

BR
60
M61
v. 21

11

0

СВЕТ
ПРИ

С 1900
ЕДИН

ИСТОРИ

СОВРЕМЕН

ПРИРОДА

ИСКУССТВО

ИСТОРИЯ

СОВРЕМЕН

ИСТОРИЯ

СОВРЕМЕН

ИСТОРИЯ

СОВРЕМЕН

ИСТОРИЯ

СОВРЕМЕН

ИСТОРИЯ

СОВРЕМЕН

ИСТОРИЯ

СОВРЕМЕН

ИСТОРИЯ

СОВРЕМЕН

ИСТОРИЯ

СОВРЕМЕН

ИСТОРИЯ

СОВРЕМЕН

ИСТОРИЯ

СОВРЕМЕН

ИСТОРИЯ

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
ET MUSEUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OPUSCULORUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OPERIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET

IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

SCRIPTURÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTEM

SIMILIS, PRETH EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA; LATINA, IAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCA VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NUNC LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETHI HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR. COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI- TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETHIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXI.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

SÆCULUM IV.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΛΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSARÆ PALÆSTINÆ EPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

CURIS VARIORUM, NEMPE :

HENRICI VALESII, FRANCISCI VIGERI, BERNARDI MONTFAUCONII, CARD. ANGELO MAII

EDITA;

COLLEGIT ET DENUO RECOGNOVIT J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS TERTIUS.

VENIUNT SEX VOLUMINA 60 FRANCIS GALLICIS.

EXCŪDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
EN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XXI CONTINENTUR.

EUSRBIUS PAMPHILI.

Præparatio evangelica.
Notæ et emendationes*.

fol. 21
1457

* Hunc notarum apparatus editioni sæe *Præparationis evangelicæ* attexerat dominus Seguierus a Sancto Brissone, Academiæ Inscriptionum socius, nuper, magno litterarum damno, e vivis ereptus. Plura vide in *Monito* notis præfixo.

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗ

EUSEBII PAMPHILI

CÆSAREÆ PALÆSTINÆ EPISCOPI

PRÆPARATIO EVANGELICA

Franciscus VIGERUS, Rothomagensis, Societatis Jesu presbyter, ex mss. cod. et laudatis ab ipsomet Eusebio scriptoribus recensuit, Latine vertit, notis illustravit.

EDITIO NOVA

Juxta Parisinam anni 1628, Oxoniensem et Lipsiensem denuo recensita.

VIGERI EPISTOLA NUNCUPATORIA.

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO DOMINO

JOANNI FRANCISCO DE GONDY,

PRIMO LUTETIÆ PARISIORUM ARCHIEPISCOPO.

Optandum imprimis erat, Archipræsul illustrissime, ut quantum in convellendis profane superstitionis erroribus, eruditionis ac diligentia Noster hic Eusebius afferebat, tantum idem Christianæ pietatis in causa, vel integritatis, vel constantia retineret. Sed fuit ille numirum in eligendo tam infelix et iniquus, ut cujus per sese jactura mediocris erat ac tolerabilis futura, ejus sibi possessionem omni contentione defenderit; quæ omni pretio major est, cum ejus luce atque dignitate, nudi et vacui nominis umbram ac speciem compensarit. Quem igitur aliquin Ecclesia sanctissimorum et doctissimorum virorum in numero censere

voluisset, eum, quod ipsemet maluisse visus est, inter Origenes, Tertullianos, Bardesanes, Tatianos, et si qui præterea miserabili dissidio, ingenii doctrinaeque laudem a religionis et fidei gloria sejunxerunt, numeravit. In quo quidem id providit suo more sapienter, ut quorum ex morbi contagione pericula cavere posset, eorum industriae fructu non careret. Et vero, sive timiditatis hoc fuit, sive fraudis, tectius hic aliquanto quam cæteri, ac verecundius insanire conatus est, ut suis ipse libris Arianæ perfidiæ maculam aspergere potius quam inurere videatur. Atque ut de aliis hoc loco taceamus, equidem hunc sese mihi potissimum obtulisse gaudeo, in quo labis ac veneni parcissimus fuerit, exquisitas eruditionis opes liberali plenaque manu congesserit. Sane vero quidquid hoc in genere lævum ac flagitiosum Eusebii manus alleverat, id omne Trapezuntii pietas, molliore vel stylo induxerat, vel spongia deleverat; sed in interprete fides magis commendari solet, quam pietas. Quanquam nec tanti certe dissimulatio ista fuit, cum præsertim non doceat, ut cæteri, non probet, non urgeat, sed mentem modo furtim indicet innuatque suam: quasi non sine pudore aliquo catholicæ frontis pudorem exueret. At quantum hic ex locuplete penu rerum atque locorum, et quanta tam varietate protulerit, suavius, ut opinor, legendo sentiri potest, quam dicendo uberius explicari. Qui quidem sensus, litteratorum omnium communis adhuc idemque fuit, qui et hujus in operis cognitione non mediocri diligentia studioque versati sunt, et in eo non minus Eusebium de antiquitate ipsa, quam de universa posteritate meruisse judicarunt. Atque hoc iudicium veritatis est, non gratiæ. Nam ut eos scriptores omittam, quorum monumenta nobis superiorum ætatum nec incuria eripuit, nec invidit injuria, quibus tamen hic novo quodam et illustri usu, auctoritatis plurimum et splendoris accessit. Quis non hunc ejus laborem, et præ seculo illi ævo salutarem, et nostro huic jucundissimum ac fructuosissimum esse intelligat, per quem superstites nec paucas, nec exiguas vetustorum, hoc est vel tempore ipso pretiosorum ingeniorum reliquias, sic tanquam servatas ex sædissimo naufragio tabulas habeamus? Atque ut obiter beneficii partem aliquam degustemus, ejus in primis opera Sanchoniatonem illum, hominem Phœnicium, et Trojanis, si plerisque fides, temporibus supparem audimus, Philonis Bybliensis ore, de antiquissima Phœnicum theologia disputantem; quæ Hebræorum ex fontibus, sed obliquo ac devio flexu derivata, in Ægyptios postea Græcosque redundavit. Audimus et OEnomaum, acrem, Superi! pugnacemque philosophum, qui ab Apolline in fraudem impulsus, quam ingeniose totam illam oraculorum vanitatem illudit? quanta vi dictionis bilem ac stomachum in profani numinis caput erumpit? Quid graves et eruditas commemorem Origenis, Diogeniani, Bardesanis concertationes, adversus impiam siderum fatique necessitatem, pro humanæ libertatis defensione susceptas? Quid Dionysios Alexandrinos, quid Maximos, inveteratam illam multorum philosophorum de materiæ æternitate ac prope divinitate sententiam, pulcherrimis ac firmissimis rationibus evertentes? Dat ille nobis Porphyrium, ex intimo veterum oraculorum sinu, novum reconditæ philosophiæ genus eruentem. Producit Numenium, Platoniciæ academiæ sectas atque divortia, non minus diligenter et enucleate, quam jucunde ac suaviter explicantem. Ejusdem ex Academiæ spatiis Atticum Aristoclem sistit ex Lyceo, quorum ille sic Aristotelem a Platone divellit, ut omnem inter eos philosophiæ societatem commerciumque tollat; hic autem Aristotelis sui defensionem, cum longa et accurata eorum maxime philosophorum, qui sensibus aut nihil aut omnia crederent, reprehensione conjungit. Debet huic Africanus Chronologiæ suæ fragmentum sane luculentum. Debet Plotinus egregiæ disputationis auctarium, qua immortalium animorum purissimam

dicinamque naturam, ab omni corporeæ et molis concretione sejungit. Debet Philo Judæorum eloquentissimus, pulcherrimam, si unum aut alterum inde nævum sustuleris, Providentiæ divinæ prædicationem. Cui tamen si quid deerat, id totum amplissima ex Dionysii Alexandrini opere, tam pietatis, quam eruditionis omnis accessione cumulavit. Debet postremo, quæ pars est Præparationis hujus perinsignis, Hebræorum illa natio, memoriam generis rerumque suarum vetustissimam: cujus ad celebritatem, qui non ejus voce ductuque contenerent? Græci, barbari oratores, poetæ, historici, Berosi, Megasthenes, Abydeni, Eupolemi, Hecataei, Demetrii, Chærii, Ezechielis, Artapani. Cujus in laudis ac diligentia partem, ut Josephus etiam veniat, longe tamen est Eusebii gratia liberalior: et eo quidem æstimanda pluris, quod ex illis profanorum hominum testimoniis, ad sacræ historiæ notitiam plurimum sæpe lucis hauriamus.

Hoc igitur Eusebius tam frequenti ac tam nobili comitatu septus, ad te venit, Archipræsul illustrissime, ut quod per sese non posset, tot eruditorum clientium, quos, ne toti nobis sibi que morerentur, singulari studio prohibuit, conjunctis vocibus graviolem ab humanitate tua temeritatis suæ pœnam deprecetur. Non es, ut spero, in eum durior et inclementior futurus, quam summos pontifices eadem in causa jam senserit. Mihi forte verior metuendi causa restat, ne gravioribus tuis sanctoribusque curis molestus interpellator adveniam, ignotus præsertim ac novus homo, tam mihi tenuitatis et inopiæ meæ conscius, quam tuæ conscius dignitatis. Quamquam, ubi te penitus moresque tuos recognovi, ne hunc quidem metum, sine aliqua offensione injuriæque tuæ retineri posse intelligo. Rara sane laus et eximia voluntatis indolisque tuæ, in tanta divini muneris amplitudine cavere diligenter, ne quisquam aditu se congressuque tuo, ac ne benevolentia quidem tuæ beneficio indignum arbitretur. Utar igitur hoc naturæ tuæ bono, si tuum illud tamen est, quod acceptum a majoribus, et novis per te incrementis auctum, tam commune cum omnibus esse voluisti. Nec vero solam hanc facilitatis aliarumque virtutum gloriam, in clarissimæ GONDIOURUM familiae stirpem fontemque refudisti. Novus ad eam per te splendor accessit, ita tibi proprius, ita singularis, ut socium in eo quemquam nec habeas, nec habere possis. Illustria sunt, nec laudis ullius egentia nominis ac generis tui decora, fateor: ac ne tanta in luce quæreretur vivum etiam ac spirans Christianæ demissionis exemplum, frater ille tuus, se ipso nunc, quæ summa prædicatio est, fortior atque nobilior, Gallia tota mirante perfecit. Sed ejusmodi tamen omnia sunt, quæ tecum et cum aliis communicari potuerint. Nam, ut cætera modo non attingam, summus ille profecto est dignitatis honorisque gradus, ad quem Illustrissimus cardinalis HENRICUS, frater item tuus, non minus virtutum suarum, quam Ludovici Justi suffragio evectus ascenderat. Sed illum ipsum tamen, quantuscunque est, qui certe maximus est, quamplurimi et antea consecuti sunt, et postea consequentur: atque ut de te ipso non nisi modeste loquar, tu quidem ex illis unus esse potes. At primus Parisiorum, hoc est urbis urbium omnium principis archiepiscopus, nec alius abs te quisquam tot retro sæculis fuerat, et omnibus deinceps ætatibus, præter unum te, alius esse non poterit. Cujus tibi cogitationis eo suavior gustus esse debet, quo jam et communi sensu populorum, et longo sæculorum usu, hac prærogativa dignitatis et ordinis, lætissimum quoddam sanctitatis eximia vel auspiciam, vel præjudicium continetur. Itaque abs tuo nomine, Archipræsul reverendissime, novus imposterum, ac priori longe nobilior, majorum antistitum ordo seriesque ducetur, et quoties non tantum amplissima GONDIOURUM tuorum familia, sed etiam Lutetia regni caput, de maximis honoribus

titulisque suis recordabitur, toties utraque Francisci sui memoriam, a quo novum hunc auspicetur sanctissimi sacerdotii principatum, suavissima et ornatissima gratulatione celebrabit. Verum ut ad me revertar, nec tamen abs te discedam, mihi quidem, si aliud nihil fiduciam aleret foveretque meam, vel eo tamen egregie sperandum putarem, quod ea me Societas in suis numeret, cui ex animo bene velle, tam prope hæreditarium familiæ tuæ est ac solemne, quam nomen. Qui sensus, quam alte animo insideat hæreatque tuo, jam ultro sæpius non tantum amantissime, sed etiam amicissime declarasti. Cujus voluntatis ne te unquam pœniteat, Societas vicissim nostra omnibus observantiæ gratique animi officiis, cum amoris tui beneficio studioque certabit. Ego vero, ut omnium novissimus, animo tamen omnibus obsequioque simillimus, cum aliud mihi nunc ad manum esset nihil, hunc cuiquamodi sit, laboris nostri fœtum, Amplitudini tuæ offerendum et consecrandum putavi: ut quem in medio Lutetiæ tuæ sinu, quotidianas inter docendi curas natum atque susceptum hactenus educavi, is tuo in complexu deinceps non modo feliciter adolescat, sed omnes etiam vel temporis injurias, vel petitiones invidiæ, tuo patrocínio tectus ac defensus eludat. Vale. Lutetiæ Parisiorum, anno Domini millesimo sexcentesimo vicesimo septimo, quarto Kalendas Octobris.

Illustriss. ac Reverendiss. Amplitudini Tuæ

Deditissimus

FRANCISCUS VIGERUS,
SOCIET. JESU PRESBYTER.

AD CHRISTIANUM ET CANDIDUM LECTOREM.

Cum in eo esset Eusebius, ut sanctissimum Christianæ religionis Auctorem, perspicuis et evidentibus argumentis Christum illum esse ostenderet, quem divina Hebræorum oracula tanto ante cecinissent; ne quam gentilibus interea lacessendi, atque interpellandi sui occasionem relinqueret, eorum sibi os frenandum prius atque obturandum putavit. Itaque alterum illud opus, quod præcipue ac proprie animo designabat, *Evangelicam Demonstrationem* appellavit; huic autem, quo ad facilem susceptæ disputationis cursum, planam sibi expeditamque viam muniebat, *Præparationis Evangelicæ* nomen imposuit. Est quidem hoc argumenti genus, tam Græce quam Latine, sanctissimorum et sapientissimorum hominum opera studioque tractatum. Sed illi tamen, vel altera duntaxat in parte laborarunt, vel utramque strictim et obiter attigerunt. Ita Noster hic, ut cæteris laudibus inferior sit, alios tamen utriusque complexione, alios scribendi ubertate superavit. Verum hoc loco *Demonstrationem* prætereo, cujus pro integro justoque corpore, informis ad nos truncus, sine capite cruribusque pervenit. Hac quidem in *Præparatione* ita versatus est, ut in Græcorum vel erroribus illustrandis, vel refutanda superbia, non tam suo vel suorum, quam popularium ac domesticorum testium ore loqueretur: quorum nec suspectam

ipsi fidem habere possent, nec prudentiam desiderare, nec alienam existimare voluntatem. Tametsi nostrorum etiam interdum, hoc est Christianorum hominum pugnavit armis. Prorsus, ut hujus in operis molitione, sedulitatis potius ac diligentiae, quam facultatis et ingenii quæsisse laudem, nec tam suis ipse viribus cum adversario congregari, quam ex peregrino et conductio milite aciem instruere, imo cum hoste hostem committere videatur. Cæterum, quem ille ordinem hac in pugna modumve tenuerit, ipso libri decimi quinti exordio tam enucleate diserteque complexus est, ut ejus verbis addi nihil possit, præter auctoris injuriam.

Sequitur ergo potius, Christiane Lector, ut quam de illo bene mereri studuerimus, hoc est, quid in nova *Præparationis* hujus editione conati simus, breviter accipias.

Exstitit ante hos centum annos Trapezuntius, homo et natione Græcus, et Latinis insuper litteris non mediocriter informatus: qui, si horum ad librorum interpretationem, quantum eruditionis ac solertiae afferebat, tantum a curis gravioribus temporis et otii conferre potuisset; nobis utique legendi voluptatem, non alterius operæ necessitatem reliquisset. At dum (quod ipsemet vel excipit, vel excusat) cum eorum a quibus urgebatur desiderio, vertendi celeritatem æquare gestiret, Eusebium Eusebio suffuratus est; itaque suo ex sensu vultum ei speciemque finxit, ut ab eo Trapezuntium verius quam Eusebium haberemus. Ita capitum ordinem numerumque mutat; ita sententias, periodos, paginas nonnunquam integras modo interpolat, modo, quod longe gravius est, expungit ac resecat. Librum certe decimum quintum ne attigit quidem. Id quod viris etiam doctissimis fraudi fuit, qui cum Eusebii Græca non legissent, postremum hunc librum periisse crediderunt. Ostenderat Grynæus quidam, homo, ut aiunt, hæreticus, velle se tam inveterato morbo medicinæ aliquid facere; sed ostendit re ipsa tantum, quippe qui labes hiatusque nonnullos sparsim duntaxat ac sæpe novis erroribus impleverit.

Quocirca justum ambo nobis integrumque pensum reliquere; de quo nihil admodum ab Hoppero, qui extremum librum Trapezuntii Latinis atlexuit, detrahi potuisse, invitus nemo fatebitur, qui hanc in lectionem horas ex otio suo aliquot derivare voluerit. Novam ergo a capite interpretationem aggressi, duos ex Bibliotheca Regia (quod D. Rigaltii doctissimi atque honestissimi viri beneficium est) manuscriptos codices accepimus, quorum altero Stephanus in Græca editione usus videtur, alterum ei sæpe dissimillimum reperi. Accesserunt variæ lectiones ex Richardi Montacutii libro descriptæ, quarum mihi copiam aliquanto serius fecit D. Morellus *δ μακρίτης*, bibliopola regius; usu cum in aliis non contentendo, tum in lacunis quibusdam explendis fere præcipuo. Verum præter communem illam interpretandi molestiam, quæ sapientissimis hominibus tam gravis semper ac spissa visa est, quam sæpe necessaria; laborem insuper, et huic scriptionis generi proprium, et altero illo vix minorem exhausimus. Cum enim, ut ante diximus, alienas toto hoc opere linguas Eusebius mutuetur, quorum adhuc rivorum fontes haberemus, adeundos imprimis omnes ac studiose lustrandos putavimus; quorum autem exaruerant, horum tamen, ubicunque subodorari licuit, vel tenuissima vestigia persecuti sumus. Et quamvis alienæ manus ope ac subsidio, quod sese tum ultro præsens obviumque dabat, uti licuerit, studio tamen utcunque nostro diligentiaque niti, quam precariam hinc inde stipem corrogare maluimus. Partim, quod et delicati nimis, et parum liberalis ingenii videretur, ubi per te ipsum tentare aliquid et experiri possis, alieni laboris fructu otiose pasci, ac fæcem illam mendicorum imitari, qui levius egestatem ferunt quam sudorem, quosque aliena crumena vivere, non tam necessitatis est, quam voluptatis; adeo publica benignitate non ad sublevandam inopiam, sed ad fovendam inertiam abutuntur. Partim, ne si tantam scriptorum varietatem, nihilo minor interpretum diversitas exciperet, non fetus aliquis vultu coloreque uno, sed deforme monstrum existeret, dissimillimis ex partibus formisque conflatum. Utrum enim, ex hoc nostro cultu, membris quoque singulis ad speciem aliquid ac nitorem accesserit, æquitatis est prudentiaque tuæ, Lector optime, statuere, non modestiæ pudorisque nostri.

Porro, in librorum et capitum lemmatis atque indicibus præfigendis, membranarum facem ductamque secuti sumus, nisi quod fidenter, quæ in alterum vitia nonnunquam irreperant, alterius integritate beneficioque sustulimus. Et quoniam indices illi, nec tituli præ se, nec ca-

pitis, nec aliud ejusmodi nomen ferebant, solas iis numerales, ut vocant, notas addidimus (1). Superest ut de notis unum aut alterum moneamus. Eæ triplici potissimum genere continentur. Aut enim, sicubi necesse est, Græcæ dictionis vim ac proprietatem expendunt, aut varias locorum illorum quæ ab Eusebio passim afferuntur, modo lectiones, modo interpretationes excutiunt, in quo dici vix potest, quantum ex mutua Nostri hujus aliorumque opera, lucis in omnes fructusque redundarit. Aut denique, si quid ad loci alicujus intelligentiam perstringi potius, quam explicari potuit, breviter expediunt. Quæ vel sanctorum Patrum illustratione, vel uberiori tractatione digna videbantur, ea certis Observationum capitibus comprehensa dare statueram; sed quoniam alio me interim susceptæ vitæ rationes vocant, affectumque opus ducere non nihil ac proferre cogunt, uti jam non semel gravibus justisque de causis, et interpretationis, et ipsius editionis cursum inhibuerunt, hanc mihi dare veniam humanitatis est tuæ, ut bibliopolarum nostrorum fides, exteris jam provinciis obligata, sine hoc justis, ni fallor, operis auctario, ad tempus liberari possit. Ne tamen ipso statim in limine dubitare te patiar, cuinam Theodoto *Præparationem* hanc suam Eusebius inscripserit, hunc ego non alium arbitror, quam Laodicenum episcopum, qui, Marcello summo pontifice, sub annum Constantini Magni tertium, Stephano in episcopatu successit, Arianæ impietatis fautorem acerrimum, quod legendus Noster *Eccles. Histor.* VII, cap. ult., et Theodoretus ejusd. *Histor.* lib. I, cap. 5.

Ad extremum, quoniam homines sumus, ne humani quidquam a nobis alienum existimare debemus, qui nobis errores exciderint, eos abs te non alia quam hominis et Christiani hominis censura castigari velim, nec ante saltem gravius duriusque configi, quam ac erratorum in classem rejectos, aut in notis ipsis indicatos non esse cognoveris.

(1) Nos in capitula distinximus. EDIT. PATR.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΝΤΕΚΑΙΔΕΚΑ

BIBLION ΠΡΩΤΟΝ

EUSEBII PAMPHILI

CÆSARÆ PALÆSTINÆ EPISCOPI

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ

LIBRI QUINDECIM

Interprete Francisco Vigero, Rothomagensi, Societatis Jesu presbytero.

LIBER PRIMUS.

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.

A

LIBRI PRIMI CÆPITA.

α. Τίς ἡ τῆς εὐαγγελικῆς ὑποθέσεως ἐπαγγελία. β. Τίνα πρὸς ἡμᾶς σύνηθές ἐστι λέγειν τοῖς τὰ καθ' ἡμᾶς διαβάλλειν ἐπιχειροῦσιν. γ. Ὅτι μὴ ἀνεξετάστως τὰ τοῦ σωτηρίου λόγου φρονεῖν εἰλόμεθα. δ. Ὅτι μὴ ἀκρίτως ἡμῖν ἡ περὶ τῶν ὠφελιμωτάτων πίστις κατὰ καιρὸν παραλαμβάνεται. ε. Ὅτι μὴ ἄνευ σώφρονος λογισμοῦ, τῆς πατρὸς δεισιδαίμονος πλήρης ἀνεχωρήσαμεν. ς. Περὶ Φοινίκων καὶ Αἰγυπτίων θεολογίας πρώτης. ζ. Ποία τις εἶναι λέγεται ἡ καθ' Ἑλληνίας κοσμογονία. η. Δόξαι φιλοσόφων περὶ τῆς τοῦ παντός συνστάσεως. θ. Ὅτι οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων, τοὺς κατ' οὐρανὸν φωστῆρας μόνον ἔσεβον, μηδὲν περὶ τοῦ τῶν ὀντων θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ζῴων ἰδρύσεως, οὐδὲ περὶ δαιμόνων ἐπιστάμενοι. ι. Φοινίκων θεολογία.	1. Quid illud sit, quod evangelicæ materiæ ratio pollicetur. 2. Quonam vulgo nobis, qui res nostras criminantur, objicere soleant. 3. Non temere susceptam a nobis esse salutaris doctrinæ veritatem. 4. Non inconsiderate nos ad rerum utilissimarum fidem suo tempore adherescere. 5. Non sine prudenti matureque judicio, nos a superstitioso majorum nostrorum errore discessiss. 6. De principe Phœnicum Ægyptiorumque theologia. 7. Cujusmodi ex mente Græcorum mundi ortus fuisse dicatur. 8. Opiniones philosophorum de hujus universi coagmentatione. 9. Priscos homines cæli tantum astra coluisse, cum nihil neque de hujus universi Deo, neque de simulacris erigendis, neque de dæmonibus cognovissent. 10. Phœnicum theologia.

I CAPUT I.

Quid illud sit, quod evangelicæ materiæ ratio pollicetur.

Cogitanti mihi Christianæ religionis institutum, hoc opere, quod veritatis evangelicæ demonstrationem pollicetur, illius ignaros edocere; idem tibi, qui sacrum episcoporum decus et ornamentum es, Theodote sanctissime Deoque charissime, adjunctis etiam precibus consecrare visum est. Qua quidem in re hoc secutus sum, ut opis abs te aliquid impetrarem, quippe qui sacrificiis tuis divino amore succensus hoc abs me susceptum evangelicæ doctrinæ argumentum summopere promoveris. Sed enim, quid illud sibi velit, quod Evangelium appellamus, diligenter imprimis enucleare juvat. Est igitur Evangelium, quod faustam cœlestium maximorumque honorum præsentiam humani generis universitati annuntiat; quæ cum prædicta jam olim fuissent, tum vero novissime omnibus illuxerunt. Illud porro nec cæcarum opum, nec vitæ hujus brevissimæ ac miserrimæ copiam facit, nec ullius omnino rei quæ cum corpore sit et corruptione conjuncta; sed earum duntaxat quæ cum animis intelligente natura præditi necessitudinem ac societatem iniere; a quibus ea, quæ corporis propria sunt, ita pendent, ut eas etiam instar umbræ consequantur. Caput autem horum omnium pietas est, non jam ista, quæ nomen ementita suum infinitis erroribus implicatur, sed ejusmodi, quæ hanc sibi appellationem suffragante veritate defendit. Hæc illa est quæ cum sensus nostros ad eum, quem unum ac solum, uti vere est, omnia Deum consententur, erigit; tum vitæ nostræ rationes ex ipsius quoque veritate moderatur. Ex hoc autem vitæ genere nascitur hominis cum Deo amicitia, cui ter ille felix, et singulari Dei benevolentia constitutus finis comitatur, qui cum cœlitus ex rerum immortalium connectione aptus est, tum ad earum exemplum ac similitudinem regitur, atque in iis prostremo acquiescit. Quid vero felici hac et divitiis omnibus circumfluente Dei amicitia beatius cogitari possit? Non ille vitæ, lucis, veritatis, honorumque omnium quæstor veluti ac dispensator est? Non quamobrem omnia sint atque vivant, causam in se ipse complectitur? Qui ergo semel divinæ hujus amicitiae munere ornatus sit, quid tandem in ultra desideret? Quid, inquam, ei desit, qui bonorum auctorem omnium sibi devinctum habuerit? Cujus denique rei laboret inopia, qui magnum illum Præsidentem, ac præpotentem hujus universitatem moderatorem in patris ac tutoris locum obtinuerit? Nihil profe-

(1*) Θεῶν ἐπισκόπ. Ut est in altero ms. Biblioth. Regiæ. Id autem malui quam θεῶν, ut habet prior editio, quod Ἑλληνικώτερον putarim. Dicere potuisset θεῶν ἐπισκόπου χρήμα, potuit et ἐπισκόπων. Sic Aristophan. Νεφέλ. act. 1:

Ὁ Ζεῦ βασιλεῦ, τὸ χρήμα τῶν νυκτῶν, ὅσον ἀπέλατορ!

... quid istuc noctis est, quamque infinitum?

Idem Βυρραχ. act. v:

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τις ἡ τῆς εὐαγγελικῆς ὑποθέσεως ἐπαγγελία.

Τὸν Χριστιανισμὸν, ὃ τί ποτὲ ἐστίν, ἠγούμενος τοῖς οὐκ εἰδόσι παραστήσασθαι διὰ τῆς προκειμένης πραγματείας τὴν εὐαγγελικὴν ἀπόδειξιν περιέξωιν ἐπαγγελλομένης, τήνδε σοι, θεῶν ἐπισκόπων (1*) χρήμα, Θεόδοτε, φίλη Θεοῦ καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, σὺν εὐχαλῆς ἐπεφωνήσα· εἰ πως ἄρα τῆς παρὰ σοῦ τύχοιμι βοηθείας, ταῖς φιλοθέοις ὑπὲρ ἡμῶν ἱερουργίαις τὰ μεγάλα μοι συμπράττοντος, εἰς τὴν προβεβλημένην τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ὑπόθεσιν. Ἀλλὰ γὰρ τί βούλεται τοῦτο δηλοῦν, ὃ φαμεν Εὐαγγέλιον, πρῶτον ἀπάντων διαθρῶσαι καλόν. Τοῦτο δὴ πᾶσιν ἀνθρώποις τὴν παρουσίαν τῶν ἀνωτάτων καὶ μεγίστων ἀγαθῶν, πάλαι μὲν προηγορευμένων, νεωστὶ δὲ τοῖς πᾶσιν ἐπιλαμπάντων εὐαγγελίζεται· οὐ τὸν οὐ βλέποντα πλοῦτον, οὐδὲ τὴν σμικρὰν καὶ πολυπαθῆ ταύτην ζωὴν προξενεῖον, οὐδ' ὅσα σώματος καὶ φθορᾶς οἰκαῖα· τὰ δὲ ψυχαῖς νοεράν οὐσίαν κεκτημένας φιλα τε καὶ προσήγορα, ὧν καὶ τὰ σώματα ἐξήπται, σκιᾶς ἐφεσπόμενα δίκην. Εἴη δ' ἂν τούτων τὸ κεφάλαιον, εὐσέβεια, οὐχ ἡ ψευδώνυμος καὶ πολυπλανῆς, ἀλλ' ἡ σὺν ἀληθείᾳ τὴν προσήγοριαν ἐπιγραφομένη. Ἔστι δὲ αὕτη ἡ πρὸς τὸν ἕνα καὶ μόνον ὡς ἀληθῶς ἠμολογούμενόν τε καὶ ὄντα Θεὸν ἀνάνευσις, καὶ ἡ κατὰ τοῦτον ζωὴ. Ἐξ ἧς καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἐγγίνεται φίλια, ἣ παρέπεται τὸ θεοφιλὲς ὄντως καὶ τρισμακάριον τέλος, ἀνωθεν ἐκ τῶν κριεττόνων ἀπρωρημένον, καὶ πρὸς αὐτὰ διακυβερνώμενον, καὶ αὖ πάλιν εἰς αὐτὰ καταλήγον. Τί οὖν ἂν γένοιτο τῆς ἀγαθῆς ταύτης καὶ πανολβίου θεοφιλίας μακαριστότερον; Οὐχὶ καὶ ζωῆς αὐτῆς, καὶ φωτὸς, καὶ ἀληθείας, καὶ πάντων ἀγαθῶν ταμίας καὶ χορηγὸς τοῖς πᾶσι καθέστηκεν; Οὐχὶ καὶ τοῦ εἶναι τὰ πάντα, καὶ τοῦ ζῆν αὐτὸς τὴν αἰτίαν περιεληφῆς; Τῷ δὴ οὖν τὴν πρὸς αὐτὸν στελαιμένῳ φίλιαν τί ἂν εἴη λειποῖτο; τίνοσ δ' ἂν ὑστεροῖτο ὁ τῶν ἀγαθῶν τὸν δημιουργὸν ἐξοικειούμενος; ἢ τίνοσ ἂν ἐλαττώτο ὁ καὶ πατὴρ ἐν χώρῃ καὶ κηδεμόνος τὸν μέγαν προστάτην καὶ παμβασιλέα τῶν ὄλων ἐπιγραφόμενος; Ἀλλ' οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὃ τι μὴ οὐχ ὁ τῆ διαθεσῆι τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ πλησιάζων, καὶ τῆς παμμακαρίστου φιλίας διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς εὐσεβείας ἡξωμένος, ὁμοῦ καὶ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τῶν ἐκτὸς ἀπάντων εὖ ἂν ἔχοι. Ταύτην δὴ τοῖνον τὴν ἀγαθὴν καὶ σωτήριον πρὸς Θεὸν ἀνθρώπων φίλιαν, ἀνωθεν ἐκ τοῦ παναγαθοῦ Θεοῦ καταπεμφθεῖς ὁ Θεὸς Λόγος, ὡσπερ τις ἀπειρομεγέθους φωτὸς αὐγῆ, πᾶσιν ἀνθρώποις εὐαγγελίζεται· οὐκ ἐνθένδε ποθὲν, οὐδ' ἐτέρωθεν, ἀλλὰ πανταχόθεν ἐξ ἀπάντων ἐθνῶν πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεὸν παρορμῶν ἦκειν. (2), σπεύδει τε,

Ὁ Ζεῦ βασιλεῦ, τὸ χρήμα τῶν κόπων ὄσον!

... quanta laborum moles!

Quod si retineretur θεῶν, sensus videretur, hoc operis operæque genus ad episcopos maxime pertinere. At infer. Plato: Οὕτως ἐμαυτῷ ἔδοξα πρὸς ταύτην τὴν σκέψιν ἀφῆναι εἶναι, ὡς οὐδὲν χρήμα. Id est, tanti inertijs, quam qui maxime.

(2) Post ἦκειν, Moni. leg. σπουδῆ τε πάσῃ καὶ προθυμίᾳ.

καὶ πάσῃ προθυμίᾳ ψυχῆς τὸ δῶρον ὑποδέχεσθαι, Ἰησοῦς ὁμοῦ καὶ βαρβάρους, ἀνδρας ἅμα γυναῖξιν καὶ νηπίοις, πένητάς τε καὶ πλουσίους, σοφοὺς καὶ ἰδιώτας, οὐδὲ τὸ οἰκετικὸν γένος ὑπερφρονῶν τῆς κλήσεως. Ὅτι δὴ μιαν τὴν πάντων οὐσίαν τε καὶ φύσιν ὁ πατήρ αὐτῶν συστησάμενος, μίᾳ εἰκότως καὶ τῆς ἰσῆς πάντας πάλιν μεγαλοδωρεᾶς ἤξιωσε, τὴν πρὸς αὐτὸν γνῶσιν τε καὶ φιλίαν ἅπασιν τοῖς ὑπακούειν ἐθέλουσι, καὶ τὴν χάριν εὐμαρῶς ἀσπασομένους δωροῦμενος. Ταύτην ὁ Χριστοῦ Λόγος (3) ἤκε τὴν πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα φιλίαν τῷ σύμπαντι κόσμῳ εὐαγγελιοῦμενος· Ἐθεὸς γὰρ ἦν κόσμῳ καταλλάσσων ἑαυτὸν, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα, ἢ ἢ τὰ θεῖα διδάσκει λόγια. Ἐλθὼν τε, φησὶν, εὐηγγελίσαστο εἰρήνην τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς. Ταῦτα πρόπαλαι παῖδες Ἑβραίων θεωροῦμενοι, τῷ σύμπαντι κόσμῳ προσθέσπιζον. Ὅ μὲν τις βοῶν· Μησηθῆσονται καὶ ἐπιστραφῆσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. Καὶ πάλιν· Εἶπατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅτι Κύριος ἐθασίλευσε· καὶ γὰρ κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ καλυθῆσεται. Ὁ δὲ φάσκων· Ἐπιφανῆς ἔσται Κύριος ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ, ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. Ταῦτα πρόπαλαι θεοὶς χρησιμοῖς ἀνακείμενα, νῦν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας πέφηνεν (4), ὡς τὴν πάλαι κηρυττομένην τε, καὶ τοῖς μὴ τούτων ἀπειροῖς προσδοκωμένην τῶν ἐθνῶν ἀπάντων θεογνωσίαν, εἰκότως ἡμῖν τὸν ἕνα γχος ἐξ οὐρανοῦ παρόντα Λόγον εὐαγγελίζεσθαι, ταῖς τῶν παλαιῶν φωναῖς τὰ διὰ τῶν ἔργων ἀποτελέσματα συντρέχειν ἐπίδεικνύμενον.

« Reminiscentur, et convertentur ad Dominum omnes fines terræ, et adorabunt cum omnes patriæ gentium ². » Et rursus : « Dicite in gentibus, quoniam Dominus regnavit : etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur ³. » Alius vero sic loquitur : « Conspicius erit Dominus in ipsis, et funditus exterminabit omnes deos nationum terræ, ipsumque adorabunt singuli ex loco suo ⁴. » Hæc nimirum illa sunt, quæ jam usque ab ultima sæculorum memoria divinis oraculis mandata cum essent, Jesu-Christi Servatoris nostri doctrinæ beneficio nostris aliquando temporibus exstitere. Ac merito sane Verbum illud, quod nuper ad nos e cælo delapsum est, hanc tot pridem vocibus prædicatam, et ab iis saltem qui in hujusmodi rebus non hospites penitus ac peregrini erant, exspectatam, per omnes populos Dei notitiam annuntiavit, ut præscorum illorum voces consentiente operum ipsorum exitu comprobaret.

Ἄλλὰ τί χρὴ σπεύδειν, φθάνοντα τῇ προθυμίᾳ τῶν διὰ τοῦ μέσου λόγων ἀκολουθίαν, ἀναλαβεῖν ἐξ ὑπαρχῆς δέον, καὶ τὰ ἐμποδῶν ἅπαντα διαλύσασθαι; Ἐπειδὴ γὰρ τὸν Χριστιανισμόν τινες οὐδένα λόγον ἀποσύζειν, ἀλόγῳ δὲ πίστει καὶ ἀνεξέταστῳ συγκατάθεσι τοὺς προσηγορίας ἐπιμένοντες τὸ δόξαν κυροῦν ὑπελήφασιν· μὴδὲν φάσκοντες δύνασθαι ἀποδείξωσιν ἐναργῆς παρέχειν τεκμήριον τῆς ἐν τοῖς ἐπαγγελομένους ἀληθείας, πίστει δὲ μόνῃ προσέχειν ἀξιῶν τοὺς προσόντας· παρ' ὃ καὶ πιστοὺς χρηματίζειν, τῆς ἀρίστου χάριν καὶ ἀβασανίστου πίστεως· εἰκότως ἐπὶ τῆνδε καθελὶς τὴν πραγματείαν τῆς Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως, εἰς προκατασκευὴν τῆς ὅλης ὑποθέσεως,

A eto dici potest, quo ad summam cumulatamque tum animi, tum corporis, externorumque bonorum felicitatem indigeat, qui propius ad regem universorum Deum vi charitatis accesserit, quique ab eo fuerit beatissimi amoris gratiam, pietatis hujus, scientiæ ac sapientiæ conciliatricis, merito consecutus. Hanc igitur adeo lætam ac salutarem hominum cum Deo necessitudinem, missus ad nos cœlitus ex Deo summe bono Deus Verbum, sic tanquam splendor aliquis immensi luminis, cunctis hominibus feliciter annuntiat. Is non ³ ex uno alterove loco, sed ex omnibus orbis universi nationibus homines ad rerum omnium Deum vehementer invitat, Græcosque pariter ac barbaros, viros simul, feminas ac puerulos; inopes æque ac divites, sapientes et idiotas, ut properare, oblatumque munus omni cum animorum alacritate ac studio suscipere velint, exstimulat : ac ne ipsum quidem servile genus ab ejusmodi societate vocationis excludit. Quippe qui enim una eademque omnes substantia naturaque procreavit, omnium parens, is jure omnes pariter in unius æqualisque munificentiam communionem ascivit, notitiam amoremque sui cum iis omnibus prolixè communicans, qui morem vocanti gerere, gratiæque suæ beneficium, libenter accipere complectique voluerint. Hanc itaque Christus erga Patrem suum charitatem oratione sua toti passim orbi prædicatum venit. « Deus enim erat in Christo seipsum mundo concilians, nec imputans eis peccata sua ¹, » quemadmodum litteræ diviniæ docent. « Cum venisset, inquit, evangelizavit pacem iis qui proculerant, et pacem iis qui prope ². » Atque hæc ipsa mundo pridem universo Hebræorum aliqui divino afflati Spiritu oracula cecinerunt. Et eorum quidem unus magna voce pronuntiat.

D Verum enim vero, quorsum nimis incitato animi gestientis impetu congruentem intermediæ disputationis ordinem, et consequentiam occupamus, cum rem a capite accessere, quæque nobis incommodare possunt omnia summo prius ac refelli oporteat? Nam cum hoc nonnulli persuasum habeant, disciplinæ Christianæ professionem nulla posse ratione defendi, sed qui nomen illud amplectantur, eos quod semel visum fuerit, inconsiderata fide, negligentique ⁴ ac temeraria quadam assensione comprobare; adeoque asseverent, qui sese ad hoc institutum aggregarint, evidens certumque argumentum habere nullum, quo rerum quæ promittuntur

¹ II Cor. v, 19.

² Isa. lvii, 19.

³ Ps. xxi, 28.

⁴ Ps. xcvi, 10.

⁵ Soph. ii, 11.

(3) Pro ὁ Χριστοῦ Λόγος, Mont. leg. Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, melius, ut videtur.

(4) Pro πέφηνεν, Mont. leg. πεφοίτηεν.

tur veritatem demonstrent, verum ad unam tantummodo fidem adhærescere velle, eosdemque propter istam nullo iudicii nulloque rationis examine attentatam exploratamque fidem, fideles vulgo nominari: jure sane ac merito facturus mihi operæ pretium videor, si cum ad hoc *evangelicæ Demonstrationis* opus aggrediar, pauca sternendæ ac præmuniendæ ad universam hanc disputationem viæ gratia de rebus iis ante definiam, de quibus tum Græci, tum qui circumcisionem profitentur, aut si qui præterea diligentius propiusque res nostras inspicere ac scrutari velint, justam nobis quæstionem movere posse videantur. Etenim sic existimo, nostrum hunc sermonem ad perfectiorem *Demonstrationis evangelicæ* doctrinam, graviorumque dogmatum intelligentiam ita demum convenienti ordine processurum, si quæ ad præparationem illam pertinent, viam nobis aperuerint, quippe quæ primorum elementorum ac facillioris introductionis loco futura sint, magisque ad earum gentium, quæ nuper ad nos accessere, captum accommodata. Deinde vero, simul atque hujusmodi rudimenta superarint, habitumque mentis ad majora capienda probe compararint, exquisitam ipsis eorum cognitionem trademus, quæ ad perfectissimæ cæteraque omnia complexæ Jesu Christi Servatoris ac Domini Dei que nostri œconomix mysteria pertinebunt. Hanc igitur *Præparationem* ab iis auspicemur, quæ tam a Græcis, quam a Judæis ac reliquis omnibus, qui subtilius in mores institutumque nostrum inquirunt, commemorari possent.

CAPUT II.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Quænam vulgo nobis, qui res nostras criminantur, obijcere soleant.

Τρία πρὸς ἡμᾶς σύνθηρές ἐστι λέγειν τοῖς τὰ καθ' ἡμᾶς διωβάλλειν ἐπιχειροῦσιν.

Ac primum quidem non sine causa quæsierit ex nobis quispiam, quidnam hominum simus qui ad hoc scribendi genus accedamus: Græcine an barbari? aut quid inter utrosque medium esse queat? quales porro nos esse profiteamur, non utique nomine, quod jam apud omnes vulgatum est, sed morum vitæque rationibus? Quippe se neque Græcorum apud nos ritus, neque Barbarorum sectam ullam intueri. Quid ergo novi professio nostra sit? aut quænam hæc nupera vivendi norma? Deinde vero, quis nos et summe impios esse, et Divinitatem funditus sustulisse neget, qui mores patrios deseruerimus, quorum observantia nullus non populus, non civitas ante nulla continebatur? Præterea, quid hominibus illis ad spem ullius boni ostendatur, qui tutelaribus diis bellum denuntiarint, quosque tot beneficiorum auctores habent, repudiarint? Nam quid ab iis aliud fieri, quam cum diis ipsis pugnari dicas? Qua porro venia dignos fore, qui cum ab eorum cultu defecerint, quos ab omnis ævi memoria tam Græci quam barbari passim universi, tam in urbibus quam in agris, omni sacrorum, religionum ac mysteriorum genere, communicique regum omnium, legumlatorum ac philosophorum approbatione Deos celebrarunt; tum vero quidquid inter homines impium ac diis invisum erat, ultro delegerint? Quibus autem ii jure non subjiciantur pœnis, qui patriorum sacrorum desertores, peregrinas et

Πρῶτον μὲν γὰρ εἰκότως ἂν τις διαπορήσειε, τίνας ὄντες ἐπὶ τὴν γραφὴν παρεληλύθαμεν· πότερον Ἕλληγες ἢ βάρβαροι; ἢ τί ἂν γένοιτο τοῦτων μέσον; καὶ τίνας ἑαυτοὺς εἶναι φάμεν, οὐ τὴν προστηγορίαν, ὅτι καὶ τοῖς πᾶσιν ἐκδηλὸς αὐτῆ, ἀλλὰ τὸν τρόπον καὶ τὴν προαίρεσιν τοῦ βίου; οὕτε γὰρ τὰ Ἑλλήνων φρονούντας ὄρα, οὕτε τὰ βαρβάρων ἐπιτηδεύοντα. Τί οὖν ἂν γένοιτο τὸ καθ' ἡμᾶς ξένον, καὶ τίς ὁ νεωτερισμὸς τοῦ βίου; Πῶς δ' οὐ πανταχόθεν δυσσεβείας ἂν εἶεν καὶ ἄθεοι, οἱ τῶν πατρῶων εἰδῶν ἀποστάντες, δι' ὧν πᾶν ἔθνος καὶ πᾶσα πόλις συνέστηκεν; Ἡ τί καλὸν ἐλπίζαι εἰκόθς τοῦς τῶν σωτηρίων ἐχθροῦς καὶ πολεμίους καταστάντας, καὶ τοῦς εὐεργέτας παρωσαμένους; Καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἢ θεομαχοῦντας; ποίας δὲ καὶ ἀξιώθησθεσθαι συγγνώμης τοῦς ἐξ αἰῶνος μὲν παρὰ πᾶσιν Ἕλλησι καὶ βαρβάρους, κατὰ τε πόλεις καὶ ἀγροῦς παντοίοις ἱεροῖς καὶ τελεταῖς καὶ μυστηρίοις πρὸς ἀπάντων ὁμοῦ βασιλείων τε καὶ νομοθετῶν καὶ φιλοσόφων θεολογοῦμένους ἀποστραφέντας, ἐλομένους δὲ τὰ ἀσεβῆ καὶ ἄθεα τῶν ἐν ἀνθρώποις; Ποίας δ' οὐκ ἂν ἐνδίκως ὑποβληθεῖεν τιμωρίαις, οἱ τῶν μὲν πατρῶων φυγάδες, τῶν δ' ὀνείων καὶ παρὰ πᾶσι διαβεβλημένων Ἰουδαϊκῶν μυθολογημάτων γενόμενοι ζηλωταί; πῶς δ' οὐ μοχθηρίας εἶναι καὶ εὐχερείας ἐσχάτης, τὸ μεταθέσθαι μὲν εὐκόλως τὰ τῶν οἰκειῶν, ἀλόγῳ δὲ καὶ ἀνεξετάστῳ πίστει τὰ τῶν δυσσεβῶν καὶ πᾶσιν ἔθνεσι πολεμίῳν ἐλέσθαι; Καὶ μὴδ' αὐτῷ τῷ παρὰ Ἰουδαίους τιμωμένῳ Θεῷ, κατὰ

(5) *Oikonomia*. Τρία vox apud SS. Patres, ἀντὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ σαρκώσεως τοῦ Λόγου, καὶ τῶν πρὸς αὐτήν.

τὰ παρ' αὐτοῖς προσανέχειν νόμιμα· καινήν δέ τινα ἄληθην ἀνοδίαν ἑαυτοῖς συντεμεῖν, μήτε τὰ Ἑλλήνων, μήτε τὰ Ἰουδαίων φυλάττουσαν;

examine probata fide ad hominum impiorum, populosque omnes hostili prosequentium odio sectam adiungere? Imo, ne Deum quidem ipsum a Judæis cultum more institutoque Judæorum venerari: sed novam ac desertam quamdam, ubi nullum aut Græcorum aut barbarorum vestigium appareat, semitam insistere?

Ταῦτα μὲν οὖν εἰκότως ἂν τις Ἑλλήνων, μηδὲν ἀληθὲς μήτε τῶν οἰκείων, μήτε τῶν καθ' ἡμᾶς ἑπαίων, πρὸς ἡμᾶς ἀπορήσειεν. Ἐπιμέμφαιντο δ' ἔν ἡμῖν καὶ Ἑβραίων παῖδες, εἰ δὴ ἀλλόφυλοι ὄντες καὶ ἀλλογενεῖς, ταῖς αὐτῶν βίβλοις ἀποχρώμεθα μηδὲν ἡμῖν προσηκούσαις· ὅτι τε ἀναιδῶς, ὡς ἂν αὐτοὶ φαίεν, καὶ ἀναισχύντως ἑαυτοὺς μὲν εἰσωθοῦμεν, τοὺς δὲ οἰκείους καὶ ἑγγενεῖς τῶν αὐτοῖς πατρῶων ἑβραίων παραβιαζόμεθα. Εἴτε γάρ τις εἶη Χριστὸς θεοπιστόμενος, ἀλλὰ Ἰουδαίων ἦσαν προφηταὶ οἱ τοῦτου τὴν ἀφίξιν προκηρύξαντες, οἱ καλῶς τρωτὴν καὶ βασιλέα Ἰουδαίων ἤξιν αὐτὸν, οὐχὶ δὲ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων κατήγγειλαν· εἴτε τινὰ ἄλλα φαιδρότερα περιέχουσιν αἱ Γραφαὶ, καὶ ταῦτα Ἰουδαίοις ἀναφωκίσειν, ὧν οὐκ εὖ πράττοντας παρακούειν ἡμᾶς. Καὶ σφόδρα ἀτόπως τοὺς μὲν κατὰ τοῦ ἔθνους ἐφ' οἷς ἡμάρτανον ἐλέγχους, εὖ μάλα ἀρπαλέως ἀποδέχεσθαι· τὰς δὲ τῶν ἀγαθῶν πάλιν αὐτοῖς θεοπιστομένας ἐπαγγελίας ἀποσιωπᾶν, μᾶλλον δὲ ἐκδιάζεσθαι καὶ εἰς ἑαυτοὺς μεταφέρειν, ἀντικρυς πλεονεκτηύνας, καὶ οὐδὲν πλὴν, ἢ ἑαυτοὺς ἐξαπατώντας. Τὸ δὲ οὖν ἀπάντων παραλογώτατον, ὅτι μηδὲ τὰ νόμιμα παραπλησίως αὐτοῖς περιέποντες, ἀλλὰ προφανῶς παρανομοῦντες, τὰς ἐπηγγελμένας τοῖς τῶν νόμων φύλαξι χρηστοτέρας ἀμοιβὰς εἰς ἑαυτοὺς ἐπισπώμεθα.

quod cum ne illa quidem, quæ Judæorum legibus constituta sunt, eodem ritu servemus, sed in omnium oculis adversum ea delinquamus; promissa tamen iis qui legibus obtemperant optima quæque nobis præmia vindicemus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὅτι μὴ ἀνεξετάστως τὰ τοῦ σωτηρίου λόγου φρονεῖν εἰλόμμεθα.

Τούτων εὐλόγως ἂν ἡμῶν * ἐν πρώτοις ἀπορηθέντων, φέρε, τὸν τῶν ὄλων Θεὸν, διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τοῦ αὐτοῦ λόγου, ὡς δι' ἀρχιερέως, ἐπικαλεσάμενοι, τὸ πρῶτον τῶν προτεθέντων ἀποκαθάρσωμεν, συκοφάντας προαποδείξαντες τοὺς μηδὲν ἔχειν ἡμᾶς δι' ἀποδείξεως παριστάναί, ἀλόγῳ δὲ πίστει προσέχειν ἀποφνημαμένους. Αὐτόθεν (6) δὴ οὖν τοῦτο καὶ οὐκ ἐκ μακροῦ διελέγχομεν, ἐκ τε ὧν χρώμεθα πρὸς τοὺς ἐπὶ διδασκαλίᾳ τῶν καθ' ἡμᾶς λόγων προσιόντας ἀποδείξεων, καὶ τῶν πρὸς τοὺς

* Ἰσ. ἡμῖν.

(6) Αὐτόθεν. * Budæo τῷ πάνυ, observata jam hujus adverb. significatio, in promptu, e re nata. Sed infra, αὐτόθεν πρὸς εὐζωίαν, etc., per sese, suapte vi, suis, non alienis oribus; et: τὸ αὐτόθεν ὑπεροχόν, etc., θεοδ. sensu. Apud B. Chrysost. serm. de S. Babyla: Τότε δὲ αὐτόθεν ἐδείκνυτο, ὅτι δαιμόνων ἦν ἔργα τὰ τελούμενα, etc., omissum interpreti. Id est, *ταῖς περὶ sese loquebatur, opera esse demonum.* Plu-

A omnium traductas vocibus Judæorum fabulas æmulentur? Quis item hoc summæ cujusdam improbitatis ac temeritatis esse non videat, amicorum necessariorumque mores atque ritus inconsiderate ac leviter abjicere, ac sese futili quadam nulloque examine probata fide ad hominum impiorum, populosque omnes hostili prosequentium odio sectam adiungere? Imo, ne Deum quidem ipsum a Judæis cultum more institutoque Judæorum venerari: sed novam ac desertam quamdam, ubi nullum aut Græcorum aut barbarorum vestigium appareat, semitam insistere?

Atque hæc Græcorum forte quispiam, qui nihil usquam veri de suis nostrisque rebus ac rationibus intellexerit, nobis verisimiliter objiciat. Hebræi vero contra succenseant, quod externi et alienigenæ cum simus, eorum tamen libris nihil ad nos utique pertinentibus abutamur, quodque nos ipsos inverecunde, ut ipsi loquentur, et impudenter intrudentes, domesticos et indigenas patriis religionibus per vim exturbare conemur. Enimvero, sive Christus aliquis divinitus olim prænuntiatus habeatur, ex Judæis certe prophetas illos fuisse, qui adventum ejus prædixere, qui simul ipsum Judæis, non autem populis alienigenis Redemptorem esse Regemque venturum cecinerunt: sive alia quædam lætiora sacræ litteræ contineant, ea quoque Judæis pronuntiata esse, adeoque minus juste nos facere, qui perperam eadem et alieno plane sensu capiamus. 6 Illud etiam perabsurdum esse, quod eas quidem reprehensiones, quibus nationis hujus delicta coarguuntur, cupide admodum avidèque arripiamus; quæ vero promissa divinitus ei bona sunt, omnino reticemus, vel potius extorta per vim in nos ipsos transferamus: quod sane palam et cum aliorum injuria suæ cupiditati servire, ac se ipsum in errorem et fraudem inducere est. Denique hoc ab omni ratione maxime alienum esse,

quod cum ne illa quidem, quæ Judæorum legibus constituta sunt, eodem ritu servemus, sed in omnium oculis adversum ea delinquamus; promissa tamen iis qui legibus obtemperant optima quæque nobis præmia vindicemus.

CAPUT III.

Non temere susceptam a nobis esse salutaris doctrinæ veritatem.

Adductis in medium iis, de quibus dubitari cum aliqua probabilitate possit, age jam, implorato hujus universitatis Dei per Servatorem nostrum ipsius Verbum, tanquam per summum pontificem, auxilio; quod primum nobis objectum est ita purgemus, ut eos ante omnia calumniari demonstremus, qui nihil a nobis certo posse argumento confirmari, sed fidei cuidam ab omnibus rationibus imparatæ addictos nos esse affixosque pronuntiant. Neque vero commentum istuc longius repetitis

tarch. Comparat. Solonis et Publicolæ, p. 111, b: Ὁ δὲ αὐτόθεν ἀναρόβιας τὸν ἐπὶ μεγίστων κίνδυνον, ἐπανέστη Ταρχυνίῳ, confestim in apertum sese gerens maximarum discrimen conjiciens. Opponit enim illud αὐτόθεν, Solonis τῷ προσοιήματι, et παιδιδάσκειν τὸ πρόπῳ, cum Publicola sine larva et simulatione Tarquiniū peteret.

probationibus, sed e re nata ductis redarguemus; partim videlicet eo demonstrationum genere, quo apud illos utimur, qui percipiendæ sermonum eorum quos de rebus nostris instituimus doctrinæ gratia conveniunt: partim ex responsis, quibus in quæstionibus ex subtiliori logicorum arte discussis adversariorum argumenta refellimus; partim denique ex disputationibus illis, quas tanquam nobis honorificas, tam scripto quam sine scripto, sive privatim cum singulis qui nos interrogant, sive publice ad populum ultro habere consuevimus. Quibus merito sane libri, quos præ manibus habemus, addi possunt, utpote qui universum *evangelicæ Demonstrationis* opus comprehendant. Sic enim manantem ex Deo gratiam, ac cœlestis munificentiae vim, tanquam felix nuntius, universo hominum generi susceptus a nobis sermo declarat, ut illam quoque Jesu Christi Dei Filii Servatoris Dominique nostri œconomiam subtiliore plurimorum et illustrissimorum argumentorum demonstratione confirmet. Ac permulti quidem ante nos in alio sæpe disputandi genere studiosius elaborarunt; seu scriptis voluminibus adversariorum nostrorum objectiones confutarent, seu commentariis quibusdam et tractatibus sigillatim in certa membra digestis, inspiratas divinitus sacræque litteras diligenter explanarent, seu denique fidei nostræ dogmata vehementiori contentione defenderent. Hujusmodi tamen quasi proprium ac singulare argumentum a nobis cum animi voluptate tractatur. Quanquam omnium sane princeps Paulus ille sacer apostolus, repudiatis fallacibus ac suta-catam probabilitatis speciem ostendentibus conclusiunculis, certas et ab omni ambiguitate vacuas demonstrationes adhibens, sic alicubi loquitur: « Et sermo meus et prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis ⁶. » Quibus hæc subjicit: « Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam vero non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi, qui destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est ⁷. » Ac rursum: « Sufficientia nostra, inquit, ex Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros novi Testamenti ⁸. » Enimvero jure nobis inter omnes præceptum hoc est, ut quicumque demum illius spei, quæ religione nostra continetur, rationem ex nobis requirat, ad suscipiendam ejus defensionem parati continuo et expediti simus. Quamobrem explorare cuivis ac discutere licet, cum innumerabiles, ut ante dicebam, quas recentiores plerique acutissimas et evidentissimas ad doctrinæ nostræ confirmationem argumentorum probationes edidere;

⁶ I Cor. II, 4. ⁷ ibid. 6, 7. ⁸ II Cor. III, 5, 6.

(6*) Πάντας ἀνθρώπους. Est qui legere malit, eis πάντας ἀνθρώπους. Mihi nihil mutandum videtur; frequens enim usus est verbi εὐαγγελίζεσθαι cum accusat. tam rei quam personæ. Ita mox noster: Πάντας ἀνθρώπους τὴν ἔνθεον καὶ οὐράνιον ζωὴν εὐαγγελίζομένην; et infra: Τὰ μέγιστα, καὶ ἀληθῶς

ἀντιδιατιθεμένους ἡμῖν ἐν ταῖς λογικωτέραις ζητήσεσιν ἀντιρρήσεων· δι' ὧν τε φιλοτιμούμεθα ποιεῖσθαι ἀγράφων τε καὶ ἐγγράφων, ἰδίᾳ τε καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν ἐρωτῶντων, καὶ κοινῇ πρὸς τὰ πλήθη διαλέξω. Ναὶ μὴν καὶ διὰ τῶν ἐν χερσὶ συγγραμμάτων, τὴν καθόλου πραγματεῖαν περιεχόντων τῆς Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως· ἐν ἧ πάσαν τὴν ἐκ Θεοῦ χάριν, καὶ τὴν οὐράνιον εὐεργεσίαν, ὁ παρῶν λόγος πάντας ἀνθρώπους (6*) εὐαγγελίζεται, τὴν κατὰ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν λογικώτερον διὰ πλείστων καὶ ἐναργῶν ἀποδείξεων πιστούμενος. Ἐσπούδασαι μὲν οὖν πλείστοις τῶν πρὸ ἡμῶν πολλῇ τις ἄλλη πραγματεῖα, τοτὲ μὲν ἐλέγχους καὶ ἀντιρρήσεις ἐναντίων ἡμῖν λόγων συνταξαμένοις, τοτὲ δὲ τὰς ἐνθέους καὶ ἱερὰς Γραφὰς ἐξηγητικὸς ὑπομνήμασι, καὶ ταῖς κατὰ μέρος ὁμιλίαις διερμηνεύσασαι, τοτὲ δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς δόγμασιν ἀγωνιστικώτερον πρᾶσθεύσασιν ἡμῖν γε μὴν ἰδίως ἢ μετὰ χαρᾶς (7) ἐκπονεῖται πρόβησις. Πρῶτός γέ τοι πάντων ὁ ἱερός ἀπόστολος Παῦλος, τὰς μὲν ἀπατηλὰς καὶ σοφιστικὰς πειθανολογίας παραιτούμενος, ἀναμφιλόγους δὲ χρώμενος ταῖς ἀποδείξεσι, φησὶ που· Καὶ ὁ λόγος ἡμῶν, καὶ τὸ κήρυγμα οὐκ ἐν περὶ τοῦ ἀνθρωπίνης σοφίας λόγων, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως. Ὁ Ἰς ἐπιλέγει· Ὁ σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δὲ, οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τῶν καταργουμένων· ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην. Καὶ αὖθις· Ἡ ἰκανότης ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἰκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους Χαινῆς Διαθήκης. Εἰκότως δὴτα ἡμῖν ἐν ἀπασὶ παρήγγελται, ἐτοίμους εἶναι εἰς ἀπολογίαν παντὶ τῷ ἐπερωτῶντι ἡμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος. Ὅθεν καὶ τῶν νέων συγγραφέων μυρίας ὄσας, ὡς εἴρηται, πανσόφους καὶ ἐναργεῖς μετὰ συλλογισμῶν ἀποδείξεις, ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς γραφείας λόγου, διαγνῶναι πάρεστιν, ὑπομνήματά τε οὐκ ὀλίγα εἰς τὰς ἱερὰς καὶ ἐνθέους Γραφὰς πεπονημένα, τὸ ἀψευδὲς τε καὶ ἀδιάπτωτον τῶν ἀρχῆθεν καταγγελιάων ἡμῖν τὸν τῆς θεοσεβείας λόγον, γραμμικῶς ἀποδείξεις παριστῶντα. Πλὴν ἀλλὰ περιττοὶ οἱ λόγοι πάντες, ὧν ἐναργῆ καὶ σαφέστερα τὰ ἔργα, ἅπερ ἡ θεῖα καὶ οὐράνιος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύναμις, πάντας ἀνθρώπους τὴν ἐνθεον καὶ οὐράνιον ζωὴν εὐαγγελίζομένην, διαβρόχῃν εἰσέτι καὶ νῦν ἐπιδεικνυται. Αὐτίκα γοῦν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ κηρυχθήσεσθαι καθόλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι θεσπίσαντος, τὴν τε ὑστερόν ποτε συστάσαν τῇ αὐτοῦ δυνάμει· ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, οὕτω τότε καθ' οὗς ἐνηθρωπήκει χρόνους ὀρωμένην, οὐδὲ συνεστῶσάν πω, ἐνθέω προγνώσει ἀήτητρον καὶ ἀκαταμάχητον ἔσεσθαι, καὶ μηδεπώποτε ὑπὸ θανάτου νικηθήσεσθαι, ἐστάναι δὲ καὶ μένειν ἄσειστον, ὡσάν ἐπ' ἀείσιτω

ἀγαθὰ πάντας ἀνθρώπους εὐαγγελισσῆσθαι τὸν ἡμέτερον λόγον, et alibi sæpe. Quod in aliis quibusdam verbis receptum est, ut in ποιεῖν, ἐργάζεσθαι, et similibus.

(7) Χαρᾶς. Forte legendum χεῖρας. Edit.

καὶ ἄβραγεῖ πέτρα τῆ αὐτοῦ δυνάμει βεθηκυῖαν (7*)
 τε καὶ ἐβρίζωμένην ἀποφνηαμένου, ὑπὲρ πάντα λόγον
 τῆς προῤῥήσεως ἀποτέλεσμα εἰκότως πᾶν ἄθυρον
 ἀποφράξῃ: ἂν στόμα τῶν ἀναισχυντεῖν ἀναιδῶς πα-
 ρεσκευασμένων· τίς γὰρ οὐκ ἀλήθειαν ὁμολογήσει ἂν
 τῆ προῤῥήσει, τῶν πραγμάτων ἐναργῶς οὕτως μο-
 νοουχί φωνῆν ἀριέντων, ὅτι δὴ Θεοῦ δύνამεις, ἀλλ'
 οὐκ ἀνθρωπιεῖα φύσις ἦν ἡ ταῦτα τοῦτον ἐσόμενα τὸν
 τρόπον πρὸ τοῦ γενέσθαι θεασαμένην, προφήσασά τε, καὶ
 ἔργοις ἐπιτελέσασα; πεπλήρωκε γὰρ τὴν σύμπασαν,
 ὅσην ὁ ἥλιος ἐφοῦρᾷ, ἡ τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου
 φήμη. καὶ πάντα δὲ τὰ ἔθνη διέδραμε, καὶ εἰσέτι νῦν
 αὔξει καὶ ἐπιδίδωσι τὸ περὶ αὐτοῦ κήρυγμα, ταῖς αὐ-
 τοῦ φωναῖς ἀκολουθῶν· ἦ τε ὀνομαστὶ προθεσπισθεῖσα
 Ἐκκλησία αὐτοῦ ἔστηκε κατὰ βάθους ἐβρίζωμένη,
 καὶ μέχρις οὐρανίων ἀψίδων εὐχαῖς ὁσίων καὶ θεο-
 φιλῶν ἀνδρῶν μετεωριζομένη, δοξαζομένη τε ὁσα-
 ζιέται, καὶ εἰς ἅπαντας τὸ νοερόν καὶ ἔνθεον φῶς
 τῆς ὑπ' αὐτοῦ καταγαλλθείσης εὐσεβείας ἀπαστρά-
 πτωσα, οὐδαμῶς τε τοῖς ἔχθροῖς ἤττωμένη καὶ ὑπο-
 εἰκώσα, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς τοῦ θανάτου πύλαις ὑπνω-
 ρῶσα, διὰ μίαν ἐκείνην, ἣν αὐτὸς ἀπεφῆνατο λέξιν,
 εἰπὼν· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκ-
 κλησίαν, καὶ πύλαι ἄβου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. »
 Καὶ ἄλλα δὲ μυρία πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λεχθέντα
 τε καὶ προῤῥηθέντα, ἐν οἰκείᾳ συναγαγόντες ὑποθέσει,
 ταῖς τε ἐνθέοις αὐτοῦ προγνώσεσι τὰς τῶν πραγμά-
 των ἀποβάσεις συμφώνους παραστήσαντες, ἀναμφί-
 λεκτον τῶν περὶ αὐτοῦ δοξαζομένων ἡμῖν τὴν ἀλή-
 θειαν ἐπιδεικνυσμεν. Πρὸς τούτοις δὲ πᾶσιν, οὐ μικρὰ
 συγγάνει τῆς καθ' ἡμᾶς ἀληθείας ἀπόδειξις καὶ ἡ
 ἀπὸ τῶν Ἑβραϊκῶν Γραφῶν μαρτυρία, ἐν αἷς πρὸ
 μυρίων ὄσων ἐτῶν οἱ παρ' Ἑβραίοις προφήται τὴν
 πῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ θνητῷ βίῳ κη-
 ρύξαντες, ὀνομαστὶ τῆς τε τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας
 ἐμνησθησαν, καὶ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παρουσίαν
 προῤῥέσπισαν, τὸν τε νέον τῆς εἰς πάντα τὰ ἔθνη δια-
 δραμούσης διδασκαλίας αὐτοῦ τρόπον κατήγγειλαν,
 προειπόντες τὴν ἐσομένην αὐτῶν ἀπιστίαν, καὶ ἀντι-
 λογίαν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους· τὰ τε κατ' αὐτοῦ δρασθέντα
 αὐτοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις αὐτίκα, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν
 μετελθόντα αὐτοῖς σκυθρωπά· λέγω δὲ τῆς βασιλι-
 κῆς μητροπόλεως αὐτῶν τὴν ἐσχάτην πολιορκίαν,
 καὶ τῆς βασιλείας τὴν πολυτελή καθαίρεσιν, αὐτῶν
 τε τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασποράν, καὶ τὴν ὑπὸ τε

A tum etiam commentarios non paucos, quibus sacras
 ac divinitus conceptas litteras illustrando, verita-
 tem illorum et nusquam vacillantem orationis con-
 stantiam, qui hunc nobis ab initio religionis di-
 vinæ ritum prædicarunt, sic tanquam adhibitis
 mathematicorum demonstrationibus, in omnium
 oculis ac luce posuerunt. Sed enim supervacaneum,
 opinor, fuerit, verborum fidem quærere, ubi res
 ipsas iisdem longa clarioribus et illustriores intueri
 liceat, quas cœlestis ac divina Servatoris nostri vis
 ac potestas, universis hominibus divinam ac cœ-
 lestem vitam feliciter annuntians, palam etiamnum
 et evidenter ostendit. Nam cum ipse non tantum
 fore prædixerit, ut (quod suæ apud omnes populos
 monumentum voluntatis exstaret) tradita ab eo do-
 ctrina, ubi degeret hominum genus, longe lateque
 prædicaretur: verum etiam divina præsentione,
 illam ipsam quæ aliquando post ejusdem numine ex
 omnium gentium societate conflata est, quæque nec-
 dum eo tempore, quo vitam inter homines homo
 ipse degebat, coaluisse videbatur, Ecclesiam, nullis
 unquam morte superandam: at penitus inconcus-
 sum illius robur mansurum esse prænuntiavit, ut-
 pote, quæ vi ejus ac potestate, sic tanquam immoto
 ac nullis omnino machinis perrumpendo scopulo,
 altis defixa radicibus niteretur: hujus sane prædi-
 ctionis veritas exitu comprobata, hiantem ac pro-
 cecem hominum istorum buccam omni oratione
 justius, obstruxerit, qui vulgo nihil non intempe-
 ranter et impudenter effutiunt. Quis enim verax
 illud Christi oraculum esse non fateatur, cum res
 ipsæ tantum non magna palata et aperta voce pro-
 nuntiant, non humanæ id naturæ, sed numini di-
 vino tribuendum, quod res illas, priusquam fierent,
 eo futuras modo prospiciens ita prædixerit, ut eas-
 dem operis ipsius sine comperet? Etenim jam
 universum, qui solis quidem radiis illustretur, or-
 bem terrarum illius Evangelii fama pervasit jam
 omnes undequaque populos nationesque percurrit,
 ipsiusque prædicatio, via plane cum ejusdem ver-
 bis cohærente, longius in dies etiamnum latiusque
 procedit. Præterea quam nominatim ipse divinitus
 prænuntiavit Ecclesia, jam profundis nixa radicibus,
 hominumque sanctorum ac Deo dilectorum precibus
 votisque sublata, ad cœlestium usque orbium; for-

(7*) *Βεθηκυῖαν*. Nihil est, meo judicio, cur præ-
 stet ἐπεμβεθηκυῖαν, quod tamen προαιρεῖται non
 nemo. Est enim hæc propria, et quasi ἐμφυτος sig-
 nificatio τοῦ βεθηκῆναι, cum ἐπεμβάλειν et ἐμβά-
 λειν sint potius ingredi, vel conscendere, vel insul-
 tare, quam firmiter et constanter inniti. Plutarchi
 locus est observatione dignus, in Comparat. Fabii
 Max. et Periclis, p. 190, c. 4, ubi de Fabio: Ἐν τῷ
 κατ' ἑαυτὸν ὀρμώμενον, καὶ βεθηκῶτι, τὴν πόλιν ἀν-
 τιλαμδανόμενος, καὶ ὑπερεῖδων, ubi τὸ ὀρμώμενον pec-
 culiarem ejus quamdam et propriam agendi ratio-
 nem; τὸ βεθηκῶς δὲ, arrepti semel insituti atque
 consilii firmitatem constantiamque significat. Ari-
 stides in *Panathen.* τὸ ἐμβεθηκῆναι, κομψῶς που καὶ
 γλαφυρῶς suo more usurpavit, ubi de situ Athenarum
 et Acropoleos longe pulcherrimo: Ὅσπερ γὰρ, ἰσχυρῶς,
 ἐπ' ἀσπίδος κύκλων εἰς ἀλλήλους ἐμβεθηκῶ-

των, πέμπτος εἰς ὀμφαλὸν πληροῖ, διὰ πάντων ὁ κάλ-
 λιστος, εἴπερ ἡ μὲν Ἑλλάς ἐν μέσῳ τῆς πάσης γῆς·
 ἡ δὲ Ἀττικὴ, τῆς Ἑλλάδος· τῆς δὲ χώρας, ἡ πόλις
 τῆς δ' αὐτοῦ πόλεως ὀμόνυμος. Hic κύκλος εἰς ἀλλή-
 λους ἐμβεθηκῆναι, est alios aliis impositos esse, ta-
 metsi doctissimus interpres verterit, *circulis in se
 invicem incurrentibus*. Quod sequitur, εἰς ὀμφαλὸν
 πληροῖ, id est *injustum et perfectum umbilicum des-
 init, aut illum perfecte implet*. Sic Herodot. I. III,
 p. 103 a: Ἡ δὲ (ὁδὸς) ἐς Ἡλίου πόλιν ἀπὸ θαλάσσης,
 πληροῖ ἐς τὸν ἀρθρόν τοῦτον, *juste ac perfecte hunc
 stadiorum numerum implet, ἀκριβῶς ἀποπληροῖ*. Εἴ-
 περ αὐτεμ, hic apud Arist. novo more pro οὕτως,
 respondet enim τῷ ὥσπερ γάρ. Postremo inter πό-
 λεως et ὀμόνυμος, inserendum videtur ἡ, Acropolim
 enim ipsam intelligit, quæ, ut ipsemet paulo ante
 dicebat, πάλαι μὲν πόλις, νῦν δὲ ἀκρόπολις.

nicem caput attollit, ac novis quotidie dignitatis incrementis aucta, spiritali ac divino prædicatæ ab illo pietatis fulgore passim ita coruscat, ut non suis tantum hostibus, sed ne ipsis quidem mortis foribus vel tantillum debilitata concedat. Quæ quidem omnia huic uni ab eo quondam prolata voci accepta ferenda sunt * : « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. » Cæterum infinita sunt id genus alia, a Servatore nostro prænuntiata, quibus in proprium ac singulare argumentum locumque congestis, dum congruentes et consentaneos divinis ejus præsensationibus rerum ipsarum exitus ante oculos ponimus, eorum quæ nobis de ipso persuademus, certiorum omni dubitatione veritatem esse demonstramus. Neque vero levis et contemnenda est, si ad superiores adjungatur, eidem veritati asserendæ fides, quam ex Hebraicarum litterarum testimonio accessimus, cum iis ante tot annos præsentium honorum præmissionem Hebræi prophetæ adeo Christi nominis ita meminerint, ut futurum simul ad homines ejusdem adventum prædixerint. Adde quod novum et insolens, quæ per omnes populos funderetur, doctrinæ genus indicarunt, futuram quoque Judaicæ nationis incredulitatem et obfirmatam in repugnando contumaciam prædicentes, nec non quiddam adversus eum impie molita est, ac quæcunque illam propterea non dilatæ longius, 9 sed quasi e vestigio secutæ calamitates oppressere : supremam intelligo regiæ ipsorum metropolis obsidionem, ipsamque adeo regni funditus excisi eversionem, cum eorum per omnes gentes dispersione, quamque sub inimicorum et hostium dominatu patiuntur servituti conjunctam. Quæ certe prædictionibus illis consentanea, post ejusdem nostri Servatoris adventum, in omnium oculis pertulere. Jam vero quis non illustres illas atque perspicuas eorumdem prophetarum voces, quibus futuram, Christo jam ex rebus humanis subducto, cum Judæorum prolapsionem ac repudiationem, tum gentium vocationem feliciter prænuntiarunt, admiratione defixus obstupescat, cum hæc similiter Servatoris nostri doctrinæ beneficio, palam exitum nacta fuerit cum illorum prophetis omnino congruentem? Per ipsum enim effectum est, ut innumerabilis ex omni hominum genere multitudo rejectis idolorum erroribus, veram præpotentis rerum omnium moderatoris Dei notitiam religionemque susciperet, cumque cæterorum quæ præsci homines fuderunt oraculorum, tum hujus imprimis Jeremiæ prophetiæ fidem quodammodo facere videretur : « Domine Deus meus, ad te gentes venient ab extremo terræ, et dicent, quod falsa patres nostri idola possederunt, nec erat in ipsis utilitas. Si faciet sibi homo deos, et ipsi non sunt dii 10? »

CAPUT IV.

Non inconsiderate nos ad rerum utilissimarum fidem suo tempore adhærescere.

Hæc igitur illa sunt, quibus instituti nostri ratio ita confirmatur, ut quivis intelligat eam non humano quodam impetu excogitatam, sed prævisam divinitus, scriptisque oraculis divinitus prænuntiatam, longæque adeo magis universis hominibus a Servatore nostro divinitus oblatam fuisse. Præterea numine plane divino robur ejus ac firmitatem constituisse, cum vexata tot annos, partimque dæmonum qui videri non possunt, partim eorum qui pro varietate temporum diversi imperabant, oculisque cernebantur principum acerbitate jactata, majoribus in dies ornamentis et illustriori splendore conjunctis, hominumque frequentiori multitudine augeatur. Ut

* 10. τε.

• Matth. xvi, 18. 10 Jerem. xvi, 19.

(8) *Εὐαγγελιζομένην*. Verti perinde ac si haberetur, εὐαγγελιζομένων, ut referatur ad προφητῶν. Atque ita leg. etiam Mont.

ἄχθροῖς καὶ πολεμοῖς δουλείαν. Ἄ καὶ ταῖς προφῆ-
βήσεσιν ἀκολουθῶν, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
παρουσίαν, φαίνονται πεπονηθότες. Ἐπὶ τούτοις, τίς
οὐκ ἂν ἐκπλαγείη τῶν αὐτῶν ἀκούων προφητῶν,
μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπό-
πτωσιν, τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν, λαμπραῖς καὶ διαυ-
γέσι φωναῖς εὐαγγελιζομένην (8); Ἡ καὶ αὐτὴ ἀν-
τικρυς εἰς ἔργον ἐχώρησε ταῖς προφητεῖαις ἀκολου-
θῶν, διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίας, δι' οὗ
ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων μυριοὶ ὅσοι τὴν τῶν εἰ-
δώλων ἀποστραφέντες πλάνην, τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ
τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τε καὶ εὐσέβειαν κατεδέξαντο, μο-
νονουχὶ πιστοῦμενοι τοὺς τῶν παλαιῶν χρησμούς,
τοὺς τε ἄλλους, καὶ δὴ τὸν διὰ τοῦ Ἰερεμίου τοῦ προ-
φήτου, φήσαντος· « Κύριε ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ἔθνη
ἤξουσιν ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ ἐροῦσιν, ὡς ψευδῆ
ἐκτῆσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἰδῶλα, καὶ οὐκ ἦν ἐν
αὐτοῖς ὠφέλεια. Εἰ ποιήσειεν αὐτῷ ἄνθρωπος θεοὺς,
καὶ οὐκ εἰσὶν οὗτοι θεοί; »

generi mortalium universo prædicarint, ipsiusque adeo Christi nominis ita meminerint, ut futurum simul ad homines ejusdem adventum prædixerint. Adde quod novum et insolens, quæ per omnes populos funderetur, doctrinæ genus indicarunt, futuram quoque Judaicæ nationis incredulitatem et obfirmatam in repugnando contumaciam prædicentes, nec non quiddam adversus eum impie molita est, ac quæcunque illam propterea non dilatæ longius, 9 sed quasi e vestigio secutæ calamitates oppressere : supremam intelligo regiæ ipsorum metropolis obsidionem, ipsamque adeo regni funditus excisi eversionem, cum eorum per omnes gentes dispersione, quamque sub inimicorum et hostium dominatu patiuntur servituti conjunctam. Quæ certe prædictionibus illis consentanea, post ejusdem nostri Servatoris adventum, in omnium oculis pertulere. Jam vero quis non illustres illas atque perspicuas eorumdem prophetarum voces, quibus futuram, Christo jam ex rebus humanis subducto, cum Judæorum prolapsionem ac repudiationem, tum gentium vocationem feliciter prænuntiarunt, admiratione defixus obstupescat, cum hæc similiter Servatoris nostri doctrinæ beneficio, palam exitum nacta fuerit cum illorum prophetis omnino congruentem? Per ipsum enim effectum est, ut innumerabilis ex omni hominum genere multitudo rejectis idolorum erroribus, veram præpotentis rerum omnium moderatoris Dei notitiam religionemque susciperet, cumque cæterorum quæ præsci homines fuderunt oraculorum, tum hujus imprimis Jeremiæ prophetiæ fidem quodammodo facere videretur : « Domine Deus meus, ad te gentes venient ab extremo terræ, et dicent, quod falsa patres nostri idola possederunt, nec erat in ipsis utilitas. Si faciet sibi homo deos, et ipsi non sunt dii 10? »

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὅτι μὴ ἀκριτως ἡμῖν ἡ περὶ τῶν ὠφελιμωτάτων πιστις κατὰ καιρὸν παραλαμβάνεται.

Πάντα δὴ ταῦτα τὸν περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμά-
των πιστοῦται λόγον, ὡς οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης ὀρμῆς
ἐπιτηδευθέντα, θεόθεν δὲ προγινωσθέντα, καὶ θεόθεν
διὰ τῶν ἐγγράφων χρησμῶν προαναφωνηθέντα, καὶ
πολὺ πλέον ἐπι θεόθεν διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πᾶσιν
ἀνθρώποις προεβλημένον, αὐθὶς τε ἐκ Θεοῦ δυνα-
μούμενον καὶ συνεστῶτα, ὡς ἐν τοσοῦτοις ἐτῶν χρό-
νοις ἐλαυνόμενον πρὸς τε τῶν ἀοράτων δαιμόνων,
καὶ πρὸς τῶν κατὰ χρόνους βρατῶν ἀρχόντων, πολὺ
πλέον διαλάμπειν, ὁσημέραι τι ἂ διαπρέπειν καὶ ἀί-
ξειν, καὶ πολὺ μᾶλλον πληθύνειν ἄντικρυς τῆς ἀνω-
θεν ἐκ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ συνεργίας, τὸ δμαχὸν καὶ
D ἀήτητον, τό τε κατὰ τῶν ἐχθρῶν νικητικὸν τῆ τοῦ

Ἰωπηρος ἡμῶν διδασκαλίᾳ τε καὶ προσηγορίᾳ παρεχούσης. Καὶ τὸ αὐτόθεν δὲ πρὸς εὐζῶταν πᾶσιν ἀνθρώποις, οὐ μόνον ἐκ τῶν προφανῶν αὐτοῦ λόγων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀπορρήτου δυνάμεως προβεβλημένον, πῶς οὐκ ἂν γένοιτο τῆς ἐνθέου δυνάμεως αὐτοῦ παραστατικόν; Θείας μὲν γὰρ καὶ ἀπορρήτου δυνάμεως ἦν, τὸ ἅμα τῷ αὐτοῦ λόγῳ, καὶ σὺν τῇ περὶ μοναρχίας ἐνδὸς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ προβεβλημένη διδασκαλίᾳ αὐτοῦ, ὁμοῦ καὶ τῆς πολυπλανοῦς καὶ δαιμονικῆς ἐνεργείας, ὁμοῦ καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν πολυαρχίας ἐλευθερον καταστῆναι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· μυρίων γοῦν τὸ παλαιὸν καθ' ἕκαστον ἔθνος βασιλέων καὶ τοπαρχῶν ἐπικρατούντων κατὰ πόλεις καὶ χώρας, καὶ τῶν μὲν δημοκρατουμένων, τῶν δὲ τυραννουμένων, τῶν δὲ πολυαρχουμένων, πολέμων τε κατὰ τὸ εἶκος ἐκ τούτου παντοίων συνεστώτων, ἔθνῶν ἔθνεσι προσρηγνυμένων, καὶ συνεχῶς τοῖς πατισιῶχοις ἐπανισταμένων, δρῶντων τε καὶ δρῶμενων, ταῖς κατ' ἀλλήλων πολιορκίαις ἐπιστρατευμένων, ὥστε διὰ ταῦτα πανδημεὶ πάντας τοὺς τε πᾶς πόλεις οἰκοῦντας, καὶ ἐν ἀγροῖς γεηπονοῦντας, ἐξ ἔτι παιδῶν τὰ πολεμικὰ διδάσκεισθαι, ξιφηφορεῖν τε διαπαντός κατὰ τε τὰς λεωφόρους, καὶ κατὰ κώμας, καὶ ἀγρούς. Ἐπειδὴ παρῆν ὁ Χριστὸς (περὶ οὗ πάλαι διὰ τῶν προφητῶν ἀνέληρο· « Ἄνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πληθὸς εἰρήνης· καὶ συγκέψουσιν τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιζύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα· καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν »), ἀκόλουθα ταῖς προβήσεσιν ἐπηκολούθει τὰ ἔργα, πᾶσα μὲν αὐτίκα περιηρεῖτο πολυαρχία Ῥωμαίων, Αὐγουστοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ τῆ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπαφανείᾳ μοναρχήσαντος. Ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ εἰς δεῦρο οὐκ ἂν ἴδοις, ὡς τὸ πρὶν, πόλεις πόλεσι πολεμούσας, οὐδ' ἔθνος ἔθνει διαμαχόμενον, οὐδέ γε ὅν βίον ἐν πάσῃ συγγύσει κατατριβόμενον. Καίτοι πῶς οὐκ ἄξιον θαυμάζειν ἐπιστήσαντας, τί δὴ ποτε τὸ μὲν παλαιὸν, ὅτε τῶν ἐθνῶν ἀπάντων κατετυράνευον οἱ δαίμονες, καὶ πολλή τις ἦν ἀνθρώπων ἡ περὶ αὐτοὺς θεραπεία, πρὸς αὐτῶν τῶν θεῶν ἐξουιστρούμενοι ἐπὶ τοὺς κατ' ἀλλήλων ἐξεμαίνοντο πολέμους· ὡς τότε μὲν Ἕλληνας αὐτοῖς Ἕλλησι, τότε δὲ Αἰγυπτίους Αἰγυπτίοις, καὶ Σύρους Σύροις, Ῥωμαίους τε Ῥωμαίοις πολεμεῖν, ἀνδραποδιζεσθαι τε ἀλλήλους καὶ κατατρυχεῖν ταῖς πολιορκίαις, ὥσπεροῦν αἱ περὶ τούτων δηλοῦσι τῶν παλαιῶν ἱστορίαι· ἅμα δὲ τῆ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐσεβεστάτῃ καὶ εἰρηνικωτάτῃ διδασκαλίᾳ, τῆς μὲν πολυθέου πλάνης καθαίρεσις ἐπετελεῖτο, τὰ δὲ τῆς τῶν ἐθνῶν διασάσεως παύλων αὐτίκα παλαιῶν κακῶν ἀπελάμβανεν; ὃ καὶ μάλιστα μέγιστον ἡγοῦμαι τεκμήριον τυγχάνειν τῆς ἐνθέου καὶ ἀπορρήτου δυνάμεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Γῆς δ' ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων προφανομένης ὠφελείας ζεῖγμα ἔναργές ἴδοις ἂν, ἐπιστήσας, ὡς οὐδὲ ἄλλοτέ ποῦ ἐξ αἰῶνος, οὐδ' ὑπὸ τινος τῶν πάλαι διαφανῶν, ἐκ μόνων δὲ τῶν αὐτοῦ φωνῶν, καὶ τῆς ἀνά πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαδοθείσης διδασκαλίας αὐτοῦ, εὖ

A plane dubitare nemo possit quin Deus ille rerum moderator omnium, Servatoris nostri doctrinæ **10** ac nomini vim quamdam omni conatu et oppugnatione superiorem, cunctorumque victricem hostium celestii auxilio largiatur. Jam vero illud ipsum, quod omnibus per sese hominibus ad bene beateque vivendum, partim clarissimis ipsius verbis, partim vi occultiore proponebatur, cujus non oculis divinam ejus potestatem virtutemque subjiciat? Etenim divinæ profecto arcanæque potestatis id fuit, ut simul atque verbum illius, deque summi unius tantum Dei, qui rebus præset omnibus, principatu, doctrina proponeretur, continuo genus hominum in integram libertatem cum a fraudulenta dæmonum efficacitate, tum a multiplici gentium dominatu vindicaretur. Præsertim, cum sexcenti olim reges singulis in nationibus, in urbibus autem ac regionibus imperium infiniti reguli obtinerent; aliique populi, tyrannorum alii, alii denique plurium dominatu premerentur; cumque inde omnis generis bella, ut par erat, existerent, commissis inter sese gentibus, viciniosque populos infestis semper armis perentibus, mutuasque vicissim clades stragesque subeuntibus, quod mutuis alios alii obsidionibus incursionibusque vexarent. Ex quo proinde flebat, ut non ii modo qui civitates incolebant, sed etiam ii qui in agrorum ac terræ cultura versabantur, rem militarem jam inde a pueris addiscerent, gladiosque continenter, ac vulgo per vias publicas, pagos, agrosque et rura gestarent. At vero cum sese primum Christus ostendisset (de quo prophetæ olim ista cecinerant: « Orietur in diebus ipsius justitia et multitudo pacis: et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces, non sumet gens adversus gentem gladium, nec discent amplius bellum gere ¹¹ »), oraculorum veritatem continuo rerum exitus comprobavit. Etenim multiplex ille Romanorum principatus illico sublatus est, cum Augustus sub ipsum nostri Servatoris adventum summam rerum unus accepisset. Ex eo vero tempore ad ætatem usque nostram, civitates ut antea cum civitatibus dimicantes, populosque cum populis commissos, hominum denique vitam rerum omnium perturbatione contritam nemo vidit. Quis ergo non jure miretur, si diligenter secum ipse cogitet, quid causæ fuerit, quamobrem homines olim, quo tempore gentes universas dæmones tyrannide oppressas tenebant, et summo cunctis a mortalibus cultu celebrabantur, deorum ipsorum æstro percit, in mutua bella furioso quodam impetu ruerent: sic ut modo Græci cum Græcis, modo cum Ægyptiis Ægyptii **11**, Syri cum Syris, cum Romanis denique Romani ipsi bella susciperent, aliique vicissim alios vel in servitutem abducerent, vel obsidionibus conficerent, quemadmodum veteres illorum temporum historiis consignatum ac testatum reliquere; ut primum autem religiosissima pacisque aman-

¹¹ Isa. II, 4.

tissima Servatoris nostri doctrina increbuit, non ille tantum error, qui deorum multitudinem invadebat, funditus tolleretur; verum etiam importatae dudum per ista populorum dissidia calamitates subito conquiescerent? Equidem id vel maximum arbitror divinæ arcanæque Servatoris nostri potestatis argumentum. Illius autem utilitatis, quæ palam doctrinæ hujus prædicationem consecuta est, cuius rem secum attente reputanti ciarum hoc in primis et illustre specimen intueri liceat: quod nec alias unquam ex omni hominum memoria, nec ab eorum ullo, qui fama quondam nominis et existimatione floruerunt: sed tantum ex quo ipsius doctrinæ per universum orbem diffusæ verbis et concionibus hominum aures afflari cœpere, continuo factum sit, ut qui ferini prius ac barbari nationum omnium mores fuerant, iidem lenioribus et humanioribus institutis mansuescerent. Itaque nec Persæ, qui semel ejus disciplinæ nomen dederunt, nuptias amplius cum matribus ineunt: nec Scythæ, quod in eorum quoque regionem Christi sermo penetrarit, humana jam carne pascuntur; nec alia barbarorum genera incesto illicum ac sororum concubitu polluunt: nec ad mares furioso libidinis æstu mares ipsi rapiuntur, nec cæteras, quæ naturæ leges violant, corporis voluptates persequuntur, nec canibus atque volucribus necessariorum ac propinquorum suorum cadavera, quibus id quondam in more fuerat, obijciunt: nec senio jam confectis, ut antea, laqueos injiciunt, nec sibi amicissimorum carne post obitum antiquo ritu saginantur: nec majorum instituto dæmonibus tanquam diis homines immolant, nec sibi carissimos jugulant falsa pietatis opinione delusi. Hæc nimirum illa sunt, aliaque id genus propemodum infinita, quibus infesta quondam hominum vita habebatur. Ac Massagetæ quidem atque Derbices, ut historiarum fide proditum est, propinquorum suorum longe miserrimos eos putabant, qui naturali fato supremum vitæ diem obiissent, cujus ante propterea necessitatem occupantes, quos vehementius diligenter, eos ætate jam effæctos non immobilabant modo, sed iis etiam quasi lautissimis epulis utebantur. At vero Tibareni, senes maxima secum affinitate conjunctos præcipites agere: Hyrcani vivos eosdem ac spirantes, Caspii jam morte functos avibus canibusque quæ mortui summopere adamassent, ipsorum **12** ad rogos jugulare, Bactrii denique seniores adhuc superstites canibus itidem lanianos projicere consueverant. Hæc, inquam, omnia superioribus illis temporibus grassabantur, nunc autem fieri omnino desiere, immani ac belluina tot malorum peste salutaris unius evangelicæ legis viribus profligata. Jam vero, quod neque expertia vitæ surdaque simulacra, neque conscelerati dæmones suarum in iis præstigiæ vim exerentes, neque partes mundi hujus spectabilis, neque ho-

τὰ πάντα τῶν ἔθνῶν νόμιμα κείται, αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ πρὶν θηριώδη καὶ βάρβαρα. Ὡς μὴκέτι Πέρσας μητρογαμεῖν, τοὺς αὐτῷ μαθητευθέντας· μὴδ' ἀνθρωποβορεῖν Σκυθὰς διὰ τὸν καὶ μέχρις αὐτῶν ἔλθοντα τὸν Χριστοῦ λόγον, μὴδὲ ἄλλα γένη βαρβάρων ἐκ-ἔσμως θυγατρῶσι καὶ ἀδελφαῖς μίγνυσθαι. Μὴδ' ἄρβενας ἄρβενεῖν ἐπιμαίνεσθαι, καὶ τὰς παρὰ φύσιν ἡδονὰς μετιέναι· μὴδὲ κυσὶ καὶ οἰωνοῖς τοὺς οἰκείους νεκροὺς προτιθέναι τοὺς πάλαι τοῦτο πράττοντας, μὴδ' ἀγγόνῃ τοὺς γεγρακότας, ὡσπερ ἦν πρότερον, ἐπιβάλλειν· μὴδὲ σάρκας νεκρῶν τῶν φιλότων κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος θοινᾶσθαι· μὴδ' ἀνθρωποθυτεῖν ὡς θεοῖς τοῖς δαίμοσι κατὰ τοὺς παλαιούς, μὴδὲ τὰ φιλότατα κατασφάττειν εὐσεβείας ὑπολήψει. Ταῦτα γὰρ ἦν καὶ συγγενῇ τοῦτοις μυρία τὰ πάλαι τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον λυμαινόμενα. Ἰστοροῦνται Μασσαγέται καὶ Δέρβικες ἀθλιωτάτους ἡγεῖσθαι τῶν οἰκείων τοὺς αὐτομάτως τελευτήσαντας. Διδὸ καὶ φθάσαντες κατέβησαν, καὶ εἰσιτῶντο τῶν φιλότων τοὺς παρακμάσαντας. Τιβάρῳ (9) δὲ ζῶντας κατεκρήμνιζον τοὺς ἐγγυτάτω γέροντας. Ὑρκανοὶ δὲ καὶ Κάσπιοι, οἱ μὲν οἰωνοῖς καὶ κυσὶ παρέβαλλον ζῶντας, οἱ δὲ τεθνεώτας. Σκυθαὶ δὲ συγκατάρυττον ζῶντας, καὶ ἐπέσφαττον ταῖς πυραῖς οὓς ἡγάπων οἱ τεθνεώτες μάλιστα. Καὶ Βάκτριοι (10) δὲ τοῖς κυσὶ παρέβαλλον ζῶντας τοὺς γέροντας. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πάλαι ἦν πρότερον, νυνὶ δὲ οὐκέθ' ὁμοίως ἐστὶν, ἐνὸς τοῦ σωτηρίου νόμου τῆς εὐαγγελικῆς δυνάμεως τὴν θηριώδη καὶ ἀπάνθρωπον τοῦτων ὄλων καταλύσαντος νόσον. Τὸ δὲ μὴκέτι θεοῖς ἡγεῖσθαι ἦτοι τὰ νεκρὰ καὶ κωφὰ ζῶνα, ἢ τοὺς ἐν τοῦτοις ἐνεργούντας πονηροὺς δαίμονας, ἢ τὰ μέρη τοῦ φαινομένου κόσμου, ἢ τὰς τῶν πάλαι κατοικομένων θνητῶν ψυχὰς, ἢ τῶν ἀλόγων ζῶων τὰ βλαπτικώτερα· ἀντὶ δὲ τούτων ἀπάντων διὰ μιᾶς τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, Ἐλληνας ὅμου καὶ βαρβάρους, τοὺς γνησίους, ἀλλ' οὐκ ἐπιπλάστως αὐτοῦ τῷ λόγῳ προσανέχοντας, εἰς τοσοῦτον ἄκρας φιλοσοφίας ἔλθειν, ὡς μόνον τὸν ἀνωτάτω Θεόν, αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων, τὸν παμβασιλέα καὶ κύριον οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἡλίου τε καὶ ἄστρον, καὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου δημιουργὸν σέβειν, καὶ ὑμεῖν, καὶ θεολογεῖν· βιοῦν τε ἀκριβῶς οὕτω μανθάνειν, ὡς μέχρι καὶ τοῦ ἐμβλέπειν τοῖς ὀφθαλμοῖς παιδαγωγεῖσθαι, καὶ μὴδὲν ἀκόλαστον ἐκ τοῦ μετ' ἐπιθυμίας ὄρᾶν, ἐννοεῖν, πρόρριζον δ' ἐξ αὐτῆς διανοίας πᾶν αἰσχρὸν ὑποτέμνεσθαι πάθος· ταῦτα πάντα πῶς οὐκ ἂν τοῖς πᾶσι συμβάλλοιτο πρὸς εὐζωίαν; καὶ τὸ μὴδὲν εὐδοκίας δεῖσθαι, πολλοῦ γε δεῖ ἐπιορκεῖν, διὰ τὸ πρὸς αὐτοῦ μανθάνειν μὴδὲ ὀμνύναι ὄλων, ἐν πᾶσι δὲ ἀψευθεῖν καὶ ἀληθεύειν, ὡς ἀρκεῖσθαι τῷ καὶ, καὶ τῷ οὐ, παντὸς ὄρκου τὴν πραγμαρεῖσιν βεβαιωτέραν παρασκευάζοντας; Τὸ δὲ μὴδ' ἐν ψιλοῖς ῥηματίοις καὶ ταῖς κοιναῖς ὁμιλίαις ἀδιαφορεῖν, ἀκριβολογεῖσθαι δὲ καὶ μέχρι τούτων, ὡς μήτε ψευδός, μήτε λοιδορίαν, μήτε τι αἰσχρὸν καὶ ἀσηχημον προῖεσθαι τῇ φωνῇ, διὰ τὴν αὐτοῦ πάλιν παρακλέυσιν, δι' ἧς ἐφησε, « Περὶ παντὸς ἀργοῦ ῥήμα-

(9) *Τιβάρῳ*. Existimavi leg. *Τιβάρῃνοι*, quam lectionem in Mont. postea deprehendi.

(10) *Βάκτριοι*. Legebatur *Βάκριοι*, sed practuli alterius ms. lectionem.

ως δώσετε λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως· ὅτι οἱ αὐτοὶ ὑπερβαλῆς φιλοσόφου ζωῆς ἔχεται; Τὸ δὲ καὶ συλλήβδην ἀθρόως μυριάδας ἑκατῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ παιδῶν, οἰκετῶν τε καὶ ἐλευθέρων, ἀδόξων τε καὶ ἐπιδόξων, καὶ προσέτι βαρβάρων ὁμοῦ καὶ Ἑλλήνων, κατὰ πάντα τόπον καὶ πόλιν καὶ χώραν, καὶ πᾶσι τοῖς ὑφ' ἡμῶν ἔθνεσιν ἐπὶ διδασκαλίᾳ τῶν τοιούτων μαθημάτων, οἷων ἀριτίως μεμαθήκαμεν, φοιτῆν καὶ τὰς ἀκοῆς λόγους παρέχειν, ἀναπειθουσιν οὐ μόνον ἀκολάστον ἐπιχειρημάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν αἰσχυρῶν ἐπιθυμημάτων, γαστρός τε καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα κρατεῖν· τό τε πᾶν γένος παιδείαν παιδεύεσθαι ἔνθεον καὶ εὐσεβῆ, φέρειν τε μανθάνειν γενναίως καὶ βαθεῖ φρονήματι τὰς τῶν ἐπανισταμένων ὕβρεις, καὶ μὴ τοῖς Ἰσοῖς τοὺς φαύλους ἀμύνεσθαι· θυμοῦ δὲ καὶ ὀργῆς, καὶ πάσης ἐμμανοῦς ὀρέξεως κρείττους γίνεσθαι· καὶ μὴν καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἀπόροις καὶ ἐκδέξει κοινωεῖν, πάντα τε ἀνθρώπων ὁμογενῆ δεξιῶσθαι, καὶ τὸν νενομισμένον ξένον, ὡς ἀν νόμῳ φύσεως οἰκειότατον καὶ ἀδελφὸν γνωρίζειν. Πάντα δὲ ἀθρόως ταῦτά τις συναγαγὼν, πῶς οὐκ ἂν ὁμολογήσειε τὰ μέγιστα καὶ ἀληθῶς ἀγαθὰ πάντας ἀνθρώπους εὐαγγελίσασθαι τὸν ἡμέτερον λόγον, τό τε αὐτόθεν ὑπερέχον πρὸς εὐζύϊαν τῶν ἀνθρώπων παρεσχέμεναι βίῳ; Ὅποιον δὲ σοὶ εἶναι δοκεῖ, τὸ πᾶν γένος ἀνθρώπων, οὐ μόνον Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀσημερωτάτων βαρβάρων, καὶ τῶν ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τῆς γῆς οἰκούντων, τῆς μὲν ἀλόγου θηριωδείας ἀναστρεῖν, δόξας δὲ φιλοσόφους ἀναλαθεῖν παρασκευάσαι; οἷον, φέρε εἰπεῖν, τὰς περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, καὶ ζωῆς τῆς παρὰ Θεῷ μετὰ τὴν ἐνθὺνδε ἀπαλλαγὴν τοῖς θεοφιλεῖσιν ἀποκειμένης, δι' ἣν τοῦ προσκαιροῦ τούτου ζῆν καταφρονεῖν ἐμελέτησαν· ὥστε ἀποδεῖξαι παῖδας τοὺς πώποτε ἐπὶ φιλοσοφίᾳ διαδοήτους, καὶ πατρίων τὸν θυλλοῦμενον ἐκείνον θάνατον, ἀνὰ στόμα φιλοσόφων πάντων ἀλόμενον· θηλειῶν παρ' ἡμῶν καὶ κομιδῆ παιδῶν, βαρβάρων τε ἀνδρῶν καὶ εὐτελῶν τῶν δοκεῖν, τῆ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δυνάμει τε καὶ συνεργείᾳ, τὸν περὶ ψυχῆς ἀθανασίας λόγον ἔργου πρότερον ἢ ῥήμασιν ἐπαληθεύοντα δεῖξαντων; Οἷον δὲ καὶ τὸ καθόλου πάντας ἀνθρώπους τοὺς ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἐκ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθημάτων περὶ Θεοῦ προνοίας ὡς ἐφορώσης τὰ σύμπαντα, ὑγιῶς καὶ ἐββρωμένως φρονεῖν παιδεύεσθαι· καὶ τὸ πᾶσαν ψυχὴν μανθάνειν τὸν περὶ δικαιοτηρίου καὶ κρίσεως Θεοῦ λόγον, καὶ τὸ πεφροντισμένως ζῆν, καὶ φυλακτικῶς ἔχειν τῶν τῆς κακίας ἐπιτηδευμάτων;

minum pridem extinctorum manes, neque animalium ratione carentium teterrimæ ac nocentissimæ deorum amplius in numero habeantur: sed istorum omnium loco, per unam hanc evangelicam Servatoris nostri doctrinam effectum sit, ut ex Græcis pariter ac barbaris quotquot ejus verbum sincero animo, non simulatione quadam et inani ostentatione suscipiunt, eum supremæ philosophiæ gradum attingant, ut unum eundemque summum Deum, nullis hujus aut universitatis aut ævi finibus comprehensum, præpotentem cœli terrarumque Regem ac Dominum, solis, astrorum totiusque mundi Procreatore venerentur, celebrent, Deumque fateantur; ita porro vitam quasi ad amussim exigere conformareque studeant, ut ipsum etiam oculorum sensum disciplinæ legibus contineant, nihilque non temperatum ex aspectu cum cupiditate conjuncto in animum subire patiantur, ac vel ipsa ex cogitatione radicitus genus omne fœdæ perturbationis excindant: hæc omnia quis plurimum cunctis hominibus ad bene beateque vivendum momenti afferre non videat? Præterea, quod nullo plane jurejurando opus habeant (tantum abest ut perjurio locus esse possit), eo quod nunquam omnino jurandum esse, at rejecto mendacio verum constanter et ubique retinendum ex illo didicerunt, adeo ut *ita vel non* in omnem partem satis esse putent, quippe qui vel ipsam animi inductionem omni sacramento firmiorem atque certiore exhibeant. Similiter, quod ne in levissimis quidem oculis, ac mutuis quotidianisque congressionibus esse negligentius habere velint, sed in iis etiam accurate, quidquid loquuntur, expendant, ne quod ipsis verbum aut vanum, aut contumeliosum, aut turpe, minusve compositum excidat; idque propter unum hoc ejusdem monitum: « De omni verbo otioso reddetis rationem in die judicii » totum, inquam, illud ejus obsecro vitæ est, quamque sublimè philosophiæ genus profitentis? Ad hæc, quod infinita virorum, mulierum ac puerorum, servorum pariter atque liberorum, ignobilium et nobilium, necnon barbarorum simul atque Græcorum, omnibus in locis, oppidis, regionibus et quotquot soli subiectæ **13** sunt nationibus, ad subeundam eorum præ-

ceptorum, quibus nuper informati sumus, disciplinam, denso agmine multitudo confluat, ejusmodique sermonibus aures præbeat, quibus ad coercendam non actionum modo petulantiam, verum etiam earum, quæ in sola mente versantur, cogitationum turpitudinem, omnesque tum ventris, tum quæ sub ventre sedem habent voluptates domandas excitetur: quodque nullum non genus hominum diviniæ doctrinæ præceptionibus imbuatur, ut lacessentium inimicorum injurias excelso exaggeratoque animo ferre, non mutuis ac similibus improbos homines ulcisci velit: ut iracundiæ vim, ut impotentem ac furiosum cupiditalis omnis impetum regere ac frenare conetur, adeoque ut opes fortunasque suas cum inopibus egentibusque communicet: ut quemlibet hominem communis humanitatis nomine complectatur, quemque vulgo tanquam peregrinum habent, eum quasi naturæ lege conjunctissimum ac veluti fratrem agnoscat. Hæc qui simul universa congerat, fierine poterit, quin idem prædicatam a nobis doctrinam eam esse fateatur, quæ summa veraque bona cunctis hominibus feliciter rñntiarit, quodque præcipuum et quasi caput ad bene beateque vivendum per sese erat, hominum vitæ contulerit. Nud porro quod sequitur, cujusmodi tandem esse putas, quod nimirum eadem genus hominum uui-

¹³ Matth. xii, 36.

versum non Græcorum modo, sed ferocissimorum etiam barbarorum, et eorum qui in extremis terrarum finibus degebant, a recordi ferinoque ritu abduxerit, atque ad sententias philosophis plane dignas traduxerit? Cujusmodi sunt eæ quas de animi immortalitate vitæque illa, quæ postquam migratum hinc fuerit Deo charos homines apud ipsum quasi recondita manet, imbibunt: cujus amore capti tantum in brevis hujus fluxæque vitæ contemptu meditationis ac studii posuere, ut vere pueros quotquot olim maximam ex philosophia laudem sibi famamque pepererant, illamque jactatam perditam mortem ac philosophorum omnium ore decantatam, nihil nisi puerilem quamdam lusionem fuisse ostenderint; cum ipsæ quoque apud nos puellæ tenerique pusiones, adeoque barbari homines, iidemque si oculis æstimarentur, viles et abjecti, Servatoris nostri viribus auxilioque freti, hujus de animorum immortalitate doctrinæ veritatem re ipsa potius quam oratione comprobant? Cujusmodi etiam illud est, quod universi passim homines, ubi ubi gentium ipsi degant, ex ejusdem Servatoris nostri disciplinæ præceptis sanum et constantem divinæ providentiæ hanc rerum universitatem moderantis sensum hauriant, **14** quodque nemo non ea, quæ de tribunali judicioque divino prædicantur, mente percipiat, eoque plurimum instituendæ vitæ cautionis adhibeat, et ab omni sceleris improbitatisque genere singulari studio ac provisione declinet?

CAPUT V.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Non sine prudenti maturoque judicio nos a superstitioso majorum nostrorum errore discessisse.

At vero præcipui maximique beneficii, quod a salutari prædicatione profectum est, ita facile summam intelligas, si superstitiosum illum errorem veteris idololatriæ tecum ipse reputes, qua genus humanum universum propter vim ac violentiam dæmonum antea pessumdabatur: ex qua tamen illa sic tanquam ex teterrima caligine Græcos simul ac barbaros divino numine liberatos, ad spiritalem eamdemque clarissimam veræ erga Deum præpotentem rerum omnium Regem pietatis lucem vindicavit. Sedenim, quid attinet hoc loco pluribus id conari, ut non inconsideratæ cuidam ac temerariæ fidei, sed consilii utilitatisque plenis rationibus, quæque veræ pietatis formam et institutum complectantur, nos ipsos addixisse ostendamus? Equidem cum universo hoc opere id agatur unum, qui vim ac momenta rationum capere et assequi possunt, eos ut in pervidendam argumentorum sanitatem incumbant, ut quas accipiunt dogmatum nostrorum demonstrationes attentius ac subtilius examinent, uti denique ad suscipiendam, quicumque rationem ex nobis quærat, illius, quæ religione nostra continetur, spei defensionem, præemptos sese ac paratos exhibeant, etiam atque etiam adhortamur. Nunc vero, quoniam omnium ea facultas et solertia non est, cum ejusmodi sit tamque amans hominum Verbi divini suavitas, ut neminem omnino repudiet, sed potius cuilibet sanando congruam et convenientem medicinam adhibeat: adeoque imperitos et idiotas ad levio rem curationis rationem invitet; jure sane ac merito qui ex rudioribus initiatur, mulieres videlicet ac pueros, vulgariūque ac plebeiōrum hominum multitudinem ad Christianæ vitæ pietatem quasi manu adducentes, integram sanamque fidem principio sic tanquam medicamentum aliquod adhibemus, eorumque mentibus de divina providentiā, de animorum immortalitate, deque vita ad virtutis normam exigenda, **15** rectas cogitationes inserimus. Quid autem? annon eos etiam videmus, qui curandis corporum ægrotationibus operam scienter navant, quæcunque ad exquisitam medicinam

Ὅτι μὴ ἔνεν σώφρωνος λογισμοῦ τῆς πατρῆου δεισιδαίμονος πλάνης ἀνεχωρήσαμεν.

Κεφάλαιον δὲ τῆς πρώτης καὶ μεγίστης εὐσεβείας τοῦ σωτηρίου λόγου γνῶσις ἂν, εἰ ἐν νῷ λάβοις τὴν δεισιδαίμονα πλάνην τῆς παλαιᾶς εἰδωλολατρίας, ἣ τὸ σύμπαν ἀνθρώπων γένος δαιμόνων ἀνάγκαις πάλαι πρότερον κατετρέχετο. Ἦς ὡσπερ ἀπὸ σκοτίας ζοφερωτάτης Ἑλληνας ἠμῶν καὶ βαρβάρους δυνάμει θείᾳ μεταστῆσάμενος, ἐπὶ νοεράν καὶ φωτεινοτάτην ἡμέραν τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τοὺς πάντας μετηγάγετο. Καὶ τί χρὴ μηχανεῖν, ἀποδεικνύει πειρωμένους ὅτι μὴ ἀλόγῳ πίστει ἑαυτοὺς ἀνεθήκαμεν, σώφροσι δὲ καὶ ὠφελίμοις λόγοις τὸν τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας τρόπον περιέχουσι; τῆς παρουσίας ὑποθέσεως αὐτὸ δὴ τοῦτο καθόλου πραγματευομένης, τοὺς μὲν ἐπιτηδείως ἔχοντας ἐπισθαί λόγων ἀποδείξεισι, προτρέπομεν καὶ παρακαλοῦμεν λόγων φρονήσεως ἐπιμέλεσθαι, καὶ λογικώτερον ἐν δογματῶν τὰς ἀποδείξεις παραλαμβάνειν, ἐτοίμους τε εἶναι πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ ἐπερωτῶντι ἡμᾶς τὸν λόγον τῆς κατ' ἡμᾶς ἐλπίδος· ἐπεὶ δὲ μὴ πάντες τοιοῦτοι φιλανθρώπου τυγχάνοντος τοῦ Λόγου, καὶ μηδένα μηδαμῶς ἀποτρεπομένου, πάντα δὲ ἄνθρωπον τοῖς καταλλήλοις ἰωμένους φαρμάκοις, καὶ τὸν ἀμαθῆ καὶ ἰδιώτην ἐπὶ τὴν πρῶτην θεραπείαν παρακαλοῦντος· εἰκότως ἐν εἰσαγωγῇ τοὺς ἀρχομένους τῶν ἰδιωτικωτέρων, γυναῖκας καὶ παῖδας, καὶ τῶν ἀγελαίων πλῆθος ἐπὶ τὸν εὐσεβῆ βίον χειραγωγῶντες, ὡς ἐν φαρμάκου μοίρᾳ, τὴν ὕγιή πίστιν παραλαμβάνομεν, ὀρθὰς δόξας περὶ Θεοῦ προνοίας, καὶ περὶ ψυχῆς ἀθανασίας, καὶ περὶ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου ἐντιθέμενος αὐτοῖς. Ἦ οὐχ οὕτως καὶ τοὺς τὰ σωμάτων τῶν καμνόντων ἰωμένους ἐπιστημόνως ὀρώμεν, αὐτοὺς μὲν διὰ πλείστης ἀσκήσεως καὶ παιδείας τοὺς κατὰ λατρικὴν λόγους ἀνεληφότας, καὶ πάντα λογικῶς χειρουργοῦντας· τοὺς γε μὴ ἐπὶ θεραπείᾳ προσιόντας αὐτοῖς, πίστει ἑαυτοὺς καὶ τῇ τῶν χρηστοτέρων ἐλπίδι, παρέχοντας· καὶ τῶν μὲν κατὰ τὴν ἐπιστήμην θεωρημάτων μὴδὲν ἀκριβῶς ἐπαίοντας, μόνως δὲ τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος τε καὶ πίστεως ἐξηρημένους; Καὶ ὁ μὲν τῶν λατρῶν ἄριστος εἰς μέσον παρελθὼν, ἅτε χρὴ προφυλάττεσθαι καὶ ἀ προσήκει δρᾶν, ὡσπερ τις ἀρχῶν καὶ κύριος μετ' ἐπιστήμης προστάττει· ὁ δ' ὡς

βασίλει καὶ νομοθετῆ πεσθεται, πιστεύων συνοίσει αὐτῷ τὸ προστεταγμένον. Οὕτω καὶ μαθητὰ παρὰ διδασκάλων λόγους παιδείας ἀποδέχονται, πιστεύσαντες ἀγαθὸν αὐτοῖς ἔσσεσθαι τὸ μάθημα. Ναὶ μὴν καὶ φιλοσοφίας οὐ πρότερόν τις ἐφάψαιτ' ἂν, ἢ πιστεύσας συνοίσει αὐτῷ τὸ ἐπάγγελμα. Καὶ ὁ μὲν τις αὐτόθεν εἶλετο τὰ Ἐπικούρου· ὁ δὲ τὸν Κυνικὸν ζηλοῖ βίον, ἄλλος κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφεῖ, κατ' Ἀριστοτέλην ἔτερος, καὶ πάλιν ἄλλος πάντων τὰ Στωϊκὰ προετίμησεν, ἐκάστου χρηστοτέρῳ ἐλπιδί τε καὶ πίστει τὸ ἔδξαι ὡς συνοίσει ἀγαπήσαντος. Οὕτω καὶ τέχνας ἐνθραυκοὶ τὰς μέσας μετήλθον, καὶ ἄλλοι τὸν στρατιωτικὸν, ἄλλοι δὲ τὸν ἐμπορικὸν βίον, πίστει πάλαι προεὐληφότες βιοποριστικὸν αὐτοῖς ἔσσεσθαι τὸ ἐπιτήδευμα. Καὶ γάμων δὲ αἱ πρῶται ἀνώοδοι, καὶ κοινωνίαι τῆς κατὰ παιδοποιίαν ἐλπίδος, ἐξ ἀγαθῆς ἐνήρξαντο πίστεως. Καὶ πλεῖ τις αὐθις εἰς ἄδελφον, οὐδ' ἄλλην προεδηλῆμένος τῆς σωτηρίας ἀγκυραν, ἢ μόνην τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα. Καὶ γεωργεῖ πάλιν ἄλλος, καὶ τὸν σπόρον εἰς γῆν ἀποφύψας κάθηται, τῆς ὥρας τὴν τροπὴν ἐκδεχόμενος, πιστεύων τὸ φθαρὲν ἐπὶ γῆς καὶ πλημμυρίσιν ὑετῶν καλυφθὲν, αὐθις ὡσπερ ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσεσθαι. Πορείαν δὲ τις μακρὰν ἐπ' ἄλλοδαπὴν ἐκ τῆς οἰκείας στελλόμενος, πάλιν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πίστιν ἀγαθῆς ὁδηγὸς ἑαυτῷ συνεπάγεται. Καὶ τί γὰρ ἄλλ' ἢ τὸν πάντα τῶν ἀνθρώπων βίον δυοῖν τούτων ἀνηρτημένον, ἐλπίδος τε καὶ πίστεως, καταλαμβάνομεν; Τί δὲ θαυμάζεις, εἰ καὶ τὰ κρείττονα κατὰ τὴν ψυχὴν, τοῖς μὲν διὰ πίστεως παραδίδονται, οἷς οὐ σχολὴ λογικώτερον τὰ κατὰ μέρος παιδεύεσθαι, τοῖς δὲ καὶ τοὺς λόγους αὐτοὺς πάρεστι μετιέναι, καὶ τὰς ἀποδείξεις τῶν προσβεβουμένων μαθάνειν; Ἄλλὰ γὰρ ἐν ὀλίγῳ τούτων ἡμῖν οὐκ εἰς ἀχρηστον προγεγυμνασμένων, ἀνίωμεν ἐπὶ τὴν πρῶτην κατηγορίαν· καὶ τίνες ὄντες καὶ πόθεν ὀρμώμενοι, τοῖς διερωτήσασιν ἀποκρινώμεθα. Ὅτι μὲν οὖν τὸ γένος Ἕλληνας ὄντες, καὶ τὰ Ἕλληνων φρονούντες, ἐκ παντοίων τε ἐθνῶν, ὡσάν νεολέκτου στρατιᾶς λογάδες συνελεγμένοι, τῆς πατρῴου δεισιδαιμονίας ἀποστάται καθεστήκαμεν, οὐδ' ἂν αὐτοὶ ποτε ἀρνηθῆμεν· ἀλλὰ καὶ οἱ ταῖς Ἰουδαϊκαῖς βίβλοις προσανέχοντες, κἀκτῶν παρ' αὐτοῖς προφητειῶν τὰ κλειστά τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου συνάγοντες, οὐκ ἔθ' ἑμοίως ζῆν τοῖς ἐκ περιτομῆς προσφιλῆς ἡγούμεθα, καὶ τοῦτ' ἂν αὐτόθεν ὁμολογήσασιν. Ὡρα τοιγαροῦν τούτων τὴν αἰτιολογισμὸν ὑποσχεῖν. Πῶς οὖν ἂν ἄλλως δόξασιν εὐ πεποιθῆναι τὰ πάτρια καταλείψαντες, ἢ πρῶτον εἰς μέσον αὐτὰ παραθέμενοι, καὶ ἀγαγόντες ὑπὲρ ὅσιν τῶν ἐντευξομένων; Οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο φανερά καὶ τῆς εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως ἡ θεία δύναμις, εἰ τοῖς πᾶσι πρὸ ὀφθαλμῶν τεθείη, τίνων καὶ ὅποιων κακῶν τὴν Ἰασιν εὐαγγελίζεται. Πῶς δ' ἂν τὸ εὐλογον τῆς τῶν Ἰουδαϊκῶν γραμμάτων μεταδιώξεως φανείη, μὴ οὐχὶ καὶ τῆς τούτων ἀρετῆς ἀποδειχθείσης; Τίν τε λόγῳ τὰς παρ' αὐτοῖς γραφὰς ἀσπαζόμενοι, τὴν ὁμοίον τοῦ βίου τρόπον ἀποκλίνομεν, καλῶς ἂν ἔχοι διαλεῖν καὶ ἐπὶ πᾶσι, τίς ὁ καθ' ἡμᾶς τῆς εὐαγγελικῆς ὑποθέσεως λόγος, καὶ τίς ἂν κυρίως ἐλεγεῖ ὁ Χριστιανισμὸς, οὐθ' Ἕλληνισμὸς ὢν, οὕτε

A artis cognitionem pertinent longo usu multaque doctrina perdiscere. omniaque ratione tractare : qui vero ad eosdem curandæ gratia valetudinis accesserint, illos fidei cuidam exitusque lætioris expectationi sese ita permittere, ut cum ex istius scientiæ præceptis intelligere nihil accurate perfectæque possint, non nisi ex utraque suspensas habeant incolumitatis suæ rationes? Ac peritissimus quidem medicus in medium prodiens, quid aut cavere aut facere oporteat, sic tanquam princeps ac dominus aliquis scienter præcipit : ægrotus autem ipsi perinde ac regi et legislatori obsequitur, quod sibi quidquid præceptum ab eo fuerit, utile quoque futurum putet. Ita discipuli cujusvis doctrinæ præcepta a magistris excipiunt, quod ab illis didicerint, id sibi expedire rati. Imo vero ne ipsius quidem philosophiæ partem ullam quisquam attingeret, nisi ejus professionem usui ante sibi fore crederet. Atque ita factum videmus, ut alius Epicuri sectam eligeret, alius cynicum vivendi genus æmularetur, ad Platonis, ad Aristotelis alius sese disciplinam adjungeret, alius denique Stoicorum dogmata cæteris omnibus anteferet : sic ut singuli quidquid probarent, id fide quadam speque meliori tanquam sibi profuturum amarent atque retinerent. Sic artes eas, quæ mediæ nomiuntur, homines persecuti sunt : et alii quidem rei militari se dedere ; mercaturam alii facilitare maluerunt, ea nimirum fide ac persuasionem multo ante adducti, quod ejusmodi vitæ ratio plurimum sibi ad eam tuendam opis esset ac commoditatis allatura. Nuptiarum etiam primæ illæ congressiones, ejusque spei quæ sobolis propagationem intuetur conjunctiones mutux, ex sincera quadam egregiaque fide initium habuerunt. Præterea navigationem quis adornat ancipiti exitu, qui non alia prius salutem suam quam fidei lætæque spei anchora fundaverit? Alius item agriculturam exercet, jactoque in terram semine domi sedet, tempestatis conversionem exspectans, futurumque sibi persuadens, ut semen illud jam in terræ gremio corruptum, ac pluviarum inundationibus obrutum, denuo tanquam ex ipsa morte reviviscat. Alius porro longum ex patria in exteram aliquam regionem iter instituens, spem similiter atque fidem sibi adjungit, faustas utique sibi viæ duces futuras. Quid aliud denique manibus oculisque tenemus, quam vitam hominum universam ex duabus hisce rebus, spe nimirum fideque, suspensam teneri? **16** Quid ergo causæ est quamobrem adeo mireris, quibus non vacat omnia sigillatim ac subtilius addiscere, illis divina hæc, quibusque tantum animus informat, præcepta fidei manu tradi; aliis vero licere præterea ipsas quoque vestigare rationes, et eorum quæ asseruntur docenturque demonstrationes indagare? Sed enim pauca hæc quasi prolusionis causa nec sine utilitate præfati, ad primum accusationis caput aliquando redeamus, et quinam sinus, quæsvæ secuti antea vitæ rationes, iis qui utrumque ex nobis quærere solent, respondeamus.

Nos igitur et genere Græcos esse, et Græcorum olim sententias moresque complexos fuisse, nunc autem ex universis nationibus, tanquam novissime conscripti exercitus selectos eximiosque milites congregatos a patria superstitione defecisse, ne ipsi quidem negaverimus. Præterea nobis, cum Judæorum litteras approbemus, maximamque doctrinæ nostræ partem ex eorum prophetiis colligamus, non idem tamen amplius, quo circumcisionis defensores utuntur, vitæ genus placere, id vero sponte quoque ultroque fateamur. Nunc ergo tempus est istorum omnium reddendi rationem. Quoniam autem alio consequi modo poterimus, ut ritus patrios jure ac merito deseruisse videamur, quam si illos ipsos in medium producamus, et eorum, qui hos in libros inciderint, ob oculos ponamus? Sic enim evangelicæ quoque demonstrationis vis illa divina clarius elucescet, si oculis omnes usurpare poterint, quorum tandem et cujusmodi malorum ea medicinam feliciter annuntiet. Quo pacto præterea nos magna cum ratione Judæorum litteras persecutos esse constabit, nisi earum etiam vim atque auctoritatem ostendamus? Jam vero præclarum simul fuerit, quam ob causam qui ipsorum monumenta complectamur, similem tamen vitæ consuetudinem repudiemus, ostendere; ad extremum quæ nostra sit evangelicæ doctrinæ ratio, quis item proprie Christianismus nominetur, quippe qui neque Græcorum sit, neque Judæorum institutum, sed recens quædam veraque Dei sapientia, quæ vel ipso nomine professionis suæ novitatem præ se ferat. Age itaque, vetustissimas adeoque illas ipsas, quas a majoribus accepimus de deorum natura sententias, quæque in omnibus passim urbibus etiamnum jactari solent; unaque pergraves illas egregiorum philosophorum, de mundi ac deorum ipsorum origine, disputationes ante omnia contemplerur: sic enim intelligemus, jurene an secus ab iisdem recesserimus. **17** Verbis autem, in iis quæ abs me prodentur atque vulgantur, non meis utar, sed illorum, qui quos ipsi deos vocant, eorum cultum singulari ac præcipua contentione studioque defenderunt, ut ab omni fingendi calumniandique suspicione nostra hæc disputatio vindicaretur.

CAPUT VI.

De principe Phœnicum Ægyptiorumque theologia.

Phœnices quidem et Ægyptios omnium principes soli, lunæ ac stellis divinitatem tribuisse, vulgatum est; iisque solis rerum omnium ortus interitusque causam assignasse; deinde vero quæ passim et ubique jactantur deorum tam molitiones quam procreationes in hominum genus invexisse: saltem ante illos, supra res eas quæ in cælo videri solent, intelligentia vel tantillum progressum esse neminem; si tamen paucos aliquot excipias, quorum apud Hebræos memoria celebratur, qui totum id quod visu percipitur, longe purissimo mentis oculo superantes, ipsum mundi Effectorem, ac rerum omnium molitorem sancte pieque coluerunt; cum tantam illius sapientiam atque potestatem, quam utcumque sibi ex operibus ipsi animo et cogitatione fingebant, singulari quadam admiratione prosequerentur: eumque unum illum Deum semel esse credidissent, eumdem quoque Deum unum, ut par erat, ita prædicarunt, ut veram illam ac principem eandemque solam pietatem, quam a parentibus acceperant, studiose liberi retinerent. At reliqua hominum multitudo cum ab ejus unius veritate pietatis excidisset, ad cæli astrorum, quæ corporeis oculis intuebatur, splendorem puerili mente obstupescens, illa deos esse pronuntiavit, iisdemque sacrificiorum et adorationis cultum adhibuit; sic tamen, ut nec ipsa templa construeret, nec eorum statuas atque simulacra mortalem ullam in speciem effingeret, sed

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ Φοινίκων καὶ Αἰγυπτίων θεολογίας πρώτης

Φοινίκας τοιγαροῦν καὶ Αἰγυπτίους πρώτους ἀπάντων κατέχει λόγος, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας θεοὺς ἀποφῆναι, μόνους τε εἶναι τῆς τῶν ὄλων γενέσεώς τε καὶ φθορᾶς αἰτίους· εἶτα δὲ τὰς παρὰ τοῖς πᾶσι βωμμένας θεοποιίας τε καὶ θεογονίας εἰσηγήσασθαι τῷ βίῳ· πρὸ δὲ γε τούτων μηδένα μηδὲν πλεοντῶν κατ' οὐρανὸν φαινομένων εἰδέναι, ὁλίγων ἐκτὸς ἀνδρῶν τῶν παρ' Ἑβραίοις μνημονευομένων, οἱ διανοίας καθαρωτάτοις ἑμμασι πᾶν τὸ ὀρώμενον ὑπερκύψαντες, τὸν κοσμοποιὸν καὶ τὸν ὄλων δημιουργὸν ἐσεβάσθησαν, ὑπερθαυμάσαντες τῆς τσαούτης αὐτῶν σοφίας τε καὶ δυνάμεως, ἣν ἐκ τῶν ἔργων ἐφαντάσθησαν, καὶ μόνον εἶναι θεὸν πισθέντες, μόνον εἰκότως ἐθεολόγησαν, τὴν ἀληθῆ καὶ πρώτην, καὶ μόνην εὐσέβειαν παῖς πατρὸς διαδεξάμενοι καὶ φυλάξαντες. Οἷ γε μὴν λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων τῆσδε τῆς μόνης καὶ ἀληθοῦς ἀποπεσόντες εὐσεβείας, τὰ φυσιοφώρα τῶν οὐρανίων, σαρκὸς ὀφθαλμοῖς, οἷα νήπιοι τὰς ψυχὰς καταπλαγέοντες, θεοὺς τε ἀνεῖπον, καὶ θυσίαις καὶ προσκυνήσεσιν ἐγέραιρον· οὐ νεὺς δειμάμενοι, οὐδ' ἀφιδρύμασι καὶ ἑσάνοις θητῶν εἰκόνας πλασάμενοι· πρὸς αἰθέρα δὲ καὶ αὐτὸν οὐρανὸν ἀποθλέποντες, καὶ μέχρι τῶν τῆδε ὀρωμένων ταῖς ψυχαῖς ἐφικνούμενοι. Ἄλλ' οὐ τῆδε ἄρα καὶ τοῖς μετέπειτα ἀνθρώποις τὰ τῆς πολυθέου πλάνης περίστατο, ἐλαύνοντα δὲ εἰς βυθὸν κακῶν, μείζονα τῆς ἀθεότητος τὴν δυσσεβείαν ἀπειργάζετο, Φοινίκων, εἶτα Αἰγυπτίων ἀπαρξάμενων τῆς πλάνης· παρ' ὧν φασί

πρώτον Ὀρφέα τὸν Ἰάγρου (11) μεταστησάμενον τὰ παρ' Αἰγυπτίοις, Ἑλλησι μεταδοῦναι μυστήρια, ὡςπεροῦν καὶ Κάδμω τὰ Φοινικικὰ τοῖς αὐτοῖς ἀγαγεῖν μετὰ καὶ τῆς τῶν γραμμάτων μαθήσεως· οὐπω γὰρ εἰσέτι τοὺς Ἑλληνας τότε τὴν τῶν γραμμάτων χρῆσιν εἰδέειν. Πρώτα τοῖσιν σχεψόμεθα τὰ τῆς κοσμογονίας τῆς πρώτης, ὅπως οἱ δηλούμενοι διειλήφασι· ἔπειτα τὰ περὶ τῆς πρώτης καὶ παλαιολόγου τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου δεισιδαιμονίας· καὶ τρίτον, τὰ Φοινικίων· τέταρτον, τὰ Αἰγυπτίων. Μεθ' ἃ πέμπτον, τὰ Ἑλλήνων διελόντες, πρότερον μὲν τὴν καὶ τοῦτων παλαιὰν καὶ μυθικωτέραν πλάνην ἐποπτεύομεν· εἶτα δὲ τὴν σεμνότεραν καὶ φυσικωτέραν δὲ περὶ θεῶν φιλοσοφίαν· καὶ μετὰ ταῦτα τὸν περὶ τῶν θαυμασῶν χρηστηρίων λόγον ἐφοδεύσομεν· ἐφ' οἷς, καὶ τὰ σεμνὰ τῆς γενναίας Ἑλλήνων φιλοσοφίας ἐπισκεψόμεθα. Τούτων δ' ἡμῖν διευκρινηθέντων, ἐπὶ τὰ Ἑβραίων μεταδησόμεθα, τῶν δὴ πρώτων καὶ ἀληθῶς Ἑβραίων, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν Ἰουδαίων λαχόντων προσηγορίαν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, ὡςπερ ἐπισφράγισμα τῶν ὅλων, ἐπιόσομεν τὰ ἡμέτερα. Ἀναγκαίως δὲ τῆς τούτων ἀπάντων μνημονεύσομεν ἱστορίας, ὡς ἂν διὰ τῆς τῶν ἑκασταχοῦ τεθραυμασμένων παραθέσεως ὁ τῆς ἀληθείας ἑλεγχος ἀποδειχθῆι, ὅποῦν τε ἡμεῖς ἀποστάντες, τὴν ὅποῖαν εἰλόμεθα φανερόν τοῖς ἐντυγχάνουσι γένοιτο. Ἀλλὰ γὰρ ἐπίωμεν ἐπὶ τὸ πρῶτον. Πόθεν ἦτα πιστωσόμεθα τὰς ἀποδείξεις; εὐ μὲν δὴ ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν γραμμάτων, ὡς ἂν μὴ δοκοῦμεν κεχαρισμένα πράττειν τῷ λόγῳ· μάρτυρες δὲ παρέστων ἡμῖν Ἑλλήνων αὐτῶν οἱ τε τὴν φιλοσοφίαν αὐχοῦντες, καὶ τὴν ἄλλην τῶν ἐθνῶν ἱστορίαν διηρευνηκότες. Γράφει τοῖσιν ἀνωθεν τὴν παλαιὰν ὑφηγούμενος θεολογίαν Αἰγυπτίων ὁ Σικελιώτης Διόδωρος, γνωριμώτατος ἀνὴρ τοῖς Ἑλλήνων λογιωτάτοις, ὡς ἂν ὑπὸ μίαν συναγχοῦς πραγματείαν ἄπασαν τὴν ἱστορικὴν Βιβλιοθήκην. Ἐξ οὗ καὶ πρῶτα παραθήσομαι, ἃ περὶ τῆς τοῦ παντὸς κοσμογονίας ἀρχόμενος τοῦ λόγου διειλήφε, τὰς τῶν παλαιῶν ἱστορῶν δόξας, τοῦτον τὸν τρόπον.

in omnium luce positis, ipsius veritatis ratio clarius deprehendi certiusque possit, adeoque nemo non intelligat, qui modo libros hosce legerit, cujusmodi sint cum ea, quæ deseruimus, tum illa veritas, quam secuti sumus. Sed enim ad primum caput aliquando veniamus. Unde autem demonstrationum nostrarum firmamenta repetemus? non utique nostris ex litteris, ne doctrinæ huic nostræ servire nimium, ac prolixius indulgere videamur. Eos ergo potius ex Græcis ipsis testes producamus, qui non modo philosophiæ nomine gloriantur, sed etiam qui cæterarum gentium historias diligentius indagaverunt. Ac Diodorus quidem Siculus, vir apud Græcæ eruditionis principes longe notissimus, quippe qui unum in corpus *Bibliothecam* historiarum universam compegerit, antiquam Ægyptiorum theologiam ab ipso met accessens capite prosequitur. Ex quo prima tantum illa subjiciam, quæ ipso statim operis initio veterum sententias commemorans de mundi ortu hunc in modum ipse disputavit.

(11) Ἰάγρου. Certum videtur legend. Οἰάγρου, ut habet Mont. Οἰάγρος enim non Ἰαγρός, Orphei pater. Stat. *Theb.* v :

. . . Ægrius illic
Acclivis malo mediis intersonat Orpheus
Remigiis.

Virg. iv Georgic., v. 523 :

aspectum in æthera cælumque ipsum omnino defigeret, vimque mentis omnem rerum earum, quæ in illo cernuntur, finibus terminaret. Verum enimvero, nequaquam hic stetit eorum, qui postea secuti sunt. hominum de multitudine deorum error, sed in altam improbitatis voraginem actus, impietatem peperit ipso quoque negatæ Divinitatis scelere gravio- rem; atque hujus erroris Phœnices ac paulo post Ægyptii, auctores fuere. Primum enim ex iis Orpheum memorant Hyagri 18 filium translata secum Ægyptiorum mysteria cum Græcis hominibus communicasse; Phœnicum autem religiones apud eosdem una cum ipsarum litterarum disciplina Cadmum intulisse: nec litterarum eo adhuc tempore notum Græcis usum fuisse. Nos igitur in primis, quæ ad primam illam mundi procreationem attinent, eo plane modo spectabimus, quo vulgati laudatque a nobis scriptores de illa disputarunt: tum quæ de principe ac vetustissima generis humani superstitione prodiderunt: tertium vero locum iis, quæ Phœnices, quartum iis, quæ Ægyptii docuere, tribuemus; quinto autem, quæ Græcorum propria sunt, ita dividemus, ut primum quidem priscum etiam illorum pluribusque fabulis implicatum errorem, deinde paulo gravio- rem magisque adeo cum ipsamet natura conjunctam philosophandi rationem contem- plumur; tum vero de egregiis ipsorum oraculis disputationem persequamur: ad extremum gravissima quæque præclaræ Græcorum philosophiæ momenta ponderemus. Jam ubi hæc omnia diligenter et enucleate discussimus, ad Hebræorum nos dogmata conferemus, eorum inquam Hebræorum, qui primi ac vere hoc nomine censebantur, quique Judæorum appellationem postea nacti sunt. Quibus omnibus nostrorum denique rituum explicationem, sic tanquam sigillum aliquod imponemus. Cæterum ad pertexendam istorum omnium historiam necessitate quadam adducimur; ut iis quæ in qualibet religione primaria eximiaque videri solent,

quæ ad primam illam mundi procreationem attinent, eo plane modo spectabimus, quo vulgati laudatque a nobis scriptores de illa disputarunt: tum quæ de principe ac vetustissima generis humani superstitione prodiderunt: tertium vero locum iis, quæ Phœnices, quartum iis, quæ Ægyptii docuere, tribuemus; quinto autem, quæ Græcorum propria sunt, ita dividemus, ut primum quidem priscum etiam illorum pluribusque fabulis implicatum errorem, deinde paulo gravio- rem magisque adeo cum ipsamet natura conjunctam philosophandi rationem contem- plumur; tum vero de egregiis ipsorum oraculis disputationem persequamur: ad extremum gravissima quæque præclaræ Græcorum philosophiæ momenta ponderemus. Jam ubi hæc omnia diligenter et enucleate discussimus, ad Hebræorum nos dogmata conferemus, eorum inquam Hebræorum, qui primi ac vere hoc nomine censebantur, quique Judæorum appellationem postea nacti sunt. Quibus omnibus nostrorum denique rituum explicationem, sic tanquam sigillum aliquod imponemus. Cæterum ad pertexendam istorum omnium historiam necessitate quadam adducimur; ut iis quæ in qualibet religione primaria eximiaque videri solent,

in omnium luce positis, ipsius veritatis ratio clarius deprehendi certiusque possit, adeoque nemo non intelligat, qui modo libros hosce legerit, cujusmodi sint cum ea, quæ deseruimus, tum illa veritas, quam secuti sumus. Sed enim ad primum caput aliquando veniamus. Unde autem demonstrationum nostrarum firmamenta repetemus? non utique nostris ex litteris, ne doctrinæ huic nostræ servire nimium, ac prolixius indulgere videamur. Eos ergo potius ex Græcis ipsis testes producamus, qui non modo philosophiæ nomine gloriantur, sed etiam qui cæterarum gentium historias diligentius indagaverunt. Ac Diodorus quidem Siculus, vir apud Græcæ eruditionis principes longe notissimus, quippe qui unum in corpus *Bibliothecam* historiarum universam compegerit, antiquam Ægyptiorum theologiam ab ipso met accessens capite prosequitur. Ex quo prima tantum illa subjiciam, quæ ipso statim operis initio veterum sententias commemorans de mundi ortu hunc in modum ipse disputavit.

. . . caput a cervice revulsum
Gurgite cum medio portans Ægrius Hebrus
Volberet....

Apollon. iv Argon. :

Εἰ μὴ ἄρ' Οἰάγροιο πατρὸς Θρησκίως Ὀρφέος.
Ἐκ.

19 CAPUT VII.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Cujusmodi ex mente Græcorum mundi ortus fuisse dicitur.

« De diis igitur, quas et *cujusmodi* notiones illi animis informarint, qui primi divini numinis cultum exemplo suo docuere, ac de singulis eorum quibus immortalitatem fabulæ tribuerunt, dabitur operam, ut quoniam hoc argumentum ejusmodi est, quod longam orationem desideret, suo quæque loco seorsim plurima complectamur. Nunc vero, quæ cum iis quas præ manibus habemus, historiis consentanea nobis et congruentia videbuntur, summam hic ea subjiciemus, ne quid omnino, quod scitu dignum sit, requiratur. Ac de universo quidem hominum genere, omnibusque rebus quæ in cognitis orbis terrarum partibus gestæ sunt, quam in tanta vetustate fieri accuratissime poterit, narrationem instituemus, eamque ab ultima sæculorum memoria repetemus. Igitur de primo hominum ortu, apud æquissimos ac probatissimos rerum naturalium historiarumque scriptores, sententiæ fuerunt omnino duæ. Qui enim ex iis nec mundi ortum ullum fuisse, nec interitum futurum esse posuerunt, ii sempiternum quoque genus hominum esse, nec ullo unquam tempore illorum procreationem cœpisse voluerunt. Qui vero generatum eundem atque occasurum putaverunt, ii perinde atque ipsius, hominum etiam generationem certo quodam tempore principium habuisse defenderunt. Quippe cum hujus primum universi coagmentatio fieret, unam aliquam *C* cæli et terræ ex permista confusaque amborum natura formam exstitisse; deinde vero simul atque corporum distinctio successisset, continuo mundum quidem, totum hunc, quem videmus, partium ordinem accepisse, aerem vero continenti motu agitari cœpisse; Ita tamen ut pars ejus ignea supremam in regionem evolare, quod ipsius natura sursum ingenita levitate ferretur (atque hanc esse causam, quamobrem sol ipse ac reliqua siderum multitudo incitatissimæ circumvectionis impetu rapiantur); quod autem cœnosum ac turbidum erat, id ex humidi conjunctione concreteret, unum in locum ob insitam gravitatem subsideret. Illud porro cum in se ipsum perpetua conversione volveretur, ex humidis sui partibus mare, **20** ex solidioribus *D*

(12) Locus exstat apud Diodor. l. 1, p. 6 novæ editionis.

(15) Ἀποφάνσεις. Diod., ἀποφάσεις.

(14) Ἀφθάρτων. Diod. φθαρτόν, recte.

(15) Legendum videtur ἐκείνω, nempe τῷ κό-

Πολα τις εἶναι λέγεται ἢ καθ' Ἑλληνας κοσμογονία.

(12) « Περὶ μὲν οὖν θεῶν τίνας ἐνόησας ἔσχον οἱ πρῶτοι καταδείξαντες τιμῶν τὸ θεῖον, καὶ περὶ τῶν μυθολογουμένων ἐκάστου τῶν ἀθανάτων, τὰ μὲν πολλὰ συντάξασθαι πειρασόμεθα κατ' ἴδιαν, διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην πολλοῦ λόγου προσδεῖσθαι· ὅσα δ' ἂν ταῖς προκειμέναις ἱστορίαις εἰκότα δόξωμεν ὑπάρχειν, παραθήσομεν ἐν κεφαλαίοις, ἵνα μηδὲν τῶν ἀκοῆς ἀξίων ἐπιζητήται. Περὶ δὲ τοῦ γένους τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων, καὶ τῶν πραχθέντων ἐν τοῖς γνωριζομένοις μέρεσι τῆς οἰκουμένης, ὡς ἂν ἐνδέχεται περὶ τῶν οὕτω παλαιῶν, ἀκριβῶς ἀναγράφωμεν, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀρξάμενοι. Περὶ τῆς πρώτης τοίνυν γενέσεως τῶν ἀνθρώπων διτταὶ γέγονασιν ἀποφάνσεις (13) παρὰ τοῖς νομιμιωτάτοις τῶν τε φυσιολόγων καὶ τῶν ἱστορικῶν. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν, ἀγέννητον καὶ ἀφθάρτον ὑποστήσασμενοι τὸν κόσμον, ἀπεφάνησαν καὶ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐξ αἰῶνος ὑπάρχειν, μηδέποτε τῆς αὐτῶν τεκνώσεως ἀρχὴν ἐσηκυίας. Οἱ δὲ, γενητὸν καὶ ἀφθάρτον (14) εἶναι νομίσαντες, ἔφησαν ὁμοίως ἐκείνοις (15) τοὺς ἀνθρώπους τυχεῖν τῆς πρώτης γενέσεως ὀρισμένοις χρόνοις. Κατὰ γὰρ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὄλων σύστασιν, μίαν ἔχειν ἰδέαν οὐρανῶν τε καὶ γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως· μετὰ δὲ ταῦτα διαστάντων τῶν σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περιλαβεῖν ἅπασαν τὴν ὀρωμένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν, τὸν δ' ἀέρι κινήσεως τυχεῖν συνεχοῦς. Καὶ τὸ μὲν πυρῶδες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μετεωροτάτους τόπους συναναδραμεῖν, ἀνωφερῶς οὕσης τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κορυφήν· ἀφ' ἧς αἰτίας τὸν μὲν ἥλιον, καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ἀστέρων ἐναποληφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ· τὸ δὲ ἰλυῶδες καὶ θολερὸν μετὰ τῆς τῶν ὑγρῶν συγκρίσεως ἐπὶ ταῦτ' καταστῆναι διὰ τὸ βάρος· εἰλούμενον δ' ἐν αὐτῷ καὶ συστρεφόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν τῶν ὑγρῶν, τὴν θάλασσαν· ἐκ δὲ τῶν στερεωτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν, πηλώδη, καὶ παντελῶς ἀπαλὴν. Ταύτην δὲ, τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμψαντος, πῆξιν λαβεῖν· ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναξομένης (16) τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαι τινα τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδῶνας ὁμοίαις λεπτοῖς περιεχομένας. Ὅπερ ἔστιν ἐν ἔλεσι καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον, ἐπειδὴν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἀφνω διάπυρος ἀήρ γένηται, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον. Ζωογονουμένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφήν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὀμίχλης· τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος στερεοῦσθαι. Τὸ δὲ ἔσχατον, τῶν κωφορουμένων τὴν τελείαν ἀξήσιν λαμβανόντων, καὶ τῶν ὀρέων διακαυθέντων

σμφ.

(16) Ἀναξομένης. Diod. et Mont., ἀναξουμένης, quod est fermentatam quasi massam iniunctescere.

α καὶ περιφραγόντων, ἀναφυῆσαι παντοδαπούς τύ-
πους ζώων. Τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας
κακικωνηχότα, πρὸς τοὺς μετεώρους τόπους ἀπελ-
θεῖν, γενόμενα πτηνά· τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα
συγκρίσεως, ἐν τῇ τῶν ἕρπετων καὶ τῇ τῶν ἄλλων
τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι· τὰ δὲ φύσεως
ὕδατος μάλιστα μεταλιχότα, πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον
συνδραμεῖν, ὀνομασθέντα πλωτά. Τὴν δὲ γῆν αἰεὶ
μᾶλλον στερεομένην ὑπὸ τε τοῦ περι τὸν ἥλιον πυ-
ρός, καὶ τῶν πνευμάτων, τὸ τελευταῖον μηκέτι δύ-
νασθαι μηδὲν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς
πρὸς ἄλληλα μίξεως ἕκαστα γεννᾶσθαι τῶν ἐμφύγων.
Ἔως δὲ περὶ τῆς τῶν ὄλων φύσεως οὐδ' Εὐριπίδης
διαφωνεῖν τοῖς προειρημένοις, μαθητῆς ὢν Ἀναξα-
γόρου τοῦ φυσικοῦ. Ἐν γὰρ τῇ *Μεταλλοπῆ* τίθει τιν
οὕτως·

sibi affinemque locum omnes confluxisse, piscium nomine appellatas. Ad extremum vero terram, cum
majorem in dies solidioremque duritiem partim ex solis ardentiori calore, partim ex ventorum flatu
capiat, nullam per sese amplius ex grandioribus animantibus procreare posse, sed earum quamlibet
ex mutua marium ac feminarum commistione generari. Neque discrepantem ab iis, quæ adhuc com-
memoravimus, Euripidis, qui Anaxagoram physicum audierat, de hujus universi ortu mentem fuisse pu-
taverim. Is enim sic in *Menalippe* scribit :

Ὅς οὐρανός τε γαῖά τ' ἦν μορφή μιᾶ,
'Ἐπει δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,
Τίττουσι πάντα, κἀνέδωκαν εἰς φάος,
Δένδρα, πτηνά^α, θήρας, οὓς θ' ἄλλη τρέφει,
Γένος τε θνητῶν (17).

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὄλων γενέσεως ταῦτα
παρελήφραμεν. Τοὺς δὲ ἐξ ἀρχῆς γενηθέντας τῶν
ἄνθρώπων φατὶν ἐν ἀτάκτῳ καὶ θηριώδει βίῳ
καθεστῶτας, σποράδην ἐπὶ τὰς νομάς ἐξιέναι,
καὶ προσφέρεσθαι τῆς τε βοτάνης τὴν προση-
νεστάτην, καὶ τοὺς αὐτομάτους ἀπὸ τῶν δένδρων
καρπούς. Καὶ πολεμουμένους μὲν ὑπὸ τῶν θηρίων,
ἀλλήλοις βοηθεῖν, ὑπὸ τοῦ συμφέροντος διδασκομέ-
νους, ἀθροιζομένους δὲ διὰ τὸν φόβον, ἐπιγινώσκειν
ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν τοὺς ἀλλήλων τύπους. Τῆς φω-
τῆς δ' ἀσήμε καὶ συγκεχυμένης ὑπαρχούσης, ἐκ
τοῦ κατ' ὀλίγον διαρθροῦν τὰς λέξεις, καὶ πρὸς ἀλλή-
λους τιθέντας σύμβολα περὶ ἕκαστου τῶν ὑποκειμέ-
νων, γινώριμον σφίσι αὐτοῖς ποιῆσαι τὴν περὶ ἀπάν-
των ἕρμηνειαν. Τοιούτων δὲ συστημάτων γινομένων
καθ' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην, οὐχ ὁμόφωνον πάντας
ἔχειν τὴν διάλεκτον, ἕκαστων, ὡς ἔτυχεν, συνταξάν-
των τὰς λέξεις· διὸ καὶ παντοίους τε ὑπάρξει χαρα-
κτῆρας διαλέκτων, καὶ τὰ πρῶτα γενόμενα συστή-
ματα τῶν ἀπάντων ἔθνῶν ἀρχέγονα γενέσθαι. Τοὺς
ὢν πρώτους τῶν ἀνθρώπων, μηδενός παυ τῶν πρὸς
τὸν βίον χρησίμων εὐρημένων (17'), ἐπιπόνως διάγειν,
τυμνοῦς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, ὕψους (18) δὲ καὶ πυ-
ρὸς ἀθήεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνενοήτους.
Καὶ γὰρ τὴν συγκομιδὴν τῆς ἀγρίας τροφῆς ἀγνοοῦν-
τας, μηδεμίαν τῶν καρπῶν εἰς τὰς ἐνδεῖας ποιεῖσθαι
παράθεσιν· διὸ καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἀπόλλυσθαι κατὰ
τοὺς χειμῶνας, διὰ τε τὸ ψύχος, καὶ τὴν σπάνιν τῆς
τροφῆς. Ἐκ δὲ ἰούτου κατ' ὀλίγον ὑπὸ τῆς πίερας δι-

^α Ἴσ. τὰ δένδρα. Diod. Δένδρα, πεταῖρά.

(17) Post ὀνητῶν, paucula quædam Euseb. præterit.
(17') *Eὐρημένων*. Lege εὐρημέου. Edit.

A lum refrixerit, æstu repentino aer incalescat, neque
paulatim mutationem ejusmodi patiat. Itaque cum
humidiores illæ partes hunc in modum vitalem pa-
riendi vim ex calore prolemque conoiperent, eas no-
ctu quidem ex decidente ab aere circumfuso nebula
nutrimentum, interdiu vero robur ex calore ac fir-
mitatem accepisse : donec ipsi fetus justum incre-
mentum æstumque maturitatem obtinerent, ruptisque
demum æstu membranis, animantium omnis gene-
ris formæ nascerentur. Ex his autem quæ majore
nactæ calorem essent, eas pennis instructas altiores
in mundi plagas subvolasse : in quibus vero terrena
concretio dominaretur, illas reptilium ac cætera-
rum, quæ in terra versantur, animantium ordine ac
numero comprehensas fuisse : quotquot denique
humida maxime natura constarent, eas in cognatum

B Cæli unus ante vultus ac terræ fuit,
Ac proprius ex quo utrumque disclusit locus,
Cuncta ambo generant, inque lucem efferunt
Silvas, volucres, ac feras ; tum quos salum
Nutrit, hominumque genus.

Atque hæc de prima mundi procreatione a majo-
ribus accepimus. Porro, qui principes omnium
nati homines erant, eos sine ordine ac ferino pla-
ne ritu victitantes, hucque dissipatos atque illuc
ad pascua exiisse, ac si quid teneriorum et mi-
tiorum herbarum esset, cum sponte nascentibus
arborum fructibus comedisse ferunt. **21** Cum
autem eos feræ persequerentur, utilitate magi-
stra mutuam sibi opem tulisse, metuque simul
congregatos, alterius alterum paulatim formam
agnovisse : cumque vocem illi confusam primum
et ab omni significatione vacuum effunderent, sin-
gulis paulatim vocibus articulate proferendis, sin-
gnisque rerum quæ occurrebant, inter sese consti-
tutis, notam eorum sibi omnium explicationem in-
terpretationemque fecisse. Jam vero quod cætus
ejusmodi toto passim orbe conflarentur, singulique
voces, prout cuique temere ac fortuito visum erat,
componerent, non eandem idcirco loquendi ratio-
nem cum universis communem fuisse. Atque hinc
formæ linguarum multiplices, primæque illæ homi-
num societates omnium parentes et capita gentium
exsisterunt. Cæterum quod nihil adhuc eorum quæ
conservandæ ac tuendæ vitæ serviunt, excogitatum
esset, illam ægre admodum primi isti homines tole-
rabant, quippe qui et a vestibus imparati, nec do-
micilliorum aut ignis usum edocti, et victus alimen-
tique mitioris prorsus ignari essent. Etenim cum
ipsi nondum comportandæ ex agris annonæ ratio-

(18) Ὑψους. Reddidi perinde ac si legeretur
ἀκῆσεως, quam vocem apud Diodor. postea reperci

nem tenerent, nihil omnino fructuum levandæ quondam inopiæ gratia recondebant. Itaque plurimi per hiemem cum asperitate frigoris, tum ciborum penuria passim interibant. Verum ubi paulatim usu ipso cautiores evasissent, in speluncas hiemis tempore confugere, quique asservari diutius poterant fructus reponere cœperunt. Ignis autem aliarumque commoditatum utilitate perspecta, ipsas quoque paulatim artes ac cœtera, quorum ex opportunitate plurimum ad communem vitam emolumenti rediudaret, invenerunt. Enimvero ipsa primum inopia sese omnium omnino rerum magistram hominibus præbuit; cum uniuscujusque notitiam animali optime a natura comparato, quodque non tantum

administris ad omnia manibus utebatur, sed etiam ratione valebat animique solertia, familiariter suggereret. Atque hæc, nobis præsertim qui mediocritati studeamus, de primo hominum ortu, deque vivendi ritu vetustissimo, satis erunt.

Hactenus laudatus a nobis auctor, qui in ista sua mundi procreatione commemoranda, ne Dei quidem vel nomine tenus meminit, sed fortuitam quamdam ac sponte oblatam hujus universi dispositionem invexit. Eadem vero Græcos philosophos partem sane maximam videas prodidisse. Quorum equidem in præsentia de rerum principiis **22** opiniones ac dissensiones mutuas, ex iis quos *Stromata* Plutarchus inscripsit, tibi ante oculos ponam, easque non ex certa quadam et comprehensa animo cognitione, sed ex conjecturarum nescio qua probabilitate profectas. Tu autem non dicis causa, sed otiose rantur, dissidia tecum ipse contemplare.

CAPUT VIII.

Opiniones philosophorum de hujus universi coagulatione.

« Thaletem ferunt ante cæteros omnes hujus universitatis principium aquam posuisse, quod ex ea cuncta prodiisse, ac rursus in eadem dissolvi arbitraretur.

« Hunc secutus Anaximander, qui ejusdem Thaletis consuetudine ac familiaritate usus erat, causam omnium omnino rerum uni duntaxat infinito assignandam esse docuit; ex eo quippe cum cælestes orbis, tum infinitos plane mundos eductos ac secretos esse dicebat. Corruptionem autem, multoque ante generationem ipsam ex eo fieri assererat, quod mundi isti omnes ab immenso quodam ævo perpetua conversione volverentur. Terram vero figura cylindrum imitari, ejusque altitudinis esse, quæ si cum latitudine conferatur, tertiam illius partem constituat. Cæterum secundas atque genitales calidi frigidique partes, circa mundi hujus procreationem ab omni æternitate sepositas fuisse pronuntiabat, ex quibus conflata sphaera quædam

(19) *Πλουτάρχου Στρωματέων*. Dubium est, utrum id opus *Stromata* Plutarchus inscripserit, an hoc ipsi nomen Eusebius noster indiderit. Aliud quidem est ab eo quod exstat *De placit. philosophorum*, uti τῶ ἀντιπαράβαλλοντι perspicuum fiet. Ex quo seorsim etiam idem Euseb. infra lib. xiv non pauca depromet. Quid si totum illud *Moralium operum*, ut vulgo nominantur, corpus, hoc titulo complexus est? Quid enim tam στρωματοειδές quam illa

δασκομένους, εἰς τὰ σπύλαια καταφεύγειν ἐν τῶ χειμῶνι, καὶ τῶν καρπῶν τοὺς φυλάττεσθαι δυναμῆνους, ἀποτιθεσθαι· γνωσθέντος δὲ τοῦ πυρὸς, καὶ τῶν ἄλλων χρησίμων, κατὰ μικρὸν καὶ τὰς τέχνας ἐξευρεθῆναι, καὶ τὰ ἄλλα τὰ δυνάμενα τὸν κοινὸν βίον ὠφελῆσαι. Καθόλου γὰρ πάντων τὴν χρεῖαν αὐτῆν διδάσκαλον γενέσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ὕψι γουμένην οἰκειῶς τὴν ἐκάστου μάθησιν εὐφρεῖ ζῶνι, καὶ συνεργοὺς ἔχοντι πρὸς ἅπαντα χεῖρας, καὶ λόγον, καὶ ψυχῆς ἀγχίνουαν. Καὶ περὶ τῆς πρώτης γενέσεως τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοῦ παλαιωτάτου βίου τοῖς βηθεῖσιν ἀρκεσησόμεθα, στοχαζόμενοι τῆς συμμετρίας. »

administris ad omnia manibus utebatur, sed etiam ratione valebat animique solertia, familiariter suggereret. Atque hæc, nobis præsertim qui mediocritati studeamus, de primo hominum ortu, deque vivendi ritu vetustissimo, satis erunt.

B Τοσαῦτα μὲν ὁ δηλωθεὶς συγγραφεὺς, οὐδὲ μέχρις ὀνόματος τοῦ Θεοῦ μνημονεύσας ἐν τῇ κοσμογονίᾳ, συντυχικὴν δὲ τινα καὶ αὐτόματον εἰσηγησάμενος τὴν τοῦ παντὸς διακόσμησιν. Τούτῳ δ' ἂν εὐροῖς συμφῶνους καὶ τοὺς πλείστους τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων ἦν ἐγὼ σοὶ τὰς περὶ ἀρχῶν δόξας, καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους διαστάσεις καὶ διαφωνίας, ἐκ στοχασμῶν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ καταλήψεως ὀρθοῦθεις, ἀπὸ τῶν Πλουτάρχου *Στρωματέων* (19), ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκθήσομαι. Σὺ δὲ μὴ παρέργως, σχολῆ δὲ καὶ μετὰ λογισμοῦ, θέα τὴν πρὸς ἀλλήλους διάστασιν τῶν δηλουμένων.

adhibitoque judicio, eorum qui abs me commemo-

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Δόξαι φιλοσόφων περὶ τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως.

« Θάλητα πρώτων πάντων φασὶν ἀρχὴν τῶν ὄλων ὑποστήσασθαι τὸ ὕδωρ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ εἶναι τὰ πάντα, καὶ εἰς αὐτὸ χωρεῖν.

« Μεθ' ὃν Ἀναξίμανδρον, Θάλητος ἑταῖρον γενόμενον, τὸ ἀπειρον φάναι τὴν πᾶσαν αἰτίαν ἔχειν τῆς τοῦ παντὸς γενέσεώς τε καὶ φθορᾶς. Ἐξ οὗ δὴ φησι τοὺς τε οὐρανοὺς ἀποκεκρίσθαι, καὶ καθόλου τοὺς ἅπαντας ἀπείρους ὄντας κόσμους. Ἀπεφῆναι δὲ τὴν φθορὰν γίνεσθαι, καὶ πολὺ πρότερον τὴν γένεσιν, ἐξ ἀπείρου αἰῶνος ἀνακυκλούμενων πάντων αὐτῶν. Ἐπάρχει δὲ φησι τῶ μὲν σχήματι τὴν γῆν κυλινδροειδῆ, ἔχειν δὲ τοσοῦτον βάθος, ὅσον ἂν εἴη τρίτον πρὸς τὸ πλάτος. Φησὶ δὲ τὸ ἐκ τοῦ αἰθίου γόνιμον θερμοῦ τε καὶ ψυχροῦ, κατὰ τὴν γένεσιν τοῦδε τοῦ κόσμου ἀποκριθῆναι, καὶ τινα ἐκ τούτου φλογὸς σφαίραν περιφῦναι τῷ περὶ τὴν γῆν ἀέρι, ὡς τῷ δένδρῳ φλοῖον· ἥστινος ἀπαρῥαγείσης, καὶ εἰς τινὰς ἀποκλεισθείσης κύκλους, ὑποστήναι τὸν ἥλιον καὶ τὴν

Plutarchi, τὰ τε καθόλου, καὶ τὰ μετὰ μέρος συντάγματα; Cujusmodi sua illa Clemens Alexandrinus esse proficitur lib. iv: Ποικίλα, ὡς αὐτό που τοῦνομά φησι, διεστρωμένα, ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχῆς μετιόντα· licet quod sequitur, ἕτερον μὲν τι κατὰ τὸν εἰρμὸν τῶν λόγων μνηύοντα, ἐκδεικνύμενα δὲ ἄλλο τι, minus, ut videtur, in ista Plutarchi opuscula conveniat.

σλήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας. Ἐτι φησὶν, ὅτι κατ' ἀρχὴς ἐξ ἀλλοσειδῶν ζώων ὁ ἀνθρώπος ἐγεννήθη· ἐκ τοῦ τὰ μὲν ἄλλα δι' ἑαυτῶν ἀγαθὸν νέμεσθαι, μόνον δὲ τὸν ἄνθρωπον πολυχρονίου δεῖσθαι τιθηνήσεως· διὸ καὶ κατ' ἀρχὰς οὐκ ἂν ποτε τοιοῦτον ὄντα διασωθῆναι.

Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Ἀναξίμανδρος.

Taῦτα μὲν οὖν ὁ Ἀναξίμανδρος. *pressant, tum certe hominem, qui per diu lacte operaque nutricis indigeat, nunquam alias, si ejusmodi foret, eo tempore salvum esse potuisset. Hæc Anaximander.*

Ἡ Ἀναξίμανδρον δὲ φασὶ τὴν τῶν ὄλων ἀρχὴν τὸν ἀέρα εἶπεν, καὶ τοῦτον εἶναι τῷ μὲν γένει ἄπειρον, ταῖς δὲ περὶ αὐτὸν ποιότησιν ὀρισμένον. Γεννᾶσθαι δὲ πάντα κατὰ τινα πύκνωσιν τοῦτου, καὶ πάλιν ἀραιώσιν. Τὴν γε μὴν κίνησιν ἐξ αἰῶνος ὑπάρχειν· πλουτέμενον δὲ τοῦ ἀέρος, πρῶτην γεγενῆσθαι λέγειν τὴν γῆν, πλατεῖαν μάλα· διὸ καὶ κατὰ λόγον αὐτὴν ἐπιχειρῆσαι ἀέρι, καὶ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα, τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως ἐκ γῆς ἔχειν. Ἀποφαίνεται γοῦν τὸν ἥλιον, γῆν· διὰ δὲ τὴν ὀξεῖαν κίνησιν, καὶ μάλ' ἱκανῶς θερμωτάτην κίνησιν λαθεῖν.

pabat, eundem tamen arbitrabatur incitatissimo cursu vehementissimum illum calorem, idque opportune admodum, esse consecutum.

Ἡ Ξενοφάνης δὲ ὁ Κολοφώνιος, ἰδίαν τιὰ ὄδον πεπορευμένος, καὶ παρηλλαχῆσαν πάντας τοὺς προειρημένους, οὔτε γένεσιν, οὔτε φθορὰν ἀπολείπει· ἄλλ' εἶναι λέγει τὸ πᾶν ἀεὶ ὁμοῖον. Ἐὶ γὰρ γίνονται τοῦτο, φησὶν, ἀναγκαῖον παρὰ τοῦτου μὴ εἶναι. Τὸ μὴ ὄν δὲ, οὐκ ἂν γένοιτο, οὐδ' ἂν τὸ μὴ ὄν ποιῆσαι τι, οὔτε ὑπὸ τοῦ μὴ ὄντος γένοιτο· ἂν τι Ἀποφαίνεται δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις ψευδεῖς, καὶ καθόλου σὺν αὐταῖς καὶ αὐτὸν τὸν λόγον διαβάλλει. Ἀποφαίνεται δὲ καὶ τῷ χρόνῳ καταφερομένην συνεχῶς, καὶ κατ' ὄλιγον τὴν γῆν εἰς τὴν θάλασσαν χωρεῖν· φησὶ δὲ καὶ τὸν ἥλιον ἐκ μικρῶν καὶ πλείονων πυρρίων ἀθροίζεσθαι. Ἀποφαίνεται δὲ καὶ περὶ θεῶν, ὡς οὐδεμιᾶς ἡγεμονίας ἐν αὐτοῖς οὔσης· οὐ γὰρ ὅσιον δεσπόζεσθαι τινα τῶν θεῶν· ἐπιδεισῆσαι τε μηδενὸς αὐτῶν μηδὲνα μὴδ' ὄλους· ἀκούειν δὲ καὶ ὄραν καθόλου, καὶ μὴ κατὰ μέρος. Ἀποφαίνεται δὲ καὶ τὴν γῆν ἄπειρον εἶναι, καὶ κατὰ πᾶν μέρος μὴ περιέχεσθαι ὑπὸ ἀέρος· γίνεσθαι δὲ ἅπαντα ἐκ γῆς· τὸν δὲ ἥλιόν φησι καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα ἐκ τῶν νεφῶν γίνεσθαι.

ac per partes nihil. Postremo terram infinitam esse, ea procreari, solem tamen ac reliqua sidera suam nubibus originem debere pronuntiat.

Ἡ Παρμενίδης δὲ ὁ Ἐλεάτης ἑταῖρος Ξενοφάνους, ἅμα μὲν καὶ τῶν τούτου δοξῶν ἀντεποιήσατο, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἐναντίαν ἐνεχειρήσατο στάσι. Ἀίδιον μὲν γὰρ τὸ πᾶν, καὶ ἀκίνητον ἀποφαίνεται, καὶ κατὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν· εἶναι γὰρ αὐτὸ μόνον, μουνογενές τε καὶ ἀτρεμές, ἡδ' ἀγένητον· γένεσιν δὲ τῶν καθ' ὑπόληψιν ψευδῆ δοκούντων εἶναι· καὶ τὰς αἰσθήσεις ἐκβάλλει ἐκ τῆς ἀληθείας. Φησὶ δὲ, ὅτι εἴ τι παρὰ τὸ ὄν ὑπάρχει, τοῦτο οὐκ ἔστι. Ὁ·ν· τὸ δὲ μὴ ὄν, ἐν τοῖς ὄλοις οὐκ ἔστιν. Οὕτως οὖν τὸ ὄν ἀγένητον ἀπολείπει· λέγει δὲ τὴν γῆν τοῦ πυκνοῦ καταρβύμετος ἀέρος γεγενῆσθαι.

quid non esse : quod autem aliquid non sit, id universo minime contineri : quod igitur vere est, id nequaquam esse genitum ea ratione concludit. Cum denique vis magna densioris aeris deflueret, inde terram existisse opinatur.

A ignea circumfusum terræ aerem veluti cortex arborem involveret. Ea disrupta cum esset, ac circum quibusdam interclusa, solem inde lunam ac stellas existisse. Præterea hominem ex diversæ formæ animantibus initio genitum esse defendebat : nam cum cæteræ per se ipsas continuo pastum capessant, tum certe hominem, qui per diu lacte operaque nutricis indigeat, nunquam alias, si ejusmodi foret, eo tempore salvum esse potuisset. Hæc Anaximander.

Ἡ Anaximeneem autem aiunt, rerum omnium principium aerem statuisse, qui genere quidem ipso infinitus esset, at certis qualitatibus suis definitus, atque circumscriptus. Hujus partim ex constipatione, partim raritate succedente cuncta generari : itemque, sempiternum esse motum ; ex eodem aere in sese coacto atque compresso terram omnium principem eamque latam admodum natam esse, acrique propterea jure ipsam ac merito insidere. Solem porro, lunam, ac reliquam siderum multitudinem ex terra sui principium ortus habuisse. Quare solem quidem ipsum terram nuncubabat, eundem tamen arbitrabatur incitatissimo cursu vehementissimum illum calorem, idque opportune admodum, esse consecutum.

Ἡ Jam vero Xenophanes Colophonius singularem quamdam insistentem viam, et ab eorum, quos adhuc produximus, omnium opinione deflectentem, nullum penitus vel ortum vel interitum relinquit, sui semper simile hoc universum esse ratus. Si enim datur procreatum illud esse, continuo secuturum uti prius non fuerit ; id autem, quod non est, neque fieri, neque aliud efficere, neque rursus ex eo fieri quidquam posse. Præterea sensus fallaces esse contendit, unaque cum illis ipsam quoque rationem in omnibus criminatur. Terram progressu temporis continenter deorsum ferri, ac paulatim in mare labi : solem autem ex pusillis iisdemque pluribus igniculis conflatum esse tradit. Quin etiam de diis ita disputat, nullum ut inter eos esse principatum existimet, quod nefas utique videatur deorum quemquam alterius ferre dominatum : rem esse nullam, ad quam ullius ipsorum auxilio alius omnino quisquam indigeat : eosdem porro cuncta in universum audire pariter ac cernere, sigillatim vero nec omnes illius partes aere contineri, nihil non ex nubibus originem debere pronuntiat.

Ἡ Parmenides autem Eleates, Xenophanis ejusdem familiaris, partim ad illius sese opiniones adjunxit, partim contrariam quamdam instituit factionem. Etenim sempiternum esse orbem hunc universum, omnique motu carere ; ipsiusque naturæ veritatem omnino constare defendit ; singularem enim illum et unigenam, stabilem ac quietum, nec certo aliquo tempore generatum esse ; generationem porro ad ea rejicit, quæ falsa quadam opinione putentur esse, adeoque sensus omnes communionem veritatis excludit. Affirmat præterea, si quid præter id, quod vere est, usquam existat, illud ipsum ali-

« Zeno quidem Eleates nihil hoc in genere singulare vulgavit, sed ancipiti fere dubitationis æstu fluctuavit

« At vero Democritus Abderites universum, quod effectorem sui ac molitorem habeat neminem, infinitum esse vult omnique mutationis expers. Idem quoque disertis conceptisque verbis asserit, hoc mundi statu, rerum earum quæ nunc efficiantur, causas nullum penitus habere principium; sed quæ vel fuerunt antea, vel nunc sunt, vel posthac futura sunt omnia, jam olim infiniti plane spatio temporis vi quadam necessitatis colligata esse. Soli porro ac lunæ generationem attribuit, ac tum seorsim utrumque docet proprios habuisse motus, cum nondum usque adeo calidam ambo fulgentemque naturam obtinerent, sed terrenæ potius naturæ persimilem: ad eum enim prius modum utrumque procreatum esse, quem singularis quædam ac propria subjecti mundi conditio postulabat: deinceps ignem ipso tum inclusum et comprehensum fuisse.

« Epicurus Neoclis filius, Atheniensis, inanem earum, quæ de diis suscipiuntur, disputationum fastum dejicere conatur; simulque contendit, ex eo quod non sit, oriri nihil: hoc universum tale semper fuisse, taleque perpetuo futurum, quale nunc est: si tempus infinitum jamque ante productum excipias, novi nihil toto orbe perfici: universum, corpus esse non solum immutabile, sed luptate contineri.

« Aristippus Cyrenæus bonorum quoque finem in voluptate, malorum autem in dolore constituit; reliquam physiologiam ita circumscibit, hujus ut unius rei considerationem utilem esse dicat:

Quid tristis lætæ domi sors improba verset.

« Empedocles Agrigentinus quatuor elementa ponit, ignem, aquam, aerem et terram, quorum causas amicitiam ac discordiam esse vult. Idem ex prima elementorum confusione secretum aerem ac circum in orbem fusum esse ait: ignem vero postmodum exsiliens, cum locum sibi alium non reperiret, sursum tandem concreti aeris frigore compulsus evolasse. Duos præterea dimidios orbes circa terram circulari motu ferri, alterum ex igne totum, alterum ex aere igneque modico temperatum, quam ipse noctem esse arbitratur: motus autem initium ex eo contigisse, quod in ista elementorum conjunctione vehementior ignis impetus extitisset. Jam vero solem natura sua non ignem, sed ignis reflexionem esse, illi quam ex aqua fieri videmus persimilem: at lunam ex aere, quem ignis reliquerat, sua sponte coaluisse (quippe enim gran- dinis instar concrevisse aerem); lumen porro suum eandem a sole mutuari. Denique animi principatum nec in capite, nec in pectore, sed in sanguine constituit; ideoque qua parte corporis diffusus magis sanguis ille fuerit, eadem homines præstare arbitratur.

(19*) Δῆ. Forte δέ. Edr.

(20) Pro ἡγεμονικόν, legendum videtur, αἷμα. Nam animi principatum Empedocles in sanguine

« Ζήνων δὲ ὁ Ἐλεάτης, ἴδιον μὲν οὐδὲν ἐξέθετο, διηπόρησε δὲ περὶ τούτων ἐπὶ πλεῖον.

« Δημόκριτος ὁ Ἀδδερῖτης ὑπεστήσατο τὸ πᾶν ἀπειρον, διὰ τὸ μηδαμῶς ὑπὸ τίνος αὐτὸ δεδημιουργῆσθαι· ἔτι δὲ καὶ ἀμετάβλητον αὐτὸ λέγει· καὶ καθόλου, ὅσον πᾶν ἔστι, ῥητῶς ἐκτίθεται μηδεμίαν ἀρχὴν ἔχειν τὰς αἰτίας τῶν νῦν γιγνομένων· ἀνωθεν δὲ ὅλως ἐξ ἀπειροῦ χρόνου προκατέχεσθαι τῇ ἀνάγκῃ πάνθ' ἀπλῶς τὰ γεγονότα καὶ ὄντα καὶ ἐσόμενα. Ἡλιου δὲ καὶ σελήνης γένεσιν φησι κατ' ἴδιαν δὴ (19*) φέρεσθαι ταῦτα μηδέπω τοπαράπαν ἔχοντα θερμὴν φύσιν, μηδὲ μὴν καθόλου λαμπροτάτην, τούναντιον δὲ ἐξωμωμένην τῇ περὶ τὴν γῆν φύσει· γερονεῖαι γὰρ ἐκάτερον τούτων πρότερον· ἔτι κατ' ἴδιαν ὑποδύλην τινα κόσμου· ὕστερον δὲ μεγεθοποιουμένου τοῦ περὶ τὸν ἥλιον κύκλου, ἐναποληφθῆναι ἐν αὐτῷ τὸ πῦρ.

vero ubi major solis ejusdem circulus evasisset,

« Ἐπίκουρος Νεοκλέους, Ἀθηναῖος, τὴν περὶ θεῶν τύφον πειρᾶται κατατέλλειν· ἀλλὰ καὶ οὐδὲν, φησί, γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ὅτι τὸ πᾶν αἰε τοιούτων ἦν, καὶ ἔσται τοιούτων· ὅτι οὐδὲν ξένον ἀποτελεῖται ἐν τῷ παντὶ, παρὰ τὸν ἤδη γεγεννημένον χρόνον ἀπειρον· ὅτι πᾶν ἔστι σῶμα, καὶ οὐ μόνον ἀμετάβλητον, ἀλλὰ καὶ ἀπειρον· ὅτι τέλος τῶν ἀγαθῶν, ἡδονή.

etiam infinitum: bonorum denique finem una vo-

« Ἀριστιππος ὁ Κυρηνάιος τέλος ἀγαθῶν τὴν ἡδονὴν, κακῶν δὲ τὴν ἀλγηδόνα. Τὴν δὲ ἄλλην φυσιο- λογίαν περιγράφει, μόνον ὠφέλιμον εἶναι λέγων τὸ ζῆτεῖν·

Ὅτι τοι ἐν μεγάρουσι κακὸν τ' ἀγαθὸν τε [τέτυκται.

« Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος, στοιχεῖα τέσσαρα, πῦρ, ὕδωρ, αἰθέρα, γαίαν· αἰτίαν δὲ τούτων, φιλιαν καὶ νεῖκος. Ἐκ πρώτης φησι τῆς τῶν στοιχείων κράσεως ἀποκριθῆντα τὸν ἀέρα, περιχυθῆναι κύκλῳ· μετὰ δὲ τὸν ἀέρα, τὸ πῦρ ἐκδραμὸν, καὶ οὐκ ἔχον ἐτέραν χώραν, ἄνω ἐκτρέχειν ὑπὸ τοῦ περὶ τὸν ἀέρα πάγου. εἶναι δὲ κύκλῳ περὶ τὴν γῆν φερόμενα δύο ἡμισφαίρια, τὸ μὲν καθόλου πυρὸς, τὸ δὲ μικτὸν ἐξ ἀέρος καὶ ὀλίγου πυρὸς, ὅπερ οἶεται τὴν νύκτα εἶναι· τὴν δὲ ἀρχὴν τῆς κινήσεως συμβῆναι ἀπὸ τοῦ ταχυκέναι κατὰ τὸν ἀθροισμὸν, ἐπιβρίσαντος τοῦ πυρὸς. Ὁ δὲ ἥλιος τὴν φύσιν οὐκ ἔστι πῦρ, ἀλλὰ τοῦ πυρὸς ἀντανάκλασις, ὁμοία τῇ ἀφ' ὕδατος γινομένη. Σελήνην δὲ φησι συστήναι καθ' ἑαυτὴν ἐκ τοῦ ἀπολειφθέντος ἀέρος ὑπὸ τοῦ πυρὸς· τούτον γὰρ παγγί- ναι, καθάπερ καὶ τὴν χάλαζαν· τὸ δὲ φῶς αὐτὴν σχεῖν ἀπὸ τοῦ ἡλίου. Τὸ δὲ ἡγεμονικόν (20), οὔτε ἐν κεφαλῇ, οὔτε ἐν θώρακι, ἀλλ' ἐν αἵματι· ὅθεν καθ' ὅ τι ἂν μέρος τοῦ σώματος πλεῖον ἢ παρεσπαρ- μένον τὸ ἡγεμονικόν, οἶεται κατ' ἐκεῖνο προτερεῖν τοὺς ἀνθρώπους.

collocabat, indeque opinioni suæ fidem conciliabat, quod ea parte homines præserent quæ sanguine abundaret.

Ἡμερόδωρος ὁ Χίος, ἀίδιον εἶναι φησι τὸ πᾶν, ὅτι εἰ ἂν γενιτόν, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἂν ἦν· ἀπειρον δὲ, ὅτι αἰών, οὐ γὰρ ἔχειν ἀρχὴν, ὅθεν ἤρξατο, οὐδὲ πέρασ, οὐδὲ τελευτήν· ἀλλ' οὐδὲ κινήσεως μετέχειν τὸ πᾶν, κινεῖσθαι γὰρ ἀδύνατον, μὴ μεθιστάμενον· μεθιστασθαι δὲ ἀναγκαῖον ἦτοι εἰς πλήρες, ἢ εἰς κενόν. Πυκνούμενον δὲ τὸν αἰθέρα ποιεῖν νεφέλας, εἶτα ὕδωρ, δ καὶ κατὶδὸν ἐπὶ τὸν ἥλιον, σθεννύναι αὐτόν· καὶ πάλιν ἀραιούμενον ἐξάπτεσθαι· χρόνῳ δὲ, πήγνυσθαι τῷ ξηρῷ τὸν ἥλιον, καὶ ποιεῖν ἐκ τοῦ λαμπροῦ ὕδατος ἀστέρας, νύκτα τε καὶ ἡμέραν ἐκ τῆς σθέσεως καὶ ἐξίψεως, καὶ καθόλου τὰς ἐκλείψεις ἀποτελεῖν. ποτὸ solem, progressu temporis siccitate concreescere, ac stellas quidem ex limpida et splendenti aqua generare, noctem vero simul atque diem ex mutua illa cum extinctione tum inflammatione, omnesque omnino defectiones eadem ratione complere.

« Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης, γάερα ὑφίσταται στοιχείων· κινεῖσθαι δὲ τὰ πάντα, ἀπείρους τε εἶναι τοὺς κόσμους· κοσμοποιεῖ δὲ οὕτως· ὅτι τοῦ παντός κινουμένου, καὶ ἢ μὲν ἀραιοῦ, ἢ δὲ πυκνοῦ γινομένου, ὅπου συνεκύρησε τὸ πυκνόν, συστροφὴν ποιῆσαι, καὶ οὕτω τὰ λοιπὰ, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, τὰ κουφότατα τῶν ἄνω τάξιν λαβόντα, τὸν ἥλιον ἀποτελέσαι. »

Τοιαύτη καὶ τῶν πανσόφων Ἑλλήνων, τῶν δὲ φυσικῶν φιλοσόφων ἐπικληθέντων, ἢ περὶ τῆς συστάσεως τοῦ παντός, καὶ τῆς πρώτης κοσμογονίας διὰ λήψης, οὐ δημιουργοῦν, ἢ ποιητὴν τινα τῶν ὄλων ὑποστηραμένων, ἀλλ' οὐδ' ὅλος Θεοῦ μνήμην ποιησαμένων· μόνη δὲ τῇ ἀλόγῳ φορᾷ καὶ τῇ αὐτομάτῳ κινήσει τὴν αἰτίαν τοῦ παντός ἀνατεθειμένων. Τοσαύτη δὲ αὐτῶν καὶ ἢ πρὸς ἀλλήλους ἐναντιότης, ἐν μὲν οὐδενὶ ἀλλήλοις συμπεφωνηκότων, μάχης δὲ καὶ ἀντιφωνίας τὰ πάντα ἀναπεπληρωκότων· ὅθεν καὶ ὁ θαυμάσιος Σωκράτης, τουτουοῖ πάντας μωραίνοντας ἀπήλεγε, καὶ μαινομένων κατ' οὐδὲν ἔλεγε διαφέρειν, εἰ δὴ σοὶ μάρτυς ἀξιοχρεῶς Ξενοφῶν ἐν Ἀπομνημονεύμασι, λέγων οὕτως· « Οὐδέ τις δὲ πώποτε Σωκράτους οὐδὲν ἀπεθεῖς, οὐδὲν, ἀνόσιον, οὐτε πράττοντος εἶδεν, οὐτε λέγοντος ἤκουσεν· οὐδὲ γὰρ περὶ τῆς ἀπάντων φύσεως, ἢ περὶ τῶν ἄλλων, ὡς οἱ πλείστοι (21), διελέγετο, σκοπιῶν ὅπως ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν σοφιστῶν κόσμος ἔχει, καὶ τίσιν ἀνάγκαις ἔκστα γίγνεται τῶν οὐρανίων· ἀλλὰ καὶ τοὺς φρονεῖσοντας τὰ τοιαῦτα, μωραίνοντας ἀπεδείκνυε. » Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς· « Ἐθαύμαζε δὲ, εἰ μὴ φανερόν αὐτοῖς ἔστιν, ὅτι ταῦτα ἀδύνατόν ἐστιν ἀνθρώποις εὔρειν· ἐπεὶ καὶ τοὺς τὰ μέγιστα φρονούντας ἐπὶ τῷ περὶ τούτων λέγειν, οὐ τὰ αὐτὰ δοξάζειν ἀλλήλοις· ἀλλὰ τοῖς μαινομένοις ὁμοίως διακείσθαι πρὸς ἀλλήλους. Τῶν τε γὰρ μαινομένων, τοὺς μὲν οὐδὲ τὰ δεινὰ δεδιέναι· τοὺς δὲ, τὰ μὴ φοβερά φοβεῖσθαι· τῶν τε περὶ τῆς πάντων ῥήσεως μεριμνόντων, τοῖς μὲν δοκεῖν ἐν μόνον τὸ ὄν εἶναι, τοῖς δὲ ἀπειρα τὸ πλήθος· καὶ τοῖς μὲν ἀεὶ πάντα κινεῖσθαι, τοῖς δὲ οὐδ' ἂν ποτε κινήθηναι· καὶ τοῖς μὲν ἅπαντα γίνεσθαι τε καὶ

(21) Ἡ περὶ τῶν ἄλλων, ὡς οἱ πλείστοι. Apud Xenophont. lib. I Memorabil., pag. 710, legitur, ἢ περὶ τῶν ἄλλων οἱ πλείστοι, quam lectionem secu-

« Metrodorus Chius sempiternum esse hoc universum affirmat, propterea quod si genitum illud esset, 25 ex eo, quod nusquam est, genitum fuisset : quoniam autem sempiternum sit, infinitum pariter esse, utpote quod neque principium, unde cœperit, nec terminum aut finem habeat : imo, ne moveri quidem universum ; nec enim illud moveri posse, nisi alio migret ; necesse autem esse vel in plenum migrare, vel in vacuum. Præterea ex aere constipato nubes primum, deinde aquam procreari, quæ in solem defluens, ipsius ignem exstinguat, qui tamen denuo succedente raritate accendatur. Eundem

« Diogenes Apolloniata aerem elementum ponit, moveri autem universa, et infinitos esse mundos affirmat. Cæterum ejusmodi somniat eorum molitionem, scilicet cum universum ita moveretur, ut rarius hic, alibi densius fieret, ubicunque major densitas contingeret, ibi convolutionem quamdam effecisset, tum similem in modum cætera : quæ autem omnium levissimæ partes essent, eas regione superiori occupata solem produxisse. »

Talis ergo fuit sapientissimorum etiam Græciæ philosophorum, eorum saltem qui physici vocabantur de universi constitutione, deque prima mundi procreatione disputatio, in qua nullum architectum, nullum rerum omnium effectorem posuerunt, imo ne Dei quidem mentionem ullam fecerunt ; sed temerariæ cuidam agitationi, ac fortuito plane motui hujus universitatis causam assignarunt. Ac tanta quidem eorum est inter sese dissensio, ut eadem nulla prorsus in re pronuntiarint, sed contentione ac sententiarum diversitate omnia compleverint. Itaque Socrates, vir ille singularis et eximius, istos omnes vaticinari ostendebat, nihilque omnino ab insanis ac furiosis discrepare, si Xenophontem ut dignum fide testem audiamus. Sic enim in Memorabilibus ipse loquitur : « Socratem vero nullus unquam impii quidquam atque nefarii vultu vidit agentem, aut loquentem audivit. Neque enim de universi natura, quemadmodum plerique vulgo, disputabat, sic nimirum, ut quo pacto sese hic habeat, qui a sophistarum natione mundus vocatur, aut qua fati ac necessitatis vi cujuslibet rei cœlestis ratio teneatur, investigaret ; sed eos potius, qui genus hoc rerum curiosius agitent, insanire demonstrabat. » Quibus 26 hæc subjungit : « Permirum autem ipsi videbatur, ne perspectum quidem illis hoc fuisse, quod eo cognitionis hominum ingenia pervenire nullo modo possint, cum ii, præsertim qui sese hoc disputationis genere plurimum efferant, non in eadem opinione sententiaque versentur, sed alii cum aliis furiosorum utique more se gerant. Quippe enim ex furiosis alios esse, qui no-

tus sum et hic et cap. ultimo libri xv, ubi eundem locum Euschius protulit, sed pluribus.

gravia quidem et atrociam metuant, alios vero, qui ipsa quoque non metuenda extimescant: sic eorum, qui naturam universi diligentius explorare conentur, alios quidquid est unum esse velle, alios infinitam rerum multitudinem invehere; aliis item placere continenti motu res omnes agitari, aliis contra, nullo unquam tempore moveri posse, aliis denique generari omnia ac deinceps interire, aliis vero nihil unquam vel genitum esse, vel interitu periturum. » Atque hæc Socrates, ut Xenophon auctor est. Quibus similia prorsus ea sunt quæ Plato eundem Socratem in eo, quem *De anima* scripsit, dialogo ita commemorantem inducit: « Etenim mirum, inquit, o Cebes, quanta me juvenis cum essem illius cupiditas sapientiæ tenuerit, quam vulgo naturæ contemplationem appellant; quippe magnificentum oppido mihi videbatur causas nosse rerum singularum, ac cur unaquæque vel oriatur, vel intereat, vel existat, intelligere; sæpiusque adeo me sursum deorsumque versabam, cum in ejusmodi primum quæstiones incumberem: utrum scilicet, quod nonnullis placebat, ubi frigidum et calidum loci aliquid corruptioni dederit, tum demum animalia nutrimentum ac firmitatem accipiant? utrum sanguine, an aere, an potius igne sapiamus? an vero his omnibus exclusis, uni cerebro audiendi, videndi, atque odorandi sensuum origo debeatur: sic ut ex iis memoria simul et opinio, ex utraque autem, ubi placide quieteque constiterint, cum iisdem coherens scientia generetur? Cuiusque vicissim rerum earundem interitus, quæque tam in cælo quam in terra vulgo contingunt mecum ipse reputarem, demum ita me ad hoc contemplationis genus ineptum, ut qui maxime, esse judicavi. Cujus rei hoc tibi argumentum instar omnium proferam; quod quæ mihi prius ac cæteris optime videbar intelligere, eadem postmodum omnia dediscerem; tantum illa ipsa contemptio mihi cæcitatibus offuderat. » Hæc Socrates ille Græcorum omnium ore fama que celebratus. Quare cum ea tanti philosophi de illorum omnium, quos ante commemoravimus, physiologia mens et sententia fuerit, jure quoque sentio nos

CAPUT IX.

Priscos homines cæli tantum astra coluisse, cum nihil neque de hujus universi Deo, neque de simulacris erigendis, neque de dæmonibus cognovissent.

« Priscos Ægyptios ferunt, cum oculos hujus in mundi contemplatione deflexissent, cumque rerum omnium naturam vehementiori admiratione obstupescerent, solem ac lunam sempiternos esse deos omniumque principes censuisse; quorum alterum

(22) Platonis locus est ex *Phædone*, p. 392 edit. Fic.

(23) *Tότε ηδη* Plato leg. τότε δὴ, quod ἀτικώ-τρον videtur.

ἀπόλλυσθαι, τοῖς δὲ οὐτ' ἂν γενέσθαι ποτὲ οὐδέν, οὐτ' ἀπόλλυσθαι. » Ταυθ' ὁ Σωκράτης, ὡς Ξενοφῶν μαρτυρεῖ. Συνάδει δὲ καὶ ὁ Πλάτων τούτοις ἐν τῷ *Περὶ ψυχῆς*, τοιάδε λέγοντα αὐτὸν ἀναγράφων (22) « Ἐγὼ γὰρ, ἔφη, ὦ Κέβης, νέος ὢν, θαυμαστῶς ὡς ἐπεθύμησα ταύτης τῆς σοφίας, ἦν δὴ καλοῦσε περὶ φύσεως ἱστορίαν· ὑπερήφανον γὰρ μοι ἐδόκει εἶναι εἰδέναι τὰς αἰτίας ἐκάστου, διὰ τί γίνεται ἕκαστον, καὶ διὰ τί ἀπόλλυται, καὶ διὰ τί ἐστι· καὶ πολ- λάκις ἑμαυτὸν ἄνω καὶ κάτω μετέβαλλον, σκοπῶν πρῶτον τὰ τοιάδε· ἄρ' ἐπειδὴν τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ θερμὸν σηπεδῶνα τινὰ λάβη, ὡς τινες ἔλεγον, τότε ἦδη (23) τὰ ζῶα ζυτῶνται; καὶ πότερον τὸ αἶμά ἐστιν ἢ φρονοῦμεν, ἢ ὁ ἀήρ, ἢ τὸ πῦρ· ἢ τούτων μὲν οὐδὲν, ὁ δ' ἐγκέφαλός ἐστιν ὁ τὰς αἰσθήσεις παρέχων τοῦ ἀκούειν, καὶ ὁρᾶν, καὶ ὁσφραίνεσθαι· ἐκ τούτων δὲ γίγνεται μνήμη καὶ δόξα· ἐκ δὲ μνήμης καὶ δόξης λαβούσης τὸ ἡρεμεῖν, κατὰ ταῦτα γίνεσθαι ἐπιστήμη; Καὶ αὖ τούτων τὰς φθορὰς σκοπῶν, καὶ τὰ περὶ τὸν οὐρανὸν τε καὶ τὴν γῆν πάθη, τελευτῶν, οὕτως ἑμαυτῷ ἔδοξα πρὸς ταύτην τὴν σκέψιν ἀφύης εἶναι, ὡς οὐδὲν χρήμα. Τεκμήριον δέ σοι ἐρῶ ἱκανόν. Ἐγὼ γὰρ ἄ καὶ πρότερον σαφῶς ἠπιστάμην, ὡς γε ἑμαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐδόκουν, τότε ὅτ' αὐτῆς τῆς σκέψεως οὕτω σφόδρα ἐτυφλώθη, ὥστε ἀπέμαθον καὶ ταυθ' ἄ προτοῦ ἤμην εἰδέναι. » Ταῦτα Σωκράτης αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ πᾶσιν ἀοιδίμος Ἕλλησιν. Ὅτε τοίνυν καὶ τῷ τηλικούτῳ φιλοσόφῳ τοιάδε ἐδόκει εἶναι τὰ τῆς τῶν δηλοθέντων φυσιολογίας, εἰκότως μοι δοκῶ καὶ ἡμᾶς τὴν τούτων ἀπάντων ἀθεότητα παρητήσθαι· ἐπεὶ καὶ τὰ τῆς πολυθέου πλάνης αὐτῶν, οὐκ ἔοικεν εἶναι ἄλλότρια τῶν εἰρημένων. Τοῦτο μὲν οὖν ἐπὶ καιροῦ τοῦ προσήκοντος ἐλεγχθήσεται, καθ' ὃν ἀποδείξομεν, ὅτι πρῶτος Ἕλλησιν Ἀναξαγόρας νοῦν ἐπιστήσας τῆ τοῦ παντός αἰτία μνημονεύεται. Νῦν δέ μοι ἐπὶ τὸν Διόδωρον μετέβα, καὶ σκόπει οἷα περὶ τῆς πρώτης τῶν ἀνθρώπων θεολογίας ἱστορεῖ.

Hæc Socrates ille Græcorum omnium ore fama que celebratus. Quare cum ea tanti philosophi de illorum omnium, quos ante commemoravimus, physiologia mens et sententia fuerit, jure quoque sentio nos ab istorum negatæ Divinitatis scelere declinasse: præsertim cum ipsorum de multitudine deorum error ab iis, quæ de universi ortu somniarunt, nequaquam alienus esse videatur. Cæterum id suo loco manifeste deprehendetur, ubi principem Græcorum Anaxagoram, qui mentem hujus universitatis molitioni præfecerit, laudari ostendemus. Nunc de prima hominum theologia memoria prodidit,

D ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ὅτι οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων, τοὺς κατ' οὐρανὸν φωστῆρας μόνον ἔσεον, μηδὲν περὶ τοῦ τῶν ὄλων θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἑσάντων ἰδρύσεως, οὐδὲ περὶ δαιμόνων ἐπιστάμενοι.

(24) « Τοὺς δ' οὖν κατ' Αἴγυπτον ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους, ἀναδέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὄλων φύσιν καταπλαγέντας τε καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαθεῖν εἶναι θεοῦς (25) ἀϊδίους τε καὶ πρώτους τὸν τε ἥλιον καὶ τὴν σελήνην· ἔν τὸν μὲν,

(24) Diodorus lib. 1, p. 10 C novæ editionis.

(25) *Εἶναι θεοῦς*. Diod., εἶναι δύο θεοῦς. Itemque infra, Σείριον pro Σύριον, est enim inter Ὅσιριν ac Σείριον παρωνυμία.

Ὅσριν, τὴν δὲ Ἴσιν ὀνομάσαι, ἀπὸ τίνος ἐτύμου ἂν ὀνομάσῃς ἐκατέρας τῆς προσηγορίας. Μεθερμηνεύοντων γὰρ τούτων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν τῆς διαλέκτου τρόπον, εἶναι μὲν τὸν Ὅσριν πολυόφθαλμον· εἰκότως πάντι· γὰρ ἐπιβάλλοντα τὰς ἀκτῖνας, ὡσερ ὀφθαλμοῖς πολλοῖς βλέπειν ἅπασαν γῆν καὶ θάλασσαν· καὶ τὸν ποιητὴν (26) δὲ λέγειν σύμφωνα τοῦτοις·

Ἡέλιος θ', ὅς πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει.

Τῶν δὲ παρ' Ἑλλήσι πάλαι μυθολόγων τινὲς τὸν Ὅσριν, Διόνυσον προσαγορεύουσι, καὶ Σύριον παρωνύμως. Ὡν Εὐμόλπος μὲν ἐν τοῖς Βακχικοῖς ἔπεισεν·

Ἀστροφαῖ Διόνυσον ἐν ἀκτίνεσσι πυρῶπόν.
Ὀρφεὺς δέ·

Τούτεκά μιν καλέουσι Φάνητά τε καὶ Διόνυσον.

Φασι δὲ τινες καὶ τὸ ἑνάμμα αὐτῶ τὸ τῆς νεβρίδος, ἀπὸ τῆς τῶν ἀστρων ποικιλίας περιήφθαι. Τὴν δὲ Ἴσιν μεθερμηνευομένην εἶναι Παλαιάν, θεοειμένης τῆς προσηγορίας τῆς σελήνης ἀπὸ τῆς ἀίδιου καὶ παλαιᾶς γενέσεως. Κέρατα δ' αὐτῇ περιτιθέασιν, ἀπὸ τε τῆς ὕψους, ἣν ἔχουσα φαίνεται, καθ' ὃν ἂν χρόνον ὑπάρχη μηναιοῖδης, καὶ ἀπὸ τῆς καθιερωμένης αὐτῇ βόας παρ' Αἰγυπτίους. Τούτους δὲ τοὺς θεοὺς ὑφίστανται τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν (26'). Τοιαῦτα μὲν αὖν καὶ ταῦτα. Ἐχεις δὲ καὶ ἐν τῇ Φοινικικῇ θεολογίᾳ, ὡς ἄρα Φοινικῶν οἱ πρῶτοι φυσικοὶ, ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τοὺς λοιποὺς πλανήτας ἀστέρας, καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰ τούτοις συναφῆ, θεοὺς μόνον ἐγίνωσκον· καὶ ὅτι τούτοις οἱ παλαιάτατοι τὰ τῆς γῆς ἀφιέρωσαν βλαστήματα, καὶ θεοὺς ἐνόμισαν, καὶ προσεκύνησαν ταῦτα, ἀφ' ὧν αὐτοὶ τε διεγίνοντο, καὶ οἱ ἐπόμνηοι, καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν πάντες, καὶ χῶας καὶ ἐκχύσεις ἐτέλουν. Ἐλεον δὲ καὶ οἶκτον καὶ κλαυθμὸν βλαστήματι γῆς ἀπώντι καθιέρουν, καὶ γενέσει ζῶων ἐκ γῆς πρῶτη, καὶ τῇ ἐξ ἀλλήλων, καὶ τελευταῖ, καθ' ἣν τοῦ ζῆν ἀπήρχοντο· αὐταὶ δ' ἦσαν αἰετίνωιαι τῆς προσκυνήσεως, ὁμοιαὶ τῇ αὐτῶν ἀσθενείᾳ, καὶ ψυχῆς ἐπιτολμείᾳ. Ταῦτα καὶ ἡ Φοινικῶν γραφή, ὡς ἐξῆς ἀποδειχθήσεται. Ἀλλὰ καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς γεγινῶς αὐτῶς ἑκαίνοσ, ὁ ταῖς καθ' ἡμῶν λαμπρυνόμενος δυσφημίαις, ἐν οἷς ἐπέγραψε περὶ τῆς τῶν ἐμφύχων ἀποχῆς, καὶ τῶν παλαιῶν ἀρχαιότητος, τὴν μνήμην ὡδέ πως αὐτολεξείᾳ θεοφράστῳ μάρτυρι γράμμενος, παρατίθεται· «Ἀνάριθμος (27) μὲν τις εἶναι ἔοικε χρόνος, ἀφ' οὗ τό γε πάντων λογιώτατον γένος, ὡς φησι Θεόφραστος, καὶ τὴν ἱερωτάτην ὑπὸ τοῦ Νεῖλου κτισθεῖσαν χώραν κατοικοῦν, ἤρξαντο οἱ πρῶτοι ἐφ' ἑστίας (28) τοῖς οὐρανίοις θεοῖς θύειν, οὐ σμύρνης οὐδὲ καστίας καὶ λιθανωτοῦ κρόκῳ μυχθέντων ἀπαρ-

α Ἴσ. πάντη.

(26) Vide Homer. *Odyss.* xii, 523.

(26') Διοικεῖν. Hactenus Diodorus; quæ sequuntur Eusebii sunt.

(27) Ἀνάριθμος. Vide Porphyrium lib. ii *Περὶ ἀποκ.*, non longe ab initio, pag. 22 ed. Florent., at recentioris Græco-Lat. p. 124, sub finem.

Osirin, alteram Isin, ex certa quadam notatione, utriusque nominis ratione ducta nuncuparint. Etenim, si vocum istarum significationem Græcæ linguæ verbis exprimamus, Osirin quidem aliud esse nihil quam multis oculis præditum; nec immerito sane, cum ipse radiis omnem in partem longe lateque diffusis, sic tanquam pluribus oculis terram simul ac mare lustret universum. Quibuscum illud etiam poetæ consentiat :

Sol qui cuncta procul cernitque auditque per orbem.

Quamquam prisci quidam apud Græcos fabularum inventores eundem Osirin, et Bacchum, et vero similitudine quadam atque affinitate nominis Sirium appellarunt. Ex quibus Eumolpus in *Bacchicis carminibus* ita cecinit :

More astri Bacchum vultu flagrante micantem.
Orpheus autem sic :

Ergo Phantem ipsum vel Bacchum nomine dicunt.

Quin etiam addunt nonnulli, ex siderum varietate ortum hunc esse morem, ut idem astrictam nodum hinc pellem circumferret. Isin vero, *Antiquam*, significare aiunt, quo nomine luna propter antiquissimum ac sempiternum ortum appellata fuerit. Cornua porro eidem affligunt, partim ea figura permoti, quam sub accretionem diminutionemve luminis cornuum instar curvatam ostendit, 28 partim quod ei vacca sit apud Ægyptios consecrata. Cæterum geminos hosce deos mundum universum moderari docent. Ac de Ægyptiis quidem hæc a nobis dicta sunt. Jam in Phœnicum etiam theologia reperias, qui principes apud illos naturalis sese philosophiæ studio dederunt, eos solem pariter atque lunam, cæterasque stellas inerrantes, elementa præterea, quæque cum iis conjuncta sunt, deorum in loco tantum habuisse. Iisdem porro mortales vetustissimos terræ germina dedicasse, quibus divinitatem ipsi quoque cum adorationis cultu tribuebant, quibus cum vitam ipsimet adhuc tolerabant, tum eorum non posteriori modo, sed etiam majores in inferiis ac libationibus solemnibus perficiendis uti consueverunt. Misericordiam autem, commiserationem et luctum senescenti terræ germinis, primæ animantium ex terrâ procreationi, ac simul eorum ex mutua congressione generationi, mortique adeo ipsi, per quam hæc vita defungerentur, consecrabant. Ejusmodi erant divini cultus notionibus hominum istorum imbecillitati, et angustis adhuc pusillisque animis congruentes. Atque hæc Phœnicum etiam libris, ut deinceps ostendemus, continentur. Quin etiam ille ipse, qui nostra memoria vixit, quique evomendis in nos contumeliis atque maledictis famam sibi nomenque conficit, in iis

(28) Ἠρξαντο οἱ πρῶτοι ἐφ' ἑστίας. Porphyrius, ἤρξαντο πρῶτον ἀφ' ἑστίας. Sed nostrum ἐφ' ἑστίας magis placet, ut focus significetur, ubi genus hoc graminis adolerent. Nam παροιμιώδες illud ἀφ' ἑστίας, quemadmodum hic conveniat, non satis videtur.

quos de vitando rerum animatarum usu conscripsit, A
 prisca illius veterum consuetudinis, laudato Theophrasti testimonio, meminit his omnino verbis :
 « Infinitum plane videtur fluxisse tempus, ex quo
 genus hominum longe sapientissimum, ut loquitur
 Theophrastus, sanctissimam illam et a Nilo conditam
 regionem incoleret, ad focum domesticum
 sacra diis cœlestibus facere cœpit, non myrrhæ,
 non casia thurisque cum croco mistorum primitiis
 (neque enim istorum usus nisi post multas ætates
 fuit, cum homo curiosus erroris indagator effectus,
 post multorum laborum atque lacrymarum guttas,
 necessaria vitæ primitias diis obtulit); non illarum,
 inquam, rerum, sed virentis herbæ, cujus sic tanquam
 naturæ genitilis primævam quamdam lanuginem
 manibus sublata offerbat. Quippe enim priores
 animantibus arbores, multoque ante ipsas
 gramen annuum terra procreavit, cujus folia radice
 que carpentes cum integris earum naturæ germinibus
 veteres illi comburebant, eoque sacrificii genere,
 qui cœlestes dii videbantur, sibi conciliabant,
 atque sempiternos ignis honores ipsorum divinitati
 consecrabant. Nam illis etiam ignem conservabant
 suis in templis immortalem, quod hisdem simillimus
 esse videretur. 29 Cæterum ex illa rerum, quas
 terra produxerat, αναθυμιάσει, has subinde voces
 θυματήρια, θύειν, θυσιάσαι effluerunt, quibus nos
 perinde ac si novum hoc improbitatis genus significarent,
 alieno plane sensu abutimur, dum fallacem hunc cultum,
 qui animantium immolatione perficitur, θυσίαν
 appellamus. Ac prisca quidem illi homines, ne quid
 adversus hunc ritum peccaretur, tanto studio tantaque
 diligentia providebant, ut quod in eos, qui, rejecto
 vetere instituto novum aliquod inveherent, ἠράσαντο,
 hoc est diras effunderent, ἀρώματα τὰ θυμιώμενα,
 id est suffitiones ipsas, imprecationes dirasque nominarent.
 » Quibus, post alia quædam, hæc subjicit :
 « Ubi autem illæ sacrificiorum primitiæ in majorem
 impietatem hominum vitio prorupissent, tandem
 usus teterrimarum victimarum crudelitate plenus
 invaluit, ut quas ante conceptas nostrum in caput
 imprecationes diximus, ex hoc demum tempore,
 quo homines ipsi vivas ac spirantes animantes
 jugulant, earumque sanguine altaria cruentant

(29) Καὶ πλάνης ἐρευνητής, etc. Porphy. leg. καὶ ταῦτα, πλάνης κλιμακτηρῆς, ὅτε ἀνθρώπος γ. τ. ἀ. ζ. μ. π. κ. δακρύων, σταγόνας τούτων ἀπήρξ. D
 Consulere si placet Porphy. interpretem. Eusebiana certe cum lectio, tum distinctio, correctior videtur et clarior : tantum vocem ἐρευνητής, tanquam glossa libenter expunxerim ; μαστήρ enim id ipsum est quod ἐρευνητής, sed rarius. Hesychius agnoscit μαστεύειν et ματῆν, μαστήρ et ματήρ, unde et ματρεύειν, τὸ ζητεῖν. Notandum vero, quod de hujus vocis notatione tradit Clem. Alexand. Pædag. I. 1, c. 7. Cum enim dixisset, infantibus nobis, ἀμέλγους τὸν Λόγον τῶν οὐρανῶν, alimentum Christum esse, subjungit : Ἐντεῦθεν τὸ ζητῆσαι, μαστεῦσαι καλεῖται, ὅτι τοῖς ζητοῦσι νηπιῶς τὸν Λόγον, αἱ πατριχαὶ τῆς φιλανθρωπίας θηλαὶ χορηγοῦσι τὸ γάλα. Vox est Xenophoniti familiaris. Inde Μαστήρες illi quos Harpocratio conjicit ἀρχήν τινα fuisse ἀποδειγμένην ἐπὶ τὸ ζητεῖν τὰ κοινὰ τοῦ δῆμου, qui apud Pellenios Μάστοροι dicerentur, ex Aristotele in Pelleniorum rep. Ζητητάς, idem Harpocratio ante
 dixerat, Athenis magistratum extraordinarium fuisse, εἴποτε τοὺς ἀδικούντας τι δημοσίῳ δέοι ζητεῖν. Cum Roman. quæsitiorib. conferri possint.
 (29') Καὶ τοῦ πυρός. Porphy. lib. 1, καὶ διὰ τοῦ πυρός : utrumque probari potest, sed posterius intellectu facilius videtur : potius enim per ignem illum ἀπεδοστον, quam ipsiusmet ignis, sempiternos diis honores tribuebant. Sed ἐφύλαττον retinendum est, licet Porphy. legat φυλάττωμεν, nam paulo ante ἔκαιον, non κατομεν.
 (30) Σημαίνοντα. Vera, ut opinor, lectio : non ut apud Porphy. ἐκβαίνοντα, quem locum vereror etiam ut interpretes alii ἀνεξακούσειεν. Hac ipsa de re idem Porphy. sub lib. II fin., p. 230 et 231 novæ editionis.
 (31) Τοῦ θεῖν. Herodot. lib. II Pelasgos ait θεοὺς προσονομάσαι, ὅτι κόσμῳ θέντες τὰ πάντα πράγματα, καὶ πάσας νομὰς εἶχον. Theophilus, l. I ad Autolycum, νόην abludit, dum ita dictos ait, παρὰ τὸ θεῖναι πάντα ἐπὶ ἀσφαλείῃ.

exitum sortitæ videantur.) Hæc ipse quoque Porphyrius, nec suo magis quam Theophrasti ore commemorat. Plato denique sermonem hunc nobis auctoritatis suæ veluti sigillo concludat. Is enim in *Cratylo* ante ea quæ de Græcis ipsis disputat, sic ad verbum loquitur : « Mihi quidem illi homines videntur, qui Græciam primi tenuerunt, eos tantum deos censuisse, quos nunc barbarorum plerique colant, solem nimirum, lunam, terram, astra, cælum : quæ cum ipsi viderent omnia continenti cursu ferri, eadem ab illa, τοῦ θεῖν, hoc est cursus ejusmodi natura, θεοῦς deos nominarint. »

Ac primos illos quidem et vetustissimos homines nihil vel in templis exstruendis, vel in erigendis simulacris operæ ac studii posuisse, cum necdum istæ pingendi, fingendi, cælandi, statuas efficiendi, ac ne domos quidem tectaque ædificandi artes inventæ ac constitutæ essent, cuivis, opinor, rem apud se reputanti facile constabit. Quod autem nec ipsorum, qui dii postea vel heroes appellati sunt, ulla apud eosdem mentio fuerit; quodque nec Jovem, aut Saturnum, aut Neptunum, aut Apollinem, aut Junonem, aut Palladem, aut Bacchum, aut alium omnino deum, seu mas foret, seu femina, quales infiniti postea cum apud barbaros, tum apud Græcos passim exstiterunt, agnoscerent : imo, quod nullus tum inter homines seu bonus seu malus dæmon celebraretur, sed illa tantum quæ in cælo apparebant astra, παρὰ τὸ θεῖν, id est a *currendo*, θεῶν, hoc est **30** deorum nomen, ut ipsinet aiunt, obtinerent : denique, quod ne illa quidem animantium immolationibus, aut iis, qui postea sunt excogitati, superstitionis honoribus colerentur; non jam oratione nostra, sed domestico gentilium ipsorum testimonio, quod certam ex disertis eorum verbis, quæque citavimus antea, quæque suis postea locis subjicimus, probationem suppeditat, plane conficimus. Quamquam divinæ etiam Christianæ religionis litteræ hoc ipsum docent, quibus continetur, gentibus quidem universis eorum, quæ sub aspectum cadunt, siderum attributum initio cultum fuisse, uni autem Hebræo populo singularem quamdam et eximiam cum hujus universi effectoris ac molitoris Dei, tum etiam veræ adversus eum pietatis notitiam præcipuo munere beneficioque concessam. Quare nulla plane apud antiquissimos homines sive Græcorum, sive barbarorum theogoniæ mentio, nullus statuendorum simulacrorum usus, nulla, quæ multa nunc est in ista deorum partim marium, partim feminarum appellatione, nugarum vanitas. Nec enim illius ætatis hominibus nota erant, quæ postea ex mortalium ipsorum turba petita confictaque nomina; imo ne dæmonum quidem spirituumve sensus fugientium invocationes, nec absurdæ ineptæque de diis et heroibus fabulæ, nec arcanarum et infandarum initiationum mysteria, nec ullum omnino multiplicis ac stolidæ eorum, qui secuti sunt, hominum superstitionis vestigium cernebatur. Sunt hæc nimirum ab hominibus excogitata commenta, sunt mortalis naturæ actiones, vel potius turpis ac flagitiiis perditæ vitæ artes, id quod illius etiam divini oraculi fide comprobatur : « Initium fornicationis, exquisitio dolorum ¹². » Maneat igitur nunc omnium gentium de multitudine deorum errorem nonnisi post longam ætatem seriem exstitisse, qui cum a Phœnicibus et Ægyptiis initium habuisset, ab iis in reliquis post-

ἄλλ' ὅτι μὲν οἱ πρῶτοι καὶ παλαιότατοι τῶν ἀνθρώπων, οὕτε νῶν οικοδομαίαι προσεῖχον, οὕτε ξοάνων ἀφιδρύμασιν, οὕτω τότε γραφικῆς, οὐδὲ πλαστικῆς, ἢ γλυπτικῆς, ἢ ἀνδριαντοποιητικῆς τέχνης ἐφευρημένης, οὐδὲ μὴν οικοδομικῆς, οὐδὲ ἀρχιτεκτονικῆς συνεστῶσης, παντὶ τῷ οἶμαι συλλογιζομένῳ δῆλον εἶναι. Ὅτι δὲ οὐδὲ τῶν μετὰ ταῦτα κατωνομασμένων θεῶν τε καὶ ἡρώων μνήμη τις τοῖς τότε παρῆν, οὐτ' οὖν τις ἦν αὐτοῖς Ζεὺς, οὐ Κρόνος, οὐ Ποσειδῶν, οὐκ Ἀπόλλων, οὐκ Ἥρα, οὐκ Ἀθηνᾶ, οὐ Διόνυσος, οὐδὲ τις ἕτερος θίγλειά τε καὶ ἄρῆν θεός, οἷοι μετὰ ταῦτα μυριοὶ παρὰ τε βαρβάρους καὶ Ἑλλησιν, ἀλλὰ οὐδὲ δαίμων τις ἀγαθός ἢ φαῦλος ἐν ἀνθρώποις ἐθαυμάζετο, μόνα δὲ τὰ φαινόμενα τῶν οὐρανίων ἄστρων, παρὰ τὸ θεῖν, ὅπερ ἐστὶ τρέχειν, θεῶν τε προσηγορίας, ὡς αὐτοὶ φασιν, ἐτύχχανε, καὶ οὐδὲ ταῦτα ταῖς διὰ ζῶων θυσίαις, καὶ ταῖς μετὰ ταῦτα περινοηθείσαις τιμαῖς ἐθροσχεύετο, οὐκ ἡμέτερος ἔ λόγος, οἰκοθεν δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν Ἑλλήνων ἡ μαρτυρία, διὰ τῶν προτεθειμένων φωνῶν, καὶ τῶν αὐτῶν ἐξῆς παρατεθεισομένων τὴν ἀπόδειξιν πηρασομένη. Τοῦτο δὲ καὶ οἱ ἱεροὶ καθ' ἡμᾶς διδάσκουσι λόγοι, πᾶσι μὲν τοῖς ἔθνεσι τὸ καταρχὰς τὴν τῶν ὀρωμένων φωστήρων τιμὴν ἀπονενεμηθῆσαι περιέχοντες, μόνῳ δὲ τῷ Ἑβραίων γένει τὴν ἐποπτεῖαν ἀνατεθείσθαι τῆς θεωρίας τοῦ τῶν ὀλων ποιητοῦ καὶ δημιουργοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀληθοῦς εὐσεβείας. Οὐκ ἄρα τις ἦν θεογονίας Ἑλληνικῆς, ἢ βαρβαρικῆς τοῖς παλαιτάτοις τῶν ἀνθρώπων λόγος, οὐδὲ ξοάνων ἔδρυσις, οὐδ' ἢ νῦν πολλῆ φλυαρία τῆς τῶν θεῶν ἀρβένων τε καὶ θηλειῶν κατονομασίας. Αἱ γοῦν προσηγορίαι καὶ τὰ ὀνόματα, ἐξ ἀνθρώπων ὑστερον ἐφευρημένα, οὕτω τότε ἐν ἀνθρώποις ἐγνωρίζετο· ἀλλ' οὐδὲ δαιμόνων καὶ πνευμάτων ἀφανῶν ἀνακλήσεις, οὐκ ἔκτοποι περὶ θεῶν καὶ ἡρώων μυθολογίαι, οὐκ ἀπορρήτων τελετῶν μυστήρια· οὐδ' ὄλωσ τι τῆς πολλῆς καὶ ἀδολέσχου τῶν μετέπειτα ἀνδρῶν δεισιδαιμονίας. Ἀνθρώπων ἄρα ἦν ταῦτα εὐρήματα, καὶ θνητῆς φύσεως ἀναπλάσματα· μάλλον δὲ τρόπων αἰσχρῶν καὶ ἀκολάστων ἐπιτεχνήματα, κατὰ τὸ παρ' ἡμῖν θεῖον λόγιον, τὸ φάσκον· Ἐρχῆ κορνείας, ἐπινοια εἰδώλων.) Ἡ γοῦν τῶν ἐθνῶν ἀπάντων πολυθεος πλάνη μακροῦς ὑστερον αἰῶσι πέφανται, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ Φοινίκων καὶ Αἰγυπτίων, διαβάσα δὲ ἐκ τούτων ἐπὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη, καὶ μέχρις αὐτῶν Ἑλλήνων. Ὡς καὶ τοῦτο πάλιν, ἢ τῶν παλαιτάτων ἱστορία κατέχει, ἦν καὶ αὐτὴν ἐπισκέψασθαι καιρὸς, ἀπὸ τῶν Φοινικικῶν ἀρξαμένους.

¹² Sap. xiv, 12.

modum nationes ad ipsos usque Græcos se propagarit. Atque id ipsum præterea vetustissimæ historię monumenta declarant, quam utique jam tempus est ducto ab Phœniciis initio, proprius intueri.

Res autem istas Sanchuniatho quidam memorię prodidit, vir antiquissimus, quemque ante Trojana tempora floruisse, summaque cum diligentię, tum veritatis laude Phœnicum historiam scripsisse testantur. Hujus opera omnia Philo, non Hebræus ille, sed Byblius ex Phœnicum idiomate Græcam in linguam conversa vulgavit. Ejusdem quoque **31** meminit, is qui nostra memoria opus illud adversum nos mendaciis fraudibusque textum consarcinavit, dum libro quarto ipsum hujus testimonii sui prædicatione commendat. « Rerum, inquit, ad Judæos pertinentium historiam Sanchuniatho Berytius summa fide conscripsit; quippe quæ cum eorum locis atque nominibus apprime consentiat, cum præcipua rerum illarum capita ab Hierombalo quodam levi Dei sacerdote accepisset. Hoc illius opus Abibalo regi Berytiorum dedicatum, non modo rex, sed etiam ii quorum apud ipsum erat de scriptorum veritate cognoscere, omnes comprobant. Atque istorum quidem ætas, Trojanis temporibus antiquior, proxime ad Moysem ipsum accedit, ut ex Phœniciæ regum serie quivis auferre potest. Hic igitur Sanchuniatho, qui Phœnicia lingua veterem historiam partim ex singularum urbium actis, partim ex templorum monumentis coagmentatam singulari veritatis studio perscripsit, Semiramide, quam Iliacis temporibus vel antiquiorem vel æqualem fuisse memorat, apud Assyrios regnante, vixit. Ejusdem porro Sanchuniathonis opera Philo Byblius Græco sermone donavit. » Hæc ille, quibus istius theologi cum in scribendo veritatem, tum etiam vetustatem nobis testatam reliquit. Verum in operis suscepti progressu non jam Deum universi moderatorem, imo ne cœli quidem incolam, sed viros quosdam ac mulierculas morti obnoxios, eosque non ea morum honestate, ut propter virtutem suscipi ac probari mereantur, aut ea præditos sapientia, quæ nos ad ipsorum æmulationem invitet, sed omnibus flagitiis ac sceleribus coopertos nobis pro diis obtrudit, ac simul eos ipsos esse confirmat, qui passim etiamnum omnibus in oppidis atque regionibus deorum loco celebrantur. Quarum tu rerum certas etiam et ex illorum scriptis depromptas accipe probationes. Philo igitur, qui Sanchuniathonis opus universum novem in libros distribuit, ipso statim primi libri præmio hæc ad verbum de eodem auctore præfatur: « Hæc cum ita se haberent, Sanchuniatho vir in primis eruditus, cum operam in rerum plurimarum studio posuisset, cumque gentium omnium historiam jam usque a prima universi molitione nosse vehementer optaret, præcipuam quamdam in pervestigandis Taauti rebus diligentiam adhibuit, quod satis intelligeret, omnium qui lucem hanc aspexerant, eum litteras principem invenisse, ac scribendorum commentariorum auctorem fuisse:

Ἱστορεῖ δὲ τὰυτα Σαγχουνιάθων, ἀνὴρ παλαιάτος, καὶ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων, ὡς φασὶ, πρεσβύτερος, ὃν καὶ ἐπ' ἀκριβεῖα καὶ ἀληθείᾳ τῆς Φοινικικῆς Ἱστορίας ἀποδεχθῆναι μαρτυροῦσι. Φίλων δὲ τούτου πᾶσαν τὴν συγγραφὴν, ὁ Βύβλιος, οὐχ ὁ Ἑβραῖος, μεταβαλὼν ἀπὸ τῆς Φοινικῶν γλώσσης ἐπὶ τῆν Ἑλλάδα φωνῆν, ἐξέδωκε. Μέννηται τούτων ὁ καθ' ἡμᾶς τὴν καθ' ἡμῶν πεποιημένος συσκευῆν, ἐν τετάρτῳ τῆς πρὸς ἡμᾶς ὑποθέσεως, ὡδε τῷ ἀνδρὶ μαρτυρῶν πρὸς λέξιν. « Ἱστορεῖ δὲ τὰ περὶ Ἰουδαίων ἀληθέστατα, ὅτι καὶ τοῖς τόποις καὶ τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν τὰ συμφωνότατα, Σαγχουνιάθων ὁ Βηρυτίος, εἰληφώς τὰ ὑπομνήματα παρὰ Ἱερομόδalon τοῦ ἱερέως Θεοῦ τοῦ Ἰεωῦ. Ὁς Ἀδιβάλῳ τῷ βασιλεῖ Βηρυτίων τὴν Ἱστορίαν ἀναθεῖς, ὑπ' ἐκείνου καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἐξεταστῶν τῆς ἀληθείας, παρεδέχθη. Οἱ δὲ τούτων χρόνοι καὶ πρὸ τῶν Τρωϊκῶν πίπτουσι χρόνων, καὶ σχεδὸν τοῖς Μωσέως πλησιάζουσιν, ὡς αἱ τῶν Φοινικῆς βασιλέων μνηύουσι διαδοχαί. Σαγχουνιάθων δὲ κατὰ τὴν Φοινικῶν διάλεκτον, φιλαλήθως τὴν παλαιάν Ἱστορίαν ἐκ τῶν κατὰ πόλιν ὑπομνημάτων, καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀναγραφῶν συναγωγῶν καὶ συγγραφῶν, ἐπὶ Σεμιράμεως γέγονε τῆς Ἀσσυρίων βασιλδος, ἣ πρὸ τῶν Ἰλιακῶν, ἣ κατ' αὐτοῦς γε τοὺς χρόνους γενέσθαι ἀναγράφεται· τὰ δὲ τοῦ Σαγχουνιάθωνος εἰς Ἑλλάδα γλώσσαν ἠρμήνευσε Φίλων ὁ Βύβλιος. » Ταῦτα μὲν ὁ δηλωθεὶς, ἀλήθειαν ἰμοῦ καὶ παλαιότητα τῷ δὴ θεολόγῳ μαρτυρήσας. Ὁ δὲ προῖων, οὐ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, οὐδὲ μὴν τοὺς κατ' οὐρανὸν, θνητοὺς δὲ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, οὐδὲ τὸν τρόπον ἀστείου, οἷους δι' ἀρετὴν ἄξιον εἶναι ἀποδέξασθαι, ἣ ζηλώσει τῆς φιλοσοφίας, φαυλόητος δὲ καὶ μοχηρίας ἀπάσης κακίαν περιβεβλημένος θεολογεῖ· καὶ μαρτυρεῖ γε τούτους αὐτοὺς ἐκείνους εἶναι, τοὺς εἰσέτι καὶ νῦν θεοὺς παρὰ τοῖς πᾶσι νενομισμένους κατὰ τε τὰς πόλεις καὶ τὰς χώρας. Δέχου δὲ καὶ τούτων ἐκ τῶν ἐγγράφων τὰς ἀποδείξεις. Ὁ δὲ Φίλων εἰς ἐννέα βίβλους τὴν πᾶσαν τοῦ Σαγχουνιάθωνος πραγματείαν διελών, κατὰ τὸ προοίμιον τοῦ πρώτου συγγράμματος αὐτοῖς βήμασι προλέγει περὶ τοῦ Σαγχουνιάθωνος ταῦτα· « Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ Σαγχουνιάθων ἀνὴρ πολυμαθὴς καὶ πολυπράγμων γενόμενος, καὶ τὰ ἐξ ἀρχῆς, ἀφ' οὗ τὰ πάντα συνέστη, παρὰ πάντων εἰδέναι ποθῶν, πολλὸν φροντιστικῶς ἐξεμάστευσε τὰ Τααύτου, εἰδώς, ὅτι τῶν ὑφ' ἡλίον γενομένων, πρῶτός ἐστι Τάαυτος ὁ τῶν γραμμάτων τὴν εὑρεσιν ἐπινοήσας, καὶ τῆς τῶν ὑπομνημάτων γραφῆς κατάρξας· καὶ ἀπὸ τούτου ὡσπερ κρηπίδα βαλόμενος τοῦ λόγου, ὃν Αἰγύπτῳ μὲν ἐκάλεσαν Θωῖθ, Ἀλεξανδρεῖς δὲ Θῶθ, Ἑρμῆν δὲ Ἑλληνας μετέφρασαν. » Ταῦτα εἰπὼν ἐπιμέμφεται τοῖς νεωτέροις τοῖς μετὰ ταῦτα, ὡς ἂν βεβιασμένως καὶ οὐκ ἀληθῶς τοὺς περὶ θεῶν μύθους ἐπ' ἀλληγορίας καὶ φυσικὰς διηγήσεις τε καὶ θεωρίας ἀνάγωσι· λέγει δ' οὖν προῖων· « Ἄλλ' οἱ μὲν νεώτατοι τῶν ἱερολόγων, τὰ μὲν γεγονότα

πράγματα ἐξ ἀρχῆς ἀπεπέμφαντο, ἀλληγορίας (32) καὶ μύθους ἐπινοήσαντες, καὶ τοὺς κοσμικοὺς παθήμασι συγγένειαν πλασάμενοι, μυστήρια κατέστησαν, καὶ πολλὸν αὐτοῖς ἐπήγον πῦφον, ὡς μὴ βραδίως τινὰ συνορῶν τὰ κατ' ἀλήθειαν γενόμενα. Ὁ δὲ συμβαλὼν τοῖς ἀπὸ τῶν ἀδύτων εὐρέθεισιν ἀποκρύφους Ἀμμωνίων γράμμασι συσκευασμένοι, ἃ δὴ οὐκ ἦν πᾶσι γνώριμα, τὴν μάθησιν ἀπάντων αὐτὸς ἤσκησε· καὶ τέλος ἐπιθεὶς τῇ πραγματείᾳ, τὸν κατ' ἀρχὰς μῦθον, καὶ τὰς ἀλληγορίας ἐκποδῶν ποιησάμενος, ἐξηγῆσατο τὴν πρόθεσιν, ἕως πάλιν οἱ ἐπιγενόμενοι ἱερεῖς, χρόνοις ὑπερῶν ἠθέλησαν αὐτὴν ἀποκρύφαι, καὶ εἰς τὸ μυθῶδες ἀποκαταστήσαι. Ἐξ οὗ τὸ μυστικὸν ἀνέκυπτεν οὐδέπω φθάσαν εἰς Ἑλλήνας. » Τοῦτοις ἐξῆς φησιν « Τζῆθ' ἡμῖν εὐρηται, ἐπιμελῶς εἰδέναι τὰ Φοινίκων παθοῦσι, καὶ πολλὴν ἐξερευνησάμενους ὕλην, οὐχὶ τὴν παρ' Ἑλλήσι· διάφανος γὰρ αὕτη, καὶ φιλονεικότερον ὕψ' ἐνέων μᾶλλον, ἢ πρὸς ἀλήθειαν συντεθεισα. » Καὶ μεθ' ἕτερα « Οὕτως τε ἔχειν πεπεισθαι ἡμῖν παρέστη, ὡς ἐκείνος γέγραφε, τὴν διαφωνίαν ὀρώσι τὴν παρ' Ἑλλήσι, περὶ ἧς μοι τρία πεφιλότημαι βιβλία τὴν ἐπιγραφὴν ἔχοντα *Παραδόξου Ἱστορίας*. » Καὶ αὐθὺς μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Προδιαβρῶσαι δὲ ἀναγκαῖον πρὸς τὴν αὐθὺς σαφήνειαν, καὶ τὴν τῶν κατὰ μέρος διάγνωσιν, ὅτι οἱ παλαιότατοι τῶν βαρβάρων, ἐξαιρέτως δὲ Φοινικεὶς τε καὶ Αἰγύπτιοι, παρ' ὧν καὶ οἱ λοιποὶ παρέλαβον ἀνθρωποὶ, θεοὺς ἐνόμισον μεγίστους τοὺς τὰ πρὸς τὴν βιωτικὴν χρεῖαν εὐρόντας, ἢ καὶ κατὰ τι εὐ ποιήσαντας τὰ ἔθνη· εὐεργέτας τε τοῦτους καὶ πολλῶν αἰτίους ἀγαθῶν ἡγούμενοι, ὡς θεοὺς προσεκύνουν· καὶ εἰς τὸ χρεῶν καταστάντας καὶ μετασκευασάμενοι, στήλας τε καὶ βάβδους ἀφιέρων ἐξ ὀνόματος αὐτῶν, καὶ ταῦτα μεγάλως σεβόμενοι, καὶ ἑορτὰς ἐνεμον αὐτοῖς τὰς μεγίστας Φοινικεῖς. Ἐξαιρέτως δὲ καὶ ἀπὸ τῶν σφετέρων βασιλείων, τοῖς κοσμικοῖς στοιχείοις, καὶ τῶν νομιζομένων θεῶν τὰς ὀνομασίας ἐπέθεσαν· φυσικοὺς δὲ, ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ τοὺς λοιποὺς πλανήτας ἀστέρας, καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰ τοῦτοις συναφῆ, θεοὺς μόνους ἐγίνωσκον, ὡστ' αὐτοῖς τοὺς μὲν θνητοὺς, τοὺς δὲ ἀθάνατους θεοὺς εἶναι. » Ταῦτα κατὰ προοίμιον ὁ Φίλων διαστειλάμενος, ἐξῆς ἀπάρχεται τῆς τοῦ Σαγχουνιάθωνος ἐρμηνείας, ὧδε πως τὴν Φοινικικὴν ἐκτιθέμενος (33) θεολογίαν.

A ab illo autem auspicatum esse, quem ab Ægyptiis 32 Thoyth, ab Alexandrinis Thoth, nominatum, Græci Ἐρμηῖν, hoc est Mercurium, reddidere. » His commemoratis, recentiores illos, qui postea emergerant, eo nomine reprehendit, quod quæ de diis vulgo ferebantur, ad allegorias nescio quas et phisicas explicationes vi facta veritati traducerent. Is ergo sic in progressu loquitur : « Sed enim qui novissime rerum sacrarum disputationem attigere, cum eorum quæ facta erant ipso statim initio veritatem rejecissent, allegoriis quibusdam ac fabulis excogitatis, cumque rebus iis quæ hujus universi naturam consequuntur affinitate conficta, mysteria densè obducta tenebris instituerunt, ne quis eorum, quæ reapse gesta erant, veritatem intueri facile posset. Ille autem cum in arcana quædam Ammonæorum volumina incidisset, quæ ex interioribus templorum penetralibus, ubi ante jacuerant, educta cum obvia passim non essent, omnium sententiam diligenti meditatione quæsivit, lætumque suscepit laboris exitum consecutus, quæ in ipso aditu occurrebant fabulis cum allegoriis omnibus de medio sublatis, institutum opus suam ad perfectionem maturitatemque perduxit : donec qui post illum exsistere sacerdotes, idem ipsum occultare denuo atque ad prisicam fabularum commenta revocare postea voluissent, unde mysticus ille sensus emeris, qui nunquam antea Græcorum animos occuparat. » Quibus deinceps ista subjungit : « Hæc tandem a nobis reperta sunt, cum vehementi cognoscendæ Phœnicum historiæ desiderio teneremur, ac posteaquam ingentem librorum monumentorumque silvam cupide scrutati essemus, non eam tamen, quæ penes Græcos erat, quod ipsam magna cum dissensione animorum, et contentionis potius quam veritatis studio confiatam a nonnullis esse perviderem. » Tum quibusdam interjectis : « Ad fidem, inquit, illius scriptis adhibendam, eo maxime quod oculis intuemur Græcorum hominum dissidio adducti sumus ; de quo tria quoque volumina, quorum inscriptio est, *De incredibili historia*, studiosè ac diligenter elaboravimus. » Ac rursum post alia nonnulla, subdit : « Jam vero, quo illustrior habeatur magisque distincta rei totius intelligentia hoc etiam

(32) Post ἀλληγορίας inserenda conjunctio δέ, ex Montac. codice. In aliis sollicitandum videtur nihil.

(33) Ἐκτιθέμενος. Mont., ἐκτιθέμενου, quod fortasse rectius, ut ad Σαγχουνιάθωνος referatur.

In proœmio constitutis, ad Sanchuniathonis interpretationem aggreditur, his verbis Phœnicum theologiam edisserens.

CAPUT X.

Phœnicum theologia.

Principium hujus universitatis ponit aerem tenebrosam ac spiritu fetum, seu mavis tenebrosi aeris flatum ac spiritum, chaosque turbidum altaque caligine circumfusum. Hæc porro infinita esse, nullumque nisi longo sæculorum intervallo terminum habere. Verum, ubi spiritus, inquit, amore principiorum suorum flagrare cœpisset, eumque simul esset mixtio consecuta, nexum hunc mutuum Cupidinem appellarunt. Is quidem rerum omnium procreationis principium fuit. Spiritus vero suam ipsius procreationem minime agnoscebat. Ex hac illius conjunctione prodiit Mot; id quod limum nonnulli, alii aquosæ mixtionis corruptionem esse volunt, ex qua secutæ productionis semina, ipsaque aleo rerum universarum generatio exstiterit. Cæterum animantia quædam erant omni sensu carentia, quæ postmodum intelligentia præditos animantes procrearunt. Eos illi Zophasemin, hoc est cœli contemplatores nominarunt, in ovi figuram conformatos. Illico autem Mot, cum sole, luna, stellis, ac reliqua majorum astrorum multitudine emicuit. Hujusmodi a Phœnicibus mundi ortus ponitur, qui omnem plane Divinitatem exterminet. Jam, qualis ab iisdem invehatur animalium generatio, videamus. Sic ergo philosophatur: « Cum igneum splendorem aer emisisset, ex ardenti maris ac terrarum inflammatione, venti, nubes, magnoque ruentium impetu cœlestium imbrium ac nimborum effusiones exstiterunt: cum autem hæc omnia, quæ distincta paulo ante, ac propter vehementiorem solis æstum a propria sede disjuncta fuerant, in eodem rursus aere concurrerent, atque alia cum aliis committerentur, tonitrua simul ac fulgura **34** pepererunt; quorum ad tonitruum fragorem, descripti antea intellectu præditi animantes velut a somno excitati horrendoque sonitu exteriti, mares pariter ac feminæ tam in terra quam in mari moveri cœpere. » Ejusmodi est, quæ ab istis somniatur, animalium generatio: quam hæc ejusdem auctoris verba excipiunt: « Hæc in Taauti de mundi ortu commentariis scripta reperta sunt, quæ quidem ipse, cum argumentis et conjecturis, quas mentis acie perviderat, excogitavit; tum eorum quoque faciem nobis lumenque prætulit. » Mox Austri ac Boreæ, cæterorumque ventorum nominibus explicatis, ita prosequitur: « At illi omnium principes terræ germina consecrarunt, iisque deorum in loco habitis adorationis cultum tribuerunt,

(34) Μώτ. Fortean, conveniat cum Hebræo מוֹט, *declinare, labi*, etc., vel מוֹת, *mori*: siquidem Phœnicibus *corruptio est*; quod tamen in illum Rhææ filium melius quadrabit, quem infra col. 84, Μοῦθ nominatum ait, ac pro morte, vel Plutone sumptum. Porro notandum est, eandem vocem Μοῦθ, si Plutarcho credimus, matrem apud Ægyptios significasse. Sic enim ille in *Iside et Osiride*, p. 374

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Φοινίκων θεολογία.

« Τὴν τῶν ὄλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη καὶ πνευματώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεθώδες. Ταῦτα δὲ εἶναι ἀπειρα, καὶ διὰ πολὺν αἰῶνα μὴ ἔχειν πέρας. Ὅτε δὲ, φησὶν, ἠράσθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν, καὶ ἐγένετο σύγκρασις, ἢ πλοκὴ ἐκεῖνη ἐκλήθη Πόθος. Αὕτη δὲ ἀρχὴ κτίσεως ἀπάντων· αὐτὸ δὲ οὐκ ἐγίνωσκε τὴν αὐτοῦ κτίσιν, καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ συμπλοκῆς τοῦ πνεύματος, ἐγένετο Μώτ (34). Τοῦτό τινές φασιν ἰλὺν, οἱ δὲ, ὑδατώδους μίξεως σῆψιν. Καὶ ἐκ ταύτης ἐγένετο πᾶσα σπορὰ κτίσεως, καὶ γένεσις τῶν ὄλων. Ἦν δὲ τινα ζῶα οὐκ ἔχοντα ἀσθησιν, ἐξ ὧν ἐγένετο ζῶα νοερά, καὶ ἐκλήθη Ζωφασμὶν (35), τοῦτ' ἔστιν οὐρανοῦ κατόπται. Καὶ ἀνεπλάσθη ὁμοίως σχήματι· καὶ ἐξέλαμψε Μώτ ἡλῖός τε καὶ σελήνη, ἀστέρες τε καὶ ἀστρα μεγάλα. » Τοιαύτη μὲν αὐτῶν ἡ κοσμογονία, ἀντικρὺς ἀθεότητα εἰσαγούσα. Ἴδωμεν δὲ ἐξῆς, ὡς καὶ τὴν ζωογονίαν ὑποστήναι λέγει. Φησὶν οὖν: « Καὶ τοῦ ἀέρος διαυγάσαντος, διὰ πύρωσιν καὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς γῆς ἐγένετο πνεύματα, καὶ νέφη, καὶ οὐρανίον ὑδάτων μέγισται καταφραὶ καὶ χύσεις. Καὶ ἐπειδὴ διεκρίθη, καὶ τοῦ ἰδίου τόπου διεχωρίσθη διὰ τὴν τοῦ ἡλίου πύρωσιν, καὶ πάντα συνήντησε πάλιν ἐν ἀέρι· τὰδε τοῖσδε, καὶ συνέβραξαν· βρονταὶ τε ἀπετετέλεσθησαν καὶ ἀστραπαὶ, καὶ πρὸς τὸν πάταγον τῶν βροντῶν τὰ προγεγραμμένα νοερά ζῶα ἐργηγόρησεν καὶ πρὸς τὴν ἦχον ἐπτύρη, καὶ ἐκινήθη ἐν τε γῆ καὶ θαλάσῃ ἄρβρον καὶ θῆλυ. » Τοιαύτη αὐτοῖς καὶ ἡ ζωογονία. Τοῦτοις ἐξῆς ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἐπιφέρει, λέγων· « Ταῦθ' εὐρέθη ἐν τῇ κοσμογονίᾳ γεγραμμένα Ταατού, καὶ τοῖς ἐκείνου ὑπομνήμασιν, ἐκ τε στοχασμῶν καὶ τεκμηρίων, ὧν εὐρακεν αὐτοῦ ἡ διάνοια, καὶ εὖρε, καὶ ἡμῖν ἐφύτισεν. » Ἐξῆς τοῦτοις ὀνόματα τῶν ἀνέμων εἰπόν Νότου καὶ Βορέου, καὶ τῶν λοιπῶν, ἐπιλέγει· « Ἄλλ' οὗτοι γὰρ πρῶτοι ἀφιέρωσαν τὰ τῆς γῆς βλαστήματα, καὶ θεοὺς ἐνόμισαν, καὶ προσεκύνουν ταῦτα, ἀφ' ὧν αὐτοὶ τε διεγίνοντο, καὶ οἱ ἐπόμενοι, καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν πάντες, καὶ χολὰς καὶ ἐπιθύσεις ἐποίουν. » Καὶ ἐπιλέγει· « Αὗται δ' ἦσαν αἱ ἐπίνοιαί τῆς προσκυνησεως, ὁμοίαι τῇ αὐτῶν ἀσθενεῖᾳ, καὶ ψυχῆς ἀτομίᾳ. Εἰτά φησι γεγενῆσθαι ἐκ τοῦ Κολπίᾳ ἀνέμου, καὶ γυναικὸς αὐτοῦ Βάαν, τοῦτο δὲ νύκτα ἐρμηνεύειν, Αἰῶνα καὶ Πρωτόγονον θητηοῦς ἀνδρας, οὗτω καλουμένους. Εὐρεῖν δὲ τὸν Αἰῶνα τὴν ἀπὸ τῶν δένδρων τροφήν. Ἐκ τούτων τοὺς γενομένους κληθῆναι Γένος, καὶ Γενεάν, καὶ οἰκήσαι τὴν Φοινίκην. Αὐχμῶν δὲ γενομένων, τὰς χεῖρας ὀρέγειν εἰς οὐρανοὺς πρὸς

B, 3. Ἡ δ' Ἰσις, ἔστιν ὅτε καὶ Μοῦθ, καὶ πάλιν Ἄθυρι, καὶ Μεθύρι προσαγορεύουσι, (f. προσαγορεύεται) σημαίνουσι δὲ τῶν πρώτων τῶν ὀνομάτων, μητέρα, τῆ δὲ δευτέρῃ, οἶκον Ἄθρου κόσμον· τὸ δὲ τρίτον, σύνθετον ἔστιν ἐκ τε τοῦ πλήρους, καὶ τοῦ αἰτίου.

(35) Ζωφασμίν. Clarum est, τὸ Σημίν esse מִינָה Hebr., *cælos*, Ζωφά vero, ΠΕΣ, *contemplari*.

τὸν Ἥλιον. Τοῦτον γὰρ, φησὶ, Θεὸν ἐνόμιζον μόνον οὐρανοῦ κύριον, Βεελσάμην καλοῦντες, ὃ ἐστὶ παρὰ Φοίνιξι· Κύριος οὐρανοῦ, Ζεὺς δὲ παρ' Ἑλλήσι. Μετὰ ταῦτα πλάνην Ἑλλήσιν αἰτιᾶται λέγων· « Οὐ γὰρ μεταίως αὐτὰ πολλαχῶς διεστειλάμεθα, ἀλλὰ πρὸς τὰς αὐτὰς παρεκδοχὰς τῶν ἐν τοῖς πράγμασιν ὀνομάτων (36), ἅπερ οἱ Ἕλληνες ἀνοήσαντες, ἄλλως ἐξεδέξαντο, πλανηθέντες τῇ ἀμφοβολῇ τῆς μεταφράσεως. Ἐξῆς φησὶν ἀπὸ Γένους Αἰῶνος καὶ Πρωτογόνου γεννηθῆναι αὐτὴς παῖδας θνητοῦς, οἷς εἶναι ὀνόματα Φῶς καὶ Πῦρ καὶ Φλόξ. Οὗτοι, φησὶν, ἐκ πατριδῆς ξύλων εὐρον πῦρ, καὶ τὴν χρῆσιν ἐδίδαξαν. Υἱοὺς δὲ ἐγέννησαν οὗτοι μεγέθει τε καὶ ὑπεροχῇ κρείσσονας· ὧν τὰ ὀνόματα τοῖς ἑρσεῖν ἐπετέθη, ὧν ἐκράτησαν ὡς ἐξ αὐτῶν κληθῆναι τὸ Κάσιον, καὶ τὸν Λίβανον, καὶ τὸν Ἀντιλίβανον, καὶ τὸ Βραθύ. Ἐκ τούτων, φησὶν, ἐγεννήθησαν Μημρούμος καὶ ὁ Ὑψουράνιος. Ἀπὸ μητέρων δὲ, φησὶν, ἐχρημάτιζον τῶν τότε γυναικῶν ἀναίδην, μιγομένων οἷς ἂν ἐντύχαιον. Εἰτὰ φησὶ τὸν Ὑψουράνιον οἰκῆσαι Τύρον, καλιθάς τε ἐπινοῆσαι ἀπὸ κλάμων, καὶ θρύων, καὶ παπύρων· στασιάζαι δὲ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Οὐσσῶν, ὃς σκέπην τῷ σώματι πρῶτος ἐκ θερμάτων ὧν ἴσχυσε συλλαβεῖν θηρίων εὖρε. Ραγδαίων δὲ γενομένων δμβρων καὶ πνευμάτων, πατριδέντα τὰ ἐν τῇ Τύρῳ δένδρα πῦρ ἀνάψαι, καὶ τὴν αὐτόθι ὕλην καταφλέξαι. Δένδρου δὲ λαβόμενον τὸν Οὐσσῶν καὶ ἀποκλαδεύσαντα, πρῶτον τομῆσας εἰς θάλασσαν ἐμβῆναι· ἀνιερώσαι δὲ δύο στήλας πυρὶ τε καὶ πνεύματι, καὶ προσκυνῆσαι, ἅμα τε σπένδειν αὐταῖς ἐξ ὧν ἤγρευε θηρίων. Τούτων δὲ τελευτησάντων, τοὺς ἀπολειφθέντας φησὶ ράβδους αὐτοῖς ἀφιερῶσαι, καὶ τὰς στήλας προσκυνεῖν, καὶ τοῦτους ἑορτὰς ἄγειν κατ' ἔτος. Χρόνιος δὲ ὕστερον πολλοῖς ἀπὸ τῆς Ὑψουρανίου γενεᾶς, γενέσθαι Ἀγρέα καὶ Ἀλιέα, τοὺς ἀλείας καὶ ἄγρας εὐρετὰς, ἐξ ὧν κληθῆναι ἀγρευτὰς καὶ ἀλιεῖς. Ἐξ ὧν γενέσθαι δύο ἀδελφούς σιδήρου εὐρετὰς, καὶ τῆς τούτου ἐργασίας· ὧν θάτερον τὸν Χρυσῶρ λόγους ἀσκήσαι, καὶ ἐπιβάς καὶ μαντείας· εἶναι δὲ τοῦτον τὸν Ἥφαιστον, εὐρεῖν δὲ καὶ ἄγκιστρον, καὶ δέλεαρ, καὶ ὀρμίαν, καὶ σχοδείαν, πρῶτον τὴν πάντων ἀνθρώπων πλεῦσαι. Διὸ καὶ ὡς θεὸν αὐτὸν μετὰ θάνατον ἐσεβάσθησαν. Καλεῖσθαι δὲ αὐτὸν καὶ Διαμύχιον (37). Οἱ δὲ τοὺς ἀδελ-

A quibus vitam non ipsi modo, sed ipsorum etiam posterii majoresque omnes tolerarunt, inferiasque ac libamina perfecerunt. Atque hæc divini cultus cogitationes, inquit, cum eorum imbecillitate animique angustiis congruebant. Tum scribit, ex Colopia vento, atque ejus uxore Baan, quam Græci Νύκτα, hoc est noctem, interpretantur, Ævum ac Primogenitum, mortales ambo, procreatos; Ævumque cibi ex arboribus petendi auctorem fuisse. Qui ab illis geniti sint, eos Genus ac Progeniem appellatos, Phœnicen incoluisse: cumque vehementior æstus urgeret, in cœlum manus ad Solem sustulisse. Quippe, Deum enim hanc, inquit, unum cœli moderatorem esse credebant, eumque propterea Beelsamen, id est Phœnicum lingua, cœli Dominum, Græca vero Δία, hoc est Jovem, nominabant. » Deinceps Græcorum his verbis traducit errorem: « Neque enim sine ratione pluribus ista modis explicatè distinguenda putavimus, sed varias hæc etiam in parte nominum quæ rebus attribuantur notiones ac significationes secuti sumus, quæ Græci homines cum ignorarent, alieno sensu accipere, in errorem ambiguitate significationis inducti. Porro ex Genere, Ævi ac Primogeniti filio, natos ait esse liberos morti similiter obnoxios, eosque Lucis et Ignis, Flammæ nominibus appellatos; qui cum ignem ex mutua lignorum collisione reperissent, ejusdem usum homines docuerint. Iidem filios genuere, qui mole ac proceritate corporis vulgus hominum longe superarent, quorum nomina montibus iis attributa sunt, quos ipsi prius occuparant. Quare montes Cassius, Libanus, Antilibanus et Brathys, ab illis nomen accipere. Cæterum ab iis Memrumus et Hypsuranium procreati sunt; qui a matribus ejusmodi appellationes invenere, mulierculis, inquam, illis quæ sui copiam eo tempore obvio cuilibet impudentissime faciebant. Jam vero Hypsuranium in insula Tyro domicilium suum collocasse, ac tuguriorum ex calamis cum junco papyroque contextis efficiendorum artem excogitasse, gravesque cum Usou fratre inimicitias exercuisse tradit. Ac princeps quidem pellibus quas feris ad se captis detraxerat, corpus tegere Usous instituit: cumque turbulenta

(36) *Παρεκδοχὰς τῶν ὀνομάτων.* Accipio, nominum alias ex aliis significationes, quemadmodum paulo post, ἐκδέχεσθαι pro simplici δέχεσθαι, interpretari, accipere, Suidas, ἐκδέχη explicat, νοεῖς, ὑπολαμβάνεις, proferens illud Polybii, οὐκ ὀρθῶς, ὡς στρατηγέ, τοὺς ἡμετέρους ἐκδέχη λόγους, id est παρακοῦεις. Gallice, vous ne prenez pas bien nos paroles. Hic obiter idem lexicographus emendari possit, ubi exponens ἐκδέξασθαι, τὸ παρ' ἑτέρου λαβόντα ἐγγερεῖν τὸ δεῦτερον, subdit, ἐπισκεπτέον δὲ τὸ ἐν τῷ Ε' Φιλιππηκῷ ληφθέν. Καὶ τὸ δοκεῖν ἐκδέχεσθαι τῶν ἐκείνων πεπραγμένων. Est enim legend. ἐκδέχεσθαι τῶν ἐκείνους πεπραγ. Locus est Demosthen. in *lib. de pace*, quam ipse quintam *Philippicam* vocat, quod in ea, quemadmodum in aliis quatuor, *Philippum orator insectari* pergat: Εἰ γὰρ Ἀργεῖοι μὲν, inquit Demosthen., διὰ τὴν πρὸς Δακεδαίμονιους μὲν ἐπιχειροῦσαν ἐχθρῶς σήσουςαι, καὶ τὸ δοκεῖν

ἐκδέχεσθαι τὴν τῶν ἐκείνους πεπραγμένων, quæ postrema verba sic reddit Wolphius, et propter acta quædam sua impedita. Malim sic, quodque nonnulla jam ab illis ante gesta succedendo excipere videamur; ut Suidas intelligit, nisi aut legamus ἐνδέχεσθαι, hoc est probare, aut ipsum ἐκδέχεσθαι, pro ἐκδέχεσθαι accipiatur. Nam quod ib. ἐκδέχεσθαι Suidas exponit, ἀπελθῆναι, et κολύειν; Wolphium, opinor, juvat nihil. Est enim interdum κολύειν, sed excipiendi tantum, atque susinendo, ut patet hoc ejus exemplo, γέρρα παρατεταγμένα ἦν, εἰς τὸ ἐκδέχεσθαι τὰ τῶν βαρβάρων τοξεύματα. Id quod in illum Demosthenis locum nullo modo convenire potest.

(37) *Διαμύχιον.* Mont. leg. Δία μελίχιον, quod rectius videtur, nisi forte malis Δία μύχιον. Si enim Chysor iste Phœnicus, idem et Vulcanus erat, et Jupiter; quidni etiam Ζεὺς τις μύχιος, antris enim illis bonus labor ἐμφιλοχωρεῖ.

Imbrium ventorumque tempestate coorta, ex Tyri A arborum collisione ignis exarsisset, quæque ibidem erat sylvam incendisset, arbore cujus ante ramos amputarat, navigii loco usus nequaquam sese mari nullo licet exemplo committere dubitavit. Geminos quoque cippos cum igni ventoque dedicasset, mox utriusque adorationis cultum exhibuit, quasque venando ceperat ferarum sanguinem libavit. Posteaquam autem supremum isti omnes diem obiissent, qui superstites, inquit, remansere, virgas ac cippos in eorum honorem consecratos adorarunt, festosque dies solemnibus ritu quotannis peregerunt. At vero multis post sæculis, ex illius Hypsuranii solole Venator ac Piscator nati sunt, qui piscationis ac venationis artem invenerunt, ac toti piscatorum venatorumque nationi suum postea nomen indidit. B Ab iisdem fratres procreati duo, qui ferrum ac multiplicem ferri usum repererunt. Quorum alter Chrysolon nomine, quem Vulcanum esse ait, plurimum operæ ac studii partim in eloquentia, partim in cantionibus ac divinandi artibus collocavit. Is etiam hamum atque escam, piscatorum lineam, ac tumultuosas rates invenit, primusque mortalium omnium navigavit. Quamobrem eum quoque post obitum instar Dei coluerunt; ipsumque præterea Diamichii nomine appellarunt; nec desunt etiam qui ab eisdem fratribus struendorum ex lateribus murorum ac parietum rationem excoGITATAM esse velint. Ab ejusdem posteris geniti adolescentes duo, quorum unus Artifex, alter vero terrestris Indigena nuncupatus. Hi quisquiliarum eum lateritio luto miscendarum, utriusque vero solis calore exsiccandi, ac tectorum ædibus imponendorum auctores fuerunt. Alios item duos procrearunt, quorum unus Agri, alter Rustici sive agricolæ nomen accepit. Et huic quidem simulacrum eximio cultu dedicatum est, addito quoque in Phœnice templo, quod ab aliquot jugatorum boum paribus gestabatur: qui etiam in veterum libris deorum maximus elogio plane singulari nominatur. Ambo præterea construendis ædibus non solum atria, verum etiam ducta in orbem septa cum speluncis addidere. Ab iis tam agricolarum, quam venatorum, qui cauibz uterentur, genus propagatum. Iisdem Erronum ac Titanum attributum nomen. Filios reliquere Amynum et Magum, quibus villarum gregumque alendorum rationes feruntur acceptæ. 36 Ex istis nati Misor et Sydyce, hoc est Soluti faciliis, ac Justus, qui salis usum repererunt. Misor filium Taatum habuit primorum in scribendo elementorum inventorem, quem Ægyptii Thoor, Alexandrini Thoyth, Græci Mercu-

• Ἴσ' αὐτα.

(38) Βιβλίους. Forte reponend. Βυβλίους, ut Byblicos populos, non libros intelligat.

(39) Μισώρ καὶ Συδύκ. Hebræa sunt, מִשְׁוֹר וְשִׁדְיָק rectitudo; et ΠΤΣ, justus.

(40) Θωώρ. Mont. leg. Θωθ, melius, ut arbitror; tametsi permutata hic Ægyptiorum et Alexandrinorum nomina videri possint. Supra enim cap. 9,

φούς αὐτοῦ τοίχους φαίν' ἐπινοῆσαι ἐκ πλίνθων. μετὰ ταῦτα ἐκ τοῦ γένους τούτου γενέσθαι νεανίδας δύο, καλεῖσθαι δὲ αὐτῶν τὸν μὲν Τεχνίτην, τὸν δὲ γήϊνον Αὐτόχθονα. Οὗτοι ἐπενόησαν τῷ πληρῷ τῆς πλίνθου συμμιγνύειν φορυτὴν, καὶ τῷ ἡλίῳ αὐτάς ἄτερσαίνειν, ἀλλὰ καὶ στέγας ἐξεύρον. Ἀπὸ τούτων ἐγένοντο ἕτεροι, ὧν ὁ μὲν Ἀγρός ἐκαλεῖτο, ὁ δὲ Ἀγρούηρος ἢ Ἀγρότης, οὗ καὶ ἔβανον εἶναι μάλα σεβάσμιον, καὶ ναὸν ζυγοφορούμενον ἐν Φοινίκῃ· παρὰ δὲ βιβλίους (38) ἐξαιρέτως θεῶν ὁ μέγιστος ὀνομάζεται. Ἐπενόησαν δὲ οὗτοι αὐλάς προστιθέναι τοῖς οἴκοις, καὶ περιβόλαια, καὶ σπήλαια. Ἐκ τούτων ἀγρόται καὶ κυνηγοί. Οὗτοι δὲ καὶ Ἀλλῆται καὶ Τιτᾶνες καλοῦνται. Ἀπὸ τούτων γενέσθαι Ἀμύνον καὶ Μάγον, οἱ κατέδειξαν κώμας καὶ ποιμένας. Ἀπὸ τούτων γενέσθαι Μισώρ καὶ Συδύκ (39), τουτέστιν εὐλυτον καὶ δίκαιον. Οὗτοι τὴν τοῦ ἀλῆς χρῆσιν εὗρον. Ἀπὸ Μισώρ Τάατον, ὃς εὔρε τὴν τῶν πρώτων στοιχείων γραφὴν· ὃν Αἰγύπτουσι μὲν Θωώρ (40), Ἀλεξανδρεῶσι δὲ Θωθ, Ἑλλήεσι δὲ Ἑρμῆν ἐκάλεσαν· ἐκ δὲ τοῦ Συδύκ, Διόσκουροι, ἢ Καβειροί, ἢ Κορύθαντες, ἢ Σαμοθῆκες. Οὗτοι, φησὶ, πρώτοι πλοῖον εὗρον. Ἐκ τούτων γεγόνασιν ἕτεροι, οἱ καὶ βοτάνας εὗρον, καὶ τὴν τῶν δακτυλίων ἴασιν, καὶ ἐπιπόδας. Κατὰ τούτους γίνεται τις Ἐλιοῦν καλούμενος Ὑψίστος, καὶ θήλεια λεγόμενη Βηροῦθ, οἱ καὶ κατοῦκον περὶ Βύβλον, ἐξ ὧν γεννάται Ἐπίγειος ἢ Αὐτόχθων, ὃν ὕστερον ἐκάλεσαν Οὐρανόν· ὡς ἀπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς στοιχεῖον, δι' ὑπερβολὴν τοῦ κάλλους ὀνομάζειν οὐρανόν. Γεννάται δὲ τούτῳ ἀδελφὴ ἐκ τῶν προειρημένων, ἢ καὶ ἐκλήθη Γῆ, καὶ διὰ τὸ κάλλος ἀπ' αὐτῆς, φησὶν, ἐκάλεσαν τὴν ὀμώνυμον γῆν. Ὁ δὲ τούτων πατήρ ὁ Ὑψίστος ἐκ συμβολῆς θηρίων τελευτήσας ἀφιερῶθη, ἧ καὶ χοῆς καὶ θυσίας οἱ παῖδες ἐτέλεσαν. Παραλαβὼν δὲ ὁ Οὐρανὸς τὴν τοῦ πατρὸς ἀρχὴν, ἀγεται πρὸς γάμον τὴν ἀδελφὴν Γῆν, καὶ ποιεῖται ἐξ αὐτῆς παῖδας ὄ, Ἴλον, ὃν καὶ Κρόνον, καὶ Βέτυλον, καὶ Δαγών (41), ὃς ἔστι Σίτων, καὶ Ἄτλαντα. Καὶ ἐξ ἄλλων δὲ γαμετῶν ὁ Οὐρανὸς πολλὴν ἔσχε γενεάν. Διὸ καὶ χαλεπαίνουσα ἡ Γῆ, τὸν Οὐρανὸν ζηλοτυπούσα ἐκάκιζεν, ὡς καὶ διαστήναι ἀλλήλων. Ὁ δὲ Οὐρανὸς ἀποχωρήσας αὐτῆς, μετὰ βίας, ὅτε καὶ ἐβούλετο ἐπιῶν, καὶ πλησάξων αὐτῆ, πάλιν ἀπηλλάττετο. Ἐπεχειρεῖ δὲ καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς παῖδας διαφθεῖρειν, τὴν δὲ Γῆν ἀμύνασθαι πολλάκις, συμμαχίαν αὐτῆ συλλεξιμένην. Εἰς ἀνδρας δὲ προελθὼν ὁ Κρόνος, Ἑρμῆ τῷ Τρισεμίστῳ συμβούλῳ καὶ βοηθῷ χρώμενος, οὗτος γὰρ ἦν αὐτοῦ γραμματεὺς, τὸν πατέρα Οὐρανὸν ἀμύνεται, τιμωρῶν τῆ μητρί. Κρόνος δὲ γίνονται παῖδες, Περσεφόνη καὶ Ἀθηνᾶ. Ἡ μὲν οὖν πρώτη παρθένος ἐτελεύτα· τῆς δὲ Ἀθη-

sub finem, Thoyth Ægyptiis, Thoith vero Alexandrinis tribuerat; hic contra.

(41) Δαγών. Hebræum est דגן, frumentum; nam et hic σίτων explicatur; et דגל ille Philistæorum deus, frumenti præses. Mox noster Sanchuniathonis ore: Ὁ δὲ Δαγών, ἐπειδὴ εὔρε σίτων καὶ ἀροτρῶν, ἐκλήθη Ζεὺς Ἀρότριος.

νός γνῶμη καὶ Ἐρμού, κατεσκευάσατο Κρόνος ἐκ σιδήρου ἔρπην καὶ δόρυ. Εἶτα ὁ Ἐρμῆς τοῖς τοῦ Κρόνου συμμάχους λόγους μαγαίους διαλεχθεὶς, πόθον ἐνεποίησε τοῖς κτ' Οὐρανὸν ἠ μάχης ὑπὲρ τῆς Γῆς, καὶ οὕτω Κρόνος τὸν Οὐρανὸν, πολέμῳ συμβαλὼν, τῆς ἀρχῆς ἤλασε, καὶ τὴν βασιλείαν διεδέξατο. Ἐάλω δὲ ἐν τῇ μάχῃ καὶ ἡ ἐπέραιος τοῦ Οὐρανοῦ σύγκοιτος ἐγκύμων οὖσα, ἦν ἐκίδωσιν ὁ Κρόνος πρὸς γάμον τῷ Δαγῶνι, τίχτει δὲ κατὰ τοῦτω ὁ κατὰ γαστρός ἐξ Οὐρανοῦ ἔφερον, ὁ καὶ ἐκάλεσε Δημαροῦν. Ἐπὶ τούτοις ὁ Κρόνος τεύχος περιβάλλει τῇ ἑαυτοῦ οἰκίσει, καὶ πρώτῃν πόλιν κτίζει τὴν ἐπὶ Φοινίκῃς Βύβλον. Μετὰ ταῦτα τὸν ἀδελφὸν τὸν Ἰβιον Ἀτλαντα ὑπονόησας ὁ Κρόνος, μετὰ τῆς γνῶμης τοῦ Ἐρμού εἰς βάθος γῆς ἐμβαλὼν κατέκρυψε. Κατὰ τοῦτον χρόνον οἱ ἀπὸ τῶν Διοσκούρων σχεδίας καὶ κλοῖα συνθέντες, ἐπλευσαν, καὶ ἐκρίφεντες κατὰ τὴν Κάσιον ὄρος, ναὸν αὐτόθι ἀφιέρωσαν. Οἱ δὲ σύμμαχοι Ἰβου, τοῦ Κρόνου, Ἐλωεῖμ ἐπεκλήθησαν, ὡς ἂν Κρόνιοι οὗτοι ἦσαν οἱ λεγόμενοι ἐπὶ Κρόνου. Κρόνος δὲ υἶδν ἔχων Σάδιδον, ἰδίῳ αὐτὸν σιδήρῳ διεχρήσατο, δι' ὑπονοίας αὐτὸν ἐσχηκώς, καὶ τῆς ἰουγῆς, αὐτόχειρ τοῦ παιδὸς γενόμενος, ἐστέρησεν. Ἐκείνως καὶ θυγατρὸς Ἰβίας τὴν κεφαλὴν ἀπέτεμεν ἄς πάντας ἐκπεπλήχθαι θεοῦς τὴν Κρόνου γνῶμην. Χρόνου δὲ προϊόντος, Οὐρανὸς ἐν φυγῇ τυγχάνων, θυγατέρα αὐτοῦ παρθένον Ἀστάρτην μεθ' ἐτέρων αὐτῆς ἀδελφῶν δύο, Ῥέας καὶ Διώνης, δόλῳ τὸν Κρόνον ἀνελεῖν ὑποπέμπει· ἄς καὶ ἔλδν ὁ Κρόνος κουριδίας γαμετὰς ἀδελφὰς οὖσας ἐποίησατο. Γνοὺς δὲ ὁ Οὐρανὸς, ἐπιστρατεύει κατὰ τοῦ Κρόνου Εἰμαρμένην καὶ Ὄραν μεθ' ἐτέρων συμμάχων, καὶ ταύτας ἐξοικνωσάμενος ὁ Κρόνος, παρ' ἑαυτῷ κατέσχευεν. Ἐπι δὲ, φτῖν, ἐπενόησε θεὸς Οὐρανὸς Βαιτύλια· λίθους ἐμψύχους μηχανησάμενος. Κρόνῳ δὲ ἐγένοντο ἀπὸ Ἀστάρτης θυγατέρας ἐπτά Τιτανίδες ἢ Ἀρτέμιδες. Καὶ πάλιν τῷ αὐτῷ γίνονται ἀπὸ Ῥέας παῖδες ἐπτά, ἂν ὁ νεώτατος ἄμα τῇ γενέσει ἀφιερῶθη· καὶ ἀπὸ Διώνης θῆλειαι, καὶ ἀπὸ Ἀστάρτης πάλιν ἄρβενες δύο, Πόθος καὶ Ἐρωσ. Ὁ δὲ Δαγῶν, ἐπειδὴ εὖρε σῖτον καὶ ἄροτρον, ἐκλήθη Ζεὺς Ἀρότριος. Συδύκῳ δὲ, τῷ λεγομένῳ Δικαίῳ, μία τῶν Τιτανίδων συγελθοῦσα, γεννᾷ τὸν Ἀσκληπιόν· ἐγεννήθησαν δὲ καὶ ἐν Παρσίᾳ (42) Κρόνῳ, τρεῖς παῖδες, Κρόνος δμῶνυμος τῷ πατρὶ, καὶ Ζεὺς Βῆλος, καὶ Ἀπόλλων. Κατὰ τοῦτους γίνονται: Πόντος καὶ Τυφῶν, καὶ Νηρεὺς, πατὴρ Πόντου. Ἀπὸ δὲ τοῦ Πόντου γίνεται Σιδῶν· ἢ καθ' ὑπερβολὴν εὐφωρίας πρώτῃ ὕμνον ὤδης εὖρε· καὶ Ποσειδῶν· τῷ δὲ Δημαροῦντι γίνεται Μελίκαρθος, ὁ καὶ Ἡρακλῆς. Εἶτα πάλιν Οὐρανὸς πολεμῆ Πόντῳ, καὶ ἀποστάς, Δημαροῦντι προστίθεται· ἐπεισὶ τε Πόντῳ ὁ Δημαροῦς, τροποῦται τε αὐτὸν ὁ Πόντος, ὁ δὲ Δημαροῦς φυγῆς θυσίαν ἠῆξατο. Ἐτεῖ δὲ τριακοσῶν δευτέρῳ τῆς ἑαυτοῦ κρατήσεως καὶ βασιλείας, ὁ Ἰδος, τοῦ· ἔστιν ὁ Κρόνος. Οὐρανὸν τὸν πατέρα λαχίσσας ἐν τόπῳ τινὶ μεσογείῳ, καὶ λαβίων ὑποχεί-

• Ἰσ. οὐρανοῦ.

(42) Παρσίᾳ. Forte leg. Περσίᾳ, quo nomine aliquot vel regiones vel urbes exstiterunt, etiam in Syria, cujus Phœnicia pars.

rium nominarunt. Ex Sydyce vero Dioscuri, seu Cabiri, seu Corybantes, seu denique Samothraces originem acceperunt. Ambos quoque navigium primos excogitasse ferunt. Ab utroque procreati alii, qui non herbas modo, sed etiam venenatorum morsuum curationem et cantiones invenerunt. Eorumdem ætate natus est Elium quidam nomine Altissimus, itemque femina Beruth appellata. Hi loca Bybla vicina tenuere ac Terrestrem quemdam sive indigenam Cœlum postea nuncupatum genuere, a quo etiam illud sublime elementum, quod supra nos volvitur, propter eximiam pulchritudinis ac formæ speciem Cœlum vocarunt. Is sororem habuit iisdem parentibus natam, cui nomen Terra, quod propter singularem ejus corporis dignitatem, cum ea, quam terram vocamus, postea communicarunt. Parentes autem illorum Altissimus, cum ferarum congressione periisset, deorum in numerum est relatus, quem libationibus ac sacrificiis liberi coluere. At Cœlus ubi paternum in imperium successisset, Terram sororem matrimonio secum junxit, ex eaque liberos quatuor suscepit, illum, qui Saturnus dicitur est, Betylum, Dagonem, qui Sito, hoc est frumenti præses, nominatur, et Atlantem. Ex aliis autem uxoribus ingentem liberorum multitudinem genuit: id quod adeo grave et acerbum Terræ accidit, ut zelotypia vehementiore succensa, abs Cœlo multis ante probris onerato divortium fecerit. Cœlus autem etsi ab ea discesserat, vi tamen quoties libitum erat, eadem oppressa, domum sese denuo recipiebat. Verum quod susceptos ex ipsa filios interficere conaretur, Terra, convocatis auxiliaribus copiis, ejus impetum sæpe propulsabat. Interea Saturnus, ubi virilem ætatem attigisset, Mercurii Trismegisti, qui ipsi a tabulis et codicillis erat, consilio atque opibus, maternas ulturus injurias, Cœlo patri sese acriter objecit. Idem liberos procreavit, Proserpinam et Minervam; ac prior quidem virgo diem obiit: Minerva autem Mercurioque auctoribus, falcem ex ferro hastamque conflavit; tum Mercurius Saturni sociis vehemens contra Cœlum pro Terra dimicandi studium magicis cantionibus injecit. Saturnus igitur, his instructus copiis, bellum cum Patre committit, eoque imperii sinibus ejecto, regnum capessit.

D 37 Hoc in certamine capta Cœli concubina gestans uterum, cujus ille singulari amore flagrabat. Eam Saturnus Dagoni in uxorem dedit, apud quem susceptum ex Cœlo fetum enixa Demaruntem nominavit. Tum vero Saturnus ædes suas muro cingit, Byblinque condit urbem Phœnicia principem. Mox Atlantem fratrem, quod eum suspectum haberet, suadentē Mercurio alta terra defossam obruit. Per idem ferme tempus Dioscurorum nepotes cum tumultuariis ratibus navigiisque conflatis navigarent, ad Cassium montem ejecti templum eo loco dedica-

runt. Jam vero socios Ili, qui Saturnus idem erat, A Eloiū quasi Saturnios appellarunt, qui ejusdem Saturni æquales etiam dicebantur. Porro Sadidum filium Saturnus, quod secus aliquid de illo suspicaretur, gladio suo jugulavit, manusque paternas extincti sanguine cruentavit, ac paulo post filiam quoque suam capite truncavit, ut reliqui omnes dii hanc Saturni mentem penitus obstupescerent. At Cœlus cum interim exsularet, post aliquod temporis intervallum, Astarten filiam virginem cum duabus aliis sororibus Rhea nimirum ac Dione summisit, quæ Saturnum fraude insidiisque tollerent. Verum Saturnus puellas amore blanditiisque captas, sorores ambas secum matrimonio copulavit. Quod ubi Cœlus audisset, Fatum ac Pulchritudinem cum aliis sociis adversus eum expeditionem suscipere B irressit, quæ pariter utramque Saturnus illecebris delinitam apud se retinuit. Præterea Cœlus, inquit, Deus Betylia reperit, animatos lapides insolenti erigebat, Cæterum, Astarte filias septem Titanidas, sive Dianas Saturno peperit, simulque Rhea totidem filios, quorum postremus ut primum lucem aspexit consecratus est. Quin etiam ex Dione quidem puellas, ex Astarte vero mares præterea duos, Cupidinem Amoremque suscepit. Dagon autem, quod frumentum et aratrum invenisset, Aratrius Jupiter nuncupatus est. Sydyco, quem *justum* interpretamur, una ex Titanidis Æsculapium genuit. Saturno præterea liberi tres in Peræa nati, Saturnus ejusdem cum Patre nominis, 38 Jupiter Belus, et Apollo. His propemodum æquales Pontus, Typho et Nereus C Ponti pater. Ex Ponto Neptunus ac Sido nascuntur. Sidonis autem ea suavitas et elegantia vocis erat, ut hymni modulato canendi artem princeps inveniret. A Demarunte Melicarthus et Hercules procreantur, moxque Cœlus ad Demaruntis sese partes adjungens; Ponto, a quo defecerat, denuo impetu movet. At Ponto Demaruntem, qui magno impetu suos in fines incubuerat, in fugam vertit; ille autem felicitis fugæ gratia sacrificium vovit. Porro Saturnus anno occupati regni altero supra tricesimum, ubi Cœlum patrem mediterraneo quodam in loco structis insidiis captum in potestatem habuisset, verenda ipsi juxta fontes fluviosque circumfusos amputavit; quo loco Cœlus idem postea consecratus est. Tum D vero dispartitus ejus ac dissipatus spiritus est, et sanguis e vulnere defluens in vicinorum fontium ac fluviorum æquis distillavit. Locus etiamnum ostenditur. » Hæ sunt cum Saturni, tum eorum qui Saturni ætate vixerunt, decantati a Græcis ævi laudes egregiæ; quos etiam princeps atque aureum hominum lingua discrepantium genus, ob jactatam illam veterum felicitatem, nuncupare solent. Verum noster hic scriptor, interjectis quibusdam, ita prosequitur: « Astarte vero, quæ Maxima nominatur, Jupiter Demaroon, et rex deorum Adodus, in ea regione Saturno consentiente regnarunt. Astarte capiti suo, tanquam insigne regni, tauri caput imposuit; cumque terrarum orbem peragraret, lapsam A rion, ἐκτέμνει αὐτοῦ τὰ αἰδοῖα, σύνεγγυς πηγῶν τε καὶ ποταμῶν. Ἐνθα ἀφιερῶθη Οὐρανός, καὶ ἀπηρτίσθη αὐτοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ ἀπέσταξεν αὐτοῦ τὸ αἷμα τῶν αἰδῶλων εἰς τὰς πηγὰς, καὶ τῶν ποταμῶν τὰ ὕδατα, καὶ μέχρι τούτου δεικνύνται τὸ χωρῖον. » Τοσοῦτο μὲν δὴ τὰ τοῦ Κρόνου, καὶ τοιαυτὰ γὰρ τοῦ παρ' Ἑλλήσι βωμῆμένου βίου τῶν ἐπὶ Κρόνου τὰ σεμνά. Οὓς καὶ φασὶ γεγονότα πρῶτον χρύσειον τε γένος μερόπων ἀνθρώπων, τῆς μακαριζομένης ἐκείνης τῶν παλαιῶν εὐδαιμονίας. Πάλιν δὲ ὁ συγγραφεὺς τούτους ἐπιφέρει μεθ' ἕτερα λέγων· « Ἀστάρτη δὲ ἡ Μεγίστη, καὶ Ζεὺς Δημαροῦς, καὶ Ἄδωδος βασιλεὺς θεῶν, ἐδασίλευον τῆς χώρας, Κρόνου γυνώμη. Ἡ δὲ Ἀστάρτη ἐπέθηκε τῇ ἰδίᾳ κεφαλῇ βασιλείας παράσημον κεφαλὴν ταύρου· περινοστοῦσα δὲ τὴν οἰκουμένην, εὗρεν B ἀεροπετὴ ἀστέρα, ὃν καὶ ἀνελομένην, ἐν Τύρω τῇ ἀγίᾳ νήσῳ ἀφίερωσε. Τὴν δὲ Ἀστάρτην Φοῖνικες τὴν Ἀφροδίτην εἶναι λέγουσι. Καὶ ὁ Κρόνος δὲ περιῶν τὴν οἰκουμένην, Ἀθηνᾶ τῇ ἑαυτοῦ θυγατρὶ δίδωσι τῆς Ἀττικῆς τὴν βασιλείαν. Λοιμοῦ δὲ γενομένου καὶ φθορᾶς, τὸν ἑαυτοῦ μονογενῆ υἱὸν Κρόνος Οὐρανῷ πατρὶ ὀλοκαρποῖ, καὶ τὰ αἰδοῖα περιτέμνεται, ταῦτ' ποιῆσαι καὶ τοὺς ἄμ' αὐτῷ συμμάχους καταναγκάσας· καὶ μετ' οὐ πολλῷ, ἕτερον αὐτοῦ παῖδα ἀπὸ Ῥέας ὀνομαζόμενον Μοῦθ ἀποθανόντα ἀφιεροῖ, θάνατον δὲ τούτων καὶ Πλούτωνα Φοῖνικες ὀνομάζουσι. Καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ Κρόνος Βύβλον μὲν τὴν πόλιν θεᾶ Βααλτίδι, τῇ καὶ Διώνῃ δίδωσι, Βηρυτὸν δὲ Ποσειδῶνι καὶ Καδῆροις Ἀγρόταις τε καὶ Ἀλιεῦσιν, ὃ καὶ Πόντου κείμενα εἰς τὴν C Βηρυτὸν ἀφίερωσαν. Πρὸ δὲ τούτων θεὸς Τάαυτος μισησάμενος τὸν Οὐρανόν, τῶν θεῶν ἕλεις, Κρόνου τε καὶ Δαγῶνος, καὶ τῶν λοιπῶν διετύπωσε τοὺς ἱεροὺς τῶν στοιχείων χαρακτήρας. Ἐπενόησε δὲ καὶ τῷ Κρόνῳ παράσημα βασιλείας, ὅμματα τέσσαρα ἐκ τῶν ἐμπροσθίων καὶ τῶν ὀπισθίων μερῶν· δύο δὲ ἡσυχῇ μόνον· καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων πτερὰ τέσσαρα, δύο μὲν, ὡς ἱπτάμενα, δύο δὲ ὡς ὑφειμένα. Τὸ δὲ σύμβολον ἦν, ἐπειδὴ Κρόνος κοιμώμενος ἐδλεπε, καὶ ἐγρηγορῶς ἐκοιμάτο· καὶ ἐπὶ τῶν πτερῶν ὁμοίως, ὅτι ἀναπαύόμενος ἱπτατο, καὶ ἱπτάμενος ἀνεπαύετο. Τοῖς δὲ λοιποῖς θεοῖς, δύο ἐκάστῳ πτερῶματα ἐπὶ τῶν ὤμων, ὡς ὅτι δὴ συνίπταντο τῷ Κρόνῳ. Καὶ αὐτῷ δὲ πάλιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πτερὰ δύο· ἓν ἐπὶ D τοῦ ἡγεμονικωτάτου νοῦ, καὶ ἓν ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως. Ἐλλῶν δὲ ὁ Κρόνος εἰς Νότου χώραν, ἄπασαν τὴν Αἰγυπτὸν ἔδωκε θεῷ Τααύτῳ, ὅπως βασιλεῖον αὐτῷ γένηται. Ταῦτα δὲ, φησὶ, πρῶτοι κάπαντων ὑπερημητίσαντο οἱ ἐπὶ τὰ Συδὲκ παῖδες Κάθειροι, καὶ ἡγεῖος αὐτῶν ἀδελφὸς Ἀσκληπιῆς, ὡς αὐτοῖς ἐνετελεσσο θεὸς Τάαυτος. Ταῦτα πάντα ὁ Θαβίλωνος παῖς, πρῶτος τῶν ἀπ' αἰῶνος γεγονότων Φοινικῶν ἱεροφάντης ἀλληγορήσας, τοῖς τε φυσικοῖς καὶ κοσμικοῖς πάθεσιν ἀναμίξας, παρέδωκε τοῖς ὀργίωσι, καὶ τελετῶν κατάρχουσι προφήταις. Οἱ δὲ τὸν τύφον αἰετῶν ἐκ παντὸς ἐπινοοῦντες, τοῖς αὐτῶν διαδόχοις παρέδωκαν καὶ τοῖς ἐπιεσάκτοις, ὧν εἷς ἦν Ἴσιρις τῶν τριῶν γραμμάτων εὐρετής, ἀδελφὸς Χνᾶ τοῦ πρώτου μετονομασθέντος Φοῖνικος. » Εἶθ' ἐξῆς αὖθις ἐπιλέγει·

« Ἡ δὲ Ἑλληνες, εὐφυῶς πάντας ὑπερβαλλόμενοι, τὰ μὲν πρῶτα πλεῖστα ἐξιδιώσαντο, καὶ τοῖς προκοσμήμασι (43) ποικίλως ἐξετραγώδησαν, ταῖς τῶν μύθων ἡθολαῖς, θέλγειν ἐπινοοῦντες, παντοίως ἐποικίλλον. Ἐθεν Ἡσίοδος, οἱ τε κυκλικὸι περιηγημένοι θεογονίας καὶ Γιγαντομαχίας, καὶ Τιτανομαχίας ἐπλασαν ἰδίως καὶ ἐκτομάς (44), οἷς συμπεριφερόμενοι, ἐξενόησαν τὴν ἀλήθειαν. Σύντεροφοι δὲ τοῖς ἐκείνων πλάσμασιν αἱ ἀκοαὶ ἡμῶν γενόμεναι, καὶ προληφθεῖσαι πολλοῖς αἰώσιν, ὡς παρακαταθήκην φυλάσσωσιν, ἦν παρεδέξαντο μυθοποιῶν, καθάπερ καὶ ἀρχόμενοι εἶπον. Ἦτις συνεργηθεῖσα χρόνῳ, δυσεξίτηλον τὴν κατοχὴν αὐτῆς ἐργασται. Ὄστε τὴν μὲν ἀλήθειαν δοκεῖν λήρον· τὸ δὲ τῆς ἀφηγησεως νόθον, ἀλήθειαν. » — Ταῦτα ἀπὸ τῆς Σαγχουινιάθωνος προκείμενης γραφῆς, ἐρμηνευθεῖσθαι μὲν ἀπὸ Φίλωνος τοῦ Βυβλίου, δοκιμασθεῖσθαι δὲ ὡς ἀληθῶς (45) ὑπὸ τῆς Περφουρίου τοῦ φιλοσόφου μαρτυρίας. Ὁ δ' αὐτὸς ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων συγγράμματι ἐτι καὶ ταῦτα περὶ τοῦ Κρόνου γράζει· « Τάαυτος, ὃν Αἰγύπτιοι Θῶθ προσαγορεύουσι, σοφία διενεγκῶν παρὰ τοῖς Φοίνιξι, πρῶτος τὰ κατὰ τὴν θεοσέβειαν ἐκ τῆς τῶν χυδαίων ἀπειρίας, εἰς ἐπιστημονικὴν ἐμπειρίαν διέταξεν. Ἡ μετὰ γενεὰς πλείεσθαι, θεὸς Σουρμουβηλῶς, Θουρώ τε ἡ μετονομασθεῖσα Χούσαρθις, ἀκολουθήσαντες, πεκρυμμένην τοῦ Τααύτου, καὶ ἀλληγορίας ἐπεσκιασμένην τὴν θεολογίαν ἐφώτισαν. » Καὶ μετὰ βραχέα φησὶν· « Ἔθος ἦν τοῖς παλαιοῖς ἐν ταῖς μεγάλαις συμφοραῖς τῶν κινδύνων, ἀντὶ τῆς πάντων φοροῦσθαι, τὸ ἡγαπημένον τῶν τέκνων, τοὺς κρατοῦντας ἢ πόλεως ἢ ἔθνος, εἰς σφαγὴν ἐπιτιθέσθαι λύτρον τοῖς τιμωροῖς δαίμοσι. Κατεσφάττοντο δὲ οἱ διδόμενοι μυστικῶς. Κρόνος τοίνυν, ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραὴλ προσαγορεύουσι, βασιλεύων τῆς χώρας, καὶ ὕστερον μετὰ τὴν τοῦ βίου τελευτὴν εἰς τὸν τοῦ Κρόνου Ἄστέρα καθιερωθεὶς, ἐξ ἐπιχωρίας νύμφης, Ἄνωθρετ λεγομένης, υἱὸν ἔχων μονογενῆ, ὃν διὰ τοῦτο Ἰεσοῦ ἐκάλουν, τοῦ μονογενοῦς οὕτως ἐτι καὶ νῦν κλούμενου παρὰ τοῖς Φοίνιξι, κινδύνων ἐκ πολέμου μεγίστων κατελιηφότων τὴν χώραν, βασιλικῶ κοσμήσας σχήματι τὸν υἱὸν, βῶμόν τε κατασκευασάμενος κατέθυσεν. » Ὁ δ' αὐτὸς πάλιν περὶ τῶν Φοινικῶν στοιχείων ἐκ τῶν Σαγχουινιάθωνος μεταβαλὼν, θεὰ ὁποῖά φησι περὶ τῶν ἑρπυστικῶν καὶ λοβόλων θηρίων, ἃ δὴ χρῆσιν μὲν ἀγαθὴν ἀνθρώποις οὐδεμίαν συντελεῖ, φοβρὰν δὲ καὶ λύμην οἷς ἂν τὸν δυσσαλβῆ καὶ χαλεπὸν ἴδν ἐγγριμψεῖεν, ἀπεργάζεται. Γράφει δὲ καὶ ταῦτα πρὸς λέξιν ὡδὲ πως λέγων· « Τὴν μὲν οὖν τοῦ δράκοντος φύσιν καὶ τῶν ὄφρων αὐτὸς ἐξεθείασεν ὁ Τάαυτος, καὶ μετ' αὐτὸν αὐτὸς Φοινικὲς τε καὶ Αἰγύπτιοι. Πνευματικώτατον γὰρ τὸ ζῶον πάντων τῶν ἑρπετῶν, καὶ πυρῶδες ὑπ' αὐτοῦ παρεδόθη παρ' ἡμῶν καὶ τάχος ἀνυπέβλητον διὰ τοῦ πνεύματος παρίσθησι, χωρὶς ποδῶν »

^a Ισ. δ.

(43) Καὶ τοῖς προκοσμήμασι. Moni., εἶτα τοῖς προκ., forte melius, εἶτα καὶ τοῖς προκοσμήμασι, *improbi* προκοσμήματα esse possint, prævius quidam *oralionis fucus*, et quasi sequentibus fabulis *προκοσμοῦν*.

A de cælo stellam reperit, eamque in Tyro sancta insula consecravit. Cæterum hanc ipsam Astartea Phœnices Venerem esse memorant. At vero Saturnus, dum orbem lustrat universum, Minervæ filia totius Atticæ regnum tradit, ac diræ pestilentia inclementia exitioque commotus, filium, quem unum ex legitima uxore susceperat, Cælo patri totum flammis consumptum immolat, tum sibi ipse verenda præscindit, scæciosque omnes ad simile factum per vim adigit; nec multo post, Muth filium, quem ex Rhea genuerat, vita functum consecrat, quem Phœnices modo Mortem, modo Plutonium appellant. Deinde Saturnus Byblum urbem deæ Baaltidi, quæ etiam Dione vocabatur, Neptuno autem et Caberis, Agricolis item et Piscatoribus **39** Berytum dono dedit, ubi Ponti reliquias iidem consecrarunt. Taautus vero Deus cum jam ante Cæli imaginem effinxisset, mox Saturni etiam atque Dagonis cæterorumque deorum vultus, unaque sacros elementorum characteres expressit. Quin etiam insigne regni Saturno ejusmodi excogitavit; oculis in vultu binos ac totidem in occipite, quorum duo placide connivere ac nictare videntur: alas item singulis in humeris geminas, e quibus explicatæ duæ, duæ vero contractæ ac demissæ forent. Atque oculorum symbolo significatum volebat, Saturnum et dormiendo cernere, et dormire vigilando; alarum autem eundem et volare quiescendo, et volando quiescere; cæteris vero diis alas in humeris duas tantum attribuit, quippe qui Saturnum ipsum volando sequerentur. Ad ejusdem Saturni caput alas propterea geminas effinxit, quarum altera mentis principatum, altera sentiendi vim indicaret. Saturnus autem cum in Meridiem venisset, Taautum deum Ægypti universæ regem creavit. Atque hæc principes omnium, inquit, Cabiri septem liberi Sydec, cum Æsculapio fratre octavo, ipsiusmet Taauti jussu, in commentarios tabulasque retulerant. Thabionis autem filius, primus apud Phœnices ex omni memoria sacrorum interpres, eadem allegoriis quibusdam ementitus, cum rerum naturalium et eorum quæ passim hoc in mundo contingunt affectionibus conjuncta, prophetis orgia celebrantibus, et sacrificiorum mysteriorumque principibus tradidit. Qui deinceps inanem hanc ostentationem, quam omni ope omnique studio augere conati erant, suis quoque successoribus et initiatis reliquere. Horum unus Isiris quidam fuit, trium literarum inventor, frater illius Chnæ, qui primus postea Phœnix vocatus est. Quibus hæc deinde subjicit: « At vero Græci, homines præ cæteris gentibus politi admodum et elegantis ingenii, primum quidem istorum pieraque sibi tanquam propria vindicarunt: sed cum aures atque animos fabularum voluptate

(44) Ἰδίως καὶ ἐκτ. Malim καὶ ἰδίως ἐκτ., ut per ἐκτομάς partes quasdam ac veluti frustra intelligat, ex toto illo rerum Phœnicarum corpore decerpta,

(45) Ὡς ἀληθῶς. Forte, ὡς ἀληθῶς.

permulcere vellent, novis eadem ac multiplicibus A postea commentorum quasi ornamentorum accessionibus supra modum exaggerarunt. Atque hinc Hesiodus, ac reliqui circulares poetæ, quorum fabellis omnia circumsonant, propria sibi quædam Gigantum ac Titanum certamina, sectionesque alias confinxere. Quæ cum illi passim et ubique jactarent, veritatem ipsam tandem oppresserunt. Aures vero 40 nostræ jam inde ab infantia illorum fictionibus asuetæ, et opinionibus per multa sæcula propagatis occupatæ, quam semel accepere fabularum vanitatem perinde ac depositum aliquod, ut statim ab initio dixi, custodiunt. Itaque quod ab ipso tempore vires ac robur acceperit, possessionem ita confirmavit suam ut eam excutere longe difficillimum sit, jamque veritas ipsa nugarum, adulterinæ vero ac spurix narrationes loco veritatis habeantur. » — Verum satis ista sunt, quæ ex Sanchuniathonis operibus huc usque retulimus, quæ cum a Philone Byblio conversa Græceque reddita sunt, tum Porphyrii philosophi testimonio tanquam vera comprobantur. Cæterum idem in eo, quem de Judæis scriptum reliquit, hæc præterea de Saturno commemorat: « Taautus ille, quem Thoth Ægyptii vocant, cum ingenti apud Phœnices sapientiæ laude floreret, quæ ad religionem cultumque deorum pertinebant, primus ex humilium ac plebeiorum capitum inscientia vindicata, eleganti et accommodato ad scientiæ leges ordine disposuit. Cui cum Surmubelus deus, et Thuro, quæ deinceps mutato nomine Chusarthlis appellata est, longo ætatum intervallo successissent, occultam ipsius et allegoriarum involutam umbris theologiæ illustrarunt. » Ac paulo post: « Hoc, inquit, apud veteres in more positum erat, ut in summis reipublicæ calamitatibus, penes quos aut civitatis aut gentis imperium esset, ii liberorum carissimi ultioribus dæmonibus jugulati sanguine quasi pretio, publicum exitium pestemque redimerent. Qui vero tum ad sacrificium devovebantur, eos mysticis quibusdam cæremoniis adhibitis jugulabant. Saturnus igitur, quem Phœnices Israellem nominant, quemque post obitum in astrum ejusdem nominis consecraverunt, cum iis in locis regnaret, ac filium unigenam ex nympa quadam indigena, quam Anobretem vocabant, suscepisset, eumque propterea nomine Jeûdem appellatum, quod ea vox apud Phœnices unigenam etiamnum significet: cumque gravissimum belli periculum universam in regionem incubuisset, illum ipsum regio cultu ornatum ad aram ab sese prius erectam et instructam immolavit. » Jam vero considera, cujusmodi ea sint, quæ idem ipse Philo ex Sanchuniathonis opere de Phœnicum elementis conscripto, Græcis expressa verbis, de reptilibus commemorat; quæ cum nullam hominibus utilitatem

τε και χειρῶν, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν ἐξωθεν, ἐξ ὧν τὰ λοιπὰ ζῶα τὰς κινήσεις ποιεῖται· και ποικίλων σχημάτων τύπους ἀποτελεῖ, και κατά τὴν πορείαν ἐλικοειδεῖς ἔχει τὰς ὀρμάς, ἐφ' ὃ βούλεται τάχος· και πολυχρομιώτατον δὲ ἔστιν, οὐ μόνον τῷ ἐκδυόμενον τὸ γῆρας νεάζειν, ἀλλὰ και ἀυξήσιν ἐπιδέχεσθαι μείζονα πέφυκε. Καὶ ἐπειδὴν τὸ ὄρισμένον μέτρον πληρώσῃ, εἰς ἑαυτὸν ἀναλίσκεται, ὡς ἐν ταῖς ἱεραῖς ὁμοίως αὐτὸς ὁ Τάαυτος κατέταξε γραφαῖς. Διὸ και ἐν ἱεροῖς τοῦτο τὸ ζῶον και ἐν μυστηρίοις συμπαραβλήσεται. Εἴρηται δὲ ἡμῖν περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπιγραφόμενοις Ἐθωθίων (46) ὑπομνημασιν ἐπιπλεῖον· ἐν οἷς κατασκευάζεται, ὅτι ἀθάνατον εἴη, και εἰς ἑαυτὸν ἀναλύεται, ὡς περ πρόκειται· οὐ γὰρ θνήσκει ἰδίῳ θανάτῳ, εἰ μὴ βίᾳ τῶν πληγῶν τοῦτο τὸ ζῶον. Φοινίκης δὲ αὐτὸ ἀγαθὸν δαίμονα καλοῦσιν· ὁμοίως και Αἰγύπτιοι Κνήφ ἐκονομάζουσι· προστιθέασι δὲ αὐτῷ ἱέρακος κεφαλὴν, και διὰ τὸ πρακτικὸν τοῦ ἱέρακος. Καὶ φησιν ὁ Ἐπίηεις ἀλληγορῶν, ὁ ὀνομασθεὶς παρ' αὐτοῖς μέγιστος ἱεροφάντης, και ἱερογραμματεὺς· ὃν μετέφρασεν εἰς ἑλλάδα φωνὴν Ἄρειος Ἡρακλεωπολίτης κατὰ λέξιν οὕτως· « Τὸ πρῶτον ὃν θεοῖς ταν, ὅρις ἔστιν ἱέρακος ἔχων μορφὴν, ἄγαν ἐπιχαρὶς, ὅς εἰ ἀναβλέψει, φωτὸς τὸ πᾶν ἐπλήρου ἐν τῇ πρωτόγονῳ χώρᾳ αὐτοῦ· εἰ δὲ καμύσσει, σκότος ἐγίνετο. » Ἐμφασιν διδοὺς ὁ Ἐπίηεις (47), ὅτι και διάπυρρον ἔστι, διὰ τοῦ φάναι, διηύγασε· φωτὸς γὰρ ἴδιόν ἔστω τὸ διαυγάζαι. Παρὰ Φοινίκων δὲ και Φερεκύδης λαβὼν τὰς ἀφορμάς, ἐθεολόγησε περὶ τοῦ παρ' αὐτῷ λεγομένου Ὀριωνῶος θεοῦ, και τῶν Ὀριωνιδῶν, περὶ ὧν αὖθις λέζομεν. « Ἐτι μὴν οἱ Αἰγύπτιοι ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐνοίας τὸν κόσμον γράφοντες, περιφερῆ κύκλον ἀεροειδῆ και πυρωτὸν χαράσσουσι, και μέσον τεταμένον ὄριν ἱερακόμορφον· και ἔστι τὸ πᾶν σχῆμα, ὡς τὸ παρ' ἡμῖν θῆτα· τὸν μὲν κύκλον, κόσμον μνηύοντες, τὸν δὲ μέσον ὄριν συνεκτικὸν τοῦτον, ἀγαθὸν δαίμονα σημαίνοντες. Καὶ Ζωροάστρης δὲ ὁ Μάγος ἐν τῇ ἱερᾷ συναγωγῇ τῶν Περσικῶν φησι κατὰ λέξιν· « Ὁ θεὸς ἔστι κεφαλὴν ἔχων ἱέρακος. Οὗτός ἔστιν ὁ πρῶτος ἀφθαρτος, αἰδιος, ἀγέννητος, ἀμερῆς, ἀνομοίωτατος, ἡνιολχος παντὸς καλοῦ, ἀδωροδόκτης, ἀγαθῶν ἀγαθώτατος, φρονίμων φρονιμώτατος. Ἔστι δὲ και πατὴρ εὐνομίας και δικαιοσύνης, αὐτοδίδακτος, φυσικὸς, και τέλειος, και σοφός, και ἱεροῦ φυσικοῦ μόνος εὐρετής. » Τὰ δ' αὐτὰ και Ὀστάνης φησι περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφόμενῃ Ἰσκατεῦχῳ. Πάντες δὲ τὰς ἀφορμάς παρ' αὐτοῦ λαβόντες, ἐρυσολόγησαν, ὡς περ πρόκειται· και τὰ μὲν πρῶτα στοιχεῖα τὰ διὰ τῶν ὄρων, ναοὺς κατασκευασάμενοι, ἐν αὐτοῖς ἀφιέρωσαν, και τούτοις θυσίας και ἑορτὰς ἐπετέλουν και ὄργια, θεοὺς τοὺς μεγίστους ἠμιζόντες και ἀρχηγούς τῶν ὄλων. Τσαῦτα και τὰ περὶ τῶν ὄρων.

quibusdam ac venenum jaculantibus animalibus afferant, tum pestem iis atque interitum creant,

(46) Ἐθωθίων. Fortean *Chronica*, ut derivetur ab Hebræo עט, quod est *tempus*, cujus plural. etiam femin. עטות. At in Mont. leg. ἠθικῶν, quæ si vera lectio est, de vario ac multiplici animantium

ingenio scriptum opus illud fuerit, cujus hic specimen aliquid in serpente.

(47) Ἐπίηεις. Mont., Ἐπειος.

in quos tetrum illud suum et exitiale venenum excusserint. Sic igitur ad verbum ille : « Taurus quidem draconis serpentiumque naturæ divinitatem aliquam tribuebat, quam ejus opinionem 41 Phœnices et Ægyptii postea comprobant. Enimvero genus hoc animantis præ cunctis reptilibus, vi et copia spiritus abundare docet, ejusque naturam igneam esse, quod etiam propterea celeritatem, inquit, præ se fert omni exceptione majorem, cum neque pedum, neque manuum, neque alterius cujusquam exterioris membri adminiculum habeat, cujusmodi sunt, quibus ad potum reliquæ animantes uti solent. Præterea varias ac multiplices corporis formas ostendit, ac sinuosis intortum spiribus sese quam libuerit incitato vibrat impetu. Diuturnæ admodum vitæ est, nec solum exuto senio juvenescit, verum etiam majora corporis simul et virium accipit incrementa, donec tandem confecto certo quodam annorum curriculo in seipsum iterum dissolvatur, quemadmodum in sacris etiam tabulis idem Taurus scripsum reliquit. Id quod in causa fuit, cur hoc animantium genus in sacris pariter atque mysteriis adhiberi soleret. De hoc autem in commentariis, quos *Ethothia* inscripsimus, pluribus a nobis disputatum est, ubi ipsum immortale esse, et in sese denuo, quemadmodum ante dicebamus, resolvi demonstravimus. Nec enim hujusmodi animal, nisi vi quadam percussum ante fuerit, morte naturali exstinguitur. Atque illud quidem Phœnices bonum dæmonem, Ægyptii vero Cnephum similiter nuncuparunt, eidemque caput accipitris ob præcipuam quamdam hujus volucris agendi vim addiderunt. Quin etiam Epeis ille, qui summus ab iis sacrorum interpret et scriba nominatur, quemque Arius Heracleopolites Græcâ lingua donavit, sic ad verbum allegorice rem istam exposuit : « Unus omnium maxime divinus erat serpens ille, qui accipitris formam præ se ferebat, idemque aspectu jucundissimus : quippe enim, ubi oculos aperuisset, continuo primigeniæ suæ regionis loca omnia luce complebat : sin autem conniveret, illico tenebræ succedebant. » Ac natura quidem igneum illum esse vi ipsa verbi ἀνύγασεν, id est illustrabat, Epeis manifeste declaravit : lucis enim, τὸ διαύγασαι, hoc est illustrare, proprium est. Pherecydes autem, occasione ex Phœnicibus arrepta, theologicam de illo numine quod Ophionem ipse nuncupat, deque Ophionidis instituit disputationem ; nos autem de illis aliquid etiam posita subjiciemus. Cæterum Ægyptii mundum eodem consilio depingentes, rotundum circulum aërio colore flammisque sparsum exprimunt, cujus in medio serpens extensus accipitris forma collocatur. Ac tota quidem figura Græco Theta persimilis est, ita nimirum, ut circulo mundum exhibeant, serpente autem medio illum utrinque 42 conjungente, bonum dæmonem significant. At vero Zoroastres Magus in sacro Persicorum rituum commentario, hæc totidem verbis habet : « Deus autem est accipitris capite, princeps omnium, expers interitus, sempiternus, sine ortu, sine partibus, maxime dissimilis, omnis boni moderator, integerrimus, bonorum optimus, prudentium prudentissimus, legum æquitatis ac justitiæ parens, se tantum præceptore doctus, naturalis, perfectus, sapiens, et sacræ vis physicæ unus inventor. » Eadem insuper Ostanes de illo tradit in eo quod *Octateuchum* inscripsit, volumine. Reliqui autem omnes, principem illum secuti, de rerum natura, quemadmodum ante dictum est, philosophati sunt ; ac primis elementis ac serpentium forma, in templis quæ construxerant solemnè ritu dedicatis, cum sacrificia, tum festos quoque dies, et orgia celebrarunt, quod illos deorum maximos esse, rerumque omnium principes ac moderatores putarent. Verum hæc de serpentibus modo satis.

Ἄλλὰ γὰρ τὰ μὲν τῆς Φοινίκων θεολογίας τοῦτον περιέχει τὸν τρόπον. Ἦν ἀμεταστρεπτὴ φεύγειν, καὶ τῆς τῶν παλαιῶν φρενοβλαβείας τὴν ἴαριν μεταβιώκειν, ὁ σωτήριος εὐαγγελίζεται λόγος. Ὅτι δὲ μὴ μῦθοι ταῦτα, καὶ ποιητῶν ἀναπλάσματα λανθάνουσαν τινα ἐν ὑπονοίαις ἔχοντα θεωρίαν τυγχάνει ἄσφῶν δὲ καὶ παλαιῶν, ὡς ἂν αὐτοὶ φαίεν, θεολόγων ἀληθείς μαρτυρίαι, τὰ καὶ ποιητῶν ἀπάντων καὶ λογογράφων πρεσβύτερα περιέχουσαι, τὸ τε πιστῶν τῶν λόγων ἐπαγόμεναι ἀπὸ τῆς εἰσέτι εὐῦρο ἐν ταῖς κατὰ Φοινίκην πόλεσι τε καὶ κώμαις κρατούσης τῶν θεῶν προσηγορίας τε καὶ ἱστορίας, τῶν τε παρ' ἑκάστῳ ἐπιτελουμένων μυστηρίων, δῆλον ἂν εἴη ὡς μηκέτι τούτων χρῆται βιαίους ἀνιχνεύειν φυσιολογίας, σαφῆ τὸν ἐξ ἑαυτῶν ἐλεγχον ἐπιφερομένων τῶν πραγμάτων. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ Φοινίκων θεολογία. Ὅρα δὲ μεταδάντας καὶ τὴν Αἰγυπτίων ἐπιθεωρήσαι.

Hujusmodi ergo est Phœnicum theologia, quam ut irretortis oculis fugiamus, ac priscorum vesaniæ medicinam persequamur, salutaris Evangelii doctrina præcipit. Nam quod ista omnia nec fabulæ sint, nec commenta poetarum, quæ latentem nescio quam in intimis sensibus contemplationem involvant : sed potius vera sapientium ac veterum, ut ipsi quidem appellant, theologorum testimonia, quæ res omnibus et poetis et fabularum scriptoribus antiquiores complectantur, fidemque arcessant cum ex illa ipsa, quæ in Phœnicum urbibus ac pagis etiamnum celebratur, deorum appellatione atque historia, tum ex iis quæ apud singulos peraguntur, mysteriis quivis opinor, intelligit : nihil ut jam necesse sit coactas rerum istarum physicas explicationes perscrutari, cum certissimis quæ sponte ac per se ipsas illæ suppeditant, argumentis indiciisque teneantur. Hæc ergo de Phœnicum theologia dicta sunt. Jam enim tempus est ut ad Ægyptiorum sacra doctrinamque transeamus.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

BIBLION ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER SECUNDUS.

43 SECUNDI LIBRI CAPITA.

- 1 Theologiæ Ægyptiorum epitome, et quemadmodum ad Græcos inde transierit.
- 2 Eorum epitome quæ de Græcorum diis et heroibus fabulose conficta sunt.
- 3 Arcanorum initiolorum, et occultorum mysteriorum epitome, quæ multiplicium deorum superstitione continentur.
- 4 Quibus rationibus a suscipiendis ejusmodi de diis opinionibus abducti simus.
- 5 Eorum, quæ superius dicta sunt, complexio.
- 6 Sepulcra mortuorum esse, quæ deorum templa nominantur.
- 7 Quid Plato de veterum theologia senserit.
- 8 De Romanorum theologia.

A ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.

- α'. Ἐπιτομή τῆς Αἰγυπτίων θεολογίας, καὶ ἕως εἰς Ἑλληνας μετακμισθῆ.
- β'. Ἐπιτομή τῶν παρ' Ἑλλήσι τε θεῶν καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἡρώων μυθευμένων.
- γ'. Ἐπιτομή τῶν ἀπορρήτων τελετῶν, καὶ κρυφίων μυστηρίων τῆς πολυθέου πλάτης.
- δ'. Τισὶ λογισμοῖς τοῦ τα ὁμοια τοῖς Ἑλλήσι περὶ θεῶν φρονεῖν ἀνεχωρήσαμεν.
- ε'. Ἀνακεφαλαλωσὶς τῶν πρόσθεν εἰρημῶν.
- ς'. Περὶ τοῦ νεκρῶν εἶναι τὰ καλούμενα αὐτῶν ἱερὰ τῶν θεῶν.
- ζ'. Ὅπως ὁ Πλάτων περὶ τῆς τῶν παλαιῶν θεολογίας ἐδόξαζεν.
- η'. Περὶ τῆς κατὰ Ῥωμαίους θεολογίας.

PROOEMIUM.

Hujusmodi ergo sunt quæ Phœnicum theologia continentur, quæ quidem sic ut nusquam omnino respiciamus, fugienda nobis esse, priscorum autem vesaniæ curationem studiose persequendam, salutaris Evangelii doctrina præcipit (47). Enimvero quod ista nec fabulæ sint, nec commenta poetarum, quæ latentem nescio quam reconditis in sensibus contemplationem involvant; sed potius vera sapientium ac veterum, ut ipsi 44 quidem loquuntur, theologorum testimonia, quæ res omnibus et poetis, et fabellarum scriptoribus antiquiora complectantur, sibi que fidem arcessant cum ab illa ipsa, quæ in Phœnicum urbibus ac pagis etiamnum retinetur, deorum appellatione atque historia, tum ex iis, quæ apud singulos antiquo ritu celebrantur mysteriis, quibus, opinor, ex communi tam reliquorum auctorum, quam eorum etiam, qui pro theologia habentur, consensu intelligat. Siquidem ex eo constat, veteres illos, qui res ad deorum naturam

B

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Τὰ μὲν δὴ τῆς Φοινίκων θεολογίας τὸν προειρημένον περιέχει τρόπον, ἣν ἀμεταστρεπτὶ φεύγειν καὶ τῆς τῶν παλαιῶν φρενοβλαβείας τὴν ἴσιν μεταδιώκειν ὁ σωτήριος λόγος εὐαγγελίζεται. Ὅτι δὲ μῦθοι ταῦτα καὶ ποιητῶν ἀναπλάσματα, λανθάνουσάν τινα ἐν ὑπονοίαις ἔχοντα θεωρίαν, τυγχάνει σοφῶν δὲ καὶ παλαιῶν, ὡς ἂν αὐτοὶ φαίεν, θεολόγων ἀληθεῖς μαρτυραὶ, τὰ καὶ ποιητῶν ἀπάντων καὶ λογογράφων πρὸς ὑμῶν περιέχουσαι, τό τε πιστὸν τῶν λόγων ἐπαγόμεναι ἀπὸ τῆς εἰσέτι δεῦρο ἐν ταῖς κατὰ Φοινίκην πόλεσι τε καὶ κώμαις κρατούσης τῶν θεῶν προσηγορίας τε καὶ ἱστορίας, τῶν τε παρ' ἐκάστοις ἐπιτελουμένων μυστηρίων δῆλον ἂν εἴη, ἀπὸ τε τῆς τῶν λοιπῶν συγγραφῶν, καὶ δὴ καὶ τῶν νομιζομένων θεολόγων ὁμολογίας· δι' ἧς ἐμαρτύρησαν τοὺς παλαιούς καὶ πρώτους τὰ περὶ θεῶν συστησάμενους, μηδὲν εἰς φυσικὰς ἀναφέρειν τροπολογίας, μηδ' ἀλληγορεῖν τοὺς περὶ θεῶν μύθους, ἐπὶ μόνῃς δὲ τῆς λέξεως φυλάττειν τὰς ἱστορίας. Ταῦτα γὰρ

(47) Hæc jam fere ad verbum in epilogo libri i dicta.

αὶ παραθεῖσθαι τῶν εἰρημῶν δόξουσαν φωνά, ὡς
 μᾶλλον χρῆναι τούτων βίαιους ἀνιχνεύειν φυσιο-
 λογίας, σαφῆ τὸν ἐξ ἑαυτῶν ἐλεγχον ἐπιφερομένων τῶν
 πραγμάτων. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ τῶν Φοινίκων θεο-
 λογία. Ὅρα δὲ μεταβάνας, καὶ τὰ Αἰγυπτίων ἐπι-
 θεωρήσαι, εἰς τὸ κατανοῆσαι καὶ συνιδεῖν ἐξητασμέ-
 νως, εἰ μὴ μετριμένη καὶ εὐλογος συνέστηκεν ἡμῖν
 ἢ ἐξ αὐτῶν ἀναχώρησις, οὐδ' ἄλλως, ἢ διὰ μόνης
 τῆς Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως, πρώτιστα πάντων αὐ-
 τῶν Αἰγυπτίων, εἶτα δὲ καὶ τοῖς τὰ Ἱσα φρονούσιν
 αὐτοῖς καταρωθωμένη. Πᾶσαν μὲν οὖν τὴν Αἰγυπτια-
 κὴν ἱστορίαν εἰς πλάτος τῆς Ἑλλήνων μετελιφε φω-
 νῆς, ἰδίως τε τὰ περὶ τῆς κατ' αὐτοὺς θεολογίας Μα-
 νεθῶς ὁ Αἰγύπτιος ἐν τῇ ἔγραψεν ἑρῶ βιβλίῳ, καὶ
 ἐν ἑτέροις αὐτοῦ συγγράμμασι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ Διό-
 δωρος ὁ πρόσθεν ἡμῖν μνημονευθεὶς, ἐκ πλείονων τὰς
 ἱστορίας ἀναλεξάμενος, καὶ ὡς ἐνὶ μάλιστα τὰ παρ'
 ἐκείτοις ἔθνεσιν ἀπληρωτικῶς, ἐπιφανῆς ἀνὴρ, καὶ
 δόξαν οὐ μικρὰν παιδείας παρὰ πᾶσι τοῖς φιλολόγοις
 κησάμενος· καὶ δὴ καὶ πᾶσαν τὴν παλαιὰν συναγα-
 γὴν ἱστορίαν, συνάψας τε τὰ πρώτα τῆς ἐξῆς πρά-
 γμασι, τὴν καταρχὴν τῆς ὅλης ἐποίησατο πραγμα-
 τίας ἀπὸ τῆς κατ' Αἰγυπτίους θεολογίας· ἀφ' ἧς
 ἡγεῖμαι κρείττον εἶναι ποιήσασθαι τὴν τῶν προκει-
 μένων παράθεσιν, ὡς ἂν μᾶλλον οὐστὶς γνωριμωτέ-
 ρας τοῖς Ἑλλήσι τῆς τούτου γραφῆς. Ἱστορεῖ δ' οὖν
 ταῦτα πρὸς λέξιν.

ac religionem pertinentes omnium primi collegere,
 nihil penitus vel ad morum informationem, vel al-
 legoricos fabularum sensus referre, sed in nuda ac
 simplici narrationis ipsius historia constanter hære-
 re voluisse. Hoc ipsissima eorum, quos laudavi-
 mus, omnium verba declarant, nihil ut jam necesse
 sit, coactas rerum istarum physicas explicationes
 indagare, cum certissimis, quæ sponte ac per se
 ipsas illæ suppeditant, argumentis indicisque te-
 neantur. Hæc igitur de Phœnicum theologia dicta
 sunt. Jam vero tempus est, ut ad Ægyptiorum sa-
 cra doctrinamque transeamus, ut perspectum om-
 nes et exploratum habeant, num absque diligenti
 ac matura deliberatione ab iis quoque disceden-
 dum nobis esse statuerimus, nostrumque hoc con-
 silium non aliunde quam ex ipsamet *Evangelica*
demonstratione petitis rationibus, primum quidem
 Ægyptiis, tum reliquis deinceps omnibus, qui cum
 iis opinionibus erant sententiisque conjuncti, pro-
 batum fauste ac feliciter evenit. Ac Manethus
 quidem Ægyptius historiam illorum universam Græ-
 cis litteris fuse admodum explicavit, præsertim ve-
 ro quæ ad ipsorum theologiam pertinebant, cum in
Sacro volumine, tum aliis quibusdam operibus com-
 prehendit. Sed quoniam Diodorus, is quem antea
 commemoravimus, qui diversas ex pluribus collegit
 historias, singularumque ritus, quam accuratissi-
 me fieri potuit, complexus est, vir sane clarissimus,
 opinionemque doctrinæ non exiguam apud
 omnes politionis literaturæ studiosos consecutus,
 sic totam in unum veluti corpus veterum historiam
 coegit, sequentia cum prioribus apte connectens,
 ut ab illa Ægyptiorum theologia operis universi
 principium duxerit: operæ pretium me facturum
 arbitror, si ex eadem, quæ a propositam nobis
 disputationem faciunt, deprompta in omnium oculis
 ac luce constituam, quod Græci homines sæpius
 in hujus auctoris lectione versentur. Hæc igitur ad
 verbum ille commemorat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

C 45 CAPUT I.

Ἐπιτομή τῆς Αἰγυπτίων θεολογίας, καὶ ὡς εἰς
 Ἑλληνῶν μετεκομίσθη.

Theologiæ Ægyptiorum epitome, et quemadmodum
 ad Græcos inde transierit.

Ἐφασὶ (48) τοίνυν Αἰγύπτιοι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς
 αὐν ὄλων γένεσιν, πρώτους τοὺς ἀνθρώπους γενέσθαι
 κατὰ τὴν Αἴγυπτον, διὰ τε τὴν εὐκрасίαν τῆς χώρας,
 καὶ διὰ τὴν φύσιν τοῦ Νεῖλου. Τούτου γὰρ πολὺγο-
 τον ὄντα, καὶ τὰς τροφὰς αὐτοφύεις παρεχόμενον,
 βραβύως ἐκτρέφειν τὰ ζωογονηθέντα. Τοὺς δὲ θεοὺς,
 ἀνθρώπων μὲν ὑπάρξαι θνητοὺς, διὰ δὲ σύνεσιν καὶ
 κοινὴν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν, τυχεῖν τῆς ἀθανασίας
 ὡν ἐνέλουσιν καὶ βασιλεῖς γενέσθαι. Μεθερμηνευόμενος
 δὲ αὐτοῦς, τινὰς μὲν ὀμνύουσιν ὑπάρχειν τοῖς οὐρα-
 νίαις, τινὰς δὲ ἰδίαν ἐσχηκέναι προσσηγορίαν, Ἥλιόν
 τε, καὶ Κρόνον, καὶ Ῥεῖαν, ἐτι δὲ καὶ Δία τὸν ὑπὸ τι-
 των Ἀμμωνα προσσηγορευόμενον, πρὸς δὲ τούτοις,
 Ἦραν καὶ Ἥφαιστον, ἐτι δὲ Ἔστίαν, καὶ τελευ-
 ταιὸν Ἑρμῆν. Καὶ πρῶτον μὲν Ἥλιον βασιλεῦσαι
 πᾶν κατ' Αἴγυπτον, ὀμνύοντων ὄντα τῷ κατ' οὐρανὸν
 ἔστυ. Ἐνιοὶ δὲ τῶν ἱερέων φασι πρῶτον Ἥφαιστον
 βασιλεῦσαι, πρὸς εὐρετὴν γενόμενον. Μετὰ δὲ ταῦτα

« Ainnt, inquit, Ægyptii sub primum hujus
 universitatis ortum, primos etiam homines in Æ-
 gypto procreatos fuisse, partim ob singularem
 quamdam totius regionis temperationem, partim ob
 ipsius Nili naturam: illum enim, quod secundus
 admodum sit ac cibos ultro sponteque nascentes
 præbeat, facile genitas animantes alere. Jam vero
 deos ipsos, cum homines quoque mortales fuissent,
 tamen propter sapientiam, et communia quædam
 in hominum genus merita, immortalitatem conse-
 cutos esse, quorum etiam aliqui in Ægypto regna-
 verint. Eorum alios, si interpretari lubeat, ejusdem
 cum cœlitibus nominis fuisse, alios propriam quam-
 dam appellationem sibi vindicasse: atque inter eos
 Solem, Saturnum, Opem, ipsumque præterea Jovem,
 qui Ammon a quibusdam nuncupatur: Junonem
 item atque Vulcanum, Vestam, postremumque
 Mercurium. Ac Solem quidem, cœleste sidus no-

(48) φασί. Diodori locus est, sed plane συντόμως ex lib. 1 descriptus, p. 9, l. 6, ante fin.

mine referentem, Ægypti regnum principem tenuisse, quanquam e sacerdotibus nonnulli volunt, Vulcanum illum ignis inventorem primum regem numerandum esse, cui Saturnus in imperio successerit, exque Ope sorore, quam in uxorem ipse duxerat, vel Osirin et Isin, ut scribunt aliqui, vel, ut plures asserunt, Jovem Junonemque susceperit, qui orbi postmodum universo propter eximiam virtutem imperarint: deos autem quinque genuerint, Osirin, Isin, Typhonem, Apollinem ac Venerem. Et Osirin quidem Bacchum esse, Isin vero Cererem; quam cum ille secum matrimonio conjunxisset, regnumque capessisset, cum plurima ab eodem beneficia in rempublicam essent collata, tum urbem in Thebaide centum instructam portis, ædificatam, quæ ab aliis civitas Jovis, ab aliis Thebæ nominetur. Jovi præterea Junonique parentibus sacram ædem, itemque diis cæteris aurca templa excitata, quibus singulis cum certos quosdam honores, tum etiam in quos eorum cura incumberet, sacerdotis attribuerit. Porro eundem Osirin vitem invenisse tradunt, primumque vino usum esse, ac reliquos omnes populos agriculturam docuisse. **46** Apud eum autem summo in honore Mercurium fuisse, quod in excogitandis iis quæ vitam hominum juvare possent, ingenii solertiam ostenderet plane singularem: quippe qui litteras invenerit, deorum sacrificia rite instituerit, lyræ cantum repperit, Græcosque homines tñn ἑρμηνείαν, hoc est elocutionem, docuerit; quam ob causam Ἑρμῆς, id est Mercurius, ab iisdem fuerit appellatus; denique olivæ plantam invenerit. Jam vero, cum orbem terrarum Osiris peragraret, Phœnicia quidem Busirim, Æthiopiæ autem ac Libyæ Antæum ab eo præfectum esse; at illum expeditionem Apolline fratre socio suscepisse, a quo repertam laurum esse ferunt. Osirin præterea duos liberos expeditionis suæ comites habuisse, Anubin, et Macedonem; iisque Panem adjunxisse, quem præcipua quadam Ægyptii veneratione prosequantur, cujus etiam nomine Panos urbem ædificarint. Dum autem circa Taphosirin versaretur, adductos ad eum Satyros fuisse: quodque suavitate cantus in primis delectaretur, musicorum ab eo multitudinem circumductam, quorum e numero novem quoque virgines canendi peritissimæ nec minus aliarum rerum doctrina peritæ fuerint, quas Græci Musas appellant, quibus Apollo præset. Porro cum nullus populus Osirin, propter accepta ab eo beneficia non quasi deum exciperet, plurima sui passim eundem monumenta reliquisset, urbesque non paucas in India condidisset: alias item circa Phrygiam obiiæ nationes, ac per Hellespontum in Europam trajecisset; quin etiam ex filii Macedonem Macedoniae regem creasse, Triptolemo vero coleodorum Atticæ regionis agrorum curam provinciamque man-

A Κρόνον ἄρχει, καὶ γήμαντα τὴν ἀδελφὴν Ῥέαν, γεννῆσαι κατὰ μὲν τινὰς. τὸν Ὅσιριν καὶ τὴν Ἴσιν· κατὰ δὲ τοὺς πλείους, Δία τε καὶ Ἥραν, οὓς δι' ἄρετὴν βασιλεῦσαι τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ἐκ δὲ τούτων γενέσθαι πάντε θεοὺς, Ὅσιριν, καὶ Ἴσιν, καὶ Τυφῶνα, Ἀπόλλωνα τε, καὶ Ἀφροδίτην. Καὶ τὸν μὲν Ὅσιριν εἶναι τὸν Διόνυσον· τὴν δὲ Ἴσιν, τὴν Δήμητραν. Ταύτην δὲ γήμαντα τὸν Ὅσιριν, καὶ τὴν βασιλείαν διαδεξάμενον, πολλὰ πράξει πρὸς εὐεργεσίαν τοῦ κοινοῦ, κτίσει τε πόλιν ἐν τῇ Θηβαΐδι ἑκατόμυλλον, ἣν τινὰς μὲν Διὸς πόλιν, ἐπίουσι δὲ Θήβας προσεπιεῖν. Ἰδρύσασθαι δὲ καὶ ἱερὸν τῶν γονέων, Διὸς τε καὶ Ἥρας· καὶ τῶν ἄλλων δὲ θεῶν ναοὺς τε χρυσοῦς, ὧν ἐκάστῳ τιμὰς ἀπονείμει, καὶ καταστήσει τοὺς ἐπιμελομένους ἱερεῖς. **B** Εὐρετὴν δὲ γενέσθαι τὸν Ὅσιριν τῆς ἀμπέλου, πρῶτόν τε φιλιῶ χρήσασθαι, καὶ διδάξει τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τὴν γεωργίαν. Τιμᾶσθαι δὲ ὑπ' αὐτοῦ μάλιστα πάντων τὸν Ἑρμῆν, δασφῶρ φύσει κεχορηγημένον, πρὸς ἐπινοίαν τῶν δυναμένων ὑφελήσασθαι τὸν κοινὸν βίον. Εὐρετὴν τε γὰρ αὐτὸν γενέσθαι τῶν γραμμάτων, καὶ θυσίας θεῶν διατάξασθαι, λύραν τε εὐρεῖν, καὶ τοὺς Ἑλληνας διδάξει τὴν περὶ τούτων ἑρμηνείαν ἀφ' οὐπερ αὐτὸν Ἑρμῆν ὀνομασθῆναι, τοῦτον δὲ καὶ τῆς ἐλαίας τὸ φυτὸν εὐρεῖν. Τὸν δὲ Ὅσιριν ἐπελθόντα πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ἐπὶ μὲν Φοινίκης καταστήσει Βούσιριν, κατὰ δὲ τὴν Αἰθιοπίαν καὶ Λιβύην, Ἄνταϊον. Αὐτὸν δὲ ἐπιστρατεύσει μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὃν φασιν εὐρετὴν τοῦ φυτοῦ τῆς δάφνης γενέσθαι. **C** Συστρατεύσει δὲ τῷ Ὅσιριδι τοὺς δύο υἱοὺς, Ἄνουβιν τε καὶ Μακεδόνα, παραλαβεῖν (49) τε καὶ τὸν Πᾶνα διαφερόντως ὑπ' Αἰγυπτίων τιμώμενον, οὗ καὶ ἐπώνυμον εἶναι τὴν Πανὸς πόλιν. Ὅντι δὲ τῷ Πανί περὶ τὴν Ταφῶσιριν, ἀχθῆναι τὸ τῶν Σατύρων γένος. Φιλόμουσον δὲ ὄντα, περιάγειν πλῆθος μουσουργῶν ἐν οἷς καὶ παρθένους ἑννέα δυναμένας ἄδειν, καὶ τᾶλλα πεπαιδευμένας τὰς παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ὀνομαζόμενας Μούσας, ὧν ἡγεῖσθαι τὸν Ἀπόλλωνα. Πανὸς δὲ ἔθνος ὡς θεὸν ἀποδεχομένου τὸν Ὅσιριν, διὰ τὰς εὐεργεσίας, πανταχοῦ μνημεῖα ἑαυτοῦ καταλιπεῖν, κτίσει δὲ καὶ πόλεις οὐκ ὀλίγας ἐν Ἰνδοῖς. Ἐπελθεῖν δὲ καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὴν Φρυγίαν ἔθνη, καὶ περαιωθῆναι κατὰ τὸν Ἑλλησποντον εἰς Εὐρώπην· καὶ Μακεδόνα μὲν τὸν υἱὸν ἀπολιπεῖν Μακεδονίας βασιλέα, Τριπτολέμῳ δὲ ἐπιτρέψαι τὰς κατὰ τὴν Ἀττικὴν γεωργίας· καὶ μετὰ ταῦτα ἐξ ἀνθρώπων εἰς θεοὺς μεταστάντα, τυχεῖν ὑπὸ Ἰσίδος καὶ Ἑρμοῦ ἱερῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιφανεστάτων ἐν θεοῖς τιμῶν. Τούτου δὲ καὶ τελετὰς καταδειξίαι, καὶ πολλὰ περὶ αὐτοῦ μυστικῶς εἰσηγήσασθαι. Ἀναίρεθῆναι δὲ αὐτὸν ὑπὸ Τυφῶνος τοῦ ἀδελφοῦ, πονηροῦ καὶ ἀσεβοῦς ὄντος· ὃν διελόντα τὸ σῶμα τοῦ φνευθέντος εἰς ἕξ καὶ εἰκοσι μέρη, δοῦναι τῶν συνεπιτιθεμένων ἐκάστῳ μερίδα, βουλόμενον ἅπαντα μετασχεῖν τοῦ μύσου. Τὴν δὲ Ἴσιν ἀδελφὴν οὖσαν Ὅσιριδος καὶ γυναῖκα μετελθεῖν τὸν φόνον, συναγωνιζομένου τοῦ παιδὸς αὐτῆς

* Ἰσ. οἶνω.

(49) Παραλαβεῖν. Sic enim Diodor., quod longe rectius quam καταλαβεῖν, quod in alia editione.

Ἄρω. Ἀνελοῦσαν δὲ τὸν Τυφῶνα καὶ τοὺς συμπράξαν-
 τας, παρὰ τὴν νῦν Ἀνταίου καλουμένην κώμην βα-
 ειλῶσαι τῆς Αἰγύπτου. Εὐρούσαν δὲ πάντα τὰ μέρη
 τοῦ σώματος, πλὴν τῶν αἰδίων τοῦ Ὀσίριδος,
 ἐκίστη μέρει περιπλάσαι λέγουσιν αὐτὴν τύπον ἀν-
 θρωποειῆς, παραπλήσιον Ὀσίριδι τὸ μέγεθος, ἐξ
 ἀρωμάτων καὶ κηροῦ, καὶ παραδοῦναι τοῖς ἱερεῦσι
 καθ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου τιμᾶν, καθιερωσαὶ δὲ καὶ
 τῶν παρ' αὐτοῖς γινομένων ζώων ἐν ὅποιον ἀν βου-
 ληθῶσιν. Τοὺς δὲ ταύρους τοὺς ἱεροῦς, καὶ τὸν τε
 ὀνομαζόμενον Ἄπιν, καὶ τὸν Μνεῦιν Ὀσίριδι κα-
 θιερωθῆναι, καὶ τοὺτους σέβασθαι καθάπερ θεοὺς,
 κενῆ καταδειχθῆναι πᾶσιν Αἰγυπτίοις. Ταῦτα γὰρ
 τοῖς εὐρούσι τὸν τοῦ αἴτου καρπὸν συναργῆσαι πρὸς
 τὸν σπόρον, καὶ τὰς κοινὰς γεωργίας. Ὀμόσαι δὲ
 τὴν Ἴσιν, μηδενὸς ἀνδρὸς ἐτι συνοῦσαν δέξασθαι,
 μεταστᾶσαν δὲ καὶ αὐτὴν ἐξ ἀνθρώπων, τυχεῖν ἀθα-
 νάτων τιμῶν, καὶ ταφῆναι κατὰ τὴν Μέμφιν. Τὰ
 μὲν σὺν ἀνευρεθέντα τοῦ Ὀσίριδος μέρη, ταφῆς
 ἀξιοῦνται φασὶ τὸν εἰρημένον τρόπον, τὸ δὲ αἰδοῖον
 ὑπὸ μὲν Τυφῶνος εἰς τὸν ποταμὸν ῥιφθῆναι λέγουσιν,
 ὑπὸ δὲ τῆς Ἰσιδος οὐδὲν ἦρτον τῶν ἄλλων ἀξιοῦνται
 τιμῶν ἰσοθέων. Ἐν τε γὰρ τοῖς ἱεροῖς εἰδῶλον αὐτοῦ
 κατασκευάσασαν, τιμὰς καταδειξάσκει καὶ τελετὰς, καὶ
 τὰς θυσίας τὰς τῷ θεῷ τούτῳ γινομένας ἐντίμους
 ποιῆσαι. Διὸ καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐξ Αἰγύπτου παρει-
 ληφότες τὰ περὶ τοῦ ὀργιασμοῦ, καὶ τὰς Διονυ-
 σιακὰς ἑορτὰς, τιμᾶν τοῦτο τὸ μῦθον ἐν τοῖς μυ-
 στηρίοις, καὶ ταῖς τοῦ θεοῦ τούτου τελεταῖς τε καὶ
 θυσίαις, ὀνομάζοντας αὐτὸ φαλλόν. Τοὺς δὲ λέγοντας
 ἐν Θῆβαις ταῖς Βουωπικαῖς γερονέαι τὸν θεὸν ἐκ Σε-
 μέλης καὶ Διὸς, σχεδιάζειν. Ὀρφέα γὰρ εἰς Αἴγυπτον
 μεταβαλόντα καὶ μετασχόντα τῆς τελετῆς, καὶ τῶν
 Διονυσιακῶν μυστηρίων μεταλαβεῖν, τοῖς τε Κάδ-
 μειοῖς φίλον ὄντα καὶ τιμημένον ὑπ' αὐτῶν, μετα-
 θεῖναι τοῦ θεοῦ τὴν γένεσιν, ἐκείνοις χαριζόμενον.
 Τοὺς δὲ ὄχλους, τὰ μὲν διὰ τὴν ἀγνοίαν, τὰ δὲ διὰ
 τὸ βούλεσθαι τὸν θεὸν Ἕλληνα ὀνομάζεσθαι, προσδέ-
 ξασθαι προσηγῶς τὰς τελετὰς καὶ τὰ μυστήρια.
 Ἀφορμὰς δὲ ἔχει τὸν Ὀρφέα πρὸς τὴν μετάθεσιν
 τῆς τοῦ θεοῦ γένεσος καὶ τελετῆς, τοιαύτας. Κάδ-
 μος ἐκ Θηβῶν ἔστα Αἰγυπτίω, γεννησάσκει σὺν ἄλλοις
 τέκνοις καὶ Σεμέλην, ταύτην δὲ ὑπὸ τοῦ Διὸς
 ποτε (50) φθαρεῖσαν, ἔγκυον γενέσθαι, καὶ τεκεῖν
 ἐπιτὶ μηνῶν διεληθόντων βρέφος, οἷον περ οἱ κατ'
 Αἴγυπτον τὸν Ὀσίριν γερονέαι νομίζουσι. Τὸν δὲ
 Κάδμου, τελευτήσαν τὸ βρέφος χρυσῶσαι, καὶ τὰς
 καθηκουσὰς αὐτῷ ποιῆσασθαι θυσίας, ἀνάψαι δὲ καὶ
 τὴν γένεσιν εἰς Δία, σεμνύοντα τὸν Ὀσίριν, καὶ τῆς
 φθαρείσης τὴν διαβολὴν ἀφαيروῦμενον. Διὸ καὶ παρὰ
 τοῖς Ἕλλησιν ἐκδοθῆναι λόγον, ὡς ἡ Κάδμου θυγά-
 τρ Σεμέλη τέτοκεν ἐκ Διὸς Ὀσίριν. Ἐπειτα παρ-
 εληθόντων τῶν μυθολογῶν, ἐμπλήσασκει τὸ θέατρον,
 καὶ τοῖς ἐπιγινόμενοις ἰσχυρὰν πίστιν καὶ ἀμετάθε-
 τον ἐγγενέσθαι. Καθόλου δὲ φασὶ τοὺς Ἕλληνας ἐξι-
 διάζεσθαι τοὺς ἐπιφανεστάτους Αἰγυπτίων ἱερωὰς
 τε καὶ θεοὺς. Καὶ γὰρ Ἡρακλέα τὸ γένος Αἰγυπτίον

A dassé; tandemque rebus subductum humanis,
 templa, ac cæteros qui diis tribui solent honores
 eximios ab Iside ac Mercurio consecutum esse;
 qui ejus non modo sacrificia religionisque docue-
 rint, sed etiam pleraque mysteriis involuta ipsius
 in gratiam excogitarint. Cæterum a Typhone fratre,
 homine conscelerato et impio interfectum illum
 fuisse tradunt; qui cum ejus cadaver in sex et
 viginti partes concidisset, eas in sicarios totidem
 cædisque fraternæ socios diviserit, quod omnes
 immani piaculo obstrictus esse vellet. Isin autem,
 quod Osiridis et soror et uxor esset, operam ei
 suam navante Oro filio, parricidium ultam esse,
 cumque Typhonem ac reliquos sceleris administratos,
 47 circa eum, qui nunc Antæi pagus nominatur,
 susulisset, toti Ægypto imperasse. Præterea, cum
 B omnia corporis illius membra præter verenda reper-
 risset, partæ singulas, in singulas item hominis
 effigies, quæ Osirin magnitudine referabant, ex
 aromatibus ceræque conflatas inclusissè, easque
 sacerdotibus tota passim Ægypto colendas tradi-
 disse, sic ut ex iis, quæ apud illos nascerentur,
 animantibus, quodcumque visum esset, consecra-
 rent; tauros autem, qui sacri dicuntur, quosque
 Apin ac Mnevin ipsi vocant, dedicatos ab iisdem
 fuisse. Itaque, ut ejusmodi animantes divinis ho-
 noribus omnes Ægyptii venerarent, ubique con-
 stitutum, quippe quos primis frumenti inventori-
 bus, tam ad semet terræ committendum, quam
 C ob cæteros agriculturæ labores, ante omnes usui
 fuisse constaret. Porro eamdem Isin jurejurando
 confirmasse aiunt, nullius sese viri consuetudinem
 in posterum admissuram; vitæque functa cum
 esset, immortales etiam honores consecutam, ac
 circa Memphin sepultam fuisse. Jam vero cum
 reperta Osiridis membra, eum in modum quem
 paulo ante commemoravimus, sepulturæ mandata
 essent; tam ipsius verenda, quæ a Typhone pro-
 jecta in fluvium erant, Isidem nihilominus quam
 cætera divino cultu prosecutam esse ferunt. Nam
 et illorum in templis simulacrum erexisse, ritusque
 ac cæremonias, cum legitimis ac solemnibus hujus
 dei sacrificiis summa cum religione celebranda cu-
 rassè. Quamobrem ipsos quoque Græcos, qui ad
 D Ægyptiis origiaca sacra cum Bacchi festis acceper-
 rint, membrum illud tam in mysteriis quam in
 istius numinis initiationibus atque sacrificiis phalli
 nomine venerari solitos esse. Enimvero, qui Thebis
 Bæotix deum illum ex Jove ac Semele natum esse
 dicant, id temere ac leviter effutire. Quippe, Or-
 pheum enim, cum in Ægyptum commigrasset, iis-
 que sacris initiatus in ipsorum quoque Bacchi my-
 steriorum partem ac societatem venisset, propter
 eam, quæ sibi cum Cadmeis intercedebat, amicitiam,
 quosque ab illis honores acceperat, numinis
 illius ortum in ipsorum gratiam transtulisse; mul-
 titudinem autem, partim ignoratione veritatis, par-
 tim illa veri patris ignoratione, a Cadmo Bacchi pa-
 rentem celebratum esse.

(50) Ὑπὸ τοῦ Διὸς ποτε. Diodor., ὑπὸ τοῦ δὴ πο-
 π, longe melius, quia paulo post significat Jovem,

tim quod hunc deum genere Græcum haberi vehementer optaret, ejusdem cum initiandi ritus, tum etiam mysteria studiose ac libenter admodum esse complexam. Cæterum Orpheo, transferendi ortus numinis, ejusmodi ansas et occasiones fuisse. Cadmum videlicet Thebis Ægyptiis oriundum, cum 48 aliis aliquot liberis Semelem quoque genuisse, hanc vero a nescio quo forte constupratam, post septem a conceptu menses infantem peperisse, ei, quem apud se natum Ægyptii prædicant, Osiridi persimilem; Cadmum vero infantis mortui cadaver auro convestisse, eique solemnēs sacrificiorum ritus insituisse, ac demum ipsius procreationem Jovi assignasse, hoc utique consilio, ut cum Osiridi majestatem conciliaret, tum ipsam quoque matrem a stupri oblati infamia liberaret. Hunc igitur in modum sparsam illam apud Græcos de Osiride famam esse, quod eum ex Jove Semele Cadmi filia suscepisset; qua fabularum scriptores omnia postmodum theatra compleverint, eoque tandem factum esse, ut constans ejus et inconcussa fides posterorum mentibus insideret. Quin etiam Græcos, ut verbo dicam, celeberrimos quosque aiunt Ægyptiorum heroas atque deos sibi tanquam proprios vindicasse. Nam Herculem etiam, Ægyptius genere cum esset, ac singulari fortitudine præditus, magnam orbis terrarum partem obiisse; eundem tamen quasi Græcum a Græcis prædicari, tametsi longe ab altero quodam Hercule diversum, quem in Græcia multis post sæculis Alcmena pepererit. Addunt Perseum quoque lucem in Ægypto primum aspexisse, et ipsiusmet Isidis originem a Græcis hominibus translata Argos fuisse, qui hanc ipsam, lo bovis in figuram aliquando mutata esse fabulentur; cum eandem tamen Isin alii, alii Cererem, Thesinophoron, hoc est *legiferam*, alii, nonnulli Lunam, alii denique Junonem esse opinentur. Osirin autem a quibusdam Sarapin, Bacchum ab aliis, a nonnullis Plutonem, ab aliis Ammonem, vel Jovem, vel Pana existimari. Jam ab Iside remedia pleraque ipsamque adeo medicinæ artem inventam esse tradunt, ac simul immortalitatis pharnacum; cujus illa vi Orum filium quem Titanum insidiis exceptum, ac mortuum in aquis repertum, non tantum in lucem reddito animo revocarit, sed etiam immortalitate donarit. Porro hunc Orum, qui deorum novissimus est, in Ægypto regnasse, ejusque nomen, interpretari si velis, Apollinem significare; qui quod ab Iside parente incedendi ac vaticinandi artem didicisset, edendis oraculis morbisque sanandis optime de hominum genere mereatur. Est autem hæc communis plurimorum existimatio, Gigantas quosdam immani vastaque mole corporis, ac prodigioso quodam instructos apparatu, Jovem Osirinque deos, Isidis temporibus bello lacessivisse. Ex eo denique legem illam Ægyptiorum de matrimonio cum sororibus ineundo fluxisse volunt,

(51) *Ἀγριωμένων ζώων*. Sequentia de animantium apud Ægyptios consecratione, Diodorus lxxxvii 1, p. 74 et seq.

ἄντα, δι' ἀνδρῶν ἐπελθεῖν πολλὴν τῆς οἰκουμένης, ἐξοικειοῦσθαι δὲ αὐτὸν τοὺς Ἕλληνας, καὶ μὴν ἕτερον ἄντα τοῦ ἐξ Ἀλκμήνης παρ' Ἑλληνιστῶν ὑστερόν ποτε γενομένου. Φασὶ δὲ καὶ τὸν Περσέα γενέσθαι κατὰ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τῆς Ἰσιδος τὴν γένεσιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς Ἀργὸς μεταφέρεισθαι, μυθολογούντων αὐτὴν εἶναι Ἰὼ, τὴν εἰς βοῶς τύπον μεταμορφωθεῖσαν, τὴν αὐτὴν δὲ, τοὺς μὲν Ἰσιν, τοὺς δὲ Διμήτραν, τοὺς δὲ Θεσμοφόρον, ἄλλους δὲ Σελήνην, καὶ ἄλλους Ἦραν νομίζουσιν. Τὸν δὲ Ὅσιριν, τοὺς μὲν Σάραπιν, τοὺς δὲ Διόνυσον, τοὺς δὲ Πλούτωνα, τοὺς δὲ Ἄμμωνα, τοὺς δὲ Δία, ἐτέρους δὲ Πάνα νομίζουσιν. Εὐρετὴν δὲ γενέσθαι τὴν Ἰσιν φασὶ φαρμάκων πολλῶν, καὶ Ιατρικῆς ἐπιστήμης· εὐρεῖν δὲ καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας φάρμακον, δι' οὗ τὸν υἱὸν Ὀρον ὑπὸ τῶν Τιτάνων ἐπιβουλεύθεντα, καὶ νεκρὸν εὐρεθέντα κατ' ὕδατος, μὴ μόνον ἀναστῆσαι δοῦσαν τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀθανασίας ποιῆσαι μεταλαθεῖν. Τὸν δὲ Ὀρον ὑστατον ἄντα τῶν θεῶν, βασιλεῦσαι τῆς Αἰγύπτου. Μεθερμηνευόμενον δὲ φασὶ αὐτὸν εἶναι τὸν Ἀπόλλωνα, τὴν τε Ιατρικὴν καὶ μαθητικὴν ὑπὸ τῆς μητρὸς Ἰσιδος διδαχθέντα, διὰ τῶν χρησμάτων, καὶ θεραπειῶν εὐεργετεῖν. Συμφωνεῖται δὲ παρὰ τοῖς πλείστοις, ὅτι τοῖς περὶ τὸν Δία καὶ τὸν Ὅσιριν θεοῖς, κατὰ τὴν Ἰσιδος ἡλικίαν μεγάλωσμοι τινες Γίγαντες ἐπὶ τὸν τερατώδες κοσμοῦμενοι, πόλεμον ἤγειραν. Νομοθετῆσαι δὲ τοὺς Αἰγυπτίους γαμεῖν ἀδελφάς, διὰ τὸ τὴν Ἰσιν τῷ Ὅσιριδι ἀδελφῷ ἔντι αὐτῆς γαμηθῆναι. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων ἱστοροῦσι. Περὶ δὲ τῶν ἀφιερωμένων ζώων (51) κατ' Αἴγυπτον, τοιοῦτός τις παρ' αὐτοῖς κατέχει λόγος. Τινὲς μὲν φασὶ τοὺς ἐξ ἀρχῆς γενομένους θεοὺς, ὀλίγους ἄντας καὶ κατισχυομένους ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ τῆς ἀσεβείας τῶν γηγενῶν ἀνθρώπων, ἰμοιωθῆναι τισὶν ἀλόγοις ζώοις, καὶ οὕτως διαφυγεῖν· ἔπειτα χάριν ἀποδιδόντας τῆς σωτηρίας, ἀφιερῶσαι τὰς φύσεις αὐτῶν τῶν ζώων, οἷς ἀφωμώθησαν. Οἱ δὲ φασιν, ἐν ταῖς πρὸς τοὺς πολεμίους συμβολαῖς, κατασκευάσαντας εἰκόνας τῶν ζώων, ἃ νῦν τιμῶσι, φορεῖν ταύτας τοὺς ἡγεμόνας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ τοῦτο γνώρισμα τῆς ἀρχῆς ἔχειν· ἐν δὲ ταῖς κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκαις, ὡς ἂν αἷτια τὰ ζῶα γενομένα, ὧν τὰς εἰκόνας ἔφερον, ἀποθεῶσαι. Ἐτέροι δὲ τρίτην αἰτίαν φέρουσι, τῆς χρείας ἕνεκα τῶν ζώων φάσκοντες αὐτὰ τιμῆσθαι. Τὴν μὲν γὰρ θήλειαν βοῦν, τίκτειν καὶ ἀροῦν. Τὰ δὲ πρόβατα τίκτειν καὶ σκέπην παρέχειν, καὶ τὴν διὰ τοῦ γάλακτος καὶ τοῦ τυροῦ τροφήν. Τὸν δὲ κύναν συνθηρεῦειν ἀνθρώποις, καὶ φυλακτικὸν εἶναι. Διόπερ τὸν θεὸν τὸν παρ' αὐτοῖς καλούμενον Ἀνουβιν, κύνος ἔχειν κεφαλὴν· ἐμφαίνοντες, ὅτι σωματοφύλαξ ἦν τῶν περὶ τὸν Ὅσιριν καὶ τὴν Ἰσιν. Ἐνιοὶ δὲ φασὶ, τῆς Ἰσιδος προηγουμένης τοὺς κύναν, καθ' ὃν καιρὸν ἐζήτει τὸν Ὅσιριν, τὰ τε θηρία καὶ τοὺς ἀπαντῶντας ἀπαίργειν. Καὶ τὸν μὲν αἰλουρον πρὸς τὰς ἀσπίδας εὐθετον ὑπάρχειν καὶ τὰ ἄλλα δακετὰ τῶν ἔρπετων, τὸν δὲ ἰχθυῖον, τὰ τῶν προκοδείλων ὡς συντρίθειν, ἀναεῖν

τε καὶ τοὺς κροκοδείλους πληρῶ κυλιόμενον, καὶ ἐπι-
 κρῶντα κερήνησι τοὺς στόμασι, διαφαρόντα τε αὐ-
 τῶν τὰ ἐντὸς τῆς κοιλίας, νεκροὺς ἀπεργάζεσθαι.
 Τῶν δὲ ὀρνέων, τὴν μὲν ἴβιν χρησίμην ὑπάρχειν
 πρὸς τε τοὺς ὄφεις καὶ τὰς ἀκρίδας καὶ τὰς κάμπας·
 τὴν δὲ ἰέρακα, πρὸς τοὺς σκορπίους καὶ κεράστας,
 καὶ τὰ μικρὰ τῶν δακετῶν θηρίων, καὶ διὰ τὸ συμ-
 βάλλεσθαι ταῖς μαντελαῖς· τὴν δ' ἀετὸν, διὰ τὸ βασι-
 λεῶν εἶναι· τὴν δὲ τράγον φασὶν ἀποτεθεῶσθαι, κα-
 θάπερ καὶ τοῖς Ἑλλήσι τὸν Πρίαπον, διὰ τὸ γεννη-
 τικὸν μόριον· τὸ μὲν γὰρ ζῶον εἶναι τοῦτο κατωφε-
 ρέστατον πρὸς τὰς συνουσίας, τὸ δὲ μόριον τοῦ σώ-
 ματος, τὸ τῆς γενέσεως αἴτιον, τιμᾶσθαι προσηκό-
 ντως, ὡς ἂν ἀρχηγὸν ὅν τῆς τῶν ζῶων φύσεως. Κα-
 θάσω δὲ τὸ αἰδοῖον, οὐ κατ' Αἴγυπτίους μόνον, ἀλλὰ
 καὶ τῶν ἄλλων οὐκ ὀλίγους, καθιερωκέναι κατὰ τὰς
 τελετὰς, ὡς αἴτιον τῆς τῶν ζῶων γενέσεως. Τοὺς τε
 ἱερεῖς τοὺς παραλαβόντας τὰς πατρικὰς ἱερουσῖνας
 κατ' Αἴγυπτον, τοῦτω τῷ θεῷ μιεῖσθαι· καὶ τοὺς Πά-
 νως δὲ, καὶ τοὺς Σατύρους φασὶν ἕνεκα τῆς αὐτῆς
 αἰτίας τιμᾶσθαι παρὰ ἀνθρώποις. Διδὲ καὶ τὰς εἰκό-
 νας αὐτῶν ἀνατιθέναι τοὺς πλείστους ἐν τοῖς ἱεροῖς
 ἐντεταμένους, καὶ τῇ τοῦ τράγου φύσει παραπλη-
 σίως τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο παραδίδοσθαι πρὸς τὰς συ-
 ουσίας ὑπάρχειν ἐνεργότατον. Τοὺς δὲ ταύρους τοὺς
 ἱεροῖς, τὸν Ἄπιον καὶ τὸν Μνεῦιν τιμᾶσθαι παραπλη-
 σίως τοῖς θεοῖς, ἅμα μὲν διὰ τὴν γεωργίαν, ἅμα δὲ
 καὶ διὰ τὸ τὴν εὐρεσιν τῶν καρπῶν αὐτοῖς ἀνατι-
 θέναι. Τοὺς δὲ λύκους τιμᾶσθαι, διὰ τὴν πρὸς τοὺς
 κύνους τῆς φύσεως ὁμοιότητα, καὶ ἐπεὶ τὸ παλαιὸν
 φασι, τῆς Ἰσίδος μετὰ τοῦ παιδὸς Ὀρου μελλούσης
 διαγωνίζεσθαι πρὸς Τυφῶνα, παραγενέσθαι βοηθὸν
 ἐξ ἕδου τὸν Ὀσirin τῷ τέκνῳ καὶ τῇ γυναικί, λύκῳ
 τὴν ἕβην ὁμοιωθέντα. Ἄτεροι δὲ λέγουσιν Αἰθίοπας
 στρατεύσαντας ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, ὑπὸ πληθους
 λύκων διωχθῆναι· διὸ καὶ Λυκοπολίτην κληθῆναι τὴν
 χώραν. Τὸν δὲ κροκοδείλον εἰδέσθαι φασι, διὰ τὸ μὴ
 ταμῆν διαντῆχεσθαι τὸν Νεῖλον τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀρα-
 βίας καὶ Λιβύης ληστάς, τῶν κροκοδείλων χάριτι.
 Φασὶ δὲ τινα τῶν παρ' αὐτοῖς βασιλέων διωκόμενον
 ὑπὸ τῶν ἰδίων κυνῶν, καταφυγεῖν εἰς τὴν λίμνην,
 ἔπειτα ὑπὸ κροκοδείλου ἀναληφθέντα παραδόξως, εἰς
 τὸ πέραν ἀπενεχθῆναι. Αἰτίας δὲ καὶ ἄλλας φασὶ τι-
 νας τῆς τῶν ἀλόγων ζῶων τιμῆς. Τοῦ γὰρ πληθους
 τὸ παλαιὸν ἀφισταμένου τῶν βασιλέων, καὶ συμφο-
 ρῶντος εἰς τὸ μηκέτι βασιλεύεσθαι, ἐπινοῆσαι τινα
 διάφορα σεβάσματα αὐτοῖς τῶν ζῶων παρασχεῖν,
 ὅπως ἐκίστων τὸ μὲν παρ' αὐτοῖς τιμώμενον σε-
 βομένων, τοῦ δὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀφιερωμένου κα-
 ταφρονούντων, μηδέποτε ὁμονοῆσαι δύνανται πάντες
 οἱ κατ' Αἴγυπτον. Ὅταν δὲ ἀποθάνῃ τι τῶν εἰρημέ-
 νων ζῶων, σινδόνι καλύψαντες, καὶ μετ' οἰμωγῆς τὰ
 στήθη καταπληξάμενοι, ἐν ἱεραῖς θήκαις θάπτουσιν.
 Ὅς δ' ἂν τι τούτων τῶν ζῶων ἐκὼν διαφθεῖρη, θανα-
 τῶν περιπίπτει, πληρῶ ἂν αἰλουρον ἢ τὴν ἴβιν
 ἀπατείνῃ. Ταῦτα γὰρ ἰδὼν τε ἐκὼν, ἰδὼν τε ἄκων
 ἀπατείνῃ τις, πάντως θανάτῳ περιπίπτει. Ἀλλὰ
 μὴ, καὶ καθ' ἣν οἰκίαν εὐρεθῆ κύνων τετελευτηκῶς,
 βρῶνται πάντες ὅλον τὸ σῶμα, καὶ ποιοῦνται πέν-

A 49 quod Osiris primus Isidem sororem in uxorem
 accepisset. » Atque hujusmodi sunt, quæ de homi-
 nibus in deos consecratis Ægyptiorum historiæ
 prodiderunt. Jam vero de animalium consecratione
 hæc ab iisdem fere tradi solent. Quibusdam sane
 placet, qui ab initio dii fuerint, cum ob paucitatem,
 hominum terrenorum partim multitudine partim
 impietate opprimerentur, eos animalium ratione
 carentium forma tectos periculum declinasse, eo-
 rumque naturas, quorum mutuari similitudinem
 fuerant, ut aliquam ob acceptæ salutis beneficium
 gratiam referrent, consecrassent. Alii vero sic exi-
 stimant, quod in certaminibus adversum hostes
 initis, earum animantium, quas ipsi nunc vene-
 rantur, arte elaboratas imagines, summis in capi-
 tibus exercitus duces ac principes, sic tanquam
 imperii monumentum aliquod et insigne, gestassent,
 partis postmodum victoriis, illas ab iisdem, quasi
 victoriam peperissent, deorum in numerum relatas
 fuisse. Postremo sunt, qui tertiam cultus ejusmodi
 causam proferant, utilitatem eam, quam ex hoc
 animantium genere perciperent. Quippe, boveum
 enim feminam non parere modo, sed etiam arare;
 ab ovis autem fetus, vestes, lactis, caseique ali-
 mentum suppeditari; canem usui cum ad venatio-
 nem, tum ad custodiam hominibus esse; quam ob
 causam, deum illum, quem Anubim nominant, can-
 ino esse capite, ut eum Osiridis et Isidis præto-
 rianum fuisse militem significent, quanquam non
 desunt, qui velint, Isidem quo tempore Osirin qua-
 rere, præeuntes secum duxisse canes, qui feras et
 obvium quemque summovent. Porro selem qui-
 dem adversum aspidas reliquosque serpentes, qui
 morsu venenum infundunt, perutilem esse: ichneu-
 monem autem non modo crocodilorum ova conte-
 rere, sed etiam crocodilos ipsos exstinguere, quod
 in cæno ante volutatus, inhiantia ipsorum ora in-
 siliat, quæque ventre continentur intestina corro-
 dat. Ex avibus etiam, plurimum ibin contra ser-
 pentes, locustas et erucas opis auxiliique conferre;
 nec minus accipitrem contra scorpiones ac cerastas
 minorumque bestiarum vulgus, quæ morsu pestem
 et interitum afferunt, cum eidem præterea multum
 in auguriis divinationibusque tribuatur; aquilam
 denique, quod regium aliquid præ se ferat, venera-
 tioni esse. Jam, hircum ipsum quoque tanquam
 deum ab illis habitum fuisse, nihilominus quam
 Priapum a Græcis, ob membrum corporis ad gene-
 rationem comparatum; quippe hoc animantis genus
 in Venerem pronum admodum esse atque propen-
 sum: 50 illam vero partem corporis, cui debetur
 generatio, quod potissimum animalium naturæ
 principium sit, non sine ratione coli. Et sane par-
 tem istam, si in universum loqui placet, non ab
 Ægyptiis modo, sed ab aliis etiam plerisque gen-
 tibus in sacrorum initis, utpote causam generatio-
 nis animantium esse consecratam, ipsosque adeo
 sacerdotes, qui patrium in Ægypto sacerdotium
 hæreditario quasi jure accipiunt, numiis hujus

mysteriis initiari. Quin et Panas et Satyros aiunt eandem ob causam venerationem ab hominibus consecutos esse, quorum simulacra plerique, magna cum hircorum natura similitudine, in templis arrogantia dedicarint, quod nimirum hoc animal salacissimum habeatur. Sacros tauros Apin ac Mnevin quod attinet, divinos ipsis honores concedi, partim quod arandæ terræ serviant, partim quod iis ipsarum quoque frugum inventio tribuatur. Lupos vero similiter coli, non modo propter eam, quam habent cum canibus naturæ affinitatem, sed etiam quod olim, inquit, Iside cum Oro filio adversus Typhonem dimicatura, filio simul et uxori suppetias ab inferis excitatus et lupi forma tectus Osiris tulisset. Quanquam alii tradunt Æthiopes, cum in Ægyptum incubissent, a luporum multitudine pessime vexatos et in fugam actos fuisse, id quod etiam in causa fuerit, cur ea regio Lycopolitana diceretur. Crocodilorum veneratione institutam esse, quod eorum metu Arabiæ Libyæque latrones Nilum transmittere non audeant : et unum quidem suis e regibus, ut canum suorum impetum ac rabiem effugeret, cum in paludem confugisset, a crocodilo quodam præter expectationem leniter exceptum, atque in ulteriorem ripam transvectum fuisse. His alias quoque brutorum animalium cultus rationes adjiciunt. Enimvero, cum a regibus olim multitudo defecisset, jamque de tollendo funditus regio dominatu conspiratione facta cogitaret, id ab aliquo solerter inventum, uti varios illis ac discrepantes colendorum animalium ritus traderet, ut cum singulis suos quique animantes et religiose colerent, et consecratos ab aliis repudiarent, nunquam universæ totius Ægypti præfecturæ in mutuum consiliorum voluntatumque societatem et conjunctionem venire possent. Jam ubi animalium istorum aliquod exstinctum est, ipsum linteo opertum sacris in thecis cum ingenti luctu planctuque sepeliunt.

51 Quod si quis eorum quodpiam sponte dataque opera occiderit, morte damnatur. Felem autem vel ibin quisquis sive prudens, sive imprudens pemerit, circa veniam omnem capitis supplicium luit. Præterea, quacumque in domo exstinctus canis repertus fuerit, corpus totum ad cutem usque radentes in luctu versantur universi, ac licet vinum aut frumentum, aut aliquid aliud necessariae victum annonæ repositum in ædibus illis fuerit, eo tamen sibi nemo prorsus uti fas in posterum esse arbitratur. Cæterum Memphi quidem Apin, Mnevin autem in Solis civitate alunt; Mendæ hircum, crocodilum in Myridis palude, cæteras bestias in sacrorum quorundam septorum ambitu, quibus simlam, aut elixum lacte chondrum ac placentas omnis generis cum anserinis carnibus partim elixis, partim assis objiciunt. Iis autem, quæ cruda vescuntur, aves obtrudunt quam plurimas feminasque pulcherrimas cum singulis maribus enutriunt, quas pellices nominare solent. At vero Api magnifice post mortem reperto, metu populus universus luctuque liberatur. Vitulus autem primum in Nili civitatem duci-

Αθος, κἄν οἶνος, ἢ σίτος, ἢ τι τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων τύχη κείμενον ἐν τῷ οἴκῳ, οὐκ ἔτι χρῆσασθαι αὐτοῖς ὑπομένειαν. Τρέφουσι δὲ τὸν Ἄπιν ἐν Μέμφει, καὶ τὸν Μνεῦιν ἐν Ἠλίῳ πόλει· καὶ τὸν τράγον ἐν Μένδῃ, καὶ τὸν κροκόδειλον ἐν τῇ Μύριδος λίμνῃ, καὶ τὰ λοιπὰ θηρία ἐν ἱεροῖς περιβάλοις, σεμίδαλιν προσφέροντες, ἢ χόνδρον ἔφροντες ἐν γάλακτι, καὶ πέμματα παντοδαπὰ μέλιτι φύροντες, καὶ κρέα χήνεια, τὰ μὲν ἔφροντες, τὰ δὲ ὀπτῶντες. Τοῖς δὲ ὠμοφάγοις πολλὰ τῶν ὀρνέων παραβάλλουσι, καὶ θηλείας ἐκάστῳ τῶν ζῶων τὰς εὐειδεστάτας συντρέφουσι, ἃς παλλακίδας προσαγορεύουσιν. Ὅταν δὲ ὁ Ἄπιν τελευτήσας ταφῇ μεγαλοπρεπῶς, ζητοῦσιν ἕτερον ὁμοῖον· ὅταν δὲ εὐρεθῇ, τὰ μὲν πλήθη τοῦ δέους ἀπολύονται καὶ τοῦ πένθους· ἄγεται δὲ ὁ μόσχος πρῶτον εἰς Νείλου πόλιν. Καὶ τότε, μόνον αἱ γυναῖκες αὐτὸν ὀρῶσι κατὰ πρόσωπον ἰστάμεναι, καὶ δεικνύουσιν ἀνασυράμεναι τὰ ἑαυτῶν γεννητικὰ μόρια. Τὸν δὲ ἕτερον χρόνον ἅπαντα, κεκλυμένον ἔσθιν εἰς ὄψιν αὐτὰς ἔρχεσθαι τοῦτω τῷ θεῷ. Φασὶ δὲ τὴν τοῦ Ὀσίριδος ψυχὴν εἰς τοῦτον μετὰ τὴν τελευτὴν μετέσθῃναι. Τοιαύτη καὶ ἡ Αἰγυπτίων ἀσχημῶν ἀθεότης μάλλον ἢ θεολογία, πρὸς ἣν καὶ τὸ ἐνίστασθαι αἰσχρόν. Ἦς καὶ εἰκότως καταπτύσαντες ἀνεχώρησαμεν, λύτρῳσιν καὶ ἐλευθερίαν τῶν τοσοῦτων κακῶν οὐδετέρως εὐράμενοι, ἢ διὰ μόνης τῆς σωτηρίου καὶ εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, τῆς τὰς διανοίας τυφλοῖς τὴν ἀνάδελψιν εὐαγγελισμένης. Τοῦτων δὲ αὐτῶν τὰς σεμνοτέρας δὴ θεωρίας τε καὶ φυσιολογίας, μικρὸν ὕστερον ἐπισεχόμεθα, ἐπὶ καὶ τὰ Ἑλληνικὰ διαλάβωμεν. Οὕτω δὴτα ἀναμῆξ Αἰγυπτιακῆς ὁμοῦ καὶ Φοινικικῆς συνδραμούσης μυθολογίας, κεκράτηκεν εἰκότως παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἐθνῶν ἡ τῆς παλαιᾶς πλάνης δεῖσδαιμονία. Ἀλλὰ γὰρ λεκτέον καὶ τὰ Ἑλλήνων. Τὰ μὲν δὴ σεμνὰ τῆς Αἰγυπτίων μυθολογίας, τὸν προτεθέντα περιελήφε τρόπον, τὰ δὲ Ἑλληνικὰ, ὅτι τοῦτων αὐτῶν ἀποσπάσματα καὶ παρακούσματα τυγχάνει, προεῖρηται μὲν πόλλακις, καὶ διὰ τῆς τῶν προτεθέντων συγγραφέων διακρίσεως. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας γένοιτ' ἂν ἐκδηλον, ἐπαγομένων ἐν ταῖς οἰκειαῖς περὶ θεῶν ἀναγραφαῖς οἰκοθεν μὲν οὐδὲν, ταῖς δὲ τῶν ἐξωθεν περιπιπτόντων μυθολογίας. Ξόδοις τε γὰρ τοῖς παραπλησίοις, καὶ μυστηρίοις τοῖς αὐτοῖς ἀποδείκνυνται συγχρόμῳ, ὡς ἐνεσι μαθεῖν ἐκ τῆς περὶ τούτων ἱστορίας, ἣν ὁ τὰς βιβλιοθήκας ἐπὶ ταῦτόν ὁμοῦ συναγαγών, οὐ καὶ πρόσθεν ἐμνημόνευσα κατὰ τὸ τρίτον καὶ τέταρτον τῆς δηλωθείσης αὐτοῦ πραγματείας ἱστορεῖ, τὴν τῆς ἱστορίας ἀρχὴν ἀπὸ τῶν τοῦ Κάδμου χρόνων πεποιημένος. Τὸν δὲ Κάδμον, μετὰ Μωϋσέα γενέσθαι αἱ ἀκριβεῖς τῶν χρονογραφίων περιστώσι διαδοχαί, ὡς κατὰ καιρὸν ἐπιδείξομεν, ὥστε καὶ τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν ἀποδείκνυσθαι τὸν Μωϋσέα προτερεῖν· εἰ δὲ πρὸ Κάδμου μὲν οὐτάς, οἱ δὲ θεοὶ νεώτεροι τῆς Κάδμου γυγονότες ἠλικίας ἀναφαίνονται. Ἄκουε δ' οὖν τῶν τοῦ συγγραφέως φωνῶν.

consepulto, alterum ei persimilem quærunt; eoque

ur, ac tum quidem solis mulieribus eum videre licet, quæ coram sistentes sese reductis vestibus honestas ipsi partes ostendunt, ac deinceps ab omni prorsus ejusdem numinis aspectu excluduntur. Hæjus autem in corpus Osiridis vita functi animum transmigrasse aiunt. Hæc illa est Ægyptiorum divinitatis omnis ejectio potius, quam theologia, eo usque infamis certe quidem, ut vel eam argumentis oppugnare turpe videatur. Hanc nos jure sane ac merito respuendam nobis repudiandamque putavimus, qui tamen non alia tantorum malorum scelerumque tyrannidem, quam salutaris unius et evangelicæ doctrinæ vi excussimus, quæ mente animoque cæcis videndi facultatem feliciter annuntiat. Quod superest, illas quoque rerum naturalium rationes, quarum honestiorem paulo speciem infandis religionibus obtendunt, postmodum expendemus, si tamen prius de Græcorum etiam rituum superstitione disputaverimus. Enimvero, cum unum aliquod veluti corpus hunc in modum existisset, ex permista Phœniciarum Ægyptiarumque fabellarum varietate conflatum, mirum sane videri non debet, si erroris antiqui superstitione per diu fuerit apud gentes plerasque dominata. Sic igitur, quomodo ante narravi, egregia sese Ægyptiorum commenta fabulæque habuerunt. **52** Nunc ut de Græcis aliquid dicamus, ordo postulat. Et quanquam istas aliud esse nihil quam fragmenta quædam, invecillasque perperam et alieno sensu veterum illarum interpretationes, ipsamet jam sæpius hædatorum scriptorum auctoritate judicioque ostendimus; id ipsam tamen producta in lucem Græcorum hominum theologia clarius apparebit: quippe qui in suis illis de universo deorum genere commentariis, proprium domesticumque proferant nihil, sed in exterorum fragmenta populorum incidant partimque simulacris omnino similibus, partim iisdem quoque mysteriis uti convincantur; quemadmodum ex eorumdem historia quis auferre potest, quam ipsemet Diodorus cujus non semel ante memini tertio quartoque volumine citati operis, quo varias unum in corpus Bibliothecas collegit, hæc prosequitur, eam a Cadmi ætate auspicatus. Hunc vero Cadmum post Moysen natum esse, accurata temporum serie ac successione manifeste comprobatur, ut suo loco ostendemus. Ex quo proinde, Græcorum numinibus antiquiorem fuisse Moysen, certa ratione conficitur, cum is ætate Cadmum antecesserit, post quem Græcorum deos in lucem editos fuisse constat. Sed ipsissima ejusdem auctoris verba jam audi.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ἐπιτομή τῶν κατ' Ἑλληνίη περι τῆς θεῶν, καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς ἠρώων μυθευομένων.

(52) Κάδμων, τὸν Ἀγηνορος, φασὶν ἐκ Φοινίκης ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀποσταλῆναι πρὸς ἀναζήτησιν τῆς Εὐρώπης, ἣν ὑπὸ Διὸς ἀρπαγῆναι. Μὴ εὐρόντα δὲ, εἰς Βοιωτίαν ἐλθεῖν κτίσαι τε τὰς αὐτῆς Θήβας, γήματα δὲ Ἀρμονίαν τὴν Ἀφροδίτης, γεννησάσθαι ἐξ αὐτῆς Σεμέλην καὶ τὰς ταύτης ἀδελφάς. Τῇ δὲ Σεμέλει τὸν Δία μιγέντα παρακληθῆναι τὰς ἐπιπλοκάς ὁμοίας αὐτῇ ποιήσασθαι ταῖς πρὸς τὴν Ἥραν. Ἐπιθόντος δὲ αὐτοῦ θεοπροπιῶς μετὰ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν, οὐκ ἐνεγκεῖν τὴν Σεμέλην ἐγκύμονα (53) οὕσαν ἐκτρώσασθαι τὸ βρέφος, ὑπὸ δὲ τοῦ πυρὸς αὐτὴν τελευτήσασθαι. Τὸν δὲ Δία λαβόντα τὸ παιδίον, παραδοῦναι τῷ Ἐρμῇ ἐκπέμφθαι τε εἰς τὸ ἐν τῇ Νύσῃ ἄντρον, κείμενον μετὰ Φοινίκης τε καὶ Νεῖλου. Οὕτω δὲ τραφέντα τὸν Διόνυσον ὑπὸ τῶν Νυμφῶν, εὐρετὴν τοῦ οἴνου γενέσθαι, καὶ τὴν φυτείαν διδάξαι τῆς ἀμπέλου τοὺς ἀνθρώπους. Εὐρεῖν δὲ καὶ τὸ ἐκ τῆς κριθῆς κατασκευαζόμενον πόμα, τὸ καλούμενον ζύθον· περιφέρειν δὲ στρατόπεδον, οὐ μόνον ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν, καὶ τοὺς ἀδίκους καὶ ἀσεβεῖς τῶν ἀνθρώπων κολάζειν, στρατεῦσαι δὲ εἰς τὴν Ἰνδικὴν τριετηρῶν. Ἐντεῦθεν τοὺς Ἕλληνας καταδείξει τριετηρῶν θυσίας Διονύσῃ, καὶ τὸν θεὸν νομίζειν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ποιῆσαι τὰς παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐκπαρανεῖας· σέβειν τε αὐτὸν πάντας ἀνθρώπους, διὰ

CAPUT II.

Eorum epitoma, quæ de Græcorum diis et heroibus fabulose conficta sunt.

Cadmum Agenorise filium memorant, ex Phœnicia jussu regis. Europæ quam Jupiter rapuerat quærendæ gratia profectum esse: hanc vero quod reperire non potuisset, in Bœotiam venisse, quæque ibi sitæ sunt Thebas condidisse, ac Semelèn cum ejusdem sororibus ex Harmonia Veneris filia, quam uxorem duxerat, suscepisse. At cum a Jove, qui secum rem habuerat, vehementer Semele petiisset, uti ejus in posterum consuetudine, qua Junonem conveniebat, frui sibi liceret, eum majestate plane divina cum tonitru ac fulguribus accessisse, quorum illa vim cum sustinere non posset, quem utero fetum gestabat abortivum effudisse, flammaque cœlesti conflagrasse. **53** Jupiter autem, inquit, exceptum infantem Mercurio tradidit, a quo in quoddam Nysæ antrum Phœniciam inter Nilumque delatus est. Hic ergo Bacchus nympharum studio et opera educatus, vini usu reperto, vineæ simul plantandæ rationem homines docuit, potusque genus, quod ex hordeo conficitur, zythumque, hoc est cerevisia, nominatur, invenit. Idem exercitum ex viris mulieribusque conflatum circumducens, pœnas a facinorosis et impiis expetivit. Quod autem is triennium in Indica expeditione posuisset, Græci trieterica sacra ejus in honorem instituerunt,

(52) Locus aliunde est Diodori, ex lib. iv, p. 210 B, at subinde decurtatus.

(53) Σεμέλην ἐγκύμονα. Leg. videtur, Σεμέλην καὶ ἐγκύμονα. Apud Diodor., plenius, τὴν δὲ Σεμέλην ἐγκύμονα οὕσαν, καὶ τὸ μέγεθος τῆς περιστάσεως

οὐκ ἐνέγκασαν, τὸ μὲν βρέφος ἐκτρώσασθαι, ὑπὸ δὲ τοῦ πυρὸς αὐτὴν τελευτήσασθαι. Eadem, sed cum aliqua tamen varietate, lib. ii, p. 198 A, ubi Junonis fraude totum id factum esse scribit.

cum per illud tempus Bacchum sese hominibus spectandum præbere solitum putarent. Cæterum divinos honores propter vini munus, quemadmodum Ceres ob inventi frumenti beneficium, ab universo hominum genere impetravit. Jam alium præterea Bacchum fuisse tradunt, qui hunc longo ætatum intervallo præcesserit, quemque Sabazium nonnulli vocant, Jovis ex Proserpina filium. Hujus non ortus modo, sed etiam sacrificia, ritusque nocturni ac latentis, quod perpetuus veluti comes ad concubitus fœditatem pudor adhærescat, ab illis invehuntur. Eum quoque jugandorum boum rationem primum excogitasse aiunt, ideoque cornua ejusdem simulacris affigunt. At vero juniorem alterum ex Semele natum, corporis mollitie luxuque diffluentem, specie formaque præstitisse, atque in res venereas pronum admodum ac proclivem fuisse commemorant. In bellicis autem expeditionibus mulierum turbam circumducebat, a quibus hastæ frondibus tectæ ferebantur. Quinetiam addunt, Musas virgines, eximia rerum plurimarum scientia præditas, itinerum ejus comites fuisse, quæ Bacchi animum partim suavitate cantus, partim saltationis elegantia et concinnitate recrearent. Eidem Silenum prædagogum attribuunt, cujus ex præceptis maxima caperet ad virtutem adjuncta. Porro, mitra quidem revinctum illum caput habuisse ferunt, adversus acutos capitis dolores, quos ex immoderato vini haustu pateretur: Bimatrix vero cognomentum accepisse, quod ex uno quidem patre, sed ex matre gemina Bacchi duo nati essent. Ferulam quoque in manum ipsi dare solent, quod cum prisci homines assiduo meri usu in rabiem ac furorem acti, sese baculis ita mutuo cæderent, ut ex plagis interitus aliquando sequeretur, lignorum loco Bacchus eos ferulis uti docuerit. Eum præterea volunt Bacchum quidem a Bacchis mulieribus nominatum esse, Lenæum autem quasi torcularium, quod in torcularibus uvæ calcetur, 54 Bromium denique quasi sonorum ob ingentem illum fragorem, qui cœlitus in ipsius ortu contigerat. Ad extremum Satyros etiam passim ab illo circumductos, qui eum saltationum et tragœdiarum oblectatione ac voluptate mulcerent, adeoque theatrum ipsum, cum iis quæ ad plenam ac numerosam variorum concentuum integritatem pertinent, excogitatum fuisse. Atque hæc de Baccho Græci prodiderunt. Jam vero Priapum ejusdem Bacchi Venerisque filium esse tradunt, quod homines vino madidi naturali quodam in obscenam voluptatem impetu arrigere consueverint. Quanquam aliis placet, honestum corporis humani membrum a veteribus Priapum in fabulis appellatum esse; alii vero malunt, idem ipsum quod humanæ generationis causa sit, immortales honores ex omni sæculorum memoria consecutum fuisse: quemadmodum etiam Ægyptii ferunt Isidem cum investigandis Osiridis membris occupata, veretrum unum ex omnibus reperire non posset, divinum ei cultum instituisse, et arrectum ejus si-

A τὴν τοῦ οἴνου δόσιν· ὡσπερ καὶ τὴν Δήμητραν εἰς τὴν τῆς τοῦ σίτου τροφῆς εὕρεσιν. Εἶναι δὲ φασὶ καὶ ἄλλον Διόνυσον πολὺ τοῖς χρόνοις προτεροῦντα τοῦτου, τὸν ὑπὸ τῶν Σαβάξιον ὀνομαζόμενον, ἐκ Διὸς καὶ Περσεφόνης γενόμενον, οὗ τὴν γένεσιν, καὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰς τιμὰς νυκτερινὰς καὶ κρυφίους εἰσάγουσιν, διὰ τὴν αἰσχύνην τὴν ἐκ τῆς συνουσίας ἐπακολουθοῦσαν, ὅν καὶ πρῶτον βοῦς ἐπιχειρῆσαι ζευγνύειν· ἀρ' οὐ δῆτα καὶ κερατίαν αὐτὸν εἰσάγουσι. Τὸν δὲ ἐκ Σεμέλης νεώτερον, τρυφερὸν τῷ σώματι, καὶ εὐπρεπεῖα διενεγκεῖν, καὶ πρὸς τὰς ἀφροδισιακὰς ἡδονὰς εὐκατάφορον γενέσθαι φασί. Κατὰ δὲ τὰς στρατείας, γυναικῶν πλῆθος περιάγειν καθωπλισμένας λόγχαις τεθρυσωμέναις. Φασὶ δὲ καὶ τὰς Μούσας αὐτῷ συναποδημεῖν παρθένους οὐσας, καὶ παιδαγευμένας διαφερόντως, ἃς καὶ διὰ μελωδίας καὶ ὀρχήσεως ψυχαγωγεῖν τὸν θεόν· παιδαγωγὸν τε αὐτοῦ Σειλῆρον μεγάλην, συμβάλλεσθαι αὐτῷ πρὸς ἀρετήν. Πρὸς δὲ τὰς ἐκ τοῦ πλεονάζοντος οἴνου κεφαλαιγίας, ἀναδεέσθαι τὴν κεφαλὴν μίτρα. Διμήτορα δὲ αὐτὸν προσαγορεύουσι, διὰ τὸ πατρὸς ἐνὸς ὑπάρχει τὸς δύο Διόνυσους, μητέρων δὲ δυοῖν. Νάρθηκα δὲ προσάπτουσιν αὐτῷ, διὰ τὸ πίνοντας ἀκρατοὺς τοὺς παλαιοὺς τὸν οἶνον, μανιώδεις γίνεσθαι, καὶ ταῖς βακτηρίαις ἀλλήλους τύπτειν, ὡς καὶ ἀναρεῖσθαι τινάς. "Θεὸν καὶ ἀντὶ ζύλων, νάρθηκι χρῆσθαι κατέδειξε. Καλεῖσθαι δὲ αὐτὸν Βάκχον, ἀπὸ τῶν Βακχῶν, Ἀθηναίων δὲ, ἀπὸ τοῦ πατεῖσθαι τὰς σταφυλὰς ἐν ληναῖς· Βρόμιος δὲ, ἀπὸ τοῦ κατὰ τὴν γένεσιν αὐτοῦ βρόμου. Καὶ Σατύρους δὲ φασὶ αὐτὸν περιάγεσθαι ἐν ταῖς ὀρχήσεσι καὶ ταῖς τραγωδίαις, τέρψιν αὐτῷ καὶ ἡδονὴν παρέχοντας, καταδειξάμενοι δὲ θέατρον, καὶ μουσικῶν ἀκροαμάτων συστήματα. Τοιαῦτα μὲν τὰ περὶ Διόνυσου. Τὸν δὲ Πρίαπον, υἱὸν εἶναι φασὶ Διόνυσου καὶ Ἀφροδίτης, διὰ τὸ τοὺς οἰνωθέντας φυσικῶς ἐντετάσθαι πρὸς τὰς ἀφροδισιακὰς ἡδονὰς. Τινὲς δὲ φασὶ τὸ αἰδοῖον τῶν ἀνθρώπων τοὺς παλαιοὺς μυθικῶς Πρίαπον ὀνομάζειν. "Ἐνιοὶ δὲ λέγουσι, τὸ γεννητικὸν μόριον αἴτιον ὑπάρχειν τῆς γενέσεως τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα τυχεῖν τῆς ἀθανάτου τιμῆς. "Ὅσπερ οὖν καὶ οἱ Αἰγύπτιοι τὴν Ἴσιν ἐφησαν τὰ μέλη τοῦ Ὀσίριδος ἀναζητοῦσαν, τὸ αἰδοῖον αὐτοῦ μὴ δυναμένην εὑρεῖν, καταδειξάμενοι τὸν θεόν, καὶ ἀναθεῖναι κατὰ τὸ ἱερὸν ἐντεταμένον. Ἀλλὰ καὶ παρ' Ἑλλήσιν οὐ μόνον ἐν ταῖς Διονυσιακαῖς τελεταῖς, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀπέσταις οὗτος ὁ θεὸς τυγχάνει τιμῆς, μετὰ γέλωτος καὶ παιδιᾶς παρεισαγόμενος ἐν ταῖς θυσίαις· ὡς καὶ τὸν Ἑρμαφρόδιτον, ὃν ἐξ Ἑρμοῦ καὶ Ἀφροδίτης γεννηθέντα, τυχεῖν τῆς προσηγορίας. Τοῦτον δὲ φασὶ τὸν θεὸν κατὰ τινὰς χρόνους φαίνεσθαι παρ' ἀνθρώπων, καὶ γεννᾶσθαι τὴν τοῦ σώματος φύσιν ἔχοντα ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικός. "Ἐνιοὶ δὲ τὰ τοιαῦτα τέρατα ὑπάρχειν φασί, σπανίως τε γινόμενα, σημαντικὰ ποτὲ μὲν κακῶν, ποτὲ δ' ἀγαθῶν γίνεσθαι. Τὰς δὲ Μούσας, θυγατέρας εἶναι Διὸς καὶ Μνημοσύνης· τινὲς δὲ, Οὐρανοῦ καὶ Γῆς. Παρθένους τε αὐτὰς οἱ πλείστοι μυθολογοῦσι, τυχεῖν τε τῆς προσηγορίας ἀπὸ τοῦ ἀνεῖν τοὺς ἀνθρώπους, τοῦτο δὲ ἔστι διδά-

πειν τὰ καλὰ. Περὶ δὲ τοῦ Ἡρακλέους Ἕλληνας ἄ
 τὰ ἐφασί. Δανάης τῆς Ἀκριοῦ καὶ Διδος, γενέσθαι
 Περσέα. Περσεύς δὲ καὶ Ἀνδρομέδας, Ἡλεκτρύωνα·
 ἐκ τούτου γενέσθαι τὴν Ἀλκμήνην, ἣ μὲν γὰρ τὸν
 Δία γενῆσαι τὸν Ἡρακλέα. Μισγόμενον δὲ αὐτῇ, τρι-
 κλισίονα τὴν νύκτα ποιῆσαι· μόνην τε ταύτην τοῦ Διδος
 τὴν ὀμίλιαν, οὐκ ἐρωτικῆς ἐπιθυμίας ἕνεκα γενέσθαι,
 καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων γυναικῶν, ἀλλὰ τὸ πλείστον
 τῆς παιδοποιίας χάριν. Τὴν δὲ Ἡραν ζήλοστυπύσαν
 παρακατασχέειν μὲν Ἀλκμήνης τὰς ὠδύνας, τὸν δὲ
 Εὐρυσθέα πρὸς τὸ καθήκοντος χρόνου πρὸς τὸ φῶς
 ἀγαγεῖν, τοῦ Διδος προαγορεύοντος τὸν τεθησόμενον
 πατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν βασιλεύσαι τοῦ Περσιδῶν
 γένους. Τεκοῦσα δὲ Ἀλκμήνη, ἐξέθηκεν, ὡς φασί,
 τὸ βρέφος, φόβῳ τῆς Ἡρας. Τὴν δὲ Ἀθηναῖαν ἀγα-
 εῖεσαν τὸ βρέφος, πείσαι τὴν Ἡραν ὑποσχέειν αὐτῷ
 τὴν θηλήν. Τοῦ δὲ παιδὸς ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν βιαιότε-
 ρον ἐπισπασαμένου τὴν θηλήν, ἣ μὲν Ἡρα διαλγῆ-
 σασα τὸ βρέφος ἐβρίψεν· Ἀθηναῖα δὲ κομιταμένη αὐτὸ,
 τὴν μητέρα τρέψειν παρεκλεύσατο. Μετὰ δὲ ταῦτα
 ἡ μὲν Ἡρα δύο δράκοντας ἀπέστειλε, τοὺς ἀναλώ-
 σοντας τὸ βρέφος, ὁ δὲ παῖς οὐ καταπλαγείς, ἐκα-
 τέρα τῶν χειρῶν τὸν αὐχένα θλίψας ἀπέπνιξε τοὺς
 δράκοντας. Ἄνδρ' δὲ γενομένην τῷ Ἡρακλεῖ, Εὐρυ-
 σθεὺς ὁ τὴν βασιλείαν ἔχων τῆς Ἀργείας, προστά-
 ται ἀθλοῦς τελέσαι δώδεκα. Εἰς πολλὴν δὲ ἀμηχανίαν
 ἐμπεσόντος αὐτοῦ, Ἡρα μὲν ἐπεμφεν αὐτῷ λύσσαν·
 ὁ δὲ τῇ ψυχῇ δυσφορῶν, εἰς μανίαν ἐνέπεσε· τοῦ πά-
 θους δὲ αὐξανομένου, τῶν φρενῶν ἐκτὸς γενόμενος,
 τὸν ἑταῖρον καὶ ἀδελφιδοῦν Ἰόλαον ἐπεβάλλετο κτεί-
 νειν, τοῦ δὲ φεύγοντος, τοὺς ἰδίους παῖδας ἐκ Μεγά-
 ρας, τῆς Κρέοντος τοῦ βασιλέως θυγατρὸς, γενομένου-
 σὲν κατετόξευσεν ὡς πολέμιους. Καὶ μετὰ ταῦτα
 ἡρέμα καταστὰς ὑπουργεῖ τῷ Εὐρυσθεῖ τοὺς δώδεκα
 ἄθλους. Ἄναιρει δὲ καὶ τοὺς Κενταύρους, μεθ' ὧν
 Λεῖωνα τὸν ἐπὶ τῇ Ιατρικῇ βοῶμενον. Φασὶ δὲ ἰδιό-
 τι συμβῆναι κατὰ τὴν γένεσιν τοῦδε τοῦ θεοῦ. Ζεὺς
 γὰρ πρώτη μὲν ἐμίγη γυναικὶ θνητῇ Νιδῆ τῇ Φορω-
 νέως, ἐσχάτῃ δὲ, Ἀλκμήνῃ τῇ τοῦ Ἡρακλέους μητρὶ.
 Ταύτην δὲ ἀπὸ Νιδῆς ἐκκαίδεκάτην γενεαλογοῦσιν.
 Ἐν ταύτῃ δὲ τὴν πρὸς τὰς θνητὰς ὀμίλιαν κατέλυ-
 σεν. Ἀλλὰ γὰρ τελέσας τοὺς ἄθλους ὁ Ἡρακλῆς, τὴν
 μὲν ἑαυτοῦ γυναῖκα Μεγάραν συνώκησεν Ἰόλαφ τῷ
 ἀδελφιδῷ, διὰ τὴν περὶ τὰ τέκνα συμφορὰν. Αὐτὸς δὲ
 Ἰόλην τὴν Εὐρύτου πρὸς γάμον αἰτήσας, μὴ δόντος
 δὲ τοῦ πατρὸς νοστήσας, χρησμὸν λαμβάνει ἀπολυθῆ-
 σαι τῆς νόσου, εἰ πρότερον παθεῖς δουλεύσειεν.
 Πεύσας οὖν εἰς τὴν Φρυγίαν ὑπὸ τινος τῶν φίλων
 ἐπράσκειται, καὶ δούλος γίνεται Ὀμφάλῃ βασιλευού-
 σης τῶν τότε Μαιόνων, νυνὶ δὲ Λυδῶν ὀνομαζομέ-
 νων. Γίνεται δὲ αὐτῷ κατὰ τὸν τῆς δουλείας καιρὸν ἐκ
 δούλης υἱὸς Κλεόλαος. Γήμας δὲ τὴν Ὀμφάλην,
 ποιεῖται καὶ ἐξ αὐτῆς παῖδας. Ἐπανῶν δὲ εἰς τὴν
 Ἀρχαδίαν, καὶ καταλύσας παρὰ Λεῶν (54) τῷ βασι-
 λεῖ, τῇ θυγατρὶ τούτου λάθρα μιγείς, καὶ ποιήσας
 αὐτὴν ἔγκυον, ἐπανῆλθε. Καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν
 ἐγχευε Δηλιάνειραν τὴν Οἰνέως, τετελευτηκότος ἤδη

mulacrum in templo consecrasset. At enim apud
 Græcos non tantum in Bacchi sacris et initiis, ve-
 rum et in cæteris quoque omnibus hoc numinis
 genus, in sacrificia cum risu ac jocis inductum,
 certo quodam honore prosequuntur. Persimilis
 huic Hermaphroditus, cui quod Herme et Aphro-
 dite, hoc est Mercurio ac Venere satus esset, hoc
 nominis tribuere. Ac nonnulli quidem statis qui-
 busdam temporibus deum istum inter homines ap-
 parere, virilique simul ac muliebri sexu procreari
 scribunt: alii contra, quod ejusmodi hominum
 ortus perraro contingant, eos in prodigiorum loco
 habitos, res nonnunquam adversas, aliquando se-
 cundas prænuntiare defendunt. Præterea Musas alii
 Jovis ac Mnemosynes, alii Cœli Terræque filias esse
 volunt: easdem virgines fuisse plerique fabulantur,
 Musarumque nomine appellatas, quod homines
 ipsos musæ, id est honesta docere putarentur. De
 Hercule autem in hunc fere modum Græci loquun-
 tur. Perseum quidem ex Jove et Danae Acrisii filia
 procreatum, Electryonem ex Andromeda suscep-
 sisse, qui Alcmenam postea genuerit: Alcmenam
 vero Jovi, qui noctem in suo complexu cum tribus
 noctibus æquaverat, Herculem peperisse. Et quidem
 solum hunc ex omnibus Jovis congressum, non ex
 amatoria cupidine ut cæteros, quibus rem cum aliis
 mulieribus habuerat, sed ex singulari quadam ac
 præcipua suscipiendæ sobolis cupiditate profectum
 esse. At Juno zelotypia flagrans, cum Jovem diser-
 te 55 prædicantem audiisset, futurum ut qui eo
 die nasceretur, is Persidarum generi imperaret,
 Alcmenæ partu qui maturus jam erat inhibito, Eu-
 rystheum in lucem ante legitimum nascendi tempus
 eduxit. Quin etiam Alcmena Junonis metu subla-
 tum infantem exposuit; Pallas autem ejusdem ad-
 miratione capta, Junonem ipsam ut mammam illi
 præberet, adduxit, quam ubi vehementius quam
 ætas ferre videbatur infans attraxisset, Juno do-
 loris impatiens eum projecit, Pallas vero susceptum
 ut mater aleret sua adhortatione perfecit. Nec multo
 post geminos dracones qui puerulum deglutirent
 Juno summittit: at ille nihil territus alterum dex-
 tera, sinistra alterum eliso gutture suffocavit. Cum
 autem virilem Hercules ætatem attigisset, Eu-
 rystheus qui tum Argis imperabat, certamina duo-
 decim ei conficienda præscribit, eumque, dum in-
 genti rerum difficultate anxius ac perturbatus hæ-
 ret, immisso furore Juno de mentis potestate de-
 jicit. Ergo vi morbi animum in dies altius perva-
 dente, cum jam nullum amplius rationis sensum
 haberet, socium ac nepotem Jolaum interficere
 conatus, cumque is sese fuga subduxisset, liberos
 ipse suos ex Megara Creontis regis filia susceptos
 sic tanquam hostes sagittis conferit. Postea sibi
 paulatim mentique redditus suæ, ex imperiis ab
 Eurystheo certaminibus duodecim victor evasit, ac
 centauros ipsumque adeo Chironem medicinæ arte

(54) Δεῶ. Diodor., pag. 239 D, Ἄλεφ, recte. Vide Pausaniam in *Arcadicis*, p. 239, ubi de hoc Herculis
 heriis pluribus. Alei filix nomen, Ἀδύγη.

florentem occidit. Cæterum, peculiare ac singulare quidpiam hujus in numinis procreatione contigisse narrat: quippe, Jovem enim, ut cum Niobe Phoroëi filia mortalium omnium mulierum principem, ita cum Alcmena Herculis parente omnium postrema rem habuisse, et in ea, quam post Nioben decimam sextam generationis ordine numerant, finem cum mortalibus congregandi fecisse. Porro, cum o suis illis expeditionibus victor Hercules rediisset, Megaram uxorem, ob acerham liberorum, quos illa sibi pepererat calamitatem, matrimonio cum Iolao nepote conjunxit: ipse vero cum expetitam ad nuptias lolen ab Euryto patre non impetraret, in morbum incidit, quo ita demum se liberatum iri ex oraculo intelligit, si prius sese venundatum voluntariæ servituti manciparet. Igitur in Phrygiam navigatione suscepta, ab uno quodam ex amicis venditus, Omphalen eorum, qui tum quidem Mæones vocabantur, nunc vero Lydorum nomen habent, reginam dominam sortitus est: ac primum servitutis suæ tempore filium ex ancilla quadam genuit, nomine Cleolaum; mox ubi Omphalen ipsam in 56 conjugem duxisset, liberos ex ea quoque suscepit. Inde repetita Arcadia, posteaquam Lei regis filiam, a quo exceptus hospitio fuerat, clandestino concubitu gravidam effecisset, continuo rediit. Tum extincto jam Meleagro Dejaniram Æneï filiam uxorem ducit, idemque postmodum cum Phylei cuiusdam filia, quam bello ceperat, congregitur, ex eaque Tlepolemum generat. Cum autem apud Æneum aliquando cœnaret, eum, qui mensæ ministrabat, quod nescio quid ministerio obeundo peccasset, pugno percussum interemit. Præterea, cum itinere suscepto ad Evenum fluvium accessisset, Nessum ibi centaurum offendit, qui viatores mercede trajiceret. Hic transvecta primum Dejanira, mulieris amore captus ob elegantiam formæ singularem, ipsam vi opprimere conabatur; sed cum illa virum magna voce appellasset, Hercules centaurum quidem sagitta confixit; Nessus autem in flagranti concubitu ob vulneris acerbiteriam morti jam proximus, philtum Dejaniræ sese daturum pollicetur, quo si uti velit, omnino perficiat ut ne alterius unquam Hercules mulieris amoribus capiatur. Jubet itaque, seminis sui defluentis aliquid colligere, quod cum oleo et sanguine, qui ex teli cuspidis distillabat, commisceret, eoque tunicam Herculis ungeret. Paruit Dejanira, atque apud se pharmacum servavit. At Hercules rursus cum aliis duabus, quas bello ceperat, consuevit, quarum altera Phylantis cuiusdam filia Antiochum, altera vero Astyanira nomine, rege Armenio parente sata, Ctesippum ei peperit. Deinde Thespis Atheniensis Erecthei filius, qui ex diversis mulieribus filias quinquaginta genuerat, cum eas omnes ex Herculis complexu prolem suscipere vehementer optaret, eum ad

τοῦ Μελεάγρου. Λαβὼν δὲ αἰχμάλωτον τὴν Φυλέως θυγατέρα, ἐπεμίγη αὐτῆ, καὶ ἐτέκνωσε Τληπόλεμον. Δειπνῶν δὲ παροινεῖ (55), τὸν διακονοῦντα περὶ τι διαμαρτήσαντα κοινῶς πατάξας ἀπέκτεινεν. Ἐπεὶ δὲ πορευόμενος ἦλθε πρὸς τὸν Εὐήνον ποταμὸν, καταλαμβάνει Νέσσον τὸν Κένταυρον, μισθοῦ διαδιδάσκοντα τὸν ποταμὸν. Οὗτος δὲ πρότερον διαδιδάσας τὴν Δηϊάνειραν, καὶ διὰ τὸ κάλλος ἐρασθεὶς αὐτῆς, ἐπεχειρήσεν αὐτὴν βιάσασθαι. Ἐπιδοωμένης δὲ αὐτῆς τὸν ἄνδρα, ὁ μὲν Ἡρακλῆς ἐτόξευσε τὸν Κένταυρον· ὁ δὲ Νέσσος μεταξὺ μισγόμενος, καὶ διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς πληγῆς εὐθὺς ἀποθνήσκων, ἔφησε τῇ Δηϊάνειρᾳ δώσειν φίλτρον, ὅπως μηδεμίᾳ τῶν ἄλλων γυναικῶν Ἡρακλῆς θελήσῃ πλησιάζειν. Παρεκελεύσατο οὖν, λαβοῦσα (55*) τὸν ἐξ αὐτοῦ πεσόντα γόνον, καὶ τούτῳ προσμίξασαν ἔλαιον καὶ τὸ ἀπὸ τῆς ἀκίδος ἀποσταζόμενον αἷμα, χρίσαι τὸν χιτῶνα τοῦ Ἡρακλέους. Τοῦτο δὲ ποιήσασα Δηϊάνειρα, κατεῖχε παρ' ἑαυτῆ τὸ φάρμακον. Πάλιν δὲ ὁ Ἡρακλῆς τὴν Φύλλαντος θυγατέρα λαβὼν αἰχμάλωτον, καὶ μιγείας αὐτῆ, υἱὸν Ἀντιόχον ἐγέννησε. Καὶ πάλιν Ἀστυάνειραν τὴν Ἀρμενίου τοῦ βασιλέως θυγατέρα λαβὼν αἰχμάλωτον, καὶ μιγείας αὐτῆ, Κτησιππον υἱὸν ἐγέννησε. Θεσπὶς δὲ ὁ Ἀθηναῖος παῖς Ἐρεχθέως, ἐκ διαφόρων γυναικῶν θυγατέρων ἀριθμῶ πενήτηκοντα πεποικῶς, φιλοτιμησάμενός τε αὐτὰς ἐξ Ἡρακλέους παίδας κτήσασθαι, καλῶς αἰετὶν θυσίαν τὸν Ἡρακλῆα, καὶ λαμπρῶς αὐτὸν ἐστιάσας, κατὰ μίαν αὐτῶ τῶν θυγατέρων ἀπέστειλεν. Ὁ δὲ ἐν μιᾷ νυκτὶ διέφθειρε τὰς πάσας, καὶ γίνεται πατὴρ τῶν καλουμένων Θεσπιδῶν. Λαβὼν δὲ καὶ τὴν Ἰόλην αἰχμάλωτον, καὶ θυσίαν ἐπιτελῶν, ἀποστείλας ἐπὶ τὴν γυναῖκα Δηϊάνειραν, ἤτει χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, οἷς εἰώθει χρῆσθαι πρὸς τὰς θυσίας. Ἡ δὲ τὸν χιτῶνα χρίσασα τῷ πατρὶ τοῦ Κενταύρου διδομένην (56) φίλτρῳ ἀποστέλλει. Ὁ δὲ Ἡρακλῆς τὸν χιτῶνα περιθέμενος, περιέπεσε τῇ μεγίστῃ συμφορᾷ. Τῆς γὰρ ἀκίδος τὸν ἐκ τῆς Ἐχίδνης ἰὸν ἀπειλησίαν, καὶ διὰ τοῦτο τοῦ χιτῶνος διὰ τὴν θερμασίαν τὴν σάρκα τοῦ σώματος λυμαινομένου, περιαλγῆς γνόμενος τὸν διακονήσαντα ἀπέκτεινεν, αὐτὸς τε κατὰ χρησμὸν πυρὶ ἑαυτὸν παραδούς. οὕτως κατέλυσε τὸν βίον. Ἔ Καὶ τὰ μὲν καθ' Ἡρακλῆα τοιαῦτα. Περὶ δὲ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, φασὶν εἶναι υἱὸν Ἀπόλλωνος καὶ Φορωνίδος. ζηλώσαι δὲ τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ προθῆναι τῇ δόξῃ, ὡς πολλοὺς τῶν ἀπεγνωσμένων ἀρρώστων παραδόξως θεραπεύειν. Ὡστε τὸν Δία παροξυνθέντα, κεραυνῶ βαλόντα αὐτὸν διαφθεῖραι· τὸν δὲ Ἀπόλλωνα διὰ τὴν ἀνάρεσιν τοῦ παιδὸς παροξυνθέντα, φονεῦσαι τοὺς τὸν κεραυνὸν τῷ Διὶ κατασκευάσαντας Κύκλωπας. Ἐπὶ δὲ τῆ τοῦτων τελευτῇ παροξυνθέντα τὸν Δία, προστάζει τῷ Ἀπόλλωνι θητεῦσαι παρ' Ἀδμήτῳ, καὶ ταῦτα τὴν τιμωρίαν λαβεῖν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐγκλήματος. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ τετάρτῳ τῶν Βιβλιοθηκῶν ὁ Διόδωρος παραθέτειται.

(55) Παροινεῖ. Verti apud Æneum, Diodor. enim leg παρ' Οἰνεῖ, quem tribus ante lineis nominavit.

(55*) Λαβοῦσα. Forte λαβοῦσαν. Edit.

(56) Διδομένην. Leg. δεδομένην. Edit.

eademque nocte congressus, eorum, qui Thespiadae A nominantur, pater effectus est. Postremo cum Iolen quoque captivam abduxisset, sacris operam daturus, misit qui a Dejanira conjuge tunicam et vestem acciperet, quibus in sacrificiis uti solitus erat. Dejanira tunicam Centauri philtro perunctam nuntio ferendam tradit, quam simul atque Hercules induisset, in pestem longe teterrimam incidit; cum enim sagitta ferrum, quo Nessum vulneraverat, Lernæ veneno tinctum esset, tunica corpus ejus vehementi ardore populabatur. Ille ergo vi doloris adactus, eum, qui funestam ad se vestem attulerat, 57 interfecit, idemque postmodum oraculi jussu vitam incendio terminavit. » Ac de Hercule modo

Και τὴν λοιπὴν δὲ θεολογίαν πάλιν ὁ αὐτὸς ἐκ τῶν ἄλλων ἔθνῶν μετεπιληφέναι φησὶ τοὺς Ἕλληνας, γράφων ἐν τῷ τρίτῳ τῆς αὐτῆς Ἱστορίας τάδε· « Φασὶ τοῖνων (56*) Ἀτλάντιοι πρῶτον παρ' αὐτοῖς βασιλεύσαι Οὐρανὸν, τούτου δὲ γενέσθαι παῖδας ἐκ πλειόνων γυναικῶν πέντε πρὸς τοὺς τεσσαράκοντα, ὧν ὀκτωκαίεκα λέγουσιν ὑπάρχειν ἐκ Τεταίας (57) γυναικός, ἣν ἀφῆρα γενομένην καὶ πολλῶν ἀγαθῶν αἰτίαν, ἀπελευθῆναι μετὰ τὴν τελευταίαν, Γῆν μετονομασθεῖσαν. Γενέσθαι δὲ Οὐρανῶ θυγατέρας Βασίλειαν καὶ Ῥίαν, τὴν καὶ Πανδώραν. Τὴν δὲ Βασίλειαν ἐκθρέψαν τοὺς ἀδελφοὺς, μητρὸς εὐνοίαν παρεχομένην, μητέρα (58) προσαγορευθεῖναι. Ὑστερον δὲ μετὰ τὴν τοῦ Οὐρανοῦ τελευταίαν συνοικήσασαν Ὑπερίονι τῷ ἀδελφῷ, γεννησάσαι δύο παῖδας, οὓς καὶ ὠνόμασεν Ἥλιον καὶ Σελήνην. Τοὺς δὲ ἀδελφοὺς τῆς Ῥέας φοβηθέντας, τὸν μὲν Ὑπερίονα κατασφάζει, τὸν δὲ Ἥλιον εἰς τὸν Ἥριδανὸν ποταμὸν ἀποπνίξει· τὴν δὲ Σελήνην ταῦτα μαθοῦσαν, ἀπὸ στέγους ἐαυτὴν ρίψει. Τὴν δὲ μητέρα ἐμμανῆ γενομένην πλανᾶσθαι κατὰ τὴν χώραν, λελυμέντην μὲν τὰς τρίχας, διὰ τυμπάνων δὲ καὶ κυμβάλων ἐνοθέζουσαν, καὶ ὄλους ἀφανῆ καὶ αἰὲν γενέσθαι. Τοὺς δὲ ὄλους θαυμάσαντας τὴν περιπέτειαν, τὸν μὲν Ἥλιον καὶ τὴν Σελήνην μεταγαγεῖν ἐπὶ τὰ κατ' Οὐρανὸν ἄστρα· τὴν τε μητέρα τούτων, θεὸν τε νομίσαι, καὶ βωμοὺς ἰδρύσασθαι, καὶ ταῖς διὰ τυμπάνων καὶ κυμβάλων ἐνεργείαις τιμῆσαι.

« Φρύγες δὲ φασὶ Μήνοια βασιλεύσαντα τῆς Φρυγίας, παῖδα Κυβέλην κτήσασθαι, ἣν καὶ σύρυγα πρῶτην εὐρεῖν, κληθῆναι δὲ Ὀρείαν μητέρα Μαρσύαν δὲ τὸν Φρύγα πρὸς ταύτην φίλιαν ἔχοντα, πρῶτον αὐλῶς συστήσασθαι· διατελέται δὲ μέχρι τελευταῖας ἀπειράτον ἀφροδισίων. Τὴν δὲ Κυβέλην συνελθοῦσαν εἰς ὄμιλιν Ἀττιδι, γενέσθαι ἐγκύμονα. Οὗ γνωσθέντος, ὁ ταύτης πατήρ τὸν Ἀττιν ἀναιρεῖ, καὶ τὰς τροφούς· τὴν δὲ Κυβέλην ἐμμανῆ γενομένην, ἐπὶ τὴν χώραν ἐκπηδῆσαι, ἐκεῖσέ τε ὀλοῦζουσαν καὶ τυμπανίζουσαν διατελεῖν. Συνεῖναι δὲ αὐτῇ Μαρσύαν, ὃν εἰς

(56*) Φασὶ τοῖνων. Diodor. lib. III, p. 189 D, ex quo nonnulla strictim Eusebius.

(57) Τεταίας. Lege Τεταίας enim Diodoro, p. 190 B, ubi etiam ait, octodecim illos Τεταίας liberos ἀπὸ

satis. Jam vero quod Æsculapium attinet, hunc Apollinis ex Phoronide filium esse tradunt, qui cum medicinæ artem præcipuo quodam studio coleret, tantum est in ea laudis et gloriæ consecutus, ut plurimos etiam, quorum deplorata jam salus erat, præter omnium expectationem incolumitati redderet: quod Jupiter cum moleste ferret, eum fulmine ictum vita spoliavit. Apollo vero interitu filii graviter commotus, Cyclopos fulminis illius artifices interemit: quorum cæde Jupiter vehementius exasperatus Apollinem jussit humilem ac sordidam Admeto regi operam navare, hancque ab eo commissi facinoris poeniam expetivit. Atque hæc Diodorus libro *Bibliothecæ* quarto commemorat.

B Idem autem, Græcos reliquam pariter suæ theologiæ silvam ab exteris nationibus mutuatos esse docens, operis sui tertio ita fere scribit: « Cælum Atlantii primum apud se regnasse dictitant, qui liberos quinque supra quadraginta ex pluribus mulieribus procreavit, quorum octodecim Titæa matre natos esse volunt. Hanc vero, quod singulari temperantiæ laude florisset, ac de suis optime merita esset, divinitatem post obitum consecutam, novoque nomine Terram appellatam fuisse. Præterea Cæli filias Basileam, Rheamque laudant, quæ Pandora quoque nominatur. Ac Basileam quidem aiunt, quod materna plane benevolentia fratres educasset, matrem esse nuncupatam: cumque Cælo jam vita functo cum Hyperione fratre matrimonium iniisset, C liberis genuisse duos, quorum alterum Solem, alteram Lunam vocarit: Rheæ vero fratres, quod ab iis sibi metuerent, Hyperionem primum jugulasse, deinde Solem Eridani fluminis aquis præfocasse; Lunam autem, accepto diræ calamitatis nuntio, sese de summo tecto præcipitem dedidisse: matrem denique furore actam, sparsis crinibus, tympanisque ac cymbalis afflatum numinis et impetum ostendentem, totam passim regionem oberrasse, donec ipsa quoque omnium ex oculis evanisset. Itaque multitudinem hujus novitate casus attonitam, Solem atque Lunam in gemina cæli sidera transtulisse, utriusque vero matrem deæ loco habitam erectis altaribus, et usurpato simili tympanorum cymbalorumque crepitu coluisse.

D 58 « At vero Phryges Meonem quemdam aiunt Phrygiæ regem filiam habuisse nomine Cybelem, quæ prima listulam invenerit, et Montania Mater appellata fuerit: Marsyam autem patria Phrygem, cum ipsi familiaris esset, tibias conflavisse; et corporis integritatem a rebus venereis immunem ac liberam ad obitum usque servasse. Addunt præterea Cybeles Patrem, cum eam ex Attidis consuetudine uterum gestare comperisset, de medio non Attin modo, sed ipsas quoque nutrices sustulisse: qui adolescentis interitus eo Cybeles animum furore

τῆς μητρὸς ὀνομάζεσθαι Τεταίας. Quæ notatio quam recta sit, mythologi viderint. Vide p. 192 A, pen.

(58) Μητέρα. Diodor., μεγάλην μητέρα.

concitavit, ut per universam regionem cum ulul-
 tibus, ac tympanorum sonitu perpetuo discursaret.
 Porro Marsyam tum quidem ut plurimum cum ea
 versatum esse, postea vero ab Apolline, qui victo-
 riam ex musico certamine cum eodem commisso
 retulerat, cutem ipsi vivo ac spiranti detractam
 fuisse. Deinde Apollinem Cybeles amore flagrantem,
 errorum ei sese ad Hyperboreos usque comitem ac
 socium præbuisse, Attidisque cadaver sepeliri, Cy-
 belemque ipsam pro dea coli jussisse: quæ causa
 sit, quamobrem Phryges etiamnum hunc morem ita
 retineant, ut adolescentis interitum lacrymis luctu-
 que prosequantur, eumque cum Cybele tum ex-
 structis aris, tum solemnibus sacrificiis venerentur.
 Quin etiam ab iisdem postmodum in Pessinunte
 Phrygiæ oppido superbum ac magnificum illi tem-
 plum excitatum, in eoque sacrificia honoresque
 divinos maximo splendidissimoque apparatu insti-
 tutos fuisse. Jam vero Cæli filios Hyperione sublato
 regnum inter sese divisisse, quorum longe clarissi-
 mi Atlas et Saturnus evaserint. Atque Atlantem
 quidem vicina Oceano loca tenuisse, rara quadam
 astrologiæ cognitione præstantem. Hunc septem fil-
 lias habuisse nomine Atlantidas, quæ ex primario-
 rum eximiarque indolis deorum concubitu amplissi-
 mi generis capita ducesque fuerint, susceptis ejus-
 modi liberis, quos propter virtutem in deorum
 heroumque numero postea censuerunt. Earum vero
 natu maximam, quæ Maia vocabatur, Mercurium
 Jovi peperisse. At Saturnum non minus avaritia
 quam libidine intemperantiaque famosum, Rheam
 sororem secum matrimonio conjunxisse, ex eaque
 Jovem suscepisse. Et alium quidem jam ante Jovem
 exatitisse, qui Cæli frater cum esset in Creta regna-
 verat, quem tamen posterior hic longo dignitatis
 et gloriæ superavit intervallo. Quippe hunc enim
 orbi terrarum universo imperasse, cum prior ille
 soli Cretæ dominatus esset, ubi decem filios Cure-
 tas nomine procreavit; cujus etiam adhuc sepul-
 chrum in Creta ostendi fama est. 59 Porro Satur-
 num Siciliam, Libyam et Italiam imperio tenuisse,
 cujus filius Jupiter vitæ rationem inierit paternæ
 omnino contrariam. Hunc alii regnum cedente
 ultro patre capessisse volunt, alii consensu popu-
 lorum, qui patrem odio prosequerentur, electum
 fuisse: cumque Saturnus, Titanum auxilio fretus,
 in filium movisset, commisso prælio Jovi cessisse
 victoriam, qui universum postea mundum peragra-
 rit. Eundem non robore modo corporis, sed alia-
 rum quoque virtutum laude præstitisse, in eoque
 curam omnem ac studium posuisse, uti sceleratos
 quidem meritis pœnis afficeret, bonos autem bene-
 ficis cumularet: id quod in causa fuerit, cur eum
 rebus humanis subductum Zηνα, hoc est vitæ pa-
 rentem, nominarint, quod hominibus ipse bene
 vivendi auctor fuisse videretur. Atque hæc sunt

Ἀμιλλαν περὶ μουσικῆς ἐλθόντα τῷ Ἀπόλλωνι. καὶ
 ἤττηθέντα, ζῶντα ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκδαρῆναι.
 Τὸν δὲ Ἀπόλλωνα, ἐρασθέντα τῆς Κυβέλης, συμπλα-
 νηθῆναι (59) αὐτῇ μέχρι τῶν Ἰπερβορέων, κελεῦσαι
 τε θάψαι τὸ Ἀττιδὸς σῶμα, καὶ τιμᾶν ὡς θεὸν τὴν
 Κυβέλην. Διόπερ εἰσέτι καὶ σήμερον τοὺς Φρύγας
 τοῦτο ποιεῖν, θρηνοῦντας τοῦ μειρακίου τὸν θάνατον,
 βωμούς τε ἰδρυσάμενους, θυσίας Ἄττιν τε καὶ τὴν
 Κυβέλην τιμᾶν. Ὑστερον δὲ ἐν Πεσινούντι τῆς Φρυ-
 γίας κατασκευάσαι ναὸν πολυτελῆ, καὶ τιμᾶς καὶ
 θυσίας καταδείξαι μεγαλοπρεπεστάτας. Μετὰ δὲ τὴν
 Ὑπερίωνος τελευτὴν τοὺς Οὐρανοῦ παῖδας διελέσθαι
 τὴν βασιλείαν, ὧν ὑπάρχειν ἐπιφανεστάτους Ἀτλαντα
 καὶ Κρόνον. Τοῦτον δὲ τὸν Ἀτλαντα λαβεῖν τοὺς παρὰ
 τὸν Ὀκεανὸν τόπους, γενόμενον ἀστρολόγον ἀριστον·
 ὕπάρχει δὲ αὐτοῦ καὶ θυγατέρας ἑπτὰ, τὰς καλουμέ-
 νους Ἀτλαντίδας. Ταύτας δὲ μιγείσας τοῖς εὐφροεστά-
 τοις θεοῖς, ἀρχηγούς καταστήναι τοῦ πλείστου γένους,
 τεκούσας δι' ἀρετὴν θεοὺς καὶ ἥρωας. Ὡν τὴν προ-
 σβυτάτην Μαίαν Διὶ μιγείσαν, τεκνοποιῆσαι τὸν Ἑρ-
 μῆν. Τὸν δὲ Κρόνον, διαφέροντα πλεονεξίᾳ καὶ ἀσελ-
 γείᾳ, γῆμαι τὴν ἀδελφὴν Ῥέαν, ἐξ ἧς γεννησάτω τὸν
 Δία. Γεγονέναι δὲ καὶ ἕτερον Δία τὸν ἀδελφὸν μὲν
 Οὐρανοῦ, τῆς δὲ Κρήτης βασιλεύσαντα, τῇ δόξῃ πολὺ
 λιπόμενον τοῦ μεταγενεστέρου. Τοῦτον μὲν οὖν βασι-
 λεύσαι τοῦ συμπαντος κόσμου· τὸν δὲ τῆς Κρήτης, καὶ
 δεῖκνυσθαι δὲ αὐτοῦ φασιν εἰσέτι νῦν τάφον ἐν Κρήτῃ.
 Δυναστεύσαι δὲ τὸν Κρόνον κατὰ Σικελίαν καὶ Λι-
 βύην καὶ Ἰταλίαν. Τοῦτου δὲ γενόμενον τὸν Δία, τὸν
 ἐναντίον τῷ πατρὶ βίον ζηλωταί. Διαδέξασθαι δὲ αὐ-
 τὸν τὴν βασιλείαν οἱ μὲν φασιν ἐκόντος τοῦ πατρὸς
 παραχωρήσαντος· οἱ δὲ, ὑπὸ τῶν δῆλων αἰρεθέντα
 διὰ τὸ μῖσος τὸ πρὸς τὸν πατέρα. Ἐπιστρατεύσαν-
 τος δὲ ἐπ' αὐτὸν τοῦ Κρόνου μετὰ τῶν Τιτάνων, κρα-
 τῆσαι μάχῃ τὸν Δία, καὶ ἐπελθεῖν πᾶσαν τὴν οἰκου-
 μένην, διενεγκεῖν δὲ αὐτὸν σώματος ῥώμῃ, καὶ ταῖς
 ἄλλαις ἀρεταῖς, σπουδῆν τε ποιῆσθαι πᾶσαν εἰς κλά-
 σιν μὲν τῶν ἀσεδῶν, εὐεργεσίας δὲ τῶν ἀγαθῶν, ἀνθ'
 ὧν μετὰ τὴν ἐξ ἀνθρώπων μετὰστασιν ὀνομασθῆναι
 Ζῆνα, διὰ τὸ δοκεῖν τοῦ καλοῦς ζῆν αἴτιον γενέσθαι
 τοῖς ἀνθρώποις. Τῶν μὲν οὖν περὶ τοῖς Ἀτλανταίοις
 θεολογουμένων, τὰ κεφάλαια ταῦτά ἐστι. Τοῦτοις δὲ
 φασὶ καὶ τοὺς Ἕλληνας συγχρῆσθαι. Ὡς ταῦτα ὁ Διό-
 δωρος ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Ἱστοριῶν. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ
 ἐν τῇ ἕκτῃ ἀπὸ τῆς Εὐήμερου τοῦ Μεσσηνίου γρα-
 φῆς, ἐπικυροῖ τὴν αὐτὴν θεολογίαν, ὡς κατὰ λέξιν
 φάσκων· Ἐπερὶ θεῶν τοίνυν διττὰς οἱ παλαιοὶ τῶν
 ἀνθρώπων τοῖς μεταγενεστέροις δεδώκασι νουνοίας.
 Τοὺς μὲν γὰρ αἰδίου καὶ ἀφάρτους εἶναι φασιν,
 οἷον ἦλιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατ' οὐρανὸν
 ἄστρα, πρὸς δὲ τούτους, ἀνέμους καὶ τοὺς ἄλλους
 τοὺς ἡὲς ὁμοίας φύσεως τούτους τετευχότας. Τοῦτων
 γὰρ ἕκαστον αἶδιον ἔχειν τὴν γένεσιν καὶ τὴν διαμο-
 νῆν· ἑτέροις δὲ λέγουσιν ἐπιγεῖους γενέσθαι θεοὺς,
 διὰ δὲ τὰς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας (60) τετυχη-

(59) Συμπλανηθῆναι. Ita enim Diodor., quod
 recius visum est quam συμπλακῆναι, ut ante lege-

batur, licet hæc etiam lectio ferri possit.

(60) Post εὐεργεσίας Mont. add. ἀθανάτου.

κίας τιμῆς καὶ δόξης, ὄσον Ἡρακλέα, Διόνυσον, Ἀρκάδιον, καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς τοιοῦτους ὁμοίως. Περὶ δὲ τῶν ἐπιγείων θεῶν, πολλοὶ καὶ ποικίλοι παραδίδονται λόγοι παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τε καὶ μυθολόγοις. Καὶ τῶν μὲν ἱστορικῶν, Εὐήμερος ὁ τὴν ἱερὰν ἀναγραφὴν ποιησάμενος, ἰδίως ἀνέγραψε τῶν δὲ μυθολόγων, Ὁμηρος, καὶ Ἡσίοδος, καὶ Ὀρφεύς, καὶ ἕτεροι τοιοῦτοι τερατωδεστέρους μύθους περὶ θεῶν πεπλάκασιν. Ἡμεῖς δὲ τὰ παρ' ἀμφοτέροις ἀναγεγραμμένα πειρασόμεθα συντόμως ἐπιδραμεῖν, στοχαζόμενοι τῆς συμμετρίας. Εὐήμερος μὲν οὖν φίλος γεγονώς Κασσάνδρου βασιλέως, καὶ διὰ τοῦτον ἠναγκασμένος τελεῖν βασιλικὰς τινὰς χρεῖας καὶ μεγάλας ἀποδημίας, φησὶν ἐκποτισθῆναι κατὰ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὸν Ὀκεανόν. Ἐκπλεύσαντα δὲ αὐτὸν ἐκ τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας, ποιήσασθαι τὸν πλοῦν δι' Ὀκεανῶ πλείους ἡμέρας, καὶ προσενηχθῆναι νῆσους πλαγίαις ὧν μίαν ὑπερέχειν, τὴν ὀνομαζομένην Παγχαίαν, ἐν ἣ τθεδασθαι τοὺς ἐνοικοῦντας Παγχαίους εὐσεβεῖ διαφέροντας, καὶ τοὺς θεοὺς τιμῶντας μεγαλοπρεπεστάταις θυσίαις, καὶ ἀναθήμασιν ἀξιολόγοις, ἀργυροῖς τε καὶ χρυσοῖς· εἶναι δὲ τὴν νῆσον ἱερὰν θεῶν. Καὶ ἕτερα πλείω θαυμαζόμενα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ τὴν τῆς κατασκευῆς πολυτεχνίαν, περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος, ἐν ταῖς πρὸ ταύτης βίβλοις ἀναγεγράφαμεν· εἶναι δ' ἐν αὐτῇ κατὰ τινὰ λόγον ἕξτλην καθ' ὑπερβολὴν, ἱερὸν Διὸς Τριφυλαίου, καθυδρυμένον ὑπ' αὐτοῦ, καθ' ἕν καιρὸν ἐβασίλευσε τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, ἔτι κατὰ ἀνθρώπους ὧν. Ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ στήλῃν εἶναι χρυσοῦν, ἐν ἣ τοῖς Παγχαίαις γράμμασιν ὑπάρχειν γεγραμμένας τὰς τὸς Ὀυρανῶ καὶ Κρόνου καὶ Διὸς πράξεις κεφαλαιωδῶς. Μετὰ ταῦτα φησὶ πρῶτον Οὐρανὸν βασιλεῖα γεγονέναι, ἐπεικῆ τινὰ δένδρα καὶ εὐεργέτην, καὶ τῆς τῶν ἄστρων κινήσεως ἐπιστήμονα. Ὅν καὶ πρῶτον θυσίαις τιμῆσαι τοὺς οὐρανίους θεοὺς, διδὲ καὶ Οὐρανὸν προσαγορευθῆναι. Υἱοὺς δὲ αὐτῷ γενέσθαι ἀπὸ γυναικὸς Ἐστίας, Πῆνα καὶ Κρόνον· θυγατέρας δὲ, Ῥέαν καὶ Δήμητραν. Κρόνον δὲ βασιλεῦσαι μετὰ Θόρανδον, καὶ γῆμαντα Ῥέαν γενῆσαι Δία καὶ Ἥραν, καὶ Ποσειδῶνα. Τὸν δὲ Δία διαδεξάμενον τὴν βασιλείαν τοῦ Κρόνου, γῆμαι Ἥραν, καὶ Δήμητραν, καὶ Θέμιν· ἐξ ὧν παῖδας ποιήσασθαι, Κουρήτας μὲν ἀπὸ τῆς πρώτης, Περσεφόνην δὲ ἐκ τῆς δευτέρας, Ἀθηνᾶν δὲ ἀπὸ τῆς τρίτης. Ἐλθόντα δὲ εἰς Βαβυλωνίαν, ἐπιξενωθῆναι Βελῶν· καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Πάγχαϊαν νῆσον πρὸς Ὀκεανῶ κειμένην παραγενόμενον, Οὐρανῶ τοῦ ἰδίου προπάτορος βωμὸν ἰδρύσασθαι. Κάκειθεν διὰ Συρίας ἐλθεῖν πρὸς τὸν τότε θινάστην Κάσσιον, ἐξ οὗ καὶ τὸ Κάσσιον ἕρος. Ἐλθόντα δὲ εἰς Κίλικίαν, πολέμῳ νικῆσαι Κίλικα τοπάρχην. Καὶ ἄλλα δὲ πλείστα ἔθνη ἐπελθόντα παρ' ἅπασιν τιμῆθηναι, καὶ θεδν ἀναγορευθῆναι. Ἐν ταῦτα καὶ τὰ τοῦτοις παραπλήσια ὡς περὶ θνητῶν ἀνθρώπων, περὶ τῶν θεῶν διελθόν, ἐπιφέρει λέγων· Καὶ περὶ μὲν Εὐήμερος τοῦ συνταξαμένου τὴν ἱερὰν ἀναγραφὴν, ἀρχεσθητόμεθα τὰς ἡμετέρας. Τὰ δὲ παρὰ τῆς Ἑλλάδος μυθολογούμενα περὶ θεῶν, ἀκολούθως Ἡσίοδου καὶ Ὀμηροῦ καὶ Ὀρφαί, πειρασόμεθα συν-

Atlantiorum theologiæ summa veluti capita, quibus ipsos quoque Græcos uti solitos esse tradunt. » flactenus Diodorus *Historiarum* volumine tertio, qui ejusdem operis sexto hanc ipsam de numinum ratione sententiam Evemeri cujusdam Messenii verbis testimonioque confirmat, ita scribens : « Deorum, inquit, notiones posteris suis veteres tradiderunt omnino duas : alios enim sempiternos et omnis expertes interitus esse dicunt, cujusmodi solem, lunam, ac reliqua cœli astra commemorant, itemque ventos, atque id genus cæteros, qui similem iis naturam sortiti sint : nullum enim istorum nec ortus sui principium habuisse, nec desituram unquam esse : alios vero, terreni cum nati essent, tamen propter ea beneficia, quibus, hominum sibi B genus obstrinxerant, cultum et gloriam consecutos fuisse, quorum in numero Herculem, Bacchum, Aristæum, cum aliis, quorum similis causa erat, posuerunt. Cæterum multa sane admodumque varia de terrenis hisce numinibus cum historici, tum fabularum quoque scriptores memoria prodiderunt. Evemerus quidem inter historicos, in sacra illa, quam scripsit, historia proprium hoc sibi delegit argumentum : ex poetis autem Homerus, Hesiodus, Orpheus ac cæteri, quibus fabulæ placuerunt, prodigiosa quædam monstrisque similia de diis commenta somniantur. Nos vero quæ ab utroque scriptorum genere accepimus, ut modum aliquem teneamus, breviter ea summamque percurrere conabimur. Evemerus igitur quod regis Cassandri amicus esset, cum ejus causa regia quædam obire munia, et longinquas instituire C peregrinationes cogeretur, sese in Oceanum aliquando meridiam versus delatum esse commemorat : cum autem ex felice Arabia solvisset, multos in Oceano dies navigationis cursum tenuisse, domos ad transversas quasdam et obliquas insulas appelleret, ex quibus ea, quæ cæteris eminebat, Panchæa dicebatur. Hic vero se Panchæos insulares vidisse, qui pietate ac religione præstarent, deosque magnifico admodum sacrificiorum apparatu, donisque pretiosissimis auro argentoque fulgentibus venerantur. Hanc igitur insulam diis sacram esse, in qua cum alia pleraque viserentur, quæ admirationem partim vetustate rerum, partim singulari artis excellentia commoverent, quæque superioribus libris persecuti sumus ; tum in quodam mirum in modum edito colle Jovis Triphylæi templum ab eodem olim dum adhuc inter homines ageret, orbique terrarum imperaret, excitatum. In hoc aureum cippum fuisse, qui res à cœlo, Saturno, ac Jove præclare gestas Panchæicis literis summam exaratas contineret. Quibus subjungit cælum omnium principem regnasse, virum ut summæ æquitatis, sic benignitatis in omnes eximæ, quique siderum motus et conversiones apprime calleret, ipsum quo adeo quod primus sacrificiis cœlestia munera coluisset, cœli cognomen invenisse. Eundem filios ex Vesta conjuge duos habuisse Paucum et Satur-

num, Æliæque totidem, Rheam ac Cererem. Ipsi vero Saturnum in regnum successisse, qui Rhea secum toro juncta Jovem, Junonem, ac Neptunum procreavit. Jovem autem, cum Saturni regnum hæreditario jure accepisset, uxores duxisse tres, Junonem, Cererem, ac Themidem, quarum ex prima Curetas, Proserpinam ex secunda, ex tertia denique Palladem susceperit. In Babylonem cum venisset, hospitio Beli usum esse, indeque simul ac insulam Panchæam Oceano proximam delatus fuisset, aram Cælo, cujus nepos erat, sacram erexisse: atque hinc per Syriam ad Cassium quendam, a quo mons Cassius nomen acceperit, ejusdem ævi principem sese contulisse: mox in Ciliciam ventum cum esset, bello Cilicem toparcham superasse; denique ab omnibus gentibus, quas ille plurimas obtinisset, honores consecutum deumque renuntiatum fuisse. » Hæc Diodorus aliaque his similia de numinibus sic tanquam de hominibus morti obnoxiiis ubi disputavit, ita prosequitur: **61** « Ad Evemerum quidem quod attinet, qui sacram conscripsit historiam, hæc ab illo mutuatos nos esse sufficiat: deinceps, quas de natura deorum Græci fabulas vulgaverunt, Hesiodi, Homeri Orpheique vestigiis insistentes, carptim summatimque perstringere conabimur. » Tum superioribus illis Græcorum poetarum fictiones atexit. Sed enim ista nobis Græcorum theologiæ quasi fragmenta satis erunt, quibus opportunum utique fuerit solemnes eorumdem numinum in templorum adytis initiandi ritus, arcanaque mysteriorum sacra subjungere, ac diligenter simul videre, num vere divinas illi numinum rationes, Deoque dignum aliquid complexas religiones inferant, an contra ab inferis excitatos errores ac dæmonum fraudibus dolisque conflatos obrudant, quos risus, imo pudor ex rerum indignitate contractus, aut eorum potius, qui tanta etiamnum in cæcitate versantur, commiseratio jure ac merito excipiat. Atque horum turpitudinem admirabilis ille Clemens, ea quam ad Græcos dirigit *Cohortatione*, nudam omniumque spectandam oculis proponit, quippe qui cum omnes illorum cæremonias sua ipsius experientia cognoverit, tum celerrime ab infami errore caput extulerit, verbi salutaris et evangelicæ doctrinæ vi ex tot tantorumque malorum contagione liberatus. Hæc tu igitur paucis etiam accipe.

CAPUT III.

Arcanorum initiorum et occultorum mysteriorum epitome, quæ multiplicium deorum superstitione continentur.

« Nolite, inquit, scelerata impiaque adyta curiosus explorare, nec profundorum antrorum hiatus, præstigiis monstisque plenos, aut Thesproteum lebetem, aut tripodem Cirrhæum, aut æneum Dodonæ tintinnabulum: Gerandryon autem illud desertis olim in arenis cultum, quodque ibidem celebratur oraculum, jam vero cum ipsa quercu prorsus emarecuit, rancidis ac vetustate contritis fabulis relinquitur. Enimvero, siluit utique fons ille Castalius, siluit Colophonius alter, ac reliquæ simul omnes fatidicæ undæ aruerunt, quas ventoso

(61) Ἄδυτα. Clementis locus exstat in *Protreptico*, p. 7 edition. Græco-Lat.

(62) Θεσπρωτίων. Clem., Θεσπρωταίων. Mont., Θεσπρωτίων, quæ omnia probari possunt.

(63) Κιρράϊον. Modo a Græcis Κύρραν scriptum reperias, modo Κιρραν. *Cirrhæam* sæpius Latini dixerunt. Plinius l. iv, c. 5: « Ultra, inquit, Cirrhæi Phocidis Campi, oppidum Cirrha. »

(64) Γεράνδρον. Ita reposuimus ex Clemente, cum perperam ante legeretur γεράνδρον. Nec dubium videtur, quin Libycum illud, ac Dodonæ prope geminum Ammonis oraculum intelligat. Sed nimirum est apud scriptores omnes de quercu illa, vel alia quavis arbore pervetusta, quod γεράνδρον hic nominat, silentium. Arrianus quidem, et Curtius lib. iv, qui omnium uberrime oraculi situm solum-

Α τόμως ἐπιδραμεῖν. » Εἶθ' ἕξῃς ἐπισυνάπτει τὰς τῶν ποιητῶν μυθολογίας. Ἀλλὰ γὰρ τοσαῦτα καὶ ἀπὸ τῆς Ἑλληνῶν θεολογίας ἀποχρώντως ἡμῖν ἀποτετέμησθω. Οἷς εὐλογον ἐπισυνάψαι τῶν αὐτῶν θεῶν τὰς ἐν τοῖς ἀδύτοις τελετάς, καὶ τὰ ἀπόρρητα μυστήρια· σκέψασθαι τε πότερον θείας ὡς ἀληθῶς θεολογίας ἐχούσας τι θεοπρεπὲς δείγμα φέρουσιν, ἢ κάτωθεν ποθεν μακρᾶς καὶ δαιμονικῆς πλάνης ὀρμῶνται, γέλωτος ἢ καὶ μᾶλλον αἰσχύνης, μᾶλλον δὲ τοῖς ἐπι τυφλώττουσιν οἰκτου ὄντα ἄξια. Ταῦτα δὲ Κλήμης ὁ θαυμάσιος ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας *Προτρεπτικῷ* διαρρήδην ἐκκαλύπτει, πάντων μὲν διὰ πείρας ἐλθὼν ἀνήρ, ἁττὸν γε μὴν τῆς πλάνης ἀνανεύσας, ὡσάν πρὸς τοῦ σωτηρίου λόγου, καὶ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τῶν κακῶν λελυτρωμένος.

B Βραχέα δ' οὖν καὶ τούτων ἐπάκουσον.

» Hæc Diodorus aliaque his similia de numinibus sic tanquam de hominibus morti obnoxiiis ubi disputavit, ita prosequitur: **61** « Ad Evemerum quidem quod attinet, qui sacram conscripsit historiam, hæc ab illo mutuatos nos esse sufficiat: deinceps, quas de natura deorum Græci fabulas vulgaverunt, Hesiodi, Homeri Orpheique vestigiis insistentes, carptim summatimque perstringere conabimur. » Tum superioribus illis Græcorum poetarum fictiones atexit. Sed enim ista nobis Græcorum theologiæ quasi fragmenta satis erunt, quibus opportunum utique fuerit solemnes eorumdem numinum in templorum adytis initiandi ritus, arcanaque mysteriorum sacra subjungere, ac diligenter simul videre, num vere divinas illi numinum rationes, Deoque dignum aliquid complexas religiones inferant, an contra ab inferis excitatos errores ac dæmonum fraudibus dolisque conflatos obrudant, quos risus, imo pudor ex rerum indignitate contractus, aut eorum potius, qui tanta etiamnum in cæcitate versantur, commiseratio jure ac merito excipiat. Atque horum turpitudinem admirabilis ille Clemens, ea quam ad Græcos dirigit *Cohortatione*, nudam omniumque spectandam oculis proponit, quippe qui cum omnes illorum cæremonias sua ipsius experientia cognoverit, tum celerrime ab infami errore caput extulerit, verbi salutaris et evangelicæ doctrinæ vi ex tot tantorumque malorum contagione liberatus. Hæc tu igitur paucis etiam accipe.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἐπιτομή τῶν ἀπορρήτων τελετῶν, καὶ κρυφίων μυστηρίων τῆς πολυθέου πλάνης.

« Ἄδυτα (61) τοίνυν ἄθεα μὴ πολυπραγμονεῖτε, μηδὲ βραβῆρων στόματα τερατείας ἐμπλεα, ἢ λέβητια Θεσπρωτίων (62), ἢ τρίποδα Κιρράϊον (63), ἢ Δωδωναίων χαλκείον· Γεράνδρον (64) δὲ ψάμμοις ἐρήμιας τετιμημένον, καὶ τὸ αὐτόθι μαντεῖον αὐτῇ δρῦ μαμαρασμένον μύθοις γεγεραχόσι καταλείψατε. Σοσίγηται γοῦν καὶ ἡ Κασταλίας πηγὴ, καὶ Κολοφῶνος ἄλλη πηγὴ, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως τέθηγε τὰ μαντικὰ νάματα, καὶ δὴ τοῦ τύφου κενὰ ὄψῃ μὲν, ὁμῶς δ' οὖν διεληλεγκται τοῖς ἰδοῖς συνεκρεῦσαντα μύθοις. Διψήσασαι ἡμῖν καὶ τῆς ἄλλης μαντικῆς, μᾶλλον δὲ μα-

que describunt, opacissimum ei nemus circumfundunt, nullam tamen alias inter arborem signant, aut vetustate aut cultu eximiam. Plinius autem lib. xii, c. 23, ubi de Hammoniaci, sive Ammoniaci lacryma loquitur, ita scribit: « Æthiopiæ subjecta Africa, inquit, Hammoniaci lacrymam stillat, in arenis suis (inde et nomine etiam ab Hammonis oraculo, juxta quod gignitur arbor quam Metopion vocant), resinæ modo, aut gummi. » Verum, opinor, genus arboris innuit, non singularem aliquam indicat, nec ullam aut vetustatis aut cultus notam adjungit. Theodorus lib. x *De Græc. affect.*, qui totus de oraculis est, inter cætera, καὶ τὴν ἱερὰν δρῦν commemorat, continuoque subdit, καὶ τὸ Δωδωναίων χαλκείον. An ἱερὰ δρῦς nostrum hoc γεράνδρον est?

καὶ τὰ ἄχρηστα χρηστήρια, τὸν Κλάριον, τὸν Πύ-
 λων, τὸν Διδυμέα, τὸν Ἀμφιάρσον, τὸν Ἀπόλλω (65),
 τὸν Ἀμφιλοχον, εἰ δὲ βούλει καὶ τερατοσκόπους, καὶ
 αἰνωσκόπους (66) σὺν αὐτοῖς· στήσον ἐξ ὁμοῦ παρὰ τὸν Πύ-
 θιον ἄγων τοὺς ἀλευρομάντις, καὶ κριθομάντις, καὶ
 τοὺς εἰσέτι παρὰ τοῖς πολλοῖς τετιμημένους ἐγγα-
 στρεμύθους· ναὶ μὴν ἄδυστα Αἰγυπτίων καὶ Τυρρῆ-
 νων νεκυομαντεῖαι σκόται παραδεδόσθων· μαντικὰ
 ταῦτα ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπων ἀπίστων σοφιστήρια,
 καὶ πλάνης ἀκράτου κυβευτήρια (67). Συνέμποροι
 τῆσδε τῆς γοητείας αἶγες ἐπὶ μαντικῆν ἠσκημένοι,
 καὶ κόρακες ἀνθρώποις χρᾶν ὑπὲρ ἀνθρώπων διδασκώ-
 μενοι. Τί δ', εἰ σοι καταλέγοιμι τὰ μυστήρια; οὐκ
 ἐξορχήσομαι μὲν ὡσπερ Ἀλκιδιόδην λέγουσιν· ἀπο-
 γυμνώσω δὲ εὖ μάλα ἀνὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον τὴν
 γοητείαν τὴν ἐγκεχυρμένην αὐτοῖς, καὶ αὐτοὺς γὰρ
 ποῖς καλουμένοι ὡμῶν θεοῦ, ὧν αἱ τελεταὶ μυστι-
 καὶ, οἷον ἐπὶ σκηγῆς τοῦ βίου τῆς ἀληθείας ἐγκεκλή-
 σθω (68) θεαταῖς. Διόνυσον Μαινόλην ὀργιάζουσι
 Βάκχοι, ὡμοφαγίᾳ τὴν ἱερομανίαν ἄγοντες· καὶ τελί-
 σκουσι τὰς κρεανομίας τῶν φόρων (69), ἀνεστεμμέ-
 νοι τοῖς ὄρεσιν· ἐπολολύζοντες Εὐάν ἐκείνην, δι' ἣν
 ἡ πλάνη παρηκολούθησε, καὶ ὁ θάνατος ἐπηκολού-
 θησε. Καὶ σημεῖον ὀργίων Βακχικῶν ὄρεϊς ἐστὶ τετε-
 λεσμένος. Αὐτίκα γοῶν κατὰ τὴν ἀκριθεῖ τῶν Ἑβραίων
 φωνῆν, τὸ ὄνομα τὸ Εὐα δατυνόμενον ἐρμηνεύεται
 ἔρεθιζα. Διὸ δὲ καὶ Κόρη δρᾶμα ἦδη ἐγενέσθη
 μυστικῶν, καὶ τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἀρπαγὴν, καὶ τὸ
 πένθος αὐταῖν Ἐλευσίς δαδουχεῖ. Καὶ μοι δοκεῖ τὰ
 ἔργα, καὶ τὰ μυστήρια δεῖν ἐτυμολογεῖν, τὰ μὲν,
 ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς Διοῦς πρὸς Δία γεγεννημένης· τὰ
 δὲ, ἀπὸ τοῦ μύσου τοῦ συμβεβηκότος περὶ τὸν Διόν-
 υσον. Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ Μυσοῦντός τινος Ἀττικοῦ, ὃν
 ἐν κωνίᾳ διαφθάρηαι Ἀπολλόδωρος λέγει, οὐ φθό-
 νος ὡμῶν δεδοξάσθαι τὰ μυστήρια ἐπιτυμῶν φωνῆ
 καὶ τιμῆ. Πάρεστι δὲ καὶ ἄλλως μυθήριά (70) σοι
 νοεῖν, ἀντιστοιχούντων τῶν γραμμάτων, τὰ μυστή-
 ρια. Θηρεύουσι γὰρ εἰ καὶ ἄλλοι τινὲς, ἀπάρ καὶ οἱ
 μῦθοι οἱ τοιοῦτοι, Θρακῶν τοὺς βαρβαρικωπάτους, Φρυ-
 γίων τοὺς ἀνοητοτάτους, Ἑλλήνων τοὺς δεισιδαίμονας.
 Ὅλοιστο οὖν ὁ τῆσδε ἄρξας τῆς ἀτοπίας ἀνὴρ ἀν-
 θρώποις· εἴτε ὁ Δάρδανος ὁ Μητρὸς θεῶν καταδιδά-
 ξας τὰ μυστήρια, εἴτε Ἡετίων ὁ τὰ Σαμοθράκων ὀρ-
 για καὶ τελετὰς ὑποσησάμενος, εἴτε ὁ Φρύξ ἐκεῖνος
 ὁ Μίδας, ὁ παρὰ τοῦ Ὀδρύδου μαθὼν, ἔπειτα δια-
 δοὺς τοῖς ὑποτεταγμένοις ἐντεχον ἀπάτην. Οὐ γάρ
 με ὁ Κύπριος ὁ νησιώτης Κινύρας παραπείσαι ποτ'

A fastu sero licet, palam tamen aliquando spoliatas
 viderunt, posteaquam illæ suis cum fabellis om-
 nino diffluxissent. Decanta tu nobis, per me licet,
 reliqua vaticinationis aut furiosæ potius vanitatis
 oracula, Clarium, Pythium, Didymea, Amphiarum,
 Apollinem, Amphilochem : 62 adde si lubet pro-
 digiorum interpretes, adde augures, profanosque
 somniorum conjectores. Quin agesis, ac simul eos
 coram Pythio statue, qui divinationes suas farina
 hordeove perficiunt, quique a plurimis etiamnum
 observantur ventriloquos. Jam vero et Ægyptio-
 rum penetralia, et manium apud Etruscos vaticina-
 tiones in tenebris jaceant : vesanæ profecto illæ
 sunt infidelium hominum fallendi artes, et compa-
 ratæ ad puram putamque fraudem quasi alexæ ac
 B sortis officinæ. Ejusdem quoque fascinationis ve-
 luti negotiationis sociæ habeantur capræ ad divi-
 nandum informatæ, nec non corvi illi, quos ad res-
 ponsa reddenda homines erudiere. Quid si ipsa
 quoque mysteria tibi enucleem? Non ea quidem
 temere vulgabo, ut Alcibiadem fecisse tradunt; sed
 tamen belle admodum quidquid sub iis præstigia-
 rum latet, ipsa veritatis oratione nudabo, quosque
 deos nuncupatis ac mysticis ritibus colitis, illos sic
 tanquam in aliqua hujus vitæ scœna inclusos veri-
 tatis ejusdem spectatorum oculis objiciam. Ac pri-
 mum, ecce tibi homines furoris œstro perciti Bac-
 chum Mænolen solemnibus Orgiis celebrant, cru-
 darum carniū heculatione sacram insaniam per-
 agentes, cæsarumque victimarum partes dividunt,
 C serpentibus coronati : Evamque illam vastis ulula-
 tibus inclamantes, per quam janua est non errori
 modo, sed ipsi quoque morti patefacta. Et sane,
 cum orgiorum Bacchicorum sit quasi quoddam in-
 signe serpens arcano ritu consecratus, tum vero si
 accurate vocem Hebraicam interpretari velis, Heva
 cum aspiratione graviore serpentem feminam signi-
 ficat. Deinde Ceres et Proserpina in mysticum etiam
 fabulæ genus transiere, quarum errores et raptum
 et luctum nocturnis facibus Eleusis illustrat. Ac
 nihi quidem tanti est, propriam orgiorum et in-
 ysteriorum notationem excutere. Orgia sane ἀπὸ
 τῆς ὀργῆς, hoc est ab iracundia nomen accepere,
 qua Ceres adversus Jovem exarserat; mysteria
 vero ἀπὸ τοῦ μύσου, hoc est ab execrando sce-
 D lere, quod circa Bacchum ipsum contigerat. Quod
 si vocem istam a Mysunte quodam Attico derivare
 placet, quem Apollodorus in venatione periisse te-

(65) Τὸν Ἀπόλλω. Forte glossema est. Quorsum enim, post Clarium, Pythium, Didymea, quæ omnia sunt Apollinis cognomenta, ejusdem nominatum meminisse?

(66) Τοὺς ἀνιέρους. Clem. expuncto articulo, lex ἀνιέρου, significantius, ut videtur et gravius.

(67) Καὶ πλάνης ἀκράτου κυβευτήρια. Hæc in Clemente non legitur, nec in Montac. codice; quæ tamen, ni fallor, plane Clementis ex genio.

(68) Ἐγκεκλήσθω. Facilis erat conjectura leg. ἰγκλησθω, ut est in Clemente.

(69) Τῶν φόρων. Clem., τῶν φόρων, ut et Mont,

meo quidem judicio, rectius. Arnobius tamen lib. 7 legisse visus est τῶν ἐρέφων, hædos enim reddidit : quod etiam magis placet; nam et illud, κρεωνομία φώνων, admodum insolens; et hædis optime cum illis Bacchi sacris convenit.

(70) Μυθήρια. Ficta vox est. Ἀπὸ τοῦ μυεῖν καὶ θηρεύειν, quasi etiam initiando venentur. Nihil ergo est quamobrem μυστήρια reponatur, præsertim cum subjungat, θηρεύουσι γάρ· dicendum enim potius fuisset, μυστεύουσι γάρ. Nunc τῶ μυθήρια, cum τῶ θηρεύουσιν, optime convenit

statuer, equidem nihil hoc vobis inuideam, ut mysteria vestra sepulchrali cum nomine, tum etiam honore decorentur. Quinimo liceat tibi mysteria quasi μυθήρια, hoc est venatica, mutua duorum elementorum permutatione, accipere: venatur enim si quæ aliæ, huiusmodi fabulæ, quotquot sive apud Thraces immanitate, sive apud Phryges insania, sive apud Græcos superstitione principes memorantur. **63** At male pereat, quisquis tantæ vecordiæ hominum generi auctor fuit, seu Dardanus, qui Matris Deum mysteria docuit, seu Eetion, qui Samothracum orgia cum eorum initiis protulit, seu Phryx ille Midas, qui cum ab Odrydo callidam et artificii plenam fraudem accepisset, eam postmodum in subditos suæ ditioni sparsit universos. Nec enim mihi Cinyras ille Cyprius insularis unquam imposuerit, qui cum famosam insulæ suæ meretricem deam efficere vehementer optaret, flagitiosa Veneris orgia ex tenebris in lucem ausus est diemque producere. Jam alii Melampodem Amythaonis filium, Cereris festa, luctum, inquam, illum carminibus hymnisque decantari solitum, in Græciam ex Ægypto traduxisse volunt. Istos equidem impiarum fabularum, ac pestiferæ superstitionis parentes, malorum principes omnium fuisse merito dixerim, cum illa mysteria scelerum ac mortis semina in hominum vitam intulerunt. At enim jam tempus est, ut orgia vestra fraudis ac præstigiæ plena esse demonstremus: vos, si modo initiati estis, risu ac sibilis vestras illas fabulas, quibus tantum venerationis tribuitur, præ cæteris excipietis. Ego vero abdita penitusque recondita paucam in omnium luce collocabo, nec me pudor ab iis proferendis revocabit, quæ vos divinis honoribus colere non pudeat. Vestra igitur illa, spumæ marinæ proles, Cyprique fetus, ac Cinyræ delictum, Venerem intelligo, quam φιλομηδέα, hoc est veretri amantem, nominatis, quippe *membris ex genitalibus ortam*; fetus utique abscissis illis Cœli genitalibus, usque adeo salacibus, ut secta quoque undam ipsam constuprarint, nec non effusus in libidinem corporis vestri partibus longe dignissimus, Venus ista procreatur. Itaque, in arcanis voluptatis huius marinæ sacris, grumus salis, effigiesque veretri, tanquam feturæ symbolum iis tradi solet, qui flagitiosi concubitus artibus initiantur: hi vero nummum ipsi tanquam amicæ amatores offerunt. Jam mysteria Cereris aliud nihil sunt, quam incestuosi Jovis cum Cerere matre congressus ejusdemque, matrisne ultra dicam, an uxoris? iracundia, quæ

ἀν, τὰ περὶ τὴν Ἀφροδίτην μαχλῶντα ὄργια, ἐκ νυκτὸς ἡμέρῃ παραδοῦναι τολμήσας, φιλοτιμούμενος θειάσαι πόρνην πολίτιδα. Μελάμποδα δὲ τὸν Ἄμυ θάωνος ἄλλοι φασὶν ἐξ Αἰγύπτου μετακομίσαι τῆ Ἑλλάδι τὰς Δηοῦς ἑορτὰς, πένθος ὑμνούμενον. Τούτους ἔγωγ' ἀν ἀρχαίκακος φῆσαιμι μύθων ἀθέων, καὶ δεισδαίμονιας ὀλεθρίου πατέρα, σπέρμα κακίας καὶ φθορᾶς ἐγκαταφυτεύσαντας τῷ βίῳ τὰ μυστήρια. Ἦδη δὲ (καὶ γὰρ καιρὸς) αὐτὰ ὑμῶν τὰ ὄργια ἐξελέγξω ἀπάτης καὶ τερατείαις ἔμπλεα, καὶ εἰ μεμύησθε, μᾶλλον ἐπιγελάσθε τοῖς μύθοις ὑμῶν τοῦτοις τιμωμένοις. Ἀγορεύσω δὲ ἀναφανδὸν τὰ κεκρυμμένα, οὐκ αἰδούμενος λέγειν, ἃ προσκυβεῖν οὐκ αἰσχύνεσθε. Ἡ μὲν οὖν ἀφρογενῆς, καὶ κυπρογενῆς, καὶ Κενύρα φίλη, τὴν Ἀφροδίτην λέγω τὴν φιλομηδέα, ὅτι μηδέων ἐξεφαάνθη, μηδέων ἐκείνων τῶν ἀποκοκομμένων οὐρανῶν, τῶν λάτνων, τῶν μετὰ τὴν τομὴν τὸ κῆμα βεβιασμένων, καὶ ἀσελγῶν ὑμῖν μορῶν ἄξιος Ἀφροδίτη γίνεται, καρπὸς ἐν ταῖς τελευταῖς ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς, τεκμήριον τῆς γονῆς, ἀλῶν χύνδρος, καὶ φαλλὸς τοῖς μουυμένοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδίδοται. Νόμισμα δὲ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μουυμένοι, ὡς ἑταῖρα ἔραστοι· Δηοῦς δὲ μυστήρια καὶ Διὸς πρὸς μητέρα Διμήτραν ἀφροδίται συμπλοκαί, καὶ μήνις, οὐκ οἶδ' ὅ τι φῶ λοιπόν, μητρὸς ἢ γυναικὸς, τῆς Δηοῦς· ἥς ὅη χάριν, Βριμῶν προσγορευθῆναι λέγεται· ἰκετήρια Διὸς, καὶ πόμα χολῆς, καὶ καρδιουκκίας, καὶ ἀρήττουργίαι. Ταῦτα οἱ Φρύγες τελίσκουσιν Ἄττιδι καὶ Κυβέλλῃ, καὶ Κορύβασι. Τεθρυλλήκασι δὲ ὡς ἄρα ἀποσπάσας ὁ Ζεὺς τοῦ κριοῦ τοὺς διδύμους, φέρων ἐν μέσοις ἔρριψε τοῖς κόλποις τῆς Δηοῦς, τιμωρίαν ψευδῆ τῆς βιαίας συμπλοκῆς ἐκτινύων, ὡς ἑαυτὸν δῆθεν ἐκτεμῶν. Τὰ σύμβολα τῆς μυστικῆς ταύτης ἐκ περιουσίας παρατεθέντα, οἶδ' ὅτι κινήσει γέλωτα, καὶ μὴ γελασεύουσιν ὑμῖν (71) διὰ τοὺς ἐλέγχους. Ἐκ τυμπάνου ἔφαγον· καὶ κυμβάλου ἔπιον. Ἐκερνοφόρησα (72)· ὑπὸ τὸν παστὸν ὑπέδυν. Ταῦτα οὐχ ὕβρις τὰ σύμβολα; οὐ χλευή τὰ μυστήρια; Τί δὴ καὶ τὰ ἐπίλοιπα προσθεῖναι; κύει μὲν ἡ Δημήτηρ, ἀνατρέφεται δὲ ἡ κόρη, μίγνυται δ' αὐτῆς ὁ γεννήσας οὐτωσὶ Ζεὺς τῇ Φερεφάττῃ, τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ μετὰ τὴν μητέρα Διῶν, ἐκλαθόμενος τοῦ προτέρου μύσου, καὶ μίγνυται δράκων γενόμενος, ὃς ἦν ἐλεγχθεὶς. Σαβαζῶν γοῦν μυστηρίων σύμβολον τοῖς μουυμένοις, ὁ διὰ κόλπου θεὸς· δράκων δὲ οὗτος διολοκούμενος (73) τοῦ κόλπου τῶν τελομένων, Ἐλεγχος ἀκρασίας Διὸς· κύει καὶ ἡ Φερεφάττα παιδα ταυρόμορφον. Ἀμέλει ψηφί τις ποιητῆς εἰδωλικός· Ταῖρος

(71) Καὶ μὴ γελασεύουσιν ὑμῖν. Clem. legend. καὶ μὴ γέλασα: ἔπεισιν ὑμῖν, pleniore et illustriore sensu.

(72) Ἐκερνοφόρησα. Ita Clem., non ἐκίρνοφῆ-

ρησα: recte, κέρνον enim, μυστικὸν ἀγγεῖον, ἢ κρατήρα nominabant. Hesyehius, Pollux, Athanasius

(73) Clem., δράκων δὲ ἐστὶν οὗτος διελοκόμενος

ob stuprum vi oblatum, hæc fraude simularet. **64** Cujus initiationis egregia symbola soluto otio-
que animo producta risum vobis utique moveant, tametsi opinor vobis ridere non libet, quod
sic religionum vestrarum indignitas omnia in oculis defigatur, *Ex tympano comedi: bibi ex cym-
bale: cernuum gestavi: me in thalamum clam insinuavi.* Non hæc symbola probrum et infamiam sa-
pient? non sanna ludibrioque digna mysteria sunt? Quid porro si atexam reliqua? Ceres quidem fe-
lum enititur, puella vero educatur: rursus ecce tibi castus Jupiter cum Pherephatta, quam ipse
genuerat, post Cererem matrem, congregitur, execrandi flagitii prioris oblitus; et congregitur
draconis forma tectus: sic tamen ut qui sub ea latet, manifesto postmodum teneatur. Enimvero,
Sabaziorum utique mysteriorum, iis qui sacris initiantur, symbolum est, Deus sinum pervadens:
Deus autem iste draco est, qui per medium eorum, quos solemnī ritu initiant, sinum trahitur,
certum plane impotentis Jovis libidinis argumentum. Parit etiam Pherephatta, sed filium taurina
specie; nimirum, ut idolorum cultor poeta cecinit:

*Πατήρ δράκοντος, καὶ πατήρ ταύρου δράκων,
Ἐν ἔρει τὸ κρύφιον βουκόλος τὸ κέντρον.*

*Taurus draconem genuit, et taurum draco,
In monte occultum bubulcus stimulum,*

βουκολικὸν, οἶμαι, κέντρον τὸν νάρθηκα ἐπικαλῶν (74),
ὃν δὴ κάλων ἀναστρέφουσιν (75) οἱ Βάχχοι. Βούλει
καὶ τὰ Φερεφάττης ἀνθολόγια διηγῆσμαι σοι, καὶ
τὸν κάλαθον, καὶ τὴν ὑπὸ Ἀϊδωνέως ἀρπαγὴν, καὶ
τὸ χάσμα τῆς γῆς, καὶ τὰς ὕς τοῦ Εὐβουλέως τὰς συγ-
κιταποθείσας ταῖν θεαῖν; δι' ἣν αἰτίαν ἐν τοῖς Θε-
μοφορίοις Μεγαρίζοντες χοίρους ἐκβάλλουσι. Ταύ-
την τὴν μυθολογίαν ποικίλως κατὰ πόλεις ἐορτάζου-
σαν αἱ γυναῖκες, Θεμοφορία, Σχιβρόφορία, Ἀρρή-
τοφρία (76), πολυτρόπως τὴν Φερεφάττης ἐκτρα-
γηδοῦσιν (77) ἀρπαγὴν. Τὰ γὰρ Διονύσου μυστήρια
εἶλεον ἀπάνθρωπα, ὃν εἰσέτι παῖδα ὄντα, ἐνόπλι-
ον κινήσει περιχορευόντων Κουρήτων, δόλιον ὑποδύ-
ων Τιτάνων (78), ἀπατήσαντες παιδαριώδεσιν ἀθύρ-
μασιν, οὗτοι δὲ οἱ Τιτᾶνες διέσπασαν ἔτι νηπιαχόν
ὄντα, ὡς ὁ τῆς τελετῆς ποιητῆς Ὀρφεύς φησιν ὁ
Θράκιος.

bubulci, opinor, stimulum scuticam nominans,
quam lignis quibusdam homines Bacchico furora
correpti circumagunt. Visne tu hic etiam lectos a
Proserpina flores tibi commemorem, ejusdemque
calathum, et raptum a Plutone patratum, et terræ
labem, et Eubulei sues, quæ cum utraque dea si-
mul haustæ dicuntur? quod quidem in causa est,
cur in Thesmophoriis Megarica lingua porcos eji-
ciant. Totam hanc fabellam varie mulieres singu-
lis in urbibus solemnī festo celebrant, Thesmopho-
ria, Scirrphophoria, Arrhetophoria: atque ita diver-
sis plane tragicisque modis raptum Proserpinæ
recolunt. Jam Bacchi mysteria omni diritate teter-
rima sunt, quippe quem, dum adhuc puerulus es-
set, ac circum ipsum Curetes armata saltatione
agerentur, subeuntes dolo Titanes puerilibus cre-
pundiis ludicrisque deceptum membratim discer-
pserant, quemadmodum Thracius Orpheus hujus
sacri vates cecinit,

*Κῶρος, καὶ ῥόμβος, καὶ παίγνια καμπεσίγνια (79),
Μηλά τε χρύσεια, καλά, παρ' Ἑσπερίδων λιγυ-
γώνων.*

*Turbo, trochus, tum quis in flexus membra cientur
Ludicra, et auricomis blandarum ex arbore fetus
Hesperidum.*

Καὶ τῆσδε ἡμῖν τῆς τελετῆς τὰ ἀχρεῖα σύμ-
βολα, οὐκ ἀχρεῖον εἰς κατὰ γωνίαν παραθέσθαι.
Ἀστράγαλος, Σφαῖρα, Στρόβιλος, Μηλά, Ῥόμβος,
Ἑσπετρον, Πόκος. Ἀθηναῖα μὲν οὖν τὴν καρδίαν τοῦ
Διονύσου ὑφελομένην, Παλλὰς ἐκ τοῦ πάλλειν τὴν
καρδίαν προσηγορεύθη. Οἱ δὲ Τιτᾶνες, οἱ καὶ διασπά-
σαντες αὐτὸν, λέβητά τινα τρίποδι ἐπιθέντες, καὶ τοῦ
Διονύσου ἐμβάλοντες τὰ μέλη, καθήψων πρότερον
ἐπιτα ὀβελίσκοις περιπεύραντες, ὑπείρεχον Ἑσπει-
τοιο. Ζεὺς δ' ὕστερον ἐπιφανείς (εἰ θεὸς ἦν, τάχα

Neque vero inutile fuerit, arcani sacri symbola,
inutilia licet, hoc loco subjicere, ut omnium
judicio sensibusque damnentur. **65** Sunt hæc,
Talus, Pila, Trochus, Poma, Turbo, Speculum,
Vellus. Ac Minerva quidem, quod ejusdem Bac-
chi cor furtim sustulisset, Pallas ἐκ τοῦ πάλλειν
τὴν καρδίαν, hoc est a cordis vibratione, seu
palpitatione nuncupata fuit. Titanes vero, quorum
manibus laniatus erat, ipsius membra in lebe-
tem supposito tripodis insidentem conjecerunt, ea-

(74) *Ἐπικαλῶν.* Male apud Clem., ἐπιτελῶν.
(75) *Ὅρ δὴ κάλων ἀναστρέφ.* Clem., ὃν δὴ κά-
λων, vel, ut Hervet., καλόν, uirumque mendose.
Montac. conjicit καλοί, ut conveniat cum Βάχχοι.
Forte legendum διὰ κάλων, nisi ea vox a præce-
dentī ἐπικαλῶν proseminala est.

παιδαριώδεσιν ἀθύρμασι, διέσπασαν, ὡς ὁ, etc. Nam
si prius εἰσέτι παῖδα ὄντα, quorsum deinde ἔτι νη-
πιαχόν ὄντα; Quid quod sententia post ὑποδύτων
Τιτάνων, omnino pendet? Et illa, οὗτοι δὲ οἱ Τιτᾶ-
νες, superflua sunt. Sed eruditioni potius hic au-
ctor servit quam nitore.

(76) *Ἀρρήτοφρία.* Hanc vocem non habet Cle-
mens, quæ tamen rejicienda non est, licet gramma-
tici Ἀρρήτοφρία potius quam Ἀρρήτοφρία vel Ἀρ-
ρήτοφρία scripserint. Et festum hoc Minervæ alii,
alii vero Cereri et Proserpinæ sacrum faciunt.

(79) *Παίγνια καμπεσίγνια.* Hæc Apuleius in
Apolog. sacrorum crepundia nominat; plane τὰ παί-
γνια. Scaliger in *Catull.* Varronis (lib. viii *De ling.
Lat.*) serperastrum esse vult τὰ καμπεσίγνια: vereor
ut persuadeat. Hic enim Orpheus crepundia enu-
merat, quibus infantes oblectari solent; serperastrum
puerorum geniculis illigabantur, quibus crurum
pravitatem corrigerent. Lusus ergo luere τὰ καμπε-
σίγνια, serperastrum medicinæ.

(77) *Ἐκτραγηδοῦσιν.* Clemens, ἐκτραγηδοῦσαι,
melius.
(78) *ὑποδύτων Τιτάνων,* etc. Brevis et cla-
rius legeretur, ὑποδύντες Τιτᾶνες, καὶ ἀπατήσαντες

que prius elixa veribus postmodum indigentes, *Vulcano imposta tenebant*. At Jupiter, eo repente delapsus, (quippe enim, cum deus esset, eum, opinor, assarum carnium nidor amaverat, quem dii vestri sic tanquam honorarium quoddam munus accipere sese confitentur), fulmine Titanas conficit, et Bacchi membra Apollini filio sepelienda commendat: ille autem, nec enim parere Jovi renuit, descriptum lacerumque cadaver in Parnasso monte deponit. Placetne Corybantium quoque Orgia contemplerur? Nimirum, ex illis duo tertium fratrem cum occidissent, caput demortui purpura contactum et corona cinctum ad Olympi montis radices, que illud aereo scuto impositum detulerant, sepeliere. Hæc illa sunt præclara mysteria, verbo, cædes ac sepulcra, quorum sacerdotes, *ἀνακτοτελεσταί*, quasi reges sacrorum, ab iis, quorum ejusmodi appellatio interest, nuncupati, novis insuper monstris cædem istam exaggerant, Appium cum tota radice ad mensam apponi omnino prohibentes, quod ex Corybantico illo sanguine, qui in terram effluerat, Appium germinasse arbitrentur: nempe, quemadmodum illæ Thesmophoriorum antistitæ a comedendis mali punici granis diligenter abstinent, quod ex iis cruoris Bacchici guttis, quæ solum aspersant, mala punica exstitisse opinentur. Cæterum cum illi Corybantas istos Cabiros nomen, tum vero Cabiricum hujusmodi sacrum memorant. Quippe duo enim isti fraticidæ, cistam illam secum auferentes, in qua Bacchi pudendum inclusum erat, in Tusciam detulere, mercis egregiæ mercatores, ubi cum exsules ægerent, luculenta admodum pietatis doctrina Etruscorum animos informarunt, dum cistam iis ac veretrum nova religione colenda tradiderunt. Atque hanc nonnulli causam esse volunt, quæ sane verisimilitudine non caret, quamobrem Bacchum ipsum, Attin quasi exsectum nuncuparint. Quanquam quid mirum Etruscis, homines barbaros, his flagitiorum probis initiari, cum ipsi quoque Athenienses ac reliqui Græcæ populi, quod me vel referre pudet, illam de Cerere fabulam usque adeo turpem indignamque retineant? **66** Enim vero, cum in investiganda Proserpina filia, huc atque illuc errabunda Ceres vagaretur, circa Eleusiam (Atticæ locus est), labore debilitata, constitit,

που τῆς κνίσσης τῶν ὀπωμένων κρεῶν μεταλαβὼν, ἥς δὴ τὸ γέρας ὁμολογοῦσιν ὑμῶν οἱ θεοὶ λαχεῖν) κεραυνῷ τοὺς Τιτᾶνας αἰκλίζεται, καὶ τὰ μέλη τοῦ Διονύσου Ἀπόλλωνι τῷ παιδί πα κατατίθεται θάψαι. Ὁ δὲ (οὐδὲ γὰρ ἰπέθησε Διί), εἰς τὸν Παρνασσὸν φέρων κατατίθεται διεσπασμένον τοῦτον τὸν νεκρὸν. Ἐθέλεις ἐποπτεῦσαι καὶ τὰ Κορυβάντων ὄργια; Τὸν τρίτον ἀδελφὸν ἀποκτείναντες οὗτοι, τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ φοινικιδί ἐπεκαλυψάτην, καὶ καταστέψαντες ἐαψάτην, φέροντες ἐπὶ χαλκῆς ἀσπίδος ὑπὸ τὰς ὑπερείκας τοῦ Ὀλύμπου. Καὶ ταῦτ' ἐστὶ τὰ μυστήρια, συνελόντι φάναι, φόνου καὶ τάφοι. Οἱ δ' ἱερεῖς οἱ τῶνδε, οὗς ἀνακτοτελεστᾶς (80) οἷς μέλων (81) καλοῦσι, προσεπιτεραπεύονται τῆ συμφορᾷ, ὀλόβριζον ἀπαγορευόντες σέλινον ἐπὶ τραπέζῃ τίθεται· οἶονται γὰρ δὴ ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ ἀπορρῦντος τοῦ Κορυβαντικοῦ τὸ σέλινον ἐκπεφυκέναι. Ὡσπερ ἀμέλει καὶ αἱ θεσμοφοριάζουσαι τοὺς τῆς ροιᾶς κόκκους παραφυλάττουσιν ἐσθίειν· τοὺς γὰρ ἀποπεπτωκότας χαμαὶ ἐκ τῶν τοῦ Διονύσου αἵματος σταγῶνων βεβλαστηθέναι νομίζουσι τὰς ροιᾶς. Καθεύρους δὲ τοὺς Κορυβαντας καλοῦντες, καὶ τελετὴν Καθειρικὴν καταλέγουσιν. Αὐτῷ γὰρ δὴ τούτῳ τῷ ἀδελφοκτόνῳ, τὴν κίστην ἀνελομένῳ, ἐν ἧ τῷ Διονύσου τὸ αἰδοῖον ἀπέκειτο, εἰς Τυρρηνίαν κατήγαγον, εὐκλεοῦς ἔμποροι φορτίου, κἀνταῦθα διετριβέτην φυγαδὲ ὄντε, τὴν πολῦτιμον εὐσεβείας διδασκαλίαν, αἰδοῖα καὶ κίστην, παραθεμένῳ θρησκείῳν Τυρρηνόις· δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἀπεικότως τινὲς τὸν Διόνυσον ἄτιον προσαγορεύεσθαι θέλουσιν, αἰδοῖων ἐστερημένον. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ Τυρρηνοὶ οἱ βάρβαροι αἰσχροῖς οὕτω τελλίσκονται παθήμασιν, ὅπου γε Ἀθηναίοις καὶ τῇ ἑλλῆ Ἑλλάδι, αἰδοῦμαι καὶ λέγειν, αἰσχύνῃς ἐμπλεως ἢ περὶ τὴν Δηῷ μυθολογία; Ἀλωμένη γὰρ ἡ Δηῷ κατὰ ζήτησιν τῆς θυγατρὸς τῆς Κόρης περὶ τὴν Ἐλευσίνα (τῆς Ἀττικῆς ἐστὶ τοῦτο χωρίον), ἀποκάμνει, καὶ φρέατι (82) ἐπικαθίξεται λυπομένη. Τοῦτο τοῖς μουσικοίς ἀπαγορεύεται εἰσεῖτι νῦν, ὡς μὴ δοκοῖεν οἱ τετελεσμένοι μιμεῖσθαι τὴν ὄδυρομένην. Ὡκουν δὲ τρηνακὰς τὴν Ἐλευσίνα οἱ γηγενεῖς. Ὀνόματα αὐτοῖς Βαυθῶ (83), καὶ Δυσάυλης, καὶ Τριπτόλεμος, ἐτι δὲ Εὐμολπὸς τε καὶ Εὐβουλεύς. Βουκόλος ὁ Τριπτόλεμος ἦν, ποιμὴν δὲ ὁ Εὐμολπὸς, συθώτης δὲ, ὁ Εὐβουλεύς. Ἀφ' ὧν δὴ τὸ Εὐμολπιδῶν, καὶ τὸ Κηρύκων (84), τὸ ἱεροφαντικὸν τοῦτο γένος ἦνθησε.

(80) *Ἀνακτοτελεστᾶς*. Clemens, *ἀνακτοτελέτας*, quod usitatius est. Hesychius, *ἀνακτοτελέται*, inquit, οἱ τὰς τελετὰς ἐπιτελοῦντες τῶν ἱερῶν. Itaque, *reges sacrorum* verti. Huc referri potest locus ille Pausaniæ, τῶν *Φωκικ.* extremo: Ἄγουσι τελετὴν Ἄμφισσεῖς Ἀνάκτων καλουμένην παίδων· οἷτινες δὲ θεῶν εἰσιν οἱ Ἀνακτες παῖδες, οὐ κατὰ ταῦτά ἐστιν εἰρημένον. Οἱ μὲν εἶναι Διοσκόρους, οἱ δὲ Κούρητας, οἱ δὲ πλεόν τι ἐπίστασθαι νομίζοντες, Καθεύρους λέγουσι.

(81) *Οἷς μέλων*. Ita Clemens, non, εἰ μέλλον.

(82) *Φρέατι*. Puteum hunc Pausanias indicat in *Attic.*, pag. 36, dum scribit: Ἐλευσινίοις ἐστὶ μὲν Τριπτόλεμου ναός, etc., φρέαρ τε καλούμενον Καλλιγόρον, ἔνθα πρῶτον Ἐλευσινίων αἱ γυναῖκες χορδὴν ἔστησαν, καὶ ἦσαν ἐς τὴν θεόν. Nempie quod Ceres eo in puteo consedisset. Unde Callimachus Hymno

de Cerere (qui versus in Henrici Stephan. editione omissus est):

Τρις δ' ἐπὶ Καλλιγόρω χαμάδις ἐκαθίσσασο φρηλι. Cererem ipsam alloquitur. Et Nicand. in Theriac. : . . . Τὸν μὲντ' ἐρέει γάτις, οὐνεκ' Ἀχαιῆ Δημήτηρ ἔβλαψεν ὄθ' ἄγεια σίνατο παιδὸς, Καλλιγόρον περὶ φρεῖαρ.

(83) *Βαυθῶ*, etc. Horum etiam omnium, si Baulbonem unam excipias, meminit idem Pausanias, partim in *Attic.*, pag. 43 et 36, partim in *Corinth.*, p. 57.

(84) *Κηρύκων*. Recte: fuerunt enim Eumolpidarum et Præconum Athenis familiæ conjunctissimæ. Pausanias in *Attic.*, p. 36, diserte: Τελευτήσαντος δὲ Εὐμολπου, Κηρύξ νεότερος λείπεται τῶν παίδων, ἦν αὐτοὶ Κήρυκες, θυγατρὸς Κέκροπος Ἀγαῦρου καὶ Ἐρμού παῖδα εἶναι λέγουσιν, ἀλλ' οὐκ Εὐμολπου.

καὶ δὴ (οὐδὲ γὰρ ἀνήσω μὴ οὐχὶ εἰπεῖν) ξενίσασα ἡ Βαυθῶ τὴν Διῶ, ὀρέγει κυκεῶνα αὐτῇ. Τῆς δὲ ἀνατομένης λαθεῖν, καὶ πειθῆν οὐκ ἐθελούσης (πενθήρης γὰρ ἦν), περιαλλαγῆς ἡ Βαυθῶ γενομένη, ὡς ὑπερβαθεῖσα δῆθεν, ἀναστέλλεται τὰ αἰδοῖα, καὶ ὑποδεικνύει τῇ θεῷ ἢ δὲ τέρπεται τῇ βῆσει ἡ Διῶ, καὶ μᾶλλον ποτὲ δέχεται τὸ ποτὸν, ἥσθεῖσα τῷ θεάματι. Ταῦτά ἐστι τὰ κρύφια τῶν Ἀθηναίων μυστήρια· ταῦτά τοι καὶ Ὀρφέως ἀναγράφει. Παραθήσομαι δέ σοι αὐτὰ τοῦ Ὀρφέως τὰ ἔπη, ἐν ἔχοις μάρτυρα ἀκαιοσυνησίας τὸν μυσταγωγόν.

igitur, (nec enim ab hujus etiam rei commemoratione revocari me patiar), cum hospitio Cererem exceperisset, hauriendum ei cinnum propinat, quapropter vim doloris poculum potumque respiciente, illa repulsam moleste ferens, quod se despectam ac spretam fuisse putaret scilicet, reductis vestibus occultas corporis partes divæ oculis objicit; quæ spectaculo delectata, oblatam sibi potionem, ægre licet, aliquando tamen ebibit. Hæc Atheniensium recondita mysteria sunt, quæ scriptis Orpheus etiam ipse mandavit. Hujus ego tibi versus quoque subjiciam, ut quem tu mystagogum habes, eundem habes flagitiosæ ac turpis infamiae testem.

Ὡς εἰποῦσα (85), πέπλους ἀνεσῶρατο, δεῖξε δὲ
 Σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον· παῖς δ' ἦεν
 Ἰακχος,
 Χεῖρὶ τέ μιν βίπτεισκε γελῶν Βαυθοῦς ἐπὶ κόλ-
 ποις.
 Ἡ δ' ἐπεὶ οὖν μελῖθησε, θεὰ μελῖθησ' ἐνὶ θυμῷ,
 ἀέξατο δ' αἰόλον ἄγρος ἐν ᾧ κυκεῶν ἐνέκειτο.

Κἀτι τὸ σύνθημα (86) Ἐλευσινίων μυστηρίων· Ἐνήστευσα, ἐπιὼν τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης· ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ κάλαθου εἰς κίστην. Καλὰ γὰρ τὰ θεάματα καὶ θεὰ πρέποντα. Ἄξια μὲν οὖν νυκτὸς τὰ τελέσματα, καὶ πυρὸς, καὶ τοῦ μεγαλήτορος, μᾶλλον δὲ ματαιόφρονος Ἐρεχθιδῶν δήμου· πρὸς δὲ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οὕστινας μένει τελευτήσαντας, ἄσσα οὐδὲ εἰπονται. Τίσι δὲ μαντεύεται Ἡράκλειος (87) ὁ Ἐφέσιος; Νυκτιπόλοις, Μάγοις, Βάκχοις, Ἀθῆναις, Μύσταις. Τούτοις ἀπειλεῖ τὰ μετὰ θάνατον, τοῦτοις μαντεύεται τὸ πῦρ. Τὰ γὰρ νομιζόμενα κατ' ἀνθρώπους μυστήρια ἀνιερῶσι μνεῦνται: (88). Νόμος οὖν καὶ ὑπόληψις κοινὴ (89), καὶ τοῦ δράκοντος τὰ μυστήρια, ἀπάτη τίς ἐστι θρησκευομένη τὰς ἀμυθήτους ὄντως μύησεις, καὶ τὰς ἀνοργιάστους τελετὰς εὐσεβεῖα νόθῳ προτρεπομένων (90). Οἷαι δὲ καὶ αἱ κίσται αἱ μυστικαί; δεῖ γὰρ ἀπογυμνωσαὶ τὰ ἄγια αὐτῶν, καὶ τὰ ἄρρητα ἐξεῖπειν. Οὐ σησάμαι ταῦτα, καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυμυαλα, χόνδροι τε ἄλλων; καὶ δράκων, ἕργιον Διονύσου Βασάρου; οὐχὶ δὲ βροιαί, πρὸς τοῖσδε καὶ

ac puteo cuidam insedit ingenti mœrore confecta, sed enim, iis qui initiantur, graviter ne quid simile agant, in hodiernum usque diem prohibetur; utique, ne sacris initiati lugentem Cererem imitari videantur. Cæterum Eleusinem per id tempus indigenæ quidam incolebant, quorum hæc fuere nomina, Baubo, Dysaules, Triptolemus, Eumolpus et Eubuleus. Ac Triptolemus quidem bubulcus erat, Eumolpus pastor, Eubuleus vero subulcus ex quibus Eumolpidarum, nec non illud præconum genus sacrorum ac religionum interpres, Athenis effloruit. Baubo

Dixerat, obscenam Cereri tum veste reducta Corporis ostentat speciem: puer astat Iacchus;

Quem lætata manu medias Baubonis in ulnas

Conjicit: hinc olli arridens luctuque soluta, Multiplicis commista haurit dea pocula cinni.

Jam, Eleusiniorum mysteriorum communis quædam quasi tessera, hæc est, Jejunari: cinnum ebibi: accepi e cista: operatus in calathum reposui, ac rursum in cistam ex calatho. Egregia vero spectacula, quæque deam in primis deceant: imo, digna sane tenebris ignique mysteria, digna ingentibus aut potius vanitate plenis Erechthidarum, cæterorumque Græcorum animis, quos quidem ex post obitum pœnæ manent, a quibus spe et cogitatione longissime absunt. Et vero, quibus tandem Heraclius ille Ephesius vaticinatur? Tenebrionibus profecto, Magis, Bacchis, Lenis, Mystis. Hi sunt, quibus pœnas mortem securas comminatur, ignemque denuntiat. Nam quæ hominum ex 67 sensu mysteria statuuntur, ea profanos habent initiandi ritus. Itaque, et statæ illæ sacrorum leges et communis hominum opinio, et universa ista draconis mysteria, aliud nihil sunt quam error quidam, initia quæ nihil plane initiorum habeant, superstitione colens, impiosque ritus adulterina pietatis specie venerans. Quæ porro et cujusmodi sunt mysticæ illæ cistæ? nudandum enim quidquid apud eos sancti est, quid-

Præcipua utrique familiæ mysteriorum cura. Plutarch. in Alcibiade, accusatum eum scribit, quod ea mysteria domi simulasset, ὀνομάζων αὐτὸν μὲν ἱεροφάντην, Πολυτίωνα δὲ δαδουχόν, κήρυκα δὲ Θεόδωρον, τοὺς δὲ ἄλλους ἐταίρους μύστας καὶ ἐπόπτας, ἰδόμενὰ τὰ νόμιμα καὶ τὰ καθεστηκότα ὑπὸ τοῖς Ἐβουλιπιδῶν καὶ Κηρυκῶν, καὶ τῶν ἐξ Ἐλευσίνος. (85) Ὡς εἰποῦσα. Totum hunc locum Daniel Heinsius, in suis ad Clementem adnotationibus, cum Arnobii versione componens, et emendat probabiliter, et copiose pertractat. Ego tamen vulgaram lectionem retineri posse crederim, si γελῶν mutetur in γέλω, et post prius mēdῆσε virgula inseratur, ut prior ille risus Bauboni, posterior Ce-

Deri tribuatur.

(86) Κἀτι τὸ σύνθημα. Ita sine dubio legendum, non κίστη, ut est apud Clementem.

(87) Ἡράκλειος. Lege Ἡράκλειτος cum Clemente et Diogene Laertio.

(88) Ἀνιερῶσι μνεῦνται. Clem., ἀνιερῶς μνεῦνται.

(89) Idem Clemens, νόμος γὰρ καὶ ὑπόληψις κοινή.

(90) Προτρεπομένων. Προσπρεπομένη, quod rectius videtur. Sed hic meo iudicio, colendi ac reverendi significatio commodior sit quam adhortandi, quæ potius τῷ προτρέπειν convenit quam τῷ προστρέπειν. Quid quod præpositione quadam opus esset, ut ἐπί, πρὸς, aut simili?

quid arcani evulgandum. Nonne hæc omnia, Sesamæ, pyramides, glomi; placentæ variis signatæ umbilicis, grana salis, et draco Dionysii Basari sacramentum? non mala punica? non medullæ arborum? non ferulæ cum hederis? non pastilli ex sili-gine caseoque confecti? non denique papavera? Hæc sunt, quæ sancta vocant. Quid? Themidis nonne recondita symbola ista sunt? origanum, lychnus, gladius, pecten muliebris quod honestum ac mysticum est muliebris pudendi nomen. O guavam perfrictamque impudentiam! hominum enim temperantiorum voluptas noctis silentio tegebatur; nunc vero nox est, quæ initiandis sacra libidinis enuntiat; adeoque ignis flagitia succensis facibus illustrata pandit. Exstingue sis hunc ignem, hierophanta; tuque, o qui lumen præfers, tuas ipse faces reverere: lumen istud Iacchum traducit tuum: patere noctem mysteria tenebris occultare orgiorum honori consulatur: ignis simulare non potest: arguere, punireque jubet. Hæc igitur illa sunt hominum atheorum mysteria. Jure enim atheos dixerim, qui a veri Numinis cognitione prorsus alieni, pusionem a Titanibus discerptum, ejulantem mulierculam, partesque corporis, quas pudor nominare non sinit, impudentissime venerantur; ut duplici nomine impietatis ac negatæ divinitatis rei teneantur, qui vere Deus est agnoscunt; altero, quod eos nuncupent, qui tantum a vera divinitate absunt, ut nunc aliquando consecuti. » Huc usque Clemens.

CAPUT IV.

Quibus rationibus a suscipiendis ejusmodi de diis opinionibus abducti simus.

Jure sane ac merito nos ab istis omnibus liberatos esse proftemur, quippe qui **68** tam diuturni tamque inveterati erroris sic tanquam acerbissimi gravissimique morbi calamitatem depulimus: primum quidem singulari præpotentis Dei gratia et beneficio, deinde Servatoris nostri evangelicæ doctrinæ vi quadam et potestate, quæ verbis explicari nequeant, sano denique maturoque consilio in eam abducti sententiam, ut augustum omnique dignum veneratione Dei nomen obnoxiiis morti hominibus impertiri, nefas et impium crederemus, qui cum pridem inter mortuos jaceant, tum vero temperantiæ documentum reliquerint nullum, sed omnis potius intemperantiæ, libidinis, crudelitatis ad animorum perniciem monumenta posteris conservanda crediderint. Enimvero, quis non extremæ stultitiæ futurum id videat, si homines sanctimonix ac morum integritatis amantes, primas libidinis flagitiosisque concederent? si maturi atque sapientis, perditæ projectæque mentis homines; si æquitatis humanitatisque studiosi, eos qui tantum diritate cæteros et immanitate superarunt, ut sceleratas manus exsecrandis liberorum parentumque cædibus cruentarint, augustissimo cultu celebrarent? Cujus vero non cogitationem impietate vicerunt, qui vel ad obscenas, quasque ne honeste quidem nominare liceat, virorum mulierumque partes, vel ad

καρδίαι, νάρθηκές τε και κιττοί, πρὸς δὲ και φθόγες, και μήκωνες; Ταῦτ' ἔστιν αὐτῶν τὰ ἅγια. Καὶ προσέτι τῆς θέμιδος τὰ ἄρρητα σύμβολα, ὠρίγανον, λύχνος, ξίφος, κτελες γυναικειος. Ὡς τῆς ἐμφήμεως και μυστικῶν μέρων γυναικειος. Ὡς τῆς ἐμφανοῦς ἀναισχυντίας! Πάλαι μὲν ἀνθρώποις σωφρονουσὶν ἐπικάλυμμα ἦδονῆς, νύξ σωπαμένη· νυνὶ δὲ τοῖς μουμένοις ἡ ἱερὰ τῆς ἀκρασίας νύξ ἔστι λαλουμένη· και τὸ πῦρ ἐλέγχει τὰ πάθη διδουχόμενα. Ἀπόθεσον, ὦ ἱεροφάντα, τὸ πῦρ· αἰδέσθητι, διδουχε, τὰς λαμπάδας. Ἐλέγχει σου τὸν Ἰαχχον τὸ φῶς· ἐπίτρεψον ἀποκρῦψαι τῇ νυκτι τὰ μυστήρια σκότει· τετιμήσθω τὰ ἄρρητα. Τὸ πῦρ οὐχ ὑποκρίνεται· ἐλέγχειν και κολάζειν κελεύεται. Ταῦτα τῶν ἀθέων τὰ μυστήρια. Ἀθέους δὲ εἰκότως ἀποκαλῶ τούτους, οἱ τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν ἠγνοῦντες, παῖδιον δὲ ὑπὸ Τιτάνων διασπῶμενον, και γύναιον πενθοῦν, και μόρια ἄρρητα, ὡς ἀληθῶς, ὑπὸ αἰσχυνῆς, ἀναισχυντῶς σέβουσι, διττῇ ἐνισχημένοι τῇ ἀθεότητι· προτέρῃ μὲν, καθ' ἣν ἀγνοοῦσι τὸν Θεόν, τὸν ὄντως ὄντα μὴ γνωρίζοντες Θεόν· ἐτέρῃ δὲ και δευτέρῃ, ταύτῃ δὲ τῇ πλάνῃ τοὺς οὐκ ὄντας ὡς ὄντας νομίζοντες, και θεοὺς τούτους ὀνομάζοντες, τοὺς οὐκ ὄντως ὄντας, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὄντας, μόνου δὲ τοῦ ὀνόματος τετυχηκότας. Ὡς τὰ ταῦτα και οὗτος.

altero, quod Deum ignorent, dum nequaquam eum superesse, qui non sunt, arbitrentur, ipsosque deos ne supersint quidem, eamque sunt nomine solo te-

C ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Τίσι λογισμοῖς τοῦ μὴ τὰ ὁμοία περὶ θεῶν φρονεῖν ἀνεχωρήσαμεν.

Εἰκότως δὴτα ἡμεῖς τούτων ἀπάντων ἐλευθέρους ἡμᾶς γενέσθαι ὀμολογοῦμεν, τῆς μακρῆς και πεπαιλωμένης πλάνης, ὡς περ τινὸς δεινῆς και χαλεπωτάτης νόσου λευτρωμένοι· και πρῶτα μὲν τῇ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ χάριτι και εὐεργεσίᾳ, δεύτερον δὲ, ἀπορρήτῳ δυνάμει τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς διδασκαλίας· και τρίτον, σώφρονι λογισμῷ κρίναντες ἀνόσιον εἶναι και ἀσεβῆς, τῇ τοῦ Θεοῦ σεβασίᾳ προσηγορίᾳ τιμᾶν τοὺς πάλαι ἐν νεκροῖς κειμένους θνητοὺς ἄνδρας, και οὐδὲ σωφρόνων ἀνδρῶν μνήμην ἀπολελοιπότας, ἐσχάτης δὲ ἀκρασίας και ἀκολασίας, ὠμότητός τε και φρενοβλαβείας **D** δείγματα τοῖς μετ' αὐτοὺς φυλάττειν παραδεδωκότας. Πῶς γὰρ οὐ πάντων ἠλιθιώπατον, τοὺς σωφροσύνης ἔραστὰς τοῖς αἰσχροῖς και ἀκολάστοις τῶν πρωτείων παραχωρεῖν, και τοὺς συνετοὺς και ἐμφρονας τοῖς τὰς φρένας ἀπολωλεκόσι τὴν σεβασμίαν παρέχειν τιμὴν· τοὺς τε δικαιοσύνης και φιλανθρωπίας ἀσκητάς, τοῖς δὲ ὑπερβολῆν ὠμότητος και ἀπανθρωπίας, τεκνονοτίας και πατροκτονίας μιάσμασιν ἐνισχημένοις; ποίαν δὲ οὐχ ὑπερηχόντισεν ὑπερβολὴν ἀσεβείας, τὸ καταβάλλειν εἰς ἄρρητα ἀνδρῶν και γυναικῶν μόρια, και εἰς τὴν ἀλογον, και θηριώδη φύσιν, τὴν σεμνὴν και πνευματικὴν τοῦ Θεοῦ πρόβρῃσιν; τοιαῦτά τε αἰσχρὰ και ἀπάνθρωπα θεολογεῖν, οἷα ἐπὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις κακουργῶν, εἰ κατελεγχθῆ, ταῖς ἀπὸ τῶν νόμων ἀπαραιτήτοις ὑπέπεσαι ἐν

τιμωρίας; Καὶ τί χρὴ μηχανεῖν εὐαγγελιζομένους πάντας, βάρβαρον ὄμου καὶ Ἑλληνα, τὴν ἀπὸ τῶν εἰρημίων κακῶν ἐλευθερίαν, τῆς τε ἀπὸ τῶν ψευδῶν θεῶν ἀποστασίας τὸ, εὐλογον εἰς φῶς ἀγαγόντας, ὅποτε καὶ αὐτῶν ἦδη τῶν σφόδρα δεισιδαιμόνων οἱ πλείους, ὡσπερ ἐκ βαθέος κάρου διανήψαντες, καὶ τῆς παλαιᾶς ἀχλύος τὸ τῆς ψυχῆς δῆμα διανοήσαντες, τὸν βαθὺν λῆρον συνείδον τῆς πατρικῆς κλάνης· καὶ στάντες ἐπὶ λογισμοῦ, τὴν ἐτέραν ὁδὸν εἶκοντο, τῆς παλαιᾶς ἀναχωρήσαντες; ὣν οἱ μὲν ὁμῶσε χωρήσαντες, τῆς ὅλης κατέπτυσαν μυθολογίας τῶν σφετέρων προγόνων πλατὺ καταγελάσαντες· οἱ δ' ἀθεότητος δόξαν ἐκκλίναντες, οὕτε ἐπὶ τοῖς πρότερον ἔστησαν, οὕτε ἐξ ἅπαντος αὐτῶν ἀνεώρησαν, κολακῦσαι δὲ καὶ θεραπεῦσαι τὴν οἰκεῖαν προθέμοι: δόξαν, τὰς περὶ τῶν τεθρυλλημένων παρ' αὐτοῦ θεῶν ἱστορίας ἀληθεῖς, μύθους εἶναι πεπλασμένους ὑπὸ ποιητῶν ἐπεφήμισαν, φυσικὰς ἐν αὐτοῖς ἀποκρύπτοντες θεωρίας, ὣν εἰ καὶ ὅτι μάλιστα μηδὲν φέρουσιν ἀληθείας δείγμα, ὅμως δ' οὖν ἀναγκαῖα γένοιτ' ἂν ἡμῖν ἢ ἐκθεσις, εἰς θεωρίαν τῶν καὶ παρὰ ταῦτοις σεμνῶν· ὡς ἂν καὶ τῆς τούτων ἀναχωρήσεως, οὐκ ἄλλως ἡμῖν προξενηθείσης, ἢ εἰ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τὸ εὐλογον παρασταίῃ. Φέρε οὖν καὶ τούτων τὸν λόγον ἀκωθεν ἀναλαβόντες ἐπισχεψώμεθα.

aihus procurare statuissent, veras numinum suorum tamdiu jactatorum historias, fligmenta quædam et commenta poetarum ominus causa meliores esse dixerunt, quibus rationes causæque rerum naturalem incluse latarent. Quorum licet nullum omnino veritatis indicium proferre possint, nos tamen pretium operæ facturos arbitramur, si quæcunq; apud eos honestiorem quamdam præ se ferant speciem, in apertum lucemque producamus, ut summam hujus præterea, quam ab iis (non alia sane quam evangelica Servatoris nostri doctrina informati adductique) faciendam nobis putavimus, discessionis æquitatem oculis omnes tenere possint. Age itaque, rem totam altius repetentes, propius contemplemur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἀνακεφαλαιώσις τῶν πρόσθεν εἰρημίων.

Τῆς μὲν οὖν Ἑλληνικῆς θεολογίας, λέγω δὴ τῆς παυθήμου καὶ μυθικωτέρας, καὶ πολὺ προτέρας τῆς παρὰ Φοίνιξι καὶ Αἰγυπτίοις, τοῖς τε ἄλλοις, ὣν καὶ τὴν μνήμην οἱ πρὸ τούτου περιέσχον λόγοι, ταῖσδε τις ὁ τρόπος ἀποδέδεικται, ὅιος διὰ τῶν προεκθεσιῶν φωνῶν, αὐτῶν δὴ τῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων, προδεδήλωται· ὃν καὶ εἰκότως ἐν ἀρχαῖς τῆς προκειμένης εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς εἰς διάγνωσίν τε καὶ ἐπίκρισιν τοῖς ἐντευχομένοις προτεθεικαίμεν, ὡς ἂν αὐτοὶ μάθοιμεν, ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ, καὶ οἱ πάντες εἰσέτι καὶ νῦν ἄπειροι, τίνες ὄντες πάλαι πρότερον, καὶ οἷον ἐκ πατέρων φύντες, πηλίκους τε τοποῖν κακοῖς πεπεδημένοι, δυσσεθείας τε ὁπόση καὶ ἀγκυσίας Θεοῦ μέθη τὰς ψυχὰς κατορωρυγμένοι, τῆς τούτων ἀπάντων ἀνανεώσεως καὶ ἐλευθερίας ἡξιώθημεν, διὰ μιᾶς μόνης τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας οὐκ ἄλλως ἡμῖν πρυτανευθείσης, ἢ δι' ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ· ὃς οὐ μέρει ἡγῆς, οὐδ' ἐν γωνίᾳ χώρας ἔθους ἐνός, καθ' ὅλην δὲ τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένην, καθ' ἣς μάλιστα τὰ τῆς δεισιδαιμονίας κλάνης ὑπέριγχευεν, οἷά τις νεορῶν καὶ λογικῶν ψυχῶν ἦλιος, τὰς τοῦ οἰκείου φωτὸς ἐραπλώσας ἀκτίνας, ὄμου πᾶν γένος ἀνθρώπων βαρ-

A naturam bestiarum ratione carentium adorandum illud atque sacrosanctum Dei nomen abjecere? quique ejusmodi flagitiorum immanitatisque monstra in theologiæ sæ mysteriis tradidere, cujusmodi si quæ vel in facinorosissimis hominibus deprehenderentur, poenas continuo legibus constitutas citra veniam omnem sustinerent? Quanquam, quid pluribus opus est, ut universo hominum, tam barbarorum quam Græcorum, generi felicem tot tantorumque malorum liberationem prædicemus, causasque nostræ a fictitiis numinibus defectiois justissimas in medium afferamus; cum eorum etiam, qui arctiore antea superstitione tenebantur, pluri jam quasi ex alto diuturnæ crapulæ veterno ad animi sanitatem redeuntes, et in media antiquæ noctis caligine mentis oculos aperientes, profundam erroris patrii vesaniam agnoverint ipsi quoque, sui que tandem ac rationis compotes, novam aliquando prisca relicta viam inierint? Et alii quidem velut hostibus obviam strenue prodeuntes, totam istam fabularum colluviem despuere, majores suos effuso quoque risu cachinnisque persecuti: alii vero impietatis saltem ac spretæ Divinitatis opinioinem declinantes, nec eodem prorsus in vestigio consistere, nec ab eo tamen omnino discessere. 69 Ergo cum

sectam isti suam lenire quodammodo novisque ar-

C

CAPUT V.

Brevis eorum quæ superius dicta sunt complexio.

Græcorum igitur vulgatam illam pluribusque contextam fabulis theologiam, quæque præterea vel Phœnicum, vel Ægyptiorum, ac cæterorum, quorum ante mentionem fecimus, propria fuit, Græca ista longe vetustiore, ad eum sese modum habuisse constat, quem productis superius ipsissimis Græcorum auctorum verbis representavimus. Atque id mihi quidem evangelicæ Præparationis, quæ hoc opere instituitur, initio commode posuisse videor, iis qui in ipsius lectione versabuntur, excutiendum judicioque suo ponderandum, ut cæteri nobiscum omnes, quos adhuc rerum istarum cognitio latuit, intelligant, quales tandem a multis retro sæculis, quibusque nati parentibus, quantis implicati malis, quanta demum impietatis ac divini Numinis ignorance, tanquam alta quadam crapula obruti, tollere oculos aliquando, tamque funesta servitute liberari unius evangelicæ doctrinæ vi beneficiorum potuerimus, quam profecto non alia ratione sumus, quam Jesu Christi Servatoris Deique nostri adventu consecuti. Hic enim ille est, qui non parte aliqua terrarum, aut gentis unius angulo regionis includens, sed toto passim orbe, ubi de-

gerent homines, quæque potissimum grassabatur erroris superstitiosi dominatus, veluti sol quidam intelligentium ac ratione præditorum animorum, luminis sui radios longe lateque diffundens, universum hominum barbarorum simul Græcorumque **70** genus, adeoque nos omnes densissima caligine ac teterrima, omnemque lucem excludente mendacis vanæque superstitionis nocte, in veræ erga rerum omnium moderatorem Deum pietatis diem vindicavit. Enimvero, quotquot ubique olim ad stuporem usque profanis de deorum multitudinem erroribus tam in urbibus, quam in pagis adhæserunt, eosdem mortuorum idola, hominumque pridem extinctorum simulacra statis omnes honoribus coluisse, clarissimis laudatorum ante scriptorum testimoniis ac vocibus comprobatur: ita plane, ut priscum illud hominum genus, propter ferinam supra modum eo tempore vivendi rationem, de summo rerum omnium opifice Deo nihil omnino cogitaret, nec divinam ejus in repetendis scelerum pœnis justitiam ullatenus vereretur, sed in omnia flagitiorum et impietatis genera præcipitii quodam æstu raperetur. Nam, cum nulli adhuc hominum vita legibus ad virtutem informata, nullo mitiore ac politiore cultu temperata, solute ac vage, Nomadum aut belluarum potius ritu ageretur: aliis quidem pecudum instar ratione carentium, præter abdominis saturitatem pensi nihil erat, quorum in animos primum impietatis genus altius subire solet: alii vero, inditis a natura notionibus tantillum excitati, Deum quidem ac Dei potestatem salutaris ac boni quidplam esse cogitabant; sed cum ad ejus cognitionem aspirarent, sublatis et erectis in cælum animis, vim in eo mentis aciemque defixere, astrorumque toto cælo micantium sensusque ferientium pulchritudinem admirati, deorum eis nomen honoremque tribuere. Alii denique in terram sese animosque devolventes, quos ætate sua communi consensu aut sapientiæ primas tulisse viderent, aut corporis viribus, ac potestatis magnitudine pluribus esse dominatos, gigantes puta, vel tyrannos, vel præstigiis etiam fascinationibusque nobiles, qui cum a rebus diviniis quomodocumque tandem excidissent, maleficas veneficiorum artes conflaverant: quicumque demum communis alicujus beneficii atque ad vitæ humanæ utilitatem pertinentis auctores fuissent, partim vivos adhuc et spirantes, partim jam morte functos pro diis prædicarunt. Itaque deorum ipsorum ædes, mortuorum sepulcra esse perhibentur, quemadmodum Clemens in ea, quam ad Græcos scribit, *cohortatione* commemorat, Græcorum ipsorum testimonia proferens, quem tu, si placet, hunc in modum rursus loquentem audi.

71 CAPUT VI.

Sepulcra mortuorum esse, quæ deorum templa nominantur.

« Mirum, inquit, profecto videri non debet, si nefandæ superstitionis error, posteaquam aliquod semel initium accepisset, flagitiosæ vesaniæ fons existerit. Enimvero cum intercisus ille postea non fuisset, sed potius novis in dies incrementis auctus, magna vi tandem ac vehementi cursu ferri cœpit.

A δάρων τε καὶ Ἑλλήνων, ὡς περ ἐξ ἀχλύος δεινῆς, καὶ ζοφεριωτάτης τε καὶ ἀειδοῦς νυκτὸς τῆς δεισιδαίμονος πλάνης, ἐπὶ λαμπρὰν καὶ διαυγεστάτην ἡμέραν τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ, πάντα ἡμᾶς μετεστήσατο. Διὰ ῥῆδην γοῦν αἱ προπαράτα-θεῖσαι φωναί, νεκρῶν εἰδῶλα, καὶ ἀνδρῶν πάλαι κατοικομένων εἰκόνας, πάντα πανδημεὶ τοὺς ἀμφὶ τὴν πολυθεὸν πλάνην, κατὰ τε πόλεις καὶ κώμας ἐπτοημένους, θεραπεύειν τε καὶ περιέπειν ἐδίδαξαν· τῶν πάλαι ἀνδρῶν δὲ ὑπερβάλλουσαν τοῦ τότε βίου θηριώδιαν, Θεοῦ μὲν τοῦ πάντων δημιουργοῦ μηδένα λόγον ποιουμένων, μηδὲ τῆς θείας καὶ ἐπὶ τῆς πλημμελουμένης τιμωροῦ δίκης ἐμπαζομένων, εἰς πάσας δὲ ἀνοσιουργίας καταβαλλόντων. Οὕτω γὰρ εἰσέτι τῆς ἡμέρου πολιτείας ἐν ἀνθρώποις κατατεταγμένης· ἀνεμιμένου δὲ καὶ νομαδικοῦ τοῦ βίου, θηριώδους τε καθεστῶτος· τοῖς μὲν θρεμμάτων ἀλόγων δίκην τῶν τῆς γαστρὸς ἀποπληρώσεων πλέον οὐδὲν ἐμελλεν, οἷς καὶ πρῶτος ἀθεότητος ὑποικουρεῖ τρόπος· οἱ δ' εἰς βραχὺ τι φυσικαῖς ἐννοίαις ἀνακινούμενοι, θεὸν καὶ Θεοῦ δύναμιν, σωτήριόν τι καὶ ἀγαθὸν εἶναι χρῆμα διανοήθησαν, εὐρεῖν δὲ τοῦτον ἐβελήσαντες, ἄνω μὲν τὰς ψυχὰς εἰς οὐρανὸν ἔτειναν, αὐτῶν δὲ τῇ διανοίᾳ στάντες, καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φαινόντων τε καὶ φαινομένων φωστῆρων καταπλαγέντες τὰ κάλλη, ταῦτ' εἶναι θεοὺς ἀπεφώνησαν. Τρίτοι δὲ ἄλλοι, σφᾶς αὐτοὺς ἐπὶ γῆς ῥίψαντες, τοὺς ἐπὶ συνέσει τῶν κατ' αὐτοὺς προφῆρειν νομοισμένων, ἢ καὶ ῥώμῃ σώματος καὶ δυναστείας ἰσχυρῶν τῶν πλειόνων ἐπικρατήσαντας, γίγαντάς τινας, ἢ τυράννους, ἢ καὶ γόητας, καὶ φαρμακείας ἀνδρας, ἐκ τινος τῶν θειστέρων ἀποπτῶσεως, τὰς κακοτέχους γοητείας συνεσκευασμένους· ἢ καὶ τοὺς ἄλλους κοινῆς τέ τινος καὶ βιωφελοῦς εὐεργεσίας προάρξαντας, ζῶντάς τε ἔτι καὶ μετὰ τελευτῆν θεοὺς ἐπεφῆμισαν. Ἐνθεν αὐτοῖς καὶ οἱ τῶν θεῶν οἴκοι, νεκρῶν εἶναι τάφοι μνημονεύονται, ὡς ὁ Κλήμης ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας *Προτροπικῷ*, ἱστορεῖ, τοῦ λόγου μάρτυρας αὐτοὺς Ἑλληνας ἐπαγόμενος. Εἰ δέ σοι φίλον, αὐθις καὶ τούτου τόνδε γράφοντος ἄκουε τὸν τρόπον.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ νεκρῶν εἶναι τάφους τὰ καλούμενα αὐτῶν ἱερὰ τῶν θεῶν.

« (91) Εἰκότως ἄρα ἀρχὴν ποθεῖ ἡ δεισιδαιμονία λαθοῦσα, κακίας ἀνοήτου γέγονε πηγὴ· ἔπειτα μὴ ἀνακοπεῖσα, ἀλλ' εἰς ἐπίδοσιν ἔλθοῦσα, πολὺ δὲ (92) ῥυεῖσα, δημιουργὸς πολλῶν καθίσταται· δαιμόνων, ἐκατόμβας ποιοῦσα, καὶ πανηγύρεις ἐπιτελοῦσα, ἀγάλματα ἀνιστῶσα, καὶ νεῖδς ἀνοικοδομοῦσα, εὖς δὲ

(91) Locus est Clement. Alexandr. ex *Protreptico*, p. 22, Græco-Latini, Herveti autem 47.

(92) Montac. legend. πολλή δὲ, rectius.

(οὐδὲ γὰρ τοῦτο σωπήσομαι, πρὸς δὲ καὶ αὐτὸ ἐλέγξω) A
 κῶς μὲν εὐφήμως ὀνομαζομένους, τάφους δὲ γενο-
 μένους, τουτέστι τοὺς τάφους νεῶς ἐπικεκλημένους.
 Ἔμελλε δὲ ἀλλὰ καὶ νῦν δεισιδαιμονίας ἐκλάθεσθε,
 τοὺς τάφους τιμῶν αἰσχυνόμενοι. Ἐν τῷ ναῷ τῆς
 Ἀθηνῶν ἐν Λαρίσση, ἐν τῇ ἀκροπόλει, τάφος ἐστὶν
 Ἀκριστοῦ· Ἀθήνησι δὲ ἐν τῇ ἀκροπόλει, Κέκροπος,
 ὡς φησὶν Ἀντίοχος ἐν τῷ ἐννάτῳ τῶν Ἱστοριῶν. Τί
 ἔστι Ἐριχθόνιος; οὐχὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος κεκή-
 θενται; Ἰσμάρος (93) δὲ Εὐμόλπου καὶ Δαείρας, οὐ-
 χὶ ἐν τῷ περιβόλῳ κεκήθεται τοῦ Ἐλευσινίου, τοῦ
 ὄψθ' ἑκτῆς ἀκροπόλεως; αἱ δὲ Κλεοῦ θυγατέρες ἐν Ἐλευ-
 σίνῃ τετάφθαι; Τί σοι καταλέγω τὰς ἐξ ὑπερβορέου
 γυναικῶν; Ὑπερόχη καὶ Λαοδίχη κεκλήσθον, ἐν τῷ
 Ἀρτεμισίῳ ἐν Ἀθήνῃ κεκήθουσαν· τὸ δὲ ἐν τῷ Ἀπόλ-
 λωνος τοῦ Δηλίου ἐστὶν ἱερῷ. Λεάνδρος δὲ Κλεόμαχον
 ἐν Μιλήτῳ τετάφθαι ἐν τῷ Διδυμαίῳ φησὶν. Ἐνταῦθα
 τῆς Λευκοφρύνης τὸ μνημα οὐκ ἄξιον παρελθεῖν· ἐπο-
 μένη (94) Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ, ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρ-
 τέμιδος ἐν Μαγνησίᾳ κεκήθεται· οὐδὲ μὴν τὸν ἐν τῷ
 Τελμισσίῳ τοῦ Ἀπόλλωνος βωμῶν, μνημα εἶναι καὶ
 τοῦτον Τελμισσέως τοῦ μάντεως ἱστοροῦσι. Πτολε-
 μαῖος δὲ ὁ τοῦ Ἀγησάρχου, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Περὶ
 τῶν Φιλοσόφων ἐν Πάφῳ λέγει, ἐν τῷ τῆς Ἀφρο-
 δίτης ἱερῷ, Κινύραν τε καὶ τοὺς Κινύρου ἀπογόνους
 κεκήθουσαν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπιόντι μοι τοὺς προσκυ-
 νωμένους ὑμῖν τάφους, ἔμοι μὲν οὐδὲ ὁ πᾶς ἂν ἀρ-
 χέσαι χρόνος· ὑμεῖς δὲ εἰ μὴ ὑπεισέρχεται τις αἰσχύνῃ
 τῶν τοιμημάτων, νεκροὶ ἄρα τελείως νεκροὶ πεπι-
 στευκότες περιέρχασθε· ὡ δὲ λέγει, τί κακὸν τὸδε πά-
 σχετε; » Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶ· « Καινὸν δὲ ἄλλον ἐν
 Αἰγύπτῳ, ὀλίγου δεῖν καὶ παρ' Ἑλλησι, σεβασμῶς
 τεθείασκε θεῶν ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων, τὸν ἐρώμενον
 ὑραιότατον σφόδρα γενόμενον Ἀντίνοον· ἀνιέρωσεν
 οὗτος, ὡς Γανυμήδην ὁ Ζεὺς. Οὐ γὰρ κωλύεται ῥα-
 δίας ἐπιθυμία, φόβον οὐκ ἔχουσα, καὶ νύκτας ἱεράς τὰς
 Ἀντινοῦ προσκυνοῦσιν ἄνθρωποι νῦν, ἅς αἰσχρὰς
 ἡπίστατο ὁ συναγροπνησῆας ἑραστής. » Ἐπάγει· « Ἦδη
 ἔστι ὁ τάφος τοῦ ἐρωμένου, νεῶς ἐστὶν Ἀντινοῦ, καὶ
 πᾶσι. Καθάπερ γὰρ, οἶμαι, οἱ ναοὶ, οὕτω καὶ οἱ τά-
 φοι θαυμάζονται, πυραμίδες, καὶ μαυσῶλα, καὶ λα-
 δύρινθοι, ἄλλοι ναοὶ τῶν νεκρῶν, ὡς ἐκεῖνοι τάφοι τῶν
 θεῶν. » Καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα (95)· « Ἴθι δὴ, καὶ
 τὰς ἀγῶνας ἐν βραχεὶ περιοδεύσωμεν, καὶ τὰς ἐπι-
 υμβίους ταυτασί πανηγύρεις καταλύσωμεν, Ἰσθμιά
 τε καὶ Νέμεα, καὶ Πύθια, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις Ὀλύμ-
 πια. Πυθοὶ μὲν οὖν ὁ δράκων ὁ Πύθιος θρησκευεται,
 καὶ τοῦ θρεῦσθαι ἡ πανηγύρις καταγγέλλεται Πύθια.
 Ἰσθμῶν δὲ, σκύβαλον προσέπτυσεν ἐλγεινὸν ἡ θάλασσα,
 καὶ Μελικέρτην ὀδύρεται τὰ Ἰσθμια· Νεμέασι δὲ
 ἄλλο παιδίον Ἀρχέμορος κεκήθεται, καὶ τοῦ παι-
 ἰδοῦ ὁ ἐπιτάφιος προσαγορεύεται Νέμεα. Πίσσα δ' ἐστὶν
 ἐν ὑμῖν τάφος, ὃ Πανέλληνας, ἡνύχου Φρυγῶν, καὶ
 τοῦ Πέλοπος τὰς γοῶν, τὰ Ὀλύμπια σφετερίζεται ὁ

A Mox itaque multiplicium dæmonum architectus ef-
 ficitur, hecatombas sacrificat, solemnem conventus
 instituit, erigit simulacra, templa ædificat; sed quæ,
 (nec enim id quoque dissimulabo, sed potius mani-
 feste coarguam), honesto quidem templorum no-
 mine celebrantur, cæterum aliud nihil fuere quam
 sepulcra, quibus deinceps hanc templorum appel-
 lationem indidere. Vos ergo, nunc saltem impiam
 superstitionem dediscite, vel hac tumulorum cultus
 indignitate revocati. Larissæ, in Minervæ templo,
 quod summa in arce visitur, Acrisii sepulcrum est;
 Athenis autem in ipsa pariter Acropolis, Cecropis,
 ut Antiochus *Historiarum* nono scriptum reliquit.
 Quid porro Erichthonius? Nonne in Poliadiis templo
 sepultus est? Nonne Ismarus Eumolpi Dairæque fil-
 lius, in Eleusini septis, quod sub arcem construc-
 tum est? nonne Celei filia, Eleusine sepultura:
 mandata sunt? Nam quid Hyperboreas tibi mulie-
 res commemorem? Duæ sane, quarum altera Hy-
 perochæ, Laodice altera vocabatur, in Dianæ sac-
 cello, quod in insula Delo Apollinis Delii templo
 continetur, sepultæ sunt. Leander autem Cleoma-
 chum Mileti, in Apollinis Didymæi templo condi-
 tum esse testatur. Neque vero æquum fuerit hoc
 loco præterire, aut Leucophrynes illius monimen-
 tum, quæ, si Zenonem Myndium sequamur, Ma-
 gnesiæ in Dianæ templo sepulta est; aut Telmissi
 erectam Apollinis aram, quod Telmissis cujusdam
 vatis monumentum esse historiæ prodiderunt. Quin
 etiam Ptolemæus, Agesarchi filius, volumine ex iis
 primo, quæ de *Philopatris* scripsit, auctor est, in
 insula Papho Cinyram ac Cinyræ posteros, in Ven-
 neris templo conditos fuisse. 72 At enim tempus me
 deficiat, si tumulos omnes, quibus divinos honores
 tribuitis, recensere velim: vos autem, ni scelerum
 istorum pudor vos aliquid ceperit, ite porro, vere-
 que mortui, cum vestram in hominibus mortuis fi-
 duciam collocetis, passim huc illucque vagamini.
 O miseri! quid tantum mali sustinere juvat! » Hæc
 ille: paucisque interjectis: « Novum item alium, in-
 quit, Romanus Imperator in Ægypto, atque adeo in
 ipsa pene Græcia, ad Numinum turbam cum eximia
 religione Deum aggregavit Antinonem, qui pulcher-
 rimos inter numerandus erat, delicias amoresque
 suos, quem ipse, quomodo Ganymedem antea Ju-
 piter, consecravit. Nec enim cupiditas ea modum
 facile tenere potest, quæ nullo metu cohibetur.
 Itaque sacræ Antinoi noctes ab hominibus hodie
 cultu divino celebrantur, quarum turpitudinis sibi
 amator ipse conscius erat, qui eas cum puero vigi-
 larat. » Tum subdit: « Nunc vero catamiti hujus se-
 pulcrum, Antinoi templum et oppidum est. Enim
 vero, simili opinor, templa sepulcraque admira-
 tione prosequuntur: pyramides quippe, mausolea,

δος, αἰτ, Ἀπολλώνιος, καὶ Ζήνων Μύνδιοι γραμματι-
 κοί.

(95) Μετ' ὀλίγα. Inno sane πρὸ πολλῶν, nam quæ
 sequuntur habentur, p. 16 C, Clem. Græco-Latini.

(95) Ἰσμάρος. Clem. habet Ἰσμάρος.

(94) Ἐπομένη. Clem., ἐπομένης. Longe melius. Itaque verendum erit, si Zenonem Myndium auctorem sequamur. Fuit is grammaticus ex Myndo, urbe Carie pervetusta. Stephani Mutilat. in voce Μύν-

labyrinthi, alia quædam sunt templa mortuorum, quemadmodum illa, deorum sepulcra. » Idemque paulo post. « Age vero, inquit, certamina quoque vestra paucis obeamus, ac sepulcrales istos conventus, Isthmica, Nemea, Pythia, Olympia denique, dissipemus. Pythone quidem, Pythium draconem venerantur, serpentisque conventum nomine Pythiorum indicunt. Apud Isthmum autem, mare ejectitium ac miserabile cadaver exspuit, jamque Melicertem Isthmia lamentantur. Nemeæ similiter, cum alium pusionem Archemorum condidissent, hujus sepulcrale certamen Nemea nuncuparunt. Pisa quoque apud vos, o Græcorum genus universum, aurigæ Phrygii tumulus est : atque Olympia, hoc est Pelopis inferias, Phidiacus sibi Jupiter vindicat. » Clemens. Tu vero superiorem nostram de supersticioso errore disputationem ab initio repetens, totam hanc miserorum prolapsionem uno aspectu intueri. Ac primum quidem eximium illud esse ac salutare in primis, quod Dei nomen essentiamque significat, ipsius naturæ ductu, impressisque animo per sese notionibus, vel divinitus potius inspiratis, nemo non intelligit : hoc enim omnes populi communi quodam rationis sensu præcepere, cum id omni animo ratione et intelligentia prædito, idem hujus universitatis Artifex naturalibus quibusdam cogitationibus inseverit. At vero, nequaquam ad ejusmodi religionis institutum adhæsere, quod rationis lumen ostendebat. **73** Nam unus fortassis alterve duntaxat, aut si qui alii, sane paucissimi, quos Hebræorum litteræ celebrarunt, cum ad nullam rerum earum, quæ oculis usurpantur, haustam animis de divino Numine notionem affixissent, sed eam ad magnum illum ac præpotentem orbis hujus universi molitorem, ab eorum quæ sub aspectum cadunt omnium turba, constanti ac certa mentis inductione sustulissent, eundem unum esse Deum, simulque omnium servatorem, ac solum bonorum auctorem purioribus intelligentiæ oculis perviderunt. Cæteri autem multiplici variaque animorum in caligine volutati, in impietatis barathrum ita corruerunt, ut brutorum animantium ritu, honesti, utilis bonique rationem una oculorum et corporis voluptate metirentur. Itaque, si qui vel eorum aliquid invenirent, quæ fovendo curandoque corpori utilia putarentur, vel imperium aut tyrannidem occuparent, vel præstigiis veneficiisque præstarent; eos, ut superius commemoravi, licet aliqui mortii ac reliquis humanæ naturæ casibus obnoxios, tanquam eos, a quibus cum reliqua bona, tum ipsam quoque salutem haberent, adeoque tanquam deos celebrarunt, ac venerandam illam augustamque notionem, quam a natura hauserant atque expresse- rant, in eos, quos ejusmodi beneficiorum auctores esse censebant, contulerunt. Eos præterea tantus animorum stupor invasit, ut omnia consecratorum

(96) Ἀμαρτίας ἀπηρωμένης. Verti perinde ac si haberetur, τιμωρίας ἀπηρω.

(97) Θεραπεύσαι. Hoc est, opinor, quod Plutar-

Φειδίου Ζεύς. » Ταῦτα μὲν οὗτος. Σὺ δὲ τὸν λόγον ἐξ ἀρχῆς ἀναλαθὼν τῆς δεισιδαίμονος πλάνης, ἐπίσκεψαι τὴν διάπτωσιν. Φύσει μὲν οὖν καὶ αὐτοδιδάκτοις ἐννοίαις, μᾶλλον δὲ θεοδιδάκτοις, καλὸν τι καὶ ὠφέλιμον τυγχάνειν, τὸ σημαίνον τὴν τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν τε καὶ οὐσίαν. Πάντες γὰρ ἄνθρωποι κοινοῖς λογισμοῖς προεϊλήφρασαν, τοῦ τῶν ὄλων Δημιουργοῦ τοῦτο πάση λογικῇ καὶ νοερᾷ ψυχῇ φυσικαῖς ἐννοίαις ὑποσπεύραντος· οὐ μὴν καὶ τῇ προαιρέσει τῇ κατὰ λόγον ἐπέχρητο. Ἐἷς μὲν γάρ που, τάχα τις καὶ δεύτερος, ἢ καὶ τινες ἄλλοι κομιδῇ βραχεῖς, ὧν τὴν μνήμην τὰ Ἑβραίων περιέχει λόγια, εἰς οὐδὲν τῶν ὀρωμένων ἐφαρμόσαντες τὴν περὶ Θεοῦ ἐννοίαν· ἀδιστασφόροις δὲ τοῖς λογισμοῖς ἐπὶ τὸν τοῦ σύμπαντος κόσμου δημιουργὸν, καὶ τὸν μέγαν τῶν ὄλων ποιητὴν, ἐκ τῶν ὀρωμένων ἀναγαγόντες, διανοίας ἑμμοσσι κεκαθαυμένοις μόνον αὐτὸν εἶναι Θεὸν, τὸν πάντων Σωτῆρα, καὶ μόνον ἀγαθῶν δοτῆρα συνενόησαν· οἱ δὲ λοιποὶ, παντοῖα ψυχῆς ἀμαυρώσει περιτραπέντες, κατὰ βυθὸν ἀσεβείας ἠνέχθησαν, ὥστε θηρῶν ἀγρίων τρόπον, τὸ καλὸν καὶ συμφέρον καὶ ἀγαθὸν μέχρις ὀμμάτων καὶ σαρκὸς ἡδονῆς στήσαι. Ταῦτη δὲ κατὰ τὰ προειρημένα, τοὺς τῶν νενομισμένων τοῦ σώματος καλῶν καὶ χρησίμων εὐρετὰς, ἢ καὶ δυνάστας τινὰς καὶ τυράννοους, ἢ καὶ γόητας καὶ φαρμακείας ἄνδρας, τὴν φύσιν θνητοῦς καὶ ἀνθρωπίναις κεχρημένους συμφοραῖς, ὡς ἀγαθῶν χορηγοὺς, σωτῆρας καὶ θεοὺς ἀναγορεύειν, τὴν σεβάσμιον ἐννοίαν φυσικῶς αὐτοῖς ἐνυπάρχουσαν, ἐφ' οὗς ἐνόμιζον εὐεργέτας μεταθεωκότας. Τοσαύτη δ' ἄρα συνέχεν αὐτοὺς φρενῶν ἀποπληξία, ὡς μηδὲν τῶν πλημμελουμένων τοῖς θεολογουμένοις ὑπολογίζεσθαι, μηδ' ἐρυθριᾶν ἐπὶ τοῖς αἰσχρῶς περὶ αὐτῶν φημιζομένοις· τὰ πάντα δὲ τοὺς ἄνδρας διὰ τὰς παρ' αὐτῶν παρεχομένας ὠφελείας, ἢ καὶ διὰ τὰς τότε πρώτον συνισταμένας δυναστείας τε καὶ τυραννίδας ἀποθαυμάζειν. Νόμων γοῦν, ὡσπερ ἔφην ἤδη πρότερον, μηδέπω τότε ἐν ἀνθρώποις πολιτευομένων, μηδ' ἐπὶ τοῖς ἀμαρτανομένοις ἀμαρτίας ἀπηρωμένης (96), μοιχείας καὶ ἀρρένων φθορὰς, ἐκθέσμους τε καὶ παρανόμους γάμους, μαιφονίας τε καὶ πατροκτονίας, τέκνων τε καὶ ἀδελφῶν σφαγὰς, καὶ μὴν καὶ πολέμους καὶ στάσεις πεπραγμένας δυνατῶς τοῖς οἰκείοις προστάταις, οὓς θεοὺς ἠγούοντες τε καὶ ἀπεκάλουν, ὡσπερ ἐν μέρει κατορθωμάτων καὶ ἀνδραγαθίας ἀπεμνημόνεον, τὴν τούτων μνήμην ὡς σεμνῶν καὶ ἀνδρῶν τοῖς ὀψιγῆνοις ἀπολιπόντες. Τοιαῦτα ἦν τὰ τῆς παλαιᾶς θεολογίας, ἣν μεταβαλόντες νέοι τινὲς, χθὲς καὶ πρῶτον ἐπιφυέντες λογικώτερον τε φιλοσοφεῖν αὐχρῶντες, τὴν δὴ φυσικωτέραν τῆς περὶ θεῶν ἱστορίας δόξαν εἰσθηγῆσαντο, σεμνοτέρας εὐρεσιολογίας τοῖς μύθοις προσεπινοήσαντες, καὶ μήτε πάντη τῶν προπατόρων τὸ πλημμελὲς τῆς δυσσεβείας ἐκφυγόντες, μήτ' αὐ πάλιν τὴν αὐθῆν προφαινομένην τῶν θεολογουμένων μοθηγίαν ὑπομείναντες. Θεραπεύσαι (97) δ' οὖν ὁμοῦς οἶδε τὸ

chus, Alexand., eleganter dixit, τὸν μῦθον ἀνασώζειν πρὸς ἀλήθειαν, ubi narbitha delibutam Medææ coronam fuisse, nonnullos opinari tradit, eoque

κατρίων ἀμάρτημα προθυμηθέντες, ἐπὶ φυσικὰς διηγήσεις καὶ θεωρίας τοὺς μύθους μετεσκεύασαντο, τὰ θρηπτικὰ καὶ αὐξητικὰ τῆς τῶν σωμάτων φύσεως ταῦτ' εἶναι τὰ διὰ τῶν μύθων δηλούμενα, ὡς δὴ μυστικώτερον κομπάσαντες. Ἐνθεν ἀνιόντες καὶ οἶδε τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου θεοὺς ἐπεφήμεσαν· οὐκ αὐτὸν μόνον ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ Ἄστρα, προσέτι δὲ γῆν καὶ ὕδωρ, ἀέρα τε καὶ πῦρ, τὰ τε ἐκ τούτων συγκρίματά τε καὶ ἀποτελέσματα· ναὶ μὴν καὶ τοὺς ὠραίους ἀπὸ γῆς καρπούς, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ξηρᾶς καὶ ὑγρᾶς τροφῆς βλαστήματα· ἅ καὶ αὐτὰ, ὡς ἂν τῆς τῶν σωμάτων ζωῆς αἷτια, Δήμητραν, καὶ Κόρην, καὶ Διώνυσον, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖσι ἐμπερῆ προσειπόντες, θεοεικάσι, βεβιασμένον, καὶ οὐκ ἀληθῆ τῶν μύθων τὸν καλλωπισμὸν εἰσηγησάμενοι. Ἄλλ' οὗτοι μὲν ὀφέποτε, ὡσάν ἐπαισχυνόμενοι τὰς τῶν προγόνων θεολογίας, οἴκοθεν ἅς ἕκαστος ἐφευρε σεμνολογίας τοῖς περὶ θεῶν μύθοις προσεπενόησαν, κινεῖν τὰ πατρια τοιμῶντος οὐδενός, περὶ πολλοῦ δὲ τὴν ἀρχαιότητα εἶναι, καὶ τὴν συνήθη καὶ σύντροφον ἐκ παιδῶν ἀγωγὴν τιμῶμενοι. Οἱ γὰρ μὴν τούτων πρεσβύτεροι ἐν Ἰσραὴ τῆ τῶν ἀνδρῶν θεοποιῶν καὶ τὰς τῶν ἀλόγων ζῴων ἐκθεώσεις διετάξαντο, διὰ τὸ καὶ ἐξ αὐτῶν χρησίμονα κατὰ τὰς πρόσθεν ἀποδοθείσας αἰτίας· καὶ τοῖς ἀλόγοις Θηρίοις τὰς Ἰσας ἀφιέρωσαν Ὀρησκείας, σπονδαῖς, καὶ θυσίαις, καὶ μυστικαῖς τελεταῖς, ὕμνοις τε καὶ ᾠδαῖς, ὁμοίως τοῖς θεοποιημένοις ἀνδράσι, καὶ τὰς τούτων τιμὰς ἐπάραντες· εἰς τοσοῦτον δὲ ἄρα κακῶν ἤλαυνον, ὡς δι' ὑπερβολὴν ἡδουπαθείας ἀκρατοῦς, τὰ ὀκτὰ πρὸς αἰσχροουργίαν μέρη τοῦ σώματος, τὰ τε ἀκόλαστα ἐν ἀνθρώποις πάθη, ταῖς ἰσοθείαις ἐκθειάσαι τιμαῖς, μὴδὲν τὸ παράπαν ἐν τούτοις χρῆναι σεμνολογεῖν τῶν δὴ θεολόγων αὐτῶν ἀποφνημαμένων. Τηρητέον γοῦν, ὡς ὅτι μάλιστα οἱ παλαιάτατοι οὐδὲν τι πλέον τῆς ἱστορίας εἰδότες, μόνους δὲ τοῖς μύθοις προσανέχοντες ἐμαρτυρήθησαν. Ἄλλ' ἐπαίπερ ἄπαξ ὠρμήθημεν, καὶ τὰ σεμνὰ καὶ ἀπόρρητα τῶν γενναίων φιλοσόφων κατασκοπῆσαι, φέρε καὶ ταῦτα ἐπιθεωρήσωμεν, ὡς ἂν μὴ δοκῶμεν ἀγνοεῖν καὶ τὰς θαυμαστάς αὐτῶν φιλοσοφίας. Πρὶν δὲ τὴν τούτων ἔκθεσιν ποιήσασθαι, ἐμοὶ δοκεῖ προσεπισημαίνεσθαι καὶ τὴν αὐτὴν τῶν θαυμαστῶν φιλοσόφων, κἀν τούτοις πρὸς ἑαυτοῦς ἐναντιολογίαν. Οἱ μὲν γὰρ τὴν ἄλλως διηγοῦνται, καὶ κατὰ τὸ παραστὰν ἕκαστος ἰδίως ἀποφαίνονται· οὐδὲ γὰρ ἀλλήλοις σύμφωνα φυσιολογοῦσιν· οἱ δὲ εὐγνωμονέστεροι τὸ σύμπαν ἀναιροῦσιν, καὶ τῆς οικείας πολιτείας οὐ μόνον τὰς ἀπρεπεῖς περὶ θεῶν διηγήσεις, ἀλλὰ καὶ τὰς τούτων ἑρμηνείας ἀπελαύνουσιν· ἔστι δ' ὅτε φόβῳ τὰς ἀπὸ τῶν νόμων τιμωρίας τοὺς μύθους ὑποκορίζονται. Ἄκουε δ' οὖν αὐτῶν Ἑλλήνων δι' ἐνός τοῦ πάντων ἀρίστου, τοτὲ μὲν ἐξωθούντος, τοτὲ δ' οὖν πάλιν εἰσποιομένου τοὺς μύθους. Ὁ δ' οὖν θαυμάσιος αὐτῶν Πλάτων, ὅτε μὲν τὴν οικείαν ἀπογυμνοῖ προαίρεσιν, τοιμηρότερον ἀπαγορεύει καθόλου περὶ θεῶν τοιαῦτα φρονεῖν τε καὶ λέγειν, οἷα τοῖς παλαιῶς εἰρηται, εἴτε περιέχουσιν τι λεληθὸς ἐν

A abs sese numinum scelera facile paterentur, nec ad quidquam eorum, quæ de ipsis foedissime jactabantur, erubescerent; sed potius quidquid ad eos pertineret, sive propter ipsorum in hominum genus merita, sive propter imperia vel tyrannides eo primum tempore constitutas, singulari cum approbatione suspicerent. Cum igitur necdum, ut ante dixi, legibus ullis hominum vita regeretur, pœnaque flagitiis nulla immineret; adulteria, mariumque concubitus, nefandas item flagitiosasque nuptias, cædes, parricidia, liberorum, fratrumque jugulationes, bella denique et animorum intestina dissidia, quibus eorum principes, quos illi deos opinabantur et vocabant, se ipsos vere obstrinxerant, sic tanquam rerum ab iis præclare gestarum, eximiaque virtutis monimenta celebrabant, eorumque, quasi egregiorum quorumdam facinorum ac præcipua cum fortitudinis laude conjunctorum, memoriam ad posteros ipsi suos propagabant. Atque hujusmodi fuit priscorum hominum theologia, quam nuperi quidam ac nudius tertius exclusi sic immutarunt, ut, subtiliorem nescio quam philosophandi rationem jactantes, 74 rerum scilicet naturæ propiorem de deorum historia opinionem inveherent, et honestiorem aliquam novorum commentorum speciem fabulis attexerent: hoc nimirum secuti, ut nec omnino a scelerata majorum suorum impietate discederent, nec omnino tamen ex illorum religionibus existentem consecratorum numinum improbitatem paterentur. Hi ergo, cum semel patrium errorem quoquo modo procurare statuissent, ad naturalium causarum atque rationum explicationem fabulas traduxere. Ac primam, quibus alendi corporis augendique vis inesset, ea fabulis significari novo et insolenti fastu jactabant, perinde ac si quid arcanum magis magisque reconditum attulissent: mox vero progressi ulterius, mundi etiam elementa deorum in numero ita collocarunt, ut ne in sole quidem ac luna cæteraque astrorum multitudine sisterent, sed ipsam quoque terram, cum aqua, aere, igne, adeoque cum iis, quæ horum ex temperatione ac permissione constantur, adjungerent. Quin etiam tempestivos terræ fructus, aliaque tum siccioris, tum humidioris alimenti germina: quæ, quod ipsa quoque nostrorum corporum vitam conservarent, Cereris, Proserpinæ, Bacchi, ac cæteris ejusmodi nominibus consecrarent, coactum nescio quem minimeque verum fabulis vultum et colorem affligerent. Verum, licet isti serius, quod eos majorum suorum theologiæ suppuderet, honestiorem quemdam, prout suum cuique cerebrum euderet, ac veteres illas deorum fabulas explicatum adjungerent, nemō tamen ritus patrios mutare ausus est, sed omnes potius cum priscorum instituta, tum usitatam illam quæque secum a pueris adoleverat sacrorum religionisque rationem, præcipuo studio retinendam sibi

iam subito flammam concepisse. Elκότης οὖν, ἰν-
quist, ἐνοιε τὸν μῦθον ἀνασώζοντες πρὸς τὴν ἀλή-
θειαν, τοῦτό φασι εἶναι τὸ τῆς Μηδείας φάρμακον.

Itaque nonnulli commode fabulam ad veritatem re-
vocantes, aut vero ipso defraudantes, salvant la fa-
ble par la vérité.

colendamque putaverunt. At qui eosdem ætate præcesserant, brutorum animalium consecrationem æquali plane cum hominum ipsorum apotheosi dignitatis jure esse voluerunt, partim ea, quam ex ipsis capiebant, utilitate, partim cæterarum causarum, quas ante protulimus, conjunctione permoti. Itaque, pares omnino peccidibus ratione carentibus superstitionis venerationis honores sacris legibus ita statuere, ut libationibus, sacrificiis, et arcanis initiandi ritibus, hymnis denique et carminibus, perinde atque hominum ipsorum, quibus divinitatem dederunt, earum cultui majestatem conciliarent. Tandem eo flagitiorum devenere, ut impotenti fœdissimæ libidinis æstu concitati, partes etiam corporis turpitudinem ac venerem cientes, dirasque ac protervas hominum cupiditates divinis plane honoribus prosequerentur, cum in ejusmodi rebus nullum quæsitio affectatoque verborum pudori esse locum oportere præclari theologi decrevisset. Maneat igitur veteres, ut nihil præter nudam rerum historiam noverant, sic ad ipsas tantum fabulas semper adhæsisse, multis hactenus testimoniis esse comprobatum. **75** Sed quoniam speciosa quoque ac recondita egregiorum philosophorum dogmata jam semel explorare cœpimus, age, propius etiam illa contempleremur, ne saltem eximias eorum philosophandi rationes ignorare videamur. Prius tamen quam eas in medium afferamus, juverit, opinor, quam graviter magni isti philosophi non modo cum aliis hoc in genere, sed etiam secum ipsi pugnent, observare. Nam cum hac in physiologia nulla sit inter eos sententiarum opinionumque conjunctio, alii temere ac prout sua cuique mens suggererit, rem totam definiunt; alii melioris utique fidei, simul universa tollunt, nec ea solum omnia, quæ de diis tanta cum indignitate jactantur, sed eorum quoque explicationes reipublicæ suæ finibus ejiciunt; tametsi poenarum legibus constitutarum metu fabulis interdum ipsis lenocinentur. Græcos ergo philosophos audi, unius tamen ore omnium præstantissimi, eandemque fabulas modo procul amandantis, modo contra studiose retinentis. Plato ille est, quem tantopere suspiciunt, qui si quando suam ipse mentem ac sensum aperiat, tum vero majori cum libertate prorsus interdicit, quo minus ea quæ a veteribus decantata olim fuerant, de diis in posterum sentiantur; sive reconditoris aliquid iis inclusum lateat, quod verborum ac sententiarum allegoriis indicetur, sive eadem extra omnem allegoriam figuramque dicantur. Ubi autem ad leges sese orationemque suam homo meticulousus accommodat, simul jactatis de natura deorum fabulis habendam esse fidem pronuntiat, quippe quæ nihil per sese aliud figurarum integumentis significatum repræsentent. Idem præterea posteaquam suam ipse theologiam ab antiquarum fabularum societate commercioque sejunxit, deque cælo, sole, luna, sideribus, imo de tota hac universitate, ac singulis ejus partibus seorsim physiologi more disputavit, suam iterum de diis, quorum genealogiam veteres illi texuerant, opinionem his verbis plane explicatæque conceptam in *Timæo* prosequitur.

CAPUT VII.

Quid de veterum theologia Plato senserit.

(98) « Jam vero de cæteris, inquit, dæmonibus disserere, aut eorum nosse procreationem, non est facultatis viriumque nostrarum. Itaque fidem iis, qui naturam illorum jam olim explicarunt, habere nos oportet, **76** quippe qui deorum nepotes cum fuerint, ut ipsi confirmant, suos quoque majores optime noverint. Et sane fieri nullo modo potest, ut deorum liberis fides negetur, in iis etiam, quæ sine ulla verisimilium aut necessariorum probationum vi atque auctoritate dicunt; sed iis potius tanquam domestica referentibus, quemadmodum lex ipsa jubet, omnino credendum est. Maneat igitur; eoque plane modo commemoretur a nobis deorum istorum generatio, quo illam ab iisdem accepimus. Ex Terra quidem ac Cælo Oceanus Tethysque nati sunt; ex his vero Phoreys, Saturnus, Rhea, ac cæteri, qui ad tres illos aggregari solent. Jam

(98) Hic idem locus infra citabitur, ubi Platonis errores pluribus exponuntur.

ὑπονοίας δηλούμενον, εἶτε ἐκτὸς πάσης ὑπονοίας λέγοντο· ὅτε δὲ τοὺς νόμους ὑποκορίζεται, καὶ δεῖν φησι τοῖς περὶ θεῶν μύθοις πιστεῦειν, ὡς μὴδὲν ἔχουσιν ἐν ὑπονοίαις ἐξ αὐτῶν δηλούμενον. Ἡδὴ δὲ ποτε τῶν παλαιῶν μύθων τὴν οἰκίαν θεολογίαν ἀφορίσας, περὶ τε οὐρανοῦ, καὶ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἀστρῶν, καὶ ἔτι περὶ τοῦ συμπαντος κόσμου, καὶ τῶν τούτου μερῶν κεχωρισμένως φυσιολογήσας, ἰδίως πάλιν καὶ ἀφορισμένως περὶ τῶν πάλαι γενεαλογηθέντων θεῶν, ὧδὲ πως αὐτοῖς ῥήμασιν ἐν τῷ *Τιμαίῳ* διέξεισιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ὅπως ὁ Πλάτων περὶ τῆς τῶν παλαιῶν θεολογίας ἐδόξαζεν.

« Περὶ δὲ τῶν ἄλλων δαιμόνων εἰπεῖν, καὶ γινῶναι τὴν γένεσιν, μείζον ἢ καθ' ἡμᾶς· πιστευτέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπροσθεν, ἐχρόνοις μὲν θεῶν οὖσιν, ὡς ἔφασαν, σαφῶς δὲ τοὺς ἑαυτῶν προγόνους εἰδόσιν. Ἀδύνατον οὖν θεῶν παῖσιν ἀπιστεῖν, καίπερ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέγουσιν, ἀλλ' ὡς οἰκεῖα φασκότων ἀπαγγέλλειν, ἐπομένους τῷ νόμῳ πιστευτέον. Οὕτως οὖν κατ' ἐκεῖνους ἡμῖν ἡ γένεσις περὶ τούτων τῶν θεῶν ἐχέτω καὶ λεγέσθω, Γῆς τε καὶ Οὐρανοῦ παῖδες Ὀξείας καὶ Τηθύς ἐγενέσθη· τούτων δὲ Φόρκυς, Κρόνος τε καὶ Ῥέα, καὶ ὅσοι μετὰ τούτων· ἐκ δὲ Κρόνου τε καὶ Ῥέας Ζεὺς, Ἡρᾶ, καὶ πάντες ὅσοις ἴσμεν πάντας ἀδελφοὺς λεγομένους αὐτῶν, ἔτι τε τούτων ἐχρόνους ἄλλους. » Ταῦτα φησὶν ὁ Πλάτων ἐπομένους τῷ νόμῳ πιστευτέα εἶναι, καίπερ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων εἰρηθεῖν αὐτὰ ὁμολογήσας. Προσεκτέον δὲ, ὡς οὐδὲν

ἦεν ἀπόρρητον τὰς τῶν θεῶν δὴ προσηγορίας τε καὶ γεκαλογίας ἐν φυσιολογίαις δηλούμενον ἐμφαίνει. Διὸς δ' ἐν ἑτέροις ὁ αὐτὸς, τὴν οἰκείαν ἀπογυμνῶν πρᾶξεις, πάλιν τούτοις κέρχρηται τοῖς ῥήμασι· (99) Πρῶτον μὲν, ἦν δ' ἐγὼ, τὸ μέγιστον καὶ περὶ τῶν μεγίστων φεῦδος ὁ εἰπὼν οὐ καλῶς ἐφεύσατο· ὡς Ὀϊανὸς τε εἰργάσατο, ἃ φησι δρᾶσαι αὐτὸν Ἱστοῖος, ὁ τε αὖ Κρόνος, ὡς ἐπιμωρήσατο αὐτόν. Τί δαὶ ἔη (1) τὰ τοῦ Κρόνου ἔργα καὶ πάθη ὑπὸ τοῦ υἱέος; αἷδ' ἂν εἰ ἦν ἀληθῆ, ῥῆμην δεῖν ῥαδίως λέγεσθαι οὕτω πρὸς ἄφρονάς τε καὶ νέους· ἀλλὰ μάλιστα μὲν σιγᾶσθαι· εἰ δ' ἀνάγκη τις ἦν λέγειν, δι' ἀπορρήτων ἀκούειν ὡς ὀλιγίστους, θυσάμενους οὐ χοῖρον, ἀλλὰ τι μέγα καὶ ἀπόρρητον (1*) θῦμα, ὅπως ἂν ἐλαχίστοις (2) συνέβη ἀκούσαι. Καὶ γὰρ, ἦδ' ὅς (3), οὗτοι οἱ λόγοι δὴ χαλεποί. Καὶ οὐ λεκτέοι (4) γε, ὧ Ἀδείμαντε, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει· οὐδὲ δοτέον (5) νέψ ἀκούοντι, ὡς ἀδικῶν τὰ ἔσχατά γε, οὐδ' (5*) ἂν θαυμαστὸν ποιῶ (6), οὐδ' αὖ ἀδικούοντα πατέρα καλᾶζων παντὶ τρόπῳ· ἀλλὰ δρώη ἂν, ὅπερ θεῶν οἱ πρῶτοί τε καὶ μέγιστοι (7). Οὐδὲ αὐτῷ μοι δοκεῖ ἐπιτήδεια εἶναι λέγειν. Οὐδέ γε, ἦν δ' ἐγὼ, τὸ παράπαν, ὡς θεοὶ θεοῖς πολεμῶσι, καὶ ἐπιβουλεύουσι, καὶ μάχονται· οὔτε γὰρ ἀληθῆ, εἰ γε δεῖ ἡμῖν τοὺς μέλλοντας τὴν πόλιν φυλάξαι, αἰσχιστον νομίζειν τὸ ῥαδίως ἀλλήλοισ ἀπεχθάνεσθαι· πολλοῦ δεῖ γιγαντομαχίας μυθολογητέον αὐτοῖς, καὶ ποικιλίας ἔχθρας καὶ παντοδαπὰς θεῶν τε καὶ ἥρώων πρὸς συγγενεῖς τε καὶ οἰκείους αὐτῶν. Ἄλλ' εἰ πῶς μέλλομεν πεσεῖν, ὡς οὐδεὶς πώποτε παλιτέρης ἑτεροῦ ἑτέρῳ ἀπήχθητο, οὐδ' ἔτι τοῦτο δοῖον, τοιαῦτα μᾶλλον λεκτέα πρὸς τὰ παιδία εὐθύς, καὶ γέρονσι καὶ γυναικῶν καὶ πρεσβυτέροις γενομένοις, καὶ τοὺς ποιητὰς ἔγγυς τούτων ἀναγκαστέον λογοποιεῖν. Ἦρας δὲ δεσμούςσιν ὑπὸ Διὸς (8), καὶ Ἡφαίστου ῥίψεις ὑπὸ πατρὸς μέλλοντος τῇ μητρὶ τυπτομένη ἀμύνειν, καὶ θεομαχίας, ὅσας Ὀμηρὸς πεποίηκεν, οὐ παραδεκτέον εἰς τὴν πόλιν, οὐτ' ἐν ὑπονοίαις πεποιημένας, οὐτ' ἄνευ ὑπονοῶν (9). Ἡ Σαφῶς δὴ διὰ τούτων ὁ φιλόσοφος καὶ τοὺς τῶν παλαιῶν μύθους τοὺς περὶ θεῶν, καὶ τὰς τῶν μύθων ἐν ὑπονοίαις εἰρησθαι νομιζομένας φυσιολογίας παρατηρήσας εἶναι διδάσκει· ὡς μηκέτ' ἀλόγως ἡμῖν καὶ τὴν ἐκ τούτων ἀναχωρήσιν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελίζεσθαι διδασκαλίαν, ὅποτε καὶ πρὸς τῶν οἰκείων ἀποδέβληται. Ὅθεν ἔπεισέ μοι καὶ τοὺς παλαιούς τῶν Ῥωμαίων θαυμά-

A Saturnus ex Rhea Jovem Junonemque suscipit, cum reliquis omnibus, quos amborum fratres vulgo recenseri novimus; itaque deinceps reliqui eorumque posterius numerantur. » Hæc sunt, quibus Plato ex placitis decretisque legum fidem habere jubet, tametsi ea nullis aut necessariorum aut probabili-um argumentorum momentis niti fateatur. In quo notandum illud in primis, quod nihil omnino reconditi in ista egregiorum numinum vel appellatione, vel generis serie contineri, quod physiologiæ rationibus explicetur, diserte pronuntiat. Idem vero alibi suam ipse mentem ingenue candideque aperiens, ita loquitur : « Tum ego, in primis, inquam, maximum illud ac de maximis rebus mendacium qui protulit Hesiodus, non satis prudenter B mentitus est, sive dum ea, quæ comminiscitur, facinora Cælo tribuit, sive dum quas Saturnus de illo pœnas expetiverit, commemorat. Nam quæ Saturnus idem vel perpetrasset dicitur, vel a filio per- tulisse, ea ne si vera quidem essent, tamen apud homines nullius consilii eosque adolescentes, ut facile adeo temereque jactarentur, non probarem, sed potius, aut ut omnino silerentur maxime vellem; aut si quando illa proferri necesse esset, saltem ut secreto atque a paucis audirentur, qui non jam porcum, sed eximiam aliquam raramque victimam sacrificarent, ut hoc pacto non nisi paucissimos ejusmodi sermonibus interesse contingeret. Sane, inquit ille, graves enim ac perniciosæ fabulæ istæ sunt. Imo, nec ullatenus (inquam, ο Adimante) C nostra in republica audiendæ. Nec enim ferendum, ut juvene aliquo præsentem dicatur, vel qui teterrimis quibusque sceleribus seipsum obstringat, vel qui acceptas a patre injurias modis omnibus ulciscatur, eum nihil admodum insolentis ac novi perpetrare, cum ea tantum faciat, quæ a principibus maximisque deorum facta esse constet. Tum ille : Equidem ista quoque prorsus indigna censeo, quæ hominum auribus occinantur. 77 Ego vero, Nec illud, inquam, ullo modo ferre possum, ut mutua deorum bella, insidiæ, præliaque narrentur, cum id verum esse nequeat, si modo qui servandam custodiendamque rempublicam suscepturi sunt, eos mutuas facilesque nimium dissensiones D tanquam fœdissimas habere oportebit. Tantum

(99) Locus est ex II *De republ.*, p. 429.

(1) *Ti dai dh.* Plato, τὰ δὲ δὴ, melius.

(1*) *Ἀπόρρητον.* Pl. et ms., ἄπορον, recte, ni fallor, id est, *raram victimam paratamque difficillimam*; ex quo etiam optime sequitur, paucos admodum hoc sermonis genus audituros.

(2) *Ὅπως ἂν ἐλαχ.* Melius, quam ut Pl., ὁ τι ὅπως ἐλ. Forte scripserat, ὅπως ἂν ὅτι ἐλαχίστοις συμβαίη.

(3) *Ἦδ' ὅς.* Ita reposuimus ex Plat. pro ἦδ' ὅσον, quod perspicue mendosum erat.

(4) *Καὶ οὐ λέξ.* Ita recte distinguit Pl. Loquitur enim Socrates. Imo etiam apud Plat. interponitur ἔφη ante ὧ Ἀδείμα.

(5) *Δοτέον.* Pl., λεκτέον, quod facilius est, tametsi δοτέον optimo sensu dici potuerit.

(5) *Οὐδ'.* Forte οὐκ. Edit.

(6) Hæc apud Plat. sic leguntur, ὡς ἀδικῶν τὰ

ἔσχατα, οὐδὲν ἂν θαυμαστὸν ποιῶ, quæ lectio purior videtur.

(7) Post μέγιστοι Plato ita scribit : Οὐ μὰ τὸν Δία, ἦδ' ὅς, οὐδ' αὐτῷ μοι, etc.

(8) *Ὑπὸ Διός.* Pl., ὑπὸ υἱέος. Jupiter quidem, *Iliad.* O, sui tantum meminuit :

... *Περὶ χειρὸς δεσμῶν Ἰηλα χρῦσεον δρῆκτον.* Forte an Vulcani quoque Junonis filii opera usus fuerit.

(9) *Ἄνευ ὑπονοῶν.* Rationem subjungit Plato, summi philosophi cogitatione dignissimam : Ὁ γὰρ νέος, inquit, οὐχ οἶός τε κρῖνει ἢ τί τε ὑπόνοια, καὶ ὁ μὴ· ἀλλ' ἂν τηλικούτος ὢν λάβῃ ἐν ταῖς δόξαις, δυσέκκλιπτά τε καὶ ἀμετάστατα φιλεῖ γίνεσθαι. Ἄν δὴ καὶ ἴσως ἕνεκα, περὶ παντὸς ποιητέον, ἃ πρῶτα ἀκούουσιν, ὅτι κάλλιστα μεμυθολογημένα πρὸς ἀρετὴν ἀκούειν.

abest, ut iis aut gigantum pugnas multiplici fabularum varietate perspersas, aut alias omnis generis inimicitias, ab ipsis diis atque heroibus cum affinis necessariisque gestas inculcare deceat. Quin imo, si mentem hanc nostris hominibus injicere cupiamus, nemo ut unquam civis popularem suum odio prosequatur, hocque nefas sibi ut esse persuadeant: danda opera fuerit, ut quæ hanc in rem opportuna videbuntur, ea non modo senes atque anus, quique adeo jam ætate maturiores erunt, pueris crebro commemorent; verum etiam ut Nam injecta quidem Junoui a filio vincula, aut etas matri plagas propulsare conaretur, aut ejusmodi numinum pugnas, quales nobis Homerus fabulatur, seu latentes quosdam allegoriæ sensus utique diserte philosophus quamque explicite doceat, cum vulgatas illas a veteribus de diis fabulas, tum etiam omnes cujusvis allegoriæ sensus, quos ad physiologiam accommodatos esse putant, excludi penitus atque arceri oportere. Quamobrem nihil profecto causæ est, quam cur perperam aut immerito nobis istorum omnium fugam evangelica Servatoris nostri doctrina præcepisse videatur; cum eadem a suis quoque rejecta fuerint. Ac mihi quidem præcorum Romanorum hoc in genere consilium, fieri non potest, quin eo nomine vehementer probetur; qui cum satis intelligerent universam illam in fabulis deorum explicandis Græcorum physiologiam cum absurdam atque inutilem, tum vero coactam minimeque solidam et cohærentem esse, eam simul cum ipsis etiam fabulis theologiæ suæ finibus arcendam esse statuerunt. Id quod vel ex unius Dionysii Halicarnassensis *De antiqua rerum Romanarum historia* libris auferre potes. Ille enim volumine operis secundo, ubi quæ a Romulo principe Urbis conditore gesta sint, commemorat, cum alia pleraque laudat ab eo sapienter instituta, tum quæ ad susceptam hoc loco disputationem pertinent, ita prosequitur.

78 CAPUT VIII.

De Romanorum theologia.

• Romulus igitur, cum probe intelligeret, honestis legibus, rectorumque studiorum æmulatione, piam, temperatam, amantem æquitatis, belloque strenuam civitatem effici; præcipuam his in rebus operam curamque posuit, a religione cultuque deorum ac dæmonum auspiciatus. Ac templa quidem et delubra, aras item, et simulacrorum suis in sedibus collocationes, eorundemque configurationes, et insignia, simulque vim numenque singulorum, atque adeo beneficia, quibus hominum genus afficere, dies quoque festos, quales deorum ac dæmonum cuilibet conveniunt, tum sacrificia, quibus ab hominibus coli sese volunt, ferias denique solemnemque conventus, et stas a laboribus vacationes, ac cætera id genus ex optimis quibusque Græcorum hominum ritibus instituit. At vero sparsas de iisdem vulgatasque fabulas, quibus aliqua ipsorum vel probra, vel crimina continentur, improbas, inutiles ac fœdas esse ratus, nec diis modo, sed etiam viris bonis prorsus indignas, rejectis omnibus, homines ad optime de diis loquendum ac sentiendum informavit, nullum iis studium beata natura minus dignum affluens. Nec enim a Romanis aut exsectus liberorum suorum manu Cœlus fuisse, aut Saturnus, quod sibi ab eorum impetu male metueret, suos

(10) Locus hic exstat lib. II, pag. 9 edit. Græco-Latinæ.

(11) Dion., κατεστήσατο, quam lectionem prætulit. Id legit., τοῖς κρατίστοις τῶν παρ' Ἑλληνισι νομίμων· utraque lectio probari potest.

Α ζειν, τίνα τρόπον ἀπάσας τὰς Ἑλληνικὰς περὶ θεῶν φυσιολογίας ἀτόπους οὐσας καὶ ἀνωφελεῖς, μᾶλλον δὲ βεβιασμένας καὶ ἀσυστάτους κατανοήσαντες, αὐτοῖς μύθοις τῆς οἰκείας περιέγραψαν θεολογίας. Καὶ τοῦτο δὲ σοι γῶναι πάρεστιν ἀπὸ τῆς Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασέως Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας. Οὗτος γὰρ ἐν τῷ δευτέρῳ, τὰ κατὰ Ῥωμύλον τὸν πρῶτον κτίστην τῆς Ῥώμης ἱστορῶν, τὰ τε ἄλλα διέξεισιν αὐτοῦ καθ' ὁρθώματα, ἃ τε καὶ τὰ περὶ τῶνδε οὗτον γράφων τὸν τρόπον.

poetæ similes quoque fabulas scribere cogantur. Vulcanum præcipitem a pitre actum, quod inbitas matri plagas propulsare conaretur, aut ejusmodi numinum pugnas, quales nobis Homerus fabulatur, seu nullos, aditum nostram ad rempublicam habere nusquam debere pronuntio. Vides utique diserte philosophus quamque explicite doceat, cum vulgatas illas a veteribus de diis fabulas, tum etiam omnes cujusvis allegoriæ sensus, quos ad physiologiam accommodatos esse putant, excludi penitus atque arceri oportere. Quamobrem nihil profecto causæ est, quam cur perperam aut immerito nobis istorum omnium fugam evangelica Servatoris nostri doctrina præcepisse videatur; cum eadem a suis quoque rejecta fuerint. Ac mihi quidem præcorum Romanorum hoc in genere consilium, fieri non potest, quin eo nomine vehementer probetur; qui cum satis intelligerent universam illam in fabulis deorum explicandis Græcorum physiologiam cum absurdam atque inutilem, tum vero coactam minimeque solidam et cohærentem esse, eam simul cum ipsis etiam fabulis theologiæ suæ finibus arcendam esse statuerunt. Id quod vel ex unius Dionysii Halicarnassensis *De antiqua rerum Romanarum historia* libris auferre potes. Ille enim volumine operis secundo, ubi quæ a Romulo principe Urbis conditore gesta sint, commemorat, cum alia pleraque laudat ab eo sapienter instituta, tum quæ ad susceptam hoc loco disputationem pertinent, ita prosequitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ τῆς κατὰ Ῥωμαίους θεολογίας.

Ε (10) ἔγωγε, ὅτι νόμοι σπουδαῖοι, καὶ καλῶν ζῆλος ἐπιτηδεύματων, εὐσεβῆ καὶ σώφρονα, καὶ τὰ δίκαια ἀσκούσαν, καὶ τὰ πολέμια ἀγαθὴν ἐξεργάζονται πόλιν· ὧν πολλὴν ἔσχε πρόνοιαν, τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος ἀπὸ τῶν περὶ τὰ θεῖα καὶ δαιμόνια σεβασμῶν. Ἴερά μὲν οὖν, καὶ τεμένη, καὶ βωμοὺς, καὶ ξοάνων ἰδρύσεις, μορφὰς τε αὐτῶν, καὶ σύμβολα, καὶ δυνάμεις, καὶ δωρεάς, αἷς τὸ γένος ἡμῶν εὐηργέτησαν, ἑορτάς τε, ὅποιας τινὰς ἐκάστῳ θεῶν ἢ δαιμόνων ἄγεσθαι προσήκει, καὶ θυσίας, αἷς χαίρουσι γεραιρόμενοι πρὸς ἀνθρώπων· ἐκχειρίας τε αὐτῶν καὶ πανηγύρεις, καὶ πόνων ἀναπαύλας, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ὁμοίως κατεστήσαντο (11) τῶν κρατίστων παρὰ τοῖς Ἑλλήσι νομίμων· τοὺς δὲ παραδεδομένους περὶ αὐτῶν (12) μύθους, ἐν οἷς βλασφημῶνται τινὲς εἰσι περὶ αὐτῶν ἢ κατηγορίαι, πονηροὺς καὶ ἀνωφελεῖς, καὶ ἀσχημονας ὑπολαβῶν εἶναι, καὶ οὐχ ὅτι τῶν θεῶν, ἀλλ' οὐδ' ἀνθρώπων ἀγαθῶν ἀξίους, ἕπαντας ἐξέβαλε, καὶ παρεσκεύασε τοὺς ἀνθρώπους τὰ κάλλιστα (13) περὶ θεῶν λέγειν τε καὶ φρονεῖν, μηδὲν αὐτοῖς προσανάψας (14) ἀνάξιον ἐπιτηδεῦμα τῆς μακαρίας φύσεως· οὕτε γὰρ Οὐρανὸς ἐκτεμνόμενος ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ παίδων παρὰ Ῥωμαίοις λέγεται, οὕτε ὁ Κρόνος ἀφανίζων τὰς ἑαυτοῦ γονὰς φθῶν τῆς ἐξ αὐτῶν ἐπιθέσεως, οὕτε Ζεὺς καταλύων τὴν Κρόνου δυναστείαν,

(12) *Περὶ αὐτῶν.* Dionysius, κατ' αὐτῶν, quod apertius videtur.

(13) *Τὰ κάλλιστα.* Dionysius, κρᾶτιστα.

(14) *Προσανάψας.* Dion., προσάπτοντας, utrumque rectum.

καὶ κατακλείων ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τοῦ ταρτάρου τὸν
 ἑαυτοῦ πατέρα· οὐδέ γε πόλεμοι, καὶ τραύματα, καὶ
 ἰαμὰ, καὶ θητεία (15) θεῶν παρὰ ἀνθρώποις. Ἐορτὴ
 ἢ οὐδεμία παρ' αὐτοῖς μελαίνεμον ἢ πένθος τελεί-
 ται, κοπετοῦς ἔχουσα καὶ θρήνου νομίμους ἐπὶ θεοῖς
 ἀφανιζομένους· ἄπερ Ἐλλήσιν ἐπιτελοῦνται περὶ τε
 Περσεφόνης ἀρπαγὴν, καὶ περὶ Διονύσου πάθη, καὶ
 ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Οὐδ' ἂν ἴδοι τις παρ' αὐτοῖς, καί-
 ται διεφθαρμένων τῶν ἑθῶν (16) ἤδη, οὐ θεοφορήσεις,
 οὐ κορυθαντισμούς (17), οὐ Βακχίας (18) καὶ τελετὰς
 ἀπορρήτους, οὐ διαπανυχιασμούς ἐν ἱεροῖς θεῶν, ἀν-
 δρῶν σὺν γυναιξίν, οὐκ ἄλλο τῶν παραπλησίων τούτοις
 τερατευμάτων οὐδέν· ἀλλ' εὐλαθῶς ἅπαντα πραττό-
 μενα καὶ λεγόμενα τὰ περὶ θεοῦ, ὡς οὔτε παρ' Ἐλλη-
 σιν οὔτε παρὰ βαρβάρους. Καὶ ὁ πάντων μάλιστα
 ἔγωγε τεθαύμακα, καίπερ μυρίων ὄσων εἰς τὴν πό-
 λιν ἐπεληλυθότων ἔθνων, οἷς πολλὴ ἀνάγκη σέβειν
 τοὺς πατέρας θεοῦ τοῖς οἰκοθιν νομίμοις, οὐδενὸς
 εἰς ζῆλον ἐλήλυθε τῶν ξενικῶν ἐπιτετευμάτων ἢ πό-
 λεις δημοσίαι, ὃ πολλοὶς ἤδη συνέθη παθεῖν· ἀλλὰ καὶ
 εἴ τινα κατὰ χρησμούς ἐπεισῆχται (19) ἱερὰ, τοῖς
 αὐτοῖσι αὐτὰ νομίμως μεθήρμοσεν, ἅπασαν ἐκθα-
 λούσα τερθρεῖαν μυθικήν· ὥσπερ τὰ τῆς Ἰερᾶς
 θεᾶς (20) ἱερὰ. Θεσίας μὲν γὰρ αὐτῇ καὶ ἀγῶνας
 διγούσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος οἱ στρατηγοὶ κατὰ τοὺς Ῥω-
 μαίων νόμους· ἱερᾶται δ' αὐτῆς ἀνὴρ Φρύξ καὶ γυνή
 Φρυγία, καὶ περιάγουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν οὗτοι μνη-
 αγουρτοῦτες (20'), ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος, τύπους τε περι-
 κείμενοι τοῖς στήθεσι (21), καὶ καταυλούμενοι πρὸς
 τῶν ἐπομένων τὰ Μητρῶα μέλη, καὶ τύμπανα προ-
 τούντες. Ῥωμαίων δὲ τῶν αὐθιγενῶν, οὔτε μνηγαυρ-
 τῶν τις, οὔτε καταυλούμενος πορεύεται διὰ τῆς πό-
 λιος, ποικίλην ἐνδεδυμένος στολήν, οὔτε ὀργιάζων
 εἴη θεῶν, οὐδὲ τοῖς Φρυγίοις ὀργιασμοῖς, κατὰ νόμον.
 ἢ φήμισμα βουλῆς. Οὕτως εὐλαθῶς ἢ πόλις ἔχει πρὸς
 εἰς οὐκ ἐπιχώρια ἔθη περὶ θεῶν, καὶ πάντα ὀτρύνει
 μῦθον, ἢ μὴδὲν ἔστιν εὐπρεπές. Καὶ μηδεὶς ὑπο-
 λάβοι με ἀγνοεῖν, ὅτι τῶν Ἐλληνικῶν μῦθων εἰσὶ τι-
 νες χρήσιμοι ἀνθρώποις· οἱ μὲν, ἐπιδεικνύμενοι τὰ
 τῆς φύσεως ἔργα διὰ λύπην (22)· οἱ δὲ, παραμυθίας
 ἕνεκα συγκείμενοι τῶν ἀνθρωπίνων συμφορῶν· οἱ δὲ,
 παραχᾶς ἔξαιρούμενοι ψυχῆς καὶ δειγμάτων (23), καὶ
 ὀδύνας καθαιροῦντες οὐκ ὕγιαι· οἱ δὲ, ἄλλης τινὸς
 ἕνεκα συμπλασθέντες ὠφέλειαι. Ἀλλὰ καίπερ ἐπι-
 στάμενος ταῦτα οὐδενὸς χεῖρον, ὅμως εὐλαθῶς δικάζει·

confecisse; aut Jupiter spoliatum imperio patrem
 in Tartareum carcerem inclusisse dicitur: nec
 ulla numinum bella, vulnera, vincula, nec locatam
 hominibus operam ex illis audias. Imo, nullum
 quoque apud eos atratum ac lugubre festum agi-
 tur, in quo sublato e medio deos planctibus et la-
 mentis mulierculæ prosequantur, cujusmodi a Græ-
 cis vel ob Proserpinæ raptum, vel ob exitialem
 Bacchi sortem, similesque casus, solemnī ritu ce-
 lebrari solent. Non denique, vel collapsis hoc tem-
 pore moribus patriis, homines videas a numine
 agitados, non insanas Corybantum jactationes, non
 Bacchanalia, et arcana mysteriorum initia, non vi-
 rorum cum mulieribus in deorum templis noctur-
 nas pervigilationes, nec hujusmodi reliqua mon-
 strorum similia: sed quidquid ad religiones et sa-
 cra deorum pertinet, sanctitate ac modestia longa.
 omnibus tam Græcorum 79 quam barbarorum
 cæremoniis antecellit. Quodque omnium maxime
 soleo mirari, licet infinitæ nationes in urbem con-
 fluxerint, quæ ad colenda ritu domestico patria
 numina vi quadam et necessitate compellantur,
 nunquam illa tamen ad suscipiendum publicæ ullam
 peregrinæ religionis genus adduci potuit, id quod
 jam aliis plerisque contigisse novimus. Quod si ali-
 qua forte istiusmodi sacra ex oraculorum responsis
 apud se invehi passa est, ea tamen ad legem sua-
 rum instituta accommodata, rejectis omnibus fa-
 bularum præstigiis, quemadmodum in Matris Idææ
 sacris videmus. Enimvero sacrificia quidem ludos-
 que publico Romano ritu prætores quotannis in
 ejus honorem instituunt; ejus tamen sacerdotio,
 vir ac mulier Phryges ambo funguntur, qui totam
 civitatem circumeunt, singulis mensibus stipem
 more suo hinc inde corrogantes, imagunculas pec-
 tori alligatas gestantes, tympanaque pulsantes,
 quos sequens multitudo *Materna carmina* ad tibiam
 modulata circumsonat. At e Romanis indigenis
 nemo vel Matri stipem emendicans, vel incentione
 tiliarum afflatus ac versicolore stola indutus oberrat
 urbem, nullaque populi lege, nullo senatusconsulto
 celebranda Phrygio ritu Matris orgia suscipit. Tan-
 tam urbs in peregrino deorum cultu cautionem
 adhibet, adeoque fabulam omnem dignitate et ho-
 nestate vacuum mali ominis instar aversatur. Ne-

(15) Θητεία. Alii, τελείται· Dionysius, ἀγεται.

(16) Τῶν ἑθῶν. Ita reponendum ex Dionysio pro
 τῶν θεῶν.

(17) Post κορυθαντισμούς· Dion. add. οὐκ ἀγε-
 μούς, *stipem diis hinc inde corrogatam*. Forte hanc
 vocem omisit Euseb. quod paulo post sequatur,
 Romæ, non a Romanis quidem, sed tamen Deum
 Matri hoc obsequii genus exhibitum.

(18) Βακχίας. Dionysius, βακχίας, quod usita-
 tius est.

(19) Ἐπεισῆχται, etc. Dionysius hoc modo:
 Ἐπεισῆγαστο ἱερὰ, τοῖς ἑαυτῆς αὐτὰ τιμᾶ νόμοις,
 ἅπασαν ἐκβάλλουσα τερθρεῖαν μυθικήν. Sane apud
 Eusebium pro νομίμως, legendum fuerit νομίμοις,
 εἰ τερθρεῖαν pro τερθρεῖαι.

(20) Ἰερὰς θεᾶς. Dionysius tantum Ἰδαίας, quæ
 propria vox est.

(20') Μηναγουρτούντες. Dionysius, μητραγουρ-
 τούντες, et paulo post μητραγουρτῶν pro μηναγουρ-
 τῶν. Utraque lectio proba est. Sed τὸ μητραγουρ-
 τεῖν, deam exprimit, cui stipem cogent; τὸ μνη-
 αγουρτεῖν vero, tempus: credo, quod singulis mensi-
 bus id facitarent. Hesychius: Μηναγύρτης, ὁ ἀπὸ
 μῆνης συνάγων πανηγύρεις. Quo loco mallet abes-
 set postrema vox; quam etiam tollit Suidas, ad-
 dens: Μηναγύρτης, ὁ τῆς Ῥέας ἱερεὺς, ὁ κατὰ μῆνα
 ἀγείρων καὶ συναβροίζων.

(21) Τύπους τε περικείμενοι τοῖς στήθεσιν. Inter-
 pres Dionysii vertit, *pectora plangentes*. Nusquam certe,
 τύπον στήθεσι περιχεῖσθαι, τὴν στεροντυπίαν significat.

(22) L. δι' ἀλληγορίας, ut Dionys.

(23) Δειγμάτια. Legi δειμάτια, ut apud Dionysium.

Quid si δῆγματα legamus, quæ morsus illos calami
 iatum perturbationumque significent?

que vero me nescire quisquam existimet, nonnullas Græcorum fabulas aliquid hominibus utilitatis afferre, sive naturæ opera latente verborum sensu repræsentent, sive ad mitigandas humanorum casuum molestias confictæ fuerint, sive ad tollendas animorum perturbationes, metusque levandos, sive ad minus sanas opiniones revellendas, sive alterius cujuscunque commoditatis gratia compositæ. Verum, licet ista æque norim, ac quivis alius, in ejusmodi tamen fabulis magna semper cautione opus esse arbitror, eoque libentius Romanorum theologiam approbo, mecum ipse reputans, exigua admodum illa esse bona quæ Græcis fabulis continentur, quæque non ad plures, sed tantum ad eos pertinere possint, qui quem in scopum ipsæ collineent, diligenter accurateque perspexerint. Enimvero, cum pauci admodum illi sunt, quibus hauc ad philosophiam aditus pateat, tum sane rudis et imperita multitudo vulgares istos de diis sermones deteriorem in partem interpretari solet, atque in alterum e duobus incidit, ut vel deos aspernetur tot ac tantis miseriarum fluctibus jactatos, vel nullum flagitii scelerisque genus cavendum sibi ac declinandum putet, **80** cum ex diis ipsis usque adeo familiaria fuisse videat. Verum ista hominibus iis, qui ad solam philosophiæ partem, quæ est in contemplatione posita, adhæsere, diligentius expendenda relinquimus: ego vero, hæc etiam, quæ reipublicæ a Romulo institutæ propria sunt, digna, quæ memoriæ proderentur, putavi. » Hactenus Dionysius.

Ejusmodi non modo summorum philosophorum, sed ipsorum quoque Romani imperii fundatorum ac principum, de Græcorum hominum theologia judicium fuit: ex quo intelligimus, nusquam eos novam istam in fabulis deorum evolvendis physiologiam probare voluisse: tantum abest, ut sophisticis quibusdam præstigiis, et dignitatis ad speciem compositis januas aperirent. Sed quoniam semel istorum quoque vanitatem sponte redarguendam suscepimus, age quid præclari tandem numinibusque digni eorum interpretationes et commentationes afferant, videamus: sic tamen nihil ut ore loquamur nostro, sed omnia ipsissimis eorum verbis concepta producamus, suaque rursus ab iis mysteria doceamur.

Α μαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ τὴν Ῥωμαίων μᾶλλον ἀτιθέχομαι θεολογίαν· ἐνθυμούμενος, ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν μύθων ἀγαθὰ, μικρὰ τέ ἐστι καὶ οὐ πολλοὺς δυνάμενα ὠφελεῖν, ἀλλὰ μόνον τοὺς ἐξητακώτας, ὧν ἕνεκα γίνεται· σπάνιοι δ' εἰσὶν οἱ μετεπιηφόρες ταύτης τῆς φιλοσοφίας· ὁ δὲ πολὺς καὶ ἀφιλοσόφητος ὄχλος ἐπὶ τὰ χεῖρω λαμβάνειν φιλεῖ τοὺς περὶ αὐτῶν λόγους· καὶ πάσχει θάτερον (24), ἢ καταφρονεῖν τῶν θεῶν, ὡς ἐν πολλῇ κακοδαιμονίᾳ κυλινομένου, ἢ τῶν αἰσχίστων τε καὶ παρανομημάτων οὐδενὸς ἀπέχεται, θεοὺς ὄρων αὐτὰ προσκειμένα. Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτων, τοῖς αὐτὸ μόνον τὸ θεωρητικῶν τῆς φιλοσοφίας μέρος ἀσχοῦσιν (25), ἀφείσθω σκοπεῖν· τῆς δὲ ὑπὸ Ῥωμύλου κατασταθείσης πολιτείας καὶ τᾶδε ἡγησάμενην ἱστορίας ἄξια. »

Β Τὰ μὲν δὴ παραστάντα τοῖς κρατίστοις τῶν φιλοσόφων, καὶ τοῖς παλαιοῖς καὶ πρώτοις τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας περὶ τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας, τοιαῦτα ἦν, οὐδαμῶς φυσιολογίας ἐν τοῖς περὶ θεῶν μύθοις παραδεχόμενα, οὐδέ γε τὰς σεμνοφανεῖς καὶ σοφιστικὰς τερθρείας. Ἡμεῖς γε μὴν ἐπεῖπερ ἄπαξ ὠρμηθήμεν ἐπὶ καὶ τὸν τούτων ἑλεγχον, φέρε τὰς ἔρμηνας αὐτῶν καὶ θεωρίας, τί ποτε ἄρα σεμνὸν καὶ θεοπρεπὲς ἐπιχομιζόνται, κατίδωμεν· μηδὲν μὲν ἐξ ἡμῶν, πάντα δὲ ταῖς αὐτῶν φωναῖς συγχρώμενοι, ὡς ἂν παρ' αὐτῶν αὐθις τὰ αὐτῶν οἰκεία καταλάβωμεν.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

BIBLION ΤΡΙΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER TERTIUS.

81 TERTII LIBRI CAPITA.

1. De naturali Græcorum theologia.
2. Carmen nuptiale.
3. De allegorica Ægyptiorum theologia.
4. De eadem Ægyptiorum physiologia: quodque universalem moralis interpretationis accommodationem

C ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΤΡΙΤΟΝ ΒΙΒΑΙΟΝ.

- α'. Περὶ τῆς Ἑλλήνων φυσικῆς θεολογίας.
- β'. Γαμήλιος ψόδη.
- γ'. Περὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀλληγορουμένης θεολογίας.
- δ'. Ἐπι περὶ τῶν αὐτῶν, καὶ ὅτι τὴν πᾶσαν ἀναφορὰν τῆς τροπικῆς αὐτῶν θεωρίας ἐπὶ μόνῃ

(24) Πάσχει θάτερον. Dionysius, πάσχειν διέν θάτερον.

(25) Ἀσχοῦσιν. Dion., ἀποτετηρημένοις, utriusque reclusum.

τὰ φαινόμενα κατ' οὐρανὸν ἄστρα, ἐπὶ τῷ ὕδωρ A καὶ πῦρ, καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κόσμου μετ- ἤρην.

ε'. Ὅτι καὶ ταῦτα πάσης ὑπῆρχε μυστὰ κατα- γνῶσως.

ς'. Ὅτι καὶ τῆς φυσικωτέρας αὐτῶν περὶ θεῶν θεωρίας εὐλόγως ἀναχωρήσαντες, τὴν μόνην καὶ ἀληθῆ θεολογίαν προειμήσαμεν.

ζ'. Ὅποιας οἱ νεώτεροι τῶν φιλοσόφων τοῖς περὶ θεῶν μύθοις συνέπλεξαν αἰτιολογίας.

η'. Περὶ τῆς παλαιᾶς τῶν Ἰσθμίων κατασκευῆς καὶ ἰδρύσεως, ἐκ τοῦ Πλουτάρχου.

θ'. Ἐπιπερὶ τῆς ἀλληγορομένης Ἑλληνικῆς καὶ Αἰγυπτιακῆς θεολογίας.

ι'. Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς καὶ τούτων βε- βιασμένης ἀποδόσεως.

ια'. Ἐλεγχος ἰσχυρὸς τῆς τῶν Ἑλληνικῶν δο- γμῶν ἐνταῦθα.

ιβ'. Περὶ τοῦ κατὰ τὴν Ἐλεφαντινὴν ἀγάλμα- B τος.

ιγ'. Περὶ τοῦ ἐν Ἡλίῳ πόλει θυομένου τῷ ἡλίῳ βοός.

ιδ'. Ὅτι τὰς μυθικὰς περὶ θεῶν διηγήσεις ἀπ- ἔλεγχον ἐναντία πράττοντες.

ιε'. Ὅτι καὶ τὰς τῶν φιλοσόφων θεωρίας ἐβεβαίουν διὰ τῶν χρησμῶν, ἐναντίως τοῖς περὶ αὐτῶν μύθοις ἀλληγοροῦντες.

ις'. Ὅτι τῶν ἀδυνάτων πέφυκε εἶναι τὰ μέρη τοῦ κόσμου ἢ τῆς θείας δυνάμεις γοητικαῖς ἀνάγκαις μετέλκεσθαι, καὶ διὰ χρησμῶν τοῖς ἐρατοῦσι θεοσπίζειν.

ιζ'. Ὅτι δαιμονικῆς ἐνεργείας πάντα τὰ τοιαῦτα τυγχάνει.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Τὰ μὲν παραστάντα τοῖς κρατίστοις τῶν φιλοσό- φων, καὶ τοῖς παλαιοῖς καὶ πρώτοις τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας περὶ τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας, τοιαῦτα C ἦν, οὐδαμῶς φυσιολογίας ἐν τοῖς περὶ θεῶν μύθοις παραδεχόμενα, οὐδέ γε τὰς σεμνοφανεῖς καὶ σοφιστι- κὰς τερρορίας. Ἡμεῖς γὰρ μὴν ἐπέειπερ ὠρμηθημεν ἐπὶ τὸν τούτων ἔλεγχον, φέρε τὰς ἐρμηνείας αὐτῶν καὶ θεωρίας, τί ποτε ἦρα σεμνὸν καὶ θεοπρεπὲς ἐπι- κομιζόνται, συνιδῶμεν, μηδὲν μὲν ἐξ ἡμῶν, πάντα δὲ ταῖς αὐτῶν φωναῖς συγχρώμενοι, ὡς ἂν παρ' αὐ- τῶν αὔθις τὰ αὐτῶν σεμνὰ καὶ ἀπόβρῆτα καταμάθω- μεν. Μυρίοις μὲν οὖν ἄλλοις τῶν φιλοσοφεῖν ἐπαγ- γελλομένων πολὺς περὶ τούτων εἰσῆχται πόνος, δια- φέρους τὰς αὐτῶν εὐρεσιολογίας πεποιημένοις, καὶ τὸ παραστῆναι καὶ δόξαν ἐκάστω, τοῦτ' εἶναι τὸ ἀληθὲς ἀπισχυρίζομενοις· ἐμοὶ δὲ ἐξαρκεῖ τὰς ἀποδείξεις ἐπὶ τῶν μάλιστα διαφανῶν, καὶ πᾶσι τοῖς φιλοσόφοις γνωρίμων, κλέος τε οὐ μικρὸν φιλοσοφίας παρ' Ἑλ- D λησιν ἀπενηνεγμένων παρασεῖν. Ὡν πρῶτον λα- βῶν, ἀνάγνωθι τοῦ Χαιρωνέως Πλουτάρχου τὰς περὶ τῶν προκειμένων φωνάς, ἐν αἷς σεμνολογῶν παρα- τρέπει τοὺς μύθους, ἐφ' οὓς φησιν εἶναι μυστηριώ- δεις θεολογίας. Ἄς δὴ ἐκκαλύπτων, τὸν μὲν Διόνυσον τὴν μέθην εἶναι φησιν, οὐκέτι τὸν ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ πρὸ τούτου συγγράμματι δεδηλωμένον θνη- τὸν ἄνδρα· τὴν δὲ Ἥραν, τὴν γαμήλιον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συμβίωσιν (26). Εἶθ' ὡςπερ ἐπιλελησμένος τῆς ἀποδόσεως, ἐτέραν ἐξῆς ἐπισυναΐψας ἱστορίαν, τὴν Ἥραν οὐκέτι ὡς τὸ πρότερον, ἀλλὰ τὴν γῆν ὁμομάζει· Ἀθήνην δὲ καὶ Νύκτα, τὴν Ἀητώ καὶ πάλιν

(26) Τὴν δὲ Ἥραν, τὴν γαμήλιον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συμβίωσιν. Uicque ms. ita distinguit. Quam distinctionem in versione secutus sum.

ad ea tantum, quæ in cælo astra cernuntur, aquam, ignem, ac cæteras mundi partes traduxerint.

5. Nullam ista damnandi sui causam per sese nor- præbuisse.

6. Jure nos ab ea quoque de diis istorum philoso- phandi ratione, quæ propius ad naturam accedere videatur, recessisse, eidemque solam veramque theo- logiam anteposuisse.

7. Quasnam recentiores philosophi causas atque ra- tiones ad veteres de diis fabulas attulerint.

8. De prisca simulacra conficiendi statuendique ra- tione, ex Plutarcho.

9. Continuatio theologiæ Græcorum et Ægyptiorum allegoriis explicatæ.

10. Coactæ ac violentæ istorum accommodationis re- futatio.

11. Validissima Græcorum hoc in genere dogmatum consultatio.

12. De simulacro, quod Elephantinopoli visitur.

82 13. De bove, qui apud Heliopolim Soli immolatur.

14. Fabulosas de diis narrationes ab illis ipsi coargui, qui contraria faciunt.

15. Deos ipsos philosophorum commentationes ora- culis suis confirmasse, pugnantibus cum sparsis de se fabulis allegoriis statuendo.

16. Fieri non posse, ut mundi partes, aut divinæ virtutes illecebrarum necessitate deducantur, et consulentibus per oracula respondeant.

17. Hæc omnia dæmonum arti ac præstigiis assi- ganda esse.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Ejusmodi quidem non modo summorum philoso- phorum, sed ipsorum quoque Romani imperii fun- datorum ac principum, de Græcorum hominum theologia judicium fuit, ex quo intelligimus, nusquam eos novam istam in fabulis deorum evolvendis phy- siologiam probare voluisse, tantum abeat, ut sophis- tics quibusdam præstigiis, et dignitatis ad speciem compositis januam aperirent. Sed quoniam semel istorum quoque vanitatem sponte redarguendam suscepimus, age quid præclari tandem numinibus- quedigni, eorum interpretationes et commentationes afferant, videamus; sic tamen nihil ut ore loquamur nostro, sed omnia ipsissimis eorum verbis concepta producamus, suaque ab iis etiam recondita speciosæ gravitatis mysteria doceamus. Ac sexcenti quidem alii, qui sese philosophari profestur, multum hoc in genere laboris et operæ consumpserunt, dum sua quisque a cæteris dissidentia commenta profert, quodque ingenio suo placuerit, id purum putumque verum esse confirmat: mihi tamen satis fuerit, certas perspicuasque probationes ex clarissimis quibusque ac philosophorum vulgo notis- simis, et eximia quadam apud Græcos philosophiæ laude florentibus arcessere. Tu ergo Plutarchum illum Chæronensem primum in manus sume, ipsi- usque locum eum ad rem nostram accommodatum perlege, ubi quæsitio dictionis apparatus fabricas alium in sensum flectit ac torquet, quas utique ar- canæ theologiæ plenas esse dicitur. Hanc vero enu- cleans, Bacchum quidem ebrietatem esse tradit, non

γυναικὸς συμβίωσιν. Uicque ms. ita distinguit.

jam hominem illum **83** morti obnoxium, et in historia decantatum, cujus superiore libro meminimus: Junonem autem, mutuam viri uxorisque consuetudinem matrimonii vinculo sociatam. Deinde, quasi suæ hujus accommodationis oblitus, aliam continuo subtexens historiam, Junonem istam non jam uti prius, sed Terram nominat; Latonam vero Oblivionem et Noctem; moxque Junonem eandem quem ætheris vim allegorice interpretatur. Verum cum ipsa Latona facit. Ad hæc Jovem nobis inducit quem cum ipsa Latona facit. Ad hæc Jovem nobis inducit quem cum ipsa Latona facit. Ad hæc Jovem nobis inducit quem cum ipsa Latona facit.

CAPUT I.

De naturali Græcorum theologia.

« Antiquam, inquit, non Græcorum modo, sed etiam barbarorum physiologiam alium nihil fuisse, quam rationem quendam naturalem fabulis involutam, adeoque latentem et obscuram theologiam, cujus ænigmatis et allegoriis arcana fere mysteria ita tegebantur, ut cum ea quæ dicebantur facilius quam quæ silebantur, imperita multitudo caperet, tum vero de iis quæ silebantur majus aliquid quam quæ dicebantur, suspicione conjiceret, quivis tam ex Orphei carminibus, quam ex Ægyptiorum et Phrygum monumentis auferre potest. Maxime vero cum solemnnes initiandi ritus, tum quæ dum sacris operabantur adhiberi symbola consueverant, quæ mens veterum quique sensus fuerit, ostendunt. Cujusmodi, ne longius ab instituta disputatione abeamus, illud est, quod nullam prorsus Junoni cum Baccho societatem et communionem esse pronunciant, eoque caveant diligenter, ne amborum sacra misceantur: ipsæque adeo sacerdotes, ut aiunt, Athenis aliæ aliis occurrentes denuntiant, uti nequidquam hederæ Junonis in delubrum inferatur: non jam ob fabulosam illam ac nugatoriam, quam ipsi affigunt, zelotypiam; sed quod cum nuptiarum præses ac pronuba dea illa sit, tum vero ebrietatis vitium et sponsis indignum et a nuptiis penitus alienum videatur, ut tradit Plato. Immoderatus enim, inquit, meri potus perturbationes in animis pariter et corporibus excitat, quibus efficitur, ut **84** proseminati conceptique fetus cum ob errantes disjunctasque partes, minus fingi conformarique possint, vix ullam quoque virium firmitatem assequantur. Præterea qui Junoni sacrificant, ei fel nequam quam offerunt, sed illud juxta altare defodiunt, quod ab omni bile et iracundiæ acerbitate vacuum esse mutuam conjugum vitæ consuetudinem oportet. Atque hoc symboli genus magis etiam in iis, quæ narrari ac circumferri vulgo solent, fabulis lo-

(27) Crediderim legendum, ὁ Ζεὺς εἰς τὴν αἰθ. δύν. ἀλληγορούμενος.

(28) Ὅτι μὲν. Hoc Plutarchi opus non exstat.

(28*) Ἐγκεκαλυμμένος. Alii ἐκκεκαλυμμένος, prave. Edit.

(29) Οἶον, μή. Mont., οἶον, ἵνα μή.

(30) Mont. post ἀλλήλαις inserit μή, unde comolus sensus elici possit, quod sibi sacerdotes illæ v. l. ipsum mutæ consalutationis officium negarent.

(31) Juvat exscribere similem ejusd. Plutarchi

τὴν αὐτὴν τῇ Ἀητοῖ φησιν εἶναι τὴν Ἥραν. Εἰς ἐπὶ τούτοις εἰσάγεται αὐτῷ ὁ Ζεὺς τὴν αἰθέριον δύναμιν ἀλληγορούμενος (27). Καὶ τί με δεῖ ταῦτα προλαμβάνειν, αὐτοῦ παρὸν ἀκούσαι τοῦ ἀνδρὸς ὡδὲ πως ἐν οἷς ἐπέγραψε περὶ τῶν ἐν Πλαταιαῖς Δαιδάλων, τὰ λαυθάνοντα τοὺς πολλοὺς τῆς ἀπορρήτου περὶ θεῶν φυσιολογίας ἐκφαίνοντος;

cum ipsa Latona facit. Ad hæc Jovem nobis inducit quem cum ipsa Latona facit. Ad hæc Jovem nobis inducit quem cum ipsa Latona facit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυσικῆς θεολογίας.

(28) « Ὅτι μὲν οὖν ἡ παλαιὰ φυσιολογία καὶ παρ' Ἑλλήσι καὶ βαρβάρους λόγος ἦν φυσικὸς ἐγκεκαλυμμένος (28*) μύθοις, τὰ πολλὰ δὲ αἰνιγματῶν καὶ ὑπονοεῶν ἐπίκρυφος καὶ μυστηριώδης θεολογία, τὰ τε λαλούμενα τῶν σιγώμενων σαφέστερα τοῖς πολλοῖς ἔχοντα, καὶ τὰ σιγώμενα τῶν λαλουμένων ὑποπτότερα, δηλὸν ἐστὶ ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς ἔπεσι, καὶ τοῖς Αἰγυπτιακοῖς καὶ Φρυγίοις λόγοις· μάλιστα δὲ οἱ περὶ τὰς τελετὰς ὀργασμοὶ καὶ τὰ δριῦμενα συμβολικῶς ἐν ταῖς Ἱερουργίαις τὴν τῶν παλαιῶν ἐμφαίνει διάνοιαν. Οἶον, μὴ (29) μακρὰν τῶν ἐνεστηκότων λόγων βαδίζωμεν, οὐ νομίζουσιν, οὐδὲ ἀξιοῦσι κοινωνίαν εἶναι πρὸς Διόνυσον Ἥρα· φυλάσσονται δὲ συμμιγνύειν τὰ ἱερά, καὶ τὰς Ἀθήνησιν ἱερείας ἀπανύσας, φασίν, ἀλλήλαις (30) προσαγορεύειν, μηδὲ ὄλωσ κίττων εἰς τὸ τῆς Ἥρας κομιζέσθαι τέμενος, οὐ διὰ τὰς μυθικὰς καὶ φλυαρώδεις ζηλοτυπίας, ἀλλ' ὅτι γαμήλιος μὲν ἡ θεὸς, καὶ νυμφαγωγὸς· ἀπρεπὲς δὲ νυμφίοις τὸ μεθύειν, καὶ γάμοις ἀναρμοστότατον, ὡς φησὶν ὁ Πλάτων. Ἀκρατοποσία γάρ, φησὶ, ταραχὴν ἐμποιεῖ καὶ ψυχαῖς καὶ σώμασιν, ὑφ' ἧς ἄπλαστα καὶ πεπλανημένα ριζοῦται κακῶς τὰ σπειρόμενα καὶ κυσκόμενα. Πάλιν οἱ θύοντες Ἥρα (31) τὴν χολὴν οὐ καθαγιάζουσιν, ἀλλὰ κατορύττουσι παρὰ τὸν βωμόν, ὡς θεὸν ἄθυμον καὶ ἄχολον καὶ καθαρεύουσαν ὀργῆς καὶ πικρίας ἀπάσης τὴν γυναικῆ καὶ ἀνδρὸς εἶναι συμβίωσιν. Τοῦτο δὲ τὸ συμβολικὸν εἶδος ἐν τοῖς λόγοις καὶ τοῖς μύθοις μᾶλλον ἐστίν. Οἶον, ἱστοροῦσι (32) τὴν Ἥραν ἐν τῇ Εὐβοίᾳ τρεφομένην εἶναι παρθένον ὑπὸ τοῦ Διὸς κλαπῆναι, καὶ διακομισθεῖσαν ἐνταῦθα κρύπτεσθαι, Κιθαιρῶνος αὐτοῖς ἐπίσκοπὸν τινα μυχὸν καὶ θάλαμον αὐτοφῆ παρασχόντος. Ἐλθούσης δὲ τῆς Μακρίδος κατὰ ζήτησιν (ἦν δὲ Ἥρας τιθήνη), καὶ βουλομένης ἐρευνᾶν, οὐκ ἔβαν τὸν Κιθαιρῶνα πολυπραγμονεῖν, οὐδὲ τῷ χωρίῳ προσάγειν, ὡς τοῦ Διὸς ἐκεῖ τῇ Ἀητοῖ συναναπαυομένου καὶ συνδιατρίβοντος. Ἀπελθούσης δὲ τῆς Μακρίδος, οὕτω τότε μὲν διαλα-

locum, ex ipsius opuscul. *De conjugat. præcepti.*, p. 141 C. Sic habet: Οἱ τῇ γαμηλίᾳ θύοντες Ἥρα, τὴν χολὴν οὐ συκαθαρίζουσι τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς, ἀλλ' ἐξελόντες ἔβριψαν περὶ τὸν βωμόν, αἰνιττομένου τοῦ νομοθέτου, τὸ μηδέποτε δεῖν χολὴν μηδὲ ὀργὴν γάμῳ παρεῖναι· δεῖ γὰρ εἶναι τῆς οἰκοδοσποίνης, ὡς περ οἶνον τὸ ἀσπτηρὸν, ὡφελίμων, καὶ ἡδύ, μὴ πικρὸν, ὡς περ ἀλόγος, μηδὲ φαρμακώδης.

(32) Ἱστοροῦσι. Ἄγρε alium reperias qui fabulæ hujus meminert.

ἐν τῇ Ἥραν, ὕστερον δὲ τῇ Ἀητοῖ χάριν ἀπομνη-
 ρεύσαν, ὁμοδώμιον θεοθαί και σύνναον ὥστε
 αἱ Ἀητοὶ μυχία προθύεσθαι· τινὲς δὲ νυχίαν λέγου-
 αἱ Σιμαίνεταί δὲ ἐν ἑκατέρῳ τῶν ὀνομάτων τὸ κρύ-
 πτον και διαλεληθός. "Ἐνοιὸ δὲ τὴν Ἥραν αὐτὴν ἐκεῖ
 ἢ διὰ λάθρα συνοῦσαν και λαυθάνουσαν, οὕτω Ἀητώ
 ραυιν νυχίαν προσηγορευθαι· φανερωῶν δὲ τῶν γά-
 ρων γενομένων, και περὶ τὸν Κιθαιρώνα πρῶτον
 ἐπαύθη και τὰς Πλαταιὲς τῆς ὀμιλίας ἀνακαλυφθεί-
 σης, Ἥραν τελείαν (33) και γαμήλιον αὐτὴν προσ-
 ηγορευθῆναι. Οἱ δὲ φυσικῶς μᾶλλον και προπόντως
 ὑπολαμβάνοντες τὸν μῦθον, οὕτως εἰς τὸ αὐτὸ τῇ
 Ἀητοῖ συνάγουσιν τὴν Ἥραν. Γῆ μὲν ἐστὶν ἡ Ἥρα,
 καθάπερ εἴρηται· νῦξ δὲ ἡ Ἀητώ, ληθῶ τις οὔσα
 τῶν εἰς ὑπνον τρεπομένων. Νῦξ δὲ οὐδὲν ἐστὶν
 ἄλλο πλὴν σκιά γῆς· ὅταν γὰρ πλησιάσασα ταῖς
 ὀσμηταῖς ὑποκρύψῃ τὸν ἥλιον, ἀναπλατυνομένη
 ρεῖζει τὸν ἄερα· και τοῦτο ἐστὶ τὸ ἐκλειπτικὸν
 εἰσόστημα τῶν πανσελήνων, ὅταν, τῆς σελήνης περι-
 φερομένης, ἡ σκιά τῆς γῆς ἐπιφάσῃ και διαβολῶσῃ
 τὸ φέγγος. Ὅτι δὲ οὐκ ἄλλη τις ἐστὶ τῆς Ἥρας ἡ
 Ἀητώ, μάθοιτε· ἂν ἐνθόνδε. Τὴν Ἄρτεμιν (34) ἤρη-
 τω θυγατέρα Ἀητοῦς καλοῦμεν· ἀλλὰ και Εἰλήθυιαν
 τὴν αὐτὴν ὀνομάζομεν· οὐκοῦν ἡ τε Ἥρα και ἡ Ἀητώ
 εἰς εἰς μιᾶς θεοῦ προσηγοραί. Πάλιν ἐκ μὲν Ἀη-
 τοῦ ὁ Ἀπόλλων, ἐκ δὲ Ἥρας ὁ Ἄρης γέγονε· μιᾶ
 ἔστι ἀμφοτέρων δύναμις· και κέλῃται Ἄρης
 μὲν, ὡς ἀρήγων (35) τοῖς κατὰ βίαν και μάχην συμ-
 πτώμασιν, Ἀπόλλων δὲ, ὡς ἀπαλλάττων (36) και
 ἀπαύων τῶν περὶ σῶμα νοσηματικῶν παθῶν τὸν
 ἀνθρώπον. Διὸ και τῶν ἐμπυρωτάτων ἀστρων και
 περιφλεγεστάτων ὁ μὲν ἥλιος Ἀπόλλων κέλῃται,
 ὁ δὲ πυροειδὴς Ἄρης ἐπωνόμασται. Και οὐκ ἀπό-
 ρηπὸν ἐστὶ τὴν αὐτὴν θεὸν γαμήλιον λέγεσθαι, και
 μετέρα Εἰλήθυιας και Ἥλιου νομίζεσθαι. Γάμου
 μὲν γὰρ τέλος, γένεσις ἐστὶ· γένεσις δὲ ἡ εἰς ἥλιον
 και φῶς ἐκ σκότους πορεία. Και καλῶς ἔφη ὁ
 ποιητής·

intelligat. Enimvero Dianam vulgo Latonæ filiam
 Juno igitur et Latona duæ sunt unius deæ appellationes. Deinde Apollo quidem ex Latona, Mars vero
 ex Junone natus est : ambo autem vim eandem ac potestatem habent. Mars Ἄρης, quasi ἀρήγων, hoc

(33) Ἥραν τελείαν. Omitti non potest locus ille
 Pausanias in *Arcadica*, p. 243, ubi de triplici Juno-
 nis cognomento, puellæ, perfectæ seu maturæ, et
 viduæ: Ἐν τῇ Στυμφάλῳ, ἰνῆμι, Τῆμενὸν φασὶν οἰ-
 κῆσαι τὸν Πηλασγοῦ, και Ἥραν ὑπὸ τοῦ Τημένου
 ἑοραχθῆναι τούτου, και αὐτὸν ἱερά τῇ θεῷ τρία ἰδρύ-
 σασθαι, και ἐπικλησεις τρεῖς ἐπ' αὐτῇ θεοθαί· παρ-
 θένῳ μὲν ἐστὶ οὐσα παῖδι· γεγαμένην δὲ ἐστὶ τῷ Διὶ,
 ἐκάλεισεν αὐτὴν Τελείαν· διενεχθεῖσαν δὲ ἐφ' ὅτῳ δὴ
 ἐς τὸν Δία, και ἐπανήκουσαν ἐς τὴν Στύμφαλον, ὠνό-
 μασεν ὁ Τῆμενος Ἥραν. De ejusdem Junonis τε-
 λείας fano et simulacro apud Plataenses, videm
 Pausan. in *Bœotic.*, pag. 285. ita breviter: Πλα-
 ταεῦσι δὲ ναός ἐστὶν Ἥρας, θεὰς ἁγίως μεγέθει τε,
 και ἐς τῶν ἀγαμάτων τὸν κόσμον· τὴν δὲ Ἥραν τε-
 λείαν καλοῦσι· πεποιήται δὲ ὄρθον μεγέθει ἀγαλμα
 μέγα, etc., ubi forte delendum illud μεγέθει.

(34) Τὴν Ἄρτεμιν. An recta illa consequentia
 est? Diana est Latonæ filia, Diana Lucina cognom-
 inatur, ergo Juno et Latona, duo sunt ejusdem
 deæ nomina. Hoc credo vult, Dianam Lucinæ cog-
 nomen tum a matre accepisse; Junonem proinde,
 quæ Lucina vocatur, Dianæ matrem esse; quod si

A cum habet. Sic enim legimus, Junonem adhuc vir-
 ginem cum in Eubœa educaretur, furtim a Jove sub-
 latam ibi latuisse, cum utriusque Cithæron umbrosam
 quemdam specum, et thalamum a natura ipsa factum
 quendam præbuisset. Quo cum Macris queritando per-
 venisset (nutrix ea Junonis erat) locumque omnem
 scrutari vellet, ab eodem Cithærone prohibitam il-
 lam fuisse, quo minus vel latebras curiosius explo-
 raret, vel ad eas propius accederet, quasi Jupiter
 ibidem cum Latona quiesceret, ejusque congressum
 frueretur. Posteaquam ergo Macris abiisset, Juno-
 nem tum quidem eo in loco latuisse, deinceps vero,
 ut exstaret accepti Latonæ nomine beneficii memo-
 ria, commune cum ea templum communemque aram
 habere voluisse; atque hinc Latonæ μυχία, hoc est

B latebrosæ sacra faciendi morem fluxisse : quanquam
 alii νυχίαν, id est nocturnam eam vocant; sic tam-
 en ut occulti ac latentis aliquid nomen utrumque
 repræsentet. Nec desunt, qui Junonem ipsam, quod
 rem ibi cum Jove clam omnibus habuisset, noctur-
 nam Latonam postea nuncupatam esse velint; do-
 nec vulgata passim fama nuptiarum, initæque pri-
 mum circa Cithæronem ad Plateas cum Jove con-
 suetudinis, eandem in posterum Perfectam et Pro-
 nubam appellarunt. At qui hujus in fabulæ vesti-
 gando sensu majorem naturæ rerum ac decori ratio-
 nem habuere, ut Junonem unam eandemque cum
 Latona facerent, ita philosophati sunt. Juno quidem,
 ut paulo ante diximus, Terra est, Latona vero Nox,
 quippe quem eorum, qui somno sese dant, lethæ
 quædam sit, id est oblivio. Jam nox aliud nihil est
 quam umbra terræ; ubi enim ad occasum vergens
 solem occultavit, sese latius porrigens atram cali-
 ginem toto diffundit aere. Atque is demum est pleni-
 luniorum quasi lapsus cui defectio comitatur, quo
 nimirum tempore, dum luna convertitur, umbra
 terræ lucem ejus attingit obscuratque. Cæterum

85 Latonam a Junone aliam non esse vel ex eo quivis
 vocamus; eandem præterea Lucinam nominamus.
 Deinde Apollo quidem ex Latona, Mars vero
 ex Junone natus est : ambo autem vim eandem ac potestatem habent. Mars Ἄρης, quasi ἀρήγων, hoc
 verum est, Juno Latona est, cum Dianæ mater La-
 tonam sit.

(35) Ἄρης μὲν, ὡς ἀρήγων. Nova etymologiæ ratio,
 quæ nec Macrobio subluuit, cum *Saturnal.* lib. 1,
 c. 19, de unico Solis Marisque nomine disputa-
 ret. Plato in *Cratylō*, κατὰ τὸ ἀρῆεν τε και τὸ ἀν-
 δροῖον, dictum esse mavult. Clemens Alexandr. in
Protrept., pag. 32, ἀπὸ τῆς ἀρσεως και ἀναρρέσεως,
 ubi τὴν ἀρσιν, vel pro ferocia quadam et elatione
 militari; vel, quod mihi probabilius videtur, pro
 ipsamet ἀναρρέσει, usurpavit.

(36) Ἀπόλλων, ὡς ἀπαλλάττων. Vide Macro-
 b. *Saturnal.* lib. 1, c. 17, ubi alias inter etymologias,
 hanc quoque probat, ut Ἀπόλλων dictus sit, quasi
 ἀπελευθύνων τὰς νόσους. Plato in *Cratylō*, quasi ἀπο-
 λούων, vel ἀπολύων, ὡς ἱατρὸς ὢν τῶν κακῶν. Cle-
 mens Deum unum hoc nomine indicari mavult,
Strom. 1. Ubi, Ἀπόλλων, ἰνῆμι, μυστικῶς κατὰ στέ-
 ρησιν τῶν πολλῶν νοούμενος, ὁ εἰς ἐστὶ θεός. Quam
 notationem probat etiam Chrysippus. apud Macro-
 b. ut Latine sol quasi solus vocetur. Porphyrius infra,
 ἀπὸ τῆς ἀκτίων πάλσεως Apollinis nomen accessit.

est, in acerbis ac præliorum sociis casibus opem ferens, nominatus est; Apollo autem quasi ἀπαλλάττων et ἀπολύων, id est, morbis illis hominem liberans, quibus corpus laborare solet. Itaque ex ardentissimis astris et coruscante flamma succensis solem Apollinem, alterum vero, cujus ignea plane species est, Martem nuncuparunt. Neque sane alienam cuiquam videri debet, unam eandemque deam et nuptiarum præsidem vocari, et Lucinæ Solisque matrem haberi. Nuptiarum quippe finis generatio est, generatio autem ex tenebris ad solem atque lucem quædam quasi progressio. Præclare igitur poeta cecinit,

*Postquam ipsam in lucem partus Lucina levandi
Sollicita extulerat, solisque aspexerat aurum.*

Recte utique poeta ipsa quidem præpositione conjunctionem elisit, ut partus difficultatem oculis subjiceret; finem vero generationis statuit, solem intueri. Itaque una eademque dea ineundi quoque matrimonii auctor fuit, ut generationi viam aperiret. Sed enim operæ pretium, opinor, fuerit, simpliciorum quamdam fabulam hoc etiam loco narrare. Jovem quippe ferunt, quod minus Junoni cum ipso conveniret, eaque congressus declinandi causa latebras capteret, animi dubium, hacque illacque vagantem in Alalcomenem indigenam aliquando incidisse, ex quo ita demum se Junonem in fraudem impulsurum esse didicerit, si novas nuptias simularet. Ergo Alalcomene suam Jovi operam commodante, clam ab iis excisam ingentem et eximiam quercum fuisse, quam arte configuratam ac sponsæ cultu ornatam naxum quidem hunc in modum cecinisse. »

86 CAPUT II.

Carmen nuptiale.

« Tritonidas vero nymphas pelves attulisse, Bæotios denique tibias lautaque ac lasciva convivio præbuisse. Ista dum peragerentur, Junonem, quod rem diutius ferre non posset, ex Cithærone monte descendisse, magnaque Platæensium muliercularum turba stipatam, ad Jovem iracundiæ ac zelotypiæ stimulis agitatam accurrisse, continuoque simulatione patelacta et reconciliata cum Jove gratia, cum lætitia et hilaritate novæ nuptiæ quamdam quasi conciliatricem fuisse, illudque honoris simulacro tribuisse, ut ejusmodi festum Dædala nominaret, tametsi urgente zelotypia ipsum postea licet inanime concremarit. Ac fabula quidem ita se habet; ejusdem vero sensus et ratio talis est. Junonis Jovisque dissidium aliud nihil quam elementorum intemperiem perturbationemque significat, dum convenienti ac mutua qualitatum proportione sublata, atque hujus in locum inæquabilitate ac discordia succedente, pristinam conjunctionem acerbiorē pugna dissolvunt, ac præsentem huic universo pestem afferunt. Enimvero si Jupiter, id est calor, et ignea

(37) *Αὐτὰρ ἐπειδὴ.* Homer. *Ἰλ.* II, v. 187. Sed in versu 2 legend. *προφώσδε.* Quomodo autem τῇ προθέσει τὴν σύνθεσιν ἐδίωξε; Credo, quod particula δέ, quæ vel sola, vel cum altera πρό, vulgaris propositionis vice fungitur, eo loco posita, suaviorē orationis collocationem et nexum impediât. Cæterum de vocis hujus compositione, ita Eustath. *Ἰλ.* II. «*Ἐν τῷ προφώσδε, inquit, οὐ κατὰ τὸ πρό-ἔλκον ἢ πρόθεσις κεῖται, ἀλλὰ τὴν τοῦ βρέφους πρό-οδον εἰς φῶς δηλοῖ. Ἐνθα καὶ ἐφερευνετικὸν τῆς πρό-προθέσεως, τὸ προφώσδε. At Ἰλ. T, ubi de Junone,*

*Αὐτὰρ (37) ἐπειδὴ τὸν γε μορσοτόκος Ἑλληθονία
Ἐξάγαγε πρὸς φῶσδε καὶ ἡλίου ἰδεῖν αὐγὰς.*

Εὖ ὁ ποιητῆς τῇ μὲν προθέσει τὴν σύνθεσιν ἐδίωξε, ἐμφαίνων τὸ βεδιασμένον τῆς ὠδίνος, τέλος δὲ τῆς γενέσεως ἐποίησεν ἡλίου ἰδεῖν. Οὐκοῦν ἢ αὐτῇ θεῆς ἐποίησε καὶ γάμον συνελθεῖν, ἵνα γένεσιν παρασκευάσῃ· δεῖ δὲ ἴσως καὶ τὸν εὐθιέστερον μῦθον εἰπεῖν. Λέγεται γὰρ ὁ Ζεὺς, τῆς Ἥρας αὐτῷ διαφερομένης μηκέτι φοιτῆν εἰς τὸ αὐτὸ βουλομένης, ἀλλὰ κρυπτούσης ἑαυτὴν, ἀμηχανῶν καὶ πλανώμενος Ἀλακομένει τῷ αὐτόχθονι συντυχεῖν, καὶ διδαχθῆναι ὑπὸ τούτου, ὡς ἐξαπατηθεὶς τὴν Ἥραν, σκεψάμενον γαμῆν ἑτέραν. Συνεργούντος δὲ τοῦ Ἀλακομένου, κρύφα τεμόντας αὐτοὺς εὐκτέανον καὶ παγκάλην δρῦν, μορφώσα τε αὐτὴν καὶ καταστεῖλαι νυμφικῶς, Διιδάτῃν προσαγορεύσαντας. Εἶτα οὕτως ἀναμείλπεσθαι μὲν τὸν Ὑμέναιον. »

instructamque Dædalum nominarint. Deinde Hyme-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Γαμήλιος ὥδι.

«*Δουρὰ δὲ κομίζειν τὰς Τριτωνίδας νύμφας. αὐλοῦς δὲ καὶ κώμοις τὴν Βοιωτίαν παρασχεῖν. Περαινομένων δὲ τούτων, οὐκέτι τὴν Ἥραν καρτερεῖν, ἀλλὰ καταβάσαν ἐκ τοῦ Κιθαιρώνος, τῶν Πλαταιίδων αὐτῇ γυναικῶν ἐπομένον, ὑπὲρ ὀργῆς καὶ ζηλοτυπίας θέουσαν ἔλθεῖν πρὸς τὸν Δία, καὶ τοῦ πλάσματος φανεροῦ γνομένου, διαλλαγείσαν μετὰ χαρᾶς καὶ γέλωτος αὐτὴν νυμφαγωγεῖν· τιμὴν δὲ τῷ ξοάνῳ προσθεῖναι, καὶ Δαίδαλα τὴν ἑορτὴν προσαγορεύσαι· κατακαῦσαι δὲ ὅμως αὐτὸ, καίπερ ἄψυχον ὄν, ὑπὸ ζηλοτυπίας. Ὁ μὲν οὖν μῦθος τοιοῦτος· ὁ δὲ λόγος αὐτοῦ τοῖσδε. Ἥρας καὶ Διὸς διαφορὰ καὶ στάσις οὐδὲν ἄλλο πλὴν στοιχείων δυσκρασία καὶ ταραχὴ ἐστίν, ὅταν ἀλλήλοις μηκέτι (37) συμμετρῆται κατὰ κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἀνωμαλίας καὶ τραχύτητος ἐγγενομένης, δυσμαχήσαντα λύσῃ τὴν κοινωνίαν καὶ φθορὰν τῶν ὄλων ἀπεργάσῃται. Ἄν μὲν οὖν ὁ Ζεὺς, τουτέστιν ἢ θερμὴ καὶ πυρῶδης δύναμις, αἰτίαν παράσχη τῆς διαφθορᾶς, ἀχόμητος τὴν γῆν καταλαμβάνει· ἐάν δὲ περὶ τὴν Ἥραν, τουτέστι τὴν ὑγρὰν καὶ πνευματικὴν φύσιν, ὕβρις τις ἢ πλεονασμὸς γένηται, βέϋμα*

quæ septimo mense Eurystheum in lucem excusserat, cum dixisset Homerus :

Ἐκ δ' ἄγαγε προφώσδε, καὶ ἡλιτόμηνον ἑόντα· Eusthat. : «*Ἐν τῷ προφώσδε, inquit, ἢ πρὸ πρόθεσις, τὸ πρὸ καιροῦ τὸν Εὐρυσθέα γεννηθῆναι δηλοῖ. Sane de Hercule suo tempore nascituro, dixerat ante Jupiter :*

Σήμερον ἄνδρα φώσδε, μορσοτόκος Ἑλληθονία. (37) *Μηκέτι.* Mont., καὶ μηκέτι, recte. Cæterum tota hæc fabula pertexitur etiam a Pausania in *Bæotic.*, p. 284.

ἦλθε πάλιν, καὶ συνώμβρισε καὶ κατεκάλυσε (38) τὰ πάντα. Τοιούτου δὲ τινος γενομένου καὶ περὶ τοὺς τότε χρόνους, καὶ μάλιστα τῆς Βοιωτίας βυθισθείσης, ὡς πρῶτον ἀνέδω τὸ πεδίον, καὶ ἡ πλημμύρα ἐλώφρησεν, ὁ μὲν ἐξ εὐδίας κόσμος τοῦ περιέχοντος ὁμοιωεῖ (39) καὶ διαλλαγῇ τῶν θεῶν ἐλέγχθη. Πρῶτον δὲ ἀνέσχεν ἐκ τῶν φυτῶν τῆς γῆς ἡ δρυς, καὶ ταύτην ἱγάπησαν οἱ ἄνθρωποι, τροφῆς βίου καὶ σωτηρίας διαμονὴν παρασχούσαν· οὐ γὰρ μόνον τοῖς εὐσεβέσιν, ὡς Ἡσιόδός φησιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑπολειφθεῖσι τῆς εἰσοδοῦς,

tarum vero princeps caput extulit quercus, eamque ipsam tueretur, adamarunt : quippe quæ non iis modo, qui pietatem ac religionem colant, ut Hesiodus loquitur, sed iis etiam, qui communem calamitatem effugerint,

Ἄκρη μέν τε φέρεῖ βαλάνους, μέσση δὲ μελλίσσας. Ἰαῦτα μὲν ὁ Πλούταρχος. Ἡμεῖς δὲ ἔγνωμεν ἐκ τῶν παρατεθεισῶν αὐτῷ φωνῶν, ὡς ἄρα καὶ ἡ ἀκρυστή καὶ ἀπόρρητος φυσιολογία τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας θεῖον μὲν οὐδὲν, οὐδέ τι μέγα καὶ θεοπρεπὲς, καὶ τῆς ἀναστάσεως (40) ἄξιον ἐπέφητο. Ἀκρίστας γὰρ τὴν Ἥραν τοτὲ μὲν Γαμήλιον ἀναγορευομένην, καὶ τὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συμβίωσιν δηλοῦσαν, τοτὲ δὲ τὴν γῆν πάλιν Ἥραν ὀνομαζομένην, τοτὲ δὲ τὴν ὑγρὰν οὐσίαν· τὸν δὲ Διόνυσον εἰς τὴν μέθην μετενηνεγμένον, εἰς νύκτα δὲ τὴν Λητώ, καὶ τὸν ἥλιον εἰς Ἀπόλλωνα, καὶ αὐτὸν γε τὸν Δία εἰς τὴν θερμὴν καὶ πυρῶδη δύναμιν. Οὐκοῦν πρὸς τῆ τῶν μύθων ἀπρεπεία, καὶ ἡ δοκούσα σεμνοτέρα διήγησις καὶ φυσιολογία οὐκ ἐπὶ τινὰς οὐρανοὺς νοεράς καὶ θείας δυνάμεις, οὐδ' ἐπὶ λογικὰς καὶ ἀσωμάτους ἀνήεν οὐσίας· κάτω δὲ πάλιν αὐτὴ εἰς μέλας καὶ γάμους καὶ ἀνθρώπεια πάθη, εἰς τε πῦρ, γῆν, καὶ ἕλκρον, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ὕλης στοιχεῖα κατέστρεψε τὰ μέρη τοῦ κόσμου, καὶ πλεόν θεοποιούσα οὐδέν. Ταῦτο δὲ καὶ ὁ Πλάτων οἶδεν. Ὁμολογεῖ γοῦν διαρρήθην ἐν τῷ Κρατύλῳ μηδὲν πλεόν τῶν ὁρωμένων τοῦ κόσμου μερῶν τοὺς πρώτους τῶν περὶ τὴν Ἑλλάδα ἀνθρώπων ἐργαζέσθαι· μόνους δὲ θεοὺς εἶναι τοὺς ἐν οὐρανῷ φασγίρας, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν φαινομένων νομίσαι. Λέγει δ' οὖν ὧδε πρὸς λέξιν· « Φαίνονται μοι οἱ πρῶτοι τῶν ἀνθρώπων περὶ τὴν Ἑλλάδα τούτους μόνους θεοὺς ἡγεῖσθαι, οὐσπερ νῦν πολλοὶ τῶν βαρβάρων, Ἥλιον καὶ Σελήνην, καὶ Γῆν, καὶ Ἄστρα, καὶ Οὐρανόν. » Ἀλλὰ τὰ μὲν Ἑλληνικὰ τοιαῦτα ἴσμεν δὲ καὶ τὰ τοῦτων παλαιάτα· ἦν δὲ τὰ Αἰγύπτια. Τὴν Ἰσὴν φασὶ καὶ τὸν Ὅσιριν, τὸν ἥλιον εἶναι καὶ τὴν σελήνην· καὶ Δία μὲν τὸ διὰ πάντων χωροῦν πνεῦμα· Ἥραιστον δὲ τὸ πῦρ· τὴν δὲ γῆν, Δήμητραν ἐπονομάσαι· Ὀκεανόν τε τὸν ὑγρὸν νομίζεσθαι παρ' Αἰγυ-

A vis corruptioni causam præbuerit, terram æstus invadit; sin autem ex parte Junonis, hoc est humidæ stabilitate naturæ, aliquid injuriæ et exsuperantiæ contigerit, immensa vis imbrum universa proluere atque obruere consuevit. Itaque cum aliquid ejusmodi temporibus illis accidisset; ipsaque maxime Bœotia aquarum vorticibus hausta esset, ut primum exstitit emersitque solum, et inundationis æstus remisit, ornatus ille ac species, quæ circumfusi aeris sudique cœli serenitatem est consecuta, consensus deorum ac reconciliatio nuncupata est. Planthomines, quod victum suppeditaret, salutemque

Trunco fundat apes, summoque cacumine glandem. Ἰακταenus Plutarchus; ex cujus profecto **87** verbis intelligimus nihil omnino magni, quodque vel divinitatem sapiat, vel ostentari magnopere debeat, præclara ista reconditaque Græcæ theologiæ naturali explicatione contineri. Quippe, Junonem enim audiisti modo Pronubam appellari, quasi mutuum viri et uxoris vitæ communionem significet; modoterram, modo humidam naturam eadem vocari: Bacchum vero ad ebrietatis, Latonam ad noctis, solem ad Apollinis, ipsumque adeo Jovem ad calidæ et igneæ vis significationem rationemque traduci. Ergo præter fabularum indignitatem, ipsa quoque gravior, uti videbatur, earum interpretatio ac physiologia, non jam vel ad cœlestes ulla, intelligentes divinasque facultates, vel ad naturas aliquas ratione præditas, et ab omni corporum concrectione sejunctas evehebat; sed deorsum vergens, aut in crapulam, nuptias, et humanas cupiditatis, aut in igne n, terram, solem ac reliqua elementa in materiam immersa, mundique partes extremo quasi actu desinebat, nullique præterea rei divinitatem tribuebat. Atque hoc ipse quoque Plato intellexit. Enimvero diserte fatetur in *Cratylo*, præter istas quæ sub aspectum cadunt mundi partes, nihil eos omnino, qui Græciam principes tenuerant, cognovisse, ac sola cœli astra, et cætera, quæ phænomena vocantur, deos putasse. Sic enim ad verbum loquitur: « Qui Græciam primi habuere, ii videntur mihi deos tantum illos existimasse, quos etiamnum barbarorum plerique arbitrantur, Solem, Lunam, Terram, Astra, Cœlum. » Hujusmodi ergo sunt, quæ a Græcis de numinum suorum natura commemorantur. Nunc autem Ægyptiorum etiam fabulas longe Græcis antiquiores videamus. Aiunt itaque, Osiridem solem

(38) Κατεκάλυσε. Legendum videtur κατέκλυσε, vel κατεκάλυψε.

(39) Ὁμοιωεῖ, etc. Malim ὁμόνοια καὶ διαλλαγῇ τῶν θεῶν ἐλέγχθη.

(40) Ἀναστάσεως. Omnino legendum videtur ἀναστάσεως, ut infra, ubi de præstigiatorum carminibus ad speciem et ostentationem compositis, ait: Πάλιν δὲ τῷ τῆς ἀναστάσεως νόμῳ, τῷ τε πεπλασμένῳ τύπῳ τῆς θεοφορίας ἐσχηματισμένα. Vulgo quidem, ἀνάστασις ἀντὶ τῆς ἀπειλῆς sumitur, ut ἀπατελεῖσθαι ἀντὶ τοῦ ἀπειλεῖν. Sed tamen, ut ἀνατελεῖσθαι, sic et ἀνάστασις, ὑπερῆφρον τὶ καὶ

σοβαρὸν, καὶ ἀγέρωχον non minus eleganter significat. Porro, ubi ἀνάστασις pro comminatione usurpatur, vulgaris etiam hic error est, ut ἀνάστασις legatur. Athæneus lib. iv, p. 157 C: Διὸ, πάντας εὐλαβουμένους τὴν τῶν κυρίων ἀνάστασιν, φοβείσθαι τοῦ ζῆν ἐκόντας (non ἐκόντες) ἐκδῆναι. Ideoque omnes, ut dominorum (s. deorum) comminationem effugiant, voluntaria morte vitam abjicere formidare. Ubi optime Casaubonus (vir magnus; si Catholicus fuisset) legit ἀνάστασις, cap. 14 *Animadvers.* in eum lib. Quo loco aliquot alia similis erroris exempla suppeditat.

esse, Isidem vero lunam; Jovem spiritum cuncta pervadentem, Vulcanum ignem, terram Cererem: Oceanum humorem, ac Nilum eorum fluvium, cui ipsas quoque deorum procreaciones attribuit: aerem denique Minervam ab iisdem nominari ferunt. Atque hos quinque deos, Aerem videlicet, Aquam, Ignem, Terram, ac Spiritum, orbem universum percurrere, varias subinde hominum et omnis generis animantium figuras ac vultus induentes, quorum nomina cum aliquot hominibus morti obnoxiiis, et in Ægypto natis communicata fuerint, **88** quos utique Solem, Saturnum, Rheam, Jovem, Junonem, Vulcanum, Vestamque cognominarunt. Quæ Manethus quidem omnia fusius uberiusque persequitur, summatim vero Diodorus in eo, quod supra laudavimus, *Historiarum* opere ad

πτόις, καὶ τὸν παρ' αὐτοῖς ποταμὸν Νεῖλον, ἧ καὶ τῶν θεῶν ἀναθεῖναι γενέσεις· τὸν δὲ ἀέρα φασιν αὐτοῖς προσαγορεύειν Ἀθηνᾶν. Τοῦτους δὲ τοὺς πέντε θεοῦς τὸν Ἀέρα λέγω, καὶ τὸ ὕδωρ, τὸ τε Πῦρ καὶ τὴ Γῆν, καὶ τὸ Πνεῦμα, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπιπορευέσθαι, ἄλλοτε ἄλλως εἰς μορφὰς καὶ ἰδέας ἀνθρώπων τε καὶ παντοίων ζῶων σχηματιζομένους· καὶ τοῦτων ὀμωνύμους παρ' αὐτοῖς Αἰγυπτίοις γεγονέναι θνητοὺς ἀνθρώπους, Ἥλιον, καὶ Κρόνον, καὶ Ῥέα, ἔτι δὲ καὶ Δία, καὶ Ἥραν, καὶ Ἥφαιστον, καὶ Ἐστίαν ἐπονομασθέντας. Γράφει δὲ καὶ τὰ περὶ τούτων πλατύτερον μὲν ὀ Μάνεθως· ἐπιτεταγμένως δὲ ὁ Διόδωρος ἐν τῇ προλεχθείσῃ αὐτοῦ γραφῇ, ὡδὲ πως ἱστορῶν κατὰ λέξιν.

CAPUT III.

De allegorica Ægyptiorum theologia.

Utrumque deum, Solem, inquit, ac Lunam, quos Ægyptii Osiris Isidis nomine significant, orbem universum regere ac moderari, resque omnes tribus distinctis anni tempestatibus alere atque augere statuunt, vere, æstate, et hieme, quæ suas singulæ conversiones aspectum fugiente motu conficiant, ac plurimum inter sese natura dissidentes, summa tamen et opportunissima consensione integram annum absolvant. Atque horum deorum ejusmodi esse naturam, quæ multum ad tribuendam rebus omnibus vim generandi fecundiorum per sese conferat; Solis quidem, igneo calori, ac spiritui; Lunæ vero, humori et siccitati; utriusque deum communi virtute, Aeri. Horum præterea beneficio procreari ac vegetari cuncta: ideoque totum hujus universi naturæ corpus Solis ac Lunæ conjunctione consistere, cujus partes quinque illæ sint, quas ante nominavimus, spiritus, ignis, siccum, humidum, postremoque aerium: ut quemadmodum in homine, caput, manus, pedes ac cætera membra numeramus, ita plane integrum hujus mundi corpus ex illis partibus coagmentetur. Jam vero, qui homines in Ægypto plano et articulato sermone principes usi fuerint, eos partium illarum quamlibet deum arbitratos esse, propriaque ac singularum naturæ convenienti appellatione donasse; ac spiritum quidem, ipsa vocis interpretatione Jovem nominasse, qui quod animalis facultatis, quæ animantis inest, auctor esset, eundem idcirco rerum omnium

B ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Περὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀλληγορουμένης θεολογίας.

Τοῦτους (41) δὲ τοὺς θεοὺς, τὸν Ἥλιον, φησὶ, καὶ τὴν Σελήνην, Ὅσιριν ὄντας κατ' Αἰγυπτίους καὶ Ἴσιν, τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν, τρέφοντάς τε καὶ αὔξοντάς πάντα τριμερῆσιν ὥραις, ἀοράτῳ κινήσει τὴν περίοδον ἀπαρτιζούσας, τῇ τε ἐαρινῇ, καὶ θερινῇ, καὶ χειμερινῇ· ταύτας δὲ ἐναντιωτάτην ἀλλήλαις τὴν φύσιν ἐχούσας ἀπαρτίζειν τὸν ἐνιαυτὸν ἀρίστη συμφωνίᾳ· φύσιν δὲ συμβάλλεσθαι πλείστην (42) εἰς τὴν τῶν ἀπάντων ζωογονίαν τῶν θεῶν τούτων· τὸν μὲν, πυρῶδους, καὶ πνεύματος· τὴν δὲ, ὕγρου καὶ ξηροῦ· κοινή δ' ἀμφοτέρους, Ἀέρος· καὶ διὰ τούτων πάντα γεννᾶσθαι καὶ τρέφεσθαι. Διὸ καὶ τὸ μὲν ἅπαν σῶμα τῆς τῶν ὄλων φύσεως ἐξ Ἥλιου καὶ Σελήνης ἀπαρτίζεσθαι, τὰ δὲ τούτων μέρη, πέντε τὰ προσηρημένα, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ πῦρ, τὸ ξηρὸν, ἔτι δὲ τὸ ὕγρον, καὶ τὸ τελευταῖον τὸ ἀερῶδες· ὡσπερ ἐπ' ἀνθρώπου κεφαλὴν καὶ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ τὰ ἄλλα μέρη καταριθμούμενα, τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ σῶμα τοῦ κόσμου συγκαθεῖσθαι πᾶν ἐκ τῶν προσηρημένων. Τούτων δ' ἕκαστον θεὸν νομίσαι, καὶ προσηγορίαν ἰδίαν ἕκαστῳ θεῖναι κατὰ τὸ οἰκεῖον, τοὺς πρώτους διαλέκτῳ χρησαμένους διηρθρωμένη τῶν κατ' Αἰγυπτίον ἀνθρώπων. Τὸ μὲν οὖν πνεῦμα Δία προσαγορεύσαι, μεθερμηνευομένης τῆς λέξεως ὄν, αἴτιον ὄντα τοῦ ψυχικοῦ τοῖς ζώοις, ἐνόμισαν ὑπάρχειν πάντων οἰονεῖ τινα πατέρα. Συμφωνεῖν δὲ τοῦτοις φασὶ καὶ τὸν ἐπιφανέστατον παρ' Ἑλλήσι ποιητῶν ἐπὶ τοῦ θεοῦ τούτου λέγοντα·

Parens hominumque deumque.

Ignem autem simili nominis explicatione Vulcanum appellasse, quod **89** ipsum magnum aliquem esse deum, rerumque omnium generationem ac justum perfectumque incrementum plurimum juvare existimarent. Præterea terram, quod eam rerum nascentium quoddam quasi vas et conceptaculum esse censerent, Matrem vocasse, quam ipsi quoque Græci *Δήμητρα* (hoc est Cererem) nuncupare soleant, idque levi tantum aliqua prioris appellationis mu-

quemdam quasi parentem esse putaverunt; cui sententiam suffragari aiunt, cum de hoc numine ita loquitur:

D *Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.*

Τὸ δὲ πῦρ μεθερμηνευόμενον, Ἥφαιστον ὀνομάσαι, νομίσαντας μέγαν εἶναι θεὸν καὶ πολλὰ συμβάλλεσθαι πᾶσιν εἰς γένεσιν καὶ τελείαν αὐξήσιν. Τὴν δὲ γῆν, ὡσπερ ἀγγεῖον τι τῶν φορομένων ὀπλολαμβάνοντας, Μητέρα προσαγορεύσαι· καὶ τοὺς Ἑλλήνας δὲ ταύτην παραπλησίως Δήμητραν καλεῖν, βραχὺ μεταθεθείσης διὰ τὸν χρόνον τῆς λέξεως· τὸ γὰρ παλαιὸν ὀνομάζεσθαι τὴν γῆν μητέρα, καθάπερ καὶ τὸν Ὀρφέα προσημαρτυρεῖν λέγοντα·

(41) *Τούτους*. Diodorus Siculus lib. 1, pag. 11, *novæ edit.*, antiquæ vero 7.

(42) *Πλείστην*. Aliter ex mss. *πλείστα, recte, μεῶς iudicio.*

iatione, cum eadem olim Ἐὴν Μητέρα Terram Matrem nominarent, ut ipsemet Orpheus hæc versus iustitiam reliquit :

Γῆ μήτηρ πάντων, Δημήτηρ πλουτοδότειρα.

Τὸ δ' ὕγρὸν ὀνομάσαι λέγουσι τοὺς παλαιοὺς Ὁκεανὸν δ' μεθερμηνευόμενον μὲν εἶναι τροφῆς (43) μητέρα· παρ' ἐνίοις δὲ τῶν Ἑλλήνων Ὁκεανὸν ὑπάρχειν ὑπεκλιθεῖν· περὶ οὗ καὶ τὸν ποιητὴν λέγειν·

Ὁκεανὸν τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύν·

οἱ γὰρ Αἰγύπτιοι νομίζουσι Ὁκεανὸν εἶναι τὸν παρ' αὐτοῖς ποταμὸν Νεῖλον, πρὸς ᾧ (44) καὶ τὰς τῶν θεῶν γενέσεις ὑπάρχει. Τῆς γὰρ πάσης οἰκουμένης κατὰ μόνην τὴν Αἰγυπτὸν εἶναι πόλεις πολλὰς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων θεῶν ἐκτισμένας· οἷον Διὸς, Ἥλιου, Ἐρμοῦ, Ἀπόλλωνος, Πανὸς, Εἰληθυίας, ἄλλων πλείονων. Τὸν δὲ ἀέρα προσαγορεύσαι φασιν Ἀθηναῖον, μεθερμηνευόμενης τῆς λέξεως, καὶ Διὸς θυγατέρα γε νομίσαι ταύτην, καὶ παρθένον ὑποστήσασθαι, διὰ τε τὴν ἀφθορον εἶναι φύσει τὸν ἀέρα, καὶ τὸν ἀκρότατον ἐπέχειν τοῦ σύμπαντος κόσμου τόπον· διόπερ ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Διὸς μυθολογηθῆναι γενέσθαι ταύτην. Ὀνομάσθαι δὲ αὐτὴν καὶ Τριτογένειαν (45), ἀπὸ τοῦ τριῶν μεταβάλλειν τὴν φύσιν αὐτῆς κατ' ἐνιαυτὸν, ἔαρος, θέρους, καὶ χειμῶνος. Λέγεσθαι δὲ αὐτὴν καὶ Γλαυκῶπιν, οὐχ ὡςπερ ἐνοιοὶ τῶν Ἑλλήνων ὑπέλαθον ἀπὸ τοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ γλαυκοὺς ἔχειν· τοῦτο μὲν γὰρ εὐθὺς ὑπάρχειν· ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ τὸν ἀέρα τῆν πρόσοφιν ἔχειν ἐγγλαυκον. Φασὶ δὲ τοὺς πέντε θεοὺς τοὺς προειρημένους τὴν πᾶσαν οἰκουμένην ἐπιπορεύεσθαι, φανταζομένους τοῖς ἀνθρώποις ἐν ἱερῶν ζώων μορφαῖς, ἔστι δ' ὅτε καὶ εἰς ἀνθρώπων ἕως, ἢ τεικῶν ἄλλων μεταβάλλοντας· καὶ τοῦτο μὴ μυθῶδες ὑπάρχειν, ἀλλὰ δυνατόν, εἴπερ οὗτοι πρὸς ἀλήθειάν εἰσιν οἱ πάντα γεννῶντες. Καὶ τὸν ποιητὴν δ' εἰς Αἰγυπτὸν παραβαλόντα, καὶ μετασχόντα παρὰ τῶν ἱερέων τῶν τοιοῦτων λόγων, θεῖναι που κατὰ ποιήσιν τὸ προειρημένον, ὡς γινόμενον·

cum eo sacerdotes communicasse, quasi rem fieri

καὶ τε (46) θεοὶ ξεινοῖσιν ἐκκότες ἀλλοδαποῖσι, παντοῖοι τελέθοντες ἐπιστροφῶσι πόλιν ἀνθρώπων, ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφορώντες.

Περὶ μὲν οὖν τῶν ἐν οὐρανῷ θεῶν, καὶ γένεσιν ἀΐδιον ἐσχηκότων τὸσαῦτα λέγουσιν Αἰγύπτιοι. Ἄλλους δὲ ἐκ τούτων ἐπιγελοῦς γενέσθαι φασιν, ὑπάρξαντας μὲν θνητοῦς, διὰ δὲ σύνεσιν καὶ κοινήν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν τετευχότας τῆς ἀθανασίας, ὧν ἐνίως καὶ βασιλεῖς γεγονέναι κατὰ τὴν Αἰγυπτὸν. Μεθερμηνευόμενον δ' αὐτῶν τινὰς μὲν ὁμωνύμως ὑπάρχειν τοῖς οὐρανόις, τινὰς δὲ ἰδίαν ἐσχηκέναι προσηγορίαν, Ἥλιον τε καὶ Κρόνον, καὶ Ῥεῖον, ἔτι δὲ Δία τὸν ὑπὸ τῶν Ἀμμωνια προσαγορευόμενον· πρὸς δὲ τούτοις Ἡραν καὶ Ἡφαιστον, ἔτι δὲ Ἑστίαν, καὶ τελευταῖον

(43) *Τροφῆς*. Diodorus, τροφήν, quomodo Gallice dicitur, *mère nourrice*.

(44) *Πρὸς ᾧ*. Forte legendum πρὸς οὐ. Certe πρὸς ᾧ ὑπάρχειν idem erit quod ᾧ ἀνατεθῆναι.

(45) *Τριτογένειαν*. Plutarchus *De Iside et Osiride*, pag. 381, longe aliter hoc cognomen ἐτυμολο-

A Rerum Terra parens, Mater Ceres alma bonorum.

Humidum autem Oceanum a veteribus nuncupatum esse tradunt, eamque vocem, si interpretari velis, alimenti matrem significare, Græcosque nonnullos illud ipsum Oceani nomen cum sem in sensum usurpasse arbitratur; de quo etiam ita vates cecinerit,

Oceanumque deorum ortum, Tethynque parentem.

Quippe enim Ægyptii Oceanum Nilum fluvium suum esse putant, cui deorum quoque generationes assignant. Nam ex omnibus terrarum partibus oppida in una Ægypto ab antiquis diis condita esse plurima, cujusmodi sunt, Jovis, Solis, Mercurii, Apollinis, Panis, Lucinæ, aliorumque complurium. Quod aerem spectat, illum ab iisdem, vi nominis interpretatione declarata, Minervam appellatum, hanc vero Jovis filiam, simulque virginem habitam fuisse dicunt; quod aer nec ullam suapte natura corruptionem subeat, et supremam totius mundi sedem ac regionem obtineat: atque hanc fuisse causam, cur Minerva Jovis ex vertice nata fingeretur. Eadem porro Τριτογένειαν quasi ter genitam vulgo nominari, quod ter singulis annis, vere, æstate, et hyeme aeris natura mutetur; γλαυκῶπιν vero, non quod cæsiis oculis prædita esset, ut Græcorum aliqui putavere; id enim crassæ nimium simplicitatis esse; sed quod aer cæsius plane ac cæruleum colorem spectantibus præ se ferre videatur. Hos igitur quinque deos Terram aiunt lustrare universam, hominibusque modo sacrarum animantium figura, modo hominum vultu, modo alia quadam specie tectos sese videndos interdum præbere. Atque id nequaquam fabulosum esse, sed omnino fieri posse confirmant, cum illi sint, a quibus omnia recapse procreentur; adeoque poetam cum in Ægyptum appulisset, 90 ac sermones ejusmodi solitam quodam suæ poeseos loco ita celebrasse,

Quin etiam interdum peregrino numina cultu, Mille novis lustrare solent nostra oppida formis, Fasque nefasque simul propiori lumine cernunt.

Hæc sunt, quæ de diis cælestibus ortuque sempiterno præditis Ægyptii commemorant; a quibus alios quosdam procreatos fuisse perhibent, terrestres illos quidem ac morti obnoxios, sed tamen immortalitatem partim ob singularem prudentiam, partim ob communem in genus hominum beneficentiam consecutos, quorum etiam aliqui in Ægypto regnaverint. Horum item, si nomina interpreteris, alios ejusdem ac cælestes ipsos nominis fuisse, alios propriam quamdam appellationem esse sortitos, Solem, Saturnum, Opem, adeoque Jovem

γείται, ex Pythagoræorum symbolis, dum ait: Τὸ μὲν γὰρ ἰσόπλευρον τρίγωνον, ἐκάλουν Ἀθηναῖον κορυφαγενῆ καὶ τριτογένειαν, ὅτι τριεὶ καθέτοις ἀπὸ τῶν τριῶν γωνιῶν ἀγομμένας διαιρεῖται.

(46) *καὶ τε*. Homerus, Ὀδύσ. P, v. 486.

illum, cui nonnulli Ammonis cognomentum fecere; A Junonem præterea, Vulcanum, Vestam, postremo- que Mercurium, ex iisque Solem Ægypti regnum principem tenuisse, astro cœlesti cognominem.) Hactenus a nobis laudatus auctor. Jam vero Plutarchus in eo, quod de *Iside* scripsit, opusculo, quæ sequuntur ad verbum habet: « Rem, inquit, novo a capite totam arcessentes, ex omnibus, qui subtilius aliquid et accuratius disputarunt, eorum in primis, quibus simplicitas magis tanien placuit, sententiam videamus. Tales vero illi sunt, qui quomodo Græci, Saturnum tempus, Junonem ærem, Vulcani generationem aeris in ignem mutationem allegorice interpretantur, sic apud Ægyptios Nilum Osirin esse dicunt, qui cum Iside, hoc est terra congregiatur; Typhonem vero mare, in quod Nilus incidens evanescat.) Quibus ille similibus- que commemoratis, rursus ad dæmones fictitias deorum istorum fabellas revocat, novasque deinceps novarum allegoriarum accommodationes excogitat. Ego vero quæsierim ex iis, et quidem jure, quorum tandem sese numinum expressas imagines conservare dicant; dæmonum ne? an ignis, aeris, terræ, aquæ, an virorum, mulierumque simulacra? an denique brutorum animantium, ac ferarum ipsarum figuras? Nam cum ipsimet, homines quosdam mortales eodem, quo solem ac cætera mundi elementa, nomine procreatos, eosdemque deos postea consecratos fuisse concedant; 91 quorum, obsecro, æquum fuerit imagines illas figurasque nominare, quas in simulacris inanimes cælatas videamus? an elementorum hujus universi? an, quod artificiosa ipsa vultus conformatio palam ostendit, mortalium inter mortuos jacentium? Enim vero, taceant isti licet; veritas per se ipsa loquitur, ac prope magna voce clamans, eos, de quibus agimus, viros quosdam mortales fuisse testatur. Quinetiam Plutarchus in opere illo quod *De Iside Ægyptiisque numinibus* scriptum reliquit, ultro dataque opera singulorum propriam corporis figuram coloremque declarat, his verbis: « Narrant, inquit, Ægyptii Mercurium brachio breviorum, Typhonem rufum, Martem candidiorem, Osirin denique nigriorem fuisse: quippe qui natura homines existissent.) Hæc Plutarchus. Mortuorum ergo fuit tota illa numinum apud istos consecratio; quidquid autem physiologiæ est, hoc iidem postea confinxere. Nam quid attinebat in virorum ac mulierum effi-

(47) Ἀπ' ἄλλης. Plutarchus *De Iside et Osiride*, p. 365 D, 2.

(48) Δοκούστων. Plutarchus, *δυναμένων*.

(49) Ἄυτοί μοι. Vertere non dubitavi, quasi scriptum esset, αὐτοί μὴ, quod sensus omnino postulat.

(50) Ἄυτ ὁ σωμαίων, aut quod sequitur σώματος, delendum videtur.

(51) Ἰστοροῦσιν. Hic mihi Plutarchi locus non occurrit, sed alii duo non absimiles, eodem in lib. *De Iside et Osiride*. Cæterum γαλιάγκωνα reposui, pro γαλιάγκωνα; sic enim ubique scribitur, et vel

Ἐρμῆν. Καὶ πρῶτον μὲν Ἥλιον βασιλεῦσαι τῶν καὶ Ἀγυπτῶν, ὁμῶνυμον ὄντα τῷ κατ' οὐρανὸν ἄστρω.) Ταῦτα μὲν οὖν ὁ δηλωθεὶς συγγραφεὺς. Καὶ ὁ Πλούταρχος δὲ ἐν τῷ περὶ τῶν *Κατὰ τὴν Ἰσιν* αὐτοῦ συγγράμματι τάδε γράφει κατὰ λέξιν: « Ἀπ' ἄλλης (47) δὲ ἀρχῆς τῶν φιλοσοφώτερον τι λέγειν δοκούντων (48) τοὺς ἀπλουστάτους σκεψώμεθα πρῶτον. Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ λέγοντες, ὡσπερ Ἕλληγες Κρόνον ἀλληγοροῦσι τὸν χρόνον, Ἥραν δὲ τὸν ἀέρα, γένεσιν δὲ Ἥφαιστου τὴν εἰς τὸ πῦρ ἀέρος μεταβολὴν, οὕτω παρ' Ἀγυπτίους Νεῖλον εἶναι τὸν Ὅσιριν, Ἰσίδι συνόντα τῇ γῆ, Τυφῶνα δὲ τὴν θάλασσαν, εἰς ἣν ὁ Νεῖλος ἐμπέπτων ἀφανίζεται.) Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἰπὼν, πάλιν εἰς δαίμονας ἀναφέρει τοὺς περὶ τῶν δηλουμένων θεῶν μύθους. Καὶ πάλιν ἄλλως ἀποδίδουσι, καὶ αὐθις ἐτέρως ἀλληγορῶν. Ἦν δ' ἂν κατὰ λόγον πυθέσθαι ὀποτέρων θεῶν τὰ ζῶα τὰς ἐντετυπωμένας μορφὰς σώζειν φήσουσιν: πότερα δαιμόνων; ἀλλὰ πύρρος, καὶ ἀέρος, καὶ γῆς, καὶ ὕδατος, ἢ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἰκόνας, καὶ ζώων ἀλόγων, καὶ θηρίων σχήματα; Ἐπεὶ γὰρ καὶ πρὸς αὐτῶν συγκεχώρηται: ὁμωνύμως ἡλίφ καὶ τοὺς καθόλου στοιχείους θνητοὺς τινὰς ἀνδρας γεγονέναι, καὶ τούτους θεοῦς ἀνηγορευθῆναι, τίνων εἰκόνας ἂν εἰη μορφὰς εἶναι καὶ εἰκόνας λέγειν τὰς ἐν τοῖς ἀψύχοις ζῴοις γλυφὰς; πότερον τῶν καθόλου στοιχείων, ἢ, ὅπερ καὶ τὸ ἐναργὲς τῆς βίωσις: ἐπιδείκνυσι, τῶν ἐν νεκροῖς κειμένων θνητῶν; Ἄλλ' εἰ καὶ αὐτοὶ μοι (49) λέγοιεν, ὃ γέ τι ἀληθῆς λόγος βῶθ καὶ κέκραγε μονονοῦχι φωνῆν ἀφιεῖς, θνητοὺς ἀνδρας μαρτυρῶν γεγονέναι τοὺς δηλουμένους. Ὁ δὲ Πλούταρχος καὶ τῶν σωμαίων (50) αὐτῶν ἐκ περιουσίας τὸν ποῖδν ὑπογράφει τοῦ σώματος χαρακτῆρα ἐν τοῖς *Περὶ τῆς Ἰσίδος καὶ τῶν Ἀγυπτίων θεῶν*, ὡδὲ πως λέγων: « Ἰστοροῦσι (51) γὰρ Ἀγυπτίους τὸν μὲν Ἐρμῆν τῷ σώματι γενέσθαι γαλιάγκωνα, τὸν δὲ Τυφῶνα τῇ χροιά πύρρον, λευκὸν τε τὸν Ἄρην, καὶ μελάγχρουν τὸν Ὅσιριν, ὡς τῇ φύσει γεγονότας ἀνθρώπους.) Ταῦτα ὁ Πλούταρχος. Νεκρῶν ἄρα ἢ πᾶσα αὐτῶν θεοποιία καθέστηκεν: πέπλασται δ' αὐτοῖς τὰ τῆς φυσιολογίας. Τί γὰρ ἐχρῆν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν σχήματα ζωπλαστεῖν, παρὸν καὶ δίχα τούτων Ἥλιον σέβειν καὶ Σελήνην, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα; Πότεροι δὲ τούτων, καὶ ἐκ τίνων ἀρξάμενοι τὰς τοιαύδε προσηγορίας ἐπεφήμισαν; οἷον, λέγω τὸν Ἥφαιστον καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, Δία τε καὶ Ποσειδῶνα καὶ Ἥραν. Ἄρα γὰρ ταῦτα τῶν καθόλου στοιχείων πρότερον ὄντα ὀνόματα, δεύτερον αὐτὰ τοῖς θνητοῖς ὁμωνύμως τοῖς οὐρανίοις ἐπιτεθείκασιν: ἢ τοῦμπαλιν ἐκ

brachio tantum, vel etiam toto corpore breviorum significat. Qui tamen hanc vocem ἀπὸ τῆς γᾶλις arcessunt, iis magis τὸ η placeat, quam ι. Non absimiles, qui Latinis olim Ancii dicebantur. Sic enim Festus; « Ancus, qui aduncum brachium habet, ut exporrigi non possit. » Et Glossario veteri, Ancus, mancus est, κυλλός, λοιρός. Recte κυλλός. Is enim, χωλός et χαμπύλος Hesychio dicitur; at λοιρός certum potius significat, ejusmodi lere quem Gailice vocamus *lourdaud*. Varro tamen Ancum Sabina esse vocem putavit.

τῆς παρ' ἀνθρώποις ἐπικλήσεως τὴν μεταφορὰν ἐπὶ τὰς οὐσίας πεποιήνται; Καὶ τί χρὴ θηηταῖς προσηγοραῖς τὰς καθόλου φύσεις ἐπισημῶσαι, τὰ δὲ καθ' ἕκαστον θεῶν μυστήρια, οἷ τε ὕμνοι καὶ αἱ ψῆδαί, καὶ τῶν τελευτῶν τὰ ἀπόρρητα, πότερα τῶν καθόλου στοιχείων ἢ τῶν πάσαι θηητῶν ἀνδρῶν τῶν τοῖς θεοῖς ὁμωνυμῶν ἐπάγονται τὰ σύμβολα; Ἀλλὰ γὰρ πλάνας καὶ μέθας, καὶ ἔρωτας, φόβους τε γυναικῶν, καὶ ἀνδρῶν ἐπιβουλάς, καὶ μυρία ἄλλα θηητὰ ὡς ἀληθῶς καὶ αἰσχροὶ καὶ ἄσεμνα, πῶς ἔν τις ἀναθεῖη τοῖς καθόλου στοιχείοις, αὐτόθεν τὸ θηητὸν καὶ ἀνθρωποπαθές ἐπενηνεγμένα; Ὡστε ἐκ τούτων ἀπάντων ἀλλεσασθαι τὴν θαυμαστὴν ταύτην καὶ γενναίαν φυσιολογίαν κατ' οὐδὲν ἀληθείας ἡμμένην, οὐδέ τι θεῶν ἀληθῶς ἐπαγομένην, βεβιασμένην δὲ καὶ διεψευσμένην ἔχουσαν τὴν ἐξωθεν σεμνολογίαν. Ἄκουε δ' οὖν οἷα καὶ ὁ Πορφύριος ἐν τῇ πρὸς Ἀνεβῶ τὸν Αἰγύπτιον ἐπιστολῇ περὶ τῶν αὐτῶν ἱστορεῖ.

hujusmodi sexcenta in mortem utique vergentia, et summa cum turpitudine et indignitate conjuncta, quis communibus mundi elementis attribuat, cum præsertim ipsa per sese mortalis naturæ mores, ipsasque hominum cupiditates exhibeant? Ut profecto his omnibus argumentis, egregiam istam mirabilemque physiologiam, nihil usquam vel leviter attingisse veritatis, nihil quod Divinitatem sapiat, invexisse, sed coactitiam potius et ementitam sibi honestioris explicationis speciem aliunde mendicantem obtendisse, manifesto teneamus. **92** Nunc autem agesis, audi præterea, quid ipse quoque Porphyrius in ea, quam ad Anebonem Ægyptium scribit, epistola, hisce de rebus commemoret.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

CAPUT IV.

Ἔτι περὶ τῶν αὐτῶν, καὶ ὅτι τὴν πᾶσαν ἀναξερῶν τῆς τροπικῆς αὐτῶν θεωρίας ἐπὶ μόνα τὰ ζαινόμενα κατ' οἰρινὸν ἄστρα, ἐπὶ τε ὕδωρ καὶ πῦρ, καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κόσμου μετήγον.

De eadem Ægyptiorum physiologia, quodque universam moralis interpretationis accommodationem, ad ea tantum quæ in cælo astra cernuntur, aquam, ignem, ac cæteras mundi partes, traduxerint.

(52) « Χαιρήμων μὲν γὰρ καὶ οἱ ἄλλοι οὐδ' ἄλλο τι πρὸ τῶν ὁρωμένων (53) κόσμων ἠγοῦνται, ἐν ἀρχῇ λόγων τιθέμενοι τοὺς Αἰγυπτίων, οὐδ' ἄλλους θεοὺς τῆν τῶν πλανητῶν λεγομένων, καὶ τῶν συμπληρουμένων τῶν τὸν ζωδιακῶν, καὶ ὅσοι τούτοις παρανατέλλουσι· τὰς τε εἰς τοὺς δεκανοὺς τιμάς (54), καὶ τὸν ὠροσκόπου, καὶ τοὺς λεγομένους κραταιοὺς ἡγεμόνας, ὧν καὶ φῶματα ἐν τοῖς Ἀλμενιχαιοῖς φέρεται, καὶ θεραπείαι παθῶν, καὶ ἀνατολαί, καὶ δύσεις, καὶ μελλόντων σημειώσεις. Ἐώρα γὰρ τοὺς τὸν ἥλιον δημιουργὸν φασμένους, καὶ τὰ περὶ τὸν Ὀσιριν καὶ τὴν Ἴσιν, καὶ πάντας τοὺς ἱερατικοὺς μύθους, ἢ εἰς τοὺς ἀστέρας καὶ τὰς τούτων φάνσεις καὶ κρύψεις, καὶ ἐπιτολάς ἐλιττομένους, ἢ εἰς τὰς τῆς σελήνης αὐξήσεις καὶ μειώσεις, ἢ εἰς τὴν τοῦ ἡλίου πορείαν, ἢ τὸ γε νυκτερινὸν ἡμισφαίριον, ἢ τὸ ἡμερινὸν, ἢ τὸν γε ποταμὸν· καὶ ἔλωσ πάντα εἰς τὰ φυσικὰ, καὶ οὐδὲν εἰς ἀσεμᾶτους καὶ ζώσας οὐσίας ἐρμηνεύοντας. Ἄν οἱ τῆσιν καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐκ τῆς τῶν ἀστέρων ἀνήψαν κτησεως, οὐκ οἶδ' ὅπως, δεσμοῖς ἀλύτοις, ἀνάγκη, ἦν

« Enimvero Chæremon, inquit, ac cæteri nec aliud quidquam ante mundos illos, qui sub aspectu cadunt, fuisse arbitrantur, cum eos, qui ab Ægyptiis inducuntur, ipso disputationum suarum initio ponant; nec alios agnoscent deos, quam quæ vulgo errantia sidera nominantur, quæque zodiacum implent, adeoque quotquot in eorum vicinia oriuntur. Quibus adjiciunt suas illas in decanos sectiones, horoscopus, quique fortes ac robusti duces nuncupantur, quorum non modo nomina, sed etiam morborum et calamitatum curationes, ortusque simul et occasus, futurorumque significationes eorum Almenichiacis continentur. Quipe videbat enim, qui solem universi architectum esse dicrent, ab illis non ea tantum quæ ad Osiridem Isidemque pertinent, sed etiam quidquid sacrarum fabularum erat, partim in stellis et earum aspectus, occultationes ortusque devolvi, partim in lunæ, modo crescentis, modo senescentis, varietatem, partim in solis cursum, ac vel in diurnum, vel in nocturnum hemi-

(52) Hic Porphyrii locus non exstat.

(53) Πρὸ τῶν ὁρωμένων, etc. Impressi codicis lectionem secutus sum, quam etiam mss. repræsentant, nisi quod pro ἐν ἀρχῇ λόγων, habent ἐν ἀρχῇ λόγῳ. hoc est in principii loco ac numero. Mont. mutat præterea τῶν ὁρωμένων κόσμων ἐν ὁρωμένῳ κόσμῳ. Sed Ægyptiî plures invellebant mundos. Cæterum Eusebius noster infra, præsentem locum indicans, ita scribit: Ἀκρίκωας γὰρ ἐν τοῖς πρόσθεν, ὅπως τὸν Χαιρήμονα, καὶ πλείους ἄλλους βωολόγει,

μῆδ' ἄλλο τι πρὸ τῶν ὁρωμένων κόσμων ἠγεῖσθαι, ἐν ἀρχῆς τε λόγῳ τίθεσθαι τοὺς Αἰγυπτίους. Quibus ex verbis, loci hujus emendatio peti possit hoc modo: Πρὸ τῶν ὁρωμένων κόσμων ἠγοῦνται, ἐν ἀρχῆς τε λόγῳ τίθεσθαι τοὺς Αἰγυπτίους. Clarius tamen locutus esset, si pronomen αὐτοῦς (nempe κόσμους) ante τίθεσθαι addidisset.

(54) Τιμάς. Reponere visum est τομάς, quæ conjectura facilis erat; eamque lectionem postea in quibus mss. Regiis et Mont. codice reperi.

sphærium, vel in Nilum ipsum fluvium, cuncta denique in res naturales, nihil in corporea mole carentes viventesque naturas, ipsarum interpretatione conferri. Atque istorum etiam plerique, quod in nostra voluntate est ac potestate situm, ex siderum motu suspensum esse voluerunt, cuncta necessitate, quod ipsi fatum appellant, sic tanquam inexplicabilibus quibusdam vinculis, nescio quo pacto, constringentes, eademque rursus ad deorum istorum vim ac numen alligantes. Itaque non alios sive in templis, sive in simulacris, sive in aliis ejusmodi, quam qui fati leges solvunt, venerantur. » Atque hæc a nobis ex laudata Porphyrii epistola producta sunt, quæ profecto manifeste declarant, ne arcanam quidem ipsam Ægyptiorum theologiam præter cæli stellas, tum quæ constantes ac fixæ, tum quæ errantes vulgo nominantur, alios ullos deorum **93** in numero collocasse, imo nec corporis expertem aliquem hujus universitatis architectum stituisse, nec rationi effectrici, nec deo diisve ullis, aut intelligentibus quibusdam ac sub oculos minime cadentibus naturis, sed uni duntaxat aspectabili soli ejus motionem tribuisse. Itaque solis astris rerum universarum causam assignarunt, ex fati necessitate, siderumque motu et agitatione cuncta suspendentes; quæ quidem opinio apud illos hodieque vim retinet suam. Nunc ergo, cum et tota Ægyptiorum interpretatio non jam in corpore liberis viventesque naturas, sed in ea tantum, quæ quotidie cernuntur, mundi hujus elementa conferatur, et elementa ista sine animo, sine ratione, ac fluxæ perennisque naturæ, peculiari quadam certa que fuerint ratione procreata: vide porro, quonam delapsa sit hominum istorum theologia, quæ naturam mentis expertem, mortuaque et ab omni sensu vacua corpora numinum instar consecrarit, præsertim cum nihil prorsus ab iisdem vel ad spirituales intelligentesque naturas, vel ad mentem ipsam atque rationem rerum procreatricem omnium referretur. Cum autem ex iis quæ ante a nobis allata sunt, tanquam certum et confessum habeamus, ab Ægyptiis ad Græcos traducta fuisse theologiæ mysteria, tempus utique est, ut eorum ad classem Græcis etiam ipsos aggregemus, illosque nec diversam ab Ægyptiis philosophandi rationem habuisse, nec præter inaniam quandam materiam ulli omnino rei divinitatem dedisse convincamus. Ista quippe augusta Ægyptiorum erant numina, quemadmodum ille ipse, quem paulo ante citavi, Porphyrius auctor est (56), dum in iis, quos *De fugiendo rerum animatarum esu* conscripsit, de iisdem hunc in modum loquitur: « Illi autem ab hoc exercitacionis genere, et iuncta cum divino numine familiaritate progressi,

(55) Ἀπόδητος. Ita mss. ambo, non ἐπίδητος, ut ante legebatur.

(56) Locus est Porphyrii lib. iv: *Περὶ ἀποχ.*, duobus fol. post initium; recent. autem editionis pag. 572. Magna quidem ibi lectionum varietas est, eaque sæpe non improbanda, sæpius mendosa. Interpretem, si lubet, consule.

εἰμαρμένην λέγουσι, πάντα καταδήσαντες, καὶ πάντα τοῦτοις ἀνάφαντες τοῖς θεοῖς. Οὕτω λυτήρας τῆς εἰμαρμένης μόνους ἐν τε ἱεροῖς καὶ ξηραῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις θεραπεύουσι. » Ταῦτα μὲν οὖν ἀπὸ τῆς δηλωθείσης ἐπιστολῆς κείσθω, σαφῶς διαγορευόντα, ὅτι καὶ ἡ τῶν Αἰγυπτίων ἀπόδητος (55) θεολογία, οὐδὲ ἄλλους πλὴν τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων, τῶν τε ἀπλανῶν καλουμένων, καὶ τῶν ὀνομαζομένων πλανητῶν ἐθεολόγει, δημιουργόν τε τῶν ὧλων εἰσήγεν, οὐτιναοῦν ἀσώματον, οὐδὲ λόγον δημιουργικόν, οὐδὲ μὴν θεόν, οὐδὲ θεοῦς, οὐδὲ τινος νοερῶς καὶ ἀφανεῖς δυνάμεις· μόνον δὲ τὸν ὀρώμενον ἔλιον διὸ καὶ μόνους τοῖς ἀστροῖς τὴν τῶν ὧλων ἀνέτιθεσαν αἰτίαν, τὰ πάντα εἰμαρμένης ἐξάπτοντες, καὶ τῆς τῶν ἀστρον κινήσεως τε καὶ φορᾶς· ὡσπερ ἀμέλει εἰσέτι καὶ νῦν ἦδε παρ' αὐτοῖς κεκράτηκεν ἡ δόξα. Εἰ τοίνυν εἰς μόνον τὰ ὀρώμενα τοῦ κόσμου στοιχεῖα, καὶ οὐδὲν εἰς ἀσώματους καὶ ζώσας οὐσίας ἠρμήνευται τοῖς Αἰγυπτίοις· τὰ δὲ στοιχεῖα καὶ πάντα τὰ ὀρατὰ σώματα, τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἀψυχα καὶ ἀλογα, βρουστά τε τὴν φύσιν καὶ φθαρτὰ καθέστηκε· θεὰ εἰς ὅσα πάλιν αὐτῶν καταπέπτωκεν ἡ θεολογία, τὴν ἀψυχον οὐσίαν, καὶ τὰ νεκρὰ καὶ ἀψυχα σώματα θειάζουσα, μάλιστα ὅτε εἰς ἀσώματους καὶ νοερὰς οὐσίας οὐδὲν αὐτοῖς ἀνεγέρετο, οὐδὲ ἐπὶ νοῦν καὶ λόγον δημιουργικόν τῶν ὧλων. Ἐπεὶ δὲ προωμολογήθη διὰ τῶν πρόσθεν εἰς Ἑλλήνας παρ' Αἰγυπτίων τὰ τῆς θεολογίας μετακεκομίσθαι, ὥρα τοῦτοις στοιχεῖν καὶ Ἑλλήνας, καὶ τὰ αὐτὰ Αἰγυπτίοις φυσιολογεῖν, ἀπελέγεσθαι τε αὐτοὺς οὐδὲν πλέον τῆς ἀψύχου ὕλης θεοποιούντας. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ σεμνὰ Αἰγυπτίων κατὰ τὴν τοῦ δεδηλωμένου συγγραφέως γραφὴν· ὅστις πάλιν ἐν οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς*, τοιαῦτα περὶ τῶν αὐτῶν διέξεισιν· « Ἀπὸ δὲ ταύτης ὀρωμῆμοι τῆς ἀσκήσεως, καὶ τῆς πρὸς τὸ θεῖον οἰκείωσας, ἐγνωσαν ὡς οὐ δι' ἄνθρωπον μόνον τὸ θεῖον διήλθεν· οὔτε ψυχὴ ἐν μόνῳ ἀνθρώπῳ ἐπὶ γῆς κατεσκήνωσεν, ἀλλὰ σχεδὸν ἡ αὐτὴ διὰ πάντων ἦλθε τῶν ζώων. Διὸ εἰς τὴν θεοποιῶσαν παρέλαβον πᾶν ζῶον, καὶ ὁμοίως πῶν ἀνέμιξαν θηρία καὶ ἀνθρώπους, καὶ πάλιν ὀρνεῶν σώματα καὶ ἀνθρώπων. Εἰκασται γάρ τις παρ' αὐτοῖς μέχρι τραχήλου ἀνθρωποειδῆς, τὸ δὲ πρόσωπον ὀρνεῦ, ἢ λέοντος, ἢ ἄλλου τινὸς ζώου κεκτρημένος· καὶ πάλιν αὖ κεφαλὴ ἀνθρώπειος, καὶ ἄλλων τινῶν ζώων μέρη, πῆ μὲν ὑποκείμενα, πῆ δὲ ἐπικείμενα. Δι' ὧν δηλοῦσιν, ὅτι κατὰ γνώμην θεῶν καὶ ταῦτα ἀλλήλοις κοινωνεῖ, καὶ σύντροφα ἡμῖν καὶ τιθασά ἐστι τῶν θηρίων τὰ ἄγρια, οὐκ ἔνευ τινὸς θείας βουλήσεως. Ὅθεν καὶ ὁ λέων ὡς θεὸς θρησκεύεται, καὶ μέρος τι τῆς Αἰγύπτου, ὃ καλοῦσιν νομόν, ἐπώνυμον ἔχει Λεοντοπόλιτην, ἄλλο δὲ Βουσιρίτην, καὶ ἄλλο Κυνοπολίτην (57). Τὴν γὰρ ἐπὶ πάντα δύνανται διὰ τῶν συν-

(57) *Κυνοπολίτην*. Excusus alter habet Λυκοπολίτην. Elige. Utroque nomine præfecturas Ægyptus habuit; de quibus ac ceteris consule Ptolemæum, Strabonem lib. xvii; et c. 9. Non deest, in quo illi discrepent. Busirites quidem, Ptolemæo Βουσιρίτης, ut hic; Straboni, et excuso Porphyrio, Βουσιρίτης per diphthongum. Notat

νόμων ζώων, ἦν ἕκαστος (58) τῶν θεῶν παρέσχεον, ἐβήσκεισαν. Ἰδὼρ δὲ καὶ πῦρ σέβονται, τὰ κάλλιστα (59) τῶν στοιχείων, ὡς ταῦτα αἰτιώτατα τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Καὶ ταῦτα δεικνύντες ἐν τοῖς ἱεροῖς, ὡς ποῦ εἶ: καὶ νῦν ἐν τῇ ἀνοίξει τοῦ ἁγίου Σαράπιδος, ἣ τεθεραπεία διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος γίνεται, λείδοντος τοῦ ὑμνήθου τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ πῦρ φαίνοντος, ὀπνίκα ἐστὼς ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ (60) τῆ πατρῴου τῶν Αἰγυπτίων φωνῆ ἐγείρει τὸν θεόν. Ταῦτ' οὖν σέβονται (61) τὰ μέτοχα, καὶ μάλιστα πλεόν τούτων ἐπέβησαν τὰ ὡς ἐπὶ πλεόν τῶν ἱερῶν μετέγοντα· ταῦτα δὲ πάντα τὰ ζῶα· ἐπει καὶ ἀνθρώπων σέβουσι κατὰ Ἀναβιν (62) κώμην, ἐν ἣ καὶ τούτων (63) θύεται, καὶ ἐπὶ τῶν βωμῶν τὰ ἱερὰ ἐκκαλεῖται. Ὁ δὲ μετ' ἄλιγον φάγοι ἂν τὰ ἴδια αὐτῶ, ὡς ἀνθρώπων, παρεσκευασμένα. Ὡς οὖν ἀνθρώπου ἀφεκτέον, οὕτω καὶ τῶν ἄλλων. Ἐτι δὲ ἐκ περιττῆς σοφίας (64) καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον συντροφίας κατέλαβόν τισι τῶν θεῶν προσφιλῆ τῶν ζώων τινὰ μᾶλλον ἀνθρώπων, ὡς ἡλίω ἱερὰ (65), καὶ σύμπασαν μὲν τὴν φύσιν ἐξ αἵματος ἔχοντα καὶ πνεύματος· οἰκτείροντα δὲ καὶ ἀνθρώπων, καὶ κωχύοντα ἐπὶ νεκρῶ κειμένῃ, γῆν τε ἐπαμύμενα (66). » Καὶ μετὰ θραχέα φησί· « Κανθάρον δὲ (67) ἀμαθῆς μὲν βδελυχθεῖ, ἂν ἀγνώμων ὑπάρχων τῶν θεῶν· Αἰγύπτιοι δὲ ἐπέβησαν, ὡς εἰκόνα ἡλίου ἐμψυγον. Κάνθαρος γὰρ πᾶς ἄρρη, καὶ ἀφίεις τὸν θορὸν ἐν τεύματι, καὶ ποιήτας σφαιροειδῆ, τοῖς ὀπίσθιοις ἀνταναφέρει ποσίν, ὡς ἥλιος οὐρανὸν, καὶ περίοδον ἡμερῶν ἐκδέχεται (68) πελτηνακῆν. Οὕτω δὲ καὶ περὶ κοῖου τι φιλοσοφοῦσι, καὶ ἄλλο τι περὶ κροκοδείλου, περὶ τε γυπὸς καὶ ἰβέως, καὶ ὄλιω κατ' ἕκαστον τῶν ζώων ὡς ἐκ φρονήσεως καὶ τῆς ἄγαν θεοσοφίας ἐπὶ τὸ σέβας ἔλθειν καὶ τῶν ζώων. »

præferente, dum ad templi vestibulum patria Ægyptiorum lingua deum exsuscitat. Hæc igitur ipsi colunt, quod aliquam habeant cum rebus sacris communionem; sed ea potissimum, quorum fere perpetuus isdem in sacris usus esse solet, majore quam cætera cultu venerantur; cujusmodi sunt cuncta animalium genera. Nam et homini quoque, circa pagum quem Anabin vocant, divinos honores tribuunt, eique sacrificium offerunt, et impositas altaribus victimas adolent. Ille vero paulo post ea tantum comedit, quæ sibi ex privato penu tanquam

etiam Strabo, ex animalibus nonnulla esse, quæ Ægyptii colant universi, bovem, canem, felem, accipitrem, ibim, lepidotum piscem, et oxyrhynchum: alia quæ singulorum nemorum propria sint, ut lupum Lycopolitani, etc.

(58) Hic verborum facta videtur nonnulla trajectio. Itaque verti, perinde ac si legeretur, δύναμιν, ἦν διὰ τῶν συννόμων ζώων ἕκαστος, etc. Excusus recentior legit, δύναμιν τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν συννόμων ζώων, ὧν ἕκαστος τ. θ. π. ε., quæ mihi lectio non minus probatur.

(59) Τὰ κάλλιστα. Excusus recentior, μάλιστα, nec istud male; ac fortasse Porphyrius scripserat τὰ μάλιστα, quod Ἀττικώτερόν τι φαίνεται.

(60) Ἐστὼς ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ. Longe, opinor, melius, quam ut in excuso utroque, ἀνεστὼς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ.

(61) Ταῦτ' οὖν σέβονται, etc. Ita hic locus in excuso legitur: Ταῦτ' οὖν σέβοντες, τὰ μέτοχα καὶ μάλιστα πλείονων τούτων ἐλείφθησαν, ὡς ἐπὶ πλεόν τ. l. μετ. Tim. μετὰ ταῦτα δὲ πάντα τὰ ζῶα. Neutra lectio castigata satis videtur; nostra tamen vero propior est, in qua fortassis, τὸ μάλιστα, vel τὸ πλεόν exprungi queat.

(62) Ἀναβιν. Excusus Ἀνουβιν, quæ vox sane

neque divinitatem solum hominem permeare, neque in terris animum solo in homine domicilium suum posuisse, sed unum eundemque omnia prope animalia pervasisse agnoverunt. Itaque in cingendis consecrandisque numinum simulacris, omni genere animalium usi, feras aliquando cum hominibus una miscuere, aliquando avium pariter hominumque corpora conjungere. Videas enim apud ipsos imagines quasdam cervice tenus humana specie, vultu autem modo volucrum, modo leonem, aut aliud quodvis animal referentes: aliasque rursus capite quidem hominum similes, reliquis vero partibus corporis modo inferioribus, modo superioribus, aliarum animalium formam ostendentes. Quibus illi significatum volunt, et deorum ipsorum voluntate consilioque fieri, ut illa inter sese mutuo degant, nec sine eorumdem numine evenire, ut ferae immanesque 94 belluæ non cicurentur modo, sed nobiscum etiam aliqua vitæ societate conjungantur. Itaque ab iis leo tanquam deus colitur, Ægyptique pars aliqua (præsecjuram ipsi vocant) ejus cognomento Leontopolites; alia Busirites, a bove; alia Cunopolites a cane nuncupatur. Enimvero sic illi summam in res omnes Dei potestatem, quam per animantes natura secum pastuque conjunctas, quas deorum singuli declararunt, venerari solent. Aquam autem et ignem, elementorum optima, divinis honoribus, tanquam præcipuas, salutis nostræ causas, prosequuntur. Atque hæc in ipsis quoque templis ostendunt: cum in sacra Serapidis æde reseranda, solemnis expiationis ritus igne simul et aqua in hodiernum usque diem peragi consueverit, ipso nimirum præcentore aquam libante, ignemque

apud Ægyptios notior. Sed infra 117 Anamis vocatur.

(63) Τούτων. Excusus, τούτων, recte. Sequitur, κ. ε. τ. β. τ. ἱερεῖα κεῖται. Ὁ δὲ μετ' ὄλιγον φάγοιεν τὰ δὴ καὶ αὐτῶ ὡς ἀνθρώπων παρεσκευάσται. Quæ postrema rectius, opinor, et clarius leguntur in nostro.

(64) Περιττῆς σοφίας. Interpr. Porphyrii, ex sapientiæ impari discrimine, et ex conversatione certorum animalium circa res divinas, quædam quibusdam diis magis grata quam homines delegerunt. Tu judica.

(65) Ἱερά. Excusus, ἱέρακα, quam lectionem secuti sumus. Sane ex voce Ἱέρακα, duæ hic perpetram natæ sunt, ἱερά καὶ· nam istud καὶ prorsus expungi debet, ut in excuso. Quod minus observatum effecit, ut vir doctus hæc de scarabæis acciperet, atque hunc locum perpetram explicaret.

(66) Ἐπαμύμενα. Excusus vetust., ἐπομώμενον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, quæ vera lectio est; sequitur enim, quod Eusebius præteriti, ἐν οἷς τὸ ἡλιακὸν κατοικεῖν πιστευέασαι φῶς.

(67) Κανθάρου δέ. Excusus, Κάνθαρον, melius.

(68) Ἐκδέχεται. Excusi inserunt ἐκκοισιοστῶ.

homine, sic a reliquis insuper animantibus abstinendum est. Præterea, cum singulari quadam et eximia sapientiæ vi, tum diuturna cum divino numine consuetudine, hoc etiam intellexere, quosdam esse deos, qui certis animantibus magis, quam hominibus ipsis, delectentur, ut solem accipitæ, qui, cum naturam habeat totam ex sanguine spirituque constantem, tum ea est erga hominem commiseratione, ut jacenti ejus cadaveri ingemiscat, oculisque terram ingerat. » Et pauculis interjectis: « Jam vero scarabæum, inquit, stultus forte quispiam detestetur, utpote divinis in rebus hospes ac peregrinus: at hunc Ægyptii quasi vivam ac spirantem solis imaginem venerari solent. Nam et scarabæus omnis mas est, et semen in paludem immissum, ac sphericam in figuram conformatum postremis pedibus in aversam partem convolvit, solis in cælo motum æmulatus, integramque lunæ dierum conversionem exspectat. Sicque singulare aliquid de ariete, aliud item de crocodilo, ac similiter de vulture, ibi, uno verbo, de quolibet animantium genere philosophantur, ut summæ cujusdam prudentiæ, aut potius diviniæ sapientiæ consilio ad cultum ipsis etiam animalibus tribuendum adducti esse videantur. »

95 CAPUT V.

Ista omnia nullam damnandi sui causam per sese Δ "Οτι και ταῦτα πάσης ὑπῆρχε μυστὰ καταγνώ-
non præbuisse. σως.

Hæc igitur laudatus a nobis scriptor deegregia politorum et elegantium Ægyptiorum physiologia commemorat, quibus eorum nobis arcana patefecit; nimirum, aquam ipsos ignemque venerari, unamque omnino esse tam ratione præditorum, quam eadem carentium, nec corporum modo, sed etiam animi substantiam naturamque statuere; ut eam ob causam feras etiam jure ab illis ac merito deorum in numero palam habitas ac recensitas fuisse arbitretur. Id autem quis non ab omni ratione alienissimum esse videat, rationis expertem belluinamque naturam, ut numen in ea consecratur, adhiberi, quod ejusdem, ut aiunt, cum hominibus animi communionem jungatur? quippe, oporteret enim, si ita est, eandem feras homines appellare, humanamque cum iis dignitatem honoremque communicare. Quod illi cum minime fecerint, quæ tamen ab ipsa natura brutæ ac rationis expertes feræ procreantur, quæ hoc cognomenti genus sibi proprium sortitæ sunt, quæ ne ipsa quidem hominum appellatione dignæ judicantur; eas non jam eodem apud se, quo homines, jure esse volucrunt, sed altissimum illud orbis universi regis, ac rerum omnium molitoris Dei nomen in belluarum naturam ultro dejecerunt, easque deos pronuntiarunt, quas Deus ne hominum quidem appellatione dignatus est. Audiisti præterea diviniæ sapientiæ mysteria, quæ mirabilem Ægyptiorum nationem ad lupos, canes leonesque venerandos excitavit. Cognovisti etiam scarabæi miraculum, virtutem accipitis. Desine tamen, quod superest, deos irridere: subeat te potius tantæ infelicissimi hominum generis cæcitatatis et amentię commiseratio: simulque omnibus diligentem exploratis tecum ipse reputa, quibus nos quantisque bonis Christus ille Deus cumularit, qui nostros et Ægyptiorum ipsorum animos, evangelicæ doctrinæ suæ vi tam inveterata tamque diuturna cæcitate vindicavit: nam et Ægyptios quoque maximam sane partem videmus ab istius morbi contagione liberatos.

96 CAPUT VI.

Jure nos ab ea quoque de diis istorum philosophandi ratione, quæ prius ad naturam accedere videatur, recessisse, eidemque solam veramque theologiam anteposuisse.

Ejusmodi fuerunt Ægyptiorum commenta, quæ

(69) Ηερεσίσεως. Alter e mss., cum Montac., προσρήσεως, melius.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Τοιαῦτα και τὰ περι τῆς γενναίας τῶν σοφῶν Αιγυπτίων φυσιολογίας τέθειται ὁ δεδηλωμένος, Αιγυπτίων διασαφήςας ἡμῖν τὰ ἀπόρρητα· ὅτι τε ὕδωρ και πῦρ σέβουσι, και μία λογικῶν και ἀλόγων, οὐ μόνον σωμάτων, ἀλλὰ και ψυχῆς οὐσία κέκριται εἶναι παρ' αὐτοῖς, ὡς εὐλόγως αὐτῷ δοκεῖν θεοὺς ἀνηγορεύσθαι τὰ θηρία. Καίτοι πῶς οὐ παραλογώτατον εἰς θεοποιεῖν παραλαμβάνειν τὴν ἀλογον και θηριώδη φύσιν, διὰ τὸ τῆς ἴσης, ὡς φασιν, ἀνθρώποις μετέχειν ψυχῆς; χρὴ γὰρ, εἴπερ ἄρα, ἀνθρώπους και αὐτὰ ἡγεῖσθαι, και τῆς ἀνθρωπιείας αὐτοῖς δόξης τε και τιμῆς μεταδίδουαι. Οἱ δὲ τοῦτο μὴ πράξαντες τὰ πρὸς αὐτῆς τῆς φύσεως ἄλογα θηρία γενόμενα, και ταύτην εἰληχότα τὴν ἐπυνυμίαν, και οὐδὲ τῆς ἀνθρώπων προρρήσεως (69) ἡξιωμένα, οὐδ' ὁμοίως ἀνθρώποις ἡξίωσαν ἀποδέξασθαι· τὴν ἀνωτάτω δὲ τοῦ παμβασιλέως προσηγορίαν, και τοῦ τῶν ἀπάντων δημιουργοῦ Θεοῦ φέροντες εἰς τὴν τῶν θηρίων φύσιν, καταβεβλήκασι, και θεοὺς ἐπεφήμισαν, ἃ μὴδὲ τῆς ἀνθρώπων πρὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κατηξίωται προσηγορίας. Ἐπὶ τούτοις ἀκήκοας και τῆς θεοσοφίας τῆς μυστικῆς, δι' ἣν οἱ θαυμάσιοι τῶν Αιγυπτίων λύκους και κύνας και λέοντας ἐσεδάσθησαν. Ἔγνωσ και τοῦ κανθάρου τὸ θαῦμα, και ἰέρακος τὴν ἀρετὴν. Μὴ δὲ γέλα τοῦ λοιποῦ τοὺς θεοὺς· ἐλέει δὲ και πολλῆς εὐθελείας και ἀβλεψίας τὸ τρισάθλιον ἀνθρώπων γένος. Καὶ δὴ σκόπει τὰ πάντα περιαθρῶν, οἷων ἡμῖν ἀγαθῶν πάρεστι δοτῆρ ὁ Χριστὸς ὁ Θεός, τοσαύτης νόσου, μακρᾶς τε και πολυχρονίου πηρώσεως, και τὰς Αιγυπτίων ψυχᾶς, διὰ τῆς εὐαγγελικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας λελυτρωμένος, ὡς τοὺς πλείους ἤδη τῶν κατ' Αιγυπτον και ταύτης ἀπηλλάχθαι τῆς νόσου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

"Οτι και τῆς φυσικωτέρας αὐτῶν περι θεῶν θεωρίας εὐλόγως ἀναχωρήσαντες, τὴν μύτην και ἀληθῆ θεολογίαν προετιμῆσαμεν.

Ἄλλὰ γὰρ τοιαῦτα και τὰ παρ' Αιγυπτίους, ἃ και

ταίτερα τῶν Ἑλληνικῶν ἀπάντων μνημονεύεται. Ἐξίς τοιγαροῦν πρὸς τὴν μυθικὴν ^α καὶ τὴν φυσικωτέραν θεολογίας ^β Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ Αἰγυπτίων, τῶν πάσαι τὴν πολυθεὸν δεισιδαιμονίαν συστηματικῶν· παρ' οἷς ὅτι μηδὲν τι τῶν ἀληθῶς θείων, ἀσωμάτων τε καὶ νοερῶν οὐσιῶν ἐγνωρίζετο, μεμάθηκας. Ἰδὴν ἀλλὰ δεδῶσθαι καὶ συγκεχωρήσθαι τουτοισι τοῖς μετεωρολόχοις λέγειν ἀληθῆ, καὶ ἐπιτυγχάνειν ἐν τῇ τῶν ἀλληγορουμένων φυσιολογίᾳ· γενέσθαι τε αὐτοῖς ὁ ἥλιος ποτὲ μὲν Ἀπόλλων, καὶ πάλιν Ὀρος, καὶ Ὅσιρις πάλιν ὁ αὐτός, καὶ μυρία ἄλλα, ὅσα καὶ θέλοισιν ὡσπερ οὖν καὶ ἡ σελήνη, ἢ Ἴσις, ἢ Ἄρτεμις, καὶ ὅσα ἂν τις ἐξαριθμῆιν βούλοιστο. Μὴ γὰρ ἔστω ταῦτα θνητῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' αὐτῶν τῶν ἐπουρανίων φωστήρων σημαντικαὶ προσηγορίαι. Τὸν ἥλιον ἄρα, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη, ὡς θεοὺς προσκυνητέον. Καὶ ταύτη τοιγαροῦν ἡ γενναία τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφία ὡς διὰ μηχανῆς πέφηνεν, εἰς ὕψος μὲν ἀνάγουσα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ λόγου, κάτω δὲ περιστρέφουσα ἄμφι τὴν αἰσθητὴν καὶ φαινομένην τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τῶν τῶν σοφῶν διάνοιαν, καὶ πλέον οὐδὲν, ἀλλ' ἢ πῦρ καὶ τὴν θερμὴν οὐσίαν, τὰ τε μέρη τοῦ κόσμου, διὰ τῶν οὐρανίων φωστήρων. Ἔστω δὲ καὶ τὴν ὑγρὰν καὶ τὴν ξηρὰν, καὶ τὴν σύγκρασιν τῶν σωμάτων θειάζουσα· πῶς οὖν οὐ μέγα καὶ θαυμάσιον τὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Εὐαγγέλιον, πᾶν γένος ἀνθρώπων παιδεύον, τὸν ἥλιου καὶ σελήνης Θεὸν καὶ δεσπότην, καὶ δημιουργὸν τοῦ συμπαντος κόσμου, αὐτὸν τὸν ἀνωτάτω καὶ ἐπέκεινα τῶν ὅλων ταῖς προσηχοῦσαις ἐννοίαις εὐσεβεῖν; καὶ οὐ τὰ τῶν σωμάτων στοιχεῖα, ἀλλὰ τὸν ζωῆς αὐτῆς, καὶ τροφῶν, καὶ πάντων ἀγαθῶν ταμίαν ὑμνεῖν, μέρη τε τοῦ κόσμου τὰ ὀρώμενα, καὶ πᾶν τὸ καταληπτὸν σαρκὸς αἰσθήσει, ὡς ἂν τῆς φαρτῆς ὄντα φύσεως οὐδαμῶς καταπλήττεσθαι· τὸν δ' ἐν τούτοις ἅπασιν ἀόρατον, καὶ τὸν καθόλου τε καὶ κατὰ μέρος δημιουργικῶν νόων μόνον ἀποθαυμάζειν, καὶ θεολογεῖν μίαν μόνην ἐκείνων διήκουσαν καὶ διακοσμοῦσαν τὰ πάντα δύναμιν θείαν, ἀσώματον οὖσαν καὶ νοερὰν τὴν φύσιν, μᾶλλον δὲ καὶ ἄβρῆτον εἰπεῖν καὶ ἀκατάληπτον, διὰ πάντων, δι' ὧν καὶ ἐνεργεῖ, παραφαινομένην, διήκουσάν τε ἀσωμάτως, καὶ ἀσυμπλόκως τὰ πάντα ἐπιπορευομένην, καὶ δι' ἀπάντων οὐκ οὐρανίων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς, τῶν τε καθόλου στοιχείων καὶ τῶν ἐπὶ μέρους, τὴν τῆς θεότητος διαρκῆ μεγαλοουργίαν ἐπιδεικνυμένην· πᾶσι τε ἀφανῶς καὶ ἡμῖν ἀνεπιστήτως ἐπιστατοῦσαν, καὶ λόγους ἀνεκφράστοις σοφίας τὸν σύμπαντα κόσμον διακυβερνῶσαν. Τούτων ἡμῖν ἀποδειγμένων εἰς ἕλεγχον τῆς ἀουστᾶτου σοφίας ἢ θεολογίας, τῆς τε λεγομένης μυθικωτέρας, καὶ τῆς ὑψηλοτέρας, καὶ φυσικωτέρας, ἣν οἱ παλαιοὶ Ἑλληνεῖς τε καὶ Αἰγύπτιοι σεμνύνοντες ἀπεδείχθησαν· ὧρα καὶ τῶν νεῶν τῶν δὴ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς φιλοσοφεῖν ἐπαγγελολομένων ἐπαρθῆσαι τὰ καλλωπίσματα. Οἷδε γὰρ τὰ περὶ τοῦ δημιουργικοῦ τῶν ὅλων, καὶ τὰ περὶ ἀσωμάτων ἰδεῶν, νοερῶν τε καὶ λογικῶν δυνάμεων, τοῖς ἄμφι τὸν Πλάτωνα μακροῖς ποθ' ὕστερον χρόνοις ἐφευρημένα, καὶ

A longe omnibus Græcorum sigmentis antiquiora fuisse memorantur. Habes tu præter fabulosam illam theologiam, aliam quoque cum rebus naturalibus conjunctiorem, eamque cum Græcis pariter Ægyptiisque communem, qui jam olim superstitionum istum tot numinum cultum conflavere, quos utique nihil omnino de ulla vere divina, corporis experte, atque intelligente natura cognovisse, facile animadvertis. Sed enim demus hoc tamen, atque istis altiorum cœlestiumque nugarum architectis concedamus, verum eos dicere, et in hac sua allegoricæ interpretationis physiologia scopum ipsum attigisse. Sit apud illos sol nunc quidem Apollo, nunc Orus, nunc etiam, si lubet, Osiris, imo esto sane, quidquid ipsi voluerint: itemque luna, vel Isis, vel Artemis, vel quæcunque recensere placuerit. Sint enimvero hæc non mortalium hominum, sed luminum cœlestium propria nomina. Erit videlicet propterea soli, lunæ, sideribus, ac reliquis hujus mundi partibus adorationis cultus tanquam diis exhibendus. Sic ergo præclara Græcorum philosophia in omnium conspectu, verborum quidem ostentationem quasi machina quadam sublime tollit, at sapientium mentem deorsum et circa Dei creaturas, quæ sensibus oculisque patent, ita versat, nihil ut omnino præter ignem calidamque naturam, mundique partes, luminaque cœlestia, adde vero humidam atque siccam per me lieet, ipsamque corporum temperationem divinitate donet. Quis igitur non videat, magnum plane atque admirabile quiddam esse Jesu Christi Servatoris Deique nostri Evangelium, quod universum hominum genus edoceat, solis ipsius lunæque Deum ac dominum orbisque totius conditorem, supremum, inquam, illum, rerumque fines ac terminos omnium superantem, convenienti tantæ majestati cogitatione sensuque venerari? adeoque non corporum elementa, sed ipsiusmet vitæ, alimentorum, cunctorumque bonorum quæstorem ac dispensatorem celebrare? **97** nec jam ullo modo aspectabilis istius mundi partes, aut eorum quidquam, quæ sensu corporis attingi comprehendique possunt, quippe quæ caducæ pereuntisque naturæ sint, cum stupore mentis intueri: sed potius mentem illam, non modo communium universi naturarum, sed rerum quoque singularum effectricem, quæque cum insit in omnibus, nusquam tamen videri potest, unam admirari, unam suis de numine sermonibus ac disputationibus prædicare; solam, inquam, illam potestatem divinam, quæ cuncta permeat, cunctaque moderatur, corpore vacuum intelligentemque naturam, vel ejusmodi potius, quam nec dicendi nec cogitandi vis ulla capere possit, quæ subinde rebus in omnibus, quæ per eam efficiuntur, apparet, quæ sine corpore cuncta penetret, ac sine ulla commisione pervadat, quæ omnibus in creaturis non cœlestibus modo, sed etiam terrenis constantem ac perpetuam operandi virtutem ac magnifi-

^α Ἰσ. τῇ μυθικῇ. ^β Ἰσ. θεολογίαν.

illum, cui nonnulli Ammonis cognomentum fecere; A Junonem præterea, Vulcanum, Vestam, postremo- que Mercurium, ex iisque Solem Ægypti regnum principem tenuisse, astro cœlesti cognominem.) Hactenus a nobis laudatus auctor. Jam vero Plutarchus in eo, quod *de Iside* scripsit, opusculo, quæ sequuntur ad verbum habet: « Rem, inquit, novo a capite totam arcessentes, ex omnibus, qui subtilius aliquid et accuratius disputarunt, eorum in primis, quibus simplicitas magis tanien placuit, sententiam videamus. Tales vero illi sunt, qui quomodo Græci, Saturnum tempus, Junonem a- rem, Vulcani generationem aeris in ignem mutatio- nem allegorice interpretantur, sic apud Ægyptios Nilum Osirin esse dicunt, qui cum Iside, hoc est terra congradiatur; Typhonem vero mare, in quod Nilus incidens evanescat.) Quibus ille similibus- que commemoratis, rursus ad dæmones fictitias deorum istorum fabellas revocat, novasque deinceps novarum allegoriarum accommodaciones excogitat. Ego vero quæsierim ex iis, et quidem jure, quo- rum tandem sese numinum expressas imagines conservare dicant; dæmonum ne? an ignis, aeris, terræ, aquæ, an virorum, mulierumque simula- cra? an denique brutorum animantium, ac ferarum ipsarum figuras? Nam cum ipsimet, homines quos- dam mortales eodem, quo solem ac cætera mundi elementa, nomine procreatos, eosdemque deos pos- tea consecratos fuisse concedant; **91** quorum, ob- secro, æquum fuerit imagines illas figurasque nomi- nare, quas in simulacris inanimes cælatas vide- mus? an elementorum hujus universi? an, quod ar- tificiosa ipsa vultus conformatio palam ostendit, mortalium inter mortuos jacentium? Enim vero, taceant isti licet; veritas per se ipsa loquitur, ac prope magna voce clamans, eos, de quibus agimus, viros quosdam mortales fuisse testatur. Quinetian Plutarchus in opere illo quod *De Iside Ægyptiis- que numinibus* scriptum reliquit, ultro dataque ope- ra singulorum propriam corporis figuram colorem- que declarat, his verbis: « Narrant, inquit, Ægy- ptii Mercurium brachio breviorum, Typhonem ru- fum, Martem candidiorem, Osirin denique nigriorem fuisse: quippe qui natura homines exstitis- sent.) Hæc Plutarchus. Mortuorum ergo fuit tota illa numinum apud istos consecratio; quidquid au- tem physiologiæ est, hoc eidem postea conflingere. Nam quid attinebat in virorum ac mulierum effi-

Ἐρμῆν. Καὶ πρῶτον μὲν Ἥλιον βασιλεῦσαι τῶν καὶ Ἀγυπτῶν, ὁμῶνυμον ὄντα τῷ κατ' οὐρανὸν ἄστρῳ.) Ταῦτα μὲν οὖν ὁ δηλωθεὶς συγγραφεὺς. Καὶ ὁ Πλού- ταρχος δὲ ἐν τῷ περὶ τῶν *Κατὰ τὴν Ἴσιν* αὐτοῦ συγγράμματι τάδε γράφει κατὰ λέξιν: « Ἀπ' ἄλλης (47) δὲ ἀρχῆς τῶν φιλοσοφώτερον τι λέγειν δοκεῦν- των (48) τοὺς ἀπλουστάτους σκεψόμεθα πρῶτον. Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ λέγοντες, ὥσπερ Ἕλληνες Κρόνον ἀλληγοροῦσι τὸν χρόνον, Ἥραν δὲ τὸν ἄερα, γένεσιν δὲ Ἥφαιστου τὴν ἐν τῷ πῦρ ἀέρος μεταβολὴν, οὕτω παρ' Ἀγυπτίους Νεῖλον εἶναι τὸν Ὅσιριν, Ἴσιδι συνόντα τῇ γῆ, Τυφῶνα δὲ τὴν θάλασσαν, εἰς τὴν ὁ Νεῖλος ἐμπέπτων ἀφανίζεται.) Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἰπὼν, πάλιν εἰς δαίμονας ἀναφέρει τοὺς περὶ τῶν δηλουμένων θεῶν μύθους. Καὶ πάλιν ἄλλως ἀποδι- δωσι, καὶ αὐτοὺς ἐτέρως ἀλληγορῶν. Ἦν δ' ἂν κατὰ λόγον πυθέσθαι ὀποτέρων θεῶν τὰ ἕξανα τὰς ἐντετυ- πωμένας μορφὰς ὥζειν φήσουσιν: πότερα δαιμόνων; ἀλλὰ πύρρς, καὶ ἀέρος, καὶ γῆς, καὶ ὕδατος, ἢ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἰκόνας, καὶ ζώων ἀλόγων, καὶ θηρίων σχήματα; Ἐπεὶ γὰρ καὶ πρὸς αὐτῶν συγκεχώρηται ὁμῶνύμως ἡλίω καὶ τοῖς καθόλου στοιχείοις θνητοῦς τι- νας ἀνδρας γεγονέναι, καὶ τούτους θεοὺς ἀνηγορεῦσθαι, τίνων εἰκὸς ἂν εἴη μορφὰς εἶναι καὶ εἰκόνας λέγειν τὰς ἐν τοῖς ἀψύχοις ἑοάνοις γλυφὰς; πότερον τῶν καθόλου στοιχείων, ἢ, ὅπερ καὶ τὸ ἐναργὲς τῆς ὕψω; ἐπιδείκνυσι, τῶν ἐν νεκροῖς κειμένων θνητῶν; Ἄλλ' εἰ καὶ αὐτοὶ μοι (49) λέγοιεν, ὃ γέ τι ἀληθὲς λόγος βῶβ' καὶ κέκραγε μονονοῦχι φωνὴν ἀριεὶς, θνητοῦς ἀνδρας μαρτυρῶν γεγονέναι τοὺς δηλουμένους. Ὁ δὲ Πλούταρχος καὶ τῶν σωμάτων (50) αὐτῶν ἐκ περι- ουσίας τὸν ποιδν ὑπογράφει τοῦ σώματος χαρακτῆρα ἐν τοῖς *Περὶ τῆς Ἴσιδος καὶ τῶν Ἀγυπτίων θεῶν*, ὡδὲ πως λέγων: « Ἰστοροῦσι (51) γὰρ Ἀγυπτῖοι τὸν μὲν Ἐρμῆν τῷ σώματι γενέσθαι γαλιάγκωνα, τὸν δὲ Τυφῶνα τῇ χροιά πύρρδον, λευκὸν τε τὸν Ἄρην, καὶ μελάγχρουον τὸν Ὅσιριν, ὡς τῇ φύσει γεγονότας ἀν- θρώπους.) Ταῦτα ὁ Πλούταρχος. Νεκρῶν ἔρα ἢ πᾶσα αὐτῶν θεοποιία καθέσθηκε: πέπλασται δ' αὐτοῖς τὰ τῆς φυσιολογίας. Τί γὰρ ἐχρῆν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν σχήματα ζωοπλαστεῖν, παρὸν καὶ δίχα τούτων Ἥλιον εἶδειν καὶ Σελήην, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου στοι- χεῖα; Ποτέροις δὲ τούτων, καὶ ἐκ τίνων ἀρξάμενοι τὰς τοιαύτας προσηγορίας ἐπεφήμισαν; οἶον, λέγω τὸν Ἥφαιστον καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, Δία τε καὶ Ποσειδῶνα καὶ Ἥραν. Ἄρα γὰρ ταῦτα τῶν καθόλου στοιχείων πρό- τερον ὄντα ὀνόματα, δεύτερον αὐτὰ τοῖς θνητοῖς ὁμῶ- νύμως τοῖς οὐρανίοις ἐπιτεθείκασιν: ἢ τοῦμπαλιν ἐκ

(47) Ἀπ' ἄλλης. Plutarchus *De Iside et Osiride*, p. 365 D, 2.

(48) Δοκοῦντων. Plutarchus, δυναμένων.

(49) Αὐτοὶ μοι. Vertere non dubitavi, quasi scri- ptum esset, αὐτοὶ μὴ, quod sensus omnino postu- lat.

(50) Aut hoc σωμάτων, aut quod sequitur σώμα- τος, delendum videtur.

(51) Ἰστοροῦσιν. Hic mihi Plutarchi locus non occurrit, sed alii duo non absimiles, eodem in lib. *De Iside et Osiride*. Cæterum γαλιάγκωνα reposui, pro γαλιάγκωνα; sic enim ubique scribitur, et vel

brachio tantum, vel etiam toto corpore breviorum significat. Qui tamen hanc vocem ἀπὸ τῆς γάλης ar- cessunt, iis magis τὸ η placeat, quam ι. Non absi- miles, qui Latinis olim Anci dicebantur. Sic enim Festus; « Ancus, qui aduncum brachium habet, ut exporrigi non possit. » Et Glossario veteri, Ancus, mancus est, κυλλός, λορδός. Recte κυλλός. Is enim, χωλός et χαμπύλος Hesychio dicitur; at λορδός cer- nium potius significat, ejusmodi fere quem Gallice vocamus *fourdaud*. Varro tamen Ancum Sabīnαι esse vocem putavit.

τῆς παρ' ἀνθρώποις ἐπικλήσεως τὴν μεταφορὰν ἐπὶ τὰς οὐσίας πεποιήνται; Καὶ τί χρῆ θηταιζῶν προσηγορίας τὰς καθόλου φύσεις ἐπισημῶναι, τὰ δὲ καθ' ἕκαστον θεὸν μυστήρια, οἷ τε ὕμνοι καὶ αἱ ψῆδα, καὶ τῶν τελετῶν τὰ ἀπόρρητα, πόττερα τῶν καθόλου στοιχείων ἢ τῶν πάλαι θητῶν ἀνδρῶν τῶν τοῖς θεοῖς ὁμνυμένων ἐπάγονται τὰ σύμβολα; Ἀλλὰ γὰρ πλάνας καὶ μέθας, καὶ ἔρωτας, φόβους τε γυναικῶν, καὶ ἀνδρῶν ἐπιβουλὰς, καὶ μυρία ἄλλα θητὰ ὡς ἀληθῶς καὶ αἰσχροὶ καὶ ἄσεμνα, πῶς ἔν τις ἀναθεῖη τοῖς καθόλου στοιχείοις, αὐτῶθεν τὸ θητῶν καὶ ἀνθρωποπαθῆς ἐπενηνεγμένα; Ὡστε ἐκ τούτων ἀπάντων ἀλλοσκεσθαι τὴν θαυμαστὴν ταύτην καὶ γενναίαν φυσιολογίαν κατ' οὐδὲν ἀληθείας ἡμμένην, οὐδὲ τι θεῖον ἀληθῶς ἐπαγομένην, βεβιασμένην δὲ καὶ διεψευσμένην ἔχουσαν τὴν ἐξωθεν σεμνολογίαν. Ἄκουε δ' οὖν οἷα καὶ ὁ Πορφύριος ἐν τῇ πρὸς Ἀνεβῶ τὸν Αἰγύπτιον ἐπιστολῇ περὶ τῶν αὐτῶν ἱστορεῖ.

huiusmodi sexcenta in mortem utique vergentiā, et summa cum turpitudine et indignitate conjuncta, quis communibus mundi elementis attribuat, cum præsertim ipsa per sese mortalis naturæ mores, ipsasque hominum cupiditates exhibeant? Ut profecto his omnibus argumentis, egregiam istam mirabilemque physiologiam, nihil usquam vel leviter attigisse veritatis, nihil quod Divinitatem sapiat, inexistisse, sed coactitiam potius et ementitam sibi honestioris explicationis speciem aliunde mendicantam obtendisse, manifesto teneamus. **92** Nunc autem agesis, audi præterea, quid ipse quoque Porphyrius in ea, quam ad Anebonem Ægyptium scribit, epistola, hisce de rebus commemoret.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

CAPUT IV.

Ἔτι περὶ τῶν αὐτῶν, καὶ ὅτι τὴν πᾶσαν ἀναφορὰν τῆς κροακικῆς αὐτῶν θεωρίας ἐπὶ μόνα τὰ φαινόμενα κατ' ὀριανδὸν ἄστρα, ἐπὶ τῆς ὕδωρ καὶ πῦρ, καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κόσμου μετήρουν.

(52) «Καιρήμων μὲν γὰρ καὶ οἱ ἄλλοι οὐδ' ἄλλο τι πρὸ τῶν ὁρωμένων (53) κόσμων ἡγούνται, ἐν ἀρχῇ λόγων τιθέμενοι τοὺς Αἰγυπτίων, οὐδ' ἄλλους θεοὺς πλὴν τῶν πλανητῶν λεγομένων, καὶ τῶν συμπληρουμένων τὸν ζῶδιακὸν, καὶ ὅσοι τοῦτοις παρανατέλλουσι· τὰς τε εἰς τοὺς δεκανοὺς τιμάς (54), καὶ τοὺς ὠροσκόπους, καὶ τοὺς λεγομένους κραταιοὺς ἡγεμόνας, ὧν καὶ ὀνόματα ἐν τοῖς Ἀλμενιχαιοῖς φέρεται, καὶ θεραπείαι παθῶν, καὶ ἀνατολαί, καὶ δύσεις, καὶ μελλόντων σημειώσεις. Ἐώρα γὰρ τοὺς τὸν ἥλιον δημιουργὸν φασκεμένους, καὶ τὰ περὶ τὸν Ὀσιριν καὶ τὴν Ἴσιν, καὶ πάντας τοὺς ἱερατικοὺς μύθους, ἢ εἰς τοὺς ἀστέρας καὶ τὰς τούτων φάνσεις καὶ κρύψεις, καὶ ἐπιτολὰς ἐλιττομένων, ἢ εἰς τὰς τῆς σελήνης ἀξήσεις καὶ μειώσεις, ἢ εἰς τὴν τοῦ ἡλίου πορείαν, ἢ τὸ γε νυκτερινὸν ἡμισφαίριον, ἢ τὸ ἡμερινὸν, ἢ τὸν γε ποταμὸν· καὶ ὅλως πάντα εἰς τὰ φυσικὰ, καὶ οὐδὲν εἰς ἀπωματόους καὶ ζώσας οὐσίας ἐρμηνεύοντας. Ὡν οἱ πλείους καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐκ τῆς τῶν ἀστέρων ἀνήψαν κινήσεως, οὐκ οἷδ' ὅπως, δεσμοῖς ἀλύτοις, ἀνάγκη, ἢν

De eadem Ægyptiorum physiologia, quodque universam moralis interpretationis accommodationem, ad ea tantum quæ in cælo astra cernuntur, aquam, ignem, ac cæteras mundi partes, traduxerint.

«Enimvero Chæremon, inquit, ac cæteri nec aliud quidquam ante mundos illos, qui sub aspectu cadunt, fuisse arbitrantur, cum eos, qui ab Ægyptiis inducuntur, ipso disputationum suarum initio ponant; nec alios agnoscunt deos, quam quæ vulgo errantia sidera nominantur, quæque zodiacum implent, adeoque quotquot in eorum vicinia orientur. Quibus adjiciunt suas illas in decanos sectiones, horoscopus, quique fortes ac robusti duces nuncupantur, quorum non modo nomina, sed etiam morborum et calamitatum curationes, ortusque simul et occasus, futurorumque significationes eorum Almenichiacis continentur. Quipe videbat enim, qui solem universi architectum esse dicerent, ab illis non ea tantum quæ ad Osiridem Isidemque pertinent, sed etiam quæquid sacrarum fabularum erat, partim in stellas et earum aspectus, occultationes ortusque devolvi, partim in lunæ, modo crescentis, modo senescentis, varietatem, partim in solis cursum, ac vel in diurnum, vel in nocturnum hemi-

(52) Hic Porphyrii locus non existat.

(53) Πρὸ τῶν ὁρωμένων, etc. Impressi codicis lectionem secutus sum, quam etiam mss. representant, nisi quod pro ἐν ἀρχῇ λόγων, habent ἐν ἀρχῇ λόγῳ, hoc est in principii loco ac numero. Moni. mutai præterea τῶν ὁρωμένων κόσμων in ὁρωμένου κόσμου. Sed Ægyptii plures invehant mundos. Cæterum Eusebius noster infra, præsentem locum indicans, ita scribit: Ἀκρίκωας γὰρ ἐν τοῖς πρόσθεν, ὅπως τὸν Καιρήμονα, καὶ πλείους ἄλλους ὠμολόγηει,

μηδ' ἄλλο τι πρὸ τῶν ὁρωμένων κόσμων ἡγεῖσθαι, ἐν ἀρχῇς τε λόγῳ τιθεσθαι τοὺς Αἰγυπτίους. Quibus ex verbis, loci huius emendatio peli possit hoc modo: Πρὸ τῶν ὁρωμένων κόσμων ἡγούνται, ἐν ἀρχῇς τε λόγῳ τιθεσθαι τοὺς Αἰγυπτίους. Clarius tamen locutus esset, si pronomen αὐτοῦς (nempe κόσμους) ante τίθεσθαι addidisset.

(54) Τιμάς. Reponere visum est τομάς, quæ conjectura facilis erat; eamque lectionem postea in tuobus mss. Reziis et Mont. codice reperi.

sphærium, vel in Nilum ipsum fluvium, cuncta de-
 nique in res naturales, nihil in corpora mole ca-
 rentes viventesque naturas, ipsarum interpretatione
 conferri. Atque istorum etiam plerique, quod in
 nostra voluntate est ac potestate situm, ex siderum
 motu suspensum esse voluerunt, cuncta necessitate,
 quod ipsi fatum appellant, sic tanquam inexplica-
 bilibus quibusdam vinculis, nescio quo pacto, con-
 stringentes, eademque rursus ad deorum istorum
 vim ac numen alligantes. Itaque non alios sive in
 templis, sive in simulacris, sive in aliis ejusmodi,
 quam qui fati leges solvunt, venerantur. » Atque
 hæc a nobis ex laudata Porphyrii epistola produ-
 cta sunt, quæ profecto manifeste declarant, ne ar-
 canam quidem ipsam Ægyptiorum theologiam præ-
 ter cæli stellas, tum quæ constantes ac fixæ, tum
 quæ errantes vulgo nominantur, alios ullos deorum
 93 in numero collocasse, imo nec corporis exper-
 tem aliquem hujus universitatis architectum sta-
 tuisse, nec rationi effectrici, nec deo diisve ullis,
 aut intelligentibus quibusdam ac sub oculos minime
 cadentibus naturis, sed uni duntaxat spectabili soli
 ejus molitionem tribuisse. Itaque solis astris rerum
 universarum causam assignarunt, ex fati necessi-
 tate, siderumque motu et agitatione cuncta suspen-
 dentes; quæ quidem opinio apud illos hodieque vim
 retinet suam. Nunc ergo, cum et tota Ægyptiorum
 interpretatio non jam in corpore liberas viventes-
 que naturas, sed in ea tantum, quæ quotidie cer-
 nuntur, mundi hujus elementa conferatur, et ele-
 menta ista sine animo, sine ratione, ac fluxæ per-
 euntisque naturæ, peculiari quadam certaue fue-
 rint ratione procreata: vide porro, quonam delapsa
 sit hominum istorum theologia, quæ naturam men-
 tis expertem, mortuamque et ab omni sensu vacua
 corpora numinum instar consecrarit, præsertim
 cum nihil prorsus ab iisdem vel ad spirituales in-
 telligentesque naturas, vel ad mentem ipsam atque
 rationem rerum procreatricem omnium referretur.
 Cum autem ex iis quæ ante a nobis allata sunt,
 tanquam certum et confessum habeamus, ab Ægyp-
 tiis ad Græcos traducta fuisse theologiæ mysteria,
 tempus utique est, ut eorum ad classem Græcorum
 etiam ipsos aggregemus, illosque nec diversam ab
 Ægyptiis philosophandi rationem habuisse, nec
 præter inaniam quamdam materiam ulli omnino rei
 divinitatem dedisse convincamus. Ista quippe augu-
 sta Ægyptiorum erant numina, quemadmodum ille
 ipse, quem paulo ante citavi, Porphyrius auctor
 est (56), dum in iis, quos *De fugiendo rerum animata-
 rum esu* conscripsit, de iisdem hunc in modum loquitur:
 « Illi autem ab hoc exercitacionis genere, et
 inita cum divino numine familiaritate progressi,

(55) Ἀπόρρητος. Ita mss. ambo, non ἐπιρρη-
 τος, ut ante legebatur.

(56) Locus est Porphyrii lib. iv: *Περὶ ἀποχ.*,
 duobus fol. post initium; recent. autem editionis
 pag. 572. Magna quidem ibi lectionum varietas est,
 eaque sæpe non improbanda, sæpius mendosa. In-
 terpretem, si lubet, consule.

εἰμαρμένην λέγουσι, πάντα καταδήσαντες, καὶ πάντα
 τούτοις ἀνάψαντες τοῖς θεοῖς. Οὕτω λυτήρας τῆς εἰ-
 μαρμένης μόνους ἐν τε ἱεροῖς καὶ ξηρανοῖς, καὶ τοῖς
 ἄλλοις θεραπεύουσι. » Ταῦτα μὲν οὖν ἀπὸ τῆς δη-
 λωθείσης ἐπιστολῆς κείθω, σαφῶς διαγορευόντα,
 ὅτι καὶ ἡ τῶν Αἰγυπτίων ἀπόρρητος (55) θεολο-
 γία, οὐδὲ ἄλλους πλὴν τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέ-
 ρων, τῶν τε ἀπλανῶν καλουμένων, καὶ τῶν ὀνομα-
 ζομένων πλανητῶν ἐθεολόγει, δημιουργόν τε τῶν
 ὄλων εἰσήγειν, οὐτινασοῦν ἀσωμάτων, οὐδὲ λόγον δη-
 μιουργικόν, οὐδὲ μὴ θεόν, οὐδὲ θεοῦς, οὐδὲ τινας
 νοεράς καὶ ἀφανεῖς δυνάμεις· μόνον δὲ τὸν ὀρώμενον
 ἥλιον διὰ καὶ μόνους τοῖς ἀστροῖς τὴν τῶν ὄλων ἀνε-
 τίθεσαν αἰτίαν, τὰ πάντα εἰμαρμένης ἐξάπτοντες,
 καὶ τῆς τῶν ἀστρῶν κινήσεως τε καὶ φορᾶς· ὥσπερ
 Β ἀμέλει εἰσέτι καὶ νῦν ἦδε παρ' αὐτοῖς κεκράτηκεν ἡ
 δόξα. Εἰ τοίνυν εἰς μόνον τὰ ὀρώμενα τοῦ κόσμου
 στοιχεῖα, καὶ οὐδὲν εἰς ἀσωμάτους καὶ ζώσας οὐσίας
 ἡρμήνευται τοῖς Αἰγυπτίοις· τὰ δὲ στοιχεῖα καὶ
 πάντα τὰ ὀρατὰ σώματα, τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἀψυχα καὶ
 ἄλογα, βευστά τε τὴν φύσιν καὶ φαρτὰ καθέστηκεν·
 θεὰ εἰς οἷα πάλιν αὐτῶν καταπέπτωκεν ἡ θεολογία,
 τὴν ἀψυχὸν οὐσίαν, καὶ τὰ νεκρά καὶ ἀψυχα σώματα
 οἰκιάζουσα, μάλιστα ὅτε εἰς ἀσωμάτους καὶ νοεράς
 οὐσίας οὐδὲν αὐτοῖς ἀνεγέρετο, οὐδὲ ἐπὶ νοῦν καὶ
 λόγον δημιουργικὸν τῶν ὄλων. Ἐπεὶ δὲ προωμολο-
 γήθη διὰ τῶν πρόσθεν εἰς Ἑλλάδας παρ' Αἰγυπτίων
 τὰ τῆς θεολογίας μετακεκομίσθαι, ὥρα τοῦτοις στοι-
 χεῖν καὶ Ἑλλάδας, καὶ τὰ αὐτὰ Αἰγυπτίοις φυσιολο-
 γεῖν, ἀπελέγεσθαι τε αὐτοῖς οὐδὲν πλέον τῆς ἀψύχου
 C ὕλης θεοποιούσας. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ σεμνὰ Αἰγυ-
 πτίων κατὰ τὴν τοῦ δεδηλωμένου συγγραφέως γρα-
 φὴν· ὅστις πάλιν ἐν οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῆς τῶν
 ἐμψύχων ἀποχῆς*, τοιαῦτα περὶ τῶν αὐτῶν διέξει-
 σιν· « Ἀπὸ δὲ ταύτης ὀρωμένοι τῆς ἀσκήσεως, καὶ
 τῆς πρὸς τὸ θεῖον οικειώσεως, ἔγνωσαν ὡς οὐ δι' ἄν
 θρώπου μόνου τὸ θεῖον διήλθεν· ὅτε ψυχὴ ἐν μόνῳ
 ἀνθρώπῳ ἐπὶ γῆς κατεσκήνωσεν, ἀλλὰ σχεδὸν ἡ
 αὐτὴ διὰ πάντων ἦλθε τῶν ζώων. Διὰ εἰς τὴν θεο-
 ποιῆσαν παρέλαβον πᾶν ζῶον, καὶ ὁμοίως που ἀνέμι-
 ξαν θηρία καὶ ἀνθρώπους, καὶ πάλιν ὀρνέων σώματα
 καὶ ἀνθρώπων. Εἴκασται γὰρ τις παρ' αὐτοῖς μέχρι
 τραγήλου ἀνθρωποειδῆς, τὸ δὲ πρόσωπον ὀρνέου, ἢ
 λέοντος, ἢ ἄλλου τινὸς ζώου κεκτημένος· καὶ πάλιν
 αὖ κεφαλὴ ἀνθρώπειος, καὶ ἄλλων τινῶν ζώων μέρη,
 D πῆ μὲν ὑποκείμενα, πῆ δὲ ἐπιτείμενα. Δι' ὧν δηλοῦ-
 σιν, ὅτι κατὰ γνάμην θεῶν καὶ ταῦτα ἀλλήλοις κει-
 νωνεῖ, καὶ σύντροφα ἡμῖν καὶ τιθασά· ἐστὶ τῶν θη-
 ρίων τὰ ἄγρια, οὐκ ἀνευ τινὸς θείας βουλήσεως.
 Ὅθεν καὶ ὁ λέων ὡς θεὸς θρησκεύεται, καὶ μέρος τι
 τῆς Αἰγύπτου, ὃ καλοῦσιν νομόν, ἐπώνυμον ἔχει Λεον-
 τοπολίτην, ἄλλο δὲ Βουσιρίτην, καὶ ἄλλο Κυνοπολί-
 την (57). Τὴν γὰρ ἐπὶ πάντα δύναμιν διὰ τῶν συν-

(57) *Κυνοπολίτην*. Excusus alter habet Λυκο-
 πολίτην. Elige. Utroque nomine præfecturas Ægyp-
 tium habuit; de quibus ac cæteris consule Ptole-
 mæum, Strabonem lib. xvii; Plinium lib. v, c. 9.
 Non deest, in quo illi discrepent. Busirites quidem,
 Ptolemæo Βουσιρίτης, ut hic; Straboni, et excuso
 Porphyrio, Βουσιρίτης per diphthongum. Notat

νῶμων ζῶων, ἣν ἕκαστος (58) τῶν θεῶν παρέσχεν, ἔθρησκευσαν. Ἰδῶρ δὲ καὶ πῦρ σέβονται, τὰ κάλλιστα (59) τῶν στοιχείων, ὡς ταῦτα αἰτιώτατα τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Καὶ ταῦτα δεικνύοντες ἐν τοῖς ἱεροῖς, ὡς ποῦ ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ ἀνοίξει τοῦ ἀγίου Σαράπιδος, ἣ τε θεραπεία διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος γίνεται, λείδοντας τοῦ ὑμνῆδου τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ πῦρ φαίνοντας, ὀπιηνίκα ἐστὼς ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ (60) τῇ πατρίῳ τῶν Αἰγυπτίων φωνῇ ἐγείρει τὸν θεόν. Ταῦτ' οὖν σέβονται (61) τὰ μέτοχα, καὶ μάλιστα πλέον τούτων ἐξεφθησαν τὰ ὡς ἐπὶ πλέον τῶν ἱερῶν μετέχοντα· τοιαῦτα δὲ πάντα τὰ ζῶα· ἐπεὶ καὶ ἀνθρώπων σέβουσι κατὰ Ἀναβιν (62) κίωμην, ἐν ἣ καὶ τούτων (63) θύεται, καὶ ἐπὶ τῶν βωμῶν τὰ ἱερὰ ἐκκαλεῖται. Ὁ δὲ μετ' ὀλίγον φάγοι ἂν τὰ ἴδια αὐτῶ, ὡς ἀνθρώπων, παρεσκευασμένα. Ὡς οὖν ἀνθρώπου ἀφεκτέον, οὕτω καὶ τῶν ἄλλων. Ἐτι δὲ ἐκ περιττῆς σοφίας (64) καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον συντροφίας κατέλαθόν τισι τῶν θεῶν προσφιλεῖ τῶν ζῶων τινὰ μᾶλλον ἀνθρώπων, ὡς ἡλίω ἱερὰ (65), καὶ σύμπασαν μὲν τὴν φύσιν ἐξ αἵματος ἔχοντα καὶ πνεύματος· οἰκτείροντα δὲ καὶ ἀνθρώπων, καὶ κωκύνοντα ἐπὶ νεκρῶ κειμένῳ, γῆν τε ἐπαμώμενα (66). » Καὶ μετὰ θραγῆα φησὶ· «Κανθάρου δὲ (67) ἀμαθῆς μὲν βέβηχθει ἂν ἀγνώμων ὑπάρχων τῶν θεῶν· Αἰγύπτιοι δὲ ἐσέβησαν, ὡς εἰκόνα ἡλίου ἐμψυχον. Κάνθαρος γὰρ πᾶς ἄρβην, καὶ ἀφίει τὸν θορὸν ἐν τέλματι, καὶ ποιήσας σφαιροειδῆ, τοῖς ὀπισθοῖς ἀντανάφει ποσίν, ὡς Ἥλιος οὐρανὸν, καὶ περίοδον ἡμερῶν ἐκδέχεται (68) πελγηνακῆν. Οὕτω δὲ καὶ περὶ κροῦν τι φιλοσοφοῦσι, καὶ ἄλλο τι περὶ κροκοδείλου, περὶ τε γυπὸς καὶ ἴθως, καὶ ὄλων καὶ ἕκαστον τῶν ζῶων ὡς ἐκ φρονήσεως καὶ τῆς ἄγαν θεοσοφίας ἐπὶ τὸ σέβας ἐλθεῖν καὶ τῶν ζῶων. »

præferente, dum ad templi vestibulum patria Ægyptiorum lingua deum exsuscitat. Hæc igitur ipsi colunt, quod aliquam habeant cum rebus sacris communionem; sed ea potissimum, quorum fere perpetuus iisdem in sacris usus esse solet, majore quam cætera cultu venerantur; cujusmodi sunt cuncta animantium genera. Nam et homini quoque, circa pagum quem Anabin vocant, divinos honores tribuunt, eique sacrificium offerunt, et impositas altaribus victimas adolent. Ille vero paulo post ea tantum comedit, quæ sibi ex privato penu tanquam

etiam Strabo, ex animantibus nonnulla esse, quæ Ægyptii colant universi, bovem, canem, felem, accipitrem, ibim, lepidotum piscem, et oxyrhynchum: alia quæ singulorum nemorum propria sint, ut lupum Lycopolitani, etc.

(58) Hic verborum facta videtur nonnulla trajectio. Itaque verti, perinde ac si legeretur, δὴναμιν, ἣν διὰ τῶν συννόμων ζῶων ἕκαστος, etc. Excusus recentior legit, δὴναμιν τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν συννόμων ζῶων, ὧν ἕκαστος τ. θ. π. ἐ., quæ mihi lectio non minus probatur.

(59) Τὰ κάλλιστα. Excusus recentior, μάλιστα, nec istud male; ac fortasse Porphyrius scripserat τὰ μάλιστα, quod Ἀττικιώτερόν τι φαίνεται.

(60) Ἐστὼς ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ. Longe, opinor, melius, quam ut in excuso utroque, ἀνεστὼς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ.

(61) Ταῦτ' οὖν σέβονται, etc. Ita hic locus in excuso legitur: Ταῦτ' οὖν σέβοντες, τὰ μέτοχα καὶ μάλιστα πλειόνων τούτων ἐλείφθησαν, ὡς ἐπὶ πλέον τ. ἰ. μετ. Τιμ, μετὰ ταῦτα δὲ πάντα τὰ ζῶα. Neutra lectio castigata satis videtur; nostra tamen verò propior est, in qua fortassis, τὸ μάλιστα, vel τὸ πλέον expungi queat.

(62) Ἀναβιν. Excusus Ἀνουβιν, quæ vox sane

neque divinitatem solum hominem permeare, neque in terris animum solo in homine domicilium suum posuisse, sed unum eundemque omnia prope animantia pervasisse agnoverunt. Itaque in cūngendis consecrandisque numinum simulacris, omni genere animalium usi, feras aliquando cum hominibus una miscuere, aliquando avium pariter hominumque corpora conjungere. Videas enim apud ipsos imagines quasdam cervice tenus humana specie, vultu autem modo volucrum, modo leonem, aut aliud quodvis animal referentes: aliasque rursum capite quidem hominum similes, reliquis vero partibus corporis modo inferioribus, modo superioribus, aliarum animantium formam ostendentes. Quibus illi significatum volunt, et deorum ipsorum voluntate consilioque fieri, ut illa inter sese mutuo degant, nec sine eorumdem numine evenire, ut feræ immanesque 94 belluæ non cicurentur modo, sed nobiscum etiam aliqua vitæ societate conjungantur. Itaque ab iis leo tanquam deus colitur, Ægyptique pars aliqua (præfectorum ipsi vocant) ejus cognomento Leontopolites; alia Busirites, a bove; alia Cunopolites a cane nuncupatur. Enimvero sic illi summam in res omnes Dei potestatem, quam per animantes natura secum pastuque conjunctas, quas deorum singuli declararunt, venerari solent.

Aquam autem et ignem, elementorum optima, divinis honoribus, tanquam præcipuas, salutis nostræ causas, prosequuntur. Atque hæc in ipsis quoque templis ostendunt: cum in sacra Serapidis æde reseranda, solemnis expiationis ritus igne simul et aqua in hodiernum usque diem peragi consueverit, ipso nimirum præcentore aquam libante, ignemque

apud Ægyptios notior. Sed infra 117 Anamis vocatur.

(63) Τούτων. Excusus, τούτω, recte. Sequitur, x. ε. τ. β. τ. ἱερὰ κείται. Ὁ δὲ μετ' ὀλίγον φάγοιεν· τὰ δὲ καὶ αὐτῶ ὡς ἀνθρώπων παρεσκευάσται. Quæ postrema rectius, opinor, et clarius leguntur in nostro.

(64) Περιττῆς σοφίας. Interpr. Porphyrii, ex sapientiæ impari discrimine, et ex conversatione certorum animalium circa res divinas, quædam quibusdam diis magis grata quam homines delegerunt. Tu judica.

(65) Ἱερὰ. Excusus, ἱεράχα, quam lectionem secuti sumus. Sane ex voce Ἱεράχα, duæ hic perpetram natæ sunt, ἱερά καὶ· nam istud καὶ prorsus expungi debet, ut in excuso. Quod minus observatum effecit, ut vir doctus hæc de scarabæis acciperet, atque hunc locum perperam explicaret.

(66) Ἐπαμώμενα. Excusus vetust., ἐπομώμενον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, quæ vera lectio est; sequitur enim, quod Eusebius præterit, ἐν οἷς τὸ ἡλιακὸν κατοικεῖν πεπιστεύχασαι φῶς.

(67) Κανθάρου δὲ. Excusus, Κάνθαρον, melius.

(68) Ἐκδέχεται. Excusi inserunt εἰκοσιόστῳ.

homine, sic a reliquis insuper animantibus abstinendum est. Præterea, cum singulari quadam et eximia sapientiæ vi, tum diuturna cum divino numine consuetudine, hoc etiam intellexere, quosdam esse deos, qui certis animantibus magis, quam hominibus ipsis, delectentur, ut solem accipitre, qui, cum naturam habeat totam ex sanguine spirituque constantem, tum ea est erga hominem commiseratione, ut jacenti ejus cadaveri ingemiscat, oculisque terram ingerat. » Et pauculis interjectis: « Jam vero scarabæum, inquit, stultus forte quispiam detestetur, utpote divinis in rebus hospes ac peregrinus: at huic Ægyptiî quasi vivam ac spirantem solis imaginem venerari solent. Nam et scarabæus omnis mas est, et semen in paludem immisum, ac sphæricam in figuram conformatum postremis pedibus in aversam partem convolvit, solis in cœlo motum æmulatus, integramque lunæ dierum conversionem expectat. Sicque singulare aliquid de ariete, aliud item de crocodilo, ac similiter de vulture, ibi, uno verbo, de quolibet animantium genere philosophantur, ut summæ cujusdam prudentiæ, aut potius divinæ sapientiæ consilio ad cultum ipsis etiam animalibus tribuendum adducti esse videantur. »

95 CAPUT V.

Ista omnia nullam damnandi sui causam per sese A *Ἄ Ὅτι καὶ τὰ ἄλλα πώσης ὑπῆρχε μεστὰ καταγνώσεως.*

Hæc igitur laudatus a nobis scriptor de egregia politorum et elegantium Ægyptiorum physiologia commemorat, quibus eorum nobis arcana patefecit; nimirum, aquam ipsos ignemque venerari, unamque omnino esse tam ratione præditorum, quam eadem carentium, nec corporum modo, sed etiam animi substantiam naturamque statuere; ut eam ob causam feraz etiam jure ab illis ac merito deorum in numero palam habitas ac recensitas fuisse arbitretur. Id autem quis non ab omni ratione alienissimum esse videat, rationis expertem belluinamque naturam, ut numen in ea consecratur, adhiberi, quod ejusdem, ut aiunt, cum hominibus animi substantiam jungatur? quippe, oporteret enim, si ita est, easdem feraz homines appellare, humanamque cum iis dignitatem honoremque communicare. Quod illi cum minime fecerint, quæ tamen ab ipsa natura brutæ ac rationis expertes feræ procreantur, quæ hoc cognomenti genus sibi proprium sortitæ sunt, quæ ne ipsa quidem hominum appellatione dignæ judicantur; eas non jam eodem apud se, quo homines, jure esse voluerunt, sed altissimum illud orbis universi regis, ac rerum omnium molitoris Dei nomen in belluarum naturam ultro dejecerunt, easque deos pronuntiarunt, quas Deus ne hominum quidem appellatione dignatus est. Audiisti præterea divinæ sapientiæ mysteria, quæ mirabilem Ægyptiorum nationem ad lupos, canes lionesque venerandos excitavit. Cognovisti etiam scarabæi miraculum, virtutem accipitris. Desine tamen, quod superest, deos irridere: subeat te potius tantæ infelicissimi hominum generis cæcitatibus et amentis commiseratio: simulque omnibus quantisque bonis Christus ille Deus cunularit, qui nostros et Ægyptiorum ipsorum animos, evangelicæ doctrinæ suæ vi tam inveterata tamque diuturna cæcitate vindicavit: nam et Ægyptios quoque maximam sane partem videmus ab istius morbi contagione liberatos.

96 CAPUT VI.

Jure nos ab ea quoque de diis istorum philosophandi ratione, quæ propius ad naturam accedere videatur, recessisse, eidemque solam veramque theologiam anteposuisse.

Ejusmodi fuerunt Ægyptiorum commenta, quæ

(69) *Ἡσιδρήσεως.* Alter e mss., cum Montac., *προσρήσεως*, melius.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Τοιαῦτα καὶ τὰ περὶ τῆς γενναίας τῶν σοφῶν Αἰγυπτίων φυσιολογίας τέθειται ὁ δεδηλωμένος, Αἰγυπτίων διασαφήςας ἡμῖν τὰ ἀπόρρητα ὅτι τε ὕδωρ καὶ πῦρ σέβουσι, καὶ μία λογικῶν καὶ ἀλόγων, οὐ μόνον σωμάτων, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς οὐσία κέκριται εἶναι παρ' αὐτοῖς, ὡς εὐλόγως αὐτῷ δοκεῖν θεοῦ ἀνηγορεύσθαι τὰ θηρία. Καίτοι πῶς οὐ παραλογώτατον εἰς θεοποιῶν παραλαμβάνειν τὴν ἄλογον καὶ θηριώδη φύσιν, διὰ τὸ τῆς ἰσῆς, ὡς φασιν, ἀνθρώποις μετέχειν ψυχῆς; χρὴ γάρ, εἴπερ ἄρα, ἀνθρώπους καὶ αὐτὰ ἡγεῖσθαι, καὶ τῆς ἀνθρωπιᾶς αὐτοῖς δόξης τε καὶ τιμῆς μεταδιδόναι. Οἱ δὲ τοῦτο μὴ πράξαντες τὰ πρὸς αὐτῆς τῆς φύσεως ἄλογα θηρία γενόμενα, καὶ ταύτην εἰληχότα τῆν ἔπωνυμίαν, καὶ οὐδὲ τῆς ἀνθρώπων προρρήσεως (69) ἡξιωμένα, οὐδ' ὁμοίως ἀνθρώποις ἡξίωσαν ἀποδέξασθαι τὴν ἀνωτάτω δὲ τοῦ παμβασιλέως προσηγορίαν, καὶ τοῦ τῶν ἀπάντων δημιουργοῦ Θεοῦ φέροντες εἰς τὴν τῶν Θηρίων φύσιν, καταβεβλήκασι, καὶ θεοῦ ἐπεφήμισαν, ἃ μηδὲ τῆς ἀνθρώπων πρὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κατηξίωται προσηγορίας. Ἐπὶ τοῦτοις ἀκήκοας καὶ τῆς θεοσοφίας τῆς μουσικῆς, δι' ἣν οἱ θαυμάσιοι τῶν Αἰγυπτίων λύκους καὶ κύνας καὶ λέοντας ἐσεβάσθησαν. Ἐγὼς καὶ τοῦ κανθάρου τὸ θαῦμα, καὶ ἰέρακος τὴν ἀρετὴν. Μὴ δὲ γέλα τοῦ λοιποῦ τοὺς θεοῦς· ἐλέει δὲ καὶ πολλῆς εὐθείας καὶ ἀδελφίας τὸ τρισάθλιον ἀνθρώπων γένος. Καὶ δὴ σκόπει τὰ πάντα περιπαθῶν, οἷον ἡμῖν ἀγαθῶν πάρεστι δοτῆρ ὁ Χριστὸς ὁ θεός, τοσαύτης νόσου, μακρᾶς τε καὶ πολυχρονίου πηρώσεως, καὶ τὰς Αἰγυπτίων ψυχᾶς, διὰ τῆς εὐαγγελικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας λευκωμένους, ὡς τοὺς πλείους ἦδη τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ ταύτης ἀππλλάχθαι τῆς νόσου.

diligenter exploratis tecum ipse reputa, quibus nos

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Ἄ Ὅτι καὶ τῆς φυσικωτέρας αὐτῶν περὶ θεῶν θεωρίας εὐλόγως ἀναχωρήσαντες, τὴν μόνην καὶ ἀληθῆ θεολογίαν προετιμήσαμεν.

Ἄλλὰ γὰρ τοιαῦτα καὶ τὰ παρ' Αἰγυπτίοις, ἃ καὶ

καλαίτερα τῶν Ἑλληνικῶν ἀπάντων μνημονεύεται. Ἐχει τοιγαροῦν πρὸς τὴν μυθικὴν ^α καὶ τὴν φυσικωτέραν θεολογίαν ^β Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ Αἰγυπτίων, τῶν πάλαι τὴν πολυθεὸν δεισιδαιμονίαν συστήσαμένων· παρ' οἷς ὅτι μηδὲν τι τῶν ἀληθῶς θεῶν, ἀσωμάτων τε καὶ νοερῶν οὐσιῶν ἐγνωρίζετο, μεμάθηκας. Πλὴν ἀλλὰ δεδῶσθαι καὶ συγκεχωρήσθαι τοῖς τοῖς μετεωρολέσχαις λέγειν ἀληθῆ, καὶ ἐπιτυγχάνειν ἐν τῇ τῶν ἀλληγορουμένων φυσικολογίᾳ· γενέσθαι τε αὐτοῖς ὁ ἥλιος ποτὲ μὲν Ἀπόλλων, καὶ πάλιν Ὀρος, καὶ Ὅσιρις πάλιν ὁ αὐτὸς, καὶ μυρία ἄλλα, ὅσα καὶ θέλοιν· ὡσπερ οὖν καὶ ἡ σελήνη, ἢ Ἴσις, ἢ Ἄρτεμις, καὶ ὅσα ἂν τις ἐξαρτιθεῖν βούλοιστο. Μὴ γὰρ ἐστὼ ταῦτα θνητῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' αὐτῶν τῶν ἐπουρανίων φωστήρων σημαντικαὶ προσωποποιήσεις. Τὸν ἥλιον ἄρα, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη, ὡς θεοὺς προσκυνήσαντες. Καὶ ταύτη τοιγαροῦν ἡ γενναία τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφία ἧς διὰ μηχανῆς πέφηεν, εἰς ὕψος μὲν ἀνάγουσα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ λόγου, κάτω δὲ περιστρέφουσα ἀμφὶ τὴν αἰσθητὴν καὶ φαινομένην τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τὴν τῶν σοφῶν διάνοιαν, καὶ πλέον οὐδὲν, ἀλλ' ἢ πῦρ καὶ τὴν θερμὴν οὐσίαν, τὰ τε μέρη τοῦ κόσμου, διὰ τῶν οὐρανίων φωστήρων. Ἔστω δὲ καὶ τὴν ὑγρὰν καὶ τὴν ξηρὰν, καὶ τὴν σύγκρασιν τῶν σωμάτων θειάζουσα· πῶς οὖν οὐ μέγα καὶ θαυμάσιον τὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Εὐαγγέλιον, πᾶν γένος ἀνθρώπων παιδεύον, τὸν ἥλιου καὶ σελήνης Θεὸν καὶ δεσπότην, καὶ δημιουργὸν τοῦ συμπαντος κόσμου, αὐτὸν τὸν ἀνωτάτω καὶ ἐπέκεινα τῶν ὅλων ταῖς προστηκούσαις ἐνοιαῖς εὐσεβεῖν; καὶ οὐ τὰ τῶν σωμάτων στοιχεῖα, ἀλλὰ τὸν ζωῆς αὐτῆς, καὶ τροφῶν, καὶ πάντων ἀγαθῶν ταμίαν ὀμνεῖν, μέρη τε τοῦ κόσμου τὰ ὀρώμενα, καὶ πᾶν τὸ καταληπτὸν σαρκὸς αἰσθῆσαι, ὡς ἂν τῆς φαρτῆς ὄντα φύσεως οὐδαμῶς καταπλήττεσθαι· τὸν δ' ἐν τοῦτοις ἅπασιν ἀόρατον, καὶ τὸν καθόλου τε καὶ κατὰ μέρος δημιουργικὸν νοῦν μόνον ἀποθαυμάζειν, καὶ θεολογεῖν μίαν μόνην ἐκείνων διήκουσαν καὶ διακοσμοῦσαν τὰ πάντα δύναμιν θεῖαν, ἀσώματον οὖσαν καὶ νοερὰν τὴν φύσιν, μᾶλλον δὲ καὶ ἄβῆτον εἶπεν καὶ ἀκατάληπτον, διὰ πάντων, δι' ὧν καὶ ἐνεργεῖ, παραφαινομένην, διήκουσαν τε ἀσωμάτως, καὶ ἀσυμπλόκως τὰ πάντα ἐπιπορευομένην, καὶ δι' ἀπάντων οὐκ οὐρανίων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς, τῶν τε καθόλου στοιχείων καὶ τῶν ἐπὶ μέρους, τὴν τῆς θεότητος διαρκῆ μεγαλοουργίαν ἐπιδεικνυμένην· πᾶσι τε ἀφανῶς καὶ ἡμῖν ἀνεπισθῆτως ἐπιστατοῦσαν, καὶ λόγοις ἀνεκφράστοις σοφίας τὸν σύμπαντα κόσμον διακυβερνώσαν. Τοσοῦτον ἡμῖν ἀποδεδειγμένων εἰς ἕλεγχον τῆς ἀυστάτου σοφίας ἢ θεολογίας, τῆς τε λεγομένης μυθικωτέρας, καὶ τῆς ὑψηλοτέρας, καὶ φυσικωτέρας, ἣν οἱ παλαιοὶ Ἑλληνεὺς τε καὶ Αἰγύπτιοι σεμνύνοντες ἀπεδειχθήσαν· ὥρα καὶ τῶν νεῶν τῶν δὴ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς φιλοσοφεῖν ἐπαγγελόμενων ἐπαρῆσαι τὰ καλλωπίσματα. Οὕδε γὰρ τὰ περὶ τοῦ δημιουργικοῦ τῶν ὅλων, καὶ τὰ περὶ ἀσωμάτων ἰδεῶν, νοερῶν τε καὶ λογικῶν δυνάμεων, τοῖς ἀμφὶ τὸν Πλάτωνα μακροῖς ποθ' ὑστερον χρόνοις ἐφευρημένα, καὶ

A longe omnibus Græcorum sigmentis antiquiora fuisse memorantur. Habes tu præter fabulosam illam theologiam, aliam quoque cum rebus naturalibus conjunctiorem, eamque cum Græcis pariter Ægyptiisque communem, qui jam olim supersticiosum istum tot nunimum cultum conflare, quos utique nihil omnino de ulla vere divina, corporis experte, atque intelligente natura cognovisse, facile animadvertis. Sed enim demus hoc tamen, atque istis altiorum coelestiumque nugarum architectis concedamus, verum eos dicere, et in hac sua allegorice interpretationis physiologia scopum ipsum attigisse. Sit apud illos sol nunc quidem Apollo, nunc Orus, nunc etiam, si lubet, Osiris, imo esto sane, quidquid ipsi voluerint: itemque luna, vel Isis, vel Artemis, vel quæcunque recensere placuerit. Sint enimvero hæc non mortalium hominum, sed luminum coelestium propria nomina. Erit videlicet propterea soli, lunæ, sideribus, ac reliquis hujus mundi partibus adorationis cultus tanquam diis exhibendus. Sic ergo præclara Græcorum philosophia in omnium conspectu, verborum quidem ostentationem quasi machina quadam sublime tollit, at sapientium mentem deorsum et circa Dei creaturas, quæ sensibus oculisque patent, ita versat, nihil ut omnino præter ignem calidamque naturam, mundi que partes, luminaque coelestia, adde vero humidam atque siccam per me licet, ipsamque corporum temperationem divinitate donet. Quis igitur non videat, magnum plane atque admirabile quiddam esse Jesu Christi Servatoris Deique nostri Evangelium, quod universum hominum genus edoceat, solis ipsius lunæque Deum ac dominum orbisque totius conditorem, supremum, inquam, illum, rerumque fines ac terminos omnium superantem, convenienti tantæ majestati cogitatione sensuque venerari? adeoque non corporum elementa, sed ipsiusmet vitæ, alimentorum, cunctorumque honorum quæstorem ac dispensatorem celebrare? **97** nec jam ullo modo aspectabilis istius mundi partes, aut eorum quidquam, quæ sensu corporis attingi comprehendique possunt, quippe quæ caducæ pereuntisque naturæ sint, cum stupore mentis intueri: sed potius mentem illam, non modo communium universi naturarum, sed rerum quoque singularum effectricem, quæque cum insit in omnibus, nusquam tamen videri potest, unam admirari, unam suis de numine sermonibus ac disputationibus prædicare; solam, inquam, illam potestatem divinam, quæ cuncta permeat, cunctaque moderatur, corpore vacuum intelligentemque naturam, vel ejusmodi potius, quam nec dicendi nec cogitandi vis ulla capere possit, quæ subinde rebus in omnibus, quæ per eam efficiuntur, appareat, quæ sine corpore cuncta penetret, ac sine ulla commistione pervadat, quæ omnibus in creaturis non coelestibus modo, sed etiam terrenis constantem ac perpetuam operandi virtutem ac magnifi-

^α Ἰσ. τῆ μυθικῆ. ^β Ἰσ. θεολογίαν.

centiam ostendat, quæ cunctis citra aspectum nobisque adeo citra sensum omnem moderetur, ac sapientiæ, quas verbis assequi nemo queat, rationibus orbem gubernet universum. Sed quoniam tot hactenus argumentis istius vel sapientiæ, vel theologiæ, sive quæ fabularum comes et socia nominatur, sive quam veteres cum Græci tum Ægyptii ad aliquam dignitatis speciem cum rerum naturis proprius conjungere, vanitatem et inconstantiam illustravimus; sequitur, uti invecata recentioribus his, qui nostris temporibus sese philosophari profitentur, fuci plena ornamenta videamus. Isti quippe, quæ longo post ætatum intervallo, de mente rerum omnium procreatrice, deque corpore carentibus ideis, ac de naturis intelligentia rationeque præditis, inventa primum a Platone, summoque judicio excogitata fuerant, ea cum priscorum theologia colligare moliti, majore quam antea fastu hanc texendarum fabellarum professionem extulere. Audi ergo, quanta cum ostentatione atque jactantia hominum etiam istorum physiologiam Porphyrius evulgarit.

CAPUT VII.

Quasnam recentiores philosophi causas atque rationes ad veteres de diis fabulas attulerint.

« Fas quibus est, narrabo : fors claudunt profani ;

divinæque sapientiæ sensus et consilia proferam, quibus si Deum et multiplicem Dei vim atque potestatem, imaginibus quibusdam naturali cum sensu cognitione conjunctis indicarunt, quibus res aspectum omnem fugientes perspicuis simulacris in eorum gratiam expressere, qui prima de diis elementa, eorumque doctrinam ex statutis sic tanquam e libellis recitare didicerant. Enimvero mirum videri non debet, si ligna, si lapides simulacra deorum esse homines imperitissimi arbitrentur, perinde sane ut ii, qui rudes ignarique litterarum, cippos quidem non aliter ac lapides, tabulas vero non secus atque ligna, libros denique quasi contextam papyrum intuentur. » His ubi verbis ille prolusit ad fastum ostentationemque compositis, accipe porro, quemadmodum institutam orationem prosequatur. « Jam vero, quod numen, inquit, lucis formam aliquam speciemque præ se ferat, et in medio circumfusi purissimi cujusdam ignis orbe versetur, nec ab ullo sensu, qui circa mortalem hanc vitam occupetur, attingi possit : illustri quidem splendidaque materia, ejusmodi crystallum est, Pariumve marmor, aut ebur, in aliquam sui luminis cognitionem adduxit : auri vero aspectu, partim ignis, partim decoris sui nullam omnino maculam ferentis notionem impressit ; aurum enim sordibus sædari non potest. Quinetiam plerique nigro lapide naturam illius nusquam sub oculos cadentem adumbrarunt. Nam quod ratione præditum Numen sit, humanam in figuram deos conformarunt ; quod vero pulchritudinem habeat omni fato superiorem, formæ dignitate præstantes effluerunt ; varia denique cum specie, tum ætate spectabiles, itemque diverso vel sedendi vel standi more, cultuque dissimili, adeoque mares alios, alios feminas, virgines, adolescentes, matrimonioque conjunctos, ut eorum inter sese discrimen ac differentiam exhiberent. Itaque alba omnia cœlestibus diis assignarunt, itemque sphæ-

(70) Φθέρξομαι. Hic Ρουίτιου locus non extat.

(71) Ἀποτυπώσατες. Mont. et alter ms., ὑπο-

λογισμοῖς ὁρθοῖς ἐπινοητῆ, συμπλέξει τῆ τῶν πλαιῶν θεολογία πεπειραμένοι μείζονι τύφῳ τὴν περὶ τῶν μύθων ἐπαγγελίαν ἐξήραν. Ἄκουε δ' οὖν καὶ τῆς τούτων φυσιολογίας, μεθ' οἷας ἐξενήνεκται τῷ Πορφυρίῳ ἀλαζονείας.

λογισμοῖς ὁρθοῖς ἐπινοητῆ, συμπλέξει τῆ τῶν πλαιῶν θεολογία πεπειραμένοι μείζονι τύφῳ τὴν περὶ τῶν μύθων ἐπαγγελίαν ἐξήραν. Ἄκουε δ' οὖν καὶ τῆς τούτων φυσιολογίας, μεθ' οἷας ἐξενήνεκται τῷ Πορφυρίῳ ἀλαζονείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὅποιας οἱ νεώτεροι τῶν φιλοσόφων τοῖς περὶ θεῶν μύθοις συνέπλεξαν αἰτιολογίας.

(70) Φθέρξομαι οἷς θέμις ἐστὶ· τίρας δ' ἐπίθεσθε, [βέβηλοι·

σοφίας θεολόγου νοήματα δεικνύς, οἷς καὶ τὸν Θεόν, καὶ τοῦ Θεοῦ τὰς δυνάμεις διὰ εἰκόνων συμφύλων αἰσθήσει ἐμήνυσαν ἄνδρες τὰ ἀφανῆ φανεροῖς ἀποτυπώσαντες (71) πλάσμασι, τοῖς καθάπερ ἐκ βίβλων τῶν ἀγαμάτων ἀναλέγειν τὰ περὶ θεῶν μεμαθηκόσι γράμματα. Θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν ξύλα καὶ λίθους ἠγεῖσθαι τὰ ξόανα τοῖς ἀμαθεστάτους, καθὰ δὴ καὶ τῶν γραμμάτων οἱ ἀνόητοι λίθους μὲν ὁρῶσι τὰς στήλας, ξύλα δὲ τὰς δέλτους, ἐξυφασμένην δὲ πάμπαν τὰς βίβλους. » Τοιαῦτα ὡς ἐν προοίμιῳ κατακομπήσας, ἄκουε ὅτι προῦν ἐξῆς γράφει πρὸς λέξιν. « Φωτοειδούς δὲ ὄντος τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν πυρὸς αἰθερίῳ περιχύσει διάγοντος, ἀφανούς τε τυγχάνοντος αἰσθήσει περὶ θνητὸν τὸν βίον ἀσχόλῳ· διὰ μὲν τῆς διαγωγῆς ὕλης, ὅσον χρυστάλλου, ἢ Παρίου λίθου, ἢ καὶ ἐλέφαντος, εἰς τὴν τοῦ φωτὸς αὐτῶν (72) ἔνοιαν ἐνήγε· διὰ δὲ τῆς τοῦ χρυσοῦ εἰς τὴν τοῦ πυρὸς διανόησιν, καὶ τὸ ἀμείαντον αὐτοῦ, ὅτι χρυσοῦ οὐ μαιίνεται. Πολλοὶ δὲ αὐτὸ καὶ μέλανι λίθῳ τὸ ἀφανὲς αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἐδήλωσαν· καὶ ἀνθρωποειδεῖς μὲν ἀπετύπων τοὺς θεοὺς, ὅτι λογικὸν τὸ θεῖον· καλοὺς δὲ, ὅτι κάλλος ἐν ἐκείνοις ἀκίρατον· διαφοροὺς δὲ σχήμασι καὶ ἡλικίαις, καθέδραις τε καὶ στάσεσι, καὶ ἀμφιάσεσι· καὶ τοὺς μὲν ἄρβεννας, τὰς δὲ θηλείας, καὶ παρθένους, καὶ ἐφῆβους, ἢ γάμου πείραν εἰληφότας, εἰς παράστασιν αὐτῶν τῆς διαφορᾶς. Ὅθεν πᾶν τὸ λευκὸν τοῖς οὐρανόις θεοῖς ἀπένειμαν, σφαιρᾶν τε καὶ τὰ σφαιρικά πάντα, ἰδίως τε κόσμῳ καὶ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, ἐσθ' ὅπου δὲ καὶ τύχη καὶ ἐλπίδι· κύκλον δὲ καὶ τὰ κυκλικὰ αἰῶνι καὶ τῇ κατ' οὐρανὸν κινήσει, ταῖς τε ἐν αὐτῷ ζώναις καὶ τοῖς κύκλοις· κύκλων δὲ τμήματα τοῖς σχηματισμοῖς τῆς σελήνης· πυραμίδας δὲ καὶ ὀβελίσκους τῇ πυρὸς οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τοῖς Ὀλυμπίοις θεοῖς ὡσπερ αὐτῶν μὲν ἡλίῳ, γῆ δὲ κύλινδρον, σπορᾶ δὲ καὶ γενέσει φάλην καὶ τὸ τρίγωνον σχῆμα, διὰ τὸ μόνιον τῆς θηλείας. » Ταῦτα ὁ θαυμαστός φιλόσοφος ὦν τὶ ἂν γένοιτο ἀσχημονέστερον τὰ αἰσχρὰ σεμνολογούντων ; τί δὲ βιαϊότερον τὰς ἀψύχους ὕλας, χρυσοῦν καὶ τυπώσαντες.

(72) Αὐτῶν. Alter e mss., αὐτοῦ, recte.

ἰθὺς, καὶ τὰ τοιαῦτα, εἰκόνας φέρειν τοῦ φωτὸς τῶν
θῶν, καὶ τῆς οὐρανόθεν καὶ αἰθερίου φύσεως δηλώ-
ματα φάσκειν; Ὅτι δὲ τῶν νέων ἐστὶ ταῦτα σοφί-
ματα, μηδ' ὄναρ τῶν παλαιῶν εἰς ἐνθύμησιν ἐλθόν-
τα, γινώσκεις ἂν μαθὼν, ὅτι καὶ ἀπόδηλα ἦν παρὰ τοῖς
πρωτέροις τὰ διὰ χρυσοῦ καὶ τῆς νομιζομένης πολυ-
ταειστέρως ὕλης ξόανα. Λέγει δ' οὖν Πλούταρχος
ὡς πη κατὰ λέξει.

solis, terræ cylindrum, semini ac generationi effigiem veretri, figuramque triangularem propter ve-
recundum feminæ membrum tribuerunt. » Hæc egregius singularisque philosophus, quibus quid fœ-
dus ac turpius dici possit, cum per ea res etiam turpissimæ verbis graviter ac magnifice prædicen-
tias? quid porro coactum magis, quam inanimas quasdam materias, aurum, lapides, cæteraque id
genus, lucis ac deorum imagines, aut cælestis ætheriæque naturæ simulacra præ se ferre? Cæte-
rum hæc sophismata a nuperis quibusdam invecta esse, de quibus 99 ne per somnium quidem vete-
res cogitarint, vel ex eo intelligas, quod prisca illi homines confecta ex auro aut alia quadam materia,
quæ pluris æstimari solet, simulacra rejicerent. Atque id Plutarchus sic ad verbum alicubi testatum
reliquit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Περὶ τῆς παλαιᾶς τῶν ξοάνων κατασκευῆς καὶ
ιδρύσεως.

« Ἡ δὲ (73) τῶν ξοάνων ποίησις ἀρχαῖον ἔοικεν εἶναι
τι καὶ παλαιόν, εἰ γὰρ ξύλινον μὲν ἦν τὸ πρῶτον εἰς
Ἀπὸν ὑπὸ Ἐρισίχθονος Ἀπόλλωνι ἐπὶ τῶν θεωριῶν
ἀγάλμα· ξύλινον δὲ τὸ τῆς Πολιάδος ὑπὸ τῶν αὐτο-
χθόνων ιδρυθὲν, ὃ μέχρι νῦν Ἀθηναῖοι διαφυλάττου-
σιν. Ἡρας δὲ καὶ Σάμιοι ξύλινον ἔχον εἶδος, ὡς φησι
Καλλιμάχος· Οὐπω (74) σκέλιμον ἔργον εἰς ξόανον,
ἀλλ' ἐπὶ τεθμὸν δὴ νεόγλυφον, ὠνας, θεᾶς ἦσθα σα-
νίς· ὡς γὰρ καθιδρύοντο θεοὺς τότε. Καὶ γὰρ Ἀθή-
νης ἐν Αἰνῶν Δαναὸν λεῖτον ἔθηκεν ἔδος. Λέγεται δὲ
Μείρας (75) ὁ πρῶτος Ἀργολίδος Ἡρας ἱερὸν εἰσά-
μενος, τὴν αὐτοῦ θυγατέρα Καλλιθυσίαν ἰέρειαν κα-
ταστήσας, ἐκ τῶν περὶ Τίρυνθα δένδρων ἕγγην τε-
μὼν εὐκτέανον, Ἡρας ἀγάλμα μορφῶσαι. Πέτραν
μὲν γὰρ εἰς θεοῦ κόπτειν εἰκόνα, σκληρὰν καὶ δύσ-
εργον καὶ ἀψυχον, οὐκ ἐβούλοντο· χρυσοῦ δὲ καὶ
ἀργυροῦ ἠγούντο γῆς ἀκάργου καὶ διεφθαρμένης
χρώματα νοσώδη (76), καὶ κηλίδας ἐξανθεῖν, ὡσπερ
μώλωπας ὑπὸ πυρὸς βραπιθείσης· ἐλέφαντι δὲ παλ-
ζοντες μὲν ἐστὶ ὅπου προσερχῶντο ποικίλματι τρό-
φης (77). » Ταῦτα ὁ Πλούταρχος· καὶ τοῦτου δὲ πολὺ
πρότερον ὁ Πλάτων οὐδὲν εἶναι σεμνὸν, οὐδὲ προσ-
σοικῆς θεῆς φύσει ἐν χρυσοῦ, καὶ λίθοις, καὶ ἐλέ-
φαντι, τοῖς τε ἐξ ὕλης ἀψύχου κατασκευάσμασιν εὖ
μᾶλα εἰδῶς, ἐπάκουσον ἐν τοῖς Νόμοις ὅποια διατάτ-
τεται· « Ἐγὼ μὲν οὖν ἐστία τε οἰκίσεως, ἱερὰ πᾶσι
πάντων θεῶν· μηδεὶς οὖν δευτέρως ἱερὰ καθιερούτω
θεᾶς. Χρυσὸς δὲ καὶ ἀργυρὸς ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἰδίᾳ

A ram et cuncta sphaerica mundi quidem, solis ac
lunæ propria, sed tamen iis aliquando cum fortuna
et spe communia esse voluerunt : circulum vero
quæque circularis erant figuræ, partim æternitati,
partim cœli motui, ejusdemque zonis ac circulis ;
circularum autem sectiones variis lunæ figuris : py-
ramides et obeliscos ignis naturæ, eademque de
causa Olympiis quoque diis, ut conum præterea

solis, terræ cylindrum, semini ac generationi effigiem veretri, figuramque triangularem propter ve-
recundum feminæ membrum tribuerunt. » Hæc egregius singularisque philosophus, quibus quid fœ-
dus ac turpius dici possit, cum per ea res etiam turpissimæ verbis graviter ac magnifice prædicen-
tias? quid porro coactum magis, quam inanimas quasdam materias, aurum, lapides, cæteraque id
genus, lucis ac deorum imagines, aut cælestis ætheriæque naturæ simulacra præ se ferre? Cæte-
rum hæc sophismata a nuperis quibusdam invecta esse, de quibus 99 ne per somnium quidem vete-
res cogitarint, vel ex eo intelligas, quod prisca illi homines confecta ex auro aut alia quadam materia,
quæ pluris æstimari solet, simulacra rejicerent. Atque id Plutarchus sic ad verbum alicubi testatum
reliquit.

B

CAPUT VIII.

De prisca simulacra conficiendi statuendique
ratione.

« Prisca vero ac pervetusta habeatur fingendorum
simulacrorum consuetudo. Illud certe quidem, quod
in Delo primum ab Eresichthone solemnioribus At-
ticæ pompæ diebus consecratum Apollini signum
est, ligneum erat : itemque ligneum aliud ab in-
digenis ipsis Minervæ Urbicæ positum, quod Athe-
nienses hodieque servant. Quin et Samii quoque
ligneam Junonis effigiem habuere, ut scribit Calli-
machus.

Piras vero princeps Junonis Argolicæ templum po-
suisse fertur, et Callithyiam filiam ejus sacerdo-
tem fecisse, atque ex Tirynthiis arboribus sectam
pyrum silvestrem in elegantem ac politam Junonis
imaginem configurasse. Nam lapidem quidem ipsi,
quippe rem duriores minusque arti obsequentem
animaque carentem, in numinis effigiem scalpendo
conformare nolebant : aurum autem atque argen-
tum sterilis ac vitiatum soli morbosos colores esse, ac
sordes quasdam et maculas ex terra ignis ardore
percussa, vibicum instar existere arbitrabantur :
ebore vero interdum sane utebantur, sed joco so-
luni, et quasi ad aliquam deliciarum ac lautitiarum
varietatem. » Hæc Plutarchus, eoque longe anti-
quior Plato nihil nec in auro, nec in lapidibus, nec
in ebore, nec in ullo prorsus opere, quod ex in-
animi materia conflatur, esse pronuntiat, quod vel
paulo augustius, vel naturæ divinæ aptum, ac si-
mile haberi possit. Tu ergo, qui hominem, homi-

(73) Ἡ δὲ. Locus hic Plutarehi non reperitur, nec sequentes Callimachi versus.

(74) Οὐπω. Prius hoc Callimachi distichum mihi quidem ἀνύατον. Ex eo tantum utcumque discimus, rudem tabulam aut asserem, hoc simulacrum fuisse. Posterius distichum facilius est; tantum loco Δαναόν, reponendum ex altero ms., Δαναός. Lindus autem urbs fuit in Rhodo insula. Sensus igitur est, tum, id est olim, eo modo erectos fuisse positosque deos, hoc est ligneos : Danaumque Lindi, læve Palladis simulacrum, hoc est, ut quidem existimo, lævigatum pro simulacro lignum po-

suisse. Nisi dicamus, cum rudes prius informesque stipites erigerentur, primum a Danao Minervæ simulacrum, ex ligno illud quidem, sed lævi ac polito, constitutum fuisse.

(75-76) Χρώματα νοσώδη. Hoc etiam asperius est, quam quod. Bernard habet serm. 4 de Adventu : Aurum et argentum, inquit, nonne terra est rubra et alba, quam solus hominum error facit, aut magis reputat, pretiosam?

(77) Τροφή. Error manifestus, pro τροφή, ut habent manuscr., licet Mont. adnotet al. scriptum esse τροφή.

nisque sensum apprime nosti, accipe, quid in **A** *Legibus* hac de re præcipiat : « Terra, inquit, fo-
cique domestici cunctis hominibus deorum om-
nium templa sunt : nemo igitur secunda diis tem-
pla consecrato. Nam aurum quidem et argentum
apud alias civitates, tam privatim quam in templis
ipsis, invidiosa possessio est ; ebur autem corporis
ferrum denique et æs bellorum instrumenta. »
nitatem manifesto argui ac refelli puto. Age tamen,
ergo, quemadmodum Porphyrius iste prosequatur.

100 CAPUT IX.

Continuatio theologiæ Græcorum et Ægyptiorum allegoriis explicatæ.

« Attende mihi porro, inquit, Græcorum sapien-
tiam, itaque tecum ipse cogita. Quippe, cum illi
Jovem hujus mundi mentem esse crederent, quæ,
mundum ipsum in sese complexa, quidquid eo
continetur procrearet ; quæ sequuntur, ex Or- **B**
phei petita carminibus, in theologiæ suæ libris de illo tradiderunt.

*Princeps postremusque Jovis, qui fulmine candet.
Ille caput, mediumque simul, cui cuncta creantur.*

*Mas natus Jovis est, natus Jovis integra virgo.
Ille solum, ac cœli stellatos sustinet axes.
Rex idem, rerumque parens, et originis auctor.*

Unica vis, dæmonque unus, qui cuncta gubernat,

Omniaque hæc unus reguli in corpore claudit,

Ignem, undam, terras, æthram, noctemque, diemque,

Consilium, ac primum genitorem, et numen amoris,

*Hæc Jovis immenso sub corpore cuncta coerces.
Atque hujus caput eximium, vultusque decoros,*

*Irradians cœlum videas, cui pendula circum
Aureaque astrorum multo se lumine fundit
Cæsaries ; geminumque alto stat vertice cornu
In tauri speciem, rutiloque accenditur auro :
Ortus et occasus, superis nota orbita Divis.
Sunt oculi Phæbus, Phæboque adversa recurrens
Cynthia. Mens verax, nullique obnoxius æther
Kegius interitu, qui cuncta movetque regitque
Consilio. Vox nulla potest, sonitusve, nec ullus
Hancce Jovis sobolem strepitus, nec fuma latere.*

101 *Sic animi sensum, et caput immortale beatus*

*Obinet : illustre, immensum, immutabile pandens,
Atque lacertorum valido stans robore corpus.
Olli humeri, pectus, nec non immantia terga,
Aeris late tractus : velocibus idem*

*Nativisque ruens circumvolat omnia pennis.
Omniparens tellus, quique alta cacumina tollunt
Montes, sacram alvum efficiunt : medianque sonantis*

*Unda tumens pelagi zonam. Basis ultima numen
Sustentans, terræ penitus radicibus imis,
Et vastis Erebi spatiis ; quosque avia tellus
Porrigit extremos, immota in finibus hæret.
Cuncta autem medio primum sub pectore condens,
Inde atmam in lucem dio molimine profert.*

(78) *Ἰδεῖν.* Forte legendum ἴδοις, hoc est, ἴδεῖν
ἐν-εσσι. Porro Serapis apud Macrobi. Saturn. lib. 1,
cap. 20, non absimilia sibi tribuebat, his versibus :
*Εἰμι θεός τοιόςδε μαθεῖν, ὅλον κἀγὼ εἶπω.
Ὀυράνιος κόσμος, κεφαλή· γαστήρ δέ, θάλασσα.
Γαῖα δέ μοι πόδες εἰσί· τὰ δ' οὐρα· ἐν αἰθέρι κείται.
Ὀμματα τηλαυγῆ, λαμπρὴν φάος ἡελίοιο.*

τε καὶ ἐν ἱεροῖς ἐπιφθονὸν ἐστί κτῆμα· ἔλεφας δὲ
ἀπολελοιπὸτος ψυχὴν σώματος οὐκ εὐαγὲς ἀνάθημα·
σιδηρός δὲ καὶ χαλκὸς πολέμων ὄργανα. » Ταῦτα δὲ
σαφῆ περιέχειν ἠγούμαι τῆς προτεθείσης ἀνατροπῆν
φυσιολογίας· ἧς φέρε καὶ τὰ λοιπὰ ἐπιβεωρήσωμεν.
Ἐπάκουσον οὖν, οἶά φησιν.

anima spoliati minus sanctum purumque donum :
Atque his equidem Porphyrianae physiologiae va-
nitate ex eadem supersunt, contemplerur. Audi

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

*Ἔτι περὶ τῆς ἀλληγορουμένης Ἑλληνῶν καὶ
Αἰγυπτίων θεολογίας.*

« Ὅρα δὲ τὴν τῶν Ἑλλήνων σοφίαν, οὕτως δια-
σκοπούμενος. Τὸν γὰρ Δία τὸν νοῦν τοῦ κόσμου ὑπο-
λαμβάνοντες, ὅς τὰ ἐν αὐτῷ ἐδημιούργησεν ἔχων
τὸν κόσμον, ἐν μὲν ταῖς θεολογίαις ταύτῃ περὶ αὐτοῦ
παραδεδώκασι οἱ τὰ Ὀρφείως εἰπόντες.

*Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος, ἀργικέρανος,
Ζεὺς κεφαλή, Ζεὺς μέσσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέ-*

*Ζεὺς ἄρσην γένετο, Ζεὺς ἀφθιτος ἐπλετο γύμφη.
Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος.
Ζεὺς βασιλεύς, Ζεὺς αὐτὸς ἀπάντων ἀρχιτέ-*

*Ἐν κράτος, εἰς δαίμων γένετο, μέγας ἀρχὸς
ἁπάντων,*

Ἐν δὲ δέμας βασιλείων, ἐν ᾧ τὰδε πάντα κυ-

Πῦρ καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα, καὶ αἰθήρ, νύξ τε καὶ

Καὶ μῆτις, πρῶτος γενέτωρ, καὶ ἔρωρ πολυ-

*Πάντα γὰρ ἐν μεγάλῳ Ζηνὸς τὰδε σώματι κείται.
Τοῦ δὴ τοι κεφαλῆν μὲν ἰδεῖν (78), καὶ καλὰ πρόσ-*

C *Ὀυρανὸς αἰγλήεις, δὴ χρύσεια ἀμφὶς ἔθειραι
Ἀστρων μαρμαρέων περικαλλέες ἠερέθησται·
Ταύρεα δ' ἀμφοτέρωθε δύο χρύσεια κέρατα·
Ἄντολλη τε δύσις τε, θεῶν ὁδοὶ οὐρανίωνων.
Ὀμματα δ' Ἡελίος τε καὶ ἀντιώσσα Σελήνη.
Νοῦς δὲ γε ἀψευδῆς, βασιλῆϊος, ἀφθιτος αἰθήρ,
Ἦ δὴ πάντα κυκλεῖ καὶ φράζεται· οὐδὲ τις αὐδῆ,
Ὀτ' ἐροῆθι, οὐτε κτύπος, οὐδὲ μὲν ἔσσα,
Ἦ λήθει Διὸς υἱά (79) ὑπερμενέος Κροτωνός.
Ἦδε μὲν ἀθανάτην κεφαλὴν ἔχειν, ἠδὲ νόημα·
Σώμα δὲ οἱ περιφεγγές, ἀπειρίτων, ἀστρυφά-*

*Ἦτορ,
Ἦθριμον, ὄθριμόθριον, ὑπερμενές, ὕδα τέτυκτο.
Ἦμοι μὲν καὶ στέργα, καὶ εὐρέα ῥῶτα θεοῖο,
Ἦθρ εὐρόβλης· πέτρωνος δὲ οἱ ἐξεφύοντο,
Ἦς ἐπὶ πάντα ποταῖται· ἰρῆ δὲ οἱ ἐπλετο νη-*

*Ἦδός,
Γαῖα τε παμμήτειρα, ὄρεων τ' αἰπεινὰ κάρηνα·
Μέσση δὲ ζώνη βαρνηγέος σῖδρα θαλάσσης
Καὶ πόντου· πυμᾶτη δὲ βάσις, χθονὸς ἐνδοθι*

D *Τάρταρά τ' εὐρώεντα καὶ ἔσχατα πείρατα γαίης.
Πάντῃ δ' ἀποκρύψας, αὐθις φάος ἐς πολυγηθὲς
Μέλλεν ἀπὸ κραδίης προφέρειν παλυθέσκελα (80)
ῥέζων.*

(79) *Διὸς υἱά.* Quem? an ipsūmet æthera? Si
lectio integra est, vix occurrat alius. Quid si lega-
tur Διὸς ὕια ;

(80) *Παλυθέσκελα.* Quid sit nescio. Conjectiebam
primum παλυθέσκελα, quasi Deo simillima, vel maxi-
me consentanea. Occurrit jam παλιθέσκελα, quasi
denuo luci reddita, Deo quoque denuo similia, vel

Ζεύς οὖν ὁ πᾶς κόσμος, ζῶν ἐκ ζῶων, καὶ θεὸς ἐκ θεῶν · Ζεὺς δὲ, καθὼς νοῦς, ἀφ' οὗ προφέρει πάντα καὶ δημιουργεῖ τοῖς νοήμασι. Τῶν δὲ θεολόγων τὰ δὴ περὶ τοῦ θεοῦ τοῦτον ἐξηγησαμένων τὸν τρόπον, εἰκόνα μὲν τοιαύτην δημιουργεῖν, ὡς ὁ λόγος ἐμήνυσεν, οὐθ' οἶόν τε ἦν, οὐτ' εἰ τις ἐπενόησε, τὸ ζωτικὸν καὶ νοερὸν καὶ προνοητικὸν διὰ τῆς σφαίρας ἐδείκνυεν· ἀνθρωπόμορον δὲ τοῦ Διὸς τὸ δαίτηλον τοιοῦται, ὅτι νοῦς ἦν καθ' ὃν ἐδημιούργει, καὶ λόγος σπερματικός ἀπετέλει πᾶ πάντα. Κάθηται δὲ, τὸ ἐδραῖον τῆς δυνάμεως αἰνιττόμενος· γυμνά δὲ ἔχει τὰ ἄνω, ὅτι φανερός ἐν τοῖς νοεροῖς καὶ τοῖς οὐρανίοις τοῦ κόσμου μέρεσιν ἔστι· σκέπεται δὲ αὐτῷ τὰ πρόσθια, ὅτι ἀφανὴς τοῖς κάτω κεκρυμμένος. Ἐχει δὲ τῇ μὲν λαίᾳ τὸ στήθερον, καθ' ὃ μάλιστα τῶν τοῦ σώματος μερῶν τὸ ἡγεμονικώτατόν τε καὶ νοερώτατον ὑποκαυρεῖ σπλάγχθον ἢ καρδίαν· βασιλεὺς γὰρ τοῦ κόσμου ὁ δημιουργὸς νοῦς· προστείνει δὲ τῇ δεξιᾷ ἢ ἀετὸν, ὅτι κρατεῖ τῶν ἀεροπόρων θεῶν, ὡς τῶν μεταρσίων ὀρνέων ὁ ἀετός· ἢ νίκην, ὅτι νενίκηκεν αὐτὸς πάντα. Ὁ Ταῦτά σὲ ὁ Πορφύριος, ὡν τὸν εἰρημὲνον τρόπον ἀποδοδεμένον, ἡρέμα καὶ ἐπὶ σχολῆς ἐπιθεωρησάτω καλὸν, τίνα ποτὲ ἄρα τὸν Δία φασὶν εἶναι τὰ ἔπη. Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδὲ ἄλλο (81) ἡγοῦμαι ἢ τὸν ὀρώμενον κόσμον, ἐκ παντοίων συνειπῶν τῶν μερῶν τῶν τε κατ' οὐρανὸν καὶ αἰθέρα, καὶ τῶν ἐν τοῦτοις φαινομένων ἄστρων, ὡς περ ἐν μεγάλου σώματος κεφαλῇ προσεταγμένων· τῶν τε ἐν ἀέρι, καὶ γῆ, καὶ θαλάσῃ, καὶ τοῖς παραπλησίοις. Μέρη γοῦν κόσμου, καὶ γῆ, καὶ ὄρη, καὶ βουνοί· εἰλεῖται τε αὐτῶν ἐν μέσῳ ζώνης τρόπον ἢ θάλασσα· καὶ πῦρ δὲ καὶ ὕδωρ, νύξ τε καὶ ἡμέρα, τῆς αὐτῆς εἰς ἂν τοῦ κόσμου φύσεως μέρη. Ταῦτα δ' ἀντικρυς τὸν ὀρώμενον ὑποφαίνειν ἡγοῦμαι κόσμον, εἰ μὴ τι καὶ σφάλματα, καὶ τὸ ὅλον ἐκ μερῶν συνεστὸς διδάσκει. Λέγει δ' οὖν·

Πάντα γὰρ ἐν μεγάλῳ Ζητὸς τάδε σῶματι κείνῳ
[ταί·

καὶ τίνα τὰ πάντα, διασαφεῖ·

Πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα, καὶ αἰθήρ, νύξ τε, καὶ
[ἡμῶρ.

Τοῦ δὴ τοι κεφαλῆν μὲν ἰδεῖν, καὶ καλὰ πρόσ-
[ωπα,

Ὀϊρανὸς αἰγλήεις, ὃν χρύσειαι ἀμφὶς ἔθειραι
Ἄστρων μαρμαρέων περικαλλέες ἡερέθονται,

καὶ τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα· ἐν οἷς ἐπιφέρει τὸν νοῦν τοῦ Διὸς λέγων εἶναι τὸν αἰθέρα, καὶ οὐδὲν ἄλλο κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς, τὴν πυρῶδη καὶ θερμὴν οὐσίαν τὸ ἡγεμονικὸν φάσκοντα εἶναι τοῦ κόσμου· καὶ τὸν θεὸν εἶναι σῶμα, καὶ τὸν δημιουργὸν αὐτὸν οὐδέτερον

convenientia existerent. Quam lectionem alter etiam e mss. exhibit.

A Jupiter ergo mundus universus est, animans quidem ex animantibus, ac deus ex diis : Jupiter vero, quatenus mens est, cujus ad notiones in lucem cuncta profert, cunctaque molitur. Jam vero cum hunc in modum theologi de numinis hujus natura partibusque disputarent, nec imago ejusmodi aliqua fingi ac configurari posset, qualem ista nobis carmina repræsentant, nec, si forte quispiam ejus elaborandæ rationem invenisset, figura tamen sphærica satis vim illam cum vitalem, tum vero intelligentem ac providentem exprimere potuisset : Jovis simulacrum humanam in speciem conformarunt, quod mens esset, cujus in procreatione rerum exemplar intueretur, cujus seminalibus quasi rationibus cuncta perficeret. Idem vero sedet, ut immotam potestatis suæ constantiam utcunque significet ; partes corporis superiores nudas habet, quod in spiritalibus ac cœlestibus mundi partibus sese illustrius spectandum exhibeat ; inferiores contra tectas, quod in infimis rebus penitusque reconditis absconditus ipse delitescat. Ac læva quidem sceturum tenet, quod ex omnibus corporis humani partibus eo præsertim in latere cor illud cæterorum facile princeps, vimque intelligendi maximam complexum intestinum, tanquam in proprio domicilio conquiescat : quippe mens enim illa procreatrix hoc in orbe regnat ; dextra vero aut aquilam protendit, quod aeris ipse diis, perinde ut aquila sublime volantibus avibus, dominetur ; aut victoriam, quod idem omnia superarit. » 102 Hæc tibi Porphyrius ; quibus hunc in modum expositis, operæ pretium fuerit attente otioseque contemplari, quem ista nobis carmina qualemque Jovem loquantur. Equidem non alium arbitror, quam aspectabilem huncce mundum, ex multiplici partium varietate conflatum, quarum aliæ cœlestes atque

ætheriæ cum sideribus in utraque regione collucentibus, ac principe loco, sic tanquam in magni corporis capite collocatis ; aliæ vero aeris, terrestres, marinæ, ac cæteræ id genus. Enimvero terra, montes, colles, partes utique mundi sunt, quarum in medio, cinguli cujusdam instar, mare volvitur : ignis autem, aqua, nox pariter atque dies in ejusdem quoque mundi naturæ partibus censi ac numerari debent. His ergo palam aspectabilem hunc orbem repræsentari, suisque aptum ex partibus et constitutum universum exhiberi, nisi tamen erro, facile mihi persuaserim. Sanè enim Orpheus ita canebat :

D Omniaque hæc unus regali in corpore claudit ;

cujusmodi vero ista sint omnia, sic explicat :
Ignem, undam, terras, æthram, noctemque diemque,

Atque hujus caput eximium, vultusque decoros
Irradians cælum videas, cui pendula circum

Aureaque astrorum multo se lumine fundit
Cæsaries,

et quæ sequuntur : interque cætera subjicit, æthera Jovis mentem esse, nihilque aliud, quo modo Stoici philosophantur, dum calidam quidem igneamque naturam partem hujus mundi principem, Deum vero corpus, ipsumque adeo summum ar-

(81) Οὐδὲ ἄλλο. Unus ex manuscr., οὐδὲ ἄλλον. Forte οὐδὲν ἄλλο, ut pag. 105.

coniectum nihil nisi vim ac potestatem ignis esse dictitant. Nam ejusmodi certe versuum istorum sententiam esse arbitror :

*Mens verax, nullique obnoxius æther
Regius interitu, qui cuncta movetque regique
Consilio.*

Quibus quidem Orpheus, ubi mundum ingens quoddam animal sine ullis verhorum involucris esse posuit, illudque Jovem appellavit, tum mentem ipsius aerem, corpus reliquas mundi partes esse pronuntiat. Ac talis quidem nobis carminibus Jupiter describitur : carminum autem interpretes ipso statim initio sententiam eorum secutus ita subdit : Jupiter ergo mundus universus est, animans ex animantibus, ac deus ex diis. **103** Sicque manifeste Jovem illum, quem theologi loquuntur, ipse quoque non alium præter mundum istum oculis significatum esse declarat.

Ea porro Ægyptiorum doctrina fuit, ex quibus ut suam Orpheus theologiam hauserat, ita mundum utique Deum esse voluit, ex pluribus diis tanquam sui partibus (nam ipsas quoque mundi partes deorum in numero ab iis repositas fuisse antea demonstravimus) constitutum ; quod unum profecto, nihilque præterea laudati a nobis Orphei versus expressere. At idem ipsius enarrator, priori huic interpretationi alteram ex suo sensu depromptam subjiciens, procreatorem hujus universitatis Deum, effectricem mentem illam esse contendit, qua de theologus iste disputavit. Verum, quomodo tandem ejusmodi mentem, suis versus poeta, seu Thracius ille Orpheus, seu quivis alius fuerit, Deum cecinisset, de qua nihil unquam ipse ne levissime quidem tenuissimeque cognoverat? præsertim si quidquid habuit theologix, totum id in ipsum erat vel ab Ægyptiis, vel ab antiquioribus Græcis derivatum, quos quidem ostendimus antea, nihil omnino spiritualis, nihil quod aspectum fugiente et corporis experte natura constaret agnovisse ; si cui tamen hoc in genere fide dignus Plato videatur, qui homines illos, qui Græciam primi tenere, eos tantum, quos barbarorum etiamnum plerique celebrant, solem, lunam, terram, sidera, cælum, deos censuisse, in *Cratyllo* confitetur. Quin etiam paulo ante Chæremo testabatur, ne ipsos bili mundo prius et antiquius habuisse, aut alios visse ; adeoque ipsos omnia prorsus ad hunc, quem cernimus, mundum, nihil ad incorporeas viventesque naturas interpretationibus suis revocasse.

CAPUT X.

Coactæ ac violentæ istorum omnium accommodationis refutatio.

Ille igitur poeta, qui totus ex fontibus hisce profuxit, unde tandem, aut quomodo, quove doctore atque auspice, Deum illum mundi fines ac terminos omnes superantem, eundemque solis, lunæ, siderum, ipsiusque cœli et orbis universi conditorum suis in versibus posuisset? **104** Unde autem incorporeæ naturæ cognitionem hausisset? Enimvero nihil prorsus istorum omnium ipsi unquam

τῆς τοῦ πυρὸς δυνάμεως. Κατὰ τὰ αὐτὰ γὰρ οἶμαι καὶ ἐν τοῖς ἔπεσιν εἰρησθαι·

*Νοῦς δ' ἀψευδῆς, βασιλιῆτος, ἀφθιτος αἰθῆρ,
ἢ δὴ πάντα κυκλοῖ καὶ φράζεται.*

Δι' ὧν ἀνεπικαλύπτως ζῶον μέγα τὸν κόσμον ὑποθήμενος, καὶ τοῦτον Δία προσεῖπων, νοῦν μὲν αὐτοῦ τὸν αἰθέρα, σῶμα δὲ τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη ἀπεφάνετο εἶναι. Τοιοῦτος μὲν τις ὁ διὰ τῶν ἐπῶν ὑπογραφόμενος τυγχάνει Ζεὺς· ὁ δὲ τῶν ἐπῶν ἐξηγητῆς, ἀρξάμενος μὲν, τοῖς ἔπεσιν ἀκολούθως λέγει· Ζεὺς οὖν ὁ πᾶς κόσμος, ζῶον ἐκ ζώων, θεὸς ἐκ θεῶν· σαφῶς τὸν θεολογούμενον Δία θεόν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸν ὀρώμενον καὶ αἰσθητὸν κόσμον δηλοῦσθαι, διὰ καὶ ἐπῶν ἐρμηνεύσας.

ac sensibus obvium carminibus illis expressum ac

Αἰγυπτίων δὲ ὁ λόγος, παρ' ὧν καὶ Ὀρφεὺς τὴν θεολογίαν ἐκλαβὼν, τὸν κόσμον εἶναι τὸν Θεὸν ᾤετο, ἐκ πλείονων θεῶν τῶν αὐτοῦ μερῶν (ὅτι καὶ τὰ μέρη τοῦ κόσμου θεολογούντες ἐν τοῖς πρόσθεν ἀπεδείχθησαν) συνεστῶτα· καὶ τούτου πλέον οὐδὲν τὰ παρατεθέντα τῶν ἐπῶν ῥήματα διεσάφησεν. Ὁ δὲ μετὰ τὴν πρώτην ἐρμηνείαν δευτέραν ἐξ αὐτοῦ προσέθησι, τὸν τῶν ὄλων ποιητὴν Θεόν, τὸν δημιουργὸν νοῦν τοῦτον φάσκων εἶναι τὸν τεθεολογημένον. Πῶς δ' ἂν αὐτὸν τοῦτον ἐθεολόγει, ὃν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἔγνω ὁ τῶν ἐπῶν ποιητῆς ; εἴτε ὁ Θράξ εἴη Ὀρφεὺς, εἴ τις ἄλλος· εἴ δὴ παρ' Αἰγυπτίων, ἢ καὶ τῶν πρώτων Ἑλλήνων ἤκοντα ἦν εἰς αὐτὸν τὰ τῆς θεολογίας· οἱ δὲ γε ἀπεδείχθησαν οὐδὲν νοητὸν ἐπιστάμενοι, οὐδ' ἐν ἀφανεί καὶ ἀσωμάτῳ οὐσίᾳ περιεχόμενον, εἴ τι ἰκανὸς πιστώσασθαι ὁ Πλάτων, ὁμολογῶν ἐν *Κρατύλῳ* τοὺς πρώτους τῶν ἀνθρώπων περὶ τὴν Ἑλλάδα τούτους μόνους θεοὺς ἠγεῖσθαι, οὐσπερ νῦν πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἤλιον καὶ σελήνην, καὶ γῆν, καὶ ἄστρα, καὶ οὐρανόν. Καὶ ὁ Χαιρήμων δὲ μικρῶ ἔμπροσθεν ἐμαρτύρει, οὐδ' ἄλλο τι πρὸ τοῦ ὀρωμένου κόσμου τοὺς Αἰγυπτίους ἠγεῖσθαι, οὐδ' ἄλλους θεοὺς, πλὴν τῶν πλανητῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων· πάντα τε εἰς τὰ ὀρώμενα τοῦ κόσμου μέρη, καὶ οὐδὲν εἰς ἀσωμάτους καὶ ζώσας οὐσίας ἐρμηνεύοντας.

quidem Ægyptios aut aliud quidquam hoc aspecta esse præter planetas ac reliqua sidera deos putavisse ; adeoque ipsos omnia prorsus ad hunc, quem cernimus, mundum, nihil ad incorporeas vi-

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς καὶ τούτων βεβιαμένης ἀποδόσεως.

Ὁ δὴ οὖν ἐς τούτων ὀρωμένων ποιητῆς, πόθεν, ἢ πῶς, ἢ παρὰ τίνος λαβὼν ἐν τοῖς ἔπεσι τὸν ἐπέκεινα τοῦ κόσμου Θεόν, καὶ τὸν ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἄστρον, αὐτοῦ τε οὐρανοῦ καὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου δημιουργὸν [γρ. κατεβάλλετο.] κατελάβετο ; Ἄσωμάτου δὲ ἢ γνώσις αὐτῷ πόθεν ; Ἄλλ' οὐ τούτων γε οὐδὲν εἰδὼς τυγχάνει· ὁ γὰρ τοῖς ὄλων δημιουργικῶς νοῦς οὗτ' ἐκ πλείονων μερῶν συνέστη-

κεν, οὐτ' ἂν γένοιτο αὐτοῦ κεφαλὴ οὐρανός, οὐ σῶμα
 πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα· ἀλλ' οὐδὲ ἕμματα αὐτοῦ
 ἦλιος καὶ σελήνη. Πῶς δ' ἂν εἶεν ὧμοι καὶ στέρνα,
 καὶ νῶτα, καὶ νηδὺς τοῦ τῶν ὄλων δημιουργοῦ Θεοῦ
 ἄηρ εὐρυθέης, καὶ γῆ, καὶ ὀρέων αἰπεινὰ κάρηνα; ἢ
 πῶς ὁ αἰθήρ νοῦς ποτ' ἂν ἐπινοηθεῖη τοῦ τῶν ὄλων
 ποιητοῦ, ἢ τοῦ νοῦ τοῦ δημιουργικοῦ; "Ὅτι μὲν οὖν
 ταῦτα σασφίεται τῷ τῶν ἐπῶν ἐρμηνεῖ, οὐδὲν ἐπι-
 λέγειν χρῆ. Ἐγώ γε μὴν τὰ ἔσχατα ἀσεβεῖν φημι τὸν
 φάσκοντα μέρη εἶναι Θεοῦ τὰ μέρη τοῦ κόσμου· καὶ
 εἶτι μᾶλλον τὸν ἀποφηνάμενον τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ
 κόσμῳ τὸν Θεόν· καὶ ἐπὶ τούτους τὸν ἠγούμενον τοῦ
 κόσμου νοῦν εἶναι τῶν ὄλων δημιουργόν. Ποιητὴν μὲν
 γὰρ αὐτὸν καὶ σωτήρα τοῦ κόσμου, ἕτερον ὄντα τοῦ
 πεποιημένου, εὐσεβὲς ἀποφαίνειν· νοῦν δὲ τοῦ κόσ-
 μου, ὡς περ τινὸς ζώου ψυχῆν, ἠνωμένον διόλου, καὶ
 ἐν πᾶσι ἡμφισεμένον, οὐκ ἔθ' ὅσιον ἂν εἶη λέγειν.
 Καίτοι παρεῖναι αὐτὸν τῷ παντὶ, καὶ προνοεῖν τοῦ
 κόσμου, παιδεύει τὰ καθ' ἡμᾶς ἱερὰ λόγια, θεολο-
 γούντα ἐπαξίως καὶ θεοπρεπῶς. Δι' ὧν φησιν· «Οὐχ
 τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος·»
 Καὶ πάλιν· «Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ
 τῆς γῆς κάτω» καὶ πάλιν· «Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ κιν-
 οῦμεθα, καὶ ζῶμεν, καὶ ἐσμέν·» ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν μέ-
 ρει τοῦ κόσμου, οὐδ' ὡς ἐν ψυχῇ αὐτοῦ καὶ νοῦ. Ἄλλ'
 εἰ χρῆ παραδείγματι χρῆσασθαι θεοπρεπέστερον καὶ
 ἀληθέστερον, οἰκειώς ὁ ἱερός που λόγος ἐξεφώνησεν·
 «Ὁ οὐρανός μοι θρόνος,» εἰπὼν, «ἢ δὲ γῆ ὑποπό-
 διον τῶν ποδῶν μου.» Εἰ γὰρ χρῆν ὄλως προσωπο-
 ποιεῖν ἀνθρωπινωτέρῳ λόγῳ, θέα τὸ διάφορον τῆς
 θεολογίας. Ὁ μὲν γὰρ τὸν οὐρανὸν εἰπὼν θρόνον,
 ἐπέκεινα τοῦ θρόνου καὶ ἀνωτάτω τῶν ὄλων τὸν καμ-
 βασιλέα Θεὸν ἀφωρίσατο, οὐδὲ τὴν γῆν τῆς προνοίας
 αὐτοῦ χωρίσας· συγκατείνει γὰρ καὶ ἐπὶ τὰ τῆδε τῆς
 θεότητος τὰς προνοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις διδάσκει·
 διὸ φησιν· Ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου.
 Ἄλλ' οὕτε τὸ ὑποπόδιον, οὔτε μὴν ὁ θρόνος σῶμα τοῦ
 καθιδρυμένου, οὐδέ γε μέρη ποτ' ἂν αὐτοῦ λεχθεῖη.
 Ὁ δὲ, κεφαλὴν τοῦ Θεοῦ τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν τούτῳ
 φήσας, καὶ νοῦν αὐτοῦ τὸν αἰθέρα, μέλη τε αὐτοῦ
 καὶ σῶμα τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη, οὔτε δημιουρ-
 γόν, οὔτε Θεὸν ἀλίσκεται εἰδώς. Οὐ γὰρ ἂν αὐτὸς
 ἐαυτὸν δημιουργοίη, οὐδ' ἂν εἶτι νοῦς λέγεσθαι δύναιτο,
 οὐ νοῦς ἦν ὁ αἰθήρ. Ποῖος δὲ καὶ εἶη ὁ Θεός, οὐ μέρη,
 γῆ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς ὄρη, ὄγκοι σωμάτων ἄλογοι, πῶς
 δὲ καὶ εὐλογον Θεὸν ἀναγορεύειν τὸν ἀδελφὸν καὶ
 συγγενῆ πυρός, καὶ ἀέρος (82), καὶ ὕδατος, ἀλόγου
 καὶ φαρτῆς ὕλης ἐκγόνου; Εἰ δὲ καὶ ὁ νοῦς τοῦ
 Διὸς, οὐδὲν ἄλλο πλὴν τοῦ δηλωθέντος αἰθέρος ἦν,
 αἰθήρ δὲ ἄηρ ἐστὶ ὁ ὑψηλότατος καὶ πυρῶδης, ἀπὸ
 τῷ αἰθεσθαι, ὅπερ ἐστὶ καίεσθαι, ταύτην, ὡς φασιν,
 ἐλληγῶς τὴν ἐπωνυμίαν· σώματα δὲ ἄμφω, ὅ τε ἄηρ
 ὁ τε αἰθήρ· ὅρα πῶς σοι τοῦ Διὸς ὁ νοῦς ἀποπέπτωκε.
 Καὶ τίς ἂν εἶτι προσεῖποι Θεὸν τῶν εὐφρονούντων
 τῶντων, ᾧ νοῦς ὑπέρχεν ἄνους καὶ ἄλογος; εἰ δὴ

A in mentem venit. Neque enim effectrix illa mens
 pluribus ex partibus coagmentata est, nec ejus aut
 caput cælum esse potest, aut corpus ex igne, aqua,
 terraque constare, aut oculi sol ac luna censeri.
 Nam ejus quidem numinis, a quo universa pro-
 creantur, humeros, pectus, dorsum atque uterum,
 quomodo tandem aer longe lateque diffusus, et ter-
 ra, et montium summa cacumina efficiant? aut
 quis intelligat æthera vel rerum omnium condito-
 ris, vel mentis effectricis mentem esse? Atque hæc
 argutuli versuum istorum interpretis commenta
 esse, pluribus ostendere nihil attinet. Jam vero qui
 mundi partes Dei membra esse dicat, eum projectæ
 ac profligatæ impietatis reum esse pronuntio, mul-
 toque magis, qui Deum atque mundum rem unam et
 eandem asseveret, quique ad extremum ipsius mundi
 mentem illum esse, qui cuncta procreavit, arbitretur.
 Nam ut molitorem servatoremque mundi alium
 ab eo quod productum est diversumque statuere,
 pietatis est: sic eam mundi mentem, perinde at-
 que animantis alicujus animam, toti passim orbi
 conjunctam intime ac sociatam esse, adeoque
 universum ipsum induisse, nemo pie dixerit. Illum
 quidem toti universo præsentem adesse, ac sua
 mundum providentia gubernare sacrosancta no-
 strorum docent oracula, quibus præclara sane
 Deoque cum primis digna theologiæ ratio continetur.
 Sic enim per ea Deus ipse loquitur: *Nunquid
 non cælum et terram ego impleo? dicit Dominus* ¹⁴.
 Ac rursus: *Quod Deus in cælo sursum, et in terra
 deorsum* ¹⁵; et alibi: *In ipso enim vivimus, et move-
 mur et sumus* ¹⁶; non tamen ut in parte aliqua
 mundi, nec ut in ipsius anima vel mente. At si lo-
 cus similitudini esse debet, longe sane ut Deo con-
 venientius illud est, ita cum veritate conjunctius,
 quod apposite sacræ litteræ alicubi prodiderunt:
*Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pe-
 dum meorum* ¹⁷. Nam si omnino res postulat, uti hu-
 manum loquendi morem personis fingendis paulo
 propius imitemur, utriusque theologiæ discrimen
 considera. Qui cælum Dei sedem vocavit, is certe
 non tantum ultra sedem, verum etiam supra res
 omnes summum illum universitatis regem longis-
 sime semotum collocavit, sic tamen ut ne terram
 quidem ipsam ab ejusdem providentia secluderet;
 quippe ad res enim quoque nostras hanc ejus pro-
 videndi vim adjungere sese et accommodare docet,
 eoque subdit: *Terra autem scabellum pedum meo-
 rum.* **105** At nec scabellum, nec vero sedes vel se-
 dentis corpus, vel ipsius partes ab ullo unquam nomi-
 nentur. Iste vero, qui cælum, quæque cælo conti-
 nentur, Dei caput, æthera vero mentem ejus,
 membra denique reliquumque corpus cæteras mundi
 partes esse dixit, neque mundi opificem, neque
 Deum nosse convincitur. Neque enim aut se un-

¹⁴ Jer. xxiii, 24. ¹⁵ Deut. iv, 9. ¹⁶ Act. xvii,

28. ¹⁷ Isa. lxvi, 1.

(82) *Kal áeros* Additum est ex alt. ms. Minus recte, ut videtur, elementa illa Eusebii materiæ

fetum vocavit, quæ nulla ex materia creata fue-
 rint.

quam ipse procreavit, aut cujus mens æther sit, A idem jure mentis nomen obtinere possit. Cujusmodi porro Deus iste fuerit, cujus partes et terra et terræ montes, inanimæ videlicet, ac rationis expertes corporum moles efficiant? Quis autem verum censeat, ignis, aeris et aquæ, hoc est ratione carentis fluxæque materiæ fetus germanum ac fratrem, Deum prædicari? Jam, si Jovis mens aliud nihil erat, quam æther ille sæpe nominatus, æther autem suprema est aeris regio ignique persimilis, qui ἀπὸ τοῦ αἰθεσθαι, quod est ardere, hujusmodi nactus appellationem fuerit; adeoque si ambo, aer, inquam, atque æther corpora sunt; vide, obsecro, quo tibi mens illa Jovis evanuerit. Præterea quis tandem, si modo sapit, Deum vocarit eum qui mentem amentem atque ab ratione vacuam habeat? omnis enim corporis natura ejusmodi est. Quare nobis sane, cum de Deo disputatio instituitur, assumenda superioribus contraria omnia sunt: eum neque cælum esse, neque æthera, neque solem, neque lunam, neque cunctum astrorum chorum, neque orbem simul universum. Hæc enim manuum illius opera sunt, eaque pusilla admodum et exigua, si cum incorporeis illis intelligentibusque virtutibus conferantur; quandoquidem omne corpus et interitum patitur, et ratione caret, cujusmodi est eorum, quæ videntur, natura. At quæ supra mundum hunc spectabilem evectæ naturæ sunt, eæ non ratione tantum, sed etiam immortalitate potiuntur: atque ut ævi perennitatem obtinent cum beata supremi rerum omnium regis æternitate conjunctam, sic longe omnibus iis, quæ cernuntur, antecellant præstantque necesse est. Quamobrem quid de corporeis mundi partibus sentire nos oporteat, divina oracula jure ita docent: *Videbo cælos opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quæ tu fundasti* ¹⁸. Et rursum: *Tu, Domine, initio terram fundasti; et: Opera manuum tuarum sunt cæli* ¹⁹; ac rursum: *Tollite in altum oculos vestros, et videte, quis ostendit hæc omnia* ²⁰. Atque hæc adversum priorem carminum istorum explicationis partem dicta sunt. Age vero, quæque deinceps consequuntur, expendamus. **106** Cum, inquit, imago ejusmodi fingi ac configurari nulla posset, qualem ea nobis carmina repræsentant, Jovis simulacrum humanam in speciem propterea conformarunt, quod mens esset, cujus in procreatione rerum exemplar intueretur, cujus seminalibus quasi rationibus cuncta perficeret. Si ergo talis imago fingi nulla potest, qualis Orphei carminibus exhibetur, exhibentur autem spectabilis hujus mundi partes, cælum, quæque cælum ipsum ambit, aer, terra, quæque amborum sinu complexuque continentur: si, inquam, partium

¹⁸ Psal. viii, 4. ¹⁹ Psal. ci, 26. ²⁰ Isa. xl, 26.

(83) *Τίς κατέδειξε*. Ita Septuaginta quos habemus. Vulgata, *Quis creavit hæc?* ut in Hebræo. Videntur Septuaginta, quod proprium creationis est. ut ejus vi, quod ante nullum erat, repente cer-

τοιούτη παντὸς σώματος φύσις. Διόπερ ἡμῖν ἐν ταῖς θεολογίαις, πάντα τοῖς εἰρημένους τὰ ἐναντία παραληπτέον· ὅτι τε μὴ οὐρανὸς ὢν τυγχάνει, μήτε αἰθήρ, μήθ' ἥλιος, μήτε σελήνη, μήθ' ὁ σύμπας τῶν ἀστρων χορὸς, μήτ' αὐτὸς ἀθρόως ὁ πᾶς κόσμος· ἔργα δὲ χειρῶν ταῦτα μικρὰ ἐστὶ καὶ βραχέα, ταῖς ἀσωμάτοις καὶ νοεραῖς δυνάμεσι παραβαλλόμενα· ὅτι δὴ πᾶν σῶμα φθαρτὸν καὶ ἄλογον, τοιαύτη δὲ τῶν ὀρωμένων ἡ φύσις. Τὰ δ' ἐπέκεινα ἐν ἀόρατοις λογικὰ καὶ ἀθάνατα, συνδιακωνίζοντα τῇ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ μακαρίᾳ ζωῇ, μακρῶ γένοιτ' ἂν τῶν ὀρωμένων ἀπάντων βελτίω. Εἰκότως οὖν τὰ θεῖα λόγια περὶ τῶν ὀρωμένων τοῦ κόσμου μερῶν ἴδέ πως παιδεύει· «Ὀψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, καὶ σὺ ἐθεμελίωσας»· καὶ πάλιν· «Σὺ, Κύριε, κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν ἐθεμελίωσας· καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· καὶ αὖθις· «Ἀναβλέψατε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε, τίς κατέδειξε (83) ταῦτα πάντα. Ἐ ταῦτα μὲν οὖν εἰς τὴν πρώτην τῶν ἐπιῶν ἐρμηνεύσαν εἰρήσθω· φέρε δὲ καὶ τὰ ἐξῆς διασκοπήσωμεν. Ἐπεὶ μὴ οἶόν τ' ἦν, φησὶν, εἰκόνα τοιαύτην δημιουργεῖν, οἷαν ὁ λόγος ἐμήνυσε, διὰ τοῦτο ἀνθρωπόμορφον τοῦ Διὸς τὸ δεῖκναι πεποιθήσασιν, ὅτι νοῦς ἦν καθ' ὃν ἐδημιούργει, καὶ λόγος σπερματικοῖς ἀπέτελλε τὰ πάντα. Καὶ πῶς εἰ μὴ οἶόν τε ἦν εἰκόνα τοιαύτην ποιεῖν, οἷαν ὁ λόγος ἐμήνυσε. ἐμήνυσε δὲ ἄρα τοῦ φαινομένου καὶ ὀρωμένου κόσμου τὰ μέρη, οὐρανὸν, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ, αἴρα τε, καὶ γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς· εἰ δὴ οὖν τῶν ὀρωμένων τοῦ κόσμου μερῶν οὐχ οἶόν τε ἦν εἰκόνα συστήσασθαι, καθὼς νοῦς ἦν ὁ Θεός, πῶς ἂν τις αὐτοῦ τὴν εἰκόνα δημιουργήσῃ; Τίς δ' ἂν ἐξη σῶμα ἀνθρώπῃον ἐμπερὲς πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ νοῦν; Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδὲ πρὸς τὸν ἀνθρώπῃον ἡγοῦμαι· ἐπεὶ ὁ μὲν ἀσώματος καὶ ἀσύνθετος καὶ ἀμερῆς, τὸ δὲ βαναύσιον ἀνδρῶν ἔργον, καὶ θνητοῦ σώματος φύσιν ἀπομεμλήμῃται, καὶ ζωσῆς σαρκὸς ἐν ἀψύχῳ καὶ νεκρᾷ ὕλη κωφῇ καὶ ἀναυδῶν εἰκόνα καταγράφεται. Ψυχὴ μὲν οὖν λογικὴ καὶ ἀθάνατος, καὶ νοῦς ἀπαθὴς ἐν ἀνθρώπου φύσει, εἰ μοι δοκεῖ λέγεσθαι εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἀποσώζειν Θεοῦ, καθόσον ἄυλος καὶ ἀσώματος, νοερά τε καὶ λογικὴ τὴν οὐσίαν συνέστηκεν, ἀρετῆς οὐσα καὶ σοφίας δεκτικὴ. Εἰ δὴ τις εἴη δυνατὸς ψυχῆς ἄγαλμα καὶ μορφήν ἐν εἰκόνι τεκτῆνασθαι, δύναιτ' ἂν οὗτος καὶ τῶν κρειττόνων. Εἰ δὲ ἄμορφος καὶ ἀειδὴς καὶ ἀσχημάτιστος, οὕτε λόγῳ καὶ ἀκοῇ τὴν οὐσίαν καταληπτὸς ὁ ἀνθρώπῃνος νοῦς, τίς ἂν μανηεῖ τοσοῦτον, ὡς τὸ ἀνδρείκλον ἔξανον Θεοῦ τοῦ ἀνωτάτου μορφήν καὶ εἰκόνα φέρειν ἀποφῆνασθαι; Θεοῦ μὲν οὖν φύσις ἐξωπάσης θνητῆς ὕλης φαντάζεται, νῦν διαυγεί καὶ σιγῇ ψυχῆς κεκαθαρμέναις ἐπινοουμένη. Τὸ δὲ γε τοῦ ὀρωμένου Διὸς ἐν τῷ δεϊκέλῳ σχῆμα εἴη ἂν θνητοῦ τῆν φύσιν ἀνδρὸς εἰκῶν, οὐδὲ τὸν ὅλον ἀνθρώπον,

natur, innuere voluisse. Adde quod καταδεικνύειν etiam edere est in lucemque proferre, imo et fortassis, efficere, quemadmodum ἀποδεικνύειν et ἀποφαίνειν, sed cum propriis casibus.

μέρος δέ τι τῷ χειρῶν αὐτῶν μεμιμημένον, ὅτι μηδὲν ἴχνος ζωῆς καὶ ψυχῆς ἐπάγεται. Πῶς οὖν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, καὶ νοῦς ὁ τῶν ὄλων δημιουργικὸς, εἴη ἂν ὁ αὐτὸς ὁ ἐν τῷ χαλκῷ ἢ τῷ νεκρῷ ἐλέφαντι Ζεὺς; Ὁ δὲ δὴ τῶν ὄλων δημιουργικὸς νοῦς, πῶς ποτε ἔρα αὐτὸς ἦν ἐκεῖνος ὁ Ζεὺς, ὁ τοῦ ἐξ Ἀλχημῆνης Ἡρακλέος πατὴρ, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκ Διὸς μυθευομένων ἀνδρῶν, οἳ, τὸν θνητὸν βίον κοινῶς ἅπασιν ἀθρώποις καταστρέψαντες, οἰκειὰς φύσεως ἀνεξάλειπτα τοῖς μετ' αὐτοὺς μνημεῖα καταλείποισι; Φοινίκων μὲν οὖν οἱ πρῶτοι θεολόγοι, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ συγγράμματι παρεστήσαμεν, τὸν Δία παῖδα Κρόνου θνητὸν ἀπὸ θνητοῦ γενόμενον, ἄνδρα Φοίνικα τὸ γένος, ἀπεμνημόνευον· Αἰγύπτιοι δὲ, ἐξοικειούμενοι τὸν ἄνδρα, ἠθνητὸν πάλιν αὐτὸν ὠμολόγουν, κατὰ τοῦτο γε Φοινίξιν ὁμοφωνοῦντες. Ἀλλὰ καὶ Κρήτες, τῶρον τοῦ Διὸς παρ' ἑαυτοῖς δεικνύοντες, τρίτοι ἂν εἴεν τοῦ αὐτοῦ μάρτυρες. Καὶ Ἀτλάντιοι δὲ, καὶ πάντες οἱ πρὸ τούτου δεδηλωμένοι, κατ' οἰκειαν ἱστορίαν ἐξοικειούμενοι τὸν Δία, πάντες ὁμοῦ θνητὸν ἀπεφήναντο, πράξις αὐτοῦ θνητῆς καὶ ἀνθρωπειῆς, ἀλλ' οὐ σεμνᾶς τινος, οὐδὲ φιλοσόφους, ἀσχυροῦργίας δὲ ἀπάσης καὶ ἀκολασίας ἐμπλεως ἀναγράφαντες. Τοῖς δὲ ἐπὶ τὸ σεμνότερον τοὺς μύθους τρέπειν ἐπηγεγυμένους τότε μὲν ὁ Ζεὺς θερμῆ τις ἦν καὶ πυρώδης δύναμις, τότε δὲ τὸ πνεῦμα· νῦν δ' οὐκ οἶδ' ὅπως αὐτοῖς ὁ τῶν ὄλων δημιουργικὸς νοῦς ἀναπέφεται. Πευσέον τοιγαροῦν, τίνα ἂν εἴποιεν τὸν τούτου πατέρα, καὶ τοῦ πατρὸς τὸν προπάτορα; Ἐπεὶ κατὰ πάντας τοὺς θεολόγους Ζεὺς Κρόνου παῖς ὁμολογεῖται, καὶ τὰδε προκείμενα τοῦ Ὁρφέως ἐπιῦπερμένους Κρονίωνος ἐμνημόνευσε· Κρόνος δὲ Οὐρανοῦ. Δεδόσθω τοῖσιν αὐτοῖς εἶναι· Ζεὺς ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, καὶ ὁ νοῦς ὁ τὰ πάντα δημιουργήσας. Τίς οὖν ὁ τούτου πατὴρ; Κρόνος. Τίς δ' ὁ προπάτωρ; Οὐρανός. Εἰ δὴ (84) πρῶτος ὁ Ζεὺς ὡς ἂν δημιουργὸς ἀπάντων, γρῆν δὴ που δευτέρους καταλέγεσθαι, καὶ μετ' αὐτὸν τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένους. Εἴτε γὰρ χρόνος τις εἴτ' ὁ Κρόνος Οὐρανοῦ πεφυκὼς γέννημα, ὅτι δὴ ἅμα οὐρανῷ συνυπέστη χρόνος· εἴη τε αὐτὸς ὁ Κρόνου πατὴρ Οὐρανός, καὶ χρόνος μετὰ τούτου· ἀλλὰ πρὸ γε τούτων ὁ τῶν ὄλων αἴτιος, καὶ οὐρανοῦ καὶ χρόνου δημιουργὸς Θεός. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἂν γένοιτο ὁ Ζεὺς τρίτος ἐξ Οὐρανοῦ. Πῶς οὖν παρὰ πᾶσιν Αἰγυπτίοις καὶ Φοινίξιν, Ἕλλησι τε καὶ φιλοσόφοις τρίτος ἐξ Οὐρανοῦ γενεαλογεῖται ὁ τῶν ὄλων δημιουργικὸς νοῦς; Περὶ ῥαταῖς δὴ τοῦ φιλοσόφου τὰ πλάσματα, καὶ εἰ μᾶλλον φωραθῆσεται ἐξ ὧν ἐπιφέρειλέγων ὧδε.

A istarum mundi, quæ sub aspectum cadunt, imago conflari nulla potuit; quomodo tandem ipsiusmet Dei, qua mens est, effigiem architectari quisquam possit? Quid porro cum divina mente similitudinis corpus etiam humanum habet? Ego, ne cum humana quidem habere quidquam existimo; cum hæc incorporea sit ac simplex, nullasque partes habeat, illud contra, vilius ac sordidorum artificum opus, mortalis corporis naturam imitetur, viventisque carnis surdam ac mutam in mortua inanique materia speciem figuramque repræsentet. Ac mihi quidem merito dici videatur, animum illum rationis immortalitatisque participem, ac mentem eam, quæ hominis in natura pati nihil possit, divinam imaginem similitudinemque retinere; quatenus uterque B ab omni corporis et materiæ conestione sejunctus, naturam essentialiæ sortitus est plane spiritalem, ac ratione constantem, quæque virtutem possit sapientiamque suscipere. Quare, si quis animi simulacrum ac speciem fingendo architectari posset, idem quoque posset superiorum cælestiumque mentium imaginem aliquam fabricari. At vero cum humana mens ejusmodi sit, quæ nullam formam, speciem, figuramque nullam habeat, adeoque nec visu percipi ejus essentia, nec oratione vel auditione comprehendi queat, quis usque eo insania vecordiaque laborabit, humanum ut simulacrum præpemptis supremique Numinis figuram et imaginem repræsentare contendat? Natura enim divina ab omni materia semota cogitari debet, atque ejusmodi, quam cum silentio defæcatæ mentis, et animorum ab omni labe purgatorum intelligentia contempletur. At Jovis illius, quem cernimus, figuratum arte simulacrum, aliud certe nihil quam hominis natura ipsa mortalis effigiem continet, imo ne totum quidem atque integrum hominem, sed tantum partem ejus alteram eamque deteriorem imitatur, cum nullum omnino vitæ animæque vestigium exhibeat. Quomodo igitur deus ille rerum omnium moderator, ac mens illa hujus universitatis effectrix, Jupiter iste, qui vel ex ære, vel ex ebore mortuo fingitur, esse poterit? 107 Deinde mens eadem rerum molitrix universarum qui tandem Jupiter ille fuerit, Hercules ex Alcmena pater, ac cæterorum omnium, quos a Jove procreatos esse fabulantur, quique mortalem hanc vitam cum eodem, quo vulgus hominum exitu terminassent, propriæ naturæ posteris nullo unquam delenda tem-

(84) *Ei δὴ.* Uterque ms., *ei δέ*, rectius.

et ignea vis est, modo spiritus; nunc autem quemadmodum ipsi mentem rerum effectricem omnium eundem esse velint, haud equidem intelligo. Quærendum enim ex illis fuerit, quem istius patrem, quem avum fuisse dicant? Nam Jovem quidem Saturni filium esse communi consensu theologi omnes confitentur; quæque nunc in manibus habemus Orphei carmina, præpotentis Saturni meminere; Saturnum autem Cœli. Demus igitur istis Jovem et deum rerum universarum moderatorem esse, et vero mentem eam quæ cuncta condiderit. Quis ergo illius pater? Saturnus. Avus autem, quis? Cœlus. Atqui si primus Jupiter est, utpote rerum omnium architectus, alios profecto secundum ipsum recensere oportuit, utpote ab eo fabricatos. Etenim sive Tempus Saturnus fuerit, et quidam suapte natura Cœli factus, quippe quod una cum cælo tempus esse cœperit: sive Cœlum ipsum vere Saturni patrem, ac secundum eum Tempus fuisse malint: sane tamen his etiam prior Jupiter ille esse debuit, quem ipsi deum rerum auctorem omnium, adeoque Cœli Saturnique seu Temporis procreatorem esse volunt. Quod si ita est, non jam tertius a Cœlo Jupiter fuerit. Quomodo igitur ab omnibus non Ægyptiis tantum ac **108** Phœnicibus, verum etiam Græcis atque philosophis mens ista, rerum omnium architecta, in numinum suorum genealogia non nisi a Cœlo tertia recensetur? Atque his rationibus philosophi nostri commentum manifeste licet teneatur, idem tamen iis ipsis, quæ postea subjicit, clarius arguetur.

CAPUT XI.

Validissima Græcorum dogmatum consutatio.

« Porro, Junonem, inquit, Jovis uxorem esse finxerunt, quod ætheriam scilicet aeriamque vim Junonem appellarent; æther enim subtilissimus ac tenuissimus aer est. » Enimvero, æthera Jovis esse mentem Orphei carmina paulo ante declarabant: nunc autem, quid æther ille sit interpretis nostri definit oratio, dum tenuissimum aerem illum esse pronuntiat. Atqui corpus sane aer est, multoque magis æther, ex quo manifeste Jovis mentem, licet tenuissimum, corpus tamen esse vincitur. Ecquis vero capere unquam ac persuadere sibi possit, corpus atque mentem rem unam et eandem esse, quorum naturæ ex diametro, quod aiunt, cerminum istorum oblitus ille fuerit, quorum expressa hæc est apertaque sententia:

... *Mens verax, nullique obnoxius æther
Regius interitu, qui cuncta movetque regitque
Consilio. Vox nulla potest, sonitusve, nec ullus
Hænce Jovis sobolem strepitus, nec fama latere.*

Quibus æthera Jovis esse mentem perspicue declaratur. Iste autem rursus ætheriam aeriamque vim Junonem esse tradit, moxque distinctione utens ita subjungit: « Ac vis quidem, inquit, aeris universi, Ἦρα, hoc est Juno, appellatione ab aere ducta, nominatur; ejus autem aeris, quem infra lunam modo illuminari, modo tenebris obscurari videmus, Latona symbolum est, quippe quæ ληθῶ quædam, id est oblivio, sit, partim quod animis illis, quos infra lunam procreari contingit, divini numinis oblivio comitetur. Itaque mater Apollinis ac Dianæ, a quibus noctis illuminatio derivatur, eadem Latona nuncupari solet, » quibus aliud nihil significari tradit quam aerem luna inferiorem solis ac lunæ parentem esse, quippe, qui Latona sit. At enim, quomodo tandem aer parens eorum esse possit, quæ illuminationis causæ sunt, præsertim cum efficiatur ipse potius, quam efficiat? **109** Sol enim atque luna variam ac multiplicem in aere mutationem ac vicissitudinem efficiunt. Jam vero

(85) *Νοῦς δ'*. Versus integritas postulat, ut supra, νοῦς δὲ γε, vel δὲ τε.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἐλεγχος ἰσχυρὸς τῶν Ἑλληνικῶν δογμάτων ἐνταῦθα.

« Τὴν δὲ Ἦραν σύνοικον τῷ Διὶ πεποιήκασι, τὴν αἰθέριον καὶ ἀέριον δύναμιν Ἦραν προσειπόντες. Ἔστι γὰρ καὶ ὁ αἰθήρ ἀήρ ὁ λεπτομερέστατος. Ἄνωτέρω μὲν ἐδήλου τὰ ἔπη τὸν νοῦν τοῦ Διὸς εἶναι τὸν αἰθέρα. νυνὶ δὲ ὁ λόγος τί ποτὲ ἔστι ὁ αἰθήρ διορίζεται, ἀέρα λέγων εἶναι αὐτὸν λεπτομερέστατον. σῶμα δὲ ὁ ἀήρ, καὶ πολὺ πρότερον ὁ αἰθήρ. Ὅ δὲ τὸν νοῦς ἄρα τοῦ Διὸς ἐλέγχεται σῶμα τυγχάνων, εἰ καὶ τὸ πάντων λεπτομερέστατον. Καὶ πῶς ἂν ταῦτὸν ἐπινοηθεῖν σῶμα καὶ νοῦς κατὰ διάμετρον τοῖς φύσσει διεστῶτα; Εἴτ' οὐκ οἷδ' ὅπως τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐπιλεληθμένος διαρρηθὴν φησάντων.

inter sese opponantur? Deinde nescio quo pacto

C. *Νοῦς δ'* (85) *ἀψευδής, βασιλῆϊος, ἀφθίτος αἰθήρ. Ὅ δὲ πάντα κυκλεῖ καὶ φράζεται οὐδέ τις αὐδὴ, ὅστ' ἐνοπή, οὔτε κτύπος, οὐδέ μὲν ὄσασ; Ἡ λήθει Διὸς ὑπὲρ μενέα Κρονίωνα* (86).

Δι' ὧν σαφῶς ὁ αἰθήρ νοῦς ἀνεῖρηται ὧν τοῦ Διὸς. Ὅ δὲ τὴν Ἦραν πάλιν τὴν αἰθέριον καὶ ἀέριον δύναμιν εἶναι φησιν. Ἐπειτα διαιρῶν ἐπιλέγει. « Καὶ τοῦ μὲν παντὸς ἀέρος ἡ δύναμις Ἦρα τοῦνομα ἀπὸ τοῦ ἀέρος κεκλημένη. τοῦ δὲ ὑπὸ σελήνην φωτισμένου καὶ σκοτιζομένου ἀέρος ἡ Λητώ σύμβολον. ληθῶ γὰρ αὐτὴν εἶναι διὰ τὴν κατὰ τὸν ὕπνον ἀναίσθησιν. καὶ ὅτι ψυχαῖς ὑπὸ σελήνην γινομένης λήθη ξυνομαρτεῖ τοῦ Θεοῦ. καὶ διὰ τοῦτο καὶ μήτηρ Ἀπόλλωνός τε καὶ Ἀρτέμιδος τῶν αἰτίων φωτισμοῦ τῆ νυκτὸς. » Καὶ ἐν τούτοις ἡλίου καὶ σελήνης μήτερα φησὶν εἶναι τὸν ὑπὸ σελήνην ἀέρα. τοῦτον γὰρ εἶναι τὴν Λητώ. Καὶ πῶς ἂν ὁ ἀήρ γένοιτο μήτηρ τῶν αἰτίων φωτισμοῦ, μάλλον αὐτὸς γινόμενος ἢ ποῶν; ἥλιος γὰρ καὶ σελήνη ἄλλοτε ἄλλως τὸν ἀέρα μεταβάλλουσι. Πάλιν δὲ προῖων ἐξῆς λέγει. « Καὶ τὸ μὲν ἡγεμονικὸν τῆς χθονίας δυνάμεως, Ἔστια κληθῆται, ἡς ἀγαλμα παρθενικὸν ἐφ' ἐστίας πυρὸς ἰδρῦμενον. καθὸ δὲ γόνιμος ἡ δύναμις, σημαίνουσιν αὐτὴν γυναικὸς εἶδει πρὸ μαστοῦ. Τὴν δὲ Ἦραν προσ-

(86) *ὑπερμενέα Κρονίωνα*. Melius, ὑπερμε εὐς Κρονίωνος, ut supra.

εἶπον τὴν τῆς πετρώδους καὶ ὀρείου γῆς δύναμιν· ἡ δὲ Δῆμητρα τὴν τῆς πεδινήσας καὶ γονίμου. Δημήτηρ δὲ τὰ μὲν ἄλλα κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχει τῇ Ἐξιδενήνοχε δὲ, ὅτι ἡ αὐτὴ κυεῖ τὴν Κόρην ἐκ Διὸς, τούτῃ τὸν κόρον ἐκ τῶν φρυγανωδῶν σπερμάτων. Αὐτὴ κατέσπεται τὸ βρέτας αὐτῆς τοῖς στάχυσι, μῆλωνές τε περὶ αὐτὴν τῆς πολυγονίας σύμβολον. Ἡ Κάνταθα πάλιν σκόπει, τίνα τρόπον τὴν Ἐάντην θεῶν λεγομένην, καὶ αὐτοῦ τοῦ Διὸς, κάτω που περὶ πέτρας καὶ γῆν καταβέβηκε, καὶ πάντα φύρων τὴν αὐτὴν εἶναι· φησὶ τῇ Δημητρὶ, πλὴν ὅτι διενήνοχε, καθὼς, φησὶν, ἡ Δημήτηρ ἐκ Διὸς κυεῖ τὴν Κόρην ὡς περὶ οὐκ ἡ πεδία γῆ τὸν κόρον ἐκ τῶν φρυγανωδῶν σπερμάτων. Ἰδοὺ σοὶ πάλιν ὁ Ζεὺς εἰς τὰ φρυγανωδῶν σπέρματα μεταβέβηται. Τούτοις ἐξῆς ἐπισυνάπτει λέγων· Ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν εἰς γῆν βαλλομένων σπερμάτων ἦν τις δύναμις, ἣν ἥλιος περὶ τὸ κάτω ἡμισφαίριον ἰὼν ἔλκει κατὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς, Κόρη μὲν ἡ δύναμις ἡ σπερματούχος, Πλούτων δὲ ὁ ὑπὸ γῆν ἰὼν ἥλιος, καὶ τὸν ἀφανῆ περιουσιῶν κόσμον, καὶ τὰς χειμερινὰς τροπὰς· ὅς ἀρπάξῃν λέγεται τὴν Κόρην, ἣν ποθεῖ ἡ Δημήτηρ κρυπτομένην ὑπὸ γῆν. Τῶν δὲ ἀκροδρύων, καὶ ὅλων τῶν φυτευτικῶν ἡ δύναμις, Διόνυσος ὀνομάζεται. Ὅρα δὲ καὶ τοῦτων τὰς εἰκόνας. Σύμβολα γὰρ ἡ Κόρη φέρει τῆς προβολῆς τῶν κατὰ τοὺς καρποὺς ὑπὲρ τὴν γῆν ἐκφύσεων· ὁ δὲ Διόνυσος κοινὰ μὲν πρὸς τὴν Κόρην ἔχει τὰ κέρατα, ἔστι δὲ θηλύμορφος, μῆνῶν τὴν περὶ τὴν γένεσιν τῶν ἀκροδρύων ἀρβρόνθηλον δύναμιν. Πλούτων δὲ ὁ Κόρης ἀρπαξὺ κύνων (87) μὲν ἔχει τοῦ ἀφανοῦς πόλου σύμβολον· τὸ δὲ σκῆπτρον τὸ κοῦρον σημεῖον τῆς τῶν κάτω βασιλείας· ὁ δὲ κύνων αὐτοῦ δηλοῖ τὴν κύρσιν τῶν καρπῶν, εἰς τρία διηρημένην, εἰς τὴν καταβολὴν, καὶ τὴν ὑποδοχὴν, καὶ τὴν ἀνάσθιν. Οὐ γὰρ παρὰ τὸ τὰς κῆρας ἔχειν πρὸς βόρβρον, ὅ δηλοῖ τὰς ψυχὰς, κέλῃται κύνων, ἀλλὰ παρὰ τὸ κυεῖν, ἡ χορηγός (88) ὁ Πλούτων, ὅταν ἀρπάσῃ τὴν Κόρην. Ἄττις δὲ καὶ Ἄδωνις τῇ τῶν καρπῶν εἰεν ἀναλογία προσηκόντες. Ἄλλ· ὁ μὲν Ἄττις τῶν κατὰ τὸ ἔαρ προφαινομένων ἀνθῶν, καὶ πρὶν τελεσιγονῆσαι (89) διαβρέοντων. Ὅθεν καὶ τὴν τῶν αἰδοίων ἀπακοπὴν αὐτῷ προσανέθεσαν, μὴ φθασάντων ἐλθεῖν τῶν καρπῶν εἰς τὴν σπερματικὴν τελείωσιν· ὁ δὲ Ἄδωνις τῆς τῶν τελείων καρπῶν ἐκτομῆς σύμβολον. Ὁ δὲ Σελήνης σύμβολον τῆς πνευματικῆς κινήσεως, οὐκ ὀλίγα συμβαλλομένης τῷ παντί. Σύμβολα δὲ ἔστι τὸ μὲν φελανθον καὶ στυλπὸν κατὰ τὴν κεφαλὴν τῆς ὀφθαλμοῦ περιφορῆς, ἡ δὲ περιχειμένη κόμη τοῖς κάτω μέρεσιν αὐτοῦ ὑπόδειγμα τῆς προσομοίου περὶ τὸν ἀέρα παχύτητος. Ἐπεὶ δὲ τῆς καὶ μαντικῆς δυνάμεώς τις μέτοχος ἦν δύναμις, Θέμις μὲν κέλῃται ἡ δύναμις, τῷ τὰ τεθειμένα καὶ ἐκάστῳ κείμενα λέ-

A ita deinceps iste prosequitur: « Id quod est, inquit, in terrena vi princeps atque primarium, Vesta nominatur, cujus simulacrum virginea specie juxta focum excitari collocarique solet: quatenus autem fecunda vis illa est, eandem uberumtenus muliebri forma expressam voluerunt. Et Opem quidem lapidosi ac montani, Cererem vero plani ejusdemque feracis soli vim appellarunt. Nam Ceres cum cætera plane omnia cum Ope communia habeat, tum hoc ab illa differt, quod ipsa Κόρην, Proserpinam ex Jove, hoc est κόρον, recentem et tenellum ex cremiorum ac cæterorum hujusmodi virgultorum seminibus ramum educat: quæ causa etiam est, quamobrem ipsius effigies spicis coronetur, ac papaveribus, quæ magnæ fecunditatis symbolia sunt, ambiatur. » Hic rursus videsis, amabo, quemadmodum iste Opem illam, quæ, cum cæterorum numinum, tum ipsius Jovis mater appellatur, deorsum in saxa terramque abjecerit, omniaque miscens atque confundens, eandem illam fecerit quam Cererem, hoc tantum discrimine, quod Ceres, inquit, Proserpinam ex Jove pariat, quomodo scilicet planum terræ solum ex cremiorum virgultorumque seminibus recens ac novellum germen educit. Ecce tibi Jupiter in cremiorum etiam ac virgultorum semina commutatus. Verum, quæ subjungat, audiamus: « Et quoniam, inquit, eorum seminum, quæ terræ committuntur, vis quædam et efficacia est, quam sol ad inferius hemisphærium progrediens, circa hiemale solstitium secum una deferat, Proserpina quidem vis illa est seminum conservatrix, Pluto vero sol, qui circa brumæ solstitium, sub terram commeans, latentem et ignotum orbem circumcundo peragrât. Atque his Proserpinam rapuisse propterea dicitur, quam Ceres sub terra absconditam summo desiderio prosequatur. At vero fructuum vim, non eorum modo quibus ligni simile putamen est, sed etiam omnium omnino qui ex plantis oriuntur, Bacchum appellant. Ac mihi tu eorum imagines contemplare. Nam Proserpina quidem symbola fert existentium supra terram a semente germinum: Bacchus autem, cui communia sunt cum eadem Proserpina cornua, muliebri specie fingitur, ut vim illam, quæ plantarum fructibus inest, ex mascula femineaque conflata significet. Pluto ille præterea, qui Proserpinam rapuit, galeam gestat, quæ latentem ignotumque polum repræsentet: truncum item mutilumque sceptrum, quo ejusdem in manes 110 umbrasque imperium denotetur: canem denique habet, qui frugum designet procreationem, quæ tribus veluti partibus, semente facienda, eadem-

(87) Κύνων. Mont., κύνα. E manuscr. alter, κυῶν, zina mēv. Alter κυνήν, quæ vera mihi lectio visa est. Orci enim galeam intelligit. Sane paulo post addit, canem aliud quoddam Plutonis symbolum fuisse.

(88) Ἡ χορηγός. Si nihil omnino deest, legendum videtur ἢ χορηγός, id est, qua, vel quatenus vim eam suppe litat. Plenus forte legi possit, παρὰ

τὸ κυεῖν τὴν γῆν, ἢ χορηγός, vel potius οὐ χορηγός, nempe τοῦ κυεῖν.

(89) Τελεσιογονῆσαι. Haud temere verbum τελεσιογονεῖν reperias; sæpe τελεσιογονεῖν. Forte tamen ὁ istud inseri aliquando possit, ut in εὐρεσιολογία pro εὐρεσιολογία, supra. Sane infra, pag. 110 eodem iterum modo scriptum reperitur.

que cum excipienda, tum ad extremum in herbam A
 et culmum educenda continetur. Neque enim ex eo
 quod ipse κῆρας, hoc est animas, quas devoret,
 habeat κύων, id est canis, appellatur, sed παρὰ τὸ
 κυεῖν, hoc est a fetu gravidoque terræ utero, cui
 progignendi vim Pluto suppeditat, cum Proserpi-
 nam rapit. Quin etiam Attis et Adonis aliquam habent
 cum iisdem frugibus proportionem. Et Attis
 quidem cum iis floribus comparatur, qui primo
 vere cum excludantur, necdum integro maturoque
 fructu decidunt. Id quod in causa fuit, cur exsec-
 tum illum dicerent, quo fructus eos designarent
 qui nondum vis seminalis essent maturitatem asse-
 cuti. Adonis autem maturarum frugum messem
 repræsentat. Jam Silenus spiritalis motus symbolum
 est, qui et ipse non parum universo conducit; B
 et quidem ornatus capitis floribus ac splendore
 conspicuus, cœlestem conversionem; cæsaries vero
 ad partes ejusdem inferiores usque promissa, ter-
 restri similem aeris crassitudinem utcumque ad-
 umbrat. Et quoniam vis præterea divinandi quædam
 inerat, Themis ipsa nominarunt, quasi singulis τὰ
 τεθειμένα, hoc est res fato constitutas eventurasque
 prænuntiet. Atque hunc in modum vim illam terræ
 tot symbolorum varietate explicatam venerantur;
 ac virginis quidem Vestæque nomine, quatenus ea
 centrum universi complectitur; parentis, quatenus
 animantibus alimenta suppeditat; Opis, quatenus
 lapides generat, montibusque prominet; Cereris,
 quatenus virentia germina procreat; ad extremum
 Themidis, quatenus fundendis oraculis usui est. C
 Vim autem seminis, quod ipsius in gremium effunditur,
 in Priapi speciem effinxere, sic tamen ut
 quod siccis frugibus producendis aptum esset, Pro-
 serpinam, quod vero ad humidiores arborumque
 fetus pertineret, Bacchum appellarent. Sic igitur
 Proserpina quidem sementis tempore a Plutone,
 hoc est a sole sub terras commeante rapitur;
 Bacchus autem cum germinare incipit, idque pro
 qualitatibus iis, quibus illa vis afficitur, quæ tene-
 rior adhuc, tametsi ad fructus excellentis produ-
 ctionem idonea, sub terra delitescit: tum vero
 suam ei virtuti commodat operam, quæ ut floribus
 excludendis præest, Attis symbolo; ut autem ma-
 turarum frugum messi, Adonis nomine adumbrat-
 ur. Præterea vis illa spiritalis, quæ universa per-
 meat, Sileni; quæ vero cunctis paulatim educendis ac
 magis magisque proferendis continetur, Bacchantis
 III in speciem conformatur: quemadmodum
 etiam impetus, qui ad Venerem exstimulat, Satyro-
 rum effigie solet exhiberi. Atque hæc symbola
 sunt, quibus terræ vis insita declaratur. » Hactenus
 ergo Porphyrius, quæ mihi brevius quidem, at
 necessario tamen commemoranda duxi, ne quid
 speciosæ philosophorum istorum doctrinæ nos la-
 ξεat. Habemus enim vero, ex nostri hujus interpretis
 explicatione, Proserpinam quidem fructuum
 eorum vim nativam esse, qui jacto semine, Bac-
 chum autem eorum, qui ex plantis oriuntur: ver-

γειν. Διὰ δὴ πάντων τούτων ἡ περὶ γῆν δύναμις, ἐξη-
 γήσεως τυχοῦσα, θρησκευέται· ὡς μὲν παρθένος καὶ
 Ἔστια, ἡ κεντροφόρος· ὡς δὲ τοκάς, ἡ τροφός· ὡς
 δὲ Ῥέα, ἡ πετροποιός, καὶ ὄρειος· ὡς δὲ Δημήτηρ,
 ἡ χλοηφόρος· ὡς δὲ Θέμις, ἡ χρησιμῶδες, τοῦ εἰς αὐ-
 τὴν κατιόντος σπερματικοῦ λόγου εἰς τὸν Πρίαπον
 ἐκτετυπωμένου· οὐ τὸ μὲν περὶ τοὺς ξηροὺς καρποὺς
 Κόρη, τὸ δὲ κατὰ τοὺς ὑγροὺς καὶ τὰ ἀκρόδρυα Διό-
 νυσος καλεῖται· τῆς μὲν Κόρης ὑπὸ Πλούτωνος τοῦ
 ὑπὸ Γῆν ἰόντος Ἠλίου ἀρπαζομένης κατὰ τὸν σπό-
 ρον· τοῦ δὲ Διονύσου κατὰ τὰ πάθη τῆς δυνάμεως ὑπὸ
 γῆν μὲν νεωτέρας καὶ καλλιγόνης θλαστάνειν ἀρχο-
 μένου, ἐπιμάχου δὲ τῆς κατὰ τὴν ἀνθὴν δυνάμεως σύμ-
 βολον τὸν Ἄττιν ἐχοῦσης· τῆς δὲ κατὰ τὴν τελεσιουργίαν
 ἐκτομῆν τὸν Ἄδωνιν· καὶ τῆς μὲν πνευματικῆς διὰ
 πάντων δυνάμεως ὡς εἰς Σειληνὸν ἀναπλαττομένης,
 τῆς δὲ εἰς ἕκτασιν ἀπ' αὐτῶν παραγωγῆς, εἰς Βάκχην· ὡς
 περ ἂν τῆς εἰς τὰ ἀφροδίσια ἐρεθίζουσης ὀρμῆς,
 διὰ τῶν Σατύρων. Διὰ δὴ τούτων τῶν συμβόλων ἡ
 περίγειος ἐκκαλύπτεται δύναμις. » Τοσαῦτα μὲν
 οὖν καὶ τάδε, ἀ καὶ ἀναγκαίως ἐπιτετιμώμενος παρα-
 τέθειμαι, εἰς τὸ μὴ ἀγνοεῖν ἡμᾶς τὰ σεμνὰ τῶν φι-
 λολόφων. Οὕτω τοιγαροῦν κατὰ τὰ ἀποδοδομένα,
 Κόρη μὲν ἡ τῶν σπορίμων, Διώνυσος δὲ ἡ τῶν ἀκρο-
 δρύων δύναμις· καὶ τῶν μὲν ἐαρινῶν ἀνθῶν ὁ Ἄττις,
 τῶν δὲ τελείων καρπῶν ὁ Ἄδωνις σύμβολον. Τί δὲ
 οὖν χρὴ ταῦτα θεοποιεῖν, εἰς τροφὰς σωμάτων τῶν
 ἐπὶ γῆς ζῶων πρὸς τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ πεποιημένα;
 Τί δὲ θρησκευεῖν τὴν περίγειον δύναμιν προσήκόν
 ἐστιν ἡμῖν, οἷς φύσις ἐστὶ ψυχῆς οὐρανία, λογικὴ
 τε καὶ ἀθάνατος παρὰ τοῦ παμβασιλέως τῶν ὄλων
 Θεοῦ, διανοίας ἡμῶσι κεκαθαρμένοις θεωρητικῆ;
 Τὸν δὲ Σειληνὸν ἀκούων τὴν πνευματικὴν εἶναι κί-
 νησιν, καὶ τὴν διήκουσαν διὰ πάντων δυνάμιν, τοτὲ
 μὲν τὴν οὐράνιον περιφορὰν διὰ τῆς κεφαλῆς ἐπι-
 δεικνύμενον, τοτὲ δὲ τὴν περὶ τὸν ἀέρα παχύτητα διὰ
 τῆς λασίας κόμης τοῦ γενεῖου· πῶς ἂν τις ἀνάσχοιτο
 τούτων μὲν ὄρων οὐδαμῶς ἔξωθεν ὁρατῶν σεδασιμῶν τι-
 μῆς, ὃν ἐχρῆν πρὸ τῶν πάντων θεοποιεῖν, Ἄδωνιν
 δὲ καὶ Διονύσον, τοὺς καρποὺς δηλαδὴ καὶ τὰ ἀκρό-
 δρυα, θεοποιουμένους; Τίς δ' ἂν ὑπομείνειε σεμνο-
 λογουμένους ἀκούων Σατύρους καὶ Βάκχας, τὰ ἐν
 ἀνθρώποις αἰσχρὰ καὶ ἀκόλαστα πάθη; εἰ δὲ οἱ μὲν
 ἐδήλουν τὰς εἰς τὰ ἀφροδίσια ἐρεθίζούσας ὀρμὰς οἱ
 Σάτυροι, αἱ δὲ Βάκχαι τὰς εἰς ἕκτασιν τῶν περὶ ταῦτὰ
 συμβαινούσας παραγωγὰς. Καὶ τί δεῖ κατὰ μέρος
 ἕκαστον ἀπελέγγειν, ἐπιδραμεῖν δέον ὡς ἂν μηδὲν
 ἡμᾶς τῶν ἀπορρήτων λαθάνη, καὶ τὴν τῶν ἐξῆς
 ἐπιτεμέσθαι φυσιολογίαν; ἦν ἐκτέθειται ὁ δηλωθεὶς
 συγγραφεὺς, τόνδε ἐπεξιὼν τὸν τρόπον· « Τὴν δὲ
 ὑδροποιὸν ὄλην δύναμιν Ὀκεανὸν προσεῖπον, τὸ
 σύμβολον αὐτῆς Τηθύον ὀνομάσαντες· τῆς δὲ ὄλης, ἡ
 μὲν τῶν ποτίμων πεποιημένη Ἀχελῷος αὐτοῖς κέ-
 κληται, ἡ δὲ τῶν θαλασσίων Ποσειδῶν πάλιν τῆς θα-
 λασσοποιῦ, καθὼ γεννητικῆ, Ἀμφιτρίτης οὐσίς.
 Καὶ αἱ μὲν τῶν γλυκίων ὑδάτων μερικαὶ δυνάμεις
 Νύμφαι, αἱ δὲ τῶν θαλασσίων Νηρείδες κέκληνται.
 Τοῦ δ' αὖ πυρὸς τὴν δύναμιν προσεῖπόντες Ἥφαιστον,
 ἀνθρωποειδὲς μὲν αὐτοῦ τὸ ἀγαλμα πεποιηκασί

ἔλον δὲ περιέθεσαν κυάνεον, τῆς οὐρανίου σύμβολον A
 περιγορᾶς, ἔνθα τοῦ πυρός ἐστι τὸ ἀρχοειδές τε καὶ
 ἀχραινέστατον. Τὸ δὲ εἰς γῆν κατενεχθὲν ἐξ οὐρανοῦ
 πῦρ ἀνωτέρων, δεόμενον τε στηρίγματος καὶ βά-
 σεως τῆς ἐφ' ὕλης· διὸ χυλεῖται, ὕλης δεόμενον εἰς
 ὑπερίεσμα. Καὶ ἄλλοι δὲ τὴν τοιάνδε δύναμιν ὑπο-
 λαβόντες, Ἄπόλλωνα προσεῖπον, ἀπὸ τῆς τῶν ἀκτί-
 των αὐτοῦ πάλσεως. Ἐννέα δὲ ἐπάδουσαι (90) αὐτῷ
 Μοῦσαι, ἧ τε ὑποσεληνίου σφαῖρα, καὶ αἱ ἑπτὰ τῶν
 πλανητῶν μία (90'), καὶ ἡ μία τῆς ἀπλανοῦς. Περιέθε-
 σαν δὲ αὐτῷ τὴν δάφνην, τοῦτο μὲν ὅτι πυρὸς πλήρες
 τὸ φυτόν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεχθές δαίμοσι, τοῦτο δὲ ὅτι
 ἄλλον καιόμενον, εἰς παράστασιν τοῦ προφητεῦεν
 τὴν θεόν. Καθὼ δὲ ἀπαλεξικάκος ἐστὶ τῶν ἐπιγεῖων
 ὁ ἦλιος, Ἡρακλέα (91) αὐτὸν προσεῖπον, ἐκ τοῦ
 κλάσθαι αὐτὸν πρὸς τὸν ἀέρα, ἀπ' ἀνατολῆς εἰς δύσιν
 ἴοντα. Δώδεκα δ' ἄθλους ἐκμοθηθεὶν ἐμυθοποίησαν,
 τῆς κατὰ τὸν οὐρανὸν διαιρέσεως τῶν ζώδιων τὸ
 σύμβολον ἐπισημαίναντες. Ῥόπαλον δὲ αὐτῷ καὶ
 λεοντῆν περιέθεσαν, τὸ μὲν τῆς ἀνωμαλίας μήνυμα,
 τὸ δὲ τῆς κατὰ τὸ ζώδιον ἐμφανιστικὸν ἰσχύος. Τῆς
 δὲ σωστικῆς (92) αὐτοῦ δυνάμεως Ἀσκληπιὸς τὸ
 σύμβολον ὧ τὸ μὲν βάκτρον δεδώκασι, τῆς τῶν κα-
 μόντων ὑπερίεσεως καὶ ἀναστάσεως· ὁ δὲ ὄφις
 περιστρέφεται τῆς περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν
 σωτηρίας φέρων σημεῖον· (καὶ μὴν ὑφιστάντες ἡμῖν
 τὸν κόσμον οἱ φυσικοὶ, τὰ περὶ τὴν γῆν ἰλυσπώμενα
 τῶν ζώων, τῆς παχύτητος καὶ γεώδους ἠτιάζαντο
 οὐσίας·) πνευματικώτατον γὰρ τὸ ζῶόν ἐστι, καὶ
 τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος ἀποδύεται· δοκιμὴ δὲ καὶ
 ἐκτριχώτατον εἶναι· τῆς γὰρ ἄξυδορκίας εὖρα τὸ φάρ-
 μακον, καὶ μυθεύεται τῆς ἀναδιώσεως εἰδέναί τινα βο-
 τάνην. Τῆς δ' αὖ χορευτικῆς τε καὶ ἐγκυκλίου κινή-
 σεως, καθ' ἣν τοὺς καρποὺς πεσπαίνει ἡ πυρὸς δύναμις,
 Διόνυσος (93) κέκληται ἐτέρως, ἧ τῶν ὑδροποιῶν
 καρπῶν δύναμις, ἧ παρὰ τὸ περιδινεῖν, ἧ διανύειν τὸν
 ἦλιον τὴν κατὰ τὸν οὐρανὸν περιφορὰν· ἧ δὲ περὶ τὰς
 ὥρας τοῦ κόσμου περιπολεῖ, καὶ χρόνων ἐστὶ ποιη-
 τικός, καὶ καιρῶν ὁ ἦλιος, Ἦρος κατὰ τοῦτο κέκλη-
 ται· τῆς δ' αὖ γεωργικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, καθ' ἣν
 αἱ δόσεις τοῦ πλοῦτου, σύμβολον ὁ Πλοῦτων. Ὁμοίως
 μέντοι καὶ τὴν φαρμακικὴν ἔχει δύναμιν, διὸ τῷ Πλού-
 τῳ συνοικίζουσι τὸν Σάραπιν· τοῦ μὲν δεδυκότος ὑπὸ

norum item flosculorum Attin, non secus ac matu-
 rarum frugum Adonim symbolum existere. Quo-
 rum ergo rebus iis divinitas affingatur, quas uni-
 versi conditor moderatorque Deus alendis iis, quæ
 in terra versantur, animantibus procreavit? Aut
 quomodo vim terrestrem venerari non deceat, qui
 animum sortiti sumus natura cœlestem, ratione
 præditum, immortalem, atque ejusmodi, qui Deum
 ipsum universorum regem perpurgatis intelligentiæ
 oculis contemplari possit? Deinde, qui Silenum
 audiat spiritalem esse motum, vimque omnia per-
 vadentem, eumque modo capite cœlestium orbium
 conversionem, modo hispidiore ac densiore barba
 crassitudinem æris ostendere; fieri ne possit, uti
 æquo animo ferat eum absque omni religioso cultu
 indigne præteriri, quem relictis omnibus Deum ha-
 bere oportebat, Adonim autem atque Bacchum, fruges
 scilicet arborumque fetus divinis honoribus
 consecrari? Præterea quisquam ne audire sine au-
 rium offensione possit, satyros et bacchas, fœda-
 rum effrenatarumque hominis libidinum nominibus
 ad aliquam honestatis et gravitatis speciem expli-
 cari? Satyri enim, inquit, impetus illos, qui ad
 venerem stimulant, bacchæ vero fieri solitam par-
 tium earum, quibus veneri indulgetur, extensionem
 referebant. Sed enim, quid attinet singulis istis
 seorsum refellendis immorari, cum satius utique
 fuerit, ne quid nos ex arcanis reconditisque myste-
 riis fugiat, naturalem eorum, quæ postea sequuntur,
 a citato scriptore allatam expositionem per-
 currere breviter, et in compendium summamque
 colligere? Sic ergo prosequitur: « Vim autem aquas
 efficiendi universam, Oceanum, ejusdemque sym-
 bolum Thetyn nominarunt; ita quidem, ut quæ
 ad bibendum faciles et opportunas elaborat, Ache-
 lous; quæ marinas, Neptunus: eademque vis, qua-
 tenus ad generationem 112 apta est, Amphitritæ
 habeatur. Ac singulares quidem aquarum dulcium
 virtutes nymphæ, marinarum autem, Nereides ap-
 pellantur. Porro vim ignis Vulcani nomine expres-
 serunt, ejusque simulacro hominis in speciem con-
 figurato caruleum pileum indiderunt, quo cœle-
 stem illam conversionem denotarent, ubi primige-
 contritam, *Etymologicon magnum* repudiat; sed mi-
 nus recte, ni fallor. Alias tamen complures assert
 non minus exquisitas, in quibus præcipuæ duæ:
 altera, ut dictus sit παρὰ τὴν ἔραν, καὶ τὸ κλέος
 quasi ἐν τῇ γῆ ἔνδοξος· altera παρα τὸ ἦρα, καὶ τὸ
 κλέος, juxta illud Phœbi oraculum?
 Ἡρακλῆσιar (f. Ἡρακλῆ) δὲ σε φοῖθος ἐπώνυμον
 [ἐξορομάζει.
 Ἡρα γὰρ ἀνθρώποισι φέρων, κλέος ἀσθιτον ἔξει.
 Ἡρα φέρειν, ἀντὶ τοῦ, χαρίζεσθαι, notum ex Home-
 ro ejusque interprete Eustathio.
 (92) Τῆς δὲ σωστικῆς. Macrob. lib. 1 Saturn.,
 cap. 20, multa in hanc sententiam.
 (93) Διόνυσος. Vide eundem Macrob. eodem
 lib., c. 18, ubi hanc in rem Orphei loca duo pro-
 fert admodum insignia. Prior est:
 . . . Διόνυσος δ' ἐπεκλήθη,
 ὄννεκα διρεΐται κατ' ἀπειρονα μακρὸν Ὀλυμπον.
 Posterior, multa ex Bacchi ornamenti et insigni-
 bus, eidem Soli κατ' ἀλληγορίαν attribuit.

(90) Ἐννέα δὲ ἐπάδουσαι, etc. Plutarch. Sym-
 pos. lib. viii, quæst. 14, multa de novenario Musarum numero, ubi etiam hæc, Porphyrionis minus
 aliena: Μοῦσαι: δέ εἰσιν (f. ἐνεῖσιν) ὀκτὼ σφαίραις·
 μία δὲ τὸν περὶ γῆν εἶλαγε τόπον. Tum cœlestibus
 id muneris attribuit, ut πλανωμένων ἀστρων πρὸς
 τὰ ἀπλατῆ, καὶ πρὸς ἄλλα συναγώντων ἀρμονίαν.
 Nonæ autem illi, ut hominibus, quantum capere
 possint, χαρίτων, καὶ ρυθμοῦ, καὶ ἀρμονίας ἐνδι-
 δοῖη, διὰ λόγου καὶ ὥδης· περὶ πολιτικῆς καὶ κοι-
 νωνητικῆς συνεργῶν ἐπάγουσα, παραμυθουμένην καὶ
 κηλοῦσαν ἡμῶν τὸ παραγῶδες, καὶ τὸ πλανώμενον
 ὡς περὶ ἐξ ἔνοδίας ἀνακλωμένην ἐπεικτικῶς, καὶ καθι-
 στᾶσιν· male enim καθιστάσα.
 (90') Forte delendum μία. Edit.
 (91) Ἡρακλέα. Macrob. Saturnal. lib. 1, cap. 20,
 hæc de re pluribus, aliunde tamen Hercules etymo-
 logiam arcessens. *Heraclæes enim, inquit ille, quid
 aliud est, nisi Heras, id est Aeris, decus, id est glo-
 ria? quæ porro alia gloria est, nisi solis illumina-
 tio?* etc. Hanc notationem, vulgarem licet atque

D
 (92) Τῆς δὲ σωστικῆς. Macrob. lib. 1 Saturn.,
 cap. 20, multa in hanc sententiam.
 (93) Διόνυσος. Vide eundem Macrob. eodem
 lib., c. 18, ubi hanc in rem Orphei loca duo pro-
 fert admodum insignia. Prior est:
 . . . Διόνυσος δ' ἐπεκλήθη,
 ὄννεκα διρεΐται κατ' ἀπειρονα μακρὸν Ὀλυμπον.
 Posterior, multa ex Bacchi ornamenti et insigni-
 bus, eidem Soli κατ' ἀλληγορίαν attribuit.

nus et ab omni sæcæ purissimus ignis domicilium suum collocavit. Nam qui e cœlo delatus in terras ignis est, quod propter majorem imbecillitatem materiæ quasi firmamento indigeat, claudicanti similis effingitur: cum autem ejusmodi quoque aliquam solis esse vim putarent, Apollinem ipsum nominarunt, a tremula radiorum ejus vibratione, quam πάλιν Græci dicunt. Ac novem quidem Musæ, illi æccinentes, sphæram luna inferiorem, cum septem planetarum orbibus, unoque præterea omnis erroris experte repræsentant. Laurum vero eidem consecrarunt, partim quod igne abundet hoc plantæ genus, eoque dæmonibus exosum infestumque sit; partim quod, dum uritur, vocale sit, eoque futura prædicendi vim huic deo inesse significet. Eundem, quatenus ab iis, qui in terris agunt, incommoda calamitatesque depellit, quasi dum ab ortu in occasum progreditur, κλάσθαι πρὸς ἀέρα, hoc est ad aerem frangi videatur, Ἡρακλέα Herculem appellarunt; quem etiam duodecim certaminum labore defunctum esse fabulantur, cœlestis orbis in duodecim signa divisionem hoc symbolo declarare cupientes. Flavam ipsi leonisque pellem attribuant, ut altera motus inæqualitatem, altera vim solis in leonis signo maxime dominantem exhibeant. Jam virtutem illius salutarem per Æsculapium expressam voluere, eique baculum in manum dederunt, scilicet quo laborantes sui cum sustentandi, tum etiam erigendi gratia uterentur. Serpens autem eidem circumvolutus corporis salutem significat (enim vero physici illi, qui nobis mundi hujus molitionem tradiderunt, quod circa terram aliquæ sese volvendo trahant animantes, in crassiore illarum terrestremque naturam ejus rei causam contulerunt), quod hoc animantis genus et spiritu præ cæteris abundet, et corporis imbecillitatem exuat. Quin etiam præcipuo quodam et singulari ad medicinam instinctu ferri videtur, quippe qui non tantum acuendo vi sui medicamentum repererit, sed etiam herbam aliquam, ut fabulæ perhibent, revocandæ vitæ perutilem noverit. At vero propter motionem illam circularem ac saltationi persimilem, qua vis ignea fructibus maturitatem affert, **113** Dionysius longe alia ratione quam fructuum humidiorum vis, nuncupatur, quia sol aut περιδινεῖ, hoc est in orbem circumagit, aut cœlestem conversionem dianύει, conficit. Idem, quatenus per singulas inferioris mundi ὥρας, hoc est, tempestates suo motu circumferunt, stasque anni vicissitudines, efficit, Horus propterea nominatur. Vis autem ejus, quam in agrorum cultura promittit, Pluto symbolum est. Sed quoniam ipse vim etiam corrumpendi habet, Plutoni Serapidem adjunderunt: ac luminis quidem sub terram subeuntes vestem purpuream; inferiori autem in Manes principatus, sceptrum summa parte mutilum; ejus denique in occultam latentemque plagam secessus peculiarem manus compositionem symbolum esse voluerunt. At Cerbero tria capita tribuuntur, quibus tres solis in cœlo regiones, ortus, meridies, et occasus denotentur. Jam vero lunam Ἄρτεμιν, hoc est Dianam, quasi ἀερότομιν, aerem secantem, venerationis gratia nuncuparunt. Ac partui quidem, tametsi virgo, Ψιανὰ præest, quod novilunio vis quædam insit, quæ pariendi facultatem afferat.

* Ἰσ αὐτῆς.

Quod autem in sole Apollo, hoc ipsum Minerva in luna est, quod illa prudentiæ symbolum instar cujusdam Minervæ sit. Eadem rursum Hecaten nominant, ob formæ, quam in ea cernimus, varietatem, cui vis etiam diversa respondeat. Itaque sic ea vis triplici forma figuraque distinguitur, ut novilunium quidem alba veste, aureis sandaliis, facibusque succensis repræsentet; calathus autem is, quem ipsa gestat, ubi altiozem in locum subvecta jam est, frugum maturitatis, quam iis circa luminis incrementum alendis efficit; æreus denique sandaliorum color plenilunii symbolum habeatur. Nam lauri quidem ramum, speciem ejus igneam, papaver autem, cum ejusdem fecunditatem, tum vero animorum, qui eam velut urbem aliquam incolunt, multitudinem interpretari commode possit: urbis enim symbolum papaver est. Eadem arcum ut Diana ferre solet, quo acutissimi partus dolores adumbrantur. Quinetiam Parcæ ad vim illius multiplicem referuntur. Nam Clotho ad generandi, Lachesis ad alendi vim pertinet, Atropos denique inexorable hujus deæ numen significat. Præterea frugum educendarum vim ad lunam adjungunt, nempe Cererem, quæ novis ipsam viribus augeat; simulque Proserpinam a luna contineri volunt. **114** Bacchum etiam cum ea sede domicilioque conjungunt, partim ob cornuum eruptionem, partim ob nubium regionem inferioribus partibus subjacentem, ad id faciendum adducti. At vero Saturnum lentiore ac segniore vi eademque frigidiore præditum esse cum viderent, temporis vim assignandam ipsi et consecrandam putarunt, eoque imaginem illius stantem canamque finxerunt, ut proprium temporis senium indicarent. Et *καρῶν* quidem, hoc est occasionum varietatem Curetes Saturni nutritii repræsentant, quod per illam quasi occasionum vicissitudinem tempus, incedere progredique videatur. Horarum autem aliæ cœlestes, et quædam solis administræ sunt, quippe quæ cœli portas reserent; terrestres aliæ, quæ Cerei tribuuntur, duplicisque generis calathos ferunt, alium floribus plenum, qui veris, alium spicis, qui æstatis symbolum sit. Quod vero Martus igneam esse vim intelligerent, eandem ipsi concitandis bellis et cruori effundendo præesse, adeoque, plurimum vel detrimenti vel utilitatis afferre, dixerunt. Stellam autem Veneris cum efficiendæ generationi aptam, et cupiditatis seminisque causam esse animadvertent, eam mulieris quidem specie generationis exprimentæ gratia finxere, forma vero perdeganti, quod eadem Vesper quoque sit,

Ὁς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἴσταναι ἀστήρ.

Καὶ Ἔρωτα μὲν παρίστησαν διὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἡ σέπειν δὲ μαστοὺς καὶ τὸ μήριον, ὅτι γονῆς αἰτία καὶ ἐκθρέψεως ἡ δύναμις. Ἐτι δὲ ἀπὸ θαλάττης, στοιχείου διύγρου καὶ θερμοῦ, καὶ πολλὰ κινουμένου, καὶ διὰ τὴν συγκλίνησιν ἀφριῶντος, τὸ σπερματικὸν αἰνιττόμενοι. Τοῦ δὲ λόγου, τοῦ πάντων ποιητικοῦ τε καὶ ἐρμηνευτικοῦ, ὁ Ἑρμῆς παραστατικός. Ὁ δὲ ἐνταταμένος Ἑρμῆς δηλοῖ τὴν εὐτολίαν· δείκνυσι δὲ καὶ τὸν σπερματικὸν λόγον τὸν διήχοντα διὰ πάντων. Λοιπὸν δὲ σύνθετος λόγος, ὁ μὲν ἐν ἡλίῳ Ἑρμῆς· Ἐχάτη δὲ ὁ ἐν σελήνῃ· Ἑρμόπαν δὲ ὁ ἐν τῷ παντί· κατὰ πάντων γὰρ ὁ σπερματικὸς καὶ ποιητικός. Σύνθετος δὲ καὶ οἶον μιξέλλην, καὶ παρ' Αἰγυπτίους ὁ Ἑρμάνουβις. Ἐπειδὴ ἂ καὶ τῆς ἐρώσεως ἦν δυνάμεις ὁ λόγος, ταύτης ὁ Ἔρωις ὁ παραστατικός. Διὰ ταῖς μὲν τοῦ Ἑρμοῦ ὁ Ἔρωις, νήπιος δὲ διὰ τὰς αἰφνιδίους περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἐμπιώσεις αὐτοῦ. Τοῦ δὲ παντός τὸν Πάνα σύμβολον ἔθεντο· τὰ μὲν κέρατα δόντες σύμβολα ἡλίου καὶ σελήνης, τὴν δὲ νεβρίδα τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων, ἢ τῆς τοῦ παντός ποικιλίας. Καὶ τὰ μὲν Ἑλληνικὰ τοιαῦτα.

inest, ei repræsentandæ Cupidinem adhibuerunt. Itaque Mercurii quidem filius Cupido est, idemque passio, propter repentinos illos impetus, qui varias in cupiditates præcipientem eum rapiunt. At extremum totius symbolum universi **115** Pana stataere, cui attributa cornua solem atque lunam, hinnali vero pellis aut cœlestium siderum, aut universitatis hujus varietatem repræsentent. Ac de Græcarum fabularum explicatione hactenus Porphyrius.

Τὰ δὲ τῶν Αἰγυπτίων πάλιν τοιαῦτα φησιν ἔχειν σύμβολα. Τὸν δημιουργὸν, ὃν Κνήφ (94) οἱ Αἰγύπτιοι

A ... *Qui stat in ætherio pulcherrimus orbe .*

Huic Amorem propter cupiditatem adjungere. Eadem ubera partesque verecundiores tegit, quoniam iis præsertim fons seminis ac nutriendi vis et facultas continetur. Eam denique e mari existisse narrant, quod hujusmodi elementum ex humido calidoque temperatum perpetuo motu agitetur, eoque spumam egerat, qua vim seminalem adumbratam esse voluerunt. At Mercurius orationem exhibet, quæ nihil non efficit, nihil non illustrat explicando. Atque is erecto quidem et intento corporis statu cum vim orationis contentionemque repræsentat, tum vero seminalem quoque rationem ostendit cuncta permeantem. Cæterum quod ea sive oratio sive ratio compositum quiddam sit, quam in sole collocant, Mercurium, quam in luna, Hecaten, quam in ipso denique universo Hermopan nominarunt; quod seminalis illa effectrixque ratio universa pervadat. Quinetiam ex duplici voce compositus est, et Graio veluti genere mixtus, is quem Hermanubin Ægyptii nominant. Et quoniam orationi amatoria vis quædam inest, ei repræsentandæ Cupidinem adhibuerunt. Itaque Mercurii quidem filius Cupido est, idemque passio, propter repentinos illos impetus, qui varias in cupiditates præcipientem eum rapiunt. At extremum totius symbolum universi **115** Pana stataere, cui attributa cornua solem atque lunam, hinnali vero pellis aut cœlestium siderum, aut universitatis hujus varietatem repræsentent. Ac de Græcarum fabularum explicatione hactenus Porphyrius.

Jam vero Ægyptiorum theologiam sequentibus notis adumbratam esse tradit. Effectricem illam

^a Ἴσ. ἐπὶ δέ.

(94) *Κνήφ*. Non *Enepp*, ut ut est apud Pierium. Annis Hebræa vox קנא, id est *ala*; quæ præcipuum a Porphyrio numinis hujus insigne ponitur.

rationem, quæ ab ipsis Cneph appellari solet, humana specie configurant, colore cæruleo, eoque nigricante, cingulum ac sceptrum manu tenentem. Huic in capite regius ex penna galericulus est, quod ejusmodi ratio abdita fere obscuraque lateat, summoque inveniri labore vix possit, eademque vitæ fons ac regina cum sit, tum vero intelligente quodam ac spiritali motu cieatur, quem maxime penna illa in capite sita referat. Hunc porro deum ex ore ovum effudisse narrant, ex eoque satum alium esse Deum, qui ab iis Phtha, Vulcanus a Græcis nominetur. Ovum autem illud mundum interpretantur, eique numini ovem consecrarunt, quod veteres ad potum lacte uterentur. Ipsius vero mundi ejusmodi finxere simulacrum. Humanam similiter in speciem conformatum est, conjunctos inter se commissosque pedes habet, vestem multiplici colore textam, et ab humeris deorsum ad pedes usque promissam gestat, summoque capite spheram auream sustinet: partim quod mundus sedem nunquam mutet, partim quod rotundam formam præ se ferat, partim etiam ut variam astrorum naturam adumbrarent. lidem aliquando solem hominis cujusdam navigium crocodilo impositum consendentis symbolo repræsentant: ac navigium quidem, institutum in humida mollique regione motum significat; crocodilus vero, aquam illam ad bibendum facilem, per quam sol feratur: itaque per humidum ac suavam aerem solis conversionem fieri declarare voluerunt. Telluris autem cum cælestis, tum etiam terrenæ vim, Isin nuncuparunt, idque propter isότητα, hoc est æqualitatem æquitatis omnis ac justitiæ fontem. Ac cælestem quidem ipsi lunam, terrestrem vero, terram hanc, in qua degimus, frugumque parentem esse volunt. Cæterum Ægyptiorum Isis ea ipsa est, quam Cæterem Græci vocant, quemadmodum qui a Græcis Proserpina Bacchusque nominantur, iidem apud Ægyptios Isis et Osiris appellari solent. Porro ut eadem Isis non modo fructibus iis, quos suo terra sinu complectitur, alimentum suppediat, sed etiam novis eos incrementis auget, sic Osiris apud Ægyptios, vim ad fructus educendos potentem repræsentat, quam ipsi fletu lenire quodammodo et placare conantur, cum ea, partim **116** semente facienda, terræ sepulta visceribus evanescit, partim alendis corporibus nostris consumitur. Quanquam is quoque Nili efficacitatem virtutumque significat; hoc tamen discrimine, quod ubi terrenam ipsi tellurem denotare volunt, tum Osiridis nomine fructuum parens Terra intelligi debeat: ubi vero cælestem, Nilum idem Osiris exhibeat, quem originem e cælo ducere commemorant, eoque luctu similiter prosequuntur, quasi vim ejus certis deficientem et exhaustam intervallis conciliare sibi ac placare velint. Isis autem illa, cujus cum Osiride congressionem fabulæ celebrant, Ægyptia terra est, ac propterea cum æquari ipsa utrumque gestare, ac demum fructus procreare dicitur, tum etiam Isidis conjux, simulque frater ac filius Osiris esse perhibetur.

* *Ισ. αρουσα.*

(95) *Φθα.* Ergo, qui Phœnicibus lib. 1, tit. 10, pag. 35, *Chrysor* dicebatur, Ægyptiis *Phtha*, dictus est Vulcanus. Hebræa vox *פֶּתַח*, hoc est *aperire*, aut *solvere*, satis, opinor, et cum Ægyptiaca, et cum ignis vi atque natura plane *διαλυτική* convenit.

(96) *Φύσις.* Moni., *Θέσω*, melius ut videtur.

(97) *Ἥλιος δέ.* Geminus est ille Clement. Alex.

προσαγορεύουσιν, ἀνθρωποειδῆ, τὴν δὲ χροιάν ἐκ κυανοῦ μέλανος ἔχοντα, κρατοῦντα ζώνην καὶ σκήπτρον· ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς πτερὸν βασιλείον περικείμενον, ὅτι λόγος δυσεύρετος καὶ κεκρυμμένος, καὶ οὐ φανὸς, καὶ ὅτι ζωοποιός, καὶ ὅτι βασιλεὺς, καὶ ὅτι νοερώς κινεῖται· διὸ ἡ τοῦ πετροῦ φύσις ἐν τῇ κεφαλῇ κεῖται. Τὸν δὲ θεὸν τοῦτον ἐκ τοῦ στόματος προτεσθαί φασιν ὦδν, ἐξ οὗ γεννᾶσθαι θεὸν, ὃν αὐτὸς προσαγορεύουσι Φθα (95), οἱ δὲ Ἕλληνες Ἡφαιστον· ἐρμηνεύειν δὲ τὸ ὦδν τὸν κόσμον. Ἀφιέρωται δὲ τῷ θεῷ τούτῳ πρόβατον, διὰ τὸ τοὺς παλαιούς γαλακτοποτεῖν. Αὐτοῦ δὲ τοῦ κόσμου τὸ δείκναι τοιόνδε ἀνέπλασαν. Ἀνθρωποειδὲς ἐστὶν ἄγαλμα, τοὺς μὲν πόδας συμβεβηκότας ἔχον, ἀνωθεν δὲ μέχρι ποδῶν ποικίλον ἱματίον περιβεβλημένον· ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς σφαιρᾶν ἔχει χρυσοῦν, διὰ τὸ μὴ μεταβαίνειν, καὶ διὰ τὴν τῶν ἀστρῶν ποικίλην φύσιν (96), καὶ ὅτι σφαιροειδὴς ὁ κόσμος. Ἥλιον δὲ (97) σημαίνουσι ποτὲ μὲν δι' ἀνθρώπου ἐπιβεβηκότος πλοίου, ἐπὶ κροκοδείλου κειμένου. Διηλοῖ δὲ τὸ μὲν πλοῖον τὴν ἐν ὑγρῷ κίνησιν· ὁ δὲ κροκόδειλος πότιμον ὕδωρ, ἐν ᾧ φέρεται ὁ ἥλιος. Ἐσημαίετο τοίνυν ὁ ἥλιος δι' ἀέρος ὕγρου καὶ γλυκέος τὴν περιπόλησιν ποιῆσθαι. Τῆς δὲ οὐρανίας γῆς καὶ τῆς χθονίας τὴν δύναμιν Ἴσιν προσεῖπον διὰ τὴν isότητα, ἀφ' ἧς τὸ δίκαιον· οὐρανίαν δὲ τὴν σελήνην, χθονίαν δὲ καὶ γῆν καρποφόρον, ἐν ἣ κατοικοῦμεν, λέγουσι. Τὸ δὲ αὐτὸ δύναται Δημήτηρ παρ' Ἑλλήσι, καὶ Ἴσις παρ' Αἰγυπτίοις. Καὶ πάλιν Κόρη παρ' Ἑλλήσι καὶ ἰούσος, καὶ Ἴσις καὶ Ὀσίρις παρ' Αἰγυπτίοις. Αὕτη δὲ τρέφουσα καὶ αἰρουσα ἂ τὰ ἐπὶ γῆς· ὁ δὲ Ὀσίρις παρ' Αἰγυπτίοις τὴν κάρπιμον παρίστησι δύναμιν, ἣν θρήνοις ἀπομειλίσσονται εἰς γῆν ἀφανίζομένην ἐν τῷ σπόρῳ, καὶ ὕψ' ἡμῶν καταναλισκομένην εἰς τὰς τροφάς. Λαμβάνεται δὲ καὶ ἀντὶ τῆς ποταμίας τοῦ Νεῖλου δυνάμεως· ἀλλ' ὅταν μὲν τὴν χθονίαν γῆν σημαίνωσιν, Ὀσίρις ἡ κάρπιμος λαμβάνεται δύναμις· ὅταν δὲ τὴν οὐρανίαν, Ὀσίρις ἐστὶν ὁ Νεῖλος, ὃν ἐξ οὐρανοῦ καταφέρεισθαι οἴονται· πενθοῦσι δὲ καὶ τοῦτον, ἀπομειλίσσομενοι τὴν δύναμιν λήγουσαν καὶ ἀναλισκομένην. Ἡ δὲ ἐν τοῖς μύθοις μισγομένη τῷ Ὀσίριδι Ἴσις ἡ Αἰγυπτία ἐστὶ γῆ· διόπερ ἰσοῦται, καὶ κυεῖ, καὶ ποιεῖ τοὺς καρποὺς, διὸ ἀνὴρ τῆς Ἰσίδος Ὀσίρις, καὶ ἀδελφός, καὶ υἱός παραδέδοται.

locus. *Strom.* v, aliqua tamen ex parte dissimilis. Αἰγυπτίων, inquit, οἱ μὲν ἐπὶ πλοίου, οἱ δὲ ἐπὶ κροκοδείλου τὸν ἥλιον δείκνυουσι. Σημαίνουσι δὲ, ὅτι ὁ ἥλιος δι' ἀέρος γλυκεροῦ καὶ ὕγρου τὴν πορείαν ποιούμενος, γεννᾷ τὸν χρόνον, ὃν αἰνίσσεται ὁ κροκόδειλος διὰ τινὰ ἄλλην ἰσρατικὴν ἱστορίαν. Cæterum τὸ ποτὲ μὲν, *lin. sequent.* prorsus ἀναπόδοτον ἐστ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

A

CAPUT XII.

Περὶ τοῦ κατὰ τὴν Ἐλεφαντίνην ἀγάλματος. ὁ

Κατὰ δὲ τὴν Ἐλεφαντίνην πόλιν (98) τετίμηται ἄγαλμα, πεπλασμένον μὲν, ἀλλ' ἂν ἀνδρείκελον καὶ καθήμενον, κυανοῦν τε τὴν χροιάν, κεφαλὴν δὲ χριοῦ κεκτημένον, καὶ βασιλείον, κέρατα τράγεια ἔχον, οἷς ἔπεστι κύκλος διακοιδῆς. Κάθηται δὲ, παρακειμένον κεραμέου ἀγγείου, ἐφ' οὗ ἄνθρωπον ἀναπλάσσειν. Ἀηλοὶ δὲ ἀπὸ μὲν τοῦ χριοῦ πρόσωπον ἔχειν καὶ αἰγὸς κέρατα, τὴν ἐν Κριῶν σύνοδον ἡλίου καὶ σελήνης· τὸ δὲ ἐκ κυανοῦ χρώμα, ὅτι ὑδραγωγὸς ἐν συνόδῳ τῆ σελήνῃ. Τὸ δὲ δεύτερον φῶς τῆς σελήνης ἐν Ἀπόλλωνος πόλει καθιέρωται· ἔστι δὲ τοῦτου σύμβολον ἰερακοπρόσωπος ἄνθρωπος, ζιθύνῃ χειρούμενος Τυφῶνα, ἱπποπόταμῳ (99) εἰκασμένον. Λευκὸν δὲ τῇ χροίᾳ τὸ ἄγαλμα, τῆς μὲν λευκότητος τὸ φωτίζεσθαι τὴν σελήνην παρασησάσης, τοῦ δὲ ἰερακείου προσώπου, τὸ ἀφ' ἡλίου φωτίζεσθαι, καὶ πνεῦμα λαμβάνειν· τὸν γὰρ ἰερακα ἡλίῳ ἀφιερῶσι· φωτὸς δὲ καὶ πνεύματος ἰεραξ αὐτοῖς σύμβολον διὰ τε τὴν ἄσκησιν, καὶ τὸ πρὸς ὕψος ἀνατρέχειν, ἔνθα τὸ ζῶν. Ὁ δὲ ἱπποπόταμος τὸν δυτικὸν δηλοῖ πόλον, περὶ τὸ καταπίνειν εἰς ἑαυτὸν τοὺς περιπολοῦντας (1). Θεὸς δὲ τιμᾶται ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ Ὀρος. Ἡ δὲ τῆς Εὐληθυίας πόλις τὸ τρίτον φῶς θεραπεύει. Τὸ δὲ ξόανον τετύπεται εἰς γῦπα πετόμενον, ἧς τὸ πτέρωμα ἐκ σπουδαίων συνέστηκε λίθων. Σημαίνει δὲ τὸ μὲν γυποειδὲς αὐτῆς τὴν γεννητικὴν πνευμάτων σελήνην· ἐκ γὰρ τοῦ πνεύματος ὄνται συλλαμβάνειν τὸν γῦπα, θηλείας πάσας ἀποφαινόμενοι. Ἐν δὲ τοῖς κατ' Ἐλευσίνα μυστηρίοις ὁ μὲν ἰεροφάντης εἰς εἰκόνα τοῦ Δημιουργοῦ ἐνοικεῖται, διδουχος δὲ εἰς τὴν ἡλίου· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ βωμῶν εἰς τὴν σελήνην, ὁ δὲ ἰεροκῆρυξ Ἐρμοῦ. Καὶ ἄνθρωπος δὲ παρ' Αἰγυπτίους ἐν τοῖς ἱεροῖς παρελλήπται. Ἄναμις (2) γὰρ ἔστι κώμη Αἰγύπτου, ἐν ἣ θεραπεύεται ἄνθρωπος, καὶ θύεται τοῦτω, καὶ ἐπὶ τῶν βωμῶν τὰ ἱερεῖα καλεῖται· ὁ δὲ μετ' ὀλίγον φάγοι ἂν τὰ ὡς ἂν ἀνθρώπων αὐτῶν παρεσκευασμένα. Ὅτι δὲ οὐδὲ τὰ ζῶα θεοὺς ἡγοῦνται, εἰκόνας δὲ ἐποιοῦντο καὶ σύμβολα ταῦτα θεῶν, δηλοῖ τὸ πᾶσι τοῦ λαοῦ ἀναχθέντας θεοῖς

• del. ἀλλά.

(98) Ἐλεφαντίνην πόλιν. Urbem Ægyptiacam agnoscit Herodot. in *Euterpe*, ubi crocodilos urbis hujus incolis sacros non esse docet, eamque Thebis, **xx** supra **cccc** stadiorum intervallo disjungit. Agnoscit et in *Thalia*, indeque Ichthyophagos ad Cambysen venisse commemorat. Multi videlicet populi hoc nomine, licet præcipuos Strabo, lib. **xv**, in *Ariana* collocet, quæ ad Carmaniam usque pertinet. Agnoscit Arrianus lib. **iii** *De exped. Alexand.*; Heliodorus *Æthiopic. histor.* lib. **viii**; Ptolemæus insulam Nili esse tradit, quæ Plinio lib. **v**, cap. **9**, *Elephantis* dicitur.

(99) Ἱπποπόταμῳ. Equum hunc fluviatilem Herodot. in *Euterpe*, p. 134 edit. Græco-Lat., *Papremitanæ* tantum præfecturæ sacrum esse ait, eum que describit quadrupedem, bifidis pedibus, bovis unguis, simum, equina juba, cauda, voce; χαλυβδόνα, id est laxa et exsertis dentibus, maximi tauri magnitudine, cujus ex arefacto corio missilia fiunt. Diodorus Siculus lib. **i** propemodum eadem.

De simulacro, quod Elephantinopoli visitur.

Apud Elephantinopolim quoddam ejusmodi simulacrum venerantur, quod sedens, ac cæruleo colore imbutum, ipso quidem corporis trunco vilerem præ se fert speciem, arietis vero caput habet, in eoque proprium ac primarium insigne, hirci cornua, quibus circulus disci figura sustinetur. Ejus autem sedentis ad pedes fictile vas jacet, in quo scilicet homo fingatur. Et arietina quidem facies, caprinaque cornua, solennem in Arietis signo solis ac lunæ congressionem; cæruleus vero color, lunæ vim ad cogendas et eliciendas aquas in ea congressione præcipuam repræsentat. Jam secundum lunæ lumen in Apollinis urbe consecraverunt, cujus symbolum homo est accipitris vultum præferens, ac Typhonem hippopotami specie conformatum jaculo subigens. Cæterum albi coloris simulacrum est, quo lunam suam aliunde lumen emendicare significant, quemadmodum accipitris vultu, lumen ipsum una cum spiritu in eam ab sole derivari. Soli enim accipitrem consecrant, quo tanquam luminis pariter ac spiritus symbolo uti solent, partim quod incitatissimum volatu feratur, partim quod altiore in regionem, ubi lucis plurimum, volando subeat. Hippopotamus autem polum alterum, ad quem sol occidens progreditur, eo denotat, quod ad sese propius accedentes hianti ore absorbeat. Porro in illa ipsa civitate Horum pro deo colunt. Tertium denique lumen religioso cultu Lucinæ in oppido prosequuntur, **117** cujus effigies vulturi feminæ ac volanti similis est, cui alæ ex lectis eximiisque lapidibus contextæ aptantur. Atque hac vulturis specie, lunam vim gignendi ciendique ventos habere significant, vultures autem, quas omnes feminas esse volunt, ex vento concipere arbitrantur. At vero in Eleusiniis mysteriis ipsemet sacrorum antistes Creatorem; qui facem præfert, solem; qui ad aram consistit, lunam; sacrorum denique præco, Mercurium habitu ac specie repræsentat. Præterea Æ-

Cubitorum ei quinque magnitudinem tribuit, tres utraque ex parte χαλυβδόνας, apri dentibus majores, equinas aures; additque ἀμφίβιον esse, qui sub aquis interdiu delitescat, noctu segetem ac fennum depascatur. Adit et Pausaniam *Ἠλιακ. α'*, p. 159, et in *Arcadic.*, p. 275, ubi ait, Cyzicenos, Μητρὸς Διουδομήνης ἄγαλμα, ex Proconneso habuisse, cujus vultus, ἀντὶ ἐλέφαντος ἴππων τῶν ποταμίων ὀδόντας ἦσαν εἰργασμένοι. Nummi veteres, et oculati testes dissimilem ejus speciem exhibent, eamque bovi porcoque similiorum quam equo. Porro, quod Typhonem hippopotami specie figurarent, id, opinor, ad incestam animantium hujus impietatem retulerunt, qui patrem potiundæ matris cupidus interfecit, ut ait Plutarch. *De Solert. animal.*; imo et de mortuis carnibus vescatur, ut Ælian. lib. **vii**, c. 19.

(1) Περιπολοῦντας. Quid si περιπλέοντας?

(2) Ἄναμις. Supra, p. 94, legitur Ἄναθις. Facilis mutatio τοῦ β in μ, aut μ in β, quemodo a librariis pingebantur.

gyptii hominem, cui sacra faciant, deligere con- A
sueverunt. Anamis enim Ægypti pagus est, ubi
homo religionibus et sacrificiis colitur, eique victimæ in altaribus cremantur; ipse tamen paulo post,
quæ sibi tanquam homini apponerentur, libenter omnino comederet. Nam quod illi brutas animantes
deos esse nequaquam arbitrentur, vel ex eo liquet, quod in plerisque locis boves diis consecratos,
solemnibus feriis deorumque religionibus immolare consueverint.

CAPUT XIII.

De bove, qui apud Heliopolim Soli immolatur.

• Soli quidem atque Lunæ boves consecrarunt.
Qui porro soli apud Heliopolim sacer est, Mnevis
nomine, cæteros magnitudine superat, idemque
colore nigerrimo, quod vehementioris assiduique
solis ardor nigrorem humanis corporibus afferre
soleat. Præterea caudæ totiusque corporis pilos B
sursumversus rejectos, præter aliorum boum na-
turam habet, quemadmodum sol contrarium polo
cursum instituit. Testibus est maximis, quod rei
venereæ cupiditas vi caloris excitetur, ipseque adeo
sol naturam secundare dicatur. Lunæ vero taurum
dicarunt, quem Apim nominant, nigrum ipsum
quoque præ cæteris, quodque luna suum a sole lu-
men accipiat, solis præterea lunæque insignia præ-
ferentem. Ac solis quidem insigne est, cum ipsius
corporis nigror, tum etiam is, qui sub lingua hæ-
ret, scarabæus: Lunam vero partim orbiculi dimidiati,

Atque hæc a nobis ex Porphyrii scriptis in epi- C
tomen redacta sufficiant, nihil ut eorum 118 nos
lateat, quæ recondita vel Græcorum vel Ægyptio-
rum theologia continentur. Cujus profecto deser-
tores nos ac transfugas sponte conflitemur, quippe
qui castigato plane maturoque consilio una cum
cæteris ista quoque rejecerimus. Neque vero me
arrogans ista terrebit oratio,

Fas quibus est narrabo, fores claudunt profani.

Profani utique non nos, sed qui turpes adeo ac
putidas de scarabæis, ac cæteris id genus anima-
libus ab omni ratione vacuis fabulas pro sapientiæ
divinæ sensis venditarunt; qui, ut divinus Apo-
stolus loquitur, *Dicentes se esse sapientes, stulti
facti sunt*; utpote qui mutaverunt gloriam incorru- D
ptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis
hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpen-
tium²¹. At enim, quoniam fabellarum istarum sensus
arcanos scilicet ac mysteriis pleniore, in natu-
ras corporis expertes translatione quadam contu-
lerunt, utique ne ad eas in posterum, quæ cer-
nuntur, mundi partes, sed potius ad naturas ali-
quas nec subjectas oculis, nec in corpus immersas
deorum suorum molitionem referre viderentur;
spectemus illud etiam, num longe præstet unam
potius divinam colere ac venerari naturam, quam
plures esse arbitrari. Nam si multæ in uno eo-
demque corpore figuræ, partes variæ, diversaque

²¹ Rom. 1, 22.

• Ἴσ. ὅτε ἦλ.

(3) Ἐν Ἡλίῳ πόλει. Vide supra pag. 47 et 51.
Herodot. lib. II, a mari sursum ad Heliopolim usque,
intervallum esse ait σταδίων πεντακοσίων καὶ χί-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ τοῦ ἐν Ἡλίῳ πόλει θυομένου τῷ ἡλίῳ βοῦς.

• Ἡλίῳ μὲν γὰρ καὶ σελήνῃ βοῦς ἀνιέρωσαν· ἀλλ' ὁ
γε ἡλίῳ ἀνακείμενος ἐν Ἡλίῳ πόλει (3) καλούμενος
Μνεῦς βοῶν ἐστὶ μέγιστος, σφόδρα μέλας, μάλιστα
ὅτι καὶ ὁ ἥλιος ὁ πολὺς μελαίνει τὰ ἀνθρώπεια σώ-
ματα. Ἔχει δὲ τὴν οὐρὰν παρὰ τοὺς ἄλλους βοῦς,
καὶ τὸ πᾶν σῶμα ἀνάτριχον, καθάπερ ὁ ἥλιος τὸν
ἐναντίον τῷ πόλῳ ποιεῖται δρόμον· τοὺς τε ὄψεις
μεγίστους, ἐπειδήπερ ὁ περὶ τὰ ἀφροδίσια ἡμέρας
γίνεται ὑπὸ θερμότητος, ὅτε ὁ ἥλιος ἂ σπερμαίνειν
λέγεται τὴν φύσιν. Σελήνῃ δὲ ταῦρον ἀνέθεσαν, ὃν
Ἄπιν ἐπονομάζουσι, μέλανα μὲν καὶ αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς
ἄλλους, φέροντα δὲ σημεῖα ἡλίου καὶ σελήνης, ὅτι καὶ
τῆς σελήνης τὸ φῶς ἐξ ἡλίου· ἡλίῳ δὲ σημεῖον, τὸ
μέλαν τοῦ σώματος, καὶ ὁ ὑπὸ τῆ ἰσχυρῆ κίνησις
σελήνης δὲ σύμβολον τὸ τε διχότομον καὶ ἀμφικυρ-
τον. »

Ταῦτά μοι ἐκ τῆς τοῦ προσηρημένου ἀνδρὸς γρα-
φῆς ἐπιτετηρήσω, ὡς ἂν μηδὲν ἡμᾶς λάθοι τῶν
ἀπορρήτων τῆς Ἑλληνικῆς ὁμοῦ καὶ Αἰγυπτιακῆς
θεολογίας· ἧς ἀπιστάτας ἑαυτοὺς καὶ φυγάδας ὁμο-
λογοῦμεν, κρῖσει καὶ λογισμῷ σώφρονι καὶ τὰς παρ-
αιτησάμενοι. Οὐ γὰρ με ἡ ἀλαζών ἐκπλήξει φωνή,

*Φθέρομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας δ' ἐπίθεσθε,
[βέβηλοι,*

φήσασα. Βέβηλοι γοῦν οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' οἱ γε τὰς
τοιαύδε αἰσχράς καὶ ἀπρεπεῖς μυθολογίας κινήσαντες
περὶ καὶ θηρίων ἀλόγων σοφίας θεολόγου νοήματα
εἶναι ἀποφηνάμενοι· οἱ, κατὰ τὸν θαυμάσιον Ἀπόστο-
λον, *φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν*· ὅτι δὴ
*ἠλλάξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώ-
ματι εἰκότων φαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ
τεκτραπέδων, καὶ ἐρπετῶν*. Ἄλλ' ἐπεὶ πάντα τὸν
περὶ τούτων ἀπόρρητον δὴ καὶ μυστικώτερον λόγον εἰς
ἀσωμάτους δυνάμεις μεταφορικῶς ἀνήγον, ὥστε δο-
κεῖν μηκέτ' ἐπὶ τὰ ὁρίμενα μέρη τοῦ κόσμου τὴν
θεοποίησιν αὐτῶν συντελεῖν, ἀλλ' ἐπὶ τινὰς ἀοράτους
καὶ ἀσωμάτους δυνάμεις· σκεψόμεθα εἰ μὴ καὶ οὐ-
τως μίαν χρῆσιν τὴν θεῖαν δύναμιν ἀποθαυμάζειν, ἀλλ'
οὐ πολλὰς ἡγεῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἐπεὶ πολλὰ σχήματα
καὶ μέρη καὶ μέλη ὑφ' ἐνὶ σώματι δεδημιούργηται,
τοσαύτας χρῆσιν (4) ἡμᾶς τὰς ψυχὰς ἔχειν ἡγεῖσθαι,
οὐδὲ τοσοῦτους ποιητὰς καὶ δημιουργοὺς τοῦ σώματος
νομίζεῖν· ἀλλὰ καὶ ψυχὴν μίαν τὸ πᾶν σῶμα κινεῖν,

ἰών.

(4) Χρηστῶν. Alter e manuscr., χρησι, ut paulo ante.

καὶ μίαν δημιουργὸν δύναμιν τὸ πᾶν ζῶον τεκτῆνα-
σθαι. Οὕτω δὴ τὰ καὶ ἐπὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου,
ἐνὸς μὲν ὄντος, καὶ ἐκ μιᾶς τῆς σωματικῆς ὕλης
συνεστῶτος, εἰς μέρη δὲ πλείστα διηρημένον, καὶ
μίαν τῶν ὄλων φυσικὴν συμπάθειαν ὑποφαίνοντος
κρᾶσίν τε καὶ μίξιν τῶν ἐν αὐτῷ στοιχείων, ἀλλοιώσεις
τε καὶ μεταβολὰς αὐτῶν εἰς ἑαυτὰ· ὄλον δὲ καὶ τὸ
πᾶν, ἓνα κόσμον καὶ μίαν ἀρμονίαν ἐπιδεικνυμένου·
ὡς πολλὰς χρῆν ὑποτίθεσθαι δημιουργοῦς δυνάμεις,
μόνην δὲ μίαν θεολογεῖν, τὴν ὡς ἀληθῶς Θεοῦ δύναμιν
καὶ Θεοῦ σοφίαν. Ὁ δὲ καὶ τὰς Αἰγυπτιακὰς μυθολο-
γίας πάλιν ἐπὶ ἀσωμάτους μεταφέρει δυνάμεις, λαθῶν
ὁ σοφώτατος αὐτὸς ἑαυτόν. Ἀχθήκας γὰρ ἐν τοῖς
πρόσθε, ὅπως τὸν Χαιρήμονα καὶ πλείους ἄλλους
ἠμολόγει μηδ' ἄλλο τι πρὸ τῶν ὀρωμένων κόσμων
ἠγείσθαι, ἐν ἀρχῆς τε λόγῳ τίθεσθαι τοὺς Αἰγυπτίους·
τούτους γὰρ πάντα εἰς τὰ φυσικὰ, καὶ οὐδὲν εἰς ἀσω-
μάτους καὶ ζώσας οὐσίας ἐρμηνεύειν. Εἰ δὴ οὖν,
κατὰ τὴν αὐτῶν ὁμολογίαν, Αἰγυπτίων ἦν τὸ μηδὲν
ἐπιφέρειν εἰς ἀσωμάτους καὶ ζώσας οὐσίας, πάντα δὲ
τὰ περὶ θεῶν αὐτοῖς μυθολογούμενα ἐπὶ τὰ φυσικὰ
τοῦ κόσμου μέρη μεταφέρειν, τί δὴ ἐξ ὑπαρχῆς εὐ-
ρεσιλογούντες, Αἰγυπτίους τὰ μηδαμῶς αὐτῶν οἰκεία
προσγράφετε, ἐπὶ δυνάμεις ἀσωμάτους φάσκοντες
αὐτοῖς τὴν ἀναφορὰν τῆς θεολογίας αὐτῶν ποιεῖσθαι;
Καθόλου μὲν οὖν ταῦτα αἰτιατέον. Καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ
μέρος δὲ ἡγοῦμαι τὸν Ἐλεγχον τῆς καταναγκασμένης
ἀπόδειξεως αὐτῶν οὐ μακρὰς ἀνασκευῆς δεῖσθαι. Ἴνα
γὰρ τὸν Αἰγυπτιακὸν παρελθὼν τις λῆρον, καὶ τὴν
πλήτην αὐτῶν καὶ ἀδόλεσχον φουαρίαν, ἐπὶ τὰς τῶν
σοφῶν Ἑλλήνων μετέλθοι φυσιολογίας· τίς οὖν ἂν
τῶν εὐφρονούντων αὐτόθεν καταμέμψαιτο τοῖς τὰ
τοιαῦτα παρεξηγεῖσθαι πειρωμένοις; Ἔστω γὰρ ὁ
Ζεὺς μηκέθ' ἢ πυρῶδης καὶ αἰθέριος οὐσία, ὡσπερ
οὖν τοῖς παλαιοῖς ἐνομίζετο κατὰ τὸν Πλούταρχον,
ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἀνωτάτου νοῦς, ὁ τῶν ὄλων δημιουργός,
ὁ τὰ πάντα ζωογονῶν· πῶς οὖν ἔσται τοῦτου πατήρ
μὲν ὁ Κρόνος, ὃν φασιν εἶναι τὸν χρόνον, Ἔρα δὲ μή-
τηρ, ἣν ὁ ἐρμηνεὺς ἔφησεν εἶναι τὴν πετρώδη καὶ
δρειον δύναμιν; Τὴν γὰρ Ἦραν οὐκ οἶδ' ὅπως τὴν
ἄερα, τὸν καὶ αἰθέρα προσεπεινόν, ἀδελφὴν ὁμοῦ καὶ
ἑταιρῆκα φασιν εἶναι τοῦ κοσμοποιῦ καὶ ζωοποιῦ
πάντων νοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Αἰτῶ πάλιν ληθῶ τις κα-
λεῖσθω διὰ τὴν κατὰ τὸν ὕπνον, ὡς φασιν, ἀναισθη-
σίαν, καὶ οὗτι ληθῆ ξυνομαρτεῖ ταῖς ὑπὸ σελήνην γε-
νομέναις ψυχαῖς· πῶς οὖν ἡ ληθῆ γένοιτ' ἂν ἡλίου
καὶ σελήνης μήτηρ, Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος τῶν
Αἰητοῦ παιδῶν εἰς ἡλίον καὶ σελήνην μετενηνεγμέ-
νων; Τί δὲ χρὴ σέβειν ὡς θεὸν τὴν Ἐρίαν ἢ τὴν Δή-
μητραν, εἰ ἡ μὲν τῆς πετρώδους καὶ ὀρείου γῆς, ἡ
δὲ τῆς πεδιδάδος τὰ σύμβολα φέρειν ἐλέγετο; Τὴν τε
Κόρην τὸν κόρον ἀλληγοροῦντες, τίνοι λόγῳ καὶ ταύ-
την ὀφονται δεῖν τῆ σεβασμῆ προσηγορίζ τιμᾶν; Τί
δὲ μάλλον τὴν σπερματοῦχον δύναμιν, καὶ τὴν τῶν
ἀκροδρόων γένεσιν ἢ τῶν κατὰ τὸ ἔαρ προφαινομέ-
νων ἀνθῶν καὶ πρὶν τελεσιογονῆσαι διαβρέδων. ἢ
τῆς τῶν τελείων καρπῶν ἐκτομῆς τὰ σύμβολα, Διό-
νυσον καὶ Ἄρτιν καὶ Ἄδωνιν ἐπονομάζοντες, ὡς
θεοὺς γρῆναι σέβειν· οὐχ' ἂν τοῦτων ἀπάντων τὸ ἀν-

A membra elaborata sunt, non tamen continuo verum
sit, aut nos totidem animabus præditos, aut tot
unius corporis auctores atque architectos esse opi-
nari: sed cum unicam esse animam, quæ totum
corpus moveat, tum unam quoque vim effectricem,
quæ totum animantem molita sit. Eodem plane
modo de hac rerum universitate sentiendum. Cum
unus sit mundus, ex una similiter eademque cor-
porea materia conflatus, quique cum plurimas in
partes dividatur, tum vero unam quamdam atque
naturalem universarum consensionem præ se fer-
rat, ac præter eorum elementorum, quæ ambitu
suo continentur, partim temperationem atque mix-
tionem, partim varias aliorum in alia mutationes,
universum ipsum præterea, mundum unum atque
una rerum omnium concinnitate aptissimum ex-
hibeat; non jam plures facultates illius effectri-
ces ponere, sed unam tantum eamque vere Dei
vim, Deique sapientiam divino quoque nomine ce-
lebrare oportuit. At noster ille philosophus Ægy-
ptiacas etiam fabulas ad easdem naturas corpore
vacuas traducere conatur. In quo suimetipsius ho-
mo consultissimus oblitus est. Quippe audiisti enim
superius, cum et Chæremone et alios plerosque
119 fateretur, nihil omnino præter mundos illos,
quos sensus perciperet, agnovisse, adeoque tanquam
omnium principes Ægyptios posuisse, quod ad re-
rum naturalium rationes omnia, nihil ad expertes
corporis viventesque naturas explicando revocaret;
si ergo, vel istorum confessione, proprium id Ægy-
ptiorum fuit, nihil ut ad expertes corporis viven-
tesque naturas traducerent, sed quæcunque de diis
fabulabantur, ea ad partes mundi naturales omnia
revocarent; quorsum tandem nova ex integro com-
menta somniantes, Ægyptiis aliena quæque assi-
gnatis, eosque theologiam suam in naturas ab omni
sejunctas materia contulisse dictitatis? Atque hoc
modo quidquid ab istis excogitatum est, confutari
universum potest. Jam vero ut singularum partium
coactam adeo atque violentam accommodationem
refellamus, non longa nobis oratione opus esse ar-
bitror. Enim vero, ut Ægyptiorum deliramentis, ac
stolidis nugarum anillium congerie prætermissa, ad
politiorum Græcorum physiologiam transeamus:
quis, obsecro, sanæ mentis eos, qui tam alienum
in sensum ejusmodi fabulas detorquere conantur,
non suo ingenio confutare, atque ex figmentorum
ipsorum ratione possit? Nam esto sane Jupiter,
non jam ignea ætheriaque natura, ut veteres au-
ctore Plutarcho statuebant, sed potius mens illa su-
prema rerum molitrix universarum, quas vi etiam
vitali foveat: quomodo igitur Saturnus, quem tem-
pus esse aiunt, pater ejus erit, Ops vero mater, quam
interpretis noster lapidosam ac montanam vim esse
confirmat? Nam Junonem sane, quam sive aerem,
sive æthera quoque nominavit, quomodo mentis il-
lius mundi effectricis, rebusque omnibus vitam lar-
gentis sororem simul et uxorem esse velit, equi-
dem non intelligo. Præterea Latona per me ληθῶ

quædam, id est oblivio, nuncupetur, partim quod sentiendi vis, ut aiunt, somni tempore nulla sit, partim quod animis illis, quos infra lunam procreari contingit, oblivio comitetur: qui ergo fieri potest, ut solis ac lunæ mater oblivio sit, Apolline ac Diana Latonæ liberis in solem lunamque traductis? Jam cur tanquam Deum aut Opem aut Cererem venerari oporteat, si altera quidem lapidosi ac montani, altera vero plani patentisque soli symbolum quoddam esse dicatur? Qua ratione Κόρην, hoc est Proserpinam, quam ipsi κόρον, satietatem interpretantur, venerando illo nomine appellandam esse opinentur? Cur item Bacchum, **120** Attin et Adonin divino cultu prosequendos esse contendunt, quos modo vim seminalem, ac fructuum eorum, quibus ligni simile putamen est, modo vel florum, qui primo vere cum excludantur, necdum integro maturoque fructu decidunt, vel messis fructuum maturorum symbola nuncupant; nec, quod longe verius erat, humanum ipsum genus rebus iis, quas universi conditor Deus eo tantum esse voluit, ut ei ad usum et alimentum in promptu essent, æstimatione anteponunt? Ex his, si ad reliqua descendere lubeat, quidquid ex præclara physiologia superest, similem in modum facile coargues, adeoque homines istos impudentiæ jure postulabis, qui unum eundem Solem, ut hoc præcipue seligam, non Apollinem modo, sed etiam Herculem, et Bacchum, et Æsculapium esse statuerunt. Nam quomodo pater idem fuerit simulque filius, Apollo, inquam, et Æsculapius? Quomodo ipse ad Herculem traducatur, cum Alcmena matre mortali utique muliere natum ipsimet Herculem esse fateantur? Quomodo Sol in furorem actus liberos suos jugularit? nam utrumque sane Herculi attribuitur. At Herculem nimirum, qui duodecim illa certamina confecerit, Zodiaci circuli, quem solem aiunt sua conversione lustrare, in duodecim animantia divisionem repræsentare dictitant. Quem ergo nobis Eurystheum assignant, qui Solem, quemadmodum et Herculem, ejusmodi certamina conficere jubeat? Quomodo autem quinquaginta Thesiæ filix, ac reliquum captivarum vulgus, quibuscum rem habuisse Herculem fama est, ad Solem ipsum referentur? Quibus ex omnibus suscepti ab eo liberi gentis suæ seriem longissimo tempore propagariunt. Quem porro nobis centaurum fingent, cujus sanguine infectum a Dejanira indusium Solem, veluti Herculem in oecantatam illam calamitatem induerit? At demus enim istis, Solem non amplius esse Herculem, Bacchum esse. Non absimilia profecto circa Bacchum objicere quis merito possit. Primum enim, qua matre genitum Bacchum esse

• γρ. περιβάλοι.

(5) *Φέρος*. Hanc vocem duabus inclusi virgulis, ac reddidi, ut hoc præcipue seligam. Sic enim haud dubie sumitur, pro *φέρει* *εἰπεῖν*, hoc est, *verbi gratia*, quemadmodum μικροῦ et ὀλίγου, pro μικροῦ δεῖν, ὀλίγου δεῖν, passim usurpantur, ut alios omittam ἑλλειπτικῶς λόγους. Rarus tamen iste est hujus vocis usus, et subobscuræ tantum a Suida indicatus, dum ita scribit: *Φέρος* · οἶον ὑπόθου, ἄγε οὖν. Distinguendum, opinor, οἶον ab ὑπόθου · distinctæ enim, licet affines, duæ illæ acceptiones: οἶον est *æmpli gratia*; ὑπόθου, *pone, finge hoc esse vel dici*. Nec minus distinguendum videtur ἄγε ab οὖν, quia

ἠρώπειον γένος προτιμᾶν, ᾧ ταῦτα πρὸς χρῆσιν καὶ τροφὴν ὁ τῶν ὄλων δημιουργὸς Θεὸς ὑπεστήσατο; Μεταβάς δὲ ἐκ τούτων, καὶ τὰ λοιπὰ κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον τῆς γενναίας ἀπελέγξεις φυσιολογίας, εὐλόγως τῆς ἀναίσχυντίας ἐπιμεψάμενος τοῖς, φέρε (5), τὸν ἥλιον αὐτὸν εἶναι τὸν Ἀπόλλω, καὶ πάλιν τὸν Ἡρακλέα, καὶ αὖθις τὸν Διόνυσον, καὶ τὸν Ἀσκληπιὸν ὁμοίως ἀποφηνάμενοις. Πῶς γὰρ ὁ αὐτὸς πατήρ ἂν γένοιτο καὶ υἱὸς, Ἀσκληπιῶς ὁμοῦ καὶ Ἀπόλλων; Πῶς δὲ πάλιν εἰς Ἡρακλέα μετενεχθεῖη, εἰ δὴ ἐκ θνητῆς γυναικὸς τῆς Ἀλκμήνης ὁ Ἡρακλῆς αὐτοῖς ὁμολογεῖται; Πῶς δ' ἂν ἐμμανῆς γένοιτο, καὶ σφάζειε τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας ὁ Ἥλιος; ὅτι δὴ καὶ ταῦτα προσαναγέγραπται τῷ Ἡρακλεῖ. Ἀλλὰ τοὺς θεοὺς ἐπιτελοῦντα τοὺς δώδεκα τὸν Ἡρακλέα τῆς κατ' οὐρανὸν διαιρέσεως τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου, ὃν φασὶ τὸν ἥλιον περιπολεῖν, τὸ σύμβολον φέρειν. Τίς οὖν ἐτι γένοιτ' ἂν Εὐρυσθεὺς, ὁ τῷ Ἠλίῳ ὡσπερ οὖν τῷ Ἡρακλεῖ, τοὺς θεοὺς ἐκτελεῖν ἐπιτάττων; Πῶς δὲ ἐπὶ τὸν Ἥλιον ἀναχθεῖεν αἱ πεντήκοντα Θεοῦ θυγατέρες, καὶ τὸ τῶν λοιπῶν αἰχμαλωτῶν πᾶθος, αἷς τὸν Ἡρακλέα λόγος ἔχει μιγῆναι; ἐξ ὧν καὶ θνητοὶ παῖδες αὐτῷ γενόμενοι ἐπιμήκιστον τὴν τῶν γυνῶν παρέτειναν διαδοχὴν. Τίς δ' ἂν εἴη ὁ κένταυρος, οὗ τῷ αἵματι τὸν χιτῶνα μολύνασα ἡ Δηϊάνειρα, τὸν Ἥλιον, ὡσπερ οὖν τὸν Ἡρακλέα, τῇ δεδηλωμένῃ περιβάλλοι · ἂν συμφορᾷ; Ἀλλὰ γὰρ μηκέτ' ἔστω ὁ Ἥλιος αὐτοῖς Ἡρακλῆς; ἔστω δὲ Διόνυσος καὶ ταῦτα πρὸς τὸν Διόνυσον φαίη τις ἂν εἰκότως; τίς γὰρ ἡ τοῦτον γεννήσασα; εἴτε Σελήνη τις λέγοιτο, εἴτε Περσεφόνη. Πῶς δ' ἂν εἴη ὁ Διόνυσος ὁμοῦ καὶ Ἥλιος, καὶ ἡ κατὰ τοὺς ὕγρους καρπούς, καὶ τὰ ἀκρόδρυα βλαστῶσα δύναμις; Τί δ' ἂν γένοιτο τῶν συστρατευσαμένων αὐτῷ γυναικῶν τὸ πᾶθος; Τίς δὲ καὶ ἡ τοῦ Ἠλίου, ὡσπεροῦν ἡ τοῦ Διονύσου, Ἀριάδνη; Τί δὲ μᾶλλον οἴνου, οὐχὶ δὲ ζίτου καὶ ὀσπρίων, καὶ τῶν ἀπὸ γῆς ἀπάντων καρπῶν γένοιτ' ἂν χορηγὸς ὁ Διόνυσος ἐπὶ τὸν Ἥλιον μεταγόμενος; Εἰ δὲ καὶ Ἀσκληπιῶς αὐτοῖς πάλιν εἴη ὁ Ἥλιος, πῶς οὗτος ὑπὸ τοῦ Διὸς κεραυνοῦται βυπαρῶς ἐνεκεν αἰσχροκαρδεῖας, κατὰ τὸν Βοιώτιον μελοποιῶν Πίνδαρον ὡδὲ πως λέγοντα ·

etiamsi τὸ φέρε pro utroque conjuncto sumi possit, potest tamen et pro utroque seorsim. Obiter etiam notandus est usus ille τοῦ φέρος *εἰπεῖν*, quem habet interdum initio periodi, pro *at enim, at forte, at vero, an vero?* ac fere cum ἄλλᾳ. Dionys. Halicarn. lib. iv, sic usurpat, ubi Servius Tullius, refutatis criminibus aliis quæ sibi a Tarquinio objici potuissent, ita pergit: *Φέρε* εἰπεῖν, ἄλλ' ὑπερήφανός εἰμι, καὶ διὰ βαρύτητα ἐπαχθής. *At fortassis arrogans sum, et propter morum acerbitalatem gravis ac molestus; vel, cum interrogatione: An vero? an forte?*

quomodo Bacchus idem et Sol, et vis simul illa fuerit, quæ sese partim in humidioribus fructibus, partim in nucibus exerit? Deinde, quorsum illa mulierum ejus militiæ comitum multitudo pertineat? Quænam Solis, quemadmodum illa Bacchi, Ariadne commemorari queat? Cur vini potius, quam aut frumenti, aut leguminum, ac cæterorum omnium, quos terra procreat, fructuum auctor si semel idem, qui Sol fuerit, Bacchus habeatur? **121** Quod si Æsculapium Solem esse velint, quomodo is ob turpem et infamem quæstum Jovis fulmine conflagravit, sicut his versibus Bœotius ille ac lyricus vates Pindarus cecinit,

Ἐτρατε (6) κάκεινον ἀγρόρι μ-
σθῶ χροσός ἐν χερσίν φαρείς.
— χερ-
σὶ δ' ἄρα Κρονίῳ
Ῥίψαις δι' ἀμφοῖν, ἀμτροῶν
Στέρων καθέλεν
Ὡκέως· αἰθῶν δὲ κεραυ-
ρὸς ἐνέσκηψε μόρον.

Τίνας δὲ καὶ οἱ ἐξ Ἡλίου Ἀσκληπιάδαι, εἰς μακρὸν τοῦ βίου διαφυλαχθέντες, καὶ θνητῶν ἀνδρῶν γένεσιν εἰσιν ἀνθρώποις παραπλήσιον ὑποσησάμενοι; Πλὴν ἀλλὰ πάλιν αὐτοῖς, ὥσπερ διὰ μηχανῆς, τὰς αἰσχρὰς καὶ μυθικὰς περὶ θεῶν διηγήσεις ἀποφεύγουσιν, εἰς ἕλιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη ἐνατρέχει· ἂν ὁ λόγος· εἴ γε πῦρ μὲν ἦν αὐτοῖς ὁ Ἥραϊστος, καὶ ἡ θερμὴ δύναμις, Ποσειδῶν δὲ ἡ ὑγρὰ οὐσία, Ἥρα δὲ ὁ ἀήρ, καὶ γῆ πάλιν ἡ μὲν ὄρειος καὶ πετρώδης Ῥέα, ἡ δὲ πεδινὴ καὶ γόνιμος Ἀρμήτηρ, Κόρη τε ἡ σπερματοῦχος, καὶ Διόνυσος ἡ φρυγαντικὴ τῶν ἀκροδρόων δύναμις· καὶ ἕλιος Ἀπόλλων σὺν τοῖς κατειλεγμένοις· σελήνη δὲ τότε μὲν Ἄρτεμις, τότε δὲ Ἀθηναῖα, καὶ πάλιν Ἐκάτη, καὶ Εὐχθυσία οὐκοῦν πάλιν τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίστην, καὶ τὴν δημιουργίαν τοῦ παντός, ἀλλ' οὐ τὸν δημιουργὸν θεολογοῦντες ἀπελέγχονται λίαν ἐπισημαίως καὶ ἐπικινδύνως, καὶ ἐπὶ κακῆ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐφαλῆς. Εἰ δὲ μὴ τὰ ὀρώμενα σώματα ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρων, μηδὲ γε τὰ αἰσθητὰ μέρη τοῦ κόσμου εἴησιν θεοποιεῖν, ἀλλὰ τὰς ἐν τούτοις ἀοράτους δυνάμεις, αὐτοῦ δὴ τοῦ ἐπὶ πᾶσιν· (ἔνα γὰρ ὄντα θεῶν, παντοίαις δυνάμεισι τὰ πάντα πληροῦν, καὶ διὰ πάντων διέχειν, καὶ τοῖς πᾶσιν ἐπιστατεῖν· ἀσωμάτως δὲ καὶ ἀφανῶς ἐν πᾶσιν ὄντα, καὶ διὰ πάντων διέχοντα, καὶ τοῦτον εἰκότως διὰ τῶν δεδηλωμένων σέβειν φασί·) τί δήτα τοιγαροῦν οὐχὶ τὰς αἰσχρὰς καὶ ἀπρεπεῖς περὶ θεῶν μυθολογίας, ὡς ἂν ἀθέσμους καὶ ἀσεβεῖς παραιτησάμενοι, καὶ αὐτὰς γε τὰς περὶ τούτων βίβλους, ὡς δυσσεβῆ καὶ ἀκόλαστα περιεχούσας, ἀφανεῖς ποιήσαντες, τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀράστον θεὸν γυμνῶς καὶ καθαρῶς, καὶ ἀνευ τινὸς αἰσχρᾶς περιπλοκῆς ἀνυμνοῦσι; Τοῦτο γὰρ δέον ἦν ποιεῖν τοῖς τ' ἀληθῆς ἐπεγνωκόσι, μηδὲ κατάγειν καὶ καταβάλλειν εἰς αἰσχρὰς καὶ ἐμπαθεῖς ἀρρητολογίας τὴν σεβάσμιον τοῦ θεοῦ πρόσρησιν· ἀλλὰ μὴδ' ἐν οἰκίστοις καὶ σκότου μυχοῖς, ἀνδρῶν τε οἰκοδομαῖς σφᾶς αὐτοῦς ἐναπνοκλείειν, ὡς ἔνδον εὐρήσοντας τὸν θεόν, μὴδ' ἐν ξηραίνος ἐξ ἀψύχου πεποιημένοις ὕλησιν τὰς θείας τιμᾶν οἰεσθαι δυνάμεις, μηδὲ μὴν γεώδε-

(6) Ἐτρατε. Sumptus hic locus est ex *Pyth.*, od. 3, antistr. 3, quem nunc emendatum habes, et suis versibus numerisque distinctum. Quos etiam in eo vertendo uticunque servavimus. Eundem laudat Cyrill. Alexandrin. in *Julianum Apostatam*, lib. II, tom. V, pag. 118, Græci codicis manuscriptorii,

A

*Perpulit ipsum grandi pretio
Ardens patenti aurum in manu.*

*Tum Saturno satus
Fulmen per ambos dextera
Torquens, animam
Illico tollit, seraque
Dat eos flamma neci.*

Quinam a Sole orti Asclepiadæ, qui cum ad plura sæcula genus suum propagarint, tum vero mortalium virorum seriem cunctis hominibus nascendi conditionesimilem affinemque procrearint? Quamquam, hominum istorum sane dum flagitiosas ac turpes numinum suorum fabulas quasi machina quadam effugiunt, ad Solem Lunamque scilicet, ac cæteras mundi partes recurrit oratio. Tamen, si Vulcanum ignem calidamque vim esse volunt, si Neptunum humidam naturam, Junonem aerem, Opem montanum lapidosumque solum, Cererem vero planum ac fertile: si Proserpinam vim seminalem, Bacchum vero nucum similiumque plantarum virtutem: si solem Apollinem, ac reliquos superius nominatos, lunam autem modo Dianam, modo Palladem, modo vel Hecaten, vel Lucinam: profecto agrosant necesse est, sese rejecto Creatore creaturas, ipsamque universi molitionem, non ejus molitorem Dei loco venerari: qui quidem gravis nimium periculosusque lapsus est, atque ejusmodi, qui salutem propriam certum in exitium conjiciat. Sin autem responderint, se nequaquam aut ea, quæ videntur, Solis ac Lunæ siderumque corpora, aut alias, quæ in sensum incurrunt, mundi partes, sed tantum iis inclusas aspectumque fugientes veri Numinis cunctaque moderantis vires consecrarc (Deum enim, cum unus ipse sit, omnis generis virtutibus universa complere, ac per omnia diffusum, rebus quoque omnibus præsidere; adeoque ipsum, qui sine corpore sensibus obnoxio rebus inisit omnibus omnesque pervadat ac permeet, sese per ea, quæ diximus, jure ac merito colere venerarique defendunt): quidni ergo, turpibus et indignis deorum fabulis, tanquam infandis et impiis valere jussis, ac simul libris omnibus, quibus tantum impietatis ac flagitiorum continetur, funditus exterminatis, unum solumque Deum, **122** quem sensus non attingit, nude ac sincere, et absque sædo quocunque involucro prædicant? Hoc enim eos facere oportuit, qui verum cognovissent, non autem venerandum quem accepi a R. P. Jacobo Sirmondo. Habetur lib. VI codic. Latini, pag. 621. Sed cum ibi quoque Græci versus male distincti sunt; tum vers. 4 et 2 perperam legitur θυμῷ pro μισθῷ· vers. autem 5 vox ἀμτροῶν male præteritur; vers. postremo ἐπέσκηψε legitur pro ἐνέσκηψε.

D

quem accepi a R. P. Jacobo Sirmondo. Habetur lib. VI codic. Latini, pag. 621. Sed cum ibi quoque Græci versus male distincti sunt; tum vers. 4 et 2 perperam legitur θυμῷ pro μισθῷ· vers. autem 5 vox ἀμτροῶν male præteritur; vers. postremo ἐπέσκηψε legitur pro ἐνέσκηψε.

Illud Dei nomen ad turpes, flagitiosas, dictique horrendas fabulas abjicere : imo, nec in tuguriis abditisque tenebrarum latibulis, aut excitatis hominum arte domunculis semetipsos includere, quasi Deum intus reperturi essent ; nec in simulacris ex inanima conflatis materia, divinas virtutes colendas esse, nedum terrenis quibusdam fœdi sanguinis vaporibus, ac cæsarum animantium cruore, veluti jucundo quodam officio (conciliandum sibi Deum arbitrari. Verum erat utique sapientes istos, nihilque nisi arduum ac cœleste loquentes, hisce omnibus quasi errorum vinculis expeditos, humanum genus absque invidia hujus in naturalis speculationis partem ac societatem vocare ; nudoque prope dixerim capite omnibus prædicare, non jam ista se, quæ cernuntur oculis, sed eum solum, quem nemo videat, istorum omnium architectum suspicere, ac simul facultates ejus incorporeas aspectumque fugientes, cultu pariter neque corporeo, neque sensibus obvio venerari : neque jam igne succenso, neque arictibus taurisve mactatis, imo neque coronis, neque signis, neque templorum substructionibus divinum Numen colendum putare, sed purgata mente sana veraque doctrina, vacuo perturbationibus animo, vita denique sua, quantum homini fas est, ad divinam illius imaginem virtutis ope conformanda, suum ei cultum exhibere. At nemo sane, sive barbarus, sive Græcus, humano unquam generi signum ad veritatis hujus notitiam sustulit : uni hæc Servatori nostro gratia debetur, qui cum erroris antiqvi fugam universis gentibus prædicavit, tum etiam absque invidia rectam omnibus ad verum omnium, solumque Deum viam atque pietatem indicavit. Contra vero sapientes isti, qui tanto fastu cœlestem quamdam in moderanda vita prudentiam jactitabant, cum Deum cognovissent (ut divinus loquitur Apostolus) non sicut Deum glorificaverunt, aut gratius egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt ; et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula ²².

123 CAPUT XIV.

Fabulosas de diis narrationes ab aliis ipsis coargui, qui contraria faciunt.

Enimvero post longam illam et spissam philosophiæ commentationem, post speciosas de rebus sive cœlestibus, sive naturalibus disputationes, ex illo culmine, sic tanquam ex altissimo quodam montis vertice prolapsi, humi deinceps cum ipsa plebecula volutari, promiscue ad veterum de pluribus diis errorem sese aggregare, denique eadem se quæ vulgus ipsum opinari, partim sacrificiis, partim simulacrorum cultu simulare ; quo quidem exemplo vulgarem hominum de fabulosis deorum narrationibus sensum et existimationem augebant simul, ac magis magisque roborabant. Eoquis igitur non plane videat, speciem eos aliquam gravitatis sua ista physiologia quæsiisse, verbisque tenus flagitiorum turpitudinem, detorquenda rerum veritate colorasse, qui opere ipso fabulosum errorem, communemque omnium superstitionem confirmarent ? Quanquam mirum id sane videri

σιν ἀτμοῖς αἰμάτων, καὶ λύθρου, καὶ νεκρῶν ζώων αἷμασι, κεχαρισμένα τῷ Θεῷ πράττειν νομίζουσιν. Τοῦτων δὲ ἀπάντων, ὡς ἂν πλάνης δεσμῶν ἀπολυθέντας, χρῆν δῆπου τοὺς σοφοὺς καὶ μετεωρολόχας πᾶσιν ἀνθρώποις τῆς φυσικῆς θεωρίας ἀφθόνης κοιωνεῖν, μονονουχὶ γυμνῶς προκηρύττοντας ἅπασι μὴ τὰ φαινόμενα, τὸν δ' ἀφανῆ δημιουργὸν τῶν φαινομένων μόνον ἀποθαυμάζειν, καὶ τὰς ἀοράτους αὐτοῦ καὶ ἀσωμάτους δυνάμεις ἀοράτως καὶ ἀσωμάτως θρησκεύειν, οὐ πῦρ ἄφαντας, οὐδὲ γὰρ κρῖον καὶ ταῦρον θυσαιμένους, ἀλλ' οὐδὲ στεφάνοις καὶ ξοάνοις, καὶ ναῶν οἰκοδομαῖς τὸ Θεῖον τιμᾶν οἰομένους· λογισμοῖς δὲ κεκαθαρμένοις καὶ δόγμασιν ὀρθοῖς καὶ ἀληθέσι τοῦτο πράττοντας, ἐν ἀπαθείᾳ ψυχῆς καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ δυνατόν τῆς ἀρετῆς ὁμοίουςι. Ἄλλ' οὐδεὶς γὰρ πώποτε, οὐ βάρβαρος, οὐχ Ἕλληνας, πᾶσιν ἀνθρώποις ταύτης κατήρξε τῆς ἀληθείας, ἢ μόνος ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ· ὅς δὴ, τῆς παλαιᾶς πλάνης πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀποφυγῆν προκηρύξας, τοῖς πᾶσιν ἀφθόνης εὐρατο τὴν πρὸς τὸν ἀληθῆ καὶ μόνον τῶν ἀπάντων Θεῶν ἐπιστροφὴν τε καὶ εὐσέβειαν. Οἱ δὲ τοὶ Ἕλληνοι σοφοὶ τοῦ βίου τὴν ἀνωτάτω φιλοσοφίαν αὐχῆσαντες, ἢ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, γρόντες Θεῶν, οὐχ ὡς Θεῶν ἐδόξασαν, ἢ ἠὲ χαριστήσασαν· ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς λογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φήσαντες γοῦν εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν, καὶ ἐσεβάσθησαν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὴν κτίσαντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας.

erroris antiqvi fugam universis gentibus prædicavit, tum etiam absque invidia rectam omnibus ad verum omnium, solumque Deum viam atque pietatem indicavit. Contra vero sapientes isti, qui tanto fastu cœlestem quamdam in moderanda vita prudentiam jactitabant, cum Deum cognovissent (ut divinus loquitur Apostolus) non sicut Deum glorificaverunt, aut gratius egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt ; et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula ²².

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ὅτι τὰς μυθικὰς περὶ θεῶν διηγήσεις ἀπειλήχουσιν ἐναντία πράττοντες.

Μετὰ γοῦν τὴν μακρὰν καὶ πολλὴν φιλοσοφίαν, καὶ μετὰ τὰς σεμνὰς μετεωρολογίας καὶ φυσιολογίας, ἄνωθεν ποθεν, ὡς ἀφ' ὑψηλοτάτης ἀκρωρείας, καταπίπτοντες, σὺν τοῖς πλήθεσι κατεσύροντο, καὶ τῇ τῶν παλαιῶν πολυθέῳ πλάνῃ συνεφύροντο, τὰ τοῖς πολλοῖς ὅμοια, διὰ τοῦ θύειν καὶ τοῖς ἔθνοισι προσπίπτειν, δοξάζειν ὑποκρινόμενοι, αἰθρόντες τε καὶ ἐτι μᾶλλον κρατύνοντες τὴν δημόδη τῶν μυθικῶν διηγημάτων περὶ θεῶν ὑπόληψιν. Πῶς οὖν οὐκ ἂν εἶεν τοῖς πᾶσι πρόδηλοι, σεμνολογούμενοι μὲν ταῖς φυσιολογίαις, καὶ μέχρι λόγων τὰ αἰσχυρὰ καλλωπίζοντες τῇ παρατροπῇ τῆς ἀληθείας, ἔργοις δ' αὐτοῖς τὴν μυθικὴν συνιστώντες πλάνην καὶ τὴν ἀνάδημον δεισιδαιμονίαν ; Καὶ οὐδέπω τοῦτο θαυμαστὸν, ὅτε καὶ αὐτοὺς ἀναγράφουσι τοὺς ἑαυτῶν θεοὺς ταῖς περὶ αὐτῶν συμφορομένους μυθολογίαις. Ἄκουε γοῦν, ὅπως ὁ Ἀπόλλων αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ διδάσκει ὕμνον, ὃν εἰς ἑαυτὸν ἐξέδωκεν, ὁμολογῶν ἐν Ἀθήλῳ τῇ νῆσῳ ὑπὸ Λητοῦς γε-

²² Rom. 1, 12, 22, 23.

γεννησθαι· καὶ πάλιν ὁ Ἀσκληπιὸς ἐν Τρίκκῃ (7) ὡς Α καὶ Ἑρμῆς τετέχθαι ὁμολογῶν ἀπὸ τῆς Μαίας. Γράζει δὲ ὁ Πορφύριος καὶ ταῦτα, ἐν οἷς ἐπέγραψε περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, ἐνθα καὶ τῶν χρησμῶν ἐμνημόνευσεν ὡδὲ πῶς ἐχόντων·

confietur, cui Æsculapium ac Mercurium adjungemus, quorum alter Tricca, alter ex Maia procreatum se esse pronuntiat. Habet etiam ista Porphyrius, in iis, quæ de hausta ex deorum responsis philosophia scripsit, ubi sequentium oraculorum meminit,

Ὁ μέγα πᾶσι χάριμα βροτοῖσιν,
Ἄπὸ σῶν ἱερῶν ματέρος ἀγγῆς
Προθορῶν τοκετῶν.

non debet, cum ex eorum scriptis habeamus, sparsas de diis fabulas deorum ipsorum vocibus comprobari. Audi ergo, quemadmodum ipsemet Apollo, quem de se ipso hymnum edidit, cæteros doceat, ubi se in Delo insula natum ex Latona

Omni o populo magna voluptas,
Sacra puræ matris ab alvo
Prosiliens.

Οἷς ἐπιλέγει·

Ἄλλ' ὅτε Λατῶ ὠδὸς Ἰερᾶ
Δάλοιο πᾶσα, ὄρθυνομένην
Διδύμων τοκετῶν ἔνδοθε (8) σηκῶν,
Ἰστατο μὲν γαῖα (9), Ἰστατο δ' ἀήρ,
Πάγγυτο γᾶσος, πάγγυτο κύμα·
Ἄνὰ δ' ἐξέθορες, μάντι Λυκωρεῦ,
Τοξότα Φοῖβε, κατὰ χρησμολάλων
Βασιλεῦ τριπόδων.

Quibus ita subdit,

Partus sævi tota doloris
Dum Latonam vis dia premit,
Sanctæque simul clausa parentis
Gemini quatiunt viscera fetus :
Tellus sistit, sistit et aer,
Insula sidit, siditque mare,
Tu continuo Vates Lycie,
Is, arcitenens Phæbe, sub auras,
Fata loquentum præses tripodum.

Καὶ ὁ Ἀσκληπιὸς πάλιν περὶ ἑαυτοῦ·

Τρίκκης ἐξ ἱερῆς ἤκω θεός, ὃν ποτε μήτηρ,
Φοῖβῳ ὑπενωσθεῖσα, κυεῖ σοφίας βασιλῆα,
Ἰδριν ἱητορίης Ἀσκληπιῶν. Ἄλλὰ τί πύθῃ;

Similiter Æsculapius ita de se ipso, 124

En Tricca e sacra venio tibi Numen amicum,
Ille Æsculapius, quem Phæbo patre creatum,
Et Sophiæ regem, cui vis est nota medendi,
Sustulit alma parens. Sed quid mea numina poscis?

Ὁ δ' Ἑρμῆς φησιν·

Ὅς δ' ἐγὼ, ὃν καλέεις, Ζηνὸς καὶ Μαϊάδος υἱός,
Ἑρμῆς (10) προθέθηκα λιπῶν ἀστραίων ἀνακτα.

Mercurius autem hunc in modum,

Mercurius quem voce vocas, Maiæque Jovisque
Filius huc veni, cælesti rege relicto.

Καὶ τὸ εἶδος δὲ ἑαυτῶν ὑπογράφουσι τοῦ σχήματος, ὡσπερ ὁ Πᾶν καὶ αὐτὸς ἐν χρησμοῖς περὶ ἑαυτοῦ τάδε λέγει διδάσκων· Εὐχομαι βροτὸς γηγῶς Πανὶ συμ-
σύτῳ θεῷ, δισσοκέραι, δισδόποδι, τραγοσκελεῖ,
ερυφῶντι. Ταῦτα ἐν ἀπορρήτοις τῆς ἐκ λογίων φι-
λοσοφίας ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ τέθειται. Οὐκέτ' ἄρα ὁ
Πᾶν σύμβολον ἦν τοῦ παντός, δαίμων δ' ἂν εἴη τις
τοιούτος, οἷος καὶ ὑπογέγραπται, ὁ καὶ τὸν χρησμὸν
ἐκδοῦς. Οὐ γὰρ δὴ τὸ πᾶν, καὶ ὁ σύμπας κόσμος
ἔχρησε τὰ προκείμενα. Τούτου τοιγαροῦν τοῦ δαι-
μονος, ἀλλ' οὐ τοῦ παντός τὴν εἰκόνα ἐκτυπώσαντες
ἔθορες, τὸ προγεγραμμένον ἐμμήσαντο σχῆμα. Καὶ
ὁ Ἑρμῆς δὲ πῶς ἂν νοῖτο ὁ τῶν ἀπάντων ποιητικὸς
τε καὶ ἐρμηνευτικὸς λόγος, μητέρα Μαίαν τὴν Ἀτ-
λαντος ὁμολογῶν ἐσχηκέναι, τὴν γε περὶ αὐτοῦ λεγο-
μένην μυθολογίαν, ἀλλ' οὐ φυσιολογίαν ἐγκρίνας;
Οὕτω καὶ Ἀσκληπιὸς πῶς ἂν μετάγοιτο εἰς Ἥλιον,
πατρίδα τὴν Τρίκκην ἐπιγραφόμενος, καὶ ἀπὸ θνητῆς
ὁμολογῶν γεγονέναι μητρός; Πῶς δὲ Ἥλιος ὢν, αὐ-
τὸς τοῦ Ἥλιου υἱὸς πάλιν ἀποφανθεῖη; ἔπει καὶ
τὸν αὐτοῦ πατέρα τὸν Φοῖβον οὐκ ἄλλον εἶναι τοῦ
Ἥλιου ἐφυσιολόγησαν. Ἐξ Ἥλιου δὲ καὶ θνητῆς γυ-
ναικὸς φάναι αὐτὸν πῶς οὐ πάντων καταγελαστότα-
τον; Ἐπει καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα Ἥλιον, ὃν δὴ Ἀπόλ-
λωνά φασιν εἶναι, πῶς εἰκὸς ἐν Δήλῳ γεννησθαι
τῇ νῆσῳ ὑπὸ θνητῆς πάλιν μητρὸς τῆς Λητοῦς; Ἐν-
ταῦθά μοι τήρει ὀπίσους Ἑλληνες θεοὺς γεννητοῦς
γυναικῶν ἐθεολόγησαν, εἰς παράθεσιν, εἰ ποτε πει-
ρῶνται σκώπτειν τὴν τοῦ ἡμετέρου Σωτῆρος γένεσιν,

Quinetiam suorum ipsi corporum speciem figuram-
que describunt, velut ille Pan, qui cujusmodi fuerit,
ex ejus oraculis ita docemur : Mortalis ego cum sim,
nuncupo vota Pani, nativo deo, cornu gemino, ge-
mino pede, hircinisque cruribus insigni, voluptuario.
Ejusmodi sunt, quæ laudatus auctor in abditis phi-
losophiæ deorum ex responsis hausta mysteriis
recensuit. Pan ergo non jam universi symbolum
est, sed dæmon potius, qualem se ipse descripsit,
qui oraculum istuc effudit. Neque enim universum,
totusve mundus ista respondit. Quare ipsi quoque
artifices, quotquot non universi, sed hujus dæmon-
is imaginem expressere, descriptam paulo ante
figuram imitati sunt. Jam Mercurius, quomodo re-
rum effectrix omnium interpretæque ratio haberi
possit, cum ipse Maiam Atlantis filiam sese matrem
habuisse fateatur, quippe qui jactatam de ortu suo
fabulam, non istorum physiologiam testimonio ju-
dicioque suo comprobaret? Æsculapius denique,
quomodo ad Solem traducatur, qui et Triccam sibi
patriam vindicet, et mortali se matre natum esse
pronuntiet? Imo, si sol ipse est, quomodo solis
filius esse dicatur? Nam Phæbum quidem ipsius
patrem, non alium a sole esse physiologi volue-
runt. Solem porro Æsculapium ex mortali femina
suscepisse, cui non omnium maxime ridiculum vi-
deatur? Nam ipsum quoque Solem Æsculapii pa-
trem, quem scilicet Apollinem esse defendunt, cui
tandem in insula Delo, atque a Latona mortali si-

(7) Τρίκκη. Thessaliæ oppidum est, quoa alii
Tricam, simpliciter c.

(8) Ἐνδοθε. Γρ. Ἐνδοθι.

(9) Μὲν γαῖα. Γρ. γᾶ, recte. Αλ. γῆ.

(10) Ἑρμῆς. Versus postulat inseri &c.

militer matre procreatum esse persuadeant? Cæterum animadvertite mihi, quam multos Græci ex mulieribus genitos deorum in loco numeroque posuerint, ut si quando Servatoris nostri generationem ridere conabuntur, banc iis continuo turbam opponamus; illudque præterea, non poetarum voces a nobis, sed ipsorum deorum testimonia recitari.

125 CAPUT XV.

Deos ipsos philosophorum commentationes oraculis confirmasse, pugnantes cum sparsis de se fabulis allegorias statuendo.

Ac poetæ quidem, cum fabulas, ut aiunt, de diis confingant, philosophi vero rerum naturalium rationes cum ad ipsos accommodent; æquum sane esset illos aspernari, hos tanquam philosophos suspicere, similemque vero excellentium hominum orationem potius quam poeticas amplecti nugas. Nunc autem cum ipsi quoque dii in contentionem cum philosophis certamenque descendant, cumque res illi suas, quibus utique notiores eæ sunt, oraculis accurate planeque doceant, hi vero quasdam tantum iis de rebus suspiciones, quas minime perspectas habent, in absurdas ac futiles disputationum ineptias conferant: utris obsecro fidem habendam esse ratio suadeat? Imo, indignum certe fuerit vel hoc quærere. Sed tamen, si dii verum dicunt, qui sibi ipsis attributos humanæ conditionis affectus perturbationesque confirmant; vanos continuo ac mendaces esse, qui eas respuunt, necesse est: si enim vera philosophorum physiologia est, falsa deorum esse testimonia sequitur. Atqui, dicat etiam

Sol, idemque Horus, Rex, Bacchus, Osiris, Apollo,

*Idem horas, annique vices, ventos pluviasque,
Auroræque rego, et stellatæ noctis habenas,
Rex simul astrorum, simul immortalis et Ignis.*

Ergo dii cum iidem et poetarum fabulis, et philosophorum suspicionibus testimonium adjungant suum, simul profecto dissentientibus pugnantibusque consentiunt. Enimvero si mortales sibi matres vindicant, seseque terrena ex patria natos fatentur, quomodo ejusmodi esse poterunt, quales physiologorum ore celebrantur? Demus Apollinem Solem esse, (rursus enim istorum oratio sursum deorsumque jactata eundem in circulum redire cogetur,) quomodo igitur Delos insula, quam in medio mari exstantem hodieque cernimus, 126 Solis patria, quomodo Latona mater ejusdem erit? Ipse enim utrumque verum esse, suis paulo ante oraculis confirmabat. Quomodo denique Æsculapium idem mortali natura præditum ex mortali quoque femina suscipit? Verum ista prætermittamus.

CAPUT XVI.

Fieri non posse, ut mundi partes, aut divinæ virtutes, illecebrarum necessitate deducantur, et consulentibus per oracula respondeant.

Enimvero hujus oraculi vanitas alia quoque ra-

(11) *Ὅτι δέ. Alter e manuscr., καὶ ὅτι. Quod sane melius duos hosce versus, usque ad σημειώσεις, cum superioris capitis sine contextit. Nec mihi dubium est quin sequens ab illis tantum vocibus*

ὅτι δέ (11) οὐ ποιητῶν εἰσιν αἱ φωναί, ἀλλ' αὐτῶν τῶν θεῶν αἱ προκειμέναι σημειώσεις.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ὅτι καὶ τὰς τῶν φιλοσόφων θεωρίας ἐβδβαλοῦν διὰ τῶν χρησμών, ἐναντίως τοῖς περὶ αὐτῶν μύθοις ἀλληγοροῦντες.

Ποιητῶν μὲν οὖν, ὡς φασί, μύθοις περὶ θεῶν πλατομένων, φιλοσόφων δὲ, φυσιολογοῦντων, χρῆν δὴ πού εικότως τῶν μὲν καταφρονεῖν, τοὺς δὲ θαυμάζειν ὡς φιλοσόφους, καὶ μᾶλλον τῶν ποιητικῶν λήρων τὰς τῶν κρειττόνων ἐκδέχσθαι πιθανολογίας. Θεῶν δ' αὐτῶν καὶ φιλοσόφων εἰς ἀμίλλαν κατιόντων, καὶ τῶν μὲν ἐπὶ χρησμοῖς τὰ καθ' ἑαυτοὺς, ὡς ἂν μᾶλλον εἰδότες, ἀκριβῶς διδασκόντων, τῶν δὲ εἰς ἀσυμφώνους καὶ ἀναποδείκτους εὐρεσιλογίας τὰς περὶ ὧν μὴ ἴσασιν ὑπονοίας περιτρεπόντων· τίσιν ἔρει λόγος πείθεσθαι; Ἡ τοῦτο οὐδὲ ἐρωτᾶν ἄξιον; Εἰ δὴ οὖν ἀληθεύουσιν οἱ θεοὶ κυροῦντες τὰς περὶ αὐτῶν ἀνθρωποπαθείας, ψευδεῖς ἂν εἴεν οἱ ἀθετοῦντες αὐτάς· εἰ δὲ τῶν φιλοσόφων ἀληθεῖς αἱ φυσιολογίαι, ψευδεῖς ἂν γένοιτο αἱ τῶν θεῶν μαρτυρίαι. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς, εἴποι τις, ὁ Ἀπόλλων ἔφη πού ἐν χρησμοῖς ἐρωτηθεὶς περὶ αὐτοῦ ὅστις εἴη.

B

C

Ἡλιος, Ὀρος, Ὅσιρις, Ἄραξ, Διόνυσος, Ἀπόλλων, | Ὀρῶν καὶ καιρῶν ταμίη, ἀνέμων τε καὶ θυβρῶν, Ἡοῦς καὶ νυκτὸς πολυαιστέρως ἡρία τωμῶν, Ζαφλεγγῶν ἀστρῶν βασιλεὺς, ἡδ' ἀθάνατον πῦρ.

Οὐκοῦν οἱ αὐτοὶ καὶ τοῖς τῶν ποιητῶν μύθοις καὶ ταῖς τῶν φιλοσόφων ὑπονοίαις συμφέρονται, μαχομένοις συνιστάμενοι. Εἰ γὰρ μητέρας ἐπιγράφονται θνητάς, καὶ πατρίδας τὰς ἐπὶ γῆς ὁμολογοῦσι, πῶς ἂν εἴεν οἷους φυσιολογοῦσιν; Ἔστω γὰρ ὁ Ἀπόλλων Ἡλιος· (πάλιν γὰρ ἄνω καὶ κάτω εἰς τὰ αὐτὰ περιτρεχῶν αὐτοῖς ὁ λόγος ἀλώσεται·) πῶς οὖν ἡ ἄλλος ἢ κατὰ θάλασσαν εἰσέτι νῦν προφαινομένη νῆσος γένοιτ' ἂν τοῦ Ἡλίου πατρίς, μήτηρ δὲ ἡ Λητώ; Ταυτὶ γὰρ ἀρτίως ἐκύρουν ὡς ἀληθῆ γε ὄντα οἱ ἀπὸ τοῦ χρησμοῦ. Πῶς δὲ καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀνδρὸς θνητοῦ τὴν φύσιν γένοιτ' ἂν ὁ Ἡλιος πατήρ, ἐκ θνητῆς αὐτὸν γυναικὸς πεποιημένος; Ἄλλὰ παρείσθω ταῦτα.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ὅτι τῶν ἀδινάτων πέφυκε, τὰ μέρη τοῦ κόσμου, ἢ τὰς θείας δυνάμεις γηθητικαῖς ἀνάγκαις καθέλλεσθαι, καὶ διὰ χρησμών τοῖς ἐρωτῶσι θεσπίζειν.

Γοῦ δὲ χρησμοῦ τὴ ψεῦδος καὶ ἄλλως ἀπελεγκτέον.

Ποιητῶν μὲν οὖν inchoari debeat, nam et nullo sensu præcedentes lineas excipiunt; et φωναί illæ προκειμέναι, deorum responsa superiori capite allata significant.

Οὐ γὰρ δὴ ὁ Ἥλιος οὐρανὸν αὐτοῖς καταβάς, Α
 ἔπειτα τὸν δοχέα (12) πληρώσας, τὸν χρησμὸν ἀπε-
 φοιδάζειν (15)· ἔπει οὐτε δυνατὸν, οὐτε θέμις ἀνάγκαις
 ἀνθρώπων τὸν τηλικούτων ὑποτάσσεσθαι φω-
 στήρα. Ἄλλ' οὐ δὴ (14) φαίεν τὴν ἐν αὐτῷ θεῖαν καὶ
 νεκρὴν δύναμιν, ὅτι μὴδὲ ταύτης γένοιτο· ἂν ποτε
 δεκτικὴ ἀνθρωπεία ψυχὴ. Ὁ δ' αὐτὸς ἂν εἴη λόγος
 καὶ ἐπὶ Σελήνης. Εἰ γὰρ τὴν Ἐκάτην αὐτὴν εἶναι
 φήσουσι, καὶ πῶς ἀνάγκαις ἀνθρώπων καθέλκεσθαι,
 καὶ διὰ τοῦ δοχέως χρεῖν, εἰς τε αἰσχρὰς καὶ ἐρωτι-
 κάς διακονίας παραλαμβάνεσθαι αὐτὴν (15), ἀρχὴ
 γὰρ οὕσα τῶν πονηρῶν δυνάμεων, ἥτοι δαιμόνων,
 εἰδὸς ἂν εἴη τὴν Ἐκάτην ταῦτα πράττειν· ὃ καὶ
 αὐτὸς ὁμολογεῖ συγγραφεὺς, ὡς κατὰ καιρὸν (16)
 ἐπελέγξομεν. Πῶς δὲ ὁ Πλούτων καὶ ὁ Σάραπις εἰς
 τὸν Ἥλιον δυνατοὶ ἂν εἶεν φυσιολογεῖσθαι; ὅτε τὸν Β
 ἀρχοντα τῶν πονηρῶν δαιμόνων ὁ αὐτὸς πάλιν ἀπο-
 φαίνεται τὸν Σάραπιν εἶναι, τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ
 Πλούτωνι. Καὶ χρησμοὺς δὲ τοῦ Σαρπίτιδος ἐγγρά-
 φων, πῶς ἂν δύναιτο τοῦ Ἥλιου αὐτοὺς λέγειν εἶ-
 ναί; Ἄλλὰ γὰρ (17) ἐξ ἀπάντων τούτων λείπεται
 μὴδὲν μὲν ἀληθὲς φέρειν ὁμολογεῖν τὰς δηλωθείσας
 φυσιολογίας, σοφίσματα δ' εἶναι σοφιστῶν ἀνδρῶν
 καὶ εὐρεσιλογίας.

vero, his omnibus plane conficitur, uti eos fateri oporteat veri nihil tota physiologia contineri, sophistarum has esse argutias, et commenta verborum inania.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄.

Ἵτι δαιμονικῆς ἐνεργείας πάντα τὰ τοιαῦτα
 τυγχάνει.

Τοὺς γέ τοι τῶν χρησμῶν ὑπηρέτας, ἀληθεῖ λόγῳ C
 εἰστικὴν, δαίμονας εἶναι φαῦλους, ἐπ' ἀνθρώπων
 ἀπάτην τὰ ἀμφοτέρω παίζοντας, καὶ ποτὲ μὲν συν-
 τιθέμενους ταῖς μυθικωτέραις περὶ αὐτῶν ὑπόλη-
 ψειν ἐπὶ τῇ πανδημῳ πλάνῃ, ποτὲ δὲ τὰ τῆς φιλο-
 σόφου γοητείας ἐπικυροῦντας ἐπὶ τῇ καὶ τούτων
 ἐπιπερῆ καὶ φυσιώσει, ὥστε καὶ πανταχόθεν ἀλλο-
 σκεσθαι μὴδὲν αὐτοὺς ἀληθεύειν· τοσοῦτων ἡμῖν
 εἰρημένων, καιρὸς ἤδη μεταβάνας τὸ τρίτον εἶδος
 ἐπελθεῖν τῆς Ἑλλήνων θεολογίας, ὃ δὴ φασιν εἶναι
 πολιτικὸν τε καὶ νόμιμον. Μάλιστα γὰρ ἱκανὸν τοῦτο
 πρὸς ἐκπλήξιν τῶν πολλῶν εἶναι νερόμισται, διὰ τε
 τὰ θυλλόμενα μαντεῖα καὶ τὰς διὰ χρησμῶν ἀκέ-
 σεις τε καὶ θεραπείας τῶν πεπονηθῶτων σωμάτων,
 τὰς τε κατὰ τινῶν ἐπισκήψεις (18). Ἦν δὴ τὸ καὶ
 διὰ πείρας ἔλθειν φάσκοντες, εὖ μάλα πεπεῖκασιν D
 αὐτοὺς μὲν εὐσεβοῦντας εἰς τοὺς θεοὺς δίκαια πράττειν·
 ἡμᾶς δὲ τὰ μέγιστα ἀσεβεῖν, τὰς οὕτως ἐμ-
 φανεῖς καὶ εὐεργετικὰς δυνάμεις μὴ ταῖς προσηκού-
 σαις θεραπείαις τιμῶντας. Καὶ πρὸς ταῦτ' οὖν,
 ἑτέραν λόγου ἀρχὴν ἀναλαβόντες, ὑπαντήσωμεν.

(12) *Δοχέα*. Vox, ni fallor, parum usitata; his tamen numinum υποδοχαῖς aptissima: quam paulo post c. 7 repetit, itemque pag. 194 et 195.

(15) *Ἀπεφοιδάζειν*. Non minus rara vox, quam tamen omn. manuscr. retinent. Τὸ φοιδάζειν, longe communius.

(14) *Οὐ δὴ*. Gr. οὐδ' εἰ, non male.

(15) *Post αὐτὴν deest aliquid; puta, οὐκ ἂν δὴ ἀμάρτυρον, aut aliquid simile. Tum legendum videtur, ἀρχὴν γὰρ οὖσαν, nam aliter e manuscr. habet*

atione coargui facile possit. Neque enim Sol ad istos, credo, cœlitus descendebat, ac deinceps per eum, qui numen excepisset, Phœbæum oraculum effundebat: cum neque fieri posset, neque vero fas esset, ut tantum sidus humanæ vis necessitati cedere ac parere cogeretur: id quod ne de illa quidem, quam ipsi tribuunt, divina spiritalique virtute dixerint, cum eam nihilo magis humanus animus capere ac sustinere possit. Atque eodem prorsus modo liceat de Luna statuere. Quod si Hecaten illam esse dicent, quæ cum humanæ cantionis aut similis illecebriæ necessitate deducatur, tum vero et per eum a quo fuerit suscepta, respondeat, et obscenis amoribus ac lenociniis operam suam navet; esto sane. Cum enim improbarum virtutum, aut dæmonum potius princeps Hecate illa sit, hæc cum fecerit omnia, nihil ab sese alienum fecerit. Neque id etiam laudatus scriptor non fatetur. ut suo loco demonstrabimus. Pluto autem et Serapis, qua tandem physiologia ad solem revocari queant? Præsertim cum iste Serapidem eundem cum Plutone faciens, malorum etiam dæmonum principem esse velit? Dum vero Serapidis oracula scriptis suis inserit, quo sensu eadem Solis esse defendat? Enimvero, his omnibus plane conficitur, uti eos fateri oporteat veri nihil tota physiologia contineri, et commenta verborum inania.

127 CAPUT XVII.

Hæc omnia dæmonum arti ac præstigiis assignanda esse

At oraculorum administros, si vere loqui voluerint, improbos esse dæmones, qui ad hominem in fraudem inducendos in utroque luderent; ac modo se ad fabulosas de se ipsis opiniones aggregarent, ut communis ac publicus error foveretur, modo philosophorum etiam præstigiis conprobarent, ut factu et arrogantia inflatis exitium afferrent; sicque nihil unquam dixisse veri modis omnibus convincentur. Jam vero his a nobis hactenus disputatis, tempus est, ut ad tertiam Græcorum theologiæ speciem, quam civilem ipsi ac legitimam nominant, gradum faciamus. Nam id demum ad stultæ multitudinis admirationem ac stuporem longe opportunissimum esse statuerunt; si partim jactatis vaticiniis, partim morbidorum corporum curatione deorum quæsitæ responsis, partim repentinis et gravibus nonnullorum pœnis teneretur. Quæ dum se ipsos etiam expertos esse dicunt, tum vero jure nimirum persuadent, se quidem pie justo erga deos obsequio cultuque defungi, nos vero summæ impietatis reos esse, qui manifestis adeo beneficiis-

οὖσαν, licet ἀρχὴ, non ἀρχὴν legat.

(16) *Ὡς κατὰ καιρὸν*. Vide infra p. 173 et 174 initio.

(17) *Ἄλλὰ γάρ*. Malim, si ulla distinctione opus est, ab his vocibus novum ordiri caput: quod alioqui pendens hiansque sententia inchoabit.

(18) *Ἐπισκήψεις*. Credo, θεηλάτους πληγὰς intelligit, quemadmodum et p. 158, ἐπισκήψεις κατ' ἀσεβῶν. Sequitur ὡν δὴ τὸ καὶ. Delendum videtur illud τό, nec habetur, p. 150, ubi eadem repetit.

que virtutibus debitum obsequium honoremque negemus. Nos vero ut istis occurramus, novum deinceps disputationis initium faciamus.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

BIBLION TETARTON.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER QUARTUS.

128 QUARTI LIBRI CAPITA.

1. Proœmium de diversarum urbium oraculis, iisque maxime, quorum præ cæteris responsa celebrantur, dæmonibus inexpectata sese forma ostendentibus; quaque ratione permoti ea quoque spreverimus.
2. Promptum esse civis ostendere, quidquid oracula pollicentur, et veneficorum hominum præstigiis, veram imposturam esse.
3. Ex Diogeniani scriptis, divinandi artem minime sibi constare, in plerisque mentiri; inutilemque vatum ac perniciosam esse prædictionem.
4. Nos maximis hisce malis evangelicæ Servatoris nostri doctrinæ beneficio liberatos esse.
5. Quatis sit Græcorum theologiæ partitio.
6. Argumentorum consulationumque nostrarum testimonia, non nostris, sed Græcorum scriptis confirmari.
7. De abditis oraculorum arcanis ex ipsis Græcorum monimentis, cum jurejurando in eorum fidem nuncupato: ex Porphyrii scriptis.
8. Quæ hac de re dicturus est, apud omnes enuntiandum non esse.
9. Quemadmodum Apollo sacrificiis deos colere jubet.
10. Deos non esse, quotquot animalium sacrificiis delectentur.
11. Nihil eorum, quæ terra profert, summo rerum omnium Deo neque adolendum, neque sacrificandum esse.
12. Ne dirinis quidem virtutibus terreni quidquam vel adolendum, vel sacrificandum esse.
13. Iterum nihil eorum, quæ terra gignit, summo Numini offerendum esse.
14. Iniquum, exitiosum, et impium esse, adeoque diris obnoxium, animantia diis sacrificare.
15. Dæmonibus istorum sacrificia fieri, non diis.
16. De antiqua hominum immolatorum consuetudine, ex Porphyrio et aliis.
17. Post evangelicæ doctrinæ prædicationem, priscam immolatorum hominum consuetudinem esse sublatam.
18. Nullum improbis dæmonibus sacrificium faciendum esse.
19. Præpotenti uni Deo addictum esse oportere.
20. Quemadmodum improbo dæmoni litare Apollo jubet.
21. Neminem ab omni ævo fuisse, præter unicum Servatorem Dominumque nostrum, qui totum genus humanum a dæmonum impostura liberavit.
22. Quænam præstigiæ dæmonis ratio sit.
23. De improbis dæmonibus, et quinam sint eorum principes: quodque omnium animalium specie homines aggrediantur.

A ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.

- α'. Προομιον περι τῶν κατὰ πόλεις χρηστηρίων, καὶ ὧν μάλιστα διατεθρύλληται τὰ ματεῖα ἐν παραδόξοις δαιμόνων ἐπιφανείαις, τίνι τε λόγῳ καὶ τούτων κατεφρονησάμεν.
- β'. Ὅτι τοῖς θέλουσιν εὐχερῆς ἀποφῆναι πλήρη εἶναι τὴν περι τῶν χρηστηρίων ἐπαγγελίαν, καὶ ῥήτων ἀνδρῶν ῥαδιουργίαν.
- γ'. Ἐκ τῶν Διογενιανῶν, ὅτι ἀύστατος αὐτῶν ἡ μαρτυρική, καὶ πολλὰ ψευδομένη, καὶ ὅτι ἀχρηστος αὐτῶν καὶ ἐπιβλαβὴς ἡ πρόβησις.
- δ'. Ὅτι μεριστῶν ἡμᾶς κακῶν τούτων αὐτῶν ἡλευθέρωσεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικὴ διδασκαλία.
- ε'. Τίς ἡ διαίρεσις τῆς καθ' Ἑλληνικῆς θεολογίας.
- ς'. Ὅτι μὴ ἀφ' αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν παραθέσεων, τὰς τῶν ἐλέγχων μαρτυρίας πιστεύομεθα.
- ζ'. Περι τῶν κατὰ χρησμοὺς ἀπορρήτων ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς παραθέσεως· καὶ ὅρκος περι τῶν χρησμῶν, ἐκ τῶν Πορφυρίου.
- η'. Ὅτι οὐ χρὴ τὰ λεχθίσόμενα εἰς πάντας ἐκφέρειν.
- θ'. Ὅπως θεραπεύειν διὰ θυσιῶν ὁ Ἀπόλλων προστάττει τοὺς θεοὺς.
- ι'. Ὅτι οὐκ ἂν εἴεν θεοὶ οἱ ταῖς ζώων θυσίαις χαίροντες.
- ια'. Ὅτι οὐδὲν τῶν ἀπὸ γῆς χρὴ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ οὔτε θυμῶν, οὔτε θύειν.
- ιβ'. Ὅτι οὐδὲ ταῖς θείαις δυνάμεσι τῶν ἀπὸ γῆς τι θύειν ἢ θυμῶν προσήκει.
- ιγ'. Ἐτι περι τοῦ μὴ χρῆναι τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ τῶν ἀπὸ γῆς τι προσφέρειν.
- ιδ'. Ὅτι παράνομόν ἐστι, καὶ βλαβερόν, καὶ ἀδικον, καὶ ἀνόσιον, τὸ θύειν ζῶι θεοῖς, καὶ ὅτι κατὰραϊς ὑποβεβλημένων.
- ιε'. Ὅτι τὰ θύόμενα παρ' αὐτοῖς, δαίμοσιν, ἀλλ' οὐ θεοῖς, θύεται.
- ισ'. Περι τῆς καλαιᾶς ἀνθρωποθυσίας, ἐκ τοῦ Πορφυρίου καὶ τῶν ἄλλων.
- ις'. Ὅτι μετὰ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν ἡ καλαιᾶ ἀνθρωποθυσία κατελύθη.
- ιη'. Ὅτι μὴ δεῖ τοῖς κοτηροῖς δαίμοσι θύειν.
- ιβ'. Ὅπως ἀναχεῖσθαι δεῖ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ.
- κ'. Ὡς ὁ Ἀπόλλων τῷ κοτηρῷ δαίμονι προστάττει θύειν.
- κα'. Ὡς οὐδεὶς ἄλλος τῶν ἐξ αἰῶνος, ἢ μόνος ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν, τὸ πᾶν τῶν ἀνθρώπων γένος τῆς δαιμονικῆς ἡλευθέρωσε πλήρη.
- κβ'. Τίς ὁ τρόπος τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας.
- κγ'. Περι τῶν κοτηρῶν δαιμόνων, καὶ τίνες ποτ' εἰσὶν αὐτῶν αἱ ἀρχαί· καὶ ὅτι πᾶσι ζώοις ὁμοιοῦμενοι οἱ κοτηροὶ δαίμονες προσλασι τοῖς ἀνθρώποις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Α

CAPUT I.

Περὶ τῶν κατὰ πόλεις χρηστηρίων, καὶ ὧν μάλιστα διαθερύλλεται τὰ μαρτεῖα ἐν παραδόξοις θαυμάτων ἐπιφανείαις· τίνοι τε λόγῳ καὶ τούτῳ κατεργρησάμεν.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Τὸ τρίτον εἶδος τῆς πολυθέου πλάνης, ἀφ' ἧς δυνάμει καὶ εὐεργεσίᾳ τοῦ Αὐτρωτοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠλευθερώθημεν, ἐν τῷ τετάρτῳ τούτῳ συγγράμματι τῆς Εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς καιρὸς ἀπελέγξει καλεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πᾶν τῆς θεολογίας αὐτῶν εἶδος εἰς τρία γενικώτερον διαιροῦσιν· εἰς τε τὸ μυθικόν, ὑπὸ τῶν ποιητῶν τετραγυθμημένον, καὶ εἰς τὸ φυσικόν, τὸ δὴ πρὸς τῶν φιλοσόφων ἐξευρημένον, εἰς τε τὸ πρὸς τῶν νόμων διεκδικούμενον, ἐν ἐκάστη πόλει καὶ χώρα πεφυλαγμένον· τούτων δὲ μέρη δύο ἦδη πρότερον διὰ τῶν πρὸ τούτου συγγραμμάτων ἡμῖν ἐξήλπωται, τὸ τε ἱστορικόν, ὃ δὴ μυθικόν (19) ἀποκαλοῦσι, καὶ τὸ ἐπαναθεβηκὸς ὡς μύθους, ὃ δὴ φυσικόν, ἢ θεωρητικόν, ἢ ὅπη ἄλλῃ χαίρουσιν προσαγορεύοντες· καιρὸς ἂν εἴη τὸ τρίτον ἐπὶ τοῦ παρόντος διελεῖν, τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ κατὰ πόλεις καὶ χώρας συνεστῆς, πολιτικόν αὐτοῖς προσαγορευόμενον· ὃ καὶ μάλιστα πρὸς τῶν νόμων διεκδικεῖται, ὡς ἂν παλαιὸν ὁμοῦ καὶ πάτριον, καὶ τῆς τῶν θεολογουμένων δυνάμει αὐτόθεν τὴν ἀρετὴν ὑποφαίνον. Διαθερύλλεται γοῦν αὐτοῖς μαρτεῖα καὶ χρησμοί, θεραπεῖαι τε καὶ ἀκέτεαι παντοίων παθῶν, ἐπισκήψεις τε κατὰ ἀσεβῶν· ὧν δὴ καὶ διὰ πείρας ἔλθειν φάσκοντες, εὐ μάλα πεπεικασιν ἑαυτούς, τὰ θεῖα τιμῶντας, τὰ δίκαια πράττειν· ἡμᾶς δὲ τὰ μέγιστα ἀσεβεῖν, τὰς οὕτως ἐμφανεῖς καὶ ἐνεργητικὰς δυνάμεις ἐν οὐδενὶ λόγῳ τιθεμένους, ἀντικρυσ δὲ παρανομοῦντας· δέον σέβειν ἕκαστον τὰ πάτρια, μηδὲ κινεῖν τὰ ἀκίνητα, στοιχεῖν δὲ καὶ ἐφέπεσθαι τῇ τῶν προπατόρων εὐσεβείᾳ, ἀλλὰ μὴ πολυπραγμονεῖν ἔρωτι καινοτομίας. Ταῦτη γοῦν φασιν ἐπαξίως καὶ θάνατον ὑπὸ τῶν νόμων ὀρίσθαι τοῖς πλημμελοῦσι τὴν ζημίαν. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἱστορικόν τε ὃν καὶ μυθικόν τῆς θεολογίας εἶδος, ὅπη τις βούλεται ποιητῶν τιθέσθω· ὡσπερ οὖν καὶ φιλοσόφων τὸ δευτέρον, διὰ τῆς τῶν μύθων φυσικωτέρας ἀλληγορίας ἀπηγγελημένον· τὸ δὲ τρίτον, ὃ καὶ πρὸς τῶν ἀρχόντων ὡς ἂν παλαιὸν ὁμοῦ καὶ πολιτικόν, τιμητέον τε καὶ φυλακτέον εἶναι νονομοθέτῃται, μήτε τις ποιητῶν, φασί, μήτε φιλοσόφων κινεῖτω· τοῖς δ' ἐκ παλαιῶν κρατήσασαι θεσμοῖς ἐν τε ἀγροῖς καὶ πόλεσι μενέτω πᾶς στοιχῶν, νόμοις πατρίοις πειθόμενος. Πρὸς δὴ οὖν ταῦτα καιρὸς ἀποδοῦναι τὴν παρ' ἡμῖν λόγον, ἀπολογισμὸν τε ὑποσχεῖν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς πραγματείας ἀντικρητυτούσης τοῖς εἰρημένοις, καὶ τοῖς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων νόμοις ἀντινομοθετούσης.

poetarum, inquit, nec philosophorum ullus attingat : sed qui jam olim tam in agris, quam in urbibus ritus obtinuit, ad eum constanter omnes, patriis addicti legibus, adhaerescant. Hæc sunt, quibus in præsentia sic **131** nobis respondendum est, ut evangelici instituti, quod a Servatore nostro alla-

De diversarum urbium oraculis, iisque maxime, quorum præ cæteris responsa celebrantur, dæmonibus inexpectata sese forma ostendentibus : quaque ratione permoti, ea quoque spreverimus.

PROOEMIUM.

Susceptæ disputationis ordo postulat, ut tertiam illius erroris partem qui deorum multitudinem invenit, **130** quoque liberati Redemptoris Servatorisque nostri Jesu Christi virtute beneficioque sumus, quarto hoc *Præparationis Evangelicæ* libro confutemus. Cum enim universam theologiæ suæ rationem in tria veluti communiora genera partiantur, fabulosum, quod poetarum versibus usque adeo jactatum est ; naturale, quod a philosophis excogitatum fuit ; et illud, quod legum auctoritate sanctum atque munitum, in singulis urbibus ac regionibus servari consuevit : ex iis autem duo jam superioribus libris in omnium oculis posuerimus, cum historicum, quod fabulosum nominant, tum etiam alterum, quod fabulas omnes exsuperat, sive id naturale, sive contemplationi addictum, sive quocunque alio nomine appellare malint : sequitur omnino, ut tertium hoc deinceps volumine persequamur. Illud autem est, quod quia per singulas civitates ac regiones constitutum fuit, civile ab iis nuncupatur ; eoque præsertim legum vi præsidioque defenditur, quod non antiquum modo patriumque sit, verum etiam eorum, quos ipsi deorum in loco numeroque ponunt, virtus atque potentia, hoc tanquam rei per se ipsam loquentis testimonio declaretur. Enimvero, pridem apud istos oracula quædam atque responsa, morborum omnis generis curationes, illatæque cælitus in impios gravissimæ calamitates celebrantur ; quæ dum se ipsos etiam experientia nosse profitentur, tum vero jure sibi nimirum persuadent, se quidem, quod deos colant, juste omnino facere : nos autem admodum impie, qui tam perspectas beneficiasque virtutes nihili faciamus ; adeoque leges palam a nobis aperteque violari, cum patrios quemque ritus religiose colere oportea, neque intacta dudum instituta convellere, sed pressis quasi vestigiis majorum pietatem ita consecrari, nihil ut præterea rerum novarum studio curiosius molliatur.

Quare pœnam etiam capitis in hujus maleficii reos juste legibus constitutam esse pronuntiant. Nam primum sane theologiæ historicum fabulosumve genus, suo poeta quilibet fingat arbitrio : alterum item illud, propius ad naturam allegorica fabularum explicatione traductum, philosophorum disputationibus permittatur. At vero tertium hoc, quod utpote antiquissimum ac civile ipsorum etiam principum legibus retinere et observare jubemur, nec

(19) Ὁ δὴ μυθικόν, etc. Paucula verba, sed valde necessaria, supplevimus ex altero manuscr., quæ etiam agnoscit Mont.

tum est, rationem cum aliqua defensione reddamus, in quo leges istis omnibus ac gentium universarum legibus contrariæ feruntur atque promulgantur.

Primum itaque, simulacra inanima deos non esse, ipsi quoque facile agnoverint; deinde, nihil prorsus, quod speciem aliquam Deo dignam habeat, fabulosa eorum theologia contineri, primo libro satis ostendimus; postremo, ne ipsam quidem naturæ propiorem ac philosophicam fabularum interpretationem, non coactas habere explicandi rationes, in secundo tertioque probavimus. Nunc igitur, id, quod tertium est, videamus, quid de virtutibus in simulacris delitescentibus existimare oporteat; easne moribus liberales, probas, vereque divinas esse, an omnino contra. Quanquam alius forte, qui hanc disputationem insisteret, quidquid isti narrant, fraudem et errorem esse, ac veneficorum artes, præstigiisque contenderet, itaque vulgarem funditus opinionem evelleret, ut non solum Deo, sed ne malo quidem dæmoni, quæ passim de illo jactantur, assignanda esse statueret. Quippe responsa enim deorum artificiosis versibus illigata, hominum utique non bardorum atque stultorum, sed ad fallacias dolozque molindos apprime factorum commenta esse; quæ ancipiti et ambiguo sermone contexta, in utramque expectati rerum eventus partem non inepte cadere et quadrare possint. Ea vero, quibus rudi plebeculæ imponitur, circulatorum prodigia, cum naturalibus causis esse conjuncta. Plurima enim universa in natura existere, radicum, herbarum, plantarum, fructuum, lapidum, itemque aliarum ex omni materia, sive siccarum, sive humidarum virtutum genera, quarum aliæ propellendi et ejiciendi vim habeant, aliæ discernendi ac dissipiendi, aliæ contra vel constipandi vel sistendi, itemque laxandi, humectandi, rarefaciendi: rursumque servandi aliæ, aliæ perimendi, ac præsentem corporis statum modo in hunc, modo contrarium penitus immutandi: atque aliarum efficacitati longiori, aliarum breviori tempore circumscribi; similiterque aliarum ad plures, ad pauciores aliarum sese diffundere; præterea alias præire, sequi alias, alias denique concurrere cum aliis, et cum iis augeri pariter, pariterque corrumpi. Et quidem quod sanandi vis nonnullis insit, aliis autem **132** morbos atque exitium creandi, nihil habere a medendi arte alienum. Jam vero pleraque naturali quadam necessitate contingere, cumque ipsa luna crescere simul simulque decrescere: oppositas animantium, plantarum, atque radicum affectiones infinitas esse: vaporum multa esse genera, cum eorum, quibus gravado, ac sopor inducitur, tum etiam eorum, quibus cogitatio perturbatur: loca item atque regiones, in quibus singula perficiantur, conferre plurimum: homines istos præterea instrumentorum suam ad artem affabre elaboratorum copiam habere longe ante provisam; multos etiam diversis ex partibus sibi comparare præstigiatarum suarum adjuto-

A Ὅτι μὲν οὖν οὐ θεοὶ τὰ ἄψυχα ζῶα, προφανὲς καὶ αὐτοῖς· ὅτι δ' οὐδὲ τὰ τῆς μυθικῆς αὐτῶν θεολογίας φέροι τινὰ σεμνὸν καὶ θεοπρεπῆ λόγον, ἐν τῷ πρώτῳ δέδεικται συγγράμματι· ὡσπερ οὖν καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ, καὶ τρίτῳ, ὅτι μὴδὲ τὰ τῆς φυσικωτέρας καὶ φιλοσόφου τῶν μύθων ἐρμηνείας ἀβίαστον αὐτοῖς περιέχει τὴν ἐξήγησιν. Τὸ δὲ τρίτον φέρε σκεψώμεθα, τί ποτε χρῆ νομίζειν τὰς ἐν τοῖς ζῴοις ἐμφωλευσούσας δυνάμεις· πότερα τὸν τρόπον ἀστείας καὶ ἀγαθῆς, καὶ ὡς ἀληθῶς θείας, ἢ τούτων ἀπάντων τὰ ἐναντία. Ἄλλος μὲν οὖν τάχα ἂν ἴσως, τὸν περὶ τούτων ἐφοδεύων λόγον, πλάνην εἶναι τὸ πᾶν, καὶ γοήτων ἀνδρῶν τεχνάσματα τε καὶ βρδουργίας ὑπεστήσατο, καθόλου περιγράφων τὴν δόξαν, ὡς μὴ ὅτι θεοῦ, ἀλλὰ μὴδὲ πονηροῦ δαίμονος εἶναι νομίζειν τὰ περὶ αὐτοῦ θρυλλούμενα. Τὰ μὲν γὰρ ποιήματα καὶ τὰς τῶν χρησμῶν συνθέσεις, οὐκ ἀφῶν ἀνδρῶν, εὖ μάλα δὲ πρὸς ἀπάτην ἐσκευωρημένων πλάσματα τυγχάνειν, μέσφω καὶ ἀμφιβόλῳ συγκείμενα τρόπῳ, πρὸς ἐκἀτέρᾳ τῶν ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως προσδοκωμένων οὐκ ἀφῶς ἐφαρμόζειν· τὰ δὲ τὸν πολὺν ἀπατῶντα διὰ τινῶν τερατειῶν θαύματα φυσικαῖς αἰτιαῖς ἀνηφοῖαι. Πολλὰ γὰρ εἶναι εἶδη ῥιζῶν, καὶ βοτανῶν, καὶ φυτῶν, καὶ καρπῶν, καὶ λίθων, ξηρῶν τε ἄλλων καὶ ὑγρῶν παντοίας ὕλης δυνάμεων ἐν τῇ τῶν ὄλων φύσει· τὰ μὲν ἀποκρουστικά, καὶ τινῶν ἀπελαστικά, τὰ δὲ συνάγειν πεφυκότα καὶ ἐφέλκεσθαι, τὰ δὲ διακρίνειν καὶ σκεδανύναι, πυκνοῦν τε καὶ στέλλειν δυνάμενα· ἕτερα δὲ χαλᾶν καὶ ὑγραίνειν καὶ ἀραιοῦν, σῶζειν τε αὐτὰ πάλιν ἄλλα, καὶ ἕτερα κτείνειν, τρέπειν τε διόλου, καὶ τὸ παρὸν ἐναλλάττειν, καὶ τοτὲ μὲν τῆδε μεταποιεῖν, τοτὲ δὲ τῆδε· καὶ τὰ μὲν πρὸς πλείω χρόνον, τὰ δὲ πρὸς βραχὺν τοῦτο ποιεῖν· καὶ πάλιν τὰ μὲν εἰς πλῆθος, τὰ δὲ μέχρις ὀλίγον ἢ μόνον ἰσχύειν· καὶ τῶν μὲν τάδε ἡγεῖσθαι, τισὶ δὲ ἕτερα ἐπακολουθεῖν, συντρέχειν τε ἄλλα ἄλλοις, καὶ συναύξειν καὶ συμφθίρεσθαι. Ναὶ μὴν καὶ ὑγείας εἶναι τινα ποιητικά, λατρικῆς οὐκ ἀποθεν ἐπιστήμης· τὰ δὲ νοσοποιὰ τυγχάνειν καὶ δηλητήρια. Ἡδὲ δὲ καὶ φυσικαῖς ἀνάγκαις συμβαίνειν τινὰ, καὶ τῇ σελήνῃ συναύξειν καὶ συμφθίνειν· ζῴων τε εἶναι, καὶ φυτῶν, καὶ ῥιζῶν ἀντιπαθείας μυρίας, καὶ πολλὰ θυμιαμάτων κωρυτικῶν τε καὶ ἰπνευτικῶν, ἐτέρων δὲ φαντασίας ποιητικῶν. Συναίρεσθαι δὲ οὐχ ἥμισυ καὶ τὰ χρωρῆα, καὶ τοὺς τόπους ἐν οἷς τελίσκεται τὰ γινόμενα ὄργανά τε εἶναι καὶ σκευή, πόρρωθεν αὐτοῖς ἐπιτηδείως τῇ τέχνῃ προηυτρεπισμένα. Πολλοὺς δὲ καὶ συνεργοὺς τῆς μαγανείας παραλαμβάνεσθαι ἐξωθεν, πολυπραγμονούντας τοὺς ἀφικνουμένους, καὶ τὰς ἐκάστου χρείας, ὧν ἥκε τις δευσιόμενος· πολλὰ δὲ καὶ τὰ ἄδυστα, καὶ τοὺς τοῖς πολλοῖς ἀθάτους μυχοὺς τῶν ἱερῶν ἐντὸς ἀποκρύπτειν. Καὶ τὸ σκότος δὲ οὐ μικρὰ συνεργεῖν τῇ καθ' ἑαυτοῦς ὑποθέσει. Καὶ αὐτὴν δὲ οὐχ ἥμισυ τὴν προλαβοῦσαν ὑπόληψιν, καὶ τὴν τῶν ὡς θεοῖς προσιόντων αὐτοῖς δευσιδαιμονίαν, τὴν τε ἐκ

* γρ. ὀλίγων.

προγόνων προκατασχούσαν ἐν αὐτοῖς δόξαν. Προσελ-
 θῶν καὶ τὸ τῶν πολλῶν ἥλιθιον τῆς διανοίας, τὸ τε
 ἀδρανὲς τοῦ λογισμοῦ καὶ ἀβασάνιστον τοῦ πλῆθους·
 καὶ ἔμπαιον τὸ δεινὸν καὶ κακεντρεχὲς τῶν περὶ τὴν
 κακότεχρον ταύτην διατριβὴν τευταζόντων· τὸ τε τῶν
 γοήτων ἀπατηλὸν καὶ πανούργον τοῦ τρόπου· τοτὲ
 μὲν τὰ πρὸς ἡδονὴν ἐκάστῳ προὔπισχουμένων, καὶ
 τὸ παρὸν ἐπὶ χρῆσταις ἐλπίζει θεραπευόντων, τοτὲ δὲ
 τοῦ μέλλοντος καταστοχαζομένων, καὶ εἰς ἀδελφον
 καταμαντευομένων, τὴν τε διάνοιαν τῶν χρησῶν
 ἀμφιβολίας ῥημάτων καὶ ἀσαφείας ἐπισκοτούντων,
 ὡς μὴ τίνα συνιέναι τὸ χρησθὲν, τῇ δὲ τοῦ λεχθέντος
 ἀδελφίαν τὸν ἔλεγχον ἐκφεύγειν. Πολλὰ δὲ συμβαίνειν
 καὶ ἄλλαις τισὶν ἀπάταις καὶ τερατείαις, συμπαρα-
 λαμβανομένων τοῖς γινομένοις ἐπιφθῶν δὴ τινων,
 μετὰ τινος ἀτήμου καὶ βαρβαρικῆς ἐπιβρόχσεως, ἵνα
 οἱ ὑπὸ τούτων σπουδάζεσθαι δοκεῖν τὰ μὴδ' οἰοῦν
 πρὸς αὐτῶν γινόμενα· μάλιστα δὲ τοὺς πολλοὺς, καὶ
 τῶν ἀπὸ παιδείας ὀρμᾶσθαι νομιζομένων ἐκπλήτ-
 τειν (20) αὐτῶν δὴ τῶν χρησῶν τὰ ποιήματα, εὖ
 μὲν τῇ συνθέσει τῶν ῥημάτων κεκαλλωπισμένα, εὖ
 δὲ τῇ τῆς μεγαλοφωνίας ὀγκυ τετυφωμένα, πολλῶ
 ἄ καὶ τῷ τῆς ἀνατάσεως κόμπῳ, τῷ τε πεπλασμένῳ
 τῶν τῆς θεοφορίας ἐσχηματισμένα, καὶ διὰ τῆς
 ἀμφιβόλου φωνῆς τὸν πάντα σχεδὸν ἀπατῶντα λέων.
 iōne conjunctas, ut præcipuo studio in ea, quæ nihil prorsus ad illos pertineant, incumbere videantur: nihil tamen æque multitudinis animos percellere, atque concinnata oraculorum, quæ cum liberali eruditione fundi putantur carmina; utpote quæ cum structura verborum ornata, tum vero tumore et granditate orationis inflata sint, multoque vocis ac reliquæ ostentationis fuco, ipsaque specie præsentis afflatum numinis mentiantur, atque universum fere populum dubia vocum significatione decipiant.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ὅτι τοῖς θέλουσιν εὐχερῆς ἀποφῆναι πλάνην
 εἶναι τὴν περὶ τῶν χρηστηρίων ἐπαγγελίαν
 καὶ γοήτων ἀνδρῶν ῥαδιοιργίαν.

Ὅσα γοῶν αὐτοῖς τὴν ἀμφιβολίαν ἐκπέφυγε τῶν
 χρησῶν, οὐ κατὰ πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος, κατὰ
 δὲ τίνα στοχασμὸν ἐξηγεμένα· τούτων μυρία, μάλ-
 lion δὲ τὰ πάντα σχεδὸν ἦλν πολλὰκις τῆς προβρόχ-
 σεως ἀποπεπτωκότα, ἐναντίως ἢ κατὰ τὸ χρησθὲν
 τοῦ τῶν πραγμάτων τέλους τὴν ἐκβασιν ἀπειληφότος,
 εἰ μὴ ποτ' ἄρα σπανίως ἐν ποτε ἐκ μυρίων συμβάν
 κατὰ τίνα φορὰν συντυχικὴν, ἢ κατὰ τὴν στοχασθεί-
 σαν τοῦ μέλλοντος προσδοκίαν, τὸν χρησμὸν ἐπαλη-
 θεύειν ἐνομίσθη ποιεῖν. Ὅ δὴ καὶ μάλιστα θρυλ-
 ιῶντας ἀν ἰδοῖς, καὶ στήλαις ἐγχαράττοντας, καὶ
 πανταχῶς τῆς βοῶντας· ὅτι μὲν, εἰ τύχοι, τοσοῦδε
 τῶν ἀριθμῶν ἀπεσφάλησαν, μηδαμῇ μηδενὸς ἐθέλον-
 τες (21) μνημονεύειν ὅτι δὲ τῶδε ἀπὸ μυρίων συν-
 τυχέ τι τῶν χρησθέντων, ἄνω καὶ κάτω περιφε-
 ροῦσας ὡς εἰ τις καὶ ἐπὶ δύο λαγχανοῦσιν ἀπὸ μυ-
 ρίων, εἰ ἄρα ποτὲ εἰσάπαξ αὐτοὺς κατὰ τῶν αὐτῶν
 συμπεσεῖν ἔτυχε, θαυμάζοι, ὡς κατὰ μαντείαν καὶ
 πρόγνωσιν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέροις συνέδη

(20) *Ἐκπλήττειν*. Illustrior fortassis oratio videretur, si τὸ *ἐκπλήττειν*, præcedente versu post τοὺς πολλοὺς scriberetur. Levis tamen ista trajectio fuerit, si cum Atticis conferatur.

(21) *Μηδαμῇ μηδενὸς ἐθέλοντες*. Ita omnes.

A res ac socios, qui sese advenientibus obtrudentes, quo quisque indigeat, curiose ac diligenter inquirant. Quinetiam pleraque secretis in templorum adytis, et iis, quorum ab accessu prohibetur multitudo, penetralibus occultari; eorumque consilia partim loci tenebris, partim hominum, qui se deos ipsos adire credant, superstitione, partim denique derivata pridem a majoribus opinione, quæ omnium animos occuparit, non mediocriter permoveri. Accedat porro cum plebeiorum ingeniorum stultitia, rudisque multitudinis imbecillitas, ac nulla probatum experientia iudicium; tum vero callida versutaque eorum, qui maleficam artem assidue tractant versantque solertia, impostorumque mores ad omnem fallaciam astutiamque compositi; qui modo læta cuique ante ac jucunda pollicentur, præsentemque fortunam meliori spe consolantur, modo etiam de futuro conjicientes, incerto dubioque sensu vaticinia fundunt, responsique mentem verborum amphiboliis ac tenebris involvunt, uti ne quis oraculum intelligat, ipsi vero ambiguitate dictorum ansam reprehensionis effugiant. Addiderit etiam pleraque aliis fraudibus præstigiisque contingere, ut quod iis, quæ tum fiunt, cantiones, nescio quas, adhibeant, cum ignota quadam et barbara invocatione conjunctas, ut præcipuo studio in ea, quæ nihil prorsus ad illos pertineant, incumbere videantur: nihil tamen æque multitudinis animos percellere, atque concinnata oraculorum, quæ cum liberali eruditione fundi putantur carmina; utpote quæ cum structura verborum ornata, tum vero tumore et granditate orationis inflata sint, multoque vocis ac reliquæ ostentationis fuco, ipsaque specie præsentis afflatum numinis mentiantur, atque universum fere populum dubia vocum significatione decipiant.

C

133 CAPUT II.

Promptum esse cuivis ostendere, quidquid oracula pollicentur, et veneficorum hominum præstigiis meram imposturam esse.

Enimvero quæcunque ab istis sine ulla responsi ambiguitate prædicta sint, non ex præsensatione quadam ac scientia futurorum, sed ex aliqua tantum conjiciendi vi pronuntiata; ex iis infinita plane deprehensum esse, imo prope dixerim omnia, prædictionis sæpius veritate caruisse, cum res contrarium oraculo finem et exitum habuissent: nisi vero, quod raro admodum, atque unum ex infinitis aliquid, aut casu fortuito, aut spe aliqua futurum augurata contigerit, id veritatis opinionem oraculo conciliet. Nam illud demum esse, quod ab istis jactari maxime, terrarum ubique magna voce prædicari, in cippis et columnas incidi videas; qui cum, si quando res ita tulerit, quod tam multi expectatione sua decepti fuerint, verbum plane nullum fieri velint; tum vero, quod uni ex infinitis alicui prout ab oraculo responsum fuerat, acciderit, id nullo non loco circumferant. Quia in re perinde se gerant, ac si quis, cum ex infinita hominum micantium,

Sed profecto, saltem ἐθέλοντας reponendum videtur, ut cum præcedentibus accusat, et sequente, περιφέροντας, conveniat. Vig. in marg. *Ἰσ. Μηδαμῶς ἐθέλοντας*. Alii, *Μηδενὸς ἐθέλοντος*. *Ἐπιτ.*

aliove sortis genere utentium multitudine, duo aliqui vel semel tantum in eadem casu incurrerent, factum miraretur, quasi ex divinatione quadam sortisque futuræ scientia, unus atque idem utriusque numerus obtigisset. Eandem enim ejus esse rationem, quod unum ex infinitis vatum responsis, ac circa res numero infinitas editis, forte fortuna semel evenerit: id quod ubi quis intellexerit, cujus animus nihil intus solidi, nihil constantis habeat, tum vero hominem oraculi certitudinem obstupescere; quem sane longe præstaret, vecordia posita, secum diligentius reputare, quam multis aliis vel interitum, vel dissensiones et bella genus id hominum consciverit, ac veterum historiarum memoriam cogitatione repetendo, animadvertere, ne tum quidem ullum ab iis divinæ virtutis opus editum fuisse, cum et res Græciæ maxime florent, et jactata quondam oracula, quæ hoc tempore nulla sunt, integræ auctoritatis essent, et ab indigenis omnino studio curaque habita, patriis ritibus atque mysteriis religiose admodum colerentur. Et sane vim eorum nullam esse tum præcipue constitit ex bellorum calamitatibus: **134** in quibus, quod nihil opis et auxilii conferre possent egregii fatorum interpretes, responsorum ambiguitate clientes suos fefellisse convicti sunt, quemadmodum suo loco demonstrabimus, cum omnium subjiciemus oculis, quo pacto eos, qui oraculum consulebant, mutuum in bellum acuerint; nec de seriis quoque rebus negotiisque consulti responderint, sed potius oraculis suis consulentibus illuserint, sic tamen, ut dubiæ significationis obscuritate suam ipsorum ignorantiam occultarent. Cogita vero ipse tecum exempla vetera repetendo, quam isti sæpe, cum affectæ valetudinis hominibus robur, vitam, salutemque promississent, iisque postea non secus ac diis fides haberetur, paulo post ingenti pecuniæ vi ex hoc afflatæ divinitus mercaturæ genere corrogata, quales tandem essent, manifeste reprehensum fuerit, impostores scilicet ac circulatores, non autem dii, cum decepti ab iis homines infaustum exitum habuissent. Quid porro attinet dicere, ne popularibus quidem suis, et ejusdem secum civitatis indigenis vates egregios quidquam præsidii vel opis afferre, cum infinitos ibidem videas morbis laborantes, claudos, cæcos ac toto sæpe corpore mutilatos? Quid vero in causa fuerit, cur peregrinis quidem hominibus, et ex longinqua regione venientibus rerum meliorum spes quasdam umbratiles ac fucatas ostenderent, civibus autem popularibusque suis non item, quibuscum tamen eos utpote domesticis amicis, ac civibus derivatum ex numinum præsentia bonum communicare oporteret; nisi quod extraneos homines veteratoriæ calliditatis ignaros

(22) Δωδωναῖος. Ita omnes, nec mutare sum ausus. An Dodonæum Jovem pluribus Apollinis cognominibus inserere voluit? An Apollo quispiam fuit, cognomento Dodonæus? Legere me non memini. Sane Διδυμῆος potius legeretur, idem qui et Mile-

Α περιελθεῖν ἀριθμόν. Οὕτω γὰρ ἔχειν τὸ ἀπὸ μυριάων ἐπὶ μυρίους χρησθέντων, ἀπαξ ποτὲ συμβῆν κατὰ τύχην· ὃ καὶ συνιδόντα τὸν μηδὲν στερεῶν ἐν βάθει ψυχῆς κεκτημένον ὑπερεκπλήττεσθαι τὸ χρηστήριον, ᾧ πολὺ κρεῖττον ἦν τὸ μὴ ἀφραίνειν, συλλογισαμένον ὅσοις ἄλλοις θανάτου γεγόνασιν αἴτιοι, στάσεώς τε καὶ πολέμων οἱ δεδηλωμένοι· σκέψασθαι τε τῶν παλαιῶν τὰς ἱστορίας, καὶ συνιδεῖν ὡς οὐδὲ τὸ τριπλικᾶδε ἀρετῆς τι θείας ἔργον ἀπεδείξαντο, ὅπηνίκα ἦνθαι μὲν τὰ Ἑλληνικὰ, συνειστήχαι δὲ τὰ πρὶν βωόμενα, νῦν δὲ μηκέτ' ὄντα χρηστήρια, πάσης προνοίας καὶ σπουδῆς ἡξιωμένα πρὸς τῶν ἐπιχωρίων, τῶν δὴ πατρίους νόμοις τε καὶ μυστηρίοις σεβόντων τε αὐτὰ καὶ θεραπεύοντων, καὶ τότε γοῦν μάλιστα τὸ μηδὲν δύνασθαι ἀπηλέγχθησαν ἐν ταῖς τῶν πολέμων συμφοραῖς· ἐν αἷς βοηθεῖν ἀδυνατοῦντες οἱ γενναῖοι θεσπιφοδοί, δι' ἀμφιβολίας τῶν χρησμῶν ἤλωσαν σοφιστάμενοι τοὺς πρόσφυγας· ὡσπερ οὖν κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν ἐπιδείξομεν, παριστῶντες ὅπως καὶ εἰς τὸν κατ' ἀλλήλων πόλεμον τοὺς χρισμένους παρώξυνον, καὶ ὡς οὐδὲ περὶ σπουδαίων πραγμάτων τὰς ἀποκρίσεις ἐποιοῦντο, καὶ ὡς ἐπλάτων δια τῶν χρησμῶν παίζοντες τοὺς ἐρωτῶντας, καὶ ὡς τῷ τῆς ἀσφαλείας σκότῳ τὴν σφῶν ἀγνοίαν ἀπεκρύπτοντο. Σκέψαι δὲ καὶ αὐτὸς πυθόμενος, ὡς καὶ ἀβρώτοις πολλάκις ῥῶσιν καὶ ζῶην καὶ σωτηρίαν ὑποσχόμενοι, κάπειτα πιστευθέντες ὡς δὴ θεοί, καὶ τῆς ἐνθέου ταύτης ἐμπορίας μεγάλους τοὺς μισθοὺς εἰσπραξάμενοι, οὐ μετὰ πλείστον ὅτινες ἦσαν ἐφωράθησαν, γόητες ἄνδρες, ἀλλ' οὐ θεοὶ διελεγχθέντες, οὐκ αἰτίας καταστροφῆς τοὺς ἠπατημένους διαλαβοῦσις. Τί δὴ λέγειν, ὡς οὐδὲ τοῖς ἑαυτῶν συνοίκοις, τοῖς δὴ κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν διατρίβουσιν, οἱ θαυμάσιοι μάντις τὰς ἐξ αὐτῶν παρέσχον ἐπικουρίας, ἀλλὰ καὶ νοσοῦντας ἂν ἴδοις αὐτόσε καὶ ἀναπήρους, καὶ πᾶν τὸ σῶμα λελωθῆμένους μυρίους; Τί δὴ ποτε οὖν τοῖς μὲν ἔξω καὶ πόρρωθεν ἐξ ἁλλοδαπῆς ἀφικνουμένοις τὰς χρηστὰς ὑπέγραφον ἐλπίδας, οὐκ ἔτι δὲ καὶ τοῖς κατὰ τὸ αὐτὸ συνοίκοις, οἷς δὴ καὶ πρὸ πάντων ἐχρῆν, ὡς ἂν οἰκείους φίλους καὶ συμπολίταις, τὸ ἐκ τῆς τῶν θεῶν παρουσίας ἀγαθὸν παρέχειν· ἀλλ' ὅτι τοὺς μὲν ξένους, ἀγνώτας ὄντας τῆς βρῆουργίας, βῆρον ἂν καὶ ἀπατήσαιεν, οὐκέτι δὲ τοὺς συνήθεις, ὡς ἂν τῆς τέχνης οὐκ ἀπείρους, D συνίστορας δὲ ὄντας τῆς ἐπιτελουμένης παιδείας; Οὕτω δὲ τὸ πᾶν οὐ θεῖον, οὐδὲ ἀνθρωπίνης ἐπινοίας κρεῖττον ἦν· ὡστε κἂν ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς, ταῖς δὴ ἄνωθεν ἐκ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἐπαιωρουμέναις, αὐτοῖς ἀφιερῶμασι καὶ ξοάνοις φθορὰν ἐσχάτην καὶ πτώσεις ἀθρόας τοὺς νεῶς αὐτῶν ὑπομέναι. Ποῦ γὰρ σοι τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν παρὰ πᾶσιν Ἑλλήσιν ἐξ αἰῶνος βεδοημένον; ποῦ ὁ Πύθιος; ὁ Κλάριος; ποῦ καὶ ὁ Δωδωναῖος (22); τὸ μὲν γε Δελφικὸν χρηστήριον, τρίτον ὑπὸ

sus, et Branchides, ut notissimum est. Et cognomenta ista vulgo conjungebantur. Clem. Alexandr. in *Protrept.*, p. 7: Διήγησαι ἡμῖν καὶ τῆς ἄλληςμαντικῆς, μᾶλλον δὲ μανικῆς, τὰ ἀχρηστα χρηστήριων τὸν Κλάριον, τὸν Πύθιον, τὸν Διδυμῆα. Quem locum su-

Ἄρκων ἐμπρησθῆναι κατέχει λόγος, οὐδὲν τοῦ Α
 μαντίου εἰς τὴν τοῦ μέλλοντος γνώσιν, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ
 Πυθίου τὰ εἰκεία προφυλάξασθαι δεδυνημένου. Ταυ-
 τὴν παθεῖν καὶ τὸ ἐν Ῥώμῃ Καπιτώλιον ἱστορεῖται
 κατὰ τοὺς τῶν Πτολεμαίων χρόνους, καθ' οὓς λέγεται
 καὶ τὸ τῆς Ἑστίας ἱερὸν ἐπὶ Ῥώμης ἐμπρησμὸν
 ὑπεμῆναι. Ἄμφι δὲ Ἰούλιον τὸν Καίσαρα τὸ μέγα
 τῶν Ἑλλήνων καὶ Ὀλυμπιακὸν ἄγαλμα, τὸ ἐν αὐταῖς
 Ὀλυμπιάσι, κεραυνῷ πρὸς τοῦ Θεοῦ βληθὲν ἀναγρά-
 ρουσι. Καὶ ἄλλο α τέ β φασὶ τὸν νεὸν τοῦ Καπιτω-
 λίου Διὸς ἐμπρησθῆναι· καὶ τὸ γε Πάνθειον (25) ὑπὸ
 Ἐραυνῷ διαφθαρήναι· τὸ τε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Σαρα-
 πείον ὁμοίως καταφλεχθῆναι. Καὶ τούτων παρ' αὐτοῖς
 Ἑλλήσιν ἀνάγραπτοι φέρονται μαρτυρίαι. Μακρὸς
 δ' ἂν εἴη λόγος, εἰ μέλλοι τις τὰ καθ' ἕκαστα ἐξαρ-
 θμεῖσθαι, παριστάναί πειρώμενος, ὅτι μὴδὲ τοῖς
 οἰκείοις ἱεροῖς ἐπαμύναί οἱ θαυμαστοὶ χρησιμοῦνται
 ἐνατοὶ πεφύρανται· οἱ δὲ μὴδὲ (24) σφίσι αὐτοῖς
 ἐν συμφοραῖς γενόμενοι χρήσιμοι σχολῆ γ' ἂν ποτε
 κἂν ἄλλοις ἐπαρκεῖσιν. Ἐν δὲ τι προσθεῖς τοῖς
 εἰρημένους, μέγιστον ἂν εἴη καθεωρακίως κεφάλαιον,
 ὡς ἦδη καὶ τῶν ἄγαν θεοφόρων, αὐτῶν δὲ τῶν μά-
 λιστα ἱεροφαντῶν, θεολόγων τε αὐτοῖς καὶ προφητῶν
 πλείους οὐ μόνον πάλαι, ἀλλὰ καὶ ἑναγχοῖς καθ' ἡμᾶς
 αὐτοῖς, ἐπὶ τῇ θεοσοφίᾳ ταύτῃ βοηθέντες, διὰ βα-
 σάνων αἰκίας ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν δικαστηρίων τὴν
 πᾶσαν ἐξεφώνησαν ε πλάνην ἀνδρῶν ἀπάταις γίνε-
 σθαι, καὶ δ γοητεῖαν τετρασμένην τὸ πᾶν εἶναι
 ὁμολογήσαντες· οἳ γε καὶ τὸν πάντα τρόπον τῆς κα-
 τασκευῆς, καὶ τὰς μεθόδους τῆς κακοτεχνίας, ταῖς
 πρὸς αὐτῶν ἐν ὑπομνήμασιν ἀφειθείαις φωναῖς ἐνε-
 γράψαντο. Διδὸν δὲ καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὀλεθρίου πλάνης
 ὄψιν ἐκτίσαντες, πάντα λόγον ἀνεκάλυψαν, αὐτοῖς
 ἔργοις τὴν τῶν δηλούμενων ἀπόδειξιν πιστωσάμενοι.
 Ὅποιοι δὲ ἦσαν οὗτοι; μὴ δὴ νόμιζε τῶν ἀπερρίμ-
 μένων καὶ ἀφανῶν τινάς. Οἱ μὲν γε αὐτοῖς ἀπὸ τῆς
 θαυμαστῆς ταύτης καὶ γενναίας φιλοσοφίας ὤρμῶντο,
 τῶν ἀμφὶ τὸν τριβῶνα, καὶ τὴν ἄλλην ὄρῳν ἀνεσπα-
 κῶτων· οἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἐν τέλει τῆς Ἀντιοχέων ἡλί-
 σκοντο πόλεως, οἱ δὲ μάλιστα καὶ ταῖς καθ' ἡμῶν
 ἰδρύσειν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς διωγμῷ λαμπρυνόμενοι.
 Ἴσμεν δὲ καὶ τὸν φιλόσοφον ὁμοῦ καὶ προφήτην τὰ
 ὅμοια τοῖς εἰρημένους κατὰ τὴν Μίλητον ὑπομείναντα.
 Ταῦτα δὲ τις καὶ πλείω τούτων ἐπι συνάγων, εἴποι
 ἂν μὴ θεοῦ εἶναι, μὴδὲ μὴν δαίμονας, τοὺς τῶν
 κατὰ πόλεις χρηστηρίων αἰτίους· πλάνην δὲ καὶ
 ἀπάτην ἀνδρῶν γοητῶν. Καὶ ἦσαν γε παρ' αὐτοῖς
 Ἑλλήσιν ὄλαι διὰ φιλοσοφίας διαπρεπεῖς αἰρέσεις,
 ταύτης προϊστάμεναι τῆς δόξης· ὡς οἱ ἀπὸ τοῦ
 Ἀριστοτέλους καὶ πάντες οἱ καθ' ἑξῆς τοῦ Παριπάτου,
 Κυνικοί τε καὶ Ἐπικούρειοι, οὓς καὶ μάλιστα ἔργω

α Ἰσ. ἄλλοι. β Ἰσ. δέ. γ γρ. ἐξεφώναν. δ del. καί.

pra laudavit Euseb., p. 61; A'rnob. lib. 1: *Delius Apollo, vel Clarius, Didymæus Philesius, Pythius*, etc. Imo et Didymæus Jupiter potius dici potuit, quam Apollo Dodonæus. Ita enim Callimach.: Φοῖβέ τε, καὶ Ζεῦ Διδύμων γενάρχα. Et uterque Didymæi præses oraculi. Stephan.: Διδύμα, τύπος καὶ μαντεῖον Μιλήτου, ἀφιερωμένον Διὶ καὶ Ἀπόλλωνι.

(25) Πάνθειον. Communior ac melior scriptura est, Πάνθειον, penult. diphthong.

(24) Οἱ δὲ μὴδέ, etc. Leve satis argumentum, cum et Judæorum et Christianorum templa non semel etiam conflagrarent: nisi addideris, quod lib. vi pluribus, dæmones fati necessitate victos, incendium ab iis depellere non potuisse.

evulgarunt, quæque nostra oratione produntur, ea rebus ipsis in omnium luce comprobantur. Sed, quales enim isti erant? Cave tu mihi abjectos nescio quos et obscuros cogites. Alii quippe ex præclara illa nobilique philosophia prodierant, hominum eorum ex grege, qui pallium assidue terunt, ac sublato supercilio cæteroque cum fastu inambulabant: alii ex ipsis Antiochenæ civitatis magistratibus ac primoribus erant, qui sævientis in nos persecutionis tempore nostris ex injuriis auctoritatis plurimum ac splendoris quæsierant. **136** Philosophum præterea quemdam novimus, simulque prophetam, iis, quæ diximus, similia Mileti subiisse. His igitur collectis aliisque pluribus, merito neget quispiam tam dæmones quam deos sparsorum per urbes oraculorum auctores fuisse, remque totam in errorem vulgi ac circulatorum fallaciam præstigiisque conferat. Et vero integræ quoque, ac præcipui nominis philosophorum sectæ hujus opinionis duces ac vindices exsistere, puta qui ex Aristotelis disciplinæ nominati sunt, nec non Cynici et Epicurei, quod cum Græcorum in moribus ab ipsis incunabulis educati fuissent, ac deos esse, quos ante diximus, pueri a suis quique parentibus accepissent, nunquam tamen erroribus istis irretiri ullo modo potuerint, sed potius, quæ passim jactabantur, oracula, quæque omnium concursu populorum vaticinia celebrabantur, ea non modo vanitatis ac mendacii coarguerint, sed etiam exitii potius quam utilitatis ullius causas esse demonstrarint. Cæterum cum sexcenti vaticiniorum istorum vanitatem pluribus confutarint, mihi tamen ad aliquod eorum, quæ dixi, testimonium satis fore impræsentiarum putavi, si unius tantum ex iis disputationem, adversus ea, quæ pro fato Chrysippus ex oraculorum prædictione confecerat, argumenta susceptam, hoc loco subjicerem. Sic enim adversus illum auctor iste scribit, ut eum ex oraculis perperam fatum observare ac probare coarguat, adeoque Græcorum oracula in plerisque omnibus falsa respondisse, raroque admodum, idque non nisi casu, eventum iis respondisse, postremo non solum inutiles, sed etiam perniciosas eorum prædictiones esse contendat. Audi ergo, quemadmodum ipse ad verbum loquatur.

CAPUT III.

Ex Diogeniani scriptis, divinandi artem minime sibi constare, in plerisque mentiri; inutilemque vatium ac perniciosam esse prædictionem.

« Aliud, inquit, præterea citato libro ejusmodi argumentum Chrysippus affert. Negat enim veras divinorum **137** vatium prædictiones futuras, nisi omnia fati necessitate tenerentur. Id quod non minoris profecto stultitiæ est, quam cætera. Hoc enim perinde sumit, ac si vel istorum, quos vates nominant, prædicta omnia evenire constaret, vel potius fato cuncta fieri concessum a quopiam fuisset: ac non id similiter falso diceretur, cum tamen contrarium, hoc est non omnia, quæ ab iis præ-

(25) Οὐθ' ἔτερα. Legendum videretur, οὐδετέρῃ. Quæ vox, tametsi, neutra, sonet potius, quam, nulla: per sese tamen reddi commode potest, nullo modo. Themist. orat. 10, p. 236, καίτοιγε προήγορον εἶχον οὐδετέρῃ ληπτῶν, quasi omni ex parte lectum patronum illum fuisse dicat. Verum alt. ex manuscr. legit οὐ θάτερα. Quomodo noster *Demonstr.* lib. IV, cap. 9, pag. 101, de dæmone loquens, δεινὰ δὲ κατὰ τῶν ἔθνῶν ἀπάντων ἀπειλήσας, θάτερα λεπτοῦς τοῖς προβολλοῖς ἀνθρώπου εὐρατο, ubi legendum videtur προβολλοῖς. Id est: *At gentibus omnibus gravia minatus cum esset, alia ratione suis iuse venabulis capti faciles homines reperit.* Intelligit

ἰθαύμασα, ὅπως ἐν τοῖς Ἑλλήνων ἤθεσι τραφόντες ἐξέτι τῶν σπαργάνων, παῖς παρὰ πατρός Θεοῦς εἶναι τοὺς δηλουμένους παρειληφότες, οὐθ' ἔτερα (25) ληπτοὶ γεγόνασιν· ἀλλὰ κατὰ κράτος καὶ τὰ βούμμενα χρηστήρια, καὶ τὰ παρὰ πᾶσι μεταδιωκόμενα μαντεῖα οὐδὲν φέρειν ἀληθὲς ἀπὸ φλεξάν, ἀνωφελῆ τε εἶναι ἀπεφάναντο, καὶ μᾶλλον ἐπιβλαβῆ τυγχάνειν. Μυρίων δὲ ὄντων, καὶ διὰ πλειόνων τῶν τῶν μαντείων ἀνατροπῆν πεποιημένων, ἐξαρκεῖν ἔμοιγε μαρτυρίας χάριν τῶν εἰρημένων ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡγοῦμαι καὶ μίαν ἐνὸς τούτων παράθεσιν ἀπαντῶσαν πρὸς τὰ Χρυσίππῳ περὶ εἰμαρμένης ἀπὸ τῆς τῶν μαντείων προρόβησεως κατασκευασθέντα. Γράφει δ' οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ συγγραφεὺς, ἀπελέγγων, ὅτι κακῶς ἐκ τῶν μαντείων σημειοῦται τὴν εἰμαρμένην, καὶ ὅτι ἐν τοῖς πλειστοῖς τὰ τῶν Ἑλλήνων μαντεῖα διαψεύδονται, καὶ ὅτι σπανίως αὐτοῖς ἐκ συντυχίας ποτέ τινα συμβαίνει, ὅτι τε ἀχρηστος αὐτῶν καὶ ἐπιβλαβὴς ἢ προρόβησις. "Ἄκουε δ' οὖν, ἂ φησι κατὰ λέξιν.

disciplina prodierant, et quotquot deinceps Peripatetici nominati sunt, nec non Cynici et Epicurei, quos equidem mirari eo nomine plurimum soleo, quod cum Græcorum in moribus ab ipsis incunabulis educati fuissent, ac deos esse, quos ante diximus, nunquam tamen erroribus istis irretiri ullo modo potuerint, sed potius, quæ passim jactabantur, oracula, quæque omnium concursu populorum vaticinia celebrabantur, ea non modo vanitatis ac mendacii coarguerint, sed etiam exitii potius quam utilitatis ullius causas esse demonstrarint. Cæterum cum sexcenti vaticiniorum istorum vanitatem pluribus confutarint, mihi tamen ad aliquod eorum, quæ dixi, testimonium satis fore impræsentiarum putavi, si unius tantum ex iis disputationem, adversus ea, quæ pro fato Chrysippus ex oraculorum prædictione confecerat, argumenta susceptam, hoc loco subjicerem. Sic enim adversus illum auctor iste scribit, ut eum ex oraculis perperam fatum observare ac probare coarguat, adeoque Græcorum oracula in plerisque omnibus falsa respondisse, raroque admodum, idque non nisi casu, eventum iis respondisse, postremo non solum inutiles, sed etiam perniciosas eorum prædictiones esse contendat. Audi ergo, quemadmodum ipse ad verbum loquatur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ex τῶν Διογενιανοῦ (26), ὅτι ἀσύστατος, αὐτῶν ἢ μαρτυρῶν καὶ τὰ πολλὰ ψευδομένη, καὶ ὅτι ἀχρηστος καὶ ἐπιβλαβὴς ἢ κατ' αὐτοὺς προρόβησις.

« Φέρεται δὲ καὶ ἄλλην ἀπόδειξιν ἐν τῷ προειρημένῳ βιβλίῳ τοιαύτην τινά. Μὴ γὰρ ἂν τὰς τῶν μάντεων προρόβησεις ἀληθεῖς εἶναι φησιν, εἰ μὴ πάντα ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης περιεχόντο· ὃ καὶ αὐτὸ πολλῆς εὐηθείας μεστόν ἐστιν. Ὡς γὰρ ἐναργοῦς ὄντος τοῦ πάσας ἀποβαίνειν τὰς τῶν καλουμένων μάντεων προρόβησεις, ἢ ὡς μᾶλλον ἂν ὑπὸ τίνος τούτου συγχωρηθέντος, τοῦ πάντα γίνεσθαι καθ' εἰμαρμένην, καὶ οὐχ ὁμοίως ἂν ψευδοῦς βηθέντος καὶ αὐτοῦ, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἐναντίον, λέγω δὲ τὸ μὴ πάντα ἀποβαίνειν τὰ

autem voluptatis illecebham, de qua ibid.

(26) Διογενιανοῦ. An Diogenianus ille, quem Suidas per ei scribit, et Heracleotem fuisse tradit, insignemque grammaticum? Hujus exstant Græcæ Paræmiæ. Medicum ejusdem nominis clarissimum idem Suidas habet, itidem Heracleotem, sed ex Heracleæ Cariæ, cum plerique grammaticum illum Heracleæ Ponti natum crederent. Plutarchus in opuse. *De Pythiæ oracul.* et lib. *De conviv.* alterum, sed Pergamenum, in colloquium adhibet. Theodoretus lib. x *De Græcorum affect.*, pag. 158, nostri hujus meminit.

πραγορευθέντα, μάλλον δὲ τὰ πλείστα αὐτῶν ἢ ἐνέρ-
 γεια (27) δείκνυσιν. Οὕτω τὴν ἀποδείξιν ἡμῖν Χρύσιπ-
 πος κεκόμικε, δι' ἀλλήλων κατασκευάζων ἑκάτερα.
 Τὸ μὲν γὰρ πάντα γίνεσθαι καθ' εἰμαρμένην ἐκ τοῦ
 μαντικῆν εἶναι δεικνύναι βούλεται· τὸ δὲ εἶναι μαν-
 τικῆν οὐκ ἂν ἄλλως ἀποδείξει· δύναίτο, εἰ μὴ προλά-
 βοι τὸ πάντα συμβαίνειν καθ' εἰμαρμένην. Ποῖος δ'
 ἂν μοχθηρότερος τρόπος ἀποδείξεως τοῦτου γένοιτο;
 Τὸ γὰρ ἀποβαίνειν τινὰ κατὰ τὴν ἐνέργειαν ὧν προ-
 λέγουσιν οἱ μάντιες, οὐ τοῦ μαντικῆν ἐπιστήμην εἶναι
 σημεῖον ἂν εἴη, ἀλλὰ τοῦ τυχικῶς συμπίπτειν ταῖς
 πραγορευοῦσαι συμφωνίους τὰς ἐκβάσεις· ὅπερ οὐδε-
 μίαν ἡμῖν ἐπιστήμην ὑποδείκνυσιν. Οὐδὲ γὰρ τοξό-
 τῃν ἂν εἴποιμεν ἐπιστήμονα τὸν ἀπαξ ποτὲ τυχόντα
 τοῦ σκοποῦ, πολλάκις δὲ ἀποτυγχάνοντα· οὐδὲ λα-
 τῆρῃ τὸν ἀναιροῦντα τοὺς πλείους τῶν θεραπευομέ-
 νων ὑπ' αὐτοῦ, ἓνα δὲ ποτὲ διασωσάι δυνηθέντα· οὐδὲ
 ἑλεος ἐπιστήμην λέγομεν τὴν μὴ πάντα, ἢ τὰ γε
 πλείστα τῶν οικείων ἔργων κατορθοῦσαν. Ὅτι δὲ
 ἀποτυγχάνεται τὰ πολλὰ τοῖς καλουμένοις μάντεσιν,
 ὃ πᾶς τῶν ἀνθρώπων βίος μάρτυς ἂν εἴη, καὶ οὗτοί
 τε αὐτοὶ, οἱ τὴν μαντικὴν ἐπαγγελλόμενοι τέχνην,
 οὐχὶ διὰ ταύτης ἑαυτοὺς βοηθοῦντες ἐν ταῖς κατὰ τὸν
 βίον χρείαις, ἀλλὰ γνώμη τε ἰδίᾳ ποτὲ χρώμενοι, καὶ
 συμβουλή καὶ συνεργεία τῶν ἐν ἐκάστοις τῶν πρα-
 γμάτων ἐμπειρίαν κεκτημένοι νομοσιμῶν. Ἀλλὰ
 περὶ μὲν τοῦ μὴ συνεστάναι τοῦτο, ὃ προειλήφαμεν
 μαντικῆν καλεῖν, ἐν ἄλλοις ἀποδώσομεν πληρέστερον,
 παρατιθέμενοι τὰ Ἐπικουρῶν καὶ περὶ τοῦτου δο-
 κούντα· νυνὶ δὲ τοσοῦτον ταῖς εἰρημίνοις προσθήσο-
 μεν, ὅτι μάλιστα (28) μὲν τὸ ἀληθεύειν ποτὲ τοὺς
 καλουμένους μάντιες ἐν ταῖς πραγορευούσεσιν, οὐκ
 ἐπιστήμης, ἀλλὰ τυχικῆς αἰτίας ἔργον ἂν εἴη. Οὐ
 γὰρ τὸ μηδὲ πώποτε τοῦ προκειμένου τυγχάνειν,
 ἀλλὰ τὸ μὴ πάντοτε μηδ' ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον,
 μηδ' ἐξ ἐπιστήμης, ὅταν τις καὶ ποτὲ τυγχάνῃ,
 τύχῃ ἔργον καλεῖν προειλήφαμεν, οἱ διεληφότες τὰς
 ὑφ' ἑκάστον ὄνομα τεταγμένας ἐναργεῖς ἐννοίας ἑαυ-
 τῶν. Ἐπειτα εἰ καὶ καθ' ὑπόθεσιν ἦν ἀληθές, τὸ δὲ
 τὴν μαντικὴν τῶν μελλόντων ἀπάντων εἶναι θεωρη-
 τικὴν τε καὶ πραγορευτικὴν· τὸ μὲν πάντα καθ'
 εἰμαρμένην εἶναι συνήγεται ἂν οὕτως· τὸ μέντοι
 χρεώδες αὐτῆς καὶ βιωφελές οὐκ ἂν ποτὲ ἐδείκνυτο,
 δὲ καὶ μάλιστα Χρύσιππος δοκεῖ ὑμνεῖν τὴν μαντι-
 κήν. Τί γὰρ ὄφελος ἡμῖν ἦν προμανθάνειν τὰ πάντως
 ἐσόμενα δυσχερῆ, ἃ οὐδὲ προφυλάξασθαι δυνατόν ἂν
 εἴη; τὲ γὰρ καθ' εἰμαρμένην ἢ γενέσθαι, πῶς ἂν τις
 φυλάξασθαι δύναίτο; Ὅσοι οὐδὲν ὄφελος ἡμῖν τῆς
 μαντικῆς, μάλλον δὲ καὶ πρὸς κακοῦ τινος ἐγγίετο
 ἐν αὐτῇ, τὸ προλυπεῖσθαι μάτην παρέχουσα τοῖς
 ἀνθρώποις ἐπὶ ταῖς προλαβοῦσαις δυσχεραῖς κατ'
 ἀνάγκην ἐσομέναις. Οὐ γὰρ τὴν ἴσῃν πάλιν εὐφροσύ-
 νην παρέχειν τις φήσει τὴν τῶν ἐσομένων ἀγαθῶν
 πραγορευσιν· ἐπειδήπερ οὐχ οὕτως πέφυκεν ἀνθρω-

• add. μέλλοντα.

(27) Αὐτῶν ἢ ἐνέργεια. Pendet sententia. Quare
 prius autōrum adhiberi possit μὴ ἀποβῆναι, vel ἀποβαί-
 νειν. — Lege ἐνάργεια.

(28) Ὅτι μάλιστα μὲν. Forte melius, μάλιστα

A nuntiata sunt, evenire, imo secus evenire quam-
 plurima oculis ipsis quotidie videamus. Sic ergo
 nobis suum illud Chrysippus argumentum obtrudit,
 ut alterum vicissim ex altero colligat. Nam et fato
 cuncta fieri ex eo, quod divinatio sit, probare co-
 natur, nec tamen divinationem esse aliter unquam
 probare possit, nisi prius illud, omnia fato evenire,
 sumat. Quæ autem argumentandi ratio vel iniquior
 vel ineptior esse queat? Nam quod ex iis, quæ di-
 vini prænuntiant, nonnulla quandoque re ipsa con-
 tingant, id non jam divinationis artem aliquam esse
 argumento est, sed potius casu fieri, si quis non-
 nunquam eventus cum eorum prædictione consen-
 tiat. Id quod nullam sane scientiam esse declarat.
 Nec enim, opinor, scientem illum peritumque sa-
 gittarium dixerimus, qui cum semel aliquando col-
 linearit in scopum, ab eodem sæpius aberrarit;
 aut medicum eum, qui quos ipse curet, partem ma-
 ximam cum interimat, unum fortasse quempiam
 servare potuerit: nec omnino scientiam nomina-
 mus ullam, nisi quæ, si non omnia, quæ sui sunt
 muneris, at pleraque scite feliciterque perficiat.
 Jam vero sua vates istos in plurimis divinatione
 falli, non modo vita mortalium universea, sed illi
 etiam ipsi, qui divinandi artem profitentur, testes
 esse possint, quippe qui ab ea nihil opis ad usus
 vitæ quotidianos accipiant, sed utantur partim ju-
 dicio suo, partim aliorum consilio pariter atque
 auxilio, qui rerum singularum experientes com-
 muni opinione habeantur. Verum nihil plane firmi-
 tatis habere, quam vulgo divinationem appellare
 consuevimus, alibi fusius ostendemus, ubi etiam
 Epicuri hac de re sententiam proferemus. Nunc
 autem unum solum aut alterum ad ea, quæ dicta
 sunt, adjungemus; atque hoc in primis, quod ii
 nonnunquam vera prænuntiant, qui vates nominan-
 tur, id non scientiæ, sed casui assignandum esse.
 Nec enim ejus rei, quam propositam habueris, com-
 potem fieri nunquam, **138** sed neque semper, ne-
 que ut plurimum, neque, si quando compos fias,
 scientia fieri; hoc demum est, quod fortunæ tribu-
 endum merito censent, qui apertas significationes
 suis quasque vocibus attributas distinguere rite no-
 runt. Deinde etiam illud, tametsi daremus verum
 esse, quod a Chrysippo sumitur, divinationi futura
 omnia præsentendi ac prædicendi vim inesse; ex
 eo quidem jure concludi posse, fato cuncta fieri;
 non tamen hujus artis commoditatem ad vitæ usus
 aliquam ullo modo demonstrari, cujus maxime causa
 divinationem prædicare Chrysippus videtur. Nam
 quid nobis tandem ex eo compendii, quod eas
 omnino calamitates futuras præsentiremus, quas ne
 cavere quidem ulla ratione possemus? quæ enim
 fato eveniant, quis mortalium cavere possit? Quare

μὲν ὅτι. Estque illud μάλιστα, quod Latini vulgo
 dicunt, principio, ut pridem Budæus observavit.
 Sequitur enim sub pag. sequent. initium, Ἐπειτα.

tantum abest ut nobis divinatio utilitatis afferret aliquid, ut potius hoc ipso nobis cederet in perniciem, quod animi ægritudinem ac molestiam ex ipsamet calamitatum necessario futurarum præsentione, etiam antequam acciderent, hominibus crearet. Nec enim æqualem contra lætitiarum futurorum prædictione honorum excitatum iri quis dixerit; cum homo non tantum honorum exspectatione gaudere, quantum metu malorum dolere consueverit. Deinde nemo fere est, qui ab sese mala propius abesse, antequam audierit, admodum speret; bona vero, quod in ea sponte sua natura propendat, omnes, ut verbo dicam, potius exspectamus. Nam et plerique majores sese, quam fieri possint, futuros sperare solent. Ex quo illud accidit, ut bonorum quidem prædictio lætitiarum vel admodum non augeat, quod etiam citra prædictionem quilibet meliora quæque per se ipsum exspectet; vel raro saltem ea, qua quis forte putet, cum firmitate augeat; imo sæpe quoque minuat, dum spe minus aliquid respondetur: malorum autem prædictio, partim quod ab iis naturæ sensus abhorreat, partim quod ea præter spem aliquando prædicantur, gravem animi perturbationem afferat. Quamquam, si ejusmodi nihil accideret, inane tamen prædictionem fore, cuius, opinor, constare certo possit. Nam si quis utilitatem divinationi aliquam hoc ipso assereret atque defenderet, quod ex calamitates prædicantur, quæ omnino, nisi caveris, eventuræ sint; is profecto non omnia fato evenire demonstraret, cum in nostra potestate esset aut cavere, 139 aut non cavere. Sin autem hoc ipsum eadem necessitate contineri dixerit, ut ad res omnes vis fati pertineat, rursum divinationis utilitas omnis tollitur; certo enim, si fatum nobis cavere sit, cavemus; sin autem fatum non fuerit, nullomodo cavemus, tametsi vates omnes, quid eventurum nobis sit, prænuntiarint. Enimvero, cum Œdipi, tum Alexandri Priami filii eadem omni arte molitos utriusque parentes fuisse, ut quod prædictum erat ab iis sibi exitium imminere, declinarent, nec tamen eos voti compotes esse unquam potuisse, vel Chrysippus ipse confitetur: adeoque agnoscit nihil etiam ipsis malorum suorum prædictionem propter fati vim ac necessitatem profuisse. Atque hæc a nobis contra divinationis partim incertitudinem, partim inutilitatem, liberalius quidem, quam res postulabat, dicta sunt. Hactenus ille philosophus. Tu vero tecum ipse cogita, quemadmodum Græci homines, qui non modo Græcorum disciplinam et instituta ab ineunte ætate cum ipso prope lacte nutriticis imbibebant, sed etiam patrias deorum religiones omnium accuratissime perviderant, Aristotelici omnes, omnes cum Cynici, tum Epicurei, et quotquot ad eorum sese opinionem aggregarant, jactata apud Græcos ipsos vatum responsa deriserunt. Quos tamen, si quæ de oraculorum istorum prodigiis omnium ore celebrantur, vera putavissent, obstupescere, quippe qui et Græci essent, ritusque digna forent, ullo unquam modo neglexissent. Ista

πος χαίρειν ἐπὶ τοῖς προσδοκώμενοις ἀγαθοῖς, ὡς ἐπὶ τοῖς κακοῖς ἀνίστασθαι. Ἄλλως τε καὶ ταῦτα μὲν οὐ πάνυ τι περὶ ἑαυτοὺς ἔσσεσθαι πρὶν ἀκοῦσαι κατεπιπίζομεν· τὰ δ' ἀγαθὰ μᾶλλον ἅπαντες, ὡς εἶπεῖν, προσδοκῶμεν διὰ τὴν φυσικὴν οἰκείωσιν πρὸς αὐτά· οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ μείζους τῶν δυνατῶν γενέσθαι κατηλίπικασιν· ἐξ οὗ συμβαίνει τὸ μὲν τὴν τῶν ἀγαθῶν προαγόρευσιν μὴ ἐπιτείνειν πάνυ τι τὴν χαρὰν, διὰ τὸ καὶ χωρὶς τῆς προαγορεύσεως ἕκαστον ἐξ ἑαυτοῦ τὰ κρείττω προσδοκᾶν, ἢ ἐπ' ὀλίγον ἐπιτείνειν τῇ δοκῶσῃ βεβαιότητι· πολλάκις δὲ καὶ μειοῦν τὴν χαρὰν, ὅταν ἐλάττω τῶν ἐλπισθέντων ἀκουσθῇ· τὴν δὲ τῶν κακῶν προαγόρευσιν, καὶ διὰ τὸ ἀπόστρεψτον αὐτῶν φύσει, καὶ διὰ τὸ παρ' ἐλπίδας ἐνίοτε πρόλεγεσθαι μεγάλως ταράττειν. Ἄλλ' ὁμως, εἰ καὶ μὴ τοῦτο συνέβαινε, τὸ γε ἀχρεῖον ἔσσεσθαι τὴν προαγόρευσιν παντὶ που δῆλον ἂν εἴη. Εἰ γὰρ φήσει τις σωθῆσεσθαι τὸ χρήσιμον τῆς μαντικῆς, διὰ τὸ προλέγεσθαι τὸ πάντως ἐσόμενον δυσχερῆς, εἰ μὴ φυλαξαίμεθα, οὐκ ἔτι πάντα δεῖξει συμβετητόμενα καθ' εἰμαρμένην, ἐφ' ἡμῖν ὄντος τοῦ φυλάξασθαι τε καὶ μὴ φυλάξασθαι. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο κατηναγκάσθαι φήσει τις, ὡς εἰς πάντα τὰ ὄντα διατείνειν τὴν εἰμαρμένην, πάλιν τὸ τῆς μαντικῆς χρήσιμον ἀναίρεται· φυλαξόμεθα γὰρ εἰ καθεῖμαρται, καὶ οὐ φυλαξόμεθα δῆλον ὡς, εἰ μὴ καθεῖμαρται φυλάξασθαι, καὶ πάντες οἱ μάντιες τὸ ἐσόμενον προαγορεύουσιν ἡμῖν. Τὸν γοῦν Οὐδῖπῶδα, καὶ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν τοῦ Πριάμου, καὶ αὐτὸς ὁ Χρῆσιππὸς φησι πολλὰ μηχανησαμένων τῶν γονέων, ὥστε ἀποκτείναι, ἵνα τὸ ἄπ' αὐτῶν προῶρῆθῆν αὐτοῖς κακὸν φυλάξωνται, μὴ δυνηθῆναι. Οὕτως οὐδὲν ὄφελος οὐδὲ αὐτοῖς τῆς τῶν κακῶν προαγορεύσεως φησιν εἶναι διὰ τὴν ἐκ τῆς εἰμαρμένης αἰτίαν. Τοῦτο μὲν οὖν ἐκ περισυίας εἰρησθῶ πρὸς τὸ μὴ μόνον ἀνυπόστατον, ἀλλὰ καὶ ἀχρεῖον τῆς μαντικῆς. Ταῦτα μὲν ὁ φιλόσοφος· σύ γε μὴν παρὰ σαυτῷ σκέψαι, πῶς, Ἕλληνας ὄντες, καὶ τὴν Ἑλλήνων σύντροφον ἐκ νέας ἡλικίας κτησάμενοι παιδεῖαν, τὰ τε πατρια περὶ θεῶν πάντων μᾶλλον διεγνωκότες, Ἀριστοτελικοὶ πάντες, Κυνικοὶ τε καὶ Ἐπικούρειοι, καὶ ὅσοι τούτοις ἐφρόνησαν τὰ παραπλήσια, τῶν παρ' αὐτοῖς Ἑλλήσι βωμῶν μαντείων κατεγέλασαν. Καὶ μὴν εἴπερ ἦν ἀληθὴ τὰ θυλλοῦμενα περὶ τῆς τῶν χρηστηρίων παραδοσσοποιίας, εἶκος ἦν καὶ τοῦσδε καταπληγῆναι Ἕλληνας ὄντας, καὶ τὰ πατρια ἀκριβῶς ἐξεπισταμένους, μηδὲν τε τῶν γνωσθῆναι ἀξίων ἐν δευτέρῳ θεθειμένων. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ὅσα τοιαῦτα συνάγειν εἰς ἀνασκευὴν τῆς περὶ τῶν χρηστηρίων ὑποθέσεως πλείστη τις ἦν περισυία· ἀλλ' οὐ ταύτῃ μοι δοκεῖ τὸν παρόντα μεθοδεῦσαι λόγον, ἀλλ' ἤπερ ὠρμηθῆμεν ἀρξάμενοι, ἀληθῆ λέγειν δόντες τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν προισταμένους, ὡς ἂν ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς ὁμολογουμένων, μαντεῖά τε εἶναι ἀληθῆ καὶ πῶθόρηστα θεοπρόσια τὰ δηλούμενα φασκόντων, τὴν ἀκριβῆ τῶν δηλουμένων ἐκφανσιν καταμάθομεν.

oportebat sane non minus quam ceteros eorum vim patrios omnino callerent, ac nihil eorum, quæ scitu quidem aliaque similia, qui hoc in argumenti ge-

vere ad refellendam oraculorum famam colligere vellet, næ magnam is copiam habiturus esset. Verum susceptam a nobis disputationem hac via moliri non placet, sed ea potius, qua in eam ab ipso statim initio ingressi sumus. Dabimus enim, eos, qui vaticiniorum fidem asserunt, vera dicere, ut ex illorum ipsorum confessione, qui et responsorum istorum veritatem defendunt, quæque memorantur oracula numinum suorum vocibus edita esse contendunt, integram et accuratam eorum, quæ proferuntur, explicationem atque notitiam hauriamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὅτι μεγίστων ἡμᾶς κακῶν τούτων αὐτῶν ἡλευ-
θέρωσεν ἢ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆ δι-
δασκαλίᾳ.

Οἱ μὲν δὲ παντὶ τῷ εἶναι σαφές, ὡς ὁ τῶν προκει-
μένων Ἐλεγχος οὐ μικρὸν, ἀλλὰ καὶ μεγίστον ὁμοῦ
καὶ ἀναγκασιότατον περιέχει μέρος τῆς εὐαγγελικῆς
ὑποθέσεως. Εἰ γὰρ οἱ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας πανταχῇ πάντες Ἕλληνας
καὶ βάρβαροι δεῖχθεῖεν μὴ τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπεγνω-
κότες, ἀλλ' ἦτοί τε μὴ ὄντα ὡς ὄντα δοξάζοντες, ἢ
ὑπὸ τινων μοθηρῶν καὶ θεομάχων πνευμάτων, δαι-
μόνων τε πονηρῶν καὶ ἀκαθάρτων, τυφλῶν δίκην ὧδε
κίκαίτε περιηγμένοι, καὶ βυθῷ κακίας πρὸς αὐτῶν
καθεικυσμένοι· (καὶ τί γὰρ ἀλλ' ἢ δαιμονῶντες;) πῶς οὐ
μειζόνως ἂν ὀφθεῖν τὸ μέγα τῆς εὐαγγελικῆς
οἰκονομίας μυστήριον, πάντας πανταχόθεν ἐκ τῆς
πατροπαράδοτου πλάνης τῆς τῶν δαιμόνων καταδυ-
ναστείας διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν φωνῆς ἀνακε-
κλιμένους, καὶ τοὺς μέχρις ἑξατηρῶν γῆς οἰκοῦντας
ἀνθρώπους τῆς ἐξ αἰῶνος κατασχούσης τὸν πάντα
βίον ἀπάτης λελυτρωμένους; ὧστε ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς
εὖρος λελύσθαι μὲν καὶ καθηρῆσθαι αὐτοῖς ναοῖς καὶ
ἐκείνοις τὰ πεπαλαιωμένα τῆς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων
πλάνης ἰδρύματα, ἐκὰ δὲ ὄντως σεμνὰ καὶ εὐσεβείας
ἐδασκαλεῖα τῷ παμβασιλεῖ καὶ δημιουργῷ τῶν ὄλων
ἐν μέσσις πόλεσι τε καὶ κώμαις δυνάμει καὶ ἀρετῇ
τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνὰ τὸν σύμπαντα κόσμον ἀνεγγ-
γέρθαι, θυσίας τε τὰς θεοπρεπεῖς εὐχαῖς ὁσίων δια-
κεκαθάρθαι κακίας ἀπάσης, ἐν τε ἀπαθείᾳ ψυχῆς καὶ
πίσης ἀρετῆς ἀναλήψει, κατὰ τὰ θεῖα καὶ σωτηριώδη
παιδεύματα, ἐξ ἀπάντων ὁσημέραι διηγεῖσθαι τῶν
ἐθνῶν ἐπιτελεῖσθαι· τὰς δὲ καὶ μόνας ἀρετὰς· οὐ-
σίας, καὶ προσηνεῖς θυσίας τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ.
Τούτων δὲ οὕτως ἔχοντων, πῶς οὐκ ἂν εἴημεν ἐν
ταυτῷ δεδειχότες, καὶ ὅτι μετὰ σῶφρονος λογισμοῦ,
οὐχὶ δὲ ἀλογίᾳ ἑαυτοὺς ἐπιδόντες, ἀποστάται τῆς
πατροπαράδοτου γεγόναμεν δεισιδαιμονίας· κρίσει
δὲ δικαίᾳ, καὶ ἀληθεῖ τὸ κρεῖττον ἀγαπήσαντες, καὶ
τῆς ἐνθέου καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας ἐρασταὶ γεγενημέ-
κα; Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλις, ἀπτόεν δὲ λοιπὸν προ-
κειμένων.

patria superstitione descivisse, ac recto veroque judicio **141** meliora complexos esse, divinamque simul ac veram pietatem adamasse. Sed de his hactenus; quod superest, ad rem ipsam veniamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Τίς ἡ διαίρεσις τῆς καθ' Ἕλληνας θεολογίας.

Οἱ μὲν δὲ τὴν Ἑλληνικὴν θεολογίαν ἐξηκριβωκότας
καθ' ἕτερον παρὰ τοὺς προειρημένους ἡμῖν τρόπους,
εἰς γένη τέτταρα πάντα τὸν λόγον διαιροῦντες, πρῶ-
τα πάντων τὸν πρῶτον ἀφορίσαντες Θεόν, εἰδέναι
ρασι τοῦτον εἶναι τὸν ἐπὶ πᾶσι πρῶτον τε ὄντα καὶ
πῶτον Θεόν, πατέρα τοῦ καὶ βασιλέα· μετ' ὃν γένος
• 1σ. ἀρετῆς.

A

140 CAPUT IV.

Nos maximis hisce malis evangelicæ Servatoris no-
stri doctrinæ beneficio liberatos esse.

B

Equidem sic existimo neminem esse, qui non in-
telligat, partem evangelici hujus argumenti non exi-
guam, sed vero maximam maximeque necessariam
eorum, quæ proposita mihi sunt, probatione con-
tineri. Nam si ostendere semel poterimus, quot-
quot seu Græci seu barbari ante Servatoris nostri
Jesu Christi adventum toto passim orbe vixerunt,
verum omnes Deum ignorasse, adeoque vel iis, quæ
nulla erant, perinde ac si essent, honorem tribu-
isse, vel a pessimis, quique cum Deo ipso pugnant
spiritibus, ac sceleratis impurisque dæmonibus

C

ææcorum instar huc illucque raptatos, atque in im-
probitatis barathrum præcipites actos (quid enim
aliud eos, quam dæmoniaco furore correptos fuisse
dixeris?): cui tandem magnum hoc dispensationis
evangelicæ mysterium non clarius et illustrius ap-
pareat, quod omnes undique ab avito errore, dæ-
monumque tyrannide Servatoris nostri voce revo-
carit, quique in extremis terrorum finibus degerent
homines, ab ea, quæ omni ex memoria vitam mor-
talium universam tenuerat, fraude liberarit? atque
ita liberarit, ut tanto intervallo et vetustissima gen-
tium omnium erroris domicilia cum templis atque
simulacris dissipata funditusque sublata fuerint, et
delubra vere augusta, vereque pietatis scholas in
summi regis ac rerum universarum molitoris hono-
rem, mediis in urbibus atque pagis, ejusdem Ser-
vatoris nostri virtute totum per orbem excitata sint;
et sacrificia Deo dignissima hominum sanctorum
precibus, sensu ab omni improbitate puro, mente
ab omni perturbatione vacua, et omnium virtutum
exercitio, quomodo divinæ salutarisque litteræ
præcipiunt, ab omnibus quotidie gentibus assidueque
fiant: cujusmodi utique sacrificia sunt, quæ sola
præpotenti Deo placere, atque accepta esse possint.
Hæc porro cum ita sese habeant, nonne simul eadem-
que via ostenderimus, nos prudenti maturoque con-
silio adductos, non inconsulta levitate abreptos, a

D

CAPUT V.

Qualis Græcorum theologiæ partitio.

Ergo qui Græcorum theologiam adamussim exe-
gerunt, aliam quamdam ab iis, quas ante recensui-
mus, rationem ineuntes, rem totam in quatuor ge-
nera partiti sunt. Quippe, in primis enim principem
Deum a vulgo segregantes, omnibus eum rebus
presidere, ante omnes esse, omniumque Deum,

parentem, ac regem sese agnoscere profitentur : A
 secundum quem, alterum deorum genus, tertium
 dæmonum, quartum denique heroum assignant.
 Deinde vero, quæcunque in partem ejus, quod opti-
 mum est, idere venerint, ea partim agere, partim
 agi, et quicquid ejusmodi est, quod luminis sit par-
 ticeps, lumen appellari statuunt : deteriori contra
 naturæ malum ipsum imperare, quod quidem non
 aliud quam improborum dæmonum genus esse vol-
 unt, quod cum eo, quod bonum est, amico nun-
 quam utatur, tum vim in universa eorum, quæ bono
 contraria sunt natura, perinde ac Deus in toto bo-
 norum genere, principem obtineat; quidquid vero
 tale est, id omne tenebras vocari tradunt. Quibus
 ita constitutis atque distinctis, coelum quidem cum
 eo qui ad lunam ipsam pertinet, æthere diis, quæ
 circa lunam aeremque versantur, dæmonibus, quæ
 circa quæque sub terram, animabus attribuunt.
 Hæc partitione assignata, cœlestes deos in primis,
 deinde bonos dæmones, tertio heroum animas col-
 lere, postremo malos etiam improbosque dæmones
 placare ac delinire oportere docent. Verum hæc cum
 ita verbo tenus omnia distinguant, tum re ipsa cun-
 cta confundunt, improbas tantum virtutes aliorum
 omnium loco venerando, seseque totos iis mancipi-
 ando, quemadmodum hujus in progressu disputa-
 tionis ostendemus. Tuum autem erit, ex iis, quæ a
 nobis in medium afferentur, videre, quales eas, quæ
 suam per simulacra vim exerunt, virtutes habere
 oporteat, deosne, an dæmones; et si dæmones,
 malosne, an vero bonos. Nam divinæ quidem apud
 nos Litteræ nusquam omnino dæmonem bonum vo-
 care solent, quippe quæ optime norint, quibuscum
 id vocabuli nominisque 142 commune sit, impro-
 bos esse omnes; quemadmodum non alium ipsæ
 Deum vere proprieque nominant, præter unum il-
 lum, qui rerum omnium auctor est. Liberales autem
 illas bonasque virtutes, quod natura sua principium
 ortus habeant, atque ut longo Deum illum et ortus
 expertem et sui conditorem sequuntur intervallo,
 sic et ab improbo dæmonum genere segregatæ sint,
 neque deos neque dæmones appellare voluerunt;
 sed, quod medium quemdam illæ sint Deum inter
 ac dæmones sortitæ gradum, media quadam eas
 aptissimaque appellatione, modo angelos Dei ac spi-
 ritus ministros, modo virtutes divinas atque ar-
 changelos, modo aliis ejusmodi nominibus cum va-
 riis earum officiis voce ipsa coherentibus nuncupare
 consueverunt. Dæmones vero quod attinet, (si ta-
 men horum etiam nominis oporteat notationem ex-
 plicare,) non jam, ut Græcis placet, παρὰ τὸ δαίμονας εἶναι, quod scientes illi sint, sed παρὰ τὸ δειμαίνειν,
 hoc est, quod timeant simul ac terreant, dæmonum ipsi nomen, quod suam in naturam belle conveniret,
 habuerunt. Nam divinas utique bonasque virtutes, ut moribus, sic etiam nomine se junctas a dæmoni-
 bus esse decuit; absurdum enim supra modum id fuisset, quæ nulla cum iis neque instituti, neque
 morum similitudine conjunctæ essent, illas tamen unius ejusdemque cum ipsis nominis societate con-
 juncti.

τὸ θεῶν ὑπάρχειν δεύτερον, ἐπόμενον δὲ τὸ δαιμό-
 νων, τὸ δὲ ἡρώων τέταρτον· ἅπαντα, τῆς τοῦ κρείτ-
 τος ιδέας μετασχόντα. πῆ μὲν ἄγειν, πῆ δὲ ἄγε-
 σθαι, καὶ φῶς ἅπαν προσαγορεύεσθαι τὸ τοιόνδε φω-
 τὸς μετοχῆ. Ἄλλὰ καὶ τῆς τοῦ χειρόνος οὐσίας τὸ κακὸν
 ἡγεῖσθαι φασί. Τοῦτο δὲ εἶναι μοχθηρῶν δαιμόνων
 γένος, ψιλῶ μὲν οὐδαμῶς χρώμενον τάγαθῶ, δύνα-
 μιν γε μὴ ἐν τῇ τῶν ἐναντίων φύσει κεκτημένον
 πρώτην, καθάπερ ἐν τοῖς κρείττοσιν ὁ θεός· πᾶν δὲ
 τὸ τοιόνδε σκότος προσαγορεύεσθαι. Ταῦτα τοῦτον
 διαστειλόμενοι τὸν τρόπον, θεοὶ μὲν οὐρανὸν καὶ
 τὸν ἄχρι σελήνης αἰθέρα φασὶν ὑποτετάχθαι· δαί-
 μοσι δὲ τὰ περὶ σελήνην καὶ ἀέρα· ψυχαῖς δὲ τὰ περὶ
 γῆν καὶ ὑπόγεια. Τοιοῦτῳ δ' ἀφορισμῶ κεχρημένοι,
 πρῶτον ἅπαντων φασὶ τὸς οὐρανίους εἶναι καὶ αἰθε-
 ρίους θεοὺς θεραπεύειν, δεύτερον, τοὺς ἀγαθοὺς δαί-
 μονας, τρίτον, τὰς τῶν ἡρώων ψυχὰς, τέταρτον τοὺς
 φαύλους καὶ πονηροὺς ἀπομειλίσεσθαι δαίμονας.
 Ταῦτα δὲ λόγῳ διαιροῦντες, ἔργῳ συγγέουσι τὰ
 πάντα, μόνας ἀντὶ τῶν εἰρημένων πάντων τὰς πο-
 νηρὰς δυνάμεις θεραπεύοντες, καὶ ὅλοι ταύταις κατα-
 δουλούμενοι, ὡς ὁ λόγος προῖόν ἀπελέγξει. Πάρεστι
 γοῦν σοι τὰς διὰ τῶν ξοάνων ἐνεργούσας δυνάμεις,
 ὁποίας χρῆν ἀποφαίνεσθαι, σκοπεῖν, πότῃ θεοὺς ἢ
 δαίμονας, καὶ εἴτε φαύλους, εἴτε ἀγαθοὺς, ἐκ τῶν
 παρατεθησομένων. Τὰ μὲν γὰρ παρ' ἡμῖν θεῖα Λό-
 γικα οὐδ' ὅλως ἀγαθὸν οἶδεν ὀνομάζειν δαίμονα, πάντας
 δὲ πονηροὺς εἶναι τοὺς τῆς λέξεως ταύτης, καὶ δὴ
 καὶ τῆς προσηγορίας μετεληχτότας, ὡς οὐδ' ἕτερον
 θεὸν ἀληθῶς καὶ κυρίως, πλην ἓνα τῶν πόντων αἰ-
 τιον· τὰς δὲ ἀστείας καὶ ἀγαθὰς δυνάμεις, τε τὴν
 φύσιν γενητὰς οὐσας, καὶ πολλῶ τὸν ἀγέννητον καὶ
 σφῶν αὐτῶν ποιητὴν θεὸν ἀφυστερούσας, οὐ μὴν
 ἀλλὰ καὶ τοῦ τῶν δαιμόνων μοχθηροῦ γένους ἀφω-
 ρισμένας, οὔτε θεοὺς, οὔτ' δαίμονας ἀποκαλεῖν ἄξιοι·
 μέσας δὲ οὐσας θεοῦ καὶ δαιμόνων, εὐθυβόλῳ καὶ
 μέσῃ προσηγορίᾳ, ἀγγέλους θεοῦ καὶ πνεύματα
 λειτουργικὰ, δυνάμεις τε θείας καὶ ἀρχαγγέλους, καί
 τισιν ἄλλαις ἐπωνυμίαις φερωνύμως τοῖς ἐπιτηδέυ-
 μασιν αὐτῶν ὀνομάζειν εἴωθε· τοὺς δὲ δαίμονας (εἰ δὴ
 καὶ τούτων ἡμᾶς προσηφείη τὴν ἐτυμολογίαν ἐξείπεῖν)
 οὐχ ἢ περ' Ἑλλήσι δοκεῖ, παρὰ τὸ δαίμονας εἶναι καὶ
 ἐπιστήμονας, ἀλλ' ἢ παρὰ τὸ δειμαίνειν, ὅπερ ἐστὶ
 φοβεῖσθαι καὶ ἐκφοβεῖν, δαίμονάς τινος προσφωῶς
 ὀνομάζεσθαι· τὰς γέ τοι θείας καὶ ἀγαθὰς δυνάμεις,
 ὡσπερ οὖν τοῦ τρόπου, οὕτως δὲ καὶ τῆς προσηγο-
 ρίας τῆς δαιμονικῆς ἁλλοτρίας τυγχάνειν· ἐπεὶ καὶ
 πάντων ἂν εἴη παραλογώτατον, τὰς μῆτε τὴν προαί-
 ρεσιν, μῆτε τὴν ἐκ τοῦ τρόπου φύσιν ὁμοίας, μιᾶς
 καὶ τῆς αὐτῆς ἐπωνυμίας ἄξιόν.

ὅμομάζεσθαι· τὰς γέ τοι θείας καὶ ἀγαθὰς δυνάμεις,
 ὡσπερ οὖν τοῦ τρόπου, οὕτως δὲ καὶ τῆς προσηγο-
 ρίας τῆς δαιμονικῆς ἁλλοτρίας τυγχάνειν· ἐπεὶ καὶ
 πάντων ἂν εἴη παραλογώτατον, τὰς μῆτε τὴν προαί-
 ρεσιν, μῆτε τὴν ἐκ τοῦ τρόπου φύσιν ὁμοίας, μιᾶς
 καὶ τῆς αὐτῆς ἐπωνυμίας ἄξιόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

A

Ὅτι μὴ ἀπ' ἑαυτῶν ἀλλ' ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν παραθέσων τὰς τῶν ἐλέγχων μωρτυρίας πιστεύμεθα.

Φέρε οὖν, ἐπισκεψώμεθα, τίς ὁ κατ' αὐτοὺς τῶν χρηστηρίων τρόπος, ὡς ἂν μάθοιμεν ποίας χρῆ δυνάμεως αὐτοὺς ἀποφῆναι, καὶ εἴτε ὀρθῶς αὐτῶν ἀνεχωρήσαμεν, εἴτε καὶ μὴ. Εἰ δὲ μέλλοιμι παρ' ἐμαυτοῦ τοὺς ἐλέγχους τῶν δηλουμένων προφέρειν, εὐ οὐδ' ὅτι μὴδ' ἀνεπιληπτον παρέξω τοῖς φιλεγκλήμοσι τὸν λόγον. Διόπερ αὐτὸς οὐδὲν οἰκοθεν εἰπὼν, ἀλλ' ἰσχυρῶς ταῖς τῶν ἐξωθεν ἀποκρήσοι μαρτυρίαις. Μυρίων δὲ ὄντων παρ' Ἑλλήσι λογογράφων τε καὶ φιλοσόφων, περὶ πάντων ἐπιτηδεῖον εἰς τὰ προκείμενα ἐγρήκων τὸν δαιμόνων φίλον αὐτὸν ἐκείνον, ὃς δὴ καθ' ἡμᾶς γιγνόμενος, ταῖς καθ' ἡμῶν ἐλλαμπρόνεται ψευδηγορίαις. Μάλιστα γὰρ φιλοσόφων οὗτος τῶν καθ' ἡμᾶς δοκεῖ καὶ δαίμοσι, καὶ οἷς φησι θεοῖς ὠμιληκέναι, ἵπέρ τε τούτων πρεσβεῦσαι, καὶ πολλῶν μᾶλλον τὰ παρ' ἑαυτῶν ἀκριθέστερον διηρευνηκέναι. Οὗτος τοιγαροῦν ἐν οἷς ἐπέγραψε περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, συναγωγῆν ἐποίησατο χρησμάτων τοῦ τε Ἀπολλωνίου καὶ τῶν λοιπῶν θεῶν τε καὶ ἀγαθῶν δαιμόνων· οὗς καὶ μάλιστα ἐκλεξάμενος αὐτῶν ἡγήσατο ἱκανοὺς εἶναι εἰς τε ἀπόδειξιν τῆς τῶν θεολογούμενων ἀρετῆς, εἰς τε προτροπῆν τῆς, ὡς αὐτῶν φίλον ὀνομάζειν, θεοσοφίας. Ἐκ δὲ τούτων τοιγαροῦν τῶν ἐκκριθέντων καὶ μνημῆς ἀξιωθέντων λογίων διακρίναι καλὸν τοὺς χρησμολόγους, καὶ σκέψασθαι ποίας ποτὲ ὄντες τυγχάνουσι δυνάμεως. Πρῶτον δὲ θεασώμεθα, ὅπως τῆς γραφῆς ὁ δηλωθεὶς ἀνήρ ἀρχόμενος ἤ μὴν ἀληθεύειν ἐπόμνυται, λέγων οὕτως.

ἰς, quæ tanquam memoria dignissima selegit, oraculis de eorum auctoribus prudenter judicare, et, cujusmodi potestate sint præditi, diligentius inquirere. Sed animadvertamus in primis, quemadmodum ipso statim operis initio vera se dicturum laudatus scriptor jurejurando confirmet, his conceptis

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τῶν κατὰ χρησμούς ἀπορρήτων ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς παραθέσων, καὶ ὄρκος περὶ τῶν χρησμών, ἐκ τῶν Πορφύριου.

« Βέβαιος (29) δὲ καὶ μόνιμος ὁ ἐνεῦθεν, ὡς ἂν ἐκ μόνου βεβαίου τὰς ἐλπίδας τοῦ σωθῆναι ἀρυτόμενος, οἷς δὴ καὶ μεταδώσεις μὴδὲν ὑφαίρουμένος. Ἐπεὶ γὰρ ὡς τι θεοὺς μαρτύρομαι, ὡς οὐδὲν οὔτε προστέθεικα, οὔτε ἀφείλον τῶν χρησθέντων νοημάτων· εἰ μὴ που λέξιν ἡμαρτημένην διώρθωσα, ἢ πρὸς τὸ σαφέστερον μεταβέβηκα, ἢ τὸ μέτρον ἔλλειπον ἀνελπίρωσα, ἢ τι τῶν μὴ πρὸς τὴν πρόθεσιν συντεινόντων διέγραψα. Ὡς τὸν τε νοῦν ἀκραίφην τῶν ῥηθέντων

• ἰσ. αὐτῶν.

(29) *Béβαιος*. Montanent. *Argyropyllum* quemdam laudat, qui capitis hujus initium legerat, βεβαίος δὲ, καὶ μόνιμος, ὡς ἂν ἐκ τῆς τῶν θεῶν ἀγαθότητος τ. ἐ. τ. σ. ἀρυτομένος, μὴδὲν ὑφαίρουμένος, μὴ τε μεταδιδούς, ταῦτα παραθήσομαι. Qua in lectione, vallem, μεταδιδούς mutandum videtur in προστιθείς, ut apponatur præcedenti ὑφαίρουμένος. Alio qui pugnant ista, μηδενὸς μεταδιδόναι et ταῦτα παρατίθεσθαι. Vulgatam lectionem retinere malim,

CAPUT VI.

Argumentorum confutationumque nostrarum testimonium non nostris, sed Græcorum scriptis confirmari.

Age itaque, videamus aliquando, quænam apud istos oraculorum ratio fuerit, ut simul intelligamus cujusmodi vim iis attribueret nos oporteat, quamque jure vel secus ab iisdem recesserimus. Et quidem si argumentis ipse meis id, quod nunc agitur, conficere vellem, non satis immunem lutamque, sat scio, disputationem meam ab omni litigiosorum hominum reprehensione calumniaque præstarem. Quare nihil domo promptum afferam, sed testimoniis, quod adhuc feci, alienis utar. Ex omnibus tamen Græcis cum historicis, tum etiam philosophis, qui sane infiniti sunt, unum præ cæteris idoneum hanc in rem futurum illum putavi, qui et dæmonum amicus fuit, et nostra ætate vixit, et præcipuum sibi decus instituto nostro **143** mendacissime traducendo quæsit. Enimvero philosophos inter, qui nostra memoria floruerunt, videtur iste maximam cum dæmonibus, quos ipse deos nominat, consuetudinem inuisse, causam eorum studiosissime defendisse, et quidquid ad ipsorum naturam ac religiones pertinebat, longe omnium accuratissime rimatus esse. Hic igitur in iis, quæ de philosophia ex oraculis hausta conscripsit, pleraque tum Apollinis, tum cæterorum quoque deorum ac bonorum dæmonum responsa collegit, quorum fide non eorum sese modo, quibus divinitatem attribuunt, vim ac potestatem ostendere, sed etiam homines ad divinæ, uti vocare amat, sapientiæ studium excitare posse confideret. Æquum itaque fuerit, ex

CAPUT VII.

De abditis oraculorum arcanis ex ipsis Græcorum monumentis, cum jurejurando in eorum fidem nuncupato : ex Porphyrii scriptis.

« Constantis utique est solidæque firmitatis, quisquis inde tanquam ex eo, quod solidum unum est, spem suæ salutis haurit : cujusmodi cum hominibus oraculorum istorum sapientiam communicata nulla sui parte decurtata. Etenim deos ipse testor, nihil abs me vel responsorum ad mentem ac sententiam additum, vel ex ea detractum fuisse ; nisi forte sicubi aut vocolam errore vitiatam emendavi, aut majoris perspicuitatis gratia illustriore commu-

cujus sententia sic a superioribus, hoc loco prætermisissis, pendet, ut tamen alterum quoque membrum ex hoc uno intelligi perfacile possit ; tametsi reddiderim, perinde ut si βέβαιος δὲ, non βέβαιος δὲ, legeretur. Quod sequitur, οἷς δὲ, nihil obstat quominus βέβαιος legatur. Eleganter enim et graviter hic singularis, quoscunque id genus hominæa complectitur.

tavi, aut, versuum quod deerat mensuræ numeroque, supplevi, aut, quod nihil ad rem omnino faceret, expuaxi. In quo tamen sensum ego verborum integrum ubique sincerumque servavi, et quidem impietatis alioqui futuræ metu potius, quam pœnæ sacrilegum facinus excepturæ. Ejusmodi autem erit hæc nostra collectio, quæ cum amplam continebit dogmatum philosophiæ copiam, prout ipsa cum veritate conjuncta esse dii pronuntiant; tum aliquid etiam divinae artis attinget, quatenus partim ad contemplationem, partim ad integram vitæ procurationem **144** conducere videbitur. Quantum vero utilitatis habeat, intelligent ii maxime, qui cum veritatem ægre parturirent, vota fecerunt aliquando, ut numinum ipsorum visione concessa, ab omni auctoritate omni fide dignissima confirmati. » Hæc ne quis ea, quæ dicitur est, in vulgus enuntiet.

CAPUT VIII.

Quæ hac de re dicitur est, apud omnes enuntianda non esse.

« Tu vero, inquit, cave, si quidquam aliud, ne res istas palam extuleris, et gloriæ lucrivæ cupiditate, vel cujuscunque minus religiosæ assentationis studio ante profanorum hominum oculos projeceris: sæcus enim, non tibi solum, hæc si præcepta contempseris, verum etiam mihi periculum imminet, qui tanta deorum beneficia retinere apud me non potuerim, sed ea nimis facile tibi crediderim. Horum igitur in communionem ii tantum vocandi erunt, qui ad salutem animi vitæ suæ rationes instituerint. » Ac nonnullis interjectis: « Hæc tu, inquit, videsis, ut a carnis ipsis arcana magis et occulta habeas, propterea quod nihil de se dii planum atque perspicuum, sed obscura omnia suis oraculis effati sunt. » Age vero, quandoquidem speciosis adeo verbis hæc nobis auctor iste denuntiat, videamus porro, quid de virtutibus illis, quæ sub aspectum non cadunt, quæque ab iis deorum in numero reponuntur, ex responsis istis divinitus editis censere nos ac judicare oporteat. Sic enim intelligemus, suis ipsius cum verbis, tum studiis ac vitæ rationibus hominem redargui. Nam qui libris iis, quos De philosophia ex oraculis haurienda scripsit, Apollinis responsa commemorat, quibus sacrificia cæsis animalibus fieri jubet, idque non dæmonibus solum aut vicinioribus terræ virtutibus, sed etiam ætheriis cælestibusque diis; idem alio quodam in opere non deos, sed demones eos omnes agnoscens, quibus Græci cæsis pœcudibus faciebant, nec oportere nec vero fas esse diis animantes immolare pronuntiat. Accipe igitur, quibus primum ipse verbis, promptam ex oraculis philosophiam edisserens, referat, quo ritu Apollo deos colendos esse docuerit. Rem totam ita persequitur.

145 CAPUT IX.

Quemadmodum Apollo sacrificiis deos colere jubet

« Jam vero postea, quæ de pietate dicta sunt, ordine facturus mihi videor, si quæ de sui ipsorum cultu oraculis effati dii sunt, necne præscripsero, tametsi jam ex iis aliquid superiore de pietate dis-

των διατήρησα, εὐλαβούμενος τὴν ἐκ τούτων ἀσέβειαν μᾶλλον, ἢ τὴν ἐκ τῆς ἱεροσυλίας τιμωρὸν ἐπομένην δίκην. Ἐξεί δὲ ἡ παρούσα συναγωγή πολλῶν μὲν τῶν κατὰ φιλοσοφίαν δογμάτων ἀναγραφὴν, ὡς οἱ θεοὶ τάληθες ἔχειν ἐθέσπισαν· ἐπ' ὀλίγον δὲ καὶ τῆς χρηστικῆς ἀψόμεθα πραγματείας, ἥτις πρὸς τὴν θεωρίαν ἰσχύει, καὶ τὴν ὅλην κάθαρσιν τοῦ βίου. Ἦν δ' ἔχει ὠφέλειαν ἡ συναγωγή, μάλιστα εἰσονται δοῦναι περὶ τὴν ἀλήθειαν ὠδιναντες, τῆς ἐκ θεῶν ἐπιφανείας τυχόντες, ἀνάπαυσιν λαβεῖν τῆς ἀπορίας διὰ τὴν τῶν λεγόντων ἀξιοπίστον διδασκαλίαν. Τοιοῦτοις χρησάμενος προομιλοῖς, μαρτύρεται καὶ προκαταγγέλλει, μὴ εἰς πολλοὺς ἐκφῆναι τὰ λεχθησόμενα, λέγων οὕτως.

dubitationis fluctuatione conquiescerent, dicentium ille præfatus, obtestatur atque ante denuntiat, uti

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ὅτι οὐ χρὴ τὰ λεχθησόμενα εἰς πάντα ἐκφέρειν.

« Σὺ δ', εἴπερ τι, καὶ ταῦτα πειρῶ μὴ δημοσιεύειν, μηδ' ἄχρι καὶ τῶν βεβήλων ῥίπτειν αὐτὰ δόξης ἕνεκα ἢ κέρδους, ἢ τινος ἄλλης οὐκ εὐαγοῦς κολακείας· κίνδυνος γὰρ οὐ σοὶ μόνον τὰς ἐντολάς παραβαίνοντι ταύτας, ἀλλὰ κάμωι βρδῶις πιστεύσαντι, τῷ στέγειν παρ' ἑαυτῷ μὴ δυναμένω τὰς εὐποιίας. Δοτέον δὲ τοῖς τὸν βίον ἐνοστησάμενοις πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Ταῦτά μοι, ὡς ἀρρήτων τὰ ἀρρήτοτερα, κρυπτείν. Οὐδὲ γὰρ οἱ θεοὶ φανερώς περὶ αὐτῶν ἐθέσπισαν, ἀλλὰ δι' αἰνιγμάτων. » Ἐπειδὴ τοίνυν τοιαῦτα ὁ λόγος ἀνετείνετο, φέρε, λοιπὸν, διὰ τῶν ἐνθέων καὶ πυθοχρήστων λογίων σχεψόμεθα, ποταπὰς εἶναι τὰς θεολογουμένας ἀφανεῖς δυνάμεις προσήκει λογιζέσθαι. Γένοιτο γὰρ καὶ ἀνδρὸς ἑλεγχος ἐκ τῶν οικείων λόγων τε καὶ ἐπιτηδευμάτων. Ὁ δὲ οὖν προδηλωθεὶς ἀνὴρ ἐν αὐτοῖς οἷς ἐπέγραψε *Ἦν δὲ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, χρησμοὺς τίθησι τοῦ Ἀπόλλωνος, τὰς διὰ ζῶων θυσίας ἐργάζεσθαι παρακελευσμένον, καὶ μὴ μόνοις δαίμοσι, μηδὲ μόνοις ταῖς περιγέλοις δυνάμεσιν, ἀλλὰ καὶ ταῖς αἰθερίοις καὶ οὐρανίοις ζωοθυτεῖν.* Ἐν ἑτέροις δὲ ὁ αὐτὸς δαίμονας, ἀλλ' οὐ θεοὺς εἶναι· ὁμολογῶν ἅπαντας, οἷς Ἕλληνας τὰς δι' αἰμάτων καὶ ζῶων ἀλόγων σφαγῆς ἐπετέλουν θυσίας, μὴ χρῆναι, μηδ' ὄσιον εἶναι θεοῖς ζωοθυτεῖν φησιν. Ἄκουε τοιγαροῦν τῶν πρώτων αὐτοῦ φωνῶν, δι' ὧν τὰ περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας συνάγων, πῶς ὁ Ἀπόλλων χρῆναι θεραπεύειν τοὺς θεοὺς διδάσκει· ὃ καὶ παρατίθεται γράφων ὡδε.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ὅπως διὰ θυσῶν θεραπεύειν ὁ Ἀπόλλων προτάττει τοὺς θεοὺς.

« Ἀκολούθως μετὰ τὰ ρηθέντα περὶ εὐσεβείας, ἀπερὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν ἔχρησαν ἀναγράφοιμεν ἂν, ὧν ἐκ μέρους κἀν τοῖς περὶ εὐσεβείας φράσαντες παρατιθέσκμεν. Ἔστι δὲ ὁ χρησμὸς τοῦ Ἀπόλλωνος

νος, ἔμπρ καὶ διαίρεσιν τῆς τῶν θεῶν περιέχων τά-
ξως·

Ἐργάζου, φίλε, τήνδε θεόδοτον ἐς τρίβον ἐλθῶν,
Μηδ' ἐπιλήθεο τῶν μακάρων θυσίας ἐναρίζων,
Πῆ μὲν ἐπιχθονίοις, πῆ δ' οὐρανίοις, ποτὲ δ' ἀλ-

θηρης]

Αἰτοῖσιν βασιλεῦσι, καὶ ἥερος ὑγροπέροιο,

Ἦδὲ θαλασσαιῶσι καὶ ὑποχθονίοισιν ἅπασιν.

Πάντα γὰρ ἐνδέχεται φύσεως μεστῶμασι, α,
τῶνδε.]

Ζῶον δ' ὡς θέμις ἐστὶ τελευτῆσαι καθαρῶσιν
Ἄεισιν· δέλοις δὲ χαράσσετε γρησὸν ἔμοιο.

Τρεῖς μὲν ἐπιχθονίοις, τρεῖς δ' οὐρανόισιν θεοῖσιν·

Ἐαυδρῶ μὲν οὐρανόισιν, χθονίοις δ' ἐραλίχια γροῖη.

Τῶν χθονίων διάειρε τριχῆ θυσίας ἐναρίζων,

Νεφτερίων κατάθαπτε, καὶ εἰς βόθρον αἶμα λαλλε. B

Κεῦε μέλι ρύμφαις Διονύσοιο ἢ τε δῶρα·

Ἄσσοι δ' ἄμφι γαῖαν πῶσιν αἰὲν ἔασιν,

Τοῖσδε φόνον πλῆσας πᾶντη πυριπληθεῖ βωμῶν,

Ἐν πυρὶ βάλλε δέμας, θύσας, ζῶσιον ποτανοῦ,

Καὶ μέλι φρυγίας δὴδω (30) ἀλφίτω ἔθθεν.

Ἄιμους τε λιθάνοιο, καὶ οὐλοχύτας ἐπιβαλλε.

Ἐὔτε δ' ἐπὶ ψαμάθοισιν Ἰης, γλανκὴν ἅλα χεῦας,

Κάκ κεφαλῆς (31) θυσίαζε, καὶ ἐς βαθὺ κῦμα

θαλάσσης]

Ζῶον ὄλον προβαλλε. Τελευτήσας τὰδε πάντα

Ἐς πλάτων ἡερίων χορὸν ἔρχεο οὐρανόων.

Ἄστραίοις δ' ἤπειτα καὶ αἰθερίοις ἐπὶ πᾶσιν

Αἶμα μὲν ἐκ λαιμῶν κρονώμασιν ἄμφι θυηλῆς

Λιμνάζει (32), τὰ δὲ γυῖα θεοῖς ἐν δαίτῃ πορτίσθαι·

Ἄκρα μὲν Ἐρμῖσι δόμεναι, τὰ δὲ λοιπὰ πά-

σασθαι,]

Ἄιμοῖσιν λαροῖσιν ἐπιπλήσαντες ἄπυρτα

Ἦέρα φευσταλέον· ἐπὶ δ' εὐχὰς πέμπετε C

τοῖσδε.])

Καὶ μετ' ὀλίγα ἐπεξηγεῖται τὸν χρησμὸν ἐρμηνεύων
Ἰδε· « Αἱ δὲ θυσίαι ἔχουσι τὸν τρόπον τοῦτον, κατὰ
τὴν προεῖρηθεῖσαν διαίρεσιν τῶν θεῶν ἐκδεδομέναι.
Ἄστων γὰρ ὑποχθονίων καὶ ἐπιχθονίων θεῶν, καὶ τῶν
μὲν ὑποχθονίων καὶ νεφτερίων καλουμένων, τῶν δ'
ἐπιχθονίων καὶ χθονίων κληθέντων θεῶν· κοινῶς
μὲν τοῖσδε ἱερεῖα τετράποδα μέλανα θύειν παρακα-
λεῖται· περὶ δὲ τὸν τρόπον τῆς θυσίας ἐξαλλάττει·
τοῖς μὲν γὰρ ἐπιχθονίοις σφάζειν ἐπὶ βωμῶν, τοῖς
δ' ὑποχθονίοις ἐπὶ βόθρων παρακαλεῖται, καὶ μέν-
τοι καὶ θάπτειν τοῖσδε οὐσαντας τὰ σώματα. Ὅτι
γὰρ κοινὰ τούτων καὶ τὰ τετράποδα, αὐτὸς ἐρωτη-
θεὶς ἐπέγαγε·

quibus esse communes, sequentibus versibus ita declarat,

Ἐνὰ πέλει χθονίων καὶ ἐπιχθονίων (33) τὰδε

μούνων,]

Τετράποδα· χθονίοις ἀρῶν ρεοχητέα γυῖα.

α Ἰσ. μεστῶματα. β Ἰσ. νύμφησι, Διονύσι.

(30) Δηδω. Quid sit δηδον illud ἀλφίτον, nescio.
Nec versus constat. Forte legi possit, φρυγίας ἄμα,
vel σύν δῶ, tuncque δῶν ἀλφίτον vocabitur, ut ἱε-
ρόν, ab Homera.

(31) Κάκ κεφαλῆς. Non dubito, quin κακκεφα-
λῆς legendum sit; quæ vox aut cum præcedenti
χεῦας, aut cum sequenti θυσίαζε, construi potest.
Ego posterius secutus sum, quod aptius cum se-
quentibus convenire videretur.

(32) Λιμνάζει. Alter e manuscr. λιμνάζοιο, alter
λιμνάζοι. Præstat, opinor, λιμνάζειν, non modo
quod in legibus sancieudis, quales sunt istæ sacro-

putationi asperserim. Est autem id; quod sequi-
tur, Apollinis oraculum, quo ipsa quoque deorum
suas in regiones distributio continetur.

Hoc age rite memor, superum qui numine dextros es,
Hoc iter ingressus, felicibus hostia divis
Abs te cæsa cadat; qui terras, altaque cæli

Templa tenent, quique ætheria regione morantur, .

Aeriosque regunt tractus, quique humida ponti
Marmora, quique umbras sortiti, Erebumque profun-
Res etenim fusa est divum natura per omnes. [dum.]

Sed quo quæque tibi mactanda animantia ritu,
Ante canam; puris responsum incide tabellis.

Terna quidem laribus, totidemque sacrare memento
Cælitibus; verum hoc discrimine; candida nempe

Cælitibus, lurium sit concolor hostia terræ.

Quæ laribus fient, in ternas divide partes,

At quæ dis Erebi, terra sepelito sub alta,

Funntemque cavis scrobibus demitte cruorem.

Fundito mel nymphis, et mollia dona Lyæi.

Quæ circumvolitant humiles vaga numina terras,

His circum exundans succensa altarii sanguis

Impleat, et sacros avis inlegra cedat in ignes;

Sed prius infuso subigens tunsæ hordeæ melle,

Hæc thuri admistu, et salsa superinijce fruges.

146 Dum vitrei maris ad tenues facturus arenas

Veneris, infuso glauci prius æquoris haustu

In caput excussam macia, totumque profundos

Porricito in fluctus volucrem. Queis rite peractis,

Ad magnos exinde choros vestigia flecte

Cælitium; sacer ætherei honor omnibus idem,

Effusum scalebris ad farrea liba cruorem

Stagnare, et nota deis apponere membra,

Summa quidem flammis imponere; cætera mensis,

Tu liquidas gratis imple suffibus auras

Interea, et castis urge pia numina votis.)

Tum ille paucis interjectis hanc istius oraco-
subjicit explicationem : « Sacrificiorum, inquit
ejusmodi ritus est, ad eam, quæ superior allata est,
numinum partitionem accommodatus. Nam quod ex
diis aliqui subterranei sint, alii terrarum incolæ; ac
subterranei quidem inferi, quemadmodum terrarum
incolæ, terrestres præterea nominentur; victimas
quadrupes easque nigri coloris omnibus ex æquo
immolari, dissimilem tamen sacrificii ritum esse
jubet. Terrestribus enim hostiam altari impositam
jugulari præcipit, subterraneis autem in fovea, sic
nimirum ut cadaver integrum terra quasi sepultum
D obruatur. Nam quadrupes quidem cum illis omni-

Terrarumque Erebi que deis communia solis

Quadrupedum agnorum juvenilia corpora sunt.

rum, infinitivus a Græcis eodem fere loco habeatur,
quo apud Latinos imperativus, sed etiam quod tres
infinitivi consequantur.

(33) Καὶ ἐπιχθονίων. Ita omnes. At sensus, meo
judicio, postulat ὑποχθονίων. Hic enim versus ab eo
profertur, ut probet, non χθονίων et ἐπιχθονίων
(qua de re nemo dubitat, cum χθονίους et ἐπιχθον-
ίους promiscue usurpari paulo ante dixisset), sed
χθονίων et ὑποχθονίων communes esse quadrupes.
At non satis video quamobrem χθονίους iterum se-
quente versu inculcetur.

Aeris autem tumidibus immolandas volucres, totasque flammis concremandas, earumque sanguinem circum altare fundendum esse monet; at marinis, volucres quidem, sed quæ atro colore sint, ac medios in fluctus vivæ adhuc spirantesque porriciantur; sic enim ait:

Omnibus hisce deis volucris, sed nigra marinis.

Diis quidem omnibus, si terrestres excipias, volucres assignans, solisque marinis 147 atras; cæteris igitur candidas. Jam vero cœlestibus ætheriisque numinibus summas duntaxat candidarum victimarum partes consecrandas, quod superest, comedendum esse docet: hoc enim ex solo victimarum genere vesci fas tibi esse, non ex alio. Cæterum, quos in ipsa divisione cœlites nominarat, eosdem hic astræos vocat. Ecquid porro necesse fuerit sacriliciorum istorum symbola explicare, prudenti homini satis per sese nota? Enimvero quadrupedes quidem cæque terrestres diis terrestribus immolantur; simili enim simile delectatur: rectus autem sane terrestre est, eoque Cereri placet, atque in cœlo frugum ipsarum ex terræ visceribus educationem una cum sole parturit. Eadem nigri coloris esse debent, quod terra natura sua obscura sit; numero tres, quod ternarius corpoream terrenamque naturam repræsentet. Jam terrestribus quidem sursum, hoc est, altaribus impostæ hostiæ mactantur, quod ii supra terram degere consueverint; subterraneis autem, in foveis ac sepulcris, ubi volutantur. At vero numinibus reliquis, quod omnia perpetuo ferantur cursu, volucres immolantur: nam marina quidem aqua nec motum unquam intermittit, et nigrum ad colorem accedit, quo fit, ut ejus numina similes victimæ deceant: aëria vero, candidæ, quod aer pellucidæ naturæ cum sit, lumine facile perfundatur. Præterea cœlestibus ætheriisque diis summæ animantium partes, utpote omnium levissimæ offeruntur; et cum iis in sacrificii societatem homines vocantur, quod ipsi bonorum auctores sint, reliqui deploratores malorum. » Hactenus egregius divinæ sapientiæ mystes in iis quæ *De oraculorum philosophia* scripsit.

CAPUT X.

Deos non esse, quotquot animalium sacrificiis delectantur.

Nunc autem, quæ idem habet in suo *De abstinentia a rebus animatis* opere, cum superiori oratione committit. Ibi enim recto plane sanoque ad ductus consilio, nec Deum præpotentem, nec secundas ab eo cœlestes divinasque virtutes, ullo prorsus aut suffitus aut sacrificii genere colendas esse, universe ante omnia profitetur. Deinde progressus ulterius, vulgi opiniones ita refellit evertitque, ut eos pro diis habendos esse neget, quotquot animalium sacrificiis delectantur: cum enim mactare 148 animantia, res sit omnium iniquis-

(54) Τοῖς δέ. Malim conjuncte, τοῖσδε.

(55) Λογέται· Μέλανα δέ. Ita recte distinguit alter e manuscr.; sed idem λογέται: pro λογέται perperam legit. Arictem porro, signorum in zodiaco

Α Τοῖς δέ ἀερίοις πτηνὰ θύειν παρακελεύεται ὀλοκαυτύνοντας, καὶ τὸ αἷμα ἐπὶ τῶν βωμῶν περιάγοντας· τοῖς δὲ θαλασσίοις, πτηνὰ μὲν, ζῶντα δὲ ἀφιέναι εἰς τὰ κύματα, μέλανα τὴν χροάν ὄντα. Φησὶ γάρ·

Τοῖς δὲ (54) θεοῖς τὰ πετεινὰ, θαλασσίοις δὲ [κελαινὰ.

Πᾶσι μὲν λέγων τοῖς θεοῖς πλὴν τῶν χθονίων τὰ πετεινὰ, μόνοις δὲ τοῖς θαλασσίοις τὰ κελαινὰ· οὐκοῦν τοῖς ἄλλοις λευκά. Τοῖς οὐρανίοις δὲ καὶ αἰθερίοις τὰ ἄκρα τῶν ἱερῶν λευκῶν ὄντων ἀφιερῶν, τὰ δὲ λοιπὰ μέρη ἐσθίειν· ἐκ μόνων γὰρ τούτων βρωτέον σοι, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων μὴ. Οὓς δὲ εἴρηκεν ἐν τῇ διαιρέσει οὐρανίους, τούτους ἐνταῦθα ἀστράτους. Ἄρ' οὖν δεήσει ἐξηγήσασθαι τῶν θυσίων τὰ σύμβολα τῶ εὐσυνέτω δῆλα; Τετράποδα μὲν γὰρ τοῖς χθονίοις καὶ χερσαῖα· τῷ γὰρ ἕμοιψ χαίρει τὸ ὅμοιον· χθόνιον δὲ τὸ πρόβατον, καὶ διὰ τοῦτο Δῆμητρι φῖλον, καὶ ἐν οὐρανῷ τὴν ἐκφανσιν ἐκ τῆς γῆς τῶν καρπῶν μεθ' ἡλίου λοχεύει· μέλανα (55) δέ· τοιαύτη γὰρ ἡ γῆ φύσει σκοτεινὴ· τρία δέ· τοῦ γὰρ σωματικοῦ καὶ γαστρικοῦ τὰ τρία σύμβολα (56). Τοῖς μὲν οὖν ἐπιχθονίοις ἄνω ἐπὶ βωμῶν δεῖ θῆσαι· ἐπὶ γὰρ τῆς γῆς ἀναστρέφονται οὗτοι· τοῖς δ' ὑποχθονίοις ἐν βόθρῳ καὶ ἐν ταφῇ, ἐνθα διατρέθουσι· τὰ πτηνὰ δὲ τοῖς ἄλλοις, ὅτι πάντα θεῖ· καὶ γὰρ τὸ ὕδωρ ἀεικίνητον τῆς θαλάσσης, μέλαν δέ· διὸ καὶ τὰ τοιαῦτα ἱερῶτα πρόσφορα· τοῖς δὲ ἀερίοις λευκά· περῶνται γὰρ καὶ ὁ ἀήρ φύσεως ὡν διαφανοῦς· οὐρανίοις δὲ καὶ αἰθερίοις τὰ ἐπὶ τῶν ζώων κούφοτερα, ἅπερ ἐστὶν ἄκρα, οἷς κοινωνεῖν τῆς θυσίας δεῖ· δοτῆρες γὰρ οὗτοι ἀγαθῶν· οἱ δὲ ἄλλοι τῶν κωκῶν κωλυτῆρες. » Τοιαῦτα μὲν τὰ ἀπὸ τῆς ἐκ λυγίων φιλοσοφίας τοῦ θαυμαστοῦ θεοσόφου.

naturæ cum sit, lumine facile perfundatur. Præterea cœlestibus ætheriisque diis summæ animantium partes, utpote omnium levissimæ offeruntur; et cum iis in sacrificii societatem homines vocantur, quod ipsi bonorum auctores sint, reliqui deploratores malorum. » Hactenus egregius divinæ sapientiæ mystes in iis quæ *De oraculorum philosophia* scripsit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ὅτι οὐκ ἂν εἶεν θεοὶ, ταῖς διὰ ζώων θυσίαις χαίροντες.

Φέρε δὲ, αὐτοῦ τὰς ἐναντίας τούτου φωνὰς σύγκρινον, ἃς τέθειται ἐν οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχρῆς*. Ἐνθα δὲ ὀρθῶ λογισμῶ κινούμενος, πρῶτον ἀπάντων ὁμολογεῖ μὴ δεῖν τὸ καθόλου μηδὲν μῆτε θυμιᾶν, μῆτε θύειν τῷ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ· ἀλλὰ μῆδὲ ταῖς μετ' αὐτὸν θείαις καὶ οὐρανίαις δυνάμεσιν. Εἶτα δὲ ἐπεξιών τὰς τῶν πολλῶν ὑπολήψεις, ἀνασκευάζει, μὴ χρῆναι φάσκων θεοὺς ὑπολαμβάνειν τοὺς ταῖς διὰ ζώων θυσίαις χαίροντας· εἶναι γὰρ φησι πάντων ἀδικώτατον τὸ ζωοθυτεῖν, καὶ ἀνόσιον καὶ μυσαρὸν, καὶ βλαβερὸν, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ

principem, innuit.

(56) Τὰ τρία σύμβολα. An quod ternarius numerus solidum aliquid, communique vinculo nexum videatur?

θεοῖς προσφιλέσ. Ταῦτα λέγων, δηλὸς ἂν εἴη τὸν
 ἐκτουτοῦ Θεοῦ ἀπελέγγων· προστάττειν γὰρ ἀρτίως
 ἔφησε τὸν χρησμὸν μὴ μόνον τοῖς ὑποχθονίοις
 θεοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀερίοις, οὐρανίοις τε καὶ αἰθε-
 ρίοις ζῶα θύειν. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόλλων τοιαῦτα· ὁ δὲ
 τὸν Θεόφραστον μαρτυρούμενος, θεοῖς μὲν οὐ φησὶν
 ἀρμόζειν τὴν διὰ ζῶων θυσίαν, δαίμονσι δὲ μόνοις·
 ὥστε κατὰ τὸν αὐτοῦ καὶ Θεοφράστου λόγον δαίμονα
 εἶναι, ἀλλ' οὐ θεὸν τὸν Ἀπόλλωνα· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ
 πάντας τοὺς παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι νενομισμένους
 θεοὺς, οἷς τὰς διὰ ζῶων θυσίας πανδημεὶ πάντες ἄρ-
 χοντές τε καὶ ἀρχόμενοι κατὰ τε πόλεις καὶ χώρας
 ἐκτελοῦσι· τούτους γὰρ οὐδ' ἄλλο τι τυγχάνειν ἡγεῖ-
 σθαι χρὴ κατὰ τοὺς εἰρημένους ἢ δαίμονας. Εἰ δὲ
 ἀγαθοὺς εἶναι φασὶν αὐτούς, καὶ πῶς, εἴπερ ἀνόσιος
 ἦν καὶ μυσαρὰ καὶ ἐπιπλαθῆς ἢ δι' αἰμάτων θυσία,
 ἀγαθὸν ἂν εἴεν οἱ τοῖς τοιοῦτοδὲ χαίροντες; Εἰ δὲ καὶ
 μὴ μόνοις ταῖς τοιαύταις δὴ θυσίαις, καὶ ὑπερβο-
 λῆν δὲ ὠμότητος καὶ ἀπανθρωπίας φανεῖν ἀνδροκτα-
 σίαις καὶ ἀνθρωποθυσίαις ἡδόμενοι, πῶς οὐκ ἄντι-
 κρος εἴεν ἂν μαιφρόνοι, καὶ πάσης ὠμότητος καὶ
 ἀπανθρωπίας οἰκεῖοι, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ πονηροὶ δαί-
 μονες; Τούτων δὲ ἡμῖν τὴν ἀπόδειξιν εἰληχότων,
 οἴμαι τῆς ἡμετέρας ἐκ τῶν δηλουμένων ἀναχωρήσεως
 τὴ εὐλογον ἀποδεδόσθαι. Μὴ γὰρ εἶναι δαιον, μηδ'
 εὐσεβῆς, μὴ δεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ σεβάσιμον προσηγορίαν,
 καὶ τὴν ἀνωτάτω τιμὴν ἐπὶ τὰ πονηρὰ πνεύματα
 καταβάλλειν, ἀλλὰ μηδὲ τοῦ παρ' ἀνθρώποις τὴν
 βλασφημίαν ἐπιειμένου ἀξίαν λησταις καὶ τυμωρῶντος
 περιτιθέναι. Ὅθεν ἡμεῖς μόνον τὸν ἐπὶ πάντων σέ-
 βειν δεδιδαγμένοι Θεὸν, τιμᾶν τε κατὰ τὸ προσήκον
 καὶ τὰς ἀμφ' αὐτὸν θεοφιλεῖς τε καὶ μακαρίας δυνά-
 μεις, οὐδὲν μὲν γεῶδες καὶ νεκρὸν, οὐδὲ λύθρως καὶ
 σῆματα, οὐδέ τι τῆς φθαρτῆς καὶ ὑλικῆς οὐσίας ἐπα-
 γόμεθα· νῦν δὲ πάσης κεκαθαυμένης κακίας καὶ σώ-
 ματι τὸν ἐξ ἀγνείας καὶ σωφροσύνης κύσμον, πάσης
 λιμπρότερον ὄντα στολῆς περιβεβλημένω, δόγμασι
 τε ὀρθοῖς καὶ θεοπρεπέσι καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις δια-
 θέσει γνησίᾳ τὴν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραδο-
 θεῖσαν εὐσέβειαν μέχρι καὶ θανάτου φυλάττειν εὐχό-
 μεθα. Ἀλλὰ γὰρ τούτων ἡμῖν προδιηρθωμένων,
 ὥρα πρὸς τὰς ἀποδείξεις τῶν εἰρημένων χωρεῖν.
 Πρῶτα δὲ πάντων διελθεῖν εὐλογον, δι' ὧν ὁ προει-
 ρημένος συγγραφεὺς, ἐν οἷς ἐπέγραψε *Peri tēs tōn*
ἐμψύχων ἀποχῆς, μὴ χρῆναί φησι μήτε τῶ ἐπὶ πάν-
 των Θεῶ, μήτε ταῖς μετ' αὐτὸν θεαῖς δυνάμεσι
 γεῶδες μηδὲν, μήτε θυμᾶν, μήτε θύειν· ἀλλότρια
 γὰρ τὰ τοιαῦτα ἢ κατὰ τὴν πρέπουσαν εὐσέβειαν.

puum est, puro integroque animi sensu, traditam a Servatore nostro pietatem **149** ad mortem usque
 ueamur. Sed enim his ita breviter indicatis, tempus est, ut ad eorum confirmationem accedamus.
 Ac primum quidem ea persequi operæ pretium fuerit, quibus idem Porphyrius, in iis quæ de re-
 rum animatarum abstinentia scripsit, neque summo Numini, neque secundis ab eo divinisque virtutibus
 terrestris quidquam aut adolendum, aut immolandum esse defendit, quod ejusmodi cultus omano
 sit a sanctitate religionis alienus.

A sima, quamque ut impietatis et exitii plenam de-
 testari omnes execrarique debeant; longe pro-
 fecto abesse, diis ut placere queat. Quæ dum ille
 pronuntiat, suum ab ipso Deum reprehendi ac re-
 dargui nemo non videt; cum oraculo juberi paulo
 ante dixerit, uti non subterraneis modo terrestri-
 busque diis, sed etiam aeriis, cœlestibus, æthe-
 riisque numinibus animantes immolentur. Et Apollo
 quidem ista præcipit: contra vero philosophus lau-
 dato etiam Theophrasti testimonio, diis anima-
 lium sacrificia convenire negat, sed tantum dæmo-
 nibus; ex quo utique sequitur Apollinem utriusque
 sententia non deum esse, sed dæmonem; nec
 Apollinem modo, sed etiam quotquot apud gentes
 universas putantur dii, quibus passim omnes tam
 B principes quam populi per urbes perque pagos ex
 animalibus sacrificia faciunt. Nam istos quoque,
 si utrumque philosophum audiamus, aliud esse
 nihil existimare nos oportet, quam dæmones. Enim-
 vero si bonos eosdem esse dixerint, quandoquidem
 infecta sanguine sacrificia, impietatis, horroris, et
 exitii plena sunt, quibus ista placeant, boni esse
 qui possint? Quod si non ejusmodi tantum sacri-
 ficiis, verum etiam ad crudelitatis omnis et imma-
 nitatis cumulum, virorum pariter ac mulierum
 cædibus delectatos eos esse ostendemus; quid su-
 perest, nisi ut iidem et parricidiis infames, et omni
 diritate teterrimi, denique nihil aliud nisi pessimi
 dæmones luce palam habeantur? Jam vero cum ita
 C se rem habere probatum a nobis ac demonstratum
 fuerit, simul etiam omnibus constare debere arbi-
 tror nostræ ab isto cultu discessionis æquitatem.
 Nefas enim impiumque foret non dicam veneran-
 dum illud Dei nomen, honoremque summum ad im-
 probos spiritus abjicere: sed vel eum ipsum, qui
 homini regia dignitate præstanti debeatur, latro-
 nibus ac sepulcrarum effossoribus tribuere. Nos
 igitur, qui unum illum hujus universi præsidem ac
 moderatorem Deum colere, et convenienti ritu,
 adeoque ipsi charissimarum beatarumque virtutum
 exemplo venerari didicimus, nec terreni quidquam
 aut mortui, nec sanie aut cruore, nec id genus
 alia corruptioni ohnoxia, et in materiam immersa
 obtrudimus; sed potius hoc in votis habemus
 D unum, ut mente ab omni improbitate sincera, cor-
 pore castitatis ac temperantiæ cultu, qui longe
 omnem vestium ornatum superat, decorato, sana
 Deoque digna doctrina, quodque omnium præci-
 piuntur.

CAPUT XI.

Nihil eorum, quæ terra profert, summo rerum omnium Deo neque adolendum, neque sacrificandum esse.

« Ac Deo quidem, inquit ille, rerum omnium principi, nihil eorum quæ sensus attingit (quem admodum sapiens quidam præcipit), neque adolentes, neque consecrantes : nihil enim ex materia conflatum est, quod idem non ei, qui ab omni materia sejunctus est, impurum continuo fuerit. Quare ne ipsa quidem eum deceat oratio, sive quæ cum voce conjungitur, sive quæ latet interius, si perturbatione aliqua mentis inquinetur ; sed potius casto silentio, sanctisque cogitationibus de illo susceptis, eum religiose veneremur. Æquum enim-vero est, ut vitæ cum Deo similitudine conjuncti, sublimem ipsi ac cœlestem instituti nostri rationem, velut sanctissimum sacrificium offeramus, quæ simul etiam et hymni loco sit, et salutem nostram contineat. Sic ergo summi Numinis contemplatione- animo ab omni perturbatione vacuo suscepta, hujusmodi sacrificium peragitur. »

CAPUT XII.

Ne divinis quidem virtutibus terreni quidquam vel adolendum, vel sacrificandum esse.

« Ejusdem vero soboli, diis inquam illis, qui sola quoque mente cognoscuntur, ipsos etiam rationis et orationis hymnos repræsentemus : rerum enim earum primitiæ, quas nobis singuli largiuntur, et quibus nostram alunt conservantque naturam, sacrificium cuique acceptissimum fuerit. Quem admodum igitur manipulorum ac pomorum agricola, sic etiam nos rectorum **150** de ipsis cogitationum primitias iis offeramus, simulque gratias cum pro rebus illis, quas eorum beneficio contemplamur, tum vero pro eo, quod versando nobiscum, seseque nobis videndos objiciendo, ac salutis nostræ causa facem nobis quasi præferendo, suo nos aspectu vere suaque contemplatione pascant. » Hæc Porphyrius, quibus plane gemina atque affinia

(37) Θεῶ. Hic Porphyrii locus habetur in *De animal. abstin.*, pag. 185 novæ editionis ; quem etiam laudat Cyrill. Alexandrin. tom. II, lib. i *contra Julianum*, fol. 56 cod. Græci, at Herveti 577, et Euseb. noster repetit *De demonstrat.*, c. 4.

(38) Οὐδὲν γὰρ ἐνυλον, etc. Vide quam bene interpretes Porphyrii : quippe, inconcreta, et sine materia naturæ, nihil inveniri potest quod non sit impurum et ejus majestatis indignum.

(39) Θρησκευόμεν. Porphyr., θρησκευόμεν.

(40) Αὐτῶν ἀναγωγὴν. Cyrillus, ἐαυτῶν ἀναγωγὴν.

(41) Ὑμνον οὔσαν. Cyrill., ὕμνοῦσαν, male.

(42) Τοῖς δέ, etc. Continuanda hæc cum præcedentibus ; sunt enim Porphyrii verba.

(43) Ἀπαρχή. Melius quam Porphyr., ἀπαρχῆς.

(44) Τῆν οὐσίαν. Recte, quod perperam apud Porphyr., εἰς τὴν θυσίαν.

(45) Ἀκροδρόων. Ego pomorum verti, quo nomine, ἡ ὄπωρα, genus omne arboreorum fructuum, maximeque autumnalium, intelligitur. Itaque δράγματα simul et ἀκρόδρα conjunxit, quæ sub idem lere tempus colligantur. Ita Cantici canticorum iv, 13 : *Emissiones iuxta, paradisus malorum puniceorum, cum pomorum fructibus*. Septuag., μετὰ καρπῶ ἀκροδρόων. Expendendus Plutarchi locus, in *Alexandro*, p. 678 : Αὐτῆς μὲν οὖν καὶ ὄψων ἐγκρατῆς ἦν ὥστε καὶ τὰ σπανιώτατα πολλάκις τῶν ἀπὸ θαλάττης

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἄ "Οτι οὐδὲν τῶν ἀπὸ γῆς χρῆ τῶ ἐπὶ πάντων Θεῶ οὔτε θυμῶν οὔτε θύειν.

« Θεῶ (37) μὲν τῶ ἐπὶ πᾶσιν, ὡς τις ἀνὴρ σοφῆς ἔφη, μηδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτε θυμῶντες, μήτε ἐπονομάζοντες. Οὐδὲν γὰρ ἐνυλον (38), ὃ μὴ τῶ ἀλλυ εὐθύς ἐστιν ἀκάθαρτον. Διὸ οὐδὲ λόγος τοῦτω ὃ κατὰ φωνὴν οἰκεῖος οὐδ' ὃ ἐνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς ἢ μεμολυσμένος· διὰ δὲ σιγῆς καθαρᾶς, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ καθαρῶν ἐννοιῶν θρησκευόμεν (39) αὐτόν. Δεῖ ἄρα συναφθέντας καὶ ὁμοιωθέντας αὐτῶ, τὴν αὐτῶν ἀναγωγὴν (40) θυσίαν ἱερὰν προσάγειν τῶ Θεῶ, τὴν αὐτῶν δὲ καὶ ὕμνον οὔσαν (41), καὶ ἡμῶν σωτηρίαν. Ἐν ἀπαθείᾳ ἄρα τῆς ψυχῆς, τοῦ Θεοῦ δὲ θεωρεῖται ἡ θυσία αὕτη τελεῖται. »

velut sanctissimum sacrificium offeramus, quæ simul etiam et hymni loco sit, et salutem nostram contineat. Sic ergo summi Numinis contemplatione-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἄ "Οτι οὐδὲ τὰς θείαις δυνάμεσι τῶν ἀπὸ γῆς τε θυμῶν, ἢ θύειν προσήκει.

« Τοῖς δὲ (42) αὐτοῦ ἐχθρόνοις, νοητοῖς δὲ θεοῖς, ἔδη καὶ τὴν ἐκ τοῦ λόγου ὑμνηδίαν προσθετέον· ἀπαρχή (43) γὰρ ἐκάστω ὧν δέδωκεν ἡ θυσία, καὶ δι' ὧν ἡμῶν τρέφει, καὶ εἰς τὸ εἶναι συνέχει τὴν οὐσίαν (44). Ὡς οὖν γεωργὸς δραγμάτων ἀπάρχεται καὶ τῶν ἀκροδρόων (45), οὕτως ἡμεῖς ἀπαρξόμεθα αὐτοῖς ἐννοιῶν, τῶν περὶ αὐτῶν καλῶν, εὐχαριστοῦντες (46) ὧν ἡμῖν δέδωκασιν τὴν θεωρίαν· καὶ ὅτι ἡμᾶς διὰ τῆς αὐτῶν θέας ἀληθινῶς τρέφουσι, συνόντες καὶ φαινόμενοι, καὶ τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ ἐπιλάμποντες. » Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως· ἀδελφὰ δὲ αὐτῶ καὶ συγγενῆ περὶ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου Θεοῦ ἐν τῶ *Περὶ θυσιῶν*, ὃ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀδίμενος αὐτῶς ἐκεῖνος ὁ Τυανεύς Ἀπολλώνιος τοιαύτῃς γράφειν λέγεται.

αὐτῶ κομιζομένων ἀκροδρόων καὶ ἰχθύων, ἐκάστῳ διαπεμπόμενος τῶν ἐταίρων, ἐαυτῶ μόνῳ μηδὲν καταλιπεῖν. Sunt qui testaceos pisces intellexerint, quod putamine quodam, uti nuces, ac cætera id genus ἀκρόδρα, tecti videantur. Liceat igitur opinor, nuces aliosque similes fructus δαστρα nominare. Certe Plutarcho verba non deerant, quibus pisces illos, si pisces erant, appellaret, δαστρα, δαστρα-κόδεσμα, λεπυρώδη sive λεπυρωδή, et si quæ alia Quid quod si ἀκρόδρα pisces essent, nunquam præmissa illa singulari piscium forma, genus ipsum, hoc est ἰχθύας, nude subjungere? Ergo hic etiam retineatur propria vocis hujus acceptio : tantum, si cui nova hæc avis et ἀκροδρόων conjunctio videbitur, levi mutatione legat, κομιζομένων ἰχθύων καὶ ἀκροδρόων. Tametsi Amiotus quidem reddidit ἀπὸ θαλάττης, *des pays voisins de la mer*, crediderim tamen, significari tantum fructus illos mari advectos esse, undecunque tandem adveherentur. Quovis expressius p. 693 his verbis conceptum est, ἴχθον τινας ὄπωραν Ἑλληνικὴν ἀπὸ θαλάσσης τῶ βασιλεῖ κομιζόντες· ὃ δὲ θαυμάσας τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ κάλλος, etc. En ὄπωρα, ἀντὶ τῶν ἀκροδρόων· et ἀκμή quam eleganter, quod vulgo dicimus, *la fraîcheur*!

(46) Καλῶν εὐχαριστοῦντες, etc. Distingue sic, καλῶν· εὐχαριστοῦντες ὧν, etc., qui locus ita clarius et significantius reddi possit, *simulque gratius, cum pro rebus illis, quas eorum beneficio contemplamur.*

sunt quæ de principe summoque Deo Apollonium illum Tyaneum, multoties ore decantatum, in suo *De sacrificiis* opere scripsisse ferunt, hunc in modum.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

A

CAPUT XIII.

Ἔτι περὶ τοῦ μὴ χρῆσθαι τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ τῶν ἀπὸ γῆς τι προσφέρειν.

« Οὕτως (47) τοίνυν μάλιστα ἂν τις, οἶμαι, τὴν προσήκουσαν ἐπιμέλειαν ποιῶτο τοῦ Θεοῦ, τυγχάνοι τε αὐτὸθεν ἑλεῖν τε καὶ εὐμενοῦς αὐτοῦ παρ' ὄντινα ὦν μόνος ἀνθρώπων· εἰ Θεῷ μὲν, ὃν δὴ πρῶτον ἐφάμεν, ἐνὶ τε ὄντι χειρωρισμένῃ πάντων, μεθ' ὃν γνωρίζεσθαι τοὺς λοιποὺς ἀναγκαῖον, μὴ ὅθι τι τὴν ἀρχὴν, μήτε ἀνάπτοι πῦρ, μήτε καθόλου τι τῶν αἰσθητῶν ἐπονομάζοι· [δεῖται γὰρ οὐδενός, οὐδὲ παρὰ τῶν κρειττόνων ἤπερ (48) ἡμεῖς· οὐδ' ἔστιν ὁ τὴν ἀρχὴν ἀνίησι γῆ φυτῶν, ἢ τρέφει ζῶων, ἢ ἀήρ, ὃ μὴ (49) πρὸς αὐτόν γέ τι μίασμα·] μόνῃ δὲ χρῶτο πρὸς αὐτὸν αἰεὶ τῷ κρείττονι λόγῳ· [λέγω δὲ τῷ μὴ διὰ σώματος ἰόντι (50)·] καὶ παρὰ τοῦ καλλίστου (51) τῶν ὄντων, διὰ τοῦ καλλίστου τῶν ἐν ἡμῖν αἰτιῶν τάχα· νοῦς δὲ ἔστιν οὗτος, ὄργανον μὴ δεόμενος. » Οὐκ ἔστιν κατὰ ταῦτα οὐδαμῶς τῷ μεγάλῳ καὶ ἐπὶ πάντων Θεῷ θυτέον. Τούτων ὡδὲ ἐχόντων, θέα δὴ λοιπὸν ὅποια περὶ τοῦ ζωοθυτεῖν ὁ πρότερος ἱστορεῖ συγγραφεύς, μάρτυρα τοῦ λόγου τὸν Θεόφραστον ἀνακαλούμενος.

bona postularit. Illud autem mens est, quæ nullius operam instrumenti desiderat. » Hæc igitur si audimus, nihil plane summo illi ac rerum omnium moderatori Deo sacrificandum est. Quæ cum ita sint, vide porro, cujusmodi sint, quæ de animantium sacrificiis prior ille scriptor commemorat, et Theophrasti testimonio atque auctoritate confirmat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

C

CAPUT XIV.

Ὅτι παράνομόν ἐστι, καὶ βλαβερόν, καὶ ἀνόσιον, τὸ θυεῖν ζῶα θεοῖο, καὶ ὅτι κατάραις ὑποβεβλήμενον.

« Πόρρω (52) δὲ τῶν περὶ τὰς θυσίας ἀπαρχῶν τοῖς ἀνθρώποις προτιουσῶν (53) παρνομίας ἢ τῶν δεινοτάτων θυμάτων παράνομος ἐπεισῆχθη ὡμότητος πλήρης· ὡς δοκεῖν τὰς πρόσθεν ἡμῖν ἐλεγχθείσας (54) ἀράς νῦν τέλος εἰληφέναι, σφαζάντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοὺς ζωμοὺς αἰμαξάντων, ἀφ' οὗ λιμῶν τε καὶ πολέμων περιθιθέντες, αἱμάτων ἤψαντο. Ταιγαροῦν τὸ δαιμόνιον (55), ὡς φησιν ὁ Θεόφραστος, τούτων ἐκατέρων νυμεσῆσαν, ἐπιθεῖναι τὴν πρέπουσαν εἴκοι τιμωρίαν· καθὼ οἱ μὲν ἄθεοι γεγονάσι τῶν ἀνθρώπων· οἱ δὲ κακόφρονες μᾶλλον, ἢ κακόθεοι λεχθέντες ἂν ἐν δίκῃ, διὰ τὸ φαύλους καὶ μηδὲν ἡμῶν βελτίους ἠγεῖσθαι τὴν φύσιν εἶναι τοὺς θεοὺς. Οὕτως οἱ μὲν ἄθεοι φαίνονται γενέσθαι τινές, οἱ δὲ κακόθυτοι, καὶ παρανόμων ἀψάμενοι θυμάτων (56). » Πάλιν δὲ ὁ αὐ-

Iterum, nihil eorum, quæ terra gignit, summo Numini offerendum esse.

« Equidem, inquit, sic existimo, justis cum verisque religionis officiis Numen colere, sibi que per sese propitium illud ac secundum præ cæteris hominibus habere posse, si Deo quidem illi, quem principem diximus, quique et unus est, et longo a reliquis intervallo sejunctus, secundum quem utique cæteros cognosci necesse est, nihil unquam sacrificarit, ignem non accenderit, nec eorum, quæ sensibus usurpantur, quidquam plane consecrarit (utpote qui rei nullius indigeat, non modo nostræ, sed nec eorum etiam, a quibus plurimum naturæ dignitate superamur : cumque adeo nihil sit eorum quæ a terra vel aere quoquo modo procreentur, animalque nullum, ab utroque nutritum, quod, si tanti naturam Numinis attendamus, non labis genus aliquod videatur), sed tantum excellentem illam ac præstantem orationem ei semper obtulerit (eam autem intelligo, quæ nequaquam ore profertur), atque ab eo, qui rerum omnium est optimus, eo quod similiter in nobis optimum est interprete,

operam instrumenti desiderat. » Hæc igitur si audimus, nihil plane summo illi ac rerum omnium moderatori Deo sacrificandum est. Quæ cum ita sint, vide porro, cujusmodi sint, quæ de animantium sacrificiis prior ille scriptor commemorat, et Theophrasti testimonio atque auctoritate confirmat.

C

CAPUT XIV.

Iniquum, exitiosum, et impium esse, adeoque diris obnoxium, animantia diis sacrificare.

151 « Gliscente paulatim, inquit, in sacrificiorum suorum primitiis hominum scelere, invecta tandem est indignissimarum victimarum plena crudelitatis usurpatio, sic ut denuntiata nobis antea diræ, nunc demum exitum sortitæ videantur, posteaquam homines et jugulare et aras cœperunt, ex quo semel famis ac bellorum necessitate compulsi, cædibus ac sanguine manus infecissent. Itaque Numen, ut ait Theophrastus, utriusque rei indignitate commotum, justas ab hominibus pœnas expetit ; quod alii quidem athei exstiterint, alii male sentientes verius quam in deos impii, quippe qui vulgarem, nihiloque nostra meliorem deorum esse naturam arbitrati sint ; quo factum etiam fuerit, ut illi nullum omnino sacrificium fecerint, hi vero

εχουσῶν.

(54) Πρόσθεν ἡμῖν ἐλεγχθείσας. Porphyr., πρόσθε λεχθείσας καθ' ἡμῶν. Alter e manuscr., προσελεχθείσας καθ' ἡμῶν. Quæ lectiones nostræ omnino præstant.

(55) Ταιγαροῦν τὸ δαιμόνιον. Quid secutus sit Porphyr. interpres, non satis intelligo, dum ita vertit : Proinde, ait Theophrastus, quia horum et illorum numini quidam succensus fuerunt, videtur conveniens pœna illis imposita, etc.

(56) Ἀψάμενοι θυμάτων. His subdit Porphyrus, Θεοῖς, populos ἐν Θράκης μεθορίοις οἰκῆσαντας, quod nullis omnino sacrificiis uterentur, ἀναρ-

(47) Οὕτως. Hunc locum repetit lib. III *De demonstr.*, c. 5.

(48) Ἐπερ. Melius quam in *Demonstr.*, οἶπερ.

(49) Ὁ μὴ. In *Demonstr.*, sic ᾧ οὐ πρόσσεστί τι μίασμα.

(50) Ἰόντι. In *Demonstr.* ἰόντι.

(51) Καὶ παρὰ τοῦ καλλ. Hinc emendandum in *Demonstr.*, ubi vitiose legitur, παρὰ δὲ τοῦ καλλίστου τῶν ὄντων, διὰ τοῦ καλλίστου τοῦ ἐν ἡμῖν ὄντι τὰ ἀγαθὰ.

(52) Πόρρω. Verba sunt Porphyrii, ex eodem II *Περὶ ἀποχ.*, p. 130 novæ edit., antiq. 22.

(53) Προτιουσῶν. Melius, quam ut Porphyr. προ-

improba fecerint, victimis usque nefariis. » Quibus ista subjungit : « Quæ cum ita se habeant, jure Theophrastus interdicit, ne a quoquam, si modo veram pietatem ac religionem colere velit, res animatæ diis immolentur ; id quod aliis plerisque rationibus ipse confirmat. » Itemque paulo post : « Et sane, inquit, ea tantum sacrificare par est, quorum sacrificium nulli perniciem afferat : nihil enim est, quod æque ac sacrificium ab omni aliorum detrimento vacare debeat. Nam si quis nihilominus animantes quam fructus ipsos nobis a Deo nostros in usus concessas ac donatas esse dixerit, cogitet enimvero exitium illis ab sese afferri, quippe quibus animum eripiat. Abstinentium igitur ab earum sacrificio est, præsertim cum θυσία, hoc est sacrificium vel ipso nomine, ὁσία, id est sancti aliquid purique sonet ; sanctus autem nemo sit, qui alienis ex rebus, seu fructus illæ, seu plantæ sint, invito domino usurpatis, gratias habeat. Nam sanctum id esse qui possit, quod cum eorum, qui rebus suis spoliantur, injuria fiat? Quod si ne fructibus quidem alienis sacrificium a quoquam fieri sancte potest : qui rem alicui longe præstantiorem eripuerit, is profecto non nisi impie sacrificare poterit, cum indignitas et injuria hoc ipso gravior sit futura. Terræ autem fructibus anima certe quidem plurimum antecellit, qua proinde animantes ab eo, qui sacrificium facere velit, spoliari, nefas utique fuerit. » Ac rursus : « Animantibus igitur in sacrificiis parcendum est. » Iterumque : « Quod ergo neque sanctum, neque facile parabile fuerit, sacrificandum id non erit. » Ac deinceps : « Itaque si animantium quoque primitias consecrare diis oportebit, propter aliquam ex tribus hisce causis ejusmodi sacrificium fieri oportebit, cum nullum omnino nisi harum ex aliqua fieri soleat. An vero sese honore **152** Numen, ac non potius dedecore affici a nobis interpretetur, si vel ipso primitiarum genere injuriam aliis inferamus? Atqui eas sane animantes, a quibus læsi nunquam simus, immolari a nobis sine ipsarum injuria non posse agnoscimus : nullam igitur ex iis, quæ supersunt, per honoris divini speciem immolari deinceps oportebit. Sed ne habendæ quidem Numini gratiæ causa. Nam qui acceptis

πάστους ἐξ ἀνθρώπων γεγονέναι, quorum ne tenuissimum quidem vestigium superesset. Atque illi sunt quos ἀθεός vocabat. Contra, Bassaros (Bassara Lydiæ oppidum fuit, unde Baccho *Bassarei* cognomentum), æstu quodam ac furore superstitionis abreptos, laurorum immolationi, καὶ τὴν τῶν ἀνθρωποθυσιῶν θοράν addidisse ; quos propterea κακόφρονας appellabat, quod pravam de diis deorumque sensu opinionem imbibissent. Hos mutuis inde vulneribus perisse tradit.

(57) Ὡν δὴ. Eod. loco p. 158 novæ edit.

(58) Καὶ μὴν. Porphyg. p. 140.

(59) Ἄλλ' οὐν γε. Porph., ἀλλ' ὅτι γε.

(60) Οὐν ταῦτα. Porph. delet οὐν, quia prius ὅτι γε, non οὐν γε.

(61) Μὴ ἐθέλοντος. Porph., μὴ ἐκ θέλοντος, quod rectius videtur. Quod sequitur, πῶς γὰρ ὄσιον, ἀδικουμ., emendatum a nobis est, cum in excuso Euseb. legeretur, πῶς γὰρ ὄσιον, οὐκ ἀδικ., quæ negatio sensum tollebat, nec in Porphyrio, nec in

τὸς προστίθαι καὶ ταῦτα : « Ὡν δὴ (57) τοῦτον ἐχόντων τὸν τρόπον, εἰκότως ὁ Θεόφραστος ἀπαγορεύει μὴ θύειν τὰ ἐμψυχα τοὺς τῷ ὄντι εὐσεβεῖν ἐθέλοντας. χρώμενος καὶ τοιαύταις ἄλλαις αἰτιαῖς. » Καὶ ἐπιλέγει : « Καὶ μὴν (58) θύειν δεῖ ἐκεῖνα, ἃ θύοντες οὐδένα πημανοῦμεν· οὐδὲν γὰρ ὡς τὸ θυμὰ ἀλαλέες εἶναι γρηὶ πάσι. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι οὐχ ἦττον τῶν καρπῶν καὶ τὰ ζῶα ἡμῖν εἰς χρῆσιν ὁ Θεὸς δέδωκεν· ἀλλ' οὐν γε (59) ἐπιθυομένων τῶν ζώων φέρεται τινὰ βλάβην αὐτοῖς. ἄτε τῆς ψυχῆς νοσφιζομένων. Οὐ θυτέον οὖν ταῦτα (60)· ἢ γὰρ θυσία ὅσα τις ἐστί καὶ κατὰ τοῦνομα· ὁσίοις δὲ οὐδεὶς, ὃς ἐκ τῶν ἀλλοτρίων ἀποδίδωσι χάριτας, καὶ καρποὺς λάβη, καὶν φυτὰ, μὴ ἐθέλοντος (61). Πῶς γὰρ ὄσιον, ἀδικουμένων τῶν ἀφαιρεθέντων ; Εἰ δὲ οὐδὲ καρπῶν ὁ ἀψάμενος ἀλλοτρίων (62) ὁσίως οὐ θύει, τὰ γε τούτων τιμώματα (63) παντελῶς οὐχ ὄσιον ἀφαιρουμένουσ τε τῶν θύειν· τὸ γὰρ δεινὸν αὐτὸ γίνεται (64) μείζον. Ἡ ψυχὴ δὲ πολλῶ τιμιώτερον τῶν ἐκ γῆς φυομένων, ἦν ἀφαιρεῖσθαι θύοντα ζῶα οὐ προσήκει. » Καὶ ἐπιλέγει : « Ἀρεκτέον (65) ἄρα τῶν ζώων ἐν ταῖς θυσίαις ; » καὶ πάλιν φησί : « Τὸ τοῖνον μὴ θύειν, μὴτ' εὐδάπανον οὐ θυτέον. » Καὶ ἐξῆς : « Ὡστε καὶ τῶν ζώων (66) εἰ ἀπαρκτέον αὐτὰ θεοῖς, τινὸς ἕνεκα θυτέον· καὶ γὰρ ἃ θύομεν, τούτων τινὸς ἕνεκα (67) θύομεν. Ἄρ' οὐν τιμῆς ἡγήσασθαι ἂν τις τυγχάνειν ἡμῶν, ἢ Θεός (68), ὅταν ἀδικούντες εὐθύς διὰ τῆς ἀπαργῆς φαινόμεθα, ἢ μᾶλλον ἀτιμίαν οἰήσασθαι ἂν τὸ τοιοῦτο δρᾶν ; Ἐν τῷ δὲ γε θύειν ἀναίρουστες τὰ μὴδὲν ἀδικούντα τῶν ζώων ἀδικεῖν ὁμολογοῦμεν. Ὡστε τιμῆς μὲν ἕνεκα οὐ θυτέον τῶν λοιπῶν ζώων οὐδὲν· οὐ μὴν οὐδὲ τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῖς χάριν ἀποδιδόντας. Ὅ γὰρ τὴν δικαίαν ἀμοιβὴν τῆς εὐεργεσίας καὶ τῆς εὐπορίας τὸ ἀντάξιον ἀποδιδούς οὐκ ἐκ τοῦ κακῶς τινα δρᾶν ὀφείλει ταῦτα παρέχειν· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον ἀμείβεσθαι δόξει, ἢ καὶ εἰ τὰ τοῦ πέλας ἀρπάσας τις στεφανοίη τινὰς ὡς χάριν ἀποδιδούς καὶ τιμῆν. Ἄλλ' οὐδὲ χάριν τινὸς ἕνεκα τῶν ἀγαθῶν· ὁ γὰρ ἀδικῶ πράξει (69) τὸ παθεῖν εὖ θηρεῦσιν ὑποπότος ἐστί μὴδὲ εὖ παθῶν χάριν ἔξειν. Ὡστε οὐδὲ ἐλπίζομένης εὐεργεσίας θυτέον ἐστὶ τοῖς θεοῖς τὰ ζῶα· καὶ γὰρ δὴ τῶν μὲν ἀνθρώπων λάθοι τις ἂν ἴσως τινὰ τοῦτο πράττων· τὸν δὲ Θεὸν ἀμῆχανον καὶ λαθεῖν. Εἰ τοῖνον θυτέον μὲν

D utroque manusc. legebatur.

(62) ἢ καρπῶν ὁ ἀψάμενος ἀλλοτρίων. Porph., καρποὺς ὁ ἀφελόμενος ἄλλων.

(63) Τιμώματα. Porph., τιμιώτερα.

(64) Αὐτὸ γίνεται. Porph., οὕτω γίνεται.

(65) Ἀρεκτέον. Porphyg., p. 142.

(66) Ὡστε καὶ τῶν ζώων. Porph., pag. 162.

(67) Τινὸς ἕνεκα. Legend., ex Porph., τούτων τινὸς ἕνεκα. Illud vero τούτων ad tria illa refertur, quæ tanquam solas immolatorum animalium causas, paulo ante protulerat, quas ordine ac sigillatim hic refellit.

(68) Ἄν τις τυγχάνειν ἡμῶν ἢ Θεός. Porphyg. delet τις εἰ ἢ, recte.

(69) Ὅ γὰρ ἀδικῶ πράξει, etc. Interpr. Porphyg. sic : Qui enim injuste agendo, cavet supplicium, formidolosus est, neque bene meritus a quoquam gratiam habiturus est, sensu, ni fallor, plane contrario.

τούτων τινός (70) ἕνεκα, οὐδενός δὲ τούτων χάριν αὐτὸ πρακτέον, ὁῦλον ὡς οὐ θυτέον ἐστὶ τὰ ζῶα τὸ παράπαν τοῖς θεοῖς. Καὶ πάλιν ἐπιλέγει· «Τοῖς μὲν γὰρ (71) ἡ φύσις καὶ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ τῆς ψυχῆς ἀσθησις δρωμένοις συνηρέσκοντο (72).

causa donaret. Postremo, nec animo quoque boni ab ipso quidquam impetrandi. Quisquis enim maleficio beneficium aucupatur, eum ne accepto quidem beneficio gratiam habiturum merito suspicere. Quare nec spe beneficium animantia diis sacrificanda erunt. Nam ut hominum forte quempiam mactando animante latere possis, Deum certe quidem latere nunquam poteris. Si ergo sacrificium omne causarum istarum ex aliqua fieri debet, nec tamen ex iis ulla cædi animalium suffragatur, sequitur profecto nullum unquam animal diis immolare fas esse. Ac rursus aliquot interjectis : «Isto enim, inquit, sacrificiorum genere cum natura universa, tum communis ipse hominum omnium animi sensus deletabatur.

Ταύρων (73) δ' ἀκράτοις φρόνις οὐ δεύετο βωμῶς, Ἀλλὰ μύσος τοῦτ' ἔσκεν ἐν ἀνθρώποισι μέγιστον, θυμὸν ἀποβρόθησαντας (74) ἐέδμεναι ἦτα γυῖα. »

Καὶ μεθ' ἑτέρα· «Ὅταν δὲ νέος (75) θεοὺς χαίρειν πολυτελείαις γνῶ, καὶ, ὡς φασι, ταῖς τῶν βοῶν καὶ ἄλλων ζῶων θοίναις, πῶς ἂν ἐκῶν (76) σωφρονήσειε ; πῶς δὲ, κεχαρισμένα θύειν ἡγούμενος τοῖς θεοῖς τῦτα, οὐκ ἐξεῖναι ἀδικεῖν οἰήσεται αὐτῶν (77), μέλλοντι διὰ τῶν θυσιῶν ἐξωνεῖσθαι τὴν ἀμαρτίαν ; Πεισθεὶς δὲ ὅτι τούτων χρεῖαν οὐκ ἔχουσιν οἱ θεοί, εἰς δὲ τὸ ἦθος ἀποβλέπουσι τῶν προσιόντων, μεγίστην θυσιᾶν λαμβάνοντες τὴν ὀρθὴν περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν πραγμάτων διάληψιν, πῶς οὐ σφύρων καὶ δίκαιος, καὶ ὅσιος ἔσεται ; θεοῖς δὲ ἀρίστη μὲν ἀπαρχή, νοῦς καθαρὸς, καὶ ψυχὴ ἀπαθής· οἰκείον δὲ καὶ τὸ μετρίων μὲν ἀπαρχεσθαι τῶν ἄλλων, μὴ παρέργως δὲ, ἀλλὰ σὺν πάσῃ προθυμίᾳ· εἰκέναι γὰρ δὴ τὰς τιμὰς ταῖς ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν προσεδόξαις, ὑπαναστάσει (78) τε καὶ κατακλίσειν, ὡ συντάξων ὁδῶσαι. » Σαφῶς δὲ διὰ τούτων κατὰ τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς τούτων φιλοσόφους ὠμολογήθη, ὅτι οὐδὲν ἐμφύχον τυθεῖν ἂν εὐλόγως τοῖς θεοῖς ἀνόσιον γὰρ καὶ ἀδικον καὶ ἐπιβλαβὲς εἶναι τὸ πρῖγμα, οὐκ ἀλλότριον τὸ μύσος. Οὐκ ἦν ἄρα θεός, οὐδὲ τις ἀψευδὴς καὶ ἀγαθὸς δαίμων ὁ τὰς δι' αἱμάτων λοιβᾶς τε καὶ κνίσσας μικρῶ πρόσθεν εἰσπρατούμενος χρησιμῶδες· οὐδ' ἐκείνοι πάντες, οἷς ὁ χρησιμὸς θύειν ζῶα παρεκελεύσατο· πλάνον ἄρα καὶ ἀπατεῶνα, καὶ πονηρὸν ἀντικρυς δαίμονα χρὴ φάναι τὸν καταψευδάμενον, καὶ θεοὺς τοὺς μὴ ὄντας ἀνειπόντα, καὶ προστάξαντα μὴ μόνον τοῖς χθονίοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς οὐρανίοις καὶ ἀστραίοις ζωοθυτεῖν. Τίνας οὖν εἰ μὴ θεοὺς τοὺς εἰρημένους ἀπαντας προσήκει ἂν ὑπο-

beneficium referenda gratia par esse velit, is profecto per alienam injuriam hoc facere non debeat : secus enim, perinde gratiam reponere videatur, ut si quis rebus iis, quibus e vicinis aliquem per vim spoliasset, alterum deinde vel beneficium vel honoris causa donaret. Postremo, nec animo quoque boni ab ipso quidquam impetrandi. Quisquis enim maleficio beneficium aucupatur, eum ne accepto quidem beneficio gratiam habiturum merito suspicere. Quare nec spe beneficium animantia diis sacrificanda erunt. Nam ut hominum forte quempiam mactando animante latere possis, Deum certe quidem latere nunquam poteris. Si ergo sacrificium omne causarum istarum ex aliqua fieri debet, nec tamen ex iis ulla cædi animalium suffragatur, sequitur profecto nullum unquam animal diis immolare fas esse. Ac rursus aliquot interjectis : «Isto enim, inquit, sacrificiorum genere cum natura universa, tum communis ipse hominum omnium animi sensus deletabatur.

Taurorumque cruor non ullum altare rigabat, Infandique omnes tum criminis instar habebant, Ante avulsa anima dein pingua membra vorare. »

Iterumque post alia quædam : « Ubi autem intellexerit adolescens, magnis sumptibus, adeoque boum, ut loquuntur isti, ac cæterorum animantium epulis deos ipsos delectari, qui fieri queat, ut frugi ac temperans esse velit? Idemque si acceptas esso diis hujusmodi victimas putaverit, quomodo in animum inducat, scelerate facere sibi non licere, qui sacrificiis maleficia redimere se posse videat? Contra vero, si deos nihil istis omnibus indigere sibi persuaserit, sed in eorum potius, a quibus adeuntur, mores intueri, magnique sacrificii habere loco rectam de se ipsis deque rerum veritate sententiam, fierine poterit, quin et temperans, et justus, et sanctus evadat? Enimvero cum sinceræ mens, et animus ab omni cupiditate vacuus optimæ deorum primitiæ sint, non alienum tamen ab iisdem fuerit, alia quædam ipsis modicæ ac facilis impensæ libare, si tamen id non dicis causa, sed omni studio et proluxa voluntate fiat : siquidem isti deorum honores, solemnibus apud viros 153 bonos præsidendi, assurgendi, ac discumbendi rationibus similis putandi sunt, non vectigalium pensionibus. » Ex his profecto manifeste liquet, vel ipso Græcorum hominum, quique apud ipsos exstiterent philosophorum sensu, nihil animati diis sacrificari jure posse : rem quippe nefariam, inquam, ac peruiciosam esse, atque exsecrationi proximam. Deus igitur fatidicus iste non erat, imo nec verax bonusque dæmon, qui cruentas paulo ante libationes

(70) Τούτων τινός. Porph. τούτων non habet. Quæ tamen vox necessaria est, quia Theophrastus aliqua duntaxat ex illis tribus causis sacrificandum esse docuerat.

(71) Τοῖς μὲν γάρ. Porphyr. p. 172, lin. 1. Frustrum autem sacrificia intelligit, quæ sola primis illis temporibus in usu fuerant.

(72) Porphyr., συνηρέσκοντο.

(73) Ταύρων. Empedoclis versus isti sunt, ut diserte Porphyrus. Sed pro ἀκράτοις legit ἀκρίτοις, hoc est, vel promiscuis, vel iniustus : quasi miseræ animantes, indicta causa damnate jugularentur. Ἀκρίτος quoque rigidum nimis austerumque significat. Plutarch., Pomp., 674, B, ἡ τε σεμνότης, οὐκ ἀκριτον, ἀλλ' εὐχαριν ἔχουσα τὴν ὁμιλίαν.

(74) Ἀποβρόθησαντας, etc. Porphyr., ἀποβρόθησαντας ἐέδμεναι, utique vitiosius. Coniiciebam ἀποβ-

ρῶσαντας, quod postea in altero e manu. et Mont. reperi. Posset etiam ἀποβρόθησαντας. Sequitur ἦτα γυῖα, quomodo leg. omnes. Vix tamen, credo, reperias ἦτα, quod adjectivi loco sumatur ; sunt enim τὰ ἦτα proprie, τὰ ἐφόδια, τὰ καθ' ὅδον βρώματα. Crediderim legi posse ἦέα, ab ἡῦς, hoc est bona, quæ tamen pingua dicere malui.

(75) lb. C. 10. Ὅταν δὲ νέος. Porphyr. p. 232, sub libri II finem.

(76) Πῶς ἂν ἐκῶν. Melius, quam Porphyr., πάντ' ἂν ἐκῶν. Legi possit, πῶς ἂν. Veretur ut interpres satis ad Porphyrii mentem, quis modus animum volenti ad omnia sapienter adhibere?

(77) Lege αὐτῶ, ut Porphyr.

(78) Ὑπαναστάσει, etc. Male enim excus. Porphyr., ἑπαναστάσει, καὶ κατακλίσει, et v. 2, δάσει pro ὁδῶσαι. Quæ sequuntur Eusebii suz.

carminumque nidorem exigebat; adeoque nec illi A λαμβάνειν, αὐτοὺς πάλιν ὁ συγγραφεὺς διηγῆσεται διὰ
omnes, quibus animantes immolare jubebat. Frau- τούτων.
dulentium illum ergo atque impostorem, malumque omnino dæmonem appellare decet, qui mentiri pa-
lam, ac deos, qui dii non essent, pronuntiare ausus sit, animaliumque sacrificia uti non terrestribus lam, ac deos, qui dii non essent, pronuntiare ausus sit, animaliumque sacrificia uti non terrestribus
modo, sed etiam cœlitibus sidereisque imperare. Sed enim, quales tandem, si minus deos, existi- mare omnes istos oporteat, ex eodem rursus auctore discemus, hunc in modum scribente.

CAPUT XV.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Dæmonibus istorum sacrificia fieri, non diis.

"Ὅτι τὰ θύόμενα παρ' αὐτοῖς, δαίμοσιν, ἀλλ' οὐ θεοῖς θύεται.

« Noverat autem, utpote cui religio curæ esset, diis quidem animati prorsus immolari nihil, sed tantum dæmonibus, seu boni illi sint, seu mali; simulque noverat, quorum interesset sacrificium iis facere, quibusque tantum rebus eis uti oporteret, qui ipso- rum opem atque auxilium implorarent. » Ac dein- ceptus: « Porro non diis, inquit, sed dæmonibus cruen- ta sacrificia ab iis oblata esse, qui virtutes hoc in uni- verso degentes agnoverant, id vero theologorum ipso- rum fide ac testimonio comprobatur: illudque præ- terea, ex iisdem noxios alios esse, aliosque bonos, qui nihil incommodi allaturi nobis essent. » Hæc ille. At cum ex dæmonibus alios quidem bonos, alios vero malos esse dicat, videamus porro, quibus tandem argumentis deos ab istis celebratos, non bonos, sed malos fuisse dæmones constare certo possit. Equidem vel hac ipsa ratione confici rem existimo. Quidquid bonum est, prodesse solet, nocere vero, contrarium: atqui, si quotquot seu dii, seu dæmones passim et ubique prædicantur, illi ipsi, inquam, istorum omnium ore jactati, atque a gentibus culti univer- sis, Saturnus, Jupiter, Juno, 154 Minerva, idque genus cæteri, adeoque virtutes illæ quæ sub aspe- ctum non cadunt, quique per simulacra vim suam exserunt dæmones, eos, inquam, omnes si non modo brutarum animalium, verum etiam homi- num cædibus ac sacrificiis delectari, sicque mise- rorum hominum animis exitium afferre ostendetur; quam tu diriorem ista perniciem cogitare possis? Nam si animalium ratione carentium sacrificia execratione digna malique omnis philosophi esse dixerunt, si detestanda, si injusta, atque nefaria, ipsisque adeo facientibus exitiosa, proindeque diis prorsus indigna: quid de jugulandorum hominum consuetudine sentiendum erit? profecto impietatem ac scelus omne ab ea longe multumque superari. D Quod si ita est, quis illam jure bonis dæmonibus, ac non potius teterrimis spiritibus, omniumque per- niciem et interitum molientibus placere dicat? Age itaque omnium ponamus ante oculos, quam longe lateque, priusquam ipsi evangelica Servatoris no- stri doctrina obsisteret, tota hominum vita grassa- a 10. ἦ.

(79) Οἶδε. Theologus ille videlicet, quem laudat eo loco Porphyr. l. II, p. 189, ubi habetur ὅτι, pro ὁ τῆς, quæ lectio probari etiam potest pro ἄτε δῆ.

(80) Ἀλλ' ἦτοι. Porphyr., Καὶ ἄλλοις ἦτοι, men- dose, ut videtur.

(81) Καὶ τῶν ἄχρι τινὸς αὐτῶν δεομ. Porphyr., αὐτοῦ, nempe θύειν. Forte legend. sit, καὶ ἄχρι τινὸς, τῶν αὐτῶν δεομένων. Norat enim Theologus, non modo quorum esset illis sacrificare, sed etiam

« Οἶδε (79) δὲ ὁ τῆς εὐσεβείας φροντίζων, ὡς θεοῖς μὲν οὐ θύεται ἐμψυχον οὐδὲν, δαίμοσι δὲ, ἀλλ' ἦτοι (80) ἀγαθοῖς, ἢ καὶ φαύλοις: καὶ τίνων ἐστὶ τὸ θύειν τούτοις, καὶ τῶν ἄχρι τινὸς αὐτῶν δεομένων (81). » Καὶ αὖθις ἐξῆς φησιν: « Ὅτι δὲ (82) οὐ θεοῖς, ἀλλὰ δαίμοσι τὰς θυσίας τὰς διὰ τῶν αἱμάτων προσήγον οἱ τὰς ἐν τῷ παντὶ δυνάμεις καταμαθόντες, τοῦτο πεπλί- στωται παρ' αὐτῶν τῶν θεολόγων. Καὶ μὴν ὅτι τούτων οἱ μὲν κακοποιοὶ, οἱ δὲ ἀγαθοὶ, καὶ οὐκ ἐνοχλήσουσιν (83) ἡμῖν. Ταῦτα μὲν ὁ δεδηλωμένος. Ἐπεὶ δὲ τῶν δαιμόνων ἐφησε τοὺς μὲν ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ φαύλους εἶναι, φέρε, πῶς ἴδωμεν, ὅτι οὐδὲ ἀγαθοὶ δαίμονες, φαῦλοι δὲ οἱ νενομισμένοι αὐτῶν θεοὶ πάντες ἀλίσκον- ται; Λάθοις δ' ἂν καὶ τοῦτον τὴν ἀπόδειξιν ὦδε. Τὸ ἀγαθὸν ὠφελεῖ, βλάπτει δὲ τὸ ἐναντίον. Εἰ δὲ φανεῖεν οἱ κατὰ πάντα τόπον ἀνηγορευμένοι εἶτε θεοὶ εἶτε δαίμονες, αὐτοὶ δὴ οἱ παρὰ πᾶσιν αὐτοῖς βεβημένοι, καὶ πρὸς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων προσκυνούμενοι, ὁ τε Κρόνος, καὶ ὁ Ζεὺς, Ἥρα τε καὶ Ἀθηνᾶ καὶ οἱ παρα- πλήσιοι, αἱ τε ἀφανεῖς δυνάμεις, καὶ οἱ δαίμονες οἱ διὰ τῶν ξοάνων ἐνεργοῦντες, οὐ μόνον ζῶων ἀλόγων σφαγαῖς καὶ θυσίαις, ἀλλὰ καὶ ἀνδροκτασίαις καὶ ἀν- θρωποθυσίαις χαίροντες, καὶ ταῦτα τὰς ψυχὰς τῶν ἀθλίων ἀνθρώπων λυμαινόμενοι: τίνα χεῖρονα ταύτης βλάβην ἐπινοήσεαι; Εἰ γὰρ ἢ διὰ τῶν ζῶων ἀλόγων θυσία ἐπάρατος καὶ κακόθυτος πρὸς τῶν φιλοσόφων ἐλέγθη, μυσσὰρ τε καὶ δίκαιος καὶ ἀνόσιος, καὶ οὐκ ἀβλαβὴς τοῖς θύουσι, καὶ διὰ γε ταῦτα πάντα θεῶν ἀναξίς, τί χρῆ νομίζειν τὴν τῶν ἀνθρώπων σφαγὴν; ἢ ἂν παντὸς αὕτη γένοιτο ἂν ἀσεβειοτάτη καὶ ἀνοσιωτά- τη. Πῶς οὖν ἀγαθοὶ δαίμοσιν, οὐχὶ δὲ τοῖς παμμιά- ροις καὶ πανυλιέροις πνεύμασιν εἰκότως ἂν λεχθεῖν προσφιλέης; Φέρε οὖν ἐλέγξωμεν καὶ ἀποδείξωμεν, ὅπόσον ἢ τῆς πολυθέου πλάνης λύμη τοῦ βίου τῶν ἀν- θρώπων πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς δι- δασκαλίας ἐκράτει. Αελύσθαι γὰρ αὐτὴν καὶ καθρηθῆ- σθαι οὐκ ἄλλοτε ἢ κατὰ τοὺς Ἀδριανοῦ χρόνους, φωτὸς δίκην ἦδη διαλαμπουσίης ἐπὶ πάντα τόπον τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Οἷς οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' αὐτῶν πάλιν τῶν μὴ τὰ ἡμέτερα φρονούντων μαρτυρήσου- σιν αἱ φωναὶ διαβρόχθην, τῶν πρὸ τούτου χρόνων τῆσάυτην κατηγοροῦσαι μοχθηρίαν, ὥστε ἦδη τοὺς

ἄχρι τινὸς, supple, τὸ θύειν ἐστίν. Id est: quatenus progredi sacrificando debeant: solos videlicet fructus offerendo, ab animalis abstinentiando.

(82) Ὅτι δὲ. Porph., ib. p. 229.

(83) Καὶ οὐκ ἐνοχλῶ. Porphyr., οἱ οὐκ ἐνοχ., re- cte. Subdit autem, quod ad sensus integritatem per- tinet, ἡμῖν ἀπαρχομένοις ἐκ μόνων, ὧν ἐσθίωμεν, καὶ τρέφομεν ἢ τὸ σῶμα, ἢ τὴν ψυχὴν.

δεικνύμενος πέρα καὶ τῶν τῆς φύσεως ὄρων χωρεῖν, ὑπὸ τῶν ὀλεθρίων πνευμάτων ἔξοιστρομένους καὶ δαιμονώνοντας ἀντικρυς ὡς καὶ τοῖς τῶν φιλάτων αἵμασι, καὶ ἄλλαις μυρίαις ἀνθρωποθυσίαις ἰλεοῦσθαι νομίζειν τὰς μαιφόνους δυνάμεις. Καὶ τις πατὴρ τὸν μονογενῆ παῖδα, καὶ μητέρα τὴν ἀγαπητὴν θυγατέρα προσέθευον τῷ δαίμονι· καὶ κατέσφαττον οἱ φίλτατοι, ὡς τι τῶν ἀλόγων καὶ ἄλλοτρίων θρεμμάτων, τοὺς προσέχοντας, ἔθουν τε τοῖς δὴ θεοῖς κατὰ πόλεις καὶ χῶρας τοὺς συνοίκους καὶ πολίτας, τὴν φιλόανθρωπον καὶ συμπαθεῖ φύσιν ἐπὶ τὸ ἀνηλεές καὶ ἀπάνθρωπον ἀνοήσαντες, καὶ τὸν μανιώδη καὶ δαιμονιακὸν ὡς ἀληθῶς ἐπιδεικνύμενοι τρόπον. Εὐροῖς δ' οὖν πᾶσαν ἐξετάζων Ἑλληνικὴν τε καὶ βάρβαρον ἱστορίαν, ὅπως οἱ μὲν υἱεῖς, οἱ δὲ θυγατέρας, οἱ καὶ σφᾶς αὐτοὺς τῶν ἁιμόνων καθιέρουν θυσίαις. Ἐγὼ δὲ καὶ τούτων τὸν

καὶ πρότερον περίστημι μάρτυρα ἐν τοῖς αὐτοῖς, ἐν οἷς τὴν τῶν ἀλόγων θρεμμάτων θυσίαν, ὡς ἀνοσίαν καὶ ἀδικωτάτην, ἀπηγόρευσε, ταῦτα φάσκοντα πρὸς

βίμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ τῆς παλαιᾶς ἀνθρωποθυσίας, ἐκ τοῦ Πορφυρίου καὶ τῶν ἄλλων.

Καὶ ὅτι ταῦτα (84) οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πλήρους οὐσης τῆς ἱστορίας λέγομεν, αὐτάρκη καὶ ταῦτα παραστήσαι. Ἐθύετο γὰρ καὶ ἐν Ῥόδῳ μηνὶ Μεταγενεῖων ἕκτῃ Ἰσταμένους ἀνθρώπους τῷ Κρόνῳ· ὃ δὲ ἐπιπολὴ κρατήσαν ἔθος μετεβλήθη· ἕνα γὰρ τῶν ἐπὶ θανάτῳ δημοσίᾳ κατακρίθენტων, μέχρι τῶν Κορωνίων συνεῖχον· ἐνστάσης δὲ τῆς ἑορτῆς, προσαγαγόντες τὸν ἀνθρώπον ἐξω πυλῶν, ἀντικρὺ τοῦ Ἀριστοβούλου ἔδου, οἴνου ποτίσαντες ἔσφαττον. Ἐν δὲ τῇ νῦν Σαλαμῖνι, πρότερον δὲ Κορωνεῖα (85) ὀνομαζομένη, μηνὶ κατὰ Κυπρίους Ἀφροδισίῳ ἔθύετο ἀνθρώπος τῇ Ἀγραύλῳ τῇ Κέκροπος καὶ νύμφης Ἀγραυλίδος. Καὶ διέμενε τὸ ἔθος ἄχρι τῶν Διομήδους χρόνων· εἶτα μετέβαλεν, ὥστε τῷ Διομήδῃ τὸν ἀνθρώπον θύεσθαι. Ὅ γὰρ ἕνα δὲ περιέβουλον ὃ τε τῆς Ἀθηνᾶς νεώς, καὶ ὃ τῆς Ἀγραύλου καὶ Διομήδους. Ὅ δὲ σφαγιαζόμενος, ὑπὸ τῶν ἐφθῶν ἀγόμενος, τρὶς περιέθει τὸν βωμόν· ἔπειτα ὁ ἱερεὺς αὐτὸν λόγχῃ ἔπαιε κατὰ τοῦ στομάχου, καὶ οὕτως αὐτὸν ἐπὶ τὴν νηθεῖσαν πυρᾶν ὠλοκαύτιζον. Τοῦτον δὲ τὸν βωμόν Διόφιλος (86) ὁ τῆς Κύπρου βασιλεὺς κατέλυσε, κατὰ τοὺς Σελεύκου χρόνους τοῦ θεολόγου (87)

(84) Καὶ ὅτι ταῦτα. Ex eod. l. II, Περὶ ἀποχ., p. 224 novæ edit. Eundem laudat Cyrillus Alexandrin. tomo III, lib. II cont. Julian. p. 75 cod. Græci; Latini, a. l. 4. p. 598, colum. 2, sed quædam subinde rescatur.

(85) Κορωνεῖα, Cyrill. et Porphyg., Κορωνίδι. Stephani Ἐπιτομ., Κορώνην Salaminis partem esse ait, Κορωνεῖας vero nomen aliis urbibus tribuit; et quibus tamen unam in Cypro collocat, ubi et Salaminis.

(86) Διόφιλος. Alter ex manuscriptis, Διάφιλος.

A retur idololatriæ pestis. Nec enim ante Adriani tempora dissipari purgarique potuit, cum jam lucis instar locis in omnibus Christi doctrina splendet. Atque id, quemadmodum ei superiora, non nostris, sed illorum ipsorum, qui a nobis tantopere dissentiant, testimoniis ostendemus, quæ palam ac diserte eo progressam esse coarguunt priorum temporum impietatem, ut jam superstitiosi homines exitium spirituum æstro perciti, planeque diabolicam in rabiem acti, ipsos etiam naturæ fines ac limites transilirent, cruorisque avidas potestates necessariorum suorum sanguine, aliisque hominum cædibus influitis conciliari placarique censerent. Itaque pater unigenam filium, materque filiolam charissimam dæmonibus immolabant; et familiares propinquosque suos, perinde ac brutas alienasque pecudes, homines amicissimi jugulabant: adeoque per urbes passim atque pagos, diis videlicet egregiis domesticis quique suos popularesque mactabant, humanam sensuque cognatam naturam, ad trucem immanemque crudelitatem acuentes, ac furioso vereque a dæmonibus invectio more sævientes. Enimvero, seu Græcam, seu Barbaram historiam excutias, occurrerit tibi continuo, quemadmodum alii filios, filias alii, alii denique semetipsos dæmonum sacrificiis devoverent. Quorum ego testem in 155 primis eundem ipsum produco Porphyrium, qui eodem opere, quo experiet iniquissima prohibet, sic ad verbum loquitur.

CAPUT XVI.

De antiqua hominum immolatorum consuetudine, ex Porphyrio et aliis.

Atque id a nobis, inquit, non temere, sed plena exemplorum suffragante historia memorari, satis, quæ subijcio, comprobabunt. Nam apud Rhodios primo quidem ad diem Julii sextum, hominem Saturno immolabant; deinde vero morem antiquissimum ita mutarunt, ut ex iis unum, qui morte damnati publice forent, vinctum usque ad Saturnalia custodirent, eumque ad solemnem festi diem extra portas eductum, vinoque madidum, e regione ædis Optimi Consilii jugularent. Salamine, ut quidem hodie vocant, quæ prius Coronea dicebatur, mense Martio, quem Aphrodisium Cyprii nominant, Agraulo Cæcropis nymphæque Agraulidis filiæ hominem quoque mactabant. Qui mos cum ad Diomedis usque tempora propagatus esset, ita deinceps mutatus est, ut Diomedis hominem illum immolarent, cum Palladis, Agrauli, ac Diomedis templum uno eodemque ambitu teneretur. Atque is, quem ad sacrificium destinarent, primum quidem adolescentium manibus ter circum altare cursim agebant; deinde a sacerdote ad stomachum

Porphyg., Διόφιλος. Cyrillus ista præterit. Non dubito, quin legendum sit Διόφιλος, quod usitatissimum nomen est: Διόφιλος rarum, Διάφιλος vix auditum.

(87) Σελεύκων τοῦ θεολόγου. Ille ipse, credo, est quem Suidas Alexandrinum grammaticum vocat, ad distinctionem alterius Emiseni. Eundem Homericæ cognomentum habuisse tradit, atque in omnes fere poetas commentarios edidisse, ac præter alios plerosque, centum de diis scripsisse libros. Unde verisimile est, eum Theologi nomen accepisse.

hæsta percussus exstructo rogo cremabatur. Hanc A vero legem Diiphilus, qui apud Cyprios circa Seleuci Theologi tempora regnabat, tandem abrogavit, ejusque loco bovis sacrificium instituit, quem hominis vice dæmon libenter accepit. Adeo nihil inter utrumque sacrificii genus interest. Similem quoque hominum immolatorum consuetudinem apud Heliopolim Ægypti Amosis sustulit, Manetho teste in eo, quem de priscis moribus ac pietate scripsit. Ac Junoni quidem ejusmodi sacrificium fiebat, lectis ante probatisque hominibus, eodem plane ritu, quem in puris illis vitulis summa quæsitis diligentia, certisque notis insignibus, observabant. Tres autem uno die mactabantur, quorum in locum Amosis totidem cereas hominum imagines suffici jussit. Præterea in insulis Chio ac Tenedo discerptum hominem Baccho Omadio, ut refert Euelpis Carystius, itemque Lacedæmone alium, Apollodoro 156 teste, Marti immolare consueverant. Jam Phœnices, ubi gravius sive bello, sive fame, sive etiam æstu laborarent, necessariorum suorum aliquem Saturno communibus addictum suffragiis immolabant, cujusmodi exemplorum plena est Phœnicum historia, quam Phœnicia lingua a Sanchuniathone conscriptam Philo Byblius in octo digestam libros Græco sermone donavit. Ister etiam auctor est, in eo, quod de Cretensium sacrificiis edidit, volumine, pueros olim Saturno immolari a Curetibus solitos fuisse. At vero Pallas, is qui collecta in unum Mithræ mysteria optime concinnavit, solemniam passim apud omnes ferme populos hominum sacrificia, Adriano imperante funditus exterminata esse tradit. Nam prius quidem et Laodicæ Syriæ quotannis virgo Palladi mactabatur, nunc autem cerva; et Carthaginenses in Libya hoc sacrificii genere utebantur, quod ab Iphicrate aliquando sublatum est. Dumatii vero Arabiæ populi singulis item annis puerum sub ara, quæ simulacri loco ipsis erat, immolatum sepeliebant. Imo Græcos passim universos, antequam in hostem moverent,

(88) Ἀμωσις. Hunc Ἀμωσιν plerique, Ἀμωσιν nonnulli vocant. Georgius Syncellus, Eusebiomastix, addit Ἀμῶς Africano dici. Verum apud Euseb. nostrum infra l. x, tit. 10, p. 49, Ἀμωσιν Africanus aliquoties nominat, ex Apione. Itemque Tatianus tit. xi, pag. 493, ex Ptolemæo sacerdote Ægyptio. Ex utroque Clemens Alexandrin. tit. xii, pag. 497. At Josephus ibid. tit. xiii, p. 501, Θμουθωσιν appellavit ex Manethone, qui tamen hic Ἀμωσιν vocat.

(89) Ἐπιτίθεσθαι. Forte, ὑποτίθεσθαι, id est, suffici ac substitui vivorum loco.

(90) Ἐδελεπισ. Qui sit, nondum liquet; Porphyrius Carystium facit. Est autem Κάρυστος oppidum in Eubœa.

(91) Λακεδαιμονίους. Locus hic Apollodori non occurrit, sed opera ejus plurima perierunt.

(92) Ἴστρος. Istri hujus infra quoque meminit l. x. Suidas, Macedo fuerit an Cyrenæus, dubitat: Callimachi servum ac discipulum facit, interpretem Athenæus. Multa versu et soluta oratione scripsit, ut refert idem Suidas. Clemens Alexandr. Strom. i, p. 236, opus ei tribuit, Περὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀποικίας. Et l. ii, p. 326, alterum Περὶ ἰδιό-

γενόμενος, τὸ ἔθος εἰς βουθυσιαν μεταστῆρας. Προσῆκατο δὲ ὁ δαίμων ἀντ' ἀνθρώπου τὸν βοῦν. Οὕτως ἰσάξιόν ἐστι τὸ δρώμενον. Κατέλυσε δὲ καὶ ἐν Ἡλίου πόλει τῆς Αἰγύπτου τὸν τῆς ἀνθρωποκτονίας νόμον Ἀμωσις (88), ὡς μαρτυρεῖ Μάνεως ἐν τῷ περὶ ἀρχαΐσμου καὶ εὐσεβείας. Ἐθύνοντο δὲ τῇ Ἰηρα, καὶ ἐδοκιμάζοντο καθάπερ οἱ ζητούμενοι καθαρὸι μότχοι καὶ συσφραγίζόμενοι. Ἐθύνοντο δὲ τῆς ἡμέρας τρεῖς, ἀνθ' ὧν κηρίνους ἐκέλευσεν ὁ Ἀμωσις τοὺς Ἴσους ἐπιτίθεσθαι (89). Ἐθουν δὲ καὶ ἐν Χίω τῷ Ἰμαδίω Αἰονύσω ἀνθρωπὸν διασπώντες, καὶ ἐν Τενέω, ὡς φησιν Εὐελεπισ (90) ὁ Καρύστιος: ἐπεὶ καὶ Λακεδαιμονίους (91) φησὶν ὁ Ἀπολλόδωρος τῷ Ἄρει θύειν ἀνθρώπων. Φοίνικες δὲ ἐν ταῖς μεγάλαις συμφοραῖς ἢ πολέμων, ἢ λοιμῶν, ἢ αὐχμῶν, ἔθουν τῶν φιλάτων τινὰ ἐπιηφιζόντες Κρόνω· καὶ πλήρης τε ἡ Φοινικὴ ἱστορία τῶν θυσάντων, ἦν Σαγγουιάθων μὲν τῇ Φοινίκων γλώττῃ συνέγραψε, Φίλων δὲ ὁ Βύβλιος εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν δι' ὅκτω βιβλίων ἡρμήνευσεν. Ἴστρος (92) δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν Κρητικῶν θυσῶν φησι, τοὺς Κουρήτας τὸ παλαιὸν τῷ Κρόνω θύειν παῖδας. Καταλυθῆναι δὲ τὰς ἀνθρωποθυσίας σχεδὸν τὰς παρὰ πᾶσι φησι Πάλλας, ὁ ἔριστα περὶ τῶν τοῦ Μίθρα συναγωγῶν μυστηρίων, ἐπὶ Ἀδριανοῦ (93) τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐθύετο γὰρ καὶ ἐν Λαοδικείῃ τῇ κατὰ Συρίαν τῇ Ἀθηναῖ κατ' ἔτος παρθένος, νῦν δὲ Ἐλαφος. Καὶ μὴν καὶ οἱ ἐν Λιθύῃ Καρχηδόνιοι ἐποιοῦν τὴν θύσιν, ἦν Ἰφικράτης (94) ἔπαυσε. Καὶ Δουμάτιοι δὲ (95) τῆς Ἀραβίας κατ' ἔτος ἕκαστον ἔθουν παῖδα, ὃν ὑπὸ βωμῶν ἔθαπτον, ᾧ χρώνται ὡς ζῶαν. Φίλαρχος δὲ κοινῶς πάντας τοὺς Ἕλληνας, πρὶν ἐπὶ πολεμίους ἐξιέναι, ἀνθρωποκτονεῖν ἱστορεῖ. Καὶ παρήμι Θράκας καὶ Σκύθας, καὶ ὡς Ἀθηναῖοι τὴν Ἐρεχθέως καὶ Πραξιθέας θυγατέρα ἀνεῖλον. Ἄλλ' ἔτι γε νῦν τίς ἀγνοεῖ, κατὰ τὴν Μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Ἀσιαρίου Διὸς ἑορτῇ, σφαζόμενον ἀνθρώπων; ἢ Καὶ πάλιν φησὶν ὁ Ἄφ' ὅς μέχρι νῦν οὐκ ἐν Ἀραβίᾳ μόνον τοῖς Λυκαίοις, οὐδ' ἐν Καρχηδόνι τῷ Κρόνω κοινῇ πάντες ἀνθρωποθυσίαν, ἀλλὰ κατὰ περίοδον, τῆς τοῦ νομίμου χά-

τητος ἄλλων. Plutarch. opusc. De Pythiæ oracul., pag. 403, Ἀλύριον, Ἡρόδοτον, Φιλόχορον, et Ἴστρον nominat, qui τὰς ἐμμέτρους μαντείας συναγαγεῖν μάλαστα φιλοσομηθέντες, tamen ἀνευ μέτρου χρησμούς γεγραφότες ἦσαν.

(93) Ἐπὶ Ἀδριανοῦ. Idem infra p. 164, et orat. De laudibus Constantini.

(94) Ἰφικράτης. Ille Atheniensis imperator, Pharnabazi Persæ, et Agesilai Lacedæmonii æqualis, reique militaris usu gloriaque clarissimus? Quo de multa inter cæteros Ptoarchus, et Dioscor. Sicul. lib. xv. Verum, quid ipsi cum Carthaginensibus negotii fuerit, non reperio. Sane hanc apud illos ἀνθρωποθυσίας κατάλυσιν, Geloni Syracensium principi tribuunt.

(95) Καὶ Δουμάτιοι δὲ. In priori edit. legebatur, ἦν Ἰφικράτης ἔπαυσε καὶ Δουμάτης. Οἱ δὲ τῆς Ἀραβ. Quibus nihil depravatus. Veriorum ex Porphyrio lectionem representavimus, quam etiam habet Montac. Nisi tamen Δουμάτιοι, cum aspiratione legendum potius est, vel Δουμάνθιοι. Quæ enim Stephani Epitomæ. Δουμάθα est, eadem a Ptolemæo Δουμανθα vocatur, et in Arabia Deserta collocatur. Glaucō tamen, apud eund. Stephan., urbis hujus πόλιν τῆς Δουμαθηνοῦς appellare mavult.

ρῆ μνήμης, ἐμφύλιον αἶμα βάνουσι πρὸς τοὺς
βωμούς. » Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ τῆς προδηλωθείσης κεί-
σθω γραφῆς· ἐκ δὲ τοῦ πρώτου συγγραμματος τῆς
Φιλωνος Φοινικικῆς ἱστορίας παραθήσομαι ταῦτα.

Magna in Urbe, hominem circa Jovis Latiaris
inquit, ad ætatem usque nostram, non tantum vel in Arcadia solemnī Lupercalium festo, vel Cartha-
gine Saturno populus universus homines immolat, sed etiam certo statoque redeuntis anni circulo,
ad usurpationem veteris fixæque legibus memoriæ, aras civili semper ac domestico cruore perfun-
dunt. » Hactenus ex Porphyrio. Jam ex primo Philonis de Phœnicum historia volumine hæc pauca
subjiciam.

« Ἔθος ἦν τοῖς παλαιοῖς ἐν ταῖς μεγάλαις συμφο-
ραῖς τῶν κινδύνων ἀντὶ τῆς πάντων φθορᾶς τὸ ἡγα-
πημένον τῶν τέκνων τοὺς κρατοῦντας ἢ πόλεως ἢ
ἔθνος εἰς σφαγὴν ἐπιδίδόναι λύτρον τοῖς τιμωροῖς
δαίμοσι. Κατεσφάττοντο δὲ οἱ διδόμενοι μυστικῶς.
Κρῖνος τοίνυν, ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραὴλ προσαγορεύ-
ουσι, βασιλεύων τῆς χώρας, καὶ ὕστερον μετὰ τὴν τοῦ
βίου τελευταίην εἰς τὴν τοῦ Κρόνου ἀστέρα καθιερωθεὶς,
ἐξ ἐπιχωρίας νύμφης Ἀνωδρῆτ λεγομένης υἱὸν ἔχων
μονογενῆ, ὃν διὰ τοῦτο Ἰσοῦδ ἐκάλουον, τοῦ μονογενοῦς
οὔτω· ἔτι καὶ νῦν καλουμένου παρὰ τοῖς Φοίνιξι, κιν-
δύων ἐκ πολέμου μεγίστων κατειληφῶτων τὴν χώραν,
βασιλικῶ κοσμήσας σχήματι τὸν υἱὸν, βωμόν τε κα-
τασκευασάμενος κατέθυσεν. » Ταῦτα μὲν οὖν τοῦτον
εἶχε τὸν τρόπον. Εἰκότως ἄρα ὁ θαυμάσιος Κλήμης ἐν
τῷ πρὸς Ἑλληνας *Προτρεπτικῷ*, αὐτὰ δὴ ταῦτα ἐπι-
μαρτύρομαι, τοιαύτε καὶ αὐτὸς τὴν πλάνην τῶν ἀν-
θρώπων ἀπολοφύρεται λέγων· « Φέρ' οὖν δὴ, καὶ
τοῦτο προσθῶμεν, ὡς ἀπάνθρωποι καὶ μισάνθρωποι
δαίμονες εἶεν ὑμῖν ὁ θεοῦ, καὶ οὐχὶ μόνον ἐπιχαίρον-
τες τῇ φρενοβλαθείᾳ τῶν ἀνθρώπων, πρὸς δὲ ἀν-
θρώποκτονίας ἀπολαύοντες· νυνὶ μὲν τὰς ἐν σταδίοις
ἐνόπλους φιλονεικίας, νυνὶ δὲ τὰς ἐν πολέμοις ἀναρί-
θμους φιλοτιμίας, ἀφορμὰς σφίσιν ἡδονῆς πορίζόμε-
νοι, ὅπως ὅτι μάλιστα ἔχουεν ἀνθρωπείων ἀναίδη
ἐμπροεῖσθαι φόνων. Ἦδη δὲ κατὰ πόλεις καὶ ἔθνη
ἀνεὶ λοιμοὶ ἐπισκήψαντες, σπονδὰς ἀπήτησαν ἀνη-
μέρους. Ἀριστομένης γοῦν ὁ Μεσσηνίος τῷ Ἰθω-
μίτῃ (96) διὲν τριακοσίοις ἀπέσφαξε· τοσαύτας ὁμοῦ
καὶ τοιαύτας καλλιερεῖν οἰόμενος ἐκατόμβας· ἐν οἷς
καὶ θεόπομπος ἦν ὁ Λακεδαιμονίων βασιλεὺς, ἱερεῖον
εἰγνέος. Ταῦροι δὲ τὸ ἔθνος, οἱ περὶ τὴν Ταυρικὴν
Χερρόνησον κατοικοῦντες, οὗς ἀν τῶν ξένων παρ' αὐ-
τοῖς ἔλωσι, τούτων δὴ τῶν κατὰ θάλατταν ἐπταικό-
των, αὐτίκα μάλα τῇ Ταυρικῇ καταθύουσιν Ἀρτέ-
μιδι. Ταύτας σου ἂν τὰς θυσίας ἐπὶ σκηνῆς τραγωδεῖ
ὁ Εὐριπίδης. Μόνιμος (97) δὲ ἱστορεῖ ἐν τῇ *τῶν θαυ-
μασίων συναγωγῇ* ἐν Πέλλῃ τῆς Θετταλίας Ἀχαιὸν
ἀνθρώπον Πηλεῖ καὶ Χείρωνι καταθύεσθαι. Λυκτίους
(98) γάρ, Κρητῶν δὲ ἔθνος εἰσὶν οὗτοι, Ἀντικλείδης
ἐν *Νόστοις* (99) ἀποφαίνεται ἀνθρώπους ἀποσφάττειν
τῷ Διὶ. Καὶ Λεσβίους Διονύσῳ τὴν ὁμοίαν προσάγειν
ἂν ἴσ. σοι.

(96) Ἀριστομένης τῷ Ἰθωμίτῃ. Melius, vel
Ἰθωμίτῃ, vel Ἰθωμίτῃ, ut Stephan., et alii, vel
etiam, ut Pausanias, Ἰθωμάτῃ, aut Ἰθωμάτῃ, quod
Doricum, planeque Messenicum est : ab Ithoma,
Messeniæ monte, ubi oppidum ejusdem nominis,
sive opereque munatissimum.

(97) Μόνιμος. De hoc scriptore, ejusque Ἀνθρω-

A humano sanguine litavisse, Philarcho referentis ac-
cepimus. Thracas, Scythasque prætereo, quem-
admodum Athenienses Erechthei, Praxithææque fi-
liam ceciderint, nihil dico. Illud autem quis nescit,
ferias hodieque mactari? » Et rursus : « Ex quo,

inquit, ad ætatem usque nostram, non tantum vel in Arcadia solemnī Lupercalium festo, vel Cartha-
gine Saturno populus universus homines immolat, sed etiam certo statoque redeuntis anni circulo,
ad usurpationem veteris fixæque legibus memoriæ, aras civili semper ac domestico cruore perfun-
dunt. » Hactenus ex Porphyrio. Jam ex primo Philonis de Phœnicum historia volumine hæc pauca
subjiciam.

« Apud veteres, inquit, in more positum erat, ut
in summis reipublicæ calamitatibus, penes quos
aut civitatis aut gentis imperium esset, si libero-
rum suorum charissimi, ultoribus dæmonibus ju-
gulati, sanguine quasi pretio, publicum exitium
interitumque redimerent. Qui vero tum ad sacrifici-
um devovebantur, eos mysticis quibusdam ceri-
moniis jugulabant. Enimvero Saturnus, quem Phœ-
nices Israeleem nominant, quemque post obitum in
astrum ejusdem nominis consecrarunt, cum iis
in locis regnaret, ac filium unicum ex nym-
pha quadam indigena, quam Anobretten voca-
bant, suscepisset, eumque propterea leudem ap-
pellatum, quod ea vox apud Phœnices unigenam
157 etiamnum significet ; cumque teterrima belli
clades universam in regionem incubuisset, illum
ipsum regio cultu ornatum ad aram abs sese prius
erectam et instructam immolavit. » Quæ cum ita
se haberent, jure sane ac merito Clemens, vir plane
singularis, in ea, quam gentilibus inscripsit, *Cohor-
tatione*, eadem ista carpens, hominum illorum cæ-
citatem his verbis lamentatur : « Nunc autem, in-
quit, superioribus illud etiam adjungamus, quam
immanes dii vestri dæmones fuerint, quamque ca-
pitali hominum odio flagraverint, qui eorum non
vecordia modo insaniaque delectarentur, sed etiam
carnificina cædibusque fruerentur. Quippe modo
enim armatas in stadio et ambitiosas commissio-
nes, modo infinitas belli contentiones honoris causa
gloriæque susceptas, voluptatis sibi materiam ac
segetem accersebant, ut sic indignum in modum
humano cruore satiari possent. Jam vero per urbes
passim ac populos tanquam teterrinæ pestes gras-
sati, crudeles dirasque libationes expetebant. Sane
Aristomenes ille Messenius Ithomitæ Jovi trecentos
jugulavit, ratus egregie sese tot tamque lectis he-
catombis litasse, quorum e numero Theopompus
erat, Lacedæmoniorum rex, illustris utique nobi-
lisque victima. Tauri vero populi, qui circa Tau-
ricam Chersonesum habitant, quotquot apud se pe-
grinos eo tum errore, tum vi tempestatis appul-
sos interciperent, e vestigio Tauricæ Dianæ immo-

ποθυσία nihil legi. Forte in Achillis immaturo fato
rapti memoriam, Peleo ejus parenti, et Chironi nu-
tricio scelus hoc institutum fuerit.

(98) Λυκτίους. Reete ; perperam enim apud Cle-
mentem, habetur Λυκτίους.

(99) Ἀντικλείδης ἐν *Νόστοις*. Suidas, Ἀντι-
κλείδης, inquit, οὗτος ἔγραψε περὶ νόστων.

labant, quibus sacrificiis tragica sæpius Euripidis A theatra personarunt. Scribit etiam Monimus in suo *De rebus admirabilibus* commentario, Pellæ oppido Thessaliæ, hominem Achivum Peleo et Chironi mactari consuevisse. A Lyctiis vero Cretæ insula populis Jovi homines jugulari solitos, auctor est Anticlides, in eo, quem *Reditus* inscripsit, opere. Itemque Baccho similem a Lesbii oblatam esse victimam ex Dosida cognoscimus. Phocæenses quoque, ne præteriti a nobis videantur, hominem integrum Tauricæ Dianæ cremabant, ut testis est Pythocles libro *De concordia* tertio. Adde his et Erechtheum Atticum, et Romanum Marium, qui suas ambo filias immolarunt, Persephonæ quidem Erechtheus, ut apud Demaratum primo *Rerum tragicarum* libro legimus; Averruncis autem Marius, ut ex quarto Dorothei *Rerum Italicarum* libro constat. Perhumanos scilicet ac misericordes exemplis istis habemus dæmones. Quidni vero similem in modum religiosa sanctaque habeantur dæmonum mancipia, seu quæ boni ominis causa servatores illos appellant, **158** seu quæ salutem a salutis insidiatoribus deprecantur. Enimvero dum istis litare sese opinantur, homines ab sese jugulari non cogitant. Atqui non locus profecto hostiam ex parricidio facit: nec si Dianæ quis aut Jovi potius in loco sacro, quam si aliis id genus dæmonibus, vel ad aram, vel in triviis hominem, seu iracundiæ, seu pecuniæ cupiditate commotus jugularit, sacram victimam appellet licet. Parricidium omnino est tale sacrificium. Quid igitur causæ est, vos, o homines animantium omnium sapientissimi, quam-obrem cum immanes feras adeo fugere, ac sicubi vel in ursum vel in leonem incidèrimus, illico declinare soleamus,

Ut quis cæruleum si forte aspexerit anquem,

Continuo resilit, membrisque pavore solutis,

Aerii sese montis valle abdit in alta :

vos, qui exitiales ac pestiferos dæmones insidiari hominibus, eorumque succensus odio, nihil nisi

(1) *Δωσιδάς*. Ignotus mihi est hic auctor. Tantum apud Suid. reperio *Δωσιάδης*, *ὄνομα κύριον*. Ignotus et Pythocles, qui sequitur.

(2) *Φωκασίς*. Hævet., *Phocenses*, credo operarum errore. *Φωκασία*, *Phocæa*, urbs in Ionia, cujus cives *Φωκασίς*, interdum etiam *Φωκασίς*, ut *Πλαταιίς*, *Phocæenses*, aut *Phocæi*. Horatius *Epod.*, od. 16 :

Phocæorum

Velut profugit exsecrata civitas.

Φωκίς, *Phocis*, Achaïæ regio; incolæ *Φωκίς*, *Phocenses*. Thucydid. scholiastes, l. 1, p. 11, *Φωκίς*, inquit, οἱ τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ Φωκίδος πόλεως. *Φωκασίς*, οἱ τῆς Ἰωνίας, ἀπὸ Φωκαίας πόλεως. Haud scio num recte Phocidem urbem dixerit, quam cæteri omnes regionem agnoscunt: tametsi Pompon. Mela Phocidem Ioniæ urbem nominet, librariorum, opinor, vitio, cum *Phocæam*, ut Græci omnes, scribere debuissent.

(3) *Ἀποπέμφομι*. Clemens, *παραπέμφομαι*, quod malim.

(4) *Ἐρχεθεὺς καὶ Μάριος*. Vide Vales. ad Euseb. *De laud. Constantini*, c. 13.

(5) *Ὁ Μάριος*. Fallor, ni glossemā est illud ὁ Μάριος. Nec vero ante dixit, ὁ μὲν τῆ Φερεφάττῃ ὁ Ἐρχεθεὺς. Quid quod barbara est hæc loquendi ratio? Quid quod face opus non erat, ut posteriorem hunc Marium esse vidèremus, qui Dorotheum, in *litterum Italicarum* libris citari audiremus?

(6) *Πῶς δὲ οὐκ ἀνόσιοι*, etc. Alter ex manuse., *πῶς δὲ οὐκ ἀνόσιοι ἀλόγως*. Clemens, *πῶς δὲ οὐκ*

θυσιαν Δωσιδάς (1) λέγει. *Φωκασίς* (2) δὲ, οὐδὲ γὰρ αὐτοὺς ἀποπέμφομαι (3), τούτους Πυθοκλῆς ἐν τρίτῳ *Περὶ ὁμοιοτάς* τῆ Ταυροπόλῳ Ἀρτέμιδι ἄνθρωπον ὀλοκαυτεῖν ἱστορεῖ. Ἐρχεθεὺς δὲ ὁ Ἀττικὸς, καὶ Μάριος (4) ὁ Ῥωμαῖος τὰς αὐτῶν ἐθυσάτῃν θυγατέρας· ὧν ὁ μὲν τῆ Φερεφάττῃ, ὡς Δημάρατος ἐν πρώτῃ *Τραγυδομένων*, ὁ δὲ τοῖς Ἀποτροπαίοις ὁ Μάριος (5), ὡς Δωρόθεος ἐν τῆ τετάρτῃ *Ἰταλικῶν ἱστορεῖ*. Φιλάνθρωποι γὰρ ἐκ τούτων καταφαίνονται οἱ δαίμονες· πῶς δὲ οὐκ ἀνόσιοι ἀναλόγως (6) οἱ δεῖσι-δαίμονες, οἱ μὲν σωτήρες ἐπιφημούμενοι, οἱ δὲ σωτηριαν αἰτούμενοι παρὰ τῶν ἐπιθούλων σωτηρίας; Καλλιερεῖν γοῦν τοπάζοντες αὐτοῖς, σφᾶς αὐτοὺς λελάθασιν ἀποσφάττοντες ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ οὖν παρὰ τὸν τόπον ἱερεῖον γίνεται ὁ φόνος· οὐδ' εἰ Ἀρτέμιδι

τις καὶ Διὶ ἐν ἱερῷ ὄηθεν χωρίῳ μᾶλλον ἢ ὄργῃ καὶ φιλαργυρία (7), ἄλλοις δόμοις δαίμονι ἐπὶ βρωσίς ἢ ἐν ὄδοις ἀποσφάττοι τὸν ἀνθρώπον ἂν ἱερὸν ἱερεῖον ἐπιφημίας· ἀλλὰ φόμος ἐστὶ καὶ ἀνδροκτασία ἢ τοιαύτη θυσία. Τί δὲ οὖν, ὃ σφοδράτοι τῶν ἄλλων ζῶων ἀνθρώποι, τὰ μὲν θηρία πεφεύγαμεν (8) τὰ ἀνήμερα, κἄν που περιτύχουμεν ἢ ἀρκτῶ ἢ λέοντι, ἐκτρεπόμεθα,

litare sese opinantur, homines ab sese jugulari non cogitant. Atqui non locus profecto hostiam ex parricidio facit: nec si Dianæ quis aut Jovi potius in loco sacro, quam si aliis id genus dæmonibus, vel ad aram, vel in triviis hominem, seu iracundiæ, seu pecuniæ cupiditate commotus jugularit, sacram victimam appellet licet. Parricidium omnino est tale sacrificium. Quid igitur causæ est, vos, o homines animantium omnium sapientissimi, quam-obrem cum immanes feras adeo fugere, ac sicubi vel in ursum vel in leonem incidèrimus, illico declinare soleamus,

Ὅς δ' ὅτε τις (9) *τε, δράκοντα ἰδὼν, παλινορσοῦ ἀπέστη,*
ὄθρεος ἐν βίησσης, ὑπὸ τε τρόμος Ἑλλάδος
Ἰγυῖα,

Ἄψ τ' ἀνεχώρησε,

δαίμονας δ' ὀλεθρίους καὶ ἀλιτηρίους, ἐπιθούλους τε καὶ μισανθρώπους καὶ λυμεύνας ὄντας προαισθημέ-

δοιοι ἀναλόγως. Forte, *πῶς δὲ εἰ κἄν ὄσιοι ἀναλόγως*. Utraque interrogatio ironica est. Et bene ἀναλόγως, videtur enim quædam ἀναλογία dæmones inter ac disidæmones intercedere; cui ut quoquo modo servivrem, δεῖσιδαίμονι hoc loco *dæmonium mancipia* quam *superstitiosos* vertere malui.

(7) *Ἡ ὄργῃ καὶ φιλαργυρίᾳ*. Hævetus, *quam iræ et avaritiæ, et aliis similibus dæmonibus*, etc. Pessimi sane dæmones ira et pecuniæ sitis, sed aliam Clementis hoc loco mentem esse arbitror; alioqui scribendum fuit, καὶ ἄλλοις ὄμοιως. Corruptus locus est, qui, ut sanetur, primum ex Clemente ὄμοιως pro ὄμοιως reponendum videtur: nam similibus quidem, non tamen similiter, in loco sacro pietatis causa, et in triviis, impellente vel iracundiæ vel avaritiæ, homines jugulantur. Deinde, post ἀνθρώπων, distinguendum. Postremo legi possit, ἀποσφάττοι ἂν τὸν ἀνθρώπον, ἱερὸν ἂν ἱερεῖον ἐπιφημίας. Quorum verborum sententiam reddidi; tunc enim, ἐπιφημίας ἂν, erit proprie, *appellare jure possit*; vel sola metathesis τοῦ ἂν, sic, ἀποσφάττοι ἂν τὸν ἀνθρώπον, ἱερὸν ἱερεῖον ἐπιφημίας· ut ἀπὸ κοινού intelligatur, ἱερεῖον γίνεται ὁ φόμος.

(8) *Πεφεύγαμεν*. Rectius, opinor, Clemens, περιφεύγομεν, tametsi præteritum illud aoristorum more pro præsentis usurpari possit, vel per verbum *soleo* explicari.

(9) *Ὅς δ' ὅτε τις*. Homer. *Ἰλιδ. Γ*, v. 53. Notum et illud *Æneid.* ii, *Improvisum aspris*. Sed malui Græcæ sententiam fidelius reddere.

ναι καὶ συνιέντες, οὐκ ἐντρέπεσθε (10), οὐδὲ ἀποστρέ-
φασθε ; »

Τοσαῦτα καὶ ὁ Κλήμης. Ἔγω δὲ σοὶ καὶ ἄλλον
παραστήσαι μάρτυρα τῆς τῶν ἀθέων καὶ ἀπανθρώ-
πων δαιμόνων μαιφονίας, Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασ-
σία, ἄνδρα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας ἀκριβῆ τὴν
γραφὴν ἄπασαν ἐκθέμενον. Γράφει δ' οὖν καὶ οὗτος
τὸν Δία καὶ τὸν Ἀπόλλων αἰτῆσαι ποτε ἀνθρωποθυ-
σίας· τοὺς δ' αἰτῆθέντας καρπῶν μὲν ἀπάντων καὶ
βοσκημάτων τὸ λάχος ἀποθύσαι τοῖς θεοῖς, ὅτι δὲ μὴ
καὶ ἀνθρώπους, παντοίαις περιστάσιν συμφοραῖς.
Οὐδὲν δὲ οἶον (11) καὶ τοῦ συγγραφῆως ἀκούσαι ὡδὲ
πῆ διεξιόντος· « Ὀλίγον δὲ (12) κατέμεινεν ἐν Ἰτα-
λίᾳ τῶν Ἀβοριγίνων προνοία. Πρῶτον μὲν οὖν τῆς
οὐκ οὐρανόθεν τῆς πόλεως ἐδόκει ἀρχμῶ ἢ γῆ κακω-
θεῖσα ἄρξαι, ἡνίκα οὐτ' ἐπὶ τοῖς δένδροις καρπὸς οὐ-
δεὶς ὥρατος διέμεινεν, ἀλλ' ὡμοὶ κατέβηρον· οὔτε
ὅποσα σπερμάτων ἀνέντα θλαστοῦς ἀνοήσειεν, οὐ στά-
χυος ἀκμῆς τοὺς κατὰ νόμον ἐξεπλήρου χρόνους· οὔτε
πᾶα κτήνησιν ἐφύετο διαρκῆς· τῶν τε ναμάτων τὰ
μὲν οὐκ ἔτι πίνεσθαι σπουδαῖα (13) ἦν, τὰ δ' ὑπε-
λίμπανε θέρους, τὰ δ' εἰς τέλος ἀπεσθένυτο. Ἀδελφὰ
δὲ τούτοις ἐγένετο περὶ προβάτων καὶ γυναικῶν γο-
νῆς· ἢ γὰρ ἐξημέλιουτο τὸ ἐμβρυον, ἢ κατὰ τοὺς τό-
πους διεφθεῖρετο· ἔστι δὲ καὶ τὰς φερούσας συνδιαλυ-
μηνάμενα. Εἰ δὲ τι διαφύγει τὸν ἐκ τῶν ὀδίνων
κίνδον, ἐμπηρον, ἢ ἀτελὲς, ἢ διὰ ἄλλην τινὰ
τίχην θλασθὲν, τρέφεσθαι χρηστὸν οὐκ ἦν. Ἐπει-
τα καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος τὸ ἐν ἀκμῇ μάλιστα ἐκα-
κῶτο νόσοις καὶ θανάτοις παρὰ τὰ εἰκότα συχνόις. C
Μαντευομένοις δὲ αὐτοῖς τίνα θεῶν ἢ δαιμόνων πα-
ραβάντες τάδε πάσχουσι, καὶ τί ποιήσασιν αὐτοῖς λω-
φῆσαι τὰ δεινὰ ἐλπίς, ὁ θεὸς ἀνεῖλεν, ὅτι τυχόντες
ὦν ἐβούλοντο οὐκ ἀπέδοσαν ἀ ηὔξαντο, ἀλλὰ προσο-
φειλοῦσι τὰ πλείστου ἄξια. Οἱ γὰρ Πελασγοὶ, ἀφο-
ρίας αὐτοῖς γενομένης ἐν τῇ γῆ πάντων χρημάτων,
εὔξαντο τῷ Διὶ καὶ τῷ Ἀπόλλωνι, καὶ τοῖς Κασβί-
ρῳ, καταθύσειν δεκάτας (14) τῶν προγενησμένων
ἀπάντων. Τελεσθεῖσης δὲ τῆς εὐχῆς, ἐξελόμενοι καρ-
πῶν τε καὶ βοσκημάτων ἀπάντων τὸ λάχος, ἐπέθυ-
σαν τοῖς θεοῖς, ὡς δὴ κατὰ τούτων μόνων εὐξάμενοι.
Ταῦτα δὲ Μυρσίλος ὁ Λέσβιος ἱστορήκεν, ὀλίγου δεῖν
τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι γράφων, οἷς ἐγὼ νῦν, πλὴν ὅσον

A ipsorum pestem interitumque moliri sentitis atque
agnoscitis, non moveamini tamen, nec vestros ipsi
hostes aversemini? »

Hæc Clemens. Ego vero, quem tibi producam,
aliud præterea impiorum atque immanium dæmo-
num sacrificiæ testem habeo, Dionysium Halicar-
nassensem, virum, qui accurate in primis histo-
riam Romanorum perscripsit universam. Refert
igitur ipse quoque, Jovem et Apollinem aliquando
humanas hostias exegisse, eos vero, a quibus exe-
gerant, tametsi frugum pariter ac pecorum omnium
iis decimas obtulissent, quod tamen hominibus pe-
percissent, nihil non calamitatis subisse. Verum
auctorem ipsum rem his verbis narrante audire
præstat: « Exiguæ tamen, inquit, Pelasgorum in Italia
reliquiæ, Aboriginum cura studioque resederunt. B
Ac per civitates quidem in familiarium exitium vis
mali tum primum grassari cœpit, cum, terra inme-
dico æstu laborante, nec pomi genus ullum ad ju-
stam usque maturitatem arbori hæreret suæ, sed
acerba passim omnia deciderent; nec sata prorsus
ulla, tametsi jam educto germine florem ostendis-
sent, tempus roborandæ maturandæque spicæ ne-
cessarium attingerent: nec jumentis satis herbæ
proveniret: adeoque fontes aut ejusmodi aqua flue-
rent, quæ bibi secure non posset, aut deficerent
per ætatem, aut penitus hausti arescerent. Affinis
gemina erat pecudum æque ac mulierum feturæ
pestis. Nam vel abortivi fetus ejiciebantur, vel in
ipso partu interibant, idque cum certo nonnun-
quam matrum ipsarum exitio. Quod si qui forte
nascendi periculum evitarent, trunci tamen, aut
inchoati, aut alio 159 quocumque vitio affecti, eo-
que minus ad alendum idonei nascebantur. Reli-
qua vero justæ aut florentis ætatis multitudo mor-
bos necesseque gravissimas ferebat, ac longe, quam
antea, crebriores. Qui cum oraculum consuluis-
sent, cuius ob dei vel dæmonis offensionem ista
paterentur, quibusque religionis officiiis urgentis
calamitatis leniendæ ac mitigandæ spes esset, hoc
abs deo responsi tulere; cum votorum ipsi compo-
tes evasissent, sua tamen diis vota minime reddi-
disse, quæ enim pretio reliquis anteirent, eorum
adhuc esse debitores. Cum enim Pelasgi etiam an-

(10) Οὐκ ἐντρέπεσθε. Clemens, οὐκ ἐντρέπεσθε,
melius, nam et præcessit τὸ ἐκτρέπεσθε, et se-
quitur οὐδὲ ἀποστρέφασθε. Quid quod minus erga
dæmones convenit illa pudoris verecundiæque sig-
nificatio?

(11) Οὐδὲν δὲ οἶον. Vulgo, nihil vetat, malui
tamen, præstat; nam præterquam quod οὐδὲν οἶον
εἶπε ὑποχωριστικόν ἐστὶ, ut οὐχ ἤμιστα, pro μά-
λιστα, videtur etiam idem significare quod Gallicè
dicimus, Il n'y a rien de tel que, etc. Demosth. in
Midiam, οὐδὲν γὰρ οἶον ἀκούειν αὐτοῦ τοῦ νόμου.
Quod reddere malim, Nihil enim tanti fuerit, quanti
legem ipsam audire, quam, ut vulgo, nihil enim
vetat. Gall. Car il n'y a rien de tel que d'entendre la
loi même.

(12) Ὀλίγον δέ. Locus exstat lib. 1, p. 18 edi-
tion. Græco-Lat.

(13) Πίνεσθαι σπουδαῖα Ad potum idonea, quo-

D modo σπουδαῖος οἶνος, σπουδαῖον μέλι, σπουδαῖα
σπέρματα. Quod vulgarius, infra l. x, p. 677, πί-
νεσθαι χρηστὸν dixit, πίνεσθαι τε οὐκέτι χρηστὸν
ἦν τὸ ἐκ ποταμοῦ κομισθὲν ὕδωρ. Et hic, p. 159,
τρέφεσθαι χρηστὸν, cuius loco, τρέφεσθαι σπου-
δαῖον dici quoque possit.

(14) Καταθύσειν δεκάτας. Non absimile deci-
marum genus iis Dodonæus Jupiter imperarat,
supra p. 16, eos ad petendum Latium cohortatus.
Oraculi verba: Στείχετε μαύμενοι Σικελῶν Σατόρ-
νιον αἶαν (ita legend., non Σατορνίαν. Eam vero
Latii partem intelligit, quam Siculi jam inse-
derant).

Ἦδ' Ἀβοριγνῶων κοτύλην, οὐ γῆσος δεχεται.
Οἷς ἀναμιχθέντες, δεκάτην ἐκπέμφετε Φοῖβω·
Καὶ κεφαλὰς Κροτίδη, καὶ τῷ Πατρὶ πέμπετε
φῶτα.

tea rerum omnium sterilitate premerentur, Jovi, Apollini, et Cabiris eorum, quæ sibi nascerentur, omnium decimas voverant; ideoque rei volorum effecti, eximias fructuum ac pecorum universorum decimas diis consecrarent, quasi suis eas tantum, nihilque præterea votis inclusissent. Atque hæc totidem pene verbis a Myrsilo Lesbio commemorantur, nisi quod Tyrrhenos ipse populos istos, non Pelasgos appellat, cujus rei causa postmodum a nobis afferetur. Cæterum cum de relati oraculi mente nullo modo conjicere possent, dubiis animique pendentibus, e senioribus unus aliquis eam solerter assecutus, eos gravissime falli denuntiavit, si immerito sibi succensere deos putarent: nam rerum quidem ac fortunarum primitias rite atque uti æquum erat persolutas omnes diis fuisse; at natorum per id tempus hominum sortem, quæ maximi omnium ab iis fieret, etiam tum deberi. Quare si eorum præterea justam dii quoque partem acciperent, tum demum oraculum felicem exitum habiturum. Hanc senis orationem probare alii, alii contra suspectam habere, quasi fraude doloque compositam. Mox tamen auctorem e turba quempiam secutis, placuit denuo, hominum decimas expeteret, numen consulere: quod ubi sic faciendum missis consultoribus respondisset, continuo seditio exoritur, quod inter eos de decimandi ratione convenire non posset. Ac primo quidem inter ipsos civitatum principes turbari cœptum, mox cætera quoque multitudo de principibus male suspicatur. Ergo nullo ordine tumultuari, sedesque mutare, sed uti par erat homines deorum stimulis ac pœnis agitados. Quo factum, ut ædes integræ funditus delerentur, parte eorum alio commigrante, cum propinqui discedentium nefas putarent, et divelli a necessariis, et cum inimicissimis residere. Primum igitur isti omnes, relicta Italia, partim in Græciam, partim in 160 barbaras plerasque regiones dissipati sunt: secundum quos alii deinceps eamdem subiere fortunam, cum id ipsum quotannis eveniret. Nec enim desinebant civitatum moderatores lectas subinde adolescentium primitias eximere, partim ut sese numinum religione solverent, partim quod ab iis, qui effugissent, novas seditiones metuerent. Multi quoque odio ac similitate per

οὐ Πελασγούς καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ Τυρρηνούς· τὴν δ' αἰτίαν (15) ὀλίγον ὕστερον ἐρῶ. Ὡς δὲ ἀπενεχθέντα τὸν χρησμὸν ἔμαθον, οὐκ εἶχον τὰ λεγόμενα συμβαλεῖν. Ἀμνηχανοῦσι δὲ αὐτοῖς τῶν γεραιτέρων τις λέγει, συμβαλὸν τὸ λόγιον, ὅτι τοῦ παντὸς ἡμαρτήρασιν, εἰ οἶονται τοὺς θεοὺς ἀδίκως αὐτοῖς ἐγκαλεῖν· χρημάτων μὲν γὰρ ἀποδεδοῦσθαι τὰς ἀπαρχὰς αὐτοῖς ἀπάσας ὀρθῶς τε καὶ σὺν δίκῃ· ἀνθρώπων δὲ γονῆς τὸ λάχος, χρῆμα παντὸς μάλιστα θεοῖς τιμιώτατον, ὀφειλεσθαι· εἰ δὲ δὴ καὶ τούτων λάβοισιν τὴν δικαίαν μοῖραν, τέλος ἔξειν σφίσι τὸ λόγιον. Τοῖς μὲν δὴ ὀρθῶς ἐδόκει λέγεσθαι ταῦτα· τοῖς δ' ἐξ ἐπιβουλῆς συγκεῖσθαι ὁ λόγος. Εἰσηγησαμένου δὲ τίνος τὴν γνώμην τὸν θεὸν ἐπέρεσθαι, εἰ αὐτῷ φίλον ἀνθρώπων δεκάτας ἀπολαμβάνειν, πέμπουσι τὸ δευτέρον θεοπρόπους· καὶ ὁ θεὸς ἀνεῖλεν οὕτω ποιεῖν. Ἐκ δὲ τούτου στάσις αὐτοῦς καταλαμβάνει περὶ τοῦ τρόπου τῆς δεκατεύσεως α. Καὶ ἐν ἀλλήλοις οἱ προεστηκότες τῶν πόλεων τότε πρῶτον ἐταράχθησαν· ἔπειτα καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος δι' ὑποψίας τοὺς ἐν τέλει ἐλάμβανεν. Ἐγίνοντο δὲ οὐδενὶ κόσμῳ αἱ ἐπαναστάσεις (16-17)· ἀλλ' ὡσπερ εἰκὸς, οἴστριον καὶ θεοβλαβεῖα ἀπελαυνόμενων (18), καὶ πολλὰ ἐφέστια ὅλα ἐξηλείφθη, μέρους αὐτῶν μεθισταμένου· οὐ γὰρ ἐδικαίουν οἱ προσήκοντες τοῖς ἐξιοῦσιν ἀπολείπεσθαι τῶν φιλιτάτων, καὶ ἐν τοῖς ἐχθίστοις ὑπομένειν. Πρῶτον μὲν δὴ οὗτοι πάντες, μεταστάντες ἐξ Ἰταλίας, εἰς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον πολλὴν ἐπλανήθησαν· μετὰ δὲ τοὺς πρώτους ἕτεροι τὸ αὐτὸ ἐπαθον, καὶ τοῦτο διετέλει γινόμενον ἐπὶ ἔτη. Οὐ γὰρ ἀνέσαν οἱ δυναστεύοντες ἐν ταῖς πόλεσι, τῆς ἀνδρουμένης αἰεὶ νεότητος ἐξαιρούμενοι τὰς ἀπαρχὰς, τοῖς τε θεοῖς τὰ δίκαια ὑπουργεῖν ἀξιοῦντες καὶ στασιασμοὺς ἐκ τῶν διαλαθόντων δεδιότες. Ἦν δὲ πολὺ καὶ τὸ πρὸς ἔχθραν, σὺν προφάσει εὐπρεπεῖ ἀπελαυνόμενοι· ἢ ὑπὸ τῶν διαφόρων. Ὥστε πολλαὶ αἱ ἐπαναστάσεις· ἐγίνοντο, καὶ ἐπὶ πλείστον γῆς τὸ Πελασγικὸν γένος διεφορήθη. ἢ Καὶ μετὰ βραχέα φησὶ· εἰ Λέγουσι δὲ (19) καὶ τὰς θυσίας ἐπιτελεῖν τῷ Κρόνῳ καὶ τοὺς παλαιούς, ὡσπερ ἐν Καρχηδόνι τέως (20) ἡ πόλις διέμεινε, καὶ παρὰ Κελτοῖς εἰς τὸδε χρόνον γίνεται, καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ τῶν πρὸς Ἑσπερίων ἔθνῶν ἀνδροφονοῦσιν. Ἡρακλέα τε παῦσαι τὸν νόμον τῆς θυσίας, βουληθέντα τὸν τε βωμὸν ἰδρύσασθαι τὸν ἐπὶ τῷ Σατορνίῳ (21), καὶ κατάρξασθαι θυμάτων ἀγνῶν ἐπὶ

a D., δεκατεύσεως. b Dion. ἀπελαυνόμενον.

c Ἰσ. μεταναστάσεις.

(15) *Τὴν δ' αἰτίαν*. De causa illa pluribus disputat Dionys., pag. 20, 21, 22, 23. Concludit, meo iudicio, verissime, gentes fuisse duas, Pelasgos atque Tyrrhenos, sic tamen ut cum Pelasgi, ab Hellenibus patria pulsī, Tyrrhenorum in solo condisissent, non tantum generis utriusque facta permistio sit, verum etiam nominis ejusdem secuta communio, ut Tyrrheni omnes ab aliis, ab aliis Pelasgi promiscue dicerentur. Sic ante, Phrygum, Teucrorum, atque Trojanorum fuerat; sic etiam nunc viget Francorum Gallorumque commune nomen.

(16-17) *Ἐπαναστάσεις*. Conjiciebam μεταναστάσεις. At uterque manuscr. ἀπαναστάσεις habet, non modo hic, sed etiam pag. sequente. Quæ vox et

idem significat, et leviori mutatione sufficitur.

(18) *Θεοβλαβεῖα ἀπελαυνόμενων*. Dion., ἀπελαυνόμενοι, quod diurnusculum videtur. Genus hoc hominum iidem Græci ποινήλατον significanter vocare solent.

(19) *Λέγουσι δὲ*. Idem Dionys. eod. lib., p. 30.

(20) *Τέως*. Melius quadraret ἕως.

(21) *Ἐπὶ τῷ Σατορνίῳ*. Collem Capitolinum intelligit, quem Saturnium antiquitus vocabant. Idem pag. 27 diserte: Λόφον ἐπιπέδιον εὐρόντες, τριπαδίῳ δὲ μάλιστα μῆκει τοῦ Παλαιῶν διετηγόμενον, ὃ νῦν μὲν Καπιτωλίνος ὀνομάζεται, ὑπὸ δὲ τῶν τότε ἀνθρώπων Σατορνίος ἐλέγετο, ὡσπερ ἂν εἴποι τις Ἑλλάδι φωνῇ, *Κρόνιος*.

καθαρῶ πυρὶ ἀγιαζομένων. Ἴνα δὲ μὴδὲν ἦ τοῖς ἀνθρώποις θεοὺς ἐνθύμιον, ὡς πατρῶν ἡλογηκεῖ (22) θυσῶν διδάξαι τοὺς ἐπιχωρίους ἀπομειλισσομένους τὴν τοῦ θεοῦ μῆνιν, ἀντὶ τῶν ἀνθρώπων, οὓς συμποδίζοντες, καὶ τῶν χειρῶν ἀκρατεῖς ποιούντες, ἐβρίπτον εἰς τὸ τοῦ Τιθέρεως βεῖθρον, εἰδῶλα ποιούντες ἀνδρείκελα, κεκοσμημένα τὸν αὐτὸν ἐκείνοις τρόπον, ἐμβάλλειν εἰς τὸν ποταμὸν, ἵνα τὸ τῆς ὀψείας ὁ τι δὴ πτερεῖν ἐν ταῖς ἀπάντων ψυχαῖς παραμένον ἐξαιρεθῆ, τῶν εἰκόνων τοῦ παλαιοῦ πάθους ἔτι σωζομένων. Τοῦτο δὲ καὶ μέχρις ἐμοῦ ἔτι διετέλουν Ῥωμαῖοι ὀρῶντες, ἔτι ἃ μικρὸν ὑστερον ἑαρινῆς ἡμερίας, ἐν μηνὶ Μαίῳ ταῖς καλουμέναις εἰδοῖς, διχομήνῳα βουλόμενοι ταύτην εἶναι τὴν ἡμέραν· ἐν ἧ προθύσαντες ἱερεῖα τὰ κατὰ τοὺς νόμους οἱ καλούμενοι Ποντίφικες, ἱερέων οἱ διαφανέστατοι, καὶ σὺν αὐτοῖς αἱ τὸ ἀθάνατον πῦρ διαφυλάττουσαι παρθέναι, στρατηγὸί τε καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν, οὓς παρέρχονται ἐκ τῆς ἱερουργίας θέμις, εἰδῶλα εἰς μορφὴν ἀνθρώπων εἰκασμένα τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τῆς ἱερᾶς γεφύρας βάλλουσιν εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ Τιθέρεως, Ἀργεῖους αὐτὰ καλοῦντες. Ὁμοίωτα μὲν δὴ ταῦτα. Καὶ ὁ Διδώρος δὲ τὰ ὁμοία τούτοις ἐν εἰκοστῇ βίβλῳ τῆς Ἱστορικῆς Βιβλιοθήκης ἱστορεῖ. μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα τελευτὴν, ἐπὶ τοῦ πρώτου Πτολεμαίου, παρὶ Καρχηδονίων ὑπὸ Ἀγαθοκλέους (23) τοῦ Σικελίας τυράννου πολιορκουμένων, ταῦτα πρὸς λέξιν γράφων ἡ Ήλιωντο (24) δὲ καὶ τὸν Κρόνον αὐτοῖς ἐναντιῶσθαι, καὶ καθόσον ἐν ταῖς ἑμπροσθεν χρόνοις θύοντες τοῦτω τῷ θεῷ τῶν νῶν τοὺς κρατίστους, ὑστερον ὠνούμενοι λάθρα παιδᾶς, καὶ θρέψαντες ἔπεμπον ἐπὶ τὴν θυσίαν, καὶ ζητήσεως γενομένης, εὐρέθησάν τινες τῶν καθιερουργημένων ὑποβολιμαῖοι γεγονότες. Τούτων δὲ λαβόντες ἔνοιαν, καὶ τοὺς πολεμίους πρὸς τὰς τείχεσιν ὀρῶντες στρατοπεδεύοντας, ἐδεισιδαίμωνον ὡς καταλελυότες τὰς πατρῖους τῶν θεῶν πυράς. Διωρθώσασθαι δὲ τὰς ἀγνοίας σπεύδοντες, διακοσίους μὲν τῶν ἐπιφανεστάτων παιδῶν προκρίναντες, ἔθυσαν δημοσίᾳ ἄλλοι δ' ἐν διαβολαῖς ὄντες, ἐκουσίως ἑαυτοὺς ἔδοσαν, οὐκ ἐλάττους ὄντες τριακοσίων. Ἦν δὲ παρ' αὐτοῖς ἀνδρίας Κρόνου χαλκοῦς, ἐπιτετακῶς τὰς χεῖρας ὑπείας ἐκτεταμένας ἐπὶ τῆς γῆς, ὥστε τὸν συντιθέντα τῶν παιδῶν ἀποκωλύεσθαι (25), καὶ πίπτειν εἰς τι χάσμα πλήρες πυρός. »

castra mœnibus suis imminere cernerent, magna illis injecta religio est, quasi patrios deorum honores sustulissent. Atque hunc errorem ut mature procurarent, primum quidem eximios communibusque lectos suffragiis adolescentes omnino ducentos publice immolarunt: deinde vero alii præterea, qui violatæ religionis suspecti vulgo essent, ultro sese ac sponte obtulerunt, trecentis haud pauciores. Erat autem apud eos simulacrum Saturni æreum, supinis ac pendentibus in terram manibus, ut impositus ipsis adolescens subjectam in soveam ignique plenam volveretur ac rueret. »

Τοιαῦτα δὴ καὶ οὗτος διὰ τῆς οἰκειᾶς Ἱστορίας παρέδωκεν. Εἰκότως ἄρα καὶ ἡ παρ' Ἑβραίοις Γραφὴ καταμέμφεται τοῖς τὰ τοιαῦτα ζηλώσασιν τῶν ἐκ ἁ ὄσον τι D.

(22) Ἠλογηκεῖ. Dion., qui paulo ante om. θεοὺς.
 (23) Ἀγαθοκλέους. Fuscus Diodor. Sicul. l. xix ab initio, et lib. xx.
 (24) Ἠλιωντο, etc. Diodor. l. xx, p. 756 D. edit. Græco L., post Iaculentam illam Agathoclis de Car-

honestam causam ac speciem ab adversa factione pulsi, multæque propterea migrationes, quæ Pelasgam gentem varias in terras longe lateque deportarunt. » Ac paucis interjectis, « Ferunt etiam, inquit, Saturno veteres (quemadmodum et Carthagine dum superstes esset, et apud Gallos etiamnum, aliosque nonnullos Occidentis populos fieri solet) homines immolasse: qui mos sublatus ab Hercule fuerit, cum ipse princeps et aram in colle Saturnio erigere, et purarum hostiarum primitias puro igni consecrare voluisset. Atque is, ut ipsos omni metu ac religione solveret, si qua forte sese, tanquam patriis sacris neglectis, obligatos putarent, hanc eos placandi numinis rationem docuit, ut in locum hominum, quos manibus ante pedibusque revinctis in Tiberim projiciebant, hominum simulacra eodem ornata cultu, eodemque ritu in fluvium mittenda sufficerent; uti si quid adhuc religionis in cujusquam animo resideret, totum id funditus, re-tenta vel specie tenus sacrificii veteris usurpatione, tolleretur. Atque hunc morem etiamnum Romani servant, paulo post vernum æquinoctium, Maiis, quas appellant, Idibus, sic nimirum ut eo die dimidiatus lunæ orbis appareat. Tum vero solemnibus hostiis rite mactatis, pontifices (quod summum apud eos sacerdotium est) simulque vestales virgines, quibus immortalis ignis credita custodia est una cum prætoribus cæterisque civibus, quos quidem sacris interesse fas est, tringinta id genus hominum in speciem conformatas imagines (Argæos ipsi vocant) in Tiberim fluvium de Sacro ponte dejiciunt. » Hactenus Dionysius. Nec assimilia sunt, quæ a Diodoro Siculo narrantur, libro *Historicæ Bibliothecæ* vicesimo, ubi post Alexandri Macedonis obitum, circa Ptolemæi primi temporæ, de Carthaginensibus ab Agathocle Siciliae **161** tyranno obsessis ad verbum ita scribit: « Iratum, inquit, sibi præterea Saturnum esse hac de causa dictitabant, quod cum ipsi antea liberorum suorum florem immolarent, deinceps non nisi pueros quosdam furtim coemptos atque abs sese educatos ad sacrificium submitterent. Itaque hac de re quaestione habita, nonnullos ex iis, qui sacro ac solemnibus rite cæsi erant, supposititios fuisse repererunt. Quæ cum secum ipsi reputarent, hostiumque

procurarent, primum quidem eximios communibusque lectos suffragiis adolescentes omnino ducentos publice immolarunt: deinde vero alii præterea, qui violatæ religionis suspecti vulgo essent, ultro sese ac sponte obtulerunt, trecentis haud pauciores. Erat autem apud eos simulacrum Saturni æreum, supinis ac pendentibus in terram manibus, ut impositus ipsis adolescens subjectam in soveam ignique plenam volveretur ac rueret. »

Hæc suis in *Historiis* Diodorus. Quamobrem jure sane ac merito Hebræorum litteris carpuntur illi atque reprehenduntur, qui ex circumcisorum numero

thaginiensibus victoriam.
 (25) Συντιθέντα τ. π. ἀποκωλύεσθαι. Facilis erat conjectura, legendum esse, ἐπιτεθέντα, et ἀποκωλύεσθαι, quod utrumque postea in Diodoro reperi-

cum essent, iisdem tamen sese flagitiis inquinarent, *Et immolabant filios suos et filias suas dæmoniis. Et infecta est terra in sanguinibus, et contaminata est in operibus eorum* ²². Ac mihi quidem persuadeo, manifeste quemvis ex superioribus intelligere, primum illum eundemque vetustissimum simulacra erigendi morem, omnibusque communem gentibus numinum seu verius idolorum fictionem, a dæmonibus, nec ab iis sane, qui boni vocantur, sed omni scelere flagitioque teterrimis profectam esse atque institutam. Ut prophetici hujus oraculi veritas liquido constet, *Omnes dii gentium dæmonia* ²³, nec non illius apostolici, *Quæ immolant, dæmoniis immolant, et non Deo* ²⁴. Enimvero, si boni vestigium in iis ullum esset, quamobrem bonorum appellationem jure sortirentur, eos utique natura sua cum benignos, ac salutis omnium cupidos, tum vero amantes justitiæ, hominumque studiosos ac defensores esse oporteret. Cujusmodi si essent, quod fieri posset, ut hominum cædibus ad delectationem voluptatemque fruerentur? fruerentur autem? Imo, uti non hominum genus a nefario scelere suis ipsi oraculis deterrere? Sed illi profecto hominibus ipsis longe peiores ac deteriores sint, necesse est, quippe cum homines pœnis legibus constitutis parricidas istos saniozem ad mentem revocarint. **162** Neque enim unus aliquis deorum is fuit, sed hominum, per quem effectum est, ut pestifera hominum immolatorum eaque tam diuturna consuetudo, tolleretur. Verumtamen improborum dæmonum totum id fuisse, clarius etiam intelliges, si de infanda illa effusaque scortandi libidine, cujus etiamnum apud Heliopolim Phœnicæ, atque alios plerosque populos usus est, tecum ipse cogitaveris. Adulteria siquidem, corruptelas, aliaque id genus incesta flagitia, sic tanquam nomen aliquod in deorum suorum cultu repræsentanda esse defendunt, adeoque turpitudinis indignissima suas quoque primitias ipsis offerendas, fœdi videlicet infanisque commercii fructum iis, perinde ut eximium quoddam grati animi monumentum consecrando. Sunt enim humanarum hostiarum isthæc affinia. Quod si ab homine temperante ac moderato alienum est, non modo cædibus, verum etiam dictu fœdis libidinibus, nefariisque muliercularum speciem venalem habentium stupris delectari: longe profecto dicendum est, seu deos, seu bonos etiam dæmones ab iis expetendis ac probandis abesse. Sin autem quispiam forte crit, qui ista quidem ad improbos dæmones perti-

²² Psal. xxxv, 37. ²³ Psal. xcvi, 5. ²⁴ I Cor. x, 20.

^a Ισ. αὐτοῖς. ^b Ισ. ὡς τοῦς.

(26) Ἐξάντης κατέστησαν. Id est, ὑγιαίνοντας ἀπέφησαν, εἰ τὴν ὑγίειαν ἀποκατέστησαν. Hesyeb., Ἐξάντης, ὁ τῆς νόσου ἕξων ὢν. Corrupta sunt quæ apud illum sequuntur: Ἐξάντων, ἀντιάζων τῆς κόρρης καὶ τὸ ὑπόγονον, οἷον ὑπογενειάων, ἢ οὕτως ἕξαντων κατὰ τῆς ὑγείας αὐτοῦ, ἐξορκίων, τὸν ὑγιαίνοντα γὰρ ἐξάντη ἔλεγον. Forte legi possit, Ἐξάντων, ἀντιάζων τῆς κόρρης καὶ τοῦ γενεῖου, vel τοῦ ὑπὸ γενεῖου, οἷον ὑπογενειάων ἢ οὕτως: Ἐξαι-

περιτομῆς, φάσκουσα: Καὶ ἔθουν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαίμοσι: καὶ ἐφονοκτονήθη ἡ γῆ ἐν τοῖς αἵμασι, καὶ ἐμιάνθη ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν. Ἄλλα γὰρ ἠγοῦμαι διὰ τούτων ἀπεληλέγθαι σαφῶς, δαιμονικὴν τινα γεγενῆσθαι τὴν παλαιτάτην καὶ πρώτην τῶν ξοάνων ἰδρυσιν, καὶ πᾶσαν τὴν εἰδωλικὴν τῶν ἐθνῶν θεοποιίαν, καὶ δαιμόνων οὐκ ἀγαθῶν, ἀλλὰ τὰ πάντα μοχθηροτάτων καὶ φαύλων. Ὡς ἐπαληθεύειν τὸ φάσκον ἐν προφητείαις λόγιον: Πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια: τὸ τε ἀποστολικόν, δι' οὗ φησιν, ὅτι: Ἄ θύουσι, δαιμονίοις καὶ οὐ Θεῷ θύουσιν: ἢ εἴ τι γέ ἦν ἀγαθὸν ἐν αὐτοῖς, ὡς διὰ τοῦτο καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν μεταλαχεῖν προσηγορίας, εὐεργετικὸν ἂν ἦν, καὶ πάντων σωτήριον, φίλον τε δικαιοσύνης καὶ ἀνθρώπων κηδεμονικόν. Τοιοῦτον δὲ ἔν, πῶς δὲ οὐκ ἀπεῖργε διὰ χρησμῶν τὸ ἀνθρώπινον γένος τοιαῦτα πράττειν; Ἦπου χειρὸν ἦν καὶ φαυλότερον ἀνθρώπων, οἷγε νόμων τιμωρίας ἐξάντης τοὺς μισοφύλους κατέστησαν (26). Οὐ γὰρ θεὸς τις ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπος (27), ὁ τῆς ἀνθρωποσύνης τὴν χρόνιον καὶ μακρὰν παραλλύσας νόσον. Ὅτι δὲ φαύλων ἦν καὶ πονηρῶν ταῦτα δαιμόνων, εἴη ἐτι μᾶλλον σοὶ συμφανὲς, εἰ λογίσαιο τὰ τῆς ἐπιβρόχου καὶ ἀκολάστου πορνείας αὐτῶν τῆς ἐν Ἡλίου πόλει τῆς Φοινίκης εἰσέτι νῦν ἐπιτελούμενα, καὶ παρὰ πλείστοις ἄλλοις ἀνθρώπων. Μοιχεῖας γοῦν καὶ φθοράς, καὶ παρανόμους ἐτέρας μίξεις ἐπιτιμῆ θεῶν, ὡσπερ τι χρέος ὑφειλόμενον, χρῆναί φασιν ἐκτελεῖν, καὶ τῆς μοιχιδίου καὶ πορνικῆς πράξεως τοῖς θεοῖς ἀπάρχεσθαι, τῆς ἀκλεοῦς ταύτης καὶ ἀσέμνου ἐμπορίας, ὡσπερ τι χαριστήριον ἀγαθὸν τοὺς καρποὺς αὐτῆς ἀνατιθέντας: ὅμοια γὰρ ταῦτα τὰς ἀνθρωποθυσίαις. Εἰ δὲ οὖν οὐδὲ σώφρωνος ἀνδρὸς οἰκεῖον τὸ χαίρειν φόνους, ἀισχροβήρημοσύνας τε καὶ παρανόμους γυναικῶν μίξεις, ἐπιμισθῶ τὴν ὥραν ἀπεμπολούσαις, πολλοῦ δεῖ φάναί θεῶν ἢ δαιμόνων εἶναι ἀγαθῶν τὸ ἀποδέχεσθαι τὰ τοιαῦτα. Εἰ δὲ δὴ λέγοι τις, φαύλων μὲν ὁμολογουμένως εἶναι ταῦτα δαιμόνων, πλην ἀλλ' ἐτέρουσ εἶναι τοὺς ἀγαθοὺς, οὓς δὴ μάλιστα σέβειν αὐτοὺς οἷα σωτήρας: πειστέον ποῦ ἄρα ἦσαν αὐτοῖς οἱ ἀγαθοὶ σωτήρες, εἰ δὲ καὶ τούτους ἔσεβον, ὡστε μὴ τοὺς πονηροὺς τοιαῦτα δρώντας κατὰ τῶν προσφύγων ἀπερύκειν. Ποῦ δὲ οἱ ἀγαθοὶ δαίμονες, τοὺς ἂ βλαπτικῶς μὴ ἀπελαύνειν, καὶ τοῖς θεραπευτοῖς συμμαχεῖν; Τί δὲ καὶ περιεφρόνουν παρορῶντες τὸ λογικόν, καὶ θεοφίλεις ἀνθρώπων γένος, τῆ τῶν φαύλων δαιμόνων ὠμότητι κατατρυχόμενοι; Οὐχὶ δὲ ἀντικρυς τοῖς πᾶσι προεκήρυττον ἀμετασπρεπὶ φεύγειν, καὶ ἀποτρέπεσθαι πάντα θεὸν ὀνομαζόμενον, ὡς οὐ θεὸν, ἀλλὰ φαῦλον

τῶν, κατὰ τῆς ὑγείας ἐξορκίων: hoc est, per salutem aut sanitatem adjurans; nam istud κατὰ terrenitis est, διὰ obstantis esset, etc. Zenobius centur. 3, paræm. 95, proverbialiter usurpari ait, Ἐξάντης λεύσσω τοῦμόν κακὸν ἄλλον ἔχοντας, additque: Ἐξάντης τὸν ὑγιήθηλοι, καὶ τὸν ἕξων αὐτῆς. Eadem Suidas. (27) Ἄλλ' ἄνθρωπος. Supra pag. 156 et infra 164, id sub Adriano potissimum contigisse refert.

δαίμονα, ἢ τὰ ὠμά, καὶ ἀπάνθρωπα, καὶ παράνομα, καὶ αἰσχροῦ φιλὰ τυγχάνει; Καὶ εἴτε τις ἦν πάλα πρότερον ἐν Ῥόδῳ νενομισμένος θεός, χαίρων ἀνθρωποθυσίαις, τοῦτον ὁ ἀληθὴς Θεός, εἴ τις ἦν ἄρα, τὴν πράξιν ἐπισχῶν, οὐ θεόν, ἀλλὰ φαῦλον ἡγεῖσθαι δαίμονα τοῖς πᾶσι προεκήρυξεν; Εἴτε ἐν Σαλαμῖνι τῇ πρότερον Κορωνεῖα ὀνομαζομένη, ἐν ἣ ἐν μηνὶ κατὰ Κυρίους Ἀφροδισίῳ ἐθύετο ἄνθρωπος· καὶ τοῦτον ὁ ἀληθὴς Θεός ἀπέφηνεν ἀλιτῆριον εἶναι δαίμονα, παύσας ὡς ἀσεβῆς καὶ ἀνόσιον τὸ γινόμενον; Εἰ δὲ καὶ ἐν Ἡλίου πόλει τῆς Αἰγύπτου τὸν τῆς ἀνθρωποκτονίας νόμον Ἀμμωσις ἔλυσε, πολλὴ κρείττονα τῷ Θεῷ τὸν ἀνθρωπον ὁ ἀληθὴς Θεός ἐδίδαξεν ἂν γεγονέναι· οὐ γὰρ Θεός, δαίμων δὲ πάλιν κάκιστος ἦν ὁ κατάρχων τῆς ἀνθρωποκτονίας. Οὐκ ἂν δὲ ὁ ἀληθὴς Θεός καὶ τὸν τῆς Ἡρας δαίμονα οὐχὶ μιὰν ἡγεῖσθαι δεῖν ἐνομοθέτησεν, ἢ τῆς ἡμέρας ἐκάστης τρεῖς ἀνθρώπους θύεσθαι παρέστησεν ἡ ἱστορία. Τί δ' ἂν γένοιτο δαιμονικώτερον ἀληθῶς τοῦ καλουμένου Ἄμαδιου Διονύσου, ἢ φασιν ἐν Χίῳ ἀνθρωπον μελιστὴ διασπῶντας· θύειν· ἢ τοῦ ἐν Τενέδῳ ὠσαύτως, ὃν καὶ αὐτὸν διὰ τῆς ἀνθρωποθυσίας ἰλάσκοντο; Ἀπηγόρευσε δ' ἂν ὁ ἀληθὴς Θεός καὶ τῷ Ἄρει τῷ βροττολογῶν καὶ φιλοπολέμῳ δαίμονι θύειν ἀνθρωπον· ἐνομοθέτησε δ' ἂν, μήτε τὸν οἰκείων, μήτε ἀλλοτρίων τὰ φίλτατα κατασφάττειν αὐτῷ. Εἰ δὲ καὶ τῇ Ἀθηναῖ κατ' ἔτος παρθένος, ὡς φασιν, ἐθύετο ἐν Λαοδικείᾳ τῇ κατὰ Συρίαν, καὶ ταύτην εἰπεῖν πονηρὸν δαίμονα οὐκ ἂν ἐφυλάξατο ὁ ἀληθὴς Θεός· ὡς καὶ τὸν ἐν Λιβύῃ τοῖς ὁμοίοις χαίροντα, καὶ τὸν ἐπὶ τῆς Ἀραβίας· ἢ καὶ αὐτῷ κατ' ἔτος ἕκαστον ἔθουν παῖδα, ὃν καὶ ὑπὸ βωμῶν ἔθαπτον.

Deus iste quoque, sed dæmon profecto fuit, quisquis hujus hominum cædis auctor fuit. Nec verus item Deus, illum Junonis dæmonem, cui tres olim singulis diebus homines mactari solitos ex historia cognoscimus, flagitiosum unquam atque sceleratum haberi vetuisset. Quod porro magis dæmonem sapiat, quam illa vel Omadii Bacchi crudelitas, cui membratim homines a Chiis discerptos esse ferunt; vel alterius apud Tenedios, quem similiter hominum cæde placabant? Edixisset præterea verus iste Deus, uti ne quis, Marti illi bellorum humanique cruoris sitientissimo hominem immolaret, adeoque nec sibi aliisque charissima quæque jugularet. Palladi quoque, si quod vulgo jactatur, virgo quotannis Laodiceæ Syriæ immolari solebat, ea ne malus dæmon haberetur, verus profecto Deus non cavisset: itemque ne alter, qui hoc sacrorum genere delectabatur in Libya, alterque præterea, cui mactatum quotannis in Arabia puerum sub aram sepelire mos erat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

CAPUT XVII.

Ὅτι μετὰ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν, ἡ παλαιὰ ἀνθρωποθυσία καταλύθη.

Τοῦτους ἅπαντας, καὶ τοὺς γε αἰσχρορρήμονοῦντας, καὶ γυναικῶν παρανόμοις διαφθοραῖς, τῇ τε ἄλλῃ τῇ προκατελεγμένη μανίᾳ χαίροντας, προεφώνησεν ἂν ὁ ἀληθὴς καὶ ἀγαθὸς εἴτε Θεός εἴτε δαίμων μηδαμῶς ἡγεῖσθαι θεούς. Τοῦτο δὲ οὐδεὶς τῶν πῶποτε, ἢ μόνος ὁ παρ' Ἑβραίοις τιμώμενος, ὡς ἂν μόνος καὶ ἀληθὴς Θεός πεποιηκῶς μνημονεύεται. Μόνος γὰρ οὗτος διὰ τοῦ προφήτου καὶ θεολόγου Μωϋσεώς προεκήρυξε τοῖς πᾶσι μὴ σέβειν ὡς ἀγαθούς δαίμονας τοὺς φαῦλους· Ἐμπάλιν δὲ ἀποτρέπεσθαι καὶ ἀπελαύνειν, ὡς ἂν πονηρὰ τυγχάνοντας πνεύματα· καὶ μὴν καὶ καθαίρειν (28) αὐτῶν τοὺς

^a γρ. ἂν.

(28) *Καθαίρειν*. Malim omnino καθαίρειν, evertere, diruere. Jussit enim Moyses templa illa non

A nere omnia fatebitur, sed tamen alios præterea bonos esse dicet, quos tanquam generis humani vindices præcipuo cultu venerari oporteat: quærendum ex eo fuerit, ubi tandem essent boni vindices, quos ea religione venerarentur, cum tantam improborum istorum vesaniam suorum a clientum corporibus minime propulsarent. Ubi, inquam, boni dæmones, qui nec carnifices illos arcerent, nec cultoribus suis opem auxiliumque ferrent? Cur enim hominum genus, quod et ratione præditum, et Numini charum est, improborum dæmonum crudelitate confici negligenter adeo patiebantur? Imo, quidni omnibus palam et aperte denuntiabant, uti cuicumque ex iis, quos vulgo deos nominabant, vel immanitas, vel scelus ac flagitium placeret, eum utpote non deum aliquem, sed improbum dæmonem execrati constanter ac perpetuo fugerent? Quidni, inquam, seu quis olim Dei loco a Rhodiis habitus humanas victimas expetebat, verus eum Deus, si quem ipsi verum habebant, represso maleficio, non Deum, sed malum dæmonem existimandum ab omnibus esse declarabat? Seu quis idem ejusmodi Salamine fuit (quam veteres Coroneam vocabant), ubi mense qui apud Cyprios Aphrodisius est, hominem immolabant; eum quoque verus istorum Deus, ut impium morem abrogaret, pestiferum dæmonem esse statuebat? **163**

Nam, si apud Heliopolim Ægypti, solemnem hominis immolandi consuetudinem Amons antiquavit, hominem utique Deo longe meliorem esse, verus eorum Deus docere debuisset: nec enim

Post evangelicæ doctrinæ predicationem, hominum immolantium consuetudinem esse sublatam.

Istos, inquam, omnes eosque similiter, qui tam obscena loquebantur, quique flagitiosis ac nefariis mulierum corruptelis ac stupris, totoque hoc commemorata superius libidinis furore tenebantur, verus certe quidem bonusque sive Deus, sive dæmon, a quoquam deorum in numero censi omni ratione vetuisset. Atqui, præter eum, qui ab Hebræis colebatur, utpote qui unus esset verusque Deus, a nullo prorsus alio factum id unquam fuisse legimus. Solus ille solus prophætæ ac theologi Moysis ore denuntiavit universis, non modo ne improbos dæmones tanquam bonos colerent, sed potius

purgari, sed everti. Atque ita leg. alt. ex manuscr.

tanquam sceleratos spiritus abominati ejicerent : A
jussitque præterea eorum templa expiari, execranda profanasque religiones, memoriam quasi deorum universam, 164 honoresque solennes ex hominum funditus societate deleri. Merito sane, nec enim improbos ab iis, qui bonorum cura providentiaque regebantur, conciliari placarique fas erat. Tibi vero, seu Philarchus ille est, seu quicumque alius, qui Græcos passim universos, priusquam in hostem moverent, homines immolare solitos esse scribit, qua dæmonis tyrannide oppressi ille tenerentur, hujus etiam fide testimonioque constabit. Quin etiam Afros illos, et Thraces, et Scythas, quotquot similibus ritibus uterentur, simili dæmonum furore actos pronuntiare ac probare liceat. Quibus Athenienses, ipsosque adeo cives Magnæ Urbis adjuuge, cum circa Magni Jovis ferias homines ipsi quoque jugularent. Imo vero, si universam eorum, quæ paulo ante commemoravimus, seriem sub aspectum unum subjeceris, invenies totam prope fictorum a gentibus numinum molitionem illis ipsis spiritibus hominum carnificibus, sceleratisque dæmonibus esse tribuendam. Etenim si evidentibus certisque testimoniis, apud Rhodios, Salaminos, ac cæteros insulares, itemque apud Heliopolitanos Ægypti, Chios, Tenedios, Lacedæmonios, Arcadas, Phœnices, Libyæ, Syriæ et Arabiæ populos, adeoque apud Athenienses ipsos, qui Græcorum omnium principes ac veluti capita etiamnum haberi solent, nec non apud Carthaginienses, Afros, C Thraces atque Scythas, hominum olim sacrificia diabolico furore usurpata esse ostendimus, impiosque ritus ad Servatoris usque nostri tempora propagatos : quidni tandem jure meritoque concludas, illos tum populos improbis omnes dæmonibus mancipatos fuisse, nec ante genus humanum tantorum acerbitate malorum vexari desiisse, quam Servatoris nostri doctrina passim illuxisset? Nam illa quidem ad imperium Adriani viguisse, ac sublata deinceps fuisse constat ex historia, quo nimirum tempore salutaris hujus doctrinæ vis apud omnes jam late populos gentesque regnaret. Neque vero hoc istis effugium superest, ut non nisi malis dæmonibus litatum humanis victimis esse dicant, cum maximis præsertim quibusque diis naclatos homines fuisse ex illorum historiis habeamus. Testes enim ex sunt, Junoni ac Minervæ, Saturno, Marti atque Baccho, Jovique adeo cæterorum omnium principi, nec non ipsi Phæbo, Apollini, inquam, Ili, qui tantum gravitate reliquis ac sapientia antebat, genus id hostiarum placuisse, quos utique,

• Ισ. τζ.

(29) Πανελλήσιον Ἀθηναίους. Ita mss. ambo, nisi quod habent ἐτι pro ἐπί, recte. Alter vero, παρ' Ἑλλήσιν, pro Πανελλήσιν. Montac., παρ' Ἑλλήσι, καὶ ἐτι τοῖς τούτων κορυφαιοτάτοις Ἀθηναίοις. Recte : malim tamen, καὶ παρὰ γε τοῖς Πανελλήσι, καὶ ἐτι τούτων τ. κ. Ἀθηναίοις. Isthuc enim Πανελλήνας ad Philarchum pertinet, qui paulo ante πάντας τοὺς

ατενεῶς, καὶ τὰς ἀνιέρους καὶ ἀτελέστους θρησκείας, καὶ πάμπαν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζεῖν τὴν ὡς περὶ θεῶν αὐτῶν μνήμην, καὶ τὴν ἀπονεμομένην αὐτοῖς τιμὴν ἐνομοθέτησεν. Οὐδὲ γὰρ τοὺς φαύλους ἀπομειλίσεσθαι ὄσιον ἦν τοὺς τοῖς ἀγαθοῖς μεμελημένους. Ἔτε δὲ καὶ Φιλάρχος, εἴτε ὅστισούν ἱστορεῖ πάντας τοὺς Ἑλληνας, πρὶν ἐπὶ τοὺς πολέμους ἐξίεναι, ἀνθρωποκτονεῖν, καὶ τοῦτον μάρτυρα τῆς Ἑλλήνων δαιμονικῆς ἐπιληψίας μὴ ἔκνει παραλαμβάνειν ἢ μὴ παρίδης μηδὲ τοὺς κατὰ τὴν Ἀφρικὴν, τοὺς τε Θρακῆς καὶ τοὺς Σκύθας τὰ ὅμοια πράττοντας, ταῖς αὐταῖς τῶν δαιμόνων ὑπήχθαι μανίαις ἀποφαινεσθαι ὡς καὶ Ἀθηναίους, καὶ τοὺς κατὰ τὴν Μεγάλην πόλιν, εἰ δὴ καὶ οὗτοι κατὰ τοῦ Μεγάλου Διὸς ἑορτὰς ἀνθρώπους ἐσφαζόν. Ἀλλὰ γὰρ συναγαγὼν ἑμοῦ τὸν πάντων τῶν προειρημένων κατάλογον, εὖροις ἂν, σχεδὸν εἰπεῖν, πᾶσαν τὴν τῶν ἐθνῶν θεοποιίαν τούτοις αὐτοῖς τοῖς ἀνθρωποκτόνοις πνεύμασι καὶ τοῖς πονηροῖς δαιμονίοις ἀνακειμένην. Εἰ γὰρ ἐν Ῥόδῳ, καὶ ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ταῖς ἄλλαις νήσοις, ἐν τε Ἡλίου πόλει τῇ κατ' Αἴγυπτον, ἐν τε Χίῳ, καὶ Τενέδῳ, καὶ Λακεδαίμονι, καὶ Ἀρχαδίᾳ, Φοινίκῃ τε καὶ Λιβύῃ, καὶ πρὸς τοὺτοις ἅπασιν ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀραβίᾳ, καὶ παρὰ γε τοῖς Πανελλήσιον Ἀθηναίοις (29), καὶ ἐπὶ τούτων τοῖς κορυφαιοτάτοις, κατὰ γε ἁ Καρχηδόνα, καὶ τὴν Ἀφρικὴν, καὶ παρὰ Θραξί καὶ Σκύθαις ἀποδέδεικται τὰ τῆς δαιμονικῆς ἀνθρωποκτονίας κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους ἐπιτελούμενα, καὶ μέχρι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρατείναντα ἢ πῶς οὐκ εὐλόγως τοὺς πάντας εἰποῖς ἂν τότε τοῖς πονηροῖς δαίμοσι δεδουλωσθαι, οὐ πρότερόν τε παύλαν τῶν τοσούτων γενέσθαι τῷ βίῳ κακῶν, ἢ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καταλάμψαι διδασκαλίαν ; Ὅτι δὴ μέχρι τῶν Ἀδριανοῦ χρόνων διαμεῖναι ταῦτα ἰελεύσθαι δ' ἐξ ἐκείνου παρέστησεν ὁ τῆς ἱστορίας λόγος. Οὗτος δὴ μάλιστα ἦν ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἡ σωτήριος εἰς πάντας ἀνθρώπους ἤχμασε διδασκαλία. Καὶ μὴν οὐδὲ δυνατὸν αὐτοῖς εἶπαι, ὡς τοῖς πονηροῖς δαίμοσιν ἔθυσον ἑαυτοῖς γὰρ μάλιστα τοῖς μεγίστοις θεοῖς ἡ ἱστορία τὰς ἀνθρωποθυσίας ἐδήλωσεν ἐπιτελεῖσθαι. Θύεσθαι γὰρ ἔφησε τῇ Ἥρᾳ καὶ τῇ Ἀθηνᾷ, Κρόνῳ τε καὶ Ἄρει, καὶ Διονύσῳ, καὶ αὐτῷ γε τῷ ἐπὶ πάντων Διὶ, καὶ τῷ Φοῖβῳ, τῷ δὴ σεμνοτάτῳ πάντων καὶ σοφωτάτῳ Ἀπόλλωνι ἑορταῖς δὲ (30) καὶ οὐδὲ ἄλλους τοὺς μεγίστους τε καὶ ἀγαθοὺς σωτῆρας θεοὺς ἀναγορεύουσιν. Αὐτοὶ δ' ἄρα εἶεν ἂν οἱ πονηροὶ δαίμονες. Εἰ γὰρ οἷδε τοιαύταις ἀνθρωποθυσίαις καὶ ἀνθρωποκτονίαις ἔχαιρον, πῶς οὐκ ἂν αὐτοὺς εἰκότως τῇ τῶν πονηρῶν πνευμάτων μαιφονία καταριθμήσειας ; εἴτε αὐτοὶ χείρειν λέγοντο τοῖς τοιοῦτοις, εἴτε συγχωρεῖν, καὶ περιορᾶν ἑτέροις γινόμενα. Τί γὰρ χρῆν ὄλω;

Ἑλληνας hac impietate laborasse narrabat. Itaque veniendum erit, Imo et apud Græcos universos, ipsosque adeo Athenienses, qui eorum principes, etc.

(30) Τούτους δέ. Alt. e manuscr. legit, Τούτους δέ, καὶ οὐκ ἄλλους, τοὺς μεγίστους θεοὺς, ἀγαθοὺς, καὶ σωτῆρας ἀναγορεύουσιν. Recte.

ἐπιτρέπειν ἀνθρώποις ἰλάσασθαι τὰ πονηρὰ πνεύματα; Τί δὲ τοσοῦτον πλανᾶσθαι, ὡς θεραπεύειν καὶ κοιλκεύειν τοὺς φαύλους; Τί δὲ τοῖς πονηροῖς καταδουλοῦσθαι; δέον ἀγαθοὺς ὄντας καὶ θεοὺς, πορρωτέρω τῆς ἀνθρώπων διατριβῆς, πᾶν ὃ τι φαῦλον καὶ πονηρὸν δυνάμει κρείττονι καὶ θειοτέρῳ ἀπελαύνειν. Ἡ πατήρ μὲν ἀγαθὸς οὐκ ἂν ὑπὸ φαύλοις ἀνδράσι φθειρόμενον περιίδοι ἂν τὸν αὐτοῦ παῖδα· οὐδὲ τὴν οἰκέτην σώφρων δεσπότης ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς ἀγόμενον περιόφεται· οὐδὲ γε στρατηγὸς (31), πολέμου παρήντος τοὺς οἰκείους διασώσασθαι, τοῖς πολεμίοις αἰχμαλώτους ἀνήσει· οὐδὲ ποιμὴν τὰ θρέμματα τοῖς λύκοις· θεοὶ δὲ ἄρα καὶ ἀγαθοὶ δαίμονες ὑπὸ τοῖς μοθηροῖς καὶ φαύλοις ἀνήσουσι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος;

quid pravi malique esset, potentiori ac diviniore Numine propulsare? Quid enim? Pater, si modo bonus fuerit, nunquam a perditis hominibus male filium haberi patitur: æquus prudensque dominus servum ab inimicis vexari abducive nunquam ferat: imperator suorum in bello salutem defendere ac tueri si poterit, in hostium eos potestatem venire non sinat: pastor ne oves quidem suas lupis obiciat: et dii tamen bonique dæmones humanum genus gravissimo teterrimorum dæmonum jugo oppressos jacere patientur? Et sexcenti

Καὶ οἱ τρισμῦριοι φύλακες (32) μερόπων ἀνθρώπων,

οἱ δὲ ποιμένες καὶ σωτήρες, βασιλεῖς τε καὶ πατέρες, καὶ κύριοι, τοῖς ἐχθροῖς καὶ πολεμίοις, καὶ ἀγρίοις θηρσὶν ἀνηλεῶς οὕτως καὶ ὠμῶς ἄγειν καὶ φέρειν τὰ φίλτατα παραδύσουσι; Οὐχὶ δὲ προπολεμήσουσιν ὑπερασπίζοντες τῶν προσφύγων, καὶ τοὺς μὲν ἐχθροὺς καὶ πονηροὺς δαίμονας τῆς ἀνθρώπων ἀγέλης, μακρὰν ὥσπερ τινὰς ὠμοδόρους καὶ ἀγρίους βήρας ἀποδιώξουσι, διδάξουσι δὲ πάντα ἄνθρωπον μωρὸν θεῶν καὶ δαιμόνων ἀγαθῶν πλήθει προσκυκωμένον, ἐπιθαρσύνοντα τοῖς οὐ μόνον κρείττοσιν, ἀλλὰ καὶ πλείοσιν καὶ μεγίστοις θεοῖς καθωπιωμένον, σμικρὰ, μᾶλλον δὲ τὸ μῆθὲν ἐπιστρέφασθαι τῆς τῶν πονηρῶν δαιμόνων ἀσθενείας; Ὅτε δὲ τοῦτο μὴ ἐπραττον, συνήρουν δ' ἔμπαινον τοῖς πονηροῖς αὐτοὶ, διὰ τῶν χρησμῶν τὰς δηλωθείσας ἀνιέντες ἀνθρωποθυσίας, χαίροντές τε αἰσχροβήρησούνας ἀπάσαις καὶ ταῖς τούτων ἀκολούθοις πράξεσιν, ἔργω, φασί, δηλον, ὡς οὐδὲν τι καὶ αὐτοὶ φαύλων δαιμόνων τὴν φύσιν διέλαθον· μᾶλλον δὲ μῖς καὶ τῆς αὐτῆς ὑπῆρχον προαιρέσεως καὶ γνώμης· καὶ ἔτι μᾶλλον εἰπεῖν, ὡς οὐδὲ ὄλωσθεός τις ἦν, οὐδέ τις ἀγαθὸς δαίμων, ὁ πάλαι πρὸς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων κατὰ πόλεις τε καὶ

• γρ. διήλλαττον.

(31) Στρατηγός, etc. Manuscr. alter, πολέμου στρατηγὸς τοὺς οἰκείους παρὼν διασώσασθαι. Vera lectio, si παρὼν mutetur in παρόν.

(32) Τρισμῦριοι φύλακες. Mont., τρισμακάριοι. Utrumvis legatur, crediderim illos Hesiodi versus respici, quos vulgo Christiani etiam doctores, ut Lactantius *Institut.* II, 15, ad persuadendum angelorum tutelam, afferre solent. Exstant in *Ἐργ. Α*, vers. 121.

Τοὶ μὲν δαίμονες εἰσι, Διὸς μεγάλου διὰ βουλάς,

A non alios, ipsi cum maximos bonosque deos, tum servatores etiam ac vindices appellare solent. **165** Sed nimirum improbi dæmones erant isti quoque. Nam si humano etiam cruore tantopere delectabantur, quidni similiter verum sit eos in eandem cum sceleratis ac inunctis sanguine dæmonibus classem conjicere? Nec sane interest, gauderentne ipsi hoc sacrificiorum genere, an aliis isto ritu fieri paterentur. Enimvero, decuitne mortalibus, uti nefarios spiritus placarent, ullo modo permittere? Decuitne tantum in iis errorem dissimulare, ut cultu et obsequio improbos delinrent? Decuitne, cum impiorum sese tyrannidi subjicerent, ferre leviter? cum illos potius, si quidem et boni et dii forent,

B longissime oporteret ab humana societate, quid Numine propulsare? Quid enim? Pater, si modo bonus fuerit, nunquam a perditis hominibus male filium haberi patitur: æquus prudensque dominus servum ab inimicis vexari abducive nunquam ferat: imperator suorum in bello salutem defendere ac tueri si poterit, in hostium eos potestatem venire non sinat: pastor ne oves quidem suas lupis obiciat: et dii tamen bonique dæmones humanum genus gravissimo teterrimorum dæmonum jugo oppressos jacere patientur? Et sexcenti

Custodes hominum, quos lingua diremit,

pastores, inquam, illi, vindices, reges, parentes, ac domini, quos longe charissimos habeant, eos infensissimis hostibus, ac truculentis belluis omni crudelitate ac diritate vexandos cruciandosque tradent? Imo, non pugnant ipsi pro clientibus! non suis eos armis ac defensione tegent! non infestos ac sceleratos dæmones procul ab hominum grege, tanquam immanes et crudivoras arcebunt feras! Denique non cunctos homines edocebunt, qui cum sexcentis diis bonisque dæmonibus amore benivolentiaque conjuncti sint, iis parvi admodum, imo nihili plane improborum dæmonum imbecillitatem faciendam esse, quippe quos non modo potentioribus, verum etiam pluribus iisque maximis numinibus consecratos, eorum ope ac præsidio confidere nitique oporteat! Jam vero cum ab eo tantum abfuerint, ut suam ipsi quoque sceleratis operam navarent, partim responsis hominum sacrificia permittendo, partim obscenitate verborum, quæque ipsi comitantur libidinibus ac stupris ad voluptatem fruendo; res plane ipsa loquitur, nihil prorsus ab improborum dæmonum deflexisse natura, sed unam potius, et eandem atque ipsos voluntatem ac mentem habuisse: **166** proindeque nullum omnino sive deum, sive bonum dæmonem fuisse, quisquis olim ab universis gentibus per urbes passim atque pagos hoc nomine coleretur. Nam ei, qui bonus sit,

Ἐσθλοὶ, ἐπιχθόνιοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων, οἱ ἄρα φυλάσσουσι τε δίκας, καὶ σχέτλια ἔργα.

Synesius I. *De Provident.*, p. 99 D: "Ἐστὶ μὲν γὰρ τῆδε καὶ ἡρώων φύλον ἱερὸν, ἐπιμελὲς ἀνθρώπων, καὶ τὰ σμικρὰ ὠφελεῖν δυνάμενον, καὶ τὸ πρεσβύτερον ἀγαθόν. Consule P. Petavii notam, qui ex Platonis et Plutarchi verbis merito conjicit, aliter olim versus istos lectos esse quam vulgo concepti habeantur.

malum quomodo placeat? nisi forte lucem cum tenebris conjungi ac misceri posse quis dixerit. Quantum vero fictitiis numinibus humana ratio præstitit, quæ ne improbis quidem dæmonibus sacrificium ullum fieri voluit? Nam id sane vetat idem ipse Porphyrius eo libro, in quo ab animalium sacrificiis abstinendum esse docet, ubi hunc in modum loquitur.

CAPUT XVIII.

Nullum improbis dæmonibus sacrificium faciendum esse.

« Quamobrem, inquit, vir æquus ac prudens sibi ab isto sacrificiorum genere cavendum putabit, quo pravorum dæmonum gratiam aucupetur. Animum ipse potius omni ratione ac studio purgare conabitur, certus eos nunquam puræ ac sinceræ mentis hominem aggredi, propter morum ac naturæ dissimilitudinem. Quod si forte a civitatibus istos etiam deliniri placarique necesse sit, nihil ad nos. Nam illis quidem opes, quæque foris sunt, quæque ad corpus omnino pertinent, bona videri solent, ut mala, quæ contraria: qui vero animi curam ac rationem habeant, oppido pauci. » Ac deinceps.

CAPUT XIX.

Præpotenti uni Deo addictum esse oportere.

« Nobis autem, inquit, omnibus hoc viribus laborandum erit, nihil ut rebus istis, quas illi suppeditant, egeamus: sed potius ut animo simul ac cæteris, ad Dei quidem, et eorum, qui Deo propinquiores sunt, imitationem ac similitudinem, quantum in nobis erit, aspiremus (id quod partim cupiditatum vacuitate, partim sincera et enucleata de iis, quæ vere sunt, existimatione, partim vitæ ipsius ad eorum exemplar conformatione assequemur); improborum autem sive hominum, sive dæmonum, atque omnino quisquis mortale quidquam et cum materia conjunctum amet, ejus dissimiles esse studeamus.

167 At vero qui a nobis hoc loco philosophus delineatur, a rerum exteriorum commercio et societate sejunctus, ab eo nec dæmones sollicitatum, nec vates aut animalium exta consultum iri, jure ac merito pronuntiamus. Quorum enim causa instituta divinatio est, iis ultro sibi cavendum statuerit. Nec enim in matrimonii sese vincula conjiciet, ut de ejus successu divinum interpellat; nec mercaturam factitabit; nec de servitio, nec de opum amplificatione, nec de reliquo humanæ vitæ fastu consulat. Quibus autem de rebus ipse quæsiturus est, nec vates ullus, nec animantium exta certi quidquam aperient. Unus ille per seipsum, ut diximus, ad Deum, qui sedem veris in visceribus suis fixit, ultro accedet, eoque totus confluens, indidem æternæ vitæ præceptiones hauriet.

Hæc igitur ex Porphyrii disputatione liquido constat, quibus tandem et vaticinationes, et aruspicinam, et illas omnes, quas vulgus admiratur rerum obscurarum prædictiones assignare oporteat. Hæc ille omnia fastum inanemque pompam nominans, tanquam improborum dæmonum arte ac vi-

^a Ισ. ποιησόμεθα. ^b Ρογ. προκοπής. ^c γρ. ὀνομάσας. ^d Ισ. ἐνεργούμενα.

(33) Διδὸ συννετός. Porphyrii locus est, in *De abstinent.*, p. 204.

(35) Καὶ πρὸς αὐτὰ, καὶ κατ' αὐτὰ ζωῆς. Porph., καὶ τῆς πρὸς αὐτὰ ταῦτα ζωῆς.

θεύην παρακλεζόμενος; λέγει δ' οὖν ὁ πρόσθεν εἰρημένος συγγραφεὺς, ἐν οἷς ἔφουσε μὴ δεῖν ζωοθετεῖν, ὅτι μὴδὲ φαύλοις δαίμοσι θυτέον, τοῦτον τὸν τρόπον.

ipse Porphyrius eo libro, in quo ab animalium sacrificiis abstinendum esse docet, ubi hunc in modum loquitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Ὅτι μὴ δεῖ τοῖς πονηροῖς δαίμοσι θυεῖν.

« Διδὸ συννετός (33) ἀνὴρ καὶ σώφρων εὐλαθεθῆσεται τοιαύταις χρῆσθαι θυσίαις, δι' ὧν ἐπισπάσεται πρὸς ἑαυτὸν τοῦς τοιοῦτους· σπουδάσει δὲ καθαίρειν τὴν ψυχὴν παντοίως· καθαρᾶ γὰρ ψυχῇ οὐκ ἐπιτίθεται διὰ τὸ αὐτοῖς ἀνόμοιον. Εἰ δὲ ταῖς πόλεσιν ἀναγκαῖον καὶ τοῦτους ἀπομειλίττεσθαι, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Ταύταις γὰρ καὶ πλοῦτος, καὶ τὰ ἐκτὸς, καὶ τὰ σωματικά, ἀγαθὰ εἶναι νενόμισται, καὶ τὰ ἐναντία, κακὰ· ὀλίγον δὲ ἐν αὐταῖς τὸ τῆς ψυχῆς ἐπιμελούμενον. » Τούτοις ἐξῆς ἐπάγει λέγων.

» Τούτοις ἐξῆς ἐπάγει λέγων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Ὅπως ἀνακείσθαι δεῖ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ.

« Ἡμεῖς δὲ κατὰ δύναμιν οὐ δεησόμεθα ὧν οὗτοι παρέχουσιν· ἀλλ' ἔκ τε ψυχῆς ἔκ τε τῶν ἄλλων πᾶσαν σπουδὴν ποιούμεθα ^a, Θεῷ μὲν καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ὁμοιοῦσθαι· (ὃ δὴ γίνεται δι' ἀπαθείας καὶ τῆς περὶ τῶν θνῦτος θνῦτων διηρθρωμένης διαλήψεως, καὶ πρὸς αὐτὰ καὶ κατ' αὐτὰ ζωῆς (33)·) πονηροῖς δὲ ἀνθρώποις, καὶ δαίμοσι, καὶ ὅλως παντὶ τῷ χαίροντι τῷ θνητῷ καὶ ὑλικῷ ἀνομοιοῦσθαι. Ὅν δὲ ἡμεῖς (34) ὑπογράφομεν φιλόσοφον ἀριστάμενον τῶν ἐκτὸς, εἰκότως φαμὲν μὴ ἐνοχλήσειν δαίμοσι, μὴδὲ μάντειον δεήσεσθαι, μὴδὲ σπλάγγων ζώων. Ἐν γὰρ ἕνεκα αἱ μαντεῖαι, τούτων οὗτος μὲλτηκεν ἀφίστασθαι. Οὕτε γὰρ εἰς γάμον καθήσιν, ἵνα περὶ γάμου τῷ μάντει ἐνοχλήσῃ· οὐκ εἰς ἐμπορίαν, οὐ περὶ οἰκέτου, οὐ περὶ κλοπῆς ^b, καὶ τῆς ἀλλης παρὰ ἀνθρώποις δοξοκοπίας. Περὶ ὧν δὲ ζητεῖ, μάντις μὲν οὐδαίς, οὐδὲ σπλάγγων ζώων μηνύσει τὸ σαφές· αὐτὸς δὲ δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἐλέγομεν, προσιών τῷ Θεῷ, ὅς ἐν τοῖς ἀλθινοῖς αὐτοῦ σπλάγγχοις ἴδρυται, περὶ τοῦ αἰωνίου βίου λήφεται τὰς ὑποθήκας, ^c ὅλως (35) ἐκεί· συρρέουσας. »

» ὅλως (35) ἐκεί· συρρέουσας. »

Σαφέστατα δὴ διὰ τούτων ὁ λόγος ἐξέφηνε, τίνων ἡγεῖσθαι χρὴ τὰ μαντεῖα, καὶ τὰς διὰ τῆς θυτικῆς ἐρωτήσεις, τὰς τε παρὰ τοῖς πολλοῖς θαυμαζομένας περὶ τῶν ἀδῆλων προγνώσεις. Ταῦτα γὰρ πάντα δοξοκοπίας ὀνόματα ^d, ὡς ἂν ὑπὸ δαιμόνων πονηρῶν ἐνεργουμένας ἀποβάλλει. Τὸν γοῦν περὶ φαύλων

(34) Ὅν δὲ ἡμεῖς. Multa prætermittit Eusebius; quæ sequuntur leges p. 218.

(35) Ὅλως. Malim ὅλως cum Porphyr. et manuscript.

ζαιμώνων διεξιών λόγον, καὶ φάσκων τὸν συνετὸν ἀνδρα καὶ σώφρονα μήποτε τούτοις ἑαυτὸν ἐπιδοῦναι, μηδ' ἐπιστάσασθαι εἰς ἑαυτὸν διὰ τῶν θυσιῶν τοὺς τοσούτους· ἐξῆς ἐπισυνάπτει, λέγων, τὸν φιλόσοφον μηδὲ μαντείων δεήσεσθαι, μηδὲ σπλάγχθων ζῶων, καὶ τῶν παραπλησίων, ὡς ἂν τῆς δαιμονικῆς ὄντων κακοτεχνίας. Εἰ δὴ οὖν κατὰ ταῦτα εὐλαθετέον τῷ συνετῷ καὶ σώφρονι τοιαύταις χρῆσθαι θυσίαις, δι' ὧν ἐπιστάσεται πρὸς ἑαυτὸν τοὺς δαίμονας· (αὐταὶ ὅ ἦσαν αἱ δι' αἰμάτων ἐκχύσεως καὶ δι' ἀλόγων ζῶων σαταῆς·) οὐδεὶς ἂν ἐνδικῶς ῥηθεῖν σώφρων καὶ συνετὸς τῶν πάλαι ζωοθυοῦντων τοῖς δαίμοσι, καὶ καὶ μᾶλλον τῶν ἀνθρωποθυοῦντων. Ἦλω δὲ τὰ πανταχοῦ πάντα, σχεδὸν εἰπεῖν, ἔθνη πρόσθεν ἢ τὸν ἡμέτερον Χριστὸν εἰς ἀνθρώπους ἀναδειχθῆναι, τοὺς φάλους ἰλεοῦμενα δαίμονας ταῖς κατὰ πάντα τόπον ἐπιτελουμέναις ἀνθρωποθυσίαις. Οὐδεὶς ἄρα τούτων συνετὸς ἦν καὶ σώφρων. Ὁ μὲν οὖν κοινὸς καὶ ἀνθρώπινος λογισμὸς, ἐπόμενος ὀρθῷ λόγῳ, παντὶ τῷ συνετῷ καὶ σώφρονι διαβρόδην κηρύττει μὴ χρῆσθαι θυσίαις ἐπὶ θεραπειᾷ τῶν πονηρῶν δαιμόνων· σπουδαῖεν δὲ καθαίρειν τὴν ψυχὴν παντοῖως. Καθαρὰ γὰρ ψυχῆ μὴ ἐπιτίθεσθαι, διὰ τὸ αὐτοῖς ἀνόμοιοι· ὁ δὲ θεὸς αὐτοῖς ὁ Ἀπόλλων (πάλιν γὰρ ἀνθρώποις τῶντων παραβλητέον, καὶ δεικτέον ὅσον τοῦ ἔρθου λείπεται λογισμοῦ,) προστάττει τῷ πονηρῷ δαίμονι θύειν, οὐκ ἄλλως, ἢ θηλαδὴ φίλος ὢν αὐτῷ· κακῷ ἔτι ὅμοιον φίλον. Τούτου δὲ μάρτυς ὁ καὶ πρόσθεν, ἐ. οἷς ἐπέγραψε τῆς ἐκ Λογίων *Φιλοσοφίας*, ὧδε ἱστορῶν κατὰ λέξιν.

vero contra deus Apollo (rursus enim cum hominibus componendus ille est, ut, quantum a rectæ sanæque rationis iudicio distet, ostendamus,) improbo dæmoni litari jubet, aliud profecto nihil, quam ejus amicitiam secutus: mali autem, non nisi simile, amicum est. Atque hujus etiam rei testem habemus eundem Porphyrium, qui in suis *De oraculorum philosophia* libris ad verbum ita scribit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Ὅς ὁ Ἀπόλλων τῷ πονηρῷ δαίμονι προστάττει θύειν.

« Σπεύδοντος γοῦν τοῦ προφήτου αὐτοπτεῖσθαι τὸ θεῖον, καὶ ἐπειγομένου, ὁ Ἀπόλλων ἀδύνατον ἔφη τὸ ἰαοῦσθαι, πρὶν λύτρα τῷ πονηρῷ δαίμονι δοῦναι. Ἄγει: ἔξ ὧδε·

Λύτρα δίδου γαίης πατέρης· οἰκῆτορι σεμνῷ,
Πρῶτα χοῦς, μετέπειτα πυρὴν ἢ δ' αἶμα κελαι-
νόν,
Οἶνον παμμέλανος, ὄϊον θ' ἅμα λευκὰ βέεθρα.

Καὶ σαφέστερον εἶπε περὶ τῶν αὐτῶν
Οἶνον καὶ γάλα βάλαι, καὶ ὕδατος ἀγλαδὸν εἰ-
δος,
Καὶ ξύλα καρπὸν ἔχοντα διογνήτων ἀκυ-
λαίων (36).
Σπλάγχθνα δὲ καθέμενος λιπαροῖς ἅμα νάμασι
σπένδε.

Μετὰ ποίας δὲ εὐχῆς ἐρωτηθεὶς, ἤρξατο μὲν, οὐ μὴ ἐπλήρωσεν, οὕτως εἰπών·

Δαίμον ἀλιτροῦντων ψυχῶν διάδημα λελογχῶς,
Ἐπίωρ ὑπένερθε μυχῶν, χθονίων τ' ἐφύπερ-
θε.

ἰσ. πατρίης.

(36) Ἀκυλαίων. Me tantum legere memini ἄκυλος vel ἄκυλον

ribus fieri solita repudiat. Siquidem ubi de pravis dæmonibus disseruit, æquumque ac sapientem virum nunquam, aut iis sese dediturum, aut sacrificiis eosdem sibi conciliaturum affirmavit, subdit continuo, philosophum neque divinationibus, neque extispiciis, neque id genus aliis opus habiturum, quippe quæ a dæmonum fraude omnia maleficioque profecta sint. Si ergo sapientibus et æquis hominibus, quemadmodum ille præcipit, ab ejusmodi sacrificiis, quibus dæmonum gratiam aucupentur, omni provisione cavendum est; nec alia sint ea sacrificia, quam quæ fuso sanguine et animalium cæde fieri consueverant: sequitur profecto, neminem prorsus eorum, qui animantes olim, multoque minus qui homines dæmonibus immolarent, sa-

pientem et æquum nominari jure posse. Atqui gentes propemodum universas, priusquam noster ille Christus in hominum sese vitam ac societatem intulisset, improbos dæmones solemnibus passim hominum sacrificiis placavisse, manifeste satis ostendimus. Restat igitur, nullum ut apud eas vel prudentem vel æquum sanumque fuisse concludamus. Enimvero cum humanus ipse communisque sensus, rectæ rationis ductum secutus, quisquis et sapiens et æquus esse velit, ei penitus ab eo sacrificiorum genere, quibus improbi dæmones deliniantur, abstinendum aperte denuntiet, contraque mentem omni studio purgare jubeat, quod nunquam ab iis, propter 168 morum dissimilitudinem, purus ac sincerus animus invadatur: tum

quod nunquam ab iis, propter 168 morum dissimilitudinem, purus ac sincerus animus invadatur: tum

C CAPUT XX.

Quemadmodum improbo dæmoni litare Apollo jubet.

« Vate, inquit, suis numen ipsum oculis intueri studiosius ac vehementius cupiente, Apollo respondit fieri hoc nullò modo posse, donec sacrificii justo quasi pretio lactum improbo dæmoni satis esset. Responsum autem sic habet:

Tu patriæ indigeti pretium, sacra ferre memento
Libamenta, deinde pyram, nigrumque cruorem
Purpureumque merum, atque ovium spumantia lacte
Pocula.

Atque iterum hac ipsa de re clarius,
Vinum, lacque simul fundens, lymphamque nitentem,

Ilignasque nuces Jove nata ex arbore mittens,

Rite solo positu, et pingui perfusa liquore
Viscera libato.

Idem vero consultus præterea, quemadmodum preces nuncupandæ forent, eas duntaxat inchoavit his verbis:

Dæmon, aberrantes animas qui sorte perenni
Obscurosque regis supraque infraque recessus.

Hæc deus egregius, vel potius dæmon, fraudis ac doli architectus; quibus plane contraria naturalis ratio statuit, dum et animum purgare jubet, et sacrificiis improborum dæmonum gratiam opemque captare vetat, quod puram illi sinceramque mentem aggredi propter dissensionem minime soleant. Quod si prudentem eum, **169** si quæ mentis hominem esse merito iudicarent, qui a dæmonum sacrificiis religiose absterent: qui suis oraculis ad improbis etiam litandum hortatur, qui tandem et qualis haberi debeat, tibi statuendum relinquo. Cæterum hinc retro superiora repenti tibi certo evidenterque constabit, cujusmodi natura moribusque fuerint, tum qui humanis victimis delectarentur, tum qui humanum genus eorum tyrannidi ex omni memoria manciparant. Nam si erit fortasse quispiam, qui hanc immolandorum hominum consuetudinem omni scelere esse defendet: erit sane, quamobrem continuo posteros eorum universos reprehendat, quorum nullas hoc tempore ad priscam majorum suorum pietatem adhærescit.

CAPUT XXI.

Neminem ab omni ævo fuisse, præter unicum Servatorem Dominumque nostrum, qui totum genus humanum a dæmonum impostura liberarit.

Sin autem sano maturoque iudicio, ab immani ac ferina crudelitate abhorrendum sibi ævi nostri homines putarunt; nullius profecto mentis fuit, quisquis e veteribus improbos dæmones hominum cæde placavit. Sed enim vel cæcus, ut aiunt, manifeste videat, nec deos, nec vero bonos dæmones eos fuisse, quotquot a cunctis olim gentibus deorum loco et nomine censebantur: sed potius ab eo, quod bonum est, longissimo intervallo disjunctos, atque ejusmodi, quos jure et Dei hostes, et impios propterea dixeris, qui genus vitamque hominum universam pessunderint. Atque istorum fugam odiumque nemo prorsus ex omni memoria, præter unum assertorem Dominumque nostrum Jesum Christum, Dei Filium, cunctis hominibus denuntiavit, quippe qui salutari Evangelio patrii morbi medicinam Græcis pariter ac barbaris omnibus attulit, simulque ab acerbissima vetustissimaque servitute libertatem, ad quam contento cursu properare omnes Evangelicæ demonstrationis urget oratio, magna palam voce, quæque a nemine non exaudiri possit, inclamans: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem*⁹⁸. Iterumque: **170** *Educere ex vinculis compeditos, et de domo carceris sedentes in tenebris.* Hæc enim divina sane Hebræorum oracula superioribus retro sæculis cecinerunt, quibus futurum aliquando

⁹⁸ Isa. Lxi, 1 seqq.

(37) *Ποδαπός*. Scribe ποταπός. Sed perinde est. Hesych., *ποδαπόν*, ποταπόν, ὁποῖον.

(38) *Πνεῦμα Κυρίου*. Septuaginta, quos habemus, nonnulli variant; et post ἀπέσταλκέ με, legunt, *λάττασαι* τούς συντετριμμένους τῆ καρδίᾳ, κη-

Ταῦτα μὲν ὁ θαυμάσιος θεὸς, μᾶλλον δὲ τὸ πολυπλανὲς δαιμόνιον· τὰ δὲ τοῦ κατὰ φύσιν λογισμοῦ τάναντία, καθαίρειν τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ μὴ θυσίαις ἐπισπᾶσθαι τοὺς πονηροὺς δαίμονας, παρακελευόμενα· καθαρὰ γὰρ ψυχὴ μὴ ἐπιτίθεσθαι διὰ τὸ αὐτοῖς ἀνόμοιοι. Εἰ δὲ ὅθι συνετὸς εἶναι καὶ σώφρων ἀνὴρ ὀρθῶς ἐκρίθη τε εὐλαβῆς καὶ μὴ ὄσων δαίμων· ὁ τοῖς πονηροῖς θύειν διὰ τοῦ χρησμοῦ παραινῶν τίς ἂν εὐλόγως καὶ ποδαπὸς (37) νομισθεῖται, σὲ καταλείπω σκοπεῖν. Ἐντεῦθεν δὲ ἀναδραμόντι προφανὲς ἔσται, ποῖοι τινες ὑπῆρχον τὴν τοῦ τρόπου φύσιν οἱ ταῖς ἀνθρωποθυσίαις χαίροντες, ἢ οἱ τοῦτοῖς πᾶν τὸ ἀνθρώπινον γένος πάλαι πρότερον καταδουλωμένοι. Εἰ δὲ λέγοι τις μὴ φαῦλον εἶναι τὸν τῆς ἀνθρωποθυσίας τρόπον, ὀρθότατα δ' ὑπὸ τῶν παλαιῶν τελεῖσθαι, ὥρα τοῖς νῦν καταμέμφεσθαι πᾶσιν, ὅτι μηδεὶς ὁμοίως τοῖς πατράτιν εὐσεβεῖ.

B παλαιῶν τελεῖσθαι, ὥρα τοῖς νῦν καταμέμφεσθαι πᾶσιν, ὅτι μηδεὶς ὁμοίως τοῖς πατράτιν εὐσεβεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Ὅς οὐδεὶς ἄλλος τῶν ἐξ αἰῶνος ἢ ὁ μόνος ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν τὸ πᾶν ἀνθρώπων γένος τῆς δαιμονικῆς ἡλευθέρωσε πλάνης.

Εἰ δ' ἐμφρόνως οἱ καθ' ἡμᾶς τῆς ἀπηνοῦς καὶ ἀγρίας ὠμότητος τὴν ἀπιστροφήν ἐποιήσαντο, τῶν παλαιῶν οὐδεὶς ἦν ἄρα σοφὸς, τοὺς πονηροὺς δαίμονας ταῖς ἀνθρωποκτονίαις μειλισσόμενος. Ἄλλὰ γὰρ καὶ τυφλῷ, φασί, δῆλον, ὡς οὔτε θεοὶ ἂν εἶεν οὔτε δαίμονες ἀγαθοὶ οἱ πάλαι πρὸς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων θεολογούμενοι· πῶρωτάτω δὲ τοῦ ἀγαθοῦ ἐψυκισμένοι. Αἰδὲ καὶ ἐνδίκως θεομάχῃ τινὲς καὶ ἀσεβεῖς λεγθεῖεν, τὸν πάντα λυμηνάμενοι βίον, ὧν ἐξ αἰῶνος οὐδεὶς ἢ ὁ μόνος ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις τὴν φυγὴν προσκήρυξεν, εὐαγγελιζόμενος ὁμοῦ πάντας Ἕλληνας τε καὶ βαρβάρους θεραπείαν τῆς πατρικῆς νόσου, καὶ τῆς πικρᾶς καὶ παλαιοτάτης δουλείας ἐλευθερίαν· ἐπ' ἣν στεῦδειν ὁ τῆς εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως παρορμητὴς λόγος, μεγάλη τῇ φωνῇ πᾶσιν εἰς ἐξάκουστον βοῶν· *Πνεῦμα Κυρίου* (38) *ἐπ' ἐμέ, ὃ ἐνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτους ἄφρων, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν· λάττασαι τούς συντετριμμένους τὴν καρδίαν· καὶ πάλιν Ἐξαγαγεῖν* (39) *ἐκ δεσμῶν πεπεδημένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει.* Ταῦτα γὰρ ἄνωθεν ἐκ παλαιοῦ τὰ θεῖα ὡς ἀληθῶς παρ' Ἑβραίοις ἐθέσπιζε λόγια, τὴν ἡμῶν τῶν πάλαι τυφλῶν τὰς ψυχὰς, καὶ διμῶνων πονηρῶν πολυπλόχοις δεσμοῖς πεπεδημένων ἀπολύτρωσιν εὐαγγελιζόμενα. Ὅθεν εἰκότως τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς πρὸς τοῦ σωτηρίου λόγου καταυγασθέντες, σώφρονές τε καὶ εὐλαβεῖς καὶ συνετοὶ γε-

ρῶσαι αἰχμαλώτους ἄφρων, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν.

(39) *Ἐξαγαγεῖν*, etc. Septuag. Ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, ἐξ οἴκου φυλακ., etc. Vulgata, *Educere de conclusione vincitum, de domo*, etc.

νόμιοι, καὶ πάντων ἐλεύθεροι κακῶν, οὔτε θύσο-
 μεν, οὔτε δουλεύσομεν τοῖς τῶν ἐθνῶν νενομισμένοις
 θεοῖς, οἳ δὴ καὶ ἡμῶν τὸ πρὶν κατετυράννου· ἀχθέν-
 τες δὲ καὶ προσαχθέντες, ὑπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
 διδασκαλίας, τῷ μόνῳ καὶ ἀληθεῖ Θεῷ, τῷ δὴ καὶ
 ἐσπότη καὶ τροφῇ, σωτήρῃ τε καὶ εὐεργέτῃ, καὶ
 ἐπιποιητῇ καὶ δημιουργῷ, καὶ παμβασιλεῖ τῶν ὅλων,
 μόνον τοῦτον ἀληθῆ θεὸν ἠγγησάμεθα, καὶ μόνῳ τὸ
 προσήκον ἀπονεμοῦμεν σέβας, μόνον γεραίροντες, καὶ
 μόνον αὐτὸν εὐσεβοῦντες, οὐχ ἢ (40) τοῖς δαίμοσι
 φίλον, ἀλλ' ἢ τῷ πρὸς αὐτοῦ καταπεμφθέντι πάντων
 ἀνθρώπων Σωτῆρι διὰ τῆς εὐαγγελικῆς αὐτοῦ διδα-
 σκαλίας παραδίδεται. Ταύτῃ δὲ θεοσεβοῦντες διώξο-
 μεν καὶ ἀπελάσομεν ἑαυτῶν, πολλοὺ δὲ φοβηθῆσά-
 μεθα, τοὺς πονηροὺς δαίμονας, δι' ἀγνείας (41) καὶ
 καθαρῶν τρόπου, βίου τε σώφρονος καὶ παναρέτου,
 τοῦ δὴ πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διωρισμένου. Καθαροῦ
 γὰρ μὴ δύνασθαι ψυχῇ πλῆσιάζειν διὰ τὸ ἀνόμοιον,
 ὁμολογεῖται. Ἄλλ' οὐδὲ μαντείας καὶ χρησμῶν δεη-
 σάμεθα, οὐδὲ σπλάγχνα ζώων διερευνήσομεν, οὐδέ τι
 τῶν διὰ δαιμονικῆς κινήσεως ἐνεργουμένων πολυ-
 πραγμονήσομεν. Ὡν γὰρ ἕνεκα ταῦτα τοῖς πολλοῖς
 σπουδάζεται, τοῦτων ἡμῖν ἀρίστασθαι μελετᾶν ὁ τοῦ
 Χριστοῦ λόγος διεστειλάτο· μόνων δὲ ἐκείνων ἐφίε-
 σθαι προὔρπει, περὶ ὧν ἀληθῶς μάντις μὲν οὐδεὶς
 οὐδὲ σπλάγχνα ζώων μνήσκει τὸ σαφές· αὐτὸς δὲ μό-
 νος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐν τοῖς ἀληθινοῖς ἐνοικῶν
 σπλάγχνοις, τῶν ὄντων τε αὐτῶν, δι' ἄκραν ψυχῆς καθα-
 ρότητα, ἐνδον ἐν ἑαυτοῖς χωρεῖν. Περὶ ὧν φησὶ που ἐν
 τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν· *Ἐνοικήσω (42) ἐν αὐτοῖς,*
καὶ ἐπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεός, καὶ αὐ-
τοὶ ἔσονται μοι λαός. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ ἀπὸ τοῦ περὶ
 θυσῶν τόπου ἀπελεγτικῆς τῆς τῶν δαιμόνων μοχθη-
 ρίας. Ἄκουε δ' οἷα περὶ τῶν αὐτῶν αὐθις ὁ τῆς περὶ
 τῶν ἐμφύτων ἀποχῆς συγγραφεὺς ἱστορεῖ, διαβρῆ-
 θην ὁμολογῶν τοὺς πονηροὺς δαίμονας ἐν σχήμασι
 κίσιον ἐντυπουμένους, καὶ παντοίαις μορφαῖς χαρα-
 κτηρίζοντας (43), λαμβάνειν καὶ ἐξαπατᾶν τοὺς πολ-
 λούς τῶν ἀνθρώπων. « Ἀγαθῶν γὰρ, φησὶν, ὑπο-
 δύμενοι πρόσωπα, καὶ προσεταιριζόμενοι τὰ πλῆθη,
 διὰ τοῦ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων ἐκκαλεῖν, τοὺς
 ἀνωτάτω θεοὺς ἑαυτοὺς ἐπινομιζέσθαι βούλονται. »
 Τοσοῦτον τέ φησιν αὐτοὺς ἰσχύσαι, ὡς ἀπατήσαι καὶ
 τοὺς σοφωτάτους τῶν Ἑλλήνων ποιητὰς καὶ φιλοσό-
 φους, οὓς καὶ ὁμολογεῖ τῆς τοῦ πλῆθους γεγενῆσθαι
 διαστροφῆς αἰτίους· ὅτι γε (44) ἐξ αὐτῶν πᾶσα γοη-
 τεία συνέστη, καὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν ἀνθρώπου ἐν αὐ-

A feliciter annuntiant, ut cæcæ quondam mentes
 nostræ, atque intricatis sceleratorum dæmonum
 vinculis impeditæ restrictæque solverentur. Quare
 nos, utpote qui et mentis oculos jam salutaris
 doctrinæ radiis collustratos habeamus, et ad veram
 aliquando temperantiam, religionem, sapientiamque
 traducti, omniumque malorum acerbitate liberati
 simus, istis nunquam, quibus divinitatem gentes
 affinxere, quique nos etiam antea tyrannide sua
 oppressos tenebant, neque sacrificium faciemus in
 posterum, neque serviemus : sed propius tandem
 ad solum verumque Deum, Servatoris nostri præ-
 ceptis, sic tanquam manu deducti, Deum, inquam,
 illum, hujus universitatis Dominum simul atque
 nutrimum, cujus providentia ac benignitate rerum
 salus omnium continetur, quique eas ut politus
 unus atque architectatus est, sic eadem summo
 deinceps regit imperio, unum eum quoque verum-
 que Deum esse credemus, uni justos honores tri-
 buemus, unum sacro cultu omnique religionis officio
 prosequemur, idque non jam dæmonum ritu, sed eo
 tantum, quem nos evangelica voce inissus ab eodem
 humani generis assertor edocuit. Atque hoc genere
 pietatis exculi, tantum aberit, ut improborum dæ-
 monum metu terreamur, ut eos potius integritate
 mentis, morum innocentia, vita denique castiore,
 atque ad omnem virtutem Servatoris nostri præ-
 ceptis instituta procul abigamus atque expellamus.
 Illis enim ad puros sincerosque animos, propter
 dissimilitudinem aditum patere nullum, profani
 etiam hominis confessione liquet. Nihil etiam divi-
 natione, deorumve responsis indigebimus, nec ani-
 mantium exta rimabimur, nec ad eorum omnino
 quidquam, quæ sensibus dæmonum arte solent ac
 præstigiis illudere, curiosius attendemus. Nam quo-
 rum causa genus hoc rerum vulgus hominum tanto
 studio consecatur, ab iis omni cura et animi pro-
 visionē abstinendum nobis ac fugiendum Christi
 doctrina præcipit; sic ad ea tantum expetenda co-
 hortatur, quorum certi plane verique nihil nec
 divinorum natio, nec animalium exta indicare pos-
 sint : sed unum illud Dei Verbum, quod in veris
 eorum, qui propter summam animi puritatem ipsum
 capere interius complectique possunt, visceribus ac
 præcordiis habitat. De quibus in sacris litteris sic
 alicubi loquitur, « Inhabitabo in illis, et inambulabo
 inter eos : et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi

(40) Οὐχ ἢ. Ita reposuimus ex altero manusc., cui consentit Montac., cum ante perperam legeretur οὐχί.

(41) Ἀγνείας. Facilis erat emendatio, pro ἀγνοίας, quod habet vetus editio.

(42) Ἐνοικήσω. Locum hunc sumit Apostolus, partim ex Levitico, partim ex Ezechiele propheta. Nam Levit. xxvi, 11 : *Ponam, inquit, tabernaculum meum in medio vestri.* Septuag., *Θήσω τὴν σκηνήν μου ἐν ὑμῖν, pro quo brevius est Ἑλληνικώτερον Ἄποστολ. Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, Ambulabo inter vos, et ero Deus vester, vosque eritis populus meus.* Quæ cum litteratenus de tabernaculo sœleris eo loco dicerentur, Ezechiel. xxxvii, 27, ad Christi Ecclesiam allegorice referens, ubi de uno regi Christo

multa præmisit : *Et erit, inquit, tabernaculum meum in eis; et ero eis Deus, et ipsi erunt mihi populus.* Ubi notandum obiter, quod in Levit. dictum erat, *ἐν medio vestri;* apud Ezechiel. dicit *ἐπ' αὐτούς,* quod proprie est, *super illos* : quasi novum quoddam et singulare legendi simul et habitandi genus significare vellet. Ita Paulus hunc locum ab historia simul et allegoria transtulit ad mores.

(43) *Χαρακτηρίζοντας.* Videtur addend. ἑαυτοῦς. Nam infra dicuntur a Porphyrio, *χαρακτηρίζουσαι τὸ πνεῦμα αὐτῶν αἱ μορφαί.* Forte etiam pro ἐντυπουμένους legi debeat ἐκτυπουμένους, quia infra habetur ἐκτυπούμεναι.

(44) Ὅτι γε. Scribe ὅτι τε. melius, ut paulo post, ὅπως τε.

populus 27. » Sed hactenus istum Porphyrii de sacrificiis 171 locum, ad improbitatem dæmonum cogendam persecuti simus. Nunc vero audi sis, quemadmodum ab iisdem præterea plerosque mortalium varia et multiplici formarum larvarumque specie clam in errorem ac fraudem impelli, citatæ sæpius opere *De rerum animatarum abstinencia*, idem ipse palam et aperte fateatur. « Bonorum enim, inquit, vultum mentientes, blandeque multitudinem inflammandis hominum cupiditatibus illicientes, summorum ipsi deorum loco haberi censerique volunt. Et quidem eos tantum ait versutum potuisse, ut sapientissimos quoque Græcorum et poetas et philosophos deceperint, quos etiam vulgo errandi causam præbuisse confitetur. Quin etiam asserit, illorum ex præceptis universam præstigiæ artem esse confatam, ab illis omnes voluptatis illecebras in hominum vitam profluxisse, eosdem, improbi dæmones cum sint, divinitatem affectare, adeoque principem eorum virtutem maximum Nomen videri. » Quæ omnia Porphyrius hunc in modum exsequitur.

CAPUT XXII.

Quænam præstigiæ dæmonis ratio sit.

« Quæcunque, inquit, animæ conjunctum sibi adhærentemque perpetuo spiritum usque adeo non superant, ut ab eo potius in plerisque omnibus superent, eæ proinde si quando sese spiritus iracundia, et cupiditatum æstus atque impetus effuderit, miserandum in modum jactari solent. Et ejusmodi animæ, dæmones quidem ipsæ quoque, sed improbi ac malefici jure nominentur: qui omnes, perinde ut ii, qui contraria sub virtute censentur, nec oculis, nec alio quovis humano sensu attingi omnino possunt. Neque enim aut solidum corpus, aut eandem omnes formam, sed plures inter seque distinctas figuras præ se ferunt. Porro suo singulæ spiritui certis propriisque notis expresso imagines modo apparent, modo evanescent, modo vultum speciemque mutant, si saltem, qui deleriores sunt. Jam vero spiritus ille, quatenus quidem corporeus est, mutationi quoque et corruptioni est obnoxius: quod autem ad animas idem sic alligatus constrictusque sit, ut suam eæ propterea speciem paulo diutius retineant, non est quidem ille sempiternus (ejus enim continuo defluere aliquid ac mutari verisimile est); 172 cæterum ut bonarum spiritus modicæ cujusdam ac justæ temperationis et magnitudinis est, quemadmodum et earum corpus, si quando nobis appareant; sic maleficarum nulla spiritus est corporisve proportio. Atque genus hoc dæmonum, ut in locis terræ vicinioribus

11 Cor. vi, 16.

(45) Ὅσαι δὲ ψυχᾶι. Porphyr. l. ii *De abstin.*, p. 31 edition. Florent., at novæ p. 195.

(46) Ἐραρτίας δυνάμεως. Meliores illos intelligenit, de quibus proxime ante disputavit.

(47) Ἀλλ' ἐν σχήμασι πλείοσιν. Ita ex Porphyr., melius quam, ut ante legebatur, ἀλλ' ἢ ἐν σχήμ. Porro distinctionem secuti sumus quam alter ex manusc. habet, quod perspicuum sensum efficiat. Nam si post ἐκτυπούμεναι cum excuso Porphyr. distinguamus, necessario reponendum fuerit ἐκτυπούμενοι, vel potius ἐκτυπούμεγας, ut vel referatur ad πάντες, vel subaudiatur μορφᾶς. Ea distinctio in causa est, quamobrem in eod. excuso consequenter legatur, αὐ δὲ χαρακτ.

(48) Τὸ δὲ ὑπό. Malim τῷ δὲ cum Porphyr.

(49) Τρέπεσθαι. Hinc emendandus excus. in quo perperam legitur τρέφεσθαι.

(50) Τὰ τῶν ἀγαθῶν. Porphyr., τὸ τῶν ἀγ. Quam lectionem secutus sum; recte, opinor: subintelligi-

τῶν προξενεῖται· ὅπως τε θεοὶ εἶναι βούλονται, δαίμονες ὄντες φαῦλοι, καὶ ὡς ἡ προεστῶσα αὐτῶν δύναμις δοκεῖ θεὸς εἶναι ὁ μέγιστος. » Ταῦτα δὲ ἐ Porphyρίου πάντα τοῦτον ιστορεῖ τὸν τρόπον.

specie clam in errorem ac fraudem impelli, citatæ sæpius opere *De rerum animatarum abstinencia*, idem ipse palam et aperte fateatur. « Bonorum enim, inquit, vultum mentientes, blandeque multitudinem inflammandis hominum cupiditatibus illicientes, summorum ipsi deorum loco haberi censerique volunt. Et quidem eos tantum ait versutum potuisse, ut sapientissimos quoque Græcorum et poetas et philosophos deceperint, quos etiam vulgo errandi causam præbuisse confitetur. Quin etiam asserit, illorum ex præceptis universam præstigiæ artem esse confatam, ab illis omnes voluptatis illecebras in hominum vitam profluxisse, eosdem, improbi dæmones cum sint, divinitatem affectare, adeoque principem eorum virtutem maximum Nomen videri. » Quæ omnia Porphyrius hunc in modum exsequitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ.

Τίς ὁ τρόπος τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας.

« Ὅσαι δὲ ψυχᾶι (45) τοῦ συνεχοῦς πνεύματος οὐ κρατοῦσιν, ἀλλ' ὡς τὸ πολὺ κερράτηται, διὰ τοῦτο ἄγονται τε καὶ φέρονται λίαν, ὅταν αὐ τοῦ πνεύματος ὄργαι τε καὶ ἐπιθυμίαι τὴν ὁρμὴν λάβωσιν. Αὗται δὲ αὐ ψυχᾶι δαίμονες μὲν καὶ αὗται, κακοεργοὶ δ' ἀν εἰκότως λέγοντο· καὶ εἰσιν οἱ σύμπαντες οὗτοί τε, καὶ οἱ τῆς ἐναντίας δυνάμεως (46) ἀόρατοί τε, καὶ τελείως ἀναίσθητοι αἰσθησέσιν ἀνθρωπίναις. Οὐ γὰρ στερεὸν σῶμα περιβέβληται, οὐδὲ μορφήν πάντες μίαν, ἀλλ' ἐν σχήμασι πλείοσιν (47)· ἐκτυπούμεναι δὲ καὶ χαρακτηρίζουσαι τὸ πνεῦμα αὐτῶν αὐ μορφαί, τοτὲ μὲν ἐπιφαίνονται, τοτὲ δὲ ἀφανεῖς εἰσιν· ἐνίοτε δὲ καὶ μεταβάλλουσι τὰς μορφᾶς, οἳ γε χεῖρους. Τὸ δὲ πνεῦμα, ἧ μὲν ἐστὶ σωματικόν, παθητικόν ἐστὶ καὶ φθαρτόν· τὸ δὲ ὑπὸ (48) τῶν ψυχῶν οὕτως δεδεδεσθαι, ὥστε τὸ εἶδος αὐτῶν διαμένειν πλείω χρόνον· οὐ μὴν ἐστὶν αἰώνιον· (καὶ γὰρ ἀπορρῆν αὐτοῦ τι συνεχῶς εἰκὸς ἐστὶ καὶ τρέπεσθαι {49}). Ἐν συμμετρῆ μὲν οὖν τὰ τῶν ἀγαθῶν (50) ὡς καὶ τὰ σώματα τῶν φαινομένων· τῶν δὲ κακοποιῶν ἀσύμμετρα. Οἳ πλέον (51) τῷ παθητικῷ νέμοντες τὸν περιγίειον τόπον, οὐδὲν ὅ τι (52) τῶν κακῶν οὐκ ἐπιχειροῦσι δρᾶν. Βίαιον γὰρ ὄλως καὶ ὑποουλον ἔχοντες ἦθος, ἐστερημένον τε (53) τῆς ἀπὸ τοῦ κρείττονος φυσικῆς εὐδαιμονίας, σφοδρᾶς καὶ αἰφνιδίους, οἷον ἐνέδρας, ὡς τὸ πολὺ ποιούνται τὰς ἐμπτώσεις· πῆ μὲν λανθάνειν πειρώμενοι, πῆ δὲ βιαζόμενοι. » Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγει· Ταῦτα δὲ (54) καὶ τὰ ὅμοια ποιῶσι, μεταστῆσαι

D tur enim πνεῦμα, cujus ex temperatione ac symmetria corporum etiam temperatio et symmetria consequatur.

(51) Οἱ πλέον, recte; non ut excus. οὐ, quod miras offendit huic loco tenebras.

(52) Οὐδὲν ὅ τι. Hinc etiam excusum corrige. qui legit οὐδὲν οὖν, tanquam initium aliquid esset novæ periodi.

(53) Ἐστερημένον τε, etc. Excusum opportune mutuum hic rependet vicem; legit enim, ut videtur, optime, ἐστερημένον τε τῆς φυλακῆς, τῆς ἀπὸ τοῦ κρείττονος δαιμονίου. Manuscriptus uterque lectionem eamd. tuetur, nisi quod δαιμονίας pro δαιμονίου sufficit. Utramvis sequere, gemina sententia est. Consule hic, si placet, Porphyrianum interpretem.

(54) Ταῦτα δὲ. Porphyr., p. 199 nov. edit. ista pertexit. Dæmonum autem artes intelligit, quibus i agerent, ut ab hominibus fidem omnino et malu-

ἡμᾶς ἐθέλοντες ἀπὸ τῆς ὀρθῆς ἐννοίας τῶν θεῶν, καὶ ἅπασιν ἐπιστρέψαι. Πᾶσι γὰρ τοῖς οὕτως ἀνομολόγως καὶ ἀκαταλλήλως γινομένοις αὐτοὶ χαίρουσι, καὶ ὡσπερ ὑποδύντες τὰ τῶν ἄλλων θεῶν πρόσωπα, τῆς ἡμετέρας ἀβουλίας ἀπολαύουσι, προσεταιριζόμενοι (55) τὰ πλήθη, διὰ τοῦ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων ἐκκαλεῖν ἔρωσι καὶ πόθοις πλούτων, καὶ δυναστειῶν καὶ ἡδονῶν, κενοδοξίας τε αὖ· ἐξ ὧν στάσεις καὶ πόλεμοι φύονται, καὶ τὰ συγγενῆ τούτων. Τὸ δὲ πάντων δεινότατον, ἐπαναβαίνουσιν ἐκ τῶνδε, καὶ τὰ ὅμοια ἀναπειθουσι καὶ περὶ τῶν μεγίστων θεῶν, μέχρι τοῦ καὶ τὸν ἀριστον Θεὸν τούτοις τοῖς ἐγγλήμασιν ὑπάγειν· ᾧ δὴ καὶ τεταράχθαι (56) φασὶ πάντ' ἄνω καὶ κάτω. Πεπόνθασι δὲ τοῦτο οὐκ ἰδιώται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ διατριβόντων οὐκ ὀλίγοι. Ἡ δ' αἰτία δι' ἄλλήλων γέγονε. Καὶ γὰρ τῶν φιλοσοφούντων οἱ μὴ ἀποστάντες τῆς κοινῆς φορᾶς εἰς τὰ αὐτὰ τοῖς πλήθεσι συνέδησαν. Καὶ πάλιν αὖ τὰ πλήθη, σύμφωνα ταῖς αὐτῶν δόξαις παρὰ τῶν δικούντων σοφῶν ἀκούοντα, ἐπεβρώσθη φρονεῖν ἐτι μᾶλλον περὶ τῶν θεῶν τὰ τοιαῦτα. Τὸ μὲν γὰρ ποιητικὴν καὶ προσεξέκαυσε τὰς ὑπολήψεις τῶν ἀνθρώπων, τῷ χρῆσθαι φράσει πρὸς ἐκπλήξιν καὶ γοητείαν πεποιημένῃ, κήλησιν τε ἐμποιῆσαι, καὶ πῖστιν περὶ τῆν ἀδυνατωτάτων πεποιημένην (57)· δέον ἐμπέδως πεπεισθαι, ὅτι οὔτε τὸ ἀγαθὸν βλάπτει ποτὲ, οὔτε τὸ κακὸν ὠφελεῖ. Οὐ γὰρ θερμότητος, ὡς φησι Πλάτων, τὸ ψύχειν, ἀλλὰ τοῦ ἐναντίου· οὐδὲ ψυχρότητος τὸ θερμαίνειν, ἀλλὰ τοῦ ἐναντίου· οὕτως οὐδὲ τοῦ δικαίου τὸ βλάπτειν. Δικαιοτάτων δὲ ἢ που φύσει πάντων τὸ θεῖον· ἐπεὶ οὐδ' ἂν ἦν θεῖον. Οὐκοῦν ἀποτετμηθεὶς δεῖ ταύτην τὴν δύναμιν καὶ μοῖραν τῶν ἀγαθοεργῶν δαιμόνων. Ἡ γὰρ βλάπτειν πεφυκυῖά τε καὶ βουλομένη ἐναντία τῇ ἀγαθοεργῷ· τὰ δ' ἐναντία περὶ τὸ αὐτὸ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο. »Καὶ αὖθις· « Διὰ μέντοι (58) τῶν ἐναντιῶν καὶ ἡ πᾶσα γοητεία ἐπιτελεῖται· τούτους γὰρ μάλιστα, καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν διαπραττόμενοι. Πᾶρεις γὰρ εἰσι πάσης φαντασίας, καὶ ἀπατήσαι ἱκανοὶ διὰ τῆς τερατουργίας. Διὰ τούτων (59) φίλτρα καὶ ἐρωτικά κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες· πᾶσα γὰρ ἀκολασία, καὶ πλούτων ἔλπις καὶ δόξης, διὰ τούτων, καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη. Τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οὐκ εἰς τὸ βούλονται γὰρ εἶναι θεοί, καὶ ἡ προεστῶσα αὐτῶν δύναμις δοκεῖν Θεός εἶναι ὁ μέγιστος. Οὗτοι οἱ χαίροντες λοιπῇ τε κνίσσῃ τε, δι' ὧν αὐτῶν τὸ πνευματικὸν καὶ σωματικὸν παίνεται. Ζῆ γὰρ τοῦτο ἀτμοῖς καὶ ἀναθυμιάσει, ποικίλως διὰ τῶν ποικίλων, καὶ

cupiditatis explendæ causa libentius frequentiusque versatur, nihil plane sceleris est, quod moliri non soleat. Nam quod impotenti admodum ac subdolo ingenio sit, quodque melioris ac diviniore dæmonis providentia careat, vehementes ac repentinos ut plurimum impetus habet insidiisque persimiles, partim ut facilius lateat, partim ut vi, quod sibi propositum est, extorqueat. » Et paucis interjectis : » Atque his, inquit, aliisque similibus machinandis hoc sequuntur, uti nos a recta sanaque de diis opinione dimotos ad sese traducant. Nam cum istis omnibus, in quibus nihil cohærentis et consentanei sit, præcipue delectentur, tum vero quasi aliorum deorum induti personam, vecordia fruuntur nostra, hocque veluti lenocinio multitudinem illicient, dum hominum cupiditates inflammant, partim amoribus, partim divitiarum, imperiorum, voluptatum appetentia, partim denique æstu inanis gloriæ : unde seditiones, bella, atque id genus cætera nasci solent. Quodque omnium longe indignissimum est, gradum ex his porro faciunt, ac similia facile de summis quoque diis persuadent, usque eo, ut Deum etiam optimum iisdem criminibus probrisque subjiciant : quo uno præsertim omnia sursum ac deorsum acta confusaque esse aiunt. Enimvero non idiotas modo, sed etiam philosophorum non paucos hic morbus invasit; atque ita quidem, ut sibi mutuo errandi occasionem præberent. Nam ut qui ex philosophis sese minus communi ab æstu subducerent, in eandem cum imperita multitudine sententiam opinionemque descendebant : sic multitudo rursus, cum ex iis, qui sapientes habebantur, cogitationibus suis consentaneas disputationes audiret, haustum semel de diis errorem magis in dies magisque confirmabat. Siquidem poesis ipsa quoque novis hominum opiniones facibus accendebat, cum dictione ad admirationem præstigiasque comparata, nec ad titillandos modo permulcendosque sensus, verum etiam ad fidem rerum, quæ verisimilitudinem prorsus omnem excluderent, faciendam potentissima uteretur. Sed verum profecto erat, hoc sibi constanter in animum inducere, nec a bono detrimenti, nec a malo adjuncti quidquam proficisci posse. Ut enim, quod ait Plato, nec frigefacere caloris est, sed contrarii; nec neque frigeris calefacere, 173 sed contrarii; sic nec nocere, justis esse potest. Deus autem certe natura sua res omnes æquitate ac justitia superat, alioqui ne Deus

rum et bonorum auctores haberentur, itaque facilius divinitatis opinionem impetrarent. Cæterum quidquid eo loco philosophetur Porphyrius, vere ac pie creditur, hujus vitæ calamitates divinæ providentiæ non permittenti modo, sed etiam ut plurimum inferenti, atque has scelerum nostriorum pœnas expetenti esse iribuendas.

(55) Προσεταιριζόμενοι, etc. Adi Euseb. nostrum l. iv De Demonstr., c. 9, ubi de Lucifero gemina philosophatur, quem gravia licet omnia gentibus interminatam, potentiorum deinde ad eas subigendas voluptatis illecebram excogitasse demonstrat.

(56) ᾧ δὴ καὶ τεταράχθαι, etc. Porphyg., δ δὴ

καὶ τετάραχται, φασὶ πάντ' ἄνω κάτω. Vitiosum quidem est ὁ δὴ, at sequentia magis placeant hoc sensu; quo quidem, omnia, quod aiunt, sursum ac deorsum acta sunt, atque confusa.

(57) Πεποιημένην. Non dubito quin legendum sit, quomodo Porphyrius, δυναμένην.

(58) Διὰ μέντοι. Porphyg., p. 205.

(59) Διὰ τούτων. Maleficorum, an dæmonum? Si maleficorum, οἱ κακοδαίμονες sunt mali dæmones; sin dæmonum, οἱ κακοδαίμονες miseri erunt. Sane his in rebus mutuam sibi dæmones et malefici operam navant.

quidem esset. Quare vim istam, atque has nocendi partes a benignis ac beneficiis dæmonibus remove omnino decet. Quod enim ad nocendum tam a natura, quam a voluntate comparatum sit, id cum benefico pugnare necesse est: contrariis autem pugnantisque rebus nulla esse potest circa unum idemque consensio. » Et rursus. « Infestorum, inquit, dæmonum artibus genus omne præstigiarum efficitur: illosque propterea, illorumque principem malefici homines maxime venerantur. Quippe abundant enim isti vanis fictisque rerum imaginibus, eoque ad concinnandas insolentibus machinis fallacias aptissimi sunt. Horum igitur opera, amatorias illecebras nefarii dæmones molliuntur: a quibus scilicet cum impotentia voluptatum, spesque divitiarum et gloriæ proficiscitur, tum in primis doli fraudisque omnis artificium. Horum enim proprium mendacium est, cum et omnes dii esse velint, et princeps eorum virtus summi Numinis existimationem affectet. Illi enimvero sunt, qui et libationibus et nidore carniū delectantur, quo utroque spirituum corporumque genus saginatur. Vitam enim ut vaporibus exhalationibusque sustentat, idque modo pro eorum diversitate diverso, ita vires sanguinis carniūque nidore confirmat. » Sic igitur istos ingenue confitentes audivimus, præceptas hominum de improbis dæmonibus, perinde ac si dii bonique forent, opinionones vehementius non a Græcis modo poetis accensas fuisse, verum etiam ab iis qui philosophiæ studia professi, æquiore ac propensiore erga deos anima viderentur, utpote qui non diis ipsis quoque, sed improbis dæmonibus colendis, præcipitem in errorem suum multitudinem egerint. Enim vero disertis verbis Porphyrius fatetur, illam cum ex iis, qui sapientes habebantur, cogitationibus suis consentaneas disputationes audiret, in sua de nefariis dæmonibus sic tanquam de diis opinione magis in dies magisque confirmatam esse. Atque hæc non auctoritate sane testimonioque nostrorum arguuntur, sed ipsorum qui res suas penitus, ac longe quam nos certius enucleatiusque perviderant. Siquidem ille ipse scriptor, qui non perfunctorie ac leviter fuerat in ea, quæ vulgus latebat, superstitione versatus, improbos dæmones asserit deos esse velle, bonorumque apud homines existimationem expetere; ac virtutem eorum principem summi Numinis famam et nomen ambire.

174 Quænam porro sit virtus illa princeps, idem ipse declarat, improborum dæmonium principis Serapin atque Hecaten esse dicens, cum Beelzebud iis omnibus præesse Scriptura divina testatur. Audi vero præterea, quemadmodum hac de re in suis de hausta ex oraculis philosophia libris disserat.

CAPUT XXIII.

De improbis dæmonibus, et quinam sint eorum principes: quodque omnium animalium specie homines aggreddiantur.

« Improbos dæmones, inquit, Sarapi subditos esse haud temere suspicamur: quippe hanc ad opinionem non ejus tantum symbolis et insignibus adducti, sed etiam quod quæcunque vim eos vel conciliandi habent vel averruncandi, ad Plutonem omnia referuntur, quemadmodum libro primo ostendimus. Atqui idem prorsus qui Pluto deus iste est, eoque maxime dæmonibus imperat, certa que sym-

δυναμοῦται ταῖς ἐκ τῶν αἱμάτων καὶ σαρκῶν θυσίαις (60). » Διὰ δὴ τούτων ἀκηχόμεν ὁμολογούντων, ὅτι μὴ μόνον οἱ παρ' Ἑλλήσι ποιηταὶ προσεξέκαυσαν τὰς ὑπολήψεις τῶν ἀνθρώπων, τὰς περὶ τῶν φαύλων δαιμόνων ὡς περὶ θεῶν καὶ ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ διατριβόντων οἱ περὶ θεοὺς δοκούντες σπουδαίως ἔχειν, οἱ καὶ αὐτοὶ οὐ θεοὺς, ἀλλὰ πονηροὺς δαίμονας περιέποντες, τὰ πλήθη καὶ τοὺς δήμους εἰς τὴν οἰκείαν πλάνην ἐξετραχίλισαν. Ὁμολόγησε γοῦν σαφῶς ὁ λόγος, ὡς ἄρα παρὰ τῶν δοκούντων σοφῶν ἀκούοντα περὶ θεῶν τὰ πλήθη σύμφωνα ταῖς αὐτῶν δόξαις, ἐπεβρόσθη φρονεῖν ἔτι μᾶλλον, ὡς περὶ θεῶν, περὶ τῶν μοχθηρῶν δαιμόνων. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐξ ἡμῶν κατηγορεῖται, ἀλλ' ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀκριθέστατα τὰ οἰκεία μᾶλλον ἢ ἡμεῖς εἰδόντων. Ὁ γὰρ τοι αὐτὸς συγγραφεὺς, οὐ παρέργως ὁμιλήσας τῇ τοῦ πολλοῦ λαθροσύνη δεισιδαιμονίᾳ, φησὶ τοὺς πονηροὺς δαίμονας βούλεσθαι εἶναι θεοὺς, καὶ ἀγαθῶν δόξαν ἔχειν παρὰ ἀνθρώποις, ἣ τε προσετώσα (61) αὐτῶν δύναμις δοκεῖν θεὸς εἶναι ὁ μέγιστος.

Τίς οὖν ἄρα ἡ προσετώσα αὐτῶν τυγχάνει δύναμις, ὁ αὐτὸς πάλιν διασαφῆσει, τοὺς ἄρχοντας τῶν πονηρῶν δαιμόνων λέγων εἶναι τὸν Σάραπιν καὶ τὴν Ἑκάτην (62). Ἡ δὲ θεία Γραφή, τὸν Βεελζεβοῦλ. Ἄκουε δ', ὅπως καὶ περὶ τούτου γράφει ἐν τοῖς περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Περὶ τῶν πονηρῶν δαιμόνων, καὶ τίνες εἰσὶν αὐτῶν οἱ ἄρχοντες: καὶ ὅτι πᾶσι ζώοις ὁμοιοῦμενοι οἱ πονηροὶ δαίμονες προσίσαι τοῖς ἀνθρώποις.

« Τοῦς δὴ πονηροὺς δαίμονας οὐκ εἰκῆ ὑπὸ τὸν Σάραπιν ὑποπιεζόμεν· οὐδ' ἐκ τῶν συμβόλων μόνον ἀναπεισθέντες, ἀλλ' ὅτι τὰ μελιγμματα καὶ τὰ τούτων ἀποτρόπαια πρὸς τὸν Πλούτωνα γίνεται, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ εἰδείκνυμεν. Ὁ αὐτὸς δὲ τῷ Πλούτῳ ὁ θεός, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα δαιμόνων ἄρχων, καὶ σύμβολα διδοὺς πρὸς τὴν τούτων ἔλασιν. Οὗτος γοῦν καὶ τοῖς ἐκέτας εἰδῆλωσεν, ὡς πᾶσι ζώοις ὁμοιοῦμενοι προσίσαι τοῖς

(60) *Θυσίαις*. Porphyr., *κνίσσαις*, quod malui.

(61) *Ἡ τε προσετώσα*. Dehuit, opinor, τὴν τε περιετώσαν αὐτῶν δύναμιν δοκεῖν θεὸν εἶναι τὸν μέγιστον· præcedit enim, φησὶ τοὺς πονηροὺς, etc.

(62) *Σάραπιν καὶ τὴν Ἑκάτην*. Supra p. 196, c. 11, solius Hecates meminit. De Serapide Porphyrius initio tituli sequentis. De Hecate vero pagina sequenti.

ἀνθρώποις· ὅθεν καὶ παρ' Αἰγυπτίοις, καὶ παρὰ Φοίνιξι, καὶ ὄλλω παρὰ τοῖς τὰ θεῖα σοφοῖς ἡ μάντεσιν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιβρῆσσονται, καὶ ζῶα προσουδίζεταί· πρὸ τῆς θρησκείας τῶν θεῶν· ἐξελαυνόντων τῶν ἱερῶν τούτους διὰ τοῦ δούναι πνεῦμα ἢ αἷμα ζῶων, καὶ διὰ τῆς τοῦ ἀέρος πληγῆς, ἴνα, τούτων ἀπελθόντων, παρουσία τοῦ Θεοῦ γένηται. Καὶ οἷος δὲ πᾶς μεστὸς, καὶ διὰ τοῦτο προκαθαίρουσι καὶ ἐκβάλλουσι τούτους, ὅταν θεὸν κατακαλῶσι. Καὶ τὰ σώματα τῶν μὲστὰ ἀπὸ τούτων καὶ γὰρ μάλιστα ταῖς ποιαῖς τροφαῖς χαιρούσι. Σιτουμένων γὰρ ἡμῶν προσίας καὶ προσίζάνουσι τῷ σώματι, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἀγνεῖαι, οὐ διὰ τοὺς θεοὺς προηγούμενας, ἀλλ' ἐν οὔτοι ἀποστῶσι. Μάλιστα δὲ αἵματι χαιρούσι καὶ ταῖς ἀκαθαρσίαις, καὶ ἀπολαύουσι τούτων εἰσδύνοντες τοῖς χρωμένοις. Ὅλωσ γὰρ ἡ ἐπίτασις τῆς πρὸς τι ἐπιθυμίας καὶ ἡ τοῦ πνεύματος τῆς ὀρέξεως ἀρμῆ ἀλλαγῶθεν οὐ σφοδρύνεται ἢ ἐκ τῆς τούτων παρουσίας, οἱ καὶ εἰς ἀσήμεος φθόγγου καὶ φύσας ἀναγκάζουσι τοὺς ἀνθρώπους ἐμπιπτειν διὰ τῆς συναπολαύσεως τῆς μετ' αὐτῶν γινομένης. Ὅπου γὰρ πνεύματος πλείονος ὄλχη, ἢ τῆς γαστρὸς ἐξ ἡδυπαθείας πεπλησμένης, ἢ τῆς προθυμίας δι' ἡδονῆς ἐπίτασιν ἐκφυσώσης, καὶ πολὺ τὸ ἐξωθεν σπύσης, ἐκεῖ παρουσία τῶν τοιοῦτων πνευμάτων σοι δηλοῦσθω. Ἄρχι τούτων τολμᾷ φύσις ἀνθρώπου εὐρίσκειν τὰς περὶ αὐτῆς ἀ συνεστῶσας παγίδας· καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ὅταν εἰσκριθῆ, πολυπλασιάζεται τὸ πνεῦμα. Ὁ ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν πονηρῶν δαιμόνων, ὧν φησὶν ἄρχοντα εἶναι τὸν Σάραπιν· καὶ τὴν Ἑκάτην δὲ τούτων ἄρχιν ὁ αὐτὸς διδάσκει, λέγων οὕτως· « Μὴ ποτε οὗτοί εἰσιν, ὧν ἄρχις ὁ Σάραπις, καὶ διὰ τούτων ἢ σύμβολον ὁ τρικάρηνος κύων, πωτέστιν ὁ ἐν τοῖς τρισὶ στοιχείοις, ὕδατι, γῆ, ἀέρι πονηρὸς δαίμων; οὗς καταπαύει ὁ Θεὸς, ὁ ἔχων ἄπὸ χεῖρα. Ἄρχις δ' αὐτῶν καὶ ἡ Ἑκάτη (63), ὡς συνέχουσα τὸ τρίστοιχον. » Καὶ πάλιν φησὶν· « Ἐν χρηστήριον ἔτι παραθεῖς, ὅπερ αὐτῆ ἡ Ἑκάτη τεποιῆται, καταπαύσω τὸν περὶ ταύτης λόγον.

sic tamen ut iisdem Hecaten etiam imperare deceat, hunc in modum : « Num forte, inquit, dæmones ii sunt, in quos Sarapis obtinet principatum, quorum propterea symbolum sit triceps ille canis, hoc est improbus dæmon, qui tribus in elementis, aqua, terra et aere versatur? quos utique Deus ille, cujus in potestate sunt, sisisit et cohibet. Cæterum iisdem etiam imperat Hecate, cujus videlicet numine triplex istud elementum continetur. » Ae rursus : « Institutæ, inquit, de Hecate disputationi. finem imponam, si modo unum hoc præterea ejusdem responsum addidero.

Ἡ δ' ἐγὼ εἰμι κόρη πολυφάσματος, οὐρανόφοιτος, Ταυρίωπις, τρικάρηνος, ἀπρηγῆς, χρυσοβέλιμος, φοιτῆ ἀπειροτεχνῆς (64), φασειμβροτος Εἰλιε-
[θνια·
Τριστοίχου φύσεως συνθήματα τρισά φέρουσα·
Λίθρι μὲν πυρόεσσιν ἐκιδόμενῃ εἰδῶλοισι,
Ἡέρα δ' ἀργεννοῖσι τροχάσμασιν ἀμφικάθημαι.

α Ἰσ. αὐτήν. β γρ. τοῦτο αὐτῶν.

(63) Καὶ ἡ Ἑκάτη. Huc pertinent illa Hesiodi, quibus præcipuum Hecatæ honorem ab Jove habitum ostendit, a vers. 411 Theogon. :

Ἡ δ' ὑποκυσσαμένη Ἑκάτην τέκε· τὴν περὶ πάντων
Ζεὺς Κρονίδης τίμησε, πόρεν δὲ οἱ ἀγκυλὰ ὄψα·
Μοῖραν ἔχειν γαίης τε καὶ ἀντρογέτωιο θαλάσσης.
Ἡ δὲ καὶ ἀστερόεντος ὑπ' οὐρανοῦ ἔμμορε τίμησ,

A bola tribuit, quibus averti depellique possint. Ac suis quidem supplicibus aperuit, quo pacto animantium illi formam ac speciem mentiti homines convenirent : quo factum ut ab Ægyptiis ac Phœnicibus, et universe ab omnibus religionum peritis, et lora in templis dirumpi, et animantes ad pavimentum, antequam deorum sacris operentur, alidi soleant : itaque dæmones a sacerdotibus partim spiritu, partim animalium sanguine, partim aeris ipsius percussione abiguntur, ut iis ejectis præsens Deus interesse velit. Plenæ siquidem eorum sunt ædes universæ, quas ante propterea ipsis ejiendis expiant, quoties diis supplicaturi sunt. Quinetiam eorundem plena sunt corpora, quod certo quodam ciborum genere præcipue delectentur. Itaque accumbentibus nobis non accedunt ipsi modo, sed etiam nostrum ad corpus adhærescunt; quæ causa est, quamobrem lustrationes adhiberi consueverint, non utique propter deos potissimum, sed potius ut dæmones recedere atque alio migrare cogantur. Cæterum sanguine præsertim sordibusque capiuntur, quibus ut frui liceat, in eorum, qui rebus istis utuntur, sese corpus insinuant. Nullus enim omnino motus existit cupiditatis vehementior, nullus in Spiritu

B
C
175 appetitionis impetus, qui aliunde quæ ex eorum præsentia incitetur. Itaque homines ab iis in obscuros aliquando sonos flatusque coguntur incidere, quod eadem ipsi quoque delectatione perfruantur. Ubi enim abundat spiritus, sive quod eo venter ob acriore delectationis sensum impleatur, sive quod ardor ipse atque æstus propter voluptatis vehementiam efflet simul interiorem, simulque exteriorem densius copiosiusque ducat; ibi continuo spiritus illos præsentem esse judicare certo possis. Atque hactenus humanæ naturæ laqueos in se nequi solitos investigare fas est : tum enim vel maxime augeri spiritus ipse consuevit, cum in Deum curiosus ac propius inquiritur. » Hæc ille de improbis dæmonibus, quorum principem Sarapin esse ait; quorum principem Sarapin esse ait;

D Illa ego cælestis varia sub imagine virgo, Taurina, atque triceps, immitis, et aurea vibrans Spicula, natorumque experts Diana, simulque

Fax Lucina hominum; cujus tria symbola, mundi Terna elementa notant: ardentibus æthera formis Exhibeo: passim candentibus aera bigis.

Ἄθανάτοις τε θεοῖσι τετιμημένη ἔσσι μάλιστα... quibus eam omni hominum generi et conditioni præesse demonstrat.

(64) Ἀπειροτεχνῆς. Verti, natorumque experts, quasi legeretur ἀπειροτεχνῆς; vel ἀπειρότεχνος, quod tamen utrumque rarum est : ἀπειρωδῶν et ἀπειρολεχῆς longe frequentiora. Ac fortassis ἀπειρολεχῆς; pro ἀπειροτεχνῆς lsgri possit.

*Insideo : terrasque regit tenebrosa meorum
Turba canum.*

Hos autem canes improbos illos esse dæmones idem uuctor manifeste declarat, « de quibus, inquit, dicere paulo ante desimus. » Nos autem hic etiam gradu fixo, pluribus age deinceps, quotquot a ple-risque omnibus deorum loco et nomine colebantur, nefarios vere dæmones, ac nullius plane boni au-ctiores esse confirmemus.

Α Γαῖα δ' ἐμῶν * σκυλάκων θροφερῶν (64*) γένος ἠγριοχέυει. »

Ὅς ἐπλάγει ὁ συγγραφεὺς σαφῶς, ὅτι οἱ σκύλα-κες· ὅτι οἱ πονηροὶ δαίμονες, « περὶ ὧν ἄρτι πεπαύ-μεθα λέγοντες. » Τοσαῦτα μὲν δὴ καὶ ταῦτα. Περὶ δὲ τούτων δαίμονας εἶναι πονηροὺς ἀληθῶς, ἀλλ' οὐδὲν ἀγαθὸν ἐπαγομένους, τοὺς παρὰ τοῖς πολλοῖς θεολο-γούμενους, φέρει ἐτι μᾶλλον διὰ πλείονων κρατύ-νωμεν.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER QUINTUS.

176 QUINTI LIBRI CAPITA.

1. Iterum probatur, multorum populorum vaticinia et oracula improborum dæmonum propria fuisse: quæ omnia post evangelicam Servatoris nostri doctrinam sublata defecerint.
2. Quænam dæmonum imposturæ ratio fuerit.
3. Varias ac multiplices Græcorum adversus deos superstitionis sectas fuisse.
4. Quidquid vaticiniorum atque oraculorum apud gentes fuit, improborum dæmonum opus fuisse.
5. Latentes dæmonum historias fabulosis non secus ac de diis narrationibus contineri.
6. Mortem illos ipsos consciscere, qui boni ab iis dæmones appellentur.
7. Quam amatoriis voluptatibus dæmones obnoxii sint, et quibus quisque delectetur.
8. Maleficiis et cantionibus quibusdam cum deduci deos, tum etiam ad hominum voluntati obsequendum invitos licet ac repugnantes adigi.
9. Eisdem ne redire quidem per sese posse.
10. Quibus artibus egregia numina præstigiatoribus subjiciantur.
11. Dæmones ipsos, qui deorum loco habeantur, quo superstitionum ritu secum 177 agi vellent, homines docuisse.
12. Eisdem magicarum artium, quibus simulacra confurentur, doctores fuisse.
13. Ipsas quoque simulacrorum figuras ab iis delinneas fuisse.
14. Eisdem ad magicam artem impellere.
15. Eisdem inanima quoque materia delectari.
16. De oraculorum defectione Apollinem ipsum cecinisse.
17. De interitu dæmonum, quos deorum loco vene-rantur.
18. De oraculis priscorum Græcorum prædicatione celebratis.
19. Adversus Apollinem, quod septem adolescentes puellasque totidem in Cretam jugulandos mitti jussit.
20. Pluribus Apollinem responsorum ambiguitate mortis causam fuisse.
21. Eundem Apollinem responsi ambiguitate causam fuisse, cur imperio suo Cræsus exciderit.

* Ἰσ. γαῖαν ἐμ.

(64*) Δροφερῶν. Malim θροφερῶν.

B ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΠΕΜΠΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.

- α'. Ἐτι περὶ τοῦ πονηρῶν δαιμόνων εἶναι τὰ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἔθνεσι μαγτεία καὶ χρηστή-ρια· καὶ ὡς καθήρηται πάντα, καὶ ἐκλέλοιπε μετὰ τῆν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικὴν δι-δασκαλίαν.
- β'. Τίς ὁ τρόπος τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας.
- γ'. Ὅτι πολυσχιδῆς καὶ πολυτρόμων ἡ περὶ θεῶν τοῖς Ἑλλήσι συνέστη δεισιδαιμονία.
- δ'. Περὶ τοῦ πονηρῶν δαιμόνων εἶναι τὰ παρὰ τοῖς ἔθνεσι μαγτεία καὶ χρηστήρια.
- ε'. Περὶ τοῦ λαοθανούσας δαιμόνων περιέχειν ἱστορίας τὰς μυθικὰς ὡς περὶ θεῶν διηγήσεις.
- ς'. Ὅς θανάτου ποιητικοὶ εἰσιν οἱ λεγόμενοι αὐ-τῶν ἀγαθοὶ δαίμονες.
- ζ'. Ὅτι καὶ ἐρωτικαῖς ἠδοναπαθείαις ἐξυπηρετοῦν-ται, καὶ ποιοῖς ἕκαστος αὐτῶν χαίρει.
- η'. Ὅτι μαγνείαις καθέλλονται, καὶ παρὰ γνό-μην ἀναγκάζονται ταῖς ἀνθρωπίναις βουλαῖς δουλεύειν.
- θ'. Ὅτι οὐδὲ ἀφ' αὐτῶν ἀναχωρεῖν δύνανται.
- ι'. Ὅποιαίς μεθόδοις οἱ θανμάσιοι αὐτῶν θεοὶ τοῖς γήσιον ὑποτάττονται.
- ια'. Ὅτι οἱ δαίμονες, οὓς δὴ θεοὺς ὑπειλήφασιν, ἀνθρώπους ἐδίδαξαν τὰς οικείας περιεργίας.
- ιβ'. Ὅτι καὶ τὰ ἰνδάλματα μαγικῶς αὐτοὶ κατα-σκευάζειν ἐδίδαξαν.
- ιγ'. Ὅτι καὶ τὰς μορφὰς αὐτῶν τῶν ξοάνων αὐτοὶ κατέδειξαν.
- ιδ'. Ὅτι καὶ μαγεύειν προτρέπουσιν.
- ιε'. Ὅτι καὶ τὰς ἀψύχους ἕλκω φιλοῦσιν.
- ισ'. Περὶ τῶν ἐκλελειπότων χρηστηρίων ἐξηγεσέ-ται αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων.
- ιζ'. Περὶ τοῦ καὶ θηήσκειν τοὺς δαίμονας, οὓς εἰ ὡς θεοὺς τιμῶσι.
- ιη'. Περὶ τῶν παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἑλλήσι μνημο-νευομένων χρηστηρίων.
- ιθ'. Πρὸς τὸν Ἀπόλλω κελεύσαντα δις ἐπὶ καϊ-δάς τε καὶ κόρας σφαγισομένους ἐκπέμπε-σθαι Κρησὶν ὑπὸ Ἀθηναίων.
- xi'. Ὅς πολλοῖς θανάτου γέγονεν αἴτιος ὁ Ἀπόλ-λων διὰ τῆς τῶν χρησμῶν ἀμφιβολίας.
- κα'. Ὅς καὶ τῷ Κροίσῳ τῆς οικείας ἀρχῆς ἐκπέ-σειν δι' ἀμφιβόλον χρησμοῦ κατέστη αἴτιος.

κγ. Ὡς ἐπλάτων δια τῶν χρησμῶν παίζοντες τοὺς ἄδελφούς.
 κδ. Ὅτι τῷ τῆς ἀσφαλείας σκότῳ τὴν σφῶν ἀγροίαν ἐπέκρυπτον.
 κε. Ὅτι, μηδὲν δυνάμενοι βοηθεῖν ἐν ταῖς τῶν πολέμων συμφοραῖς, δι' ἀμφιβόλων χρησμῶν ἐσορίζοντο καὶ ἡπάτων τοὺς πρόσφυγας.
 κς. Τὰ πρὸς Λακεδαιμονίους.
 κζ. Τὸ αὐτὸ Κριδιούς.
 κη. Ὡς τοὺς χρωμένους αὐτοῖς ἐξέκαιον εἰς τὸν κατ' ἀλλήλων πόλεμον.
 κθ. Τὰ περὶ Λυκούργου τοῦ Λακεδαιμονίων νομοθέτου, ὅτι μὴ Θεοῦ ἀξίῳ.
 κθ. Ὅτι οὐ περὶ σπουδαίων πραγμάτων τοὺς χρησμούς ἐποιούνητο.
 λ. Ὅτι κοινοῖς καὶ ἀνθρωπίνους λογισμοῖς τὰ πρακτέα συνεβούλευον.
 λβ. Ὅτι καὶ ἀφιλοσόφως τὰ πολλὰ παρήνουν.
 λγ. Ὅτι καὶ συνεμερίζοντο τοῖς ἀδικούσιν.
 λδ. Ὅτι καὶ τοὺς ποιητὰς, οὐδὲν φιλοσόφου βίου ἀξίως ἐπιδεδειγμένους, κατὰ τὰς τῶν πολλῶν δόξας ἀκριτῶς ἀνύμουν.
 λε. Ὅτι καὶ πύκτας ἀνδρας καὶ ἀθλητὰς τιμαῖς ἰσοθέοις ἰσφαίρειν παρεκλεύοντο.
 λς. Ὅτι καὶ τοὺς τυράννους ἐκολάκευον.
 λς. Ὅτι καὶ τὴν ἀψύχον ὕλην σέθειν προσέτατον.

A 22. Quemadmodum eos, a quibus consulebantur, illudentes, responsis suis in fraudem impellerent.
 23. Eisdem orationis obscuræ tenebris ignorantiam suam occultare solitos.
 24. Cum nihil bellorum temporibus opus ferre possent, suos alii clientes fuisse responsorum ambiguitate delusos.
 25. Responsum Lacedæmonii editum.
 26. Responsum Cnidiis editum.
 27. Eos, a quibus consulebantur, in mutua bella inflammatos fuisse.
 28. Quæ de Lycurgo Lacedæmoniorum legislatore memorantur, Deo indigna esse.
 29. Seriis honestisque de rebus minime ab iis responderi.
 30. Communi prorsus humanoque sensu rerum agendarum auctores illos fuisse.
 31. Multa quoque ab iis imperite suaderi.
 32. Eosdem se ad injuriosorum partes adjunxisse.
 33. Poetas etiam eos, qui nihil ad honestioris vitæ studia contulerint, temere ab iis ex vulgi opinione laudari.
 34. Auctores illos fuisse, uti pugiles et athletæ divinis honoribus colerentur.
 178 35. Deos ipsis etiam tyrannis adulari solitos.
 36. Illos etiam jussisse, ut materia inanima coleretur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

CAPUT I.

Ἔτι περὶ τοῦ κοιτηρῶν δαιμόνων εἶναι τὰ παρὰ τοῖς ἔθνεσι μαντεία καὶ χρηστήρια· καὶ ὡς καθήρται πάντα καὶ ἐκλέλοιπε μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν.

Iterum probatur, multorum populorum vaticinia et oracula improborum Dæmonum propria fuisse: quæ omnia post evangelicam Servatoris nostri doctrinam sublata defecerint.

Ἰκανὰ μὲν καὶ τὰ προπαρατεθέντα συστήσαι ἦν, ὅτι μὴ θεοὶ, μηδ' ἀγαθοὶ δαίμονες, πᾶν δὲ τούναντιον θῆρχον οἱ παρὰ τοῖς ἔθνεσι, κατὰ τε πόλεις καὶ χώρας ὡς θεοὶ τετιμημένοι· οὐ λυπεῖ δὲ ἐκ περιουσίας τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἔτι μάλλον βεβαιώσασθαι, πλείοσι καὶ θαυματούτοις ἐλέγχοις τῆς τούτων ἀποδείξεως, τὴν διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς διδασκαλίας προξενηθεῖσαν ἅπασιν ἀνθρώποις ἐλευθερίαν τῶν πάσαι κακῶν ἐκφανούσης. Ἄκουε τοιγαροῦν αὐτῶν Ἑλλήνων ὁμολογούντων ἐκλελοιπέναι αὐτῶν τὰ χρηστήρια, οὐδ' ἄλλοτε (65) ποτε ἐξ αἰῶνος ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς σωτηρίας καὶ εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, τὴν ἐνός (66) Θεοῦ καὶ Σωτῆρος Χριστοῦ πλατυθείσης ἐν γῆ, φωτὸς δίκην πᾶσιν ἀνθρώποις ἀνατελείσης. Αὐτίκα γοῦν μάλα ὄσον. οὐδέπω παραστήσομεν, ὡς ἄρα μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ καὶ θάνατον τῶν δαιμόνων ἰστορήθησαν, καὶ τὰ θαυμαστά καὶ πάλαι βούμενα χρηστήρια διαλελοίπασιν. Ἥδη δὲ καὶ πρότερον ἀποδέδεικται, ὅτι δὴ παῦλαν κακῶν οὐδ' ἕλωτε πω πρότερον ἢ μετὰ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν εἰλήφασιν αἱ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὡμῶς καὶ ἀνηλεῶς ἐπιτελούμεναι τοπρὶν ἀνθρωποθυσίας. Οἷς ἐπὶ τοῦ παρόντος προσθεῖναι καλόν, ὅτι μὴ μόνον ἐξ ἐκεῖνου τὰ τῆς δαιμονικῆς ἀπέσθη δεισιδαιμονίας, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς τῶν ἐθνῶν πολυαρχίας. Σχεδὸν γὰρ κατὰ πᾶσαν πᾶν καὶ κόμην βασιλεῖς καὶ τυράννας

Quamquam ea, quæ adhuc a nobis disputata sunt, non jam aut deorum aut bonorum in dæmonum loco habendos illos esse omnes satis superque conficiunt, qui a gentilibus per urbes passim atque pagos tanquam dii colebantur: juvat tamen ultro plurimum insuper argumentorum vim ac pondus adjungere, quibus susceptæ quæstionis ea magis magisque demonstratio confirmetur, quæ Servatoris nostri evangelicæ doctrinæ beneficio allatam hominum generi a superioribus malis liberationem in omnium oculis constituit. Audi ergo deinceps, quemadmodum scriptores ipsi Græci, oracula sua ex omni memoria tum denique primum defecisse fateantur, cum salutaris hæc et evangelica unius Dei ac Servatoris nostri doctrina, ac summi Numinis ejusdemque rerum universarum Domini pariter ac molitoris cognitio, hominum animis, cœpit solis instar illucescere. Et quidem, statim post ejus adventum et dæmonum interitus celebratos esse, et egregia illa totque pridem jactata sæculis oracula conticuisse, jamjam ostendemus. Sed quoniam demonstratum jam a nobis est, post evangelicæ doctrinæ propagationem, tum demum nefariam illam et omni credulitate teterrimam, quæ apud omnes olim populos gentesque regnabat, immolatorum hominum consuetudinem penitus abrogatam esse; abs re non

(65) Οὐδ' ἄλλοτε. Rectius videtur, οὐκ ἄλλοτε, ut alter manuscr.
 (66) Τὴν ἐνός. Idem, τοῦ ἐνός. Alter vero locum integrum ita legit: Τοῦ ἐνός Θεοῦ. Τοῦ παμβασιλέως καὶ δημιουργοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ γνώσεως, φωτὸς δίκην, etc. Licet ad marginem reposita sint post ἐνός Θεοῦ, illa ipsa verba, quæ in excuso legitur, καὶ

Σωτῆρος, etc., forte ex illis omnibus integra lectio conflare possit, hoc modo: τῆς ἐνός Θεοῦ καὶ Σωτῆρος Χριστοῦ, πατυθείσης ἐν γῆ, καὶ τῆς τοῦ παμβασιλέως καὶ δημιουργοῦ τῶν ὄλων γνώσεως, φωτὸς δίκην, etc.; nisi brevius malis, τῆς ἐνός Θεοῦ. x. z. x. π. ἐν γῆ, καὶ φωτὸς δίκην, etc. Nos in vertendo priorem, ut pleniorē, secuti sumus.

fuerit, quemadmodum ab illo tempore, non diabolicæ modo superstitionis ritus, sed etiam distracti quondam ac multiplices gentium principatus extincti sublataque sint, hoc loco subjungere. Nam in oppidis antea pagisque fere singulis reges, tyranni, to-parchæ 179 ac dynastæ, adcoque, gentium varii ac distincti dominatus vulgo cernebantur, quorum ambitione cum homines mutuis sese bellis perpetuisque vexarent, tum regiones etiam urbesque diriperent, atque assidue vicinos circum populos in servitute abducerent, familiarium utique et intestinorum dæmonum stimulis in ejusmodi pugnas et dimicationes concitati. Quæ cum ita se haberent, cujusmodi tandem malorum et confertarum calamitatum perturbatione hominum vita jactaretur, æstimandum tibi ac statuendum relinquo. Eadem vero, cum post nostri demum Servatoris adventum cum illo multiplicium deorum errore uno velut agmine profligata fuerint, quis non jure magnum hoc vere salutaris et evangelicæ demonstrationis mysterium summa cum admiratione suspiciat, per quam et tantam orbe passim universo per urbes atque pagos, imo barbarorum etiam ac gentium solitudines oratoriorum ac templorum præpotenti rerum omnium Regi, architecto, solique Deo dicorum multitudinem videamus, et librorum, lectionum, doctrinarum, quibus perfectæ cumulataque virtutis, morumque ad veram pietatem ac religionem confirmandum accommodata non modo viris, sed etiam mulieribus ac pueris præcepta tradantur, infinitam omnis generis copiam habeamus? Adde emortua penitus dæmonum oracula et vaticinia conticuisse: adde, ex quo divina hæc et evangelica Assertoris nostri virtus radiis suis hominum genus omne lucis instar illustravit, eo jam usque amplius furere neminem, ut charissimi cujusque sanguine, hominumque jugulatorum sacrificiis, illos cædis et cruoris avidos, et infestissimos humano generi dæmones placare conetur: qui tamen ritus omnium olim sapientium atque regum, quos dæmonis utique furor agebat, animos occuparat. Et vero pessimorum dæmonum, ex quo hominum societatem Servator noster inierit, vim ac potestatem amplius nullam esse, vel ipsemet Porphyrius, magnus ætatis nostræ dæmonum patronus, in eo, quod adversus nos conscripsit, volumine his verbis testatum reliquit: « Et nunc mirum, inquit, ulli videatur, civitatem hoc morbo tot jam annos confictari, cum Æsculapius cæterique dii hominum sese consuetudini consortioque subduxerint? Ex quo enim Jesus coli cœptus est, communem ac publicam deorum opem nemo sensit. » Hæc ille verbis totidem. Si ergo vel istius confessione, nihil, ex quo Jesum colere cœperunt, communis ac publicæ deorum opis quisquam expertus est, Æsculapio simul ac reliqua 180 numinum turba ex hominum societate submota: unde tandem vana de illis tanquam de diis aut heroibus subrepsit opinio? Quidni enim potius Æsculapii cæterorumque vis deorum, Jesu potesta-

Α τε καὶ δυνάστας τὸ παλαιὸν ἦν ὄραν, ἔθναρχίας τε καὶ πολυαρχίας, δι' ἧς ἐπὶ τοὺς κατ' ἄλλήλων πολέμους συνεχῶς ὀρμώντες, θηώσεις χωρῶν καὶ πόλεων πολιορκίας, ἀνδραποδισμούς τε καὶ αἰχμαλωσίας τῶν πλησιοχώρων ἀεὶ καὶ διαπαντὸς ἐνήργουν, πρὸς τῶν οἰκείων δαιμόνων ἐπὶ τὸν κατ' ἄλλήλων πόλεμον ἐξοστραύμενοι. Ἐν οὕτως ἐχόντων, ἐν ὅποιά τότε συγχύσει κακῶν συμφορῶν τε ἐπαλλήλων ὁ πᾶς ἐνίσχητο βίος, καὶ αὐτῷ σοὶ παραλείπω σκοπεῖν. Τούτων δὲ οὖν ἀθρόως ἀπάντων ὁμοῦ σὺν τῇ πολυθέῳ πλάνῃ ἐκποδῶν μεταστάντων, οὐκ ἄλλοτε ἢ μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίαν· πῶς οὐ χρὴ τὸ μέγα μυστήριον τῆς ἀληθοῦς σωτηρίου καὶ εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως ὑπερβαυμάζειν; δι' ἧς ἀθρόως κατὰ πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην, προσευκτήρια καὶ ναοὶ τῶ παμβασιλεῖ καὶ δημιουργῷ καὶ μόνῳ τῶν ἀπάντων Θεῷ, ἐν τε πόλεσι καὶ κώμαις, βαρβάρων τε ἐθνῶν ἐν ἐρημίαις ἀφιερωμένα συνέστη, βίβλοι τε καὶ ἀναγνώσματα, μαθήματα τε παντοῖα καὶ διδασκαλῖαι περὶ τῆς εἰς ἄκρον ἀρετῆς καὶ τρόπου τοῦ κατὰ τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν παραγγέλματα περιέχουσαι, ἀνδράσι τε καὶ γυναιξί, καὶ παισὶν εἰς ἐπήκοον παραδίδονται. Νεκρὰ δὲ τὰ ἀπὸ δαιμόνων πάντα χρηστήριά τε καὶ μαντεύματα· οὐδὲ τις εἰς τοσοῦτον ἀνθρώπων μέμνηε νῦν, ἐξ οὐπερ εἰς πάντας φωτὸς δίσκην ἐξέλαμψεν ἢ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἔνθεος καὶ εὐαγγελικῆ δυνάμεις, ὡς τολμᾶν τῷ τοῦ φιλάτου φόνῳ καὶ ταῖς δι' ἀνθρωποθυῶν σφαγαῖς, τὰ φωνικὰ καὶ φιλαιμα καὶ μισάνθρωπα δαιμόνια ἐξιλεῦσθαι· οἷα πράττειν τοὺς πάλαι σοφοὺς τε καὶ βασιλεῦσι δαιμονώσιν ὡς ἀληθῶς φίλον ἦν. Περὶ δὲ τοῦ μηκέτι δύνασθαι τι καὶ ἰσχυεῖν τοὺς φαύλους δαίμονας μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους πάροδον, καὶ αὐτὸς ὁ καθ' ἡμᾶς τῶν δαιμόνων προήγορος, ἐν τῇ καθ' ἡμῶν συσκευῇ τούτων που λέγων μαρτυρεῖ τὸν τρόπον· « Νυνὶ δὲ θαυμάζουσιν, εἰ τοσοῦτων ἐτῶν κατεβλήθη τὴν πόλιν ἡ νόσος, Ἀσκληπιοῦ μὲν ἐπιδημίας καὶ τῶν ἄλλων θεῶν μηκέτ' οὕσης. Ἰησοῦ γὰρ τιμωμένου, οὐδεμιᾶς τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ἤσθετο. » Ταῦτα ῥήμασιν αὐτοῖς ὁ Πορφύριος. Εἰ δὲ οὖν κατὰ τήνδε τὴν ὁμολογίαν, Ἰησοῦ τιμωμένου, οὐδεμιᾶς τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ἤσθετο, μηκέτ' οὕσης μητ' Ἀσκληπιοῦ ἐπιδημίας τε, μήτε τῶν ἄλλων θεῶν· πῶθεν δὲ λοιπὸν τὸ ὡς περὶ θεῶν καὶ ἡρώων περὶ αὐτῶν δόγμα; Τί γὰρ οὐχὶ μᾶλλον τὰ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῶν θεῶν κρατεῖ τῆς Ἰησοῦ δυνάμεως; εἰ δὲ ὁ μὲν θνήσκος, ὡς ἂν φαίεν, ἄνθρωπος, (τάχα δ' ἂν εἶποιεν, ὅτι καὶ πλάνος·) οἱ δὲ σωτήρες καὶ θεοί· πῶς οὖν πάντες ἀθρόως αὐτῷ Ἀσκληπιῷ πεφεύγασιν, τὰ νῦν τῷ θνητῷ, καὶ πᾶσαν ἐξῆς ὑποχείριον τὴν ἀνθρωπότητα τῷ μηκέτ' ὄντι, ὡς ἂν εἶποιεν αὐτοὶ, παραδεδικότες; Ὁ δὲ καὶ μετὰ θάνατον παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὁσημέραι διαιωρίζει τιμώμενος, ἀντικρὺς τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς τὸ ἐναργές καὶ ἔνθεον τοῖς οἴοις τε συνορᾶν ἐπιδεικνύμενος. Ἀλλὰ καὶ εἰς ὧν, καὶ ὡς ἂν τις ὑπολάβοι, μόνος, τὸ πληθὸς τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην θεῶν ἐλαύνει· καὶ τὰς γε τιμὰς αὐτῶν ἀθετῶν κρατεῖ, ὡς τοὺς μὲν θεοὺς μηκέτ' εἶναι, μηδ' ἐνεργεῖν, μηδέ ποιᾶ.

ραφαίνεσθαι, μηδὲ συνήθως ταῖς πόλεσιν ἐπιδημεῖν, ὅτι μὴ θεοὶ, δαίμονες δ' ἦσαν πονηροί· μόνου δὲ αὐτοῦ, καὶ τοῦ καταπέμψαντος αὐτὸν θεοῦ τῶν ὅλων αὔξειν ὁσημέραι τὰς τιμὰς, καὶ εἰς μεῖζον ἀρεταῖς καθ' ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος ἐπιδιδόναί· δέον ἔμπαλιν τοὺς μὲν θεοὺς, εἰ δὴ τινες ὄντως ἦσαν τῶν ἐπὶ γῆς κηδεμόνες, τοῦ μὲν ἄρδην μεταστήσασθαι τὴν πλάνην, εἰ ἄρα τις ἦν· αὐτοὺς δὲ τὰς ἐξ αὐτῶν θεραπείας τε καὶ ὠφελείας ἀφθόνως τοῖς πᾶσιν ἔμπαρῆεν. Nun̄ δὲ τοῖςδε καὶ τοῦτ' ἐπιχειρεῖται μὲν πολλάκις διὰ τῶν κατὰ χρόνους ἀρχόντων, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κραταιότητα πολεμησάντων διδασκαλίαν· ἀπρακτον δ' ὅμως εὐραντο τῆς ἐγχειρήσεως τὸ τέλος, ὑπερνικώσης τοὺς πάντας ἀεὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνθέου δυνάμεως, καὶ πάσας τὰς κατὰ τῆς δεδασκαλίας αὐτοῦ τῶν πονηρῶν δαιμόνων ἐπακατάξεις καθαιρούσης, αὐτοὺς τε ἐλαυνούσης· δαίμονας μὲν ἀληθῶς φαύλους ἦντας, ψευδῶς δὲ νενομισμένους εἶναι θεοὺς, ἢ καὶ ἀγαθοὺς δαίμονας.

habeant, nec uspiam vel leviter appareant, nec in civitatum conventus, ut olim, sese amplius inferant, utpote qui non dii, sed mali dæmones essent: contra vero Christi unius duntaxat, ejusque, a quo missus est, Dei rerum omnium præpotentis veneratio magis in dies ac magis augeatur, novaque cum accessione dignitatis, radices in populorum omnium mentibus agat altiores. Oportebat utique deos illos potius, si qui rerum humanarum vere curam haberent, nascentem illius errorem, si quis existebat. funditus exstirpare, opis vero auxiliique sui liberalem ac prolixam omnibus copiam facere. Atqui id conati quidem sæpissime illi sunt, cum varios variis temporibus imperatores ad Servatoris nostri doctrinam viribus omnibus oppugnandam inflammarent. Sed inani plane irritoque conatu, quod divinum illud Assertoris nostri numen illustrem semper ex omnibus victoriam reportarit, cunctosque pessimum dæmonum adversus doctrinam suam impetus dissiparit, (inno dæmones etiam ipsos, qui vere improbi dæmones cum essent, falso tamen pro diis bonis que dæmonibus habebantur, expulerit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

C

181 CAPUT II.

Τίς ὁ τρόπος τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας.

Ὅδε γοῦν περιγεῖοι τινες ὄντες καὶ καταχθόνιοι, ὅν τε ἐπὶ γῆς βαρῶν καὶ ζοφερῶν ἀέρα περιπολοῦντες, καὶ τὸ σκότιον, καὶ γεῶδες οἰκητήριον ἔχειν κατακεκριμένοι, δι' ἃς ὑστερον ἀποδώσομεν αἰτίας· τάφοις νεκρῶν καὶ μνήμασι, καὶ πάσῃ τῇ μυσταῖ καὶ ἀκαθάρτῳ ὕλῃ φιλοχωροῦντες (67), αἵμασι τε καὶ λίθοις, καὶ παντοίων ζώων σώμασι, τῇ τε ἐκ τῶν ἀναθυμωμένων, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἐξατμιζομένων ἀναδίδουσι χαίροντες· οἱ τε τούτων ἄρχοντες ἀέριοι τινες ὑπάρχοντες, ἢ καὶ καταχθόνιοι δυνάμεις, ἐπεὶ κατέμαθον τὸ ἀνθρώπινον γένος κάτω που περὶ νεκρῶν ἀνδρῶν θεοποιεῖν ἰλοσπώμενον, θυσίαις τε καὶ κνίσσαις, ταῖς δὴ μάλιστα αὐτοῖς κεχαρισμέναις διὰ πάσης σπουδῆς ἐκπονούμενον, ἐγγύθειν ἔφεδροι, καὶ συνεργοὶ τῆς πλάνης παρήσαν, τοῖς τῶν ἀνθρώπων κακῶς ἐπενεργούντες (68), καὶ τοὺς ἡλιθίους, καὶ τὰς ψυχὰς εὐχερεῖς ἀπατώντες κινήσεσσι τισι τῶν βράνων, ἃ δὴ ἐπὶ τιμῇ τῶν κατοικομένων ἀνδρῶν πρὸς τῶν παλαιῶν ἀφιέρωνται, καὶ ταῖς διὰ χρησμῶν φαντασίαις, θεραπείαις τε σωμάτων, ἃ διὰ τῆς οικείας αὐτῶν δαιμονικῆς ἐνεργείας ἀφανῶς αὐτοὶ λυμαινόμενοι, πάλιν οἱ αὐτοὶ διὰ τῆς ἐξ αὐτῶν ἀνέσεως ἐλευθέρους τῶν παθῶν ἠφίσταν. Δι' ὧν ἔτι μᾶλλον κατὰ κρημνῶν ἐφερον τοὺς δεισιδαίμονας, ὡς αὐτοὺς εἶναι νομίζειν ποτὲ μὲν οὐρανίους δυνάμεις,

(67) Φιλοχωροῦντες. Mont., ἐμφιλοχωροῦντες.

(68) Ἐπενεργούντες. Mont., ἐπενεργώντες, insultantes.

Quenam dæmonum imposturæ ratio fuerit.

Enimvero cum circa graviolem hunc, qui a terra proxime abest, et caliginosum aerem, utpote omnino terreni volutarentur, atque ad tenebrososum hoc et terrestre domicilium, ob eas, quæ paulo post a nobis afferentur, causas damnati essent; adeoque ad tumulos, busta, ac reliquam id genus funestam impuramque materiam adhærescerent, et sanguine ac sanie, omnisque generis animantium corporibus, nec non rerum odoratarum suffitu ac vapore delectarentur; simulque eorum principes, sive aerias quasdam, sive terrenas potestates vocare malis, cum genus humanum indignissima hominum mortuorum consecratione occupatum, sacrificiis ac nidore carniū, quibus isti rebus tantopere delectantur, omni studio vacare animadvertent: illico præsto adesse, fovendo errori operam navare suam, hominum malis incumbendo, ac stolidos facilesque animos nescio quibus simulacrorum, quæ veteres in defunctorum honorem consecrarent, motibus in fraudem inducendo. Quibus et oraculorum speciem, et curationum inanem fucum addebant, cum illa ipsa corpora, quæ occulta vi male torquebant, iidem remotis maleficiis omni postmodum vexatione liberarent. Atque hæc sunt, quibus homines adeo præcipites agebant, ut eis:

modo cœlestes quasdam esse virtutes, modo vera A numina, interdum etiam heroum illorum animos putarent, quos deorum in loco numeroque posuissent. Nam ita demum plerisque sane paulo honestior et illustrior erroris huius, deorum multitudinem invehentis, species fore videbatur, cum a rebus istis, quæ sub aspectum cadunt, ad ignotam et obscuram eorum qui in simulacris delitescerant, naturam cogitatio traduceretur, sicque novum superstitioni robur adjungeret. Hac via terreni dæmones, quique hunc aerem insidebant mundi principes, ac spiritalia nequitiae, quique cæteris ad improbitatem ac malitiam omnem præibant, summorum sibi numinum opinionem apud omnes compararunt. Quo factum, ut hominum sensu pridem vitæ carentium memoria prolixioribus officiis coleretur, cum eorum et corporis 182 speciem imaginum per urbes consecratarum figuræ repræsentare viderentur, et animos ac divinas incorporeasque virtutes multa præstigiæ vi pessimi dæmones mentirentur. Adde porro, qui eorum sese religionibus sacrisque devoverant, novam in dies atque ampliorem vanæ superstitionis pompæ speciem addidisse, ac veteratoris maleficusque artibus fucum passim hominibus fraudemque fecisse. Quas etiam ad res cultoribus clientibusque suis faciem improbi dæmones præferrebant, quos utique fascinationis illius, quæ malorum omnium caput fuit, quæque humanum genus pervasit universum, artifices existisse superiori disputatione ostendimus.

CAPUT III.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Varias ac multiplices Græcorum adversus deos superstitionis sectas fuisse.

C "Οτι πολυσχιδής και πολυγνώμων ή περι θεῶν τοίς Έλλησι συνέστη δεισιδαιμονία.

Ergo tam scelerati isti ac terrarum accolæ dæmones, quam vel aerii vel terreni spiritus, quos mundi rectores, ac spirituales nequitiae principatus atque potestates divinæ litteræ nuncupant, cum modo bonorum geniorum personam vultumque simularent, modo cœlestium etiam deorum, aut heroum speciem ac formam induerent, adeoque rebus ipsis nequitiae suæ specimen palam ipsi nunquam atque aperte ostenderent: nihil profecto mirum, si multiplex hominum sese animis alius in dies error insereret: cum eos alii deos, heroes seu demones alii, deos vero nequaquam esse faterentur, ac dæmonum ipsorum alios bonos specioso nomine, alios contra pessime appellarent, sic tamen ut nefarios etiam illos, ad amolendam eorum vexationem, conciliari placarique vellent. Itaque stictam illam numinum molitionem plures in classes divisam ac sectam habuere. Prima siderum illorum est, quæ cernuntur in cœlo, quos etiam principes omnium θεού, deos, partim a verbo θεείν, hoc est currere, partim ab altero θεωρεῖν, quod est ea, quæ sub aspectum cadunt, contemplari, cujus con-

Τούτων τοιγαροῦν τῶν μοχθηρῶν και περιγείων δαιμόνων, τῶν τε ἀερίων και καταχθονίων πνευμάτων, οὗς κοσμοκράτορας, και πνευματικῆς ποιητρίας ἀρχάς τε και ἐξουσίας οἱ θεοὶ λόγοι προσαγορεύουσι, τοτέ μὲν εἰς ἀγαθοῦς δαίμονας ὑποκρινόμενοι, τοτέ δὲ εἰς οὐρανίους θεοὺς σχηματιζόμενοι, καὶ πάλιν ἄλλοτε εἰς ἥρωας μεταμορφούμενοι, ἔστι δ' ὅπη ἀντικερως διὰ τῶν δρωμένων τῆς μοχθηρίας τὸ δειγμα παραφαινομένων εἰκότως πολλοὶ δὲ πλάνος ἀνθρώποις ἔτι μᾶλλον ἐπίηει τῶν μὲν θεοῦς εἶναι, τῶν δὲ ἥρωας και δαίμονας, ἀλλ' οὐ θεοῦς ὑπάρχειν ὁμολογούντων· και τῶν δαιμόνων τοὺς μὲν ἀγαθοῦς ἐπιφημιζόντων, τῶν ὁ δὲ φαυλότατα (70) ἐπικαλούντων, πλὴν ἀλλὰ δεῖν φασκόντων και τοὺς φαύλους ἐξίλειοῦσθαι, διὰ τὰς ἐξ αὐτῶν βλάβας· ὥστε τὴν πᾶσαν αὐτοῖς θεοποιίαν εἰς εἶδη πλείονα καταπίπτειν· πρῶτον μὲν τὸ ἐκ τῶν φαινομένων κατ' οὐρανῶν φωστήρων, οὗς και φασὶ διὰ τὸ θέειν, ὅπερ ἐστὶ τρέχειν, διὰ τε τὸ αἰτίους εἶναι τοῦ θεωρεῖν τὰ ὀρώμενα, πρῶτους θεοὺς ἀνηγορεύσθαι· δευτέρον τὸ διὰ (71) τὰς εἰς τὸν κοινὸν βίον, ὡς φασιν, εὐεργεσίας ἐκτετιμημένων, ὁ δὲ ἐξ ἀνθρώπων γεγεννησθαι και αὐτοὶ ὁμολογοῦσι, τοὺς καλοῦ-

a del. γέ. b 1σ. τοὺς.

(69) Ἐξάρχων θεῶν. Omnino legend. videtur, ἐξήρχων, quod idem est atque ὑπήρχων, itemque distinguendum post eandem vocem. Porro Theodoretus lib. x De Græcor. affectionibus, ipso statim initio, simillima disputat.

(70) Τῶν δὲ φαυλότατα. Montac., τοὺς δὲ φαυ-

λότατους.

(71) Τὸ διὰ. Legend. credo vel τὸ ἐκ τῶν διὰ, ut paulo ante πρῶτον μὲν τὸ ἐκ τῶν, vel saltem τὸ τῶν διὰ. Quod si ne τῶν quidem addere placuerit, τετιμημένων quod sequitur, in τετιμημένον mutandum erit.

ρῖνος ἤρωας παραφέροντες, Ἡρακλέα καὶ Διοσκού-
ρους, Διόνυσόν τε καὶ τοὺς παρὰ τοῖς βαρβάρους ὁμοίους·
ἐξ ὧν ἀφορισαντες καὶ διαστειλάμενοι τὰ περὶ τῶν
αὐτῶν αἰσχρότερα μνημονευόμενα, τρίτον εἶδος θεο-
ποιίας ὑπέθεντο, μυθικὸν αὐτὸ ἐπικαλέσαντες· ὃ δὲ
ἐκαιοχυνθέντες, καίπερ ἀληθῆς καὶ παλαιότατον
τυγχάνον, ἐπὶ τὸ φυσικώτερον, ὡς φασι, μεταβλή-
κασι τροπικωτέροις ἀλληγορίαις, θεωρίας δὲ τινὰς
εὐρεσιλογησαντες. Ἄλλ' οὐδ' εἰς τοῦτο πλάνης αὐτοῖς
ἀπήρκει μετιέναι. Ἦδη δὲ καὶ μέχρι τῶν οικειῶν
παθῶν τὸ σεβάσιμον καὶ προσκυνητὸν ὄνομα τοῦ
θεοῦ καταβάλοντες, τέταρτον θεοποιίας προσεπενόη-
σαν τρόπον, οὐδ' ἀντιβρῆθῆσεως ἄξιον, τῷ καὶ αὐτὸν
προφανῆς ἐπάγεσθαι τὸ αἶσχος· εἰ δὲ τινα Ἔρωτα
καὶ Ἀφροδίτην καὶ Πόθον, τὰς αἰσχρὰς καὶ ἀκο-
λίστους αὐτῶν ἐπιθυμίας θεοῦς ἀνειπόντες· καὶ τὸν
μὲν λόγον Ἑρμῆν, τὸν δὲ λογισμὸν Ἀθηναῖν ἐπονο-
μάσαντες· καὶ ταῦτα τῇ οικείᾳ παρελήφασι θεολο-
γίᾳ, ὡς καὶ τὸ πέμπτον ἐκ τῶν ἐν ἀνθρώποις γινο-
μένων πραγμάτων ἀναπλασάμενοι. Τὰς γὰρ ἐνεργείας
τὰς τε πολεμικὰς, καὶ τὰς τεχνικὰς ἀνειδιωλοποιή-
σαντες, θεοῖς ἀπένειμαν· Ἄρει μὲν καὶ Ἀθηναίᾳ τὰς
πολεμικὰς, Ἡρασίτῳ δὲ καὶ τισιν ἑτέροις τὰς τεχνι-
κὰς. Ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις ἔκτον καὶ ἑξῆς εἶδος αὐ-
τῶν τὸ δαιμονικὸν παρεισήχθη, πολύτροπον ἀληθῶς
τυγχάνον καὶ πολύμορφον, τοτὲ μὲν θεοῦς ὑποκρι-
νόμενον, τοτὲ δὲ ψυχὰς τεθηκότων, καὶ μὴδὲν μὲν
εἰς ἀρετὴν ψυχῆς συμβαλλόμενον, ἐπιτωθάζον δὲ αἶε,
καὶ κατὰ κλημῶν φέρον διὰ τῆς ἀπατηλοῦ πλάνης
πάντα τὸν δεισιδαίμονα· ὃ, καὶ αὐτὸ διόλου φαῦλον
ἐν, εἰς δύο διελόντες, εἰς τε τὸ βλαπτικόν, καὶ εἰς τὸ
ὠφελῶδες, ἀγαθῶν καὶ φαῦλων αὐτοῖς τεθεικάσι προση-
γορίας. Ὡς οὕτως ἐχόντων, ἀναγκαῖον εἶναι μοι δο-
κεῖ, τὰ μὴδ' ἀντιβρῆθῆσεως δεόμενα παρεκθεμένους,
τὸν περὶ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας ἀκόλουθον συνι-
εῖν λόγον· ὃν ἐκ μέρους προθεωρήσαντες ἐν τῷ πρὸ
τούτου συγγράμματι, τὰ λείποντα νῦν ἀποπληρώσο-
μεν. Φέρ' οὖν, ἦδη λοιπὸν ἐπ' αὐτὰς χωρησόμεν τὰς
ἀποδείξεις. Θῆσω δὲ πρώτως τὰς ἀπὸ τῆς Πλουτάρ-
χου γραφῆς, ἣν πεποιήται περὶ τῶν ἐκλειοπτῶν
χρηστηρίων· ἐνθα περὶ τοῦ πονηρῶν δαιμόνων εἶναι
τὰ παρὰ τοῖς ἔθνεσι μαντεῖά τε καὶ χρηστήρια, τόνδε
γράφει τὸν τρόπον.

benigniorum divisere; ac prioribus malorum, honorum vero posterioribus nomen indidere. Quæ cum ejusmodi sint, id mihi nunc agendum video, ut prætermissis iis, quæ sua sponte concidunt, institutam de vi artibusque dæmonum disputationem persequar, quamque libro superiore jam affeci, hoc denique pertexam. Age itaque atque ad certas (quod unum superest) vanitatis hujus coarguendæ rationes veniamus. Mihi vero, Plutarchi ante cæteros auctoritatem urgere visum est, ex eo, quem de exhausta oraculorum vi scripsit, libello repetitam. Ubi quidquid usquam vaticiniorum apud gentes atque oraculorum fuit, improbis dæmonibus assignat, in eum, qui sequitur, modum.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τοῦ πονηρῶν δαιμόνων εἶναι τὰ παρὰ τοῖς
ἔθνεσι μαντεῖά τε καὶ χρηστήρια.

Ἐὐ μὲν οὖν (71) λέγουσι καὶ οἱ λέγοντες, ὅτι Πλά-
των, τὸ τὰς γεννωμέναις ψυχαῖς ὑποκειμενον
στοιχείον ἐξευρῶν, ἦν ὕλην (72) καλοῦσι, πολλῶν
ἐπήλλαξε καὶ μεγάλων ἀποριῶν τοὺς φιλοσόφους·

(71) Ἐὐ μὲν οὖν. Plutarch. De oraculorum defe-
cti, pag. 414 F. 2.

A templationis auctores ii sint, nominatos esse dicti-
tant. Ad secundam pertinent, qui suis, ut quidem
aiunt, in humanam genus meritis id sunt honoris
consecuti, quos humano sanguine satos fatentur
ipsi quoque, dum suos illos heroas, uti vocant,
Herculem, Tyndaridas, Bacchum, et reliquos id
genus producant, barbarorum ore cultaque cele-
bratos. 183 Quorum ex grege sepositis ac seclis
iis, quæ majore de illis cum infamia probroque
ferebantur, tertium nobis divinitatis genus inve-
xere, quod fabulosum ipsi nuncuparunt. Idem ta-
men, quod nimium sibi pudoris afferret, verum li-
cet ac vetustissimum, ad rerum naturalium ratio-
nes, ut loquuntur, allegoriis morum doctrinæ con-
junctionibus, et artibus philosophandi novis tradu-
cere sunt ac detorquere conati. Quamquam ne hoc
quidem erroris in gradu sistere potuerunt. Jam enim
ad proprias etiam cupiditates venerandum illud
omnique dignum honore Dei nomen abjecerunt:
quarta insuper divinitatis conficta specie, quam ne
confutatione quidem dignam existimo, quod suam
ipsamet turpitudinem præ se ferre, atque omnium
in oculis defigere videatur. Quippe, flagitiosis illi
suis profligatisque libidinibus, Amoris nescio cu-
jus, Veneris, et Cupidinis quasi deorum quorum-
dam nomen indidere. Ac vim dicendi quidem, Mer-
curium, disserendi vero, Minervam appellarunt,
simulque suam ejusmodi quoque rebus theologiæ
rationem assignantes, quintum ex iis, quæ homi-
num in vitam incurrere solent, genus confalaverunt.
Res enim non modo bellicas, sed etiam communium
ac vulgariarum artium proprias diis quibusdam attri-
buunt, Marti quidem illas ac Minervæ, Vulcano
autem atque aliis quibusdam cæteras. Quibus om-
nibus sextum illi septimumque genus addiderunt,
quod totum dæmonum est, varium profecto ac
multiplex, atque ejusmodi, quod cum modo numi-
num, modo manium speciem induat, tum vero ni-
hil ad virtutem animi conferat, sed potius homini
superstitione semel obligato nunquam non illudat,
et continuis eum dolis ac fraudibus in præceps
agat. Idem porro, licet omni ex parte sceleratum,
duas in species, perniciosorum alteram, alteram

D

184 CAPUT IV.

Quidquid vaticiniorum atque oraculorum apud gen-
tes fuit, improborum dæmonum opus fuisse.

Ἐ quidem eorum quoque probandam, inquit,
orationem existimo, qui philosophorum nationem a
Platone, quod elementum illud, quam materiam
ipsi vocant, qualitatum earum, quæ subinde gene-

(72) Ἐν ὕλην. Plutarch., ὃ νῦν ὕλην καὶ φύσιν
καλ.

rantur receptaculum invenisset, plurimis iisque maximis difficultatibus liberatam esse dixerunt. Cæterum plures adhuc easdemque graviores ab iis mihi solutas esse persuadeo, qui dæmonum genus deos inter atque homines medium posnerunt, eorumque vi societatem communionemque nostram uno quasi vinculo contineri et colligari voluerunt; sive Zoroastriis Magi hæc primum sententia fuerit, sive ex Thracia Orpheo duce, sive ex Ægypto aut e Phrygia ad nos usque permanarit. Quam ipsius originem verisimilem efficit, ea quam regionis utriusque sacris admistam videmus, solemnium rituum ac caeremoniarum, funera luctusque simulantium multitudo. Jam apud Græcos Homerus utroque nomine promiscue abusus videtur, deosque nonnunquam ipsos dæmones appellavit. At Hesiodus, omnium sane princeps, enucleate ac distincte quatuor eorum, quæ ratione prædita sunt, genera posuit, deos, tum dæmones, heroas deinde, ad extremum homines: ex quibus suam illam postea mutationem excogitavit, ut aureum quidem genus plures in dæmones cosque bonos, semidei vero in heroas distracti ac veluti secreti fuerint. Quibus ita subjungit, « Quamquam nihil est, inquit, quamobrem hac in parte cum Demetrio contendamus. Nam sive aliquanto longius, sive brevius sit temporis intervallum, sive constitutum idem ac certum, sive etiam incertum habeatur, quo dæmonis animus heroisque vita mutationem istam subeant; nihilo secius, quod unum ipse vult, gravium atque antiquorum testium auctoritate confligit, naturas quasdam esse deos inter hominesque medias, quæ mortales interdum affectiones, ac necessarias mutationes patientur, quos profecto dæmones more institutoque majorum existimari a nobis, eoque nomine coli æquum omnino fuerit. » Tum quibusdam interjectis: « Ego

ἔμοι δὲ δοκοῦσι πλείονας λύσαι καὶ μείζονας ἀπορίας οἱ τὸ τῶν δαιμόνων γένος ἐν μέσῳ θεῶν καὶ ἀνθρώπων θέντες, καὶ τρόπον τινὰ τὴν κοινωνίαν ἡμῶν συνάγον εἰς ταυτὸ καὶ συνάπτον ἐξευρόντες· εἴτε μάγων τῶν περὶ Ζωροάστῃην ὁ λόγος οὗτός ἐστιν, εἴτε Θράκιος ἀπὸ Ὀρφῆους, ἢ Αἰγύπτιος, ἢ Φρύγιος τὴν τεκμαιρόμεθα, ταῖς ἐκατέρωθεν τελευταῖς ἀναμειγμένα (73) πολλὰ θνητὰ καὶ πένθιμα τῶν ὀργιζομένων καὶ δρωμένων ἱερῶν ὀρῶντες. Ἑλλήνων δὲ Ὅμηρος μὲν ἐπιφαίνεται κοινῶς ἀμφοτέροις χρώμενος τοῖς ὀνόμασι, καὶ τοὺς θεοὺς ἔστιν ὅτε δαίμονας προσαγορεύει· Ἡσίοδος δὲ (74) καθαρῶς καὶ διωρισμένως πρῶτον ἐξέθηκε τῶν λογικῶν τέσσαρα γένη θεοῦ, εἴτε δαίμονας, εἴτε ἥρωας, τὸ δ' ἐπὶ πᾶσιν ἀνθρώπων· ἐξ ὧν εἴκοι ποιεῖν τὴν μεταβολὴν τοῦ μὲν χρυσοῦ γένους εἰς δαίμονας πολλοὺς κάγαθοὺς, τῶν δ' ἡμιθέων εἰς ἥρωας ἀποκριθέντων. » Εἴθ' ἐξῆς φησιν· « Ἄλλὰ περὶ μὲν (75) τούτων οὐκ ἀναγκαῖον ἡμᾶς Δημητρίῳ διαφέρεσθαι. Καὶ γὰρ, κἂν πλείων εἴη χρόνος, κἂν ἐλάττων, κἂν τεταγμένος, κἂν ἀτακτος, ἐν ᾧ μεταλλάττει δαίμονος ψυχῆ καὶ ἥρωος βίος (76), οὐδὲν ἤττον, ἐφ' ᾧ (77) βούλεται, δεδειξεται μετὰ μαρτύρων σοφῶν (78) καὶ παλαιῶν, ὅτι φύσεις τινές εἰσιν ὥσπερ ἐν μεθόρῳ θεῶν καὶ ἀνθρώπων, δεχόμεναι πάθη θνητὰ καὶ μεταβολὰς ἀναγκαῖας, οὗς δαίμονας ὀρθῶς ἔχει κατὰ νόμον πατέρων ἡγούμενους καὶ ὀνομάζοντας σέβεσθαι. » Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπέλεγε· « Τὸ μὲν οὖν ἐφεστάναι (79) τοῖς χρηστηρίοις μὴ θεοῦ, οἷς ἀπηλλάχθαι τῶν περὶ γῆν προσήκον ἐστιν, ἀλλὰ δαίμονας ὑπερβᾶσαι θεῶν, οὐ δοκεῖ μοι κακῶς ἀξιῶσθαι· τὸ δὲ τοῖς δαίμοσι τούτοις, μονοουχὶ ῥάγδην (80) λαμβάνοντας ἐκ τῶν ἐπῶν τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ἀμαρτίας, καὶ ἄτας, καὶ πλάνας θεηλάτους ἐπιφέρειν, τελευτῶντας δὲ καὶ θανάτους ὥσπερ ἀνθρώπων ὑποτίθεσθαι, θρασύτερον ἡγοῦμαι καὶ βαρ-

(73) Ἀναμειγμένα πολλὰ, etc. Melius, opinor, quam apud Plutarch. ἀναμειγμένα πρὸς τὰ θνητὰ καὶ πένθιμα τινὰ τῶν ὀργ.

(74) Ἡσίοδος δὲ. Non exstat accurata illa et subtilis apud Hesiodum τῶν λογικῶν in quatuor genera partitio. Tantum in *Operibus*, a vers. 411, diversa illa mundi atque hominum sæcula describit, sic tamen ut primum illud deorum potius videatur esse quam hominum; secundum et tertium, ad subterraneos dæmones referri possit; quartum, heroas et semideos complectatur, de quibus ait:

... Δικαιότερον καὶ ἄρειν
Ἄνδρῶν ἠρώων θείων γένος, οἱ καλέονται
Ἥμιθεοι.

(75) Ἄλλὰ περὶ μὲν. Plutarch. ib. p. 416 C. 1.

(76) Ψυχῆ, καὶ ἥρωος βίος. Plutarch., ψυχῆν, καὶ ἥρωος βίον. Utrumque rectum est. Plutarchus tamen eo loco Hesiodum innuere videtur, de quo nihil referre ait, πότερον ἂν μεταλλάττει δαίμονος ψυχῆν, καὶ ἥρωος βίον ἐν ταυτῷ τινι χρόνῳ, ἢ καὶ ἀτάκτῳ, id est, utrum certis cujusdam temporis finibus, an plane incerto, dæmonis animum, heroisque vitam circumscibat. Atque ita intellexit Amiotius.

(77) Ἐφ' ᾧ. Γρ. ἐφ' ὅ. Verti perinde ac si haberetur, εἴτε ὅ, vel ὅ, tantum, ita ut βούλεται et δεδειξεται ad Hesiodum ipsum referantur. Video tamen in illis vocibus ἐφ' ᾧ subaudiri posse κριτῆν vel δικαστῆν, ut Gallice, *devant qui il voudra*; sic ut τὸ

βούλεται pro ἂν βούλοιο (supple Δημήτριος) usurpetur; δεδειξεται autem sit δειχθήσεται, ostendi poterit. Atque ita Xylander. Amiotius vero, sic, *Tous-jours sera-il prouvé par le quel des deus il voudra*. Quod vereor ut satis defendi possit.

(78) Σοφῶν. Plut., σοφῶν. Eliche.

(79) Τὸ μὲν οὖν ἐφεστάναι. Plutarch., p. 418 E, 1, ubi de Heracleo loquitur. Hunc locum, quod magna esset eo in codice, quo tunc utebar, cum ista verterem, paginarum ac numerorum perturbatio, reperire non licuerat. Nunc emendatiorem nactus, primum verba illa sic reido, *Ego vero id poni non sine ratione passe existimo*.

(80) Μονοουχὶ ῥάγδην, etc. Sumpta quasi ex Empedoclis carminibus, abrupta quadam effrenique licentia; vel, occasione propemodum ex Empedoclis versibus impetu quodam arrepta. Uterque manus. legebat δραγμῆν, cum Theodoro lib. x *De Græc. affect.*, p. 136, ubi interpres, *collecta ex Empedoclis versibus sententia*. Minus improbarem δραγμῆν, ut alter manus. habet. Id enim de collecta quadam criminum sequentium, quasi quisquiliarum colluvie, posset intelligi. Versus autem Empedoclis, de quibus hic, forte in illi sint, qui lib. *De Iside et Osir.*, p. 36] C, a Plutarcho laudantur, et ab Eusebio p. 187 D referuntur. Sed v. infra p. 205 D, ubi locus hic sanior pleniorque producitur.

βαρικώτερον. » Καὶ πάλιν προστίθησι (81) τοῖς εἰρη- A
 μένοις ταῦτα: « Εἰσὶ γὰρ ὡς ἐν ἀνθρώποις, καὶ
 δαίμοσιν ἀρετῆς διαφοραὶ καὶ τοῦ παθητικοῦ καὶ
 ἀλόγου. Τοῖς μὲν ἀσθενὲς καὶ ἀμαυρόν ἐστι λείψανον,
 ὡς περίττωμα, τοῖς δὲ πολὺ καὶ δυσκατάσθεστον
 ἔνεστιν· ὧν ἴχνη καὶ σύμβολα πολλαχθὺ θυσίαι τε
 καὶ τελεταὶ καὶ μυθολογίαι σώζουσι καὶ διαφυλάτ-
 τωσι διεσπαρμέναι (82). Καὶ περὶ μὲν τῶν μυστι-
 κῶν, ἐν οἷς τὰς μεγίστας ἐμφάσεις καὶ διαφάσεις
 λαβεῖν ἐστὶ τῆς περὶ δαιμόνων ἀληθείας, εὐστομά
 μοι κείσθω (83) καθ' Ἡρόδοτον· ἑορτὰς δὲ καὶ θυ-
 σίας, ὡσπερ ἡμέρας ἀποφράδας καὶ σκυθρωπάς, ἐν
 αἷς ὠμοφαγίαι καὶ διασπασμοί, νηστεία τε καὶ κο-
 πετοί, πολλαχθὺ δὲ πάλιν αἰσχρολογίαι πρὸς ἱεροῖς,
 μανίαι τε ἄλλαι ὀρινόμεναι ῥιψαύχοι (84) σὺν
 κλόνη, θεῶν μὲν οὐδενί, δαιμόνων δὲ φαύλων ἀπο-
 τροπῆς ἕνεκα φῆσαιμ' ἂν τελείσθαι (85), παραμύθια
 τῆς πάλαι ποιουμένης ἀνθρωποθυσίας· ἃς οὔτε θεοὺς
 ἀπαιτεῖν, ἢ προσδέχεσθαι, πιθανόν ἐστιν, οὔτε μάττην
 ἂν ἐδέχοντο (86) βασιλεῖς καὶ στρατηγοί, παῖδας
 αὐτῶν ἐπιτιθέοντες, καὶ καταρχόμενοι καὶ σφάττοντες·
 ἀλλὰ χαλεπῶν καὶ δυστρόπων ὀργὰς, καὶ βαρυθυμίας
 ἀφοσιούμενοι (87) καὶ ἀποπιμπλάντες ἀλαστῶρων
 ἐν τοῖσδε μανικῶς ἔρωτας, οὐ δυναμένων οὐδὲ βου-
 λομένων σώμασι καὶ διὰ σωμάτων ὀμιλεῖν· ἀλλ'
 ὡσπερ Ἡρακλῆς Οἰγαλίαν ἐπολιόρκει διὰ παρθένον,
 οὕτω πολλάκις ἰσχυροὶ καὶ βίαιοι δαίμονες, ἐξαιτού-
 μενοι ψυχὴν ἀνθρωπίνην περιεχομένην σώματι, λοι-
 μούς τε πόλεις, καὶ γῆς ἀφορίας ἐπάγουσι, καὶ
 πολέμους καὶ στάσεις ταράττουσιν, ἄχρις οὗ τύχῳσιν,
 οὐ ἔρωσι. » Σαφῶς διὰ τούτων ὁ προδηλωθεὶς φιλό-
 σοφος, ὅτι δαίμοσι πονηροῖς τὰ προειρημένα κατὰ
 πάσας τὰς πόλεις ἐπετελεῖτο, παρέστησεν. Εἰ δὲ καὶ
 τινες ἦσαν ἐν τούτοις, ὡς φασιν, ἀγαθοὶ τὴν φύσιν
 καὶ θεοὶ, τί χρῆν θεραπεύειν τοὺς φαύλους, πρὸς
 τῶν ἀγαθῶν ἀπελαύνεσθαι δέον αὐτούς; Εἰ γὰρ δὴ
 τινες ἦσαν αὐτοῖς ἀγαθοὶ προστάται, τούτοις ἐπι-
 θαρσύνοντας τὸ μὴδὲν τῶν χειρόνων χρῆν δῆπου φρον-
 τίειν, καὶ διὰ σωφρόνων λόγων τε καὶ εὐχῶν, ἀλλὰ
 μὴ δι' αἰσχρορῆμουσῶν τὰς ἐναντίας ἀποτρέπε-
 σθαι δυνάμεις. Ὅτε δὲ τούτων μὲν οὐδὲν ἐπραττον,
 βίῳ δ' αἰσχυρῶ καὶ ἀκολάστῳ, καὶ ῥήμασιν ἀσέμνοις,
 ὠμοφαγίαις τε καὶ διασπασμοῖς καὶ ἀνθρωποθυσίαις
 τοῖς πονηροῖς δαίμοσιν ἐκαθικέτενον· πῶς καὶ δυνα-
 τὸν ἦν αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα δρῶντας, καὶ τοῖς φαύλοις
 D
 κεχαρισμένα διαπραττομένους, τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ,
 ἢ ταῖς ὑπ' αὐτὸν θελαῖς δυνάμεσιν, ἢ ὅλως ἀγαθοῖς
 ποι προσωκειώσθαι; Ἀλλὰ γὰρ τοῖς πᾶσι πρόδηλον,
 ὡς ὁ τὰ φίλα τοῖς φαύλοις ἐπιτελῶν, οὐκ ἂν ποτε τῶν
 ἀγαθῶν γένοιτο προσφίλης. Οὐκ ἄρα θεοῖς, οὐδ' ἀγα-

A vero sentire mihi non siue ratione videor, respon-
 sis et oraculis non jam deos præesse, quos ab
 185 omni terrena communione secretos esse oportet,
 sed dæmones tantum deorum administros. Huic autem
 dæmonum generi, sumpta quasi ex Empedoclis carminibus. . . . scelera, calamitates
 erroresque divinitus immissos attribuere, postremo eorum
 etiam quasi hominum interitus describere, id vero nimix
 temeritatis ac barbarix futurum putem. » Quibus præterea,
 quæ sequuntur, attexit. « Sunt enim vero ut homines inter,
 sic ipsos inter dæmones virtutis cupiditatisque discrimina.
 In aliis enim tenues solum obscuræque reliquix tanquam
 superfluum quiddam resident, in aliis autem vis longe
 major superest eademque vegetior. Cujus utriusque
 vestigia notasque nonnullas passim in sacrificiis, ritibus
 fabulisque sparsis inustas etiamnum atque expressas
 videmus. Ac mystica quidem quod attinet, ex quibus
 illustres admodum ac veritati proximas naturæ dæmonum
 significationes et argumenta sumere liceat, linguis
 favendum, ut Herodotus loquitur. At vero foras et
 sacrificia, non secus ac nefastos atrosque dies, qui
 crudarum carniū esu, membrorum convulsionibus,
 jejuniis et planctu, adeoque turpibus ple- risque
 in locis carminibus, ac cæteris id genus intemperis
 cum cervicis jactatione ac tumultu conjunctis
 celebrari solent, nulli plane Deo, sed dæmonum
 alicui, averruncandæ calamitatis, et vetustissimæ
 homines immolandi consuetudinis militandæ ac
 molliendæ gratia, postmodum instituta esse dixerim.
 Nam ista quidem nec a diis expeti nec probari
 simillimum veri est: nec eadem ipsi quoque reges
 imperatoresque facile adeo suscepissent, uti
 liberos ipsi suos vel mactandos aliis traderent,
 vel suis interdum manibus aris admotos jugularent:
 sed nimirum deprecandæ amolindæque improborum
 ac dirorum exactorum iracundiæ causa, furiosis
 exitialium dæmonum, qui corporum amplexu,
 vel intermediis etiam corporibus, frui neque
 vellent, neque possent, amoribus hoc modo
 lenocinabantur. Et quemadmodum OËchaliæ Hercules
 virginis amore commotus obsedit, ita sævi
 plerumque ac truculenti dæmones, humanæ animæ
 corporeis adhuc vinculis impeditæ consortium
 expetentes, pestilentiam, annonæque penuriam civi-
 tibus immittunt, easque bellis ac seditionibus
 infestas habent, donec optatis amoribus potiantur. »
 His plane versibus laudatus philosophus commemoratos
 sacrificiorum ritus, per omnes ubique civita-

(81) Καὶ πάλιν προστίθησι. Imo apud Plut. hæc præcedunt, p. 417 B. 4.

(82) Διεσπαρμένα. Plutarch., ἐν διεσπαρμένα, hoc est notas sacrificiis, ritibus et fabulis passim aspersas. Quod rectius videtur.

(83) Εὐστομά μοι κείσθω. Suidas, Εὐστομαεῖν, τὸ εὐφημεῖν, καὶ οἱ Ἴωνες, Εὐστομα κείσθω φασί. Herodot. non semel.

(84) Ῥιψαύχοι. Repone ῥιψαύχην σὺν κλόνη ex Plutarcho, cum turbulenta cervicis jactatione.

(85) Φησαιμὶ ἂν τελείσθαι, etc. Plutarch. longe

aliter, φησαιμὶ ἂν τελεῖν μειλίχια καὶ παραμύθια, καὶ τὰς πάλαι ποιουμένας ἀνθρωποθυσίας οὔτε θεοὺς ἀπαιτεῖν. In quibus saltem τὸ τελεῖν in τελείσθαι mutandum videtur.

(86) Ἄρ ἐδέχοντο. Plut., ἀνέχονται. F., ἀνέχοντο.

(87) Βαρυθυμίας ἀφοσιούμενοι, etc. Plutarch. ita legit ac distinguit: Βαρυθυμίας ἀποσειόμενοι, καὶ ἀποπιμπλάντες ἀλαστῶρων. Ἐνίων δὲ μανικῶς καὶ τυραννικῶς ἔρωτας. In nostro melius videtur, ἀφοσιούμενοι, cætera susque deque.

μενα (91), τελευταῖς ἄρρητα διασώζεται καὶ ἀθέατα, πρὸς τοὺς θεοὺς ὅμοιον ἔχει λόγον. » Καὶ ἐπιφέρει, λέγων ἐξῆς: « Ἐμπεδοκλῆς δὲ καὶ δίκας φησὶ διδόναι: τοὺς δαίμονας, ὧν ἂν ἐξαμαρτήσωσι καὶ πλημμελήσωσι.

gionibus involuta, ritibusque, quos nec fari liceat nec aspicere, inclusa retinentur, non absimiles, si ad deos retuleris, habent explicatus. » Quibus ita subdit: « Quin etiam Empedocles ipsos quoque dæmones scelerum flagitiorumque suorum pœnas dare pronuntiat his versibus,
*Αἰθέριον μὲν γὰρ σφρα μένος πόρτονδε διώκει·
 Πόρτος δὲ χθονὸς (92) οὐδας ἀπέπτυσσε, γαῖα δ' ἐς αὐγὰς (93)
 Ἦελιον ἀκάματος· ὁ δ' αἰθέρος ἔμβαλε θύνας·
 Ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται, στυγέουσι δὲ πάν-
 [τες*

Ἀχριστοῦ, κολασθέντες, αὐθις τὴν κατὰ φύσιν χώραν καὶ τῆξιν ἀπολάβωσι. Τούτων δὴ καὶ τῶν τοιοῦτων ἀελοφά λέγεσθαι φασὶ περὶ Τυφῶνος· ὡς δεινὰ μὲν ὑπὸ φθόνου καὶ δυσμενεῖας εἰργάσατο, πάντα πράγματα ταράξας· ἐνέπλησε δὲ κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πῖσαν καὶ θάλασσαν, εἶτα δίκην ἔδωκε. »

Ταῦτα ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ δηλωθέντι συγγράμματι παραθέμενος, καὶ διὰ πλείονων ἐξεργασάμενος τὸν λόγον, τὰ παραπλήσια καὶ ἐν τῷ περὶ τῶν ἐκλειπτῶν χρηστηρίων τοῦτον ἱστορεῖ τὸν τρόπον: « Ἐκεῖνος μὲν οὖν (94) τὴν μαντικὴν ἀνήγεν εἰς δαίμονας, πλείστον δὲ Δελφῶν λόγον εἶχε· καὶ τῶν λεγομένων περὶ τὸν Διόνυσον ἐνταῦθα καὶ δρωμένων ἱερῶν οὐδενὸς ἀνήκοος ἦν, ἀλλὰ κάκεινα δαιμόνων ἔφατκεν εἶναι πάθη μεγάλα, καὶ ταῦτα δὴ τὰ περὶ τὴν Πύθειαν (95). Τῷ δὲ ἀποκτείναντι μῆτε ἐννέα ἰτῶν, μῆτε εἰς τὰ Τέμπη (96) γενέσθαι τὴν φυγὴν (97), ἀλλ' ἐκπεσόντα εἰσεῖν εἰς ἕτερον κόσμον· ὑπερον δ' ἐκεῖθεν ἐνιαυτῶν μεγάλων ἐννέα περιόδοις ἀγρὸν γενόμενον, καὶ Φοῖβον ὡς ἀληθῶς (98) κατελθόντα, τὸ χρηστήριον παραλαβεῖν, τῶς ὑπὸ θέμιδος φυλασσόμενον. Οὕτω δὲ ἔχειν καὶ τὰ Τυφω-

(91) *Παρακαλυπτόμενα*. Plut. ita leg., περικαλυπτόμενα, καὶ τελευταῖς ἄρρητα διασώζεται, καὶ ἀθέατα πρὸς τοὺς πολλοὺς, ὅμοιον ἔχ. λόγ., quæ sensum hunc efficiunt, ab Eusebiano longe diversum: *sacris et ritibus involuta, vulgique auribus et oculis ignota conservantur, similes etiam habent explicatus.*

(92) *Δὲ χθονὸς*. Plut., δ' ἐς χθονός, et sic legendum.

(93) *Γαῖα δ' ἐς αὐγὰς*. Plut., γαῖα δ' ἐσαυθις. Porro versus isti sunt, ex quibus p. 185 nonnullos occasionem avidius arripuisse dicebat dæmones gravius criminandi. Quod tamen aliter accepit Theodoret. lib. x *De Græcor. affect.*, p. 136 extrema, dum ait ex Plutarcho intelligi, dæmoniam sacrificiosos, τὰ ἔπη, οὐκ ἐκ τινος *θαιασμοῦ καὶ κατοχῆς λέγειν*, ἀλλ' ἐκ τῆς Ἐμπεδοκλέους σὺλῶντας *πῆξσεως*. Qui sensus, S. Patris pace dictum sit, vereor ut satis cum Plutarchi mente conveniat.

(94) *Ἐκεῖνος μὲν οὖν*. Plutarch. *De oracul. defecti.*, p. 421 B.

(95) *Τῆς Πύθειαν*. Plut., Πύθωνα.

(96) *Εἰς τὰ Τέμπη*. Ubi, opinor, Admeto Thesaliæ regi operam navavit. Hac ipsa de re Plut. eod. tractatu plurib. pag. 418 A, B, C. Ubi et sacri novennialis quod a Græcis, qui extra Pylas degere, omnibus peragebatur, ritum et causam exposuit, et de piaculis ad Tempe fieri solitis hunc in

A stæ, Pythonis item cum Apolline dimicationes, Bacchi exsilia, erroresque Cereris, ab iis rebus differunt quæ de Osiride ac Typhone passim apud omnes fingi impudenter jactantur: audiantur: quæcumque præterea mysticis quibusdam sacris ac religiosis retinentur, non absimiles, si ad deos retuleris, habent explicatus. » Quibus ita subdit: « Quin etiam Empedocles ipsos quoque dæmones scelerum flagitiorumque suorum pœnas dare pronuntiat his versibus,

*Namque ipsos æther pelagi detrudit in undas,
 Exspuit in terram pelagus, terra objicit igni*

*Solis inexhausti, rapidis sol ætheris insert
 Turbinibus; quosque accipiunt elementa vicissim,
 Cuncta simul pariterque horrent.*

Donec videlicet justis affecti exercitiique suppliciis, convenientem naturæ locum ordinemque recipiant. Quibus affinia plane ac gemina de Typhone commemorant; quippe, hominem invidia malevolentiaque succensum infanda perpetrasset, magna que rerum omnium excitata perturbatione, terram ipsam mareque passim universum exitiis implevisse, ad extremum vero pœnas luisse. »

Hæc Plutarchus laudato a nobis opere fusius exsecutus, similia porro, in altero, quod de exhausta oraculorum vi edidit, in hæc verba disputat. « Atque is, cum divinationis artem, inquit, dæmonibus tribuebat, tum Delphicum in primis oraculum celebrabat: adeoque nihil non vel eorum quæ apud nos de Baccho circumferuntur, vel quæ fieri solent sacrificiorum inaudierat. Idem ista quoque, magnæ dæmonum fuisse calamitates asserere, imo nec illa tantum, sed etiam quæcumque de Pythone traduntur. Itaque nec illum, a quo interfectus is fuerit, aut totos novem annos, aut apud Tempe unquam exsulasse: verum quod ex nostro ejectus esset, alterum in orbem commigrasse, unde post novem magni anni conversiones expiatus, vereque ac re ipsa Phœbus, hoc est purus sincerusque redie-

modum loquitur: Οὐ τε γινόμενοι περὶ τὰ Τέμπη καθαρμοὶ, μεγάλου τινὸς ἄγους καὶ τοιμήματος ὑποψίαν ἔχουσι. Παγγέλοιον γὰρ ἔστιν, ὡ ἔταίρε, τὸν Ἀπόλλω κτείναντα θηρίον, φεύγειν ἐπὶ πέρατα τῆς Ἑλλάδος, ἀγνισμοῦ δέομενον, etc. Atque ut hoc in fabularum genere certum nihil, Pausanias *Corinth.* p. 51 narrat Apollinem et Dianam: interfecto Pythone, παραγενέσθαι εἰς τὴν Αἰγιάλειαν, καθαρῶν εἶνεκα. Inde fugam incolis, inde morbos; inde loco nomen, φόβον: tandem a septem pueris, totidemque virginibus adductos in Acropolim deos; id quod certo ritu quotannis ibid. recolatur.

(97) *Γενέσθαι τὴν φυγὴν*. Ex his Plutarchum emendes licet, apud quem corrupte admodum γενέσθαι μετὰ τοῦ φυγεῖν αὐτὸν ἐκπεσόντα κόσμον. Ἔτερον δέ. Interpretes vero Eusebianam lectionem secuti sunt.

(98) *Φοῖβον ὡς ἀληθῶς*. Hesych.: *Φοῖβος*, καθαρὸς, λαμπρὸς, ἄγνος, ἀμιαντός. *Εἰ, Φοιβᾶναι*: λαμπρῶν, καθάρων, ἀγῆσαι· καὶ φοιβᾶσαι ὁμοίως. Ita enim distinguendum videtur: vult enim, opinor, τὸ φοιβᾶσαι eadem omnia significare quæ τὸ φοιβᾶναι. Sequitur φοιβᾶσθαι, καθαίρεισθαι (legend. *putem καθαίρεισθαι*) εἰ τὰ φοιβήτρια, καθάρτρια. *Etymolog.* auctor, ead., additque φοῖβος, esse quasi φάσος, παρὰ τὸ φάος καὶ τὸ βίος, ὁ καθαρὸν βίον ἔχων. *Εἰ φοῖβαι*, inquit, αἱ καθαρὰ καὶ λαμπρὰ τρήξας.

rit, etque oraculum, quod eatenus custoditum abs A Themide iuerat, denuo receperit. Neque absimilem eorum, quæ de Typhone Titanibusque jactantur, esse rationem: quippe, has dæmonum inter sese pugnas et contentiones exstitisse, quas partim eorum qui victi fuerant, exsilia, partim iis, qui sese aliquo scelere obstrinxissent, irrogatæ a Deo pœnæ consecutæ essent: cujusmodi utique vel Typhoniis adversus Osiridem, vel Saturni erga Cælum maleficia fuerint, quorum ideo non nisi obscurissima, vel nulla potius apud nos religionum cultusque vestigia supersint, quod ipsi alium in orbem aufugissent. Etenim Solymos audio Lyciorum vicinos, Saturno, si qui alii, honores olim tribuisse maximos, qui tamen postquam Arsalon, Aryto, ac Tosibe illorum ducibus interfectis, quocunque tandem gentium (neque enim exploratum ipsi locum habent) fugam arripuisset, neglectus ab iisdem fuerit: Arsalus autem aliique duo Scirorum deorum nomen acceperint, quorum etiam per nomina tam privatim Lycii quam publice solemnes ac stasas imprecationes concipiant. Atque alia poetarum ex fabulis id genus auferre pleraque liceat. Jam vero quod solemnibus ac propriis deorum nominibus quidam a nobis dæmones appellentur, non est, inquebat peregrinus ille, quamobrem mirum id videri debeat. Nam quo quisque deo, vel ordinis atque loci, vel potestatis societate conjunctus est, ejus etiam nomen sortiri amat; quemadmodum ex 189 nobis alium Jovium, alium Minervium, alium vero Apollinium aut Bacchium, aut Mercurialem appellari videmus. Ac nonnulli quidem vere ac merito id nominis casu quodam habuere, plerisque tamen alienum prorsus, minimeque aptum et cohærens Dei cognomentum adhesit. » Hæc Plutarchus, in iis ipsis, quæ de exhausta oraculorum vi, magno studio diligentiaque conscripsit, ipsos etiam dæmones, præter alia, morti subjiciens, id quod a nobis suo quoque tempore proferetur. Interca vero, quidquid præterea de bonorum (ut ipse vocat) dæmonum viribus ac facultate tradit Porphyrius, concinnati adversus nostros operis artifex, in iis, quæ deprompta ex oraculis philosophia memoriæ prodidit, congeramus. Illud enim potissimum, uti jam sæpius, ita nunc quoque testem producere, ejusque verbis vulgatum de his quos isti pro diis habent, errorem

νικᾶ, καὶ τὰ Τιτανικὰ, δαιμόνων μάχας γεγενῆσθαι πρὸς δαίμονας· εἶτα φυγὰς τῶν κρατηθέντων, ἢ δίκας (99) ὑπὸ Θεοῦ τῶν ἐξαμαρτόντων, οἷα Τυφῶν τε λέγεται περὶ Ὅσιριν ἐξαμαρτεῖν, καὶ Κρόνος περὶ Οὐρανόν· ὧν ἀμαυρότεροι γεγονᾶσιν αἱ τιμᾶι παρ' ἡμῖν, ἢ παντάσῃν ἐκλειπίσασιν, μεταστάντων εἰς ἕτερον κόσμον. Ἐπεὶ καὶ Σολύμους (1) πυνθάνομαι τοὺς Λυκίων προσοίκους ἐν τοῖς μάλιστα τιμᾶν τὸν Κρόνον· ἐπεὶ δὲ ἀποκτείνας τοὺς ἀρχηγέτας αὐτῶν Ἄρσαλον (2), καὶ Ἄρυτον, καὶ Τόσιβιν, ἔφυγε, καὶ μετεχώρησεν ὁποῖόςποτε· (τοῦτο γὰρ οὐκ ἔχουσιν εἰπεῖν·) ἐκείνον μὲν ἀμελήθησαν, τοὺς δὲ περὶ τὸν Ἄρσαλον Σκιρούς θεοὺς προσταγορεύεσθαι, καὶ τὰς κατάρτας ἐπὶ τούτων ποιεῖσθαι δημοσίᾳ καὶ ἰδίᾳ Λυκίους. Τούτοις μὲν οὐδὲμοια πολλὰ λαβεῖν ἔστιν ἐκ τῶν μυθολογούμενων· εἰ δὲ τοῖς νενομισμένοις τῶν θεῶν ὀνόμασι δαίμονας τινὰς καλοῦμεν, οὐ θαυμαστόν, εἶπεν ὁ ξένος. Ὡ γὰρ ἕκαστος θεῶ συντέτακται, καὶ οὐ τῆς δυνάμεως μετέλιπεν, ἀπὸ τούτου φιλεῖ καλεῖσθαι· καὶ γὰρ ἡμῶν ὁ μὲν τίς ἐστι Δίος, ὁ δὲ Ἀθηναῖος, ὁ δὲ Ἀπολλώνιος, ἢ Διονύσιος, ἢ Ἑρμαῖος. Ἀλλ' ἔνοι μὲν καὶ ὀρθῶς κατὰ τύχην ἐκλήθησάν· οἱ γὰρ πολλοὶ μὴδὲν προστηκούσας, ἀλλ' ἐνηλλαγμένας ἐκτίσαντο θεῶν παρωνυμίας. » Τσσαῦθ' ὁ Πλούταρχος· ἐν οἷς ἐσπούδασε περὶ τῶν ἐκλειπίστων χρηστηρίων, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ θήσκειν παριστά; τοὺς δαίμονας, ὃ καὶ αὐτὸ κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν παραθήσομαι. Τέως δὲ φέρε συλλεξώμεθα ὅσα ἄλλα περὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν, ὡς φησι, δαιμόνων δυνάμεως τε καὶ ἐνεργείας αὐτοῖς ὁ τὴν καθ' ἡμῶν συσκευὴν πεποιημένος, ἐν οἷς ἐπέγραψε περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, ἐκτίθεται. Μάλιστα γὰρ αὐτῶ καὶ νῦν ὡς·πολλάκι; μάρτυρι χρῆσθαι καὶ ἐλέγχῳ τῆς περὶ οὗς ὑπολαμβάνουσι θεοὺς πλάνης, ὡς ἂν ἐκ τῶν οικείων βελῶν καὶ τοξευμάτων βαλλόμενοι κατασιχνύοντο. Οὕτως γὰρ καὶ γένοιτ' ἂν ἡμῖν ἐξ αὐτῶν τῶν τοῖς θεοῖς προσφιλῶν, καὶ δὴ καὶ εὐσεβῶν νενομισμένων, ἀκριβῶς τε τὸν περὶ τῶν οικείων λόγον διηρευνηκῶτων, ἀνελλιπῆς καὶ ἀπαραίτητος ἡ τῶν προκειμένων ἀπόδειξις. Γράφει δὲ ταῦτα ὁ δεδηλωμένος, ἐν οἷς ἐπέγραψε περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, ἔνθα μαρτύρεται μὴ τὰ ἀπόρρητα τῶν θεῶν ἐκφαίνειν, ἐπομνύμενός τε αὐτῶ καὶ παραγγέλλων κρύπτειν, καὶ μὴ εἰς πολλοὺς ἐκφέρειν τὰ λεχθησόμενα. Τίνα δὲ ἦν τὰ τοιαῦτα; Τὸν Πάνα Διονύσου φησὶ θεράποντα εἶναι· τοῦτον δὲ τῶν ἀγαθῶν ὄντα δαιμόνων, ἐπι-

(99) Δίκας. Plutarch., *δικαιώσεις*.

(1) Σολύμους. Stephan.: Οἱ Πισίδαι, inquit, πρότερον Σόλυμοι· ἔστι δὲ ἔθνος βάρβαρον, κατοικῶν παρὰ τὴν Ἀσπένδον, καὶ τὴν Κιλικίαν. Plinius lib. v, c. 27, idem scribit. Strabo tamen eos modo in Pisidia, modo Lyciam inter ac Pisidiam medios, atque in summis Tauri jugis constituit. Sed tanta vicinitas facit, ut modo Lyciorum, modo Pisidarum nomine appellentur. Sane paulo post Plutarchus Solymorum numina cum Lyciis omnibus communicat. Apud Homer *Ἰλ. Ζ'* Bellerophon in Lyciam profectus,

Δεύτερον αὖ Σολύμοισι μιχέσσατο κυδαλλμοισι.
At Ὀδυσ. Ε', novos quosdam Solymos ultra Oceanum lingit:

Τὸν δ' ἐξ Αἰθιοπῶν ἀνῶν κρείων Ἐροσίχθων,
Τηλόθερ ἐκ Σολύμων ὄρεων Ἰδερ.

Quem in locum Strabo lib. 1: Ἴσον τῶ, ἀπὸ μεσημβριῶν τόπων· Σολύμους λέγων, οὐ τοὺς ἐν τῇ Πισιδίᾳ, ἀλλὰ πλάσας τινὰς ὁμωνύμους, τοὺς ἀναλόγως ἔχοντας πρὸς τε τὸν πλέοντα, καὶ τοὺς ἐκεῖ μεσημβρινοὺς, ὡς ἂν Αἰθιοπίας· ὡς οἱ Πισιδικοὶ πρὸς τε τὸν πόντον, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς Αἰγύπτου Αἰθιοπίας.

(2) Ἄρσαλον, etc. Ita enim Plutarch. At ejus socius, Ἄρυτον καὶ Τόσιβιν, mutat in Ἀρύον et Τροισωβῶν. Suidas Tosibis unius meminit, his verbis, Τόσιβιν, θεὸς τῶν, δεστ, ὀρινος, Σολύμων, αὐτὸς Λυκίων.

φανερά ποτέ τοῖς κατ' ἀγρὸν γεωπονοῦσι. Τί χρῆν
ἀγαθὸν ὄντα παρασχέιν ἢ πάντως ἀγαθοῦ τινος παρ-
ουσίαν τοῖς τῆς θεοφανείας τοῦ ἀγαθοῦ κατηξιωμέ-
νους; Ἄρ' οὖν ὑπῆρξεν ἀγαθὸν τι τοῖς θεαταῖς τοῦ
ἀγαθοῦ δαίμονος, ἢ κακὸν εἰλήχασιν δαίμονα, ἔργω
τῆς πείρας ἡσθημένοι; Φησὶ γοῦν ὁ θαυμασῖος μάρ-
τυς τοῦς τῆς ἀγαθῆς ταύτης θέας ἡξιωμένους ἄθρου
θάνατον ὑπομείναι, λέγων ὧδε.

omnes obtestatur, ne deorum arcana prodere, quæque dicturus est, passim atque in vulgus efferre
velint, sed potius, ut ea diligenter occultent, interposito etiam jurejurando adigit. Cujusmodi ergo
illa sunt? Pana videlicet Bacchi servum fuisse narrat, qui cum ex bonis dæmonibus unus esset, vi-
dendum aliquando sese agricolis quibusdam præbuerit. Quid expectandum aliud a bono fuit, nisi
ut quos bonus ille Deus conspectu suo dignaretur, in eos continuo boni aliquid redundaret? Utrum
igitur boni dæmonis spectatoribus boni quidpiam evenit; an potius in malum se dæmonem incidisse
periculo ipsi suo didicerunt? Tradit nimirum testis egregius, quotquot ille felici lætoque spectaculo
dignos habuisset, eos ad unum omnes repentino interitu periisse.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὡς θαράτου ποιητικοὶ εἰσιν οἱ λεγόμενοι αὐτῶν
ἀγαθοὶ δαίμονες.

« Ἦδη δὲ καὶ ἐν ἄλλοις οἱ μὲν ἀνεδείχθησαν θερά-
ποντές τινων, ὡς ὁ Πάν τοῦ Διονύσου· δεδήλωκε δὲ
τοῦτο ὁ ἐν Βραγχίδαις Ἀπόλλων (3) διὰ τούτων. Ἐν-
νέα γὰρ εὐρέθησαν ἀποθανόντες· πυνθανομένων
γούν τῶν τὸν ἀγρὸν οἰκούντων τὴν αἰτίαν, ἔχρησεν ὁ
θεός·

Χρυσόχερως βλοσυροῖο Διονύσου θεράπων Πάν,
βαίτων ἕληεντα κατ' οὖρα, χειρὶ κραταίῃ
ῥάβδον ἔχων, ἐτέρῃ δὲ λιγύ κρονοῦσαν ἔμαρπε
Σύριγγα ῥλαφουρήν, κύμωσι δὲ θυμὸν ἔβελγεν·
Ὁξὺ δὲ συρξίας μέλος, ἀνέρας ἐποίησεν
Ἰλοτόμονος πάντας, θάμβος δ' ἔχων εἰσορόωντας
δαίμονος ὄρνυμένον κρυερὸν ἔβμασιν οἰστρήσεντος.
Καὶ νῦν κε πάντας ἔμαρψε τέλος κρυεροῦ θανάτου,
εἰ μὴ οἱ κάτον αἰνῶν ἐπὶ στήθεσσιν ἔχουσα
Ἄρτεμις ἀγροτέρῃ παῦσεν μένεος κρατεροῖο·

Ἦν καὶ χρῆ Ἰσσοσθ', ἴνα σοι γήγνοιτ' ἐπαρωγός. »
Ἀπήκοας οἶα τοῦ δαίμονος, οὗ φησὶν ἀγαθοῦ, τό τε
σῆμα καὶ τὰς πράξεις ὁ ἐν Βραγχίδαις ἐδίδαξεν
Ἀπόλλων; Θεά δὲ καὶ τῶν λοιπῶν τὰ γενναῖα κατ-
ορθώματα, ὧν δὴ ἔνεκα τὴν οὐρῶνιον ἀπολελοιπότες
διατριβὴν, τὴν σὺν ἀνθρώποις ἀντικατηλλάξαντο.
Πάντως δὴπου χρῆν αὐτοῦς σωφροσύνη; κατάρχειν,
καὶ τὰ λυσιτελεῖ καὶ ὑφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις ὑποτί-
θεσθαι. Οὐ δὲ τούτων μὲν οὐδένα ἄκουε δ' οἶα ἐκφαίνεται
ὁ τὰ ἀρρήτιστα τῶν ἀρρήτων διηρευνηκῶς καὶ τῶν
ἀπορήτων ἀξιοθελῆς τῆς γνώσεως; Τοτὲ μὲν οὖν τινὰς
τῶν ἀγαθῶν τούτων δαιμόνων φησὶν ἐρωτικαῖς ἡδυπα-
θείαις ὑπηρετεῖσθαι· τοτὲ δ' ἐτέρους τυμπάνων αὐλοῦς

(3) Ὁ ἐν Βραγχίδαις Ἀπόλλων. De Branchide,
seu Branchiade Apolline, multi multa, recentes,
antiqui. Verbo sic habet. Quadruplex ejus nomen,
Milesius, Branchides, seu Branchiades, Philesius,
et Didymæus. Primum vetustissimum fuit, sequen-
tia duo mediæ quasi vetustatis, quartum idemque
postremum, recentius. Milesius, quod in Milesio-
rum agro, abs Mileto stadiis ferme cc oracula fun-
deret, ut Plinius auctor est v, 29. Branchides, a
Brancho, Apollinis vel filio, vel amoribus, quocum
divinandi artem Apollo prolixè communicaverat. Ab
eo quoque, loci ejus populus, Branchidarum appel-
lavit. Philesius, ἀπότων φιλημάτων, quibus suis illis

A coarguere statui, ut suis ipsi telis sagittisque con-
fixi erubescant. Ex quo sane id assequemur, ut su-
scepti argumenti demonstratio ex eorum deprompta
sensu, qui diis chari ac religiosi putabantur, qui-
que solerter et accurate doctrinæ suæ rationes ex-
plorarunt, omni ex parte perfecta sit, atque ejus-
modi quam nec refellere ipsi, nec defugere aut de-
precari possint. Et eo quidem loco Porphyrus

dicturus est, passim atque in vulgus efferre
velint, sed potius, ut ea diligenter occultent, interposito etiam jurejurando adigit. Cujusmodi ergo
illa sunt? Pana videlicet Bacchi servum fuisse narrat, qui cum ex bonis dæmonibus unus esset, vi-
dendum aliquando sese agricolis quibusdam præbuerit. Quid expectandum aliud a bono fuit, nisi
ut quos bonus ille Deus conspectu suo dignaretur, in eos continuo boni aliquid redundaret? Utrum
igitur boni dæmonis spectatoribus boni quidpiam evenit; an potius in malum se dæmonem incidisse
periculo ipsi suo didicerunt? Tradit nimirum testis egregius, quotquot ille felici lætoque spectaculo
dignos habuisset, eos ad unum omnes repentino interitu periisse.

B

190 CAPUT VI.

Mortem illos ipsos consciscere, qui boni ab iis dæ-
mones appellentur

« Atque ipsi quidem, inquit ille, alio rerum in
genere nonnullorum famuli constituti sunt, veluti
Pan, quem Bacchi servum fuisse his versibus in
Branchidis Apollo pronuntiat. Nam cum venem si-
mili morte sublato reperissent, deque rei causa
ejusdem agri incolæ oraculum consulissent, hunc
in modum Apollo respondit,

Pan torvi Bacchi famulus, cui cornua fronte
Aurea consurgunt, densis dum montibus errat,
Et virgam dextra quatiens, blandosque sinistra
Et molles inflans calamos, nymphasque, virosque
Cœdendæ sylvæ intentos modulamine mulcet :
Attonitis stetit ecce animis improvida passim
Præcipitis fera membra Dei dum turba videret.
Continuoque omnes simul aspera Parca tulisset,
Ni sævam irato bilem sub pectore versans
Jam dudum agrestis rapidum Diana furorem
Sisteret. Hanc votis igitur placare memento,
Ut rebus tibi præsidium sponte addat in arctis. »

Audiisti cujusmodi corporis habitum, quasve ac-
tiones bono, uti vocat, dæmoni Apollo in Branchi-
dis attribuat? Videsis porro res a cæteris præclare
ac magnifice gestas, quas illi dum sequerentur, cœ-
lestem ultro cum humana societatem commuta-
runt. Eos profecto modestiæ ac temperantiæ prin-
cipes ac magistros, utiliumque rerum auctores hu-
mano generi esse oportebat, quarum tamen ne ve-
stigium quidem ullum ostenderunt. Ac mihi quidem
curiosum illum exploratorem audi, qui abditis-
sima quæque arcana rimatus, eorum etiam intelli-
gentia donatum se esse gloriatur. Nimirum ex

amoribus Apollo blandiebatur. Didymæus, vel quod
Jovis ibi socius, geminumque adeo numen præ-
esset oraculo : nam et Jupiter Didymæus vocabatur :
vel quod deinde communibus templi et sacro-
rum honoribus Apollo Pater, Branchusque filius
colerentur, imo et magna tum esse oraculorum
utriusque communio. Inde fortassis, et loco no-
men, Didyma. Sane Plinius l. v, c. 29, et Pompon.
Mela l. 1, c. 17, Didymæum aiunt vocatum pestea,
qui Branchides olim dicebatur. Et recentioribus
plura dabunt Bœlengerus noster lib. 1 De oracul.,
c. 9, et Boissardus De divinatione, cap. de Brancho.

191 optimis dæmonibus alios in libidinem proclives et effusos inducit, alios tympanorum ac tiliarum sonitu, et incondito muliercularum strepitu, pugnis alios bellisque gaudentes, uti Dianam venationi, ac Cererem terræ frugibus addictam, Isin autem Osiridis casum et interitum hucusque deplorantem, Apollinemque vaticinantem. En tibi opportunitates in hominum vitam a bonis istorum exploratamque fidem accipe.

CAPUT VII

Quam amatoris voluptatibus dæmones obnoxii sint, et quibus quisque delectetur.

« Nil divos inter vacuum terroribus esse, Nil non divinis perfectum vatibus usquam Sacra Hecate cecinit: sed magna ex mente supremi Lapsa Patris, vero semper circumdata fulget. Hanc circum meliore manet sapientia vultu, Cui fixos immota tenent oracula gressus. Necle ergo me vinculis: tanto tibi numine Diva Ducitur, ut valeat superos animare penates. »

Ac videsis, num id forte in causa fuerit, quamobrem tres animæ veluti formæ partesque statuerentur. Et quidem cum ea vim unam habeat, qua irascitur, tum alteram sortita præterea est, qua concupiscat, cujus etiam illecebris ad res amatorias excitetur. Atque hæc mea profecto non est, ne tu id suspicere, sed ejus, quem laudavi, scriptoris oratio, cujus item ea sunt, quæ sequuntur. « Me quidem tum vehementer, inquit, angi sentio, ubi mecum ipse reputo, qui fieri possit, ut quorum veluti augustiorum ac diviniorem opem imploremus, ii tamen quasi humiliores ac deteriores obediunt; quique clientes ipsi suos æquitatem colere velint, eosdem injustis imperiis obsequi non pudeat: adeoque cum eorum vota precesque repudient, qui ad sese minus abs re venerea puri accesserint, illos ipsos tamen, seu verius obvios quosque, nefandam **192** in venerem agere non vereantur. » Eadem ille in quadam ad Anebonem Ægyptium epistola persequitur: iterumque citato pergit: « Et vero, quænam singulis, inquit, et cujusmodi provincia cura que mandata sit, ab eorum quoque nonnullis vulgatum est, uti ab Apolline essetne jusjurandum exigenti dandum):

Rhea beatorum mater reginaque divum

• Ἴσ. καὶ τινες.

(4) Θεοῖς ποτ' ἀδελμάτων. Reddidi, quasi esset ἀδελμάντων, sine metu, quod ipsi quoque dii, ut ex sequentibus patebit, hominum se voces ac vincula metuere faterentur. Quo illud Pselli, πάντα τὰ δαιμόνια φύλα, θράσους, καὶ δειλίας ἐμπλεα εἶναι. Hoc tamen in sensu non acquiesco; maxime quod sequens versus cum eo minus congruere videatur. Adde nec satis constare prosodiam. Manusc. leg. vel διαμάταιον, vel διὰ μάταιον, licet in uno repositum sit, ἀδελμάτων. Sane μάταιον valde placet, quod τοῦ ἀκράαντων affine ac prope geminum sit. Et vero id unum agit Hecate, ut omnem abs sese oraculisque suis dubiæ fidei suspicionem removeat. Tantum versui tibicinis opus esset: nam τὸ, διαμάταιος, vereor ut satis firinus habeatur. Cæterum, ut verum fatear, hoc in oraculo nihil video, cui cum sequentibus Porphyrii verbis magno opere conveniat; nisi forte τὸ, δεσμῶ κλήϊζε, ut vinculi hujus nomine, illecebram intelligat, qua sic tanquam vinculo constricta teneretur. De quibus vinculis infra

καὶ θηλειῶν πατάγοις χαίρειν· ἄλλους δὲ αὐτὸν πάλιν μάχαις καὶ πολέμοις ἀγάλλεσθαι, καὶ κυνηγεστοῖς τὴν Ἄρτεμιν, καὶ τοῖς ἀπὸ γῆς καρποῖς τὴν Δηώθηρην δὲ τὸν Ὅσιριν εἰσέτι νῦν τὴν Ἴσιν, καὶ τὸν Ἀπόλλω μαρτυεσθαι. Ταῦτα ὧν φασιν ἀγαθῶν δαιμόνων αἰεὶ εἰς ἀνθρώπους ὠφέλεια. Δέχου δὲ καὶ τούτων τὰς ἀποδείξεις.

dæmonibus profectæ. Quorum tu omnium certam

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ἵτι ἐρωτικαῖς ἡδοναπαθείαις ἐξυπηρετοῦνται, καὶ ποταῖς ἕκαστος αὐτῶν χαίρει.

« Οὐδὲν ἐν ἀθανάτοισι θεοῖς ποτ' ἀδελμάτων (4), οὐδ' ἀκράαντων ἔλεξε σοφοῖς Ἐκάτη θεοφύταις· Ἄλλ' ἀπὸ παγκράτιο νόου πατρόθεν κατιούσα Ἄλὲν ἀληθείης σελευρίζεται, ἀμφὶ δὲ μήτις Ἐμπεδος ἀρήρηκτοι μένει λογιῶν βεβαυία.

Δεσμῶ δ' οὐρ κλήϊζε· θεῖην γὰρ ἀγεις με τοσῆρθε, Ὅσση ψυχῶσαι πανυπέριαν ἤρκεσα κόσμον. »

Καὶ μήποτε διὰ τοῦτο τρίμορφος τριμερὴς τε καὶ ἡ ψυχὴ. Ταύτης δὲ τὸ μὲν θυμοειδὲς, τὸ δὲ ἐπιθυμητικόν, ὅθεν καὶ πρὸς τὰ ἐρωτικὰ καλεῖται. Ταῦτα οὐκ ἐμὰ, μήτις νομίσης, τοῦ δὲ προειρημένου συγγραφῆως ἀκίχου, οὐ πάλιν καὶ ταῦτά ἐστι. « Πάνυ δὲ με θράττει, πῶς, ὡς κρείττους παρακαλούμενοι, ἐπιτάττονται ὡς χεῖρους· καὶ δίκαιον εἶναι ἀξιούντες τὸν θεράποντα, τὰδικα αὐτοὶ κελευσθέντες δρᾶν ὑπομένοντα· καὶ καθαρῶ μὲν μὴ ὄντι ἐξ ἀφορδισίων οὐκ ἂν καλοῦντι ὑπακούουσαν, αὐτοὶ δ' ἄγειν εἰς παράνομα ἀφορδίσια τοὺς τοιοῦτους, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τοὺς τυχόντας, οὐκ ἔκνουσιν. » Εὐροῖς δ' ἂν καὶ ταῦτα ἐν τῇ πρὸς Ἀνεβῶ τὸν Αἰγύπτιον τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῇ. Ἐν δὲ τῇ προλεχθεισῇ πραγματεῖᾳ τῆς ἐκ λογίων Φιλοσοφίας προστίθησι τοῖς εἰρημένοις, λέγων ὧδε· « Καὶ μὴν ὁ τι ἐκάστῳ ἐπιτέτακται, καὶ τί, καὶ τίνι αὐτῶν δεδηλώκασιν, ὥσπερ ὁ Διδυμῆος διὰ τούτων· (ἦν δ' ἡ πεῦσις, εἰ δεῖ ὁμοῖαι τῷ ἐπαγαγόντι τὸν ὄρκον.)

De oraculorum philosophia volumine, deinceps ita Didymæo, his versibus (quærebatur autem ex eo,

Μητέρι μὲν μακάρων μέλειται τιτηνίδι (5) Ἵσιν

D pluribus.

(5) Τιτηνίδι. An quod Rhea Tellus esset, Titanes autem Cæli Terræque filii putarentur? contra quam Diana Τιτηνίς dicta Nicandro in *Theriaciis*, non quod Titanum mater esset, sed quod Titanis ejusdam et Latonæ filia, ut vult ibi scholiastes. Imo supra p. 37, Phœnicum ex theologia, Titanidas septem, hoc est Dianam, Saturni et Astartes filias habebamus. Hoc si probas, ita versum concipe,

Rhea beatorum mater Titaniam divum.

Mihi sane durum videbatur, Τιτηνίδα, Titanum promiscue matrem significare, vel filiam. Quid quod Orpheo Rhea Terræ parens, non Terra ipsa est?

Μήτηρ, inquit, ἡδὲ θεῶν, ἡδὲ θνητῶν ἀνθρώπων, Ἐκ σοῦ γὰρ καὶ γαῖα, καὶ οὐρανὸς εὐρύς ὑπερθεῶν, etc.

At in fabulis οὐδὲν ὄγιές, ac præter impietatem aut

Αἰόλοι καὶ τυμπάνων (5) πάταγοι, καὶ θήλυς δμῶλος· A
 Παλλάδι δ' εὐπύληκη μῦθοι καὶ ἤρις Ἐρῆος·
 Καὶ Βαλλὰς σκυλάκεσσι, βαθυσκοπέλων ἀνά

*Femineos cætus, buxumque et vocalia tractat
 Tympana : bellorum fremitus pugnaeque labores
 Pallas amat : rapidis canibus Latonia virgo*

[πρόνας,
 θήρας ὄρειονόμους ἐλάειν Λητωίδι κούρη·
 Ἐρῆ δ' εὐκλειδῶ μαλακῆ χύσις ἠέρος ὕρη·
 Ἀθία δ' εὐαλδῆ κομέειν σταχυοτρόφα Διοί·
 Ἴσιδι δ' αὐ Φαρίη γονίμοις πυρὰ χεύμασι Νεῖλου
 Μαστεύειν ὀστροισιν ἐδὸν πόσιν ἄβρον Ὀσίριν. »

*Præcípites sequitur per summa cacumina cervos.
 At resonans Juno molles e nubibus imbres
 Effundit : lætam segetem et flaventia curat
 Arva Ceres : pinguem evolvit qua Nilus arenam,
 Acta æstro conjunx formosum quærit Osirim. »*

Εἰ δὴ οὖν αἰόλοι καὶ τυμπάνων πάταγοι, καὶ θήλυς
 ὄμιλος μέλεται τῇ Μητρὶ τῶν θεῶν, ἀσκητὴν δὴ
 αὐτὰ πάσης ἀρετῆς ἀφεμένους, ὅτι μὴδὲν σωφροσύ-
 νης μηδέ τινοσ ἄλλης πράξεως μέλεται τῇ προειρη-
 μένῃ· ὡς καὶ τῇ Ἀθηναίᾳ μῦθοι, καὶ μάχαι, καὶ πό-
 λεμοι, ἀλλ' οὐκ εἰρήνη, καὶ τὰ ἐν εἰρήνῃ πράγματα.
 Καὶ τῇ Λητωίδι δὲ κούρη, τῇ Ἀρτέμιδι, μελέσθων αἱ
 βελίαὶ σκύλακες, διὰ τὸ κατ' ἀγροὺς κυνηγὸν οὔσαν
 αἰς θηρῶν πολεμεῖν, ὡς καὶ ταῖς ἄλλαις τὰ κατελει-
 γμένα. Τί οὖν δὴ ταῦτα πρὸς τὸν θεοφιλῆ καὶ μακά-
 ρον συντείνου ἀν βίον; Ἐπίσκεψαι δὲ, πότврὰ σοι
 κίεζ εἶναι δοκεῖ φύσεως, ἢ φαύλης καὶ μοχθηροτά-
 τας, τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα.

Si ergo tibi arum ac tympanorum sonitus, si mu-
 liercularum turba deorum Matri curæ est, his ul-
 que rebus abjecta virtutis omnis cogitatione vacan-
 dum erit, quod eadem nec temperantiæ, nec alte-
 rius cujusquam honestioris studii curam ullam solli-
 citudinemque suscipiat. Minerva similiter in pu-
 gnis, contentionibus, bellisque tota est, pacem pa-
 cisque artes omnes repudiat. Curet etiam, per me
 licet, Diana Latonæ filia, veloces catulos, quod in
 agendis per agros canibus, belloque cum feris ge-
 rendo assidua sit. Suos denique singuli, prout eos
 iste persequitur, amores ac delicias habeant. Quid
 ista porro ad eam vitæ rationem conferant, quæ
 ævino cum amore sit ac felicitate conjuncta? Vide autem
 præterea, utrum quæ deinceps ille subjungit,
 ævinae naturæ debeant, an potius vitiosissimæ ac
 flagitiosissimæ argumenta censi.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

193 CAPUT VIII.

Ὅτι μαργαρίτας καθέλεσθαι τοὺς θεοὺς, καὶ
 παρὰ γνῶμην ἀναγκάζεσθαι ταῖς ἀνθρωπίναις
 βουλαῖς ὑπηρετεῖσθαι ὁμολογοῦσι.

*Eos confiteri, maleficiis et cantionibus quibusdam,
 ad hominum voluntati obsequendum invitos licet
 ac repugnantes deos adigi.*

Λέγει δ' οὖν ὁ αὐτός· « Ὁρθῶς καὶ τοῦτο ὁ Ῥό-
 διος Πυθαγόρας ἀπεφήνατο, ὅτι οὐχ ἤδονται οἱ κλη-
 ζόμενοι ἐπὶ ταῖς θυσίαις θεοὶ, ἀνάγκη δὲ τινι ἀκολου-
 θίας συρρόμενοι παραγίνονται· καὶ οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ C
 ἢ ἤττον. Τινὲς δὲ, ὡς ἔθος ὡσπερ (6) ποιησάμενοι
 τῆς ἑαυτῶν παρουσίας, εὐμαρέστερον φοιτῶσι, καὶ
 μάλιστα ἐὰν καὶ φύσει ἀγαθοὶ τυγχάνωσιν· οἱ δὲ,
 κτὲν ἔθος ἔχουσι τοῦ παραγίνεσθαι, βλάβην τινὰ προ-
 θεοῦνται ποιεῖν, καὶ μάλιστα ἐὰν ἀμελέστερόν τις
 ἐκτὴ ἀναστρέφεται ἐν τοῖς πράγμασι. Τοῦ γὰρ Πυ-
 θαγόρου ταῦτα εἰρηκότος, παρετήρησα ἐκ τῶν λο-
 γίων, ὡς ἀληθές ἐστι τὸ εἰρημένον. Πάντες γὰρ δι'
 ἀνάγκην φασὶν ἀφίχθαι· οὐχ ἀπλῶς δὲ, ἀλλ' οἷον, εἰ
 χρὴ οὕτω φάναι, πειθανάγκην. Εἴρηται δ' ἐν τοῖς
 ἐμπροσθεν ἐκεῖνα τὰ τῆς Ἐκάτης, δι' ὧν φησὶν ἐπι-
 φαίνεσθαι· »

« Recte hoc quidem, inquit, uti cætera, Pytha-
 goras ille Rhodius statuebat, deos, quibus evocan-
 tur, sacrificiis, haud libenter, sed quadam sequendi
 necessitate pertractos, adeoque sæpius alios, alios
 rarius interesse. Ac nonnullos quidem, quod usu
 quodam et consuetudine id faciant, clarius sese
 atque illustrius exhibere, præsertim si natura boni
 fuerint : alios contra, tamen si frequentem interesse
 soleant, ad perniciam inferendam prioriores esse,
 ubi quis potissimum negligentius in rem incumbere
 videatur. Hanc enim Pythagoræ sententiam, ex
 ipsismet oraculis, veram esse postea comperi. Dil-
 siquidem omnes sese necessitate compulsos adve-
 nisse profitentur, non quidem necessitate simpli-
 citer, sed quæ quodammodo suadæ vim ac facul-
 tatem consequatur. Ac superius quidem eorum
 meminimus, quibus sese Hecate evocari solitam
 esse testatur,

Ἐτίμιον μετὰ (7) φέγγος ἀτελείτων ἄστεροσπληθές, D
 Ἄγραπτον πολὺν δῶμα θεοῦ λίπον ἢ δ' ἐπιβαίνω
 Γαίης ζωοτρόφοιο τεῆς ὑπόθημοσύνησι,
 Πέωδ' ε' ἀρρήτων ἐπέων, οἷς δὴ φέγγα τέρπει (8)

*Aeriam lucem, et magni stellantis cæli
 Culmina, divinos linqua, sanctosque penates,
 Telluremque peto, quo me tua dicta vocarunt,
 Visque arcana nequam traxit, queis Numina linguæ*

vecoriam constans nihil, ut superiorib, I. Eusebius
 noster pluribus. An Τυτῆνίς, Τίτιεσ filia, Titanumque
 soror? Qua de re supra Noster, p. 57. Si conjectura
 placet, Atlantiorum theologia transierit ad Milesios.
 An Τυτῆνίς, pro τυτῆνίς positum, id est Regina, ut
 Hesychius explicat? En tibi Orpheus, Παμβασίλεια
 Ρέα, πολεμόκλονε, ὀβριμόθυμε. An suum cum so-
 rore nomen soror optima communicavit? supra
 enim p. 57 legebamus, Cælo natas esse filias. Βασί-
 λειαν καὶ Ρέαν. Quid si Τυθηνίς, rariore licet vo-
 cabulo, sui usitate, τιθῆνη, scriptum erat, ut ea
 ἑσπερι εἰ mater, et nutrix diceretur?

in matrem deorum :
 Ἡ κροτάλων, τυμπάνων ἰαχῆ, σὺν τε τρόμος αὐ-
 λων.

Orpheus sic illam appellat,
 Τυμπανόδοντε, φιλιοστρομακῆς, χαλκόκροτε κοθ-
 λων.

(6) Ὅσπερ delendum putat Vigerus.
 (7) Μετὰ. Malim κατὰ, quod tunc paulo lon-
 giore, ad λίπον seq. vers. referatur.
 (8) Τέρπει. Omnino legend. ut γρ., τέρπειν, cτ
 seq. vers., ἑαδε pro ἄδα. Homer. II, 1 :
 Ὅσ φάτο· τοῖσι δὲ πᾶσιν ἐαδῶτα υἴθον εἴπειν.

(5) Τυμπάνων. Prima brevi, ut Homer. hymno

Mortali mulcere placet.

Atque iterum,

*En adsum tua vota gradu, vocesque secuta,
Quas hominum ingenium divino numine prompsit.*

Ac rursum illustrius,

*Cujus inops rerum, volucris me ex æthere ductam
Huc Hecaten versu divos cogente vocasti?*

Et deinceps,

Ignotis alios summa compellis ab æthra

194 *Carminibus licet invitos succedere terris,
Ac medios mediis vectos sub nubila ventis,*

Divino igne procul, veluti fatulia turbæ

*Somnia mortali pandens, indigna reponis
Dæmonibus.*

Iterumque,

*Verum sideræ sublimia numina sedis,
Cum rapidis simul Harpyiis impulsa feruntur:
Atque adeo volucris, sub prima exordia lucis,
Acta gradu, clausisque oculis, victricia divum
Carmina quo rapiunt, mortali e pectore ducta,
In terras delata ruunt.*

Itemque alius eadem necessitate adactus exclamat,
Me nolentem audi, quem vis illata coegit.

Quibus omnibus idem auctor ita subjungit. « Imo seipsum etiam, inquit, nomenque suum necessitate victi prodidere: quemadmodum vel hoc Apollinis responsum ab eo de seipso per vim extortum manifeste declarabit. Sic enim habet.

Vis isthæc gravis est, atque imperiosa potestas.

Additque,

*Has ad voces ræ præcipitans,
Quas mente ex alta sacris depromo figuris.
Dum castum ignem mea dextra premit,
Atque his ortus sine morte tuos
Dicere, Pæan, ausum ingenium est.*

α γρ. θύοντος. β Ισ. ἐπεμβεδαῶτας. γ add. τοῦ. δ Ισ. σῆς.

(9) Θειοδάμοις. Theodoret. lib. x *De Græc. affect.*, p. 139, Σειο δόμοις, vel δόμοις, ubi Sylburgius adnotat alibi quoque legi θειοδάμης, qua voce sagam aliquam intelligit, eamque lectionem funditus repudiat. Optima tamen videtur, si subscribatur, sic, θειοδάμης, Suidas, Θειοδάμη, ἡ θεοὺς δαμάζουσα. Quid si θειοδάμνης ut πωλοδάμνης?

(10) Ἀπειρήτοις. Ita etiam Nicephorus, qui locum hunc laudat, ad Synesium *De insomn.*, p. 561, ubi ἀπειρήτοις, immensis, reddidit interpres. Malim, novis et ignotis, non diis aut vatibus, sed hominum vulgo. Quid si ἀπειρήτοις? Hesychius enim, ἀπειρήτων, inquit, ἀρήτων, ἀνεκλάστητων. Quid si, quod facilius est, ἀπορήτοις?

(11) Πανομφέας ὄνειρους. Ergo πανομφής (rara utique vox) idem quod πανομφαίος, cui, ut Hesycho loquitur, πᾶσα φήμη καὶ μαντεία ἀναφαίνεται. Idem paulo ante, πανομφαίον, πεφημισμένον, diverso nonnihil significatu, quasi fama celebratum. Sed addit, ἢ ὁ κακὰ ἀποστρέφων. Quid hæc ad πανομφαίον? Crediderim huc ex superiore vocabulo, πανόλβιος irrepsisse: ut legi debeat πανόλβιος, παμμαχάριστος, ἢ ὁ κακὰ ἀποστρέφων. Ille obiter. Sic Orpheus ad Somnium,

A Ἀθανάτων ἀδαῆ θνητὸς βροτὸς.

Καὶ πάλιν·

Ἥλιθον εἰσαίονσα τῆς πολυφράδμονος εὐχῆς
Ἦρ θνητῶν φύσις εὖρε θεῶν ὑποθημοσύνησι.

Καὶ ἔτι σαφέστερον·

Τίπτε μ' ἀεὶ θελοῦτος^a, ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζων
Θειοδάμοις (9) Ἐκάτην με θεῆν ἐκάλεσσας ἀνάγκαις;

Καὶ ἐξῆς·

Τοὺς μὲν, ἀπειρήτοις (10) ἐρώων ἰθὺξιν ἀπ' αἰ
ῤῥηδῖως, ἀέκορτας ἐπὶ χθόνα διαρ ἄρσθαι·
Τοὺς δὲ μέσους μεσάτοισιν ἐπεμβεδαῶσιν^b ἀή-
[τα:ς.

Νόσφι πυρὸς θελίου, πανομφέας ὧσπερ ὄνει-
[ρους (11).

B Εἰσκήνεις μερόπεσσιν, ἀεικέα (12) δαίμονας
[έρδων.

Καὶ πάλιν

Ἄλλ' οἱ μὲν καθ' ὑπερθε μετήγοροι οὐρανίωνες
Σπερχόμενοι κούφησι μεθ' Ἀρκνύλαισι φέρονται·
ῤιμφα δὲ θειοδάμοισιν ἐπιμύσαντες (13) ἀνάγκαις,
Εἰς χθόρ' ἐπειρομέτως δ' ἠώων ἀίσσουσι,
Θρητοῖς ἐσσυμένως ὑποφῆταις (14).

Καὶ πάλιν ἄλλος ἀναγκαζόμενος ἔφη·

Κλύθι μὲν οὐκ ἐθέλοντος, ἐπεὶ μ' ἐπέδησας ἀνάγκη·

Ἐπὶ τούτοις πάλιν ὁ συγγραφεὺς φησιν· « Ἐπεὶ καὶ ἐπ' ἀνάγκαις ἑαυτοὺς ἐκδιόδασιν, ὡς δηλώσει ὁ ἀπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκδοθεὶς περὶ ἑαυτοῦ ἐπ' ἀνάγκαις. Λέγεται δὲ οὕτως·

C

Ὀβνομ' ἀναγκαιῆς τόδε καρτερόν, ἠδ' ἔτι βριθύ.

Καὶ ἐπήγαγε·

Μόλε δ' ἐσσυμένως τοῖσδε μύθοις,
Ὅς ἀπ' ἐμῆς κραδίης ἀνάγκη ἰεροῖσι τύποισι,
Συνθλιβομένου^c πυρὸς ἀγροῦ.
Τολμῆ δὲ φύσις (15) ταῦτα προφατρεῖν
Τῆς σείο^d γενέθλης, ἀμβροτε Παιάν.

D

Τυρασύπτερε, οὐλε δνεψε,
Ἄγγελε μελλόντων θνητοῖς, χρησμῶ δὲ μέγιστε.
Hinc etiam ὀμφῆ, ἀντὶ τοῦ κατ' ὄνειρον, seu κατ' ὄναρ φαντάσματος, Hesychio et Suidæ. Vere id quidem. Nam Homerus *Iliad.* B, vers 41, de Agamemnonis somnio,
Ἐρπετο δ' ἐξ ὕπνου· θελα δὲ μιν ἀμφέχοντ' ὀμφῆ.
Ubi Eustath. τὸν δηρον, inquit, καὶ ὀμφῆν λέγει, παρὰ τὸ ὄν φατρεῖν. Similia tradit p. 714. Et Synes. *Tract. de insomn.*, ipso statim initio, προφῆτας ὕπνου appellat.

(12) Ἀεικέα. Ita reposuimus ex manuscr. cui etiam Mont. consentit, pro ἀεὶ κατ'.

(13) Ἐπιμύσαντες. Non displicet: quasi cæco quodam impetu boni obedientiæ magistri reperirentur. Alter ex manuscr. videtur habuisse, ἐπιμύσαντες, quod etiam probari posset. Hesycho enim, τὸ ἐπιμύσει explicat, non modo κατακλῆ, sed etiam ἐπιστενάζει, quasi gemitum quemdam ac stridorem advolentia coactaque numina emitterent.

(14) Θρητοῖς ὑποφῆταις. Ἰσ. πρὸς θνητοῦς ὑποφῆτας, vel καθὸ κελεύουσιν ὑποφῆται.

(15) Φύσις. Ita manuscr. omnes, et recte, cum ante legeretur φησί.

Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόλλων·

A Rursumque Apollo,

Ῥεύμα τὸ Φοιβεῖλης ἀπορεύμενον ὑψόθεν αἰθλῆς,
 Πρὸς ὑπὸ λιγυρῇ κεκαλυμμένον ἠέρος ἀγροῦ,
 θεληρόμενον μολπαῖσι καὶ ἀρρήτοις ἐπέεσσιν,
 κἀκπεσεν ἀμφὶ κάρηνον ἀμωμήτισο δοχῆος
 Δεπταλέων ὑμένωρ μαλακὸν δ' ἐρέπλησε χιτῶνα,
 Ἄμβολάδην διὰ γαστροῦ ἀνεσσυμένον καλιν-
 [ορσον·
 Ἀλλοῦ δ' ἐκ βροτέιο φιλῆν ἐτεκνώσατο φωνήν. »

Phœbeus summo fulgor delapsus ab axe,
 Atque aura tenui, puroque sub aere vectus,
 Vocibus arcanis deductus, et illice cantu,
 Quia tenuis caput in medium membrana capaces
 Intactosque sinus aperit, sese altius ultro
 Implicat, ac tunica porro exundante receptus,
 195 Æstuat, adversosque ciens per viscera motus,
 Jucundam exspirat mortali e gutture vocem. »

Ταῦτος ὁ συγγραφεὺς ἐπιλέγει· Ὁ τούτων, οὔτε σα-
 φέστερα, οὔτε θεικώτερα καὶ φυσικώτερα γένοιτ' ἂν
 πνεῦμα γὰρ τὸ κατὶν, καὶ ἀπόρροια ἐκ τῆς ἐπου-
 ρανίου δυνάμεως, εἰς ὀργανικὸν σῶμα καὶ ἐμψυχον
 ἐκπελάσσει, βάσει χρωμένη τῇ ψυχῇ, διὰ τοῦ σώμα-
 τος, ὡς ὀργάνου, φωνὴν ἀποδίδωσιν. » Ἄλλ' ὅτι μὲν
 ἀπαγκάσσονται, ἱκανὰ καὶ ταῦτα παραστήσαι. Ὅτι δὲ
 καὶ ἀξιοῦσιν ἀπολυθῆναι, ὡς οὐκ ἐπ' αὐτοῖς τῆς ἀνα-
 χωρήσεως κειμένης, μάθοις ἂν ἐκ τούτων.

Tum Porphyrius hunc in modum prosequitur :
 « His, inquit, nihil evidentius, nihil aut cum divi-
 nitate, aut cum ipsamet natura conjunctius dici
 queat, spiritus enim e loco superiore delapsus,
 illaque adeo particula, quæ cœlesti ex virtute in
 corpus suis instructum facultatibus animatumque
 defluxit, animum veluti basim aliquam sortita
 vocem per corpus veluti per quoddam instrumen-
 tum edit. » Verum quæ adhuc commemoravimus,
 Jam eosdem, quod suum in potestate reditum non
 habeant, missionem precibus flagitare solitos, ex iis, quæ sequuntur, intelliges.

ea diis vim afferri satis superque demonstrant.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

CAPUT IX.

Ὅτι οὐδ' ἀπ' αὐτῶν ἀναχωρεῖν δύνανται.

Eosdem ne redire quidem per sese posse.

« Ὅτι δὲ σπεύδουσιν ἀναχωρεῖν οἱ κληθέντες θεοί,
 ἐρώσει: τὰ τοιαῦτα, λεγόντων·

« Quanto studio quantaque festinatione reditum
 urgeant evocati, ex ipsismet illorum verbis auferre
 potes; ut cum aiunt,

Λύετε λοιπὸν ἀνῶτα, βροτὸς θεὸν οὐκέτι χω-
 [ρει.

Solvite jam regem, mortalia pectora numen.
 Haud ultra capiunt.

Καὶ πάλιν

Atque iterum,

Πεπ' ἐπιδευόμενοι θηρὸν βροτὸν αἰκλῆσθε;

Quid male mortalem juvat ultra mulctare precando?

Καὶ πάλιν·

Itemque,

Ἔρπε, καὶ ἀτραλέως ἐπιέρχο, τόνδε σώσας. »

Hunc ubi servaris, volucris licet impete cursum
 Expedias. »

Καὶ πῶς ἀπολύειν αὐτοὺς χρῆ, αὐτὸς διδάξει, λέγων·

Hos præterea quemadmodum solvere, ac dimittere
 oporteat, docebit his versibus

« Πᾶσο δὴ περίφρων ὄρων, ἀνάπαυε δὲ φῶτα·
 Τάμνω (16) ἐκλύωρ πολὺν τύπον (17), ἡδ' ἀπὸ
 [γυλωρ

« Arcanas jam mitte preces, hominemque relaxa :
 Virgultis canam effigiem, tum nexa valenti

Ἡλιεῖν ὀθόνην (18) χερσὶν στιβαρῶς ἀπασίρας.

Membra manu solvens, immitibus exue pannis.

Καὶ τὴν ἀπολύειν εἶπεν·

Imo et ipsam quoque missionem aperuit,

Υψίτρωρον αἶρε ταρσὸν,
 Τοχε βάξιν ἐκ μυχῶν. »

Hinc citus pedum aufer altum
 Siste verba de specu. »

Καὶ τὰ τούτοις ἐπιλεγόμενα· ὅς ἐπιφέρει, « Καὶ
 βραδυόντων ἀπολύσαι, » φησί·

Et quæ sequuntur. Subditque postea : « Qui si tardio-
 res, inquit, in dimittendo fuerint, » tum is ita pergit,
 « Solve mihi pannos, quæ me tenet, excute nubem.

« Σοδόνας ἀπέτασον, νεφέλην λῦσον τε δο-
 [χῆα (19).

(16) Τάμνω. Corrigendum videtur θάμνων. He-
 sych., θάμνος, πυθμὴν δένδρου, ἢ βίβα πολλοὺς
 κλάδους ἐκπέμπουσα. Addit, καὶ οἱ σύμμοτοι ἢ δει-
 δρώδεις· forte legendum ac supplendum καὶ οἱ σύμ-
 μοτοι, ἢ δειδρώδεις τόποι. Concludit, ἢ βάτος, ἢ ζύ-
 λων ἀκανθώδεις. Quid mirum, si tam gravibus et acu-
 leatus viuculis expediri bona numina vehementer
 optarent?

(17) Πολιὸν τύπον. Credo vetuli cujusdam nu-
 minis, Saturni puta, canam hanc imaginem fuisse.

(18) Ἡλιεῖν ὀθόνην. En alterum vinculi genus,
 lineam. Sed pro νηλεῖν, quæ villosa vox est, le-
 gendum aut νηλεῖν, acerbum et immite, aut Νει-
 λῆν, Niliacum, ex Ægyptiaco lino contextum,
 quod ab Herodoto lib. ii, et Plinio lib. xix, cap. 4,
 commendatur. Consule et Apuleium in Apolog., ubi
 jurgans illud, quod lineo quodam involuero nescio
 quid legeret, hæc habet inter cætera : Mundissima,
 inquit, lini seges, inter optimas frugas terræ exorta,

non modo indutui et umictui sanctissimis Ægyptio-
 rum sacerdotibus, sed opertui quoque inde rebus sa-
 cris usurpatur. Lege et Plutarch. De Iside et Osiride,
 non procul ab initio, et Philostr. viii De vita Apo-
 lonii, pag. 388. cui magia reo linea vestis crimini
 cum daretur : Ἐπειδὴ, inquit, μὴ ἀπ' ἐμψύχου ἐδρέ-
 φθη (linum), καθαρὸν μὲν Ἰνδοῖς δοκεῖ, καθαρὸν δὲ
 Ἀγυπτίοις· ἐμοὶ δὲ καὶ Πυθαγόρα, διὰ τοῦτο, σχῆμα
 γέγονε, διαλεγόμενος, εὐχομένης, θύουσα.

(19) Νεφέλην... δοχῆα. An nubem intelligit,
 qua tectus inclususque dæmon sese mago sisteret?
 quo deorum involuero nihil apud poetas frequen-
 tius. An potius ipsammet ὀθόνην, qua vinculus tene-
 batur, quamque Petronius nebulam lineam et ven-
 tum textilem appellabat, usque adeo tenuis erat, ac
 delicata carbasus. Sane Vopiscus extremo lib. Ro-
 manorum principum hoc in genere luxum carpit,
 quod ludis publicis Ægyptiacas etiam lineas largi-
 tionis suæ partem esse vellent.

196 Idem alibi missionis hanc edit rationem,

*Naiades o Phæbum cum Musis solvite Nymphæ,
Arcienens vobis cantu celebretur Apollo.*

Rursumque alibi,

Tollite jam sertâ, ac nivei vestigia rore

Spargite : mox inducta leves mihi linea gressus

*Expediat. Dextrâ insertam subducite laurum ;
Cum geminis geminas oculis abstergite nares,*

Atque hominem, o socii, nunc tandem emittite terris.

Quibus allatis idem auctor, « Lineæ nimirum, inquit, quo abire possit, ut inducantur, flagitat, quod iis constrictus teneretur : nec iis modo, sed etiam reliqua vestitus configuratione, quod evocatorum numinum speciem atque imaginem præ se ferret. »

Equidem his omnibus plane confectum existimo, nihil prorsus aut Deo dignum, aut excellens, aut vere divinum in spiritibus illis residere, quos tantam ad humilitatem abjectos videas, ut a plebeiis etiam ac sordidis hominibus detrahantur e cælo, idque ab illis fiat, non quod aliquo virtutis aut sapientiæ studio præstent, sed supervacaneis duntaxat inanibusque præstigiis et canticionibus abutantur. Quare neque Pythagoras ille Rhodius, neque is etiam, qui tali eum testimonio cohonestat, neque alius omnino quisquam nomen iis deorum jure meritoque tribuerit, imo nec bonorum dæmonum certe quidem, qui ab hominibus et morti obnoxiiis, et præstigiatoribus ac maleficis, non sua ipsi voluntate, sed vi quadam et necessitate pertrahantur, ac ne redeundi quidem jus ex se ipsis aut facultatem habeant. Enimvero, si ejusmodi numen esse debet, cui nec viâ afferri, nec imponi necessitas ulla possit, quodque rebus universis altius et augustius, naturam et ab omni patiendi solutum periculo, et libertate præditam habeat : tu deos appelles istos, qui vel ejusmodi figurarum, linearum, imaginumque machinis deduci, vel coronarum, et florum ex terræ visceribus existentium illecebris, vel barbaris quibusdam omnique significatione carentibus sonis ac vocibus inescari, adeoque abjectissimorum etiam hominum præbitrium sequi nutumque soleant, ut quibusdam quasi vinculis servorum instar mancipiorumque constricti, ne integram quidem ac liberam solvendi expediendi que sui potestatem retineant?

197 Tu bonos etiam dæmones arbitraris eos, qui vi tantum ac necessitate ducantur? Quid enim causæ est, quamobrem inviti ac repugnantés, non sua ipsi sponte hominibus auxilio suo indigentibus opem ferant? Nam si beneficii conferendi gratia tanquam boni advenirent, aut si ab iis in animum utilitatis aliquid proficisceretur eos utique bonum

A Καὶ πάλιν ἄλλοτε ἀπόλυσιν ἔδωκε τοιαύτην·

*Ναΐάδες ῥύμψαι, Μούσαις μέγα· λύετε Φοῖβον,
Ἄδουσαι, θειαί, ἑκατηρόβιλον Ἀπόλλωνα.*

Καὶ πάλιν ἄλλοτε φησι

Λύσατέ μοι στεφάνους, καὶ μὲν κόδας ἔδωκε

[λευκῶ
λοιμῖ.

*Χειρὸς δεξιτερῆς δάφνης κλάδον ἄρατε χερσὶ,
Ψήγετε ὀφθαλμούς διδύμους, βίνας τε προσ-*

[ῶπων·

Ἄρατε φῶτα γαλήθην ἀναστήσαντες, ἑταῖροι. »

Οἷς ἐπιλέγει ὁ συγγραφεὺς· « Τὰς γραμμὰς τοίνυν παρακελεύεται ἀπαλείφειν, ἵνα ἀπέλθῃ· ταύτας γὰρ κρατεῖν, καὶ μέντοι καὶ τὸ ἄλλο σχῆμα τῆς ἐνδύσεως, διὰ τὸ φέρειν εἰκονίσματα τῶν κεκλημένων θεῶν. » Δεδείχθαι σαφῶς ἠγοῦμαι διὰ τούτων, ὅτι μὴδὲν τὸ καθόλου θεοπροπέας, μήτε μέγα, μήτε ἀληθῶς θεῖον ἔνεστι τοῖς εἰς τοσοῦτον ταπεινότητος καταπεπτωκόσι πνεύμασιν, ὡς τοῖς τυχοῦσιν ἀνθρώποις ὑποσῆσθαι, καθέλκεσθαι τε οὐ δι' ἀρετῆς καὶ σοφίας ἀνάληψιν, ἀλλ' εἰ μόνον τὰ τῆς περιέργου γοητείας μετέλθοιεν τε καὶ διαπράξοιεντο. Οὕτ' οὖν ὀρθῶς ὁ Ῥόδιος Πυθαγόρας, οὐθ' ὁ τούτῳ ταύτην παρασχών τὴν μαρτυρίαν, οὐθ' ὅστισούν ἀνθρώπων θεοὺς προσεῖποι ἂν εὐλόγως· ἀλλ' οὐδὲ ἀγαθοὺς δαίμονας, τοὺς ὑπὸ θνητῶν ἀνθρώπων, καὶ ταῦτα γοητῶν, οὐ κατὰ γνώμην οἰκεῖαν, βίβλ' δὲ καὶ ἀνάγκη συρομένους, καὶ μὴδὲ τῆς τῶν δεσμῶν ἀπολύσεως τὴν ἐξουσίαν ἐφ' ἑαυτοῖς ἔχοντας. Εἰ γὰρ δὴ ἀδίαστον καὶ ἀκατανάγκαστον, καὶ πάντων κρείττον, τὴν φύσιν ἀπαθῆς ὄν καὶ ἐλευθέρου τὸ θεῖον· πῶς ἂν εἶεν θεοὶ, μαγγανείαις ταῖς διὰ τοιῶνδε σχημάτων καὶ γραμμῶν καὶ τύπων, στεφάνους τε καὶ τοῖς ἀπὸ γῆς ἄνθεσι, καὶ τισιν ἄλλοις ἀσήμεσι καὶ βαρβάροις ἤχοις τε καὶ φωναῖς κηλούμενοι, καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἀνθρώποις χειρούμενοι (20), καὶ ὡσπερ εἰ δεσμῶν καταδουλούμενοι, ὥστε μὴδὲ τὴν αὐτεξούσιον καὶ προαιρετικὴν σῶζειν ἐφ' ἑαυτοῖς δύναμιν; Πῶς δ' ἂν κἄν ἀγαθοὶ δαίμονες λεχθεῖεν, βίβλ' καὶ ἀνάγκη κατασπώμενοι; Τί γὰρ τὸ αἴτιον τοὺς ἄκοντας, οὐχὶ δὲ αὐτεξουσίους σφᾶς αὐτοὺς τοῖς βοηθείαις δεόμενοις ἐπιδιδόναι; Εἰ γὰρ ἐπ' ἀγαθῶ ποιοῦνται τὴν πάροδον ἀγαθοὶ ὄντες, καὶ εἴπερ τις ἦν ἐξ αὐτῶν ψυχῆς ὠφέλεια, χρῆν δὴ ποῦ προαιρέσει τὸ ἀγαθὸν ἀσπάξασθαι, φθάνοντας ταῖς εὐποιαῖς τοὺς δεομένους, ἀλλὰ μὴ περιμένειν ἀνάγκην. Εἰ δ' οὐ καλὸν ἦν, οὐδ' ὠφέλου τὸ πραττόμενον, διὰ μὴδὲ κατὰ γνώμην αὐτοῖς γίνεσθαι ἑ, καὶ πῶς ἂν ἀγαθοὶ εἶεν, τὸ μὴ καλὸν μὴδὲ συμφέρον πράττοντες; πῶς δὲ θαυμάζεσθαι ἄξιοι, καὶ θεραπευτικὰ θεῶν τιμᾶσθαι, εἰ ἄ καὶ τοῖς τυχοῦσι γόησι τὸν τρόπον πανωλεστάτοις καταδουλούμενοι, καὶ τὸ μὴ καλὸν μὴδὲ συμφέρον παρὰ γνώμην πράττειν ἀναγκασόμενοι, ἀγόμενοι τε καὶ καθελκόμενοι, οὐ δι' ἀποχῆν ἢ ἀσφροσύνης ἀνθρώπων, οὐδὲ ἀρετῆς χάριν, ἢ τινοῦ

• γρ. μέγα. ἔσ. τοῦ. ἑσ. γίνεταί. ἄσ. οἱ.

• ἑσ. ἀποδοχῆν.

(20) Τυχοῦσιν ἀνθρώποις χειρούμενοι. Clemens Alexandr. in Protrepti. : Μάγοι δὲ ἤδη, ἀσεβείας τῆς σφῶν αὐτῶν ὑπέρταται δαίμονας ἀγοῦσιν, οἰκέτας

αὐτοὺς ἑαυτοῖς καταγράφαντες, τοὺς καταηναγκασμένους δούλους ταῖς ἐπαροχαῖς κεραικώτερες.

μέρους φιλοσοφίας, μεθόδοις δὲ γοήτων ἀπειρημέναις; ἃς ὁ αὐτὸς αὐθις συγγραφεὺς ἐν τῇ πρὸς τὸν εἰρημένο· Αἰγύπτιον ἐπιστολῇ, ὡς ἂν προφήτῃ τάληθῇ καὶ ἀπόρρητα κινούμενος, τέθειται· τοὺς λόγους, καθ' οὓς ταῦτα συντελοῦσιν, οὓς ἄξιον ἂ παρ' αὐτοῦ ὁδαχθῆναι. Πυνθάνεται γοῦν ὧδέ πως ἀπορῶν καὶ λέγων.

A illud utro complecti, beneficiisque suis indigentium occupare vota, non verò dum cogentur exspectare oporteret. Sin autem nihil omnino boni aut utilis totum istuc habet, eoque præter illorum voluntatem sensumque contingit; quis deos appellet eos, qui quod nec honestum nec utile sit efficiant? aut quis eosdem tanti putet, decorumve cultu prosequendos, qui et vilibus et prodigatissimæ vitæ maleficis servilem in modum obedire, quodque nec deceat, nec quemquam juvet contra mentem ipsi suam præstare cogantur: postremo, non ob modestiam vel temperantiam hominum aliquam, non virtutis aut partis ullius philosophiæ gratia, sed infandis præstigiatorum artibus et machinis deducantur? Atque illas etiam Porphyrius, in ea quam ad laudatum Ægyptium scribit, epistola, veras scilicet atque arcanas apud vatem moxens quæstiones, proposuit, hominem obhestatus, uti sese, quibus ista perficiant, rationes doceat. Hlum igitur hunc in modum anceps animique dubius consulit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ I.

Ὅποιαις μεθόδοις οἱ θαυμάσιοι αὐτῶν θεοὶ τοῖς γόησιν ὑποτάσσονται.

ε Πάνυ δὲ με θράττει, πῶς, ὡς κρείττους παρακαλούμενοι, ἐπιτάσσονται ὡς χεῖρους· καὶ δίκαιον εἶναι ἀξιοῦντες τὸν θεράποντα, τὰ ἄδικα αὐτοὶ κλειυσθέντες, ὄρῃν ὑπομένουσι· καὶ καθαρῶ μὲν μὴ ἔντι ἐξ ἀφροδισίων οὐκ ἂν καλοῦντι ὑπακούσαιεν, αὐτοὶ δὲ ἀγειν εἰς παράνομα ἀφροδίσια τοὺς τυχόντας οὐκ ὀκνοῦσι. Καὶ ἀπὸ ἐμφύχων μὲν ἀποχῆς κλειβουσι δεῖν εἶναι τοὺς ὑποφήτας, ἵνα μὴ τοῖς ἀπὸ τῶν σωμάτων ἀτμοῖς χραίνωνται· αὐτοὶ δὲ ἀτμοῖς θυσῶν τοῖς ἀπὸ ζώων μάλιστα δελεάζονται, καὶ νεκροῦ μὲν ἀθιγῆ δεῖν εἶναι τὸν ἐπόπτην, διὰ νεκρῶν δὲ τὰ πολλὰ ζώων αἱ θεαγωγίαι ἐκτελοῦνται. Πολλῶ δὲ τούτων ἀλογώτερον τὸ μὴ δαίμονι, εἴ τύχοι, ἢ ψυχῇ τεθνηκότος, αὐτῶ δὲ τῷ βασιλεῖ Ἑλίω ἢ Σελήνῃ, ἢ τινι τῶν κατ' οὐρανὸν ἀνθρώπων ἢ τῷ τυχόντι ὑποχείριον, ἀπειλὰς προσφέροντα ἐκφοβεῖν, ψευδόμενον ἴν' ἐκείνοι ἀληθεύσασιν. Τὸ γὰρ λέγειν (21), ὅτι τὸν οὐρανὸν προσαράξει, καὶ τὰ χρυσεὰ τῆς Ἰσιδος ἐκφανεῖ, καὶ τὸ ἐν Ἀβύδῳ (22) ἀπόρρητον δεῖξει, καὶ τὴν βάρην στήσει (23), καὶ τὰ μέλη τοῦ Ὀσιριδος διασκεδάσει τῷ Τυφῶνι, τίνα οὐχ (24) ὑπερβολὴν ἐκπληξίας μὲν τῷ ἀπειλοῦντι, ἢ μήτε εἶδε, μήτε δύναται, καταλείπει, ταπεινότητος ἢ τοῖς δεδοικόσιν οὕτω κενὸν φόβον καὶ πλάσματα, ὡς κομιδῇ παῖδες ἀνόητοι; Καίτοι καὶ Χαιρήμων ὁ ἱερογραμματεὺς ἀναγράφει ταῦτα, ὡς καὶ παρ' Αἰγυπτίους θρυλούμενα· καὶ ταῦτα φασιν εἶναι καὶ τὰ τοιαῦτα βιαστικώτατα. Αὐταὶ δὲ αἱ εὐχαί, τίνα ἔχουσι λόγον, τὸν ἐξ ἰλῦος ἀναφανέντα λέγουσαι, καὶ ἐπὶ τῷ λωτῷ καθήμενον, καὶ ἐπὶ πλοῖον ναυτιλόμενον, καὶ καθ' ὧραν τὰς μορφὰς ἀμειβόμενα, καὶ κατὰ ζωδίων μετασχηματιζόμενον; Οὕτω γὰρ φασιν αὐτο-

α γρ. ἀξιῶν, sine οὖς. β γρ. ἀνθρώπων.

(21) Τὸ γὰρ λέγειν. Hæc ipsa laudat Jamblich. lib. De mysteriis. Audi hoc furorē furentem, apud Statium Thebaid. iv, Tiresiam: Testor, ait, divos, quibus hunc sacravimus ignem, Lætaque convulsæ dedimus carthesia terræ: Jam nequeo tolerare moram. Cassusne sacerdos Avidor? An, rabido jubeat si Thessala cantu, Ibitis, et Scythicis quoque medicata pruinis Colchis ager, trepido pallebunt Tartara motu? Spernitæ ne, monec: et nobis survive jaculas.

CAPUT X.

Quibus artibus egregia numina præstigiatoribus subjiciantur.

ε Me quidem tum vehementer, inquit, angit sentio, ubi necum ipse reputo, qui fieri possit, ut quorum veluti augustiorum ac diviniorum opem imploremus, ii tamen perinde ut humiliores ac deteriores obediant: quique clientes ipsi suos æquitatem colere velint, eosdem injustis imperiis obsequi non pudeat: adeoque cum eorum vota precesque repudient, qui ad sese minus abs re venera puri accesserint, obvios quosque tamen nefandam in venerem agere non erubescant. Porro vates illi quidem interpretesque suos rebus animatis abstinere jubent, ne corporeis exhalationibus inficiantur: sacriliciorum tamen, quæ ex animantibus fieri solent, vaporibus maxime capiuntur, ac mortuum 198 quidem ab sacrorum suorum inspectoribus tangi nefas esse statuunt; cæsis tamen victimis deorum evocationes partem maximam peraguntur. Quodque omnium absurdissimum est, non jam vulgari cuiquam dæmoni, aut defuncti animæ, sed ipsimet soli siderum principi, lunæ, reliquisque diis cælestibus, homo cuivis e populi sæce obnoxius minas intentat, atque ut eos ad vera dicenda compellat, falsum vanumque terrorem ostendit. Nam futurum denuntiare, uti vel cælum ipsum quatiat, vel Isidis arcana patefaciat, vel quod Abydi occultum latet, dictumque nefas est, in lucem proferat, vel Ægyptiacæ navis cursum inibeat, vel in Typhonis gratiam Osiridis membra disjiciat: quidnam obseero, vel summum ad stuporem atque vecordiam ista, quæ neque novit, neque efficere potest, comminanti, vel numinibus quæ fictitius et inanis iste terror levicolorum ousionum more per-

Scimus enim, et quidquid dici noscique timetis, Et turbare Hecaten, etc.

(22) Τὸ ἐν Ἀβύδῳ. Abydenum hoc secretum ad-huc me latet.

(23) Τὴν βάρην στήσει. Baris Ægyptiacæ navis genus est, quod tametsi latius pateret, præcipue tamen, et κατ' ἐξοχὴν, eam significabat, quæ quontannis Isidi publice dicabatur.

(24) Οὐκ delendum monet Vigerus.

cellat, summam ad humilitatem reliquum fecit? Et tamen hæc omnia Chæremon sacer ille scriba, tanquam Ægyptiorum pridem omnia ore jactata, conscripsit, quæ quidem uti ejusdem quoque generis cætera, ad vim diis offerendam potentissima esse dictitant. Jam vero preces atque vota, quid tandem rationis habent, quibus eundem solem aut limosa ex palude emergere, aut loto insidere, aut navigio provehi, aut singulis horis formam commutare, ac varios per singula zodiaci signa vultus induere commemorant? Quippe talem a nobis eum videri pronuntiant, neque intelligunt proprium sese illi cogitationis suæ vitium et errorem affingere. Qui si ad symbolicam orationem confugerint, quasi ejusmodi notis variæ solis facultates adumbrate habeantur; notarum ergo suarum vim illi nobis et significationem aperiant. Enimvero, si quemadmodum in defectionibus contingit, aliquam sol ipse qui oculos in eum intenderent, omnino videretur. Jam, quorsum tot significatione carentia nomina? quorsum ex iisdem barbara pleraque congruentibus ac singulorum propriis anteponunt? Nam si numen dum vocem exaudit, ejus ad significationem respicit, profecto cuicumodi nomen fuerit, si modo eadem sententia manserit, satis per sese rem illa totam aperiet. Nec enim is, opinor, quem evocant, Ægyptius erat genere; nec, si erat, lingua tamen Ægyptiaca, vel omnino humana voce utebatur. Quippe, aut enim præstigiatorum artes istæ sunt, et quaedam earum, quas ipsi patimur, quæquetamen ab iis Deo tribuuntur, mutationum involucra; aut aliter

199 Hæc ille, quibus iterum, quæ sequuntur, ad Ægyptium eadem cum animi fluctuatione perscribit. « Sin autem, inquit, ex diis alii nihil omnino patiuntur, alii pati aliquid aliquando possunt; quibus etiam veretra se per istos erigere, obscenaeque carmina solemniter canere dictitant: inanes utique deorum evocationes fuerint, quibus se aut eorum opem implorare, aut iracundiam placare, aut expiationes instituere prostentur, multoque proinde magis ea, quibus ipsis necessitatem imponi volunt. Quod enim pati non potest, idem nec demulceri quoque, nec cogi potest. » Idemque deinceps: « Perperam, inquit, ab iis sapientia colitur, qui aut inveniendi fugitivi servi, aut emendi agri, aut nuptiarum interdum, aut mercaturæ gratia, divinam mentem sollicitare ac fatigare solent. Sin autem, cum eisdem sapientiæ non remisse negligenterque studeatur, qui tamen ipsi dant operam, ii cæteris quidem in rebus verissima omnia, de felicitate vero securi nihil, fideque digni respondeant: sequitur omnino neque deos illos, neque bonos etiam dæmones, sed eum potius fuisse, quem impostorem vocamus. » Atque hæc ex citata Porphyrii epistola producta sufficiant. Jam vero non alios ab initio maleficæ artis magistros, quam ipsamet egregia numina fuisse constat. Qui enim isthæc homines aliter nosse potuissent, nisi dæmones iis res ipsi suas aperuissent, et quibus quique vinculis constringantur, indicassent? Neque vero nostram hanc orationem esse putes; quippe qui nihil istorum a nobis aut intelligi aut expeti fateamur. Tantum ergo partim ad coarguendam istorum vecordiam, partim ad nostrani, qui nos eorum communioni ac societati subduximus, defensionem, idem a nobis testis producat, qui et sapiens a suis habetur, et omnes religionis patriæ rationes accurate non modo novit, sed etiam exposuit. Ille igitur in laudata oraculorum collectione, ad verbum habet, quæ sequuntur.

πεισθαι ἀγνοοῦντες ὅτι τὸ ἴδιον πάθος τῆς αὐτῶν φαντασίας ἐκείνῃ προσάπτουσιν. Εἰ δὲ συμβολικῶς λέγεται ταῦτα, τῶν ἐκείνου δυνάμεων ὄντα σύμβολα, τὴν ἐρμηνεῖαν τῶν συμβόλων εἰπάτωσαν· ὄντων γὰρ, ὡς, εἰ τοῦ ἡλίου ἦν τὸ πάθος, καθάπερ ἐν ταῖς ἐκλεβύσεσι, πᾶσιν ἂν ἔφθθη ταῦτα τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτενίζουσι. Τί δὲ καὶ τὰ ἄσημα βούλεται ὀνόματα, καὶ τῶν ἀσημῶν τὰ βάρβαρα πρὸ τῶν ἐκάστῃ οἰκείων; Εἰ γὰρ πρὸς τὸ σημαίνοντα ἀφορᾷ τὸ ἀκοῦον, αὐτάρκτης ἢ αὐτῇ μένουσα ἔννοια δηλώσει, καὶ ὅποιον οὖν ὑπάρχη, τοῦνομα. Οὐ γὰρ που καὶ ὁ καλούμενος Αἰγύπτιος ἦν τῷ γενεῖ· εἰ δὲ καὶ Αἰγύπτιος, ἀλλ' οὐτε γὰρ Αἰγυπτία χρώμενος φωνῇ, οὐδ' ἀνθρωπεῖα ὄλως χρώμενος. Ἡ γὰρ γοήτων ἦν πάντα τεχνάσματα ταῦτα, καὶ προκαλύμματα διὰ τῶν ἐπιφημιζομένων τῶν θεῶν τῶν περὶ ἡμῶν γινομένων παθῶν, ἢ λεληθῆσιν ἐναντίας ἐννοίας ἔχοντες περὶ τοῦ θεοῦ, ἢ αὐτὸ τῷ ὄντι διακρίεται. » mutationum istarum subiret, idem ab omnibus. Jam, quorsum tot significatione carentia nomina? ac singulorum propriis anteponunt? Nam si numen dum vocem exaudit, ejus ad significationem respicit, profecto cuicumodi nomen fuerit, si modo eadem sententia manserit, satis per sese rem illa totam aperiet. Nec enim is, opinor, quem evocant, Ægyptius erat genere; nec, si erat, lingua tamen Ægyptiaca, vel omnino humana voce utebatur. Quippe, aut enim præstigiatorum artes istæ sunt, et quaedam earum, quas ipsi patimur, quæquetamen ab iis Deo tribuuntur, mutationum involucra; aut aliter plane, quam re ipsa habeat, de Divinitate sentimus. »

Ταῦτ' εἰπὼν, πάλιν ἀπορεῖ πρὸς τὸν Αἰγύπτιον λέγων· « Εἰ δὲ οἱ μὲν ἀπαθείς, οἱ δὲ ἐμπαθείς, οἷς διὰ τούτων φασὶ φαλλοὺς ἰσθάναι, καὶ ποιεῖσθαι ἀσχυροῦς ἡμῶν, μάταιοι αἱ θεῶν κλήσεις ἔσονται, προσκλήσεις αὐτῶν ἐπαγγελλόμενοι, καὶ μὴν ἔσονται ἐξιλάσεις, καὶ ἐκθύσεις, καὶ ἔτι μᾶλλον αἱ λεγόμεναι ἀνάγκαι θεῶν. Ἀκλήτην γὰρ καὶ ἀβίαστον, καὶ ἀκατανάγκαστον τὸ ἀπαθείς. » Καὶ πάλιν ἐξῆς ἐπιλέγει· « Μάτην αὐτοῖς ἡ σοφία ἐξήσκηται, περὶ δραπετεύου εὐρέσεως, ἢ χωρίου ὠνῆς, ἢ γάμου, εἰ τύχοι, ἢ ἐμπορίας, τὸν θεῶν νοῦν ἐνοχλήσασιν. Εἰ δ' οὐ παρῆται μὲν, οἱ δὲ συνόντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀληθῆστα λέγουσι, περὶ δὲ εὐδαιμονίας οὐδὲν ἀσφαλές, οὐδ' ἐχέγγυον· οὐκ ἦσαν ἄρα οὔτε θεοὶ, οὔτ' ἀγαθοὶ δαίμονες, ἀλλ' ἢ ἐκείνος ὁ λεγόμενος πλάνας. » Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσούτων καὶ ἀπὸ ταύτης προκείμενῃ τῆς Πορφυρίου γραφῆς. Καὶ μὴν καὶ διδάσκαλοι τῆς κακοτέχνης γοητείας αὐτοὶ γὰρ πρῶτοι οἱ γενναῖοι θεοὶ κατέστησαν. Πόθεν γὰρ ἀνθρώποις ταῦτα παρῆν εἰδέναι, ἢ τῶν δαιμόνων αὐτῶν τὰ περὶ ἐαυτῶν ἐξεπόντων, καὶ τοὺς καταδέσμούς κατ' ἀλλήλων ἐξηγορευόντων; Μῆδὲ τοῦτον δὲ ἡμέτερον εἶναι τὸν λόγον ἡγοῦ· οὐδὲν γὰρ τούτων ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν οὔτε ἐπιστάσθαι, οὔτε θέλειν, πλὴν εἰς ἔλεγχον τῆς αὐτῶν ἀτοπίας, καὶ ἡμετέραν ὁμοῦ τῆς τούτων ἀναχωρήσεως ἀπολογίαν, ὃ τούτων ἡμῖν παρήχθη μάρτυς, σφὸς ὢν ἐν ταῖς γνωρίμοις, καὶ πάντα ἀκριβῶς τὰ οἰκεία εἰδῶς τε καὶ ὑποτιθέμενος. Αὐτὸς οὖν ἐν τῇ δηλωθείσῃ τῶν λογίων συναγωγῇ ταῦτα λέγει πρὸς λέξιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Α .

CAPUT XI.

Ὅτι οἱ δαίμονες, οὓς δὴ θεοὺς ὑπεκλήρασαν, ἀνθρώπους ἐδίδαξαν τὰς οικίας περιεργίας.

Dæmones ipsos, qui deorum loco habeantur, quo superatitionum ritu secum agi vellent, homines docuisse.

« Οὐ μόνον δὲ τὴν πολιτείαν αὐτῶν αὐτοὶ μεμνηνύκασι καὶ τὰ ἄλλα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ καὶ τίσιν χαίρουσι, καὶ κρατοῦνται, ὑπηγούρουσαν, καὶ μὴν καὶ τίσιν ἀναγκάζονται. Τίνα δὲ δεῖ θύειν, καὶ ἐκ ποίας ἡμέρας ἐκτρέπεσθαι· τὸ τε σχῆμα τῶν ἀγαλμάτων ποδαπὸν εἶ ποιεῖν· αὐτοὶ τε ποίους σχήμασι φαίνονται, ἐν τε ποίους διατρέβουσι τόποις· καὶ ὅπως ἐν οὐδὲν ἔστιν, ὃ μὴ παρ' αὐτῶν μαθόντες οἱ ἄνθρωποι, οὕτως αὐτοὺς ἐτίμησαν. Πολλῶν δ' ὄντων ἃ τούτων ἔστι· παραστατικὰ, ὁλίγα ἐκ τῶν πολλῶν παραθήσομεν, ἵνα μὴ ἀμάφτυρον τὸν λόγον καταλίπωμεν. »

« Neque tantum, inquit, proprias instituti earum rationes, aut cætera, quæ superius a nobis commemorata sunt, verum quibus ipsi rebus aut delectentur aut vinciantur, imo quibus etiam cogantur, indicarunt. Quibus item hostiis rem sacram fieri, 200 quos dies caveri, quam in formam ac speciem simulacra configurari oporteat; quoniam ipsi ore habituque appareant, quibus in locis assidui sint. Denique nihil omnino est, quod non ab iis homines ita didicerint, uti ex eorum præceptis doctrinaque duntaxat solemnnes postea in iis celebrandis ritus adhiberent. Quæ cum argumentis pluribus iisdemque certissimis illustrari possint, nos tamen e multis pauca modo proferemus, ne omni orationem hanc testimonio et auctoritate spoliata reliquisse videamur. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Β

CAPUT XII.

Ὅτι καὶ τὰ ἀγάλματα μαγικῶς αὐτοὶ κατασκευάζειν ἐδίδαξαν.

Eisdem magicarum artium, quibus simulacra confiantur, doctores fuisse.

« Ὅτι δὲ καὶ τὰ ἀγάλματα αὐτοὶ ὑπέθεντο πῶς χρῆσθαι, καὶ ἐκ ποίας ὕλης, δηλώσει τὰ τῆς Ἐκάτης, ἔχοντα τοῦτον τὸν τρόπον·

« Et quidem ipsa quoque simulacra, quemadmodum quæ ex materia conformari deberent, ab iisdem traditum fuisse vel ex sequenti Hecates responso intelligetur.

Ἄλλα τέλει ἔσανον κεκαθαμένον, ὡς σε διδάξω. Πηγάου ἐξ ἀγρίου δέμας ποιεῖ, ἢ δ' ἐπικόσμηι ζώοισιν λεπτοῖσι κατοικιδίοις σκαλαβώταις Σμύρνης καὶ στύρακος, λιβάνοιό τε μύγματα τρίψας ἵν' αἰνέοις ζώοισι, καὶ ἀθροίσας ὑπὸ μίτην ἀβήουσαν τέλει, αὐτὸς ἐπευχόμενος τῆνδ' εὐχὴν. Εἶ· ἐξέδωκεν εὐχὴν, ἐδίδαξε τε πότους ληπτέον σκαλαβώτας·

Purum absolve mihi simulacrum, quale docebo Sylvestri e ruta sacrum mihi perfice corpus: Accedat tenuis mediisque penatibus errans Siellio, quem styracis, myrrhæ, thurisque Sabæi Pulvere, crescentis commisce ad lumina Phœbes: Dumque instas operi, simul hæc mihi concipe vota.

Tum ipsam quoque voti formulam præscribit simulque docet, quot ejusmodi animalcula admiscere oporteat.

Ὅσαι μορφαί μοι, πόσοις ζώοις σε κελεύω, καὶ σφόδρα ταῦτα τέλει δάφνης δέ μοι αὐτοῖς·
[ἐθλοῦ
Οἶκον ἐμοῦ χώρημα ποιεῖ· καὶ ἀγάλματι πολλῶν κείνῳ ἐπευχόμενος, δι' ὕπνον ἐμέ τοι ἀναθήσεις. Καὶ πάλιν ἄλλοτε ἄγαλμα αὐτοῖς ἐξέδωκε τοιοῦτον. »

C Quot mihi sunt formæ, tot misce animalcula dextra Sedulus, atque ultro nascentis brachia lauri

In nostram contexe domum: sic multa precatus Effigiem, somni tandem me tempore cernes.

Eademque alibi simile quoddam simulacri generis indicavit. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ὅτι καὶ τὰς μορφὰς τῶν ἑσάνων αὐτοὶ κατέδειξαν.

201 CAPUT XIII.

Ipsas quoque simulacrorum figuras ab iis delineatas fuisse.

« Καὶ περὶ τῶν σχημάτων, ὅπως φαντάζονται, αὐτοὶ μεμνηνύκασιν· ἀφ' ὧν καὶ τὰ ἀγάλματα οὕτω καθιδρύθη. Λέγει γοῦν ὁ Σάραπις, ἰδὼν τὸν Πάνα, περὶ ἑαυτοῦ·

« Imo vero, quænam præterea simulacri configurandi ratio esse debeat, ita tradiderunt, ut eam in statuendis imaginibus fictores postea diligenter expresserint. Et Sarapis quidem ita, cum Pana vidisset, de seipso loquitur.

Φαῖδρῃ μὲν κατὰ δῶμα θεοῦ καταλάμπεται αὐγὴ. Ἦλθε γάρ, ἠγριβόλησε μέγας θεός· εἶδεν ἐμεῖο κάρτος ἀμυμάκτορ, λαμπηδόνα φλογμοτύραννον, βόστρυχον ἐκ κεφαλῆς νεάτης, χαροποῖσι μετ' ὧποις

D *Læta meos lux irradiat complexa penates, Venit quippe ingens, subitque ad limina numen, D Invictum robur nostrum, flammaque potentem Splendorem aspectu: crinem a cervicibus altis, Qui circum flagranti errans lascivit in ore Sacratique pilis menti se advolvere gestit.*

Ἄμφις λαϊνόμενον, πλοχμοῖς θ' ἱεροῖσι γένειον. Καὶ ὁ Πάν περὶ ἑαυτοῦ ὕμνον ἐδίδαξεν ἔχοντα οὕτως·

Imo Pan ejusmodi quoque de seipso hymnum edocuit,

Εὐχομαι βροτὸς γερῶς Πανὶ συμφύτῳ θεῷ, Δισσοκέρατι, Δισσόποδι, τραγοσκελεῖ, τρυφῶντι. Καὶ τὰ ἀκόλουθα. Καὶ ἡ Ἐκάτη δὲ περὶ ἑαυτῆς οὕτω φησὶν·

Oro mortalis satus Pana cognatum dentem, Bicornem, bipedem, hircino crure, lascivientem.

Ἦδη μοι σύ γε πάντα ποιεῖ ἑσάνων· ὃ δὲ ἐν αὐτῷ

Et quæ sequuntur. Hecate præterea de se ipsa hunc in modum cecinit,

« Ἴσ. ἑσάνων·

Cuncta mihi molire manu, frugumque potentis

Mortali mulcere placet.

Atque iterum,

*En adsum tua vota gradu. vocesque secuta,
Quas hominum ingenium divino numine prompsit.*

Ac rursus illustris,

*Cujus inops rerum, volucris me ex æthere ductam
Huc Hecaten versu divos cogente vocasti?*

Et deinceps,

Ignotis alios summa compellis ab æthra

194. *Carminibus licet invitos succedere terris,
Ac medios mediis vectos sub nubila ventis,*

Divino igne procul, veluti fatulia turbæ

*Somnia mortali pandens, indigna reponis
Dæmonibus.*

Iterumque,

*Verum sideræ sublimia numina sedis,
Cum rapidis simul Harpyiis impulsa ferantur:
Atque adeo volucris, sub prima exordia lucis,
Acta gradu, clausisq; oculis, victricia divum
Carmina quo rapiunt, mortali e pectore ducta,
In terras delata ruunt.*

Itemque alius eadem necessitate adactus exclamat,
Me nolentem audi, quem vis illata coegit.

Quibus omnibus idem auctor ita subjungit. « Imo seipso etiam, inquit, nomenque suum necessitate victi prodidere : quemadmodum vel hoc Apollinis responsum ab eo de seipso per vim extortum manifeste declarabit. Sic enim habet.

Vis isthæc gravis est, atque imperiosa potestas.

Additque,

*Has ad voces ræ præcipitans,
Quas mente ex alta sacris depromo figuris.
Dum castum ignem mea dextra premit,
Atque his ortus sine morte tuos
Dicere, Pæan, ausum ingenium est.*

α γρ. θύοντος. β Ισ. ἐπεμβεβαῶτας. γ add. τοῦ. δ Ισ. σῆς.

(9) Θεοδάμοις. Theodoret. lib. x *De Græc. affect.*, p. 139, Σίτο δόμοις, vel δόμους, ubi Syllburgius annotat alibi quoque legi θεοδάμης, qua voce sagam aliquam intelligit, eamque lectionem funditus repudiat. Optima tamen videtur, si subscribatur, sic, θεοδάμης, Suidas, Θεοδάμη, ἡ θεοὺς δαμάζουσα. Quid si θεοδάμνης ut πωλοδάμνης?

(10) Ἀπειρήτοις. Ita etiam Nicephorus, qui locum hunc laudat, ad Synesium *De insomn.*, p. 561, ubi ἀπειρήτοις, immensis, reddidit interpret. Malim, novis et ignotis, non diis aut vatibus, sed hominum vulgo. Quid si ἀπειρήτοις? Hesychius enim, ἀπειρήτων, inquit, ἀρήτων, ἀνεκλάλητων. Quid si, quod facilius est, ἀπορήτοις?

(11) Πανομοφίας ὄντιρος. Ergo πανομφίας (rara utique vox) idem quod πανομοφίας, cui, ut Hesych. loquitur, πᾶσα φήμη καὶ μαντεία ἀναφαίνεται. Idem paulo ante, πανομοφίον, πεφημισμένον, diverso nonnihil significatu, quasi fama celebratum. Sed addit, ἢ ὁ κατὰ ἀποστρέφων. Quid hæc ad πανομοφίον? Crediderim huc ex superiore vocabulo, πανόλβιος irrepsisse : ut legi debeat πανόλβιος, παμμαχάριστος, ἢ ὁ κατὰ ἀποστρέφων. Hoc obiter. Sic Orpheus ad Somnium,

A Ἀθανάτων ἀδαῖ θρητὸς βροτῶς.

Καὶ πάλιν·

Ἥλυθον εἰσαίτουσα τῆς πολυφράδομος εὐχῆς,
Ἥρ θρητῶν φύσις εὐρε θεῶν ὑποθημοσύνησι.

Καὶ ἔτι σαφέστερον·

Τίστε μ' ἀεὶ θελοντος α, ἀπ' αἰθέρος ὧδε χαρίζων,
Θειοδάμοις (9) Ἐκάτηρ με θεῆν ἐκάλεσσας ἀνάγ-
[χαις ;

Καὶ ἐξῆς·

Τοὺς μὲν, ἀπειρήτοις (10) ἐρύων Ἰγξιν ἀπ' αἰ-
[θρης

Ῥηθίως, ἀέκοντας ἐπὶ χθόνα διὰν ἀγροσθαί·
Τοὺς δὲ μέσους μεσάτωιτιν ἐπεμβεβαῶσιν β ἀθ-
[ταις ;

Νόσφι πυρὸς θειοιο, πανομοφίας ὡσπερ ὄνεί-
[ρους (11)·

B Εἰσκήρνεις μερόπεσσιν, ἀεικέα (12) δαίμονας
[ἐρδων.

Καὶ πάλιν·

Ἄλλ' οἱ μὲν καθύπερθε μετήγοροι οὐρανίωρες
Σπερχόμενοι κούφησι μεθ' Ἀρπυλαισι φέρονται·
Ῥίμφα δὲ θειοδάμοισιν ἐπιμύσαντες (13) ἀνάγκαις,
Εἰς χθόνην ἐπειγομένως δ' ἠώιον ἀίσουσι,
Θρητῶς ἐσσυμένως ὑποζήτηταις (14).

Καὶ πάλιν ἄλλος ἀναγκαζόμενος ἐφη·

Κλυθὶ μὲν οὐκ ἐθέλοντος, ἐπεὶ μ' ἐπέδησας ἀνάγ-
[χη·

Ἐπὶ τούτοις πάλιν ὁ συγγραφεὺς φησιν· « Ἐπεὶ καὶ ἐπ' ἀνάγκαις ἑαυτοὺς ἐκδιδόασιν, ὡς δηλώσει ὁ ἀπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκδοθεὶς περὶ ἑαυτοῦ ἐπ' ἀνάγκαις. Λέγεται δὲ οὕτως·

C

Ὀδνομ' ἀναγκαλῆς τόδε καρτερόν, ἠδ' ἔτι βριθύ.

Καὶ ἐπήγαγε·

Μόλε δ' ἐσσυμένως τοῖσδε μύθοις,
Ὅς ἀπ' ἐμῆς κραδίης ἀνάγω ἱεροῖσι τύποισι,
Συνθλιβομένου ἑ πυρὸς ἀγροῦ.
Τολμᾷ δὲ φύσις (15) τούτα προφαίνειν
Τῆς οἰοῖ ὁ γενέθλης, ἀμβροτε Παίδρ.

Τυρασυπτερε, οὐλε ὄνειρε,
Ἄγγελε μελλόντων θρητοῖς, χρησμῶ δὲ μέγιστε.
Hinc etiam ὄμφη, ἀπὸ τοῦ κατ' ὄνειρον, seu κατ' ὄναρ φαντάσματος, Hesychio et Suidæ. Vere id quidem. Nam Homerus *Iliad.* B, vers 41, de Agamemnonis somnio,

Ἐγρετο δ' ἐξ ὄναρον· θελα δὲ μιν ἀμφέχων ὄμφη.
Ubi Eustath. τὸν δνηρον, inquit, καὶ ὄμφην λέγει, παρὰ τὸ δν φαίνειν. Similia tradit p. 711. Et Synes. *Tract. de insomn.*, ipso statim initio, προφήτας ὕπνου appellat.

(12) Ἀεικέα. Ita reposuimus ex manuscr. cui etiam Mont. consentit, pro ἀεὶ καὶ.

(13) Ἐπιμύσαντες. Non displicet : quasi cæco quodam impetu boni obedientiæ magistri reperirentur. Alter ex manuscr. videtur habuisse, ἐπιμύσαντες, quod etiam probari posset. Hesych. enim, τὸ ἐπημύει explicat, non modo κατακλᾷ, sed etiam ἐπιστενάζει, quasi gemitum quemdam ac stridorem advolantia coactaque numina emitterent.

(14) Θρητῶς ὑποζήτηταις. Ἰσ. πρὸς θνητοὺς ὑποζήτηταις, vel καθὸ κελεύουσιν ὑποζήτηταις.

(15) Φύσις. Ita manuscr. omnes, et recte, cum ante legeretur φησι.

Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόλλων·

A Rursumque Apollo,

Ῥεῦμα τὸ Φοιβελεῖς ἀπορεύμενον ὑψόθεν αἰθέλης,
Προῆ ὑπὸ λυγρῆ κακαλυμμένον ἠέρος ἄητός,
Θελγόμενον μολπαῖσι καὶ ἀρρήτοις ἐπέεσσι,
Ἐκάπεσεν ἀμφὶ κάρηνον ἀμυμήτιο δοχῆος

Phæbeus summo fulgor delapsus ab æte,
Atque aura tenui, puroque sub aere vectus,
Vocibus arcanis deductus, et illice cantu,
Quæ tenuis caput in medium membrana capaces
Intactosque sinus aperit, sese altius ultro
Implicat, ac tunica porro exundante receptus,
195 Æstuat, adversosque ciens per viscera motus,

Δεσπάλων ὑμένων· μαλακὸν δ' ἐπέπλησε χιτῶνα,
Ἄμβολάδην διὰ γαστροῦ ἀνεσσυμένον παλιν-
[ορσόν·

Jucundam exspirat mortuli e gutture vocem. »

Ἀύλου δ' ἐκ βροτέοιο φιλῆν ἐτεκνώσατο φωνήν. »

Τούτοις ὁ συγγραφεὺς ἐπιλέγει· « Τούτων, οὔτε σα-
φέστερα, οὔτε θεϊκώτερα καὶ φυσικώτερα γένοιτ' ἄν·
πνεῦμα γὰρ τὸ κατῶν, καὶ ἀπόρροια ἐκ τῆς ἐπου-
ρανίου δυνάμεως, εἰς ὀργανικὸν σῶμα καὶ ἐμψυχον
εἰσελθούσα, βάσει χρωμένη τῇ ψυχῇ, διὰ τοῦ σώμα-
τος, ὡς ὄργανου, φωνὴν ἀποδίδωσιν. » Ἄλλ' ὅτι μὲν
ἀναγκάζονται, ἱκανὰ καὶ ταῦτα παραστήσαι. Ὅτι δὲ
καὶ ἀξιούσιν ἀπολυθῆναι, ὡς οὐκ ἐπ' αὐτοῖς τῆς ἀνα-
χωρήσεως κειμένης, μάθοις ἂν ἐκ τούτων.

Tum Porphyrius hunc in modum prosequitur :
« His, inquit, nihil evidentius, nihil aut cum divi-
nitate, aut cum ipsamet natura conjunctius dici
queat, spiritus enim e loco superiore delapsus,
illaque adeo particula, quæ cœlesti ex virtute in
corpus suis instructum facultatibus animatumque

defluxit, animum veluti basim aliquam sortita,
vocem per corpus veluti per quoddam instrumen-
tum edit. » Verum quæ adhuc commemoravimus,
Jam eosdem, quod suum in potestate reditum non
habeant, missionem precibus flagitate solitos, ex
iis, quæ sequuntur, intelliges.

ea diis vim afferri satis superque demonstrant.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

CAPUT IX.

Ὅτι οὐδ' ἄν' ἐαυτῶν ἀναχωρεῖν δύνανται.

Eosdem ne redire quidem per sese posse.

« Ὅτι δὲ σταύδουσιν ἀναχωρεῖν οἱ κληθέντες θεοί,
ἐγλώσσει τὰ τοιαῦτα, λεγόντων·

« Quanto studio quantaque festinatione reditum
urgeant evocati, ex ipsismet illorum verbis auferre
potes; ut cum aiunt,

Αἴτε λοιπὸν ἄνωγα, βροτὸς θεὸν οὐκέτι χω-
[ρεῖ.

Solvite jam regem, mortalia pectora numen
Haud ultra capiunt.

Καὶ πάλιν
Πατ' ἐπιδενόμενοι θηρόν βροτὸν αἰκλίζεσθε ;
Καὶ πάλιν·

Atque iterum,
Quid male mortalem juvat ultra mulctare precando?
Itemque,

Ἔρπε, καὶ στραλέως ἐπιέρχο, τόνδε σώσας. »

Hunc ubi servaris, volucris licet impete cursum
Expeditas. »

Καὶ πῶς ἀπολύειν αὐτοὺς χρῆν, αὐτὸς διδάξει, λέγων·

Hos præterea quemadmodum solvere, ac dimittere
oporteat, docebit his versibus

« Πᾶσο δὴ περίφρων ὄρων, ἀνάπαυε δὲ φῶτα·
Τάμων (16) ἐκλύων πολίων τύπον (17), ἠδ' ἀπὸ
[τυλίων

« Arcanas jam mitte preces, hominemque relaxa :
Virgultis canam effigiem, tum nexa valenti

Ἡλιῆν ὀδόνην (18) χερσὶν στιβαρῶς ἀπαελας.

Membra manu solvens, immitibus exue pannis.

Καὶ τῆν ἀπόλυσιν εἶπεν·

Imo et ipsam quoque missionem aperuit,

Υψίπρωρον αἶρε τασόν,
Τοχε βάξιν ἐκ μυχῶν. »

Hinc citus pedum aufer altum
Siste verba de specu. »

Καὶ τὰ τούτοις ἐπιλεγόμενα· οἷς ἐπιφέρει, « Καὶ
βραδυόντων ἀπολύσαι, » φησί·

Et quæ sequuntur. Subditque postea : « Qui si tardio-
res, inquit, in dimittendo fuerint, » tum is ita perguit,

« Στερόνας ἀμπέτασον, νεφέλην λῦσον τε δο-
[χῆα (19).

« Solve mihi pannos, quæ me tenet, excute nubem.

(16) Τάμων. Corrigendum videtur θάμων. Hesych., θάμος, πυθμῆν δένδρου, ἢ ῥίζα πολλοὺς κλάδους ἐκπέμπουσα. Addit, καὶ οἱ σύμτοι ἢ δεινδράεις· forte legendum ac supplendum καὶ οἱ σύμτοι, ἢ δεινδράεις τόποι. Concludit, ἢ βάτος, ἢ ἕϊσι ἀκανθῶδες. Quid mirum, si tam gravibus et aculeatus vinculis expediri bona numina vehementer optarent ?

(17) Πολίων τύπον. Credo vetuli cujusdam numinis, Saturni puta, canam hanc imaginem fuisse.

(18) Ἡλιῆν ὀδόνην. En alterum vinculi genus, linteam. Sed pro νηλεῆ, quæ vitiosa vox est, legendum aut νηλεῖ, acerbum et immite, aut Νεϊλιῆν, Niliacum, ex Ægyptiaco lino contextum, quod ab Herodoto lib. II, et Plinio lib. XIX, cap. I, commendatur. Consule et Apuleium in Apolog., ubi purgans illud, quod lino quodam involuero nescio quid teneret, hæc habet inter cætera : Mundissima, inquit, lini seges, inter optimas frugas terræ exorta,

non modo indutui et amictui sanctissimis Ægyptiorum sacerdotibus, sed operui quoque inde rebus sacris usurpatur. Lege et Plutarch. De Iside et Osiride, non procul ab initio, et Philostr. VIII De vita Apollonii, pag. 388, cui magiæ reo linea vestis criminum daretur : Ἐπισθῆ, inquit, μὴ ἀπ' ἐμψύγου ἐδρέφθη (linum), καθαρὸν μὲν Ἰνδοῖς δοκεῖ, καθαρὸν δὲ Ἴγυπτιοῖς· ἐμοὶ δὲ καὶ Πυθαγόρα, διὰ τοῦτο, σχῆμα γέγονε, διαλεγόμενος, εὐχομένους, θύουσα.

(19) Νεφέλην . . . δοχῆα. An nubem intelligit, qua tectus inclususque dæmon sese mago sisteret ? quo deorum involuero nihil apud poetas frequentius. An potius ipsammet ὀδόνην, qua vinctus tenebatur, quamque Petronius nebulam lineam et ventum textilem appellabat, usque adeo tenuis erat, ac delicata carbasus. Sane Vopiscus extremo lib. Romanorum principum hoc in genere luxum carpit, quod ludis publicis Ægyptiacas etiam lineas largitionis suæ partem esse vellent.

196 Idem alibi missionis hanc edit rationem,

*Naiades o Phæbum cum Musis solvite Nymphæ,
Arcitenens vobis cantu celebretur Apollo.*

Rursumque alibi,

Tollite jam sertâ, ac niveo vestigia rore

Spargite : mox inducta leves mihi linea gressus

*Expediat. Dextræ insertam subducite laurum ;
Cum geminis geminas oculis abstergite nares,*

Atque hominem, o socii, nunc tandem emittite terris.

Quibus allatis idem auctor, « Lineæ nimirum, inquit, quo abire possit, ut inducantur, flagitat, quod iis constrictus teneretur : nec iis modo, sed etiam reliqua vestitus configuratione, quod evocatorum numinum speciem atque imaginem præ se ferret. » **B** Equidem his omnibus plane confectum existimo, nihil prorsus aut Deo dignum, aut excellens, aut vere divinum in spiritibus illis residere, quos tantam ad humilitatem abjectos videas, ut a plebeis etiam ac sordidis hominibus detraherentur e cælo, idque ab illis fiat, non quod aliquo virtutis aut sapientiæ studio præstent, sed supervacaneis duntaxat inanibusque præstigiis et cantionibus abutantur. Quare neque Pythagoras ille Rhodius, neque is etiam, qui tali eum testimonio cohonestat, neque alius omnino quisquam nomen iis deorum jure meritoque tribuerit, imo nec honorum dæmonum certe quidem, qui ab hominibus et morti obnoxiiis, et præstigiatoribus ac maleficis, non sua ipsi voluntate, sed vi quadam et necessitate pertrahantur, ac ne redeundi quidem jus ex se ipsis aut facultatem habeant. Enimvero, si ejusmodi numen esse debet, cui nec vis afferrî, nec imponi necessitas ulla possit, quodque rebus universis altius et augustius, naturam et ab omni patiendi solutam periculo, et libertate præditam habeat : tu deos appelles istos, qui vel ejusmodi figurarum, linearum, imaginumque machinis deduci, vel coronarum, et florum ex terræ visceribus existentium illecebris, vel barbaris quibusdam omnique significatione carentibus sonis ac vocibus inescari, adeoque abjectissimorum etiam hominum ærbitrium sequi nutumque soleant, ut quibusdam quasi vinculis servorum instar mancipiorumque constricti, ne integram quidem ac liberam solvendi expediendique sui potestatem retineant?

197 Tu bonos etiam dæmones arbitreris eos, qui vi tantum ac necessitate ducantur? Quid enim causæ est, quamobrem inviti ac repugnantes, non sua ipsi sponte hominibus auxilio suo indigentibus opem ferant? Nam si beneficii conferendi gratia tanquam boni advenirent, aut si ab iis in animum utilitatis aliquid proficisceretur eos utique bonum

A Καὶ πάλιν ἄλλοτε ἀπόδυσιν ἔδωκε τοιαύτην·

*Νυτῆδες ῥύμφαι, Μούσαις μέγα· λύετε Φοῖβον,
Ἄδουσαι, θειαί, ἐκατηβόλον Ἀπόλλωνα.*

Καὶ πάλιν ἄλλοτε φησι

Λύσατέ μοι στεφάνους, καὶ μεν κόδας ὄδασι

Ῥάνατε, καὶ γραμμῶς ἀπαλείψατε, καὶ γέ μου

Χειρὸς δεξιτερῆς δάφνης κλάδον ἄρατε χειρὶ,

Ψήχετε ὀφθαλμοὺς διδύμους, ῥίνας τε προσ-

ἄρατε φῶτα γαίηθον ἀναστήσαντες, ἐταῖροι.

Ἄρατε φῶτα γαίηθον ἀναστήσαντες, ἐταῖροι.

Οἷς ἐπιλέγει ὁ συγγραφεὺς· « Τὰς γραμμὰς τοίνυν

παρακελεύεται ἀπαλείφειν, ἵνα ἀπέλθῃ ταύτας γὰρ

κρατεῖν, καὶ μέντοι καὶ τὸ ἄλλο σῆμα τῆς ἐνδύσεως,

διὰ τὸ φέρειν εἰκονίσματα τῶν κεκλημένων θεῶν. »

B Δεδείχθαι σαφῶς ἠγοῦμαι διὰ τούτων, ὅτι μὴδὲν τὸ

καθόλου θεοπρεπές, μήτε μέγα, μήτε ἀληθῶς θεῖον

ἔνεστι τοῖς εἰς τοσοῦτον ταπεινότητος καταπεπω-

κόσοι πνεύμασιν, ὡς τοῖς τυχοῦσιν ἀνθρώποις ὑποσύν-

ρεσθαι, καθέλκεσθαι τε οὐ δι' ἀρετῆς καὶ σοφίας ἀνά-

ληψίν, ἀλλ' εἰ μόνον τὰ τῆς περιέργου γοητείας

μέγελθον τε καὶ διαπράξιντο. Οὐτ' οὖν ὀρθῶς ὁ

Ῥόδιος Πυθαγόρας, οὐθ' ὁ τούτῳ ταύτην παραυχῶν

τὴν μαρτυρίαν, οὐθ' ὅστισοῦν ἀνθρώπων θεοὺς προσ-

εἶποι ἂν εὐλόγως· ἀλλ' οὐδὲ ἀγαθοὺς δαίμονας, τοὺς

ὑπὸ θνητῶν ἀνθρώπων, καὶ ταῦτα γοητῶν, οὐ κατὰ

γνώμην οἰκτεῖν, βίβλ' ἀνάγκη συμφομένους, καὶ

μηδὲ τῆς τῶν δεσμῶν ἀπολύσεως τὴν ἐξουσίαν ἐφ'

ἑαυτοῖς ἔχοντας. Εἰ γὰρ δι' ἀβίαστον καὶ ἀκατανάγ-

καστον, καὶ πάντων κρείττον, τὴν φύσιν ἀπαθὲς ὄν

καὶ ἐλεύθερον τὸ θεῖον· πῶς ἂν εἶεν θεοὶ, μαγγανεί-

αις ταῖς διὰ τοιῶνδε σχημάτων καὶ γραμμῶν καὶ

τύπων, στεφάνοις τε καὶ τοῖς ἀπὸ γῆς ἀνθεσι, καὶ τισιν

ἄλλοις ἀσήμεοις, ἀλλὰ βεβήλοισι ἤχοις τε καὶ φωναῖς κη-

λούμενοι, καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἀνθρώποις χειρούμενοι (20),

καὶ ὡσπερ εἰς δεσμοῖς καταδουλούμενοι, ὥστε μηδὲ

τὴν αὐτεξούσιον καὶ προαιρετικὴν σῶζειν ἐφ' ἑαυ-

τοῖς δύναμιν; Πῶς δ' ἂν κἄν ἀγαθοὶ δαίμονες λεχθεῖν,

βίβλ' ἀνάγκη κατασπόμενοι; Τί γὰρ τὸ αἰτιον

τούς ἄκουστας, οὐχὶ δὲ αὐτεξουσίους σφᾶς αὐτοὺς

τοῖς βοηθείαις δεομένοις ἐπιτιδόναι; Εἰ γὰρ ἐπ' ἀγα-

θῶ ποιοῦνται τὴν πάροδον ἀγαθῶν ὄντες, καὶ εἰπερ

τις ἦν ἐξ αὐτῶν ψυχῆς ὠφέλεια, χρὴν δήπου προαι-

ρέσει τὸ ἀγαθὸν ἀσπάζεσθαι, φθάνοντας ταῖς εὐποίαις

τούς δεομένους, ἀλλὰ μὴ περιμένειν ἀνάγκην. Εἰ

δ' οὐ καλὸν ἦν, οὐδ' ὠφελοῦν τὸ πραττόμενον, διὸ

μηδὲ κατὰ γνώμην αὐτοῖς γίνεσθαι, καὶ πῶς ἂν

ἀγαθῶ εἶεν, τὸ μὴ καλὸν μηδὲ συμφέρον πράττοντες;

πῶς δὲ θαυμάζεσθαι δεξιοί, καὶ θεραπείαις θεῶν τι-

μᾶσθαι, εἰ δ' καὶ τοῖς τυχοῦσι γόησι τὸν τῆσπον

πανωλεστάτοις καταδουλούμενοι, καὶ τὸ μὴ καλὸν

μηδὲ συμφέρον παρὰ γνώμην πράττειν ἀναγκαζόμε-

νοι, ἀγόμενοι τε καὶ καθελκόμενοι, οὐ δι' ἀποχρῆν·

σωφροσύνης ἀνθρώπων, οὐδὲ ἀρετῆς χάριν, ἢ τινος

α γρ. μέγα. β ἴσ. τοῦ. γ ἴσ. γίνεται. δ ἴσ. οί.

ε ἴσ. ἀποδοχῆν.

(20) Τυχοῦσιν ἀνθρώποις χειρούμενοι. Clemens Alexandr. in *Protrepti*. : Μάγοι δὲ ἦδη, ἀσεβείας τῆς σφῶν αἰτίων ὑπέρηται δαίμονας αὐχοῦσιν, οἰκέτας

αὐτοὺς ἑαυτοῖς καταγράφαντες, τοὺς κατηναγκασμένους δούλους ταῖς ἐπαριδαῖς πεποιτηκότες.

μέρους φιλοσοφίας, μεθόδοις δὲ γοήτων ἀπειρημέναις; ἃς ὁ αὐτὸς αὖθις συγγραφεὺς ἐν τῇ πρὸς τὸν εἰρη-
μῆνο· Αἰγύπτιον ἐπιστολῇ, ὡς ἂν προφήτη τάληθῆ
καὶ ἀπόρρητα κινουμένου, τέθειται· τοὺς λόγους,
καθ' οὓς ταῦτα συντελοῦσιν, οὓς ἄξιον ἂ παρ' αὐτοῦ
δελεαθῆναι. Πυνθάνεται γοῦν ὧδέ πως ἀπορῶν καὶ
λέγων.

αὐτοὶ δὲ ἀγειν εἰς παράνομα ἀφροδίσια τοὺς τυχόν-
τας οὐκ ὀκνοῦσι. Καὶ ἀπὸ ἐμψύχων μὲν ἀποχῆς κε-
λεύουσι δεῖν εἶναι τοὺς ὑποφήτας, ἵνα μὴ τοῖς ἀπὸ
τῶν σωμάτων ἀτμοῖς χραίνονται· αὐτοὶ δὲ ἀτμοῖς
θυσιῶν τοῖς ἀπὸ ζώων μάλιστα δελεάζονται, καὶ νε-
κροῦ μὲν ἀθιγῆ δεῖν εἶναι τὸν ἐπόπτην, διὰ νεκρῶν
δὲ τὰ πολλὰ ζώων αἰ θεαγωγίαι ἐκτελοῦνται. Πολλῶ
δὲ τούτων ἀλογώτερον τὸ μὴ δαίμονι, εἰ τύχοι, ἢ
ψυχῇ τεθνηκότος, αὐτῶ δὲ τῷ βασιλεῖ Ἥλιω ἢ Σε-
λήνῃ, ἢ τινι τῶν κατ' οὐρανὸν ἀνθρώπων ἢ τῷ τυ-
χόντι ὑποχείριον, ἀπειλάς προσφέροντα ἐκφοβεῖν,
ψευδόμενον ἔν' ἐκεῖνοι ἀληθεύσαι. Τὸ γὰρ λέγειν
(21), ὅτι τὸν οὐρανὸν προσαράξει, καὶ τὰ κρυπτά
τῆς Ἰσιδος ἐκφανεῖ, καὶ τὸ ἐν Ἀβύδῳ (22) ἀπόρρη-
των δεῖξει, καὶ τὴν βάρην στήσει (23), καὶ τὰ μέλη
τοῦ Ὀσιριδος διασκεδάσει τῷ Τυφῶνι, τίνα οὐχ
(24) ὑπερβολὴν ἐκπληξίας μὲν τῷ ἀπειλοῦντι, ἃ
μήτε εἶδε, μήτε δύναται, καταλείπει, ταπεινότητος
ἢ τοῖς δεδοκίσιον οὕτω κενὸν φόβον καὶ πλάσματα,
ὡς κομιδῇ παῖδες ἀνόητοι; Καίτοι καὶ Χαιρήμων ὁ
ἱερογραμματεὺς ἀναγράφει ταῦτα, ὡς καὶ παρ' Αἰ-
γυπτίους θρυλούμενα· καὶ ταῦτα φασιν εἶναι καὶ
τὰ τοιαῦτα βιαστικώτατα. Αὐτὰ δὲ αἰ ἐχθαί, τίνα
ἔχουσι λόγον, τὸν ἐξ ἱλῶος ἀναφανέντα λέγουσαι, καὶ
ἐπὶ τῷ λωτῷ καθήμενον, καὶ ἐπὶ πλοῖον ναυτιλλόμε-
νον, καὶ καθ' ὕραν τὰς μορφὰς ἀμείδοντα, καὶ κατὰ
ζωδίων μετασχηματιζόμενον; Οὕτω γὰρ φασιν αὐτο-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Ὅσοιαις μεθόδοις οἱ θαυμάσιοι αὐτῶν θεοὶ τοῖς
γόησιν ὑποτάττονται.

ε Πάνυ δὲ με θράττει, πῶς, ὡς κρείττους πα-
ραχαιλούμενοι, ἐπιτάττονται ὡς χεῖρους· καὶ δι-
καιοὶ εἶναι ἀξιούμενοι τὸν θεράποντα, τὰ ἄδικα αὐτοὶ
κελευσθέντες, ἔρῃν ὑπομένουσι· καὶ καθαροῦ μὲν μὴ
ἔναι ἐξ ἀφροδισίων οὐκ ἂν καλοῦνται ὑπακούσαιεν,
αὐτοὶ δὲ ἀγειν εἰς παράνομα ἀφροδίσια τοὺς τυχόν-
τας οὐκ ὀκνοῦσι. Καὶ ἀπὸ ἐμψύχων μὲν ἀποχῆς κε-
λεύουσι δεῖν εἶναι τοὺς ὑποφήτας, ἵνα μὴ τοῖς ἀπὸ
τῶν σωμάτων ἀτμοῖς χραίνονται· αὐτοὶ δὲ ἀτμοῖς
θυσιῶν τοῖς ἀπὸ ζώων μάλιστα δελεάζονται, καὶ νε-
κροῦ μὲν ἀθιγῆ δεῖν εἶναι τὸν ἐπόπτην, διὰ νεκρῶν
δὲ τὰ πολλὰ ζώων αἰ θεαγωγίαι ἐκτελοῦνται. Πολλῶ
δὲ τούτων ἀλογώτερον τὸ μὴ δαίμονι, εἰ τύχοι, ἢ
ψυχῇ τεθνηκότος, αὐτῶ δὲ τῷ βασιλεῖ Ἥλιω ἢ Σε-
λήνῃ, ἢ τινι τῶν κατ' οὐρανὸν ἀνθρώπων ἢ τῷ τυ-
χόντι ὑποχείριον, ἀπειλάς προσφέροντα ἐκφοβεῖν,
ψευδόμενον ἔν' ἐκεῖνοι ἀληθεύσαι. Τὸ γὰρ λέγειν
(21), ὅτι τὸν οὐρανὸν προσαράξει, καὶ τὰ κρυπτά
τῆς Ἰσιδος ἐκφανεῖ, καὶ τὸ ἐν Ἀβύδῳ (22) ἀπόρρη-
των δεῖξει, καὶ τὴν βάρην στήσει (23), καὶ τὰ μέλη
τοῦ Ὀσιριδος διασκεδάσει τῷ Τυφῶνι, τίνα οὐχ
(24) ὑπερβολὴν ἐκπληξίας μὲν τῷ ἀπειλοῦντι, ἃ
μήτε εἶδε, μήτε δύναται, καταλείπει, ταπεινότητος
ἢ τοῖς δεδοκίσιον οὕτω κενὸν φόβον καὶ πλάσματα,
ὡς κομιδῇ παῖδες ἀνόητοι; Καίτοι καὶ Χαιρήμων ὁ
ἱερογραμματεὺς ἀναγράφει ταῦτα, ὡς καὶ παρ' Αἰ-
γυπτίους θρυλούμενα· καὶ ταῦτα φασιν εἶναι καὶ
τὰ τοιαῦτα βιαστικώτατα. Αὐτὰ δὲ αἰ ἐχθαί, τίνα
ἔχουσι λόγον, τὸν ἐξ ἱλῶος ἀναφανέντα λέγουσαι, καὶ
ἐπὶ τῷ λωτῷ καθήμενον, καὶ ἐπὶ πλοῖον ναυτιλλόμε-
νον, καὶ καθ' ὕραν τὰς μορφὰς ἀμείδοντα, καὶ κατὰ
ζωδίων μετασχηματιζόμενον; Οὕτω γὰρ φασιν αὐτο-

α γρ. ἀζιῶν, sine οὓς. β γρ. ἀνθρώπων.

(21) Τὸ γὰρ λέγειν. Hæc ipsa laudat Jamblich.
lib. De mysteriis. Audi hoc furorē furentem, apud
Statium Thebaid. iv, Tiresiam :
Testor, ait, divos, quibus hunc sacravimus ignem,
Læaque convulsæ dedimus carchesia terræ :
Jam nequeo tolerare inoram. Cassusne sacerdos
Audior ? An, tabido jubeat si Thessala cantu,
Ibitis, et Scythicis quoque medicata pruinis
Colchis aget, trepido pallebunt Tartara motu ?
Spernilæ ne, monec : et nobis savire facultas.

A illud ukro complecti, beneficiis suis indigen-
tium occupare vota, non verò dum cogerentur
expectare oporteret. Sin autem nihil omnino boni
aut utilis totum istuc habet, eoque præter illorum
voluntatem sensumque contingit; quis deos appellet
eos, qui quod nec honestum nec utile sit efficiant?
aut quis eosdem tanti putet, deorumve cultu pro-

sequendos, qui et vilibus et profligatissimæ vitæ maleficis servilem in modum obedire, quodque nec
deceat, nec quemquam juvet contra mentem ipsi suam præstare cogantur : postremo, non ob mode-
stiam vel temperantiam hominum aliquam, non virtutis aut partis ullius philosophiæ gratia, sed
infandis præstigiatorum artibus et machinis deducantur? Atque illas etiam Porphyrius, in ea quam
ad laudatum Ægyptium scribit, epistola, veras scilicet atque arcanas apud vatem moyens quæstio-
nes, proposuit, hominem ohestatus, uti sese, quibus ista perficiant, rationes doceat. Hlum igitur
hunc in modum anceps animique dubius consultit.

CAPUT X.

Quibus artibus egregia numina præstigiatoribus
subjiciantur.

ε Με quidem tum vehementer, inquit, angī sen-
tio, ubi mecum ipse reputo, qui fieri possit, ut
eorum veluti augustiorum ac diviniorum opem
imploremus, ii tamen perinde ut humiliōres ac de-
teriores obediant : quique clientes ipsi suos æquita-
tem colere velint, eosdem injustis imperiis obse-
qui non pudeat : adeoque cum eorum vota preces-
que repudient, qui ad sese minus abs re venera
puri accesserint, obvios quosque tamen nefandam
in venerem agere non erubescant. Porro vates illi
quidem interpretesque suos rebus animatis absti-
nere jubent, ne corporeis exhalationibus inflician-
tur : sacrificiorum tamen, quæ ex animantibus fieri
solent, vaporibus maxime capiuntur, ac mortuum

198 quidem ab sacrorum suorum inspectoribus
laugi nefas esse statuunt; cæsis tamen victimis
deorum evocationes partem maximam peraguntur.
Quodque omnium absurdissimum est, non jam vul-
gari cuiquam dæmoni, aut defuncti animæ, sed
ipsimet soli siderum principi, lunæ, reliquisque
diis cælestibus, homo cuivis e populi fæce ob-
noxius minas intentat, atque ut eos ad vera dicenda
compellat, falsum vanumque terrorem ostendit.
Nam futurum denuntiare, uti vel cælum ipsum
quatiat, vel lisdid arcana patefaciat, vel quod Abydi
occultum latet, dictuque nefas est, in lucem pro-
ferat, vel Ægyptiacæ navis cursum inibeat, vel in
Typhonis gratiam Osiridis membra disjiciat : quid-
nam obseero, vel summum ad stuporem atque ve-
cordiam ista, quæ neque novit, neque efficere
potest, comminanti, vel numinibus quæ fictitius et
inanis iste terror leviculorum ousionum more per-

Scimus enim, et quidquid dici noscique timetis,
Et turbare Hecaten, etc.

(22) Τὸ ἐν Ἀβύδῳ. Abydenum hoc secretum ad-
huc me latet.

(23) Τὴν βάρην στήσει. Baris Ægyptiacæ navis
genus est, quod tametsi latius pateret, præcipue
tamen, et κατ' ἐξοχὴν, eam significabat, quæ quo-
tannis lisdid publice dicebatur.

(24) Οὐκ delendum monet Vigerus.

cellat, summam ad humilitatem reliquum fecit? Et tamen hæc omnia Chæremon sacer ille scriba, tanquam Ægyptiorum pridem omnia ore jactata, conscripsit, quæ quidem uti ejusdem quoque generis cætera, ad vim diis afferendam potentissima esse dicitant. Jam vero preces atque vota, quid tandem rationis habent, quibus eundem solem aut limosa ex palude emergere, aut loto insidere, aut navigio provehi, aut singulis horis formam commutare, ac varios per singula zodiaci signa vultus induere commemorant? Quippe talem a nobis eum videri pronuntiant, neque intelligunt proprium sese illi cogitationis suæ vitium et errorem affingere. Qui si ad symbolicam orationem confugerint, quasi ejusmodi notis variæ solis facultates adumbrate habeantur; notarum ergo suarum vim illi nobis et significationem aperiant. Enimvero, si quemadmodum in defectionibus contingit, aliquam sol ipse mutationum istarum subiret, idem ab omnibus qui oculos in eum intenderent, omnino videretur. Jam, quorsum tot significatione carentia nomina? quorsum ex iisdem barbara pleraque congruentibus ac singulorum propriis anteponunt? Nam si numen dum vocem exaudit, ejus ad significationem respiciat, profecto cuiusmodi nomen fuerit, si modo eadem sententia manserit, satis per sese rem illa totam aperiet. Nec enim is, opinor, quem evocant, Ægyptius erat genere; nec, si erat, lingua tamen Ægyptiaca, vel omnino humana voce utebatur. Quippe, aut enim prestigiatorum artes istæ sunt, et quædam earum, quas ipsi patimur, quæquetamen ab iis Deo tribuuntur, mutationum involucra; aut aliter

199 Hæc ille, quibus iterum, quæ sequuntur, ad Ægyptium eadem cum animi fluctuatione perscribit. « Sin autem, inquit, ex diis alii nihil omnino patiuntur, alii pati aliquando possunt; quibus etiam veretra se per istos erigere, obscenæque carmina solemnî ritu canere dicitant: inanes utique deorum evocationes fuerint, quibus se aut eorum opem implorare, aut iracundiam placare, aut expiationes instituere prostentur, multoque proinde magis ea, quibus ipsis necessitatem imponi volunt. Quod enim pati non potest, idem nec demulceri quoque, nec cogi potest. » Idemque deinceps: « Perperam, inquit, ab iis sapientia colitur, qui aut inveniendi fugitivi servi, aut emendi agri, aut nuptiarum interdum, aut mercaturæ gratia, divinam mentem sollicitare ac fatigare solent. Sin autem, cum eidem sapientiæ non remisse negligenterque studeatur, qui tamen ipsi dant operam, ii cæteris quidem in rebus verissima omnia, de felicitate vero securi nihil, fideque digni respondeant: sequitur omnino neque deos illos, neque bonos etiam dæmones, sed eum potius fuisse, quem impostorem vocamus. » Atque hæc ex citata Porphyrii epistola producta sufficiant. Jam vero non alios ab initio maleficæ artis magistros, quam ipsamet egregia numina fuisse constat. Qui enim isthæc homines aliter nosse potuissent, nisi dæmones iis res ipsi suas aperuissent, et quibus quique vinculis constringantur, indicassent? Neque vero nostram hanc orationem esse putes; quippe qui nihil istorum a nobis aut intelligi aut expeti fateamur. Tantum ergo partim ad coarguendam istorum vecordiam, partim ad nostram, qui nos eorum communioni ac societati subduximus, defensionem, idem a nobis testis producat, qui et sapiens a suis habetur, et omnes religionis patriæ rationes accurate non modo novit, sed etiam exposuit. Ille igitur in laudata oraculorum collectione, ad verbum habet, quæ sequuntur.

πεισθαι ἀγνοοῦντες ὅτι τὸ ἴδιον πάθος τῆς αὐτῶν φαντασίας ἐκείνῳ προσάπτουσιν. Εἰ δὲ συμβολικῶς λέγεται ταῦτα, τῶν ἐκείνου δυνάμεων ὄντα σύμβολα, τὴν ἐρμηνείαν τῶν συμβόλων εἰπάτωσαν· ὁῦλον γὰρ, ὡς, εἰ τοῦ ἡλίου ἦν τὸ πάθος, καθάπερ ἐν ταῖς ἐκλείψει, πᾶσιν ἂν ὤφθη ταυτὸν τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτενίζουσι· Τί δὲ καὶ τὰ ἄσημα βούλεται ὀνόματα, καὶ τῶν ἀσημῶν τὰ βάρβαρα πρὸ τῶν ἐκάστῳ οἰκείων; Εἰ γὰρ πρὸς τὸ σημαινόμενον ἀφορᾷ τὸ ἀκοῦον, αὐτάρκης ἢ αὐτῇ μένουσα ἔννοια δηλῶσαι, κὰν ὁποιοῦν ὑπάρχη, τοῦνομα. Οὐ γὰρ που καὶ ὁ καλούμενος Αἰγύπτιος ἦν τῷ γενεῖ· εἰ δὲ καὶ Αἰγύπτιος, ἀλλ' οὐτὶ γε Αἰγυπτίῳ χρώμενος φωνῇ, οὐδ' ἀνθρωπεῖα ὅλως χρώμενος. Ἡ γὰρ γοήτων ἦν πάντα τεχνάσματα ταῦτα, καὶ προκαλύματα διὰ τῶν ἐπιφημιζομένων τῷ θεῷ τῶν περὶ ἡμῶν γινομένων παθῶν, ἢ λεληθαιμεν ἐναντίας ἐννοίας ἔχοντες περὶ τοῦ θεοῦ, ἢ αὐτὸ τῷ ὄντι διάκειται. » mutationum istarum subiret, idem ab omnibus qui oculos in eum intenderent, omnino videretur. Jam, quorsum tot significatione carentia nomina? quorsum ex iisdem barbara pleraque congruentibus ac singulorum propriis anteponunt? Nam si numen dum vocem exaudit, ejus ad significationem respiciat, profecto cuiusmodi nomen fuerit, si modo eadem sententia manserit, satis per sese rem illa totam aperiet. Nec enim is, opinor, quem evocant, Ægyptius erat genere; nec, si erat, lingua tamen Ægyptiaca, vel omnino humana voce utebatur. Quippe, aut enim prestigiatorum artes istæ sunt, et quædam earum, quas ipsi patimur, quæquetamen ab iis Deo tribuuntur, mutationum involucra; aut aliter

Ταῦτ' εἰπὼν, πάλιν ἀπορεῖ πρὸς τὸν Αἰγύπτιον λέγων· « Εἰ δὲ οἱ μὲν ἀπαθεῖς, οἱ δὲ ἐμπαθεῖς, οἷς διὰ τούτων φασὶ φαλλοὺς ἰσθάναι, καὶ ποιεῖσθαι ἀισχυροβρόημουςύνας, μάταιοι εἰ θεῶν κλήσεις εἴσονται, προσκλήσεις αὐτῶν ἐπαγγελλλόμεναι, καὶ μὴνιδος ἐξιλάσεις, καὶ ἐκθύσεις, καὶ ἐτι μᾶλλον αἱ λεγόμεναι ἀνάγκαι θεῶν. Ἀκλήτητον γὰρ καὶ ἀβίαστον, καὶ ἀκατανάγκαστον τὸ ἀπαθές. » Καὶ πάλιν ἐξῆς ἐπιλέγει· « Μάτην αὐτοῖς ἡ σοφία ἐξήσχηται, περὶ δραπετεύου εὐρέσεως, ἢ χωρίου ὠνῆς, ἢ γάμου, εἰ τύχοι, ἢ ἐμπορίας, τὴν θεῖον νοῦν ἐνοχλήσασιν. Εἰ δ' οὐ παρείτασ μὲν, οἱ δὲ συνόντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων τάληθέστατα λέγουσι, περὶ δὲ εὐδαιμονίας οὐδὲν ἀσφαλές, οὐδ' ἐχέγγυον· οὐκ ἦσαν ἄρα οὔτε θεοὶ, οὔτ' ἀγαθοὶ δαίμονες, ἀλλ' ἢ ἐκείνος ὁ λεγόμενος πλάνος. » Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσούτων καὶ ἀπὸ ταύτης προκεισθῶ τῆς Πορφυρίου γραφῆς. Καὶ μὴν καὶ διδάσκαλοι τῆς κακοτέχου γοητείας αὐτοὶ γε πρῶτοι· οἱ γενναῖοι θεοὶ κατέστησαν. Πόθεν γὰρ ἀνθρώποις ταῦτα παρῆν εἰδέναι, ἢ τῶν δαιμόνων αὐτῶν τὰ περὶ ἐαυτῶν ἐξείπόντων, καὶ τοὺς καταδέσμοις κατ' ἀλλήλων ἐξηγορευκότων; Μηδὲ τοῦτον δὲ ἡμέτερον εἶναι τὸν λόγον ἡγοῦ· οὐδὲν γὰρ τούτων ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν οὔτε ἐπιστάσθαι, οὔτε θέλειν, πλην εἰς ἕλεγχον τῆς αὐτῶν ἀτοπίας, καὶ ἡμετέραν ὁμοῦ τῆς τούτων ἀναχωρήσεως ἀπολογίαν, ὃ τούτων ἡμῖν παρήχθῳ μάρτυς, σφὸς ὢν ἐν τοῖς γνωρίμοις, καὶ πάντα ἀκριβῶς τὰ οἰκεῖα εἰδῶς τε καὶ ὑποτιθέμενος. Αὐτὸς οὖν ἐν τῇ δηλωθείσῃ τῶν λογίων συναγωγῇ ταῦτα λέγει πρὸς λέξιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Α .

CAPUT XI.

Ὅτι οἱ δαίμονες, οὓς δὴ θεοὺς ὑπελήφασιν, ἀνθρώπους ἐδίδασαν τὰς οικίας περιεργίας.

Dæmones ipsos, qui deorum loco habeantur, quo superstitionum ritu secum agi vellent, homines docuisse.

« Οὐ μόνον δὲ τὴν πολιτείαν αὐτῶν αὐτοὶ μεμηνύκασι καὶ τὰ ἄλλα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ καὶ τίσι χαίρουσι, καὶ κρατοῦνται, ὑπηγρέουσάν, καὶ μὴν καὶ τίσιν ἀναγκάζονται. Τίνα δὲ δεῖ θύειν, καὶ ἐκ ποίας ἡμέρας ἐκτρέπεσθαι· τὸ τε σχῆμα τῶν ἀγαλμάτων ποδαπὸν δὲ ποιεῖν· αὐτοὶ τε ποίους σχήμασι φαίνονται, ἐν τε ποίους διατρέουσι τόποις· καὶ ὅλως ἐν οὐδὲν ἔστιν, ὃ μὴ παρ' αὐτῶν μαθόντες οἱ ἄνθρωποι, οὕτως αὐτοὺς ἐτίμησαν. Πολλῶν δ' ὄντων ἃ τούτων ἔστι παραστατικά, ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν παραθήσομεν, ἵνα μὴ ἀμάρτυρον τὸν λόγον καταλίπωμεν. »

lendis ritus adhiberent. Quæ cum argumentis pluribus iisdemque certissimis illustrari possint, nos tamen e multis pauca modo profereamus, ne omni orationem hanc testimonio et auctoritate spoliatam reliquisse videamur. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

B

CAPUT XII.

Ὅτι καὶ τὰ ἀγάλματα μαγικῶς αὐτοὶ κατασκευάζειν ἐδίδασαν.

Eosdem magicarum artium, quibus simulacra confiantur, doctores fuisse.

« Ὅτι δὲ καὶ τὰ ἀγάλματα αὐτοὶ ὑπέθεντο πῶς χρῆσαι, καὶ ἐκ ποίας ὕλης, δηλώσει τὰ τῆς Ἐκάτης, ἔχοντα τοῦτον τὸν τρόπον·

« Et quidem ipsa quoque simulacra, quemadmodum quæ ex materia conformari deberent, ab iisdem traditum fuisse vel ex sequenti Hecates responso intelligetur.

Ἄλλα τέλει ξόανον κεκαθαμένον, ὡς σε διδάξω. Πηγάου ἐξ ἀγρίου δέμας ποιεῖ, ἢ δ' ἐπικόσμηι ζώοντι λεπτῶσι κατοικιδίῳις σκαλαβώταις· Σμύρνης καὶ στύρακος, λιβάνοιο τε μίγματα τρίψας ἔν κείνοις ζώοισι. καὶ ἀθροίσας ὑπὸ μίτην ἀβέουσαν τέλει, αὐτὸς ἐπευχόμενος τὴνδ' εὐχήν. Εἰ· ἐξέδωκεν εὐχήν, ἐδίδασκε τε πόσους λεπτεῖον σκαλαβώτας·

Purum absolve mihi simulacrum, quale docebo Sylvestri e ruta sacrum mihi perfice corpus : Accedat tenuis mediisque penatibus errans Stello, quem styracis, myrrhæ, thurisque Sabæi Pulvere, crescentis commisce ad lumina Phœbes : Dumque instas operi, simul hæc mihi concipe vota.

Tum ipsam quoque voti formulam præscribit simulque docet, quot ejusmodi animalcula admiscere oporteat.

Ὅσσαι μορφαί μοι, τόσσοις ζώοις σε καλεύω, καὶ σφόδρα ταῦτα τέλει δάφνης δέ μοι αὐτογε-
[τέθλου
Οἴκου ἐμοῦ χώρημα ποιεῖ· καὶ ἀγάλματι πολλὸν κείνῳ ἐπευχόμενος, δι' ὑπνον ἐμέ τοι ἀναθήσεις. Καὶ πάλιν ἄλλοτε ἄγαλμα αὐτοῖς ἐξέδωκε τοιοῦτον. »

Quot mihi sunt formæ, tot misce animalcula dextra Sedulus, atque ultro nascentis brachia lauri

In nostram contexe domum : sic multa precatus Effigiem, somni tandem me tempore cernes.

Eademque alibi simile quoddam simulacri generis indicavit. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

C

201 CAPUT XIII.

Ὅτι καὶ τὰς μορφὰς τῶν ξόανων αὐτοὶ κατέδειξαν.

Ipsas quoque simulacrorum figuras ab iis delineatas fuisse.

« Καὶ περὶ τῶν σχημάτων, ὅπως φαντάζονται, αὐτοὶ μεμηνύκασιν· ἀφ' ὧν καὶ τὰ ἀγάλματα οὕτω καθιέρωθη. Λέγει γοῦν ὁ Σάραπις, ἰδὼν τὸν Πάνα, περὶ ἑαυτοῦ·

« Imo vero, quænam præterea simulacri configu-randi ratio esse debeat, ita tradiderunt, ut eam in statuendis imaginibus fictores postea diligenter expresserint. Et Sarapis quidem ita, cum Pana vidisset, de seipso loquitur.

Φαιδρὴ μὲν κατὰ δῶμα θεοῦ καταλάμπεται ἀγρῆ. Ἦλθε γάρ, ἠγνισθόλησε μέγας θεός· εἶδεν ἐμείο κάρτος ἀμαιμάκετον, λαμπηδόνα φλογομοτύραννον, ἑόστρυχον ἐκ κεφαλῆς νεάτης, χαροποῖσι μετ-
[ώποισ
Ἄμφις λαυρόμενον, πλοχομοῖς θ' ἱεροῖσι γυνελου.

Læta meos lux irradiat complexa penates, Venit quippe ingens, subitque ad limina numen, Invictum robur nostrum, flammaque potentem Splendorem asperxit : crinem a cervicibus altis, Qui circum flagranti errans lascivuit in ore Sacratique pilis menti se advolvere gestit.

Καὶ ὁ Πάν περὶ ἑαυτοῦ ὕμνον ἐδίδασκεν ἔχοντα οὕτως·

Imo Pan ejusmodi quoque de seipso hymnum edocuit,

Εὐχομαι βροτὸς γηγῶς Παρὶ συμφύτῳ θεῶ, Δισσοκέρατι, δισσόποδι, τραγοσκελεῖ, τρυφῶντι. Καὶ τὰ ἀκόλουθα. Καὶ ἡ Ἐκάτη δὲ περὶ ἑαυτῆς οὕτω φησὶν·

Oro mortalis satus Pana cognatum deum, Bicornem, bipedem, hircino crure, lascivientem.

Ἦδη μοισὺ γε πάντα ποιεῖ ξόανον· ἃ δὲ ἐν αὐτῶ

Et quæ sequuntur. Hecate præterea de se ipsa hunc in modum cecinit,

Cuncta mihi molire manu, frugumque potentis

^a Ἰσ. ξοάνῳ.

*Effigiem Cereris confata ostendat imago.
Candida vestis eat, pedibus sese aureus indat
Calcens : at zonam sine labe volumina circum
Plurimus anguis agat, summoque a vertice pendens,
Ultima producto stringat vestigia lapsu.
Ac pulchre implicitis circum undique flexibus erret.*

Et materiam ipsa præscribit,

Aut secto ex ebore, aut Pario de marmore surgat.

202 CAPUT XIV.

Eosdem ad magicam artem impellere.

« Jam ipsi quoque dii sæpissime, dum quæ pronuntiant, ea quibusdam interim signis, ostentisque portendunt, adeoque singularem cujusque ortus rationem statumque cognoscunt, summos profecto sese magos, si tamen ita loqui fas est, summosque genethliacos esse declarant. Ac rursus Apollinem

*Mercurium ac solem simul appellare memento
Luce sacra soli : tum lunam, ubi venerit ejus
Nota dies, Saturnum esin, natamque Dione,
Vocibus arcanis, quas maximus ille magorum
Septisonæ dominus reperit, notissimus idem
Omnibus.*

Hic vero cum ab iis, qui præsentibus intererant, succlamatum esset, Ostanem intelligis, Apollo subjecit,

Magna quemque deum, ac septena voce vocabis.

Idem præterea, quæ sequuntur, addit. Has quidem, inquit, proprias Hecate notas habet, ceram triplici ex colore, albo, nigro, rubroque constantem, quæque Hecates, flagellum, lampadem, gladiumque gestantis imaginem præferat, quam circum draco volvatur. Cælum vero marina sidera pro foribus affixa præsentant. Hæc enim ipsi quoque dii, consequentibus versiculis nota ac testata esse voluerunt. Sic namque Pan loquitur,

*Hos procul repellite,
Cera tum coloribus
In focum ternis eat.
Albus accedat nigro,
Igneus simul flagret,
Qualis e pruna micat,
Terror inferum canum,
Tetra sit forma Hecates ;
Lampas in manu ardeat,
Ultor horreat mucro,
Hanc draco circum ambiens
203 Flexibus nectat vagis,
Ac ferum implicet caput.
Clavis adsit mobilis,
Et potens vis dæmonum
Plurimus flagri sonor.*

Hæc illa sunt, iisdemque gemina, quibus oraculorum philosophiam, quasi arcana deorum responsa continentem, eximius Græcorum philosophus, idemque theologus singularis, ac reconditiorum mysteriorum interpres illustravit, seu verius insidias abs scelerata dæmonum arte ac versutia hominum generi comparatas palam enuntiavit. Enimvero, quid tandem homines ad aliquem hujus vitæ fructum

α γρ. Ἀμφίθετος ζώνη. β γρ. ἐπτάκις φωνεῖν. γ Ισ. τό.

(25) Ἐλέφαντος. Ita mauuscr., optime, pro λίθου, quod ante legebatur.

(26) Ἐλαύνετε. Ita legendum putavi cum altero η. ρουσcr cum prius ἐλαύνεται legeretur.

*Μορφή μοι πέλεται Δημήτερος ἀγλαοκάρπου
Ἐμμασι παλλεύκοις, περι ποσσι δὲ χρυσοπεδίλοις
Ἄμφι δὲ τῇ ζώνῃ α δολιχοὶ προβόουσι δράκοντες,
Ἴγγεσιν ἀγράντοισιν ἐσφραγίζοντες, ἀνωθεν
Αὐτῆς ἐκ κεφαλῆς ἀτώμενοι ἐς πόδας ἄκρους.
Σπειρηδὸν περι πᾶσαν ἐλισσόμενοι κατὰ κόσμον.*

Ἵλλη δὲ, φησὶν,

Ἡ Παρίου λίθου, ἢ εὐξέσσεου ἐλέφαντος (25). δ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ἵτι καὶ μαγεύειν προτρέπουσιν.

« Ἐμφαίνουσι δὲ πολλαχοῦ οἱ θεοὶ ἕπερ λέγουσι προσημαίνοντες, τῷ ἐκάστου γινώσκειν τὴν γενέσεως σύστασιν, εἶναι αὐτοὺς, εἰ οὕτω χρῆφάναι, ἄκρους τε μάγους, καὶ ἄκρους γενεθλιαλόγους. Καὶ πάλιν ἐν χρησιμοῖς ἔφη τὸν Ἀπόλλωνα εἰπεῖν

suis in responsis hunc in modum loqui testatur,

*Κλητίζεν Ἐρμῆν ἢδ' Ἥλιον κατὰ ταῦτα
Ἡμέρη Ἡελίου μήτηρ δ' οὗτε τῆσδε παρελή
Ἡμέρη, ἢδὲ Κρόνον, ἢδ' ἐξείης Ἀφροδίτην,
Κλήσεσιν ἀφθέγγατος, ἀς εὐρε μάγων εὐχ' ἀριστος
Τῆς ἐπταφθόγγου βασιλεύς, ἐν πάντες ἴσασιν.*

Ἵστάνην λέγεις, εἰπόντων, ἐπήγαγεν

*Καὶ σφόδρα, καὶ καθ' ἕναστον ἀεὶ θεὸν ἐπτακί-
[φώνην β.*

Ἵ οὗ δ' αὐτὸς καὶ ταῦτα παρατίθεισιν. Ἵ ἔστι δὲ σύμβολα μὲν τῆς Ἐκάτης κηρὸς τριχρῶμος ἐκ λευκοῦ, καὶ μέλανος, καὶ ἐρυθροῦ συνεστῶς, ἔχων τύπον Ἐκάτης φεροῦσης μάστιγα καὶ λαμπάδα, καὶ ξίφος, περὶ τῆν εἰλήσθω δράκων. Οὐρανοῦ δὲ ἀστέρης οἱ θαλάττιοι, πρὸ τῶν θυρῶν πεπατταλευμένοι. Ταῦτα γὰρ εἰ θεοὶ αὐτοὶ μεμνηνῆκασιν διὰ τούτων. Λέγει δὲ ὁ Πάν

*Τούσδε δ' αὐ ἐλαύνετε (26).
Κηρὸν ἐν πυρὸς μένει
Θέντες αἰόλου χροῦς
Λευκὸς ἔστω καὶ μέλας,
Καὶ α τε πῦρ φασεσφόρον
Ἄνθρακος πεφλεγμένον,
Δείμα νερέτων κινῶν.
Γλύμμα δεινὸν Ἐκάτης,
Λαμπάς ἔστω πρὸς χεῖρας
Καὶ ξίφος τὸ πολνιμον,
Καὶ δράκων περιστάλης
Ἄμμασι κόρην κρατῶν,
Δεινὸν ἀμφὶ κρᾶτα θείας,
Αἰόλη (27) τε κλειὸς ὀμοῦ,
Καὶ τὸ δαιμόνων κράτος
Μάστιγος ψόφος πολύς.*

Διὰ τούτων καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων ὁ γενναῖος Ἑλλήνων φιλόσοφος, ὁ θαυμαστὸς θεολόγος, ὁ τῶν ἀποφθῆτων μύστης, τὴν ἐκ λογίων φιλοσοφίαν ὡς ἀπόρρητα θεῶν περιέχουσαν λόγια παραφαίνει, ἔντικρυς τῆς πονηρᾶς καὶ δαιμονικῆς ἀληθῶς δυνάμεως ἐξαγορεύων τὰς κατ' ἀνθρώπων ἐνέδρας. Τί γὰρ ἂν εἴη βιωφελὲς ἀνθρώποις ἐκ τῆς κακοτέχνου γοητείας ; τί δ' ἂν ἔχοι θεοφιλὲς ἢ τῶν ἀψύχων ξοάνων περιε-

D

(27) Αἰόλη. Mobilem verti, quod proprium clarvis epitheton videbatur. Hesych. : Αἰολὸς, inquit, ἢ εὐκλίνητος, ἀπὸ τοῦ αἰολεῖν, ὃ ἔστι κινεῖν, etc. Ρου- set etiam idem esse quod πολύχρωμος.

για; Ποίας δ' εἰκὼν ἐνθέου γένοιτ' ἂν δυνάμει ἢ
 τῶν τοιούτων σχημάτων μύρωσις; Τί δ' οὐ μάλλον
 φιλοσοφεῖν, ἢ μαγεύειν καὶ τὰ ἀπειρημένα διώκειν
 συμβουλεύειν ἐχρῆν, τοῦ κατ' ἀρετὴν καὶ φιλοσοφίαν
 τρόπου πρὸς εὐδαίμονα καὶ μακάριον βίον αὐτάρκους
 τυγχάνοντος; Ὁ δὲ, ἐπιτελεῖν τὸν οἰκεῖον Ἐλεγχον,
 προστίθῃσι τοῖς εἰρημένοις καὶ ταῦτα.

atque hortatores esse oportuit? Cum præsertim
 vitæ ratio ex virtutis ac philosophiæ præceptis in-
 stituta, ad bene beateque vivendum satis esse
 confutatione producta, superioribus, quæ consequuntur, adjungit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ὅτι καὶ τὰς ἀφύχους ὕλας φιλοῦσιν.

« Ὅτι δὲ φιλοῦσι τὰ σύμβολα τῶν χαρακτήρων, ἢ
 Ἐκάτη παραβάλλουσα πρὸς ἃ φιλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι,
 μεμήνηκε διὰ τούτων·

Τις βροτὸς οὐ πεπλάσθη χαρακτήρα ἐπάσυσθαί,
 χρυσοῦ, καὶ χαλκοῦ, καὶ ἀργύρου ἀιγλήεντος;
 Τις δὲ τὰ δ' οὐ φιλεῖ, τῶν δὴ καθύπερθεν ἐφ-
 [στώς,

Εἰς ἐν ἀγειρόμενος εἰρω πολυμοίρα φάτων;

Ὁ μόνον δ' ὅτι φίλοι οἱ χαρακτήρες δεδήλωκεν,
 ἀλλ' ὅτι καὶ, ἔπερ ἔφαμεν, αὐτοῖς ἂ περιγράφονται,
 καὶ εἰσιν οἷον ἐν ἱερῷ χωρίῳ τῇ ὑποκειμένη εἰκόνι·
 οὐ γὰρ ἐπὶ γῆς ὀχεῖσθαι, ἀλλ' ἐπὶ γῆς ἱερᾶς ἐδυνή-
 θησαν· ἱερὰ δὲ ἡ εἰκόνα φέρουσα θεοῦ, ἧς ἀρθείσης
 λείπεται τὸ κρατοῦν ἐπὶ γῆς τὸ θεῖον. » Διὰ γοῦν τού-
 των ἡγοῦμαι σαφῶς ἐληλέγχθαι, ὡς ἔρα περιγεῖοι

τινες καὶ φιλοπαθεῖς δαίμονες ἦλθσαν αὐτῶν δυνεῖς
 οἱ θεοὶ· διὸ μοι δοκῶ σὺφρονι λογισμῷ τὴν ἀποστρο-
 φὴν αὐτῶν πεποιθῆσθαι. Ὅραξ γοῦν ὡς κρατεῖν αὐ-
 τοὺς ἐν τισὶ γῆς χωρίοις τοὺς κατὰ μαγείαν φασὶ
 τύπους, καὶ τοὺς τοιοῦτοδὲ χαρακτήρας· δέον, εἴπερ
 ἔρα θεῖον τι ἦν ἀληθῶς, μηδ' ἀλλαχῇ πη ἐπιθαίνειν
 ἢ ἐν μόνῃ ψυχῇ διανοίᾳ, καὶ ταύτῃ παντὸς ῥύπου
 καὶ πάσης κηλίδος κεκαθαυμένη, σωφροσύνη τε καὶ
 δικαιοσύνη, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς κεκοσμημένη.
 Τούτων γὰρ ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ, ὡς ἐν ἀληθῶς ἱερῷ
 χωρίῳ, προῦποκειμένων, εἰκότως ἂν ἐπέλθοι θεοῦ
 Πνεύματος παρουσία· καὶ οὐκέτι χρεῖα τῆς κακοτέ-
 χου γοητείας, τῶν εἰς ὑπόδοχὴν (28) τοῦ θεοῦ κατὰ
 τὴν ἐνάρετον καὶ φιλόθεον ψυχὴν προηυτρεπισμένων.
 Ὅσατε διαβρήδην ἐξ ἀπάντων τούτων περιγεῖους τινὰς
 ἀλλοσεσθαι, φιλοπαθεῖς τε καὶ φιλοσωμάτων ὑπάρ-
 χειν δαίμονας, τοὺς περὶ ὧν ἄρτι ἐλέγομεν. Ἀλλὰ
 γὰρ ἐξῆς τούτοις, ἄκουε οἷα ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς φησι
 περὶ τῷ ἐκλειοπέναί αὐτῶν τὰ βοώμενα χρηστή-
 ρα.

comprobatum, de quibus adhuc a nobis disputatum est, eos non alios esse, quam dæmones, terræ
 et cupiditatibus corporum.que amoribus illigatos. Nunc vero, cujusmodi ea sint, quæ de oraculorum
 ipsorum, quæ ab iis usque adeo jactata sunt, defectione idem Porphyrius deinceps attextuit, mecum attende.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ τῶν ἐκλειοπέτων χρηστηρίων ἔχρησεν
 αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων.

« Ἀμφὶ δὲ (29) Πυθῶ οἱ Κληρίη τε μαρτύματα
 [Φοίβου

ἢ γρ. αὐτοί.

(28) Τῶν εἰς ὑπόδοχὴν. Alter e manuscr. præ-
 elaram huic loco navat operam; legit enim, ταῖς
 εἰς ὑπόδοχὴν τοῦ θεοῦ, κατὰ τὴν ἐνάρετον καὶ φιλό-
 θεον ποᾶξιν, προσυποκειμένας ψυχαῖς· mentibus

ex maleficis præstigiis auferre possint? Quidnam
 Deo gratum habeat vecors et stolidi inanimum
 simulacrorum superstitione? Cujusnam porro divinæ
 potestatis imagines censi debeant, effligi hæc
 genere configurationis expressæ? An non colendæ
 philosophiæ potius, quam magicarum ac prohibi-
 tarum artium studia consecrandi, auctores illos
 vitæ ratio ex virtutis ac philosophiæ præceptis in-
 stituta? Cæterum idem ipse rerum suarum ulterius
 adjungit.

CAPUT XV.

Eosdem inanima quoque materia delectari.

« Eosdem, inquit, præterea characterum etiam
 notis delectari, Hecate instituta cum iis, quas vulgo
 homines expetunt, comparatione, hunc in modum
 pronuntiat,

Cui non mortali jucundus in ære character,
 Argentove nitens, aut fulvo impressus in auro?
 Cui non chara homini, quæ cælitus ipse gubernans,

Diversas hominum soleam connectere sortes?

Neque tantum istos sibi characteres placere, verum
 etiam iis sese, uti jam diximus, circumscribi, sub-
 jectaque imagine, sacro veluti domicilio, contineri
 declaravit. Nec enim terra, nisi sacra fuerit, deos
 ferre ac sustinere queat: sacra autem illa est, quæ
 divinam capit imaginem: eaque sublata, id, quod
 in terris numen retinebat, illico dissolvitur. » 204

His equidem evidentem confectum existimo, aliud
 nihil quam terrestres quosdam et cupiditatibus
 irretitos dæmones fuisse, quos isti deorum loco
 habuerunt: eoque mihi sane videor ab eorum cultu,
 maturo in primis sanoque consilio, descivisse.
 Vides enim ipse, uti eos quibusdam in terræ locis,
 magicarum figurarum, atque id genus characterum
 vinculis detineri fateantur: cum, si vere divini
 quidquam haberent, nusquam ipsos alibi, quam in
 mente non tantum ab omnibus sordibus omnique
 labe purgata, sed etiam temperantibus, æquitatis,
 cæterarumque virtutum ornamentis instructa, sedem
 utique ac domicilium deligere oporteret. Ubi enim
 illæ semel hominis animum tanquam aliquod sa-
 crarium occuparint, eodem sese merito divinus ille
 spiritus insinuabit: nec mentibus iis, quæ jam
 ad honestam sese ac religiosam vitæ morumque ra-
 tionem conformarint, præstigiis maleficis ad
 excipiendum numen opus præterea fuerit. Maneat
 igitur, his omnibus testimoniis certo liquidoque

CAPUT XVI.

De oraculorum defectione Apollinem ipsum cecinisse,

« Pythia quod spectat, Clariique oracula Phœbi,

illis, quæ sese jam ad excipiendum numen, honestæ
 ac religiosæ vitæ rationibus compararint.

(29) Ἀμφὶ δὲ. Corruptum locum manuscripti
 fœtius lacerant. Non incommode οἱ mutetur in οἱ,

*Dicam equidem. et sancta verum te voce docebo.
Sexcenta ex imis scatuere oracula terris,
Fontesque. et rapida sensus vertigine torquens
Haltitus. Ast eadem vasta dein labe dehiscens
Hansit terra sinu, pressitque annosa vetustas.
Nunc tantum Didymis, arvi qua cæca profundi
Antra jacent, Soli Mycaleia lympha superstes,
205 Quique ad Pythonis campos, atque alta virentis.
Sub juga Parnassi, nitidas fons egerit undas :
Et lapidosa Claros, Phæbeæ ora aspera vocis.*

Idem Nicænsibus ita respondit,
Pythiæ nequeunt revocari oracula vocis,
Quæ cani jamdudum ævi longinqua vetustas
Sustulit, ac muta clausere silentia clavi.
Vos Phæbi interea notis incumbite sacris. »

His equidem commodum subjecero, quæ in opusculo de eadem oraculorum defectione Plutarchus habet. « Ubi Ammonius finem dicendi fecit, Quintu, inquam, aliquid nobis, Cleombrote, hoc de oraculo commemorata. Ingens quippe olim fuit residentis ibi numinis existimatio, quæ tamen extabuisse nunc paulatim videtur. Hic tacente Cleombrote, oculosque dejiciente, Nihil vero est, inquit Demetrius, quamobrem de uno illo sciscitemur, aut de responsorum ejus defectione quæstionem præcipue moveamus, cum uno alterove duntaxat exceptis, cætera omnia defecisse videamus. Itaque communi consilio causam rimari præstiterit, cur usque adeo cumcta considerint. Nam alia commemorare quid attinet, cum ipsam quoque nunc Bæotiam oraculis illis, quibus antea tantopere vocalis erat, sic tanquam defluentibus undis admodum exhaustam esse, totaque passim regione divinationem exaruisse. Nam si Lebadiam unam excipias, nusquam alibi consulentibus ejus hoc tempore Bæotia copiam facit : loca cætera partim altum silentium, partim vasta solitudo occupavit. » Idem præterea de dæmonum

nulla alia mutatione, nisi malis ἀμφὶ δὲ σοι Πυθῶ, etc. Perinde autem in μαντεύματα prima corripitur, ut supra in τύμπανα videbamus. Legi tamen posset, Ἄμφω δὲ Πυθῶ, καὶ Κλαρίην, μαντεύματα Φοῖβου.

(30) *Μυκαλήτων ὕδωρ*. Ergo, ἀπὸ τῆς Μυκάλης, non tantum ὁ Μυκαλεύς, et ὁ Μυκαλήσιος, sed etiam ὁ Μυκάλειος, sive Μυκαλήσιος. Sed quomodo hæc aqua in Didymis? Est enim Micale in Caria urbis nontisique nomen, Didyma vero in Ionia. Et vero Mycalen inter atque Posidium promontorium (ultra quod Didymæum oraculum fuit) septem stadiorum fretum intercepit, ut auctor est Strabo lib. xiv. Nodum solvit optime Pausanias i *Helicæ*, pag. 435 extrema : Τῶ δὲ Ἄλφειῶ, inquit, τὸ αὐτὸ πάσχει καὶ ὕδωρ ἄλλο ἐν Ἰωνίᾳ. Τοῦτου δὲ τοῦ ὕδατος, πηγὴ μὲν ἐστὶν ἐν Μυκάλῃ τῶ δρεῖ, διεξελθὼν δὲ θάλασσαν τὴν μεταξῶ, ἀνεισὶν αὐθις κατὰ Βραγχίδας, πρὸς λιμένι ὀνομαζομένῳ Πανόρμῳ. Recte igitur cum Alpheo fluvio comparatur, qui juxta Elidem in Arcadia ortus, p. r. Adriaticum mare defluere, ac rursus in Arethusam, qui Siciliæ fons est, erumpere dicitur.

(31) *Πυθῶνος*, etc. Castaliam, seu Castalium fontem intelligit. Pausanias in *Phocicæ*, 524 : Ἐξ δὲ τοῦ γυμνασίου, τὴν ἐξ τῶ λερῶν (Delphicum) ἀνιόντι, ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τῆς ὁδοῦ τὸ ὕδωρ τῆς Κασταλίας, καὶ πλεῖν ἴδῶ. En Pytho, seu Delphi. Parnassum dat

A *Ἀυθῆσαι γὰρ τις ἡμετέρη θεμιτῶδεςιν ὄμφαις. Μυρία μὲν γαίης μαντήτι θέσκελα νότιω Ἐβλύσθη, πηγαὶ τε καὶ ἰσθηματα διτήντα. Καὶ τὰ μὲν ἀπ' ἁποχλοῖσιν ὑπάλ κἀλλοῖσιν ἔδωκε. Αὐτὴ γαῖα χανοῦσα, τὰ δ' ὤλεσε μυρτος αἰῶν. Μούρω δ' Ἑελῶ φασίμβροτῶ εἰσέτ' ἕασιν Ἐν Διδύμων γυάλοισ Μυκαλήτων ἔνθεον ὕδωρ (30), Πυθῶνος (31) τ' ἀνὰ πέζαν ὑπάλ Παρνάσσιον αἰπος. Καὶ κραναὴ Κλαρίη (32), τρηχὺ στόμα Φοιδάδος [ὄμφης.*

Νικαεῦσι δὲ ῥῶν ἔφη· Πυθῶνος δ' οὐκ ἔστιν ἀναρῶσαι λάλον ὄμφην· Ἦδη γὰρ δολιχοῖσιν ἀμεινωθεῖσα χρόνοισιν, Βέβληται κληίδας ἀμεινεύτου σιωπῆς. Ῥέξατε δ' ὡς ἔθος ἐστὶ θεόπροπα θύματα [Φοίβω.] »

Τούτοις κατὰ καιρὸν ἐνταῦθα προσήκει καὶ τὰ Πλουτάρχου προσθεῖναι, ἀφ' οὗ πεποίηται συγγράμματος περὶ τῶν ἐκλεομένων χρηστηρίων. « Πausanίου (33) δὲ τοῦ Ἄμμωνίου, μάλλον, εἶπον ἐγὼ, περὶ τοῦ μαντείου διέλεθε ἡμῖν, ὦ Κλεόμβροτε. Μεγάλη γὰρ ἦν πάλαι δόξα τῆς ἐκεῖ θεότητος, τὰ δὲ νῦν ἔοικεν ἀπομαραίνεσθαι. Τοῦ δὲ Κλεομβρότου σιωπῶντος καὶ κάτω βλέποντος, ὁ Δημήτριος οὐδὲν ἔφη δεῖν περὶ τῶν ἐκεῖ πυθάνεσθαι, καὶ διαπορεῖν (34) τὴν ἐνταῦθα τῶν χρηστηρίων ἀμαύρωσιν· μάλλον δὲ, πλὴν ἐνὸς ἢ δυοῖν, ἀπάντων ἔκλειψιν ὀρώντας, ἀλλὰ κοινῇ (35) σκοπεῖν, δι' ἣν αἰτίαν οὕτως ἐξησθῆναι ταῦτα. Τὰ γὰρ ἄλλα τί δεῖ λέγειν, ὅπου γε τὴν Βοιωτίαν, ἐνεκεν χρηστηρίων πολυφῶνων οὔσαν ἐν τοῖς πρὶν χρόνοις, νῦν ἐπιπέλοιτε κομῶδῃ, καθάπερ νάματα, καὶ πολλὰ ἔσχε μαντικῆς αὐχμὸς τὴν χώραν. Οὐδαμῶ γὰρ ἀλλαχόθι νῦν ἢ περὶ Λεβάδειαν ἢ Βοιωτία παρέχει τοῖς χηρίζουσιν ἀρύσασθαι μαντικῆς· τῶν δ' ἄλλων τὰ μὲν σιγῇ, τὰ δὲ παντελῆς ἐρημία κατέσχευ. » Ἐτι πρὸ τούτοις ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ καὶ θνήσκειν τοὺς αὐτῶν δαίμονας ταῦτ' ἄφησι. suorum interitu hunc in modum loquitur.

paulo post ibid. Panyassis quidam poeta, qui de Hercule :

Παρνασσὸν νιζοῦντα θεοῖς διὰ ποσσὶ περήσας, Ἴκετο Κασταλίας Ἄγχελοιῶδες ἀμβροτον ὕδωρ
Et Plinius lib. iv, c. 5 : *Oppidum Delphi, sub monte Parnasso, clarissimum in terris oraculo Apollinis ; fons Castalius, amnis Cephius, etc.*

(32) *Κραναὴ Κλαρίη*. Forte Κλαρίαν seu Κλαρίην, fontem ipsum appellat, ut Castalia fons erat Castalius. Geographi certe omnes, omnesque historici Κλάρον, non Κλαρίαν, vel urbem vel montem appellant. Κραναὴν autem, credo quod ex salebroso specu fons ille, seu lacuna fatidica prorumperet. Plin. lib. ii, c. 103, *Colophone*, inquit, in *Apollinis Clarii specu, lacuna est, cuius potu mira redduntur oracula.*

(33) *Πανασμέρον*. Plutarch. *De oracul. def.*, p. 414 D.

(34) *Καὶ διαπορεῖν*. Hic omnino distinguendum videtur, et post ἀμαύρωσιν, virgula tantum adhibenda, hoc sensu : Nihil vero est, quamobrem de unis illis sciscitemur atque disputemus, cum hic etiam extincta esse oracula, vel potius uno alterove duntaxat exceptis, cætera passim omnia defecisse videamus.

(35) *Ἀλλὰ κοινῇ*. Plutarch., ἀλλ' ἐκείνω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

A

CAPUT XVII.

Περὶ τοῦ καὶ θηήσκειν τοὺς δαίμονας, οὗς δὴ ὡς θεοὺς τιμῶσιν.

De interitu dæmonum, quos deorum loco venerantur.

« Τὸ μὲν ἐφεστάναι (36) τοῖς χρηστηρίοις, εἶπε, μὴ θεοὺς, οἷς ἀπηλλάχθαι τῶν περὶ γῆν προσήκει, ἀλλὰ δαίμονας ὑπηρέτας θεῶν, οὐ δοκεῖ μοι κακῶς ἀξιῶσθαι· τὸ δὲ τοῖς δαίμοσι τούτοις, μονονουχὶ βάγδην λαμβάνοντας ἐκ τῶν ἐπῶν τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ἀμαρτίας, καὶ ἄτας, καὶ πλάνας θεηλάτους ἐπιφέρειν, τελευτῶντας δὲ καὶ θανάτους ὡσπερ ἀνθρώπων ὑποτίθεσθαι, θρασύτερον ἡγοῦμαι καὶ βαρβαρικώτερον. Ἡρώτησεν οὖν ὁ Κλεόμβροτος τὸν Φίλιππον, ὅστις εἶη, καὶ πόθεν ὁ νεανίας· πυθόμενος δὲ τοῦνομα καὶ τὴν πόλιν, οὐδὲ αὐτοὺς, ἔφη, λανθάνομεν, ὦ Ἡρακλέων, ἐν λόγοις γεγονότες ἀτόποις. Ἄλλ' οὐκ ἔστι περὶ πραγμάτων μεγάλων μὴ μεγάλας προσχρησάμενον ἀρχαῖς, ἐπὶ τὸ εἰκὸς τῇ δόξῃ προσελθεῖν. Σὺ δὲ σεαυτὸν λέληθας, ὃ δίδως (37) ἀφαιρούμενος. Ὁμολογεῖς γὰρ εἶναι δαίμονας· τῷ δὲ μὴ φαύλους ἀξιῶν εἶναι, μηδὲ θνητούς, οὐκ ἔτι δαίμονας φυλάττεεις. Τίνι γὰρ τῶν θεῶν διαφέρουσι, εἰ καὶ κατ' οὐσίαν τὸ ἀφθαρτον, καὶ κατ' ἀρετὴν τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀναμάρτητον ἔχουσι; Πρὸς ταῦτα τοῦ Ἡρακλέωνος σιωπῇ διανοουμένου, πρὸς αὐτὸν ὁ Φίλιππος· Ἄλλὰ φαύλους μὲν δαίμονας οὐκ Ἐμπεδοκλῆς μόνον, ὦ Ἡρακλέων, ἀπέλιπεν, ἀλλὰ καὶ Πλάτων, καὶ Ξενοκράτης, καὶ Χρῦσιππος, καὶ Δημόκριτος εὐχόμενος εὐλόγων εἰδώλων (38) τυγχάνειν, δῆλος ἦν ἕτερα δυστράπελα καὶ μοχθηρὰ (39) γινώσκων. ἔχοντα προαιρέσεις τινὰς καὶ ὀρμάς. Περὶ δὲ τοῦ θανάτου τῶν τοιούτων ἀκίχρα λόγον ἀνδρὸς οὐκ ἄφρονος, οὐδὲ ἀλαζόνος. Αἰμιλιανοῦ γὰρ τοῦ βήτορος, οὗ καὶ ἡμῶν ἔνοιο διακρηκασίαι, Ἐπιθέρης ἦν πατήρ, ἐμὸς ποιότης καὶ διδάσκαλος γραμματικῶν. Οὗτος ἔφη, ποτὲ πλέων εἰς Ἰταλίαν, ἐπιβῆναι νηὸς ἐμπορικῶν χρημάτων καὶ συχνοὺς ἐπιθάτας ἀγούσης. Ἐσπέρας δ' ἦδη περὶ τὰς Ἐχινάδας νήσους ἀποβῆναι τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν ναῦν διαφερομένην πλησίον γενέσθαι Παξῶν. Ἐγρηγορέναι δὲ τοὺς πλείστους καὶ πίνειν, ἐπεὶ δεδειπνηκότας ἦσαν (40)· ἐξάφνης δὲ φωνῆς ἀπὸ νήσου τῶν Παξῶν ἀκουσθῆναι, Θαμουῦν (41) τινος βοῆ καλοῦντος, ὥστε θαυμάζειν· ὃ γὰρ Θαμουῦς Αἰγύπτιος ἦν κυβερνήτης, οὐδὲ τῶν ἐμπλεόντων γινώριμος

(36) *Τὸ μὲν ἐφεστάναι.* Supra noster 184 jam loci hujus principium attulit, quem hic pertexit uberius.

(37) *Ὁ δίδως.* Ita Plutarch., et bene, cum dicitos perperam legeretur.

(38) *Εὐλόγων εἰδώλων.* Plut., sub initium *Pau- li Æmilii*: Δημόκριτος μὲν γὰρ, inquit, εὐχεσθαί φησι θεῖν, ὅπως εὐλόγων εἰδώλων τυγχάνωμεν, καὶ τὰ σύμφορα καὶ τὰ χρηστὰ μᾶλλον ἡμῖν ἐκ τοῦ περιέχοντος, ἢ τὰ φαύλα καὶ τὰ σκαιὰ συμφέρηται. Quam iamem ejus precationem, ut supersitione plenam, et philosopho indignam reputat. Vide sequentia. Porro hunc locum docte et accurate Xylander illustrat, ex Tullio, epist. 16, lib. xv, *Ad familiar.*, et lib. 1 *De natura deor.*; ubi Orator hæc inter cætera sect. 121: *Mihi quidem etiam Democritus nutare videtur in natura deorum. Tum enim censet imagines divinitate præditas, inesse universalitati rerum: tum animantes (i. animatas) imagines, quæ vel prodesse*

« Equidem quod oraculis, inquit, non jam deos, qui a rebus terrenis secreti esse debeant, sed dæmones potius deorum administratos præesse statuat, id mihi perperam facere non videtur. In eisdem tamen dæmones, tantum non impetu 206 quodam arreptis Empedoclis hanc in rem versibus, lapsus, calamitates, erroresque divinitus immissos congerere, postremo eorum etiam perinde atque hominum interitus commemorare, id vero cum audacius esse, tum barbariam nimium olere sentio. Cleombrotus igitur, quis tandem, et cujas esset adolescens, ex Philippo quærit, simulque nomen ac civitatem ut audivit, ne ipsi quidem, mi Heracleo, nos in absurdas incidisse disputationes ignoramus, inquit: sed fieri præfecto non potest, ut qui rerum in magnarum tractatione, magnis quoque principiis usus non fuerit, is aliquam ad verisimilitudinem opinando perveniat. Verumtamen idem abs te dari simul ac negari non sentis. Nam qui dæmones esse constiteris, idem sane cum improbos illos ac mortales esse non vis, ne dæmones quidem amplius esse defendis. Si enim eos et ab interitu natura, et virtus ab omni perturbatione ac peccato vindicat, quid jam ipsos inter ac deos intererit? Hæc secum Heracleone silentio reputante, Atqui non Empedocles tantum, inquit ad eum Philippus, dæmonum improbitatem, o Heracleo, sed etiam Plato, Xenocrates, et Chrysippus, testatam reliquere. Quin ipse quoque Democritus, cum ut æqua sibi contingerent idola precaretur, palam utique alia se quædam iniqua pariter et improba, nec non privatis agitata cupiditatibus agnoscere profitebatur. Mortem eorum quod attinet, meminisse me aliquem ejusmodi sermonem audire, viri nec insulsi nec arrogantis. Æmilianus rhetor, quem nonnulli quoque vestrum audire, Epithersem parentem habuit, quo et populari, et in grammaticis præceptore sum usus. Is narrabat, cum in Italiam aliquando navi opibus vectoribusque refertissima navigaret, sub vesperam ad Echinadas insulas ven-

D nobis solent; (εὐλογία hæc εἰλωα sunt) vel nocere (hæc δυστράπελα); tum ingentes quasdam imagines, tantasque, ut universum mundum complectantur extrinsecus. Quæ quidem omnia sunt patria Democriti quam Democrito digniora. Vide et sect. 107 et 108 ejusdem Plutarch. in *Sympos.* quam imagines istæ nihili fferent, ostendit his verbis: τῶν δὲ Δημοκρίτων, inquit, εἰδώλων, ὡσπερ Αἰγύτων, ἢ Μεγαρέων, ἀριθμὸς οὐδεὶς, οὐδὲ λόγος. Quo de loco, vide infra p. 224 in not.

(39) *Μοχθηρὰ, etc.* Plutarch. ita melius, *μοχθηρὰς γινώσκων ἔχοντα προαιρέσεις τινὰς καὶ ὀρμάς.*

(40) *Ἐπεὶ δεδειπνηκότας ἦσαν.* Plut., brevius, Πίνειν ἔτι, δεδειπνηκότας.

(41) *Θαμουῦν.* Plut., Θαμουῦν, et deinde *Θαμου* constanter. Non abludit nomen urbis Ægyptii celeberrimæ, quæ Θμουῖς olim dicebatur. Et Plato regem Ægyptium agnoscit in *Phædro* Θαμουῦν nomine.

tum omnem subito concidisse, jactatamque navim a Paris non procul abfuisse. Hic vero vigilantibus plerisque, ac cœna confecta bibentibus, cujusdam repente vocem ex eadem insula Thamnum inclamantis exauditam esse: quæ res omnibus admirationem movit, cum Thamnus ille Ægyptius esset navis gubernator, quem pauci navigantium de nomine noverant. Et illum quidem semel iterumque vocatum siluisse, tertio demum vocanti respondisse. Tum alterum majori quam antea voce, Ubi ad Palodes veneris, magnum Panem interiisse nuntia. Quo audito cunctos vehementer attonitos hæsisse narrabat, cumque inter sese quærent, præstaretne dicto audientes esse, **207** an potius rem totam negligere, Thamnum ita statuisse, si quidem aspiraret ventus, locum silentio prætervehi, sin ibidem malacia contingeret, quæ audierat nuntiare. Ergo cum eo proventus esset, aura concidente sedatoque mari, Thamnum ex puppi, conversis ad terram oculis, rem uti audierat inclamasse, Magnum videlicet Panem obiisse. Quam ejus vocem, ingentem illico eumque admiratione mistum, non unius, sed multorum simul gemitum excepisse. Rem porro, quippe quæ præsentibus plurimos testes habuisset, Romæ brevi admodum tempore vulgatam, adeoque Thamnum ipsum a Tiberio Cæsare evocatum fuisse: ac Tiberium quidem eam narranti fidem habuisse, ut ex rerum antiquarum peritis, qui tum frequentes aderant, ecquem ipsi Panem illum esse sentirent, diligenter sciscitaretur, eos autem Mercurii Penelopesque filium suspiciatos esse. Cæterum ex iis, qui disputationi huic intererant, testes Philippus nonnullos habebat, qui Æmilianum senem audierant. Hic subjecit Demetrius, insularum, quæ Britannix adjacent, plerasque desertas passim occurrere, quarum nonnullæ dæmonum, aut heroum insulæ nominentur. Porro se visendi studio, regi aliquando in desertarum proximam naviganti comitem adjunctisse, quam pauci admodum incolerent, sed qui Britannis sacri omnes erant, et ab omni direptione injuriæque tuti. Ubi primum eo appulsum esset, fœdam repente coortam in celo tempestatem, crebra simul prodigia, ventorum procellas, igneosque turbines contigisse. Quorum vis ubi remisisset, dixisse insulares, aliquem ex heroibus extinctum esse. Quemadmodum enim, inquiebant, tucœna dum ardet, nihil detrimenti afferre solet, nec tamen sine multorum molestia extinguitur: sic ingentes animæ benigno quidem et innoxio fulgore collucent; at easdem, si quando extingui ac perire contigerit, tum sæpe ventos ac procellas, uti nunc, excitare, sæpe auras pestilentix veneno inficere consueverunt. Illic porro insulam quamdam esse, ubi vincium Saturnarum altoque somno consopitum Briareus custodiat: novum enim hoc somni vinculum adversus eum excogitatum fuisse. Eidem vero

ἤν πολλοῖς ἀπ' ὀνόματος. Δις μὲν οὖν κληθέντα, σωπῆσαι, τὸ δὲ τρίτον ὑπακούσαι τῷ καλοῦντι· καὶ ἐκείνον ἐπιτείναντα φωνὴν εἰπεῖν· Ὑπόταν γένῃ κατὰ τὸ Παλῶδες, ἀπάγγελτον ὅτι Πάν ὁ μέγας τέθνηκεν. Τοῦτο ἀκούσαντας ἔφη πάντας ἐκπλαγῆναι, καὶ δίδοντας ἑαυτοῖς λόγον, εἴτε ποιῆσαι βέλτιον ἦν τὸ προστεταγμένον εἴτε μὴ πολυπραγμανεῖν, ἀλλ' ἔβην, οὕτω γινῶναι τὸν Θαμνοῦν· εἰ μὲν εἴη πνεῦμα, παραπλεῖν ἡσυχίαν ἔχοντα, νηνεμίας^α καὶ γαλήνης περὶ τὸν τόπον γενομένης, ἀνειπεῖν, ἃ ἤκουσεν. Ὡς οὖν ἐγένετο κατὰ τὸ Παλῶδες, οὔτε πνεύματος ὄντος, οὔτε κλύδωνος, ἐκ πρύμνης βλέποντα τὸν Θαμνοῦν πρὸς τὴν γῆν, εἰπεῖν, ὡς περ ἤκουσεν, ὅτι Πάν ὁ μέγας τέθνηκεν, ὀφθῆναι^β δὲ παυσάμενον αὐτὸν, καὶ γενέσθαι μέγαν οὐχ ἑνὸς ἀλλὰ πολλῶν στεναγμῶν, ἅμα θαυμασμῶ μεμιγμένον. Οἷα δὲ πολλῶν ἀνθρώπων παρόντων, ταχὺ τὸν λόγον ἐν τῇ Ῥώμῃ σκεδασθῆναι, καὶ Θαμνοῦν γενέσθαι μετάπεμπτον ὑπὸ τοῦ Τιβερίου Καίσαρος· οὕτω δὲ πιστεῦσαι τῷ λόγῳ τὸν Τιβέριον, ὥστε διαπυθᾶνεσθαι καὶ ζητεῖν περὶ τοῦ Πανός· εἰκάζειν δὲ τοὺς περὶ αὐτὸν φιλολόγους συχνοῦς ὄντας τὸν ἐξ Ἑρμοῦ καὶ Πηνελόπης γεγεννημένον. Ὁ μὲν οὖν Φίλιππος εἶχε τῶν παρόντων ἐπίου μάρτυρας, Αἰμιλιανοῦ τοῦ γέροντος ἀκηκόστας· ὁ δὲ Δημήτριος ἔφη τῶν περὶ τὴν Βρετανίαν νῆσον εἶναι πολλὰς ἐρήμους σποράδας, ὧν ἐνίας δαιμόνων καὶ ἡρώων ὀνομάζεσθαι· πλεῦσαι δὲ αὐτῶν ἱστορίας καὶ θεᾶς ἕνεκα πομπῆ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν ἔγγιστα κειμένην τῶν ἐρήμων, ἔχουσαν οὐ πολλοὺς ἐποικοῦντας, ἱεροὺς δὲ καὶ ἀσύλους πάντας ὑπὸ τῶν Βρετανῶν ὄντας. Ἀφιγμένου δὲ αὐτοῦ νεωστὶ, σύγχυσιν μεγάλην περὶ τὸν ἀέρα, καὶ διοσημίας πολλὰς γενέσθαι, καὶ πνεύματα καταβράγῃναι, καὶ κεσεῖν πρηστήρας. Ἐπεὶ δ' ἐλώφησε, λέγειν τοὺς νησιώτας ὅτι τῶν κρειττόνων τινὸς ἐκλειψίς γεγονεν. Ὡς γὰρ λύχνος ἀναπτόμενος, φάναι, δεινὸν οὐδὲν ἔχει, σθεννύμενος δὲ πολλοῖς λυπηρὸς ἔστιν· οὕτως αἱ μεγάλαι ψυχαὶ τὰς μὲν ἀναλάμψεις εὐμενεῖς καὶ ἀλύτους ἔχουσιν, αἱ δὲ σθέσεις αὐτῶν καὶ φθοραὶ, πολλάκις μὲν, ὡς νῦν, πνεύματα καὶ χαλάζας τρέφουσι (42), πολλάκις δὲ λοιμικοῖς πάθει τὸν ἀέρα φαρμάττουσιν. Ἐκεῖ μόντοι μίαν εἶναι νῆσον, ἐν ἣ τὸν Κρόνον καθειρῆχθαι φρουρούμενον ὑπὸ τοῦ Βριάρεω καθεύδοντα· δεσμὸν γὰρ αὐτῷ τὸν ὕπνον μεμηχανῆσθαι. Πολλοὺς δὲ περὶ αὐτὸν εἶναι δαίμονας ὀπαδοῦς καὶ θεράποντας. Ἔτσιοντα δὲ ὁ Πλούταρχος. Ἐπιτηρήσαι δὲ ἄξιον τὸν καιρὸν, ἐν ᾧ φησι τὸν θάνατον γεγονέναι τοῦ δαίμονος. Οὗτος δὲ ἦν ὁ κατὰ Τιβέριον, καθ' ὃν ὁ ἡμέτερος Σωτήρ, τὰς σὺν ἀνθρώποις ποιούμενος διατριβὰς, πᾶν γένος δαιμόνων ἐξελαύνειν τοῦ τῶν ἀνθρώπων ἀναγέγραπται βίου· ὥστε ἤδη τινὰς τῶν δαιμόνων γονυπετεῖν αὐτὸν, καὶ ἰκετεύειν μὴ τῷ περιμένοντι αὐτοῦς ταρτάρῳ παραδουναί. Ἐχεις οὖν καὶ τῆς τῶν δαιμόνων καθαιρέσεως τὸν χρόνον, οὐκ ἄλλοτε ἐξ αἰῶνος ἱστορηθείσης· ὡς περ οὖν καὶ τῆς ἀνθρωποθυσίας τῶν ἐθνῶν τὴν κατάλυ-

^α add. δέ. ^β ἴσ. οὐ φθῆναι.

(42) Χαλάζης τρέφουσι. Plutarch., ζήλας τρέπουσι.

σιν οὐκ ἄλλοτε ἢ μετὰ τὸ προελθὼν εἰς πάντας ἀνθρώ-
πους κήρυγμα τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας γεγενη-
μένην. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν ἀπὸ τῆς νεωτέρας ἱστο-
ρίας ἐληλέγχθω.

ante Tiberio **208** factum est, quo tempore dæmones a Servatore nostro inter homines agente jam
tuum ex humana vita pelli ejicique cœpisse divina
eum obsecrarent, uti ne exspectantibus sese inferis
habes exterminatorum dæmonum, quos ante illud nunquam ex omni memoria fugatos esse legimus :
quemadmodum nec ante sublatam fuisse ostendimus communem apud gentiles maciandorum ho-
minum consuetudinem, quam evangelicæ doctrinæ prædicatio universum orbem complevisset. Atque
hæc coarguendæ dæmonum fraudi ex recentiorum historiis deprompta sufficiunt.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Περὶ τῶν παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἑλληνσι μνημο-
ρευομένων χρηστηρίων.

Ἄλλ' ἐπεὶ μὴ τοῖς πᾶσι γνώριμα τυγχάνει τὰ εἰ-
ρημένα, εὐ μοι δοκεῖ ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰ πᾶσι πρόδηλα
τοῖς φιλολόγοις μεταβῆναι, καὶ τοὺς παλαιτάτους τῶ
χρόνῳ χρησμούς ἐξετάσαι, ἀνὰ στόμα πάντων Ἑλ-
λήνων ἄδομένους, κἀν ταῖς κατὰ πόλιν διατριβαῖς
τῆς ἐπὶ παιδείᾳ φοιτῶσι παραδιδόμενους. Ἄνωθεν
τοῖν ἀναλαβῶν τὰς παλαιὰς ἱστορίας, ἐπισκεψαί οἷα
ὁ Πύθιος Ἀθηναίους χρᾶ λαιμῷ πιεσθεῖσι διὰ τὴν Ἀν-
δρόγῳ τελευτήν. Ἐλοιμωξαν δὲ πάντες Ἀθηναῖοι
ὁ ἐνὸς ἀνδρὸς θάνατον, τῆς δ' ἐκ τῶν θεῶν ἐπικου-
ρίας τυχεῖν ἠξίουσαν· τί ποτ' οὖν ὁ σωτὴρ αὐτοῖς καὶ
θεὸς παραινεῖ; Τάχα που τις οἰήσεται δικαιοσύνης
τοῦ λοιποῦ καὶ φιλανθρωπίας ἐπιμέλειαν, καὶ τῆς
Ἑλλης ἀρετῆς, ἢ μετανοεῖν ἐπὶ τῷ πλημμελήματι,
καὶ τι τῶν ὀσίων καὶ εὐσεβῶν ἐκτελεῖν, ὡς ἂν τῶν
θεῶν τούτοις διασκομένων. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἦν οὐ-
δέν. Τί γὰρ δὴ καὶ μέλον ἦν τούτων τοῖς θαυμασίοις
θεοῖς, μᾶλλον δὲ τοῖς καμπονήροις δαίμοσι; Πάλιν
οὖν τὰ αὐτοῖς συγγενῆ καὶ οἰκεία, τὰ ἀνηλεῆ καὶ
ὀργὰ καὶ ἀπάνθρωπα, λοιμὸν ἐπὶ λοιμῷ φασί, καὶ
θανάτους ἐπὶ θανάτῳ. Κελεύει γοῦν ὁ Ἀπόλλων
ἱεῖς ἐκάστου πέμπειν αὐτοῖς τῶν ἰδίων παι-
δῶν ἀρβύνας ἐφήβους ἑπτὰ, καὶ θηλειῶν Ἰσα-
ρθμούς παρθένους, ἀνθ' ἐνὸς δέκα καὶ τέσσα-
ρας ἀναιτίους καὶ ἀπράγμονας, οὐκ εἰσάπαξ, ἀλλὰ
καὶ κατὰ πᾶν ἔτος τυθησόμενους ἐν Κρήτῃ παρὰ τῷ
Μίνωϊ. Ὡστε καὶ μέχρι τῶν τοῦ Σωκράτους χρόνων
ἀλεόν ἢ πεντακοσίοις ὕστερον ἔτεσιν ὁ δεινὸς οὗτος
καὶ ἀπάνθρωπότητος δασιμὸς μνήμην παρ' Ἀθηναίους
διεφύλαττε. Τοῦτο δὲ ἦν ἄρα τὸ καὶ Σωκράτει τὴν
ἀναβολὴν τοῦ θανάτου πεποιημένον. Τίθησι γοῦν
ἡμῶν, καὶ ἀτελέγγει τὸν χρησμὸν εὐ μάλα τις τῶν
νέων (43) ἀνδρικῷ λογισμῷ, γοήτων φωνᾶν (44) ἐν
οἰκίῳ συγγράμματι πεποιημένους. Οὐ καὶ αὐτοῦ τῶν
φωνῶν, ἀλλὰ μὴ τῶν ἡμῶν ἄκουε. πρὸς τὸν χρησμῳ-
δὸν ὡδέ πως ἀποτεινομένου.

(43) *Τις τῶν νέων.* OEnomaus ille est, quem in-
fra, p. 213, cap. 1, nominatim appellat, homo acer
ac vehemens, qui cum in fraudein ab oraculo quo-
dam inductus esset, oraculorum istorum vanitatem
omnium in oculis deligere statuit.

(44) *Γοήτων φωνᾶν.* Ita omnes. At pag. 213, c. 2,
alter ex manusc. habet φθορᾶς. Utrumque tamen
repudiandum videtur et mutandum in φωνᾶς. Quæ
vox, præstigiatorum investigationem et quasi de-
prehensionem significat. Quomodo legit Theodoret.

A famulos ministrosque dæmones præsto esse
quam plurimos. » Hactenus Plutarchus. Sed ope-
ræ pretium fuerit, tempus observare, quo dæmonis
istius interitum contigisse narrat. Id enim impe-
rante Tiberio **208** factum est, quo tempore dæmones a Servatore nostro inter homines agente jam
tuum ex humana vita pelli ejicique cœpisse divina
eum obsecrarent, uti ne exspectantibus sese inferis
habes exterminatorum dæmonum, quos ante illud nunquam ex omni memoria fugatos esse legimus :
quemadmodum nec ante sublatam fuisse ostendimus communem apud gentiles maciandorum ho-
minum consuetudinem, quam evangelicæ doctrinæ prædicatio universum orbem complevisset. Atque
hæc coarguendæ dæmonum fraudi ex recentiorum historiis deprompta sufficiunt.

CAPUT XVIII.

De oraculis prisorum Græcorum prædicatione
celebratis.

Nunc vero, quoniam ista non omnibus usque adeo
nota sunt, libet inde ad ea progredi, quæ antiqui-
tatis studiosum fugiant neminem, ac vetustissimi
ævi oracula diligenter excutere, quæ Græcorum
passim omnium ore jactata, iis etiam, qui discipli-
næ causa cunctis in urbibus conveniunt, inculcari
solent. Tu ergo veteres ab ultimis usque tempori-
bus historias repetens, expende sis cujusmodi
Atheniensibus, gravi ab Androgeo interitu pestilen-
tia laborantibus responsum olim Pythius ediderit.
Quippe Athenienses, hominis ob unius mortem, uni-
versi hac lue vexati, deorum opem votis ac pre-
cibus implorabant. Quid igitur iis consilii et Ser-
vator et Deus? uti æquitatem videlicet atque huma-
nitatem, cæterasque virtutes in posterum colerent;
aut criminis adducti pœnitentia sacri aliquid ac re-
ligiosi obirent, quibus rebus deorum offensio procu-
rari solet. Nihil minus. Quorsum enim ista præcla-
ris numiniibus, vel potius consceleratis dæmonibus
curæ sint? Rem igitur affinem sibi rursus et cognata-
tam, hoc est ab omni misericordiæ sensu alienam,
et immanitate teterrimam, pestem peste, mortibus
mortem cumulari volunt. Jubet nimirum Apollo,
suis e liberis mares ab iis septem quotannis impu-
beres mitti, feminasque virgines totidem; pro uno
quatuordecim, insontes omnes nulliusque facinoris
conscios, idque non semel tantum, sed **209** an-
nis singulis apud Minoem immolandos. Atque apud
Athenienses acerbissimi ac dirissimi tributū memo-
ria, ad ætatem usque Socratis annos deinceps am-
plius quingentos servabatur. Nam id etiam in causa
fuit, quamobrem ad aliquot dies mortem Socrati
distulerint. Ejusmodi responsum a recentiore quo-
dam, qui longam maleficorum seriem singulari li-
bro texuit, non producit modo, sed etiam pera-
cri ac robusta disputatione luculente admodum

lib. vi *De Græcor affection.*, p. 86, 22, ubi de OEno-
mao: Καὶ τὸ μὲν ζύγγραμμα, inquit, Φωρᾶν γοή-
των ὠνόμασε, id est, ac suum illud opus, *Præstigia-
torum deprehensionem inscripsit.* Erit igitur hic, γοή-
των φωνᾶν ἐν οἰκίῳ συγγράμματι πεποιημένος, qui
peculiari libro præstigiatorum deprehensionem inest-
luit; et pag. 213, τὰ κατὰ τῆς τῶν γοήτων φωνᾶς, In
sua illa *Præstigiatorum deprehensione* persequitur,
et p. 254, ubi eadem quæ Theodoretus.

coarguitur. Audi ergo non meam, sed illius orationem adversus oraculi hujus auctorem nunc in μοῦσιν^a involentis.

CAPUT XIX.

Adversus Apollinem, quod septem adolescentes puellasque totidem in Gretam jugulandos ab Atheniensibus mitti iusserit.

« Quid autem, inquit, nonne Athenienses, Androgeo cædis auctores, ac propter eam pestilentia laborantes, sese criminis admissi pœnitere fatebantur? aut si ne id quidem, nonne tamen verius fuit, hanc ut iis pœnitentiam imperares, quam ut hoc responsi dares,

*Tum vos dira fames, atque inclementia pestis
Deseret, ac tristes melior Deus exuet iras :
Cum vestro e numero, scelerisque piacula vestri,
Quæ sors cunq̄ue petet, seu mas seu femina cedat,
Corpora pontus aget magni Minois ad urbem.*

Mituo enim vos ob unum Androgeo Athenis defunctum vehementius commoveri, tot aliis et ubique gentium et quotidie morientibus, obdormiscere. Enimvero, quod probe sciros, Minoem per id tempus, et maris imperium tenere, et ingenti potestate præditum esse, et ab universa Græcia coli adeoque amatissimum æquitatis ac legislatorem optimum, quin etiam ab Homero et magni Jovis socium, et apud inferos judicem habitum ac prædicatum esse: idcirco has tibi pœnas in hominis gratiam exigendas putasti. Verum ista quoque nihilominus quam vos ipsi prætereo: non tantum **210** cædis auctoribus prætermisissis, innocentes vobis certum ad exitium ablegatos esse; verum etiam ad ejusmodi virum ablegatos, quem communem hominum omnium judicem creare statueratis, qui tamen ne hac quidem in causa veram sententiam ferre potuisset. At quot tandem a vobis juvenes Athenas eorum in locum summitti oporteret, quos ut parentaretis Androgeo, nefarie jugulastis? Porro, quam multis Apollo responsorum ambiguitate necem attulerit, replicata Heraclidarum historia, idem scriptor sequenti oratione coarguit.

CAPUT XX.

Pluribus Apollinem responsorum ambiguitate mortis causam fuisse.

« Et quoniam, inquit, hanc semel attigimus disputationem, age, huc quoque spectantem Heraclidarum historiam persequemur. Iis enim cum aliquando per Isthmum in Peloponnesum irrupere molientibus, frustra conatus laborque cessisset, Aristomachus Aridæi filius, quod pater in eadem irruptione occidisset, ad te venit de suscipiendo itinere consulturus: eadem enim, qua pater ante suus, cupiditate tenebatur. Hoc autem abs te responsi tulit,
Per liquidas fauces palmam tibi numina monstrant.
Is vero per Isthmum similiter irruptione tentata, pugnando occubuit. Tum infelix Temenus ejusdem filius eo proficiscitur, ex infortunatorum stirpe tertius, qui tibi eadem quæ Aristomacho patri spon-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Πρὸς τὸν Ἀπόλλω κελεύσαντα δις ἐπὶ καὶδίας τε καὶ κόρας σφαγισσομένων ἐκπέμπεσθαι τοῖς Κρησὶν ὑπὸ Ἀθηναίων.

« Τί δ' οὐκ Ἀθηναῖοι, τὸν Ἀνδρόγεω ἀποκτείναντες, καὶ λοιμώξαντες ἐπὶ τούτῳ, εἶπον ἂν μετανοεῖν; ἢ μὴ λεγόντων, οὐ σε προσήκον ἦν εἰπεῖν. μετανοεῖτε, μᾶλλον, ἢ·

*Λοιμοῦ καὶ λιμοῦ τέλος ἔσσειται, ἦν περ ἑαυτῶν
Σώματ' ἀπὸ κλήρου ἄρρεν καὶ θήλυ νέμητς
Μίνωι, εἰς ἅλα διὰν ἀποστέλλοντες, ἀμοιβήν,
Τῶν ἀδίκων ἔργων· οὕτω θεὸς ἔλαος ἔσται.*

« Ἐὼ γὰρ τὸ, Ἀνδρόγεω μὲν Ἀθήνησιν ἀποθανόντις, ὑμᾶς ἀγανακτεῖν, τῶν δὲ τοσοῦτων καὶ πανταχόθεν^a καὶ πάντοτε, καθεῦθεν. Καίτοι εἰδὼς, ὅτι ἑθαλασοκράτει τότε ὁ Μίνως, καὶ μέγα ἐδύνατο, καὶ πᾶσα ἢ Ἑλλάς αὐτὸν ἐθεράπευε, καὶ ἦν καὶ διὰ τοῦτο^b δικαιοτάτος, καὶ νομοθέτης ἀγαθός, καὶ Ὀμήρω ἐδόκει Διὸς μέγало εἶναι ἄριστος, καὶ ἀποθανὼν, ἐν ἔθου δικαστῆς· καὶ σὺ διὰ τοῦθ' ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς δίκας ταύτας εἰσεπράττου. Ἀλλὰ παραλείπω γε οὐδὲν ἤττον ταῦτα ὑμῶν· καὶ ἔτι, τοὺς φονεῖς ἕασαντες, τοὺς οὐδὲν αἰτίους πέμπειν ἐκελεύετε ἀποθανομένους· καὶ τοῦτ' ἐπ' ἄνδρα, ὃν ἀναδεικνύουσι ἐμέλλετε κοινὸν ἀνθρώπων δικαστῆν, ὃς οὐδ' αὐτὸ τοῦτο ἠπίστατο δικάσαι. Καίτοι πόσους ὑμεῖς οἱ θεοὶ ἀντὶ τούτων τῶν κορῶν^c δίκαιοι πέμπειν ἐστὲ Ἀθηναῖοις, ὅς ἀδίκως ὑπὲρ Ἀνδρόγεω ἀπεκτείνετε; ὁ δ' αὐτὸς οὗτος συγγραφεὺς, ὅποσους ὁ Ἀπόλλων διὰ τῆς τῶν χρησμῶν ἀμφιβολίας θανάτου αἰτίας γέγονε, τὴν ἀμφὶ τοὺς Ἡρακλείδας, ἀναλαβὼν ἱστορίαν, εὐθύνει λέγων οὕτως.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Ὅς πολλῶν θανάτου γέγονεν αἰτίας ὁ Ἀπόλλων διὰ τῆς τῶν χρησμῶν ἀμφιβολίας.

« Ἐπεὶ δὲ πῶς ἐπεμνήσθην τοῦδε τοῦ λόγου, φέρε, τὰ καθήκοντα διέλθω τοῦ κατὰ τοὺς Ἡρακλείδας διηγήματος. Οὗτοι γὰρ πρὸ ὄρημῆνοι κατὰ τὸν Ἴσθμὸν, εἰσβαλεῖν εἰς Πελοπόννησον, ἐσφάλησαν. Ἀριστόμαχος οὖν ὁ Ἀριδαίου, ἐπειδὴν ὁ Ἀριδαῖος ἐταθνήκει ἐν τῇ εἰσβολῇ, ἔρχεται ἀκουσόμενος παρὰ σοῦ περὶ τῆς ὁδοῦ· ἐπεθύμει δὲ ὡσπερ καὶ ὁ πατήρ. Σὺ δ' αὐτῷ λέγεις·

Νίκην σοι φαίνουσι θεοὶ δι' ὁδοῦ στενύρων.

Καὶ ὃς κατὰ τὸν Ἴσθμὸν ὄρημῆσεν ἐπιχειρεῖν, καὶ μάχῃ τελευτᾷ. Τούτου δὲ υἱὸς ὢν ὁ Τήμενος κακοδαίμων, ἦκεν ἐκ κακοδαίμωνων τρίτος· σὺ δ' αὐτῷ παρεγγυᾷς, ἃ καὶ Ἀριστομάχῳ τῷ πατρὶ, καὶ ἔτα

^a γρ. πανταχόθι. ^b ἴσ. ἐπὶ τούτῳ. ^c ἴσ. κορῶν.

Ἐλα. Κάκεινός σοι, ἔφη (44'), πεισθεῖς, ἀπέθανεν ἐν τῇ εισβολῇ. Καὶ σὺ ἔφης· Οὐ κατὰ γῆν λέγω στενυγρῆν, ἀλλὰ κατὰ τὴν εὐρυγάστορα. Ἐπειδὴν χαλεπὸν ἦν εἰπεῖν κατὰ τὴν θάλασσαν, κάκεινός ἤκει κατὰ τὴν θάλασσαν, δόξαν ἐμποίησας^α, ὅτι κατὰ γῆν εἰσίοι, καὶ μέσον στρατοπεδεύεται ναυθάτου καὶ τοπαίου, καὶ διακοντίζει Κάρνον ἱππότην Φυλάνδρου τὸν Αἰτωλόν· εὖ, ἐμοὶ δοκεῖ. ποιῶν. Καὶ ἐπειδὴν συνεκύρῃσε νόσος πλησία, καὶ ἀπέθανεν Ἀριστόδημος, πάλιν ἐπανεχώρουν, καὶ ὁ Τήμενος ἐλθὼν ἀπεμέμερετο τῇ ἀποτυχίᾳ· καὶ ἤκουσεν, ὅτι ποιήνῃ ἀνεμάξατο τοῦ θεοῦ ἀγγέλου, καὶ τὸ ὑπὲρ τῆς εὐχῆς Ἀπόλλωνος Καρνίῳ ποίημα τὸ διὰ τοῦ χρησμοῦ λέγον·

sum accepit, eas abs sese ob interemptum nuntium audivit, quo votum Apollini Carnio nuncupare conceptis **211** oraculi verbis jubebatur,

Ἄγγελον ἡμέτερον κτείνρας ἀνεμάξαι ποιήνῃ.

Τι οὖν, φησὶν ὁ Τήμενος; τί χρὴ ποιεῖν; καὶ πῶς ἂν Δασαίμην ὑμάς;

Εὐχεο Καρνίῳ τελεῖν σέβας Ἀπόλλωνι.

Ἦ μιαιφώτα καὶ ἀναισχυντότατα μάντι. Ἐἶτ' οὐκ ἠπίστασο, ὅτι διαμαρτήσεται τῆς στενυγρῆς ὁ τῆς στενυγρῆν ἀκούσας; Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον ἐπιστάμενος χρεῖς, ἔπειτα περιορᾷ διαμαρτάνοντα. Ἄλλ' ἀμφίβολος ἡ στενυγρῆ, ὅπως νικήσαντι μὲν αἰτιος εἶναι θεοῦ νίκης, ἡττηθέντι δὲ μηδὲν αἰτιος εἶναι ἡττης, ἔχης δὲ ἀποφυγεῖν ἐπὶ τὴν εὐρυγάστορα. Ἄλλ' ἤκειν ἄνθρωπος ἐπὶ τὴν εὐρυγάστορα, καὶ οὐκ ἔτυχεν. Ἐστρατεῖα πάλιν εἰς ἀποφυγῆν, Κάρνος ἀγγελος ἀποθανόντων. Καίτοι πῶς, ὦ κράτιστε, ὁ κηδόμενος οὕτω **C** τῷ Κάρνῳ, ἄλλοις μὲν αὐτὸν θεωροφρεῖσθαι ἐκέλευες, ἐαυτῷ δὲ οὐ; καὶ δέον σώζειν ἕνα ὄντα Κάρνον, αὐτὸν τε περιεῖδες, καὶ ἐναποθανόντι αὐτῷ Ὀμηρικὴν νόσον ἐνέβαλλες^β εἰς τὸ πλῆθος, καὶ εὐχὰς ἐπὶ τῇ νόσῳ ἀπηγοῦ; Εἰ δ' εὐχόμενος οὐδὲν ἦνυσεν, ἄλλο τι ἂν ἐξεύρητο ἄκος τῷ σὺ σοφίσματι, καὶ οὐδέ ποτε ἂν ἐλθίζατε οἱ μὲν ἐρωτῶντες, σὺ δὲ σοφίζόμενος· ἕνα καὶ νικῶσι καὶ ἡττωμένοις ἦς ἀφώρατος κακουργῶν. Ἰκανὸν γὰρ τὸ πάθος καὶ ἡ ἐπιθυμία παραβουκολῆσαι, ὡς μὲν εἰ χιλιάκις σφαγεῖεν, ἀπιστεῖν σοι ποιῆσαι. Ὁ τούτοις ἄξιον ἐπισυνάψαι τὰ περὶ Κροίσου. Λυδίας οὕτως ἐδασάλευεν, ἀνωθεν ἐκ παλαιῶν εἰς αὐτὸν ἔκτισαν παραλαβῶν τὴν ἀρχὴν· εἰτὰ τι πλέον τῶν προγόνων κατορθώσκειν ἐλπίσας, τοὺς θεοὺς εὐσεβεῖν ἐνεσθῆ· καὶ διὰ πείρας ἐλθὼν, ἀπάντων τῶν ἐν **D** Δελφοῖς Ἀπόλλω προκρίνει, κἀπειτα κρατήρσι καὶ κλίνθοις χρυσαῖς, ἀναθημάτων τε μυρίων πλήθει κομήσας τὸν ἱερὸν, τῶν πανταχοῦ γῆς ἐν ὅλῳ γῆν πλουσιώτατον ἀπέφηνεν, οὐδ' ὅσα πρὸς θυσίας ἐξήκει παραλιπῶν τῇ μεγαλοφυλίᾳ. Ἐπειδὴν οὖν τὰ τοσαῦτα προεδάνειστο τῷ θεῷ, ταῖς τῆς εὐσεβείας ἐκείνης ὁ Λυδὸς ἐπιθαρῶν μεγαλοουργίαις, στρατεῦσαι ἐπὶ Πέρσας διανοεῖται, αὐξήσασθαι τὴν ἀρχὴν εἰς μέγα, τῇ τοῦ θεοῦ συμμαχίᾳ προμηθεύμενος. Τί οὖν

^α Ἰσ. ἐνεποίησας. ^β Ἰσ. ἐνέβαλλες.

dentis obsecutus, simili quoque, dum irrumpere nititur, morte perit. Hic tu, Non per terram, inquis, angustam humidamque dico, sed per late patens mare. Quoniam molestum erat, per mare nominatim dicere, idque si diceres, futurum videbas uti maritimum iter ille susciperet; hanc ei mentem injecisti, ut terrestri itinere sibi proficiscendum putaret. Itaque nautam inter ac terrestrem medius, castra metatur, et Carnum equitem Ætolum genere, Phylandri filium jaculo trajicit. Nec injuria, ut mihi quidem videtur. Cum autem repentinus continuo morbus ingruisset, eoque sublatus Aristodemus fuisset, iisque propterea reversis, iterum Temenus de infesto casu quereretur, hoc responsum accepit, eas abs sese ob interemptum nuntium audivit, quo votum Apollini Carnio nuncupare conceptis **211** oraculi verbis jubebatur,

B Legati has nostri solvis pro sanguine pœnas.

Quid ergo rerum, inquit Temenus, fieri abs me oportet? aut qua vestram offensionem ratione procurabo?

Carnio supplex Phæbo sacra concipe vota.

Quid tu vates, scelestissime atque impudentissime? Nesciebas, cum angustæ semitæ nomen audisset, futurum ut in ejus delectu aberraret? Tu id tamen probe sciens hoc responsi dare non desinis, eumque falli postea et aberrare sinis. At nimirum, ambigua callis angusti voce hoc sequebaris, ut si vinceret, victoriæ auctor haberere; sin vinceretur, causam hujus cladis nullam suslineret, dum ad late patentis maris interpretationem confugeret. Verum et isthuc quoque late patens mare subit, nec tamen voti compos evasit. Hic tu scilicet alterum denuo diverticulum excogitas, Carni nuntii cædem. At quomodo tamen, deorum optime, tu qui Carni salutem usque adeo caram habebas, aliorum causa divino eum affari spiritu voluisti, noluisti sua? quomodo Carnum duntaxat unum servari cum oporteret, eum interire passus es, ac propter ejusdem interitum, et Homericam illam in exercitum pestilentiam immisisti, et certas averruncando morbo preces indixisti? Quibus ille profecto si nihil egisset, alius continuo sophismati vestro color, alia species inventa esset, finemque nullum unquam fecissetis, consulendi quidem illi, tu vero cavillandi, ut ne seu vincerent, seu vincerentur, præstigiis in te quidquam deprehendi, fraudisque posset. Quippe satis omnino virium ad illos in ejusmodi errore inducendos vehementior cupiditatis æstus habuisset, qui nunquam eos fidem tibi, vel si centies jugulandi forent, non habere pateretur. Ὁ ἰσὺς æquum subjungere fuerit, quæ Croeso postea contigerunt. Regnabat is in Lydia, quod a majoribus imperium acceperat, longa jam ac perpetua serie propagatum. Idem in amplioris, quam illi nacti essent, ac secundioris fortunæ spem

(44) Delendum ἔφη monet Vigerus.

PATROL. GR. XXI.

erectus, præcipua deos religione colere statuerat. Itaque vi ac numine omnium explorato, Delphicum Apollinem cunctis anteposuit, sicque paulo post aureis cum pateris, tum lateribus, nec non infinita donariorum multitudine templum ejus exornavit, ut opibus ac divitiis, longe quotquot toto passim orbe visabantur, brevissimo tempore superarit, ne omisso quidem iis, usque eo magnificentiæ progressus est, quæ ad sacrificia peragenda cumulate sufficerent. Tot igitur tantisque sumptibus numinis in gratiam ante factis, Lydus imperator tam egregiis fretus (nec sane immerito) pietatis suæ 212 monumentis, expeditionem adversus Persas molitur, ea spe, uti summum imperio suo decus auxilio numinis adjungeret. Quid autem præclarus vates? Ille ipse qui Delphis colebatur, Pythius ille, ille Amicitia Præses, clientem suum adeo religiosum, quique ad unum se confugerat, non ditione tantum aliena non auget, sed etiam exiit evertitque sua; non prudens opinor ac sciens, sed rerum futurarum ignorantia (nec enim præcius futuri deus, utpote qui ne deus quidem esset, nec alia vis ulla homine major, responsum unquam suum veratorie partem in utramque flexisset), unoque hoc fere versiculo :

Cræsus Halyn superans, magnam pervertet opum vim, **B** Κροῖσος, Ἄλυν διαβάς, μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει,

tantum illud tamque diuturnum Lydiæ regnum, quod a majoribus ad religiosum hominem hæreditario jure devenerat, funditus excindit, cum ejusmodi fructu, regis decorum amantissimi eximiam erga se voluntatem pietatemque compensans. Atque id quam acrem et iracundam a laudato scriptore, nec injuria, orationem expresserit, accipe.

CAPUT XXI.

Eundem Apollinem responsi ambiguitate causam fuisse cur imperio suo Cræsus exciderit.

« Tu nimirum, inquit ille, qui, quæcunque arena æstimari debent, omnia pervides, boni nosti nihil : nidorem quippe durioris, coctæque testudinis tuam in mentem subire, notitia est non pluris quam arenæ pretio æstimanda : et quanquam ne vera quidem illa fuit, tamen et superbo congruebat et impudenti, quique cum ob inanes istas cognitiones supercilium tolleret, tum Cræso Lydio illi mancipio, uti ne se parvi penderet, persuadere conaretur. Is enim hunc in modum explorata responsi tui certitudine, paulo post ex te quæsiturus erat, num in Persas expeditionem adornaret, teque adeo in furoris cupiditatisque suæ causa consiliarium adhibiturus. Te vero nihil puduit, hoc ei responsi dare,

Cræsus Halyn superans, magnam pervertet opum vim. Non perperam id quidem, quod utrumque sus-

^a ἡρ. εἰδήμασι. ^b ἡρ. σύμβουλον.

(45) *Τί οὖν ὁ θαυμάσιος.* Affinia Theodoret. lib. cit., p. 139, 52 : Καὶ ταῦτα ὁ Πύθιος δέδορακεν, inquit, πολυτάλαντα παρ' ἐκείνου δεξάμενος δῶρα. Δυσκοῖν τοίνυν θάτερον ἢ ἀλαζών ἐστιν, ἢ ἀχαρίστος ἢ γὰρ & μὴ οἶδεν, εἰδέναι βραβύθεται, ἢ ἐπιστάμενος, ἐκὼν γὰρ ἀδικεῖ τοὺς θεραπεύειν ἐσπουδαχότας. Ad Herodot. lib. I, p. 28, ubi regia plane donaria leguntur, quibus Delphici Apollinis templum Cræsus ornabat; et p. 42, ubi suam Apollini vanitatem ac perfidiam objicit, legatosque suos quærere nominatim jubet : Εἰ ἀχαριστοὶ νόμος εἶναι τοῖσι Ἕλληνοῖσι θεοῖσι. Leges ibidem improbi demonis apologiam.

(46) *Ἄλυν διαβάς.* Subobscurè videtur illud ἀντίσταθαι Apollinis ejusdem responsum, quod

ὁ θαυμάσιος (45) χρησμοῦδος; αὐτὸς ἐκείνος ὁ ἐν Δελφοῖς, ὁ Πύθιος, ὁ Φίλιος, τὸν ἰκέτην, τὸν εὐσεβῆ, τὸν πρόσφυγα, οὐχ ὅπως τῆς ἀλλοτρίας τυχεῖν ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκείας ἐκπεσεῖν παρασκευάζει, οὗτι ἐκὼν, ἔμοιγε δοκεῖ, ἀγνοῖα δὲ μάλλον τοῦ ἀποθησμένου (μὴ γὰρ τὸ μέλλον εἰδὼς ὁ θεός, ἐπεὶ μηδὲ θεός ἦν, μηδὲ τις ἀνθρώπου κρείττων δύναμις, ἐπιθάτερα σοφιστικῶς τὸν χρησμὸν ἠρμόσατο), καὶ μονονουχὶ φήσας :

τὴν ἐκ προγόνων διαδοχῆς εἰς τὸν εὐσεβῆ κατελιούσαν τῆς Λυδίας ἀρχὴν, μεγάλην οὖσαν καὶ πολυχρόνιον, καταστρέφει, τῆς ἄγαν περὶ αὐτὸν σπουδῆς τοῦτον ἀποδοῦς τῷ θεοφιλεῖ τὸν καρπὸν. Ἐπὶ τούτοις ὁ συγγραφεὺς οἷα οὐκ ἀλόγως διαγανακτεῖ, ἀκούε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Ὡς καὶ τῷ Κροῖσῳ τῆς οἰκείας ἀρχῆς ἐκπεσεῖν δι' ἀμφιβόλον χρησμοῦ κατέστη αἰτιος.

« Ἐοικας δὴ ὡς ἀληθῶς τὰ μὲν ὅσα ψάμμου ἀξιά (46) ἐστὶν εἰδέναι, καλὸν δὲ μηδὲν εἰδέναι. Τὸ γοῦν ὁσμὴν ἐς φρένας σὰς ἐλθεῖν κρατερίνοιο χελώνης (46') ἐψομένης, ψάμμου ἀξίον ἐπίστημά ἐστιν· οὐκ ἀληθές μὲν ὅν (47) οὐδ' αὐτὸ, ἀλλὰ προσεικός γε ὅμως τῷ ἀλαζόνι καὶ ἀναιδεῖ, καὶ ἐπὶ τοῖς κενοῖς οἰδήμασι ἢ τὴν ὄφρυν ἐπαίροντι, καὶ τὸ Λύδιον ἀνδράποδον τὸν Κροῖσον πέθοντι μὴ καταφρονεῖν αὐτοῦ ἢ μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῇ πείρᾳ, ἔμελλον ἔρωτᾶν σε, εἰ στρατεύει ἐπὶ Πέρσας, καὶ σύμβουλον ^b ποιῆσθαι ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ μανίας καὶ πλεονεξίας. ἤ οὐκ ὠκνησας εἰπεῖν :

« Ὅτι, Ἄλυν διαβάς, μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει. Ἐκεῖνο μέντοι εὖ ποιῶν, ὅτι σοι οὐδὲν ἔμελλον,

^a Ὅτι, Ἄλυν διαβάς, μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει. ^b Ἐκεῖνο μέντοι εὖ ποιῶν, ὅτι σοι οὐδὲν ἔμελλον,

infra pag. 204 dimidiatum; apud Herodot. lib. I, pag. 20, integrum citatur, et apud Suidam τῷ Κροῖσος,

Οἶδα δ' ἐγὼ ψάμμου ε' ἀριμὲν, etc. Quod proemium repelit OEnomaüs infra, p. 230, leviter immutatum.

(46') *Κρατερίνοιο χελώνης.* Herodot. ibid. responsum illud conceptum refert, quo quid certo die apud Cræsum fieret, Pythius indicabat.

(47) *Οὐκ ἀληθές μὲν ὅν.* Aliter Herodoto persuasum : Ὁ δὲ (Cræsus), ὡς τὸ ἐκ Δελφῶν ἤκουσεν, inquit loco citato, αὐτίκα προσεύχεσθαι τε, καὶ προσεδέξατο, νομίσας μόνον εἶναι μαντήιον τὸ ἐν Δελφοῖσι, ὅτι οἱ ἐξουρῆσαι τὰ αὐτὸς ἐποίησε, etc., cum responso plane congruentia.

εί τι ἄτοπον πείσεται ὑπ' ἀμφιπόλου χρησμοῦ ἂν ἐπαρθεὶς ἐπ' ἄλλοτριᾶν ἀρχήν· οὐδ' εἰ πικροὶ τι-
 κες ἀνθρώποι καὶ κακοήθεις, δέον ἐπαινεῖν σε ἐπὶ
 τῷ ἐκτραχηλίται μαινόμενον ἀνθρώπον, καὶ προσ-
 εγχαλοῦεν, ὡς οὐδὲ ἰσθόροπον φωνὴν ἀφέντα α,
 ἐν ὀκνήσειεν καὶ βουλευσαίτο ὁ Λυδός· ἀλλὰ κα-
 ταλῦσαι καθ' ἓνα τρόπον νοεῖσθαι πρὸς τῶν Ἑλ-
 λήνων, οὐ τὸ τῆς οικείας ἀρχῆς ἐκπεσεῖν, ἀλλ' αὐ
 τὴν ἄλλοτριᾶν περιποιήσασθαι. Ὁ μὲν γὰρ ἡμίμη-
 δος, ἢ ἡμιπέραςης Κῦρος, ἢ ὁ μητρόθεν μὲν ἐκ τυ-
 ραννικοῦ, πατρόςθεν δὲ ἐξ ἰδιωτικοῦ γένους ἡμίονος
 (48) ὢν ἐν τῷ αἰνίγματι, παρεμφαίνει μὲν τὴν ἔκτυ-
 ρον μουσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀμαντίν μαντικὴν, εἴπερ
 οὐκ ἤδη (49) μὴ οὐ συνήσονται τοῦ αἰνίγματος ὁ μάν-
 τισ. Εἰ δ' οὐκ ὑπὸ ἀγνοίας, ἀλλ' ὑπὸ τρυφῆς καὶ πο-
 νηρίας ἔπαυσε, βαβαὶ οἶα τὰ θεῖα παίγνιά ἐστιν! Εἰ
 δ' οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι ἐχρῆν οὕτω γενέσθαι, ἀνιερῶ-
 τας μὲν οὗτος λόγων σοφιστικῶν· τί δ' ὅμως, εἰ
 οὕτως ἐχρῆν γενέσθαι, οὐ ὁ δύστηνος ἐν Δελφοῖς καθ-
 ἔστη τὰ κενὰ καὶ μάταια ἄδων; Τί δέ σου ὄφελος
 ἔμειν; τί δὲ μαινόμεθα οἱ πικνταχθέντες τῆς γῆς ἐπὶ σὲ
 ἀνέκοντες; τί δὲ σὺ κνηφίας (50); » Τοιαῦτα τῆς Οἰνο-
 μίου παρρησίας τὰ κατὰ τῆς τῶν γοήτων φορέας, κυ-
 νικτῆς οὐκ ἀπτηλαγμένα πικρίας· οὐδὲ γὰρ δαίμονος,
 μὴ ὅτι θεοῦ, τοὺς παρ' Ἑλλήσι θαυμαζομένους χρη-
 σμούς εἶναι βούλεται, γοήτων δ' ἀνδρῶν πλάνας καὶ
 σοφίσματα ἐπὶ ἀπάτη τῶν πολλῶν ἐσκαυρημένα·
 ἔν ἐπιπερ ἅπαξ ἐμνήσθημεν, οὐδὲν ἂν γένοιτο ἐμ-
 ποδῶν τοῦ καὶ ἐτέρων ἐλέγχων ἐπακοῦσαι καὶ πρώ-
 τω γε, εἰ οὐ φησιν ὁ αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπὸ τοῦ Κλα-
 ρίου Ἀπόλλωνος ἠπατηθῆναι, γράφων ὧδε·

A que deque haberes, seu quid inepte moliretur, ad
 invadendum alienum imperium ambiguo incita tus
 oraculo: 213 seu contumeliosi forte malitiosi qui
 nonnulli, cum tibi ob furiosum hominem consilio
 tuo præcipitem actum, laus ab iis prædicatio que
 deberetur, hoc insuper crimini tibi darent, quon-
 ne vocem quidem protulisses in utramque signifi-
 cationem æqualiter propendentem, uti Lydus ille
 justam dubitandi atque amplius querendi causam
 haberet: sed tuum illud καταλῦσαι, hoc est, ever-
 tere, uno duntaxat apud Græcos sensu usurpetur,
 nec jam de imperio deturbari suo, sed alienum
 præterea suam in potestatem redigere significet.
 Nam Cyrus ille quidem semimedus aut semipersa,
 seu mavis ejusmodi qui matrem si spectes, tyrann-
 nico, sin patrem, privato genere satus esset; ille,
 inquam, hoc in ænigmate muli nomine adumbrat-
 tus, non modo stolidum musæ tumorem ac fumum
 indicat, sed etiam divinationem divinationis exper-
 tem, si quidem vates vim ænigmati ab illo rari
 non posse nesciret. Sin autem cum id probe sciret,
 ei tamen hunc in modum, quæ sua cum petulan-
 tia est, tum malitia, ludere placuit; Papæ! quales
 dii ludos agunt! Denique, si ne id quidem, sed
 tantum quod ita rem evenire oportuerit: primum
 certe, profanum ille admodum sese probat, qui
 verbis ad ludificandum compositis abutatur: dein-
 de, esto, rem ita evenire oportuerit; quid tu Del-
 phis tamen, infortunate, sessitas, rebus vanis ac
 futilibus occinendis occupatus? Quid porro te nobis
 C opus? quæ nos intemperix tenent, quotquot ad te
 tibi tot sacrificiorum nidorem? » Hæc OEnomaus
 summa libertate adversus istum præstigiatorum afflatum, quæ sane aliquid Cynicæ dicacitatis ha-
 bent: utpote qui ne dæmonis quidem, nedum ut dei, quæ Græci tantopere suspiciunt, oracula esse
 velit, sed maleficorum hominum fraudes potius ac versutas argutias, ad vulgus in errorem inducen-
 dam malitiose comparatas. Et quoniam semel eorum meminimus, juverit aliorum insuper confuta-
 tiones audire, atque illius in primis, quo se ipsum ideâ OEnomaus ab Apolline Clario deceptum fuisse
 testatur his verbis:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄.

CAPUT XXII.

Ὅς ἐκλάνων διὰ τῶν χρησμῶν παίζοντες τοὺς
 ἐρωτῶντας.

Quemadmodum eos a quibus consulebantur illaden-
 tes, responsis suis in fraudem impellerent.

« Ἀλλὰ δὴ ἔδει τι καὶ ἡμᾶς τῆς κωμωδίας μετα-
 σχεῖν, καὶ μὴ σεμνόμεσθαι ὡς οὐκ ἐμπεσόντας εἰς
 τὴν κοινήν παραπληξίαν, καὶ τὴν ἐμπορίαν εἰπεῖν ἦν
 καὶ (50) αὐτὸς περὶ σοφίας ἐνεπορευσάμεθα ἐκ τῆς
 Ἀσίας, ὡ Κλάριε, παρὰ σοῦ (51). Ἔστιν ἐν Τραχι-
 νός (52) αἴτη κῆπος Ἡρακλήϊος πάντ' ἔχων θάλλοντα,
 πᾶσι δρεπόμενος πανημαδῶν (53),

« Sed nimirum, inquit, nos etiam in comœdiæ
 partem vocari oportebat, ne nobis ipsi nimium pla-
 ceremus, quod nobis communem hanc vesaniam
 declinare licuisset: easque adeo merces exponere,
 quas 214 ipsi quoque hac in sapientiæ negotia-
 tione ex Asia tuo, Clarie, beneficio reportavimus.
 Hercules quidam in Trachiniæ regione hortus
 est, in quo passim omnia germinant, quique cum
 omnium manibus,

• Ἰσ. ἀφέντι.

(48) Ἡμίονος. Ita responderat Pythius apud Herod.:
 Ἄλλ' ὅταν ἡμίονος βασιλεὺς Μήδοισι γένηται,
 Καὶ τότε, Λυδὲ ποδιῶρε, πολυψήφιδά παρ' Ἑρ-
 μῶν
 Φεῖ γειτ, μηδὲ μένειν, μηδ' αἰδεῖσθαι κακὸς εἶναι.
 (49) Ἡδῆ. Ἡα γρ, et recte pro ἦδη.
 (50) Τί δὲ σὺ κνηφίας; Ἡα omnes, nisi quod
 opus, σοί pro σὺ legit. Mihi quidem τὸ κνηφίας
 ignota vox est. Quod sufficerem, aliud præter τι δέ
 κε κνήσας, occurrit nihil; et ἀκολουθία οὐκ ἀπροσ-
 κλήτως.

(50) Αὐτὸς. Lege αὐτοί. Εἶπι.
 (51) Παρὰ σοῦ. Nulla hic erat ante distinctio,
 quam tamen sententia maximam postulare videtur.
 Oraculum enim, opinor, sequitur, quod bonu
 OEnomaum in errorem induxerat.
 (52) Ἐν Τραχίνος. Scriptum erat Τραχίνος, et paulo
 post, Τραχίνα. Sed alter manuscriptus habet Τραχίνα.
 Quæ mihi lectio rectori visa est. V. infra p. 260.
 (53) Πανημαδῶν. Rara vox, si proha est; quæ
 πανήμαρ, credo, significat. Quid si πανήδαμον, quod
 Hesychio est διὰ βίου?

. . . . nullo non tempore passim
Carpatur, tamen haud unquam decrescere visus,
Æternis augetur aquis.

Ego igitur, ut audivi, continuo stolidus ac vecors, ab Hercule vana spe inflari ipse quoque ac propter Trachiniæ nomen, Hesiodicum aliquem Herculei horti passim germinantis sudorem, facilem vero solutamque vitam, propter florentis horti mentionem, animo somniare. Deinde, quærenti porro, num opem Superi laturo mihi essent, laturos unus e vulgo etiam jurejurando confirmavit. Certo enim se de Callistrato quodam, mercatore Pontico, qui simile abs te beneficium accepisset, audiisse. Quod ego postquam rescivi, quam id me graviter tulisse existimas, cum ab eo me hac possessione virtutis occupatum ac superatum putarem? Sed tamen hoc in molestiæ sensu, in mercatorem istum inquirere cœpi, num ab Hercule blandius aliquanto, ac suavius ipse quoque habitus fuisset: quem ego non nullo etiam labore vexari, et lucri cupiditate ductum, suaviorem aliquam ex eo lucro vitam sperare deprehendi. Quare, cum nostris geminas mercatoris istius rationes viderem, et oraculum et Herculem deinceps valere jussi, indignum ratus similem istorum subire fortunam, quorum præsentem quidem labores, mensas vero non nisi spe tenuis viderem. At videlicet, neque latro, neque miles, nec amator, nec amasia, neque adulator, neque rhetor, neque sycophanta suum aliquid non habet oraculum. Nam ut cuique cupiditas inest, ita vel sibi laboriosum aliquid existimat, vel aliquid voluptatis exspectat. Quibus ille commemoratis tertio consultos abs sese vates egregios, nihil omnium nosse, sed tantum orationis ambiguae tenebris ignorantiam suam occultare compererit. Sic ergo loquitur.

CAPUT XXIII.

Eosdem orationis obscuræ tenebris ignorantiam suam occultare solitos.

Cum jam in cursu, inquit, mea mihi mercatura esset, mihi que tantum homo desideraretur, qui velut hospitem ad sapientiam manu duceret, nec usquam ejus facilis mihi copia fieret; petebam abs te, uti ejusmodi quoque aliquem indicares. Tu vero . . . . . Quid ais rerum? si fictor aut pictor esse vellem, earumque artium magistros quærerem, satisne mihi tuum isthuc . . . . . audisse foret? num potius, qui sic mihi responderet, eum furere dicerem? Verum id assequi forte

a Ισ. παρά. b Ισ. ούτως.

(34) *Ἡσιόδειόν τινα.* Tralatitium illud Hesiodi significat: *Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπάροιδεν ἐθήκαν Ἀθῆνῆσιν· μακρὸς δὲ, καὶ ὀρθίος ὀλμος ἐπ' αὐτήν, καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπήν δ' εἰς ἄκρον ἰκηται, Πηϊδίη δ' εἰπείτα πέλει, χαλεπὴ περ ἑούσα.* Porro hinc etiam liquet, legendum *Τραχίνα*, cum ex hoc nomine, *τραχύ* et *asperum* aliquid sonante, illum *Oenomaus* Hesiodi sudorem, καὶ τρυχὴν ὀϊκῶν ominaretur.

(35) *Ψάττας.* Mensas reddere malui quam *stacula* vel *præsepia*. Hesych., *ψάττη*· καὶ ἡ *τράπεζα*,

A Οὐδ' ὀλιζοῦται,
Βέβριθε δ' ὑδάτεσσιν διηνεκέσσιν.

Εἶτ' ἐγὼ ἀκούσας ὁ βράχης, καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους ἐφυσήθη, καὶ τοῦ Ἡρακλήϊου κήπου θάλλοντος Ἡσιόδειόν τινα (34) ὄνειροπολῶν ἰδρῶτα διὰ τὴν Τραχίνα, καὶ ῥηϊδίην αὐθις ζῶην, διὰ τὸν θάλλοντα κήπον. Εἰτά μοι ἐπερομένῳ, εἰ μοι συναίρονται οἱ θεοὶ, εἰς τις ἐκ τῶν πολλῶν λέγει, ἐπομνύμενος αὐτοὺς τοὺς συναιρομένους θεοὺς· ἢ μὴν περὶ α σου ἀκηκοέναι αὐτὸς, τοῦτο Καλλιστράτῳ δεδομένον Ποντικῶν τιμὴν ἐμπόρῳ. Ἐγὼ οὖν, ὡς ἤκουσα, πῶς οἶε, ἡγανάκτησα, ὡς δὴ τῆς ἀρετῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀποστερούμενος; Ἀλλὰ καίπερ ὁμῶς b δυσφορῶν ἀνεσχοπούμην τὸν ἔμπορον, εἰ τι κάκεινος ἐθάληθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους· ἐφαίνετο δὴ οὖν κάκεινος πόνον τινὰ πονεῖν, καὶ κέρδους ἐφίεσθαι, καὶ βίον τινὰ ἡδὺν ἐκ τοῦ κέρδους προσδοκᾶν. Ὡς δ' ὁ ἔμπορος, ὡς ἐγὼ, ἐφαίνετο, οὐκ ἔτι τὸν χρησμὸν ἐδεχόμεν, οὐδὲ τὸν Ἡρακλέα, ἀλλ' ἀπηξίουν τῶν αὐτῶν κοινωνεῖν, εἰς τε τοὺς παρόντας πόνους αὐτῶν ἀποθλέπων, καὶ τὰς ἐν ἐλπίδι φάτνας (35). Ἄλλ' οὐδ' ὁ ληστής ἄμοιρος ἐφαίνετο τοῦ χρησμοῦ, οὐδ' ὁ στρατιώτης, οὐδ' ἔρων ἀνήρ, οὐδ' ἐρώσα γυνή, οὐδὲ κόλαξ, ἢ ῥήτωρ, ἢ συκοφάντης. Ἐκάστῳ γὰρ ὡς ἐπιθυμεῖ ἡγεῖσθαι μὲν τὸν πόνον, προσδοκᾶσθαι δὲ τὴν εὐφροσύνην. Ταῦτα ἐκθέμενος, εὐθὺς ἐπισυνάπτει ἕξῃς, ὡς καὶ δευτέρον ἐρωτήσας καὶ τρίτον, οὐδὲν εἰδόντας ἔγνω τοὺς θαυμασίους, μόνῳ δὲ τῷ τῆς ἀσφαλείας σκότῳ τὴν σφῶν ἀγνοίαν ἐπικρύπτοντας. Λέγει δ' οὖν.

pergit deinceps ostendere, quemadmodum iterum a3 omnium nosse, sed tantum orationis ambiguae tenebris ergo loquitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Ὅτι τῷ τῆς ἀσφαλείας σκότῳ τὴν σφῶν ἀγνοίαν ἐπικρύπτουσιν.

ε Ἐπεὶ δὲ μοι τὰ τῆς ἐμπορίας ἤδη πρὸ ὄδοῦ ἦν, ἀνδρὸς δὲ ἔδει τοῦ ξεναγωγῆσοντος ἐπὶ τὴν σοφίαν, ἀπορος δὲ ἐφαίνετο οὗτος, σὲ ἐδεόμην καὶ τούτου γενέσθαι ἐνδείκτην, Ἐν τε τοῖσιν εὐπελέεσσιν (36), ...

. . . . . ἢ δ' Ἀχαιοῖς, χρέος θήσεται. Τὸ δ' ἐκτεκμαρθῆν οὐδὲ μικρὸν ἔξεταί (37). Τί φησ; εἰ δ' ἀγαλματοποιός τις ἢ ζωγράφος ἐπεθύμουν γενέσθαι, καὶ διδασκάλους ἐξήτουν, ἄρα μοι ἤρκει ἀκούσαι, Ἐν τε τοῖσιν εὐπελέεσσιν; ἀλλ' οὐκ ἂν μαίνεσθαι εἶπον τὸν λέγοντα; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως οὐχ ἱκανὸς εἰ εἰδέναι,

καὶ ἡ τῶν κτηνῶν, καὶ εἰ τι τῶν τοιούτων. Eadem Suidas habet, tametsi quod ait *Oenomaus*, παρομιῶδες τι πρæ se ferre, et equos longo fessos itinere, et stabuli quietem ac pabulum anhelantes respicere videatur.

(36) Ἐν τε τοῖσιν εὐπέλ. Ad supplendum hoc oraculum, opus sit plus quam *Oedipus*.

(37) Οὐδὲ μικρὸν ἔξεταί. E manuscr. alter, οὐδέ μιν σκομφύζεται, et supra, σκομφιέζεται. Alter, οὐδὲ μὴν σκομφύζεται. *Moniac.*, οὐδὲ μίαν σκομφύζεται, et in margine, σκομφιέζεται. Multa, et uiala, καὶ οὐδὲν ὑγιές.

ἀσφείων γὰρ ἔχει πολλήν τὰ ἀνθρώπεια ἡθῆ· ὅπου ἔμ μοι ἐκ Κολοφῶνος ἀμεινον πορευέσθαι, οὐκ ἔθ' οὕτως ἀφανὲς τῷ θεῷ· Ἐκ τανυστροφῶιο λάας σφενδόνης λειξ ἀνήρ, χήνας ἐνάριξε βουλαῖσιν, ἀσπέτους, ποιηθόρους. Τοὺς δὲ ἀσπέτους, ποιηθόρους χήνας τίς μοι μνησεί ὁ τί πετε λέγουσι; τίς δὲ τὴν τανυστροφον σφενδόνην; Ὁ Ἀμφίλοχος, ἢ ὁ Δωδωναῖος, ἢ σὺ ἐν Δελφοῖς, εἰ γενοίμην; Οὐκ ἀπάγξῃ που ἀπελθὼν τῇ τανυστροφῶ σφενδόνη μετὰ τοῦ ἀδιαωήτου ποιήματος; » Ἀλλὰ γὰρ τούτων ὥδε ἐηλεγμένον, ὦρα συνιδεῖν αὐθις ἀνωθεν, ὅπως τοὺς παιλατᾶτους χρησμοὺς τοὺς ἐν Δελφοῖς; ὁ αὐτὸς ἀπελέγχει, τοὺς δὲ μάιστα ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ἱστορίαις θαυμαζομένους. Πολὺς ἦν ὁ Περσῶν στρατὸς ὠπλισμένος κατὰ Ἀθηναίων· οὐδ' ἦν τις αὐτοῖς ἀλλῆ σωτηρίας ἐλπὶς, ἢ ὁ μόνος ὁ θεός. Οἱ δὲ, τοῦτον ὄστις ἦν εἰδότες, τὸν πάτριον ἀρωγὸν ἐπεκαλοῦντο. Ὁ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλων ἦν οὗτος. Τί οὖν ὁ θαυμαστὸς οὗτος; Ἄρα γε τῶν οἰκείων ὑπερεμάχει; Ἄρα λοιπῆς καὶ κλισίας ἐμέμνητο, καὶ ὧν αὐτῶ συνήθως ἐτέλουν τὰς ἐκατόμβας ἐπιθύοντες; Οὐ μνοῦν. Ἀλλὰ τί φησιν; φεύγειν, καὶ φεύγειν ἑύλινον τείγος παρασκευασμένους (οὕτω τὸ κλυτικὸν δηλῶν), δι' οὗ μόνου φησὶν αὐτοὺς σωθήσεσθαι, τῆς πόλεως ἐμπρησθείσης. Ὁ μεγάλῃς θεοῦ βοηθείας. Εἶτα πολιορκίαν οὐ μόνον τῶν ἄλλων κατὰ πόλιν οἰκοδομημάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν τοῖς θεοῖς ἀφιερωμένων προλέγειν δῆθεν προσποιεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ δίχα χρησμοῦ τοῖς πᾶσιν ἐκ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου προσδοκᾶν ἦν. Εἰκότα ἤτα ποιῶν ὁ συγγραφεύς, διαπαίξει πάλιν τὴν Ἑλληνικὴν ἀπάτην ἐξελέγχων ἐν τούτοις.

A ob nimiam morum humanorum obscuritatem non poteras : quo me quidem Colophone proficisci satius esset, in hoc non usque adeo cæcutiebat deus. Gyrovaga, inquit, lapides funda excutiens, anseres prudenter interfice, immensos, herbivoros. Immensos autem illos, atque herbivoros anseres, quos isti tandem intelligant, quis edisseret? quis fundam porro ingenti gyro circumactam? Utrum Amphilo-chus, an Dodonæus aliquis? an tu ipse Delphis, si me illic sisteren? Quin tu malum hac tua gyrovaga funda gulam tibi frangis, cum tuo isto inexplicabili carmine? Sed age jam horum confusionate præmissa, vetustissima Delphorum oracula, quæque Græcis præsertim historiis ad miraculum usque celebrantur, e superiore memoria repetamus, B eaque ab eodem quemadmodum redarguantur, videamus. Persarum ingens adversus Athenienses exercitus in armis erat. Hi cum nullam sibi spem salutis nisi in uno deo reliquam viderent, quem ipsi non satis noverant, tutelarem tamen ac patrium defensorem invocabant. Nimirum is Apollo Delphicus erat. Quid ergo hic numen egregium? An pro suorum salute dimicavit? An libaminum, aut nidioris, ac cæterorum meminit, quæ suum in honorem, immolandis more institutoque majorum hecatombis, ab iis fiebant? Nihil minus. Quid ergo jubet? fugere : sed ita fugere, uti ligneo muro (ita nempe classem vocabat) ad fugam uterentur: atque hanc unam, inflammata jam urbe, salutis expediendæ rationem esse dicebat. Præclarum enimimvero numinis auxilium. C Deinde non aliorum tantum urbis ædificiorum, sed eorum quoque scilicet, quæ sacra diis erant, pestem se fingit exoidiumque prædicere. Atqui satis id vel ex ipsa hostium impressione, citra ullum oraculum, expectari potuit. Itaque jure profecto noster ille scriptor hunc rursus Græcorum errorem lepide ac fa-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Ὅτι μηδὲν δυνάμενοι βοηθεῖν ἐν ταῖς τῶν πολέμων συμφοραῖς, δι' ἀμφιβόλων χρησµῶν ἐσοφίζοντο καὶ ἡπάτων τοὺς πρόσφυγας.

« Ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα ἴσως ἐθελοκάκου τινὸς ἔστιν· ἐκεῖνα δὲ μᾶλλον εἰς τὴν κρίσιν προάγειν, τὰ πρὸς Ἀθηναίους. Καὶ δὴ λεγέσθω τὰ πρὸς Ἀθηναίους.

Ὁ μέλει (58), τί κάθησθε; πόλιν φύγετ' ἑσχατα [γαίης·

Ἦντε γὰρ ἡ κεφαλή μένει ἐμπέδος, οὕτε τὸ σῶμα, ὅθι χέρη, οὐδὲ πόδες νέατοι. Κατὰ γὰρ μιν ἔβ-

Ἦρ τε καὶ ὄξυς Ἄρης, Συριγενὲς ἄρμα διώκων·

α γρ. add. οὐκ β ἴσ. ἐρεῖλει.
 (58) Ὁ μέλει. Vide Theodorat. lib. x De Græcor. affectionib. Pythiæ responsum hoc est, Aristonices nomine, ut scribit Herodot. lib. vii, p. 487, ubi Athenienses Græciæ σωτήρας appellat, quod, frementibus licet oraculorum minis atque terroribus, invadentem hostem fortiter exceperissent. Magna in oraculo diversitas. In primo versu λιπὼν φεύγ' pro πάλιν φύγετ'. Secundus apud Herodot. additur:

Δώματα, καὶ πόλιος τροχοειδέος ἄκρα κάρηνα. Tertius, qui Herodoto quartus : Οὕτε πόδες νέατος, οὕτ' ὦν χέρη, οὐ·ε τι μέσης.

216 CAPUT XXIV.

Cum nihil belli temporibus opis ferre possent, suos ab iis clientes fuisse responsorum ambiguitate delusos.

« At ista forte, inquit, malitiosi prævaricatoris fuerint, adeoque præstiterit, quid ab eodem Athenienses responsi tulerint, in quæstionem ac disceptionem vocare. Age ergo, cujusmodi tandem illud sit, videamus.

Quid, stolidi, hæretis? misera quin ceditis urbe?

D Ut cui non solidum caput ægro in corpore surgat, Non palmas, imosve pedes sua roboru firmant.

Numque illam flamma Syriisque in prælia currus

Hinc quintus sequitur : Λελεται, ἀλλ' ἀήλι πέλει, κατὰ γὰρ μιν ἐρεῖπει, recte, non ἔβριψε, ut hic. Quartus, Herodoto sextus, habet συριγενὲς, melius quam συριγενές. Quintus, Herodoto septimus :

Πολλὰ δὲ κάλλ' ἀπολεῖ πυργώματα, καὶ τὸ σὺν [τόν.

Post δέμπατι παλλόμενοι, addit : . . . Κατὰ δ' ἀκροτάτοις ἑρόφοισι Ἄμμα μέλιαν κέχτυι προδὸν κυκότητος ἀντή- [ιας. Ἄλλ' ἴτον ἐξ ἀδύτσιο, κυκότης δ' ἐπιζίδυατς θυμῶν.

Sternet agens Mavors, atque altis funditus arces

*Eruet, ac superum templis incendia mittet,
Qui nunc fortassis magno terrore subacti
Expresso sudore fluunt.*

Ecce tibi quid Atheniensibus oraculi fuderit: numquid in eo vel tenuissimum est divinationis vestigium? Quippe, Tu enim (dicat aliquis) id oraculi scilicet, si aliud nihil fuerit, carpere ac traducere audeas. At si, quæ auxilium flagitantibus subjunxit, addideris, tum quale demum illud sit, intelligetur. Addamus ergo,

Jam magnum placare Jovem Jove nata Minerva

*Haud precibus votisque potest.
Quod tamen indomita cognovi ex Virgine, pandam.*

*Ut reliquis victor potiatur,
Ligneæ securæ consistere mœnia vallo,
Optatamque tibi sobolique afferre salutem*

*Jupiter indulisit natæ. Tu, ne pedes hostis
Neve equus hic stantem inveniat, dare terga me-*

*Namque infesta tibi trahet obivus agmina ductor.
217 Divina o. Salamis, matrum tu pignora perdes,
Sive Ceres dispersa terit, seu venerit ipsa.*

Jovem hercle tu nobis Jove dignum, o Jovis filii; dignam Minerva Minervam fingis, o Minervæ frater: et ista voluntatum studiorumque pugna, patrem admodum ac filiam, imo deos omnino decet. Quin etiam Olympius iste tuus, qui nisi adductum Suis infinitum exercitum admoveret, urbi uni expugnandæ par esse non posset, magni aliquid est videlicet, atque ejusmodi, penes quem sit orbis potestas universi. Nam illud quidem quam vero simile, ut cui ad evertendam unicam Europæ urbem vires defuerint, idem ex Asia vim tantam populorum in Europam agere concitareque potuerit. Tu autem, o noster audax (dicant homines illi, quibus Jovem Olympium exorare Minerva non potest), qui ubi causæ nihil est, usque adeo præceps in adeundis periculis esse soles, hunc ad casum non ingemiscis? An vero lapidibus lignisque Jupiter, non hominibus succensebat, ut homines quidem pesti subduceres, is autem ædificia ascititio quodam igne

• *ισ. κατερείψει. b γρ. έπακτώ.*

(58*) *Οὐ δύναται.* Herodot. ibid. secundum verum impleret, καὶ μήτιδι πυκνῆ. Quartum vero sic: D
... "Ὅσα Κέρκρος οὖρος"
tum quintus sequitur:

Ἔτος ἔχει, κευθμών τε Κιθαιρώρος ζαθέοιο.

Post πεζὸν λόγον, addit Herodot.:

Πολὺν ἀπ' ἠπείρου στρατόν, ἤσυχος· ἀλλ' ὑπο-

νώτων ἐπιστρέψας, ἔτι τοί ποτε κάρτιος ἔσση·

id est, si forte adversus adhuc eris. Sed alter e manuscr. ἔσση pro ἔσση, quod etiam malui, præsertim quod Oenomaus infra p. 218 hanc vocem repetat. Porro quæ necessaria non putabat, resecurit Oenomaus.

(59) *Ἀδάμαντι.* Interpres Herodoti, *adamanti propinquans*, vel, *adamante*, ut Nicephori Synesiani interpres vertit, pag. 368. Ego, Minervam intellexi, cujus hic res agebatur. *Ἀδάμας*, quasi *ἀδάμαστος*, Minerva, non tantum διὰ τὸ ἐν πολέμοις ἄμαγον, quo modo Hesychius τὸ *ἀδάμας* explicat, ἀθάρτης et ἰσχυρός, sed etiam quod virgo et innupta peris-

*Ἀ Πολλὰ δὲ τῆδ' ἀπολεῖ πυργώματα καὶ καταρ-
[ψει^a.
Πολλοὺς δ' ἀθανάτων ρητοῦς μαλερῶ πυρὶ δώσει,
Οἱ που γῶν ἰδρώτι βροῦμενοι ἐστήκασιν
Δείματι παλλόμενοι.*

Ἴδου δὴ σοὶ τὸ πρὸς Ἀθηναίους λόγιον· ἦπου τι μαντικὸν ἔνεστι; Σὺ γὰρ οὕτως ἐθάρδεις αὐτῶ, νῆ Δία, φαίη τις ἄν. Εἰ δὲ προσθεῖς α, δεομένων βοηθεῖν, αὐτοῖς ἐπιλέγεται γνωσθήσεται. Ἴδου δὴ προσκλιθεῶ.

Οὐ δύναται (58*) Παλλὰς Δ' Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι,

*Λισσομένη πολλοῖσι λόγοις.
Σοὶ δὲ τὸδ' αὐτίς ἔπος ἔρέω, ἀδάμαντι (59) πε-
[λάσασα·*

B *Τῶν ἄλλων γὰρ ἀλισσομένων,
Τείχος Τριτογενεῖ (60) ξύλινον διδοῖ εὐρύοσι Ζεὺς,
Μούρον ἀπόρρητον τελεθεῖν τέ, σε, τέκνα τ' ὀνή-*

*Μηδὲ σὺ γ' ἱπποσύνην τε μένειν, καὶ πεζῶν λόγῳ,
Νῶτον ἐπιστρέψας· ἔτι τοί ποτε κάρτιος ἔσται,*

*Ἦ θελῆ Σαλαμῆς (61) ἀπολεῖς δὲ σὺ τέκνα γυναικῶν,
Ἦ που σκιδναμένης Δημήτερος, ἢ συνιούσης.*

Ἀξίός τέ σοι ὁ Ζεὺς τοῦ Διός, ὧ υἱὲ τοῦ Διός· ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀθηναῖ τῆς Ἀθηνᾶς, ὡ τῆς Ἀθηνᾶς ἀδελφῆ· ἢ τε σπουδὴ αὐτῆ καὶ ἡ ἀντισπουδία ἐπιπρέπει τῶ πατρὶ καὶ τῆ θυγατρὶ, μᾶλλον δὲ τοῖς θεοῖς· ὁ τε Ὀλύμπιος οὗτος ὁ τὴν μίαν ταύτην πόλιν ἐξελεῖν ἀσθενῶν, εἰ μὴ ἀπὸ Σούσων ἐπαγάγη αὐτῆ τὸν ἀπειρον ἐκείνον στρατόν, μέγας τις ἄρα ἦν, καὶ τὴν τοῦ παντός κυρίαν ἔχων, καὶ πιθανὸς ἅμα, ἔκ μὲν τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην κινῶν ἔθνη τσαῦτα, ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ μίαν πόλιν ἀνατρέψαι ἀδύνατος ὢν. Καὶ σὺ δὲ ὁ τολμηρὸς ἅμα, καὶ ἐπὶ τῶ μηδενὶ βίφοκίνδυνος, οὐκ οἰμώζεις; (εἶπον ἂν ἄνθρωποι, ὑπὲρ ὧν ἡ Παλλὰς οὐ δύναται Δ' Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι·) Ἦ οὐ τοῖς ἀνθρώποις ἐμήνιον ὁ Ζεὺς, ἀλλὰ τοῖς λίθοις καὶ τοῖς ξύλοις· κάπειτα σὺ μὲν τοὺς ἀνθρώπους ἔσωζες, ὁ δὲ τὰ οἰκοδομήματα ἐνεπίμπρα τῶ πυρὶ; οὐ γὰρ ἦν αὐτῶ κεραυνὸς τρηναῦτα. Ἦ μήτι μᾶλλον ἡμεῖς τολμηροὶ τέ ἐσμεν καὶ βίφοκίνδυνοι, οὐκ ἐπιτρέποντες ὑμῖν οὕτω φληγαφεῖν. Πῶς δὲ, ὧ

steret, et cognomento *Παρθένος* in Atheniensi arce coleretur.

(60) *Τριτογενεῖ.* Alter e manuscr. *Τριτογενεῖη*, recte, κατὰ συνήθειαν. Porro Theodoretus hæc cum præcedentibus pugnare contendit: Τοῦτω γη, inquit (nempe τῶ, οὐ δύναται Παλλὰς) ἀντικρὺς ἐναντίον τὸ ἐφεξῆς. Εἰπὼν γὰρ ὡς ὁ Ζεὺς οὐ κείθεται ποτιωμένη τῇ Ἀθηναῖ, ὡς περ μεταβληθεὶς ἔφη πάλιν, Τείχος, Τριτογ., etc. Responderet fortasse callidus vates, ita placari Jovem non potuisse, ut a Persis urbi parceretur; hoc Minervæ tamen indulissee, ut ligneo muro salutem quaererent.

(61) *Ἦ θελῆ Σαλαμῆς.* Themistocles apud Plutarch. ex illo Salaminis epitheto bene ominari jubet. Τῶ δὲ χρησμῶ, inquit Plut., πάλιν ἐδημαγώγει, λέγων μηδὲν ἄλλο δηλοῦσθαι ξύλινον τεῖχος, ἢ τὰς ναῦς. Διὸ καὶ τὴν Σαλαμῆν θείαν, οὐχὶ δεῖλην, οὐδὲ σκεπλίαν καλεῖν τὸν θεόν, ὡς εὐτυχήματος μεγάλου τοῖς Ἑλλησιν ἐπώνυμον ἔσομένην. Simile huic oraculum Pausanensis editum: Παγδοστή τρικόλωνε, το-

μάντι (62), ὅτι μὲν ἡ θεὴ Σαλαμὶς ἀπολεῖ τέκνα ἁ γυναικῶν ἤδεις· πότῃρα σκιδναμένης Δημήτερος ἢ συνιούσης, οὐκ ἔσ' ἤδεις; Πῶς δὲ οὐδὲ τοῦτο ἤδεις, ὅτι τὰ τέκνα τῶν γυναικῶν εἴποι μὲν ἂν τις εἶναι καὶ τὰ οικεῖα, εἴποι δ' ἂν καὶ τὰ πολέμια, αἰσθόμενος τοῦ κακοτεχνήματος; Περιμένειν δὲ δεῖ τὸ ἀποθνήσκον· Ἐν γὰρ δὴ ἂν τι τούτων ἀποθήσεται. Ἡ γὰρ τοι Σαλαμὶς ἡ θεὴ οὐδὲ ἠττωμένων ἀφῆρμωσεν ἂν, ὡς εἰς οἶκτον οὕτως ἐπιφωνομένη· ἢ τε μέλουσα τῶν νηῶν μάχῃ, ἢ τοι σκιδναμένης Δημήτερος ἢ συνιούσης, καταπέπλασαι τῇ ποιητικῇ σεμνολογίᾳ, ἵνα γένηται μάντευμα ἀφώρατον τῷ σοφισμῷ, καὶ μὴ εὐθύς καταφανὲς ἦ, ὅτι ἐν χειμῶνι μάχῃ ναυτικῇ οὐ συνίσταται. Ἦδη δὲ οὐδὲ ἡ τραγωδία ἀφανῆς, οὐδὲ θεοὶ ἐπικυκλούμενοι (63), ὁ μὲν ἱκετεύων, ὁ δὲ οὐ κατακαμπτόμενος· χρήσιμοι τῷ μέλλοντι, καὶ τῇ τοῦ πολέμου παραδόξῳ ῥοπή, ὁ μὲν σωζόμενοις, ὁ δ' ἀπολλυμένοις. Εἴτε γὰρ σώζονται, ἴδου αἱ τῆς Παλλάδος λιταὶ προμεμήνυται, ἰζαναὶ οὕσα· κάμψαι τὴν τοῦ Διὸς ὄργην· εἴτε καὶ μὴ, οὐδὲ τοῦτο τῷ μάντει ἀκατασκευάστον· οὐ γὰρ δύναται Παλλὰς τὸν Δία ἐξυλάσασθαι· πρὸς τε τὰς ἡμικακούς τύχας ὁ τεχνίτης ἐκέρασε τὸ λόγιον, ὡς δὴ τοῦ Διὸς τῇ μὲν τὴν ἐαυτοῦ πρόθεσιν ἐκτελέσαντος, τῇ δὲ τὴν θέτην τῆς θυγατρὸς οὐ περιφρονήσαντος. Τὰ τε πυρῶματα ὅτι πολλὰ ἀπολείπεται, εἰ μετὰ ναρθήκων, ἀλλὰ μὴ μετὰ σιδήρου καὶ πυρὸς ἐπήεσαν, τάχα ἂν ψεύδος ἦν, ὅποτε καὶ μετὰ ναρθήκων ἐπραξαν ἂν τι πάντως οἱ τοσοῦτοι. Ἄλλ' ἐγὼ, φησὶν, ἐξεῦρον τὸ ξύλινον ταίχος, τὸ μόνον ἀπόρρητον. Συμβούλευμά ἐσ' γε (64), ἀλλ' οὐ μάντευμα, οὐκ ἀπεικὸς τῷ

κεκμηθε sortis exitum bonus artifex temperavit; uti Jupiter et satis consilio fecisse suo, nec tamen omnino filix observantiam repudiasset videretur. Nam arces quidem plurimas excindendas esse, id si modo ferulis, non autem ferro ignique armati urbem invaderent, falsum esset fortassis: tametsi aliquid tanta solis etiam instructa ferulis multitudo potuisset. At ligneum, inquit, murum inveni, qui unus expugnari non possit. Consilium das Apollo, non divinas: et consilium quidem alteri huic geminum,

Φεύγειν μηδὲ μένειν, μηδὲ δεῖσθαι (65) κακῶν εἶναι.

Ὁ γοῦν ἐπιλυσάμενος (66) ἐκεῖνος τὸ αἰνίγμα οὐ χείρων ἦν σου κατεῖδεν, ὅτι ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις πρόσφατος ἦν τῷ Πέρσῃ τῆς ὁδοῦ, καὶ ἡ Πᾶσα Ἐλασις ἐπὶ ταύτῃ πρώτῃν τε καὶ ἐξοχωτάτῃν ἐγένετο. Ἐπεὶ καὶ ὁ ἀμαντις ἐγὼ, τοῦτ' αἰσθόμενος, καὶ τὸν Ἀθηναίων ἂν, οὐ μόνον τὸν Λυδὸν (67), ἐκέλευον φεύγειν νῦτα ἐπιστρέψαντα·

^a γρ. δεῖ.

ὅταν ποτε λαθὼν ὀλέσσης, ut est apud Steph. *De urb.*, v^o *Parthocla*. Quod oraculum Alexandro Aetolo, circa illud Brettiorum oppidum, pestem creavit.

(62) Πῶς δὲ, ὡ μάντι. Gemina Theodor.: Ἡ γνῶσις γὰρ που, ὡς ἔδειξε, τοὺς τεθνηξομένους, εἴτε Πέρσαι εἴεν, εἴτε Ἀθηναῖοι. Διὰ τοῦτο γυναικῶν ἐμνήσθη μόνον, τὸ δὲ τούτων ἔθνος ἐσίγησε. Καὶ τὸ σκιδναμένης δὲ Δημήτερος, ἢ συνιούσης, ἀγνοοῦντός ἐστι παντελῶς τὸν τῆς νίκης καιρὸν. Equidem posteriorem hunc versus de sementis messisve temporibus accipio, vere, autumno, vel adulta jam æstate. Nam in semente jactatur Ceres, in messe colligitur. Nec Oenomaus aliter accipit infra.

(63) Οὐδὲ θεοὶ ἐπικυκλ. Γρ. οὐδ' οἱ θεοὶ ἐπικυκ-

consumeret? nec fulmen ei tum suppetebat. Nisi tamen audaciores ipsi sumus, nimumque sine causa præcipientes, qui ne vos quidem libere negas agere patiamur. At quomodo tamen, bone vates, futurum noveras, ut mulierum fetus divina Salamis perderet, idem utrum id sementis, an messis tempore futurum esset, ignorabas? Imo cur ne hoc quidem noveras, fetus illos mulierum, uti suos ac proprios, sic etiam hostium liberos, a quolibet, qui ludificationem subodoraretur, intelligi omnino posse? At exitus nimirum exspectandus est; prorsus enim alterutrum eveniat oportet. Nam ista quidem divina Salamis, utri tandem vincerentur, semper utique cum oraculo congrueret, quasi ad commiserationis sensum ejusmodi carmine vocaretur: navalis autem pugna sub sementis messisve tempus futura, specie verborum plane poetica iungebatur, ne responsi vanitas, his verborum argutiis tecta deprehendi posset; neve id omnes continuo viderent, navalem pugnam committi sub hyemem non solere. Jam vero ne ipsius quidem tragœdiæ finis, aut invectorum Numinum ratio obscura est. Supplex alterum, alterum minus exorabile fingitur: utrumque in futuri casum, et ancipitem bellorum inclinationem opportune, alterum quidem, si salvi forent, alterum vero, si perirent. Nam si ab exitio liberarentur, eo tibi ante Minervæ preces insinuatæ erant,

218 quæ ad frangendam Jovis iracundiam satis haberent virium; sin autem, ne id quidem vati non provisum: Nec enim Jovem, inquit, exorare Minerva potest. Ita suum isthuc oraculum in tristis

I, fuge, rumpe moras; nec probro ignavia detur.

Et vero, qui tuum hoc ænigma solvit, is nihilo sane minus quam tu id videbat, Athenas Persam excivisse, in eamque urbem utpote omnium principem ac celeberrimam impetum belli universum incumbere. Nam ego ipse, qui nihil divinando possum, ubi rem sensissem, non Lydo tantum, sed etiam Atheniensi, ut tergo verso sugeret, omnino auctor essem. Etenim

κλούμενοι. Forte legendum ἐπεισχυκλούμενοι, vel ἐπιεκλημένοι: prius tamen illud malim.

(64) Σὺ γε. Malim σὺ γε, quemadmodum etiam altero in manus. reperi, licet τὸ σὺ additum in super fuerit.

(65) Μηδὲ δεῖσθαι. Clarum est legendum μηδ' αἰδεῖσθαι, quemadmodum est in manus. et apud Herodotum, qui etiam κακὸς habet, non κακόν. Est enim versus hic tertius ex iis quibus Cæso respondit oraculum, quos supra exscriptimus ad p. 213.

(66) Ὁ γοῦν ἐπιλυσάμενος. Themistoclem inquit. Lege Herodot. lib. vii, ubi varias intrinseci oraculi explicationes recenset.

(67) Τὸν Λυδόν. Cræsum.

*Adversum huic etiam sese inferat hostis,
Quippe ingens equitum ac pedum vis ingruit.*

Mari vero non terra fugam suaderem. Ridiculum enim foret, homines et classe instructos, et mari proximos, non collectis undequaque vasis, et quicquid ad manum commeatus esset in naves comportato, salutem expedire, terra, quibus ea placeret, libenter relicta. » Eiusmodi ergo sunt, quæ Atheniensibus Apollo respondit : quæ vero Lacedæmoniis, frivola plane risuque digna. Quippe, civitati universæ aut obsidionem, aut extincti regis luctum imminere denuntiat. Atqui pronum id ac proclive cuius erat conjicere, alterutrum prorsus eventurum : nec ob futuri eventus ignorantiam, hac ambiguitate verborum illudere, digna erat Numine divinatio. Auxilium ferre videlicet oportuit, ac sese tempori Græcorum assertorem probare, Græcisque potius tanquam domesticis amicis de hostibus ac barbaris victoriam comparare. Sin minus id poterat, uti saltem, ne quid ipsi paterentur, neve hostium in potestatem venirent, efficere. At is ne hoc quidem ; imo nec cujusmodi sit iis futurus adversi Martis exitus intelligit. Ergo quemadmodum hoc etiam in

219 CAPUT XXV.

Responsum Lacedæmoniis editum.

« At ejusdem, inquires, consilii Lacedæmoniis auctorem esse non decuit. Recte. Nec enim, improbe sophista, noras, idemne Spartæ quod Atticæ periculum immineret. Itaque metuebas ne, cum iis fugam suasisset, fugerent illi quidem, Persæ vero nequaquam ingruerent. Et quoniam respondendum aliquid erat, hoc responsi tamen Lacedæmoniis dedisti :

*Nobilis o Spartæ cives, aut incluta vobis
Urbs Persarum armis penitus subversa jacebit :
Aut si eadem steterit, magno regem Hercule natum*

Tristia confectum plangent Lacedæmonis arva.

En iterum ab omni ratione divinationis aliena conjunctio ; quam tamen omittamus licet, ne si eadem sibi de re insultatum a nobis fuerit, non graves tibi solum ac molesti, sed etiam angusti egentesque videamur. Expendamus ergo reliqua. Te omnes unum tanto in periculo aspectabant : unum et futurorum interpretem, et rerum gerendarum auctorem consulebant. At nimirum, cum illi te fide maxime dignum putarent, tum eos tu bardos omnes ac stolidos esse intelligebas ; adeoque statum ejusmodi rerum esse, quo perfacile non in Delphicas modo vel Dodonæas argutiarum et captionum officinas, verum etiam in auguria, in divinationes per fari-nam expressas, et in eorum, qui ventriloqui nominantur ineptias, præcipites agi homines improvidi stultique possent. Quippe non dii modo per id tempus, sed etiam feles, cornices, vanæque adeo insomniorum imagines fidem impetrant. Neque vero oh-

* γρ. γινώσκει.

(88) Ὑμῖν, ὦ Σπάρτης. Herodot. lib. vii, p. 520. Spartam vocat εὐρύχορον, a regionis potius quam urbis amplitudine. Fuit enim Laconica totius Pelu-

*Ἔτι γὰρ ποτε κἀντίος ἔσται·
Πολλὴ γὰρ ἱπποσύνη, καὶ πῶς ἐπέρχεται.*

Ἔτι δὲ ναυσίν, ἀλλ' οὐ κατ' ἤπειρον· καὶ γὰρ ἦν γελοῖον ἔχοντας ναυτικόν, καὶ ἐπὶ θαλάσσης κατοικοῦντας, μὴ οὐ πασσαυδὶ σκευωρησαμένους, καὶ τροφὰς ὄσας εἶχον συνεμβαλλομένους σώζεσθαι, παραδόντας τοῖς βουλομένοις τὴν γῆν. » Ταῦτα μὲν οὖν τὰ πρὸς Ἀθηναίους· ἀσθενῆ δὲ σφόδρα καὶ καταγέλαστα τὰ πρὸς Λακεδαιμονίους. Ἦτοι γὰρ, φησὶν, πᾶσα ἡ πόλις πολιορκηθήσεται, ἡ ἀπολωλότα τὸν βασιλέα πενθήσει. Τοῦτο δ' ἐξ ἄπαντος εἰδὸς ἦν παντὶ τῷ στοχάζεσθαι, τὸ ἦτοι τότε, ἢ τότε συμβήσεσθαι· ἀλλ' οὐ δῆπου θεοῦ ἦν μάντευμα ὧδέ πως ἀμφιβάλλειν ἀγνοῖα τοῦ μέλλοντος, βοηθεῖν δέον, καὶ σωτήρα τῶν Ἑλλήνων ἐν καιρῷ παραφαίνεσθαι, καὶ μᾶλλον τὴν B κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ βαρβάρων νίκην τοῖς Ἑλλησιν, ὡς ἂν οἰκείους φίλους προσενεῖν· εἰ δὲ μὴ τοῦτο δυνατὸς ἦν, κἂν τὸ μὴ παθεῖν αὐτοὺς, μηδ' ἀλῶναι παρέχειν. Ὅ δὲ, οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' οὐδ' ὅπως αὐτοῖς τὰ τῆς ἤττης περιστήσεται γινώσκειν *. Διὸ καὶ πρὸς ταῦτα οἶά φησιν ὁ Ἐλεγχος, ἄκουε.

oraculum Œnomaus invehatur, accipe.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Τὰ πρὸς Λακεδαιμονίους.

« Ἄλλ' οὐ δεῖ Λακεδαιμονίους, φήσεις, ταῦτόν παραινεῖν. Ἀληθῆ λέγεις. Οὐ γὰρ ἠπίστασο, ὦ σοφιστᾶ, εἰ χωρήσει τὰ τῆς Σπάρτης ὡσπερ τὰ τῆς Ἀττικῆς. Ἐδεδοίκεις οὖν μὴ σὺ μὲν κελεύσης αὐτοὺς φεύγειν, C κἀπειτα οἱ μὲν φεύγοιεν, οἱ δὲ μὴ ἐπέλθοιεν. Ἐπεὶ οὖν ἔδει τι λέγειν, οὕτως εἶπας τοῖς Λακεδαιμονίοις·

*Ὑμῖν, ὦ Σπάρτης (68) οἰκήτορες εὐρυχόροιο,
Ἥ μέγα ἄστῃ ἐρικυδέος ὑπ' ἀνδράσι Περσείδῃσι
Πέρσεται· ἢ τὸ μὲν οὐχί, ἀφ' Ἑρακλέος δὲ γερῆ-
[θλης
Περθήσει βυσιλῆα (69) φθίμενον Λακεδαιμόνος
[οὔρος.*

Πάλιν ὁ ἀμαντευτότατος σύνδεσμος· ἀλλ' ἐῷμεν αὐτόν, ὡς μὴ, δις περὶ τοῦ αὐτοῦ σοι ἐπιτηδώντες, ἐπαχθεῖς ἅμα καὶ ἀποροὶ δοκῶμεν εἶναι. Τὰ δὲ λοιπὰ ἐσκοπῶμεν. Εἰς σὲ μὲν ἀπέθλεπον ἄπαντες ἐν τηλικούτῳ κινδύνῳ· σὺ δ' αὐτοῖς καὶ τῶν μελλόντων μηνυτῆς, καὶ τῶν ποιητέων ἦσθα σύμβουλος. Καὶ σὲ μὲν ἐκεῖνοι πιστόν, σὺ δ' αὐτοὺς ἐπέπεισο θλιθίους εἶναι· καὶ ὁ καθεστὼς καιρὸς ὅτι ἱκανὸς ἦν ἀγειν, καὶ τραχηλίζειν τοὺς ἀβελτέρους οὐ μόνον εἰς ἀελφικὰ καὶ Δωδωναῖα σοφιστήρια, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐπὶ τὰ ὀρνιθομαντεῖα, καὶ ἀλευρομαντεῖα, καὶ τοὺς ἐγγαστριμύθευς. Πιστοὶ δὲ οὐ μόνον οἱ θεοὶ τηνικαῦτα, ἀλλ' ἤδη καὶ αἱ γαλαῖ, καὶ αἱ κορῶναι, καὶ τὰ καθύπνια παραπταίσματα. Οὐκ οὖν ἀδελγόν, ὅτι οὐτ' ἂν ἀμφοτέ- D ρα μᾶλλον ἐδέξαντο, ἢ τὸ ἕτερον, οὐτ' ἂν τὸ μείζον ἀντὶ τοῦ μείονος· μείον δὲ εἶναι ἓνα ἀντὶ πάντων πεσεῖν τὸν βασιλέα. Μετὰ μὲν δὴ τῆς πόλεως πιπτούσης, οὐδεμῖα οὐδ' αὐτῷ ἀποφυγῆ· εἰ δ' αὐτὸς ἄλλη

ponnesi magnitudine ac nobilitate princeps.

(69) Βασιλῆα. Leonidam.

κη τάττοιτα, τέχα ἄν τι καὶ παραδόξον γένοιτο. Δεί-
 κται δὴ τοὺς ταῦτα λογιζομένους, τὸν μὲν βασιλέα
 πέμψαι προσπολεμήσοντα, αὐτοὺς δὲ, οἵκοι μένοντας
 ἔξω κινδύλων, καρδοκεῖν. Τῷ μὲν οὖν μετ' ὀλίγον
 ἐναντιῶ ἰσταμένῳ πρὸς τὸν ἄπειρον ὄχλον ὄλεθρος
 προφανής· ἡ δὲ Σπάρτη ἀνοχὰς εἶχε τοῦ φόβου, καὶ
 παραδόξους ἐλπίδας. Μηδὲν δὲ ἤττον ἀφώρατον εἶναι
 τὸ σφρισμα, καὶ διαφυγούσης, καὶ ἀλούσης. Τί δὴ-
 ποτε; Ὅτι οὐκ εἰρητο, μὰ Δία, εἰ ὁ βασιλεὺς ἀποθάνῃ,
 ἡ πόλις σωθήσεται, ἀλλ' ὅτι, ἡ μόνος ἀπολείται, ἡ ἡ
 σύμπασα πόλις· τοῦτο δὲ ἐν ἐκατέρῳ ἀνεύθυνον, καὶ
 μόνου αὐτοῦ ἀπολουμένου, καὶ μὴ μόνου. Οὗτος δὲ
 τῆρου καὶ ἀφροσύνης καρπός. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν
 ταυτί^α. Οὐκ ἄξιον δὲ παρελθεῖν καὶ ἕπερ Κνιδίους
 ἔχρησε πάλιν εὐχομένους, καὶ τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ
 συμμαχίαν αἰτούσιν.

seu manus hostium effugeret, lectam manere cavillationis fraudem. Cur autem? Nec enim salvam, Hercule, si rex periret, civitatem futuram dixerat, sed tantum, aut Regem unum, aut civitatem universam esse perituram. Quod sane dictum, utrovis exitu, sive solus ipse periret, sive non, sibi semper constaret. Atque hic demum est vanitatis stultitæque fructus. » At de Lacedæmoniis hætenus. Jam quid tandem ipse Cnidii opem quoque suam implorantibus responsi dederit, non abs re fuerit at-
 kere.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Τὸ αὐτὸ Κνιδίους.

« Ἐπαθον δὲ καὶ οἱ Κνιδιοὶ (70) τούτῳ προσεικόξ,
 Ἄρπάγου (71) ἐπ' αὐτοὺς στρατεύσαντος. Τὸν γὰρ
 Ἰσθμὸν τὸν αὐτόθι διακόπτειν ἐπιχειροῦντες, καὶ
 τὴν πλὴν νησοποιεῖν, τὰ μὲν πρῶτα τοῦ ἔργου εἰχον-
 το, ἐπεὶ δὲ αὐτοῖς ἄπλητα ἡ ἐργασία, ἀπαγορευόν-
 τες ἦδη ἐχρῶντο. Σὺ δὲ αὐτοῖς εἶπας· Ἰσθμὸν μὴ (72)
 κυρτοῦτε, μηδ' ὀρύσσετε· Ζεὺς γὰρ κ' ἔθηκε νῆ-
 σον, αἰ κ' ἐβούλετο· καὶ οἱ βλάκας ἐπέισθησαν, καὶ
 ἀποραπόμμενοι παρέδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Ἄρπάγῳ. Τὸ
 δὲ ἀπεδούργημα! Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἦν βέβαιος ἀποφυγῆ
 ἐρύξασαι, τούτου μὲν ἔπαυσας· ὡς δὲ μὴ κελύων ἔρ-
 γου ἔχεσθαι, ἐπαγγέλλῃ τὴν ἀποφυγὴν, τούτῳ δὲ οὐ
 τὸ λῶτον εἶναι μὴ ὀρύξασαι προσετίθει· ἀλλ' ὅτι οὐ
 δοκεῖ τῷ Διὶ νῆσον αὐτὴν εἶναι. Ἐν μὲν οὖν τῇ ἀπο-
 τροπῇ ἀμφοτέρα ἰσόβροπα, ἐν δὲ τῇ προτροπῇ τὸ
 διαρῆξασθαι προεῖχον. Οὗ δὴ ἀσφαλὲς ἦν τῷ σοφι-
 στῇ τὸ ἀνατρέπειν. Οὗτος τε οὐδὲν εἰπὼν, ὧν ἕνεκα
 ἦσαν ἀφιγμένοι, ἀπέπεμψας οἰομένους ἀκχοέαν τι. »
 Ταῦτα δὲ ἡγοῦμαι τὸ ἀδρανὲς τῶν τε χρόντων καὶ
 τῶν χρωμένων ἀπελῆγειν αὐτάρκως, καὶ ὅτι μηδὲν
 ἀπθὲς ἔνθεον ἔστιν εὐρεῖν ἐν τοῖς δηλουμένοις. Τὸ
 δὲ κακότροπον τοῦ ἦθους εἶτε τῶν πονηρῶν δαιμόνων,
 εἶτε τῶν τὰ μαντεῖα καθυποκρινομένων ἀνδρῶν, ἴδοις
 ἄν, εἰ μάθεις ὡς καὶ εἰς τὸν κατ' ἀλλήλων πόλεμον
 πῶς χρωμένους αὐτοῖς ἠρέθιζον, εἰρήνης καὶ φιλίας
 δέον αὐτοὺς εἶναι βραδευτάς. Τοτὲ μὲν οὖν Λακεδαιμο-
 νίως ὡς ἄν οἰκείους καὶ φίλους, ὁ ἐν Δελφοῖς πάλιν κατὰ
 Μεσσηνίων παροξύνει, τοτὲ δ' αὖ Μεσσηνίους κατὰ Λα-
 κεδαιμονίων χρεῖ, εἰ πάλιν οὗτοι δι' ἀνθρωπιθουσίας ἰλά-
 σονται τοὺς δαίμονας. Ἄκουε δὲ καὶ τὰ περὶ ταύτων.

^α γρ. ταύτη. ^β add. οὐκ. ^γ ἰσ. ἀληθῶς.

(70) Οἱ Κνιδιοὶ. Fuse Herodot. lib. 1, pag. 80. Lacedæmoniorum coloni fuere, illamque Asiæ re-
 gionem tenuere, quæ Triopium ad mare vergebat.

(71) Ἄρπάγου. Fuit is et Cyri servator infantis

A scurum erat, eos nec utrumque potius quam alter-
 utrum, nec pro leviori gravius subituros esse;
 simulque levius hoc demum fore, si rex pro omni-
 bus unus interiret. Jam vero id etiam facile occur-
 rebat; in communi totius urbis excidio, effugium
 regi patere nullum; idem autem si alio quopiam
 amandaretur, aliquid forte præter opinionem even-
 turum. Reliquum igitur est, ut regem, hæc secum
 ipsi reputantes, ad bellum gerendum emittant, domi
 vero interea residentes, procul a discrimine, rei to-
 tius exitum operiantur. Regi porro infinitam ho-
 stium multitudinem paulo post excipienti, certum
 interitum imminere, nemo non videbat, cum indu-
 ciis quibusdam interim ab omni metu vacuis Sparta
 frueretur, seseque inopinati cujusdam eventus spe

B sustentaret. 220 Enimvero seu eadem caperetur

CAPUT XXVI.

Responsum Cnidii editum.

« Nec sane dissimilis (inquit ille) Cnidiorum, Har-
 pago adversus eos movente, fortuna conditioque
 fuit. Isthmum enim illum, qui tum inibi erat, tol-
 lere ac rescindere, atque urbem insulam efficere
 aggressi, ubi rem fausto licet initio, minus postea
 vidissent ex voto cedere, abjectis demum armis,
 oraculum consulere. Tu vero ad eos: Isthmum neu
 munite, neu suffodite: Jupiter enim, si voluisset, in-
 sulam fecisset. Tibi porro vecordes ac stolidi ho-
 mines fidem habuere, seseque Harpago, a suscepto
 deterriti consilio, dedidere. Istuc autem quam vete-
 ratorie! Nam quod, ne suffosso quidem Isthmo,
 certum eos receptum habituros videas, affectum
 opus inhihes: idemque simul, utpote nequaquam
 ejus instituendi auctor, effugiendi spem ostendis
 aliquam. Neque tamen, si a suffodiendo abstinuer-
 rint, lætiores exitum polliceris: hoc unum affers,
 Jovi urbem insulam fieri non placere. Occurrebat
 nimirum, si dehortarere, parem in utramque partem
 responsi vim; sin autem hortarere, expressam ni-
 mium consecuturæ salutis significationem futu-
 ram. Quare, dehortari modo, tutum in primis ac
 securum sophistæ visum est. Atque hunc in mo-
 dum, nihil prorsus ad ea respondens, quorum te
 ipsi causa convenerant, miseros dimisisti, qui sese
 tamen abstulisse aliquid putabant. » His equidem
 existimo, tam respondentium, quam consulentium
 imbecillitatem, quamque oracula isthæc omnia divi-
 vinæ facultatis vacua sint, abunde coargui. Jam
 maleficus et fraudulentus artes, seu malorum dæmo-

et fortissimus Imperator.

(72) Ἰσθμὸν μὴ. Herodot. Ἰσθμὸν δὲ μὴ. Sena-
 rii duo sunt.

aum, seu hominum, qui divinatorum larvam induebant, ex eo perfacile intelligas, quod qui pacis et amicitiae conciliatores atque interpretes esse debuissent, eos illi sæpissime, a quibus consulebantur, in mutua bella concitarent. Et quidem modo 221 Lacedæmonios, quasi domesticos et amicos adversus Messenios Apollo Delphicus exstimulat, modo idem adversus Lacedæmonios Messeniis, si modo humana victima dæmones iterum placaverint, læta omnia pollicetur. Hanc tu in rem, quæ sequuntur, accipe.

CAPUT XXVII.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Eos, a quibus consulebantur, in mutua bella vehementius concitasse.

At hæc omnia videlicet ea quæ divinationi præsto est, sapientia explorabit, nec eam temere, quidquid occurrerit, effutire sinet, utpote quæ rerum omnium suspensas ex sese habeat aptasque rationes, ac velut arbitra suum quibusque pretium ac dignitatis gradum attribuat. Neque vero Pythium illum, ob ejus vanitatem, aut istis, aut Lacedæmoniiis, de Messeniis eaque regione, quam ipsi Lacedæmoniiis fraude victis occupant, responsum edere patietur,

Non te armis solum mandat decernere Phœbus :

Atque alius tenet arva quidem Messenia fraude :

Verum quisque dein patitur, suas texuit, artes.

Pacis eos potius et temperantiæ meminisse, ac sorte sua contentos esse jubet. Homines enimvero Lycurgi legibus ad æquitatem institutos, immodicæ cupiditatis et inanis gloriæ stimulus ad consulendum oraculum impulerat, uti ne qui sub tolerantia magistris legibus educatos se ferebant, Messeniis pugna cessisse viderentur. Atqui si ex legibus tolerantia magistris vitam instituebant, decuit eos profecto paucis contentos, a dimicatione, armis, ac reliqua ejusmodi vesania abstinere. Cæterum hæc tu Lacedæmoniiis contra Messenios respondisti : at Messeniis contra Lacedæmonios, quæ sequuntur. Nam utrisque vicissim adversus utrosque responsa promis-

Manibus Ægyptidem poscunt nigra fata puellam, Hanc tu si dederis, caram servabis Ithomen.

Nam quod affers, non puram ac sinceram ex Ægypti genere victimam, ac 222 propterea litatum a Messeniis non fuisse; apage mihi hæc commenta : turbis enim concitandis nemo te aptior. Atque hujusmodi sunt historiae antiquioris exempla. Cujusmodi sexcenta quoque jam usque a majoribus nostram ad ætatem proferri possent : cum tot subinde impe-

(73) Ἐφήσει. Ita γρ. cum ante perperam editum esset, οὐδὲ φήσει.

(74) Ἀπάτη νικήσαντες. Hanc victoriam Aristodemo duce retulerunt Messeniis, ut scribit Pausanias in *Messenic.*, pag. 121; ubi circa montem Ithomen insidias a Messeniis collocatas ait, quæ victoriæ causa fuerint, cum recentes in fessos ac debilitatos irruissent. Οὗτοι μὲν, inquit, ἐλόγων τῆς Ἰθώμης ἐνθα ἐμελλον ἤμισα ἐσεσθαι σύνοπτοι, etc. Atque hæc illa est ἀπάτη cujus hic meminit.

(75) Οὐ σε μάχης. Pythiæ oraculum est, quod ab eodem Pausania refertur p. 122.

(76) Γαίαν. Pausan., *Λατάν*. Œnomaus sine du-

Ὡς τοὺς χρωμένους αὐτοῖς ἐξέμαινον εἰς τὴν κατ' ἀλλήλων πόλεμον.

Ἐπικρίνει δὲ τὰ τοιαῦτα ἡ σοφία παρούσα τῇ μαντικῇ, καὶ οὐκ ἐπιτρέφει αὐτῇ ὡς ἔτυχε διαλέγεσθαι. Ἄτε δὴ τῶν πάντων ἀψαμένη τὰ πείσιματα, καὶ ἐπιθεμένη τὰ πρᾶξεα· οὐδ' ἐφήσει (73) ματαίῳ ὄντι τῷ Πυθίῳ χρᾶν οὕτε τούτοις, οὕτε Λακεδαιμονίους περὶ Μεσσηνίων καὶ τῆς γῆς, ἧς εἶχον Μεσσηνιοὶ ἀπάτη νικήσαντες (74) Λακεδαιμονίους.

B Οὐ σε μάχης (75) μόνον ἔργ' ἐφέπειν χειρὶ Φοῖβος·

Ἄλλ' ἀπάτη μὲν ἔχει γαίαν (76) Μεσσηνίδα
ἄλλος (77)
Ταῖς δ' αὐταῖς τέχναις τις (78) ἀλώσεται, ὡς περ
ὑπῆρξεν.

Εἰρήνης μᾶλλον (79) μεμνησθαι κελεύει καὶ διλογείας καὶ αὐταρχείας. Οἱ δὲ (80) που τοῖς Λυκούργου νόμοις κατακοσμούμενοι ἦχον ὑπὸ ἀπληστίας καὶ δόξης κενῆς αἰρησόμενοι (81), ὡς μὴ δοκοῖεν Μεσσηνίων μάχῃ λείπεσθαι, ἐν νόμοις καρτερικοῖς τετραφθαί δοκοῦντες. Εἰ δὲ γε οἱ ἐν καρτερικοῖς ἦσαν νόμοις οὕτω τεθραμμένοι, ἐκαρτέρουν ἂν ἐπὶ τοῖς ὀλίγοις, καὶ οὐδὲν ἂν μάχης αὐτοῖς ἔδει, οὐδὲ ὄπλων καὶ τῆς λοιπῆς ἀποπληξείας. Ταῦτα Λακεδαιμονίους κατὰ Μεσσηνίων· πάλιν δ' αὖ Μεσσηνίους κατὰ Λακεδαιμονίων τοιαῦτα. Σὺ γάρ καὶ Μεσσηνίους κατὰ Λακεδαιμονίων, οὐ μόνον Λακεδαιμονίους κατὰ Μεσσηνίων χρησιμώεις·

Παρθένον Αἰγυπτιδα κληῖρος καλεῖ, ἦντινα δότῃ Δαίμοσι νερτερλοῖς, καὶ κεν σώσειας Ἰθώμην.

Τὰ γὰρ παρευρήματα οὐ δέχομαι, ὅτι οὐκ ἦν καθάρην ἐκ γένους Αἰγύπτου τὸ ἱερεῖον, ὅθεν ἀτέλεστα Μεσσηνίους εἶναι· τοιοῦτος γὰρ εἶ οἶος ταράττειν. Ἐὰ μὲν δὴ τῆς παλαιᾶς ἱστορίας τοιαῦτα. Μυρία δ' ἔστι καὶ καθ' ἡμᾶς τούτοις συνιδεῖν ὅμοια, ἐκ παλαιῶ χρόνου καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦς τῶν κατὰ χρόνους ἀρχόντων, τοτὲ μὲν εἰς ἀπράκτους πολέμους διὰ

bio legit γαίαν, cum paulo ante dixerit, περὶ Μεσσηνίων καὶ τῆς γῆς, ἧς εἶχον, etc.

(77) Ἄλλος. Pausan., *λαός*.

(78) Τέχναις τις. Pausan., *τέχναισιν ἄλωσ*. Tum addit, Lacedæmonios in omnem se versasse partem, ut fraudi fraudem reponerent.

(79) Εἰρήνης μᾶλλον. Aliter manuscr. et Mont., Εἰρήνης δὲ μᾶλλον. Reponi fortasse possit, Εἰρήνης ἂν μᾶλλον μ. κελεύοι. *Juberei vero potius*, etc.; nam quæ sequuntur hanc sententiam postulant.

(80) Οἱ δὲ. Malim ὁ γρ., vel οἱ δὲ.

(81) Αἰρησόμενοι. Placuit ἐρησόμενοι, quod habet γρ., id est, Apollinem consulturi. Posset etiam αἰρώμενοι, *clari*.

τῆς τῶν χρησμάτων συμβουλίας ὁρμώντων, τότε δὲ ἀσφαλλομένων ἐκ τῆς τῶν χρησθέντων ἀδηλίας, ἄλλοτε δὲ ἀπε-πικνωμένων ἐκ τῆς αὐτόθεν τῶν λογίων ἀπάτης. Τί δεῖ δὲ λέγειν, ὡς ποτε ἐν ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς, ἦτοι τῶν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς παρατάξεων, ἢ τῶν ἐν ταῖς σωματικαῖς ἀβήρωσταις κινδύνων, τῆς τῶν νενομισμένων θεῶν ἐπικουρίας ἢ θεραπείας οὐδὲν ὤναντο; Τοιαῦτα δὲ ἀεὶ καὶ διαπαντὸς αὐτοῖς τὰ ἀπὸ τῶν χρησμάτων ἐκπίπτει, οἷα καὶ τὰ τῆς παλαιᾶς ἱστορίας συνίστησιν. Ἄλλ' ἐπεὶ τῶν μάλιστα παρὰ ταῖς Ἑλλησι θρυλλομένων τοῦ Πυθίου χρησμάτων εἰς τὴν καὶ ὁ πρὸς Λυκούργον, ᾧ προστίοντι ἢ Πυθίᾳ ἐκφώνησε τὸ βωόμενον ἐκεῖνο·

Ἦκεις (82), ᾧ Λυκούργε, ἐμὸν ποτὶ πλοῖα νηὸν, Ζηνὶ φίλος καὶ πᾶσιν Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι· Δίω ἢ σε θεὸν μαντεύσομαι, ἢ ἀνθρώπων· Ἄλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλλομαι, ᾧ Λυκούργε· Ἦκεις εὐνομίᾳ διζήμενος· αὐτὰρ ἐγὼ τοι δώσω·

καὶ τὰ τοῦτοις συνεπιλεγόμενα φέρε, καὶ πρὸς ταῦτα εἶνα ποτὲ συνείδεν ὁ προδηλωθεὶς ἔλεγχος ἐποπτεύομεν. Γράφει δὲ ὕδω·

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ΄.

Τὰ περὶ Λυκούργου τοῦ Λακεδαιμονίων νομοθέτου, ὅτι μὴ θεοῦ ἀξία.

« Ἄλλὰ σὺ τὸν Τυρταῖον ἂν προκαθηγεμόνα, καὶ σκοπὸν ἐλθόντα ποτὲ ὡς σὲ, ἦρξαι ἐφης ἐκ κολίης Λακεδαιμόνος Ζηνὶ φίλον, καὶ πᾶσιν Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι, διζεσθαί τε εἰ θεὸν αὐτὸν μαντεύσῃ ἢ ἀνθρώπων· Ἄλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλλομαι, ὅτι φίλεν εὐνομίαν αἰτήσων. Καὶ πῶς, εἰ θεὸς (83), οὐκ ἐπίστατο νόμον πολιτικὸν ὁ φίλος τοῦ Διὸς καὶ πάντων τῶν Ὀλυμπίων; Ἄλλ' ἐπεὶ οὐ δίχα θεοῦ ἴσως τὰ τοιαῦτα εὐρίσκεται, ἃ δέδεικται τῷ θεοτάτῳ ἀνθρώπων ὑπὸ τῆς θεοῦ φωνῆς· φέρε, ἴδωμεν τὴν θείαν φωνήν, καὶ ἃ εἰδίδαξας τὸν Λυκούργον·

Ἦκεις εὐνομίᾳ διζήμενος· αὐτὰρ ἐγὼ σοι δώσω.

ὡς, εἴποιμι ἂν ἐγὼ· οὐδεμίαν γὰρ πῶ δόσιν οὐδὲν ἐπηγγέλω τοιαύτην·

Ἔω; ἂν μαρτείασιν ὑποσχέσεις ἢ τε καὶ ὄρκους, καὶ εἰκας ἀλλήλοισι καὶ ἀλλοδαποῖσι διδῶτε (84), Ἄγῶς καὶ καθαρῶς προσθηγεῖας τιμώντες, Τυρταρίδας δ' ἐποπιζόμενοι (85), Μενέλαον (86) [τε καὶ ἄλλους Ἀθανάτους ἥρωας, οἱ Λακεδαιμονί διη· Οὕτω τοι χ' ὑμῶν περιφειδοῖτο εὐρύοπα Ζεύς.

ἂ Ἰσ. Λυκούργον. ἢ Ἰσ. ὑποσχέσας.

(82) Ἦκεις. Oraculi huius meminerunt Herodot. lib. 1, p. 28; Plutarch. in *Lycurgo*, p. 42; Theodor. x *De Græcor. affect.*

(85) *Εἰ θεός*. Clarum est ita legendum fuisse, non ἢ θεός.

(84) *Διδῶτε*. Ita γρ. et recte, nam διδῶται mendosum erat.

(85) *Ἐποπιζόμενοι*. Hesych. : Ἐπόπιζε, ἐν-

ratores modo ad inania bella oraculis auctoribus raperentur, modo responsorum obscuritate fallerentur, modo etiam nativa quadam inducti oraculorum fraude aberrarent. Quid enim referre attinet, quoties vel gravissimis, quod infausto cum hostibus Marte pugnassent, calamitatibus conflictati, vel morbis periculosissimis laborantes, ab iis qui vulgo dii censebantur, opis omnino nihil remediique senserunt? Et quidem ejusmodi semper iis atque constanter ex oraculis responsa prodire, qualia vetustis passim historiis celebrantur. Sed quoniam ex iis Pythii oraculis, quæ Græcorum omnium vocibus maxime jactantur, unum etiam illud est, quod Lycurgo sese consulenti Pythiam edidisse ferunt, his versibus comprehensum:

Tu modo nostra subis in pingua templa, Lycurge. Omnibus o superis, superum o charissime patri, Te divumne hominem vocent oracula nostra, Ambigimus: divum, ut spes est, dixisse licebit; Æqua tuis nos jura rogas; damus illa libenter;

et quæ sequuntur; age, quinam de isto quoque Ænomai nostri, dum oraculorum vanitatem argueret, sensus exstiterit, videamus. Sic igitur ipse scribit:

CAPUT XXVIII.

Quæ de Lycurgo Lacedæmoniorum legislatore memorantur, deo indigna esse.

« Sed enim Lycurgum, inquit, cum ad te aliquando viæ quasi dux et explorator adiiisset, cava Lacedæmone, Jovi ac reliquæ superum turbæ charum, venire dicebas; nec tibi omnino constare, deumne ipsum an hominem oraculo pronuntiare deberes. Quin etiam addebas te malle deum, quod æquas abs te leges petiturus venisset. Atqui si deus erat, legum idem et æquitatis imperitus esse qui poterat? præsertim cum Jovi ac superis omnibus adeo charus esset. **223** Sed quoniam, excogitari forte sine deo non possent, quæ divino ex ore hominum divinissimum audit; age divinam hanc ipsius quoque vocem, quæque Lycurgum docueris, attendamus:

Æqua tuis nos jura rogas, damus illa libenter.

Utinam vero, mea quidem causa, dederis: nemini enim antea donum ejusmodi ullum promisisti:

Dum vos (quod responsa jubent) promissa fidemque Nomine firmatum superum, et communia juris Civibus externisque simul defendere vincula Cura premet, castisque gravem celebrare senectam Obsequiis: dum Tyndaridæ, Menelaus, et omnis

Heroum sacra turba suo gaudebit honore: Providus illasam servabit Juppiter urbem.

τρέπου, ἐπιστρέφου, κατασκευάζε, φυλάσσω.

(86) *Μενέλαον*. Γρ. Μενελάω, recte, tametsi Μενέλαον, κατὰ συνίτησιν, dici possit. Hæc porro, cum paulo post sequentibus, leges videntur esse, quas Herodot. lib. 1 scribit, nonnullos putasse conceptis verbis a Pythia dictatas fuisse. Hoc ipsum Clem. Alexandr. lib. 1 *Strom.* et Strabo lib. x.

O doctrinam, Apollo, cohortationemque divinam! Non longam sane præcepta ista tua navigationem postulabant: nec Delphos ex Peloponneso propterea, imo ne ad Hyperboreos quidem ipsos confugiendum fuit, unde, alterius cuiusdam vatis Asteriae jussu et oraculo, profectos olim memorant:

Fragrantis Deli cives, sacrosque ministros.

Lycurgum, hercle, putem, neque nutriculum habuisse, neque seniorum in consensu versatum unquam fuisse: nam et ab istis, et ab illa quoque nou modo plura, sed etiam majoris sapientiae plena didicisset. Quanquam addes, opinor, aliquid, si clarior abs te quidpiam Lycurgus flagitarit. Equidem, si aliis, uti par est, imperantibus, alii vicissim, uti par est, obsequentur, id non jam illi seniorum consensui totum assignabo: proinde Lycurgum obtestabor, uti bono animo esse velit, si quam abs te Reipublicae constituendae rationem accipere, Spar-

*Semita se longo duplex discrimine findit,
Altera honoratis fert Libertatis ad aedes,
Altera Servitii tectum illætabile pandit:
Illam vis animi, et sacro concordia gressu
Trajiciet, quam tu populis monstrare memento:
Hanc lis dira averit, tristisque ignavia vultu.*

224 Quam diligenter cavere jubes. Tu fortitudinem in primis civibus, commendatam esse vis: id persæpe nobis occinere ipsi quoque meticulosi solent. Consensionem addis animorum: id vero non tantum a sapientibus, sed etiam ab iis, quos mutuae dissensiones agunt, inculcatur. Quare hujus quidem præcepti causa, per nos quiescas licet. Itane vero? Qui te vatem prædicās, ne id quidem intelligis, quam sæpe multi nobis isthuc ipsum ingesserint, qui tamen neque laurum comederant? neque Castaliam aquam biberant, neque sapientiae nomine supercilium adduxerant? Quin tu autem de fortitudine, de libertate, de concordia disseris, quemadmodum ista civitatibus præsidia comparentur? Desine hoc nobis imponere, uti quam ipsimet ignoramus, eam populis viam præeamus. Præi tu ac formidanda est. Quibus deinceps ista subdit:

(87) *Δήλοιο θυώδεος.* Ita reposui, cum perperam excusum esset, δη λοιουθώδεος.

(88) *Ἐτι.* Sensus postulare videtur, οὐκέτι.

(89) *Συρθώκου.* Ita conjunxi, quæ distracta erant, σύν θώκου.

(90) *Πέραν.* Plane legendum videtur περᾶν, sensu facillimo, quam etiam lectionem in Mont. reperi. Quod sequitur, ἦν δὲ, retineri potest, nam ἡγεῖσθαι pro ἡγοῦ positum est, ut solet in legibus illis sancientiis præceptisque dandis, infinitivus imperativi locum tenere.

(91) *Ἄπορος.* Τουτέστιν εἰς πᾶσαν καθιστάσα τὴν ἀπορίαν. Ad homines etiam vox ista significatioque transfertur, raro licet exemplo. Ita Plato in *Apoloq.*: "Ὅσοι δὲ ὀθῶν καὶ διαβολῇ χρώμενοι ὑμᾶς ἀνέπειθον· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ πεπεισμένοι ἄλλους πείθοντες, οὗτοι πάντες ἀπορώτατοι εἰσιν. Quem locum vereor ut satis fideliter interpretes expresserint, maximeque postrema. Nam Serranus quidem sic: *Illi vero nusquam comparent.* Atqui, ex eo potius

"Ἀπολλον, διδασκαλίας καὶ παρεγγυήσεως θείας! Καὶ οὐ μακρὸς ἔνεκα τούτων ὁ στόλος· οὐ δὲ ὅπως εἰς Δελφούς ἐκ Πελοποννήσου, ἀλλ' οὐδ' εἰς Ὑπερβορέους αὐτούς, ὅθεν ἀφιχθαί λέγουσι κατὰ χρησμῶν Ἄστερίας ἄλλης μάντεως·"

Οἰκητὰς Δήλοιο θυώδεος (87) ἠδ' ἱερῆας.

Δοκεῖ δὲ μοι ἂ Λυκούργος οὕτως οὐκ ἐσχηκέναι τιτθην, οὐδὲ σὺν θώκῳ πρεσβυτέρων οὐδέποτε κεκαθικέναι, παρ' ὧν καὶ παρ' ἧς εἶχε καλλίω τούτων ἀκούσαι καὶ σοφώτερα. Τάχα δὲ πού τι προσθήσεις, ἐάν σε λιπαρῆ ὁ Λυκούργος εἰπῆεν τι σαφέες· εἰ οἱ μὲν εὖ ἡγοῖντο, οἱ δ' ἐποινοῦν· ἔτι (88) φήσω τοῦ αὐτοῦ εἶναι συνθώκου (89) τοῦτο, καὶ ἀξιόσω τὸν Λυκούργον μὴ ἀποκαμῆν εἰ τι δύναιτο πολιτικὸν παρὰ σοῦ διδάγμα ἀναλαθῶν ἀπιέναι εἰς τὴν Σπάρτην.

Reipublicae constituendae rationem accipere, Spar-

Εἰσὶν ὁδοὶ δύο πλείστον ἀπ' ἀλλήλων ἀπέχουσαι, Ἡ μὲν Ἐλευθερίας εἰς τιμιον οἶκον ἀγούσα, Ἡ δ' ἐπὶ Δουλείας φευκτὸν δόμον ἡμερῶισιν· Καὶ τὴν μὲν διὰ τ' ἀνδροσύνης, ἱερῆς θ' ὀμονοίας Ἔστι πέραν (90), ἣν δὲ λαοὶς ἡγεῖσθαι κέλευθον· Τὴν δὲ διὰ στυγερῆς ἐρίδος καὶ ἀνάγκης ἀπὸ τῆς Εἰσαφικάνουσι.

τὴν δὲ πεφυλάχθαι. Μάλιστα ἀνδρείους εἶναι κελεύεις· τοῦτο μὲν καὶ παρὰ τῶν δειλῶν πολλάκις ἠκούσαμεν. Ἄλλὰ καὶ ὁμοφρονεῖν· τοῦτο οὐ παρὰ τῶν σοφῶν μόνων, ἀλλ' ἦδη καὶ παρ' αὐτῶν τῶν στασιαζόντων, ὥστε τοῦτο μὲν τοῦ παρεγγυήματος ἀφιεμέν σε. Καίτοι μάντις ὦν, οὐκ ἔγνωσ ἡμᾶς πολλάκις καὶ παρὰ πολλῶν εὐληφῶτας αὐτὸ, οὔτε τῆς δάφνης ἐμφαγόντων, οὔτε τὸ Κασταλλίας ὕδωρ πιόντων, οὐδ' ἐπὶ σοφία τὴν ὀφρὺν ποτε ἀνασπασάντων; Λέγ' οὖν περὶ ἀνδρείας, λέγε περὶ ἐλευθερίας, λέγε περὶ ὁμοφροσύνης, τίνα τρόπον ἐγγίνεται ταῦτα πόλει, καὶ μὴ ἡμᾶς τοὺς οὐκ εἰδῶτας κέλευε ἡγεῖσθαι τοῖς λαοῖς τῆς κελεύθου ταύτης, ἀλλ' αὐτὸς ἡγοῦ· καλὴ μὲν γὰρ, ἀλλ' ἄπορος (91) ἡμῖν καὶ φοβερά. Τούτοις προστίθησι λέγων·

ipse: nam recta illa quidem, sed obscura nobis

quod nusquam ipsi comparerent, id sequebatur, ut D essent ἀπορώτατοι. Ficinus autem: *Hi omnes infiniti omnino sunt.* Credo, sine causa Socrates hac hyperbole uteretur. Integrum locum ita redderem: *Quotquot autem invidia calumniaque usi, a vobis fidem impetrarunt (qui quidem, hanc in opinionem inducti ipsi quoque, alios jam inducunt), ii certe omnes hanc mihi defensionem longe difficilissimam efficiunt.* At si legeretur, οὗτοι πάντων ἀπορώτων. (quod equidem optaverim), sensus esset, *ii certe mihi longe difficiliorum, quam ceteri omnes, defensionem efficiunt:* Τουτέστι, πάντων οὗτοι με ἀπορώτατον ἀποφαίνουσι, vel πλείστην ἐμοὶ πάντων καὶ μεγίστην παρέχονται τὴν ἀπορίαν. Ita πόρος interdum, ἀντὶ τῆς μεθόδου, qua obscurum aliquid eruatur, aut difficile comparatur. Herodot. lib. II, p. 100: *Ψαμμήτιχος γὰρ, ὡς οὐκ ἐδύνατο πυνθανόμενος πόρον οὐδένα τούτου ἀνευρεῖν, οἱ γένοιντο πρώτοι ἀνθρώπων, ut vidit nullam quarenti sibi viam aperiri, sua hominum qui primi essentissimam, intelligeret.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

A

CAPUT XXIX.

Ὅτι οὐδὲν περὶ σπουδαίων πραγμάτων τοὺς χρησμούς ἐποιοῦντο.

Ἐὺ δὲ καὶ περὶ γάμου ἔτοιμος λέγειν·

Ἄρτος ἰκποδότητος πῶλον λάβει κυανοχαίτην.

Περὶ δὲ παίδων·

Ἡετίων (92), οὐ τίς σε τίσει πολὺτιτον ἔδοντα·

Λάβδα κύει (93), τέξει δ' ὀλοοτροχόν (94).

Περὶ δὲ ἀποικίας·

Ἐτέλλ' ἐπὶ χρυσίου· ἄνδρας πολυθερῆα λαδρ,

Ἄμοις μὲν χαλκὸν ἀποφέρων, χερσὶν δὲ σίδηρον.

Περὶ δὲ κενῆς δόξης·

Γαίης μὲν (95) πάσης τὸ Πελασγικὸν οὐδας ἄμεινον.

Ἰσποὶ Θρητικαί (96), Λακεδαιμόνιαι (97) δὲ γυναικες·

Ἄνδρες δ' οἱ πίνουσιν ὕδωρ καλῆς Ἀρεθούσης (98).

Καὶ μοι δοκεῖς οὐδὲν τῶν τερατοσκοπῶν καλουμένων κρείττων εἶναι, ἀλλ' οὐδὲν τῶν ἄλλων ἀγυρτῶν καὶ σοφιστῶν. Ἄλλὰ τῶν μὲν οὐδὲν ἔγωγε ἐθαύμασα, εἰ μισθοῦ τραχηλίζουσι· σοῦ δὲ τοῦ θεοῦ, καὶ τῶν ἀνθρώπων, εἰ μισθοῦ τραχηλίζονται. Εἴθ' ὁ μὲν Σωκράτης ἐκεῖνος οὐδέτερον ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα, πότερα γαμήσει, ἢ μή· ἀλλ' ὅτι μετανοήσει ἀμφοτέρω. Πρὸς δὲ τὸν ἐπιθυμοῦντα παίδων, οὐκ εὖ ἔφη αὐτὸν ποιήσειν, ὅς ἐάσας ἐπιχειρεῖν ὅπως, εἰ οἱ παῖδες γένοιτο, ἄριστα αὐτοῖς χρῆτο, τοῦτου μὲν οὐδένα λόγον ἐποίησατο, αὐτὸ δὲ μόνον ἐσκοπεῖτο, πῶς ἂν αὐτῷ γένοιτο. Ἐτέρω δὲ ἀποδημεῖν ἐγνωκός διὰ τὸ κακῶς ἔχειν οἶκον, οὐκ ἔφη ὀρθῶς αὐτὸν βουλευσθαι· τὴν μὲν γὰρ πατριδα αὐτόθι ἀπολιπὼν ἄπεισι, τὴν δὲ ἀμαθίαν μεθ' ἑαυτοῦ ἄγων, ἦτις αὐτὸν καὶ τοῖς ἐκεῖ δυσαρεστῆν ποιήσει, καθάπερ καὶ τοῖς ἐνθάδε. Καὶ οὐχ ὅποτε ἠρωτᾶτο μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτόκλητος ἐπὶ τὰς τοιαύτας συνουσίας ἴων. »

ἃ Ἰσ. χρυσεῖος.

(92) *Ἡετίων*. Herodot. lib. v, pag. 366, oraculi huius mentionem facit, ubi plura de hoc Eetione, Cypseli patre, qui Cypselus Corinthi deinde tyrannidem arripuit.

(93) *Λάβδα κύει*. Hæc Eetionis uxor, Cypseli mater, Amphionis Bacchiadæ filia. Herodot. ib.

(94) *Ἄ' ὀλοοτροχόν*. Herodot., ὀλοοτροχόν, ut et alibi. Utrumque in usu est; sæpius tamen ὀλοοτροχόν, leni spiritu, dum significat τὸν ἐπὶ τὴν ἄλλοθεν πρὸς τὸν, ut hic. Πολεμαῖος καὶ Ἀριστόνικος, inquit *Etymolog. magn.*, ψιλοῦσι παροξύνοντες, ἀκούοντες τὸν ἐπὶ τὸ πρὸς τὸν ὄλον. Quam significationem ab Hesychio præteritam esse miror. Plura D Cypselum subobscurè significat, qui tanquam immanis quidam et vastus molaris Corinthios obruturus esset. Vide infra p. 233. Cæterum idem Herodotus, libro citato, pag. 366, ex huius oraculi verbis, prius alterum a Corinthiis intellectum esse ait, quod Bacchiadis editum fuerat hunc in modum :

Ἀλετὸς ἐν πέτρῃσι κύει, τέξει δὲ λέοντα, καρτερὸν, ὠμηστὴν, πολλῶν δ' ὑπὸ γούνατα λύσει,

etc. Aquila Cypseli matrem Labdam significabat; Petra vero, tribum Petram nomine, in qua censebatur Eetio.

(95) *Γαίης μὲν*. Idem oracul. refertur a Theodoro lib. x *De Græcor. affectionib.*, et a Joanne Wetze, *chiliad. 9 histor.*, 291, et al.

(96) *Θρητικαί*. Tzetzius habet Θεσσαλικάι. Sed

Seriis honestisque de rebus minime ab iis responderi.

« Enimvero dignus etiam es, quem de nuptiis præcipientem audiamus :

Cæruleum pullum Argos equis tibi nobile mittat.

Itemque de liberis :

Eetio, justos nemo tibi reddit honores.

Labda uterum gestat, sætum enixura nefandum.

Tum de coloniis :

Auratam ad gentem densos transmittite colonos,

Æs humeris, manibus ferrum importare memento.

Rursus de vana gloria :

Nobilitate omnes terra antequam una Pelasgum,

Thracæ equi, clara mulier Lacedæmone nata,

Virque bibens, Arethusa, tuo de gurgite lymphas.

B Ac mihi quidem nihilo tu, aut iis, quos prodigiorum interpretes vocant, aut, reliquorum circulatorum ac sophistarum turba melior videris. Quamquam hoc hominum genus, alios etiam pretio in errorem ac fraudem præcipites agere, minus equidem miror : at te, qui deus es, hominesque cæteros 225 pretio ab iis præcipites agi, id vero vehementer admiror. Cæterum eodem plane modo bonus ille Socrates, quærenti, uxoremne duceret, neutram in partem respondit; sed tantum, utrum libet feceris, inquit, te penitebit. Alteri liberorum cupido, recte ac prudenter facturum negavit, dum neglectis rationibus iis, quibus optime liberos, si quos aliquando susciperet, educare posset, eaque prorsus cogitatione missa, unum id ageret, quemadmodum liberos susciperet. Alteri, qui quod male domi haberetur, alio migrare statuerat, sanum id esse consilium negavit, quod cum suo patriam loco

equi Thracii apud omnes laudatissimi. Athenæus tamen lib. vii, p. 278, ἴκπον Θεσσαλικὴν maluit, ubi de Archestrato, qui maria cuncta lustraverat, ut, ubi præstantissimum quodvis edulium reperiretur, indicaret.

(97) *Λακεδαιμόνιαι*. Theodor. loco citato, carpendi oraculi ansam jure hinc arripiens, Ὅτος, inquit, καὶ τὰς Λακεδαιμονίων ἐπαίνει γυναῖκας, ἀδελφὸς οἷς ἂν ἐθέλωσι μιγνυμένας.

(98) *Ἀρεθούσης*. Tam incertum est, quos Pythia viros intelligat, quam multas ac celebres Arethusas fuisse constat. Porro Tzetzes his versibus alios quinque subjungit, idem ad oraculum pertinentes. Hos accipe :

Ἄλλ' ἔτι, καὶ τῶν εἰσὶν ἀμεινονες, οἱ τὸ μεταξὺ

Τίρυνθος ναλοῦσι, καὶ Ἀρχαδῆς πολυμήλου,

Ἀργεῖοι λινοθάρηες, κέντρα πολλέμοιο.

Ἑμεῖς δ', Ἀγίεις, ὅτε τρίτοι, ὅτε τέτυρτοι,

Ὅτε δωδέκατοι, ὅτ' ἐν λόγῳ, ὅτ' ἐν ἀριθμῷ.

Qui Ægiensibus editum hoc oraculum fuisse volunt,

penult. vers. ita scribunt : Ἑμεῖς δ' Ἀγίεις, ut

Tzetzes, Mnaseas, Stephanus in *Αἴγιον*, Suidas in

Ἀγίεις. Qui vero Megarensibus, legendum ἕμεῖς δ'

ἔω Μεγαρεῖς. Plutarch. in *Symposio* utrosque con-

jungit : Τῶν δὲ Δημοκρατίων, inquit, εἰδῶλον, ὡς περ

Ἀγίειων, ἢ Μεγαρέων, ἀριθμὸς οὐδεὶς, οὐδὲ λόγος. !

Fortè Megarenses cum Ægiensibus debellatis Ἄιολις,

Pythiam una consuluerant. Qui plura volet,

adeat *Paræmiographum*, chil. ii, cent. i, proverb. 79. Sed caveat ne ab eo Mneam pro Mnasea, vel

Æginenses pro Ægiensibus accipiat.

relinqueret, tum suam secum efferret stultitiam, quæ non minorem sibi apud alios, quam apud suos offensionem ac molestiam crearet. Neque vero tantum ubi consuleretur, sed etiam ultro ac sponte hoc congressionum genus expetens egregia nobis effudit oracula. »

CAPUT XXX.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

*Communi prorsus humanoque sensu rerum agenda-
rum auctores fuisse.*

*Ὅτι κοινοῖς καὶ ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς τὰ πρακτέα
συνεβούλευον.*

« Viginti ante dies, totidem postquam exstitit ardens

*« Εἴκοσι (99) τὰς πρὸ κινδός, καὶ εἴκοσι τὰς μετέ-
πειτα,*

Sirius, umbrosa medicus sit Bacchus in œde.

Οἶκῳ ἐνὶ σκιερῷ Διονύσῳ χρῆσθε λατρῶν.

Sic enim Atheniensibus æstu vehementiore laborantibus cecinit, medicum utique non valem agens.

*Ἄθηναῖοις ὑπὸ καύματος ἐνοχλουμένοις λατρικῶν,
ἀλλ' οὐ μαντικῶν.*

*O Presboniadæ Clymeni sate sanguine princeps,
Tardius, Erginus, huc sobolem petiturus adisti :
Sed veteri temone novam conjunge coronam.*

*Ἐργῖνε (1), Κλυμένοιο πατρὸς Πρεσβωνιάδαο,
"Ὅψ' ἤλθεες γερεῖν διζήμενος· ἀλλὰ καὶ ἔμπαρ
Ἴστοδοῦν γέροντι νέαν κοτιβάλλε κορώνην.*

Præclare. Atqui, proles cupido seni juniorem uxorem esse ducendam, ne vatis quidem istuc est, sed cujusvis naturæ vim non ignorantis. At nimirum stolidos homines cupiditas transversos agit. »

B

*Ἐρόντι νέαν συνοικεῖν, εἰ παίδων ἐπιθυμῆι, οὐ μάν-
τεως οὐδὲ τοῦτο, ἀλλὰ φύσιν ἐπισταμένου. Ἄλλ' ἢ
ἐπιθυμία τοὺς βλάκας ἐξίστησι. »*

CAPUT XXXI.

Multa quoque ab his imperite suaderi.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ'.

« Quare ferula quoque, si me audis, recordes istos excipies, nisi se, putidis hisce quæstionibus abjectis, ad regandum 226 aliquid divina schola dignum adduci patiantur. Quid enim Pario Antiocho, ubi civiles in nugas facultates effudisset, te vehementi cum ægritudine adeunti respondes :

Ὅτι καὶ ἀφιλοσόφως τὰ πολλὰ παρήγουν.

I Thason, Antioche, hæc tibi sit clara insula sedes?

*« Διόπερ σοὶ καὶ νάρθηκα παραινῶ ἐπ' αὐτοὺς
λαμβάνειν, εἰ μὴ πείθοις μανθάνειν ἀντὶ τῶν κατα-
πτύστων ἐρωτημάτων ἄξιόν τι τοῦ θεοῦ φοιτητη-
ρίου· ἢ Ἀντιόχῳ τῷ Παρίῳ ἀποβαλόντι τὴν οὐσίαν
ἐν πολιτικῇ φλυαρίᾳ, καὶ ὑπὸ λύπης ἤκοντι πρὸς σέ,
λέγειν·*

qui majori sane fructu ex te audiisset :

*Ἄρτιοχ', εἰς Θάσον ἐλθὲ, καὶ οἶκει εὐκλέα νῆσον ;
Ὅς ἐκείνως ἂν μᾶλλον ὄνατο ἀκούσας·*

*Antioche, ad mentem redeas, nec te improba frangat
Pauperies.*

C

Ἄρτιοχ', εἰς τοῦν ἐλθὲ, καὶ ἐν πενίᾳ μὴ ἐδύρου.

Quid porro Cretensium legatis?

Ἢ τοῖς ἤκουσι Κρητῶν·

*Qui Phæstum ac Tarrham incolitis Diu[m]que ma-
rinis*

Φαιστοῦ καὶ Τάρρῃας ναέται, Δίου τε πολύρβου,

*Fluctibus obsessum, Pythoa piacula Phæbi
Sunt ritu servanda suo, sanctoque cavendum
Ne Creta in patria, patriis Ditiq[ue] Joviq[ue]
Legibus antiquos deinceps reddatis honores ;*

*Πυθῶν κέλομαι τελέειν Φοῖβου καθαρμῶν,
Εὐαγέοντας, ὅπως Κρήτην καταναιετήητε,*

quos longe utilius cum hoc responso dimisisses,

*Ὅλθον μὴ πατριοῖσι νόμοις, καὶ Ζήνῳ σέβοντες·
οἷς ἀκοῦσαι ἐκείνο κρεῖττον ἦν·*

*Quos nummi, cæcusque furor, fastusque superbus
Occupat, insanæ curare piacula mentis
Vos jubeo, ut sanctos melior sapientia civis
Accipiat, nec jam patriæ qua moribus itur,
Legibus at sacris opibus studeatis et auro.*

*Ὅλθον καὶ μανίας ναέται, πολλοῦ θ' ἅμα τύφου,
Οἰκείον τελέειν κέλομαι λήθρου καθαρμῶν,
Εὐαγέοντας, ὅπως σοφίᾳ καταναιετήητε.*

Ac videsis, ne tu potius quam Creta lustratione indigeas, qui Orphicas tibi nescio quas, aut Epime-
nideas lustrationes fingis. »

D

Ὅλθον μὴ πατριοῖσι νόμοις, θεοῖς δὲ σέβοντες.

*Ὡς μὴ μᾶλλον τῆς Κρήτης σὺ καθαρμοῦ προσδέη,
Ὀρφικῶς τινας, ἢ Ἐπιμενιδεῖους καθαρμούς (2) φαν-
ταζόμενος. »*

(99) *Εἴκοσι*. Meminit Athenæus lib. 1, p. 22 E, laudatque Mnesitheum Atheniensem, a quo proditum id memoriæ fuerit. Carmen sane τῶν ἀκροβατηρῶν poculis dignius, quam Apollinis cortina vel tripod oraculum, nisi dæmon Apollo foret.

(1) *Ἐργῖνε*. Pausanias in *Biotic.*, p. 514, pluribus. Erginus hic rex Orchomeniorum fuit. Clymenoque patri successit, Presbonis filio, Phruxi nepoti, a Thebanis interfecto. Is jam senior, liberorum cupidus, Apollinem consuluit. Cujus ex oraculo puellæ cum nupsisset, liberos ex ea duos suscepit, Trophonium et Agamedem, tametsi Trophonius Apollinis non Ergini filius haberetur.

(2) *Ἐπιμενιδεῖους καθαρμούς*. Phæstium Epimenedem spectat, cognomento Καθαρτῆν, sive quod ἀττικώτερον est, Ἀπομάχτην, qui, ut Suidas auctor

est, πολλά μυστήρια ἐπιχώρῃ ἐγράψε, Athenasque ipsas ἐκάθηρε τοῦ Κυλωνίου ἄγους. Tullius in *De legibus*, *Illud*, inquit, *vitiosum Athenis, quod Cylo-
nio scelere expiato, Epimenede Crete suadente, fecerunt Contumeliæ sanum et Impudentiæ. Virtutes enim, non vitia consecrare decet*. Plutarch. in *Solone*, p. 84, pluribus ubi eum a quibusdam, omisso Perandro, septimum sapientem habitum esse refert : Ἐδόκει δὲ, inquit, τις εἶναι θεοφιλῆς, καὶ σοφὸς περὶ τὰ θεῖα, τὴν ἐνθουσιαστικὴν, καὶ τελεστικὴν σοφίαν. Τὸ δὲ μέγιστον, ἰλασμοῖς τισι, καὶ καθαρμοῖς, καὶ ἰδρύσεσι κατηγορίας, καὶ καθουσίας τὴν πόλιν, ὑπέρχον τοῦ δικαίου, καὶ μᾶλλον εὐπειθῆ πρὸς ὁμόνοιαν κατέστησε. Vide Laertium in ejus Vita, Pausaniam in *Attic*. Eusebius noster id factum ait olymp. 45 an. ult.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΒ΄.

A

CAPUT XXXII.

Ὅτι καὶ συνεμερίζοντο τοῖς ἀδικοῦσιν.

« Διὰ τί δὲ, ὦ σοφώτατε, Χαρίλαος καὶ Ἀρχέλαος οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς,

Εἰ κεν ἐπικτήτου μοίρης λάγος Ἀπόλλωνι
Ἕμῃσιν δάσωνται, πολὺ λώϊον ἔσσεται αὐτοῖς ;

Ποῖω δὲ καὶ ἄλλω λέγεις Ἀπόλλωνι ; οὐ γὰρ δὴ τοῦτο σοὶ αὐτῷ, ὦ ἀναίσχυντε μάντι, ὡς μή τις σοὶ αὐτῷ ἐπιπλήξῃεν, ὅτε κακῶς οὕτω συνδιαρουμένω τοῖς λησταῖς. » Ταῦτα μὲν οὖν ὧδε ἐχέτω. Φέρει δὲ, τούτοις προσθῶμεν καὶ δι' ὧν αὖθις ὁ Ἀπόλλων θαυμάζει τὸν Ἀρχιλοχόν, ἄνδρα παντολαῖς κατὰ γυναικῶν αἰσχρορῆμοσύνας καὶ ἀρῆρητολογίας, ἃς οὐδ' ἀκοῦσαι τις σώφρων ἀνὴρ ὑπομείνειεν, ἐν τοῖς οἰκείοις ποιήμασι κεκρημένον· καὶ τὸν Εὐριπίδην τῆς μὲν Σωκράτους διατριβῆς καὶ φιλοσοφίας ἐκπεσόντα, εἰσέτι δὲ καὶ νῦν ἐπὶ τῆς θυμέλης τραγῳδοῦμενον· καὶ Ὅμηρον ἐπὶ τούτοις, ὃν ὁ γενναῖος Πλάτων ἐξωθεῖ τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας, ὡς κατ' οὐδὲν ὠφέλιμον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα τοὺς νέους λυμαιομένων λόγων ποιητὴν γεγεννημένον, ἐφ' οἷς πάλιν ὁ προδηλωθεὶς τὸν χρησιμῶδον θεὸν ὧδέ πως σπῶπται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΓ΄.

Ὅτι καὶ τοὺς ποιητὰς τοὺς μηδὲν φιλοσόφου βίου ἀξίον ἐπιδεδειγμένους, ἀκρίτως κατὰ τοὺς πολλοὺς ἐνεκωμίζον.

« Ἀθάνατός (3) σοὶ παῖς καὶ ἀοιδίμος, ὦ Τελεσί-
κλεις,

Ἔσσει' ἐν ἀνθρώποις.

Ὁ δὲ παῖς ἦν Ἀρχιλοχός.

Ἔσται σοὶ κούρος, Μνησαρχίδη (4), ὃν τινα
[πάντες

Ἀνθρώποι τίσουσιν, καὶ ἐς κλέος ἐσθλὸν ὀρούσσει,
καὶ στεφάνω ἱερῶν (5) γλυκερὴν χάριν ἀμφιβα-
[λείται.

Ὁ δὲ κούρος ἦν Εὐριπίδης. Ὅμηρος δέ·

Σοὶ ζωῆς διῶδες μοίρας λάγην, ἢ μὲν ἀμαυρῶν
Ἥελλω δισσῶν (6), ἢ δ' ἀθανάτοις Ἰσόμευρος.
Ζῶρ καὶ ἀποφθίμενος.

Καὶ διὰ ταῦτα ἤκουεν·

Ὁλίβις (7) καὶ δύσδαιμον· ἔφους γὰρ ἐπ' ἀμφοτέ-
[ροισιν.

Λέγει δὲ οὐκ ἀνθρώπος, ἀλλὰ τις διατεινόμενός ποτε, ὅτι αὐτὸν οὐ χρὴ ἀνθρώπων θεὸν ὄντα δυσπαθῆων ἀλεγίζειν. Ἄγε οὖν, ὦ θεᾶ, μὴ περιπίδῃς μηδ' ἡμᾶς. Ἐπιθυμοῦμεν γὰρ, εἰ μή τι ἀδικούμεν, οἱ μὲν κλέους ἐσθλοῦ, οἱ δὲ στεφάνων ἱερῶν, οἱ δὲ πρὸς θεοὺς ἰσομορίας, οἱ δὲ αὐτῆς ἀθανασίας. Τί ποτ' οὖν ἦν τοῦτο, δι' ὃ σοὶ Ἀρχιλοχὸς ἔδοξεν ἄξιός εἶναι τοῦ οὐρανοῦ ; Μὴ φρονήτης, ὡς φιλανθρωπώτατε θεῶν, μηδ' ἄλ-

(3) Ἀθάνατος. Idem oraculum arguitur a Theodoret. lib. x *De Græcor. affectionib.*, ubi Archilochum ejusdem αἰσχρολογίας damnat. Suidas : Ἀρχιλοχόν ποιητὴν γενναῖον ἄλλα, εἰ τις αὐτοῦ τὸ αἰσχροπεπέδες (i.e.g. αἰσχροπεπές) καὶ τὸ καχορῆμον ἀφέλοι, etc. Ob eandem, libris ejus Lacedæmonii locum in urbe nullum esse voluerunt, quod (ut Valerius Maximus lib. vi, c. 3, loquitur) eorum patriam verecundam ac pudicam lectionem arbitrabantur. Noluere enim ea liberorum suorum animos inibui, ne plus moribus noceret quam ingenii prodesset. Multi hac de re multa.

Eosdem se ad injuriosorum partes adjunxisse.

« Cur autem, o noster sapiens, Charilaum et Archelaum Lacedæmoniorum reges,

Si partem in quæstus ab utroque vocetur Apollo Dimidiam, longe sors lætior inde sequetur?

Quem tu porro alium Appollinem loqueris? nec enim istuc profecto tibi ipsi emendicis, vates impudentissime, ne quis tibi nefariam cum latronibus prædæ societatem exprobraret. » **227** Sed de his hactenus. Addamus vero, quæ summam in Archilochi commendationem effundit, hominis ejusmodi, qui opera sua omni adversus mulieres obscenitate verborum impleverit, quam ne audire quidem homo verecundus possit: nec non Euripidis, qui cum a Socratis disciplina et institutis excidit, tum in scena passim hodieque tragædorum ore jactatur: Homeri præterea, quem nobilis ille Plato reipublicæ suæ finibus ejectum voluit, non modo quod usui esse nulli posset, verum etiam quod ea scripsisset carmina, quibus extrema perniciēs adolescentibus crearetur. Itaque fatidicum illum deum hac iterum **OENOMAUS** oratione traducit.

CAPUT XXXIII.

Poetas etiam eos, qui nihil ad honestioris vitæ studia contulerint, temere ab iis ex vulgi opinione laudari.

« Immortalis erit tibi filius, o Telesicles,

Æternumque cani dignus.

C **Filius iste Archilochus erat.**

Te, Mnesarche, manet summo cumulandum honore

*Filius, ac meritæ summa ad fastigia laudis
Conscendens, lætas sacro ex certamine pulmas
Auferet.*

Euripides autem ille erat. Homerus vero is, quem sic alloquitur:

*Est tibi sors vitæ duplex: geminum altera solem
Obscurum dabit, immortalibus altera junget.
Vivens, exstinctusque simul.*

Atque ob eam causam ex eodem auditur:

Felix, infelixque simul, qui natus utriusque es.

Cæterum non jam homo, sed alius quispiam constanter asseverat, eum, deus quod esset, miserorum hominum curam omnem abjicere oportere. **Age vero, o 228** qui te deum ventitas! ne tu nos quidem asperrere! Nam expetimus ipsi quoque, modo ne quid peccemus, alii decus eximium, alii coronas sacras, alii deorum communionem ac societatem, alii denique ipsammet immortalitatem.

(4) Μνησαρχίδη. Μνήσαρχος etiam vocabatur. Suidas: Εὐριπίδης, Μνησάρχου ἢ Μνησαρχίδου, καὶ Κλειτοῦς.

(5) Στεφάνω ἱερῶν. Idem Suidas: Νίκας δὲ εἶλετο πέντε, τὰς μὲν τέσσαρας περιῶν, τὴν δὲ μίαν μετὰ τελευτῆν, ἐπιδειξαμένου τοῦ δράμα τοῦ ἀδελφίδου.

(6) Ἀμαυρῶν ἡελλω δισσῶν. Duos oculos intelligo, quo utroque captus, ille μήρορος Ὅμηρος.

(7) Ὁλίβις, etc. Audi Theodoret. ibidem: Τὸ μὲν, inquit, διὰ τὴν ἐπιγενομένην τυφλότητα· τὸ δὲ διὰ τὴν ποήσιν.

Quid igitur illud erat, quamobrem Archilochum cælo dignum putares? Ne cæteris hominibus, o deorum humanissime, hoc in cælum iter invidias. Quid a nobis tandem exigit? opinor, ut Archilochi vestigiis insistamus, si tuis digni penatibus videri cupiamus. Acerbis nempe conviciis lacerandæ nobis mulieres, quæ conjugium nostrum repudiariunt: mordendi quoque pueri meritorii, cum longe improbos omnes improbitate ac flagitio superent. Verum id utique versu faciendum erit, quod ea sit uti deorum, sic divinorum hominum, qualis Archilochus fuit, propria et peculiaris oratio. Neque id fortasse mirum. Nam et familiarum scilicet, privæque vitæ rationes, et rerumpublicarum cœcordia, optimisque legibus constituta populorum integritas, hujus potissimum artis excellentia continetur. Itaque nec illum sine causa pro Musarum cliente habuisti, et illius interfectorem vestro, hoc est divino, congressu et voce prorsus indignum putasti, qui virum usque adeo vocalem interfecerat. Ergo nec injustæ fuerunt in Archiam minæ, nec importuna Pythia, quæ et Archilochum pridem licet extinctum ulcisceretur, et templo excedere impium ac nefarium hominem juberet. Quippe, Musarum enim clientem occiderat. Ergo neque mihi absurde facere visus es, dum te poetæ vindicem præstitisti. Nam et alterius mihi poetæ, et sacrarum Euripidis coronarum in mentem venit. Tametsi dubitem interdum, eoque libenter, non jam coronatum eum fuisse, sed quamobrem sacræ ejus coronæ dicantur, neque partum ab eo decus esse, sed quorsum eximium decus illud appelleretur, audierim. Homini enim vero turba plaudebat; satis hoc novi: tyrannis idem placebat; ne isthuc quidem ignoro: atque ejusmodi artem factitabat, quæ non anatori suo tantum, sed Athenis etiam ipsis admirationem conciliaret, utpote quæ tragædos una omnium tulisset. Si ergo vel iste plausus, vel instructa in arce mensa, idonei sunt hoc in genere arbitri, nihil addo: novi enim et in arce Euripidem cœnasse, et Atheniensium atque Macedonum plausu celebratum eundem fuisse. Sin autem aliquod præterea deorum suffragium accesserit, quod utique et fide per sese dignum, nec tyrannorum saltem aut multitudinis opinione

λοισ ἀνθρώποις τῆς ἀνω ὁδοῦ. Τί πράττειν κελεύεις ἡμᾶς; ἢ δηλαδὴ τὰ Ἀρχιλόχου, εἰ μέλλοιμεν ἄξιοι φανεῖσθαι τῆς ὑμετέρας ἐστίας. Λοιδωρῆσαι μὲν πικρῶς τὰς οὐκ ἐθελούσας ἡμῖν γαμεισθαι ἄψασθαι δὲ καὶ τῶν κιναιέδων, ἐπειδὴ τῶν ἄλλων πονηρῶν πολὺ πονηρότεροί εἰσι· καὶ οὐχὶ διχα μέρου, αὐτῆ γὰρ διάλεκτος καὶ θεῶν, ὡσπερ οὖν καὶ θείων ἀνδρῶν, ὡσπερ Ἀρχιλόχου. Καὶ οὐδὲν ἴσως Θαυμαστόν· διὰ γὰρ τὴν ἐν τούτοις ὑπεροχὴν εὐ μὲν οἶκος οἰκεῖται, εὐ δὲ ἰδιώτης βλος, πόλεις δὲ ὁμοπρόνως, καὶ Ἔθνη εὐνόμως συνεστᾶσιν. Οὐκ ἀπεικῶτως ἄρα σοὶ καὶ Μουσῶν θεράπων (8) ἔδοξεν εἶναι, καὶ ὁ φονεὺς αὐτοῦ οὐκ ἄξιος εἶναι τῆς πρὸς ὑμᾶς τοῦς θεοῦς εἰσόδου, οὐδὲ τῆς παρ' ὑμῶν φωνῆς, ἀνδρα φονέα ὄντα ἂ ἀποκτείναν. Οὐκουν ἄδικος ἡ πρὸς τὸν Ἀρχίαν (9) ἀπειλή, οὐδ' ἀκαιρος ἡ Πυθία τιμωροῦσα τῷ Ἀρχιλόχῳ τῷ πάλαϊ νεκρῷ, καὶ κελεύουσα (10) ἐξιέναι τοῦ ναοῦ τὸν ἐναγῆ· Μουσῶν γὰρ ἀπέκτεινε θεράποντα. Οὐκουν (11) ἔμοιγ' ἐφάνης, ἐπαμύνων τῷ ποιητῇ, ἀπρεπῆς εἶναι· ἐμμενήμην γὰρ καὶ τῷ ἐτέρου ποιητοῦ, καὶ τῶν ἱερῶν τοῦ Εὐριπίδου στεφάνων· καίτοι ἀπορῶν, καὶ ἀκούσαι ἐπιθυμῶν, οὐχ ὅτι ἐστεφανούτο, ἀλλὰ πῶς ἦν τὰ στέφη ταῦτα ἱερά· οὐδ' ὅτι αὐτοῦ κλέος δρουναν (12), ἀλλὰ πῶς ἐσθλὸν ἦν τοῦτο. Ἐκροταλίζετο μὲν γὰρ ἐν τοῖς δχλοῖς, οἶδα· καὶ τυράννοις ἤρεσκε (13), καὶ τοῦτο οἶδα· καὶ ἔργον ἐπετήδευεν, ἐφ' ᾧ οὐκ ὅπως αὐτὸς ἐθαυμάζετο ὁ ἑραστής, ἀλλ' ἦδη καὶ τῶν Ἀθηναίων ἡ πόλις (14), ὅτι μόνη τραγωδοῦς ἤνεγκεν. Εἰ μὲν οὖν ὁ κρότος ἱκανὸς κριτῆς, καὶ ἡ ἐν ἀκροπόλει τράπεζα, οὐδὲν ἐτι λέγω, βλέπων ἐν ἀκροπόλει δειπνοῦντα τὸν Εὐριπίδην, καὶ τὸν Ἀθηναίων ἄρα καὶ τὸν Μακεδόνων δῆμον ἐπιψοφούντα· εἰ δὲ καὶ διχα τούτων ἐστι τις καὶ θεῶν ψῆφος, καὶ αὐτοπιστή, καὶ οὐχ ἤττων τῆς τῶν τυράννων, οὐδὲ τῆς τῶν δχλων φέρε, φράσον ἡμῖν ἐπὶ τίνι

α γρ. φωνάεντα.

(8) Μουσῶν θεράπων, etc. Suidas eadem in Archiloco.

(9) Τὸν Ἀρχίαν. Interfectorem Archilochi, Suidas et alii, non Archiam, ut Ænomaus, sed Kaliondam vocant, cognomento Coracem. Plutarchus *De sera Numinis vindicta*, pag. 560 E: Ὁ γὰρ ἀποκτείναν, inquit, ἐν τῇ μάχῃ τὸν Ἀρχιλόχον, ἐκαλεῖτο Καλλίωνδης, ὡς εἴκεν ἦν ὁ αὐτῷ Κόραξ ἐπωνύμιον. Ἐκβληθεὶς δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς Πυθίας, ὡς ἱερὸν ἄνδρα τῶν Μουσῶν ἀνηρηκῶς, εἶτα χρησάμενος λιταῖς τισι, καὶ προτροπαῖς μετὰ δικαιολογίας, ἐκελεύσθη πορευθεὶς ἐπὶ τὴν τοῦ Τέττιγος οἰκίαν, ἰλάσασθαι τὴν τοῦ Ἀρχιλόχου ψυχὴν.

(10) Κελεύουσα. Perperam in excuso Græco, κελεύσας. Versus quo illum ex fano Pythia expulsi, hic est:

Μουσῶν θεράποντα κατέκτανες, ἔξιθι νηοῦ.

(11) Οὐκουν. Ita malui, quam οὐκούν, ut ante legebatur.

(12) Αὐτοῦ κλέος δρουναν. Existimo legendum αὐτοῦ εἰς κλέος δρουναν. Quæ postrema vox in altero manuscr. exstat. Et vero repetit Ænomaus oraculi verba, pag. præced. ubi legebatur, καὶ ἐς κλέος ἐσθλὸν δρούσει.

(13) Τυράννοις ἤρεσκε. Archelaum in primis, Macedoniae regem intelligit, apud quem Euripides gratia et auctoritate valuit, mirum quantum.

(14) Ἀθηναίων ἡ πόλις. Etiam apud hostes. Plutarchus enim in *Nicia*, sub fin., pag. 542, auctor est, Siculos victores, captivorum Atheniensium bene multis salutem dedisse, quod ab illis versus Euripidis aliquos didicissent; additque, τῶν σωθέντων οἴκαδε συγνοὺς ἀσπάζασθαι τὸν Εὐριπίδην φιλοφρόνως, καὶ διηγείσθαι, τοὺς μὲν, ὅτι δουλεύοντες ἀφείθησαν, ἐνδιδάξαντες ὅσα τῶν ἐκείνου ποιημάτων ἐμémνηντο· τοὺς δὲ, ὅτι πλανώμενοι μετὰ τὴν μάχην, τροφῆς καὶ ὕδατος μετέλαβον, τῶν μελῶν ἔσαντες.

τῶν καλῶν ἠνέγκατε ὑμεῖς οἱ θεοὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ
 Εὐριπίδου ψῆφρον· ἵνα σπεύσωμεν καὶ διώσωμεν τὸν
 οὐρανὸν κατὰ πόδας τῶν ὑμετέρων ἐπαίνων. Οὐ γὰρ
 ἦ οὐκ εἰσι καὶ νῦν ἔτοιμοι κοιμηθεῖσθαι καὶ Σαβῆαιο,
 καὶ Λυκάμβαι. Πρὸς δέ γε τὸ τραγῳδεῖσθαι οὐκ ἂν
 οὐδὲ νῦν ἐνστατὴ οὔτε ὁ Θυέστης, οὔτε ὁ Οὐδῖππος,
 οὔτε ὁ Φινεύς ἐκαίνο· οὐδ' ἂν, οἶμαι, φρονήσαιεν
 εὐδελὲ ἐπιθυμοῦντι φιλίας τῆς θεῶν (15-25). Ἄλλὰ καὶ
 αὐτοὶ ἂν μοι δοκῶσιν (25) ἐκαίνοι, εἰ ἦσθοντο, ὅτι ἔσοιτό
 τις Εὐριπίδης, ἀνὴρ ἐπὶ τῷ διασκευάσαι αὐτοὺς γενό-
 μενος Θεοφιλῆς, ἀμελῆσαι ἂν τῶν κακῶν ἐκείνων, καὶ
 οὐκ ἐπὶ τὰ κρείττονα φρονεῖν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ μετρο-
 ποιεῖν τραπέσθαι. Καὶ τῶν ἔμπροσθεν ἀνθρώπων εἰ
 τὰ ὀνόματα ὄγκου πλήρη ἤκουον, χρῆσθαι τούτοις εἰς
 τὴν πρὸς τὸν οὐρανὸν ἰδοιπρίαν, ἵν' ἐλθόντες καθ-
 ἔξοιτο ἐν τῷ Ὀλύμπῳ μετὰ τῶν πυκτῶν (26), ἐν τῇ
 τοῦ Διὸς αὐλῇ. Ταῦτα γὰρ λέγει ὁ ἐν Δελφοῖς ποιη-
 τῆς. Φέρε καὶ τὴν Ὀμήρου τοῦ ὀλβίου ἴδωμεν ἐρώ-
 τησιν, ἦν τὸν θεὸν ἐρωτᾷ· ἦπου γὰρ τις οὐρανία ἦν
 καὶ ἰκανὴ τὸν θεὸν ἐκκαλέασθαι. Οὐ γὰρ ἂν οὕτω
 βδέδιος ὁ θεὸς ὀλβιον μὲν ἐπεφώνησεν, ἐπὶ δὲ τῷ ὀλ-
 βίῳ ῥῆσιν ἀπένειμε·

Jam qua de re quoque Homerus ille beatus Deum consulat, audiamus. Cœleste profecto quiddam fuerit, atque ad evocandum alliciendumque numen idoneum: secus, nunquam vel cum Deus tam facile beatum prædicasset, vel ei tanquam beato, quod sequitur, responsum edidisset,

Πατρίδα δίδηαι (27)· μητρὶς δὲ τοι, οὐ πατρὶς ἐστὶ.
 Μίνωος δ' ἀπὸ γῆς, οὐτε σχεδὸν, οὐτ' ἀπὸ τηλοῦ,
 Ἐν γῇ σοι μοῖρ' ἐστὶ τελευτηῆσαι βιδότω,
 Εὐτ' ἂν ἀπὸ γλώσσης γνῶς παίδων ἀξύνετον
 Πολλοῖσι λόγοις εἰρημένον.

Δεινὸν γὰρ, ὧ σοφώτατε ἀνδρῶν, μάλλον δὲ θεῶν,
 εἰ μήτε ὅποι τῆς γῆς ἐξέθορε τῆς μητρὸς εἰδείη ὀλ-
 βιος, μήτε ὅπου καταμύσας κίσεται. Ἐγὼ δὲ καὶ
 ἕμην ἴσον εἶναι, Ὀμηρὸν τε δὸτα περὶ τούτων προσ-
 εῖναι τῷ Θεῷ, καὶ ἕνα τῶν κανθάρων, καὶ τὸν θεὸν
 μὴ μάλλον ἂν Ὀμήρῳ ἀφηγήσασθαι περὶ τοιούτων
 ἀγνωμάτων ἢ κανθάρῳ. Οἷον εἰ καὶ κἀνθαρός (28) τις
 γεννηθεὶς οὐκ ἐνεβίω, οὐδ' ἐνεγήρασεν ἐν ἐκείνῃ τῇ
 κοπρίᾳ, ἀλλ' ἐχθρῷ ἀνέμου περιέτυχε, καὶ κανθαρίῳ
 δαίμονι σκληρῷ, ὅς, αὐτὸν μετέωρον ἄρας βίᾳ, ἀπ-
 ἠνεγκεν ἐπὶ τινα ἄλλην γῆν, καὶ ἄλλην κοπρίαν· κἀ-
 παῖτα ἐλθὼν εἰς Δελφοῦς, ἀνηρώτα ἦτις ἄρα ποτὲ
 αὐτῷ ἦν ἡ πατρίδα κοπρία, καὶ ἦτις αὐτὸν γῆ δέξε-
 ται ἀποθανόντα. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν ποιητῶν.

(15-25) Τῆς θεῶν. Malim τῆς, vel τῶν θεῶν.

(25) Δοκῶσιν. Forte δοκοῦσιν. Edit.

(26) Πυκτῶν. Quil, si ποιητῶν; hic enim de poetis Œnomaus, paulo post de Pugilibus, eorumque principe Cleomede.

(27) Πατρίδα δίδηαι. Pausanias in Phocicis, p. 340, æreum Homeri simulacrum e columnæ imposi-
 tum fuisse ait, eique nostrum hoc inscriptum ora-
 culum, in quo tamen est aliqua diversitas. Ita habet:
 Ὀλβιε, καὶ δυοδαμον (ἔφνε γὰρ ἐπ' ἀμφοτέροισι),
 Πατρίδα δίδηαι· μητρὶς δὲ τοι, οὐ πατρὶς ἐστὶν.
 Ἔστιν ἴος γῆσος μητρὸς πατρὶς, ἧ σε θανόντα
 ἀξέεται· ἀλλὰ νέων παίδων ἀνιγμα φύλαξαι.
 Ex quibus utcunque penultimus Eusebianæ lection.

A 229 ecquid illud fuerit tam præclarum, quod hanc a numinum consessu Euripidis commendationem et prædicationem expresserit: uti nos quoque magnis in cœlum passibus per impressa vestris quasi laudibus vestigia, contendamus. Nec enim ullos amplius hoc tempore vel Sabæos, vel Lycambas habemus, comœdiæ salibus dicitisique pungendos. Nec ullus jam nobis ad tragœdiæ gravitatem, aut Thyestes occurrit, aut Œdipus, aut ille quondam Phineus. Quin etiam ne illi quidem, opinor, mortalium ulli divinam expetenti amicitiam invidissent: imo si quemdam olim Euripidem futurum suspicari licuisset, qui egregia divinorum facinorum enarra-
 tionē deorum benevolentiam et amorem impetraret; et suas ipsi calamitates ac scelera neglexissent, nec

B ad saniora sese consilia, sed ad scribendos versus contulissent. Ita si quæ forte hominum superioris ævi nomina superbix fastusque plena audiissent, iis quoque celebrandis viam sibi in cœlum munire voluissent; ut eo demum perducti, cum pugilibus in Olympo, atque in ipsa Jovis aula considerent. Nam id etiam Delphicus vates aliquando cecinit.

Nam id etiam Delphicus vates aliquando cecinit.

De patria quæris: tibi patria, non patria ulla est: Non prope, non itidem procul a Minioide terra:

C Inque solo fatum est te finem imponere vitæ, Postquam ænigma novum puerorum audiveris ore, Pluribus implexum verbis.

Indignum enim videbatur, scilicet, o virorum, imo deorum sapientissime, beatum istum, aut ubi terrarum maternis e visceribus exsiliisset, aut ubi demum clausis morte oculis jaceret, ignorare. Mihi vero, ut Homerus ea de re oraculum consulens, scarabæo persimilis, ita Deus Homero non aliter harum in rerum ignoratione, quam scarabæo cui-
 dam respondere visus est. Perinde nimirum, ut scarabæus si nequaquam eodem in stercore, unde natus primum fuerit, aut viveret, aut consenesce-
 ret, sed infesti venti, aut dæmonis alicujus scarabæorum generi exitialis impetu, aliam in regionem atque aliud in stercus sublimis raperetur; isque postea Delphico ex oraculo quæreret, 230 quod-
 dam paternum sibi stercus fuisset, atque ubi denique mortuus conquiesceret. Ac de poetis hactenus.

versus emendari potest, si legatur:

Εὐτ' ἂν ἀπὸ γλώσσης γνῶς τῶν παίδων ἀνιγμα.

Quod sequitur, πολλοῖσι λόγοις εἰρημένον, vix ad illud ænigma pertineat. Fortassis Œnomaï verba fuerint, hoc lere modo castiganda: Πολλοῖς ἄρα λόγοις εἰρημένον. Id est, Satis verbosè tu quidem. Sane puerorum istorum ænigma, puerisque notissimum, quod Herodotus in Homeri vita, ἀφελῶς admodum candideque narrat, paucorum omnino verborum fuit. Mirum vero, ni secundo tertioque versu indicare velit, Homerum, Terræ filium, incerto patre natum esse.

(28) Ὀλορ εἰ καὶ κἀνθαρός. Vix adhuc Œnomaum tam naviter Cynicum habuimus.

CAPUT XXXIV.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΥ΄.

Eosdem auctores illos fuisse, uti pugiles et athletæ divinis honoribus colerentur.

Et quoniam non poetas solum, sed ipsos etiam pugiles atque athletas, deorum in numero suis oraculis Deus egregius collocavit, præclare quoque, meo quidem iudicio, hoc ejus factum laudatus scriptor hunc in modum coarguit :

Qui pelagi fines, numerumque jacentis arenæ,

Et muti sensus cognosti, audisque silentem;

« Utinam vero ista nescires omnia, hoc unum scires, nihil pugilatum inter et calcitrationem interesse, uti vel asinos etiam immortalitate donares, vel ne Cleomedem quidem ipsum, Astypalæensem pugilem donares hoc distichò :

*Ultimus heroum Cleomedes Astypalensis,
Jam sacrum a vobis ferat immortalis honorem.*

Cur enim, o indigena Græcarum religionum interpretes, sic enim te Plato vocat, hominem tu istum consecrasti? An quod in Olympico certamine adversario uno ictu non solum amixerit, sed etiam patefacto latere pulmonem ejus immissa manu abstraxerit? Dignum enimvero Deo facinus, o Apollo! An præterea quod irrogatam sibi ea de causa quatuor talentorum mulctam concoquere non potuerit, sed vi mæroris iracundiæque commotus, stomachum et bilem universam in puerorum, qui tum in ludo litterario versabantur, caput eruperit, succussa revulsaque columna quæ lectum sustinebat? Tu, inquam, o deorum architecte, Cleomedem propterea divinis honoribus colendum putasti? An potius alterum hoc adjunges cum ejusdem roboris, tum diviniæ benevolentia monumentum; quod cum sacram in arcam sese immississet, adducto deinde operculo, comprehendi ab insequentibus, in eo extrahendo frustra laborantibus, nulla vi potuerit? Ideone heroem tu illum, atque ex mortalium numero eximendum esse vis? O Cleomedes, quibus tibi artibus immortalitatem peperisti! Sensere dii quippe continuo pulchri facinoris excellentiam, teque illico, ut bona quondam **231** Homeri numina Ganymedem, in cælum rapere: nisi quod ille forma ac specie, tu robore, usuque roboris egregio placuisti. Utinam ergo, bone vates, quod ante dicebam, arena marique prætermisissis, quo sit habendus in numero pugilatus interea didicisses. Nimirum et deos quoque pugiles asinos, et onagros abs te deorum strenuissimos haberemus. Exstaret etiam in demortui onagri verius quam in pugilis tui laudem proprium hoc et singulare oraculum :

α Ισ. τοῦτω.

(29) Ὡ εἰδῶς. Vide quod annotatum est, p. 212, D c. 6.

(30) Κλεομήδης. Hoc de pugile similia Plutarch. in *Romulo*, p. 34; Pausanias, in *Heliac.*, p. 186 et 187; Origenes in *Celsum* lib. III, p. 154; Theodor. lib. VIII *De Græcor. affectionib.*, pag. 115; Cyrillus Alexandr. in *Julianum Apostatam*, p. 622 Herveti; at Græci codicis manuscr. t. II, lib. II, qui postremi cultum SS. martyribus a Christianis tributum, inita Cleomedis etiam contentione, defendunt.

Ὅτι καὶ πύκτας καὶ ἀθλητὰς τιμαῖς ἰουδαίου γὰρ ῥαῖρειν παρεκελεύοντο.

Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον ποιητὰς, ἤδη δὲ καὶ πύκτας καὶ ἀθλητὰς ὁ θαυμασίως θεὸς διὰ τῶν οἰκειῶν χρησμῶν ἐξεθέωσεν, εἰκότως μοι δοκεῖ καὶ ταῦτα ἀπαπέλγειν ὁ δεδηλωμένος τούτοις τοῖς ῥήμασιν.

Ὡ εἰδῶς (29) ψάμμου τ' ἀριθμὸν, καὶ μέτρα θαλάσσης,
Καὶ κωροῦ ξυρισίς, καὶ μὴ λαλκόντος ἀκούων.

« Εἴθε ὤφελος τὰ μὲν τοιαῦτα πάντα ἀγνοεῖν, ἐκεῖνο δὲ εἰδέναι, ὅτι ἡ πυκτικὴ τῆς λακτικῆς οὐδὲν διαφέρει, ἢ ἡ καὶ τοὺς θνους ἀπαθανάτους, ἢ μὴδὲ Κλεομήδην πύκτην Ἀστυπαλαίεα, λέγων οὕτως.

B

Ἔστατος ἡρώων Κλεομήδης (30) Ἀστυπαλαίως, Ὅν θυσίαις τιμᾶθ' ὡς οὐκ ἔτι θνητὸν ἔδρα.

Διὰ τί γάρ, ὦ πάτριε τῶν Ἑλλήνων ἐξηγητὰ, ὡς σε καλεῖ Πλάτων, ἐθέσασ τὸν ἄνδρα τοῦτον; ἢ ὅτι Ὀλυμπιάσι πληγῇ μιᾷ πατάξας τὸν ἀνταγωνιστὴν (31), ἀνέψχε τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, καὶ ἐμβαλὼν τὴν χεῖρα ἐλάβετο τοῦ πνεύμονος; Ἄπολλον, ἀξιόθεου ἔργου! ἢ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔτι, προτιμηθεὶς (32) τεσσάρων τάλαντων ζημίαν ἐπὶ τούτων α, οὐχ ὑπέστη, ἀλλ' ὑπὲρ ἀχθηδόνας (33) καὶ βαρυθυμίας ἐνήρσειε τὸν θυμὸν τοῖς ἐν τῷ διδασκαλεῖω παισὶ, τὸν κίονα ὑπεκλύσας, ὃς ἀνείχε τὴν στέγην; Ἄρ', ὦ θεοποιε, διὰ ταῦθ' ἡμῖν ὁ Κλεομήδης τιμητέος ἔστιν; ἢ κάκεινο προσθήσεις, τὸ ἕτερον δείγμα τῆς ἐκείνου ἀνδρίας ἅμα καὶ θεοφιλίας, ὅτι δὴ, ἐμβὰς εἰς ἱερὸν κιβώτιον (34), καὶ τὸ πῦμα ἐπαγόμενος, ἄληπτος ἐγένετο τοῖς διώκουσι, πειρωμένοις αὐτὸν ἐξεκλῦσαι (35); Ὡ Κλεομήδης, ἄρα ἦρωας οὐκ ἔστι θνητός; Ὡ τὰ μηχανήματα ὑπὲρ ἀθανασίας ἐξεῦρες! ἢ σθοντο γοῦν εὐθέως οἱ θεοὶ τῆς ἀγαθουργίας, καὶ ἀνηρεψάντο σε, ὥσπερ οἱ τοῦ Ὀμήρου τὸν Γανυμήδην· ἀλλὰ τὸν μὲν ἐπὶ τῷ κάλλει, σὲ δὲ ἐπὶ τῇ ἰσχύϊ, ἃ καὶ τῆς ἰσχύος τῇ χρῆσει τῇ ἀγαθῇ. Εἴθε οὖν, ὦ μάντι, ὡς ἔφην, ἐάσας τὴν ψάμμον καὶ τὴν ἄλμην, ἀντ' αὐτῶν ἐξέμαθες, ὅπόσου ἀξίόν ἔστιν ἡ πυκτικὴ, ἵνα καὶ τοὺς πύκτας θνους θεοὺς ἐνόμιζες, καὶ τοὺς ὀνάγρους τῶν θεῶν τοὺς ἀρίστους! καὶ ἦν ἂν τι οἰκεῖον λόγιον ἐπ' ἀποθανόντι ὀνάγρῳ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῷ σὺ πύκτη.

(31) Τὸν ἀνταγωνιστὴν. Eum Pausanias Ἴκκον nominat, ἄνδρα Ἐπιδαύριον.

(32) Προτιμηθεὶς. Lego προστιμηθεὶς.

(33) Ὑπὲρ ἀχθηδόνας, etc. Pausan., εὐφρων ἐγένετο ὑπὸ τῆς λύπης.

(34) Εἰς ἱερὸν κιβώτιον. Pausanias in Minervæ templo factum id esse narrat.

(35) Post ἐξεκλῦσαι, manifesta trajectio est. Inque reponendum: Ἄρα ἦρωας οὐκ ἔστι θνητός; Ὡ Κλεομήδης· οἶα τὰ μὴχ.

Ἐξοχος ἀθανάτων ἄνος ἄριστος, οὐ Κλεομήδης,
Ὅν θεοῖσι τιμᾶθ' ὡς οὐκ εἶ θνητὸν ἔδοντα.

A *Maximus hic onager superum, non jam Cleomedes,
Divinum a vobis ferat immortalis honorem.*

Μη γὰρ δὴ θαυμάσης, εἰ καὶ θναυγρος ἐπιδικάζεται ἀθανασίας, ἱκανῶς τὰ θεῖα παρασκευασάμενος· καὶ ἀκούσας μὴ ἀνασχέσθαι ^α, ἀλλ' ἀπειλήσαι ^β καὶ αὐτὸν τὸν Κλεομήδη πατάξας εἰς τὸ βράραθρον ἐμβαλεῖν. καὶ οὐκ ἐπιτρέψειν αὐτῷ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναεῖναι· εἶναι γὰρ αὐτοῦ ἀζιώτερος αὐτῶν τῶν θεῶν δώρων, ἅτε μήτε αὐτῷ μόνῳ ἔτοιμος ὦν μάχεσθαι, κἂν εἰ σιθηροῖ; χροῖτο τοῖς ἱμασίν, ἀλλὰ καὶ τῷ Θασίῳ πύκτη (36) ἅμα ἀμφοτέροις, ὑπὲρ οὗ τοῦ ἀνδριάντος ἐγαλέπηναν οἱ θεοί, καὶ τὴν Θασιῶν γῆν ἄφρορον εἰργάσαντο. Πιστεύομεν δὲ καὶ περὶ τοῦτου οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλὰ θεῶν τῷ αὐτῷ. Ἐξ ὧν ἐγὼ καὶ πάνυ κατενόησα, ὅτι θεῶν τι ἄρα ἦν ἐπιτήδευμα ἡ πυκτική· τοὺς δὲ πολλοὺς καὶ οἰομένους εἶναι σοφοὺς ἐλελήθει· Ἰν', ἀφήμενοι τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ εἶναι, ἤσκουν αὐτὰ τοῦ Θασιῶ πύκτου· ᾧ ἀθανασίαν μὲν, ὡσπερ Κλεομήξει, οὐκ ἔδωκαν, ἐφιλήσαν δὲ μεγάλως οἱ θεοί. Οὕτω καὶ ὁ χάλκεος αὐτοῦ ἀνδριᾶς ἐδειξέ τι ὑπὲρ τὰς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἰκόνας, ἐπικατενεχθεὶς τῷ μαστιγοῦντι ἐχθρῷ, κατὰ τινα, ὡς ἔοικε, δαιμονίαν μέριμναν. Ἄλλ' οἱ ἄφρονες Θάσιοι, καὶ θεῶν ἄπειροι πραγμάτων, ἠγανάκτησάν τε, καὶ ἄγος ἐπεκάλασαν τῷ ἀνδριάντι, καὶ δίκην εἰσεπράξαντο, καὶ καταδύσει ἐτάμησαν εἰς τὴν θάλασσαν. Οὐ μὴν διέφυγόν γε οἱ Θάσιοι, ἀλλ' οἱ θεοὶ ἐδίδαξαν ἠλίκων κακὴν ὑπ' αὐτῶν ἐτολήθη, λιμὸν ἐπιπέμφαντες τὸν τῆς θείας δίκης διάκονον· ὃς ἐδίδαξε μολίς αὐτοὺς τὰ τῶν θεῶν βουλεύματα, ὅτε, φιλανθρωπώτατος θεῶν σὺ τῷ οἰκείῳ τρόπῳ, τὴν βοήθειαν αὐτοῖς ἐπεμψας, λέγων·

στρεμο in mare projicere. Frustra, nihil enim egerunt: imo, quam sese gravi scelere obstrinxissent, in regionem immissa, superi docuere. Quanquam potuerunt. Itaque tu ille deorum humanissimus

Εἰς πάτηρην φουγάδας κατὰ γῆν Διμήτηραν ἀμήσεις.

232 *Redde modo exsulis patriam, Ceres ampla
[metetur.]*

Ἄλλ' οἱ ἀβέλτεροι πάλιν τοὺς φεύγοντας ἀνθρώπους φροντο, ὅτι δεῖ αὐτοὺς κατακαλεῖν· κακῶς εἰδότες. Τί γὰρ δὴ καὶ μέλει τοῖς ἀφιλανθρωπώτατοις θεοῖς ἀνθρώπων κατακαλυμένων, ὅσων περ ἀνδριάντων; Ἀμέλει οὐδὲν ἐπὶ τούτῳ ὠφελήθη ἡ γῆ, ὥστε παύσασθαι κοσῶσα· εἰ μὴ τῶν σοφῶν καὶ ἐπισταμένων τις τὸν θεῶν νοῦν συνῆκε, φυγάδα εἶναι τὸν καταπεποντωμένον ἀνδριάντα. Καὶ ἦν οὕτως. Ἄμα γὰρ ἀνεστάθη, καὶ εὐθύς ἡ μὲν γῆ ἀνέθαλλεν, οἱ δὲ ἐκώμων Διμήτριλοιπὸν. Πῶς οὖν οὐ τεκμήρια ταῦτά εἰσιν ἐναργῆς τῆς θεοπροποῦς ἀθλητικῆς, ὅτι ἐστὶ θεοτιμῆτος; Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ πεντάθλου ἀνδριάντι ὕβρισμένῳ ἐμήνισαν οἱ θεοί, καὶ Λοκροὶ ἐπεινήσαν διὰ τοῦτο, ὡσπερ Θάσιοι, ἕως αὐτοὺς ἴασατο λόγιον ὅν ἔχον οὕτως·

Hic nempe non minus stolidi, revocandos exsules non alios esse quam homines putabant. Insulæ vero: quid enim diis immanissimis tantum curæ sint homines ab exsilio revocandi, quantum imaginæ restituendæ? Ergo nihilo postea meliore solo uti, nihil usquam vi morbi remittente: donec solertior quispiam, acutius de superum mente conjiciens, exsulis nomine demersam illam statuam intelligi declarasset. Et vere. Nam simul atque suo reposita loco fuit, germinare terra continuo, Thasiique deinceps agrorum ubertate gliscere ac luxuriare cœperunt. Quis hæc porro non pro certissimis argumentis habeat, quam jure ac merito divini honores divinæ athletarum vi et industria debeantur? Nam et propter alterius quinquentionis statuam alias violatam exarsere dii, nec minore Locri propterea quam Thasii fame laborarunt, donec tu quoque hoc responso calamitatem levares:

Ἐν τιμῇ τὸν ἄμιον ἔχων, τότε γαίαν ἀρώσεις.

Redde decus læso; seges ampla sequetur aratrum.

Οὐ γὰρ Λοκροὶ ἤσθοντο διανοίας θείας πρότερον, ἢ

Nec enim divinum iis consilium subolere ante po-

^α ἴσ. ἀνέξεται. ^β ἴσ. ἀπειλήσει.

(36) Θασίῳ πύκτη. Theogenes is fuit.

tuit, quam ejus te velut interpretem ac sequestrem habuissent. Quippe Euthyclem illi quinquentionem, quasi munera a patriæ hostibus accepisset, in vincula conjecerant; nec eo contenti in ipsius, demortui licet, imagines injuriosi quoque fuerant. Donec superi facinoris indignitate commoti, gravissimam iis famem immitterent, qua sane confecti periissent, nisi opis aliquid ab responso tuo accepissent, quo altitium hominum observantiam iis præcipiebatur, qui nempe diis non minus placerent, quam ab pulvis confectoribus saginati boves. Et iis quidem cæsis, demulcere vos interdum homines placareque possunt: cæterum nihilominus vos, imo etiam magis hominum quam boum pinguedine delectari, vel ex eo constet, quod ubi duo tresve duntaxat hoc altitium genus læserint, tum integro nonnunquam aut oppido, aut populo irasci vehementius et succensere soleatis. Debuisses ergo, bone vates, non jam vates, sed unctor esse, aut certe unctor simul atque vates, ut Delphicum aliquod uti oraculum, ita gymnasium haberemus. Nec enim a Pythico certamine alienum erat, uti gymnasium quoque Pythicum existeret. Verum ea superioribus opportune subjunxero, quibus idem tyrannis etiam ipsis eos, de quibus adhuc loquimur, deos, adulationibus palpari solitos coarguit. Sic igitur de Cypselo.

233 CAPUT XXXV.

Deos ipsi etiam tyrannis adulari solitus.

Felix, qui prosperat nostras subiturus in ædes, Cypselus Æacides, cui serviet alta Corinthus.

« Ergo tyranni quoque ipsi, non modo tyrannorum insidiatores, felices vobis ac beati,

Cypselus, exitium quondam pestisque Corinthi,

simulque Melanippus ille, qui Geloorum urbem opibus ac felicitate cumulavit. At quis tandem, scelerate dæmon, si felix Cypselus est, felicem quoque Phalaridem, moribus plane geminum, fuisse neget? Quare verius utique caneretis:

Et Phalaris felix, et Melanippus erant, Quos divina duces olim discordia sensit.

Et sane, memini me aliquando molle ac solum abs te de Phalaride responsum audire, quo hominem celebrabas, quod insidiatores quosdam suos, ubi aliquandiu cædi jussisset, eos tandem ob tolerantia singularis exemplum admiratus dimisisset. Loxtias videlicet, ac Jupiter pater moras Phalaridi

* γρ. γε.

(37) *Εὐθυκλέα*. De hoc Euthycle nihilominus meminimus.

(38) *Καὶ Μελάνιππος*. Historiam integram dabant inter cæteros, Athenæus l. xiii, p. 602, ex Heraclide Pontico, et Ælianus, *Var. Histor.* lib. ii, cap. 4, sed cum aliqua varietate. Noster autem Heraclidi propior est.

(39) *τῇ Γελώων πόλει*. Virgil., *Æneid.* iii: *Apparet Camarina procul, campique Geloi, Immanisque Gela, fluvii cognomine dicta.*

Græcis modo Γελαῖοι, modo Γελώοι, nonnunquam et Γελῆνοι, Latinis fere Gelenses, aut Geloi. Longissime latissimeque patebant, Gelam inter et Naufriam aïnes, urbs ipsa tam ampla, ut immanis a Virgilio dicta sit, suumque ac proprium aliquandiu regem habuerit. Alii ab his Gelæ, seu Geli, de

σὲ αὐτοῖς τούτου πρόξενον γενέσθαι. Εὐθυκλέα (37) τὸν πένταθλον ἐνέβαλον εἰς εἰρκτήν, αἰτιασάμενοι αὐτὸν ἐπὶ τῇ πατρίδι εἰληφέναι δῶρα· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀποθανόντος, καὶ οὗτοι εἰς τὰς εἰκόνας ἐξῆυθριζον, ἕως οἱ θεοί, οὐκ ἀνασχόμενοι τῶν γινομένων, ἐπαφῆχαν αὐτοῖς τὸν κράτιστον λιμὸν· καὶ ὑπὸ λιμοῦ διώλοντο ἄν, εἰ μὴ ἡ παρὰ σοῦ ἦλθε βοήθεια, λέγουσα, ὅτι δεῖ αὐτοὺς τιμᾶν ἀνδρας πεφαινεμένους, οὓς οἱ θεοὶ φιλοῦσιν οὐχ ἤττον ἢ οὓς οἱ ἀλφιτοποιοὶ πιαίνουσι βούς· δι' ὧν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι ἐνίοτε θύοντες πείθουσιν· οὐχ ἤττον ἴσως, ἀλλὰ καὶ πολὺ μᾶλλον παχέων βοῶν οἱ παχεῖς ἄνθρωποι εὐφραίνουσιν ὑμᾶς οὕτως, ὥστε ἐνίοτε ὅλη πόλις καὶ ὅλη ἔθνη ὀργίζεσθαι, ἐνὸς ἡ δούοι ἀδικούντων ταῦτα τὰ θρέμματα. Ὡς δὴ ὠφελος, ὧ μάντι, ἀλείπτῃς ἡμῖν ἀντὶ μάντεως γενέσθαι, ἢ καὶ μάντις ἄμα καὶ ἀλείπτῃς, ἐν' ἣ ὥσπερ χρηστήριον Δελφικόν, οὕτω καὶ γυμναστήριον! Καὶ γὰρ οὐδ' ἀλλότριον ἦν ἀγῶνος Πυθικοῦ Πυθικὸν εἶναι καὶ τὸ γυμναστήριον. Τούτοις ἐπισυνάξω καὶ ἅ ψῆφιν ἐπεπέλλων, ὡς καὶ τοὺς τυράννους κολακεύειν εἰθώσασιν οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

Ὅτι καὶ τοὺς τυράννους ἐκολάκευον.

Ὁ Ἰβλῖος οὗτος ἀνήρ, ὃς ἐμὸν δόμον ἐσκαταβαίνει, Κύψελος Ἀλακίδης, βασιλεὺς κλεινοῖο Κορίνθου.

« Οὐκοῦν καὶ οἱ τύραννοι, οὐ μόνον οἱ τῶν τυράννων ἐπίβουλοι,

Κύψελος, ὃς δὴ πολλὰ Κορίνθῳ πῆματα τρύξει,

καὶ Μελάνιππος (38), ὁ πολλὰ ἀγαθὰ τῇ Γελώων πόλει (39) τρύξας. Πῶς δ' εἰ Κύψελος Ἰβλῖος, ὧ κακώδαιμον, οὐ καὶ Φάλαρις Ἰβλῖος, ὁμότροπος ὧν Κυψέλω; Ὡστ' ἂν ἐκείνως ἄμεινον εἶναι ὑμῖν·

Εὐδαίμων Φάλαρις (40), καὶ Μελάνιππος ἔφην, Θείας ἀγητῆρες ἐν ἀνθρώποις διχονοίας.

Ἦκουσα δὲ σοῦ καὶ διαλελυμένον χρησμὸν περὶ τοῦ Φαλάριδος, ἐπαινούντα καὶ τιμῶντα, ὅτι λαβῶν ἐπιβουλεύοντας ἤκισατο μὲν (41), καρτεροῦντας δὲ ἀγάμενος ἀψῆκε. Λοξίας καὶ Ζεὺς πατὴρ ἀναβολὴν ἐψήφισαντο θανάτου Φαλάριδι, ἀνθ' ὧν ἡμέτερος Χαρίτων· καὶ Μελανίππῳ προσηγάθη. Ἄλλ' εὐγε * καὶ μολίς

quib. infra p. 275 D.

(40) *Εὐδαίμων Φάλαρις*. Ludit in disticho illo, quod ad perpetuam Charitonis et Melanippi amicitia memoriam Pythia fuderat,

Εὐδαίμων Χαρίτων· καὶ Μελάνιππος ἔφην, Θείας ἀγητῆς εἰς ἐπιτελείας φιλότιτος.

Sic enim Athenæus. Observat autem hoc in disticho, pentametrum hexametro priorem fuisse, ut hic etiam videmus: quod idem a Dionysio quodam Atheniensi, cognomento Ἄνεο, suis in *Elegiis* factitatum ait, tametsi apud Ælianus hexameter præmittatur.

(41) *ἤκισατο μὲν*. Ita Athenæus. At Æliano solus Charito vapulat. Melanippus sponte se prodiit, ambo pelluntur ex Sicilia.

ἤμιν τὰ περὶ τοῦ θανάτου εδειξας καὶ τῆς ζωῆς, ὅτι κέλυστον τί ἐστὶν ἢ ζωῆ· Ἐπὶ τούτοις ἅπασι καὶ εἶδε προσκείμεθαι.

A mortis decreverunt, quod lenius Charitonem et Melanippum habuerit. At tu vitæ mortisque rationes, vix licet, præclare tamen expressisti, dum hoc facto vitam eximium quiddam esse comprobasti. Quibus omnibus hoc postremum adjungamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ'.

CAPUT XXXVI.

Ὅτι καὶ τὴν ἀψυχοῦν ὕλην σέβειν προσέταττον. Ἔτι καὶ Μηθύμνης (42) γαέταις πολὺ λώτορ φαλληρὸν τιμῶσι Διονύσοιο κάρηνον.

Illos etiam jussisse, ut materia inanima coleretur.

Res tibi Methymnæ felicis incolæ cedit,

Si Bacchi caput ex tereti venerabere ligno.

Θύουσι γὰρ αἱ πόλεις καὶ τελετὰς ἄγουσιν, οὐ μόνον φαλληνοῖς Διονύσοιο καρῆνοισι, ἀλλὰ καὶ λιθίνοισι, καὶ χαλκέοισι, καὶ χρυσείοισι. (43) Οὐ μόνον φαλληνοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς Διονυσίοις, καὶ ἄλλοις παμπόλοισι Ἡσιοδείοις θεοῖς. Τρεῖς γὰρ ὡς ἀληθῶς μύριοι εἰσὶν ἐπὶ γῆθον πολυθουτεῖρη, οὐκ ἀθάνατοι, ἀλλὰ λιθνοὶ καὶ ξύλινοι δεσπόται ἀνθρώπων· οἱ, εἰ ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφεύρων, οὐκ ἂν τοσοῦτος ἦρθη λῆρος, ὥστε καὶ ἦδη καὶ μέχρις ὕμῶν κωρωτηκέναι τὸ κακὸν, ἐπιδιαδᾶν καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπον, ὅθι, φασί, θεῶν ἔδος ἀσφαλὲς αἰεὶ. Καίτοι εἰ ἀσφαλὲς ἦν, οὐκ ἦν ἐπιβατὸν λήρῃ, οὐδ' ἂν εἰς τις Ὀλυμπίων εἰς τοῦτο ἦλθε παρανοίας, ὥστ' ἐλάττων κορμὸν θεῶσαι· ὃν οἱ Μήθυμναῖοι σαγήνης ἐμπλακέντα τοῖς λίθοις ἀνελκυσαν, καὶ δις, εἰ βούλει, καὶ τρεῖς, καὶ πλεονάκις ἐν τῷ αὐτῷ σαγηνεύοντες ἀνθρώποι, καὶ ἐξ ἐκεῖνου εἰς τὸ Λιδυκὸν ἐξοκειλάντες, οὐδ' εἰς τὴν γῆν ἔξω ἐκβαλόντες αὐτόν· ἔπει οὐκ ἂν, μὰ τὸν Διόνυσον, ἔτι αὐτοῖς ἐνεπλάκη τοῖς λίθοις. Ἄλλ' ἐξ ἄκρου κεφαλοειδῆς ὁ κορμὸς (Ἄπολλον, ξένου (44) κατασκευάσματος!) τί ποτ' οὖν ἐπραττεν ἐν τῷ πελάγει; ἀπερῆσειεν ἂν τις. Τί γὰρ ἄλλο ἢ ἐκάθητο; νῆ τὸν Δία, ἀναμένων ἕως ἀνθρώποι μαινόμενοι (οὐ γὰρ φῆσιν ὅτι καὶ θεοὶ) ἐγκυρήσαντες αὐτῷ, οὐ Διοπετέξ, ἀλλὰ Ποσειδωνοπετέξ ἠγγήσωνται, κάπειτα εἰς ἄστὺ ἀπαγάγωσιν, ὥσπερ τινὰ ἀγαθὴν τύχην, κακὴν οὖσαν ὡς ἀληθῶς, οὐ τύχην, ἀλλὰ τυφεδῶνα. Ἡ οὐκ ἦρκει ἔρα αὐτοῖς οἴκοθεν διολλύουσα, ἀλλ' αὐτὴν ἐπέρωσέ α τε καὶ προσεπέτεινε θεοπληξίας, ὡς ἂν τις εἴποι, ἐκ Δελφῶν μεταπέμπος ἐπιθήκη. Ἐτοιμάτα καὶ ὁ Οἰνόμαος. Ἄλλὰ γὰρ μετὰ τὰ εἰρημένα, μεταβάς αὔθις ἐπὶ τὴν ἐκ λογίων φιλοσοφίαν τοῦ τὴν καθ' ἡμῶν διαβολὴν πεποιημένου, ἀνάγκωθι ἐκ τῶν περὶ εἰμωμένης τοῦ Πυθίου χρησμῶν· εἰ μὴ καὶ σοὶ θέλας ἀλλότριος ὢν δυνάμειος ἔτι μᾶλλον, ὁ περὶ τῶν θρυλουμένων χρηστηρίων ὑποπεσεῖται λόγος.

rursus oraculorum philosophiam animo et cogitatione conversis, quam maledicus ille rerum nostrarum censor conscripsit, legis ex iis responsis aliqua, quæ de fato Pythium edidisse commemorat. Ac vide num ejusmodi quoque tibi accidat tota hæc de jactatis pridem oraculis disputatio, ut eam magis etiam quam superiores ab omni divina virtute vacuam haberi putes oportere.

α Ἴσ. ἐπέρωσε.

(42) Ἄλλὰ καὶ Μηθύμνης. Consule observationes.

(43) Post χρυσείοις, non dubito quin legendum sit οὐ μόνον δ' αὖ τοῖς Διονυσίοις, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις παμπόλλ., etc. Nam posterius hoc loco φαλληνοῖς, supernacuum est, cum prius alterum sufficiat.

Passim quippe civitates, non lignea modo, sed etiam lapidea, area, aurea Bacchi capita, sacrificiis ac statis religionibus venerantur: imo non Bacchi tantum capita, sed alios etiam plerosque deos, qui Hesiodi fabulis celebrantur. Enimvero triginta plane, non jam immortalium, sed lapideorum, et ligneorum humani generis dominorum millia, nutrix animantium terra complectitur, qui profecto, si cognoscendo hominum sceleri, juri que præessent, nunquam eo nugarum vanitas excrevisset, uti

234 ad vos usque malum perveniret, Olympo quoque superato, ubi divum, aiunt: *Sedes secure per ævum.* Quæ securitas si vere jactaretur, nugæ omnes excluderet, nec Olympiorum quisquam eo vesaniæ devenisset, ut oleagineo caudici divinitatem insereret. Illum etenim sagenæ plagulis irretitum Methymnenses extraxerant, idque semel iterumque, si placet, imo etiam tertio, vel sæpius demissis eundem in locum retibus fecerant: inde vero Libycum in mare delati, nequaquam eum in terram excusserant. Id enim si fecissent, non jam, per Bacchum, eandem ad plagulas adhæsisset. At enim caudex in capitis speciem a summo stipite conformatus (rem, o Apollo, admodum prodigiosam!) quid rarum in mari? quærat fortasse quispiam. Quid vero aliud, nisi ut ibidem jaceret? Donec enimvero furiosi homines, (piget enim deos dicere,) in eum incidentes, non a Jove demissum quidem, sed a Neptuno emissum crederent, eundemque postmodum in urbem, quoddam veluti fortunæ lætioris omen, invehent, funestam re ipsa, non fortunam, sed facem urbis futuram. Nec enim satis videlicet ad exitium iis erat intestina pestis, nisi novis eam incrementis ac viribus incussæ divinitus plagæ accessio Delphis, ut ita loquar, accessita cumlaret. Hactenus Œnoiaus. Nunc vero ad eam

>Erroris causa, τὸ οὐ μόνον, semel iterumque repetitum.

(44) Ἄπολλον, ξένου. Facilis erat conjectura cum in excuso legeretur Ἄπολλοξένου, sane, quam vitiose.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

BIBAIION EKTON.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER SEXTUS.

235 SEXTI LIBRI CAPITA.

1. Quæ divinare dæmones suis oraculis videantur, ea perinde atque homines, ex astrorum illos motu conjicere.
2. Id etiam, quod in nobis situm est, ab ipsis tolli, dum arbitrium quoque nostrum fati necessitate moveri volunt.
3. Eos ne res quidam sibi consecratas a fulmine defendere potuisse.
4. Fatum, ut ipsimet fatentur, magicis artibus solvi posse.
5. Ipsos quoque vales mentiri.
6. Tota fati ratio convellitur.
7. Quemadmodum ipsi quoque Græcorum philosophi, deorum ipsorum de fato sententias sanioribus argumentis confutarint.
8. De eodem, ex Diogeniani scriptis adversus Chrysippum.
9. De eodem, ex Alexandri Aphrodisei scriptis.
10. Ex mathematicis etiam disciplinis fati vanitatem coargui posse.
11. Divinarum quoque Scripturarum auctoritate ac testimonio idem effici, ex Origenis scriptis.

236 TOTIUS LIBRI PROCEMIUM.

Oraculorum rationem uti superioribus libris abunde confutavimus, ita divinæ Servatoris nostri potestatis, quæ doctrina ipsius evangelica sese prodit, et dignam Deo majestatem, et fructum in hominum vitam ab ea profectum satis superque probavimus: cum ejus unius, non alterius cujuscunque vi, humanum genus ab ea fuerit, qua dæmonum præstigæ universam ex omni memoria vitam oppresserant, caligine pesteque liberatum. Nunc ergo expendendis iis præterea, quæ falso ab istis de fato constituta sanctaque sunt, affectam hisce de rebus disputationem recta certoque prosequamur: ut non ejus modo rationis, quam in vaticinando tenuerunt, improbitate, sed eorum etiam, quæ ab illis decreta sunt, pravitate ac vanitate, quam impotentes et imbecilli dæmones ii fuerint, ostendamus, quorum motu impulsuque regi oracula putabantur. Vide porro tu mihi, num ejusmodi quoque tibi accidat tota hæc de illis disputatio, ut eam ab omni similiter divina virtute vacuam haberi putes oportere, cum ex iis, quæ ad convellenda de eorum fato placita subjiciam, tum ex ipsomet ritu quem ab iisdem suis in divinationibus adhiberi servarique

Α ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΕΚΤΟΝ ΒΙΒΑΙΟΝ.

- α'. Ὅτι καὶ ἃ δοκοῦσιν οἱ δαίμονες ἐν τοῖς χρησθητοῖς μαρτεῦσθαι ἀπὸ τῆς τῶν ἀστρῶν φορᾶς, ὁμοίως ἀνθρώποις καταστοχάζονται.
- β'. Ὅτι καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, ἐξ εἰμαρμένης φάσκοντες καὶ τὰς προαιρέσεις κινεῖσθαι.
- γ'. Ὅτι οὐδὲ τοῖς αὐτῶν ἀπειράμασι κεραυνουμένοις ἐπαρκεῖν ἐδυνήθησαν.
- δ'. Ὅτι διὰ μαγείας φασὶ τὰ τῆς εἰμαρμένης λύεσθαι.
- ε'. Ὅτι καὶ ψεύδονται μαρτενόμενοι.
- ς'. Ἀνασκευὴ τοῦ περὶ εἰμαρμένης λόγου.
- ζ'. Ὅπως αὐτῶν οἱ φιλόσοφοι τὰς τῶν θεῶν αὐτῶν περὶ εἰμαρμένης δόξας ὀρθοτέροις ἀπέληξαν λογισμοῖς, ἀπὸ τῶν Οἰνομάου.
- η'. Ἐτι περὶ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν Διογένηανου πρὸς Χρῦσιππον.
- θ'. Ἐτι περὶ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιεύου.
- ι'. Ὅς καὶ ἀπὸ τῆς μαθηματικῆς θεωρίας ὁ περὶ εἰμαρμένης ἐλέγχεται λόγος, ἐκ τῶν Βαρδισάρου.
- ια'. Ὅς καὶ ἀπὸ τῆς τῶν θείων Γραφῶν ἐξηγήσεώς τε καὶ μαρτυρίας, ἐκ τῶν Ὀριγένους.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ ΤΗΣ ΟΛΗΣ ΥΠΟΘΕΣΕΩΣ.

Τοῦ περὶ τῶν χρηστηρίων τρόπου διὰ τῶν προδιηनुσμένων αὐτάρκως ἡμῖν ἀπεληλεγμένου, καὶ τῆς θείας δυνάμεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τῆς εὐαγγελικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας τὸ θεοπρεπὲς ἅμα καὶ βιωφελὲς ἐπιδειχθῆναι, ὅτι διὰ μόνης αὐτῆς, καὶ οὐ δι' ἄλλης, τῶν ἐξ αἰῶνος τὸν πάντα βίον ἐπισκοτισάντων τε καὶ λυμνηαμένων δαιμονικῶν φαντασμάτων*, ἐλευθερία πᾶσιν ὑπῆρχεν ἀνθρώποις· φέρε καὶ ἀπὸ τῶν περὶ εἰμαρμένης ψευδοδοξουμένων αὐτοῖς, τὴν περὶ τῶν αὐτῶν ἀπευθύνωμεν λόγον· ὡς ἂν μὴ διὰ μόνης τῆς τοῦ τρόπου μοχθηρίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν οὐκ ὀρθῶς οὐδὲ ἀληθῶς αὐτοῖς δοξαζομένων, φαῦλοι καὶ ἀδρανεῖς ὄντες οἱ τὰ χρηστήρια κινεῖν νενομιμμένοι δαίμονες δειχθῆεν. Σκέψαι δ' οὖν, εἰ μὴ καὶ σοὶ θείας ἀλλότριος ὦν δυνάμεως ὁ περὶ αὐτῶν ὑποπεσεῖται λόγος, ἐκ τε ὧν παραθήσομαι ἀνατρεπτικῶν τοῦ περὶ αὐτῶν εἰμαρμένης, καὶ αὐτόθεν ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ἣν τὰς μαντείας ποιεῖσθαι λέγονται. Οὐ γὰρ δὴ δυνάμει κρεῖττονι τὴν τῶν μελλόντων γινώσκειν προειληγμένοι φασὶν αὐτούς, ἐκ θεωρίας δὲ τῆς τῶν ἀστρῶν κινήσεως ὁμοίως ἀνθρώποις τὰ μέλλοντα καταστοχάζεσθαι. Οὕτως οὐδὲν δύνασθαι, οὐτ' ὠφελεῖν, εἴτε τοι τὴν παράπαν ἐνεργεῖν αὐτούς, εἰ μὴ τὰ καθ' εἰμαρ-

* γρ., φασμάτων.

μένην, φασί. Τούτων δὲ Ἐλεγχος αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τῶν A ferunt. Nec enim, ut ipsimet fatentur, ex vi quadam δαιμόνων προφηγορος, ἐν οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῆς ἐκ superiorum præsentiones ducunt hauriantque* λογίων φιλοσοφίας, ὧδε λέγων πρὸς λέξιν. suas, sed tantum de eo, perinde uti homines solent, observando astrorum motu conjiciunt. Ita nihil ipsi posse dicuntur, juvare nihil, nihil omnino, nisi quod fati necessitate teneatur, efflicere. Ac reprehensionis hujus auctor ille ipse nobis dæmonum vindex et defensor esto. Is enim in eo quod *De oraculorum philosophia* inscripsit, opere, sic ad verbum loquitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ὅτι καὶ ἂ δοκοῦσι μαρτεῦσθαι, ὑπὸ τῆς τῶν ἀστρῶν φορᾶς, ὁμοίως ἀνθρώποις καταστοχάζονται.

« Ὅτι καὶ ἂ δοκοῦσι καὶ λέγουσιν οἱ θεοί, εἴπερ τὰ μεμυραμένα γινώσκοντες λέγουσιν, ἀπὸ τῆς τῶν ἀστρῶν φορᾶς δηλοῦσιν, καὶ τοῦτο σχεδὸν πάντες ἐξέφηναν οἱ ἀψευδεῖς τῶν θεῶν. » Εἶθ' ἐξῆς ὑποβάς φησιν· « Ἐρωτηθεὶς ὁ Ἀπόλλων, τί τέξεται ἡ γυνή, ἐκ τῶν ἀστρῶν εἶπεν, ὅτι θῆλυ, ἐκ τοῦ σπορίμου ἐπιγνοῦς χρόνου. Λέγει δ' οὕτως·

inquit; id enim cognitio satius conceptusque tempore, ex astrorum situ et ratione intellexerat. Ergo hunc in modum cecinit :

Ἐκφύεται (45) γαίθθεν ὁδῶν, ὅτι *λειμακας* δμ- B
 Διφυσύνη κατέμαρψεν ὁ δλον πόμα ^{[δρου} μητέρος
 Ἐρδον ἀριστομένης χρόνον ἀρκιον· οὔτι δὲ κοῦ-
 Ἄλλὰ κόρην. Φοίβη γάρ εὐσκοπος ἦροσεν (46) ^{[αυτῆς,}
 Κύπριν, ἐπειρομένην θῆλυν γόνον, ὦ φίλε, σείο. ^{[ρον,}
 Ἰδοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ σπορίμου, ὅτι σελήνη ἐπὶ Ἄφρο-
 διτην ἐφέρετο, εἶπεν, ὅτι θῆλυ γεννηθήσεται. Καὶ
 μὴν καὶ τὰς νόσους ἐκείθεν προλέγουσιν. Ἐπάκου-
 σον γάρ·

Ἡ μάλα μιν κακὸς ἶός ἐνὶ στέροισι δαμάζοι,
 Πνεύμονος ἀλγυρόσσαν ὁ ὑπερβλύζων κακὸ-
 [τητα,

καὶ ἐξῆς· οἷς ἐπιλέγει·
 Ταῦτα δὲ μοιφῶν νόος ἤγαγεν, ἠδὲ κελαιῆτην
 Εἰς ἔριν ἐστῆριξε, κακοῖς πελλοῖσι δαμάζειν,
 Ἰγυκάλοιο Κρόνιο κακῆν ὕπ' ἀταρπὸν ἰόντος.
 Καὶ μεθ' ἕτερα·

Ἄλλὰ σε μόρσιμον ἤμω ἀναπλήσαι βίωτοιο
 Ἄλγυρόεις βροτολοιοῦς ἐπισπέρχων Κρόνω ^{[ἄντα}
 Ψύσαστο ἄ, σῆς δὲ θέμειλον ἀπὸ φρενὸς ἠ-
 [στωσε (46').

Τοῦνεκα καὶ κατέρος θεοειδέος ἱερὸν ἤτορ,
 Φευγέμεναι κακοεργὸν ἐπηπείλησεν Ἄρηα.

Ταῦτα μὲν, ὅτι οὐδὲ ἐκ θείας δυνάμεως ἑαυτῶν μαρ-
 τεύονται, ἀλλ' ἐξ ἀστρῶν ἐπιτηρήσεως κατὰ τοὺς
 μαθηματικῶν λόγους, ὡς μηδὲν ἐν τούτῳ διαφέρειν

α Ἰσ. ἀπό. β Ἰσ. διφυσύνη κατέμαρψαν. γ γρ., ἀλγεῖν. δ Ἰσ. Σπεύσαστο.

(45) Ἐκφύεται. Χρησμός ἀχρησμος, truncus, et D
 σκοτεινός. Existimo tamen, ab illa verborum distinctione nostra, levique nonnullorum emendatione, lucis aliquid afferri posse.

(46) Ἐροσεν. Explicit paulo post, ἐπὶ Ἄφροδιτην ἐφέρετο. Translatum ab aratro, quod terram sulcando findit ac perneat.

(46') Ἡίστωσε. Hoc est ἀνάστατον ἐποίησεν, ἠφάνισεν. Hinc ἀιστωτήριος, (quam vocem nullus grammaticus repræsentat) idem qui ἀφανιστικός. Lycophron vers 71, ubi Cassandra tertium illud, quod

CAPUT I.

Quæ divinare videantur, ea perinde atque homines, ex astrorum illos motu conjicere.

« Jam vero, inquit ille, quæcunque statuunt prænuntiantque dii, si quando forte quæ vi fatorum eventura noverint, pronuntiant, eadem ab illis ex astrorum 237 motu et conversione prædici, nemo fere deorum, quibus veritas placet, aperte non fatetur. » Deinde pergit : « Consultus Apollo, cujusmodi partum enixura mulier esset : Feminam,

Nascitur ex terra, pluviae qua sicca liquentia Prata siti, potum genitricis funditus omnem

Exsugunt : justo interea cui tempore venter Succutitur. Sed femineus, non masculus olli Fœtus erit : castam observans nam Cyprida Phœbe Tum subit, quæ femineam tibi semine prolem Urgebat.

En, ut ex conceptus tempore, quod luna cum Venere concurreret, feminam natum iri conjecerit. Atqui morbos etiam eadem ratione prænuntiant. Audi enim :

Hunc perimet serpens media in præcordia pestis, Unde ægro sædi exundant humilione dolores,

C et quæ sequuntur. Subditque deinceps :
 Hunc morbum tibi fata creant : his certa voluntas Atque immota manet, liventi absumere tabe, Pestiferum num stella subit Saturnia callem.

Et quibusdam interjectis :
 Saturni at properans tristi Mars obvius astro, Mars hominum pestis, vitalem abruptere lucem

Cogit, et emotæ vertit fundamina mentis.

Divini te propterea mens sacra parentis Jusserat infesto vitam subducere Marti.

Ex his profecto intelligis, eos non vi quadam sua eaque divina, sed astrorum observatione mathematicorum ad leges et præceptiones exacta, vaticinari

Jam animo præsentiebat, urbis excidium deplorans :
 Στένω, στένω σε διωσά καὶ τριπλά, δορός (id est, πολέμου)

Αὐθις πρὸς ἀλήνη, καὶ διαρπαγὰς δόμων, Καὶ κύρ ἐνανυγίζουσαν, αἰστωτήριον. Sic enim distinguendi sunt isti versus : et αἰστωτήριον quadrisyllabum, pro ἀιστωτήριον, ratio carminis exigit. Idem videtur ἀιστήρ, vel αἰστήρ, ut apud Oppian. lib. v :

Δαλὸν ἐνδμήτων μετῶρων αἰστήρα φέροντες. Licet alii, παρὰ τὸ αἰθεῖν.

scilicet fuisse; nihil ut prorsus hoc in genere deos inter et homines interesset, nullumque ipsi vel superius, vel naturæ diviniore proprium opus exercerent. Vide nunc, quemadmodum id etiam, quod in nostra potestate **238** arbitrioque situm est, omnino tollant, dum non res tantum externas, aut quoque nostræ consilii rationes ex astrorum conversione suspendunt.)

CAPUT II.

Id etiam, quod in nobis situm est, ab ipsis tolli, dum arbitrium quoque nostrum jati necessitate moveri volunt.

Ita nimirum Apollo, qui fieret, uti tanto nescio quis ad militiam impetu et ardore raperetur, ediscerens,

*Mars olli natalis adest, stimulatque ruentem:
Nec premet is tumulo; Jovis est nam certa voluntas,
Murtis ut eximium subito decus auferat armis.*

Itemque de altero :

Cæsarie densa incubuit, stimulosque cruentos

In tristem pueri auroram Saturnus adegit.

Ac fatum sane præclara numina tantopere pertimescunt, ut se ne fulmen quidem suis a templis æcere posse fateantur. Proinde sperent inter precandum homines de eorum auxilio vehementer, qui ne sibi quidem ipsis opem ferre queant. Quorsum vero pietas deinceps colatur? quorsum diis honor, veneratio, obsequium debeatur, qui sibi nullam prorsus in rem per se ipsos satis esse possint? Sed oraculum audi.

CAPUT III.

Eos ne templa quidem sibi consecrata a fulmine defendere potuisse.

« Sunt enimvero, inquit Porphyrius, sua quoque templis delubrisque fata: imo et in fatis erat, ut ipsismet Apollinis templum fulmine confligaret. Id enim hunc in modum ille cecinit :

*Hinc age Erichthonii soboles divina parentis,
239 Quæ nostram exspectas quesito in limine vo-*

*Postquam eversa jacent radiantis culmina templi,
E tectis lauro specubus diam accipe sortem.*

*Cæleste ad flamen, dum contra obmurmurat aer,
Quassatusque minas adversaque prælia miscet:
Dum ventorum expers magno stat frigus in orbe,*

*Libera nec pressus spiracula repperit æther,
ignea fax humiles cæco petit impete terras;*

*Hanc pavidae summis pecudes in montibus horrent,
Inque altas subeunt foveas, nec cælitus actam
Spectare adverso Jovis hastam lumine possunt.
Hujus templa deum, quæque alta vertice surgunt
Robora, et excelsi prærupta cacumina montis,
Ac medio naves pelago flagrantibus alis
Afflatæ pereunt. Quin et Neptunia conjux
Hoc concussa vagos retro flectit verbere gressus.
Vos igitur, licet immenso præcordia luctu
Confecti, Parcarum animis immobile serie
Consilium: quibus ætherii Jovis ardua cervix*

« *Ἴσ. τῶν μηδέ.*

(47) *Ἐλο.* Vix dubito, quin ἤω reponendum sit: illa quippe nascendæ primordia, eleganter auroram appellat.

Ἀ ἀνθρώπων, μηδέ τι κρείττον καὶ φύσεως θειοτέρας ἔργον ἐπιδεικνυσθαι. Θεά δ' ὡς καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιρούσιν, οὐ μόνον τὰ ἐκτὸς, καὶ τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, τῆ τῶν ἀστρων ἀνατιθέντες φορᾶ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἡμετέρας προαιρέσεις.)

quæ nostra ex voluntate non pendent, sed libertatis quoque nostræ consilii rationes ex astrorum conversione suspendunt.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ὅτι καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιρούσιν, ἐξ εἰμαρμένης φάσκοιτες καὶ τὰς προαιρέσεις κινεῖσθαι.

Οὕτως καὶ ὁ Ἀπόλλων περὶ τινος, ἄμα κατὰ τὴν περὶ στρατιᾶν προθυμίαν ἀφηγούμενος, πόθεν αὐτῷ γίνεταί, ἔφη·

*Ἄρρα κραιπνὸν ἔχει γενεθλήτορ, δὲ μιν ὀρίνει,
Οὐδὲ ἐ ταρχύσει· Ζητὸς γάρ ἐπέχρας βουλή,
Ἡ οἱ κύδος ἄρειον ἀπ' Ἄρεος εὐθύς ὀρέξει.*

Καὶ πάλιν ἐπ' ἄλλου·

*Εὐχαλῆτης ἐπέκειτο Κρόνος, στυγεροῖσι δὲ κέρ-
τρους*

Ἄλγυνεν παιδὸς ταλαοῦ δυσπέμφερον εἰο (47).

Εἰς τοσοῦτον δὲ τὴν εἰμαρμένην οἱ γενναῖοι θεοὶ πεφρίκασιν, ὡς ὁμολογεῖν μηδὲ κεραυνουμένοις αὐτῶν τοῖς ἱεροῖς δύνασθαι ἐπαμύνειν. Πολλὴ ἄρα γένοιτ' ἂν ἐλπίς ἀνθρώποις εὐχομένοις τυχεῖν βοηθείας παρὰ μηδὲ τῶν ἄστρον αὐτοῖς ἐπαρῆγειν δυνατῶν. Τί δὲ χρὴ λοιπὸν εὐσεβεῖν, καὶ τοὺς θεοὺς προσκυνεῖν, καὶ σέβειν, καὶ θεραπεύειν, μηδὲν οἷος τε καθόλου, καὶ μὴδὲ ἑαυτοῖς ἐπαρκεῖν; Ἄκουε δ' οὖν, τί φησιν ὁ χρησμός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Ὅτι οὐδὲ τοῖς ἀφιερευμένοις αὐτοῖς ναοῖς κεραυνουμένοις ἐπαρκεῖν ἐδυνήθησαν.

« Οὕτω καὶ ναῶν μοῖραι καὶ ἱερῶν, καὶ αὐτοῦ γε τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ ἱερὸν μεμοῖραστο κεραυνωθῆναι, ὡς φησιν·

*Ὁ ζαθέης γεγαῶτες Ἐριχθονίω γενέθλης,
Ἐτλητ' ἐλθέμεναι, καὶ ἐμὴν ἐρευνέμεν ὀμφήν,*

*Ὅππόθι δηωθῆ περικαλλέος ἔδρανα σηκοῦ.
Κλύτε δαζνηρεζέων μυχῶν ἀπο θέσκελον
[ὀμφήν.]*

*Ἐὐτ' ἂν, ἄνω κρείοντες, δ'π' ἡέριοι κελάδοντες
Τρίθωνται πατάγοισιν ἐναρτία θηριόωντες·
Κρυμνὸς δ' αὐτὸν περὶ κόσμον ἀπειρονα ρήνεμος*

*Μηδὲ διεξερύγησιν ἐχθρὸν κεκακωμένος αἰθῆρ·
Ἀθαλάεις περὶ γαίαν, ὅπη τύχην, ἔκπεσε πυρ-
[σός·]*

*Τὸν μὲν δὴ θῆρὲς τε κατ' ὄψερα δειμαίνοντες
Φεύγουσιν πυμάτοις ὑπὸ κέυθεσιν, οὐδὲ μένουσιν
Εἰσιδέειν ὅσσοισι καταυθασίον Διὸς ἔγχος.*

*Τοῦ μὲν καὶ γηεὶ μακρόων, καὶ δένδρεα μακρὰ,
Ἡλιόων τ' ἐρέων κορυφαί, γῆς τ' ἐνὶ πότῳ,
Δάμνονται ζαπύροις πωτήμασιν ἐμπελάοντες.
Καὶ δ' αὐτῆ πληγίσια Ποσειδάωνος ἔταλρη,*

*Πολλάκις ἠγῆεσ' ἀναγάλλεται Ἄμφιρίτη.
Ἦμεῖς οὖν, καὶ ἀτλητὸν ἐνὶ φρεσὶν ἄλλος ἔχοντες,
Τέτλατε Μοιράων ἀμετάτροπα δῆνεα θυμῷ.
Ταῖσι γάρ ὄφρατιδα Διὸς κατένευσε κάρηνον,*

Ὅτι κε διτήσῳσι μένειν ἀσάλευτον ἀτράκτους. *A* Annuit, ut certo quidquid sub pollice fusus
 Αἰσα γὰρ ἦν δολιχίστι χροῖοις περικαλλέου *Volverit, immotum maneat. Nempe hæc quoque*
 Πυρῶν ἀλώρουσι διυπετέεσσι δαμῆναι. *[σηκόν]* *Cœlitus illapsis olim succumbere flammis*
Fatum erat. » *[templa]*

Εἰ δὲ οὖν Μοιρῶν ἀτράκτους καὶ τῶν σεβασμῶν θεῶν
 οἱ νοοὶ, τὰ τε ἐρᾶ αὐτῶν δώματα δάμναται ζαπύροις
 σωτήμασι, τίς ἂν ἐτι λείποιτο ἐλπίς θνητῆς ἀνθρώ-
 πους τῆς τῶν πεπρωμένων ἀποφυγῆς; Εἰ δὲ καὶ μη-
 δέμα ἐκ θεῶν ὑπάρχοι βοήθεια, δεῖ δὲ ἐξ ἅπαντος

Τετλᾶναι Μοιρῶν ἀμετάτροπα δήνεα θυμῷ,

Τίς ἢ περὶ τοὺς θεοὺς ματαία σπουδῆ; εἶποι ἂν τις.
 Τί δὲ δεῖ λοιπῆς τε κνίσσης τε, καὶ τὸ ἐκ τούτων γέρας-
 τὴς μηδὲ τούτων ἀξίους ἀπονέμειν, εἰ κατ' οὐδὲν
 ἡμῶν ὠφελεῖν δύναται; Ἐπεὶ μηδὲ τῶν ἀγαθῶν δο-
 τήρας οἴεσθαι χρῆν αὐτοῦς, ἀλλ' ἦν καὶ τῶν ἐναντίων *B*
 ὁμολόγουν αἰτίαν. Εἰ γὰρ πέπρωται ἀνθρώποις εἴτε
 τι ἀγαθόν, εἴτε τι καὶ ἐναντίον, ἔσται ἐξ ἀνάγκης,
 καὶ παρέσται τοῦτο, καὶ βουλομένων, καὶ μὴ τῶν
 θεῶν. Μόνην ἔρα τὴν ἀνάγκην θεραπευτέον, σμικρὰ,
 μᾶλλον δὲ τὸ μὴθὲν φροντίσαντας τῶν θεῶν, μήτε
 ὑπεῖν μήτε εὐεργετεῖν δυναμένων. Εἰ δὲ δὴ τῶν Μοι-
 ρῶν μόνος ὁ ἐπὶ πάντων ἐπιστατὴ θεός, καὶ μόνος
 τούτων ὑπάρχει κύριος·

autem Parcis quoque præest rerum omnium moderator Deus, isque summum unus in eas habet im-
perium ;

Ταῖσι γὰρ οὐρανίδαι, φησί, Διὸς κατένευσε κά-
[ρηρον,
 Ὅτι κε διτήσῳσι μένειν ἀσάλευτον ἀτράκτους.

Τί δὲ οὐχὶ πάντα ὑπερβέμενος τὸν παμβασιλέα, καὶ
 τῆς εἰμαρμένης δεσπότην μόνον θεὸν εἶναι ὀμολογεῖς,
 καὶ μόνον ἀγαθῶν δοτῆρα καὶ σωτήρα; ὅτι δὴ μόνον
 αὐτῷ καὶ ἂ φῆς Μοιρῶν ἀμετάτροπα δήνεα τρέπειν,
 καὶ μεταλλάττειν βῆδιον ὡς μήτ' ἀνάγκη, μήτε εἰ-
 μαρμένη, τὸν τῷ παμβασιλεῖ θεῷ καθωσωμένον, καὶ
 μόνον αὐτὸν εὐσεβοῦντα, δουλεῦειν οἷα δὲ ἐλευθερον
 καὶ παντὸς ἀφειμένον δεσμοῦ, ταῖς ἐνθέοις καὶ σω-
 τηρῶδες οἰκονομίαις ἀκωλύτως ἐφέπεσθαι. Ἄλλ'
 ὁ μὲν ἀληθῆς τοιαῦτα προφαίνει λόγος· ὁ δ' ἔμπα-
 λιν ἔρα διὰ τίνων φησὶ τὰ τῆς εἰμαρμένης λύ-
 εσθαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὅτι διὰ μαγείας φασὶ τὰ τῆς εἰμαρμένης λύεσθαι.

« Δετθέντος γὰρ τινος καταδέξασθαι θεόν, εἰπὼν ὁ
 θεός, ὅτι ἀνεπιτήδειός ἐστι διὰ τὸ ὑπὸ φύσεως κατα-
 λέξασθαι, καὶ διὰ τοῦτο, ὑποτροπιασμούς ὑπαγορεύ-
 σας, ἐπάγει·

Ῥιπή (48) δαιμονίη γὰρ ἄλις ἐπιδέδρομεν ἀλκή
 Στασι γοραῖς, ἀς ἂ χροῖ σε φυρεῖν τολαισι μα-
 γείαις.

• *Ιε. η.*

(48) Ῥιπή. Omnino sensus exigit, ut vel *ριπή*,
 vel *ἀλκή*, in dandi casu ponantur : malim tamen
ῤιπή. Nec minus in altero versu, τὸ ἦν prætulim

Si ergo prout Parcarum fusi tulerint, venerando-
 rum quoque deorum templa, sacræque ipsorum
 ædes igneorum turbinum vi superantur, quænam
 deinceps miseris mortalibus declinandi fati spes
 reliqua esse possit? **240** Quod si opis a diis præ-
 terea nihil ostendetur, sed necesse prorsus erit

Æquis ferre animis Parcarum immobile fatum :

Quorsum, dicat aliquis, hæc tam supervacanea deo-
 rum in cultu diligentia? quorsum indignis vel liba-
 tio, vel nidor, quæque rebus istis inesse fertur
 præmii ratio tribuatur, si nulla nos in re juvare
 possint? Quippe ne bonorum quidem auctores ha-
 beri debeant, sed illa potius quam ipsorum quo-
 que malorum causam esse fatebantur. Nam si
 fatum erit, ut quid hominibus seu boni seu mali
 eveniat; id necessitate quadam eveniet, adeoque,
 seu volentibus seu invititis diis, omnino futurum
 erit. Itaque una jam supersit colenda necessitas;
 deorum, qui neque nocere neque prodesse queant,
 vel exigua vel nulla prorsus habenda cura. Sin

His etenim, inquit, magni Jovis annuit ardua cervix,

Ut certo quidquid volvat sub pollice fusus,
Immotum maneat.

C Quidni ergo quem tu regem universi, supra rerum
 omnium gradum et ordinem, ipsiusque adeo fati
 dominium constituis, eundem solum quoque Deum,
 et bonorum auctorem unum, ac servatorem esse
 confiteris? quippe qui solus etiam immutabilia, uti
 vocas, Parcarum decreta mutare possit : ut qui
 semel universi regi consecratus, unum eum co-
 lere cœperit, is neque necessitati deinceps, neque
 fato serviat, sed tanquam liber, omnique solutus
 vinculo, divinis tantum ac salutaribus citra ullum
 impedimentum legibus et institutis obsequatur. At
 ista quidem veræ rationis docet auctoritas. Tu vero,
 quibus tandem artibus idem philosophus vim illam
 fati solvi posse tradat, necum intueri.

CAPUT IV.

Fatum, ut ipsimet fatentur, magicis artibus
solvi posse.

« Nam cum forte quispiam obsecraret, sibi ut
 numen excipere liceret; Deus cum huic rei minus
 idoneum, quod naturæ vinculis constrictus teneretur,
 illum esse respouderet, eoque certos quor-
 dam procuratorum expiationumque ritus ipsi
 præscriberet, ita subjunxit:

241 *Vis divina tuo pridem magno impete victrix*
Incubuit generi. Magica hanc fugere arte licebit.

τῷ ἄς· agebatur enim, quemadmodum iste vim
 illam dæmonis evitare ac declinare posset.

Ex quibus manifeste profecto constat, magicam illam artem, quæ in solvenda fati necessitate versatur, ad eam utcunque declinandam, hominibus divino munere concessam fuisse. » Atque hæc oratio Porphyrii tota est, non mea. Sed, qui auctor homini erat uti magicis artibus fati vim legemque solveret, idem cum Deus esset, quidni prohibere potuit, quominus fatali suum ipsius templum fulmine deflagraret? Imo vero, qui ad consecranda non philosophiæ, sed magiæ studia cohortatur, ejus mores obscuri esse qui possint? Quid quod

CAPUT V.

Ipsos quoque vates mentiri.

« Sed quoniam, inquit, accuratam et exquisitam astrorum motus, ac proinde futurorum ex eo pendentium cognitionem assequi non homines modo, sed ne dæmonium quidem plerique possunt; fit ut ii persæpe multis de rebus consulti mentiantur. » Mox ita subdit: « Et acrem quidem circumfusum in causa esse aiunt, quamobrem falsa edantur oracula, non autem præsentem deos sponte mendacium atterere. Sæpe itaque falsum dicturos se esse prænuntiant. Hærent isti nihilominus, atque illos, qua stultitia sunt, vel invitos respondera cogunt. Apollo sane, cum ejusmodi aliquando esset, quam ante que tempestas, hunc in modum cecinit:

Nē me ultra precibus cogas; nam falsa profabor.

Ac nihil a nobis affingi, vel oracula ipsa fidem facient. Sic enim evocatus e diis quispiam respondit:

*Non ἰσθίε licet effari, qui sidera cursus,
Quæ sedes habeant: vis quippe futura canendi
Nunc astris constricta manet.*

Tum ita concludit: « Qua nimirum ex causa oraculorum sæpe vanitas existat, ostendit. »

242 CAPUT VI.

Quibus argumentis tota fati ratio convellatur.

Jam credo, quam ab omni divinitate vacua deorum oracula fuerint, plane ac citra dubitationem ullam intelligis. Nam qui fieri possit, ut vel numen, quod natura sua ab omni vanitate sejunctum est, si quidem ejusmodi numen per sese est, aliquando mentiat? vel bonus genius mendacii in fraudem eos, a quibus consulatur, inducat? Quis porro aliquid homine majus id fuisse arbitretur, quod astrorum motu constrictum teneretur? Nam homo quidem, mortalitatis licet, qui modo virtutis aliquid studio tribuat, nulla vi ad mentiendum adduci unquam poterit, quod semel veritatem omni conditione potiozem habere statuerit: nec jam fati necessitatem astrorumve motum vanitati præteret suæ; at ignem licet corpori aut ferrum admoveris, et libera constantique voce exclamabit:

*Occurrat ignis, gladius occurrat: seca:
Exure corpus: sanguine ardentem sitim*

(49) Ἴτω μὲν. Constat versus, si legetur, Ἴτω μ' ἔν πῦρ, φάσγανον ἔ' Ἴτω, τέμνε.

Α Δι' ὧν καὶ σαφῶς δεδήλωται, ὅτι ἡ μαγεία ἐν τῷ λύειν τὰ τῆς εἰμαρμένης παρὰ θεῶν ἐδόθη εἰς τὸ ὅπως οὖν ταύτην παρατρέπειν. » Ταῦτά σοι ὁ Πορφύριος, οὐκ ἐγώ. Ὁ τὸν μαγείας παραινῶν λύειν τὰ τῆς εἰμαρμένης, πῶς, αὐτὸς θεὸς ὧν, τὰ πεπωμένα κατὰ τοῦ ἴδιου ναοῦ κεραυνῷ πιμπραμένου μὴ ἔλυσεν; Ὁ δὲ δὴ μαγεύειν, ἀλλὰ μὴ φιλοσοφεῖν παρορμῶν, πῶς οὐκ ἂν εἴη δῆλος ὁποῖος ὧν τυγχάνει τὸν τρόπον; Ἐπι πᾶσι τούτοις καὶ ψευδεσθαι, τοὺς θεοὺς ὁ αὐτὸς ὁμολογεῖ.

ipsos quoque deos mentiri, his verbis constat?

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὅτι καὶ ψεύδονται μαντευόμενοι.

Β « Ἄλλ' ἤδη καὶ τὴν γνῶσιν τῆς φορᾶς τὴν ἀκριβῆ, καὶ τὰς ἐκ τούτων συμβάσεις ἀκατάληπτον εἶναι ἀνθρώποις, καὶ οὐ μόνον τούτοις, ἀλλὰ καὶ τισὶ τῶν δαιμονίων, ὅθεν καὶ ψεύδονται περὶ πολλῶν ἑρωτηθέντες. » Τούτοις αὖθις ἐπιλέγει: « Καὶ τὸ περιέχον ἀναγκάζον ψευδῆ γίνεσθαι τὰ μαντεῖα, οὐ τοὺς παρόντας ἐκόντας προστιθέναι τὸ ψεῦδος. Πολλάκις γοῦν προλέγουσιν, ὅτι ψεύσονται. Οἱ δὲ μένουσι, καὶ λέγειν ἀναγκάζουσι διὰ τὴν ἀμαθίαν. Εἶπε γοῦν ὁ Ἀπόλλων ποτὲ, τοιαύτης οὐσίας τῆς καταστάσεως, ὡς ἐδείξαμεν, πονηρὰς τοῦ περιέχοντος:

descripsimus, ambientis cœli molestior difficilior.

Γ Κλειῖς βίην, κάρτος τε λόγων· ψευδηγόρα λέξω.

Καὶ ὅτι ταῦτα ἀληθῆ ἔστιν, ἅπερ ἔφαμεν, δηλώσει: τὰ λόγια. Ἐφη γοῦν τις κληθεὶς τῶν θεῶν:

*Σήμερον οὐκ ἐπέοικε λέγειν ἀστρων ὁδόν, εἴρειν
Θ' ἔδραν ἀμαρτοσύνης γὰρ ἐν ἀστρασι νῦν πέδεται.*

Καὶ ἐπιλέγει: « Πέφηγεν ἄρα, πόθεν πολλάκις τὸ ψεῦδος συνίσταται. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀνασκευαστικὰ τοῦ περὶ εἰμαρμένης λόγου.

Ἄρα σοι πέπαυται λοιπὸν τὰ τῆς ἀμφιβόλου γνώμης, ὅτι μηδὲν τι ἦν θεῖον ἐν τοῖς τῶν θεῶν χρησμοῖς. Πῶς γὰρ ποτε τὸ θεῖον ψεύσεται; ἂν, τὴν φύσιν δὲ ἀψευδέστατον, εἴ γε ἀψευδὲς τὸ θεῖον; πῶς δὲ ἀγαθὸς δαίμων ταῖς ψευδολογίαις ἀπατήσεται ποτε τοὺς χρωμένους; Πῶς δ' ἂν εἴη κρείττον ἀνθρώπου τὸ τῆ τῶν ἀστρων φορᾶ πεπεδημένον; Θνητὸς μὲν οὖν ἀνὴρ, βραχεῖαν ἀρετῆς σπουδὴν εἰσενεγκάμενος, οὐ ποτ' ἂν ψεύσεται, τάληθες προτιμῶν προθέμενος, οὐδ' εἰμαρμένης ἀνάγκην, οὐδ' ἀστρων φορᾶν αἰτιάσεται ψευδάμενος· ἀλλ' εἰ καὶ τῷ σώματι πῦρ τις, ἢ σίδηρον προσφέρει, διαφθείρειν ἐξαναγκάζων τὸν ἀληθῆ λόγον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτο ἐλευθεροστομῶν ἀντιφθέγγεται:

quo veraci linguæ vim afferas, stabit ille contra,

*Ἴτω μὲν πῦρ, Ἴτω δὲ φάσγανον τέμνε (49),
Κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητι μου πόνων*

Κελαινὸν αἷμα· πρόσθε γὰρ κάτω γαίης
Ἰασσὸς ἀστρα, γῆ δ' ἄνεϊσ' ἐς οὐρανόν,
Πρὶν ἐξ ἑμοῦ σε (50) θῶπ' ἀπαντήσαι λόγον.

Τὸ ἐπεὶ λαοπλάνων καὶ ἀπατηλῶν δαιμόνων σκῆπτειται, τοὺς ἀφρονᾶς σοφίζομενον, ἔν ἐν οἷς ἂν τῆς τοῦ μέλλοντος προρόθσεως ἀποπίπτοι, καταφυγὴν αὐτῶ τῆς ἀλογίας τὴν εἰμαρμένην πορίζοιτο. Πάντα δ' εἰμαρμένης διὰ τῶν χρησμῶν ἀναρτήσας ὁ δαίμων, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐκ τῆς αὐτοπροαιρέτου κινήσεως ἀνελών, ἀνάγκη δὲ καὶ τοῦτο καταδουλώσας, θέα εἰς οἷον καπῶν δογμάτων βλεθρον τοὺς αὐτῶ πειθαμένους καταέδιδκεν. Εἰ γὰρ ἄστροις καὶ εἰμαρμένη οὐ μόνον τὰ ἐκτός, ἀλλὰ καὶ τὰς κατὰ λογισμὸν προθυμίας ἀναθετέον, καὶ τις ἀπαραίτητος ἀνάγκη τὰς ἀνθρωπίνους ἐκιδάξεται γνώμας, οἰχθήσεται σοὶ φιλοσοφία, οἰχθήσεται καὶ εὐσέβεια· οὐδέ τις ἦν τοῖς σπουδαίοις ἑπαινος ἀρετῆς, οὐδέ τις θεοφιλία, οὐδέ τῶν ἐν ἀσκήσει πόνων καρπὸς ἐπάξιος, ἀνάγκης καὶ εἰμαρμένης τὴν αἰτίαν πάντων ἀναδεδεγμένης. Οὐ δὴ οὖν προσήκει καταμέμφεσθαι τοῖς περὶ τὸν βίον πλημμελοῦσιν, αἰδέ γε τοῖς ἀσεβέσι καὶ ἐπιβήροτατοῖς· ἀλλ' οὐδέ πῶς σπουδαίους θαυμάζειν· ταύτη δὲ, ὡς ἔφη, οἰχθήσεται τὸ μέγα τῆς φιλοσοφίας κλέος, οὐκ αὐτοπροαιρέτου μελέτης καὶ ἀσκήσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν ἑτερῶν ἀνάγκης ἀπηρωρημένον. Ὅρα οὖν εἰς οἷον καπῶν δογμάτων βυθὸν (51) οἱ θαυμάσιοι θεοὶ καταδειχῆσαι (52), καὶ σκέψαι ὡς εἰς ἀσωτίαν καὶ ἀδιαιαν, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ παρορμηθῆ καὶ προτρέπει τῶν τὸ δόγμα, ἀνατροπῆν τοῦ παντὸς βίου ἀθρώως καταργαζόμενον. Εἰ γοῦν τις αὐτόθεν πιστεύσει τοῖς θαυμαστοῖς τῶν θεῶν χρησμοῖς, ὅτι τὸ ἀληθεύειν καὶ τὸ ψεύδεσθαι, καὶ (53) οὐχ ἡμέτερον ἔργον ἦν, ἀλλὰ τῆς ἀπαραίτητου εἰμαρμένης, καὶ τὸ θέλειν ἐπὶ στρατείαν, ἢ ἐπ' ἄλλο τι τῶν πρακτέων ὁρμηθῆν, καὶ τὸ μὴ θέλειν τὰ τοιαῦτα· πῶς οὐκ ἂν ἐθελήσειεν ἀμελεῖν καὶ καταρραβῆθαι ἐν ἅπασιν τοῖς μὴ ἄνευ καμάτων καὶ πόνων, καὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν προθυμίας κατορθοῦσθαι ὑναμένους; Εἰ γὰρ ἐξ εἰμαρμένης τὸδε τι γενήσεται νομίζοι, εἴτε ποιοῖμεν ἡμέτερος περὶ αὐτὸ καὶ σπουδάζομεν, εἴτε καὶ μὴ, πῶς οὐκ ἂν τις ἐθελήσειε τὸ βῆρον αἰρεῖσθαι, παρεῖς ἑαυτὸν καὶ ἀμελῶν, ὡς ἐξ εἰμαρμένης καὶ ἀνάγκης γενησομένου τοῦ πραχθῆσομένου; Ὅθεν καὶ λεγόντων ἐστὶν ἀκοῦσαι τῶν πολλῶν, ὅτι ἄρα, Πραχθήσεται τοῦτο, εἴγε εἰμαρται μοι· καὶ, τί με χρὴ παρέχειν ἑμαυτῶ πράγματα; Εἰ γὰρ ὁ ἐπὶ στρατείαν ὁρμῶν οὐκ ἐκ προαιρέσεως οικείας τοῦτ' ἐπραττεν, ἐλαυνόμενος δὲ ὑπὸ τῆς ἐξωθεν ἀνάγκης, δηλονότι καὶ ἐπὶ ληστείαν (54) καὶ τυμωρυχίας, καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας ἦτοι ἀνοσιουργίας καὶ ἀκολασίας, ἢ κοσμίους καὶ σώφρονας ἐπιτηδεύσεις· τοῦτο γὰρ ἂν εἴη ἀκόλουθον τῷ περὶ εἰμαρμένης λόγῳ. Πῶς οὖν ὁ ταῦτα μὴ ἐξ αὐτοῦ ἡγούμενος ἔρχεται, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐξωθεν ἀνάγκης, προσέξοι ἂν ποτε τῶ νοουθετοῦντι, καὶ διδάσκοντι μὴ ἑαυτὸν ἐπι-

A *Restingue nostro : sidera in terram prius
Labentur, ante siderum tellus plagam
Invadet, ore quam tibi nostro excidat
Vox ulla mendax.*

At gentium illusor, et fraudium artifex dæmon, hoc nimirum callide sinit, quo facilius insanis hominibus imponeret; atque, ubi res aliter quam prædictum ab eo foret, eveniret, ad fatum continuo, perfugium sibi ac receptum pararet. Jam vero, cum ipse omnia suis illis oraculis ex fati necessitate suspendit, atque id etiam, quod pro libertatis nostræ motu ac potestate agitur, funditus sublatur, eadem servitute constrinxit; videsis, obsecro, quam in exitialem dogmatum pestem suos ille sectatores conjecerit. Nam si astris atque fato, non externarum modo rerum, sed earum etiam cupiditatum, quæ mentis et intelligentiæ ductum sequuntur, alligandæ rationes erunt, si humanæ cogitationes atque sententiæ vi quadam inexorabilis necessitatis agentur; nulla jam profecto philosophia est, nulla religio; probis laus ex virtute nulla; nulla Dei benevolentia, nullus denique fructus sceptorum laborum contentione dignus, cum necessitati atque fato rerum causæ omnium assignentur. Enimvero nec improbis 243 deinceps, aut impiis, omniumque adeo scelerum turpitudine laborantibus succensendum erit; nec virtutis amatoribus laudis quidquam honorisque tribuendum. Ex quo profecto sequitur, quod ante dicebam, ingens illud philosophiæ decus perituum, si astrorum ex necessitate, non ex voluntaria meditatione studioque pendebit. Vide ergo quam in exitialium dogmatum voraginem clientes suos egregia numina conjecerint: atque ut ejusmodi sententia, dum ad nequitiam, injuriarum licentiam, aliorumque malorum vim ac multitudinem infinitam exstimulat, vitæ simul universæ perniciem ultimam molitur. Nam ubi quis semel præclaris deorum permotus oraculis, in animum induxerit suum, vera pariter falsaque loqui, voluntatem ad militiam adjungere, aut rem ejusmodi aliquam persequi, vel contra sugere, inexorabilis fati esse, non nostræ potestatis: quis non eum continuo videat, quæcunque sine molestiis atque laboribus, nostraque adeo contentione perfici non poterunt, in iis omnibus languidum et inertem futurum? Etenim qui certo quodam fato hoc illudve futurum sibi persuaserit, sive aliquid ipsi quoque laboris et industriæ contulerimus, sive non; eum tu facillioribus mollioribusque delectis, non dissolute ac negligenter victurum putas, quasi necessario futurum illud sit, quod agendum fuerit? Et vero plerosque propterea sic loqui audias, Fiet illud omnino, si fatum ita meum tulerit. Quorsum autem frustra molestus ipse mihi sim? Nam qui militiam sectatus est, is si non eo

aut al. simile; sive potius absolute positum intelligas.

(53) Καὶ οὐχ. Γρ. tollit istud καὶ, recte.

(54) Καὶ ἐπὶ ληστ. Alter e manuscr. leg. καὶ ὁ ἐπὶ ληστ., recte.

(50) Ἐμοῦ σε. Rescribendum videtur σοί, clarissimo sensu.

(51) Βυθόν. Montac., βάραθρον. Elige.

(52) Θεοὶ καταβλήσασιν. Videtur accusativus a quo quis desiderari, puta ἡμῶν τοὺς θεραπεύοντας,

volens ac sua se sponte contulit, sed externa quadam necessitate compulsus; liquet profecto de cæteris idem sentiendum esse, qui vel latrocinii, vel sepulcris effodiendis, vel aliis impietatis atque intemperantiæ generibus, aut etiam honestioribus ac sanioribus institutis se dediderint. Hoc enim ex ista fati ratione consequens plane est. Qui ergo semel in eam inductus opinionem fuerit, nihil istorum sua se voluntate persequi, externæ necessitati tribuenda esse omnia: qui fieri poterit, ut sese, ab iis abstinendum monenti ac præcipienti, dicto audientem præbeat? Referet utique monitori suo, quemadmodum nonnullis, qui superiori memoria vixere, contigit, Ad quid hæc tu mihi monita, bone vir? Nec enim integrum mihi est hanc mentem consiliumque mutare, quando jam fatum occupavit. Quid me porro juvet contendere, ubi ne optandi quidem facultas arbitriumque relinquatur, nisi optare fatum quoque mihi sit? Optabo vero si fatum erit, ut nihil præcipias, 244 ipsamet fati necessitate adactus. Cur ergo frustra molestus ipse tibi es? Urget nimirum eadem te necessitas, atque ut ista mihi suadeas, omnino cogit. At quorsum hac in re tantum studii? Cassa quippe et inutilis cohortatio tua est. Nam in rem ipsemet incumbam ultro, si fatum erit; sin autem, inanis est utriusque contentio. Quidni autem, dissoluto potius animo, qui hac semel imbutus opinione sit, hunc in modum loquatur ipse secum: Mihi vero certum est labori parcere, nullamque mihi frustra molestiam facessere; necessario enim, quidquid in fati erit, eveniet. At vero qui rei cuiuscunque vel studium persequitur, vel præcepta tradit; qui seipsum aut aliam quemlibet adhortatur, uti vel morem gerat vel jussa negligat; peccatum aut admittat aut fugiat; vel arguat improbos, vel probos laude afficiat: is, non palam et aperte libertatis arbitriique nostri facultatem ac potestatem relinquit, fati nomen ei solum ac vocem adiungit? Perinde omnino, ut si quis illam boni naturam, qua, hoc statu rerum, optime animantes reguntur, mali nomine appellaret. Sic enim, cum plane sentiamus, vel ad erudiendos liberos, vel ad plagas improbis mancipiis infligendas, vel ad quidlibet sive amplectendum, sive rejiciendum, non alterius nos causæ necessitate cogi, sed prorsus voluntario nostræ libertatis impetu ad hæc similia consilia ferri: errare is merito fallique censeatur, qui hæc omnia fato quodam fieri dixerit: quo non contentionem modo studiumque nostrum, sed alios etiam vel cohortandi vel commonendi vim ac voluntatem infringat, qua tamen ratione potissimum res hominum videmus bene feliciterque succedere. Jam

(55) Ταῦτα γὰρ. Malim, τοῦτο γὰρ, sequitur enim τὸ μεταβάλλειν.

(56) Ἄλλ' εἰ καὶ τὸ σε παραινῆν. Totum hoc membrum abesse posset, cum præcesserit παραινῆν καὶ διδάσκειν. Sed Græcorum hæc περισσολογία fuit, etiam σοφωτάτων. Cujusmodi apud Platonem ipsum pleraque, singulis in paginis, ἐκ περιστάσεως dicta

διδόναι ἐκδοτον τοῖς προσηρημένοις; Εἶποι γὰρ ἂν πρὸς τὸν νοουθετοῦντα, ὡς καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν τισιν εἴρηται· Τί με, ὦ ἄνθρωπε, νοουθετεῖς; Ταῦτα γὰρ (55) οὐ δῆπου ἐστὶν ἐπ' ἐμοί, τὸ μεταβάλλειν τὴν προαίρεσιν· ἢ γὰρ εἰμαρμένη προκατεῖληφε. Τί οὖν δεῖ συντετάσθαι πρὸς δ' οὐδὲ προθυμείσθαι δυνήσομαι, εἰ μὴ καὶ τοῦτο καθείμαρται μοι; Προθυμῶσμαι δὲ, εἰ καθείμαρται, καὶ ἄνευ τῆς σῆς διδασκαλίας ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης ἀγόμενος. Τί οὖν μάτην σεαυτὸν ἐνοχλεῖς; Ἄλλ' εἰ καὶ τὸ σε παραινῆν (56) καὶ διδάσκειν φῆσεις κατὰ ἀνάγκην ἐπιτελεῖσθαι εἰς τὸ παραινῆν καὶ πείθειν ἐμὲ τοιαῦτα· ἀλλὰ κἀν τούτῳ τί χρῆ σπουδάζειν; ἀργὴ γὰρ καὶ ἀνωφελὴς ἡ παραίνεσις. Εἰ γὰρ εἰμαρται μοι, φιλοπονήσω· εἰ δὲ μὴ εἰμαρται, ματαίαν ποιείσθαι τὴν σπουδὴν ἀμφοτέρους συμβήσεται. Πῶς δὲ οὐ, μᾶλλον ἀπορρήθυμῶν, εἶποι ἂν πρὸς ἑαυτὸν ὁ ταύτην ἔχων τὴν δόξαν, Ἄγε μηδαμῶς φιλοπονήσω, μηδὲ μάτην ἐνοχλήσω ἐμαυτῶ; γενήσεται γὰρ τὸ εἰμαρτὸν ἐξ ἀνάγκης. Ὅ δὲ περὶ τι σπουδάζων ἢ καὶ διδάσκων, ἢ προτρέπων ἑαυτὸν ἢ ἄλλον, καὶ τὸ πείθεσθαι καὶ τὸ μὴ πείθεσθαι, καὶ τὸ ἀμαρτάνειν ἢ μὴ, τὸ τε ἐπιτιμᾶν τοῖς ἀμαρτάνουσι, καὶ τὸ ἐπαινῆν τοὺς κατορθοῦντας, πῶς οὐκ ἐναργῶς ἐλέγχεται τὸ μὲν ἔργον καταλιπὼν τοῦ παρ' ἡμῖν καὶ τοῦ αὐτεξουσίου, τὸ δὲ τῆς εἰμαρμένης ὄνομα αὐτῷ συνάπτων μόνον; Ὡσπερ εἰ τις τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν, ἥς κατὰ τὴν παρουσίαν ἀριστερῶν διοικεῖται τὸ ζῶον, τῷ τοῦ κακοῦ προσαγορεύει ὄνοματι. Οὕτω γὰρ ἐπεὶ ἐναργῶς ἑαυτὸν αἰθανόμεθα, μὴ βιαζομένων ὑπ' ἄλλων τινῶν ἀτιμίας ἐν τῷ παιδεύειν τοὺς υἱεῖς, καὶ μασιτίειν τοὺς οἰκέτας ἀμαρτάνοντας, καὶ ἐν τῷ τόδε τι βούλεσθαι, καὶ μὴ βούλεσθαι, ἀλλ' αὐτοτελῶς ἐκ τῆς ἰδίας ἐξουσίας εἰς τὰς τοιαύτας κινήσεις ἀφικνουμένων, ἀμαρτάνοι ἂν ὁ ταῦτα λέγων γίνεσθαι καθ' εἰμαρμένην, πρὸς τῷ παραλύειν (57) τὰς τε ἡμῶν αὐτῶν προθυμίας, καὶ τὰς εἰς ἄλλους γινομένας παρακλήσεις καὶ νοουθετήσεις, ἐξ ὧν ὀρωμένον μάλιστα κατορθούμενα τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα. Καὶ μὴν καὶ νόμους ἀνατρέποι ἂν οὗτος ὁ λόγος, τοὺς τοῦ συμφέροντος ἕνεκεν ἀνθρώποις κειμένους. Τί γὰρ δεῖ προστάττειν ἢ ἀπαγορεύειν τοῖς ὑπ' ἑτέρας ἀνάγκης κατεσχημένοις; ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἀμαρτάνοντας δεήσει κολάζειν, μὴ παρὰ τὴν αὐτῆν αἰτίαν ἡμαρτηκότας, οὐδὲ τοῖς τὰ κάλλιστα πράττουσι τιμὰς ἀπονέμειν, ὧν ἐκάτερον πολλὴν αἰτίαν παρέσχηκεν εἰς ἀναστολὴν ἀδικίας καὶ εἰς εὐποίας ἐτοιμότητα. Ἄλλὰ καὶ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον εὐσέβειαν ἀνατρέποι ἂν ἡδε ἡ δόξα, εἴγε μηδὲν ἡμῖν ὁ Θεὸς, μηδὲ μὴν αὐτοὶ οἱ τῶνδε χρησμοῦδοι, μήτ' εὐχομένοις, μήτ' εὐσεβοῦσι συμβάλλονται εἰμαρμένης ἀνάγκαις πεπεδημένοις. Τὸ δὲ δίκην ἀψύχων λέγειν κινεῖσθαι ἡμᾶς, τῆδε καὶ τῆδε ὑπὸ τινος ἔξωθεν δυνάμειος νευροσπαστομένους, εἰς τὸ ἐπ' ἀνάγκαις

reperias.

(57) Πρὸς τῷ παραλ. Rectius videretur, πρὸς τὸ παρ. Aut si πρὸς τῷ retinetur, legendum putarim, πρὸς δὲ τῷ, ut nona inde periodus ineatur; tuncque infra post πράγματα, minori distinctione opus fuerit. Prior tamen conjectura magis placet.

ἰκίῃσαι τὰδε πράξει, καὶ ἐλέσθαι παρὰ προαίρεσιν ἅπαντα, πῶς οὐκ ἂν εἴη ἀναιδὲς καὶ ἀναισχυντότατος; ἰκέτιερ ἐναργῶς αἰσθανόμεθα ἑαυτῶν ἡμετέρα ὄρμη καὶ κινήσει τὰδε τινὰ προθυμομένων, καὶ ἀμελούντων πάλιν ἑαυτῶν ἀντιλαμβάνόμεθα, καὶ παρὰ ταύτην τὴν αἰτίαν κατορθούντων, ἢ μὴ κατορθούντων, καὶ ἐξ οὐδενὸς ἐτέρου βιαζομένων· ἀλλὰ τὰ μὲν ἐκουσίῃ γνώμῃ αἰρούμενων, τὰ δὲ φευγόντων, καὶ παραιτούμενων ἐκ τῆς ἡμῶν αὐτῶν προαιρέσεως. Οὕτω δὲ ἔρα ἐναργῆς ἦν ὁ τοῦ ἀυθεκουσίου λόγος, ὥστε ὁμοίως τῷ ἀγγεῖν καὶ τῷ ἤθεσθαι, καὶ τῷ ὅδε τι ὄρᾶν, καὶ τῷ ἀκούειν, οὐ συλλογισμῷ, ἀλλ' ἐνεργεῖα καταλαμβάνομένων (58)· συναίσθησθαι ἑαυτῶν ἐξ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἡμετέρας βουλῆς ὀρμώντων, καὶ τὰδε τινὰ αἰρούμενων, τινὰ δὲ ἀποστρεφομένων· ὥστε ἐξ ἁπαντος τὸ ἐλεύθερον, καὶ τὸ αὐτεξούσιον τῆς ἐν ἡμῖν ἰσχυρῆς καὶ νοερᾶς φύσεως ἐνδίκως ὁμολογεῖσθαι. Εἰ δὲ καὶ παρὰ προαίρεσιν μυρία συμβαίνοντα ἡμῖν τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων ταρᾶται, διαιρετέον ἐπαυθα τὴν τῶν ἐν οἷς ἔσμεν φύσιν, καὶ τὸν λόγον, πῶς ὅτι τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν γίνεται, ἐπιθεωρητέον. Οὕτω γὰρ καὶ τοῦτων τὸ αἴτιον οὐτὶς ἄλλοις ἀναδέχεται ἐμπαρμένη, λόγος δὲ πάλιν ἄλλος τῶν ὄλων προνομίας ἀπρηρτημένος. Φέρ' οὖν ἐπιμελῶς τὸ πρόβλημα ἐπισκεψόμεθα.

eveniat, cum vis aliunde nulla nobis afferatur, atque p̄bne libertate, aut defugiamus omnino, aut ex parte detrectemus. Et vero tam certa nobis explorataque est hæc arbitrii nostri ratio, ut perinde ac dum aut dolemus ipsi, aut lætamur, aut videmus quiddam, aut audimus, id a nobis re ipsa, non ratiocinatione ulla percipi sentimus, ita nos sponte consilioque nostro duci, ac delectis nonnullis, ab aliis abhorreere sentiamus. Prorsus, ut illam arbitrii potestatem, penes naturam hanc nostram ratione et intelligentia præditam esse, fateri nemo nec debeat. Sin autem quod infinita quoque nobis præter voluntatis consiliique rationem eveniant, id hominum vulgus perturbat; tum vero et distinguenda secernendaque rerum illarum, in quibus versamur, natura erit, et illa simul ratio consideranda, per quam ea fiant, quæ potestati nostræ subducta sint. Sic enim ejusmodi quoque rerum causam non absurdo fato, sed alteri consilio ex divina res in omnes Providentiæ suspensio, tribuendam et assignandam esse constabit. Age ergo, quætionem istam diligenter excutiamus.

Πάντα μὲν ἀθρόως ἐκ Θεοῦ προνομίας εἶναι τε καὶ διοικεῖσθαι, οἱ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας θεσμοὶ ἀγορευούσιν· ἡδὴ δὲ κατ' εἶδος ἰδίως ἕκαστα τῶν γινόμενων, τὰ μὲν ἕξει (59), τὰ δὲ φύσει, τὰ δὲ ὄρμῃ καὶ φαντασίῃ, τὰ δὲ λογισμῷ καὶ οἰκείᾳ κρίσει τε καὶ προαιρέσει κινούμενα· καὶ ἄλλα μὲν κατὰ προηγούμενον λόγον γινόμενα, ἕτερα δὲ κατ' ἐπισυμβεβηκότα τοῖς προηγούμενως γεγονόσι, ποικίλην καὶ πολύτροπον τὴν τοῦ παντὸς συνεστήσατο διακρίτησιν, ἐκάστῳ γένει τῶν ὄντων ἰδίαν καὶ ἀφωρισμένην τινὰ φύσεως κατασκευὴν τοῦ τῶν ὄλων αἰτίου διανείμαντος. Σχολῆ μὲν οὖν τις τὸν περὶ τῶν ὄλων διεξέλεθοι λόγον· τὸν δὲ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου βίβλον καταγράψαι ἂν ὕδα. Ἐπεὶ μὴ μονογενὲς τι χρεῖμα, μηδ' ἐκ μιᾶς συνεστῶς φύσεως τυγχάνει ὡν ὁ ἄθροπος, ἐκ δυοῖν δὲ ἐναντίων ἐπληξε τὴν σύνοδον, σώματος καὶ ψυχῆς· τοῦ μὲν κατὰ συμβεβηκὸς ὀρ-

A ipsas quoque leges ad hominum utilitatem et modum institutas hæc opinio labefactat. Nam cui tu bono, aut imperes iis quidpiam, aut vetes, qui jam alia constricti necessitate teneantur? Imo nec hominum scelera punire oporteat, quippe qui propter eandem causam peccarint nihil: nec eos contra, qui præclare se gesserint, honoribus præmiisque donare; quod utrumque tamen cum ad improbitatem coercendam, tum ad excitandum virtutis studium, momenti semper ac virium plurimum habuit. Adde religionem ac pietatem in Deum eadem sententia ruere, si nec Deus ipse, nec vaticiniorum istorum auctores, 245 nobis hac semel fati necessitate obligatis, precibus licet ac religioni operam demus, præsidii quidquam aut emolumenti conferre possint. Nos porro more brutorum animalium, huc illucque trahi, externa vi, quibusdam quasi funibus circumactos, ut alia necessario facere velimus, alia contra sensum mentemque nostram eligamus, cui non indignissimum ac turpissimum jure videatur? maxime cum nos ad alia sponte quadam impetuque nostro ferri sentiamus, alia rursus cum negligimus, nostri tum ipsi quoque domini competesque maneamus; adeoque in causa simus, quamobrem feliciter quid, aut secus hæc uti optamus ultro, sic illa vicissim eadem parte detrectemus. Et vero tam certa nobis explorataque est hæc arbitrii nostri ratio, ut perinde ac dum aut dolemus ipsi, aut lætamur, aut videmus quiddam, aut audimus, id a nobis re ipsa, non ratiocinatione ulla percipi sentimus, ita nos sponte consilioque nostro duci, ac delectis nonnullis, ab aliis abhorreere sentiamus. Prorsus, ut illam arbitrii potestatem, penes naturam hanc nostram ratione et intelligentia præditam esse, fateri nemo nec debeat. Sin autem quod infinita quoque nobis præter voluntatis consiliique rationem eveniant, id hominum vulgus perturbat; tum vero et distinguenda secernendaque rerum illarum, in quibus versamur, natura erit, et illa simul ratio consideranda, per quam ea fiant, quæ potestati nostræ subducta sint. Sic enim ejusmodi quoque rerum causam non absurdo fato, sed alteri consilio ex divina res in omnes Providentiæ suspensio, tribuendam et assignandam esse constabit. Age ergo, quætionem istam diligenter excutiamus.

C Primum quidem divinæ Providentiæ nutu, cum esse, tum regi simul universa, veræ religionis decreta sanciant. Jam vero, quæ fiunt singula, pro sua quæque ac peculiari forma, dum alia quidem habitu, alia natura, rursusque alia impetu atque sensu, alia vero ratiocinatione, ac judicio, suæque adeo sponte arbitrioque inveniuntur: dumque similiter alia superiori quadam et prævia ratione fiunt, alia modo superiorum vim ac ductum consequente, variam ac multiplicem hujus universi speciem ornatumque conflarunt; cum auctor omnium moliatorque Deus suam cuilibet rerum generi singularemque naturæ conditionem attribuerit. Ac cæterarum quidem vim atque rationem exsequi completique difficile fuerit; arbitrii vero libertatem hunc in modum ostendere, longe facilius. 246 Cum homo non res una quædam sit atque simplex,

(58) Καταλαμβάνομένων. Forte legend. sit καταλαμβάνομενους, ut conveniat cum præcedentib. τῷ ἀγγεῖν, etc.

(59) Τὰ μὲν ἕξει. Ἐξίς, ut πολύσημόν τι, sic et ἑκατόροις ἀντικείμενον. Hoc quidem loco ἐξίς et

φύσις opponuntur: meo judicio, quod τὸ μὲν ἕξει κινεῖσθαι sit ἐν τοῖς ἀλόγοις, τὸ κατὰ συνήθειαν, καὶ vero φύσει, ἀπὸ ταυτομάτου, καὶ καθὼς ἕκαστον πέφυκεν.

aut unica natura constans, sed ex duarum ac diversarum, corporis nimirum et animi, societate confata; et corpus quidem animo, tanquam instrumentum, consequentia quadam alligatum; spiritalis vero intelligensque natura, vi principis illius rationis existat: cumque alterum ratione careat, altera prædita sit; alterum corruptionem patitur, altera minime; postremo alterum mortale sit, altera immortalis: ac proinde corpus illud brutis animantibus affine ac geminum habeamus, animum contra, cum intelligente immortalique natura quadam veluti cognatione conjunctum: mirum profecto non est, si geminum hocce germen, utpote duplicis naturæ comunionem temperatum, duplici quoque vitam, eaque diversa, ratione conformet: ut modo corporis naturæ serviat, modo libertatem partis divinius propriam complectatur; adeoque simul in servitute, simul in libertate versetur, hanc a Deo, quas ob causas ipse novit, corporis animique conjunctionem sortitum. Quare, quisquis ea quæ corporis aut animi naturæ conveniunt, fati abusus nomine, necessitati tanquam causæ subjecerit, is profecto a vera appellatione aberravit. Nam si nec fati necessitati obviam iri potest, et quæ tam corpori, quam animo naturæ jure debeantur, partem sæpe maximam impediri solent: si rursus infinita prope alia extrinsecus eveniunt, quæ præter naturam casu quodam animum corpusque consequantur; fatum et naturam idem esse quis putet? Si enim aut fatum ullo modo declinari, aut præter illud fieri quidquam posse negent, quod inexorabilis sit necessitas: et plurima tamen, uti dixi, animo corporique præter naturam eveniunt: perperam sane fecerit, qui unum idemque fato naturæque nomen indiderit. Enimvero, ut eorum, quæ nobis insunt, alia ratione consilioque flant nostro, ejusmodi sunt, quæcumque cum animi natura conveniunt, alia prout corporis natura postulat; alia demum utrique, animo, inquam, corporique sic eveniant, ut cum aliarum rerum natura cohæreant: tamen nec ea quæ ad animi arbitrium, nec ea quæ corporis ad naturam pertinent, imo nec ea quæ casu contingunt extrinsecus, causæ suæ merito subduci queant. Idem enim ille Deus, qui totius universi, eorum quoque simul, quæ seu libertatis nostræ sunt, seu naturæ, seu casus, **247** auctor omnium molitorque celebratur. Nam illud diviniæ Scripturæ de nulla re non accipiendum est: *Ipse dixit, et facta sunt; mandavit, et creata sunt*⁹⁹. Itaque, si quando nobis certa quædam expetentibus, alia præter voluntatem eveniant, admonere tum ipsi nos debemus, illud nimirum esse, duplicis hujus nostræ diversæque naturæ, corporis, inquam, animique commercium; quo fiat, uti et animus, qui natura spiritalis ac ratione præditus est, infantili adhuc per naturam corpore inclusus præter

⁹⁹ Psal. xxxii, 9.

(60) Ἰψ' ἡμῶν. Dubium non est, quin legend. sit ἐφ' ἡμῖν, quomodo alt. manuscr.

A γάνου τῆ ψυχῆ δεδεμένου, τῆς δὲ νοερᾶς οὐσίας κατὰ τὸν προηγούμενον ὑποστάσης λόγον καὶ τοῦ μὲν ἀλόγου, τῆς δὲ λογικῆς τυγαυούσης· καὶ πάλιν τοῦ μὲν φθαρτοῦ, τῆς δὲ ἀφθάρτου· καὶ θατέρου θνητοῦ, θατέρως δὲ ἀθανάτου· ὡσθ' ἡμᾶς θηροὶ μὲν ἀλόγοις ἀδελφὸν φέρειν τὸ σῶμα, ψυχῆν δὲ τῆ λογικῆ καὶ ἀθανάτου φύσει συγγενῆ· ταῦτη τοι εἰκὸς τὸ διφυῆς τοῦτ' ἐβλέπεται, διττῆς ἅτε φύσεως κεκοινωνηκός, διττῶ καὶ διαφθῶν τὸ ζῆν ἀπευθύνειν τρόπῳ· τοτὲ μὲν φύσει σώματος δουλεύον, τοτὲ δὲ τῆ θειοτέρᾳ μοίρᾳ τὴν οἰκίαν ἀσπαζόμενον ἐλευθερίαν ὡς καὶ δοῦλον εἶναι τὸν αὐτὸν καὶ ἐλεύθερον, τοιαύτην τινὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, δι' οὗς οἶδε λόγους αὐτὸς, κεκληρωμένον ψυχῆς καὶ σώματος ἐπιμειζίαν. Εἰ δὲ οὖν τις τὰ κατὰ φύσιν ἦτοι τοῦ σώματος ἢ καὶ τῆς ψυχῆς, εἰμαρμένης ὀνόματι χρώμενος, ὑπ' αἰτίαν ἀνάγκης καταβάλλοι, διαμάρτοι ἂν τῆς οἰκείας προσηγορίας. Εἰ γὰρ εἰμαρμένης ἀνάγκης τις ἦν ἀκώλυτος, πολλὰ δὲ τῶν τῶ σώματι καὶ τῆ ψυχῆ κατὰ φύσιν προσόντων παραποδίζεταί, μυρία τε ἐξωθεν ἄλλα συναντᾷ παρὰ φύσιν κατὰ τι συμβεβηκός καὶ ψυχῆ καὶ σώματι παρεπόμενα· πῶς ἂν εἴη ταῦτ' ὅν εἰμαρμένη καὶ φύσις; Εἰ γὰρ ἀπαράλλακτον φασιν εἶναι τὴν εἰμαρμένην, καὶ μὴ δύνασθαι τι παρ' αὐτὴν γίνεσθαι (ἀνάγκη γὰρ εἶναι ἀπαραιτήτων), πολλὰ δὲ, ὡς ἐφην, παρὰ τὰ κατὰ φύσιν καὶ ψυχῆ καὶ σώματι συμβαίνει, οὐκ ἂν ὀρθῶς τις ὀνομάζοι, ταῦτ' ὅν εἶναι λέγων εἰμαρμένην καὶ φύσιν. Γένοιτ' ἂν οὖν τῶν ὄντων ἐν ἡμῖν τὰ μὲν κατὰ λογισμὸν καὶ προαίρεσιν τὴν ὑπ' ἡμῶν (60) γιγνώμενα, ὅσα τὰ κατὰ φύσιν ψυχῆς, τὰ δὲ κατὰ φύσιν τοῦ σώματος, τὰ δὲ τούτοις μὲν συμβεβηκός, ψυχῆ λέγω καὶ σώματι, ἑτέροις δὲ συντελούμενα κατὰ φύσιν· ἄλλ' οὐτε τῆς ψυχῆς τὸ ἐφ' ἡμῖν, οὐτε τοῦ σώματος τὸ κατὰ φύσιν, οὐδὲ μὴν τῶν ἐξωθεν τὸ κατὰ τὸ συμβεβηκός, ἐνδίκως ἂν τις ἀποστεροῖ τὸν αἴτιον. Θεὸς γὰρ αὐτὸς, ὁ τῶν ὄλων, καὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ τῶν κατὰ φύσιν, καὶ τῶν κατὰ συμβεβηκός δημιουργός ὢν ἀποπέφανται. Καθόλου γὰρ περὶ πάντων ἀκουστέον τῆς ἐνθεοῦ Γραφῆς, τὸ, *Αὐτὸς εἶπεν, καὶ ἐγεννήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν, ἀποφνησάμενης*. Εἰ δὲ οὖν βουλομένοι ποσὲ τινα, ἕτερα παρὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην συμβαίνει, ὑπομνηστῆρον αὐτοῦς, ὡς ἄρα τοῦτ' ἦν ἐκεῖνο τὸ διττὸν καὶ ἑτερογενὲς τῆς ἐν ἡμῖν συμποκῆς, λέγω δὲ καὶ ψυχῆς καὶ σώματος· παρ' ὃ καὶ ψυχῆς οὐσία, τὴν φύσιν οὐσα νοερὰ καὶ λογικῆ, ἐν νηπιάζοντι· κατὰ φύσιν σώματι παρὰ φύσιν αὐτῆ χύραν ἀλόγου μετεδίησε· καὶ νοῦς, ὁ φρονήσεως οἰκείος, ἀφραίνει πολλάκις κατὰ τι συμβεβηκός, παρατραπεῖς ἐν ὑπερβαλλούσαις, φέρε, σώματος ἀβρωστίαις. Πολλάκις δὲ καὶ γῆρας, ἐπελθὼν σώματι κατὰ φύσιν, τῶν κατὰ τὴν ἀκμὴν κατορθωμάτων τὴν διάνοιαν ἀπεστέρησε, τῆς νοερᾶς ψυχῆς τὸ λογικὸν παρὰ φύσιν ἀμβλύναν. Αἰκίαι δ' αὖ πάλιν, καὶ ἀλγηδόνες σώματος, πηρώσαις τε ἐπισυμβᾶσαι παρὰ φύσιν, τὸ αὐθεκούσιον τῆς ψυχῆς παρὰ τὸ συμβεβηκός ἐξενίκησαν, ἐνδούσαις ταῖς ἀλγηδῶσι διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα συμποκῆν· ὡς

ἀίτιασθαι. (61) δεσμὸν ἀφυκτον ἐμποδῶν προβεβλή-
σθαι τῷ κατὰ ψυχὴν ἐλευθέρῳ, τοτὲ μὲν τὴν τοῦ σώ-
ματος φύσιν, τοτὲ δὲ τὰ ἐκτὸς ἐπισυμβαίνοντα. Ἦν
ἂν ἄρα καὶ τὸ τῆς ἐφ' ἡμῖν προαιρέσεως εἰς τοσοῦτον
ἔχον ἀρετῆς, καὶ ἰσχύος, ὡς ἀντιδένειν ἐπὶ πολλῶν
ταλμῶν, καὶ ἀντιλέγειν τῇ τε τοῦ σώματος φύσει καὶ
τοῖς ἐξωθεν ἐπισυμβαίνουσιν. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ σώμα-
τος φύσις ἐπὶ τῶν ἀφροδισίων ὀρμὴν τὸν ἄνδρα κα-
λεῖ· ἡ δὲ ψυχὴ, λόγῳ σώφροσι χαλινὸν ἐμβαλοῦσα τῷ
πάθει, κρείττων καθίσταται τῆς τοῦ σώματος φύ-
σεως. Καὶ πάλιν ἡ μὲν, πεινήν, καὶ διψῆν, καὶ ρι-
ζοῦν, καὶ τὰ τοιαῦτα προσαναγκάζουσα (62), ἐπὶ τὰς
κατὰ φύσιν θεραπείας τε καὶ πληρώσεις παρακαλεῖ·
ἡ δὲ προαίρεσις, λόγοις σώφροσι ἀναπεισθεῖσα, καὶ
τινας ἀσκητικὰς προτροπὰς αὐθεκουσίως ἀγαπήσασα,
πολυμήρους ἀσιτίαις καὶ καρτερίαις παρακρούεται
τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀρετῇ λογισμοῦ κλίνασα τοῦτο
καὶ ἐλομένη. Καὶ αὖ πάλιν ἡ μὲν κατὰ φύσιν πάσαις
ἐδοναῖς χαίρει καὶ τῇ λέϊφ τῶν σωμάτων, ἡ δὲ προ-
αίρεσις ἀρετῆς ἐπιθυμῶν τὸν ἐπίπονον καὶ τραχὺν
ἰσπάσατο βίον. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τραπέ-
τες, μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ
τύσιν, ἄρσενες ἐν ἄρσει τὴν ἀσχημοσύνην κατεργα-
ζόμενοι. Οὕτως ἄρα καὶ τῇ φύσει οὐ κατὰ πάντα ἐν-
έδωσιν ὁ λογισμὸς, κρατεῖ δὲ ἐν πλείστοις, ὡς καὶ
κρατεῖται, καὶ τοτὲ μὲν αὐτὸς ἄγει, τοτὲ δὲ αὐτὸς
ἔγεται· ὡς καὶ πρὸ ὥρας ἐσθ' ὅποι χερσὶν ἐπισπᾶσθαι
τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ σώματος, ὅτε τὸ ζῆν αὐτῷ μὴ
λυσιτελεῖ κρεθείη. Εἰ μὲν οὖν πρὸς μόνην τὴν οἰκειαν
τοῦ σώματος φύσιν ὁ πᾶς ἀγὼν ἦν αὐτῷ, μέτριος ἂν
ἦν οὗτος· ἐπεὶ δὲ τὴν πολιτείαν, καὶ τὸν ἐν ἀνθρώ-
ποις βίον ὁ Θεὸς αὐτῷ μεταξὺ πολλῶν καταβέβληται,
ὡς μετὰ θηρίων καὶ ἐρπετῶν ἰοδύλων, ἐν μέσῳ τε
πυρὸς καὶ ὕδατος, ἀέρος τε τοῦ περιέχοντος, καὶ τῶν
ἐν τούτοις ἄσασι παρηλλαγμένους καὶ διαφόρους φύ-
σεων τὰς διατριβὰς πεποιθήσθαι· εἰκότως αὐτῷ ἡ δια-
μάχη καὶ ἡ ἐνστασις οὐ πρὸς τὴν οἰκειαν μόνον ἐστὶ
καὶ συνημμένην αὐτόνομον φύσιν τοῦ σώματος, ἀλλὰ
καὶ πρὸς μυρία τὰ ἐκτὸς συμβεβηκότα, ὧν ἐν μέσῳ
ζῆ ὁ τὸν θνητὸν βίον διεξάγων, ὥστε καὶ πρὸς ταῦτα
καρτερώς ἀντέχειν. Πολλὰ γοῦν^a καὶ τοιῶνδε τροφῶν
φύσεις, καὶ τοιαῖδε συγκράσεις τοῦ περιέχοντος,
κρυμῶν τε ἐπιφοραὶ, καὶ φλογμῶν ἐκκαύσεις, πλεῖ-
στά τε ἄλλα κατὰ τινὰς οἰκειούς λόγους φυσικῶς μὲν
κινούμενα, συμβατικῶς δὲ ἡμῖν προσπίπτοντα, τά-
ραχον οὐ τὸν τυχόντα τῷ καθ' ἡμᾶς αὐτεξουσίῳ διὰ
τὴν πρὸς τὸ σῶμα συμπλοκὴν παρέσχηκε, τῆς τῶν
ἡμετέρων σωμάτων φύσεως τὰς τῶν ἐξωθεν ἐπιφο-
ρὰς οὐχ ὑπομενοῦσης, κρατουμένης δὲ καὶ νικωμένης
ὑπὸ τῶν ἐκτὸς κατὰ φύσιν οἰκειαν ἐπιτελουμένων.
Πάλιν τε αὖ, ἐπειδὴ μετὰ πλείστων ἀνδρῶν ποιοῦ-
μεθα τὰς διατριβὰς, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ τῆς ἰσῆς ἡμῖν
λαχόντες οὐσίας, τὸ ἐφ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐπὶ τῆς ἰδίας

^a Γρ. add. ἤδη.

(61) Ἀίτιασθαι. Id est, ἐλέγχεσθαι, φαίνεσθαι, ἀποδεικνύεσθαι, τῷ λόγῳ αἰρεῖσθαι, vel τῇ ἀνάγκῃ ἐλέγχεσθαι. Nam ὁ λόγος αἰρεῖ, id est, ratio convincit; ἀνάγκῃ ἐλέγχει, necessario fatendum est. Herodot. lib. II, p. 114 D. 4. Τὸν δὲ δὴ ποταμὸν τοῦτον τὸν παραβέοντα, καὶ ἐτέρῳχρον συνεβάλλετο εἶναι τὸν

A naturam ipse suam, in ratione carentium numero censeatur: et mens, cujus propria prudentia est, aliquo persæpe casu deliret, dum eam graviore præcipue corporis morbi sua de sede movent. Senectus ipsa quoque, postquam naturæ ordine corpus invasit, mentem iis solertix facultatisque viribus, quibus per integram adhuc ætatem florentemque præstabat, spoliare solet, et rationis, quæ tota spiritalis animi est, præter naturam, aciem retundere. Quin etiam plagæ doloresque corporis, membrorumque debilitationes, quæ præter naturam contingunt, casu ipso plerumque animi libertatem expugnant, dum is corporis societate victus, molestiis quoque doloribusque cedit: prorsus ut certum id exploratumque habeatur, liberam illam animi facultatem, partim natura corporis, partim iis, quæ extrinsecus accidunt, quodam quasi vinculo, quod evitari nequeat, impeditam, et constrictam teneri. Quanquam ejusmodi profecto sæpe est arbitrii nostri virtus atque robur, ut in plerisque rebus, et naturæ corporis, et occurrentibus aliunde casibus opponere sese ac reluctari audeat. Quippe hominem enim ad rerum venerarum appetentiam corporis natura trahit: animus vero temperantix ductum et consilium secutus, injecto cupiditati freno, corporis naturam impetumque frangit. Eadem fame, siti, frigore aut cæteris id genus incommodis dum urget ac premit, ad ea quæ naturæ convenient, exquirenda remedia, satisque ventri faciendum, hominem excitat. Voluntas contra severioribus adducta rationibus, et religiosis quibusdam cohortationibus sponte susceptis, nativam illam corporis cupiditatem plurimum etiam dierum inedia tolerantiaque vincit, ad eam subeundam vi ratiocinationis, ac suoapte instinctu consilioque permota. Similiter natura sua corpus omni voluptatum genere, ac levi mollique corporum commotione delectatur. 248 At voluntas studio virtutis impulsiva difficile atque asperum vitæ genus arripit. Jam vero existunt etiam aliquando nonnulli, qui, in pejus deteriusque prolapsi, naturalem usum cum eo, quem horreat natura, commutent, mares cum maribus libidini foedissimæ indulgentes. Ita ratio non semper naturæ cedit, sed in perisque vincit, interdumque vincitur, ac modo trahit, modo vicissim trahitur: adeo ut si quando periculosam fore vitam duxerit, homines ipsa nonnunquam manibus corporis sese vinculis ante tempus expedire conentur. Quanquam, si cum propria duntaxat corporis natura luctandum ipsi foret, modica certe quidem esset ista contentio. Nunc autem, cum Deus humanæ vitæ rationes, cum aliis plerisque, uti cum feris venenatisque serpentibus, conjunctas ei ac

Νεῖλον· καὶ δὴ καὶ ὁ λόγος οὕτως αἰρεῖ, id est, tum ratio etiam ipsa convincit. Idem ibid. p. 109 D. Ἦν ἂν τι τοιοῦτον οὐδὲν, ὡς ἡ ἀνάγκη ἐλέγχει· Ejusmodi esset nihil, ut necessaria et ἀποδεικτικὴ ratio probat.

(62) Προσαναγκάζουσα. Forte legend. προσαναγκασθεῖσα, nisi subaudias τὸ σῶμα, vel τὸν ἄνθρωπον.

permistas esse voluerit: cum inter ignem, aquam, et circumfusum aerem, illasque naturas omnes, tam varias tamque multiplices, quæ iisdem elementis continentur, sedem ipsi domiciliumque stauerit: mirum profecto non est, si non modo cum propria conjunctaque secum ejusdem corporis natura, quæ suis legibus ipsa vivit, grave ac difficile certamen instet, verum etiam cum sexcentis aliis extrinsecus ingruentibus, inter quæ mortalis homo vivere, summaque tolerantia vim eorum sustinere cogatur. Enimvero certa quoque tum ciborum quorundam natura, tum cœli temperatio; vis item frigorum æstusque flagrantior, aliaque permulta, ut peculiare quædam naturæque suæ proprias habeant motus sui rationes, dum tamen casu nos invadunt, perturbationem libertati nostræ non vulgarem afferre solent, propter iniani sibi cum corpore societatem, cujus natura rerum externarum impetus ferre non potest, sed ab iis sæpe, tametsi naturæ suæ vi fiant, omnino superatur. Præterea, quoniam degere nos oportet versarique cum plurimis, iique similem nostræ sortiti naturam, quod nostræ facultatis est, sua ipsi auferunt potestate, arbitrii sui libertate usi: sit etiam, ut alienæ simul voluntati succumbamus, dum ipsa nobis hunc in modum vel corpore vel animotenus abutitur. Quemadmodum enim ab iis quæ extrinsecus eveniunt, corporis sæpe nostri natura vincitur, ita voluntas ipsa nonnunquam sexcentis aliorum opinionibus sentiis que jactata, sponte licet **249** arbitrioque suo, voluntati tamen obsecundat alienæ. Ita melior ipsa modo, modo deterior efficitur. Improborum enim consuetudine vitium contrahimus, quemadmodum efficitur proborum usu ac societate meliores. *Corrumpunt enim mores bonos colloquia mala*³⁰: perinde nimirum, uti virorum bonorum congressus virtutem nobis pariter salutemque conciliat. Verum, ut animi facultas illa rationis compos, alienis sæpe verbis atque rationibus huc illucque versetur: vincit tamen sua virtute nonnunquam, vimque plane divinam ostendit; quoties adversus externos assultus omnes obfirmata, cunctorumque libera quadam ingenuaque constantia victrix, nihil usquam virium remittens suarum, ad strenue philosophandum sese comparat. Quod studium dum ipsa negligit, a deterioribus pessime haberi afflicque solet; quemadmodum exteriore cultu perpolita, majoris in dies probitatis accessione cumulatur. Quid porro commemorare attinet, ut certorum quorundam et animorum et corporum aut proventus, aut penuria, tametsi casu quodam ad universi gubernationem proprie conferat, ejusque ordini præclare omnino conveniat, ta-

³⁰ I Cor. xv, 33.

^a Ισ. δτε.

(63) *Ὁμιλῆαι κακαί*. Hoc Menandri versiculo, τὰς συνουσίας, proprie, καὶ τὰς συμπεριφορὰς Ἀποστῆλιος intelligit. Recte tamen vulgat. interpr., *colloquia*; sunt enim διὰ λόγων potissimum, αὶ πρὸς ἀλλήλους ὁμιλῆαι: nec alio fere telo gravius teneræ adhuc et illibatae mentes, quam procaci oratione

ἄξευσίας ἀποφέρονται, ἐλευθέρῃ τῇ σφῶν χρώμενοι προαιρέσει ταύτῃ πάλιν εἰκότως καὶ ταῖς ἐτέρων γνώμαις ὑποκεισόμεθα, τοῦ αὐτῶν ἐκείνων αὐτεξουσίου ὡδὲ πως ἡμῖν κατὰ τοῦ σώματος ἢ περὶ τὴν ψυχὴν χρωμένον. Ὡσπερ γὰρ ἡ τοῦ σώματος ἡμῶν φύσις νικάται πολλαῖς πρὸς τῶν ἐξωθεν ὑποπιπτόντων, οὕτως ἐστὶν ὅτε καὶ προαίρεσις, ὑπὸ μυρίων ἐξωθεν ἐνοχλουμένη προαιρέσεων, αὐτεξουσίῳ γνώμῃ πεισθεῖσα, ἑαυτὴν τοῖς ἐξωθεν ἐπιδίδωσι· καὶ τοτὲ μὲν βελτιῶν, τοτὲ δὲ χείρων ἀποτελεῖται· οἷδε γὰρ συνουσία φαύλη κακύνειν, ὡσπερ αὐτὸ πάλιν τούναντιον ποιεῖν ἀμείνουσ τῶν καλῶν ὁμιλία. *Φθειροῦσι γὰρ ἤθη χρηστῆ ὁμιλίαι κακαί* (63)· ὡσπερ οὖν καὶ σώζουσι βελτιοῦσαι τῶν ἀγαθῶν αἱ συνουσίαι. Καὶ λόγοις μὲν ἢ λογικῇ τῆς ψυχῆς δύναμις τῶν ἐξωθεν ἐπισυμβαίνόντων ὡδὲ πως καὶ τῆδε φέρεται· ἰσχύει δὲ πάλιν οἰκεία καὶ λογικῆς οὐσίας ἀρετῇ, καὶ θείαν ὡς ἀληθῶς καὶ θεοειδῆ τὴν δύναμιν ἐπιδείκνυται· ὅτι ἂ πρὸς πάντα τὰ ἐκτὸς ἀντέχουσα, καὶ τὰ πάντα ἐλευθέρῳ φρονήματι ὑπερνικῶσα, πρὸς οὐδὲν τῆς οἰκείας ἀρετῆς ὑφιεμένη, φιλοσοφεῖν παρεσκευάσται. Ὅσα γε μὴν (64) ὀλιγωρεῖ, ὑπὸ τῶν χειρόνων τὰ χειριστὰ διατίθεται, ὡσπερ οὖν καὶ βελτιοῦται τῆς ἐσωθεν τυγχάνουσα ἐπιμελείας. Τί χρὴ λέγειν ἐπὶ τούτοις, ὡς καὶ φοραὶ καὶ ἀφορία· τοιῶνδε ψυχῶν καὶ σωμάτων, κατὰ τινα περίπτωσιν οἰκείως τῇ τοῦ παντὸς διοικήσει συντελούμεναι, εὐ τε καὶ ὀρθῶς ἔχουσαι τῷ παντὶ, πλείστην ὄσσην τοῖς κατὰ μέρος, καὶ δὴ καὶ τοῖς ἐφ' ἡμῖν παντοίας κινήσεως περιουσίαν ἀπειργάσαντο; Πᾶσι δὲ καθόλου τοῖς οὖσι, τοῖς τε παρ' ἡμᾶς γινομένοις, καὶ παρὰ τὴν ἡμετέραν αἰτίαν, καὶ τοῖς ἐξωθεν κατὰ συμβεθῆκος ἐπιούσι, τοῖς τε φυσικῶς ἐνεργουμένοις, μία παναλλῆς καὶ παντοδύναμος ἐπιστάται ἡ διὰ πάντων ἐπιπορευομένη τοῦ Θεοῦ πρόνοια, ἣ καὶ τὰ πλείστα θειοτέροις ἡμῖν τε ἀρρήτοις οἰκονομεῖ λόγοις, εὐηνῶς τὸ πᾶν διακυβερνώσα, πολλὰ τε καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐπὶ τὸ προσήκον τοῖς καιροῖς μετασκευάζουσα, συνεργουσα τε καὶ συμπράττουσα τοῖς ἐφ' ἡμῖν, καὶ τοῖς ἐκτὸς πάλιν συμβαίνουσι τὴν δέουσαν τάξιν ἀπονέμουσα. Τούτων εἰς τρία τοῦτον διηρημένων τὸν τρόπον, εἰς τε τὰ ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὰ κατὰ φύσιν γινόμενα, τὰ τε κατὰ συμβεθῆκος, πάντων τε ἐφ' ἕνα λόγον τὸν ἐκ Θεοῦ βουλῆς ἀνακεφαλιουμένων· οὐδαμῶ μὲν ὁ περὶ εἰμαρμένῆς χώραν ἔξει λόγος. Γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν εὐρημένη καὶ ἡ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀπορουμένη τῆς κακίας πηγῆ, ἐν οὐδενὶ μὲν χώραν ἔχουσα τῶν κατὰ φύσιν, οὐτ' ἐν σώμασιν, οὐτ' ἐν οὐσίαις πνευματικαῖς, πολλοῦ δεῖ (65) ἐν τοῖς κατὰ συμβεθῆκος ἐξωθεν ἐπιγινομένοις· εὐρεθεῖ δ' ἂν ἐν μόνη τῇ τῆς ψυχῆς αὐτοπροαιρέτῃ κινήσει καὶ ἐν ταύτῃ οὐχ ὅτε κατὰ φύσιν βαδίζουσα τὴν εὐθεῖαν ὁδεύει, ἀλλ' ὅτε τῆς βασιλικῆς ἐκσταῶα οἰκεία γνώμῃ τὴν παρὰ φύσιν τρέ-

vulnerantur. Qua de re infra pluribus, ubi ex Platone, de habendo fabularum carminumque delectu.

(64) Ὅσα γε μὴν. Si locus integer est, ὅσα posuit, pro καθ' ὅσα vel καθ' ὅσον, id est *quatenus*.

(65) Πολλοῦ δεῖ. Ita reposuimus ex alt. manus., cum ante δὴ perperam legeretur.

καται, αὐτὴ ἑαυτῆς καθεστῶσα κυρία. Ἐπειδὴν τοῦτο γέρας ἐξαίρετον παρὰ Θεοῦ λαβοῦσα, ἐλευθέρᾳ καὶ αὐτοκράτωρ τυγχάνει, τῆς οἰκίας ὀρμῆς τὸ κριτήριον εἰς ἑαυτὴν ἀναδεδειγμένη (66)· νόμος δὲ θεῶς αὐτῇ συνεζευγμένος κατὰ φύσιν λαμπρότητος καὶ φωστῆρος δίκην ἐπιφωνεῖ ἐνδοθεν ὑπηγῶν αὐτῇ καὶ λέγων· Ὁδοῦ βασιλικῆ πορεύση, οὐκ ἐκκλινεῖς δεξιά, οὐδὲ ἀριστερά· βασιλικὴν τὴν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πορείαν εἶναι διδάσκων. Τοῦτον γὰρ ἀπάση ψυχῇ φυσικὸν νόμον βοήθην αὐτῇ καὶ σύμμαχον ἐπὶ τῶν πρακτέων ὁ τῶν ὄλων Δημιουργὸς ὑπεστήσατο· διὰ δὲ τοῦ νόμου, τὴν εὐθείαν αὐτῇ παραδείξας ὁδὸν, διὰ δὲ τῆς αὐτῇ δεδωρημένης αὐτεξουσίου ἐλευθερίας τὴν τῶν κρείττωνων αἴρεσιν ἐπαίνου καὶ ἀποδοχῆς ἀξίαν ἀποφύνας, γερωῶν τε καὶ μειζόνων ἐπάθλων, τῶν ἐπὶ τοῖς κατορθουμένοις, ὅτι μὴ βεδιασμένως, γνώμη δὲ αὐτεξουσίῳ κατώρθου, παρῶν καὶ τὴν ἐναντίαν ἐλέσθαι· ὡς ἔμπαιιν τὴν τὰ χεῖριστα ἐλομένην φύγον καὶ τιμωρίας εἶναι ἀξίαν, ἅτε οἰκία κινήσει τοῦ μὲν κατὰ φύσιν νόμου παραμελήσασαν, κακίας δὲ ἀρχὴν καὶ πηγὴν ἀπογεννήσασαν, φαύλους τε ἑαυτῇ κεχηρμένην, οὐκ ἔτι τινὸς ἔξωθεν ἀνάγκης, ἀλλ' ἐξ ἐλευθέρως γνώμης τε καὶ κρίσεως. Αἰτία δὲ τοῦ ἐλομένου, θεὸς ἀνάγκητος. Οὐτε γὰρ φύσιν φαύλην ὁ Θεὸς εἰργάσατο, οὐδέ γε ψυχῆς οὐσίαν. Ἀγαθῶν γὰρ οὐδὲν πλὴν ἀγαθὰ δημιουργεῖν θέμις. Ἀγαθὸν δὲ πᾶν ὅ τι κατὰ φύσιν· ψυχῇ δὲ πάση λογικῇ κατὰ φύσιν πάρεστι τὸ αὐτεξουσίον ἀγαθὸν, καὶ τοῦτο ἐπ' ἀγαθὸν αἰρέσει γεγεννημένον. Φαύλους δὲ ὅτε πράττει, οὐ τὴν φύσιν αἰτιατόν· οὐ γὰρ κατὰ φύσιν, παρὰ φύσιν δὲ αὐτῇ γίνεται τὸ φαῦλον, προαιρέσεως ὄν, ἀλλ' οὐκ φύσεως ἔργον. Ἡ γὰρ παρῆν δύναμις τῆς τάγαθοῦ αἰρέσεως, ὅτε μὴ τοῦτο εἴλετο, ἐκὼν δὲ τὸ κρεῖττον ἀπεστράφη, τοῦ χείρονος μεταποιηθεὶς, τίς ἂν τοῦτω τόπος ἀποφυγῆς λείποιτο τῆς οἰκίας αἰτίῳ καταστάντι νόσου, τοῦ τε συμφύτου νόμου, σωτῆρος ὅσα καὶ λατροῦ παραμελήσαντι; Ὁ δὲ τούτων ἀπάντων μηδένα λόγον κομύμενος, ἀνάγκης τε καὶ ἀστρων φορᾶς ἀναρτῶν τὰ πάντα, τῆς τε τῶν πλημμυλουμένων ἀνθρώπων ἀτοπίας, μὴ ἐξ ἡμῶν εἶναι φάσκων τὰ αἰτία, ἀλλ' ἐκ τῆς τὰ πάντα κινούσης δυνάμεως, πῶς οὐκ ἀνόσιον καὶ δυσσεβῆ λογισμὸν εἰσφέρει ἂν; Εἴτε γὰρ αὐτόματον καὶ ἀπρονόητον θεῖν τὴν τοῦ παντὸς φορὰν, ἐλέγχε· ἂν ὡς αὐτόθεν ἄθεος, πρὸς τῶν καὶ ἀβλεπεῖν περὶ τὴν πάνσοφον ἁρμονίαν καὶ τὴν τῶν ὄλων διάταξιν, εὐ καὶ ἐν κόσμῳ τὴν δι' αἰῶνος κίνησιν ἀνακυκλουμένην· εἴτε Θεοῦ πρόνοιαν ἀγειν καὶ φέρειν, ἐπιστατεῖν τε πᾶσι, καὶ πανσόφῳ λόγῳ διοικεῖν ὁμολογήσει, οὐδ' οὕτω τοῦ δυσσεβοῦς ἐκπέφυγε τὴν ἀτοπίαν· ἐπειδὴ τῶν ἐν ἀνθρώποις ἁμαρτανουμένων τὸς μὲν πλημμυλουῦντας ἀπολύει, ὡς μηδὲν τῶν ἀτόπων ἐξ οἰκίας γνώμης διαπεπραγμένους, ἀνάγει δὲ τὴν αἰτίαν τῶν κακῶν ἐπὶ τὴν καθόλου πρόνοιαν, ἀνάγκην αὐτὴν καὶ εἰμαρμένην ἀποκαλῶν, καὶ πάσης τῆς ἐν ἀνθρώποις αἰσχουργίας καὶ ἀβήρητοποίας, ὡμότητος τε καὶ μαιφρονίας αἰτίαν εἶναι λέγων. Καί

• Ισ. αἰτίαν.

(66) Ἀναδεδειγμένη. Ita omnes. Sensus tamen παραλαβοῦσα.

ΠΑΤΗΟΛ. GR. XXI.

A men cum singulis partibus, tum iis quoque rebus quæ facultatis ac potestatis nostræ sunt, incredibilem sæpe affert mutationis æstum. Cæterum cunctis omnino rebus, seu consilio flant impulsuque nostro, seu fortuito aliunde contingant, seu denique naturalem habeant ortus uti rationem, summa una præpotensque Dei providentia moderator, quæ cum omnia permect, tum plurima diviniorebus quibusdam rationibus, captumque nostrum fugientibus administrat, cumque suis veluti habentibus obsecundans hoc universum ac flexibile habeat, tum res etiam plerasque naturales ad varias temporum occasiones fingit ac mutat, itaque potestati arbitrioque nostro subditas auxilio promovet suo, ut iis, quæ extrinsecus eveniunt, suum quoque locum et consentaneum ordinem attribuat. Cum ergo tria hæc rerum genera statuuntur, ut aliæ nostra ex voluntate pendeant, aliæ prout natura postulat, aliæ denique fortuito eveniant, eademque simul ad unam divini consilii rationem universæ revocentur; locus plane nullus fato relinquatur necesse est. Quiritiam fontem jam illum improbitatis novimus, a plerisque omnibus ignoratum, qui cum nec in corporum, nec in spiritalium substantiarum natura, multo minus in iis, quæ extrinsecus accidunt, positus sit; reliquum est, ut in libero tantum animi sensu **250** motuque reperiat: nec tamen, dum naturam secutus, rectam insistit viam, sed tum duntaxat, cum a regio deflectens itinere, suoapte arbitratu, uti juris ille sui suæque potestatis est, in alienam a natura semitam deerrat. Enimvero, cum eximium hoc a Deo et singulare munus acceperit, ut libertatem ac summum in se ipsam imperium obtineret; motuum quidem suorum rationes habet suo ex arbitrio iudicioque pendentes: sed tamen divina lex cum eodem, naturali quadam societate, lampadis instar facisque conjuncta, inelamat subinde ac monet inferius, uti regia incedat via, nec ad sinistram aut dexteram ullatenus declinet, viam hanc regiam, congruentem et consentaneam rectæ rationi viam esse docens. Quippe naturalem hancce legem, qua suis in actionibus uteretur, animæ cui libet tanquam auxiliatricem, universi molitor impressit: atque ita, quemadmodum hujus vi legis, D rectam ipsi viam commonstravit, sic plena illa, quam eidem concessit, integraque libertate perficit, uti rerum meliorum delectus non laude tantum et approbatione, sed amplioribus etiam, ubi res præclare cessisset, præmiis dignus esset; quod citra vim ullam, pro arbitratu consilioque suo recte agere statuisset, cum tamen contrarium optare potuisset: contraque deteriorum electioni vituperatio suppliciumque deberetur, quod in eam suoapte nutu spreto naturæ lege ferretur, ac sese perperam abusa, nulla extrinsecus necessitate cogente, sed libero

postulare videtur, ἀναδεδειγμένη, hoc est, θεῶν

plane sensu atque iudicio, improbitatis ipsa caput
 fontemque aperiret. Tota ergo culpa deligentis est,
 nulla Dei. Neque enim pravam Deus, aut naturam,
 aut animi substantiam procreavit. Nam bonus ipse
 cum sit, ullius eum rei, nisi bona quoque fuerit,
 auctorem esse nefas est. Bonum id omne porro est,
 quidquid a natura est: cuilibet autem animo rati-
 one prædito libertatis et arbitrii bonum a natura
 inest, nec alium ad finem, quam ad boni electionem
 inditum. Neque vero, prava cum sequitur, naturæ
 assignandum id est; cum ipsi pravum non a natura,
 sed præter naturam contingat, utpote quod volun-
 tatis opus sit, non naturæ. Cui enim optandi boni
 vis et facultas insit, is si minime optaverit, si repu-
 diantis sponte melioribus, deteriora sectatus fuerit,
 quem ipse tandem reliquum habeat effugiendi lo-
 cum, qui et intestinum sibi morbum crearit, et in-
 natam sibi legem, perinde ac servatorem quemdam
 medicumque neglexerit? Quisquis ergo, nulla ho-
 rum omnium habita ratione, ex necessitate potius
 ac siderum conversione cuncta suspendit, quique
 eorum, quæ ab hominibus peccantur, pravitatem,
251 non jam nobis, sed vi cuidam ac potestati,
 qua moventur omnia, tribuendam esse docet; quis
 non flagitiosam ab eo impiamque sententiam inveli
 arbitretur? Nam sive casu ac temere hoc universum
 moveri statuet, præterquam quod in exquisitissimo
 illo contentu, ac rerum universarum ordine, qui
 motum ipse suum ex omni ævo summa cum æqua-
 bilitate convertit, omnino cæcutiet; divinam hoc
 ipso naturam plane sustulerit. Sive divina Provi-
 dentia flecti regique orbem, eamque non cunctis
 modo præesse rebus. sed ipsas quoque sapientissimo
 consilio moderari fatebitur: ne sic quidem impietatis
 crimen effugerit, cum et ab iis sceleribus, quæ
 inter homines vulgo committuntur, auctores ipsos,
 quasi nihil ab iis suapte voluntate peccetur, immu-
 nes ac liberos esse velit; et malorum causam in
 communem illam universalemque Providentiam con-
 ferat, necessitatis eam fatique nomine, obscenitatis
 omnis atque flagitii, quod ab hominibus suscipia-
 tur, crudelitatis idem ac parricidii fontem esse
 defendens. Cujus vero major impietas esse possit,
 quam ejus, qui rerum omnium præpotentem Deum,
 ipsum, inquam, universi conditorem et architectum
 inducat, alteri quidem impietatem aversanti, ut
 impius, atque in se ipsum, omni religione sublata,
 contumeliosus sit, necessitatem afferentem; alterum,
 quem ipse natura marem procreavit, ad mu-
 liebria præter naturam, non voluntarie, sed illata
 vi, subeunda cogentem: alterum denique, ad ho-
 minum cædes, invitum licet, divinitus impellentem?
 Ex eo quippe consequens omnino fuerit, nemo ut
 illos, qui ejusmodi sese maleficiis obstrinxerint,
 accusare merito possit; sed potius, ut vel ista non
 jam peccatorum in loco habeantur, vel Deus ipse
 malorum omnium auctor censeatur. Nam sive præ-
 æcus ipse rebus intersit omnibus, omnia videat,
 audiat omnia, simulque ad ea scilicet mortales ad-
 gat: sive conversionem universi, astrorumque motum
 ipsemet ejusmodi constituerit, cui tot maledi-
 ciorum necessitas debeatur: qui tale conflaverit
 instrumentum, et capiendis induendisque homini-
 bus laqueum machinatus sit, is profecto cur iidem
 irretiantur, causa sit, necesse est. Itaque seu per
 sese Deus, seu alia quavis, quam molitus ipse fuerit,
 necessitate, his malis invitos constringat; unus
 ipse plane, alius nemo, cunctorum malorum archi-
 tectus habeatur: nec jam sceleratus homo jure,
 sed ejus procreator dicatur Deus. **252** Quo quidem
 orationis genere quodnam aliud impium magis esse
 queat?

Maneat igitur, qui fatum invexerit, ab eo Deum
 continuo Deique providentiam funditus exterminari:
 perinde, ut qui Deum rebus præcicit universis,
 omnem is una tollit fati rationem. Enimvero,
 aut Deus et fatum idem erunt, aut alterum ab altero
 distinguetur. Jam ut idem sint, fieri nullo modo po-

(67) *Ἀυσοσεβῆς ἄλλος*, etc. Omnino legendum
 videtur, *δυσσεβέστερος ἄλλος*, τῶν τῶν ὄλων Θεῶν,

τίς ἂν εἴη τοῦτου δυσσεβῆς ἄλλος (67), τὸν τῶν ὄλων
 Θεῶν, αὐτὸν δὴ τὸν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τοῦδε τοῦ
 παντὸς εἰσάγων, ἐπάναγκες ἐκδιαζόμενον τόνδε μὲν,
 οὐκ ἐθέλοντα ἀσεβεῖν, τοῦτο πράττειν, καὶ ἄθεον εἶναι
 κατ' ἀνάγκην, καὶ εἰς ἑαυτὸν βλάσφημον· τόνδε δὲ,
 ὃν αὐτὸς τὴν φύσιν ἄρβυρα συνεστήσατο, πάσχειν
 παρὰ φύσιν τὰ θηλειῶν, οὐ κατὰ προαίρεσιν, κατ-
 ηναγκασμένον δὲ πρὸς αὐτοῦ· καὶ ἄλλον ἀνδροφόνον
 γίνεσθαι, μὴ παρὰ τὴν οἰκειάν γνῶμην, ὑπ' ἀνάγκης
 δὲ ἐλαυνόμενον τοῦ Θεοῦ; ὡς μὴδ' εὐλόγως ἐπιμέμ-
 φεσθαι τοῖς πλημμυλοῦσιν· ἀλλ' ἦτοι μὴδὲ ἁμαρτή-
 ματα ταῦτ' εἶναι ἠγγεῖσθαι, ἢ τῶν κακῶν ἀπάντων
 ποιητὴν εἶναι τὸν Θεὸν ἀποφαίνεσθαι. Εἴτε γὰρ αὐτὸς
 τοῖς πᾶσιν ἐπιπαρὼν, καὶ τὰ πάντα ὄρων, καὶ πάν-
 των ἀκούων, ταῦτα πράττειν ἀναγκάζοι, εἴτε τὴν τοῦ
 παντὸς φορὰν, καὶ τὴν τοιάνδε τῶν ἄστρων κίνησιν
 αὐτὸς τοῦτον ποιητικὴν καὶ ἀναγκαστικὴν ὑπεστή-
 σατο· ὃ τὸ τοιόνδε συστήσας ὄργανον, καὶ τὴν τῶν
 θηρωμένων παγίδα μηχανισάμενος, εἴη ἂν αὐτὸς ὁ
 καὶ τῶν ἀλίσκομένων αἴτιος. Εἴτ' οὖν αὐτὸς καθ' ἑαυ-
 τὸν, εἴτ' οὖν πάλιν αὐτὸς διὰ τινος ἄλλης πρὸς αὐτοῦ
 μεμηχανημένης ἀνάγκης, τοὺς οὐκ ἐθέλοντας τοῖσδε
 τοῖς κακοῖς περιβάλλοι, αὐτὸς ἂν εἴη, καὶ οὐκ ἄλλος,
 ὁ πάντων κακῶν ποιητικὸς· καὶ οὐκ ἔτ' ἂν ἐν δίκῃ
 ἡμαρτηκῶς λέγοιτ' ἂν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ τοῦτου
 ποιητῆς Θεός. Καὶ τίς ἂν τοῦτου γένοιτ' ἂν ἕτερος
 λόγων ἀσεβέστατος;

motum ipse suum ex omni ævo summa cum æqua-
 bilitate convertit, omnino cæcutiet; divinam hoc
 ipso naturam plane sustulerit. Sive divina Provi-
 dentia flecti regique orbem, eamque non cunctis
 modo præesse rebus. sed ipsas quoque sapientissimo
 consilio moderari fatebitur: ne sic quidem impietatis
 crimen effugerit, cum et ab iis sceleribus, quæ
 inter homines vulgo committuntur, auctores ipsos,
 quasi nihil ab iis suapte voluntate peccetur, immu-
 nes ac liberos esse velit; et malorum causam in
 communem illam universalemque Providentiam con-
 ferat, necessitatis eam fatique nomine, obscenitatis
 omnis atque flagitii, quod ab hominibus suscipia-
 tur, crudelitatis idem ac parricidii fontem esse
 defendens. Cujus vero major impietas esse possit,
 quam ejus, qui rerum omnium præpotentem Deum,
 ipsum, inquam, universi conditorem et architectum
 inducat, alteri quidem impietatem aversanti, ut
 impius, atque in se ipsum, omni religione sublata,
 contumeliosus sit, necessitatem afferentem; alterum,
 quem ipse natura marem procreavit, ad mu-
 liebria præter naturam, non voluntarie, sed illata
 vi, subeunda cogentem: alterum denique, ad ho-
 minum cædes, invitum licet, divinitus impellentem?
 Ex eo quippe consequens omnino fuerit, nemo ut
 illos, qui ejusmodi sese maleficiis obstrinxerint,
 accusare merito possit; sed potius, ut vel ista non
 jam peccatorum in loco habeantur, vel Deus ipse
 malorum omnium auctor censeatur. Nam sive præ-
 æcus ipse rebus intersit omnibus, omnia videat,
 audiat omnia, simulque ad ea scilicet mortales ad-
 gat: sive conversionem universi, astrorumque motum
 ipsemet ejusmodi constituerit, cui tot maledi-
 ciorum necessitas debeatur: qui tale conflaverit
 instrumentum, et capiendis induendisque homini-
 bus laqueum machinatus sit, is profecto cur iidem
 irretiantur, causa sit, necesse est. Itaque seu per
 sese Deus, seu alia quavis, quam molitus ipse fuerit,
 necessitate, his malis invitos constringat; unus
 ipse plane, alius nemo, cunctorum malorum archi-
 tectus habeatur: nec jam sceleratus homo jure,
 sed ejus procreator dicatur Deus. **252** Quo quidem
 orationis genere quodnam aliud impium magis esse
 queat?

Ὁ δὴ οὖν εἰμαρμένην εἰσάγων ἀντικρυς Θεὸν
 καὶ Θεοῦ πρόνοιαν ἐξωθεῖ· ὡσπερ ὁ τὸν Θεὸν ἐφ-
 ιστάς τοῖς πᾶσιν ἀνέλοι ἂν τὸν περὶ εἰμαρμένης
 λόγον. Ἡ γὰρ ταῦτὸν ἂν εἴη ὁ Θεός καὶ εἰμαρ-
 μένη, ἢ ὅτιον διεστῶς ἐτέρου. Ταῦτὸν μὲν οὖν οὐκ
 ἂν γένοιτο. Εἰ γὰρ τὴν εἰμαρμένην εἰρμόν τινα αἰτιῶν

etc. In fine autem membri, εἰσάγοντος, quam la-
 cionem in vertendo secutus sum.

εἶναι φασιν, ἀπ' αἰῶνος ἀπαραβάτως καὶ ἀμετακινή-
 τως ἐκ τῆς τῶν οὐρανίων ἄστρων φορᾶς καθήκοντα,
 πῶς οὐ πρότερα ἂν εἴη τῆς εἰμαρμένης τὰ σωματικὰ
 στοιχεῖα, ἐξ ὧν καὶ τὰ οὐράνια συνέστηκεν, ὧν τὴν
 εἰμαρμένην συμβεβηκός τι σύμπτωμα λέγοι ἂν τις
 εἰκότως; Καὶ πῶς ἂν ταῦτ' εἴη τὸ συμβεβηκός τοῖς
 στοιχείοις τῶ ἐπὶ πάντων Θεῷ; εἰ δὴ τὰ στοιχεῖα
 ἄψυχα καὶ ἄλογα κατὰ τὴν οἰκειαν ἐπιθεωρεῖται φύ-
 σιν, ὁ δὲ Θεὸς ἐξω σωματῶν αὐτοζῶη καὶ σοφία τυγ-
 χάνει ὧν, τῆς ἐξ αὐτοῦ δημιουργίας τοῖς τε κατὰ μέ-
 ρος στοιχείοις καὶ τῇ τῶν ὄλων διακοσμήσει τὴν ἀπό-
 λυσιν θεωρούμενος. Οὐ ταῦτ' ἄρα Θεὸς καὶ εἰμαρ-
 μένη. Εἰ δὲ δὴ ἕτερον, πότερον κρείττον; Ἄλλ' οὐδὲν
 τῷ Θεῷ κάλλιον, οὐδέ τι δυναμικώτερον. Οὐκοῦν
 κρατήσει καὶ περιέσται τοῦ χείρονος, ἢ συγχωρῶν
 κκοκοπιῶ τυγχανούση τῇ εἰμαρμένη, αὐτὴς ἂν ἐφέλ-
 κοιτο τὴν αἰτίαν, ὅς, δυνατὸς ὧν ἐπιτελεῖν τὴν κακο-
 ποιὸν ἀνάγκην, οὐκ ἐποίησε τοῦτο, ἀνήκε δὲ ἄφρον
 ἐπὶ λύμῃ καὶ διαφθορᾷ τῶν ἀπάντων, μᾶλλον δὲ αὐτὸς
 τοῦτο εἰργάσατο, εἰ δὴ πάντων καὶ αὐτῆς εἰμαρμένης
 ποιητῆς καὶ δημιουργὸς εἰσάγοιτο. Εἰ δ' οὐδέεις αὐτῶ
 λόγος τῆς τοῦ παντὸς διατάξεως, ἀθέων αἰθίς ἀνα-
 κύνει φωνή, πρὸς ἣν τὰς ἀκοὰς ἀποκλειστέον, τῆς
 ἐνθέου προνοίας καὶ δυνάμεως ἐναργῶς ἀποφαινούσης
 ἐαυτὴν ἕκ τε τῶν καθόλου πανσόφων καὶ τεχνικῶν
 ἀποτελεσμάτων, ἕκ τε τῶν καθ' ἡμᾶς ἀναμφιλόγως
 τὴν ἐλευθέραν καὶ αὐτεξούσιον τῆς λογικῆς ψυχῆς δύ-
 καμιν παραδεικνυμένων· καθ' ἣν, καίτοι μυρίων
 ἔξωθεν ἐμποδῶν τῇ τε τοῦ σώματος φύσει ταῖς τε
 κατὰ προαίρεσιν ἐφ' ἡμῖν ὀρμαῖς, κατὰ τι συμβεβη-
 κὸς προσπιπτόντων, ὅμως πρὸς ἅπαντα τῆς κατὰ ψυ-
 χὴν ἀρετῆς τὸ ἐλεύθερον ἀντέχει, ἀμαχον καὶ ἀήττη-
 τον τὸ ἐφ' ἡμῖν τῶν καλῶν τὴν αἴρεσιν ἐπιδεικνύμε-
 νον. Τοῦτο δὲ μάλα·στα καὶ ὁ παρῶν καιρὸς τῆς τοῦ
 Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἔργους αὐτοῖς
 παρεστήσατο. Ὅτι γὰρ ταῦτα μὴ ψόφοι καὶ κενὰ ῥή-
 ματα, πάρεστί σοι τὸν τῶν θεοσεβῶν ἀγῶνα ἐπιθλέ-
 ζαι, καὶ συνιδεῖν τοὺς προαιρέσει αὐθεκουσίῳ τοὺς
 πόρους τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἄθλων ἀναδεγεμένους·
 οὗς καθ' ὅλην τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης μυρία πλήθη
 Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων ἐνεδέξατο, πάσας μὲν
 προθύμως τὰς κατὰ τοῦ σώματος ὑπομείναντα αἰ-
 κίας, πᾶν δὲ βασάνων εἶδος φαιδρῶ τῶ προσώπῳ διελ-
 θόντα, καὶ τέλος πολυτρόποις σχήμασι τὴν ἀπὸ τοῦ
 σώματος λύσιν τῆς ψυχῆς ἀσπαστῶς καταδεξάμενα.
 Καὶ μὴν οὐδέεις ἐνταῦθα λόγος ἐπιτερεῖται τὴν εἰμαρ-
 μένην αἰτιᾶσθαι. Ποῦ γάρ σοι ἐκ μακροῦ αἰῶνος τοι-
 οῦδε ἀθλητὰς εὐσεβείας ἤνεγκεν ἢ τῶν ἄστρων
 φορᾶ; Ἡ πότε ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, πρὸ τῆς τοῦ
 Σωτῆρος ἡμῶν εἰς πάντας ἀνθρώπους καταβληθείσης
 ὡδασκαλίας, τοιόνδε προβέβηται καθ' ὅλης τῆς ἀν-
 θρώπων οἰκουμένης ἀγῶνα; Ποῦ δὲ τοιωνδὶ λόγων δι-
 δασκάλιον, δεισιδαίμονος μὲν πλάνης ἀναιρετικόν,
 ἐνὸς δὲ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ γνώσεως διδασκτικόν,
 ἅπανσιν ἀνθρώποις, Ἑλλήσι τε καὶ βαρβάροις, ὁ πᾶς
 αἰὼν ἤνεγκε; Τίς δὲ ἐξ αἰῶνος τῶν πάλαι ἀειδίμων
 σοφῶν, βάρβαρος ἢ Ἕλλην, τοιαῦδε ποτε ἤξιώθη εἰ-
 μαρμένης, ὡς εἰς τὸν σύμπαντα κόσμον διαφανῆ κα-
 ταστῆσαι τὸν, ἕπ' αὐτοῦ προβληθέντα λόγον, γνω-

A test. Nam si fatum seriem quamdam esse volunt,
 nexumque causarum, certo atque constanter ex cœ-
 lestium astrorum conversione pendentem, quis non
 priora fato ipso elementa esse intelligat, ex quibus
 cœlestia corpora conflata sint, quorum sane fortui-
 tum quemdam casum esse fatum, quivis opinor
 merito dixerit? Quod autem elementis fortuitum
 est, idem illud ac præpotentem universi Deum esse,
 quis putet? Elementa quippe, natura sua, cum
 anima tum ratione carent; at Deus et ab omni cor-
 poris concretionem sejunctus, et vita per sese quæ-
 dam ac sapiens est, idemque non singulis tantum
 elementis, sed totius etiam universalis pulchritudi-
 dini, vis in procreando suæ copiam facit. Non idem
 ergo sunt fatum atque Deus. Sin autem diversum
 aliquid a Deo fatum est, utrum melius quidpiam?
 At Deo, nec melius quidquam, nec potentius est.
 Aut igitur vincet ille superabitque, quod humilius
 est, aut si fato malorum architecto cesserit, culpam
 ipse totam sustinebit, qui cum artificem mali ne-
 cessitatem inhibere posset, non fecerit tamen, sed
 eam potius in omnium pestem atque perniciem libe-
 re grassari permiserit, seu verius id ipsemet fecerit,
 siquidem is et rerum omnium, et ipsius quo-
 que fati auctor ac molitor habeatur. Nam si de uni-
 versi administratione, Deo susque deque; vox de-
 nuo impiorum existat, cui tamen occludendæ au-
 res illico sunt; cum sese divina vis ac Providentia
 clare spectandam exhibeat, et universe operibus
 admirabili plane consilio solertiaque perfectis, et iis
 proprie, quæ nobis conjuncta cum sint, tum liberam
 suoque gaudentem jure animi ratione præditi facul-
 tatem evidenter ostendunt. Qua quidem fieri solet,
 ut infinita licet extrinsecus, aut naturæ corporis,
 aut susceptis ultro motibus impedimenta fortuito
 sese objiciant, omnibus tamen libera virtus animi
 constanter obsistat, voluntariam boni electionem,
 nostræ cujusdam potestatis esse, quæ vinci expu-
 gnarique non possit, ostendens. 253 Atque id pro-
 fecto, vel hoc ipsum evangelicæ Servatoris nostri
 doctrinæ tempus re ipsa maxime comprobavit.
 Quippe, ne tu ista forte verborum inanem sonitum
 existimes, uno aspectu sanctissimorum martyrum
 dimicationem, eorumque seriem intueri potes, qui
 suoque arbitrio susceptorum pro pietate certaminum
 labores maximos subiere: quos quidem innumera-
 bilis toto passim orbe, tam barbarorum quam Græ-
 corum multitudo sustinuit; quæ cum alacriter
 omnes corporis cruciatus tolerasset, ac genera
 tormentorum omnia hilari vultu exhausisset, tum
 variam denique, ac specie formaque multiplicem
 animi corporisque dissolutionem perlibenter excep-
 pit. Quo quidem in genere, fato causam assignare
 ratio nulla patitur. Nam ubi tandem, ut ex lon-
 gissima memoria repetas, ejusmodi pietatis athletas
 siderum conversio protulit? Ecquando priusquam
 cunctas late nationes Servatoris nostri doctrina per-
 vasisset, ejusmodi vita hominum universa toto pas-
 sim orbe certamen exhiberit? Ecquando disciplina-

ram ejusmodi scholam ullam, quæ cum superstitionis errore convelleret, tum unius præpotentis Dei cognitionem doceret, universis hominibus, Græcisque pariter ac barbaris, superioris retro ævum aperuit? Ecquis porro clarissimorum olim ex omni ætatum memoria sapientum, seu barbarus ille, seu Græcus fuerit, ejusmodi unquam fatum sortitus est, ut profectæ abs sese doctrinæ lucem ad extremos usque orbis universi fines propagaret, Deique apud eos, qui sacris initiati suis essent, nomen sibi et opinionem compararet? Quod si tot ac tanta nullo unquam tempore, vel fieri quisquam vidit, vel facta audivit; eorum ergo causa nexus ille causarum necessi asque non fuit. Quod enim eandem jam olim, eadem recurrente siderum conversione, ortus plerisque fatique rationem invideret, prorsus erat nihil. Sed quo tamen fato, Servator noster Deus post adventum suum orbe toto consecratus est; quos Græci pridem ac barbari deos habuerant, sublatis? nec aliter quam novi Numinis doctrina sublatis? Quodnam porro fatum, cunctos homines Deum rerum esse molitorem omnium docuit, fatum esse nullum profiteri coegit? Qui fieri potuit, ut ex hominum ore simul et cogitatione fatum facti vi tolleretur? Quid eorum multitudo tanta, qui genera certaminum omnia, pro 254 Christianæ pietatis doctrinæque defensione, cum superioribus retro sæculis subiere, tum ætate quoque nostra subeunt? Uno videlicet omnes eodemque fato nati sunt, quod et illos eidem instituto doctrinæque mancipavit, et eandem ab illis sententiam ac voluntatem expresserit; illos denique non ad amplectendam solum eandem vitæ morumque rationem, sed etiam ad eosdem omnino cruciatus religionis propugnandæ gratia sustinendos impulerit. Ecquæ tandem, si recta modo sit, ratio ferat, uti juvenes simul atque senes, nullamque adeo non ætatem, mares item pariter ac feminas, tot barbarorum genera, servos æque ac liberos, eruditos simul et ab omni doctrina imparatos, non in aliquo terrarum angulo, non certis quibusdam sub astris sideribusque natos, sed orbe passim universo, coactos esse dicas recentem quemdam ritum patriis omnibus anteferre, mortem præpotentis unius Dei causa libenter sustinere, rectissimis de animorum immortalitate dogmatis informari, et philosophiam expressam operibus, non verbis adumbratam profiteri? Vel cæcus profecto videat disciplinæ hæc et institutionis esse, non ulius necessitatis, adeoque manifesta voluntatis jure utentis suo, liberæque facultatis argumenta. Possem equidem sexcentis aliis hancce quæestionem rationibus illustrare, plerisque tamen hoc loco prætermittis, hactenus allatis contentus ero. Quod superest, juvat nonnulla tibi, utpote propria, et tuis illis sapientibus philosophis legenda contemplandaque relinquere, ut intelligas, quantum numinibus tuis oraculorum cantoribus homo non sapientia tantum, sed etiam integritate præstitit, qui cum egregia vaticinia mendacii et vanitatis argueret, tum ipsum quoque Pythium ob ea, quæ de fato elidit,

σθέντα τε μέχρι καὶ τῶν ἐσχατιῶν, καὶ Θεοῦ δόξαν παρὰ τοῖς αὐτῶ καθωσιωμένοις κτήσασθαι; Εἰ δὲ ταῦτα ἐξ αἰῶνος οὐτ' ἦν, οὔτε γέγονεν, οὔτε ἀκοαῖς ἤκουσαι· οὐκ ἦν ἄρα εἰρμὸς αἰτιῶν καὶ ἀνάγκη τὸ τούτων αἴτιον. Πάλαι γὰρ ἂν διὰ τῆς αὐτῆς ἀνακυκλήσεως καὶ περιφορᾶς τῶν ἀστρῶν οὐδεὶς ἦν φθόνος καὶ ἀλλοῦς τῆς αὐτῆς τυχεῖν γενεσεῶς τε καὶ εἰμαρμένης. Ἐκ ποίας δὲ ἄρα εἰμαρμένης ὁ μὲν ἡμέτερος Σωτὴρ Θεὸς ἐπιφανὲς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀνηγόρευται· οἱ δὲ πάλοι νενομισμένοι παρὰ τὴν Ἑλλησι καὶ βαρβάρους θεοὶ καθήρηται; καὶ οὐκ ἄλλως καθήρηται ἢ διὰ τῆς τοῦ νέου Θεοῦ διδασκαλίας; Ποία δ' αὐτῶν ἂ εἰμαρμένη Θεὸν δημιουργὸν ἀπάντων παῖσιν ἀνθρώποις κατήγγειλεν, εἰμαρμένην δὲ μὴ εἶναι φάναί ἐξηνάγκασε; Καὶ πῶς ἡ εἰμαρμένη μὴ εἶναι ἑαυτὴν λέγειν τε καὶ φρονεῖν ἐδιάσατο; Τί δὲ οἱ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐσεβοῦς ἕνεκα διδασκαλίας παντοῖους ἄθλους ἐκπαλαί ἠγωνισμένοι, καὶ εἰσέτι δεῦρο διαθλοῦντες; μῖα δὲ ἄρα καὶ τῆς αὐτῆς ἔτυχον μοίρας, ὡς ὑφ' ἐνὶ λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ δουλωθῆναι, μίαν τε γνώμην καὶ προαίρεσιν ἐνδείξασθαι, καὶ ψυχῆς ἀρετὴν μίαν, ἕνα τε καὶ τὸν αὐτὸν ἀναδέξασθαι βίον, καὶ λόγον ἀγαπήσαι τὸν αὐτὸν, τὰς τε αὐτὰς ἀγαπητικῶς ὑπομεῖναι ἢ πάσας δι' ἑνστάσιν εὐσεβείας; Καὶ τίς ἂν ὀρθὸς τοῦτο συγχωρήσειε λόγος, νέους κατὰ ταῦτ', καὶ πρεσβύτας, καὶ πᾶν μέτρον ἡλικίας, ἀρβένων τε καὶ θηλειῶν γένη, φύσεις τε βαρβάρων ἀνδρῶν, οἰκετῶν ὁμοῦ καὶ ἐλευθερίων, λογίων τε καὶ παιδείας ἀμετόχων, οὐκ ἐν γωνίᾳ γῆς, οὐδ' ὑπὸ τοῖσδε γενομένων τοῖς ἀστροῖς, καθ' ὅλης δὲ τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, εἰμαρμένης ἀνάγκη φάναί βεβιασμένους, τόνδε τινα τῶν πατρῴων ἀπάντων προτιμῆσαι λόγον, καὶ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ἐνδὸς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ θάνατον ἀγαπητικῶς ἐλέσθαι, τὰ τε περὶ ψυχῆς ἀθανασίας εὖ μάλα δόγματα παιδεύεσθαι, καὶ φιλοσοφίαν οὐ τὴν ἐν λόγοις, τὴν δὲ δι' ἔργων προτιμῆσαι; Ταῦτα γὰρ ἂν εἴη τὰ καὶ τυφλῶ δῆλα, ὡς οὐδεμιᾶς ἀνάγκης, μαθήσεώς τε ἢ καὶ διδασκαλίας οἰκεία τυγχάνει, αὐθεκουσίῳ γνώμῃ καὶ προαιρέσεως ἐλευθερίας ἐναργῆ τυγχάνοντα παραδείγματα. Γένοιτο δ' ἂν καὶ ἄλλα τοῦ προβλήματος παραστατικὰ μυρία· ὧν τὰ πολλὰ παρεῖς, αὐτὸς μὲν τοῖς εἰρημένοις ἀρκεσθήσομαι· σοὶ δὲ τὸ σὸν ἀνάγνωσμα τῶν σοφῶν σου φιλοσόφων καταλείψω σκοπεῖν, ὡς ἂν μάθοις ὅσον ἄρα τῶν χρησιμῶν σου θεῶν σοφώτερος ἦν καὶ βελτίων ἀνθρώπος ὁ τοὺς θαυμασίους χρησμούς ψευδεῖς ἀπελέγχων, καὶ τὸν Πύθιον αὐτὸν, ἐφ' οἷς ἔχρησε περὶ εἰμαρμένης, ἐπιβραπίζων. Ἄκουε δ' οὖν αὐθὺς τοῦ τῆν τῶν Γοθητῶν φορᾶν τὸ οἰκτεῖον ἐπινομάσαντος σύγγραμμα, ὡς εὖ μάλα νεανικῶ φρονήματι τὸν πλάνον τῶν πολλῶν, καὶ αὐτοῦ γε τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπανορθοῦται, δι' ὧν γράφει τάδε κατὰ λέξιν.

* Ἰσ. αὐθὺς. ἢ Ἰσ. δεστ. βασιάνους. ἢ Ἰσ. δέ.

responsum vellicaret. Audi ergo, quemadmodum philosophus ille, qui suum ipse opus, *Maleficorum impetum* inscripsit, quamque acriter ac strenue, cum vulgi, tum ipsius quoque Apollinis fabulas ineptiasque castiget. Sic enim ad verbum scribit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

A

255 CAPUT VII.

Ὅπως καὶ αὐτῶν Ἑλλήνων οἱ φιλόσοφοι τὰς τῶν θεῶν αὐτῶν περὶ εἰμαρμένης δόξας ὀρθοτέρως ἀπέληξαν λογισμοῖς, ἀπὸ τῶν Οἰνομάου.

Quemadmodum ipsi quoque Græcorum philosophi, deorum ipsorum de fato sententias sanioribus argumentis confutarint, ex Ænomai scriptis.

ε Σὺ οὖν ἐν Δελφοῖς καθῆσθαι μὴ δυνάμενον, μὴ δ' εἰ βούλοιο σιωπᾶν. Ὁ δ' Ἀπόλλων ἄρα ὁ τοῦ Διὸς υἱὸς νυνὶ βούλεται, οὐχ ὅτι βούλεται, ἀλλ' ὅτι ὑπ' ἀνάγκης εἰς τὸ βουλευθῆναι τέτακται. Δοκῶ δέ μοι τὰ λοιπὰ πάντα παρεῖς, ἐπειδὴ εἰς τοῦτον τὸν λόγον, οὐκ οἶδ' ὅπως, ὑπήχθην, οἰκείον τι καὶ ἀξιώζητητον ζητήσῃν πράγμα. Ἀπόλωλε γάρ, τό γ' ἐπὶ τοῖς σοφοῖς, ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀπόλωλεν, εἴτε οἰακά τις εὖτος, εἴτε ἔρμα, εἴτε κρηπίδα ὀνομάζει, τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἡ ἐξουσία. ἦν ἡμεῖς μὲν αὐτοκράτορα τῶν ἀναγκασιότατων τιθέμεθα. Δημόκριτος δέ (68) γε, εἰ μὴ τι ἠπάτημαι, καὶ Χρύσιππος, ὁ μὲν δούλον, ὁ δὲ

Te igitur Delphis considerare, ac ne si velis quidem, silere tamen posse. Nunc enimvero vult aliquid Apollo Jovis filius, non quod ita velit, sed quod uti velit, necessitate adigatur. Placet vero, cæteris omnibus prætermisissis, quando semel, nescio quo pacto hanc in orationem incidi, quæstionem cum hujus loci propriam, tum scitu dignissimam excutere. Sublata nimirum funditus, quantum est in nostris sapientibus, ex humana vita, est sublata, inquam, facultas illa, quam ejusdem vitæ seu columnem mavis, seu denique fundamentum appelles licet: nos summæ quoque necessitatis dominam pronuntiamus. Democritus certe quidem, et Chrysippus, nisi memoria fallit, justam alter esse, alter dimidiam, humanæ naturæ dotis unius omnium longe pulcherrimæ, servitutem, certis abs sese rationibus confectum arbitrantur. Verum istorum eatenus sane ratio valeat, quatenus humanis tantum homines utentur armis. Sin autem nos ipsum quoque numen oppugnabit, quinam, dii boni! cala-

consentaneum profecto, neque verum fuerit, si ex

Finitimas exose plagas, churissime divis,

Hastam intus cohíbens, tectusque sedere memento.

Quid enim, dicat Argivus, licetne, si voluero? sedere possum, et cavere, si libeat? Tu vero, licere omnino ac posse respondebis: alioqui hoc te imperatorum nunquam fuisse:

Εἰς τὸν προδόλαιον ἔχων (70) πεφυλαγμένους ἤσο.

Τί γάρ, φησὶν ὁ Ἀργεῖος, εἰ βουλόμην ἐξεστὶ μοι, καὶ δύναμαι, εἰ μοι δόξαι, ἦσθαι καὶ πεφυλάχθαι; Ἐξεστὶν, εἴποις ἄν, καὶ δύνασαι. ἦ πῶς ἄν σοι τοῦτ' ἐγὼ προσέτατον;

^a γρ. ἀποδείξει. ^b γρ. ἀνθρώπους.

(68) Δημόκριτος δέ. Huc pertinent illa Tullii, ex fragm. *De fato*: Hinc Democritus, inquit, auctor atomorum, accipere maluit necessitate omnia fieri, quam a corporibus individuis naturales motus avellere. Idem, pluribus interjectis, de utroque sic loquitur: *Ac mihi quidem videtur*, inquit, *cum duæ sententiæ fuissent veterum philosophorum: una eorum qui censerent omnia ita fato fieri, ut id fatum vim necessitatis afferret, in qua sententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuit; altera eorum quibus viderentur, sine ullo fato, esse animorum motus voluntarii: Chrysippus, tanquam arbiter honorarius, medium se ferre voluisse. Sed applicat se ad eos potius, qui necessitate motus animos liberatos voluit. Dum autem verbis utitur suis, delabitur in eas difficultates, ut necessitatem sati confirmet invitus. Hoc in Ciceronis loco, viri docti, Victorium i Variar. 17, auctorem secuti, malunt medium ferre, quam medium se ferre, quo modo a Platone, dicium, μέτρον τέμνειν. Sed vereor, ut hoc loquendi genus vel ipsa Latinitas ferat, nedum ut disertissimi hominis oratio. Viam secare, ὁδὸν ταμεῖν, poetis, etiam Virgilio, placuit. *Viam, aut medium ferre*, hoc sensu, quis orator, quis poeta dixit? Ciceroni quidem medium tenere tam familiare est,*

quam quod maxime. Et *medium se ferre* κυριώτατον est. In quo tamen, si mutandum esset aliquid, *sedere* potius quam *ferre* reponerem. Nam et arbitrii sedere est.

(69) Ἐχθρὲ περικτιόνεσσι. Herodot. I, vii, p. 491, tertium huic oraculo versum addit, *Καὶ κεφαλὴν πεφύλαξο· κάρη δὲ τὸ σῶμα* [σώσσει.

Græciæ Xerxes imminēbat; infestos Argivi Lacedæmonios patiebantur: Delphicum oraculum consulunt, quid facto sit opus: quiescere jubet oraculum. Ἐχθρός, igitur, περικτιόνεσιν Argivus, hoc est Lacedæmonius, qui paulo ante sex Argivorum millia ceciderant.

(70) *Εἰς τὸν προδόλαιον ἔχων*. Interpres Herodoti, *interius tutamen habens*. Malui, *hastam intus cohíbens*, ut etiam Camerarius intellexit, et irruentem, si forte, hostem, quasi feram aliquam, pressa intentaque hasta, venatoris instar exspectans. Nam προδόλαιος, opinor, non absimilis προδολῶ. Sequitur πεφυλαγμένους ἤσο· Valla, *impune maneto*. Πεφυλαγμένους ἔχειν vigilantiae ac sollicitudinis est, non impunitatis. Quod extremo versu, de tegendo capite admonet, Argos, credo, primariam urbem ac metropolim intelligit.

Chironis magni soboles germana, Cariste,

*Desere Peliacum montem, Eubæaque tumennis
Alta tibi : sacram hic fatum est tibi ponere sedem.
Ergo age, rumpe moras.*

Ain' tu serio? Aliquid, o Apollo, vere hominis **256**
in potestate est? licet mihi pro arbitrio velle Pelium
relinquere? Atqui ex multis sapientibus audieram,
si mihi fatum esset, in Eubææ promontorium ve-
nire, et sacrum ibi domicilium excitare, me prorsus
et venturum, et excitatum esse, seu dixeris, seu
non, imo velim, nolim. Sin autem id me quoque
velle oporteat, quod abs me necessitas uti vel in-
vitus velim, extorqueat: tu fide nimirum, Apollo,
dignior es. Tibi ergo me dicto audientem esse
præstat.

I, Pariosque mone, Telesicles, numine nostro,

*Insula in Aeria sublimem a sedibus urbem
Condere te jussum.*

Faciam vero (dicit fortasse protervior quispiam,
aut quisquis suggillare te volet), ut jubeas nihil:
id enim fatum mihi est. Cæterum Aeria illa insula
Thasus est, in quam auctore Archilochi filio meo
Parii commeabunt; hæc enim insula prius Aeria
vocabatur. Tu autem ut in ulciscendo gravis et
acerbus es, nunquam, opinor, hominem tam ingra-
tum atque audacem feras: qui nisi eum rei admo-
nere voluisses, nec id unquam ipse nuntiasset, nec
Archilochus ejusdem filius Pariorum coloniam eo
deduxisset, nec Parii Thasum habuissent. Equidem,
istucne dicas, nec tamen, quod dicis, intelligas,
nescio: sed tamen quoniam et longiorem sermonem
otium nostrum patitur, nec is alienus est futurus;
dic, amabo (satis enim forte pauca de multis atti-
gisse fuerit): Num aliquid ego tuque sumus? Su-
mus, inquires. Hoc autem qui scimus? aut quo
nobis argumento nos id scire persuasimus? Non
fateris, alio nullo perinde hoc effici, ac sensu quo-
dam perceptioneque nostra? Jam animantes quoque
nos esse, quemadmodum nobis consistit? quem-
admodum ex animantibus, ut mihi quidem loquen-
dum videtur, homines; ex hominibus circulatorum
alterum, alterum circulatoris exagitatorem: ut vero
loqueris, deum alterum, alterum hominem? item-
que vatem alterum, alterum sycophantam? Et ha-
beas id tu quidem per me licet, victus fuero. A
nobis vero hanc impræsentiarum disputationem
haberi, qua tandem ratione cognoscimus? Quid
ais? Numquid præclare de nostra percipiendi vi, ex

^a γρ. τῷ. ^b ἴσ. σύ. ^c γρ. ἔχον.

(71) *Χείρωνος*. Hoc oraculum alibi nondum oc-
currit. Lectorum abutuntur otio, qui Herodotum et
Platonem citant, apud quos de illo μηδὲ γρῦ.

(72) *Κάριστε*. Stephanus Κάρυστον scribit, ab
quo Carystum in Eubœa conditum fuisse tradit,
quam Theodoridas Chironium appellat, haud dubie,
quod Chironis filius Carystus esset.

(73) *Ἀγγεῖλον Παρίοις*. Idem oraculum profert
Stephanus, v. *Θάσσοις*, ubi et de antiquo insulæ
nomine, *Aeria*: "Ὅτι δὲ καὶ Ἀερίᾳ ἢ Θάσσοις, inquit,
ἐπίλον ἐκ τοῦ χρησμοῦ, τοῦ δὲ δέντος τῷ τοῦ Ἀρχιλό-
χου. Adde, πατρί. Alioqui filium perperam innue-
ret. Porro Herodotus, lib. II, et pluribus lib. VI,
Thasum urbem, a Phœnicibus Europam quæren-
tibus conditam, atque a Thaso, expeditionis, ut
videtur, principe dictam esse tradit. Quomodo igitur
a Parris, duce Archilochi, uti etiam apud Stra-
bon. lib. X legimus, condita fuit? Forte instauren-
tores ejus Parris, non primi conditores fuere; quod
de aliis plerisque urbibus dici potest, quarum vel
instauratione, vel amplificatio notior quam conditus.

*Α Χείρωνος (71) φίλε τέκνον ἀρακλυτοῖο, Κάρι-
[στε(72),*

*Πήλιον ἐκπρολιπὼν, Εὐβοίας ἄκρον ἰκέσθαι,
Ἐνθ' ἱερὰν χώραν κτίζειν σοὶ θέσφατόν ἐστιν.
Ἄλλ' ἴθι, μηκέτι μέλλε.*

Ἡ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐπ' ἀνθρώπων τί ἐστιν, ὧ Ἄπολ-
λον; καὶ βουληθῆναι Πήλιον ἐκπρολιπεῖν κύριός εἰμι
ἐγώ; Καὶ μὴν ἤκουον παρὰ πολλῶν σοφῶν, ὅτι, εἴ
μοι πέπρωται Εὐβοίας ἄκρον ἰκέσθαι, καὶ ἱερὰν χώ-
ραν κτίζειν, καὶ ἔξομαι καὶ κτῶ, εἴτε λέγοις, εἴτε
μὴ, καὶ εἴτε βουλοίμην, εἴτε μὴ. Εἰ δέ με δεῖ καὶ
βουληθῆναι, ὅ τι μοι ἀνάγκη ἐστί, καὶ εἰ μὴ βουλοί-
μην, βουληθῆναι· ἀλλὰ σὺ, ὧ Ἄπολλον, πιστεύεσθαι
δικαιότερος. Ἔοικα δὲ σοὶ μάλλον προσέξειν.

B *Ἀγγεῖλον Παρίοις (73), Τελεσίκληες, ὡς σε κα-
[λέω,*

Νήσω ἐν Ἡερῇ κτίζειν εὐδαίελλον ἄστυ.

Ἀγγελῶ νῆ Δία, (φῆσαι τάχα που τὶς τετυφωμένος,
ἢ σε ἐλέγχων,) κἄν μὴ κελεύσης· πέπρωται γάρ. Καὶ
ἐστὶ Θάσσοι μὲν ἢ Ἡερίᾳ νήσος· ἤξουσι δ' ἐπ' αὐτὴν
Πάριοι, Ἀρχιλόχου τοῦ ἐμοῦ υἱοῦ φράσαντος, ὅτι ἡ
νήσος αὕτη πρὶν Ἡερίᾳ ἐκαλεῖτο. Σὺ οὖν, δεινὸς γὰρ
ἐπεξελθεῖν, οὐκ ἀνέξη, οἶμαι, αὐτοῦ, οὕτως ἄνα-
ρστοῦ καὶ θρασέος, ὅς, εἰ μὴ σὺ μὴνύσαι αὐτῷ ἐβου-
λήθης, οὐκ ἂν ποτε ἤγγειλεν, οὐδ' ἂν Ἀρχιλόχος ὁ
υἱὸς αὐτοῦ Παρίου ἐξενάγησεν, οὐδ' ἂν οἱ Πάριοι Θά-
σον ᾤκησαν. Οὐκ οἶδ' οὖν εἰ σὺ λέγεις μὲν ταῦτα, οὐκ
οἶσθα δὲ, ἃ λέγεις. Ἄλλ' ἐπεὶ σχολὴν ἄγειν εὐόκαμεν,
καὶ μακρὰν διαλέγεσθαι, ὃ δὲ λόγος οὐ πάρεργος,
ἐκεῖνό μοι λέγε (ἴσως καὶ ὀλίγα ἐκ πολλῶν ἀρκεῖ):
Ἄρα γέ τί ἐσμεν ἐγὼ τε καὶ σὺ; φαίης ἂν. Τοῦτο δὲ
ὀπόθεν ἴσμεν; τὸ ἂν ποτ' ἄρα τοῦτο εἰδέναι ἐκρίναμεν;
ἢ οὐκ ἄλλο ἱκανὸν οὕτως, ὡς ἡ συναίσθησις τε καὶ
ἀντιληψὶς ἡμῶν αὐτῶν; Τί δ' ὅτι ζῶα ἐσμεν, πῶς
ποτ' ἄρα ἐξεύρομεν; πῶς δ' ὅτι καὶ ζῶων, ὡς μὲν ἂν
ἐγὼ εἴποιμι, ἀνθρωποὶ· καὶ ἀνθρώπων ὁ μὲν γόης, ὁ
δὲ γόητος ἀπελεγκτής· ὡς δ' ἂν σοὶ ^b, ὁ μὲν ἀνθρω-
πος, ὁ δὲ θεός, καὶ ὁ μὲν μάντις, ὁ δὲ συκοφάντης;
Καὶ ἔστω γε σοὶ οὕτως ἔχων ^c, ἐάνπερ ἔγωγε ἀἰῶ.
Πῶς δ' ὅτι διαλεγόμεθα ἐν τῷ παρόντι ἐγνώκαμεν;
Τί φῆς; Ἄρ' οὐκ ὀρθῶς ἐκρίναμεν τὴν ἡμῶν αὐτῶν
ἀντιληψιν, τῷ πάντων ἐγγυτάτῳ πράγματι αὐτῷ;
Δηλονότι. Οὐ γὰρ ἴην ἄλλο αὐτοῦ οὔτε ἀνώτερον, οὔτε
πρεσβύτερον, οὔτε πιστότερον. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὕτως
ἔξει, μήτε ἄρα ὡς σέ τις εἰς Δελφοὺς παραγενέσθω
λοιπὸν, ὄνομα Ἀλκμαίων, ἀπεκτονὸς τὴν μητέρα,
καὶ οἰκοθεν ἐλαυνόμενος, καὶ οἰκαδε ἐπιθυμῶν· οὐ

γρ. τῷ. ^b ἴσ. σύ. ^c γρ. ἔχον.

γὰρ οἶδεν, οὗτ' εἴ ἐστι τι αὐτὸς τοπαράπαν, οὔτε εἰ
εἰκοθεν ἐλαύνεται, οὗτ' εἰ οἴκαδε ἐπιθυμεῖ. Ἄλλ' εἰ
καὶ μαίνεται ὁ Ἀλκμαίων, καὶ ὑπονοεῖ τὰ μὴ ὄντα,
ὄγε Πύθιος οὐ μαίνεται· μηδὲ λέγε οὕτως·

quis, interfecta matre, domo pulsus, ejusque tamen cupidus, Delphis convenire. 257 Quippe, nec
utrum aliquid ipse omnino sit, nec utrum domo pellatur, nec utrum ejusdem cupidus sit, intelligit.
At enim furat Alcmaeon licet, quæque nulla sunt, animo sibi fingat: non furit quidem Pythius. Imo
cave tu quoque id ei occinas,

Νόστον δίκηναι πατρίην ἐς γαῖαν ἰκέσθαι
'Ἀμφι' Ἀρκαδίη.

Οὐδὲ γὰρ οἶσθ' ὅπως εἰ σέ τις ἐρωτᾷ ἀμφι' Ἀρκαδίας,
οἶδ' εἰ σὺ εἰ ὁ ἐρωτώμενος, καὶ λέγειν ἔχων περὶ ὧν
τις ἐρωτᾷ. Μηδὲ Χρῦσιππος ἄρα ὁ τὴν ἡμιδουλείαν
εἰσάγων, ὃ τι ποτὲ (74) ἐστὶν αὐτὸ τοῦτο, ἀπαντάτω
εἰς τὴν στοᾶν, μηδ' οἶσθ' ἀπαντήσεσθαι τοὺς βλεν-
νοῦς ἐκείνους, ὡς αὐτὸν ἀκουσομένους τὸν Οὐτὶν·
μηδὲ διατεινέσθω περὶ μηδενὸς καταστάς, πρὸς μὲν
'Ἀρκεσίλαον παρόντα, πρὸς δὲ 'Ἐπικούρου οὐ παρόντα·
τί γὰρ ἐστὶν ὁ 'Ἀρκεσίλαος, τί δὲ ὁ 'Ἐπικούρος, ἢ τί
ἡ στοᾶ, ἢ τί οἱ νέου, ἢ τίς ὁ Οὐτὶς, οὗτ' οἶδεν, οὔτε
οἶος εἰδέναι· πολὺ γὰρ πρότερον οὐδ' εἰ αὐτὸς τί
ἐστὶν οἶδεν. Ἄλλ' οὐκ ἀνέξεσθε οὔτε ὑμεῖς, οὔτε ὁ
Δημόκριτος, εἰ λέγοι τις ταῦτα· οὐ γὰρ εἶναι πιστό-
τερον μέτρον οὐ λέγω· οὐδ' εἰ δοκεῖ καὶ ἄλλα τινὰ
εἶναι, τούτῳ γοῦν παρισωθείη· ἢ παρισωθείη μὲν
ἄν, ὑπερβάλλοι δὲ οὐκ ἄν. Οὐκοῦν φήσειεν ἄν τις, ὦ
Δημόκριτε, καὶ σὺ, ὦ Χρῦσιππε, καὶ σὺ, ὦ μάντι,
ἐπειδὴ ἀγανακτεῖτε εἰ τις ἐθελήσῃ παρελθεῖν τὴν
ἡμῶν αὐτῶν ἀντιληψίην· οὐ γὰρ ἐτι τὰς πολλὰς ἐκεί-
νας βίβλους εἶναι· φέρε καὶ ἡμεῖς ἀνταγανακτήσω-
μεν. Τί δὴ ποτε; ἔνθα μὲν ἄν ὑμῖν δοκῆ, ἔσται τοῦτο
καὶ πιστότατον καὶ πρεσβύτατον· ἔνθα δ' ἄν μὴ δοκῆ,
καταδυναστεῦσαι (75) τι ληληθὸς αὐτοῦ εἰμαρμένη
πεπρωμένη, διαφορὰν ἐκάστω ὑμῶν ἔχουσα, τῷ μὲν
ἐκ Θεοῦ, τῷ δὲ ἐκ τῆς τῶν μικρῶν ἐκείνων σωμάτων
τῶν φερομένων κάτω, καὶ ἀναπαλλομένων ἄνω, καὶ
περιπλεκομένων, καὶ διαλυομένων, καὶ δισταγμένων,
καὶ παρατιθεμένων ἐξ ἀνάγκης; Ἰδοὺ γὰρ ᾧ τρόπῳ
ἡμῶν αὐτῶν ἀντειλήμμεθα, τούτῳ καὶ τῶν ἐν ἡμῖν
ἀσβαίρετων καὶ βλαίων. Οὐ λέληθε δὲ ἡμᾶς ὅσον τὸ
μεταξὺ τοῦ βαδίζειν καὶ τοῦ ἄγεσθαι, οὐδὲ ὅσον τοῦ
αἰρεῖσθαι καὶ τοῦ ἀναγκάζεσθαι. Ἄν δὲ ἔνεκα ταῦτα
προσφνεγχα τῷ λόγῳ; ὅτι σε ἐκπέφευγεν, ὦ μάντι,
ὡν κύριοι ἐσμεν ἡμεῖς, καὶ ὁ τὰ πάντα εἰδῶς, ταῦτά
γε οὐκ ἄν εἰδείης, ὧν τὰ πείσματα ἀνῆπται ἐκ τῆς
ἡμετέρας βουλήσεως. Αὕτη δὲ γε ἐφαίνετο οὐκ ὀλί-
γων οὕσα πραγμάτων ἀρχή· ὄν δὲ ἡ ἀρχή, ἤ τις ἦν
τῶν μετὰ ταῦτα αἰτία, ἐκπέφευγεν, ἤπου γε τὰ μετὰ
τὴν ἀρχὴν εἰδείη ἄν οὕτως. Ἀναίσχυντος δηλαδὴ ὁ
λαῖω προμαντευόμενος, ὅτι αὐτὸν ἀποκτενεῖ ὁ φύς.
Ἥμελλε γὰρ που ὁ φύς κύριος ἔσεσθαι τῆς ἑαυτοῦ
βουλήσεως· καὶ οὔτε τις Ἀπόλλων, οὔτε τις αὐτοῦ
ὑπέρτερος ἐξικνεῖσθαι ἰκανὸς, οὐδὲ μᾶλλον δυνάμει, ὧν
οὐκ ἐστὶν οὔτε ὑπερβίς, οὔτε γενέσεως ἀνάγκη.

α γρ. δῆ.

(74) Ὅ τι ποτὲ. Addendum videtur, οὐκ εἰδῶς,
aut aliquid simile; alioqui pendebit sententia.

(75) Καταδυναστεῦσαι. Alterius ms. lectio kata-
δυναστεύσει, opportune supplet quiddid hoc loco

A hoc ipso potissimum, quod in manibus est, negotio
statuimus? Omnino. Nec enim aliud eo vel supe-
rius, vel antiquius, vel fide dignius esse queat.

Secus enim, desinat in posterum Alcmaeon te nescio
cupidus, Delphis convenire. 257 Quippe, nec
utrum aliquid ipse omnino sit, nec utrum domo
pellatur, nec utrum ejusdem cupidus sit, intelligit.

Tu reditum in patriam votis flagrantibus urges,
Versus Arcadiam.

Nam ne ipse quidem intelligis, tene quisquam de
Arcadia consulat, is ne porro sis, qui consulitur,
habeasne, quod eam in rem, qua de alius consulit,
respondeas. Desinat etiam Chrysisippus, is qui dimit-
tatam invehit servitutem, cum id ipsum prorsus
ignoret, in Porticum ventitare, nec eodem blennos
illos bardosque venturos putet, Nemini audiendi
causa: nec jam fixo gradu, aut praesente cum Ar-
cesila, vel cum Epicuro absente luctetur: quando
is, quid aut Arcesilas, aut Epicurus, imo quid aut
Porticus, quid adolescentes, quid Nemo ipse sit,
nec intelligit, nec intelligere omnino potest; nam
quod multo prius est, sitne ipsemet aliquid, ne
hoc quidem novit. At orationem istam neque vos
scilicet, neque Democritus ferat: quod alia certior,
ea quam protuli, hujus aestimandae rei ratio nulla
esse possit; aut si aliae praeterea sint, cum illa ta-
men aequari nequeant; aut si etiam aequari possint,
eam certe quidem superare non possint. Jam vero,
dicat aliquis, o Democrite, tuque o Chrysisippe, tu-
que, adeo bone vates, si quis communem illum vo-
bis sensum ac notionem eripere conaretur, indi-
gnaremini, nec enim id jam esset, ingentem istam
nescio quam librorum suppellectilem eripere: indi-
gnemur igitur etiam nos. Quid enim? ubi vobis ita
visum erit, certissimum hoc videlicet idemque an-
tiquissimum argumentum erit; ubi autem secus
existimabitis, tum eo potentius erit occultum nescio
quid, fatalis, inquam, illa necessitas, quae ne vo-
bis quidem inter vos ipsos convenit; cum alius eam
ex divino Numine, alius ex minimis illis corpusculis
pendere velit, quae modo deorsum ferantur, modo
contra vibrentur sursum, atque ejusmodi sint, ut
inter sese paulo ante commissa, paulo post diri-
mantur; ac vicissim disjuncta prius cum essent, ne-
cessario postmodum conjungantur? Etenim quo
nos ipsi modo sentimus atque cognoscimus, eodem
plane de rebus iis, quae aut volentibus nobis aut
invitis eveniunt, statuimus. Neque nos profecto la-
tet, quantum inter eum qui sponte incedat, et
eum qui agatur, quantum inter eum qui optet ac
deligat, et eum qui cogatur, intersit. Quorsum au-
tem haec oratio pertinet? 258 Fugit te nimirum,
bone vates, quænam arbitrii nostri potestatisque

mutilum videri posset. Theodoretus vero, lib. vi
De curand. Graec. affect., ubi disputationis hujus
particulam inserit, in praesenti legit, ἐκεῖ καταδου-
ναστεύει.

sint, tuque ille, qui cuncta nosti, ne illa quidem nosti, quæ nostra ex voluntate sunt quibusdam quasi funibus catenisque suspensa. Atqui rerum illam caput ac principium esse constat, sane non paucorum: quem autem eorum, quæ postea consequantur, principium et causa lateat, is videlicet, quæ ex eodem fonte oriuntur, intelligat. Impudens ergo fuit, quisquis Laio prædixit, eum a filio interfectum iri. Dominus enim voluntatis suæ filius iste futurus erat; nec ullus aut Apollo, aut Apolline superior, res eas vi ulla rimari scrutarique potest, quæ nec sint ipsæ, nec ullam ortus sui necessitatem habeant. Nam illud quidem omnium maxime ridiculum est, quod iidem et aliquid in hominum esse potestate, et seriem tamen nexumque causarum esse defendant. Quippe hunc enim, ut eorum sapientissimi dicitant, cum Euripidis narratione congruere. Nam ut Laius prolem suscipere vellet, id quidem in Laii potestate situm fuisse, quod tamen Apollo non viderit: si vero susciperet, tum ejus, qui nasceretur, manibus ipsum inexorabili necessitate periturum: itaque vatem ex futuri necessitate, ejus minus sane filius voluntatis suæ dominus, quam raque cædes, quam filii procreatio parenti fuit. Atque hujusmodi sunt divinationes vestræ omnes. Nec melioris notæ fuit, quod hunc in modum Euripideus Apollo respondit,

Tua omnis alto sanguine nabit domus.

Quippe oculos sibi videlicet filius suis ipse manibus effossurus erat, partim maternas nuptiarum, partim ejus quam sibi ænigmatis solutione peperisset tyrannidis indignitate stimulatus: deinde mutæ liberorum ejusdem cædes, ob alterius regno pulsati exsilium, alterius regnandi cupiditatem, simulque ob exsulis nuptias Argis contractas, septemque ducum ridiculorum classem ac dimicationem, consecuturæ. Enimvero, cum in varia imperia, diversasque provincias disjuncti ac divisi essent, qui tandem vel ea nosse potuisti, vel series illa nexumque causarum eadem inter sese colligare? Nam si Œdipus sui quoque juris cum esset, regnum occupare noluisse; aut si voluisset quidem ac simul occupasset, idem tamen Jocastam uxorem non optasset; aut si ea insuper uxore ducta, nequaquam tamen ægritudinis molestiæque vi actus in furorem atque insaniam fuisset; quomodo reliqua deinceps consecuta essent? quomodo

^a *Ισ.* τοῦτο.

(76) Καὶ ὁ Εὐριπίδειος. Trajecta nonnihil oratio; simplicior futura, si diceret, καὶ τοῦτ' ἔκεινο ἦν, ὃ ἔλεγεν ὁ Εὐριπίδειος Ἀπόλλων. Sed isthæc amant Attici, ac sæpe cum aliquo perspicuitatis periculo. Cujusmodi sunt apud Aristidem maxime quamplurima, quæ in errorem aliquando solertissimos interpretes induxerunt. Tale est, φέρε εἰπεῖν, illud ex Panathenæico: Ἐπειτα, εἰ μὲν μὴ, πολλῶν καὶ καλῶν, καὶ μεγάλων ὄντων οὐ μὲν οὐτε ἀκριαθῆσαι βιβλίων, οὐτε μετρησαι δυνατῶν, τῶν εἰς τοσοῦτον τὴν πόλιν ἤρκοτόν, ἔν τι καὶ τοῦτο, τῶν λόγων ἦν ἀγαθόν, οὐκ ἂν ἴσως ἤρμωτε παρακινδυνεύειν, ἀλλ' ἔἴην ὅπως ποτ' εἶχε τὰ τῆς δόξης αὐτῆς. Hæc Canterus ita reddit: *Deinde, si nec magna. nec multa essent, facileque sub numerum et memoriam caderent ea, quæ tantum decus attulerunt civitati; in iisque numerarentur etiam orationes, non esset quod audacius periclitarcmur, aut usque*

Ἐκεῖνο γὰρ δὴ τὸ καταγελαστότατον ἀπάντων. τὸ μίγμα, καὶ ἡ σύνοδος, τοῦ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τι εἶναι, καὶ εἰρμὸν οὐδὲν ἤττον εἶναι. Προσεοικέναι γὰρ αὐτόν, ὡς λέγουσιν οἱ σοφώτεροι, τῷ Εὐριπίδειῳ λόγῳ. Τεκνώσαι μὲν γὰρ ἐβελῆσαι τὸν Λαίον, κύριον εἶναι τὸν Λαίον, καὶ τοῦτω^a ἐκπεφευγέναι τὴν Ἀπολλωνίαν ὄψιν· τεκνώσαντι δ' αὐτῷ ἐπειναί ἀνάγκην ἀφυκτον ὑπὸ τοῦ φύντος αὐτόν ἀποθαβεῖν. Οὕτως οὖν τὴν ἐπὶ τῷ μέλλοντι ἀνάγκην παρέχειν τῷ μάντει τὴν τοῦ γενησομένου προαίσθησιν. Ἦν δέ που καὶ ὁ φύς τῆς ἰδίας βουλήσεως κύριος, ὡσπερ ὁ φύσας· καὶ ὡς ἐκεῖνος τοῦ τεκνώσαι καὶ μὴ, οὕτως οὗτος τοῦ ἀποκτεῖναι καὶ μὴ. Τοιαῦτα δὲ ὁμῶν τὰ μαντεύματα πάντα· καὶ ὁ Εὐριπίδειος (76) Ἀπόλλων τοῦτ' ἔκεινε ἦν ὃ ἔλεγεν, τό

ἔπειτα, εἰ μὲν μὴ, πολλῶν καὶ καλῶν, καὶ μεγάλων ὄντων οὐ μὲν οὐτε ἀκριαθῆσαι βιβλίων, οὐτε μετρησαι δυνατῶν, τῶν εἰς τοσοῦτον τὴν πόλιν ἤρκοτόν, ἔν τι καὶ τοῦτο, τῶν λόγων ἦν ἀγαθόν, οὐκ ἂν ἴσως ἤρμωτε παρακινδυνεύειν, ἀλλ' ἔἴην ὅπως ποτ' εἶχε τὰ τῆς δόξης αὐτῆς. Hæc Canterus ita reddit: *Deinde, si nec magna. nec multa essent, facileque sub numerum et memoriam caderent ea, quæ tantum decus attulerunt civitati; in iisque numerarentur etiam orationes, non esset quod audacius periclitarcmur, aut usque*

^B Καὶ πῶς σὸς οἶκος βήσεται δι' αἵματος.

Ὅτι πῆρως μὲν ἔσται αὐτοχειρία τοῦ φύντος ἐπὶ γάμῳ μητρὸς, καὶ τυραννίδι ἣν παρέλαθεν ἐπ' αἰνέγματος λύσει· παίδων δὲ ἀλληλοκτόνοι σφαγαὶ ἐπὶ φυγῇ μὲν ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ τέτρον, τοῦ δὲ ἐτέρου πλεονεξία καὶ γάμῳ τοῦ φυγάδος ἐν Ἀργεῖ, καὶ στόλῳ στρατηγῶν ἐπὶ καταγελάστων, καὶ συμβολῇ. Ὅν ἐπὶ πολλὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας διαιρουμένων, πῶς ἂν ἦ σοι ἐξεπίστασθαι, ἢ ὁ εἰρμὸς συνδεῖν δύναιτο; Εἰ γὰρ αὖ (77) κύριος ὦν μὴ ἐβουλήθη τυραννεῖν ὁ Οἰδίπους· ἢ τοῦτο βουλήθεις καὶ πράξας, γαμῆν τὴν Ἰοκάστην οὐ προσέλειτο· ἢ γῆρας μὴ ἐπετύφωτο, μηδ' ἦν δύσθυμος καὶ δυσάρεστος, πῶς ἂν τὰ καθ' ἕκαστα ἐπράχθη; πῶς δ' ἂν τῶν ὀφθαλμῶν ἦψατο; πῶς δ' ἂν τοῖς παισὶν ἐπὶ πρᾶστατο τὴν Εὐριπίδου καὶ τὴν σὴν ἀράν; τὰ τε ἐξῆς τοῦτων τίνα ἂν τρόπον ἐγεγόνει, μὴ προτέρων αἰτιῶν γιγνομένων; ἢ σὺ τί περὶ τῶν μελλόντων λέγειν ἠδύνασο; Πάλιν δ' αὖ, εἰ συμβάντες οἱ παῖδες ἅμα ἐβασίλευον· ἢ εἰ συνθέμενοι παρὰ μέρος ἔμενον ἐπὶ τοῖς συγκαίμενοις· ἢ εἰ ὁ ἀπελαθεῖς ἔγνω

laudes tractaremore. Quæ vereor, ne plane sint auctoris menti contraria. Offensionis causa, τὸ μὴ, quod ille cum πολλῶν ὄντων contextuit, cum, ut existimo, ad ἔν τι quod sequitur, referri debuerit. Ita, quod negandum esset, affirmatur; quod affirmandum negatur. Equidem ita malim: *Deinde, si quidem in multis, iisque præclaris, et ingentibus, quæque nec facile numerari, nec pro dignitate æstimari possint, quæque urbem ad eam amplitudinem provexerunt; hoc etiam eloquentiæ bonum minime censeretur: absurdum fortassis esset, temere certaminis hujus alcam subire, satiusque foret, quæ ad ipsius laudem pertinent, cuicumodi sint, intacta relinquere.*

(77) Εἰ γὰρ αὖ. Quid si ei γὰρ αὐτοῦ? alioqui enim κύριος, non sui magis, quam alterius, potentem ad dominum significat.

μη εἰς Ἄργος, ἀλλ' εἰς Λιθύην, ἢ *Ἡεβραϊθαίους* ἀπελθεῖν· ἢ εἰσελθὼν ἐπὶ τὸ Ἄργος, ἔγνω ταριχοπωλεῖν, καὶ μὴ πλουσίαν λαβεῖν γυναῖκα, ἀλλὰ χερνῆσιν τινα, ἢ κάπηλιν· ἢ εἰ ὁ Ἄδραστος μὴ ἔδωκε τὴν θυγατέρα αὐτῷ· ἢ εἰ ὁ μὲν ἔδωκεν, ὁ δ' οὐκ ἐπεθύμησε (78) τῆς οἰκαδὸς ὁδοῦ· ἢ εἰ ἐπιθυμῆσας ἐκράτησεν ἑαυτοῦ· ἢ εἰ μὴ προσέσχεν αὐτῷ δεομένῳ συμμαχίας ὁ Ἄδραστος· ἢ εἰ τῷ Ἄδραστῳ μήτε ὁ Ἀμφιάραος, μήτε ὁ Τυδεύς, μηδὲ τῶν ἄλλων ταξιάρχων ἕκαστος ἠκολούθουν· ἢ εἰ οἱ μὲν συνηκολούθουν, ὁ δὲ ἔλθων οὐκ ἐμάχετο τῷ ἀδελφῷ, ἀλλ' ἢ συμβᾶς ἐδασίλευσεν ἅμα αὐτῷ, ἢ μὴ βουλομένῳ ἀνεχώρησε, πεισθεὶς *Εὐριπίδῃ* λέγοντι·

Ἄσύνετος δ' ἤλθεσ καὶ σὺ, περθῆσων πάτρων· ἢ εἰ οὗτος μὲν μὴ, ὁ δ' ἔτερος, τῶν *Εὐριπιδείων* ἀκούσας σοφιστευμάτων ἐκείνων τῶν ἄλλων·

*Εἶθ' ἦλιος μὲν νύξ τε δουλεύειν βροτοῖς,
Σὺ δ' οὐκ ἀνέξῃ δωματῶν ἔχειν Ἴστρο;*

Πῶς ἂν συστάντες ἐμάχοντο, καὶ λαῖου πᾶν δῶμα ἔθι δι' αἵματος; Ἄλλὰ μὴν, φήσεις, γέγονε ταῦτα. Γέγονεν. Ἄλλὰ σὺ ποῖα ὁδοῦ εἰσῆλθεις εἰς τὴν τούτων εἰδησιν; Ἡ οὐχ ὄρξῃ, ὡς πυκνὰ διακέκοφε τὸ ὄλων δράμα ἢ ἐν ἡμῖν τοῖς^a τὸ δράμα συμπληροῦσα δύναμις; Οὕτω δὴ καὶ ἦν βούλει ὑπὸθεσιν λαθῶν, διατεμῶ τὸν εἰρμὸν ὑμῶν, ἀποφανῶ τε ἀδύνατον ὄντα. Ἄλλὰ σὺ τὰ τῆς ὑποθέσεως ἔσχατα εἰδέναι λέγεις· ἢ δὲ ὑπὸθεσις ἐκ διακοπῆς εἰρμῶς δυνάμεως ὅλη συντέτακται. Ἡ ὃ λέγω οὐ συνιέεις^b; Ἄλλὰ καθ' ἐκαστην ὑπὸθεσιν, ὧ μάντι, τὰ ζῶα, ἢ ὀλίγας πολλάκις ἀρχὰς ποιούμενα (79), ἢ πολλάς ἐν αὐτῇ. Αἱ δὲ ἀρχαὶ αἰεὶ, τὰ μέχρις αὐτῶν διακόψασαι, αὐτὰ ἄλλα (80) προάγουσι πράγματα· τὰ δ' ἐπὶ τοσοῦτον προχωρεῖν δύναται, ἐφ' ὅσον ἐὰν μὴ (81) ἄλλη ποθὲν ἐπιστάσα ἀρχή, τὰ μετ' αὐτὴν μὴ τοῖς ἐμπροσθεν ἀκολουθεῖν, ἀλλ' ἑαυτῇ κελεύσῃ. Εἶθ' δ' ἂν ἀρχή, καὶ ὄνος, καὶ κύων, καὶ ψύλλα· οὐ γὰρ παραιρήσει οὐδὲ τῆς ψύλλης, μὰ τὸν Ἀπόλλω, τὴν ἐξουσίαν· ἀλλ' ὀρμήσει τινὰ ἰδίαν ὀρμὴν ἢ ψύλλα, ἢ, καὶ τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασιν ἐνίοτε συμπλακείσα, ἀρχὴν ἑαυτὴν παρεξέταί τινος ὁδοῦ. Σὺ δὲ χρώμενος οὐκ αἰσθῆ τῷ γένει τούτῳ.

mus ergo aliquid ejusmodi principium esse asinum, vel pulicem; neque enim, per Apollinem, suam vel pulicem facultatem et instinctum eripias: suo ipse quoque ac proprio feretur impetu, adeoque rebus nonnunquam humanis implicitus, cujusdam sese visū ducem principiumque constituet. Tu autem hoc esse te quoque animalium genere consuli non intelligis.

^a Ἴσ. αὐτοῖς. ^b Ἴσ. συνιέεις.

(78) Ὁ δ' οὐκ ἐπεθύμη. De Polydice ista dicuntur, non de Œdipo, qui nescio quo pacto in versione non irrepperit.

(79) Ποιούμενα. Subauditur ἐστίν, aut al. simile.

(80) Αὐτὰ ἄλλα. Legebatur, opinor in alt. ms.,

aut oculos sibi eruisset, aut illas Euripidis tuasque diras suis ipse liberis imprecatus fuisset? cætera denique, ubi priores deessent causæ, qua tandem ratione fieri potuissent? quid tu ipse, quod de futuro pronuntiares, habuisses? Præterea, si Œdipi liberis, aut simul conjunctis animis regnare, aut inito de mutua vicissim in regnum successione pacto, stare placuisset: itemque si pulsus alter, non jam Argos, sed vel in Libyam, vel ad Perrhæbæos migrare statuisset; aut si Argos appulsus, sal-samentarium agere decrevisset, adeoque non locupletem aliquam et opulentam uxorem, sed pauper-culam quamdam, et victum manuum labore quæritantem, vel addictam cauponariæ ducere voluisset: aut si filiam Adrastus suam ei negasset, aut si dedisset ille quidem, alius tamen vel patriæ desiderium abjecisset, vel eo commotus licet, se ipsum animumque vicisset: aut si vel auxilium implorantem Adrastus repulisset, vel Adrasto se comitem ac socium, neque Amphiaræus, neque Tydeus, neque ducum aliorum quisquam adjungere voluisset: aut si eorum societate impetrata, reversus in patriam, manus cum fratre non conseruisset, sed potius vel facta pace in regni cum eo societatem venisset, vel eidem repugnanti ultro cessisset, Euripidi obsecutus hunc in modum præcipienti:

Vesanus etiam patriæ oppressor venis; aut si non ille quidem, sed frater potius regno se abdicasset, aliis hisce ejusdem poetæ præstigiis fascinatus,

*Hominibus ergo solque noxque serviant,
Parem ipse quemquam ferre non possis domi.*

Quomodo tandem aut prælium inter se ambo commisissent, aut sanguine obruta Laii domus universa periiisset? Verumtamen hæc, inquis, omnia reipsa contigere. Omnino. Sed quæro nunc, qua tu ad rerum istarum præsentationem aspirare via potueris. Non vides quam sæpe totam fabulam interceperit ea, quæ vere fabulam in nobis potestas implet? Ego vero, quodcunque tu argumentum delegeris, eadem facilitate nexum hunc vestrum incidam, nec ullo modo stare posse convincam. Dices argumēti novissima explorata tibi ac perspecta esse: atqui ex hujus quoque nexus interrupta vi argumentum illud universum aptum est. An forte, quid dicam, non intelligis? Existunt nimirum, bone vates, ab ipsis animantibus in quovis argumento initia quædam, pauciora nonnunquam, interdumque plura. Ubi autem ea rerum ad sese pertinentium connexionem ac seriem interciderint, ipsarum quoque rationes naturamque mutant. Eadem porro eatenus duntaxat progredi poterunt, dum principium aliud aliunde nullum ingruet, quod secum, non autem cum superioribus sequentia coherere jubeat. 260 Fingam canem, pulicem; neque enim, per Apollinem, suam ipse quoque ac proprio feretur impetu, adeoque rebus ducem principiumque constituet. Tu autem hoc

αὐτὰ ἄλλα, sed postremum elementum abrasum est. Utrumque, meo judicio rectum; sed tamen αὐτὰ magis probatur.

(81) Ἐὰρ μὴ. Malim, ἂν μὴ.

*O Locre, Herculeum ferro Trichina ruisti :
Juppiter ipse graves ultra pro crimine pœnas*

Quid ais? Non decretum id fati a vobis erat, uti everteretur? num hujus auctores excidii fuimus, ac non potius vestra illa necessitas? Injuriosus es, o Apollo, nec verum est pœnas abs te nobis, qui nihil peccavimus, irrogari. Nam vester quidem ille Jupiter (illa, inquam, necessitatis vestræ necessitas), quorsum in nos, ac non potius, quando pœnas libet exigere, in se ipsum animadvertat, qui ejusmodi esse necessitatem ostenderit? Quorsum vero nobis minatur? quorsum ipsi, quasi ea res potestatis nostræ fuerit, fame contabescimus? Cæterum ejusdem civitatis aliquid aut a nobis instaurabitur, aut non: utrum autem eveniat, in fati jam est. Desine ergo, Jupiter famis architecte, gravius irasci. Est enim id, quod ut esset, fatum fuit, atque id tuus iste nexus perdicere jussus est: nos vero, si cum eo committamur, nulli sumus. Tu quoque, Apollo, frustra vaticinari desine. Erit enim id profecto, quod futurum est, ut maxime tacueris. Nos autem, Jupiter, tuque Apollo, quid agamus, qui nullo modo impositæ a vobis non tam legis, quam necessitatis causa simus? Quid nobis cum vestris illis pœnis ac furiis, quas ipsi profecto, ob ea, quibus per vim obstricti sumus, ferre merito ac sustinere debeatis?

*Ne vos, Oetæi, cæco mens improba motu
Abripiat.*

Atqui non festinamus, Apollo, sed agimur; nec amentia, sed necessitate vestra. Jam vero, Lycurgum, Apollo, quid est, quamobrem ita prædices, qui non sponte sua, vel inductione animi probus erat, sed plane invitus? si tamen probus quisquam invitus esse potest. Perinde omnino agitis, ac si quis elegantes ac formosos laudaret præmiisque afficeret, turpes vituperaret ac puniret. Merito quippe vobis improbi objiciant, virtutem sibi per vos minime colere licuisse, imo vobis cogentibus sese improbos fuisse. Probos vero, si nimium sibi placuerint, nemo ferat: imo non jure succlamet nemo: Audi 261 sis, Chrysippe, tuque, o Cleanthes, vosque circuli ejusdem cæteri (vobis enim probitatem attribuitis); equidem virtutem laudo, vos tamen etiam virtute præditos non laudo. Quin Epicurum illum, quem tu, Chrysippe, adeo vehementer insectaris, si rem tuis ex decretis definitio, ab omni crimine liberum pronuntiem. Quid enim ageret, qui non sponte sua vel ad vitæ mollitiem, vel ad improbitatem adhaeresceret, quo tu eum nomine criminari soles?

*In placidos hominum inclinant pia numina mores,
Horum etiam cultu, et sacro lætantur honore.*

Mihi quidem plane persuadeo, nunquam vos ita locuturos esse, nisi homines ad ea quæ sequuntur, non vi ulla, sed voluntate sua duci crederetis. Quæ porro voluntatis nostræ sint, nemo unquam, neque

* γρ. ἄττας. ὃ Ἰσ. ἦ τι.

(82) *Τριχίν' ἐξείλες.* Vide supra.

(83) *Ὅτε ἄνθρωπος,* etc. Voces aliquot prætermisissas ita supple, neque homo, ut etiam sophista fuerit, his jam ita demonstratis, necessitati, etc.

*Α Τριχίν' ἐξείλες (82) πόλιν Ἡρακλήος θείου,
Ἡ Λοκρέ· σοὶ δὲ Ζεὺς ἄλλας* δῶκ' ἠδ' ἔτι δώσει.*

Τί φῆς; οὐ γὰρ ἐπέπρωτο ὑφ' ὑμῶν ἐξαιρεθῆναι αὐτήν; καὶ τί αἰτίοι ἡμεῖς, ἀλλ' οὐχ ἡ ὑμετέρα ἀνάγκη; Οὐ δίκαια ποιεῖς, ὦ Ἄπολλον, οὐδ' ὀρθῶς ἐπιτιμᾷς τοῖς οὐδὲν ἀδικοῦσιν ἡμῖν. Ὁ δὲ Ζεὺς οὗτος, ἡ τῆς ὑμετέρας ἀνάγκης ἀνάγκη, τί ἡμᾶς τίνυνται, ἀλλ' οὐκ (εἴπερ ἔρα) ἑαυτὸν, ὅτι τοιαύτην κατέδειξεν εἶναι τὴν ἀνάγκην; Τί δὲ καὶ ἀπειλεῖ ἡμῖν; ἢ τί ἡμεῖς, ὡς ὄντες τούτου κύριοι, λιμῶντομεν; Ἄλλὰ καὶ εἴ τι ἂν ἀνοικισθῆσεται πρὸς ἡμῶν, ἢ οὐ· ὀπότερον δ' ἂν ᾖ, τοῦτο πέπρωται. Λήξον δὴ, ὦ Ζεῦ λιμοποιεῖ, τοῦ θυμοῦ· ἔστι γὰρ ὁ σὸς εἰρμός· ἡμεῖς δὲ πρὸς τοῦτον οὐδὲν ἔσμεν. Παῦσαι δὲ καὶ σὺ, ὦ Ἄπολλον, μάταια χρησιμῶδων· ἔσται γὰρ, ὅ δὴ ἔσται, κἂν σὺ σιωπᾷς. Ἡμεῖς δὲ, ὦ Ζεῦ καὶ Ἄπολλον, τί πάθωμεν, οὐδὲν ὄντες ἀτίτοι τῆς ὑμετέρας νομοθετήσεως, τουτέστιν ἀναγκαθετήσεως; Τί δ' ἡμῖν καὶ ταῖς ὑμετέραις ἄταις, ἃς αὐτοὶ ἔχουσιν δίκαιοι ἔστε, ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς ἠναγκάσθημεν;

Οἰκαῖοι, μὴ σπεύδου' ἀτασθαλῆσι νόοιο.

Ἄλλ' οὐ σπεύδομεν, ὦ Ἄπολλον, ἀλλ' ἐλαυνόμεθα, οὐδὲ ἀτασθαλαίς, ἀλλὰ τῇ ὑμετέρᾳ ἀνάγκῃ. Τὸν δὲ Λυκούργον ἐκείνον πῶς, ὦ Ἄπολλον, ἐπαινεῖς, ὅς οὐκ ἦν ἀγαθός, οὔτε ἐκὼν, οὔθ' ἐλόμενος, ἀλλὰ ἄκων; εἴπερ που καὶ γίνεται τις ἀγαθὸς ἄκων. Ἔοικε δὲ ὁ νῦν ποιεῖτε, ὡς εἴ τις τοὺς μὲν καλοὺς τὰ σώματα ἐπαινοῖ καὶ γεραίροι, τοὺς δὲ αἰτηροὺς ψέγοι καὶ κολάζοι. Δίκαια γὰρ εἴποιεν ἂν πρὸς ὑμᾶς οἱ πονηροὶ, ὅτι, οὐκ ἐπετρέψατε ἡμῖν, ὦ θεοὶ, ἀγαθοῖς γίνεσθαι· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ἐδιάσασθε εἶναι πονηροὺς· οἱ τε ἀγαθοὶ, εἰ ἐξηγκωνισμένοι περιπατοῖεν, οὐκ ἐπιτρέψει τις αὐτοῖς, ἀλλὰ φήσει· Ὁ Χρῦσιππέ τε καὶ Κλέανθες, καὶ ὅσοι τούτου τοῦ χοροῦ, (ὕμεις γὰρ πεποίησθε εἶναι ἀγαθοὶ·) ἐγὼ μὲν ἀρετὴν ἐπαινῶ, ὑμᾶς δὲ τοὺς ἐναρέτους οὐκ ἐπαινῶ. Ἄλλὰ καὶ τὸν Ἐπίκουρον, ὃν σὺ πολλὰ, ὦ Χρῦσιππε, ἐδασφήμησας, ἐγὼ τὸ γε ἐπὶ σοὶ ἀφήμι τῶν ἐγκλημάτων. Τί γὰρ πάθη, ὅς οὐκ ἐκὼν ἦν μαλακός, οὐδὲ ἄδικος, ὡσπερ πολλάκις αὐτὸν ἐλοιδόρησας;

*Εὐτάκτων θνητῶν βιοτῆ θεοὶ ἴλαοὶ εἰσιν,
Εὐσεβέων θ' ἀγίας θυσίας τιμὰς τε δέχονται.*

Δοκεῖτε δὲ μοι οὐκ ἂν ταῦτα λέγειν, μὴ πεπεισμένοι, ὅτι οὐκ ἄκοντες, ἀλλὰ βουλόμενοι χωροῦσιν, ἐφ' ἃ χωροῦσιν. Ἄ δ' ἂν βουληθῶσιν, οὔτε θεός, οὔτε ἄνθρωπος (83) σοφιστής, οὕτω προεληλεγμένων, τολμή-

Nisi malumus, οὕτω προεληλεγμένους, aut προεληλεγμένους, ut ad deum et hominem referatur, non ad res ipsas. Utrumlibet optetur, Ellειψις Attica est, eaque non infræquens.

οει λέγειν, ὅτι ὑποτέτακται. Ἡ λόγους μὲν οὐκέτι πρὸς αὐτὴν ποιησόμεθα, σχύτος δέ τι τῶν εὐτόνων λαβόντες, ὡς ἐπ' ἀνάγκων παῖδα τὰς πλευρὰς εὐ μάλα καταξανόμεν αὐτοῦ. Ἔτσι αὐτα πρὸς τὸν χρησμοῦν ὁ Οἰνόμαος ἀπετείνετο. Σὺ δ' ἄλλ' εἰ μὴ τῷ τοῦδε χαίρεις, λαθὼν ἀνάγκωσι τὰ ἐκ τῶν ἄλλων φιλοσόφων περὶ εἰμαρμένης, οὐ μόνον τῶν προπαρθεθέντων χρησμῶν ἀνατρεπτικά, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων καθόλου περὶ τοῦ δόγματος ἐπινοουμένων. Ἐπειδὴ γὰρ μὴ μόνον ἀμαθεῖς καὶ ἰδιῶται, ἤδη δὲ καὶ ἐπὶ παιδείᾳ, καὶ φιλοσοφίᾳ μέγα φρονήσαντες πλείους κατεσύρθησαν ὁμοσε τῷ δόγματι, ἡγοῦμαι δεῖν ἀναγκαίως τὰς αὐτῶν φιλοσόφων πρὸς σφὰς αὐτοὺς ἀντιβήσεις ἐκθέσθαι, εἰς ἀκριβῆ τοῦ προβλήματος διάσκεψιν. Πρῶτα δὴ οὖν σοι παραναγνώσομαι ἀπὸ τοῦ Διογενιανοῦ τὰ περὶ εἰμαρμένης, ὧδέ πως τῷ Χρυσίππῳ ἀντειρημένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Διογενιανοῦ τοῦ Περιπατητικοῦ, πρὸς Χρυσίππῳ, ἅμα μὲν βουλόμενον σώζειν τὴν παρ' ἡμῶν αἰτίαν, ἅμα δὲ πάντα καθειμάρθαι λέγοντα· καὶ οὗ οὐδὲ τὰ παρ' Ὀμήρῳ περὶ τῆς εἰμαρμένης λεγόμενα συνήκεν.

« Ἄξιον δὲ ἐπὶ τοῦτοις ἅπασιν παραθέσθαι καὶ τὰ δοκῶντα Χρυσίππῳ τῷ Στωϊκῷ περὶ τοῦ λόγου τοῦδε. Οὗτος γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ *Περὶ εἰμαρμένης* βιβλίῳ, βουλόμενος δεῖκνύσθαι τὸ δὴ πάνθ' ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς εἰμαρμένης κατελιφθαι, μαρτυροῖς ἄλλοις τε τοῖς χρῆται, καὶ τοῖς οὕτωσι παρ' Ὀμήρῳ ποιητῆ C λεγομένοις·

. . . . Ἄλλ' ἐμὲ μὲν κήρ (84)

Ἄμφεχαιε στυγερῆ, ἥπερ λάχρ γεινόμενόν περ.
Καί·

. . . Ὑστερον (85) αὐτε τὰ πείσεται, ὅσσα οἱ Αἴσα Γεινόμενῳ ἐπέρησε λίγῳ, ἕτε μιν τέκε μήτηρ.

Καί·
Μοῖραν δ' οὐτιμὰ φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀν-
[δρῶν (86).

Οὐ θεωρῶν, ὅτι τὰ ἀλλαχοῦ πάλιν παρὰ τῷ ποιητῆ λεγόμενα τούτοις ἀντικρυς ἠναντιῶται· οἷς καὶ αὐτὸς ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ χρῆται, βουλόμενος συνιστῆναι τὸ καὶ παρ' ἡμῶν πολλὰ γίνεσθαι· οἷον τό·

Αὐτοὶ γάρ (87) σφετέρησιν ἀτασθαλίησιν ἔλογο. Καὶ τό,

Ἦ πόποι (88), οἷον δὴ νῦν θεοὺς βροτοὶ αἰτιῶνται!
Ἐξ ἡμέων γάρ φουσι κάκ' ἔμμεναι, οἱ δὲ καὶ αὐ-
[τοὶ

Σφῆσιν ἀτασθαλίησιν ὑπὲρ μόρον ἄλγῃ ἔχουσι.

(84) Ἄλλ' ἐμὲ μὲν κήρ. Homer. *Ἰλιάδ.* Ψ', v. 49.

(85) Ὑστερον. *Iliad.* Υ', 28.

(86) *Iliad.* Ζ', v. 488.

(87) Αὐτοὶ γάρ. *Iliad.* Δ', 409. Sed pro αὐτοὶ γάρ, legitur, κείνοι δέ. At *Odys.* Δ', 7, αὐτῶν γάρ.

(88) Ἦ πόποι. *Odys.* Α', 32, ubi Eustathius, cum Diogeniano praeclare consentiens, ex malis, quæ vitam hominum infestam habeant, alia divinæ voluntati (quam fati nomine intelligit) citra ullam eorum culpam attribuit, alia hominum ipsorum vel

A Deus, neque homo necessitati assignare audeat. Aut si quis tamen erit ejusmodi, non jam veribus cum eo contendamus, sed arrepta (ut in contumaces pueros fieri solet), duriore scutica, plagis ei latera egregie concidamus. Atque illa sunt, quibus in bonum vatem OEnomaus invehitur. Qui si tibi satis non est, perlege quæ a cæteris philosophis de fato dicuntur, quæque non producta modo superius oracula, sed etiam quidquid usquam huic dogmati statuendo excogitari solet, funditus evertunt. Nam cum non rudes solum et imperiti, sed etiam qui doctrinarum ac sapientiæ studio maxime gloriantur, hæc simul opinione trahi jam soleant, mutuas philosophorum ipsorum pugnas, quo propositæ quæstionis veritas accurate dispicitur, oculis subjicere necessarium arbitror. Primum igitur, ex Diogeniani operibus, quæ ab eo contra Chrysippum de fato disputantur, recitabo. Ita habent.

CAPUT VIII.

De eodem ex Diogeniano Peripatetico adversus Chrysippum, qui simul et causam nobis rerum vindicare conabatur, et fato tamen omnia fieri contendebat : quodque non ceperit quæ ab Homero de fato dicuntur.

262 « Verum operæ pretium fuerit, inquit, superioribus omnibus Chrysippi quoque hominis Stoici hoc loco sententiam adjungere. Ille enim primo libro *De fato*, cum necessitatis omnia fatique legibus teneri probare vellet, cum aliis quibusdam, tum sequentibus Homeri poetæ testimoniis usus est :

. . . . Me fatum absorbit atrox

Quod me vitales nascentem eduxit in auris.

Itemque :

. . . . Exin cuncta feret, quæ neverit olim
Parca sibi, matris cum primum exiret ab alvo.

Et rursus :

Nemo hominum sese fato subduxerit unquam.

Quo in genere non vidit, alia pleraque apud eundem poetam exstare loca, quæ cum istis omnino pugnent. Quibus tamen, sequente libro, ad probandam in plurimis voluntatis nostræ vim ac potestatem, ipsemet abutitur. Cujusmodi illud est :

D Illos quippe animi pravus male perdidit error.

Itemque quod sequitur :

Proh quanta in superos mortales crimina fingunt!
Nos illi causasque vocant, fontesque malorum :
Cum mentis vitio, sibi præter fata dolores
Sponte creant.

socordia, vel improbitate, non tamen præter divinæ Providentiæ consilium evenire docet. Observat idem præterea, τῶν παλαιῶν ἀκριβοστέρους, ὑπέρομορον quam ὑπὲρ μόρον legere maluisse. Quod autem addit ὑπέρομορον, vel ὑπὲρ μόρον, explicari etiam posse, ὑπὲρ τὸ καθήκον, quod μόρος interdum ἀντὶ τοῦ καθήκοντος, usurpatur : ut alibi forte locum id habeat, hunc tamen sensum hoc loco poetæ verba non ferunt. Illud enim ὑπέρομορον in-textuit, ut culpam in deos immerito conferri ostenderet.

His enim profecto atque similibus, non omnia fato fieri docetur. Imo ne hoc quidem videre potuit, Homerum dogmati suo, nequaquam superioribus illis versibus suffragari. Nec enim is omnia, sed aliqua tantum fato assignanda esse ponit. Nam illud quidem

. . . . *Me fatum absorbit atrox,*
Quod me vitales nascentem eduxit in auras,

mortem solum, non omnia fato contingere significat: recte id quidem, omni enim animanti, ex quo nascitur, continuo mori fatum est. Quod sequitur:

Exin cuncta feret, quæ neverit olim 263
Parca sibi, matris cum primum exiret ab alvo,

eundem plane sensum habet. Nec enim quæcumque deinceps futura essent, ea fato futura pronuntiat omnia, sed eorum nonnulla duntaxat necessitati tribuit. Nam illa vocis hujus, *quæcumque*, distinctio, quid tandem aliud, nisi hoc ipsum, indicat? Nobis porro, uti non omnia, sic pleraque vi necessitatis ingruere certum est. Illud etiam:

Nemo hominum sese fato subduxerit unquam,

optime dictum est. Quis enim ea quæ animantibus omnibus necessario eveniunt, declinare possit? Tantum igitur abest, ut Homerus Chrysippo rerum omnium rationes in fato collocanti suffragetur, ut etiam cum eo pugnet; cum ille multa sæpe ac diserte juris arbitriique nostri fecerit, nusquam vero necessitati omnia conceptis verbis assignarit. Cæterum poetæ fortassis, qui non jam rerum nobis earumque naturæ veritatem pollicetur, sed multiplices ac varias hominum perturbationes, morumque ac sententiarum rationes congerit, pugnantia sæpe loqui liceat: philosophum quidem neque pugnantia loqui, neque poetarum in eum finem testimoniis abuti deceat. » Et nonnullis interjectis: « Aliud, inquit, fato rebus in omnibus statuendo, potens in primis ac solidum argumentum esse Chrysippus arbitratur, ipsam nominum ejusmodi rationem. Nam πεπρωμένην quidem, perinde ac πεπερασμένην quamdam, hoc est, omni ex parte cumulatam perfectamque administrationem, appellatam esse vult: εἰμαρμένην vero quasi εἰρομένην, hoc est, omni ex divina voluntate, aut alia quavis ex causa nexam atque aptam. Quin etiam Μοῖρας (Parcas) ex eo dictas opinatur, quod unicuique nostrum una earum aliqua μεμέρισται, attributa sit. Imo nec aliunde τὸ χρεῶν appellatum esse, quam quod fato ipso debeatur. Jam Parcarum numerum, tribus illis temporibus, quibus omnia voluntur ac perficiuntur, accommodat. Et Lachesin quidem ita nominatam esse, quod suam cuique sortem λαγχάνη, attribuat: Atropion vero, κατὰ τὸ ἄτρεπτον, quod ea sors nec mutari nec declinari possit: Clotho denique, παρὰ τὸ

Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῷ πάντα γίνεσθαι καθ' εἰμαρμένην ἠναντιῶται. Οὐ μὴν οὐδ' ἐκεῖνο συνιδεῖν ἠδυνήθη, τὸ μηδαμῶς τὸν Ὀμηρον μὴδ' ἐν ἐκείνοις τοῖς ἔπεσι συμμαρτυρεῖν αὐτῷ τῷ δόγματι. Οὐ γὰρ τὸ πάντα γίνεσθαι καθ' εἰμαρμένην, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ τινα κατ' ἐκείνην συμβαίνειν ἐξ αὐτῶν ὑποβάλλων εὐρεθῆσεται. Τὸ γὰρ

. . . . . *'Ἄλλ' ἐμὲ μὲν κῆρ*
'Ἀμφέχανε στντηρῆ, ἧτις λάχε γεινόμενόν περ,
οὐχ ὅτι πάντα κατὰ τὴν κῆρα συμβαίνειν λέγοιτο ἂν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ τεθνήξασθαι. Καὶ γὰρ, ὡς ἀληθῶς, παντὶ γεννητῷ ζῶν θανεῖν καθεῖμαρται. Ἄλλὰ ὑτὴν καὶ τό-

. . . . Ὑστερον αὐτε τὸ κείσεται, ὅσσα οἱ Αἴσα Γειρομένην ἐπέτησε λίην, ὅτε μιν τέκε μήτηρ,

τὸ αὐτὸ βούλεται. Οὐ γὰρ, ὅτι πάντα αὐτῷ καθ' εἰμαρμένην τὰ μετὰ ταῦτα συμβήσεται, λέγει, ἀλλ' ὅτι κατ' ἀνάγκην αὐτῷ τινα συμβήσεται. Ἡ γὰρ τοῦ, ὅσσα, διαστολή, τί ποτε ἕτερον ἢ τοῦτο σημαίνει; Πολλὰ δὲ κατ' ἀνάγκην ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ πάντα, ἐπίκειται. Καὶ τό-

Μοῖραν δ' οὐτινά φημι πεφυγμένον ἔμμεραι ἀν-
[δρῶν,

ἄριστα εἰρηται. Τίς γὰρ ἂν δύναιτο τὰ κατ' ἀνάγκην παντὶ ζῶν συγκυροῦντα διαφυγεῖν; Ὡστ' οὐχ ὅπως σύμφηρον ἂν ἔχοι τὸν Ὀμηρον Χρύσιππος ἐν τῷ πάντα καθ' εἰμαρμένην γίνεσθαι νομίζειν, ἀλλὰ καὶ ἐναντιούμενον, εἰ γε ἐκεῖνος μὲν, ὅτι πολλὰ γίνεται παρ' ἡμᾶς, σαφῶς καὶ πολλάκις εἰρηκε, τὸ δ' ὅτι κατὰ ἀνάγκην πάντα συμβαίνει, οὐδαμῶς ῥητῶς λέγων ἂν εὐρεθῆι. Καὶ τῷ ποιητῇ μὲν, ἅτε οὐ τὴν ἀλήθειαν ἡμῖν τῆς τῶν ὄντων φύσεως ὑπισχνουμένῳ, ἀλλὰ μεμιγμένῳ πάθη τε καὶ ἦθη, καὶ δόξας παντοίας ἀνθρώπων, ἀρμόττον ἂν εἴη καὶ τὰ ἐναντία λέγειν πολλάκις· φιλοσόφῳ δὲ οὐδὲ τὰ ἐναντία λέγειν, οὐδὲ ποιητῇ δι' αὐτὸ τοῦτο χρῆσθαι μάρτυρι. » Καὶ μεθ' ἕτερά φησι: « Τεκμηριον δὲ ἄλλο ἰσχυρὸν φέρει Χρύσιππος οἵεται τῆς ἐν ἅπασιν εἰμαρμένης, τὴν θέσιν τῶν τοιούτων ὀνομάτων. Τὴν τε γὰρ πεπρωμένην (89) πεπερασμένην τινὰ φησιν εἶναι καὶ συντετελεσμένην διοίκησιν, τὴν τε εἰμαρμένην εἰρομένην τινὰ, εἴτε ἐκ Θεοῦ βουλῆσεως, εἴτε ἐξ ἧς δήποτε αἰτίας. Ἄλλὰ καὶ τὰς Μοῖρας ὀνομάσθαι ἀπὸ τοῦ μεμερίσθαι καὶ κατανεμεμῆσθαι τινα ἡμῶν ἐκάστω. Οὕτω δὲ καὶ τὸ χρεῶν εἰρησθαι, τὸ ἐπιβάλλον καὶ καθῆκον κατὰ τὴν εἰμαρμένην. Τὸν τε ἀριθμὸν τῶν Μοιρῶν τοὺς τρεῖς ὑποβάλλει χρόνους, ἐν οἷς κυκλεῖται τὰ πάντα, καὶ δι' ὧν ἐπιτελεῖται· καὶ Λάχεσιν μὲν κεκλήσθαι παρὰ τὸ λαγχάνειν ἐκάστω τὸ πεπρωμένον· Ἄτρεπτον δὲ κατὰ τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀμετάθετον τοῦ μερισμοῦ· Κλωθῶ δὲ παρὰ τὸ συγκεκλῶσθαι καὶ συνεῖρεσθαι τὰ πάντα, καὶ μίαν αὐτῶν τεταγμένην τινὰ εἶναι διέξοδον. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοῦτοις παραπλήσια φλοαρῶν, ἀποδεικνύουσι τὴν ἐν ἅπασιν ἀνάγκην νομίζει. Ἐμοὶ δὲ

(89) *Πεπρωμένην*. Theodoret., vi *De Græcor. affection.*, locum hunc, præterito Diogeniani nominis, totidem pene verbis conceptum habet.

βαυμάζειν ἔπεισιν, εἰ τοιαῦτα λέγων οὐκ ἠσθάνετο τῆς ματαιολογίας τῆς ἑαυτοῦ. Ἔστω γὰρ ταύταις ταῖς ἐννοίαις κεχρημένους τοὺς ἀνθρώπους, καθ' οὓς αὐτὸς ἐτυμολογεῖ, τὰ ὀνόματα τεθεῖσθαι τὰ ἐκκεῖμενα, δοξάζοντας τὰ πάντα κατειληφέναι εἰμαρμένην, καὶ ἀμεταθέτους εἶναι τὰς ἐξ αἰῶνος προκατειλημμένας (90) ἐν πᾶσι τοῖς οὐσί τε καὶ γινομένοις αἰτίαις. Τί οὖν ἀκολουθεῖς, ὦ Χρύσιππε, πάσαις ταῖς τῶν ἀνθρώπων δόξαις; καὶ οὐδέμια σοι περὶ οὐδενὸς φαίνεται διεψευσμένη; Ἄλλὰ πάντες τῆς ἀληθείας εἰσὶ θεωρητικοί; Πῶς οὖν οὐδένα φῆς ἀνθρώπων, ὃς οὐχὶ μαίνεσθαι σοι δοκεῖ κατ' ἴσον Ὀρέστην τε καὶ Ἄλκμαίωνα, πλὴν τοῦ σοφοῦ; ἓνα δὲ ἢ δύο μόνους φῆς σοφοὺς γεγενῆσθαι, τοὺς δὲ ἄλλους δι' ἀφροσύνην ἐπίσης τοῖς προειρημένους μεμηνέναι; Ἦως δὲ ἀνασκευάζεις αὐτῶν τὰς δόξας ἐκείνας ὡς διημαρτημένας, οἷον τὰς περὶ πλοῦτου, καὶ δόξης, καὶ τυραννίδος, καθόλου τε ἡδονῆς, ἄπερ ἀγαθὰ νενομίκασιν οἱ πλείστοι; Πῶς δὲ τοὺς κειμένους νόμους ἡμαρτησθαι φῆς ἅπαντας, καὶ τὰς πολιτείας; ἢ διὰ τί πλῆθος τοσούτων βιβλίων συνέγραψας, εἰ περὶ μηδενὸς εἶχον οἱ ἄνθρωποι δόξας διημαρτημένας; Οὐ γάρ, ὅταν μὲν ταῦτά σοι δοξάζωσιν, ἰδρωτῶς φρονεῖν αὐτοὺς φάσομεν, ὅταν δὲ διάφορα, μαίνεσθαι. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲ σὺ φῆς σοφὸν εἶναι σεαυτὸν, μήτιγε ἡμεῖς, ἵνα κριτῆριον ποιώμεθα τοῦ καλῶς ποτε (91) ἐκείνους φρονεῖν, τῷ μὴ τῇ σῆ δόξῃ συνδραμεῖν. ἔπειτ' εἰ καὶ τοῦτο ἦν ἀληθές, τί λέγειν ἔχρη μαίνεσθαι πάντας ἐπίσης, κατὰ οὐχί, καθὼ μὲν ἐφαίνοντο ταῦτά σοι δοξάζοντες, κατὰ τοῦτο αὐτοὺς ἐπαίνεον, ὡς ὀρθοῦ τινος ἐπειλημμένους· καθὼ δὲ διεφώνουν, ἀμαρτάνειν αὐτοὺς ὑπολαμβάνειν; Μαρτύριον μέντοι τῆς ἀληθείας ἱκανὸν ἡγεῖσθαι τὸ δοκοῦν ἐκείνοις· οὐδὲ οὕτως ἔχρη φύσει (92), καὶ μὴ μαίνεσθαι, καθάπερ σὺ οἶε, ἀλλὰ πολὺ γε ἀφαστηκέναι σοφίας πᾶς ἂν τις ἔμολογῆσειε. Γελῶντας οὖν καὶ σὺ χρῆσθαι μάρτυσι τούτοις διὰ τῆς θέσεως τῶν ὀνομάτων, οὓς οὐδὲν ἂν κατὰ γε σύνεσιν σεαυτοῦ φήσαις διαφέρειν· εἰ μὴ ἄρα τοὺς ἐξ ἀρχῆς θεμένους ταῦτα τὰ ὀνόματα σοφὸς εἶναι συμβέβηκεν, ἄπερ οὐδαμῶς δεῖξαι δύνησθαι. Ἄλλὰ γὰρ δεδῶσθαι σοι τοῦτ' οὕτως ἔχειν, καὶ τὰ ὀνόματα ἐκείνα τίθεσθαι, ὡς σὺ βούλει, τὰς σημασίας ἔχοντα, καὶ μὴ κατὰ δόξας ψευδεῖς τὸ τοιοῦτον γεγενῆσθαι. Ποῦ τοίνυν δι' αὐτῶν σημαίνεται τὰ πάντα ἀπαξασπλῶς καθ' εἰμαρμένην εἶναι, καὶ μὴ (εἰ ἄρα) ταῦτα μόνον ὧν ἔστιν εἰμαρμένη; Ὁ τε γὰρ τῶν Μοιρῶν ἀριθμὸς, καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν, καὶ ὁ τῆς Κλωθοῦς ἀτρακτός, καὶ τὸ ἐπειλημμένον αὐτῷ νῆμα, καὶ τὸ ἐπίκλωσμα τούτου, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἄλλα λέ-

συγκεκλῶσθαι, quod uno veluti communique stamine ducta connexaque omnia sint, et unum aliquem proprium ac singularem cursum et exitum habeant. Atque his similibusque nugis, eam se fati necessitatem, quæ rebus omnibus dominetur, confecisse putat. Mihi vero plane mirari 264 subit, quemadmodum ipse, dum ista diceret, quam inania quamque frivola diceret, non senserit. Esto enim, demus eos tum, quos in eruendis notationibus illis sequitur, hominum sensus et cogitationes fuisse, cum ejusmodi nominibus uterentur, quod fato teneri omnia, et immutabiles ex omni ævo rerum earum, quæque sunt, quæque fiunt, positas ante ac definitas esse causas putarent. Quorsum ergo, Chrysippe, omnes tibi hominum opiniones probantur? cur falsa ullo in genere videtur nulla? Num verum arbitraris non pervidere neminem? Cur ergo, præter unum sapientem, mortalium neminem non perinde ut Orestem aut Alcæonem furere existimas? sapientem vero non nisi unum aut alterum exstitisse, reliquos omnes, non minore quam ambos illos insania teneri ac laborare vis? Deinde, quemadmodum opiniones illas tanquam falsas evertis, quas de opibus, de gloria, de imperio, deque omni voluptatis genere imbibebunt, quas res in bonis plerique ducunt? quorsum leges omnes, omniaque rerumpublicarum genera perperam instituta esse defendis? aut si nulla in re secus homines illi sentiebant, quorsum tot volumina conscripsisti? Neque enim, opinor, sapere tum demum eos dixerimus, cum ad opinionem sese tuam adjunxerint, ubi autem ab ea discesserint, furere. Primum enim, sapientem ne tu quidem ipsum te pronuntias, nedum pronuntiemus ipsi, ut ex eo recte illos interdum sentire judicemus, quod sese aliquando ad tuam sententiam aggregent. Deinde, ut id quoque verum sit, quid necesse fuit insanos pariter ac simpliciter omnes appellare? quin tu eos potius, quatenus in eadem, qua tu, sententia versabantur, laudabas tanquam recti ac veri aliquid secutos: quatenus vero ab ea discrepabant, erroris eos ac stultitiæ, si ita videbatur, arguebas? Testimonium quidem veritatis idoneum et exploratum id habere, quod ita sentirent, id vero si non insanire, quod tu de illis existimas, saltem ab omni sapientia prorsus alienum esse nemo non jure fateatur. Ridiculus ergo es, dum testes eos ab ejusmodi nominum impositione laudas, quibus tamen nihil unquam judicio saltem prudentiaque concedas: nisi vero, qui ab initio genus hoc nominum rebus istis indidere,

(90) Προκατειλημμένας, etc. An, ut alter ex mss., προκαταβεβλημένας? Elige, dum reponas ex eod. αἰτίας pro αἰτίαις. Προκαταβάλλεσθαι τὴν αἰτίαν, est προὔποιθῆσθαι, προὔποστηναι, προὔπαρχειν· at προκαταλαμβάνεσθαι, est προδιωρίζεσθαι, principi ac prælimiri: utrumque Stoicorum dogma, prius tamen hoc loco malim. Causas illas Tullius antecedentes, antegressas, præpositas, antepositas nominat, quæ προηγούμεναι, aut προκαταβεβλημένα.

(91) Τοῦ καλῶς ποτε. Aut καλῶς mutandum in κακῶς, aut sequenti membro negatio non expungenda. Utrumlibet fiat, τῷ quod negationem illam

præcedit, mendosum est, ejusque loco reponendum τό, cum altero manusc.

(92) Οὐδ' οὕτως ἔχρη φύσει. Mendum hic agnoscere facile est; tollere difficile. Nec membranæ hilitum juvant. Una Montacut. pro φύσει legit φησί, hoc ni fallor, vitium auget. Quid si rescribatur, οὐδέ vel οὐκ ἔχειν τοῦτο φύσιν, καὶ εἰ μὴ μαίνεσθαι, etc. Notum est, φύσιν οὐκ ἔχειν, ἀντὶ τοῦ ἀτοποῦ εἶναι, καὶ ἀπειοκός. Ita Demosthen. *Olynth.* II, Ἄλλ' οὐτ' ἐβλογον, οὐτ' ἔχον ἔσσι φύσιν τοῦτό γε. Herodot. lib. II, Ἐνα δυντα (de Hercule loquitur), πῶς φύσιν ἔχει πολλὰς μυριάδας φρονεῖσαι;

sapientes illdem casu aliquo fuerint; id quod tu nunquam ostenderis. Verum detur etiam hoc, quamquam defendis, ea nominibus 265 illis significatio tribuatur, nec errore opinionis ullo factum istud fuerit. Quomodo tamen omnia prorsus fato fieri significant, ac non potius (si qua nominum istorum vis est) ea tantummodo quæ fati lege teneantur? Nam et Parcarum numerus, ipsarumque nomina, et Clothonis fusus, et glomeratum in eo flum, ductique ex eo staminis necessitas, et quæcunque adduntur præterea, certum forte quemdam atque ex omni æternitate aptum causarum inter se nexum iis in rebus ostendant, quæ necessario vel ita fiant, vel aliter habere non possint. Cujusmodi ut esse plerasque fateamur; quæcunque tamen ejus conditionis non sunt, iis homines partim moderatores auctoresque deos attribuerunt, partim nos ipsos, partim naturam, atque fortunam causas earum proprias esse voluerunt. Ac fortunæ quidem ut instabilem volubilemque motum, perpetua inutatione conjunctum ostenderent, eamque rerum inconstantiam simulacro quodam adumbrarent, insidentem globo fortunam expressere. Quid si ne ista quidem apud homines fixa omnino rataque videntur esse? ut enim causas interdum principiaque conturbent, quæque vel fato, vel casu fiunt, ea divino Numine fieri arbitrentur; quæ vero arbitrii nostri viribus efficiuntur, eadem fato assignanda putent: quia principia tamen omnia rebus ipsa inesse opinentur, nemo non videt. Quare ne communis illa quidem hominum existimatio, vel ejusmodi nominum impositio Chrysippi sententiæ suffragatur, Quibus deinceps ita subdit: « Ac primo quidem, inquit, De fati necessitate libro, id genus demonstrationibus utitur: secundo autem absurda illa diluere conatur, quæ ex ea opinione, quæ omnia necessitate constringit, consequentia videantur, quæ nos quoque sub disputationis hujus initium posuimus: exempli causa tolli funditus eum, qui e nobis ipsis existit, impetum, seu vituperet quispiam, seu laudet, seu cohortetur, seu quid aliud eorum fiat, quorum causa esse consuevimus. Itaque libro secundo, multa quidem nobis auctoribus fieri, atque id perspicuum esse, ultro fatetur: eadem tamen communi

• *Γσ. add. εἶναι.*   *β Γσ. del. εἰ.*

(93) *Ἄελ ποτε.* Omnino *εἰ ποτε* sensus postulat; sequitur enim *ἀλλ' ὅτι γα, etc.* quod minus possit cum *ἀελ*, convenire.

(94) *Συγκαθειμάρθαι, etc.* Sophisticam hanc, et ματαιολόγον Chrysippi rationem diserte Tullius explicat lib. *De fato*, ubi hæc inter cætera: *Hæc ratio, inquit (ἀργός ille λόγος, ut Chrysippus vocabat; sed erat vere ad Proteum hunc constringendum, μάλα ἐνεργός τις, καὶ ἐνεργητικός), a Chrysippo reprehenditur. Quædam enim sunt, inquit, in rebus simplicia, quædam copulata. Simplex est: « Morietur eo die Socrates. » Huic, sive quid fecerit, sive non fecerit, finitus est moriendi dies. At si ita fatum sit: « Nasceatur Œdipus Laio » non poterit dici, sive fuerit Laius cum muliere, sive non fuerit; copulata enim res est, et confutata, sic enim appellat (hoc ipsum est quod hic Diogenianus ait *συγκαθει-**

γεται ἐν ἐκείνοις, ἐνδείκνυται τὸ ἀπαράβατον καὶ ἐξ αἰῶνος καθήκον τῶν αἰτιῶν, ὅσα οὕτως κατηνάγκασται γενέσθαι, καὶ ὅσα ἄλλως ἔχειν κεκώλυται. Πολλὰ δ' ἂν εἴη τὰ τοιαῦτα ὅσα δὲ οὐχ οὕτω γίνεται, τούτων τισὶ μὲν οἱ ἄνθρωποι θεοὺς διοικητὰς καὶ δημιουργοὺς ἐπεφήμεσαν· τινῶν δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς αἰτίους ὑπέλαθον ἄλλων δὲ αὖ πάλιν τὴν φύσιν, ἄλλων τὴν τύχην ἧς τὸ εὐμετάβολον καὶ ἄστατον, καὶ νῦν μὲν οὕτω, νῦν δὲ οὕτως ἔχον ἐνδείξασθαι βουλόμενοι, εἰδωλοποιήσαντες τὸ ποῖον τοῦτο σύμπωμα τῶν πραγμάτων, ἐπὶ σφαίρας βεθηκυῖαν τὴν τύχην ἔδειξαν. Ἡ οὐχὶ δὲ δεδῶξασται παρὰ τοῖς ἀνθρώποις καὶ ταῦτα; Καὶ γὰρ αἰεὶ ποτε (93) συνταράττουσι τὰ αἴτια, καὶ ὅσα μὲν καθ' εἰμαρμένην, ἧ κατὰ τύχην γίνεται, ταῦτα ἐκ θείας δυνάμεως γίνεσθαι νομίζουσιν ὅσα δὲ παρ' ἡμᾶς, ταῦτα καθ' εἰμαρμένην. Ἄλλ' ὅτι γε πάντα τὰ αἴτια ταῦτα ἐν τοῖς οὐσί α δοξάζουσι, παντί που ὄηλον. Ὡστε οὐδὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων ὑπολήψεις, οὐδὲ τὰς θέσεις τῶν τοιούτων ὀνομάτων συμμαρτυρεῖν τῇ Χρυσίππου διζῆ συμβέβηκε. » Τούτοις ἐξῆς ἐπιλέγει· « Ἐν μὲν οὖν τῷ πρώτῳ *Περὶ εἰμαρμένης βιβλίῳ*, τοιαύταις τισὶν ἀποδείξεσιν κέχρηται· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ λύειν πειράται τὰ ἀκολουθεῖν δοκοῦντα ἄστοπα τῷ λόγῳ πάντα κατηνάγκασθαι λέγοντι, ἅπερ καὶ ἡμεῖς κατ' ἀρχὰς ἐτίθεμεν· οἶον τὸ ἀναρρεῖσθαι δι' αὐτοῦ τὴν ἐξ ἡμῶν αὐτῶν προθυμίαν περὶ ψόγους τε καὶ ἐπαίνους, καὶ προτροπὰς, καὶ πάλιν ὅσα παρὰ τὴν ἡμετέραν αἰτίαν γινόμενα φαίνεσθαι. Φησὶν οὖν ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τὸ μὲν ἐξ ἡμῶν πολλὰ γίνεσθαι ὄηλον εἶναι, οὐδὲ δὲ ἥττον συγκαθειμάρθαι (94) καὶ ταῦτα τῇ τῶν ὄλων διοικήσει κέχρηται τε παραδείγμασι τοιούτοις τισί. Τὸ γὰρ μὴ ἀπολεῖσθαι, φησὶ, θοιμάτιον, οὐχ ἀπλῶς καθειμαρτο, ἀλλὰ μετὰ τοῦ φυλάττεσθαι· καὶ τὸ ἐκ τῶν πολεμίων σωθῆσθαι τόνδε τινά, μετὰ τοῦ (95) φεύγειν αὐτὸν τοὺς πολεμίους· καὶ τὸ γενέσθαι παῖδας, μετὰ τοῦ βούλεσθαι κοινωνεῖν γυναικί. Ὡστε γὰρ, φησὶν, εἰ β, λέγοντός τινος Ἡγήσαρχον τὸν πύκτην ἐξελεύσεσθαι τοῦ ἀγῶνος πάντως ἀπληκτον, ἀτόπως ἂν τις ἔξῃου καθιέντα τὰς χεῖρας τὸν Ἡγήσαρχον (96) μάχεσθαι, ἐπεὶ ἀπληκτον αὐτὸν ἀπελθεῖν καθειμαρτο, τοῦ τὴν ἀπόφασιν ποιησαμένου, διὰ τὴν περιτοτέραν ἀνθρώπου πρὸς τὸ μὴ πλήττεσθαι φυλακῆν, τοῦτο εἰπόντος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν

D

μάρθαι). Pergit: *Si esset dictum: « Luctabitur Olympius Milo, » et referret aliquis (hoc est, κατ' ἀνθυποφορὰν συλλογίζοιτο), « Ergo sive habuerit adversarium, sive non habuerit, luctabitur, » erraret; est enim copulatum, luctabitur, quia sine adversario nulla luctatio est. Omnes igitur istius generis captivæ eodem modo refelluntur: « Sive tu adhibueris medicum, sive non adhibueris, convalesces, » captiosum; tam enim est fatale, medicum adhibere, quam convalescere. Hæc, ut dixi, confutata ille appellat.*

(95) *Μετὰ τοῦ.* Ita recte ms. Altera editio, *perperam, μετὰ τοῦ.*

(96) *Ἡγήσαρχον.* Pugilis hujus inter cæteros Pausanias honorifice meminit, *Ἡλιαξ*. B. Tritæensem illum facit, Hæmostrati filium, quem testis est publicis quatuor certaminibus nobiles insignesque palmas retulisse.

ἔλιων ἔχει. Πολλὰ γὰρ δύνασθαι ἢ γενέσθαι χωρὶς τοῦ καὶ ἡμᾶς βούλεσθαι, καὶ ἐκτενεσάτην γε περὶ αὐτὰ προθυμίαν τε καὶ σπουδὴν ἐκφέρεσθαι, ἐπειδὴ μετὰ τούτου, φησὶν, αὐτὰ γενέσθαι καθείμαρτο. Πάλιν οὖν κἀνταῦθα θαυμάσιέ τις τάνθρώπου τὸ ἀθεώρητον καὶ ἀνεπιλόγιστον, καὶ τῶν ἐναργειῶν (97), καὶ τῆς τῶν ἰδίων λόγων ἀνακολουθίας. Οἶμαι γάρ, ὅτι, καθάπερ τὸ καλούμενον γλυκὺ, τῷ καλούμενῳ πικρῷ συμβέβηκεν ἐναντιώτατον εἶναι, τῷ τε λευκῷ τὸ μέλαν, καὶ τῷ ψυχρῷ τὸ θερμόν· οὕτως δὲ καὶ τὸ παρ' ἡμᾶς τῷ καθ' εἰμαρμένῃ· εἴ γε καθ' εἰμαρμένην μὲν ἐκεῖνα καλεῖν προσήληφεν, ὅσα καὶ ἐκόντων ἡμῶν καὶ ἀκόντων πάντως γίνεται· παρ' ἡμᾶς δὲ ὅσα ἐκ τοῦ σπουδάζειν ἡμᾶς καὶ ἐνεργεῖν ἐπὶ τέλος ἐργεταί, ἢ παρὰ τὸ ἀμελεῖν καὶ βραθυμεῖν οὐκ ἐπιτελείται. Ἐὖν τοίνυν ἐκ τοῦ σπουδάζειν ἐμὲ θοιμάτιον φυλάττειν ἐκεῖνο σῴζειται, καὶ ἐκ τοῦ βούλεσθαι τῇ γυναικὶ πλησιάζειν τὰ τέκνα γίνεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ βούλεσθαι φεύγειν τοὺς πολεμίους τὸ μὴ ἀποθνήσκειν ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἐκ τοῦ διαμάχεσθαι πρὸς τὸν ἀνταγωνιστὴν ἀνδρείως, φυλάττεσθαι τε αὐτοῦ τὰς τῶν χειρῶν ἐπιβολὰς, τὸ ἀπληκτον ἐκ τοῦ ἀγῶνος ἀπαλλάσσεσθαι· πῶς τὸ καθ' εἰμαρμένην ἐνταῦθα σωθήσεται; Εἰ μὲν γὰρ καθ' ἐκεῖνην ταῦτα συμβαίνει, παρ' ἡμᾶς οὐκ ἂν λέγοιτο συμβαίνειν· εἰ δὲ παρ' ἡμᾶς, οὐκ ἂν καθ' ἐκεῖνην δηλαδὴ, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι συνόραμεῖν ταῦτα ἀλλήλοις. Ἄλλὰ παρ' ἡμᾶς μὲν ἔσται, φησὶ, περιειλημμένου μέντοι τοῦ παρ' ἡμᾶς ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης. Καὶ πῶς, εἴποιμ' ἂν, περιειλημμένου; εἴ γε καὶ τὸ φυλάττειν θοιμάτιον, καὶ τὸ μὴ φυλάττειν, ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ἐγίνετο τῆς ἐμῆς· οὕτω γὰρ καὶ τοῦ σῴζεσθαι τοῦτο δηλονότι κύριος ἂν εἴην ἐγώ. Καὶ ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς διαστολῆς, ἣν ποιεῖται Χρῦσιππος, δῆλον γίνεται ἀπολεῦσθαι τῆς εἰμαρμένης τὴν παρ' ἡμᾶς αἰτίαν. Καθείμαρται γάρ, φησὶ, σωθῆναι θοιμάτιον, εἰ φυλάττοις τοῦτο· καὶ παῖδας ἔσεσθαι, εἰ καὶ σὺ βουληθείης· ἄλλως δὲ, μὴ ἂν ἔσεσθαι τι τούτων. Ἐπὶ δὲ τῶν ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης προκατειλημμένων οὐκ ἂν ποτε ὑποτιμήσει τοιαύταις χρῆσαιμεθα. Οὐκοῦν ἢ φαμεν τεθνῆξεν ἅπαντα ἄνθρωπον, εἰ τὸδε τι γένοιτο· μὴ τεθνῆξεν δὲ, εἰ μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἀπλῶς τεθνῆξεν, ἢ μὴ ἂν ἔσθαι πρὸς τὸ μὴ ἀποθνήσκειν καθόλου γίνετο. ἢ μὴ ἀλγυθδόνος ἔσεσθαι δεκτικὸν ἀνθρώπων τινα, καὶ ταῦτ' ἀλάστοι· ἀλλὰ πάντ' ἄνθρωπον ἀλγυθδόνος εἶναι δεκτικόν, ἔάν τε βούληται, ἔάν τε μὴ. Καὶ ὅσα ἄλλα οὕτως, καὶ μὴ ἄλλως, ἔχειν καθείμαρται. Ὡστε καὶ ὁ τὸ γενέσθαι τὸδε τι ἀναγκαῖόν ἐστιν, εἰ βουληθείημεν ἡμεῖς, ἄλλως δὲ, οὐχί· φανερόν, ὅτι τὸ ἡμᾶς βουληθῆναι τι καὶ μὴ βουληθῆναι ὑπ' οὐδεμιᾶς ἐτέρας αἰτίας προκατείχετο, ἀλλ' ἦν αὐτεξούσιον. Εἰ δὲ τοῦτο ἀκατανάγκαστον ἦν, καὶ τὸ γενέσθαι τὸδε τι, εἴηλον, ὡς ἀπ' αἰῶνος οὐ προκατείχετο· εἰ μὴ τι καὶ αὐτὸ τὸ βούλεσθαι φυλάττειν θοιμάτιον, ἢ μὴ βούλε-

ἢ γρ. μὴ δύν. ἢ γρ. οὐκ οὖν. ἢ ἴσ. εἰ.

(97) Καὶ τῶν ἐναργειῶν. Vereor, ut istæ vel Chrysippi, vel Diogeniani ἐνάργεαι sint admodum ἐναργεῖς. Mihi quidem subobscuræ sunt. Existimavi tamen rotas hominis rationes sic appellari, quas

A fato ex universi administratione apta esse nexaque contendit. Atque is hoc in genere, hujusmodi quibusdam exemplis utitur. Nam ut quis vestem non amittat, inquit, **266** simpliciter in fato non est, sed ea demum conditione, si diligenter eam conservet: sic, ut unus aliquis ex hostium manibus liberetur, si modo ab iis sibi caveat: sic, ut quis liberos suscipiat, si versari tamen cum uxore voluerit. Quemadmodum enim, inquit, absurde faceret qui Hegesarchum pugilem, quod eum prorsus illasum e certamine discessurum audisset, demissis abjectisque manibus pugnare vellet, quandoquidem fatum ab omni eum plaga securum præstaret: cum is, cujus ea vox esset, id tantum ob insignem atque singularem hominis in declinandis ictibus cautionem, futurum dixisset. Ita cæteris in rebus eodem plane modo philosophandum esse. Quippe, multa plane, nisi et ea velimus, et in eadem acerrima simul contentione ac vehementissimo studio incumbamus, fieri nullo modo posse, utpote quæ fatum sit cum ea tantum conditione fieri. Hic vero quis non iterum inconsultam et ineptam hominis philosophiam, vel ob novitatem probationum vel ob argumentorum discidium jure miretur? Equidem sic existimo, nihilo magis rebus iis, quæ fato sunt, cum iis, quæ nostra ex voluntate pendent, quam dulci cum acerbis, vel nigro cum albo, vel calido cum frigido convenire. Nam ut ea fato assignari vulgata notione solent, quæ velimus nolimusve fiant; sic potestatis ea nostræ censentur, quæ vel studio laboreque nostro perducantur ad finem, vel negligentia nostra imperfecta remaneant. Si ergo vestem, quod diligens in ea conservanda fuerim, non amisi: si abs me liberi suscipiuntur, quod rem habere cum uxore voluerim: si quod mihi ab hostibus caverim, eorum manibus non interii: si quod fortiter ac strenue cum adversario certaverim, ejusque petitiones omnes diligenti cautione eluserim, eodem certamine sine plaga defunctus sum: qui locus in his rebus fato relinquitur? Enimvero si fato hæc omnia contingunt, eadem vi nostra contigisse nemo jure dixerit: sin autem vi nostra, fatum profecto simul excludatur, quod nullum inter sese duo ista commercium habere possint. Imo, inquit, vi simul voluntatis nostræ fient, quod ea vis facultasque nostra ipso quoque fato clausa teneatur. Ain, tu? teneatur! Qui fieri possit? nam si vestem et conservare, et non conservare, libertatis arbitriique mei est: certe ut eadem conservetur, **267** in mea quoque potestate situm est. Sed enim manifeste vel ex ipsa Chrysippi distinctione sequitur, antecedentem in nobis causam ab omni fato liberam ac solutam esse. Quippe, vestem enim, inquit, conservari fatum est, si eam servaveris;

ipse perspicuas crederet, tanquam ex quotidiano rerum et exemplorum usu experientiaque impromptas.

suscipi abs te liberos, si volueris: secus, neutrum A fieri. At in iis, quæ fati necessitas occupasset, conditionibus istis nunquam uteremur. Nec enim moriturum quemlibet hominem dicimus, si quid factum erit; non moriturum, si factum non erit: sed plane ac simpliciter moriturum, quidquid demum ad mortem devitandam factum erit. Nec certum aliquem, si hoc illudve fecerit, ab omni dolore immunem futurum; at simpliciter, hominem quemlibet, velit nolit, dolori esse obnoxium. Atque ita de cæteris omnibus, quæ hoc modo, non aliter, habere sese fatum est. Quare si aliquid fieri necesse est, modo id velimus; secus autem, minime: liquet omnino, ut illud ipsum aut vellemus aut nollemus, causam aliam antecedentem fuisse nullam; sed utrumque prorsus in nostra potestate situm. Quod si nulla id necessitate constrictum est, ut certi etiam aliquid fiat, antegressam ex æternitate causam nullam esse constat: nisi forte, quod vestem conservare aut voluerimus aut noluerimus, hoc ipsum fato quodam, et causæ alicujus extrinsecus antegressæ necessitate factum dicatur. Atqui, funditus hoc modo facultatis et arbitrii nostri ratio tolleretur: nec jam in me vestis aut conservandæ, aut amittendæ causa antecederet: adeoque ut omni, vel ea perditâ, reprehensione merito carerem (alia enim extrinsecus jacturæ causa præfuisset): sic eadem conservatâ, laude nulla dignus essem, quod per me conservata non fuisset. Tu vero, perinde ut si hæc omnia defendere una posses, ita oratione contendisti. » Hæc Diogenianus. Jam vero superioribus illis Alexandrum Aphrodiseum adjungamus, qui et ipse libris iis, quos *De fato* edidit, hunc in modum sententiam istam confutavit.

268 CAPUT IX.

De eodem, ex Alexandri Aphrodisæi scriptis.

: Eorum, inquit, omnium, quæ fiunt, principia in quatuor, ut divinus Aristoteles docuit, causarum genera dividuntur. Principiorum enim alia vim efficiendî, alia materiæ rationem habent. His accedit causa formalis, ac præter illas tres, quartum quoque principium, finis, inquam, cujus gratia fit, quod efficitur, numerari debet. Ac tot quidem principiorum discrimina recte statuuntur. Quidquid enim rei cujuscunque principium est, idem ad causarum istarum aliquam pertinere reperies. Nam, ut quæ fiunt, tot causis non indigeant omnia; quæ tamen pluribus indigent, ea nunquam assignatum numerum superant. Verum illustrior futura est earum diversitatis ratio, si in certo quodam eorum, quæ fiunt, exemplo cernetur. Existat ergo a nobis in statua, principiorum allata distinctio. Statuæ igitur efficiens principium artifex ipse est, quem propterea statuarium appellamus: ejusdem materia, æs, quod arti subicitur, aut lapis, aut aliud ejusmodi aliquid, quod artis ex præceptionibus conformetur: nam id quoque statuæ existendi principium est. Accedit utrique forma, quæ ab artifice subjectam in materiam inducitur, quæque pariter statuæ principium est. Quare vel discum jacentis, vel jaculantis in morem, si formam spectes, vel alia quolibet peculiari singularique figura simulacrum expressum est. Nec ista solum conflandæ statuæ principia sunt; nulli siquidem eorum, hoc in genere, finis ille cedit, cujus gratia elaboratur; cujusmodi vel cujusdam honor, vel erga Deum religio est. Hæc

^a *Ισ. ἀνεπιτίμητος.* ^b *Ισ. ἄλλοτε.*

σθαι, παρά τινα εἰμαρμένην, καὶ κατὰ αἰτίαν ἐξώθεν ἀναγκαίαν ἐγένετο. Ἄλλ' οὕτω τέλεον ἢ παρ' ἡμᾶς ἐξουσιαστικῆς δυνάμεις ἀναιρεῖται, καὶ οὐκ ἐστὶ σώζοιτο ἂν θοιμάτιον παρὰ τὴν αἰτίαν τὴν ἐμὴν, ἢ ἀπολλύοιτο διὸ καὶ εἴην ἂν ἐγὼ καὶ ἀπολλυμένου τούτου, κατὰ λόγον ἂν ἐπιτίμητος ^a (ἄλλη γὰρ ἄλλο ^b τις ἀπώλλυεν αἰτία), καὶ σωζομένου πάλιν οὐδαμῶς ἐπαινούμενος, ὅτι μηδὲ τοῦτο εἰργαζόμενη ἐγώ. Σὺ δὲ, ὡς σῶσαι πάντα δυνάμενος, οὕτως ἀνετείνοι τῷ λόγῳ. Ταῦτα μὲν ὁ προδῆλωθεὶς ἀνὴρ. Συνήσθω δὲ τοῦτοις καὶ τὰ ἀπὸ τῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιεύως, ἀνδρὸς εὖ μάλα διαφανοῦς ἐν τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις, ὃς καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς *Περὶ εἰμαρμένης τοιαῖσδ' ἐχρήσατο* φωναῖς εἰς ἀνασκευὴν τοῦ δόγματος.

situm. Quod si nulla id necessitate constrictum est, ut certi etiam aliquid fiat, antegressam ex æternitate causam nullam esse constat: nisi forte, quod vestem conservare aut voluerimus aut noluerimus, hoc ipsum fato quodam, et causæ alicujus extrinsecus antegressæ necessitate factum dicatur. Atqui, funditus hoc modo facultatis et arbitrii nostri ratio tolleretur: nec jam in me vestis aut conservandæ, aut amittendæ causa antecederet: adeoque ut omni, vel ea perditâ, reprehensione merito carerem (alia enim extrinsecus jacturæ causa præfuisset): sic eadem conservatâ, laude nulla dignus essem, quod per me conservata non fuisset. Tu vero, perinde ut si hæc omnia defendere una posses, ita oratione contendisti. » Hæc Diogenianus. Jam vero superioribus illis Alexandrum Aphrodiseum adjungamus, qui et ipse libris iis, quos *De fato* edidit, hunc in modum sententiam istam confutavit.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἔστι περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιεύως.

« Διαιρεῖται δὲ τὰ τῶν γινομένων αἰτία εἰς τρόπους αἰτιῶν τέσσαρας, καθὼς ὁ θεὸς Ἀριστοτέλης δέδειχε. Τῶν γὰρ αἰτιῶν τὰ μὲν ἐστὶ ποιητὰ, τὰ δὲ ὕλης ἐπέχοντα λόγον. Ἔστι δὲ τις ἐν αὐτοῖς καὶ ἡ κατὰ εἶδος αἰτία· παρὰ δὲ τὰς τρεῖς ταύτας αἰτίας, ἔστιν ἐν αὐτοῖς αἰτιον καὶ τέλος, οὗ χάριν τὸ γινόμενον γίνεται. Καὶ τσαῦται μὲν αἱ τῶν αἰτιῶν διαφοραί. Ὅ τι γὰρ ἂν αἰτιον ἢ τινος, ὑπὸ τι τούτων τῶν αἰτιῶν γε εὐρεθῆσεται. Καὶ γὰρ εἰ μὴ πάντα τὰ γινόμενα τοσοῦτων αἰτιῶν δεῖται, ἀλλὰ τὰ γε πλείστων δεόμενα οὐκ ὑπερβαίνει τὸν εἰρημένον ἀριθμόν. Γνωριμωτέρα δ' ἂν αὐτῶν ἡ διαφορὰ γένοιτο, εἰ ἐπὶ παραδειγματὸς τινος τῶν γινομένων ὁραθείη. Ἔστω δὲ ἐπ' ἀνδριάντος ἡμῖν ἡ τῶν αἰτιῶν δεικνυμένη διαίρεσις. Τοῦ δὲ ἀνδριάντος ὡς μὲν ποιητικὸν αἰτιον ὁ ποιήσας τεχνίτης, ὃν ἀνδριαντοποιὸν καλοῦμεν ὡς δὲ ὕλη ὁ ὑποκείμενος χαλκός, ἢ λίθος, ἢ ὁ τί τ' ἂν ἢ τὸ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου σχηματιζόμενον κατὰ τὴν τέχνην αἰτιον γὰρ καὶ τοῦτο τοῦ γεγονέναι τε καὶ εἶναι τὸν ἀνδριάντα. Ἔστι δὲ καὶ τὸ εἶδος, τὸ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ τούτῳ γενόμενον ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, καὶ αὐτὸ τοῦ ἀνδριάντος αἰτιον. Διὸ εἶδος ἐστὶ δισχεῦον, ἢ ἀκοντίζον, ἢ ἐπ' ἄλλου τινὸς ὠρισμένου σχήματος. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα τῆς τοῦ ἀνδριάντος γενέσεως αἰτία· ἀλλ' ἔστιν οὐδενὸς τῶν αἰτιῶν τῆς γενέσεως αὐτοῦ δεύτερον τὸ τέλος, οὗ χάριν γέγονε, τουτέστιν ἡ τιμὴ τινος, ἢ εἰς θεὸν εὐσέβειά τις. Ἄνευ γὰρ τῆς τοιαύτης αἰτίας οὐδ' ἂν τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνδριάντας γέγονεν. Ὅντων τοίνυν τοσοῦτων τῶν αἰτιῶν, καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα διαφορὰν ἔχόντων γνώριμον, τὴν εἰμαρμένην

ἐν τοῖς ποιητικοῖς αἰτίοις δικαίως ἂν καταριθμοί-
 μεν, ἀναλογίαν αὐζουσαν πρὸς τὰ γινόμενα κατ' αὐ-
 τὴν τῆ τοῦ ἀνδριάντος δημιουργῶ τέχνη. Τοῦτου δὲ
 οὕτως ἔχοντος, ἀκόλουθον ἂν εἴη περὶ τῶν ποιητικῶν
 αἰτίων ποιήσασθαι τὸν λόγον· οὕτω γὰρ ἔσται γνώρι-
 μόν εἶτε πάντων τῶν γινόμενων χρῆ τὴν εἰμαρμέ-
 νην αἰτιᾶσθαι, εἶτε δὴ καὶ ἄλλοις τισὶ παρὰ τὴνδε
 συγχωρεῖν, ὡς οὖσι ποιητικοῖς τινῶν αἰτίοις. Ἀπάν-
 των δὴ τῶν γινόμενων Ἀριστοτέλης ποιούμενος τὴν
 διαίρεσιν, τὰ μὲν αὐτῶν τινος χάριν γίνεσθαι λέγει,
 σκοπῶν τινα καὶ τέλος τῶν γινόμενων προκείμενον
 ἔχοντος τοῦ ποιούντος αὐτὰ· τὰ δὲ οὐδενός, ὅσα οὐ
 κατὰ πρόθεσιν τινα τοῦ ποιούντος γίνεσθαι, οὐδ' ἐπὶ
 τέλος ὠρισμένον ἔχει τὴν ἀναφορὰν τοιαῦτα. οἶόν *
 ἔστι· καρφῶν τέ τινων διακρατήσεις, καὶ περιστροφῶν,
 καὶ τριχῶν ἐπαφαί τε καὶ ἐκτάσεις, καὶ ὅσα τούτοις
 ὁμοίως γίνεσθαι. Ὅτι μὲν γὰρ γίνεσθαι καὶ αὐτὰ, γνώ-
 ρισμον· οὐ μὴν ἔχει τὴν κατὰ τὸ τέλος καὶ τὴν οὐ χά-
 ριν αἰτίαν. Τὰ μὲν οὖν οὕτω γινόμενα, ἀσκόπως καὶ
 ἀπλῶς γινόμενα, οὐδεμίαν εὐλογον ἔχει διαίρεσιν·
 πῶν δὲ ἐπὶ τι τὴν ἀναφορὰν ἔχόντων, καὶ τινος γινο-
 μένων χάριν, τὰ μὲν κατὰ φύσιν, τὰ δὲ κατὰ λόγον
 γίνεσθαι. Τὰ τε γὰρ φύσιν αἰτίαν ἔχοντα τῆς γενέ-
 σεως κατὰ τινος ἀριθμοῦς καὶ τάξιν ὠρισμένην πρό-
 εἰσιν ἐπὶ τι τέλος, ἐν ᾧ γινόμενα τοῦ γίνεσθαι παύου-
 νται, εἰ μὴ τι αὐτοῖς ἐνοστὴν ἐμποδῶν γίνοιτο τῆ κατὰ
 φύσιν αὐτῶν ἐπὶ τὸ προκείμενον ὁδῶ. Ἄλλα καὶ τὰ
 κατὰ λόγον γινόμενα ἔχει τι τέλος. Οὐδὲν γὰρ ὡς
 ἔτυχε τῶν κατὰ λόγον γινόμενων γίνεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ
 τινα σκοπῶν ἢ ἀναφορὰ πᾶσιν αὐτοῖς. Ἔστι δὲ κατὰ
 λόγον γινόμενα, ὅσα ὑπὸ τῶν ποιούντων αὐτὰ γίνε-
 σθαι, λογισμένων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ συντιθέντων,
 καθ' ὃν ἂν τρόπον γένοιτο, οὕτω γίνεσθαι· τὰ τε κατὰ
 τὰς τέχνας γινόμενα πάντα, καὶ κατὰ προαίρεσιν·
 ἢ διαφέρει τῶν γινόμενων φύσει, τῶν τὰ μὲν φύσει
 γινόμενα ἐν αὐτοῖς ἔχειν τὴν ἀρχὴν τε καὶ τὰς αἰτίας
 τῆς τοιαύτης γενέσεως (τοιοῦτον γὰρ ἢ φύσις) καὶ
 γίνεσθαι μὲν κατὰ τάξιν τινὰ, οὐ μὴν τῆς ποιούσης
 αὐτὰ φύσεως ὁμοίως ταῖς τέχναις λογισμῶν περὶ αὐ-
 τῶν χρωμένης· τὰ δὲ γινόμενα κατὰ τέχνην τε καὶ
 προαίρεσιν, ἐξωθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως, καὶ
 τὴν αἰτίαν τὴν ποιούσαν· ἀλλ' οὐκ ἐν αὐτοῖς καὶ τῆς
 γενέσεως αὐτῶν ὁ τοῦ ποιούντος ἠγγεῖται περὶ αὐτῶν
 λογισμός. Τρίτον δὲ ἔστιν ἐν τοῖς ἕνεκά του γινόμε-
 νοις καὶ τὰ ἀπὸ τύχης τε καὶ τοῦ αὐτομάτου γίνεσθαι
 πεπιστευμένα· ταύτη τῶν προηγουμένων ἕνεκά του
 γινόμενων διαφέροντα, ἢ ἐπ' ἐκείνων μὲν τὰ πρὸ τοῦ
 τέλους, τοῦ τέλους χάριν γίνεσθαι ἐπὶ δὲ τούτων τὰ
 μὲν γινόμενα πρὸ τοῦ τέλους ἄλλου χάριν γίνεσθαι,
 ἀπαντὰ δὲ αὐτοῖς ἄλλου χάριν γινόμενοις, ὡς τέλος,
 τὸ αὐτομάτως τε καὶ ἀπὸ τύχης γίνεσθαι λεγόμενον.
 Τούτων δὲ οὕτως ἔχόντων, καὶ πάντων τῶν γινόμε-
 νων εἰς τούτους τοὺς τρόπους, νεμετημένων, ἀκόλου-
 θον ἐπὶ τούτοις ἰδεῖν, ἐν τίνι τῶν ποιητικῶν αἰτίων
 χρῆ τιθέναι τὴν εἰμαρμένην. Ἄρα γε ἐν τοῖς οὐδενός
 γινόμενοις χάριν; ἢ τοῦτο μὲν παντάπασιν ἄλογον;
 αἰ γὰρ ἐπὶ τέλους τινός τῶ τῆς εἰμαρμένης ὀνό-
 ματι χρώμεθα, καθ' εἰμαρμένην τε αὐτὸ λέγοντες νε-
 * ἴσ. οὖν.

A enim causa si deesset, ne affecta quidem et in-
 choata statua fuisset. Tot ergo cum sint principio-
 rum genera, quorum discrimen nemini non per-
 spicuum est, fatum inter efficientia jure censebi-
 mus, cum in rebus iis, quæ fato sunt, cum arte
 statuarii proportionem comparatur. Hoc autem cum
 ita se habeat, consentaneum fuerit de principiis
 efficientibus disputationem instituere. Sic enim fa-
 cilius intelligetur, omniumne, quæ sunt, assignan-
 da fato causa sit, an aliis **269** præterea nonnullis
 concedendum, ut efficientia rerum quarumdam prin-
 cipia censeantur. Aristoteles igitur, cum omnium,
 quæ sunt, partitionem institueret, nonnulla quidem
 alicujus rei gratia fieri docuit, cum ipsorum arti-
 fici scopus operis quidam esset finisque propositus:
 B alia vero nullius, cujusmodi sunt, quæcunque au-
 ctor nullo consilio fecerit, nullumque proinde
 certum ad finem propriumque retulerit. Exempli
 causa paleas modo retinere, modo versare; capil-
 los vel attricare vel extendere, quæque sunt ge-
 neris ejusdem. Nam ista quoque fieri perspicuum
 est, finem tamen ea, causamve, eujus gratia fiant,
 nullam habent. Verum hoc rerum genus, quod in-
 considerate ac temere fiat, causæ nihil est, cur de
 statuenda peculiari ejus nota et ratione laboremus.
 Quæ vero ad certi quidpiam referuntur, et alicujus
 gratia fiunt, horum alia naturæ ductu fiunt, alia
 rationis. Nam et quæ naturalem ortus sui causam
 habent, ea certis quibusdam numeris, statoque ac
 definito ordine singularem ad finem perveniunt,
 quem ubi assecuta sunt, tum demum fieri desi-
 nunt; nisi quid iis occurrat, quod naturalem ipso-
 rum ad id, quod sibi propositum est, cursum im-
 pediat. Similiter quæ ratione fiunt, aliquem ad
 finem spectant. Nihil enim, quod ratione fiat, te-
 mere fieri potest. Quidquid ejusmodi est, scopum
 ad aliquem referatur necesse est. Jam ea ratione
 fieri dicuntur, quæ suis ab auctoribus, quemad-
 modum quidque fieri debeat, accurate secum ma-
 tureque cogitantibus, efficiuntur. Atque hujusmodi
 sunt, cum ea, quæ artis præceptionibus, tum quæ
 voluntate consilioque fiunt. Cæterum hæc inter et
 ea quæ naturam sequuntur, hoc interest; quod illa
 principium in se ipsis ortus sui causasque pro-
 prias habeant (talis enim ex sese natura est); cum-
 que certo quodam ordine fieri soleant, eorum ta-
 men effectrix natura, non jam ratiocinatione, ut
 fit in artibus, in iisdem efficiendis utatur: at quæ
 vel arte vel consilio fiunt, iis nec in se ipsis, sed
 extrinsecus et motus principium, et causa efficiens
 antecedit, et eorum effectioni auctoris deliberatio
 præeat. Jam rerum istarum, quæ alicujus gratia
 fiunt, tertium quoddam genus ex iis constituit, quæ
 casu ac temere fieri creduntur: hoc tamen **270**
 ab illis discrimine, quæ, non nisi causis, ob quas
 fiunt, antegressis, existunt, quod in illis quæ fi-
 nem antecedunt, ea quoque finis gratia fiant: in
 istis, quæ finem antegrediuntur, ea cum aliter

causa fiant, tum iisdem vero dum ita fiunt, sic tanquam finis quidam id occurrat, quod temere casusque fieri dicitur. Quibus huic in modum constitutis, atque omnibus, quæ fiunt, hos in ordines ac genera distributis, sequitur deinceps, uti quam ad principiorum efficientium classem revocari fatum debeat videamus. Utrum igitur ad eorum, quæ nullius rei causa fiunt? an potius id plane absurdum videatur, cum et fati nomine ad finem aliquem designandum constanter uti soleamus, et finem ipsum fato contigisse dicamus? Itaque superest, ut in iis fatum numeretur, quæ alicujus gratia fiunt. » Hæc totidem verbis Alexander, quibus explicatis, confirmat deinde pluribus fatum aliud esse nihil, quam quæ natura fiunt, quod in iis, quæ provisione nostra consilioque perficimus, nusquam ea, quæ fati propria est, necessitas appareat. Addit præterea, eorum quamplurima, quæ naturam sequuntur, obicibus quibusdam inhiberi, quæ præter naturam vocari soleant, quemadmodum in iis quæ arte fiunt, præter artem pleraque dicuntur. Quod si semel præter naturam fieri nonnulla dabitur, detur etiam præter fatum eadem fieri necesse est, si quidquid naturæ tribuitur, illud ipsum est, quod fato fieri dicitur. « Et corpus quidem videmus, inquit, quod hoc illo modo a natura sese habeat, morbis etiam atque morti pro naturali temperatione obnoxium fieri. Quanquam ne id quidem in omnibus ex æquo, vel necessario locum habet: quod ejusmodi habitus partim cura et studio, partim mutatione victus, partim medicorum præceptionibus, partim denique divino consilio superari queat. Idem etiam in animo usu venire solet, ut præter singularem naturæ vim et conditionem, variæ singulorum agendi vivendique rationes, partim exercitatione atque doctrina, partim sapientioribus consiliis meliores fiant. Itaque cum de Socrate philosopho Zopyrus Physiognomon aliena quædam et plurimum a Socratis instituto vitæque genere discrepantia coniecisset, eaque de causa, risu ab iis qui cum Socrate erant, exceptus esset, negavit Socrates Zopyrum falli; talem enim sese naturæ **271** vi futurum esse, nisi philosophiæ studiis naturæ vitia superasset. » Atque hujusmodi ea sunt, quæ naturam sequuntur, quæque nihil ab iis, quæ fato fiunt, differre contendit. Quæ vero casu fieri dicuntur, de iis ita statuit: ut si, cum quid alterius rei gratia fieret, minus id ipsi, cujus gratia fiebat, occurreret, sed aliud quidpiam, quod eventurum initio nemo cogitaret. Sic ab eo inventum casu thesaurum esse pronuntiat, qui, cum alio prorsus quam inveniendi thesauri animo fodere cœpisset, in thesaurum incidit. Similiter casu receptam ab eo pecuniam, qui cum alia mente in forum venisset, incidens in debitorem, qui præsentem haberet pecuniam, ab eo, quod sibi deberetur, accepit. Quin et casu salvum a quibusdam equum illum dici consuevisse, cui cum aut pabuli spe, aut alterius cujuslibet rei appetitu, cum ex eorum, a qui-

^a *Ισ. ὁποτέρω.*

γονέται· διδὲν τοῖς ἕνεκά του γινομένοις ἀναγκαῖον τιθῆναι τὴν εἰμαρμένην. » Ταῦτα αὐτοῖς ῥήμασιν ὁ προδηλωθεὶς ἀνὴρ διεκλών, διὰ πλειόνων ἕξης συνίστησιν οὐδ' ἄλλο τι εἶναι τὴν εἰμαρμένην ἢ τὰ κατὰ φύσιν γινόμενα· μὴ γὰρ ἐν τοῖς κατὰ λογισμὸν ἡμέτερον, καὶ κατὰ τέχνην ἐπιτελουμένοις, τὴν τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκην ἐπιθεωρεῖσθαι. Φησὶ δὲ τῶν κατὰ φύσιν πλείεστα ἐμποδιζέσθαι συμβαίνειν, ἃ καὶ καλεῖσθαι παρὰ φύσιν, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς κατὰ τὴν τέχνην τὰ παρὰ τὴν τέχνην λέγεσθαι. Εἰ δὲ ὅλως παρὰ τὸ κατὰ φύσιν γίνεται τινα, γένοιτ' ἂν καὶ παρὰ τὴν εἰμαρμένην, εἴπερ τὰ κατὰ φύσιν, ταῦτά ἐστι τὰ καθ' εἰμαρμένην. « Ὅρῳμεν γοῦν, φησὶν, ὅτι καὶ τὸ σῶμα, τῷ τοιόνδε ἢ τοιόνδε εἶναι τὴν φύσιν, ἐν νόσοις καὶ φθοραῖς ἀκολούθως τῇ φυσικῇ καταστάσει γίνεται. Οὐ μὴν ὁμοίως ἐπὶ πάντων, οὐδὲ ἐξ ἀνάγκης· ἱκαναὶ γὰρ ἐκκρούσαι πολλάκις τὴν τοιάνδε ξὺν ἐπιμέλειαι, καὶ βίωιν ὑπάλλαγαί, καὶ προστάξεις ἰατρῶν, καὶ συμβουλαῖαι θεῶν. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς εὐροὶ τις ἂν παρὰ τὴν φυσικὴν κατασκευὴν διαφόρους ἐν ἐκάστῳ προαιρέσεις καὶ πράξεις καὶ βίους, ἐξ ἀσκήσεως καὶ ἀπὸ μαθημάτων, καὶ ἀπὸ λόγων κρειττόνων βελτιουμένων. Εἰπόντος γοῦν ποτε τοῦ Φυσιολογῶντος περὶ τοῦ Σωκράτους τοῦ φιλοσόφου ἄτοπὰ τινα, καὶ πλείεστον ἀφαστώτα τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ τῆς κατὰ τὸν βίον, καὶ ἐπὶ τούτοις ὑπὸ τῶν περὶ Σωκράτην καταγελωμένου, οὐδὲν εἶπεν ὁ Σωκράτης ἐσφαλθαι τὸν Ζώπυρον· ἦν γὰρ ἂν τοιοῦτος, ὅσον ἐπὶ τῇ φύσει, εἰ μὴ διὰ τὴν ἐκ φιλοσοφίας ἀσκησιν ἀμείνων τῆς φύσεως ἐγένετο. » Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ κατὰ φύσιν, ἃ καὶ μηδὲν φησὶ διαφέρειν τῶν καθ' εἰμαρμένην· τὰ δὲ ἀπὸ τύχης τοιαῦτα, ὅταν ἄλλου τινὸς χάριν γενομένῳ τινὲ μὴ τοῦτο ἀπαντήσῃ, οὐ χάριν ἐγένετο, ἄλλο δὲ τι ὅπερ τὴν ἀρχὴν οὐδὲ ἠλπίζετο. Θησαυρὸν τε γὰρ φησὶν ἀπὸ τύχης εὐρηχῆναι τινὰ, ὅταν ἄλλου χάριν ὀρύσσων, ἀλλὰ μὴ τοῦ θησαυρὸν εὐρεῖν, θησαυρῷ περιπέσῃ. Καὶ τὸ ἀργύριον ἀπὸ τύχης κεκομισθαι τινὰ λέγουσιν, ὅταν εἰς τὴν ἀγορὰν προσελθὼν ἄλλου τινὸς χάριν, ἀργύριον ἔχοντι περιπεσῶν τῷ χρωσῶσθαι τὸ ὑφειλόμενον λήψαιτο. Καὶ ὁ ἵππος δὲ αὐτομάτως τισὶ λέγεται σεσῶσθαι, ὅταν τροφῆς μὲν ἐλπίδι, ἢ ἄλλου τινὸς χάριν, ἀποφύγη τοὺς κατέχοντας αὐτὸν, ἀπαντήσῃ δὲ αὐτοῦ τῇ φυγῇ καὶ τῷ ὁρόμῳ τὸ τοῖς δεσπότηταις περιπεσεῖν. Ὅν οὕτως ἐχόντων, οὐδὲ ταῦτα ἂν εἴη καθ' εἰμαρμένην. Καὶ ἄθλα δὲ ἐστὶ τινα αἴτια ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ, ἃ κατὰ τινὰς ἀντιπαθείας γίνεσθαι πεπίστευται, ἀγνωσμένης τῆς αἰτίας, δι' ἣν γίνεται· ὅποια περιλάττα τινα ποιεῖν προεἰληπται, οὐδεμίαν εὐλογον καὶ πιθανὴν αἰτίαν τοῦ ταῦτα ποιεῖν ἔχοντα, ἔτι δὲ ἐπαοιδαι, καὶ τοιαῦταί τινες μαγγανείαι. Τούτων γὰρ ὁμολογεῖται μὲν ὑπὸ πάντων ἀθλοῦ εἶναι ἡ αἰτία· διδὲ καὶ ἀναιτιολόγητα λέγουσιν αὐτὰ· πολλὰ δ' εἶναι παρὰ ταῦτα, καὶ ἐνδεχομένως, καὶ ὀπότερα ἂν εὖτε γινόμενα, ἃ οὐδὲ ταῦτ' ἂν εἴη καθ' εἰμαρμένην. Λέγεται δὲ ἐνδεχομένως γίνεσθαι ταῦτα, ἐφ' ὧν καὶ τὸ μὴ γενέσθαι χώραν ἔχει, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ ὀπότερα εὖτε λεγόμενον, ποιεῖ γινόμενον. Ὅσον τὸ κινήσασθαι τι τῶν ἑαυτοῦ

μερῶν, καὶ τὴν τυχοῦσαν τοῦ τραχήλου περιστροφῆν, καὶ τὴν τοῦ δακτύλου ἔκτασιν, καὶ τὸ ἐπάραι τὰ βλέφαρα, καὶ τὸν καθεζόμενον στήσαι, καὶ τὸν κινούμενον ἵφρεμῆσαι, καὶ τὸν λαλοῦντα σιγήσαι, καὶ ἐπιμυρίων εὐροι τις ἂν δύναμιν τινα ἐνυπάρχουσαν τῶν ἐναντιῶν δεκτικὴν, ἃ οὐκ ἂν γένοιτο ἐξ εἰμαρμένης· τὰ γὰρ ἐξ αὐτῆς οὐ δέχεται τοῦ ἐν ᾧ ἔστι τὸ ἐναντίον. Ἄλλὰ καὶ τὸ βουλευέσθαι τὸν ἄνθρωπον οὐκ εἰς μίτην αὐτῷ ὑπάρχει· ἦν δ' ἂν εἰς μίτην βουλευτικῆς, εἰ ἐξ ἀνάγκης ἔπραττε τὰ πραττόμενα. Ἄλλ' ἐναργῶς φαίνεται τῶν ἄλλων ζῶων ὁ ἄνθρωπος μόνος τοῦτο παρὰ τῆς φύσεως ἔχων πλέον, τὸ μὴ ὁμοίως ἐκείνοις ταῖς φαντασίαις ἔπεσθαι, ἀλλ' ἔχειν τῶν προσπιπτόντων κριτὴν τὸν λόγον· ᾧ χρωόμενος, εἰ μὲν ἐξεταζόμενα τὰ φαντασθέντα, οἷα τὴν ἀρχὴν ἐξάνη, καὶ ἔστι, συγκατατίθεται τῇ φαντασίᾳ, καὶ οὕτω μέμεινεν αὐτά· εἰ δὲ ἄλλοια φαίνεται, οὐκ ἔτι ἔμεινεν ἐπὶ τῆς προλήψεως, ἐλέγξαντος αὐτὰ τοῦ λόγου, διὰ τὸ συμβουλευέσθαι περὶ αὐτῶν. Βουλευόμεθα γοῦν περὶ μόνων, ὧν δυνάμεθα πράττειν· εἰ δὲ ποτε μὴ βουλευσάμενοι πράττομεν, πολλάκις μετανοοῦμεν, καὶ μεμψόμεθα ἑαυτοῖς τῆς ἀβουλίας. Ἄλλὰ κἄν ἄλλους ἰδῶμεν ἀβούλως πράττοντας, ἐγκαλοῦμεν ὡς ἀμαρτήσαντας, ἀξιούμεν τε συμβούλους τοῖσδε χρῆσθαι, ὡς ἐφ' ἡμῖν ὄντων τῶν τοιούτων. Ὅτι δὲ ψευδῆς ἦν αὐτῶν ὁ περὶ εἰμαρμένης λόγος, ἰκανὸν μαρτύριον τὸ μηδ' αὐτοὺς τοὺς προστάτας αὐτοῦ δύνασθαι πείθεσθαι τοῖς ὑπ' αὐτῶν λεγομένοις. Καὶ γὰρ καὶ προτρέπειν καὶ διδάσκειν ἐπαγγέλλονται, καὶ μανθάνειν, καὶ παιδεύεσθαι συμβουλευούσιν, ἐπιτιμῶσι τε καὶ ἐπιπλήττουσι τοῖς οὐ τὰ προσήκοντα δρῶσιν, ὡς κατὰ προαίρεσιν ἰδίαν ἀμαρτάνουσιν. Ἄλλὰ καὶ συγγράμματα πλεῖστα καταλείπουσι, δι' ὧν ἀξιούσι παιδεύεσθαι τοὺς νέους. Ἐπαύσαντο δ' ἂν τῆς ἐν τοῖς λόγοις φιλοτιμίας εἰ προσέσχον, ὅτι καὶ συγγνώμης ἀξιοῦσι τοὺς ἀκουσίως ἀμαρτάνοντας, τοὺς δὲ ἐκουσίως, πλημμελοῦντας, χολάτεις ἀξίους εἶναι φασιν, ὡς ἐπ' αὐταῖς δηλονότι τοῦ τε ἀμαρτάνειν καὶ τοῦ μὴ κειμένου. Ὅποτε καὶ κατ' αὐτοὺς ἀναρῶσθαι τὴν ἐξ εἰμαρμένης ἀνάγκην, συνίστασθαι δὲ κατὰ φύσιν ἡμῖν ὑπάρχειν τὸ αὐτεξούσιον· μετὰ τοῦ πλεῖστα εἶναι καὶ τὰ μὴ ἐφ' ἡμῖν, ὡς περὶ τὰ κατὰ φύσιν, καὶ τὰ ἐκ τύχης, ἕτερα ὄντα καὶ αὐτὰ παρὰ τὸν τῆς εἰμαρμένης λόγον, καθὼς προδέδεικται. Τούτων ἡμῖν ἀπὸ πλείστων ἐπιτετημένων, τῷ πολὺν εἶναι τὸν περὶ τοῦ αὐτεξουσίου λόγον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς δόγμασιν· ᾧ καὶ τῶν φιλοσόφων συνέδραμον αἱ παρατεθείσαι φωναί, τοῖς μὲν καθ' ἡμᾶς θεοῖς γράμμασιν ἐπιμαρτυροῦσαι, τὰς δὲ περὶ εἰμαρμένης, οὐ μόνον τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν χρησιμῶν τῶν θαυμαστῶν θεῶν τὰς δόξας ψευθεῖς οὖσας ἀπελέγχουσαι· καὶ τῶν μὲν πρὸς τοὺς γενναίους χρησμοῦς κωνικώτερον ἀποτεθέντων, τῶν δὲ πρὸς τοὺς θαυμαστοὺς φιλοσόφους παρὰ τῶν αὐτοῖς γνωρίμων ἀντειρημένων· ὧρα καὶ τῶν ἐξ ἀστρολογίας πρὸς τοὺς Χαλδαίζοντας τῶν τὴν κακίτηγον αὐτῆν γοητείαν ὡς ἐν μέρει μαθήματος ἐπαγγελλομένων τοὺς λόγους ἐπισκέψασθαι· παραθήσομαι δὲ σοὶ καὶ τῶνδε τὰς ἀποδείξεις ἐξ ἀνόρθου Σύρου μὲν τὸ γένος, ἐπ' ἄκρον δὲ τῆς Χαλδαϊκῆς ἐπι-

A bus tenebatur, manibus aufugisset, in fuga ipsa cursuque contingeret, ut in suos ipse dominos incidere. Quare nemo ista fato jure tribuerit. Porro certa rerum quarundam principia sunt humanæ rationi prorsus obscura, quæ quod earum causa ignoretur, antipathia quadam evenire creduntur. Cujusmodi ea sunt quæ amuletis quibusdam fieri inveterata opinio est, cum idonea similisque vero causa vis illorum effectricis assignari nulla possit. Tales quoque sunt cantiones, cæteræque id genus præstigiæ. Nam istorum omnium ignotas esse causas nemo non fatetur, eademque propterea ἀνατιολόγητα, hoc est, ejusmodi quorum explicari causa non possit, vulgo dicuntur. Ad hæc pleraque statuit utramque in partem promiscue contingentia, quæ, prout res tulerit, eveniant, quæ fati quoque necessitati subducenda putat omnia. Ea porro in utramque partem contingentia vocantur, quæ tam non fieri possunt, quam fieri, quemadmodum ex eo, quod additur, prout res tulerit, intelligitur. Exempli causa partem corporis aliquam movere, cervices temere huc illuc convertere, digitum extendere, tollere supercilia, stare cum ante sederes, aut cum prius movereris, quiescere, aut tacere, cum ante loquereris: aliaque sexcenta: quibus in omnibus loquere vim quamdam agnosca contrariis suscipiendis idoneam, tum vero fati nullam invenias; quod quæ fato fiunt, id suscipere, in quo simul etiam contrario locus est, nullo modo possint. Jam vero deliberandi certe consulendique facultate præditus homo frustra non est, essetque tamen, si quidquid agit, ageret necessitate. Enimvero 272 uni hoc, quod oculis ipsis tenetur, homini præ cæteris animantibus eximum ac singulare natura donavit, uti non quomodo illis usu venit, oblatas sensibus impulsiones consequatur, sed in iis, quæ subinde contingunt, rationis judicium adhibere possit. Quo dum ipse utitur, si quæ sensu et cogitatione percipit, eadem excussa diligentius, ejusmodi visa erant, ejusmodi re ipsa esse comperiat, in phantasiæ judicio acquiescit, eaque persequitur. Sin eadem aliter se habere intelligat, non hæret in præcepta cogitatione diutius, quod eorum falsitatem ratio adhibita consultatione deprehenderit. Atqui de rebus tantum iis, quæ fieri a nobis possunt, consultationem instituimus; quas si quando neglecta deliberatione fecerimus, pœnitentia sæpe ducti temeritatis ipsi nos ac stultitiæ accusamus. Imo, si alios quoque nullo ad res agendas consilio accedero videamus, eos, quasi peccarint, reprehendere solemus, hosque aut illos consulere volumus, quippe qui res illas nostra in potestate sitas esse sentiamus. Cæterum quam vana sit eorum de fato sententia, vel ex eo manifeste quivis intelligat, quod ne ipsi quidem ejus assertores decretis placitisque suis obtemperare possint. Nam et hortatores se doctoresque profitentur, aliisque auctores sunt, ut disciplina crudiri sese informarique patiantur, adeoque graviter eos ac vehementer increpant, qui officio

functi suo non fuerint, utque quod sua ipsi sponte ac voluntate peccaverint. Quid quod volumina relinquunt ipsi plurima, quibus juniores institui velint? quam illi profecto docendi ambitionem omitterent, si et veniam iis, qui inviti atque imprudentes offendunt, abs sese dari, et qui consulto peccant, eos pœna dignos pronuntiari cogitent, quod iis peccare vel non peccare integrum fuisset. Quare et fati necessitatem evertunt ipsi quoque, et liberam arbitrii potestatem nobis a natura inesse confirmant : quemadmodum sane pleraque juris nostri non sunt, ut quæ vel natura vel casu fiunt, sed quæ nihilo verius assignari fato possint, ut superioribus argumentis demonstratum est. Atque his a nobis magna ex multitudine in epitomen ideo contractis, quod plurima nostris in litteris de arbitrii nostri facultate habeantur (quibus producta philosophorum testimonia consentiunt, dum et sacrarum ad paginarum, quibus utimur, auctoritatem accedunt, et istas de fato non tralatitias vulgi tantum, sed egregiorum etiam fatidicorumque numinum opiniones falsi coarguunt), **273** totaque vi disputationis partim in præclara oracula vehementius asperiusque collata, partim adversus eximios philosophos, non aliis, quam eorum ipsorum, quos usque adeo norunt, sententiis verbisque contexta. Juvat eorum deinceps, quos astrologos nominant, adversus istos Chaldæorum sectatores, qui sic artis nefariæ præstigias, tanquam doctrinæ partem aliquam profitentur, rationes expendere. Quas quidem ex homine Syro, qui summam Chaldaicæ doctrinæ perfectionem et absolutionem adeptus erat, hoc loco proferemus. Bardesanes is fuit, quem in suis, quos ad disciplinæ socios scripsit, *Dialogis*, hunc in modum philosophari memorant.

CAPUT X.

Ex mathematicis etiam disciplinis, fati vanitatem coargui posse. Ex Bardesanis scriptis.

« Naturæ legibus. inquit, generatur homo, alitur, crescit, generat, comedit, bibit, dormit, senescit, moritur : atque id omni non homini tantum, sed etiam experti rationis animanti commune est. Verum animantes cæteræ, quod præter sensum nihil habeant, quodque totæ maris ac feminæ congressione generentur, naturæ quoque in omnibus propemodum impetu rapiuntur. Leo carne vescitur; idem, si lædis, ulciscitur : itaque leones omnes et carne vescuntur, et ulciscuntur, si lædis. Oves herba vescuntur, carnes ne attingunt quidem, nec, si læseris, ulciscuntur : ac toti ovium generi instinctus iste communis est. Scorpius et terram comedit, et illos etiam, a quibus nihil ipse læsus fuerit, venenato stimulo vulnerat; qua improbitate genus omne scorpionum laborat. Formica id a natura habet, ut hiemem innunere præsentiat, eoque totam ætatem æssiduo labore terens, alimenta reponat sibi : quod ab omnibus formicis fieri videmus. Apis cum in elaborando melle versari, tum etiam eodem alio solet : quare id studium omnibus in apibus cernitur. Possem equidem alia pleraque animantium genera producere, quæ quod peculiaris naturæ vim et impetum deserere nequeant, eo ipso nobis plurimum admirabilitatis habere viderentur. Sed futurum id satis existimavi, si vulgariis et quotidianorum exemplo docerem, animantes quidem cæteras, prout

(98) *Ἐκ τῶν Βαρδισάνου*. Alter ex mss., *Βαρδισάνου*, per γ, quæ communior scriptura est. S. Epiphanius hæresi xxxvi, quæ alias lvi, *Βαρδισιάνην* vocat, ejusque sectatores *Βαρδισιανιστάς*. Notior is est quam ut luce indigeat. Fragmentum hic habes elegantissimi et accuratissimi operis, quod adversus Abidam astrologum, vir Syriacæ Græcæque lingua disertissimus elaboravit, ut scribit Epiphanius. Librum inscripserat Antonino, ut Euseb. noster *Histor.* lib. iv, c. ult, auctor est. Antoninum porro, non Pium, sed Verum intellige, ut monet Epiphanius. Eundem Hieronymus lib. *De scriptor. eccle-*

Α στημης ἐλθλαχότος. Βαρδισανης θνομα τῶ ἀνδρῖ, ἕς ἐν τοῖς πρὸς τοὺς ἐταίρους *Διαλόγοις* τάδε πη μνημονεύεται φάναι.

et fati necessitatem evertunt ipsi quoque, et liberam arbitrii potestatem nobis a natura inesse confirmant : quemadmodum sane pleraque juris nostri non sunt, ut quæ vel natura vel casu fiunt, sed quæ nihilo verius assignari fato possint, ut superioribus argumentis demonstratum est. Atque his a nobis magna ex multitudine in epitomen ideo contractis, quod plurima nostris in litteris de arbitrii nostri facultate habeantur (quibus producta philosophorum testimonia consentiunt, dum et sacrarum ad paginarum, quibus utimur, auctoritatem accedunt, et istas de fato non tralatitias vulgi tantum, sed egregiorum etiam fatidicorumque numinum opiniones falsi coarguunt), **273** totaque vi disputationis partim in præclara oracula vehementius asperiusque collata, partim adversus eximios philosophos, non aliis, quam eorum ipsorum, quos usque adeo norunt, sententiis verbisque contexta. Juvat eorum deinceps, quos astrologos nominant, adversus istos Chaldæorum sectatores, qui sic artis nefariæ præstigias, tanquam doctrinæ partem aliquam profitentur, rationes expendere. Quas quidem ex homine Syro, qui summam Chaldaicæ doctrinæ perfectionem et absolutionem adeptus erat, hoc loco proferemus. Bardesanes is fuit, quem in suis, quos ad disciplinæ socios scripsit, *Dialogis*, hunc in modum philosophari memorant.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Ὅτι καὶ ἀπὸ τῆς μαθηματικῆς θεωρίας ὁ περὶ εἰμαρμένης ἐλέγχεται λόγος, ἐκ τῶν Βαρδισάνου (98).

« Κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται, τρέφεται, ἀκμάζει, γεννᾷ, ἐσθίει, πίνει, κοιμᾶται, γηρᾷ, ἀποθνήσκει καὶ τοῦτο παντὸς ἀνθρώπου, καὶ παντὸς ἀλόγου ζώου. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα ψυχικὰ ὄντα, καὶ διόλου κατὰ συμπλοκὴν γεγεννημένα, διόλου σχεδὸν κατὰ φύσιν φέρεται. Λέων σαρκοφαγεῖ, καὶ ἀμύνεται, εἴ τι ἀδικηθῆ· καὶ διὰ τοῦτο πάντες οἱ λέοντες σαρκοφαγοῦσι καὶ ἀμύνονται. Καὶ ἀμνάδες χορτοφαγοῦσι, καὶ κρεῶν οὐχ ἄπτονται, καὶ ἀδικούμεναι οὐκ ἀμύνονται καὶ ὁ αὐτὸς τρόπος πάσης ἀμνάδος. Σκορπιὸς γῆν ἐσθίει, καὶ τοὺς μὴ ἀδικήσαντας ἀδικεῖ, κέντρῳ λοβῶν πλήσων. Καὶ ἡ αὐτὴ κακία πάντων σκορπιῶν. Μύρμηξ κατὰ φύσιν οἷδε χειμῶνος παρουσίαν, καὶ δι' ὅλης θερείας κάμνων ἀποτίθεται ἐαυτῷ τροφάς· καὶ ὁμοίως πάντες μύρμηκες ἐργάζονται. Μέλισσα μέλι γεωργεῖ, ἐξ οὗ καὶ τρέφεται· καὶ ἡ αὐτὴ γεωργία πάσαις μελίσσαις. Καὶ ἦν πολλὰ εἶδη ἐκθέσθαι ἡμῖν τῶν ζώων, ἅτινα, τῆς φύσεως μὴ δυνάμενα ἐκοτῆναι, πολὺν θαυμασμὸν παρασχέιν ὑμῖν ἐδύνατο· ἀλλ' αὐτάρχη ἡγησάμην ἐκ τῶν παρακειμένων τὴν ἀπόδειξιν ποιήσασθαι, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα ζῶα κατὰ τὴν κοινότητα, καὶ τὴν διαφορὰν, κατὰ φύσιν δοθεῖσαν ἐκάστω, ἐξ ἀνάγκης ἡδέως φέρεται. Ἄνθρωποι δὲ, μόνοι τὸ ἐξαίρετον ἔχοντες, τὸν τε νοῦν καὶ τὴν ἐκ τούτου προφερόμενον λόγον, κατὰ μὲν τὴν κοινότητα ἔπονται τῇ φύσει (ὡς προεῖπον), κατὰ δὲ τὸ ἐξαίρετον οὐ κατὰ φύσιν πολιτεύονται. Οὐδὲ γὰρ *siast.*, vir masculæ dictionis judex acerrimus, non prædicat modo, sed etiam miratur. At cum ille vehementem adeo fuerit fati oppugnator, quemadmodum apud B. Augustinum, hæresi xxxv, irrepserit nescio, hunc ad Valentini errores, *addidisse de suo, ut fato ascriberet conversationes hominum.* Sed manuscripti codd. clausulam istam expungunt. Huic porro Bardesanis disputationi gemina illa est quam in simili causa bene longam Cæsarius instituit, tomo I *Bibliothecæ Patrum*, novæ edit. Græco-Lat. p. 610, dialogo II, responsione ad quæst. 109.

μία βρώσις ἢ τῶν ἀπάντων· ἄλλοι μὲν κατὰ τοὺς λέοντας τρέφονται, ἄλλοι δὲ κατὰ τὰς ἀμνάδας· οὐχ ἔν· ἔχοντες σχῆμα φορημάτων, οὐκ ἔθνος ἔν, οὐκ εἰς νόμος πολιτείας ἐν αὐτοῖς, οὐ μία κίνησις ἐπιθυμίας τῶν πραγμάτων· ἀλλ' ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν ἰδίαν θέλησιν αἰρεῖται· ἑαυτῷ βίον, τὸν πλησίον μὴ μιμούμενος, πλὴν ἐν οἷς βούλεται. Τὸ γὰρ ἐλευθερον αὐτοῦ οὐχ ὑπόκειται δουλείᾳ· καὶ εἰ ποτε ἐκὼν δουλεύσει, καὶ τοῦτο τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ ἐστι, τὸ δύνασθαι δουλεύειν ἐκόντα. Πόσοι τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα τῶν Ἀλαναίων (99), ὡς τὰ ἀγρία ζῶα, κρεβοροῦσιν ἄρτου μὴ γευόμενα, καὶ οὐ διὰ τὸ μὴ ἔχειν, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ θέλειν; Ἄλλοι κρεῶν οὐ γεύονται, ὡς τὰ ἔμερα ζῶα· ἄλλοι ἰχθυοφαγοῦσι μόνον· ἕτεροι δὲ ἰχθύων οὐ γεύονται, οὐδ' ἂν λιμώσσωσιν. Οἱ μὲν ὑδροποτοῦσιν, οἱ δὲ οἰνοποτοῦσιν, οἱ δὲ σίκερα πίνουσι. Καὶ ἀπλῶς πολλὴ διαφορά βρωμάτων καὶ πομάτων ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, μέχρι καὶ ἐν τῇ τῶν λαχάνων καὶ ὀπωρῶν βρώσει διαφερόμενοι. Ἄλλὰ καὶ οἱ μὲν, ὡς σκορπίοι, καὶ ὡς ἀσπίδες, μὴ ἀδικηθέντες ἀδικοῦσιν· οἱ δὲ, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα, ἀδικούμενοι ἀμύνονται· ἕτεροι δὲ, ὡς λύκοι, ἀρπάζουσι, καὶ, ὡς γαλαῖ, κλέπτουσιν· ἄλλοι δὲ, ὡς ἀμνάδες καὶ μηκάδες, ὑπὸ τῶν ὁμοσπαθῶν ἐλαύνονται, καὶ τοὺς ἀδικούντας οὐκ ἀδικοῦσι. Καὶ οἱ μὲν λέγονται ἀγαθοί, οἱ δὲ κακοί, οἱ δὲ δίκαιοι. Ὅθεν ἐστὶ νοεῖν μὴ πάντως κατὰ φύσιν ἀγεσθαι τὸν ἀνθρώπον (πολιὰν γὰρ αὐτοῦ ἔροῦμεν φύσιν;) ἀλλὰ πῆ μὲν φέρεται κατὰ φύσιν, πῆ δὲ κατὰ προαίρεσιν. Διὸ τὸν ἔπαινον, καὶ τὸν ψόγον, καὶ τὴν καταδίκην ἔχει ἐν τοῖς κατὰ προαίρεσιν· ἐν δὲ τοῖς κατὰ φύσιν ἔχει τὴν ἀνεγκλησίαν οὐ κατὰ ἔλεος, ἀλλὰ κατὰ λόγον. Καὶ ἕξ ἡ φησι· « Νόμος ἔθεντο διαφόρους οἱ ἀνθρώποι ἐν ἐκίστη χώρᾳ, τινὰς γεγραμμένους, τινὰς δὲ ἀγράφους, ἐξ ὧν διηγήσομαι, ὡς οἶδα, καὶ ὧν μνήμηται, ἀρξάμενος ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ἀρχῆς. Νόμος ἐστὶ παρὰ Σήραις (1) μηδένα φονεύειν, μήτε πορνεύειν, μήτε κλέπτειν, μήτε ξόανα προσκυνεῖν. Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ μεγίστῃ χώρᾳ οὐ ναόν ἐστὶν ἰδεῖν, οὐ γυναῖκα πορνικῆν, οὐ μοιχαλίδα ὀνομαζομένην, οὐ κλέπτῃν ἐλκόμενον ἐπὶ δίκην, οὐκ ἀνδροφόνον, οὐ πεφονευμένον. Οὐδενὸς γὰρ τὸ αὐτεξούσιον ἠνάγκασεν οὐ τοῦ πυριλαμπέως Ἄρεος ἀστήρ μεσουρανῶν ἄνδρα σιδήρῳ ἀνελεῖν· οὐ Κύπρις σὺν Ἄρει τυχοῦσα, ἀλλοτριᾷ γυναικὶ μιγῆναι τινα παρ' ἐκείνοις πάντως πάσῃ ἡμέρᾳ μεσουρανοῦντος τοῦ Ἄρεος, καὶ πάσῃ ὥρᾳ καὶ ἡμέρᾳ γεννωμένων τῶν Σηρῶν. Παρὰ Ἰνδοῖς καὶ Βακτροῖς εἰσὶ χιλιάδες πολλαὶ τῶν λεγομένων Βραχμῶν (2), οἵτινες κατὰ παράδοσιν τῶν προγόνων καὶ

^a Ἰσ. del. ἔν.

(99) Ἀλαναίων. De Alanais nihil legi. Simile vero est non alios esse quam Alanos, quorum Josephus. Lucianus, alii plerique meminerunt.

(1) Παρὰ Σήραις. An Seræ a Serilibus alii? Seres quidem a Cæsario nominantur: Σήρες, inquit, οἱ τὸ ἄκρον τῆς Χέρσου οἰκοῦντες, νόμον ἔχοντες τὸ παρῶρον ἔθος, μὴ ἐταιρίζεσθαι, μηδὲ συλῆν, μὴ μοιχᾶσθαι, μὴ ξόανους προσκυνεῖν, ἢ πορνικῆσθαι δαίμοσι, μηδ' ὅλως ἐν αὐτοῖς ὑπάρχειν εἰδωλον, ἢ εταῖραν, ἢ μοιχαλίδα, οὐ συλώτην, οὐ φονέα, οὐ λωποδύτην, etc. Eusebianis prorsus affinia. Eosdem S.

eas vel inter se communionē conjunxit, vel dissimilitudine natura distinxit, ejus ductum necessario 274 quidem, sed tamen jucunde sequi: homines vero, qui proprium aliquid soli ac singulare, hoc est mentem, quæque proficiscitur ex mente, rationem habeant, ut in iis, quæ ad communionem pertinent, eandem naturam sequantur, quemadmodum jam ante dixi; in iis tamen, quæ peculiari ex jure ac facultate pendent, ad communem illam naturam minus adhærescunt. Nec enim eodem omnes utuntur cibo, cum alii leonum, ovium alii ritu vescantur: non cultus idem omnibus, non mos, non vitæ lex et ratio placet, non earumdem omnes rerum cupiditate ducuntur: suo quisque vivit arbitrio, nec vicinum quisquam, nisi quatenus visum fuerit, æmulatur. Est enim ea libertate præditus, quæ servitutem pati non possit. Quod si volens aliquando libensque serviat, hoc ipsum libertatis ejus est, quod servire libere possit. Quam multi homines, Alanæorum præsertim ex genere, crudis ferarum more carnibus vescuntur, panem ne attingunt quidem, non penuria, sed voluntate? Alii perinde ac cicures animantes carnibus abstinent. Alii solis utuntur piscibus, quos alii, ut maxime fames urgeat, gustare non possunt. Alii aquam, vinum alii, alii siceram bibunt. Denique magna est in hominum genere cibi potusque diversitas, quam in oleum etiam ac pomorum usu videre licet. Nonnulli præterea, quomodo scorpionis aspidisque solent, nulla injuria lacesciti lædunt, illatas alii brutarum animalium ritu persequuntur injurias. Sunt qui rapacitate lupos, feles et catos furacitate imitentur: sunt contra, qui tanquam oves aut capræ a similibus impune vexentur, acceptasque injurias patienter ferant. Itaque alii boni, improbi alii, alii justii vocantur. Atque hinc nemo non intelligit, hominibus rebus in omnibus naturam minime ferri (quam enim aut cujusmodi propriam ejus naturam esse dicemus?), sed partim natura, partim voluntate. In iis ergo, quæ voluntatis sunt, modo laude, modo vituperio, modo pœna dignus est; at in iis, quæ naturæ vitio fiunt, omni reprehensione carere debet; atque id judicium non misericordia, sed ratio dicat. Hæc ille, quibus idem, quæ sequuntur, adjungit. « Varias, inquit, leges singulis in regionibus, partim scriptas, partim non scriptas homines tulerunt, e quibus eas, quæ notæ mihi sunt, quæque in memoriam ab orbis conditu subeunt, hoc loco proferam. Apud Seras lex est, qua cædes,

Epiphanius, pag. 1091, ubi etiam de diversis diversarum gentium ritibus, Σηρούς appellat.

(2) Βραχμῶν. Cæsarius Βραγμανούς vocat; sed τὸ χ, credo, in γ, succisa tibiæ parte, decurtatum est: Νόμος, inquit, παρὰ Βακτριανοῖς, ἦτοι Βραγμανοῖς (atqui latius Bactriani patenti, nec alterum pro altero promiscue sumitur), ἢ ἐκ προγόνων παιδεία (lege, ἢ ἐκ προγόν. παιδεία) μὴ μεθύειν (interpret legit, μὴ θύειν), μηδὲ ἀψύχων ἀπογεύεσθαι (novum plane genus ἀποχῆς, et Pythagoræ illi ἀντικειμένης. Lege cum nostro, μηδὲ ἐμφύχων)· οὐκ

scortatio, furtum, et simulacrorum cultus omnis prohibetur. 275 Quare in amplissima regione non templum videas, non meretricem, non adulteram, non furem in jus raptum, non homicidam, non occisum. Nullius adhuc liberæ voluntati, flammivomi stella Martis, medio licet in cælo volvatur, hominis ferro necandi necessitate imposit. Neminem apud eos congressa cum Marte Venus ad uxoris alienæ congressionem impulit; tametsi nullo non die Mars ille medium in cælum evadat, nulla non hora quotidie nascantur Seres. Apud Indos et Bactros, multa sunt eorum millia, quos Brachmanas vocant. Hi tam majorum, quam legum traditione, ab omni cæde cultuque simulacrorum abstinent, animantium nihil gustant, sicci nunquam et sobrii non sunt, quod vino, siceræque parcant, dumque uni Deo vacant, nullius unquam sceleris communiõne polluuntur. Cæteri autem Indi cædibus interea, stupris, ebrietati, colendisque simulacris dediti sunt, ac fati cunctis propemodum in rebus obsequuntur. Imo vero eodem in Indiæ climate, genus quoddam reperitur Indorum, qui allatos casu peregrinos ubi ceperint, eosdem postmodum hostiarum more jugulatos devorent. Ita, nec istos ab hac vel

νόμων, οὐτε φρονεύουσιν, οὐτε ξάνα σέβονται, οὐκ ἐμφύχου γέγονται, οὐ μεθύσκονται ποτε, οἴνου καὶ σίκερος μὴ γεύμενοι, οὐ κακίᾳ τινὶ κοινωνοῦσι προσέχοντες τῷ Θεῷ τῶν ἄλλων Ἰνδῶν φρονεόντων, καὶ ἐταιρευόντων, καὶ μεθυσκομένων, καὶ σεβομένων ξάνα, καὶ πάντα σχεδὸν καθ' εἰμαρμένην φερόμενων. Ἔστι δὲ ἐν τῷ αὐτῷ κλίματι τῆς Ἰνδίας φυλὴ τις Ἰνδῶν (3), οἵτινες τοὺς ἐμπύπτοντας ξένους ἀγρεύοντες, καὶ τούτους θύοντες ἐσθίουσι. Καὶ οὐτε οἱ ἀγαθοποιοὶ τῶν ἀστρῶν κεκωλύκασιν τούτους μὴ μαιφρονεῖν, καὶ μὴ ἀθεμιτογαμεῖν, οὐτε οἱ κακοποιοὶ τὴν ἀγάγκασαν τοὺς Βραχμᾶνας κακούργειν. Παρὰ Πέρσαις (4) νόμος ἦν γαμεῖν τὰς θυγατέρας, καὶ τὰς μητέρας. Καὶ οὐ μόνον ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἐν ἐκείνῳ τῷ κλίματι, τούτους τοὺς ἀνοσίτους γάμους οἱ Πέρσαις ἐποίησαν, ἀλλὰ καὶ ὅσοι αὐτῶν τῆς Περσίδος ἐξεδήμησαν, οἵτινες καλοῦνται Μαγουσαῖοι (5), τὴν αὐτὴν ἀθεμισίαν διαπράττονται, παραδιδόντες τοὺς αὐτοὺς νόμους, καὶ τὰ ἔθνη τοῖς τέκνοις κατὰ διαδοχὴν, ἐξ ὧν εἰσι μέχρι νῦν πολλοὶ ἐν Μηδίᾳ, καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν Φρυγίᾳ, καὶ ἐν Γαλατίᾳ. Καὶ οὐ δῆπου Κύπρις, ἐν ὁρίοις καὶ οἴκοις Κρόνου, σὺν Κρόνῳ ἐφ' ομαρτοῦντος τοῦ Ἄρεος, ἐν ταῖς τῶν πάντων γενέσεσιν εὕρισκετο. Παρὰ Γήλοισι (6) νόμος ἐστὶ τὰς γυναῖ-

οἴνου ἀπλοῦ ἢ νόθου μετέχειν (causæ nihil erat quæmobrem interpres hic hæret. Vinum ἀπλοῦν, hoc loco, γνήσιον, ex vite ἀκρατον· αὐ νόθον, factitium, et quasi adulterinum, aut spurium), Θεὸν τὸν ἐμὴν δεδιόχτας. Καίτοι τῶν παρακειμένων αὐτοῖς Ἰνδῶν, μαιφρονόντων, καὶ οἰνοφιλογόντων, καὶ μονιῶν ἀγρίων ἢ συῶν δίκην θηλυμανόντων, καὶ τῷ πάθει κραδαιομένων. De Brachmanis eorumque moribus et institutis, accurate Strabo lib. xv. Inter cætera eos ait διατρίβειν ἐν ἄλσει, λιτῶς ζῶντας, ἐν σιβάσι καὶ ὄρασι, ἀπεχομένους ἐμφύχων, καὶ ἐστροδισίων, ἀκρωμένους λόγων σπουδαίων. Hic ἀνταγωνιστὰς Ἰνδὶ quidam alii, Pramnæ nomine, de quibus ibid. Strabo. Epiphanius pag. 1091, num. 10, philosophiæ sectas apud Indos lxxii numerat, interque cæteras, Brachmanorum et Pseudobrachmanorum.

(3) Φυλὴ τις Ἰνδῶν. Idem Cæsarius: Ἐν ταῖς τοῖς ἑπταήροις κλίμασιν, ἐνδοτέρῳ τῶν ἐκείσιν Ἰνδῶν, ξηνοὶ ὄροισι τινὲς ὑπάρχοντες, τοὺς ἐπὶ ἡλιδας ἀναιροῦντες ἐσθίουσι, καὶ οὐδεὶς τῶν ἀγαθοποιῶν ἀστέρων τῆς μαιφρονίας αὐτοὺς ἀπωσθῆναι ἔχουσε μέχρι τῆμερον. De prisorum Indorum moribus plura vide apud Herodot. lib. iii; Diodor. Sicul., lib. ii; Arrian. Exped. Alexand., lib. vi, et De reb. Indicis lib. singulari; Strabon. lib. xv, qui omnium copiosissime hoc in argumento versati sunt. De hac tamen in vorandis hospitibus immanitate, nihil. Imo, quod ἀντικρυς cum illa pugnat, de illorum φιλοξενίᾳ sic Diodorus pag. 126: Εἰσὶ δὲ παρ' Ἰνδοῖς, καὶ ἐπὶ τοὺς ξένους ἀρχόντες τεταγμένοι, καὶ φροντίζοντες, ὅπως μηδεὶς ξένος ἀδικῆται· τοῖς δ' ἀρῶστοῦσι ξένων ἱατροῦς εἰσάγουσι, καὶ τὴν ἄλλην ἐπιμέλειαν ποιοῦνται, καὶ τελευτήσαντα θάπτουσιν. Ἐτι δὲ τὰ καταλειφθέντα τοῦ ξένου χρήματα τοῖς προσήκουσιν ἀποδιδοῦσιν. Verum Cæsarius ξηνοδῶρους illos ἐσπέριᾳ κλίματα tenuisse signanter habet. Dirius etiam illud est, quod scribit Herodot. lib. iii, Indos, Callatias dictos, defunctorum parentum corporibus saginari. Locus insignis est, ex quo quam suæ quibusque leges placeant, nemo non intelligat: Δαρεῖος, inquit, καλέσας Ἑλλήνων τοὺς παρεόντας, εἶρετο ἐπὶ πόσῳ ἂν χρήματι βούλοιντο τοὺς πατέρας ἀποθνήσκοντας καταστίζεσθαι. Οἱ δὲ ἐπ' οὐδενὶ ἔρασαν ἔρασιν ἐν τούτῳ. Δαρεῖος δὲ μετὰ ταῦτα, καλέσας

Ἰνδῶν τοὺς καλεσμένους Καλλατίας, οἱ τοὺς γονέας κατεσθίουσι, εἶρετο παρεόντων τῶν Ἑλλήνων, ἐπὶ τίνι χρήματι δέξαιντ' ἂν, τελευτέοντας τοὺς πατέρας κατακαίειν πυρὶ· οἱ δὲ ἀμύθασαντες μέγα, εὐφημῆν μιν ἐκέλευον. Tum concludit, Οὕτω μὲν νῦν ταῦτα νενομίσται· καὶ ὁρθῶς μοι δοκεῖ Πίνδαρος ποιῆσαι, νόμον πάντων βασιλεῖα γῆρας εἶναι.

(4) Παρὰ Πέρσαις. Has Persarum ἀρῆρτομειξίας, plurimorum scriptorum auctoritate damnat Brissolinus in erudito De Persis commentario. Theodoret. lib. ix De Græcor. affectionibus, pag. 128, Zaradam impiarum legum auctorem facit, quem Plato, ni fallor, Zaradam alicubi nominat. Cæsarius loco cit. Chaldæis et Babylonis idem scelus tribuit, μητρογαμεῖν, ἀδελφοφθορεῖν, καὶ ταῖς σφῶν παισὶν ἐπιμαίνεσθαι. Theophilus id Autolycum lib. iii, Epicurum et Stoicos ejusdem flagitii reos agit: Ἐπίκουρος δὲ καὶ αὐτὸς, inquit, σὺν τῷ ἀθεότῳ διδάσκειν, συμβουλεῖ καὶ μηδράσι καὶ ἀδελφαῖς συμμειγνύσθαι, καὶ πέρα τῶν νόμων τῶν τούτου κωλύοντων. Subdit aliquid de Solonis legibus; et paulo post: Πρὸς τὴν οὖν Ἐπίκουρος, καὶ οἱ Ἑστωῖκοι δογματίζουσιν, ἀδελφοκοκτίας, καὶ ἀρῆρενοβασίας ἐπιτελεῖσθαι; ἐξ ὧν διδασκαλιῶν μεστὰς βιβλιοθήκας ἐποίησαν. Similia doctissime Tiraquellus aflatim persequitur, ad leg. 7 connubial.; carptim autem ad Genial. dier. lib. 1, cap. 2 et 24. De Ægyptiis vide supra, pag. 48; et Persis, pag. 11, et infra, 279

(5) Μαγουσαῖοι. Idem repetit pag. 278, ac diserte Magusæos illos Persas fuisse docet. Epiphanius pag. 1094, num. 12, inter Persicarum sectarum ἀρχηγῶν eosdem numerat; et num. 15, repudiato cæterorum idolorum cultu, solem tamen, lunam ignemque venerari scribit. Cave confundas cum Magusæis, seu Magusanis, Petraæ ac Felicis Arabiæ populis, nisi forte hi etiam ab illis proseminati sunt: nam hic vides, Magusæos Persas, variis se populis ac gentibus insevisse.

(6) Παρὰ Γήλοισι. Cæsarius, loco citato, Bardesanem κατὰ πόδας sequitur, nisi quod Γήλας, non Γήλους, vocat: ὀσῆρος, inquit, παρὰ Γήλας νόμος, γυναῖκας γεωργεῖν, καὶ οἰκοδομεῖν, καὶ τὰ ἀνδρῶν πράττειν, ἀλλὰ καὶ κοινωνεῖν οἷς ἂν βούλωνται τῶν ἐπηλύδων. Οὐ μυρίζονται δὲ, οὐδὲ φυσίαις τὴν ὄψιν

καὶ γεωργεῖν, καὶ οἰκοδομεῖν, καὶ πάντα τὰ ἔργα-
 τικὰ πράσσειν, καὶ κοινωνεῖν οἷς ἂν βούλωνται· καὶ
 μὴ ἐγκαλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν, μήτε καλεῖσθαι τινα
 μοιχαλίδα, τῷ πάσας ἐργατικὰς εἶναι, καὶ πᾶσι κοι-
 νωνεῖν, μάλιστα δὲ τοῖς ξένοις. Καὶ οὕτε μυρίζονται
 Γῆλιςσαι γυναῖκες, οὐχ ἱμάτια βαπτὰ φοροῦσιν, ἀν-
 υπόδητοι δὲ εἰσι πᾶσαι· καίτοι τῶν Γῆλων ἀνδρῶν κο-
 σμουμένων ἐν φορημασι μαλακοῖς καὶ ἐν διαφόροις
 χρώμασι, καὶ χρυσοφορούντων, καὶ μυριζομένων·
 καὶ οὐ κατὰ τινα ἄλλην μαλακίαν, εἰσὶ γὰρ ἀνδρεῖοι,
 καὶ πολεμικώτατοι, καὶ κυνηγετικώτατοι. Καὶ οὐ
 πᾶσαι αἱ τῶν Γῆλων γυναῖκες ἔλαγον ἐν Αἰγοκέρωτι,
 ἣ ἐν Ἰόδρηχόφ, κακοδαίμονουσαν τὴν Κύπριν· οὐθ' οἱ
 ἄνδρες αὐτῶν πάντες ἔχουσιν ἐν Κριῶ σὸν Ἄρει τὴν
 Παφίην, ἐνθα τοὺς ἀνδρεῖους καὶ σπατάλους οἱ Καλ-
 δαῖζοντες λέγουσι. Παρὰ Βάκτροις (7) αἱ γυναῖκες
 παντὶ κόσμῳ διαφέροντι, καὶ παντὶ μύρῳ χρώνται,
 ὑπηρετούμεναι ὑπὸ παιδίσκων, καὶ νεανίσκων μᾶλλον,
 ἢ οἱ ἄνδρες· προερχόμεναι μετὰ πολλῆς φαντασίας
 ἐπιπτοι, κοσμοῦσαι πολλῶν χρυσοῦ καὶ λίθους βαρυτί-
 μοις τοὺς ἵππους. Καὶ οὐ σωφρονοῦσιν, ἀλλ' ἀδι-
 ἀφώρως κοινωνοῦσι τοῖς δούλοις καὶ τοῖς ξένοις· ἄδειαν
 ἔχουσαι τοιαύτην, καὶ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν μὴ ἐγκαλοῦ-
 μεναι, σχεδὸν κυριεύουσιν αὐτῶν. Καὶ οὐ πάντως ἐν
 πάσῃ γενέσκει τῶν ἐν Βακτρίᾳ γυναικῶν μεσουρανεῖ
 μετὰ Διὸς καὶ Ἄρεος ἐν ἰδίοις ὄροις ἢ φιλόγελως
 Ἄφροδίτῃ. Ἐν δὲ τῇ Ἀραβίᾳ (8) καὶ τῇ Ὑσρονηῇ
 οὐ μόνον αἱ μοιχαλίδες φονεύονται, ἀλλὰ καὶ αἱ ὑπο-
 πτεούμεναι οὐκ ἀφίενται ἀτιμώρητοι. Παρὰ Πάρ-
 θοις (9) καὶ Ἀρμενίοις οἱ φονεῖς ἀναιροῦνται, ποτὲ
 μὲν ὑπὸ τῶν δικαστῶν, ποτὲ δὲ ὑπὸ τῶν συγγενῶν
 τῶν φονευομένων. Καὶ ἐάν τις φονεύσῃ γυναῖκα αὐ-
 τοῦ, ἢ ἀδελφὸν ἄτεκνον, ἢ ἀδελφὴν ἄγαμον, ἢ υἱὸν, ἢ
 θυγατέρα, οὐκ ἐγκαλεῖται ὑπὸ τίνος νόμου τοιοῦτου
 ὑπάρχοντος ἐν ταῖς χώραις ἐκεῖναις· παρ' Ἑλλήσι
 δὲ καὶ Ῥωμαίοις μείζονα τιμωρίᾳ ὑποβάλλονται οἱ
 τῶν οἰκείων καὶ συγγενῶν φονευταί. Ἐν Ἄτροις ὁ
 κλέπτων τι ὀβολοῦ ἄξιον λιθάσεται· παρὰ Βάκτροις
 ὀλίγα κλέπτων ἐμπύεται· παρὰ Ῥωμαίοις πληγαῖς
 αἰκίζεται· τοιοῦτοι γὰρ οἱ νόμοι. Ἀπὸ Εὐφράτου
 ποταμοῦ, καὶ μέχρι τοῦ Ὀκσεανοῦ, ὡς ἐπὶ ἀνατο-
 λὰς, ὁ λοιδορούμενος ὡς φονεὺς, ἢ ὡς κλέπτης, οὐ

ωθεύονται, etc. Οἱ δὲ ἄνδρες σιθάζονται ἐσθῆτι
 μαλακῇ, καὶ ἀνοδοῦ περιβολῇ, et cætera. De
 stellarum in eorum ortu concurrentium diversitate.
 D Epiphanius loco jam laudato, num. 10, Γηλοῦς νο-
 minat, itidem ut Bardesanes et Ptolemæus; sed
 hoc iis singulare tribuit, ut apud ipsos οἱ τὰ φαῦλα
 δρώντες, πρὸς τῶν νόμων αὐτῶν ἐπαίνουνται. Gelas
 Plinius lib. vi, cap. 16, inter alios Hyrcani maris
 accolæ numerat, quos Græci Cadusios appellarint.
 Gelas tamen a Cadusius Strabo distinguit lib. xi;
 amhos tamen ad Hyrcani seu Caspii maris orien-
 talem, et Tauri montis septentrionalem plagam
 constituit. Theophanes, qui Pompeii castra secutus
 erat, apud eumdem Strabonem, eodemque libro,
 Amazonas inter et Albanos collocat Γήλας καὶ
 Ἀγγας, quos Zonaras tomo II, minus, ut opinor,
 recte, Γέλλας καὶ Ἀγγας nominat. Denique Cædren-
 us pag. 127, Cæsarii locum συντόμως afferens,
 Γηλαίους, non, ut est apud Ortelium, Gellavos;
 multo minus, ut est apud interpretem, Agelæos,
 vocat. Itaque Γῆλοι, vel, ut alii Γηλοῖ, Γῆλαι, Γέλλαι,

caedium immanitate, vel indignitate nuptiarum be-
 nefica sidera revocare, nec ad scelus Brachmanas
 adigere malefica potuerunt. Apud Persas lex erat,
 qua non filias tantum aut sorores, sed ipsas quoque
 matres secum matrimonio jungere licebat. Nec in
 ea regione tantum, eove duntaxat in climate, ince-
 stas illas Persæ nuptias contrahebant; sed etiam
 quotquot eorum e Perside alio commigrarunt, quos
 Magusæos vocant, iisdem flagitiis obstricti manent,
 posterisque suis hæditario quasi jure leges et con-
 suetudines easdem relinquunt. Atque hujus natio-
 nis plurimi etiamnum, in Media, Ægypto, Phrygia,
 Galatia reperiuntur. Neque tamen Venerem, opinor,
 quisquam dixerit, in omnium ac singulorum ortu,
 sic in finibus ædibusque Saturni constitisse, ut Mars
 B cum eodem Saturno comitaretur. Apud Gelas cau-
 tum lege est, uti mulieres terram colant, domos ædi-
 ficient, ac reliquis hujusmodi operibus vacent, imo
 quibuscum ipsæ voluerint, impune consuescant.
 Ita, nec reprehendi a viris, nec adulteræ vocari so-
 lent, quod omnes pariter et in similibus artium oc-
 cupatione versentur, et cum omnibus promiscue, ac
 præsertim cum peregrinis conjungantur. Præterea
 nec unguentorum Gelissis mulieribus, nec tinctarum
 vestium usus est: imo nudis quoque pedibus incedunt
 276 omnes; cum interea viri non mollia tantum
 ac delicata, sed etiam et colore distincta multiplici,
 et auro collucentia vestimenta ferre, atque unguen-
 tis perfundi consueverint. Quod ipsi tamen pro sua
 quadam insitaque animorum ignavia non utique faci-
 ant, cum et fortissimi sint, et bellorum venationis-
 que peritissimi. Nec feminæ apud illos, aut in
 Capricorno, aut in Aquario infaustam omnes Vene-
 rem infestamque sortitæ sunt: nec rursus viri
 omnes eadem in Ariete cum Marte conjunctam
 habent, quo utriusque situ, sortes simul ac delica-
 tos nasci Chaldæorum sectatores autumant. Apud
 Bactros, mulieres omni cultus ac mundi elegantia,
 omni unguentorum genere uti solent, adeoque
 pluribus, quam viri, ancillarum ac puerorum obse-
 quiis officisque coli. Prodeunt in equis, quos multo
 auro gemisque pretiosisimis phaleratos habent,

Γελαῖοι, apud diversos auctores prorsus iidem, li-
 cet Γέλλαι et Γελαῖοι corruptum nomen videatur.
 D Feminæ autem Γῆλιςσαι dicebantur. At Γεῶλοι, de
 quibus supra pag. 233, qui Γελαῖοι sæpius, et ali-
 quando Γέλλαιοι, Latinis Gelani et Gelenses, inter-
 dumque Geltenses, in Sicilia sunt. Nam Γεῶλους
 frustra Stephanus repudiat. Γεῶλοι denique in
 Sarmatia, partim Europæa, partim Asiatica.

(7) Παρὰ Βάκτροις. Cæsarius loco cit. de Bac-
 trianis mulieribus nihil; ad Susianis eadem attribuit:
 Ἐν δὲ Σούσις, inquit, τῆς Βαβυλώνης, αἱ
 γυναῖκες παντὶ μύρῳ διαφέροντι, καὶ κόσμῳ χρών-
 ται, ὑπηρετούμεναι, καὶ φαίδρως προΐουσαι, σὺν
 βλωσυρίᾳ, καὶ διαχύσει πολλῇ.

(8) Ἐν δὲ τῇ Ἀραβίᾳ. Lege Tiraquellum, ad
 leg. illam 7 connub. hæc et similia pluribus exse-
 quentem.

(9) Παρὰ Πάρθοις. Cruentæ hujus et impiæ con-
 suetudinis mentionem alibi non reperio. Multa de
 Parthorum moribus in historicis commentariis
 Strabo scripsit, ut lib. Geograph. II, significat.

ingenti specie atque pompa : eadem usque adeo in-
temperantia laborant, ut cum servis etiam atque
peregrinis promiscue consuescant : nec ullam pro-
pterea virorum offensionem aut reprehensionem
extimescunt, utpote quibus ipsæ prope dominan-
tur. Neque tamen, opinor, in Bactrianarum omnium
mulierum ortu, Venus illa jocorum ac deliciarum
amans, cælo in medio, ac suis in finibus, cum Jove
simul ac Marte congredditur. In Arabia et Osroene,
cum adulterii crimen in mulieribus capitale est,
tum ipsa quoque suspicio pœnam habet. In Parthia
simul et Armenia, vulgares quidem homicidæ non-
nunquam a iudicibus, interdum a cæsorum propin-
quis morte puniuntur. Si quis verò aut uxorem,
aut fratrem liberis orbem, aut sororem innuptam,
aut filium, aut filiam occiderit, accusat nemo : hoc
enim ut liceat certa populorum istorum lege cau-
tum est : cum apud Græcos et Romanos acerbiores
adversus propinquorum et affinium interfectores
pœnæ constitutæ sint. Apud Atrios, qui vel obolare
quidpiam furatus erit, lapidatur; apud Bactros le-
vioris furti reus conspuitur, apud Romanos verbe-
ratur. Ejusmodi quippe leges ab iis sancitæ sunt.
Ab Euphrate fluvio ad Oceanum usque versus
Orientem, quibus vel homicidii vel furti crimen im-
pingitur, non graviter admodum ac moleste ferunt :
at quibus mascula Venus objicitur, ii voluntaria
sæpe morte turpitudinis suspicionem ulciscuntur :
cum apud Græcos, amores suos habere, ne sapientibus
quidem ipsis probro datur. In eodem Oriente,
quibus oblatum stuprum fuerit, ii, comperta re, a
fratribus, aut parentibus, aut cognatis non occiduntur
modo, sed 277 etiam sepulcri honore spoliantur.
Apud Gallos autem adolescentes publice ac se-
crete nubunt, nec turpe facinus, cui patriæ legis
patrocinetur auctoritas, arbitrantur. Neque tamen
fieri profecto potest, ut quotquot in Gallis eo sese
flagitio tam projecta cum impudentia contaminant,
ii suo in ortu Vesperum omnes, in Saturni ædibus
Martisque finibus cum Mercurio Occidentem sortiti
sint. In Britannia plures viri uxorem unicam; in
Parthia virum unicam plures uxores habent; quæ
tamen caste omnes vivunt, eique, quod ita lege san-
citur, obtemperant. Amazones contra nullum
apud se virum patiuntur, sed brutarum animan-
tium ritu, semel quotannis circa vernal æquino-
ctium, patriis egressæ finibus, rem cum finitimis
habent, qui tempus illud solemnibus ejusdem festi
loco ducunt. Revertuntur postmodum concepto

α Ισ. ἐφ' ἡμερινῆς.

(10) Παρὰ Τατρίοις, etc. Hac de re ita Cæsius :
Παρὰ δὲ Ἠλείοις, καὶ Σαρακηνοῖς καὶ τοῖς ἐν τῇ
ἀνωτέρᾳ Λιβύῃ, καὶ Μαύροις, κατὰ τοὺς ἡϊόνας καὶ
ὄχθας τοῦ Ὀκεανοῦ ποταμοῦ οἰκοῦσι, καὶ ἐν τῇ ἐξω-
τέρᾳ Γερμανίᾳ, καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Σαρματίᾳ, καὶ
ἐν Σκυθίᾳ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐξωτικαῖς μέρεσι, τοῦ
Πόντου ἔθνεσιν, οὐχ οἷόν τε εὐρεῖν κολλυβίστην, ἢ
πλάστην, ἢ ζωγράφον, οὐκ ἀρχιτέκτονα, οὐ φωνα-
σχόν, οὐκ ὑποκριτὴν ποιημάτων, ὡς παρ' ἡμῖν. Sic
Τατρίων mentio nulla, sed eorum in locum suffecti
sunt Ἠλεῖοι. De prioribus ita Stephanus, Τάτνοι

πάνυ ἀγανακτεῖ ὁ δὲ ὡς ἀρσενικοῦτης λοιδορούμενος
ἑαυτὸν ἐκδικεῖ μέχρι καὶ φόνου παρ' Ἑλλήσι δὲ καὶ
οἱ σοφοὶ ἐρωμένους ἔχοντες οὐ ψέγονται. Ἐν τῇ αὐ-
τῇ Ἀνατολῇ ὑβρίζόμενοι, ἐὰν γνωσθῶσιν, ὑπὸ ἀδελ-
φῶν, ἢ πατέρων, καὶ συγγενῶν φονεύονται, καὶ τα-
φῆς προδῆλου οὐκ ἀξιοῦνται. Παρὰ δὲ Γάλλοις οἱ νέοι
γαμοῦνται μετὰ παρθένων, οὐ ψόγον τοῦτο ἡγοῦμε-
νοι διὰ τὸν παρ' αὐτοῖς νόμον. Καὶ οὐ δυνατόν ἐστι
πάντας τοὺς ἐν Γαλλίᾳ, οὕτως ἀθέως ὑβρίζομένους,
λαχεῖν ἐν ταῖς γενέσεσι Φωσφόρον μεθ' Ἑρμοῦ ἐν
οἴκοις Κρόνου καὶ ὀρίοις Ἄρεος δύνοντας. Ἐν Βρετ-
τανίᾳ πολλοὶ ἄνδρες μίαν γυναῖκα ἔχουσιν ἐν δὲ τῇ
Παρθίᾳ πολλὰι γυναῖκες ἓνα ἄνδρα, καὶ πᾶσαι σω-
φρονοῦσι πειθόμεναι αὐτῷ κατὰ τὸν νόμον. Αἱ δὲ
Ἀμαζόνες πᾶσαι ἄνδρας οὐκ ἔχουσιν, ἀλλ' ὡς τὰ
ἄλλα ζῶα, ἀπᾶς τοῦ ἔτους περὶ τὴν ἑαρινὴν ἰσημε-
ρίαν, ὑπερβαίνουσι τοὺς ἰδίους ὄρους, κοινωνοῦσι
τοῖς πλησιοχώροις ἐορτήν τινα ταύτην ἡγοῦμενοι.
Ἐξ ὧν συλλαμβάνουσαι ἐμπροστέφουσι, καὶ ἀναγκασίως
ἐν ἐνὶ καιρῷ ἀποκυττασκούσι κατὰ τὸν τῆς φύσεως νό-
μον· καὶ τοὺς μὲν γεννωμένους ἄρρενας ῥίπτουσι,
τὰς δὲ θηλείας ἀνατρέφουσι. Πολεμικαὶ τέ εἰσι, καὶ
γυμνασίων προνοοῦμεναι. Ἑρμῆς μετὰ Ἀφροδίτης
ἐν οἴκοις Ἑρμοῦ ποιεῖ πλάστας, καὶ ζωγράφους, καὶ
τραπεζίτας· ἐν οἴκοις δὲ Ἀφροδίτης μουρσούς, ἢ φοι-
νασκούς, καὶ ὑποκριτὰς ποιημάτων. Καὶ παρὰ Τατ-
ρίοις (10), καὶ Σαρακηνοῖς, καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Λιβύῃ,
καὶ παρὰ Μαύροις, καὶ παρὰ τοῖς παρὰ τὸ στόμα τοῦ
Ὀκεανοῦ Νομάσι, καὶ ἐν τῇ ἐξωτέρᾳ Γερμανίᾳ, καὶ
ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Σαρματίᾳ, καὶ ἐν τῇ Σκυθίᾳ, καὶ ἐν
πᾶσι τοῖς ἐξ ἀρκτικῶν μερῶν τοῦ Πόντου ἔθνεσι, καὶ
ὅλη τῇ Ἀλανίᾳ, καὶ Ἀλθανίᾳ, καὶ Ὀτηγῇ, καὶ Σαυ-
νίᾳ, καὶ ἐν Χρυσῇ οὐκ ἔστιν ἰδεῖν οὐ τραπεζίτην, οὐ
πλάστην, οὐ ζωγράφον, οὐκ ἀρχιτέκτονα, οὐ γεωμέ-
τρην, οὐ φωνασχόν, οὐκ ὑποκριτὴν ποιημάτων, ἀλλ'
ἐστέρηται ὁ τῆς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἐνεργ-
γείας τρόπος ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ τούτῳ τῆς οἰκουμέ-
νης. Οἱ Μῆδοι πάντες τοῖς μετὰ σπουδῆς τρεφομένοις
κυστὶ τοὺς νεκρούς ἔτι ἐμπνέοντας παραβάλλουσι· καὶ
οὐ πάντες σὺν τῇ Μῆνῃ τὸν Ἄρεα ἐφημερινῆς γενέ-
σεως ἐν Καρχίνῳ ὑπὸ γῆν ἔχουσιν. Ἴνδοι τοὺς νε-
κρούς καλοῦσι, μεθ' ὧν συγκαλοῦσιν ἐκούσας τὰς γυ-
ναῖκας· καὶ οὐ δῆπου πᾶσαι αἱ καιόμεναι ζῶσαι Ἰν-
δῶν γυναῖκες ἔχουσιν ὑπὸ γῆν ἐπὶ νυκτερινῆς γενέ-
σεως σὺν Ἄρει τὸν Ἥλιον ἐν Λέοντι, ὀρίοις Ἄρεος.
Γερμανῶν οἱ πλείστοι ἀγχοιμαίῳ μόρῳ ἀπο-
θνήσκουσι, καὶ οὐ πάντως τὸ πλῆθος τῶν Γερμανῶν
τὴν σελήνην καὶ τὴν ὥραν μεσολαβουμένας ὑπὸ Κρό-
νου καὶ Ἄρεος ἔχει. Παντὶ ἔθνεϊ, καὶ πάσῃ ἡμέρᾳ,
καὶ παντὶ τόπῳ (11) τῆς γενέσεως γεννῶνται ἄνθρω-

(sic enim scribit) ἔθνος ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν, πρὸς
μεσημέριαν, ὡς Οὐλιπιανὸς ἐν Ἀραβικοῖς, καὶ Οὐ-
ράνιος ἐν Ἀραβικῶν δευτέρῳ. Nec satis noti, quos
Eleos Cæsius nominat. Forte τὸς ἀπὸ τῆς Ἠλι-
δος intelligit, quam Stephanus, πρὸς τῇ Αἰγυπτίᾳ
Ἰουμπία urbem esse ait

(11) Παντὶ τόπῳ. Longe malim τὸν τρόπον, præcessit
enim παντὶ ἔθνεϊ, quod etiam fere locum includit.
Deinde quis ita loquatur, παντὶ τόπῳ γενέσεως
γεννῶνται ἄνθρωποι.

ποι· κρατεῖ δὲ ἐν ἐκάστῃ μορῇ τῶν ἀνθρώπων νόμος καὶ ἔθος, διὰ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὐκ ἀναγκάζει ἢ γένεσις τοὺς Σήρας μὴ θέλοντας φονεύειν, ἢ τοὺς Βραχμᾶνας κρεοφαγεῖν, ἢ τοὺς Πέρσας ἀθεμίτως μὴ γαμεῖν, ἢ τοὺς Ἰνδοὺς μὴ καίεσθαι, ἢ τοὺς Μήδους μὴ ἐσθίεσθαι ὑπὸ κυνῶν, ἢ τοὺς Πάρθους μὴ πολυγαμεῖν, ἢ τὰς ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ γυναῖκας μὴ σωφρονεῖν, ἢ τοὺς Ἑλλήνας μὴ γυμνάζεσθαι γυμνοῖς τοῖς σώμασιν, ἢ τοὺς Ῥωμαίους μὴ κρατεῖν, ἢ τοὺς Γάλλους μὴ γαμεῖσθαι, ἢ τὰ ἄλλα βίβραρα ἔθνη ταῖς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λεγομέναις Μούσαις κοινωνεῖν. Ἄλλ', ὡς προείπον, ἕκαστον ἔθνος, καὶ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων χρῆται τῇ ἑαυτοῦ ἐλευθερίᾳ, ὡς βούλεται καὶ ὅτε βούλεται, καὶ δουλεύει τῇ γενέσει καὶ τῇ φύσει, δι' ἣν περιχρεῖται σάρκα, πῆ μὲν ὡς βούλεται, πῆ δὲ ὡς μὴ βούλεται. Πανταχῇ γὰρ καὶ ἐν παντὶ ἔθνεσι εἰσὶ πλοῦστοι καὶ πένητες, καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, καὶ ἐβρωμένοι καὶ νοσοῦντες, ἕκαστος κατὰ τοὺς τῆς γενέσεως αὐτοῦ κλήρους. Ταῦτα, ὡς Βαρδισάνη, ἄκρως ἡμᾶς πέπεικε, φησὶ αὐτῷ. Οἱ δὲ ἀστρονόμοι φασὶ τὴν γῆν ταύτην μεμερίσθαι εἰς ἑπτὰ κλίματα, καὶ ἄρχειν ἐκάστου κλίματος ἓνα τῶν ἑπτὰ ἀστέρων· καὶ τοὺς διαζόρους νόμους μὴ τοὺς ἀνθρώπους θεοεικέναι ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἕκαστου ἀρχοντος πλεονάζειν τὸ θέλημα ἐν τῇ ἰδίᾳ χύρᾳ, ὃν νόμον νενομίκασι οἱ κρατούμενοι. Ἀπεκρίνατο (12) οὐκ ἀληθῆς ἢ ἀπόκρισις ἀπῆ, ὡς Φιλίππε. Εἰ γὰρ καὶ διήρηται ἡ οἰκουμένη εἰς μέρη ἑπτὰ, ἀλλ' οὐ γὰρ ἐν μιᾷ μερίδι εὐρίσκωμεν πολλὰς διαφορὰς νόμων. Οὐδὲ γὰρ ἑπτὰ νόμοι εἰσὶ κατὰ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας, οὐδὲ δώδεκα κατὰ τὰ ζώδια, οὐδὲ τριακονταεξί, κατὰ τοὺς δεκανοὺς (13), ἀλλὰ μυριοί. Μνημονεύειν τε ὀφείλετε ὧν προείπον, ὅτι καὶ ἐν ἐνὶ κλίματι, καὶ ἐν μιᾷ χύρᾳ τῶν Ἰνδῶν εἰσιν ἀνθρωποφάγοι Ἰνδοί, καὶ εἰσιν οἱ ἐμφύχων ἀπερχόμενοι· καὶ ὅτι οἱ Μαγουσαῖοι οὐκ ἐν Περσίᾳ μόνῃ τὰς θυγατέρας γαμοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ ἔθνεσι, ὅπου ἂν οἰκήσωσι, τοὺς τῶν προγόνων φυλάττοντες νόμους, καὶ τῶν μυστηρίων αὐτῶν τὰς τελετάς. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ βάρβαρα ἔθνη κατελέξαμεν, τὰ τε θνητὰ ἐν μεσημβρίᾳ, καὶ δύσει, καὶ ἀνατολῇ καὶ ἀρκτῷ, τούτεστιν ἐν διαφόροις κλίμασι, μὴ μετῆγοντα Ἑρμαϊκῆς ἐπιστήμης. Πόσοι, νομίζετε, σοφοὶ ἄνδρες παρήγαγον τοὺς κακῶς κειμένους νόμους; πόσοι δὲ νόμοι ὑπὸ τῆς ἀπορίας κατελύθησαν; πόσοι βασιλεῖς, κρατήσαντες ἔθνων, παρήγαγον τοὺς πρὸ αὐτῶν νόμους, καὶ ἔθεντο τοὺς ἰδίους; καὶ οὐδεὶς τῶν ἀστέρων ἀπέλεσε τὸ ἴδιον κλίμα. Χθὲς οἱ Ῥωμαῖοι, τῆς Ἀραβίας κρατήσαντες, τοὺς τῶν βαρβάρων νόμους ἠλλαξαν. Ἐπεταί γὰρ τὸ αὐτεξούσιον τῷ αὐτεξούσιῳ. Τὸ δὲ δυνάμενον πείσαι καὶ τοὺς ἀπίστους ἐκθῆσομαι ὑμῖν. Ἰουδαῖοι πάντες οἱ διὰ Μωσέως ἑτάμενοι νόμον, τοὺς γεννωμένους ἄρβρατες παῖδας ἐν τῇ ὁγδόῃ ἡμέρᾳ αἱμάσσουσι περιτέμνοντες, οὐκ ἀστέ-

A fetu, eodemque necessario tempore, prout lex naturæ fert, simul omnes pariunt : sed projectis maribus, solas suscipiunt aluntque feminas. Sunt autem bellicosæ omnes, et in omni exercitationis genere præcipuo studio curaque versantur. Jam Mercurium ferunt suis in ædibus cum Venere congre-dientem fictores, pictores, nummularios; at in Veneris ædibus, unguentarios, phonascos, histriones efficere. Atqui apud Tainos et Saracenos, ac tam in superiore Libya, quam apud Mauros, nec non apud Nomadas illos, qui Oceani ostium accoliunt, simul-que tam in exteriori Germania, quam in Sarmatia superiore, Scythia quoque, ac cateris omnibus, quæ ad septentrionales Ponti partes habitant genibus; insuper tota passim Alawia, Albania, Otene, B Saunia, et aurea Chersoneso, neque nummularium ullum videas, neque fictorem, neque pictorem, neque architectum, neque geometram, neque phona-scum, neque histrionem : sed ambitu illo terrarum universo, vis ista Mercurii Venerisque nulla est. Medi omnes canibus, quos ingenti alunt studio, ad-huc spirantia moribundorum corpora objiciunt; neque tamen omnes lunam atque Martem in Cancro, diurni ortus præsides sub terram habuere. Indi et mortuorum cadavera, et illorum uxores ultro sese offerentes comburunt : neque tamen, quotquot apud illos vivæ mulieres comburantur, Solem omnes Leonis in ædibus, Martisque sinibus, sub terram cum eodem Marte conjunctum, ortu nocturno sor-titæ sunt. Germani plerique, fractis laqueo cervicibus 278 moriuntur : nec tamen Germanorum uti-que multitudo tanta, lunam horamque nascendi a Saturno Marteque interceptam habere potuit. Enim-vero quotidie, omnique nascendi genere, apud omnes populos, nascuntur homines; vincunt ubique tamen hominum ipsorum leges, mores, liberumque volun-tatis arbitrium. Itaque nec Seres ad homicidia, nec Brachmanes ad esum carniæ, nec Persæ ad ince-stis nuptiis abstinendum, nec Indi ad rogam fugiend-um, nec Medi ad canum dentes evitaudos, nec Parthii ad uxorum multitudine abstinendum, nec Mesopotamiæ mulieres ad intemperantiam, nec Græci ad repudiandas nudorum corporum exerci-tationes, nec Romani ad imperium abjiciendum, nec Galli ad fugiendum muliebrium nuptiarum tur-pitudinem, nec reliquæ nationes barbaræ, ad Musarum (quas Græci vocant) consuetudinem, ortus sui conditione, invitæ nolentesque coguntur. Sed quem-admodum ante diximus, singulæ nationes, homines-que singuli, sua ipsi libertate, ubi quotiesque libu-erit, utuntur : tametsi partim nascendi conditioni, partim naturæ quisque suæ, quæ suo quemque cor-pore induit, libens nonnunquam atque volens, in-terdum nolens et invitus obtemperet. Quippe ubi-

(12) Ἀπεκρίνατο. Aliena, creao, vox. Quid enim est, ἀπόκρισις ἀπεκρίνατο; ea si aberit, clarus intellegiturque locus.

(13) Κατὰ τοὺς δεκανοὺς. Uti que. Duodecim enim in zodiaco signa: signi cujusque partes a

genethliacis triginta constitutæ: ac tres in decurias tributæ, quarum principes, decani, Romanæ ex militiæ usu nominati; omnes proinde triginta sex.

que terrarum, atque apud omnes omnino populos, divites pariter et iuopes, principes, principibusque subditi, valentes, morbisque vexati reperiuntur, prout ortus cujusque sors et ratio tulerit. Hæc, inquam, o Bardesane, hujus mihi sententiæ veritatem abunde persuadent. At enim astronomi Terram aiunt in septem climata divisam esse, quibus singulis singuli planetæ præsent : ita diversas illas ab hominibus positas et constitutas leges non fuisse, sed principiis cujusque sideris voluntatem sua in regione dominari, quam loco legis habuerint, qui ejus imperio ac ditione teneantur. Verum id, Philippe, falso respondetur. Nam ut demus orbem terrarum septem in partes distributum esse ; magnum vel una tantum in parte legum discrimen agnoscimus. Nec enim uti planetæ septem, septem quoque leges ; nec pro signorum zodiaci numero duodecim ; nec, quot ipsi decanos ponunt, sex tantum et triginta, sed prorsus infinitæ numerantur. Quippe, meminisse vos eorum quæ supra diximus, oportebit : Eodem in climate, unoque Indiarum in tractu, Indos alios esse, qui carnibus vescantur humanis, alios, qui ab omni rerum animalium esu abstineant : Magusæos non in 279 Perside tantum filias uxores ducere, sed etiam ubicunque degant, acceptas a majoribus leges, eosdemque mysteriorum ritus ac cæremonias retinentes. Multas quoque recensuimus barbaras nationes, ad meridiem, occasum, orientem, septentrionem incolentes, hoc est in varia climata dissipatas, apud quas nullum exstet Mercurianæ artis doctrinæque vestigium. Jam vero, quam multos exstitisse viros sapientes putatis, qui leges perperam constitutas immutarent ? Imo quam multæ leges, vel consilii, vel rerum inopia conciderunt ? quam multi reges, debellatis victisque nationibus novas ipsi propriasque leges, antiquatis prioribus, imposuerunt ? Neque tamen suo climate planetarum ullus excidit. Romani subacta nudius tertius Arabia, barbarorum leges sustulerunt. Imperium enim rerum potestas omnium licentiaque consequitur. Sed juvat illud afferre, quod vel incredulis fidem faciat. Judæi omnes qui a Moyse legem acceperunt, infantes masculos ante octavum ab ortu diem circumcissione cruentant. Qua quidem in re nec sideris præsentiam illius expectant, nec certi climatis vim ac jura declinant, nec alterius regionis legibus agi se patiuntur. Itaque seu in Syria, seu in Gallia, seu in Italia, seu in Græcia, seu in Parthia, verbo ubicunque versentur, morem eundem retinent. Id autem nascendi conditionem profecto non sequitur, cum una Judæi passim omnes eademque teneri non possint. Idem, ubicunque degant, septimo quoque die ab omni prorsus opere vacant omnes ; adeoque ne iter quidem suscipiunt, aut igni utuntur. Ita Judæus nemo

(14) *Ἐκτρεπόμενοι*. Malebam *ἐντρεπόμενοι*, sed libri omnes reclamabant. Montac. suggerit *ἐντρεπόμενοι*, etc., *veriti, religiose observantes*. Nec tamen *ἐκτρεπόμενοι* sensu caret : quasi dicat, Judæos

Α ρος παρουσίαν ἀναμένοντες, οὐ κλίματος ἐξουσίαν ἐκτρεπόμενοι (14), οὐχ ὑπὸ νόμου ἀλλοτρίας χώρας ἀγόμενοι· ἀλλ' εἴτε ἐν Συρίᾳ τυγχάνουσιν, εἴτε ἐν Γαλίᾳ, εἴτε ἐν Ἰταλίᾳ, εἴτε ἐν Ἑλλάδι, ἢ ἐν Παρθίᾳ, ἢ ὅπου ἂν ᾦσι, τοῦτο ποιοῦσιν. Ὅπερ οὐκ ἔστι κατὰ γένεσιν· οὐ γὰρ δύνανται πάντες Ἰουδαῖοι μίαν γένεσιν ἔχειν. Ἀλλὰ καὶ δι' ἡμερῶν ἑπτὰ πάντες, ὅπου ἂν ᾦσιν, ἀργοῦσιν ἐκ παντὸς ἔργου· καὶ οὕτε ὀδεύουσιν, οὕτε πυρὶ χρώνται. Οὕτε ἀναγκάζει ἡ γένεσις Ἰουδαίων, οὐ κτίσται οἶκον, οὐ καταλύσαι, οὐκ ἐργάσασθαι, οὐ πωλῆσαι, οὐκ ἀγοράσαι ταῖς ἡμέραις τοῦ Σαββάτου, καίτοι ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ γεννώντων Ἰουδαίων καὶ γεννωμένων, καὶ νοσούντων, καὶ ἀποθνησκόντων· ταῦτα γὰρ οὐκ ἔτι ἔστι τοῦ αὐτεξουσίου. Ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ ἐν τῇ Ὑσσορῳνῇ ἀπεκόπτοντο πολλοὶ τῇ Ῥέφ· καὶ ἐν τούτῳ μιᾷ ῥοπῇ ὁ βασιλεὺς Ἀβγαρος ἐκέλευσε τῶν ἀποκοπτομένων τὰ αἰδοῖα ἀποκόπτεσθαι καὶ τὰς χεῖρας· καὶ ἔκτοτε οὐδεὶς ἀπεκόψατο ἐν τῇ Ὑσσορῳνῇ. Τί δὲ ἐροῦμεν περὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν αἰρέσεως, ἧς ἡμεῖς οἱ δοξασταὶ πολλοὶ ὄντες καὶ ἐν διαφόροις ἀνέστημεν κλίμασι, ἐν παντὶ ἔθνει καὶ κλίματι, ὅτινες πολλοὶ ὄντες, ἐνὶ ὀνόματι κεκλήμεθα ; Καὶ οὗτε οἱ ἐν Παρθίᾳ Χριστιανοὶ πολυγαμοῦσι, Πάρθοι ὑπάρχοντες, οὐθ' οἱ ἐν Μηδίᾳ καὶ παραβάλλουσι τοὺς νεκροὺς· οὐχ οἱ ἐν Περσίδι γαμοῦσι τὰς θυγατέρας αὐτῶν, Πέρσαι ὄντες· οὐ παρὰ Βάκτροις καὶ Γάλλοις φθειροῦσι τοὺς γάμους· οὐχ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ θρησκευοῦσι τὸν Ἄπιν, ἢ τὸν κύνα, ἢ τὸν τράγον, ἢ αἴλουρον. Ἄλλ' ὅπου εἰσίν, οὕτε ὑπὸ τῶν κακῶς κειμένων νόμων καὶ ἔθῶν νικῶνται· οὐχ ἡ (15) ὑπὸ τῶν ἀρχῶν πρυτανευομένη γένεσις αὐτοὺς ἀναγκάζει τοῖς ἀπειρημένοις κακοῖς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου αὐτῶν χρῆσθαι. Νόσω δὲ, καὶ πενίᾳ, καὶ πάθει, καὶ ταῖς νομιζομένοις ἀτιμίαις ὑπόκεινται. Ὅσπερ γὰρ ὁ ἐλευθερὸς ἡμῶν ἀνθρωπος δουλεύει οὐκ ἀναγκάζεται, καὶ ἀναγκασθῆ, ἀνθίσταται τοῖς ἀναγκάζουσιν· οὕτως οὐδὲ ὁ φαινόμενος ἡμῶν δοῦλος ἀνθρωπος τῆς ὑποταγῆς ἐκφεύγει βλάβει δύνатаι. Εἰ γὰρ πάντα ἐδυνάμεθα, ἡμεῖς ἂν ἤμεν τὸ πᾶν, ὡς τε, εἰ μὴδὲν ἐδυνάμεθα, ἄλλων ἤμεν, ὡς προεῖπον, ὄργανα, καὶ οὐχ ἑαυτῶν. Θεοῦ δ' ἐπινεύσαντος πάντα δυνατὰ καὶ ἀνεμπόδιστα· τῇ γὰρ ἐκείνου βουλήσει οὐδὲν ἀντιστῆναι δύνатаι· καὶ γὰρ τὰ δοκοῦντα ἀνθίστασθαι, αὐτοῦ χρηστοῦ ὄντος, καὶ συγχωροῦντος ἐκάστη φύσει ἔχειν τὴν ιδιότητα καὶ τὸ αὐτεξουσίον τοῦ θελήματος, ἀνθίσταται. Ὅσαῦτα καὶ ὁ Σύρος. Ἐπειδὴν γὰρ τὰ μὲν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν γραμμάτων αὐτάρκως παρατίθεται, λείπει δὲ τὰ ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, ὧν δὴ καὶ μάλιστα ἡμῖν δεῖ εἰς τὴν τῆς *Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως Προπαρασκευῆν*, εὖ ἂν ἔχοι καὶ τάδε ἐποπεῦσαι, ὡς ἂν κατὰ μὴδὲν ὁ λόγος ἑλλείποι τῶν εἰς τὸ πρόβλημα θεωρουμένων. Ὅθεν δὴ καὶ τάδε σοι σαφῆ καταστήσω. Οὐ μὴν οἶός τ' ἂν εἴης γυμνῶν ἐπατεῖν τῶν ἱερῶν λογίων, τὰ πολλὰ συνεσκιασμένως

etiam eo sub climate degentes, quod ab illo circumcidendi more alienum sit, ipsum tamen constanter ac perpetuo retinere.

(15) *Οὐχ ἡ*. Melius οὐθ' ἡ.

προσηνεγμένων · διόπερ ἐγώ σοι τὸν ἐρμηνεύα τοῦτον ἂ παραστήσομαι. Σὺ δ' εἰ μὴ τοῖς κρείττοσι βασιλεύειν ὁσθά που τὸν ἄνδρα, Χριστοῦ μὲν θιάσοις εἰσέτι δεῦρο χορεύοντα δι' ὧν ἀπολέλοιπε πόνων · οὐ μὴ οὐδὲ τοῖς ἐκτὸς ἀγνώτα, δι' ἧν ἐπιδεδείκται καὶ πρὸς τὰ τῶνδε μαθήματα φιλοτιμίαν. Σκέψαι δ' οὖν ὅσα τε καὶ ὅποια ἐν τοῖς εἰς τὴν Γένεσιν ἐξηγητικοῖς ὁ θαυμασίος Ὀριγένης περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως διείληφε, καὶ ὅπως ἐφώδευσε τὸν περὶ ἐπιμαρμένης λόγον.

Quid porro de Christianorum instituto dicemus, cujus nos sectatores et plurimi et diversis in terræ partibus existimus, qui tamen in omni cum genere tum climate uno omnes eodemque nomine appellati sumus? **280** Enimvero nec in Parthia Christiani, Parthi licet, pluribus utuntur uxoribus, nec in Media defunctorum corpora canibus obijciunt, nec in Perside, Persæ licet, filias uxores ducunt; nec apud Bactros aut Gallos nuptiarum honestatem et jura contaminant; nec in Ægypto Apin, canem, hircum fœlœmve colunt. Ita, ubicunque degant, nec legum morumque sceleratorum improbitate vincuntur, nec ad flagitium ullum, præceptoris sui legibus interdictum, nascendi conditionis ex principum astrorum imperio nutuque descriptæ vi adiguntur; idem tamen, morbis, egestati, calamitatibus et contumeliis, ut vulgo appellantur, obnoxii sunt. Quemadmodum enim homo ille noster, quem liberum esse volumus, aut in servitutem non cogitur, aut si urgetur interdum, vim afferentibus resistit, ita noster hic homo, qui sub aspectum cadit, servus ipse cum sit, obsequendi necessitatem haud facile declinare potest. Quippe, si nostræ cuncta potestatis essent, nihil non essemus; quemadmodum si positum ac situm in nobis esset nihil, aliorum, ut ante dixi, administri essemus, non juris nostri. At annuente Deo, fieri cuncta possunt, impediri nihil. Ejus enim voluntati res obsistere nulla potest, cum ea quæ nonnunquam videntur obsistere, id eatenus modo faciant, quatenus suam ipse naturæ cuilibet prærogativam integramque voluntatis libertatem pro sua benignitate concessit. Atque hæcenus Syrus ille. Ego vero, postquam unus adhuc testimonium produxero, huic disputationi finem imponam. Quandoquidem enim abunde profanis adhuc e litteris hausimus, solaque divinarum auctoritas superest, quæ certe quidem ad hanc præsertim *Evangelicæ demonstrationis Præparationem* desideratur, æquum sane opportunumque fuerit, in eas quoque diligenter intueri, nihil ut omnino desideretur, quod ad susceptæ quæstionis disceptationem pertineat. Itaque ex illis etiam hujus tibi veritatis argumenta producere statui. Sed quoniam sacrorum oraculorum, si nude ponerentur, sensum mentemque capere non posses, quod fere umbris quibusdam involuta proferantur, eorum interpretem adducam in medium. Tu vero, nisi forte sublimioribus illis mentibus invides, hominem probe nosti, qui ut hic adhuc inter Christi cœtus, operum, quæ sui tanquam vicaria reliquit, usu et tractatione versatur, ita nec hominibus a nostris etiam ritibus alienis, propter summam, qua in eorum quoque disciplinas incubuit, contentionem, ignotus est. Vide igitur, quemadmodum quibusque verbis Origenes **281** vir ille singularis hac tota de re suis in *Genesin Commentariis* statuat, istamque de fato disputationem qua ratione pertractet.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ὅς καὶ ἀπὸ τῆς τῶν θειῶν Γραφῶν ἐξηγήσεώς τε καὶ μαρτυρίας, ἐκ τῶν Ὀριγένους.

Ἐπερ τοῦ εἰς σημεῖα γεγονέναι τοὺς φωστῆρας, οὐκ ἄλλους ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἀστρων τυγχάνοντα, τῶν σφόδρα ἀναγκαιοτάτων ἐστὶ διαλαθεῖν οὐ μόνον ἔθνῶν τῶν τῆς Χριστοῦ πίστεως ἄλλοτριων σφαιλομένων εἰς τὴν περὶ τῆς εἰμαρμένης τόπον, τῆ τῶν καλουμένων πλανωμένων ἀστέρων ἐπιλογῆ (16) πρὸς τοὺς ἐν τῷ ζῳδιακῷ πάντων αὐτοῖς νομισσομένων συμβαίνειν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν περὶ ἕκαστον ἀνθρώπων, τάχα δὲ καὶ ἀλόγων ζῴων · ἀλλὰ γὰρ καὶ πολλῶν τῶν πεπιστευκέναι ὑπολαμβανομένων περιπτωμένων, μὴ ἄρα ἠνάγκασται τὰ ἀνθρώπων πράγματα, καὶ ἀμήχανον ἄλλως γενέσθαι, ἢ ὡς οἱ

^a Ἰσ. τούτων. ^b Ἰσ. βασιλεύειν.

(16) Ἐπιλογῆ. Verti, perinde ac si legeretur ἐπιπλοχῆ, quæ vox habetur infra, pag. 283, παρὰ τὴν τούτων πρὸς ἄλλῃλους ἐπιπλοχῆν.

A Sabbati diebus ad domum vel ædificandam, vel demolendam, ad laborandum, vendendum, emendum, ortus necessitate adigitur: cum tamen eo ipso die passim generent atque nascantur, ægrotent passim morianturque Judæi: quod ista nequaquam ex libertate pendeant. In Syria quondam et Osroene plerosque Opis in honorem abscindi moris erat: verum cum repente jussisset rex Abgarus, ut quibus abscissa verenda essent, iis etiam manus abscinderentur, nemo se deinceps tota Osroene abscidit. Quid porro de Christianorum instituto dicemus, cujus nos sectatores et plurimi et diversis in terræ partibus existimus, qui tamen in omni cum genere tum climate uno omnes eodemque nomine appellati sumus? **280** Enimvero nec in Parthia Christiani, Parthi licet, pluribus utuntur uxoribus, nec in Media defunctorum corpora canibus obijciunt, nec in Perside, Persæ licet, filias uxores ducunt; nec apud Bactros aut Gallos nuptiarum honestatem et jura contaminant; nec in Ægypto Apin, canem, hircum fœlœmve colunt. Ita, ubicunque degant, nec legum morumque sceleratorum improbitate vincuntur, nec ad flagitium ullum, præceptoris sui legibus interdictum, nascendi conditionis ex principum astrorum imperio nutuque descriptæ vi adiguntur; idem tamen, morbis, egestati, calamitatibus et contumeliis, ut vulgo appellantur, obnoxii sunt. Quemadmodum enim homo ille noster, quem liberum esse volumus, aut in servitutem non cogitur, aut si urgetur interdum, vim afferentibus resistit, ita noster hic homo, qui sub aspectum cadit, servus ipse cum sit, obsequendi necessitatem haud facile declinare potest. Quippe, si nostræ cuncta potestatis essent, nihil non essemus; quemadmodum si positum ac situm in nobis esset nihil, aliorum, ut ante dixi, administri essemus, non juris nostri. At annuente Deo, fieri cuncta possunt, impediri nihil. Ejus enim voluntati res obsistere nulla potest, cum ea quæ nonnunquam videntur obsistere, id eatenus modo faciant, quatenus suam ipse naturæ cuilibet prærogativam integramque voluntatis libertatem pro sua benignitate concessit. Atque hæcenus Syrus ille. Ego vero, postquam unus adhuc testimonium produxero, huic disputationi finem imponam. Quandoquidem enim abunde profanis adhuc e litteris hausimus, solaque divinarum auctoritas superest, quæ certe quidem ad hanc præsertim *Evangelicæ demonstrationis Præparationem* desideratur, æquum sane opportunumque fuerit, in eas quoque diligenter intueri, nihil ut omnino desideretur, quod ad susceptæ quæstionis disceptationem pertineat. Itaque ex illis etiam hujus tibi veritatis argumenta producere statui. Sed quoniam sacrorum oraculorum, si nude ponerentur, sensum mentemque capere non posses, quod fere umbris quibusdam involuta proferantur, eorum interpretem adducam in medium. Tu vero, nisi forte sublimioribus illis mentibus invides, hominem probe nosti, qui ut hic adhuc inter Christi cœtus, operum, quæ sui tanquam vicaria reliquit, usu et tractatione versatur, ita nec hominibus a nostris etiam ritibus alienis, propter summam, qua in eorum quoque disciplinas incubuit, contentionem, ignotus est. Vide igitur, quemadmodum quibusque verbis Origenes **281** vir ille singularis hac tota de re suis in *Genesin Commentariis* statuat, istamque de fato disputationem qua ratione pertractet.

CAPUT XI.

Divinarum quoque Scripturarum auctoritate ac testimonio fati vim omnem refutari. Ex Origene.

B Quod hic habetur, inquit, luminaria, quæ sane alia non sunt, quam sol, luna cæteraque sidera, tanquam signa quædam esse constituta, id vero ut diligenter explicetur, in primis necessarium est. Nec enim gentes illæ modo, quæ a Christi fide alienæ sunt, ad eum, qui de fato instituitur, locum offendunt, quod quæ in terris eveniunt omnia, quæque singulos ad homines, imo quæ ad brutas quoque fortassis animantes pertinent, ea stellarum, quas errantes vocant, cum iis, quæ ad zodiacum adherescunt, sideribus complexione quadam et comparatione fieri arbitrentur: sed eorum etiam

permulti, qui Christianæ fidei sectatores ac professores habentur, anguntur animis, ne humanæ res adeo necessitate teneantur, ut aliter, quam varis astrorum situs et collocatio jubeat, fieri non possint. Quæ quidem ex opinione consequens illud est, ut funditus voluntatis nostræ vis facultasque tollatur, simulque proinde laus omnis ac vituperatio, rerumque vel approbatione dignarum vel reprehensione, discrimen. Hæc porro sublata si semel erunt, evanescat pariter necesse est, quidquid de judicii divini æquitate jactatur, concidant vel intentatæ sceleratis poenarum ac suppliciorum minæ, vel promissa melioris sanctiorisque vitæ professoribus gloriæ ac felicitatis præmia; nihil enim istorum deinceps cum ratione fiet. Imo, si quis cætera, quæ ex ejusdem sententiæ vi efficiuntur, spectare volet, non inanis profecto solum, ac supervacanea fides nostra futura sit, sed ne ipse quidem adventus Christi, totaque illa seu legis, seu prophetarum œconomia, et apostolorum in excitandis constabiliendisque Christi Dei Ecclesiis, suscepta contentio, vel nihilum profecerit. Nisi tamen, ipsius etiam Christi non modo nascendi rationem, sed quidquid præterea vel egerit, vel tulerit, eam in conversionis astrorum necessitatem projecta hominum istorum temeritas illigabit: perinde videlicet, quasi is ab sideribus vim illam rerum admirabilium, non a Deo cunctorumque Parente acceperit. Cujus ex **282** orationis impietate illud sequitur, ut quot divinam fidem amplectuntur, ad illam siderum omnes impulsione rapiantur. Ego vero quæsierim ex iis perlibenter, quid tandem secutus hac in mundi molitione Deus fuerit, ut ex ea virorum, qui in eo degunt, multitudine, alii nulla sua culpa muliebris veneris turpitudinem paterentur; alii ferino plane ritu, quod tales ipsos efficeret universi hunc in modum a Deo constituti impetus atque conversio, teterrimis sese dirissimisque sceleribus, ut homicidiis ac piraticis prædationibus dederent? Quænam quid attinet hanc a nobis, de rebus iis quæ vel hominibus eveniunt, vel ab iisdem peccantur, quæque prorsus infinitæ sunt, disputationem institui, quos præsertim dogmatis istius assertores egregii, dum ab omni culpa liberant, malorum quæque scelerate flunt omnium Deo causam assignant? Quorum si nonnulli, ut Dei causam tueri videantur, bonum quemdam alterum esse dicent, eumque rerum istarum fontem esse ac principium negabunt, quod uni duntaxat rerum creaturarum molitori similia tribuenda velint; primum, ne sic quidem, quod ipsi volunt, justus ut ille sit, efficiant. Quomodo enim quem tot malorum parentem fatentur ipsi quoque, justum eundem esse jure meritoque defendant? Deinde quid sentiant ipsi de se, quærendum ex illis est. Utrum sese astrorum conversione obligatos esse, an liberos, atque ejusmodi, apud quos

^a γρ., μακαριότητες. ^b Ισ. ψεκτάς.

(17) Ἐὰν δὲ τινες. Eius τοὺς Μανιχαίους ἀντίτεταται, qui mundum hunc non boni, sed mali Dei opus esse jactabant.

ἄστέρες κατὰ τοὺς διαφόρους σχηματισμοὺς ἐπιτέλλουσιν. Ἐπεταὶ δὲ τοῖς ταῦτα δογματίζουσιν ἐξ ὧν τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναίρειν· διόπερ καὶ ἔπαινον καὶ ψῆφον, καὶ πράξεις ἀποδεκτάς, πάλιν τε αὖ ψεκτάς. Ἄπερ εἰ οὕτως ἔχει, τὰ τῆς κεκηρυγμένης τοῦ Θεοῦ κρίσεως ὄχεται, καὶ ἀπειλαὶ πρὸς τοὺς ἡμαρτηκότας, ὡς κολασθησομένους· τιμαὶ τε αὖ πρὸς τοὺς τοῖς κρείττους ἐαυτοὺς ἐπιδεδωκότας, καὶ μακαριότητος ^a· οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τούτων εὐλόγως ἔσται γενόμενον, καὶ εἰ τὰ ἀκόλουθὰ τις ἐαυτῷ, ἐφ' οἷς δογματίζει, βλέπει, καὶ ἡ πίστις ἔσται ματαία, ἢ τε Χριστοῦ ἐπιδημία οὐδὲν ἀνούσσα, καὶ πάσα ἡ διὰ νόμου καὶ προφητῶν οἰκονομία, κάματοί τε ἀποστῶλων ὑπὲρ τοῦ συστήσαι τὰς διὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας· εἰ μὴ ἄρα καὶ Χριστὸς κατὰ τοὺς οὕτως τολμῶντας, ^B ὑπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς τῶν ἀστρων κινήσεως τὴν γενέσιν ἀνειληφέναι γενόμενος, πάντα πεποιήκοι τε καὶ πάθοι, ὡς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τῶν ὧν αὐτῷ τὰς παραδόξους δυνάμεις δωρησαμένου. ἀλλὰ τῶν ἀστέρων. Οὕς ἀθείοι καὶ ἀσεβέσι τυγχάνουσι λόγοις ἀκολουθεῖ καὶ τὸ τοὺς πιστεύοντας ὑπὸ τῶν ἀστέρων ἀγομένους πιστεύειν εἰς Θεὸν λέγεσθαι. Πυθόμεθα δ' ἂν αὐτῶν, τί ὁ Θεὸς βουλόμενος τοιοῦτον ἐποίησε· ἴν' οἱ μὲν ἐν αὐτῷ ἄνδρες ὄντες τὰ γυναικῶν πάσχουσιν, οὐδαμῶς ἑαυτοῖς αἰτίοι τῆς ἀσελείας γεγεννημένοι· ἕτεροι δὲ, ἀγρίων ζώων κατάστασιν εἰληφότες, τῷ τὴν φορὰν τοῦ παντὸς τοιοῦτου αὐτοὺς πεποιήκεναι, διὰ τὸ τὸν Θεὸν οὕτως κεκοσμημέναι τὸ πᾶν, ἐπιιδίδασιν αὐτοὺς ὠμοτάτοις καὶ σφόδρα ἀπανθρώποις πράγμασιν, ἀνδροφονίας καὶ πειραταίαις; ^C Καὶ τί δεῖ λέγειν ἡμᾶς περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν ἀνθρώποις, καὶ ἀμαρτανόμενων ὑπ' αὐτῶν μυρίων ἔσων τυγχάνοντων, οὐστὶνας οἱ τῶν γενναίων προῖστάμενοι τούτων λόγων ἀπολύοντες παντὸς ἐγκλήματος, τῷ Θεῷ προσγράφουσι πάντων τῶν κακῶν καὶ ψευκῶς ^b πραττομένων τὴν αἰτίαν; Ἐὰν δὲ τινες (17) αὐτῶν, ὡς ἀπολογούμενοι περὶ Θεοῦ, ἕτερον μὲν εἶναι λέγωσι τὸν ἀγαθόν, οὐδενὸς τούτων ἔχοντα τὴν ἀρχήν, τῷ δὲ Δημιουργῷ πάντων τὰ τοιαῦτα προσάπτωσι· πρῶτον μὲν, οὐδ' ὡς βούλονται, δυνήσονται ἀποδεικνύναι, ὅτι ἐστὶ δίκαιος· πῶς γὰρ ὁ τοσοῦτων κακῶν κατ' αὐτοὺς πατήρ εὐλόγως χρηματίζοι δίκαιος; δεῦτερον δὲ, περὶ αὐτῶν τί ποτε φήσουσιν, ἐξεταστέον; Πότερον ὑπόκεινται τῇ φορᾷ τῶν ἀστέρων, ἢ ἡλευθέρωνται, καὶ ἐν τῷ βίῳ τυγχάνοντες, οὐδὲν ἐνεργούμενον εἰς ἑαυτοὺς ἔχουσιν ἐκείθεν; Εἰ μὲν γὰρ φήσουσιν ὑποκείσθαι τοῖς ἄστροις, δῆλον, ὅτι τὰ ἄστρα τὸ νοῆσαι αὐτοῖς τοῦτο ἐχαρίσατο, καὶ ὁ Δημιουργὸς ὑποβεβληκῶς ἔσται διὰ τῆς τοῦ παντὸς κινήσεως τὴν λόγον τὸν περὶ τοῦ ἀνωτέρω ἀναπεπλασμένου Θεοῦ, ὅπερ οὐ βούλονται· εἰ δὲ ἀποκρῖνόνται, ὅτι ἐξω τῶν νόμων τυγχάνουσι τοῦ Δημιουργοῦ τῶν κατὰ τοὺς ἀστέρας, ἵνα μὴ ἀπόφασιν ἢ τὸ λεγόμενον ὑπ' αὐτῶν ἀναπόδεικτος, πειραθῆτωσαν ἡμᾶς προσάγειν ἀναγκαστικώτερον, διαφορὰν παριστάντες νοῦ τινος ὑποκειμένου γενέσει καὶ εἰμαρμένη καὶ ἐτέρου ἀπὸ τού-

των ελευθέρου. Δῆλον γάρ ἐστι τοὺς τοιοῦτους (18), ὅτι, λόγον ἀπαιτηθέντες διδόναι αὐτοῖς, οὐδαμῶς δυνήσονται. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ εὐχαὶ παρέλκουσι μάτην παραλαμβανόμενοι. Εἰ γὰρ κατηνάγκασται τὰδε τινὰ γενέσθαι, καὶ οἱ ἄσπερες ποιοῦσιν, οὐδὲν δὲ παρὰ τὴν τούτων πρὸς ἀλλήλους ἐπιπλοκὴν δύναται γενέσθαι, Θεὸν ἀλογίστως ἀξιοῦμεν τὰδε τινὰ ἤμῃν δωρήσασθαι. Καὶ τί ἐπὶ πλείον μῆκύνειν λόγον δεῖ, παριστάνα τὸ ἀσπεδὸς τοῦ καθημαξευμένου ἀθανάσιως παρὰ τοῖς πολλοῖς περὶ εἰμαρμένης τόπου; Αὐτάρκη γὰρ εἰς ὑπογραφὴν καὶ τὰ εἰρημένα. Πόθεν δὲ ἐξετάζοντες τὸ, « Ἔστωσαν εἰς σημεῖα οἱ φωστῆρες, » ἐπὶ ταῦτα ἐληλύθαμεν, ἕαυτοὺς ὑπομνήσωμεν. Οἱ μανθάνοντες περὶ τινῶν ἀληθῆ, ἤτοι αὐτόπται τῶν πραγμάτων γενόμενοι, ἀποφαίνονται τὰδε τινὰ ὑγειῶς, τὸ πάθος καὶ τὴν ἐνεργείαν τῶν πεπονηθῶτων ἢ ἐνεργησάντων θεασάμενοι, ἢ ἀπαγγελλόντων τῶν οὐδαμῶς αἰτίων τοῖς γεγενημένοις ἀκούσαντες, τὰδε τινὰ γινώσκουσιν (19) (ὑπεξηρήσθη δὲ νῦν τοῦ λόγου τὸ δύνασθαι τοὺς δεδραχότας ἢ πεπονητότας, διηγουμένους ἢ δεδράκασιν, ἢ πεπόνθασιν, ἐνάγειν εἰς γνῶσιν τῶν πεπραγμένων τὸν μὴ παρατετυχηκότα). Ἐὰν οὖν ὁ διδασκόμενος ὑπὸ τοῦ μηδαμῶς αἰτίου τῶν γινομένων τὸ τὰδε τινὰ τοῖσδε γεγονέναι, ἢ συμβῆσθαι, μὴ διακρίνων (20), ὅτι οὐ πάντως ὁ διδάσκων περὶ τίνος ὡς γενομένου ἢ ἐσομένου, αἰτίας ἐστι τοῦ τὸ πρᾶγμα τοιόνδε τι τυγχάνειν· οἷησεται τὸν παραστήσαντα περὶ τοῦ τὰδε τινὰ γεγονέναι, ἢ τὰδε τινὰ ἐσεσθαι, πεποιηκέαν, ἢ ποιήσεντα τὰ περὶ ὧν διδάσκει, οἷησεται δὲ δηλοῦναι ἐσφαλμένως. Ὡς εἰ τις, ἐντυχῶν προφητικῇ βίβλῳ προδηλοῦσῃ τὰ περὶ Ἰούδα τὸν προδότην, νομίσει μαθὼν τὸ ἐσόμενον, ὁρῶν αὐτὸ ἀποτελούμενον, τὴν βίβλον αἰτίαν εἶναι τὸδε τι γεγονέναι ὑστερον, ἐπεὶ ἀπὸ τῆς βίβλου μεμάθηκε τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰούδα πραχθησόμενα ὑστερον· ἢ πάλιν μὴ τὴν βίβλον ὑπολάβοι εἶναι αἰτίαν, ἀλλὰ τὸν πρῶτον γράψαντα αὐτὴν, ἢ τὸν ἐνεργήσαντα, φέρε εἰπεῖν τὸν Θεόν. Ὡς περὶ δὲ ἐπὶ τῶν περὶ τοῦ Ἰούδα προφητευομένων αὐτὰ αἰ λέξεις ἐξεταζόμενα ἐμφαίνουσι τὸν Θεὸν ποιητὴν μὴ γεγονέναι τῆς τοῦ Ἰούδα προδοσίας, ἀλλὰ μόνον δεδηλωκέαν προεγνώχοντα τὰ ἀπὸ τῆς τούτου κακίας πραχθησόμενα παρὰ τὴν αὐτοῦ αἰτίαν· οὕτως εἰ τις ἐμβαθύνει τῷ λόγῳ τοῦ προειδέναι τὰ πάντα τὸν Θεόν, καὶ τοῖς ἐν οἷς οἶον ἐνετύπωσε τῆς ἑαυτοῦ προγνώσεως τοὺς λόγους, κατανοήσῃ, ὅτι οὔτε ὁ προγνοὺς πάντως αἰτίας τῶν προεγνωσμένων, οὔτε τὰ τοὺς τύπους τῶν λόγων τῆς προγνώσεως τοῦ προεγνωκότος δεξάμενα. Ὅτι μὲν οὖν ἕκαστον τῶν ἐσομένων πρὸ πολλοῦ οἶδεν ὁ Θεὸς γενησόμενον, καὶ χωρὶς μὲν Γραφῆς αὐτόθεν ἐκ τῆς ἐνωίας τῆς περὶ Θεοῦ δῆλον τῷ συνίεντι ἀξίωμα δυνά-

A hæc in vita, nihil omnino motus ille possit? Obligatos si fatebuntur, hunc illis profecto astra quoque sensum impresserint: adeoque novam de superiore suo fictitioque Deo mentem, hujus conversione mundi, suus ille, quod ipsi negant, architectus injecerit. Sin autem ejus se minime, quas astra volvunt, legibus teneri respondebunt, id ne ab iis temere negari videantur, majori utique vi suffragium illi nostrum extorquere debent, certo discrimine duo inter mentium genera constituto, quarum aliæ ortus fatique necessitatem subire cogantur, aliæ defugiant. Hac enim se quæstione profecto nunquam explicabunt. Ad hæc preces ac vota nuncupare, supervacaneum plane sit. Nam si hæc illave fieri necesse est, hancque astra necessitatem afferunt, **283** nec aliter quam eorum mutua complexio jubeat, fieri quidquam potest, hoc aut illud abs Deo impetrare sine ratione contendimus. Sed quorsum pluribus communis hujus de fato loci, quem inconsiderate vulgus adhuc hominum trivit, impietatem persequimur? Eam quippe superiori oratione informasse sat est. Jam vero, cum locum illum expendere, « Sint in signa luminaria, » quemadmodum in eam disputationem delapsi fuerimus, nobis in memoriam revocemus. Qui vel aliqua de re veri ex aliis quidpiam intelligunt, vel ipsimet rei gestæ oculati testes fuerunt, ii profecto rem aperire sincere integreque possunt: quippe qui, vel quod passus alter fuerit, vel quod idem perfecerit, aut oculis ipsi suis usurparint, aut aliorum qui tamen rei causam dederint nullam, commemoratione acceperint. (Illud enim sane omittamus, fieri posse, ut qui aliquid vel passi fuerint, vel fecerint, eos etiam, qui præsentibus non interfuerint, narratione ipsi sua totius in rei cognitionem adducant.) Si quis ergo, postquam certi aliquid aut evenisse quibusdam, aut eventurum esse, ab illo qui ejus causa non sit, auditione acceperit, non cogitet apud se, quisquis rem quamlibet aut gestam esse, aut gestum iri doceat, non eum continuo ejusdem rei causam esse: is sane, quicumque vel factum aliquid vel futurum esse aperiet, ab eodem aut profectum illud, aut profecturum opinabitur, falso tamen opinabitur. Veluti si quis, ubi ex prophético volumine, quod Judæ proditoris scelus exitiumque prædiceret, futuram totius rei seriem intellexisset, adeoque cum suis factum ipsum oculis intueretur, idem in volumen facinoris causam omnem culpamque conferret: aut, si minus volumen, eum certe, a quo primum conscriptum illud esset, aut vero Deum ipsum, cujus impulsu ac numine proditiisset,

(18) Δῆλον γάρ ἐστι τοὺς τοιοῦτους. Forte delendum fuerit τοὺς τοιοῦτους. Nisi dicamus, hunc accusativum pro nominativo usurpatum, ut in verborum activorum constructione fieri solet; v. g. cum dicunt οἶδα γάρ σε, ὅτι τοῦτο ἐποίησας, et similia. Prius tamen illud, apud antiquiores et classicos, vereor, ut facile reperias.

(19) Τὰδε τινὰ γινώσκουσιν. Hæc omnino παρ-

ἔκειν existimo, cum jam paulo ante præcesserit, ἀποφαίνονται τὰδε τινὰ ὑγειῶς: aut si hæc quoque retineri placet, scribendum ante fuerit καὶ τὸ πάθος, etc.

(20) Διακρίνων. Γρ., διακρίνοι, quod magis probo: alioqui mox post alterum οἷησεται, aut δὲ tollendum videtur, aut sumendum pro δή, quod hoc loco minus placeret.

eiusdem perfidiæ auctorem esse sentiret. Quemadmodum enim conceptis ac disertis, si ea diligenter expendas, istius de Juda prophetiæ verbis, Deus omni proditiōnis ejus culpa liberatur; idque unum ex illis auferri potest, Deum quod nulla sui numinis communiōne, sola hominis improbitate futurum scelus ante cognoverat, prænuñtiasse: ita profecto, quisquis et eam in disputationem, qua Deo rerum omnium antegressa cognitio tribuitur, et in ea, quibus suæ cognitionis signa quædam et formas impresserit, subire alius ac **284** penetrare voluerit, intelliget ipse continuo, non illi utique, qui prænoverit, aut iis ipsis rebus, quæ prænotionis ejus formas quasdam notasque susceperint eorum, quæ prænoverit, causam esse tribuendam. Jam vero, quidquid aliquando futurum est, id omne Deum multo ante futurum prænosse, ut Scripturæ abesset auctoritas, vel ipsamet ex Dei notione is profecto demum intelligat, qui probe vim illam et excellentiam divinæ mentis intelligit. Si tamen sacrarum quoque litterarum testimonis eam in rem opus est, plenæ sunt exemplorum id genus prophetarum voces; ipsaque adeo Susanna rerum ei cognitionem omnium his verbis asseruit: « Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, qui nos omnia, antequam fiant, tu scis, quoniam falsum testimonium tulerunt contra me ²¹. » Ac Regum tertio regis ipsius nomen, resque ab eogestas, multis ante annis, quam lucem aspicerent, hunc in modum clarissime vates divinæ expressit: « Constituitque Jeroboam diem solemnem in mense octavo, quinquadecima die mensis, in similitudinem solemn-

²¹ Dan. xiii, 4.

²² Ισ. βασιλεύοντος.

(21) Ὁ Θεός. En ut, Origenes etiam atate, illa Susannæ historia θεόπνευστος habeatur: non minus certe quidem, quam libri consequentes, ex quibus idem Origenes testimonia producit. Nec ullus hic stramineus novatorum distinctio locus; dum quos ipsi sacrarum e numero libros expungunt, ex iis si quid a Patribus tanquam e Scriptura proferri videant, Scripturam vocari excipiunt, quæ moribus informandis apta sit, non decretis fidei sancientis idonea. Ridicule id quidem: hac enim calumnia, nulli non Scripturæ parti fides abrogari queat. Sed tamen, hic etiam ab Origene divinæ scientiæ fides asseritur; quod, opinor, ex decretis illis unum esse, ut duri admodum oris sint, nunquam negabunt.

(22) Μηρὶ τῷ ὀγδόῳ. Quem ipse mensem finxerat de corde suo, ut sequenti versu diserte Scriptura loquitur: id est, quem αὐτομάτως, nulloque Judæorum exemplo, per sese instituerat, ut ejus die 15 impiæ consecrationis festum celebratur.

(23) Κατὰ τὴν ἑορτήν. Quod tandem festum illud est, cujus exemplum Jeroboamus sequitur? Non placet ἀδιάφορον quoddam intelligi, quod nullam cum ista dedicatione affinitatem habuerit. Addit enim Scriptura, in similitudinem solemnitate, etc. Frustra quoque Encæniorum hic a quibusdam mentio fit, quæ Jeroboamus, tanto illis antiquior, cogitare non potuit. Probabilius alii de Tabernaculorum festo accipiunt, cujus initium ab septimi mensis decimo quinto die ducebatur, Lev. xxiii, 34 et seq. Nec tamen satis video, quam illius similitudinem Jeroboamus expresserit, nisi forte, quod

μεως νοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ δεῖ καὶ ἀπὸ τῶν Γραφῶν τοῦτο παραστῆσαι, πλήρεις μὲν εἰσιν αἱ προφητεῖαι τοιούτων παραδειγμάτων· καὶ μετὰ τὴν Σωτάνναν δὲ τοῦ Θεοῦ γινώσκοντος τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, οὕτω λέγουσαν· Ὁ Θεός (21) ὁ αἰώνιος, ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, σὺ ἐπίστασαι, ὅτι ψευδῆ μου κατεμαρτύρησαν οὗτοι. » Σαφέστατα δὲ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλείων καὶ ὄνομα βασιλεύοντος α καὶ πράξεις ἀνεγράφησαν, πρὸς πλείων ἐτῶν τοῦ γενέσθαι, προφητεύμενα οὕτως· « Καὶ ἐποίησεν Ἰεροβοάμ ἑορτὴν ἐν τῷ μηνὶ τῷ ὀγδόῳ (22), ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνός, κατὰ τὴν ἑορτὴν (23) τὴν ἐν γῇ Ἰούδα (24). Καὶ ἀνέβη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐν Βαιθῆλ (25), ὃ ἐποίησεν ἐν ταῖς δαμάλεσιν (26), αἷς ἐποίησεν. » Ἔτα μετ' ὀλίγα· « Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ ἐξ Ἰούδα παρεγένετο ἐν λόγῳ Κυρίου ἐν Βαιθῆλ, καὶ Ἰεροβοάμ εἰστήκει ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ ἐπιβῆσαι. Καὶ ἐπεκάλεσεν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ἐν λόγῳ Κυρίου, καὶ εἶπε· Θυσιαστήριον, θυσιαστήριον, τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ υἱὸς τίκτεται τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, Ἰωσίας ὄνομα αὐτῷ, καὶ θύσει ἐπὶ σὲ τοὺς ἱερεῖς τῶν ὑψηλῶν τῶν ἐπιθούτων ἐπὶ σέ, καὶ ὅσα ἄνθρώπων καύσει ἐπὶ σέ. Καὶ ἔδωκεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη τέρας, λέγων· Τοῦτο τὸ τέρας ὃ ἐλάλησε Κύριος λέγων· Ἰδοὺ τὸ θυσιαστήριον ῥήγνυται, καὶ ἐκχυθήσεται ἡ πίστις ἡ ἐπ' αὐτῷ. » Καὶ μετ' ὀλίγα δηλοῦται, ὅτι καὶ τὸ θυσιαστήριον ἐρράγη, καὶ ἐξέχυθη ἡ πίστις (27) ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου κατὰ τὸ τέρας, ὃ ἔδωκεν ὁ ἄνθρωπος ἐν λόγῳ Κυρίου. Καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐα γενομένῳ πρὸ πολλοῦ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς εἰς Βαβυλῶνα, μετ' ἦν αἰχμαλωσίαν ὑστερόν ποτε γίνεται Κύρος ὁ Περσῶν βασιλεὺς

diem octavi mensis decimum quintum elegerit. Nam Tabernaculorum celebritas eo Levitici loco tantum instituitur, ut discant posteri (verba Dei sunt) quod in Tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cum educerem eos de terra Ægypti. Malim omnino, altaris dedicationem a Salomone celebratam intelligere, quæ octavo die septimi mensis inchoata, ad vicesimum secundum producta est, quo etiam Tabernaculorum celebritas claudebatur. Lege II Reg. viii, et Paralipom. vii, ubi vers. 9 de Salomone habetur, fecitque die octavo collectam, eo quod dedicasset altare septem diebus, et solemnitatem celebrasset diebus septem.

(24) Ἐν γῇ Ἰούδα. Rectius ἐν τῷ Ἰούδα. Ita enim ex Hebr. Septuaginta, et Vulgat. in Juda.

(25) Θυσιαστήριον τὸ ἐν Βαιθῆλ. Reponendum videtur, ut est apud Septuag., θυσιαστήριον, ὃ ἐποίησεν ἐν Βαιθῆλ, τοῦ θύειν ταῖς δαμάλεσιν, etc. Certe τοῦ θύειν nec omitti potest, nec in particulam ἐν sine flagitio mutari. Porro vulgat. interpr. pro ὃ ἐποίησεν habet, similiter fecit, ut in Hebr. פָּשַׁח יָד, id est, opinor, ut fieri solebat in Juda. Septuaginta vero subintellegerunt in Hebr. פָּשַׁח, quod, ut alibi passim.

(26) Ἐν ταῖς δαμάλεσιν. Ita Septuag. Vulgat. autem in mascul., vitulis quos. Vide notas ad pag. 417, ubi de Api Ægyptio, et Israelit. vitulis, plurib.

(27) Ἡ πίστις. Ut Septuag., Vulgat. autem, cinis; Hebr. פָּחַח, quod cinerem adipemque significat.

σνεργήσας τῇ οἰκοδομῇ τοῦ ναοῦ, γενομένῳ (28) A κατὰ τοὺς χρόνους Ἐσδρα, ταῦτα περὶ Κύριου ὀνομαστέι προφητεύεται· « Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Χριστῷ μου Κύριῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἐπακούσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχύιν βασιλείων διαβρήξω (29)· ἀνοίξω ἔμπροσθεν αὐτοῦ θύρας, καὶ πύλαι οὐ συγκλεισθήσονται. Ἐγὼ ἔμπροσθέν σου πορεύομαι, καὶ ὄρη (30) ὀμαλίῳ· θύρας χαλκᾶς συντριψῶ, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσω· καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοι, ἵνα γνῶς, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ καλῶν τὸ ἔνομά σου, Θεός Ἰσραὴλ. Ἐνεκεν τοῦ παιδός μου Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ τοῦ ἐκλεκτοῦ μου ἐγὼ καλέσω σε τῷ ὀνόματί σου, καὶ προσδέξομαι σε (31).» Σαφῶς γὰρ καὶ ἐκ τούτων δεδήλωται, ὅτι διὰ τὸν λαόν, ὃν εὐηργέτησεν, ὁ Κύριος ὁ Θεός μὴ γινώσκοντι αὐτῶ τὴν καθ' Ἑβραίους θεοσέβειαν ἐδωρήσατο ἔθνων πλειόνων ἄρξει. Καὶ ἔστι ταῦτα μαθεῖν καὶ ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἀναγραφάντων τὰ περὶ τὸν προφητευθέντα Κύρον. Ἐτι δὲ καὶ ἐν τῷ Δανιήλ, Βαβυλωνίων βασιλευσάντων τότε, τῷ Ναβουχοδονόσορ δεικνύνται αἱ ἐσόμεναι βασιλεῖαι μετ' αὐτόν. Δεικνύνται δὲ διὰ τῆς εἰκόνης, χρυσοῦ μὲν τῆς Βαβυλωνίων ἀρχῆς ὀνομαζομένης, ἀργυρίου δὲ τῆς Περσῶν, χαλκοῦ δὲ τῆς Μακεδόνων, σιδήρου δὲ τῆς Ῥωμαίων. Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ προφήτῃ τὰ περὶ Δαρείου καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ τὸν τέσσαρας διαδόχους (32) Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνων βασιλέως, καὶ Πτολεμαίων (33) τὸν Αἰγύπτου ἄρξαντα, τὸν ἐπικαλούμενον Λαγῶν (34), οὕτω προφητεύεται· « Καὶ ἰδοὺ τράγος αἰγῶν ἤρχετο ἀπὸ λίθου ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς· καὶ τῷ τράγῳ κέρας ἀνὰ μέγα τῶν ὀφθαλμῶν. Καὶ ἦλθεν ἕως τοῦ

altaris, quæ celebratur in Judæa. Et ascendit altare, quod fecit in Bethel, ut immolaret vitulis, quas fabricatus fuerat ²⁸. » Et paulo post : « Et ecce vir Dei venit de Juda, in sermone Domini, in Bethel, Jeroboam stante super altare, et thus jaciente. Et exclamavit contra altare in sermone Domini, et ait : Altare, altare, hæc dicit Dominus : Ecce filius nascetur domui David, Josias nomine, et immolabit super te sacerdotes excelsorum, qui nunc in te thura succendunt, et ossa hominum super te incendet. Deditque in illa die signum, dicens : Hoc erit signum, quod locutus est Dominus : Ecce altare scindetur, et effundetur adeps, qui in eo est ²⁹. » Ac paucis interjectis, altare disruptum, effusumque adipem esse narratur, quod signum in sermone Domini propheta dederat. Similiter apud Isaiam, qui multis ante captivitatem Babylonicam annis vixerat, de Cyro Persarum rege, qui tanto captivitatem illam intervallo secutus est, quippe qui instaurando templo (id quod in Esdræ tempus incidit) operam navarit suam ; ita nominatim prænuntiatum habes : « Hæc dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et fortitudinem Regum perfringam : aperiam coram eo januas, et portæ non claudentur. Ego ante te ibo, et montes **285** complanabo : portas æreas conteram, et vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, occultos, invisibiles aperiam tibi, ut scias quia ego Dominus Deus, qui voco nomen tuum, Deus Israel. Propter servum meum

²⁸ III Reg. xii, 32. ²⁹ III Reg. xiii, 1.

(28) *Γενομένῳ*. Legend. videtur γενομένη, ut conveniat cum οἰκοδομῇ.

(29) *Ἰσχύιν βασιλέων διαβρήξω*. Vulgat., *dorsa regum vertiam*, פִּרְשֵׁן דִּמְלִכֵי יִרְמִיָּהוּ. Quæ utrovīs modo interpreteris licet, *lumbos* *dorsa regum soltam*; vel *lumb. reg. retegam. nudabo*. Priorem secuti Septuaginta, per *lumbos, robur* et fortitudinem intellexere ; posteriorem vulgatus maluit, terga enim vertere hosti, nudare est.

(30) *Ὅρη*. Vulgat., *gloriosos*, Hebr. גִּיָּרִי; quæ vox tametsi a recentioribus Hebræis pro *difficili* et *obliqua via* sumatur, cum tamen sit ex radice פִּרְשֵׁן, quæ *decorem* et *gloriam* sonat, dubium non est **D** quin optime *gloriosos* significet, quos etiam montium nomine Septuaginta intelligunt.

(31) *Καὶ προσδέξομαι σε*. Ita iidem Septuag., Vulgat. autem, *assimilavi te*. Hebr. כָּנַח. Radix נָח, si recentioribus Hebræis fides est, significat, *subobscurè indicare* aut *appellare*, quasi *ἀνίτησθαι πρὸς τινα*. Sed malim Hieronymo credere, qui non semel hanc vocem reddidit, *assimilare*, præsertim cum longe sit illustrius, certis tanto ante ac perspicuis characteribus Cyrum informari, quod hic assimilare significat, quam ἀμυδρῶς ὑπομηνύσθαι. Adde proxime dictum esse, *vocavi te nomine tuo* : quod multo est ἐναργέστερον, quam obscurè tantum appellare ; quæ μείωσις, vim prioris sententiæ mirum quantum infringeret. Septuaginta quod attinet, legisse videntur נָח, quod est, *emere, possidere*, non autem נָח.

(32) *Τέσσαρας διαδόχους*. Hi enim præcipui

quatuor, Ptolemæus Lagi filius, qui Ægyptum ; Seleucus Nicator, seu Nicanor, qui Babyloniā, Mediā, ac deinde Syriam ; Antigonus, qui præcipuas Asiæ partes ; et Antipater, qui Macedoniam obtinuit : cujus loco alii Philippum, sive Aridæum Alexandri fratrem sufficiunt.

(33) *Καὶ Πτολεμαίων*. Non video quamobrem Origenes, post quatuor illos Alexandri successores, Ptolemæi seorsum meminere, cum unus e quatuor fuerit. Nisi forte, cornu illud robustum et grande, cujus infra mentio, Ptolemæum esse putaverit : in quo longe cum ab interpretum omnium sensu, qui Antiochum Epiphanem, Antiochi Magni filium accipiunt, tum ab historica veritate discederet. Tametsi, quod Septuaginta cornu ἰσχυρόν dixerunt, id Hieronymus *modicum* reddidit, Hebr. secutus, פִּרְשֵׁן מִדְּבַר, quod vere parvum quid modicumve sonat. Sed cur Septuaginta *robustum*? Tantum occurrit, litterarum metathesi, פִּרְשֵׁן, sæpe idem esse quod *robore* : Inde פִּרְשֵׁן, hoc est *robustus, violentus* : et פִּרְשֵׁן *robur*, ac fere *violentum*. Porro Antiochus Epiphaneus, initio sane modicus, quippe qui Seleuci frater natus minor esset, ac proinde vivo regnanteque fratre delitesceret ; at eo sublato, mirum in modum crevit.

(34) *Ἐπικαλούμενον Λαγῶν*. Repone Λαγῶ, vel Λαγού. Dictus enim est Ptolemæus, non Lagus, sed Lagi, sup. filius ; tametsi Macedones, ut scribit Pausanias in *Atticis* (nec enim id ipsemet Ἵστροπέϊ) Philippi Alexandri patris filium esse dicerent, cujus mater uterum adhuc gestans Lago nupsisset.

Jacob, et Israel electum meum, ego vocabo te nomine tuo, et suscipiam te ³⁵. » Ex iis enim qui-
vis prorsus intelligat, Cyrum in ejus populi gra-
tiam, quem tot beneficiis affecerat, ut Hebræorum
pietatem ac religionem ignoraret, a Deo tamen
gentium plurimarum imperium accepisse. Atque id
Græcorum etiam, qui res Cyri, quem propheta ce-
cinit, memoriæ prodiderunt, auferre possis. Quin
etiam apud Danielelem, quo tempore Babylonicum
florebat imperium, Nabuchodonosori futurorum
deinceps imperiorum oblata species est. Auro quip-
pe Babylonicorum, Persarum argento, Macedonum
aere, ferro denique Romanorum significabatur im-
perium. Ac rursus idem propheta de Dario simul
et Alexandro, nec non de quatuor Alexandri Mace-
donum regis successoribus, ipsoque Ptolemæo, qui
Ægypti regnum tenuit, cuique Lagi cognomentum
fuit, ejusmodi reliquit oraculum : « Ecce autem
hircus caprarum veniebat ab occidente, super
faciem totius terræ; et venit usque ad arietem
illum cornutum, et hircus habebat cornu inter
oculos suos, quem videram stantem ante Ubal,
et cucurrit ad eum in impetu fortitudinis suæ.
Et vidi eum pervenientem usque ad arietem, et
efferratus est in eum, et percussit arietem, et
resistere ei, cumque eum misisset in terram,
conculcavit : et nemo quibat liberare arietem de
manu ejus. Hircus autem caprarum magnus
factus est nimis : cumque crevisset, fractum est
cornu ejus magnum : et orta sunt alia cornua subter illud per quatuor ventos cæli. De uno au-
tem ex eis egressum est cornu unum forte, et factum est grande valde contra meridiem, et occi-
dentem ³⁶. » Quid hic prophetarum de Christo ipso voces et oracula commemorem? De Bethlehe-
mo, ubi natus, de Nazaretho, ubi educatus est; quemadmodum in Ægyptum secesserit, quæ mira-
cula perfecit, quomodo **286** Judææ, quem apostolorum in numerum aggregarat, perfidiam pro-
ditionemque subierit? Quibus ex omnibus certe quidem illustria divinæ prænotionis argumenta du-
cuntur. Accedit ipsa quoque Servatoris auctoritas, dum ita loquitur : « Cum videritis circumdatam ab
exercitibus Hierusalem, tunc scietis, quia appropinquavit desolatio ejus ³⁷. » His enim verbis
quid deinceps futurum esset, hoc est supremum Hierosolymitani excidii finem exitumque præ-
dixit.

« Jam vero, quoniam haec in Deo prænoscenti-
vim certis adhuc argumentis ostendimus, juverit
deinceps, quemadmodum astra signorum loco in-
stituta sint, explicare. Statuendum igitur in primis
est, ejusmodi sideribus assignatum ac definitum

³⁵ Isa. XLV, 1 seqq. ³⁶ Dan. VIII, 5 seqq. ³⁷ Luc. XI, 20.

(35) *Ἐνώπιον τοῦ Οὐβάλλ*. Hic et vers. 3 Septua-
ginta Hebraicam vocem *בְּרִיחַ* retinere, qui versu
secundo verterant, ἐπὶ τῆς πύλης Οὐβάλλ quo modo
Hieronym. *super portam*, vel, *ante portam Illai*,
qui tamen vers. 3, *paludem* reddere maluit. Ergo
utrumque vox illa significabat, *paludem* seu *flu-
vium*, unde fortassis paludes iis in partibus existi-
rent, et portam, qua fluvius recta peteretur. Flu-
vius hic Ulai (quem nescio cur Græcor. *Eiblor*.
Regior. interpret. vers. 2 in *atrium* mutaverit), Plinio
lib. VI, cap. 27, *Euleus*, affini sane vocabulo.

(36) *Καὶ τὴν δύσιν*. Septuag. interpret., νότον et
δύσιν, inserunt καὶ πρὸς ἀνατολήν. Hieronym. item
ex Hebr. *post meridiem*, addit, et *contra Orientem*,
quod utique addendum hic fuerit. Antiochus enim
Epiphanes, Ptolemæum Philometorem, Ægypti
regem, adeoque totam Ægyptum, quæ πρὸς τὴν
Σούταν, meridionalis est, pertinaci acerbitate vexa-

κρίου τὰ κέρατα ἔχοντος, οὐ εἶδον ἐστῶτος ἐνώπιον
τοῦ Οὐβάλλ (35), καὶ ἔδραμε πρὸς αὐτὸν ἐνώπιον τῆς
ἰσχύος αὐτοῦ. Καὶ εἶδον αὐτὸν φθάνοντα ἕως τοῦ
κρίου, καὶ ἐξηγγιώθη πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔπαισε τὸν
κρίον, καὶ συνέτριψεν ἀμφοτέρω τὰ κέρατα αὐτοῦ,
καὶ οὐκ ἦν ἰσχύς τῷ κρίῳ στήναι ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ
ἔρριψεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτόν·
καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαριούμενος τὸν κρίον ἐκ χειρὸς αὐτοῦ.
Καὶ ὁ τρίτος τῶν αἰγῶν ἐμεγαλύνθη ἕως σφόδρα·
καὶ ἐν τῷ ἰσχύσει αὐτὸν, συνέτριβη τὸ κέρασ αὐτοῦ
τὸ μέγα· καὶ ἀνέβη ἕτερα κέρατα ὑποκάτω αὐτοῦ εἰς
τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἐκ τοῦ ἐνδὸς
ἐξῆλθεν κέρασ ἐν ἰσχυρὸν, καὶ ἐμεγαλύνθη περισσῶς
πρὸς τὸν νότον καὶ τὴν δύσιν (36). » Τί δὲ δεῖ λέγειν
τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας, οἷον τόπον γενέσεως
αὐτοῦ Βηθλεέμ, καὶ τόπον ἀνατροφῆς αὐτοῦ Νάζαρα,
καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀναχώρησιν, καὶ τεράστια, ἃ ἐποίη-
σε, καὶ τίνα τρόπον ὑπὸ Ἰουδα τοῦ εἰς ἀποστολήν
κεκλημένου προσδόθη; Πάντα γὰρ ταῦτα σημεῖα ἐστὶ
τῆς τοῦ Θεοῦ προγνώσεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτῆρ,
« Ὅταν, φησὶν, ἴδῃτε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέ-
δων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γνῶσεσθε, ὅτι ἤγγικεν ἡ
ἐρήμωσις αὐτῆς. » Προεῖπε γὰρ τὸ ὕστερον συμ-
βεβηκὸς, τὸ τέλος τῆς κατασκαφῆς Ἱερουσαλήμ.

« Ἀποδειγμένου τοίνυν ἡμῖν περὶ τοῦ προγνώσεν
εἶναι τὸν Θεόν, οὐκ ἀκαίρως, ἵνα δι-τηγησώμεθα, πῶς οἱ
ἀστέρες γίνονται εἰς σημεῖα. Νοητέον τοὺς ἀστέρας
οὕτω τετάχθαι κινεῖσθαι, ἐναντιοφροούντων τῶν κα-
λουμένων πλανωμένων τοῖς ἀπλανέσιν, ἵνα σημεῖα

vit : tum Orientem versus, in Persidem vicinasque
Persidi regiones incubuit. Sed loco τοῦ πρὸς δύ-
σιν, idem Hieronym., et contra fortitudinem; in
Hebr. *בְּרִיחַ*, quæ vox, cum vulgo illustre aliquid ac
votis omnibus expetendum significare dicitur, tum
etiam ut plurimum Judææ tribuitur. Hieronymus
εὐδοξίαν illam hoc loco intellexit, quæ singulari
ex fortitudine colligitur, quamque Judeis divina
etiam virtute septis attribuit. Quid si duo hæc *בְּרִיחַ*
et *בְּרִיחַ*, non vocis modo, sed etiam significationis
affinitatem aliquam et communionem, Hieronymo
notam habuere? Judæam porro, Antiochus, ut no-
tissimum est, inusitato furore vastavit, atque in
ipsomet templo, Jovis Olympii signum collocavit.
Quid Septuagiata secuti sint, cum δύσιν, id est,
occidentem verterunt, non satis intelligo. Hieroso-
lyma certe quidem, πρὸς γε τὴν Συρίαν, occiden-
tior est.

ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἀστέρων, πάντων τῶν περὶ ἑκάστον γινόμενων, καὶ τῶν καθόλου λαμβάνοντες γινώσκωσιν, οὐχὶ οἱ ἄνθρωποι (πολλῶ γὰρ μείζον ἢ κατὰ ἄνθρωπον τὸ δύνασθαι κατὰ ἀλήθειαν ἐκλαμβάνειν ἀπὸ τῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων τὰ περὶ ἑκάστον τῶν ὀτιποτοῦν ἐνεργούντων ἢ πασχόντων), ἀλλ' αἱ δυνάμεις, ἃς ἀναγκαῖον διὰ πολλὰ ταῦτα γινώσκωσιν, ὡς κατὰ δύναμιν διὰ τῶν ἐξῆς δεῖξομεν. Συνέντες δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐκ τινων τηρήσεων, ἣ καὶ ἐκ διδασκαλίας ἀγγέλων τὴν ἰδίαν τάξιν παραβεβηκότων, καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ γένους ἡμῶν ἐπιτριβῇ διδασκάντων περὶ τούτων τινὰ, ψήθησαν τοὺς ἀφ' ὧν τὰ σημεῖα ὄνται λαμβάνειν, αἰτίους ὑπάρχειν τούτων, ἃ σημαίνειν ὁ λόγος φησὶ· περὶ ὧν καὶ αὐτῶν, ὡς ἐν ἐπιτομῇ, κατὰ δύναμιν ἐπιμελέστερον εὐθέως διαληψόμεθα. Προκείμεται τοίνυν ταῦτα τὰ προβλήματα· Πῶς, πρῶτον γινώσκωσιν ἐξ αἰῶνος τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν ὑφ' ἑκάστον πράττεσθαι νομιζομένων, τὸ ἐφ' ἡμῖν σώζεται· Καὶ τίνα τρόπον οἱ ἀστέρες οὐκ εἰσι ποιητικοὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις, σημαντικοὶ δὲ μόνον. Καὶ ὅτι ἄνθρωποι τὴν περὶ τοῦτων γνῶσιν ἀκριβῶς ἔχουσιν οὐ δύνανται, ἀλλὰ δυνάμειν ἀνθρώπων κρείττους τὰ σημεῖα ἔκκεται. Τίς γὰρ ἡ αἰτία τοῦ τὰ σημεῖα τὸν Θεὸν πεποιηκέναι εἰς γνῶσιν τῶν δυνάμεων, τέταρτον ἐξετάσθεται. Καὶ τοίνυν ἴδωμεν τὸ πρῶτον, ὅπερ εὐλαθεθέντες πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων, οἰόμενοι κατηναγκάσθαι τὰ πράγματα, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν μηδαμῶς σώζεσθαι, εἰ ὁ Θεὸς προγινώσκει τὰ μέλλοντα, ἀσεβῆς δόγμα ἐτόλμησαν ἀναδέξασθαι μᾶλλον, ἢ προσέσθαι τὸ, ὡς φασιν ἐκεῖνοι, ἔνδοξον μὲν περὶ Θεοῦ, ἀναιρῶν δὲ τὸ ἐφ' ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἔπαινον καὶ ψῆγον, καὶ τὸ τῶν ἀρετῶν ἀπόδεκτον, τῶν τε κακῶν ψεκτόν. Καὶ φασιν, εἰ ἐξ αἰῶνος ἔγνω ὁ Θεὸς τόνδε τινὰ ἀδικῆσιν, καὶ τὰδε ποιῆσαι ἀδικήματα, ἀψευδῆς δὲ ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, καὶ πάντως ἔσται ἄδικος ποιῶν ἢ τὰδε τὰ ἀδικήματα, ὁ τοιοῦτος εἶναι προεωραμένος· καὶ ἀμήχανον μὴ ἀδικῆσιν αὐτὸν, κατηνάγκασται τὸ ἢ ἀδικῆσιν αὐτὸν, καὶ ἀδύνατον ἔσται ἄλλο τι πράξαι αὐτὸν ἢ ὅπερ ὁ Θεὸς ἔγνω. Εἰ δὲ ἀδύνατον ἄλλο τι πράξαι αὐτὸν, οὐδεὶς δὲ ἀδύνατον μὴ ποιῆσας ψεκτός ἐστι, μάτην αἰτιώμεθα τοὺς ἀδικούς, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀδικου καὶ τῶν ἀδικημάτων ἐπέρχονται καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἀμαρτήματα. Εἴτα ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ τὰ ὀνομιζόμενα κατορθώματα· καὶ φασιν ἀκολουθεῖν τὸ δὲ τὸν Θεὸν τὰ μέλλοντα προεγνωκέναι τῷ ὃ μὴ δύνασθαι τὰ ἐφ' ἡμῖν σώζεσθαι. Πρὸς οὗς λεκτέον, ὅτι ἐπιβάλλων ὁ Θεὸς τῇ ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας, οὐδενὸς ἀνατιῶν ἢ γινόμενου, ἐπιπορεύεται τῷ νῶ ἑκάστον τῶν ἐσομένων, ὁρῶν, ὅτι, ἐπεὶ τότε γέγονε, τότε ἔπεται· ἐὰν δὲ γένηται τότε τὸ ἐπόμενον, τότε ἀκολουθεῖ· οὐ ὑποστάντος, τότε ἔσται· καὶ οὕτω μέχρι τέλους τῶν πραγμάτων ἐπιπορευθεὶς, οἶδεν ἃ ἔσται, οὐ πάντως ἑκάστη τῶν γινωσκομένων αἰτίας τοῦ αὐτὸ συμβῆναι τυγχάνων. Ὡσπερ γὰρ εἶ τις, ὁρῶν τινὰ διὰ μὲν ἀμβαδίου προπετῆ, διὰ δὲ τὴν προπέτειαν ἀλογίστως ἐπιβαίνοντα ὁδοῦ ὀλισθηρᾶς, καὶ καταλάβει πεσεῖσθαι ἀλισθησάντα, οὐχὶ αἰτίας τοῦ ὀλισθοῦ ἐκεῖνον γίνεται·

esse motum, ut quæ errantia vulgo dicuntur, viam fixis illis atque constantibus plane contrariam teneant. Id quod eo consilio factum est, ut ex vario astrorum situ, eorum, quæ partim singulis, partim in universum eveniunt, signa quædam hauriant, non jam homines certe quidem (ex illa enim siderum conversione, quidquid aut facturi singuli sint, aut passuri, vere ac certo intelligere, operæ est humanas vires longe multumque superantis), sed naturæ illæ superiores, quas pluribus sane de causis eam in cognitionem venire necesse est, uti deinceps pro capite nostro demonstrabimus. Homines autem, quod nonnulla id genus, vel observationibus quibusdam, vel angelorum, qui cum suis ipsi sine transilierint, tum generis in nostri perniciem ista docuerint, informatione didicerint; eorum simul, quorum significationem iis Scriptura tribuit, auctores illos esse putaverunt, a quibus ea se percipere signa credebant. Quæ de re summam quoque paulo post, sed tamen pro nostra facultate diligenter et accurate disputabimus. Atque hæc erunt quæstionis institutæ capita. Qui fieri possit, ut cum ea quæ a quoque fieri censentur omnia, ex omni Deus æternitate prænoverit, sua tamen voluntati nostræ vis potestasque servetur. Quomodo rerum illarum, quæ hominum generi eveniunt, signa quidem sidera sint, causæ vero minime. Quomobrem certam et exquisitam homines earundem rerum cognitionem habere non possint, sed naturis humana superioribus proposita signa illa sint. Nam quorsum iisdem ex signis aliquid naturas illas cognitionis haurire voluerit, quarto demum loco quaeremus. Ordiamur a primo, in quo dum cautiore esse Græcorum plerique vellent, quodque si Deo futurorum prænotio tribueretur, vim rebus inferri putarent, ac voluntatis nostræ jura violari, nefarium impiumque dogma suscipere temere, 287 quam alterum illud probare maluerunt, quod Deo quidem, ut ipsi loquuntur, gloriæ cederet, verum arbitrii nostri vim et facultatem everteret, simulque proinde omnem cum laude vituperationem, et quidquid aut est completendum in virtute, aut in vitio reprehendendum. Eumvero, si hunc aut illum Deus injuriosum futurum, si has aut illas injurias illaturum ex æternitate cognovit, nec falli prænotio divina potest: is profecto, quem ejusmodi fore præviderit, et injuriosus omnino futurus est, et tales injurias illaturus: adeoque fieri nullo modo potest, ut ab illis injuriis abstineat, cum et ad eas inferendas necessitate rapiatur, nec aliud ab eo quidquam fieri possit, quam quod futurum Deus esse cognoverit. Jam si aliud prorsus agere nihil potest, nec quisquam jure vituperatur, quod id non fecerit, quod fieri ab eo non potuit, homines injuriosos frustra calumniamur. Deinde vero ab injuriis et injuriis ad cætera peccatorum genera gradum faciunt. Tum a contrario, de iis quoque rebus, quæ præclare fieri

α Ἰσ. καὶ ποιητᾶ. β Ἰσ. γὰρ τὸ. γ Ἰσ. κάπλ. δ Ἰσ. τῷ. ε Ἰσ. τὸ. ς γρ. ἀνατιῶν.

honesteque videantur, simili ratione statuunt : tandemque concludunt, si Deo semel futurorum prænotio concedatur, arbitrii nostri potestatem continuo funditus esse tollendam. Quibus hoc modo respondendum erit : Deus, quod nulla res causam non habeat aliquam, dum sub ipsum orbis moliendi principium, futura sigillatim omnia mente percurrit, videt illico, si factum hoc erit, illud proinde secuturum ; quod ubi exstiterit, tertium ex eo quiddam aptum fore ; hoc item si positum erit, et consequens illud futurum : itaque ad rerum finem omnium cognitione perducta, quidquid futurum est intelligit : nec tamen cujuslibet omnino rei, cur hoc illo modo eveniat, causa dicendus est. Quemadmodum enim, si quem imperitia temerarium ac præcipitem esse videas, eaque temeritate impulsus lubrico sese itineri committere, ut eum labente fallenteque vestigio ruiturum intelligas, ipsi tamen prolapsionis causa non es. Ita plane sentiendum est, Deo, quod cujusmodi quisque sit futurus præviderit, causas etiam quamobrem ejusmodi sit futurus, quæque ab eo vel improbe vel præclare gerenda sint, esse perspecta. Atque, ut libere, quod res est, eloquamur, non Dei modo prænotionem rerum causam non esse (nec enim quem peccatum Deus esse prævidit, eum dum re ipsa peccat, ad facinus quasi manu deducit), sed etiam, quod a communi sensu remotius quidem, sed verum tamen est, id ipsum quod futurum sit, ejusmodi prænotionis causam esse. Neque enim idcirco fit, quod futurum esse cognoscatur, sed quod futurum sit, idcirco futurum esse cognoscitur. Quo quidem in genere, distinctione opus est. Nam si quod omnino futurum dicitur, id ita quis accipiat, perinde ac si quod prævisum est, evenire necesse sit, hoc vero minime damus. Nec enim, quod prævisa Judæ proditio fuerit, Judam propterea necessario proditorem fuisse concedimus. Enimvero, quibus in prophetarum oraculis futurum Judæ scelus exprimitur, iidem hominis incessitur carpiturque improbitas, atque omnium in oculis indignitas ejus probrumque traducitur. Qui si ad proditionem vi ac necessitate raperetur, nec reliquis apostolis per eam similis esse posset, omni profecto crimine ac probro vacaret. Vide ergo, num id ipsum disertis hisce Propheta conceptisque verbis aperiat : « Nec sit, qui misereatur pupillis ejus, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Et persecutus est hominem inopem, et mendicum, et compunctum corde mortificare. Et dilexit male-

(37) Ἀνεδέχετο. Facilis emendatio est, ἐνεδέχετο. Hoc enim verbum iis maxime de rebus usurpatur, quæ utramque in partem ἐξ ἴσου evenire possunt, ut paulo post sæpius.

(38) Τοῦ θανατώσαι. Supple ἔνεχα. Quod in Vulgata paulo obscurius, et compunctum corde mortificare. Itaque post καρδίᾳ, et corde, adhibenda virgula est : significatur enim, eum hoc animo persecutus esse hominem dolore jam confectum, ut ei vitam eriperet.

οὕτω νοητέον τὸν Θεὸν, προεωρακότα ὁποῖος ἔσται ἕκαστος, καὶ ὅτι αἰτίας τοῦ τοιοῦτον αὐτὸν ἔσεσθαι καθορᾶν, καὶ ὅτι ἁμαρτήσεται τὰδε, ἢ κατορθώσει τὰδε. Καὶ εἰ χρὴ λέγειν, οὐ τὴν πρόγνωσιν αἰτίαν τῶν γινομένων (οὐ γὰρ ἐφάπτεται τοῦ προεγνωσμένου ἁμαρτησομένου ὁ Θεός, ὅταν ἁμαρτάνῃ), ἀλλὰ παραδοξότερον μὲν, ἀληθὲς δὲ ἐροῦμεν, τὸ ἐσόμενον αἰτίον τοῦ τοιάνδε εἶναι τὴν περὶ αὐτοῦ πρόγνωσιν. Οὐ γὰρ ἐπεὶ ἔγνωσται, γίνεται, ἀλλ' ἐπεὶ γίνεσθαι ἐμελλεν, ἔγνωσται. Διαστολῆς δὲ δεῖται. Εἰ μὲν γὰρ τὸ ἐ πάντως ἔσται, οὕτω τις ἐρμηνεύει, ὡς ἀνάγκην εἶναι γενέσθαι τὸ προεγνωσμένον, οὐ διδόντα αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἐροῦμεν, ἐπεὶ προεγνωσται Ἰουδαὺν προδότην γενέσθαι, ὅτι πᾶσα ἀνάγκη ἦν Ἰουδαὺν προδότην γενέσθαι. Ἐν γούν ταῖς περὶ τοῦ Ἰουδα ἀναγεγραμμέναις ἐμοῖς, παντὶ τῷ περιστάσει τὸ ψεκτὸν αὐτοῦ. Οὐκ ἂν δὲ φόβος αὐτῷ προσήπτετο, εἰ ἐπάναγκες προδότης ἦν, καὶ μὴ ἀνεδέχετο (37) αὐτὸν ὅμοιον τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις γενέσθαι. Ὅρα δὲ εἰ μὴ ταῦτα δηλοῦνται δι' ὧν παραθησόμεθα ῥητῶν οὕτως ἐχόντων : « Μηδὲ γεννηθῆτω οικτιρῶν τοῖς ὄρφανοῖς αὐτοῦ, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος. Καὶ κατεδίωξεν ἄνθρωπον πέννητα καὶ πτωχόν, καὶ κατανευγμένον τῇ καρδίᾳ, τοῦ θανατώσαι (38)· καὶ ἤγάπησε κατάραν, καὶ ἤξει αὐτῷ· καὶ οὐκ ἠθέλησεν εὐλογῆαι, καὶ μακρυνθῆσεται ἀπ' αὐτοῦ. » Εἰ δὲ τίς διγγῆσεται τὸ ἐ πάντως ἔσται, κατὰ τὸ σημαίνειν αὐτὸν, λέγων, ὅτι ἔσται μὲν τὰδε τινὰ, ἐνεδέχετο δὲ καὶ ἐτέρως γενέσθαι, τοῦτο ὡς ἀληθὲς συγχωροῦμεν. Τὸν μὲν γὰρ Θεὸν οὐκ ἐνδέχεται ψεύσασθαι, ἐνδέχεται δὲ περὶ τῶν ἐνδεχομένων γενέσθαι καὶ μὴ γενέσθαι φρονῆσαι τὸ γενέσθαι αὐτὰ καὶ μὴ γενέσθαι. Σαφέστερον δὲ τοῦτο ἐροῦμεν οὕτως· Εἰ ἐνδέχεται Ἰουδαὺν εἶναι ἀπόστολον ὁμοίως Πέτρῳ, ἐνδέχεται τὸν Θεὸν νοῆσαι περὶ τοῦ Ἰουδα, ὅτι μενεὶ ἀπόστολος ὁμοίως Πέτρῳ. Εἰ ἐνδέχεται Ἰουδαὺν προδότην γενέσθαι, ἐνδέχεται τὸν Θεὸν φρονῆσαι περὶ αὐτοῦ, ὅτι προδότης ἔσται. Εἰ δὲ προδότης ἔσται Ἰουδα, ὁ Θεὸς τῇ προγνώσει αὐτοῦ τῶν προειρημένων ἐνδεχομένων διὸ γεγονότων, τοῦ εἶναι (39) ἐν αὐτῷ τὸ ἀληθὲς προγινώσκων, προγνώσεται τὸν Ἰουδαὺν προδότην γενέσθαι· τὸ δὲ περὶ οὗ ἡ γνώσις, ἐνδέχεται καὶ ἐτέρως γενέσθαι. Καὶ λέγοι ἂν ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐνδέχεται μὲν τόνδε τόνδε ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον. Ἐνδεχομένων δὲ ἀμφοτέρων, οἶδα, ὅτι τὰδε ποιήσει. Οὐ γὰρ ὡσπερ ὁ Θεὸς εἶποι ἂν, οὐκ ἐνδέχεται τόνδε τινὰ τὸν ἄνθρωπον πτῆναι, οὕτω χρησίμων, φέρε εἰπεῖν, περὶ τινος διδοῦς ἐρεῖ, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται τόνδε σωφρονῆσαι. Δύναμις μὲν γὰρ πάντη οὐκ ἔστι τοῦ πτῆναι οὐδαμῶς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, δύνα-

(39) Τοῦ εἶναι. Subobscurus locus. An mutanda distinctio est, et τοῦ εἶναι cum ἐνδεχομένων ita construendum, ut subintelligas χάριν vel ἔνεχα ; An ita potius ordinanda sententia ? Ὁ Θεὸς τῇ προγνώσει αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ἀληθὲς προγινώσκων τοῦ εἶναι τῶν προειρημ. ἐνδεχ. δ. γεγον. An denique, τοῦ εἶναι sumitur, pro τοῦ ὄντος, vel τοῦ ἐσομένου πράγματος. Elige ; postremum hoc malui.

μῆς δὲ ἐστὶ τοῦ σωφρονῆσαι καὶ τοῦ ἀκολαστῆσαι. Ἐν ἀμφοτέροις δυνάμεων ὑπαρχουσῶν, ὁ μὴ προσέχων λόγους ἐπιτροπικῶς καὶ παιδευτικῶς ἑαυτὸν ἐπιδίδωσι τῇ χειρίστη· κρείττονι δὲ ὁ ζητήσας τὸ ἀληθές, καὶ βιώσας βεβουλημένος κατ' αὐτό. Οὐ ζητεῖ δὲ ὁδε μὲν τάληθῃ, ἐπεὶ ἐπιβρέπει ἐπὶ τὴν ἡδονήν, ὁδε δὲ ἐξετάζει περὶ αὐτῶν, αἰρεθεὶς ὑπὸ τῶν κωνῶν ἐννοῶν, καὶ λόγου προτροπικοῦ. Πάλιν δ' αὐτὸς μὲν αἰρεῖται τὴν ἡδονήν, οὐχὶ οὐ δυνάμενος ἀντιβλέπειν αὐτῇ, ἀλλ' οὐκ ἀγωνιζόμενος· ὁδε δὲ καταφρονεῖ αὐτῆς, τὸ ἀσχημον ὄρων τὸ ἐν αὐτῇ πολλακίς τυγχάνον. Ὅτι μέντοι γε ἡ πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀνάγκη ἐπιτίθησι τοῖς περὶ ὧν κατέληφε, πρὸς τοῖς προσηρμένους καὶ τοῦτο λέγεται, ὅτι πολλαχούτων Γραφῶν Θεὸς κελεύει τοὺς προφήτας κηρύσσειν μετάνοιαν, οὐ προσποιησάμενος (40) τὸ ἐγνωκέναι, πότερον οἱ ἀκούσαντες ἐπιστρέψουσιν, ἢ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἑαυτῶν ἐμμενοῦσιν. Ὡς περ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ λέγεται· « Ἰσως ἀκούσονται, καὶ μετανοήσουσιν. » Οὐ γὰρ ἄγνωστος ὁ Θεὸς, πότερον ἀκούσουσιν ἢ οὐ, φησὶν· Ἰσως ἀκούσονται, καὶ μετανοήσουσιν· ἀλλ' οἶονεὶ τὸ ἰσοστάσιον τῶν δυνάμεων γενέσθαι δεικνύς ἐκ τῶν λεγομένων, ἵνα μὴ, προκατηγγελημένη ἡ πρόγνωσις αὐτοῦ, καταπεσεῖν ποιήσῃ τοὺς ἀκούοντας, δόξαν ἀνάγκης παριστάσα, ὡς οὐκ ὄντος ἐπ' αὐτοῖς τοῦ ἐπιστρέψαι, καὶ αὐτὰ αἰτία γένηται (41) τῶν ἀμαρτημάτων· ἢ πάλιν τοῖς ἐκ τοῦ ἄγνωσιν τὸ προσγνωσμένον καλὸν δυνάμενοι ἐν τῷ ἀγωνίσασθαι, καὶ ἀντιτείνειν πρὸς τὴν κακίαν ἐν ἀρετῇ βιώσας, αἰτία γένηται ἡ πρόγνωσις ἐκλύσεως, οὐκ ἐστὶ εὐτόνως ἰσταμένοις κατὰ τῆς ἀμαρτίας, ὡς πάντως ἐσομένου τοῦ προσηρμένου. Καὶ οὕτω γὰρ ὅσον ἐμπόδιον γένοιτο ἂν ἡ πρόγνωσις τοῦ ἐσομένου καλοῦ. Πάντα γοῦν χρησίμως ὁ Θεὸς τὰ κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομῶν, εὐλόγως ἡμᾶς καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἐτύφλωσεν. Ἡ γὰρ γνώσις αὐτῶν ἀνῆκε μὲν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἀθλεῖν κατὰ τῆς κακίας, ἐπέτρεψε δ' ἂν δόξα κατελιθῆναι, πρὸς τὸ, μὴ ἀντιπαλαίσαντας ἡμᾶς τῇ ἀμαρτίᾳ, τάχιον αὐτῇ ὑποχειρῆς γενέσθαι. Ἄμα δὲ καὶ μαχόμενον (42) ἐγίνετο τῷ καλῶν καὶ ἀγαθῶν γενέσθαι τιμὰ τὸ τὴν πρόγνωσιν ἐληλυθῆναι εἰς τόνδε τιμὰ, ὅτι πάντως ἴσται ἀγαθός. Πρὸς οἷς γὰρ ἔχομεν (43), καὶ σφοδρό-

⁷⁷ Psal. cviii, 12.

(40) *Ὁὐ προσποιησάμενος*. Gallicus etiam idiotismus est, *ne faisant pas semblant*, quod Latinitas minus patitur; aliud enim est, *non simulo me audire*, aliud, *simulo me non audire*, hoc est, *audire me dissimulo*. At Græcis Gallisque perinde est, seu præmittatur negatio, seu consequatur, tametsi longe sæpius præmitti Græce consueverit. Interdum vero, *προσποιεῖσθαι*, ἐλλειπτικῶς usurpatur, ut apud Demosthen. *Pro coron.*: « Ὅρα μὴ τούτων μὲν ἔγθρος ἦς, ἐμοὶ δὲ προσποιῆ, subintelligitur, εἶναι. *Ibid. adversus Æschinam*, qui a liberalibus doctrinis imparatus cum esset, eruditi nomen et famam ambiebat: Τοῖς δὲ ἀπολειφθεῖσι μὲν, ὡς περ σοὶ, προσποιουμένοις δὲ ὑπ' ἀναισθησίας, τὸ τοὺς ἀκούοντας ἀλγεῖν ποιεῖν, ὅταν λέγωσιν, οὐ τὸ δοκεῖν τοιούτως εἶναι περιεστίν.

(41) *Αἰτία γένηται*, etc. Αἰτία hic occasio est, ἀφορμή. Porro *αἰτίαν* ait, non absolute τοῦ μὴ ἐπιστρέψαι, sed τῶν ἀμαρτημάτων. Nec enim fieri potest, ut quod mihi Deus certo futurum aperiat, id

dictionem, et veniet ei: et noluist benedictionem, et elongabitur ab eo⁷⁷. » Sin autem illud idem quod omnino futurum dicitur, ita quis, prout asseverationis hujus significatio postulat, intelliget, quasi futurum sit illud quidem, cæterum aliter etiam evenire potuisset: id tanquam verum ultro fatemur. Nam ut mentiri Deus fallique non potest, ita quæ fieri æque ac non fieri possunt, eadem ipse futura nosse pariter, aut non futura potest. Verum dilucidius hac de re hunc in modum statuemus. Si Petro similis apostolus Judas esse potest, potest etiam Deus Judam apostolum Petro similem futurum cognoscere. Similiter, si proditor Judas esse potest, potest quoque Deus illum nosse proditorem futurum. Jam si re ipsa proditor Judas erit, Deus sane, qui utrumque illud fieri posse prænovit, ut rei cujusque veritatem in se ipso prænoscit, ita Judam re ipsa proditorem futurum prænoscet, cum interea quod eum in modum cognoscit, aliter ex sese evenire posset. Itaque non immerito divinæ prænotioni ejusmodi oratio tribuatur: Accidere omnino potest, uti hoc ab isto fiat; nec minus tamen, uti contrarium: ego vero, cum fieri utrumque possit, alterum hoc futurum novi. Neque enim Deus, quemadmodum ut certus hic homo volet, fieri non posse pronuntiat, ita perinde ac si aliqua de re oraculum ederet, hunc aut illum temperantem fieri posse negat. Nam cum nulla prorsus ad volandum facultate instructus **289** homo sit, ejusdem tamen potestatis est, vel temperanter vel intemperanter vivere. Ita cum utramque facultatem habeat, qui cohortationes et doctrinæ præcepta negligit, deteriori sese permittit; qui vitæ ad veritatis normam exigendæ studio, in ejus indagatione versatur, is ad meliorem sese adjungit. Cæterum, quod alter de vero indagando minus labore, voluptatis id cupiditate lit; alter vero, quod ejus studio magnopere teneatur, hoc certo quodam proprioque consilio facit, ad quod partim ipsa notione sensuque communi, partim cohortatione adductus est. Præterea voluptatem alter non eo complectitur, quod adversus eam consistere nequeat, sed quod pugnare cum

ipsum propterea non eveniat, quod certo futurum aperuerit. Hæc enim τῶν ἀντιμαχομένων ἐστίν.

(42) Ἄμα δὲ καὶ μαχόμενον. Negari non potest, quin hoc duriusculum sit; imo, si absit ὑπερβολή, falsum. Tantum enim abest, ut hæc duo pugnent, ut manifesta potius ἀντιλογία sit, aperiri divinitus, ὅτι πάντως ἴσται ἀγαθός, et tamen illum ipsum οὐκ ἀγαθὸν γενέσθαι. Sed ratio quam subjungit molliorem interpretationem patitur, cum ea tantum futuri cognitione, vim et contentionem animi debilitatum iri significet; quod, τὸ γε καθόλου, et verissimum est, et sanctorum Patrum ore frequentissimum.

(43) Πρὸς οἷς γὰρ ἔχομεν. Integer locus est; tantum dandi casus χρεια, qui sequitur, in rectum mutandus videtur. Per ea vero quæ habemus, intelligit, opinor, τὰ ἡμῖν ἔμφυτα, et semina illa honestatis atque virtutis, quæ nobis cum ratione insita sunt.

ea luctarique nolit : calcet eandem alter, quod ad-
 junctam ei ut plurimum turpitudinem ferre non
 possit. Ac nullam prorsus a divina prænotione, re-
 bus iis, quas prævidet, necessitatem imponi, cum
 superioribus argumentis, tum hoc insuper efficitur,
 quod in sacris passim litteris prophetæ ad pœnitenti-
 am homines cohortari jubeantur, idque perinde,
 ac si utrum ii meliorem ad frugem sese recepturi,
 an suis in sceleribus hæsurî porro ac perstituri
 sint, ignoraret. Sic apud Jeremiam habetur, « For-
 sitan audient, et agent pœnitentiam. » Neque
 enim, quod, audituri sint necne, minus intelligat,
 idcirco hunc in modum ipse loquitur, « Forsitan
 audient, et agent pœnitentiam, » sed ut illam
 quodammodo parem in utramque partem, vim fa-
 cultatum his verbis ostendat : ne qui jam ante præ-
 notionis ejus certitudinem audierint, ii proinde ac
 si et ea necessitatem inferret, nec meliorem vitam
 instituire arbitrii foret sui, animos deinceps ac
 spem omnem abjiciant, adeoque in peccatum ab illa
 propemodum impellantur. Deinde vero, ne qui dum
 prævisum eos bonum lateret, pugna cum impro-
 bitate suscepta, vitam ex virtutis norma instituire
 potuissent, eos talis contra prænotio remissiores
 ac solutiores efficiat, quod dum plane bonum illud

futurum putarent, minori propterea cum peccato animi contentione pugnarent. Sic enim ipsa præno-
 tio futurum quoque bonum impediret. Quamobrem qui orbem universum præcipuo rerum bono mode-
 ratur Deus, idem nos sapienter omnino futuris in rebus cæcos esse voluit. Earum enim cognitio, uti
 nostrum adversus improbitatem impetum constantianque frangeret, ita dum certa fixaque videretur,
 longe nos citius atque facilius, omni contentione abjecta, sceleris in dominatum ac potestatem addu-
 ceret. Imo pugnarent ista secum, ut idem et probus evaderet, et **290** certo probum se futurum
 esse prænosset. Nam cum præter ea, quæ nobis indita sunt, magno insuper ad virtutem parandam
 ac vehementi conatu opus habeamus, tum occupata semel ista virtutis certo futuræ præceptaque cognitio,
 vim exercitationis omnem debilitat. Ita probine futuri simus an improbi, summo utique nostro
 bono ignoramus. Sed quoniam divino consilio factum esse diximus, ut rebus in futuris cæcutiam-
 us, videndum inde fortassis huic Exodi quæstioni lucis a nobis aliquid afferri possit, « Quis fecit
 surdastrum ac surdum, videntem et cæcum? Nonne ego Dominus Deus? » Ut cæcum pariter
 ac bene oculatum hoc sensu fecisse dicatur, in præsentibus oculatum, cæcum in futuris. Nam sur-
 dastrum quidem surdique rationem ac discrimen exquirere, hujus loci non est. Quanquam, plurima
 sane, quæ juris nostri non sunt, multorum etiam quæ nostra in potestate sint, causam interdum esse,
 fatemur ipsi quoque : ac propterea nisi ea, hoc est, in quæ potestatis ac juris habemus nihil, ante-
 cederent, ne hæc quidem aut illa secutura esse, quæ nostra tamen ex libertate pendent. Cæterum
 ita quidem eorum nonnulla, quæ in nobis sita sunt, alia, quæ potestatis nostræ non sunt, antegressa
 consequuntur; ut iis etiam antegressis, a nobis præter ea, quæ fiunt, fieri quoque alia possint.
 Quod si erit quispiam, qui voluntatis nostræ vim ac potestatem adeo nulla cum universo conjun-
 ctione teneri volet, ut hoc aut illud, quod certa quædam antecesserint, eligi a nobis interdum op-
 tarique neget : is profecto se mundi partem esse oblitus erit, ac sese hominum communione, to-
 tiusque circumfusi aeris ambitu contineri.

Ac mihi quidem pro loci hujus ratione modice C
 adhuc, quasique compendio demonstrasse videor,
 nihil omnino rebus iis quas prænoverit, a divina
 prænotione necessitati afferri. Deinceps id agamus,

⁸⁸ Exod. iv, 11.

(44) Πράττει. Vix dubito quin scripserit Orige-
 nes, πράττεται, cum et sensus hoc postulet, et
 ἀμείψως ante dixerit, ἐπράττετο.

(45) Τοῖς προεγνωσμένοις. Quæ vox sequenti
 versu repetitur. Malui tamen utrobique προγενο-
 μένοις, ut habetur in alt. ms. cum modo dictum

A τῆτος καὶ τάττωσ πλειονοσ χρεῖα πρὸσ τὸ καλὸν καὶ
 ἀγαθὸν γενέσθαι· προκαταληφθεῖσα δὲ ἡ γνῶσισ τοῦ
 πάντωσ καλὸν καὶ ἀγαθὸν γενέσθαι, ὑπεκλύει τὴν
 ἀσκησιν. Διὸπερ συμφερόντωσ οὐκ ἴσμεν εἰ ἀγαθοί,
 οὔτε εἰ πονηροί ἐσόμεθα. Ἐπεὶ δὲ εἰρήκαμεν, ὅτι
 ἀπετύφλωσεν ἡμᾶσ πρὸσ τὰ μέλλοντα ὁ Θεὸσ, ζητοῦ-
 μένόν τι ῥητόν ἀπὸ τῆσ Ἐξόδοσ ὅρα, εἰ δυνάμεθα
 οὔτω σαφηνῖσαι· « Τίσ ἐποίησε δύσκαπον, καὶ κω-
 φύον, καὶ βλέποντα, καὶ τυφλόν; οὐκ ἐγὼ Κύριοσ· ὁ
 Θεὸσ; » ἵνα τὸν αὐτὸν καὶ τυφλὸν καὶ βλέποντα πε-
 ποιηκῶσ ἡ· βλέποντα μὲν πρὸσ τὰ ἐνεσθηκότα, τυφλὸν
 δὲ πρὸσ τὰ μέλλοντα. Τὸ γάρ περὶ τοῦ δυσκώφου, καὶ
 κωφού, οὐ τοῦ παρόντωσ καιροῦ διηγῆσασθαι. Ὅτι
 μέντοι γε πολλῶν τῶν ἐφ' ἡμῖν αἰτία πλείστα τῶν οὐκ
 ἐφ' ἡμῖν ἐστί, καὶ ἡμεῖσ ὁμολογήσομεν· ὧν μὴ γενο-
 μένων, λέγω δὲ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, οὐκ ἂν τάδε τινὰ
 τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐπράττετο. Πράττει (44) δὲ τάδε τινὰ
 τῶν ἐφ' ἡμῖν ἀκόλουθα τοῖσδε τοῖσ προεγνωσμέ-
 νοῖσ (45), οὐκ ἐφ' ἡμῖν (46) ἐνδεχομένου τοῦ ἐπὶ τοῖσ
 αὐτοῖσ προεγνωσμένοισ, καὶ ἕτερα πρᾶξαι, παρ' ἃ
 πρᾶττομεν. Εἰ δὲ τίσ ζητεῖ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀπολελυμένον
 εἶναι τοῦ παντὸσ, ὥσπερ μὴ διὰ τάδε τινὰ συμβεβηκότα
 ἡμῖν ἡμᾶσ αἰρεῖσθαι τάδε, ἐπιλέγησται κόσμου μέρος
 ὧν, καὶ ἐμπεριεχόμενοσ ἀνθρώπων κοινωνία καὶ τοῦ
 περιέχοντωσ.

Μετρίωσ μὲν οὔν ὡσ ἐν ἐπιτομῇ οἶμαι ἀποδε-
 δεῖχθαι, τὸ τὴν πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ μὴ εἶναι κατ-
 αναγκαστικὴν τῶν προεγνωσμένων πάντωσ. Φέρε δὲ,
 ἀγωνισώμεθα καὶ περὶ τοῦ τοῖσ ἀστέρας μηδαμῶσ

fuerit, ὧν μὴ γενομένων.

(46) Οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Expungenda negatio est,
 alioqui et sententia falsa esset, et ab Origenis
 mente prorsus aliena : falsa, quia libertatem ever-
 teret; aliena, quia libertatem hanc tuetur Origenes.

εἶναι ποιητικούς τῶν ἐν ἀνθρώποις, σημαντικούς δὲ μόνον. Σαφές δὲ, ὅτι, εἰ ἴδε τις ὁ σχηματισμὸς τῶν ἀστέρων ποιητικὸς νομίζοιτο τὴν δὲ τιῶν τῶν γινόμενων περὶ τῶν ἀνθρώπων (47) (ἔστω γὰρ περὶ τοῦτου νῦν ζητεῖσθαι τὸν λόγον), οὐκ ἂν ὁ σήμερον, φέρε εἰπεῖν, γινόμενος σχηματισμὸς περὶ τόνδε δύναται νοεῖσθαι πεποιημέναι τὰ παρεληλυθότα δι' ἕτερον (48). Πᾶν γὰρ τὸ ποιοῦν, πρῶτον τῶν πεποιημένου. Ὅσον δὲ ἐπὶ τοῖς μαθήμασι τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπαγγελλομένων, πρῶτον τῶν σχηματισμοῦ προλέγεσθαι νομίζεται περὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπαγγέλλονται γὰρ, τόνδε τινὰ τρόπον τὴν ὡραν λαβόντες τοῦδε τοῦ ἀνθρώπου, καταλαμβάνειν πῶς ἕκαστος τῶν πλανωμένων κατὰ κάθετον, ἢ τῆσδε τῆς μοίρας τοῦ ζωδίου, ἢ τῶν ἐν αὐτῇ λεπτῶν· καὶ ποῖος ἀστὴρ τοῦ ζωδιακοῦ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἐτύγγανεν ὀρίζοντος, ποῖος τε κατὰ τὸ δυτικὸν, καὶ τίς κατὰ τὸ μεσουρανήματος, καὶ τίς κατὰ τὸ ἀντιμεσουρανήματος. Καὶ ἐπὶ τῶν θῶσι τοὺς ἀστέρας, οὓς νομίζουσι ἑαυτοῖς ἐσχηματικῆναι, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ δεινὸς γενέσεως ἐσχηματισμένους οὕτως, τῷ χρόνῳ τῆς ἀποτάξεως ἢ τοῦ περὶ οὐ σκοποῦσιν, οὐ μόνον τὰ μέλλοντα ἐξετάζουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ παρεληλυθότα, καὶ τὰ πρὸ τῆς γενέσεως καὶ τῆς σπορᾶς τοῦ περὶ οὐ λόγος γεγενημένου· περὶ πατρὸς, ποταπὸς ὢν τυγχάνει, πλούσιος ἢ πένης, ὀλόκληρος τὸ σῶμα ἢ σεσινωμένος, τὸ ἦθος βελτίων ἢ χείρων, ἀκτῆμων ἢ πολυκτῆμων, τῆσδε τὴν πρᾶξιν ἢ τῆσδε ἔχων· τὰ δ' αὐτὰ καὶ περὶ τῆς μητρὸς, καὶ περὶ πρῶτον ἀδελφῶν, ἐὰν τύχουσιν ὄντες. Ἐστω δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ παρόντος προσεῖσθαι αὐτοὺς καταλαμβάνειν τὰ ἐν τῷ τόπῳ ἀληθῆ, περὶ οὐ καὶ αὐτοῦ ὑστερον δεξιόμενον, ὅτι οὐχ οὕτως ἔχει· περὶ αὐτῶν τῶν ὑπολαμβάνοντων κατηγορεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀστρῶν τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, τίνα τρόπον ὁ σήμερον σχηματισμὸς ὁ τοιοῦτος δύναται πεποιημέναι τὰ πρῶτον. Εἰ γὰρ τοῦτο ἀμήχανον, καθ' ὃ δὲ ὅτι (49) εὐρίσκειται τὸ περὶ τῶν πρῶτον τῶν χρόνου ἀληθῆς, σαφές τὸ μὴ (50) πεποιημέναι τοὺς ἀστέρας οὕτως κινουμένους ἐν οὐρανῷ τὰ παρεληλυθότα καὶ γινόμενα, πρὸ τοῦ οὕτως ἔχειν αὐτοὺς. Εἰ δὲ τοῦτο τάχα ὁ προσεῖσθαι ἀληθεύειν αὐτοὺς, ἐπιστήσας (51) τοῖς περὶ τῶν μελλόντων λεγομένοις, εἰρεῖ ἀληθεύειν αὐτοὺς οὐ τῷ ποιεῖν τοὺς ἀστέρας, ἀλλὰ τῷ σημαίνειν μόνον. Ἐὰν δὲ τις φάσκη τὰ μὲν παρεληλυθότα μὴ ποιεῖν τοὺς ἀστέρας, ἀλλὰ ἄλλους μὲν σχηματισμοὺς τοὺς τῆς ἐκεῖνων γνώσεως αἰτίους γεγονέναι· τὸν δὲ νῦν σχηματισμὸν σεσημαγμέναι μόνον, τὰ μέντοι μέλ-

^a ἰσ. ἀποτάξεως.

(47) *Περὶ τῶν ἀνθρώπων.* Rescribendum existimo, περὶ τὸν ἀνθρώπων, vel τοὺς ἀνθρώπους, ut mox περὶ τόνδε.

(48) *Δι' ἕτερον.* Hic quoque alter. ms. secutus sum, ubi περὶ ἑτέρους legitur, qui sensus longe convenientior est. Nec enim de pluribus hic schematicis agit, sed de uno tantum, quem plurimum ac præteritorum eventuum causam esse negat, ut ei sequentibus manifeste constat.

(49) *Καθ' ὃ δὲ ὅτι.* Pro καθ' ὃ τι δὲ, quod forte rescribendum est, clarius certe foret.

A ut ne stellas quidem ipsas rerum humanarum ullo modo causas, sed earum tantum signa quædam esse ostendamus. Primum igitur id plane constat, ut certum quemdam stellarum situm, certarum quoque rerum, quæ ad hominem pertineant, causam esse demus (nam de hoc in præsentiarum instituta quæstio sit), qui tamen hodierna die, verbi gratia, certo cuidam homini earum situs exstiterit, eundem rerum earum causam esse nullo modo potuisse, quæ in alio quopiam, aliisve pluribus jam ante contigerint. Quidquid enim aliud efficit, eo quod efficitur prius esse debet. Atqui eorum præceptis, qui artem istam profitentur, id quoque fieri posse vulgo putant, ut quæ tali 291 situ priora sunt, de hominibus prædicantur. B Quippe sibi enim hoc isti sumunt, ut ubi semel horam unius alicujus hominis singularem certo quodam modo deprehenderint, exploratum ipsi continuo habeant, equem ad perpendicularum siderum errantium quodlibet situm in hac illave signi parte, partisque minutis obtineret; simulque quodnam zodiaci astrum in orientali horizonte, quodnam in occidentali versaretur, quænam item medium utriusque hemisphærii cælum adversa positione occuparent. Atque ubi stellas eas, quarum sibi animo figuram videntur et collationem informasse, hoc illove situ sub alicujus ortum fuisse posuerunt; tum ii vero ex illo ipso tempore, quo editus in lucem is est, cujus fatum rimantur, non futura modo, sed etiam præterita, quæque ejusdem et ortum etsatum antecesserint, conjiciunt: qualem ipse patrem habeat; divitem an tenuem, integri corporis, an mutili; bonis an malis moribus; amplæ an angustæ familiarum; hoc an illud complexum vitæ genus: similiaque tam de matre, quam de fratribus, si qui sint, natu majoribus inquirunt. Nos vero, ut demus interim (quod ipsum tamen falsi postea congeruemus), exquise ab iis totam illam situs astrorum locique rationem teneri posse, quæramus ex iis tamen, qui rebus humanis vim a sideribus afferri putant, qui tandem hodiernus iste situs rerum tempore superiorum causa esse possit. Nam id si fieri nullo modo potest, profecto etiam, dum iis de rebus veri quidpiam invenitur, plane consequens est, ut D præsens hic astrorum in cælo motus, quæ jam ante contigerint, quam ejusmodi situm obtinerent, efficere non potuerit. Sin aliquis forte erit, qui ad veritatem iis hoc in genere concedendum, rerum futurarum præsensioibus adducatur; fatendum ipsi

(50) *Σαφές τὸ μὴ.* Ita distinguendum fuit τὸ σαφές ab ἀληθές, quod præcedit, alioqui ἀσαφές τῶν locus hic fuisset.

(51) *Ἐπιστήσας.* Reponendum existimo ἐπιστήσας, alioqui non solum τὸ ἐπὶ δέ, quod periodi est initium, ἀναπόδοτον futurum est; sed etiam τὸ ἐρεῖ, quod sequitur, ad genethiacum defensorem, non ad oppugnatorem Origenem pertinebit; cum tamen Origenes non hanc ipsi per sese orationem attribuat, sed eam potius ex illius opinione securam velit.

tamen, verum ab illis eo prænuntiari tantum, quod illud astra futurum significent, non quod efficiant. Quod si alius præterita non jam a sideribus effici concedet, sed cognitionis eorum causa in priores alias positiones figurasque translata, solam hodierno situi significationem relinquet: sic tamen, ut præsentis siderum subortum certi hujus hominis collocationi, certam futurorum prænotionem deberi velit: afferat ille porro discriminis rationem, quamobrem alia tanquam effecta vi siderum, alia tanquam ab iis modo significata, vere cognosci posse defendat. Quod illi discrimen cum assignare nullum possunt, nobiscum deinceps ingenue, nihil eorum quæ ad homines pertineant, a sideribus effici fateantur; sed tantum, uti jam ante diximus, utcunque significari. Quod perinde omnino fuerit, ac si quis non jam ex iisdem sideribus, sed per aliquam prophetiam, ex ipsamet Dei mente res aut præteritas aut futuras intelligeret. Quemadmodum enim superius ostensum a nobis est, quod Deus, quæ a quoque profectura sint, omnia prænoverit, id nihil prorsus voluntatis nostræ potestati officere: ita nec eidem, quæ rerum signa Deus esse voluit, incommodant. Sed voluminis alicujus instar, futurum prophetica dictione complexi, universo quoque cælo, qui Dei liber quidam est, contineri futura possunt. Itaque hunc in modum intelligi potest, quod in Josephi præcatione a Jacobo dicitur, « Legi in tabulis cæli quæcunque accidunt vobis, et filiis vestris. » Quin etiam illud, « complicabitur cælum quasi liber », eo fortassis pertinet, ut impressas ipsi rerum futurarum significationes perfectum quasique completum iri demonstrat, quemadmodum ipso rerum exitu completa vulgo prophetarum dicuntur oracula. Atque ita signorum ut vice fungerentur, constituta divinitus astra fuerint, juxta illud, « Sint in signa. » Quanquam Jeremias, uti et nobis nos ipse reddat, eoque metu liberet, quem ea nobis afferre possent, quæ ab astris vel significari, vel proficisci quandoque videantur, ita monet, « A signis cæli nolite metuere ». Jam vero, aliud præterea videamus argumentum, quod sideribus efficiendi nullam, sed aliquam tantum, si vel ipsa tamen dari potest, significandi vim relinquat. Docerunt enim infiniti rerum ortus, quæ uni duntaxat homini eventura sint (id quod tamen ex hypothesi dictum esse velim, perinde ac si eorum in cognitionem homines venire posse concedamus). Quod enim hic aut ille certi quidpiam subiturus sit, puta jugulandus a latronibus, in quos inciderit; hoc isti quidem partim ex singulari ejus ortu, partim ex fratrum, si plures nosceret, singulorum natalitiis haberi posse defendunt. Fratris enim cædem latronum manu futuram, singulorum, nec non parentis utriusque, imo conjugis etiam, liberorum, famulorum, ac necessariorum, adeoque

^a Is. τὸ ποιητ. ^b Isa. xxxiv, 4. ^c Jer. x, 2.

(52) *Παρασησάτω*. Quam argumentum hoc urgeat, non sentio. Responderet enim genethliacus, totum hoc discrimen ex diversa præteriti ac futuri conditione petendum esse.

λογα δηλοῦσθαι ἀπὸ τοῦ ἐνεστηκότος σχηματισμοῦ τῆς τοῦ δεινὸς γενέσεως· παρασησάτω (52) τὴν διαφορὰν τοῦ ἀπὸ τῶν ἀστέρων δύνασθαι δεῖξαι, ὅτι τάδε μὲν νενόηται ἀληθῆ ὡς ἀπὸ ποιούντων, τάδε δὲ ὡς ἀπὸ σημαίνοντων μόνον. Μὴ ἔχοντες δὲ δοῦναι τὴν διαφορὰν, εὐγνωμόνως συγκαταθήσονται, μηδὲν τῶν κατὰ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν ἀστέρων γίνεσθαι, ἀλλ' ὡς προειρήκαμεν, εἰ ἄρα, σημαίνεσθαι ὡς εἰ μὴ καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων τις ἐλάμβανε τὰ παρεληλυθότα καὶ τὰ μέλλοντα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ νοῦ τοῦ Θεοῦ, διὰ τινος λόγου προφητικῶ. Ὡσπερ γὰρ προαπεδείξαμεν, ὅτι οὐδὲν λυπεῖ τὸν περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν λόγον τὸ τὸν Θεὸν εἰδέναι τὰ πραχθηζόμενα ἐκάστῳ, οὕτως οὐδὲ τὰ σημεῖα, ἃ ἔταξεν ὁ Θεὸς εἰς τὸ σημαίνειν, ἐμποδίζειν (53) τὸ ἐφ' ἡμῖν· ἀλλὰ παραπλησίως βιβλικῶ περιέχοντι τὰ μέλλοντα προφητικῶς ὁ πᾶς οὐρανὸς δύναται, οἰοεὶ βίβλος ὢν Θεοῦ, περιέχειν τὰ μέλλοντα. Διόπερ ἐν τῇ προτευχῇ τοῦ Ἰωσήφ δύναται οὕτω νοεῖσθαι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ· « Ἀνέγνω γὰρ ἐν ταῖς πλαξὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὅσα συμβήσεται ὑμῖν καὶ τοῖς υἱοῖς ὑμῶν. » Τάχα δὲ καὶ τὸ, « Εἰλιγῆσται » (53') ὁ οὐρανὸς ὡς βιβλίον, τοὺς λόγους τοὺς περιεχομένους, σημαντικῶς τῶν ἐσομένων δηλοῦν ἀπαρτισθησομένους, καὶ ἴν' οὕτως εἴπω, πληρωθῆσομένους, ὡσπερ λέγονται αἱ προφητεῖαι πεπληρωσθαι τῷ ἐκθεθεῖναι. Καὶ οὕτως ἔσται εἰς σημεῖα τὰ ἀστρα γεγονότα, κατὰ τὴν λέγουσαν φωνήν, « Ἔστωσαν εἰς σημεῖα. » Ὁ δὲ Ἰερζεμίας, ἐπιστρέψων ἡμᾶς πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ περιαιρῶν φόβον τὸν ἐπὶ τοῖς νομιζομένοις σημαίνεσθαι, τάχα δὲ καὶ ὑπολαμβανομένοις ἐκεῖθεν ἔρχεσθαι, φησὶν· « Ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ μὴ φοβεῖσθε. » Ἴδωμεν καὶ δεύτερον ἐπιχρησῆμα, πῶς οὐ δύναται οἱ ἀστέρες εἶναι ποιητικοί, ἀλλ', εἰ ἄρα, σημαντικοί. Ἀπὸ τῶν πλείστων γὰρ ὄσων γενέσεων ἔστι λαθεῖν τὰ περὶ ἐνὸς ἀνθρώπου (τοῦτο δὲ καθ' ὑπόθεσιν λέγομεν, συγχωροῦντες τὸ ἐπιστήμην αὐτῶν ἀναλαμβάνεσθαι ἢ ἀνθρώπων δύνασθαι) φέρε γὰρ εἰπεῖν, περὶ τοῦ τόνδε πείσεσθαι τόδε, καὶ θενηξέσθαι περιπεσόντα ληστῆς καὶ ἀναίρεθέντα, φησὶ δύνασθαι λαμβάνειν ἀπὸ τε τῆς ἰδίας αὐτοῦ γενέσεως, κἂν τύχη ἔχων ἀδελφοὺς πλείονας, ἀπὸ τῆς ἐκάστου αὐτῶν. Περιέχειν γὰρ οἶονται τὴν ἐκάστου γένεσιν ἀδελφῶν ὑπὸ ληστῶν θενηξόμενον, ὁμοίως καὶ τὴν τοῦ πατρὸς, καὶ τὴν τῆς μητρὸς καὶ τὴν τῆς γαμετῆς, καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν οἰκετῶν, καὶ τῶν φιλιτῶν τάχα δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἀναιρούντων. Πῶς οὖν δυνατόν τὸν τοσαύταις γενέσεσιν, ἵνα αὐτοῖς τοῦτο συγχωρηθῇ, ἐμπεριεχόμενον γίνεσθαι ὑπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἀστέρων, τῆσδε μάλλον τῆς γενέσεως ἢ τῶνδε; Ἀπίθανον γὰρ καὶ τὸ φάσκειν τὸν σχηματισμὸν τὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ τοῦδὲ τινος γενέσει ταῦτα πεποιηκέναι, τὸν δὲ ἐν τῇ τῶνδε γενέσει μὴ πεποιηκέναι, ἀλλὰ σεσημαγκέναι μόνον. Ἠλίθιον γὰρ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἡ πάντων γενέσεις περιείχε καθ' ἑκαστον ποιητικῶν αὐτοῦ τόνδε ἀναίρεθῆναι ὥστε ἐν γενέσει,

(53) *Ἐμποδίζειν*. Malim ἐμποδίζει. Nec enim id ante demonstravit, nisi forte κατ' ἀκολουθίαν.

(53') *Εἰλιγῆσται*. Vulg. ἐλιγῆσται. Edit.

καθ' ὑπόθεσιν λέγω, πενήτηκοντα περιέχεσθαι τὸ ἄνθρωπον τινὰ ἀναιρεθῆναι. Οὐκ οἶδα δ' ὅπως δυνήσονται πῶσαι τὸ τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ σχεδὸν πάντων τοιόνδε εἶναι τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ὀκτῆμερον αὐτοὺς λαμβάνειν περιτομὴν, ἀκρωτηριαζομένους, καὶ ἐλκομένους (54), καὶ φλεγμονῇ περιπεσομένους, καὶ τραύμασι, καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ λατρῶν δεομένους· τῶν δὲ ἐν Ἰσραηλίταις τοῖς κατὰ τὴν Ἀραβίαν, τοιόνδε, ὡς πάντας περιτέμνεσθαι τρισκαίδεκαετείς· τοῦτο γὰρ ἱσθόρηται περὶ αὐτῶν. Καὶ πάλιν τῶνδὲ τινῶν τῶν ἐν Αἰθίῳσι τοῖσδε τὰς κόγχας τῶν γονάτων περιαιρεῖσθαι, καὶ τῶν Ἀμαζόνων τοὺς ἐτέρρους τῶν μαστῶν. Πῶς γὰρ ταῦτα ποιοῦσιν οἱ ἀστέρες τοῖσδε τοῖς ἔθνεσιν; Οἴμαι, ὅτι ἐπιστῆσαι μὲν (55) οὐδὲ μέχρι τοῦ στήσαι δυνασόμεθ' αὐτὰ ἀληθῆς εἰπεῖν περὶ αὐτῶν. Τοσοῦτον δὲ φερομένων ὁδῶν προγνωστικῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐξώκειλαν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τὸ τὴν μὲν οἰωνιστικὴν καὶ τὴν θυτικὴν μὴ λέγειν περιέχειν τὸ ποιοῦν αἴτιον, ἀλλὰ σημαίνειν μόνον, καὶ τὴν ἀστεροσκοπικὴν (56)· οὐκ ἔτι δὲ τὴν γενεθλιαλογικὴν. Εἰ γὰρ ἐπιγνώσκεται (ἵνα καὶ χαρισώμεθα τὸ γινώσκεσθαι), γίνεται δὲ ἐκείθεν ὅθεν ἡ γνῶσις λαμβάνεται, τί μᾶλλον ἀπὸ τῶν ἀστέρων ἢ ἀπὸ τῶν οἰωνῶν ἔσται τὰ γινόμενα; καὶ μᾶλλον ἢ ἀπὸ τῶν οἰωνῶν ἢ ἀπὸ τῶν σκλαγγῶν τῶν θυομένων, ἢ ἀπὸ τῶν διαφτόντων ἀστέρων;

Equidem sic existimo, veri nihil hoc in genere, in quo vel leviter hæere liceat, excogitari a nobis asserique posse. Cæterum, cum tam multæ prænoscenti artes circumferantur, non video, quamobrem in id potissimum homines impegerint, ut augurali et haruspiciæ efficiendi vim negarent, significandi tantum concederent, idem tamen de ea, quæ in stellarum et natalitiorum consideratione versatur, non sentiant. Nam si cognosci futura possunt (hoc enim in præsentia demus) idemque cognitionis illorum est effectioisque principium; cur in stellas potius quam in aves, eorum quæ fiunt causa, conferatur? vel cur avibus eadem potius, quam aut victimarum extis, aut discurrentibus ignibus assignetur?

Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκέσει εἰς ἀναίρεσιν τοῦ ποιητικοῦ εἶναι τοὺς ἀστέρας τῶν ἀνθρωπίνων. Ὅπερ δὲ συγκεχωρηχάμεν (οὐ γὰρ ἐλύπει τὸν λόγον), ὡς τῶν ἀνθρώπων δυναμένων καταλαμβάνειν τοὺς οὐρανούς σχηματισμούς, καὶ τὰ σημεῖα, καὶ ὧν ἔστι σημεῖα, τοῦτο φέρε νῦν ἐξετάσωμεν εἰ ἀληθῆς ἔστι. Φασὶ τοίνυν οἱ περὶ ταῦτα δεινῶς καταλαμβάνειν, εἰδέναι οὐ μόνον τὸ κατὰ πόσου ἢ δωδεκατημορίου ἔστιν ὁ καλούμενος ἀστὴρ, ἀλλὰ καὶ κατὰ ποίας μοίρας τοῦ δωδεκατημορίου, καὶ κατὰ ποίου ἐξηχοστοῦ. Οἱ δὲ ἀκριθέστεροι, καὶ κατὰ ποίου ἐξηχοστοῦ τοῦ ἐξηχοστοῦ, καὶ τοῦτο φασὶ δεῖν ποιεῖν ἐφ' ἑκάστου τῶν πλανωμένων, ἐξετάζοντα τὴν σχέσιν τὴν πρὸς τοὺς ἀπλανεῖς. Πάλιν αὖ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ὀρίζοντος δεῖσει, φασὶν, ἰδεῖν οὐ μόνον τὸ δωδεκατημόριον ποῖον ἦν ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν μοῖραν, καὶ τὸ ἐξηχοστόν τῆς μοίρας, τὸ πρῶτον ἢ τὸ δεύτερον ἐξηχοστόν. Πῶς τοίνυν, τῆς ὥρας πλα-

• Ἰσ. καὶ τί μᾶλ. ἃ Ἰσ. ποίου.

(54) Ἐλκομένους. Ἐλκουμένους, opinor, vera lectio est, quam etiam e manuscript. alter representat; ulcus enim ex circumcissione sequebatur.

(55) Ἐπιστῆσαι μὲν. Hæc duo verba libenter expunxerim, quæ profecto sensum, absque illis

interferentium ipsorum fortassis ortu inelusam teneri putant. Quemadmodum 293 ergo fieri potest, ut qui tot aliorum (demus enim hoc interim) natalitiis involvitur, idem astrorum huic potius generationi quam cæteris præidentium positioni addicatur? Incredibile enim est, positionem, quæ singulari unius cujusdam ortui præfuerit, hujusmodi exitus causam fuisse: quæ cæterorum in natalitiis existerit, non fuisse, sed ejus modo significationem aliquam dedisse. Nec minus insulsum fuerit, omnibus ac singulis plurium istorum natalitiis hominis unius cædis causam includere: quasi generationibus ex hypothesei quinquaginta, certi unius hominis occisio comprehensa teneretur. Jam intelligere profecto non possum, qui tandem Judæos omnes ea nasci astrorum positione defendent, ut octavo die circumcidi cunctos oporteat, itaque summa cute truncari, torqueri, ardenti tumore inflammari, lacerari vulneribus, postremo vix natos medicorum arte ac manibus indigere. Ismaelitas contra eos, qui Arabiam tenent, eo situ in lucem edi, ut omnes circa annum decimum tertium circumcidi necesse sit. Id enim hoc de hominum genere commemorant. Præterea qui fiat, ut certis quibusdam apud nonnullos Æthiopiæ populos genuum patellæ, Amazonibus mammarm altera resecetur. Quomodo enim similia certis duntaxat in gentibus, siderum vis efficiat?

Hactenus quidem a nobis, quantum hic locus postulabat, confutata illa sententia est, quæ rerum humanarum effectioem a sideribus pendere statuebat. Quod autem paulo ante, cum nihil susceptæ disputationi officeret, ultro concessimus, cœlestes illas positiones, signa, quorumque signa sint omnia, facultatis humanæ viribus intelligi 294 posse: id verumne sit, nunc demum exquiramus. Primum igitur artis hujus magistri docent, qui ad veram ac perfectam rerum genethliacarum cognitionem aspirant, tenendum: huic esse non modo quam in parte duodecima, sed etiam quam in illius duodecimæ particula, imo ecquæ tandem in sexagesima versetur astrum. Addunt vero, qui rem expendunt accuratius, quam in illius sexagesimæ sexagesima.

Quod idem ipsi errantium in siderum quolibet faciendum esse præcipiunt, mutuam singulorum cum iis, quæ fixa vocant, comparationem ac respectum vestigando. Deinde in ipso quoque orientali hori-

optime coherentem, interturbant.

(56) Καὶ τὴν ἀστεροσκοπ. Manifesta trajectio est. Legendum ergo, οὐκ ἔτι δὲ τὴν ἀστεροσκοπικὴν, καὶ τὴν γενεθλιαλογ. Hic enim eadem est, ἀστεροσκοπική, et γενεθλιαλογική.

zonte, non videndum esse modo, quænam duodecima pars in eum subeat, sed etiam quænam illius duodecimæ particula, quæque hujus sexagesima, primane an secunda. Quemadmodum ergo fieri possit, ut cum hora, si latius rem æstimes, duodecimæ partis dimidium complectatur, sexagesimam is teneat, qui horarum divisionis analogiam non teneat? Exempli gratia, nosse qui poterit, certum hunc hominem, hora quarta, parte horæ dimidia, quarta, octava, decima sexta, secunda et trigesima natum esse? Nam propter horæ, non integræ modo, sed etiam definitæ hujus certæque partiulæ ignorationem, plurimum sæpe volunt, in ea quæ significantur, varietatis incidere. Et in geminis quidem, ut alterius ortus ab altero, momento sæpe uno punctoque temporis dirimatur, multæ tamen occurrunt tam casuum quam rerum negotiorumque varietates, partim, ut ipsi aiunt, quod stellarum diversus in utroque respectus fuerit, partim quod minus certam illam, quæ in horizontem subiret, partis signi duodecimæ particulam si tenuerint, qui exploratam sese horam habuisse putaverant. Nam hoc quidem, pars ne horæ tricesima, ortus utriusque intervallum existenterit, statuere nemo potest. Verum id quoque per nos habeant, ut exquisite horam tenere possint. Exstat sane quoddam ejusmodi theorema, quo zodiacum circum, perinde ut errantia sidera, ab occasu in ortum ita ferri demonstrant, ut centesimo quoque anno motum hunc suum pars ejus quælibet una conficiat. Qui motus longioris progressu temporis, in signa duodecim varietatis plurimum inferat: cum signum aliud sit quod mente concipitur, aliud quod quasi sensu informatur: sic tamen ut ex eo tantum quod mente concipitur, quodque vix ac ne vix quidem teneri 295 certo potest, rei veritas habeatur. Quanquam id etiam a nobis detur, ut aut signum illud quod mente concipitur, certo teneri queat, aut ex eo saltem quod sensu informatur, verum intelligi. Astrorum certe quidem illorum quæ in situm ejusmodi figuramque concurrunt, quam ipsi contemperationem appellant, exquisite abs sese defendi non posse fatebuntur. Contingit enim sæpissime ut vel infestioris hujus astri vis, quod emersit, alterius felicioris aspectu magis minusve retundatur: vel ut id ipsum quo minus eveniat, proprius quidam ac singularis alterius, quod deterius aliud significet, situs impediatur. Ac mihi sane ita persuadeo, quisquis in locorum istorum disquisitione versabitur, pronuntiaturum eum utique, perspectam exploratamque mortalium nemini eorum rationem esse, sed ei duntaxat vim signifi-

^a *1°. add. μόνον.*

(57) *Μορφώματος.* Post hanc vocem membrum alterum deesse credo, quod ita concipi possit, *ού μὴ λαμβανομένου τ' ἀληθοῦς ἐκ τοῦ μορφώματος.* Sensus enim id exigit, et manifeste probant, quæ sequuntur. *Vox, μορφώματος* repetita, librariorum, ut sæpe fit, oculis imposuit, ut posteriorum prioris loco acciperent.

(58) *Χείρονος ἀπὸ τοῦδε.* Melius, ni fallor, ab-

A *τεῖ λόγῳ ἤμισι δωδεκατημορίου περιεχοῦστος, δύναται τις λαβεῖν τὸ ἐξηκοστὸν, μὴ ἔχων τὴν ἀναλογίαν τῆς διαιρέσεως τῶν ὥρων, ὥστε, φέρε εἰπεῖν, εἰδέναι, ὅτι γεγέννηται ὁ δεῖνα ὥρα τετάρτη, καὶ ἡμίσει ὥρας, καὶ τετάρτῳ, ὀδόῳ, καὶ ἐκκαίδεκάτῳ, καὶ δυστριακοστῷ; Παραπολὺ γάρ φασι παραλλάττειν τὰ σημαίνόμενα, παρὰ τὴν ἀγνωσίαν, οὐ ἂ τῆς ὅλης ὥρας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ποστημορίου αὐτῆς. Ἐν γούν τοῖς διδύμοις γεννωμένοις πολλὰκις τὸ μεταξὺ καὶ ἀκαριαῖον ὥρας ἐστὶ, καὶ πολλὰ παραλλαγὰ τῶν συμβαινόντων καὶ τῶν πραττομένων ἐπ' αὐτῶν ἀπαντῶσιν, ὡς φασιν ἔχειν, παρὰ τὴν αἰτίαν τῆς σχέσεως τῶν ἀστέρων, καὶ τὸ μόρον τοῦ δωδεκατημορίου τὸ παρὰ τῶν ὀρίζοντα, οὐ καταλαμβάνομενον ὑπὸ τῶν νομιζομένων τὴν ὥραν τετηρηκεῖναι. Οὐδεὶς γὰρ δύναται λέγειν, ὅτι τὸ μεταξὺ τοῦδε τῆς γενέσεως πρὸς τὴν τοῦδε ἐστὶν ὥρας τριακοστὸν. Ἄλλ' ἔστω συγκεχωρημένον αὐτοῖς τόδε, κατὰ τὸ ἐκλαβεῖν τὴν ὥραν. Φέρεται δὴ θεώρημα, ἀποδεικνύον τὸν ζωδιακὸν κύκλον ὁμοίως τοῖς πλανωμένοις φέρεσθαι ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολὰς δι' ἑκατὸν ἐτῶν μοῖραν μίαν, καὶ τοῦτο τῷ πολλῷ χρόνῳ ἐναλλάττειν τὴν θέσιν τῶν δωδεκατημορίων· ἑτέρου μὲν τυγχάνοντος τοῦ νοητοῦ δωδεκατημορίου, ἑτέρου δὲ τοῦ ὡσανεὶ μορφώματος (57)· ἀλλ' ἐκ τοῦ νοητοῦ ζωδίου, ὅπερ οὐ πᾶν τι δυνατὸν καταλαμβάνεσθαι. Ἐστω δὲ καὶ τοῦτο συγκεχωρημένον, τὸ καταλαμβάνεσθαι τὸ νοητὸν δωδεκατημόριον, ἢ δύνασθαι ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ δωδεκατημορίου λαμβάνεσθαι τὸ ἀληθές. Ἀλλὰ τὴν γύε σύγκρασιν παρ' αὐτοῖς καλουμένην τῶν ἐν τοῖσδε τοῖς σχηματισμοῖς τυγχάνόντων, καὶ αὐτοὶ ὁμολογήσουσιν, οὐχ οἷοί τε εἶσαι κατὰ πᾶν, ἀμαυρουμένου τοῦ δηλουμένου· φέρε εἰπεῖν, χείρονος ἀπὸ τοῦδε (58), διὰ τὸ ἐπιβλέπεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦδε τοῦ κρείττονος, καὶ ἐπὶ τοσόνδε, ἢ τοσόνδε ἀμαυρουμένου. Πολλὰκις πάλιν τῆς ἀμαυρώσεως τῆς τοῦ χείρονος ὑπὸ τῆς ἐπιβλέψεως τῆς τοῦ κρείττονος ἐμποδιζομένης, ἐκ τοῦ ἑτερον οὕτως ἐσχηματίζεσθαι, χειρόνων ὄντα σημαντικόν. Καὶ οἶμαι ἐπιστήσαντά τινα τοῖς τόποις, ἀπογῶναι τὴν περὶ τούτων κατάληψιν, οὐδαμῶς ἀνθρώποις ἐκχειμένην, ἀλλ', εἰ ἄρα, μέχρι τοῦ σημανθῆναι μόνον φθάνουσαν. Εἰ δὲ τις ἐν πείρᾳ γεγέννηται τῶν πραγμάτων, μᾶλλον εἴσεται τὸ ἐν τῷ στοχάζεσθαι ἀποπτωτικὸν τῶν λεγόντων, καὶ αὐτῶν συγγραφεμάτων, ἤπερ νομιζόμενον (59) ἐπιτευκτικόν. Καὶ Ἡσαίας γούν, ὡς οὐ δυναμένον τούτων εὐρίσκεισθαι ὑπὸ ἀνθρώπων, ψοῖ πρὸς τὴν θυγατέρα τῶν Χαλδαιῶν, τῶν ταῦτα μάλιστα παρὰ πάντας ἐπαγγελλομένων· « Στήτωσαν δὴ, καὶ σωσάτωσάν σε αἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ· ἀναγγειλάτωσάν σοι τί μέλλει ἐπὶ σὲ ἔρχεσθαι. » Διὰ γὰρ τούτων διδασκόμεθα μὴ δύνασθαι*

esset ἀπό, ut χείρονος τοῦδε (nempe ἀστέρος) cum præeunte participio δηλουμένου construat. Sin autem, quod minus probe, retinebitur ἀπό, tunc post χείρονος apponenda virgula fuerit, ut ἀπὸ τοῦδε cum ἀμαυρουμένου coniungatur.

(59) *Ἠπερ νομιζομ.* Lege ἤπερ τὸ νομιζ. vel ἢ τὸ νομ.

τοὺς πάνυ περι ταῦτα φιλομαθεῖς προδιλοῦν, & βε-
 βούληται Κύριος ἐκάστῳ ἔθνει ἐπαγαγεῖν. » Τοσαῦτα
 καὶ ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ. Ἄλλὰ γὰρ ὁ πᾶς ἡμῖν οὗτος εἰς
 δύο τὰ μέγιστα συναιρεῖται λόγος, εἰς τε τὸ μὴ θεοὺς
 εἶναι τοὺς κατὰ πόλιν χρᾶν νενομισμένους, καὶ εἰς τὸ
 μηδὲ ἀγαθοὺς δαίμονας· τούναντιον δὲ γόητάς τινας,
 καὶ πλάνους, καὶ ἀπατεῶνας τυγχάνειν ἐπ' ὀλέθρῳ
 καὶ διαστροφῇ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας, τὴν εἰς ἀν-
 θρώπου πλάνην, τὴν τε ἄλλην, καὶ δὴ καὶ τὴν περι
 εἰμαρμένης προβεβλημένους· ἀφ' ἧς, μηδενὸς τῶν ἐξ
 αἰώνος, πλὴν Ἰησοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸ πᾶν τῶν
 ἀνθρώπων γένος λελυτρωμένου, εἰκότως ἡμῖν ἐν ἀρ-
 χαῖς τῆς Εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς, τὰ παρόντα
 πάντα διὰ σπουδῆς γέγονεν, ὡς ἂν ἔργῳ μάθοιμεν,
 ἐκ τίνων προγόνων φύντες, καὶ οἷα τὸ πρὶν ἀπάτη
 συνεχομένων, ἐξ ὁπότις τε καὶ πηλίκης ἀνανεύσαν-
 τες, αὐτοὶ τε ἡμεῖς καὶ ὁ σύμπαρ τῶν ἀνθρώπων βίος
 ἀβλεψίας τε καὶ ἀθεότητος, τὴν ἴσιν τῆς μακρᾶς καὶ
 πολυχρονίου δαιμονικῆς ἐνεργείας διὰ μόντης τῆς
 τοῦ σωτηρίου εὐαγγελικῆς εὐράμεθα διδασκα-
 λίας.

cum alios passim omnes, tum hunc in primis de
 fati necessitate errorem in hominum genus in-
 vexerint. Quo, præter Jesum Servatorem nostrum, cum illud ex omni memoria liberarit nemo, jure
 sanetractanda hæc omnia sub *Evangelicæ Præparationis* initium suscepimus : **296** ut re ipsa di-
 scamus, quibus tandem nati majoribus quamque gravi errore laborantibus quantæque simul ipsi et
 quam immanis cum vecordiae tum impietatis ex tenebris, cum genere hominum universo, caput at-
 tollere; ac tam late patenti, tamque diuturnæ dæmonum fraudi vexationique remedium, salutaris
 acrius evangelicæ doctrinæ beneficio invenire potuerimus,

* *Id. del. τοῦ.*

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

BIBLION EBΔOMON.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER SEPTIMUS.

ΤΑΣΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΕΒΔΟΜΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ. C

- α'. Τὰ περι τοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑβραίων βίον, καὶ ὡς εὐλόγως τὰς ἐνθεοὺς αὐτῶν Γραφὰς τῶν πατέρων λόγων προεπιμήσαμεν.
- β'. Ἀνακεφαλαιώσας τῆς κατὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι θεολογίας, καὶ ὁλῶν κακῶν αἰτία συνέστη τῷ βίῳ.
- γ'. Παράθεσις τοῦ τῶν Ἑβραίων τρόπου, καὶ ὅπως ἐδόξαον περι τοῦ ποιητοῦ καὶ δημιουργοῦ τῶν ὁλῶν.
- δ'. Ὅπως ἐφρόνον περι ἀθανασίας ψυχῆς, καὶ περι τῆς τῶν σωμάτων οὐσίας.
- ε'. Ὅπως, φιλόθεοι γεγονότες, τῶν ἀναγράφτων θεοφανειῶν καὶ χρησίων ἠεῖώθησαν.
- ς'. Ὡς ἐκτὸς ἦσαν Ἰουδαϊσμοῦ πρόσθεν ἢ Μωσῆα γενέσθαι, ἐπ' εὐσεβείᾳ διαλάμψαντες.
- ζ'. Ὡς αὐτοὶ ὁ Μωσῆς Ἑβραίων τῶν πρὸ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ τῆ οἰκείᾳ καταβέβληται γραφῇ τοῖς βίους.

297. SEPTIMI LIBRI CAPITA.

1. *Vetustissimorum Hebræorum instituta; jureque nos sacras eorum litteras patriis monumentis prætulisse.*
2. *Summa reliquarum gentium theologiæ capita, quinque gravium malorum humanæ societati causa illa fuerit.*
3. *Quinam Hebræorum mores fuerint, quidve de universi auctore ac molitore senserint.*
4. *Quid iidem partim de animæ immortalitate, partim de corporis natura senserint.*
5. *Eosdem suo in Deum amore consecutos esse, ut numinis aspectu et oraculis fruenterent; quod utrumque sacris litteris consignatum est.*
6. *Eosdem ante natum Mosem, necdum Judaicis religionibus informatos, pietatis laude floruisse.*
7. *Hebræorum, qui ante se floruerant, vitas ab ipso Mose proprio ac singulari opere conscriptas fuisse.*

8. *Maturo judicio, sanaque ratione susceptam a nobis earum historiam fuisse. Hic autem cursim eorum vita perstringitur, quos ante diluvium, ac deinceps, ad Mosem usque Deus præcipuo amore complexus est.*

298 9. *Hebræorum doctrinæ placita.*

10. *De generali Providentia et universi molitione.*

11. *Quid Hebræi de Deo principe rerum omnium causæ senserint.*

12. *Hebræorum de secundo principio theologia.*

13. *Philonis de secundo principio sententia.*

14. *Aristobuli verba in eandem sententiam.*

15. *De creaturarum ratione præditarum productione.*

16. *De contrariis adversariisque virtutibus.*

17. *De natura hominis.*

18. *Philonis de animo sententia.*

19. *Materiam ortu non carere.*

20. *De eodem ex Origenis in Genesin commentario.*

21. *Ex Philone de eodem argumento.*

22. *Materiam nec ortu carere, nec malorum causam esse.*

CAPUT I.

Vetustissimorum Hebræorum instituta; jureque nos sacras eorum litteras patriis monumentis prætulisse.

Sequitur ut Hebræorum deinceps, quam omnibus patriis ritibus potiore habuimus philosophiæ religionisque formam, vitæque simul rationes et instituta persequamur. Nam cum id a nobis adhuc effectum sit, ut non inconsiderate ac temere, sed maturo castigatoque judicio, vanam illam ac spuriam omnium tam Græcorum quam barbarorum theologiæ, relictam a nobis ac repudiatam fuisse constaret: solvenda modo nobis altera quæstio est, ratioque reddenda, quæ nos ad suscipiendam ac probandam Hebraicarum litterarum doctrinam impulerit. Ac nobis quidem crimini probroque dandum non esse, quod a barbaris utilitatis aliquid mutuemur, opportuniori majorique otio demonstrabimus, dum quidquid usquam apud Græcos, imo apud celeberrimos 299 etiam illorum philosophos non modo haustarum e philosophia disciplinarum, sed etiam quidquid e re communis hominum societatis, ac rerumpublicarum usu fuerit, id omne consarcinatum esse ostendemus. Jam vero, nullum iuri bonum potuisse, cujusmodi ad nos profectum ab

A η'. Ὡς εὐλόγησεν ἰστορίας παρεδείγματα καὶ ἐπιδρομὴ τῶν κατὰ τοὺς δηλουμένους βίων, τῶν τε πρὸ τοῦ κατακλισμοῦ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, καὶ τῶν μετὰ ταῦτα μέχρι τῆς Μωσέως γενεᾶς διαρκεσάντων.

θ'. Περὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις δογματικῶν θεωρημάτων.

ι'. Περὶ τῆς καθόλου προνοίας, καὶ περὶ τῆς συνστάσεως, καὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου.

ια'. Ἑβραίων δόξα περὶ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δὴ καὶ πρώτου τῶν ὄλων αἰτίου.

ιβ'. Περὶ τῆς τοῦ δευτέρου αἰτίου θεολογίας.

ιγ'. Φίλωνος περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου.

ιδ'. Ἀριστοβούλου περὶ τοῦ αὐτοῦ.

ιε'. Περὶ τῆς τῶν λογικῶν συστάσεως.

ισ'. Περὶ ἀντικειμένων δυνάμεων.

ιζ'. Περὶ τῆς ἀνθρώπου φύσεως.

ιη'. Φίλωνος περὶ ψυχῆς.

B ιθ'. Περὶ τοῦ μὴ ἀγέννητος εἶναι τὴν ὕλην.

κ'. Περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ἀριγένους εἰς τὴν Γένεσιν.

κα'. Φίλωνος περὶ τοῦ αὐτοῦ.

κβ'. Ὅτι μὴ ἀγέννητος ἡ ὕλη, μηδὲ κακῶν αἰτία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τὰ περὶ τοῦ τῶν ἀνέκαθεν Ἑβραίων βίου καὶ ὡς εὐλόγησεν τὰς ἐνθέους αὐτῶν Γραφὰς τῶν πατέρων λόγων προετιμήσαμεν.

Ἑβραίων περὶ λοιπῶν, καὶ τῆς κατ' αὐτοὺς φιλοσοφίας τε καὶ εὐσεβείας, ἣν τῶν πατέρων ἀπάντων προετιμήκαμεν, τὸν τοῦ βίου τρόπον ὑπογράψαι καιρός. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀλόγως, κεκριμένῳ δὲ καὶ σώφρονι λογισμῷ τῆς διεφυσμένης ὁμοῦ πάντων Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων θεολογίας τὴν ἀπόδειξιν πεποιημένοι συνέστημεν, ὧρα λοιπὸν τὴν δευτέραν C ἐπιλύσασθαι, τὴν αἰτίαν ἀποδιδόντας τῆς τῶν Ἑβραϊκῶν λόγων μεταποιήσεως. Τὸ μὲν οὖν μὴ φέρειν τινὰ μέμψιν ἡμῖν τὴν ἀπὸ βαρβάρων τοῦ συμφέροντος μετάληψιν ἐπὶ τῆς δεούσης σχολῆς παραστήσομεν, πάντα τοῖς Ἑλλήσι, καὶ αὐτοῖς γε τοῖς βωμμένοις αὐτῶν φιλοσόφοις τὰ φιλόσοφα μαθήματα, καὶ τὰ ἄλλως κοινὰ, καὶ ταῖς πολιτικαῖς λυσιτελοῦντα χρεῖαις, παρὰ βαρβάρων ἐσκευαρησθαι ἐπιδείξοντες· τὸ δὲ μὴδὲν πω μὴ ὄλως παρὰ τισιν εὐρῆσθαι τῶν ἐθνῶν, οἷον τὸ παρ' Ἑβραίων ἀγαθὸν ἡμῖν πεπορισμένον, ὧδε ἂν γένοιτο πρόδηλον.

barbarorum ex disciplinis ac legibus corrogatum et prorsus apud ullam gentem ejusmodi unquam inveniri bonum potuisse, cujusmodi ad nos profectum ab Hebræis est, quivis opinor ex sequentibus intelliget.

CAPUT II.

Summa reliquarum gentium theologiæ capita, quamque gravium malorum humanæ societati causa illa fuerit.

Nam cæteri quidem populi, jam usque a societatis humanæ primordiis, ad consequentia deinceps tempora, dum propterea quod de anima sua constituti haberent nihil, ad solos corporis sensus adhærescerent, ac præter ea quæ cernuntur oculis, aliud omnino nihil esse cogitarent, honesti proinde atque utilis, imo solius boni loco voluptatem corporis habuerunt; adeoque unam illam, perinde ac si præter ipsam aliud nihil, neque boni, neque jucundi ac suavis reperiretur, eademque sola per sese ad beate vivendum satis esset, studio et amore dignam rati, deorum quasi maximam consc-

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀνακεφαλαιωσὶς τῆς παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι θεολογίας, καὶ ὄλων κακῶν αἰτία συνέστη τῷ βίῳ.

Οἱ μὲν δὴ λοιπὸν πάντες ἄνθρωποι, ἔκωθεν ἐκ πρώτης τοῦ βίου συστάσεως, καὶ εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον, μόνῃ τῇ τῶν σωμάτων προσανασχόντες αἰσθήσει, τῷ μὴδὲν περὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ψυχῆς διεληφέναι πλέον τε οὐδὲν τῶν ὀρωμένων ἐν τοῖς οὖσιν ὑπάρχειν ἡγήσάμενοι, τὸ καλὸν, καὶ συμφέρον, καὶ μόνον ἀγαθὸν τὴν τῶν σωμάτων ἀνέθηκαν ἡδονὴν· μόνῃν τε ταύτην, ὡς τὸ μόνον οὖσαν ἀγαθὸν, καὶ προσηγὲς, καὶ ἡδύ, πρὸς ἀπόλαυσιν τε εὐδαίμονος βίου αὐτάρχη, περισπούδαστον ὑποθέμενοι, θεῶν μεγίστην ἡγήσαντο τε καὶ θεοειάκασιν· οὐδὲ τῆς ζωῆς αὐτῆς, εἰ μὴ μετέχει τῆς τῶν σωμάτων ἡδονῆς, ἐφιέμενοι, καὶ ζῆν οὐ

διὰ τὸ ζῆν, διὰ δὲ τὸ ἡδέως ζῆν ἀσπαζόμενοι, τοῦτο καὶ τοῖς ἰδιοῖς εὐξάμενοι παισιν, ὡς μόνον ἀγαθὸν παρεῖναι. Ἐνθεν οἱ μὲν, τὰ χορηγὰ τῆς ἐνσάρκου ζωῆς ἦλιον εἶναι καὶ σελήνην, καὶ ἀστέρας ὑποπέσαντες, καὶ πῶς καὶ πρὸς τὴν ὄψιν τοῦ φωτὸς καταπλαγέντες, πρῶτους θεοὺς ἀνηγόρευσαν, μόνους αἰτίους τῶν ὄλων εἶναι ἀποφηνάμενοι· οἱ δὲ, τοὺς ἀπὸ γῆς καρπούς, τὴν τε ὑγρὰν καὶ ξηρὰν καὶ θερμὴν οὐσίαν, τὰ τε λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη, δι' ὧν αὐτοῖς τὰ σώματα τρεφόμενά τε καὶ παινόμενα, τὴν ἐνσάρκον ὁμοῦ ζωὴν τε καὶ ἡδονὴν ἐθηράτο, θεῶν πάλιν προσηγορίᾳ τετιμήχασιν· οἱ δὲ, πολὺ πρότερον (60) τούτων, γυμνῆ καὶ ἀκαλύπτῳ κεφαλῇ τὰ σφέτερα πάθη, καὶ τὴν δέσποιναν αὐτῶν ἡδονὴν, ἔρωτα, καὶ πόθον, καὶ Ἄφροδίτην, καὶ αὐτῶν τῶν θεῶν κρατεῖν εἰπόντες, ἀπεθέωσαν· οἱ δὲ τοὺς τῶν ἡδέων χορηγούς τε καὶ εὐρετὰς αὐτοῖς γενομένους ἀνδρας τυράννους τινας καὶ δυνάστας, δι' ἃς ἔτυχον ἐξ αὐτῶν εὐπαθείας, ζώντας τε ἔτι καὶ μετὰ τελευτῆν ἐθεοποίησαν· οἱ δὲ, μοχθηρῶν πνευμάτων καὶ δαιμόνων γενόμενοι παραπαίγνια, ἔτι μειζώνας τὸ παθητικὸν αὐτῶν μέρος τῆς ψυχῆς συνυξήσαν, τὰ ἡδέα καὶ παρὰ τούτων διὰ τῆς νενομισμένης αὐτῶν θεραπείας ἐκπορίζοντες· οἱ δὲ, μηδενὸς τούτων ἀνασχόμενοι, τὸ ἄθεον, ὡς πολὺ κρεῖττον τῆς τοιαύτης θεολογίας, εἰσηγγήσαντο· οἱ δὲ, ἔτι τούτων ἀπάντων ἀναιδέστεροι, τὸν φιλόσοφον καὶ τρισευδαίμονα βίον οὐδ' (60*) ἄλλον εἶναι ἢ τὸν ἡδὴν ἀπεφῆναντο, τέλος τῶν ἀγαθῶν τὴν ἡδονὴν ὀρισάμενοι. Ταύτη δ' οὖν τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος, ὡς ἂν δεσποίνῃ πικρᾷ καὶ χαλεπωτάτῃ ἡδονῇ θεῶ, μᾶλλον δὲ αἰσχρῷ καὶ ἀκολάστῳ δαίμονι καταδεδουλωμένους (61), παντοίαις ἐνεφύετο ταλαιπωρίαις. « Ἄ? τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν, » κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον, « μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ὅμοιος δὲ καὶ οἱ ἄρσενες, ἀζέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἄρσενι τὴν ἀσημωσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. » Ταύτη καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι, σοφοὶ τε καὶ ἰδιῶται, ἡμαί τε καὶ ἐπὶ γαστέρα πεσόντες, ὡς θεῶ τῇ ἡδονῇ προσεκύνησαν· κρηναὶς τε σφᾶς αὐτοὺς ἔρπετων δίκην καταβαλόντες, ἀμαχον καὶ ἀπραίτητον θεὸν ταύτην ἠγῆσαντὸ τε καὶ ἑστερξαν· ἐν τε ψόδαῖς καὶ ὕμνοις, ἐν τε ταῖς πανδήμοις θέαις, μόνης τῆς αἰσχρᾶς καὶ ἀκολάστου ἡδονῆς τὰ ὄργια καὶ τὰς ἀσέμνους τελετὰς μουόμενοι τε καὶ τελοῦντες· ὡς, εἰ καὶ τι ἄλλο, καὶ τότε καλῶς παρ' ἡμῶν ἀνηρῆσθαι· ἀρχὴ γὰρ πορνείας ἐπίνοια εἰδώλων. Καὶ τὰ μὲν περὶ τῆς τῶν ἄλλων ἐθνῶν θεολογίας τοσαύτην εἰλήφει, ὡς ἐν βραχεὶ φάναι, τὴν πολυτροπίαν· μᾶς μὲν ἀρχῆς τῆς ἀκαθάρτου, καὶ μιαιῶς ἡδονῆς ἀνημμένα, ὕδρας καὶ πολυαυγέου καὶ πολυκεφάλου τρόπον, εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας διαιρέσεις τε καὶ

* Rom. 1, 26.

(60) Πολὺ πρότερον. Omnino legendum videtur πολὺ αἰσχρότερον, hæc enim turpium numinum colluvies, siderum frugumque θεοποιῶν posterior fuit, uti non semel Eusebius ipse tradidit.

A crarunt. Ita ne vitam quidem ipsam, nisi adjunctam haberet corporis voluptatem, sibi expetendam putabant, adeoque vitæ munus, non jam ut viverent, sed ut suaviter viverent, complexi, ejusdem illi, perinde ut solius boni, copiam, liberis quoque suis precabantur. Itaque alii solem, lunam, ac reliqua sidera vitæ corporeæ fontes esse suspicati, simulque ad lucis aspectum admiratione percussi, principes hosce deos ita prædicarunt, ut eosdem rerum auctores omnium esse statuerent. Alii natis ex terra frugibus, nec non humidæ siccæque pariter, callidæque naturæ, ac cæteris universi partibus, quibus nutrita saginataque ipsorum corpora, corpoream simul vitam et voluptatem venarentur, deorum nomen decusque tribuerunt. Alii multis ante sæculis, nuda perfrictaque fronte, suas ipsi cupiditates, earumque dominam voluptatem, amorem, cupidinem, venerem, quibus ipsos quoque deos cedere jactabant, divinitate donarunt. Alii 300 tyrannos quosdam ac principes, a quibus profectum ac repertum aliquid ad vitæ delicias fuerat, cum vivos adhuc et spirantes, tum etiam morte perfunctos, deorum in numero collocarunt, acceptorum beneficiorum suavitate permoti. Alii, pravorum spirituum ac dæmonum ludus et fabula, eo vehementius partis illius animæ suæ, quæ perturbationum et cupiditatum sedes est, vim ac potestatem auxerunt, quo novam sibi voluptatem ab iis copiam, solemnem certisque ritibus constituta eorum veneratione comparabant. Alii, omnibus istis valere jussis, aliquid sese ratî universa hac theologia moliri præstantius, divinitatem omnem funditus sustulerunt. Alii denique castigatam illam terque beatam vitam, non aliam esse quam voluptatem defendentes, summum eam bonorum finem, omnium impudentissimi posuerunt. Atque hunc in modum, genus hominum universum, tanquam acerbissimæ cuidam teterrimæque dominæ, voluptati dæ, vel turpissimo potius ac flagitiosissimo dæmoni mancipatum, in omnia calamitatum genera demersum est. « Nam feminæ eorum, » ut divinus olim Apostolus querebatur, « immutaverunt naturalem usum feminæ, in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminæ, D exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi iu masculos turpitudinem operantes, et mercedem quam oportuit, erroris sui, in semetipsis recipientes 41. » Ita Græci pariter ac barbari, sapientes et idiotæ, deorsum omnes atque in suum ipsi ventrem prolapsi, voluptatem quasi deum adorarunt, ac serpentium in morem pronos sese dejicientes, non in ea modo, tanquam in ejusmodi numine, cujus vim declinare nemo posset, acquieverunt, sed etiam carminibus passim hymnisque suis, tam in deo-

(60*) Οὐδ' pro οὐκ, ut sæpe alias. Edit.

(61) Καταδεδουλωμένους. Rescribe καταδεδουλωμένων. Quo enim accusativus hic referatur?

rum festis quam in publicis omnibus spectaculis, A turpis unius ac flagitiosæ voluptatis orgia, indignaque mysteria, cum initiando, tum sacris operando celebrarunt. Quare jure profecto, si quidquam aliud, totum hoc apud nos obscœnitatis genus sublatum est. Libidinis enim initium, idolorum exco-gitatio est. Cæterorum ergo populorum, ut paucis absolvam, theologiæ tam varia fuit multiplexque ratio: cum enim uno tantum impuræ tetræque vo-luptatis principio niteretur, plurima tamen ac varia, hydræ ejusdam cervicibus capitibusque sca- tentis in morem, sectarum divortia ac discrimina- rent, mirum profecto non est, si homines voluptatis- rum subinde **301** malorum cumulo premerentur, dum et insanis mulierum amoribus, et masculæ veneris obscœnitate, et incestis matrum filiarumque nuptiis vitam permiscerent universam, ac ferinam belluarum naturam sceleris magnitudine superarent. Atque hujusmodi vetustarum gentium mores, et adulterinam earum theologiam fuisse, ipsismet Græcorum non historicorum modo, sed etiam phi- losophorum, quæ superioribus libris congesta sunt,

CAPUT III.

Quinam Hebræorum mores fuerint, quidve de uni- versi auctore ac molitore senserint.

Jam vero, quandoquidem priscorum hominum vitam exploratam habes: quemadmodum soli ex omnibus Hebræi, contrariam tanta in multitudine viam inierint, animo deinceps et cogitatione intueri. Etenim principes illi, solique universo hominum ex genere, cum a primis retro societatis humanæ cu- nabulis, mentem in homine digna contemplatione defixissent, atque ad naturales universi rationes pie sancteque rimandas, contulissent; prima quidem corporum elementa, terram, aquam, aerem, ignem, ex quibus hunc orbem constare sentiebant; solem pariter, lunam, ac sidera, non deos, sed Dei opera esse philosophati sunt. Probe enim ipsi, corporeæ substantiæ propriam hanc esse naturam intellige- bant, ut quemadmodum fluxa illa, atque interitui obnoxia est, ita ratione simul et animo careat. Deinde cum fieri non posse cogitarent, ut vel mundi hujus universi tam apte sapienterque con- formata species, quæque tanta spirantium anima- lium, et ratione partim præditorum, partim caren- tium multitudine abundaret, fortuitæ ac tumultua- riæ causæ assignaretur: vel rerum animaliarum inanimus, ratione præditarum rationis experts au- ctor et opifex statueretur: sed potius intelligerent, cum neque repente ac per sese domus unquam ulla ex lignis et lapidibus coalescat, nec vestis absque textoris industria perficiatur, nec civitates aut res- publicæ absque legum et principum, neque naves absque gubernatorum moderatione consistant, nec minimum quidem artis instrumentum sine artificis existat manu, neque navis unquam ulla felicem ad portum appellat, sapientis magistri gubernatione **302** spoliata: multo sane minus hanc elementor- um, ex quibus orbis iste conflatus est, expertem animi rationisque naturam, si summa illa numinis divini sapientia secludatur, suapte vi nativæ facultate vitam simul et rationem obtinere. Hæc, in- quam, aliaque similia, cum Hebrææ pietatis ac

* Γσ. add. τῶν.

τομάς ἐξενηγεμένα. Ἐπειδὴ τοίνυν τοσαύτην ἔτυχον προβεβλημένοι τὴν πλάνην, εἰκότα δὴ αὐτοῖς, ἴδονθῆ θεῶ, κακῶ δαίμονι, χρωμένοις, ἐπὶ κακοῖς κακῶ συνηγείρετο, γυναιμανίαις, καὶ ἀρβένων φθοραῖς, μη- τρογαμίαις τε, καὶ θυγατρομιξίαις, τὸν πάντα κατα- φυρομένοις βίον, καὶ τὴν ἀγρίον καὶ θηριώδη φύσιν ὑπερβολῇ φασιδότητος νενικηκόσι. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ τρόπος τῶν παλαιῶν ἔθνων, καὶ τῆς διεφουσμένης αὐτῶν θεολογίας, διὰ τῶν συνηγμένων ἡμῖν Ἑλληνι- κῶν λογογράφων τε καὶ φιλοσόφων ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀποδεδείκται.

peperit. Ita cum tanto tamque foelo errore labora- deæ, ac scelerati dæmonis addicti obsequio, novo- rum subinde **301** malorum cumulo premerentur, dum et insanis mulierum amoribus, et masculæ veneris obscœnitate, et incestis matrum filiarumque nuptiis vitam permiscerent universam, ac ferinam belluarum naturam sceleris magnitudine superarent. Atque hujusmodi vetustarum gentium mores, et adulterinam earum theologiam fuisse, ipsismet Græcorum non historicorum modo, sed etiam phi- losophorum, quæ superioribus libris congesta sunt,

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Παράθεσις τοῦ τῶν Ἑβραίων τρόπου, καὶ ὅπως ἐδόξαζον περὶ τοῦ ποιητοῦ καὶ δημιουργοῦ τῶν ὄλων.

Εἰ δὴ οὖν συνῶπται σοι ὁ τῶν παλαιῶν βίος, ἄθρει δὴ λοιπὸν τῇ διανοίᾳ μόνους παῖδας Ἑβραίων ἐν το- σούτοις τὴν ἐναντίαν ἀπίοντας. Οἶδε γὰρ πρῶτοι, καὶ μόνοι πάντων ἀνθρώπων, ἀνωθεν ἐκ πρώτης τοῦ βίου καταβολῆς λογικῆ θεωρίᾳ τὴν διάνοιαν ἀναθέντες, καὶ τῇ περὶ τοῦ παντὸς φυσιολογίᾳ εὐσεβῶς ἐπιστήσαν- τες, πρῶτα μὲν τὰ τῶν σωμάτων στοιχεῖα, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, ἐξ ὧν τότε τὸ πᾶν συνεστῶς κατεμά- θανον, ἥλιον τε καὶ σελήνην, καὶ ἀστέρας, οὐ θεοὺς, ἔργα δὲ εἶναι θεοῦ διελογίσαντο τὴν φύσιν τῆς σω- ματικῆς οὐσίας οὐ μόνον ἄλογον, ἀλλὰ καὶ ἀψυχον εἶναι, καθ' ὅσον βρώδης καὶ φθαρτῆ οὐσα τυγχάνει, συννοήσαντες· κἄπειτα λογισάμενοι, ὡς οὐχ οἷόν τε τὴν τοῦ σύμπαντος κόσμου διάταξιν, εὖ καὶ σοφῶς ἡρμοσμένην, ἐμπλεῶν τε ζῶων ἐμφύχων, λογικῶν τε καὶ ἀλόγων ὑπάρχουσαν, αὐτόματον ἐπιγράφεσθαι τὴν αἰτίαν· οὐδὲ γὰρ τῶν ἐμφύχων τὴν ποιητικὴν ἀρ- χὴν ἀψυχον ὑπολαμβάνειν, οὐδ' ἄλογον τὴν τῶν λο- γικῶν δημιουργόν. Ἐπεὶ δὲ μηδὲ ξύλων καὶ λίθων αὐτόματός ποτ' ἂν οἰκοδομία συσταίη, οὐδὲ γὰρ ἐσθῆς ὑφάντου δίχα συντελεσθεῖη, οὐδὲ πόλεις καὶ πολιτεῖαι νόμων ἐκτὸς καὶ ἀρχοντικῆς διατάξεως, οὐδὲ ἐκτὸς κυβερνήτου ναῦς, οὐδὲ τὸ μικρότατον τέχνης ὄρ- γανον ὑποσταίη ἂν μὴ διὰ τεχνίτου, οὐδ' εὐόρμου ποτὲ ναῦς λιμένος τύχοι μὴ οὐχὶ σὺν ἀγαθῶ κυβερ- νῆτῃ· οὐδ' ἡ τῶν καθόλου στοιχείων ἄρα φύσις ἀψυ- χος οὐσα καὶ ἄλογος, τῷ καθ' ἑαυτὴν λόγῳ, δίχα τῆς ἀνωτάτω τοῦ θεοῦ σοφίας, λόγου ποτὲ καὶ ζωῆς ἀν- θίσταται. Ταῦτα δὴ καὶ τὰ τοιαῦτα διανοηθέντες οἱ τῆς Ἑβραίων εὐσεβείας πατέρες ἐκ μεγέθους καὶ καλλοῆς ἠ ἐκτισμένων, νῶ κεκαθαρμένῳ καὶ ψυχῆς διαυγέσιν ἔμασαι τὸν πάντων δημιουργὸν θεὸν ἐσε- βάζθησαν.

C
D

molitorem, quem purgata mente, atque illuminatis animi oculis, in tanta rerum creaturarum magnitudine ac specie agnoscebant, iusta sunt veneratione prosecuti.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Α

CAPUT IV.

Ὅπως ἐξέρχονται περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν σωμάτων οὐσίας.

Quid iidem partim de animæ immortalitate, partim de corporis natura senserint.

Κάπειτα μέρος οὐ μικρὸν τοῦ παντὸς σφᾶς αὐτοὺς εἶναι συναισθόμενοι, τὸ μέντοι α αὐτῶν τίμιον εἶναι ἤγησαντο· τοῦτο δὲ καὶ τὸν ἀληθῆ ἄνθρωπον, τὸν κατὰ ψυχὴν νενοημένον· τὸ δὲ τοῦτου χώραν περιβολῆς ἐπέχον· τοῦτο δὲ εἶναι τὸ σῶμα. Καὶ δὴ τοῦτον διελόμενοι τὸν τρόπον, τὴν πᾶσαν περὶ τῆς τοῦ ἔνδον ἀνθρώπου ζωῆς φροντίδα καὶ σπουδὴν εἰσηγάξαντο. Τοῦτο δὲ παρὰ τῷ πάντων δημιουργῷ Θεῷ προσφιλὲς εἶναι λογισάμενοι, ὅς που τὴν ἀνθρώπων φύσιν τὴν ἐπὶ γῆς ἀπάντων κρατεῖν, οὐ βρώμη σώματος, ὡς ἀρετῆ ψυχῆς ἐδωρήσατο (τὰ μὲν γὰρ τῶν ὄντων εἶναι ἄψυχα, οἷα λίθους καὶ ξύλα· τὰ δὲ ζωτικῆς δυνάμεως μέτοχα, οἷα τὰ ἀπὸ γῆς βλαστήματα· τὰ δὲ αἰσθησεως, ὁρμῆς τε φανταστικῆς μεμιραμένα, οἷα ζῶων τὰ ἄλογα· πάντα δὲ ταῦτα ἐνὶ τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει πρὸς ὑπηρεσίαν δουλοῦσθαι, οὐ βρώμη σώματος καὶ ἰσχυρῆ κατηναγκασμένα, λογισμῷ δὲ καὶ ψυχῆς ἀρετῆ, ἥ τὸ κατὰ πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἀρχικῶν τε καὶ βασιλικῶν γέρας, ἄνωθεν παρὰ τοῦ τῶν ὄλων αἰτίου συγκεχωρηθῆσαι κατελήφασιν)· ἔνθεν ὁρμώμενοι, σῶμα μὲν καὶ τὰ σωμάτων ἡδέα οὐδὲν τι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἐπὶ γῆς θρεμμάτων προτιμᾶν διενόηθησαν· τὸ δ' ἐν αὐτοῖς ἄρχον, ὡς ἂν τοῦ πάντων ἄρχοντος οἰκείου, καὶ τῆς ψυχῆς τὸ λογικῶν τε καὶ νοερῶν, θεῖόν τε καὶ ἐπιστημονικόν, ὡς ἂν τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ τὴν ὁμοίωσιν φέρον, μόνον διὰ σπουδῆς ἔχον. Εἶτα μὴδ' ἄλλο τι ἐνθυμηθέντες ἀγαθὸν εἶναι ἐνὶ πάντων ἀγαθῶν χορηγοῦ Θεοῦ, τέλος ἀπάσης εὐδαιμονίας τὴν αὐτοῦ γνῶσιν τε καὶ φιλίαν εἶναι ἀπερήναντο· ὅτι καὶ αὐτῆς ζωῆς, καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος, καὶ τῶν τούτοις ἀναγκαίων μόνος αὐτὸς ἀνηπταί τὴν αἰτίαν. Τοῦτω δὴ οὖν σφᾶς ὅλους αὐτῷ σῶματι καὶ ψυχῇ φέροντες, ἀναθεθείκασιν, τὸν πάντα αὐτῶν βίον ἐπ' αὐτὸν ἀναρτησάμενοι, καὶ μόνῳ προσέχειν, ἄλλῳ δὲ μηδὲν τῶν ὀρωμένων ἀξιώσαντες. (Ὡς τὴν φιλίᾳ ὁμοῦ (62) καὶ θεοφιλεῖς ἀναφανέντες, θεραπευταὶ τινες ὄντες (62) καὶ ἱερεῖς τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ἀπεφάνθησαν, ἥ καὶ « γένος ἱερὸν (63) καὶ βασιλικόν, ἱεράτευμά τε Θεοῦ, καὶ ἔθνος ἅγιον » προσγορευθῆναι ἠξιώθησαν, σπέρμα τῆς ἀληθοῦς ταύτης εὐσεβείας καὶ τοῖς ἄψιγόνοις αὐτῶν ἀπολελοιπότες. Ἄρ' οὖν λογισμῷ σοι δοκοῦμεν τοῦσδε τῶν Ἑλληνικῶν προτετιμημένα, καὶ μᾶλλον τῶν Φοινίκων τε καὶ Αἰγυπτίων θεῶν, τῶν τε περὶ τοὺς θεοὺς δυσφήμων ἀποτημάτων, τὰς παρ' Ἑβραίοις περὶ εὐσεβῶν ἀνδρῶν διηγήσεις ἀποδέξασθαι ;

genitur, summi Numinis cultores vere ac sacerdotes effecti sunt, imo, « genus electum ac regale, Deique sacerdotium, et gens sancta ⁶², » merito sunt nuncupati, veræ hujus pietatis semine suos etiam in posteros nepotesque transfuso. Num ergo tibi jam id a nobis consilii cum ratione susceptum vi-

⁶¹ I Petr. II, 9.

^α Ἰσ. μέν τι.

(62) Ὅντες. Alter ex manuscr., ὄντως, recte.

(63) Γένος ἱερὸν. Idem manuscr., γένος ἐκλεκτόν, ut in Græc. et Vulgat. Bibl.

Deinde vero, cum iidem sese quoque partem esse universi non exiguam sentirent, e duabus sui partibus alteram (quem verum ipsi, quique non nisi animo cognosci possit, hominem appellabant) in pretio habendam putaverunt: alteram, nempe corpus, quoddam quasi septum esse, quo inclusus ille teneatur. Atque hoc discrimine constituto, in componenda hominis interioris vita, curam illi deinceps omnem studiumque posuere. Quod ipsi cum Deo rerum omnium architecto vehementer probari cognoscerent, a quo id muneris homo acceperat, ut iis quæ terrarum ambitu continentur, omnibus, non robore corporis, sed animi facultate imperaret. (Nam e rebus, inanimas alias esse, ut lapides atque ligna; vim aliis inesse vitalem, ut omnibus terræ germinibus: alias sentiendi facultate præditas, oblata extrinsecus impulsione commoveri, ut animantes ratione privatas: atque hæc omnia generis hominum unius obsequio, necessitate quadam mancipari, quam non robur viresque corporis, sed ratio atque animi virtus afferat: cui proinde regium quoddam in terrena omnia ditionis et imperii jus, ab rerum universarum auctore cælitus concessum esse perviderunt.) Hac illi cogitatione adducti, corpus corporumque delicias, loco non alio, quam cæterarum terræ pecudum genus, habendas esse censuerunt: quam vero sui partem imperio donatam agnoscebant, utpote cognatione aliqua summo rerum omnium imperatori conjunctam, ipsamque animi ratione intelligentiaque præditam, imo divinam quamdam, ac doctrinæ sedem simul parentemque facultatem, quod summi **303** Numinis expressam ferret imaginem, omni unam diligentia studioque coluerunt. Deinde, quod præter bonorum omnium fontem auctoremque Deum, aliud prorsus intelligerent boni esse nihil, quodque unus ipse aptas ex sese vitæ, animi, corporis, quæque illis necessaria sunt, causas omnium et rationes haberet, felicitatis universæ finem, ejus in unius partim cognitione, partim amore posuerunt. Ita cum vitam instituerent, ex una ejus voluntate nutuque suspensam, eique soli, rerum præterea quæ videntur nulli, adjungendos sese addicendosque statuerent, eidem sese totos corpore simul atque animo consecrarunt. Atque ita cum et Deum maxime diligerent, et vicissim ab eo dili-

detur, uti et Græcis Hebræos anteferremus, quæque ab illis de sanctorum virorum pietate prodita sunt, Phœniciis Ægyptiisque numinibus, quæque de illis jactantur ignominiosis indignisque fabulis potiora duceremus?

CAPUT V.

Eosdem suo in Deum amore consecutos esse, uti Numinis aspectu et oraculis fruereutur, quod utrumque sacris litteris consignatum est.

Sed vide tu porro, quo tandem eos charissimæ Deo virtutis aspirasse commemorent. Nempe divinum illud Numen, cum genus hoc hominum tam propter cæteram vitæ pietatem atque disciplinam, quam ob singularem erga se religionem complecteretur, divinatorum eis deinceps oraculorum, sui que pariter et angelorum præsentis aspectusque copiam facere statuit, dum partim naturæ mortalis inopiam, res agendas insinuando sublevaret, partim dogmatum iis ac præceptorum, quæ Deum plane decent, cognitionem aperiret. Ita non jam argumentis aut conjecturis quibusdam, sed ipsiusmet veritatis luce collustratam mentem habebant, divinoque afflati Numine, cum res futuras, perinde ac præsentis, intuebantur ipsi, tum quidquid universim eventurum esset, humano generi **304** divinitus prædicebant. Hæc illa sunt, quæ celeberrimis Deoque plane dignissimis oraculis de singulari Hebræorum virtute continentur, quæque Græcis fabulis patrisque nugis ipsi prætulimus: cum istis flagitia de diis turpissima jactarentur, illi vero hominum

CAPUT VI.

Eosdem. ante natum Mosem, nec dum Judaicis religionibus informatos pietatis laude floruisse.

Ac longe quidem antequam aut natus Moses esset, aut natio Judæorum existeret, jam usque a longissimi temporis memoria, Judæorum ipsorum majores rerum istarum cognitione floruerunt. Nam hoc etiam enucleasse ac statuisset juverit, cum nullum exstaret adhuc Judaismi vestigium, Hebræos quidem illos, qui a nobis laudantur, jam tum nomine simul ac moribus fuisse, qui tamen Judæi nec essent, nec vocarentur. Itaque vel hinc utrumque discrimen intelligas, quod Judæi quidem a Juda, cujus ex tribu regnum Judæorum multis post annis constitutum est, nomen acceperint; Hebræi autem ab Hebero, cujus nepos Abrahamus fuit. Ac Judæis antiquiores Hebræos fuisse divinis quoque litteris edocemur. Nam quod ad ipsum religionis cultum attinet, Mosem primum Judæorum legislatorem exstitisse, a quo partim sabbati diem acceperint singulari quadam observantia, ad usurpandam ejus diei, quo verborum divinatorum quies ac cessatio fuerat, memoriam, partim animantium, quibus aut vescerentur aut abstinere, distinctionem, partim solemnia quædam annuaque festa, certos-

^a *Ισ. τῷ τρόπῳ.*

(64) *Ἄλλης τε μακρῶς.* Non videbam quo genitivus iste pertineret. Itaque verti perinde ac si legeretur, ἄλλας τε μακρῶς περιόδους, et ἐπιτελουμένη-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὅπως, φιλόθεοι γεγονότες, τῶν ἀναγράφτων θεοφανειῶν καὶ χρησμῶν ἠξιώθησαν.

Θέα δ' οὖν ἐτι εἰς ὅσον θεοφιλοῦς ἀρετῆς προελθεῖν φασὶ τοὺς δηλουμένους. Ἀποδεξάμενον τὸ θεῖον τῆς τε ἄλλης τοῦ βίου εὐσεβείας καὶ φιλοσοφίας, τῆς τε περὶ αὐτὸ θεραπείας τοὺς ἀνδρας, ἤδη καὶ θειοτέρων χρησμῶν θεοφανειῶν τε αὐτοῦ καὶ ἀγγελικῶν ὄπαστων ἠξίου, τὰ ἐνδόντα τῇ θνητῇ φύσει ταῖς τῶν πρακτέων ὑποθήκαις ἐπιδιορθούμενον, δογμάτων τε καὶ μαθημάτων αὐτοῖς θεοπροπέων τὴν γνῶσιν ἀποκαλύπτων ὡς μηκέτι συλλογισμοῖς, μηδὲ εἰκασταῖς, ἐκλάμψει δὲ αὐτῆς ἀληθείας φωτίζεσθαι τὰς διανοίας αὐτῶν, ὥστε ἤδη θεοφορούμενους τὴν τῶν μελλόντων

B ἔσεσθαι, ὡς παρόντων, ἐπιθεωρεῖν κατάληψιν, καὶ τὰ καθόλου συμβησόμενα τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει θεοπίζειν. Τοιαῦτα τῆς Ἑβραίων ἀρετῆς τὰ πολυύμνητα, καὶ ὡς ἀληθῶς θεοφιλῆ περιέχει λόγια, ἃ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ πατριῶν μύθων τε καὶ λήρων προτετιμήκαμεν· οἱ μὲν γὰρ περὶ θεῶν τὰ αἰσχροτάτα περιείχον, οἱ δὲ περὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν τὰς εὐσεβεῖς διδασκαλίας.

de diis turpissima jactarentur, illi vero hominum

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὅς ἐκτὸς ἦσαν Ἰουδαϊσμοῦ, πρόσθεν ἢ Μωσέα γενέσθαι, ἐπ' εὐσεβείᾳ διαλάμψαντες.

Ταῦτα δὲ πάλαι πρότερον, πρὶν ἢ καὶ Μωσέα καὶ τὸ Ἰουδαίων γένος ὑποστῆναι, ἐξ ἐτι μακροῦ αἰῶνος παρὰ τοῖς Ἰουδαίων προπάτορσιν ἐγνωρίζετο. Καὶ γὰρ οὖν καὶ τοῦτο διαβρωῦσαι καλόν, ὡς ὁ Ἰουδαϊσμός οὐκ ἦν πω τότε, ἀλλ' Ἑβραῖοι μὲν οἱ δηλούμενοι ὁμοῦ τῇ προσηγορίᾳ καὶ τὸν τρόπον ἠπῆρχον· Ἰουδαῖοι δὲ οὐτ' ἦσαν πω, οὐτ' ἐχρημάτιζον. Ἑβραίων δὲ καὶ Ἰουδαίων τὸ διάφορον γνοίης ἂν ὦδε· τὴν μὲν προσηγορίαν οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰούδα, ἐξ οὗ τῆς φυλῆς τὸ Ἰουδαίων μακροῖς ὕστερον χρόνοις βασιλείων συνέστη· οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἑβερ, προπάτωρ δὲ τοῦ Ἀβραάμ οὗτος ἦν, ἐπεγράφοντο. Προτερεῖν τε Ἰουδαίων Ἑβραῖους διδάσκουσιν οἱ ἱεροὶ λόγοι. Τὸν δὲ τῆς εὐσεβείας τρόπον, Ἰουδαῖοι μὲν πρῶτον ἀπάρξασθαι τῆς νομοθεσίας Μωσέα, σαββάτου τινὸς παραδόντα ἡμέραν, καὶ ταύτης πλείστην ὄσσην φυλακὴν εἰς ὑπόμνησιν σχολῆς τῶν ἱερῶν λόγων, βρωτέων τε καὶ οὐ βρωτέων ζῶων διαστολήν, ἑορτάς τε ἐτησίους, καὶ τινὰς σωμάτων καθαρμούς, ἄλλης τε μακρῶς (64) περιόδου κατὰ τινα σύμολα θειώτερον ἐπιτελουμένης. Ἑβραῖοι δὲ, πρεσβύτεροι Μωσέως γενόμενοι τοῖς χρόνοις, πάσης τῆς διὰ Μωσέως νομοθεσίας ἀν-

νας, pro ἐπιτελουμένης, quæ vera mihi lectio visa est.

επήκοοι ὄντες, ἐλεύθερον καὶ ἀνειμένον (65) εὐσεβείας κατώρθουν τρόπον, βίω μὲν τῷ κατὰ τὴν φύσιν κεκοσμημένοι, ὡς μὴδὲν νόμων δεῖσθαι τῶν ἀρξάντων αὐτῶν δι' ἄκραν ψυχῆς ἀπάθειαν, γινῶσιν δὲ ἀληθῆ τῶν περὶ Θεοῦ δογμάτων ἀνειληφέναι (66). Ἄλλὰ γὰρ τῶνδε τούτων εἰρημένων τὸν τρόπον, ὥρα καὶ διὰ τῶν ἐγγράφων ἔλθειν.

ita naturæ ductum sequentibus præditi, nihil ut legum moderatione propter summam animi ab omni perturbatione vacui æquitatem indigerent; eorum vero notitiam, quæ de Deo sentire oporteret, veram consecuti. Sed istis hunc **305** in modum præmissis, operæ pretium fuerit ad Scripturarum ipsarum fontes accedere.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

CAPUT VII.

Ὡς αὐτὸς ὁ Μωσῆς Ἑβραίων τῶν πρὸ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ τῇ οικείᾳ καταβέβληται γραφῇ τοὺς βίους.

Hebræorum, qui ante se floruerant, vitas ab ipso Mose proprio ac singulari opere conscriptas fuisse.

Ὁ τοίνυν μέγας θεολόγος Μωσῆς, Ἑβραῖος ὢν ἐξ Ἑβραίων, εἰ καὶ τις ἄλλος, εὐ τε τὰ πάτρια ἐξεπιστάμενος, ὡς ἐν προοιμίῳ τῶν ἱερῶν νόμων τοὺς τῶν προπατόρων Ἑβραίων βίους μνήμαις ἀνεξαλείπτως παραδέδωκεν, ὢν τε ἀγαθῶν οὕτοι παρὰ Θεοῦ ἤστυοντο, καὶ αὐτὰ πάλιν ἄλλων ἀθέων τε καὶ ἀσεβῶν τρόπους τε καὶ τιμωρίας, ἀναγκαῖον ἡγησάμενος ὑπέρξειν τοῦτο τοῖς μέλλουσιν τοὺς αὐτοῦ νόμους παιδεύεσθαι μάθημα, εἰς τε ἀποφυγὴν τῆς τῶν φαύλων ὁμοιοτροπίας, καὶ εἰς προτροπὴν τοῦ τῶν εὐσεβῶν βίου. Χρῆν δὲ καὶ ἄλλως μὴ ἄγνοεῖν, ὅτι δὴ φθάσαντες, καὶ πρὸ τῶν ἐγγράφων αὐτοῦ νόμων, πλείους ἤδη τῶν προπατόρων ὀρθοῖς λογισμοῖς θεοσεβείας ἀρετῇ κατεκοσμήθησαν· οἱ καὶ φίλοι Θεοῦ, καὶ προφῆται χρηματίσαντες, αἰωνίας ἔτυχον παρ' αὐτῷ μνήμης, ὢν μὴδὲ ἄλλοτριους τὸ γένος εἶναι τούτους, οἷς τοὺς νόμους διετάττετο. Διὸ καὶ μᾶλλον χρῆναι αὐτοῦς, ἀπογόνους θεοφιλῶν καὶ δικαίων ἀνδρῶν φύντας, τῆς τῶν προπατόρων εὐσεβείας ζηλωτὰς ἀναδειχθῆναι, σπεῦσαι τε τῶν ἰσῶν τοῖς γεννήσασι παρὰ Θεοῦ τυχεῖν· ἀλλὰ μὴ ἀποναρῆσαι, μὴδ' ἀποκνήσαι ὡς ἐπ' ἀδυνατοῖς, τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδος ἑαυτοὺς ἀπογόνους· δυνατὰ γὰρ εἶναι, καὶ τοῖς οικείοις αὐτῶν προπατόρων ἐντελῶς κατωρθωμένα· ὢν καὶ τὰς εἰκόνας τοῖς τὰ θεῖα παιδευομένοις παρεδίδου, τοὺς βίους καταλέγων τῶν παλαιῶν, καὶ τὴν ἰδιάζουσαν ἐνὸς ἐκάστου ἀρετὴν, ὥσπερ ἐν εἰκόσι γραφῆς διατυπώμενος.

Moses igitur, eximius ille theologus, atque ex Hebræis Hebræus ipse procreatus, cum patriæ gentis historiam, accurate, si quisquam alius, teneret, priscorum Hebræorum vitas, quæ sacris legibus ejuſdem quasi præemii loco viam munitent, posterorum memoriæ commendare voluit, nulla unquam oblivione delendas. Iis porro, non ea tantum quæ divinitus acceperant beneficia, verum et nonnullorum præterea, qui omnem cum Divinitate pietatis sensum abjecerant, mores simul ac pœnas intexuit; ratus iis, qui legibus suis instituendi essent, genus id cognitionis apprime necessarium futurum, ut eos et ab improborum imitatione deterreret, et ad consecranda proborum exempla stimularet. Tanti etiam erat, uti eos non lateret, majorum quidem suorum quamplurimos antequam abs sese leges scripto lætæ essent, rectæ unius rationis manum secutos, ad summam religionis ac divini cultus laudem pervenisse, qui quod et divini Numinis amicitia, et prophetiæ munere præstitissent, immortalī apud se memoria viverent. Quibus autem leges ipse præscriberet, eos cum antiquioribus illis esse generis ac sanguinis communione conjunctos: eoque verum esse, ut qui hominum Deo charissimorum ac virtutis amantissimorum nepotes essent, iidem majorum quoque suorum pietatis æmulos se atque imitatores exhiberent, atque in beneficiorum ac præmium, parvenire omni ope studioque contenderent; non au-

(65) Ἐλεύθερον καὶ ἀνειμένον. Liberum hic et solum vitæ genus, πρὸς καλοῦ ληπτέον ἐστὶ, quod absque ulla vi, aut legum necessitate, virtutem ac pietatem coleret, nec graviori tot cæremoniarum onere premeretur. Ita fere Thucydides usurpavit lib. II, ubi Pericles ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λόγῳ liberiozem Atheniensium vivendi rationem, duriori et legum vinculis strictæ Lacedæmoniorum disciplinæ anteponens, καὶ ἐν ταῖς παιδείαις, οἱ μὲν (Λακεδαιμόνιοι) ἐπιπόνῳ ἀσκήσει, εὐθύς νέοι ὄντες, τὸ ἀνδρείον μετέροχται· ἡμεῖς δὲ, ἀνειμένους διαιτώμενοι οὐδὲν ἤσσαν ἐπὶ τοῖς ἰσοπέλοις κινδύνοις χωροῦμεν. Imo τὴν βῆθυμιαν paulo post, meliori ac laudabiliori significatione posuit. Καίτοι, εἰ βῆθυμιὰ μᾶλλον, inquit, ἢ πόνων μελέτη, καὶ μὴ μετὰ νόμων τοπλεῖον, ἢ τρόπων ἀνδρείας ἐθέλομεν κινδυνεύειν. Id est: Quod si ex faciliori potius vitæ genere, quam

assiduo laborum usu, nec legum necessitate potius quam generosa indolis virtute ducti, ad subeunda pericula venire statuimus, ubi βῆθυμιαν sic πόνων μελέτη opposuit, ut eandem tamen cum τρόπων ἀνδρεία conjungeret. Quo etiam pertinet illius vel moris, vel consilii fructus, qui sequitur: Περιγίγνεται ἡμῖν, τοῖς τε μέλλουσιν ἀγχεινοῖς μὴ προκἀμνειν, καὶ ἐς αὐτὰ ἐλθοῦσι, μὴ ἀτολμοτέρους τῶν ἀεὶ μοχλοῦντων φαίνεσθαι. Hoc inde consequimur, ut nec futurarum ærumnarum ante tempus asperitate frungamur, nec tamen postquam in eas ventum est, illis ipsis qui perpetua in contentione versantur, meliculosiores nos aut sequiores ostendamus.

(66) Ἀνειληφέναι. Reponendum videtur ἀνειληφότες. Respondet enim hoc membrum priori illi, βίω μὲν, τῷ κατὰ τὴν φύσιν κεκοσμημένοι.

tem similibus bonorum, perinde ac si obtineri ab iis nulla ratione possent, desperatione fracti ac debilitate torpescerent: quippe quæ nec supra vim eorum et facultatem omnem essent, et ipsismet illorum patribus feliciter evenissent. Quorum imagines iis propterea, qui divinis institutis imbuendi atque initiandi essent obijcendis putavit; eoque consilio priscorum vitas conscribendas selegit, et quasi picta in tabula singularem ac propriam ejusque virtutem suis coloribus adumbravit.

306 CAPUT VIII.

Maturo juicio sanaque ratione susceptam a nobis eorum historiam fuisse. Hic autem cursim eorum vita perstringitur, quos ante diluvium ac deinceps ad Mosem usque, Deus præcipuo amore complexus est.

Neque vero abs re fuerit eorum historiam breviter hoc loco percurrere. Primum igitur ante diluvium quemadmodum ex Mosis ejusdem monumentis intelligimus (nec enim aliunde, opinor, quam ex propriis eorum quoque fontibus res Hebræorum hauriendæ sunt, cum Ægyptiacas ab Ægyptiis, et a Phœnicibus Phœnicias petierimus, Græcasque similiter ab iis qui nominis apud Græcos celebritate floruerunt, adeoque a philosophis, non autem ab iis qui in philosophia hospites ac peregrini essent, quæ ad philosophiæ rationes ac decreta pertinebant. Quos tu vero justius de medicinæ præceptis, quam artis illius peritos consulas? Eodem plane jure statuo, res Hebræorum non aliis quam Hebræorum ex litteris esse repetendas): multis ergo, quemadmodum illorum docet historia, longo ante diluvium tempore, jam usque a prima hominum origine, perque longam deinceps consequentium ætatum seriem, cum præcipuo Deus amore complexus est, tum laus integritatis summa commendavit. Atque illum in primis qui « speravit invocare nomen Domini Dei (67). » Quo loquendi genere Scriptura declarat, alium ab eo neminem præter ipsammet rerum molitorem omnium et universi Dominum simul atque Deum, sibi rebusque suis tutelarem, quasi patronum esse delectum: quippe, qui omnino persuasum id haberet, non universum modo vi effectricis illius potestatis bene ac sapienter esse constitutum, sed etiam perinde ut ingentem aliquam reipublicam ejusdem imperio ac ditione contineri, ac partes illius omnes ipsius tanquam summi Patrisfamilias, imo tanquam veri legitimeque Domini, Regis, ac Dei voluntate arbitrioque gubernari. Quas ille de Deo princeps eique charissimus Domini Deique notiones et appellationes animo cum informasset, idem simul facultatis omnium, ac nominis opumque omnium loco, vel potius præ

307 cujusvis boni copia, « speravit invocare nomen Domini Dei, » cum eum sibi cunctorum animi simul et corporis bonorum thesaurum comparasset. Quam ob causam primum eum quoque verum hominem audisse Hebræi prodiderunt. Enos sane quidem, hoc est *verus homo*, appellatus fuit, congruente admodum aptaque nominis ratione. In eum enim solum veri hominis appellationem convenire statuebat, qui Dei notitiam sensumque pietatis

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ὡς εὐλόγω κρίσει καὶ σώφρονι λογισμῷ τὴν περὶ τῶνδε ἱστορίαν παρεδέξαμεθα καὶ ἐπιδρομῇ τῶν κατὰ τοὺς δηλουμένους βίων, τῶν τε πρὸ τοῦ κατακλισμοῦ θεοφιλῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα μέχρι τῆς Μωσέως γενεᾶς διαρκεσάντων.

Καὶ τούτων δὲ οὐδὲν ἐμποδὸν μὴ οὐχὶ διὰ βραχείων ἐπιδραμεῖν τὴν ἱστορίαν. Πρὸ μὲν οὖν τοῦ κατακλισμοῦ, ὡσπερ ἡ αὐτοῦ Μωσέως περιέχει γραφή· δεῖ δέ που, ὡς οἶμαι, μὴ ἄλλοθεν ἢ πάλιν οἰκοθεν τὰ Ἑβραίων πάτρια διασκοπήσαι, ἐπεὶ καὶ τὰ Αἰγύπτια παρ' Αἰγυπτίων, καὶ τὰ Φοινίκων παρὰ τῶν οἰκείων ἐμανθάνομεν, ὡς αὖ πάλιν τὰ Ἑλλήνων παρὰ τῶν ἐν τούτοις διαφανῶν, τὰ τε φιλοσόφων παρὰ τῶν φιλοσόφων, ἀλλ' οὐ παρὰ τῶν ἀπειρῶν φιλοσοφίας. Πόθεν δὲ ἄλλοθεν προσήκοι ἂν καὶ τὰ ἱατρικῆς ἢ παρὰ τῶν ἐπιστημόνων πυνθάνεσθαι; Οὕτω δὲ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἡγοῦμαι δεῖν καὶ τὰ Ἑβραίων ἐκ τῶν παρ' Ἑβραίοις λογίων, ἀλλὰ μὴ ἄλλοθεν ποθεν ἀποδέχεσθαι. Ὡσπερ οὖν ὁ παρὰ τούτοις κατέχει λόγος, ἀνωθεν πρὸ τοῦ κατακλισμοῦ, ἐκ πρώτης ἀνθρώπων γενέσεως, καὶ εἰς τὰς ἐξῆς διαδοχὰς, θεοφιλεῖς τινες ἄνδρες γεγονάσι, καὶ δίκαιοι πλείους, ὧν ὁ μὲν « ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ. » Τοῦτο δὲ δηλοῖ τὸ μῦθον πλὴν τῶν ἀπάντων τὸν δημιουργὸν δεσπότην ὁμοῦ καὶ Θεὸν τῶν ὄλων ἐπιγράφασθαι. Πειθεῖσθαι γὰρ αὐτὸν οὐ μόνον ποιητικῇ δυνάμει εὖ καὶ ἐν κόσμῳ τὸ πᾶν διατεθεικέναι, ἀλλὰ καὶ δεσπότητος δίκην, ὡς ἂν μεγάλης πόλεως, τοῦ συμπαντος κυριεύειν, οἰκονομεῖν τε καὶ οἰκοδεσποτεῖν ὁμοῦ καὶ Κύριον ὄντα καὶ βασιλέα, καὶ Θεόν· οὗ τὴν ὡς Κυρίου καὶ Θεοῦ ἔννοιάν τε καὶ προσηγορίαν πρῶτος ὁ δηλούμενος θεοφίλης ἐν νῷ βαλλόμενος, ἀντὶ πάσης ὑπάρξεως, καὶ προσηγορίας, καὶ περιουσίας, μᾶλλον δὲ ἀντὶ παντὸς ἀγαθοῦ « ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ, » τοῦτον ἑαυτῷ θησαυρὸν ἀγαθῶν ψυχῆς τε ὁμοῦ καὶ σώματος πεπορισμένους. Παρὰ καὶ πρῶτος ἀληθῆς ἄνθρωπος χρηματίζασι παρ' Ἑβραίοις ἀναγέγραπται. Κέκληται δ' οὖν Ἐνώς, ὅπερ ἐστὶν ἀληθῆς ἄνθρωπος, εὐθυβόλῳ προσωνομίᾳ. Οὐδὲ γὰρ ἄλλον φασὶν ἀληθῆ προσήκειν ἡγεῖσθαι καὶ ὀνομάζειν ἄνθρωπον ἢ τὸν Θεοῦ γνώσεως καὶ εὐσεβείας ἐπήβολον, τὸν ἀληθῶς γνωστὸν ὁμοῦ καὶ εὐσεβῆ. Ὅτι δὲ τοὺς μὴ τοιούτους, θρημαμάτων κατ' οὐδὲν ἀλόγων διαφέροντας, οἷα ἐπὶ γαστέρα καὶ ἥδονῃν πηγνεῖς καταθεβλημένους, θήρας μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους ἢ Ἑβραίων ἀποκαλεῖν διδάσκει γραφή, κυριολεκτεῖν εἰθισμένη τὰς προσηγορίας. Παρὰ τοὺς τοιούτους τότε μὲν λύκους καὶ κύνιας, τότε δὲ σῶας φορυτῷ χρωμένους καὶ χαίροντας, καὶ πάλιν ἔρπετά, καὶ ὄφεις, τοῖς τῆς κακίας πολυτρόποις ἐμπερῶς εἶδεσι, προσαγορεύειν εἶωθεν. Εἰ δὲ καὶ

(67) Ἐνος. Cf. Gen. iv, ult.

ποτε τὸν κοινὸν καὶ πολὺν ἄνθρωπον, καὶ τὸ γένος αὐτὸ χρεῶν διασημῆναι, πλὴν οικεῖα καὶ προσφεῖ χρωμένη προσήγορία, τὸν πάντα ἄνθρωπον τῇ τοῦ Ἄδαμ ἐπωνυμίᾳ σημαίνει· ὅτι δὴ τοῦτο τῷ προγόνῳ καὶ πάντων ἀνθρώπων προπάτορι, κύριον εἶναι καὶ προσφευῆς ὄνομα, τὸν γηγενῆ δηλοῦν, κατὰ τὴν εἰς Ἑλλάδα φωνὴν μετέληψεν, ὑποφαίνει. Ὁ γέ τοι Ἐνὼς πρῶτος θεοφιλῶν παρ' Ἑβραίοις ἰστόρηται, ἐπεὶ πρῶτος « Ἠλπίσεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ, » τὸ κατὰ ψυχὴν παριστάς λογικὸν ὄντως γνωστικόν, καὶ τῆς περὶ τὸ Θεῖον εὐσεβείας ἐπιστημονικόν· ὧν τὸ μὲν πρῶτον θεογνωσίας ἀληθοῦς, τὸ δὲ δεῦτερον τῆς εἰς τὸν ἐπιγνωσθέντα Θεὸν ἐλπίδος γένουσι· ἂν ἀποδεικτικόν. Τὸ γὰρ μὴ παραμένειν, μηδ' ἐν δευτέρῳ τίθεσθαι τὰ τῆς θείας ἐπιγνωσεως, ἀεὶ δὲ καὶ διὰ παντὸς ἐλπίζειν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ, τὸ μὲν ὡς οικετῶν δεσπότηου, τὸ δ' ὡς Ἰλαοῦ καὶ ἀγαθοῦ Πατρὸς, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πάντων τρισμακάριον τέλος. Τοιούτους μὲν οὖν ὁ παρ' Ἑβραίοις εἰσῆκται πρῶτος, καὶ ἀληθὴς ἄνθρωπος, οὐχ ὁ γηγενὴς ἐπίκλην Ἄδαμ, δι' ἐντολῆς Θεοῦ παράδασιν τῆς τῶν χρεωτῶνων ἀποπεσῶν λήξεως· ἀλλ' ὁ θεοφιλῶν πρῶτιστος, ὃς· « Ἠλπίσεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ. » Κρίναντες δὴ καὶ αὐτοὶ λογισμῷ σώφρονι, τὸ τοιόνδε ζηλοῦν ἠγαπήσαμεν, καὶ ἀπεδεξάμεθα, ὡς λυσitelῆ καὶ ὀφελιμωτάτην ἡμῖν τὴν τοῦ λόγου διήγησιν, εὐχὴν θέμενοι κατ' Ἰσα τῆ τοῦ δηλωθέντος εἰκότι τὸ ὄνομα τοῦ τῶν ἀπάντων δημιουργοῦ τε καὶ δεσπότηου μετὰ βεβαίας καὶ ἀγαθῆς ἐλπίδος ἐπικαλεῖσθαι. Ἄλλὰ γὰρ μετὰ τὸν εἰρημένον ἄλλος « εὐηρέστησε τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐχ εὐρίσκετο, » ὡς φησι Μωϋσῆς, « διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεὸς » δι' ἄκραν ἀρετῆς τελειώσιν. Δυσεῦρετος γὰρ ὁ γε σοφὸς ἀληθῶς. Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ ἐν τῷ Θεῷ τελειος, ὁ τῆς τῶν πολλῶν διατριβῆς μετατεθειμένος. Ὁ γὰρ μὴ τοιούτος, ἀγοράς, καὶ δικαστήρια, κατηλείας τε καὶ ἐμπορίας, καὶ τὸν πολὺν ὄχλον μεταοῖκων, ὠθοῦμένους τε καὶ ὀθῶν, μέσος ἐν αὐτῷ κακίας βυθῷ καταπίνεται. Ὁ δ' ὑπὸ Θεοῦ ληφθεὶς, καὶ τῶν τῆδε ἐκείσε μετατεθειμένος, ἀφανὴς μὲν καὶ ἀνεύρετος ἀνθρώποις, Θεῷ δὲ φίλος γεγονώς, ὑπὸ Θεοῦ εὐρηται· τοῦτον Ἐνὼχ Ἑβραίοις ὀνομάζειν φίλον. Χάριν δὲ Θεοῦ σημαίνει ἂν τοῦνομα. Καὶ ταύτης τοιγαροῦν ὡς ἀγαθῆς εἰκόνας τὸν βίον ζηλοῦν, μακάριον εἶναι ἠγγεάμεθα. Τρίτος μετὰ τούτους πάλιν ἄλλος ἄνθρωπος δίκαιος πεφηνώς, ὁ Νῶε, ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ μεμαρτύρηται. Τεχμήρια δὲ καὶ τῆς τούτου δικαιοσύνης εἴη ἂν τάδε. Πολλὸς αὐχμὸς καὶ γέφυρος ἀλέκτου κακίας τὸ πάντων ἀνθρώπων κατειλήφει γένος· οἱ τε πάντων ἀνὰ στόμα θρυλλοῦμενοι γίγαντες τὰς εἰς δεῦρο βωμμένας θεομαχίας ἀθέους καὶ δυσσεβείων ἐγγειρήμασιν ἀπειργάζοντο· ἤδη δὲ καὶ οἱ τῆς τούτων γενέσεως αἰτιοί, εἴτε τινὸς κρείττονος μοίρας, ἢ κατὰ θνητῶν φύσιν, ὑπάρξαντες, εἴθ' ὀπωσοῦν κατεσκευασμένοι, τοῖς ἐν ἀνθρώποις περιέργου διδασκαλίας ἀπάρξαντες, γοητείας καὶ τῆς ἄλλης κωστορέπου μαγγανείας ἐπιτεχνήματα λέγονται πα-

A consecutus esset, adeoque vera tum cognoscendi facultate, tum etiam religione præditus, alium præterea neminem. Nam qui ejusmodi non sunt, quique in ventrem ac voluptatem proni et abjecti, nihil a brutis animantibus differunt : eos vero belluas potius quam homines appellandos Hebræorum docent litteræ, quæ suo quamque rem ac proprio nomine appellare solent. Itaque genus hoc hominum, modo lupos et canes, modo sues quisquiliis, inhiantes, modo serpentes etiam et angues, pro varia et multiplici geminorum affiniumque vitiorum ratione, vocare consueverant. Quemadmodum, si quando vel hominem in universum, vel genus ipsum hominum designare opus est, proprio similiter et innato, hoc est Adami, nomine omnes ex æquo significant. Quippe id enim nominis, quod si Græce reddatur, natum ex terra sonat, primo illi cunctiorum hominum parenti proprium atque a natura ipsa inditum fuisse docent. Enos igitur omnium principem Hebræorum historia divino ab amore commendat, quod cum primus « speravit invocare nomen Domini Dei, » in parte animi ratione prædita non modo vere cognoscendi, sed etiam quæ Deum unum intuetur religionis hauriendæ ac percipiendæ vim exeruerit. Quorum alterum veræ Dei notiitiæ, alterum spei, quæ in Deo rite cognitæ acquiescat, certum ac perspicuum argumentum est. Nunquam enim quæ divinam ad cognitionem pertinent, aut negligere penitus, aut ulla re posteriora ducere, sed potius in Domini Dei, modo tanquam servorum domini, modo tanquam optimi suavisimique parentis implorando nomine, spem omnem habere perpetuoque defixam, id vero ter beatus mortalium omnium finis jure ac merito habeatur. Ejusmodi ergo primum esse verumque hominem Hebræi statuerunt, non alterum illum e terra natum, quem Adamum vocant, qui divina lege violata, eximiorum ac cælestium bonorum possessione exciderat; sed eum potius, qui divino ante alios omnes amore succensus, **308** « Domini Dei nomen invocare speraverat. » Eundem itaque nobis imitandum sano integroque judicio statuentes ipsi quoque; rei hujus historiam, ut apprime nobis utilem, omni studio complexi, hoc simul in votis habuimus, ut tanti viri exemplo, summi rerum omnium Opificis Domini que nomen, constanti quadam egregiaque spe implorare possimus. Jam vero secundum Enos, alius quidam « placuit Domino, et non inventus est, » ut idem Moyses commemorat ⁴³, « quia transtulit eum Deus » ob summam virtutis ejus perfectionem. Plane enim, qui vere sapiat, ægre admodum aliquem reperias. Ejusmodi autem is demum est, qui sua cum Deo perfectione conjunctus, ex hominum sese usu consortioque subduxerit. Quisquis enim aliud consilium secutus, in fora, tribunalia, cauponas, nundinas, atque in hominum vulgus sese dat, is dum in turba huc il-

⁴³ Gen. v, 21.

lucque jactatur, alto improbitatis gurgite totus hauritur. At qui divina quasi manu subductus, et a fluxis caducisque rebus ad cœlestium amorem traductus est; ut ab hominibus videri ac reperiri non possit, a Deo tamen, cujus in amicitiam transcriptus est, invenitur. Eum porro virum Enoch appellare Hebræi solent, quæ vox divinam sonat gratiam. Nos autem hujus quoque vitam, ut excellentem virtutis imaginem consecutandam nobis æmulandamque putavimus. Exstitit deinde tertius, quem « in sua generatione » æquitatem coluisse Scriptura testatur. Fuit is Noemus, cujus integritati sequens argumentum egregie suffragatur. Altus quidam sceleris infandi squalor et caligo, hominum genus occuparat universum: Gigantes omnium ore jactati, impio sacrilegoque ausu, ea quæ huc usque nemo non loquitur, cum Deo bella susceperant: jam illorum etiam parentes, seu conditionis cujusdam mortalium natura superioris erant, seu quæcunque tandem ratione sati, curiosæ artis semina inter homines jecerant, atque omne præstigiæ artificiorumque genus in eorum societatem invexerant. Ita quidquid ubique hominum erat, cum eadem a Deo sententia damnandum esset, janique idem pariter omnibus unoque momento exitium immineret: unus ille cum suis, quode loquimur, « justus in generatione sua repertus est. » Cunctis ergo, quæ terrarum ambitu continebantur diluvio haustis, ipsaque adeo terra immani aquarum eluvione purgata, vir ille Deo charissimus **309** cum liberis simul et uxoribus, novum plane novo hominum generi excitando animandoque semen, ejusdem munere beneficiorumque servatus est. Dignus et ipse profecto, quem ut vivum ac spirans virtutis et religionis exemplar, posteri omnes æmulentur. Atque hi ante dilavii tempora floruerunt. Exstiterè alii postea, pietate nobiles ipsi quoque, quorum memoria sacris etiam paginis conservata manet. Quos inter sacerdos quidam summi Numinis creatus est, quem *justum regem* Hebræo nomine appellarunt. Cæterum apud illos omnes, de corporea circumcissione verbum omnino nullum, nullum earum, quibus Judæos Moyses instituit, legum vestigium. Quare Judæos illos nuncupare, verum utique non fuerit; Græcos autem multo minus, qui non Græcorum aut cæterorum populorum more, deorum multitudinem invexerint. Hebræos vero justius appellaveris, sive ab Hebero nomen ducas, sive potius a vocis illius significatione. Hebræos enim, quasi *transeuntes*, interpretari possis: qui a terrarum commercio, ad præpotentis Dei contemplationem transierint. Ejusmodi enim eos fuisse testatur historia, qui unius a natura inditæ rationis, legumque scripto nullo comprehensarum ductu, et rectam virtutis viam feliciter tenuerunt, et omnes prætergressi corporis voluptates, ad vitam singulari cum sapientia, tum religione cultuque di-

A ραδοῦναι τῷ βίῳ ὥστε πᾶν τὸ ἀνθρώπειον γένος μιᾶς ὑπὸ ψῆφον γενέσθαι παρὰ Θεῷ δίκης. Καὶ δὴ πάντων ἐν νύματι διαφθεῖρσθαι μελλόντων, μόνος εἰς οὗτος ὁ νῦν ἡμῖν δηλούμενος ἰδὲ δικαίος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ σὺν καὶ τοῖς οἰκειοῖς εὐρηται. Πάντων δὴτα τῶν ἐπὶ γῆς κατακλυσμῷ διολλυμένων, καὶ τῆς γῆς αὐτῆς ὑδάτων ἀθρόα πλημμύρα τῶν προτέρων κακῶν ἀποκαθαίρομένης, ὁ θεοφιλῆς σὺν παισὶν ἅμα καὶ γυναίξῃ τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ ζῶπυρον σπέρμα παρὰδοξότατον πρὸς τοῦ Θεοῦ τετήρηται. Γένοιτο δ' ἄν καὶ οὗτος ἀρχέτυπος εἰκὼν, ζῶσα καὶ ἐμψυχος, τοῖς ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένοις ὑπόδειγμα τρόπου θεοφιλοῦς παρεσχημένος. Καὶ οἱ μὲν πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ τοιοῦδε· οἱ δὲ μετὰ τοῦτον ἐπ' εὐσεβείᾳ διαπρεπεῖς ἄλλοι πάλιν, ὧν τὴν μνήμην τὰ ἱερά διασώζει λόγια.

B Τούτων τις ἱερεὺς ἀνείρηται τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, βασιλεὺς δικαίος τῇ Ἑβραίων προσηγορίᾳ χρηματίσας. Τούτοις δὴ πᾶσιν οὐδὲ εἰς σώματος περιτομῆς λόγος ἦν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν Μωϋσέως Ἰουδαϊκῶν παραγγελμάτων. Διόπερ αὐτοὺς οὐδὲ Ἰουδαίους φάναι δικαίον, οὐδέ γε Ἑλληνας, ὅτι μηδὲ πλείους θεοῦ ὁμοίως Ἑλληνῶν ἢ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἤγούντο. Ἑβραῖοι δ' ἄν κυριώτερον ἐπικληθεῖεν, ἥτοι παρὰ τὸν Ἑβερ, ἢ καὶ μᾶλλον παρὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς προσηγορίας. Περαιτικοὶ γάρ τινες ἐρμηνεύονται, τὴν ἀπὸ τῶν τῆδε ἐπὶ τὴν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ διάβασιν τε καὶ θεωρίαν στείλαμενοι. Φυσικοὶ γάρ τοι λογισμοῖς, καὶ νόμοις ἀγράφοις, τὴν ὀρθὴν τῆς ἀρετῆς διευθύναντες πορείαν καὶ πέραν τῶν σαρκῶς ἡδονῶν, ἐπὶ τὸν πάνσοφον καὶ θεοσεβῆ βίον διαθεδηκότες ἀναγράφονται.

C Ἐν δὴ τούτοις ἡμῖν ἅπασι καὶ ὁ βούμενος τοῦ παντὸς ἔθνους γενάρχης Ἀβραὰμ καταριθμείσθω ᾧ μαρτυρεῖ τὰ λόγια δικαιοσύνης, οὗ τὴν ἐκ νόμου πάλιν Μωϋσέως, ὅτι μηδὲ ἦν πω τότε μετὰ γούν τὸν Ἀβραὰμ ἐβδόμη γενεᾷ Μωϋσῆς ἀναπέφηνε· πλὴν ἀλλὰ καὶ οὗτος δικαίος καὶ εὐσεβῆς εἶναι τις ἀνείρηται, εἰ καὶ τις ἄλλος ἀνείρηται, τοῖς ἀνωθεν δεδηλωμένοις παραπλησίως. Λέγει δ' οὖν ἡ Γραφή· Καὶ ἐπίστευσεν Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Πατέρα δὴ πολλῶν ἐθνῶν ὁ θεὸς χρησμός τοῦτον ἔσεσθαι προαγορεύει, διαβῆδην τε εὐλογηθήσεσθαι ἐν αὐτῷ φησι· πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, καὶ πάσας τὰς φυλάς· Ἄντικρυς τὰ νῦν καθ' ἡμᾶς συντελούμενα θεσπίζων. Ἀλλ' ὁ γε Ἀβραὰμ ἐκεῖνος μετὰ τὴν ἐν δικαιοσύνῃ τελείωσιν οὐ διὰ τοῦ Μωϋσέως νόμου, διὰ δὲ πίστεως κατορθωμένης· αὐτῷ, μετὰ γε τὰς ἀναγράφτους θυσίας ἂ, ἐπ' αὐτῷ γήρα μῆλων παῖδα γήσιον τεκεῖν, πρῶτος ἀπάντων κατὰ χρησμὸν τὸ σῶμα περιτέμνεται, τοῦτο καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ γεννωμένοις ἐπιτελεῖν παραδούς, εἴτε εἰς ἐμφανῆ σημείωσιν τῆς τῶν ἐξ αὐτοῦ παίδων πολυπληθείας, εἴτε καὶ ὡς ἔχοιεν οἱ παῖδες πάτριον γνώρισμα, ἥτοι βιούντες κατὰ τὸν τῶν προγόνων ζῆλον, ἢ τῆς ἐκεῖνων ἀρετῆς ἀπολειπόμενοι· εἴτε καθ' ἑτέρας οἰασθησοῦν αἰτίας, ἃς οὐ νῦν σχολῆ πολυπραγμονεῖν. Τοιοῦδε μὲν οὖν καὶ οὗτος εἰς μίμῃσιν ἐκκεῖμενος· μετὰ δ' αὐτὸν Ἰσαὰκ τῆς πατρῴας ὁμοῦ

* Ἰσ. κατορθωμένην. ἂ γρ., θεοφανείας.

θεογνωσίας τε καὶ θεοφιλίας διάδοχος ἀναδεικνύται, κληρὸν ἀπάντων τούτων κάλλιστόν τε καὶ τρισμακάρον τοῦ πατρὸς διαδεδογμένος. Μὴ τοῦτον γαμετῆ τὰ θεῖα φασὶ συνελθόντα λόγια, μὴ χρῆσασθαι παιδοποιῶν καθ' ἣν διδύμου γονῆς ἀποδειχθεὶς πατήρ, εἰς τοῦτο περιγράφασθαι τὴν πρὸς τὴν γαμετὴν διμιλίαν ὑπερβολῇ σωφροσύνης λέγεται. Ἐνταῦθά σοι καὶ Ἰακώβ, ὁ καὶ Ἰσραήλ, εἰσήχθη· διώνυμὸς τις γεγὼνὸς ἀνὴρ παρὰ τῶν τῶν οἰκειῶν ἀρετῶν διαλάμπουσαν προκοπὴν. Ὅτε μὲν οὖν, ἐγγυμαζόμενος τοῖς πρακτικοῖς ἤθεσι τε καὶ βίοις, τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας πόνων ἀπεπειράτο, Ἰακώβ αὐτῷ ὄνομα ἦν, ἀσκητὴν δὲ καὶ ἀθλητὴν ἢ προσηγορία καλεῖ (67), ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μεταληφθεῖσα φωνήν. Ὅτε δὲ λοιπὸν τὰ νικητήρια κατὰ τῶν ἀντιπάλων λαθὼν στέφεται, ἤδη τε τῶν κατὰ θεωρίαν ἀγαθῶν ἀπολαύει, τῆνικαῦτα αὐτῷ καὶ τοῦνομα μεταβάλλει ὁ χρηματιζὼν θεός, ὁμοῦ καὶ θεοπτείας αὐτὸν ἀξιῶν, καὶ τῶν θειοτέρων γερωῶν τε καὶ τιμῶν τὰς ἀμοιβὰς διὰ τῆς προσηγορίας δωρούμενος. Λέγει δ' οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ χρησιμὸς· « Οὐκ ἔτι κληθήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραήλ ἔσται τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατός· τὸν ὀρατικὸν ἀνδρα καὶ θεωρητικὸν τοῦ Ἰσραήλ ὑποφαίνοντος· ἐπεὶ καὶ τοῦνομα μεταβληθὲν σημαίνει ἀνθρωπον ὀρώντα Θεόν. Τοιοῦδε μὲν οὖν καὶ οὗτος, ἐξ οὗ τὸ δωδεκάφυλον τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ὑπέστη γένος. Μυρία δ' ἂν λεχθεῖν περὶ τοῦ βίου τῶν ἀνδρῶν, καὶ τῆς φιλοσόφου καρτερίας τε αὐτῶν καὶ ἀσκήσεως· τὰ μὲν πρὸς λέξιν θεωρούμενα, τὰ δὲ καὶ δι' ὑπονοιῶν ἀλληγορούμενα. C

Περὶ ὧν εἴρηται μὲν καὶ ἄλλοις, ἀτὰρ καὶ ἡμῖν ἐν οἷς ἐπραγματευσάμεθα περὶ τῆς τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν (68), πολυπαιδίας. Τοιοῦδε μὲν οὖν καὶ οὗτοι. Ἔγω σοι παρ' αὐτοῖς καὶ ἄλλον εἰπεῖν, Ἰώβ ὄνομα τῷ ἀνδρὶ, ὃν τὰ ἱερὰ μαρτυρεῖ λόγια γεγονέναι ἀνθρωπον ἀμεμπτον, ἀληθινόν, δίκαιον, θεοσεβῆ, ἀπεχόμενον ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Οὗτός γε τοῖς οὐρανῶν πρεσβήτων τῶν Ἰουδαίων γένει, ἐπὶ πᾶσι τοῖς τῆς εὐσεβείας κατορθώμασι μεμαρτύρηται. Οἱ γε μὴν τοῦ Ἰακώβ παῖδες, τὴν πάτριον θεογνωσίαν τε καὶ θεοσεβείαν ἠγαπηκότες, τὴν τῶν ἀνεκαθεν Ἑβραίων φήμην ἐπὶ μέγα δόξης προσηγον, ὥστε ἤδη καὶ πάσης Αἰγύπτου τὴν ἀρχὴν ἀνάψασθαι. Ὁ γὰρ τοῖς Ἰωσήφ τοῖς σωφροσύνης προαναστεφθεὶς βραβεῖος, κἄπειτα τὴν Αἰγυπτίω ὑποδεξάμενος ἠγεμονίαν, τὸν θεοφιλῆ τῶν Ἑβραίων διέδειξε τρόπον. Ὅν καὶ αὐτὸν ζήλου δι' εὐχῆς πεποιθῆμεθα, δοῦλον αὐτὸν ἐξ οἰκειῶν ἐπιβουλῆς γεγεννημένον, καὶ δοῦλον Αἰγυπτίου ἀνδρός. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ὅσα εἰς ὠρασιότητα καὶ βίωσιν σώματος καὶ εὐμορφίαν ἠτύχητο, παρήμι, εἰ καὶ τὰ λόγια κάλλους αὐτὸν ὥρα πάντων διενεργεῖν ἀναγράφει· τὰ δὲ περὶ ψυχῆς πῆ ἂν τις διαγράψει, κατ' ἀξίαν τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆς τὸν ἔπαινον διεληθεῖν προσηγμένους· Φύσει μὲν αὐτῷ παρῆναι λόγος τὸ ἐλευθέριον γνῶρισμα, τοῦ τε τρόπου

⁶⁷ Gen. xv, 6.

(67) Καλεῖ. Alt. e manusc., δηλοῖ, quod omnino præstat.

(68) Περὶ τῆς τῶν παλαιῶν ἀρετῶν. Liber hic de

A vino præstantem transvolant. Atque hoc in numero, Abrahamus etiam ille, quem generis principem universi prædicant, jure a nobis meritoque censeatur. Hujus enim justitia divinorum quoque oraculorum testimonio commendatur: non quam a Moysis lege acceperit, certe quidem cum adhuc nulla tum esset: nam ætate post Abrahamum septima natus est Moyses. Et tanta ejus profectio, si cujusquam alterius, integritas atque religio, eadem qua superiorum illorum prædicatione celebratur. De illo enim hunc in modum Scriptura loquitur: « Et creditit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam ». Eundem porro gentium plurimarum parentem futurum, ac nominatim gentes omnes terræ, omnesque tribus in eo benedicendas esse, divina oracula prædixerunt: quæ sane prædictio, quæ temporibus nostris evenire cernimus, palam et aperte denotabat. Abrahamus igitur ille, post eam justitiæ maturitatem atque perfectionem, ad quam ipsum non lex Moysis, sed illustris fides constansque perduxerat, post eos, quibus sacræ literæ suffragantur, Numinis divini conspectus, legitimum sub extremam senectutem filium suscepturus, cum omnium sese primus, **310** uti jussus divina voce fuerat, circumcidit, tum idem posteris ipse suis faciendum præcepit: sive ut hoc velut illustriore signo, propagandorum ex eo nepotum multitudo constaret, sive ut paternum characterem liberi retinerent, idque adeo, seu majorum illi suorum vestigiis insisterent, seu ab eorumdem virtute deflecterent: sive denique aliæ quædam hujus instituti causæ rationesque subessent, in quas diligentius et curiosius inquirere, modo non vacat. Cæterum ejusmodi etiam ille fuit, quem nos æmulari summopere deceat. Secundum illum Isaacus laudatur, ejus quæ parentem ornaverant divinæ cum notitiæ, tum etiam charitatis hæres, quam ipse unam omnium longe pulcherrimam ac felicissimam ejus hæreditatem sortitus est. Eundem et uxorem duntaxat unam duxisse, et semel tantum liberis operam dedisse monumenta divina testantur: qua unica vice, gemina prole suscepta, mutuum cum uxore consuetudinem circumscripsisse fertur, exemplo continentiæ singulari. Consequatur D Jacobus, quem et Israeliam vocarunt: quod utrumque nomen, ab insigni quadam est eximiaque virtutum accessione consecutus. Is enim, dum adhuc in civili quodam et actuoso vitæ genere, assiduus pietatis causa labores subiret, Jacobus dicebatur: quæ vox, si Græcè reddatur, *asceten athleticamque* sonat. Idem relatis semel de hostibus victoriæ tropæis, coronatus, ubi contemplationis opibus frui cœpit, tum veru aliud ei nomen auctor ipse Deus imposuit, eumque partim conspectu suo frui voluit, partim diviniore quibusdam præmiis et honori-

numerosa priscorum hominum sobole, cum aliis plerisque intercidit, nec ulla ejus est apud S. Hieronymum, Photium, aut Suidam mentio.

bus, eodem nomine representatis cumulavit. Ejusmodi enim ad illum exstat oraculum: « Non amplius vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel erit nomen tuum, quoniam invaluisti cum Deo, et cum hominibus potens ⁴⁴. » Quo Israelis nomine vir contemplationi deditus indicatur, utpote quod si Græce verteris, *hominem, a quo Deus videatur*, significet. Talis igitur ille etiam fuit, a quo Judæorum genus duodecim comprehensum tribubus propagatum est. Quorum de vitæ rationibus, vereque philosophis digna tolerantia et exercitatione, infinita commemorari possent, quæ partim nude ac simpliciter intelligi, partim ex occultioribus allegoriarum sensis erui debeant. De quibus cum ab aliis, tum a nobis quoque disputatum in iis est quæ de numerosa priscorum hominum sobole, **311** conscripsimus. At de illis hactenus. Præter quos tamen, alium etiam laudare merito liceat, Jobum nomine, quem et omni reprehensione caruisse, et veritatis, justitiæ, pietatis amantem ac studiosum fuisse, et ab omni contagione sceleris procul abfuisse, divina testantur oracula, cum in illis omnibus religionis officiis ac laudibus, nulla cum Judæis sanguinis ac generis communione teneretur. Jam vero Jacobi liberi paternam divini Numinis cognitionem, ejusdemque cultum summa voluntate studioque complexi, priscorum Hebræorum famam et gloriam admodum illustrarunt; ut ex illorum auctoritate paulo post imperium Ægypti penderet universum. Josephus enim jam continentiæ præniis insignitus, suscepto postmodum Ægypti principatu, summam Hebræorum suorum eximiamque virtutem in omnium oculis ac luce collocavit. Quare ad ejus quoque imitationem omni studio nobis aspirandum esse duximus, tametsi prius in servitute, et hominis Ægyptii servitutem, fratrum insidiis et artibus abductus fuisset. Nam adolescentis quidem quam eximia species, quanta vis corporis et pulchritudo fuerit, facile prætermitto, licet oris eum ac formæ totius elegantia cæteris omnibus præstitisse historia divina testetur. Animi vero doctes atque ornamenta quis tandem pro dignitate commemoret, si cum tantæ virtutis excellentia æquare conetur magnitudinem laudationis? Et quidem constans fama est, ipsum a natura liberalem

A τὸ εὐγενὲς ἐπανθοῦν τῷ προσώπῳ· τοῖς δὲ εὐσεβείας διαπρέπουσι κόσμοις διαφερόντως ἐξήσκητο, ὡς ἐν σωφροσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ, φρονήσει τε καὶ ἀνδρείῃ, τὴν ψυχὴν ἐκλάμπειν πολὺ πρότερον ἐν ἐπιγνώσει καὶ εὐσεβείᾳ τοῦ τῶν ἀπάντων Θεοῦ, ἣν οἱ γεννησαντες ἐκ σπαργάνων λέγονται αὐτοῦ τῇ ψυχῇ καταβεληχέναι. Ἐπιμανεῖσι δ' οὖν αὐτῷ τῇ τοῦ δεσπότητος γαμετῇ, εἰς ἀκολάστους τε καὶ ἐρωτικὰς ὁμιλίαις ἄτε νέον τὸ σῶμα κατασύρειν πειρωμένην, καὶ πρῶτα μὲν λόγοις ἀπατῆν αὐτὸν ἐπιχειροῦσιν, εἶτα δὲ ἰκυσταῖς ἀντιβουλήσιν, καὶ τέλος βιαϊότερον χεῖρας ἐπάγειν τολμῶσιν, ἀναίδεοι τε ἤδη καὶ ἀναισχύνοις περιπλοκαῖς χρωμένῃ, τῆς τῶν πατέρων εὐσεβοῦς διδασκαλίας ὁ ἤρωσ τὴν μνήμην ἀναπεμπασάμενος, καὶ τὸν θεοσεβῆ καὶ ἀληθῶς Ἑβραῖον ἔργοις ὁμῶν καὶ λόγοις ἀποδείξας, τὸ μὲν αἰσχρὸν καὶ ἀκόλαστον γύναιον διασελεται, κραταιότερα τῇ χειρὶ παραλλάξας· ὡσπερ δὲ τινος δεινοῦ καὶ λελυτηχότος θηρὸς ἀποδράς, φυγῆ τὴν σωτηρίαν πορίζεται. Κάπειτα αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν σὺφρονι λογισμῷ τοιαύτα ἐπιλογίζεται, καὶ φησιν· « Εἰ ὁ Κύριός μου δι' ἐμὲ οὐδὲν γινώσκει τῶν ἐν τῷ ὄκῳ αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτῷ, δέδωκεν εἰς τὰς χεῖράς μου, καὶ πῶς ποιήσω τὸ πονηρὸν ῥῆμα τὸ μέγα τοῦτο, καὶ ἀμαρτήσομαι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ; » Ἐφ' οἷς οἷα νικηφόρον τοῖς ἀρετῆς βραβεῖοις ἀναστέψας αὐτὸν ὁ τῶν ἰλων Θεὸς, τὴν κατὰ τῶν δεσποτῶν αὐτοῦ, καὶ αὐτῆς Αἰγύπτου βασιλείαν τε καὶ ἡγεμονίαν παραδίδωσι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὗτος Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, οὐχὶ δὲ Ἰουδαῖος, ὅτι μὴδὲ ἦν πατὴρ Ἰουδαίων, ἐν τοῖς μάλιστα θεοφιλεῖσι καὶ τρισημκαροῖς ἀνεληπτῆται. Μετὰ δὲ τοῖς εἰρημένους Ἑβραίοις, ἐπειδὴ εἰς πολυανθρωπίαν ἐπέδιδου τὸ τῶν ἀπογόνων γένος, ἤδη τε καὶ τὸ Ἰουδαίων ἐξ αὐτῶν ἔθνος συνεστῶς, ἐπέδοναξ τε ὕσημέραι καὶ ἐπλήθυνε, τὰ μὲν τῆς εὐσεβοῦς ἀγωγῆς τῶν πρόπαλαι θεοφιλῶν προπατόρων κατὰ σμικρὸν αὐτοῖς ἐξήσθενει, καὶ ἀπημθλύνετο· τὰ δὲ τῆς παρ' Αἰγυπτίους διατριβῆς τοσοῦτον τῆς τῶν δηλουμένων κατῆχε πληθῆος, ὡς τῆς μὲν πατρίου ἀρετῆς εἰς λήθην ἔλθειν τῇ δὲ παρ' Αἰγυπτίους ὁμοιοτροπία τοὺς βίους περιενεχθῆναι, ὡς κατὰ μὴδὲν Αἰγυπτίων τὸν τρόπον διαφέρειν δοκεῖν. Ἐνταῦθα δὴτα αὐτοῖς τοιοῦσδε ἀποτελεσθεῖσιν, ὁ τῶν προπατόρων Θεὸς ἡγεμόνα καὶ νομοθέτην ἐκπέμπει Μωϋσέα, τὰς διὰ χρησμῶν τῶν πρὸς τοὺς προγόνους αὐτῶν πιστούμενος ἐπαγγελίας. Κάπειτα δι' αὐτοῦ τὰ ἀνάγραπτα θαύματα, καὶ τὰς παραδόξους θεοσημείας ἐπιτελέσας, τὸν ἀρμόδιον τοῖς τῶν ἀκρωμένων ἦθεσι προβάλλεται νόμον. Οὐχ οἷος τε γοῦν οὖσι δι' ἀβελτηρίαν τρόπον τὴν πάτριον ζῆλον ἀρετῆν, οἷα δὴ τὰς ψυχὰς ἐμπαθεῖς καὶ νουσηλευμένοι, τὴν κατάλληλον παρελάμβανον πολιτείαν, τὰ μὲν προφανῶς ἐκ τοῦ προδῆλου διαταττομένου Μωϋσεως· τὰ δὲ, δι' ὑπονοιῶν αἰνιττομένου, σύμβολά τε καὶ σκιας, ἀλλ' οὐ γυμνῆν ἀληθειαν φυλάττειν αὐτοῖς καὶ περιεπεῖν ὑποθεμένου. Καὶ δὴ τὸ Ἰουδαίων πολιτεύμα, ἐντεῦθεν ποθεν ἀπὸ Μωϋσεως ἀρξάμενον, μέχρι καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας

⁴⁴ Gen. xxxv, 10.

ταῖς τῶν οἰκειῶν προφητῶν ἀκολούθως φωναῖς διαρ-
 κεί. Ὅτι δὴ καὶ τοῦτο Μωϋσέως ἦν αὐτοῦ καὶ τῶν
 μετέπειτα προφητῶν θέσπισμα, μὴ πρότερον ἐκλι-
 πεῖν τὰ Μωϋσέως νόμιμά τε καὶ διατάγματα, ἢ τὰ
 τοῦ Χριστοῦ φανῆναι, τὰ τῆς Καινῆς δηλαδὴ Διαθήκης,
 τῆς διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι κατηγ-
 γελμένης· ἃ καὶ ὧδε τέλους ἔτυχεν, ἢ καὶ ἀναπεφώ-
 νηται. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸν τῶν πρὸ Μωϋσέως Ἑβραίων
 βίον ἐν ὀλίγῳ διετηλύθαμεν, καὶ τὸν γε τῆς κατ' αὐ-
 τοὺς εὐσεβείας χαρακτῆρα παρῆσθασαμεν, ὥρα καὶ
 τὸν δογματικὸν αὐτῶν τρόπον, ἀπὸ τε τῆς Μωϋσέως
 γραφῆς καὶ τῶν μετ' αὐτὸν προφητῶν ἐπισκέψασθαι.

Quomobrem Deus euro præpotens tanquam illustri victoria no-
 bilem, dignis virtute præmiis honestavit, dominorumque suorum, imo totius etiam Ægypti princi-
 pem moderatoremque constituit. Atque is Hebræus similiter atque ex Hebræis satus erat, non Judæus;
 nec enim Judæorum adhuc gens ulla coaluerat: idem tamen in virorum uti Deo charissimorum, ita
 longe felicissimorum classe numeroque censetur. Deinde vero, longa per eosdem Hebræos postero-
 rum serie propagata, cum jam ex iis conflata Judæorum natio, multa in dies sobole glisceret, factum
 est nescio quo pacto, ut cum prima illa, quam a Deo charissimis majoribus acceperant, pietatis ac
 religionis institutio debilitata paulatim obtusaque hebesceret: tum vero tantum apud eos Ægyptiorum
 societas communicare posset, ut patriæ virtutis evanescentē memoria, sic Ægyptiorum mores ac
 ritus induerent, nihil ut inter utriusque populi vitæ genus discriminis esse videretur. Quo in rerum ar-
 ticulo, patrum ille suorum Deus Moysen ad eos legislatorem mittit, iisque promissionibus fidem re
 ipsa conciliat, quibus eorum sese majoribus, divinis etiam oraculis obstrinxerat. Tum iis, quæ scri-
 pta leguntur, miraculis, atque inusitatis ante prodigiis ipsius manu perpetratis, congruentem audien-
 tium moribus legem promulgat. Cum enim ob insignem morum asperitatem, patrum suorum virtute
 æmulari non posset, iis utpote morbis animorum laborantibus consentaneam instituti vitæque
 rationem ita præscripsit, ut de nonnullis clare perspicueque statueret, alia ænigmaticis quibusdam
 sensis involvens, notas duntaxat umbrasque rerum, non apertam nudamque veritatem, consecandas iis
 observandasque proponeret. Atque hanc Judaicæ reip. formam, quæ a Moysæ delineata primum et in-
 formata fuerat, ad Servatoris usque nostri Jesu Christi adventum florere ac vigere oportebat, uti
 futurum suis ipsimet Judæorum prophetæ oraculis cecinerant. Nam partim ab ipso Moysæ, partim a
 sequentibus 313 prophetis jam olim prædictum fuit, non ante sancitas a Moysæ leges antiquatum iri,
 quam eas Christus Novi Testamenti tabulas conderet, quas nunc demum ejusdem Servatoris nostri
 munere, gentibus passim omnibus resignatas atque explicatas adeoque prædictorum illorum veritatem
 ipso rerum exitu comprobata videmus. Sed quoniam de Hebræorum illorum, qui ante Moysen cla-
 ruerunt, vitæ ratione pauca libavimus, suoque religionem ipsorum caractere expressam consigna-
 tamque produximus; consequens est uti jam eorum doctrinæ capita, tum Moysis ejusdem, tum postero-
 rum ex prophetarum scriptis deprompta contemplemur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις δογματικῶν θεωρημάτων.

Πρῶτος δ' οὖν ἀπάντων αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ θαυμάσιος
 θεολόγος τε καὶ νομοθέτης, πολιτικῶν εὐσεβείῃ προσ-
 ἤκνυσαν διὰ τῆς οἰκειᾶς γραφῆς τῶ Ἰουδαίων ἔθνεσι
 προκαταβαλλόμενος, οὗ τοῖς κοινοῖς καὶ πεπατημένοις
 φήθη δεῖν χρῆσασθαι προομιλοῖς τῶν λόγων· προλαβὼν
 δὲ πάντα νόμον πρακτικὸν (69) τῶν ποιητέων, καὶ τῶν
 οὐ ποιητέων ἀπαγορευτικόν, τὰς τε δημοτελεῖς καὶ πο-
 λιτικὰς περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους συμβολαίων διατάξεις,
 ἀπὸ τῆς πατρῴου θεολογίας δεῖν ἕρπτο τῆς θεολογίας
 ἔρξασθαι, καὶ (70) τὴν καταρχὴν ποιήσασθαι τῆς δι-
 δασκαλίας, οὐδὲ ἑτέραν μάθησιν οἰκειῶν νόμοις (71)

⁶⁶ Gen. xxxix, 8.

(69) Πρακτικόν. Alterius manuscr. lectionem
 secutus sum; habet enim προστακτικόν, cui se-
 quens ἀπαγορευτικόν recte opponitur.

(70) Τῆς θεολογίας ἀρξίσθαι, καὶ. Hæc a libra-

B

CAPUT IX.

Hebræorum doctrinæ placita.

Omnium ergo princeps admirabilis ille theolo-
 gus atque legislator, reip. formam cum religione
 conjunctam stylo ipse suo Judaicæ genti delineans,
 non jam vulgaribus illis atque contritis utendum si-
 bi exordiis putavit: sed cum ante jam animo le-
 gem universam, qua partim agenda juberentur,
 partim vetarentur non agenda, publicasque simul
 ac civiles mutuo inter sese contrahendi rationes ac
 regulas descripsisset; ex propria majorum suorum
 theologia doctrinæ suæ ducendum initium intel-
 lexit: quod aliud nullum disciplinæ genus legum

rio quodam perperam inserta sunt, quæ manuscri-
 ptorum alter expungit.

(71) Οἰκειῶν νόμοις. Mendosa hæc sunt, atque
 in οἰκειῶν νόμων, ut videtur, mutanda.

suarum pietati consentaneum agnosceret, præter
 eam theologiæ rationem, quæ jam inde a primis il-
 lis gentis suæ parentibus ad sua usque tempora
 permanasset. Itaque a Deo ipso patriam priscorum
 Hebræorum theologiā secutus, auspicatur : non
 jam Ægyptiorum, aut Phœnicum, aut reliquarum
 nationum more, quæ promiscuam in multitudinem
 venerandum illud Dei nomen abjicerent et alios
 quidem aspectabiles, hoc est infixā cælo sidera,
 alios aspectum fugientes deos inyeberent, partim ex
 hominibus illis, qui jam ante vixissent, partim
 etiam eos dæmones, qui terras aut aerem oberra-
 rent, uti superius in earum opinionum confutatio-
 ne ostendimus. At vero ab ipsomet rerum omnium
 auctore, ac tam earum, quæ videri non possunt,
 quam earum, quæ sensibus usurpantur molitore
 Deo totius orationis initium faciens, verum illum
 hujus universitatis legislatorem ac moderatorem
 esse docet, summumque 314 totius orbis, perinde
 atque unius cujusdam magnæ civitatis regem con-
 stituit. Enimvero ita homines ipso statim principio
 eisdem paulo post informaturus erat, sed illarum
 esse ac Dominum intelligerent. Regem enim ipsum

CAPUT X.

De generali Providentia, et universi molitione.

Videlicet, nutu ejus atque potestate suam rebus
 omnibus essentiali naturamque constare : ejus-
 demque legibus ac terminis, apte atque ordine,
 temporum cursus vicesque describi. Ac primum
 quidem ex omnibus cælum voce legeque divina,
 firmitatem suam obtinuisse, gravemque terrarum
 molem, præter naturæ suæ conditionem, leviorum
 elementorum in medio mirum in modum suspensam
 ac libratam constituisse, voce legeque divina, mu-
 tuam alternamque noctis ac diei conversionem fie-
 ri, voce legeque divina solem ipsum, lunam, reli-
 quorumque siderum chorum eleganti concinnoque
 motu orbem suum conficere. Lege summi Regis
 conversionum mutationes, temporum discrimina,
 annorum circulos, annuasque tempestates, cum ad-
 mirabili totius universi consensu harmoniaque
 compleri. Divina lege, hiemem veri, atque hoc con-
 sequentium tempestatum vicibus cedere : eadem,
 altos ac profundos Oceani vortices hibernis æstibus
 atque eluvionibus exundantes, suorum sese ma-
 rium sinibus, quos transilire non audent, includere :
 eadem, terrarum siccam aridamque naturam, de-
 fluentibus imbribus, ac nivibus modice allahentibus
 irrigatam, innumera plantarum et animantium gene-
 ra producere. Uno verbo, naturam illam, commu-
 nem rerum parentem omnium, Dei præpotentis
 Numini servientem, divinis ejus legibus consiliis-
 que parere. Nec enim profecto casu ac temere, nec
 fortuito ac rationis experte motu, tantum hunc et tam

* γρ., θαυμασίως.

(72) Οὐχί φίλον, etc. Locum hunc ita concipit
 alter manusc., οὐχ ἤπερ Αἰγυπτίους φίλον ἦν, ἀλλ'
 οὐδὲ Φοίνικιν, ἢ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι παραπλησίως,

εὐσεβείᾳ προσήκουσαν ἠγησάμενος ἢ τὴν ἀνωθεν ἐκ
 προπατόρων εἰς αὐτὸν ἤκουσαν θεολογίαν. Ἄρχεται
 τοίνυν ἀπὸ Θεοῦ κατὰ τὰ πάτρια τῆς τῶν προγόνων
 Ἑβραίων θεολογίας· οὐχί φίλον (72) Αἰγυπτίους καὶ
 Φοίνικιν ἦν, ἢ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν εἰς πλῆθος κατα-
 βάλλουσι τὴν σεβάσμιον προσηγορίαν, θεοὺς τε ὀρω-
 μένους μὲν τοὺς κατ' οὐρανὸν φωστῆρας νομίζουσιν,
 ἀφανεῖς δὲ καὶ ἀοράτους τοὺς ἐξ ἀνθρώπων κατοικο-
 μένους, ἢ καὶ τοὺς χθονίους καὶ ἀερίους δαίμονας,
 κατὰ τὰ πρόσθεν ἡμῖν ἀπεληλεγμένα. Ἄλλὰ γὰρ ἀπὸ
 τοῦ πάντων αἰτίου, ἀοράτων τε καὶ ὀρατῶν δημιουρ-
 γοῦ τὴν καταρχὴν τοῦ παντὸς λόγου πεποιημένος, νο-
 μοθέτην τοῦτον εἶναι διδάσκει τῆς τοῦ παντὸς συ-
 στάσεως, ὡσπερ μιᾶς τινος μεγαλοπόλευς τοῦ κόσμου
 βασιλέα καταστήσας. Παιδεύει τοιγαροῦν ἀρχόμενος,
 τοῦτον ἠγεῖσθαι μὴ μόνον τῶν πρὸς αὐτοὺς μικρὰν
 ὕστερον διαταχθισομένων ἀνθρώπων νόμον αὐθέντην
 εἶναι καὶ κύριον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τῇ φύσει τῶν ὄλων.
 Βασιλέα γὰρ αὐτὸν καὶ νομοθέτην τοῦ σύμπαντος κό-
 σμου παριστᾷ.

instituit, ut ipsum non earum modo legum, quibus
 etiam, quibus natura universa pareret, auctorem
 mundi totius ac legislatorem esse confirmat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

*Περὶ τῆς καθόλου προνοίας, καὶ περὶ τῆς συστά-
 σεως, καὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου.*

Νεύματι μὲν γὰρ αὐτοῦ καὶ δυνάμει, τὴν τῶν
 ἀπάντων οὐσίωσιν γεγονέναι, νόμοις δὲ καὶ ὄροις
 πάλιν αὐτοῦ, ὁδῶ καὶ τάξει τὸν σύμπαντα διακυβε-
 νᾶσθαι αἰῶνα. Λόγῳ μὲν γὰρ καὶ νόμῳ Θεοῦ πρῶτον
 ἀπάντων οὐρανὸν ἐστερεῶσθαι, καὶ γῆς τὸ βαρὺ καὶ
 στερέμνιον παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν λεπτομερεστέροις
 τῶν στοιχείων παρὰ φύσιν ἠεπαυρεῖσθαι. Λόγῳ δὲ
 καὶ νόμῳ θείῳ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν ἀμοιβαῖον ἀνα-
 κυκλεῖσθαι ὁρμόν· λόγῳ Θεοῦ καὶ νόμῳ καὶ αὐτὸν
 ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τὴν τῶν λοιπῶν ἀστέρων χο-
 ρεῖαν, ἐν πρέποντι κόσμῳ τὴν προσήκουσαν ἐξανύειν
 πορεῖαν· νόμῳ δὲ τοῦ παμβασιλείως τροπῶν ἀλλαγῆς,
 καὶ μεταβολῆς καιρῶν, ἐνιαυτοῦ τε κύκλους, καὶ τῆς
 ἐτησίους ὥρας τῆς παναρμονίῳ τοῦ παντὸς ἀποπλη-
 ροῦσθαι συμφωνίᾳ· νόμῳ Θεοῦ χειμῶνα μὲν ὑποχω-
 ρεῖν ἔαρι, τοῦτο δὲ ταῖς ἀγχιστα τῶν ὥρων τροπαῖς·
 καὶ θαλάττης δὲ βυθοῦς, ταῖς χειμαδίαις πλημμυρίσιν
 ἐπικυματίζοντας, νόμῳ θείῳ τοῖς οἰκείοις ἐναποκε-
 κλεισθαι πελάγεσι, ὡς μηδὲ τοὺς ὄρους τῶν ἱερῶν νό-
 μων ὑπερβαίνειν τολμᾶν· καὶ τὴν Ξηρὰν οὐσίαν ὀμ-
 βροῖς νάμασι καὶ νιφετοῖς νόμῳ θείῳ πάλιν συμμέ-
 τρως ἐπιχορηγούμενοις, ἀρδομένην τὴν γῆν, μυρία
 γένη φυτῶν τε καὶ ζῶων ἀναδιδόνα· ἐνὶ τε λόγῳ, τὴν
 παμμήτορα τῶν ὄλων φύσιν, προστάγματι Θεοῦ δε-
 δουλωμένην, νόμοις θείοις ὑπέκειναι καὶ τῇ τοῦ παν-
 ηγεμόνος Θεοῦ βουλή. Μὴ γὰρ εἰκῆ, μηδ' ὡς ἔτυχε,
 μηδ' αὐτομάτῳ καὶ ἀλόγῳ φορᾷ συνεστάναι τὸν τη-
 λικοῦτον διάκοσμον, μηδ' ἀναίτιου φύσεως ἔργον τυγ-
 χάνειν τὸ μέγα τοῦτο καὶ περικαλλῆς τεχνουργήμα·

εἰς πλῆθ., etc. Rectius. Saltem pro οὐχί omnino re-
 ponend. οὐχ ἦ.

ὄλλ' εἶναι μὲν ποίημα τοῦ πανσόφου τῶν ὄλων ἀρχι-
 τεκτονος, τοῦ δὲ αὐτοῦ λόγοις καὶ νόμοις ἱεροῖς δια-
 κυβερνᾶσθαι. Ἔνθεν ἀρξάμενος ὁ προφήτης, καὶ πρὸ
 τῆς ἀνθρώπων νομοθεσίας τοὺς περὶ τῆς τῶν ὄλων
 φύσεως προσταξίας νόμους, πρῶτιστα πάντων προσ-
 ἔχειν τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ καὶ ὁ ἀπορῥαθυμεῖν αὐτοῦ
 τῶν νόμων παρεκλεύσαστο· ὅτι δὴ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς ἥλιος,
 οὐρανός τε καὶ κόσμος, γῆ τε καὶ τὰ ἐπὶ γῆς ἅπαντα,
 ὅσα τε ἔργα φύσεως εἶναι νενόμισται, ἐντολαῖς αὐτοῦ
 καὶ διατάξεσιν, ἱεροῖς τε νόμοις καὶ λόγοις δουλεύει.
 Αὐτὸ καὶ μᾶλλον χρῆναι τὸ ἀνθρώπειον γένος, οὐ σμι-
 κρὸν μέρος τυγχάνον τοῦ παντός, κατὰ τὸ ἀκόλουθον
 τοῖς θεοῖς προσανέχειν διατάγμασι, μὴ δ' ἐλαττοῦσθαι
 τῶν κατὰ μέρος στοιχείων. Γῆ μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ νο-
 μοθετῆσαι τὸν φῆσαντα· Ἐβλαστησάτω ἡ γῆ βοτά-
 νην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ ξύλον
 κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν· ἢ τὴν δὲ, ἅμα λόγῳ τὸ
 εὐπειθὲς ἐπιδεικνυμένην τῷ νόμῳ, οὐπω καὶ εἰς δεῦρο
 τῆς θείας παραμυθῆσθαι διατάξεως. Οὕτω δὲ καὶ τὴν
 ὑγρὰν οὐσίαν, φῆσαντος τοῦ Θεοῦ· Ἐξαγαγέτω τὰ
 ἕδατα ἔρπετά ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινά πετόμενα
 κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, ἢ ἅμα λόγῳ τοῦργον
 ἀποδοῦναι, ὁρᾶσθαι τε εἰσέτι δεῦρο τῷ νόμῳ παρ-
 ἔχουσιν τὸ πειθῆγιον. Εἰ δὲ δὴ καὶ ἥλιος, καὶ σελήνη,
 καὶ ἀστέρεις, τοῦ θεοῦ νόμου καὶ αὐτοῖς διωρισμένου,
 τοὺς οικεῖους ἀποδίδοναι δρόμους, εἶναι τε καὶ εἰς
 σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς
 ἔνιαυτοὺς, οὐ παραμελοῦσι τῆς νομοθεσίας· τίς ἂν
 ἔτι σοὶ λείποιο συγγνώμης ἀποφυγῆ, τῶν θεῶν κατ-
 ἐλιγυροῦντι νόμων; Ταῦτα προπαιδεύσας ὁ θαυμα-
 σίος, ἡμᾶς τε εἶλε, καὶ τῆς οικείας θεογονίας τε καὶ
 εὐσεβείας εἰκότως ζηλωτὰς κατεστήσατο, ὅτι μὴδὲν
 τούτοις ὅμοιον παρὰ τοῖς τῶν προδηλωθέντων ἐθνῶν
 θεολογίαις εὐρεῖν δεδυνήμεθα. Μετὰ δὲ τὴν πρώτην
 θεολογίαν μέτεισιν ἐπὶ τὸ δεύτερον δόγμα φυσικὸν
 ἡμῶν καὶ φιλόσοφον. Μετὰ γοῦν τὴν περὶ Θεοῦ γνῶ-
 σιν, τὴν τε περὶ ὄλων διακόσμησιν, τάξει πρόεισιν
 ἐπὶ τὸ καὶ τῆ φύσει δεύτερον. Τοῦτο δ' ἦν τὸ περὶ
 φύσεως ἀνθρώπου, ὅτι δὴ μετὰ Θεοῦ γνῶσιν ἀναγ-
 καίον γινῶναι τινα ἑαυτόν. Διόπερ ἐξῆς παιδεύει, τί
 ἀνθρώπος, καὶ τί τὸ προάγον αὐτὸν εἰς γνῶσιν καὶ
 εὐσεβείαν Θεοῦ, τίς τε ἡ κατὰ τὸ προηγούμενον ἀν-
 θρώπου ζωὴ. Διελόμενος δὴτα τὸν περὶ ψυχῆς καὶ
 σώματος λόγον, ἐν ψυχῇ μὲν ὀρίζεται τὸν ἀληθῆ
 ἀνθρώπον, νοεράς οὐσίας, καὶ ἀσωμάτου, καὶ λογικῆς
 μέτοχον, ὡς ἂν κατ' εἰκόνα Θεοῦ δεδημιουργημένον·
 σῶμα δὲ γεῶδες εἶναι περιβλημα ψυχῆς· τρίτον δὲ
 τούτοις προστίθῃσι, πνοὴν ζωῆς ἐνωτικὴν τινα, καὶ
 τοῦ ἀπὸ γῆς ληφθέντος τῷ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιτη-
 μένῳ, συναπτικὴν δύναμιν. Καὶ τὴν πρώτην γε τοῦ
 δηλουμένου ἀνδρὸς διατρέψῃν ἐν τρισμακαρίῳ Θεοῦ
 παραδείσῳ ἀθανάτων καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν ἔμπλεῳ
 γεγονέναι ἱστορεῖ. Νόμῳ δὲ Θεοῦ καὶ τούτου ὁμοίως
 τοῖς ἄλλοις ἐν ἀρχαῖς τοῦ παντός ὑποβληθέντα, δι'
 ἀπροσεξίαν, καὶ τῆς θείας ἐντολῆς παράβασιν τῆς
 τριποθῆτου στερηθῆναι ζωῆς. Ταῦτά τοι ὁ Μωϋσῆς
 ἐν προοιμίαις τῶν ἱερῶν νόμων φιλοσοφεῖ, μονοουχί

⁴⁷ Gen. 1, 11. ⁴⁸ ibid. 28.

⁴⁹ Ἰσ μὴ.

A singularem ornatum exstitisse, nec cæcæ ulli incon-
 sultæque naturæ hanc tam ingentis tamque perfecti
 operis speciem esse tribuendam : illud quidem, ut ex
 summi rerum omnium architecti manibus pro-
 diisse, **315** ita sacris ejusdem consiliis ac legibus
 gubernari. Ergo inde auspiciatus propheta, ac prius-
 quam hominibus legem ferret, sancitis de universi
 natura legibus, mentes ipse nostras ad summi regis
 voluntatem adhærescere, ac penitus in ejusdem præ-
 ceptis acquiescere voluit : eoque verius, quo sol
 ipse quoque, cælum, mundus, terra, quæque terræ
 sinu continentur omnia, et quotquot naturæ opera
 censi solent, ejusdem mandatis sacrisque legibus
 atque decretis obtemperant. Æquius enim esse pro-
 fecto, uti humanum proinde genus, pars utique uni-
 versi non exigua, divinis etiam edictis obsequatur,
 nec sese hoc in genere a singulis elementis vincī
 patiatur. Quippe legem initio terræ impositam ab
 eo fuisse, qui dixerit : « Germinet terra herbam vi-
 rentem, et facientem semen secundum genus suum,
 et lignum pomiferum faciens fructum ⁴⁷ ; » eam ve-
 ro, simul atque vox illa exiisset, impositæ legi ob-
 secutam, nunquam deinceps a divino præcepto ad
 hæc usque tempora discessisse. Humidum similiter
 elementum, hanc ad Dei vocem « Producant aquæ
 reptilia animæ viventis, et volatilia volantia circa
 firmamentum cæli ⁴⁸, » re ipsa continuo paruisse,
 atque in eadem obedientia hucusque persistere. Præ-
 terea si sol, atque luna, cæteraque sidera, ei quo-
 que legi, qua suos ipsa cursus conficere, signa rerum
 futurarum exhibere, tempora, dies, annosque
 distinguere jubentur, constanter obtemperant : qui-
 nam tibi porro divinas leges violanti receptus ad
 veniam superesse possit? Hæc nos profecto viri
 singularis in docendo rudimenta ceperunt, ac suæ
 nos cum Dei notitiæ, tum etiam pietatis et religio-
 nis æmulatores effecerunt : quod apud cæterorum,
 de quibus ante diximus, populorum theologos si-
 mile nihil usquam occurreret. Idem porro, jactis
 ejusmodi theologiæ fundamentis, ad alterum dein-
 cept doctrinæ caput, illudque cum natura simul
 philosophiæque conjunctum progreditur. Nam Dei
 seriel cognitione, atque universi fabrica et mode-
 ratione constituta, ad id quod natura secundum est,
 ordine sane delabitur. Ea vero natura hominis est,
 quod secundum illam Dei notitiam, se ipsum utique
 nosse homo debeat. Itaque docet ille continuo, quid
 homo sit, quibus ipse momentis ad notitiam cul-
 tumque divinum adducatur, quemadmodum pro
 partis sui præcipuæ conditione vitam instituire de-
 beat. Quippe animi enim corporisque discrimine
 constituto, animo tenus verum **316** illum homi-
 nem, qui spiritalem, incorpoream, et ratione præ-
 ditam naturam sortitus est, definiendum putavit ;
 quod is potissimum divinæ ad imaginis exemplar
 expressus et conformatus esset. Corpus autem,
 aliud nihil, quam animi terrestre quoddam indu-

mentum ac domicilium esse statuit. Tum utrique A tertium quid, vitalem, inquam, spiritum adjunxit, hoc est vim singularem ac propriam, quæ partem ex terra concretam, cum altera divinam ad similitudinem procreata nativo quodam vinculo sociaret. Cæterum primam eidem homini sedem in horto Dei felicissimo, et immortalibus ac sempiternis opibus abundante positam et collocatam esse commemorat; ipsum vero, cum eadem ipso statim initio, qua reliqua prorsus omnia, divini Numinis lege teneretur, sua ipsius vesania, violatoque tanti regis imperio, tam expetendæ vitæ fructu infeliciter excidisse. Atque illa sunt quæ persapienter a Moysæ in ipsa legum sanctissimarum fronte ponuntur, quibus nobis prope denuntiat, uti ne propriam nativamque dignitatem, impressamque nobis divini Numinis similitudinem turpiter negligamus, cum illa quoque animi nobis immortalitatem conciliarit. Nefas enim esse profecto, regis imaginem aboleri: ac principem quidem veramque Dei præpotentis imaginem Verbum ejus esse, quod ipsa per sese sapientia, vita, lux, et veritas est, et quidquid omnino pulchri bonique cogitari possit: at imaginis hujus imaginem humanæ menti convenire, quæ propterea divinam ad similitudinem expressa omnium confessione prædicatur. Quibus ille notionibus eos ante omnia informandos putavit, quos sacris legibus instituire cupiebat: uti, dum quid in sese concretum ex terra, inque terram denuo dissolvendum esset, quid item excellentius Deoque simile meminissent, cogitarent ipsi quoque, quemadmodum utraque parte uti porteret, adeoque statuerent, nullo sibi vel injuriæ vel impietatis genere, adversus hominem illum, qui divinam præferret imaginem, esse peccandum, nulla eum obscenorum, nulla sceleratorum facinorum contagione fœdandum: sed potius ardens sibi esse perpetuo ter illius beatæ sedis vitæque desiderio, tantæque dignitatis recuperandæ studio, votoque stimulis, ad eandem omni rursus contentione properandum: ino agendum sibi esse profecto, uti se jam ab hujus vitæ carceribus, ad alterius metam attingendam compararent: cum profanis et impuris ad ea sacraria nullus ob neglectum 317 summi Numinis mandatam excidisset. Deinde vero divinus rerum sacrarum interpres, alterum summi quoque ponderis ac momenti dogma subjungit, dum id apud omnes certum esse vult, suum homini culibet affixum hæere pravum dæmonem, invidium illum atque honestatis omnis inimicum, postremo ejusmodi, qui jam usque ab initio hominum salutis insidias struxerit. Draconem illum ac serpentem nominat, eumdemque atrum amantemque tenebrarum, veneno simul et improbitate scatentem describit: addens insuper, quod divinam illam nobis vitam invadeat, hoc illum etiamnum agere moliri-que constanter, ut eos omnes, qui divinæ sese adjungunt voluntati, supplantet atque dejiciat. Et quoniam ipsius dolis ac fraudibus, generis quoque nostri principes divini sortis communio- nem amiserint, eam nobis in rem vigilandum esse perpetuo, ne malis versuti hostis artibus præstigiisque capiamur. Verum quid hæc occupamus ipsi, cum ea jam a nobis ipsismet divinæ Scripturæ verbis illustrari explicarique præstet? Rursus ergo novum a summo Numine principium ducamus, ejusque opem et auxilium Servatoris nostri nomine imploremus.

προκηρύττων μὴ παραμελεῖν τῆς οἰκείας ἀξίας, καὶ τῆς ἐτύχουεν πρὸς τὸ Θεῖον ἀφομοιώσεως, ἐξ ἧς ἡμῖν καὶ τὸ ἀθάνατον τῆς ψυχῆς προσκεκληρῶσθαι. Μὴ γὰρ δὴ θεμιτὸν εἶναι βασιλέως ἀφανίζεσθαι εἰκόνα· εἶναι δὲ ἀρχέτυπον καὶ ἀληθῆ τῷ Θεοῦ τῶν ὄλων εἰκόνα, τὸν αὐτοῦ Λόγον, αὐτοσοφίαν τυγχάνοντα, καὶ αὐτοζωὴν, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθειαν, καὶ εἴ τι καλὸν καὶ ἀγαθὸν τις ἐπινοήσειεν· εἰκόνα δὲ εἰκόνας, τὸν ἀνθρώπειον νοῦν, παρ' ὃ καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γερονέ- ναι ἀνωμολόγηται. Ἀναγκαῖα δὲ ταῦτα εἶναι φετο προπαιδεύεσθαι τοὺς μέλλοντας ἱεροῖς προσανέχειν νόμοις, μνημονεύειν τε, τί τὸ ἀπὸ γῆς ληφθὲν αὐτοῖς, καὶ εἰς γῆν αὔθις ἀναλυθησόμενον, καὶ τί τὸ ἐν ἡμῖν κρεῖττον καὶ Θεῷ ἐμπερὲς, ὅπως τε χρῆν ἑκατέρω τῶν εἰρημένων προσφέρεσθαι, μηδὲ ἐνουβρίζειν καὶ ἀσεβεῖν εἰς τὸν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπον, μηδὲ γε αὐτὸν ρυπαίνειν αἰσχροῖς καὶ παρανόμοις πράξεσι, φέρειν δὲ διαπαντὸς τῆς πρώτης καὶ τρισυμακαρίας ἐκείνης διατριβῆς τε καὶ ζωῆς τὸν πόθον, καὶ σπεύδειν παλινδρομεῖν, εὐχὴν ποιουμένους τῆς πρώτης καὶ τρισυμακαρίου ζωῆς τε καὶ ἀξίας τυχεῖν· ἀλλὰ καὶ παρασκευάζεσθαι ἐνθένδε ἦδη ἐπὶ τὴν ἐκσίση ἀποδημίαν, ὅτι μηδὲ ἄλλως δυνατὸν βεβήλοισ, καὶ μὴ κεκαθαρμένοις, τῶν ἱερῶν ἐκείνων ἐπιβαίνειν, ὧν καὶ ὁ πρῶτος δι' ἀπροσεξίαν, θείας καταφρονήσας ἐντολῆς, ἀποπέπτωκεν. Ἐπὶ τούτοις ὁ ἱεροφάντης προστίθεισιν ἄλλο συνεκτικώτατον δόγμα, μὴ ἀμφιγνοεῖν διδάσκων, ὅτι δὴ πάρεστί τις ἐκάστῳ πονηρὸς δαίμων ἐφεδρὸς, βάσκανος καὶ μισόκαλος, καὶ τῆς ἀνθρώπων ἀρχῆθεν ἐπίβουλος σωτηρίας. Δράκοντα δὲ τοῦτον καὶ ὄφιν ὀνομάζει, μέλανά τε καὶ σκότους οἰκεῖον, ἰοῦ τε καὶ κακίας πληρῆ· ὃν καὶ φησι φθόνῳ τῆς ἡμετέρας ἐνθέου ζωῆς ὑποσκελλίζειν εἰσεῖτι καὶ νῦν, καὶ ὑποσύρειν ἕκαστον τῶν τῷ Θεῷ προσαν- εχόντων πειρᾶσθαι· τούτου δ' ἀπάτη καὶ τοὺς προπάτορας ἡμῶν τοῦ γένους τῆς θειοτέρας λήξεως ἐκπασεῖν. Διὸ καὶ χρῆνα διαπαντὸς ἐγρηγορέναί πρὸς τὰς τοῦ δηλωθέντος κακοτέχου βადιουργίας. Καὶ τί χρῆ ταῦτα προσλαμβάνειν (73), δεόν ἦδη ποτὲ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐγγράφων ἕκαστα διελθεῖν τῶν διηγορευμένων; Ἀρξώμεθα δὴ πρῶτον ἀπὸ Θεοῦ, βοηθὸν αὐτῶν ἐν πρώτοις διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπικαλεσάμενοι. alioqui pateat aditus, unde generis humani princeps

(73) Προλαμβάνειν. Rectius, opinor, fuerit προλαμβάνειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

A

CAPUT XI.

'Εβραίων δόξα περι Θεοῦ, τοῦ πρώτου τῶν ὄλων αἰτιού.

Quid Hebræi de Deo, principe rerum omnium causa, senserint.

Τὴν μὲν δὴ τῆς θεολογίας ἀρχὴν, ἀπὸ τῆς τῶν ὄλων ποιητικῆς τε καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως ἀρχόμενος ὁ κατ' αὐτοὺς λόγος, παρίστησιν οὐ συλλογισμοῖς, οὐδὲ πιθανολογίαις, δογματικώτερον δὲ καὶ διδασκαλικώτερον, ἐπιθεάζων τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ὕψ' οὐ θεοφορούμενος, ὡδὲ πῶς ὁ Μωϋσῆς ἀπῆρξατο τῆς θεολογίας· 'Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Εἰτά φησιν· « Εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. » Καὶ πάλιν· « Εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω στερέωμα, καὶ ἐγένετο. » Καὶ πάλιν· « Εἶπεν ὁ Θεός, Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίτητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐγένετο. » Καὶ αὖθις· « Εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἑστῶσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἡμερησίους, καὶ ἐγένετο. » Καὶ πάλιν· « Εἶπεν ὁ Θεός, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν κατὰ γένος, καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος, καὶ ἐγένετο. » Καὶ πάλιν· « Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ τετράποδα, καὶ ἐρπετὰ, καὶ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος, καὶ ἐγένετο. » Ἐν δὴ τούτοις φάσκουσα ἡ Γραφή, « Εἶπεν ὁ Θεός, » τὸ θεῖον νεῦμα καὶ τὸ ὡδί πῶς γενέσθαι τὰ ὄντα βουληθῆναι τὸν Θεὸν παρίστησιν, οὐ μὴν δὲ φωνῆ καὶ συλλαβαῖς φάναί αὐτὸν ἐπινοεῖν ἀναγκαῖον. Ἄλλὰ τὸν πάντα λόγον ἀνακεφαλαιούμενος, « Αὐτῆ, » φησὶ, « ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἥ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. » Τοιαύτη μὲν ἡ κατ' Ἑβραίων θεολογία, λόγῳ Θεοῦ δημιουργικῶν τὰ πάντα συνεστάναι παιδεύουσα. Ἐπειτα δὲ οὐχ ὡδε ἔρημον ὡς ὄρανον ὑπὸ πατρὸς καταλειφθέντα τὸν σύμπαντα κόσμον ὑπὸ τοῦ συσθεσμένου διδάσκει, ἀλλ' εἰς τὸ ἀεὶ ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας αὐτὸν διοικεῖσθαι, ὡς μὴ μόνον δημιουργὸν εἶναι τῶν ὄλων καὶ ποιητὴν τὸν Θεὸν, ἀλλὰ καὶ σωτῆρα, καὶ διοικητὴν, καὶ βασιλέα, καὶ ἡγεμόνα, ἡλίῳ αὐτῷ, καὶ σελήνῃ, καὶ ἄστροις, καὶ τῷ σύμπαντι οὐρανῷ τε καὶ κόσμῳ δι' αἰῶνος ἐπιστάτουνα, μεγάλῳ τε ὀφθαλμῷ καὶ ἐνθέῳ δυνάμει πάντ' ἐφορώντα, καὶ τοῖς πᾶσιν οὐρανίοις τε καὶ ἐπιγείοις ἐπιπαρόντα, καὶ τὰ πάντα ἐν κόσμῳ διατάττοντά τε καὶ διοικούντα. Ὅσπερ οὖν ἀμέλει καὶ οἱ μετὰ ταῦτα προφηταί, ἀκόλουθα καὶ αὐτοὶ θειάζοντες, τοτὲ μὲν ἐκφώνουν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντες προσώπων· « Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ οὐχὶ Θεὸς πόρρωθεν. Εἰ ποιῆσαι τι ἄνθρωπος ἐν κρυφαῖσι, κἀγὼ οὐ γνώσκω αὐτό; Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος. » Τοτὲ δὲ ὡδὲ πῆ θεολογοῦντες· « Τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δραχί; Τίς ἔστησε τὰ ὄρη σιθμῶν, καὶ τὰς νάπας ζυγῷ; Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου, καὶ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Καὶ πάλιν· « Ὁ σήσασ ὡς καμάραν τὸν οὐρανὸν, καὶ δια-

Sublimis hujus theologiæ primordia non aliunde quam ex ipsa vi rerum omnium effectrice, Hebræorum doctrina repetit, eaque non argutis et artificiose concinnatis probationum conclusionibus, sed plane docentis in morem, utpote divino afflata Spiritu commemorat. Quo quidem actus commotusque Moyses, theologiæ suæ mysteria hunc in modum auspicatur : « In principio creavit Deus cœlum et terram »⁶⁹; » tum ita progreditur : « Dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux; » itemque : « Fiat firmamentum, et factum est; » ac rursus : « Germinet terra herbam virentem, facientem semen secundum genus ac similitudinem suam, et lignum pomiferum faciens fructum, cujus semen in ipso sit, secundum genus suum super terram : et factum est. Dixit præterea Deus : Fiant luminaria in firmamento cœli, ut luceant super terram, et sint in signa et tempora, et dies, et annos : et factum est. Addiditque Deus : Producant **318** aquæ reptilia animarum viventium secundum genus suum, et omnia volatilia cœli secundum genus suum, et factum est; » iterumque : « Producat terra quadrupedes, et reptilia, et bestias terræ secundum genus suum : et factum est »⁷⁰. » Quibus omnibus commemorandis, dum hanc Scriptura formulam adhibet, « Dixit Deus, » aliud nihil, præter quam ad ipsum voluntatis divinæ nuntium, hoc illo modo res omnes existisse ac perfectas esse significat, adeoque necesse non est, uti vocem ullam, ullasve syllabas cogitemus. Idem porro vates, orationis universæ summam colligens, ita concludit : « Hic liber, inquit, generationis cœli et terræ, in die, qua fecit cœlum et terram, et omnia, quæ in eis sunt »⁷¹. » Hujusmodi ergo est Hebræorum theologia, quæ verbi divini effectrice vi satæ esse ac procreata docet universa. Deinde vero, non jam auctore sui ac molitore Deo, sic tanquam orphanum a parente relictum esse mundum, sed ejusdem providentia perpetuo constanterque regi, ut non modo rerum architectus ac molitor omnium ipse fuerit, sed earum quoque servator atque moderator, rex item ac princeps esse velit : idemque cum soli, lunæ, sideribus, cœloque passim et orbī continentur universo præsit, tum magno ipsemet oculo divinoque Numine cuncta lustrans ac pervidens, rebusque omnibus seu quæ cœlo, seu quæ terra continentur, omnino præsens, suo quæque ordine sapienter apteque constituit atque dispenset. Atque id secuti deinceps prophetae, prioribus illis consentanea divino Spiritu canentes ipsi quoque, testatum reliquerunt ; seu cum divinam personam sustinentes, hunc in modum exclamarent : « Deus appropinquans ego sum, dicit Dominus, et non Deus de longe. Si faciet aliquid homo in occultis, et ego nesciam illud ? Nunquid non cœlum et

⁶⁹ Gen. 1, 1. ⁷⁰ ibid. 3 seqq. ⁷¹ Gen. 1, 4.

terram ego impleo? dicit Dominus⁵². » Seu cum hoc ipsi modo de Deo philosophantur : « Quis mensus est manu equam, et cœlum palmo, et omnem terram pugillo? Quis libravit montes in pondere, et colles in statera? Quis cognovit mentem Domini, et quis consiliarius ejus fuit⁵³? » Itemque : « Qui statuit quasi cameram cœlum, et extendit quasi tabernaculum ad habitandum⁵⁴. » Et rursus : « Levate in excelsum oculos vestros, et videte, quis perfecit hæc omnia. » Et deinceps : « Dominus Deus, qui fecit cœlum, et stabilivit ipsum : qui firmavit terram, et quæ in ea sunt : dans flatum populo, qui est super eam, et spiritum calcantibus eam : ego Dominus Deus. » Et deinceps : « Extendi cœlum solus, et firmavi terram : **319** ego Dominus Deus : nullus est præter me⁵⁵. » Et iterum : « Sic dicetis ipsis : Dii, qui cœlum et terram non fecerunt, pereant a facie terræ, et de sub cœlo. Dominus, qui fecit terram in fortitudine sua, correxerit orbem terræ in sapientia sua, et in prudentia sua extendit cœlum, et elevavit nubes ab extremo terræ : fulgura in pluviam fecit, et eduxit ventos de thesauris suis. Stultus factus est omnis homo a scientia⁵⁶. » Et rursus : « Quo ibo a spiritu tuo, a facie tua ubi occultabor? Si ascendero in cœlum, tu illic es : si me straverò in inferno, ades : si sumperò pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris : etenim illic manus tua deducet me⁵⁷. » Atque hæc cæteraque his affluia, eorum sunt theologorum, qui cum essent ipsi quoque Moysen tempore consecuti, de Deo similiter antiquissimis illis Patribus gemina cecinerunt. Jam vero illorum deinceps, qui ante Moysen vixerunt, et Deo clarissimorum, et beatissimorum virorum, quique eodem Hebræorum ex genere fuerunt, adeoque principis omnium Abrahami, quem universæ Judæorum nationis parentem celebrant, voces audi : « Dixit autem Abraham ad regem Sodomorum : Extendam manum meam ad Deum altissimum, qui creavit cœlum et terram⁵⁸. » Imo ante Abraham Melchisedec Dei altissimi sacerdos introducit, qui conceptis verbis sic Abrahamo benedicit : « Benedictus Abraham Deo excelso, qui tradidit hostes tuos in manus tuas : et benedictus Deus, qui creavit cœlum et terram⁵⁹. » Porro eundem Abrahamum sacris in litteris habemus, cum uno e servis hoc modo colloquentem : « Pone manum tuam subter femur meum, et adjurabo te per Dominum Deum cœli, et Deum terræ⁶⁰. » Et paulo post : « Dominus Deus cœli, et terræ, qui accepit me de domo patris mei, et de terra, in qua natus sum⁶¹. » Quibus omnibus illud etiam adjungi potest, quod ex Deo, qui sibi apparuerat, Moyses audivit. Quærenti enim ipsi, quem admodum esset de Deo sentiendum, oraculum ita respondit : « Ego sum qui sum : sic dices filiis Israel : Qui es, misit me ad vos⁶². » Ac de infinitis pauca ista Hebræorum ex theologia petita sufficiant.

⁵² Jer. xliii, 4; Isa. xl, 12. ⁵³ Isa. xl, 22, 26. ⁵⁴ Psal. cxxxviii, 7. ⁵⁵ Gen. xiv, 22. ⁵⁶ ibid. 19.

τείνας ὡς σπηὴν κατοικεῖν. » Καὶ αὖθις · « Ἄνα-
 βλέψατε εἰς τὸ ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ
 ἴδετε, τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα. » Καὶ ἐξῆς · « Κύ-
 ριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ πῆξας αὐτὸν,
 ὁ στερεώσας τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ διδοὺς
 πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ πνεῦμα τοῖς πατοῦ-
 σιν αὐτῆν, ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός. » Καὶ ἐξῆς · « Ἐξέτεινα
 τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἐστερέωσα τὴν γῆν · ἐγὼ Κύ-
 ριος ὁ Θεός · οὐκ ἔστι πλὴν ἐμοῦ. » Καὶ πάλιν · « Οὐ-
 τως ἐρεῖτε αὐτοῖς · Θεοί, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν
 οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς,
 καὶ ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ. Κύριος ὁ ποιήσας τὴν
 γῆν ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ ἀνῶρθεσε τὴν οἰκουμένην ἐν
 τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ φρονήσει αὐτοῦ ἐξέτεινε
 τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀνήγαγε νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς·
 ἄστραπάς εἰς ὑπερὸν ἐποίησε, καὶ ἐξήγαγεν ἀνέμους
 ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ. Ἐμῶρανθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ
 γνώσεως. » Καὶ πάλιν · « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύ-
 ματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ κρυθῶ;
 Ἐάν ἀναθῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ · ἐάν στρώσω
 εἰς τὸν ἕρην, πάρει · εἰ ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγάς μου
 κατ' ἕρπον, καὶ κατασκηνώσωμαι εἰς τὰ ἔσχατα τῆς
 θαλάσσης · καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με. »
 Ἄλλὰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια τῶν μετὰ Μωϋ-
 σέα θεολόγων, τῶν δὲ καὶ αὐτῶν Ἑβραίων, τυγχάνει,
 συνωδᾷ τοῖς παλαιατοῖς προπάτορσι θεολογούν-
 των· τῶν δὲ γε πρὸ Μωϋσέως θεοφιλῶν καὶ τρισμα-
 καρῶν ἀνδρῶν, τὸν δὲ καὶ πρώτων Ἑβραίων, αὐτοῦ
 τε πρώτου πάντων Ἀβραάμ, ὃς καὶ προπάτωρ τοῦ
 παντὸς Ἰουδαίου ἔθνους ἀνεῖρηται, ἄκουε. « Εἶπε δὲ
 Ἀβραάμ πρὸς βασιλέα Σοδόμων · Ἐτενω τὴν χειρὰ
 μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρα-
 νὸν καὶ τὴν γῆν. » Καὶ πρὸ γε τοῦ Ἀβραάμ εἰσάγε-
 ται ὁ Μελχισεδέκ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, τὸν
 Ἀβραάμ εὐλογῶν τούτοις τοῖς ῥήμασιν · « Εὐλογη-
 μένος Ἀβραάμ τῷ Θεῷ τῷ ὑψίστῳ, ὃς παρέδωκε τοὺς
 ἐχθρούς σου ὑποχειρίους σοι · καὶ εὐλογητὸς ὁ Θεός,
 ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Ἐτι πρὸς τού-
 τος ὁ λόγος τῶν Ἀβραάμ εἰσάγει τῷ οἰκείῳ τοιάδε
 προσδιαλεγόμενον · « Θεὸς τὴν χεὶρά σου ὑπὸ τὸν μη-
 ρόν μου, καὶ ἐξορκίω σε Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρα-
 νοῦ, καὶ τὸν Θεὸν τῆς γῆς. » Καὶ ἐπιλέγει · « Κύριος
 ὁ Θεός τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὁ Θεός τῆς γῆς, ὃς ἔλαθέ με
 ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐκ τῆς γῆς, ἧς
 ἐγεννήθην. » Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν
 Μωϋσέα θεοφανείᾳ, πυθομένη τῷ Μωϋσῇ, τίνα χρῆ
 τὸν Θεὸν ἠγέσθαι, φησὶν ὁ χρησμός · « Ἐγὼ εἰμι ὁ
 ὢν· οὕτως ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ · Ὁ ὢν ἀπέσταλά με
 πρὸς ὑμᾶς. » Ταῦτα μὲν οὖν ἀπὸ μυρίων ὄσων τῆς
 Ἑβραίων θεολογίας ἐκκείσθω. Ἄρ' οὖν ἄξιον ἐν συγ-
 κρίσει παραβάλλειν αὐτοὺς τὰς τῶν σοφῶν Ἑλλήνων
 θεολογίας, τῶν μὲν μῆδ' ἄλλως εἶναι Θεὸν ἀποφνημαί-
 νων, τῶν δὲ τοὺς ἀστέρας εἶναι φασκόντων, οὓς καὶ
 μύδρους τυγχάνειν διαπύρους, ἤλων καὶ πετάλων δι-
 κην ἐμπεπηγότας τῷ οὐρανῷ· τῶν δὲ πῦρ εἶναι τε-
 χνικὸν ὀδῶ βαδίζον· καὶ τῶν μὲν μὴ προνοίᾳ Θεοῦ
 διοικεῖσθαι τὸν κόσμον, φύσει δὲ τινι ἀλόγῳ· τῶν δὲ,

⁵⁷ Isa. xliii, 5. ⁵⁸ Isa. xliii, 24. ⁵⁹ Jer. i, 11. ⁶⁰ Gen. xxiv, 5. ⁶¹ ibid. 7. ⁶² Exod. iii, 14.

τὰ μὲν οὐράνια μόνα ὑπὸ Θεοῦ διοικεῖσθαι, οὐ μὴν καὶ τὰ ἐπὶ γῆς· καὶ πάλιν, ἀγέννητον εἶναι τὸν κόσμον, καὶ μὴ θ' ὄλως ὑπὸ Θεοῦ γενέσθαι, αὐτομάτως δὲ καὶ συντυχικῶς ὑφ' ἑστένας· τῶν δὲ, ἐξ ἀτόμων καὶ λεπτῶν σωμάτων ἀψύχων τινῶν, καὶ ἀλόγων τὴν τοῦ παντὸς σύστασιν γεγονέναι. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐκ τῶν παρ' Ἑβραίοις λογίων περὶ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ ὡς ἐν βραχέσι τοιαῦτα· συνιδεῖν δὲ ἔπεται καὶ τὰ μετὰ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν περὶ τῆς τῶν γεννητῶν ἀρχῆς Ἑβραίοις περιλοσοφημένα.

quodam naturæ impetu ferri docebant: alii, cum in cœlestibus modo rebus divinæ Providentiæ ducium agnoscere, terrestribus omnem adimebant. Rursus, ortu caruisse mundum vel a Deo conditum eum fuisse negabant: cum alii sua sponte et casu quodam exstitisse illum et coaluisse vellent; alii vero ex individuis quibusdam, tenuissimisque corpusculis, iisdemque anima simul et ratione carentibus, universi molem conflata esse defenderent. At de rerum omnium præpotente Deo, hæc a nobis ex Hebræorum oraculis delibata, modo satis. Consequens deinceps erit, ut quemadmodum, orbis præside constituto, de rerum illi creaturarum principio philosophati sint, videamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

B

CAPUT XII.

Περὶ τῆς τοῦ δευτέρου αἰτίου θεολογίας.

Hebræorum de secundo principio theologia.

Θαλῆς μὲν ὁ Μιλήσιος ἀρχὴν τῶν ἀπάντων τὸ ὕδωρ εἶναι ἀπεφήνατο, Ἀναξίμενης δὲ τὸν ἀέρα, Ἡράκλειτος τὸ πῦρ, Πυθαγόρας ἀριθμούς, Ἐπίκουρος ἄμα Δημοκρίτου σώματα ἄτομα, Ἐμπεδοκλῆς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα. Ἴδωμεν τοιγαροῦν καὶ τὰ παρ' Ἑβραίοις λόγια. Μετὰ τὴν ἀναρχὸν καὶ ἀγέννητον τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων οὐσίαν, ἀμικτον αὔσαν καὶ ἐπέκεινα πάσης καταλήψεως, δευτέραν οὐσίαν (74) καὶ θεῖαν δύναμιν, ἀρχὴν τῶν γεννητῶν ἀπάντων, πρῶτην τε ὑποστᾶσαν, καὶ τοῦ πρώτου αἰτίου γεγεννημένην εἰσάγουσι, Λόγον, καὶ Σοφίαν, καὶ Θεοῦ δύναμιν αὐτὴν προσαγορεύοντες. Τοῦτο δὲ πρῶτος διδάσκει λέγων Ἰώβ· « Ἡ δὲ σοφία πῶθεν εὐρέθη; ποῖος δὲ τόπος ἐστὶν τῆς ἐπιστήμης; Οὐκ οἶδε βροτὸς ὁδὸν αὐτῆς, οὐδὲ μὴν εὐρέθη ἐν ἀνθρώποις· ἀκηκόαμεν δὲ αὐτῆς τὸ κλέος. Ὁ Κύριος συνέστησεν αὐτῆς τὴν ὁδόν, αὐτὸς δὲ οἶδε τὴν τόπον αὐτῆς. » Καὶ ὁ Δαβὶδ δὲ που ἐν ψαλμῶδιαις ἐτέρῃ προσειπὼν τὴν σοφίαν ὀνόματι φησι· « Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, » τὸν τῶν ἀπάντων δημιουργικὸν Λόγον Θεοῦ τοῦτον ἐνευφημήσας τὸν τρόπον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου παῖς Σολομὼν ὠδὲ πη ἐξ αὐτῆς προσωποποιεῖ τῆς σοφίας λέγων· « Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλὴν καὶ γνώσιν, καὶ ἔννοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην. Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιοσύνην. » Καὶ πάλιν· « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους γενέσθαι, πρὸ τοῦ θρῆν ἔδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γενεᾶς με. Ἡνίκα ἠτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπάρημην αὐτῷ, καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγάς τῆς ὕπ' οὐρανὸν, ἤμην σὺν αὐτῷ ἀρμόζουσα. Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρε καθ' ἡμέραν· ἠύφραινόμην δὲ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτε ἠύφραίνετο τὴν οἰ-

Quisquamne vero cum illis egregias eruditorum Græcorum de Deo disputationes conferendas putet? quorum alii divinitatem funditus omnem sustulerunt; alii stellis eandem tribuerunt, quas ipsi tamen globos quosdam igneos et candentes esse volebant, **320** in cœlo clavorum aut laminarum in morem alte penitusque defixos: alii denique artificiosum ignem, et certo quodam ordine sese comoventem Dei loco statuerunt. Alii præterea nullo Dei consilio mundum gubernari, sed temerario in cœlestibus modo rebus divinæ Providentiæ ducium, ortu caruisse mundum vel a Deo conditum eum fuisse negabant: cum alii sua sponte et casu quodam exstitisse illum et coaluisse vellent; alii vero ex individuis quibusdam, tenuissimisque corpusculis, iisdemque anima simul et ratione carentibus, universi molem conflata esse defenderent. At de rerum omnium præpotente Deo, hæc a nobis ex Hebræorum oraculis delibata, modo satis. Consequens deinceps erit, ut quemadmodum, orbis præside constituto, de rerum illi creaturarum principio philosophati sint, videamus.

B

CAPUT XII.

Thales quidem ille Milesius, rerum universarum principium aquam esse defendebat, aerem Anaximenes, Heraclitus ignem, numeros Pythagoras, Epicurus cum Democrito corpuscula quædam individua, Empedocles quatuor elementa. Nos hac de re Hebræorum quoque litteras consulamus. Illi ergo, secundum principem illam, et principio simul ortuque carentem præpotentis Dei naturam, quæque ut ab omni permitione sejuncta est, sic omni comprehensione major, naturam alteram constituunt, vimque divinam, quæ cum eorum omnium, quæ gignuntur, principium sit, tum ante cæteras omnes exstiterit, ab eodemque primo principio genita fuerit, quam ipsi Verbum, Sapientiam, Dei-que virtutem appellare solent. Atque hoc in primis Jobus docuit, dum ita locutus est: « Unde autem sapientia inventa est? aut quis locus est scientiæ? Nescit homo viam ejus, neque inventa est inter homines: audivimus autem gloriam ipsius. Dominus constituit viam ejus, ipse autem novit locum ejus ». Itemque David in Psalmis, aliud huic sapientiæ nomen attribuens: « Verbo, inquit, Domini cœli firmati sunt »; quibus ipse Verbum illud divinum hujus universi molitorem celebravit. Quin etiam filius ejus Salomon, ejusdem ex sapientiæ persona, hunc **321** in modum loquitur: « Ego sapientia habito in consilio et scientia, et intelligentiam ego vocavi. Per me reges regnant, et potentes decernunt justitiam ». Et rursus. « Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua. Ante ævum fundavit me: In principio, antequam terram faceret, antequam essent abyssi: antequam montes fixi constitissent: ante omnes colles generavit me. Quando præparabat cœlum, aderam ipsi: quando certos

⁷³ Job xxviii, 20. ⁷⁴ Psal. xxxiii, 6. ⁷⁵ Prov. viii, 12.

⁷⁶ Ἰσ. τὰς.

(74) *Δευτέραν οὐσίαν*. Eusebius hic ἀντιφρασεῖ Ἀρτσιανίτζει. Tametsi ejus orationem Trapezuntius υποκορίζεσθαι, et adhibito quasi studio mollire vi-

deatur. Sed notus satis Eusebius; ac præsertim ante Nicænum concilium, ante quod hæc ab eo scripta fuisse non dubito.

ponebat fontes, qui sub cælo sunt, eram cum eo cuncta componens. Ego eram, qua delectabatur quotidie: lætabar autem coram ipso omni tempore, quando delectabatur orbem terræ perficiens.⁶⁶ Hæc Salomon in Proverbiis. Quæ sequuntur, ex ejusdem quoque persona referuntur. « Quid sit autem sapientia, et quemadmodum facta sit, referam, et non abscondam a vobis sacramenta, sed ab initio nativitatis investigabo⁶⁷. » Quibus deinde subjungit: « Est enim hæc spiritus intelligens, sanctus, unigenitus, multiplex, subtilis, mobilis, disertus, incoinquinatus, omnipotens, omnia spectans, ac per omnes pervadens spiritus intelligentes, puros, subtilissimos. Omnibus enim mobilibus mobilior est Sapientia: permeat autem ac pervadit omnia, propter suam munditiam. Vapor enim est Dei virtutis, et emanatio gloriæ omnipotentis sincera. Et ideo nihil inquinatum in eam incurrit. Candor enim est lucis æternæ, et speculum sine macula Dei efficacitatis et imago bonitatis ejus⁶⁸. Attingit autem a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter⁶⁹. » Jam divinum hocce Verbum, a Patre hominum in salutem missum, variis omnino modis Scriptura divina repræsentat. Et Abrahamo quidem atque Moysi, cæterisque prophetis Deo charissimis, non sese modo videndum exhibuisse, verum etiam et docuisse multa, et futura prænuntiassæ testatur, quoties Deum ac Dominum aut apparuisse prophetis, aut cum iis collocutum esse commemorat. Idem vero, sic tanquam laborantium servatorem, et medicum animum a majore altero missum⁷⁰, hominum omnium in cognitionem venisse, ita prædicat. « Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum.⁷¹ » Itemque alibi: « Velociter currit verbum ejus⁷². » Quo factum est, ut evangelica quoque doctrina prophetica illam instaurans, patriamque sententiam, idem theologiæ genus hunc in modum illustravit: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud **322** Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum: omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum⁷³. » Itaque sane jure Moyses ille sapientissimus, eodem afflatus spiritu cum esset, ipso statim ejus quam describit mundi molitionis initio, Deum asseverat in eodem illo principio cælum terramque fecisse: quo cum etiam, veluti cum suo ipsius ac primogenito Verbo de hominis procreatione colloquemem Deum inducit, his verbis, « Dixitque Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram⁷⁴. » Quod ipsum adumbravit Psalmista, ubi de primo principio loquens, « Ipse dixit, inquit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt⁷⁵. » Quo profecto loquendi genere, edictum illud mandatumque significat, quo primum principium cum secundo, veluti

κουμένην συντελέσας. » Ταῦτα Σολομών ἐν Προϋμιαῖς. Καὶ ταῦτα δὲ πῆ ἐξ αὐτοῦ λέγεται τοῦ προσώπου· « Τί δὲ ἐστὶν σοφία, καὶ πῶς ἐγένετο, ἀπαγγεῶν, καὶ οὐκ ἀποκρύψω ὑμῖν μυστήρια, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς γενέσεως ἐξιχνιάσω. » οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει· « Ἔστι γὰρ αὕτη πνεῦμα νοερὸν, ἅγιον, μονογενὲς, πολυμερὲς, λεπτὸν, εὐκίνητον, τρανὸν, ἀμόλυτον, παντοδύναμον, παντεπίσκοπον, καὶ διὰ πάντων χωροῦν πνευμάτων, νοερῶν, καθαρῶν, λεπτοστάτων. Πάσης γὰρ κινήσεως κινητικώτερα σοφία· διέχει δὲ καὶ χωρεῖ διὰ πάντων διὰ τὴν καθαρότητα. Ἄτμις γὰρ ἐστὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ ἀπόρροια τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης εἰλικρινῆς. Διὸ οὐδὲν μεμολυσμένον εἰς αὐτὴν παρεμπίπτει. Ἀπαύγασμα γὰρ ἐστὶ φωτὸς αἰθίου καὶ ἔσοπρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Διατείνει δὲ ἀπὸ πέρας ἐπὶ πέρας εὐρύστως, καὶ διοικεῖ τὰ πάντα χρηστῶς. » Καὶ δὴ τόνδε τὸν ἔνθεον Λόγον διαφόρως ἢ θεία Γραφή πρὸς τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τῆ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ πεπεμμένον εἰσάγει. Αὐτὸν δ' οὖν καὶ τῷ Ἀβραάμ, Μωϋσῆ τε καὶ τοῖς ἔλλοις θεοφιλέσι προφήταις φῆναι ἑαυτὸν, καὶ χρησιμοῦς τὰ πολλὰ παιδεῦσαι τε καὶ θεσπίσαι τὰ μέλλοντα ἱστορεῖ, ὀπηνίκα Θεὸν καὶ Κύριον ὤφθαι τε καὶ εἰς λόγους τῶν προφητῶν ἐλθεῖν μνημονεύει. Τοῦτον καὶ πᾶσιν εἰς γνῶσιν ἐλθεῖν ἀνθρώποις, οἷα νοσοῦντων σωτήρα, καὶ ψυχῶν λατρὸν πρὸς τοῦ μείζονος ἀπεσταλμένον, ὡδὲ πῆ θεοπίζει· « Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς, καὶ ἐβρῦσατο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. » Καὶ πάλιν ἄλλοτὲ φησιν· « Ἔως τάχους δραμεῖται ὁ Λόγος αὐτοῦ. » Ἐνθεν καὶ ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία, τὸ προφητικὸν καὶ πατριον ἀνανεουμένην δόγμα, ταύτῃ πῆ διασαφεῖ τῆς θεολογίας· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν, ὃ γέγονεν. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. » Εἰκότως δὴ τὰ αὐτῷ πνεύματι καὶ Μωϋσῆς ὁ πάνσοφος, ἀρχόμενος τῆς κατ' αὐτὸν κοσμογονίας, ἐν τῇ προκαθοθείσῃ ἀρχῇ πεποιηκέναι τὸν Θεὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν φησιν· αὐτῷ τε εἰσάγει, ὡς ἂν οικεῖν καὶ πρωτογόνῳ αὐτοῦ Λόγῳ, κοινολογούμενον ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας τὸν Θεόν, ἐν οἷς γράφει· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Παλμωδὸς ἠντίτετο, ὀπηνίκα περὶ τοῦ πρώτου αἰτίου διεξιῶν, « Αὐτὸς, φησιν, εἶπα, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν, » ἀντικρυς τὴν τοῦ πρώτου πρὸς τὸ δεύτερον αἶτιον, ὡς ἂν Πατὴρ πρὸς Υἱὸν, διάταξιν τε καὶ παρακάλεισιν ὑφιστάμενος. Παντὶ γὰρ δήπουθεν ὀπην, ὡς πᾶς ὁ λέγων τι ἕτερον λέγει, καὶ ὁ ἐντελλόμενος ἕτερον παρ' ἑαυτὸν ἐντέλλεται. Διαβρήδην δ' αὐτὸ Μωϋσῆς, ἄμφω δυοῖν μνημονεύων Κυρίων, Πατὴρ δὲ λαδὴ καὶ Υἱοῦ, ὡδὲ πῆ ἐπὶ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν τιμωρίας ἱστορεῖ, λέγων· « Καὶ

⁶⁶ Prov. viii, 22-30. ⁶⁷ Sap. vi, 24. ⁶⁸ Sap. vii, 22-26. ⁶⁹ Sap. viii, 1. ⁷⁰ Psal. cvi, 20. ⁷¹ Psal. cxlvi, 4. ⁷² Joan. i, 1. ⁷³ Gen. i, 26. ⁷⁴ Psal. xxxii, 9.

¹ Locus hic caute legendus.

ἔβραξε Κύριος παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα
θεῖον καὶ πῦρ. » Οἷς συμφώνως καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλων
ἔφησεν· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ
δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον
τῶν ποδῶν σου. » Καὶ προῖων, τὴν κρύφωλον καὶ τοὺς
πῆλιν ἀπόρρητον αὐτοῦ γενεσιουργίαν ἠνίκατο, φά-
σαν· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ Ἐωσφόρου ἐγέννησά σε. »
Ἦνα δὲ μὴ σοφίζεσθαι με ταῦτα νομίσης, ἐρμηνεία σοι
τῆς ἐν τῇ Γραφῇ διανοίας Ἑβραίων ἀνδρα παραστήσω,
τὰ οἰκεία πατρόςθεν ἀκριβοῦντα, καὶ παρὰ διδασκά-
λων τὸ δόγμα μεμαθηκότα, εἰ δὲ σοι τοιοῦτος ὁ Φίλων.
Ἐπάκουσον οὖν καὶ τοῦδε, ὅπως τὰς θέλας ἐρμηνεύει
φωνάς.

tajusquam verbis explicandam generationis illius
Luciferum genuit. » Verum, ne arguatur me putes,
Hebræum tibi hominem producā, harum litterarum
sensa resignantem, qui cum res suæ gentis a
majoribus acceptas accurate ac diligenter expendit,
tunc hujusce dogmatis rationem ex doctoribus ipsis intellexit,
si tamen ita de Philone persuasum habes. Audi ergo,
quemadmodum ipse similia divinæ Scripturæ loca accipiat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Φίλωνος περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου.

« Διὰ τί (75) ὡς περὶ ἑτέρου Θεοῦ φησι τὸ, Ἐν εἰ-
κόνη Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῇ ἑαυ-
τοῦ; Παγκάλως καὶ σοφῶς τουτεὶ κεχηρησµῶδηται.
Θνητὸν γὰρ οὐδὲν ἀπεικονισθῆναι πρὸς τὸν ἀνωτάτω
καὶ Πατέρα τῶν ὄλων ἐδύνατο, ἀλλὰ πρὸς τὸν δεύτε-
ρον Θεὸν (76), ὃς ἐστὶν ἐκεῖνου Λόγος. Ἦδει γὰρ τὸν
λογικὸν ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ τύπον ὑπὸ θεοῦ Λόγου χα-
ραγθῆναι, ἐπειδὴ ὁ πρὸ τοῦ Λόγου Θεὸς κρείσσων
ἐστὶν ἢ πᾶσα λογικὴ φύσις· τῷ δὲ ὑπὲρ τὸν Λόγον
ἐν τῇ βελτίστῃ καὶ τινι ἐξαίρετῳ καθεστῶτι ἰδέξαι οὐ-
δὲν θέμις ἦν γεννητὸν ἐξομοιοῦσθαι. » Ταῦτα ἐκ τοῦ
πρώτου μοι κείσθω τῶν Φίλωνος *Ζητημάτων καὶ*
λύσεων. Ὁ δ' αὐτὸς ἐν τῷ *Περὶ γεωργίας προτέρῳ*
καὶ Ἰῶν Θεοῦ τὸν πρωτόγονον αὐτοῦ Λόγον τοῦτον
ὀνομάζει τὸν τρώπον· « Ταῦτα δὴ πάντα ὁ ποιμὴν καὶ
βασιλεὺς Θεὸς ἀγει κατὰ δίκην, νόμον προστησάμε-
νος τὸν ὀρθὸν αὐτοῦ Λόγον, καὶ πρωτόγονον Ἰῶν, ὃς
τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἀγέλης οἶά τις με-
γάλου βασιλέως ὑπαρχος διαδέχεται. » Καὶ ἐν τῷ
δευτέρῳ (77) δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς τάδε γράφει πρὸς λέ-
ξιν· « Τὰς δυστροπίας (78) οὖν εἰ τις ἀποδιδράσκειν
βούλεται τὰς ἐν τοῖς διαπορηθεῖσι, λεγέτω μετὰ πρῶ-
⁷⁵ Gen. xix, 14. ⁷⁶ Psal. cix, 1. ⁷⁷ ibid. 4.

(75) Διὰ τί. Hæc Eusebius pag. seq. sumpta esse
ait ex l. 1 *Quæstionum et Solutionum*. S. Hieronym.
v libros numerat *Quæst. et Solut. in Exodum*, qui
non exstant. Euseb. autem *Histor.* ii ante horum
quinq;ue librorum mentionem, *Quæstionum et Solu-
tionum* meminit, quas in *Genesis* et *Exodum* scrip-
serat. Τοῦτο δὲ, inquit, κατὰ μέρος διαστολάς κα-
φαλαίων, τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς ζητούμενων, ἐπιστά-
σεις τε καὶ διαλύσεις πεποιημένους· ἐν οἷς καὶ αὐτοῖς,
καταλλήτως τῶν ἐν γενέσει, καὶ τῶν ἐν ἐξαγωγῇ ζη-
τημάτων καὶ λύσεων, τίθεται τὴν ἐπιγραφὴν.

(76) Δεύτερον Θεόν. Hic vere Philo πλατωνίζει,
ut ex ipsis philosophi verbis inferius patebit.

(77) Τῷ δευτέρῳ. Ergo tunc duo isti Philonis li-
bri *Περὶ Γεωργίας* inscripti erant; nunc tamen po-
sterior *Περὶ γεωργίας* inscribitur: idque satis
ex Philonis mente, qui librum hunc sic orditur:
Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, τὰ περὶ γεωργικῆς
τέχνης γενικῶς, ὅσα καιρὸς ἦν εἰπομεν ἐν δὲ τούτῳ

A Pater cum Filio agere voluerit. Nemo enim omnium
est, qui non intelligat, quisquis aliquid loquatur,
eum cum altero loqui: quisquis item quid præci-
piat, id ipsum alteri ab sese distincto præcipere.
At perspicue omnino, duorum nominatim Domi-
norum, Patris, inquam, et Filii, Moyses idem alibi
meminit, cum impiorum supplicium commemo-
rans, « Pluit, inquit, Dominus a Domino super So-
domam et Gomorrhā, sulphur et ignem⁷⁵. » Quibus
consentanea David accinens: « Dixit Dominus, in-
quit⁷⁶, Domino meo, Sede a dextris meis, donec po-
nam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. » Tum
progressus ulterius, et reconditam illam ac nullis
rationem subindicans⁷⁷, « Ex utero, inquit, ante
Hebræum tibi hominem producā, harum litterarum
majoribus acceptas accurate ac diligenter expendi-
dit, tunc hujusce dogmatis rationem ex doctoribus ipsis intellexit,
si tamen ita de Philone persuasum habes. Audi ergo,
quemadmodum ipse similia divinæ Scripturæ loca accipiat.

B

CAPUT XIII.

Philonis de secundo principio sententia.

« Cur, inquit, perinde ac si de alio Deo loquere-
tur, ad imaginem Dei factum ab sese hominem
esse ait, non autem ad suam? Id vero præclare
omnino atque **323** sapienter divino celebratur
oraculo. Prorsus enim mortale nihil erat, quod
summi illius ac rerum universarum Parentis ima-
gine consignari posset: erat tamen quod secundū
Dei, hoc est ejusdem Verbi, posset. Oportebat enim,
hominis animo characterem illum rationis a divina
Ratione informari, cum et Deus ille Verbo seu Ra-
tione prior, naturam omnem ratione præditam in-
finito superet intervallo: nec fas omnino quidquam
esset, quod ortum habuisset, ad Numinis illius et
Verbo superioris, et in optimæ planeque singularis
naturæ gradu constituti similitudinem aspirare.»
Hæc breviter ex primo Philonis *Quæstionum solu-
tionumque* libro. Jam idem, priore *De agricultura*,
Dei Verbum ejus quoque primogenitum Filium no-
minat, his verbis: « Hæc, inquit, omnia pastor ille
rexque Deus summa cum æquitate moderatur,
quod iis suum ipsius Verbum, quo rectius nihil
est, ac primogenitum Filium præfecerit, qui sacri

περὶ τῆς κατ' εἶδος ἀμπελοουργικῆς, ὡς ἂν οἶόν τε
ἦ, ἀποδώσομεν.

(78) Τὰς δυστροπίας. Exstat hic locus p. 168
B Philonis excusi Græco-Lat., paulo post initium,
ubi pro δυστροπίας legitur, ut in itanusc., δυσσω-
πίας. Quæ si vera lectio est, τὰς ἐν τοῖς διαπορη-
θεῖσι δυσσωπίας, *puendas difficultates* appellat,
quæ hujusmodi quæstiones consequuntur. Itaque
nostra in versione, pro *dubitationem*, legendum
est, *has dubitationes*. Δυστροπία morum potius
quam loci alicujus asperitatem sonat. Fortassis ta-
men, difficiliore etiam angustias significare possit,
in quibus ægre convertere te aut commovere pos-
sis. Præcipua questio ibi a Philone proposita, hæc
est, τίς ἐστι κόσμος βάσις, ἐφ' ἧς ὡς περ ἀνδριάς
ἐρήρεται. Quam quæstionem ab iis sine pudore
ac probro tractari posse negat, qui basim illam
ὀλώδῆς τι καὶ σωματώδῆς esse arbitrentur.

hujus gregis curam, non secus ac summi imperatoris legatus susciperet.) In posteriore vero, sic ad verbum: «Quisquis, inquit, eo se liberum pudore volet, qui dubitationem vulgo consequitur, is libere palamque pronuntiet, nihil eorum quæ in materiam immersa sint, ad sustinendam orbis molem satis habere virium; at sempiternum illud æterni Dei Verbum, longe potentissimum ac firmissimum esse columen universi. Hoc enim illud est, cujus arbitrio dum a mediis ad extrema, simulque a summis ad media pertinet, constitutus ac perpetuus naturæ cursus peragitur. Partes enim omnes inter sese consociat atque constringit, quod illud Pater, a quo genitum est, firmissimum quoddam totius universi vinculum esse voluerit. Mirum ergo nihil est, si neque terrarum moles, aquarum tanta vi, sinus earum interiores permeante, nunquam dissolvetur, nec ab aere exstinguetur ignis, nec aer contra igne conflagrabit, cum divinum illud Verbum, quod sese muta inter elementa, quasi vocale quoddam medium constituit; ut tanquam in suavis totius universi concentus existeret, contrariorum minas amica quadam conjunctione leniendas moderandasque susceperit.» Hæc Philo. Aristobulus quoque, alius item eruditus Hebræorum scriptor, qui Ptolemæorum imperio floruit, eandem sententiam genti defendit vindicatque suæ, Ptolemæo ipsi divinarum interpretationem litterarum inscribens, ubi hæc inter cætera.

324 CAPUT XIV.

Aristobuli verba in eadem sententiam.

«Quamquam, inquit, in Sapientiam transferri hoc quoque possit, cum ex ea lux universa prodierit. Itaque ex Peripateticorum schola nonnulli, facis eam instar esse voluerunt, quod qui ejus ductum constanter secuti erunt, ii toto vitæ suæ tempore ab omni perturbatione vacui sint futuri. Verum id clarius simul ac melius Salomon e majoribus nostris unus expressit, cum eam cœli terræque molitione priorem esse diceret; quod ipsum tamen cum illo Peripateticorum dicto convenit.» Atque hunc in modum ipsi quoque Hebræi de Verbo divino philosophati sunt. Quis autem non agnoscat, hoc loquendi genus divinam majestatem in primis decere, quo intelligenti ac sapientissimo illius Numini, vel, ut melius dicam, ipsimet ejus Sapientiæ atque Rationi potius, quam inanimis quibusdam et ratione carentibus elementis, universi principium molitione tribuatur? At de satis. Jam quid ipsi præterea de creaturarum ratione initia, productione senserint deinceps videamus.

CAPUT XV.

De creaturarum ratione præditarum productione.

Ergo post illam, cujus nec principium nec ortus ullus est, Dei præpotentis essentiam, principium a autē.

(79) Λόγος δέ. Excus. leg. νόμος δέ. Dubium esse non potest quin Eusebius noster Λόγος potius quam νόμος legerit, cum hoc de Verbo divino testimonium proferat. Et sane, cum paulo post Deum ejus Patrem appellet, commodius id de Verbo quam de lege accipias. Imo quod addit, esse quasi μεθόριον τὴν φωνήν στοιχείων ἀφώνων, multo melius in Verbum, quod vocale quid sonat, quam in legem,

Α ρησίας, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐνύλων κραταῖν οὕτως, ὡς τὸν κόσμον ἀγθοφορεῖν ἰσχύσαι. Λόγος δ' (79) ὁ ἀίδιος Θεοῦ τοῦ αἰωνίου τοῦ ὀχυρωτάτου καὶ βεβαίτατου Ἐρεισμα τῶν ὄλων ἐστίν. Οὗτος ἀπὸ τῶν μέσων ἐπὶ τὰ πέρατα, καὶ ἀπὸ τῶν ἄκρων ἐπὶ τὰ μέσα ταβεί, δολιχεύει τὸν φύσεως ἀήτητον δρόμον, συνάγων τὰ μέρη πάντα καὶ συσφίγγων. Δεσμὸν γὰρ αὐτὸν ἀρρήτων (80) τοῦ παντός ὁ γενήσας ἐποίησεν Πατήρ. Εἰκότως οὖν οὐδὲ γῆ πᾶσα διαλυθῆσεται πρὸς παντὸς ὕδατος, ὅπερ αὐτῆς οἱ κόλποι κενώρησαν, οὐδ' ὑπὸ ἀέρος σθεσθῆσεται πῦρ, οὐδ' ἐμπαλιν ὑπὸ πυρὸς ἀήρ ἀναγλεθῆσεται, τοῦ θείου Λόγου μεθόριον τάττοντος αὐτὸν φωνήν (81) στοιχείων ἀφώνων· ἵνα τὸ ἴλον ὡσπερ ἐπὶ τῆς ἐγγράμμου μουσικῆς (82) συνηχῆσθῃ, τὰς τῶν ἐναντίων ἀπειλάς πεπιθὸ τῆ συνόδῳ μεσιτεύοντός τε καὶ διαιτῶντος. Ταῦτα ὁ Φίλων. Καὶ Ἀριστόβουλος δὲ, ἄλλος Ἑβραίων σοφῆς ἀνὴρ, κατὰ τὴν τῶν Πτολεμαίων ἀκμάσας ἡγεμονίαν, κυροῖ τὸ δόγμα ὡς πάτριον, αὐτῷ Πτολεμαίῳ τὴν τῶν ἱερῶν νόμων προσφωνῶν ἐρμηνείαν, ἐν ἣ τὰδε φησὶ.

musica suis instructa digestaque notis, aptus et

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ἀριστοβούλου περὶ τοῦ αὐτοῦ.

«Μεταφέροιο δ' ἂν τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας· τὸ γὰρ πᾶν φῶς ἐστὶν ἐξ αὐτῆς. Διὸ καὶ τινες εἰρηκαὶ τῶν ἐκ τῆς αἰρέσεως ὄντες ἐκ τοῦ Περιπάτου, λαμπτήρος αὐτὴν ἔχειν τάξιν, ἀκολουθοῦντες γὰρ αἰθλον ἢ συνεχῶς, ἀτάραχοι καταστήσονται δι' ὄλου τοῦ βλου. Σαφέστερον δὲ καὶ κάλλιον τῶν ἡμετέρων προγόνων τις εἶπε Σολομών, πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς αὐτὴ ὑπάρχειν· τὸ δὲ σύμφωνόν ἐστι τῷ προειρημένῳ. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα περὶ τοῦδε καὶ παῖδες Ἑβραίων πεφιλοσοφῆκασιν. Ἄρ' οὖν οὐχ οὗτος λόγων εἴη ἂν ὁ θεοπροπέστατος, δυνάμει Θεοῦ λογικῆ καὶ πανσόφῳ, μᾶλλον δὲ αὐτῆ σοφίᾳ καὶ αὐτῷ Θεοῦ Λόγῳ τὴν ἀρχὴν ἀνατιθεὶς τῆς τοῦ παντός συστάσεως, ἣ τοῖς ἀψύχοις καὶ ἀλόγοις στοιχείοις; Ἄλλὰ γὰρ τοιαῦτα παρ' Ἑβραίοις καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν ὄλων ἀρχῆς. Σκεψόμεθα δὲ καὶ ἃ περὶ τῆς τῶν λογικῶν συστάσεως, τῶν μετὰ τὴν πρώτην ἀρχὴν, ἐκδιδάσκουσι.

rerum principio ex Hebræorum sensu doctrinaque præditarum, secundum prima illa mundi nascentis

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Περὶ τῆς τῶν λογικῶν συστάσεως.

Μετὰ τὴν ἀναρχον καὶ ἀγέννητον τοῦ Θεοῦ παμβασιλέως οὐσίαν, τὴν οὐκ ἄλλοθεν ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς γε-

κωφότερόν τι χρῆμα, conveniat.

(80) Ἀρρήτων. Philo, ἀρρήτων. longe melius.

(81) Φωνήν. Philo, καθάπερ φωνήεντα, quod significantius videtur.

(82) Ἐγγράμμου μουσικῆς. Hinc excusum corrigas licet, ubi perperam legitur ἐγγραμμάτου μεύσης.

γεννημένην ἀρχὴν, πρωτότοκόν τε οὖσαν καὶ συνε-
 γόν τῆς τοῦ Πατρὸς βουλῆς, πρὸς αὐτόν τε ἀπεικο-
 νισμένην διδάσκουσι. Ταύτην δὲ τῶν μετὰ ταῦτα γε-
 νητῶν ἀπάντων πρωτεύειν, παρ' ἧ καὶ εἰκόνα Θεοῦ
 αὐτὴν, καὶ Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν, καὶ Θεοῦ
 Λόγον, καὶ μὴν καὶ ἀρχιστράτηγον δυνάμειος Κυρίου,
 μεγάλης τε βουλῆς ἀγγελοῦ ἀποκαλεῖν εἰώθασαι. Τὰς
 δὲ μετὰ τήνδε τὴν ἀρχὴν νοεράς καὶ λογικὰς δυνά-
 μεις οὐ λεπτὰς εἶναι ἀνθρώπου φύσει, τοῦ τε πλήθους
 ἕνεκα τῆς τε κατ' εἶδος διαφορᾶς, πλὴν ὅσον ἐπιβάλλ-
 λειν δυνατὸν τοῖς παραδείγμασιν ἐκ τῆς τῶν ὁριμέ-
 των ἀναλογίας, ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἄστρων, καὶ
 αὐτοῦ δὴ οὐρανοῦ, ἔνθεν ὅφ' ἑαυτῶν τὰ σύμπαντα πε-
 ριελιχότο· « Ἄλλη γὰρ δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα
 σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων, » φησὶ ὁ θεὸς
 Ἀπόστολος. « Ἄστὲρα γὰρ ἀστέρος διαφέρειν ἐν δόξῃ. »
 Ταύτην πη τοιγαροῦν καὶ τὸν ἐν ἀσωμάτοις καὶ νοε-
 ραῖς οὐσίαις κόσμον χρῆ νοεῖν, τὰ πάντα μὲν ἀθρόως
 ἀπολαβούσης τῆς ἀνεκφράστου καὶ ἀπειρομεγέθους
 δυνάμειος τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων, δευτερούσης (83) δὲ
 μετὰ τὸν Πατέρα τῆς δημιουργικῆς ὁμοῦ καὶ φωτι-
 στικῆς δυνάμειος τοῦ θείου Λόγου· διὸ καὶ φῶς ἀλη-
 θινόν, καὶ δικαιοσύνης ἡλίου Ἑβραίοις φίλον αὐτὸν
 ὀνομάζειν· τρίτης δὲ ἦδη μετὰ τὴν δευτέραν οὐσίαν
 ἐν χώρᾳ σελήνης καθισταμένης τοῦ ἁγίου Πνεύματος·
 ἧ καὶ αὐτὸ ἐν τῇ πρώτῃ καὶ βασιλικῇ τῆς τῶν ὅλων
 ἀρχῆς ἀξία, καὶ τιμῇ καταλέγουσιν, εἰς ἀρχὴν τῶν
 μετὰ ταῦτα γενητῶν· λέγω δὲ τῶν ὑποβεθηκότων,
 καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ χορηγίας ἐπιδομένων, καὶ αὐτοῦ
 πρὸς τοῦ τῶν ὅλων ποιητοῦ κατατεταγμένου. Ἄλλῃ
 τούτο μὲν, τρίτην ἐπέχον τὴν τάξιν, τοῖς ὑποβεθη-
 κόσι τῶν ἐν αὐτῷ κρείττωνων δυνάμειων ἐπιχορηγεῖ,
 οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀντιλαμβάνει παρ' ἐτέρου (84) του,
 ἧ παρὰ Θεοῦ Λόγου, τοῦ δὴ καὶ ἀνωτέρω καὶ κρείτ-
 τνος, ὃν δὴ δευτερεύειν ἐφαμεν τῆς ἀνωτάτω καὶ
 ἀγενήτου φύσεως Θεοῦ τοῦ παμβασιλέως. Παρ' οὗ
 δὴ καὶ αὐτὸς ἐπιχορηγούμενος ὁ θεὸς Λόγος, καὶ ὡς-
 περ ἐξ ἀενοῦ πηγῆς θεότητα ἀναβλαστανούσης ἀρυ-
 ζόμενος, τοῖς πᾶσιν ὁμοῦ καὶ δὴ καὶ αὐτῷ τῷ ἁγίῳ
 Πνεύματι, μᾶλλον ἀπάντων αὐτῷ προσεχει καὶ ἐγγυ-
 τάτω ὄντι, ταῖς τε μετὰ τοῦτο νοεραῖς καὶ θείαις ду-
 νάμειος ἀθρόως καὶ ἀνεπιφθόνως τῶν τοῦ οἴκειου φω-
 τὸς μαρμαρυγῶν μεταδίδωσι. Τὴν δὲ τῶν ὅλων ἀγέ-
 νητον ἀρχὴν, ἀγαθῶν ἀπάντων οὖσαν πηγὴν, θεότη-
 τὸς τε καὶ ζωῆς ὁμοῦ, καὶ φωτὸς, καὶ πάσης ἀρετῆς
 αἰτίαν, καὶ πρώτην γε οὖσαν τῶν πρώτων καὶ ἀρχῶν
 ἀρχὴν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀρχῆς καὶ πρώτου, καὶ πάσης
 βίτης τε καὶ καταληπτικῆς ἐπινοίας ἐπέκεινα, τὰ μὲν
 πάντα ὅσα περ ἐν ἀβήτοις δυνάμειος περιελιχθε τῷ
 πρώτῳ γεννήματι κοινωνεῖν μόνῳ, ὡς ἂν μόνως οἴω-
 τε χωρεῖν καὶ ἀποδέχεσθαι τὴν τοῖς ἄλλοις οὐκ ἐφι-
 κτὴν οὐδὲ χωρητὴν τοῦ Πατρὸς τῶν ἀγαθῶν ἀφθονίαν·
 τὰ δ' ἐν μέρει τοῖς κατὰ μέρος ἀξίοις διὰ τῆς τοῦ δευ-
 τεροῦ διακονίας τε καὶ μεσιτείας κατὰ τὸ ἐκάστῳ

A illud statuunt, quod non aliunde quam ex ipso
 Patre genitum, adeoque primogenitum sit, quod-
 que paterni consilii ac voluntatis adiutor, integram
 atque perfectam ipsius imaginem referat. Hoc
 porro longe multumque rebus quæ satæ postea
 sunt, omnibus antecellere : quamobrem illud modo
 Dei imaginem, modo Dei potentiam, modo Dei sa-
 pientiam, modo Dei Verbum, imo et summum Do-
 mini exercitus imperatorem, et magni consilii
 angelum appellare solent. Jam, quæ principium
 illud consequantur spirituales intelligentesque na-
 turas, vel ob earum multitudinem, vel ob formæ
 varium multiplexque discrimen, humanam ora-
 tionem assequi non posse, nisi quantum exemplis
 quibusdam **325** augurari et conjicere licet, ex
 eorum, quæ videntur, hoc est solis, lunæ, siderum
 ipsiusque cæli, quod ambitu suo cuncta comple-
 ctitur, analogia et comparatione depromptis. « Alia
 enim est claritas solis, alia lunæ, alia stellarum, »
 inquit divinus Apostolus⁷⁸; « stella enim a stella differt
 in gloria. » Nobis igitur simili utcunque modo de
 incorporate illarum intelligentiumque natura-
 rum ordine sentiendum : ut vis illa quidem im-
 mensa Dei præpotentis, omnique oratione major,
 confertim ac simul universa comprehendat : tum
 Patrem consequatur Verbi divini potentia¹ quæ
 reliqua pariter et molitur et illustret, quam ob
 causam lux vera, et justitiæ Sol ab Hebræis nomi-
 nari consueverit. Deinde post secundam illam na-
 turam, lunæ quasi loco, sancti Spiritus natura
 succedat, quem ipsi quoque in principe illa regæ-
 que hujus universitatis principii dignitate gradumque
 constituunt, quod illum etiam rerum earum, quæ
 natæ postea sunt, hoc est quæ inferiore in ordi-
 nem classemque connectæ, ipsius ope ac benigni-
 tate indigeant, principium summum rerum architec-
 tus omnium esse voluerit. Porro sic ille tertium
 locum obtinens, diviniorem, quibus abundat, facul-
 tatum atque virtutum rebus humilioribus copiam
 facit, ut ipse vicissim ab altero quodam, hoc est
 a Deo Verbo, suas opes accipiat, quem paulo ante
 secundum a summa illa Dei præpotentis, ortuque
 carente natura posuimus. Is enim Patris liberali-
 tate dives, ex eoque tanquam ex jugi perennique
 fonte, unde scaturiat divinitas, hauriens, cum uni-
 versis pariter ipsoque adeo Spiritu sancto, qui
 omnium maxime secum proximeque conjunctus
 est, cæterisque deinceps intelligentibus divinisque
 virtutibus, luminis sui radios affatim prolixique
 communicat. Enim vero, principium illud univer-
 si, ortu carens, fontemque bonorum omnium, di-
 vinitatis, vitæque simul ac luminis, et omnis om-
 nino virtutis auctorem primorum omnium pri-
 mum, principiorumque principium, vel potius

⁷⁸ I Cor. xv, 41.

¹ Cautè lege.

(83) Δευτερούσης, etc. His plane gemina Plato
 scribit inferius, p. 541, quibus duplex impietas
 continetur, in Filium altera, altera in Spiritum S.

(84) Παρ' ἐτέρου. Sequentia τοῦ, ἧ παρὰ Θεοῦ
 Λόγου, et mendosa sunt, et ascititia, ideoque ex-
 pungenda.

omnem principii, primique rationem, et quidquid seu verbis explicari, seu cogitatione comprehendi queat, infinito prætergressum, ea quidem omnia, quæ immenso virtutum suarum ac facultatum sinu complectitur, cum primo tantum fetu communicare, quod is solus eam, quæ reliquorum omnium vim captumque superat, paternorum bonorum abundantiam, capere ac sustinere possit. At vero naturis aliis singularibus, pro sua **326** cujusque dignitate, proque eo ac ferre singulæ possunt, singulares etiam distinctasque particulas, secundi principii tanquam interpretis ac sequestri opera dividere; sic tamen, ut quæ numeris omnibus absoluta, summaque sanctitate prædita sunt, eo tantum illi, qui tertius ab ipso numeratur, quique sequentium item naturarum dux et principium est, illi sui paternorum bonorum dispensatoris manibus largiatur. Ita cuncti Hebræorum theologi, secundum præpotentis Dei, rerumque omnium moderatoris Numen, ac primogenitam illius Sapientiam, tertiam hanc sanctamque virtutem, quem sanctum illi Spiritum nominant, quique divinitus afflatus olim prophetas collustrabat, Deum esse confitentur. Jam post cælum illud, solem, atque lunam, stellas inter dignitas et gloriæ discrimina statuunt. Et quamvis certum astrorum numerum assequi mortalis natura non possit: Deo tamen summo rerum omnium Domino militiæ cæli universæ multitudinem, et propriam cujusque sideris appellationem perspectam esse et cognitam Hebræorum testantur oracula, eoque de Deo sic loquuntur, «Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus iis nomina vocat⁹⁹.» Sic plane, secundum prima illa principia, eorum deinceps, quæ in illa naturarum incorporæarum multitudine cogitantur, astrorum, quæque spiritalis luminis virtute, et quadam naturæ communione præstant, ingens quædam est. nostraque intelligendi vi major differentia, innumerabiles item nationes, ac genera sunt: quæ tamen omnium molitor conditorque Deus, numerata atque explorata habeat universa. Quare ut perfectam integramque singulorum cognitionem uni Deo convenire theologorum aliquis indicaret, «Millia millium, inquit, ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei¹⁰⁰.» Dum enim ipse unum aliquem numerum assignat, rationes singulorum omnes comprehensas Deum habere significat; dum vero his multitudinem verbis adumbrat, nullo a nobis eam certo numero definiri posse demonstrat. Nam quæ infinita sunt, ea quodam loquendi modo, qui excessum illum sonet, millia vulgo dicimus. Alius item propheta, cum de ipsarum natura dissekeret, universum auctorem, uti theologum decet, ita compellat, «Domine, inquit, Deus meus, quam magnificatus es vehementer, confessionem et magnificentiam induisti, amictus lumine sicut vestimento: qui extendis cælum sicut pellem, qui facis

A ἐφικτὸν ἐμπαρέχειν ὧν τὰ τέλεια καὶ ἄκρως ἅγια τῷ τρίτῳ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀρχοντι δὲ καὶ ἡγουμένῳ τῶν μετέπειτα, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ περὶ τοῦ Πατρὸς ἐπινομιζόμενα, δεδουρησθαι. Ἐνθεν οἱ πάντες Ἑβραίων θεολόγοι, μετὰ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, καὶ μετὰ τὴν πρωτότοκον αὐτοῦ σοφίαν, τὴν τρίτην καὶ ἁγίαν δυνάμιν, ἅγιον Πνεῦμα προσειπόντες, ἀποθειάζουσιν, ὕφ' οὗ καὶ ἐφωτίζοντο θεοφοροῦμενοι. Ἐξῆς δὲ οὐρανῶ, καὶ ἡλίῳ, καὶ σελήνῃ, ἀστέρᾳ φασὶν ἀστέρος διαφέρειν ἐν δόξῃ. Θνητῇ μὲν οὖν φύσει οὐκ ἔστιν ἀριθμὸν ἀστρων δυνάτον εἶρεῖν, πλην ἀλλὰ τὸν παμβασιλέα Θεὸν τὰ Ἑβραίων φασι λόγια, καὶ τῆς κατ' οὐρανὸν στρατιᾶς τὰ πλήθη καὶ τὰς προσηγορίας μὴ ἀγνοεῖν· διδὸν παρ' αὐτῆς λέγεσθαι· «Ὁ ἀριθμῶν πλήθη ἀστρων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν.» B Οὕτω δὲ μετὰ τὰ πρώτα τῶν ἐν ἀσωμάτοις δυνάμειν ἐπινοουμένων ἀστρων, φωτὸς νοεροῦ δυνάμει τε καὶ οὐσίᾳ διαπρεπόντων, πολλῆ τις καὶ ἡμῖν ἀπερινόητος διαφορὰ τυγχάνει, ἀναριθμητὰ τε φύλα καὶ γένη, ἀλλ' οὐ καὶ τῶν ὅλων ποιητῆ. Διὸ καὶ τὸ καταληπτὸν αὐτῶν μόνῳ τῷ Θεῷ παριστάς τις θεολόγων φησί· «Μύρια μυριάδες λειτούργουν αὐτῷ, καὶ χίλια χιλιάδες παρεστήκεισαν ἐμπροσθεν αὐτοῦ.» διὰ μὲν τοῦ ἀριθμοῦ δηλῶν τὸ τῷ Θεῷ καταληπτὸν αὐτῶν, διὰ δὲ τοῦ ποσοῦ τὸ ἡμῖν ἀπειρον· παρ' ὃ καὶ εἰώθαμεν ὀνομάζειν καθ' ὑπερβολῆς ἐμφασιὶν τὰ πολλὰ καὶ ἀπειρα μύρια. Ἄλλος δὲ τις προφήτης, περὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν διεξίτων, ὡς ἐκ τῶν ποιητῶν τῶν ἀπάντων θεολογεῖ, φάσκων· «Κύριε ὁ Θεός μου, ὡς ἐμεγαλύνθης σφόδρα, ἐξομολόγησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐνεδύσω, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον, ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέρβιν· ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα.» C Μὴ τοι νομισθῆς τοῦ παρ' ἡμῖν θνητοῦ καὶ γεώδους πυρὸς οὐσίας μετέχειν τὰ δηλούμενα, μηδέ γε τῶν ἐξ ἀλόγου φύσεως ἀέρος πνευμάτων, ἀλλ' οἶδόν περ καὶ αὐτὸν ὀνομάζουσι τὸν Θεὸν, ἀσωμάτων μὲν, καὶ ἄυλον, καὶ αὐτόνουν, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ νοῦν, καὶ πάντα λόγον ὄντα τὴν φύσιν τροπικώτερον δὲ καὶ πνεῦμα, καὶ πῦρ, καὶ φῶς, καὶ ἄλλαις τις προσηγορίας θνηταῖς ἀκοαῖς καταλλήλοις ὀνομαζόμενον, ἀγγέλους δῆτα καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ πνεύματα, καὶ θείας δυνάμεις, καὶ στρατιᾶς οὐρανόους, ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας, καὶ θρόνους, καὶ κυριότητας, ὡς ἂν μυρίους ἐπὶ μυρίοις ἀστέρας τε καὶ φωστῆρας, τὰς νοεράς καὶ λογικὰς οὐσίας οἱ Θεοῦ λόγοι προσειπόντες, ἄρχειν ἀπάντων καὶ ἐπιστατεῖν τὸν τῆς δικαιοσύνης φασὶν ἥλιον, καὶ τὸ τούτου σύζυγον ἅγιον Πνεῦμα. Τὰ δὲ πάντα ἀθρόως αὐτῷ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, νοερά τε ζῶα καὶ λογικά, σὺν καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν φαινομένοις, οὐρανὸν τε αὐτῶν, καὶ ὅσα ἔνδον οὗτος ἐν αὐτῷ περιλαβὼν ἔχει, μόνῳ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ τῷ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι παμβασιλεῖ, καὶ πανηγεμόνι, καὶ αἰτίῳ τῶν ὅλων, ὡς ἂν δημιουργῷ πάντων, ποιητῇ τε καὶ φροντιστῇ, καὶ σωτῆρι, τὸν πρέποντα ὕμνον καὶ τὴν προσήκουσαν θεολογίαν, ἢ θεία καὶ προφητικὴ Γραφὴ νέμειν πα-

⁹⁹ 1° Isai. CXLVI, 4. ¹⁰⁰ Dan. VII, 10.

ρακελεύεται, φάσκουσα: « Αινείτε τὸν Θεὸν ἐκ τῶν οὐρανῶν, αινείτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις. Αινείτε αὐτὸν, πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ, αινείτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ. Αινείτε αὐτὸν, ἥλιος καὶ σελήνη, αινείτε αὐτὸν, πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς. Αινείτε αὐτὸν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ ὕδατα τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου. Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν: αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· προστάγματα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται. » Τοιαῦτα καὶ τὰ παρὰ τῶν Ἑβραίων δόγματα, ἃ τῆς Ἑλληνῶν πολυθέου καὶ δαιμονικῆς κλήνης προτετιμῆκαμεν, θείας μὲν δυνάμεις ὑπηρετικὰς τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ, καὶ λειτουργικὰς εἰσδότες, καὶ κατὰ τὸ προσήκον τιμῶντες, μόνον δὲ Θεὸν ὁμολογοῦντες, καὶ μόνον ἐκείνον σέβοντες, ὃν καὶ αὐτὸς οὐρανὸς, καὶ τὰ κατ' οὐρανὸν ἅπαντα, τὰ τε ἐπέκεινα οὐρανοῦ σέβειν καὶ ὑμνεῖν καὶ θεολογεῖν ἐδιδάχθη: ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ καὶ Πρωτότοκος τῶν ὄλων, ἡ πάντων ἀρχὴ, τὸν αὐτοῦ Πατέρα μόνον ἠγείσθαι Θεὸν ἀληθῆ, καὶ μόνον σέβειν ἡμῖν παρακελεύεται.

tenet omnia, præpotenti uni Deo, summoque rerum omnium regi ac principi, cunctorumque principio, tanquam molitori, architecto, moderatori ac servatori universorum, convenientem hymnum, et promptum vera ex theologia carmen conjunctis vocibus modulentur, his verbis: « Laudate Deum de cælis, laudate eum in excelsis. Laudate eum, omnes angeli ejus; laudate eum, omnes virtutes ejus. Laudate eum, sol et luna, laudate eum, omnes stellæ et lumen. Laudate eum, cæli cælorum; et aquæ, quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini. Quia ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt. Statuit ea in æternum, et in sæculum sæculi: præceptum posuit, et non præteribit. » Hæc nos etiam Hebræorum dogmata suscepimus, eaque Græcorum errore, qui eorum multitudinem dæmonibus auctoribus invexerat, potiora duximus. Quippe, cum divinas quasdam ac Dei præpotentis famulas administrasque virtutes agnoscamus, ac suum iis justumque honorem tribuamus; tum vero Deum illum falemur unum, unumque veneramur, quem ipsum quoque cælum, quæque vel cælo continentur, vel supra cælum versantur, omnia, venerari, celebrare, Deum prædicare, testarique didicerunt: cum ipse quoque Dei Unigenitus idem, et omnium Primogenitus, rerumque principium universarum, uti Patrem suum et solum verum esse Deum agnoscamus, et solum colamus, sua nos oratione cohortetur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

C

328 CAPUT XVI.

Περὶ ἀντικειμένων (85) δυνάμεων.

De contrariis adversariisque virtutibus.

Ἐκεταὶ καὶ περὶ τῆς ἐναντίας δυνάμεως, τίνα ποτὲ τὰ Ἑβραίων λόγια παραδίδωσιν, ἐπισκέψασθαι. Τὰς μὲν οὖν θείας δυνάμεις, νεύματι τοῦ Πατρὸς τῶ συμπασι ἐφαστώσας κόσμῳ, ἐτὰ τε λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποσταλλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν βασιλείαν, τοὺς τε ἱεροὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ καὶ ἀρχαγγέλους, πᾶσαν τε τὴν διάκονον τῶν ἀγαθῶν νοερὰν οὐσίαν, φωτεινὴν οὖσαν, καὶ πάντων ὑπηρετῶν τῶν εἰς ἀνθρώπους ἐκ Θεοῦ δωρουμένων ἀγαθῶν, τὸν παμβασιλέα πάντων δορυφρεῖν Θεόν· κάπειτα τῶν κατ' οὐρανὸν δίκην ἄστρων, τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὸ σύζυγον αὐτῶ καὶ ἅγιον Πνεῦμα περιπολεῖν, τῆς τε τούτων χορηγίας τοῦ φωτὸς ἀπολαύειν, διὰ καὶ φωστῆρσι τοῖς κατ' οὐρανὸν εἰκότως παραβάλλεσθαι. Τὴν δὲ ἐκ τούτων παρὰ τετραμμένην, καὶ τῆς τῶν κρείττωνων χορείας δι' οὐρανὸν φαυλότητα στερομένην, σκότος τε ἀντιφωτὸς ἀλλαξαμένην, ἐμπάλιν ἢ τὰ πρῶτα, ταῖς ἀρμο-

Jam vero sequitur, ut, quæ de virtute contraria Hebræorum litteræ prodiderunt, cujusmodi sint, videamus. Quemadmodum igitur divinas illas virtutes, quæ summi Patris numine orbi universo præsidet, adeoque « administratorios illos spiritus, in ministerium missos, propter eos qui hæreditatem capient salutis, » itemque sacros Dei angelos atque archangelos, cunctam denique proborum administram spiritalemque naturam, quæ collucens ipsa per sese, operam quoque suam eorum omnium, quæ divinitus in homines derivantur, bonorum divisioni accommodat: primum quidem præpotentis rerum omnium imperatoris latera prætorianorum militum in morem cingere, tum perinde ac cælestia quædam sidera, justitiæ solem, ejusque consortem sanctum Spiritum ambire, suam ab utroque lucem haurire, ac proinde cum illis cæli facibus jure ac merito conferri docent. Sic alteram illud virtutum

⁸¹ Psal. ciii. 2. ⁸² Psal. cxlviii. 1. ⁸³ Hebr. i. 14.

(85) *Περὶ ἀντικειμένων.* Vide locum persimilem, *Demonst. evang.* lib. iv, c. 9.

genus, quod transversum actum, a meliorum consortio sua sese culpa et improbitate distractit, prioremque lucem cum tenebris commutavit, prioribus quidem contrariis, sed tamèn cum nequitia morum apprime congruentibus nominibus appellant. Et eum quidem, qui primus omnium lapsus cum esset, reliquos postmodum in eandem secum a melioribus defectionem traxerat, quod ab illa divinorum pietate in terras omnino corruisset, ac partim ejus veneni, quo scelus impietasque scatet, auctor ipse sibi ac molitor fuisset, partim vecordia sese ac tenebris voluntarius lucis desertor involvisset, modo draconem atque serpentem, atrum illum ac repentem humi, lethalisque veneni parentem, modo sævam immanemque feram, adeoque leonem sanguine humano pastum, modo reptillum etiam omnium regulum nominare solent. Cæterum non aliam ejus tam funesti lapsus divina monimenta causam habent, quam furorem quemdam animi, mentisque vesaniam, dum ejusdem et casus gravitatem, et insanix magnitudinem ita prosequuntur : « Quomodo cecidit de cœlo Lucifer, qui mane oriebatur? Allisus est in terram, qui mittebat ad omnes gentes. Tu autem dicebas in corde tuo, In cœlum conscendam, super astra cœli exaltabo solum meum, 329 similis ero Altissimo ⁶⁴. » Et rursus, « Hæc dicit Dominus, Pro eo quod exaltatum est cor tuum, et dixisti, Deus ego sum, in domicilio Dei habitavi. » Itemque : « Tu signaculum similitudinis, et corona pulchritudinis, in deliciis paradisi Dei natus es, ornem lapidem pretiosum indutus es; » et reliqua. Tum : « In monte sancto Dei natus es, in medio lapidum igneorum natus es. Tu integer in diebus tuis, ex die, quo tu creatus es, donec inventæ sunt iniquitates in te, exaltatum est cor tuum, ob pulchritudinem tuam, corrupta est scientia tua cum pulchritudine; propter multitudinem peccatorum tuorum, in terram projeci te. » Qua ex oratione plane intelligimus, eum, de quo sermonem instituímus, cum diviniore illis virtutibus antea societate conjunctum, postea communionem fructuque meliorum, sua ipsius arrogantia atque in Deum rebellionem funditus excidisse. Præterea sub isto innumerabilis quædam aliorum et infinita natio est, similium criminum rea, quæ propter impietatem sorte piorum exclusæ, splendidum illud divinumque domicilium, eamque, qua in regia fruebatur, dignitatem ac felicem angelicorum cœtuum societatem, cum Tartaro sceleratis omnibus admodum conveniente loco, æquissima Dei præpotentis sententia judicioque commutavit : quem locum divinæ litteræ abyssum ac tenebras appellare solent, non qualia tamen utraque apud nos appellatione denotantur, sed ejusmodi, quæ divinum oraculum hac nominum similitudine representat. Quo ex numero pars quæpiam exigua, quæ pietatis athletic materia segesque virtutis esset, circa terras, lunaque inferiori-

Α τούσαις τῇ τοῦ τρόπου μοχθηρίᾳ προσηγορίας ὀνομάζει. Τὸν γοῦν κατάρξαντα τῆς πτώσεως, αὐτῷ τε καὶ ἑτέροις τῆς τῶν κρειττόνων ἀποστασίας γενόμενον αἴτιον, ὡς ἂν διόλου χαμᾶι τῆς τῶν θειοτέρων εὐσεβείας ἐκπεπτωκότα, καὶ κακίας μὲν τοῦ, καὶ δυσσεβείας αὐτὸν αὐτῷ δημιουργὸν ὑποστάντα, σκότους δὲ καὶ ἀλογίας ποιητὴν ἐκ τῆς τοῦ φωτὸς αὐθεκουσίου ἀναχωρήσεως γεγόντα, δράκοντα καὶ ὄφιν, μέλανά τε καὶ ἔρπυστικόν, τοῦ θανατηφόρου γεννητικόν, θηρὰ τε ἄγριον, καὶ ἀνθρωποδόρον λέοντα, καὶ πάλιν τὸν ἐν ἔρπετοῖς βασιλίσκον ἀποκαλεῖν εἰωθεν. Ὑπόθεσιν δ' αὐτῷ φασιν οἱ θεοὶ λόγοι γεγονέναι τῆς ἀποπτώσεως μανίαν φρενῶν καὶ διανοίας ἕκστασιν, ὧδέ πως ὁμοῦ τὴν πτώσιν αὐτοῦ καὶ τὴν φρενοβλάβειαν διηγούμενοι: « Πῶς ἐξέπεσεν ἐξ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἐωσφόρος, ὁ πρωτὶ ἀνατέλλων; Συνετρίθη ἐπὶ γῆν ὁ ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη. Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι, ἐπάνω τῶν ἀστρων τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου, ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. » Καὶ πάλιν· « Τάδε λέγει Κύριος· Ἄνθ' ὧν ὑψώθη ἡ καρδία σου, καὶ εἶπας· Θεὸς εἰμι ἐγὼ, κατοικίαν Θεοῦ κατώκησα. » Καὶ αὖθις· « Σὺ ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως, καὶ στέφανος κάλλους, ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθης, πάντα λίθον χρηστὸν ἐνέδεδεσαι, » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὕτως ἐπιλέγει· « Ἐν ὄρει ἁγίῳ Θεοῦ ἐγεννήθης, ἐν μέσῳ λίθων πυρίνων ἐγεννήθης, ἄμωμος σὺ ἐν ταῖς ἡμέραις σου, ἀφ' ἧς ἡμέρας σὺ ἐκτίσθης, ἕως εὐρέθῃ τὰ ἀδικήματα ἐν σοὶ, ὑψώθη ἡ καρδία σου, ἐπὶ τῷ κάλλει σου, διεφθάρη ἡ ἐπιστήμη σου μετὰ τοῦ κάλλους· διὰ πλῆθος ἁμαρτιῶν σου, ἐπὶ τὴν γῆν ἐρρίψά σε. » Διὰ δὲ τούτων ἀντικρυς τὴν μετὰ τῶν θειοτέρων δυνάμεων προτέραν τοῦ δηλουμένου διατρίβην, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν κρειττόνων δι' οἰκίαν μεγαλαυχίαν, καὶ θεομαχίαν ἀπόπτωσιν μεμαθήκαμεν. Μυθρίον δὲ ἐστὶν ἄλλο γένος ὑπὸ τούτῳ, τοῖς παραπλησίσις ἔνοχον πλημμελήμασιν, ὃ τῆς δυσσεβείας χάριν, τῆς τῶν εὐσεβῶν ἀποπεσὸν λήξεως, ἀντὶ τῆς πάλαι φωτοειδοῦς καὶ θειοτέρας περιβολῆς, τῆς τε ἐν τοῖς βασιλείσις τιμῆς καὶ τῆς ἐν μακαρίσις καὶ ἀγγελικοῖς χοροῖς διατρίβης, τὸν ἐφαρμόζοντα τοῖς δυσσεβέσις χώρον, κρύσει δίκαιζ, καὶ ἀποφάσκει τοῦ μεγάλου Θεοῦ Τάρταρον οἰκεῖν, ὃν ἄβυσσον οἱ θεοὶ λόγοι προσαγορεύουσι, καὶ σκότος οὐ τὸ παρ' ἡμῖν, τὸ δ' ὑπὸ τῶν θείων λογίων δηλούμενον, ἀντικατηλλάξαστο. Ὡν βραχύ τι καὶ μικρὸν ἀπόσπασμα, γυμνασίῳ χάριν τῶν εὐσεβείας ἀθλητῶν ἀμφὶ γῆν καὶ τὸν ὑπὸ σελήνην αέρα, καταλειφθὲν, τῆς ἐν ἀνθρώποις πολυθέου πλάνης κατ' οὐδὲν ἀθέοτητος διαφερούσης συναίτιον γέγονε. Τέθειται δὲ καὶ τούτοις ἡ βίαια Γραφή προσφασίς τὰς προσηγορίας, γυμνότερον μὲν, ὅτε πνεύματα πονηρὰ καὶ δαίμονας, ἀρχὰς τε καὶ ἐξουσίας, καὶ κοσμοκράτορας, καὶ πνευματικὰ πονηρίας ἐπονομάζει συμβολικῶς δὲ, ὅτε τὸν θεοφιλῆ παρορμητῆ μηδὲν δεδιττεσθαι τὸ τῶν πολεμίων δαιμόνων στίφος, δι' ὧν φησιν· « Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. » Δείγμα δὲ τούτων

⁶⁴ Isa. xiv.

τῆς θεοεχθρίας τὸ θέλειν σφᾶς αὐτοὺς θεοὺς ἀναγο-
ρεύεσθαι, καὶ τὰς ἐπὶ Θεῷ τιμὰς εἰς ἑαυτοὺς ὑφαρ-
πάξειν, μαντείαις τε πειρᾶσθαι καὶ χρησιμοῖς ὡσπερ
τισὶ θελητήροις καὶ προβολίοις (86) τοὺς εὐχερεῖς δε-
τάζειν, καὶ τῆς μὲν ἐπὶ τὸν ὄλων Θεὸν ἀνανεύ-
σας ἀποσπᾶν, κατασύρειν ἃ ἐπὶ τὸν πανώλεθρον τῆς
δυσσεβοῦς καὶ ἀθέου δεισιδαιμονίας βυθόν· διὸ προ-
τροπᾶν φεύγειν αὐτῶν τὰς ἀπάτας μόνους Ἑβραίοις
ἀκούθεν ἐξ αἰῶνος ἐσπουδάζετο, διαβρόχῃν παιδεύου-
σιν, ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια. Νυνὶ δὲ,
σὺν Θεῷ φάναι, διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελ-
ιακῆς διδασκαλίας πάντα τὰ πανταχόθεν τῆς οἰκουμέ-
νης ἔθνη, δεσμῶν δαιμονικῶν ἀπηλλαγμένα, τὸν Θεὸν
ἀνυμνεῖ, ὃν δὴ καὶ μόνον ὑπάρχειν Σωτῆρα καὶ βα-
σιλέα, καὶ Θεὸν τῶν ὄλων μεμαθῆκαμεν.

cultum surtim sibi vindicare moliantur, dum eam in rem divinationum ac responsorum 330 illecebris, faciliores ac rudiores inescare, atque a Dei præpotentis cogitatione divulsos, in exitialem impietatis, Deumque funditus tollentis substitutionis voraginem deturbare conantur. Itaque nefarias eorum fraudes, soli quidem ex omni hominum memoria effuso quasi cursu Hebræi fugiebant, dum palam et aperte deos gentium universos dæmonia esse contestarentur. Nunc vero, quæ Dei gratia est, evangelicæ Servatoris nostri doctrinæ beneficio, populi omnes toto orbe sparsi, dæmonum soluti vinculis, Deum laudibus hymnisque concelebrant, quem unum quoque Servatorem ac regem, ac totius universita-
tis Deum esse didicimus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

Περὶ τῆς ἀνθρώπου φύσεως.

Κἀνατῶθα πάλιν ἡ μὲν τῶν Φοινίκων καὶ Αἰγυπτίων
ζωογονία αὐτόματον εἰσήγε τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων τε
ζῶων καὶ ἀνθρώπων τὴν γένεσιν, μίαν καὶ τὴν αὐ-
τὴν ὁμοίως φύσιν συντυχικῶς ἀπὸ γῆς προελθεῖν
διαγράφουσα, κατ' οὐδέν τε τὴν ἄλογον διαφέρειν τῆς
λογικῆς ψυχῆς τε καὶ οὐσίας ὑποτιθεμένη· ταῦτα
γούν ἐδήλου αἱ προπαρατεθεῖσαι τῶν παρ' αὐτοῖς
συγγραφέων λέξεις· παιδὲς δὲ πάλιν Ἑβραίων εἰκό-
τως ἡμῖν προτετιμῆνται, τὰ περὶ τῆς πρώτης ἀν-
θρώπων συστάσεως παγκάλως, καὶ σοφῶς, καὶ ἀλη-
θῶς διεληφότες. Ὅτι δὴ τῶν ἐν ἡμῖν τὸ μὲν τι φασὶ
θεῖον εἶναι καὶ ἀθάνατον, ἀσαρκὸν τε τὴν φύσιν καὶ
ἀσώματον· τοῦτο δὲ καὶ τὸν ἀληθῆ τυγχάνειν ἀνθρω-
πον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν γεγεννημένον·
εἶναι δὲ αὐτὸν ἔργον Θεοῦ, ἀλλ' οὐ τύχης, οὐδ' αὐτο-
μάτου φύσεως, αὐτοῦ δὲ τοῦ τῶν ὄλων αἰτίου, κρίσει
θεῶς βεβουλημένου μηδὲ τὰ κατὰ γῆν νοεῶς καὶ λο-
γικῆς οὐσίας ἀμοιρεῖν, ὅπως διὰ πάντων αὐτῶν οὐρα-
νῶν τε καὶ αἰθερίων, τῶν τε ἐπὶ γῆς λογικῶν, καὶ
τῆς αὐτοῦ θεϊότητος ἀντιληπτικῶν ὁ προσήκων ὕμνος
ἀναπέμποιτο. Οὕτω δ' οὖν περιέχει τὰ Ἑβραίων λό-
για· «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποίησωμεν ἄνθρωπον κατ'
εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἐποίησεν ὁ
Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐ-
τόν.» Καὶ πάλιν· «Καὶ ἔλαθεν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς

• 1σ. add. δέ. ⁸⁵ Psal. xc, 13.

(86) Θελητήροις καὶ προβολίοις. Ergo θέλητρον
et προβόλιον idem hoc loco. Certe dæmoni pericu-
losius nullum est voluptate venabulum. Ita etiam
corrigendus, et accipiendus videtur locus ille De-
monsirat. l. iv, c. 9, ubi de Lucifero sic loquitur
Euseb. : Δεινὰ δὲ κατὰ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων ἀπειλή-
σας, θάτερα ληπτὸς τοῖς προβολίοις ἀνθρώπους
ἰύρατο. Id est : At is populus omnibus tam gravia in-
terminatus cum esset, alia tamen ratione, venabulis

A rem aeris regionem a Deo relicta, sædum illum si-
mul, qui genus hominum occupavit, qui que nihil a
negatæ Divinitatis impietate differt, de multitudine
deorum errorem fabricavit. Ac suis istos quoque
divina Scriptura propriisque nominibus expressos
voluit, cum eos modo clarius improbos spiritus ac
dæmones, itemque principatus ac potestates, mun-
dique principes, ac spiritalia nequitiae appellavit :
modo ut hominibus Deo caris omnem hostilium dæ-
monum timorem eximeret, symbolicis quibusdam
notis adumbravit, veluti dum ita loquitur, « Super
aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis
leonem et draconem ⁸⁵. » Cæterum quam divini
Numinis odio flagrent, ex eò quivis intelligat, quod
et deorum ipsi nomen affectent, et proprium Dei

330 illecebris, faciliores ac rudiores inescare, atque a Dei præpotentis cogitatione divulsos, in exitialem impietatis, Deumque funditus tollentis substitutionis voraginem deturbare conantur. Itaque nefarias eorum fraudes, soli quidem ex omni hominum memoria effuso quasi cursu Hebræi fugiebant, dum palam et aperte deos gentium universos dæmonia esse contestarentur. Nunc vero, quæ Dei gratia est, evangelicæ Servatoris nostri doctrinæ beneficio, populi omnes toto orbe sparsi, dæmonum soluti vinculis, Deum laudibus hymnisque concelebrant, quem unum quoque Servatorem ac regem, ac totius universita-
tis Deum esse didicimus.

B

CAPUT XVII.

De natura hominis.

Jam vero, quod humanam ad naturam attinet,
Phœnicum et Ægyptiorum de animantium genera-
tione doctrina, hominum perinde ac cæterorum
omnium ortum casu contigisse tradit, dum unius
simul ejusdemque naturæ omnes ex terra fortuito
prodiisse, nullumque omnino præditos inter exper-
tesque rationis animos atque naturas discrimen esse
ponit. Quam eorum sententiam disertis et conceptis
suorum ante scriptorum verbis representavimus.
Verum hic Hebræorum quoque sensum atque men-
tem jure profecto sequi maluimus, qui egregie
cum primis, sapienter ac vere primam illam homi-
num molitionem explicarunt. Nam ex partibus ho-
minis duabus, alteram divinam, immortalem, et ab
omni corporea concreione sejunctam, naturam esse
docent : eam porro verum esse hominem, ad ima-
ginem ac similitudinem Dei fictum atque factum,
qui divini Numinis opus fuerit, non fortunæ, nec
repentino casus impetu, sed ipsiusmet rerum uni-
versarum auctoris voluntate exstiterit, cum divino
plane consilio, ne terras quidem spiritali et rationis
compote natura carere voluisset, ut omnes simul
tam cœlestes æthericæque naturæ, quam in terris
degentes illæ quidem, sed tamen ut in rationis, sic
in aliquam etiam ejus divinitatis communionem vo-

D suis homines captu faciles esse cognovit. Ubi θάτερα
pro θάτερα usurpavit, et προβολίοις legendum, non
autem προβολίοις. Cujusmodi autem προβόλια ista
fuerint, sic explicat, Ἐσεῖε δὴτα τῆς ἀπὸ τῶν κρειτ-
τόνων στάσεως τὰς πόλεις, καὶ τοῖς ἔθονῃς δελιάσιν,
ἐπὶ πᾶν εἶδος φαυλότητος τὰς τῶν πολλῶν κατῆστα
ψυχάς, etc., quæ fusius ibid. persequitur. Ita θέλη-
τρον, δέλεαρ, προβόλιον, eud. sensu.

catæ, dignum ei conjunctis vocibus hymnum celebrarent. Atque ita divinæ litteræ loquuntur : « Dixit quoque Deus, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Et fecit Deus hominem : ad imaginem Dei fecit eum ⁸⁶. » Et rursus, « Accipitque **331** Deus pulverem terræ, et formavit hominem, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem ⁸⁷. » hæc superius laudatis verba subjungit.

CAPUT XVIII.

Philonis de animo sententia.

« Cæteri quidem, inquit ille, mentem nostram ætheriæ naturæ particulam appellantes, hominem cum æthere cognatione junctum esse voluerunt. At magnus ille Moses animi ratione præditi speciem non jam cæterarum creaturarum ulli similem fecit, sed potius divini, sensumque fugientis spiritus probum quemdam esse nummum asseruit, Dei sigillo informatum atque signatum, cujus non character alius, quam sempiterna ratio sit. « Inspiravit enim, inquit, Deus in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem. » Itaque necesse fuit, qui spiritum illum exciperet, ejus qui inspiraret, similitudinem referre; ac propterea non ad ullius creaturæ, sed Dei unius imaginem factus homo dicitur. Ita, cum animus hominis ad primum illud auctoris sui rationis exemplar conformatus et expressus esset, ejus etiam corpus crectum esse, vultumque suum in cælum, quæ pars est universi purissima, conversum habere oportuit. » Hæc Philo. Atque hominem sane divina Scriptura, non cæterorum animantium more satum esse, jure meritoque pronuntiat. Reliquas enim omnes partim ex terra, Dei præpotentis jussu prodiisse, partim ejusdem Numine ex elemento humidiori evolasse; at ex omnibus, quæ in terra versantur, animantibus, unum longe Deo charissimum, nos, inquam, ipsos, ad imaginem ac similitudinem Dei procreatos animoque præditos fuisse : quocirca principem in eo quamdam agnoscere regiamque naturam, atque in terris esse unum, qui ratiocinandi, fabricandi, judicandi, leges ferendi, artes doctrinasque percipiendi vim habeat. Solum enim illum animam, quæ spiritualis sit intelligensque natura, sortitum esse, cujus in consortium ex terrestribus aliis animantibus nulla omnino venerit. Quare cæteras, operarum quarumdam et famulorum instar, homini præsto esse; hunc vero tanquam **332** dominum atque ducem, eandem industria domare atque subigere, ut corporis longe viribus superiores, sic ob intelligentis naturæ privationem inferiores. Illum ergo ad imaginem ac similitudinem Dei, ab eo ipso, singulari quodam et proprio dignitatis excellentiæque genere procreatum esse, divina testantur oracula. Eam ob rem ipsum et cogitatione Dei notionem informare, et sapientiæ, justitiæ, reliquarumque virtutum rationes vimque percipere : solis item, lunæ siderumque cursus, dierumque simul ac tempesta-

⁸⁶ Gen. i, 26, 27. ⁸⁷ Gen. ii, 7.

* γρ., ἐμπνέοντα.

γῆς, καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζώσαν.) Καὶ ταῦτα δὲ πάλιν ὁ Ἑβραῖος ἐρμηνεύει Φίλων, ταῖς ἐκτεθειταῖς αὐτοῦ φωναῖς ἐστὶ καὶ τὰδε ἐπιλέγων.

hominem, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem ⁸⁷. » Quæ quidem Hebræus quoque Philo dum explicat,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Φίλωνος περὶ ψυχῆς.

« Ἄλλ' οἱ μὲν ἄλλοι, τῆς αἰθερίου φύσεως τὸν ἡμέτερον νοῦν μοῖραν ἐπόντες εἶναι, συγγένειαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αἰθέρα συνήψαν· ὁ δὲ μέγας Μωϋσῆς οὐδενὶ τῶν γεγόντων τῆς λογικῆς ψυχῆς τὸ εἶδος ὁμοίωσεν, ἀλλ' εἶπεν αὐτῇ τοῦ θεοῦ καὶ ἀοράτου Πνεύματος ἐκείνου δόκιμον εἶναι νόμισμα, σημειωθὲν καὶ τυπωθὲν σφραγίδι Θεοῦ, ἧς ὁ χαρακτήρ ἐστὶν ὁ ἀπίδος Λόγος. « Ἐνέπνευσε γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζώσαν. » Ὅστε ἀνάγκη πρὸς τὸν ἐκπέμποντα τὸν δεχόμενον ἀπεικονίζεσθαι· διὸ καὶ λέγεται κατ' εἰκόνα Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον γενέσθαι, οὐ μὴν κατ' εἰκόνα τινὸς τῶν γεγόντων. Ἀκόλουθον οὖν ἦν τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς, κατὰ τὸν ἀρχέτυπον τοῦ αἰτίου λόγον ἀπεικονισθείσης, καὶ τὸ σῶμα ἀνεγερθῆναι, πρὸς τὴν καθαρωτάτην τοῦ παντὸς μοῖραν, οὐρανὸν, τὰς δ' ψεῖς ἀνατείνειν. » Ταῦτα μὲν ἴσως. Εἰκότως δὴ τα καὶ ἡ θεία Γραφή οὐχ ὡς τὰ λοιπὰ ζῶα γεγονέναι τὸν ἄνθρωπον φησὶ· τὰ μὲν γὰρ ἀπὸ γῆς προελθεῖν, ἐνὶ κτελεύσματι τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ· τὰ δ' ἐκ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας ἀναπτῆναι πάλιν αὐτοῦ νεύματι· μόνον δὲ τῶν ἐπὶ γῆς ζῶων τὸ θεοφιλέστατον, ἡμᾶς αὐτοὺς, κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν τὴν ψυχὴν γεγονέναι, πρὸς δ καὶ ἀρᾶσθαι ἀρχικὸν καὶ βασιλικὸν τῆν φύσιν, μόνον τε τῶν ἐπὶ γῆς εἶναι λογικὸν, καὶ δημιουργικὸν, καὶ κριτικὸν, καὶ νομοθετικὸν, τεχνῶν τε καὶ ἐπιστημῶν καταληπτικὸν. Εἶναι γὰρ μόνην τὴν ἐν ἀνθρώπῳ ψυχὴν, νοερὰν καὶ λογικὴν οὐσίαν, ἧς μὴ μετεῖναι τοῖς ἄλλοις ἐπὶ γῆς ζώοις. Διὸ τὰ μὲν θητεύειν, καὶ χώρων οἰκετῶν παρέχειν ἀνθρώπων· τὸν δὲ, οἷα δεσπότην καὶ ἡγεμόνα, δουλοῦσθαι· καὶ ὑποτάττειν τὰ βίωμα μὲν σώματος πολὺ κρείττονα, μεῖονα δὲ τῇ κατὰ τὴν νοερὰν οὐσίαν στερήσει. Τοῦτον μὲν οὖν κατ' εἰκόνα φασὶ Θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν πρὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ μετὰ τινος διαφοροῦσης ὑπεροχῆς ὑποστῆναι. Διὸ καὶ Θεοῦ ἐννοίας εἰς φαντασίας ἰέναι, σοφίας τε καὶ δικαιοσύνης, καὶ πάσης ἀρετῆς ἀντιλήψεις ποιέσθαι, δρόμους τε ἥλιου καὶ σελήνης, καὶ ἄστρων, ἡμερῶν τε καὶ ὡρῶν κύκλους ἀπαριθμεῖσθαι δυνατῶς ἔχειν, τῆς πρὸς τὰ ἄνω συγγενείας χάριν, ἦν θνητῶν μόνος ἄνθρωπος ἐπιδείκνυται. Τὸ δὲ τοῦτω περιπεπλασμένον ἔξωθεν ἑτερογενὲς μὲν ὑπάρχειν τὴν οὐσίαν καὶ γηγενὲς, εἶναι δὲ καὶ αὐτὸ Θεοῦ ἔργον, ἀπὸ γῆς ληφθῆναι, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ὑποστρέφον. Διὸ καὶ χρῆναι τούτου μὲν ὅσα καὶ ἀλόγου θρέμματος τὸν δεσπότην ἡχθεσμένου φροντίζειν, ἄγειν τε πρῶτος αὐτὸ, καὶ τρέφειν οἷα δοῦλον, πρὸς ἀνθρωπείου βίου

διακονίαν εὖ προσηνωμένον, τὸν δ' εἶσω δεσπότην, ὡς ἂν εὐγενῆ καὶ Θεοῦ συγγενῆ φύσιν, ἐλευθερίοις τρόποις τιμᾶν, ἅτε καὶ πρὸς τοῦ πάντων αἰτίου τιμημένον. Λέγει δ' οὖν τὰ λόγια, ὡς ἄρα τὴν πρώτην ἀνθρώπου φύσιν δυνάμεσι θείαις καὶ ὁμοιώσει Θεοῦ κοσμήσας ὁ παμβασιλεὺς, ἀρμόδιον οἷς ἐδώρησατο, τὴν πρώτην ἀπεκλήρωσε διατριβὴν τοῦ βίου, ἐν ἀγαθῶν παραδείσῳ, χορείαις συγκαταλέξας θείαις. Καὶ τὸν μὲν τάδε ἐν ἀρχαῖς οἷα πανάγαθον αὐτῷ δεδωρησθαι Πατέρα· τὸν δ' αὐθεκουστικῶς αἰρέσει τῶν κρείττωνων ἀποπεσεῖν, καὶ τὸν θνητὸν χῶρον ἀντικατάλλαξασθαι θείας ἐντολῆς ὀλιγωρίᾳ. Διὸ καὶ μάλιστα προσήκειν εὐσεβείας ἐν πρώτοις ἀντιποιεῖσθαι, καὶ τὸ πρῶτως πλημμεληθὲν δευτέρως αἰσίοις ἐπιβιορθοῦσθαι, σπεύδειν τε ἐπὶ τὴν τῶν οικειῶν ἀναδρομὴν τε καὶ ἀποκατάστασιν. Εἶναι γὰρ τέλος ἀνθρώπου φύσεως οὐχ ὧδε ἐπὶ γῆς, εἰς φθορὰν καταστρέφον καὶ ἀπώλειαν, ἀλλ' ἐκείθεν, ὅθεν καὶ ὁ πρῶτος ἀπέστειλε. Διὸ χρῆναι τὸ καθαρὸν αὐτίς, καὶ θεοεικελὸν ἀνακτήσασθαι τῆς ἐν ἡμῖν νοεράς οὐσίας, ἐφ' ἣν προθυμητέον ἀνιέναι παντὶ σθένει πᾶσιν ἀνθρώποις εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς ἐπιμελουμένοις. Τοιαῦτα καὶ τὰ περὶ ἀνθρώπου φύσεως Ἑβραίοις πεφιλοσοφημένα ἄνωθεν, πρὶν ἢ καὶ εἰς ἀνθρώπους παρελθεῖν Ἑλληνας· οἱ γὰρ οἱ τινες καὶ κομιδῆ νέοι ἀπὸ γῆς ἀνακύψαντες, τὰ τε βαρβάρων ὑποσουλᾶν διανοηθέντες, καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις οὐκ ἀπέσχοντο, ὡς προῖων ὁ λόγος αὐτίκα μάλα ἐπιδειξεί. Ἄλλ' ἐπεὶ τῶν Ἑβραϊκῶν δογμάτων ἴδιον ἦν τὸ ἕνα τῶν ἀπάντων ποιητὴν νομίζεσθαι τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, αὐτῆς τε τῆς ὑποκειμένης τοῖς σώμασιν οὐσίας, ἣν ὕλην προσαγορεύουσιν Ἕλληνας· τοῦτο ^a δὲ μύριοι βαρβάρων ὁμοῦ καὶ Ἑλλήνων ἐξεναντίας ἔστησαν· οἱ μὲν, κακίας πηγὴν τὴν ὕλην εἶναι ἀποφνηνάμενοι, ἀγέννητόν τε ὑπάρχειν· εἰ δὲ, τῇ μὲν οικείᾳ φύσει ἔποιον καὶ ἀσχημάτιστον, τῇ δὲ Θεοῦ δυνάμει, τὸν κόσμον αὐταῖς ποιότησι προσεἰληφέναι· δεῖκτον ἔς πολλὸν κρεῖττον ἢ Ἑβραίων ἐπέχει δόξα, μετ' ἀποδείξεως λογικῆς παρισταμένη τῷ προβλήματι, καὶ τῶν ἐναντίων λόγων λογισμοῖς ὁρθοῖς ἀποσκευαζομένη λόγον. Θῆσω δὲ φωνὰς τῶν πρὸ ἡμῶν τὸ δόγμα διηκριβωκότων, καὶ πρώτου γε Διονυσίου (87), ὃς ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Σαβέλλιον αὐτῷ γεγυμνασμένων τάδε περὶ τοῦ προκειμένου γράφει.

ab ultima retro memoria Hebræi docuerunt, cum nullum adhuc Græcorum genus exstaret: qui cum heri aut nudistertius e terra caput extulerint, et suas barbaris opes suffurari statuerunt, nec propriis Hebræorum bonis pepercerunt, ut paulo post hujus in disputationis progressu ostendemus. Nunc vero, quoniam Hebræorum doctrinæ proprium hoc fuit præcipuumque caput, uti Deum præpotentem, cum cæterarum omnium rerum, tum ejus etiam, quæ corporibus subest, naturæ, quamque materiam Græci vocant, artificem unum ac molitorem esse statuerunt: idem contra barbarorum simul et Græcorum infinita vis oppugnavit: cum alii et improbitalis omnis fontem esse materiam, et ortu carere defenderent: alii suapte quidem natura omni eam qualitate figuraque nudatam esse, divini tamen Nu-

^a γρ., τούτῳ.

(87) Διονυσίου. Alexandrinum intelligit, Sabellii, a quo personarum in SS. Triade distinctio nefarie tollebatur, oppugnatorem acerrimum. Qui cum nimio quodam suscepto cause studio in contrariam Arianorum hæresin nonnihil inclinasse quibusdam videretur, egregium in primis defensorum uactus est B. Athanasium, ejusdem postea se-

tum conversiones numerando consequi posse; quæ omnia ex innata, quam ex cunctis mortalibus unus homo præ se fert, cum rebus illis superioribus affinitate oriuntur. At vero, quod eidem afflictum exterius ac circumfusum est, alterius esse generis illud quidem, ac terrestri ex mole conflatum; idem tamen Dei simpliciter opus esse; quod uti ex terra satum est, ita denuo in terram dissolvatur. Itaque homini perinde ac suum aliquod ratione carens et onerarium jumentum domino, curandum illud esse, tractandumque humaniter, atque in servi morem alendum, ad humanæ vitæ obsequium docilis et parati. At dominum illum interiore, utpote ingenuum nobilemque naturam, cumque Deo ipso cognitione conjunctam, liberalibus etiam et ingenuis moribus exornandum, cum ornatus ab ipsomet etiam rerum omnium molitore fuerit. Addunt enimvero sacræ litteræ, summum illum ac præpotentem regem, ubi principem hominis naturam divinis facultatibus ac divina similitudine decorasset, ei quoque postmodum in cœtum divinorum societatem allecto, suis muneribus donisque congruentem, in bonis omnibus circumfluente paradiso, primam vitæ sedem attribuisse. At hominem, qui vim ab eo tantam opum, tanquam ab optimo parente, ipso statim initio acceperat, et sua sponte diviniore illius conditionis sorte excidisse et ob violatum divinæ legis imperium, in mortale domicilium amandatum ac relegatum fuisse. Quocirca verum omnino esse, uti præcipuam quamdam pietati operam demus, quod a nobis ante peccatum est, felicioribus vitæ consequentis auspiciis emendemus, postremo ad recuperandam opum olim nostrarum possessionem omni studio et contentione rapiamur. Nam suum humanæ naturæ finem, non jam hic, in terris, hoc est in interitu ac morte positum, sed eo potius in statu græduque fixum esse, unde generis humani princeps exciderit. Ita conandum id esse agendumque nobis, ut pristinum illum naturæ nostræ spiritali nitorem, ac divinæ similitudinis ornamenta reddamus, adeoque constantem hanc atque perpetuam eorum esse omnium curam oportere, qui aliquo pietatis et virtutis studio teneantur.

333 Hæc igitur illa sunt quæ de natura hominis dis episcopum. Vide illustriss. card. Baron. anno Christi 263. Porro Sabellius, alterum hoc de materia somnium ab Hermogene acceperat. Plures adversus Sabellium istum libros a Dionysio elaboratos esse, non tantum unum, ut non nemo credit, vel hoc Eusebii loco manifeste, convincitur.

minis potestate novum præterea cum suis qualitatibus ornatum induisse vellent : demonstrandum quoque nobis erit, longe sanio rem Hebræorum hoc in genere mentem ac sententiam fuisse, quæ propositam quæstionem logica plane demonstratione disceptet, justisque rationibus omnia dissentientium argumenta convellat. Hanc in rem ipsissima eorum, qui ante nos accurate hac in disputatione versati sunt, verba producā, atque in primis Dionysii, qui in primo librorum eorum, quos in Sabellium elucubravit, hunc in modum de re tota philosophatur.

CAPUT XIX.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Materiam ortu non carere.

¶ Impletatis etiam illud est, inquit, quod plerique materiam, cujus ortum nullum esse velint, divinæ potestati digerendam nonandamque subjiciant, dum eam natura sua patientem atque tractabilem, impressas divinitus mutationes facile subire tradunt. Enimvero doceant isti qui fieri potuerit, ut in Deum atque materiam similitudo pariter ac dissimilitudo caderet. Nam alium quemdam utroque potentiorē cogitare tum oporteret, quod tamen de Dec vel suspicari, nefas. Nam et ipsum ortu carere, quod in utroque simile dicitur, et alterum illud, quod præter utrumque cogitur, quomodo tandem in iis locum habuit? Si enim illud ipsum quod ortu caret, Deus est, ipsaque, ut ita dicam, ortus negatio, divina essentia est; non jam idem ipsum, quod ortu caret, materia fuerit, cum Deus et materia unum idemque non **334** sint. Sin autem utrumque dixerint, id quidem esse proprie quod est, materiam videlicet atque Deum, ortus tamen negationem ambobus convenire: manifeste sequitur, aliud quidpiam præter utrumque ponendum, quod antiquius ac superius utroque sit. Jam quominus per sese ambo simul esse possint, imo quominus e duobus alterum, hoc est materia, esse per sese queat, vel ipsa rationis et conditionis utriusque diversitas prorsus impediatur. Alioqui causam illi sane afferant, quamobrem cum ortu ambo careant, Deus quidem nec pati quidquam nec mutari, nec moveri possit, idemque simul efficiendi vim habeat; materia vero contraria subeat omnia, quippe quæ pati mutarique possit, inconstans, et multiplici configurationi obnoxia. Jam qui tandem inter sese ambo tam apte convenerunt? Utrum sese Deus ad materiæ naturam accommodans, sic eam demum elaboravit? At ineptum fuerit cogitare, Deum, uti homines vulgo solent, aut ex auro conflare, aut lapides vel cædere, vel collocare, aut pro cæterarum artium varietate, quibus diversa materiæ genera figurari conformarique possunt, opus quodcunque moliri. Sin materiam, prout ipse voluit, ejusque sapientia postulabat, finxisse dicetur, eamque variis ac multiplicibus artis molitionisque sæpe formis consiguasse, bene ominata certe quidem veraque hæc oratio fuerit, atque ejusmodi, quæ præterea Deum, qui totius universi vita quædam et fundamentum est, ortus omnis expertem esse confirmet. Nam cum illa ortus negatione, propriam insuper existendi rationem conjungit. Cæterum multa quidem adversus id hominum genus dici possent, verum alterius loci hæc disputatio fuerit. Si tamen isti cum scelestissimis tot deorum fabricatoribus conferantur, minus impie loqui censebuntur. » Haec tamen Dionysius. Verba nunc Origenis accipe.

CAPUT XX.

De eodem, ex Origenis in Genesin Commentariis.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ὁριγένης εἰς τὴν Γένεσιν.

¶ Si quispiam, inquit, eo in errore versabitur,

D ¶ Et si tamen: προσκόπτει διὰ τοὺς ἀνθρωπίνους

Περὶ τοῦ μὴ ἀγέννητον εἶναι τὴν ὕλην.

¶ Οὐδ' ἐκείνοι μὲν γὰρ ὄσοι, οἱ τὴν ὕλην ὡς ἀγέννητον ὑποχείριον εἰς διακόσμησιν διδόντες τῷ Θεῷ· παθητὴν γὰρ αὐτὴν καὶ τρεπτὴν ὑπάρχουσαν, εἰκὴν ταῖς θεοποιήτοις ἀλλοιώσει. Καὶ πόθεν γὰρ ὑπάρχει καὶ τῷ Θεῷ καὶ τῇ ὕλῃ τὸ τε ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον, διασαφῆτῶσαν. Ἐκατέρου γὰρ δεῖ τινα ἐπινοῆσαι κρείττονα, ὃ μὴδὲ θεμιτὸν ἐννοῆσαι περὶ τοῦ Θεοῦ. Τὸ τε γὰρ ἀγέννητον, ὅμοιον ἐν ἀμφοτέροις λεγόμενον, καὶ ἕτερον νοούμενον παρ' ἑκάτερον, πόθεν ἐν αὐτοῖς ἐγένετο; Εἰ μὲν γὰρ αὐτὸ ἀγέννητὸν ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὐσία ἐστὶν αὐτοῦ, ὡς ἂν εἴποι τις, ἡ ἀγεννησία, οὐκ ἂν ἀγέννητον εἴη ἡ ὕλη· οὐ γὰρ ταῦτόν ἐστιν ἡ ὕλη καὶ ὁ Θεός· εἰ δὲ ἑκάτερον μὲν ἐστὶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ ὕλη καὶ ὁ Θεός, πρόσσεσι δὲ ἀμφοτέροις τὸ ἀγέννητον, ὅλον, ὡς ἕτερον ἐστὶν ἑκατέρου, καὶ ἀμφοτέρων πρεσβύτερόν τε καὶ ἀνωτέρω. Ἀνατρεπτικὴ δὲ παντελῶς, καὶ τοῦ ταῦτα συνυπάρχειν, μᾶλλον δὲ τοῦτο ἕτερον αὐτῶν τὴν ὕλην ἐφ' ἑαυτῆς ὑπάρχειν, καὶ ἡ τῆς ἐναντίας ἐξἑως διαφορὰ. Εἰπάτωσαν γὰρ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀμφοτέρων ὄντων ἀγεννητῶν, ὁ μὲν Θεός ἀπαθῆς, ἀτρεπτός, ἀκίνητος, ἐργαστικός, ἡ δὲ τὰ ἐναντία, παθητὴ, τρεπτὴ, ἀστατος, μεταποιουμένη. Καὶ πῶς ἤρροσαν καὶ συνέδραμον; Πότερον κατὰ τὴν τῆς ὕλης φύσιν ἐξοικειώσας ἑαυτὸν ἐτεχνίτευσεν αὐτὴν ὁ Θεός; Ἄλλὰ τοῦτό γε ἀτοπον, ὁμοίως ἀνθρώποις χρυσοχοεῖν καὶ λιθορυγεῖν, καὶ κατὰ τὰς ἄλλας τέχνας, ὅσας αἱ ὕλαι μορφοῦσθαι καὶ τοποῦσθαι δύνανται, χειροκμητεῖν τὴν Θεόν. Εἰ δὲ οἷαν αὐτὸς ἐβούλετο κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν ἐποίησε τὴν ὕλην, τὸ πολύμορφον καὶ παμποικίλον τῆς δημιουργίας ἑαυτοῦ σχῆμα καὶ τύπον ἐνσφραγίζόμενος αὐτῇ, καὶ εὐφημος καὶ ἀληθῆς οὗτος ὁ λόγος, καὶ προσέτι καὶ τὴν ὑπόστασιν τῶν ὄλων τὸν Θεὸν ἀγέννητον εἶναι κρατύνει. Τῷ γὰρ εἶναι ἀγέννητον, ἅμα καὶ τόπος εἶναι προσῆψε. Πολλὸς μὲν οὖν καὶ πρὸς τοὺς ὁ λόγος, ἀλλ' οὐ νῦν ἡμῖν πρόκειται. Συγκρίσει δὲ τῇ πρὸς τοὺς ἀθεωτάτους πολυθέους εὐφημότεροι οὗτοι. » Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἀπὸ πῶν Διονυσίου. Καὶ τῶν Ὁριγένης δὲ ἄκουε.

τεχνίτας μὴ δύνασθαι παραδέξασθαι τὸν Θεὸν χωρὶς ἄλλης ἀγεννήτου ὑποκειμένης κατασκευάζειν τὰ ὄντα, ἐπεὶ μὴδὲ ἀνδριαντοποῖδς χωρὶς χαλκοῦ τὸ ἴδιον ἔργον ποιῆσαι δύναται, μὴδὲ τέκτων χωρὶς ξύλων, μὴδὲ οἰκοδόμος χωρὶς λίθων· ζητητέον πρὸς αὐτοῦ περὶ δυνάμεως Θεοῦ, εἰ, θελήσας ὑποστῆσαι ὃ τι βούλεται ὁ Θεός, τῆς θελήσεως αὐτοῦ οὐκ ἀπορουμένης οὐδὲ ἀνοουσης, δύναται ὑποστῆσαι ὃ βούλεται. Ὁ γὰρ λόγῳ τὰς ποιότητας (κατὰ πάντας τοὺς Πρόνοιαν εἰσάγοντας τῷ ἴδιῳ λόγῳ,) οὐκ οὐσας, ὡς βούλεται, εἰς διακόσμησιν τοῦ παντός ὑφίστησι τῇ ἀφάτῳ αὐτοῦ δυνάμει καὶ σοφίᾳ, τοῦτῳ τῷ λόγῳ, καὶ τὴν οὐσίαν ὄσης χρῆζει, ἰκανὴ ἔστιν αὐτοῦ ἢ βούλησις ποιῆσαι γενέσθαι. Ἀπορήσομεν (88) γὰρ πρὸς τοὺς οὐ βουλομένους ταῦθ' οὕτως ἔχειν, εἰ μὴ ἀκολουθεῖ αὐτοῖς εὐτυχικῶς τὸν Θεόν, ἀγέννητον εὐρόντα τὴν οὐσίαν, ἣν, εἰ μὴ τὸ ἀγέννητον αὐτῷ ὑποβεληκὸς ἦν, οὐδὲν ἔργον δυνατὸς ἦν ποιῆσαι, ἀλλ' ἔμενον οὐ δημιουργοῦς, οὐ Πατῆρ, οὐκ εὐεργέτης, οὐκ ἀγαθός, οὐκ ἄλλο τι τῶν εὐλόγως λεγομένων περὶ Θεοῦ. Πόθεν δὲ καὶ τὸ μετρεῖν τῆς ὑποκειμένης οὐσίας τὸ τοσόνδε, ὡς διαρκέσαι τῇ τηλικούτου κόσμου ὑποστάσει; Οἷονεὶ γὰρ Πρόνοιᾳ τις πρεσβυτέρα Θεοῦ ἀναγκαιῶς τὴν ἕλην ἔσται ὑποβεληκυῖα τῷ Θεῷ, προνοουμένη τὴν τέχνην τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ μὴ κενωπαθῆσαι, οὐκ οὐσης οὐσίας, ἢ ὀμυλῆσαι δυνάμενος κατεκόσμησε τὸ τηλικούτου κόσμου κάλλος. Πόθεν δὲ καὶ δεκτικὴ γεγένηται πάσης ἧς βούλεται ὁ Θεός ποιότητος, μὴ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἑαυτῷ τοσαύτην καὶ τοιαύτην ποιῆσαντος, ὅποیان ἔχειν ἐβούλετο; Καθ' ὑπόθεσιν γοῦν ἀποδεξάμενοι τὸ ἀγέννητον εἶναι τὴν ἕλην, ταῦτα ἐροῦμεν πρὸς τοὺς τοῦτο βουλομένους· ὅτι, εἰ, Προνοίας οὐκ ὑποβαλλούσης τὴν οὐσίαν τῷ Θεῷ, τοιαύτη γεγένηται, εἰ Πρόνοια ἦν ὕφεστώσα, τί ἂν πλέον πεποιθῆκε τοῦ αὐτομάτου; Καὶ εἰ αὐτός, μὴ οὐσης ἕλης, ἐβούλετο κατασκευάσαι αὐτήν, τί ἂν πλέον ἢ σοφία, καὶ ἡ θεϊότης αὐτοῦ πεποιθῆκε, τοῦ εἰ ἀγεννήτου ὑποστάντος; Εἰ γὰρ εὐρίσκεται ταῦτ' ὄν γενομένου ἂν ὑπὸ τῆς Προνοίας, ὅπερ καὶ χωρὶς προνοίας ὑπέστη, διὰ τί οὐκ καὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου ἀθετήσομεν τὸν δημιουργὸν καὶ τὸν τεχνίτην; Ὡσπερ γὰρ ἄτοπον ἐπὶ τοῦ κόσμου εἰπεῖν οὕτω τεχνικῶς κατασκευασμένου τὸ χωρὶς τεχνίτου σοφοῦ τὸν αὐτοτοιοῦτον γεγενῆσθαι, οὕτω καὶ τὴν ἕλην τοσαύτην καὶ τοιαύτην, καὶ οὕτως εἰκτικὴν τῷ τεχνίτῳ Λόγῳ Θεοῦ ὕφεστικῶς ἀγεννητῶς ἐπίσης ἔστιν ἄλογον. Πρὸς μέντοι γε τοὺς παραβάλλοντας, ὅτι οὐδεὶς δημιουργὸς χωρὶς ἕλης ποιεῖ, λεκτέον ὅτι ἀνομοίως παραβάλλουσι. Πρόνοια γὰρ παντὶ τεχνίτῳ ὑποβάλλει τὴν ἕλην, ἀπὸ πρῶτα τῆς τέχνης, ἢ ἀνθρωπίνης ἢ θείας ἐρχομένην. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκέσει πρὸς τοὺς, διὰ τὸ λέγεσθαι, « Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκευάστος, » οἰομένους ἀγέννητον εἶναι τὴν σωματικὴν φύσιν. » Τοσαῦτα καὶ οὗτος. Καὶ ὁ Ἑβραῖος δὲ Φίλων ἐν τῷ Περὶ τῆς Προνοίας (89), ταῦτα περὶ τῆς ἕλης διέξεισι.

(88) Ἀπορήσομεν. Ingeniosæ sunt ac solidæ Origenis rationes istæ.

(89) Περὶ τῆς Προνοίας. Non exstat opus illud

ut de artificum nostrorum more cogitans, dandum esse neget, Deum res universas moliri posse, nisi materiam quamdam ortu carentem præ manibus habuerit, cum neque statuarius absque ære, nec faber lignarius sine lignis, nec architectus sine lapidibus, **335** susceptum opus elaborare possit: de potestate Dei quærendum ex illo est, utrum Deus ubi quicquid ipsi placuerit, moliri statuerit, nulla difficultate vim ejus voluntatis inhibente, quod visum sibi fuerit, perficere possit. Qua enim ratione qualitates illas (id quod ex eorum omnium qui Providentiam esse defendunt, oratione sententiaque conjunctum est) quæ nullædam erant, ad universi ornatum, pro infinita potestate sapientiaque producit: eadem omnino, naturam quamlibet, si qua forte indigeat, procreare continuo voluntas ejus per sese poterit. Nam quæremus ex iis qui rem hoc modo se habere negaverint, nunquid ex eorum opinione consequens sit, belle admodum id ac fortunate Deo cessisse. quod in naturam illam ortus expertem inciderit, quam nisi eo ipso, quod ortu careret, nactus esset, nihil unquam efficere potuisset, adeoque perpetuo, molitoris, parentis, benigni, boni, ac cæteris omnibus, quæ magna cum ratione Deo tribuuntur, nominibus spoliatus, perstitisset. Deinde qui fieri potuit, ut vim materiae tantam, sic tanquam ad pondus accurate justæque ad mensam inveniret, quæ ad hujus proprie non majoris minorisve mundi molitionem satis esset? Invehenda quippe nescio quæ, Deo tamen antiquior, Providentia necessario fuerit, quæ materiam ei subjecerit, dum id ea provideret in posterum, ne quas in sese Deus haberet artis suæ notionem, irritæ cederent, si non ejus naturæ copia fieret, cujus opera tam excellentem et eximiam universi speciem efficeret. Unde porro id habuit, ut omnis ejus qualitatibus capax esset, quam eidem imprimere Deus voluisset, nisi qualem eam habere ipse vellet, talem ante sibi tantamque molitus erit? Jam ut nonnullis daremus ortu carere materiam, iis tamen qui sic opinantur, hunc in modum instare possemus: Si quantumvis naturam illam Deo providentia nulla subjecerit, ejusmodi tamen ea per sese fuit: eandem si Providentia suoque consilio procreasset, ecquid amplius ipsa, quam quod fortuito casuque factum videmus, effecisset? Quid Deus ipse materiam, quæ nulla tum esset, fingere molirique statuisset? ecquid tandem ejus cum sapientia, tum divinitas excellentius, quam quod ex ortu carente materia exstitit, molitus esset? Nam si ex Providentia idem omnino profecturum erat, quod sine Providentia factum est, quidni ex ipso quoque mundo auctorem omnem artificemque tollamus? Quemadmodum enim absurdum fuerit, mundum hunc dicere tam eleganter, apteque constructum, absque sapientis artificis manu talem exstitisse, ita vim

Philonis De Providentia. Cæterum ex hoc fragmento auferri potest, Philonem Platonis ex mente sensisse, rudem et indigestam a Deo materiæ molem

materiæ **336** tantam, ejusque conditionis et naturæ, adeoque artificis Numinis rationi obsequentem, sine ortus sui principio per se ipsam exstitisse, non minus ineptum videri debet. Cæterum iis qui artificum nostrorum comparationem obtundunt, quorum nemo sine materia quidquam efficiat, occurrendum, nullam eorum hoc in genere similitudinem esse. Materiam enim artifici cuilibet Providentia subjicit, quæ a principe quadam, seu humana illa, seu divina sit, arte oriatur. Atque hæc in præsentiarum adversus eos satis erunt, qui quod ita scriptum videant, « Terra autem erat invisibilis, et vacua, » naturam et corpoream ortus omnis expertem esse opinantur. » Huc usque Origenes. Cui Philonem Hebræum subjiciam, in suo *De Providentia* libro, his verbis de materia disputantem.

CAPUT XXI.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

Ex Philone de eodem argumento.

Φίλωνος περί του αυτού.

« Jam, inquit, moles hujus naturæ tanta, ortumne aliquem habuerit, statuendum nobis est. Deus ergo, cum de mundi hujus molitione cogitaret, tantum certo providit materiæ, nihil ut ad eam deesset omnino vel omnino superesset. Absurdum enim plane foret, artificum nostrorum vulgus, in singula, quæ præ manibus habeant, opera, eaque præsertim quæ majoris pretii futura sint, materiæ quantum satis fuerit, ad pondus exigere: qui numeros mensurasque rerum, justasque singulorum inter se proportionis æqualitatisque rationes invenit, eum nihil de materiæ vi necessaria cogitasse. Dicam igitur hoc libere, nec pauciore, nec copiosiore materia, ad hujus mundi procreationem opus fuisse. Alioqui nunquam is usque adeo perfectus exstitisset, nec in omnibus ac singulis partibus tam integre solideque compactus, nisi ex integra perfecta que uatura constitisset. Prudentis enim æperiti artificis est, antequam in opus incumbat, materiæ quantum opus fuerit præ oculis habere. Et homo quidem, ut cæteris etiam cognitione præstet, qui tamen vix unquam ab eo penitus errore qui ad mortales cognatione quadam adhærescit, liber esse potest, suis in operibus, a justa materiæ vi aberrarit forte nonnunquam, ut eum vel pauciori aliquid addere, vel ex ampliori detrudere nonnihil oporteat. At vero Deus, fons, inquam, ille cognitionis omnis atque scientiæ, amplius quidquam minusve, quam par esset, adhibere non potuit, cum omnibus mensurarum ponderumque rationibus utatur, accurata prorsus ac perfecta mediocritate temperatis. **337** Qui vero secus nugari voluerit, nobis ille videlicet omnia continuo cæterorum artificum objiciet opera, quorum molitio, nonnulla materiæ vel accessione, vel detractone melius vulgo feliciusque cedit. Sed nimirum argutias sophista quærat, sapiens in rimanda rerum naturalium veritate versatur. » Ita Philo. Cæterum, quoniam Maximus professor Christianæ religionis non obscurus, librum quoque singularem ac proprium *De materia*

« Περί δὲ τοῦ ποσοῦ τῆς οὐσίας, εἰ δὴ γέγονεν ὅπως, ἐκεῖνο λεχτέον. Ἐστοχάσατο πρὸς τὴν τοῦ κόσμου γένεσιν ὁ Θεὸς αὐταρκεστάτης ὕλης, ὡς μήτ' ἐνδέοι, μήθ' ὑπερβάλλοι. Καὶ γὰρ ἄτοπον ἦν τοῖς α ἢ μὲν κατὰ μέρος τεχνίταις β, ὅποτε τι δημιουργοῖεν, καὶ μάλιστα τῶν πολυτελέων, τὸ ἐν ὕλαις αὐταρκες σταθμῆσασθαι τὸν δ' ἀριθμὸν καὶ μέτρα, καὶ τὰς ἐν τούτοις ἰσότητας ἀνευρηκότα μὴ φροντίσαι τοῦ ἰκανοῦ. Λέξω δὴ μετὰ παρήρησίας, ὅτι οὐτ' ἐλάττονος, οὔτε πλείονος οὐσίας ἔδει τῷ κόσμῳ πρὸς κατασκευήν. Ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐγεγένητο τέλειος, οὐδ' ἐν πᾶσι τοῖς μέρεσιν ὁλόκληρος, εὐ δεδημιουργημένος, ° ἐκ τελείας οὐσίας ἀποτετέλει εἶσται. Πανσόφου γὰρ τὴν τέχνην ἴδιον, πρὶν ἀρξασθαι τίνος κατασκευῆς, τὴν ἰκανὴν ἰδεῖν ὕλην. Ἄνθρωπος μὲν οὖν, κἂν εἰ τῶν ἄλλων τῆ ἐπιστήμην διαφέρει, μὴ δυνάμενος κατὰ τὸ παντελὲς ἐκφυγεῖν τὴν συγγενὴ τῶν θνητῶν πλάνην, ἀπατῆτο ἂν ἴσως περὶ τὴν ποσότητα τῆς ὕλης, ὅποτε τεχνίτεος: τότε μὲν, ὡς ἔλαττον προστιθέσθαι (90), τότε δὲ, ὡς περιττῆς ἀφαιρεῖν ὁ δὲ, πηγὴ τις ὦν ἐπιστημῶν, ἐνδέον ἢ περιττεῦον οὐδὲν ἐμελλεν ὑποβάλλεσθαι, μέτροις ἄτε χρώμενος εἰς ἀκρίθειαν ὑπερφυῶς πεπονημένοις ἅπασιν ἐπαινετοῖς (91). Ὁ δὲ βουλόμενος ἄλλως ὑβλεῖν οὐκ ἂν φθάνοι καὶ τὰ πάντων ἔργα τῶν τεχνιτῶν αἰτία τιθέμενος (92), ὡς ἄμεινον τῆς κατασκευῆς ἐπιλαχόντα προσθέσει τινὸς ἢ μειώσει τῶν ἐν ὕλαις. Ἄλλὰ γὰρ σοφιστείας μὲν ἔργον εὐρεσιλογεῖν, σοφίας δὲ ἕκαστα διερευνᾶν τῶν ἐν τῇ φύσει. » Καὶ τὰ μὲν τοῦ Φίλωνος τοῦτον ἐχέτω τὸν τρόπον. Μαξίμου δὲ (93) τῆς Χριστοῦ διατριβῆς οὐκ ἀζημῶ ἀνδρὶ καὶ λόγος οἰκείος συγγέγραπται ὁ *Περὶ τῆς ὕλης*, ἐξ οὗ μοι δοκῶ μέτρια χρησίμως παραθήσεσθαι, ἐς ἀκριθεῖ τοῦ προβλήματος ἐλεγχον.

α Ἰσ. τοῦς. β Ἰσ. τεχνίταις. ° Ἰσ. add. εἰ μή.

ante omnia creatam esse, ex qua deinde præclaram illam quam cernimus rerum varietatem ac speciem eduxerit.

(90) Ἐλάττον προστιθέσθαι. Sensus postulat ἐλάττονι προστιθ. ut opponatur sequenti membro, ὡς περιττῆς ἀφαιρεῖν.

(91) Ἄπασιν ἐπαινετοῖς. Utramque vocem, aut saltem ἐπαινετοῖς libenter expunxerim.

(92) Αἰτία τιθέμενος. Vix dubito quin reponendum sit, ἀντιτιθέμενος, vel ἀντία τιθέμενος, quod paulo ποιητικώτερον est. Sed Philo, quemadmodum

et Xenophon, poetas interdum amat. Porro illud οὐκ ἂν φθάνοι, etc., hunc quoque sensum pati posset, ut artificum omnium objiciat opera, nihil unquam efficiat. In eo tamen hæreo, quam expressi, quod is, meo quidem judicio, cum sequentibus ἀλλὰ γὰρ σοφιστείας, etc., elegantius ornatiusque cohæreat.

(93) Μαξίμου δὲ. Nondum satis definitio, quis ille Maximus fuerit. Erat quidem Maximus Hierosolymorum antistes, æqualis Eusebii; sed vereor, ut hunc vere maximum Arianae impietatis hostem

scripsit, juvat ex eo nonnulla proferre quæ ad exquisitam propositæ quæstionis disceptationem con-
ducant.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Ἔστι μὴ ἀγέννητος ἡ ὕλη, μηδὲ κακῶν αἰτία.

Ἔστι μὲν ἀδύνατον ὑπάρχειν ἀγέννητα δύο ἄμα, οὐδέ σε ἀγνοεῖν νομίζω, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δοκεῖς προλαβὼν τοῦτο προσθετικῆναι τῷ λόγῳ, τὸ πάντως ἐξ ἀνάγκης τὸ ἕτερον δεῖν λέγειν, ἢ ὅτι κεχώρισται (94) τῆς ὕλης ὁ Θεός, ἢ αὐτὸν πάλιν ὅτι ἀμέριστος αὐτῆς τυγχάνει. Εἰ μὲν οὖν ἠνώσθαι τις αὐτὸν εἰπεῖν ἐθέλοι, ἐν τῷ ἀγέννητον λέξει· ἐκάτερον γὰρ τούτων μέρος ἔσται τοῦ πλησίον· ἀλλήλων δὲ μέρη τυγχάνοντα, οὐκ ἔσται ἀγέννητα δύο. Ὡς οὐδὲ διάφορα μέρη κατακερματιζόμενα εἰς πολλὰ γεννητά, ἀλλ' ὡς ὁ λόγος ἀπαιτεῖ, ἐν τῷ γεννητῷ, τὸν ἀνθρώπου, πολυμερὲς πρὸς τοῦ Θεοῦ γεγονέναι φαμέν· οὕτως ἀνάγκη, εἰ μὴ κεχώρισται τῆς ὕλης ὁ Θεός, ἐν τῷ ἀγέννητον εἶναι λέγειν. Εἰ δὲ κεχωρισθαι φήσει τις, ἀνάγκη εἶναι τι τὸ ἀνά μέσον ἀμφοτέρων, ὅπερ καὶ τὸν χωρισμὸν αὐτῶν δείκνυσιν. Ἀδύνατον γὰρ ἐν διαστάσει ἐξετάζεσθαι τι ἀπὸ τινος, οὐκ ὄντος ἐτέρου καθ' ἃ ἢ διάστασις ἐκατέρου γίνεται· ὅπερ οὐ μέχρι τοῦτου ἴσταιται καὶ μόνου, ἀλλὰ καὶ πλείστον ὄσων. Ὅν γὰρ ἐπὶ τῶν δύο ἀγεννήτων εἴπομεν λόγον, τοῦτον ἐξ ἀνάγκης ὁμοίως προχωρεῖν, εἰ τὰ ἀγέννητα δοθεῖν τρία. Καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων ἐροίμην ἂν, εἰ κεχώρισται ἀλλήλων, ἢ αὐτὸν πάλιν ἕκαστον ἦνται τῷ πλησίον. Εἰ μὲν γὰρ ἠνώσθαι τις εἴποι, τὸν αὐτὸν ἀκούσει τῷ πρώτῳ λόγον· εἰ δ' αὐτὸν πάλιν κεχωρισθαι, οὐ φεύξεται τὴν ἐξ ἀνάγκης τοῦ χωρίζοντος ὑπόστασιν. Ἄν δὲ ἄρα τις καὶ τρίτον εἶναι λέξει λόγον, ὡς ἀρμόζοντα περὶ τῶν ἀγεννήτων λέγεσθαι, τουτέστι τὸ μὴ κεχωρισθαι τῆς ὕλης τὸν Θεόν, μήτ' αὐτὸν πάλιν ὡς ἐν μέρει ἠνώσθαι, εἶναι δὲ καθάπερ ἐν τόπῳ τῇ ὕλῃ τὸν Θεόν, ἢ καὶ τὴν ὕλην ἐν τῷ Θεῷ, τὸ συνέχον ἀκούετω, ὅτι, ἐὰν τόπον τοῦ Θεοῦ τὴν ὕλην εἴπωμεν, ἐξ ἀνάγκης αὐτὸν καὶ χωρητικὸν (95) λέγειν δεῖ, καὶ πρὸς τῆς ὕλης περιγραφόμενον. Ἀλλὰ μὴ καὶ ὁμοίως αὐτὸν τῇ ὕλῃ ἀτάκτως φέρεσθαι, μὴ ἴσασθαι τε μηδὲ μένειν αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ ἀνάγκη, τοῦ, ἐν ᾧ ἔστιν, ἄλλοτ' ἄλλως φερομένου. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐν χεῖροσι γεγονέναι τὸν Θεόν εἰπεῖν ἀνάγκη. Εἰ γὰρ ἦν ποτε ἄκοσμος ἡ ὕλη, ἐκόσμησε δὲ αὐτὴν εἰς τὸ κρεῖττον τρέψαι προαιρούμενος, ἦν ποτε ὅτε ἐν ἀκοσμήτοις ἦν ὁ Θεός. Δικαίως δ' ἂν καὶ τοῦτον ἐροίμην τὸν λόγον, πότερον ἐπλήρου τὴν ὕλην ὁ Θεός, ἢ ἐν μέρει τινὲς τῆς ὕλης ἦν. Εἰ μὲν οὖν ἐν μέρει τινὲς τῆς ὕλης εἰπεῖν τις ἐθέλοι τὸν Θεόν, πλείστον ὄσον μικρότερον τῆς ὕλης λέγει· εἰ δὲ (96) μέρος αὐτῆς, ὅλον ἐχώρησεν αὐτόν. Εἰ δ' ἐν πάσῃ εἶναι λέγει τῇ ὕλῃ, πῶς ταύτην ἐδημιούργει φρασεῖον. Ἀνάγκη γὰρ ἢ συστολήν τινα τοῦ Θεοῦ λέγειν, ἢς γενομένης, ἐδημιούργει ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ ὑπεχώρησεν, ἢ καὶ ἑαυτὸν τῇ ὕλῃ συνδημιουργεῖν, οὐκ ἔχοντα ὑποχωρήσεως τό-

maximus Arianus intelligat : tametsi hunc, quisquis sit, Maximum, ut supra Dionysium Alexandrinum, satis frigide appellarit. Cæterum, Dialogus fuit tota hæc de Inateria disputatio, ut legenti patet.

(94) Ἔστι μὴ κεχώρισται. Prima hæc argumenta,

A

CAPUT XXII.

Materiam nec ortu carere, nec malorum causam esse.

« Equidem, inquit ille, duo simul, quæ ortu careant, esse non posse, quin mecum intelligas, non dubito ; licet hoc ponere insuper atque addere videaris, e duobus necessarium alterutrum esse, ut vel segregatus a materia Deus, vel cum eadem omnino conjunctus esse dicatur. Qui ergo tam conjunctum esse volet, is unum duntaxat aliquid statuet, quod ortu careat ; tunc enim alterius alterum pars utique foret, quæ vero mutuum inter sese partis rationem habent, eadem, quæ ortu careant, duo simul esse non possunt. Nam quemadmodum hominem sic a Deo procreatum esse dicimus, ut is non jam diversæ partes, atque in plura genita distractæ, verum, ut ipsa ratio postulat, res una quidem genita sit, variis tamen ex partibus constituta, sic necesse plane est, si Deum a materia sejunctum esse negas, unum duntaxat aliquid, quod genitum non sit, agnoscere. Sin ab eadem secretum esse voles, medium necessario quiddam inter utrumque statuendum erit, quo utriusque dissidium ostendatur. Nec enim unius ab altero divortium constitui dignoscive potest, nisi tertium aliquid suberit, ex quo divortium illud æstimetur. Atque hæc ratio non tantum vel in hoc, vel in uno quopiam, sed etiam in pluribus locum habet. Quod enim de duobus ortu carentibus dictum est, id similiter valere necesse erit, si tria ponentur ortu carentia. Nam de illis eodem modo quæram, utrum disjuncta illa sint, an singula inter sese conjuncta. Si conjuncta quis esse defendet, idem ego contra, quod paulo ante argumentum opponam. Sin distincta fatebitur nunquam illius quarti necessitatem effugiet, quod hoc dissidii genus efficiat. 338 Quod si tertium quiddam existimet, de illis ortu carentibus commode satis responderi posse, Deum videlicet nec penitus a materia secretum nec tamen partis in morem cum eadem esse conjunctum ; sed vel materia Deum, vel materiam ipsam Deo, sic tanquam loco proprio contineri : ex hac opinione consequens illud omnino fuerit, ut, si Dei locum materiam esse dicamus, eundem necessario et capi ab aliquo, et materia ipsa circumscribi posse fateamur. Quin etiam illum necesse erit, perinde ut materiam, perturbate ferri ; nec eundem in se ipso manere semper immotumque consistere, cum illud, in quo erit, huc illucque perpetuo rapiatur. Ad hæc, locum in deterioribus Deum ipsum habuisse concedendum erit. Nam si rudis olim et incondita materia fuit, eamque Deus in elegantiorum et ornatiorem speciem conformare statuit, fuit

nonnisi adversus eos qui corporeum Deum fingent, momenti quidquam habere possunt.

(95) Χωρητικόν. Malim χωρητὸν cum altero manere.

(96) Λέγει· εἰ δέ. Post λέγει minor adhibenda distinctio, et δὲ mutandum in γε, vel δὴ.

profecto, cum Deus in rudi et incondita mole versaretur. Præterea hunc etiam in modum urgere liceat, utrum Deus materiam impleret universam, an in aliqua duntaxat ejus parte collocatus esset. Nam si in parte solum fuisse volent, mirum quam angustiores illi nobis materia Deum faciunt, cum pars ejus aliqua Deum integrum contineret. Sin totam ab eo materiam occupatam esse dicent, dicant ipsi quoque, quemadmodum eam elaborare Deus ac perpolire potuerit. Siquidem aut sese Deum collegisse necesse erit, itaque partem eam conformasse, ex qua secesserat; aut, quod loci, in quem secederet, nihil omnino superesset, cum materia se ipsum una conformasse. Jam vero, si materiam in Deo esse respondeant, quærendum similiter fuerit, utrum sic in eo statuatur, ut a seipso quasi disjunctus ille distractusque sit, quomodo sic in aere tot animantium genera versantur, ut idem ad ea capienda, quæ in ipso fiunt, aliquam partium earum divisionem patiatur: an potius, tanquam in loco, hoc est, ut aqua in terra collocatur. Si quemadmodum in aere, Deum jam habemus, qui in partes distrahi secarique possit. Sin ut aqua in terra est, materia vero perturbata atque indigesta erat, adeoque mala gremio suo continebat: superest omnino, ut ipsum quoque Deum, et rerum imperfectarum et malorum sedem ac locum esse dicamus. Quod mihi quidem cum minus religiose dici, tum abs te periculosius responderi videretur. Quipe materiam enim esse vis, ne malorum auctorem Deum esse fatearis: idem tamen, ut hoc ipsum effugias, malorum eum receptaculum agnoscere cogis. Et sane si ex rerum genitarum ortu atque natura in eam te mentem adductum esse **339** diceres, ut ortu carere materiam putares, ita rem habere non posse, pluribus equidem rationibus ostenderem. Nunc quoniam malorum procreationem hanc tibi suspicionem movisse ais, singularem propterea de illis disputationem instituendam putavi. Nam ubi semel intellectum erit, quemadmodum existant mala, ac simul qui Deum materia usum esse dicat, ei quoque Deum malorum auctorem habendum esse constiterit, tum una suspicionem istam funditus sublatum iri existimo. Tu ergo materiam ad omni qualitate vacuam, ex qua Deus mundum hunc procreavit, cum eo simul esse contendis. Ita mihi quidem videtur. Ergo si ab omni qualitate vacua materia fuit, et procreatus a Deo

(97) *Γενομένων αὐτῶ.* L. γινομένων ἐν αὐτῶ.

(98) *Ἦλην γὰρ εἶναι θέλεις.* Disputationis hujus cardo postulat, ut ἀγέννητον inseratur; eamque vocem proxime consequentia desiderant.

(99) *Ἐχέσθαι.* Corrigend. ex alter. manusc. ἔργεσθαι, quam lectionem etiam Montac. representat.

(1) *Ποιότητες τῶν ποιότητων ποιότης.* Lege et distingue, ποιότητες, τῶν ποιότητων ποιότης, cum alt. manusc.

(2) *Συλλελογίσται ὡς οὐκ ἀδύρ.* x. τ. λ. Corrupta ista sunt, nec saniora illa manusc., συλλελογίσται ὡς οὐκ ἀδύνατον ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργῶν τὸν Θεόν, ἀδύνατον εἶναι δοξάζ., etc. Facile tamen emendari

πον. Εἰ δὲ τὴν ὕλην ἐν τῷ Θεῷ εἶναι τις λέξει, ὁμοίως ἐξετάζειν δεῖ, πότερον ὡς διισταμένου αὐτοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ ὡς περ ἐν ἀέρι ζῶων ὑπάρχει γένη, διαιρουμένου καὶ μεριζομένου αὐτοῦ εἰς ὑποδοχὴν τῶν γινομένων αὐτῶ (97), ἢ ὡς ἐν τόπῳ, τοῦτέστιν ὡς περ ἐν γῆ ὕδωρ. Εἰ μὲν γὰρ εἴποιμεν, ὡς ἐν ἀέρι, μεριστὸν ἀνάγκη τὸν Θεὸν εἰπεῖν· εἰ δ' ὡς περ ἐν γῆ τὸ ὕδωρ, ἦν δὲ ἀτακτος ἡ ὕλη καὶ ἀκόσμητος, πρὸς δὴ τοῦτοις ἔχουσα καὶ κακὰ, τὸν Θεὸν λέγειν ἀνάγκη τόπον εἶναι τῶν ἀκόσμητων καὶ τῶν κακῶν. Ὅπερ οὐκ εὐφημον εἶναι μοι δοκεῖ, ἐπισηφῶδες δὲ μᾶλλον. Ἦλην γὰρ εἶναι θέλεις (98), ἵνα μὴ τῶν κακῶν ποιητὴν εἴπῃς τὸν Θεόν, καὶ τοῦτο φεύγειν προαιρούμενος, δοχεῖον αὐτὸν τῶν κακῶν εἶναι λέγεις. Εἰ μὲν οὖν τὴν ὕλην ἐκ τῶν ὑποστάντων γεννητῶν ὑπονοεῖν ἀγέννητον ὑπάρχειν ἔλεγες, πολὺν ἂν περὶ αὐτῆς ἐπισηφάμηνα λόγον, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ, ὅτι ἀδύνατον ὑπάρχειν αὐτῆ· ἐπεὶ δὲ τὴν τῶν κακῶν γένεσιν αἰτίαν ἐφησθα εἶναι τῆς τοιαύτης ὑπονοίας, διὰ τοῦτ' ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τούτων ἔχουσαί (99) μοι δοκῶ. Φανεροῦ γὰρ γενομένου τοῦ λόγου, καθ' ὃν τρόπον ἐστὶ τὰ κακὰ, καὶ ὅτι οὐχ οἷόν τε ἐστὶν ἀνάτιον τῶν κακῶν εἰπεῖν τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ ὕλην αὐτὸν ὑποτιθέναι, τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν ἀναρῆσθαι μοι δοκεῖ. Φῆς τοίνυν ἄποιον ὕλην συνυπάρχειν τῷ Θεῷ, ἐξ ἧς τῆδε τοῦ κόσμου γένεσιν ἐδημιούργησεν. Οὕτω μοι δοκεῖ. Οὐχοῦν εἰ ἄποιος ἐτύγγανεν ἡ ὕλη, γέγονε δὲ κόσμος πρὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν δὲ τῷ κόσμῳ αὐ ποιότητες, τῶν ποιότητων ποιότης (1) γέγονεν ὁ Θεός. Οὕτως ἔχει. Ἐπεὶ δὲ σου καὶ λέγοντος ἐμπροσθεν ἦκουον, ὡς ἀδύνατον ἐξ οὐκ ὄντων γίνεσθαι τι, πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίναι τὴν ἐμήν. Δοκεῖς μοι τὰς τοῦ κόσμου ποιότητας μὴ ἐξ ὑποκειμένων ποιότητων γεγενῆσθαι δοκεῖν, ἕτερον δὲ τι παρὰ τὰς οὐσίας ὑπάρχειν αὐτάς. Οὕτως ἔχει. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἐξ ὑποκειμένων ποιότητων τὰς ποιότητας ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, μήτε ἐκ τῶν οὐσιῶν, τῷ μηδὲ οὐσίας αὐτάς εἶναι ἐκ μὴ ὄντων αὐτάς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι εἰπεῖν ἀναγκαῖον. Ὅθεν περιττῶς ἐδόξασα μοι λέγειν· συλλελογίσται ὡς οὐκ ἀδύνατον (2) εἶναι δοξάζειν ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι τι πρὸς τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ὁ μὲν (3) περὶ τούτου λόγος ὧδε ἐχέτω. Καὶ γὰρ παρ' ἡμῖν (4) θεωροῦμεν ἀνθρώπους ἐξ οὐκ ὄντων ποιούντας τινα, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα δοκοῦσι ποιεῖν ἐν τι, ὅσον ἐπὶ τῶν ἀρχιτεκτόνων τὸ παράδειγμα λάβωμεν. Καὶ γὰρ οὗτοι ποιοῦσι πόλεις οὐκ ἐκ πόλεων, καὶ ναοὺς ὁμοίως οὐκ ἐκ ναῶν. Εἰ δ' ὅτι τοῦτοις οὐσίαι ὑπόκεινται, οἷε ἐξ ὄντων αὐτοῦς ταῦτα ποιεῖν, σφάλλῃ τῷ λόγῳ· οὐδὲ γὰρ

possunt, si legeris, ὡς συλλελογίσται ἀδύνατον εἶναι δοξάζ., etc.

(3) Ἄλλ' ὁ μὲν. Concessio non est, sed quasi transitio.

(4) Καὶ γὰρ παρ' ἡμῖν. Subtiliora sunt, quam solidiora, quæ sequuntur. Nec enim ὀλώδεις isti, mundum ex alio mundo, sed ex materia factum volebant; et satis, opinor, vidissent, artes illas singulares ac proprias, non jam ex nihilo repente nasci, sed acri studio, continenti usu, improbo labore, ac similitum artium imitatione paulatim excitari ac perfici.

ἡ οὐσία ἐστὶν ἡ ποιούσα τὴν πόλιν, ἢ αὐ τοὺς ναοὺς, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν οὐσίαν τέχνη· ἡ δὲ τέχνη οὐκ ἐξ ὑποκειμένης τινὸς ἐν ταῖς οὐσίαις τέχνης γίνεται, ἀλλ' ἐξ οὐκ οὐσίας ἐν αὐταῖς γίνεται. Ἀπαντήσῃν δέ μοι δοκεῖς οὕτω τῷ λόγῳ, ὅτι ὁ τεχνίτης ἐξ ἧς ἔχει τέχνης τὴν ἐν τῇ οὐσίᾳ τέχνην ποιεῖ. Πρὸς δὲ τοῦτο λέγεσθαι τοῦτ' εὖ ἔχειν μοι δοκεῖ, ὅτι οὐδὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τίνος ὑποκειμένης τέχνης γίνεται. Οὐ γὰρ ἔνεστιν αὐτῇ ἐφ' ἑαυτῆς οὐσαν δοῦναι τὴν τέχνην· τῶν γὰρ συμβεβηκότων ἐστὶ, καὶ τῶν τότε τὸ εἶναι λαμβανόντων, ὁπόταν ἐν οὐσίᾳ γίνωνται. Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπος καὶ χωρὶς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἔσται· ἡ δ' οὐκ ἔσται, ἐὰν μὴ πρότερον ἀνθρώπος ἦ. Ὅθεν τὰς τέχνας ἐξ οὐκ ὄντων εἰς ἀνθρώπους πεφυκέναι γίνεσθαι λέγειν ἀναγκαῖον. Εἰ τοίνυν τοῦτο οὕτως ἔχον ἐπ' ἀνθρώπων ἐδείξαμεν, πῶς οὐχὶ προσῆκε τὸν Θεὸν μὴ μόνον ποιότητος ἐξ οὐκ ὄντων φάναι δύνασθαι ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ οὐσίας; Τὸ γὰρ δυνατὸν φανῆναι γίνεσθαι τὴν ἐξ οὐκ ὄντων, τὸ καὶ τὰς οὐσίας οὕτως ἔχειν δεῖκνυται.

iis subjectæ sint, illos idcirco ex iis quæ ante jam essent, ista moliri existimes, tuum te fallit argumentum. Nec enim ejusmodi substantia, vel urbem, vel templum, efficit, sed ea tantum ars quæ circa substantiam versatur. Ars ista porro, non jam ex simili quodam artis genere, quod iis substantiis includatur, existit, sed ex nulla prorsus antegressa in illis arte perficitur. At enim occures, artificem ex ea demum qua præditus arte est, artem in substantiæ geminam efficere. Atqui ne in ipso quidem homine, ex antegressa quadam arte ars illa perficitur. Nec enim fas est artem quæ per se ipsa sit, ullam statuere, cum accidentium adeoque rerum illarum ex genere sit, quæ tum primum alterius beneficio esse incipiunt, cum in substantia producuntur. **340** Etenim, ut architectura nulla sit, domo tamen erit; eadem, si non prius homo fuerit, esse nulla poterit. Ita concludendum necessario est, ejusmodi artium esse naturam, ut in hominibus ex eo quod nusquam est, oriantur. Quod si verum in hominibus esse ostendimus, quisquamne porro negare audeat, ex nihilo vel qualitates, vel ipsas quoque substantias a Deo fieri posse? Nam quæ ratio fieri omnino quidquam ex nihilo posse demonstrat, eadem in substantiis quoque valere debet.

« Ἐπεὶ δὲ πόθος ἐστὶ σοι περὶ τῆς τῶν κακῶν γενέσεως ζητεῖν, ἐπὶ τὸν τοῦτων ἐλεύσομαι λόγον. Καὶ σοι βραχέα πυθέσθαι βούλομαι. Τὰ κακὰ πρότερον οὐσίαι σοι δοκοῦσιν εἶναι ἢ ποιότητες οὐσιῶν; Ποιότητος οὐσιῶν εὖ ἔχειν λέγειν μοι δοκεῖ. Ἡ δὲ ὕλη ἄποιος ἦν καὶ ἀσημάτιστος, οὕτω προλαβὼν (5) ἔξεῖπον τῷ λόγῳ. Οὐκοῦν εἰ τὰ κακὰ ποιότητες ὑπάρχουσιν οὐσιῶν, ἡ δὲ ὕλη ἄποιος ἦν, τῶν δὲ ποιότητων ποιητὴν εἶπας τὸν Θεὸν εἶναι, ἔσται καὶ τῶν κακῶν δημιουργὸς ὁ Θεός. Ὅτε τοίνυν οὐδ' οὕτως ἀνάτιον τῶν κακῶν εἰπεῖν δυνατὸν τὸν Θεὸν, ὕλην αὐτῷ προσάπτειν περιττὸν εἶναι μοι δοκεῖ. Εἰ δέ τι πρὸς ταῦτα λέγειν ἔχεις, ἀρχου τοῦ λόγου. Εἰ μὲν ἐκ φιλονεικίας ἤμιν ἡ ζήτησις ἐγίνετο, οὐκ ἂν δεῦτερον περὶ τῶν κακῶν ἤξιον ὀρίζεσθαι· ἐπεὶ δὲ φιλίας ἕνεκα μᾶλλον, καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ὠφέλειας τὴν ἐξέτασιν ποιούμεθα τῶν λόγων, ἀνωθεν περὶ τούτων ὀρίζεσθαι ἀξιῶ συγχωρεῖν. Τὴν μὲν προαίρεσιν τὴν ἐμὴν ἐκ πολλοῦ σοι φανεράν εἶναι δοκῶ, καὶ τὴν ἐν τοῖς λόγοις σπουδὴν, ὅτι οὐ πιθανῶς εἰπὼν ψεῦδος νικῆσαι θέλω, ἀλλὰ δειχθῆναι τὴν ἀλήθειαν μετὰ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως. Καὶ σὲ δὲ οὕτω διακείσθαι σαφῶς ἐπίσταμαι. Ὅθεν οἷω τρόπῳ χρώμενος νομίσεις δύνασθαι τὸ ἀληθὲς εὐρεῖν, τούτῳ χρῆσαι μηδὲν

A mundus est, et qualitates in mundo sunt, istarum profecto qualitatum auctor Deus est. Utique. Quoniam igitur ex te ipso paulo ante audiebam, ex nihilo fieri nihil omnino posse, hoc tu mihi respondeas velim. Existimas, ni fallor, mundi qualitates neque subjectis ex qualitibus factas esse, et tamen a naturis esse distinctas omnino. Si ergo qualitates a Deo, neque subjectis ex qualitibus, neque etiam ex naturis productæ sint, quod naturæ non sint, eas ex nihilo certe quidem productas esse necesse est. Quare, frustra, opinor, tuis id argumentis effectum esse dicebas, nihil ut omnino Deus ex nihilo efficere potuisset crederetur. Quanquam hunc etiam in modum hac ipsa de re disputare licet. Ab hominibus interdum videmus, ex eo, quod nusquam est, nonnulla fieri, ut in alio quopiam susceptum opus efficere maxime videantur. Nam, ut in architectis exemplum statuamus, urbes illi quidem, non tamen ex urbibus; templa quoque, non ex templis ædificant. Si enim quod substantiæ quædam

quam est, nonnulla fieri, ut in alio quopiam susceptum opus efficere maxime videantur. Nam, ut in architectis exemplum statuamus, urbes illi quidem, non tamen ex urbibus; templa quoque, non ex templis ædificant. Si enim quod substantiæ quædam

« Sed quoniam de malorum procreatione aliquid audire gestis, in eam deinceps disputationem ingrediar. Ac primum pauca ex te sciscitari libet. Utrum ergo mala substantias, an substantiarum qualitates esse putas? Substantiarum qualitates, inquis. Atqui materia ut qualitate, sic figura omni spoliata erat; hoc enim jam ante posito, institutam disputationem persecutus sum. Igitur, si et substantiarum qualitates mala sunt, et materia qualitate omni carebat, Deum porro qualitatum auctorem esse confessus es; erit idem malorum etiam architectus. Itaque Deo materiam adjungere supervacaneum est, cum ne sic quidem malorum procreatione solutum et immunem Deum habere possis. Tu, si quid habes quod huic argumento respondeas, incipe vero. Et quidem si contentionis et pugnæ studio, hæc a nobis suscepta disputatio foret, malorum rationem in quæstionem iterum vocari non paterer. Sed quoniam amicitia potius, et proximi utilitas in hujusmodi nos sermonem adduxit, age, hanc de integro quæstionem disceptare liceat. Equidem sensum tibi meum, quidve hac in disputatione sequar, notum abunde tibi et exploratum esse non dubito: hoc me nimirum agere, non ut verisimilibus argumentis falsum

(5) Οὕτω προλαβὼν. Clarius esset, οὕτω γὰρ προλαβ. Cæterum hoc argumentum firmiter est.

extorqueam, sed ut accurata disquisitione illustratum et confirmatum verum habeamus. Nec alio te animo esse prorsus intelligo. Qua te ergo ratione verum assequi posse arbitraris, ea tibi libere atque ingenue utendum statue. Nam dum eo, quod melius est, abuteris, rem utique non tibi modo, sed etiam mihi, quem ignorantia liberabis, perutilem feceris. Nunc igitur substantias quasdam, opinor, mala esse voles, quod ea, præterquam in substantiis, nusquam omnino videantur. Ergo, bone vir, cum substantias mala esse putes, sequitur profecto, ut excutienda nobis substantiæ natura sit. An tu substantiam corporeæ molis coagmentationem aliquam esse arbitraris?

341 Arbitror vero. Ista porro corporea moles num ita existit ipsa per sese, nullius ut opem omnino desideret, ac eo præsentem esse incipiat? Prorsus. Quid? Num tibi mala in actione quadam videntur esse posita? Videntur sane. Actiones autem num esse tunc primum incipiunt, cum is qui agit præseus adfuerit? Utique. Sin qui agat, nullus erit, ne id quidem, quod ipse agat, esse poterit? Non poterit. Ergo si et substantia corporeæ molis coagmentatio quædam est, nec ullius præsentiam requirit, in quo sata existendi vim accipiat: contra vero mala alterius cuiusdam actiones sunt, actiones istæ porro alicujus præsentiam postulant, in quo dum fiunt, tum existere primum incipiunt, restat profecto ut substantia mala esse non possint. Quod si verum est, itemque si malum cædes est, ac proinde alicujus actio; cædes igitur substantia esse non potest. Jam si quæ agendi vim habent, ea substantias esse vult, fateor id quidem: homo enim cædis alicujus auctor, quatenus homo est, substantia quædam est: quæ tamen cædes ab eo fit, ea non substantia, sed substantiæ opus est. Cæterum hominem aliquando malum, ob cædem ab illo patratam; aliquando bonum propter beneficium ab eodem profectum appellamus: quæ nomina propter ea quæ substantiæ contigerint, ad ipsam adherescunt illa quidem, substantia tamen ipsa non sunt. Nec enim aut cædes aut adulterium, aut aliud quodcumque malum, substantia est. Sed quemadmodum a grammatica grammaticum, rhetorem a rhetorica, a medicina medicum nominamus, cum tamen neque medicina, neque rhetorica, neque grammatica substantia sit: sed tantum ex iis quæ sibi eveniunt, hanc nominum, quorum ipsa nullum est, varietatem sortiatur. Sic ab iis quæ vulgo mala censentur, substantiæ nomen imponi statuo, quorum tamen ipsa nullum est. Perinde autem philosophari debes, ut alium aliquem hominibus malorum auctorem animo et cogitatione fingas, eumque similiter, quatenus in ipsis male agendi principium et causa quædam est, ob illa ipsa, quæ agit, malum esse. Nam malus utique dicitur ipse

(6) *Παραστήσαι*. Usitatus fuerit παραστήσαι.

(7) *Εἰ δὲ οὐσίαι τὰ κακά*, etc. Mendosa hæc sunt; quæ facile sic emendes, *Εἰ δὲ μὴ οὐσίαι τὰ κακά*, κακὸν δὲ ὁ φόνος, etc.

(8) *Ἐξορταί τούτων*. Ἀσυλλόγητος videtur ista

δυσωπούμενος. Οὐ γὰρ σεαυτὸν ὠφελῆσεις μόνον, χρῆσάμενος τῷ κρείττονι, ἀλλὰ πάντως καμὲ περὶ ὧν ἀγνοῶ. Σαφῶς παραστήσαι (6) μοι δοκεῖς καὶ τὰ κακὰ οὐσίας ὑπάρχειν τινάς· οὐδὲ γὰρ ἐκτὸς οὐσιῶν αὐτὰ ὄντα βλέπω. Ἐπεὶ τοίνυν, ὦ οὗτος, καὶ τὰ κακὰ οὐσίας εἶναι λέγεις, ἀνάγκη τὸν τῆς οὐσίας ἐξετάζειν λόγον. Δοκεῖ σοι τὴν οὐσίαν σωματικὴν τινὰ σύστασιν εἶναι; Δοκεῖ. Ἡ δὲ σωματικὴ σύστασις αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς ὑπάρχει οὐ δεομένη τινός, οὗ γεννημένου τὸ εἶναι λήφεται; Οὕτως ἔχει. Δοκεῖ δέ σοι τὰ κακὰ ἐνεργείας εἶναι τινος; Οὕτω μοι φαίνεται. Αἱ δὲ ἐνεργεῖαι τότε τὸ εἶναι λαμβάνουσιν, ὅπῃ ἂν ὁ ἐνεργῶν παρῆ; Οὕτως ἔχει. Οὐκ ὄντος δὲ τοῦ ἐνεργοῦντος, οὐδ' ὅπερ ἐνεργεῖ ἔσται ποτέ; Οὐκ ἔσται. Οὐκοῦν εἰ ἡ οὐσία σωματικὴ τις ἐστὶ σύστασις, αὐτὴ δὲ οὐ δεῖται τινος, ἐν ᾧ γενομένη τὸ εἶναι λήφεται· τὰ δὲ κακὰ ἐνεργεῖαι ὑπάρχουσι τινος, αἱ δὲ ἐνεργεῖαι δεόνται τινος, ἐν ᾧ γενομένη τὸ εἶναι λαμβάνουσιν· οὐκ ἔσονται οὐσίαι τὰ κακά (7). Εἰ δὲ οὐσίαι τὰ κακὰ, κακὸν δὲ ὁ φόνος, ἐνεργεῖα ὑπάρχει τινός, οὐκ ἔστιν ἄρα οὐσία ὁ φόνος. Εἰ δὲ τὰ ἐνεργοῦντα οὐσίαν εἶναι θέλεις, σύμφημι καὶ γῶ. Οἶον ἀνθρώπος ὁ φονεὺς, καθ' ὃν μὲν λόγον ἀνθρώπος ἐστίν, ὑπάρχει οὐσία· ὁ δὲ, ὃν ποιεῖ, φόνος, οὐκ ἔστιν οὐσία, ἀλλ' ἔργον τῆς οὐσίας. Λέγομεν δὲ τὸν ἀνθρώπον ποτὲ μὲν κακὸν, διὰ τὸ φονεῦναι, ποτὲ δ' αὖ πάλιν, διὰ τὸ εὐεργετεῖν, ἀγαθόν. Καὶ προσπλέκεται ταῦτα τὰ ὀνόματα τῇ οὐσίᾳ ἐκ τῶν συμβεβηκότων αὐτῇ, ἅτινα οὐκ ἔστιν αὐτῇ. Οὕτε γὰρ φόνος ἐστίν ἡ οὐσία, οὐτ' αὖ πάλιν ἡ μοιχεία, οὕτε τι τῶν ὁμοίων κακῶν· ἀλλ' ὡσπερ ἀπὸ τῆς γραμματικῆς ὁ γραμματικὸς λέγεται, καὶ ἀπὸ τῆς ῥητορικῆς ὁ ῥήτωρ, καὶ ἀπὸ τῆς ἱατρικῆς ὁ ἱατρός, τῆς οὐσίας οὐτ' ἱατρικῆς οὐσης, οὕτε μὴ ῥητορικῆς, οὕτε γραμματικῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῶν συμβεβηκότων αὐτῇ τὴν προσηγορίαν λαμβανούσης, ἀφ' ὧν οὕτως ὀνομάζεσθαι δοκεῖ, οὐδ' ὁπότερον αὐτῶν οὐσα· ὁμοίως μοι φαίνεται καὶ ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναι κακῶν τὴν οὐσίαν ἡγεῖα προσλαμβάνειν, οὐδ' ὁπότερον οὐσαν αὐτῶν. Καὶ γὰρ ὁμοίως ἐπιτόνησον, εἰ τινὰ ἕτερον ἀναπλάττεις ἐν τῷ νῷ τῶν κακῶν τοῖς ἀνθρώποις αἴτιον, ὡς κακείνος, καθὼ ἐν τούτοις ἐνεργεῖ καὶ ὑποβάλλει ποιεῖν τὰ κακὰ, ἐστὶ καὶ αὐτὸς κακὸς ἐξ ὧν ποιεῖ. Διὰ τοῦτο γὰρ κακείνος κακὸς εἶναι λέγεται, ὅτι τῶν κακῶν ἐστὶ ποιητῆς· ἃ δὲ τις ποιεῖ, οὐκ ἔστιν αὐτὸς, ἀλλ' αἱ ἐνεργεῖαι αὐτοῦ, ἀφ' ὧν τὴν προσηγορίαν τοῦ κακὸς λέγεσθαι λαμβάνει. Εἰ γὰρ αὐτὸν ὑπάρχειν εἰποίμεν, ἃ ποιεῖ, ποιεῖ δὲ φόνους καὶ μοιχείας, καὶ κλοπὰς, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια, αὐτὸς ἐστὶ ταῦτα. Εἰ δὲ ταῦτ' ἔστιν αὐτὸς, ταῦτα δ' ὅτε γίνεται τὴν σύστασιν ἔχει, οὐ γινόμενα δὲ καὶ τοῦ εἶναι παύεται, γίνεται δὲ ταῦτα πρὸς ἀνθρώπων· ἔσονται τούτων (8) οἱ ἀνθρώποι ποιηταί, καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μηκέτ' εἶναι αἴτιοι. Εἰ δὲ ταῦτα ἐνεργείας αὐτοῦ φῆς, ἐξ ὧν ποιεῖ, τὸ κακὸς εἶναι ἔχει, οὐκ ἐξ ὧν ἐστίν ἡ οὐσία. Κακὸν δὲ εἶπομεν λέγεσθαι ἀπὸ τῶν συμβεβηκότων τῇ οὐ-

conclusio. Referendum enim potius fuisset, hominis quoque naturam, pro tanta rerum istarum et actionum mutatione mutari, quæ sui tantopere dissimilis, esse toties et inciperet et desineret.

τίς, ἅτινα οὐκ ἔστιν ἡ οὐσία, ὡς ἀπὸ τῆς Ιατρικῆς Α
 Ιατρὸν. Εἰ δὲ ἐξ ὧν ἐνεργεῖ, ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαμβά-
 νει, ἤρξατο κακείνος εἶναι κακός, ἤρξατο δὲ καὶ ταυτὶ
 τὰ κακά. Εἰ δὲ οὕτως ἔχει, οὐκ ἔσται ἀνάγκως κακός,
 οὐδὲ ἀγέννητα τὰ κακά, τῷ γεννητᾷ πρὸς αὐτοῦ εἶναι
 φάναι. Τὸν μὲν πρὸς τὸν ἕτερον, ὧ φίλε, λόγον ἰκα-
 νώς μοι πεποιθῆσθαι δοκεῖς· ἐξ ὧν γὰρ προύλαβες τῷ
 λόγῳ, ἐκ τούτων συνάγειν ἐδοξας καλῶς. Ὡς ἀληθῶς
 γὰρ, εἰ ἄποιος ἐτύγχανεν ἡ ὕλη, τῶν δὲ ποιότητων
 ἡμιουργός ὑπάρχει ὁ θεός, ποιότητες δὲ τὰ κακά,
 τῶν κακῶν ἔστι ποιητὴς ὁ θεός. Οὗτος μὲν οὖν ὁ
 λόγος πρὸς ἐκείνον εἰρήσθω καλῶς· ἐμοὶ δὲ ψεύδους
 δοκεῖ τὴν ὕλην ἄποιον εἶναι λέγειν. Οὐδὲ γὰρ ἐνεστιν
 εἰπεῖν περὶ ἡστίνοσσοῦν αἰτίας ἃ ὡς ἔστιν ἄποιος· καὶ
 γὰρ ἐν ᾧ ἄποιον εἶναι λέγει, τὴν ποιότητα αὐτῆς μη-
 νύει, ὅποια ἔστι ἡ ὕλη διαγραφόμενος, ὅπερ ἔστιν Β
 ποιότητος εἶδος. Ὅθεν εἰ σοὶ φίλον ἔστιν, ἀνωθεν
 ἔχου πρὸς ἐμὲ τοῦ λόγου. Ἐμοὶ γὰρ ἡ ὕλη ἀνάγκως
 ποιότητος ἔχειν δοκεῖ· οὕτω γὰρ καὶ τὰ κακά ἐκ τῆς
 ἀπερροίας αὐτῆς εἶναι λέγω, ἵνα τῶν κακῶν ὁ μὲν
 θεός ἀναίτιος ἦ, τούτων δὲ ἀπάντων ἡ ὕλη αἰτία.
 Τὴν μὲν προθυμίαν τὴν σὴν ἀποδέχομαι, ὧ φίλε, καὶ
 σοὺ τὴν ἐν τοῖς λόγοις σπουδὴν ἐπαίνω. Προσῆκε γὰρ
 ἐκ ἀληθῶς ἕκαστον τῶν φιλομαθῶν μὴ ἀπλῶς, καὶ
 ὡς ἔτυχε συγκατατίθεσθαι τοῖς λεγόμενοις, ἀλλ'
 ἀκριβῆ ποιεῖσθαι τὴν ἐξέτασιν τῶν λόγων. Οὐδὲ γὰρ
 εἰ ὁ προσζητῶν, παράλογον ὀρισάμενος ἀφορμὴν (9),
 παρέσχε τῷ προσδιαλεγόμενῳ συνάγειν ὡς ἐθέλει,
 τοῦτο καὶ τὸν ἀκροατὴν πείσει· ἀλλ' εἰ τι (10) δοκεῖ
 δυνατόν εἶναι λέγεσθαι καλῶς, τοῦτο λέξει· παρ' ὧν
 δυοῖν θάτερον ἔσται· ἢ γὰρ πρὸς ὃ κινεῖσθαι δοκεῖ C
 ἀκούσας τέλειον ὠφελήθησεται, ἢ τὸν προσδιαλεγόμε-
 νον ἐλέγξει οὐ τάληθῆ λέγοντα. Οὐ δοκεῖς δὲ μοι δεόν-
 τως εἰρηκέναι τὴν ὕλην ἀνωθεν ποιότητος ἔχειν. Εἰ
 γὰρ τοῦθ' οὕτως ἔχει, τίνος ἔσται ποιητὴς ὁ θεός;
 εἴτε γὰρ οὐσίας ἐροῦμεν, προεῖναι ταύτας φαμέν·
 εἴτ' αὐ πάλιν ποιότητος, καὶ ταύτας ὑπάρχειν. Οὐκ-
 οὖν οὐσίας τε οὐσης καὶ ποιότητων, περιττὸν εἶναι
 μοι δοκεῖ δημιουργὸν λέγειν τὸν θεόν. Ἴνα δὲ καὶ μὴ
 κατασκευάζειν τινὰ δόξω λόγον, ἀπόκριται νῦν ἐρω-
 τώμενος, τίνοι τρόπῳ δημιουργὸν εἶναι φῆς τὸν θεόν;
 Πότερον ὅτι τὰς οὐσίας ἔτρεψεν εἰς τὸ μικρόν' ὑπάρ-
 χειν ἐκείνας, αἵπερ ἦσαν ποτε, ἀλλ' ἐτέρας παρ' αὐ-
 τὰς γενέσθαι, ἢ ὅτι τὰς μὲν οὐσίας ἐφύλαξεν ἐκείνας,
 αἵπερ ἦσαν πρὸ τούτου (11), τὰς δὲ ποιότητας ἔτρε- D
 ψεν αὐτῶν; Οὐ τι μοι δοκεῖ ἀλλαγὴν (12) τίνα οὐ-
 σίων γεγονέναι· καὶ γὰρ ἄποπον τοῦτο λέγειν μοι φαί-
 νεται. Τροπήν (13) δὲ τίνα τῶν ποιότητων γεγονέναι
 φημί, καθ' ὅς δημιουργὸν εἶναι λέγω τὸν θεόν. Καὶ
 ὡσπερ εἰ τύχοι λέγειν ἐκ λίθων οἰκίαν γεγονέναι, ἐφ'
 ᾧ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὡς οὐκ ἔτι λίθοι μένουσι τῇ οὐ-
 σίᾳ, οἰκία γεγόμενοι οἱ λίθοι· τῇ γὰρ ποιότητι τῆς
 ἁ γρ. οὐσίας.

(9) Παράλογον ὀρισάμενος ἀφορμὴν. Hic ἀφορ-
 μὴν pro eo sumi arbitror, quod medium vulgo
 logici nominant, ejusque tam in majori quam in
 minori collocatorem : παράλογον autem ἀφορμὴν,
 sophisticam et ἀπατητικὴν argumentandi rationem,
 qua quis velut ἀφορμὴν quadam, ad facilius alterum
 in errorem inducendum abutatur. Quales ἀφορμὰς
 Socratici captare videbantur.

quoque, quod malorum auctor ipse sit : quæ porro
 quis agit, ea non jam ipse, sed ipsius tantum ac-
 tiones quædam sunt, unde mali nomen haurit. 342
 Enimvero si quæ a quoque fiunt, eadem ipsum esse
 diceremus, cum cædes, adulteria, furta aliaque id
 genus scelera ab aliquo patrarentur, hæc omnia
 simul unus idemque foret. Ejusmodi porro si erit :
 cum isthæc omnia tum existant modo cum fiunt,
 ac simul esse desinant, cum fieri desinant, fiant
 autem ab hominibus : homines certe quidem, ut
 eorum artifices, sic et quamobrem illa modo sint,
 modo non sint, causæ ipsimet erunt. Quod si ejus-
 dem actiones, ista esse concedis ; ex iis tantum,
 quæ fecerit, non ex iis quibus substantia constat,
 is habet, ut malus sit. Mali enim appellationem, ex
 iis quæ substantiæ contingunt, quæque substantia
 ipsa non sunt, petendum esse diximus, quemadmo-
 dum a medicina medicum nominamus. Nunc vero,
 si pro rerum quæ ab eo fiunt, conditione, cui-
 modi esse primum incipiat : idem quoque manus
 esse cæpit, ipsaque adeo mala simul esse cæperunt.
 Id quod si verum est, neque manus malitiæ suæ prin-
 cipio, neque mala ipsa ortu carebunt, cum ab illo
 profecta esse dicantur. Præclare tu quidem et abunde
 superioris opinionis errorem, o amice, tam lucu-
 lenta disputatione confutasti : ex iis enim, quæ ante
 posueras, egregie confecta res est. Enimvero, si
 qualitate omni spoliata materia erat : proindeque
 si et qualitatibus auctor Deus est, et qualitates istæ
 mala sunt, Deum plane malorum auctorem esse
 consequitur. Quare quod priorem illam sententiam
 attinet, ab ea sum tua hac ratione deductus. Esto.
 Nunc autem falsum illud mihi videtur, materiam
 qualitatibus vacuum fuisse. Nam substantia nulla
 qualitate omni carere dici potest : cum eo ipso,
 quo materiam quis omni qualitate spoliatam esse
 diceret, propriam ejus qualitatem indicaret, dum,
 qualis materia sit, explicaret, quod ipsum utique
 singularis quædam ratio qualitatis est. Deinceps
 ergo, nisi molestum est, hanc mihi rursus a capite
 disputationem arcesse. Jam enim materiam qualita-
 tibus ex omni æternitate præditam, malaque simul
 omnia ex quodam ejus defluxu nata esse defendo,
 ne Deo causa malorum assignetur, quæ solam in
 materiam conferenda sit. Mihi vero tuus hic ani-
 mus, o amice, admodum probatur ; placet hoc in
 concertationis genere tam studiosa contentio. Atque
 idem profecto eorum omnium, qui se discendi cupi-
 dos profitentur, consilium esse oporteret, ut non
 simpliciter ac temere, quidquid ab aliis dicitur, ar-
 riperent, sed rationum vim atque pondus suis ac-
 curate ac diligenter momentis æstimarent. 343 Nec

(10) Ἀλλ' εἰ τι. Ante ἀλλὰ minori tantum distinctione opus est ; pro εἰ τι vero, inanim εἰ ὃ τι.

(11) Πρὸ τούτου. Virgulum puncti loco suffice.

(12) Δοκεῖ ἀλλαγὴν. Post δοκεῖ tollenda distinc-
 tio est. Ἀλλαγὴν autem rescripsimus, pro ἀλλὰ
 γῆν, quod manifeste vitiosum erat.

(13) Τροπήν. Male τρόπον ante legebatur.

enim, si qui cum altero disserit, concinnatum abs sese fallax aliquod et captiosum argumenti genus, sua illi ex mente sensuque concludendum obtrudet, auditori propterea, quod volet, hac arte persuaserit: sed aliquid tum demum is egerit, si quod abs se cum ratione dici posse videbitur, id in medium proferet. Nam tum e duobus alterum consequetur. Aut enim qui audiet, quo impelli sese ferrique senserit, in eo tandem magno cum suo fructu acquiescet, aut adversarium ipse suum erroris falsisque convincet. Ergo, ut ad rem veniam, equidem sic existimo, minus abs te vere qualitatibus ab omni ævo materiam instrui. Hoc enim si verum est, cujus tandem rei Deum auctorem habebimus? Substantiarum? At eas jam prius exstitisse dicimus. Qualitatum? At illas quoque jam ante fuisse agnoscimus. Cum igitur et substantia per sese jam, et qualitates existant, quamobrem Deum conditorem appellemus, superest profecto nihil. Verum ne arguti quidpiam ipse moliri velle videar, dic ipsemet, obsecro, qua tu ratione conditorem Deum esse putes. An quod substantiarum naturam immutarit, ut quam nactæ prius fuerant exuentis, novam ipsæ quamdam et alienam induerent? An potius, quod substantiis in propria naturæ suæ ratione conservatis, earum tamen qualitates mutarit? Ego vero nullam in substantiis mutationem contigisse arbitror. Absurdum enim id utique fuerit. Qualitates ergo mutatas fuisse aio, quod mutationis genus conditoris Deo nomen indiderit. Quemadmodum enim si domum aliquam e lapidibus factam esse dicamus, non tamen continuo verum sit, lapides, exuta priore substantia, eam in domum esse conversos: quippe certo quodam ex compositionis genere domum exstitisse contendo, priori lapidum qualitate mutata. Sic videtur mihi Deus, integra manente substantia, quamdam ipsius qualitatum mutationem effecisse, ex qua mundus iste hoc habeat, ut a Deo conditus esse dicatur. Audio. Cum igitur peculiarem quamdam ejusmodi qualitatum rationem a Deo profectam esse statuas, pauca mihi tantum abs te responderi velim. Dic, amabo. Num tu similiter qualitates istas substantiarum mala quædam esse opinaris? Omnino. Utrum igitur qualitates illæ jam inde ab omni ævo materiæ inerant, an existendi principium aliquod habuere? Inerant vero citra ullum ortus sui principium. Quid? Num tu aliquam a Deo mutationem qualitatum istarum effectam esse contendis? Plane. Utrum eam in melius, an vero in deterius factam arbitraris? In melius certe quidem. **344** Si ergo qualitates materiæ mala sunt, eademque cum melioribus a Deo commutatæ fuerunt, unde mala profluxerint, quærendum necessario est. Aut enim qualitates istæ prioris naturæ conditionem non exuerunt: aut si, cum prius malæ non essent, illa tamen divinitus facta mutatione,

(14) *Μεθ' ἐνός.* Legendum videtur μήθ' ἐνός, vel unico verbo μηθενός.

συνθέσεως τὴν οἰκίαν γεγονέναι φημί, τραπέσης δηλονότι τῆς προτέρας τῶν λίθων ποιότητος· οὕτω μοι δοκεῖ καὶ τὸν Θεὸν, ὑπομενούσης τῆς οὐσίας, τροπὴν τινὰ τῶν ποιότητων αὐτῆς πεποιηκέναι, καθ' ἣν τὴν τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσιν πρὸς τοῦ Θεοῦ γεγονέναι λέγω. Ἐπεὶ τοίνυν τροπὴν τινὰ τῶν ποιότητων πρὸς τοῦ Θεοῦ γεγονέναι φῆς, ἀπόκριναί μοι βραχέα πωθέσθαι προαιρουμένῳ. Λέγε δὴ, εἰ ὁμοίως καὶ σοὶ δοκεῖ τὰ κακὰ ποιότητος εἶναι τῶν οὐσιῶν; Δοκεῖ. Ἄνωθεν δὲ ἦσαν αἱ ποιότητες αὐταὶ ἐν τῇ ὕλῃ, ἣ ἀρχὴν ἔσχον τοῦ εἶναι; Συνεῖναι φημί ἀγεννήτως τῇ ὕλῃ ταυτασὶ τὰς ποιότητας. Οὐχὶ δὲ τὸν Θεὸν φῆς τροπὴν τινὰ τῶν ποιότητων πεποιηκέναι; Τοῦτό φημι. Πότερον οὖν εἰς τὸ κρεῖττον ἢ εἰς τὸ χεῖρον; Εἰς τὸ κρεῖττον λέγειν μοι δοκεῖ. Οὐκοῦν εἰ ποιότητες τῆς ὕλης τὰ κακὰ, τὰς δὲ ποιότητας αὐτῆς εἰς τὸ κρεῖττον ἔτρεψε ὁ Κύριος, πόθεν τὰ κακὰ, ζητεῖν ἀνάγκη. Ἡ γὰρ ἔμειναν αἱ ποιότητες ὅποιαί ποτ' ἦσαν τῇ φύσει, ἢ εἰ μὲν πρότερον οὐκ ἦσαν κακά, ἐκ δὲ τοῦ τραπῆναι πρὸς τοῦ Θεοῦ τὰς πρώτας τοιαύτας περὶ τὴν ὕλην γεγονέναι ποιότητος φῆς, αἴτιος ἔσται τῶν κακῶν ὁ Θεὸς, τρέψας τὰς οὐκ οὐσας ποιότητας κακὰς εἰς τὸ εἶναι κακάς. Ἡ τὰς μὲν κακὰς ποιότητας, εἰς τὸ κρεῖττον οὐ δοκεῖ σοι τρέψαι τὸν Θεὸν, τὰς δὲ λοιπὰς καὶ μόνας, ὅσαι ἀδιάφοροι ἐτύγχανον τῆς διακοσμῆσεως ἕνεκα, πρὸς τοῦ Θεοῦ τετράφθαι λέγεις. Οὕτως ἄνωθεν ἔσχον ἐγώ. Πῶς τοίνυν αὐτὸν τὰς τῶν φαύλων ποιότητος, ὡς εἶχον, καταλειπένας λέγεις; Πότερον δυνάμενον μὲν κάκεινας ἀνελεῖν, οὐ βουληθέντα δὲ, ἢ τὸ δύνασθαι μὴ ἔχοντα; Εἰ μὲν γὰρ δυνάμενον λέξεις, οὐ βουληθέντα δὲ αὐτὸν, αἴτιον τούτων εἰπεῖν ἀνάγκη, ὅτι, δυνάμενος ποιῆσαι μὴ εἶναι κακά, συνεχώρησεν αὐτὰ μένειν ὡς ἦν, καὶ μάλιστα ὅτε δημιουργεῖν τὴν ὕλην ἤρξατο. Εἰ γὰρ μηδ' ὅλως ἔμεινεν αὐτῷ τῆς ὕλης, οὐκ ἂν αἴτιος ἦν ὧν συνεχώρει μένειν. Ἐπεὶ δὲ μέρος μὲν τι αὐτῆς ἐδημιούργει, μέρος δὲ τι οὕτως εἶα, δυνάμενος κάκεινα τρέπειν εἰς τὸ κρεῖττον, αἰτίαν ὀφλισκάνειν ἄξιος εἶναι μοι δοκεῖ, καταλιπὼν μέρος ὕλης εἶναι πονηρὸν ἐπ' ὀλέθρῳ, οὐ ἐδημιούργησε μέρος. Ἄλλὰ μὴν καὶ τὰ μέγιστα κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἠδικῆσθαι μοι δοκεῖ, τοῦθ' ὅπερ κατεσκευάσε τῆς ὕλης μέρος ἀντιλαμβανόμενον τανῦν τῶν κακῶν. Εἰ γάρ τις ἐξετάξοι ἐπ' ἀκριβὲς τὰ πράγματα, χαλεπότερον νῦν εὐρήσει τὴν ὕλην πεπονθυῖαν τῆς προτέρας ἀκοσμίας. Πρὶν γὰρ αὐτὴν διακριθῆναι, τὸ μηδὲ αἰσθῆσθαι τῶν κακῶν παρῆν αὐτῇ· νυνὶ δὲ ἕκαστον τῶν μερῶν αὐτῆς αἰσθῆσιν λαμβάνει τῶν κακῶν. Καὶ μοι ἐπ' ἀνθρώπου τὸ παράδειγμα λαβέ. Πρὶν γὰρ εἰκονισθῆ καὶ ζῶον γένηται τῇ τοῦ δημιουργοῦ τέχνῃ, τὸ μεθ' ἐνός (14) ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν κακῶν παρὰ τῆς φύσεως εἶχεν· ἄφ' οὗ δὲ πρὸς τοῦ Θεοῦ ἀνθρωπος γίνεται καὶ τὴν αἰσθῆσιν τοῦ προσπελάζοντος κακοῦ προσλαμβάνει· καὶ τοῦθ' ὅπερ ἐστὶν εὐεργεσία (15) τῆς ὕλης, πρὸς τοῦ Θεοῦ γεγονέναι λέγεις, εὐρίσκειται μᾶλλον ἐπὶ τῷ χεῖρονι προσγενόμενον αὐτῇ. Εἰ δ' ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι τὸν Θεὸν ἀν-

(15) Ἐστὶν εὐεργεσία. Sensus postulat. ἐπ' εὐεργεσίᾳ, maxime cum sequatur, ἐπὶ χείρονι.

αἰνῖν τὰ κακὰ τὸ μὴ πεπαῦσθαι λέγεις, ἀδύνατον τὸν Θεὸν φήσεις ὑπάρχειν. Τὸ δὲ ἀδύνατον ἦτοι τῷ φύσει ἀσθενῆ ὑπάρχειν αὐτὸν ἔσται, ἢ τῷ νικᾶσθαι τῷ φόβῳ δεδουλωμένων πρὸς τινος κρείττονος. Εἰ μὲν οὖν τὸν Θεὸν φύσει ἀσθενῆ ὄντα τολμήσεις εἰπεῖν, περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς κινδυνεύειν μοι δοκεῖς· εἰ δὲ τῷ νικᾶσθαι φόβῳ πρὸς τοῦ μείζονος, μείζονα ἔσται τοῦ Θεοῦ τὰ κακὰ, νικῶντα τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ τὴν ὁρμῆν· ὅπερ ἄτοπον εἶναι μοι λέγειν περὶ Θεοῦ δοκεῖ. Διὰ τί γὰρ οὐχὶ μᾶλλον ταῦτ' ἔσονται θεοί, νικῶν κατὰ τὸν λόγον σὸν δυνάμενοι (16) τὸν Θεὸν, εἴπερ Θεὸν ἐκεῖνὸ φαμεν, ὃ τὴν ἀπάντων ἐξουσίαν ἔχει; Βραχέα δὲ σου καὶ περὶ τῆς ὕλης αὐτῆς πηθεῖσθαι βούλομαι. Καὶ μοι φέρων λέγε, πότερον ἀπλῆ τις ἦν ἡ ὕλη ἢ σύνθετος; ἢ γὰρ διαφορὰ τῶν γεγονότων εἰς τοιαύτην με περίστησιν ἐξέτασιν τοῦδε τοῦ λόγου. Εἰ γὰρ ἀπλῆ τις ἐτύγγανεν ἡ ὕλη καὶ μονοειδῆς· σύνθετος δὲ ὁ κόσμος (17), καὶ ἐκ διαφόρων οὐσιῶν τε καὶ κρᾶσεων τὴν σύστασιν ἔχει; Τὸν γὰρ (18) σύνθετον ἀπλῶν τινῶν μίξιν μὴνυῖ. Εἰ δ' αὖ πάλιν τὴν ὕλην σύνθετον λέγειν ἐθέλοις, πάντως ἐξ ἀπλῶν τινῶν συντεθεῖσθαι φήσεις. Εἰ δὲ ἐξ ἀπλῶν συντεθῆ, ἦν ποτε καθ' ἑαυτὰ (19) τὰ ἀπλᾶ, ὧν συντεθέντων, γέγονεν ἡ ὕλη, ἐξ ὅπερ καὶ γεννητῆ οὐσα δεικνύται. Εἰ γὰρ σύνθετος ἡ ὕλη, τὰ δὲ σύνθετα ἐξ ἀπλῶν τὴν σύστασιν ἔχει, ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε ὕλη οὐκ ἦν, τουτέστι πρὶν τὰ ἀπλᾶ συνελθεῖν. Εἰ δὲ ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε ὕλη οὐκ ἦν, οὐκ ἦν δὲ ποτε καιρὸς, ὅτε τὸ ἀγέννητον οὐκ ἦν· οὐκ ἔσται ἀγέννητος ἡ ὕλη. Τὸ δ' ἐντεῦθεν ἔσται πολλὰ τὰ ἀγέννητα. Εἰ γὰρ ἦν ἀγέννητος ὁ Θεὸς, καὶ τὰ ἀπλᾶ, ἐξ ὧν ἡ ὕλη συντεθῆ, οὐκ ἔσται ὄνομα τὰ ἀγέννητα. Δοκεῖ δὲ σοι μηδὲν τῶν ὄντων αὐτὸ ἑαυτῷ ἀντικεῖσθαι; Δοκεῖ. Ἀντικεῖται δὲ τῷ πυρὶ τὸ ὕδωρ; Ἀντικεῖσθαι μοι φαίνεται. Ὅμοιος δὲ καὶ τῷ φωτὶ τὸ σκότος, καὶ τῷ ψυχρῷ τὸ θερμὸν, πρὸς δὴ τοῦτοις καὶ τῷ ξηρῷ τὸ ὑγρὸν; Οὕτως ἔχει, μοι δοκεῖ. Οὐκοῦν (20) εἰ μηδὲν τῶν ὄντων αὐτὸ ἑαυτῷ ἀντικεῖται, οὐκ ἔσονται ὕλη μία. οὐδὲ μὴν ἐξ ὕλης μᾶς. Ὅμοιον δὲ τίνα τοῦτω λόγον πάλιν κηθεῖσθαι σου βούλομαι. Δοκεῖ σοι τὰ μέρη μὴ ἀναιρετικὰ τυγχάνειν ἀλλήλων; Δοκεῖ. Εἶναι δὲ τῆς ὕλης μέρη τό τε πῦρ καὶ ὕδωρ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ; Οὕτως ἔχει. Τί δὲ, οὐ δοκεῖ σοι ἀνατρεπτικὸν μὲν εἶναι τοῦ πυρὸς τὸ ὕδωρ, τοῦ δὲ σκότους τὸ φῶς, καὶ ἄλλα ὅσα τοῦτοις παραπλήσια; Δοκεῖ. Οὐκοῦν εἰ τὰ μέρη οὐκ ἔστιν ἀλλήλων ἀναιρετικὰ, οὐκ ἔσται ἀλλήλων μέρη. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἀλλήλων μέρη, οὐκ ἔσονται ὕλης μᾶς. Ἀλλὰ μὴ οὐδ' αὐτὰ ἔσονται ὕλη τῷ μηδὲν τι τῶν ὄντων αὐτὸ ἑαυτοῦ ἀναιρετικὸν ὑπάρχειν, κατὰ τὸν τοῦ ἀντικειμένου λόγον. Οὐδὲ γὰρ ἔστι τι αὐτῷ ἀντικείμενον· τὰ γὰρ ἀντικείμενα, ἑτέροις ἀντικεῖσθαι πέφυκεν· οἷον τὸ λευκὸν αὐτὸ ἑαυτῷ οὐκ ἀντικεῖται, πρὸς δὲ τὸ μέλαν ἀντικείμενον λέγεται· καὶ τὸ φῶς ὁμοίως ἑαυτῷ μὴ ἀντικεῖσθαι δεικνύται, πρὸς δὲ τὸ σκότος οὕτως

(16) *Δυνάμενοι*. Præstat omnino δυνάμενα, ut referatur ad ταῦτα, non ad Θεόν.

(17) *Σύνθετος δὲ ὁ κόσμος*. Mutila ista sunt. Commode sic expleas, πῶς δὴ σύνθετός ἐστιν ὁ κόσμος, καί, etc.

(18) *Τὴν γὰρ*. Rescribe τὸ γὰρ.

A quæ priorem naturam expulerit, ejusmodi, quas nunc habet, inustas materia: qualitates esse arbitraris: malorum profecto causa Deus erit, qui, quæ malæ per sese non erant, eas in malas commutarit. At forte ne malas quidem qualitates Deus in meliores convertit, sed reliquas tantum, hoc est eas, quibus nihil esset cum bonis malisve commune, ut major ex ea mutatione ornatus existeret. Ita quidem jam inde ab initio sentiebam. Quomodo igitur quæ malæ per sese erant, eas sine ulla mutatione relictas ab eo fuisse ais? An quod illas ut tollere similiter ac delere potuisset, noluerit tamen, an potius, quod id perficere nullo modo potuerit? Si potuisset concedis, negas voluisse: illarum causam in Deum conferas necesse est, qui cum eas innata malitia liberare posset, suam tamen iis conditionem relinquere maluerit, quo potissimum tempore materiam elaborandam conformandamque susciperet. Nam si materiam susque deque habuisset, non jam qualitatum earum, quas integras manere sinebat, causa diceretur. Nunc vero, cum ejusdem materiæ partem expoliret, partem indigestam ac rudem, uti erat, relinqueret: qui quod malorum supererat, melius efficere potuisset, is mihi quidem culpæ alicujus affinis videtur fuisse, dum in altera materiæ parte nativam etiam tum malitiam in ejus quam elaboraret, exitium hæere pateretur. Et quidem gravis prorsus hoc in genere, huic, quam elaboravit, materiæ parti, eo nomine facta videtur injuria, quod tantam malorum vim subire ac sustinere cogatur. Quisquis enim accurate rem æstimare volet, is longe deteriorem hoc tempore, quam impolita dum esset, materiæ conditionem esse reperiet. Nam antequam varias digeretur in partes, nullam ea malorum suorum habebat sensum, quo nunc partes ejus singulæ vehementer laborant. Atque ut ab homine sumatur exemplum, priusquam animal opificis arte conformatum esset, a natura hoc habebat, nihil ut omnino mali pateretur. Ex quo autem a Deo procreatus homo est, mali etiam imminentis sensu afficitur. Ita, quod tu divini erga materiam Numinis beneficium interpretaris, hoc ipsi jam in deterius cessisse reperies.

345 Jam vero, si quod mala Deus tollere non potuerit, eadem perstitisse voles, Deum ergo impotentem facis. Impotens autem si erit, aut propter nativam imbecillitatem erit, aut quod servilem in modum, potentioris alicujus terrore superetur. Natura imbecillum, citra manifestum salutis periculum, affirmare audebis nunquam. Sin majoris formidine victum esse dices, mala Deo simul antepones, quæ vim ejus impetumque voluntatis impediant. Quod sane de natura divina prædicari non nisi absurde potest. Quidni enim mala ipsa potius

(19) *Ἦν ποτε καθ' ἑαυτὰ*. Negari facile posset, quod hic assumitur.

(20) *Οὐκοῦν*. Et hæc consequentia oppido quam infirma. Totæ enim hæc ἀντιμάχης, est κατ' εἶδος, non καθ' ὕλην.

deorum loco habeantur, si et Deum, ut ais, superare possunt, et Deum illud esse demum agnoscimus, quod summam habeat rerum omnium potestatem? Sed juvat præterea, nonnulla ex te de materia quaerere. Dic igitur, amabo te, simplicemne materiam an compositam fuisse putes? Nam rerum tanta diversitas ad hujus me disceptationem quaestionis adducit. Si enim simplex, uniusque duntaxat formæ ac figuræ materia fuit, quomodo tandem compositus ex ea mundus, ex tanta substantiarum ac temperationum varietate consistit? Quod enim compositum dicitur, id sane plurium simplicium mixtionem involvit. Sin eandem compositam fuisse vis, ex simplicibus igitur composita fuit. Quod si verum est, fuerant jam olim simplicia illa per sese, quorum ex compositione materia conflata est. Hinc porro genitam esse materiam efficitur. Nam si composita materia est, composita vero ex simplicibus coagmentata sunt, tempus illud certe fuit, quo nulladam materia esset, hoc est antequam ea simplicium inter sese conjunctio fieret. Quod si tempus ejusmodi aliquod fuit, quo materia necdum esset, nullum autem unquam fuit, quo res ortu principioque carens, nondum existeret ortu, materia caruisse non poterit. Cæterum plura deinceps ortu carentia statuemus. Si enim et Deus, et simplicia ista, ex quibus concreta materia est, ortu carebunt, non jam duo tantum ortu carentia censebuntur. Postremo, num tu rem plane nullam, quæ secum ipsa pugnet, esse concedis? Nullam. Cum igne vero num aqua pugnat? Pugnat sane. Similiter et luci tenebræ, et frigido calidum, et sicco humidum adversatur? Utique. Igitur si res nulla secum ipsa pugnat, sequitur omnino, nec unicam esse materiam, nec unica tantum ex materia universa constare. **346** Cui persimile ac geminum illud est, quod sequitur. Quid enim, annon partes aliis alias exitium ac pestem creare confiteris? Equidem. Materiam vero partes, ignem, aquam, et reliquas esse concedis? Et libenter. Ignem porro aqua, lux tenebras, atque ejusmodi cætera, non tollere sese mutuo ac perimere videntur? Plane. Si ergo partes nullæ mutuum sibi exitium afferunt, nec mutuarum ista partium rationem obtinere, nec proinde unius tantum materiam, aut vero materia prorsus esse poterunt, cum res nulla interitum sibi pestemque creet, uti contrariis contraria solent. Nec enim idem contrarium est ipsi sibi, contraria siquidem aliis duntaxat contraria sunt, quemadmodum nec album albo, sed nigro tantum; nec luci, sed tenebris contraria lux est, similiterque de aliis plerisque philosophari potes. Quare, si materia quoque una quædam et simplex esset, nunquam secum ipsa pugnaret. Ex qua tandem propria contrariorum ratione concluditur, locum omnino isti materiam nullum superesse. » Et Maximus quidem hactenus. Nos vero cum sua huic volumini justaque magnitudo sit, quæ deinceps affecta disputatio desiderat, octavo, qui sequitur, *Præparationis Evangelicæ* libro, favente divino Numine, representabimus.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΓΔΩΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER OCTAVUS.

347 OCTAVI LIBRI CAPITA.

1. Proœmium, ac de piis Mosaicæ reipublicæ institutis.
2. Ex Aristæo, de Judaicarum Scripturarum interpretatione.
3. Epistola Demetrii Phalerei ad Ptolemæum Ægyptii regem.
4. Epistola Ptolemæi regis ad Eleazarum, summum Judæorum sacerdotem.
5. Epistola Eleazari, summi sacerdotis, ad Ptolemæum regem.
6. Ex Philone, de Judæorum ex Ægypto profec-tione.
7. Ex eodem, de religiosa Mosaicæ reipublicæ forma.

B ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΟΓΔΩΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.

- α'. Προόμιον, και περι τοῦ κατὰ Μωϋσέα θεοσεβοῦς πολιτεύματος.
- β'. Ἀριστάου, περι τῆς ἑρμηνείας τῶν παρὰ Ἰουδαίους Γραφῶν.
- γ'. Ἐπιστολὴ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως πρὸς Πτολεμαῖον τὸν βασιλέα Αἰγύπτου.
- δ'. Ἐπιστολὴ Πτολεμαίου βασιλέως πρὸς Ἐλεάζαρον τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀρχιερέα.
- ε'. Ἐπιστολὴ Ἐλεαζάρου τοῦ ἀρχιερέως πρὸς Πτολεμαῖον τὸν βασιλέα.
- ς'. Φίλωνος, περι τῆς ἀπ' Αἰγύπτου τῶν Ἰουδαίων πορείας.
- ζ'. Τοῦ αὐτοῦ, περι τῆς κατὰ Μωϋσέα θεοσεβοῦς πολιτείας.

- γ. *Ἰωσήφου, Περὶ τοῦ κατὰ Μωσέα πολιτεύματος.*
- δ. *Ἐλεαζάρου ἀρχιερέως ὑποτύπωσις τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς νόμοις ἀλληγορουμένης διαβολῆς, ἀπὸ τῶν Ἀρισταίων.*
- ε. *Ἀριστοβούλου, Περὶ τῶν ἐνομαζομένων ὡς περὶ Θεοῦ μελῶν.*
- στ. *Φίλωνος, περὶ τῆς κατὰ τὸν βίον ἀρετῆς τῶν παρὰ Ἰουδαίους τῶν παλαιῶν φιλοσοφούντων.*
- ζ. *Ἐπι περὶ τῶν αὐτῶν.*
- η. *Φίλωνος, περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ τοῦ γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον.*
- θ. *Τοῦ αὐτοῦ, περὶ τοῦ προνοῖα Θεοῦ διοικεῖσθαι τὸν κόσμον.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Προομιον, καὶ περὶ τοῦ κατὰ Μωσέα θεοσεβοῦς πολιτεύματος.

Τοὺς βίους τῶν παλαιῶν Ἑβραίων, τῶν δὲ καὶ τὴν προσηγορίαν ἐπαληθευσάντων θεοφιλῶν ἀνδρῶν, πρόσθεν ἢ Μωσέα φανῆναι πάσης ἀρετῆς βραβεῖοις ἀναδησαμένων, τὰ τε θεοσεβῆ δόγματα τε καὶ παιδεύματα, καὶ προσέτι τὰς παναληθεῖς καὶ εὐσεβεῖς αὐτῶν θεολογίας, ὧν εἰς ἔρωτα καὶ πόθον ἔλαθην ὠμολογήκαμεν, διελθὼν ἐν τῷ πρὸ τούτου, μέτειμι νῦν ἀκολούθῳ τῇ τάξει χροῖμενος ἐπὶ τὴν κατὰ Μωσέα πολιτείαν, δεύτερον ἐπέχουσαν εὐσεβείας μετὰ τὸν πρῶτον ἐκεῖνον βαθμὸν, τὴν δὲ καὶ μόνῳ τῷ Ἰουδαίων ἔθνει νενομοθετημένον. Ὡς γὰρ μόνοις Ἰουδαίοις, οὐκ ἔτι δὲ καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνεσιν, ἦν ἀρμόδια τὰ διὰ Μωσέως, οὐδὲ δυνατὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, λέγω δὲ τοῖς πόρρω που τῆς Ἰουδαίας γῆς οἰκῶσιν Ἑλλησί τε καὶ βαρβάρους, φυλάττεσθαι, κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἀποδείξομεν. Νυνὶ δὲ καὶ τούτου, ἴγω δὲ τοῦ κατὰ Μωσέα βίου τὸν τρόπον, οὐκ ἑμαῖς φωνάζει, αὐτῶν δὲ μόνων πάλιν τῶν παρὰ τοῖς ἀνδράσιν ἐπὶ τῇ πατρίῳ δεδοκιμασμένοις παιδεύσει, παραθήσομαι· καὶ γὰρ μοι προσήκειν ἡγοῦμαι ταύτην, ἵπερ καὶ ἡρξάμην, διὰ τῶν οἰκείων ἐκάστῳ τὰς τῶν ἀποδείξεων μαρτυρίας παρέχειν. Ὡς περ οὖν Φοίνικας, καὶ Αἰγυπτίους, καὶ Ἑλλήνας τῶν παρὰ σφίσι γνωρίμων κατὰ τὴν οἰκείαν χώραν μάρτυρας ἀνεκαλούμεν, ταύτη μοι καὶ τούσδε ὁ παρὼν καιρὸς δοκεῖ ἐπιτηδεύειν εἰσποιησθαι, ἀλλὰ μὴ ἡμᾶς αὐτοὺς τὰ ἐθνεία νομιζεσθαι κατασχεδιάζειν. Πρὶν δ' ἐπὶ τοῦτ' ἔλθειν, ὅπως εἰς Ἑλλήνας τὰ παρ' αὐτοῖς παρῆλθε λόγια, καὶ τίς ὁ τρόπος συνέστη τῆς τῶν πεπιστευμένων αὐτοῖς θείων Γραφῶν ἐρμηνείας, δι' ὧν τε καὶ ὁμοίων ἀνδρῶν, καὶ δι' ὁπόσης βασιλικῆς σπουδῆς, τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα γλώσσαν μεταβολῆς ἔτυχε, τῶν ἀναγκαίων ἡγοῦμαι εἰς φανερὸν ἔζετο· τοῖς ἐντυγχάνουσιν, οὐκ ἀσυμβόλου μοι γενησομένης καὶ τῆς τοῦτων ἐκθέσεως εἰς τὴν τῆς *Εὐαγγελικῆς Προπαρσκευῆς* ἀπόδειξιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὅσον οὕτω τὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βιωφελούς κηρύξεως ἐμελλεν ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς εἰς πάντας ἐκλάμπειν ἀνθρώπους, λόγος τε οὐχ ὁ τυχὼν ἦρει τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας, τὸν τε βίον τῶν πάλαι θεοφιλῶν Ἑβραίων, καὶ τὰ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας αὐτῶν μαθήματα, τῇ πατρίῳ αὐτῶν φωνῇ ἐξ αἰῶνος μακροῦ κεκαλυμμένα, ἥδη ποτὲ εἰς πάντα τὰ ἔθνη, οἷς τὰ τῆς θεογνωσίας ἐμελλε προξενεῖσθαι, παρελθεῖν· Θεὸς αὐτὸς ὁ τῶνδε τῶν ἀγαθῶν αἴτιος, προλαβὼν τὸ μέλλον ὡς

- 8. *Ex Josepho, de Mosaicæ reipublicæ forma.*
- 9. *Eleazarus pontifex allegorici sensus divinis legibus inclusi notionem informavit. Ex Aristæi scriptis.*
- 10. *Aristobuli, de membris quæ voce tenus Deo tribuuntur.*
- 11. *De veterum apud Hebræos philosophorum vita summa cum virtute conjuncta.*
- 12. *Iterum de iisdem.*
- 13. *Ex Philone, de Deo, quodque mundus ortum habuerit.*
- 14. *Ex eodem, divinæ providentiæ consilio mundum gubernari.*

CAPUT I.

Proœmium, ac de piis Mosaicæ reipublicæ institutis.

Priscorum Hebræorum vitam, qui antequam Moses ullus esset, vere Deo charissimorum nomen et laudem, virtutum sibi omnium ornamentis et insignibus defenderunt, simulque religiosas ac pias, summaque cum veritate conjunctas eorum doctrinæ ac theologiæ rationes, quarum nos amore desiderioque captos fassi ultro sumus, libro superiore complexi, suo deinceps ordine ad Mosaicæ reipublicæ instituta progredimur. Ea quippe secundum a primo illo pietatis gradum tenuere, in quo solitum Judæo populo consistendum erat. Nam solitum Judæis, non reliquis totius orbis gentibus, aptas illas Mosis et congruas fuisse leges, nec hominum genus universum, Græcos, inquam, omnes et barbaros, qui procul a Judæa semoti essent, iisdem servandis pares esse potuisse, suo tempore ostendimus. Cæterum Mosaicæ quoque hujus disciplinæ ritus, non jam meis ipse verbis, sed ipsismet, quomodo adhuc feci, eorum duntaxat, qui præcipua quadam apud Judæos patrii moris cognitione floruerunt, vocibus representabo : eandem mihi viam insistendum ratus, quam suis ac propriis in cujusque rei fidem testimoniis producendis atque laudandis institui. Quemadmodum igitur ex Phœnicibus, Ægyptiis, atque Græcis, qui nominis inter eos celebritate præstarent, suo loco testes appellavi : sic Judæos etiam homines suscepta nunc disputatio jure suo postulare videtur, non autem ut ipsimet exteri populi mores leviter ac negligenter adumbremus. Sed antequam eo progredior, facturum me necessarium operæ pretium existimo, si qua via eorum ad Græcos oracula commearint, simul quænam creditarum ipsis divinarum litterarum interpretationis concinnandæ ratio, quot præterea et cujusmodi hominum industria, quantoque regum studio, Græcis illa vocibus mandata fuerit, operis nostri lectoribus aperiam : cum præsertim haud inutilis mihi ad certum *Evangelicæ Præparationis* argumentum, rerum istarum enucleatio futura videatur... Nam cum felix illud tempus instaret, quo salutaris hujus Servatoris nostri doctrinæ lux, sub Romanis imperatoribus, in cunctos sese homines longe lateque diffunderet : adeoque præcipua tum quædam ratio postularet, ut quæ de ipsis exstarent oracula, nec non Hebræorum illorum

vita, ac religiosæ disciplinæ leges, quos longe Deus ipse charissimos habuisset, cum tot eæ sæculorum intervallo patrii sermonis integumentis clausæ latuissent, cæteris tandem aliquando nationibus, quæ postmodum in cognitionis divinæ communionem vocandæ erant, omnibus paterent : Deus ille, tantorum honorum auctor, divinæ scientiæ vi futurum intuitus, singulari egit providentia, ut quæ de venturo paulo post generis humani Servatore, eodemque sanctioris erga unum præpotentem Deum religionis omnibus sub sole gentibus doctore futuro, prædicta jam olim essent, ea demum accurata explicatione patefacta, et publicis in bibliothecis collocata cunctorum in lucem venirent, immissa hac Ptolemæo regi mente divinitus : nimirum ut quædam quasi penus esset, unde illa postmodum in populorum omnium usum fructumque promerentur. Enimvero quorum aliter nulla nobis unquam a Judæis, suorum nobis oraculorum cognitionem invidentibus, copia fieret, eorum divino consilio provisam interpretationem accepimus, atque ab illis ipsis, qui plurimum apud eos cum prudentia, tum gentilitiarum quoque litterarum scientia præstabant, eruditus in primis, tum etiam is qui rebus Ptolemæi interfuit. Eo enim regnante, imo id agente præterea studiose, sacra Judæorum monumenta Græcæ translata sunt, et Alexandrinis in bibliothecis reposita. Sed illum ipsum audire præstiterit, rem verbis totidem hunc in modum enarrantem.

350 CAPUT II.

Ex Aristæo de Judaicarum Scripturarum interpretatione.

Demetrius Phalereus, inquit, regiæ bibliothecæ præfectus, ad libros ex orbe terrarum universo congerendos, magna vi pecuniarum a rege accepta, coemi alios, alios exscribi vertique curavit, ut quantum in se erat, ejus faceret voluntati satis. Ac nobis aliquando præsentibus, quærenti ex eo regi, quam multa jam librorum millia corrogasset, amplius ducenta respondens, addidit continuo, daturum se operam, ut brevi post tempore quingentorum millium numerus impleretur. Cæterum audirese, Judæorum quoque monumenta, quæ describerentur, ac regiam bibliothecam augerent, esse dignissima. Cui rex, Quid ergo, inquit, moræ esse potest, quo minus id abs te fiat? quidquid enim opus eam in rem habes, id abunde tibi jussu, meo suppetit. Ille autem, Interpretatione, inquit, opus præterea est. Suum enim ac proprium characterem Judæi, quemadmodum Ægyptii peculiarem litterarum figuram ac situm, habent, uti propriam quoque loquendi rationem. Et nonnulli quidem eos Syriace loqui opinantur; errant illi tamen; alio enim utun-

(21) *Κατασταθεις*. Aristæus excusus leg. κατασταθεις perinde est.

(22) *Πολλά διάφορα*. Hesychius, τὸ διάφορον explicat, non tantum ἀμφίλεκτον, sed etiam ἀνάλωμα διάφορον, quæ vera hoc loco est hujus verbi significatio.

(23) *Ἵπὲρ τὰς εἰκοσι*. Josephus *Antiquit. Judaic.* lib. xii, cap. 2, περὶ εἰκοσι. At S. Epiphanius, lib. *De mensur. et ponderib.*, num. 9, longe parcior, Ἴδιῳ μὲν, inquit, εἰσι μυριάδες πέντε βιβλίων, καὶ

ἀν θεὸς τῇ προγνώσει, τὰς περὶ τοῦ πάντων ἀνθρώπων οὐκ εἰς μακρὸν ἀναφανησομένου Σωτῆρος, διδασκάλου τε εὐσεβείας ἐνδὸς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ πᾶσι τοῖς ὑφ' ἥλιον ἔθνεσι καταστησομένου, προρρήσεις ἀποκαλυφθῆναι τοῖς πᾶσιν, εἰς φῶς τε ἐλθεῖν, ἐπ' ἀκριβῆς μεταβληθείσας, δημοσίαις τε βιβλιοθήκαις ἀνατεθείσας, διοικεῖται, βασιλεῖ Πτολεμαίῳ τοῦτο πράξαι κατὰ νοῦν ἐμβαλὼν, εἰς προπαρασκευῆν, ὡς εἰοικε, τῆς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων ὅσον οὐπω μελλούσης ἐξ αὐτῶν ἐσεσθαι μεταλήψεως. Ὡν γὰρ οὐκ ἂν ἄλλως ἐτύχομεν παρὰ Ἰουδαίων, ἀποκρυψάντων ἂν τὰ παρ' αὐτοῖς λόγια διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς φθόνον· τούτων ἐκ τῆς θεόθεν οικονομηθείσης ἐρμηνείας ἠξιώθημεν. πρὸς τῶν καρ' αὐτοῖς ἐπὶ τε συνέσει καὶ τῇ πατρῶν παιδείᾳ δεδοκιμασμένων ἀνδρῶν μεταβληθέντων. Β Γράφει δὲ ταῦτα Ἀριστᾶτος, ἀνήρ λόγιος μὲν ἄλλως, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παρατυχὼν τοῖςπραχθεῖσι κατὰ τὸν δεῦτερον Πτολεμαῖον, τὸν ἐπικληθέντα Φιλάδελφον, καθ' ὃν τὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν Ἰουδαϊκῶν Γραφῶν, διὰ σπουδῆς τοῦ βασιλέως γενόμενα, τῶν κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν βιβλιοθηκῶν ἠξιώθη. Ἐπακοῦσαι δὲ αὐτοῦ κληρὸς, τόνδε πρὸς λέξιν ἱστοροῦντος τὸν τρόπον. elahoratam. Atque hæc testatur Aristæus, vir cum

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ἀρισταίου περὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν παρὰ Ἰουδαίους Γραφῶν.

Κατασταθεις (21) ἐπὶ τῆς τοῦ βασιλέως βιβλιοθήκης Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, ἐχρηματίσθη πολλὰ διάφορα (22), πρὸς τὸ συναγαγεῖν ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην βιβλία, καὶ ποιούμενος ἀγορασμοὺς καὶ μεταγραφὰς, ἐπὶ τέλος ἤγαγεν ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ τὴν τοῦ βασιλέως πρόθεσιν. Παρόντων οὖν ἡμῶν, ἐρωτηθεὶς πόσαι τινὲς μυριάδες τυγχάνουσι βιβλίων, εἶπεν· Ἵπὲρ τὰς εἰκοσι (23), βασιλεῦ. Σπουδάσω δ' ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πρὸς τὸ πληρωθῆναι πενήτηκοντα μυριάδας τὰ λοιπὰ. Προσθήγγεται δὲ μοι καὶ τὰ τῶν Ἰουδαίων νόμιμα μεταγραφῆς ὄξια καὶ τῆς παρὰ σοὶ βιβλιοθήκης εἶναι. Τί τὸ καλιόν οὖν, εἶπεν, ἐστὶ σε τοῦτο ποιῆσαι; πάντα γὰρ ἀποτέτακται σοὶ τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν. Ὁ δὲ Δημήτριος εἶπεν· Ἐρμηνείας προσδεῖται. Χαρακτῆρσι γὰρ ἰδιοῖς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν χρώνται, καθάπερ Αἰγύπτιοι τῇ τῶν γραμμάτων θέσει, καθὼ καὶ φωνῆν ἰδιανέχουσιν. Ὑπολαμβάνονται δὲ Συριακῇ χρῆσθαι· τὸ δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἕτερος τρόπος. Μεταλαβὼν δὲ ἕκαστα ὁ βασιλεὺς, εἶπε γραφῆναι (24) πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων, ὅπως τὰ προειρημένα τελεῖωσιν λάθρῃ. Καὶ μεθ' ἕτερα (25) τετραχιχίλια ὀκτακόσια, πλεῖον ἢ ἑλασσον. Sed Aristæus, cum Josepho et Eusebio hærendum est. (24) *Εἶπε γραφῆναι*, hoc Demetrio mandatum esse, uti regis nomine ad summum pontificem scriberet. Infra pag. 351, ἐκέλευσε γραφῆναι. (25) *Μεθ' ἕτερα*. Quæ nimirum Aristæus de Judæis a Ptolemæo servitute liberatis interponit. Quibus conficiendis septem duntaxat dies impensū, ut iidem Aristæus et Josephus habent.

ἐπιλέγει. « Ὡς δὲ κατεπράχθη ταῦτα, τὸν Δημήτριον ἐκέλευσεν ἐκδοῦναι περὶ τῆς τῶν Ἰουδαϊκῶν βιβλίων ἐναγγραφῆς (26-27). Πάντα γὰρ διὰ προσταγμάτων καὶ μεγάλης ἀκριβείας (28) τοῖς βασιλεῦσι τούτοις διωκεῖτο, καὶ οὐδὲν ἀπεριμερίμνωσ (29), οὐδὲ εἰκῆ. Διόπερ καὶ τὸ τῆς ἐκδόσεως, καὶ τὰ τῶν ἐπιστολῶν ἀντίγραφα καταχεύριχα, καὶ τὸ τῶν ἀπεσταλμένων πλήθος (30), καὶ τὴν ἐκάστου κατασκευὴν, διὰ τὸ μεγαλομερῆξ (31) καὶ τέχνην διαφέρειν ἕκαστον αὐτῶν. Τῆς δὲ ἐκδόσεώς ἐστιν ἀντίγραφον τόδε. »

seposuimus ipsi quoque, ac seorsim reddidimus, nec non missorum etiam donariorum copiam, cum proprio singulorum apparatu, quippe quorum amplitudo esset artificiumque singulare. Ergo libelli exemplar ita habet. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Ἐπιστολὴ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως πρὸς Πτολεμαῖον τῶν Αἰγυπτίων βασιλέα.

« Βασιλεῖ μεγάλῳ παρὰ Δημητρίου. Προστάξαντός σου, βασιλεῦ, περὶ τῶν ἀπολειφθέντων (32) εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς βιβλιοθήκης βιβλίων (33), ὅπως ἐπισυναχθῆ, καὶ τὰ διαπεπωκῶτα (34) τύχη τῆς προσηκούσης ἐπισκευῆς, πεπονημένος οὐ παρέργως μέν ἐν τούτοις ἐπιμέλειαν, προσαναφέρω σοι. Τὰ δὲ τοῦ νόμου τῶν Ἰουδαίων βιβλία σὺν ἑτέροις ἄλλοις τισὶν ἀπολείπει· τυγχάνει γὰρ Ἑβραϊκοῖς γράμμασι καὶ φωνῇ λεγόμενα. Ἀμελέστερον δὲ, καὶ σὺ ὡς ὑπάρχει, σεσῆμανται, καθὼς ὑπὸ τῶν εἰδότην προσαναφέρεται· προνοίας γὰρ βασιλικῆς οὐ τετύχηκε. Δέον δὲ εἶτι καὶ ταῦθ' ὑπάρχειν παρὰ σοὶ διηκριθωμένα, διὰ τὸ καὶ φιλοσοφωτέραν εἶναι καὶ ἀκέραιον τὴν νομοθεσίαν ταύτην, ὡς ἂν οὖσαν θεῖαν. Διὰ πόρρω γεγονάσιν (35) οἱ τε συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, καὶ τὸ τῶν ἱστορικῶν πλήθος, τῆς ἐπιμνήσεως τῶν προειρημένων βιβλίων, καὶ τῶν κατ' αὐτὰ πεπονημένων ἀνδρῶν, διὰ τὸ ἀγνήν τινα καὶ σεμνήν εἶναι τὴν ἐν αὐτοῖς θεωρίαν, ὡς φησιν Ἐκαταῖος ὁ Ἀδδηρίτης. Ἐὰν οὖν φαίνηται, βασιλεῦ, γραφήσεται πρὸς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀρχιερέα, ἀποστειλῆται πρὸς μάλιστα καλῶς βεβαιώτατος, καὶ πρεσβυτέρους ἀνδρας, ἐμπείρους τῶν κατὰ τὸν νόμον ἑαυτῶν, ἀφ' ἑκάστης φυλῆς ἕξ, ὅπως, τὸ σύμφωνον ἐκ τῶν πλειόνων ἐξετάσαντες, καὶ λαβόντες τὸ κατὰ τὴν ἔρημνείαν ἀκριβές, ἀξίως καὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς σῆς προαιρέσεως, θῶμεν εὐσήμως. Εὐτύχει διαπαντός. »

(26-27) Ἀναγραφῆς. Excus., ἀντίγραφῆς.

(28) Ἀκριβείας. Excus., ἀσφαλείας.

(29) Ἀπεριμερίμνωσ. Excus., ἀπερίμμενός.

(30) Τῶν ἀπεσταλμένων πλήθος. Donaria intelligit Hierosolymam a rege missa, de quibus inferioris. Sic Josephus locum supplevit: Καὶ τὸ πλήθος τῶν ἀπεσταλμένων ἀναθημάτων, καὶ τὸ ἐφ' ἑκάστου κατασκευασθὲν, ὡς ἀκριβεστάτην εἶναι τὴν τοῦ τεχνίτου τοῖς ὄρωσι μεγαλοουργίαν, καὶ διὰ τὴν τῶν κατασκευασμάτων ἐξοχὴν, τὸν ἐκάστου δημιουργὸν εἶναι εὐθέως γνῶριμον.

(31) Μεγαλομερῆξ. Excus., μεγαλομορῆξ. Sed Eusebio herere malim, nam et Hesychius μεγαλομερῶς exponit, μεγάλως.

(32) Ἀπολειφθέντων. Excus., ἀπολιπόντων. Joseph., εἶτι λειπόντων, quod rectius videtur.

(33) Βιβλίων. Joseph., συγγραμμάτων.

(34) Τὰ διαπεπωκῶτα, Joseph., περὶ τῶν διαπε-

tur dialecti genere. Quæ cum rex audisset, Demetrium jussit ad summum Judæorum pontificem scribere, uti res ea sedulo ac mature curaretur. » Quibus, post alia quædam, hæc subjungit: « Quibus perfectis, inquit, rex Demetrium jussit, de curanda Judaicorum librorum descriptione libellum sibi offerre. Cuncta enim ab iis regibus, et propriis quibusdam mandatis, et præcipua cum diligentia fieri consueverant, negligenter ac temerenihil. Quamobrem et libelli hujus, et epistolarum exemplaria

351 CAPUT III.

Ἐπιστολὴ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως πρὸς Πτολεμαῖον τῶν Αἰγυπτίων βασιλέα.

« Regi magno Demetrius. Quod mihi dederas in mandatis, o rex, ut qui ad bibliothecæ complementum deessent, ii per me libri conquirentur, et quæcunque negligentius excidissent, ea studiose ac sedulo sarcirentur: id abs me summa cum diligentia curatum ad te perscribo. Desiderantur tamen, cum paucis aliis, Judaicæ legis volumina, quod Hebraicis ea litteris ac vocibus continentur. Exstat earum quidem, sed negligentius, atque ut ex peritis audio, perperam expressa significatio; nec mirum, regis enim curæ opus illud non fuit. Ea vero, ut non minus quam cætera, ad amissum exacta penes te habeas, vel hoc nomine plurimum interest, quod altioris cujusdam sapientiæ, ac sincerissimæ integritatis plena lex ea sit, utpote lata divinitus. Quare tam oratores, quam poetæ, et quotquot historiam conscripsere, ab ejusmodi librorum, adeoque hominum illorum commemoratione, qui ex eorum præceptis vitam instituerunt, longissime abfuerunt, quod iis casta quædam et augusta sensus et intelligentiæ ratio contineatur, quemadmodum Hecataus Abderita testatur. Quod igitur, o rex, te approbante fiat, cum summo Hierosolymorum pontifice per litteras agendum erit, uti viros morum integritate præstantes, ætate maturos, et eorum, quæ patriam ad legem pertinent, omnium cognitione præditos, sex tribus e singulis ad te mittat: ut

πτωκῶτων, ὅπως τῆς δεούσης ἐπιμελείας τύχη. Elige. Tantum vereor, ne apud Josephum idem bis dicatur, cum apud Aristæam et Eusebium τὰ διαπεπωκῶτα significare videantur partes aliquas quæ ad comparatorum voluminum integritatem deessent, quomodocunque tandem excidissent. Unde sequitur, τύχη τῆς προσηκούσης ἐπισκευῆς, quibus verbis juberi existimo, ut ἑλλείμματα ista studiose ac diligenter explerantur. Sed Josephus in sequentibus Aristææ verba sæpe mutat, tametsi a sententia vix recedat.

(35) Πόρρω γεγονάσιν, etc. Mirum quantum Latinus Aristæas, qui exstat tomo VII Biblioth. Patrum, a Græco discedit. Habet enim, frequentem apud historicos et poetas horum voluminum esse mentionem. Josephus cum Aristæa Eusebioque consentit.

quem in sensum plures convenisse, diligenti examinae constiterit, eum seligamus, et accuratam eorum librorum interpretationem, prout res ipsa et voluntatis tuæ ratio postulat, honesto et illustri in loco reponamus. Vale, ac rebus in omnibus fortuna secunda utere. » Quibus acceptis a Demetrio litteris, Ptolemæus cum ad Eleazarum eam in rem scribi, tum etiam de captivis ad sese libertate donatis mentionem fieri jussit. Idem crateribus, phialis, mensæ, vasisque libaminum perficiendis, auri pondo talenta quinquaginta, argenti septuaginta, vimque lapidum non exiguam attribuit. Ærarii denique præfectos voluit, et operis eorum, quæ mallent omnium optionem relinquere, et in sacrificiorum, 352 aliarumque rerum expensas, ad centum pecuniæ talenta numerari. Quorum tibi operum molitionem exponemus, si prius epistolarum ipsarum exempla recitaverimus. Ac regis quidem epistola huic in modum se habet.

CAPUT IV.

Epistola Ptolemæi regis ad Eleazarum summum Hierosolymorum pontificem.

« Ptolemæus rex Eleazaro summo pontifici salutem. Quoniam ita casu factum erat, ut plurimi Judæorum, quos Persæ, quo tempore rerum potiebantur, Hierosolymis captivos abduxerant, partim nostris in regionibus constituti essent, partim in Ægyptum una cum parente nostro commigrassent; eorumque permultos ipse, cum in numerum ordinemque militum amplioribus stipendiis ascripserat, tum etiam quorum sibi fides probata jam fuisset, eorum aliquot in arcibus eum in finem exstructis, ad Ægyptiorum terrorem præsidia collocasset. Nos suscepto regno, majori etiam cum reliquis captivis, tum cives in primis tuos humanitate complexi, captivos supra centum millia in libertatem asseruimus, justo dominis pretio persoluto, et si quid forte multitudinis impetu secus actum esset, emendato. Qua in re, præcipuæ cujusdam nostræ pictatis, et gratæ adversus Deum præpotentem voluntatis monumentum exstare volumus, qui regnum adhuc nostrum cum alta pace tranquillissimum, tum maxima per universum orbem gloria celeberrimum conservavit. Ad hæc non tantum ætate florentibus suum in exercitu locum assignavimus, sed etiam quotquot explorata perspectaque fides eo dignos honore reddiderat, in comitatum aulamque nostram allegimus. Cæterum pro nostro erga te, Judæ-

(56) *Βασιλεὺς Πτολεμ.*, etc. Et hanc epistolam Josephus suis, non Aristææ verbis repræsentat.

(57) *Κατωκισθαι*. Eo nimirum, vel opinione sua, vel ipsius victoris voluntate, vel dominorum venditione delatos.

(58) *Ἀναρπάστους*. Excus. Aristæas, ἀναστάτους.

(59) *ὑπὸ Περσῶν*. In edicto quo apud Aristæam et Josephum libertas Judæis a Ptolemæo conceditur, de Persis μηδὲ χρὴ [f. γρὺ]. Nunc tamen ad Judæum scribens, paternæ invidiæ partem aliquam in Persas deonerat, quodque vere poterat, etiam prudenter adjungit.

(40) *Συνεληλυθέναι ... αἰχμαλώτους*. Molle id quidem, sed Josephus longe adhuc mollius, et patris in gratiam ὑποχωριστικώτερον, τοὺς αἰχμαλωτι-

Α Τῆς δὲ ἐκδόσεως ταύτης γενομένης, ἐκέλευσεν ὁ βασιλεὺς γραφῆναι πρὸς τὸν Ἐλεάζαρον περὶ τούτων, σημάτων καὶ τῆν γενομένην ἀπολύτρωσιν τῶν αἰχμαλώτων. Ἐδωκε δὲ καὶ εἰς κατασκευὴν κρατήρων τε καὶ φιαλῶν, καὶ τραπέζης, καὶ σπονδείου, χρυσίου μὲν ὀκτῆς τάλαντα πεντήκοντα, καὶ ἀργυρίου τάλαντα ἑβδομήκοντα, καὶ λίθων ἱκανόν τι πλῆθος. Ἐκέλευσε δὲ τοὺς χρηματοφύλακας τοῖς τεχνίταις ὧν ἂν προαιρῶνται τὴν ἐκλογὴν διδόναι, καὶ νομισματος εἰς θυσίας, καὶ τὰ ἄλλα πρὸς τάλαντα ἑκατόν. Δηλώσομεν δὲ σοι περὶ τῆς κατασκευῆς, ὡς ἂν τὰ τῶν ἐπιτολῶν ἀντίγραφα διέλθωμεν. Ἦν δὲ ἡ τοῦ βασιλέως ἐπιστολὴ τὸν τύπον ἔχουσα τοῦτον.

352 aliarumque rerum expensas, ad centum pecuniæ talenta numerari. Quorum tibi operum molitionem exponemus, si prius epistolarum ipsarum exempla recitaverimus. Ac regis quidem epistola huic in modum se habet.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἐπιστολὴ βασιλέως Πτολεμαίου πρὸς Ἐλεάζαρον ἀρχιερέα Ἱεροσολύμων.

« Βασιλεὺς Πτολεμαῖος (36) ἀρχιερεῖ Ἐλεάζαρον χαίρειν καὶ ἐβῶσθαι. Ἐπει συμβαίνει πλείονας τῶν Ἰουδαίων εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν κατωκισθαι (37), γενηθέντας ἀναρπάστους (38) ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ Περσῶν (39), καθ' ὃν ἐπεκράτου χρόνον ἔτι δὲ καὶ συνεληλυθέναι τῷ πατρὶ ἡμῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον αἰχμαλώτους (40) ἀφ' ὧν καὶ πλείονας εἰς τὸ στρατιωτικὸν σύνταγμα κατεχώρισεν ἐπὶ μείζοσι μισθοφοραῖς ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς προϊόντας κρίνας πιστοὺς, φρούρια κτίσας, ἀπέδωκεν αὐτοῖς, ὅπως τὸ τῶν Αἰγυπτίων ἔθνος φόβον ἔχη (41) διὰ τούτων. Καὶ ἡμεῖς δὲ, παραλαβόντες τὴν βασιλείαν, φιλανθρωπότερον ἀπαντῶμεν τοῖς παῖσι, πολὺ δὲ μᾶλλον τοῖς σοῖς πολίταις ὑπὲρ δέκα μυριάδας αἰχμαλώτων ἡλευθερώκαμεν, ἀποδόντας τοῖς κρατοῦσι τὴν κατ' ἀξίαν ἀργυρικὴν τιμὴν, διορθούμενοι καὶ εἰ τι κακῶς ἐπράχθη διὰ τὰς τῶν δυχλῶν ὁρμὰς, διειληφότες εὐσεβῶς τοῦτο πράσσειν, καὶ τῷ μεγίστῳ θεῷ χαριστικὸν ἀναθέντες, ὃς ἡμῖν τὴν βασιλείαν ἐν εἰρήνῃ καὶ δόξῃ τῆ κρατίστῃ παρ' ὅλην τὴν οἰκουμένην διατετήρηκεν ἔς τε τὸ στρατεύμα τοὺς ἀχμαιοτάτους ταῖς ἡλικίαις τετάχαμεν, τοὺς δὲ δυναμένους καὶ περὶ ἡμᾶς εἶναι, καὶ τοὺς περὶ τὴν αὐτὴν πίστει ἀξίους ἐπικρίνωμεν κατέστησα. Βουλομένων δὲ ἡμῶν καὶ σοὶ χαρίζεσθαι, καὶ πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς μετέπειτα, προηγήμεθα τὸν νόμον ὑμῶν μεθερ-

D

σθέντας ὑπὸ Περσῶν, ὃ ἐμὸς πατὴρ ἐτίμησε.

(41) *Φόβον ἔχη*. Consentit Joseph., ἵνα τοῖς Αἰγυπτίοις ὡς φοβεροί. Excus. tamen Aristæas, interposita negatione, φόβον μὴ ἔχη, contrarium plane sensum efficit, parum meo iudicio probabilem. Nam qui tandem Ægyptiis omni Judæorum metu liberabat, dum eos in locis opere situque munitissimis, et tanto numero collocaret? Credibilis omnino, Ptolemæum Lagidem, qui ab Alexandri obitu primus Ægyptum occupabat, quod a Macedonum viribus satis fortasse paratus non esset, Ægyptios, ne quid nascente regno turbarum excitarent, hoc Judæorum metu cohibere voluisse. Ut sit, quam-obrem id apud Judæum pontificem negaret, causam nihil erat; cur affirmaret, sane plurimum.

μηγευθῆναι γράμμασιν Ἑλληνικοῖς ἐκ τῶν παρ' ὑμῖν Ἀ
Ἑβραϊκῶν λεγομένων γραμμάτων, ἐν ὑπάρχει καὶ
ταῦτα παρ' ἡμῖν ἐν βιβλιοθήκῃ σὺν τοῖς ἄλλοις βασι-
λικοῖς βιβλίοις. Καλῶς οὖν ποιήσεις, καὶ τῆς ἡμετέ-
ρας σπουδῆς ἀξίως, ἐπιλέξας ἀνδρας καλῶς βεδωκό-
τας, πρεσβυτέρους, ἐμπειρίαν ἔχοντας τοῦ νόμου, καὶ
δυνατοὺς ἐρμηνεύσαι, ἀφ' ἑκάστης φυλῆς ἕξ, ὅπως
ἐκ τῶν πλειόνων τὸ σύμφωνον εὐρεθῆ, διὰ τὸ περὶ
μειζόνων εἶναι τὴν σκέψιν. Οἰόμεθα γὰρ, ἐπιτελεσθέν-
τος τούτου, μεγάλην ἀπολοεσθαι δόξαν. Ἀπεστάλακα-
μεν δὲ περὶ τούτων Ἀνδρέαν τῶν ἀρχισωματοφυλά-
κων (42) καὶ Ἀρισταῖον, τιμωμένους παρ' ἡμῖν,
διαλεξομένους σοι, καὶ κομιζόντας ἀπαρχὰς εἰς τὸ
ιερόν ἀναθημάτων, καὶ εἰς θυσίας καὶ τὰ ἄλλα, ἀργυ-
ρίου τάλαντα ἑκατόν. Γράψε καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς περὶ
ἧν ἂν βούλῃ· κεχαρισμένος γὰρ ἔσῃ, καὶ φιλίας δξιόν
πὶ πράξεις· ὡς ἐπιτελεσθησομένων τὴν ταχίστην περὶ
ἧν ἂν αἰρή. Ἐῤῥώσω. Ὡς πρὸς ταῦτα ἀντέγραψεν ἐνδεχο-
μένως (43) ὁ Ἐλεάζαρος οὕτως.

argenti centum in sacrificia ac reliqua id genus expendendis, in templum perferant. Tu vicissim, qua-
cunque de re liberit, ad nos scribas velim. Rem enim et mihi pergratam, et amicitia nostra dignam
faceris : et quidquid postularis, id ut quamprimum fiat, operam dabimus. Vale. » Ad hæc Eleazarus, ut
par erat, in eum qui sequitur modum rescripsit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἐπιστολὴ Ἐλεαζάρου ἀρχιερέως πρὸς Πτολε-
μαῖον βασιλέα.

Ἐλεάζαρος ἀρχιερεὺς βασιλεῖ Πτολεμαίῳ, φίλῳ
γρησίῳ, χαίρειν. Εἰ αὐτὸς τε ἔῤῥώσαι καὶ ἡ βασιλίσ-
σα Ἀρσινόη, ἡ ἀδελφὴ, καὶ τὰ τέκνα, καλῶς ἂν
ἔχοι, καὶ ὡς βουλόμεθα· καὶ αὐτοὶ δὲ ὑγιαίνομεν. C
Λαβόντες τὴν παρὰ σοῦ ἐπιστολὴν, μεγάλην ἐχάρη-
μεν διὰ τὴν προαίρεσίν σου, καὶ τὴν καλλίστην βου-
λὴν, καὶ συναγαγόντες τὸ πᾶν πλῆθος, παρανέγνωμεν
αὐτὴν αὐτοῖς, ἐν εἰδῶσιν, ἣν ἔχεις πρὸς τὸν Θεὸν
ἡμῶν εὐσέβειαν. Ἀπεδείξαμεν δὲ καὶ τὰς φιάλας, ἃς
ἀπέστειλας χρυσᾶς εἰκοσι, καὶ ἀργυρᾶς τριάκοντα,
κρατήρας πέντε, καὶ τράπεζαν εἰς ἀνάθεσιν, καὶ εἰς
προσαγωγὴν θυσίων, καὶ εἰς ἐπισκευὰς, ὧν προσδέη-
ται τὸ ἱερόν, ἀργυρίου τάλαντα ἑκατόν, ἄπερ ἐκόμι-
σεν Ἀνδρέας τῶν τετιμημένων παρὰ σοι, καὶ Ἀρι-
σταῖος, ἀνδρες καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ, καὶ παιδείᾳ διαφέ-
ροντες, καὶ τῆς σῆς ἀγωγῆς καὶ δικαιοσύνης ἀξιοὶ
κατὰ πάντα. Οἱ καὶ μετέδωκαν ἡμῖν τὰ παρὰ σοῦ,
πρὸς ἃ καὶ παρ' ἡμῶν ἀκηκόασιν ἀρμόζοντα τοῖς
σοῖς πράγμασι. Πάντα γὰρ ὅσα σοι συμφέρει, καὶ εἰ
παρὰ φύσιν ἐστὶν (44-45), ὑπακουσόμεθα. Τοῦτο γὰρ
φιλίας καὶ ἀγαπήσεώς ἐστι σημεῖον. Μεγάλα γὰρ καὶ
ἀνεπιλήπτα τοὺς κολίτας ἡμῶν κατὰ πολλοὺς τρόπους
εὐεργέτηκας· εὐθέως οὖν προσηγάγομεν ὑπὲρ σοῦ
θυσίας, καὶ τῆς ἀδελφῆς (46) καὶ τῶν τέκνων, καὶ
τῶν φίλων· καὶ ἠῤῥωτο πᾶν τὸ πλῆθος, ἵνα σοι γένη-
ται καθὼς προαίρη διὰ παντὸς, καὶ διασωζῆ σοι τὴν
βσιλείαν ἐν εἰρήνῃ μετὰ δόξης ὁ κυριεύων ἀπάντων

(42) Τῶν ἀρχισωματοφυλάκων. Excus. Arist. et Joseph., τὸν ἀρχισωματοφύλακα. Quæ lectio homini dignitati favet, cui tantum accedat necesse est, quæntum detrahitur ex sociis.

(43) Ἐνδεχομένως. Vocem explicat Josephus ὡς ἐν ἡν μάλιστὰ φιλοτιμῶς.

osque simul omnes, tum qui toto nunc orbe diffusi
vivunt, tum qui deinceps futuri sunt, animo ac
studio, curandum id nobis agendumque statuimus,
uti lex vestra, ex ea, quam Hebraicam appellatis,
Græcam in linguam convertatur, ut illa cum cæteris
voluminibus regis nostra in bibliotheca collocetur.
Rem ergo cum tibi honestam, tum benevolentia mea
dignam feceris, si viros contestatæ probitatis, æta-
tisque maturæ, legisque simul peritos, atque ad eam
interpretandam idoneos, sex tribubuse singulis de-
lectos ad me miseris, ut quoniam de rebus gravio-
ribus agitur, certiozem hoc in genere consen-
sionem ex plurium concursu habeamus. 353
Atque id, si bene feliciterque cesserit, non vul-
gari nobis gloriæ futurum arbitramur. Eum in finem
ad te misimus Andream, unum ex præsidiariorum
militum præfectis, et Aristæum, ambo summæ apud
nos auctoritatis, qui tecum ea de re colloquantur,
et donariorum nostrorum primitias, cum talentis
argentis, in templum perferant. Tu vicissim, qua-
cunque de re liberit, ad nos scribas velim. Rem enim et mihi pergratam, et amicitia nostra dignam
faceris : et quidquid postularis, id ut quamprimum fiat, operam dabimus. Vale. » Ad hæc Eleazarus, ut
par erat, in eum qui sequitur modum rescripsit.

CAPUT V.

Epistola Eleazari summi sacerdotis ad Ptole-
mæum regem.

Ἐλεάζαρος summus pontifex Ptolemæo regi, vero
ac sincero amico, salutem. Si vales tu, reginaque
Arsinoe, soror, liberique valent, bene est, atque ex
voto nostro : nos quidem valemus. Acceptis litteris
tuis, magnam ex tua voluntate consilioque sanctissimo
lætitiâ cepimus, convocataque multitudine uni-
versâ, palam eas recitavimus, ut omnes tuæ adver-
sus Deum nostrum pietatis sensum intelligerent.
Phiaias etiam abs te missas protulimus, aureas vi-
ginti, ac triginta argenteas, crateres item quinque,
mensam consecratis muneribus excipiendis addi-
ctam, et sacrificiis faciendis, ac cæteris omnibus,
quæ opus templo fuerint, comparandis argenti ta-
lenta centum, quæ Andreas unus ex familiæ tuæ
clarissimis, et Aristæus, viri honestissimi atque in-
teggerrimi, summæque eruditionis, tuæque simul cum
disciplina, tum a quietate rebus in omnibus dignis-
simi attulerunt. Ii tua quoque mandata nobis ex-
posuerunt, rebusque tuis aptum a nobis et commo-
dum responsum tulerunt. Quidquid enim e digni-
tate usque tuo fuerit, in eo, ut minus etiam cum
natura nostra sensuque conjunctum sit, morem
geremus. Hoc enim amicitia et charitatis argumen-
tum est. Et sane magna in primis, nullaque un-
quam oblivione delenda omnis generis beneficia nos-
tros in cives contulisti. Quare hostias confestim, et
tua, et sororis, liberorum, amicorumque causa im-

(44-45) Καὶ εἰ παρὰ φύσιν ἐστὶν. Et Joseph.,
κἄν ἢ παρὰ φύσιν, id est, ut minus id cum ingenio,
sensu, moribus nostris congrueret, cujusmodi
etiam est sacrorum librorum communicatio.

(46) Τῆς ἀδελφῆς, etc. Montac., καὶ τῆς βασι-
λίσσης, καὶ ἀδελφῆς Ἀρσινόης.

molavimus : et votis ac precibus Deo præpotenti nuncupatis, universus ab eo populus flagitabat, **354** uti omnia tibi feliciter atque ex animo cederent, ac perennem regno tuo pacem gloriamque concederet. Cæterum, ut commode tutoque succedat sacræ legis interpretatio, sex tribubus e singulis, in omniium conspectu delegimus, viros probos ac seniores, quos ad te una cum lege misimus. Æquum igitur fuerit, rex æquissime, hanc abs te sacrorum librorum interpretationem sedulo curari, uti ad nos illi continuo salvi et incolumes remittantur. Vale. » Hæc Aristæus. Quibus ille deinceps pluribus tamen de suscepto opere interjectis, secundum illam divinarum litterarum interpretationem, verbis totidem, quæ sequuntur, attextit : « Perlectis, inquit, voluminibus illis, stantes erectique sacerdotes, unaque seniores, non interpretes modo, sed etiam hujus reip. administratione perfuncti, cum populi moderatoribus, una voce omnes : Quandoquidem, aiunt, rite ac religiose perfecta, atque in omnibus ad amussim exacta interpretatio est, ut integra puraque servetur, nihilque prorsus artis irrepit, omni cura studioque providendum. Quam vocem, fastida cunctorum acclamatione consecuta diris more suo eum devoveri jussere, qui vel addendo, vel transferendo, vel deirahendo, universi operis quidquam adulteraret : atque id jure quidem ac merito, uti sacer ille fons limpidis ac jugibus aquis perpetuo scaturiret. Quibus omnibus regi nuntiatis, magnam ipse quoque voluptatem animo cepit, quod suum illud consilium felicem exitum habuisse videretur. Atque illi cuncta etiam recitata sunt, ex quibus legislatoris mentem sumopere admiratus, Qui factum est, inquit, o Demetri, ut tot tantisque rebus gestis, earum tamen nemo vel historicus vel poeta meminerit? Cui Demetrius, Quod augustior, inquit, a Deoque ipso lata lex ea sit. Ac nonnulli quidem ejusmodi aliquid moliri ausi, percussique divinitus susceptum opus abruperunt. Enim vero se ex Theopompo quodam audiisse dicebat, quod ex lege nonnulla, Græce jam reddita, audaciori quodam orationis genere vulgare statuisset, mentis eum perturbatione dies amplius triginta laborasse. Cujus morbi causam, quoties intermitteret, cum multis a Deo precibus in-

A Θεός. Καὶ ὅπως γένηται συμφερόντως, καὶ μετὰ ἀσφαλείας ἢ τοῦ ἀγίου νόμου μεταγραφῆ, παρόντων πάντων, ἐπελεξάμην ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς, πρεσβυτέρους, ἀφ' ἑκάστης φυλῆς ἕξ, οὓς καὶ ἀπεστάλαξαμεν ἔχοντας τὸν νόμον. Καλῶς οὖν ποιήσεις, βασιλεῦ δίκαιε, προστάξας ὡς ἂν ἡ μεταγραφὴ γένηται τῶν βιβλίων, ἵνα πάλιν ἀποκατασταθῶσι πρὸς ἡμᾶς ἀσφαλῶς οἱ ἄνδρες. Ἐβῆρωσο. » Τούτοις ἐξῆς, πολλὰ διὰ μέσου περὶ τῆς προτεθείσης εἰπὼν πραγματείας, μετὰ τὴν Γραφῶν ἐρμηνείαν ἐπιφέρει αὐτοῖς βήμασι· « Καθὼς δ' ἀνεγνώσθη ταῦτα τὰ τεύχη, στάντες οἱ ἱερεῖς καὶ τῶν ἐρμηνέων οἱ πρεσβύτεροι, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ πολιτεύματος, οἱ τε ἡγούμενοι τοῦ πλήθους, εἶπον· Ἐπεὶ καλῶς καὶ ὁσίως διηρμήνευται, καὶ κατὰ πᾶν ἀκριβῶς καλῶς ἔχον ἐστίν, ἵνα **B** διαμένη ταῦθ' οὕτως ἔχοντα, καὶ μὴ γένηται μηδεμία διασκευῆ. Πάντων δὲ ἐπιφωνησάντων τοῖς εἰρημένοις, ἐκέλευσαν ἐπαρᾶσθαι, καθὼς ἔθος ἐστίν αὐτοῖς, εἰ τις διασκευάσει προστιθεὶς. ἢ μεταφέρων τε τὸ σύνολον τῶν γεγραμμένων, ἢ ποιούμενος ἀφαίρεσιν· καλῶς τοῦτο πράσσοντες, ἵνα διὰ παντὸς ἀνάστα μένοντα φυλάσσηται. Προσφωνηθέντων δὲ καὶ τούτων τῶν βασιλεῖ, μεγάλως ἐχάρη· τὴν γὰρ πρόθεσιν ἣν εἶχεν ἀσφαλῶς ἔδοξε τετελειῶσθαι. Παρανεγνώσθη δὲ αὐτῷ καὶ πάντα, καὶ λίαν ἐξεθαύμασε τὴν τοῦ νομοθέτου διάνοιαν, καὶ πρὸς τὸν Δημήτριον εἶπε· Πῶς τηλικούτων πραγμάτων συντετελεσμένων, οὐδεὶς ἐπεβάλετο τῶν ἱστορικῶν, οὐδὲ ποιητῶν ἐπιμνησθῆναι; Ἐκεῖνος δὲ ἔφη· Διὰ τὸ σεμνὴν εἶναί τὴν νομοθεσίαν, καὶ διὰ Θεοῦ γεγονέναι, καὶ τῶν ἐπιβαλλομένων τινῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πληγέντες, τῆς ἐπιβολῆς ἀπέστησαν. Καὶ γὰρ ἔφησεν ἀκηχοῦναι Θεοπόμπου, διότι μέλλων τινὰ τῶν προηρηνημένων (47) ἐπισφαλῆστερον ἐκ τοῦ νόμου προσιστορεῖν, ταραχὴν λάβοι τῆς διανοίας πλεῖον ἡμερῶν τριάκοντα. Κατὰ δὲ τὴν αἴτησιν (48) ἐξιλάττεσθαι τὸν Θεὸν, σαφὲς αὐτῷ γενέσθαι, τίνας χάριν τὸ συμβαίνον ἐστίν. Δι' ὄνειρου δὲ μαθόντος (49), ὅτι τὰ θεῖα βούλεται περιεργασάμενος εἰς κοινούς ἀνθρώπους ἐκφέρειν, ἀποσχόμενον δὲ, οὕτως ἀποκαταστήναι. Καὶ παρὰ Θεοδέκτου δὲ τοῦ τῶν τραγωδιῶν ποιητοῦ μετέλαβον ἐγώ· διότι παραφέρειν μέλλοντός τι τῶν ἀναγεγραμμένων ἐν τῇ βίβλῳ πρὸς τι δρᾶμα τὰς ὕψεις ἀπεγλαυκώθη (50), καὶ λαβὼν ὑπόνοιαν, ὅτι διὰ ταῦτ' αὐτῷ γέγονεν, ἐξιλασάμενος τὸν Θεόν, ἐν πολλαῖς ἡμέραις ἀποκατέστη. **D**

(47) Προηρηνημένων. Utriusque historiarum meminit Josephus, nec tamen addit, ullam divinæ legis interpretationem, Septuaginta seniorum opera priorem existisse.

(48) Τὴν αἴτησιν. Dubium non est quin rependum ex Aristæa sit, τὴν ἀνεσιν. Joseph. multitudinis num., παρὰ τὰς ἀνάσεις.

(49) Μαθόντος. Corrigend. ex Aristæa, tam excuso quam manuscr., σημανθέντος, et lin. ultima post ἀποσχόμενον delenda conjunctio δέ. Legi etiam posset μαθεῖν pro μαθόντος, servato δὲ post ἀποσχόμεν. vel eod. sublato, μαθόντα.

(50) Ἀπεγλαυκώθη. Vera lectio, ex qua corrigendus excus. Aristæas, apud quem mendosissime legitur ἀπεγλαυκώθη. Recte etiam Josephus. τὰς

ὕψεις γλαυκωθεῖς. Notum est γλαύκωμα et γλαύκωσιν oculi vitium esse, quo humor pupillæ crystallinus, cæsiō præter naturam colore suffusus, vel ἀμαυροῦται, vel ἀποξηραίνεται. Plinius etiam glaucoma passim vocat. Hinc facetum illud Palæstrionis in Plauti *Milite* :

*Et nos facietis fabricis, et doctis dolis,
Glaucomat ob oculos objiciemus, eumque ita
Faciemus, ut quod viderit, non viderit.*

Ubi Plautus *glaucomat* pro *glaucoma* posuit, ut *schemam* in *Amphitryone*, pro *schema*,

Huc processi sic cum servili schema.

Ita *Syrmat*, *diademam*, *dogmam* Latini veteres dixere. Priscianus lib. vi.

Μεταλαβὼν δὲ ὁ βασιλεὺς, καθὼς προεῖπον (51), περὶ τούτων τὰ περὶ τοῦ Δημητρίου, προσκυνήσας ἐκέλευσε μεγάλῃν ποιῆσθαι τῶν βιβλίων ἐπιμέλειαν, καὶ συντηρεῖσθαι ἀγνῶς. » Ταῦθ' ἤμιν ἐκ τῆς τοῦ δηλωθέντος ἐπιτετημέθω γραφῆς. Φέρε δὴ καὶ τὸ πολίτευμα τῆς κατὰ Μωσέα νομοθεσίας ἐκ τῶν παρὰ τοῖς ἀνδράσι διαφανῶν θεασώμεθα. Πρῶτα δὲ θήσω Φίλωνος τὰ περὶ τῆς ἀπ' Αἰγύπτου πορείας τῶν Ἰουδαίων, ἣν ἐπισηνῶνται Μωσέως ἡγουμένου, ἀπὸ τοῦ πρώτου συγγράμματος, ὃν ἐπέγραψεν Ὑποθετικῶς (52). ἔνθα τὸν ὑπὲρ Ἰουδαίων, ὡς πρὸς κατηγόρους αὐτῶν, τοιοῦμενος λόγον, ταῦτ' αὖ φησιν.

« Ellectis, summa interpretationem veneratione complexus, sacros proinde libros summa cum diligentia castos integrosque conservari jussit. » Atque hæc ab Aristæo sumpta, et in epitomen contracta sufficiant. Nunc vero ipsam Mosaicæ reip. legisque formam, in eorum, qui apud Hebræos summopere floruerunt, scriptis expressam contemplemur. Initium a Philone ducemus, quæque de Judæorum ex Ægypto migratione Moysæ duce suscepta commemorat, ex primo librorum eorum, quos *Hypotheticos* inscripsit, repetemus, ubi Judæorum, adversus illorum accusatores defensionem instituens, hunc in modum loquitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Φίλωνος περὶ τῆς ἀπ' Αἰγύπτου πορείας τῶν Ἰουδαίων.

« Τὸν μὲν παλαιὸν αὐτοῖς πρόγονον ἀπὸ Χαλδαίων εἶναι, τὸν δὲ λαὸν ἀναστῆναι τοῦτον ἐξ Αἰγύπτου μεταφικισμένον ἀπὸ Συρίας τὸ πάλαι, μυριάσι τε ἀμυθήτοις πλήθοντα, καὶ τῆς γῆς οὐκ οὐσης ἰκανῆς, πρὸς ὃ ἐτι (53) καὶ νεότητι φρονημάτων ἐντεθραμμένον μεγάλως, καὶ ἅμα τοῦ Θεοῦ διὰ φασμάτων καὶ ὄνειράτων ἐξοδὸν αὐτοῖς δηλοῦντος, καὶ οὐδενὸς ἤττον εἰς πῆθον κατὰ δαίμονα ἐμπεισόντας τῆς πατρῴου καὶ ἀρχαίας γῆς ὅθεν δὴ καὶ τὸν πρόγονον ἐκείνον αὐτοῖς μετελθεῖν (54) εἰς Αἴγυπτον, εἶτε τῷ Θεῷ δὴ δόξαν, εἶτε προνοίᾳ τινὶ πάντων εὐδαιμονῆσαι μάλιστα, ὡς ἀπ' ἐκείνου μέχρις εἰς τὸ παρὸν τὸ τε ἔθνος αὐτοῖς καὶ γεγενῆσθαι καὶ διαμένειν, καπὶ τοσοῦτον ὑπερβάλλειν εἰς πολυανδρίαν. » Καὶ μετὰ βραχέα φησιν: « Ἀνὴρ γε μὴν αὐτοῖς ἡγεῖτο τῆς ἐξόδου καὶ τῆς πορείας, εἰς οὐδὲν τῶν πολλῶν, εἰ βούλει, διάφο-

A telligere studuisset, hanc demum in somnis unam didicisse, quod divina mysteria rimari curiosius, ac profanis hominibus enuntiare voluisset. 355 Ita mutato abjectoque consilio pristinae sanitati restitutum fuisse. Quin etiam Theodectem sibi quemdam tragædiarum scriptorem narrare solitum, quod aliquid ex iis quæ sacris voluminibus continentur, in fabulæ argumentum detorquere conaretur, sese in oculorum glaucoma incidisse, quo non nisi post multos dies, ubi morbi fontem suspicione attigisset, Numenque sibi conciliasset, liberari potuerit. Itaque rex, his omnibus, uti supra dixi, ex Demetrio in-

« Ellectis, summa interpretationem veneratione complexus, sacros proinde libros summa cum diligentia castos integrosque conservari jussit. » Atque hæc ab Aristæo sumpta, et in epitomen contracta sufficiant. Nunc vero ipsam Mosaicæ reip. legisque formam, in eorum, qui apud Hebræos summopere floruerunt, scriptis expressam contemplemur. Initium a Philone ducemus, quæque de Judæorum ex Ægypto migratione Moysæ duce suscepta commemorat, ex primo librorum eorum, quos *Hypotheticos* inscripsit, repetemus, ubi Judæorum, adversus illorum accusatores defensionem instituens, hunc in modum loquitur.

B CAPUT VI.

Ex Philone ae Judæorum ex Ægypto profectioe.

« Enimvero, antiquissimum generis parentem sui ex Chaldæis oriundum esse, hunc vero populum ex Ægypto, in quam ex Syria jam olim commigraverat profectum, partim quod eum infinita multitudine auctum terra illa non caperet, partim quod is exaggeratam animi vim et magnitudinem ab educatione ipsa haustam foveret, partim quod Deus ipse non modo tam visis, quam somniis, eos ad emigrandum invitaret, sed etiam (quo stimulo non vehementior alius fuit) ardens illis antiquæ patriæ desiderium injecisset: ex qua nimirum ille generis sui princeps, cum in Ægyptum commeasset, sive quod ita Deo videretur, sive occulta quadam Providentiæ vi, cæteros omnes adeo sortis felicitate superasset; ut ab illo tempore in hodiernum usque diem, constantissime propagata. gens illa sit, et fe-

(51) Καθὼς προεῖπον. Prior editio, καθὼς προεῖπε περὶ τούτων τὰ περὶ τοῦ Δημητρίου προσκυνήσας, quibus nihil corruptius. Aristæus excus., προεῖπον, περὶ τῶν τοῦ Δημητρίου προσκυνήσας, quæ vix saniora sunt. Montacut. pro περὶ τοῦ Δημ. leg. παρὰ τοῦ Δημ. Emendatio locus erit, si leges, καθὼς προεῖπον, τούτων (vel ταῦτα) περὶ τοῦ Δημητρίου, προσκυνήσας, vel καὶ προσκυνήσας. Nam Josephus ita scribit: Παραλαβὼν δὲ ταῦτα ὁ βασιλεὺς, παρὰ τοῦ Δημητρίου, καθὼς προεῖρηται, προσκυνήσας αὐτοῖς, ubi ταῦτα ἐ αὐτοῖς de libris ipsis Gelepius intell. git. Non improbo. Melius tamen fortasse de verbis Demetrii accipias, quibus auditis. Ptolemæus sancta quædam, ut sit, admiratione percussus, venerabundo similis, aut in genua proenbuerit, aut simile quid egerit: nam continuo sequitur τῶν βιβλίων, cum aliqui potius τὰ βιβλία pro ταῦτα dicere debuissent, ac deinde αὐτῶν pro τῶν βιβλίων subiungere. Philo quoque lib. ii. *De vita Moysis*, de iis qui Ἰσραὴλ hanc divinæ legis interpretationem, Hebræo, vel, ut appellat, Chaldæo fonti simillimam cum admiratione venerarentur, Καθὰπερ ἀδελφάς, ἵπκῃ, μᾶλλον δὲ, ὡς μάλα καὶ τὴν αὐτὴν, ἐν τε τοῖς πράγμασι, καὶ τοῖς ὀνόμασι, τεθήλασι, καὶ προσκυνούσι: οὐχ ἔρμηνεῖς ἐκείνους, ἀλλ' ἱεροφάντας, καὶ

προφήτας προσαγορεύοντες. Iuam ante, de Judæorum annuo solemnique jejunio, τίς δὲ τὴν λεγομένην νηστείαν οὐ τέθηπε, καὶ προσκυνεῖ;

(52) Ὑποθετικῶς. Malim ὑποθετικῶς, ex altero ms. Regio. Nec tamen satis constat, quod operis genus illud fuerit, quæ Ὑποθετικά Philo inscripserit. Quod si ex præsentii fragmento conjecturam ducere liceat, id ei placuisse nomen videtur, quod hoc in opere, καθ' ὑπόθεσιν, ut plurimum disputaret, ac frequenter dilemmata proposito, alterutrius partis optionem daret; sic tamen, ut ex utraque, postmodum καθ' ὑπόθεσιν ingeniose tractata, suam in rem argumenta duceret.

(53) Πρὸς ὃ ἐτι, etc. Hanc alter. manuscr. lectionem editæ prætulimus, in qua, pro ἐντεθραμμένον, legebatur καὶ τεθραμμένον, ubi νεότητα, meo iudicio, sic accepit, ut animosa fere omnia νεανικά dici solent. Quanquam, ut verum fatear, νεότης ista, mihi quidem nova nimium est. Quid si ergo legeretur, πρὸς ὃ, ἐν τῇ νεότητι φρονηματίαν, καὶ τεθραμμένον μεγάλως, nam cogitationum æ sensuum novitatem intelligi, vix est ut credam.

(54) Μετελθεῖν. Forte μετ' ἐλθεῖν, vel potius μετὰ τὸ ἐλθεῖν,

cunditate sobolis admirabili pullularit. Tum paucis interjectis, « Ac virum quidem, inquit ille, protectionis simul itinerisque ducem habuere, nihil admodum, si ita vis, hominum vulgo excellentiorem. Nam eum præstigiariam quoque, ac veteratoriae orationis insimulabant. Demus id vero, sed præstigias accipe, **356** versutiamque laudabilem, qua populum universum, siti, fame, viarum ignorance, ac rerum omnium penuria laborantem, perinde ut in summa cunctorum bonorum abundantia et suppeditato ab interjectis nationibus commeatu, salvum et incolumem præstitit; verum etiam illum ut a mutuis animorum dissidiis liberum habuit, ita sibi rebus in omnibus obsequentem. Atque id non ad breve aliquod exiguumque tempus, sed tandiu certe quidem, quandiu in simili voluntatum concordia, ut affatim cuncta suppeterent, manere ac persistere ne familia quidem una potuisset. Ita neque sitis, neque fames, non lues corporum, non imminetium periculorum metus, non casuum ignorantio futurorum, adversus præstigiariorem illum, tantam populi multitudinem, et illius fraudibus dolisque circumventam, et passim aliquando pereuntem concitavit. Qualem obsecro te, hominis hujus tantam sive artem, sive orationis vim, sive sapientiam fuisse dicemus, quæ tot ac tam varias discriminum monstrorumque formas præsensque omnibus exitium sæpe minitantes una superaret? Oportuit videlicet, aut eorum, quibus impetabat, ingenia, non jam imperita rerum esse, ductuque difficilia; sed cum ad obtemperandum ex sese prompta, tum vero ne futuri quidem improvida, aut, licet insigni morum improbitate forent, Deum tamen hoc ipsis naturæ vitium asperitatemque lenire, et præsentis simul futurique rationes providentiæ suæ consilio moderari. Utrum autem dederis, id profecto erit ejusmodi, quod ad præcipuam quamdam universorum laudem atque dignitatem pertinere videatur. Et protectionis quidem hæc ratio fuit. Jam ubi terram illam attigissent, quemadmodum suarum ibi rerum domicilia collocarint, eamque regionem tenuerint, sacræ quidem eorum litteræ loquuntur: malo tamen hoc loco, non tam rei gestæ historiam, quam ratiocinando, quod verisimile fuerit, persequi. Utrum enim eos mavis, hominum adhuc valentes numero, tametsi perpetuis fractos debilitatosque laboribus, auctis tamen confirmatisque viribus, ea loca postmodum armis occupasse, Syrosque simul ac Phœnices suis in penatibus focusque patriis dimicantes subegisse? An imbelles potius et ignavi cum essent, adeoque paucissimi, et a rebus omnibus bello gerendo necessariis imparati, aliis tamen et aliquem erga se venerationis sensum injecisse, et a volentibus utroque cedentibus regionem accepisse: tum eosdem paulo post ædificasse templum, ac cætera quæ ad pietatem religionemque spectarent, constituisse? **357** Nam id quidem argumento est, quam

^a γρ., ἢ τό.

(55) *Εὐπειθεῖς*. Ita correximus, cum ante legeretur *εὐπειθεῖν*, cujus lectionis in alt. manuscr. non obscurum adhuc vestigium supererat.

Α ρος· οὕτω καὶ ἐλοιδοροῦν γόητα καὶ κέρκωπα λόγων. Καλῆς μέντοι γοητείας καὶ πανουργίας, ἐξ ἧς τὸν γε λαὸν ἅπαντα ἐν ἀνυδρίᾳ καὶ λιμῷ, καὶ τῶν ὁδῶν ἀγνοίᾳ, καὶ ἀπορίᾳ τῶν συμπάντων, οὐ μόνον εἰς τὸ παντελῆς διεσώσατο, καὶ ὡσπερ ἐν εὐθηνίᾳ πάσῃ, καὶ παραπομπῇ τῶν μεταξὺ κειμένων ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀστασιάστους αὐτοὺς, καὶ πρὸς ἑαυτὸν μάλιστα εὐπειθεῖς (55) διεφύλαξε. Καὶ ταῦτα οὐκ ὀλίγον δῆπου χρόνον, ἀλλ' ὅσον οὐδ' οἰκίαν ἐν ὁμοφροσύνῃ συμμεῖναι μετὰ πάσης εὐθηνίας εἰκὸς ἐστίν. Καὶ οὐ δίψος, οὐ λιμὸς, οὐ φθορὰ σωματῶν, οὐχὶ φόβος περὶ τῶν μελλόντων, οὐκ ἀγνοια τῶν συμπεσομένων, ἐπὶ τὸν γόητα ἐκείνον ἐπήρε τοὺς ἐξαπατωμένους καὶ περιφθειρομένους λαοὺς. Καίτοι τί βούλει, φῶμεν ἐκεῖνῳ τινὰ εἶναι τοσαύτην τέχνην, ἢ δεινότητα λόγων, ἢ σύνεσιν, ὡς τῶν τοσοῦτων καὶ τοιούτων ἀτόπων, καὶ πρὸς θλιβρὸν ἅπαντας ἀγόντων ἐπικρατεῖν; Ἡ γὰρ τὰς φύσεις τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνθρώπων οὐκ ἀμαθῶς οὐδὲ δυσκόλως, ἀλλ' εὐπειθῶς καὶ τοῦ μέλλοντος οὐκ ἀπρονοήτως ἔχειν· ἢ τοῦτους μὲν ὡς μάλιστα κακοὺς εἶναι, τὸν δὲ Θεὸν τὰς δυσκολίας αὐτῶν πρᾶθνεῖν, καὶ τοῦ μέλλοντος ὡσπερ ἐπιτατεῖν. Ὅτι γὰρ σοὶ μάλιστα ἀν' ἐκ τούτων ἀληθὲς εἶναι δόξη, πρὸς ἐπαίνου καὶ τιμῆς καὶ ζήλου περὶ αὐτῶν συμπάντων ἰσχύειν φαίνεται. Καὶ τὰ μὲν τῆς ἐξόδου δὴ ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν γῆν ταύτην ἦλθον, ὅπως μὲν ποτε ἄρα ἰδρῦθησαν, καὶ τὴν χώραν ἔσχον, ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀναγραφαῖς δηλοῦσιν· οὐ μὴν ἔγωγε δικαίῳ μᾶλλον καθ' ἱστορίαν, ἢ κατὰ τινὰ λογισμὸν περὶ αὐτῶν τὰ εἰκότα ἐπεξελεῖν. Πότερον γὰρ ποτε βούλει, τῷ πλήθει τῶν σωματῶν ἐτι περιόντας, καίπερ εἰς τέλος κεκακωμένους, ὅμως δὲ δισχύοντας, καὶ τὰ ὅπλα ἐν χερσὶν ἔχοντας, εἶτα κατὰ κράτος ἐλεῖν τὴν χώραν, Σύρους τε ὁμοῦ καὶ Φοίνικας ἐν αὐτῇ τῇ ἐκείνων γῆ μαχομένους νικῶντας· ἢ τοὺς μὲν, ἀπόλεμους καὶ ἀνάνδρους εἶναι, καὶ παντελῶς ὀλίγους ὑποθώμεθα, καὶ τῶν εἰς πόλεμον παρασκευῶν ἀπόρους, αἰδέσεως δὲ τυχεῖν παρὰ τούτοις, καὶ τὴν γῆν λαβεῖν παρ' ἐκόντων; Ἐπειτα δ' εὐθὺς οὐκ εἰς μακρὸν τὸν τε νεῶν ἀνοικοδομήσαι, καὶ τᾶλλα εἰς εὐσέθειαν καὶ ἀγιστείαν καταστήσασθαι; Ἀλλοῖ γὰρ, ὡς εἶοικε, ταῦτα, καὶ θεοφιλεστάτους αὐτοὺς ἀνωμολογήσθαι καὶ παρὰ τοῖς ἔθροισι· ἔθροισι γὰρ ἦσαν ἐξ ἀνάγκης, ὧν ἐπὶ τῆς γῆς ἐξαίφνης ἦλθον ὡς ἀφαιρησόμενοι. Παρὰ τούτους δ' οὐν αἰδέσεως καὶ τιμῆς τυγχάνοντες, πῶς οὐχ ὑπερβάλλειν εὐτυχίᾳ τοὺς ἄλλους φαίνονται; Τίνα δὲ τὰ δεύτερα ἐφεξῆς, ἢ τὰ τρίτα πρὸς τούτοις λέγωμεν; Πότερον τὸ τῆς εὐνομίας καὶ εὐπειθείας αὐτῶν, ἢ τῆς δούστητος καὶ δικαιοσύνης καὶ εὐσεβείας; Ἀλλὰ τὸν μὲν ἄνδρα ἐκείνον, ὅστις ποτὲ ἦν, ὁ τοὺς νόμους αὐτοῖς θεῖς, οὕτω σφόδρα ἐθαύμασαν, ὡς ὅτι δὴ ποτε ἔδοξεν ἐκείνῳ, καὶ αὐτοῖς. Εἴτε οὖν λελογισμένος αὐτὸς, εἴτε ἀκούων παρὰ δαίμονος ἔφρασε, τοῦτο ἅπαν εἰς τὸν Θεὸν ἀνάγειν, καὶ πλειόνων ἐτῶν διεπληροῦσθαι, ἢ τὸ μὲν ἀκριβὲς, οὐκ ἔχω λέγειν ὀπίστα,

πλέω. δ' οὖν ἡ δισχίλια ἔτη, μὴ ᾧ ῥῆμά γε αὐτοὺς ἂν ἴδοντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων κινῆσαι, ἀλλὰ καὶ μυριάκις αὐτοὺς ἀποθανεῖν ὑπομείναι θάπτον, ἢ τοῖς ἐκείνου νόμοις καὶ ἔθεσιν ἐναντία πεισθῆναι. Ταῦτ' εἰπὼν, ἐπιτέμνεταί τὴν ἐκ τῶν Μωσέως νόμων καταβεβλημένην τῷ Ἰουδαίων ἔθνεϊ πολιτείαν, γράφον οὕτως.

integritatem instituti obedientiæque constantiam? An vero sanctimonix decus, et illibatum æquitatis religionisque florem? Quippe virum illum, quisquis demum is fuerit, usque adeo suspexere, ut quidquid ipsi visum est, probarint universi; atque ita, sive hanc reip. formam suo ipse sensu arbitrioque descriperit, sive divinitus illam acceperit, eam certe non alteri, quam Deo acceptam tulerint, totque annorum spatio (certum equidem numerum definire non possum, sed tamen amplius bis mille) ne vocem quidem unam, in iis quæ scripta reliquit, immutarint: milliesque potius emori, quam legibus aliis vivere moribusque malint. Hæc ille. Quibus summa legum earum capita subjungit, quibus suam Judæis rempublicam Moyses informarat: his verbis.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

B

CAPUT VII.

Τοῦ αὐτοῦ, περὶ τῆς κατὰ Μωσέα θεοσεβοῦς πολιτείας.

De religiosa Mosaicæ reipublicæ forma. Ex eoaem.

ε Ἄρα τί τούτων ἢ τούτοις προσόμοιοι παρ' ἐκείνους ἐστὶ, πρῶτον εἶναι δοκεῖ καὶ τιθασσόν, καὶ δικῶν ἐπαγωγᾶς, καὶ σκῆψεως, καὶ ἀναβολᾶς, καὶ τιμῆσεως, καὶ πάλιν ὑποτιμήσεως ἔχον (56); Οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα ἀπλᾶ καὶ δῆλα. Ἐὰν παιδεραστῆς, ἐάν μοιχεύης, ἐάν βιάσῃ παῖδα (ἄρρενα μὲν μηδὲ λέγε), ἀλλὰ καὶ θήλειαν ὁμοίως ἐάν σαυτὸν καταπορνεύης, ἐάν καὶ παρ' ἡλικίαν αἰσχρόν τι πάθῃς, ἢ δοκῆς, ἢ μέλλῃς, θάνατος ἡ ζημία. Ἐὰν εἰς δούλον σῶμα, ἐάν εἰς ἐλευθερον ὑβρίζῃς, ἐάν δεσμοῖς συνέχῃς, ἐάν ἀπάγων πωλῆς, ἐάν βέβηλα, ἐάν ἐρα παρακλέπτῃς, ἐάν ἀσεβῆς, οὐκ ἔργῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐάν ῥήματι τῷ τυγχόντι, εἰς μὲν Θεὸν αὐτὸν (Πλεως ἡμῖν ὁ Θεός, καὶ αὐτῆς τῆς περὶ τούτων ἐννοίας γένοιτο, οὐδὲ ἄξιον λέγειν), ἀλλ' εἰς πατέρα ἢ μητέρα, ἢ εὐεργέτην σαυτοῦ θάνατος ὁμοίως, καὶ οὗτος οὐ κοινός, οὐδ' ὁ τυχόν, ἀλλὰ δεῖ καταλευσθῆναι τὸν εἰπόντα μόνον, ὡς οὐ χεῖρονα ἀσεβείας πράξαντα. Ἄλλα δ' αὖ πάλιν, ὅποιά τινα. Γυναῖκας ἀνδράσι δουλεῦειν, πρὸς ὕβρεως μὲν ᾧ γρ., μηδέ. ἂ γρ., αὐτό. ᾧ γρ., δοκοῦν.

ε Num quid istorum, inquit, aut saltem iis affine, locum apud eos habet, quod speciem mansuetudinis ac facilitatis aliquam habere videatur: litium intentiones, tergiversationes, comperendinationes, mulctæ, mulctarumque a reis quæsitæ diminutiones? Nihil plane: at simplicia certa que omnia. Si puerorum amoribus, si adulterio peccaveris: si puellæ (marem enim hoc in genere ne appelles quidem) stuprum obtuleris: si tuam ipse pudicitiam prodideris: si præter ætatem turpe quid aut perpressus eris, aut statueris, aut molitus fueris; scelus morte luito. Si aut servo, aut libero injuriam feceris, si aut habueris in vinculis, aut abductum vendideris: si profani sacrive quidpiam furto sustuleris: si non opere modo, sed verbo tenus impie feceris, non in Deum quidem (absit enim, ut vel hoc nobis verbum excidat, propitiusque nobis Deus ille sit, 358 quibus in mentem vel ipsa hoc de crimine cogitatio subierit), sed in patrem aut

(56) Ὑποτιμήσεις ἔχον. Solemnis ea est, quam expressimus, in re forensi maxime, vocis hujus significatio. Nec aliud in eadem fuit ὑποτιμάσθαι, quam reum, aut rei amicos graviorem pœnam deprecari, et cum levioze aliqua permutare. Secus tamen visum est erudito Xenophontis interpreti, qui locum illum ex Apolog. pro Socrate, Κελευόμενος ὑποτιμάσθαι, ὅτε ἑαυτὸν ὑπετιμήσατο, ὅτε τοὺς φίλους εἴασεν· ἀλλὰ καὶ ἔλεγεν, ὅτι τὸ ὑποτιμάσθαι ὁμολογοῦντος εἶη ἀδικεῖν, ita reddidit: *Jussus multam exsolvere, neque de suo eam solvit, neque amicos id facere passus est; imo etiam dicebat, mulctæ solutionem ejus esse hominis, qui se injuste fecisse fateri videretur.* Atqui, jam capitali pœna non pecuniaria mulcta, damnatus erat Socrates: nec ὑποτιμάσθαι solventium est, sed æstimantium. Quid quod ex illo Socratis facto, Xenophon perspicue intelligi voluit, quam nullo producendæ vitæ desiderio teneretur? Sensus igitur est, Socratem morte damnatum, quod reis omnibus licebat, levioze sibi pœnam, φέρει εἰπεῖν, exsilium, carcerem, aut pecuniariam multam irrogare, vel id ut per amicos fieret, pati noluisse. Apud Platonem, Socrates in Apologίᾳ, τὸ ἀντιτιμάσθαι cum Demosibene et al. eod. sensu accipit: Τιμᾶται δ' οὖν μοι ὁ ἀγῆρ θανάτου· ἐγὼ δὲ δὴ τίνος ὄμην ἀντιτιμή-

σομαι; imo sæpius deinde τὶ τιμᾶσθαι. Hinc etiam factum videtur, ut ὑποτιμάσθαι dicerentur, qui muneris impositi gravitatem, aut valetudinis, aut senectutis, aut simili quadam excusatione delgerent, quasi muneris istius vicem, proprium hoc et singulare incommodum sufficerent. Quare apud Hesychium ὑποτίμησις explicatur, πρόφρασις. Nec suspectus cuiquam esse debet ille Plutarchi locus in Camillo: Συνορῶν δὲ (ὁ Κάμιλλος) τὴν ἀνάγκην, καὶ τὸν κίνδυνον, ὅτε ὑποτίμησιν εἰπὼν, ὡς πρότερον, ὅτε προφάσει χρησάμενος, ἀλλ' αὐτόθεν ὑποστάς τὴν στρατηγίαν, etc. Quinta Camillo dictatura deferebatur, homini jam prope octogenario; grave quidem onus, quod tamen in summo reip. periculo, nulla is, ut tertiam et quartam, excusatione defugit. Itaque ὑποτίμησιν εἰπεῖν, et προφάσει χρῆσασθαι, admodum gemina. Quod optime vidit Amiotus. At Latinus interpres ita vertit, nihil jam mulcta, ut ante, deterritus: minus, opinor, ex Plutarchi mente præsertim, ut alia mittam, cum similem magistratum Camillus multæ metu defugisse non legatur: sed tantum ætatem, valetudinem, et alia id genus excusasse, quod erat proprie ὑποτίμησιν εἰπεῖν. Nec dubium est quin infra p. 363, pro τῆς ἀγνοίας ἐπιτίμησιν, legend. sit, τῆς ἀγνοίας ὑποτίμησιν, eodem plane sensu.

matrem, aut eum, qui beneficiis te sibi obstrinxerit: morte similiter luito, eaque non communi quidem ac vulgari: sed quisquis vel lingua tantum hoc in genere deliquerit, lapidandus is est, quasi nihil ei qui impie quid fecerit, improbitate concedat. Alias præterea leges id genus habent, cujusmodi hæ sunt quæ sequuntur: Uxores viris non ullam ad contumeliam, sed quoties obedientiæ ratio postulabit, rebus in omnibus obtemperanto. Parentes imperium in liberos habent, quo tamen ad eorum salutem præcipua cura studioque consulendum utuntur. Suarum quisque facultatum dominus esto, nisi si eas Deo, vel dicatas utcunque, vel omnino sacras esse voluerit. Nam si vel ore tenuis sponsonem ejusmodi aliquam nuncuparit, nihil eorum deinceps attingere poterit, sed omnibus ei continuo interdictum erit. Apagæ vero, quidquam ex iis quæ numinibus consecrata forent, aut ex donariis alienis rapere: nam res etiam cujusque proprias, ut jam dixi, vel unum, quod imprudenti Domino exciderit, verbum consecrabit. Ita, cujus ea vox fuerit, cunctis ille spoliandus erit: imo, si eam mutata sententia, revocare conabitur, vita quoque spoliandus. Atque eadem cæterorum præterea, in quos potestatem quis habeat, ratio est. Si vir uxoris suæ alimenta Deo sacra esse voluerit, alimentis ei suis abstinendum. Si de filio pater, si princeps de subditis, simile quiddam stauerit, fixum idem habendum ac ratum. Porro votorum ejusmodi solutio, si de perfectissima et maxima loquimur, sacerdotis, qui ea sibi probari neget, propria est: eum enim suum quasi vicarium Deus esse voluit, qui ea vel suscipere, vel repudiare summo jure posset. Altera vero est ab iis, penes quos præcipuus semper manet rei dominatus, fas quoddam et facultas profecta, qua quis placatum sibi propitiumque Numen esse pronuntiet. Ita consecrationes illas ratas habendi, nulla subest necessitas. Alia insuper infinita sunt, quæ partim sine scripto, moribus tantum et consuetudine, partim scriptis etiam legibus continentur. Ac posterioris etiam generis sunt, quæ sequuntur. Quæ quis moleste graviterque ferret, ea ipse ne facito. Quæ non deposuerit, ea ne tollito. Nihil penitus quantulumcunque sit, ex alterius vel horto, vel torculari, vel area, vel acervo furtim subtrahito. Ne cuiquam petenti ignem invideto. Fluentium aquarum usu neminem excludito. Pauperibus et corpore mutilis stipem mendicantibus Dei causa pie subvenito. Mortuum neminem sepe-

(57) *Μηδ' ὡς τῷ Θ. τ. δ.* Ὡς mutandum videtur in ὅς, quasi liceret, ἢ καὶ ἀνέντα ταῦτα τῷ Θεῷ.

(58) *Τῶν θεῶν.* Quid si τοῦ Θεοῦ? Nam quorsum hic profanorum deorum meminisse? nisi tamen *Dei pro Deo*, ut Hebræi *עֲלֵיָהוּ*, quod vix credo.

(59) *Ἐτέρων ἀναθημάτων.* Hic genitivus cum sequente οἰκείων, Attice, ut notandum est, pro accusandi casu.

(60) *Υἱῷ.* Legendum videtur υἱοῦ, et paulo post, ὑπηκόου, non ὑπηκόω, quemadmodum ante scribi-

οὔδε μᾶς, πρὸς εὐπειθειαν δ' ἐν ἅπασιν. Γυνεῖς παίδων ἄρχειν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ πολυωρίᾳ. Τῶν ἑαυτοῦ κτημάτων ἕνα ἕκαστον κύριον εἶναι, μὴ θεὸν γε ἐπιφημίσαντα αὐτοῖς, μηδ' ὡς τῷ Θεῷ ταῦτα ἀνησιν (57). Εἰ δὲ λόγῳ μόνον ὑποσχέσθαι προσπέσοι, ψαῦσαι καὶ θίγειν αὐτῶν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' εὐθὺς ἀπάντων ἀποκεκλεισθαι. Μὴ μοι τὰ τῶν θεῶν (58) ἀρπάξαι, μηδ' ἀποσυλᾶν ἐτέρων ἀναθημάτων (59), ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων, ὡς περ ἔφη, προσπεσόν τι καὶ λαθὼν αὐτὸν ῥῆμα, ἐπαναθήσει. Εἰπόντα δὲ, πάντων στέρεσθαι μεταγινώσκοντι δὲ ἢ ἐπανορθομένῳ τὰ λελεγμένα, καὶ τὴν ψυχὴν προσαφαιρεῖσθαι. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὧν κυριεύει, ὁ αὐτὸς λόγος. Ἐὰν ἐπιφημίση τροφὴν γυναικὸς ἀνήρ, ἰερὰν εἶναι, τροφῆς ἀνέχειν. Ἐὰν πατὴρ υἱῷ (60), ἐὰν ἄρχων τῷ ὑπηκόῳ, ταυτὸν. Καὶ ἐκλυσις δὲ ἐπιφημισθέντων, ἢ μὲν τελειστάτη καὶ μεγίστη, τοῦ ἱερέως ἀποφήσαντος: ὑπὸ γὰρ τοῦ Θεοῦ κύριος οὗτος δέξασθαι καὶ μετὰ ταῦτην δὲ ἢ παρὰ τῶν μᾶλλον ἀεὶ κυρίων ὅσα ἴλεων τὸν Θεὸν ἀποφαίνειν: ὡς μηδὲ ἐπ' ἀνάγκαις τὴν ἀνάθειν δέχεσθαι. Μυρία δὲ ἄλλα ἐπὶ τούτοις, ὅσα καὶ ἐπὶ ἀγράφων ἐθῶν καὶ νομίμων, κἀν τοῖς νομίμοις αὐτοῖς (61). "Α τις παθεῖν ἐχθαίρει, μὴ ποιεῖν αὐτόν. "Α μὴ κατέθηκεν, μηδ' ἀναρῆσθαι, μηδ' ἐκ προσιᾶς, μηδ' ἐκ ληνοῦ, μηδ' ἐξ ἄλωνος: μὴ θημῶνος ὑφαιρεῖσθαι μέγα ἢ μικρὸν ἀπλῶς μηθέν. Μὴ πυρὸς δεθθέντι φθοσῆν. Μὴ νάματα ὑδάτων ἀποκλείειν: ἀλλὰ καὶ πτωχοῖς καὶ πηροῖς τροφὴν ἐραρίζουσι πρὸς τὸν Θεὸν εὐαγῶς ἀνέχειν (62). Μὴ ταφῆς νεκρῶν (63) ἐξείργειν, ἀλλὰ καὶ γῆς αὐτοῖς ὅσον γε εἰς τὴν ὄσταν προσπεδιδάλλειν: μὴ θήκας, μὴ μνήματα ὄλων κατοικομένων κινεῖν. Μὴ δεσμά, μὴ κακὸν μηδὲν πλέον τῷ ἐν ἀνάγκαις προσεπιφέρειν. Μὴ γονῆν ἀνδρῶν ἐκτέμνοντας, μὴ γυναικῶν ἀτοκίους, καὶ ἄλλαις μηχαναῖς ἀμβλοῦν. Μὴ ζῶις ἐμπαλιν ἢ κατέδειξεν εἰς: οὐδ' ὁ Θεός, εἴτε τις καὶ νομοθέτης, προσφέρεισθαι. Μὴ σπέρμα ἀφανίζειν μὴ γέννημα δουλοῦν. Μὴ ζυγὸν ἀδικὸν ἀνθυποβάλλειν, μὴ χοίρικα ἀμετρον, μὴ νόμισμα ἀδικόν. Μὴ φίλων ἀπόρρητα ἐν ἔχθρᾳ φαίνειν. Ποῖ δὲ πρὸς τοῦ Θεοῦ ἡμῖν τὰ Βουζύγια ἐκεῖνα; "Αλλὰ δὲ πρὸς τούτοις ὄρα. Μὴ παίδων διοικίζειν γονεάς, μηδ' ἀν αἰχμαλώτους ἔχης: μὴ γυναικῶν ἀνδρός, κἀν νομίμως ἐωνημένος ἧς δεσπότης. "Ηπου σεμνότερα καὶ μεῖζω ταῦτα: ἄλλα δὲ μικρὰ καὶ τὰ τυχόντα. Μὴ νεοττίαν φησὶ κατοικίδιον ἐρημοῦν, μὴ ζῶων ἱκεστῶν, ὅσα ἐσθ' ὅτε προσφευγόντων ἀναρῆειν. Μὴ εἰ τι τῶν τοιούτων ἤττον ἔστιν. Οὐδενὸς ἀξια ταῦτά γε εἰποῖς ἄν. "Αλλ' ὁ γε ἐπ' αὐτοῖς νόμος ἔστι μέγας, καὶ πάσης ἐπιμελείας αἴτιος, καὶ αἰ προρρήσεις μεγάλας, καὶ ἀραὶ κατὰ τε ἐξωλείας,

ταυ, γυναικός, non γυναικί. Nam hic quoque, ἀπὸ κοινοῦ, συναυδιένδου putem, ἐπιφημίση τροφῆν.

(61) *Κἀν τοῖς νομίμοις αὐτοῖς.* Malim ab his verbis novæ periodi p̄incipium ducere, tametsi totus hic locus nonnihil decurtatus videtur.

(62) *Ἀνέχειν.* Hic ἀνέχειν est ἀπέχειν, quod paulo ante erat, ἀπέχεσθαι.

(63) *Νεκρῶν.* Lege νεκρούς, vel si νέκυν, ut in manuscr., αὐτοῖς quod sequitur mutandum in αὐτῷ.

καὶ ὁ Θεὸς ἐπόπητος τῶν τοιοῦτων, καὶ τιμωρὸς ἀπανταχοῦ. » Καὶ μετὰ βραχέα φησίν· « Ὀλίγη δὲ ἡμέραν εἰ τύχοι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ μιαν, ἀλλὰ πολλὰς, καὶ ταύτας οὐκ εὐθύς ἐφεξῆς ἀλλήλαις, ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων (καὶ τούτων δὲ παρ' ἑπτὰ, κρατοῦντος, ὡς καὶ εἰκὸς, αἰεὶ τοῦ παρὰ τὰς βεβήλους ἔθους), μὴθ' ἐν ἄν παραβῆναι τῶν προσεταγμένων, οὐ θαυμάζεις; Ἄρ' οὐ (64) πρὸς ἀσκήσεως μόνον αὐτοῖς τοῦτο ἐγκρατείας ἐστίν, ὡς ἐξ Ἰσοῦ καὶ δρᾶν τι ποιῶντες (65), καὶ ἀνέχειν ἰσχύειν ἀπὸ τῶν ἔργων, εἰ θεοί; Οὐ δῆτα. Ἄλλὰ καὶ ἂ πρὸς ἔργου μεγάλου καὶ θαυμαστοῦ τινος ὤφθη δεῖν ὁ νομοθέτης, αὐτοὺς μὴτ' ἄλλα (66) μόνον ἱκανοὺς εἶναι δρᾶν ὡσαύτως, ἀλλ' εἶτι καὶ τῶν πατρῶων νόμων καὶ ἐθῶν ἐμπειρῶς ἔχειν. Τί οὖν ἐποίησε ταῖς ἐβδόμαις ταύταις ἡμέραις; Αὐτοὺς εἰς ταυτὸν ἤξλου συνάγεσθαι, καὶ καθεζομένους μετ' ἀλλήλων, σὺν αἰδοῖ καὶ κόσμφ τῶν νόμων ἀκρασθαι, τοῦ μηδένα ἀγνοῆσαι χάριν. Καὶ δῆτα συνέρονται μὲν αἰεὶ, καὶ συνεδρεοῦσι μετ' ἀλλήλων· οἱ μὲν πολλοὶ σωπῆ, πλὴν εἰ τι προσεπιφημίσαι τοῖς ἀναγιγνωσκόμενοις νομίζεσθαι· τῶν ἱερέων δὲ τις ὁ παρῶν, ἢ τῶν γερόντων εἰς ἀναγνώσκαι τοὺς ἱεροὺς νόμους αὐτοῖς, καὶ καθ' ἕκαστον ἐξηγεῖται μέχρι σχεδὸν βελίης ὀφίας· κάκ τοῦδε ἀπολούνται, τῶν τε νόμων τῶν ἱερῶν ἐμπειρῶς ἔχοντες καὶ πολὺ δὴ πρὸς εὐσέθειαν ἐπιδεδωκότες. Ἄρά σοι οὐ δοκεῖ ταῦτα παντὸς σπουδασματος μᾶλλον ἀναγκαῖα αὐτοῖς; Τριγαροῦν οὐκ ἐπὶ θεσημίδους ἔρχονται περὶ τῶν πρακτέων, καὶ μὴ διερωτῶντες, οὐδὲ καθ' ἑαυτοὺς ὑπ' ἀγνοίας τῶν νόμων βράδιουργοῦσιν· ἀλλ' ὅτινα αὐτῶν κινεῖς, καὶ περὶ τῶν πατρῶων διαπυνθάνη, προχειρῶς ἔχει καὶ βράδιως εἰπεῖν, καὶ ἀνήρ γυναικί, καὶ παῖσ πατῆρ, καὶ δούλοις δεσπότης ἱκανὸς εἶναι δοκεῖ τοὺς νόμους παραδιδόναι. Καὶ μὴν περὶ τοῦ γε ἔτους τοῦ ἐβδόμου βῆδιον ὡσαύτως λέγειν, οὐ μὴν ταυτὸν ἴσως. Οὐ γὰρ αὐτοὶ τῶν ἔργων ἀφεστᾶσιν, ὡσπερ ταῖς ἐβδόμαις ἐκείναις ἡμέραις· ἀλλὰ τὴν γῆν ἀργῆν ἀφίσιν εἰς τὰ μέλλοντα αὐθις εὐθύνιας χάριν. Πολὺ γὰρ διαφέρειν, αὐτὴν ἀναπαύαν λαβοῦσαν, εἶτα δὲ εἰς νέωτα γεωργεῖσθαι, καὶ μὴ τῇ συνεχεῖ τῆς ἐργασίας κατεξάνθαι. Ταυτὸν δὲ καὶ περὶ τὰ σώματα ἂν ἴδοις συμβαῖνον εἰς ῥώμην· οὐ γὰρ δὴ πρὸς ὕγλαιαν μόνον διαλείμματα, καὶ τινὰς ἀναπαύλας ἀπὸ τῶν ἔργων τοὺς λατροῦς προστάττοντας (67)· τὸ γὰρ συνεχὲς καὶ ὁμοιοειδὲς αἰεὶ, μάλιστα δὲ ἐπ' ἔργων, βλάπτειν ἔοικε. Σημεῖον δέ· Τὴν γὰρ γῆν αὐτὴν εἰ τις ἐπαγγέλλοιτο αὐτοῖς ἐξεργάσασθαι πολὺ μᾶλλον πρόσθεν (68) τὸ ἐβδομον ἔτος τοῦτ', καὶ τὴν καρπῶν πάντων συμπαραχωρήσειν ὅλων, οὐκ ἂν οὐδαμῶς δέξαιντο· οὐ γὰρ αὐτοὶ τῶν πόνοιον ἀνέχειν οἴονται δεῖν μόνον (καίτοι κἂν εἰ τοῦτ' ἐπόλουν, οὐδὲν ἂν θαυμαστον ἦν), ἀλλὰ τὴν χώραν αὐτοῖς ἀνεσίει τινα καὶ βρωτῶν, εἰς ἀρχὴν ἑτέραν τῆς αὐθις ἐπιμελείας

• Forte del. καί.

(64) Ἄρ' οὐ. Legend. videtur ἄρ' οὖν.

(65) Ποιοῦντας. Rescribe ποιοῦντας cum alt. manuscrip.

(66) Μήτ' ἄλλα. Rectius legeris μή τ' ἄλλα, vel μήτε pro μή sumendum erit.

(67) Προστάττοντας. Subintelligend. ἀπὸ κοινού

A liri prohibeto, sed ei potius, religionis ealtem causa, 359 terram injicito. Defunctorum loculos aut sepulcra, ne leviter quidem commoveto. Neque nexum, neque mali quidquam aliud hominis ad egestatem ac necessitatem adjungito. Ne virilis seminis jam decisi vim, aut mulierum abortionibus, aut aliis artibus obtundito. Animantibus aliter, quam aut Deus, aut legislator ipse præscriperit, ne utitor. Semen ne disperdito. Partum servituti ne mancipato. Ne lancem iniquam, ne modium iusto minorem, aut nummum adulterinum subjicito. Ne amicorum arcana privatis impulsus inimicitibus prodito. Buzygia autem illa, quo per Deum nobis tandem abiere? Sed attende porro, quæ attextimus. Ne parentes a liberis, ut mancipia tua sint, B neve uxorem a conjuge, ut eorum legitimo pretio persoluto dominus sis, tecto sejungito. Atque hæc graviora plane sunt ac majora. Sunt et minora quaedam atque humiliora. Cujusmodi sunt: Domesticum nidum pullis ne spoliato. Nullius animantis, quæ ad te confugerit, obsecrationem rejicito. Et si quid hoc in genere levius est. Minuta hæc tibi forte ac nihili facienda videantur. At de iis sancita lex et magna est, et omni cura studioque servatur: magnæ item denuntiationes, imprecationes magnæ, quas pestis ultima consequatur: magnus denique rerum illarum inspector Deus, et criminum ubique vindex. » Idemque paucis interjectis: « Quid? hoc non admiratione dignum existimas, integro sæpe die, imo non uno duntaxat aliquo, sed pluribus, iisque non aliis alios continenter, sed ex intervallo consequentibus; et ejusmodi quidem intervallo, quod in septimum quemque desinat; profanorum licet dierum consuetudine, vim, ut fit, maximam obtinente, nullum tamen omnino præceptum violari? An id forte probandæ tantum et exercendæ continentiæ causa institutum fuit, ut non minus functiones suas intermittere, si quando opus esset, quam aliquid agere possent? Cave credas. Sed hoc in magni cujusdam et eximii operis loco ponendum legislator putavit, ut non cæteris modo rebus, tam intermittendis, quam gerendis idonei, sed etiam ut patriarum legum et consuetudinum gnari peritique forent. Quid igitur D septimis illis diebus instituit? Eos nimirum eundem in locum una convenire voluit, ut silentio summaque cum modestia considerentes, legum recitationi aures accommodent, itaque nihil ipsos omnino fugiat. Atque hunc illi conveniendi simul considendique morem, 360 sic perpetuo retinent, ut multitudo quidem universa sileat, nisi cum ea, quæ leguntur, faustis ac lætis acclamationibus prosequitur: e sacerdotibus autem vel senioribus ali-

ἂν ἴδοις.

(68) Μᾶλλον πρόσθεν. Leg. μᾶλλον τοῦ, vel τῶν πρόσθεν, vel μᾶλλον ἢ τὰ πρόσθεν. Quod autem sequitur, πάντων post καρπῶν, omnino superfluum videtur.

quis, sacras loges palam recitans, omnes sigillatim exponat, donec alta jam vespera discedant universi, tum divinatorum mandatorum instructi cognitione, tum etiam admodum pietate aucti. Nunquid hoc quovis studii genere magis tibi necessarium videtur? Enimvero causæ nihil est, quamobrem istos legum enarratores de rebus agendis consulant, quorum ut responsis careant, nihil tamen, vel apud se unquam, earum ignoracione perperam molientur. Quemcunque enim ipsorum appellaveris, ac de patriis institutis percontatus eris, cum respondere per sese, commode ac facile poterit, tum ejusmodi sane videbitur, qui seu vir uxorem, seu liberos pater, seu famulos dominus, legum notione informare queat. Jam septimi quoque anni facilis et expedita ratio est, tametsi forte dissimilis. Nec enim eo, quemadmodum septimo illo die, ab omni opere vacant, sed terram in consequentem annum otiosam, uberioris proventus expectatione, jacere patiuntur. Multum enim ad soli feracitatem interesse sentiunt, ut secundum hoc quietis intervallum, sequente deinceps anno coli denovo incipiat, non autem ut assidua et continenti aratione laceretur. Quod ipsum ad corporum etiam firmitatem et robur valere cognoscimus, cum eas intermissiones, et a quotidianis functionibus vacationes, non tantum valetudinis causa medici præcipiant : quod assiduitas omnis ac perpetua similitudo, ac præsertim operum, detrimenti aliquid afferre consueverit. Atque ut ipsorum hoc in genere consilium argumento certiore constet : existat forte non nemo, qui anno septimo, et suam illis ipsis agris multo quam ante diligentius colendis operam, et messe tamen integra sese iis cæsurrum polliceatur : hanc illi conditionem nunquam acceperint, quippe qui a laboribus soli vacare nolint (quod tamen, si facerent, mirum nemini jure videretur), sed ipsum quoque solum in aliquam induciarum quietisque partem vocandum existiment, ut novum deinceps culturæ laborem suavius faciliusque patiat. Nam si ea causa non suberat, qui, nisi, per Deum immortalem, solum hoc alia superiore anno locarent, atque ab operis totum illum consequentis fructum et proventum acciperent?

361 Nimirum, pro ea solum, ut ante dixi, qua terram ipsam prosequuntur, cura ac studio, nihil horum, ut mihi quidem videtur, ullo modo probare possunt. Ac præcipuum quoddam illud est, quod sequitur, eorum humanitatis documentum. Quoniam enim septimo illo anno vacaverint, quæ per sese fruges exsisterint, eas sibi, quod nullo suo labore provenerint, nec metendas ipsi, nec reconendas arbitrantur : sed divinæ benignitati voluntarium hunc terræ partum assignantes, quemvis eo, seu viator ille, seu quilibet alius fuerit, pro arbitrio vel inopia secure uti libenter omnino patiuntur. At de his modo satis. Nam quod ista lex in septimum quemque diem potissimum imperarit, hujus rei causam, opinor, ex me non requiras, qui forte jam a pluribus vel medicis, vel physiologis, vel philosophis sæpenumero audieris, quantus numerus iste septenarius cum in cæterorum omnium, tum in hominis quoque naturam vires obtineat. Hæc igitur Sabbati ratio fuit. Atque hactenus Philo. Gemina sunt, quæ libro *De Judæorum antiquitate* secundo Josephus his verbis commemorat.

CAPUT VIII.

Ex Josepho de Mosaicæ reipublicæ forma.

« Jam vero, inquit ille, qui tandem ex omnibus et perfectissimam legum rationem instituerit, et

^a γρ., παρελθόντος. ^b Ἰσ. ἐκείνου. ^c γρ., ἀπρηνούς.

(69) Οὐδέ. Leg. οὐδὲν cum alt. manuscr.

(70) Στήσαι, ταῦτα. Conjungo sic, στήσαι ταῦτα. Est autem brevis et Attica oratio : pro ἐφ' ὧν γὰρ ἂν τ. ἐ. ἡ. ὁ νόμος αὐτοῖς στήσαι ταῦτα.

(71) Ἰωσήπου. Locus hic Josephi exstat lib. II contra Apionem, pag. 1071 edit. Græco-Lat.

(72) Καὶ τῆς δικαιοσύνης, etc. Excus. Joseph., καὶ τίς ὁ δικαιοσύνη περὶ τῆς τοῦ θ. Interpret. obscurius, Qui justissime de Dei fide cognoverint. Ἐπι-

καὶ γεωργίας, λαβεῖν. Ἐπει, τί ἐκώλυε πρὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ παραθέντος ^a ἔτους αὐτὴν προεκδοῦναί, καὶ παρὰ τῶν ἐργαζομένων τὸν ἐκείνων ^b φόρον τοῦ ἔτους ἐκλέγειν; ἀλλ', ὡσπερ ἔφη, κατ' οὐδένα τρόπον, οὐδὲ (69) τῶν τοιούτων, προνοία, μοι δοκεῖ, τῆς χώρας, ἐκδέχονται. Τῆς δὲ φιλανθρωπίας αὐτῶν καὶ τοῦτο μέγα, ὡς ἀληθῶς, σημείον. Ἐπει γὰρ αὐτοὶ τῶν ἔργων ἐκείνου τοῦ ἔτους ἀνέχουσι, τοὺς γινομένους καρποὺς οὐκ οἴονται δεῖν συλλέγειν, οὐδ' ἀποτίθεσθαι, μὴ ἐκ τῶν οἰκείων πόνων περιόντας αὐτοῖς; ἀλλ', ἅτε τοῦ Θεοῦ παρεσχηκός αὐτοῖς, ἀνιέλτης ἐπ' αὐτομάτου τῆς γῆς, τοὺς βουλομένους ἡ θεομέλους τῶν τε ἰσοπέδων καὶ τῶν ἄλλων ἀξιοῦσι μετὰ ἀδείας χρῆσθαι. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἄλις σοι τὸ γὰρ ταῖς ἐβδόμαις ἤδη τὸν νόμον αὐτοῖς στήσαι, ταῦτα (70) οὐκ ἂν ἐμὲ ἀπατήσῃς, ἴσως πολλῶν πολ- λάκις καὶ ἱατρῶν, καὶ φυσιολόγων, καὶ φιλοσόφων ἀκηκοῖται ^c περὶ τοῦ ἐβδόμου πρότερον, ἦν ἄρα δύναμιν ἔχει πρὸς τε τὴν τῶν συμπάντων, καὶ δὴ πρὸς τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν. Οὗτος ὁ τῆς ἐβδόμης λόγος ἵσταῦτα μὲν ὁ Φίλων ὁμοία δ' αὐτῷ καὶ Ἰωσήπου ἴστορεῖ ἐν δευτέρῳ συγγράμματι, ὡς κεκοινηται *Περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀρχαιότητος*, τοῦτον γράφων καὶ αὐτὸς τὸν τρόπον.

et a quotidianis functionibus vacationes, non tantum valetudinis causa medici præcipiant : quod assiduitas omnis ac perpetua similitudo, ac præsertim operum, detrimenti aliquid afferre consueverit. Atque ut ipsorum hoc in genere consilium argumento certiore constet : existat forte non nemo, qui anno septimo, et suam illis ipsis agris multo quam ante diligentius colendis operam, et messe tamen integra sese iis cæsurrum polliceatur : hanc illi conditionem nunquam acceperint, quippe qui a laboribus soli vacare nolint (quod tamen, si facerent, mirum nemini jure videretur), sed ipsum quoque solum in aliquam induciarum quietisque partem vocandum existiment, ut novum deinceps culturæ laborem suavius faciliusque patiat. Nam si ea causa non suberat, qui, nisi, per Deum immortalem, solum hoc alia superiore anno locarent, atque ab operis totum illum consequentis fructum et proventum acciperent?

361 Nimirum, pro ea solum, ut ante dixi, qua terram ipsam prosequuntur, cura ac studio, nihil horum, ut mihi quidem videtur, ullo modo probare possunt. Ac præcipuum quoddam illud est, quod sequitur, eorum humanitatis documentum. Quoniam enim septimo illo anno vacaverint, quæ per sese fruges exsisterint, eas sibi, quod nullo suo labore provenerint, nec metendas ipsi, nec reconendas arbitrantur : sed divinæ benignitati voluntarium hunc terræ partum assignantes, quemvis eo, seu viator ille, seu quilibet alius fuerit, pro arbitrio vel inopia secure uti libenter omnino patiuntur. At de his modo satis. Nam quod ista lex in septimum quemque diem potissimum imperarit, hujus rei causam, opinor, ex me non requiras, qui forte jam a pluribus vel medicis, vel physiologis, vel philosophis sæpenumero audieris, quantus numerus iste septenarius cum in cæterorum omnium, tum in hominis quoque naturam vires obtineat. Hæc igitur Sabbati ratio fuit. Atque hactenus Philo. Gemina sunt, quæ libro *De Judæorum antiquitate* secundo Josephus his verbis commemorat.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἰωσήπου (71) περὶ τοῦ κατὰ Μωσέα πολιτεύματος.

« Τίς δ' ἦν ὁ μάλιστα καθορώσας τοὺς νόμους, καὶ τῆς δικαιοσύνης (72) περὶ τοῦ Θεοῦ πίστεως ἐπι-

τυγχάνειν τινός, vel περὶ τινός, est conjectura assequi, rem tangere, quod etiam ἐπιτυγχάνειν absolute dicitur : Gallice, *rencontrer*. Plutarch. in *Pericle*, ubi de ostento quodam explicando loquitur : Ἐκώλυε δ' οὐδὲν, καὶ τὸν φυσικὸν ἐπιτυγχάνειν, καὶ τὸν μάντιν τοῦ μὲν τὴν αἰτίαν, τοῦ δὲ τὸ τέλος καλῶς ἐκλαμβάνοντος. Fieri autem poterat, uti et physicus et vates rem attingerent (Gallice *rencontras. est hien*) altero rei causam, altero finem assignante. Hic

τυχῶν, πάρεστιν ἐξ αὐτῶν κατανοεῖν τῶν νόμων ἀντιπαράβαλλοντας· ἤδη γὰρ περὶ τούτων λεκτέον. Οὐκ οὖν ἀπειροὶ μὲν αἱ κατὰ μέρος τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν νόμων παρὰ τοῖς ἅπασιν ἀνθρώποις διαφοραὶ, κεφαλαιωδῶς ἂν ἐπίοι τις (73). Οἱ μὲν γὰρ μοναρχίας, οἱ δὲ ταῖς ὀλίγων δυναστείαις, ἄλλοι δὲ τοῖς πλήθεσιν ἐπέτρεψαν τὴν ἐξουσίαν τῶν πολιτευμάτων. Ὁ δ' ἡμέτερος νομοθέτης εἰς μὲν τούτους (74) οὐδ' ὅτι οὖν ἀπειδεν· ὡς δ' ἂν τις εἴποι βιασάμενος τὸν λόγον, θεοκρατίαν ἀπέδειξε (75) τὸ πολίτευμα, Θεῷ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ κράτος ἀναθεῖς, καὶ πείσας εἰς ἐκεῖνον ἅπαντας ἀφορᾶν, ὡς αἴτιον μὲν ἁπάντων ὄντα τῶν ἀγαθῶν, ἃ κινεῖται (76), πᾶσιν ἀνθρώποις ὑπάρχει, καὶ ὅσων ἔτυχον αὐτοὶ δεηθέντες ἐν ἀμηχανίᾳ· λαθεῖν δὲ τὴν ἐκεῖνου γνώμην οὐκ ἐνόν, οὔτε τι τῶν πραττομένων οὐδὲν, οὐδ' ὡς ἂν τις παρ' αὐτῷ διακηθῆι. Ἄλλ' αὐτὸν (77) ἀπέφηνε καὶ ἀγέννητον, καὶ πρὸς τὸν αἰδιον χρόνον ἀναλλοίωτον, πάσης ἰδέας γνητῆς κάλλει διαφέροντα, καὶ δυνάμει μὲν ἡμῖν ὑψιρριμον, ὅποῖός δὲ κατ' οὐσίαν ἐστίν, ἀγνωστον. Ταῦτα περὶ Θεοῦ φρονεῖν οἱ σοφώτατοι (78) παρ' Ἑλλήσιν ὅτι μὲν ἐδιδάχθησαν, ἐκεῖνον τὰς ἀρχὰς παρασχόντος, ἐῷ νῦν λέγειν ὅτι δὲ ἐστὶ καλὰ καὶ πρέποντα τῇ τοῦ Θεοῦ φύσει καὶ μεγαλειότητι, σφόδρα μεμαρτυρήκασιν. Καὶ γὰρ Πυθαγόρας, καὶ Ἀναξαγόρας, καὶ Πλάτων, οἱ τε μετ' ἐκεῖνον (79) ἀπὸ τῆς Σοφῆς φιλόσοφοι, καὶ μικροῦ δεῖν ἅπαντες οὕτω φαίνονται περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως πεφρονηκότες. Ἄλλ' οἱ μὲν πρὸς ὀλίγους (80) φιλοσοφούντες, εἰς πλήθῃ δόξαις κατελιγμένα τὴν ἀλήθειαν τοῦ δόγματός ἐξενεγκεῖν οὐκ ἐτόλμησαν· ὁ δ' ἡμέτερος νομοθέτης, ἵτε δὴ τὰ ἔργα παρέχων τοῖς νόμοις σύμφωνα, ὁ μόνον τοὺς καθ' ἑαυτὸν ἐπεισεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξ ἐκείνων ἀεὶ γενησομένοις τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ πίστιν ἐνέφυσεν ἀμετακίνητον. Αἴτιον δ' (81), ὅτι καὶ τῷ τρόπῳ τῆς νομοθεσίας πρὸς τὸ χρήσιμον πάντων καὶ διήνεγκεν. Οὐ γὰρ μέρος ἀρετῆς ἐποίησε τὴν εὐσέθειαν, ἀλλὰ ταύτης μέρη τε ἄλλα (82), καὶ συν-

A æquissimam de Deo notionem atque sententiam animo informavit, vel ex mutua legum ipsarum contentione quivis intelligat. Tempus enim est, ut ad eas veniamus. Enimvero, ut infinita quædam, si expendere singula volueris, morum atque legum toto passim hominum genere, discrimina sint, eas tamen omnes in summa hæc capita facile colligas. Alii quippe uni tantum, paucis quibusdam alii, alii denique populo summam republicæ potestatem commiserunt. At legislator noster, hisce neglectis omnibus, theocraticam (liceat enim hac voce, tametsi paulo duriore uti) reip. formam instituit : atque ita, summo principatu divino Numini attributo, id egit maxime, ut in eo cunctorum oculi ac mentes acquiescerent, tanquam in eo, qui et bonorum omnium, seu quæ universe hominum generi eveniunt, seu quæ privatim singuli, difficilioribus suis temporibus, votis ac precibus impetrant, auctor et causa sit : atque ejusmodi, cujus cognitionem nullum omnino factum, cogitatio nulla fugere ac latere possit. 362 Eum præterea cum ortu carere, tum nullam tota æternitate mutationem subire, omnis quoque mortalis formæ dignitatem pulchritudine superare, postremo ut sua nobis potestate notum, sic natura et essentia prorsus ignotum esse profiteretur. Mitto sane Græcorum sapientissimos hujus de Deo sententiæ magistrum illum ac duces habuisse : quam præclara quidem illa quamque Dei cum natura et majestate conjuncta foret, gravissime testatum ipsi quoque reliquerunt. Pythagoras enim, Anaxagoras, Plato, quique Platonem exceperunt Stoici philosophi, ac cæteri prope omnes, in hujus de natura divina sententiæ communionem societatemque venerunt. At enimvero, cum isti fere non nisi cum paucis philosopharentur, et dogmatis hujus veritatem in vulgus aliis jam opinionibus occupatum efferre metuerent : tum noster hic legislator, qui suarum ad legum æquitatem operum

enim ἐκλαμβάνειν est νοεῖν, ὑπολαμβάνειν, δέχεσθαι, vel ἐκδέχεσθαι, interpretari.

(73) *Κεφαλαιωδῶς ἂν ἐπίοι τις.* Desunt hæc apud Joseph., quæ tamen necessaria videntur, si modo præmittatur, οὕτω δὲ ταύτας κεφ. etc.

(74) *Τούτους.* Joseph., τούτων. Ellge.

(75) *Ἀπέδειξε.* Rectius omnino quam, ut in excuso legitur, ἀπέπειξε. Cæterum interpres Josephi, totum hoc membrum, vereor ut satis apte reddiderit, *veluti si quis hoc dicendo, mensuram transcendat verbis, divinam rempob. declaravit.* Cætera confertes, si libet : mihi quidem tanti non est, aliena reprehendere.

(76) *Κινεῖται,* etc. Totus hic locus apud Joseph. ita incipitur : Κοινῇ τε πᾶσιν ἀνθρώποις παρέχοντα, καὶ ἰδίᾳ. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο· ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπηγόρευσεν, εἰς ἐκεῖνον ἀνάγει τὴν ἀπαγόρευσιν. Καὶ ἃ μὲν τὸ δοκεῖν ἐδίδαξαν μὲν εἶναι Θεὸν μονάρχην, μετ' αὐτὸν δὲ θεῶν τινὰς μυθολογίας ἀνεπλάσαντο, τὸ εἶναι αὐτοὺς δεηθέντες ἀμηχανία, λαθεῖν τὴν ἐκεῖνου γνώμην ἠδυνήθησαν, ἀλλ' οὔτε τῶν πραττομένων οὐδὲν, οὐδ' ὅς ἂν τις παρ' αὐτῷ διακηθῆι. Quæ partim corrupta, partim loco trajecta suo, partim ab interprete omisæ sunt, qui Eusebianum codicem, vel Eusebiano similem secutus

videtur. Lectio sane nostra brevior et melior : tantum pro κινεῖται reponas licet κοινῇ τε· ac forte post ἀνθρώποις, interponas ἰδίᾳ τε ἐκάστοις, quæ tamen abesse possunt, ac sequenti ex membro intelligi.

(77) *Ἄλλ' αὐτὸν,* etc. Hæc apud Joseph. ita leges, Ἐνα γοῦν αὐτὸν ἀπέφηεν ὁ ἡμέτερος νόμος εὐπρόσιτον (f. ἀπρόσιτον) ἀγέννητον, αἰδιον, ἀχρονον, ἀναλλοίωτον, quæ meliora simul ac pleniora judico.

(78) *Σοφώτατοι.* Excus. Josephus hic quædam infercit, sed vitiosa omnino et ἀπροσδιόνυσα, quæque ab interprete aut lecta non sunt, aut neglecta sunt.

(79) *Ἐκεῖνον.* Joseph., ἐκείνους.

(80) *Πρὸς ὀλίγους,* etc. Josephus ita locum integrum, πρὸς ὀλίγων φιλοσοφούντες, εἰς πλήθος, δόξαις προκατελιγμένον, ἀληθ., etc. Eusebianis hæreo : malim tamen προκατελιγμένα quam κατελιγμένα.

(81) *Αἴτιον δέ.* Atticismi hujus ignorantio, Josephi interpretem θαυμαστὸν ὅσον παρήγαγεν.

(82) *Μέρη τε ἄλλα,* etc. Lege, ut apud Joseph. : τὰ μέρη τ' ἄλλα συνειδῆς, καὶ κατέστησε.

consensuam adungeret; non eos modo, qui sua ætate viverent, in eam secum mentem adduxit, verum etiam nepotibus ac posteris illorum omnibus, firmam hanc atque constantem de divino Numine fidem inseruit. Quod autem in ea legum suarum informatione fructum etiam fuerit longe quam cæteri majorem secutus, eo maxime factum est, quod non religionem virtutis partem aliquam fecerit, sed religionis potius alia partes esse quasdam, et viderit, et vero statuerit: justitiam, temperantiam, patientiam, ac mutuam civium inter se rebus in omnibus conjunctionem. Quippe, actionum enim, studiorum, ac sermonum omnium rationes ex una divini Numinis religione suspensas habere nos oportet: cum nihil penitus aut non expensum, aut non definitum constitutumque reliquerit. Nam cum duæ omnino sint cujusvis disciplinæ, ac morum instituendorum viæ; quarum altera præceptis, altera conformatione vitæ continetur: cæteri quidem legislatores dissidentium opinionum varietate distracti, atque alterutram suo quisque sensu viam secuti, alteram omisere. Ita enim Lacedæmonii simul et Cretenses, moribus ipsis docebant, non præceptis: Athenienses autem Græcique propemodum universi, quid agendum esset, quidve fugiendum, legibus edicebant, suos tamen ad utrumque rebus ipsis consuefacere negligebant. At legislator hic noster præcipuo quodam studio ambo ista conjunxit, dum neque mutam vitæ morumque conformationem reliquit, neque **363** legis præcepta operum societate carere permisit: sed jam inde ab ipsomet alimenti genere, et domestica singulorum victus ratione auspicatus, ne minutissimum quidem aliquid eorum, qui uterentur, potestatis et arbitrii facere voluit. Imo, quibus abstinendum cibis, quibus item vesci liceat, quibus in victus communione ac societatem vocandi, quam in operibus contentionem adhibere, quem in otio tenere modum oporteat, certis quasi legis finibus regulisque descripsit: uti sub ejus tanquam parentis cujusdam aut dominæ imperio nutuque viventes, nihil omnino vel malitia, vel ignorantia peccemus. Ita, ne ignorantem illam, velut aliquam deprecandæ pœnæ speciem relinqueret, longe pulcherrimum nobis maximeque necessarium disciplinæ genus, legem ipsam esse voluit, nec satis id futurum putavit, ut semel, iterum, aut sæpius eam audissemus, nisi

A εἶδον αὐτὰ, καὶ κατέστρεψεν λέγων δὲ τὴν δικαιοσύνην, τὴν σωφροσύνην, τὴν καρτερίαν, τὴν τῶν πολιτῶν πρὸς ἀλλήλους ἐν ἅπασιν συμφωνίαν. Ἄπασαι γὰρ αἱ πράξεις, καὶ διατριβαί, καὶ λόγοι πάντες ἐπὶ τὴν πρὸς θεὸν ἡμῶν (83) εὐσέθειαν ἀναφέρουσιν· οὐδὲν γὰρ τούτων ἀνεξέταστον οὐδ' ἀόριστον παρέλιπεν. Δύο μὲν γὰρ εἰσιν ἀπάσης παιδείας τρόποι, καὶ τῆς περὶ τὰ ἥθη κατασκευῆς· ὧν ὁ μὲν λόγῳ διδασκαλικὸς (84), ὁ δὲ διὰ τῆς ἀσκήσεως τῶν ἥθῶν. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι νομοθεταὶ ταῖς γνώμας διέστησαν, καὶ τὸν ἕτερον αὐτῶν, ὃν ἔδοξεν ἐκάστοις ἐλόμενοι, τὸν ἕτερον παρέλιπον· οἷον Λακεδαιμόνιοι μὲν καὶ Κρήτες ἔθεσαν ἐπαίδευσιν, οὐ λόγῳ· Ἀθηναῖοι δὲ καὶ σχεδὸν οἱ πάντες Ἕλληνες, ἃ χρὴ πράττειν ἢ μὴ, προσέταττον διὰ τῶν νόμων, τοῦ δὲ πρὸς αὐτὰ

B διὰ τῶν ἔργων ἐθίζειν ὠλιγώρουν· ὁ δ' ἡμέτερος νομοθέτης ἄμφω ταῦτα συνήρμοσε κατὰ πολλὴν ἐπιμέλειαν· οὕτε γὰρ κωφὴν (85) ἀπέλιπε τὴν τῶν ἥθῶν ἀσκήσιν, οὕτε τὸν ἐκ τοῦ νόμου λόγον ἀπρακτον εἶασεν· ἀλλ' εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχαίμενος τροφῆς, καὶ τῆς κατὰ τῶν οἴκων ἐκάστῳν διαίτης, οὐδὲν οὐδὲ τῶν βραχυτάτων αὐτεξούσιον ἐπὶ ταῖς βουλήσεσι τῶν χρησομένων κατέλιπεν· ἀλλὰ καὶ περὶ σιτιῶν ὄσων ἀπέχεσθαι χρὴ, καὶ τίνα προσφέρεισθαι, καὶ περὶ τῶν κοινωνησάντων (86) τῆς διαίτης, ἔργων τε συντονίας (87), καὶ τοῦ μάλιν ἀναπαύσεως ὄρον ἔθηκεν αὐτοῖς καὶ κανόνα τὸν νόμον· ἵν' ὥσπερ ὑπὸ πατρὶ καὶ δεσπότῃ τούτῳ ζῶντες, μὴτε βουλόμενοι μὴθὲν, μὴθ' ὑπ' ἀγνοίας ἀμαρτάνωμεν. Οὐδὲ γὰρ τὴν ὑπὸ γῆς ἀγνοίας ἐπιτίμησιν κατέλιπεν (88), ἀλλὰ καὶ κάλλιστον καὶ ἀναγκαιότατον ἀπέδειξε παιδεύμα τὸν νόμον, οὐκ εἰσάπαξ (89) ἀχροασαμένοις (90), οὐδὲ δις ἢ πολλαῖς· ἀλλ' ἐκάστης ἐδομάδος τῶν ἄλλων ἔργων ἀφεμένους, ἐπὶ τὴν ἀχροασίαν ἐκέλευσε τοῦ νόμου συλλέγεσθαι, καὶ τοῦτον ἀκριδῶς ἐκμανθάνειν· ὃ δὴ πάντες εἰκόασιν οἱ νομοθεταὶ παραλίπειν. Καὶ τοσοῦτον οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων ἀπέχουσι τοῦ κατὰ τοὺς οἰκειοὺς νόμους ζῆν, ὥστε σχεδὸν αὐτοὺς οὐδ' Ἰσασί· ἀλλ' ὅταν ἐξαμαρτάνωσι (91), τότε παρ' ἄλλων μανθάνουσιν, ὅτι τὸν νόμον παραβεβήκασιν. Οἱ τε τὰς μεγίστας καὶ κυρωτάτας παρ' αὐτοῖς ἀρχὰς διοικουντες ὁμολογοῦσι τὴν ἀγνοίαν ἐπιστάτας· γὰρ παρακαθίστανται τῆς τῶν πραγμάτων οἰκονομίας, τοὺς ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν νόμων ὑπισχνουμένους. Ἡμῶν δ' ὄντινούν (92) τις ἔλοιτο, τοὺς νόμους ῥῆον ἂν τις εἴποι πάντας ἢ τοῦνομα τὸ ἑαυτοῦ. Τοιγαροῦν ἀπὸ τῆς πρώτης εὐθὺς αἰσθήσεως

(83) Ἡμῶν, etc. Joseph., ἡμῖν εὐσέθειαν ἔχουσι τὴν ἀναφορὰν, paulo melius, quam lectionem alter etiam ex manuscr. Euseb. repræsentat.

(84) Λόγῳ διδασκαλικός. Rectius quam ut ap. Joseph., λόγος διδάσκαλος, ἕτερος δὲ ὁ διὰ πάσης ἀσχ.

(85) Οὕτε γὰρ κωφὴν, etc. Josephi interpretis ista παρήκουσεν.

(86) Κοινωνησάντων. Joseph., κοινωνησόντων, rectius.

(87) Συντονίας. Joseph., εὐτονίας περὶ τὰς τέχνας.

(88) Τὴν ὑπὸ γ. ἀγ. ἐπιτίμ. κατέλ. Joseph., τὴν ἀπ' ἀγνοίας ἐπιτίμησιν ἠνέσχετο καταλίπειν. Recte

ἀπὸ, tametsi ὑπὸ retineri possit; et γῆς apud Euseb. aut expungendum est, aut mutand. in τῆς. At pro ἐπιτίμησιν ex manuscr. utrobique legendum ὑποτίμησιν. De qua voce, jam p. 356 pluscula dedimus. Vox ἐπιτίμησις, Josephi interpretem fecellit.

(89) Οὐκ εἰσάπαξ. Malim οὐδ' εἰσάπαξ.

(90) Ἀχροασαμένοις. Rectius cum Josepho, ἀχροασαμένους.

(91) Ἐξαμαρτάνωσι. Joseph., ἐξαμάρτωσι, melius.

(92) Ὀντινούν. Josephus ita legit, εἰ τις ἔροτο τοὺς νόμους, ῥῆον ἂν εἴποι πάντα, ἢ, etc. Rectius quam apud nostrum, apud quem ἔλοιτο saltem in ἔροτο mutandum est, et posterius τις abradendum.

αὐτοὺς ἐπμανθάνοντες, ἔχομεν ἐν ταῖς ψυχαῖς ὡσπερ ἔργεα γαργυμένους. Καὶ σπάνιος μὲν ὁ παραβαίνων, ἀβύνατος δ' ἡ τῆς κολάσεως παραλίθσις. Τοῦτο πρῶτον ἀπάντων τὴν θαυμαστὴν ὁμόνοιαν ἡμῖν ἐμπειποίηκε. Τὸ γὰρ μίαν μὲν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν περὶ Θεοῦ, τῷ βίῳ δὲ καὶ τοῖς ἔθνεσι (93) μὴδὲν ἀλλήλων διαφέρειν, καλλίστην ἐν ἥθεσιν ἀνθρώπων συμφωνίαν ἀποτελεῖ. Παρ' ἡμῖν γὰρ μόνοις οὔτε περὶ Θεοῦ λόγος ἀκούσεται τοὺς (94) ἀλλήλους ὑπεναντίους, ὅποια πολλὰ παρ' ἑτέροις (οὐχ ὑπὸ τῶν τυχόντων γὰρ μόνον τὸ κατὰ τὸ προσπεσὸν ἐκάστῳ λέγεται πάθος, ἀλλὰ καὶ παρὰ τισι τῶν φιλοσόφων ἀποτεταλμηται, τῶν μὲν τὴν διὰ τοῦ Θεοῦ φύσιν ἀναρεῖν τοῖς λόγοις ἐπιχειρηκότων, ἄλλων δὲ τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων αὐτὸν πρόνοιαν ἀφαιρουμένων) οὐδ' ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασι τῶν βίων βήσεται διαφοράν, ἀλλὰ κοινὰ μὲν ἔργα πάντων παρ' ἡμῖν, εἰς δ' ὁ λόγος ὁ τῷ νόμῳ συμφωνῶν περὶ Θεοῦ, πάντα λέγων ἐκεῖνον ἐφορᾷν. Καὶ μὴν περὶ τῶν κατὰ τὸν βίον ἐπιτηδευμάτων, ὅτι δεῖ πάντα τὰ ἄλλα τέλος ἔχειν τὴν εὐσέβειαν, καὶ γυναικῶν ἀκούσειεν ἂν τις, καὶ τῶν οἰκετῶν. Ὅθεν θῆ καὶ τὸ προσφερόμενον ἡμῖν ὑπὸ τινῶν ἔγκλημα, εὐδὲ μὴ καινῶν εὐρετάς ἐργῶν ἢ λόγων ἀνδρας παρσαχεῖν, ἐντεῦθεν συμβέβηκεν. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι τὸ μῦθον τῶν πατρῶν ἐμμένειν καλὸν εἶναι νομίζουσι, καὶ τοῖς μάλιστα τολμῶσι ταῦτα παραβαίνειν σοφίας δεινότητα μαρτυροῦσιν· ἡμεῖς δὲ τὸν ἀντιπρὸς μίαν εἶναι καὶ φρόνησιν, καὶ ἀρετὴν ὑπελήφαμεν, τὸ μὴδὲν ὅλων ὑπεναντίον μῆτε πράξει, μῆτε διανοηθῆναι τοῖς ἐξ ἀρχῆς νομοθετηθεῖσιν (95) ὅπερ εἰκότως ἂν εἴη τεκμήριον τοῦ κάλλιστα τὸν νόμον τεθῆναι. Τὰ γὰρ μὴ τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον αἱ πείραι δεόμεναι (96) διορθώσεως ἐλέγχουσιν· ἡμῖν δὲ τοῖς πεισθεῖσιν ἐξ ἀρχῆς τεθῆναι τὸν νόμον κατὰ Θεοῦ βούλησιν, οὐδ' εὐσεβὲς ἦν εἶναι τοῦτο μὴ φυλάττειν. Τί γὰρ αὐτοῦ τις ἂν μετακινήσειεν (97), ἢ τί κάλλιον ἐξεῦρεν, ἢ τί παρ' ἑτέρων ὡς ἀμεινον μετήνεγκεν; Ἀρὰ γε τὴν διὰ τὴν κατάστασιν τοῦ πολιτεύματος; Καὶ τίς ἂν καλλίον ἢ δικαιότερα γένηται τῆς τὸν Θεὸν μὲν ἡγεμόνα τῶν ὅλων ἡγεῖσθαι (98) πεποιημένης, τοῖς ἱερεῦσι δὲ κοινῇ μὲν τὰ μέγιστα διοικεῖν ἐπιτροπούσης, τῷ δὲ πάντων ἀρχιερεῖ πάλιν πεπιστευκυίας τὴν τῶν ἄλλων ἱερέων ἡγεμονίαν; οἷς οὐ (99) πλούτῳ, οὐδὲ τισιν ἄλλαις προύχουσι πλεονεξίαις, τὸ πρῶτον εὐθύς νομοθετῆσαι ἐπὶ τὴν τιμὴν ἔταξεν· ἀλλ' ὅσοι τῶν μετ' αὐτοῦ πειθεῖ τε καὶ σωφροσύνη τῶν ἄλλων διέφερον, τούτοις τὴν περὶ τὸν Θεὸν θεραπείαν ἐνεχείρησε. Τοῦτο δ' ἦν (1) καὶ τοῦ νόμου καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων ἀκριβὲς ἐπιμέλεια· καὶ

A hebdomadis quoque singulis, ab alio quolibet opere feriatos omnes, ad illam, dum recitaretur, audientiam, animoque penitus informandam convenire iuberet. Id quod ab reliquis omnibus legislatoribus prætermissum videmus. Quare, plerique mortalium a vita suarum ex legum præceptis instituenda tantum absunt, ut in summa fere illarum ignorantie versentur, atque ubi peccaverint, eas tum demum abs se violatas, ex aliis intelligant. Quam ignorantiam summi quoque ac principes eorum magistratus consententur, dum eos rerum administrationi præesse potissimum, ac sibi assidere volunt, qui præcipuam quamdam legum peritiam præ se ferant. At ex nostris, quemcunque de legumstrarum capitibus interrogas, facilius quam suum ipse nomen edisseret, quippe quos jam usque ab ea, qua primum aliquid sentire cœpimus, ætate, haustas, mentibus deinceps inustas quodammodo impressasque teneamus. Ita et rari admodum sunt, qui eas violent, et qui violarit, nulla prorsus ei deprecandæ pœnæ ratio superest. Atque hic admirabilis inter nos animorum consensionis fons est præcipuus. Nam et idem omnes de Deo sentire, et nullo vitæ morumque dissidio laborare, id vero pulcherrimam ac jucundissimam hominibus animorum studiorumque conjunctionem afferre solet. Enimvero soli omnino sumus, apud quos neque discrepantes unquam de Deo sententias audies, quod apud alios frequentissimum est (nec enim vulgaris tantum ac plebeius quilibet, prout peculiaris animi sensus impulerit, de Deo loquitur : 364 sed hoc temeritatis vitium ad nonnullos etiam philosophos permanavit, quorum alii omnem Dei naturam funditus exterminare conati sunt, alii eundem omni hominum cura providentiaque spoliarunt) ; nec ullum in vitæ rationibus dissidium videbis. Imo vero, cum summa quadam apud nos omnium est operum functionumque communio, tum vox similiter eadem, et cum ipsa lege consentiens, quæ omnia divini oculi sapientia regi proficitur. Quin etiam, quod ad vitæ instituta spectat, ex ipsis quoque mulierculis ac mancipiis intelliges, nihil non ex cæteris ad unum religionis finem esse referendum. Atque hinc profectum illud est, quod a nonnullis probro nobis et crimini vertitur, neminem ex nobis ullum aut novæ orationis, aut operis novi auctorem prodidisse. Nam cæteri quidem, in nulla patriarum consuetudinum acquiescere, præclarum quiddam ac laude dignum arbitrantur, eosque potissimum, qui

(93) Ἐθνεσι. Mendosa vox. Reponend. ἔθεσι, ut est apud Joseph. et in manuscr.

(94) Ἀκούσεται τοὺς. Legend. ἀκούσεται τις, ut apud Joseph.

(95) Νομοθετηθεῖσιν. Recte, nam apud Joseph. vitiose legitur, νομοθετήσασιν.

(96) Δεόμενα. Joseph., δεόμενα. Elige.

(97) Μετακινήσειεν. Manuscr., μετεκίνησεν, ut ἐξῆρεν, μετήνεγκεν, quæ sequuntur. At Joseph. et Montac. μετακινήσειεν retinent, et ἐξεῦροι legunt : pro μετήνεγκεν autem Joseph., ἐξενέγκοι, Mont., μετενέγκοι, quod melius est.

(98) Ἡγεῖσθαι. Delet hanc vocem Josephus, et recte.

(99) Οἷς οὐ, etc. Locum hunc integrum Joseph. ita legit, οὐς οὐ κατὰ πλούτον, οὐδὲ τ. κ. προύχοντας αὐτομάτοις πλεονεξ. πρῶτον εὐθύς ὁ νομοθέτης ἐπὶ τ. τ. ἔ., quam lectionem etiam Montac. representat, eamque nos seruti sumus. Non displicet iam πλούτῳ, pro κατὰ πλούτον, cum sequatur οὐδέ τις.

(1) Τοῦτο δ' ἦν. Joseph., τούτοις δ' ἦν, quod facilius videtur.

aliquid earum labefactare conantur, a singulari prudentiæ vi solertiaque commendant. Nos contra, unam hanc et prudentiam, et virtutem esse statuimus, nihil omnino quod cum legibus ante sancitis quoquo modo pugnet, aut invehere, aut moliri. Quod sane argumento certissimo est, optime conditam hanc fuisse legem. Quæ enim secus instituta sunt, ea vero correctione indigere, experientia comprobatur. At nos, qui hanc primum legem ex diviniæ voluntatis arbitrio latam fuisse credimus, eam deinceps violare sine impietate non possumus. Et vero, quid tandem aut ex ea mutare quis possit, aut excogitare melius, aut ab aliis convenientius mutuari? Num forte genus ipsum reipub. totum immutabit? At quodnam, obsecro, possit eo vel melius vel æquius institui, quod Deum quidem rerum universarum moderatorem constituat, sacerdotes vero ita publicæ maximorum negotiorum administrationi præficiat, ut illis ipsis sacerdotibus summum omnium pontificem præesse velit? Adde quod eosdem ab ipso jam initio legislator, non pro census magnitudine, aut aliarum ejusmodi rerum, quam fortuna pepererit, copia, in tanto honoris gradu collocari voluerit; sed iis duntaxat, qui secum aliis partim orationis vi, partim etiam æquitate morum anteirent, divini cultus religiones ritusque commiserit. Id quod sane ad accuratam et legis ipsius, et reliquorum institutorum conservationem, maxime pertinebat: cum et summi omnium quesitores, et controversiarum iudices, et damnatorum puniores constituti sacerdotes essent. **365** Quodnam igitur imperii genus hoc sanctius esse queat? aut qui Deo cultus convenientior exhiberi? Ubi non multitudo tantum universa ad pietatem studiosissime informetur, sed etiam et insignis quædam a sacerdotibus in rerum administratione diligentia exigatur, et solemnem sacri alicujus festi religionem tota reipub. ratio imitetur? Nam quæ cæteri paucis aliquot diebus mysteria, ut appellant, statasque cæremonias custodire non possunt, ea nos perpetuo cum suavissime, tum etiam constantissime retinemus. Quænam vero, et cujusmodi nostra illa vel edicta sunt, vel interdicta? Simplicia prorsus et illustria. Princeps quidem et caput omnium illud est, quod ita de Deo statuit: Deum universa complecti: perfectissimum illum esse atque beatissi-

A γὰρ ἐπόπται πάντων καὶ δικασταὶ τῶν ἀμφισθητομένων, καὶ κολασταὶ τῶν κατεγνωσμένων οἱ ἱερεῖς ἐτάχθησαν. Τίς ἂν οὖν ἀρχὴ γένοιτο ταύτης ὁσωτέρας; Τίς δὲ τιμὴ Θεῷ μᾶλλον ἀρμόζουσα; παντὸς μὲν τοῦ πλήθους κατεσκευασμένου πρὸς τὴν εὐσέθειαν, ἐξαιρέτων δὲ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἱερῶν πεπιστευμένων, ὡσπερ δὲ τελετὴ ἐστὶ (2) τῆς ὄλης πολιτείας οἰκονομουμένης. Ἄ γὰρ ὀλίγων ἡμερῶν ἀριθμὸν ἐπιτηδεύοντες ἄλλο (3) φυλάττειν οὐ δύναται, μυστήρια καὶ τελετὰς ἐπονομάζοντες, ταῦτα μετὰ πολλῆς ἡδονῆς καὶ γνῶμης ἀμεταθέτου (4) φυλάττομεν ἡμεῖς; διὰ τοῦ παντὸς αἰῶνος. Τίνες οὖν εἰσιν αἱ προρρήσεις καὶ προαγορεύσεις (5); Ἄπλαϊ τε καὶ γνώριμοι. Πρώτη δ' ἡγεῖται (6) ἡ περὶ Θεοῦ λέγουσα· Θεὸς ἔχει τὰ σύμπαντα, παντελὴς καὶ μακάριος, αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ πᾶσιν αὐτάρχης, ἀρχὴ, καὶ μέση, καὶ τέλος πάντων οὗτος· ἔργοις μὲν καὶ χάρισιν ἐναργῆς, καὶ παντὸς οὐτεινοσοῦν φανερώτερος, μορφὴν δὲ καὶ μέγεθος ἡμῖν ἀφανέστατος. Πᾶσα μὲν ὕλη πρὸς εἰκόνα τὴν τούτου, κἂν ἢ πολυτελής, ἄτιμος· πᾶσα δὲ τέχνη πρὸς μιμήσεως ἐπίνοιαν ἀτεχνος· οὐδὲν ὁμοιον οὐτ' ἐπινοοῦμεν, οὐτ' εἰκάζειν ἐστὶν ὄσιον. Ἔργα βλέπομεν αὐτοῦ, φῶς, οὐρανὸν, γῆν, ἥλιον καὶ σελήνην, ὕδατα (7), ζῶων γενέσεις, καρπῶν ἀναδόσεις. Ταῦτα ὁ Θεὸς ἐποίησεν οὐ χερσίν, οὐ πόνοις, οὐ τιμῶν ἐργασαμένων (8) ἐπιειθεῖς, ἀλλ' αὐτοῦ καλῶς θελήσαντος, καλῶς ἦν εὐθύς γεγῶντα (9). Τοῦτ' οὖν δεῖ πάντας ἀκολουθεῖν, καὶ θεραπεύειν αὐτὸν ἀσκούντας ἀρετὴν· τρόπος γὰρ Θεοῦ θεραπείας οὗτος ὁσιώτατος. Εἰς ναὸς ἐνὸς Θεοῦ, φίλον γὰρ αἰεὶ παντὶ τὸ ὅμοιον· κοινὸς ἀπάντων (10), κοινοῦ Θεοῦ ἀπάντων. Τοῦτον θεραπεύουσι μὲν διὰ παντὸς οἱ ἱερεῖς· ἡγεῖται δὲ τούτων ὁ πρῶτος αἰεὶ κατὰ γένος. Οὗτος μετὰ τῶν συνιεράων (11) θύσει τῷ Θεῷ, φυλάξει τοὺς νόμους, διεκρίσει περὶ τῶν ἀμφισθητομένων, κολάσει τοὺς ἐλεγχθέντας (12). Ὁ τοῦτ' οὖν μὴ πειθόμενος ὑφέξει δίχην, ὡς εἰς τὸν Θεὸν αὐτὸν ἀσεβῶν. Θύσομεν τὰς θυσίας οὐκ εἰς μέθην (13) ἑαυτοῖς· ἀβούλητον γὰρ τῷ Θεῷ τὰδε, καὶ πρόσφασις ἂν ὕβρεως γένοιτο καὶ πολυτελείας· ἀλλὰ σώφρονας, εὐτάκτους, εὐσταλεῖς (14), ὅπως μάλιστα θύοντες σωφρονώσι. Καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις χρὴ πρῶτον ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐχεσθαι σωτηρίας, εἰθ' ὑπὲρ ἑαυτῶν. Ἐπὶ γὰρ κοινῶν γεγῶναμεν, καὶ ταύτην ὁ προτιμῶν τοῦ καθ' ἑαυτὸν βίου (15), μάλιστα εἴη Θεῷ κεχαρισμένος. Παράκλησις δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἔστω διὰ τῆς εὐχῆς καὶ

(2) *Τελετὴ ἐστὶ*. Joseph., τελευτῆς τινοῦ. *Lege* τελευτῆς τινοῦ cum Montac.

(3) Ἄλλοι. Joseph. et Mont., ἀλλόφυλοι.

(4) Ἀμεταθέτου. Joseph. et Mont., ἀμεταπέστου.

(5) Προρρήσεις καὶ προαγορεύσεις. Male apud Joseph. et Mont., προσρήσεις, recte autem ἀπαγορεύσεις; adhibenda interrogatio est, delenda post γνώριμοι.

(6) Ἄ ἡγεῖται. Joseph., δὴ γίνεταί. Retineo ἡγεῖται.

(7) Ὑδατα. Joseph., Regius, et Montac., ποταμοὺς καὶ θάλασσας.

(8) Ἐργασαμένων. Joseph. et Reg., συνεργασομένων, rectius.

(9) Καλῶς ἦν εὐθύς γεγῶντα. Joseph. et Mon-

tae., καθὼς ἐβούληθη, εὐθύς ἐγένοντο.

(10) Κοινὸς ἀπάντων. Joseph. et Montac. addunt ὁ κόσμος quod tamen Josephi interpretes omisit; et recte, ut videtur. De templo loquitur, de mundo locutus jam erat.

(11) Οὗτος μετὰ τῶν συνιεράων. Joseph. et Mont., οὗτος μὲν πρὸ τῶν ἄλλων ἱερῶν. At Regius, μετὰ τῶν ἄλλων ἱερῶν.

(12) Ἐλεγχθέντας. Joseph. et Mont. addunt ἐπ' ἀδίκω.

(13) Οὐκ εἰς μέθην. Joseph. et Mont., οὐκ εἰς πλήρωσιν ἑαυτῶν καὶ μέθην, ἀβούλητα γὰρ Θεῷ τὰδε.

(14) Εὐσταλεῖς. Optime. Itaque Josephum hinc corrigas. apud quem εὐγενεῖς.

(15) Ἰδίου. Joseph. et Mont., βίου.

δέησις, οὐχ ὅπως διδῶ (16) τὰ ἀγαθὰ· δέδωκε γὰρ αὐτὸς ἐκὼν, καὶ πᾶσιν εἰς μέσον κατατέθεικεν· ἀλλ' ὅπως δέχεσθαι δυνώμεθα, καὶ λαβόντες φυλάττωμεν. Ἀγνεύς ἐπὶ ταῖς θυσίαις διήρηνεν (17) ὁ νόμος ἀπὸ κήδους (18), ἀπὸ λέχους, ἀπὸ κοινωνίας τῆς πρὸς γυναῖκα, καὶ πολλῶν ἄλλων, ἃ μακρὸν ἂν εἴη νῦν γράφειν. Τοιοῦτος μὲν ὁ περὶ Θεοῦ, καὶ τῆς ἐκείνου θεραπείας, λόγος ἡμῖν ἐστίν· ὁ δ' αὐτὸς ἅμα καὶ νόμος. Τίνες δὲ οἱ περὶ γάμον νόμοι (19); Μίξιν μόνην οἶδεν ὁ νόμος τὴν κατὰ φύσιν τὴν πρὸς γυναῖκα, καὶ ταύτην, εἰ μέλλοι τέκνον ἔνεκα γενήσεσθαι. Τὴν δὲ πρὸς ἄρβεννα ἀρβένων ἐστύγηκε, καὶ θάνατος τὸ ἐπιτίμιον, εἰ τις ἐπιγε·ρήσειε. Γαμῖν δὲ κελεύει, μὴ προκλι προσέχοντας, μηδὲ βιαίους ἀρπαγαῖς, μηδ' αὖ ἄλλω καὶ δι' ἀπάτης πείσαντας· ἀλλὰ μνηστεύειν κατὰ τοῦ δοῦναι κυρίου, καὶ κατὰ συγγένειαν ἐπιτήδειον. «Γυνὴ χειρῶν, φησὶν, ἀνδρὸς εἰς ἅπαντα (20),» τοιγαροῦν ὑπακούετω, μὴ πρὸς ὕβριν, ἀλλ' ἵνα ἀρχηται· θεὸς γὰρ ἀνδρὶ κράτος ἔδωκε. Ταύτην συνεῖναι δεῖ τὸν γήμαντα μόνη· τὸ δὲ τὴν ἄλλου περιεῖν ἀνόσιον. Εἰ δὲ τις τοῦτο πράξειεν, οὐδέμῃσθι ὀκνησὶν παραίτησις· οὔτε εἰ βιάσαιτο παρθένον ἐτέρῳ συνωμολογημένην, οὔτ' εἰ πείσαι γεγαμημένην. Τέκνα τρέφειν ἅπαντα προσέταξε. Καὶ γυναῖξιν ἀπέπειπε μήτ' ἀμβλοῦν τὸ σπαρὲν, μήτε διαφθεῖρειν. Ἀλλὰ ἦν φανεῖη, τεκνοκτόνος ἂν εἴη, ψυχὴν ἀφανίζουσα, καὶ τὸ γένος ἐλαττοῦσα. Τοιγαροῦν οὐδ' εἰ τις ἐπὶ λέχους φθορὰν παρέλθοι, καθαρὸς εἶναι τότε προσήκει (21). Καὶ μετὰ τὴν νόμιμον συνουσίαν ἀνδρὸς καὶ γυναῖκος ἀπολούεσθαι· ψυχῆς ἔχειν τοῦτο μερισμὸν πρὸς ἄλλην χώραν ὑπέλαθε. Καὶ γὰρ ἐμψυομένη σώμασι κακοπαθεῖ, καὶ τούτων αὖ πάλιν θανάτω διακρίθεισα. Διόπερ ἀγνεύς ἐπὶ πᾶσι (22) τοῖς τοιούτοις ἔταξεν. Οὐ μὴν οὐδ' ἐπὶ ταῖς τῶν παίδων γενέσεσιν ἐπέτρεψεν εὐωχίαν συντελεῖν (23), καὶ προσάσεις ποιεῖσθαι μέθης· ἀλλὰ σώφρονα τὴν ἀρχὴν εὐθύς τῆς τροφῆς ἔταξε (24), καὶ γράμματα παιδεύειν ἐκέλευσε τὰ περὶ τοὺς νόμους (25), καὶ τῶν προγόνων τὰς πράξεις ἐπίστασθαι· τὰς μὲν ἵνα μιμῶνται, τὰς δ' ἵνα συντρεφόμενοι μήτε παραβαίνωσι, μήτε σκῆψιν ἀγνοίας ἔχουσιν. Τῆς εἰς (26) τοὺς τετελευτηκέτας προενόησεν ὁσίας, οὐ πολυτελείαις ἐνταφίων, οὐδὲ κατασκευαῖς μνημείων ἐπιφανῶν· ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τὴν κηδείαν ἔταξε τοῖς οἰκειοτάτοις ἐπιτελεῖν, πᾶσι δὲ τοῖς παριούσι (27), θαπτομένου τινός, καὶ

(16) *Ὅτις ὅπως διδῶ*, etc. Quis hic Josepho credat?

(17) *Διήρηνεν*. Joseph., διείρηκεν. Utrumque probari potest.

(18) *Κήδους*. Rectius multo quam ut apud Joseph., κούτης, sequitur enim λέχους.

(19) *Γάμον νόμοι*; Joseph. cum altero manuscr. delet νόμος. Rectius, ut videtur; subintelligendum enim λόγος; et proxime sequitur, μίξιν μόνην οἶδεν ὁ νόμος.

(20) *Εἰς ἅπαντα*. Joseph. et Montac. addunt, καὶ ἡ πονηρία αὐτοῦ ὑπὲρ ἀγαθοποιῶν γυναῖκός.

(21) *Τῶτε προσήκει*. Locus hic aperte vitiosus est. Apud Joseph. ita concipitur: Καθαρὸς εἶναι οὐ δύναται· ἢ καὶ μετὰ τὴν νόμιμον συνουσίαν ἀνδ. καὶ γυν. ἀπολούεσθαι κελεύει ὁ νόμος· ψυχῆς τε γὰρ καὶ σώματος ἐγγίνεται μολυσμὸς, ὡς πρὸς ἄλλην χώραν ὑποβαλόντων· quam lectionem Montac. ex

parte representat: ego vero partem maximam secutus sum: malui tamen exteram illam regionem uni animo tribuere, quo de solo postmodum etiam loquitur. Interpres Josephi alia omnia.

(22) *Ἐπὶ πᾶσι*. Vera lectio. Mendose Joseph. et Montac. ἐπίτασιν.

(23) *Εὐωχίαν συντελεῖν*. Joseph. et Montac. εὐωχίας συνάγειν. Elige.

(24) *Τῆς τροφῆς ἔταξε*. Desunt hæc apud Josephum, quæ tamen sensus integritas requirit.

(25) *Ἐκέλευσε τὰ περὶ τοὺς νόμους*. Joseph., ἐκέλευσε, περὶ τε τοὺς νόμους ἀναστρέφεσθαι, quod rectius videtur.

(26) *Τῆς εἰς*. Joseph., τῆς δὲ εἰς, melius.

(27) *Παριούσι*. Joseph., παριούσι, nempe τοῖς οἰκειοῖς. Quod opinor, verius est, tametsi vulgatau lection. retinuerim

accepta diligenter conservare possimus. Ad extremum, cui sacrificium faciendum erit, ei lex certa quædam præscribit lustrationum genera, quibus suscipiæ si quæ sint ex funere, lecto, uxoris consuetudine, et aliis plerisque rebus, quas nunc percensere longum esset, labes expientur. Atque hujusmodi nobis et de Deo doctrina, et divini cultus tradita ratio est, quæ legis ipsa quoque vim obtinet. De nuptiis vero quid? Eam tantum consuetudinem, quam cum uxore natura concedit, lex nostra probat, modo tamen ea prolis suscipiendæ causa ineatur. At marium cum maribus congressiones execratur, ejusque flagitii reos capitali supplicio damnat. Cæterum in matrimonio contrahendo, neque dotis rationem haberi, neque per vim rapi conjugem, neque dolo malo pellici vult: sed ab eo, qui collocandæ potestatem habeat, postulari; sic tamen ut propinquitatis etiam et sanguinis ratio habeatur. « Ac mulier quidem, inquit Scriptura, viro per omnia deterior est. » Viro igitur obtemperet, non tamen contumeliæ causa, sed ut alterius imperium ac ductam sequatur: vim enim atque potestatem viro Deus concessit. Unius porro tantum, qua cum matrimonio conjunctus fueris, expetenda consuetudo est; alterius enim uxorem cogitare nefas. Quod in scelus quisquis inciderit, certum capitis supplicium: quemadmodum si quis aut virgini alteri cuiquam desponsæ vim intulerit, aut alii nuptam illexerit. Liberorum quidquid susceptum erit, educari lex jubet. Velat eadem, ne qua mulier susceptum semen aut ejiciat, aut exstinguat: quæ secus facit eam pro liberorum interfetrice haberi vult, perinde ac si reipsa et fetus vitam oppresserit, et generis sui propagationem inhibuerit. Quisquis ergo ad alienum torum violandum accesserit, is purus et integer manere non potest. Itaque post legitimam quoque viri cum uxore consuetudinem, lex corpus abluī jubet: quod ex ea sordis aliquid ad corpus simul et animum allinatur; quasi animus in exteram quamdam hoc facto regionem commearet. Quippe animus enim, ubi corporibus implicatur, damni aliquid ac detrimenti subire solet; quoque concrezione, mortis beneficio rursus ipse

(28) Προσελθεῖν καὶ συναποδύρεσθαι. Joseph., συναλθεῖν καὶ συναποδύρασθαι νόμιμον ἐποίησεν, qui duo postrema νόμ. ἐπ. verbo ἐταξε continentur.

(29) Καθαίρειν, etc. Joseph. et Mont., καθαίρεσθαι δὲ κελεύει καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἀπὸ κήδους, διὰ τὸν μετελθόντα τοῦ βίου.

(30) Ἴνα πλείστον, etc. Breviora hæc et saniora sunt, quam quæ apud Joseph. et in Montac., si legitur, ἵνα πλείστον ἀπέχη τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς καθαρῶς εἶναι. Τίς δὲ φόνον ἐργασάμενος, ἢ ἐκών, ἢ ἄκων, οὐδὲ τὴν πρὸς τούτοις ἀπεισιώπησεν ἂν ἐκδικήσιν.

(31) Ἀπόρρητα λέγειν. Hinc emendes Josephum licet, apud quem pessime, τὸ ἀπορεῖν παραλέγειν.

(32) Περιορῶν ἰκέτην, etc. Hinc etiam Josepho medicina fiat, apud quem legitur, περιορῶν βοηθεῖν ἐνόις, ὑπεύθυνος; quæ tamen, cum explicari non incommode possent, interpres omni sensu spoliavit.

προσελθεῖν καὶ συναποδύρεσθαι (28). Καθαίρειν (29) δὲ καὶ τὸν οἶκον καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἀπὸ κήδους, ἵνα πλείστον (30) ἀπέχη τοῦ δοκεῖν καθαρῶς εἶναι τὴν φόνον ἐργασάμενος. Γονέων τιμὴν μετὰ τὴν πρὸς Θεὸν δευτέραν ἐταξε· καὶ τὸν οὐκ ἀμειδόμενον τὰς παρ' αὐτῶν χάριτας, ἀλλ' εἰς ὀτιοῦν ἐλλείποντα, λευθησόμενον παραδίωσι. Καὶ παντὸς τοῦ προσκυτέρου τιμὴν ἔχειν τοὺς νέους φησὶν, ἐπεὶ προσκυτάτον ὁ Θεός. Κρύπτειν οὐδὲν ἐῖς πρὸς φίλους· οὐ γὰρ εἶναι φίλιαν, τὴν μὴ πάντα πιστεύουσαν. Κἄν συμῆ τις ἔχθρα, τούτων ἀπόρρητα λέγειν (31) κεκώλυκε. Δικάζων εἰ δῶρά τις λάβοι, θάνατος ἢ ζημία. Περιορῶν ἰκέτην (32), βοηθεῖν ἐνὸν, ὑπεύθυνος. Ὅ μὴ κατέθηκε τις, οὐκ ἀναίρησεται· τῶν ἀλλοτρίων οὐδενὸς ἄψεται· δανείσας, τόκον οὐ λήψεται. Ταῦτα καὶ πολλὰ τούτοις ὅμοια τὴν πρὸς ἀλλήλους ἡμῶν συνέχει κοινωνίαν. Πῶς δὲ καὶ περὶ τῆς πρὸς ἀλλοφύλους ἐπιεικείας ἐφρόνησεν ὁ νομοθέτης, ἄξιον ἰδεῖν. Φανερῆται γὰρ ἄριστα πάντων προνοησάμενος, ὅπως μήτε τὰ οἰκεία διαφθείρωμεν, μήτε φθονήσωμεν τοῖς μετέχειν τῶν ἡμετέρων προαιρουμένοις. Ὅσοι μὲν γὰρ ἐὰν θέλωσιν (33) ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ἡμῖν νόμους ζῆν ὑπελθόντες (34), δέχεται φιλοφρόνως, οὐ τῷ γένει μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ προαιρέσει τοῦ βίου νομίζων εἶναι τὴν οἰκειότητα· τοὺς δὲ ἐκ παρέργου προσειρήσας ἀναμίγνυσθαι τῇ συνηθείᾳ οὐκ ἠθέλησε. Τάλλα δὲ προσέφηκεν, ὧν ἡ μετὰδοσις ἐστὶν ἀναγκαία· πᾶσι παρέχειν τοῖς δεομένοις πῦρ, ὕδωρ, τροφήν, ὁδοὺς φράζειν, ἄταφον μὴ περιορᾶν. Ἐπιεικεῖς (35) δὲ καὶ τὰ πρὸς τοὺς πολεμίους κριθέντας εἶναι· οὐ γὰρ ἐφ' τὴν γῆν αὐτῶν πυρπολεῖν, οὐδὲ τέμνειν ἡμέρα δένδρα συγκεχώρηκεν· ἀλλὰ καὶ σκυλεύειν ἀπειρήκε τοὺς ἐν τῇ μάχῃ πεσόντας, καὶ τῶν αἰχμαλώτων προύνοησεν, ὅπως αὐτῶν ὕβρις ἀπῆ, μάλιστα δὲ γυναικῶν. Οὕτως δ' ἡμερότητα (36) καὶ φιλανθρωπίαν ἡμᾶς ἐπαίδευσεν, ὡς μηδὲ τῶν ἀλόγων ζώων ὀλιγωρεῖν· ἀλλὰ μόνην μὲν ἀφῆκε τούτων χρῆσιν τὴν νόμιμον, πᾶσαν δ' ἐτέραν ἐκώλυσεν. Ἄ δ' ὡς περ ἰκετεύοντα προσφεύγει (37) ταῖς οἰκείαις, ἀπεῖπεν ἂν ελεῖν· οὐδὲ νεοττοῖς τοὺς γονέας αὐτῶν ἐπέτρεψε συναεξαίρειν· φείδεσθαι δὲ κἄν τῇ πολέμῳ (38) τῶν ἐργαζομένων ζώων, καὶ μὴ φονεῦειν. Οὕτω πανταχόθεν τὰ πρὸς ἐπιεικείαν περισκέφατο, διδασκαλικοῦ

(33) Ἐὰν θέλωσιν. Legend., ἂν θέλωσιν, nisi malis θέλωσι cum Josepho, sine ulla conjunctione.

(34) Ὑπελθόντες. Joseph. post ζῆν distinguit; tum legit ὑπελθόντας δέχ. φιλοφ., quod rectius existimo.

(35) Ἐπιεικεῖς, etc. Joseph., ἐπιεικῆ δὲ καὶ τὰ πρὸς τοὺς πολεμίους εἶναι κριθέντα. Utrumque probari potest; rectius tamen videretur, κριθέντα εἶναι.

(36) Οὕτως δ' ἡμερ., etc. Joseph., Regius manuscr. et Montac. ita plenius, οὕτω δὲ πόρρωθεν ἡ. x. φ. διδάσκειν ἡμᾶς ἐσπούδασεν.

(37) Προσφεύγει. Sic legend., non ut apud Joseph., προσφύει.

(38) Κἄν τῇ πολέμῳ. Recte, si modo, κἄν sine accentu legatur. Apud Josephum tamen leg. κἄν ἢ πολέμῳ, quod improbandum non est.

μὲν τοῖς προειρημένοις χρησάμενος νόμοις, τοὺς δ' αὖ κατὰ τῶν παραβαινόντων τιμωρητικούς τάξας, οὐκ (39) ἄνευ προφάσεως. Ζημία γὰρ ἐπὶ τοῖς πλείστοις τῶν παραβαινόντων ὁ θάνατος· ἂν μοιχεύσῃ τις, ἂν βιάσῃται κόρην, ἂν ἄρῃενι τολμήσῃ πείραν προσφέρειν, ἂν ὑπομείνῃ παθεῖν ὁ πειρασθεὶς. Ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ δούλοις ὁμοίως ὁ νόμος ἀπαραίτητος. Ἄλλὰ καὶ περὶ μέτρων, ἦν τις κακουργήσειεν, ἢ σταθμῶν, ἢ περὶ πράσεως ἀδικίου καὶ δόλῳ γενεμένης· κἂν ὑπέλθῃται τις ἀλλότριον, κἂν ὃ μὴ κατέθηκεν ἀνέλθῃται, πάντων εἰσὶ κολάσεις, οὐχ οἷαι παρ' ἐτέροις, ἀλλ' ἐπὶ τὸ μείζον. Περὶ μὲν γὰρ γονέων ἀδικίας, ἢ τῆς εἰς τὸν θεὸν ἀσεθείας, κἂν μέλλῃ τις, εὐθύς ἀπόλλυται. Τοῖς μέντοι γε κατὰ τοὺς νόμους πάντα πράττουσι γέρας ἐστὶν οὐκ ἀργύριον, οὐδὲ χρυσός (40), οὐ μὴν οὐδὲ κοτίνου στέφανος, ἢ σελίων, καὶ τοιαύτη τις ἀνακέρυξις· ἀλλ' αὐτὸς ἕκαστος αὐτῷ τὸ συνειδὸς ἔχων μαρτυροῦν, πεπίστευκε (τοῦ μὲν νομοθέτου προφητεύσαντος, τοῦ δὲ θεοῦ τῆν πίστιν ἰσχυρὰν παρεστηκότος [41]), ὅτι τοῖς τοῖς νόμοις διαφυλάξασιν, κἂν εἰ δεῖοι θνήσκων ὑπὲρ αὐτῶν, προθύμως ἀποθανεῖν (42), ἔδωκεν ὁ θεὸς γενέσθαι τε πάλιν, καὶ βίον ἀμείνω λαθεῖν ἐκ περιτροπῆς. Ὄκνον δ' ἂν ἐγὼ νῦν ταῦτα γράφειν, εἰ μὴ ἕξ τῶν ἔργων ἅπασιν ἦν φανερόν, ὅτι πολλοὶ καὶ πᾶλλᾳκις ἦδη τῶν ἡμετέρων περὶ τοῦ μηδὲ βῆμα φθίγγασθαι παρὰ τὸν νόμον, πάντα παθεῖν γενναίως προελόντο (43). Καίτοι γε εἰ μὴ συμβεβῆκει γνώριμον ἡμῶν τὸ ἔθνος ἅπασιν ἀνθρώποις ὑπάρχειν, κἂν φανερῶν κείσθαι τὴν ἐθελοσύνην ἡμῶν τοῖς νόμοις ἀπολουθίαν· ἀλλὰ τις ἢ συγγράφαι (44) λέγων αὐτὸς ἀνεγίνωσκε (45) τοῖς Ἑλλησιν, ἢ που περιτυχεῖν ἔξω τῆς γινωσκομένης γῆς ἔφασκεν ἀνθρώποις, τοιαύτην μὲν ἔχουσι δόξαν οὕτω σεμνὴν περὶ τοῦ θεοῦ, τοιοῦτοις δὲ νόμοις πολλὴν αἰῶνα βεβαίως ἐμμεμενηκόσι (46)· πάντας ἂν οἶμαι θαυμάσαι διὰ τὰς συνειρήσεις παρ' αὐτοῖς μεταβολάς· ἀμέλει τῶν γράφαι τι παραπλήσιον (47) εἰς πολιτείας καὶ νόμους ἐπιχειρησάντων, ὡς θαυμασὰ συνθέντων κατηγοροῦσι, φάσκοντες αὐτοὺς λαθεῖν ἀθανάτους (48) ὑποδέσεις. Καὶ τοῖς μὲν ἄλλοις παραλείπω φιλοσόφους, ὅσοι τι τοιού-

A liberatur : ideoque certa quædam, similibus procurandis, expiationum genera legislator instituit. 367 Jam ne liberorum quidem natalitia lautioribus conviviis celebrari voluit, ne ebrietatis color inde aliquis et species quæreretur : sed eos ab ipso jam ætatis ineuntis exordio cum ad moderatum victum assuescere, tum litteris informari, legisque præcepta simul, et res a majoribus præclare gestas edoceri : ut harum quidem ad imitationem excitentur, illa vero cum ipso lacte combibentes, nec deinceps violare conentur, nec eorum ignorantiam excusare possint. Defunctorum etiam iustis ita prospexit, ut neque profusis exsequiarum sumptibus, neque magno illustrium sepulcorum apparatu luxus aleretur : sed quæ funeri curando necessaria forent, ea propinquieribus perficienda mandarentur : et quicumque, dum cadaver efferretur, illac iter haberent, ii ad funebrem sese pompam lacrymasque suas adjungerent. Domini præterea totamque familiam lustrari a funere voluit, ut ex eo jure quivis intelligeret, quam ille contaminatus haberetur, qui eadem aliquam fecisset. Liberorum erga parentes observantiam secundum a divino cultu locum tenere jussit : et quisquis mutuum eorum beneficiis gratiam referre quacunque demum in re neglexerit, eum lapidibus obruendum esse statuit. Junioribus suum erga seniores omnes, quia rerum omnium antiquissimus Deus est, honorem imperavit. Amicis occultum mutuo nihil esse patitur, quod nulla ea sit amicitia, quæ amicorum fidei omnia sua non credat. Quod si postea suboriantur inimicitie, eorum tamen arcana vulgari prohibet. Judex si munera acceperit, capitis supplicio luit. Qui supplicem, cui præsto esse potuisset, neglexerit, reus est. Quod non deposueris, auferre non licet. Alieni quidquam attingere nemo potest ; nemo senus pro mutuo exigere. Illis aliisque similibus vinculis mutua inter nos societates continetur. Sed operæ quoque pretium fuerit videre, qua nos adversus ipsos etiam extraneos æquitate ac facilitate noster hic legislator esse voluerit. Quivis enim in-

(39) Οὐκ deest ap. Joseph.

(40) Χρυσός. Joseph. et Montac. sequentia ita legunt, οὐ μὴν οὐδὲ ὁ διάλιθος στέφανος· ἀλλὰ τὸ ὑπερβάλλον ἅπαντα τὰ γῆνα, καὶ θεοῦ ἐγγύς, τὸ φίλον εἶναι· καὶ γὰρ τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς τοιαύτη ἢ ἀνακέρυξις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἕκαστος, etc. Quæ si non deteriora nostris, meliora certe non iudico. Et quidem non τὸ φίλον εἶναι absolute, sed τὸ φίλον αὐτοῦ εἶναι legendum fuerit. Quod sequitur, καὶ γὰρ, etc., minus vel plano vel justo sensu dictum videtur, nec ab interprete quidquam istorum, præter διάλιθος στέφανος, agnoscitur.

(41) Ἰσχυρὰν παρεστηκότος. Joseph., ἐχυρὰν παρεστηκότος. Istud παρεστηκότος usitatius est.

(42) Ἀποθανοῦσι. Lege, cum Josepho et Montac., ἀποθανοῦσι.

(43) Προελόντο. Joseph., Regius et Montac., ὀπίστησαν. Optio est.

(44) Ἄλλὰ τις ἢ συγγράφαι. Melius, quam ut apud Joseph. et in Montac., εἰ συγγραφεύς.

(45) Ἀνεγίνωσκε. Male ante legebatur ἀνεγίνωσκε.

(46) Ἐμμεμενηκόσι. Ita reposuimus ex Josepho, cum prior editio perperam legeret, ἐμμεμενηκέναι.

Porro locus est apud Demosth. in *Midiana*, huic sensu et cogitatione simillimus, de lege servos contumeliis afflicci prohibente : Τί οὖν πρὸς θεῶν, inquit, εἰ τις εἰς τοὺς βαρβάρους τὸν νόμον τοῦτον, παρ' ὧν τὰ ἀνδράποδα εἰς τοὺς Ἑλληνας κομίζεται ; ἐπιτιμῶν ὑμᾶς, καὶ διεξιῶν περὶ τῆς πόλεως ; εἶποι πρὸς αὐτοὺς, ὅτι εἰσὶ τινες Ἑλληνας, ἀνθρώποι οὕτως ἡμεροί, καὶ φιλόανθρωποι τοὺς τρόπους, ὥστε πολλὰ ὑφ' ὑμῶν ἠδικημένοι, καὶ φύσει τῆς πρὸς ὑμᾶς ἔχθρας αὐτοῖς ὑπαρχούσης πατριχῆς· ὁμοῦς οὐδ' ὅσων ἂν τιμὴν καταθέντες, δούλους κτήσωνται, οὐδὲ τοῦτους ὑβρίζειν ἀξιοῦσιν· ἀλλὰ νόμον δημοσίᾳ τὴν ταῦτα κωλύσοντα θέθενται τοῦτον, καὶ πολλοὺς ἦδη παραβάντας τὸν νόμον τοῦτον, ἐξημιώχασιν θανάτω· εἰ ταῦτα ἀσκούσκειν [i. ἀκούσαιεν], καὶ συνεῖεν οἱ βάρβαροι, οὐκ ἂν οἴεσθε δημοσίᾳ πάντας ὑμᾶς προξένους αὐτῶν ποιήσασθαι ;

(47) Παραπλήσιον, etc. Hinc Josephum corrigo apud quem hic locus ita concipitur, παρ' Ἑλλησι πολιτείας καὶ νόμους ἐπιχειρησάντων, ὡς θαυμασῶν καὶ συνετῶν κατηγοροῦσι. Ejus interpres iussit Eusebio.

(48) Joseph., Ἀδυνάτους.

telligit, omnium optime prospectum ab eo ac provisum id fuisse, uti nec patriorum ipsi rituum integritatem labefactemus, nec eorum tamen communionem rerum nostrarum cupidis invadeamus. Quotquot enim legibus nostris vivere optaverint, omnes peramanter excipit, utique non solo genere, sed etiam voluntaria instituti societate communionem istam contineri ratus. Qui vero non nisi obiter ad nos, atque aliud agentes accederent, eos in consuetudinem penitus admitti noluit. Cæterum alia quædam edixit, quorum omnino copiam fieri necesse est: cujusmodi sunt, indigentibus omnibus ignem, aquam, cibumque suppeditare, **368** commonstrare viam, insepultum neminem præterire. Imo suam quoque adversus hostes appellatam æquitatem constare voluit, dum nec illorum agros igne vastari, nec mites arbores succidi permisit. Quin etiam et eos, qui in acie cecidissent, a victoribus spoliari prohibuit, et captivos maximeque mulieres ab omnibus injuriis vindicavit. Ac nos ita quidem ad mansuetudinem et humanitatem repetitis longius præceptis condocesecit, ut ne brutarum quidem animantium curam neglexerit. Nam ubi a legitimo, quem unum concedit, earum usu discesse- rit, omni alio prorsus interdixit. Si quæ supplicum instar nostras in ædes confugerint, eas interfici vetuit: aut parentes cum pullis e nido tolli; aut animantes illas, quarum opera homines uti solent, etiam in hostili solo mactari noluit. Tantopere benignitati consultum esse omni ex parte cupiebat: partim ferendis iis, quæ adhuc commemorata sunt, quæque ad morum informationem pertinent, legibus; partim aliis quibusdam sancien- dis, quibus in superiorum violatores, citra excusa- tionem omnem, pænæ statuuntur. Pænam enim capitis plerisque proposuit; qui adulterium patra- verit: qui puellæ vim attulerit: qui vel marem de stupro appellare ausus, vel appellanti sponte obse- cutus erit. Exstat etiam de servis lex ejusmodi, quam deprecari nemo queat. De mensuris item at- que ponderibus, si quis flagitium hoc in genere commiserit, aut injuste quilibet doloque malo quid fuerit, vel quod abs se depositum non esset, abstulerit: pænæ omnium sunt, non quales utique apud cæteros obtinent, sed quales summa fere severitas postulabat, constitutæ. Nam aut de paren- tum injuria, aut in Deum impietate, qui vel apud se cogitarit, is ad mortem continuo rapitur. Jam qui legis ad præcepta rebus in omnibus adhaerescunt, propositum iis præmium est, non argentum, vel aurum, non corona ex oleastro, vel appio, aut aliquod ejusmodi præconium: sed conscientia quisque suæ testimonio freti, quod et legislator ante prædixit, et Deus certissimæ fidei pignore con- firmavit, futurum omnino crelant, ut qui leges constanter servaverint, iis vero, ut earum causa nonnunquam oporteat, morte alacriter strenueque perfunctis, et novum deinceps ortum, et vitæ vicissim al- terius longæque melioris fructum Deus ipse largiatur. Quæ profecto scriberem ipse nunquam, nisi cognitum

(49) *Σκώπτων συγχῶς*, etc. Corruptus hic lo- cus, ex Josepho partem maximam restitui potest, dum ita legit, σκοπῶν, συχνά τις ἀν εὐροι βήνα δυνα, καὶ ταῖς τῶν πολλῶν αἴτια συνηθείας. Tantum pro αἴτια Eusebianum ἔγγιον, vel ἔγγύτερα, suffi- ciendum erit.

(50) *Λόγους τινάς*, etc. Longe melius quam ut est in Josepho et Montac., γόμους τινάς εἶναι καινούς.

τον ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἐπραγματεύσαντο· Πλά- των δὲ θαυμαζόμενος παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ὡς καὶ σεμνότητι βίου διενεγκῶν, καὶ δυνάμει λόγων καὶ πα- θοῖ πάντας ὑπεράρας τοὺς ἐν φιλοσοφίᾳ γενοτάς, ὑπὸ τῶν φασκόντων δεινῶν εἶναι τὰ πολιτικὰ, μικροῦ δεῖν χλευαζόμενος καὶ κωμωδούμενος διατελεῖ. Καί- τοι τάκεινου σκώπτων (49) συγχῶς τις ἀν εὐροι βήνα καὶ τὰς τῶν πολλῶν ἔγγιον συνηθείας. Αὐτὸς δὲ Πλά- των ὠμολόγηκεν, ὅτι τὴν ἀληθῆ περὶ τοῦ Θεοῦ ὄ- ξαν εἰς τὴν τῶν ὄχλων ἀνοιαν οὐκ ἦν ἀσφαλὲς ἐξ- ενεγκεῖν. Ἀλλὰ τὰ μὲν Πλάτωνος λόγους τινές (50) εἶναι κενούς νομίζουσι, κατὰ πολλὴν ἔξουσίαν (51) κεκαλλίγραφομένης. Μάλιστα δὲ τῶν νομοθετῶν Λυ- κοῦργον θαυμάμαστι, καὶ τὴν Σπάρτην ἅπαντες ὑμνοῦσιν, ὅτι τοῖς ἐκείνου νόμοις ἐπὶ πλεῖστον ἐν- **B** εκαρτέρησαν. Οὐκοῦν τοῦτο μὲν ὁμολογείσθω τεκμή- ριον ἀρετῆς εἶναι, τὸ πειθεσθαι τοῖς νόμοις· οἱ δὲ Λακεδαιμονίους θαυμάζοντες, τὸν ἐκείνων χρόνον ἀν- τιπαραβαλλέτωσαν τοῖς πλείοσιν ἢ δισχίλοις ἔσει τῆς ἡμετέρας πολιτείας· καὶ προσέτι λογιζέσθωσαν, ὅτι Λακεδαιμόνιοι μὲν, ὅσον ἐφ' ἑαυτῶν χρόνον εἶχον τὴν ἐλευθερίαν, ἀκριβῶς ἔδοξαν τοὺς νόμους διαφυ- λάττειν· ἐπεὶ μέντοι περὶ αὐτοὺς ἐγένοντο μεταβολαὶ τῆς τύχης, μικροῦ δεῖν ἀπάντων ἐξελάθοντο τῶν νό- μων· ἡμεῖς δὲ ἐν τύχαις μυρταῖς γενομένους διὰ τὰς τῶν βασιλευσάντων τῆς Ἀσίας μεταβολάς, οὐδὲν (52) τοῖς ἐσχάτοις τῶν δεινῶν τοὺς νόμους προῦδομεν. Ταῦτα μὲν καὶ Ἰώσηπος περὶ τῆς κατὰ Νωσέα Ἰου- δαίων πολιτείας. Περὶ δὲ τῆς ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τε- θεῖσι νόμοις ἐπισκιασμένης καὶ ἀλληγορικῆς θεωρίας πολλὰ ἔχων εἰπεῖν, ἀπαρκεῖν ἡγοῦμαι τὰς Ἐλεάζα- ρου καὶ Ἀριστοβούλου διηγήσεις, ἀνδρῶν τὸ μὲν γέ- νος Ἑβραίων ἀνέκαθεν, τὸν δὲ χρόνον κατὰ τοὺς Πτολεμαίου χρόνους διαπρεψάντων. Ὡν ὁ Ἐλεάζα- ρος, καὶ τῷ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξιόματι τετιμημέ- νος, μικροῦ πρότερον ἡμῖν ἐδηλῶτο· ὅς δὴ τοῖς παρὰ βασιλέως αὐτῶν ἡκουσι πρασθείας ἔνεκα, τῆς τῶν Ἑβραϊκῶν λόγων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μεταβολῆς τὸν τρόπον ὑποτυπούμενος, τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς νόμοις ἀλ- ληγορουμένης ἰδέας τοιαύτην πεποιήται λόγου εἶναι διδασκαλίαν.

vendiderit: qui vel ex rebus alienis furatus ali- abstulerit: pænæ omnium sunt, non quales utique severitas postulabat, constitutæ. Nam aut de paren- tum injuria, aut in Deum impietate, qui vel apud se cogitarit, is ad mortem continuo rapitur. Jam qui legis ad præcepta rebus in omnibus adhaerescunt, propositum iis præmium est, non argentum, vel aurum, non corona ex oleastro, vel appio, aut aliquod ejusmodi præconium: sed conscientia quisque suæ testimonio freti, quod et legislator ante prædixit, et Deus certissimæ fidei pignore con- firmavit, futurum omnino crelant, ut qui leges constanter servaverint, iis vero, ut earum causa nonnunquam oporteat, morte alacriter strenueque perfunctis, et novum deinceps ortum, et vitæ vicissim al- terius longæque melioris fructum Deus ipse largiatur. Quæ profecto scriberem ipse nunquam, nisi cognitum

(51) *Ἐξουσίαν*. Ἐξουσίαν hic ἀντὶ τῆς περιου- σίας usurpasse videtur Josephus, nisi tamen ni- miam hominis hoc in genere παρρησίαν a non- nullis sugillatam esse velit.

(52) *Οὐδέν*. Lege cum Josepho et alt. *manusc.*, οὐδ' ἐν. Sed quod prox. sequitur, *προῦδομεν*, anteponendum τῷ, *προδόμεν*, quod idem Josephi et Montac. exhibent.

Id omnibus ac perfectum esse intelligerem, hominum plerosque nostrorum, ne vel una sibi contra **369** legem vocula excideret, omnia jam sæpius fortiter pertulisse. Quod si non usque adeo in hominum omnium cognitionem gens nostra venisset, neque singulare voluntatis nostræ studium, quo legibus obsequimur, in eorum oculis ac luce versaretur : si quis existeret, qui vel instituta nostra, quæ descripta abs sese diceret, Græcis audientibus recitaret, aut extra noti orbis terminos, in eos se alicubi homines incidisse narraret, qui cum tam graviter ac sublime de Deo sentirent, tum etiam iis legibus plura jam sæcula constantissime viverent : equidem in summa omnes admiratione tum futuros existimo, cum iis simul tam crebrarum apud se conversionum in mentem veniret. Enimvero qui ex illis affine quiddam ac simile de repub. et legibus scribere conati sunt, eos quasi monstra quædam ac prodigia composuissent, et argumenta humanis viribus majora suscepissent, reprehendi ab omnibus et accusari videmus. Alios ego philosophos prætereo, qui in simili disputationis genere versati sunt. Plato certe quidem, is qui propter singularem vitæ morumque gravitatem, et eximiam dicendi ac persuadendi vim, qua philosophorum nationem longe superavit, Græcorum omnium ore ad miraculum usque celebratur : ille, inquam, Plato, eorum, qui aliquid se in rep. gerenda videre arbitrantur, risu prope ac sibilis tanquam in theatro scenaque traducitur : cujus tamen si quis hac de re scripta diligenter evolverit, is molliora pleraque, vulgique consuetudini admodum gemina reperiet. Nam ipse quidem ita profitetur, veram de Deo sententiam multitudinis stultitiæ secure committi non posse. Cæterum ista Platonis instituta sunt, quibus verba tantum inania, et exquisito quodam artificio contexta videantur. At Lycurgum quod attinet, illum omnes in admiratione habent, Spartamque hoc potissimum nomine prædicant, quod ipsius in legibus diutissime acquiriverit. Ergo primum hoc habemus, virtutis argumento esse, quod legibus obtemperent. Deinde præcones isti Lacedæmoniorum, exiguum illorum constantiæ tempus cum duobus et amplius reip. nostræ annorum millibus conferant : tum ita secum ipsi reputent Lacedæmonios quamdiu solum antiquam libertatem retinere potuerunt, suarum quoque legum retinentes fuisse : ubi enim fortunæ inclinationes factæ essent, tum earum simul omnem prope memoriam funditus abjecisse : cum interea nos infinitis casibus ob frequentes regum Asiæ mutationes jactati, **370** ne in supremis quidem periculis nostras unquam leges prodidimus. Hactenus etiam Josephus de Judæorum rep. a Mose instituta. Jam vero, cum multa de adumbrato quodam et allegorico sancitarum ab eo legum sensu commemorare possim, Eleazari tamen et Aristobuli explicatione contentus ero, qui ambo et genus ab Hebræis suum longissimo repetunt, et Ptolemæi regis tempore floruerunt. Eleazarus igitur, is quem sacerdotii dignitate præstitisse paulo ante docuimus, legatis ad sese ab rege missis, Hebraicas litteras Græca lingua donandi rationem informans, de allegorica sententia divinarum legum verbis inclusa eam quæ sequitur disputationem instituit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

CAPUT IX.

Ἐλεαζάρου ἀρχιερέως ὑποτύπως τῆς ἐν ταῖς ἁγίοις νόμοις ἀλληγορουμένης διαβολῆς, ἀπὸ τῶν Ἀριστοῦ. **A. Eleazarus pontifex allegorici sensus sacris legibus inclusi notionem informat, ex Aristæi scriptis.**

« Ἄξιον δὲ ἐπιμνησθῆναι βραχέων (53) τῶν ὑποδειχθέντων ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὰ δι' ἡμῶν ἐπιζητηθέντα. Νομίζειν γὰρ τοῖς πολλοῖς (54) περιεργίαν ἔχειν τινὰ τῶν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ λέγων δὲ περὶ τε βρωτῶν καὶ ποτῶν, καὶ τῶν νομιζομένων ἀκαθάρτων εἶναι κινδάλων. Πυθιανομένων γὰρ ἡμῶν διὰ τί, μίαν καταβολὴν οὐσης, τὰ μὲν ἀκάθαρτα νομίζεται πρὸς βρῶσιν, τὰ δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀφῆν' δεισιδαιμόνως γὰρ τὰ πλείστα τὴν νομοθεσίαν ἔχειν ἐν δὲ τούτοις πάλιν δεισιδαιμόνως (55) πρὸς ταῦτα οὕτως ἐνήρξατο θεωρεῖν (56) ἔφη τὰς ἀναστροφὰς καὶ τὰς ὀμιλίαις, ὅν' ἐνεργάζονται πρᾶγμα· διότι, κακοῖς ὀμιλήσαντες, **B** διαστροφὰς ἐπιλαμβάνουσιν ἄνθρωποι, καὶ ταλαίπωροι διὰ τοῦ ζῆν εἰσιν· ἐὰν δὲ σοφοῖς καὶ φρονίμοις συζῶσιν, ἐξ ἀγνοίας ἐπανορθώσεως εἰς τὸν βίον ἐτυχόν. Διαστελλόμενος οὖν τὰ τῆς εὐσεβείας καὶ δι-

« Atque hic, inquit Aristæus, operæ pretium fuerit, eorum, quæ ad propositas a nobis quæstiones ipse respondit, paucis meminisse : quippe cum minutam nimis quibusdam in rebus legislatoris diligentiam fuisse plerique arbitrentur : cujusmodi sunt, quæ de esculentorum ac poculentorum discrimine, itemque de impurarum animantium conditione statuuntur. Nobis ergo percontantibus, quamobrem, cum una omnium esset eademque molitio, alijs tamen vesci, alia vel attingere, piaculum haberetur : hæc enim superstitione ut plurimum lege sancita esse, quæ non minus superstitione a Judæis observentur : ille huic in modum respondere cœpit : Vides, inquit, ipse, quanta vis sit mutæ consuetudinis atque societatis : cum et improborum ex commercio, morum corruptelam ejus-

(53) Ἐπιμνησθῆναι βραχέων. Malim διὰ βραχέων ἐπιμνησθῆναι.

(54) Τοῖς πολλοῖς. Reponendum videtur τοὺς πολλοὺς.

(55) Πάλιν δεισιδαιμόνως. Aristæus, tam manuscriptorum quam excusum, πάντων tantum inserit inter

πάλιν et δεισιδαιμόνως, quod lacunam satis non explet. Forte sic legendum et distinguendum fuerit, πάλιν πάντων δεισιδαιμόνως τοὺς Ἰουδαίους, vel ἀρχομένους διαχεισθῆναι, πρὸς ταῦτα οὕτως ἐνήρξατο.

(56) Θεωρεῖν. Lexe θεωρεῖς cum Aristæa ; est enim orationis Eleazari principium.

modi, quæ in totius vitæ pestem redundet, auferre vulgo soleant; et sapientium ac prudentium hominum familiaritas, pulsus ignorantiae tenebris, longe saniolem instituendæ vitæ rationem edoceat. Quare legislator noster, quæ ad religionem justitiamque pertinebant, ante omnia sigillatim et enucleate constitutis, atque ita, ut non modo criminis genus omne conceptis **371** verbis prohiberet, sed etiam pœnas divinitus a scelerum auctoribus expetitas quasi digito indicaret (primum enim hoc posuit, Deum unum esse, cujus sese rebus in omnibus potestas exerat, cum vis ipsius omnia permeet: nihil eum prorsus latere, quod in terris ab hominibus obscure licet occulteque fiat: imo non ea tantum, quæ reipsa fiant, sed etiam quæ futura sint, ei cognita jam esse atque perspecta): quæ cum ille tam accurrate persequeretur, et in omnium oculis collocaret, simul hoc profecto docuit, nullum omnino scelus, vel animo tantum et cogitatione conceptum, nedum ut reipsa patratum, divini oculi aciem effugere posse: quem in finem, summi Numinis potestatem tota passim lege commonstrat. Inde igitur auspicatus, ostendit continuo, si nos tantum excipias, invectam ab reliquis omnibus deorum esse multitudinem, cum tamen ista colluvie longe potentiores illi ipsi sint, qui divinos eidem honores frustra stolidèque tribuant. Nam quæ vel ex lapide, vel ex ligno simulacra conflaverint, imagines illorum esse dictitant, qui aliquid ducendæ vitæ commodum invenerint, quosque suis ipsimet oculis omni sensu carere vident, eos flexo quoque genu venerantur. Et quidem eo potissimum, quod alicujus rei auctores fuerint, ad hanc divinitatis opinionem adduci, prorsus insani capitis est: quippe qui ex iis duntaxat, quæ procreata jam erant, inter sese nonnulla conjunxerint, atque utili at' aliquid afferre posse ostenderint, at molitionem eorum ne attigerint quidem. Vecordis igitur ac dementis fuerit, huic hominum generi divinitatem asingere. Enimvero superioribus illis longe solertiores hodie quamplurimos, ac rerum cognitione præstantiores invenias, quos ab istis proinde tanquam deos coli oportebit. Atque hi numinum fictores et architecti Græcorum sapientissimi audire volunt. (Quid enim Ægyptiorum dicam, aliorumque similibus, qui in feris, serpentibus ac spurcissimis animantibus spe omni collocata, eas divinis honoribus atque sacrificiis non viventes modo, sed etiam mortuas prosequuntur?) His, inquam, omnibus legislator ille noster, uti sapientissimus erat, atque a Deo rerum ad omnium cognitionem factus, diligenter expensis, inexpugnabili quodam vallo et

(57) *Ἐνδεικτικῶς*. Aristæas uterque, ἐνδίκως. Ego nihil muto, nec quidquam deesse arbitror: sequentes enim accusativi ad particip. διδάξας, ἀπό κοινοῦ referuntur.

(58) *Προῦπέδειξε γάρ*. Totus hic locus, ad illa usque verba, δυνατὸν ἐνδεικνύμενος, quæ habentur A. ult., parenthesi includendus est.

(59) *Ἐἴτε γάρ*. Aristæas, εἴ τι γάρ, longe melius. Est autem εἴ τι γάρ κατ' ἐκεῖνό τις θεῖη, idem Jere

καίσιοντος πρῶτον ὁ νομοθέτης ἡμῶν, καὶ διδάξας ἕκαστα περὶ τούτων οὐκ ἀπαγορευτικῶς μόνον, ἀλλ' ἐνδεικτικῶς (57), καὶ τὰς βλάβας προδήλους καὶ τὰς ὑπὸ θεοῦ γενομένης ἐπιπομπὰς τοῖς αἰτίοις (προῦπέδειξε γάρ (58) πρῶτον πάντων, ὅτι μόνος ὁ θεὸς ἐστὶ, καὶ διὰ πάντων τῆς δυναμὸς αὐτοῦ φανερὰ γίνεται, πεπληρωμένου παντὸς τόπου τῆς δυναστείας, καὶ οὐθὲν αὐτὸν λαμβάνει τῶν ἐπὶ γῆς γινομένων ὑπ' ἀνθρώπων κρυφίως, ἀλλ' ὅσα ποιεῖ τις, αὐτῷ φανερὰ καθέστηκε, καὶ τὰ μέλλοντα γίνεσθαι· ταῦτ' οὖν ἐξεργαζόμενος ἀκριβῶς, καὶ προδήλα θεῖς, ἔδειξεν, ὅτι, καὶ ἐὰν ἐννοηθῆ τις κακίαν ἐπιτελεῖν, οὐκ ἂν λάθοι, μὴ ὅτι καὶ πράξας, δι' ὅλης τῆς νομοθεσίας τὸ τοῦ θεοῦ δυνατὸν ἐνδεικνύμενος). Ποιησάμενος οὖν τὴν καταρχὴν ταύτην, καὶ δείξας, ὅτι πάντες οἱ λοιποὶ παρ' ἡμᾶς ἄνθρωποι πολλοὺς θεοὺς εἶναι νομίζουσιν, αὐτοὶ δυναμικώτεροι πολλῶν καθεστῶτες ὧν σέβονται ματαίως. Ἀγάλματα γάρ ποιήσαντες ἐκ λίθων ἢ ξύλων, εἰκόνας φασὶν εἶναι τῶν ἐξευρόντων αὐτὰ πρὸς τὸ ζῆν αὐτοῖς χρησίμων, οἷς προσκυνοῦσι, παρὰ πόδας ἔχοντες τὴν ἀναισθησίαν. Εἴτε γάρ (59) κατ' ἐκεῖνό τις θεῖη, κατὰ τὴν ἐξεύρεσιν, παντελῶς ἀνόητον· τῶν γάρ ἐν τῇ κτίσει λαβόντες τινὰ, συνέθησαν, καὶ προσαπέδειξαν (60) εὐχρηστοτάτην τὴν κατασκευὴν αὐτῶν, οὐ ποιήσαντες αὐτοὶ διὸ κενὸν καὶ μάταιον τοὺς ὁμοίους ἀποθεοῦν. Καὶ γάρ ἐτι καὶ νῦν εὐρετικώτεροι καὶ πολυμαθέστεροι τῶν ἀνθρώπων τῶν πρὶν εἶσι πολλοὶ, καὶ οὐκ ἂν φθάνοιεν αὐτοὺς προσκυνούντες. Καὶ νομίζουσιν οἱ ταῦτα διαπλάσαντες καὶ μυθοποιήσαντες τῶν Ἑλλήνων οἱ σοφώτατοι καθεστάναι. Τῶν μὲν γάρ ἄλλων πολυματίων τί δεῖ λέγειν, Αἰγυπτίων τε καὶ τῶν παραπλησίων, οἵτινες ἐπὶ θηρία καὶ τῶν ἔρπετων τὰ πλεῖστα, καὶ ἐπὶ κνωδάλων τὴν ἀπέρεισιν πεποιήθησαν, καὶ ταῦτα προσκυνοῦσι, καὶ θύουσι τοῦτοις καὶ ζῶσι καὶ τελευτήσασιν; Συνθεωρήσας τοιγαροῦν (61) ἕκαστα σοφῶς ὧν ὁ νομοθέτης, καὶ ὑπὸ θεοῦ κατεσκευασμένους εἰς ἐπίγνωσιν τῶν ἀπάντων, περιέφραξεν ἡμᾶς ἀδιακόποις χάραξι καὶ σιδηροῖς τείχεσιν, ὅπως μηδενὶ τῶν ἄλλων ἔθνων ἐπιμισγόμεθα κατὰ μηδὲν, ἀγνοῖ καθεστῶτες κατὰ σῶμα καὶ κατὰ ψυχὴν, ἀπολελυμένοι ματαίως δοξῶν, τὴν μόνον θεοῦ καὶ δυνατὸν σεβόμενοι παρ' ὅλην τὴν πᾶσαν κτίσιν. Ὅθεν Αἰγυπτίων οἱ καθηγεμόνες ἱερεῖς ἐγκεχυρότεροι εἰς πολλὰ, καὶ μετεσχηχότες πραγμάτων, ἀνθρώπους θεοῦ προσονομάζουσιν ἡμᾶς· ὁ τοῖς λοιποῖς οὐ πρόσδεστιν, εἰ μὴ τις σέβεται τὸν κατ' ἀληθεῖαν θεόν. Ἄλλ' εἰσὶν ἄνθρωποι βρωτῶν, καὶ ποτῶν, καὶ σκέπης· ἢ γάρ πᾶσα διάθεσις αὐτῶν ἐπὶ ταῦτα καταφεύγει. Τοῖς δὲ παρ' ἡμῶν ἐν οὐδενὶ ταῦτα λελογισται, περὶ δὲ τῆς τοῦ θεοῦ δυναστείας δι' ὅλου τοῦ ζῆν ἢ σκέψις αὐτοῖς ἐστίν. Ὅπως οὖν μηδενὶ συν-

quod εἴ τι γάρ ἐκεῖνό τις εἶναι τίθησι, vel εἴ τῳ γάρ ἐκεῖνο εἶναι τι δόξειεν. Quod autem sequitur, κατὰ τὴν ἐξεύρεσιν, per ἐπεξήγησιν quamdam adjunctum videtur.

(60) *Καὶ προσαπέδειξαν*, etc. Aristæas πιστήγη, καὶ προσαπέδειξαν εὐχρηστο, τὴν κατασκευὴν αὐτῶν οὐ ποιήσαντες αὐτοὶ. Recte, nisi quod ποιεῖν τὴν κατασκευὴν, paulo rarius videtur.

(61) *Τοιγαροῦν*. Arist., οὖν, melius.

αιτιγόμενοι, μηδὲ ὀμιλοῦντες φαύλῃ, διαστροφᾷ λαμ-
 δάνοιμεν, πάντοθεν ἡμᾶς περιέφραξεν ἀγγελίαις, καὶ
 διὰ βρωτῶν, καὶ ποτῶν, καὶ ἀφῆς, καὶ ἀκοῆς, καὶ
 ὀράσεως νομικῆς. Τὸ γὰρ καθόλου, πάντα πρὸς τὸν
 φυσικὸν λόγον ὁμοία καθέστηκεν, ὑπὸ μιᾶς δυνάμεως
 οἰκονομούμενα, καὶ καθ' ὃν ἕκαστα (62) ἔχει λόγον
 βαθῦν, ἀφ' ὧν ἀπεχόμεθα κατὰ τὴν χρῆσιν, καὶ οἷς
 συγχρώμεθα. Χάριν δὲ ὑποδείγματος, ἐν ἡ δεύτερον
 ἐπιδραμῶν σοι σημαίνῃ. Μὴ γὰρ εἰς τὸν καταπεπω-
 κῶτα λόγον εισέλεθης, ὅτι μυῶν καὶ γαλῆς, ἡ τῶν
 τοιούτων χάριν περιεργίας ποιοῦμενος ἐνομοθέτει
 ταῦτα Μωσῆς, ἀλλὰ πρὸς ἀγνὴν ἐπίσκεψιν, καὶ τρό-
 πων ἐξαρτισμῶν, δικαιοσύνης ἕνεκα σεμνῶς πάντα
 ἀνατέτακται. Τῶν γὰρ πετεινῶν, οἷς χρώμεθα, πάντα
 ἡμερα καθέστηκε, καὶ διαφέρει καθαριότητι, πυροῖς
 καὶ ὄσπριον, χρώμενα πρὸς τροφήν, ὡς περισσευα-
 τργυῶνες, ἄτταχαί, πέριξες, ἔτι δὲ χῆνες, καὶ τὰ
 ἄλλα ὅσα τοιαῦτα. Περὶ ὧν δὲ ἀπηγόρευται πετεινῶν,
 εὐρήσεις ἀγρία τε καὶ σαρκοφάγα, καὶ καταδυναστεύ-
 οντα τῇ περὶ αὐτὰ δυνάμει τὰ λοιπὰ, καὶ τὴν τροφήν
 ἔχοντα τὴν δαπάνησιν τῶν προσηρημένων ἡμέρων
 μετὰ ἀδικίας. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄρ-
 νας, καὶ ἐρίφους ἀρπάζουσι, καὶ τοὺς ἀνθρώπους δὲ
 ἐδικουσι, νεκροῦς τε καὶ ζῶντας. Παράσημον οὖν
 ἔθετο διὰ τούτων, ἀκάθαρτα προνομάσας, ὅτι δέ-
 εστι: (63) κατὰ ψυχῆν, οἷς ἡ νομοθεσία διατέτακται,
 δικαιοσύνη συγχρησθῆναι, καὶ μηδένα καταδυναστεύειν
 πεποιθότας ἰσχυρῶν τῇ ἐκνύτῃ, μηδ' ἀφαιεῖσθαι μὴθ'
 ἐν, ἀλλ' ἐκ δικαιοσύνης βίου διακυβεύειν ὡς τὰ τῶν
 προσηρημένων πετεινῶν ἡμερα ζῶα (64), τὰ φουόμενα
 τῶν ὄσπριων ἐπὶ γῆς δαπανᾷ, καὶ οὐ καταδυναστεύει
 πρὸς τὴν ἐπαναίρεσιν οὔτε τῶν ὑποθεθηκότων οὔτε
 τῶν συγγενικῶν. Διὰ τούτων οὖν παρέδωκεν ὁ νομο-
 θέτης σημειοῦσθαι τοῖς συνετοῖς, εἶναι δικαίους τε,
 καὶ μηδὲν ἐπιτελεῖν βία, μηδὲ, τῇ περὶ αὐτοὺς ἰσχυρῶν
 πεποιθότας, ἐτέρους καταδυναστεύειν. Ὅπου γὰρ
 οὐδ' ἀψασθαι καθῆκε τῶν προσηρημένων διὰ τὴν περὶ
 ἕκαστα διάθεσιν, πῶς οὐ φυλακτέον παντάπασι τοὺς
 τρόπους εἰς τοῦτο κατακλεισθῆναι (65); Πάντα οὖν
 τὰ συγχρησθέντα ἐπὶ τοῦτων καὶ τῶν κτηνῶν τροπο-
 λογῶν ἐκτέθεικε. Τὸ γὰρ διχληθεῖν καὶ διαστῆλλαιν
 ἐπὶ τῆς θνυχας σημειῶν ἐστὶ τοῦ διαστῆλλαιν ἕκαστα τῶν
 πράξεων ἐπὶ τὸ καλῶς ἔχον. Ἡ γὰρ ἰσχυρὸς τῶν ὄλων
 αὐμάτων μετὰ ἐνεργείας ἀπέρεισιν (66) ἐπὶ τοὺς
 ὄμους ἔχει καὶ τὰ σκέλη. Μετὰ διαστολῆς οὖν ἅπαντα
 ἐπιτελεῖν πρὸς δικαιοσύνην ἀναγκάζει, τῷ σημειοῦ-
 σθαι (67) διὰ τούτων. Ἐτι δὲ καὶ διότι παρὰ πάντας
 ἀνθρώπους διεστάλμεθα. Οἱ γὰρ πλείονες τῶν λοιπῶν
 ἐκνυτοὺς μολύνουσιν ἐπιμισθόμενοι, συντελοῦντες με-
 γάλην ἀδικίαν· καὶ χώραι, καὶ πόλεις ὅλαι ἐπὶ τού-
 τοις σεμνύονται· οὐ μόνον γὰρ πρὸς ἄβρην (68)

A ferreis quasi mœnibus septos esse nos munitosque
 voluit, ne cum aliis gentibus vel minimo rei cuius-
 que commercio iungeremur, sed corpore simul
 animoque casti, futiliumque opinionum erroribus
 expediti, unum supra creaturas omnes ac præpoten-
 tem Deum coleremus. Itaque nos ipsi quoque **372**
 principes Ægyptiorum sacerdotes, qui altius in re-
 rum nostrarum arcana penetrarunt, proprio quasi
 nomine, Dei homines appellarunt. Id quod in alios,
 qui a veri Numinis cultu alieni sunt, nullo modo
 convenire potest. Eos enim potius cibi, potus, ac
 vestimenti homines appellaris, quippe quorum
 animus in rerum istarum cura totus et cogitatione
 versetur. Apud nostros autem, qui vitæ tempus
 universum in una divinæ potestatis contemplatione
 deliquit, cuncta ista jacent. Ergo ne ex ullius im-
 probi usu et familiaritate vitii quidquam et conta-
 gionis hauriamus, certis nos ac legitimis esculen-
 torum, poculentorum, tactus, auditus, aspectus,
 legibus ac religionibus vallatos undique ac munitos
 esse voluit. Ut enim, si naturæ duntaxat rationem
 habueris, et similis universe conditionis omnia
 sint, et una eademque potestate gubernentur: sin-
 gula tamen, quibus aut abstinemus, aut utimur,
 alto quodam consilio et ratione nituntur. Atque, ut
 ex paucis æstimes cætera, unum aut alterum cur-
 sim attingam. Cave enim, te humilis adeo subeat
 indignaque cogitatio, quasi murium, aut mustela-
 rum, aut cæterarum ejusmodi rerum causa valde
 sollicitus, ea Moses instituerit; caste omnia san-
 cteque provisa sunt, atque ut ad morum confor-
 mationem integre, sic ad æquitatem stabilendam
 graviter matureque sancita. Nam ex avibus quidem
 vescas tantum eas esse voluit, quæ cum cicures
 essent ac mansuetæ, tum cæteris longe puriores,
 non nisi tritico et leguminibus vescerentur; cujus-
 modi sunt columbæ, turtures, attagenæ, perdices,
 anseres, ac reliquæ id genus. Contra vero, quarum
 nobis esu interdictum est, eas immanes esse, car-
 nibusque pasci reperies, nec in aliam modo vim ac
 tyrannidem exercere, sed earum etiam, quas cicures
 jam ante diximus, laniena injuriose saginari.
 Quanquam non illas tantum, sed agnos etiam hœ-
 dosque rapiunt, hominesque mortuos pariter viven-
 tesque lædunt. Itaque dum impuras illas appella-
 ret, eos simul, quibus leges ferebantur, ipsarum
 notis ac symbolis admonebat, æquitatem animo fo-
 vendam ac retinendam esse, potentia viribusque
 suis ad opprimendam aliorum libertatem, aut eos
 ullo rei genere spoliandos nunquam abutendum:
 sed potius summa cum æquitate vitam instituen-

(62) Καθ' ὃν ἕκαστα. Arist. uterque, cum manu-
 ser. omnibus, καθ' ἐν ἕκαστον. Omnino καθ' ἐν vera
 lectio est: ἕκαστα retineri potest. Mallet tamen
 καθ' ἐν δὲ quam καὶ καθ' ἐν.

(63) Ὅτι δὲ ἐστὶ. Arist. uterque, ὅτι δέον ἐστὶ,
 quæ vera mihi lectio visa est.

(64) Ζῶα. Vocem hanc irreptitiam existimo, quam
 tamen agnoscunt omnes. Certe de avibus tantum
 cicuribus agitur.

(65) Κατακλεισθῆναι. Aristes uterque, κατα-
 κλεισθῆναι, melius.

(66) Ἀπέρεισιν. Sic Arist. uterque, quod rectum
 est; quod autem prius legebatur, ἄπειρ εἰσίν,
 omnino vitiosum.

(67) Τῷ σημειοῦ., etc. lidem Arist., τὸ σημ., re-
 ctius.

(68) Πρὸς ἄβρην. Arist., τοὺς ἄβρ. Forte ἄβρην
 πρὸς ἄβρην, vel ἄβρην ἄβρην.

dam ac ducendam esse : quemadmodum cicures istæ ac mansuetæ volucres, leguminibus ex terra satis contentæ, nec in minoris turbæ, nec in earum, quæ generis ejusdem naturæque sint, perniciem ullo modo sæviunt. His igitur atque **373** similibus id legislator egit, ut qui aliquid sensus haberent, colendam esse justitiam, nihil per vim unquam molendum, nec suas opes in tyrannidem vertendas esse intelligerent. Nam si ejusmodi volucres, ob impetum naturæ singularem ac proprium, ne attingi quidem fas putavit; quis non sibi longe diligentius cavendum esse statuet, ne in earum similitudinem moribus vitæque degeneret? Quarum ergo nobis ille, non avium modo, sed etiam pecudum usum concessit, eas ad inorum informationem omnes revocavit. Nam quod fissam ac bisulcam eorum pecorum unguam esse vult, id nobis laborandum monet, ut actiones singulas, ad id quod rectum atque honestum est, prudenti adhibito discrimine, referamus. Vis enim corporum universorum, cum opere ipso conjuncta, in humeros sese totam et crura colligit. Ergo figurarum istarum similitudo, nostra omnia diligenti examine ad æquitatem dirigendi quamdam nobis necessitatem imposuit. Quamquam eo quoque illa pertinet, quod ingenti a cæteris hominibus intervallo disjuncti simus. Nam plerique omnes infandis ac sceleratis ex congressionibus labem maculamque suscipiunt longe teterrimam; regionesque passim et urbes integre similibus flagitiis maxime gloriantur, dum et marium commercia invehunt, et puerperas si nullas filiasque suas contaminant. A quibus sane distamus quam longissime. Jam ubi discriminis hujus ratio locum haberet, ibi suum etiam memoriæ signum et characterem impressit. Nam quæcumque animantes cum angula bifida conjunctam habent ruminandi vim, eæ vero, saltem iis qui aliquid intelligunt, memoriæ conditionem manifeste repræsentant: nec enim ruminatio quidquam aliud est, quam aliqua vitæ et consistentis naturæ recordatio, cum ex alimento vita consistat. Itaque nos idem ille sacris litteris ita cohortatur: « Recordando recordaberis Domini Dei, qui fecit in te magna et mirabilia. » Etenim magna certe quidem et illustria, si cum animo ipse tuo reputaveris, hæc

(69) *Περὶ ὄν.* Malim *περὶ ὄν.*, et paulo post *περὶ τοῦτο*, potius quam *περὶ τοῦτον*.

(70) *Τῆς αἰσθήσεως.* Arist. uterque, cum Reg. manuscr., τῶν αἰσθήσεων, quod magis probatur.

(71) *Ἐπέραστον.* Arist., ἀπέραστον. Unde conjunctio, ἀπέραστον vel ἀπέραντον.

(72) *Συντηροῦντας.* Arist. uterque, καὶ συντηροῦντος, optimo, ut videtur, sensu. Non displicet tamen *συντηροῦντας*, id est *observantes*, quod diviniæ Providentiæ consilia, rerum initiis, progressu, exitu observari possint ac debeant, quo facilius propria ejus memoria conservetur.

(73) *Καὶ ποτῶν ἀπαρξ.*, etc. Ita omnes, nisi quod Arist. uterque pro συγχρησθαι legit συχωρησθαι, quod, opinor, vitium non tollit, sed auget. Ego locum reddidi perinde ac si legeretur, καὶ γὰρ

προσάγουσιν, ἀλλὰ καὶ τεκούσας, ἔτι δὲ καὶ θυγατέρας μολύνουσιν. Ἡμεῖς δὲ ἀπὸ τούτων διεστάμεθα. *Περὶ ὄν* (69) δὲ ἔστιν ὁ προειρημένος τῆς διαστολῆς τρόπος, περὶ τοῦτον καὶ τὸν τῆς μνήμης εἶναι κεχαρακτήριξε. Πάντα γὰρ ὅσα διχληθεῖ, καὶ μηρυκισμὸν ἀνάγει, σαφῶς τοῖς νοοῦσιν ἐκτίθεται τὸ τῆς μνήμης· ἢ γὰρ ἀναμηρύκισις οὐδὲν ἕτερον ἀλλ' ἢ τῆς ζωῆς καὶ συστάσεως ὑπόμνησίς ἐστι· τὸ γὰρ ζῆν διὰ τῆς τροφῆς συνεστάναι νομίζει. Διὸ παρακελεύεται διὰ τῆς Γραφῆς, λέγων οὕτως· « Μνεῖα μνησθήση Κυρίου τοῦ Θεοῦ, τοῦ ποιήσαντος ἐν σοὶ τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστά. » Κατανοούμενα γὰρ, ἔνδοξα φαίνεται· πρῶτα μὲν ἡ τοῦ σώματος σύμψηξις, καὶ ἡ τῆς τροφῆς διοικήσις, καὶ ἡ περὶ ἕκαστον μέρος διαστολή. πολλῶ δὲ μᾶλλον ἢ τῆς αἰσθήσεως (70) διακόσμησις, διανοίας ἐνέργημα, καὶ κινήσις ἀόρατος ἢ τε βεβύτης τοῦ πρὸς ἕκαστόν τι πράσσειν, καὶ τεχνῶν εὑρεσις, ἐπέραστον (71) περιέχει τρόπον. Διὸ παρακελεύεται μνεῖαν ἔχειν, ὡς συντηρεῖται τὰ προειρημένα συνεχόμενα θεῖα δυνάμει. Πάντα γὰρ τόπον καὶ χρόνον ὤριξε, πρὸς τὸ διὰ παντὸς μνημονεύειν τοῦ κρατούντος Θεοῦ, συντηροῦντας (72) καὶ τὰς ἀρχάς, καὶ μεσότητας, καὶ τελευτάς. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν βρωτῶν καὶ ποτῶν ἀπαρξαμένους (73), εὐθέως τότε συγχρησθαι κελεύει. Καὶ μὴν καὶ ἐκ τῶν περιβολαίων παράστημον ἡμῖν μνεῖας δέδωκεν· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πόλεων καὶ οἰκίσεων διὰ τὸ σκεπάζεσθαι (74), καὶ ἐπὶ τῶν πυλῶν καὶ θυρῶν προστέταχεν ἡμῖν τιθέναι τὰ λόγια, πρὸς τὸ μνεῖαν εἶναι Θεοῦ· καὶ ἐπὶ τῶν χειρῶν δὲ διαβρήδην τὸ σημεῖον κελεύει περιτρεῖσθαι, σαφῶς ἀποδεικνύς, ὅτι πᾶσαν ἐνέργειαν μετὰ δικαιοσύνης ἐπιτελεῖν δεῖ, μνήμην ἔχοντας τῆς ἑαυτῶν κατασκευῆς, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὸν περὶ Θεοῦ φόβον (75). Κελεύει δὲ καὶ κοιταζομένους, καὶ διανοσταμένους, καὶ περυσόμενους (76) μελετᾶν τὰς τοῦ Θεοῦ κατασκευάς, οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ διαλήψει θεωροῦντας τὴν κίνησιν καὶ τὴν ὑπόληψιν ἑαυτῶν, ὅταν εἰς ἕπνον ἔρχονται, καὶ τὴν ἔγερσιν, ὡς θεῖα τίς ἐστι καὶ ἀκατάληπτος ἢ τούτων μετάθεσις. Δέδεικται δὲ σοὶ καὶ τὸ περισσὸν τῆς λογίας τῆς κατὰ τὴν διαστολήν καὶ μνεῖαν, ὡς ἐξεθέμεθα τὴν διχληλίαν καὶ τὸν μηρυκισμὸν. Οὐ γὰρ εἰκῆ, καὶ κατὰ τὸ ἔμπροσθεν εἰς ψυχὴν νενομοθέτηται, πρὸς δ' ἀληθειαν καὶ σημείωσιν ὀρθοῦ λόγου. Διατάξας γὰρ ἐπὶ βρωτῶν, καὶ ποτῶν, καὶ τῶν κατὰ τὰς ἀφάς, ἕκαστα, κελεύει μνηθὲν εἰκῆ, μήτε πράσσειν, μήτε

ἐπὶ τῶν καὶ βρωτῶν καὶ ποτῶν, ἀπαρξαμένους τῷ Θεῷ, τότε συγ., etc.

(74) *Καὶ ἐπὶ τῶν πόλεων καὶ οἰκίσεων, διὰ τὸ σκεπάζεσθαι.* Hæc omnia desunt in utroque Arist., quæ propterea mihi vertenda non putavi, præsertim cum Deuteronomii c. vi, ita mandatum hoc conceptum habebatur: *Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos: scribesque ea in limine et ostiis domus tuæ; ubi πόλεων nulla mentio.*

(75) *Τὸν περὶ Θεοῦ φόβον.* Quid si, τοῦ περὶ Θεοῦ φόβου;

(76) *Καὶ περυσόμενους.* Arist. uterque has voces negligit, cum tamen in Deuteronomio legatur: *Meditaberis sedens in domo tua, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens.*

ἀκούειν, μήτε τῆ τοῦ λόγου δυναστεία συγχρωμένους ἐπὶ τὴν ἀδικίαν τρέπεσθαι. Καὶ ἐπὶ τῶν κνωδάλων δὲ ταῦτόν ἐστιν εὐρεῖν. Κακοποιητικὸς γὰρ ὁ τρόπος ἐστὶ καὶ γαλῆς, καὶ μυῶν, καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων, ὅσα διηγόρευται. Πάντα γὰρ λυμαινόνται καὶ κακοποιούσι μύες, οὐ μόνον πρὸς τὴν ἑαυτῶν τροφήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ παντελῶς ἄχρηστον γίνεσθαι ἀνθρώπων, ὃ τι ἂν δὴ ποτ' οὖν ἐπιβάλλεται (77) κακοποιεῖν. Τὸ τε τῆς γαλῆς γένος ἰδιάζον ἐστὶ χωρὶς γὰρ τοῦ προειρημένου ἔχει λυμαντικὸν κατὰστημα. Διὰ γὰρ τῶν ὠτων (78) συλλαμβάνει· τεκνοποιεῖ δὲ τῷ στόματι. Καὶ διὰ τούτ' οὖν ὁ τοιοῦτος τρόπος τοῖς ἀνθρώποις (79) ἀκάθαρτος ἐστίν. Ὅσα γὰρ δι' ἀκοῆς λαβόντες (80), ταῦτα τῷ λόγῳ σωματοποιήσαντες, κακοὶ ἐτέρους ἐνεκύλισαν, ἀκαθάρσιαν τε οὐ τὴν τυχοῦσαν ἀπετέλεσαν, μιανθέντες αὐτοὶ παντάπασι τῷ τῆς ἀσεβείας μολυσμῷ. Καλῶς δὲ ποιῶν ὁ βασιλεὺς ἡμῶν (81), τοὺς τοιοῦτους ἀναίρει, καθὼς μεταλαμβάνονμεν. Ἐγὼ δὲ εἶπα· Τοὺς ἐμφανιστάς οἰομαί σε λέγειν· καὶ γὰρ αἰκίας καὶ θανάτους ἐπ' ἄλλοισιν αὐτοὺς (82) παραβάλλει συνεχῶς (83)· τοῦτοις γὰρ ἐπαγρυπνοῦσιν εἰς ἀνθρώπων ἀπώλειαν, ἀνόσιον. Ὁ δὲ νόμος ἡμῶν κελεύει, μήτε λόγῳ μήτε ἔργῳ κακοποιεῖν μηδένα. Καὶ περὶ τούτων οὖν, ὅσον ἐπὶ βραχὺ διεξελθεῖν, προσυποδείξανά σοι, διότι πάντα κεκανόνισται πρὸς δικαιοσύνην, καὶ οὐδὲν εἰκῆ κατατέτακται διὰ τῆς Γραφῆς οὐδὲ μυθῶδως· ἀλλ' ἕνα δι' ὅλου τοῦ ζῆν, καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν ἀσκῶμεν δικαιοσύνην πρὸς πάντας· ἀνθρώπους, μεμνημένοι τοῦ δυναστεύοντος Θεοῦ. Περὶ βρωτῶν οὖν καὶ τῶν ἀκαθάρτων, ἐρπετῶν καὶ κνωδάλων, ὁ πᾶς λόγος ἀνατείνει πρὸς δικαιοσύνην, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων συναναστροφὴν δικαίαν. Ἐμοὶ μὲν οὖν καλῶς ἐνόμιζε (84) περὶ ἐκάστων ἀπολελογῆσθαι. Καὶ γὰρ περὶ τῶν προσφερομένων ἔλεγε μύσων, καὶ κριῶν, καὶ χιμάρων· ὅτι δεῖ τοὺς ταῦτ' ἐκ βουκολίων καὶ ποιμνίων λαμβάνοντας ἡμέρα κατασκευάζειν, καὶ μὴθὲν ἄγριον, ὅπως οἱ προσφέροντες τὰς θυσίας μὴθὲν ὑπερήφανον ἑαυτοῖς συνιστορῶσι, σημειώσῃ κεχρημένοι τοῦ διατάξαντος. Τῆς γὰρ ἑαυτοῦ ψυχῆς τοῦ πνευτὸς τρόπου τὴν προσφορὰν ποιεῖται ὁ τὴν θυσίαν προσάγων. Καὶ περὶ τούτων οὖν νομίζω κατὰ τῆς ὁμιλίας ἄξια λόγου (85) καθεστάναι διὰ τὴν σεμνότητα

• Ἰσ. προσυπέδειξα.

(77) Ἐπιβάλλεται. Syntaxis postulat ἐπιβάλλεται.

(78) Διὰ γὰρ τῶν ὠτων. De auribus nihil Aristoteles. De oris partu vetus error est, quem refellens Aristoteles, lib. iii De generat. animal., c. 6. Καὶ ἡ γαλῆ, inquit, καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα τετράποδα, τὸν αὐτὸν τρόπον ἔχει ἐκείνους τὰς ὑστέρας· ἐξ ὧν εἰς τὸ στόμα τῶς βαδίζειται τὸ ἐμβροῦν; tum erroris fontem aperiens, Ἄλλα, inquit, διὰ τὸ τίκτειν πάντων τὴν γαλῆν σμικρὰ, καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα τὰ σκελετοῦ, περὶ ὧν ὑστέρον ἐροῦμεν, τῷ δὲ στόματι πλάκας μεταφέρειν τοὺς νεοτούς, ταύτην πεποίηκε τὴν ἑξῆς.

(79) Τοῖς ἀνθρώποις. Aristaeas uterque τῶν ἀνθρώπων. Utrumque rectum est; hic tamen ob consequentia, genitivus significantior videtur; τρόπος enim ἀνθρώποις ἀκάθαρτος, non tam impuros hominum mores, quam eos qui apud homines impuri habeantur, significat.

A esse intelliges: corporis totius conformationem, dispensationem alimenti, ejusdem partes in omnes ac singulas divisionem æquabilem: tametsi cum elegans sensuum collatio, tum vis illa mentis; ejusdemque motus aspectum fugiens, acris et expedita, quidquid demum occurrerit, agendi solertia, artiumque omnium excogitatio, longe verius immensum aliquid et infinitum complectantur. Nosigitur ipse cohortatur, uti perpetuo meminerimus, vi ac potestate divina hæc omnia contineri pariter atque conservari. Nullum enim non locum ipse, non tempus constituit, ad eam cuncta complectentis ac moderantis Dei memoriam assidue usurpandam, rerum initia, progressiones, et exitus diligenter observando. 374 Nam in mensa quidem, tum demum cibis

B appositis uti jubet, si prius Deo libatum fuerit. In ipsis quoque vestibus expressa quædam et obvia hujus memoriæ signa esse voluit. Nec summis tantum in vestibus ac januis divinorum præceptorum oracula, quibus Dei memoria foveatur, collocanda: sed ipsis etiam manibus illigatum ejusmodi signum conceptis verbis circumferendum edicit: quo perspicue omnibus ostendat, nullam non esse nobis cum æquitate functionem obeundam, ita quidem, ut cum nostræ ipsorum molitionis recordemur, tum etiam divinum rebus in omnibus timorem conservemus. Quinetiam nos, seu lectum petimus, seu surgimus, seu iter facimus, divina simul opera nobiscum reputare jubet, atque ita, ut non ratione modo, verum etiam ipso temporis intervallo motum ipsi nostrum sensumque cogitemus, dum nos aut somno delimemus, aut ex eodem evigilamus; uti divina quædam est, quamque mens nostra capere non possit, utriusque rei vicissitudo. Vidisti præterea, distinctionis ac memoriæ quam eximia sit excellensque ratio, cum bisulcæ unguis, ruminationisque vim et significationem aperiremus. Neque enim temere, ac prout casu in mentem veniret, sed veritatis adumbrandæ, rectæque rationis insinuandæ gratia, cautum id lege est. Singulis enim, quæ vel ad cibum atque fructum, vel ad contactum ipsum pertinent, jam constitutis, quidquam deinceps vel agere temere, vel audire, vel etiam orationis facultate in

(80) Λαβόντες. Ἐλαβον, opinor, scribere debuit.

(81) Βασιλεὺς ἡμῶν. Ita recte Arist. uterque, non ἡμῶν, ut ante legebatur. Ptolemæum intelligit, de quo supra, delatorum nationi perinsuam.

(82) Ἐπ' ἄλλοισιν αὐτοὺς παραβάλλει. Corrige ex Arist., ἐπαλλέειν αὐτοὺς περιβάλλει.

(83) Συνεχῶς. Arist. audit, ὁ δὲ· τούτους γὰρ καὶ λέγω, ἡ γὰρ ἐπαγρύπνησις ἀπώλεια ἀνθρώπων ἀνόσιος. Priora perbene; posteriora sic emendari possunt, ἡ γὰρ ἀγρύπνησις ἐπ' ἀπώλεια ἀνθρώπων, ἀνόσιος.

(84) Ἐνόμιζε. Sumit ἐνόμιζε pro ἑδόκει, more mihi quidem adhuc ignoto.

(85) Κατὰ τῆς ὁμιλ. ἄξια λόγου. Arist.: Τὰ τῆς ὁμιλίας ἄξιολόγου καθεστάναι· διὸ, τὴν σεμνότητα, καὶ τὴν φυσικὴν διάνοιαν τοῦ νόμου, προῆγμα, etc. Alt. ex manuscr. Reg., κατὰ τῆς ὁμιλίας (sed in apice r pro o expressum est, ut ὁμιλιαν, non ὁμιλίας legatur) ἄξια καθεστάναι λόγου, διὰ τὴν

aliorum injuriam abuti vetat. Quod idem similiter in prohibitarum animantium natura et conditione reperias. Mustelarum enim et murium, ac cæterarum id genus, quibus haud vesci fas est, maleficum per sese ingenium est. Nam mures quidem, cum nibi non alimenti captandi causa inficiant ac deterant, tum etiam homini deinceps inutile prorsus, quidquid demum arrosierint, efficiunt. Mustelarum vero singulare quoddam ac proprium genus est. Nam præter id, quod paulo ante diximus, exitialem habent nativæ constitutionis rationem, cum et semen auribus suscipiant, et ore catulos pariant. Quo fit, ut similis hominum natio impura similiter et obscœna habeatur. Quidquid enim auditione acceperint, eidum oratione corpus et robur induunt, eadem contagione cæteros involvere, adeoque omnibus ipsis maculis ac sordibus impietatis notatissimi, non vulgarem utique colluviem efficere consueverunt. **375** Quam hominum sectam. jure profecto rex ipse vester, ut fama est, funditus exterminare conatur. Hic ego, delatores, Inquam, ni fallor, intelligis, cum eos perpetuo non tantum verberibus, sed etiam capitalibus iisque admodum gravibus suppliciis insequatur. Ego vero illos ipsos, inquit: scelerate enim hominum in perniciem invigilant. Atqui vel reipsa quemquam, vel etiam verbo violari lex nostra vetat. Et quidem hoc tibi adhuc, quam brevissime fieri potuit, ostendimus, quemadmodum certis ad æquitatem regulis conformata sint omnia, nihilque omnino vel temere, vel fabulose Scriptura statuerit; sed eum duntaxat in finem, ut, quidquid agamus, justitiæ officii omne genus hominum toto vitæ nostræ tempore prosequamur, jugem ac perennem Dei præpotentis memoriam retinentes. Enimvero quidquid seu de ciborum delectu, seu de rebus immundis, seu de serpentibus aliisque animantibus præcipitur, eo tantum spectat, ut antiquissimis legibus hominum inter sese societas communitioque teneatur. Sane quidem Eleazarus sapienter omnino rationem de singulis reddere videbatur. Nam de vitulis, arietibus, hircis, qui offerendi essent, idem adjungebat, providendum esse diligenter, ut ex armentis et gregibus mansuetissima quæque legerentur, ferumque nihil et immane sacrificaretur: eo nimirum, ut, qui sacrificium offerebant, ii de præcepto divino cogitantes, nullius superbiæ conscientia tenerentur. Qui enim hostiam immolaturus est, is aliquid simul offerendum omnium animi sensuum munus instituit. Quam illius, in mutuo congressu nostro, susceptam his de rebus disputationem commemoratione dignam putavi: ac propterea, ut ardori quoque discendi tuo, mi Philocrates, obsecundarem, augustiorem illam divinæ legis speciem, naturalemque sententiam tibi aperire decrevi. » Hæc sunt, quæ Græcis ad se missis de sensu legum sacrarum allegorico pontifex enucleavit, ut, quemadmodum susceptarum earum interpretationem ab sese tractari oporteret, intelligerent. Jam vero tempus est, uti Aristobulum, qui ad domesticam sapientiam Aristotelicæ philosophiæ studium adjunxerat, de membris, quæ Deo passim in Scriptura tribui videantur, disputantem audivimus. Ille autem ipse est, cujus liber Machabæorum secundus sub initium mentionem facit. Is igitur in eo, quem ad Polemæum regem scripsit, libello, hunc in modum ea de re disserit.

376 CAPUT X.

Aristobuli, de membris, quæ vocatenus Deo tribuuntur.

« Sed quoniam, inquit ille, cum propositis questionibus satis a nobis factum esset, succlamasti, o rex, deinceps ipse quoque; quorsum tandem lex ipsa nostra, manus, brachia, vultum, pedes, ambulationem divino Namini attribuat: hanc præterea juverit superioribus disputationem adjungere, quæ cum iis nullo modo pugnet. Quo quidem in genere, hoc te in primis exoratum velim, uti traditiones istas physice accipias, dignamque Dei notionem constanter retineas, ne in fabulosam quamdam hu-

σμων, etc., ut in nostro. Mihi solum κατὰ τῆς ὁμιλίας in κατὰ τὴν ὁμιλίαν mutandum videtur, hoc modo, καὶ περὶ τούτων, ὅν νομίζω, κατὰ τὴν ὁμιλίαν, ἄξια λόγου καθεστάναι. Sequentia retineri possunt: in iis tamen hæsi Aristæ, apud quem illustrior mihi ac plenior sensus offerebatur.

Α τοῦ νόμου, ἦν προῖγμα διασαφῆσαι σοι, Φιλόκρατες, δι' ἣν ἔχεις φιλομάθειαν. » Ταῦτα μὲν ὁ ἀρχιερεὺς τοῖς ἤκουσιν ὡς αὐτὸν Ἑλλησι περὶ τῆς ἀλληγορουμένης ἐν τοῖς ἱεροῖς νόμοις ἰδέας διεστειλατο, πῶς ἂν μέλλουσι ταῖς ἐκδοθησαμέναις περιτεύεσθαι τῶν Γραφῶν ἐρμηνείαις· ὁ δὲ Ἀριστόβουλος, καὶ τῆς κατ' Ἀριστοτέλην φιλοσοφίας πρὸς τῆ πατριῶ μετελιτχῶς, ὁποῖα περὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις φερομένων, ὡς περὶ Θεοῦ μελῶν διῆλθεν, ἐπακοῦσαι καιρός. Οὗτος δ' αὐτὸς ἐκεῖνος, οὗ καὶ ἡ δευτέρα τῶν Μακκαβαίων ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου μνημονεύει, ἐν τῷ πρὸς Πτολεμαῖον τὸν βασιλέα συγγράμματι τοῦτον καὶ αὐτὸς διασαφεί τὸν τρόπον.

375 Quam hominum sectam. jure profecto rex ipse vester, ut fama est, funditus exterminare conatur. Hic ego, delatores, Inquam, ni fallor, intelligis, cum eos perpetuo non tantum verberibus, sed etiam capitalibus iisque admodum gravibus suppliciis insequatur. Ego vero illos ipsos, inquit: scelerate enim hominum in perniciem invigilant. Atqui vel reipsa quemquam, vel etiam verbo violari lex nostra vetat. Et quidem hoc tibi adhuc, quam brevissime fieri potuit, ostendimus, quemadmodum certis ad æquitatem regulis conformata sint omnia, nihilque omnino vel temere, vel fabulose Scriptura statuerit; sed eum duntaxat in finem, ut, quidquid agamus, justitiæ officii omne genus hominum toto vitæ nostræ tempore prosequamur, jugem ac perennem Dei præpotentis memoriam retinentes. Enimvero quidquid seu de ciborum delectu, seu de rebus immundis, seu de serpentibus aliisque animantibus præcipitur, eo tantum spectat, ut antiquissimis legibus hominum inter sese societas communitioque teneatur. Sane quidem Eleazarus sapienter omnino rationem de singulis reddere videbatur. Nam de vitulis, arietibus, hircis, qui offerendi essent, idem adjungebat, providendum esse diligenter, ut ex armentis et gregibus mansuetissima quæque legerentur, ferumque nihil et immane sacrificaretur: eo nimirum, ut, qui sacrificium offerebant, ii de præcepto divino cogitantes, nullius superbiæ conscientia tenerentur. Qui enim hostiam immolaturus est, is aliquid simul offerendum omnium animi sensuum munus instituit. Quam illius, in mutuo congressu nostro, susceptam his de rebus disputationem commemoratione dignam putavi: ac propterea, ut ardori quoque discendi tuo, mi Philocrates, obsecundarem, augustiorem illam divinæ legis speciem, naturalemque sententiam tibi aperire decrevi. » Hæc sunt, quæ Græcis ad se missis de sensu legum sacrarum allegorico pontifex enucleavit, ut, quemadmodum susceptarum earum interpretationem ab sese tractari oporteret, intelligerent. Jam vero tempus est, uti Aristobulum, qui ad domesticam sapientiam Aristotelicæ philosophiæ studium adjunxerat, de membris, quæ Deo passim in Scriptura tribui videantur, disputantem audivimus. Ille autem ipse est, cujus liber Machabæorum secundus sub initium mentionem facit. Is igitur in eo, quem ad Polemæum regem scripsit, libello, hunc in modum ea de re disserit.

B ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀριστοβούλου περὶ τῶν ὀνομαζομένων ὡς Θεοῦ μελῶν.

« Πλὴν ἱκανῶς εἰρημένων πρὸς τὰ προκείμενα ζητήματα, ἐπεφώνησας καὶ σὺ, βασιλεῦ, διότι σημαίνεται διὰ τοῦ νόμου τοῦ παρ' ἡμῖν, καὶ χεῖρες (86), καὶ βραχίον, καὶ πρόσωπον, καὶ πόδες, καὶ περίπατος ἐπὶ τῆς θείας δυνάμεως· ἃ τεύχεται λόγου καθήκοντος, καὶ οὐκ ἀντιδοξήσει τοῖς προειρημένοις ὑφ' ἡμῶν οὐδέν. Παρακαλέσαι δέ σε βούλομαι πρὸς τὸ φυσικῶς λαμβάνειν (87) τὰς ἐκδοχάς, καὶ τὴν ἀρμόζουσαν ἔνονοιαν περὶ Θεοῦ κρατεῖν, καὶ μὴ ἐκπίπτειν εἰς τὸ μυθῶδες καὶ ἀνθρώπινον κατὰστημα. Πολλαχῶς γὰρ

(86) *Χεῖρες*. *Χεῖρ* melius legeretur, nisi ante reponatur σημαίνονται.

(87) *Φυσικῶς λαμβάνειν*. Hic φυσικῶς videtur esse φυσιολογικῶς, vel κατὰ τὴν φυσιολογίαν, hoc est explicationem quamdam naturæ divinæ convenientem.

ὁ βούλεται λέγειν ὁ νομοθέτης ἡμῶν Μωσῆς, ἐφ' ἄ
 ἑτέρων πραγμάτων λόγους ποιούμενος, λέγω δὲ τῶν
 κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, φυσικῆς διαθέσεως ἀπαγγέλλει,
 καὶ μεγάλων πραγμάτων κατασκευάς. Οἷς μὲν οὖν
 πάρεστι τὸ καλῶς νοεῖν, θαυμάζουσι τὴν περὶ αὐτὸν
 σοφίαν, καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα, καθ' ὃ καὶ προφήτης
 ἀνακεκρυχταί. Ὡν εἰσιν οἱ προσηρημένοι φιλόσοφοι,
 καὶ πλείονες ἕτεροι καὶ ποιηταὶ παρ' αὐτοῦ μεγάλας
 ἀφορμὰς εἰληφότες, καθὼ καὶ θαυμάζονται. Τοῖς δὲ
 μὴ μετέχουσι δυνάμεως καὶ συνέσεως, ἀλλὰ τῷ γρα-
 πῷ μόνον προσκειμένοις, οὐ φαίνεται μεγαλεῖόν τι
 διασαφῶν. Ἀρξομαι δὲ λαμβάνειν καθ' ἕκαστον ση-
 μαίνόμενον, καθόσον ἂν ὦ δυνατός. Εἰ δὲ μὴ τεύξο-
 μαι τῆς ἀληθείας, μηδὲ πείσω, μὴ τῷ νομοθέτῃ προσ-
 ἀγγῆς τὴν ἀλογία, ἀλλ' ἐμοὶ τῷ μὴ δυναμένῳ διαιρεῖ-
 σθαι τὰ ἐκείνων ἢ νοηθέντα. Χεῖρες μὲν οὖν νοοῦνται
 προδήλως καὶ ἐφ' ἡμῶν κοινότερον. Ὅταν γὰρ δυνά-
 μεις ἐξαποστέλλῃς σὺ, βασιλεὺς ὢν, βουλόμενός τι
 κατεργάσασθαι, λέγομεν, Μεγάλῃν χεῖρα ἔχει ὁ βασι-
 λεὺς, φερομένων τῶν ἀκούοντων ἐπὶ τὴν δύναμιν ἣν
 ἔχεις. Ἐπισημαίνεται δὲ τοῦτο καὶ διὰ τῆς νομοθε-
 σίας ἡμῶν λέγων ὁ Μωσῆς οὕτως· « Ἐν χειρὶ κρα-
 τῆς ἐξήγαγεν ὁ Θεὸς σε ἐξ Αἰγύπτου. » Καὶ πάλιν
 « Ἀποστείλω, φησὶν ὁ Θεός, τὴν χεῖρά μου, καὶ
 πατάξω τοὺς Αἰγυπτίους. » Καὶ ἐπὶ τοῦ τῶν κτηνῶν
 θανάτου φησὶ τῷ Φαραῶν ὁ Μωσῆς· « Ἰδοὺ χεῖρ Κυ-
 ρίου ἔσται ἐν τοῖς κτήνεσί σου, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐν
 τοῖς πεδίοις θάνατος μέγας. » Ὅστε αἱ χεῖρες ἐπὶ
 δυνάμει νοοῦνται Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἔστι νοεῖσθαι τὴν
 πᾶσαν ἰσχύον τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς ἐνεργείας ἐν
 ταῖς χερσὶν εἶναι. Διόπερ καλῶς ὁ νομοθέτης ἐπὶ τὸ
 μεγαλεῖον μετενήνοχε, λέγων τὰς συντελείας χεῖρας
 εἶναι Θεοῦ.

omnia, quæ sunt in agris, interitus magnus. » Itaque manus ad divinæ potestatis vim pertinent, quandoquidem universum quoque robur hominum ac omnino legislator hanc vocem ad aliquam majestatis opera manus applicavit.

« Στάσις δὲ θεία καλῶς ἂν λέγοιτο, κατὰ τὸ μεγα-
 λεῖον, ἢ τοῦ κόσμου κατασκευῆ. Καὶ γὰρ ἐπὶ πάν-
 των ὁ Θεός, καὶ πάνθ' ὑποτέτακται, καὶ στάσιν εἴλη-
 φεν· ὥστε τοὺς ἀνθρώπους καταλαμβάνει ἀκίνητα
 εἶναι ταῦτα. Λέγω δὲ τὸ τοιοῦτον, ὡς οὐδέποτε γέγο-
 νεν οὐρανὸς γῆ, γῆ δ' οὐρανός, οὐδ' ἥλιος σελήνη
 λάμπουσα, οὐδὲ σελήνη πάλιν ἥλιος, οὐδὲ ποταμοὶ
 θάλασσα, οὐδὲ θάλασσα ποταμοί. Καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν
 ζῶων ὁ αὐτός ἐστι λόγος. Οὐ γὰρ ἀνθρωπος ἔσται θη-
 ριον, οὐδὲ θηριον ἀνθρωπος. Καὶ ἐπὶ λοιπῶν δὲ ταῦ-
 τῶν ὑπάρχει, φυτῶν τε καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἀμετά-
 βλητα μὲν ἐστί, τὰς αὐτὰς δ' ἐν αὐτοῖς τροπὰς λαμ-
 βάνει καὶ φθοράς. Ἡ στάσις οὖν ἢ θεία κατὰ ταῦτα
 ἂν λέγοιτο, πάντων ὑποκειμένων τῷ Θεῷ. Λέγεται δὲ
 κατὰ τὰς ἐπὶ τὸ δρος θεία γεγονέναι διὰ τῆς Γραφῆς
 τοῦ νόμου, καθ' ὃν ἐνομοθέτει καιρὸν, ἵνα πάντες
 θεωρήσωσι τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ· κατὰ τὰς γὰρ
 αὐτῆς σαφῆς ἐστί. Καὶ περὶ τούτων οὖν οὕτως ἂν τις
 ἐξηγήσαιτο, βουλόμενος συντηρεῖν τὸν περὶ Θεοῦ λό-
 γον ἀηλοῦται γὰρ, ὡς τὸ δρος ἐκαίετο πολὺ, καθὼς

⁸⁸ Exod. III, 20. ⁸⁹ Exod. IX, 22.

⁹⁰ Ἰσ. ἐκλίβη.

A manæque similem corporis speciem delabare. Solet enim Moyses legislator noster, animi sensa multi- modis exprimere, dum rerum aliarum, quatenus in sensum cadunt, voces ac nomina mutuatus, natu- rales quasdam affectiones, magnarumque rerum molitiones commemorat. Et quidem, cuorum acrior intelligendi vis est, ii cum sapientiam hominis sin- gularem, tum divinum illum Spiritum, cujus allata prophetæ nomen et famam assecutus est, mag- nopere admirantur. Quorum in numero cum abs me jam commemorati philosophi, tum alii plerique sunt, necnon et poetæ, qui haustis ab eo maximis scribendi argumentis, in hominum admiratione versantur. At quibus facultas et ingenium angus- tius est, ii dum ad unum Scripturæ corticem ad- hærescunt, nihil augusti admodum et excellentis ab eo narrari arbitrantur. Singulorum ergo significati- onem aperire, quantum in me situm erit, aggrediar. Qui si minus aut rem tetigero, aut aliis fidem fecero; maxime velim, uti ne hanc in legislatorem, sed in me duntaxat imperitiæ culpam derives, qui res ab eo sapienter exogitatas nequaquam expli- care potuero. Mannum igitur etiam apud nos latius, ut constat, significatio patet. Nam cum tu ipse, o rex, confecturus aliquid, copias mittis, regem tum ingentem manum habere dicimus, quam vocem, qui audiunt, de tuo exercitu omnes accipiunt. Quem in sensum utique Moyses in lege nostra subinde loquitur, ut cum ait, « In manu robusta eduxit te Deus ex Ægypto; » itemque, « Mittam, inquit Deus, ma- num meam, et percutiam Ægyptios. » Et de ju- mentorum morte sic Moses Pharaoni, 377 « Ecce manus Domini erit super jumenta tua, et super

« Jam quod stare dicatur Deus, id augustiore quodam sensu, de mundi molitione accipi queat. Nam et omnibus Deus ipse præest, et omnia cum Deo subsunt, tum ab eo gradum, in quo con- sistent, acceperunt: ut eadem homines pro- pterea loco statuque suo moveri non posse int- telligant. Enimvero neque cælum in terram, nec in cælum unquam terra mutata est: adeoque nec solis in lunam est, nec lunæ in solem, nec fluviorum in maria, nec maris in fluvios facta conversio. Quod ipsum in animantibus quoque locum habet. Nec enim aut homo bellua, aut bellua homo futura est. Quo etiam modo cum de plantis et arboribus, tum de reliquis omnibus philosophari liceat, quæ cum in alia mutari non possint, tum easdem sem- per in seipsis mutationis et interitus vicissitudines constantissime patiuntur. Hac ergo sententia, quod divino Numini cuncta obsecundent, stare Deus ipse non immerito dici possit. Idem, quo tempore le- gem hanc sanciebat, eo tum in montem legis ipsius

verbis descendisse fertur, ut omnibus divinum opus illucescat. Nam descensus quidem manifestus per sese ac perspicuus est : quæ vero cum eodem conjuncta sunt, ea, qui cohærenter et consentaneæ de Deo loqui voluerit, eundem in modum explicare debeat. Montem enim, quoniam Deus eo descenderrat, passim arsisse, tubarum clangorem insonuisse, ac sine propria naturæ ratione, tantum ignis incendium perstitisse legislator ipse commemorat. Quippe, cum enim multitudo circum universa, quæ (præteritis licet omnibus, qui justam necdum ætatem attigerant) decies centenis millibus haud minor erat, dierum quinque spatio montem undique circumcinctis; quacunquē prospectus e castris, quibus sese continebant, in orbem patebat, ignem omnes succensum intuebantur. Quare descensus ille ad propriam veramque loci rationem pertinere non potest, cum Deus ubique sit. At vero vim illam ignis, quæ quod omnia conficiat, tantum præ cæteris omnibus admirabilitatis habet, nunquam propria natura spoliata, et flagrasse vehementius, nec quidquam tamen absumpsisse diceret, nisi ea divini Numinis potestate ciceretur. **378** Nam ex iis omnibus quæ toto passim monte pullulabant, facileque admodum comburi potuissent, nihil omnino consumpsit, sed nativa cunctorum viriditas flammis intacta permansit. Quinetiam acutissimus tubarum clangor audiebatur, cum fulgurantis ignis eoruscatione conjunctus, cum tamen nec instrumentum id genus ullum, nec ullus ibi tubicen appareret, sed divino quodam artificio cuncta fierent. Ita vel eo præsertim descensum illum plane divinum esse præstabat, quod præsentibus quotquot intererant, specie tenuis singula perciperent, nec ignis, ut jam dictum est, reculam ullam absumeret, nec tubarum clangor aut hominum arte, aut similitum instrumentorum opera personaret, sed Deus ipse, rejectis omnibus, suam per sese unus ac proprie majestatem ostenderet. » Hactenus Aristobulus. Nunc vero, quoniam et sacrarum legum mandata, et ipsorum allegoriis inclusum aliquando sensum expressimus, operæ pretium deinceps fuerit illud etiam animadvertere, gentem hanc Judæorum universam duas in partes sectam ac divisam fuisse. Nam multitudinem quidem ritibus illis omnibus, quomodo legum ipsarum verbis concepti erant, obstrictam Moyses teneri jussit. At cæteros, quorum mens esset virtusque constantior, cum eo cortice liberatos esse, tum ad diviniorum aliquam et hominum vulgo superiorem philosophiam assuescere,

* 10. αὐτοῦ.

(88) Ἐδειξε φλεγμονήν. Sensus, credo, postulat, οὐκ ἂν ἔδειξε φλεγμονήν.

(89) Ἰουδαίων Ἀπολογία. Nondum hujus libri facta mihi copia est Eusebii noster, S. Hieronymus, et Suidas, lib. Περὶ τῶν Ἰουδαίων, in operum ejus catalogo mentionem faciunt, qui non alius opinor, fuerit. Josephus item, *Antiquitat.* lib. xviii, c. 10, Philonem scribit e tribus unum fuisse, qui ob seditionem Alexandrinam, Judæos inter et Græcos excitatam, pro Judæis ad Caium imperatorem legatione functi sint, imo totius legationis facile

ἡγεστὸν ὁ νομοθέτης, διὰ τὸ τὸν θεὸν καταθεθεῖν, σαλπίγγων τε φωνάς, καὶ τὸ πῦρ φλεγόμενον ἀνυποστάτως εἶναι. Τοῦ γὰρ παντὸς πληθοῦς μυριάδων οὐκ ἕλαττον ἑκατὸν (χωρὶς τῶν ἀφηλικῶν, ἐκκλησιαζομένων κυκλόθεν τοῦ θροῦ), οὐκ ἔλασσον ἡμερῶν πέντε οὐσίας τῆς περιόδου περὶ αὐτὸ, κατὰ πάντα τόπον τῆς ὁράσεως πᾶσιν αὐτοῖς κυκλόθεν, ὡς ἦσαν παρεμβεβληκότες, τὸ πῦρ φλεγόμενον ἐθεωρεῖτο ὥστε τὴν κατάβασιν μὴ τοπικὴν εἶναι πανταχοῦ γὰρ ὁ θεός ἐστιν. Ἄλλὰ τὴν τοῦ πυρὸς δύναμιν παρὰ πάντα θαυμάσιον ὑπάρχουσαν, διὰ τὸ πάντα ἀναλίσκειν, ἔδειξε φλεγομένην (88) ἀνυποστάτως, μηδὲν δὲ ἐξανάλισκουσαν, εἰ μὴ τὸ παρὰ τοῦ θεοῦ δυναμικὸν αὐτῇ προσεῖη. Τῶν γὰρ φρονομένων ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ ἐξανάλισκουμένων σφοδρῶς, οὐδὲν ἐξανάλωσεν ἄλλ' ἔμεινεν τῶν ἀπάντων ἡ χλόη πυρὸς ἀθικτος, σαλπίγγων τε φωνῶν σφοδρότερον συνηκούοντο σὺν τῇ τοῦ πυρὸς ἀστραπηδὸν ἐκφάνσει, μὴ προκειμένων ὀργάνων τοιούτων, μηδὲ τοῦ φωνήσαντος, ἀλλὰ θεῖα κατασκευὴ γινομένην πάντων ὥστε σαφές εἶναι διὰ ταῦτα τὴν κατάβασιν τὴν θεῖαν γεγενῆσθαι, διὰ τὸ τοὺς συνορῶντας ἐκφαντικῶς ἕκαστα καταλαμβάνειν, μήτε τὸ πῦρ κεκαυκός, ὡς προεῖρηται, μηδὲν, μήτε τὰς σαλπίγγων φωνάς δι' ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, ἢ κατασκευῆς ὀργάνων γίνεσθαι, τὸν δὲ θεὸν ἀνευ τίνος δεικνύοναι τὴν ἑαυτοῦ διὰ παντὸς μεγαλειότητα. » Ταῦτα δ' Ἀριστοβούλος. Ἐπεὶ δὲ διεληθύθαμεν τὰ τε τῶν ἱερῶν νόμων παραγγέλματα τὸν τε τρόπον τῆς ἀλληγορουμένης παρ' αὐτοῖς ἰδέας, ἔζης ἂν εἴη καὶ τόδε ἐπιστημῆσθαι, ὡς τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος εἰς δύο τμήματα διήρηται. Καὶ τὴν μὲν πληθὺν ταῖς τῶν νόμων κατὰ τὴν ῥητὴν διάνοιαν παρηγγελμέναις ὑποθήκαις ὑπέγε· τὸ δ' ἕτερον τῶν ἐν ἔξει τάγμα, ταύτης μὲν ἡφείη, θειοτέρῃ δὲ τινὲ καὶ τοὺς πολλοὺς ἐπαναθεθηκυῖα φιλοσοφία προσέχειν ἡξίου, θεωρεῖται τε τῶν ἐν τοῖς νόμοις κατὰ διάνοιαν σηματομένων. Ἦν δὲ τοῦτο φιλοσόφων Ἰουδαίων γένος, ὃν τὴν τοῦ βίου ἀσχολίαν καὶ τῶν ἐξωθεν κατεπλήγησαν μυρία. Τῶν δ' οἰκείων οἱ περιφανέστατοι, καὶ μνήμης ἀληθοῦς τοούτους ἡξίωσαν Ἰώσηπός τε καὶ Φίλων, καὶ ἕτεροι πλείους· ὃν τὰ πολλὰ παρεῖς, δείγματος αὐτὸ μόνον ἕνεκα τῆς τοῦ Φίλωνος ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρεσθῆσομαι μαρτυρεῖν, ἣν περὶ τῶν δηλουμένων κατὰ πολλὰ τῶν οἰκείων ὑπομνημάτων τέθειται. Τούτων δ' ἀπὸ τῆς ὑπὲρ Ἰουδαίων Ἀπολογίας (89) λαβὼν σύ γε, ἀνάγνωθι ταῦτα.

principatu. Cum autem Apion graviter in eos invecus esset, Φίλων, inquit, ὁ προεστὸς τῶν Ἰουδαίων τῆς πρεσβείας, ἀνὴρ τὰ πάντα ἐνδοξός, οὗς τε ἦν ἐπ' ἀπολογία χωρεῖν τὴν κατηγορημένων. Quam ille defensionem, quod eam Caius audire noluisse, scripto fortasse mandaverit, indeque fragmentum hoc noster excerpserit. Cum enim accusationi suæ Apion alia pleraque crimina, ὡς εἰκόσ, intexuisset, ea quoque Philo contrariis suorum laudibus relulenda putaverit.

alique in altiorelem legum sententiam mentis oculo penetrare voluit. Atque hæc fuit Judæorum philosophorum natio, cujus vitæ morumque rationes infinitos etiam alienigenas admiratione complerunt. At gentiliū suorum clarissimi Josephus et Philo, alique complures, eosdem memoriæ posteritatis sempiternæ suis etiam operibus commendare voluerunt. Ego vero, plerisque omnibus præterminis, uno duntaxat in præsentiarum Philonis testimonio, dicis causa, contentus ero, quod suis ille passim monumentis inspersit. Primum ergo lege tu mihi, quæ de illis in sua pro Judæis *Defensione*, hunc in modum ipse commemorat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

A

379 CAPUT XI.

Περὶ τῆς κατὰ τὸν βίον ἀρετῆς τῶν παρὰ Ἰουδαίους τῶ παλαιῶν φιλοσοφούντων.

De veterum apud Hebræos philosophorum vita summa cum virtute conjuncta.

« Μυρίους δὲ τῶν γνωρίμων ὁ ἡμέτερος νομοθέτης ἤλειψεν ἐπὶ κοινωνίαν, οἱ καλοῦνται μὲν Ἑσσαῖοι, παρὰ τὴν οὐσίτητα, μοὶ δοκῶ, τῆς προσηγορίας ἀξιοθέντες, οἰκοῦσι δὲ πολλὰς μὲν πόλεις τῆς Ἰουδαίας, πολλὰς δὲ κώμας, καὶ μεγάλους καὶ πολυανθρώπους ὄμιλους. Ἔστι δ' αὐτοῖς ἡ πραγμαίσεις οὐ γένοι (γένος γὰρ ἐφ' ἔκουσις οὐ γράφεται), διὰ δὲ τῆλον ἀρετῆς καὶ φιλανθρωπίας ἴμερον. Ἑσσαίων γούν κομιδὴ νήπιος οὐδεὶς, ἀλλ' οὐδὲ πρωτογένειος ἢ μεράκιον· ἐπεὶ τὰ γε τούτων ἀθέβαια ἤθη τῶ τῆς ἡλικίας ἀτελεῖ συννευτερίζονται· τέλειοι δ' ἄνδρες, καὶ πρὸς γῆρας ἀποκλίναντες ἤδη, μηκέθ' ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος ἐπιβροῆς ἐπικλυζόμενοι, μήθ' ὑπὸ τῶν παθῶν ἀγόμενοι, τὴν ἀψευδῆ δὲ καὶ μόνην ἐντως ἐλευθερίαν καρπούμενοι. Μάρτυς δὲ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ὁ βίος. Ἴδιον οὐδεὶς οὐδὲ ὑπομένει κτήσασθαι τὸ παράπαν οὐδὲν, οὐκ οἰκίαν, οὐκ ἀνδράποδον, οὐ χωρίον, οὐ βοσκήματα, οὐχ ὅσα ἄλλα παρασκευαὶ καὶ χορηγίαι πλοῦτου. Πάντα δ' εἰς μέσον ἀθρόα κατατιθέντες, κοινῆν καρπούνται τὴν ἀπάντων ὠφέλειαν. Οἰκοῦσι δ' ἐν ταύτῳ, κατὰ ἰσότητος ἑταιρίας καὶ συσσίτια ποιούμενοι, καὶ πάνθ' ὑπὲρ τοῦ κοινωφελῶς πραγματευόμενοι διατελοῦσιν. Ἄλλ' ἑτέρων ἕτεροι πραγματεῖται, αἷς ἐπαποδύντες ἀόκως διαθλοῦσιν, οὐ κρυμδὸν, οὐ θάλλος, οὐχ ὅσα ἀέρος νευτερίσματα προφασίζόμενοι· πρὶν δ' ἢ ἢλιον ἀνασχεῖν, ἐπὶ τὰ συνήθη τρεπόμενοι, δυομένου μόλις ἐπανίαισι χαίροντες, οὐχ ἤττον τῶν ἐν ταῖς γυμνασίαις ἐξεταζόμενων ἀγῶσιν. Ἰσολαμβάνουσι γὰρ ἅττ' ἂν ἐπιτηδεύουσιν, εἶναι βιωφελέστερα καὶ ἡδύω ψυχῆ καὶ σώματι τὰ γυμνάσματα, καὶ πολυχρονιώτερα τῶν ἐν ἀλλήσεσι, μὴ συνεφεδῶντα τῆ τοῦ σώματος ἀκμῆ. Εἰσὶ γὰρ αὐτῶν οἱ μὲν γεηρόνοι, τῶν περὶ σποράν καὶ γεωργίαν ἐπιστήμονες, οἱ δ' ἀγελάρχαι, παντοδαπῶν θρεμμάτων ἡγεμόνες· ἐνιοὶ δὲ σμήνη μελιτῶν ἐπιτροπεύουσιν· ἄλλοι δὲ δημιουργοὶ τῶν κατὰ τέχνας εἰσιν, ὑπὲρ τοῦ μηδὲν, ὧν αἱ ἀναγκαῖαι χρεῖαι βιάζονται, παθεῖν· οὐδὲν ἀναβαλλόμενοι τῶν εἰς πορισμὸν ἀνυπαίτιον. Ἐκ δὲ τῶν οὕτως διαφερόντων ἕκαστοι τὸν μισθὸν λαβόντες, ἐνὶ διδασίαι τῷ χειροτονθῆντι ταμίᾳ· λαβὼν δ' ἐκεῖνος, αὐτίκα τὰ πεπιτθῆντα ὠνεῖται, καὶ παρέχει τροφὰς ἀφθόνους, καὶ ἄλλα ὧν ὁ ἀνθρώπινος βίος χρεαῖσθης. Οἱ δ' ὁμοδαίτοι καὶ ὁμοτράπεζοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰσὶ, τοῖς αὐτοῖς ἀσμενίζοντες, ὀλιγοδείας ἐρασταί, πολυτέλειαν, ὡς ψυχῆς καὶ σώματος νόσον, ἐκτρεπόμενοι. Κοινῆ δ' οὐ τράπεζα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐσθῆς αὐτοῖς ἴσσι. Πρόκεινται γὰρ χειμῶνι μὲν στρυφναὶ χλαῖναι,

« Maximam, inquit, eorum multitudinem, qui in ejus sese disciplinam tradiderunt, legislator noster ad mutæ societatis communionem informavit, qui Essæorum nomine, παρὰ τὴν οὐσίτητα, ut mihi quidem videtur, hoc est a sanctitate, appellantur. Plurimas illi Judææ civitates, pagosque permultos habitant, ingentesque admodum et copiosas hominum sodalitates instituunt. Sua illis vitæ ratio, non genere constat (nec enim eorum, qui voluntarie conveniunt, genus proprie vocari solet), sed quædam æmulatione virtutis, et humanitatis studio perficitur. Nullus inter eos aut puer admodum est, aut in prima adhuc vel pubertate, vel etiam adolescentia constitutus: quod similiū fere versatiles adhuc flexibilesque mores infirmioris ætatis mutabilitatem imitentur: at viri jam perfecti, quique non nihil in senectam vergentes, ut non amplius aut corporis æstu ac fluctibus hauriuntur, aut perturbationum impetu rapiuntur, ita plane vera illa solæque libertate potiuntur. Ac testis quidem hujus libertatis ipsa vitæ ratio est. Peculiare cujusquam ac proprium nihil est, non domus, non servus, non prædium, non pecus, non aliud quidquam eorum, unde opes ac divitiæ comparantur. At ex promiscua rerum inter sese omnium communionem, omnium etiam in singulos fructus atque utilitas redundat. Eodem in loco domicilium habent suorum hominum cætu in aliquot sodalitates et contubernia distributo, consiliaque sua omnia in publicum et communem usum assidua opera et studio conferunt. Aliorum tamen alia occupatio est, in quam diligenter et impigre nemo non incumbit, ut non modo neque vim frigidis, neque æstum, neque alias cæli mutationes injuriasque causentur, sed ipsum quoque solis ortum operis sui tractatione antevertant, vixque post occasum sese tandem recipiant. Quo tempore lætitiæ sensum præ se ferunt, nihilo minorem quam qui gymnics certaminibus exerceri solent. Sic enim intelligunt, longe se cum humanæ vitæ utilioribus, tum animo simul et corpori jucundioribus exercitationibus operam dare, imo etiam, longe diuturnioribus, quam quæ athletarum propriæ sunt, cum illæ non una cum ipsius corporis flore marcescant. Nam ex iis alii agricolæ sunt, ac sementis faciendæ, et subigendæ terræ periti; 380 alii pascendis gregibus omnis generis operam impendunt suam; alii apum examina et alvearia curæ sunt; alii quotidianas artes faciunt, ut molestiis omnibus, quas afferre ne-

cessitas et inopia solet, expediti vivant, adeoque nullam omnino functionem, si modo culpa vacet, quæ ad tuendam vitam commoda sit, obire detrectant. Jam quidquid singuli ex tanta operum varietate pretii acceperint, id totum communibus suffragiis creato quæstori tradunt in manus. Quod ille continuo in necessariis coemendis expendit, quæque vel ad reliquum humanæ vitæ commeatum opus fuerint, prolixè suppeditat. Atque illi eodem quotidie cibo communicæ mensa utuntur, et victus similitudine delectati frugalitatem amant, luxum tanquam animi corporisque pestem aversantur. Quanquam non minus apud eos vestium est, quam mensæ communio. Nam hieme hirsutis ac villosis omnes lænis induuntur, æstate vero simplicioribus ac levioribus palliolis; ut facile cuivis integrum sit, quamcunque libuerit accipere, cum et quæcunque unius sunt, ad omnes æque pertineant, et quæ vicissim omnium, unius esse censeantur. Quod si quispiam in morbum inciderit, is communibus curatur impensis, atque omnium studiis officiisque recreatur. Seniores quod attinet, ut liberis ipsi careant, non minus tamen, quam quibus et fecundissima soboles et optima fuerit, in felicissima ac suavissima senectute finem vivendi faciunt: dum eos tam multi præmiis auctos potioribus omni honore prosequuntur, qui ad hoc officii genus voluntate potius certoque consilio, quam ulla naturæ necessitate ducantur. Præterea, quod sane vel unum, vel omnium maxime communionem illam dissipare potuisset, solertissime providentes, ita nuptias repudiare solent, ut integerrimæ continentiæ laudem sibi præcipuam defendant. Ita Essæorum nemo uxorem ducit, quod mulier ejusmodi sit, quæ cum seipsam vehementius amet, ac zelotypia labore immodica: tum viri quoque mores et facile transversos agat et assiduarum blanditiarum illecebris ac lenociniis emolliat. Nam ubi verbis ad assentationem adulationemque compositis, ac reliquo simulationis artificio, tanquam in scena, oculos semel auresque delinit, tum vero perinde ac circumventis subditis, ducem ipsum ac principem animum eundem in errorem inducit. Quæ si liberos quoque susceperit, mox procaciæ confidentiæque plena, quidquid simulate prius ac subdole insinuabat **381** id palam atque audacius loquitur, exutoque pudore omni vim extorquere conatur. Quæ quidem a societate aliena sunt omnia. Quisquis enim aut uxoris irritus illecebris, aut cura liberorum, quadam naturæ necessitate, implicatus est, is adversus alios idem qui prius esse non potest, sed plane aliud, hoc est ex libero servus, sensim ac sine sensu efficitur. Atque ejusmodi est illorum vitæ ratio, digna profecto, quam certatim omnes imitentur. Quare non privati modo, sed maximi quoque reges id hominum genus vehementer admirati, ad propriam instituti dignitatem, novum honoribus suis et proluxa commendatione decus addiderunt. Hæc Philo in *Apoloogia*. Cujus item, in eo libro, quo probos omnes liberos esse defendit hæc verba sunt.

CAPUT XII.

Iterum de iisdem.

¶ Nec ipsa quoque Palæstinæ Syria hoc integritatis ac virtutis proventu caret, quam Judæorum amplissimæ nationis pars incolit tenetque non exigua.

• ^a *Ἰσ. προνομίας.*

(90) *Ἐκκαλεῖ.* Lege cum alt. manuscr. ἐκκαλεῖ.
(91) *Ἔστι δὲ καί.* Exstat hic locus in excuso Philone Græco-Lat., p. 678. Vide infra p. 404, quæ de Essenis Porphyrius habeat ex Josepho.
(92) *Ἡ ἐν Παλαιστίνῃ Συρία.* Excus., ἢ Παλαι-

A θέρει δ' ἐξωμίβες εὐτελεῖς, ὡς εὐμαρῶς ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ, ἣν ἂν ἐβελήσοι, λαθεῖν, ἐπειδὴ καὶ τὰ ἐνὸς ἀπάντων, καὶ τὰ πάντων, ἔμπαλιν ἐνὸς ὑπελήπται. Καὶ μὴν εἰ τὶς αὐτῶν ἀσθενήσειεν, ἐκ τῶν κοινῶν νοσηλεύεται, θεραπευόμενος ταῖς ἀπάντων ἐπιμελείαις καὶ φροντίσιν. Οἱ δὲ δὴ πρεσβύται, κἄν εἰ τύχοιεν ἀτεκνοῖν, καθάπερ οὐ πολὺπαιδες μόνον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εὐπαιδες, ἐν εὐτυχιστάτῳ καὶ λιπαρωτάτῳ γήρῳ τὸν βίον εἰώθασαι καταλύειν, ὑπὸ τοσοῦτων προνομίας ἢ ἀξιούμενοι καὶ τιμῆς, ἔκουσιῶ γνῶμη μᾶλλον ἢ φύσεως ἀνάγκῃ θεραπεύειν ἀξιούτων. Ἔτι τοίνυν, ὅπερ ἢ μόνον ἢ μάλιστα τὴν κοινωνίαν ἐμελλε διαλύειν, ὄξυδεοκρέστερον ἰδόντες, γάμον παρητήσαντο μετὰ τοῦ διαφερόντως ἀσκεῖν ἐγκράτειαν. Ἐσσαίων γὰρ οὐδεὶς ἀγεται γυναῖκα, διότι φίλαυτον ἢ γυνή, καὶ ζῆλότυπον οὐ μετρίως, καὶ δεινὸν ἀνδρὸς ἦθη παρασαλεύσαι, καὶ συνεχέσι γοητείαις ὑπάγεσθαι. Μελετήσασα γὰρ θῶπας λόγους, καὶ τὴν ἄλλην ὑπόκρισιν, ὥσπερ ἐπὶ σκηπῆς, ὄψεις καὶ ἀκοὰς ὅταν δελεάσῃ, διηπατημένων οἷα ὑπάρχουσιν, τὸν ἡγεμόνα νοῦν φενακίζει. Παιδὲς δ' εἰ γίνονται, φρονήματος ὑποπλησθεῖσα καὶ παρῆρησίας, ὅσα κατ' εἰρωνείαν πρότερον ὑποούλους ὑπηγίνετο, ταῦτα ἀπ' εὐτολμοτέρου θράσους ἐκκαλεῖ (90), καὶ ἀναισχυντοῦσα, βιάζεται πρᾶττειν ὧν ἕκαστον κοινωνίας ἐχθρόν. Ὅ γὰρ ἢ γυναικὸς φίλτροις ἐνδεθεῖς, ἢ τέκνων, ἀνάγκῃ φύσεως, προκηδόμενος, οὐκέτι πρὸς ἄλλους ὁ αὐτὸς ἔστιν, ἀλλ' ἕτερος γέγονε λελθῶς ἀντ' ἐλευθέρου δοῦλος. Οὗτος γοῦν ὁ βλος ἔστιν αὐτῶν περιμάχης. **C** Ὅστ' οὐκ ἰδιώται μόνον, ἀλλὰ καὶ μεγάλοι βασιεῖς, ἀγάμενοι τοὺς ἀνδρας, τεθήπασι, καὶ τὸ σεμνὸν αὐτῶν ἀποδοχαῖς καὶ τιμαῖς ἐτι μᾶλλον σεμνοποιούσι. Ταῦτα μὲν ἀπὸ τοῦ εἰρημένου κελίθω συγγράμματος ἀπὸ δὲ τοῦ, *Περὶ τοῦ πάντα σπονδαῖον ἐλεύθερον εἶναι*, τὰ οὕτως ἔχοντα παραθήσομαι.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἔτι περὶ αὐτῶν.

• Ἔστι δὲ καὶ (91) ἡ ἐν Παλαιστίνῃ Συρία (92) καλοκάγαθίας οὐκ ἄγονος (93), ἣν πολυανθρωποτάτου ἔθνους τῶν Ἰουδαίων οὐκ ὀλίγη μοῖρα νέμεται. Λέ-

στίνῃ καὶ Συρία. Alt. e manuscr., ἢ ἐν Παλαιστίνῃ Συρίας. Forte legend., ἢ Παλαιστίνῃ Συρίας, vel ἢ ἐν Συρίᾳ Παλαιστίνῃ.

(93) Ἄγονος. Excus., ἀμοιρος.

γονται δὲ τινες παρ' αὐτοῖς ὄνομα Ἑσσαῖοι, πλῆθος ὑπὲρ τετρακισχιλίου (κατ' ἐμὴν δόξαν, οὐκ ἀκριβὲς τὸ πῶν διαλέκτου Ἑλληνικῆς), παρόντων οὐσίτης· ἐπειδὴ κἀν τοῖς μάλιστα θεραπευταὶ Θεοῦ γεγονάσιν, ὡς ζῶα καταθύοντες, ἀλλ' ἱεροπρεπεῖς τὰς ἑαυτῶν διανοίας κατασκευάζειν ἀξιούντες. Οὗτοι τὸ μὲν πρῶτον κωμηδῶν οἰκοῦσι, τὰς πόλεις ἐκτρεπόμενοι διὰ τὰς τῶν πολιτευομένων χειροθήεις ἀνομίας (94)· εἰδότες ἐκ τῶν συνόντων, ὡς ἀπὸ ἀέρος φθοροποιῶν νόσον ἐγγινομένην προσβολὴν ψυχῆς ἀνίσταν. Ἄν τι μὲν γεηπονοῦντες, οἱ δὲ τέχνας μετιόντες, ὅσαι συνεργατίδες εἰρήνης, ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς πλησιάζοντας ὠφελοῦσιν· οὐκ ἄργυρον καὶ χρυσὸν θησαυροφυλακοῦντες, οὐδ' ἀποτομὰς γῆς μεγάλας κτώμενοι, δι' ἐπιθυμίαν προσόδων, ἀλλ' ὅσα πρὸς τὰς ἀναγκαίας τοῦ βίου χρείας ἐκπορίζονται (95). Μόνον γὰρ ἐξ ἀπάντων σχεδὸν ἀνθρώπων ἀχρήματοι καὶ ἀκτῆματοι αὐτοὶ γεγονότες (ἐπιτηδεύσει (96) τὸ πλεῖον ἢ ἐνδεῖα εὐτυχίας), πλουσιώτατοι νομίζονται, τὴν ὀλιγοδείαν καὶ εὐκολίαν, ὅπερ ἐστίν, κρίνοντες περιουσίαν. Βελῶν, ἢ ἀκόντων, ἢ ξιφιδίων, ἢ κράνους, ἢ θώρακος, ἢ ἀσπίδος, οὐδένα παρ' αὐτοῖς ἂν εὐροῖς δημιουργῶν, οὐδὲ συνῶλος ἄπλοκοῖν, ἢ μηχανοποιῶν, ἢ τι τῶν κατὰ πόλεμον ἐπιτηδεύοντα (97). Ἄλλ' οὐδ' ὅσα κατ' εἰρήνην εὐόλισθα εἰς κακίαν· ἐμπορίας γὰρ, ἢ καπηλείας, ἢ ναυκληρίας, οὐδ' ὄναρ ἴσασι, τὰς εἰς πλεονεξίας ἀγοράς ἀποδιοπεμπούμενοι. Δουλὸς τε παρ' αὐτοῖς οὐδὲ εἰς ἐστίν, ἀλλ' ἐλεύθεροι πάντες, ἀνθυπουργοῦντες ἀλλήλοις, καταγινώσκουσι τε τῶν δεσποτῶν, οὐ μόνον ὡς ἀδίκων, ἰσότητα (98) λυμαινομένων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσεβῶν, θεσμῶν φύσεως ἀναιρέωντων, ἢ, πάντας ὁμοίως γεννήσασα καὶ θρέψασα μητρὸς τρόπον, ἀδελφούς γνησίους, οὐ λεγομένους, ἀλλ' ὄντας ὄντως ἀπειργάσατο· ὣν τὴν συγγένειαν ἢ ἐπίβουλος πλεονεξία παρευμερήσασα διέσεισεν (99), ἀντ' οἰκειότητος ἄλλοτριότητα, καὶ ἀντὶ φιλίας ἔχθραν ἐργασαμένη. Φιλοσοφίας τε (1) τὸ μὲν λογικὸν, ὡς ὅσα ἀναγκαῖον εἰς κτήσιν ἀρετῆς (2)· τὸ δὲ φυσικὸν, ὡς μείζον ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην φύσιν, μεταωρολέσχαις ἀπολιπόντες, πλὴν ὅσον αὐτοῦ περι ὑπάρξεως Θεοῦ, καὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως φιλοσοφεῖται· τὸ τῆτικὸν εὖ μάλᾳ διαπονοῦσιν, ἀλείπταις χρώμενοι τοῖς πατρῷοις νόμοις, οὐς ἀμύχανον ἀνθρωπίνην ἐπινοῆσαι ψυχὴν ἄνευ κατοχῆς ἐνθεοῦ. Τούτους ἀναδιδάσκονται μὲν καὶ παρὰ τὸν ἄλλον χρόνον, ἐν δὲ ταῖς ἐβδόμαις διαφερόντως. Ἰερὰ γὰρ ἢ ἐβδόμη νενόμισται, καθ' ἣν

A Apud eos genus quoddam hominum est, plus quatuor millia, Essæos vocant, ἀπὸ τῆς ἰσιότητος, hoc est a sanctitate (non satis tamen, ut mihi quidem videtur, ad Græci vocabuli rationem accurate), quod præcipua Deum inter omnes religione venerentur, non jam victimas immolando, sed mentes ipsi suas, uti homines sanctimonix professores decet, quam studiosissime informando. Ac primum quidem illi vicatim habitantes, sese ab urbibus segregant, ob facilia nimium et quotidiana oppidanorum vitia, cum probe intelligant, ex eorum quibuscum versentur usu, veluti ex corrupto pestiferoque cælo morbum, ita contagionem insanabilem in animum redundare. Alii colendis agris, alii pacis et otii sociis artibus factitandis occupati, ita cum suæ, tum eorum etiam, qui ad sese ventitant, utilitati serviunt, ut nec argenti aurique thesauros reconduant, nec immensa prædia fructuum ampliorum cupiditate possideant, sed ea modo comparent, quæ tolerandæ vitæ necessitas postulat. Soli enim ex omnibus prope hominibus, sine pecunia, sine possessionibus (quibus tamen eos voluntas sua potius et instituti ratio quam iniquior fortuna spoliavit), habentur locupletissimi, dum in usu rerum modico atque parabili sitam esse, uti est, veræ abundantix rationem intelligunt. Non telorum apud eos, non jaculorum, non pugionum aut galearum, non loricarum aut scutorum, denique non armorum 382 cujusvis generis, aut machinæ cujusquam bellicæ fabricum ullum reperias. Ino nec eorum quidquam moliantur, quorum, ut pacis amica sint, facilis tamen ad improbitatem lapsus esse queat. Itaque de mercatura, cauponaria, navicularia ne per somnium quidem cogitant, pabula cupiditatis omnia longe longius amandantes. Servus apud eos nemo, liberi omnes: mutuam sibi navant operam: dominatus genus omne damnant, non modo quod injustus, æqualitate tollenda, sed etiam quod impius convellenda naturæ lege videatur. Nos enim ab ea, tanquam a communi parente, procreatos atque educatos omnes, germanos proinde fratres, non verbo tenus, sed re ipsa constitutos esse: quam tamen cognitionem insidiatrix illa cupiditas, læto rerum successu felicior, alienationem pro necessitudine, pro benevolentia odium invehendo, distraxit. Philosophix partem eam, quæ in disserendi ratione versa-

(94) *Χειροθήεις ἀνομίας*. Novus, opinor, sed tamen elegans, planeque σημαντικός vocis χειροθήεις usus. Est enim, ut videtur, improbitas χειροθήεις, quæ facile usum quosdam mutuæque consortio, vitæ hominum ac moribus adhærescat. Ita quod animalis, aut personæ proprium est, id virtuti vitioque tribuitur.

(95) *Ἐκπορίζονται*. Excus., ἐκπορίζοντες, relictus.

(96) *Ἐπιτηδεύσει*, etc. Vide num Philonis interpretem mentem ejus assequatur, dum hæc ita reddidit, et propter vitæ institutum divites habentur magis, quam ob rerum copiam. An εὐτυχίας ἐνδεῖα, reum abundantia est?

(97) *Εἰ τι τῶν κατὰ πόλεμον ἐπιτηδεύοντα*. Hinc

corrigendus videtur excus., apud quem minus recte legi existimo, ἢ τῶν κατὰ πόλεμον ἐπιτηδεύματα, quod tamen etiam ferri potest.

(98) *Ἰσότητα*. Melius quam, ut in excuso legitur, ἰσιότητα.

(99) *Διέσεισεν*. Vocem hanc in excuso reponit; quam tametsi legisse interpretes videtur, mutilam tamen edidit hiantemque sententiam.

(1) *Φιλοσοφίας τε*. Amat Thucydides hanc particulam, qua sæpissime in disjunctissimis etiam vel argumentis, vel partibus copulandis uti solet. Excusum tamen leg. φιλοσοφία; δέ.

(2) *Ὡς κτήσιν ἀρετῆς*. Post ἀρετῆς addit excus. λογοθήραις, et recte.

tur, quasi minus parandæ virtuti necessariam, verborum argutiarumque captatoribus; quæ vero de natura tractat, quasi humanæ naturæ viribus superiorem, ventorum nubiumque sectatoribus relinquunt, nisi quatenus de divina essentia, et universi molitione philosophatur: in eam, quæ mores informat, quam diligenter incumbunt, patriarum legum usi magisterio, quarum intelligentiæ humanum ingenium, nisi divinitus afflatum, par esse non possit. Eas porro, cum aliis quoque temporibus, tum præsertim septimo quoque die doceri solent. Sacrum quippe diem illum habent, quo ab alio quolibet opere feriat, sanctioribus in locis, quas synagogas ipsi vocant, ita conveniunt, ut, descriptis prætate ordinibus, juniores seniorum ad pedes considerent, summaque cum honestate ac modestia docentes audiant. Nam dum unus quispiam e sacris aliquid voluminibus recitat, alius quidam e peritissimis, quidquid obscurius fuerit, enucleat: pleraque enim illi figuris et umbris involuta, antiquitatis studio quodam et imitatione tradiderunt. Cæterum pietatis, sanctimoniam, æquitatis, reitum familiaris tum publicæ præceptis informantur, eorumque simul, quæ vere seu bona, seu mala, seu denique indifferentia sunt, cognitionem hauriunt, ut expetenda persequantur, fugiantque contraria. Quibus in rebus tribus quasi finibus ac regulis uti solent, amore divino, studio virtutis, et hominum charitate. Ac divinus quidem amor infinitis argumentis comprobatur, quæ partim constans ac perpetua totius vitæ castimonia, partim ab omni jurejurando **383** abstinence, partim fuga mendacii, partim denique præclara illa de Deo tanquam omnium bonorum fonte malique nullius auctore sententia suppeditat. lidem virtutis quam studiosi sint, ex divitiarum, gloriæ, voluptatisque contemptu necnon ex temperantia, tolerantia, frugalitate, simplicitate, modestia, demissione, legum observantia, morum vitæque constantia, ac similibus animi dotibus intelligas. Postremo suam erga homines charitatem, benevolentiam, æqualitatem, quæque orationem omnem superat, omnium inter se rerum communione declarant. De qua sane pauca hoc loco subjungere, non abs re fuerit. Primum ergo nemini propria vel una domus est, quæ non omnium similiter ac promiscue sit. Nam præterquam quod in sodalitates distribuit, simul habitant, eadem præterea omnibus etiam aliunde convenientibus ejusdem æmulis instituti patet. Deinde commune omnes ærarium, impensasque communes habent, vestem pariter cibumque communem, dum com-

• *Ἰσ. κοινήν. Ἰσ. μάλα.*

(3) *Παρελθών.* Quid si διελθών?

(4) *Ἀναδιδάσκει.* Optime, nam excus. perpetuum, αναγκίωσκει.

(5) *Νόμοις καὶ καν.* Malim ὅροις καὶ καν., cum excuso.

(6) *Δείγματα μυρία,* etc. Excusus locum hunc ita legi, τὴν παρ' ὅλον τὸν βίον συνεχῆ καὶ ἐπάλληλον ἀγγελίαν, etc. Quam lectionem Eusebianæ prætule-

A τῶν ἄλλων ἀνέχοντες ἔργων, εἰς ἱεροῦ ἀφικνούμενοι τόπους, οἱ καλοῦνται συναγωγὰι, καθ' ἡλικίας ἐν τάξεσιν ὑπὸ πρεσβυτέρους νέοι καθέζονται, μετὰ κόσμου τοῦ προσήκοντος ἔχοντες ἀκρατικῶς. Εἰς μὲν τις τὰς βίβλους ἀναγινώσκει λαβὼν, ἕτερος δὲ τῶν ἐμπειροτάτων ὅσα μὴ γνώριμα παρελθῶν (3) ἀναδιδάσκει (4) τὰ γὰρ πλεῖστα διὰ συμβόλων ἀρχαιοτρόπων ζηλώσει παρ' αὐτοῖς φιλοσοφεῖται. Παιδεύονται δὲ εὐσέβειαν, ὁσιότητα, δικαιοσύνην, οἰκονομίαν, πολιτείαν, καὶ ἐπιστήμην τῶν πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθῶν, καὶ κακῶν, καὶ ἀδιαφύρων· αἰρέσεις ὧν χρῆθ. καὶ φυγὰς τῶν ἐναντιῶν· νόμοις καὶ κανόσι (5) τριτοῖς χρώμενοι, τῇ τε φιλοθέῳ καὶ φιλαρέτῳ, καὶ φιλανθρώπῳ. Τοῦ μὲν οὖν φιλοθέου δείγματα μυρία (6) παρ' ἔχει ἢ παρ' ὅλον τὸν βίον συνεχῆ καὶ ἐπάλληλος

B ἀγγελία, τὸ ἀνώμοτον, τὸ ἀψευδές, τὸ πάντων μὲν ἀγαθῶν αἴτιον, κακοῦ δὲ μηδενὸς νομίζειν εἶναι τὸ θεῖον· τοῦ δὲ φιλαρέτου τὸ ἀφιλοχρήματον, τὸ ἀφιλόδοξον, τὸ ἀφιλήδονον, τὸ ἐγκρατές, τὸ καρτερικόν, ἔτι δὲ ὀλιγοδέειαν, ἀφέλειαν, εὐκολίαν, τὸ ἄτυφον, τὸ νόμιμον, τὸ εὐσταθές, καὶ ὅσα τοῦτοις ὁμοίωσται· τοῦ δὲ φιλανθρώπου δείγματα, εὐνοία (7), ἰσότης, ἢ παντὸς λόγου κρείττων κοινωνία, περὶ ἧς οὐκ ἀκαιρον βραχέα εἰπεῖν. Πρῶτον τοίνυν οὐδενὸς ἐνὸς οἰκία τις ἐστὶν ἰδίᾳ, ἢν οὐχὶ πάντων εἶναι κοινὸν αὐ συμβέβηκε. Πρὸς γὰρ τῷ κατὰ θιάσους συνοικεῖν, ἀναπέπταται καὶ τοῖς ἐτέρωθεν ἀφικνουμένοις τῶν ὁμοζήλων. Εἴτ' ἐστὶ ταμεῖον ἐν πάντων καὶ δαπάναι· καὶ κοινὰ μὲν ἐσθῆτες, κοινὰ δὲ τροφαί, συσσίτια πεποιημένων. Τὸ γὰρ ὁμορφίον, ἢ ὁμοδίατον, ἢ ὁμοτρόπεζον, οὐκ ἂν τις εὖροι παρ' ἐτέροις μᾶλλον ἔργω βεβαιούμενον, καὶ μήτε ^b εἰκότως. Ὅσα γὰρ ἂν μεθ' ἡμέραν ἐργασάμενοι λάβωσιν ἐπὶ μισθῷ, ταῦτ' οὐ διαφυλάττουσιν, ἀλλ' εἰς μέσον προτιθέμενοι, κοινήν τοῖς ἐθέλουσι χρῆσθαι τὴν ἀπ' αὐτῶν παρασκευάζουσιν ὠφέλειαν. Οἱ τε νοσοῦντες, οὐχ, ὅτι πορίζειν ἀδυνατοῦσιν, ἀμελοῦνται, πρὸς τὰς νοσηλείας ἐκ τῶν κοινῶν ἔχοντες ἐν ἐτοίμῳ, ὡς μετὰ πάσης ἀδείας ἐξ ἀφρονωτέρων ἀναλίσκων. Αἰδῶς δ' ἐστὶ πρεσβυτέρων καὶ φροντίς, οἷα γονέων ὑπὸ γνησίων παιδῶν, χειρὰ καὶ διανοίας (8) μυρία ἐν ἀφρονίᾳ τῶν γηροτροφουμένων. Τοιοῦτους ἢ δίχα περιεργίας Ἑλληνικῶν ὀνομάτων ἀλητὰς ἀρετῆς ἀπεργάζεται φιλοσοφία, γυμνάσματα προτιθεῖσα τὰς ἐπαινετὰς πράξεις, ἐξ ὧν

D ἡ ἀδούλωτος ἐλευθερία βεβαιούται. Σημεῖον δὲ, πολλῶν κατὰ καιροῦς ἐπαναστάντων τῆ χωρᾷ δυναστῶν, καὶ φύσει καὶ προαιρέσει χρησαμένων διαφερούσας. Οἱ μὲν γὰρ, εἰς τὸ ἀτίθασσον ἀγριότητα ὑπὲρ τῶν ἐκνικῆσαι σπουδάσαντες, οὐδὲν παραλιπόντες τῶν εἰς ὠμότητα, τοὺς ὑπηκόους ἀγαλῆδον ἱερεύοντες, ἢ καὶ ζῶντας ἔτι, μαγεῖρων τρόπον, κατὰ μέρη καὶ μέλη

rim, maxime cum seq. p. 385 legatur ὀλιγοδέειαν, ἀφέλειαν, εὐκολίαν, qui accusativi cum nominali ἀγγεῖα convenire non possunt.

(7) *Δείγματα, εἴδησια,* etc. Excus. delet τὸ δείγματα, tum sequentia per accusativi casum essent, εὐνοίαν, ἰσότητα, etc. In quo sibi præclare constat.

(8) *Διανοίας.* Quid si διακονίας?

κρουσσοῦντες, ἄχρι τοῦ τὰς αὐτὰς ὑπομεῖναι συμ-
φορὰς ὑπὸ τῆς τῆ ἀνθρώπεια ἐφορώσης δίκης, οὐκ
ἐπαύσαντο· οἱ δὲ, τὸ παρακεκινημένον καὶ λελυτη-
κός· εἰς ἐτέρως εἶδος· κακίας μεθαρμωσάμενοι, πικρῶν
διεκτον ἐπιτηδεύσαντες, ἡσυχῆ διαλαλοῦντες, ἡρε-
μαυτέρως φωνῆς ὑποκρίσει βαρύμηνον ἦθος ὑποκρι-
νόμενοι, κυνῶν ἰοδύλων τρόπον προσήναντες, ἀνιά-
των γενόμενοι κακῶν αἰτίοι, κατὰ πόλεις μνημεῖα
τῆς ἐκυτῶν ἀσεβείας καὶ μισανθρωπίας ἀπέλιπον, τὰς
τῶν πεπονθῶτων ἀλῆστους συμφορὰς· ἀλλὰ γὰρ οὐ-
δεῖς οὔτε τῶν σφόδρα ὠμοθύμων, οὔτε τῶν πάλαι δο-
λερῶν καὶ ὑπόυλων, ἴσχυσε τὸν λεχθέντα τῶν Ἑσ-
σαίων ἢ Ὀσίων ὄμιλον αἰτιάσασθαι. Πάντες δ' ἀσθε-
νέστεροι τῆς τῶν ἀνδρῶν καλοκάγαθίας γενόμενοι, καθ-
άπερ αὐτονόμοις καὶ ἐλευθέρους οὔσιν ἐκ φύσεως,
προσηνέχθησαν, ἄδοντες αὐτῶν τὰ συστίτια, καὶ τὴν
παντὸς λόγου κρεῖττονα κοινωνίαν, ἢ βίου τελείου καὶ
σφόδρα εὐδαίμονός ἐστι σαφέστατον δεῖγμα. Ἡ μὲν
οὖν τῆς φιλοσόφου παρὰ Ἰουδαίους ἀσκήσεώς τε καὶ
πολιτείας διὰ τῶνδε προκείσθω· τὰ δὲ τοῦ λοιποῦ
βίου, ὃν δὴ τῷ πλήθει τοῦ παντὸς ἔθνους οἱ θεοὶ
δηγόρευον νόμοι, τέθειται προλαβὼν ὁ λόγος. Τί δὴτα
λείπεται ἐπὶ τούτοις ἢ καὶ τὰ τῆς τῶν νέων θεολο-
γίας σύμφωνα ταῖς τῶν προπατόρων εὐσεβείαις πα-
ραστήσασθαι, ὡς ἂν καὶ τῆσδε τῆς ὑποθέσεως ἐντε-
λῆς ἡμῖν ὁ λόγος ἀποδοδεμένος εἴη; Ἐπεὶ τοίνυν τὰ
τῆς ἐνθέου Ἰραφῆς λόγια πρόκειται διὰ τοῦ πρὸ τού-
του συγγράμματος, φέρ' οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ τῆς
διανοίας τῶν παρὰ Ἰουδαίους σοφῶν ἐπαθρήσωμεν,
ὡς ἂν μάθοιμεν, ὅποιοι τινες καὶ ἐν τῇ θεολογίᾳ,
κάν τῇ περὶ λόγους ἀρετῇ, παῖδες Ἑβραίων γεγόνασι.
Πάλιν οὖν τὸν Φίλωνα παριτέον ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν
εἰς τὸν νόμον.

acerbitatis genere, comiter omnes ac suaviter appellarent, itaque barbaram atrocemque naturam voce
molliori dissimulantes, dum instar canum morsu venenato sævientium blandirentur, ejusmodi tamen,
insanabilibus exitiis passim importatis, miserorum calamitates, quæ nulla unquam oblivione delebuntur,
omnibus in urbibus tanquam perpetua cum impietatis suæ, tum horribilis in humanum genus odii moni-
menta reliquissent: nemo tamen vel efferatorum illorum, vel fraudulentorum atque pellacium, huic Es-
sæorum, vel Hosiorum (hoc est sanctorum) sodalitia, crimèn ullum vel affingere potuit: sed omnes om-
nino ab illorum probitate victi, iis tanquam a natura liberis jurisque sui factis usi sunt, eorumque con-
tubernia, singularemque rerum omnium communionem, quod argumentum est integerrimæ ac beatissi-
mæ vitæ certissimum, suo etiam ore celebrarunt. »

Ac de castigiore atque sanctiore Judæorum disciplina hactenus. Nam de cætero vitæ genere, quod
gentis universæ multitudini divinis legibus imperatur, paulo ante disputavimus. Quid ergo superest, nisi
ut posterorum quoque theologiam cum majorum suorum religionibus consentire doceamus, ut hac etiam
de re suis absoluta numeris tractatio habeatur? Et quoniam superiore libro divinæ Scripturæ oracula
produximus, agè jam, eorum deinceps, qui apud Judæos sapientia præstitere, mentem sensumque videam-
us, ut quam non in theologia modo, verum etiam in cæteris artibus atque doctrinis Hebræorum ne-
potes rationem tenuerint, ex illorum nobis auctoritate constet. Atque in primis eundem rursus Philo-
nem, in eorum primo, quos de lege conscripsit, hac de re disserentem audivimus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Φίλωνος περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ τοῦ γεννητῶν εἶναι
τὸν κόσμον.

« Τινὲς γὰρ τὸν κόσμον (9) μᾶλλον ἢ τὸν κο-
σμοποιὸν θαυμάσαντες, τὸν μὲν ἀγέννητον τε
καὶ ἀίδιον ἀπεφῆναντο, τοῦ Θεοῦ (10) πολ-

(9) Τινὲς .. τὸν κόσμον, etc. Exstat hic locus apud
Philonem excus., pag. 2 lib. Περὶ τῆς Μωσῆως
κοσμοποιίας, quem hic Euseb. inscribit, πρῶτον
τῶν εἰς τὸν Νόμον. Secundus, opinor, et tertius

A munibus utuntur contuberniis. Enimvero, lauda-
tam illam ejusdem tecti, victus, mensæque com-
munionem, alibi nusquam re ipsa tam constanter
usurpatam invenias. Nec sane mirum. Quidquid
enim singuli diurno ex labore lucri fecerint, id non
jam proprium ac sepositum habent, sed in medium
conferunt universum, dum operæ suæ fructum ad
omnes pervenire volunt. Ergo qui morbo laborant, ut
ejus per se sumptibus impares illi sint, non tamen
deseruntur, cum in promptu habeant a re communi
subsidium, libereque omnino ac secure ex ampliore
illa copia promere haurireque possint. Seniores a ju-
nioribus, perinde ut parentes a liberis, summa cum
reverentia et sollicitudine observantur, milleque adeo
manuum pariter ac mentium opera, senectutem in

B rerum omnium abundantia degunt. Tales apud eos sua
illa, Græcorum nominum pompa et ambitiois ca-
rens, philosophia virtutis athletas efficit, quæ non alia
quam rerum laudabilium exercitia proponit, quibus
libertas illa servitutis omnis impatiens maxime con-
firmatur. Quod quidem vel ex eo quivis intelligat,
quod variis variis temporibus eam in regionem princi-
pes incubuerint, tam instituto quam ingenio dissimi-
les. Cum enim alii belluarum quoque feritatem im-
manitate superare conarentur, atque ut nihil præter-
mitterent, quod summa crudelitas exigeret, non ante
subditos modo gregatim immolare modo vivos adhuc
et spirantes membratim atque frustatim laniorum in
morem concidere desinerent, quam in similes ipsi pœ-

C nas, agente illa rerum humanarum moderatrice ju-
stitia, incidissent; 384 alii vero quam animo ra-
biem furoremque conceperant, in alium improbitatis
vultum speciemque vertentes, excogitato novæ

D

CAPUT XIII.

Ex Philone de Deo, quodque mundus ortum ha-
buerit.

« Mundum, inquit ille, permulti potius quam
mundi conditorem admirati, eum ortu carere ac
sempiternum esse voluerunt. In quo sane turpem
fuerint, qui sequuntur, Legis allegoriarum duo.

(10) Τοῦ Θεοῦ, etc. Philo, melius, τοῦ Θεοῦ δὲ π.
ἄ. ἐναγῶς κατεψεύσαντο.

admodum indignumque Deo veterum affinxerunt : A
385 cum longe verius fuisset, hujus quidem tanquam auctoris parentisque vires ac potestatem obstupescere, illum vero nequaquam supra ejus conditionem celebrare. At Moses, qui et summum philosophiæ culmen attigerat, et præcipua naturæ occulta ex divinis responsis cognoverat, id etiam maxime necessarium esse intellexit, ut in rerum natura duo præsertim essent, efficiens alterum, quæ mens est universi purissima atque sincerissima, eademque cum scientia, tum ipso quoque bono atque honesto melior : alterum patiens, quod anima simul atque motu cum per sese careat, tum ab ipsa mente impulsam, mutatum, atque animatum, mundum hunc spectabilem in perfectissimi operis formam rationemque convertit. Quem profecto qui ortu caruisse defendunt, si Providentiam, quæ res una omnium ad retinendam fovendamque religionem utilissima est maximeque necessaria, rescindi abs sese tollique non sentiunt. Rem enim auctori quamque parentique suo curæ esse, vera nos ratio docet : cum et liberorum pater, et operum suorum conservationi artifex studiose prospiciat, et quidquid infestum illis atque perniciosum est, omni contentione depellere, quidquid fructuosum et commodum esse potest, omnibus opibus comparare ac suppeditare conetur. Quod vero natum aliquando non fuerit, ejus sane cura ad illum a quo effectum non sit, pertinet omnino nihil. Tam vero contentione plenum est, quam utilitate vacuum, omnem ex hoc mundo, tanquam ex aliqua civitate principatum tollere, ubi nullus aut timori, aut moderatori, aut judici, a quo regi administrarique omnia deceat, locus relinquatur. At magnus ille Moses, cum absurdissimum esse statueret, ut idem et sub aspectum caderet, et ortu omni caruisset (quidquid enim sensibus usurpatur, id sive dum oritur, sive dum subinde mutatur, sui nunquam simile manet), ut ei rei, quæ non oculis, sed intelligentiæ sola cerneretur, æternitatem quasi geminum aliquid et cognatum attribuit; sic ei, quæ sensu perciperetur, proprium quoddam et singulare nomen imposuit. Quoniam igitur hic mundus, ut spectari sentiri que potest, ita necessario sui quoque

386 CAPUT XIV.

Divina Providentia mundum administrari.

« Tune Providentiam, inquit, tanta cum pertur-

(11) Τὸν φόβον. Philo, τὸν ἑφορον, inspectorem ac provisorem, longe melius.

(12) Αἰσθητῶ. Philo add. γένεσιν, optime, quem admodum νοητῶ ἀιδιότητα tribuerat.

(13) Προνοία εὐοικεῖσθαι. Nondum, quod sciam,

λήν ἀπραξίαν ἀνάγκως καταψευσάμενοι· δέον ἔμπαιον, τούτου τὰς δυνάμεις ὡς ποιητοῦ καὶ πατρὸς καταπλαγῆναι· τὸν δὲ μὴ πλέον ἀποσεμνῦναι τοῦ μετρίου. Μωσῆς δὲ, καὶ φιλοσοφίας ἐπὶ αὐτὴν φθάσας ἀκρότητα, καὶ χρησμοῖς τὰ πολλὰ καὶ συνεκτικώτατα τῶν τῆς φύσεως ἀναδιδαχθεῖς, ἔγνω, ὅτι ἀναγκαιότατόν ἐστιν, ἐν τοῖς οὐσί, τὸ μὲν εἶναι δραστήριον, ὃ τῶν ὄλων νοῦς ἐστὶν εἰλικρινέστατος καὶ ἀκραιφνέστατος, κρείττων ἢ ἐπιστήμη, καὶ κρείττων ἢ αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ αὐτὸ τὸ καλόν· τὸ δὲ παθητικόν, ἄψυχον, καὶ ἀκίνητον ἐξ αὐτοῦ, κινήθην δὲ, καὶ μετασχηματισθὲν, καὶ ψυχωθὲν ὑπὸ τοῦ νοῦ, μετέβαλεν εἰς τὸ τελειώτατον ἔργον τόνδε τὴν κόσμον· ὃν οἱ φάσκοντες ἀγέννητον, λελεῖσθαι τὸ ὠφελιμώτατον καὶ ἀναγκαιότατον τῶν εἰς εὐσέβειαν ὑποτεταμένων, τὴν Πρόνοιαν. Τοῦ μὲν γὰρ γεγονότος ἐπιμελεῖσθαι τὴν πατέρα καὶ ποιητὴν, αἰρεῖ λόγος. Καὶ γὰρ πατὴρ ἐκγόνων, καὶ δημιουργὸς τῶν δημιουργηθέντων στοχάζεται τῆς διαμονῆς, καὶ ὅσα μὲν ἐπιζημιᾶ, μηχανῆ πάσῃ δωθεῖται, ὅσα δὲ ὠφέλιμα καὶ λυσιτελεῖ, πάντα τρόπον ἐκπορίζειν ἐπιποθεῖ. Πρὸς δὲ τὸ μὴ γέγονος οἰκειώσις οὐδέμια τῷ μὴ πεποιηκότι. Περιμάχτηρον δὲ δόγμα καὶ ἀνωφελέες, ἀναρχίαν ὡς ἐν πόλει κατασκευάζειν, τῷδε τῷ κόσμῳ, τὴν φόβον (11), ἢ βραβευτὴν ἢ δικαστὴν οὐκ ἔχοντι, ὑφ' οὗ πάντα οἰκονομεῖσθαι καὶ πρυτανεύεσθαι θέμις. Ἄλλ' ὃ γε μέγας Μωσῆς, ἀλλοτριώτατον τοῦ ὁρατοῦ νομίσας εἶναι τὸ ἀγέννητον (πᾶν γὰρ τὸ αἰσθητὸν, ἐν γενέσει καὶ μεταβολαῖς, οὐδέποτε κατὰ ταῦτον ὄν), τῷ μὲν ἀοράτῳ καὶ νοητῷ προσέειπεν, ὡς ἀδελφὸν καὶ συγγενῆ, ἀιδιότητα, τῷ δ' αἰσθητῷ (12) οἰκεῖον ὄνομα ἐπέφημισεν. Ἐπι· οὖν ὁρατός τε καὶ αἰσθητός δὲ ὁ κόσμος, ἀναγκαιῶς ἂν εἴη καὶ γεννητός· ὅθεν οὐκ ἀπὸ σκοποῦ καὶ τὴν γένεσιν ἀνέγραψεν αὐτοῦ, μάλα σεμνῶς θεολογῆσας. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ γεννητοῦ εἶναι τὴν κόσμον. Ὁ δὲ αὐτεὶς ἀνήρ καὶ περὶ τοῦ προνοία διοικεῖσθαι (13) τὸ πᾶν, ἐν τῷ *Περὶ προνοίας*, νεανικώτατα διέξεισι, τὰς τῶν ἀθέων ἀντιθέσεις προστάξας, καὶ πρὸς αὐτὰς ἐξῆς ἀποκρινάμενος. Καὶ τούτων δὲ, εἰ καὶ μακρότερος δόξειεν, ἀλλ' ὡς ἀναγκασία, τὰ πλείστα συντεμένων, ἐκθήσομαι. Κατασκευάζει δὲ τὴν λόγον ταῦτον τὴν τρόπον.

ortus principium habuit, ipsius etiam ortum magna cum ratione, summoque digna theologia gravitate conscripsit. » Ac de mundi ortu hactenus Philo. Qui rursus in eo, quem *De Providentia* edidit, universum Providentia regi, luculentissima et acerrima disputatione contendit, quæque ab impiis objiciuntur, ita proponit, ut ea deinceps omnia confutet. Quam ego disputationem, ut longior ea cuiquam videri fortasse possit, quia tamen hoc loco necessariam existimo, partem maximam describere statui, paucioribus verbis comprehensam. Sic igitur suum sermonem illum instituit.

D ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ προνοία Θεοῦ διοικεῖσθαι τὸν κόσμον.

« Πρόνοιαν εἶναι λέγεις ἐν τῷ αὐτῷ τῶν πραγμάτων

prodit in lucem opus illud Philonis *De providentia*, cujus hic luculentum sane fragmentum ab Eusebio subijcitur, tanto carius futurum, quanto longius, nisi minutiora diviniæ hujus Providentiæ cura spoliaret.

των παραχῆ καὶ συγχυσει; Τί γὰρ τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον διαπέτακται; τί μὲν οὖν οὐκ ἀταξίας (14) γέμει καὶ φθορᾶς; Ἡ μόνος ἀγνωστὴ, ὅτι τοῖς μὲν κακίστοις καὶ πονηροτάτοις ἀφθονα ἐπικουμᾷ τὰ ἀγαθὰ, πλοῦτος, εὐδοξία, τιμὰ παρὰ τοῖς πλῆθεσιν ἡγεμονία πάλιν, ὑγεία, εὐαισθησία, κάλλος, ἰσχύς, ἀπόλαυσις ἡδονῶν ἀκόλυτος, διὰ τε παρασκευῶν περιουσίαν, καὶ διὰ τὴν εἰρηνηκωτάτην σώματος εὐμοιρίαν; οἱ δὲ φρονήσεως καὶ ἀρετῆς ἀπίστη ἔρασταί τε καὶ ἀσκηταὶ πάντες εἰσιν, ὧλίου δέω φάναι, πένητες, ἀφανεῖς, ἄδοξοι, ταπεινοί; Ταῦτα εἰς ἀνασκευὴν καὶ μύριζ ἀλλὰ πλείω τούτων εἰπὼν, ἐξῆς ἐπιλύεται τὰς ἀντιθέσεις διὰ τούτων· Οὐ τύραννος ὁ Θεός, ὠμότητα καὶ βίαν, καὶ ὅσα δεισπότης ἀνημέρου ἀρχῆς ἔργα ἐπιτετηδευκώς, ἀλλὰ βασιλεὺς, ἤμερον καὶ νόμιμον ἀνημμένους ἡγεμονίαν, μετὰ δικαιοσύνης τὸν σύμπαντα οὐρανὸν τε καὶ κόσμον βραβεύει. Βασιλεὶ δὲ οὐκ ἔστι πρόσρησις οἰκιοτέρα πατρός. Ὁ γὰρ ἐν ταῖς συγγενείαις πρὸς τέκνα γονεῖς, τοῦτο βασιλεὺς μὲν πρὸς πόλιν, πρὸς δὲ κόσμον ὁ Θεός, δύο κάλλιστα φύσεως θεσμοὶς ἀκινήτοις, ἀδιάλυτοι ἐνώσει ἀρμυσάμενος, τὸ ἡγεμονικὸν μετὰ τοῦ κηδεμονικοῦ. Καθάπερ οὖν τῶν ἀσώτων υἱῶν οὐ περιορῶσιν οἱ τοκέες, ἀλλὰ τῆς ἀτυχίας οἴκτου λαμβάνοντες περιέπουσι καὶ τημελοῦσι, νομίζοντες ἔχθρων ἀσπόνδων ἔργον εἶναι κακοπραγίας ἐπεμβαίνειν, φιλοῦν δὲ καὶ συγγενῶν ἐπιελαφροῖεν τὰ πταίσματα. Πολλάκις δὲ καὶ τοῦτοις μᾶλλον ἢ τοῖς σῶφροσιν ἐπιδαψιλεύομενοι χαρίζονται, σαφῶς εἰδότες, ὡς ἐκαίνοις μὲν ἀφθονος εἰς εὐπορίαν ἀφορμὴ παρέσθιν ἢ σωφροσύνη, τοῖς δ' ἐλπίς μία, οἱ γονεῖς, ἧς εἰ σφάλειν, ἀπορήσουσι· καὶ τῶν ἀναγκαίων τὸν αὐτῶν τρόπον καὶ ὁ Θεός, λογικῆς συνέσεως πατήρ ὢν, ἀπάντων μὲν τῶν λογικοῦ μεμοιραμένων κηδεύεται, προμηθεύεται δὲ καὶ τῶν ὑπαίτιως ζώντων, ἅμα μὲν κειρὸν εἰς ἐπανάρθωσιν αὐτοῖς διδοῦς, ἅμα δὲ καὶ τὴν ὠλεων φύσιν αὐτοῦ μὴ ὑπερβαίνων, ἧς ὑπαθὺς ἀρετὴ καὶ φιλανθρωπία (15) γέγονεν ἐπιείκεια τὴν

A batione et confusione rerum esse defendis? Quid enim est in hominum vita rectum atque compositum? imo, quid non perperam ac perverse geritur? An tu solus ignoras sceleratissimos quosque bonis omnibus, divitiis, fama, populique honoribus usque ad lasciviam abundare; quin etiam principatus, florentem valetudinem, vim sensuum acrem et vegetam, corporis dignitatem et robur, impunitam denique omnium licentiam affatim iis' suppetere, quas partim commoditatum maximarum copia, partim corporis optima sedatissimaque constitutio conciliat? contra vero, sapientiae ac virtutis amatores omnes, ut plurimum vides inopes, obscuros, ignobiles, abjectos humilesque permanere? Quæ quidem ille, ac sexcenta id genus alia refutandi animo et voluntate complexus, tum illa omnia, quæ hoc in genere pugnare videbantur, ita dissolvit. Tyrannus, inquit, Deus profecto non est, qui crudelitate, vi, ac cæteris barbaræ potestatis conditionibus defecetur: sed rex, qui placido iustoque principatu gaudens, cælum orbemque univrsam omni cum æquitate moderatur. Regi autem non alia magis quam patris appellatio conveniat. Quod enim erga liberos in communiione sanguinis et naturæ pater, hoc ipsum uti rex erga rempublicam, ita Deus erga mundum est, qui perennibus ac propriis naturæ legibus duo longe pulcherrima, principatum atque Providentiam, sempiterno fœdere ac societate conjunxit. Ergo, quemadmodum liberos profligatos et nequam parentes non deserunt, sed eos, commiseratione permoti, lenius ac suavius habent, capitalium inimicorum esse rati, afflictis et jacentibus insultare, amicorum autem et affinium, casus gravitatem allevare; quin etiam iis plerique benignius quam modestis et frugi indulgere solent; quod probe intelligant, his amplius satis ac luculentum in temperantia repositum esse subsidium: illis spem in parentibus unam superesse, qua si

• Ισ. ἐπ' ἀξίτ.

(14) Οὐκ ἀταξίας. Ita reposuim. ex alt. manusc. cum perperam ante legeretur, οὐ κατ' ἀξίτας.
 (15) Ἀρετὴ καὶ φιλανθρωπία. Ἀρετὴν hoc etiam loco virtutem reddidimus, ut ei benignitatis et misericordiæ laus non Græce tantum, sed etiam Latine tribueretur. Qua in significatione Thucydidem potissimum Philo secutus videtur. Sic enim ipse lib. II, ubi diram luem, quæ Athenis incubuerat, luculente describit: Καὶ μάλιστα (supple διεφθειροντο) οἱ ἀρετῆς τι μεταποιοῦμενοι· ἀλγυνη γὰρ ἤφειδον σφῶν αὐτῶν. Id est, *Maxime vero (interibant) qui virtutis (hoc est humanitatis ac pietatis) sensu ducebantur: eos enim sibi parcere suppedebat.* Item lib. IV, ubi Brasidas Lacedæmonius, Acanthios ab Atheniensibus abducere dum conatur, murtum illis omnem amittendæ libertatis exitum: *Alioquin enim, αὐτοὶ ἂν, inquit, φαίνομεθα ἐχθίοια (suppl. ἀρχὴν) ἢ ὁ μὴ ὑποδείξας ἀρετὴν, κατακτώμενοι, id est, Infestius palam (imperium) nobis ipsi pararemus, quam qui nullam omnino virtutem (id est, nullam in conservanda vel asserenda Græcorum libertate studium) ostenderunt.* Prohibebant enim Lacedæmonii se Græciam ab Atheniensium tyrannice liberare velle, quod ait ἀρετὴν ὑποδείξαι. Affinis huic significatio est qua pro beneficiis vel

accipiendis, vel reponendis, apud eund. Thucyd. usurpatur: ut lib. II, in illo Periclis' Ἐρταξίω λόγῳ. Καὶ τὰ ἐς ἀρετὴν, inquit, ἠγαντώμεθα τοῖς πολλοῖς. Id est, *Prætereā, benignitatem quod attinet, alia longe nostra, quam vulgi hominum ratio fuit.* Sequitur enim, Οὐ γὰρ πάσχοντες εὐ, ἀλλὰ δρώντες, κτώμεθα τοὺς φίλους. Id est, *Nec enim accipiendis, sed dandis ultro beneficiis, amicos paramus.* Et paulo post, clarius, ubi dantis reponentisque beneficium, discrimen instituit: Ὁ δ' ἀντοφελῶν, ἀμβλύτερος· εἰδῶς οὐκ εἰς χάριν, ἀλλ' ἐς θρηλίημα τὴν ἀρετὴν ὑποδώσω [f. ἀποδώσω Ed.]. Id est: *At referendæ gratiæ debitor, minus alacer est, quod sciat eam se beneficentiam rependere, non cui habendæ gratiæ sint, sed quæ contractum ante nomen dissolvat.* Alias, apud eumdem nominis celebritatem gloriamque significat, ut lib. I ubi Corcyrae Atheniensium opem efflagitant, cuius ea sit opportunitas, ἢ φέρουσα ἐς μὲν τοὺς πολλοὺς ἀρετὴν· οἷς δ' ἐπαμυνεῖτε, χάριν· ὅμιν δ' αὐτοῖς ἰσχύ. Id est, *quæ cum apud homines gloriam conciliet, tum eos etiam, quorum defensionem suscipietis, obstringat beneficio, vobis denique novam potentiam novasque vires adiungat:* ubi tamen præcipua humanitatis et benignitatis opinio nec ac famam indicare visus est.

exciderint, rebus illis omnibus necessariis esse ca-
rendum : sic omnino Deus, ejus, quæ cum ratione
conjuncta est, intelligentiæ pars, cum eos omnes
curæ habet, qui ratione præditi sunt, tum impro-
hos etiam perversosque fovet : in quo et illis
387 corrigendi sui tempus facultatemque conce-
dit, et naturæ obsecundat suæ, cui ad præclaram
divini hujus mundi administrationem virtus, et in
homines benevolentia cõmitatur. Hanc tu, interim,
rationem accipe, ad eamque simul alteram, quæ
junge. Absit enimvero, ut a veritatis sensu tantum
licet opibus Cræsum, Lynceum oculorum acie,
aperet,

*Quem Superi rapere, Jovi qui vincta coronet,
Egrejiam propter speciem.*

Nam qui suum ipse dæmonem, hoc est mentem
suam, mille dominorum, amoris, inquam, cupidi-
tatis, voluptatis, metus, mæroris, stultitiæ, petu-
lantie, formidinis, injustitiæ tyrannidi subjecerit,
is εὐδαίμων (hoc est beatus) nunquam esse queat :
tametsi vulgus hominum, ut falso de rebus ac præ-
postere judicat, geminoque illo morbo, fastu, et
inani gloria facile corrumpitur, levicolos animos,
ad ea deflectendos esse ac transversos agendos exi-
stimet, quorum in cupiditate pars hominum maxi-
ma fato quodam miserabili contabescit. Quod si
erectis et intentis animi oculis, divinam illam pro-
videntiam, quantum humanæ fas est intelligentiæ,
circumspicere volueris, tum quidem illustriori ac
sinceriori ejus, quod vere bonum est, informata
ratione, quas tu res nostras antea mirabaris, eas
continuo ridebis omnes. Semper enim meliora dum
absunt, quæ in eorum locum deteriora succedunt,
habentur in pretio : eadem, ubi existere meliora
cõperint, dejiciuntur illico, nec nisi secundas ten-
nere possunt. Itaque speciem illam boni honesti-
que divinam obstupescens, prorsus intelliges, eo-
rum per sese nihil, quæ paulo ante commemoravi-
mus, in bonis divino judicio numerari. Quippe illa
enim argenti aurique metalla ex terræ parte de-
terrima orientur, quæque ab ea, quam producendis
frugibus natura destinavit, sine ulla exceptione su-
peratur. Nam plurimum sane inter alimentum, sine
quo vita consistere nequeat, et divitiarum copiam
interest. Cujus utriusque una quasi obrussa, eaque
atque altissima, fames est, qua quid vere necessarium
atque utilis sit, exploratur. Tum enim profecto,
quidquid ubique thesaurorum est, nemo non liben-
ter cum exiguo cibo commutaret. At ubi rerum
necessariarum abundantia, immenso quodam et in-

^a ἴσ. ψευθεΐης ^b ἴσ. ἔρωτος. ^c γρ., ἐπιφανέντων.

(16) *Κόσμος*. Alt. ex manuscript., οἶκος, rectius,
ut videtur, cum de mundo quasi de ipsius Dei fa-
milia disputet.

(17) *Ἀγαθῆς*. Malim ἀγαθοῦ, cum alt. manuscr.

(18) *Φθορᾶς*. Alt. e manuscr., φθοραῖς, quod ni-
silo melius videtur. Alter veram, opinor, lectionem
repræsentat, φορᾶς, quam ante jam secutus eram.

(19) *Ἐπαποδύντες, ἅπανσι*. Ita distinximus, quæ
prius absque ulla distinctione, summa cum pertur-

θίζον περιπολεῖν κόσμον (16). Ἐνα μὲν δὴ λόγον
τοῦτον, ὡ ψυχῇ, δέξαι τέως αὐτοῦ παρακαταθήκην,
ἕτερον δὲ συνῶδον καὶ ἐναρμόνιον αὐτῷ τοιόδε. Μὴ
τοσοῦτόν ποτε ψευθεΐση ^a τῆς ἀληθείας, ὡς εὐδαί-
μονά τινα τῶν ψαύλων εἶναι νομίσαι, κἂν πλουσιώ-
τερος μὲν ἢ Κροῖτου, Λυγκέως δ' ἔξυωπέστερος, ἀν-
δρείότερος δὲ τοῦ Κροτωνιάτου Μίλωνος, καλλίων δὲ
Γανυμήδους,

o anime, tanquam aliquod ipsius depositum, ra-
sequitur, cum illa congruentem et cohærentem ad
aberres, ut sceleratum quempiam beatum existimes
robore Milonem Crotoniatem, specie Ganymedem

Ἄν καὶ ἀρησιγάρτο θεοί, Διὶ οἴνοχος ὄσειν,

B *Κάλλεος εἶνεκα οἴο.*

Τὸν γοῦν ἴδιον δαίμονα, λέγω δὲ τὸν ἑαυτοῦ νοῦν,
μυρίων ὄσων δεσποτῶν δούλον ἀποφύνας, ἔρωτα ^b,
ἐπιθυμίαν, ἡδονῆς, φόβου, λύπης, ἀφροσύνης, ἀκο-
λατίας, δειλίας, ἀδικίας, οὐκ ἂν εἶναι ποτε δύναται
εὐδαίμων, κἂν οἱ πολλοί, σφαλόμενοι κρίσεως ἀλη-
θοῦς, νομίζωσι, δεκασθέντες ὑπὸ κακοῦ διδύμου, τύ-
φου καὶ κενῆς δόξης, δεῖν παρασάλευσαι καὶ παρα-
γαγεῖν ἀνερματίστους ψυχὰς, περὶ ἃ κηραίνει γένος
τὸ πλεῖστον ἀνθρώπων. Εἰ μέντοι, τὸ τῆς ψυχῆς
δύμα τείνας, βουληθείης περιθρησῆαι Θεοῦ πρόνοιαν,
ὡς ἔνεστιν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ, τρανωτέραν τὴν τοῦ
πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθοῦ λαθῶν φαντασίαν, γελᾶση τὰ
παρ' ἡμῖν, ἃ τέως ἐθαύμαζες. Ἄει γὰρ ἀπουσιᾶ τῶν
κρειτότων τιμᾶται τὰ χειρόνα, τὴν ἐκείνων κληρο-
νομοῦντα τάξιν ἐπιφανέντα ^c δὲ, ὑποστέλλει, δευτε-

C ρεῖσις ἀθλῶν ἀρκούμενα. Καταπλαγείς οὖν τὸ θεοει-
δὲς ἐκεῖνο ἀγαθὸν τε καὶ καλὸν, πάντως ἐννοήσεις,
ὅτι παρὰ Θεῷ τῶν εἰρημένων πρότερον οὐδὲν κατ'
ἑαυτὸ τῆς ἀγαθῆς (17) μοίρας ἤξιώται. Διότι τὰ μὲν
ἀργύρου μέταλλα καὶ χρυσοῦ γῆς ἐστὶν ἡ φαυλοτάτη
μοῖρα, τῆς πρὸς καρπῶν ἀνεμίνης γένεσιν ὄλων καὶ
τῷ παντὶ λειπομένη. Οὐ γὰρ ἐσθ' ὅμοιον τροφῆς, ἥς
ἄνευ ζῆν ἀδύνατον, εὐπορία χρημάτων. Μία τούτων
ἐστὶ βάσανος ἐναργεστάτη, λιμὸς, ἧ τὸ πρὸς ἀλήθειαν
ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον δοκιμάζεται. Θησαυροὺς γὰρ
τοὺς πανταχοῦ πάντας ἀντικαταλλάξαι ^d ἂν τις βρα-
χείας ποτὲ τροφῆς ἄμενος. Ὅταν δὲ ἡ τῶν ἀναγκαι-
ων ἀρθρόνια, μυρίῳ φθορᾶς (18) ἀκατασχετῶν πλῆ-

D θει βυεῖσα, κατὰ πόλεις ἀναχέηται, τοῖς τῆς φύσεως
ἀγαθοῖς ἐντροφῶντες, ἐπ' αὐτῶν μόνων οὐκ ἀξιοῦμεν
ἵστασθαι, κόρον ὕβρισθαι ἡγεμόνα τοῦ βίου ποιησά-
μενοι, ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ κτήσεσιν ἐπαποδύντες,
ἅπανσι (19), παρ' ὧν ἂν τι κερδανεῖν ἐπελπίσωμεν,
κοινώμεθα (20), καθάπερ τυφλοὶ, μηκέτι τῇ διανοίᾳ
βλέποντες ὑπὸ φιλαργυρίας, ὅτι γῆς εἰσὶν ὄγκοι περὶ

batione legebantur.

(20) *Κοινώμεθα*. Humilius verbum hoc videtur,
quam ut ei cum participio ἐπαποδύντες satis con-
veniat. Alt. e manuscr. leg. κοινόμεθα, quod ejus-
dem metaphoræ verbum est, simulque properandæ
significationem includit. Esset ἅπανσι κοινέσθαι, etc.,
rebus iis omnibus, quasi ad rugnandum instrui et
accingi, ex quibus lucri aliquid sperabitur. Quid si
κινώμεθα, impellimur, vel κοινώμεθα, urgemur?

ὦν, ἐκ μὲν εἰρήνης (21) συνεχῆς καὶ ἀδιάστατος πῶ-
λεμος. Ἐσθθῆτές γε μὴν προβάτων εἰσὶν, ὡς οἱ ποιη-
ται πού φασι, ἄνθος, κατὰ δὲ τὴν δημιουργὸν τέχνην,
ὕψαντων ἔπαινος. Εἰ δὲ τις ἐπὶ δόξῃ μέγα φρονεῖ,
τὴν παρὰ τῶν φαύλων ἀποδοχὴν ἀσπαζόμενος, ἴστω
μὲν καὶ αὐτῆς φαύλος ὦν. Τῆ γὰρ ὁμοίον χαίρει τῷ
ὄμοιῳ. Εὐχέσθω δὲ, καθαρσίῳ μεταλαχίων, λαθῆναι
τὰ ὤτα, δι' ὧν αἱ μεγάλαι ψυχαὶ νόσοι κατασκή-
πτουσι. Μαθέτωσαν δὲ καὶ ὅσοι ἐπ' εὐτολίᾳ πεφύση-
ται, μὴ ὑψαυχεῖν, ἀπιδόντες εἰς τὰς τῶν ἡμέρων καὶ
ἀτιθάστων ζῶων ἀμυθήτους ἀγέλας, αἷς ἰσχύς καὶ
βῶμη συγγεγένηται. Τῶν γὰρ ἀτοπωτάτων ἐστὶν ἐπὶ
θηρίων ἀρεταῖς, καὶ ταῦτα παρενυμερούμενον ὑπ'
αὐτῶν ἀνθρώπων ὄντα, σεμνύνεσθαι. Διὰ τί δ' ἂν τις
εὐφρονῶν ἐπὶ σώματος εὐμορφίᾳ ἀγάλλοιτο, ἢν βρα-
χὺς καιρὸς ἔσβησε, πρὶν ἐπὶ μήκιστον ἀνθῆσαι, τὴν
ἀπατηλὴν αὐτῆς ἀκμὴν ἀμαυρώσας; καὶ ταῦθ', ὄρων
ἐν ἀψύχοις περιμάχητα καλλιγράφων ἔργα καὶ πλα-
στῶν, καὶ ἄλλων τεχνιτῶν, ἐν τε ζωγραφίαις, καὶ
ἀνδριάσι, καὶ ὑφασμάτων ποικιλίαις, ἐν Ἑλλάδι καὶ
βαρβάρῳ κατὰ πόλιν ἐκάστην εὐδοκιμοῦντα. Τούτων
ὄν, ὅπερ ἔφη, οὐδὲν παρὰ Θεῷ τῆς ἀγαθῆς μοί-
ρας (22) ἤξιώται. Καὶ τί θαυμάζομεν εἰ μὴ παρὰ Θεῷ;
Οὐδὲ γὰρ παρὰ ἀνθρώποις τοῖς θεοφιλέσι, παρ' οἷς
τὰ πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθὰ καὶ καλὰ τετιμῆται, φύσεως
μὲν εὐμοίρου λαγοῦσι, μελέτῃ δὲ μετ' ἀσκήσεως τὴν
φύσιν ἐπικοσμήσασιν, ὧν ἡ ἀνοδος φιλοσοφία δημιουρ-
γός. Ὅσοι δὲ νόθου παιδείας ἐπεμελήθησαν, οὐδὲ
τοὺς ἰατροὺς ἐμιμήσαντο, τὸ δούλον ψυχῆς σῶμα θε-
ραπεύοντας, οἱ τὴν δέσποιναν ἐπιφάσκοντες ἴασθαι.
Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, ἐπειδὴν τις ἐπιτυχῆς νοσήσῃ, κἄν ὁ
μέγας ἢ βασιλεὺς, πάνθ' ὑπερβάνας τὰ περίστωα,
τοὺς ἀνδρῶνας, τὰς γυναικωνίτιδας, γραφὰς, ἀργυ-
ρον, χρυσόν, ἀσημον, ἐπίσημον (23), ἐκπομάτων ἢ
ὑφασμάτων πλήθος, τὸν ἄλλον τῶν βασιλέων αἰδι-
μον κόσμον· ἔτι δὲ τὸν οἰκετικὸν ὄχλον, καὶ τὴν φίλων
ἢ συγγενῶν, ὑπάρχων (24) τῶν ἐν τέλει θεραπεῖαν
ἔξαντες, τῶν σωματοφυλάκων, ἀχρι τῆς εὐνῆς ἀφικέ-
μενοι, καὶ τῶν περὶ αὐτὸ τὸ σῶμα ἀλογήσαντες, οὐδ'
ὅτι κλίνας λιθοκόλλητοι καὶ ὀλόχρυσοι θαυμάσαντες,
οὐδ' ὅτι ἀραχνούφεες; ἢ λίθῳ γεγραφεμένα (25)
στρωματῶν, οὐδ' ὅτι ἐσθημάτων ἰδέαι διάφοροι προσ-
εἶτε δὲ τὰς περὶ αὐτὸν χλαίνας ἀπαμφέσαντες, ἄπτον-

(21) Ἐκ μὲν εἰρήνης. Aut deest aliquid, aut
ἔξω τῆς εἰρήν. legend. videtur.

(22) Ἀγαθῆς μοίρ. Hic etiam ἀγαθοῦ præstiterit
ut superius pag. 387.

(23) Ἄσημον, ἐπίσημον. Etiam si ἄσημος et
ἐπίσημος χρυσός, propterea aurum rude signatumque
sonent, hic tamen latius, ut videtur, pro infecto
factoque sumuntur. Alias, aurum, argentumve si-
gnatum, χρυσός, ἀργυρός ἐν νομισματι, ὡς νόμισμα.
Infectum autem, ἐν ὕλῃ, ὡς ὕλη, Gallice, *en masse*,
et *linguis*. Factum, ἐν κατασκευῇ, ἐν κατασκευαίς.
Plutarch., *Pomp.*: Ἀναφέρεται εἰς τὸ δημόσιον τα-
μεῖον, ἐν νομισματι καὶ κατασκευαίς, ἀργυρίου καὶ
χρυσοῦ διςμύρια τέλαντα, *Referuntur in publicum
aerarium, argenti et auri tam signati, quam facti
talenta viginti millia*. Philo noster *De legatione ad
Caicum*, ubi de infinitis ejusdem imperatoris opibus:
*Ἀργυρον καὶ χρυσόν, τὸν μὲν ὡς ὕλην, τὸν δὲ ὡς
νόμισμα, τὸν δὲ ὡς προδόσχημα, δι' ἐκπομάτων
καὶ τῶν ἐτέρων, ἃ πρὸς ἐπίδειξιν τεχνιτεύεται.*

finito proventu, per oppida passim omnia circum-
fluere cœperit, his naturæ bonis ad delicias et lu-
xum abusi, haudquaquam in iis solis acquiescere
possumus, 388 sed injuriosum quoddam fasti-
dium vitæ quasi nostræ duccem secuti, ad omnem
argenti aurique possessionem ardentem imminemus.
Unde si qua spes lucri affulserit, tum enim vero cæ-
corum instar præcipites ferimur, nec jam amplius,
ob nimiam pecuniarum cupiditatem, mentis oculo
videre possumus, nihil esse nisi terræ pondera,
quorum causa perpetuo quodam, ac sine ulla men-
tione pacis, infinito bello agitatur. Nam vestes
sane, aut flos quidam ovium sunt, ut loqui poetæ
solent, aut si elaborandi artem spectare mavis,
laus una textorum. Gloria vero si quis insolescit,
improbiorum commendatione plausque delectatus,
hoc ipso improbum sese esse noverit. Simile enim
simili gaudet. Idem porro piacularibus deinceps sa-
crificiis usus, aurium sanitatem, per quas in ani-
mum graves morbi solent incumbere, votis omni-
bus impetrare conetur. Discant præterea, quicun-
que firmitate corporis intumescunt, minus cervicem
tollere, dum partim in cicures, partim in feras ani-
mantes illas intuentur, quæ nativo quodam robore
antecellunt. Summæ enim stultitiæ fuerit hominem
belluarum, quibus ipse longe multumque concedat,
viribus gloriari. Jam quid tandem esse potest,
quamobrem vir sapiens sua sibi pulchritudine pla-
ceat, quam tempus brevissimum exstinguere solent,
mendaci ejus specie, antequam diutius floruerit.
obscurata penitus atque deleta? Maxime vero, cum
in rebus etiam inanimatis excellentissimum picto-
rum atque fictorum et cæterorum id genus artificum
opera vident, atque ejusmodi quæ seu penicillo seu
scalpro ducta, seu Phrygionum manu summa cum
varietate contexta, in omnibus passim non Græcis-
modo, sed etiam barbaris urbibus admodum cele-
brentur. Horum, inquam, nihil divino judicio bo-
norum in numero collocatur. Divino autem? Imo
ne hominum quidem eorum, qui Deo chariores, id
quod vere bonum atque honestum est, in pretio
habere solent, cum et felicem indolem nacti fue-
rint, et meditatione simul atque usu naturam ipsam

Obscurum est illud, ὡς προδόσχημα, quæ vox
mihî quidem alibi nondum occurrit. An forte, qui-
bus in mensa utebantur, cum pocula, tum fercula
intelligit? quæ cum singulari artificio elaborata
essent, πρὸς ἐπίδειξιν potius, quam πρὸς χρεια-
facta videbantur. An προδόσχημα, invitamentum
quoddam et illectamentum oculorum est, quasi hoc
poculorum, et aliorum id genus aspectu oculi ju-
cundissimum pascere.

(24) Ἐκποῶν, etc. Manifestum hujus loci vi-
tium est, cui nihil opis afferunt manuscr. Reponi
forte possit, ἢ ὑπάρχων τῶν ἐν τέλει, καὶ τῶν σω-
ματοφυλάκων θεραπεῖαν ἔσαντες.

(25) Λίθῳ γεγραφεμένα. Quid sit λίθῳ γεγρα-
φεῖσθαι, non intelligo. Verti perinde ac si non λίθῳ,
sed λίθῳ legeretur, quasi stragulorum istorum fun-
dus et lineus fuerit, et eleganti artificio pictus,
quantquam ne istuc quidem nimium placet. Facile
est, vocem aliam sufficere, ut ἐξωγραφημένα, κα-
τὰνραφα, vel simil.

excoluerint, ejus utriusque parens et artifex legitima philosophia est. At qui doctrinæ genus spurium adulterinumque sectantur, ne ipsos quidem medicos animæ famulos corpori curationem adhibentes imitentur, cum tamen sanandos ipsius dominæ morbos susceperint. Illi enim, si ex beatulis quispiam adversa valetudine laboraverit, ut rex ipse maximus fuerit, porticus tamen et ambulationes omnes, omnia virorum mulierumque septa prætergressi; pieturis, argento, auroque **389** tam facto quam infecto, poculorum textique operis copia, cæteroque perinsigni regum apparatus neglecto; quin etiam cuncto satellitio, et amicorum pariter, aut sanguine conjunctorum, aut virorum etiam principum, ac præsiदारiorum quoque militum comitatu perrupto, ad ipsum usque lectum aspirant; adeoque nulla rerum illarum, quæ adjunctæ corpori sunt, ratione habita, nihilque vel cubilis aurei ac gemmis rationibus distincti, vel stragularum aut partim subtilissime araneorum more textorum, partim lineo subtegmine pictorum, vel denique vestium coloris figuræque multiplicis aspectu commoti, detractis etiam aliquando lenis, manus ipsas tractant, pressisque venis, pulsusne ratio salutatis sit, diligenter explorant. Imo reductis nonnunquam interulis, alvusne gravior sit, an inflammatum pectus, an cor præpostero ac perturbato motu subsiliat: tum suam adhibent propriamque morbo curationem. Sic plane philosophos oporteret, qui sese animæ suapte natura reginæ medicos profiterentur, contemptis ac despectis omnibus, quæ stolidæ hominum opiniones, cæcorum more contingunt, interiorius subeundo mentem ipsam attentare, num ea forte motibus iracundiæ inæquali celeritate vibrantibus, ac præter naturam incitatis ageretur: attentare linguam, num asperior, et in maledicta proclivior, num sese profundat intemperantius, custodiæ silentique prorsus impatiens: attentare ventrem, num insaturabili cupiditate sædum in modum intumuerit: singulas denique perturbationes, morbos, ægritudinesque singulas, si quibus affecta videatur, solertius attentiusque scrutari, ne quibus restitui salus possit, remedia ignorantia prætereant. Nunc vero rerum exteriorum luce perstricti, quod

(26) *Τυφοπλαστοῦσιν*. Conjeciebam τυφοπλαστοῦσιν, quam vocem in alt. manus. postea reperi. Certe τυφοπλαστοῦσιν lexicographi non agnoscunt, tamen Philonis genium satis hoc verbum redoleat: erit autem, *stolidæ ambitiosæque confingere*.

Α ται χειρῶν, καὶ τὰς φλέδας προσπιεζοῦντες, ἀκριβοῦσι τοὺς παλμούς, εἰ σωτήριοι: πολλάκις δὲ καὶ τοὺς χιτῶνας ἀναστελιαντες, εἰ περιπληθῆς ἐστὶ ἡ γαστήρ ἐξετάζουσιν, εἰ πεπυρωμένος ὁ θώραξ, εἰ ἀτακτα ἡ καρδία πηδῆ: κἀπειτα τὴν εἰκείαν προσφέρουσι θεραπείαν. Ἔδει δὲ καὶ τοὺς φιλοσόφους, ἰατρικὴν ὁμολογοῦντας ἐπιτηδεύειν τῆς φύσει βασιλίδος ψυχῆς, καταφρονεῖν μὲν ἀπάντων, ὅσα αἱ κεναὶ δόξαι τυφοπλαστοῦσιν (26)· εἰσω δὲ προσιώντας ἄπτεσθαι, διανοίας αὐτῆς, εἰ ὑπ' ὀργῆς ἀνισσταχεῖς καὶ παρὰ φύσιν κεινημένοι παλμοί: ἄπτεσθαι καὶ γλώττης, εἰ τραχεῖα καὶ κακῆγορος, εἰ πεπορνευκυῖα καὶ ἀταμίευτος: ἄπτεσθαι καὶ γαστρὸς, εἰ ἀπλήστῳ σχήματι ἐπιθυμίας διέδραχε· καὶ συνόλων παθῶν καὶ νοσημάτων καὶ ἀβρώστημάτων, εἰ κεκρᾶσθαι δοκεῖ, διερευνᾶν ἕκαστον, ἵνα μὴ διαμαρτάνωσι τῶν προσφύρων εἰς τὸ σῶζειν. Νυκτὶ δὲ ὑπὸ τῆς τῶν ἕξω περιαναγασθῆντες λαμπρότητος, ἅτε νοητῶν φῶς ἰδεῖν ἀδυνατοῦντες, πλαζόμενοι διετέλεσαν τὸν αἰῶνα, πρὸς μὲν τὴν βασιλέα λογισμῶν φθάσαι μὴ δυνηθέντες, ἀκρι δὲ τῶν προφυλαίων μόλις ἀφικνούμενοι, καὶ τοὺς ἐπὶ θύραις ἀρετῆς πλοῦτόν τε καὶ δόξαν καὶ ὑγείαν, καὶ τὰ συγγενῆ θεσθαυμακότες, προσεκύουον. Ἄλλὰ γὰρ, ὡς ὑπερβολὴ μανίας χρωμάτων κριταῖς γᾶσθαι τυφοῖς, ἢ κωφοῖς τῶν κατὰ μουσικὴν φθόγγων οὕτω καὶ φαύλοις ἀνδράσι τῶν πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθῶν· καὶ γὰρ οὗτοι τὸ κυριώτατον τῶν ἐν αὐτοῖς, διάνοιαν πεπύρνωται, ἧς βαθὺ σκότος ἀφροσύνη κατέχευεν. Εἶτα νῦν θαυμάζομεν, εἰ Σωκράτης, καὶ ὁ δέεινα, ἢ ὁ δέεινα τῶν σπουδαίων ἐν πενίᾳ διετέλεσαν (27), ἀνθρωποὶ μὴδὲν πώποτε τῶν εἰς πορισμῶν ἐπιτηδεύσαντες, ἀλλὰ μὲν ὅσα ἢ παρὰ φιλῶν πολυχρημάτων, ἢ παρὰ βασιλέων διυρεὰς μεγάλας προτεινόντων, παρῆν, λαβεῖν ἀξιώσαντες, ἕνεκα τοῦ μόνον ἀγαθὸν καὶ καλὸν τῆς ἀρετῆς κτήσιν ἵγείσθαι, περὶ ἣν πονοῦμενοι, τῶν ἄλλων ἀγαθῶν πάντων ἔλθουον. Τίς δ' οὐκ ἂν ἀλογῆται νόθων ἕνεκα προνοίας τῶν γνησίων; Εἰ δὲ σώματος θνητοῦ μεταλαχόντες, καὶ κτηρῶν γέμοντες ἀνθρωπίνων, καὶ μετὰ τοσοῦτου πλῆθους ἀδίκων ζῶντες, ὧν οὐδ' ἀριθμὸν εὐρεῖν εὐπορον, ἐπεδουλεύθησαν, τί τὴν φύσιν αἰτιώμεθα, δέον τὴν τὸν ἐπιθεμένων κακίζων ὀμότητα; Καὶ γὰρ εἰ ἐν ἀέρι γεγέννητο λοιμικῶ, πάντως ὄφειλον νοσησαι· καταστάσεως δὲ λοιμικῆς μᾶλλον, ἢ οὐχ' ἤττον, φθοροποιός ἐστιν ἡ κακία. Ὡς δ' ὁπότερον, ἕτερόν μὲν ἦντος, ἀνάγκη τὸν ζοφόν, εἰ ἐν ὑπαίθρῳ διάγοι, καταβρέχεσθαι· βορέου δὲ ψυχροῦ καταπνέοντος, ῥίγει πιεσθῆναι καὶ ψύχει· θέρου δ' ἀκμάζοντος ἀλαλεῖνσθαι· ταῖς γὰρ ἐτησίαις τροπαῖς τὰ σώματα συμπάσχειν νόμος φύσεως· τὸν αὐτὸν τρόπον, τὸν ἐν τοῖς τοιοῦτοις χωρίοις ἐνοικοῦντα, ἐνθα φῶνοι τε λιμοὶ τε, καὶ ἄλλων ἔθνεα κτηρῶν, ἐναλλάττεσθαι τὰς ἀπὸ τῶν τοιοῦτων τιμὰς ἀναγκαῖον. Ἐπεὶ Πολυκράτει γε (28), ἐφ' οἷς δεινοῖς ἔδραχε καὶ

(27) *Διετέλεσαν*. Alt. e manuscr. εἰήγον in margine, quod malim, nam διετέλεσαν participium aut nomen aliquod postularet.

(28) *Ἐπεὶ Πολυκράτει γε*. Historia nota est ex Herodoto, lib. iii.

ἠσέθητε, χορηγὸς ἀπήντησε χείρων μὲν ἢ τοῦ βίου βαρυσταμονία· πρόσθε δ' ὡς ὑπὸ μεγάλου βασιλέως (29) ἐκολάετο, καὶ προσηλοῦτο, χρημάτων ἐκπιπλάσ· Οἶδα (30), ἐφῆκα ἑμαυτόν *, οὐ πρὸ πολλοῦ θεωρησάι θύξαντα, ὑπὸ μὲν ἡλίου ἀλείφεσθαι, λούεσθαι δ' ὑπὸ Διός. Αἱ γὰρ διὰ συμβόλων αἰνιγματώδεις πῦται φάσεις, ἀδηλούμεναι τὸ πάλαι, τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀριδηλοτάτην ἐλάβανον πίστιν. Οὐκ ἐπὶ τέλει ἔτι μόνον, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν ἐξ ἀρχῆς βίον ἐλελήθει πρὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν κρεμάμενος. Διὲ γὰρ φοβούμενος καὶ τρέμων τὸ πλῆθος τῶν ἐπιτιθεμένων ἐπτόητο, σαφῶς ἐξεπιστάμενος, ὅτι εὐνοίαι μὲν ἦν οὐδεῖς, ἔχθροί δὲ πάντες δυσπραξίᾳ ἀμείλικτοι. Τῆς δὲ ἀνηγύτου καὶ συνεχοῦς εὐλαθείας μάρτυρες οἱ τὰ Σικελικὰ συγγράψαντες, οἱ φασιν, ὅτι καὶ τὴν θυμηρεστάτην ὑποπτον εἶχε γυναῖκα. Σημεῖον δέ· Τὴν εἰς τὸ δωμάτιον εἰσοδόν, δι' ἧς φοιτήσιν ἐμειλλεν ὡς αὐτὸν, ἐκέλευσε στορεσθῆναι σανίσιν, ἵνα μὴ λάθῃ ποτὲ παρειαρπύσασα· ψόφῳ δὲ καὶ κτύπῳ τῆς ἐπιβάσεως προμηνύῃ τὴν ἀφίξιν. Εἴτ' οὐκ ἀνειμίονα μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς μέρεσι γυμνήν, ἃ μὴ θέμις ὑπ' ἀνδρῶν ὁρᾶσθαι, παρέρχεσθαι. Πρὸς δὲ τούτοις τὸ συνεχὲς τοῦ κατὰ τὴν ὁδὸν ἐδάφους εἰς τὰ φέρου γεωργικῆς εὐροῦ καὶ βάθος διακοπῆναι, κατὰ δέος μὴ τι πρὸς ἐπιβουλήν ἀφανῶς ἐπικρύπτῃται, ὅπερ ἢ ἄλμασιν ἢ μακραις διαβάσειν ἐμελλε διελέγεσθαι. Πόσων ἔρα κακῶν ὁ ταῦτα παρατηρῶν καὶ τεχνάζων ἐπὶ γυναικὸς, ἢ πρὸ τῶν ἄλλων ὤφειλε πιστεύειν, μεστὸς ἦν; Ἀλλὰ γὰρ ἐψέκει τοῖς δι' ἀποβρώχους δρους, ἐπὶ τῷ τὰς ἐν οὐρανῷ φύσει ἀριδηλοτέρας κατανοῆσαι, κρημοδοταῦσιν, οἱ μόλις φθάνοντες ἄχρι προνευκτότος αὐχένος, οὐτ' ἀναχωρεῖν ἔτι δύνανται, πρὸς τὸ λειπόμενον ὕψος ἀπειρηκότες, οὔτε καταβαίνειν θαρρόσι, πρὸς τὴν ἔψιν τῶν χασμάτων λιγγιώντες. Ἐραστῆς γὰρ, ὡς θεοῦ πράγματος καὶ περιμαχίτου, τυραννίδος, οὔτε μένειν, οὔτε ἀποδιδράσκειν ἀσφαλὲς εἶναι ὑπελάμβανε· μένοντι μὲν γὰρ ἄλλε πάλληλα ἐπέβριθε κακὰ ἀμύθητα· βουλομένῳ δ' ἀποδιδράσκειν, ὁ περὶ τοῦ ζῆν ἐπεκρέματο κίνδυνος, ὡπιστάμενος, εἰ καὶ μὴ τοῖς σώμασιν, ἀλλὰ τοῖς ταῖς διανοαῖς κατ' αὐτοῦ. Ἀηλοὶ δὲ καὶ τὸ ἔργον, ᾧ πρὸς τὸν μακαρίζοντα τὸν τῶν τυράννων βίον φασὶ χρῆσασθαι Διονύσιον. Καλέσας γὰρ αὐτὸν ἐπὶ λαμπροτάτου καὶ πολυτελεστάτου δεῖπνου παρασκευῆν, ἐκ μηρίνου πάνυ λεπτοῦ προσέταξεν ἱκονημένον ὑπεραιωρηθῆναι πέλικυν. Ἐπεὶ δὲ κατακλίθεις εἶδεν αἰφνίδιον, οὐτ' ἐξαναστῆναι θαρρόων διὰ τὸν τύραννον, οὐτ' ἀπολαῦσαι τῶν παρεσκευασμένων διὰ δέος οἷός τε ὦν, ἀφθόνων καὶ πλουσίων ἀλογήσας ἡδονῶν, ἀνατείνας τὸ αὐχένα καὶ τὰς ἔψεις, ἐκαραδόκει τὸν οἰκείον κλεθρον. Συνεῖς δ' ὁ Διονύσιος, Ἄρ' ἦδη κατανοεῖς, ἔφη, τὸν αἰδιδίμον. καὶ περιμάχητον ἡμῶν βίον; Ἔστι γὰρ τοιοῦτος, εἰ μὴ βούλοισι τις ἐαυτὸν φανακίζειν·

* Ἰσ. ἐφη, κάμαντόν. ἔσ. ἄνω χωρεῖν.

(29) Μεγάλου βασιλέως. Cambysen Cyri filium, secundum Persarum regem, intelligit. Sed haud dubie μνημονικὸν σφάλμα Philonis hoc est: nec enim a rege, sed ab Oræte, Sardibus præfecto, Polycrates in crucem ætius est, quem Orætem Darius Hyastaspis filius, qui Cambysi Smerdique Mago

A densissimas tenebras offuderit. Et miramur deinceps, aut Socratem, aut alium quemlibet morum integritatis studiosum 390 continenti penuria laborasse: homines, qui nihil unquam ad vitæ lætitudinis quærere voluerunt, ac ne illa quidem, quorum sibi vel ab amicis locupletioribus, vel ab ipsis aliquando regibus, magnam ultro vim munerum ingerentibus, copia fieret, accipere voluerunt: cum enim unam illam virtutis possessionem boni honestique nomine dignam esse statuerent, deque una comparanda laborarent, reliquam bonorum turbam valere jusserunt. Et sane, quis non, ut vera germanaque consequatur, spuria facile adulterinaque contempserit? Jam vero, si et mortale corpus sortiti, et humanis casibus involuti cum essent, et in tanta sceleratorum multitudine viverent, ut facie numerus iniri non posset, nonnullorum insidias odiisque patuere; quid causæ est, quamobrem cum eorum, a quibus oppressi sunt, crudelitatem accusare oporteat, naturam ipsam injuriose criminemur? Quippe si pestilenti cælo uterentur, hujus illis plane foret subunda contagio. Atqui vel magis, vel nihilo certe minus, quam pestifera quædam lues, exitialis improbitas est. Et quemadmodum, imbre decedente perplui, si sub dio versabitur, virum sapientem oportebit, eumdemque vel frigidior Borea spirante, frigidis vim subire, vel æstate ardentiori æstuaræ (ut enim annuas mutationes corpora sentiant, lex naturæ quædam est); ita quisquis in ejusmodi locis habitat, ubi cædes, ubi famines, ubi tot casuum ac miseriarum examina, variis illum ac multiplices earum subinde multas subire necesse est. Quippe, Polycrates enim ille, ad ea scelera, quæ cum injuriose, tum impie perperavit, deteriore iniquæ fortunæ manum operamque sortitus est: sed adde tu porro, qualem ipse regis maximi jussu pœnam sustinuerit, cum ad scipitem clavis affigebatur, expletoque oraculo, Mœmini, inquebat, mihi etiam me paulo ante visum, inungi a sole, a Jove lavari. Denuntiationes enim istæ symbolis, ænigmatum in morem adumbratæ, ut ante hominum intelligentiam fugerant, re ipsa tamen exituque fidem sui fecerunt longe certissimam. Quamquam non sub exitum modo, sed etiam toto illo, quo imperavit, tempore, clam ipse quidem, vere tamen animo prius, quam corpore, suspensus hæsit. Assiduo enim conjuratorum densa manu irruentium terrore percellabatur, cum probe intelligeret, qui bene sibi vellet neminem, infestis sibi omnes esse, ac nulla unquam sua calamitate placandos. Et vero, quam sibi anxie perpetuæque melueret, ex rerum Sicularum scriptoribus quis auferre possit, qui vel ipsam ei quoque

successerat, ob alias Persarum cædes, sub ipsum regni primordium interdicti jussu, ut scribit idem Herodot.

(30) Οἶδα, etc. Neque id Polycrates ipsius aut visum fuit, aut somnium; sed ejus filia, si Herodoto fides est.

τὰ βουλήματα, καὶ διαγινώσκων εὐθὺς τὰ τε παράσημα καὶ δόκιμα. Μηδέποτε ὄν, τὸ οἰκεῖον δικαστήριον τοῦ Θεοῦ προκρίναντες, ἀψευδέστερον αὐτὸ καὶ εὐβουλότερον εἶναι φῶμεν· οὐ γὰρ ὅσον. Ἐν ᾧ μὲν γὰρ πολλὰ τὰ σφάλοντα, ἀπατηλαὶ αἰσθήσεις, πάθη ἐπιβουλα, κακιῶν ὁ βαρυτάτος ἐπιτευχισμός· ἐν ᾧ δὲ οὐδὲν μὲν τῶν ἐπ' ἐξαπάτην, δικαιοῦτος δὲ καὶ ἀλήθεια, εἰς ἕκαστον βραβεύομενον ἐπαινετῶς ἐξερροῦσθαι πέφυκεν. Ἐπειτ', ὦ γενναῖε, μὴ νομίσης ἀλυσιτελὲς ἐπικαιρον (35) εἶναι τυραννίδα. Οὐδὲ γὰρ ἡ κόλασις ἀλυσιτελής· ἀλλὰ τιμωρίας διδόναι τοῖς ἀγαθοῖς ἢ ὠφελιμώτερον, ἢ οὐκ ἀποδέον· οὐ χάριν ἐν ἅπασιν μὲν τοῖς ὀρθῶς γραφεῖσι παρελιπταὶ νόμοι· οἱ δὲ γράψαντες ὑπὸ πάντων ἐπαινοῦνται. Ὅπερ γὰρ ἐν δῆμῳ τύραννος, τοῦτ' ἐν νόμῳ κόλασις. Ἐπειδὴν οὖν ἔνδεια μὴ καὶ σπάνις θεινή καταλάβῃ τὰς πόλεις ἀρετῆς, ἀφρονία δ' ἀφροσύνης ἐπιπολάσῃ, τῆνικαῦτα ὁ Θεὸς, ὡσπερ ῥεῦμα χειμάρρου, τὴν φορὰν τῆς κακίας ἀποχεῦσθαι γλιχόμενος, ἵνα καθάρῃ τὸ γένος ἡμῶν, ἰσχὺν καὶ κράτος δίδωσι τοῖς τίς φύσεις ἀρχικοῖς. Ὁμῆς γὰρ δίχα ψυχῆς οὐ καθαίρεται κακία. Καὶ ὅπερ τρόπον αἱ πόλεις ἐπ' ἀνδροφόνους, καὶ προδόταις, καὶ θεοσύλοις δημίους ἀνατρέφουσιν, οὐ τὴν γνώμην ἀποδεχόμενοι τῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας χρησίμων ἐξετάζουσαι· τὸν αὐτὸν τρόπον (36) καὶ ὁ τῆς μεγαλοπόλευς τοῦδε τοῦ κόσμου κτρεμὸν ὁ Θεὸς δημίους κοινούς ἐφίστησι τοὺς τυράννων ταῖς πόλεις, ἐν αἷς ἂν αἰσθηταὶ βίαν, ἀδικίαν, ἀσέβειαν, τὰ ἅλλα κακὰ πλτμύροντα, ὅπως ἦδη ποτὲ σπάντα λωφῆσῃ. Τῆνικαῦτα καὶ τοὺς αἰτίους, ὡς ἐκ δυσκαθάρτου καὶ ἀνηλεοῦς ψυχῆς ὑπηρετήσαντας, ἐφ' ἅπασιν, ὡσπερ τινὰς κορυφαίους, ἀξιοὶ μετέρχεσθαι. Καθάπερ γὰρ ἡ τοῦ πυρὸς δύναμις, ὅταν παραβληθεῖσαν ὑλὴν ἀναλώσῃ, τελευταῖον αὐτὴν ἐπινέμεται· τοῦτον τὸν τρόπον καὶ οἱ ἐπὶ τοῖς πληθεσὶ δυναστείας εἰληφότες, ὅταν, βαπανήσαντες τὰς πόλεις, κενὰς ἀνδρῶν ἐργάσωνται, τὰς ὑπὲρ ἀπάντων τίνοντες δίχας ἐπιδιωφείρονται. Καὶ τί θαυμάζομεν εἰ διὰ τυράννων ὁ Θεὸς κακίαν ἀναχθεῖσιν ἐν πόλει, καὶ χώρας, καὶ ἔθνεσιν ἀποδιοπομπεῖται; πολλὰκις γὰρ μὴ χρώμενος ὑπηρεταῖς ἄλλοις, αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τοῦτ' ἐργάζεται, λιμὸν ἐπιδηγῶν, ἢ λοιμὸν, ἢ σεισμὸν, κατ' ὅσα ἄλλα θεήλατα, οἷς ὄμλοι μεγάλοι καὶ πολυάνθρωποι καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀπόλλυνται, καὶ πολλὴ μοῖρα τῆς οἰκουμένης ἐρημοῦται, διὰ προμήθειαν ἀρετῆς. Ἰκάνως μὲν οὖν εἰς γε τὰ παρόντα περὶ τοῦ μὴ τίνα τῶν φαύλων εὐδαιμονεῖν, ὡς οἶμαι, λέλεκται· δι' ὧν μάλιστα παραίσταται τὸ εἶναι Πρόνοιαν. Εἰ δὲ μηδέπω πέπεισαι, τὸν ἔθ' ὑποικουροῦντα ἔνδοξασμὸν εἰπέ θαρρῶν· ἀμφοτέροι γὰρ ἢ τάληθες ἔχει συνδιαπονήσαντες εἰσόμεθα. » Καὶ μεθ' ἕτερα πάλιν φησὶν· « Ἀνέμων καὶ ὑετῶν φορὰς οὐκ ἐπὶ λύμῃ τῶν πλεόντων, ὡς ἐνόμιζες,

A frui nullo potest : 392 sed assiduis continuisque terroribus, inextricabilibus periculis, morbo denique agitur, qui cancro tabeque omni dirior, perpetuum et insanabile importat exitum. At imperiti plerique ac stolidi, illustri uescio qua specie pompaque decepti, persimiles iis sunt, qui se a putidis meretriculis inescari patiuntur, quæ deformitatem corporis cultu, auro, multisque medicamentis obtegentes, dum nihil habent veræ pulchritudinis, adulterinam ac spuriam irretiendis spectatoribus moluntur. Eadem homines nimium beati fortunæ laborant iniquitate, cujus ipsi vim et magnitudinem, quam suoapte sibi arbitrio sensuque fluxerunt, premere facili ac dissimulare non possunt; sed, quemadmodum arcana pandere nonnulli solent, necessitate compulsi, voces illi quasdam emittunt longo verissimas, atque acerbitate calamitatis extortas : dum in suppliciorum partim præsentium, partim impendentium consortio vivunt, altitium pecudum simillimi, quæ ad sacrificium saginantur. Illis enim ad lanienam curæ plurimum ac sollicitudinis impenditur, quo epulum ex sese lautius præbere possint. Quin etiam pœnas a quibusdam sacrilegiorum suorum palam ac manifeste persolutas fuisse constat. Quorum et hoc loco scriam texere, quia inutilis opera fuerit, exemplum unum duntaxat omnium instar proferre contentus ero. Igitur sacri Phocensis belli scriptores memoriæ prodiderunt, cum lex sacrilegum aut dari præcipitem, aut in mare demergi, aut igne cremari juberet, tres illos, qui Delphicum templum spoliaverant, Philomelum, Onomarchum, et Phayllum, inter se tria illa suppliciorum genera divisisse. Quippe unum enim illorum, cum per difficilem ac salebrosam montem incederet, disrupto saxo præcipitem actum, ejusque molo obrutum periisse; alterum, equo, cui tum insidebat, habenis excussis, in mare ipsum desiliente, ibundantis æstus impetu abreptum, et immenso gurgite una cum ipso quadrupede haustum fuisse; Phayllum denique aut foeda tube consumptum esse, aut simul cum Abensi templo conflagrasse : duplex enim ejus de morte fama circumfertur. Enim vero, casu ista contigisse, nemo unquam nisi contentiosissimus dixerit. Nam si unus aut alter, si diversis temporibus, si alia pœnarum genera subiissent, fortunæ mutabilitas et inconstantia prætexi fortasse posset. Nunc vero, cum et simul omnes, et sub idem tempus, nec aliis quam lege sancitis affecti pœnis fuerint, utique fatendum est reos illos divino judicio peractos damnatosque periisse. 393 Quod si ex tyrannicis reliquis, nonnulli cum multitudine oppressissent, nec alios tantum populos,

(35) Ἐπικαιρον. Alt. e manuscr. distinguit ἐπὶ καιρόν.

(36) Τὸν αὐτὸν τρόπον. Eadem e cæteris divinæ Providentiæ defensoribus graviter ac vere disputantur. Gemina dabit in primis Synesis epistol. 57, quam verius concionem dixeris. Paucæ hæc accipe : Ἄρα τοῖς μὲν ἐρεσθαι Θεόν; Διὰ τί σὺ μὲν ἀνί-

στης ἀνδρας ἐπὶ τοὺς ἡμαρτηκότας σοὶ τιμωροῦς, ὅταν δὲ ὑπηρετήσωσι τῷ θεῷ βουλήματι, καὶ γένωνται δῆμοι τούτοις, ἐφ' οὓς καταπέμπονται, δέον ἐκτίσαι χάριν τῆς ὑπουργίας, τότε δὲ μάλιστα καὶ κολάζονται; Quibus responsum idem subjicit, hominatum et Christiano et Christianorum episcopo dignissimum.

sed patriam quoque suam in servitutem rede-
sent, nullas tamen poenas subire, nihil profecto
mirum. Primum enim, longe aliud hominis est,
aliud *vei* iudicium: cum obvia solum ac manife-
sta quæque rimari et explorare soleamus, Deus
autem in intimas usque animum latebras atque
recessus absque ullo strepitu subiens ac penetrans,
mentem ipsam perinde ut in sole conspicuam illu-
etremque pervideat, ac subductis, quibus tegebat-
tur, involucris omnibus, consilia sensusque nudos
contempletur, et quidquid fucatum adulterinumque
fuerit a probro legitimoque secernat. Cavemus
ergo, ne iudicium ipsi nostrum, divino illi, tan-
quam verius ac sapientius anteferre unquam veli-
mus. Nefas enim id prorsus. In nostro quippe frau-
dis multi sunt errorisque fontes, sensuum fallaciae,
perturbationum insidiae, obiectæ scelerum moles gra-
vissimæ. In divino autem, quod decipiat, omnino
nihil: æquitas contra veritasque regnant, quibus
expensa constitutaque singula, laudabiliter solent
feliciterque succedere. Deinde vero, cæsis, mi
homo, inutilem, in tempus saltem aliquod, tyran-
nidem arbitrare: neque enim punitio supervaca-
neum quiddam est, sed potius expeti exigique pœ-
nas, aut viris etiam probis utilis est, aut ab iis
certe non alienum. Itaque cum id optimis quibus-
que legibus comprehensum esse, tum ipsos quoque
illarum auctores ab omnibus laudari videmus. Enim-
vero quod tyrannus in populo, hoc ipsum in lege
punitio est. Ubi ergo ingens quædam urbes virtutis
penuria solitudoque pervadit, ubi existit passim
abundatque vecordia: tum Deus hanc improbitatis
colluviem, non secus ac cursum aliquem impe-
tumque torrentis, derivare cupiens, omnem ut ge-
neri nostro labem eximat, homines natura sua im-
periosos vi ac potestate armat. Nec enim purgari
scelus nisi ab animo acerbior potest. Et quemad-
modum republicæ adversus homicidas, proditores,
et sacrilegos, carnifices alunt, non quod eam vitæ
rationem institutumque laudent, sed quod utilem
eorum operam esse intelligant; ita summus ille ma-
gnæ mundi huius reipublicæ moderator, tyrannos
iis nonnunquam civitatibus, perinde ac tortores
publicos præficit, quas vi, injuriis, impietate, ac
cæteris criminibus redundare intelligat, ut com-
pressa mali contagio tandem aliquando sopiatur.
Tum enimvero illos ipsos pœnarum auctores, quod

A ἡ γεωργούντων, ἀλλ' ἐπ' ὠφέλεια τοῦ παντός ἡμῶν
γένους ὁ θεὸς ἐργάζεται. Ὑδασι μὲν γὰρ τὴν γῆν
καθαίρει, τὸν δ' ὑπὸ σελήνην (37) ἅπαντα χῶρον πνεύ-
μασιν ἀμφοτέροις δὲ ζῶα καὶ φυτὰ τρέφει, καὶ αἰ-
ζει, καὶ τελειοῖ. Εἰ δὲ τοὺς μὴ ἐν καιρῷ πλωτήρας ἢ
γεωπόνους ἔστιν ὅτε βλάπτει, θαυμαστὸν οὐδὲν βραχὺ
γὰρ οὗτοι μέρος, ἢ δ' ἐπιμέλεια τοῦ παντός ἀνθρώπων
γένους. Ὡσπερ οὖν τὸ ἐν τῷ γυμνασίῳ ἀλειμμα τίθεται
μὲν ἐπ' ὠφέλεια, πολλάκις δ' ὁ γυμνασιάρχος ἕνεκα
πολιτικῶν χρεῶν ὥρας τῆς ἐν θεῷ μετέθηκε τὴν τά-
ξιν, δι' ἧς ὑστέρησαν ἔνιοι τῶν ἀλειφομένων· οὕτω καὶ
ὁ θεὸς, οἷα πόλεως, τοῦ παντός ἐπιμελούμενος κό-
σμου, θέρη χειμαίνοντα, καὶ χειμῶνας ἐαρίζοντας
εἴωθε ποιεῖν ἐπὶ τῇ τοῦ παντός ὠφέλεια, κἂν εἰ ναύκλη-
ροὶ τινες ἢ γῆς ἐργάται μέλλοιεν ταῖς τοῦτων ἀνωμα-
λίας ζημιούσθαι. Τὰς οὖν τῶν στοιχείων εἰς ἄλλα
μεταβολάς, ἐξ ὧν ὁ κόσμος ἐπάγῃ καὶ συνέστηκεν,
εἰδὼς ἀναγκαιότατον ἔργον, ἀκωλύτους παρέχεται·
πάγχει δὲ καὶ χιόνες, καὶ ὅσα ὁμοιότροπα, ἀέρος
ἐπακολουθεῖ καταψύξει, καὶ πάλιν προσαρᾶζει καὶ
παρὰ τριφεί νεφῶν ἀστραπαὶ τε καὶ βρονταί. Ὡν
οὐδὲν ἴσως κατὰ πρόνοιαν, ἀλλ' ὕετο καὶ πνεύματα,
ζωῆς καὶ τροφῆς καὶ αὐξήσεως τοῖς περὶ γῆν αἷτια,
ἧν ταῦτα ἐπακολουθήματα. Οἷα, γυμνασιάρχου φιλο-
τιμίαις πολλάκις ἀνειμένας ποιουμένου δαπάνας,
ἀνθ' ὕδατος ἐλαίῳ καταιονόμενοι (38) τινες τῶν ἀπει-
ροκάλων, εἰς τοῦδαφος βανίδας ἀποστάζουσιν· ὁ
δ' ὀλισθηρότατος αὐτίκα γίνεται πηλός· ἀλλ' οὐκ ἔ-
τις εὖ φρονῶν εἴποι, τὸν πηλὸν καὶ τὸν ὀλισθον προ-
μηθεῖα τοῦ γυμνασιάρχου γεγενῆσθαι, παρηκολουθη-
κῆναι δὲ ἄλλως τῇ ἀφθονίᾳ τῶν χρηγιῶν ταῦτα.
C Ἴρις δὲ καὶ ἄλως, καὶ ὅσα ὁμοιότροπα, πάλιν ἐστὶν
αὐτῶν ἐγκριναμένων (39) ταῖς νέφεσιν ἐπακολουθή-
ματα, οὐκ ἔργα φύσεως προηγούμενα, φυσικοῖς δ'
ἐπισημαίνοντα ἔργος· οὐ μὴν ἀλλὰ παρέχει τινὰ
καὶ ταῦτα χρεῖαν ἀναγκαίαν τοῖς φρονιμωτέροις·
νηνεμίας γὰρ καὶ πνεύματα, εὐδίας τε καὶ χειμῶνας
ἀπὸ τούτων τεκμαιρόμενοι προλέγουσι. Τὰς κατὰ
πλὴν στοὰς οὐχ ὀρθῶς; τούτων αὖ πλεῖστος πρὸς με-
σημβρίαν νενεύκασιν, ὑπὲρ τοῦ τοῦς ἐμπεριπατούν-
τας χειμῶνος μὲν ἀλατίνεσθαι, θέρους δὲ καταπιεῖ-
σθαι. Παρακολουθεῖ δὲ τι καὶ ἕτερον, ὃ μὴ τῇ γνώμῃ
τοῦ κατεσκευαστοῦ ἐπιγίνεται. Τί δὲ τοῦτ' ἔστιν;
αἱ ἀπὸ τῶν ποδῶν ἐκπίπτουσαι σκιά, τῇ ἡμέτρᾳ
D πείρα διασημαίνουσι τὰς ὥρας. Καὶ μὲν δὲ τὸ πῦρ
φύσεως ἀναγκαιότατον ἔργον· ἐπακολουθήματα δὲ
τούτου καπνός· ἀλλ' ὁμως παρέχεται τινὰ ὠφέλειαν

(37) Τὸν δ' ὑπὸ σελήνην, etc. Vide in primis
Senecam, *Natural. quæst.* lib. v, cap. 18: *Inter
cætera*, inquit, *Providentiæ opera, hoc quoque ali-*
quis ut dignum admiratione susceperit. Non enim
ex una causa ventos, aut invenit, aut per diversa
disposuit: sed primum, ut æra non sinerent pigres-
cere, sed assidua vexatione utilem redderent, vita-
lemque tracturæ. Et paulo post: Sed non ideo non
sunt ista natura sua bona, si vitio male utentium
nocent. Nimirum in hoc Providentiæ, ac disposito-
ri e mundi Deus, a ra ventis exercendum dedit, et
illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum,
effudit: non ut classes partem freti occupaturas
complerentur milite armato, et hostem in mari, aut

post mare inquireremus, etc. R. P. Granatensis,
sanctissimus et eloquentissimus Christianæ vitæ
magister, parte 1, cap. 7, § 1, sæpe ad *Symbol.*
Isagog., scribit, tetertimæ pestilentia lueni, quæ
Lusitaniam perdidit graviterque vexavera, non ante
desuisse, quam vehementior quidam ventus omnem
corrupti aeris labem abstulisset.

(38) Καταιονόμενοι. Καταιονῶν usitatus est
quam καταιονεῖν.

(39) Αὐτῶν ἐγκριναμένων. Melius quam alter
manusc, v. ἐγκρινομένων. Sed illud αὐτῶν, quo spe-
ctat, non videtur. Quis si legatur ἀκτίων, aut certe
τῶν pro αὐτῶν; ἔργο ἀκτίων malum.

Ἴσθιν δτε καὶ αὐτός· ἐν γοῦν ταῖς μεθήμεριναῖς Α in iis infligendis improbitatem ipsi suam, et propriam animi 394 crudelitatem secuti fuerint, præ cæteris omnibus tanquam sceleris ac nequitiae principes severe graviterque punit. Quemadmodum enim vis ignis ejusmodi est, quæ objectam depasta materia, sese tandem conficiat atque consumat, ita qui sibi auctoritatem in populos imperiumque sumpserunt, iis spoliatis, et hominibus exhaustis civitatibus, pœnas ipsi denique luentes universorum, digno insuper tolluntur exitio. Quid mirum autem, si hominum improbitatem in urbibus passim, regionibus, populisque grassantem, tyrannorum manu Deus exterminet, cum ipsemet nulla cujusquam usus opera, id ipsum per sese nonnunquam efficia, famem, pestilentiam, terræ motus, ac cæteras id genus calamitates cœlitus immittendo, quibus vis hominum ingens quotidie tollitur, parsque magna terrarum, dum virtuti consultum esse vult, facolis exhauritur? Verum satis, opinor, quantum saltem postulabat hic locus, improbum neminem vere beatum esse ostendimus: quo potissimum argumenti genere Providentiam esse conficitur. Si tamen necdum omnino facta tibi fides est, age, quidquid adhuc hæret scrupuli, fidenter eloquere: ambo enim conjuncta opera studioque, facilius, ultra ex parte veritas, cognoscemus. Tum aliquot interjectis: « Vim, inquit, illam impetumque ventorum et imbrium, non jam in nautarum, ut putabas, agricola rumque perniciem, sed in generis hominum universi utilitatem ac fructum Deus excitare solet. Aquis enim terras, ventis totam illam, quæ infra lunam est, regionem purgat: utroque vero animales ac plantas alit, auget, ac perficit. Quod autem, qui alieno tempore, sive navigant, sive terram colunt, aliquid inde nonnunquam detrimenti capiant, mirum nihil: pars enim hominum perexigua sunt, cura vero ac providentia generis est universi. Quem a modum igitur athletic inungendis utilis olei copia in gymnasio est, cum tamen exigentibus aliquando reipublicæ temporibus, certaminis solemne tempus gymnasii moderator immutet, quo fit, ut serius athlete nonnulli conveniant: sic Deus, mundum hunc totum, perinde ut civitatem aliquam gubernans, æstates interdum hiemi persimiles, verique geminas hiemes universi commodo invehere consuevit, tametsi nautis colonisque quibusdam infestior ea tempestatum inæqualitas sit futura. Nam mutuas illas quidem elementorum mutationes, ex quibus mundus iste coaluit, etiamque consistit ac viget, quod summam earum necessitatem pervideat, nunquam fieri prohibet: 395 at vero pruinae, nives, atque id genus reli-

(40) Μεθήμεριναῖς πυρσελαίς. Φρυκτούς, seu φρυκτωρίας intelligit. De quibus adi magnum illum humanioris litteraturæ genium. Justum Lipsium, lib. v De milit. Rom., dial. 9, et Lacerdam nostrum eruditissimum in Virgilium Commentariis, ad illud II Æneid.

... Flammas cum regia puppiae
Estulerat;

Et illud vi de Helena,

Flammam media ipsa tenebat.

(41) Ὡς ἂν εἴ, etc. Loci hujus vitium tolli potest, si cum altero manuscr. primum ὡς ἂν excurreris, vel saltem legeris, et καὶ ὡς ἂν, deinde διομένῳ in εἶναι mutaveris. Præterea δεινός pro δεινός reponendum videtur. Integer ergo locus sic legi possit, et καὶ (vel εἴ καὶ ὡς ἂν) τῷ δεινός εἰπέιν εἶναι, πρὸ λαβῶν, etc.

qua, cœli refrigerationem, quemadmodum et nubium collisionem attritumque fulgura atque tonitrua consequuntur. (*) Quorum adeo, Providentiæ consilio existit fortasse nihil; sed pluvix solum atque venti, quibus ea, quæ terræ sinu continentur, vivunt, aluntur, et crescent, quibusque antegressis cætera illa vulgo subsequuntur. Ut enim vero, si qui forte minus elegantes ac politici, cum gymnasii moderatur voluptarios, ut saepe accidit, magnificentiæ studio, sumptus fecerit, unguentis pro aqua perfusi, labentibus guttis subjectum solum irrigarint, unde lutum a-mo-dum lubricum oriatur: nemo quidem, si sapiat modo, gymnasiarchæ consilio lutum istud lubricumve contigisse dixerit, sed utrumque casu quodam ex tanta ingentiorum copia consequutum fuisse; iris similiter, corona, et cætera id genus, ex radiis sese medias in nubes immiscentibus consequuntur, eoque non principalia quædam nature opera sunt, sed potius ad res naturales accedunt. Quamquam et solertioribus ipsa quoque, necessario cuidam usui esse solent, qui ex illorum aspectu, aut sudum fore serenumque cœlum, aut ventos ac tempestates imminere presentunt, atque prænantiant. Num tu porticus illas tota urbe vides? spectant pleræque meridiem, ut inambulantes hieme quidem incalescant, æstate vero, aura vehementiore perflentur. Cæterum aliud quiddam eo ex situ consequitur, quod omnino præter ejus, qui porticam molitus est, animum mentemque contingit. Quid tandem illud? Quod projectæ pedibus umbrae, horas nobis quotidiana quadam experientia denotent. Sic ignis opus est nature per necessarium; fumus autem, ut ejus quædam quasi accessio sit, habet tamen interdum commoditatis aliquid ipse quoque: cum enim faces interdum tolluntur e speculis, solisque radii splendorem ignis extinguunt, fumo saltem indidem prorumpente hostium adventus indicatur. Porro quod de iride statuimus, idem etiam de solis ac lunæ defectionibus sentiendum est. Quæ quidem ita diviniore utriusque astri naturis accidunt, ut simul imminentes aut regibus interitum, aut civitatibus pestem denuntient. Id quod etiam Pindarus, cum similis defectio contigisset, laudatis supra carminibus indicavit. Lacteus item circulus, cum ejusdem plane, cujus astra cætera nature sit, ut causas habeat explicatu difficiles, absit tamen ut animum hoc in genere despondeant, qui rerum naturalium rationes indagare solent:

396 cum enim causam ejusmodi aliquam invenisse utilissimum est, tum vel eam investigare, hominibus sciendi cupidis, per sese jucundissi-

* *Ισ. ἐνΙδρ.*

(42) *Βοστρύχους.* Non video quid supplicii vox ista significet. Uterque manuscript. habet ὑστρίχας, optime: ὑστρίξ enim, sive ὑσθρίξ, sive ὑστρίξ, ἐξ ὀείων τριχῶν μᾶστιξ, acutum sane flagelli genus. Aristophanes in *Nubibus*:

. . . Καὶ πῶς βασανίζω κλιμακί

(*) Cautè legenda sequentia, de operum nature primariorum ac secundariorum, ut vocant, discrimine.

A ἀφθονωτάτας ἡμέρων ἀγέλας. Ἐπειδὴ σὺς, καὶ λέοντες, καὶ ὅσα ὁμοίωτροπα, ἐκουσίᾳ φύσει χρώμενα, μακρὰν ἀστεος ἀπέληλαται, τὸ μὴδὲν παθεῖν ἀγαπῶντα τῆς ἀνθρώπων ἐπιβουλῆς. Εἰ δὲ τινες ὑπὸ βρθυμίας ἀσπλοὶ καὶ ἀπαράτκευοι ταῖς καταδύσει τῶν θηρίων ἀδεῶς ἐνδιδαιτῶνται, τῶν συμβαινόντων ἑαυτοὺς, ἀλλὰ μὴ τὴν φύσιν αἰτιάσθωσαν, διότι, φυλάξασθαι παρὸν, ὠλιγώρησαν. Ἢδὴ γοῦν καὶ ἐν ἱπποδρομαῖς εἰδὸν τινὰς εἰζαντας ἀλογιστίᾳ, οἷ, δέον ἐγκαλέζεσθαι, καὶ σὺν κόσμῳ θεωρεῖν, ἐν μέσῳ στάντες, ὑπὸ τῆς ῥύμης τῶν θεορίπων ἀνωσθέντες, ποσὶ καὶ τροχοῖς κατηλόθησαν, ἀνοίας τἀπίχειρα εὐράμενοι. Περὶ μὲν οὖν τούτων ἀπόχρη τὰ λεχθέντα. Τῶν δ' ἔρπετων τὰ ἰσθόλα γέγονεν οὐ κατὰ πρόνοιαν, ἀλλὰ κατ' ἐπακολούθησιν, ὡς καὶ πρότερον εἶπον.

B Ζωογονεῖται γὰρ, ὅταν ἡ ἐνυπάρχουσα ἰκμάς μεταβάλλῃ πρὸς τὸ θερμότερον. Ἐνια δὲ καὶ σῆψις ἐψύχωσεν, ὡς ἔλμινθος μὲν ἡ περὶ τροφήν, φθειράς δ' ἡ ἀπὸ τῶν ἰδρώτων. Ὅσα δ' ἐξ οἰκείας ὕλης κατὰ φύσιν σπερματικὴν καὶ προηγούμενην ἔχει γένεσιν, εἰκίτως ἐπιγέγραπται. Πικρούσα δὲ καὶ περὶ ἐκείνων εἰττοῦς λόγους, ὡς ἐπ' ὠφέλειᾳ τοῦ ἀνθρώπου γενομένων, οὓς οὐκ ἂν ἐπικρυφαίμην. Ἦν δ' ὁ μὲν ἕτερος τοῖσδε· Πρὸς πολλὰ τῶν ἱατρῶν ἐφασάν τινες τὰ ἰσθόλα συνεργεῖν, καὶ τοὺς μεθ' οὐδύνοντας τὴν τέχνην, εἰς ἃ δεῖ καταχρωμένους αὐτοῖς ἐπιστημόνως, ἀλεξιφαρμάκων εὐπορεῖν, ἐπὶ τῇ τῶν μάλιστα ἐπισφαλῶς ἐχόντων ἀπροσδοκῆτη σωτηρίᾳ. Καὶ μέχρι οὖν ἔστιν ἰδεῖν τοὺς μὴ βρθυμῶς καὶ ἀμελῶς ἱατρεύειν ἐπιχειροῦντας ἐν ταῖς συνθέσει τῶν φαρμάκων καταχρωμένους ἐκάστοις οὐ παρέργως. Ὁ δ' ἕτερος λέγει ὡς ἱατρικὸς, ἀλλὰ φιλόσοφος ἦν, ὡς εἰσκι. Τῷ γὰρ θεῷ ταῦτ' ἐφασκεν ἠὲ τρεπίσθαι κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων κολαστήρια, ὡς στρατηγούς καὶ ἡγεμόσι βοστρύχους (42) ἢ σιδήρον· οὐ χάριν, ἡρμεμόντα τὸν ἄλλον χρόνον, ἀνερεθίζεσθαι πρὸς ἀλήθην ἐπὶ τοῖς κατακριθεῖσιν, ὧν ἡ φύσις ἐν τῷ ἀδωροδοκῆτη δικαστηρίῳ ἑαυτῆς κατ' ἔργω θάνατον. Ἰδὲ δ' ἐν ταῖς οἰκείαις πεφωλευκέναι μᾶλλον ἔστι μὲν ψεῦδος· ἐξω γὰρ ἀστεος, ἐν ἀγρῷ καὶ ἐρημίαις θεωρεῖται φεύγοντα ὡς δεσπότην τὸν ἀνθρώπων. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ ἀληθές ἐστιν, ἔχει τινὰ λόγον. Ἐν γὰρ μυχοῖς σεσῶρευται φορυτός, καὶ σκυθάλων πληθός, οἷς εἰσδύεσθαι φιλεῖ, δίχα τοῦ καὶ τὴν κνίσσαν ὀλικίχην ἔχειν δύναμιν. Εἰ δὲ καὶ χελιδόνες ἡμῖν συνδιδαιτῶνται, θαυμαστὸν οὐδέν· τῆς γὰρ τούτων θήρας ἀπεχόμεθα. Σωτηρίας δὲ πόθος ἐν ταῖς ψυχαῖς οὐ λογικαῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλόγοις ἀνιδρυταί. Τῶν δὲ πρὸς ἀπόλαυσιν οὐδὲν ὀμῶδιαιτον, διὰ τὰς ἐξ ἡμῶν ἐπιβουλὰς, πλην παρ' οἷς ἡ τῶν τοιοῦτων χρεῖς ἀπηγγέρευται νόμῳ. Τῆς Συρίας ἐπὶ θαλάττῃ πόλις ἐστίν, Ἀσκάλων ὄνομα· γενόμενος ἐν

Δήσας, κρεμάσας, ὑστρίξιδι μαστιγῶν, δέρων*

Στρεβλῶν ἐπὶ τε τὰς βίνας δέξας ἐγγέων, εἰς. Αἷα torturæ genera commemorat Synesius ep. 18, δακτυλῆθραν, ποδοστράθην, πιεστήριον, βυλαβλάκω, ὑτάγγραν, χελιοστρόφιον.

ταύτη, καθ' ὃν χρόνον εἰς τὸ πατρῷον ἰερὸν ἐστελλόμεν, εὐξόμενός τε καὶ θύσιον, ἀμφιγανόν τι πελειάδων πλῆθος ἐπὶ τῶν τριόδων καὶ κατ' οἰκίαν ἐκάστην θεασάμεν. Πυνθανομένῳ δὲ μοι τὴν αἰτίαν ἔφασαν οὐ θεμιτὸν εἶναι συλλαμβάνειν· ἀπειρηθῆσαι γὰρ ἐκ παλαιοῦ τοῖς οἰκήτοσι τὴν χρῆσιν. Οὕτως ἡμέρωται τὸ ζῶον ὑπ' ἀδείας, ὥστ' οὐ μόνον ὑπωρόφιον, ἀλλὰ καὶ ὁμοτράπεζον ἀεὶ γίνεσθαι, καὶ ταῖς ἐκχειρίαις ἐντρυφᾶν. Ἐν Αἰγύπτῳ δὲ καὶ θαυμασιώτερον ἰδεῖν ἔστιν. Τὸ γὰρ ἀνθρωποδόρον, καὶ θηρίων ἀργαλιώτατον κροχοδείλος, γεννώμενος καὶ τρεφόμενος ἐν τῷ κρωστάτῳ Νελλῳ, τῆς ὠφέλειας, καίτοι βύθιος ὢν, ἐπισιθάνεται. Παρ' οἷς μὲν γὰρ τιμᾶται, πλεθύνει μάλιστα· παρὰ δὲ τοῖς λυμαινομένοις οὐδ' ὄναρ φαίνεται· ὡς τῶν πλεόντων ὄπου μὲν καὶ τοὺς πάνυ θρασεῖς μὲν δ' ἄκρον ἐπιτολμᾶν καθιέναι δάκτυλον, ἀγελῆδον ἐπιφοιτῶντας, ὄπου δὲ καὶ τοὺς ἄγαν δειλοὺς ἐξαλλομένους νῆχθεσθαι μετὰ παιδιᾶς. Χώρα (43) δ' ἡ Κυκλώπων (ἐπειδὴ τὸ γένος αὐτῶν ἐστὶ πλάσμα μύθος) δίχα σπορᾶς καὶ γεωπόνων ἀνδρῶν ἡμερος κερπὸς οὐ φύεται, καθάπερ οὐδ' ἐκ τῶν μὴ ὄντος τι γεννᾶται. Τῆς δ' Ἑλλάδος οὐ κατηγορητέον, ὡς λυπρᾶς καὶ ἀγόνου· πολλὴ γὰρ κἂν ταύτη τὸ βαθυγεῖον. Εἰ δ' ἡ βάρβαρος διαφέρει ταῖς εὐκαρπείαις, πλεονεκτεῖ μὲν τροφαῖς, ἐλαττοῦται δὲ τοῖς τρεφομένοις, ὧν χάριν αἱ τροφαί. Μόνη γὰρ ἡ Ἑλλάς ἀψευδῶς ἀνθρωπογονεῖ, φυτόν οὐράνιον, καὶ βλάστημα θείον ἡκριθωμένον, λογισμῶν ἀποτίκτουσα οικειούμενον ἐπιστήμη. Τὸ δ' αἴτιον· λεπτότητι ἀέρος ἡ δίκαια πέφυκεν ἀκονᾶσθαι. Διὸ καὶ Ἡράκλειτος οὐκ ἀπὸ σκοποῦ φησιν· Οὐ γῆ ξηρῆ, ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. Τεκμηριώτατο δ' ἂν τις καὶ ἐκ τοῦ τῆς μὲν νήφοντας καὶ ὀλιγοδεεῖς συνετιωτέρους εἶναι, τοὺς δὲ ποτῶν ἀεὶ καὶ αἰτίων ἐμπειλαμένους ἥκιστα φρονίμους, ἅτε βαπτίζομενοὺς τοῖς ἐπιούσι τῷ λογισμοῦ. Διὸ κατὰ τὴν βάρβαρον ἔρημ μὲν ταῖς εὐτροφείαις καὶ στελέχη περιμήκιστα, καὶ ζῶων ἀλόγων σφόδρα τὰ γονιμώτατα, νοῦς δ' οὐ, ἡ ἥκιστα γεννᾶται· διότι τὸ ὑψωθῆναι ἐξ ἀέρος (44) αὐτοῦ αἱ γῆς καὶ ὑδατος ἐπάλληλοι καὶ συνεχεῖς ἀναθυμᾶσεις κατεκράτησαν. Ἰχθύων δὲ καὶ ὀρνίθων καὶ χερσαίων γένη ζῶων οὐκ ἔστιν ἐγκλήματα φύσεως ἐφ' ἧδονην παρακαλοῦσης, ἀλλὰ δεινὸς ψόγος τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἀκρασίας. Ἀναγκαῖον μὲν γὰρ τῆν εἰς τὴν τοῦ ὄλου συμπλήρωσιν, ἵνα γέννηται κόσμος ἐν ἐκάστῳ μέρει, φύναι ζῶων ἰδέας ἀπάντων· οὐκ ἀναγκαῖον δὲ ἐπὶ τὴν τούτων ἀπόλαυσιν ὀρμησαί τὸ σφίρας συγγενέστατον χρῆμα τὸν ἀνθρώπον, μεταβαλόντα εἰς ἀγριότητα θηρίων. Διὸ καὶ μέχρι νῦν, οἷς λόγος ἐγκρατείας, ἀπαξ ἀπάντων ἀπέχονται, λαχανώδεις γλῆνη καὶ καρποὶ δένδρων, προσοψήμασιν, ἡδίστη ἀπολαύσει, χρώμενοι· τοῖς δὲ τὴν τῶν εἰρημένων θόλην ἡγουμένοις εἶναι κατὰ φύσιν ἐπέστησαν διδάσκαλοι, σωφρονισταί, νομοθέται κατὰ πόλεις, οἷς ἐμέλησε τὴν ἀμετρίαν τῶν ἐπιθυμιῶν τιταίαι, μὴ ἐπιτρέψαι τὴν χρῆσιν ἀδεᾶ πᾶσι πάντων. Εἰ δὲ καὶ βίδα, καὶ πρόκος, καὶ ἡ ἄλλη τῶν

A num. Quemadmodum igitur sol atque luna, sic etiam quidquid in cælo est, ut a rimandis singulorum naturis ac viribus, assequendi desperatione, abstinendum statuamus, divina Providentia perfectum est. At vero terræ motus, pestilentia, fulminum casus, aliaque id genus, immitti divinitus illa quidem, sed minus vere, dicuntur; nullus enim omnino mali causa Deus est; sed ex elementorum mutationibus illa gignuntur, ut præcipua quædam ac primaria naturæ opera non sint, verum ex necessariis atque primariis tantummodo consequuntur. Quod si, eorum etiam nonnulli, qui prohi videbantur, iis interdum calamitatibus et exitiis involvantur, causæ tamen nihil est, quamobrem divinæ gubernationis ratio accusetur. Primum enim, B prohi continuo re ipsa non sunt, quotquot esse arbitramur, cum humanæ cogitationes atque consilia divinorum iudiciorum certitudine longe multumque superentur. Deinde vis illa Providentiæ res mundi patentesque præcipuas maxime spectare ac moderari solet, quemadmodum in regnis ipsis ac militaribus imperiis fieri videmus, ut civitatum et exercituum integrorum, non abjecti cujuslibet obscurique capitis salutem regum et imperatorum cura complectatur. Addunt quoque hoc loco nonnulli, sicut in tyrannorum cædibus, propinqui etiam atque cognati legum auctoritate tolluntur, ut cæteri a similibus injuriis atque sceleribus supplicii magnitudine revocentur: sic morborum exitalium contagione innocentes aliquot perire, ut reliqui tanto ante his exemplis eruditi moderari sese ac continere discant: ut illud omittam, quamdam iis, qui morbo cælo involvantur, contrahendi morbi, non secus atque illis, qui navi tempestatibus jactata vehuntur, subeundi æqualiter periculi necessitatem imponi. Jam feroces illæ valentesque bestię (nec enim prætereundum illud est, tametsi nostram hanc, qua tu in dicendo facultate es, defensionem occupando traduxeris) hominibus ad bellica certamina exercendis procreatæ sunt. Assidua enim et gymniorum ludorum et venationum exercitatio, majorem in modum corporis firmitatem ac robur auget, quodque corpore longe potius est, animum ipsum ad repentinas hostium incursiones invicti pectoris constantia deridendas consuefacit. Nam qui mitioris ingenii sunt, si cum urbium mœnibus, tum etiam domesticis inclusi septique foribus secure degere possunt, maximis cicurum animantium gregibus ad quotidianum C 397 usum abundantes. Quippe, sues enim, leones, ac generis ejusdem cæteras, quæ naturæ libertatem retinent, ne hominum insidiis gravius aliquid subeant, procul ab urbibus submotas videmus. Quorum lustris si qui forte negligentius armis præsidioque nudi sese commiserint, quidquid deinde patii contigerit, sese illi potius quam naturam accusent, qui quod periculum effugere potuissent, incu-

(43) Χώρα. Legendum videtur, ἐν χώρῳ δὲ τῶν Κυκλώπων.

(44) Ἐξ ἀέρος. Malim δὲ ἀέρος.

ria neglexerint. Prorsus ut in equestri certamine nonnullos aliquando vidi, qui temeritate præcipites, cum sedendum et quiete spectandum esset, in medio consistenter, et impetu quadrigarum impulsus, equorum unguibus, rotisque currum obtererentur, dignas stultitiæ pœnas lucentes. Ac de his quidem hæc tenent. Nam ex repentium quidem animantium genere, qui veneno feriunt, si non Providentiæ consilio, sed casu quodam ex rebus aliis, uti jam dictum est, consequente nascuntur. Tum enim animari solent, cum innatus humor vehementius incaluit. Sunt etiam nonnulli, qui ex ipsa corruptione vitam hauriunt, ut lumbrici, qui ex alimenti, pediculi qui ex sudoris vitio oriuntur. Quos vero propria ex materia infusoque semine, principaliter ac proprie natura producit, si Providentiæ suo jure tribuuntur. B Quamquam de prioribus etiam illis, quasi ad hominis utilitatem procreantur ipsi quoque, duo me quædam audire memini, quæ hoc loco dissimulare non placet. Alterum est, a medicis quibusdam commemorari solitum: in pluribus venenosos serpentes usui esse, ac peritis hujus artis, si modo illis, ubi opus erit, scienter abutentur, vim præsentium amuletorum maximam suppetere, quibus præter hominum opinionem, integra periculosissime laborantibus valetudo salusque reddatur. Itaque videas etiamnum eos qui medicinam haud oscitanter ac perfunctorie tractant, faciendis quotidie remediis, ex quolibet genere aliquid, nec obiter id quidem, admiscere. Alterum ex philosophorum potius, quam ex medicorum fontibus haustum videbatur. Ea si quidem comparata divinitus adversum improbos pœnarum instrumenta esse statuebat, quemadmodum a ducibus et imperatoribus flagella nonnunquam asperiora, ferrumque ipsum adhiberi solet. Itaque cum alias quiescere ac mitius agere consueverint, tum novis quasi viribus adversus damnatos stimulantur, in quos natura ipsa in illo suo integerrimo castissimoque foro, capitalem sententiam tulit. Nam in ædibus nostris ut plurimum hoc animantium genus delitescere, falsum omnino est: **398** cum illud extra urbes, in campis, ac solitudinibus, quod hominem utique tanquam dominum fugiat, vulgo degere videamus. Quod tamen dum secus interdum contingit, ne tum quidem sua ratione caret cum in locis quibusdam profundioribus ingens copia stercoreis ac sordium aggeratur, quibus sese immergunt illæ cupidius, præterquam quod ipse quoque nidor propriam illiendi vim habet. Jam hirundines nobiscum versari mirum profecto nihil, cum ab iis insequendis abstinemus, salutisque tuendæ cupiditas, non tantum in ratione præditis animantibus, sed etiam in ea carentibus insita sit atque delixa. At quibus uti homines vescique possunt, earum vero nobiscum nulla degit, quod ab insidiis sibi nostris metuant, nisi sicubi lege prohibitus earum usus fuerit. Urbs quædam est Syriæ maritima, Ascalonem vocant, ubi cum aliquando versarer, quo tempore patrium in templum precationis et sacrificii causa proficiscebam, vim columbarum infinitam cum in trivisis passim, tum in singulis etiam ædibus videbam. Causam quærenti mihi, eas capere nefas esse responderunt, quod jam olim civibus earum usu interdictum esset. Usque adeo genus hoc animantis securitate cicuratur, ut non tantum sub eodem tecto, sed etiam in eadem mensa assiduum sit, concessaque pace ad delicias abutatur. Est tamen in Ægypto, quod vehementius admirare. Nam crocodilus ille hominum devorator, ac bestiarum immanissimus, quod in sanctissimo Nili flumine nascatur alaturque, sensum aliquem, ut fere sub aquis delitescat, præsentis commoditatis habet. A quibus enim ipse colitur, apud eos inultus esse solet; quos autem infestos pateretur, apud illos ne per somnium quidem videtur. Ergo qui Nilum navigant, interdum, ut audacissimi fuerint, ac turmatim eo confluant, in aquam ne summum quidem immittere digitum audeant: interdum, homines etiam timidissimi ultro prosiliunt natantque ludibundi. Cyclopum in tractu (genus enim id hominum fabulæ commentum ac fetus quidam est) quod nulla ibi sementis, agricolæ nulli, mitiorum frugum nascitur omnino nihil, ut neque ex nihilo quidquam gigni potest. Græcia vero accusanda profecto non est, tanquam arida nimium et infecunda; habet enim altioris molliorisque soli plerosque tractus. Quod si terræ quædam barbaræ frugum ubertate præstant, ut abundant alimentis, eorum tamen, qui alantur, quorumque causa tantummodo alimenta proveniunt paucitate laborant. Sola quippe Græcia, si vero loqui velimus, hominum præcreatrix est, utpote quæ cœlestem omnino plantam, **399** divinumque germen, et omni ex parte perfectum, hoc est intelligentiam ipsam pariat, cum scientia nativa quadam cognatione conjunctam. Cujus rei causa hæc est, quod aeris tenuitate mens hominis acuat:

ἀνθῶν ποικιλία πρὸς ὕγιαν, οὐ πρὸς ἡδονὴν γέγονεν. Ἄπλετοι γὰρ τούτων αἱ δυνάμεις, καὶ καθ' αὐτὰς διὰ τῶν ὀσμῶν ὠφελούσιν, εὐωδίας πάντας ἀναπιμπλάσαι, καὶ πολὺ μᾶλλον ἐν ταῖς λατρικαῖς συνθέσεσι τῶν φαρμάκων. Ἐνια γὰρ ἀναμιχθέντα τὰς λαυτῶν δυνάμεις ἀριθλοτέρας παρέχεται, καθ' ἅπερ εἰς ζῶου γένεσιν ἢ ἀρρένος καὶ θήλειος μίξις, ἰδίᾳ ἑκατέρου μὴ πεφυκότος ποιεῖν, ἅπερ ἀμφω συνελθόντα. Ταῦτ' ἀναγκαίως λέλεκται πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν ὑπὸ σοῦ διαπορηθέντων, ἱκανὴν πίστιν ἐργάσασθαι δυνάμενα ταῖς μὴ φιλονεικῶς ἔχουσι περὶ τοῦ τοῦ Θεοῦ ἀνθρωπίνων ἐπιμελεῖσθαι πραγμάτων. Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ τοῦ δηλωθέντος ἐπετεμόμην ἀνδρὸς, ὁμοῦ μὲν δεικνύς, οἷοι καὶ κατὰ τοὺς νέους γεγόνασιν Ἑβραίων παῖδες, ὁμοῦ δὲ καὶ τὰ τῆς εὐσεβοῦς αὐτῶν περὶ Θεοῦ διαλήψεως, τὰ τε τῆς πρὸς τοὺς προπάτορας ὁμοφωνία; ἐμφανῆ καθιστάς· ἤδη δ' ἐντεῦθεν μεταδῆναι καιρὸς καὶ ἐπὶ τὰς τῶν ἔξωθεν περὶ τῶν αὐτῶν μαρτυρίας.

ut non sine ratione dixerit Heraclitus, ubi solum siccius, ibi solertissimum animum esse ac præstantissimum. Id quod vel ex eo quoque intelligas, quod homines sobrii frugique plus ingenio valeant; potu contra semper ciboque graviore, obtusi hebetesque reddantur, quod intelligentiæ vis ingesta mole obruat. Ergo, cum in barbaro solo non rami tantum caudicesque maximi, sed etiam rationis expertes animantes longe secundissimæ, propter alimentorum bonitatem et abundantiam vulgo nascuntur; tum excellens ingenium aut nullum existit omnino, aut valde rarum: quod perpetua quietas et continua exhalationum e terra simul et aqua prorumpentium copia per ipsum sublimis ferri solet. Porro tanta illa piscium, avium, ac terrestrium animalium varietas, naturæ, quasi nos ad voluptatem illiciat, probro esse non debet; sed potius in gravissimam intemperantiæ nostræ reprehensionem cedit. Prorsus enim ad universi perfectionem, ac singularum partium dignitatem necesse erat, ut omnis generis animantia nascerentur; at hominem illum, illum, inquam, æmulum sapientiæ conjunctissimum, induta ferarum immanitate, has gulæ delicias tanta cupiditate venari, necesse profecto non erat. Itaque, cum ii quibus temperantia cordi est, iis semel omnibus etiamnum sibi abstinendum statuunt, herbescens oleribus, arborumque pomis, obsoniorum loco, vitam suavissime tolerantes: tum vero qui animantium illarum esum naturæ consentaneum esse arbitrantur, adversus eos magistri, censores ac legislatores singulis in urbibus constituti sunt, quorum muneris ac partium est, vim cupiditatum immodicam coercere, nec liberum omnium omnibus usum promiscue concedere. Postremo si rosæ, si crocus, si reliqua florum existit varietas, sanitatis utique causa, non voluptatis existit. Vires enim infinitas habent, cumque sese odoris, quo universa complent, suavitate fragrantiaque juvant, tum vero in conficiendis maxime remediis. Nonnulla enim sunt, quæ inter sese permista vim suam illustrius certiusque probant, ut ex maris ac femine conjunctione intelligitur, cum seorsim efficere nullo modo possint, quod ambo simul efficiunt. Atque hæc sunt, quibus, reliquis dubitationibus tuis faciendum satis putavimus: ejusmodi certe quidem, ut iis adductus quisquis 400 minime contentiosus esse voluerit, res humanas divina Providentia regi fateatur. Hæc ego summam ex Philone contraxi, quibus ostenderem, non modo quales ex recentiorum testimonio Hebræorum posteri fuerint, sed etiam quam pie de Deo ac religiose senserint, quamque ipsis bene cum majoribus præclareque convenerit. Nunc tempus est ut ad exterorum scriptorum de iisdem testimonia transeamus.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

BIBAIION ENNATON.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER NONUS.

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΕΝΝΑΤΟΝ ΒΙΒΑΙΟΝ. Α

401 LIBRI NONI CAPITA.

- α. Ὀπόσοι τῶν παρ' Ἑλλήσι λογογράφων τοῦ Ἰουδαίων ἔθρους μνήμην ἐποίησαντο.
- β. Θεοφράστου περὶ Ἰουδαίων, ἀπὸ τοῦ α' τῶν Πορφυρίου Περί τῆς τῶν ἐμφύλων ἀποχῆς.
- γ. Πορφυρίου Περί τῆς τῶν παλαιῶν διαλαμψάσης παρὰ Ἰουδαίοις φιλοσοφίας.
- δ. Ἑκαταίου περὶ Ἰουδαίων.
- ε. Κλεάρχου περὶ τῶν αὐτῶν, ἀπὸ τοῦ α' Περί ὕπνου.
- ς. Κλήμεντος περὶ τῶν μνημονευσάντων τοῦ Ἰουδαίων ἔθρους, ἀπὸ τοῦ α' Στρωματέως.
- ζ. Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορικοῦ φιλοσόφου περὶ Ἰουδαίων, ἀπὸ τοῦ α' Περί ἀγαθοῦ.
- η. τοῦ αὐτοῦ περὶ Μωσέως ὄμου καὶ περὶ Ἰουδαίων, ἀπὸ τοῦ γ' τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως.
- θ. Χοιρίλου ποιητοῦ περὶ Ἰουδαίων.
- ι. Ἐκ τῶν Πορφυρίου τοῦ καθ' ἡμᾶς, χρησιμο τοῦ Ἀπόλλωνος περὶ Ἑβραίων.
- ια. Ἀπὸ τῆς Ἰωσήπου Ἀρχαιολογίας, ὁπόσοι τῶν ἐξωθεν συγγραφέων ἐμνήσθησαν τοῦ παρὰ Μωσῆι κατακλισμοῦ.

1. Quam multi e Græcis scriptoribus Judaici populi mentionem fecerint.
2. De Judæis ex Theophrasto, quem laudat Porphyrius primo De veterum animatarum abstinentia.
3. Ex Porphyrio, De prisca et insigni apud Judæos philosophandi ratione.
4. Ex Hecataeo, de Judæis.
5. De iisdem, ex primo Clearchi De somno.
6. De iis, qui Judaicæ gentis meminerunt, ex Clemente, primo Stromate.
7. De Judæis, ex Numemi philosophi Pythagorei libro primo De bono.
8. De Moysæ simul ac Judæis, ex libro ejusdem tertio.
9. Ex Chærito poeta, de Judæis.
10. Apollinis de Hebræis oracula, ex Porphyrio æquali nostro.
11. Ex Josephi Antiquitatibus, quæ: multi scriptorum gentilium Mosaici dituvii meminerint.

12. Ex Atydeni scriptis, de diluvio.

13. Ex Josephi Antiquitatibus, longioris prisorum vitæ meminisse complures.

14. Ex Abydeno, de turris molitione.

15. Multos etiam alios ejusdem meminisse, ex Josephi Antiquitatibus.

16. De Hebræorum omnium parente Abrahamo, ex eodem.

17. De Abrahamo, ex Eupolemo, quem laudat Alexander Polghistor, ubi de Judæis scribit.

18. De eodem, ex Artapano, quem citat idem Polyhistor.

19. De eodem ex Melone, ut refert idem auctor.

20. De eodem, ex Philone.

21. De Jacobo, ex Demetrio.

22. De eodem, ex Theodoto.

23. De Josepho, ex Artapano.

24. De eodem ex Philone.

25. De Jobo, ex Aristæo.

26. De Moysæ, ex Eupolemo.

27. De eodem, ex Artapano.

28. De eodem, ex Ezechiele.

29. De eodem, ex Demetrio.

30. De Davide, Salomone, et Hierosotymis, ex Eupolemo.

31. Salomonis ad Vaphren Ægypti regem epistola.

32. Vaphræ ad Salomonem regem epistola.

33. Salomonis ad Saronem Phœnicæ regem epistola.

34. Saronis ad Salomonem epistola.

35. De Hierosolyma, ex Timochare, ut habetur eodem lib. De rebus Antiochi.

36. De eadem, ex Mensore Syriæ.

37. De aquis illis, quæ sunt Hierosolymis, ex Philone.

38. De iisdem, ex Aristæo.

39. De Jeremia propheta, ex Eupolemo.

40. Ex Beroso, quem Josephus laudat, de Judæorum captivitate sub Nabuchodonosor, deque Babydonis regibus a Nabopollassaro, usque ad Cyrum.

41. De Nabuchodonosore, et condita ab eo Babylone, ex Abydeno.

42. De iis, qui Judaicæ gentis meminerunt, ex libro primo Josephi De antiquitate Judæorum.

CAPUT I.

Quam multi e Græcis scriptoribus Judaici populi mentionem fecerint.

Quandoquidem certis jam rationibus demonstratum a nobis est, Hebræorum oracula non leviter a nobis ac temere, sed matura et accurata judicii æstimatione suscepta fuisse ac probata: tempus est, ut nunc quoque videamus, ne scriptores quidem Græcorum celeberrimos, rerum Hebræorum imperitos fuisse; sed alios testimonio suo, cum ipsorum vitæ genus institutumque laudavisse, tum historiarum, quæ apud eosdem circumferri solent, veritati suffragatos esse, alios non absimilem etiam theologiæ rationem doctrinamque sectatos. Ac primum quidem id, quod hoc in genere præcipuum est, oculis subjiciam, quam multi e Græcis scriptoribus Judæorum Hebræorumque nominatim, quæque jam olim apud eos viguit philosophiæ, ejusque adeo,

A 16. Ἀπὸ τῆς Ἀβυδηνοῦ γραφῆς, περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ.

17. Ἀπὸ τῆς Ἰωσήπου Ἀρχαιολογίας, περὶ τοῦ πλείους μνημονεύσαι τῆς τῶν παλαιῶν μακροβίου ζωῆς.

18. Ἀπὸ τῆς Ἀβυδηνοῦ γραφῆς, περὶ τῆς τοῦ πύργου κατασκευῆς.

19. Ὡς καὶ ἕτεροι πλείους ἐμνήσθησαν τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς Ἰωσήπου Ἀρχαιολογίας.

20. Περὶ τοῦ τῶν πάντων Ἑβραίων προκατόρου Ἀβραάμ, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

21. Εὐπολέμου περὶ Ἀβραάμ, ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυῆστορος περὶ Ἰουδαίων ἱστορίας.

22. Ἀρταπάνου περὶ τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς αὐτῆς γραφῆς τοῦ Πολυῆστορος.

23. Μήλωνος περὶ τοῦ αὐτοῦ, ὁμοίως ἀπὸ τῆς αὐτῆς γραφῆς.

24. Φίλωνος περὶ τοῦ αὐτοῦ.

25. Δημητρίου περὶ τοῦ Ἰακώβ.

B 26. Θεοδότου περὶ τοῦ αὐτοῦ.

27. Ἀρταπάνου περὶ τοῦ Ἰωσήφ.

28. Φίλωνος περὶ τοῦ αὐτοῦ.

29. Ἀρισταίου περὶ τοῦ Ἰώβ.

30. Εὐπολέμου περὶ Μωσέως.

31. Ἀρταπάνου περὶ τοῦ αὐτοῦ.

32. Ἐλεκίηλ περὶ τοῦ αὐτοῦ.

33. Δημητρίου περὶ τοῦ αὐτοῦ.

34. Εὐπολέμου περὶ Δαβὶδ καὶ Σολομῶνος, καὶ περὶ Ἱεροσολύμων.

35. Σολομῶνος ἐπιστολὴ πρὸς Οὐαφρῆν τὴν τῶν Αἰγυπτίων βασιλέα.

36. Οὐαφρῆ ἐπιστολὴ πρὸς Σολομῶνα βασιλέα.

37. Σολομῶνος ἐπιστολὴ πρὸς Σούρωνα βασιλέα Φοινίκης.

38. Σούρωνος ἐπιστολὴ πρὸς Σολομῶνα.

39. Τιμοχάρου περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀπὸ τῶν περὶ Ἀντίοχου τῆς αὐτῆς γραφῆς.

40. Τοῦ τῆς Συρίας Σχοινομέτρου, περὶ τῆς αὐτῆς.

C 41. Φίλωνος περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ὕδατων.

42. Ἀρισταίου περὶ τῶν αὐτῶν.

43. Εὐπολέμου περὶ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου.

44. Βηρωσσῶ περὶ τῆς Ἰουδαίων αἰχμαλωσίης, τῆς ὑπὸ Nabuchodonosor, καὶ περὶ τῶν βασιλέων τῆς Βαβυλωνίας ἀπὸ τοῦ Nabopollassarou μέχρι πρὸς τὸν Κύρον, ἀπὸ τῶν Ἰωσήπου.

45. Ἀπὸ τῆς Ἀβυδηνοῦ γραφῆς, περὶ τοῦ Nabuchodonosor, καὶ τῆς Βαβυλωνίας κτίσεως ὑπ' αὐτοῦ.

46. Ἰωσήπου περὶ τῶν μνημονευσάντων τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἀπὸ τοῦ α' τῆς Ἰουδαίων Ἀρχαϊότητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ὅσοι τῶν παρ' Ἑλλήσι λογογράφων τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους μνήμην ἐποιήσαντο.

D Καὶ τῆς τῶν παρ' Ἑβραίοις λογίων ἀποδοχῆς οὐκ ἀσυλλογίστως ἡμῖν, κρίσει δὲ καὶ διανοίᾳ ἐξετασμένη γεγεννημένης, ἐπειδὴ συνῶπται τὰ τῆς ἀποδείξεως ὥρα συνιδεῖν, ὡς καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων οἱ μάλιστα διαφανεῖς τῶν κατ' Ἑβραίους οὐκ ἀπειροὶ γεγόνασι πραγμάτων· ἀλλ' οἱ μὲν καὶ τῶ βίῳ τῶν ἀνδρῶν, ταῖς τε παρ' αὐτοῖς φερομέναις ἱστορικαῖς διηγήσεσιν ἀλήθειαν ἐπαμαρτύρησαν, οἱ δὲ καὶ τῆς δογματικῆς ὁμοίως αὐτοῖς ἐφήσαντο θεολογίας. Πρῶτα δὲ τὰ πρῶτα παραθήσομαι, δεικνύς ὅσοι τῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων ἐπ' ὀνόματος Ἰουδαίων τε καὶ Ἑβραίων τῆς τε παρ' αὐτοῖς τὸ παλαιὸν ἀσχομένης φιλοσοφίας καὶ τῆς ἀνέκαθεν τῶν προπατέρων ἱστορίας ἐμνήμονευσαν. Ἀρξεται δὲ υοι ὁ λόγος ἀπὸ τοῦ τῶν ἀνδρῶν βίου, ὡς ἂν υἱόθις.

ὅτι μὴ ἐκτὸς σώφρονος λογισμοῦ τὴν τῶν δηλο-
μένων φιλοσοφίαν τῶν Ἑλλήνων προτετιμήκαμεν.
Ἀκόλουθα γοῦν τοῖς προεξηγητασμένοις ἐν τῷ πρὸ
τούτου συγγράμματι καὶ τὰ τῆς ἠθικῆς αὐτοῖς
ἐπιτελεῖσθαι συνασκήσεως οὐ μόνον αἱ παρ' αὐτοῖς
ἱεραὶ βίβλοι, ἀλλὰ καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων
οἱ μάλιστα διαφανεῖς καὶ καθ' ἡμᾶς βεβοημένοι
μαρτυροῦσι. Καὶ δὴ λαβὼν ἀνάγνωθι τὰ Θεοφράστου,
ἐν τοῖς Πορφυρίῳ γραφεῖσι Περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων
ἀποχῆς, κείμενα τούτων τὸν τρόπον.

lege, quæ Porphyrius in suos *De rerum animaliarum ab-
stinentia* libros hunc in modum ex Theophrasto
retulit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

CAPUT II.

Θεοφράστου περὶ Ἰουδαίων, ἀπὸ τοῦ α' τῶν
Πορφυρίου Περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς.

404 *De Judæis ex Theophrasto, quem laudat Por-
phyrius primo De rerum animaliarum ab-
stinentia.*

« Καὶ τοι διότι (45) Σύρων μὲν Ἰουδαῖοι διὰ τὴν
ἐξ ἀρχῆς θυσίαν ἔτι καὶ νῦν, φησὶν ὁ Θεοφράστος,
ζωοθυτοῦσιν (46), εἰ τὸν αὐτὸν ἡμᾶς τρόπον τις
κελεύει (47) θύειν, ἀποστατήμεν ἂν τῆς πράξεως. Οὐ
γὰρ ἐστιώμενοι (48) τῶν τυθέντων, ὀλοκαυτοῦντες
ἅ ταῦτα νυκτὸς, καὶ κατ' αὐτῶν πολὺ μέλι καὶ οἶνον
λείθοντες, ἀνήλισκον τὴν θυσίαν θάπτον, ἵνα τοῦ
δεινοῦ (49) μῆδ' ὁ (50) πανόπτης γένοιτο θεατῆς. Καὶ
τοῦτο δρωῦσι, νηστεύοντες τὰς ἀνά μέσον τούτων (51)
ἡμέρας· κατὰ δὲ πάντα τούτων τὸν χρόνον, ἅτε φιλό-
σοφοι τὸ γένος ὄντες, περὶ τοῦ Θεοῦ μὲν ἀλλήλοις
λαλοῦσι, τῆς δὲ νυκτὸς τῶν ἄστρων ποιοῦνται τὴν
θεωρίαν, βλέποντες εἰς αὐτὰ, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν
θεοκλυτοῦντες. Κατήρξαντο γὰρ οὗτοι πρῶτοι τῶν τε
λοιπῶν ζώων, καὶ σφῶν αὐτῶν, ἀνάγκη καὶ οὐκ
ἐπιθυμία τοῦτο πράξαντες. »

C templantur, suas interea preces atque vota Deo
nuncupantes. Hi enim non cæteras tantum animantes, sed etiam semetipsos primi omnium offerre
cœperunt, necessitate profecto, non cupiditate ducti. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

CAPUT III.

Πορφυρίου περὶ τῆς τὸ παλαιὸν διαλαμψάσης
παρὰ Ἰουδαίους φιλοσοφίας.

*Ex Porphyrio, de prisca et insigni apud Judæos
philosophandi ratione.*

Καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ δὲ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως
ταῦτα περὶ τῶν αὐτῶν ἱστορεῖ ὁ Πορφύριος· « Εἰσὶ
τοῖνων (52) οἱ Ἑσσαῖοι, Ἰουδαῖοι μὲν τὸ γένος, φι-
λόηλοι δὲ καὶ τῶν ἄλλων πλεον. Οὗτοι τὰς μὲν
ἡδονὰς ὡς κακίαν ἀποστρέφονται· τὴν δὲ ἐγκράτειαν,
καὶ τὸ μὴ τοῖς πάθειν ὑποπίπτειν, ἀρετὴν ὑπολαμ-
βάνουσι. Καὶ γάμου μὲν αὐτοῖς ὑπεροψία· τοὺς δ'
ἄλλοστρων παῖδας ἐκλαμβάνοντες, ἀπαλοὺς ἔτι πρὸς
τὰ μαθήματα, συγγενεῖς ἡγοῦνται, καὶ τοῖς ἡθεσιν
ἐαυτῶν ἐντυποῦσι· τὸν γε γάμον (53) καὶ τὴν ἐξ αὐ-

Jam vero, quæ sequuntur, in quarto laudati
operis libro, de iisdem Porphyrius ipse commemo-
rat. « Essæi, inquit ille, gente quidem Judæisunt, at
mutuo sese amore præ cæteris omnibus comple-
ctuntur. A voluptatibus abhorrent tanquam a sce-
lere; continentiam et cupiditatum victoriam vir-
tutis loco ducunt. Nuptiis abstinent illi quidem, sed
alienos liberos, dum ad capessendas disciplinas
molles adhuc et flexibiles ii sunt, educandos susci-
piunt, quos perinde ut propinquos et affines habent,

(45) Καὶ τοι διότι. Habetur hic locus apud Por-
phyr. Græco-Lat. nuper excus. hoc est ann. 1620,
lib. II, pag. 167; alter editionis Græcæ pag. 27.
Vocem διότι Porphyr. et manuscr. expungunt,
recte.

(46) Ζωοθυτοῦσιν. Porphyr., ζωοθυτοῦν, utrum-
que male, sed hoc pejus. Nihil melius ζωοθυτοῦν-
των, quod habet alt. manuscr. Legend. ergo puta-
verim ζωοθυτοῦντες.

(47) Τις κελεύει. Porphyr., κελεύειν, sine τις
recte. Possit tamen Eusebii lectio retineri, si modo
διότι quod habetur super mutetur in ὡς, vel ὡσπερ.

(48) Οὐ γὰρ ἐστιώμεθα. Ignota et falsa loquitur
Theophrastus.

(49) Τοῦ δεινοῦ, etc. Vide num Porphyrii inter-
pres, satis ex ejus mente verterit, ne quis gravitatis
mysterii sit spectator.

(50) Μῆδ' ὁ. Porphyr., μὴ ὁ, quod malim.

(51) Τούτων. Porphyr., τούτου.

(52) Εἰσὶ τοῖνων, etc. Porphyrius lib. IV, p. 55,
edit. Græcæ, at Græco-Lat. 382. Hæc de Essæis com-
memorat ex Josepho, *Belli Judaici* lib. II, cap. 7,
alias 12, de quibus longe brevius egerat, *Antiqv.*
lib. XVIII, cap. 2. Vide supra pag. 379 et seq. ex
Philone.

(53) Τὸν γε γάμ. Porphyr. et Joseph., τὸν μὲν
γά., recte.

suisque moribus instituunt. Atque hoc non eo consilio faciunt, quasi matrimonium, quæque ipsius beneficio propagant, sobolem ac posteritatem exterminatam velint, sed ut procacem mulierum petulantiam effugiant. Divitias aspernantur, admirabili omnium inter sese rerum **405** communione conjuncti, usque adeo, ut neminem, qui alterum opulentia superet, invenire possis. Lex enim apud illos est, ut qui hoc vitæ institutum profiteri velint, suas ii facultates ad communes sodalitatibus universæ rationes conferant, atque ita nec in quoquam egestatis humilitas, nec immodica vis opum ac fortunarum appareat : sed potius confusis ac permixtis singulorum inter se rebus, una omnium sit tanquam fratrum eadem possessio. Labis instar oleum habent, quo si unctus forte quispiam invitatus fuerit, corpus ei diligenter abstergitur : squalorem enim non secus ac perpetuum candidæ vestis usum honoriducunt. Communibus suffragiis communis procuratores creant, nulloque omnium discrimine, quod cuique opus est, æqualiter suppetit. Non in singulari quadam civitate universi, sed in singulis plurimi domicilium collocant, ac procul advenientibus ejusdem sectæ sociis invicem ac mutuo patient omnia, atque ut quisque primus eos aspexerit, illis obviam continuo perinde ac notis et familiaribus procedunt. Quare dum iter ac professionem aliquam suscipiunt, nihil secum expensarum causa deferre solent. Imo nec vestem calceosve mutant, donec priora vel discissa omnino fuerint, vel ipsa vetustate detrita : nec emunt inter se, venduntve quidquam, sed alter cum altero suis de rebus, prout opus habet, accommodat, vicissimque ab eo, quod sibi usui sit, accipit : qui tametsi nihil mutuo rependant, eos tamen, a quibuscumque velint, accipere nihil vetat. Jam vero singulari erga Numen pietate ac religione sunt. Nihil enim profani ante

(54) *Τὰς δὲ τῶν γυν., etc.* Interp. Porphyr. *Quocirca, inquit, ut alienarum feminarum libidines coerceant, excubias agunt, οὐδὲν πρὸς ἔπος.* Addit Joseph. ad vituperii cumulum, καὶ μηδεμίαν τηρεῖν πεπεισμένοι τὴν πρὸς ἕνα πίστιν.

(55) *Λευχειμονεῖν τε διὰ παντός.* Velim interpretem Porphyr. num auctoris mentem assequatur, videre.

(56) *Καὶ ἀδιάρητοι πρὸς, etc.* Ita omnes ; sed meo iudicio, τὸ εἰς quod sequitur, expungendum est : sicque ἀδιάρητοι, vel cum ἐπιμεληταὶ præcedenti coniungendum, quasi dicat : Præsides illos aut procuratores singulos, nullo cuiusquam discrimine, omnium necessitati prospicere : vel, quod malui, ad ἕκαστοι referendum : est autem ἕκαστους ἀδιάρητους εἶναι πρὸς ἀπάντων χρεῖας, singulis, nullo cuiusquam discrimine, quod cuique opus est, æqualiter suppeditari. Consule, si placet, Josephi et Porphyr. interpretes.

(57) *Αἰρεσιώταις.* Joseph. *αἰρεταῖς*, minus recte. Porphyr. *αἰρεσιώταις*, quod probari potest. Sed cogitet interp. quemadmodum ista reddiderit.

(58) *Ἀναπέπταται τὰ παρ' ἀλλήλοις.* Ita etiam Porphyr. At Joseph., *ἀναπέπταται τὰ παρ' αὐτοῖς ὁμοίως ὡσπερ ἴδια.*

(59) *Καὶ οἱ πρῶτον ἰδόντες.* Joseph. longe aliter, καὶ πρὸς οὐδ' οὐ πρότερον εἶδον.

(60) *Εἰσίσαιιν ὡς πρὸς συνήθεις.* Porphyr. *ἰσα-*

Α τοῦ διαδοχὴν οὐκ ἀναιρούνητες, τὰς δὲ τῶν γυναικῶν (54) ἀσελγείας φυλαττόμενοι· καταφρονητὰ δὲ πλοῦτου, καὶ θαυμάσιον παρ' αὐτοῖς τὸ κοινωνικόν, οὐδ' ἔστιν εὐρεῖν κτήσει τινὰ παρ' αὐτοῖς ὑπερέχοντα. Νόμος γὰρ τοὺς εἰς τὴν αἴρεσιν εἰσιόντας δημεύειν τῷ τάγματι τὴν οὐσίαν, ὥστε ἐν ἅπασι μὴτε πενίας ταπεινότητα φαίνεσθαι, μὴθ' ὑπεροχὴν πλοῦτου· τῶν δὲ ἕκαστου κτημάτων ἀναμειγμένων, μίαν ὡσπερ ἀδελφοῖς ἅπασιν οὐσίαν εἶναι. Κηλίδα δὲ ὑπολαμβάνουσι τοῦλαιον, κἀν ἀλειφθῆ τις ἄκων, σμῆχεται τὸ σῶμα. Τὸ γὰρ αὐχμεῖν ἐν καλῷ τίθενται, λευχειμονεῖν τε διὰ παντός (55). Χειροτονητοὶ δὲ τῶν κοινῶν οἱ ἐπιμεληταί, καὶ ἀδιάρητοι πρὸς (56) ἀπάντων εἰς τὰς χρεῖας ἕκαστοι. Μία δ' οὐκ ἔστιν αὐτῶν πόλις, ἀλλ' ἐν ἕκαστῇ μετοικοῦσι πολλοί, καὶ τοῖς ἐτέρωθεν Β ἦχουσιν αἰρετισταῖς (57) ἀναπέπταται τὰ παρ' ἀλλήλοις (58), καὶ οἱ πρῶτον ἰδόντες (59) εἰσίσαιιν ὡς πρὸς συνήθεις (60). Διὸ οὐδὲν ἐπικομιζόμενοι (61) ἀποδημοῦσιν ἀναλωμάτων ἕνεκα. Οὔτε δὲ ἐσθῆτα οὔτε ὑποδήματα ἀμειβουσι, πρὶν διαβραβῆναι πρότερον παντάπασιν, ἢ δαπανηθῆναι τῷ χρόνῳ (62)· οὐδ' ἀγοράζουσι (63) τι, οὐδὲ πωλοῦσιν, ἀλλὰ τῷ χρῆζοντι διδοῦς ἕκαστος τὰ παρ' ἑαυτῷ, τὸ παρ' ἐκείνου χρήσιμον ἀντικομιζέται· καὶ χωρὶς τῆς μεταδόσεως, ἀκωλύτως (64) ἢ μετὰ τῆς αὐτοῖς παρ' ὧν ἀν ἐθέλωσι. Πρὸς γε μὴν τὸ θεῖον ἰδίως εὐσεβεῖς. Πρὶν γὰρ ἀνασχεῖν τὸν ἥλιον, οὐδὲν φθέγγονται τῶν βεβήλων, πατριῶς δὲ τινας εἰς αὐτὸν εὐχὰς (65), ὡσπερ ἱκετιονοῦντες ἀνατεῖλαι. Μετὰ ταῦτα πρὸς ἅς ἕκαστοι τέχνας ἴσασιν, ὑπὸ τῶν ἐπιμελητῶν ἀφείνται, καὶ μέχρι πέμπτης ὥρας ἐργασάμενοι συντόνωσιν, καὶ μετὰ ταύτην τὴν ἀγγελίαν, εἰς ἴδιον οἶκον συναίσι, ἐν ᾧ μηδὲν τῶν ἑτεροδόξων ἐπιτέτραπται παρελθεῖν. Αὐτοὶ δὲ καθαροί, καθάπερ εἰς ἅγιόν τι τέμενος, παραγίνονται τὸ δειπνητήριον. Καθ-

σιν ὡσπερ συνήθεις : quod minus placet. Joseph. εἰσίσαιιν ὡς συνθησάτους : quæ cum præcedenti ejus lectione optime conveniunt, ac de advenis non de excipientibus dicuntur. Eusebiana lectio non displicet, si modo εἰσίσαιιν mutetur in ἐξίσαιιν, claro perspicuoque sensu.

(61) *Διὸ οὐδὲν ἐπικομιζόμενοι, etc.* Joseph. hæc pluribus : Διὸ καὶ ποιοῦνται τὰς ἀποδημίας, inquit, οὐδὲν μὲν ὅλως ἐπικομιζόμενοι, διὰ δὲ τοὺς ληστὰς, ἔνοπλοι κηδεμῶν δὲ ἐν ἕκαστῇ πόλει τοῦ τάγματος ἐξαιρετοῦ τῶν ξένων ἀποδεικνύνται, ταμιεῖων ἐσθῆτα καὶ τὰ ἐπιτήδεια. Καταστολή δὲ καὶ σῆμα σώματος, ὅμοιον τοῖς μετὰ φόβου παιδαγωγουμένοις παισίν. Οὔτε δὲ ἐσθῆτας, etc.

(62) *Ἡ δαπανηθῆναι τῷ χρόνῳ.* Interp. Porph., *vel tempore sumptuum fecerint.*

(63) *Οὐδ' ἀγοράζουσι, etc.* Josephus hæc cita clarius οὐδὲν ἐν ἀλλήλοις οὔτε ἀγοράζουσιν, οὔτε πωλοῦσιν.

(64) *Ἀκωλύτως.* Joseph., Porphyr. et manuscr. ἀκόλυτος, recte.

(65) *Εἰς αὐτὸν εὐχὰς.* Si Porphyrius hic per sese loqueretur, nihil in nostra versione mutarem : sed quoniam Josephi verba sunt, credibile non est hoc eum suis illis Essenis, tanquam egregium veræ pietatis argumentum, laudi tribuere, quod soli paulo ante ortum preces nuncuparent. Malim igitur εὐχὰς εἰς τὸν "Ἥλιον accipere, non quæ Soli, vel Solis in honorem, sed quæ Solis causa nuncupentur.

εσθέντων δὲ μεθ' ἡσυχίας, ἡ μὲν σιτοποιοὺς ἐν τάξει παρατίθησιν ἄρτους, ὁ δὲ μάγειρος ἐν ἀγγεῖον ἐξ ἑνὸς ἐδέσματος ἐκάστω· προκατάρχεται δὲ (65') ὁ ἱερεὺς τῆς τροφῆς ἀγνῆς οὖσης καὶ καθαρᾶς (καὶ γεύσασθαι τινα πρὶν τῆς εὐχῆς ἀθέμιτον)· ἀριστοποιησάμενος δὲ ἐπεύχεται μᾶλλον, ἀρχόμενοι τε καὶ παύομενοι γεραίρουσι τὸν Θεόν. Ἐπειθ' ὡς ἱεράς καταθέμενοι τὰς ἐσθῆτας, πάλιν ἐπ' ἔργα τρέπονται μέχρι δειλῆς. Δειπνοῦσι δ' ὑποστρέψαντες ὁμοίως, συγκαθεζομένων τῶν ξένων, οἱ τύχοιεν αὐτοὺς παρόντες. Οὕτε δὲ κραυγὴ ποτε τὸν οἶκον οὐτε θόρυθος μιᾶναι· τὰς δὲ λαλιὰς ἐν τάξει παραχωροῦσιν ἀλλήλοις, καὶ τοῖς ἐξωθεν ὡς μυστήριον τι φρικτὸν ἢ τῶν ἑνδόν σιωπῇ καταφαίνεται. Τούτου δὲ αἰτίων ἡ διηνεχῆς νῆψις, καὶ τὸ μετρεῖσθαι παρ' αὐτοῖς τροφὴν καὶ ποτὸν μέχρι κόρου (66). Τοῖς δὲ ζηλοῦσι τὴν αἵρεσιν οὐκ εὐθὺς ἢ πάροδος, ἀλλ' ἐπ' ἐνιαυτὸν ἐξω μένοντι τὴν αὐτὴν ὑποτίθενται διαίταν, ἀξινάριον τε καὶ περιζωμα δόντες, καὶ λευκὴν ἐσθῆτα. Ἐπειδὴν δὲ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ πείραν ἐγκρατείας δῶ, πρόσεισι μὲν ἔγγιον τῇ διαίτῃ, καὶ καθαρώτερον τῶν πρὸς ἀγνεῖαν ὑδάτων μεταλαμβάνει· παραλαμβάνεται δὲ εἰς τὰς ἐδαιμώσεως οὐδέπω· μετὰ γὰρ τὴν τῆς καρτερίας ἐπίδειξιν οὖσιν ἄλλοις ἔπειτα τὸ ἥθος δοκιμάζεται, καὶ φανεῖς ἅγιος, οὕτως εἰς τὸν ὄμιλον ἐγκρίνεται. Πρὶν δὲ τῆς κοινῆς ἀψασθαι τροφῆς, ὄρκους αὐτοῖς ἑμνυσι φρικτώδεις· πρῶτον μὲν εὐσεβῆσειν τὸ Θεῖον, ἔπειτα τὰ πρὸς ἀνθρώπους δίκαια φυλάξειν, καὶ μήτε κατὰ γνώμην βλάψαι τινὰ, μήτ' ἐξ ἐπιτάγματος, μισῆσειν δ' αἰετὸς τοὺς ἀδίκους, καὶ συναδικεῖσθαι τοῖς δίκαιοις· τὸ πιστὸν πᾶσι μὲν παρέξειν, μάλιστα δὲ τοῖς κρατοῦσιν· οὐ γὰρ δίχα Θεοῦ περιγίγνεσθαι τι τὸ ἀρχειν. Κἂν αὐτὸς ἀρχῇ, μηδεπώποτε ἐξυβρίσαι εἰς τὴν ἐξουσίαν, μηδὲ ἐσθῆτι, ἢ τινι πλεονί κόσμῳ τοὺς ὑποτεταγμένους ὑπερλαμπρύνεσθαι. Τὴν ἀλήθειαν ἀγαπᾶν θεῖ, καὶ τοὺς ψευδομένους ἀποβάλλεσθαι· χεῖρας κλοπῆς καὶ ψυχῆν ἀνοσίου κέρδους καθαρὰν φυλάξειν, καὶ μήτε κρύψειν τι τοὺς αἰρετιστάς, μήθ' ἑτέροις αὐτῶν τι μὴνύσειν, κἂν μέχρι θανάτου τις βιάζεται. Πρὸς δὲ τούτοις ἑμνυσι μηδὲν μὲν μεταδοῦναι τῶν δογμάτων ἑτέρως, ἢ ὡς αὐτὸς παρέλαθεν, ἀφέξεσθαι δὲ ληστείας, καὶ συντηρῆσειν ὁμοίως τὰ τε τῆς αἰρέσεως αὐτῶν βιβλία, καὶ τὰ τῶν ἀγγέλων ὀνόματα. Τοιοῦτοι μὲν οἱ ὄρκοι. Οἱ δὲ ἀλόγους, καὶ ἐκβληθέντες, κακῶ μῶρῳ φερίρονται. Τοῖς γὰρ ὄρκοις καὶ τοῖς ἔθεσιν ἐνδεδεμένοι, οὐδὲ τῆς παρὰ τοῖς ἄλλοις τροφῆς δύναται μεταλαμβάνειν, ποηφαγούντες δὲ, καὶ λιμῶ διαφθειρόμενοι ἀπόλλυνται. Διὸ δὴ πολλοὺς ἐλεήσαντες, ἐν ταῖς ἐσχάταις ἀνάγκαις ἀνέλαθον, ἱκανὴν τιμωρίαν δεδωκέναι νομίζοντες ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι τὴν μέχρι θανάτου βίασαν. Τὴν δὲ σκαλίδα διδῶσι τοῖς μέλλουσιν αἰρετισταῖς, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἄλλως οὐ θακεύουσιν ἢ βόθρον ὀρύξαντες εἰς βάθος ποδῶν, περικαλύψαντες νοματίων, ὡς μὴ ταῖς αὐγαῖς ἐνυβρίζειν τοῦ Θεοῦ. Τοσαύτη δ' ἐστὶν αὐτῶν ἡ λιτότης ἢ περὶ τὴν διαί-

(65') Προκατάρχεται. Forte legendum προκατεύχεται, et mox ἐπεύχεται πάλιν.

(66) Μέχρι κόρου. Post hæc verba, ante τοῖς δὲ

A solis ortum loquuntur, sed patrias quasdam ei preces nuncupant, quasi ut illucescat obsecrando. Tum ad eam, quam quisque novit, artem præsidium sese jussu conferunt, in qua perpetuo et continenti ad quintam horam labore versati, eundem simul in locum denno conveniunt, ac lineis præcincti frigida corpus abluunt, moxque ab ea lustratione, proprium in domicilium, quo alterius sectæ nemini pedem inferre licet, una omnes confluent, atque ab omni labe puri, non aliter in cœnaculo quam in delubro sanctiore versantur. His ergo placide ac quiete sedentibus, panes a pistore, unumque singulis ex eodem cibo ferculum a coquo non sine decore et ordine apponitur. Cibos autem puros licet ac mundos, certis precibus sacerdos ante consecrat (nec ulli nisi præmissa precatione quidquam gustare fas est), idemque confecto prandio cunctis iterum bene precatur, sicque tam sub finem quam sub initium, Deo cultum 406 honoremque persolvunt. Inde, sacris quasi vestibus positus, rursum opus quisque suum ad vesperam usque repetit, quo tempore cœnam eodem, quo prandium, ritu sumunt, consentientibus simul hospitibus, si qui forte advenierint. Cæterum nullo unquam ædes aut clamore aut strepitu polluantur, sed aliis alii modeste atque ordine loquendi locum cedunt, adeoque omnibus, qui foris illuc adveniunt, horrendi instar mysterii eorum, qui domus istius septis continentur, silentium est: cujus sane causa est perpetua continensque frugalitas, qua fit, ut cibum atque potum justæ necessitatis lege metiantur. Porro hujus in sectæ atque instituti societatem venire cupienti non continuo patet ingressus, sed ei foris annum integrum manenti genus idem vitæ præscribitur, ac dolabellam, cingulum, vestemque candidam tradunt. Qui postquam hoc temporis intervallo abstinentiæ temperantiæque suæ documenta dedit, propius quidem ad instituti communionem accedit, ac purioribus aquis una cum cæteris lustrari incipit, necdum tamen ad convictum admittitur. Nam post tolerantiam probationem, aliis duobus annis mores ejus explorant; quibus exactis, si dignus habeatur, in consortium tandem accipiunt. Priusquam tamen communem cibum attingat, horrendi sese illis jurisjurandi formula obstringit: in primis quidem pium se ac religiosum adversus Numen futurum; deinde illibata humanæ societatis jura servaturum, adeoque nec sponte, nec alterius jussu in cujusquam injuriam adductum iri; sed potius et injuriosos omnes odio habiturum, et illatas probis injurias conjuncta voluntate subiturum. Addit præterea, constantis et integræ cum erga cæteros omnes, tum præsertim erga præsides sedis dei fore, quod nulli sine Deo imperandi jus obveniat. Quod si forte sibi aliquando deferetur, daturum se operam, ne potestati suæ labem inurat, nec in veste corporisve

ζηλοῦσι, versus aliquot Josephus intexit, sed quos exscribere tanti non est.

cultu præ aliis, quibus imperabit, eximium quidquam aut splendidum habiturum. Ad hæc, veritatis amorem ac studium, hominumque mendacium fugam, manus a furto, animus ab iniquo quæstu purum ac sincerum, plana suis aperta que omnia, apud alienos vero altum, quodque ne præsentis quidem necis timori cedat, eorum de rebus silentium pollicetur. Ad extremum fore, uti nec aliter, quam acceperit, cum aliis sectæ suæ dogmata communi- cet, et ab omni latrocinio caveat, instituti que sui libros et angelorum nomina pari diligentia studio- que conservet. Hujusmodi ergo est sacramenti for- mula. Quisquis autem gravioris criminis peractus ab iis, ac propterea ejectus fuerit, eum male perire **407** necesse est. Nam et jurejurando moribusque constrictus, ne aliorum quidem escis uti potest, sed herbis aliquandiu vicitando, misere tandem fame contabescit. Quare multos ipsi miseratione commoti, supremam ad necessitatem adductos, re- ceperunt, rati videlicet, graves satis peccatorum, suorum pœnas ab iis esse hoc ad mortem usque cruciatu persolutas. Cæterum lignonem suis illi sectatoribus hac de causa tradunt, quod ipsimet non nisi in fovea, quam humi pedis altitudine fo- derint, considerare soleant, inique veste obvoluti, ne Dei splendori ac radiis injuriam faciant. Et quidem tanta ipsorum est in victu frugalitas, atque parcimonia, ut ne septimana quidem integra egerendi sit ulla necessitas! Quam sibi abstinentiæ legem dixere, partim ut ad hymnos Deo concinendos **C** aptiores sint, partim ut faciliiori utantur somno. Atque hoc perpetuo vivendi genere, eo tolerantia pervenerunt, ut nec equuleo fidibusve torti atque distracti, nec flammis usti, nec cæteris omnibus cruciatuum machinis tentati, ut vel legum suarum auctori maledicant, vel in usitatum cibum attingant, alterutrum ab sese unquam extorqueri patiantur. Cujus rei singulare Romano bello spe- cimen ac documentum dedere. Nunquam enim ipsis exprimi aut erga tortores mollior ac blandior ulla vox, aut oculis lacrymula potuit; sed in mediis tormentorum doloribus subridendo, carnifices ipsos dicteriis salibusque mordebant, animumque suum, tanquam denuo recepturi, placide atque hi- lariter emittebant. Quippe, apud ipsos enim constans hæc sententia obtinuit, corpora quidem interitui esse obnoxia, nec solida ex materia perennique consistere; animos tamen immortales vitam agere sempiternam, qui tametsi tenuissimo ac subtilissimo ex æthere, naturæ quodam impetu detracti, corporibus ad tempus illigentur, eorum aliquando tamen vinculis expediti, sic tanquam servitute diuturna liberati, exsultent deinceps ac sublimes ferantur. Hoc igitur ex instituto, et con- tinenti veritatis pietatisque studio, mirum profecto non est, existere plurimos, rerum etiam futura- rum scientia præditos, quippe qui a pueritia cum sacris litteris, tum variis lustrationibus, prophe- tarumque dictis assidue ac diligenter informentur: ut raro admodum suis in prædictionibus illos a vero aberrare contingat. Hæc Porphyrius, ex antiquis, ut facile quisvis intelligit, hausta monumentis, de Essæorum partim religione, partim philosophandi ratione, in quarto sui *De rerum animalium abstinentia* operis libro testatus est.

408 CAPUT IV.

Ex Hecatæo, de Judæis.

Hecatæus autem Abderita, vir non modo philo-

• *ισ.* λυγίζ. *b* *ισ.* ἐπειδή. *c* *ισ.* ὑπομένοντες.

(67) *Ἐκ παλαιῶν*, etc. Non meminerat Euse- bius, cum id scriberet, hæc Porphyrium a Josepho totidem pene verbis accepisse.

(68) *Ἐκαταίων*. De hoc ita Suidas: *Ἐκαταίος Ἀβδηρίτης φιλόσοφος, ὃς ἐπεκλήθη καὶ κριτικὸς γραμματικὸς, οἷα γραμματικὴν ἔχων παρασκευήν. Quæ seruantur, decurtata sunt: Ἰέγονε δ' ἐπὶ τῶν*

Α ταν καὶ ἡ ὀλιγότης, ὡς ἐν τῇ ἑβδομάδι μὴ δεῖσθαι κενώσεως, ἣν τηρεῖν εἰώθασιν εἰς ὕμνους τῷ Θεῷ, καὶ εἰς ἀνάπαυσιν. Ἐκ δὲ τῆς ἀσκήσεως ταύτης τῶσαύτην πεποιήται καρτερίαν, ὡς στρεβλοῦμενοι καὶ λογιζόμενοι *a* καὶ καρόμενοι, καὶ διὰ πάντων ὀδεύοντες τῶν βασανιστηρίων ὀργάνων, ἐν ἡ βλασφημῆ- σωσι τὸν νομοθέτην, ἡ φάγασί τι τῶν ἀτυνηθῶν, οὐδέτερον ὑπομένειν. Διέδειξαν δὲ τοῦτο ἐν τῷ πρὸς Ῥωμαίους πολέμῳ. Ἐπεὶ δ' *b* οὐ κολαχεῦσαι τοῦ αἰκίζομένου, ἡ δακρῦσαι ὑπομένουσι *c*, μετιδῶντες δὲ ἐν ταῖς ἀληθείαι, καὶ κατερινωσόμενοι τῶν τὰς βασάνους προσφερόντων, εὐθυμοὶ τὰς ψυχὰς ἤφρισαν, ὡς πάλιν κομιούμενοι. Καὶ γὰρ ἔρρωται παρ' αὐτοῖς ἦδε ἡ δόξα, φθαρτὰ μὲν εἶναι τὰ σώματα, καὶ τὴν ὕλην οὐ μόνιμον αὐτῶν, τὰς δὲ ψυχὰς ἀθανάτους ἀεὶ διαμένειν· καὶ συμπλέκεσθαι μὲν ἐκ τοῦ λεπτοτάτου φοιτώσας αἰθέρος, ῥύμη φυσικῆ κατασπωμένης, ἐπειδὴν δ' ἀνεθῶσι τῶν κατὰ σάρκα δεσμῶν, οἷον δὴ μακρὰς δουλείας ἀπὸ πηλαγμένας, τότε χαίρειν καὶ μετῴρους φέρεσθαι. Ἀπὸ δὲ τῆς τοιαύτης διαίτης, καὶ τῆς πρὸς ἀλήθειαν, καὶ τὴν εὐσέβειαν ἀσκήσεως, εἰκότως ἐν αὐτοῖς πολλοὶ, οἳ καὶ τὰ μέλλοντα προ- γινώσκουσιν, ὡσὰν βίβλοις ἱεραῖς, καὶ διαφόροις ἀγγελιαῖς, καὶ προφητῶν ἀποφθέγμασιν ἐμπαίδουτρι- θούμενοι· σπάνιον δὲ εἰ ἐν ταῖς προαγορεύουσιν ἀστοχοῦσι. Ταῦτα μὲν ὁ Πορφύριος, ἐκ παλαιῶν (67), ὡς εἰκὸς, ἀναγνωσμάτων, τῇ τῶν δηλουμένων ἀνδρῶν εὐσέβειά τε θεοῦ καὶ φιλοσοφία ἐν τῷ τε- τάρτῳ συγγράμματι τῶν σπουδασθέντων αὐτῷ *Περὶ τῆς τῶν ἐμφύχων ἀποχῆς*, ἐμαρτύρησεν.

C τῆς τῶν ἐμφύχων ἀποχῆς, ἐμαρτύρησεν.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἐκαταίων (68), περὶ Ἰουδαίων.

Ἐκαταίος δὲ ὁ Ἀβδηρίτης, ἀνὴρ φιλόσοφος ἕμα

διαδόχων. Βιβλία αὐτοῦ ταῦτα, περὶ τῆς ποιήσεως Ὀμήρου καὶ Ἡσίοδου. Primum tamen illud mem- hrum facile suppleri potest hoc modo, γέγονε δ' ἐπὶ τῶν Ἀλεξάνδρου διαδόχων. Imo et sub Alexandro ipso floruerat. Josephus lib. 1 cont. Apionem, pag. 1048, edit. Græco-L: Ἐκαταίος δὲ ὁ Ἀβδηρίτης, ἀνὴρ φιλόσοφος ἕμα καὶ περὶ τὰς πόλεις ἰκανώτα-

καὶ περὶ τὰς πράξεις ἰκανώτατος, ἰδίαν βίβλον ἀνα-
 θείς τῇ περὶ Ἰουδαίων ἱστορίᾳ, πλεῖστα περὶ αὐτῶν
 διέξεισιν, ἀρ' ὧν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρχέσει παρατε-
 θέντα ταῦτα· « Ἔστι γὰρ τῶν Ἰουδαίων τὰ πολλὰ
 ὄχυράματα κατὰ τὴν χώραν, καὶ κῶμαι· μία δὲ ἡ
 Ἱερουσαλήμ (69) πόλις ὄχυρὰ, πεντήκοντα (70) μά-
 λιστα σταδίων τὴν περίμετρον· ἦν οἰκοῦσι μὲν ἀν-
 θρώπων περὶ δώδεκα μυριάδες (71), καλοῦσι δ' αὐ-
 τὴν Ἱεροσόλυμα. Ἐνταῦθα δὲ ἐστὶ κατὰ μέσον μά-
 λιστα τῆς πόλεως περιβόλος λίθινος (72), μήκωσ ὡς
 πεντάπλεθρος, εὐφωσ δὲ πηχέων ἑκατὸν, ἔχων διπλᾶς
 πύλας, ἐν ᾧ βωμός ἐστι τετράγωνος· ἀτμήτων (73)
 συλλέκτων ἀργῶν λίθων οὕτω συγκείμενος· πλευρὰν
 δὲ ἐκάστην εἰκοσι πηχέων, ὕψωσ δωδεκάπηχυ. Καὶ
 παρ' αὐτὸν οἰκίμα μέγα οὐ βωμός ἐστὶ καὶ λυχνίον,
 ἀμφοτέρω χρυσοῦ, δύο τάλαντα τὴν ὀλκὴν· ἐπὶ δὲ τοῦ-
 των φῶσ ἐστὶν ἀναπόσβεστον καὶ τὰς νύκτας καὶ τὰς
 ἡμέρας. Ἄγαλμα δ' οὐκ ἐστὶν οὐδ' ἀνάθημα τὸ παρ-
 ἄπαν, οὐδὲ φύτευμα (74) παντελῶσ, οὐδὲ οἶον ἀλσῶ-
 δεσ, ἡ τι τοιοῦτον. Διατριβουσι δ' ἐν αὐτῷ καὶ τὰς
 νύκτας καὶ τὰς ἡμέρας ἱερεῖσ, ἀγγελίασ τινὰσ ἀγνεύ-
 οντες, καὶ τὸ παράπαν οἶνον οὐ πίνοντες (75) ἐν τῷ
 ἱερῷ. » Ταῦτα εἰπὼν, ὑποβάσ, ὅτι καὶ Ἀλεξάνδρῳ τῷ
 βασιλεῖ συνεστρατεύσαντο, καὶ μετὰ ταῦτα τοῖσ δια-
 δόχοισ αὐτοῦ, μεμαρτύρηκεν. Οἷσ δ' αὐτοῦσ παρατυ-
 χεῖν φησιν, ὑπ' ἀνδρὸσ Ἰουδαίου κατὰ τὴν στρατείαν
 γενομένοισ, τοῦτο παραθήσομαι. Λέγει δὲ οὕτωσ·
 « Ἐμοῦ γοῦν ἐπὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν βαδίζον-
 τωσ, συνακολούθει τισ μετὰ τῶν ἄλλων τῶν παρα-
 πεμπόντων ἡμᾶσ ἱππέτωσ Ἰουδαίων, ὄνομα Μοσόμα-
 μοσ (76), ἀνθρώπωσ ἰκανὸσ (77) κατὰ τὴν ψυχὴν,
 εὐρωστωσ, καὶ τοζότησ ὑπὸ δὴ πάντων ὁμολογοῦμε-
 νοσ καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων ἄριστωσ.
 Οὗτωσ οὖν ὁ ἀνθρώπωσ, βαδίζόντων πολλῶν κατὰ
 τὴν ὁδὸν, καὶ μάντεωσ τινωσ ὀρνιθευομένουσ, καὶ
 πάντωσ ἐπισχεῖν ἀξιοῦντοσ, ἠρώτησε διὰ τί προσ-
 μένουσι. Δείξαντοσ δὲ τοῦ μάντεωσ αὐτῷ τὸν ὀρ-
 νίθα, καὶ φήσαντοσ, ἂν μὲν αὐτοῦ μὲνη, προσμένειν
 συμφέρει πᾶσιν· ἂν δὲ ἀναστᾶσ εἰσ τοῦμπροσθεν
 πέτται, προάγειν· ἂν δὲ εἰσ τὸ ὀπισθεν, ἀναχωρεῖν

τωσ, Ἀλεξάνδρῳ τῷ βασιλεῖ συναχμάσασ (id est, qui
 sub Alexandro floruit, non, ut interpr., cum Alexan-
 dro nutritus) καὶ Πτολεμαίῳ τῷ Λάγου συγγενό-
 μενοσ, οὐ παρέργωσ, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν Ἰουδαίων
 συγγέγραφε βιβλίον, etc. Tum p. 1049 locum hunc
 verbis pene totidem repræsentat: nec dubium est,
 quin Eusebius ex Josepho descripserit: ut patet ex
 paucis versibus qui paulo post, cap. 9. Hecatæi
 verba intercidunt. Alius fuit Hecatæus Milesius,
 Abderita vetustior, de quo infra, p. 466.

(69) Ἱερουσαλήμ. Joseph. hanc vocem non agnos-
 cit, et recte: nam paulo post, nomen Hecatæus
 adjungit.

(70) Πεντήκοντα. Timochares infra, pag. 452,
 quadraginta solum ei tribuit: ibidemque Syriæ
 Mensor, tantum 27. Diverso tempore diversus am-
 bitus esse potuit. Quanquam testimonium ab Heca-
 tæo Josephus et Eusebius, non testimonii reb. in
 omnib. τὸ ἀκριβέσ exigebant.

(71) Δώδεκα μυριάδες. Centum et viginti homi-
 num millia; non centum et quinquaginta, ut inter-
 pres Josephi vertit.

(72) Περιβόλος λίθινος. Ad Templum ista perti-
 nent, quo de, quæ ad Hecatæi et Eupolemi σοκ-

A sophus, sed etiam rebus gerendis aptissimus, Ju-
 dæorum historiæ singulare ac proprium volumē
 consecravit, ubi cum de illis multa commemoret,
 tum hæc in præsentiarum ex eo retulisse sufficiet.
 « Multæ quidem, apud Judæos, inquit, arces pa-
 gique multi tota passim regione sunt: una vero
 munita in primis civitas, Jerusalem, cujus ambi-
 tus non pauciorum quam quinquaginta stadiorum
 est. Hanc circiter viginti supra centum incolunt
 hominum millia; Hierosolymam vulgo nominant.
 Cujus in meditullio septum ædis lapideæ cernitur,
 quinque fere jugerum longitudinis, latitudinis
 cubitorum centum. Portæ omnes geminæ sunt.
 Ibidem altare quadratum ex integrorum et impoli-
 torum lapidum coagmentatione conflatum, cujus
 latera singula viginti cubitorum sunt, altitudo
 vero duodecim. Præter hoc altare, ingens taber-
 naculum est, quo et ara et candelabrum continetur,
 utrumque aureum, ponderis talentorum duum,
 ubi lumen inextinctum dies noctesque continenter
 ardet. Nullum ibi simulacrum, donarium omnino
 nullum, adeoque nec planta, nec lucus, nec aliud
 quidquam ejusmodi. Sacerdotes in eo noctu pari-
 ter atque interdium assidui, certis quibusdam expia-
 tionibus dant operam; quos in templo vinum gu-
 stare nefas. » Tum progressus ulterius, eosdem sub
 Alexandro ejusque successoribus militasse testa-
 tur. Mibi vero, quod in ista expeditione, homi-
 nis sese Judæi factum oculis aspexisse commemo-
 rat, ipsismet illius verbis referre satls erit. « Pergenti,
 inquit, mihi ad mare Rubrum, cum cæteris
 equitibus Judæis, quos itineris duces habebamus,
 unus eorum aliquis comitabatur, Mosomamus no-
 mine, vir cum animi magnitudine ac solertia, tum
 corporis robore non vulgari, idemque sagittarius.
 omnium tam Græcorum quam Barbarorum confes-
 sione peritissimus. Is, cum ad vatis cujusdam au-
 guria captantis vocem, universa eorum, qui tum
 iter illud agebant, multitudo repente subsisteret,
 rogat, quorsum id fieret. Ostendit autem augur,

sum, infra pag. 447 et seq. necessaria videbuntur.

(73) Ἀτμήτων, etc. Joseph. οὐκ ἐκ τμητῶν, ἀλλ'
 ἐκ τῶν ἀργῶν λίθων, rectius ut videtur: nam et
 Deuteronom. xxvii, 5, habetur: *De lapidibus, quos
 ferrum non tetigit, et de saxis informibus, et impo-
 litis; Josue viii, 31: De lapidibus impolitiss, quos
 ferrum non tetigit.* Josephus lib. ii: « Ἐκ λίθων συμ-
 μεκτων, οὐ λελατομημένων ἐκ σιδήρου, et lib. iv:
 Ἐκ λίθων μὴ κατεργασμένων, ἀλλὰ λογάδην συγ-
 κειμένων.

(74) Οὐδὲ φύτευμα. Deuteronom. xvi, 21: *Non
 plantabis lucum, et omnem arborem, juxta altare
 Domini Dei tui.*

(75) Οἶνον οὐ πίνοντες. Levitici x, 9: *Vinum, et
 omne quod inebriare potest, non bibetis tu, et filii
 tui, quando intrabit in Tabernaculum testimonii,
 ne moriamini,* etc. Ezechiel xliv, 20: *Et vinum
 non bibet omnis sacerdos, quando ingressurus est
 atrium interius.*

(76) Μοσόμαμος. Joseph. Μοσόλλαμος, et rursus
 infr. pag. 409.

(77) Ἰκανός, etc. Rectius, opinor, quam ut apud
 Joseph. ἰκανός κατὰ ψυχὴν εὐρωστωσ.

simulque respondet, si quidem ibi resideret, omnibus **409** etiam ut eo in loco hæerent expedire; sin protinus volando contenderet, porro pergerent ipsi quoque; sin denique retro, retro similiter illi redirent. Judæus nihil contra, sed intento arcu jaculatur, avemque configit. Hic indignante graviter augure, aliisque nonnullis, ipsique una diras imprecantibus: Quid, inquit, miseri, usque adeo furitis? simulque in manus sumpta volucere: Istane potuit, obscuro, quæ vitæ ipsa sæ providere non potuit, sani quidquam de suscepto a nobis itinere prænuntiare? Enimvero si prænosse futurum potuisset, nunquam utique hunc in locum venisset, ne, Mosomami Judæi sagittis confixa moreretur. » Hactenus Hecateus.

CAPUT V.

De iisdem, ex primo Clearchi, de somno.

At Clearchus, peripateticus philosophus, libro primo *De somno*, Aristotelem de Judæis in eum, qui sequitur, modum loquentem inducit: « Longum esset, inquit, narrare quam plurima: sed quidquid hoc in homine admirationis aliquid habere, ac philosophum sapere videbitur, eodem modo persequi nihilominus utile fuerit. Tibi autem, Hyperochida, res plane admirabiles, somniorumque per similes referri abs me, sat scio, videbuntur. Cui Hyperochides verecunde: Quippe hæc enim, inquit, ipsa causa nobis omnibus audiendi appetitum ciēt. Ergo, subjicit Aristoteles: Genus hominis, ut præcipiunt rhetores, in primis aperiamus, ne scilicet non auditi a nobis esse narrationem magistri videantur. Tu vero, uti libuerit, inquit Hyperochides. Ille ergo gente Judæus erat, ex Cœlesyria. Hi porro a Calanis Indiæ populis originem ducunt, qui apud Syros Judæorum nomen a loco acceperunt. Quæ enim ab iis regio incolitur, Judæam vulgo nominant. Urbis autem ipsorum nomen tortuosum admodum et impeditum est, Hierusalem enim vocatur. Is, cum a plerisque hospitio exciperetur, et a superioribus partibus ad maritima loca descenderet, non sermone tantum, sed etiam animo Græcus erat. **410** Nobis ergo tum in Asia forte degentibus accidit, ut eadem appulsus ad loca, nobiscum aliquandiu, simulque cum aliis

(78) Κλέαρχος δέ. Clearchus hic, non Ponticus, qui dicis tantum causa Platonem audierit, quo de multa Suidas: sed ille, quem ita verbo uno perstringit, Κλέαρχος Σολεύς ἔγραψε διάφορα, Solensis erat, id est, Solis in Cilicia oriundus, Aristotelis discipulus. Pollux lib. II, cap. 4: Ὅσα δὲ ἐξ καὶ εἰκοσι εἶναι φησὶν ὁ Σολεύς Κλέαρχος, εἰς τῶν Ἀριστοτέλους μαθητῶν. Ejus sæpe meminit Athenæus, eique varia tribuit opera, ut *Περὶ γράφων*, libro VII, itemque *Περὶ παροιμιῶν*, ubi et *περιπατητικόν* fuisse ait: et lib. IX, *Περὶ σκελετῶν*. Quo ex opere illud fuerit, quod a Polluce laudatur. De somno eundem scripsisse, præter Eusebium nostrum Josephus auctor est, lib. I *cont. Apionem*, pag. 1047, edit. Græco-L. Κλέαρχος, inquit, ὁ Ἀριστοτέλους ὄν μαθητῆς, καὶ τῶν ἐκ τοῦ Περιπάτου φιλοσόφων οὐδενὸς δευτέρως. ἐν τῷ πρώτῳ *Περὶ ὕπνου* βιβλίῳ, φησὶν Ἀριστοτέλην τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ, περὶ τίνος ἀνδρὸς Ἰουδαίου ταῦτα ἱστορεῖν, αὐτῶν τὸν λόγον Ἀριστοτέλει παρατιθείς. Tum Aristotelis verba subiungit, illa ipsa, quæ describit Eusebius. Meminit et

αἰθῆρας σιωπήσας καὶ ἐλκυσσας τὸ τόξον, ἔβαλε, καὶ τὸν δρῆνθα πατάξας ἀπέκτεινε. Ἀγανακτοῦντος δὲ τοῦ μάντεως καὶ τινῶν ἄλλων, καὶ καταρωμένων αὐτῷ· Τί μαίνεσθε, ἔφη, κακοδαίμονες; Ἐἴτα τὸν δρῆνθα λαβὼν εἰς τὰς χεῖρας· Πῶς γὰρ οὗτος, ἔφη, τὴν αὐτοῦ σωτηριανὴν οὐ προειδώς, περὶ τῆς ἡμετέρας ἡμῖν πορείας ἂν τι ὑγιὲς ἀνήγγειλεν; Εἰ γὰρ ἐδύνατο προγινώσκειν τὸ μέλλον, εἰς τὸν τόπον τοῦτον οὐκ ἂν ἦλθε, φοβοῦμενος μὴ ταξεύσας αὐτὸν ἀποκτείνῃ Μοσόμαμος ὁ Ἰουδαῖος. » Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Ἐκαταῖος.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Κλέαρχου περὶ τῶν αὐτῶν, ἀπὸ τοῦ α' τῶν Περὶ ὕπνων.

Κλέαρχος δὲ (78) ὁ Περιπατητικὸς φιλόσοφος ἐν τῷ πρώτῳ *Περὶ ὕπνου* βιβλίῳ Ἀριστοτέλει τῷ φιλοσόφῳ τοίνυνε τινὰ περὶ Ἰουδαίων ἀνατίθησι λόγον, ὧδε πρὸς βῆμα γράφων· « Ἀλλὰ τὰ μὲν πολλὰ μακρὸν ἂν εἴη λέγειν· ὅσα δὲ ἔχει τῶν ἐκείνου θαυμασιότητά τινα καὶ φιλοσοφίαν, ἁμῶς διελεῖθαι οὐ χεῖρον. Σαφῶς δ' ἴσθι (79), εἶπεν, Ὑπεροχίδη, θαυμαστὸν καὶ ὀνειροῦ ἴσα σοι δόξω λέγειν. Καὶ ὁ Ὑπεροχίδης εὐλαβούμενος· Δι' αὐτὸ γὰρ, ἔφη, τοῦτο καὶ ζητούμεν ἀκοῦσαι πάντες. Οὐκοῦν, εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης, κατὰ τὸ τῶν ῥητορικῶν παράγγελμα, γένος αὐτοῦ πρῶτον διέλθωμεν· ἵνα μὴ ἀπειθῶμεν τοῖς τῶν ἀπαγγελιῶν (80) διδασκάλοις. Λέγε, εἶπεν ὁ Ὑπεροχίδης, οὕτως εἰ δοκεῖ (81). Ἐκεῖνος τοίνυν τὸ μὲν γένος ἦν Ἰουδαῖος ἐκ τῆς Κοίλης Συρίας. Οὗτοι δ' εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν ἐν Ἰνδοῖς Καλανῶν (82), παρὰ δὲ Σύροις Ἰουδαίων, τοῖνομα λαθόντων ἀπὸ τοῦ τόπου. Προσαγορεύεται γὰρ ὃν κατοικοῦσι τόπον Ἰουδαία· τὸ δὲ τῆς πόλεως αὐτῶν ὄνομα πάνυ σκολιόν ἐστίν· Ἰερουσαλήμ (83) γὰρ αὐτὴν καλοῦσιν. Οὗτος οὖν ὁ ἄνθρωπος ἐπιξενούμενος τοῖς πολλοῖς, κἄν τῶν ἀνω τόπων εἰς τοὺς ἐπιθαλαττίους ὑποκαταβαίνων, Ἑλληνικὸς ἦν οὐ τῆ διαλέκτῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆ ψυχῇ. Καὶ τότε διατριβόντων ἡμῶν περὶ τῆν Ἀσίαν, παραβαλὼν εἰς αὐτοὺς τοὺς τόπους ἄνθρωπος ἐντυγχάνει ἡμῖν τε καὶ τισὶν ἑτέροις τῶν σχολαστικῶν, πειρώμενος αὐτῶν τῆς σοφίας. Ὡς δὲ πολλοῖς (84) τῶν ἐν παιδείᾳ

Clemens Alexandrinus, *infr. pag. 410.*

(79) Σαφῶς δ' ἴσθι, etc. Joseph. ὡς σαφῶς δὲ σοι εἰπεῖν, Ὑπεροχίδη.

(80) Ἀπαγγελιῶν. Joseph. ἐπαγγελιῶν.

(81) Οὕτως εἰ δοκεῖ. Joseph. ὃ τί σοι δοκεῖ.

(82) Καλανῶν. Joseph. φιλοσόφων. Tum longiore ductu orationis, καλοῦνται δὲ, ὡς φασιν, οἱ φιλόσοφοι, παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Καλανοὶ, παρὰ δὲ Σύροις Ἰουδαῖοι, τοῖνομα λαθόντες ἐπὶ τοῦ τόπου.

(83) Ἰερουσαλήμ. Joseph. Ἰερουσαλύμημ, eo probabilius, quo nonnihil a recta voce deflectit. *Infra pag. 451* Eupolemus argutam hujus vocis notationem comminiscitur, quasi ἱερὸν Σολομῶνος, ut Salomonici templi nomen in urbem ipsam corrupto vocabulo redudarit.

(84) Ὡς δὲ πολλοῖς, etc. Joseph. ὡς δὲ πολλοὶ τ. ἐ. π. συνμικεῖντο, quæ longe aliam sententiam efficiunt: quasi eo libentius sua cum illis communicaret, quo plures eruditione præstantes convenirent.

συνφιλέωτο, παρεδίδου τι μᾶλλον ὧν εἶχε. » Ταῦτα **A** quibusdam philosophiæ studiosis versaretur, et eorum in sapientiæ partem ac societatem veniret.

Atque, ut cum plurimis doctrina præstantibus familiariter vixerat, plus aliquanto, quam acciperet, nobiscum ille communicabat. » Ita Clearchus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Κλήμεντος περὶ τῶν μνημονευσάντων τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, ἀπὸ τοῦ α' Στρωματέως.

Τούτου δὲ μνημονεύει καὶ ὁ ἡμέτερος Κλήμησ ἐν τῷ πρώτῳ *Στρωματεῖ*, δι' ὧν ταῦτα φησι· « Κλέαρχος (85) δ' ὁ περιπατητικὸς εἰδέναι (86) φησί τινα Ἰουδαίων, ὃς Ἀριστοτέλει συνεγένετο. » Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπέλεγει· « Νουμᾶς δὲ ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς πυθαγόρειος μὲν ἦν (87), ἐκ δὲ τῶν Μωϋσέως ὠφεληθεὶς, διεκώλυσεν ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφαν εἰκόνα Θεοῦ. Ῥωμαίους κτιζεῖν. Ἐν γοῦν ἑκατὸν καὶ ἑβδομήκοντα τοῖς πρώτοις ἔτεσι, ναοὺς οἰκοδομοῦμενοι, ἄγαλμα οὐδὲν οὕτε πλαστὸν, οὔτε μὴ γραπτὸν ἐποίησαντο. Ἐπεδείκνυτο γὰρ αὐτοῖς ὁ Νουμᾶς δι' ἀποκρύψεως, ὡς οὐκ ἐφάσθαι τοῦ βελτίστου δυνατὸν γλώττη, μόνῳ δὲ τῷ νῦν. » Ἔτι πρὸς τοῦτους ἐξῆς ὑποθέσας, τάδε φησί· « Φανερώτατα δὲ Μεγασθένης ὁ συγγραφεὺς, ὁ Σελεύκῳ τῷ Νικάνορι συμβεδιωκῶς, ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Ἰνδικῶν ὡς γράφει· Ἄπαντα μέντοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσόφοις· τὰ μὲν παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλούμενων Ἰουδαίων. » Ἔτι πρὸς τοῦτους ὁ Κλήμησ Ἀριστοβούλου τοῦ περιπατητικοῦ καὶ Νουμηνίου τοῦ πυθαγορείου μνημονεύει, λέγων· « Ἀριστοβούλος δὲ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν *Πρὸς τὸν Φιλομήτορα*, κατὰ λέξιν γράφει· Κατηκολούθηκε δὲ ὁ Πλάτων τῇ καθ' ἡμᾶς νομοθεσίᾳ, καὶ φανερός ἐστι περιεργασμένος ἕκαστα τῶν ἐν αὐτῇ λεγομένων. Δηρμήνευται· δὲ πρὸ Δημητρίου ὕψ' ἑτέρων, πρὸ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Περσῶν ἐπικρατήσεως, τὰ τε κατὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγωγήν τῶν Ἑβραίων τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, καὶ ἡ τῶν γεγονότων ἀπάντων αὐτοῖς ἐπιφάνεια, καὶ κράτησις τῆς χώρας, καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἐπεξηγήσις. Ὡστε εὐδὸλον εἶναι τὸν προεξημένον φιλόσοφον εἰληθῆναι πολλά, γέγονε γὰρ πολυμαθὴς, καθὼς καὶ Πυθαγόρας πολλὰ τῶν παρ' ἡμῖν μετενεγκῶν εἰς τὴν ἑαυτοῦ δογματοποιίαν. Νουμήνιος δὲ ὁ πυθαγόρικὸς φιλόσοφος ἀντικρυς γράφει· Τί γὰρ ἐστι Πλάτων ἢ Μωϋσῆς ἀττικίζων; » Ταῦτα ὁ Κλήμησ.

rerum scientia floruit, quemadmodum et Pythagoras, qui et ipse permulta nostris e legibus in sæctæ suæ præcepta traduxit. Quod autem Numenium philosophum pythagoricum attinet, ipsissima hæc verba habet : Quid enim aliud Plato est quam Moyses Attica lingua loquens? » Atque ista Clemens.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Νουμηνίου τοῦ πυθαγορικοῦ φιλοσόφου περὶ Ἰουδαίων, ἀπὸ τοῦ α' τῶν Περὶ τὰγαθοῦ.

Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ πυθαγορικοῦ φιλοσόφου, τοῦ Νουμηνίου λέγω, ἀπὸ τοῦ πρώτου *Περὶ τὰγαθοῦ* τάδε παραθήσεται· « Εἰς δὲ τοῦτο δεήσει, εἰπόντα καὶ σημηνάμενον ταῖς μαρτυρίαις τοῦ Πλάτωνος, ἀνα-

(85) *Κλέαρχος*. Clemens hæc habet pag. 225, edit. Græco-Lat.

(86) *Εἰδέναι*. Dubium est, eamne sibi visum fuisse dicat, aut utcumque cognitum.

CAPUT VI.

De iis qui Judaicæ gentis meminerunt, ex Clemente, primo Stromate.

Atque istius etiam Clemens noster libro primo *Stromatum* his verbis memini : « Clearchus peripateticus, inquit, Judæum quemdam, qui cum Aristotele versatus est, abs sese visum esse commemorat. » Idemque pluribus, nonnullis interjectis, « Numa, inquit, Romanorum rex, ut pythagoræus fuerit, hunc saltem Moyses e scriptis fructum cepit, uti Romanos a Dei simulacro vel in hominis, vel in cujusquam animantis speciem fingendo averterit. Adeoque totis saltem primis septuaginta supra centum annis, templa quidem ædificaverunt, sed nullam omnino neque fictam, neque pictam imaginem intulerunt. Hoc enim ipsos occulte Numa docuit, non lingua, sed mente sola id, quod optimum est, attingi posse. » Quibus hæc etiam deinceps adjungit : « Megasthenis autem, inquit, historici, qui cum Seleuco Nicanore vixit, libro *De rebus Indicis* tertio, clarissimus hic locus est : Quidquid ab antiquis de natura dictum est, eorum etiam qui extra Græciam philosophantur, ut Brachmanum apud Indos, et Judæorum in Syria, sermone celebratur. » Ac rursus idem Clemens Aristobulum peripateticum et Numenium pythagoræum laudat his verbis : « Aristobulus in primo eorum, quos *ad Philometora* scripsit hunc in modum loquitur : Plato ipse quoque reipub. nostræ leges et instituta sectatus est, a quo partes eorum singulas curiose ac diligenter inspectas et excusatas esse constat. Nam ab alio quodam ante Demetrium, adeoque ante Alexandri ac Persarum imperium conversa Græcæ fuerant, non ea modo, quæ dum **411** ex Ægypto Hebræi cives nostri educerentur, sed etiam quæcunq; illis singularem ad famam insignia contigerunt, tum quemadmodum ea regione potiti sint, adeoque Legis universa complexio. Quare nemini dubium esse potest quin multa inde laudatus philosophus excerpserit : plurimarum enim philosophum pythagoricum attinet, ipsissima hæc verba habet : Quid enim aliud Plato est quam Moyses Attica lingua loquens? » Atque ista Clemens.

D

CAPUT VII.

De Judæis, ex Numenii philosophi pythagoræi libro primo. De bono.

Libet autem ex primo ejusdem Numenii *De bono*, hunc præterea locum subjicere : « Qui hanc, inquit, in disputationem ingressus Platonis eam testimoniiis obsignarit, eandem ab ipso quoque su-

(87) *Πυθαγόρειος μὲν ἦν*. Immanis de Pythagora prochronismός, in quo niirum est etiam hæsisse Clementem. De hoc et similibus lib. x. commodius.

periore ad ætatem redeunte, cum ipsius Pythagoræ verbis præceptisque copulari oportebit. Gentes ei præterea celeberrimæ appellandæ erunt, singularumque sacrificia, ritus, instituta, quæ cum platonice omnino consentiunt, proferenda, quotquot a Brachmanis, Judæis, Magis, Ægyptiis sancita sunt. » Hæc ille.

CAPUT VIII.

De Moysæ simul ac Judæis, ex libro ejusdem tertio.

Qui rursus libro tertio Moysis mentionem his verbis facit : « Deinceps vero, inquit, Jannes et Jambres, scribæ rerum sacrarum Ægyptii, quo tempore Ægypti sinibus ejecti Judæi sunt, claruere, viri omnium judicio rerum magicarum scientia nemini concedentes. Quippe ambo quidem communi Ægyptiorum consensu delecti sunt, qui Musæo duci Judæorum, cujus apud Deum potentissimæ preces erant, sese opponerent, adeoque gravissimas quasque calamitates a Musæo in Ægyptum invectas omnium in oculis dissolvere ac dissipare poterunt. » 412 Quibus sane verbis Numenius, cum editorum a Moysæ miraculorum, tum divini erga ipsum amoris consignatam fidem ac testatam reliquit.

CAPUT IX.

Ex Chæriilo poeta, de Judæis.

Jam vero Chærilus etiam, poeta vetustissimus, Judaicæ gentis meminit, ex qua permultos susceptæ a Xerxe rege adversum Græcos expeditionis socios fuisse testatur his verbis :

*Træjicit inde hominum genus admirabile visu,
Phœnicum similibus grandi sonat ore loquela,*

*Montibus in Solyms nabitant, juxtaque paludem
Immensam : attonsum squallens caput obsidet horror.*

Pro galeis, derepta ab equis, durataque fuma

Ora ferunt.

Ac Judæos quidem his ab eo verbis expressos ac designatos esse vel inde constat, quod et Hierosolyma in montibus iis quos Solymos Græci vocant, sita sit, et non longe ab Asphaltite palude absit, quæ, ut poeta loquitur, latissima est, omniumque Syriæ paludum maxima.

CAPUT X.

Apollinis de Hebræis oracula, ex Porphyrio, æquali nostro.

Porphyrius autem, libro primo *De oraculorum philosophia*, suum ipsius deum, Hebrææ gentis, una cum cæteris prudentiæ fama nobilibus clarique populis, sapientiam testimonio suo laudantem inducit. Apollinis autem responsum illud est, qui ad prius edita de sacrificiis oracula, hæc deinceps adjungit, quibus tanquam omnis divini sapientiæ plenis diligentius attendendum esse præcipit.

(88-89) *Χοιρίλος*. Eadem Josephus lib. 1 *cont. Apionem*, pag. 1047. edit. Græco-L.

Ἀχωρήσασθαι καὶ ξυνδήσασθαι τοῖς λόγοις τοῦ Πυθαγόρου ἐπικαλέσασθαι δὲ τὰ ἔθνη τὰ εὐδοκίμουνα, προσφερόμενον αὐτῶν τὰς τελετὰς, καὶ τὰ δόγματα, τὰς τε ἰδρύσεις συντελούμενας Ἰλάτωνι ὁμολογουμένως, ὁπίστας Βραχμᾶνες καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Μάγοι, καὶ Αἰγύπτιοι διέθεντο. » Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶνδε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ Μωϋσέως ὁμοῦ καὶ περὶ Ἰουδαίων, ἀπὸ τοῦ γ' τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως.

Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ δὲ βίβλῳ Μωϋσέως ὁ αὐτὸς τὰδε λέγων μνημονεύει : « Τὰ δ' ἐξῆς Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς, Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς, ἄνδρες οὐδενὸς ἤττους μαγεύσαι κριθέντες εἶναι, ἐπὶ Ἰουδαίων ἐξελαυνομένων ἐξ Αἰγύπτου. Μουσαίῳ γοῦν τῷ Ἰουδαίων ἐξηγησαμένῳ, ἀνδρὶ γενομένῳ θεῶν εὐξασθαι δυνατωτάτῳ, οἱ παραστῆναι ἀξιωθέντες ὑπὸ τοῦ πλήθους τοῦ τῶν Αἰγυπτίων, οὗτοι ἦσαν, τῶν τε συμφορῶν, ἃς ὁ Μουσαῖος ἐπῆγε τῇ Αἰγύπτῳ, τὰς νεανικωτάτας αὐτῶν ἐπιλύεσθαι ὠφθησαν δυνατοί. » Διὰ δὲ τούτων ὁ Νουμῆνιος καὶ τοῖς ὑπὸ Μωϋσέως ἐπιτελεσθεῖσι παραδόξοις θαύμασι, καὶ αὐτῷ δὲ ὡς θεοφιλεῖ γενομένῳ μαρτυρεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Χοιρίλου ποιητοῦ, περὶ Ἰουδαίων.

Τοῦ δὲ Ἰουδαίων ἔθνους καὶ Χοιρίλος (88-89) ἀρχαῖος γενόμενος ποιητῆς μέμνηται, καὶ ὡς συνεστράτευσαν τῷ βασιλεῖ Σέρξῃ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. Λέγει δὲ οὕτως :

*Τῶν δ' ἐπιθεν διέβαινε γένος θαυμαστὸν ἰδέσθαι,
Γλώσσαν μὲν Φοίνισσαν ἀπὸ στομάτων ἀφέν-*

*ῖτες,
Ῥοκὸν δ' ἐν Σολύμοις ὄρεσι, πλατῆ παρὰ λίμνῃ,
Ἀχύμαλλοι κεφαλὰς, τροχοκουράδες (90) αὐτὰρ
Ἰπκῶν δαρτὰ πρόσωπ' ἐφόρουσαν ἐσκληκῶτα κα-*

ἄλλον δ' ἐστίν, ὅτι περὶ Ἰουδαίων αὐτῷ ταῦτ' εἰρηται, ἐκ τοῦ καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐν τοῖς παρ' Ἑλλησι Σολύμοις ὀνομαζομένοις ὄρεσι κείσθαι, πλησίον δὲ εἶναι τὴν Ἀσφαλιτίνην λίμνην, πλατυτάτην οὖσαν κατὰ τὸν ποιητὴν, καὶ μείζονα πασῶν τῶν ἐν Συρίᾳ λιμῶν. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ οὗτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ἐκ τοῦ Πορφυρίου τοῦ καθ' ἡμᾶς, χρησιμοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος περὶ Ἑβραίων.

Ὁ δὲ Πορφυρίου ἐν τῷ πρώτῳ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, αὐτὸν εἰσαγεῖ τὸν αὐτοῦ θεὸν τῷ Ἑβραίων γένει, μετὰ τῶν ἄλλων τῶν ἐπὶ συνέσει βουμένων ἔθνῶν, σοφίαν ἐπιμαρτυροῦντα. Λέγει δὲ ὁ παρ' αὐτῷ Ἀπόλλων δι' οὗ ἐκτίθεται χρησιμοῦ, τὰδε. Ἐκχειμένων δὲ εἶτι περὶ τῶν θυσίων ἐπάγει, οἷς προσέχειν δεῖ, ἅτε μεστοῖς οὖσι πάσης θεοσοφίας.

(90) *Τροχοκουράδες*. Joseph. τροχοκουρίδες.

Ἀπεινή γὰρ ὁδὸς μακάρων, τρηχεῖά τε πολλὴν, ἅ
 Χαλκοδέτοις τὰ πρῶτα διοιγομένην πυλεῶσιν.
 Ἄτραπιτοι δὲ ἕασσιν ἀθέσφατοι ἐγγεγραυῖαι,
 Ἄς πρῶτοι μερόπων ἐπ' ἀπειρονα κρηξίν ἐφησαν,
 Οἱ τὸ καλὸν πίνοντες ὕδωρ Νειλώτιδος αἰης·
 Πολλὰς καὶ Φοινικεὺς ὁδοὺς μακάρων ἐδάσαν,
 Ἀσσύριω, Λυδοὶ τε, καὶ Ἑβραίων γένος ἀνδρῶν.

Καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, οἷς συγγραφεὺς ἐπιλέγει·
 « Χαλκοδέτος γὰρ ἢ πρὸς θεοὺς ὁδὸς, ἀπεινή τε καὶ
 τραχεῖα, ἧς πολλὰς ἀτραπούς βάρβαροι μὲν ἐξεῦρον,
 Ἕλληνες δὲ ἐπλανήθησαν, οἱ δὲ κρατοῦντες ἤδη καὶ
 Διέφθειραν. Τὴν δὲ εὐρεσιν Αἰγυπτίους ὁ θεὸς ἐμαρ-
 τήρησε, Φοινίξί τε καὶ Χαλδαίοις· Ἀσσύριοι γὰρ
 οὗτοι· Λυδοὶς τε καὶ Ἑβραίοις. Ἐτι πρὸς τούτοις
 καὶ ἐν ἑτέρῳ φησὶν ὁ Ἀπόλλων·

Μοῦροι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, ἡδ' ἄρ' Ἑβραῖοι,
 Αὐτογένεθλον ἀνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἀγνώως.
 Καὶ πάλιν ἐρωτηθεὶς, τίνοι λόγῳ πολλοὺς λέγουσιν
 οὐρανοῦς, ἔχρησε τάδε·
 Εἰς ἐν κατεῖ πέλει κόσμον κύκλος, ἀλλὰ σὺν
 Ζῶραισιν πεφόρηται εἰς ἀστερόεντα κέλευθα,
 Ἄς δὴ Χαλδαῖοι καὶ ἀριζήλητοι Ἑβραῖοι
 Οὐρανίας ὀνόμησαν, ἐς ἐβδόματον δρόμον ἔρπειν.»

Περὶ μὲν τῆς Ἰουδαίων τε καὶ Ἑβραίων προση-
 γορίας, τῆς τε παρ' αὐτοὺς πάλαι διαπρεπούσης εὐ-
 σεβείας τε καὶ φιλοσοφίας, ἐκκεῖσθω ταῦτα. Περὶ δὲ
 τῆς πατρῖου αὐτῶν ἱστορίας θέα ὁπόσοι συνεφώνησαν.
 Μωσέως ἐν ταῖς τοῦ παντὸς ἀρχαιολογίαις κατακλυ-
 σμὸν ἱστορήσαντος, καὶ ὡς ὁ παρ' Ἑβραίοις ὀνομα-
 ζόμενος Νῶε, ἐν λάρνακι ἔξυλου πεπονημένη μετὰ τῶν
 οἰκείων διασέσωσται· Βηρωσσὸς ὁ Χαλδαῖος, καὶ
 Ἰερώνυμος ὁ Αἰγύπτιος, Νικόλαός τε ὁ Δαμασκηνός,
 ἱστορικοὶ συγγραφεῖς, ὅπως τῶν αὐτῶν ἐμνημόνευ-
 σαν, ἴωσθησιν ἐν τῇ πρώτῃ τῆς Ἀρχαιολογίας τού-
 τον παρατίθεται τὸν τρόπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἀπὸ τῆς Ἰωσήπου Ἀρχαιολογίας, ὁπόσοι τῶν Ἐξω-
 θεῶν συηγραφῶν ἐμνησθήσαν τοῦ παρὰ Μω-
 σέϊ κατακλυσμοῦ.

«Τοῦ δὲ κατακλυσμοῦ τούτου καὶ τῆς λάρνακος
 μνηνται πάντες οἱ τὰς Βαρβαρικὰς ἱστορίας ἀνα-
 γεγραφότες, ὧν ἔστι καὶ Βηρωσσὸς ὁ Χαλδαῖος. Διη-
 γούμενος γὰρ τὰ περὶ τὸν κατακλυσμὸν οὕτω που
 διέξεισι· Λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου (91) ἐν τῇ Ἀρ-
 μενίξ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδουαίων εἶτι μέρος τι
 εἶναι, καὶ κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαίρουντας.
 Πρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ
 πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμούς. Μέννεται δὲ τούτων καὶ
 Ἰερώνυμος (92) ὁ Αἰγύπτιος, ὁ τὴν ἀρχαιολογίαν τὴν
 Φοινικὴν συγγραψάμενος, καὶ Μνασέας δὲ, καὶ οἱ
 ἄλλοι πλείους. Καὶ Νικόλαος δὲ ὁ Δαμασκηνός ἐν τῇ

(91) Λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου. Hæc Joseph, i Antiquit., cap. 4, pag. 10, edit. Græco-L.
 (92) Ἰερώνυμος, etc. Hi ex eodem Joseph. lib. cont. Arionem notissimi; sed Hieronymus, qui Phœnicum historiam scripsisse hic dicitur, lib. i cont. Arionem pag. 1050, Περὶ τῶν διαδόχων opus edidisse memoratur, æqualis Hecatæi, Syriæ præ-

Ardua, et innumeris divum est via-consita saxis.
 Ac primum e valvis rigido stridentibus ære
 Panditur : hinc cæsi ambiguo discrimine calles,
 Quos fructu immenso primi docuere nepotes,
 Niliaco undantes potant qui gurgite lymphas :
 Plurima quin etiam ad superas via cognita sedes
 Phœnici, Assyrio, Lydo, Hebræoque colonis.

Et quæ sequuntur, quibus explicandis auctor ita
 subdit : « Nam quæ ad deos via ducit, æreis ob-
 structa vinculis, arduaque simul et aspera est, cu-
 jus cum barbari calles semitasque plurimas invene-
 rint, Græci tamen partim ab ea prorsus aberran-
 runt, partim eam cum jam tenerent, etiam deprava-
 varunt. Cæterum illius inventionem Ægyptiis, Phœ-
 nicibus, Chaldæis (Assyrii enim illi sunt), Lydis, et
 Hebræis deus assignandam esse testatur. Præterea
 B in altero quodam oraculo idem Apollo sic fatur :

Chaldæo Hebræoque unis sapientia cessit,
 Qui casto æternum venerantur numen honore.
 Idemque consultus, quo sensu cœlestes orbcs mul-
 tos esse dicerent, ita respondit :
 Unicui in toto curvatur circulus orbe,
 At septem zonis astrorum eductus in oras.
 Hæc Chaldæus ait, famoque illustris Hæreus,
 Nomine cœlestes, septeno serpente cursu.»

Ac de Judæorum quidem Hebræorumque nomine,
 deque summa, qua jam olim præstiterunt, pietatis
 ac philosophiæ laude, modo satis. Nunc vero patriæ
 ipsorum historiæ veritati quam multi suffragentur,
 attende. Ac primum, illud, quod in antiquissima
 C universi orbis historia diluvium Moyses commemo-
 rat, a quo is, quem Hebræi Noemum vocant, arcæ
 lignæ beneficio cum reliqua familia servatus fue-
 rit, a Beroso Chaldæo, Hieronymo Ægyptio, et Ni-
 colao Damasceno historicis referri, Josephus libro
 primo Antiquitatum hunc in modum prodidit.

414 CAPUT XI.

Ex Josephi Antiquitatibus, quam multi scriptorum
 gentilium Mosaici diluvii meminissent.

« Hujus, inquit, tum diluvii, tum arcæ memine-
 runt, quotquot barbarorum historias conscripse-
 runt. Quos inter, Berosus Chaldæus, in ea, quam
 habet, diluvii narratione ita scribit : Atque hujus
 D navigii partem etiamnum aliquam in Armenia, circa
 montem Cordyæorum servari ferunt, ex qua derasi
 bituminis aliquid, loci ejus indigenæ ad procuran-
 dam maxime et averruncandam Numinis iram ge-
 stare consueverint. Ejusdem rei mentionem quoque
 facit Hieronymus Ægyptius, qui priscam Phœni-
 cum historiam conscripsit, itemque Mnaseas, alii-
 que complures. Quibus Nicolaum Damascenum ad-

ses sub Antigono rege; quem de Judæorum rebus
 mentionem nullam fecisse queritur. Quod autem
 legebamus, eum περὶ διαδόχων scripsisse, vereor ne
 διαδόχων legendum sit. Cujus argumenti lib. citat
 Athenæus lib. vi, pag. 275, Nicizæ ejuisdam Nicæ-
 ensis.

de, qui libro nonagesimo sexto hæc habet : Est, inquit, supra Minyadem mons ingens in Armenia, Barin vocant, ad quem plerique cum diluvii tempore confugissent, eos periculum effugisse narrant. Præterea certum quemdam arca vectum, summum ad montis verticem appulisse, ac lignorum ibi reliquias per diu conservatas fuisse. Is vero non alius utique fuerit, quam qui a Moyse Judæorum legislatore memoratur. » Hæc Josephus.

CAPUT XII.

Ex Abydeni scriptis, de diluvio.

Ego vero, ut ex Medorum etiam atque Assyriorum monumentis aliquid habeas, ex Abydeni commentariis locum hunc eadem ipsa de re subjiciam. « Huic, inquit, cum alii plerique, tum etiam Sisithrus in imperio successit, cui cum Saturnus imbrum vim maximam decimo quinto mensis Desii fore prædixisset, et quidquid litteris comprehensum erat, id totum apud Heliopolim Sipparorum occultari seponique jussisset : is Dei mandati obsecutus, continuo navigationem Armenios versus instituit, in qua repentino divinæ prædictionis eventu occupatur. Tertio autem die, quam tempestas remitti cœperat, aves 415 emitit explorandi gratia, sicubi terram undis emersam atque existentem viderent. Quæ cum immensum in pelagus incidissent, nec, quo succederent, omnino quidquam occurreret, ad Sisithrum de novo revolarunt, aliæque postea similiter emissæ. At cum tertio idem fecisset, votique compos evasisset (quippe volucres alis limo plenis redierant) illico, deum numine hominum societati Armeniam appulsum, amuleta suis e lignis confecta, quæ de collo suspensa gestarent, indigenis suppeditavit. » Hactenus ille.

(93) *Μεθ' ὧν ἄλλοι.* Hunc locum repræsentat B. Cyrillus Alexandrin. contra Julianum Apostatam, lib. 1, pag. 5, manuscr. Græci.

(94) *Σείσιθρος.* Cyrill. *Ἐλισουθρος.* De quo idem paulo post. vero simili conjectura : *Ἐλισουθρον μὲν οὖν ὀνομάζουσι τὸν Νῦε, τάχα που κατὰ φωνὴν Ἀσσυρίων.*

(95) *Σιππάρουσι.* Cyrill. unico π, scribit *Σιππάρουσι.* Dormitabat, ut fere semper, vetus interpretes (quem *Œcolampadium* esse aiunt) dum verteret, in *sculpturis.* Tractus, seu regionis nomen est.

(96) *Εὐθὺς ἐπ' Ἀρμενίους ἀνάπλεε.* Cyrill. *ἰθὺς ἐπ' Ἀρμενίης ἀνέπλεσε.* Utrumvis elige : utcumque proba.

(97) *Παραντίκα μιν κ. τ. ἐκ Θ.* Meliora hæc videntur, quam quæ Cyrill. *καὶ παρ' αὐτῆς ἰὼν, κατέλαμβανε τὰ ἐκ Θεοῦ,* quibus tamen suis quoque sensus esse potest.

(98) *Ἐπειτα ὡν ἐκόπασε.* Apud Scaligerum rectius, ut existimo, legitur, *ἐπει τε ὡν ἐκόπ.* Ionibus enim τε et ὡν, *παρέλκουσαι* particulae, mirifice placent. At Cyrill. habet, *ἐπει τε ὡν ἐκόπασε.* Quis enim ὡν; Θεός, opinor : præcessit enim Θεοῦ.

(99) *Μετῆι τῶν ὀρνίθων.* Cyrill. *μεθίει,* rectius *μετῆι,* quod ionicum est. Hic porro genitivus, Græcorum ex more. Demosthen. *Olynth.* 1, λαμβάνειν τῶν ἐν τῇ χῶρᾳ, ex regionis fructibus decerpere.

ἐνενηκοστῇ καὶ ἕκτῃ βίβλῳ ἱστορεῖ περὶ αὐτῶν, λέγων οὕτως : Ἔστιν ὑπὲρ τὴν Μινυάδα μέγα ὄρος κατὰ τὴν Ἀρμενίαν, Βάρις λεγόμενον, εἰς δὲ πολλοὺς συμφυγόντας ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ, λόγος ἔχει περισωθῆναι, καὶ τίνα ἐπὶ λάρνακος ὀχοῦμενον ἐπὶ τὴν ἀκρῶρειαν οἰκεῖλαι, καὶ τὰ λείψανα τῶν ξύλων ἐπιπολὺ σωθῆναι. Γενοίτο δ' ἂν οὗτος, ὄντινα καὶ Μωϋσῆς ἀνέγραψεν, ὁ Ἰουδαίων νομοθέτης. » Ταῦτα μὲν ὁ Ἰώσηπος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἀπὸ τῆς Ἀβυδηνῶν γραφῆς, περὶ τοῦ κατακλισμοῦ.

Ἐγὼ δὲ σοι, τὰ Μηδικὰ καὶ Ἀσσύρια διελλῶν, ἐκ τῆς Ἀβυδηνῶν γραφῆς περὶ τῆς αὐτῆς ἱστορίας τάδε τοῦ ἀνδρὸς παραθήσομαι τὰς λέξεις : « Μεθ' ὧν (93) ἄλλοι τε ἤρξαν, καὶ Σείσιθρος (94), ᾧ δὲ Κρόνος προσημῖναι μὲν ἔσεσθαι πλῆθος δμῶρων Δεσίου πέμπτη ἐπὶ δέκα, κελεύει δὲ πᾶν ὅ τι γραμμάτων ἦν ἐχόμενον, ἐν ἧλλου πόλει τῇ ἐν Σιππάρουσι (95) ἀποκρύψαι. Σείσιθρος δὲ ταῦτα ἐπιτελεῖα ποιήσας, εὐθέως ἐπ' Ἀρμενίους ἀνάπλεε (96), καὶ παραντίκα μιν (97) κατελάμβανε τὰ ἐκ Θεοῦ. Τρίτῃ δὲ ἡμέρῃ ἔπειτα, ὡν ἐκόπασε (98), μετῆι τῶν ὀρνίθων (99) πείρην ποιούμενος, εἰ κου γῆν Ἰδοίην (1), τοῦ ὕδατος ἐκδύσαν. Αἱ δὲ, ἐκδεχομένου σφέας πελάγεος ἀχανέος (2), ἀπορεύουσαι ὄχη κατορηθῆσονται, παρὰ τὸν Σείσιθρον ὀπίσω κομίζονται, καὶ ἐπ' αὐτῆσιν ἔστρατι. Ὡς δὲ τῆσι τρίτησιν εὐτύχηεν, ἀπίκατο (3) γὰρ δὴ πηλοῦ κατὰπλεοὶ τοὺς ταρσοὺς (4), θεοὶ μιν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσιν· τὸ δὲ πλοῖον ἐν Ἀρμενίῃ περιπίπτα ξύλων ἀλεξιφάρμακα (5) τοῖσιν ἐπιχωροῖσι παρέλχτο. » Ταῦτα μὲν οὗτος.

oculisque subducitur; navigium autem ad Armeniam appulsum, amuleta suis e lignis confecta, quæ de collo suspensa gestarent, indigenis suppeditavit. » Hactenus ille.

Et *Olynth.* 1, μὴ μόνον πόλεων καὶ τόπων φαίνεσθαι προτεμένους. Notand. illud Xenophoni. orat. de Agesilao, τῶν κατὰ κράτος ἀναλώτων τεχνῶν, τῇ φιλανθρωπίᾳ ὑπὸ χεῖρα ἐποιεῖτο. At lib. 111 *Histor.* huic Abydeni loco similis : οἱ δὲ ἐπεμῆζον τῶν ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἱππευσάντων. Atque hunc idiotismum Galli nostri vehementer amant.

(1) *Εἰ κου γῆν Ἰδοίην.* Optime Cyrillum hinc corrigas, apud quem, εἰ κου γῆν Ἰδοί.

(2) *Ἀχανέος.* Et istuc malim, quam τὸ ἀφανέος Cyrilli.

(3) *Ἀπίκατο.* Cyrill. ἀπίχτο, et paulo post κατὰπλεως pro κατὰπλεοὶ. Sed Eusebiana lectio melior, et *ἰωνικωτέρα* : tantum ἀπίκατο, pro ἀπίκατο reponendum.

(4) *Ταρσοὺς.* Pedes? an alas? utrumque fieri potuit. *Œcolampadius* fœdissime, qui a luto abiisse, et in Tarsos venisse dicit. Pessime omnino de summo antistite meritis est tenebrosus homo, non *Lampadius* : nec sine stomacho iniquatissima versio legi potest, quam hoc maxime loco, vel de industria fictam, vel in somnis cusam esse dicas. Dignum erat opus alia manu, qualis esset doctissimi ac disertissimi Borbonii, qui desiderium nostrum acuere maluit, quam explere.

(5) *Ἀλεξιφάρμακα.* Hinc Cyrilli vitium tollas, apud quem legitur, φάρμακα ἦν, καὶ τοῖσιν, etc.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

A

CAPUT XIII.

Ἀπὸ τῆς Ἰωσήπου Ἀρχαιολογίας, περὶ τοῦ πλείονος μνημονεύσαι τῆς τῶν παλαιῶν μακροβίου ζωῆς.

Πάλιν δὲ Μωϋσέως τοὺς πρώτους φύντας ἀνθρώπων μακροβίους γενομένοι φήσαντος, μάρτυρας καὶ τούτου παρατίθεται τοῦ λόγου τοὺς Ἑλλήνων συγγραφείς, ὡς λέγων ὁ Ἰωσήπος· «Μηδεὶς δὲ (6) πρὸς τὸν νῦν βίον καὶ τὴν βραχύτητα τῶν ἐτῶν ἃ ζῶμεν, συμβαλὼν τὸν τῶν παλαιῶν, ψευδῆ νομιζέτω τὰ περὶ ἐκείνων λεγόμενα, τῶ μηδὲ νῦν τοσοῦτον ἐν τῷ βίῳ παρατείνειν χρόνον τεκμαιρόμενος, μηδ' ἐκείνους εἰς ἐκεῖνο τὸ μῆκος τῆς ζωῆς ἀφίχθαι. Οἱ μὲν γὰρ θεοφιλεῖς ὄντες, καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ γενόμενοι, καὶ διὰ τὸ τροφὰς ἐπιτηδαιοτέρας πρὸς πλείονα χρόνον οὐσας (7), εὐχότως ἔζων πλῆθος τοσοῦτων ἐτῶν· ἔπειτα καὶ δι' ἀρετῆν, καὶ δι' εὐχρηστίαν ὧν ἐπενόουν, ἀστρολογίας καὶ γεωμετρίας, εἰς ἔτη πλείονα ζῆν τὸν Θεὸν αὐτοῖς παρασχεῖν (8), ἅπερ οὐκ ἦν ἀσφαλῶς αὐτοῖς προεπιπεῖν μὴ ζήσασιν ἐξακοσίους ἐνιαυτούς· διὰ γὰρ τούτων ὁ μέγας ἐνιαυτὸς πληροῦται. Μαρτυροῦσι δὲ μὲν τῷ λόγῳ οἱ παρ' Ἑλλήσι πάντες καὶ βάρβαροι συγγραψάμενοι τὰς ἀρχαιολογίας. Καὶ γὰρ καὶ Μάνεθος ὁ τῆν τῶν Αἰγυπτιακῶν ποιησάμενος ἀναγραφῆν, καὶ Βηρωτσὸς ὁ τὰ Χαλδαϊκὰ συναγαγὼν, καὶ Μόλος (9), καὶ Ἑστιαῖος (10), καὶ πρὸς αὐτοῖς ὁ Αἰγύπτιος Ἱερώνυμος, οἱ τε τὰ Φοινικὰ συνταξάμενοι, συμφωνοῦσι τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις· Ἡσιόδος τε (11) καὶ Ἐκαταῖος, καὶ Ἑλλάνικος· καὶ Ἀκουσίλαος, καὶ πρὸς τούτοις Ἐφορος, καὶ Νικόλαος ἱστοροῦσι τοὺς ἀρχαίους ζήσαντας ἔτη χίλια. Περὶ μὲν οὖν τούτων, ὡς ἂν ἐκάστοις ἤφιλον, ὁσῶτα σκοπεῖτωσαν.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ἀπὸ τῆς Ἀβυδηνῶν γραφῆς, περὶ τῆς τοῦ πύργου κατασκευῆς.

Πάλιν Μωϋσέως περὶ τῆς τοῦ πύργου κατασκευῆς, καὶ ὡς ἀπὸ μιᾶς γλώττης εἰς πολλὰς συνεχύθησαν

(6) *Μηδεὶς δὲ*, etc. Josephum adi, lib. 1 *Antiq.*, cap. 4, pag. 11.

(7) *Οὐσας*. Joseph. εἶναι, quod præstat.

(8) *Τὸν Θεὸν αὐτοῖς παρασχεῖν*. Ita etiam Joseph. Malim tamen, et σύνταξις ipsa postulat, ὁ θεὸς αὐτοῖς παρεῖγεν, aut παρέσχεν. Quod sequitur *προεπιπεῖν*, non est, *assequi*, ut Josephi interpr. vertit, sed ὑψηγεῖσθαι, διδάσκειν, παραδοῦναι τοῖς ἄλλοις.

(9) *Μόλος*. Josephus Mōχος. Suidas quidem Mōλος proprium nomen agnoscit, cuius autem, non addit. Josephus ipse lib. 11 *contra Apionem* p. 1061, et p. 1078 et 1079; pluribus, non Moli, sed Molonis Apollonii meminit, a quo perperam de Judæis scriptum aliquid fuerit. Sed Mochum inter Phœnicios scriptores censet Tatianus *infra*, pag. 495: *Τὰ Φοινικῶν*, inquit, οὕτως ἔχει. Γεγονάσι παρ' αὐτοῖς ἄνδρες τρεῖς, Θεόδωτος, Ὑψικράτης, Μῶχος· τούτων τὰς βίβλους εἰς Ἑλληνίδα κατέταξε φωνῆν Ἄσιτος, ὁ καὶ τὸς βίους τῶν φιλοσόφων ἐπ' ἀκριβὲς παρατευσάμενος. Addere potuit Dium, Hieronymum, Sanchuniathonem, vel Sanchoniathonem, quem postremum, sed vitiose Σουναίθωνα scriptum, cum eod. Mochu Athenæus conjungit, sub fin. lib. 11,

Ex Josephi Antiquitatibus, longioris priscorum vitæ meminisse complures.

Præterea, quod hominum qui principes nati sunt, diuturni ævi fuisse Moyses asseverat, ejus quoque rei testes gentilium scriptores a Josepho laudantur, his verbis: «Nemo, inquit, priscorum hominum vitam, cum nostræ annorumque nostrorum brevitate componens, quæ de ipsis memorantur, falsa esse putet; dum ex longe brevioribus vitæ nostræ spatiis, ne veteres quidem illos tantum vivendo temporum conficere potuisse conjiciet. Nam illi sane, partim quod Deo cariores, ipsaque illius manu sati essent, partim quod cibis vim suam diutius integritatemque retinentibus uterentur, vitam in tot annos propagare commode poterant. Adde verum etiam fuisse, ut partim in virtutis suæ præmium, partim ad accuratorem ac certiozem cum astrologiæ, tum geometriæ, quas ipsi artes invenerant, usum et experientiam, longiorem eis Deus vitam indulgeret; quippe qui nisi sexcentos minimum annos, quot videlicet Magnus Annus absolvitur, vivendo complevisset, certi nihil unquam iis de rebus posteris tradidissent. Cujus equidem rei testes habeo, quotquot Græcos inter barbarosque rerum antiquarum monumenta reliquere. Nam et Manethus, qui Ægyptiacam, et Berosus, qui Chaldaicam scripsit historiam, et Molus, et Hestiazus, et Hieronymus Ægyptius, quique res Phœnicum prosecuti sunt, uno mihi omnes ore suffragantur. Imo etiam Hesiodus, Hecatæus, Hellenicus, Acusilaus, Ephorus item et Nicolaus veteres mille annos vixisse tradunt. 416 Ac de his quidem, prout libuerit, quivis existimet.»

CAPUT XIV.

Ex Abydeno, de turris molitione.

Rursus, quod a Moysæ de turris illius molitione, deque consecuta linguæ unius in plurimas divi-

ubi Cynulcus, πλὴν εἰ μὴ ἄρα παρὰ τοῖς τὰ Φοινικὰ (recte Casauhon. corrigit Φοινικικά) συγγεγραφοῖς, Σουναίθωνι, καὶ Μῶχῳ τοῖς σοῖς πολίταις. Ulpianum hominem Tyrium alloquitur. Nec a Mocho isto me revocat, quod hic paulo post, τοὺς τα Φοινικὰ συνταξαμένους, a Molo et cæteris distinguere videatur. Nam in cæteris illis, Hieronymus Ægyptius habetur, quem tamen supra τὴν ἀρχαιολογίαν τὴν Φοινικικὴν συγγραψάσθαι dicit. Quid quod οἱ τὰ Φοιν. non οἷ τε legi possit?

(10) *Ἑστιαῖος*. De hoc certi nihil occurrit: nec eum, quod sciam, Josephus *contra Apionem* inter eos numerat, qui Judæorum meminerint. Eum tamen hic lib. *Antiq.* 1, c. 5, iterum appellat. Est apud Athenæum lib. vi, p. 273, Hestiazæ cujusdam Pontici vox egregia: Ὁ Ποντικὸς Ἑστιαῖος, inquit, καλῶς ἐκαυχᾶτο, μήτε ἀνατέλλοντα μήτε καταδύμενον ποτε τὸν ἥλιον ἑωρακέναι, διὰ τὸ παιδεία παντὶ καρῶ προσέχειν, ὡς ὁ Νικαεὺς Νικίας ἱστορεῖ ἐν ταῖς Διαδοχαῖς.

(11) *Ἡσιόδος τε*, etc. Qui sequuntur, noti omnes ex iisd. maxime lib. *contra Apionem*: de Hecatæo sup. dictum est.

sione narratur, is quem paulo ante nominavi, re-
rum Assyriarum scriptor his verbis confirmavit:
« Sunt etiam, inquit ille, qui primos homines e
terra natos, cum et viribus et corporis mole con-
fiderent, potentiamque Superis ipsis majorem af-
fectarent, immensæ altitudinis turrim, ubi nunc
sita Babylon est, molitos esse dicant; quæ cum
jam propius abesset a cœlo, ventos ipsos navata
diis opera, vastam et immanem eorum in capita
substructionem effudisse, cujus ex collapsæ rude-
ribus ea, quam Babylonem vocant, exstiterit. Ho-
mines porro, quorum ad id tempus una eadem-
que lingua fuerat, multiplicem ac discrepantem
ex eo vocem emisisse, ac postmodum Saturnum
inter ac Titana bellum esse conflatum. » Cæte-
rum locus, in quo turrim excitabant, hodie Baby-
lon nominatur, propter eam, quæ contigit, purioris ante illustriorisque sermonis confusionem:
Hebræis enim *confusio* Babel est.

CAPUT XV.

*Multos etiam alios ejusdem meminisse, ex Josephi
Antiquitatibus.*

Atque hujus etiam turris, et linguarum inter ho-
mines divortii hunc in modum Sibylla meminit:
« Cum eatenus eadem lingua universi homines ute-
rentur, altissimam turrim ædificare nonnulli cœ-
perunt, qua scilicet in cœlum usque conscende-
rent. At dii ventis immissis turrim evertere, ac
loquelam singulis propriam tribuere, quo factum,
ut ea civitas Babylon vocaretur. » Ejus quoque
agri, quem Senaar nominant, in Babylonia regio-
ne siti mentionem Hestius facit his verbis: « Sa-
cerdotibus, qui exitium effugerant, raptis secum
Jovis Enyali sacris, in Senaar Babyloniæ agrum
sese primum receperunt; 417 inde vero quaqua
terrarum dissipantur, ac prout communem hi aut
illi forte linguam sortiti erant, communia quoque
domicilia passim collocant, oblatam quique casu
regionem occupantes. »

(12) *Ἐν τῷ δ' οὐ.* Hæc ipsa laudantur a B. Cyrillo
Alexandre. lib. 1 *contra Julian.*, fol. 5 B codic. ma-
nuser., edit. autem Græco-L. p. 9, ubi ex nostro
corrigendum ἐν τῇ, ac mutandum in ἐν τῷ, quod
Ionicum est, et οὐ ante λέγουσι collocandum.

(13) *Ἐκ γῆς ἀνασχ.* Recte. Itaque reponendum
apud Cyrill. ἐκ γῆς, unde plurimum ei lucis.

(14) *Πύργων τύρσιν.* Satis intelligebam πύργων
(unde majore vitio πύργων exstiterat) merum esse
glossema, quod τύρσιν, Ionicam poeticamque vo-
cem, explicaret. Vestigium ejus in Cyrillo nullum.

(15) *Θεοῖσι βωθέοιτας.* Optime: quæ voces in
Cyrillo manuscr. mixtim et confuse leguntur, εἰσο-
σεῖθωθέοντας, unde Borbonius fecit εἰς θέοντας,
vel potius εἰσθέοντας.

(16) *Δῆτα.* Malim cum Cyrillo τοῦ δὴ τὰ.

(17) *Ἐκ θεῶν.* Duæ voces interpretanti exci-
derunt; verte si libet, *Deorum consilio, numine, vo-
luntate.*

(18) *Πολύθρα.* Conjeceram πολύθροον, firmat
conjecturam Cyrillus.

(19) *Μετά δὲ Κρόν.*, etc. Hæc apud Cyrillum non

διαλέκτους, ἱστορήσαντος· ἐν τῇ λεχθείῳ περι τῶν
Ἀσσυρίων γραφῇ ὁ μικρῷ πρόσθεν δηλωθεὶς συγ-
γραφεὺς τὰ ὅμοια μαρτυρεῖ, λέγων ὡδε· « Ἐν τῷ δ'
οὐ (12) λέγουσι τοὺς πρώτους ἐκ γῆς ἀνασχόντας (13),
βώμη τε καὶ μεγέθει χαινωθέντας, καὶ δὴ θεῶν κατα-
φρονήσαντας ἀμείνονας εἶναι, πύργων τύρσιν (14)
τῷ:ῖατον ἀεῖρειν, ἵνα νῦν Βαβυλῶν ἐστιν· ἤδη τε
ἄσσον εἶναι τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τοὺς ἀνέμους, θεοῖσι
βωθέοντας (15) ἀνατρέψαι περι αὐτοῖσι τὸ μηχανήμα·
τοῦ δῆτα (16) ἐρεπία λέγεσθαι Βαβυλῶνα. Τῶς δὲ
δντας ὁμογλώσσους ἐκ θεῶν (17) πολύθρα (18) φωνῆν
ἐνεκασθαι, μετὰ δὲ Κρόνῳ (19) τε καὶ Τιτῆνι
συστῆναι πόλεμον. » Ὁ δὲ τόπος ἐν ᾧ τὸν πύργον
ᾠκοδόμησαν, νῦν Βαβυλῶν καλεῖται διὰ τὴν σύγχυσιν
τοῦ περι τὴν διάλεκτον πρώτον ἐναργοῦς. Ἑβραῖοι
γὰρ τὴν σύγχυσιν Βαβὲλ καλοῦσι.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

*Ὡς καὶ ἕτεροι πλείους ἐμνήσθησαν τοῦ αὐτοῦ,
ἀπὸ τῆς Ἰωσήπου Ἀρχαιολογίας.*

Περὶ δὲ τοῦ πύργου (20) τοῦτου καὶ τῆς ἀλλοφωνίας
τῶν ἀνθρώπων μὲνηται καὶ Σιδύλλα λέγουσα οὕτως·
« Πάντων ὁμοφώνων δντων τῶν ἀνθρώπων, πύργον
ᾠκοδόμησάν τινες ὑψηλότατον, ὡς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν
ἀναθιγόμενοι δι' αὐτοῦ. Οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐπιπέμ-
ψαντες ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἴδιαν ἐκάστῳ φω-
νῆν ἔδωκαν, καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέθη κλη-
θῆναι τὴν πόλιν. » Περὶ δὲ τοῦ πεδίου τοῦ λεγομένου
Σεναάρ ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ χώρα μνημονεύει Ἐστιάσις
λέγων οὕτως· « Τῶν δὲ ἱερῶν τοὺς διασωθέντας, τὰ
τοῦ Ἐνυαλλοῦ (21) Διὸς ἱερώματα λαβόντας, εἰς Σε-
ναάρ τῆς Βαβυλωνίας ἔλθειν· σκιδνανταί (22) δὴ τὸ
λοιπὸν ἐντεῦθεν ὑπὸ τῆς ὁμογλωσσίας (23), τὰς συν-
οικίας ποιησάμενοι πανταχοῦ, καὶ γῆν ἕκαστοι κατ-
ελάμβανον τὴν ἐντυχοῦσαν. »

habentur: multo minus quæ sequuntur: sunt
enim Eusebii, non Abydeni.

(20) *Περὶ δὲ τοῦ πύρ.* Josephus loco citato. Quæ
paulo ante locum Abydeni, laudat Cyrillus ex
Alexandro Polyhistore.

(21) *Τοῦ Ἐνυαλλοῦ.* Male editum erat τῆς Ἐνυ.
At Joseph. Ἐνυαλλοῦ, perperam ut videtur. Ἐνυάλλιος
quidem Mars fere dicebatur: hoc tamen cognom-
entum Baccho non invidit, ut constat ex Macro-
bio *Saturn.* lib. 1, c. 49 initio. Cur invideret Jovi?
Atque is, si minus Ἐνυάλλιος, certe Ἄρειος, dictus
reperitur apud Pausaniam, Ἥλιαξ. α', pag. 111.
Τὸν βωμόν, inquit, εἰσὶν Ἥλειων οἱ ὀνομάζουσι·
Ἄρελου Διὸς. Λέγουσι δὲ οἱ αὐτοὶ οὗτοι, καὶ ὡς Οἰ-
νόμαος ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦτου θύοι τῷ Ἄρειῳ Διὶ.
Neutrum in Jove cognomentum doctissimus Gyr-
aldus agnoscit.

(22) *Σκιδνανταί.* Sequentia caput sextum in-
choant apud Josephum, cujus et verba sunt, non
Hestiaz.

(23) *Τῆς ὁμογλωσσίας.* Joseph. contra, ἄλλο-
γλωσσίας, utrumque recto sensu probari potest.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ τοῦ τῶν Ἑβραίων προπάτορος Ἀβραάμ, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

Πάλιν Μωϋσέως τὴν κατὰ τὸν Ἑβραίων προπάτορα Ἀβραάμ ἱστορίαν εἰς πλάτος ἐπιθέμενον, μαρτυρεῖν αὐτῷ καὶ τοὺς ἐξωθεν ἱστορικούς ὁ Ἰώσηπος λέγει διὰ τούτων· « Μνημονεύει (24) δὲ ἡμῖν τοῦ πατρὸς Ἀβραάμου Βηρωσῶδς, οὐκ ὀνομάζων, λέγων δὲ οὕτως· Μετὰ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτῃ γενεᾷ παρὰ Χαλδαίους τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ, καὶ μέγας, καὶ τὰ οὐράνια ἔμπειρος. Ἐκαταῖος δὲ καὶ τοῦ μνησθῆναι πλείον τι πεποιήκε. Βιβλίον γὰρ περὶ αὐτοῦ συναξάμενος κατέλιπε. Νικόλαος δὲ ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἱστοριῶν λέγει οὕτως· Ἀβραάμης ἐβασίλευσε Δαμασκοῦ, ἐπὶ πλὴν σὺν στρατῶ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνα Χαλδαίων λεγομένης. Μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἐξαναστάς καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας, σὺν τῷ σφετέρῳ λαῷ εἰς τὴν τότε μὲν Χανααναίαν λεγομένην, νῦν δὲ Ἰουδαίαν μετώκησε, καὶ οἱ ἀπ' ἐκεῖνου πληθύνσαντες, περὶ ὧν ἐν ἐτέρῳ λόγῳ διέξειμι τὰ ἱστορούμενα. Τοῦ τε Ἀβραάμου ἐτι καὶ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῇ τὸ δνομα δοξάζεσθαι, καὶ κώμη ἀπ' αὐτοῦ δεικνύεται, Ἀβραάμου οὐκισίς λεγομένη. Λιμοῦ δὲ (24) χρόνοις ὑστερον τὴν Χανααναίαν καταλαβόντος, Ἀβραάμης, Αἰγυπτίους εὐχαιμονεῖν πυθόμενος, διαίρειν πρὸς αὐτοὺς ἦν πρόθυμος, τῆς τε ἀφθονίας τῆς ἐκεῖνων μεθέξων, καὶ τῶν ἐσέρων ἀκροατῆς ἐσόμενος, ὧν λέγοιεν περὶ θεῶν, ἧ γὰρ κρείσσοσιν εὐρεθεῖσι κατακολουθήσειν, ἧ μετακομῆσειν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ βέλτιον, αὐτὸς ἀμείνω φρονῶν. Εἰθ' ἔξῃς ἐπιλέγει· Καὶ συνῆν Αἰγυπτίων τοῖς λογιωτάτοις, τὴν τε ἀρετὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ δόξαν ἐντεῦθεν ἐπιφανεστέραν συνέθη γενέσθαι. Τῶν γὰρ Αἰγυπτίων διαφόροις ἀρεσκομένων ἔθεσι, καὶ τὰ παρ' ἀλλήλοις ἐκφραυλιζόντων νόμιμα, καὶ διὰ τοῦτο δυσμενῶς ἐχόντων πρὸς ἀλλήλους, συμβαλὼν αὐτῶν ἐκάστους, καὶ διαπτύων τοὺς λόγους, οὐς ἐποιούντο περὶ τῶν ἰδίων, κενούσας καὶ μὴδὲν ἀληθεῖς ἔχοντας ἀπέφαινε. Θαυμασθεὶς οὖν ὑπ' αὐτῶν ἐν ταῖς συνουσίαις ὡς συνετώτατος, καὶ δεῖνός ἀνὴρ οὐ νοῆσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ πείσθαι λέγων περὶ ὧν ἂν ἐπιχειρήσειε διδάσκειν, τὴν τε ἀριθμητικὴν αὐτοῖς χαρίζεται, καὶ τὰ περὶ ἀστρολογίαν παραδίδωσι. Πρὸ γὰρ τῆς Ἀβραάμου παρουσίας, Αἰγύπτιοι τούτων εἶχον ἀμαθῶς. Ἐκ Χαλδαίων γὰρ ταῦτ' ἐφοίτησεν εἰς Αἰγύπτου, ὅθεν ἦλθε καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας. » Ταῦτα ὁ Ἰώσηπος.

intelligendi vi præditum, sed etiam ad persuadendum aliis, quidquid probandum suscepisset, potentissimum admirarentur. Ita que arithmetice eos quibus in artibus, ante ipsius adventum, Ægyptii hospites omnino ac peregrini fuerant. Quippe a Chaldæis in Ægyptum, indeque ad Græcos utriusque præcepta permanarunt. » Hæc Josephus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Εὐπολέμου περὶ Ἀβραάμ, ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυῖστορος περὶ Ἰουδαίων γραφῆς.

Συνάδει δὲ τοῖσιν καὶ ὁ Πολυῖστωρ Ἀλέξανδρος, πολὺν χρόνον ὧν καὶ πολυμαθὴς ἀνὴρ, τοῖς τε μὴ πάρεργον τὸν ἀπὸ παιδείας καρπὸν πεποιημένους Ἕλλησι

(24) Μνημονεύει, etc. Hic locus exstat cap. 8, lib. 1 Antiquit., pag. 16.

CAPUT XVI.

De Hebræorum omnium parente Abrahamo, ex eodem.

Moysen præterea, in ea quam fuisse de Abrahamo Hebræorum parente scribit, historia, consentientes habere gentiles historicos Josephus auctor est. Sic enim loquitur : « Ac Berosus quidem Abrahami parentis nostri, suppresso licet nomine, his tamen verbis meminit : Circa decimam post diluivium ætatem, vir quidam apud Chaldæos vixit, summa cum integritate morum, tum etiam dignitate rerumque cœlestium cognitione præditus. Hecateus vero non ejus tantum obiter meminit, sed etiam justum de ipso volumen scriptum reliquit. Nicolaus autem Damascenus quarto Historiarum libro hunc in modum loquitur : Abrahames Damasci regnavit, cum ex regione Chaldæorum ultra Babylonem sita cum exercitu profectus, eo commigrasset : inde vero haud longo post tempore, mutatis denuo sedibus, eam, quæ tum Chananæa, nunc autem Judæa nuncupatur, cum suis incoluit, necnon illius posterum numero ac multitudine aucti, quorum de rebus alium mihi sepono dicendi locum. Et vero, illustris etiamnum Abrahamæ nominis tota passim Damascena regione memoria est, ac certus quidam vicus ostenditur, quod Abrahamæ domicilium nominant. Verum, ubi gravis postea fames in Chananæam incubuisset, is quod annonæ copia Ægyptiis abundare intelligeret, libenter omnino sese ad eos contulit, partim ut ipsorum ubertate frueretur, partim ut Ægyptiorum sacerdotum de diis opinionem acciperet : hoc utique consilio, uti si meliora traderent, ea sectaretur ; sin autem verius ipse sentiret, eos contra sanioerem ad mentem sententiamque traduceret. Ac deinceps ita subjungit : Cum Ægyptiorum, inquit, eruditissimis familiariter uteretur, novum ipse non ad virtutem modo suam, verum etiam ad nominis existimationem decus ac splendorem adjunxit. Nam quod Ægyptii discrepantibus moribus delectati, suos ipsimet aliorum alii ritus verbis eleverant, mutuoque propterea odio tenerentur, ille cum singulis ita seorsim agebat, ut quidquid suis quique de rebus ac placitis disputarent id totum ipse respueret, et ab omni veritate vacuum esse demonstraret. Quo factum est, ut in quotidianis eum mutuisque congressibus, tanquam sapientissimum, nec singulari tantum

418 odio tenerentur, ille cum singulis ita seorsim agebat, ut quidquid suis quique de rebus ac placitis disputarent id totum ipse respueret, et ab omni veritate vacuum esse demonstraret. Quo factum est, ut in quotidianis eum mutuisque congressibus, tanquam sapientissimum, nec singulari tantum

est, ut in quotidianis eum mutuisque congressibus, tanquam sapientissimum, nec singulari tantum

CAPUT XVII.

De Abrahamo, ex Eupolemo, quem laudat Alexander Polyhistor, ubi de Judæis scribit.

Quibus Polyhistor Alexander plane suffragatur, vir summi ingenii multæque eruditionis, idemque Græcis hominibus, qui non leviter ac perfunctorie

(24) Λιμοῦ δέ. Hinc novum caput Josephus orditur, suisque, non Nicolæi, verbis utitur.

doctrinæ fructum degustarunt, longe notissimus. Is igitur in ea, quam de Judæis texit, historia, res Abrahami sic ad verbum exsequitur: « Eupolemus, inquit, in ea, quam de Judæis Assyriis habet, disputatione, auctor est, primum quidem Babylonem urbem, ac postmodum turrim illam historico-
rum omnium ore jactatam, ab iis qui diluvium effugissent (Gigantes illi erant) excitatam, eaque deinde summa Numinis potestate disjecta, toto passim orbe distractos ac dissipatos Gigantes fuisse. Idem ætate decima, Camarinæ, quæ Babylonis civitas est, quamque Urien nonnulli vocant, Græci Chaldæopolin interpretantur, Abrahamum natum esse tradit, qui cum nobilitate ac sapientia omnibus anteiverit, tum vero astrologiam pariter et Chaldaicam invenerit, et singulari studio pietatis divina sibi gratiam conciliarit. Hunc porro divino jussu, collocato rerum suarum in Phœnicia domicilio, solis lunæque conversiones ac reliqua id genus omnia Phœnices docuisse, quæ res summe gratiosum eum apud regem effecerit. Postea vero, cum appetitos bello Phœnices Armenii superassent, ipsumque Abrahami nepotem captivum abducerent, Abrahamum servorum 419 manu stipatum auxilium ei tulisse, victores suam in potestatem rede-
gisse, eorumque liberos et uxores belli jure captos abegisse. Verum legatis ad ipsum ab hoste missis, qui captivos pecunia redimerent, victis eum insultare ferocius noluisse, sed militum suorum stipendio contentum, captivos liberaliter reddidisse. Addit insuper eum in sacro urbis Argarizin, hoc est Altissimi Monte susceptum hospitio, dona simul a Melchisedeco Dei sacerdote, qui ibidem regnabat, accepisse. Postmodum urgente fame Abrahamum in Ægyptum cum universa familia secessisse, ibique fixa sede, cum ejus uxore, quam sororem ille suam vocaret, Ægyptiorum regem matrimonium iniisse. Hic vero fusiis exsequitur, quemadmodum nec illius congressu frui rex potuerit, et populum ejus universum regiamque adeo familiam gravissima pestis invaserit: tandemque rex, consultis vatibus, ac minime viduam mulierem esse respondentibus, ubi eam

γνωριώτατος, ὅς ἐν τῇ περὶ Ἰουδαίων συντάξει τα κατὰ τὸν Ἀβραάμ τοῦτον ἱστορεῖ κατὰ λέξιν τὸν τρόπον· « Εὐπόλεμος (25) δὲ ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων τῆς Ἀσσυρίας ᾠφσί, πόλιν Βαβυλῶνα πρῶτον μὲν κτισθῆναι ὑπὸ τῶν διασωθέντων ἐκ τοῦ κατακλισμοῦ· εἶναι δὲ αὐτοὺς γίγαντας· Οἰκοδομῆν δὲ τὸν ἱστορούμενον πύργον. Πιστόντος δὲ τούτου ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, τοὺς γίγαντας διασπαρῆναι καθ' ὅλην τὴν γῆν. Δεκάτῃ δὲ γενεᾷ, φησὶν, ἐν πόλει τῆς Βαβυλωνίας Καμαρινῆ, ἣν τινες λέγειν πόλιν Οὐρίην (26)· εἶναι δὲ μεθερμηγευσμένην Χαλδαίων πόλιν· ἐν τρισκαιδεκάτῃ γενέσθαι Ἀβραάμ γενεᾷ, εὐγενεῖα καὶ σοφίᾳ πάντας ὑπερβεβηκότα, ὃν δὴ καὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ Χαλδαϊκὴν εὗρεῖν, ἐπὶ τε τὴν εὐσέθειαν ὀρμήσαντα, εὐαρεστήσαι τῷ Θεῷ. Τοῦτον δὲ διὰ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ, εἰς Φοινίκην (27) ἐλθόντα κατοικῆσαι, καὶ τροπὰς ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τὰ ἄλλα πάντα διδάξαντα τοὺς Φοινίκας, εὐαρεστήσαι τῷ βασιλεῖ αὐτῶν. Ὑστερον δὲ Ἀρμενίους ἐπιστρατεῦσαι τοῖς Φοινίξι· νικησάντων δὲ καὶ αἰχμαλωτισταμένων τὸν ἀδελφιδοῦν αὐτοῦ, τὸν Ἀβραάμ μετὰ οἰκετῶν βοηθήσαντα, ἐγκρατῆ γενέσθαι τῶν αἰχμαλωτισταμένων, καὶ τῶν πολεμίων αἰχμαλωτῆσαι τέκνα καὶ γυναῖκας. Πρέσβειων δὲ παραγενομένων πρὸς αὐτόν, ὅπως χρήματα λαβὼν ἀπολυτρώσῃ ταῦτα, μὴ προελέσθαι τοῖς δυστυχοῦσιν ἐπεμβαίνειν, ἀλλὰ τὰς τροπὰς λαβόντα τῶν νεανίσκων, ἀποδοῦναι τὰ αἰχμάλωτα, ξενισθῆναι τε αὐτόν ὑπὸ πόλεως ἱερῶν, Ἀργαρίζιν (28), ὃ εἶναι μεθερμηγευσμένον ὄρος Ὑψίστου. Παρὰ δὲ τοῦ Μελχισεδεκ ἱερέως ὄντος τοῦ Θεοῦ, καὶ βασιλεύοντος λαβεῖν δῶρα. Αἰμοῦ δὲ γενομένου, τὸν Ἀβραάμ ἀπαλλαγῆναι εἰς Αἴγυπτον πανοικίᾳ, κάκει κατοικεῖν, τὴν τε γυναῖκα αὐτοῦ τὸν βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων γῆμαι, φάντος αὐτοῦ ἀδελφὴν εἶναι. Περισσότερον δ' ἱπτόρησεν, ὅτι οὐκ ἠδύνατο αὐτῇ συγγενέσθαι, καὶ ὅτι συνέβη φθειρεσθαι αὐτοῦ τὸν λαὸν καὶ τὸν οἶκον. Μάντεις δὲ, αὐτοῦ καλέσαντος, τοῦτο φάναι, μὴ εἶναι χήραν τὴν γυναῖκα· τὸν δὲ βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων οὕτως ἐπιγῶναι, ὅτι γυνὴ ἦν τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ἀποδοῦναι αὐτὴν τῷ ἀνδρὶ. Συζήσαντα δὲ τὸν Ἀβραάμ ἐν Ἡλιούπολει τοῖς Αἰγυπτίων ἱερεῦσι, πολλὰ μεταδιδάξαι αὐτοὺς, καὶ τὴν ἀστρολογίαν, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦτον αὐ-

(25) *Εὐπόλεμος*. Hunc infra sæpe loquentem audiemus: quem cum aliis duobus excusans Josephus lib. i *contr. Apion.*: « Ὁ μέντοι Φαληρεὺς Δημήτριος, inquit, καὶ Φίλων ὁ πρεσβύτερος, καὶ Εὐπόλεμος, οὐ πολλὸ τῆς ἀληθείας διήμαρτον· οἷς συγγινώσκειν ἄξιον· οὐ γὰρ ἐνῆν αὐτοῖς μετὰ πάσης ἀκριβείας τοῖς ἡμετέροις γράμμασι παρακολουθεῖν.

(26) *Οὐρίην*. Forte legendum *Οὐρην*. Sic enim hanc urbem, *Antiquit.* lib. i, c. 7, Josephus appellat. Ura, locus etiam Plinio, in ea regione, lib. v, c. 24; sub fin. Genesios ἢ Ὑρ dicta est, quam Septuaginta *χώραν τῶν Χαλδαίων* vertere maluerunt. *ἤν* et *Chaldaice* *ἱῤῥῶν*, lucem, ignem, vallemque significat. Hinc urbis hujus nomen, vel quod in vallibus sita, vel quod ignis ibi præcipue cultus. Itaque si *Οὐρην*, sive *Οὐρίην*, Græce *Χαλδαίων πόλιν*, interpretatur Eupolemus, fidem non meretur. Sed credibilis, alterum ejus nomen *Καμα-*

ρίνην, ab eo sic explicari: ut per Chaldæos, non tam populum, quam sacerdotes, seu philosophos intelligat, quos Hebræi *דַּוְרֵי כֹהֲנֵי*, Chaldæi *דַּוְרֵי כֹהֲנֵי* vocabant, quibus hæc urbs proprie attributa sit. ideoque Camarine dicta. Hæc Scaligero conjectura debetur.

(27) *Εἰς Φοινίκην*, etc. Non est a scriptoribus istis exigendum, ut iis cum sacris litteris adamussim conveniat.

(28) *Ἀργαρίζιν*. Forte *Ἀργαρίζιν*, vox e duabus conflata, *דַּוְרֵי גַרִּיזִים* mons Garizim, quasi divisionum, aut divisus: biceps enim a plerisque dicitur. Itaque falsum est, quod ait Eupolemus Ὅρος Ὑψίστου hoc nomine significari licet, quod in eo præcipue Deum Samaritanis coluerint, ut in Sione Judæi, vere mons Altissimi dici potuerit. Cf. Deuteronomium, c. ii, v. 29, et c. xxvii, v. 12; Josue, c. viii, v. 33; Judic., c. ix, v. 7.

τοῖς εἰσηγγέσασθαι, φάμενον Βαβυλωνίους ταῦτα καὶ ἄντην εὐρηκέναι, τὴν δὲ εὐρεσιν αὐτῶν εἰς Ἐνώχ ἀναπέμπειν, καὶ τοῦτον εὐρηκέναι πρῶτον τὴν ἀστρολογίαν (29), οὐκ Αἰγυπτίους. Βαβυλωνίους γὰρ λέγειν πρῶτον γενέσθαι Βῆλον, ὃν εἶναι Κρόνον· ἐκ τούτου δὲ γενέσθαι Βῆλον καὶ Χαναάν, τοῦτον δὲ τὸν Χαναάν γεννήσαι τὸν πατέρα τῶν Φοινίκων. Τούτου δὲ Χοῦμ υἱὸν γενέσθαι, ὃν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λέγεσθαι Ἄσβολον, πατέρα δὲ Αἰθιοπίων, ἀδελφὸν δὲ τοῦ Μεστραεῖμ, πατέρα Αἰγυπτίων. Ἑλληνας δὲ λέγειν τὸν Ἄτλαντα εὐρηκέναι ἀστρολογίαν· εἶναι δὲ τὸν Ἄτλαντα τὸν αὐτὸν καὶ Ἐνώχ. Τοῦ δὲ Ἐνώχ γενέσθαι υἱὸν Μαθουσαλάν, ὃν πάντα δι' ἀγγέλων Θεοῦ γῶναι, καὶ ἡμεῖς οὕτως ἐπιγῶναι. »

quem Asbolum Græci nominant : eum Mestraimi fratrem, Æthiopumque simul et Ægyptiorum parentem fuisse : tametsi Atlantem Græci astrologiæ eundem esse quem Enochum, qui Mathusalanum filium habuerit ; huncque ab angelis Dei omnia didicisse, quæ tandem ad nos cognitionemque nostram permanarint. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

Ἄρταπανόν, περὶ τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς αὐτῆς γραφῆς τοῦ Πολυῆστορος.

« Ἄρταπανος δὲ φησὶν ἐν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς τοὺς μὲν Ἰουδαίους ὀνομάζεσθαι Ἑρμούθ (30), ὃ εἶναι μεθ-εορμηνευθὲν, κατὰ τὴν Ἑλλάδα φωνήν, Ἰουδαίους καλεῖσθαι δὲ αὐτοὺς Ἑβραίους ἀπὸ Ἀβραάμου. Τοῦτον δὲ φησὶ πανοικλίᾳ ἐλθεῖν εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὸν τῶν Αἰγυπτίων βασιλέα Φαρεθώνην, καὶ τὴν ἀστρολογίαν αὐτὸν διδάξαι· μέιναντα δὲ ἔτη ἐκεῖ εἰκοσι, πάλιν εἰς τοὺς κατὰ Συρίαν ἀπαλλαγῆναι τόπους· τῶν δὲ τούτῃ συνελθόντων πολλοὺς ἐν Αἰγυπτίῳ καταμεῖναι διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς χώρας. Ἐν δὲ ἀδεσπότοις, εἴρομεν Ἀβραάμ ἀναφέροντα εἰς τοὺς γίγαντας, οἰκοῦντας ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ, διὰ τὴν ἀσέθειαν τούτους δὲ ὑπὸ τῶν θεῶν ἀναιρεθῆναι, ὧν ἓνα Βῆλον, ἐκφύ-γοντα τὸν θάνατον, ἐν Βαβυλῶνι κατοικήσαι, πύργον τε κατασκευάσαντα, ἐν αὐτῷ διατεθῆναι, ὃν δὴ ἀπὸ τοῦ κατασκευάσαντος Βῆλου, Βῆλον ὀνομασθῆναι. Τὸν δὲ Ἀβραάμον, τὴν ἀστρολογικὴν ἐπιστήμην παιδευθέντα, πρῶτον μὲν ἐλθεῖν εἰς Φοινίκην, καὶ τοὺς Φοινίκης ἀστρολογίαν διδάξαι, ὕστερον δὲ εἰς Αἴγυπτον παραγενέσθαι. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ΄.

Μήλωνος περὶ τοῦ αὐτοῦ, ὁμοίως ἀπὸ τῆς αὐτῆς γραφῆς.

« Ὁ δὲ τὴν συσκευὴν τὴν κατὰ Ἰουδαίων γράφας Μήλων κατὰ τὸν κατακλυσμόν φησὶν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἀπελθεῖν τὸν περιλειφθέντα ἀνθρώπον μετὰ τῶν υἱῶν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐξελαυνόμενον ὑπὸ τῶν ἐγγυρίων·

(29) *Τὴν ἀστρολογίαν.* Joseph. *Antiquit.* lib. 1, c. 9 : Τὴν τε ἀριθμητικὴν αὐτοῖς χαρίζεται, καὶ τὰ περὶ ἀστρονομίαν παραδίδωσι· πρὸ γὰρ τῆς Ἀβραάμου παρουσίας εἰς Αἴγυπτον, οἱ Αἰγύπτιοι τούτων εἶχον ἀμαθῶς. Parum sane probabiliter ; cum et perbrevis ejus in Ægypto mora fuerit, et gravissimis non modo curis, sed etiam periculis occupata. Nam quod adjungit Artapanus, Abrahamum annos viginti hæsisse in Ægypto, luculentum est cumulatimque mendacium.

(30) *Ἑρμούθ.* Pro Ἑρμούδ, ut videtur ; nisi

Abrahami uxorem esse comperisset, viro suo reddiderit. Cæterum, cum apud Heliopolim Abrahamus Ægyptiorum sacerdotum consuetudine plurimum uteretur, multa ipsos, necnon astrologiam, quæque ad eam pertinent omnia, illo docente didicisse tradit, sic tamen eorum inventionem Babylo-niis atque Abrahamo ipsi attribuens, ut principem illorum auctorem Enochum fuisse statuat, quippe qui primus omnium astrologiam invenerit, non autem Ægyptii. Enimvero Babylonios dicere solitos, primum exstitisse Belum, qui Saturnus vulgo nominetur, quique Belum alterum cum Chanaanem suscepit : hunc vero Chanaanem, Phœnicum parentem genuisse, cujus filius Chumus exsiterit, inventorem esse velit ; sed nimirum Atlantem filium habuerit ; huncque ab angelis Dei omnia didicisse, quæ tandem ad nos cognitionemque nostram permanarint. »

B

420 CAPUT XVIII.

De eodem, ex Artapano, quem citat idem Polyhistor.

« Jam vero Artapanus in *Rerum Judaicarum historia*, Judæos scribit Hermiuth nominari ; quæ vox, si Græci loqui velis, *Judæos* sonet ; eosdem vero Abrahami ex nomine Hebræos nuncupari. Abrahamum autem in Ægyptum cum universa familia ad Parethonem Ægyptiorum regem sese contulisse, quem cum astrologiæ præceptis instituisset, ac viginti continentes annos ibidem egisset, in Syriam denuo remigrasse, plerisque suorum ob regionis ubertatem in Ægypto residentibus. Quamquam in libris quibusdam, quorum auctores incerti sunt, Abrahamum invenimus ad gigantes venisse. Hos porro cum Babyloniam incoleret, a diis propter impietatem extinctos ac sublatos fuisse, uno tantum Belo superstite, qui exitio subductus Babylonem tenuerit, sedemque sibi in ea turri, quam ipsemet excitaverat, quamque Belum conditoris ex nomine appellarunt, delegerit. Abrahamum autem astrologiam apprime callentem, primum in Phœniciam, ubi Phœnices eadem scientia imbuerit, ac deinde in Ægyptum migrasse. »

CAPUT XIX.

De eodem, ex Melone, ut refert idem auctor.

« At Melo, is qui adversus Judæos opus integrum edidit, virum quemdam, qui cum filiis diluvium effugerat, ab indigenis Armenia pulsum, ædibusque ac possessionibus ejectum suis, intermedia

etiam ita legendum est. Nam hanc quoque vocem, ex duabus coaluisse dici potest, Ἰϛ ὈΤΗ quasi Syro-Judæus, non, Judæus tantum. At communi Syrorum nomine, profani scriptores, Judæos sæpe designant. Herodot. lib. 11, καὶ Σύροιαι περὶ ὁ Νεχὼς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. Atqui ex IV Regum 23 constat Nechao regem Ægypti, Josia interfecto, tributum Judæis indixisse : tametsi locum Mageddo Scriptura vocet, non Magdolum. Infra eandem vocem iterum de Judæis Artapanus usurpat.

regione peragrata, in desertis Syriae montes secuisse commemorat. Abrahamum vero post tertiam ætatem natum esse, cujus nomen, *Patris amicum* significet. Eundem, cum sapientiæ laude præstaret, solitudinem percurrisse ac lustrasse universam : tum duabus ductis uxoribus, altera quidem indigena et affini, Ægyptia vero altera, quæ servitutem ante serviebat; **421** ex Ægyptia liberos duodecim genuisse, qui in Arabiam profecti eam inter se dividerint, locique hominibus principes imperaverint : ex quo factum sit, ut reges Arabum duodecim primis illis cognomines ad nostra usque tempora numerentur. Ex legitima autem uxore filium unicum suscepisse, cujus nomen apud Græcos γέλωτα, hoc est *risum* sonet, quique Abrahamo seniore jam defuncto, liberos ex conjugē indigena duodecim procreavit, quorum postremo Josepho nomen fuit, a quo Moyses tertius numeretur. Hæc Polyhistor, qui nonnullis interjectis rursus ita subdit : « Paulo post jussum a Deo Abrahamum fuisse ait, ut Isaacum filium ipsi in holocaustum immolaret, eumque continuo adolescente secum in montem educto, succendisse pyram, eique simul Isaacum imposuisse. Verum ipsi, cum jamjam filium arietem ad sacrificium oblatum esse, quem ille

διανύσαντα δὲ τὴν μεταξύ χώραν, ἔλθειν εἰς τὴν ὄρεινὴν τῆς Συρίας οὖσαν Ἐρημον. Μετὰ δὲ τρεῖς γενεὰς Ἀβραὰμ γενέσθαι, ὃν δὴ μεθερμηνεύσθαι Πατρός φίλον (31), ὃν δὴ σοφὸν γενόμενον τὴν ἐρημίαν μεταδιώκειν. Λαθόντα δὲ δύο γυναῖκας, τὴν μὲν ἔντοπιαν, συγγενῆ τὴν δὲ Αἰγυπτίαν, θεράπειναν ἕκ μὲν τῆς Αἰγυπτίας γεννήσαι υἱοὺς ἑβ' (32), οὓς δὴ εἰς Ἀραβίαν ἀπαλλαγέντας διελεύσθαι τὴν χώραν, καὶ πρώτους βασιλεῦσαι τῶν ἐγγχωρίων· ὅθεν ἕως καθ' ἡμᾶς δώδεκα εἶναι βασιλεῖς Ἀράβων ὁμωνύμους ἐκείνοις. Ἐκ δὲ τῆς γαμετῆς υἱὸν αὐτῷ γενέσθαι ἕνα, ὃν Ἑλληνιστὶ Γέλωτα ὀνομασθῆναι. Καὶ τὸν μὲν Ἀβραὰμ γήρᾳ τελευτῆσαι· Γέλωτος δὲ (33) καὶ γυναϊκὸς ἐγγχωρίου υἱοὺς ἔνδεκα γενέσθαι, καὶ δωδέκατον Ἰωσήφ, καὶ ἀπὸ τοῦδε τρίτον Μωϋσῆν. »

Τοσαῦτα ὁ Πολυῖστωρ· οἷς μετ' ἕτερα ἐπιφέρει λέγων· « Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον τὸν Θεὸν τῷ Ἀβραὰμ προστάξαι Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν ὀλοκαρπῶσαι αὐτῷ. Τὸν δὲ ἀναγαγόντα τὸν παῖδα ἐπὶ τὸ ὄρος, πρῶτον νῆσαι, καὶ ἐπιθεῖναι τὸν Ἰσαὰκ· σφάζειν δὲ μέλλοντα, κωλυθῆναι ὑπὸ ἀγγέλου, κρῖον αὐτῷ πρὸς τὴν κάρπωσιν παραστήσαντος· τὸν δὲ Ἀβραὰμ τὸν μὲν παῖδα καθελεῖν ἀπὸ τῆς πυρᾶς, τὸν δὲ κρῖον καρπῶσαι. »

jugulaturus esset, ab angelo facinus inbibente subducto pyræ filio immolarit. »

CAPUT XX.

De eodem, ex Philone.

Hoc ipsum Philo libro primo eorum, quibus res ad Hierosolyma pertinentes complexus est, his verbis cecinit :

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Φίλωνος (34), περὶ τοῦ αὐτοῦ.

Φησὶ δὲ περὶ τούτου καὶ Φίλων ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ τὰ Ἱεροσόλυμα·

Ἐκλον ἀρχεγένουσι τὸ μυρίον ὡς ποτε θεομοῖς Ἀβραὰμ κλυτοῦχος ὑπέριερον ἄμματι δεσμῶν Παμφαῆς, πλήμμυρες, μεγαυχητοῖσι λογισμοῖς, Θειοφιλή θέλγητρα· λιπόρτι γὰρ ἀγλαδὸν ἔρκος Αἰροφύτων. Ἐκκαυμα βρήπυκος ἀνετὸς Ἰσχωρ, Ἀθάνατος ποίησεν ἔην φάτιν, ἐξ ὅτ' ἐκείνου Ἐγγονος ἀιροτόνιο πολύμυιον ἔλλαχε κῦδος.

Καὶ τὰ ἐξῆς· οἷς μετ' ὀλίγα ἐπιφέρει·

Ἀρτίχειρος θηκτοῖο ξιφηφόρον ἐντύνοντος ἄμματι, καὶ σφαράγιο παρακλιδὸν ἀθροισθέντος, Ἄλλ' ὁ μὲν ἐν χεῖρεσσι κερασφόρον ὠπασσε κρῖον.

(31) Πατρός φίλον. Imo אבנא pater excelsus est. et litteræ unius accessione, אבנא, pleniore ac sonantiore vocabulo, id est pater multarum, supp. gentium, ait B. Hieronym. Tradit. Hebraic. in Gen. Videtur ea vox compendio facta, ex trib. seq., אב רב רב, id est Pater excelsus multitudinis, sublata postrema syllaba נ, et א quod sequitur נ. Et quoniam אב, et multitudinem, et sonitum seu fremitum significat, Philo Judæus, qui alioqui Græce multo, quam Hebraice doctior est, lib. De gigantib. sub fin. Πατήρ ἐκλυσκῆς, inquit, ἤχους ἐρμηνευθεὶς Ἀβραὰμ, ὁ τοῦ σπουδαίου λογισμῶς ἐξελεγμένος τε γὰρ καὶ κεκαθαρισμένος, καὶ πατήρ φωνῆς ἢ συνηγούμεν. Hæc ille, quæ mihi quidem videntur ejusmodi, ut hominis facilius, quam verborum mentem assequare. Eam vero plenius intelliges ex ejusd. lib. De nominum mutatione. Quid secutus fuerit Melo, cum Πατρός φίλον redderet, etsi tanti non est querere; conjicere tamen utcumque possis, אב non אבנא eum audiisse : est enim אב non tantum misereri, sed etiam vehementer diligere.

(32) Γεννήσαι υἱοὺς ἑβ'. Prorsus Ismaelem cum Abrahamo Patre confudit. Josephus enim Antiquit.

lib. i. c. 15, auctor est, Ismaelem Ægyptiam uxorem duxisse, ex qua liberos duodecim, quorum et nomina recenset, suscepit. Οὗτοι πάσαν, inquit, τὴν ἀπ' Εὐφράτου, καὶ καθήκουσαν πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν κατοικοῦσι, Ναβατινὴν τὴν χώραν ὀνομάσαντες. Εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ τῶν Ἀράβων ἔθνος, καὶ τὰς φυλάς ἀπ' αὐτῶν καλοῦσι, διὰ τε τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ Ἀβραάμου ἀξίωμα. Hæc ille. Nec abludunt a Scriptura : Genes. enim c. xvii : Super Ismael (inquit Deus ad Abrahamum) exaudi vi te : ecce benedicam ei, et augebo, et multiplicabo eum valde. Duodecim duces generabit, et faciam illum in gentem magnam. Et cap. xxv, duodecim ejus liberi, tribuum suarum principes numerantur.

(33) Γέλωτος δέ. Rursus confudit ac permiscet omnia.

(34) Φίλωνος. Is credo est, quem Josephus lib. i in Apion. Demetrio et Eupolemo annumerat, ac πρεσβύτερον Φίλωνα vocat : fortassis ut eum a Philone Judæo, et Philone Byblio distinguat, qui ambo juniores. At sequentes velustioris hujus poetæ versus, mihi quidem tenebræ, καὶ μηδὲν ὕγιές. Nec manuscripti codices hunc juvant. Salto igitur hæc superare malui, quam in singulis pene verbis offendere.

καὶ τὰ τούτοις ἐπέμνενα. Ταῦτα μὲν δὴ ἀπὸ τῆς προση-
ρημένης τοῦ Πολυϊστορος γραφῆς. Καὶ ὁ Ἰώσηπος
δὲ, ἐν τῇ πρώτῃ τῆς Ἀρχαιολογίας, τοῦ αὐτοῦ μνη-
μονεύει διὰ τούτων· λέγεται δὲ (35), ὡς οὗτος ὁ
Ἀφρὴν (36) στρατεύσας ἐπὶ τὴν Λιβύην, κατέσχευεν
αὐτήν, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ κατοικήσαντες ἐν αὐ-
τῇ, τὴν γῆν ἀπὸ τοῦ ἐκείνου ὀνόματος Ἀφρικὰ (37)
προσηγόρευσαν. Μαρτυρεῖ δὲ μου τῷ λόγῳ Ἀλέξανδρος
ὁ Πολυϊστορ, λέγων οὕτως· Κλεόδημος δὲ φησὶν ὁ
προφήτης, ὁ καὶ Μαλχὰς (38), ἱστορῶν τὰ περὶ Ἰου-
δαίων, καθὼς καὶ Μωσῆς ἱστορήκεν ὁ νομοθέτης αὐ-
τῶν, ὅτι ἐκ Χετούρας Ἀβραάμου ἐγένοντο παῖδες
ἑκανοί· λέγει δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα, ὀνομάζων
τρεις, Ἀφὲρ, Ἀσοῦρ, Ἀφράν (39). Καὶ ἀπὸ Ἀσοῦρ
μὲν τὴν Ἀσσυρίαν, ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρά τε καὶ
Ἀφὲρ, πόλιν τε Ἀφραν, καὶ τὴν χώραν Ἀφρικὰ
ὀνομασθῆναι. Τούτους δὲ Ἡρακλεῖ συστρατεύσαι ἐπὶ
Λιβύην, καὶ Ἀνταῖον· γῆμαντα δὲ τὴν Ἀφρά θυγα-
τέρα Ἡρακλῆα, γεννησάσι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Διόδωρον.
Τούτου δὲ γενέσθαι Σοφωῶν, ἀπ' οὗ τοὺς βαρβάρους
Σοφὰς λέγεσθαι. Ἐὰ μὲν οὖν περὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὡς
ἐν ὀλίγοις τοσαῦτα παραλείθω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Δημητρίου, περὶ τοῦ Ἰακώβ.

Ἀπίωμεν δὲ πάλιν ἐπὶ τὸν Πολυϊστορα· Ἐμη-
τριός (40) φησὶ τὸν Ἰακώβ γενόμενον ἐτῶν ἑβδομή-
κοντα πέντε (41), φυγεῖν εἰς Χαρρᾶν τῆς Μεσοποτα-
μίας, ἀποσταλέντα ὑπὸ τῶν γονέων διὰ τὴν πρὸς τὸν
ἀδελφὸν κρυφίαν ἔχθραν Ἠσαῦ, διὰ τὸ εὐλογῆσαι
αὐτὸν πατέρα, δοκοῦντα εἶναι τὸν Ἠσαῦ, καὶ ὅπως
λάβῃ ἐκεῖθεν γυναῖκα. Ἀφορμήσαι οὖν Ἰακώβ εἰς
Χαρρᾶν τῆς Μεσοποταμίας, τὸν μὲν πατέρα καταλι-
πόντα Ἰσαὰκ, ἐτῶν ἑκατὸν τριάκοντα ἑπτὰ, αὐτὸν δὲ
ὄντα ἐτῶν ἑβδομήκοντα ἑπτὰ. Διατριψάντα οὖν αὐτὸν
ἐκεῖ ἑπτὰ ἔτη λάβαν τοῦ μητροφῶς δύο θυγατέρας γῆ-
μαι (42), Λεῖαν καὶ Ραχὴλ, ὄντα ἐτῶν ὀγδοήκοντα
τεσσάρων (43) καὶ γενέσθαι ἐν ἑπτὰ ἔτεσιν ἄλλοις
αὐτῷ παῖδία ἑξ· ὀγδὼ μὲν ἔτει, μηνὶ δεκάτῳ (44),

(35) λέγεται δὲ, etc. Josephus hæc habet lib. 1
Antiquit., cap. 16.

(36) Ὁ Ἀφρὴν. Joseph., ὁ Ὀφρὴς.

(37) Ἀφρικὰ. Joseph., Ἀφρικᾶν.

(38) Μαλχὰς. Joseph., Μαλχός.

(39) Ἀφὲρ, Ἀσοῦρ, Ἀφράν. Joseph., Ἀφερᾶν,
Σουρεῖμ, Ἰαφράν, quæ paulo post cum aliqua etiam
mutatione leguntur. De his vera et certa vide, Gene-
sis xxv, 1 et sequentibus.

(40) Δημήτριος. Hæc Demetrii fragmentum,
tametsi subinde nutet, multo tamen propius, quam
cæterorum, ad historię veritatem accedit.

41) Ἐβδομήκοντα πέντε. Imo septuaginta se-
ptem, octavo forte jam inchoato. Annorum enim
erat nonaginta unius, cum Josephum ex Rachele
suscepit, post annos quatuordecim, quibus Labano
servierat : si autem ex 91 subduxeris 14, reliquos
habetis 77. Sed error irrepit in numerum : ideo-
que ἑπτὰ pro πέντε reponendum.

(42) Δύο θυγατέρας γῆμαι. Recte : nam exacto
primo illo servitutis voluntarię septennio, uxorem
uiramque duxit : ac primo quidem Liam, sociari
fraude calumnięque victus : Rachelem inde, post
7 dies in sororis nuptiarum celebritatem impen-
sos : juxta illud Genesis xxix, 27. Imple hebdoma-
dam dierum hujus copulæ, (tui cum Lia videlicet)

PATROL. GR. XXI.

A 422 Atque hæc ex laudato Polyhistoris opere.
Cujusetiam Josephus, libro *Antiquitatum* primo, his
verbis mentionem facit : « Afrenem illum, inquit,
Libyam, expeditione in eam suscepta, occupasse me-
morant, quam ejus posteri, collocatis in ea sedibus,
illius ex nomine Africam nuncuparint. Cujus ego
rei testem Alexandrum Polyhystorem habeo, dum
sic loquitur : Cleodemus vates, quem et Malchan ple-
rique vocant, quique rerum Judaicarum scripsit
historiam, id ipsum, quod a Moysæ Judæorum le-
gislatore narratur, de Abrahamo commemorat, na-
tos ei plures ex Chettura liberos fuisse, e quibus
tres etiam nominat, Aferem, Asurem, Afranem. Et
ab Asure quidem Assyriam, ab Afere autem atque
Afrane cum Afran Urbem, tum Africam univer-
B sam nomen accepisse. Hos porro Herculis in Li-
byam Antæumque moventis socios fuisse, ipsamque
Herculem ex Afranis filia, quam uxorem duxerat,
Diodorum filium suscepisse, qui Sophonan deinceps
genererit, a quo Barbari Siphæ appellati fuerint. »
Verum de Abrahamo quidem breviter hæc nos re-
tulisse sufficiat.

CAPUT XXL

De Jacobo, ex Demetrio.

Deinceps ad Polyhystorem redeamus. « Deme-
trius, inquit, auctor est Jacobum annos quinque ac
septuaginta natum, Charram Mesopotamię civita-
tem confugisse, idque parentum suorum volunta-
tem secutum, partim ut occulto sese Esau fratris
odio subduceret, paternę jactura benedictionis,
C quam sibi ipse furtim, simulata Esau specie, Jaco-
bus expresserat, concitato, partim ut inde uxorem
duceret. Sic igitur eum, relicto Isaaco parente se-
ptimum ac trigesimum supra centesimum annorum
agente, hanc in urbem pervenisse, ubi jam ipse
annum septimum ac septuagesimum attingisset.
Eumdem post septem annos, quam ibi versatus
erat, filias 423 Labani materni avunculi duas,

et hanc quoque dabo tibi. Et versu 29 : *Acquievit
placito, et hebdomada transacta Rachel duxit uxorem.*
Non audiendus ergo Josephus, qui *Antiquit.*
lib. 1, c. 19, hebdomada illa dierum, in annorum
hebdomadam mutata, διελευσθη, inquit, ἄλλης
ἑπταετίας, τὴν Ραχὴλιν παρέλαβεν. Quod si verum
esset, quomodo tandem post 7 priores annos, ex 4
simul uxoribus liberos Jacob suscepisset? Eumdem
D in errorem inductus est B. Chrysostom. homil. 56
in *Genes.* Fons erroris videtur, quod in Hebr. tan-
tum legatur *רַחֵל וְיָצַח*, et apud Septuag. τὰ ἑβδομα
ταύτης. Cujus septenarii ambiguitatem ut tolleret
Hieronymus, *hebdomadam dierum*, optime reddidit.
Illi 7 annos acceperunt, quam iisdem suspicionem
auxit, quod sequitur, καὶ δώσω σοι καὶ ταύτην ἀπὸ
(Chrysostom. ἀντὶ) τῆς ἐργασίας, ἧς ἐργᾶ, (Chrys.
ἐργάστη,) παρ' ἐμοὶ ἔτη ἑπτὰ ἔτερα. At horum ver-
borum sensus est, ea lege post septem illos dies, ei
se Rachelem uxorem dare, ut, inito jam matrimo-
nio, septem alios serviret annos : non, quod Jose-
phus putavit, postquam alio septennio serviisset,
saturum ut eam uxorem duceret.

(43) Ὀγδοήκοντα τεσσάρων. Et constat hic nu-
merus septennium integrum primæ servitutis in-
cludens. Falso ergo *Chronicum*, anno Jacobi 80
natum esse Rubenum posuit.

(44) Μηνὶ δεκάτῳ. Quod de mensibus tam ac-

Liam et Rachelem duxisse, circa annum ætatis A quartum et octogesimum, aliorumque septem annorum spatio liberos suscepisse omnino duodecim. Quippe octavi anni mense decimo Rubenum genuisse, noni octavo Symeonem, decimi sexto Levinum, undecimi quarto Judam. Tum vero a Rachele, quod sterilis esset, muliebri adversus sororem invidia flagrante, Zelpham ancillam in Jacobi lectum eodem tempore submissam fuisse, quo etiam Balla Nephthalimum conceperit, anni scilicet undecimi mense quinto, ac duodecimi secundo filium peperisse, quem Gathum Lia nominavit; alterumque deinceps ejusdem anni mense duodecimo, cui Aseris nomen eadem Lia dederit. Rursum vero Liam pro mandragoræ pomis, quæ Rubenus ad Rachelem attulerat, eodemque tempore Zelpham ancillam, hoc est anni duodecimi mense tertio filium concepisse, ejusdemque anni duodecimo genuisse, quem Issacharem nuncupavit. Atque iterum Liam decimi tertii decimo alterum suscepisse nomine Zabulonem; iterumque decimi quarti octavo Danum peperisse. Rachelem vero, quam eodem fere tempore, quo Lia Dinam filiam susceperat, uterum gestare cœpisset, anni decimi quarti mense octavo filium procreasse, quem Josephum appellavit; atque ita liberos omnino duodecim Jacobo, septem annis quibus apud Labanum vixerat, natos fuisse. Tum vero ad patrem licet in terram Chanaanem redire cupientem, Labani tamen precibus victum alios sex annos ibidem commoratum esse, itaque Charre apud Labanum totos et continentes viginti annos egisse. Quibus exactis, patriam repetenti obvium Dei angelum, postquam aliquandiu cum eo luctatus esset, femur ejus qua parte latius est percussisse, Jacobumque simul eo membro torpescentem claudicare cœpisse (quo factum deinceps, ut ex pe-

a *Ισ. οὐκ ἐσθίεσθαι.*

curate scribit Demetrius, ut novem circiter intervallo Ruben, fratresque nascerentur; quod etiam in cæteris omnibus liberis observavit: fides sit penes auctorem. Minutam hanc diligentiam Scriptura missam fecit.

(45) *Παιδίσκηρ Ζελφάρ.* Nominum facta mutatio est. Bala enim Rachelis ancilla vocabatur, Genes. xxx, 3. Liæ vero, Zelpha; ibid., 9. Hunc item Demetrii locum excutit noster Salianus, *Annal.* tom. I, anno mundi 2235, ac præsertim in schol., et Petavii item noster lib. ix, cap. 19, magni vere operis *De doctrina temporum.*

(46) *Συλλαβεῖν τὸν Νεφθαλεῖμ.* Veram habes patriarcharum istorum seriem in Genes. cap. xxix et xxx. Bala quidem Nephthalimum genuit, ut habetur, Genes. xxx, 8. Sed Demetrius bis peccavit: semel, quod Liæ Balam attribuat; iterum quod ei, quam Liæ ancillam fecerat, Nephthalimum hunc dederit.

(47) *Παρὰ Ραχήλ· συλλαβεῖν.* Et hic multa peccat Demetrius. Primum indicare videtur Liam concepisse, nec tamen fetum ipsi ullum tribuit: (Græca sane minus hic pura sunt:) deinde Zelpham Liæ reddidit, quam ante sustulerat. Tertio Issacharem filium ejus facit, quem ipsamet Lia pepererat, Genes. xxx, 18.

(48) *Τεκεῖν υἱὸν δνομα Δάν.* Cave credas. Fuit enim Dan Balæ Rachelis ancillæ primogenitus.

Ρουθῆν· καὶ τῷ ἔτει δὲ τῷ ἑννάτῳ, μηνὶ ὀγδόῳ, Συμεὼν· καὶ τῷ ἔτει δὲ τῷ δεκάτῳ, μηνὶ ἕκτῳ, Λευὶν· τῷ δὲ ἑνδεκάτῳ ἔτει, μηνὶ τετάρτῳ, Ἰούδαν· Ραχήλ τε μὴ τίχτουςαν ζηλωσαι τὴν ἀδελφὴν, καὶ παρακοιμῆσαι τῷ Ἰακώβ τὴν ἑαυτῆς παιδίσκηρ Ζελφάν (45), τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ᾧ καὶ Βάλλαν συλλαβεῖν τὸν Νεφθαλεῖμ (46), τῷ ἑνδεκάτῳ ἔτει, μηνὶ πέμπτῳ, καὶ τεκεῖν τῷ δωδεκάτῳ ἔτει, δευτέρῳ μηνὶ υἱὸν, ὃν ὑπὸ Λείας Γάθ ὀνομασθῆναι. Καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς, τοῦ αὐτοῦ ἔτους, καὶ μηνὸς δωδεκάτου, ἕτερον τεκεῖν, ὃν καὶ αὐτὸν προσαγορευθῆναι ὑπὸ Λείας Ἀσήρ. Καὶ Λείαν πάλιν ἀντὶ τῶν μῆλων τῶν μανδραγόρου, ἃ Ρουθῆν εἰσνεγκεῖν παρὰ Ραχήλ· συλλαβεῖν (47) καὶ τὴν παιδίσκηρ Ζελφάν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, τῷ δωδεκάτῳ ἔτει, μηνὶ τρίτῳ, καὶ τεκεῖν τοῦ αὐτοῦ ἔτους, μηνὸς δωδεκάτου, υἱὸν, καὶ ὄνομα αὐτῷ θέσθαι Ἰσάχαρ. Καὶ πάλιν Λείαν τῷ τρισκαυδεκάτῳ ἔτει, μηνὶ δεκάτῳ, υἱὸν ἄλλον τεκεῖν, ᾧ ὄνομα Ζαβουλὼν, καὶ τὴν αὐτὴν τῷ τεσσαρεσκαυδεκάτῳ ἔτει, μηνὶ ὀγδόῳ, τεκεῖν υἱὸν ὄνομα Δάν (48)· ἐν ᾧ καὶ Ραχήλ λαβεῖν ἐν γαστρὶ τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ᾧ καὶ Λείαν τεκεῖν θυγατέρα Λείαν, καὶ τεκεῖν τῷ τεσσαρεσκαυδεκάτῳ ἔτει, μηνὶ ὀγδόῳ, υἱὸν, ὃν ὀνομασθῆναι Ἰωσήφ, ὥστε γεγενῆναι ἐν τοῖς ἑπτὰ ἔτεσι τοῖς παρὰ Λάβαν δώδεκα παιδία. Θέλοντα δὲ τὸν Ἰακώβ πρὸς τὸν πατέρα εἰς Χαναὰν ἀπιέναι, ἀξιωθέντα ὑπὸ Λάβαν ἄλλα ἔτη ἔξ μείναι, ὥστε τὰ πάντα αὐτὸν μείναι ἐν Χαρβάν παρὰ Λάβαν ἔτη εἴκοσι (49). Πορευομένων δὲ αὐτῶν εἰς Χαναὰν, ἄγγελον τοῦ Θεοῦ παλεῦσαι, καὶ ἀψασθαι τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ τοῦ Ἰακώβ· τὸν δὲ νορήσαντα ἐπισκάζειν. Ὅθεν οὐ καθίεσθαι τῶν κτηνῶν τὸ ἐν τοῖς μηροῖς νεῦρον. Καὶ φάναι αὐτῶν τὸν ἄγγελον, ἀπὸ τοῦδε μηκέτι Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ὀνομασθήσεσθαι. Καὶ ἐλθεῖν αὐτὸν τῆς Χαναὰν γῆς εἰς ἑτέραν Σικίμων, ἔχοντα παιδία Ρουθῆν ἑτῶν ιβ', μηνῶν δυοῖν· Συμεῶνα ἑτῶν ιβ' (50), μηνῶν τεσσάρων· Λευὶν ἑτῶν ιβ' (51), μηνῶν ἑξ-

Genes. xxx, 6.

(49) *Ἐτη εἴκοσι.* Genes. xxxi, 41: « Sicque per viginti annos in domo tua servivi tibi, quatuordecim pro filiabus, et sex pro gregibus tuis. » Perperam ergo Josephus *Antiquit.* lib. I, cap. 19, qui Josephi ortu, quem Scriptura decimo quarto anno Racheli natum esse docet, hoc viginti annorum intervallum circumscribat. Statim enim post illa verba, χρόνους δ' ὕστερον καὶ Ραχήλῃ γίνεται ὁ Ἰώσηπος υἱός, subjungit: Τοῦτον πάντα τὸν χρόνον, ἔτη δ' ἐστὶν εἴκοσι, ἐποίμαινε τῷ πενθερῷ, etc. Nisi dicamus his verbis totum πάντα τὸν χρόνον, hanc quoque sex annorum προσθήκην inclusisse. Videat porro, qui secum ipse consentiat, qui superior non nisi post alterum servitutis septennium, ductam a Jacob Rachelem dixerit. An vero sex tantum annis consequentibus, liberos ex Rachele suscepit? Falsum est. Nam conceptis verbis Scriptura tradit, simul ex ambabus, ambarumque ancillis suscepisse: unde etiam illa duarum sororum æmulatio.

(50) *Συμεῶνα ἑτῶν ιβ'.* Legendum omnino ἑτῶν ια', alioqui duobus mensibus Rubeno primogenito senior esset.

(51) *Λευὶν ἑτῶν ιβ'.* Corrige similiter ἑτῶν ι', alioqui mensibus quatuor fratrem natu maximum antecedit. Quid quod superior μνηολογία per sese id postulat?

Ἰσδαν ἐτῶν θ', μηνῶν ὀκτώ· Νεφθαλιμ ἐτῶν ὀκτώ, Α
 μηνῶν δέκα· Γὰδ ἐτῶν ὀκτώ, μνηῶν δέκα· Ἀσὴρ ἐτῶν
 ὀκτώ· Ἰσαάχар ἐτῶν ὀκτώ· Ζαβουλῶν ἐτῶν ἐπτὰ,
 μηνῶν δυοῖν· Δείναν ἐτῶν ἕξ, μηνῶν τεσσάρων·
 Ἰωσήφ ἐτῶν ἕξ, μηνῶν τεσσάρων. Παροιχῆσαι δὲ
 Ἰσραὴλ παρὰ Ἐμμώρ ἔτη δέκα (52), καὶ φθαρῆναι
 τὴν Ἰσραὴλ θυγατέρα Δείναν ὑπὸ Συχέμ τοῦ Ἐμμώρ
 υἱοῦ, ἐτῶν οὔσαν δεκαεξί, μηνῶν τεσσάρων. Ἐξάλ-
 λόμενους δὲ τοὺς Ἰσραὴλ υἱοὺς, Συμεῶνα μὲν ὄντα
 ἐτῶν εἰκοσιενός, μηνῶν τεσσάρων, Λευὴν δὲ ἐτῶν
 εἰκοσι, μηνῶν ἕξ, ἀποκτείνει τὸν τε Ἐμμώρ, καὶ
 Συχέμ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ πάντας τοὺς ἄρσενας, διὰ
 τὴν Δείνας φθοράν. Ἰακώβ δὲ τότε εἶναι ἐτῶν ἑκατὸν
 ἐπτὰ. Ἐλθόντα δὲ οὖν αὐτὸν εἰς Λουζὰ τῆς Βαθὴλ,
 φάναι τὸν Θεὸν μηκέτι Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ὀνομά-
 ζοσθαι. Ἐπεὶθεν δὲ ἔλθειν εἰς Χαφραθά, ἔνθεν παρα-
 γενέσθαι εἰς Ἐφραθά, ἣν εἶναι Βηθλεὲμ, καὶ γεν-
 νῆσαι αὐτὸν ἐκεῖ Βενιαμίν, καὶ τελευτήσαι Ῥαχὴλ,
 τεκοῦσαν τὸν Βενιαμίν, συμβῶσαι δ' αὐτῇ τὸν Ἰα-
 κώβ ἔτη εἰκοσιτρία. Αὐτόθεν δὲ ἔλθειν τὸν Ἰακώβ
 εἰς Μαιμβρή τῆς Χεβρών, πρὸς Ἰσαάκ τὸν πατέρα.
 εἶναι δὲ τότε Ἰωσήφ ἐτῶν δεκαεπτὰ, καὶ παρῆναι
 αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ μεῖναι
 ἔτη δεκατρία, ὡστ' εἶναι αὐτὸν ἐτῶν τριάκοντα, Ἰα-
 κώβ δὲ ἐτῶν ἑκατὸν δέκα, ἐν ᾧ καὶ τελευτήσαι τὸν
 Ἰσαάκ ἔτει ἐν ἔμπροσθεν, ἐτῶν ὄντα ἑκατὸν ὀγδοή-
 κοντα. Κρίναντα δὲ τῷ βασιλεῖ τὸν Ἰωσήφ τὰ ἐν-
 οὔπνια, ἄρξαι Αἰγύπτου ἔτη ἑπτὰ, ἐν οἷς καὶ συνοικῆ-
 σαι Ἀσενὲθ, Πεντεφρητὸν Ἡλιουπόλεως ἱερέως θυ-
 γατρὶ, καὶ γεννῆσαι Μανασσήν καὶ Ἐφραΐμ, καὶ τοῦ
 λιμοῦ ἐπιγενέσθαι ἔτη β'. Τὸν δὲ Ἰωσήφ ἔτη ἑννέα
 εὐτυχῆσαντα, πρὸς τὸν πατέρα μὴ πέμψαι, διὰ τὸ
 ποιμένα αὐτὸν τε καὶ τοὺς ἀδελφοὺς εἶναι· ἐπονεύ-
 διστον δὲ Αἰγυπτίοις εἶναι τὸ ποιμαίνειν. Ὅτι
 δὲ διὰ τοῦτο οὐκ ἐπεμψεν, αὐτὸν δεδηλωκένας.
 Ἐλθόντων γὰρ αὐτοῦ τῶν συγγενῶν, φάναι αὐτοῖς,
 ἐὰν κληθῶσιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐρωτῶνται
 τί διαπράσσονται, λέγειν κτηνοτρόφους αὐτοὺς
 εἶναι. Διαπορεύσθαι δὲ, διὰ τί ποτε ὁ Ἰωσήφ Βενια-
 μίν ἐπὶ τοῦ ἀρίστου πενταπλασίου καταμερίδα ἔδωκε,
 μὴ δυναμένου αὐτοῦ τοσαῦτα καταναλῶσαι χρέα.
 Τοῦτο οὖν αὐτὸν πεποιηκένας διὰ τὸ ἐκ τῆς Λείας
 τῷ πατρὶ αὐτοῦ γεγονέναι υἱοὺς ἑπτὰ, ἐκ δὲ
 Ῥαχὴλ τῆς μητρὸς αὐτοῦ δύο· διὰ τοῦτο τῷ Βενια-
 μίν πέντε μερίδας παραθεῖναι, καὶ αὐτὸν λαβεῖν D
 μίαν (53)· γενέσθαι οὖν ἑπτὰ, ὄσας καὶ τοὺς ἐκ τῆς
 Λείας υἱοὺς λαβεῖν. Ὅσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τὰς

(52) Ἐτη δέκα. Genes. xxxiii, 17. Jacob ante-
 quam ad Sicimos veniret, eo in loco tentoria sgit,
 quem propterea Sochet, id est tabernacula, nomi-
 navit. Sed quando illic hāserit, Scriptura non
 docet. Sunt qui decem fere annos in Sochet tra-
 ductos fuisse velint, ut perbrevis apud Sicimitas
 ejus mora fuerit. Contra Demetrius Sochet ne me-
 minit quidem, at decem annos ejus apud Hemmorem
 habitationi tribuit. Sane probabilius videtur, pau-
 cis omnino vel aunis, vel etiam mensibus, illum in
 Sochet moram circumscribi, cum Scriptura tantum
 dicat ibi fixa esse tentoria; apud Sicimitas autem
 domicilium esse collocatum. Quod autem Genes.
 xxxiv, 21, Hemor, cum filio, Jacobi familiam apud
 Sicimitas commendans, viros pacificos esse di-

audibus femoris nervum Judæorum attingat nemo).
 Ab angelo autem futurum addidisse, ut in posterum
 non Jacobus, sed Israel vocaretur. Itaque in eam
 terrā Chanaan successisse partem, quæ Sicimis
 adversa esset, liberorum suorum comitatu stipa-
 tum. E quibus Rubenus annos duodecim mensesque
 duos natus erat, Symeon annos totidem et menses
 quatuor, Levinus annos duodecim, mensesque sex,
 Judas annos novem ac menses octo, Nephthalimus
 424 annos octo, mensesque decem, Gadus toti-
 dem, Aser et Issachar annos octo, Zabulon annos
 septem mensesque duos, Dina et Josephus annos
 sex et menses quatuor. Cæterum Israelæm annis
 sibi decem juxta Emmorem domicilium delegisse :
 cujus filia Dina annos natae sedecim mensesque
 B quatuor, cum Sychemus Emnoria filius stuprum
 obtulisset, Symeonem, qui mensem quartum supra
 annum vicesimum primum, et Levinum, qui men-
 sem sextum supra annum vicesimum ageret, Israe-
 lis filios, sororis injuria graviter commotos, Em-
 morem ac Sycnemum ejus filium, maresque uni-
 versos impetu facto cæcidisse; quo tempore anno-
 rum septem supra centum Jacobus esset. Eum
 porro, cum Lusam Bethelis urbem venisset, a Deo
 jussus, relicto Jacobi nomine, Israelæm nuncupari
 cœpisse. Tum Caphratham, indeque Ephratham,
 quam Bethleemum vocant, petiisse, ubi Rachel,
 suscepto Beniamino, diem supremum obierit, pes-
 quam annos tres ac viginti cum ea Jacobus vixis-
 set : inde rursus Mambren Chebronis oppidum ad
 C Isaacum patrem venisse. At Josephum eo tempore
 cum esset annorum septemdecim, Ægyptiis vendi-
 tum, totos tredecim annos in vinculis fuisse, donec
 ipse quidem tricesimum, Jacobus vero decimum su-
 pra centesimum ætatis annum confecisset, Isaaco
 jam anno superiore, hoc est ætatis octogesimo su-
 pra centesimum vita functo. Ac Josephum quidem
 post felicem regis somniorum explicationem, toti
 Ægypti annis septem præfuisse, quo tempore Ase-
 nethem Pentephrae Heliopoleos sacerdotis filiam
 conjugem duxerit, atque ex ea Manasse Ephraim-
 que susceperit. Tum annis duobus fame la-
 borari cœptum. Eundem vero novem annorum spa-
 tio, quibus fortunate admodum vixerit, patrem ac-
 cersere noluisse, quod tam ipse quam fratres pas-
 cendis ovibus operam darent, quæ vitæ ratio apud
 Ægyptios probro duceretur. Atque hanc ei cur pa-

cat, etc., id tam brevis moræ argumento non est :
 nam aliquot annis eorum mores et ingenia probari
 potuerunt. Nec urget illud Torielli, quod tum
 primum egressa Dina videatur, quasi recens eo ve-
 nisset. Nam quod ante vel egressa non fuerit, vel
 si egressa est, probri nihil subierit : ejus rei, cum
 alia, tum hæc in primis causa esse potuit, quod
 nondum per ætatis satis id liceret. At ex Demetrio,
 cum injuriam illam accepit, annorum sedecim fuit,
 aut circiter. Adde, tum forte oblatam, quæ ante
 commoda satis non fuerat, ejus flagitii occasionem
 fuisse.

(53) Μίαν. Sensus et ἀκολουθία postulat δύο,
 alioqui sex tantum, non septem partes habiturus
 erat.

trem non acciret causam fuisse, ab eo re ipsa declaratum. Fratribus enim suis, cum ad eum aliquando venissent, hoc in mandatis ipsum dedisse, uti, si forte a rege accerterentur, rogati, eequid vitæ genus profiterentur, equis alendis vacare sese responderent. Benjaminum quod attinet, quæsitam a plerisque, quamobrem Josephus inter prandendum partem ei quintuplo singulis majorem apponi voluerit, cum tot cibus adolescentem par esse non posset. **425** Cujus rei hanc ille rationem afferbat, quod Jacobo patri septem ex Lia, ex Rachele vero matre sua, duo tantum liberi nati essent; eoque Benjamin partes quinque, sibi autem duas tribuisse, ut cum septenario Liæ filiorum numero partium numerus æquaretur. Similiter stolas quidem singulis geminas, at Benjaminum quinque cum aureis trecentis dedisse, totidemque ad patrem misisse, uti ne qua in re materna familia alteri concederet. Cæterum, ex quo Abrahamus universis a gentibus divina voluntate selectus, in terram Chananæam primum concesso, ipsum quidem annos viginti quinque, Isaacum vero sexaginta, Jacobum denique triginta supra centum, ibidem egisse, qui omnes annorum quindecim supra ducentos summam efficiant. Atque hoc ipso, qui famis apud Ægyptios tertius erat, cunctam eorum familiam in Ægyptum migrasse, cum Rubenus annos quinque supra quadraginta natus esset, Symeon quatuor et quadraginta, Levinus tres et quadraginta, Judas duos et quadraginta, cum tribus insuper mensibus, Aser quadraginta et menses octo, Nephthalimus unum et quadraginta mensesque septem, Gadus totidem mensesque tres, Zabulon quadraginta, Dina novem ac triginta, Benjaminus octo et viginti. Josephum autem in Ægypto annis novem ac triginta vixisse. Itaque ab

(54) *Ἐρ γῆ Χαναάν σιέ*. Accurata chronologia. Nam Abrahamus, qui anno ætatis 75 in Chananitidem venerat, centenarius cum esset, Isaacum genuit, ut habetur Genes. xxi, 5. Atqui ab anno 75 ad 100 anni viginti quinque numerantur. Isaacus autem sexagenarius, Jacobum et Esau ex Rebeca suscepit, Genes. xxv, 26, qui anni sexaginta cum prioribus viginti quinque, annos efficiunt octoginta quinque. Postremo Jacobus anno ætatis 130 in Ægyptum descendit, Genes. xlvii, 9. Quibus si addideris priores 85, huiusmodi illam habebis annorum 215.

(55) *Ἀσῆρ ἐτῶν*, etc. Sequens annorum istorum ratio longius a veritate discedit. Primo enim, Dan a Juda proximus fuit, Genes. xxx, 5. Deinde Nephthalimus Danum sequitur, Nephthalimum Gadus, Gadum Aser, quem hic ante Nephthalimum recenset, eodemque tamen juniorem facit. Aserem sequitur Issachar, Issacharem Zabulon, Zabulonem Dina, Dinam Josephus, Josephum Benjaminus.

(56) *Ἐρ Αἰγύπτῳ ἔτη λθ'*. Imo nonaginta tres: siquidem anno 17 in Ægyptum abductus, Genes. xxxvii, 2, ibidem anno 110 mortuus est, Genes. l, 22.

(57) *Ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ*, etc. Creato, an mortuo? undecunque numeres, tam incertus est hic numerus, quam annus orbis conditi. In Patris Petavii *Chronologia*, cui plurimum tribuo, annus ille Jacobi in Ægyptum καθόδου, mundi annus est 2237.

στολὰς δοῦναι ἐκάστῳ διπλᾶς, τῷ δὲ Βενιαμὶν πέντε καὶ τριακοσὺς χρυσοῦς, καὶ τῷ πατρὶ δὲ ἀποστεῖλαι κατὰ ταῦτά, ὥστε τὸν οἶκον αὐτοῦ τῆς μητρὸς εἶναι ἴσον. Οἰκῆσαι δὲ αὐτοὺς ἐν γῆ Χαναάν, ἀφ' οὗ ἐκλεγῆναι Ἀβραάμ ἐκ τῶν ἐθνῶν, καὶ μετελθεῖν εἰς Χαναάν, Ἀβραάμ ἐτῶν εἰκοσιπέντε, Ἰσαὰκ ἐτῶν ἐξήκοντα, Ἰακώβ ἐτῶν ἑκατὸν τριάκοντα γίνεσθαι, τὰ πάντα ἔτη ἐν γῆ Χαναάν σιέ' (54)· καὶ τῷ τρίτῳ ἔτει, λιμοῦ ὄψσης ἐν Αἰγύπτῳ, ἐλθεῖν εἰς Αἰγύπτου τὸν Ἰακώβ, ὄντα ἐτῶν ἑκατὸν τριάκοντα, Ῥουθὴν ἐτῶν με', Συμεῶνα ἐτῶν μεδ', Λευὴν ἐτῶν μγ', Ἰούδα ἐτῶν μβ', μηνῶν τριῶν, Ἀσῆρ ἐτῶν (55) μ', μηνῶν ὀκτώ, Νεφθαλεὶμ ἐτῶν μα', μηνῶν ζ', Γὰδ ἐτῶν μα', μηνῶν γ', Ζαβουλὸν ἐτῶν μ', Δείναν ἐτῶν λθ', Βενιαμὶν ἐτῶν κη'. Τὸν δὲ Ἰωσήφ φησε γενέσθαι ἐν Αἰγύπτῳ ἔτη λθ' (56). Εἶναι δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, (57) ἕως τοῦ εἰσελθεῖν εἰς Αἰγύπτου τοὺς τοῦ Ἰωσήφ συγγενεῖς ἔτη γχχδ'· ἀπὸ δὲ τοῦ κατακλισμοῦ ἕως τῆς Ἰακώβ παρουσίας εἰς Αἰγύπτου ἔτη ατξ'· ἀφ' οὗ δὲ ἐκλεγῆναι Ἀβραάμ ἐκ τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐλθεῖν ἐκ Χαβρὸν εἰς Χαναάν, ἕως ἂν εἰς Αἰγύπτου τοὺς περὶ Ἰακώβ ἐλθεῖν, ἔτη σιέ'. Ἰακώβ δὲ ἐκ Χαβρὸν πρὸς Λάβαν ἐλθεῖν, ἐτῶν ὄντα π' (58), καὶ γεννηῖσαι Λευὴν· Λευὴν δὲ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπιγενέσθαι ἔτη ιζ', ἀφ' οὗ ἐκ Χαναάν αὐτὸν ἐλθεῖν εἰς Αἰγύπτου, ὥστε εἶναι αὐτὸν ἐτῶν ζ', καὶ γεννηῖσαι Κλάθ (59)· αὐτῷ δὲ ἔτει φ' γενέσθαι Κλάθ (60), τελευτῆσαι Ἰακώβ ἐν Αἰγύπτῳ, εὐλόγησαντα τοὺς Ἰωσήφ υἱοὺς, ὄντα ἐτῶν ρμζ' (61), καταλιπόντα Ἰωσήφ ἐτῶν νς'. Λευὴν δὲ γενόμενον ἐτῶν ρλζ' τελευτῆσαι· Κλάθ δὲ ὄντα ἐτῶν μ' (61') γεννηῖσαι Ἀβραάμ (62), ὄντα ἐτῶν εἶναι ιδ'· ἐν φ' τελευτῆσαι Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ ὄντα ρι' ἐτῶν· Κλάθ δὲ γενόμενον ἑκατὸν λγ' τελευτῆσαι. Ἀβραάμ λαθεῖν γυναῖκα τῆν τοῦ θεοῦ θυγατέρα Ἰωχαβῆτ, καὶ ὄντα ἐνιαυτῶν οε', γεννηῖσαι Ἀαρὼν καὶ Μωσῆν. Γεννηῖσαι

Diluvium incidit in anno mundi 1655, quam summam si detraxeris ex 2237, supererunt 582; proinde annus ille adventus in Ægyptum, ex ejusdem chronologiæ principis, erit annus a diluvio 582.

(58) *Ἐτῶν ὄντα π'*. Circiter, non ἀκριβῶς. Tum enim, ut etiam ante Demetrius, annorum fuit 77.

(59) *Κλάθ*. Caath vocabatur, non Clath.

(60) *Γενέσθαι Κλάθ*. Imo sane multis ante Jacobi mortem annis: quod tamen certo definiti vix potest.

(61) *Ἐτῶν ρμζ'*. Ita Genes. xlvii, 27.

(61') *Κλάθ ὄντα ἐτῶν μ'*. Error ex priori consequens, quo eodem anno et Jacobum mortuum, et Caatham in lucem editum posuit. Error autem est, cum inde sequatur natum esse Caatham in Ægypto, cum tamen frater ejus Merari, natu minimus, ante illum in Ægypto natus fuerit, Genes. xlvi, 11. Multo ergo senior Caathus erat, cum Amraam genuit. Annus tamen ille haud certius, quam ejusdem Caathi ortus designari potest.

(62) *Ἀβραάμ*. Hebraice אַבְרָם. Demetrius fecit Ἀβραάμ, sublato μ, et inserto α: nisi tamen scripserat Ἀμράμ. Septuaginta Ἀμράμ, inserto β ob euphoniā: vulgaris enim hic error est, quod in manuscript. codicibus μ et β eodem fere modo pingerentur. Sic infra Μωαμίται, pro Μωαβίται, scriptum est.

ὡς Μωσῆν τὸν Ἀβραὰμ ὄντα ἐτῶν οἴ, καὶ γενόμενον Ἀβραὰμ ἐτῶν ρλς· τελευτήσαι. Ταῦτά μοι κείσθω ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυστοροῦ γραφῆς. Ἐξῆς ἐπισυνήφθω καὶ τάδε.

lōs et sexaginta supra mille : ex quo autem Abrahamus ex gentium medio segregatus, Charra in terram Chananzæam venerat, quindecim supra ducentos. Porro Jacobum ad Labanum Charra pervenisse circiter octogenarium, ibique Levinum genuisse, qui anno decimo septimo quam in Ægyptum venerat, hoc est ætatis sexagesimo, Clathum procreavit; eoque ipso anno Jacobum in Ægypto, postquam Josephi liberis bene precatus esset, annosque quadraginta septem supra centum exegisset, diem obiisse, relicto Josepho annorum sex et quinquaginta. Addit Levinum anno ætatis tricesimo septimo supra centesimum vita excessisse; Clathum vero, annorum quadraginta cum esset, Abrahamum genuisse, cujus anno decimo quarto, Josephus circa annum ætatis decimum supra centesimum obierit : supremum autem Clathi diem anno illius tricesimo tertio supra centesimum contigisse. 426 Rursus, Abrahamum cum avunculi sui filia, quam Jochabetem vocabant, matrimonium iniisse, ex eaque anno ætatis suæ quinte ac septuagesimo Aaronem, tertioque post anno Mosem suscepisse : ac tandem annos natum sex et triginta supra centum ex hac vita migrasse. » Atque hæc omnia ex Alexandri Polyhistoris *Annalibus*. Quibus sequentia ex Theodoto commodum atteximus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Θεοδότου (63), περὶ τοῦ αὐτοῦ.

Τὰ δὲ Σικιμά φησι Θεόδοτος ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων ἀπὸ Σικιμοῦ τοῦ Ἐρμού λαβεῖν τὴν ὀνομασίαν· τοῦτον γὰρ καὶ κτίσαι τὴν πόλιν, κείσθαι δ' αὐτὴν φησιν ἐν τῇ περὶ Ἰουδαίων οὕτως·

Ἥ δ' ἄρ' ἐστὶν ἀγαθὴ τε καὶ αἰγιόχος, καὶ ὑδροηλή· οὐδὲ μὲν ἔσχευε ὁδὸς δολιχὴ πόλιν εἰσαφικέσθαι Ἀγρόθεν, οὐδέ ποτε δρῖα λαγγήτητα πορεύσιν. Ἐξ αὐτῆς δὲ μάλ' ἀρχὴ δὴ ὄβρεα (64) φαίνεται

Πολὺς τε πλῆθοντα καὶ ὕλης. Τῶν δὲ μεσηγνῶν, Ἀτραπιτὸς τέμμη, ἀραῖ, αὐλώπις.

Ἥ δ' ἰερὴ Σικιμῶν καταφαίνεται, ἰερὸν ἄστυ, Νέρθεν ὑπὸ βίλῃ δεδμημένον· ἀμφὶ δὲ τείχος Αἰσὸν ὑπάρειαν, ὑπὸ δ' ἔδραμεν αἰκυθέν ἔρκος.

Ἦσσον δὲ φησιν αὐτὴν ὑπὸ Ἑβραίων κατασχεθῆναι, δυναστεύοντος Ἐμμῶρ. Τὸν γὰρ Ἐμμῶρ υἱὸν γεννησάι Συχέμ. Φησὶ δὲ·

Ἐρθένης, ξέρε, ποιμενῶθι (65) πόλιν ἡλυθ' Ἰαβύρειαν Σικιμῶν· ἐπὶ δ' ἀνδράσι τοῖσιν ἔτησιν (66) Ἀρχὸς Ἐμμῶρ σὺν παιδί Συχέμ, μάλ' ἀτηρέεσθαι.

Ἐἴτα περὶ Ἰακώβ καὶ τὴν εἰς Μεσοποταμίαν αὐτοῦ παρουσίαν, καὶ τῶν θυοῖν γυναικῶν γάμον, καὶ τὴν τῶν τέκνων γένεσιν, καὶ τὴν παρουσίαν τῆς ἐκ Μεσοποταμίας ἐπὶ τὰ Σικιμα·

Εἰς δ' Ἰακώβ Συρίην κτηνοτρόφον ἔκτο, καὶ εὐρὺν Ρεῖθρον Ἐθφρήταο λίαν ποταμοῦ κελύδοντος. Ἦλυθς γὰρ, κάσιθι λίπὼν δριμύτιαν ἐνίπην Ἀποκασιγνήτιο. Πρόφρων ὑπέδεκτο δόμονδε Ἀδάσ, ὃς γ' οἱ ἐστὶν μὲν ἀνεψῖός, ἀλλὰ τότε οἶος Ἦρασεν Συρίης, νεηγηρὸς αἶμα λελογχῶς. Τῷ δὲ γάμον κούρης μὲν ὑπέσχετο καὶ κατένευσεν Ὀκλοτάτης· οὐ μὴν τελέθειν ἐπεμύετο πάμπαν,

(63) Θεοδότου. Hunc etiam Josephus lib. 1 *Adversus Apion.*, p. 1031, inter eos numerat qui Judæorum liberalius meminerunt. Josephi verba dabit infra noster pag. 458. Alius hic Theodotus videtur ab eo, quem pag. 493 B, inter Phœnicios scriptores ex Tatiano recenset.

A Adamo ad illud usque tempus, quo Josephi cognatio in Ægyptum migravit, annos sexcentos et viginti quatuor supra ter mille numerari : a diluvio usque ad eumdem Jacobi in Ægyptum adventum, trecentos et sexaginta supra mille : ex quo autem Abrahamus ex gentium medio segregatus, Charra in terram Chananzæam venerat, quindecim supra ducentos. Porro Jacobum ad Labanum Charra pervenisse circiter octogenarium, ibique Levinum genuisse, qui anno decimo septimo quam in Ægyptum venerat, hoc est ætatis sexagesimo, Clathum procreavit; eoque ipso anno Jacobum in Ægypto, postquam Josephi liberis bene precatus esset, annosque quadraginta septem supra centum exegisset, diem obiisse, relicto Josepho annorum sex et quinquaginta. Addit Levinum anno ætatis tricesimo septimo supra centesimum vita excessisse; Clathum vero, annorum quadraginta cum esset, Abrahamum genuisse, cujus anno decimo quarto, Josephus circa annum ætatis decimum supra centesimum obierit : supremum autem Clathi diem anno illius tricesimo tertio supra centesimum contigisse. 426 Rursus, Abrahamum cum avunculi sui filia, quam Jochabetem vocabant, matrimonium iniisse, ex eaque anno ætatis suæ quinte ac septuagesimo Aaronem, tertioque post anno Mosem suscepisse : ac tandem annos natum sex et triginta supra centum ex hac vita migrasse. » Atque hæc omnia ex Alexandri Polyhistoris *Annalibus*. Quibus sequentia ex Theodoto commodum atteximus.

B

CAPUT XXII.

De eodem, ex Theodoto.

Ille enim eo, quem de Judæis conscripsit, libro, Sicima a Sicimo quodam Mercurii filio, ejus urbis conditore, nomen accepisse auctor est, cujus situm his expressit versibus :

Quippe hæc terra ferax, tenerisque aptissima ca-
[pris,

Irrigique soli : brevis unde excursus in urbem.

At nulli fessos molli lanugine saltus

Hic recreant. Tecti juncio prope vertice montes

Hinc gemini excipiunt, herbasque, nemusque miti-
[strant.

Quos inter raro angustus discrimine callis

Rumpit iter. Parte adversa se tollit in auras

Urbs ingens Sicimum, radicem extracta sub imam :

Qua circum lævi consurgunt mœnia saxo,

Atque infra supraque urbem munimine cingunt.

Eandem ab Hebræis regnante Emmore occupatam fuisse, postmodum affirmat : Emmorem enim Sychemum genuisse. Sic autem cecinit :

Illine, o hospes, tandem vaga liquit Iacob

Pascua, et immensam Sicimum successit in urbem,

Dum socios Emmor populos, atque Emmore natus

Imperio premeret Sychemus, patri æmula pestis.

Tum Jacobi partim in Mesopotamiam adventum, partim nuptias duabus cum mulieribus initas, partim liberos ex utraque susceptos 427, partim denique hanc ipsam e Mesopotamiæ finibus Sicimorum in urbem migrationem exsequitur.

At pecorum altricem in Syriam concedit Iacob,

Atque sonante vagos volveniem gurgite fluctus

Deserit Euphratem : irati simul aspera fratris

Jurgia declinat. Blando pia tecta nepoti

Pectore Labanus, Syriæ tum, stirpe recenti,

Sceptra tenens, pandit. Cui mox promissa mi-
[noris

(Sic male certu fides,) natæ connubia mutat,

(64) Δύ ὄβρεα. Hebal., opinor, et Garisim. Vide supra, pag. 419.

(65) Ποιμενῶθι. Mendose. Quid si ποιμνησιν;

(66) Ἐτησιν. Forte ἔτασιν, quasi dicat, illo tempore. Quid si τοῖς στήθεσι? Nam hominum improbitas, p. 428 coarguitur.

*Majoremque viro thalami in penetralia furtim
Submittit Liam genitor : sed fraude relicta
(Sensit enim conjux), natuque minore potitus,
Fasse utramque dedit solerti prole parentem.
Undenis maribus pulchro spectabilis ore
Additur, et molli præstans in corpore Dina
Ezerit ingenium.*

Ab Euphrate vero Jacobum scribit cum ad Emmorem in Sicima venisset, exceptum ab eo humaniter, agrique parte donatum fuisse; ubi cum agriculturæ operam ipse daret, tum vero undecim filii in pastionem, Dinaque filia cum cæteris mulieribus in lanificium incumberet. Verum, quo die solemnibus forte conventus Sicimis ageretur, Dinam tametsi adhuc virginem, in urbem tamen visendi studio penetrasse; ac Sychemum Emmoris filium, ejus simul ac vidisset amore captum, ipsi per vim raptæ ac domum abductæ stuprum cum obtulisset, paulo post una cum patre ad Jacobum venisse, ab eoque filia nuptias expetiisse; quas ille cum negaret, priusquam incolæ Sicimorum universi et circumcisionem et ritus Judaicos accepissent: Emmorem futurum **428** spondidisse, uti eos hanc ad conditionem adducere conaretur. Et eos quidem circumcidi omnes oportere, Jacobus ita declarat:

*Hebræam divina vetant oracula gentem,
Externos sponsæ generos in tecta vocare;*

Hæc patrius tantum novit commercia sanguis.

Μοxque de circumcisione :-

*Qui magnum patriis Abrahamum eduxit ab oris,
Cælitus hunc tota jussit cum stirpe recurvo,
G'ande sub extrema, præputia demere ferro.
Paruit, atque Dei verbis immotus in hæsit.*

Emmore itaque in civitatem reversus, cum suos ad capessendam circumcisionis ritum hortatus esset, unum ex Jacobi filiis Symeonem, quod sororis injuriam iniquius graviusque ferret, Emmorem ac Sychemum interficere statuisse: communicatoque cum Levino fratre consilio, socium eum comitemque facinoris adhibuisse, cum decem ille gentes Abrahami posteris divino promissas oraculo fuisse jactaret. Sic autem Levinum alloquitur Symeon:

*Verba Dei penitus medio sub pectore servo,
Quem denas Abrahamæ natis promittere gentes
Commemini.*

Ac Deum quidem, propter Sicimitarum impietatem, hanc iis mentem injecisse, testatur his verbis:

*Ardenti vindex Sicimos Deus obruit ira,
Quo virtutis amans nemo inviolatus adiret:
Hic ubi nulla æqui tenuit reverentia cives,
Sed tantum infandi sceleris vesana libido.*

Ergo Levinum ac Symeonem armatos in urbem venisse, obviisque primum cæsis, Emmorem ac Sychemum peremisse, quam ille eadem ita describit:

*Tunc Emori vasto Symeon caput arduus ictu
429 Amputat, ac læva truncam suspendere gestit*

• Γσ. πολύπευσε. β Γσ. δέχ'.

(67) *Eis γενουός.* Uterque manuscr. adhuc, ut videtur, corruptius γενουός τετραγώνος δτι δώμα

A Ἄλλα δόλον τοἰλπευσε, καὶ εἰς λέχος ἀνέρι πέμπε
Λεϊαν, ἣ οἱ ἐστὶν προγενεστέρα· οὐδὲ μιν ἐμπη
Ἔλαθεν, ἀλλ' ἐνόησε κακοβουσίην, καὶ ἔδεκτο
Ἡαῖδ' ἐτέρην, ἀμφοῖν δ' ἐμίγη σὺν ὀμύμοισιν ἧσι.
Τῷ δ' υἱεῖς ἐγένοντο νόφ πεπνυμένοι αἰνώς
Ἐνδεκα, καὶ κόρη Δείνα περικαλλῆς ἔχουσα
Εἶδος, ἐπιτερεπτον δὲ δέμας, καὶ ἀμύμονα θυμὸν.

Ἀπὸ δὲ τοῦ Εὐφράτου φησὶ τὸν Ἰακώβ ἐλθεῖν εἰς
τὰ Σίκιμα πρὸς Ἐμμώρ· τὸν δ' ὑποδέξασθαι αὐτὸν,
καὶ μέρος τι τῆς χώρας δοῦναι. Καὶ αὐτὸν μὲν
τὸν Ἰακώβ γεωμορεῖν, τοὺς δὲ υἱούς αὐτοῦ ἔνδεκα
τὸν ἀριθμὸν ὄντας ποιμαίνειν, τὴν δὲ θυγατέρα
Δείναν καὶ τὰς γυναῖκας ἐριουργεῖν· καὶ τὴν
Δείναν παρθένον οὖσαν εἰς τὰ Σίκιμα ἐλθεῖν παν-
τηγύρεως οὖσης, βουλομένην θεάσασθαι τὴν πόλιν·
Συγέμ δὲ τὸν τοῦ Ἐμμώρ υἱὸν ἰδόντα, ἐρασθῆναι
B αὐτῆς, καὶ ἀρπάσαντα ὡς ἑαυτὸν διακομίσει καὶ
φθεῖραι αὐτήν. Αἴθεις δὲ σὺν τῷ πατρὶ ἐλθόντα
πρὸς τὸν Ἰακώβ, αἰτεῖν αὐτὴν πρὸς γάμου κοινω-
νίαν· τὸν δὲ οὐ φάναι δώσειν, πρὶν ἂν ἦ πάντας
τοὺς οἰκοῦντας τὰ Σίκιμα περιτεμνομένους Ἰουδαί-
σαι· τὸν δὲ Ἐμμώρ φάναι πείσειν αὐτούς. Φησὶ
δὲ περὶ τοῦ δεῖν περιτέμνεσθαι αὐτούς ὁ Ἰακώβ·

*Οὐ γὰρ δὴ θεμητόν γε τόδ' Ἑβραίοισι τέτυκται,
Γαμβροῦς ἄλλοθεν εἰς γενουός (67) ἀγέμεν ποτὶ
δῶμα·*

Ἄλλ' ὅστις γενεᾶς ἐξεύχεται εἶναι ὀμώης.

Εἶτα ὑποβάς περὶ τῆς περιτομῆς·

C Ὅς ποτ' ἐῆς κάρης ἐξήγαγε δῖον Ἀβραάμ,
Αὐτὸς ἀπ' οὐρανὸθεν κέλετ' ἀνέρα παντὶ σὺν οἴκῳ
Σάρκ' ἀποσυλῆσαι πόσθης ἀπο, καὶ β' ἐτέλεισσαν.
Ἄστεμζες δὲ τέτυκται, ἐπεὶ θεὸς αὐτὸς εἶπε.

Πορευθέντος οὖν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἐμμώρ, καὶ
τοὺς ὑποτασσόμενους παρακαλοῦντος περιτέμνεσθαι,
ἕνα τῶν Ἰακώβ υἱῶν ἠνομα Συμεῶνα διαγνώσει
τὸν τε Ἐμμώρ καὶ τὸν Συγέμ ἀνελεῖν, τὴν ὕβριν
τῆς ἀδελφῆς· μὴ βουληθέντα πολιτικῶς ἐνεγκεῖν·
ταῦτα δὲ διαγνόντα Λευὴν τῷ ἀδελφῷ κοινώσασθαι·
λαθόντα δ' αὐτὸν συγκαταίνον, ἐπὶ τὴν πράξιν παρ-
ορμηῆσαι, λόγιον προσφερόμενον τὸν θεὸν ἀνελεῖν
φάμενον, τοῖς Ἀβραάμ ἀπογόνους δέκα ἔθνη δώσειν.
Φησὶ δὲ οὕτως ὁ Συμεῶν πρὸς Λευὴν·

D Εὗ γὰρ ἐγὼ μῦθόν γε πεπυσμένος εἰμι θεοῖο·
Δώσεις γὰρ ποτ' ἐφησε δὲ κ' ἔθνηα παυσίν Ἀβ-
[ραάμ.

Τὸν δὲ θεὸν αὐτοῖς τοῦτον τὸν νοῦν ἐμβαλεῖν, διὰ
τὸ τοὺς ἐν Σικίμοις ἀσεβεῖς εἶναι. Φησὶ δὲ·

Βλάπτε θεὸς Σικίμων οἰκητορας· οὐ γὰρ ἄτος
Εἰς αὐτοὺς ὅστις κε μὴ καλός, οὐδὲ μὲν ἐσθλός·
Οὐδὲ δικας ἐδικαῖον ἀνά πόλιν, οὐδὲ θεμιστάς.
Λοίγια δ' ὠρῶρει τοῖσιν μεμελημένα ἔργα.

Τὸν οὖν Λευὴν καὶ τὸν Συμεῶνα εἰς τὴν πόλιν καθ-
ωπλισμένους ἐλθεῖν, καὶ πρῶτα μὲν τοὺς ἐντυγχάνον-
τας ἀναιρεῖν, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ἐμμώρ καὶ τὸν Συγέμ
φονεῦσαι. Λέγει δὲ περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτῶν οὕτως·

Ὡς τότε δὴ Συμεῶν μὲν Ἐμμώρ ὄρευσεν ἐπ' αὐτόν,
Π. ἠῆξέ τε οἰ κεφαλῆν, δειρήν δ' ἔλεν ἐν χειρὶ λαυῖ-

Δείψε δ' ἐτι σκαίρουσαν, ἐπει πόρος ἄλλος ὄρω-
 Τόφρα δὲ καὶ Λευὶτ' μένος ἀσχετος ἔλαβε χαιτης
 Ἀπόμνον γούων Συχέμ, ὄσπετα μαργήνυρτα.
 Ἥλασε δὲ κληῖδα μέσην· δὴ δὲ ξίφος ἐξὲν
 Σπλάγχνα διὰ στέφρων, λίπε δὲ ψυχή δέμας
 [εὐθύς.

Πυθόμενους δὲ καὶ τοὺς ἑτέρους ἀδελφοὺς τὴν πρᾶ-
 ξιν αὐτῶν, ἐπιβοηθῆσαι, καὶ τὴν πόλιν ἐκπορθῆσαι,
 καὶ τὴν ἀδελφὴν ἀναρβύσταμένους, μετὰ τῶν αἰχμα-
 λῶτων εἰς τὴν πατρῶαν ἑπαυλιν διακομίσαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Ἄρταπάνου, περὶ τοῦ Ἰωσήφ.

Τούτοις καὶ τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ Ἰωσήφ ἐκ τῆς
 αὐτῆς τοῦ Πολυῆστορος γραφῆς ἐπισυνήφθαι. « Ἄρτα-
 πάνος δὲ φησιν ἐν τῷ Περὶ Ἰουδαίων τοῦ Ἀβραάμ
 ἀπόγονον γενέσθαι, υἱὸν δὲ Ἰακώβου· συνέσει δὲ
 καὶ φρονήσει παρὰ τοὺς ἄλλους διενεγκόντα, ὑπὸ
 ἀδελφῶν ἐπιβουλεύθηται· προειδόμενον δὲ τὴν ἐπι-
 σύστασιν, δεηθῆναι τῶν ἀστυγεϊτῶνων Ἀράβων εἰς
 τὴν Αἴγυπτον αὐτὸν διακομίσαι. Τοὺς δὲ τὸ ἐντυγα-
 νόμενον ποιῆσαι. Εἶναι γὰρ τοὺς τῶν Ἀράβων βα-
 σιλεῖς ἀπογόνους Ἰσραήλ, υἱοὺς τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ
 δὲ ἀδελφοὺς. Ἐλθόντα δὲ αὐτὸν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ
 συσταθέντα τῷ βασιλεῖ, διοικητὴν τῆς ὅλης γενέσθαι
 χώρας. Καὶ πρότερον ἀτάκτως τῶν Αἴγυπτίων γεω-
 μορῶντων, διὰ τὸ τὴν χώραν ἀδιαφρονοῦναι, καὶ τῶν
 ἑλασσάνων ὑπὸ τῶν χρεισσόνων ἀδικουμένων· τοῦτον
 πρῶτον τὴν τε γῆν διελεῖν, καὶ ὄροις διασημήνασθαι,
 καὶ τὴν πολλὴν χερσευομένην γεωργήσιμον ἀποτελέ-
 σει, καὶ τινὰς τῶν ἀρουρῶν τοῖς ἱερεῦσιν ἀποκληρώ-
 σει. Τοῦτον δὲ καὶ μέτρα εὐρεῖν, καὶ μεγάλως αὐτὸν
 ὑπὸ τῶν Αἴγυπτίων διὰ ταῦτα ἀγαπηθῆναι. Γῆμαι
 δ' αὐτὸν Ἡλιουπόλιτου ἱερέως Ἀσενὲθ θυγατέρα. ἐξ ἧς
 γενῆσαι παῖδας. Μετὰ δὲ ταῦτα παραγενέσθαι πρὸς
 αὐτὸν τὸν τε πατέρα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς κομίζοντας
 πολλὴν ὑπαρξιν, καὶ κατοικισθῆναι ἐν τῇ πόλει
 Καισάν, καὶ τοὺς Σύρους πλεονάσαι ἐν τῇ Αἴγυπτῳ.
 Τούτους δὲ φησὶ καὶ τὸ ἐν Ἀθῶς καὶ τὸ ἐν Ἡλιουπόλει
 ἱερὸν κατασκευάσαι τοὺς Ἑρμιουθ ὀνομαζομένους.
 Μετὰ δὲ ταῦτα τελευτῆσαι τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὸν βασιλέα
 τῶν Αἴγυπτίων. Τὸν οὖν Ἰωσήφ κρατοῦντα τῆς Αἴγυ-
 πτου, τὸν ἐτῶν ἑπτὰ σῆτον, γενόμενον κατὰ τὴν φορὰν
 ἀπλετον, παραθέσθαι, καὶ τῆς Αἴγυπτου δεσπότην
 γενέσθαι. »

regem obiisse. Ac Josephum quidem, cum Ægypto
 regio provenerat, in medium contulisse, ac totius Ægypti dominum fuisse. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Φίλωνος, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

Μαρτυρεῖ δὲ ταῖς ἱεραῖς βίβλοις καὶ Φίλων ἐν τῇ
 ῶ τῶν περὶ Ἱεροσόλυμα, λέγων οὕτως·

Τοῖσιν ἔδος μακαριστῶν ὅλης (68) μέγας ἐκτισεν
 ἄκτωρ
 Ἰγύστος, καὶ πρόσθετ' ἐφ' Ἀβραάμοιο καὶ Ἰσάκ,
 Ἰακώβ εὐτέκνιο τόκος Ἰωσήφ, δὲ ὄνειρων
 Θεσπιστής, σκηπτουῶχος ἐν Αἰγύπτωιο θρόνοισι,
 Διτρεύσας λαβρῶτα χρῶσιν π.λημμυριδί μοίρας.
 Καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Ἰωσήφ.

(68) Ὅλης. Ita omnes, nullo tamen sensu. Forte ὅλων.

A Cervicem; donec, quod pugna atrocior instet,
 Linquat humi singultantem. At violentior ardet
 Levinus, frustra quoque solo pedibusque volutum,
 Ausum immane nefas Sychemum, pendentibus
 Crinibus, invadit. Jugulum delatus in altum,
 Mox toto gladius subit in præcordia ferro,
 Esturbatque animam.

Postmodum vero fratres cæteros, ubi rem inaudiis-
 sent, conjunctis viribus civitatem diripuisse, ac so-
 rorem cum ipsa captivorum manu paternam in vil-
 lam transtulisse. Hæc Polyhistor.

CAPUT XXIII.

De Josepho, ex Artapano.

Quibus deinceps Josephi rerum commemoratio-
 nem adjungit, hunc in modum: « Artapanus autem
 in suo de Judæis commentario, Josephum ait Abra-
 hami nepotem, Jacobi filium, cum reliquis fratri-
 bus ingenio, sapientiaque præstaret, eorum insidiis
 appetitum esse; quorum ipse conjuratione prospecta,
 vicinos Arabas, uti se in Ægyptum abducerent, obse-
 crarit, ejusque precibus illos annuisse. Arabum enim
 reges Israelis nepotes, Abrahami filios, et Isaaci fra-
 tres esse. Ergo Josephum, paulo post quam Ægyptum
 attigisset, eo regis studio ac benevolentia ex-
 ceptum esse, ut præfectus ab eo totius regni con-
 stitutus fuerit. Eumdem vero, cum Ægyptii terram
 eatenus magna perturbatione coluissent, quod ne-
 que divisa regio esset, ac tenuioris fortunæ homi-
 nes a potentioribus iniquius haberentur: agros ante
 omnia divisisse, certis passim finibus terminisque
 descriptos, adeoque magnam soli partem incultam
 prius atque silvescentem, culturæ opportunam
 commodamque reddidisse, suosque sacerdotibus
 agros singulares ac proprios assignasse. Mensuras
 præterea invenisse, quibus ille officiis Ægyptiorum
 sibi voluntatem majorem in modum devinxerit.
 Cæterum, Asenethen, Heliopolitani sacerdotis filiam,
 uxorem duxisse, ac liberos ex ea suscepisse. Postea
 vero, 430 patrem cunctosque fratres, multis cum
 opibus ac facultatibus ad eum venisse, fixisque in urbe
 Cæsana domiciliis, Syrorum in Ægypto auctam ad-
 modum ac propagatam sobolem fuisse. Eisdem in-
 super tum quod apud Athon, tum quod apud Helio-
 polim est, templum condidisse, Herminthios vulgo
 D nominatos. Postremo, Josephum, Ægyptiorumque
 præesset, immensam frumenti vini, quæ toto septen-

CAPUT XXIV.

De eodem, ex Philone.

Quin etiam divinis litteris Philonis quoque tes-
 timonium suffragatur. Is enim libro decimo quarto
 de Hierosolymis ita scribit :

Ollis ampla potens ultro dat jugera princeps,
 Fecundoque solo locat incorruptus Ioseph,
 Abrami Isacique nepos, quemque almus Iacob
 Sustulit, obscura cui perna somnia noctis,
 Qui solio incumbens Ægyptia regna tuetur,
 Ambiguo fati varie jactatus ab æstu.

Et quæ sequuntur. Atque hæc de Josepho.

CAPUT XXV.

De Jobo, ex Aristæa.

Nunc autem audi sis, quæ de Jobo idem ipse commemoret. « Aristæas, inquit, in sua de Judæis *Historia*, auctor est Esaum ex Bassæra conjuge Jobum in Idumæa filium genuisse, sedemque sibi in Ausitide regione ad ipsum Idumææ et Arabiæ confinium delegisse. Eundem æquitate præstantem, ac pecore in primis abundantem fuisse : quippe, ovium enim septem, camelorum tria millia, paria boum quingenta, gregalesque asinas totidem numerasse. Copiam agrorum non absimilem. Ac Jobum quidem **431** Jobamum autem nominatum esse. Porro, Deum explorandæ hominis probandæque virtutis gratia, diurnis eum gravibusque calamitatibus exercuisse. Primum enim asinarum boumque armenta a latronibus per vim abacta esse ; tum oves simul atque pastores igne cœlitus immisso conflagrasse ; mox et camelos a latronibus similiter abductos, filiosque omnes ædium ruina oppressos fuisse : postremo illum etiam eo ipso die fœdissimo totius corporis ulcere laborasse. Quibus in angustis positus cum esset, ad eum invisendi causa Elipham Themanitarum regem, Baldadem Sauchæorum tyrannum, Sopharem Mannæorum regem, et Elium Barachieis filium Zobitem convenisse. Qui cum eum alloquio solarentur, ipsum, tametsi consolatione omni careret, futurum tamen respondisse, uti pietatis suæ laudem hac in tanta malorum acerbitate perpetuam retineret. Deum vero hac ejus integritatis et constantiæ vi majorem in modum probata, non ipsum tantum morbo liberasse, verum etiam ingentibus deinceps opibus ac fortunis cumulasse. » Hæc omnia Polyhistor.

CAPUT XXVI.

De Moyse, ex Eupolemo.

Idem quoque plurima de Moyse habet auditu digna. « Moysem, inquit, narrat Eupolemus primum sapientem fuisse, Judæisque primum litteras tradidisse, a quibus eas Phœnices, ut a Phœnicibus Græci, acceperint : eundemque Judæis leges principem condidisse. »

CAPUT XXVII.

De eodem, ex Artapano.

Artapanus autem in suo de Judæis opere scribit, Abrahamo cum Mempasathenothe filio, ipsoque Ægyptiorum rege, vita functo, Palmanothem alterum ejusdem filium Ægypti imperium capessisse, Judæumque populum durius habuisse. Ab hoc primum Cessam conditam, in eaque delubrum, mox templum apud Heliopolim esse. **432** Ab eodem

(69) *Βασσάρας υἱόν*, etc. Verti, perinde ac si prius υἱόν abesset, posterius autem in Ἰωβ mutatum esset. Bassaram Jobabi, quem postea Jobum magno consensu dictum esse volunt, matrem ; Septuaginta Bossoram vocarunt, Genes. xxxvi, 13. Gravis est questio, perdidique jactata, quibus ex parentibus aut ubi natus patriarcha Jobus, qua de, ut onittam ceteros, novissime pluribus disputa-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Ἀρισταίου, περὶ τοῦ Ἰωβ.

Ἄκουε δὲ οἷα καὶ περὶ τοῦ Ἰωβ ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ. « Ἀρισταίας δὲ φησὶν ἐν τῷ Περὶ Ἰουδαίων τὸν Ἠσαῦ, γήμαντα Βασσάρας υἱόν (69) ἐν Ἐδὼμ, γεννησάμενος υἱόν. Κατοικεῖν δὲ τούτων ἐν τῇ Αὐσιτίδι χώρῃ, ἐπὶ τοῖς ὄρεσι τῆς Ἰδομαίας καὶ Ἀραβίας. Γενέσθαι δ' αὐτὸν δίκαιον καὶ πολύκτηνον. Κτήσασθαι γὰρ αὐτὸν πρόβατα μὲν ἑπτακισχίλια, καμήλους δὲ τρισχίλια, ζεύγη βοῶν πεντακόσια, θύους θηλείας νομάδας πεντακοσίας. Εἶχε δὲ καὶ γεωργίας ἰκανάς. Τούτων δὲ τὸν Ἰωβ πρότερον Ἰωβὰμ (70) ὀνομάζεσθαι. Πειράζοντα δ' αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐμμεῖναι, μεγάλας δὲ περιθαλεῖν αὐτὸν ἀτυχίας. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτοῦ τούς τε θύους καὶ βοῦς ὑπὸ ληστῶν ἀπελαθῆναι, εἶτα τὰ πρόβατα ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντος κατακαῖναι σὺν τοῖς ποιμέσι· μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ τὰς καμήλους ὑπὸ ληστῶν ἀπελαθῆναι· εἶτα τὰ τέκνα αὐτοῦ ἀποθανεῖν, πεσοῦσης τῆς οἰκίας. Αὐθημερὸν δὲ αὐτοῦ καὶ τὸ σῶμα ἐλκῶσαι. Φαύλους δὲ αὐτοῦ διακειμένου, ἐλθεῖν εἰς ἐπίσκοψιν Ἐλίφαν τὸν θαιμανιτῶν βασιλέα, καὶ Βαλδὰδ τῶν Σαυχαίων τύραννον, καὶ Σωφάρ τὸν Μανναίων βασιλέα, ἐλθεῖν δὲ καὶ Ἐλιὸν τὸν Βαραχιήλ τὸν Ζωβίτην. Παρακαλουμένῳ δὲ, φάναι καὶ χωρὶς παρακλήσεως ἐμμενεῖν αὐτὸν ἐν τῇ εὐσεβείᾳ καὶ τοῖς δεινοῖς. Τὸν δὲ Θεὸν, ἀγασθέντα τὴν εὐψυχίαν αὐτοῦ, τῆς τε νόσου αὐτὸν ἀπολύσαι, καὶ πολλῶν κύριον ὑπάρξεων ποιῆσαι. » Τοσαῦτα καὶ περὶ τούτων ὁ Πολυτίστωρ.

B

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Εὐπολέμου, περὶ Μωσέως.

Καὶ περὶ Μωσέως δὲ ὁ αὐτὸς πλεῖστα παρατίθεται, ὧν καὶ αὐτῶν ἐπακοῦσαι ἄξιον. « Εὐπόλεμος δὲ φησὶ τὸν Μωσῆν πρῶτον σοφὸν γενέσθαι, καὶ γράμματα παραδοῦναι τοῖς Ἰουδαίοις πρῶτον, παρὰ δὲ Ἰουδαίων Φοινίκας παραλαβεῖν, Ἕλληνας δὲ παρὰ Φοινίκων νόμους τε πρῶτον γράψαι Μωσῆν τοῖς Ἰουδαίοις. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Ἀρταπάνου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

Ἀρταπάνος δὲ φησὶν ἐν τῇ περὶ Ἰουδαίων, Ἀβραὰμ τελευτήσαντος, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μεμψασθενῶθ, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων, τὴν δυναστείαν παραλαβεῖν τὴν υἱὸν (71) αὐτοῦ Παλιμανῶθην. Τούτων δὲ τοῖς Ἰουδαίοις φαύλως προσφέρεσθαι· καὶ πρῶτον μὲν τὴν Κεσσάν οἰκοδομῆσαι, τό τε ἐπ' αὐτῇ ἱερὸν καθιδρῦσασθαι,

runt, Salianus et Petavius, ambo nostri : alter erruditor. *Annal.* tom. I, ann. mundi 2319 ; alter præclari operis *De doctrina tempor.* lib. ix, c. 20.

(70) *Ἰωβὰμ*. Legendum credo Ἰωβὰδ. Similitud. τοῦ μ, καὶ τοῦ β, in manus. codicibus hunc etiam errorem peperit.

(71) *τὸν υἱόν*. Vox, alterum, in versionem irrepsit. expunge.

εἶτα τὸν ἐν Ἡλιουπόλει ναὸν κατασκευάσαι. Τοῦτον δὲ γεννησάι θυγατέρα Μέρβριν, ἣν Χενεφρῆ τινα κατεγγυῆσαι, τῶν ὑπὲρ Μέμφριν τόπων βασιλεύοντι· πολλοὺς γὰρ τότε τῆς Αἰγύπτου βασιλεύειν. Ταύτην δὲ στείραν ὑπάρχουσαν ὑποβαλέσθαι τινὸς τῶν Ἰουδαίων παιδίον· τοῦτο δὲ Μώυσον ὀνομάσαι· ὑπὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων αὐτὸν ἀνδρωθέντα Μουσαῖον προσγορευθῆναι. Γενέσθαι δὲ τὸν Μώυσον τοῦτον Ὀρφέως διδάσκαλον· ἀνδρωθέντα δ' αὐτὸν πολλὰ τοῖς ἀνθρώποις εὐχρηστα παραδοῦναι. Καὶ γὰρ πλοῖα, καὶ μηχανὰς πρὸς τὰς λιθοθεσίας, καὶ τὰ Αἰγύπτια ὄπλα, καὶ τὰ ὄργανα τὰ ὑδρευτικὰ καὶ πολεμικὰ, καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐξευρεῖν· ἔτι δὲ τὴν πόλιν εἰς ἑπτὰ νομοὺς διελεῖν, καὶ ἐκάστῳ τῶν νομῶν ἀποτάξαι τὸν Θεὸν σεβήσασθαι, τὰ τε ἱερὰ γράμματα τοῖς ἱερεῦσιν· εἶναι δὲ καὶ αἰλοῦρους, καὶ κύνας, καὶ ἱεῖς· ἀπονεῖμαι δὲ καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἐξαιρετον χόραν. Ταῦτα δὲ πάντα ποιῆσαι χάριν τοῦ τὴν μοναρχίαν βεβαίαν τῷ Χενεφρῆ διαφυλάξαι. Πρότερον γὰρ ἀδιατάκτους ὄντας τοὺς ὄχλους, ποτὲ μὲν ἐκθάλλειν, ποτὲ δὲ καθιστάνειν βασιλεῖς, καὶ πολλάκις μὲν τοὺς αὐτοὺς, ἐνιακίς δὲ ἄλλους. Διὰ ταῦτα οὖν τὸν Μώυσον ὑπὸ τῶν ὄχλων ἀγαπηθῆναι, καὶ ὑπὸ τῶν ἱερέων ἰσοθέου τιμῆς καταξιοθῆναι προσγορευθῆναι Ἐρμῆν διὰ τὴν τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἐρμηνείαν. Τὸν δὲ Χενεφρῆν, ἔρῳντα τὴν ἀρετὴν τοῦ Μωῦσου, φθονῆσαι αὐτῷ, καὶ ζητεῖν αὐτὸν ἐπ' εὐλόγῳ αἰτίᾳ τιλῆ ἀνελεῖν. Καὶ δὴ ποτε τῶν Αἰθίοπων ἐπιστρατευσαμένων τῇ Αἰγύπτῳ, τὸν Χενεφρῆν, ὑπολαθόντα εὐρηκέναι κληρὸν εἴθετον, πέμψαι τὸν Μώυσον ἐπ' αὐτοὺς στρατηγὸν μετὰ δυνάμεως. Τὸ δὲ τῶν συγγενῶν αὐτῷ συστήσαι πλῆθος, ὑπολαθόντα βραδίως αὐτὸν διὰ τὴν τῶν στρατιωτῶν ἀσθένειαν ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναίρειθῆσθαι. Τὸν δὲ Μώυσον ἐλθόντα ἐπὶ τὸν Ἐρμούπολιν ὀνομαζόμενον νομὸν, ἔχοντα περὶ δέκα μυριάδας γεωργῶν, αὐτοῦ καταστρατεῦσαι. Πέμψαι δὲ στρατηγούς τοὺς ποικαθεδομένους τῆς χώρας, οὓς δὴ πλεονεκτεῖν ἐπιφανῶς κατὰ τὰς μάχας. Λέγειν δὲ φησὶν Ἡλιουπολίτας γενέσθαι τὸν πόλεμον τοῦτον ἑτῆ δέκα. Τοὺς οὖν περὶ τὸν Μώυσον, διὰ τὸ μέγεθος τῆς στρατιᾶς, πόλιν ἐν τούτῳ κτίσαι τῷ τόπῳ, καὶ τὴν ἴδιν ἐν αὐτῷ καθιερωσάι, διὰ τὸ ταύτην βλέπτοντα ζῶα τοὺς ἀνθρώπους ἀναίρειν. Προσαγορεῦσαι δὲ αὐτὴν Ἐρμούπολιν. Οὕτω δὴ τοὺς Αἰθίοπας, καίπερ ὄντας πολεμίους, στέργει τὸν Μώυσον, ὥστε καὶ τὴν περιτομὴν τῶν αἰδολῶν παρ' ἐκείνου μαθεῖν· οὐ μόνον δὲ τούτους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱερεῖς ἅπαντας. Τὸν δὲ Χενεφρῆν, λυθέντος τοῦ πολέμου, λόγῳ μὲν αὐτὸν ἀποδέξασθαι, ἔργῳ δὲ ἐπιβουλεύειν. Παρελόμενον γοῦν αὐτοῦ τοὺς ὄχλους, τοὺς μὲν ἐπὶ τὰ ὄρια τῆς Αἰθιοπίας πέμψαι, προφυλακῆς χάριν· τοῖς δὲ προστάξαι τὸν ἐν Διὸς πόλει ναὸν ἐξ ὀπτιῆς πλίνθου κατεσκευασμένον καθαιρεῖν· ἔταρον δὲ λίθινον κατασκευάσαι, τὸ πηλοῖον ἄρας λατομήσαντας. Τάξαι δὲ ἐπὶ τῆς οἰκοδομίας ἐπιστάτην Ναχέρωτα. Τὸν δὲ, ἐλθόντα μετὰ Μωῦσου εἰς Μέμφριν, πυθέσθαι παρ' αὐτοῦ, εἰ τι ἄλλο ἐστὶν εὐχρηστον τοῖς ἀνθρώποις. Τὸν δὲ φάναί γενοῦς τῶν βίων, διὸ τὸ τὴν γῆν ὑπὸ τούτων ἀροῦσθαι. Τὸν δὲ

A Merrhin filiam susceptam, ac Chenephrae cuidam regioni supra Memphim sitae imperanti desponsam fuisse: tum enim plures Aegyptum regulos habuisse. Hanc enim sterili cum esset, Judae mulieris infantem supposuisse, quem Moysum ipsa primum, deinde vero Graeci, cum ad virilem aetatem pervenisset, Musaeum nominarint. Atque hunc Orphei magistrum fuisse memorant, ac permulta humano generi utilissima tradidisse. Illi enim, et navigiorum, et machinarum, quibus adducti sursum lapides inter sese postea coagmententur, et armorum Aegyptiacorum, et instrumentorum partim hauriendae vel deducendae aquae, partim bello necessariorum, ipsiusque adeo philosophiae inventionem acceptam ferunt. Ad haec civitatem ab eo in sex et triginta praefaturas divisam, suosque singulis Numini colendo ritus assignatos, litterasque sacras, puta felium, canum, ibium figuras sacerdotibus cum singulari ac propria regione attributas fuisse. Quae omnia eo consilio perfecit, ut summum Chenephrae imperium stabiliret; cum nullo distincta ordine multitudo reges antea modo egeret, modo crearet, ac saepe quidem eosdem, interdum etiam alios. Quibus ipse rebus non modo populorum sibi amorem conciliarit, verum etiam parem superis honorem a sacerdotibus, qui Ermetem illum, hoc est Mercurium, sive interpretem, ob sacrarum litterarum hermeneutem, interpretationem, appellarunt, facile impetravit. At vero Chenephren Moysi virtutibus invidentem, perimendi hominis colorem aliquem, honestamque speciem quaesivisse. Itaque cum in Aegyptum armati Aethiopes invasisent, commodam sibi facinoris oblatam occasionem esse ratum, Moysum imperatorem adversus eos cum exercitu, ex gentilibus et propinquis ejus maximam partem conflato misisse, quod eum propter militum imbecillitatem ab hoste nullo negotio conficiendum putaret. Moysum autem ad praefecturam quamdam, cui Hermopolitae nomen, quaeque colonorum ad centum millia numerabat, profectum, castra ibi posuisse; legatorum suorum fortissimis ac strenuissimis quibusque praemissis, qui locum ac sedem occuparent. Quod bellum toto decennio gestum esse, ab Heliopolitanis sese accepisse testatur. Porro Moysum, copiarum magnitudinis instructum, eodem in loco urbem condidisse, Hermopolim nomine, in qua primum ibim, quod noxias hominibus animantes perimat, consecravit. 433 Aethiopes autem ipsos, tametsi hostes, tam propenso tamen in Moysum animo fuisse, ut ipsius quoque circumcisionis ab eo ritum acciperent. Id quod a sacerdotibus etiam omnibus praestitum fuerit. Caeterum Chenephren, confecto bello, tametsi benevolentiam ore simularet, clam ei tamen insidiari reipsa perrexisset. Itaque Moysi copias ita distraxisset, ut partim ad Aethiopiae confinia per causam praesidii ablegaret, partim Diospoleos templum operis lateris diruere, aliudque, lapidibus ex vicino monte caesis, lapideum aedificare juberet.

Huic operi Nacherotem quemdam ab eo præfectum esse, qui Memphim una cum Moyso profectus, quæsierit ex eo, numquid præterea humano generi commodum utique nossæt. Cui Moysus, se vero nosse, boves nimirum, quibus in aranda terra uti liceret. At Chenephren, ubi tauro Apis nomen indidisset, ei continuo templum a multitudine poni, eodemque translatas animantes a Moyso prius consecratas sepeliri voluisse, uti rerum ab eo institutarum memoriam una sepeliret. Verum abalienatos a se propterea cum Ægyptiorum animos intellexeret, clam iurejurando amicorum suorum fidem obstrinxisse, uti ne quis Moyso paratas insidias aperiret, simulque futuros cædis auctores designasse. Reclamantibus omnibus, Chanethothem, quem ex omnibus præcipue nominat, acerbius increpasse, qui regis tandem offensione permotus, commodo se tempore facinus obitutum receperit. Ergo cum in eos forte dies Merrhis obitus incidisset, Chenephren transferendi ultra Ægypti fines corporis, ibidemque sepeliendi, Moyso et Chanethothæ potestatem fecisse, cum interfectum iri ab isto Moysum putaret. Verum insidiis a conscio quodam in itinere sibi patefactis, Moysum saluti suæ diligentius cavisse : cui, post sepultam Merrhin, Meroesque nomen fluvio atque urbi ad fluvium ædificatæ impositum (quam quidem Merrhin, indigenæ haud minori quam Isin ipsam religione venerantur), Aaron frater, qui et ipse conjurationem resciverat, auctor fuerit, uti fugam in Arabiam capesseret. Illum ergo consilium fratris secutum, Memphi solvisse, Niloque trajecto in Arabiam appulisse. **434** Chanethothem vero, fuga intellecta, insidias ei tetendisse, quibus exceptum opprimeret; adeoque venienti stricto gladio occurrisset : at Moysum hominem occupasse, nec ejus tantum inhibuisse manum, sed etiam illum educto ense confodisse. E vestigio elapsum in Arabiam, ad Raguelem ejus tum regionis principem adhæsisse, ab eoque filiam in uxorem accepisse. Porro cum in Ægyptios movere Raguelem vehementer optaret, ut Moysum eo deduceret, filiaque simul ac genero imperium assereret : Moysum, quod gentilibus suis metueret, ab ea ipsam mente dimovere conatum esse quidem, sed tamen et Arabibus abstinere, et ex Ægypto prædas agere a Raguelo jussum fuisse. Interea Chenephren elephantia morbo mortalium omnium principem obiisse, cum in eum incidisset, quod Judæos, lanæ vestis usu prohibito, sindones jussisset induere, quo facilius in eos hoc a cæteris cultu distinctos scire posset. At Moysum gentis suæ miserias apud Deum assidue deprecantem, eo demum tempore Numen propitium habuisse, ac repente succensum e terra ignem erupisse ait, qui tametsi locus ab omni ligno aliaque materia igni pascendo apta vacuus esset, ardere tamen non desineret. Quo

*Ισ. προκαταχθήσαντα. ἡ Ισ. γεγονός.

(72) Θέλωρ. Corrige. θέλοντα : postrema enim syllaba, ob sequentis similitudinem abrasa est.

Α Χενεφρῆν, προσαγορεύσαντα ταύρον Ἄπιν, κελεύσαι ἱερὸν αὐτοῦ τοὺς δγλοὺς καθιδρύσασθαι, καὶ τὰ ζῶα τὰ καθιερωθέντα ὑπὸ τοῦ Μωϋσοῦ κελεύειν ἐκεῖ φέροντας θάπτειν, κατακρύπτειν θέλων (72) τὰ τοῦ Μωϋσοῦ ἐπινοήματα. Ἀποξενωσάντων δὲ αὐτὸν τῶν Αἰγυπτίων, ὀρκωμοτῆσαι τοὺς φίλους μὴ ἐξαγγεῖλαι τῷ Μωϋσῳ τὴν ἐπισυνισταμένην αὐτῷ ἐπιβουλήν, καὶ προβαλέσθαι τοὺς ἀναιρέησοντας αὐτόν. Μηδεὸς δ' ὑπακούσαντος, ὀνειδίσαι τὸν Χενεφρῆν Χανεθῶθην, τὸν μάλιστα προσαγορευόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Τὸν δὲ ὀνειδισθέντα, ὑποσχέσθαι τὴν ἐπιθεσίαν, λαθόντα καιρῶν. Ὑπὸ δὲ τούτου τὸν καιρῶν, τῆς Μέρβιδος τελευτησάσης, ὑποσχέσθαι τὸν Χενεφρῆν τῷ τε Μωϋσῳ καὶ τῷ Χανεθῶθι τὸ σῶμα, ὥστε διακομίσαντας εἰς τοὺς ὑπὲρ Αἰγυπτῶν τόπους θάψαι, ὑπολαθόντα τὸν Μωϋσον ὑπὸ τοῦ Χανεθῶθ ἀναιρεθῆσεσθαι. Πορευομένων δὲ αὐτῶν, τὴν ἐπιβουλήν τῷ Μωϋσῳ τῶν συνειδῶτων ἐξαγγεῖλαι τινα. Τὸν δὲ φυλάσσοντα αὐτὸν τὴν μὲν Μέρβιν θάψαι, τὸν δὲ ποταμὸν, καὶ τὴν ἐν ἐκείνῳ πόλιν Μερόην προσαγορεύσαι. (Τιμᾶσθαι δὲ τὴν Μέρβιν αὐτὴν ὑπὸ τῶν ἐγγυρῶν οὐκ ἔλαττον ἢ τὴν Ἰσιν.) Ἀάρωνα δὲ τὸν τοῦ Μωϋσοῦ ἀδελφόν, τὰ περὶ τὴν ἐπιβουλήν ἐπιγνόντα, συμβουλεύσαι τῷ ἀδελφῷ φυγεῖν εἰς τὴν Ἀραβίαν. Τὸν δὲ πεισθέντα, ἀπὸ Μέρβιδος τὸν Νεῖλον διαπλεύσαντα, ἀπαλλάσσεσθαι εἰς τὴν Ἀραβίαν. Τὸν δὲ Χανεθῶθην, πυθόμενον τοῦ Μωϋσοῦ τὴν φυγὴν, ἐνεδρεῦειν ὡς ἀναιρέησοντα. Ἰδόντα δὲ ἐρχόμενον, σπάσασθαι τὴν μάχαιραν ἐπ' αὐτόν. Τὸν δὲ Μωϋσον, προκαταχθήσαντα ἅ τὴν τε χεῖρα κατασχέειν αὐτοῦ, καὶ σπασάμενον τὸ ξίφος, φονεῦσαι τὸν Χανεθῶθην. Διεκδρᾶναι δὲ εἰς τὴν Ἀραβίαν, καὶ Παγουήλῳ τῷ τῶν τόπων ἀρχόντι συμβιουῶν, λαθόντα τὴν ἐκείνου θυγατέρα. Τὸν δὲ Παγουήλον βούλεσθαι στρατεύειν ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους, κατάγειν βουλόμενον τὸν Μωϋσον, καὶ τὴν δυναστείαν τῇ τε θυγατρὶ καὶ τῷ γαμβρῷ κατασκευάσαι. Τὸν δὲ Μωϋσον ἀποκωλύσαι, στοχαζόμενον τῶν ὁμοφύλων. Τὸν δὲ Παγουήλον διακωλύοντα στρατεύειν τοῖς Ἀραβί, προστάξαι ληστεύειν τὴν Αἰγυπτῶν. Ὑπὸ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ Χενεφρῆν πρῶτον ἀπάντων ἀνθρώπων ἐλεφαντιάσαντα μεταλλάξαι. Τούτῳ δὲ τῷ πάθει περιπεσέειν διὰ τὸ τοὺς Ἰουδαίους προστάξαι συνδῶνας ἀμφιένυσσασθαι, ἐρεᾶν δ' ἐσθῆτα μὴ ἀμπέχεσθαι. ὅπως ὄντες ἐπίσημοι κολάζωνται ὑπ' αὐτοῦ. Τὸν δὲ Μωϋσον εὐχεσθαι τῷ Θεῷ, ἤδη ποτὲ τοὺς λαοὺς παῦσαι τῶν κακοπαθειῶν. Ἰλασκομένου δ' αὐτοῦ, αἰφνιδίως, φθῆναι, ἐκ τῆς γῆς πῦρ ἀναφθῆναι, καὶ τοῦτο κέεσθαι, μήτε ὕλης μήτε ἄλλης τινὸς ξυλείας οὐσης ἐν τῷ τόπῳ. Τὸν δὲ Μωϋσον, δείσαντα τὸ γένος ἡ, φεύγειν φωνὴν δ' αὐτῷ θείαν εἰπεῖν, στρατεύειν ἐπ' Αἰγυπτῶν, καὶ τοὺς Ἰουδαίους διασώσαντα, εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀγαγεῖν πατρίδα. Τὸν δὲ, θαρρήσαντα, δύναμιν πολεμίαν ἐπάγειν διαγνώσθαι τοῖς Αἰγυπτίοις. Πρῶτον δὲ πρὸς Ἀαρῶνα τὸν ἀδελφὸν ἐλθεῖν. Τὸν δὲ βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων, πυθόμενον τὴν τοῦ Μωϋσοῦ παρουσίαν, καλέσαι πρὸς αὐτόν, καὶ πυθάνεσθαι ἐφ' ὅτῳ ἦχοι. Τὸν δὲ σῶσαι,

προστάξει αὐτῷ τὸν τῆς οἰκουμένης Δεσπότην ἀπολύσαι τοὺς Ἰουδαίους. Τὸν δὲ, πυθόμενον, εἰς φυλάκην αὐτὸν καθείρξει. Νυκτὸς δὲ ἐπιγενομένης τὰς τε θύρας πάσας αὐτομάτως ἀνοιχθῆναι τοῦ δεσμοτηρίου, καὶ τῶν φυλάκων οὐδὲ μὲν τελευτῆσαι, τινὰς δὲ ὑπὸ τοῦ ὕπνου παρεθῆναι, τὰ τε ὄπλα κατεαγῆναι. Ἐξελθόντα δὲ τὸν Μωῦσον, ἐπὶ τὰ βασιλεια ἔλθειν· εὐρόντα δὲ ἀνεωγμένας τὰς θύρας εἰσελθεῖν, καὶ ἐνθάδε τῶν φυλάκων παρειμένων τὸν βασιλέα ἐξεγεῖραι. Τὸν δὲ, ἐκπλαγέντα ἐπὶ τῷ γεγονότι, κελεύσαι τῷ Μωῦσῳ τὸ τοῦ πέμψαντος αὐτὸν Θεοῦ εἰπεῖν ὄνομα, διαχλευάσαντα αὐτόν. Τὸν δὲ, προσκύψαντα πρὸς τὸ οὐδὲ, εἰπεῖν. Ἀκούσαντα δὲ τὸν βασιλέα, πεσεῖν ἄφωνον· διακρατηθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Μωῦσου, πάλιν ἀναβιώσαι. Γράψαντα δὲ τούνομα εἰς δέλτον, κατασφραγίσασθαι· τῶν δὲ ἱερῶν τὴν ἐκφραυλίσαντα τὰ ἐν τῇ πινακίδι γεγραμμένα, μετὰ σπασμοῦ τὸν βίον ἐκλιπᾶναι· εἰπεῖν τε τὸν βασιλέα σημεῖόν τι αὐτῷ ποιῆσαι. Τὸν δὲ Μωῦσον, ἦν εἶχε ῥάβδον ἐκβαλόντα, ὅφιν ποιῆσαι· πτοηθέντων δὲ πάντων, ἐπιλαβόμενον τῆς οὐρᾶς ἀνελέσθαι, καὶ πάλιν ῥάβδον ποιῆσαι. Προελθόντα δὲ μικρὸν, τὸν Νεῖλον τῇ ῥάβδῳ πατάξει· τὸν δὲ ποταμὸν, πολύχουν γενόμενον, κατακλύσει ὅλην τὴν Αἴγυπτον. Ἀπὸ τότε δὲ καὶ τὴν κατὰ βασιν αὐτοῦ γίνεσθαι. Συναγαγὸν δὲ τὸ ὕδωρ ἀποζῆσαι, καὶ τὰ ποτάμια διαφθεῖραι ζῶα, τοὺς τε λαοὺς διὰ τὴν δίψαν φθειρέσθαι. Τὸν δὲ βασιλέα, τούτων γενομένων τῶν τεράτων, φάναι μετὰ μῆνα τοὺς λαοὺς ἀπολύσειν, ἐὰν ἀποκαταστήσῃ τὸν ποταμὸν. Τὸν δὲ Μωῦσον, πάλιν τῇ ῥάβδῳ πατάξαντα τὸ ὕδωρ, συστεῖλαι τὸ βεῦμα. Τούτου δὲ γενομένου, τὸν βασιλέα πρὸς ἱερεῖς τοὺς ὑπὲρ Μέμφιν καλέσαι, καὶ φάναι αὐτοὺς ἀναιρήσειν. καὶ τὰ ἱερά κατασκάψειν, ἐὰν μὴ καὶ αὐτοὶ τερατουργήσωσι. Τοὺς δὲ τότε διὰ τινων μαγγάνων καὶ ἐπαοιδῶν δράκοντα ποιῆσαι, καὶ τὸν ποταμὸν μεταχρῶσαι. Τὸν δὲ βασιλέα φρονηματισθέντα ἐπὶ τῷ γεγονότι, πάσῃ τιμωρίᾳ καὶ κολάσει χιταικίζειν τοὺς Ἰουδαίους. Τὸν δὲ Μωῦσον, ταῦτα ὀρώντα, ἄλλα τε σημεῖα ποιῆσαι, καὶ πατάξαντα τὴν γῆν τῇ ῥάβδῳ, ζῶόν τι πτηνὸν ἀνεῖναι, ὃ λυμφησθαι τοὺς Αἰγυπτίους, πάντα τε ἐξελεωθῆναι τὰ σώματα. Τῶν δὲ ἱατρῶν μὴ δυναμένων ἰᾶσθαι τοὺς κάμνοντας, ὥτω πάλιν ἀνέσεως τυχεῖν τοὺς Ἰουδαίους. Πάλιν τε τὸν Μωῦσον βάτραχον διὰ τῆς ῥάβδου ἀνεῖναι, πρὸς δὲ τούτοις ἀκρίδας, καὶ σκνίπας. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους τὴν ῥάβδον ἀνατιθέναι εἰς πᾶν ἱερὸν, ὁμοίως δὲ καὶ τῇ Ἰσιδί, διὰ τὸ τὴν γῆν εἶναι Ἰσιν, παυμένην δὲ τῇ ῥάβδῳ, τὰ τέρατα ἀνεῖναι. Τοῦ δὲ βασιλέως ἔτι ἀφρονουμένου, τὸν Μωῦσον χάλᾳζαν τε καὶ σεισμούς διὰ νυκτὸς ἀποτελέσαι, ὥστε τοὺς τὸν σεισμὸν φεύγοντας ἀπὸ τῆς χάλᾳζης ἀναιρεῖσθαι, τοὺς τε τὴν χάλᾳζαν ἐκκλίνοντας ὑπὸ τῶν σεισμῶν διαφθεῖρεσθαι. Συμπεσεῖν δὲ τότε τὰς μὲν οἰκίας πάσας, τῶν τε ναῶν τοὺς πλείστους. Τελευταῖον τοιαύταις συμφοραῖς περιπεσόντα τὸν βασιλέα, τοὺς Ἰουδαίους ἀπολύσαι. Τοὺς δὲ χρῆσασμένους παρὰ τῶν Αἰγυπτίων πολλὰ μὲν ἐκπίματα, οὐκ ὀλίγον δὲ ἱματισμὸν, ἄλλῃν τε παμπληθῆ γάζαν, διαθέντας τοὺς

A prodigio Moysum, cum exterritus fugeret, voce divinitus immissa admonitum esse, ut in Ægyptum expeditione suscepta, Judæos liberaret, ac pristinam in patriam aliquando reduceret. Itaque confirmato animo bellum Ægyptiis inferre statuisse, sic tamen, ut Aaronem fratrem ante omnia conveniret. Cujus adventu nuntiato, Ægyptium regem ex eo, quem ad sese confestim evocaverat, quæsiisse, quorsum illuc venisset : ipsum autem, orbis universi moderatoris jussu ac nomine regi denuntiasset, ut Judæos liberos securosque dimitteret. Quamobrem, cum in carcerem ab eo conjectus esset, noctu portas omnes carceris sponte patuisse, custodesque partim repentino sublatos interitu, partim alto somno solutos fractis passim armis jacuisse. Moysum e vestigio sese in regiam, patefactis etiam ultro januis, intulisse, ac præsiidiariis militibus profundo quoque somno sepultis, regem exciitasse ; qui facti novitatem primum quidem obstupuerit, mox tamen, quasi ludos Moysum faceret, Dei a quo **435** missus esset, nomen eum aperire jusserit : quod ubi Moysus in aurem insinuasset, regem illico mutum concidisse, donec ab eodem arreptus sibi ac vitæ redderetur. Et illum quidem indicatum nomen tabellis inscripsisse, quas postmodum obsignari : quemdam vero sacerdotem, qui scripti nominis majestatem elevarer, repentino spasmo correptum perisse. Præterea, cum rex a Moysso prodigium aliquod expeteret, eum quam manu virgam tenebat, in serpentem subito convertisse, omnibusque stupentibus, arrepta cauda priorem ei rursus virgæ formam reddidisse. Paulo post Nilum eadem virga percussum, intumescens undis, Ægyptum universam proluisse ; ex eoque tempore statis deinceps vicibus in agros sese Nilum effudisse. Mox collectæ et stagnantes passim aquas efferbuisse, nec piscibus modo interitum, sed exitialem quoque hominibus sitim attulisse. Itaque regem tot prodigiis territum, sese post mensem Judæos dimissurum spondidisse, si pristinus flumini status a Moysso redderetur : illum aquam denuo virga tetigisse, eodemque momento insolentem ejus impetum constituisse. Hic vero regem, evocatis, qui trans Memphim incolebant, sacerdotibus, necem omnibus interminatam, nisi similia ipsi quoque prodigia ostenderent. Eos, præstigiis et cantionibus quibusdam repente draconis speciem objecisse, ac fluminis colorem immutasse ; quo facto elatiorem ac tumidiorem quam antea regem, omni pœnarum ac suppliciorum genere postmodum Judæos vexasse. Quod ubi Moysus videret, cum alia pleraque ab eo miracula edita esse, tum ex terra, quam virga percusserat, genus quoddam alati animantis exstitisse, quod Ægyptiis pessime vexaret, omniumque corporibus sædum morsibus punctationibusque suis ulcus inureret. Cui morbo cum nullum medici remedium invenirent, Judæos aliquantulum denuo respirasse. Moysum vero, ejusdem virgæ contactu ranas præterea, locu-

stas, ac culices excitasse : quæ quidem in causa fuerint, quamobrem singulis in templis virgam Ægyptii consecraverint, eademque omnino, qua ipsammet Isin, religione coluerint; Isin quippe terram esse rati, quæ virga percussa tot miraculorum formas exclusisset. At furente nihilominus rege, Moysum ad grandinis calamitatem nocturnos terræ motus addidisse, ut qui sese motui subducere conarentur, grandine afflicti contusique perirent : qui autem grandinis impetum declinarent, terræ quassatione interirent. **436** Ac domos quidem universas, fanaque tum plurima corruisse : regem vero tot malis cladibusque fractum, Judæos sero licet, aliquando tamen dimisisse. Qui multis ab Ægyptio cum poculis, tum vestibus corrogatis, aliaque multiplici gaza, trajectis Arabiæ fluminibus, magnoque confecto itinere, ad mare Rubrum tertio demum die pervenerint. Atque a Memphitis quidem ita narrari, Moysum totius regionis scientissimum, observato reciprocantis æstus tempore, sicco mari universam multitudinem transmisisse : ab Heliopolitanis vero secus; quippe regem abeuntes Judæos, quæque ab Ægyptiis mutuo acceperant, secum auferentes, ingenti exercitu cum animantibus consecratis persecutum esse. At Moysum uti mare virga percuteret, divinitus admonitum, aquam virga teligisse, ac discedentibus illico fluctibus, copias sicco tramite deduxisse. Eamdem porro viam tentantibus, ac fugientium terga prementibus Ægyptiis, cum adversum repente ignem cuscassæ, tum ipsum quoque mare patentem semitam refluentibus undis obruisse, itaque partim igni, partim æstu maritimo Ægyptiis ad unum omnes perisse. Judæos vero ab imminente periculo liberatos, per solitudinem annos triginta continenter vagatos esse, ac farina, quam cœlitus iis Deus plueret, panicum figura, candore nivem referente vitam sustentasse. Cæterum idem Moysum statura proceriorem, colore subrufum, promissa jam cæsarie canum, totoque corpore augustiorem fuisse, hæcque orntia circa annum ætatis nonum et octogesimum perfecisse tradit.

CAPUT XXVIII.

De eodem, ex Ezechielo.

Jam vero quemadmodum ipse quoque Moyses a matre paludi expositus, atque a regis filia receptus educatusque fuerit, Ezechielus poeta tragicus persequitur, historia jam usque a Jacobi familiaræ in Ægyptum ad Josephum adventu repetita. Is ergo Moysen ipsum hunc in modum loquentem introducit :

437 *Chanaanæ postquam deserens Jacob sola,
Deciesque septem corporum cinctus globo,
In Pharia venit regna; numerosam insuper
Sobolem creavit, quæ gravi fato hactenus
Vexata, dirum gentis infandæ jugum
Sævasque dominæ pertulit plagas manus.
Nam cum videret gliścere Hebræum genus,
Caput inde nostrum fraudibus multis petit
Rez Pharaø, miseros opere lateritio premens,
Vastasque moles urbium atque turrium
Labore casso tollere in cælum jubens.
Exin profundo masculum quidquid dies
Natum videret, flumine immersum obruit.
Me vero genitrix, quod mihi lætam haud semel
Narrare memini, mensibus læxit tribus.
Deprehensa tandem, qua tumens jacet palus,
Exponit undis plurima insignem nota.
Procul Mariam adstabat observans soror.
Ecce tibi regis nata cum famulis subit,*

(73) *Οικοδομαίς.* Meliuscule stabit hic versus, si legeris, Βερέαι, τε οίκοδομαίς.

κατὰ τὴν Ἀραβίαν ποταμούς, καὶ διαβάνας ἰκανὸν τόπον, ἐπὶ τὴν Ἐρυθρὰν τριταίους ἔλθειν θάλασσαν. Καὶ Μεμφίτας μὲν λέγειν. Ἐμπειρον ὄντα τὸν Μῶυσον τῆς χώρας, τὴν ἄμπωτιν τηρήσαντα, διὰ ξηρᾶς τῆς θαλάσσης τὸ πλῆθος περαιώσειν. Ἡλιουπόλιτας δὲ λέγειν ἐπικαταδραμεῖν τὸν βασιλέα μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἅμα καὶ τοῖς καθιερωμένοις ζώοις, διὰ τὸ τὴν ὑπαρξίν τοὺς Ἰουδαίους τῶν Αἰγυπτίων χρησάμενους διακομίζειν. Τῷ δὲ Μῶυσω θείαν φωνὴν γενέσθαι, πατάξαι τὴν θάλασσαν τῇ ῥάβδῳ· τὸν δὲ Μῶυσον, ἀκούσαντα, ἐπιθίγειν τῇ ῥάβδῳ τοῦ ὕδατος, καὶ οὕτω τὸ μὲν νᾶμα διαστῆναι, τὴν δὲ δύναμιν διὰ ξηρᾶς ὁδοῦ πορεύεσθαι. Συνεμβάντων δὲ τῶν Αἰγυπτίων καὶ διωκόντων, φησὶ πῦρ αὐτοῖς ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ἐκλάμψαι, τὴν δὲ θάλασσαν πάλιν εἶν ὁδὸν ἐπικλυῖσαι· τοὺς δὲ Αἰγυπτίους ὑπὸ τῷ πυρὸς καὶ τῆς πλημμυρίδος πάντας διαφραθῆναι. Τοὺς δὲ Ἰουδαίους, διαφυγόντας τὸν κίνδυνον, τριάκοντα ἔτη ἐν τῇ ἐρήμῳ διατρίβαι, βρέχοντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ κρίμμον, ὁμοίον ἐλύμῳ, χιόνι παραπλήσιον τὴν χροίαν. Γεγονένοι δὲ φησὶ τὸν Μῶυσον μακρὸν, πυρρᾶκτον, πολὺν, κομήτην, ἀζιωματικόν. Ταῦτα δὲ πράξαι περὶ ἔτη ὄντα ὀγδοήκοντα ἐννέα.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Ἐξεκλήλου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

Περὶ δὲ τοῦ τὸν Μῶυσον ἐκτεθῆναι ὑπὸ τῆς μητρὸς εἰς τὸ ἔλος, καὶ ὑπὸ τῆς τοῦ βασιλέως θυγατρὸς ἀναιρεθῆναι καὶ τραφῆναι, ἰστορεῖ καὶ Ἐzekielus ἐ τῶν τραγωιδῶν ποιητῆς, ἀνωθεν ἀναλαβὼν τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν σὺν Ἰακώβ παραγενομένων εἰς Αἴγυπτον πρὸς Ἰωσήφ. Λέγει δὲ οὕτως, τὸν Μῶυσον παρ-εἰσάγων λέγοντα·

*Ἄφ' οὗ Ἰακώβ, γῆν λιπὼν Χαναναίαν
Κατῆλθ' ἐς Αἴγυπτον ἔχων ἑπτάκις δέκα
Ψυχὰς σὺν αὐτῷ, καὶ ἐπεγέννησεν πολλὴν
Λαὸν κακῶς πράσσοντα καὶ τεθλιμμένον,
Ἐς ἄχρῃ τούτων τῶν χρόνων κατοῦμενον
Κακῶν ὑπ' ἀνδρῶν καὶ δυναστείας γερῶς.
Ἰδὼν γὰρ ἡμῶν γένναν ἄλις ἠἴξημένην,
Δόλον καθ' ἡμῶν πολλὴν ἐμηχανήσατο
Βασιλεὺς Φαραῶ, τοὺς μὲν ἐν πλιθεύμασιν,
Οἰκοδομαῖς (73) τε βαρβαρῆς ἀεικλιῶν βροτούς,
Πόλις τε, πύργους τε, σφῶν ἑκατὶ δυσμόρων.
Ἐπειτα κηρύσσει μὲν Ἐβραίων γένει,
Τάρσεινικὰ βίπτειν ποταμῶν ἐς βαθύρροον.
Ἐνταῦθα μήτηρ ἡ τεκοῦσ' ἔκρυπτε με
Τρεῖς μῆνας, ὡς ἔφασκεν. Οὐ λαθοῦσα δὲ
Ἰπεξέθηκε, κόσμον ἀμυθισά μοι,
Παρ' ὀχθῶν (74) ποταμοῦ, λάσιον, εἰς ἔλος δασύ.
Μαρίμ δ' ἀδελεῆ μου κατάπτεεν πέλαις·
Κάπτετα θυγάτηρ βασιλέως ἄβραις ὁμοῦ*

(74) *Παρ' ὀχθῶν.* Corrige ex alt. manuscr. παρ' ἄβραις : tum pro λάσιον, repone λάτιν

Κατῆλθε λουτροῖς γαιδρῶναι τὸ ἐν δέμας.
 Νέον δ' ἰδοῦσα, καὶ λαβοῦσ' ἀνείλετο.
 Ἔργω δ' Ἑβραίων ὄντα· καὶ λέγει τάδε
 Μαριὰμ ἀδελφῆ προσδραμοῦσα βασιλίδι·
 θέλεις τροφὸν σοι τῷ παιδίῳ εἶρω ταχὺ
 Ἐκ τῶν Ἑβραίων; Ἡ δὲ ἐπένευσεν κόρη.
 Μολοῦσα δ' εἶπε μητρὶ· καὶ παρῆν ταχὺ
 Αὐτῇ γε μήτηρ, καὶ ἔλαβεν μ' ἐς ἀγκάλας.
 Ἐίπεν δὲ θυγάτηρ βασιλέως· Τοῦτον, γύναι,
 Τρόφευε, καὶ γὰρ μισθὸν ἀποδώσω σέθεν.
 Ὅνομα δὲ Μωσῆν ὠνόμαζε, τοῦ χάρι
 Ὑψῆς ἀνείλεν ποταμίας ἀπ' ἡέρος.

Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει, καὶ περὶ τούτων δ' Ἐζε-
 κήλος ἐν τῇ τραγωδίᾳ, τὸν Μωϋσῆν παρεισάγων λέ-
 γοντα·

Ἐπεὶ δὲ καιρὸς ἤπιων παρῆλθέ μοι,
 Ἥγην με μήτηρ βασιλίδος πρὸς δώματα,
 Ἄπαντα μυσθούσασα, καὶ λέξασά μοι
 Γένος πατρῶον, καὶ Θεοῦ δωρήματα.
 Ἔως μὲν οὖν τὸν παιδὸς εἰχομεν χρόνον,
 Τροφαῖσι βασιλικαῖσι καὶ παιδευμοῖσι
 Ἄπανθ' ὑπισχεσθ', ὡς ἀπὸ σπλάγγων ἑῶν·
 Ἐπεὶ δὲ πλήρης κόλπος ἡμερῶν παρῆν,
 Ἐξῆλθον οἰκῶν βασιλικῶν (πρὸς ἔργα γὰρ
 θυμὸς μ' ἄνωγε καὶ τέχνησιν βασιλέως·)
 Ὅρῳ δὲ πρῶτον ἄνδρας ἐν χειρῶν νόμῳ
 Τὸν μὲν γένος Ἑβραίων, τὸν δ' Αἰγύπτιον.
 Ἰδῶν δ' ἐρήμους, καὶ παρόντα μηδένα,
 Ἐρρύσάμην μὲν ἀδελφόν, τὸν δ' ἔκτειν' ἐγώ.
 Ἐκρυψά δ' ἄμμου τοῦτον, ὥστε μὴ εἰσίδειν
 Ἐτερόν τιν' ἡμᾶς, κάπογυμνώσαι φόνον.
 Τῇ παύριον δὲ πάλιν ἰδῶν ἄνδρας δύο,
 Μύλιστα δι' αὐτῶν (75) συγγενεῖς κακομνητῶν,
 Λέγω· τί τύπτεις ἀσθενέστερον σέθεν;
 Ὁ δ' εἶπεν· Ἥμιν τίς σ' ἀπόστειλε κριτὴν,
 Ἡ πιστάτην ἐρθαῖθα; Μὴ κτενεῖς σὺ μὲ,
 Ὅσπερ τὸν ἐχθρὸν ἄνδρα; Καὶ δεισὺς ἐγώ
 Ἐλεῖα· Πῶς ἐγένετο συμφαρὲς τόδε;
 Τίς πάντα βασιλεῖ ταύτ' ἀπήγγειλεν ταχὺ;
 Ζητεῖ δὲ Φαραὼ τὴν ἐμὴν ψυχὴν λαβεῖν·
 Ἐγὼ δ' ἀκούσας, ἐκποδῶν μισλοταμαί,
 Καὶ νῦν πλανῶμαι γῆν ἐπ' ἀλλοτέρμονα.

Ἔτα περὶ τῶν τοῦ Ῥαγουήλ θυγατέρων οὕτως ἐπι-
 δίλλει·

Ὅρῳ δὲ ταύτας ἐκτὸς παρθένους τινὰς.

Ἐρωτήσαντός τε αὐτοῦ, τίνας εἶησαν αἱ παρθένοι,
 φησὶν ἡ Σεπφώρα·

Αἰθῶν μὲν ἡ γῆ πᾶσα κλήσεται, ἔβεν·
 Οἰκοῦσι δ' αὐτὴν φύλα παρτολῶν γενῶν,
 Αἰθιοπῶν ἄνδρες μέλανες. Ἀρχῶν δ' ἐστὶ γῆς
 Εἰς, καὶ τύραννος, καὶ στρατηλάτης μόνος.
 Ἄρχει δὲ πόλεως τῆσδε, καὶ κρίνει βροτοῦς
 Ἰερῶν, ὅς ἐστ' ἐμοῦ τε καὶ τούτων πατήρ.

Ἔτα περὶ τοῦ ποτισμοῦ τῶν θρεμμάτων διελθῶν,
 περὶ τοῦ τῆς Σεπφώρας ἐπιβάλλει γάμου, δι' ἀμοι-
 βίων παρεισάγων τὸν τε Χοῦμ καὶ τὴν Σεπφώραν
 λέγοντας·

Ὅμως κατεπεῖρ γρῆ σε, Σεπφώρα, τάδε
 Ἔγνω· Πατήρ με τῶδ' ἔδωκεν εὐνέειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

Δημητρίου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

Δημήτριος δὲ περὶ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ Αἰγυπτίου,
 καὶ τῆς διαφορᾶς τῆς πρὸς τὸν μηνύσαντα τὸν τελευ-

(75) Δι' αὐτῶν. Recte manuscr. δ' αὐτῶν.

A *Lustrave liquido gestiens corpus vado.
 Puerum innatantem cernui, ac tollit manu.
 Facileque Hebræum agnoscit. Accurrens simul
 His ultro verbis principem affatur soror:
 Placetne puero genti Hebrææ statim
 Vocem huc nutricem? Placuit. Hæc subito advolans
 Casum parenti pandit, et celeri gradu
 Jam mater adstat, meque complexu sovet.
 Cui nata regis: Hunc mihi puerum educa,
 Curæ ac laboris digna te merces manet.
 Simul ipsa Moysis nomen imponit mihi,
 Quod abs liquenti tulerat incolumem vado.*

438 Quibus idem poeta Moysis ipsius quæ sequi-
 tur orationem adiungit:

*Matura vix me firmat infantem dies,
 Mora nulla, mater principis domum refert,
 Sed ante patrium sedulo pandit mihi
 Genus, ac potentis munus eximium Dei.
 B Puerile donec tempus ætatis fluit,
 Regina, prorsus ac sua si me satum
 Fudisset alvo, regium quidquid genus,
 Tantæque sobolis cura poscebat, libens
 Volensque spondet. Ast ubi plenus mihi
 Sinus dierum, regio egressus lare,
 (Quo sponte rapior, quo vocat regis dolus)
 Duos in homines, pugna quos gravior ciet,
 Hebræus alter, alter est Ægyptius,
 Incurro. Facti nemo cum testis foret,
 Fratrem eruturus, alterum tradeo neci:
 C Mox illum arena condo, ne quisquam arbiter
 Oculo notatos prodat, ac eadem indicet.
 Iterum sequenti video gentiles die,
 Quos dirus in se mutuo armabat furor.
 Hic ego, Cruenta non parem quorsum mænu,
 Vesane, pulsas? Ille tum contra seroæ,
 Quis cognitorem te dedit? quis iudicem?
 Men' ergo perimes, alteri qui jam necem
 Heri obtulisti? Trepidus ad vocem hæreo.
 Nota unde cædes? Principi cuncta ocuis
 Quis gesta narrat? Interim Pharaø mihi
 Eripere vitam cogitat: sed rem audio,
 Diræque celeri me fuga morti eximo.
 Nunc ecce terris exsul alienis vagor.*

Quibus deinde ista de Raguelis filiabus attexit:

Has ecce coram virgines septem intuo.

Quærenti vero cujus essent illæ virgines, ita Sep-
 phora respondet:

*Hæc omnis, hospes, terra quam cernis procul,
 Libye vocatur, mille quam populi tenent,
 Æthiopes atro corpore. Hanc unus tamen
 439 Regit imperator, unus ac bellis preest.
 D At urbis hujus rector ac iudex sedet
 Almus sacerdos, meus, et istarum sutor*

Tum de aquatione pecorum locutus, Sepphoræ nu-
 ptias inserit, Chumumque simul ac Sepphoram
 mutuo colloquentes introducit:

*Sepphora, tamen id hospitem moneas decet,
 Huic a parente nuptiæ jam te datam.*

CAPUT XXIX.

De eodem, ex Demetrio

Demetrius autem et hominis Ægyptii cædem, et
 susceptæ a Moysæ cum eo, a quo facti suggillatus

est, altercationis exitum eundem in modum, quo sacra historia, commemorat. Quippe Moysen cum sese apud Madianitas fuga recepisset, Jothoris filiam uxorem duxisse, nomine Sepphoram; quo ex nomine eam ex Chetturæ nepotibus et Abrahami genere satam esse conjiciat: Abrahamum enim Jexanem ex Chettura suscepisse, ab Jexane vero Dadanem, ab hoc Raguelem, a Raguele Jothorem atque Abahum procreatos fuisse; postremo Jothoris filiam Sepphoram hanc existitisse, quam secum matrimonio Moyses copularit. Et vero ætatum seriem haud inepte huic suspiciōi quadrare. Nam Moysen quidem septimam, Sepphoram vero sextam post Abrahamum numerari. Isaac enim, ex quo Moyses originem duxerit, jam secum habitante, Abrahamum annos natum quadraginta supra centum Chetturam duxisse, et Isaacum ex ea secundo loco suscepisse, dum Isaacum anno centesimo genuisset, sique annis circiter duobus et quadraginta serius Isaacum illum esse natum, cujus ex stirpe Sepphora prodiisset. Causæ igitur nihil esse, quamobrem Moyses et Sepphora eodem tempore vivere non potuerint. Caterum eos Madiam urbem incoluisse, quæ ab uno ex Abrahami liberis nomen acceperit. Liberos enim suos Orientem versus domicilii quærendi causa Abrahamum demisisse, ac propterea Moysi deinceps ad Aserothen exprobratum ab Aarone ac Maria fuisse, quod Æthiopiissam mulierem in uxorem duxisset. Hæc ipsa Ezechielus, ubi de Judaici populi educatione, persequitur, addito præterea Moysis somnio, quod ab ejus socero explicatur. Sic ergo 440 Moysen cum socero vicissim loquentem inducit.

*Objicitur ingens vertice in summo thronus,
Radiantis altum forniceum attingens poli.
Augustus illum nobili specie insidens
Diadema princeps gestat, ac sceptri arduum
Pondus sinistra sustinens, dextra annuit:
Mora nulla, solio proximus gradum premo.
At ille sponte regio cedens loco,
Ferenda tradit sceptrum, et excelsum jubet
Thronum insidere, denique augustum comis
Diadema nectit. At mihi vastum procul
Orbem intuenti, qua patens infra solum,
Cælumque supra funditur: toto æthere
Vis ecce magna siderum ad pedes ruit.
Hæc ego seorsum numero: procedunt, velut
Distinctus ordo militum. Excitior metu,
Somnumque solvo.*

Quod generi somnium ita socer interpretatur:

*Quam læta Numen, hospes, ostendit tibi!
O vivus oculis haurium hanc sortem meis!
Eia age: superbum, nate, tu solium eriges,
Ipse imperabis, ipse tu populos reges.
Nam quod videbas, quidquid aut infra soli
Cælie supra vastus ambiret sinus,
Quod est, videbis, quod fuit, quod post erit.*

(76) *Σκῆπτρον δέ μοι, etc.* Qui sequuntur verus, in priori editione sædissime titubantes, in hac nostra labis adhuc aliquid retinentes, partim nonnulla manuscr. ope, partim conjectura sanari ac restitui possunt, lege ergo,

*Σκῆπτρον δέ μοι παρέδωκεν, κ' εἰς θρόνον μέγαν
Μ' εἶπεν καθῆσθαι, βασιλικὸν δέ μοι δίδου
Διάδημα, καὐτὸς ἐκ θρόνου χωρίζεται.
Ἐγὼ δ' ἐσεῖδον γῆν ἄπασαν ἔγκυκλον,
Κάτερθε γαλας, καὶ ἐπέρθεν οὐρανοῦ.*

τήσαντα, ὁμοίως τῷ τὴν ἱερὰν βίβλον γράψαντι ἱστορήσε. Φυγεῖν μέντοι γε τὸν Μωϋσῆν εἰς Μαδιάν, καὶ συνοικήσαι ἐκεῖ τῇ Ἰοθὼρ θυγατρὶ Σεπφώρας, ἣν εἶναι, ὅσα στοχάζεσθαι ἀπὸ τῶν ὀνομάτων, τῶν γενομένων ἐκ Χεττούρας, τοῦ Ἀβραὰμ γένους, ἐκ τοῦ Ἰεζάν τοῦ γενομένου Ἀβραὰμ ἐκ Χεττούρας· ἐκ δὲ τοῦ Ἰεζάν γενέσθαι Δαδάν· ἐκ δὲ Δαδάν Ῥαγουήλ· ἐκ δὲ Ῥαγουήλ Ἰοθὼρ καὶ Ἀδάβ· ἐκ δὲ τοῦ Ἰοθὼρ Σεπφώραν, ἣν γῆμαι Μωσῆν. Καὶ τὰς γενεὰς δὲ συμφρονεῖν. Τὸν γὰρ Μωσῆν εἶναι ἀπὸ Ἀβραὰμ ἕβδομον, τὴν δὲ Σεπφώραν ἕκτην. Συνοικοῦντος γὰρ ἕδη τοῦ Ἰσαὰκ, ἀφ' οὗ Μωσῆς εἶναι, γῆμαι Ἀβραὰμ τὴν Χεττούραν ὄντα ἐτῶν ρμ', καὶ γεννησαι Ἰσαὰκ ἐξ αὐτῆς δεύτερον· τὸν δὲ Ἰσαὰκ, ὄντα ἐτῶν ἑκατὸν, γεννησαι· ὥστε μβ' ἐτῶν ὕστερον γεγονέναι τὸν Ἰσαὰκ, ἀφ' οὗ τὴν Σεπφώραν γεγενεαλογῆσθαι. Οὐδὲν οὖν ἀντιπίπτει τὸν Μωσῆν καὶ τὴν Σεπφώραν κατὰ τοὺς αὐτοὺς γεγονέναι χρόνους. Κατοικεῖν δ' αὐτοὺς Μαδιάμ πόλιν, ἣν ἀπὸ ἐνὸς τῶν Ἀβραὰμ παίδων ὀνομασθῆναι. Φησὶ γὰρ τὸν Ἀβραὰμ τοὺς παῖδας πρὸς ἀνατολὰς ἐπὶ κατοικίαν πέμψαι· διὰ τοῦτο δὲ καὶ Ἀαρὼν καὶ Μαρίαμ εἰπεῖν ἐν Ἀσπρωθ, Μωσῆν Αἰθιοπίδα γῆμαι γυναῖκα. Λέγει δὲ περὶ τούτων καὶ Ἐζεκιήλ ἐν τῇ Ἐξαγωγῇ, προσπαρειληφώς τὸν θνείρον τὸν ὑπὸ Μωσῆος μὲν ἔωραμένον, ὑπὸ δὲ πενθεροῦ διακεκριμένον. Λέγει δὲ αὐτὸς ὁ Μωσῆς, δι' ἀμοιβαίων πρὸς τὸν πενθερὸν οὕτω πως·

C *Ἐδόκουν ὄρῶν κατ' ἄκρα του θρόνον μέγαν
Τιν' εἶναι, μέχρις οὐρανοῦ βεβηκότα,
Ἐν ᾧ καθῆσθαι φῶτα γενναῖον τινα,
Διάδημ' ἔχοντα, καὶ μέγα σκῆπτρον χειρὶ
Ἐὐωνύμῳ μάλιστα· δεξιᾷ δέ μοι
Ἐνευσε, κατῶ πρόσθεν ἐστάθην θρόνον.
Σκῆπτρον δέ μοι (76) παρέδωκεν, καὶ εἰς θρόνον
Μέγαν μ' εἶπεν καθῆσθαι. Βασιλικὸν δέ μοι ἔδωκε
Διάδημα καὶ αὐτὸς ἐκὼν ἐκ θρόνου χωρίζεται.
Ἐγὼ δ' ἐσεῖδον γῆν ἄπασαν ἔγκυκλον,
Καὶ ἔερεθον γαλας κ' ἐξῦπερθεν οὐρανοῦ,
Καὶ μοι τι πλήθος ἀστέρων πρὸς γούνατα
Ἐπιπ'. Ἐγὼ δὲ ἐξῆς πάντας ἐξηριθμῶσάμην,
Κάμολ παρήγην ὡς παρεμβολῆ βροτῶν.
Ἐτ' ἐμφοθηθεὶς ἐξανίσταμαι ἐξ ὑπρου.*

Ὁ δὲ πενθερὸς αὐτοῦ τὸν θνείρον ἐπιχρίνει οὕτως·

D *Ὁ ξεῖνε (77), καλὸν σοι τοῦτ' ἐσήμηγερ θεός.
Ζῆμν δ' ὅταν σοι ταῦτα συμβαίῃη ποτέ!
Ἄρμ γε μέγαν τιν' ἐξαναστήσεις θρόνον,
Καὐτὸς βραβεύσεις, καὶ καθηγήσῃ βροτῶν.
Τὸ δὲ σε τεθεῖσθαι (78) γῆν ἄπασαν οἰκουμένην,
Τά θ' ὑπένερθεν καὶ τὰ ὑπὲρ οὐρανοῦ (79) θεοῦ,
Ὅτι εἰ τὰ τ' ὄντα, τὰ τε κροτοῦ, τὰ θ' ὕστερον.*

*Καὶ μοι τι πλήθος ἀστέρων πρὸς γούνατα
Ἐπιπ'. Ἐγὼ δὲ πάντας ἠριθμῶσάμην·
Κάμολ παρήγην ὡς παρεμβολῆ βροτῶν·
Ἐτ' ἐμφοθηθεὶς ἐξανίσταμαι ὑπρου.*

(77) *Ξεῖνε.* Manuscr. ἔβνε, recte.

(78) *Σὲ τεθεῖσθαι.* Malim σ' εἰσθεῖσθαι, quod posterius habet manuscr.

(79) Forte legi possit, τὰ τε ὑπένερθεν γῆς, καὶ τὰ ὑπὲρ οὐρανοῦ.

Περὶ δὲ τῆς καιομένης βάρου, καὶ τῆς ἀποστολῆς αὐ-
τοῦ πρὸς Φαραῶν, πάλιν παρεισάγει δι' ἀμοιβαίων
τὸν Μωσῆν τῷ Θεῷ διαλεγόμενον. Φησὶ δὲ ὁ Μωσῆς·

Ἐὰ τί μοι σημεῖον ἐκ βάρου τόδε ;
Τεράστιον τε καὶ βροτοῖς ἀπιστον ἄν ;

Ἄφνω βάρου μὲν καλεῖται πολλῶ πυρὶ,
αὐτοῦ δὲ χλωρὸν πᾶν μένει τὸ βλαστάνον.
Τί δὴ ; προσελθὼν ὄψομαι τεράστιον
Μέγιστον. Οὐ γὰρ πλῆστιν ἀνθρώποις φέρεϊ.

Εἶτα ὁ Θεὸς αὐτῷ προσομιλεῖ·

Ἐπίσχεος, ὧ φέριστε, μὴ προσεγγίσης
Μωσῆ, πρὶν ἢ τῶν σῶν ποδῶν λύσαι δέσιν.
Ἄγία γὰρ ἡ γῆ, ὅπου σὺ ἐφέστηκας (80) πέλει·
Ὅ δ' ἐκ βάρου σοι θεοῖς ἐκλάμπει λόγος.
θάρησον, ὦ παῖ, καὶ λόγων ἀκού' ἐμῶν.
Ἴδεῖν γὰρ ὄψιν τῆν ἐμὴν ἀμήχανον
Θητόν γεγῶτα. Τῶν λόγων δ' ἐξέστι σοι
Ἐμῶν ἀκούειν, τῶν εἰρηκεν ἐλήλυθα.
Ἐγὼ Θεὸς σῶν, ὧν λέγεις, γεννητόρων,
Ἀβραάμ τε καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβου τρίτου.
Μηθηθεὶς δ' ἐκείνων, καὶ ἐτ' ἐμῶν δωρημάτων,
Ἡράειμι σῶσαι λαὸν Ἑβραίων ἐμῶν,
Ἰδῶν κάκωσιν, καὶ πόρον δούλων ἐμῶν.
Ἄλλ' ἔρπει, καὶ σήμαινε τοῖς ἐμοῖς λόγοις,
Πρώτον μὲν αὐτοῖς πᾶσιν Ἑβραίοις ὀμοῦ,
Ἐπειτα βασιλεῖ, τὰ ὑπ' ἐμοῦ τεταγμένα,
Ὅπως σὺ λαὸν τὸν ἐμὸν ἐξάγῃς χθονός.

Εἶτα ὑποβάς τινα ἀμοιβαῖα αὐτὸς ὁ Μωσῆς λέγει·

Οὐκ εὐλόγος πέφυκα, γλῶσσα δ' ἐστὶ μοι
ἀύσφραστος, ἰσχυρόφωνος, ὥστε μὴ λόγους
Ἐμούς γενέσθαι βασιλέως ἐναντίον.

Εἶτα πρὸς ταῦτα ὁ Θεὸς αὐτῷ ἀποκρίνεται·

Ἄαρῶνα πέμψον σὸν κασίγητον ταχὺ,
Ἄ πάντα λέξεις τὰ ἐξ ἐμοῦ λεληγμένα,
καὶ αὐτὸς λαλήσει βασιλέως ἐναντίον,
Σὺ μὲν πρὸς ἡμῶν, ὁ δὲ λαβὼν σέθεν πάρα.

Περὶ δὲ τῆς ῥάβδου καὶ τῶν ἄλλων τεράτων οὕτω
δι' ἀμοιβαίων εἴρηκε·

- Θ. Τί δ' ἐν χεροῖν σὺ τοῦτ' ἔχεις ; λέξον ταχὺ.
- Μ. Ῥάβδον τετραπόδων καὶ βροτῶν κολλάστριαν.
- Ρ. Πῶρον πρὸς οὐδας, καὶ ἀποχώρησον ταχὺ·
Ἀράκων γὰρ ἔσται φοβερός, ὥστε θαυμάσαι.
- Μ. Ἰδοὺ βέβληται. Σὺ δὲ μοι ποθ' ἴλωσ γερσοῦ·
Ὡς φοβερός ! ὡς πέλωρος ! Οὐκτιροιν σὺ με·
Πέφυκα ἰδῶν, μέλη δὲ σώματος τρέμει.
- Θ. Μῆδὲν φοθηθῆς· χεῖρα δ' ἐκτείνας λαβὲ
οὐραν, πάλιν δὲ ῥάβδος ἔσσεθ' ἥπερ ἦν.
Ἐνθεὸς δὲ χεῖρ' εἰς κόλπον, ἐξέτερεκέ τε.
Ἰδοὺ τὸ ταχθῆν (81), γέγονεν ὡσπερὶ χιῶν·
Ἐνθεὸς πάλιν δ' εἰς κόλπον, ἔσται δ' ὡσπερ ἦν.

Γούτοις ἐπάγει μετὰ τινα τὰ μεταξὺ αὐτῷ εἰρημένα,
λέγων· Ἐ ταῦτα δὲ, φησιν, ἴδτω καὶ Ἐξεκίηλος ἐν
τῇ Ἐξαιρωγῇ λέγει, περὶ μὲν τῶν σημείων τὸν Θεὸν
παρεισάγων λέγοντα οὕτως·

Ἐν τῇδε ῥάβδῳ πάντα ποιήσεις κακά.
Πρώτον μὲν αἷμα ποτάμιον ῥυησεται,
Πηγαί τε πᾶσαι, καὶ ὑδάτων συστήματα.
Βατράκων τε πλῆθος, καὶ σκνίπας ἐμβαλῶ
[χθονί.

Ἐπειτα τέφραν ὀλον καμινάων σπερῶ,
Ἀναβλήσει (82) δὲ ἐν βροτοῖς ἔλλη πικρά.
Κυνόμνια δ' ἤξει, καὶ βροτοῦς Αἰγυπτίων
Πολλοῦς κακώσει. Μετὰ δὲ ταῦτ' ἔσται πάλιν
Δοιμός, θανούνται δ' οἷς ἐνεστι καρδία
Σκληρὰ. Πικρυνῶ δὲ οὐρανόν· χάλαρα γὰρ

(80) Ἐφέστηκας. Legendum videtur ἐστήκας.
(81) Τὸ ταχθῆν. Omnino reponendum videtur

A Jam de ardente rubo, et quemadmodum ad Pha-
raonem ablegatus is fuerit, rursus ita Moysem cum
Deo loquentem facit :

Hem, quod flagrantis hoc velit signum rubi ?
Quid hocce monstri est, quod fidem nunquam impe-
[tet ?

Ingens repente flamma corripuit rubum,
Tamen inter ignes totus, ac viridis manet,
Cur ita ? Subibo propius, hoc miraculum
Præsens videbo, cui fidem auditus neget.

Tum ei vicissim Deus :

Hæc siste, bone vir, propius huc subeas cave,
Moses, priusquam vincla dissolvas pedum.

441 Hoc quippe gressu quod teris sanctum est solum.

Divinus aures afflat ex dumo sonus :
Animosus audi, nate, sermones meos :
Mortalis oculus frontis aspectum haud ferat,
Haurire vocem, cuius hic causa stetit,
Fas tibi. Tuorum, quos vocas, patrum Deus
Ego sum, Abraham, Isaac et Jacob tertii.
Horum, meæque nunc memur clementiæ,
Huc ipse venio, melior Hebrææ parens
Vindexque gentis : cuius ærumnas graves
Duramque vidi sortis infestæ vicem.
I, perge, Moyse, nomine Hebræus meo
Regemque moneas quidquid hic fieri placeat,
Meum ut ipse populum barbaro educas solo.

B

Cui Moyse hunc in modum respondet :

Ego impeditus ore, cui titubans moram
Nectit loquendo lingua, qui regem alloquar ?

Deus autem :

C

Aarona fratrem mitte, cui verbis meis
Mandata pandas singula. Is regem tua
Vice alloquatur. Ore tu quidem ex meo
Audita referes ; ille quæ tuo audit.

Tum etiam de virga illa, cæterisque prodigiis ita vi-
cissim colloquuntur :

- D. Dic age, quid illud, quod manu inclusum tenes ?
- M. Virga illa pecoris pariter atque hominum arbitra.
- D. Hanc mihi solo alide : at simul fuge ocyus,
Quippe ad stuporem vastus existet draco.
- M. Allisa terræ est. Dexter o serves precor :
Hæc quam tremendus ! quanta se moles agit !
Obsecro, ser opem : corpus eu trepidum horruit.
- D. Nihil est timendum : corripe hunc cauda modo,
Eritque rursus virga, quæ prius fuit.
- 442 Immitte dextram pectori, ac subito extrahes.
Viden' ut repente canduit ritu nivis ?
Immitte rursus, extrahes qualis fuit.

D

Tum, quibusdam interjectis, ita subdit : Hæc ead-
dem, inquit, Ezechielus in sua Eductione commem-
orat. Ac de prodigiis quidem ita Deum loquentem
inducit :

Virga hac timendus cuncta perficies mala.
Mutabit altum flumen immundus cruor,
Fontesque liquidos, atque torpentes aquas.
Ramis scatebit, atque culicibus solum.
Similis favillæ pulvis involvet diem,
Lacerumque diris corpus ulceribus fluet.
Caninus etiam ricinus ac rostro minax
Fodicabit artus. Fœda mox passim lues
Bacchata, rigido ferreos corde auferet.
Cælum addet iras. Grando sulphureis ruet
Permixta flammis, et gravi quassum opprimeis

το πραχθέν.
(82) Ἀναβλήσει. Malim ἀναβλύσει cum manuscr.

Rebelle vulgus pondere : afflictas ager
 Segetes, trucique verbere obrutum pecus
 Videbit. Atris densa nox umbris polum
 Terrasque volvet triduo : erumpens humo
 Locusta cunctos penitus absumet cibos,
 Frugumque late quidquid in campis viret.
 Quemcumque primum mater in lucem extulit,
 Ferro metetur. Sæva tum populi cadet
 Rabies minacis. Pharao nil horum feret,
 Nisi quod jacentem mazimum natu videns,
 Mora nulla, populo liberum egressum dubit.
 At tu hac Hebræum voce compella genus :
 En primus anni mensis hic vobis erit,
 Quo lætus illas cursus in terras patet,
 Quas non moeunda patribus indulsi fide.

443 Simul ista manda: Mense quem certum indicio,
 Perfecta plenum luna cum pandet jubar,
 Nocte antegressa, Pascha supremo sacrum
 Faciant Tonanti : victimæ postes cruor
 Designet altos, sævus ut justæ angelus
 Cælitis minister servet aspersos domos.
 Hac nocte cunctis assa comedetur caro.
 Rex ipse vestram pavidus urgetur fugam.
 Quæ jam imminente, gratia fretus mea
 Ditescet omnis populus : aggestas opes,
 Mundum, atque vestes, auri et argenti grave
 Ingensque pondus : quidquid exposcit via,
 Mulieris ultro mulier in gremium feret,
 Ut justa vester præmia accipiat labor.
 Exande propria sede cum steterit gradus,
 Ut septem ab illo qui fugam primus dabit,
 Jam tunc Hebræus triverit cursu dies,
 Totidem quotannis. azymos panes edat,
 Deoque supplex, quidquid aut primum pecus
 Satum sub auras fundet, aut primum parens
 Enixa virgo masculum vitæ dabit,
 Quo vulva matris solvitur, sacrum ferat. »

Tunc de ejusdem festi ritibus ita Deum ipsum enucleatius præcepisse scribit :

Cum mensis hujus decima fulgebit dies,
 Per Hebræorum sanguine affines domos,
 Oriumque lectos et boum fœteris cape :
 Serventur illi, festa post decima dies
 Dum quarta mundo luceat. Tum vespere
 Familia tostas rite consumat dapes,
 Quas immolarit. Latera succincus, pedes
 Indutus ambos, ac manu baculum tenens,
 Epuletur omnis populus. Hanc etenim tremens
 Urgetur ipse Pharao cum reliquis fugam.
 Agno immolato, fusus hyssopi cruor
 Fascem rigabit, qui domus vestræ sacer
 Utrumque limen spargat : ut gladius feram
 Procul ab Hebræo transferat mortem lare.
 Ezin supremo maneat hoc festum Patri.
 444 Septemque solidos absque fermento dies
 Cens tota peragat. Quippe tot finem malis
 Hoc mense statuens, pandit egressum Deus.
 Erigite vobis temporum hic mensis caput.

Quibus item post alia quædam ista subjungit : « Quin etiam Ezechielus, inquit, eo dramate, quod Educationem inscripsit, nuntio sequentem orationem attribuit, quacum Hebræorum conditionem et statum, tum Ægyptiorum una cladem commemorat :

Ut Pharao patriis estulit laribus gradum,
 Rigido phalanges ære metuendus agens,
 Equitumque turmas, et graves currus trahens,
 Tot illa ferro millium facies minax,
 Alis simulque ducibus horrorem ciet.
 Numerosus agmen conficit medium pedes,
 Justum subinde curribus linquens locum.
 Eques ut utrumque vallat ac cingit latus.

(82.) Πρόσθετ. Legendum πρόσθε.

A Ἐν πυρὶ πρῶσειται, καὶ νεκροὺς θήσει βροτοὺς·
 Καρποὶ τ' ὀλοῦνται, τετραπόδων τε σώματα.
 Ἐκτός δὲ θήσων τρεῖς ἐφ' ἡμέρας ἔλας,
 Ἀκρίδας τε πέμψω, αἱ περίε τὰ βρώματα
 Ἄπαντ' ἀναλώσουσι, καὶ καρποῦ χλίην.
 Ἐπὶ πᾶσι τούτους τέκν' ἀποκτενῶ βροτῶν
 Πρωτόγονα· πύσω δ' ὕβριν ἀνθρώπων κακῶν.
 Φαραὼ δὲ βασιλεὺς πείσεται οὐδὲν ὦν λέγω,
 Πλὴν τέκνον αὐτοῦ πρωτόγονον ἔξει νεκρῶν·
 Καὶ τότε φοβηθεὶς λαὸν ἐκπέμψει ταχύ.
 Πρὸς τοῖσδε λέξεις πᾶσιν Ἑβραίοις ὁμοῦ·
 Ὁ μεις δὲ ὑμῖν πρῶτος ἐνιαυτοῦ πέλει·
 Ἐν τῷδ' ἀπάξω λαὸν εἰς ἄλληλ' ἡμέρας.
 Εἰς ἣν ὑπέστην πατράσιν Ἑβραίων γένους.
 Λέξεις δὲ λαῶ παντὶ· Μηνὸς οὐ λέγω
 Διχομηγῆν, τὸ Πάσχα μνησάντας Θεῷ
 Τῇ πρόσθετ' (85) ρυκτῆ, αἵματι ψαύσαι θύρας,
 Ὅπως παρέλθῃ σῆμα δεινὸς ἄγγελος.
 Ὑμεῖς δὲ ρυκτὸς ὅσατα δαίσεσθε κρέα.
 B Σπουδῇ δὲ βασιλεὺς ἐκβαλεῖ πρόπαντ' ὄχλον·
 Ὅταν δὲ μέλλῃ ἀποτρέχειν, δώσω χάριν
 Λαῶ, ρυκτῆ τε παρὰ γυναικὸς λήψεται
 Σκευή, κόσμον τε πάντα, ὃν ἄνθρωπος φέρει,
 Χρυσοῦν τε καὶ ἀργυροῦν, ἠδὲ στολὰς, Ἴνα
 Ἄνθ' ὦν ἐπρασαν, μισθὸν ἀποδώσι βροτοῖς.
 Ὅταν δ' ἐς ἴδιον χωρὸν εἰσέλθῃθ', ὅπως
 Ἄφ' ἧσπερ ἡοὺς ἐφύγεται Ἀιγύπτου ἄπο,
 Ἐπτά διοδοιοποροῦντες ἡμερῶν ὁδόν·
 Πάντες τοσοῦτας ἡμέρας ἔτος κάτω
 Ἄζυμα ἔδεσθε, καὶ θεῷ λατρεύσετε,
 Τὰ τε πρωτότοκα ζῶα θύοντες Θεῷ,
 Ὅσα τ' ἂν τεκῶσι παρθένοι πρῶτως τέκνα
 Τάρσεστικά, διανοίγοντα μήτρας ματέρων. »

C Καὶ πάλιν περὶ τῆς αὐτῆς ταύτης ἐορτῆς φησι, ἐπεξ-
 εργαζόμενον ἀκριτέστερον εἰρηκῆναι·

Ἄνδρῶν Ἑβραίων τοῦδε τοῦ μηνὸς λαβὴ
 Κατὰ συγγενεῖας πρόβατα, καὶ μόσχους βοῶν
 Ἄμωμα, δεκάτη· καὶ φυλαχθήτω μέχρι
 Τετράς ἐπιλάμψῃ δεκάδι· καὶ πρὸς ἐσπέραν
 Θύσαντες, ὅσα πάντα σὺν τοῖς ἐνδοθεν
 Οὕτω φάσεσθε ταῦτα· περιεζωσμένοι,
 Καὶ κοίλα ποσσὶν ὑποδεθήσεσθε, καὶ χερσὶ
 Βακτηρίων ἐχόντες. Ἐν σπουδῇ τε γὰρ
 Βασιλεὺς κελύσει πάντα ἐκβαλεῖν χθονός·
 Κεκλήσεται δὲ πᾶς. Καὶ ὅταν θύσητε, δεῖ
 Δέσμη λαβόντας χερσὶν ὑσώπου κόμης,
 Εἰς αἶμα βάψαι, καὶ θίγειν σταθμῶν δυοῖν,
 Ὅπως παρέλθῃ θάνατος Ἑβραίων ἄπο.
 Ταύτην δ' ἐυρτην δεσπότην τηρήσετε,
 Ἐφθ' ἡμέρας αἵμα. Καὶ οὐ βρωθήσεται
 Ζύμη. Κακῶν γὰρ τῶνδ' ἀπαλλαγὴ ἐσσεται·
 Καὶ τοῦδε μηνὸς ἔξοδον διδοὶ Θεός·
 D Ἀρχὴ δὲ μηνῶν καὶ χρόνων οὗτος πέλει.

Πάλιν μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Φησὶ δὲ καὶ Ἐζεκιήλος
 ἐν τῷ δράματι τῷ ἐπιλεγομένῳ Ἐξαγωγῆ, παρεστ-
 ἄγων ἄγγελον λέγοντα τὴν τε τῶν Ἑβραίων διάθεσιν,
 καὶ τῆ Ἀιγυπτίων φθορὰν οὕτως·

Ὡς γὰρ σὺν ὄχλῳ τῷδ' ἀφώρμησεν δόμων
 Βασιλεὺς Φαραῶ, μυρίων ὄχλων μέτα,
 Ἴππων τε πάσης, ἀρμάτων τε τετραπόδων,
 Καὶ προστάταισι καὶ παραστῆταις ὁμοῖ,
 Ἦν πᾶσι φρικτὸς ἐκτεταγμένων ὄχλος.
 Πεζοὶ μὲν ἐν μέσοισι καὶ φαλαγγικοὶ,
 Διεκδρομῆς ἐχόντες ἄρμασιν τέπους·
 Ἴππεῖς δ' ἔταξε, τοὺς μὲν ἐξ ἐσπέρων,

Ἐκ δεξιῶν δὲ τινὰς Αἰγυπτίου στρατοῦ.
 Τὸν πάντα δ' ἀριθμὸν αὐτῶν ἠρόμην ἐγὼ.
 Στρατοῦ μυριάδες ἑκατὸν εὐάνθρου, λεώς.
 Ἐκεῖ δ' Ἑβραίων ἡμῖν ἠτήτησεν σιαιτός,
 Οἱ μὲν παρ' ἀκτῆν πλησίον βεβλημένοι
 Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἦσαν ἠθροισμένοι.
 Οἱ μὲν τέκνοισι ρηπίοις δίδουν βορὰν,
 Ὀμοῦ τε καὶ δάμαρον. ἔμπονοι κόπῳ.
 Κτήτη τε πολλὰ, καὶ δόμων ἀποσκευή.
 Αὐτοὶ δ' ἀνοπλοὶ πάντες εἰς μάχην χερός,
 Ἰδόντες ἡμᾶς, ἠλάλαξαν ἐνδακρῶν
 Φωτῆρ, πρὸς αἰθέρα τ' ἐστάθησαν ἀθροοί,
 Θεὸν πατρῶον. Πολλὸς δ' ἦν ἀθρόων δχλος.
 Ἡμῶς δὲ χάσμα πάντας εἶχεν ἐν μέρει.
 Ἐπειθ' ὑπ' αὐτοῦς θήκαμεν παρεμβολήν.
 Βελεξερῶντις (84) κλήζεται πόλις βροτοῖς.
 Ἐκεῖ δὲ Τυτᾶν ἥλιος δυσμαῖς προσῆν,
 Ἐπέσχομεν, θέλοντες ὑθροῖον μάχην,
 Πεποιθότες λαοῖσι καὶ φρικτοῖς δπλοῖς.
 Ἐπειτα θείων ἀρχεταὶ τεραστῶν
 Θαυμάστ' ἰδέσθαι. Καὶ τις ἐξαίγερτος μέγας
 Στύλος νεφώδης ἐστάθη πρὸ τῆς μέγας,
 Παρεμβολῆς ἡμῶν τε καὶ Ἑβραίων μέσος.
 Κάπειθ' ὁ (85) ἐκείνων ἠγεμῶν Μωσῆς, λαῶν
 Ράβδον Θεοῦ, τῇ δὴ πρὶν Αἰγύπτω κατὰ
 Σημεῖα καὶ τέρατ' ἐξεμηχανήσατο.
 Ἐτυψ' Ἐρυθρᾶς ρῶτα, καὶ ἔρυσεν μέσον
 ἑδάθος θαλάσσης. Οἱ δὲ συμπαντες σθένει
 Ἄρυσαν ὡκίς ἀλμυρᾶς δι' ἀτραποῦ.
 Ἡμεῖς δ' ἐπ' αὐτῆς ψυρόμεθα συντόμως,
 Κατ' ἴχθος τ' αὐτῶν ρυκτὸς εἰσεδύσαμεν
 Βοηθρομούντες· ἀρμάτων δ' ἄρρω τροχοὶ
 Οὐκ ἐστρέφοντο, δέσμων δ' ὄς, ἤρυσαν.
 Ἀπ' οὐρανοῦ δὲ φέγγος, ὡς πυρός, μέγα
 Ἄφθη τι ἡμῖν· ὡς μὲν εἰπάλαιν, παρῆν
 Αὐτοῖς ἀρωγὸς ὁ Θεός. Ὡς δ' ἦδη πέραν
 Ἦσαν θαλάσσης, κύμα δ' ἐρρόιδες μέγα
 Σύνεργος ἡμῶν· καὶ τις ἠλάλαξ' ἰδῶν.
 Φεύγωμεν οἶκοι πρόσθεν Ὑψίστου χερός.
 Τοῖς μὲν γάρ ἐστ' ἀρωγός, ἡμῖν δ' ἀλλοῖος
 Ὀλεθροῦ ἔρδει· καὶ συνεκλύσθη πόρος
 Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, καὶ στρατὸν διώλεσε.)

Καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· Ἐκεῖθεν ἦλθον ἡμέρας
 τρεῖς, ὡς αὐτὸς τε ὁ Δημήτριος λέγει, καὶ συμφώ-
 κως τούτῳ ἢ ἱερὰ Βίβλος. Μὴ ἔχοντα δὲ ὕδωρ ἐκεῖ
 γλυκὺ, ἀλλὰ πικρὸν, τοῦ Θεοῦ εἰπόντος, ξύλον τι ἐμ-
 βαλεῖν εἰς τὴν πηγὴν, καὶ γενέσθαι γλυκὺ τὸ ὕδωρ.
 κεῖθεν δὲ εἰς Ἐλεῖμ ἐλθεῖν, καὶ εὐρεῖν ἐκεῖ δώδεκα
 μὲν πηγὰς ὕδατων, ἐβδομήκοντα δὲ στελέχη φοινί-
 κων. Περὶ τούτων καὶ τοῦ φανέντος ὀρνέου Ἐζε-
 κήλος ἐν τῇ Ἐξαρταγῇ παραιοσάγει τινὰ λόγοντα
 πρὸς Μωσῆ, περὶ μὲν τῶν φοινίκων καὶ τῶν δώδεκα
 πηγῶν οὕτως·

Κράτιστε Μωσῆ, πρόσχες, ὅσον εὐρομεν
 Τόπον, πρὸς αὐτῇ τῇδε εὐασί νάπη.
 Ἔστι γάρ, ὡς που καὶ σὺ τυγχάνεις ὄρων,
 Ἐκεῖ. Τόθεν δὲ φέγγος ἐξέλαμψε νιν,
 Καὶ εὐφοροῦντες σημεῖον, ὡς στῦλος πυρός.
 Ἐταῦθα λεμῶν' εἴρομεν κατάσκιον,
 Ὑγρὰς τε λιβάδας· διγαλλῆς χυρὸς βαθύς,
 Πηγὰς ἀρῦσσαν δώδεκ' ἐκ μιᾶς πέτρας.
 Στελέχη δ' ἐρμυτὰ πολλὰ φοινίκων πέλει
 Ἐγκαρπα, δεκάκις ἑπτά, καὶ ἐπίρρυτος
 Πέφυκε χλόη θρέμμασιν χορτάσματα.

Εἶτα ὑποβάς περὶ τοῦ φανέντος ὀρνέου διεξέρχεται·
 Ἐτερον δὲ πρὸς τοῖσδ' εἶδομεν ζῶον ἔξον,
 Θαυμαστὸν, ὅσον οὐδέπω ὠρακὲ τις.

(84) Βελεξερῶντις. Disting. Βελεσεφών τ.ς. Εξ.ῆδ. xiv, 9.

(85) Κάπειθ' ὁ. Delendum ὁ.

ΠΑΤΡ. GR. XXI.

- A** Quot iste quæro capita numeraret globus,
 Centum illa decies mille censeri audio.
 Hebræa jamque castra spectamus procul.
 Alii secundum litus Erythræi maris,
 Hinc inde varios in globos fusi jacent.
 Alii labore et aspera fracti via,
 Famem puerulis atque conjugibus levant.
 Passim supellex, et vagum late pecus.
 Ut nudus acies vidit Hebræus novas,
 Ferale subito exclamat, ac cælo manus
 Oculosque tendens, patrium Numen vocat.
 Circum tumultu cuncta male sano fremunt.
 At vero nostri gaudio ingenti natant.
 Beelsephontis qua procul sese objicit,
 Adversa castris castra terrorem movent.
 Sed quando pronum Phæbus inclinat diem,
 Conserere pugnam mane sub primum placet,
 Armis et acri militum fretis manu.
 At ecce Pharios territat monstria Deus.
- B** Ingens columna nubibus fracti coit,
 445 Fixoque Hebræos inter ac nostros pede,
 Sublimis hæret. Ductor hic virgam arripit,
 Qua tot gementem merisit Egyptum malis,
 Nostrumque fregit mille portentis genus;
 Arripit, et alii verberat dorsum maris.
 Discedit ictu pontus, et falsas gradu
 Subit incitato populus Isacidum plagas.
 At nos fugaces voce sublata sequi,
 Mediaque nocte, quam præit Moses viam,
 Hanc ultro premere. Gravior ut subito rota,
 Vinclosque currus pondus insolitum tenet.
 Ingens repente fulgor e cælo micat,
 Ardetque flammæ similis. Auxilium Deus,
 Deus ipse miseris dexter auxilium tulit.
 Isacia ripis steterat adversis phalanx,
 Immane Pharios unda jam circum latrat,
 Fugiamus eheu, miles exclamat, Deus
 Suos potente dextera Hebræos tegit,
 Ferale nobis ultor exitium creat.
 Dum loquitur, alto clauditur fluctu via,
 Totasque Rubrum copias haurit mare. .

Rursumque paulo post « Tridui iter confecere, ut
 Demetrius commemorat, eique sacræ literæ suf-
 fragantur. Verum loco aquæ dulcis penuria labo-
 rante, Moysem Dei jussu lignum quoddam in ama-
 riorem fontem immisisse, qui subito aqua suaviori
 fluere cœperit. Inde cum movissent, ad Elimum
 pervenisse, ubi duodecim aquæ fontes, cum septua-
 ginta palmarum caudicibus invenerint. Quibus de re-
 bus, ac simul de quadam, quæ sese obtulerat volu-
 cre, aliquem Ezechielus eodem dramate inducit
 cum Moyse colloquentem. Ac de palmis quidem,
 D fontibusque duodecim hunc in modum :

Quam lætus illic, molle qua spirans nemus
 Vallem coronat, obtulit sese locus,
 446 Attende Moyse; nam vel hinc sedem quoque
 Spectare possis. Inde se primum extulit
 Columna flammæ similis, ac signum dedit
 Mox viride opaco cernitur pratium solo,
 Liquidique latices : quippe luxurians humus
 Petru ex eadem fonte duodeno scatet.
 Septena decies palma robustis viret
 Subnixa truncis, atque sæcundo agens
 Sublime ramos tollit : atque undis ferax
 Abunde pecori pabulum tellus creat.

Tum de oblata quadam ave :

Occurrit exin aliud animantis genus,
 Monstrique simile, nemi.ii visum antea

*Inusitata mole geminam fere
Adæquat aquilam : multiplex pennas color
Subinde mutat : purpura pectus rubet.
Miniata rutilant crura : villosam aureo
Profunda vestit pluma cervicem croco.*

*Subflavus exstat oculus ; in medio teres
Pupilla cocco similis ardentis micat.
Vocem ore mittit omnium suavissimam.
Atque is volucrum facile se regem probat,
Sic omnis illum trepida subsequitur cohors,
Ipse velut altum taurus attollens caput,
Princeps citato graditur exsultans pede.*

Et paucis interjectis, « Quæsitum a quopiam fuisse ait, qui tandem arma Israelitæ sibi comparassent, qui inermes ex Ægypto prodiiissent. Quippe, sese post tridui iter, factumque Deo sacrificium, eadem relegisse viam memorabant. Intelligi ergo facile potest, qui fluctibus obruti non fuissent, illorum sese armis induisse. »

CAPUT XXX.

447 *De Davide, Salomone, et Hierosolymis, ex Eupolemo.*

« At vero Eupolemus in suo quodam *De Eliæ prophetia* opere, auctor est Moysen annos quadraginta prophetæ munus obuisse, cui Jesus Nave filius successerit, eodem annos triginta perfunctus, vita ad annum decimum supra centesimum propagata. Ab hoc sacrum præterea tabernaculum in Silo fixum esse. Postea Samuelem prophetam exstitisse, ab eoque postmodum Saulem regem Dei jussu creatum fuisse, qui circa annum regni vicesimum primum obierit. Eidem vero Davidem ipsius filium successisse, qui Syros ad Euphratem incolentes, et Commagenem oppidum, cum iis, qui Galadenum tenebant Assyrii ac Phœnicibus debellarit. Eundem adversus Idumæos, Ammonitas, Moabitas, Ituræos, Nabatæos, et Nabthæos, itemque contra Saronem Tyri Phœnicæque regem movisse, quos ille omnes Judæis in posterum tributa pendere coegerit. At cum Vaphre Ægyptiorum rege fœdus percussisse. Porro cum Deo templum excitare percu-peret, vehementius a Deo contendisse, uti sibi eximium statuendo altari locum indicaret : simulque repente oblatum ei angelum fuisse, qui supra locum eum, ubi Hierosolymæ ara posita est consisteret ; a quo tamen ejusmodi templum ædificari prohibitus fuerit, quod sese humano sanguine proluisset, annosque plurimos bellis gerendis occupatus fuisset. Angeli nomen, Dianathanum esse refert, jussumque ab eo Davidem, relicta filio ædificationis molientiæ cura, quæ futuri operis obstructio postularet, aurum, argentum, æs, lapides, ligna, tam cypressina quam cedrina, diligenter ante comparare. Ergo Davidem, his auditis, navibusque apud Achana Arabiæ civitatem ædificatis, effodiendi metalli artifices Urphen Rubri maris insulam auri fodinis abundantem misisse, qui auri plurimum in Judæam inde retulerint. Davidem autem, postquam annos quadraginta regnasset, imperium Salomoni filio annos duodecim nato, coram Helio sacerdotum

A *Διαπλοῦν γὰρ ἦν τὸ μῆκος αἰετοῦ σχεδόν,
Ἡτεροῖσι κοιλιούσιν ἠδὲ χρώμασι.
Στήθος μὲν αὐτοῦ πορφύρου ἐφαίνετο.
Σκέλη δὲ μιλόχρωτα, καὶ κατ' αὐχένα
Κροκωτίνους μαλλοῖσιν εὐτρεπίζετο,
Κάρα δὲ κοίτης, ἡμέροις παρεμφερές,
Καὶ μηλίτη μὲν τῇ κόρῃ προσέβλεπε
Κύκλω. Κόρη δὲ κόκκος ὡς ἐφαίνετο.
Φωνὴν δὲ πάντων εἶχεν ἐκπαρεπιστάτην.
Βασιλεὺς δὲ πάντων ὄρνέων ἐφαίνετο,
Ὡς ἦν τοῖσιν. Πάντα γὰρ τὰ πτῆν' ὁμοῦ
Ὅπισθεν αὐτοῦ δειλιώντ' ἐπέσσυτο,
Αὐτὸς δὲ πρόσθεν, ταῖρος ὡς γαυρούμενος.
Ἐβαίρε κραιπιτὸν βῆμα βαυτάζων ποδός.*

Καὶ μετὰ βραχέα Ἐπιζητεῖν δὲ τίνα πῶς οἱ Ἰσραηλίται ὄπλα ἔσχον, ἀνοπλοὶ ἐξεληθόντες. Ἐφασαν γάρ, τριῶν ἡμερῶν ὄδον ἐξεληθόντες, καὶ θυσιάσαντες, πάλιν ἀνακάμψειν. Φαίνεται οὖν τοὺς μη κατακλυσθέντας τοῖς ἐκείνων ὄπλοις χρήσασθαι. B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'.

Εὐπολέμου, περὶ Δαβὶδ, καὶ Σολομῶνος, καὶ Ἱεροσολύμων.

« Εὐπόλεμος δὲ φησὶν ἐν τινὶ *Περὶ τῆς Ἡλίου προφητείας* Μωσῆν προφητεῦσαι ἔτη μ'. Εἶτα Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ υἱὸν ἔτη λ' βιώσας δ' αὐτὸν ἔτη ρί'. πῆξαι τε τὴν ἱερὰν σκηνὴν ἐν Σηλό. Μετὰ δὲ ταῦτα προφήτην γενέσθαι Σαμουὴλ. Εἶτα τῇ τοῦ Θεοῦ βουλήσει, ὑπὸ Σαμουὴλ Σαούλον βασιλεῖα αἰρεθῆναι ἄρξαντα δὲ ἔτη κα', τελευτῆσαι. Εἶτα Δαβὶδ τὸν τοῦτου υἱὸν δυναστεῦσαι, ὃν καταστρέψασθαι Σύρους, τοὺς παρὰ τὸν Εὐφράτην οἰκούντας ποταμῶν, καὶ τὴν Κομμαγηνὴν, καὶ τοὺς ἐν Γαλαθηνῇ Ἀσσυριοὺς, καὶ Φοινίκας. Στρατεῦσαι δ' αὐτὸν καὶ ἐπὶ Ἰουμαίους, καὶ Ἀμμονίτας, καὶ Μωαβίτας, καὶ Ἰουραίους, καὶ Ναβαταίους, καὶ Ναβδαίους. Αὐτὸς δὲ ἐπιστρατεῦσαι ἐπὶ Σούρωνα βασιλεῖα Τύρου καὶ Φοινίκης, οὗς καὶ ἀναγκάσαι φόρους Ἰουδαίους ὑποτελεῖν πρὸς τε Οὐαφρῆν τὸν Αἰγυπτίων βασιλεῖα φίλιαν συνθέσθαι. Βουλούμενόν τε τὸν Δαβὶδ οἰκοδομῆσαι ἱερὸν τῷ Θεῷ, ἀξίου τὸν Θεὸν τόπον αὐτῷ δεῖξαι τὸ θυσιαστηρίου. Ἐθα δὲ ἄγγελον αὐτῷ ὀφθῆναι, ἐστῶτα ἐπάνω τοῦ τόπου, ὃν τὸν βωμῶν ἰδρῦσθαι ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ κελυεύειν αὐτὸν μὴ ἰδρῦσθαι τὸ ἱερὸν, διὰ τὸ αἵματι ἀνθρωπίνῳ πεφυῖσθαι, καὶ πολλὰ ἔτη πεπολεμηκέναι. Εἶναι δ' αὐτῷ ὄνομα Διαναθάν πρὸς τὰ αὐτῷ τοῦτον, ὅπως τῷ υἱῷ ἐπιτρέψῃ τὴν οἰκοδομίαν αὐτὸν δὲ εὐτρεπίζειν τὰ πρὸς τὴν κατασκευὴν ἀνήκοντα, χρυσίον, ἀργύριον, χαλκὸν, λίθους, ξύλα κυπαρίσσινα, καὶ κέδρινα. Ἀκούσαντα δὲ τὸν Δαβὶδ, πλοῖα ναυπηγήσασθαι ἐν Ἀχάνοις πόλει τῆς Ἀραβίας, καὶ πέμψαι μεταλλευτὰς εἰς τὴν Οὐρφή νῆσον, κειμένην ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, μέταλλα χρυσικά ἔχουσαν καὶ τὸ χρυσὸν ἐκείθεν μετακομῆσαι τοὺς μεταλλευτὰς εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Βασιλεύσαντα δὲ τὸν Δαβὶδ ἔτη μ' Σολομῶν τῷ υἱῷ τὴν ἀρχὴν παραδοῦναι, ὅντι ἐτῶν ἑβ', ἐνώπιον Ἡλεί τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τῶν ἑβ' φυλάρχων, καὶ παραδοῦναι αὐτῷ τὸν τε χρυσὸν, καὶ ἀργυρον, καὶ χαλκὸν, καὶ λίθον, καὶ ξύλα κυπαρίσσινα, καὶ κέδρινα. Καὶ αὐτὸν μὲν τελευτῆσαι, Σολομῶνα δὲ βασιλεύειν, καὶ γράφαι πρὸς Οὐαφρῆν τὸν

Αιγύπτου βασιλέα τὴν ὑπογεγραμμένην ἐπιστολὴν. » principe, ac tribunis duodecim, cum auro, argento, ære, lapidibus, lignisque omnibus cypressinis ac cedrinis tradidisse. 448 Salomonem vero, cum defuncto patre regnum capessisset, ad Vaphren Ægypti regem eam, quæ sequitur, epistolam scripsisse. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΑ΄.

Βασιλεὺς Σολομῶν Οὐαφρῆ βασιλεῖ Αἰγύπτου, φίλῳ πατρικῷ, χαίρειν.

« Τίνωσκέ με παρειληφότα τὴν βασιλείαν παρὰ Δαβὶδ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ μεγίστου, καὶ ἐπιταχότος μοι οἰκοδομῆσαι ἱερὸν τῷ Θεῷ, ὃς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐκτισεν· ἅμα δὲ σοὶ γράψαι, ἀποστείλαι μοι τῶν παρὰ σοῦ λαῶν, οἱ παραστήσονται μοι μέχρι τοῦ ἐπιτελέσαι πάντα κατὰ τὴν χρείαν, καθότι ἐπιτέτακται. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΒ΄.

Βασιλεὺς Οὐαφρῆς Σολομῶνι βασιλεῖ μεγάλῳ χαίρειν.

« Ἄμα τῷ ἀναγνῶναι τὴν παρὰ σοῦ ἐπιστολὴν, σφόδρα ἐχάρην, καὶ λαμπρὰν ἡμέραν ἤγαγον, ἐγὼ τε καὶ ἡ δύναμις μου πᾶσα, ἐπὶ τῷ παρειληφέναι σε τὴν βασιλείαν παρὰ χρηστοῦ ἀνδρὸς, καὶ δεδοκιμασμένου ὑπὸ τηλικούτου Θεοῦ. Περὶ δὲ ὧν γράφεις μοι περὶ τῶν κατὰ τοὺς λαοὺς τοὺς παρ' ἡμῖν, ἀπέσταλκά σοι μυριάδας ὀκτώ, ὧν καὶ τὰ πλήθη ἐξ ὧν εἰσι, διασεσάφηκά σοι· ἐκ μὲν τοῦ Σεβριθίτου νομοῦ μυρίους, ἐκ δὲ τοῦ Μενδησίου καὶ Σεβεννήτου δισμυρίους (86), Βουστρίτου Λεοντοπολίτου, καὶ Βαθριθίτου, ἀνὰ μυρίους. Φρόντισον δὲ καὶ δέοντα αὐτοῖς καὶ τὰ ἄλλα, ὅπως εὐτακτῆ, καὶ ἵνα ἀποκατασταθῶσιν εἰς τὴν ἰδίαν, ὡς ἀνὰ τῆς χρείας γενομένης (87). »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΓ΄.

Βασιλεὺς Σολομῶν Σούρωνι τῷ βασιλεῖ Τύρου, καὶ Σιδωνός, καὶ Φοινίκης, φίλῳ πατρικῷ, χαίρειν.

« Γίνωσκέ με παρειληφότα τὴν βασιλείαν παρὰ Δαβὶδ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ μεγίστου, ἐπιταχότος μοι οἰκοδομῆσαι ἱερὸν τῷ Θεῷ, ὃς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐκτισεν· ἅμα δὲ καὶ σοὶ γράψαι, ἀποστείλαι μοι τῶν παρὰ σοῦ λαῶν, οἱ συμπαραστήσονται ἡμῖν, μέχρι τοῦ ἐπιτελέσαι τὴν τοῦ Θεοῦ χρείαν, καθότι μοι ἐπιτέτακται. Γέγραφα δὲ καὶ εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καὶ Σαμαρίτιν, καὶ Μωαβίτιν, καὶ Ἀμονίτιν, καὶ Γαλαδίτιν, χορηγεῖσθαι αὐτοῖς τὰ δέοντα ἐκ τῆς χώρας κατὰ μήνα, κόρους σίτου μυρίους. Ὁ δὲ κόρος ἐστὶν ἀρταβῶν ἐξ· καὶ οἴνου κόρους μυρίους· ὁ δὲ κόρος τοῦ οἴνου ἐστὶ μέτρα δέκα. Τὸ δὲ ἔλαιον καὶ τὰ ἄλλα χορηγηθήσεται αὐτοῖς ἐκ τῆς Ἰουδαίας, ἱερεῖα δὲ εἰς κρεωφαγίαν ἐκ τῆς Ἀραβίας. »

(86) Δισμυρίους. Reponendum opinor ἀνὰ δισμυρίους, hoc est quadraginta millia ex duobus, viginti millia ex singulis, ut paulo post ἀνὰ μυρίους: alioqui sexaginta tantum, non octoginta millium summa futura est.

(87) Γενομένης. Legendum existimo γερόμενοι. Notus Hellenismus, ἀπὸ τινος πράγματος γενέσθαι, hoc est ἀπληλαγένας τοῦ πράγματος, negotio perfunctum, vel ab eo recentem esse. Plutarch. Alexand.,

Α

CAPUT XXXI.

Salomon rex Vaphræ Ægypti regi, amico paterno salutem.

« Noveris me summi Numinis beneficio regnum a Davide patre accepisse, a quo templum Deo cæli terrarumque molitori ædificare jussus fuerim, simulque abs te per litteras petere, uti ad me ex regni tui hominibus fabrisque mittas, qui suam mihi operam navent, donec, uti par est, cuncta, prout jussus ego sum, accurate perfecero. »

CAPUT XXXII.

Vaphres rex Salomoni regi magno salutem.

« Litteras tuas simul atque perlegi, cum ingen- B tem animo cepi lætitiā, tum genialem cum universo exercitu populoque meo diem egi, quod a viro optimo, tantoque Numini probatissimo regnum acceperis. Quod autem a nobis homines fabrosque postulas, eorum octoginta millia ad te misi, quorum etiam natale solum indicare juvat. Ex Sebrithide præfectura decem millia, ex Mendesia, et Sebennitide, viginti millia, ex Busiritide Leontopolitide, et Bathrihitide circiter triginta millia numerantur. Superest ut iis quæcunque opus fuerint, abunde suppeditari cures, partim ne quid inter eos barbarum excitetur, partim ut ædificatione perfecta, salvi ad suos incolumesque revertantur. »

CAPUT XXXIII.

Salomon rex Saroni, Tyri, Sidoms, ac Phœnicie regi, amico paterno, salutem.

« Noveris me summi Numinis beneficio regnum a Davide patre accepisse, a quo templum Deo cæli terrarumque 449 molitori ædificare jussus fuerim, simulque abs te per litteras petere uti ad me ex regni tui hominibus fabrisque mittas, qui suam nobis operam navent, donec divinum illud opus, prout jussus ego sum, accurate perfecero. Cæterum in Galilæam, Samariam, Moabitidem, Amonitidem, et Galaditidem scripsi, uti ex regionibus illis, quæcunque opus fuerint, iis affatim suppetant; nempe in singulos menses, cororum tritici decem millia, qui singuli artabas sex continent; itemque cororum vini decem millia, qui singuli metra decem efficiunt, oleum autem ac cætera ex Judæa, hostias vero, quarum ipsi carnibus vescantur, ex Arabia suppeditari jussi. »

ἀπὸ τῶν ἱερῶν γενομένου τῷ βασιλεῖ προσελθόντες, regem a peracto sacrificio recentem adeuntes. Ibid., ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς πυρᾶς γερόμενος, καὶ συναγαγὼν πολλοὺς τῶν φίλων· a busto illo reversus. Id. in Themistoc., γερόμενος δὲ ἐπὶ τῶν πράξεων ἐκείνων. Interdum ἑλλειπτικῶς, absque verbo: Herodian. lih. vii, περιτυχόντες τῶν ἀπὸ ὑπατείας τινί, cum in aliquem ex consularibus incidissent. Sic οἱ ἀπὸ στρατηγείας, πρεσβείας, etc., imperio; legatione functi.

CAPUT XXXIV.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

Saron Salomoni regi magno salutem.

« Benedictus Deus terræ ac cæli conditor, qui virum optimum ac parentis optimi filium elegerit. Litteras tuas simul atque perlegi, summam animo voluptatem cepi, Deoque gratias egi, quod regnum capessisses. Quod autem a nobis homines operasque possis, Tyriorum ac Phœnicum octoginta millia ad te misi, atque inter cæteros architectum, patria quidem Tyrium, sed matre Judæa eademque ex Davidis tribu natum: qui tibi quæcumque ex eo quasieris, quæ cæli hujus ambitu continentur, si modo ad architecturam pertinebunt, ea cum scienter edisseret omnia, tum etiam facile perficiet. Quod superest, partium tuarum erit, ad locorum præfectos scribere, uti huic tantæ hominum multitudini, quæcumque necessaria fuerint, diligenter abunde provideant. » Salomon igitur, his lectis, paternorum amicorum auxilio fretus, et Tyriorum Sidoniorumque manu stipatus, lustrato monte Libano, quidquid lignorum a parente cæsum olim fuerat, per mare Joppen usque transvexit, indeque pedestri ductu Hierosolymam comportavit. Protinus ad templi Deo voti sese ædificationem accinxit, anno ætatis decimo tertio. Quod in opus dum universa illa diversorum populorum multitudine incumberet, tribus Judæorum duodecim res necessarias centum et sexaginta hominum millibus ita suppedabant, ut suum singulæ mensem huic curæ ac provisioni assignatum et descriptum haberent. Ergo templi fundamenta jacta, quod cum sexaginta cubitorum longitudine, totidemque latitudine spatium occuparet, tum vero fundamenta latitudinis ipsa per se deceni omnino cubitos obtinebant. **450** Sic enim a Nathan Dei propheta jussus Salomon fuerat. Ac structuram quidem universam ita compingi voluit, ut alterni sese lapidum, et cypressinarum trabium ordines exciperent, quod utrumque corium æneis quibusdam, iisque talenti pondo, securium instar, vinculis astringeretur. Jam stante universi ædificii mole, cedrinis cupressinisque tabulis exteriorem lapidum faciem, ne oculum offenderet, undequaque vestivit; interiorem vero sic inauravit, ut conflatos ex auro lateres cubitorum quinque, clavis argenteis quatuor, talenti pondo, atque uberum in similitudinem collocatis ad parietes affigeret. Sicque a pavimento ad summum usque tectum ædes tota auro collucebat: ipsiusque adeo laquearis aureum tabulatum, exterius vero culmen æreum totum erat hoc est æreis tegulis fuso ære conflatis instratum. Columnas præterea duas in templo statuit, æreas quidem illas, sed auro purissimo ad digiti unius crassitudinem inductas, a dextris unam, alteram a sinistris; ambas autem ejusmodi, quæ longitudine tectum ipsum attingerent, ambitu cubitos singulæ

^a Ἰσ. τῶν κατὰ. ^b Ἰσ. καταξάντα.

(88) Καὶ παρέχουσιν. Καί rectius, opinor, expungatur.

Σούρων Σολομῶνι βασιλεὶ μετὰ δὴ χαιρεῖν.

« Εὐλόγητός ὁ Θεός, ὃς τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανὸν ἔκτισεν, ὃς εἴλετο ἄνθρωπον χρηστὸν ἐκ χρηστοῦ ἀνδρός. Ἄμα τοῦ ἀναγνῶναι τὴν παρὰ σοῦ ἐπιστολὴν, σφόδρα ἐχάρην, καὶ εὐλόγησα τὸν Θεόν, ἐπὶ τῷ παρειληφέναι σε τὴν βασιλείαν. Περὶ δὲ ὧν γράφεις μοι περὶ τῶν κατὰ τοὺς λαοὺς τοὺς παρ' ἡμῖν, ἀπέσταλκά σοι Τυρίων καὶ Φοινίκων ὀκτακισμυρίους, καὶ ἀρχιτέκτονά σοι ἀπέσταλκα ἄνθρωπον Τύριον, ἐκ μητρὸς Ἰουδαίας, ἐκ τῆς φυλῆς τῆς Δαβὶδ, ὑπὲρ ὧν ἂν αὐτὸν ἐρωτήσης τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πάντων καὶ ἀρχιτεκτονίαν, ὑψηγήσεται σοι καὶ ποιήσει. Περὶ δὲ τῶν δεόντων καὶ ἀποστελλομένων σοι παιδῶν, καλῶς ποιήσεις ἐπιστείλας τοῖς κατὰ τόπον ἐπάρχοις, ὅπως χορηγηταὶ τὰ δέοντα. » Διελθὼν δὲ Σολομῶν, ἔχων τοὺς πατρικίους φίλους ἐπὶ τὸ ἄρος τοῦ Λιβάνου, μετὰ τῶν Σιδωνίων καὶ Τυρίων, μετήνεγκε τὰ ξύλα τὰ προκεκομμένα ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διὰ τῆς θαλάττης εἰς Ἰόππην, ἐκεῖθεν δὲ περὶ εἰς Ἱερουσόλυμα· καὶ ἄρξασθαι οἰκοδομεῖν τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, ὄντα ἐτῶν ἰγ'. Ἐργάζεσθαι δὲ τὰ ἔθνη τὰ προσειρημένα, καὶ φυλάξαι τῶν Ἰουδαίων, καὶ παρέχειν (88) ταῖς ἑκκαίδεκα μυριάσι τὰ δέοντα πάντα κατὰ μῆνα φυλὴν μίαν, θεμελιῶσαι τε τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, μήκος πηχῶν ἕξ (89), πλάτος πηχῶν ξ'· τὸ δὲ πλάτος τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῶν θεμελίων πηχῶν ἰ'. Οὕτω γὰρ αὐτῷ προστάξαι Νάθαν τὸν προφήτην τοῦ Θεοῦ. Οἰκοδομεῖν δὲ ἐναλλάξ δόμον λίθινον καὶ ἑνδεσμον κυπαρίσσινον, πελεκίνοις χαλκοῖς ταλαντιαίοις καταλιμβάνοντας τοὺς δύο δόμους. Οὕτω δ' αὐτὸν οἰκοδομήσαντα, ξυλῶσαι ἐξ ὠθεν κεδρίνοις ξύλοις καὶ κυπαρίσσινοις, ὥστε τὴν λίθινην οἰκοδομήν μὴ φαίνεσθαι, χρυσῶσαι τε τὸν ναὸν ἔξ ὠθεν χωννύντα πλινθὰ χρυσᾶ πενταπήχη, καὶ προστιθέναι προσηλοῦντα ἤλοις ἀργυροῖς, ταλαντιαίοις τὴν ὀλκὴν, μαστοειδέσει τὸν ῥυθμὸν, τέσσαροι δὲ τὸν ἀριθμὸν. Οὕτω δ' αὐτὸν χρυσῶσαι ἀπὸ ἐδάφους ἕως τῆς ὀροφῆς, τὸ τε ὀρόφωμα ποιῆσαι ἐκ φατνωμάτων χρυσῶν, τὸ δὲ δῶμα ποιῆσαι χαλκοῦν, ἀπὸ κεραμίτων χαλκῶν, χαλκὸν χωνεύσαντα, καὶ τοῦτον καταξέοντα. ^b Ποιῆσαι δὲ δύο στύλους χαλκοῦς, καὶ καταχρυσῶσαι αὐτοὺς χρυσῷ ἀδόλῳ, δακτύλῳ τὸ πάχος. Εἶναι δὲ τοὺς στύλους τῷ ναῷ ἰσομεγεθεῖς, τὸ δὲ πλάτος κύκλῳ ἑκαστον κίονα πηχῶν δέκα· στήναι δὲ αὐτοὺς τοῦ οἴκου ἂν μὲν ἐκ δεξιῶν, ἂν δὲ ἐξ εὐωνύμων. Ποιῆσαι δὲ καὶ λυχνίας χρυσᾶς, δέκα τάλαντα ἑκάστην ὀλκὴν ἀγούσας, ὑπόδειγμα λαβόντα τὴν ὑπὸ Μωσέως ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου θεθεῖσαν. Στήσαι δ' ἐξ ἑκατέρου μέρους τοῦ σηκοῦ, τὰς μὲν ἐκ δεξιῶν, τὰς δὲ ἐξ εὐωνύμων. Ποιῆσαι δ' αὐτὸν καὶ λύχνους χρυσοῦς ὅ, ὥστε καίεσθαι ἐφ' ἑκάστης λυχνίας ἑπτὰ. Οἰκοδομήσαι δὲ καὶ τὰς πύλας τοῦ ἱεροῦ, καὶ κατακοσμήσαι χρυσῷ καὶ ἀργυρῷ· καὶ καταστεγᾶσαι φατνώμασι κεδρίνοις καὶ κυπαρίσσινοις. Ποιῆσαι δὲ καὶ κατὰ τὸ πρὸς βορρᾶν μέρος τοῦ

(89) Πηχῶν ἕξ. Verti perinde ac si legeretur πηχῶν ξ'. Consulde Josephum Antiquit. viii, 3.

ἱεροῦ στοάν, καὶ στύλους αὐτῇ ὑποστῆσαι χαλκοῦς **A** decem implerent. Aurea etiam candelabra fieri curavit, pondo singula talentum decem, quæ ad illius, quod in tabernaculo testimonii collocatum a Moyse fuerat, exemplar expressit. Hæc utraque similiter ædis ex parte constituta, ad dexteram alia, alia ad sinistram, additæque aureæ lucernæ septuaginta, ut septem accensas candelabra singula sustinerent. Templi quoque valvas auro argentoque textit, fornicemque desuper cedrinis ac cypressinis ex tabulis sinuavit. Jam ad septentrionalem ædis partem ingentem porticum aperuit, columnis æreis octo et quadraginta suffultam. Labrum item adjunxit æneum, longitudinis quidem ac latitudinis viginti, altitudinis vero quinque duntaxat cubitos habens. Hoc limbus quidam exterius ad cubitum unum emi-
B nis, ac versus basim circumductus ambiebat, quo facilius consensio labro, sacerdotes pedum manuumque sordes eluerent. Eidem gradus tornatiles fusilesque duodecim, cum justa hominis unius magnitudine adæquati, ad partem illius posteriorem, altaris vero dexteram suppositi. Addita insuper basis ænea, non procul a labro, altitudine cubitos duos obtinens, cui rex oraturus insisteret, quo facilius a circumstante Judæo populo cerneretur. **451** Ad hæc altare erexit, cujus ambitus cubitum quinque et quadraginta, altitudo vero duodecim tantum esset. Postremo, annulos ex ære geminos catenis implicitos, machinis quibusdam supra templi fastigium viginti cubitis exstantibus impositis, quorum umbra in totum desuper culmen incumberet: eque singulis retibus seu catenis ænea tintinnabula, talenti pondo, quadringenta suspendit, quæ catenis commotis impulsæ, tinnitu ac strepitu volucres abigerent, ne vel insiderent templo, vel nidos in valvarum aut porticum tabulatis construerent, ædemque sacram sordibus inquinarent. Porro ipsam quoque Hierosolymæ urbem muris, turribus, fossisque vallavit, augustamque sibi ipsi regiam excitavit. At primum quidem sacra illa ædes, ἱερὸν Σολομῶνος, Salomonis templum, nominata est; deinde vero, urbs ipsa Hierusalem, corrupto vitiatoque templi nomine appellata, quam Græci postea Hierosolymam affini geminoque vocabulo nuncuparunt. Rex autem post templum ædificatum, urbemque munitam, Selomum profectus, Deo mille boum holocaustum obtulit; idemque postmodum, et tabernaculum, et aram, et quidquid sacræ suppellectilis comparatum a Mose fuerat, arcam, altare aureum, candelabrum, mensam, et quidquid aliud fuit, Hierosolymam comportatum, sacra in æde prophetæ jussu reposuit, simulque immensum Deo sacrificium fecit, ovibus ad duo ac juvenis ad tria millia et quingenta mactatis. Cæterum vis auri cuncta, in columnas duas, ac templum universum expensæ, talentum fuit quadragies sexies; argenti vero in clavos ac reliquum apparatus, ducentorum ac triginta duum supra mille; æris denique, in columnas, labrum et porticum, quinquaginta supra octodecim millia. Porro Ægyptios ac Phœnices, divisit in

singulos decem auri siclis (siclus talentum erat) **A** χιλίας, ὧν ἐκάστην πεντακοσίων εἶναι χρυσῶν. Βιω-
suam in patriam Salomon remisit. Ad Vaphren **σαι** δὲ αὐτὸν ἔτη πεντήκοντα δύο, ὧν ἐν εἰρήνῃ βασι-
Ægypti regem olei metretas ad decem millia, **λεῦσαι** ἔτη μ'. »
dactylorum Ægyptiacarum artabas mille, mellis vasa centum cum aromatibus; ad Suronem vero
columnnam auream Tyrum misit, quam ipse Jovis in templo consecravit. **452** Addit Theophilus,
quidquid reliquum ex auro fuerat, Tyrio regi **a** Salomone missum esse: illum vero filix simula-
crum integrum ex eo conflagrasset, ipsumque aurea columna quasi theca et involucro quodam inclu-
sisset. Eupolemus autem aureos præterea clypeos mille a Salomone elaboratos esse tradit, quingen-
torum singulos aureorum; eundemque vixisse annos quinquaginta duos, ex quibus totos et con-
tinentes quadraginta summa in pace regnaverit. »

CAPUT XXXV.

De Hierosolyma, ex Timochare, ut habetur eodem libro de rebus Antiochi.

Timochares in rerum ab Antiocho gestarum his-
toria, Hierosolymæ ambitum quadraginta stadiorum **B**
esse docet; eandemque expugnatum perdifficilem,
quippe quæ præruptis undique fossis vallibusque
cingatur. Ad hæc, urbem universam aquis perlui,
quarum defluxu horti passim omnes irrigentur; ac
tametsi totis quadraginta ab urbe stadiis summa
aquæ penuria laboretur, inde tamen, riguum denuo
solum apparere.

CAPUT XXXVI.

De eadem, ex mensore Syriæ.

Præterea is qui Syriam totam mensus est, libro
primo sui operis, Hierosolymam in arduo quodam
aspero quoque jugo sitam fuisse tradit, partemque mur-
rorum aliquam polito ex lapide, maximam vero ex
silice constituisse: itemque urbis ambitum stadia **C**
septem ac viginti obtinere: ad extremum eodem ex
loco fontem magna aquæ vi scaturientem existere.

CAPUT XXXVII.

De aquis ipsis quæ sunt Hierosolymis, ex Philone.

Ejusdem scaturiginis Philo etiam meminit in iis,
quos *de Hierosolyma* **453** conscripsit, libris, quam
hieme arescere, ac rursus æstate ubertim fluere,
libro primo hunc in modum cecinit,

*Desuper allabens nova tum miracula vidi.
qua fons uberrimus undas
Egerit, atque sinus implet ductusque profundos,
et quæ sequuntur: quibus de fluxu ejus pleniore
subjungit,*

*Scilicet ex alto decurrens vertice fluxus,
Et pluvii crescens nivibus, sub turribus altis
Volvitur, et sicco languentia pulvere circum
Arva rigans, viridis miracula pandit amictus,*

et reliqua. Idemque rursus de summi sacerdotis
tumi fonte tum aquæ ductu:

*Subter humum lymphas multus sublime canalis
Egerit.*

Et cætera quæ fusius ille persequitur. Verum ex
Alexandro Polybistore hactenus.

CAPUT XXXVIII.

De iisdem, ex Aristæo.

Aristæus autem, in eo, quem de Judaicæ legis

(90) Ὀφειροῖς, etc. Forte legendum ὕπα! πύργοισιν ὀρεινοῖς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

*Τιμοχάρους, περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀπὸ τῶν περὶ
Ἀντιόχου τῆς αὐτῆς γραφῆς.*

Τιμοχάρης δὲ φησὶν ἐν τοῖς περὶ Ἀντιόχου τὰ
Ἱεροσόλυμα τὴν μὲν περίμετρον ἔχειν σταδίους μ'
εἶναι δ' αὐτὴν δυσάλωτον, πάντοθεν ἀποδρόμῃ περι-
κλειομένην φάραγγιν. Ὅλην δὲ τὴν πόλιν ὕδασι κα-
ταρρεῖσθαι, ὥστε καὶ τοὺς κήπους ἐκ τῶν ἀπορρεόν-
των ὑδάτων ἐκ τῆς πόλεως ἄρδασθαι· τὴν δὲ μεταξὺ
ἀπὸ τῆς πόλεως ἄχρι τεσσαράκοντα σταδίων ἀνυδροῦ
εἶναι· ἀπὸ δὲ τῶν μ' σταδίων πάλιν κάλυδρον ὑπάρ-
χειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

Τοῦ τῆς Συρίας σχοινομέτρου, περὶ τῆς αὐτῆς.

Ὁ δὲ τῆς Συρίας σχοινομέτρης γράφας, ἐν τῇ
πρώτῃ φησὶ κεῖσθαι Ἱεροσόλυμα ἐπὶ μετεώρου τε
καὶ τραχέως τόπου· ὠκοδομηθῆσθαι δὲ τινὰ μὲν μέρη
τοῦ τείχους, ἀπὸ λίθου ξεστοῦ, τὰ δὲ πλεονα ἀπὸ χάλ-
κικος· καὶ ἔχειν τὴν περίμετρον τὴν πόλιν σταδίων
κζ'· ὑπάρχειν δὲ καὶ πηγὴν ἐν τῷ χωρίῳ, ὕδωρ θα-
ψιλὲς ἀναβλύζουσαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ'.

Φίλωνος, περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ὑδάτων.

Φησὶ δὲ ὁ Φίλων ἐν τοῖς περὶ Ἱεροσολύμων κρή-
νην εἶναι· ταύτην δὲ ἐν μὲν τῷ χειμῶνι ξηραίνεσθαι,
ἐν δὲ τῷ θερῇ πληροῦσθαι. Λέγει δὲ ἐν τῇ πρώτῃ
οὕτως·

*Νηχόμενος δ' ἐφύπερθε τὸ θαμβηέστατον ἄλλο
Δέρεθηρον σὺν αὐιδῇ, μεριστούχοιο λοετροῖς
Ῥεῦματος ἐμπίπλησι βαθὺν ῥόον ἐξανείσσης·
καὶ τὰ ἐξῆς· οἷς πάλιν ὑποθᾶς, περὶ τῆς πληρώσεως
ἐπιλέγει·*

*Ῥεῦμα γὰρ ὑψηφάρνον, ἐν ὑετοῖς ριζετοῖσιν
Ἰέμενον, πολυγηθῆς, ὄρεινοῖς (90) ὑπὲρ πύργοισιν
Στροφᾶται, καὶ ξηρὰ πέδω κεκοιμημένα, κρήνης
Τηλεφαῖ δεικνύουσιν ὑπέρυτα θάμβεα λαῶν,
καὶ τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα. Εἶτα πάλιν περὶ τῆς τοῦ
ἀρχιερέως κρήνης καὶ τῆς ἀποχετεύσεως διέξειται
οὕτως·*

*Ἀλλ' ὁ ἄρ' ἐκπύουσι διὰ χθονὸς ὑδροχόοισι
Σωλήρες.*

Καὶ ὅσα ἄλλα τοῦτοις ἔπεται. Τοσαῦτα μὲν δὴ τὰ ἀπὸ
τῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυῆστορος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΗ'.

Ἀρισταίου, περὶ τῶν αὐτῶν.

Περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ ὑδάτων καὶ ὁ

Ἄριστος ἐν τῷ γραφέντι αὐτῷ βιβλίῳ περὶ τῆς ἐρ-
μηνείας τοῦ τῶν Ἰουδαίων νόμου ταῦτα ἱστορεῖ· « Ὁ
δὲ οἶκος ἀποβλέπει πρὸς ἡῶν, τὰ δ' ὀπίσθια αὐτοῦ
πρὸς ἐσπέραν. Τὸ δὲ πᾶν ἕδαφος λιθόστρωτον καθ-
έστηκε, καὶ κλίματα πρὸς τοὺς καθήκοντας τόπους
ἔχει τῆς τῶν ὁδῶν ἐπιβροῆς ἕνεκεν, ἣ γίνεται διὰ
τὴν σμῆξιν τῶν ἀπὸ τῶν θυσιῶν αἱμάτων· πολλὰ
γὰρ μυριάδες κτηνῶν προσάγονται κατὰ τὰς τῶν ἐορ-
τῶν ἡμέρας. Ὑδατος δὲ ἀνέκλειπτός ἐστι σύστασις,
ὡς ἂν καὶ πηγῆς ἐσθθεν πολυρρύτου φυσικῶς ἐπιβ-
ροῦσης, ἔτι δὲ θαυμασιῶν καὶ ἀδιηγήτων ὑποδοχέων
ὑπαρχόντων ὑπὸ γῆν, καθὼς ἐπέφαινον, πέντε στα-
δίων κυκλόθεν τῆς κατὰ τὸ ἱερὸν καταβολῆς, καὶ ἐκ
τούτων σύριγγας ἀναριθμούς καθ' ἕκαστον μέρος
ἐκταίς συναπτόντων τῶν βρυμάτων. Καὶ ταῦτα
πάντα μεμολυδῶσθαι κατ' ἐδάφους καὶ τῶν τοίχων·
ἐπὶ δὲ τούτων κεχύσθαι πολὺ πλῆθος κωνιάσεως,
ἐνεργῶς γεγενημένων ἀπάντων. »

Atque hæc omnia, partim ad pavementum, partim ad ipsos quoque parietes, opere plumbario, infusa desuper vi magna calcis, adhærescere, adeoque singulari et accurata quadam arte constare scribit. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΘ'.

Εὐπολέμου, περὶ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου.

Ἐπὶ τούτοις, καὶ τῆς Ἰερεμίου προφητείας τοῦ
Πολυἱστορος μνήμην πεποιημένου, ἡμᾶς ἀποσιωπή-
σαι ταύτην πάντων ἂν εἴη παραλογώτατον. Κεῖσθω
τοίνυν καὶ αὕτη· « Εἶτα Ἰωακείμ. Ἐπὶ τούτου προ-
φητεῦσαι Ἰερεμίαν τὸν προφήτην. Τοῦτον, ὑπὸ τοῦ
θεοῦ ἀποσταλέντα, καταλαβεῖν τοὺς Ἰουδαίους θυ-
σιάζοντας εἰδώλῳ χρυσῷ, ᾧ εἶναι ὄνομα Βάαλ. Τοῦ-
τον δὲ αὐτοῖς τὴν μέλλουσαν ἀτυχίαν δηλῶσαι. Τὸν
δὲ Ἰωακείμ ζῶντα αὐτὸν ἐπιβαλέσθαι κατακαῦσαι·
τὸν δὲ φάναί τοις ξύλοις τούτοις Βαβυλωνίους ὀφ-
ποιήσῃν, καὶ σκάψῃν τὰς τοῦ Τίγριδος καὶ Εὐφρά-
του διώρυχας αἰχμαλωτισθέντας. Τὸν δὲ τῶν Βαβυλω-
νίων βασιλέα ἀκούσαντα Ναβουχοδονόσορ τὰ ὑπὸ τοῦ
Ἰερεμίου προμαντευθέντα, παρακαλέσαι Ἀσιθάρην
τὴν Μήδων βασιλέα συστρατεύειν αὐτῷ. Παραλαβόντα
δὲ Βαβυλωνίους καὶ Μήδους, καὶ συναγαγόντα πεζῶν
μὲν ὀκτωκαίδεκα, ἵππέων δὲ μυριάδας δύοδεκα, καὶ
πεζῶν ἄρματα μύρια, πρῶτον μὲν τὴν Σαμαρείτιν
καταστρέψασθαι, καὶ Γαλιλαίαν, καὶ Σκυθόπολιν, καὶ
τοὺς ἐν τῇ Γαλαατίδι οἰκούντας Ἰουδαίους· αὐθις δὲ
τὰ Ἱεροσόλυμα παραλαβεῖν, καὶ τὸν Ἰουδαίων βασι-
λέα Ἰωακείμ κωγρήσαι. Τὸν δὲ χρυσοῦν τὸν ἐν τῷ
ἱερῷ, καὶ ἀργυρον, καὶ χαλκὸν ἐκλέξαντα, εἰς Βαβυ-
λῶνα ἀποστελεῖαι χωρὶς τῆς κίβωτοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῇ
πλακῶν. Ταύτην δὲ τὸν Ἰερεμίαν κατασχέιν. »

vivum cepisse, et quidquid in templo auri, argenti
arcam, et inclusas in ea tabulas : hanc enim penes Jeremiam remansisse. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ'.

*Βηρωσσοῦ (91), περὶ τῆς Ἰουδαίων αἰχμαλω-
σίας, τῆς ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ· καὶ περὶ τῶν
βασιλέων τῆς Βαβυλῶνος ἀπὸ τοῦ Ναβουκαλ-
λασσάρου μέχρι πρὸς τὸν Κύρον· ἀπὸ τῶν Ἰω-
σήπου.*

« Τούτοις ἐπισυνάψαι ἀναγκαῖον καὶ τὰ περὶ τῆς

(91) Βηρωσσοῦ. Eximium planeque aureum est hoc Berossi fragmentum, quod Josephus lib. 1. in
Apionem, pag. 1044 et 1045, conseravit.

A interpretatione conscripsit, de aquis illis Hierosoly-
mitana urbe fluentibus ita narrat : « Templum,
inquit, a fronte ortum, occasum a tergo spectat.
Solum ejus universum lapide stratum, idemque
certis et opportunis in locis declivius, quo facilius
aquæ decurrant, quibus ad abstergendum victima-
rum sanguinem pavementum proluī necesse est,
quod multa pecorum millia diebus festis immolen-
tur. Ac perennis quidem propterea est aquarum
ejusmodi vis atque collectio, quod cum ex interiori-
bus soli visceribus, fons quidam uberrimus, ac
plurimas sectus in venas, eo loco nativo cursu in-
fluat ; tum vero mirabiles præterea tubi, omnique
oratione majores sub terram elaborati sint, qui,
quantum ex visu conjicere licet, quinque stadiorum
circa templi molem gyrum efficiant, ex quibus in-
numerabiles 454 fistulæ ad latera singula produ-
cantur, quibus aquæ omnibus ex partibus confluen-
tes

CAPUT XXXIX.

De Jeremia propheta, ex Eupolemo.

At enim, cum laudatus supra Polyhistor Jeremiæ
quoque prophetiæ meminerit, ineptissimum utique
foret, hanc a nobis silentio præteriri. Eam igitur
hoc etiam loco attexamus. « Tum Joachimum, in-
quit, regnum capessisse, cujus tempore Jeremias
propheta oracula sua ediderit. Quippe, hunc a Deo
missum, Judæos, interim dum idolo cuidam aureo,
Baalem vocabant, sacrificium facerent, deprehen-
disse, quibus impendentem calamitatem prædixerit.
Ac Joachimum quidem, vivum illum ac spirantem
cremare voluisse : at contra denuntiasset prophetam,
hoc eos lignorum genere Babyloñis obsonia cura-
turos, et canales ad derivandas Tigris et Euphratis
undas fossuros esse, posteaquam eorum in manus
ac potestatem venissent. Itaque Nabucodonosorem
Babyloniorum regem, ubi rem, quomodo ab Jere-
mia prænuntiata fuerat, rescivisset, Astibaren Me-
dorum regem, uti hujus expeditionis socius esse
vellet, obsecrasse ; conjunctoque Babyloniorum ac
Medorum exercitu, qui præter decem curruum
millia, peditum octoginta supra centum, equitum
vero centum ac viginti millibus constaret, primum
quidem, Samariam, Galilæam, Scythopolim, et Ju-
dæos Galaatidem incolentes delevisse : mox vero
ipsam quoque Hierosolyman, Joachimumque regem
ærisque fuit, detractum Babylonem misisse, præter

CAPUT XL.

455 *Ex Beroso, quem Josephus laudat, de Judæorum
captivitate sub Nabuchoδονόσορ· deque Babylonis
regibus, a Nabopallasaro, usque ad Cyrum. Ex
Josepho.*

« His porro, Judæorum etiam captivitatem attec-

xere, quam a Nubuchodonosore passi sunt, operæ A pretium fuerit. Is enim motis in rebellem copiis, iusta victum acie in potestatem redegit suam, ac regionem passim universam ad imperium suum ad- junxit. Sub idem tempus, cum Nabopallasari patris sui, lethali morbo confecti, Babylone, post vicesi- mum primum regni sui annum, obitus contigisset, Nabuchodonosorus, cum supremum ejus diem paulo post accepisset, rebus Ægypti compositis, cæterisque provinciis et Judæorum, Phœnicum, ac Syrorum, gentium Ægypto vicinarum captivis amicorum su- orum fidei commendatis, sese in Babyloniam rece- pit. Idem quibusdam interjectis: « Nabuchodo- nosorus, inquit, jam affecto, quem paulo ante dixi, muro, cum in morbum incidisset, anno regni qua- dragesimo tertio migravit e vitâ. Cui cum Evilma- lurachus ejusdem filius successisset, quod summa rerum nefarie ac petulanter abuteretur, anno altero quam regnare cœperat, Neriglisaræ sororis suæ conjugis insidiis occubuit. Post quem, idem ipse Neriglisaras parricida, suscepto imperio, quatuor tantum annos regnavit. Ejus autem filius, Chabæ- soarachus nomine, tametsi adhuc puer menses no- vem regnum tenuisset, tamen quod jam tum existi- stentem indolis privatatem ostenderet, a necessariis suis clam mactatus interiit. Quo sublato, mox Na- bonnido cuidam Babylonio ejusdem conjurationis socio, communi insidiatorum consilio delatum im- perium est. Hoc regnante, Babylonis mœnia, quæ flumini adjacent, cocto latere ac bitumine splendi- dius ædificata sunt. Regni vero decimum septimum agente annum, Cyrus 456 ex Perside cum ingenti profectus exercitu, ac reliquum ejus imperium omne populatus, in Babyloniam ipsam invasit. Quam ejus impressionem Nabonnidus cum sensisset, ei cum exercitu occurrendum statuit: verum pugna victus, cum paucissimis fugæ comitibus sese Borsippeno- rum inclusit oppido. Cyrus autem, Babylone subses- sa, cum muros extra urbem longe patentes subruï jussisset, quod difficilior et actuosior ejusdem ex- pugnatio videretur, Borsippum movit, Nabonnidum obsessurus. At is, obsidione occupata, Cyro sese tradidit, qui eum perhumaniter habitum, Babylonia tantum cedere, et in Carmania deinceps versari vo- luit. Qua in regione, donec supremum obiret diem, Nabonnidus reliquum omne vitæ tempus exegit. Atque hæc narratio consentientem habet cum no- stris litteris veritatem. Proditum enim iis est, Na- buchodonosorum anno regni sui decimo octavo tem- plum nostrum funditus evertisse, ejusque excidium totos quinquaginta annos durasse; anno autem Cyri regni secundo restitui cœptum, Darii tandem decimo partibus omnibus absolutum esse. » Ista Jo- sephus.

CAPUT XLI.

De Nabuchodonosore, et condita ab eo Babylone, ex Abydeno.

Ego vero, in ea, quam Abydenus *De Assyriorum*

Ἰουδαίων αἰχμαλωσίας τῆς ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ, δε, τῷ ἀποστάτῃ ἐπιστρατεύσας, καὶ παραταξάμενος, αὐτοῦ τε ἐκυρίευσεν, καὶ τὴν χώραν ἐξαυθις ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐποίησατο. Τῷ τε πατρὶ αὐτοῦ συνέθη Ναβοπαλλασάρῳ, κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἀβ- ρωστήσαντι, ἐν τῇ Βαβυλωνίων πόλει μεταλλάξαι τὸν βίον, ἐτη βεβασιλευκῶτι κα'. Αἰσθόμενος δὲ μετ' οὐ πολὺν χρόνον τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν Ναβουχοδονό- σορος, καταστήσας τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον πράγματα, καὶ τὴν λοιπὴν χώραν, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους Ἰου- δαίων τε καὶ Φοινίκων, καὶ Σύρων τῶν κατὰ τὴν Αἴ- γυπτον ἐθνῶν, συντάξας τιὰ τῶν φίλων, εἰς τὴν Βα- βυλωνίαν παρεγένετο. Καὶ μεθ' ἑτέρα φησι: «Ναβου- χodonosoros μὲν οὖν μετὰ τὸ ἀρξασθαι τοῦ προειρη- μένου τείχους, ἐμπροσθὴν εἰς ἀβρωστίαν, μετήλλαξε τὸν βίον, βεβασιλευκῶς ἐτη μγ'. Τῆς δὲ βασιλείας κύριος ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐιλμαλούρουχος. Οὗτος, προστάς τῶν πραγμάτων ἀνόμως καὶ ἀσελγῶς, ἐπι- βουλευθεὶς ὑπὸ τοῦ τὴν ἀδελφὴν ἔχοντος αὐτοῦ Νη- ριγλισάρου, ἀνηρέθη, βασιλεύσας ἐτη β'. Μετὰ δὲ τὸ ἀναρεθῆναι τοῦτον, διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν ὁ ἐπι- βουλεύσας αὐτῷ Νηριγλισάρης, ἐβασίλευσεν ἐτη δ'. Τοῦτου υἱὸς Χαβαεσσαράχος ἐκυρίευσεν μὲν τῆς βα- σιλείας, παῖς ὢν, μῆνας ἑννέα· ἐπιβουλευθεὶς δὲ, διὰ τὸ πολλὰ ἐκφραίνειν κακοθήη, ὑπὸ τῶν φίλων ἀπετυμ- πανίσθη. Ἀπολομένου δὲ τούτου, συνελθόντες οἱ ἐπι- βουλεύσαντες αὐτῷ, κοινῇ τὴν βασιλείαν περιέθηκαν Ναβοννίδῳ τινὶ τῶν ἐκ Βαβυλώνας ὄντι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυστάσεως. Ἐπὶ τούτου τὰ περὶ ποταμῶν τείχη τῆς Βαβυλωνίων πόλεως ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλ- του κατεκοσμήθη. Οὕσης δὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν τῷ ἑπτακαίδεκάτῳ ἔτει, προσεληλυθὼς Κύρος ἐκ τῆς Περσίδος μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καταστρεφάμενος τὴν λοιπὴν βασιλείαν ἅπασαν, ὤρμησεν ἐπὶ τῆς Βα- βυλωνίας· Αἰσθόμενος δὲ Ναβόννιδος τὴν ἐροδὸν αὐ- τοῦ, ἀπαντήσας μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ παραταξά- μενος, ἤσηθεὶς τῇ μάχῃ, καὶ φυγῶν ὀλιγοσθός, συνεκλείσθη εἰς τὴν Βορσιππηῶν πόλιν. Κύρος δὲ Βαβυλώνα καταλαβόμενος, καὶ συντάξας τὰ ἐξω τῆς πόλεως τείχη κατασκάψαι, διὰ τὸ λίαν αὐτῷ πραγμα- τικὴν καὶ δυσάλωτον φανῆναι τὴν πόλιν, ἀνέξευξεν ἐπὶ Βόρσιππον, ἐκπολιορκήσων τὸν Ναβόννιδον. Τοῦ δὲ Ναβοννίδου οὐχ ὑπομείναντος τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' ἐγγερίσαντος αὐτὸν πρότερον, χρησάμενος Κυ- ρος φιλανθρώπως, καὶ δοὺς οἰκητήριον αὐτῷ Καρ- μανίαν, ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας. Ναβόννιδος μὲν οὖν, τὸν λοιπὸν τοῦ χρόνου διαγενόμενος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρῃ, κατέστρεψε τὸν βίον. Ταῦτα σύμφωνον ἔχει ταῖς ἡμετέραις βίβλοις τὴν ἀλήθειαν. Γέγραπται γάρ ἐν αὐταῖς, ὅτι Ναβουχοδονόσορος ὀκτωκαίδεκάτῳ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἔτει τὸν παρ' ἡμῶν ναδὸν ἠρήμωσεν, καὶ τὴν ἀφανῆς ἐπὶ ἐτη πεντήκοντα· δευτέρῳ δὲ τῆς Κύρου βασιλείας ἔτει τῶν θεμελίων ὑποβλήθέντων, δεκάτῳ πάλιν τῆς Δαρείου βασιλείας ἐτελέσθη. Ταῦτα ὁ Ἰώσηπος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ'.

Ἀπὸ τῆς Ἀβυθηνῶν γραφῆς περὶ τοῦ Ναβουχο- δονόσορ.

Εἶρον δὲ καὶ ἐν τῇ Ἀβυθηνῶν περὶ Ἀσσυρίων

γραφή περὶ τοῦ Ναβουχοδονοσορ ταῦτα: «Μεγασθέ-
νης (92) δὲ φησι, Ναβουχοδρόσορον Ἡρακλέως ἀλκι-
μώτερον γεγονότα, ἐπὶ τε Λιβύην καὶ Ἰβηρίην στρα-
τεύσαι. Ταύτας δὲ χειρωσάμενον, ἀποδασμὸν αὐ-
τέων εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πόντου κατοικίσειαι. Μετὰ δὲ,
λέγεται πρὸς Χαλδαίων, ὡς, ἀναθὰς ἐπὶ τὰ βασιλῆα,
κατασχεθεὶ θεῶ· ὅτε ᾠδῆ (93), φθειγόμενος δὲ
εἶπεν· Οὗτος ἐγὼ Ναβουχοδρόσορος, ὃ Βαβυλῶ-
νοι, τὴν μέλλουσαν ὑμῖν προαγγέλλω συμφορὴν,
τὴν ὃ τε Βῆλος ἐμὸς πρόγονος, ἢ τε βασιλεία
Βῆλτις ἀποτρέψαι Μοίρας πείσαι ἀσθενοῦσιν.
Ἥξει Πέρσης ἡμίονος, τοῖσιν ὑμετέροισι δαίμοσι
χρῶμενος συμμάχοισιν· ἐπάξει δὲ δουλοσύνην. Οὐ
δὲ συνάτιος ἔσται Μῆδης, τὸ Ἀσσύριον ἀβχημα.
Ἄ· εἶθε μιν, πρόσθεν ἢ δοῦναι τοὺς πολιήτας, Χά-
ρδῶν τ.να ἢ θάλασσαν εἰσδεξαμένην, ἀιστῶσαι
πρόρρησον ἢ μιν ἄλλας ὁδοὺς στραζέντα φέρεσθαι
διὰ τῆς ἐρήμου, ἵνα οὔτε ἀστεα, οὔτε πάτος ἀνθρώ-
πων, θῆρες δὲ νομὸν ἔχουσι, καὶ θνητοὶ πλάζονται,
ἐν τε πέτρῃσι καὶ χαράδρῃσι μόνον ἀλώμενον· ἐμέ
τε πρὶν εἰς νόον βαλέσθαι ταῦτα, τέλος ἀμείνωνος
κυρήσαι. Ὁ μὲν θεσπίσας παραχρῆμα ἠφάνιστο· ὃ
ἔειπεν οἱ παῖς Εὐλίμαλούρουχος ἐβασίλευε. Τὸν δ' ὃ κη-
θετῆς ἀποκτείνας Νηριγλισάρης, λείπε παῖδα Λα-
βασσοάρασκον. Τοῦτου δὲ ἀποθανόντος βιαιῶ μόρω,
Ναβαννίδογον ἀποδεικνύσι βασιλέα (94), προσήκοντά
εἰσοῦδεν. Τῷ δὲ Κύρος, ἔλων Βαβυλῶνα, Καρμανίης
ἡγεμονίην δωρεῖται.» Καὶ περὶ τοῦ κτίσαι δὲ τὸν Να-
βουχοδονοσορ τὴν Βαβυλῶνα ὃ αὐτὸς ταῦτα γράφει·
«λέγεται (95) δὲ πάντα μὲν ἐξ ἀρχῆς ὕδωρ εἶναι, θά-
λασσαν καλεομένην· Βῆλον δὲ σφεα (96) παῦσαι, χώ-
ρην ἐκάστῳ ἀπονείμαντα, καὶ Βαβυλῶνα τελεῖαι πε-
ριβαλεῖν· τῷ χρόνῳ δὲ τῷ ἰκνευμένῳ ἀφανισθῆναι.
Τελεῖσαι δὲ αὐτῷ Ναβουχοδονοσορον τὸ μέχρι τῆς
Μακεδονίαν ἀρχῆς διαμείναν ἔδον χαλκόπυλον.» Καὶ
μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· «Ναβουχοδονοσορος δὲ διαδεξά-
μενος τὴν ἀρχὴν, Βαβυλῶνα μὲν ἐτελείσειε τριπλῶ
περιβάλλει ἐν πεντεκαίδεκα ἡμέρησιν, τὸν τε Ἄρμα-
κάλην ποταμὸν ἐξήγαγεν, ἐόντα κέρως Εὐφρήτω,
τὸν τε Ἀκράκανον. Ὑπὲρ δὲ τῆς Σιππαρηγῶν πό-
λιος, λάκκον ὀρυξάμενος περίμετρον μὲν τεσσαρά-
κοντα παρασαγγέων, βάθος δ' ὀργυιῶν εἰκοσὶ, πύ-
λας ἐπέστησε, τὰς ἀνοίγοντες ἄρδεσκον τὸ πεδῖον· κα-
λέουσι δ' αὐτὰς Ἐχτογῶμονας. Ἐπετείχισε δὲ καὶ
τῆς Ἐρυθρῆς θαλάσσης τὴν ἐπίκλυσιν, καὶ Τερηδόνα
πῶλον ἔκτισεν κατὰ τὰς Ἀράβων εἰσβολὰς· τὰ τε βα-
σιλῆα δένδροις ἤσκησε, κρεμαστοὺς παραδείτους
ὀνομάσας.» Καὶ ταῦτα δὲ μοι ἀπὸ τῆς δηλοθεισῆς
κεῖσθω γραφῆς, διὰ τὸ φέρεσθαι ἐν τῇ τοῦ Δανιὴλ
προφητεῖᾳ, ὡς ἄρα Ναβουχοδονοσορ ἐν τῷ ναῶ τῆς
βασιλείας αὐτοῦ, τῷ ἐν Βαβυλῶνι, περιπατῶν, μέγα
φρονήσας, ἀπηυθαδίσατο εἰπὼν· «Οὐχ αὕτη ἐστὶ Βα-

A *rebus scriptis, historia, de Nabuchodonosore hæc præterea reperi* : « Megasthenes, inquit, auctor est Nabuchodrosorum Mercuri ipsi fortitudine atque animis præstitisse, atque in Libyam et Iberiam impetu facto, utriusque jam domitæ colonias in dextram Ponti plagam deportasse. Quibus peractis, Chaldæi ferunt, eum consensu palatio divinitus repente afflatum, quod sequitur oraculum effudisse. Ille ego Nabuchodrosorus, o Babylonii, imminentem vobis calamitatem prænuntio, quam Parcisi uti averruncent, nec Belus generis nostri auctor, nec regina Beltils persuadere unquam poterunt. Persicus 457 veniet mulus, qui dæmonum vestrorum usus auxilio, durum cervicibus vestris jugum imponet. Atque hujus cladis auctor etiam Medus quidam erit, quo ante Assyrii magnopere gloriabantur. O utinam ipse, priusquam cives ita meos proderet, aut Charibdi quadam, aut profundo pelago haustus atque absorptus periret, aut alias abreptus, invias per solitudines erro vagaretur, ubi nullius neque urbis neque hominis vestigium appareat, sed feræ duntaxat libere pascantur volucresque circumvolent, adeoque solus medios inter scopulos ac voragines jactaretur. Mihi quoque, priusquam hæc ei tam nefaria mens injecta sit, feliciorum exitum sortiri liceat. Hæc effatus, hominum ex oculis repente sublatus evanuit. Atque Evilmaluruchum filium, regni quidem habuit successorem: sed eo postmodum a se interempto, Neriglisares sororis ejus vir, filium reliquit Labassoarascum. Quo etiam violenta nece sublato, Nabannidochum nulla cum eo affinitate conjunctum, regem creant, cui Cyrus postea Babylonem potitus, Carmanie principatum ultro concessit. » Idem porro conditam a Nabuchodonosore Babylonem fuisse ita narrat : « Ferunt, inquit, loca hæc omnia jam inde ab initio aquis obruta fuisse marisque nomine appellata: verum suam singulis regionem Belum assignasse, Babylonemque mœnibus cinxisse, ac deinceps mortaliū oculis ereptum esse: postea vero septum illud, valvis distinctum æreis, a Nabuchodonosore exstructum fuisse, quod ad Macedonum imperium usque steterit. » Ac rursus nonnullis interjectis, « Nabuchodonosorus, inquit, regno potitus, Babylonem intra quindecim dierum spatium triplici muro cinxit, atque Armacalen Acracanumque fluvios, ab Euphrate ortos, alio derivavit. Tum Sipparenorum urbis in gratiam paludem fodit, cujus ambitus parasangas quadraginta, altitudo vero ulnas viginti obtineret. Eidem claustra imposuit, Echetognomonas vocant, quibus patefactis agrum illi suum irrigarent. Maris quoque Rubri ekuvionem objectis repressit obicibus, ac Te-

(92) *Μεγασθένης*. Fragmentum Berosiano conjunctissimum. Exstat apud Joseph. eodem lib. i in *Apion*. ejus aliqua mentio.

(93) *Ὅτε ᾠδῆ*. Conjecticbam ὅτε δὴ φθειγόμενος εἶπεν. Malo tamen ὅτε φθῆ, ut legitur apud Scaligerum.

(94) *Ἀποδεικνύσι βασιλέα*. Legendum ἀποδεικνύσιν· βασιλ. nou ἀποδεικνύσι, ut in priori editione.

Nec enim Nabannidochum istum creavit Neriglisaras, qui superstes non erat; sed Babylonii.

(95) *Λέγεται δὲ*. *Sequentia unius Eusebii*, quod sciam, diligentæ accepta ferri debent.

(96) *Βῆλον δὲ σφεα*. Forte Βῆλον δὲ σφεας του κατακλυσμοῦ (aut alterius simil.) παῦσαι, hanc ekuvionem repressisse.

redonem urbem adversus Arabum irruptiones excitavit, palatiumque suum arboribus consitis (pensiles hortos vocabat), exornavit. » Atque hæc ex Abydeno referre potissimum eo libuit, quod in ipsa Danielis prophetia, Nabuchodonosor, cum in regni sui templo Babylone condito inambularet, has in voces temeritatis et arrogantiae plenas erupisse legatur **, « Nonne hæc est Babylon magna, quam ego ædificavi in domum regni, in 458 robore fortitudinis meæ et in gloria decoris mei. Cumque sermo adhuc esset in ore ejus, » ultorem illum e vestigio tanti fastus exitum subiit. »

CAPUT XLII.

De iis qui Judaicæ gentis meminerunt, ex libro Josephi, De antiquitate Judæorum.

Hæc igitur auctorum illorum testimonia nostram in rem protulisse sufficiat. Superioribus omnibus, Josephi tantum ex *Judaicarum Antiquitatum* historia verba subjungamus, ubi laudatis infinitorum prope scriptorum locis, idque totidem syllabis, ad extremum ita concludit: « Enimvero satis erunt, inquit, ad fidem hujus antiquitatis faciendam, Syrorum, Chaldæorum ac Phœnicum historiæ: quibus tot etiam Græcorum auctoritatem atexuimus, cum addere præterea licuisset Theophilum, Theodorum Mnaseam, Aristophanem, Hermogenem, Evemerum, Comonem, ac Zopyrionem, aliosque forte quam plurimos; nec enim omnes evolvi libros, qui rerum nostrarum ex professo meminerunt. Et quantum eorum etiam, quos uominatim citavimus, plerique, quod litteras nostras minime attingerint, a rerum jam inde ab initio gestarum veritate aberrarunt; communi tamen consensu omnes eidem antiquitati suffragati sunt, quod unum hoc loco mihi propositum fuerat. Ex quibus sane Demetrius Phalereus, Philo antiquior, et Eupolemus, a vero propius abfuerunt, quibus etiam si quid peccarunt, veniam hoc nomine dare æquum utique sit, quod librorum nostrorum sensum minus accurate capere et assequi potuerint. » Hactenus Josephus. Cui vero conscriptos ab eo *De Judæorum Antiquitate* libros volutare placuerit, is apud eum alia pleraque testimonia reperiat, summa cum iis, quæ adhuc laudavimus, consensione conjuncta. Quanquam, ingentem ejusmodi testium, tam veterum quam quoque, qui ad eorum, quos ante produximus, auctoritatem, calculum adjungant suum. Verum, ne modum excedere videamur, eos quidem studiosis argumentum pertexamus.

** Dan. iv, 27.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ΄.

Ἰωσήπου. περὶ τῶν μνημονευάντων τοῦ Ἰουδαίων ἔθνος, ἀπὸ τοῦ α' τῆς Ἰουδαίων Ἀρχαιότητος.

Β Προκείμεθα δὲ ἐπὶ πᾶσι καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίων Ἀρχαιότητος Ἰωσήπου, ἔνθα μυρίων συγγραφῶν αὐτολεξεὶ παραθεῖς φωνᾶς, ταῦτα ἐπιλέγει: « Ἀρκοῦσι δ' ὁμῶς εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀρχαιότητος, αἶ τε Σύρων καὶ Καλδαίων, καὶ Φοινίκων ἀναγραφαί: πρὸς ἐκεῖναις τε τοσοῦτοι τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς: ἔτι δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις Θεόφιλος, καὶ Θεόδοτος, καὶ Μνασεῖας, καὶ Ἀριστοφάνης, καὶ Ἐρμογένης, Εὐήμερός τε καὶ Κόμων, καὶ Ζωπυρίων, καὶ πολλοὶ τινες τάχα ἄλλοι: οὐ γὰρ ἔγωγε πᾶσιν ἐντετύχηκα τοῖς βιβλίοις, οὐ παρέργως ἡμῶν μνημονευκόσιν. Οἱ πολλοὶ δὲ τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν τῆς μὲν ἀληθείας τῶν ἐξ ἀρχῆς πραγμάτων διήμαρτον, ἔτι μὴ ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν βίβλοις ἐνέτυχον κοινῶς μένοι: περὶ τῆς ἀρχαιότητος ἅπαντες μαρτυρήκασιν, ὑπὲρ οὗ τανῦν λέγειν προεθέμην. Ὁ μένοι Φαληρεὺς Δημήτριος, καὶ Φίλων ὁ πρεσβύτερος, καὶ Εὐπόλεμος οὐ πολὺ τῆς ἀληθείας διήμαρτον: οἷς συγγινώσκειν ἄξιον: οὐ γὰρ ἐνῆν αὐτοῖς μετὰ πάσης ἀκριθείας τοῖς ἡμετέροις γράμμασι παρακολουθεῖν. » Ταῦτα καὶ ὁ Ἰώσηπος. Ὅτω δὲ φίλον τοῖς περὶ τῆς Ἰουδαίων Ἀρχαιότητος λόγους ἐντυχεῖν τοῦ ἀνδρός, πλείστας ἀν εὐροὶ συμφώνους ταῖς ἐκτεθείσασιν μαρτυρίας. Καὶ πολὺς δὲ ἄλλος μαρτύρων ἡμῖν ὄχλος παλαιῶν τε καὶ νέων ἐπιρρεῖ, τῶν ὁμοίαν τοῖς τεθείσιν ψῆφον ἐπισφραγίζομένων, ὧν τὰς φωνὰς, λόγου προνοοῦμενοι συμετρίας, τοῖς φιλομαθεῖσι ζῆτεῖν τε καὶ διερευνᾶν ἀπολείψαντες, ἐπὶ τὴν λείπουσαν αὐτοὶ μεταθεσόμεθα ἐπαγγελίαν.

recentiorum copiam, ad manum habemus ipsi excutiendos scrutandosque relinquemus, deinceps

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

BIBLION ΔΕΚΑΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER DECIMUS.

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΔΕΚΑΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.

A

459 DECIMI LIBRI CAPITA.

- α. Ὡς παρὰ βαρβάρων εἰς Ἑλληνας τὰ σεμνὰ τῶν μαθημάτων πυρῆλθε, καὶ περὶ τῆς Ἑβραίων ἀρχαιότητος.
- β. Κλήμεντος. Περὶ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων κλοπῆς.
- γ. Πορφυρίου, Περὶ τοῦ κλέπτας εἶναι τοὺς Ἑλληνας, ἀπὸ τοῦ α' τῆς Φιλολογίας ἀπροάσως.
- δ. Ὅτι μὴ ἀλόγως τὴν παρ' Ἑβραίοις θεολογίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας προτετιμήκαμεν.
- ε. Ὅτι τὰ πάντα παρὰ βαρβάρων οἱ Ἕλληνας ὠφέληται.
- ς. Περὶ τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν Κλήμεντος.
- ζ. Ἰωσήπου περὶ τοῦ αὐτοῦ.
- η. Διοδώρου τοῦ τὰς Βιβλιοθήκας συγγραψάντος, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
- θ. Περὶ τῆς ἀρχαιότητος Μωσέως, καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν.
- ι. Ἀφρικανου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
- ια. Τατιανου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
- ιβ. Κλήμεντος, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
- ιγ. Ἰωσήπου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
- ιδ. Ὡς ἀπόσις τῆς παρ' Ἑβραίοις ἱστορίας νεώτεροι τυγχάνουσι τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων οἱ χρόνοι.

1. Eximias quasque disciplinas a Barbaris ad Græcos traductas esse, ac de antiquitate Hebræorum.
2. Ex Clemente, De Græcorum scriptorum furtis.
3. Græcos fures esse, ex Porphyrii primo, De erudito auditu.
4. Quod non sine causa, Hebræorum theologiam Græcorum philosophiæ prætulimus.
5. Nihil non a barbaris Græcos accepisse.
6. In eadem sententiam, Clementis verba.
7. Ex Josepho in eadem sententiam.
8. Ex Diodoro Bibliothecarum scriptore, eandem in rem.
9. De Moysis et prophetarum Hebræorum antiquitate.
10. De eadem ex Africano.
11. De eadem, ex Tatiano.
12. De eadem, ex Clemente.
13. De eadem, ex Josepho.
14. Universa Hebræorum historia recentiarum fuisse Græcorum philosophorum ætatem.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ὡς παρὰ βαρβάρων εἰς Ἑλληνας τὰ σεμνὰ τῶν μαθημάτων πυρῆλθε, καὶ περὶ τῆς Ἑβραίων ἀρχαιότητος.

Τίσι ποτὲ λόγοις τὴν καθ' Ἑβραίους φιλοσοφίαν τῆς Ἑλληνικῆς προτετιμήκαμεν, ὅποιοις τε λογισμοῖς τὰς παρὰ τοῖς ἀνδράσιν ἱερὰς βίβλους ἀπεδέξαμεθα, προδιειληφότες^α κάπειτα καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνας μὴ ἀγνοῆσαι τοὺς ἀνδρας, μνημονεῦσαι δὲ ὀνομασί, καὶ τὸν βίον καταπλαγῆναι, τῆς τε βασιλικῆς μητροπόλεως καὶ τῆς λοιπῆς αὐτῶν ἱστορίας πολὺν πεποιῆσθαι λόγον παραστήσαντες· φέρε ἐπιθεωρήσωμεν, ὡς οὐ μόνον τῶνδε γραφῆς ἤξιωσαν τὴν μνήμην, ἀλλὰ καὶ τῆς ὁμοίας αὐτοῖς διδασκαλίας τε καὶ μαθήσεως, ἔν τισι τῶν εἰς βελτίωσιν ψυχῆς συντεινόντων δογμάτων, ζηλωταὶ κατέστησαν. Ὡς μὲν οὖν τὰ λοιπὰ τῶν μαθημάτων, ἄλλοθεν ἄλλος τῶν θαυμαστῶν Ἑλλήνων, τοὺς βαρβάρους ἐκπεριῶν, συνέλεξατο γεωμετρίαν, ἀριθμητικὴν, μουσικὴν, ἀστρονομίαν, ἱατρικὴν, αὐτὰ τε τὰ πρῶτα τῆς γραμματικῆς στοιχεῖα, μυσίας τε ἄλλας τεχνικὰς καὶ βωφελεῖς ἐπιτηδεύσεις, αὐτίκα μᾶλα παρα-

460 CAPUT I.

Eximias quasque disciplinas a barbaris ad Græcos traductas esse, ac de antiquitate Hebræorum.

Quibus tandem adducti permotique rationibus philosophiam Hebræorum Græcæ prætulimus, quove consilio sacras eorum litteras susceperimus, cum a nobis hactenus explicatum fuerit, ostensumque præterea, ne Græcis quidem ignotum genus illud hominum fuisse, quippe qui nominatim eorum meminissent, vitæ rationes mirum in modum prædicarint; postremo cum de regia ipsorum metropoli, tum etiam de rebus cæteris plurimam fecerint mentionem: age videamus quoque deinceps, quemadmodum non suis modo scriptis eorum memoriam celebrare voluerint, sed etiam in plerisque decretis ad animorum conformationem pertinentibus, affinem iis geminamque doctrinam æmulari. Et quidem ut reliquas artes, geometriam, musicam, astronomiam, medicinam, primaque adeo grammaticæ elementa, rerumque aliarum partim cum artificio conjunctarum, partim humanæ vitæ utilium

^α forte add. ποιήσασθαι.

vim infinitam, ex Barbaris eximii nostri præstantesque Græci aliunde alii corrogarint, jamjam ab me demonstrabitur. Præterea, quemadmodum illam de pluribus diis opinionem, mysteriorum sacrorumque ritus, historias, atque fabulosas deorum narrationes, earumque ad naturalem quamdam allegoriam translationes, et quidquid ex superstitioso errore superest, eosdem a barbaris mutuatos esse, superioribus libris probavimus; cum vetustissimos illos Græcos, semotas regiones laboribus maximis oberrando, ex emendicata doctrinarum, quibus florebant barbari, stipesuam illam theologiam conflasse deprehendimus. Sic quæcumque vel ad unius ac summi rerum omnium moderatoris Dei religionem, vel ad ejus doctrinæ partem, quæ ad animi utilitatem maxime comparata est, quæ quidem præcipua sunt atque potissima totius philosophiæ capita, non aliunde ipsos, quam ex solis Hebræorum fontibus hausisse paulo post ostendemus. 461 Id quod si cui minus probaretur, quod eos in istam opinionum similitudinem inditis a natura notionibus deductos esse defenderet: id ipsum a nobis maxime fuerit, quod ea quæ non Hebræis tantum ab hominibus, theologia prophetique clarissimis, ex omni retro memoria tradita sunt, verum a Græcis etiam, si minus omnibus, at nonnullis quidem, iisque tota passim Græcia celeberrimis, adeoque philosophorum ipsorum disputationibus diligenter expensa, æmulari statuerimus. Equidem paucos ejusmodi fuisse intelligo (nam quæ præclara, eadem, ut vulgo fertur, difficilia sunt); at eos tamen qui reliquos inter philosophos primas facile tenuerunt, ut nominis sui claritate cæterorum omnium famam obscurarint. Neque vero mirum videri debet, quod Hebræorum sententias investigari a Græcis, et curiosius explorari potuisse dicamus: cum reliquas ipsi doctrinas ex Ægyptiorum, Chaldæorum, aliarumque gentium barbararum spoliis non modo confaverint, sed etiamnum ambitiosæ omnes æmulationis rei teneantur, dum alterius alter plagiarium esse non veretur. Imo quemlibet passim videas vicinorum suorum verba simul atque sententias, operaque nonnunquam integra suffuratum, non secus iis ac propriis laboribus gloriari. Neque tu meam hanc esse vocem arbitrere: ista rursus audies Sapientiarum tuorum plagii crimen impingant. Atque id sane, quando

CAPUT II.
Ex Clemente, de Græcorum scriptorum furtis.

« Jam vero, quandoquidem, inquit ille, arcanam illam Græcæ sententiæ vim, ejus quam ex Scripturis hausimus veritatis lumine collustratam

(97) Ὁ καθέλς. Omnino reponendum ex manusc. καθ' εἰς: nam εἰς καθ' εἰς, vel ὁ καθ' εἰς, passim apud recentioris ævi scriptores, maximeque sacris in Litteris, pro ἕκαστος usurpatur, οἱ καθ' ἕνα, αἱ κατά μίαν, fere apud veteres.

στήσω. Ὡσπερ οὖν τὴν πλείων θεῶν δόξαν, τὰ τε μυστήρια καὶ τὰς τελετὰς, καὶ προσέτι τὰς ἱστορίας, καὶ τὰς μυθικὰς περὶ θεῶν διηγήσεις, τῶν τε μύθων τὰς ἀλληγορουμένας φυσιολογίας, καὶ τὴν λοιπὴν δεισιδαίμονα πλάνην, παρὰ βαρβάρων εἰληφθαι αὐτοῖς, φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν· ὁπνίκα τοὺς παλαιότατους Ἕλληνας, γῆν πολλὴν πλανηθέντας οὐκ ἀταλαιπύρωσ μὲν, ἐξ ἐράνου δὲ τῶν παρὰ βαρβάρους μαθημάτων, τὴν οἰκείαν ὑποστήσασθαι θεολογίαν ἐφωράσαμεν. Οὕτως ὅτι τὰ περὶ εὐσεβείας ἐνός τοῦ περὶ πάντων Θεοῦ, τὰ τε περὶ τῶν μάλιστα ζητευμένων εἰς ψυχῆς ὠφέλειαν δογμάτων, ἃ δὴ καὶ συνεκτικώτατα γένοιτ' ἂν τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ λόγων, οὐκ ἄλλοθεν εἶεν ἂν ἢ παρὰ μόνων Ἑβραίων πεπορισμένοι, οὐκ εἰς μακρὰν ἀποδειχθήσεται. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, B συνενεχθῆναι δὲ φαίη τις αὐτοῦς, φυσικαῖς ὑποκινήθοντας ἐννοοῖαι· καὶ τοῦτο πρὸς ἡμῶν ἂν εἴη, εἰ τὰ μὴ μόνους Ἑβραίους ἄνωθεν ἐξ αἰῶνος ὑπὸ θεολόγων προφητῶν ἀνδρῶν παραδεδομένα, ἀλλὰ τὰ καὶ τισιν, εἰ καὶ μὴ πᾶσιν, αὐτοῖς δὲ γε ὦν μέγα κλέος καθ' Ἑλλάδα, καὶ φιλοσόφων διατριβαῖς ἐξητασμένα, ζηλοῦν προειλόμεθα. Τοῦτους δ' ἂν εὖροις ἀριθμῶ μὲν δυτας ληπτούς (ὅτι καὶ πάντα χαλεπὰ φασιν εἶναι τὰ καλὰ), οὐ μὴν ἀλλὰ πρωτεῖος τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων τετιμημένους, ὡς διὰ τὴν πολλὴν εὐδοκίμησιν τῇ δόξῃ τοὺς ὁμοίους καλύπτειν. Οὐ γὰρ δὲ θαυμάζειν, εἰ καὶ τὰ παρ' Ἑβραίους δόγματα δυνατὸν εἶναι φασιν ἐσκευωρηθῆναι αὐτοῖς, ὅτε μὴ μόνον τὰ λοιπὰ τῶν μαθημάτων, Αἰγυπτίους καὶ Χελδαίους, τὰ τε ἄλλα τῶν βαρβάρων ἐθνῶν, συνίστανται ἀποσυλῆσαντες, ἀλλ' εἰσέτι καὶ νῦν ἀλίσκονται C τῆς σφῶν αὐτῶν ἐν συγγράμμασι φιλοτιμίας, ἀποστεροῦντες ἀλλήλους. Τὰς γοῦν τῶν πέλας ὁ καθ' εἰς (97) αὐτῶν λέξεις ὁμοῦ καὶ διανοίας, καὶ διασ λόγων συντάξεις ὑποκλέψας, ὡς ἐπ' οἰκεῖοις πόσις ἐσεμνύνατο. Μηδὲ τοῦτον δ' ὑπολάβῃς ἐμὸν εἶναι τὸν λόγον· αὐτῶν γὰρ τῶν πανσόφων ἀκούσῃ πάλιν, τίς ἐν λόγοις κλοπῆς ἀπελεγθόντων. Τοῦτο δὲ γε αὐτὸ, ἐπεὶ περ ἑκάς ὠρμηθῆμεν, ἀναγκαῖον πρῶτον ἀπάντων συνιδεῖν, εἰς ἔλεγχον τοῦ τῶν δηλουμένων τρόπου. Ὁ μὲν οὖν ἡμέτερος Κλήμης ἐν ἔκτῳ Στρωματεῖ τὴν περὶ τοῦτου σύστασιν εἰς πλάτος ἀπηύθυνε· τοῦτο δὲ μοι πρώτου λαθῶν ἀνάγκη τὰς τοιαύδε φωνάς.

corcula, quemadmodum in scribendo hoc sibi inu-
semel eo incumbere cœpimus, ante omnia per-
habeamus. Et quoniam Clemens ille noster fuscæ ad-
modum Stromate sexto disputationem istam exsequitur; hæc tu mihi primum ipsius verba perlege

D ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.
Κλήμεντος, περὶ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν συγγρα-
φῶν κλοπῆς.

« Παραστῆσαντες (98) δὲ τὴν ἔμρασιν τῆς Ἑλλη-
νικῆς ἐπινοίας (99), ἐκ τῆς διὰ τῶν Γραφῶν εἰς
ἡμᾶς δεδομένης ἀληθείας περιαιυασθεῖσαν, καθ' ὁ

(98) Παραστῆσαντες δέ, etc. Leges hunc locum
Strom. vi non procul ab initio p. 450, licet notetur
446 edit. Græco-L.

(99) Ἐπινοίας. Clem. διανοίας.

σμαινόμενον (1) διήκειν εἰς αὐτοὺς, τὴν κλοπὴν τῆς ἀληθείας ἐκδεχόμενοι (2), εἰ μὴ ἐπαχθὲς εἶπειν, ἀπεδείξαμεν φέρε, μάρτυρας τῆς κλοπῆς αὐτοὺς καθ' αὐτῶν παραστήσωμεν τοὺς Ἕλληνας. Οἱ γὰρ τὰ οἰκεία οὕτως ἀντικρὺς παρ' ἀλλήλων ὑφαιρούμενοι βεβαίως μὲν τὸ κλέπται εἶναι, σφετερίζεσθαι δὲ ὁμῶς καὶ ἀκοντες τὴν παρ' ἡμῶν ἀλήθειαν εἰς τοὺς ὁμοφύλους λάθρα διαδεικνύονται. Εἰ γὰρ μὴδὲ ἑαυτῶν, σχολῆ γ' ἂν τῶν ἡμετέρων ἀφέζονται. Καὶ τὰ μὲν κατὰ φιλοσοφίαν σιωπήσομαι δόγματα, αὐτῶν ὁμολογούντων ἐγγράφως τῶν τὰς αἰρέσεις διανενημένων, ὡς μὴ ἀχάριστοι ἐλεγχεῖεν, παρὰ Σωκράτους εἰληφέναι τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων. Ὀλίγοις δὲ τῶν καθωμιληθένων, καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εὐδοκίμων ἀνδρῶν χρῆσάμενος μαρτυροῖς, τὸ κλεπτικὸν διελέγξαι εἶδος αὐτῶν, ἀδιαφόροις τοῖς χρόνοις καταχρώμενος, ἐπὶ τὰ ἐξῆς τρέφομαι. Ταῦθ' ὡς ἐν προοίμοις φήσας, τοὺς ἐλέγχους ἐξῆς ἐπάγει, παντοίας κρητῆρας ἀποδείξει, καὶ πρώτους γε τοὺς ποιητὰς τὰ παρὰ τῶν ὁμοίων κεκλοφέναι, διὰ παραθέσεως τῶν ἐκάστου φωνῶν εὐθύνει. Εἴθ' ἐξῆς ἐπιλέγει ταῦτα· « Ὡς μὴδὲ ἄμοιρον τὴν τε φιλοσοφίαν, τὴν τε ἱστορίαν, ἀλλὰ μὴδὲ τὴν ῥητορικὴν τοῦ ὁμοίου ἐλέγχου περιιδῶμεν, καὶ τούτων ὀλίγα παραθέσθαι εἰσιγον. » Εἴτ' ἀκολουθῶς Ὀρφῆως, Ἡρακλείτου, Πλάτωνος, Πυθαγόρου, Ἡρόδοτου, Θεοπόμπου, Θουκυλίδου, Δημοσθένους, Αἰσχίνου, Ἀλυσίου, Ἰσοκράτους, μυρίων ἄλλων παρατίθῃσιν, ὧν περιττὸν ἐμὲ καταλέγειν τὰς φωνὰς, προκειμένης τῆς τάνδρος γραφῆς. ἐν ἧ μετὰ τοὺς ἐλέγχους τῶν εἰρημένων ταῦτα πάλιν φησίν· « Αἱ μὲν οὖν ἰδέαι τῆς κατὰ διάνοιαν Ἑλληνικῆς κλοπῆς εἰς ὑπόδειγμα ἐναργῆς τῶν ὁμοίων δυναμένων τοιαυτὰ οὔσαι, ἅλις ἔστωσαν. Ἡδὲ δὲ οὐ τὰς διανοίας μόνον καὶ τὰς λέξεις ὑφελόμενοι καὶ παραφράσαντες ἐφωρόθησαν, ὡς δειχθήσονται (3), αὐτοτελῶς δὲ τὰ ἐτέρων ὑφελόμενοι, ὡς οἱ εἰρημένους καθάπερ Εὐγράμμων (4) οὐ Κυρηναῖος ἐκ Μουσῆου το κερὶ Θεσπρωτῶν βιβλίον ὀλοκλήρον. » Αὐτὸς δὲ τούτοις ἐπαγαγὼν πλείστας ἀποδείξεις τοῦ λόγου, πάλιν τελευταῖον προστίθει τάδε· « Ἐπιλείψει με ὁ βίος (5), εἰ καθ' ἕκαστον ἐπεξίεναι πειρώμην, τὴν Ἑλληνικὴν διελέγγων φιλαυτον κλοπὴν, καὶ ὡς σφετερίζονται τὴν εὐρεσιν τῶν παρ' αὐτοῖς καλλίστων δογμάτων, ἣν παρ' ἡμῶν εἰλήφασιν. Ἡδὲ δὲ οὐ μόνον ὑφαιρούμενοι τὰ δόγματα παρὰ τῶν βαρβάρων διελέγχονται, ἀλλὰ καὶ προσέτι ἀπομιμούμενοι τὰ παρ' ἡμῶν, ἄνωθεν ἐκ τῆς θείας δυνάμεως διὰ τῶν ἀγιῶς βεβιωκότων εἰς τὴν ἡμετέ-

A protulimus, eoque sensu deinceps ad illos veritatis ejusdem furtum, si ita loqui fas est, pervenisse ostendimus : age Græcos ipsos in sese plagii testes producamus. Nam qui suis in rebus 462 ab aliis alii palam adeo pleraque suffurantur, ii sane cum sese fures esse confirmant, tum etiam vel inviti profectam a nobis veritatem et vindicare sibi, et cum gentilibus suis, obscure licet, communicare noscuntur. Si enim suis minime parcunt, a nostris ægre abstinebunt. Atque ut philosophiæ decreta si- leam, cum sese familiarum duces, ne ingrati vide- licet habeantur, præcipuarum opinionum capita a Socrate accepisse fateantur : ubi paucis aliquot eorum testimoniis, qui omnium ore existimantur, sum- mæque sunt apud Græcos ipsos existimationis, nul- lo temporum discrimine, suum illud ac proprium furandi genus arguero, tum demum ad ea, quæ or- dine consequuntur, meme ipse revocabo. » Hæc ille quasi præfatus, certa deinceps atque omni ex genere furtorum argumenta profert, ducto a poetis initio, quos aliorum poetarum versus atque senten- tias furatos esse, sua cujusque verba inter sese conferendo, probat. Tum ita prosequitur : « Ne philosophiam, inquit, aut historiam, aut ipsam quo- que rhetoricam hac reprehensione carere quis pu- tet, verum utique fuerit, ex iis etiam disciplinis nonnulla proferre. » Hic Orphei, Heracliti, Plato- nis, Pythagoræ, Herodoti, Theopompi, Thucydidis, Demosthenis, Æschini, Lysiæ, Isocratis, et infiniti- torum aliorum loca inter sese committit, quorum verba subjungere, plane supervacaneum sit, cum ipsorum Clementis scriptorum quivis copiam ha- beat. Ubi auctoribus illis furti convictis, ista sub- dit : « Atque hæc furtorum, inquit, si sententiam spectes, apud Græcos varia quasi genera, ei quidem, qui mentis acie solertiaque valeat, evidentis ac manifesti exempli causa satis erunt. Jam vero non solas, ut a nobis ostendetur, sententias vocesque suffurati sunt, aut interpretum more fusius elocuti, sed aliena etiam opera pro suis, quam longa sunt, edidere : ut Eugrammon ille Cyrenæus, qui Musæo detractum volumen de *Thesprotis* integrum nomine vulgavit suo. » Quod ipse posteaquam multis confir- matum ac testatum exemplis reliquit, ad extremum ita concludit : « Vita me deficiat, inquit, si quidquid illi, dum sese nimium amant, furtive surriperunt, exponere sigillatim et coarguere voluero : nec non ut pulcherrima quæque dogmata, quæ a nobis primum

(1) Καθ' ὃ σμαινόμενον. Græca hic subhorrida sunt, nec tamen opinor, a genio Clementis aliena : vult enim, hoc tantum sensu, quatenus in profano- rum cogitationum lucis aliquid ex divinatorum Libro- rum fonte redundavit, ad eosdem furtivam aliquam veritatis particulam pervenisse.

(2) Ἐκδεχόμενοι. Hanc vocem junge cum ἀπεδείξαμεν, adverbialiter enim sumi videtur, pro ἐφ- ἐξῆς ἐκδεχόμενως, aut simil.

(3) Ὡς δειχθήσονται. Post hæc verba, sequitur apud Clement. : ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰ φῶρια ἀντικρὺς ὁ- λόκληρα ἔχοντες διελεχθήσονται· αὐτοτελῶς γὰρ τὰ ἑτέρ. etc.

(4) Εὐγράμμων. Clementi εὐγάμων dicitur, item-

que apud Eusebium nostrum in *Chronico*, ubi eum sub Olympiade LIII constituit. Nam Gregorius Cy- rald *Dialogo de poet.* 3, Clementem Eusebiumque laudans, antiquam forte Eusebiani *Chronici* editio- nem secutus, Eugamnum, corrupto, ut videtur, nomine appellavit. Non ergo fugit hic scriptor ho- minis oculatissimi diligentiam, ut putavit Scaiger. Is porro non tantum *Thesprotia* scripsit, sed etiam *Telegoniam*, ut habetur in eod. *Chronico*, sicut Ho- merus *Ulyssæam*, *Æneidem* Virgilius, alii alia : nisi pro *Telegoniam*, malis *Theogoniam*, quod in antiqua editione fuerat.

(5) Ἐπιλείψει με ὁ βίος. Exstant sequentia apud Clement. eod. lib. vi, pag. 253.

constituta sumpserunt, pro suis postea venditarint. **463** Nunc vero non satis ipsi barbarorum sententias palam suffurari habuerunt; sed etiam res æmulati nostras. quæ nostri erudiendi causa viri sanctissimi, supra communem hominum opinionem, divina vi tanto ante perfecerant, ea Græcorum fabularum monstris induerunt. Enimvero, quæremus ex iis, verane sint an falsa quæ narrant. Falsa utique nunquam esse dixerint; nec enim sententia sua tantæ se illi stultitiæ damnaverint, ut abs se falsa scribi fateantur. Vera igitur illa esse defendent. Cur ergo, quæ a Moyse prophetisque cæteris edita miracula sunt, fidem illis adhuc omnem superare videntur? Nam præpotens ille Deus, pro ea qua homines universos cura benevolentiaque complectitur, jussis alios, alios comminationibus, prodigiis etiam monstrisque nonnullos, quosdam vero blandis promissionibus ad cogitationem salutis adducit. Græci enimvero, cum diuturniore quondam æstu Græcia passim exhausta squaleret, et longa frugum omnium inedia premeretur, qui superstitibus adhuc erant, famis, inquirunt, depellendæ causa, Delphos supplices adiere. His, quemadmodum tanto malo defungerentur, consulentibus, viam hanc unam Pythia levandæ calamitatis aperuit, si Æaci precibus uterentur. Quibus ille obsecundans, aliquem in Græciæ montem conscendit ibique puris in cælum manibus sublatis, communem Deum, uti eum perditæ Græciæ commiseratio caperet, obsecravit. Precibus ille dum instaret, ingens illico tonitru exaudiri, nubibus circum undique obduci cælum, immensa continuaque vis imbrum vasto impetu regionem universam inundare. Inde beata messis existens, Æaci culta sataque precibus, ad lætam maturitatem perducitur. « Nimirum, inquit Scriptura, invocavit Samuel Dominum, deditque Dominus voces et pluviam in die messis¹¹. » Vides unum esse Deum, qui per subjectas virtutes « pluit, super justos et injustos? » Et quæ sequuntur. Infinita quippe subjungit Clemens, quibus tanquam certissimis probationibus Græcorum furta manifeste coarguit. Qui si tibi forte suspectus erit, quod perinde ac nos barbarorum philosophiam Græcæ prætulit ipse quoque omittatur ille quidem, tametsi non suis, sed Græcorum ipsorum vocibus hanc disputationem instruxerit. Quid respondebis porro, si affinia prorsus ac gemina ex suis illis præstantibus egregisque philosophis audieris. Agens ergo, et illorum etiam accipe testimonia.

464 CAPUT III.

Græcos fures esse, ex Porphyrii primo, De erudito auditu.

« Athenis, inquit, ad celebrandam Platonis memoriam convivio nos Longinus exceperat, interque complures alios, Nicagoram sophistam, Mæoram, Apollonium grammaticum, Demetrium geometram, Prosenem Peripateticum et Calietem Stoicum invitaret. Quibuscum septimus ipse accumbebat: qui fervente jam convivio, motaque inter alios de ephoro questione, Audiamus, inquit, de Ephoro quid turbarum excitetur. Contendebant Caystrius et

¹¹ I Reg. xii, 18.

(6) Ἑλληνικῆ μυθολογία. Melius; ut existimo, quam ap. Clem. Ἑλληνική μυθολογία.

Α ραν ἐπιστροφὴν παραδόξως ἐνεργούμενα, Ἑλληνικῆ μυθολογία (6) τερατευόμενοι. Καὶ δὴ, πεισόμεθα γὰρ αὐτῶν, ἦτοι ἀληθῆ ταῦτά ἐστιν, ἀ ἱστοροῦσιν, ἢ ψευδῆ. Ψευδῆ μὲν οὐκ ἂν φησαιεν· οὐ γὰρ ἂν καταψηφίσαιεντο ἑαυτῶν ἐκόντες τὴν μεγίστην εὐθύθειαν, τὸ ψευδῆ συγγράφειν· ἀληθῆ δ' εἶναι ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσαιεν. Καὶ πῶς ἔτι ἀπιστα αὐτοῖς καταφαίνεται τὰ διὰ Μωσέως, καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν τεραστῶς ἐπιδειχόμενα; Πάντων γὰρ ἀνθρώπων ὁ παντοκράτωρ κηδόμενος Θεὸς, τοὺς μὲν ἐντολαῖς, τοὺς δ' ἀπειλαῖς, ἔστι δ' οὗς σημεῖοις τεραστῶς, ἐνίοις δὲ ἠπίοις ἐπαγγελίαις ἐπιστρέφει πρὸς σωτηρίαν. Πλὴν ἄλλ' οἱ Ἕλληνας, αὐχοῦ ποτε τὴν Ἑλλάδα πολυχρονίως φθειρόντες, καὶ ἐπεχούσης ἀγονίας καρπῶν, οἱ καταλειφθέντες, πασι, διὰ λημὸν ἰκέται παραγενόμενοι εἰς Δελφοῦς, ἤρνοντο τὴν Πυθίαν, πῶς ἂν ἀπαλλαγείεν τοῦ δεινοῦ. Μίαν δ' αὐτοῖς ἔχρησεν ἀπαλλαγὴν τῆς συμφορᾶς, εἰ χρῆσαιεν τῇ Αἰακοῦ εὐχῇ. Πεισθεῖς οὖν αὐτοῖς Αἰακός, ἀνεβῶν ἐπὶ τὸ ἕρος τὸ Ἑλληνικόν, τὰς καθαρὰς χεῖρας ἐκτείνας εἰς οὐρανόν, κοινὸν ἐπικαλέσας πατέρα τὸν Θεόν, ἤρξατο οἰκτεῖραι αὐτὸν τετραχυμένῃν τὴν Ἑλλάδα. Ἄμα δὲ εὐχομένου, βροντῆ ἐξασίος ὑπεκτύπει, καὶ πᾶς ὁ πέριξ ἄῤῥ ἐνεφούτο· λάβρω δὲ καὶ συνεχεῖς ὄμβροι, καταβραγόντες, ὄλην ἐπλήρωσαν τὴν χώραν. Ἐντεῦθεν ἄφθονος καὶ πλοῦσια τελεσφορεῖται εὐκαρπία ταῖς Αἰακοῦ γεωργηθεῖσα εὐχαῖς. « Καὶ ἐπεκαλέσατο, » φησὶ, « Σαμουὴλ τὸν Κύριον, καὶ ἔδωκε Κύριος φωνὰς, καὶ ὤσθη ἐν ἡμέρᾳ θερισμοῦ. » Ὅρξ, ἔτι ὁ « βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους διὰ τῶν ὑποτεταγμένων δυνάμεων; » Καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῦτοις μυρία συνάψας ὁ Κλήμης, κλέπτας γεγονέναι τοὺς Ἕλληνας ἀναμφιλέκτοις ἐλέγχοις καταφύρασεν. Εἰ δὲ σοι μὴ πιστὸς οὗτος, ἄτε τῆς Ἑλληνικῆς καὶ αὐτὸς τὴν βάρβαρον ὁμοίως ἡμῖν προτετιμηκῶς φιλοσοφίαν· καὶ δὴ ἐάσθω, καίπερ οὐκ οἰκείαις φωναῖς, ταῖς δ' αὐτῶν Ἑλλήνων ἀπευθύνας τὸν λόγον. Τί δ' ἂν εἶποις, εἰ τὰ ὅμοια καὶ παρ' αὐτῶν μάθοις τῶν γενναίων σου φιλοσόφων; Δέχου δὴ τα καὶ τούτων τὰς μαρτυρίας.

manifeste coarguit. Qui si tibi forte suspectus erit, quod perinde ac nos barbarorum philosophiam Græcæ prætulit ipse quoque omittatur ille quidem, tametsi non suis, sed Græcorum ipsorum vocibus hanc disputationem instruxerit. Quid respondebis porro, si affinia prorsus ac gemina ex suis illis præstantibus egregisque philosophis audieris. Agens ergo, et illorum etiam accipe testimonia.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πορφύριου, περὶ τοῦ κλέπτας εἶναι τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ τοῦ α' τῆς Φιλολογίας ἀποδόσεως.

« Τὰ Πλατωνεῖα ἐστῶν ἡμᾶς Λογίγνος Ἀθήνησι, κέκληκεν ἄλλους τε πολλοὺς, καὶ Νικαγόραν τὸν σοφιστὴν, καὶ Μαῖωραν, Ἀπολλωνίων τε τὸν γραμματικόν, καὶ Δημήτριον τὸν γεωμέτρην, Προσήνην τε τὸν Περιπατητικόν, καὶ τὸν Στωϊκὸν Καλιέτην. Μεθ' ὧν ἐβδομος αὐτοῖς κατακλιθεὶς, τοῦ δειπνοῦ προκόπτοντος, καὶ τινος ζητήσεως περὶ Ἐφόρου ἐν τοῖς ἄλλοις γενομένης, Ἀκούσωμεν, ἔφη, τίς ὁ περὶ Ἐφόρου θόρυβος. Ἦσαν δ' οἱ ζητοῦντες Καῦστρίοις τε καὶ

Μάξιμος· ὁ μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ Θεόπομπον προὔθει· ὁ δὲ Καύστριος κλέπτῃν ἀπεκάλει. Καὶ τί γὰρ Ἐφόρου Ἴδιον, Ἐφη, ἐκ τῶν Δαιμάχου, καὶ Καλλιθένου, καὶ Ἀναξιμένου αὐταῖς λέξεσιν, ἔστιν ὅτε, τρισχιλίους ἄλους μετατιθέντος στίχους; Πρὸς δὲ ὁ γραμματικὸς Ἀπολλώνιος ἔφη· Οὐ γὰρ ἔγνωσ, ὅτι καὶ τὸν Θεόπομπον, ὃν οὐ προτιμᾶς, κατέλιπε τουτὶ τὸ πάθος, ἐν μὲν τῇ ἑνδεκάτῃ τῶν περὶ Φιλίππου, ἐκ τοῦ Ἰσοκράτους Ἀρεοπαγητικοῦ μεταγράφαντα αὐτοῖς ὀνόμασιν ἐκεῖνα, ὅτι τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν οὐδὲν αὐτὸ κατ' αὐτὸ παραγίνεται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὰ ἐξῆς. Καίτοι ὑπερφηροῦν τὸν Ἰσοκράτην, καὶ νενικησθαι ὑφ' αὐτοῦ λέγει, κατὰ τὸν ἐπὶ Μαυσιωλῶν ἀγῶνα, τὸν διδάσκαλον. Πραγματῶν δ' ὑφαίρεσιν πεποιθῆται, μεταθεὶς τὰ ἐπ' ἄλλων ἄλλους, ἵνα καὶ ψεύστης ἄλλῃ τουτοῦ τὸν τρόπον. Ἄνδρωνος γὰρ ἐν τῷ Τρίποδι περὶ Πυθαγόρου τοῦ φιλοσόφου τὰ περὶ τὰς προρρήσεις (7) ἱστορηκότος, εἰπόντος τε, ὡς διψήσας ποτὲ ἐν Μεταποντίῳ, καὶ ἐκ τινος φρέατος ἀνιμήσας, καὶ πῶν, προεῖπεν, ὡς εἰς τρίτην ἡμέραν ἔσοιτο σεισμός. Καὶ ἑτέρα τινα τούτοις ἐπαγαγῶν, ἐπιλέγει· Ταῦτ' οὖν τοῦ Ἄνδρωνος περὶ Πυθαγόρου ἱστορηκότος, πάντα ὑφέλιτο Θεόπομπος· εἰ μὲν περὶ Πυθαγόρου λέγων, τάχα ἂν καὶ ἕτεροι ἠπίσταντο περὶ αὐτοῦ, καὶ ἔλεγον· Ταῦτα καὶ αὐτὸς ἂν εἶπον (8)· νῦν δὲ τὴν κλοπὴν δῆλῃν πεποίηκεν ἡ τοῦ ὀνόματος μετάθεσις. Τοῖς μὲν γὰρ πράγμασι κέχρηται τοῖς αὐτοῖς, ἕτερον δ' ὄνομα μετενόησε. Φερεκύδην γὰρ τὸν Σύριον πεποίηκε ταῦτα προλέγοντα. Οὐ μόνον δὲ τούτῳ τῷ ὀνόματι ἀποκρύπτει τὴν κλοπὴν, ἀλλὰ καὶ τόπων μετάθεσι· τὸ τε γὰρ περὶ τῆς προρρήσεως τοῦ σεισμοῦ ἐν Μεταποντίῳ ὑπ' Ἄνδρωνος βῆθῆν, ἐν Συρίᾳ εἰρησθαι φησὶν ὁ Θεόπομπος· τὸ τε περὶ τὸ πλοῖον οὐκ ἀπὸ Μεγάρων τῆς Σικελίας, ἀπὸ δὲ Σάμου φησὶ θεωρηθῆναι· καὶ τὴν Συθάρειος ἀπλωσιν (9) ἐπὶ τὴν Μεσσηνίαν μετέθεικεν. Ἴνα δὲ τι δοκῆ λέγειν περιττὸν, καὶ τοῦ ξένου προτέθεικε τὸ ὄνομα. Περιλαῖον αὐτὸν καλεῖσθαι λέγων. Καθῶ, φησὶν ὁ Νικαγόρας, τοῖς Ἑλληστικῶν ἐντυγχάνων αὐτὸν μετατιθέντα κατέλιψε, καὶ τὸ δεινὸν, ὅτι ἐπὶ τὸ χεῖρον. Τὰ γοῦν περὶ τῆς Φαρναβάζου πρὸς Ἀγησιλαῶν συνόδου, δι' Ἀπολλοφάνου τοῦ Κυζικηνοῦ, καὶ τὰς ἀμοφοῖν πρὸς ἀλλήλους ἐνσπόνδους διαλέξεις, ἃς ἐν τῇ τετάρτῃ Ξενοφῶν ἀνέγραψε πᾶνυ χαριέντως καὶ πρεπόντως ἀμοφοῖν, εἰς τὴν ἑνδεκάτην τῶν Ἑλληνικῶν μεταθεὶς ὁ Θεόπομπος, ἀργά τε καὶ ἀκίνητα πεποίηκε καὶ ἀπρακτα. Λόγου γὰρ δύναμιν, καὶ διὰ τὴν κλοπὴν ἐξεργασίαν ἐμβάλλειν, καὶ ἐπιδεικνυσθαι σπουδάζων βραδύς καὶ μέλλων, καὶ ἀναβαλλομένῳ ἔοικώς φαίνεται, καὶ τὸ ἐμψυχὸν καὶ ἐνεργὸν τὸ Ξενοφῶντος διαφθείρων.

(7) Προρρήσεις. Sane Laertius dictum Pythagoram fuisse tradit, παρὰ τὸ ὡς Πύθιον ἀγορεύειν, quasi non minor ejus, quam Pythii Apollinis oraculis fides haberetur. Hinc et magis suspectus esse cepit. Adi, si placet, Coelium Rhodigin. lib. x, cap. 7.

(8) Ταῦτα καὶ αὐτὸς ἄρ εἶπον. Malim ταῦτα καὶ αὐτὸς εἶπεν, ut αὐτὸς ad Andronem referatur. At in versionem, pro Androne, Theopompus irrepit.

A Maximus. Ephorum quippe ipsi quoque Theopompo Maximus anteponebat, eumdem Caystrius plagiarium vocabat. Quid enim, inquiebat, Ephori singulare ac proprium est, qui ex Daimachi, Callisthenis, et Anaximenis operibus tria nonnunquam ipsa versuum millia tolidem verbis in sua transtulerit? Cui Appollonius grammaticus, Enimvero nescis, inquit, Theopompum illum, quem ei præferre gestis, eodem quoque morbo laborare, qui libro *De Philippi rebus* undecimo, ex Isocratis Aero-pagitica locum illum ad verbum transcripserit. Boni malique nihil per sese hominibus evenire, et quæ sequuntur. Isocratem interea despicit, eo-que certamine, quod in Mausoli honorem institutum est, victum abs sese magistrum gloriatur.

B Quinetiam res ipsas ille subtraxit, quæ aliorum propriæ sunt, aliis tribuendo, ut hoc etiam modo mendacii teneatur. Cum enim Andro in Tripode res a Pythagora philosopho prædictas collegisset, interque cætera commemorasset, eum aliquando Metaponti sitientem, cum haustam ex quodam puteo aquam bibisset, terræmotum ante diem tertium futurum prædixisse. Hic nonnullis interjectis ita prosequitur: Illam igitur Andronis de Pythagora historiam Theopompus integram furatus est. Qui si eam de Pythagora commemoraret, alii, quibus ea forte nota jam esset, eandem etiam ab Androne narratam esse dicerent. Nunc vero furtum ipse suum nominis mutatione patefecit. 465 Rem enim eandem scribens, nomen supposuit alienum. Id videlicet a Pherecyde quodam Syro prædictum fuisse tradit. Imo non hujus tantum nominis integumento, verum etiam locorum mutatione suum ipse plagium occultare conatur. Quam enim de illo terræ motu prædictionem Metaponti factam esse Andro commemorat, eam in Syria contigiisse Theopompus habet. Navigium item illud, non ab Megara urbe Siciliæ, sed ab Samio visum fuisse. Postremo Sybarum expugnationem ad Messanæ cladem transtulit. Quanquam ut eximium aliud dicere videatur, hospitis quoque nomen adjunxit, Perilaum ipsum nuncupari scribens. Ego vero, excepit Nicagoras, in eorum, quæ cum ipse, tum Xenophon de rebus Græcorum memoriæ prodidit lectione versans, eum etiam e Xenophonte permulta suam in historiam traduxisse deprehendi; quodque gravius esse, deteriora fecisse. Nam illum sane Pharnabazi cum Agesilao congressum, qui Apollophane Cyziceno sequestre habitus est, ac mutuum utriusque in sanciendo sœdere colloquium, quod libro quarto Xenophon eleganter admødum, et pro amborum

(9) Συθάρειος ἀπλωσιν. Lege Strabonem lib. vi, et Diodor. Sicul. lib. xii. Trecenta Sybaritarum millia, a centum Crotoniatarum millibus, duce Milone athleta fortissimo, partim cæsa, partim profulgata sunt. Urbs ipsa mox æquata solo: post annos LVIII a Thessalis instaurata: iterumque lustrò vix exacto, novis incolis ab antiquis victoribus ejectis semidiruta. Thurium ejus in locum successit.

dignitate conscripsit, in *Græcarum historiarum undecimum transtulit Theopompus* : verum ita quidem, ut omnia sine vi, sine motu, habere prorsus ac jacere videantur. Dum enim is, ut plagium dissimulet, dicendi facultatem ostentare gestit, et elaboratæ dictionis cultum assuere, tardus, cunctabundus, ac procrastinanti similis videtur, adeoque viam illam ac spirantem Xenophontis efficacitatem edidit. Quibus a Nicagora dictis. Quorsum vero miremur, inquit Apollonius, Ephorum ac Theopompum hoc plagii vitio laborasse, inertes plane ac somnolentos homines, cum ipsum quoque Menandrum lues ista pervaserit? Quem Aristophanes grammaticus, quod eum nimium amaret, in excerptis illis, quibus ipsum cum aliis, unde furatus est, componit, non nisi leviter blandeque perstringit. At vero Latinus sex omnino libris, quos *De scriptis haud Menandri propriis* edidit, furtorum ejus multitudinem patefecit : quemadmodum Philostratus Alexandrinus *De Sophoclis poetæ furcis* justum confecit opus. Imo Cæcilius, quasi magnum aliquid deprehenderit, fabulam Antiphanis, quam *Augurem* inscripserat, a Menandro totam a capite ad calcem in *Superstitiosum* suum transcriptam esse testatur. Et quoniam, inquit, vobis, nescio quo pacto, fures semel prodere visum est, **466** boni etiam Hyperidis nomen ecce defero; is enim cum *Adversus Diondam*, tum in ea, quam *De Eubuli donationibus* reliquit, ex Demosthene multa quoque furatus est. Enimvero alterutrum sane alterius plagiarium fuisse constat; sed tamen quod æquales ambo fuerint, vestrum erit, Apolloni, temporis ipsius vestigiis furem indagare. Equidem Hyperidem suspicor : verumtamen, quandiu non certo liquet, Demosthenem utique, si mutuatus ab altero est, vehementer admiror, qui tam apposite ejus orationem corrigere potuerit : Hyperidem contra, si Demosthenis plagarius est, permolesto fero, qui tam male vim ejus dictionis infregerit. Ac paucis interjectis, Quid attinet, inquit, hoc loco dicere, aut Hellenici *De moribus barbarorum* opus, ex Herodoti Damascique scriptis esse conflatum? aut Herodotum in secundo, ex *Historica* Hecateri Milesii *narratione* quam plurima verbis totidem exscripsisse? pauca quædam leviter ementitum, cujusmodi sunt, quæ de Phœnice ave, deque fluviali equo, et crocodilorum venatione commemorat : aut quæ de questionibus in ea *de Cylonis hæreditate* disputat Isæus, eadem apud Isocratem in *Trapezitiica* reperiri? Imo Demosthenem etiam, in ea, quam *adversus Onetorem unde vi* habuit oratione, eadem prope sententia disserere? aut Dinarchum in primam *adversus Cleomedontem* plagiarum abs se postulatam, multa ex Demosthenis in *Cononem* similis injuriæ reum oratione verbis ipsissimis transtulisse? aut illam Hesiodi sententiam,

Haud uxore bona quidquam felicius ulli,

Tetrius haud quidquam prava contingere possit;

(10) *Ἐπλήσθη*. Mont. ἐπλήχθη. Melius. Sed forte: ὁ præcedens, in τῷ mutandum est.

(11) *Ἐκαταίου τοῦ Μιλησίου*. Scriptoris olim clarissimi, quo tempore Darius Hystaspis filius, Cæcis imperabat. Herodotus lib. v, p. 343, auctor est, ei rebellionem, qua Milesii a Persis, Aristagora juca defecerunt, unum obstitisse. Ejusdem Strabo

Α Ταῦτ' εἰπόντος τοῦ Νικαγόρου, ὁ Ἀπολλώνιος, Καί τι θαυμάζομεν, ἔφη, εἰ Θεοπόμπου καί Ἐφόρου τῆς κλοπῆς πάθος ἤψατο, ἀργότερων ὄντως ἀνδρῶν; Ὅπου γε καί Μένανδρος τὸ τῆς ἀβήρωσις ταύτης ἐπλήσθη (10), ὃν ἡρέμα μὲν ἠλεγξε, διὰ τὸ ἄγαν αὐτὸν φιλεῖν, Ἀριστοφάνης ὁ γραμματικὸς, ἐν ταῖς παραλλήλοις αὐτοῦ τε καὶ ἀφ' ὧν ἔκλεψεν ἐκλογαῖς· Λατίνος δὲ ἐξ βιβλίου, ἃ ἐπέγραψε *Περὶ τῶν οὐκ ἰδίων Μενάνδρου*, τὸ πλῆθος αὐτοῦ τῶν κλοπῶν ἐξέφη· καθάπερ ὁ Ἀλεξανδρεὺς Φιλδοστρατος *Περὶ τῆς τοῦ Σοφοκλέους κλοπῆς πραγματείαν* καταβάλετο. Κηχίλιος δὲ, ὡς τι μέγα πεφωρακῆς, ὄλον δρᾶμα ἐξ ἀρχῆς εἰς τέλος Ἀντιφάνους, τὸν *Ολιμιστήν*, μεταγράψαι φησὶ τὸν Μένανδρον εἰς τὸν *Δεισιδαίμονα*. Ἐπεὶ δὲ τοὺς κλέπτας ἐδοξεν, οὐκ οἶδ' ὅπως ὑμῖν, φησὶν, εἰς τὸ μέσον ἀγαγεῖν, μὴ γὰρ αὐτὸς Ὑπερίδην τὸν καλὸν, πολλὰ παρὰ Δημοσθένους κλοφῶσα, ἐν τε τῷ πρὸς Διώνδαν λόγῳ, καὶ τῷ περὶ τῶν *Εὐθύουλου δωρεῶν*. Καὶ ὅτι μὲν ὁ ἕτερος παρὰ τοῦ ἕτερου μετέθηκε, πρόδηλον· συγχρονουμένων δ' αὐτῶν, ἡμῶν μὲν ἂν εἴη ἔργον, φησὶν, ὡς Ἀπολλώνιος, ἐκ τῶν χρόνων ἀνιχνεύσαι τὸν κλέπτην. Ἐγὼ δὲ ὑποπέτω μὲν τὸν ὑψηρῆμενον εἶναι τὸν Ὑπερίδην· ἀδῆλον δὲ ὄντος ὀπίστερος, ἄγαμαι μὲν Δημοσθένην, εἰ λαθῶν παρὰ Ὑπερίδου, πρὸς δέον διώρθωσε· μέφομαι δὲ τὸν Ὑπερίδην, εἰ, λαθῶν παρὰ Δημοσθένους, πρὸς τὸ χειρὸν διέστρεψε. Καὶ μετὰ βραχέα φησὶ· Καί τί ὑμῖν λέγω, ὡς τὰ *Βαρβαρικά νόμιμα* Ἑλληνικοῦ ἐκ τῶν Ἡρόδοτου καὶ Δαμάσου συνήχεται; ἢ ὡς Ἡρόδοτος ἐν τῇ δευτέρᾳ πολλὰ Ἐκαταίου τοῦ Μιλησίου (11) κατὰ λέξιν μετήνεγκεν ἐκ τῆς *Περιηγήσεως*, βραχέα παραποιήσας, τὰ τοῦ φοίνικος ὀρνέου, καὶ περὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰππου, καὶ τῆς θήρας τῶν κροκοδείλων; ἢ ὡς τὰ περὶ βασάνων εἰρημένα παρ' Ἰσαίου ἐν τῷ *Περὶ τῶν Κύλωνος κλήρου*, καὶ παρὰ Ἰσοκράτη ἐν τῷ *Τραπεζιτικῷ* κεῖται, καὶ παρὰ Δημοσθένει ἐν τῷ *Κατὰ Ὀνήτορος ἐξούλης*, σχεδὸν διὰ τῶν αὐτῶν εἴρηται; ἢ ὡς Δειναρχος ἐν τῷ πρώτῳ *Κατὰ Κλεομέδοντος αἰκίας* πολλὰ μετενήνοχεν αὐτοῖς ὀνόμασι, ἐκ τοῦ Δημοσθένους *Μετὰ Κόνωνος αἰκίας*; ἢ ὡς Ἡσιόδου·

Δ Οὐ μὲν γάρ τι (12) *γυναικὸς ἀρὴρ ληΐζει* ἀμει-

τῆς ἀγαθῆς· τῆς δ' αὖτε κακῆς οὐ βίγιον ἄλλο

pluribus in locis perhonorifice meminit. Mitto Suidam et al.

(12) *Οὐ μὲν γάρ τι*. De muliebri nequitia Clemens Alexandr. *Strom.* vi, pag. 446, ex Orphæo, ὡς οὐ κύντερον ἦν, καὶ βίγιον ἄλλο γυναικός. Cui Homer. accinens *Odys.* A, ὡς οὐκ ἀνώτερον [i. οὐ κακώτερον *Εἰδ.*] καὶ κύντερον ἄλλο γυναικός.

ταύτην διάνοιαν Σιμωνίδης ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ μετεν-
ήνεγκε λαθῶν οὕτως·

*Γυναικός οὐδὲν χρῆμ' ἀνὴρ ληΐζεται
ἄμεινον ἐσθλῆς, οὐδὰ βίγιον κακῆς.*
Εὐριπίδης δὲ ἐν τῇ *Μελανίππῃ* δεσμώτιδι·

*Τῆς μὲν κακῆς κάκιον οὐδὲν γίγεται
Γυναικός· ἐσθλῆς δ' οὐδὲν εἰς ὑπερβολὴν
Πέφυκ' ἄμεινον· διαφέρουσι δ' αἱ φύσεις.*

Τοῦ δὲ Εὐριπίδου εἰπόντος·

*Γυναϊκές ἐσμεν ἀβλιώτατον φυτόν,
θεοδέκτης ἐν Ἀλκμαίωρί φησι·*

*Σαφῆς μὲν ἐν βροτοῖσιν ὕμνῆται λόγος,
Ὡς οὐδὲν ἐστὶν ἀβλιώτερον φυτόν
Γυναϊκός.*

Οὗτος οὐ μόνον τὴν ἐπιβολὴν ἐκεῖθεν εἰληφεν, ἀλλὰ
καὶ ταῖς λέξεσιν αὐταῖς συγκέχρηται, καὶ ἤθέλησεν
αὐτὸ πανούργως παροιμιᾶκὸν μᾶλλον εἶναι, καὶ ὡς
ὑπὸ πολλῶν λεγόμεν συγχερῆσθαι, ἢ δοκεῖν εἰλη-
φέναι παρὰ τοῦ γεγεννηκότος. Ὁ δ' Ἀντίμαχος, τὰ
Ὁμήρου κλέπτων, παραδιορθοῖ. Ὁμήρου γὰρ εἰπόν-
τος·

Ἴδῶ θ' ὄς κάρτιστος ἐπιχθονίων γένετ' ἀνδρῶν·

Ἀντίμαχος λέγει·

*Ἴδῶ (13) θ' ὄς κάρτιστος ἐπιχθονίων ἦν ἀν-
δρῶν.*

Καὶ Λυκόφρων ἐπαινεῖ τὴν μετάθεσιν, ὡς δι' αὐτῆς
ἰστηριγμένου τοῦ στίχου. Τὸ γὰρ,

*Τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη κρείων Διομή-
δης,*

στῶ, Ὁμήρου κωμωδηθέντος ὑπὸ Κρατίνου διὰ
τὸ πλεονάσαι ἐν τῷ, *τὸν δ' ἀπαμειβόμενος*· ὅπερ
οὕτω πεπατημένον οὐκ ὠκνησεν Ἀντίμαχος μετα-
θεῖναι. Τοῦ δέ·

*Λαῶν (14) οἴσιν ἀνασσε, πατήρ δ' ὡς ἦπιος
ἦεν,*

Ὁμηρικῶ ὄντος· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ που λεγομέ-
νου·

*Οἱ δ' ἐπεὶ (15) ἀμφοτέρωθεν ἐκαρτύναντο φά-
λαγγας,*

ὁ Ἀντίμαχος μεταθεὶς ἡμιστίχια, πεποίηκε·

Λαῶν οἴσιν ἀνασσον ἐκαρτύναντο φάλαγγας.

Ἄλλ' ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς, κλοπῆς ἄλλους αἰτιώμενος,
κλέπτῃς ἄλῳ, τοὺς πραγματευσαμένους τὰ περὶ τού-
των μηνύσω. Λυσιμάχου μὲν ἐστὶ δύο, *Περὶ τῆς Ἐφό-
ρου κλοπῆς*· Ἀλκαίος δὲ ὁ τῶν λοιδορῶν ἰάμβων καὶ
ἐπιγραμμάτων ποιητῆς, παρώδηκε τὰς Ἐφόρου κλο-
πὰς ἐξελέγγων. Πολύωνος δὲ *Ἐπιστολὴ πρὸς Σωτη-
ρίνδαν Περὶ τῆς Κτησίου κλοπῆς*· τοῦ δ' αὐτοῦ καὶ
Περὶ τῆς Ἡροδότου κλοπῆς ἐστὶ βιβλίον· καὶ ἐν
ἐπιγραφομένῳ *Ἰχθυεῖται* πολλὰ περὶ Θεοπόμπου λέγε-
ται. Ἀρητάδου τέ ἐστὶ *Περὶ συνεμπιπύσεως* πρα-
γματεία, ἐξ ἧς τοιαῦτα πολλὰ ἐστὶ γινώσκειν. Καὶ μεθ'

(13) Ἴδῶ. *Iliados* Γ', 554.

(14) Λαῶν. *Odys.* Β', 254.

A ab Simonide libro undecimo hunc in modum usur-
patam,

*Uxore melius nil bona quidquam viro,
Mala evenire tetrius possit nihil.*

Quem eundem in sensum Euripides in *Melaniope*
captiva,

*Mala inveniri femina pejus queat
Nihil, bonaque melius optari nihil.
At iste varium sexus ingenium capit.*

Ejusdem Euripidis illud est.

Nos heu! mulieres germen infelix sumus.

Quod Theodectes in *Alcmæone* sic expressit,

*Hoc jure passim nemo non hominum canit,
Haud esse germen femina infelicis.*

467 Qui quidem sententiæ hujus ansam non ex
illo tantum Euripidis versu arripuit, sed illam iis-
dem quoque verbis extulit, nisi quod versute quidem
et callide, proverbii genus id facere, eoque tan-
quam vulgi ore jam trito abuti maluit, quam ab
ejus auctore mutuatus videri. Antimachus vero in
quibus Homeri plagiarus est, in iis correctorem
agit, nam illum Homeri versum,

*Ἴδῶ θ' ὄς κάρτιστος ἐπιχθονίων γένετ' ἀνδρῶν·
Atque Idæ, reliquos homines qui robore vicit,
vocis unius mutatione sic usurpat Antimachus,
Ἴδῶ θ' ὄς κάρτιστος ἐπιχθονίων ἦν ἀνδρῶν.*

Quam ejus emendationem Lycophron approbat,
quod ea versum fulcire videatur. Nam alterum
quidem illum,

*Τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη κρείων Διομήδης,
His contra princeps Diomedes vocibus infit,*

facile prætereo, cum eo nomine Homerus Cratini
comœdia traducatur, quod suum illud, *τὸν δ' ἀπα-
μειβόμενος*, ad satietatem inculcet. Quod usque
adeo contritum licet, suis tamen inserere non eru-
buit Antimachus. Præterea Homericum illud est:
E populis, patrio quos blandus amore regebat;

itemque alterum hoc,

*At postquam hinc atque hinc densam instruere
phalangem,*

Quo ex utroque sumptis hemistichiis Antimachus
versum hunc conflavit:

D *E regni populis densam instruere phalangem.*

At enimvero, ne dum furti alios insimulo, furti
crimen subeam ipse quoque, quinam furta ista pa-
tefecerint indicabo. Lysimachi exstant *De furtis*
Ephori libri duo. Eadem Alcæus contumeliosorum
iamborum epigrammatumque scriptor, faceto car-
minis genere coarguit. Polionis *Ad Soterindam epi-
stolam de Ctesia*, itemque librum *De Herodoti furtis*
habemus. In eo similiter, cui titulus est, *Indaga-
tores*, de Theopompo multa leguntur. Exstat etiam
Aretadis *De fortuita convenientia* opus aliquod,
unde hujusmodi pleraque haurire liceat. Rursum-

(15) Οἱ δ' ἐπεὶ. Passim, ut *Iliad.* Π', 563.

que post alia quædam : Plagiarior, inquit Prosenes, alios prodidistis. At Platonem illum divinum, cujus e nomine festum **468** hunc diem celebramus, eorum scriptis, qui ante se vixerunt, permultis abuti (furem enim talem virum appellare non audeo.) vestrum adhuc nemo deprehendit. Quid tu ais? inquit Callictes. Ille autem : Enimvero non tantum aio, sed etiam verbis reipsa fidem adjungo. Libri quidem eorum, qui ætate Platonem antecesserint, exstant sane perpauci, quorum si copia foret, plura fortassis hujus philosophi furta deprehensa forent. Casu vero mihi occurrere nonnulla. Cum enim Protagoræ librum *De ente* perlegerem, his illum rationibus, eos, qui ens duntaxat unum esse volunt, refellere comperi : hoc enim egi, ut quæ ab illo hanc in rem disputantur, ad verbum ediscerem. Hæc ipse præfatus, multis deinceps dicti sui veritatem demonstrat. Sedenim, cujusmodi Græcorum scriptorum ratio sit, utque ne mutuis quidem aliorum alii reprehensionibus pepercerint, vel ex istis, quæ de infinitis pauca collegi, satis constare existimo. Jam vero, ut via summæ illi utilitati magis magisque sternatur, quæ in Græcos Hebræorum ex litteris redundavit, facturum me necessarium operæ pretium putavi, si omnem illam, quæ tantopere jactatur, doctrinam philosophiamque Græcorum, necnon eorum primarias quasque disciplinas, momentaque artis disserendi graviora, passim eos corrogasse a barbaris bro nobis vertere audeat, quod haustam a barbaris mysteriis potioriem habuerimus.

CAPUT IV.

Quod non sine causa Hebræorum theologiam Græcorum philosophiæ prætulimus.

Quod non sine maturo sanoque consilio, posthabita Græcorum philosophia, Hebræorum theologiam complexi fuerimus, vel ex eo satis intelligas, quod e Græcis ne illi quidem ipsi, qui omnium optime philosophiam tractaverunt, et vulgari de diis contritoque sermone amplius aliquid majusque cogitarunt, alia veritati consentanea reperire dogmata potuerint, quam quæ apud Hebræos tanto ante sancita et constituta fuissent. Nam cum alii temere æstu quodam falsarum ac multiplicium opinionum abrepti, tandem in altum ineptæ loquacitatis gurgitem effusi sunt; tum illi sane, paulo sinceriore usi judicio, quibus **469** de rebus veram animo notionem informarunt, in iis quidem nonnullum se Hebraicæ doctrinæ gustum habuisse declarant. Et vero consentaneum utique est, ut qui rerum sibi multarum cognitionem compararunt, moresque populorum atque disciplinas curiosius explorarunt, ii nec illorum, de quibus loquimur,

(16) Ἄλλην ἄλλως. Malim ἄλληνᾶλλως, unica voce, id est ὡς ἔπυθεν, ut explicat Suidas.

(17) Ἀγνώμονι. Sensus exigit εὐγνώμονι. Quamquam legi etiam possit γνώμονι. Vulgus enim, ἀληθῶς, temere ferebatur; philosophi judicio, et ratiocinatione, tanquam regula quadam ac perpendiculari utebantur.

A Ἔτερα, καὶ ὁ Προσθήνη· Τοὺς μὲν ἄλλους, ἔφη, κλέπτας ἐφωράσατε· ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ἱερὸς Πλάτων, οὗ τὴν ἐπάνουμον ἑορτὴν σήμερον πανηγυρίζομεν, πολλοῖς καταχρήται τῶν πρὸ αὐτοῦ, (αἰδοῦμαι γὰρ τῷ τῆς κλοπῆς ὀνόματι ἐπὶ τούτου χρῆσθαι·) οὐκέτι κατειλήφατε. Τί λέγεις; ἔφη ὁ Καλλιέτης. Οὐ λέγω μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν τῷ λόγῳ παρέχω. Σπάνια δὲ τὰ τῶν πρὸ τοῦ Πλάτωνος γεγονότων βιβλία· ἐπεὶ ἴσως πλείους ἂν τις ἐφώρασε τοῦ φιλοσόφου κλοπᾶς. Ἐγὼ δ' οὖν τισὶ κατὰ τύχην ἐμπέπτωκα. Πρωταγόρου γὰρ τὸν Περὶ τοῦ ὄντος ἀναγινώσκων λόγον, πρὸς τοὺς ἐν τῷ ὄν εισάγοντας τοιαύταις αὐτὸν εὐρίσκω χρώμενον ἀπαντήσσειν· ἐσπούδασα γὰρ αὐταῖς λέξεσι τὰ ρηθέντα μνημονεύειν. Καὶ ταῦτ' εἰπὼν, διὰ πλείονων τέθηται τὰς ἀποδείξεις. Ἄλλ' ὅποισι μὲν τῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων ὁ τρόπος, ὅτι τε οὐδὲ τοῦ καθ' ἑαυτοῦ ἐφέισαντο ἐλέγχου, ἀρκεῖν ἀπὸ μυρίων ἡγοῦμαι τὰ εἰρημένα. Ἐτι δὲ εἰς προπαρασκευὴν τῆς ἀπὸ τῶν Ἑβραϊκῶν λόγων ἐπιβύσεισης εἰς Ἑλληνας ὠφελείας εὐ μοι δοκεῖ καὶ ἀναγκαίως καθόλου πᾶσαν ἀποδείξει τὴν βουυμένην Ἑλλήνων παιδείαν τε καὶ φιλοσοφίαν, τὰ τε πρῶτα αὐτῶν μαθήματα, καὶ τὰ σεμνὰ τῆς λογικῆς ἐπιστήμης, ἀπὸ βαρβάρων αὐτοῖς συμπεφορημένα, ὡς ἂν μηκέθ' ἡμῖν ἐπιμέμοιτο τις αὐτῶν, ὅτι δὴ τὴν παρὰ τοῖς βαρβάροις εὐσέβειάν τε καὶ φιλοσοφίαν τῶν παρ' αὐτοῖς σεμνῶν προτετιμῆκαμεν.

universe ostendero : ne quis ipsorum amplius pro-religionem atque philosophiam augustis illis eorum

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὅτι μὴ ἀλόγως τὴν παρ' Ἑβραίοις θεολογίαν τῆς Ἑλλήνων φιλοσοφίας προτετιμῆκαμεν.

Ὅτι μὴ ἄνευ λόγου σώφρονος, δεύτερα θέμενοι τὰ τῆς Ἑλλήνων φιλοσοφίας, τὴν παρ' Ἑβραίοις θεολογίαν προτετιμῆκαμεν, γνοίης ἂν, μαθῶν, ὡς καὶ αὐτῶν Ἑλλήνων οἱ δὴ μάλιστα ὀρθότερον φιλοσοφίας ἀψάμενοι, καὶ τι πλεόν καὶ μείζον τῆς πανδήμου περὶ θεῶν ἀκοῆς διανοηθέντες, οὐδ' ἔτερα τῶν παρὰ τοῖς Ἑβραίοις προκεχωρωμένων ἐφεῦρον ἀληθῆ δόγματα. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλην ἄλλως (16) ποικιλίας ψευδοδοξίας ἀπαχθέντες, εἰς βυθὸν ἀδολεσχίας περιετρέπησαν· οἱ δὲ γε ποσὺς ἀγνώμονι (17) λογισμῶν κεχρημένοι, ἐν οἷς τῆς τὰληθοῦς ἐφῆψαντο καταλήψεως, ἐν τούτοις τῆς Ἑβραίων κοινωνοὶ περὶ νασὶ διδασκαλίας. Εἰκὸς οὖν πολυμαθεῖς γεγονότας, τὰ τε τῶν ἔθνων νόμιμά τε καὶ μαθήματα περιεργότερον ἐξητακότας, καὶ τῶν δειλουμένων μὴ ἀγνοῦσαι φιλοσοφίαν, νεωτέρους μὲν τῷ χρόνῳ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀπάντων οὐχ Ἑβραίων μόνον (18), οὐδέ γε Φοινίκων καὶ Αἰγυπτίων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων φύντας. Οἷς τὰ μὲν ἐκ Φοινίκης Κάδμος ὁ Ἀγῆ-

(18) Ἑβραίων μόνον, etc. Diogenes Laertius, in proœmio, τὸ τῆς φιλοσοφίας ἔργον ἐνίοι φασὶν ἀπὸ βαρβάρων ἄρξαι· γεγενῆσθαι γὰρ παρὰ μὲν Πέρσας; Μάγους, παρὰ δὲ Βαβυλωνίους ἢ Ἀσσυρίους Καλδαίους, καὶ Γυμνοσοφιστὰς παρὰ Ἰνδοῖς· παρὰ τε Κελτοῖς καὶ Γαλάταις τοὺς καλουμένους Δρυϊδας καὶ Σεμυβίους, etc.

νομος, τὰ δ' ἐξ Αἰγύπτου (19) περι θεῶν, ἣ καὶ ποθεν ἄλλοθεν, μυστήρια καὶ τελεταί, ξοάνων τε ἰδρύσεις, καὶ ὕμνους, ὠδὰς τε καὶ ἐπιὼδὰς, ἦτοι ὁ Θράκιος Ὀρφεύς, ἣ καὶ τις ἕτερος Ἕλληνας, ἣ βάρβαρος, τῆς πλάνης ἀρχηγοὶ γένόμενοι, συνεστήσαντο· τούτων γὰρ οὐδένας καὶ αὐτοὶ ἀνὸ μολογήσαντες Ἕλληνας παλαιότερους εἶδέναι. Πρῶτον γοῦν ἀπάντων Ὀρφέα, εἶτα δὲ Λίνον, κἄπειτα Μουσαῖον, ἀμφὶ τὰ Τρωϊκὰ γενομένους, ἣ μικρῶ πρόθεν ἡχημακῆναι φασίν. Ἀλλὰ κατὰ γε τούτους πλέον οὐδὲν τῆς Φοινίκων καὶ Αἰγυπτίων πολυπλανοῦς θεολογίας παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐπολιτεύετο. Καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι, κατὰ πάσας χώρας τε καὶ πόλεις, ἐν τε ἱεροῖς καὶ μυστηρίοις, αὐτὰ δὴ ταῦτα, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια, περιφυλάττετο. Πολλὸς γοῦν παρὰ τοῖς πᾶσιν ὁ περιθεῶν προδηλωθεὶς ἐκράτει λόγος· νεῶς (20) τε περικαλλεῖς, παντοίοις ἀγάμμασι καὶ ἀναθήμασι κεκοσμημένους παρὰ τοῖς πᾶσιν ἐξήσκητο· ἀτὰρ δὴ καὶ ἕξανα παντοίας ὕλης εἰς πᾶσαν θνητῶν ζῶων ἰδέαν τετυπωμένα φιλοκάλλως ἐξείργαστο. Καὶ μὴν καὶ μαντείων πλείστη τις ἦν καὶ ἀφθοσος παρὰ πᾶσι περιουσία. Σεμνὸς γε μὴν τις καὶ μέγας θεὸς παρὰ τοῖς Ἕλλησι διαφερόντως, τὸ τηλικαδε μάλιστα ἦν ἀκμάζων, ὁ Πυθίος, καὶ ὁ Κλάριος, καὶ ὁ Δωδωναῖος (21)· εἶτα Ἀμφιάρως καὶ Ἀμφιλοχος, καὶ ἐπὶ τούτοις μυρίος ἄλλος ἐπιβρέτων χρησμοδῶν μάλλον, ἣ ποιητῶν τε καὶ βασιδεῶν ἕγλος. Ὡν μακροῖς πῶ ὕστερον χρόνοις εἰς Ἕλληνας παρελθούσα φιλοσοφία, μηδὲν τῶν αὐτῇ προσηκόντων παρὰ τοῖς προπάτορσιν εὐροῦσα, τὰ μὲν σεμνὰ καὶ παλαιὰ τῆς πατρικῆς αὐτῶν θεολογίας, αὐτὰ τε τὰ θαυμαστά καὶ παρὰ πᾶσι βούμενα, θεῖα τε καὶ χρηστήρια ἔργη περιττὰ καὶ ἀνωφελῆ καταλάβετο. Διὸ ταῦτα μὲν εἰς δεῦτερον ἀνεβάλλετο, ὡς ἀν οὐδὲν αὐτῇ πρὸς τῆν τῶν ἀναγκαίων καὶ ἀληθῶν εὐρεσιν λυσιστελοῦσα· τὰ δὲ ὀθνεῖα λοιπὸν καὶ βάρβαρα, οἷά τις γυμνῆ, καὶ οἰκείων πτωχεύουσα λόγων τε καὶ μαθημάτων, περιῆει διερευνημένη, τὰ τε χρησιμα πανταχῶθεν ἑαυτῇ πορίζουσα, συνάγουσά τε, καὶ ἐρανίζομένη, ὅτι ποτε παρ' ἐκάστοις εὐροὶ τῶν ἔθνῶν. Οὐ γὰρ οὐμόνα τὰ τῆς ἀληθοῦς θεολογίας λείποντα καταμάνθανε· τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν τε καὶ ἐπιστημῶν τὰς βιωφελεστάτας. Συνομολογοῦσὶ γέ τοι· Ἕλληνας αὐτοὶ, μετὰ γε Ὀρφέα, Λίνον τε καὶ Μουσαῖον, οἱ δὴ μάλιστα θεολόγων παλαιάτατοι τε καὶ πρῶτοι κατήρξαν αὐτοῖς τῆς πολυθεοῦ πλάνης, τοὺς ἑπτὰ παρ' αὐτοῖς ἄνδρας ἐπὶ φιλοσοφίᾳ θαυμαστῆσαι, οὓς δὴ καὶ ἐπονόμασαι Σοφοῦς. Ἀμφὶ Κύρον δὲ οἶδε τὸν Περσῶν ἡχημασαν βασιλέα. Οὗτος δ' ἦν ὁ χρόνος ἐν ᾧ τῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν οἱ πάντων ἵστατοι προσηφτευσον. τῶν μὲν Τρωϊκῶν ὕστερον ἔτσει πλέον ἣ ἑξακοσίαις, τῆς δὲ Νωῦσέως ἡλικίας, οὐκ ἔλαττον ἣ χιλίοις καὶ πεντακοσίαις γενομένοι. Τοῦτο δὲ σοὶ τὰς τῶν χρόνων ἀνα-

(19) Post τὰ δ' ἐξ Αἰγύπτου clarius et distinctius legeretur, ἣ καὶ ποθεν ἄλλοθεν, περι θεῶν μυστήρια, etc., tametsi Græcorum, etiam disertissimum intricata sæpe ac trajecta oratio est.

(20) Νεῶς. Quid si νεῶς, et lin. sequente, κεκοσμημένοι, pro κεκοσμημένους? Hæc sane lectio cum:

A philosophiæ genus ignorarint: cum omnibus, ut ita dicam, non Hebræis modo, vel Phœnicibus, et Ægyptiis, sed etiam Græcis illis antiquioribus tempore juniores exstiterint. Siquidem illis partim ex Phœnice Cadmus Agenoris filius, partim ex Ægypto, vel undeunde, sua illa deorum mysteria, sacerorumque ritus, signorum collocationes, hymnos, odas, epodasque, seu Thracis Orpheus, seu quivis alii vel Græci vel barbari, erroris duces ac principes fabricarunt: nec enim vetustiores alios sese vel ipsi quoque Græci nosse fateantur. Ac primum quidem Orpheum, Linum inde, tum Musæum, circa Trojana tempora, vel paulo ante floruisse volunt. Atqui nihil sane tum, præter Phœnicum atque Ægyptiorum scientem erroribus B theologiam, Græcorum respublica noverat. Quam eandem in omnibus sacrorum mysteriorumque rationem gentes etiam reliquæ in suis quæque regionibus urbibusque retinebant. Quippe illa jam tum apud omnes, de qua superius locuti sumus, de diis opinio passim obtinebat: templa ubique magnifica, omnique signorum ac donariorum genere ad extimiam speciem ornabantur: simulacra cum ex omni materia, tum in quamlibet mortalium animantium formam eleganti artificio fingebantur. Plurima quoque apud omnes oraculorum erat maximaque copia: quique magnus apud Græcos potissimum habitus est augustusque deus, eodem maxime florebat tempore, Pythius, inquam, ille, C Clarius, atque Dodonæus: quem Amphiarus deinde, Amphilochos, et infinita deinceps alia vatum potius quam poetarum aut rhapsodorum multitudo consecuta est. At vero philosophia eum monnisi multis post eos sæculis venisset in Græciam, nec quidquam rerum suarum apud eorum majores inveniret, quidquid insuper in patriæ theologix mysteriis præclari olim sanctique habebatur, necnon illa, quæ omnium ore jactabantur, egregia divinaque oracula, 470 et plena vanitatis, et ab omni utilitate vacua reipsa deprehendit. Ergo iis secundum in locum rejectis, quod nihil sibi ad rerum necessariorum ac verarum investigationem commoditatis afferre possent, errare deinceps vagarique, et quando nuda per sese erat, ac propriarum facultatum inops, peregrina saltem barbaraque rimari, quæque sibi usui esse possent colligere undique, et quidquid apud quoslibet populos reperiret, sedulo corrogare. Nec enim veram duntaxat theologiam, sed alias etiam artes atque doctrinas humanæ vitæ perutiles, Græcis hominibus deesse cognovit. Et vero Græci fatentur ipsi, nonnisi post Orpheum, Linum ac Musæum, qui videlicet theologorum omnium antiquissimi, ac principes, falsæ hujus de multitudine deorum opinionis, priori, ἐκράτει λόγος, et sequenti, ξόανα ἐξείργαστο, conveniret.

(21) Δωδωναῖος. Præstiterit Διδυμαῖος, ut jam sub operis hujus initium me adnotare memini. Sunt enim hæc Apollinis cognomena.

fundamenta jecerunt, viros illos omnino septem philosophiæ in Græcia laude claruisse, quos ipsi quoque Sapientes nominarint. Atqui Cyro Persis imperante floruerunt omnes : quo tempore prophetarum apud Hebræos omnium novissimi exstiterē, annis post Trojana quidem tempora amplius sexcentis ; post Moysen vero non paucioribus mille ac quingentis, ut facile tibi paulo post ex temporum ratione serieque constabit. Cæterum eo circiter ævo, cum recentiores isti septem Sapientes emerissent, humanioris quidem et castigatioris disciplinæ magistri fuisse perhibentur, sed tamen præter celebres quasdam eruditasque sententias, nihil admodum reliquerunt. At longe serius philosophorum in Græcia vigere nomen ac prædicari cœpit. Horum princeps ille Pythagoras, Pherecydis ante discipulus, a quo philosophiæ nomen inventum est, Samius, ut nonnulli volunt, vel, ut aliis placet, Tuscus erat. Nec desunt qui Syrum eum aut Tyrium fuisse dicant. Ut sit, illum et philosophorum principem, et Græcorum omnium ore celebratum, non Græcum tamen, sed barbarum esse fatendum est. Quinetiam ipsum quoque Pherecydem, cui Pythagoram operam dedisse ferunt, Syrum fuisse memorant. Quanquam non eo tantum doctore Pythagoram usum esse tradunt, sed etiam cum magis apud Persas, cum prophetis apud Ægyptios consuetudinem habuisse ; quo quidem tempore partim in Ægyptum, partim Babylonem Hebræos migrasse liquet. **471** Ita noster hic philosophus, quid apud quosque præclarum et eruditum esset, diligenter explorans, Babylonem, Ægyptum Persidemque peragravit, magorum ac sacerdotum disciplinis imbutus. Idem præterea Brachmanas (Indorum philosophi illi sunt) audivisse ferunt. Is ergo cum ab aliis astrologiam, geometriam ab aliis, ab aliis arithmeticam et musicam, aliaque ab aliis didicisset, a solis Græcis auferre nihil potuit ; tanta illi tum penuria sapientiæ, ac rerum omnium ignorantia laborabant. Contra peregrinis ipse artibus doctrinisque cumulatus, eruditionis omnis in Græcia fontem aperuit. Ac Pythagoras quidem ejusmodi fuit. Ab eo deinceps primum philosophiæ genus propagatum est, quod ab Italia, ubi plurimum vigerat, Italicum appellarunt. Tum alterum illud secutum est, quod Thales et septem Sapientibus unus instituit, quodque dixerunt Ionicum. Huic successit Eleaticum, quod Xenophanem Colophonium parentem sibi vindicat. Porro Thales ipse quoque, vel Phœnix, ut nonnulli scribunt, vel ut alii, Milesius fuit : idemque cum Ægyptiis etiam prophetis commercium habuisse fertur. Jam Solonem, unum item e septem illis Sapientibus, quemque Atheniensibus leges tulisse fama communis est, Ægyptiis, quo tempore Hebræi rursus Ægyptum incolebant, similiter inhæsisse testis est Plato. Eum quidem in *Timæo*, quasi a barbaro quodam erudiat, inducit, ubi Ægyptius inter cætera : « O Solon, inquit, Solon, pueri semper

γραφὰς μικρὸν ὕστερον διοῦντι καταφανὲς ἔσται. Ἐνταῦθ' αὖ που νέοι τῷ χρόνῳ ἑπτὰ γενόμενοι Σοφοί, ἐπὶ κατορθώσει μνημονεύονται ἀγωγῆς τῆς ἠθικωτέρας, ὧν πλέον οὐδὲν τῶν βωμμένων ἀποφθεγμάτων μνημονεύεται. Ὅψ' δέ τι, καὶ μᾶλλον τοῖς χρόνοις ὑποβεβηκότες, οἱ παρ' Ἑλληνισι φιλόσοφοι διαπρέψαι μνημονεύονται. Ὡν Πυθαγόρας πρῶτος Φερεκίδου γνῶριμος, τὸ φιλοσοφίαν ἀνευρίων ὄνομα, ὡς μὲν τινες, Σάμιος, ὡς δ' ἕτεροὶ φασι, Τυρρῆνός ἦν. Τινὲς δ' αὐτὸν Σύριον ἢ Τύριον εἶναι λέγουσιν ὥστε σε βάρβαρον, ἀλλ' οὐχ Ἑλληνα γεγονέναι ὁμολογεῖν τὸν πρῶτον τῶν φιλοσόφων, ἀνὰ στόμα πάντων Ἑλλήνων ἀδόξω. Καὶ τὸν Φερεκίδην δὲ Σύριον ἀναγράφουσιν, ᾧ μαθητεῦσαι τὸν Πυθαγόραν φασίν. Οὐ μόνον δὲ τούτῳ συγγενέσθαι ὁ Πυθαγόρας λέγεται, διατρίψαι δὲ καὶ παρὰ τοῖς Περσῶν μάγοις, καὶ τοῖς Αἰγυπτίων δὲ προφήταις μαθητεῦσαι, καθ' ὃν χρόνον Ἑβραίων οἱ μὲν ἐπ' Αἰγύπτου, οἱ δ' ἐπὶ Βαβυλῶνος φαίνονται τὴν μετοικίαν πεποιημένοι. Ἀλλὰ γὰρ ὁ δηλούμενος, τὰ παρ' ἑκάστοις σοφὰ πολυπραγμονῶν, ἐπῆλθε Βαβυλῶνα καὶ Αἰγύπτου, καὶ Περσίδα, τοῖς τε μάγοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθητεύμενος. Ἀκηκοέναι τε πρὸς τούτοις Βραχμάνων ἱστορήται. (Ἰνδῶν δὲ εἰσιν οὗτοι φιλόσοφοι.) καὶ παρ' ὧν μὲν ἀστρολογίαν, παρ' ὧν δὲ γεωμετρίαν, ἀριθμητικὴν τε παρ' ἄλλων καὶ μουσικὴν, καὶ ἄλλα παρ' ἄλλων συλλεξάμενος, μόνον παρὰ τῶν σοφῶν Ἑλλήνων ἔσχεν οὐδὲν πενία σοφίας καὶ ἀπορία συνοικούντων. Ἐμπαλιν δ' οὖν τῶν ἐξωθεν αὐτῷ πεπορισμένων, αἴτιος αὐτὸς τῆς μαθήσεως κατέστη τοῖς Ἑλλήσιν. Ὁ μὲν οὖν Πυθαγόρας, τοιοῦτος. Πρώτη δ' ἐκ τῆς τούτου διαδοχῆς ἡ κληθεῖσα Ἰταλικὴ συνέστη φιλοσοφία, τῆς ἐπινομηθεῖσα ἐκ τῆς κατὰ τὴν Ἰταλίαν διατριβῆς ἀξιωθεῖσα. μεθ' ἣν ἡ ἀπὸ Θαλῶν τοῦ τῶν ἑπτὰ Σοφῶν ἐνδός, Ἰωνικὴ προσαγορευθεῖσα κάπειτα ἡ Ἑλεατικὴ, Ξενοφάνην τὸν Κολοφώνιον πατέρα ἐπιγραφομένη. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θαλῆς, ὡς τινες ἱστοροῦσι, Φοίνιξ ἦν ὡς δὲ τινες ὑπειλήφασι, Μιλήσιος. Αἰγυπτίων δὲ καὶ οὗτος λέγεται τοῖς προφήταις συμβεβληκέναι. Σόλων δὲ καὶ αὐτὸν τῶν ἑπτὰ Σοφῶν, ὃν δὴ καὶ λόγος Ἀθηναίους νομοθετῆσαι, Αἰγυπτίοις ὁμοίως φησὶν ὁ Πλάτων προσεχηκέναι, ὅπηνίκα πάλιν ἔκουν Ἑβραῖοι τὴν Αἰγύπτου. Εἰσάγει δ' οὖν αὐτὸν ἐν *Τιμαίῳ* πρὸς τοῦ βαρβάρου παιδευόμενον, ἐν οἷς φησιν ὁ Αἰγύπτιος πρὸς αὐτόν. « Ὁ Σόλων, Σόλων, Ἑλλήνης εἶμι παλιδὲς ἔστε, γέρων δὲ Ἑλλήνων οὐδέεις, οὐδὲ ἔστι παρ' ὑμῖν χρόνῳ πολὺν μάθημα. » Καὶ οὗτος δὲ ὁ Πλάτων, τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ Πυθαγορεῖσι σχολάσας, οὐ μόνῃ τῇ παρὰ τούτοις ἠρκέσθη διατριβῇ. Αἰέγεται δὲ ἀπαρταί εἰς Αἰγύπτου, καὶ τῇ τούτων φιλοσοφίᾳ πλείστον ἀναθεῖναι χρόνον. Τοῦτό τοι καὶ αὐτὸς τοῖς βαρβάροις πολλαχοῦ τῶν ἰδίων λόγων μαρτυρεῖ, εὐ μοι δοκεῖ ποιωῖν, καὶ τὰ κάλλιστα ἐμπορευθῆναι εἰς φιλοσοφίαν παρὰ τῶν βαρβάρων εὐγνωμόνως οὐκ ἀπαρνούμενος. Ἀκοῦσαι δ' οὖν αὐτοῦ πολλαχοῦ μὲν πάρεστιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν *Ἐπιμενίδῃ*, Σύρων ὁμοῦ καὶ Αἰγυπτίων ὧδε πῆ μνημονεύοντος. « Τούτου δὲ αἴτιος ὁ πρῶτος ταῦτα κατιδὼν, βάρβαρος ὢν. Παλαῖος γὰρ δὴ τόπος ἔτρεψε τοὺς πρώτους ταῦτα ἐν-

νοήσαντας διὰ τὸ κάλλος τῆς θερινῆς ὥρας, ἦν Αἴ-
 γυπτὸς τε Συρία θ' ἰκανῶς κέκτηται. "Ὅθεν καὶ
 πανταχόσε, καὶ δεῦρο, ἐξηκριβασμένα χρόνῳ μυριετεί
 τε καὶ ἀπειρώ. » Καὶ ὑποβάς ἐξῆς ἐπιλέγει· « Λά-
 θωμεν δὴ ὡς ὁ τί περ ἂν "Ἑλληνας βαρβάρων πάρα
 λάθωσι, κάλλιον τοῦτο εἰς τέλος ἀπεργάζονται. »
 Ταῦτα ὁ Πλάτων. Καὶ Δημόκριτος δὲ ἔτι πρότερον,
 τοὺς Βαθυλωνίων λόγους ἱθικῶς πεπονησθαι λέγεται.
 Καὶ ποῦ σεμνυόμενος περὶ ἑαυτοῦ φησιν· « Ἐγὼ δὲ
 τῶν κατ' ἑμαυτὸν ἀνθρώπων πλείστην γῆν ἐπλανη-
 σάμην, ἱστορέων τὰ μήκιστα, καὶ ἀέρας τε καὶ γαίας
 πλείστας εἶδον, καὶ λογίων ἀνδρῶν πλείστων ἐπι-
 κούσα, καὶ γραμμέων συνθέσεως μετ' ἀποδείξεως,
 οὐδὲς κάμει παρήλαξεν, οὔτε Αἰγυπτίων οἱ καλού-
 μενοι Ἀρσεπεδονάπται (22-23), οἷς ἐπὶ πᾶσιν ἐπ'
 ἕτα ὀδοιχροντα ἐπὶ ξένης ἐγενήθη. » Ἐπῆλθε γάρ
 καὶ οὗτος Βαθυλωνά τε καὶ τὴν Περσίδα, καὶ Αἴγυ-
 πτον, τοῖς τε Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθη-
 τεύων. Τί δὲ εἰ σοι καταλέγοιμι Ἡράκλειτον καὶ
 τοὺς ἄλλους Ἑλλήνων, δι' ὧν ἀπελέγεται ἡ παρ'
 Ἑλλήσι πολιτεία τὸν μακρὸν αἰῶνα πτωχεύουσα, καὶ
 γυμνὴ παντὸς μαθήματος ἀπολειφθεῖσα; Ἱεροῖς μὲν
 ὦν θεῶν, ἀγάλμασι τε καὶ ἀφιδρύσεσι, μαντεῖαις τε
 καὶ χρησμοῖς, καὶ τῷ πολλῷ τύφῳ τῶν λαοπλάνων
 δαιμόνων ἐκαλλωπίζετο, σοφίας δὲ ἀληθοῦς καὶ μαθή-
 ματος βιωφελοῦς εἰς τὸ παντελὲς ἐχῆρευεν. Οὐδέ τι
 πρὸς ἀγαθῶν λόγων εὐρεσιν αὐτοῖς τὰ ἀχρηστοῦ χρη-
 στήρια συνεβάλλετο· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ θαυμαστός
 Πύθιος εἰς φιλοσοφίαν αὐτοὺς τὸ παράπαν ὠφέλει,
 οὐδὲ τις ἄλλος θεῶν αὐτοῖς εἰς ἀναγκαῖον τυνὸς ἐπι-
 τήθεισιν συνήγει· ἀλλόμενοι δὲ ὡς ἐκχεῖσε, καὶ τὸν
 βίον ἅπαντα περιτρέχοντες, ἀλλοτριῶς πειλοῖσι σφᾶς
 αὐτοὺς ἐφαίδρυνον, κατὰ τὸν μῦθον· ὥστε αὐτοῖς ἦδη
 τὴν πᾶσαν φιλοσοφίαν ἐξ ἐράνου συστήναι. Ἄλλα
 γὰρ παρ' ἄλλων ἀποματτόμενοι μαθήματα, γεωμε-
 τριαν μὲν παρ' Αἰγυπτίων ἔσχον, ἀστρολογίαν δὲ
 παρὰ Χαλδαίων, καὶ αὖ πάλιν ἕτερα παρ' ἐτέρων·
 οὐδὲν δὲ παρὰ τισιν ἄλλοις, οἷόν τινες αὐτῶν τὸ παρ'
 Ἑβραίων ἀγαθὸν εὗροντο. Τοῦτο δὲ ἦν ἡ τοῦ τῶν
 ὧν Θεοῦ γυνῶσις, καὶ ἡ τῶν οἰκειῶν θεῶν κατά-
 γνωσις, ἦν μικρὸν μὲν ὅσον ὁ λόγος προῶν ἐπιδείξει.
 Τοσοῦτον δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὺς ἐντυγχάνοντας
 ἐπιστημαίνεται, ὡς οὐ μόνως ἐστέρηντο τῆς ἀληθοῦς
 θεολογίας οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν
 φιλοσοφία λυσιτελοῦντων μαθημάτων, καὶ οὐδὲ τού-
 των μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν κοινῶν καὶ πολιτικῶν ἐπι-
 τηθειμάτων. Ἡγοῦμαι δὲ μοι τήνδε συμβαλεῖσθαι
 τὴν σημείωσιν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ προκειμένου σκοποῦ·
 εἰ δὴ πρόκειται τὸν ἀπολογισμὸν ὑποσχέιν, τοῦ μὴ
 ὀλίγως ἡμᾶς τὴν παρ' Ἑβραίοις θεολογίαν, καὶ τὴν,
 ὡς ἂν αὐτοὶ φαίεν, βάρβαρον τῆς Ἑλληνικῆς προτε-
 τιμηκεῖναι φιλοσοφίας. Εἰ γοῦν ὀφθεῖεν αὐτοὶ πολὺ
 πρότερον τὰ πάντα παρὰ βαρβάρων ἔακευρημένοι,
 μηδὲν δὲ μηδ' ὄλως παρὰ τῶν οἰκειῶν θεῶν εἰς φιλο-

A Græci estis, neque senex e vobis quisquam, neque
 canum apud vos ullum disciplinæ genus. » Quin
 idem ipse Plato, non contentus ea, quæ sibi cum
 Pythagoreis in Italia fuerat, consuetudine, in Ægyptum
 navigasse, ac perditu in eorum philosophiam
 incubuisse dicitur. Atque hoc ipse testimonio plu-
 ribus operum suorum locis barbaros coonestat;
 quo in genere laudabilis, meo quidem iudicio,
 est, dum egregia animi æquitate, pulcherrimis sese
 ac præstantissimis philosophiæ opibus a barbaris
 instructum esse confitetur. Sane vero illum audias
 cum alibi passim, tum etiam in *Epimenide*, hoc
 fere modo de Syris Ægyptiisque loquentem: « At-
 que hujus rei auctor, inquit, barbarus is fuit, qui
 princeps ista perviderat. Hos enim aluit pervetusta
 regio, qui propter æstivæ tempestatis amœnitatem,
 quæ maxime in 472 Ægypto ac Syria est, eorum
 primi vim atque rationem animo informare po-
 tuerunt: unde etiam illa deinceps infinito jam ex-
 plorata tempore, ac maturitatem assecuta suam,
 cum ad gentes alias, tum ad nos etiam pervene-
 runt. » Tum paulo post ita colligit: « Ergo secure
 concludamus, quæcunque Græci a Barbaris acce-
 perint, ea tandem ipsos facere meliora. » Sic Plato.
 Quin etiam ante Platonem, Democritum ferunt,
 Babylouiorum de moribus disputationes edidisse,
 adeoque hunc in modum ipse alicubi gloriatur:
 « Plus, inquit, ego terrarum obii, quam ullus
 æqualium; disjunctissima quæque lustravi, cæli
 solique genera cognovi quamplurima, eruditos
 homines permultos audivi, nec in ducendis com-
 mittendisque lineis, vel eorum, qui apud Ægyptios
 Arsepedonaptæ nominantur, quisquam me demon-
 strationum certitudine superabat, quibus in om-
 nibus ad annos octoginta, peregrinus hospesque
 versatus sum. » Enimvero Babylonem iste quoque,
 Persidem, Ægyptumque peragravit, Ægyptiisque
 ac sacerdotibus operam dedit. Quid si Heraclitum
 cæterosque Græcos tibi commemorem, ex quibus
 manifeste quivis intelligat, Græcorum rempublicam
 summa penuria diutissime laborasse, atque om-
 nibus disciplinis vacuum nudamque perstitisse?
 Sacris videlicet numinum simulacris passim eri-
 gendis, vaticinationibus et oraculis, atque ambi-
 tiosa illa fallacium ac fraudulentorum dæmonum
 specie gloriabatur; veræ sapientiæ, omnisque om-
 nino doctrinæ, unde fructus in vitam aliquis re-
 dundet, præsidii carebat. Nec vero quidquam iis
 ad bene prudenterque sentiendum inanes oracu-
 lorum voces conducebant: imo ne egregius quidem
 ille Pythius, ad philosophiæ, aut alius e diis quis-
 quam, eos ad ullius rei necessariæ parandam co-
 piam juvabat. Sed vario huc atque illuc errore
 jactati, ac toto vitæ suæ tempore discursantes, ex

(22-23) Ἀρσεπεδονάπται. Arsepedonaptæ qui proprie fuerint, adhuc quaero. Alter manuscr. legit Ἀρσεπεδονάπται, sed in edit. nostra magis acquiesco. Vox, opinor, Græca est, non Ægyptiaca, et

fortassis, ex tribus, ἄρισ, πέδον, et ἄπτω compo-
 sita: erant enim isti mathematicorum illi περὶ
 τῶν γραμμῶν συνθέσεις occupati ut ait ipse Demo-
 critus.

alienis sibi plumis, ut est in fabula, cultum atque ornatum quærebant: adeo quidem, ut ex precaria stipe sua jam illis philosophia constet universa. Nam aliunde alia disciplinarum genera exprimentes, geometriam ab Ægyptiis, a Chaldæis astrologiam, ab aliis alia habuerunt. Nec tamen usquam gentium, ei bono simile quidquam reppererunt, cujus apud Hebræos ipsorum nonnulli facta copia est. Summi rerum omnium moderatoris Dei cognitionem, suorumque numinum rejectionem intelligo, quam utramque paulo post susceptæ disputationis progressus ostendet. **473** Nunc enim tantum id agimus, nostri ut lectores intelligant, Græcos illos veteres non vera modo theologia, sed etiam doctrinarum, quibus philosophiæ studia promoveri possunt, adeoque illarum ipsarum, quibus reipublicæ status informat, cognitione caruisse. Cujus ego rei probationem, ad ihud, quod efficiendum mihi deinceps ac demonstrandum proposui, lucis plurimum allaturum esse confido: siquidem ea defensionis nostræ suscepta ratio est, uti non inconsulto ac temere, Hebræorum, hoc est, ut ipsi quidem interpretantur, barbarorum hominum, philosophiam Græcæ a nobis antepositam fuisse ostendamus. Nam si Græcos ipsos, clam licet, omnia tamen a barbaris tanto ante corrogasse, nec solum abs Diis suis nihil ad consequendam philosophiam opis accepisse, verum etiam justis eos nominibus insimulasse constiterit, quamobrem nonnulli quoque divinitatem omnem tollere, quam hoc deorum genus colere maluerit: quis deinceps factum reprehendat, ac non potius probet, laudetque nostrum, qui melioris amore capti, aut potius in parta ejus, quod verum unum est, cognitione acquiescentes, nos vanitati subduxerimus, neque in Divinitatis sublatae scetus cum istis Græcorum sapientibus præcipites acti, neque cum egregiis philosophis vecordem illam insanamque deorum multitudinem, cum summi ac præpotentis Dei notitia, sædissime commiscentes, neque falsum omnino cum vero confundentes? Verum hæc postea viderimus: nunc ea tu mihi primum expende, quibus Græci non solas philosophiæ disciplinas, sed ipsas etiam vitæ communis tuendæ artes barbaris hominibus furati esse arguantur.

CAPUT V.

Nihil non a barbaris Græcos accepisse.

Cadmum illum certe quidem, qui communes litteras adeoque prima grammatices elementa Græcis informavit, genere Phœnicem fuisse constat, ut easdem litteras veteres nonnulli propterea Phœnicias appellarint. Nec desunt, qui a Syris excogitatas illas fuisse velint. Syri autem illi, Hebræi etiam utique fuerint, qui finitimam Phœniciæ **474** regionem, quæque Phœnicia quondam ipsa quoque, tum Judæa, hodie vèro a nostris Palæstina dicitur, incolebant. Et vero proxime sane ad Hebræorum nomina Græcarum litterarum accedit appellatio. Cum enim suum cuique apud Hebræos elemento nomen singulari quadam et propria significatione attributum fuerit, quod apud Græcos locum profecto nullum habet, sequitur omnino, ut minime Græcorum propria esse fateamur. Sunt autem elementa Hebræis omnia duo ac viginti. Primum dicitur alph, *disciplina* Græcæ reddi possit. Secundum beth, quasi *domus*. Tertium gimel, hoc est *plenitudo*. Quartum delth, quasi *librorum* dicas. Quintum he, id est *ipsa*. Quæ omnia si conjunxeris, sententiam ejusmodi aliquam efficias: *Disciplina domus, plenitudo librorum ipsa*. Jam sextum ab iis elementum vai nuncupatur, hoc est, *in ipsa*. Septimum zai, hoc est, *vivit*. Octavum heth, quod significat *vivens*. Ex quibus hic sensus colligitur: *In ipsa vivit vivens*. Nonum, teth, id est *bonum*. Deci-

σοφίαν ὠφελημένοι, ἀλλὰ καὶ τοῖς θεοῖς αὐτῶν ἐνδίκως ἐπιμεμφάμενοι, καὶ τινες διὰ ταῦτα ἀθεότητα μᾶλλον τῆς τῶν θεῶν θεραπείας προτειμηκότες· τί χρῆ λοιπὸν ἡμᾶς ἐπιμέμψασθαι, οὐχὶ δὲ ἀποδέξασθαι καὶ ἐπαινεῖν, ὅτι, τὸ κρεῖττον ἀγαπήσαντες, μᾶλλον δὲ τὸ μόνον ἀληθὲς εὐρόντες καὶ ἀπειληφότες, τοῦ ψεύδους ἀνεχωρήσαμεν, οὔτε εἰς ἄθεον λογισμὸν τοῖς σοφοῖς Ἑλλήνων ὁμοίως περιτραπέντες, οὔτε πάλιν τοῖς θαυμαστοῖς παραπλησίως φιλοσόφοις ἀναμῆθῃ τὴν πλάνην τὴν πολῦσθεν τῆ γνώσει τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ φύραντες, οὐδὲ γε τὸ ψεύδος ἅμα τῷ ἀληθεῖ συγγέαντες; Ἄλλὰ μήπω ταῦτα, ἐκεῖνα δέ μοι πρῶτα διεῖθε, δι' ὧν Ἕλληνας τὰ πάντα σεσυληκέναι βαρβάρους, οὐ μόνον τὰ φιλόσοφα μαθήματα, ἀλλὰ καὶ τὰς κοινὰς καὶ βιωφελεῖς εὐρέσεις, ἀπελέγχονται.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὅς τὰ πάντα παρὰ βαρβάρων Ἕλληνας ὠφέληται.

Πρῶτος τοιγαροῦν ὁ τὰ κοινὰ γράμματα, αὐτὰ δὲ τὰ πρῶτα τῆς γραμματικῆς στοιχεῖα, Ἕλλησι εἰσηγησάμενος Κάδμος, τὸ γένος Φοινίξ ἦν, ὅθεν καὶ Φοινικήα τὰ γράμματα τινες τῶν παλαιῶν ἐπιεκλήκασιν. Εἰσὶ δὲ οἱ Σύροι γράμματα ἐπινοῆσαι λέγουσι πρώτους. Σύροι δ' ἂν εἶεν καὶ Ἑβραῖοι, τὴν γείτονα Φοινίκης, καὶ αὐτὴν τὸ μὲν παλαιὸν Φοινίκην, μετέπειτα δὲ Ἰουδαίαν, καθ' ἡμᾶς δὲ Παλαιστίνην ὀνομαζομένην, οἰκοῦντες. ὧν καὶ μάλιστα οὐκ ἄλλοτριζοῦνται ἢ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων φωνή. Ἐκαστον γοῦν τῶν στοιχείων παρ' αὐτοῖς κατὰ τινος σημαντικῆς διανοίας τὴν προσηγορίαν φέρει, ὅπερ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν παρὰ τοῖς Ἕλλησι· διὸ καὶ μάλιστα μὴ ἔντα ἴδια Ἑλλήνων ὠμολόγηται. Ἔστι δὲ τὰ πάντα παρ' Ἑβραίοις στοιχεῖα δύο καὶ εἴκοσι· ὧν τὸ μὲν πρῶτόν ἐστιν ἀλφ, ὃ μεταληφθὲν εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν λέγουσι ἂν μάθησις· τὸ δὲ δεύτερον βῆθ, ὃ μεθερμηνεύεται οἶκον· τὸ τρίτον γίμελ, ὃ ἐστὶ πλήρωσις· τὸ τέταρτον δέλθ, ὃ σημαίνει δέλτων· τὸ πέμπτον ἦ, ὃ ἐστὶν αὐτή. Ὁμοῦ δὲ τὰ πάντα ἀπαρτίζει τοιαύτην τινὰ διάνοιαν· Μάθησις οἶκον, πλήρωσις δέλτων αὐτῆ. Εἶτα μετὰ ταῦτά ἐστι στοιχεῖον ἕκτον, λεγόμενον παρ' αὐτοῖς οὐαῦ, ὃ ἐστὶν ἐν αὐτῇ· ἔπειτα ζαῖ, ὃ ἐστὶ ζῆ' μεθ' ὃ ἦθ, ὃ ἐστὶν ὁ ζῶν· ἦ τὸ ὄλον· Ἐν αὐτῇ ζῆ ὁ ζῶν. Μετὰ ταῦτα στοιχεῖον ἑννατον, τὸ τῆθ, ὃ ἐστὶ καλή· ἔπειτα ἰῶθ, ὃ ἐρμηνεύεται ἀρχή· ὁμοῦ τὰ δύο· Καλή ἀρχή. Ἐπὶ τούτοις κζφ

ἔστιν ὅμως· ἔπειτα λάβδ (24), ὃ ἐστὶ μάθε· τὸ δλον, ὅτι ὅμως μάθε. Μετὰ ταῦτα τρισκαίδέκατον στοιχείον ἐστὶ τὸ μῆμ, ὃ ἐστὶν ἐξ αὐτῶν· ἔπειτα νοῦν, ὃ ἐστὶν αἰωνία· εἶτα σάμχ, ὃ ἐρμηνεύεται βοήθεια· ἴν' ἢ τὸ λεγόμενον· Ἐξ αὐτῶν αἰωνία βοήθεια. Ἐπὶ τούτους τὸ αἴν, ὃ μεταληφθὲν σημαίνει πηγῆν, ἢ ἐρθολιμὸν· ἔπειτα τὸ φῆ, στόμα· εἶθ' ἐξῆς, τὸ σάδη, ὃ δικαιοσύνην· ὦν ἢ διάνοια ἐστὶ· Πηγῆ, ἢ καὶ ὄφθαλμὸς, καὶ στόμα δικαιοσύνης. Μετὰ ταῦτα στοιχείον ἐστὶ κῶφ, ὃ ἐρμηνεύεται κλησὶς· ἔπειτα βῆς, ὃ ἐστὶ κεφαλή· καὶ μετὰ ταῦτα σέν, ὅπερ ἐστὶν ὀδύστες· ἐπὶ πᾶσι τὸ κῶ στοιχείον καλεῖται παρ' αὐτοῖς ὀαῦ, ὃ δηλοῖ σημεῖα· ἔχοι δ' ἂν ἡ διάνοια· Κλησὶς κεφαλῆς καὶ ὀδόντων σημεῖα. Καὶ παρὰ μὲν Ἑβραίοις τοιαῦτα εἰς τὴν ἡ τῶν στοιχείων μετάφρασις καὶ ἐρμηνεία, λόγου διάνοιαν ἀπαρτίζουσα, τῆ τῶν στοιχείων μαθήσει τε καὶ ἐπαγγελίᾳ προσήκουσαν· τὸ ὅμοιον δ' οὐκ ἂν εὐροῖς παρ' Ἑλλήσιν, ὅθεν, ὡς ἔφην, ὁμολογεῖν ἀνάγκη μὴ ὄντα οικεῖα Ἑλλήνων, παραπεποιημένα δὲ ἀντικρὺς ἀπὸ τῆς βαρβάρου φωνῆς, καὶ ἐξ αὐτῆς δὲ ἐλέγχεται τῆς καλ' ἕκαστον στοιχείον ἐπωνυμίας. Τί γὰρ τοῦ ἀλφ τὸ ἀλφα διενήνοχεν; ἢ τοῦ βῆθ τὸ βῆτα, ἢ τοῦ γάμμα τὸ γίμελ, ἢ τοῦ δέλθ τὸ δέλτα, ἢ τοῦ η τὸ ε, ἢ τοῦ ζαὶ τὸ ζῆτα, ἢ τοῦ θῆθ τὸ θῆτα, καὶ ὅσα τοῦτοις παραπλήσια; ὥστε ἀναμφιβέκτον εἶναι τὸ μὴ Ἑλλήνων οικεῖας εἶναι τὰς τοιαύτας φωνάς· Ἑβραίων ἄρα, παρ' οἷς καὶ σημαίνοντι ἕκαστον αὐτῶν ἀποδείκνυται. Παρὰ δὲ τούτοις πρώτοις ἀρξάμενα, προῆλθεν εἰς τε ἄλλους καὶ δὴ καὶ εἰς Ἑλληνας. Ταῦτα μὲν οὖν μοι περὶ τῶν πρώτων στοιχείων εἰρήσθω. Τῆς δ' αὐτῆς ἡμῖν ὑποθέσεως ἐφαψάμενος καὶ ὁ Κλήμης, ἐπάκουσον ἃ φησιν.

apud quos sua cuique significatio tribuitur. Ibi vero nate cum essent, cum ad alios deinde ,tum ad ipsos quoque Græcos pervenere. Atque hæc de primis litterarum elementis modo satis. Jam vero Clementem audi, in eadem mecum disputatione versantem.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν Κλήμεντος.

Ἡ Ἱατρικὴν (25) δὲ Ἄτιν Αἰγύπτιον, μετὰ δὲ ταῦτα Ἀσκληπιὸν αὐξῆσαι τὴν τέχνην ἱστοροῦσιν. Ἄτλας δὲ ὁ Αἰθὺς πρώτος ναῦν ἐναυπηγήσατο, καὶ τὴν θάλασσαν ἐπέλευσε (26). Καὶ ἀστρολογίαν δὲ πρώτοι εἰς ἀνθρώπους ἐξήνεγκαν Αἰγύπτιοι, ὁμοίως δὲ καὶ Χαλδαῖοι (27). Εἰσὶ δὲ οἱ Κἄρας τὴν δι' ἀστέρων πρόγνωσιν ἐπινοήσαντες λέγουσι. Πτήσεις δὲ ὀνείρων παρεφύλαξαν πρώτοι Φρύγες. Καὶ θυτικὴν ἤκρίβωσιν Τοῦσχοι, Ἱταλίαις γείτορες. Ἰσαυροὶ δὲ καὶ Ἀραβες ἐξεπόνθησαν τὴν οἰωνοστικὴν, ὡσπερ ἀμέλει Τελμισσεῖς τὴν δι' ὀνείρων μαντικὴν. Τυρρῆναῖοι δὲ σάπτιγγα ἐπενόησαν, καὶ Φρύγες αὐλόν· Φρύγες γὰρ ἦσθιν Ὀλυμπός τε καὶ Μαρσύας. Λύχνους τε αὖ (28) καλεῖν πρώτοι κατέδειξαν Αἰγύπτιοι, καὶ τὸν

(24) Λάβδ. Leg. λάμδ· τὸ β, vulgari errore, subiit in locum τοῦ μ.

(25) Ἱατρικὴν. Exstat hic Clementis locus, *Stromat.* i, pag. 225, edition. Græco-Lat. Qui locus subinde vel truncatur ab Eusebio, vel insigni membrorum ac periodorum traiectione mutatur. Porro Theodoret., *Græcar. affect.* lib. i, non procul ab initio, simili disputationis in genere versatur, sed brevius. Fronto noster ὁ Μακρῆτης dissimulato

num joth, quod redditur principium; quæ duo, *Bonum principium*, efficiunt. Undecimum chaph, hoc est, *verumtamen*. Duodecimum labd, hoc est, *disce*: quod utrumque simul est: *Verumtamen disce*. Decimum tertium, mem, quod significat, *ex ipsis*. Decimum quartum, nun, id est *æternum*. Decimum quintum sanich, quod exponitur *auxilium*, ut sensus hic existat: *Ex ipsis æternum auxilium*. Decimum sextum, ain, quod *fontem* vel *oculum* significat. Decimum septimum, phe, os. Decimum octavum sade, hoc est, *justitia*; unde hanc sententiam elicias: *Fons, vel oculus, et os justitiæ*. Decimum nonum coph, id est *appellatio*. Vicesimum res, quod est *caput*. Vicesimum primum sen, hoc est *denes*. Vicesimum secundum, idemque postremum, vocatur ab illis thau, quod *signa* interpretari queas: hoc sensu, *Appellatio capitis, dentiumque signa*. Hujusmodi ergo litterarum apud Hebræos appellatio significationem habet, ex qua quidem integræ orationis existit ea sententia, quæ litterarum istarum cognitioni, ac promissioni cuidam belle admodum apteque conveniat. Cui simile apud Græcos nihil unquam reperias, ut eas, quod paulo ante dicebam, fateri necesse sit Græcorum proprias non esse, sed palam ex barbarâ lingua levi quadam vocis mutatione traductas. Id quod ex Græca singulorum elementorum appellatione quivis intelligat.

475 Quid enim alph ab alpha magnopere differt? quid autem vel betha a beth, vel a gamma gimel, aut delta a delth, aut epsilon ab he, aut a zai zeta, aut theta a theth, cæteraque deinceps? Maneat ergo, voces illas non Græcorum, sed Hebræorum esse,

nate cum essent, cum ad alios deinde ,tum ad ipsos

CAPUT VI.

In eandem sententiam Clementis verba.

Ἡ Ἱατρικὴν (25) δὲ Ἄτιν Αἰγύπτιον, μετὰ δὲ ταῦτα Ἀσκληπιὸν αὐξῆσαι τὴν τέχνην ἱστοροῦσιν. Ἄτλας δὲ ὁ Αἰθὺς πρώτος ναῦν ἐναυπηγήσατο, καὶ τὴν θάλασσαν ἐπέλευσε (26). Καὶ ἀστρολογίαν δὲ πρώτοι εἰς ἀνθρώπους ἐξήνεγκαν Αἰγύπτιοι, ὁμοίως δὲ καὶ Χαλδαῖοι (27). Εἰσὶ δὲ οἱ Κἄρας τὴν δι' ἀστέρων πρόγνωσιν ἐπινοήσαντες λέγουσι. Πτήσεις δὲ ὀνείρων παρεφύλαξαν πρώτοι Φρύγες. Καὶ θυτικὴν ἤκρίβωσιν Τοῦσχοι, Ἱταλίαις γείτορες. Ἰσαυροὶ δὲ καὶ Ἀραβες ἐξεπόνθησαν τὴν οἰωνοστικὴν, ὡσπερ ἀμέλει Τελμισσεῖς τὴν δι' ὀνείρων μαντικὴν. Τυρρῆναῖοι δὲ σάπτιγγα ἐπενόησαν, καὶ Φρύγες αὐλόν· Φρύγες γὰρ ἦσθιν Ὀλυμπός τε καὶ Μαρσύας. Λύχνους τε αὖ (28) καλεῖν πρώτοι κατέδειξαν Αἰγύπτιοι, καὶ τὸν

nomine, locum illum Clementis crudite illustravit. Interim Plinium consule, lib. vii, cap. 56.

(26) Ἐπέλευσε. Post hoc verbum, quæ sequuntur, præcedunt apud Clementem, pag. 224.

(27) Χαλδαῖοι. Hic etiam ab Eusebio nonnulla resæcantur.

(28) Λύχνους τε αὖ. Hæc item loco mota sunt. Nam apud Clementem pag. 224, statim post Χαλδαῖοι, ante illa, εἰσὶ δὲ οἱ Κἄρα: leguntur.

nium Ægyptii docuerunt, primi et annum duode- A
cim in menses tribuerunt, et cum mulieribus in
templis rem habere vetuerunt, et nemini, qui non
sese ab uxoris congressu lustrasset, patere templa
voluerunt. Ab iisdem quoque profecta geometria
est. Telmis autem et Damnameneus Idæorum Dac-
tylii ferrum in Cypro: Delas alius quidam Idæus,
vel ut Hesiodus mavult, Scythia, ferri temperandi
artem primi repererunt. Sane quidem Thraces et
primi *harpes*, incurvus is gladius est, invenerunt,
et primi peltas in equis gestare cœperunt: quarum
etiam usum per sese Illyrii habuerunt. Tuscis sin-
gendi artem vulgo acceptam ferunt, Itano; qui Sam-
nites fuit, scutum. Cadmus 476 Phœnicus lapi-
cidinam reperit, auriq[ue] metalla sub Pangeum
montem deprehendit. Cappadoces, aliud quoddam B
hominum genus, uti quod nablium vocant, ita quod
dichordum, Assyrii principes invenerunt. Quadriren-
tem Carthaginenses moliti primi sunt, quam Bos-
porus indigena œdificavit. Medæa illa Colchis, Ætæ
filia, inficiendæ comæ artem excogitavit. Noropes
(gens est Pœoniæ, Noricos hodie appellamus) con-
flandi æris, ferriq[ue] purgandi rationem primi tenuerunt.
Amycus, rex Bebryciorum, cæstus pugilum
primus invenit. In musica Lydium concentum Olympus
Mysus sedulo ac solerter excoluit: Troglodytæ,
quos vocant, sambucæ, quod et ipsum instrumenti
musici genus est, auctores fuere. At obliquam fistu-
lam Satyri, trichordum, quamque diatonum har-
moniam nuncupant, Agnis; pulsandarum fidium
artem Olympi; mixophrygium et mixolydium gen-
us, Marsyæ inventum esse ferunt, quos omnes in
Phrygia natos esse constat. At Thamyri cuidam Thraci
Doricum tribuitur. Jam a Persis currum, lectum,
atq[ue] suppedaneum, a Sidoniis vero triremim pro-
fectam esse accepimus. Siculi autem Italiæ finitimi
cum phormingem, etitharæ non absimilem, tum
etiam crepitacula primi reperere. Vestem byssinam
Semiramide Assyrii imperante inventam fuisse

a Cl. Τουσκανούς. b Cl. Καππάδοκας.

(29) *Τέλμις τε και Δαμναμενός*, etc. Hæc leges
apud Clementem pag. 225, post superius illud
ἐπιλευσε. Verum pro *Τέλμις*, editum est *Κέλμις*, et
pro *Δαμναμενός*, *Δαμνανεός*. Recte *Κέλμις*, *Δαμνα-*
νεός vitiose. Auctor ejus carminis, quod *Phoronis*
dictum est:

Ἔρθα ρήγτες

Ἰδαῖοι Φρύγες, ἄνδρες ὀρέστεροι οὐκ ἔραιοι
Κέλμις, Δαμναμενός τε μέγας, και ὑπέρθιος ἄκμων
Οἱ πρότοι τέγγην πολυμήτιος Ἐγαστοῦ
Εὖρον ἐν οὐρείῃσι ράπαις, ἰδεντα σίδηρον
Ἐς πῦρ τ' ἠνεγκαν, και ἐπιπρεπὲς ἔργον ἔδειξαν.
Hæc *Phoronidis* auctor poeta. Sic dictum carmen
illud a *Phoroneo* Argivorum rege. Cave enim *Pho-*
ronidem poetam fuisse putes, ut Erasmus. Infra
pag. 497, ex Clemente Alexand.: Ἀκουσίλαος, Φο-
ρωνία πρώτον ἀνθρώπων γενέσθαι λέγει· ὅθεν και ὁ
τῆς Φορωνίδος ποιητῆς, εἶναι αὐτὸν ἔφη πατέρα
θνητῶν ἀνθρώπων.

(30) *Ἰουδαίων*. Manifestus error. Recte Clemens
cum illo *Phoronidis* auctore, *Idæos* vocavit.

(31) *Δέλμις δὲ ἄλλος Ἰουδαῖος*. Clemens ὁ δὲ
ἄλλος Ἰδαῖος. Vere quidem Ἰδαῖος, sed nomen *Δέλ-*
μις ex nostro Eusebio repetendum. Plinius lib. vii,
cap. 56: Ἔς conflare et temperare, Aristoteles Ly-

ένιαυτὸν εἰς ἑβ' μῆνας διεῖλον, και ἐν ἑορῆς γυναιξί
μίγνυσθαι ἐκώλυσαν, μηδὲ εἰς ἑρὰ εἰσιέναι ἀπὸ γυ-
ναικῶν ἀλούτους ἐνομοθέτησαν. Γεωμετρίας τε αὖ
εὐρετὰ οἱ αὐτοὶ γεγόνασι. Τέλμις τε και Δαμναμε-
νεός (29) οἱ τῶν Ἰουδαίων (30) Δάκτυλοι πρότοι ἐν
Κύπρῳ σίδηρον εὗρον. Δέλμις δὲ ἄλλος Ἰουδαῖος (31)
εὕρε χαλκοῦ κρᾶσιν, ὥς δὲ Ἡσίοδος, Σκυθῆς. Ναι
μὴν Θρᾶκας πρότοι τὴν καλουμένην ἄρπην εὗρον·
ἔστι δὲ μάχαιρα καμπύλη· και πρότοι πέλταις ἐπὶ
τῶν ἵππων ἐχρήσαντο. Ὀμοίως δὲ και Ἴλλυριοὶ τὴν
καλουμένην πέλτην εὗρον. Ἐπι φασὶ, τοὺς καλοὺς
τὴν πλαστικὴν ἐπινοήσαι· Ἰτανόν τε, Σαυνίτης οὗτος
ἦν, πρώτον θυρεὸν κατασκεύασαι. Κάδμος γὰρ ὁ
Φοινιξί λιθοτομίαν ἐξεύρε, και μέταλλα χρυσοῦ τὰ
περὶ τὸ Πάγγαιοον ὄρος ἐπενόησεν. Ἡθῆ δὲ και ἄλλο
ἔθνος Καππαδόκας^b πρότοι εὗρον τὴν νάβλαν καλου-
μένην, ὅν τρῶπον και τὸ διχορδὸν Ἀσσύριοι. Καρχη-
δόνιοι γὰρ πρότοι τετρήρη κατεσκεύασαν· ἐναυτή-
γησε δ' αὐτὴν Βόσπορος αὐτόχθων (32). Μήδεά τε,
ἢ Αἰήτου, ἢ Κολχίς, πρώτη τριχῶν ἐπενόησε βαφήν.
Ἄλλὰ και Νύροπες (ἔθνος δ' ἔστι Παίονικόν, ὃν δὲ
Νωρικοί καλοῦνται,) κατεϊργάσαντο χαλκόν, και σί-
δηρον ἐκάθηραν πρότοι. Ἀμυκός τε ὁ Βεβρύκων
βασιλεὺς ἱμάνας πυκτικοὺς εὗρε. Περὶ τε μουσικ-
κὴν (33) Ὀλυμπος ὁ Μυσός τὴν Λύδιον ἄρμονίαν ἐπι-
λοτέχνησεν· οἱ τε Τρωγλοδῦται καλούμενοι σαμβύ-
κην εὗρον, ὄργανον μουσικόν. Φασὶ δὲ και τὴν πλά-
γιαν σύριγγα Σάτυρον εὕρειν τὸν Φρύγα· τριχορ-
δον (34) δὲ ὁμοίως, και τὴν διάτονον ἄρμονίαν Ἄγγην
τὸν και αὐτὸν Φρύγα· κρούματα δὲ Ὀλυμπον ὁμοίως
τὸν Φρύγα· και τὴν μιξοφρύγιον και μιξολύδιον,
Μαρσύαν, τῆς αὐτῆς ὄντα τοῖς προεϊρημένους χώρας·
και τὴν Δώριον Θάμυριν ἐπινοήσαι τὸν Θρᾶκα. Πέρ-
σας τε πρώτους ἀπχκόμαεν ἀπὴννην και κλίνην, και
ὑποπόδιον ἐργάσασθαι, τοὺς τε Σιδωνίους τρίκωπον
ναῦν κατασκεύασαι. Σικελοὶ τε οἱ πρὸς τῇ Ἰταλίᾳ
πρότοι φόρμιγγα εὗρον, οὐ πολὺ τῆς κιθάρας λει-
πομένην, και κρόταλα ἐπενόησαν. Ἐπὶ τε Σεμιρά-
μεως βασιλίδος Ἀσσυρίων (35) τὰ βύσσινά ἱμάτια

dum Scythem monstrasse, Theophrastus Delam
Phrygem putat.

(32) *Αὐτόχθων*. Recte ut paulo ante Ἀπὼν αὐ-
τόχθονα dixerat. Clemens αὐτοσχέδιον legit, corrupte,
ut videtur.

(33) *Περὶ τε μουσικὴν*. Juvat Plinii locum ex
lib. vii, cap. 56, ascribere. Musicam, inquit, Am-
phion: fistulam et monaulon Pan Mercurii: obli-
quam tibiam Midas in Phrygia; geminas tibias
Marsyas in eadem gente: Lydiorum modulos Amphion:
Dorios Thamyras Thrac: Phrygios Marsyas Phryx:
citharam Amphion; ut alii, Orpheus: ut alii, Li-
nus: septem chordis additis Terpander: octavam
Simonides addit: nonam Timotheus: cithara sine
voce cecinit Thamyras primus: cum cantu Am-
phion; ut alii, Linus: citharœdica carmina compo-
suit Terpander: cum tibiis, canere voce, Troæ-
nius Dardanus instituit. Hic Thamyras Plinio dici-
tur, quem paulo post Thamyrim vocat Eusebius,
cum Homero.

(34) *Τριχορδον*, etc. Totum hoc membrum apud
Clementem deest, post tamen ex nostro assutum est.

(35) *Σεμιράμεως βασιλίδος Ἀσσυρίων*. Plinie
emendandus Clemens, apud quem inveterato mendæ
legitur, Σεμιοσίμεως βασιλέως Αἰγυπτίων.

εῖρησθαι ἱστοροῦσι. Καὶ πρώτην ἐπιστολὰς συντάξει: Ἄτοσσαν, τὴν Περσῶν βασιλεύσασαν, φησὶν Ἑλλάνικος. Σκάμμων (36) μὲν οὖν ὁ Μιτυληναῖος, καὶ Θεόφραστος ὁ Ἐφέσιος (37), Κύδιππος τε ὁ Μαντινεὺς, ἔτι τε Ἀντιφάνης καὶ Ἀριστόδημος, καὶ Ἀριστοτέλης, πρὸς τοῦτους δὲ Φιλοστέφανος, ἀλλὰ καὶ Στράτων ὁ Περιπατητικὸς, ἐν τοῖς *Περὶ εὐρημάτων* ταῦτα ἱστορήσαν. Παρεθέμην δὲ αὐτῶν ὀλίγα εἰς σύστασιν τῆς παρὰ βαρβάρους εὐρετικῆς καὶ βωφελοῦς φύσεως, παρ' ὧν Ἑλληνας τὰ ἐπιτηδεύματα ὠφέληται. Ταῦτα ῥήμασι αὐτοῖς ὁ Κλήμης ἐν *Στροματεῦσι*. Τοῖς δ' εἰρημένους δοκῶ μοι εὖ ἔχειν ἐπισυνάψαι καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Ἰωσήπου τοῦ Ἑβραίου γραφῆς, ἣν *Περὶ τῆς Ἰουδαίων ἀρχαιοτήτος* ἐν δυσὶν ἐπραγματεύσατο βιβλίοις, περὶ τοῦ νέους γεγονέναι τοὺς Ἑλληνας, καὶ παρὰ βαρβάρων ὠφελησθαι, διάφρονά τε αὐτοῖς γεγραμέναι· συμβαλεῖται γοῦν καὶ ταῦτα εἰς τὴν τῶν εἰρημένων ἀκριθεῖ καὶ βεβαίαν πίστωσιν. Ἄκουε τοῖνυν οἷα καὶ οὗτος γράφει πρὸς λέξιν.

a nobis allata sunt, fidem maxime pertinebunt. Audi ergo, quemadmodum ipse præterea loquatur ad verbum.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἰωσήπου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

« Πρῶτον οὖν (38) ἐπέρχεται μοι πάνυ θαυμάζειν τοὺς οἰομένους δεῖν περὶ τῶν παλαιωτάτων ἔργων μόνους προσέχειν τοῖς Ἑλλήσι, καὶ παρὰ τούτων κυνθάνεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ἡμῖν δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἀπιστεῖν. Πᾶν γὰρ ἐγὼ τούναντιον ὁρῶ συμβεθεκὸς, εἰ γε δεῖ μὴ ταῖς ματαίαις δόξαις ἐπακολουθεῖν, ἀλλὰ ἐξ αὐτῶν τὸ δίκαιον τῶν πραγμάτων λαμβάνειν. Τὰ μὲν γὰρ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἅπαντα νέα, καὶ χθὲς καὶ πρῶτην, ὡς ἂν εἴποι τις, εὐρήσεις (39) γεγονότα· λέγω δὲ τὰς χτίσεις τῶν πλεων, καὶ τὰς ἐπινοίας τῶν τεχνῶν καὶ τὰς τῶν νόμων ἀναγραφάς· πάντων δὲ νεωτάτη σχεδὸν ἐστὶ παρ' αὐτοῖς ἢ περὶ τοῦ συγγράφειν τὰς ἱστορίας ἐπιμέλεια. Τὰ μὲντοι παρ' Αἰγυπτίοις τε καὶ Χαλδαίοις, καὶ Φοίνικιν, (εἰ γὰρ νῦν ἡμᾶς ἐκείνοις συγκαταλέγειν·) αὐτοὶ δὴ ποῦθεν ὁμολογοῦσιν ἀρχαιοτάτην καὶ μονιμωτάτην ἔχειν τῆς μνήμης τὴν παράδοσιν. Καὶ γὰρ τόπους ἅπαντες οἰκοῦσιν ἤκιστα ταῖς ἐκ τοῦ περιέχοντος φθοραῖς ὑποκειμένους, καὶ πολλὴν ἐποίησαντο πρόνοιαν τοῦ μηδὲν ἀμνηστον τῶν παρ' αὐτοῖς πραττομένων παραλιπεῖν, ἀλλ' ἐν δημοσίαις ἀναγραφαῖς ὑπὸ τῶν σοφωτάτων ἀεὶ καθιεροῦσθαι. Τὸν δὲ περὶ τὴν Ἑλλάδα τόπον μυρία μὲν κατέσχον φθοραὶ, ἐξαλείφουσαι τὴν μνήμην τῶν γεγονότων· ἀεὶ δὲ καινοὺς καθιστάμενοι βίους, τοῦ παντὸς ἐνόμιζον ἀρχειν ἕκαστος τὸν ὑφ' αὐτοῦ (40). Ὅψ' ἔδ' ἐκείνου καὶ μόλις ἔγνωσαν φύσιν γραμμάτων. Οἱ γὰρ ἀρχαιοτάτην αὐτῶν τὴν χρῆσιν εἶναι θέλοντες παρὰ Φοινίκων καὶ Κάδμου σεμνύνονταί μαθεῖν.

(36) *Σκάμμων*. Clemens et Suidas *Σκάμων*. Itam Atheneus, lib. iv, ubi de Sicinnide, quod salutationis genus erat, disputans, *Σκάμων*, inquit, ἐν πρώτῳ τῶν *εὐρημάτων*. Cujus operis hic mentio est, tanquam Scamoni cum aliis plerisque communis.

(37) Ὁ Ἐφέσιος. Clemens, ὁ Ἐρέσιος. Legend. Ἐρέσιος. Sic enim apud Diogen. Laertium legitur; et Stephanus de urbibus, Ἐρέσιος, inquit, πόλις ἐν

A memorant. Atossam Persarum olim reginam, epistoliarum conficiendarum auctorem fuisse tradit Hellanicus. Atque hæc omnia Scammon Mitylenæus, Theophrastus Ephesinus, Cydippus Mantinensis, necnon Antiphanes, Aristodemus, et Aristoteles, adeoque Philostephanus, et Strato Peripateticus, in suis *De rerum inventionis* libris, memoriæ prodiderunt. Ex quibus pauca ista proferre placuit, quæ vim illam inventricem, vitæque cultricem humanæ, barbarorum ingeniis insidentem, a quibus ipsi quoque Græci artes ac disciplinas hauserunt, certius comprobarent. Hæc totidem verbis Clemens primo *Stromateon*. Quibus tanti futurum existimo, nonnulla ex eo Josephi Hebræi opere insuper adjungere, quod *De Judæorum antiquitate* libris duobus elaboravit, ubi et juniores fuisse Græcos, et a barbaris accepisse quamplurima, necnon inter sese pugnantia scripsisse demonstrat. Illa quippe 477 ad pleniorum quoque ac firmiter eorum, quæ adhuc

B

Ex Josepho in eamdem sententiam.

« Primum, inquit ille, vehementer eos mirari subit, qui de rebus antiquissimis, non aliis fidem quam Græcis hominibus habendam esse, non nisi ab illis verum expectandum, proinde neque nobis, neque aliis quibuscunque credendum arbitrantur. Equidem hoc in genere secus omnino statuendum intelligo, si modo verum e rebus ipsis haurire potius, quam vanis et insulis opinionibus inhærere malimus. Enimvero nova certe apud Græcos omnia, et ante unum, ut ita loquar, alterumve diem existitis reperias, urbium molitionem, excogitationem artium, legum perscriptionem. Omnium vero novissime ad scribendam historiam sese contulerunt. At vero Ægyptiis, Chaldæis, Phœnicibus (ne cum iis nostrates hoc loco numerem), vetustissimam atque constantissimam rerum suarum manere memoriam Græci fatentur ipsi. Etenim cum regionem incolunt omnium minime infesto cælo laborantem, tum diligentiam in eo singularem adhibuerunt, uti ne quid e rebus suis oblivione consequitum jaceret, sed potius omnia publicas in tabulas virorum sapientissimorum manibus referrentur. Contra vero tractum illum Græciæ universum, infinitorum morborum subinde depasta lues, rerum gestarum memoriam funditus abolevit, adeoque novo semper instituto vitæ curriculo, suum quique sibi universæ principium et caput esse facile persuaserunt. Iidem sero admodum, vixque tandem litterarum naturam didicere. Nam qui vetustissimum illarum usum

ἄεσθω, ἐξ ἧς Θεόφραστος Ἀριστοτέλους γνώριμος, καὶ διάδοχος, τὸ ἐθνικὸν Ἐρέσιος, καὶ Ἐρεσιεύς.

(38) *Πρῶτον οὖν*. Josephus hæc habet lib. i *Cont. Apionem*, ipso statim initio, p. 1033, edit. Græco-Lat. Gelen.

(39) *Εὐρήσεις*. Melius, quam ut Joseph., εἰροί.

(40) Ἰψ' ἐκείνου. Joseph., ἐπ' αὐτοῦ, ἐπ' αὐτοῦ.

esse volunt, eas illi sese a Phœnicibus atque a Cadmo accepisse gloriantur. Neque tamen ququam aut in sacris, aut in publicis usquam monumentis, litterarum ullum ejus temporis exstare vestigium ostenderit, cum de illis ipsis qui Trojanam expeditionem tanto post susceperunt, dubitatum perditum quæsitumque sit, num litteris uterentur. Qua de re verior ea constantiorque sententia 478 jam obtinet, ignoratum ab iis hodiernum illarum usum fuisse. Neque tu scriptum omnino apud Græcos ullum, cujus de fide modo constat, Homericæ poesi antiquius invenias. At eum post Trojanæ tempora natum esse nemo non fatetur: imo ne ab ipso quidem litteris suam illam poesin mandatam esse ferunt, sed posteriorum memoria propagatam aliquandiu, variis ex cantilenis collectam demum et contextam fuisse, ac propterea tantum in ea vulgo discrepantiæ reperiri. Ergo qui ex illis ad scribendam historiam animum appulere, Cadmus, inquam, Milesius, et Acusilaus Argivus, ac si qui præterea nominantur, paulum admodum Persicam adversus Græcos expeditionem tempore anteverterunt. Ad hæc qui de rebus cælestibus atque divinis primi apud eos philosophari cœperunt, ut Pherecydes Syrus, Pythagoras et Thales, illos et Ægyptiorum Chaldæorumque discipulos fuisse, nec nisi pauca scripsisse, ore omnes uno pronuntiant; atque illa Græci cum omnium vetustissima esse arbitrantur, tum vix etiam ab illis scripta fuisse credunt. Quis igitur vano stolidoque fastu Græcos laborare non videat, qui sibi et res antiquas tenere soli, et soli accuratam illarum integramque veritatem tradere videantur? Imo, quis non ex iisdem scriptoribus illud perfacile auferat, perspecti ab iis nihil exploratique conscriptum, sed tantum quantum assequi conjectura potuerint? Itaque scriptis suis alios passim alii reprehendunt, nec iisdem omnino de rebus longe diversa loqui crubescunt. Ego vero importunus et otiosus utique videar, si quibus id quam ipsi mihi notius est, percensere velim, quam in genealogiæ rationibus multa sint, in quibus Hellenicus ab Acusilaio dissideat: quam apud Hesiodum Acusilaus multa castiget: quam sæpe mendacii reum Hellenicum Ephorus, Ephorum Timæus, Timæumque recentiores, denique Herodotum universi peragant. Neque vero aut de rebus Siculis eadem Timæus, quæ Antiochus, Philistus, et Callias, sentire voluit: aut in Atticarum, vel Argolicarum historia, qui genus idem scribendi susceperunt, aliorum alii sensum mentemque secuti sunt. Quamquam quid ea persequi attinet, quæ per urbes passim contigere, et angustioribus omnino regionibus continentur, cum in ipsa quoque Persica expeditione, ac rebus in ea gestis, lauda-

Οὐ μὴν οὐδ' ἀπ' ἐκείνου (41) τοῦ χρόνου εὐναίτῳ τις ἂν δείξει τὴν σωζομένην ἀναγραφὴν οὔτ' ἐν ἱεροῖς οὔτ' ἐν δημοσίοις ἀναθήμασιν· ὅπου γε καὶ περὶ τῶν ἐπὶ Τροίας τοσοῦτοις ὕστερον ἔτεσι στρατευσάντων πολλὴ γέγονεν ἀπορία καὶ ζήτησις, εἰ γράμμασιν ἐχρῶντο· καὶ τάληθες ἐπικρατεῖ μᾶλλον, περὶ τοῦ τὴν νῦν οὖσαν τῶν γραμμάτων χρῆσιν ἐκείνους ἀγνοεῖν. Ὅλως δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν οὐδὲν ὁμολογούμενον εὐρίσκεται γράμμα τῆς Ὁμήρου ποιήσεως πρῶτον· οὗτος δὲ καὶ τῶν Τρωϊκῶν ὕστερος φαίνεται γενόμενος. Καὶ φασὶν οὐδὲ τοῦτον ἐν γράμμασι τὴν αὐτοῦ ποιήσιν καταλιπεῖν, ἀλλὰ διαμνημονευομένην, διὰ γραμμάτων (42) ὕστερον συντεθῆναι· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰς ἐν αὐτῇ σχεῖν τὰς διαφωνίας. Οἱ μὲντοι τὰς ἱστορίας ἐπιχειρήσαντες συγγράφειν παρ' αὐτοῖς, λέγω δὲ τοὺς περὶ Κόδμον τε τὸν Μιλήσιον, καὶ τὸν Ἀργεῖον Ἀκουσίλαον, καὶ μετὰ τούτων εἴ τινας ἄλλοι λέγονται γενέσθαι, βραχὺ τῆς τῶν Περσῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα διαστρατείας τῷ χρόνῳ προύλαβον. Ἄλλὰ μὴν καὶ τοὺς περὶ τῶν οὐρανίων τε παρ' Ἕλλησι καὶ θεῶν πρῶτους φιλοσοφῆσαντας, οἷον Φερεκύδην τὸν Σύριον, καὶ Πυθαγόραν, καὶ Θάλητα, πάντες συμφώνως ὁμολογοῦσιν, Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίων γενομένους μαθητὰς, ὀλίγα συγγράψαι· καὶ ταῦτα τοῖς Ἕλλησιν εἶναι δοκεῖ πάντων ἀρχαιότατα, καὶ μόλις αὐτὰ πιστεύουσιν ὑπ' ἐκείνων γεγράφθαι. Πῶς οὖν οὐκ ἔστιν ἄλογον τετυφῶσθαι τοὺς Ἕλληνας, ὡς μόνους ἐπισταμένους τὰρχαῖα, καὶ τὴν ἀλήθειαν περὶ αὐτῶν ἀκριβῶς παραδιδόντας; Ἡ τίς οὐ παρὰ τῶν αὐτῶν συγγραφῶν μάθοι βιβλίω, ὅτι μὴδὲν εἰδότες βεβαίως συνέγραψον, ἀλλ' ὡς ἕκαστοι περὶ τῶν πραγμάτων εἰκαζόν; Πλέον γοῦν διὰ τῶν βιβλίων ἀλλήλους ἐλέγχουσιν καὶ τιναντιώτατα περὶ τῶν αὐτῶν λέγειν οὐκ ὀκνοῦσι. Περὶ ἑργῶν δ' ἂν εἴην ἐγὼ, τοὺς ἐμοῦ μᾶλλον ἐπισταμένους διδάσκων, ὅσα μὲν Ἑλλάνικος Ἀκουσίλαος περὶ τῶν γενεαλογικῶν διαπεφώνηκεν· ὅσα δὲ διορθοῦται τὸν Ἡσίοδον Ἀκουσίλαος· ἢ τίνα τρόπον Ἐφορος Ἑλλάνικον ἐν τοῖς πλείστοις ψευδόμενον ἐπιδείκνυσιν, Ἐφορον δὲ Τίμαιος, καὶ Τίμαιον οἱ μετ' ἐκείνων γεγονότες, Ἡρόδοτον δὲ πάντες. Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τῶν Σικελικῶν τοῖς περὶ Ἀντιόχου καὶ Φιλίστου, ἢ Καλλιῶν Τίμαιος συμφωνεῖν ἤξιωσεν· οὐδ' αὖ περὶ τῶν Ἀττικῶν οἱ τὰς Ἀτθίδας συγγεγραφότες, ἢ τὰς περὶ τῶν Ἀργολικῶν (43) οἱ τὰ περὶ Ἄργος ἱστοροῦντες ἀλλήλους ἐχολουθήκασι. Καὶ τί δεῖ λέγειν περὶ τῶν κατὰ πόλεις, καὶ βραχυτέρων, ὅπου γε περὶ τῆς Περσικῆς στρατείας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ πραχθέντων οἱ δοκιμώτατοι διαπεφωνήκασι; Πολλὰ δὲ καὶ Θουκυδίδης ὡς ψευδόμενος ὑπὸ τινῶν κατηγορεῖται, καί τοι δοκῶν ἀκριβεστάτην καθ' ἑαυτὸν ἱστορίαν συγγράφειν. Αἰτίαι δὲ τῆς τοιαύτης διαφωνίας πολλὰ μὲν ἴσως ἂν καὶ ἕτεραι τοῖς βουλομένοις ζητεῖν

(41) Ἀπ' ἐκείνου τ. χ. Malim ἐπ' ἐκείνου, cum Josepho: negat enim certam illius ævi cognitionem publicis ex monumentis hauriri posse; non autem rerum tempore illo posteriorum.

(42) Διὰ γραμμάτων. Josephum secutus sum

apud quem legitur, ex τῶν ἀσμάτων, quæ vera lectio est.

(43) Ἡ τὰς περὶ τῶν Ἀργολ. Omnino τὰς illud sciendum est, nec apud Joseph. legitur.

ἀναφανείν· ἐγὼ δὲ δυοὶ ταῖς ἐκτεθησομέναις αἰτίαις τὴν μεγίστην ἰσχὺν ἀναθήσομαι. Καὶ προτέραν γε ἐρῶ τὴν κυριωτέραν εἶναι μοι δοκοῦσαν. Τὸ γὰρ ἐξετασθῆναι (44) μὴ σπουδασθῆναι παρὰ τοῖς Ἑλλησι δημοσίᾳ γίνεσθαι τὰς περὶ τῶν ἐκάστοτε πραττομένων ἀναγραφὰς, τοῦτο μάλιστα δὴ καὶ τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ σπεύδεσθαι τοῖς μετὰ ταῦτα βουλευθεῖσι περὶ τῶν παλαιῶν τι γράφειν παρέσχεν. Οὐ γὰρ μόνον παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλησιν ἡμελήθη τὰ περὶ τὰς ἀναγραφὰς, ἀλλ' οὐδὲ παρ' αὐτοῖς Ἀθηναίοις, οὓς αὐτόχθονας εἶναι λέγουσι, καὶ παιδείας ἐπιμελεῖς, οὐδὲν τοιοῦτον εὐρίσκεται γενόμενον· ἀλλὰ τῶν δημοσίων γραμμάτων ἀρχαιοστάτους εἶναι φασὶ τοὺς ὑπὸ Δράκοντος αὐτοῖς περὶ τῶν φονικῶν γραφέντας νόμους, ὀλίγω πρότερον τῆς Πεισιστράτου τυραννίδος ἀνθρώπου γεγονότος. Περὶ μὲν γὰρ Ἀρχάδων τί χρὴ λέγειν, ἀγούρωντων ἀρχαιότητα; μόλις γὰρ οὗτοι καὶ μετὰ ταῦτα γράμμασιν ἐπαιδεύθησαν. Ἄτε δὴ τοῖνυν οὐδεμίᾳ προβεβλημένης ἀναγραφῆς, ἣ καὶ τοὺς μαθεῖν βουλομένους διδάξειν ἐμελλε, καὶ τοὺς ψευδομένους ἐλέγξειν, ἣ πολλὴ πρὸς ἀλλήλους ἐγένετο διαφωνία τοῖς συγγραφεῦσι. Δευτέραν δὲ πρὸς ταύτην θετέον ἐκείνην τὴν αἰτίαν. Οἱ γὰρ ἐπὶ τὸ γράφειν ὀρμήσαντες οὐ περὶ τὴν ἀλφθειαν ἐσπούδασαν, καί τοις αὐτοῖς ἐστιν αἰτία τὸ ἐπάγγελμα· λόγων δὲ δύναμιν ἐπεδεικνυνο· καὶ καθ' ὄντινα τρόπον ἐν τούτῳ παρευδοκίμησαι τοὺς ἄλλους ὑπελάμβανον, κατὰ τοῦτον ἠρμόζοντο· τινὲς μὲν ἐπὶ τὸ μυθολογεῖν τραπόμενοι, τινὲς δὲ πρὸς χάριν, ἢ τὰς πόλεις, ἢ τοὺς βασιλείας ἐπαινοῦντες· ἄλλοι δὲ ἐπὶ τὸ κατηγορεῖν τῶν πράξεων, ἢ τῶν γεγραφῶτων ἐχώρησαν, εὐδοκίμησεν ἐν τούτῳ νομίζοντες. Ὅλως δὲ τὸ πάντων ἐναντιώτατον ἱστορίᾳ πράττοντες διατελοῦσι· τῆς μὲν γὰρ ἀληθοῦς ἐστὶ τεκμήριον ἱστορίας, εἰ περὶ τῶν αὐτῶν ἅπαντες τὰ αὐτὰ καὶ λέγοιεν καὶ γράφοιεν· οἱ δὲ, εἰ μὴ τὰ αὐτὰ γράψαι ἐτέροις, οὕτως ἐνομιζοντο αὐτοὶ γράφεισθαι πάντων ἀληθέστατοι. » Τοσαῦτα καὶ ὁ Ἰώσηπος. Εἴη δ' ἂν τῶν εἰρημένων ἐπισφράγισμα καὶ ἡ Διοδώρου μαρτυρία, ἣν ἀπὸ τοῦ πρώτου τῆς συναγωγῆς αὐτῷ Βιβλιοθήκης παραθήσομαι, οὕτως ἔχουσαν πρὸς λέξιν.

si de rebus iisdem eadem omnes pronuntiant ac scribant; ita sese demum isti maxime reliquos omnes veritatis opinione superaturos putarunt, siab reliquis maxime dissiderent. » Hactenus etiam Josephus. 480 Quorum omnium quoddam quasi sigillum esto Diodori testimonium, quod ex primo conflata ab eo Bibliothecæ proferemus. Sic enim ad verbum habet.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν Διοδώρου.

« Τούτων δ' ἡμῖν (45) διευκρινημένων, ῥητέον ὅσοι τῶν παρ' Ἑλλησι δεδοξασμένων ἐπὶ συνέσει καὶ παιδείᾳ παρέβηλον εἰς Αἴγυπτον ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, ἵνα τῶν ἐνταῦθα νομίμων καὶ παιδείας μετέπαιθωσιν. Οἱ γὰρ ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων ἱστοροῦσιν ἐκ τῶν ἀναγραφῶν τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις παραβαλεῖν πρὸς ἑαυτοὺς Ὀρφέα τε καὶ Μουσαῖον, καὶ

(44) Ἐξετασθῆναι. Corrigendum ex Josepho est: ἐξ ἀρχῆς.

tissimorum scriptorum magna sit plerumque dissensio? Prorsus 479 ut ipse quoque Thucydides, licet accuratissimam temporum suorum historiam perscribere videatur, a nonnullis tamen erroris ac vanitatis arguatur. Cujus sane discidii, cum aliæ fortassis plurimæ aliis in illud anquirentibus occurrere possint, tum has præcipue duas summi momenti causas esse intelligo. Atque ut ab ea, quæ mihi potior videtur, incipiam, cum totum illud res eas, quæ ubique fierent, publicas in tabulas referendi studium a Græcis jam usque ab initio neglectum fuisset, id sane cum errori maxime viam aperuit, tum iis etiam omnibus, qui de rebus antiquioribus scribere cogitarent, licentiam obtulit impune mentiendi. Nec enim reliqua duntaxat Græcorum natio hanc tabularum conficiendarum curam jaccere permisit: sed ne apud Athenienses quidem, quos tamen et indigenas, et disciplinarum apprime studiosos esse ferunt, quidquam ejusmodi factum reperias: cum e publicis quidem litteris, antiquissimas leges eas fuisse tradant, quas ipsis Draco de cæde tulit, homo qui nonnisi paulo ante Pisistrati tyrannidem lucem aspexerat. Nam Arcadum meminisse quid attinet, qui cum de sua tantopere vetustate gloriantur, vix tamen etiam post illa tempora litterarum informari cognitione cœperunt? Ita plane, cum vetustior commentarius nullus exstaret, qui vel docere discendi cupidos, vel mentientes

arguere posset, maxima est scriptores inter excitata dissensio. Cui tu causæ alteram hanc adjungas licet. Qui enim ad scribendum sese contulerunt, ii non veritatis utique studio ducebantur, licet hoc proferri solemne passim omnibus tralatitiumque sit: sed vim orationis unam ostendebant, atque ita quo se quisque genere alios superaturum esse maxime confidebat, in eo elaborabat plurimum. Ergo alii fabulas texere, alii civitatum aut regum benevolentiam et gratiam laudationibus eblandiri cœperunt: nonnulli res ipsas, aut illarum scriptores carpere ac vituperare maluerunt, quod in eo sese facilius excellere posse sperarent. Cæterum isti cum historiæ legibus omnino pugnant. Cum enim eo potissimum argumento historiæ veritas comprobetur,

D

CAPUT VIII.

Ex Diodoro in eandem sententiam.

« His, inquit, a nobis diligenter enucleatis, ostendendum nobis est, quam multi Græcorum non minus prudentia, quam eruditione præstantes, in Ægyptum olim profecti sint, ut ejus populi mores doctrinæque genus cognoscerent. Enimvero sacerdotes Ægyptii sacrorum librorum auctoritate confirmant, ad suos Orpheum aliquando, Μουσαῖον,

(45) Τούτων δ' ἡμῖν. Diodori locus est ex lib. Biblioth., pag. 86, edit. Græco-Lat.

Metapodem, ac Dædalum, necnon et Homerum poetam, Lycurgum Spartiatem, Solonem Atheniensem, Platonem philosophum, Pythagoram Samium, Eudoxum mathematicum, Democritum Abderitam, et Œnopidam Chium accessisse. Quorum illi monumenta quædam etiamnum representant, aliorum quidem imagines, aliorum vero, partim loca, partim opera quædam ipsorum cognomentis insignia. Quinetiam ex singulari cujusque ac proprio doctrinæ genere id ipsum manifeste colligunt, dum eos, quidquid tantum ipsum apud Græcos admirationis peperit, id totum ex Ægypto deportasse demonstrant. Quippe, Orpheum enim partem mysticorum sacrorum maximam, quæque de ipsius errore orgia celebrantur, ac totam illam inferorum fabulam ab Ægyptiis derivasse. Nam et Osiridis religiones, illas ipsas esse, quas Baccho attribuit, et Isidis inter Cererisque cultum affinitatem esse permagnam, adeoque solam nominum mutationem interesse. Quod autem et impiorum apud inferos supplicia, et prava piorum amœnissima, et fictitias illas passimque vulgatas mortuorum umbras invexerit, in iis omnibus solemnes in funeribus Ægyptiorum ritus imitatum fuisse. Nam veteri Ægyptiorum instituto, Mercurium illum deducendis animabus præpositum, Apidis corpus, ubi ad certum usque locum perduxerit, tum nescio cui dimidii Cerberi larvam induto tradere solitum. Id Orpheus deinde secutum vestigia, suis ita versibus inseruisse :

481 *Heroumque animas Cyllenius evocat Hermes; C*
Virgam dextra gerit.

Tum aliis eandem in rem commemoratis, ita prosequitur: « Metapodem quoque ferunt, statas solemnesque Græcorum in sacris Bacchi cæremonias, cum iis quæ vel de Saturno, vel de commisso cum Titanibus certamine, vel omnino de numinum suorum casibus fabulantur, ex Ægypto transtulisse. At vero Dædalum ejus labyrinthi flexiones imitatum esse, qui a Mendete, ut nonnulli tradunt, vel ut aliis placet, a Mari rege, multis antequam Minos regnaret annis, ædificatus, ad hodiernum usque diem visitur. Quinetiam idem artis ingenium in antiquis Ægyptiorum signis etiamnum apparere, quo Dædali apud Græcos statuæ commendantur: eundem, quod elegantissimum apud Memphim Vulcani templi vestibulum admirabili artificio construxisset, Igeam in eodem templo statuum suis ipsius manibus elaboratam; imo divinos etiam honores, ob singularem artis excellentiam, qua et magnum sibi nomen confecerat, et nova pleraque excogitaverat,

(46) *Τόπων ἢ κατασκευασμ.* Interpres Diodori, *desumptas a locis aut operibus appellaciones.* Rectius visum est, *partim loca, partim opera quædam, ipsorum cognominis insignia.* Quomodo enim in Ægypto, Græcorum philosophorum appellaciones ostenderent, a locis operibusve desumptas? Facile autem, et loca quædam, et opera ipsorum cognomentis insignia ostendere potuerunt: cum ibi et perditu versati essent, et nonnulla industriæ suæ monumenta reliquissent. Huc autem pertinet illud Strabonis, lib. xvii: *Ἐκεῖ οὖν (de Ægypto loquitur)*

Μελάμποδα, καὶ Δαίδαλον, πρὸς δὲ τούτοις Ὅμηρον τε τὸν ποιητὴν, καὶ Λυκοῦργον τὸν Σπαρτιάτην· ἔτι δὲ Σόλωνα τὸν Ἀθηναῖον, καὶ Πλάτωνα τὸν φιλόσοφον. Ἐλθεῖν δὲ καὶ Πυθαγόραν τὸν Σάμιον, καὶ τὸν μαθηματικὸν Εὐδόξον, ἔτι δὲ καὶ Δημόκριτον τὸν Ἀβδηρίτην, καὶ Οἰνοπίδην τὸν Χίον. Πάντων δὲ τούτων σημεῖα δεικνύουσι, τῶν μὲν, εἰκόνας, τῶν δὲ τόπων ἢ κατασκευασμάτων (46) ὁμνύουσας προσηγορίας. Ἐκ τε τῆς ἐκάστῃ ζηλωθείσης παιδείας ἀποδείξεις φέρουσι, συνιστάντες ἐξ Αἰγύπτου μετενηνοχῆναι πάντα, δι' ὧν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐθαυμάσθησαν. Ὀρφέα μὲν γὰρ τῶν μυστικῶν τελετῶν τὰ πλεῖστα, καὶ τὰ περὶ τὴν ἑαυτοῦ πλάνην (47) ὀργιαζόμενα, καὶ τὴν τῶν ἐν ἄδου μυθοποιίαν, παρ' Αἰγυπτίων ἀπενέγκασθαι. Τὴν μὲν γὰρ Ὀσίριδος τελετὴν τῇ Διονύσου τὴν αὐτὴν εἶναι· τὴν δὲ τῆς Ἰσιδος τῆ τῆς Δήμητρος ὁμοιωτάτην ὑπάρχειν, τῶν ὀνομάτων μόνων ἐνηλλαγμένων· τὰς δὲ ἀσεβῶν ἐν ἄδου τιμωρίας, καὶ τοὺς τῶν εὐσεβῶν λειμῶνας, καὶ τὰς παρὰ τοῖς πολλοῖς εἰδωλοποιίας ἀναπεπλασμένας παρεισαγαγεῖν, μιμησάμενον τὰ περὶ τὰς ταφὰς τὰς κατ' Αἴγυπτον. Τὸν μὲν γὰρ ψυχοπομπὸν Ἑρμῆν, κατὰ τὸ παλαιὸν νόμιμον παρ' Αἰγυπτίους, ἀναγαγόντα τοῦ Ἀπιδὸς τὸ σῶμα μέχρι τινός, παραδιδόναι τῷ περιειμμένῳ τὴν τοῦ Κερβέρος περιτομήν. Τοῦ δὲ Ὀρφέως τοῦτο καταδείξαντος παρὰ τοῖς Ἕλλησι, τὸν Ὅμηρον ἀκολούθως τούτῳ θεῖναι κατὰ τὴν ποίησιν· cum Græcis hominibus indicasset, Homerum ejus

Ἑρμῆς δὲ ψυχὰς Κυλλήνιος ἐξεκαλεῖτο Ἀνδρῶν ἠρώων· ἔχε δὲ ῥάβδον μετὰ χειρὶν (48).

Ἔτα πάλιν προβάς ἐπιλέγει· « Μελάμποδα (49) δὲ φασὶ μετενεγκεῖν ἐξ Αἰγύπτου τὰ Διονύσῳ νομιζόμενα τελεῖσθαι παρὰ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τὰ περὶ Κρόνου μυθολογούμενα, καὶ τὰ περὶ τῆς Τιτανομαχίας, καὶ τὸ σύνολον τὴν περὶ τὰ πάθη τῶν θεῶν ἱστορίαν. Τὸν δὲ Δαίδαλον λέγουσιν ἀπομιμησασθαι τὴν τοῦ λαβυρίνθου πλοκὴν, τοῦ διαμέοντος μὲν μέχρι τοῦ νῦν καιροῦ, οἰκοδομηθέντος δὲ, ὡς μὲν τινὲς φασιν, ὑπὸ Μένδητος· ὡς δ' ἔνιοι λέγουσιν, ὑπὸ Μάρου τοῦ βασιλέως, πολλοῖς ἔτεσι πρότερον τῆς Μίνω βασιλείας· τὸν τε ῥυθμὸν τῶν ἀρχαίων κατ' Αἴγυπτον ἀνδριάντων τὸν αὐτὸν εἶναι τοῖς ὑπὸ Δαίδαλου κατασκευασθεῖσι παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Τὸ δὲ κάλλιστον πρότυπον ἐν Μέμφιδι τοῦ Ἡφαίστου Δαίδαλον ἀρχιτεκτονῆσαι, καὶ θαυμασθέντα, τυχεῖν εἰκόνας ξυλίνης κατὰ τὸ προειρημένον ἱερὸν, ταῖς ἰδίαις χερσὶ δεδημιουργημένης· πέρας δὲ διὰ τὴν εὐφυῆν ἀξιοθέντα μεγάλης δόξης, καὶ πολλὰ προσεξευρόντα, τυχεῖν ἰσοθέων τιμῶν. Κατὰ γὰρ μίαν τῶν πρὸς τῇ Μέμ-

ἑδείκνυντο οἱ τε τῶν ἱερῶν οἶκοι, καὶ Πλάτωνος, καὶ Εὐδόξου διατριβαί.

(47) *Τὴν ἑαυτοῦ πλάνην.* Mallet τὴν αὐτοῦ πλάν. Id est, τὴν ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένην.

(48) *Μετὰ χειρὶν.* Post hæc verba, sequitur apud Diodorum locus, ut in re fabulosa, per insignis, ad eum fontem indicandum, unde Homerus, aliique deinceps poetæ τὰ πρὸς τὴν νεκυίαν hausisse videantur.

(49) *Μελάμποδα.* Diodor., pag. 87.

ριδι νήτων, ἔτι καὶ νῦν ἱερὸν εἶναι Δαιδάλου, τιμώ-
μενον ὑπὸ τῶν ἐγγυρίων. Τῆς δ' Ὀμήρου παρουσίας
ἄλλα τε σημεῖα φέρουσι, καὶ μάλιστα τὴν τῆς Ἑλέ-
νης γενομένην παρὰ Μενελάω Τηλεμάχῳ φαρμα-
κίαν, καὶ λήθην τῶν συμβεβηκότων κακῶν. Τὸ γὰρ
νηπενθές (50) φάρμακον, ὃ λαθεῖν φησὶν ὁ ποιη-
τῆς τὴν Ἑλένην, ἐκ τῶν Αἰγυπτίων (51) παρὰ τῆς
Πολυδάμνης (52), τῆς Θῶνος γυναικὸς, ἀκριβῶς ἐξ-
ητακῶς φαίνεται. Ἔτι γὰρ καὶ νῦν τὰς ἐν ταύτῃ
γυναϊκάς χρῆσθαι τῇ προεირημένῃ δυνάμει λέγουσι,
καὶ παρὰ μόναις ταῖς Διοσπολίτισιν ἐκ παλαιῶν
χρόνων ὕργῆς καὶ λύτης φάρμακον εὐρησθαι φασί·
τὰς δὲ Θήβας καὶ Διόσπολιν τὴν αὐτὴν ὑπάρχειν·
τὴν τε Ἀφροδίτην ὀνομάζεσθαι παρὰ τοῖς ἐγγυ-
ρίοις Χρυσῆν ἐκ παλαιᾶς παραδόσεως· καὶ πεδίον
εἶναι καλούμενον Χρυσῆς Ἀφροδίτης παρὰ τὴν ὀνο-
μαζομένην Μώμεμφιν (53)· τὰ τε περὶ τὸν Δία
καὶ τὴν Ἥραν μυθολογούμενα περὶ τῆς συνουσίας
καὶ τὴν εἰς Αἰθιοπίαν ἐκδημίαν, ἐκείθεν αὐτὸν μετ-
ενεγκεῖν. Κατ' ἐνιαυτὸν γὰρ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις
τὸν νεῶν τοῦ Διὸς περαιούσθαι τὸν ποταμὸν εἰς τὴν
Λιβύην, καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς πάλιν ἐπιστρέφειν,
ὡς ἐξ Αἰθιοπίας τοῦ θεοῦ παρόντος, τὴν τε συν-
ουσίαν τῶν θεῶν τούτων, ἐν ταῖς πανηγυρῆσει τῶν
ναῶν ἀνακομιζομένων ἀμφοτέρων εἰς ἄρος ἀνθεσι-
παντοίοις ὑπὸ τῶν ἱερέων κατεστημένον (54). Καὶ
Λυκοῦργον δὲ, καὶ Πλάτωνα, καὶ Σόλωνα, πολλὰ τῶν
ἐξ Αἰγύπτου νομίμων εἰς τὰς ἐαυτῶν κατατάξαι νομο-
θεσίας. Πυθαγόραν τε πὰ κατὰ τὸν ἱερὸν λόγον, καὶ
τὰ κατὰ γεωμετρίαν θεωρήματα, καὶ τὰ περὶ τοὺς
ἀριθμοὺς, ἔτι δὲ τὴν εἰς πᾶν ζῶον τῆς ψυχῆς μετα-
βολὴν μαθεῖν παρ' Αἰγυπτίων. Ἰπολαμβάνουσι δὲ
καὶ Δημόκριτον παρ' αὐτοῖς ἔτη διατρίψαι πέντε,
καὶ πολλὰ διδαχθῆναι τῶν κατὰ ἀστρολογίαν· τὸν τε
Οἰνοπίδην (55) ὁμοίως συνδιατρίψαντα τοῖς ἱερεῦσι
καὶ ἀστρολόγοις, μαθεῖν ἄλλα τε καὶ μάλιστα τὸν
ἡλιακὸν κύκλον, ὡς λοξὴν μὲν ἔχει τὴν πορείαν, ἐν-
αντίαν δὲ τοῖς ἄλλοις ἀστροῖς τὴν φορὰν ποιεῖται.
Παραπλησίως δὲ καὶ τὸν Εὐδοξον (56) ἀστρολογη-

A consecutum fuisse. Siquidem in una quadam
ex iis, quæ Memphi vicinæ sunt, insulis, hodieque
Dædali templum exstare maxima Insulanorum reli-
gione celebratum. Jam ibidem Homerum quoque
versatum esse, cum aliis argumentis efficiunt, tum
ex illo pharmaci genere auferunt, quo apud Mene-
laum Helena omnem Telemacho superiorum malo-
rum abstersit excussitque memoriam. Et sane phar-
macum illud poeta, quod nepenthes, quasi ab omni
dolore vacuum nominat, quodque Helenam a Poly-
damna Thonis uxore acceptum, Thebis Ægyptiis
asportasse commemorat, admodum exploratum ha-
buisse videtur. Nam illic mulieres etiamnum ea vi
ac facultate præditas esse, nec nisi apud Diospoli-
tanæ præsens illud iracundiæ dolorisque remedium
B jam ab ultimis usque temporibus reperitum fuisse
tradunt Thebas porro atque Diospolin, unam et
eamdem urbem esse. Necnon Venerem ab indige-
nis, Auream, pervetusto quodam more, nuncupari,
adeoque campum aliquem propter Momemphim esse,
qui Veneris Aureæ campus appelletur. Præterea
quæ de Jovis Junonisque congressu, aut in Æthio-
piam profectioe tabulatur, indidem ipsum hausis-
se. Jovis enim ædem quotannis apud Ægyptios per
482 fluvium in Libyam deferri, unde post aliquot
dies, quasi reverso ex Æthiopia numine revehatur.
Utriusque vero Dei conjunctionem ex eo fingendi
occasione sumpsisse, quod in publicis totius populi
festis, in montem quemdam a sacerdotibus omni
florum genere consperso ædes utraque deferatur.
C Ad hæc Lycurgum, Platonem, ac Solonem, permul-
ta ex Ægyptiorum institutis in legum suarum ta-
bulas retulisse: Pythagoram sacri sermonis arcana,
cum geometriæ principiis, numerandi arte, et ani-
morum in quælibet animantium genera migratione,
ab Ægyptiis accepisse. Democritum etiam annos
apud se quinque versatum, ac pluribus astrologiæ
præceptis eruditum fuisse arbitrantur: Oenopidem-
que similiter ex frequenti sacerdotum consuetudine,

(50) Τὸ γὰρ νηπενθέες. Consule *Odyss.* Δ',
v. 220, ubi Homerus ista copiose.

(51) Ἐκ τῶν Αἰγυπτίων. Adde Θηβῶν, ex Dio-
doro, quæ paulo post appellantur.

(52) Τῆς Πολυδάμνης. Diodorus et manuscr.,
Πολυμήστης. Sed Homerus favet Eusebio:

Τοῦτ' ἄνδρ' οὐ γὰρ ἔχει φάρμακα μετῴρτα,
Ἐσθλὰ δὲ αἰ Πολύδμηνα πόρην Θῶνος παράκοιτις
Αἰγυπτίη, x. τ. λ.

Favet et Justin. Martyr in *Parænet.*, pag. 20: Τὸ
νηπενθέες, ἀγολὸν τε, κακῶν ἐπιβληθῆς ἀπάντων φάρ-
μακον, ἢ Ἑλένη λαβοῦσα παρὰ τῆς Θέωνος γυναικὸς
Πολυδάμνης, εἰς τὴν Σπάρτην ἐκόμισεν.

(53) Μώμεμφιν. Diodor. Μέμφιν. Sed vitiose,
ορίοι. Primum enim, cur adderet ὀνομαζομένην,
qui Memphim jam sæpius ante nominarat? Deinde
notior illa Memphis, quam ut illam προσθήκην de-
sideret. Postremo, nec geographi Momemphim igno-
rant. Stephanus, Μώμεμφις πόλις Αἰγύπτου,
unde Μομεμφίτης νόμος. Diodorus ipse, pag. 60,
de Psammiticho, Ἐνίκησε περὶ τὴν πόλιν ὀνομαζο-
μένην Μώμεμφιν. Strabo, lib. xvii, post Gynæcopol-
itanam præfecturam, Ἐφεξῆς δὲ Μώμεμφις, καὶ
Μωμεμφίτης νόμος. Aureæ quidem Veneris non me-

minit, sed tamen Venerem a Momemphitis præci-
pue cultam esse tradit. At Justin. Martyr., loco jam
citato: Καὶ χρυσῆν δὲ Ἀφροδίτην, inquit, ὀνόμασεν
ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἱστορίας, ἔγνω γὰρ καὶ τέμενος
Χρυσῆς Ἀφροδίτης ἐν Αἰγύπτῳ λεγόμενον, καὶ πε-
δίον Χρυσῆς Ἀφροδίτης ὀνομαζόμενον. Ejusd. urbis
D mentio est apud Herodot., lib. ii.

(54) Κατεστημένον. Diodorus κατεστρωμένον,
quod malo tametsi alterum non improbem.

(55) Οἰνοπίδην. Oenopidem Chium intelligit, de
quo Ælianus, *Var. Histor.* lib. x, cap. 7: Οἰνοπίδης
ὁ Χίος, inquit, ἀστρολόγος, ἀνέβηκεν ἐν Ὀλυμπίοις
τὸ χαλκοῦν γραμματεῖον, ἐγγράψας ἐν αὐτῷ τὴν
ἀστρολογίαν τῶν ἐνὸς δεόντων ἐξήχοντα ἐτῶν, φη-
σας τὸν μέγαν ἐνιαυτὸν εἶναι τούτων.

(56) Εὐδοξον. Æschinus filium, patria Cnidium,
Platonis auditorem, atque, ut Tullius, lib. ii *De di-
vinat.*, loquitur, in astrologia, judicio doctissimo-
rum hominum, facile principem. Ejus vitam Dio-
gen. Laertius lib. viii conscripsit. Multi de eo
multa, præcipueque Plutarchus variis in locis.
Ἐνδοξος, pro Εὐδοξος, ob summam nominis celebri-
tatem cognominatus est. Profectus in Ægyptum,
cum Chryssippo Medico, ut Diogenes tradit: at
Strabo, lib. xvii: Συναπέθη γὰρ δὴ, inquit, τῷ

cum alia pleraque, tum solis maxime conversationem didicisse, utque obliquum et flexuosum cursum instituat, ac motu reliquis sideribus contrario rapiatur. Eudoxum quoque post navatam apud se astrologiæ operam, quod multa deinde summæ utilitatis ac fructus cum Græcis hominibus communicasset, laudem sibi maximam peperisse. Postremo quotquot e priscis fictoribus in hominum ore plurimum et existimatione versati sunt, Ægyptum frequentasse omnes, atque inter alios Teraclem, ac Theodorum, ambo Rhœci filios, qui Samiis illud Apollinis Pythii simulacrum perfecerunt. » Huc usque Diodorus. Quam mihi disputationem, superioribus testimoniis abunde illustratam, hoc demum loco terminare libet. Ac desinant isti porro nos temeritatis arguere, quod veræ pictatis studio, Græciæ sapientum philosophorumque doctores, barbaros, inquam, illos, (si barbari tamen Hebræi sunt), consulere voluerimus ipsi quoque. Deinceps quibus ipsi temporibus, Moyses puta, cæterique post eum prophetæ claruerint, excutiendum erit; cum is, qui de viris inter omnes eruditionis ac sapientiæ laude præstantibus sermonem instituat, rem ad suscepti argumenti rationes longe præcipuam facturus videatur, si de illorum antiquitate certi prius aliquid exploratique constituat. Nam ita demum, si quando cum Hebræorum prophetis atque theologis Græci consentient, sine ulla dubitatione intelligas, utros credible sit aliorum mutuari sententias, antiquioresne juniorum, id est Græcorum Hebræos, barbarosque philosophorum, quorum illi ne vocem quidem audire potuerint: **483** an, quod longe vero similis est, juniores antiquiorum, adeoque Græcos illos, qui tam curiose gentium plurimarum instituta scrutati sunt, ne scripta quidem Hebræorum, quæ Græcam in linguam fuerint tanto ante conversa, latuisse.

CAPUT IX.

De Moysis et prophetarum Hebræorum antiquitate.

Ac Moysis quidem et prophetarum eo posteriorum antiquitatem, suis in operibus alii complures diligenter admodum ac studiose comprobata et contestata reliquerunt, ex quibus pauca quædam paulo post subjiciam. Sed tamen prius novam ipse viam insistens, cæterisque jam tritæ dissimilem, quæ sequitur rationem ac methodum inire decrevi. Cum Servatoris nostri natalem omnium consensu, in Augusti imperatoris tempora incidisse, Christum vero circa decimum quintum Tiberii Cæsaris annum prosemnandi Evangelii initium fecisse constat: si quis ab eodem annorum summam ita colli-

Πλάτωνι ὁ Εὐδόξος, δεῦρο (de Ægypto loquitur) καὶ συνδιέτριψαν τοῖς ἱερεῦσιν ἐκεῖνοι ἐνταῦθα τρισκαίδεκα ἔτη, ὡς εἰρησάει τισι. Consule Petavium nostrum, lib. II, cap. 5 et 6, eximii operis *De doctrina temporum*, ubi Scaligeri de Eudoxo, deque ejus octaeteride somnia dissipantur.

(57) *Τηρακλέα καὶ Θεόδωρον*. Diodor., Τηρακλέα, καὶ Θεόδ., quæ vera lectio est. Sed addenda quæ subdit eo loco historicus, ad illud Apollinis signum pertinentia. Τοῦ ἀγάλματος, inquit, ἐν Σάμῳ μὲν, ὑπὸ Τηρακλέου ἐστρωρεῖται τὸ ἤμισυ δημιουργηθῆναι· κατὰ δὲ τὴν Ἐφεσον, ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Θεοδώρου τὸ ἕτερον μέρος συντελεσθῆναι· συντεθέντα δὲ πρὸς ἄλληλα τὰ μέρη, συμφωνεῖν οὕτως, ὥστε δοκεῖν ὅψ

Α σαντα παρ' αὐτοῖς, καὶ πολλά τῶν χρησίμων εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκδόντα, τυχεῖν τῆς ἀξιολόγου δόξης. Πάντων δὲ τῶν παλαιῶν ἀγαματοποιῶν τοὺς μάλιστα διωνομασμένους διατετριφέναι παρ' αὐτοῖς, Τηρακλέα καὶ Θεόδωρον (57), τοὺς Ροίκου μὲν υἱούς, κατασκευάσαντας δὲ τοῖς Σαμίοις τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου ἕζανον. » Τοσαῦτα δὲ καὶ Διόδωρος. Ἄλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος, ὧδὲ πως ἀποδεδειγμένος, ἐνταῦθά μοι εἰληφέτω τέλος. Οὐ δεῖ δὴ λοιπὸν ἀλογίας ἡμῶν κατηγορεῖν, εἰ δὴ τοὺς τῶν σοφῶν Ἕλλήνων, καὶ αὐτῶν γε τῶν παρ' αὐτοῖς φιλοσόφων διδασκάλους, τοὺς βαρβάρους λέγω, πῶθ' ἢ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας καὶ αὐτοὶ μετήλθομεν, εἰ γε βάρβαροι Ἑβραῖοι· ὧν τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤχμασαν Μωϋσῆς τε καὶ οἱ μετὰ Μωϋσέα προφήται, εὖ ἂν ἔχοι διελεῖν· ἐπεὶ καὶ τοῦτ' ἂν εἴη ἐν τι τῶν μάλιστα συνεκτικωτάτων τῇ προκειμένῃ πραγματείᾳ, τὸ μέλλοντας τῶν παρὰ τοῖς ἀνδράσι λογίων ἐφάπτεσθαι, προδιαλαβεῖν περὶ τῆς ἀρχαιότητος αὐτῶν· ἴν', εἰ φανεῖν τοῖς Ἑβραίων προφήταις τε καὶ θεολόγοις οἱ παρ' Ἑλλησιν ὁμοδοξῶντες, μηκέτ' ἀμυθίαλοις, τίνας ἦν εἰκὸς τὰ παρὰ τῶν ἀναλέξασθαι· πότερα τῶν πρεσβυτέρους τὰ τῶν νέων, Ἑβραίους τε τὰ Ἑλλήνων, καὶ βαρβάρους τὰ φιλοσόφων, ὧν οὐδὲ τῆς ὁπῆς εἰκὸς ἐπατεῖν· ἢ, ὅπερ καὶ μάλλον εἰκὸς, τοὺς νέους τὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τοὺς τὰ πλεῖστα τῶν ἐθνῶν περιειργασμένους Ἕλληνας, καὶ τὰ Ἑβραίων μὴ ἀγνοῆσαι, ἀρχῆθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν μεταβληθμένα.

Β

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῆς ἀρχαιότητος Μωϋσέως, καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν.

Μωϋσέως περὶ, καὶ τῆς τῶν μετ' αὐτὸν προφητῶν ἀρχαιότητος, πλεῖστοι μὲν ἄλλοι διὰ σπουδῆς τὴν ἀπόδειξιν ἐν οἰκείοις καταβέβληνται συγγράμμασιν, ἀφ' ὧν αὐτίκα μάλα μικρὰ ἄρτα παραθήσομαι· κάγω δὲ, καινοτέραν παρὰ τοὺς εἰρημένους ὁδὸν, ταύτην χρῆσθαι τῇ μεθόδῳ. Συντρεφόντων ὁμολογουμένως τῶν χρόνων Αὐγούστου Ρωμαίων αυτοκράτορος καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενέσεως, ἀρχὴν τε τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ ποιησαμένου κατὰ τὸ πεντεκαιδέκατον ἔτος Τιβερίου Καίσαρος, εἰ τις ἀπὸ τούτου συναγαγεῖν θέλοι τὸν τῶν ἐτῶν ἀριθμὸν, προῖων ἐπὶ τοὺς ἀνωτέρω χρόνους, τοὺς μέχρι Δα-

ἐνὸς τὸ πᾶν σῶμα κατασκευάσθαι. Τοῦτο δὲ γένος τῆς ἐργασίας, παρὰ μὲν τοῖς Ἑλλησι μηδαμῶς ἐπιτηδεύεσθαι, παρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις μάλιστα συντελεσθαι. Ἦκε Diodorus. At Pausanias Theodorum illum, Teleclis non fratrem, sed filium vocat. Sic enim ille in *Arcadicis*, pag. 248: Διέχεαν δὲ γαλκὸν πρῶτοι, καὶ ἀγάλματα ἔχωνεύσαντο, Ροίκος τε Φιλίου, καὶ Θεοδώρου Τηρακλέους, Σάμιοι. Tum de Theodoro nominatum: Θεοδώρου δὲ ἔργον ἦν καὶ ἐπὶ τοῦ λίθου τῆς σμαράγδου σφραγίς, ἣν Πολυκράτης ὁ Σάμου τυραννήσας ἐφόρει. Similia scribit in *Phocicis*, extremo lib., nisi quod Rhœci patrem Phileum, non Phiceum, ut in *Arcadicis* nominat: licet interpres Philæum utrolique legerit.

ρείου τοῦ Περσῶν βασιλέως, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἀνανεώσεως τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις νεῷ, ἢ γέγονε μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους· εὐροὶ ἂν ἀπὸ Τιβερίου ἐπὶ τὸ δεύτερον ἔτος Δαρείου ἔτη φμῆ'. Δαρείου μὲν γὰρ τὸ δεύτερον κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ξε' Ὀλυμπιάδος κατανατᾶ· Τιβερίου δὲ τὸ πεντακαιδέκατον τῆς Ῥωμαίων βασιλείας κατὰ τὸ δ' τῆς σγ' Ὀλυμπιάδος συμπύπτει. Γίνονται τοίνυν αἱ μεταξὺ Δαρείου τοῦ Πέρσου, καὶ Τιβερίου τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως Ὀλυμπιάδες ρλζ', αἱ συναγόσαι χρόνον ἑτῶν φμῆ', τετραετίας τῆ Ὀλυμπιάδι λογιζομένης. Ἐπεὶ δὲ κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος Δαρείου τὸ ἔβδομηχοστὸν ὑπέρχε τῆς ἐρημίας τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις νεῷ, καθὼς τὰ τῆς Ἑβραίων ἱστορίας παρίστησι, κἀντεῦθεν πάλιν ἀνατρεχόντων, ἀπὸ μὲν τοῦ δευτέρου ἔτους Δαρείου ἐπὶ τὴν πρώτην Ὀλυμπιάδα ἔτη συνάγοιτ' ἂν σνς', Ὀλυμπιάδες ξδ'· τοσαῦτα δ' ἂν εὐροὶ τὰ ἀπὸ τοῦ ὕστατου ἔτους τῆς ἐρημίας τοῦ δηλωθέντος ἱεροῦ ἐπὶ τὸ ν' ἔτος Ὀζίου τοῦ τῶν Ἰουδαίων βασιλέως ἀνιῶν, καθ' ὃν προσητέον Ἡσαίας καὶ Ὡση, ὅσοι τε τούτοις γεγονάσαι σύγχρονοι· ὥστ' εἶναι τὴν πρώτην καθ' Ἑλληνας Ὀλυμπιάδα σὺνδρομον τῷ προφῆτῃ Ἡσαΐα καὶ τοῖς τούτου συγχρόνοις. Πάλιν δὲ ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, ἐπὶ τοὺς ἔμπροσθεν ἀνιῶν χρόνους, μέχρι τῆς Ἰλίου ἀλώσεως εὐρήσεις ἔτη συγκεφαλαιούμενα υῆ', ὡς αἱ παρ' Ἑλλήσι τῶν χρόνων ἀναγραφὰι περιέχουσι. Καὶ καθ' Ἑβραίους, ἀπὸ πεντηχοστοῦ ἔτους Ὀζίου τοῦ Ἰουδαίων βασιλέως ἀνιῶν ἐπὶ τὸ τρίτον ἔτος Λαβδῶν παρ' Ἑβραίοις γενομένου χριτοῦ, τὸν ἰσον συνάξεις ἀριθμὸν ἑτῶν υῆ'· ὥστ' εἶναι τὴν Ἰλίου ἄλωσιν κατὰ τοὺς Λαβδῶν τοῦ χριτοῦ χρόνους, ἑπτὰ ἔτεσι πρότερον ἢ Σαμφῶν ἀρξαι Ἑβραίων, ὃν κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἀλκὴν ἀνυπόστατον γενέσθαι φασίν, εὐκότα τῷ βωμένῳ παρ' Ἑλλήσιν Ἡρακλεῖ. Καὶ ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τοὺς ἀνωτέρω βαδίζων, ἐν ταῦτῳ τε συναγαγῶν ἀριθμὸν ἑτῶν υῆ', εὐροὶ ἂν κατὰ μὲν Ἑβραίους Μωϋσέα, κατὰ δὲ Ἑλληνας Κέκροπα τὸν γηγενῆ. Κατώτερα δὲ τῶν Κέκροπος ἱστορεῖται χρόνων τὰ παρ' Ἑλλήσι θαυμαζόμενα. Γίνεται γὰρ μετὰ Κέκροπα ὁ κατὰ Δευκαλίωνα κατακλιςμὸς, καὶ ἡ ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύρωσις, Ἐριχθόνιου τε γένεσις, Κόρης τε ἀρπαγὴ, καὶ Δήμητρος μυστήρια, Ἐλευσινίων ἰδρυσις, Τριπολέμου γεωργία, Εὐρώπης ὑπὸ Διὸς ἀρπαγὴ, Ἀπόλλωνος γένεσις, Κάδμου ἐπὶ Θήβας παρουσία, καὶ ἔτι τούτων νεώτεροι Διόνυσος, Μίως, Περσεύς, Ἀσκληπιὸς, Διόσκουροι, Ἡρακλῆς. Τούτων δ' ἀπάντων πρεσβύτερος γεγονῶς συνίσταται Μωϋσῆς, ὡς ἂν κατὰ Κέκροπα τὴν ἡλικίαν ἀκμάσας. Ἀπὸ δὲ Μωϋσέως πάλιν ἀνιῶν ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος ζωῆς Ἀβραάμ, εὐρήσεις ἔτη φε'· τοσαῦτα δὲ ἀπὸ τοῦ δηλωθέντος ἔτους τῆς Κέκροπος βασιλείας (58-59), τὸν ἀνωτέρω χρόνον ἀπαριθμούμενος, ἐπὶ Νίνον ἤξει τὸν Ἀσσύριον, ὃν πρῶτόν φασιν ἀπάσης τῆς Ἀσίας πλὴν Ἰνδῶν κενρατηχέναι· οὗ Νίνος ἐπώνυμος πόλις, ἢ Νινευὶ παρ' Ἑβραίοις ὠνόμασται, καθ' ὃν Ζωροάστρης ὁ Μάγος Βακτρίων ἐβασιλευσε. Νίνου δὲ

A gere voluerit, ut per superiora retro tempora, ad Darium usque Persarum regem, et instauratum Hierosolymis sub eo templum, id quod post Judaici populi ex Babylone reditum contigit, innumerando perveniat; is a Tiberio ad Darii secundum, annos omnino reperiat quingentos et quadraginta octo. Nam Darii quidem secundus in primum olympiadis sexagesimæ quintæ, imperii vero Tiberii decimus quintus in quartum ducentesimæ tertix olympiadis incurrit. Quocirca Darium Persam inter, ac Tiberium Romanorum imperatorem, centum ac triginta septem olympiades intercedunt, quæ summam annorum quingentorum et quadraginta octo efficiunt, quadriennio singulis olympiadibus attributo. Et quoniam Darii secundus annus, cum Hierosolymitani B templi vastitatis septuagesimo congruebat ut ex Hebræorum historia liquet: si gradum etiam inde retro flectas, ab anno Darii secundo ad primam usque Olympiadem anni conflent omnes quinquaginta sex supra ducentos, olympiades vero quatuor et sexaginta: quot plane ab ultimo excisi templi anno, ad Osix Judæorum regis quinquagesimum numerantur; quo tempore 484 Isaias, Oseas, alique amborum æquales prophetæ claruerunt. Ita prima Græcorum olympias cum Isaias et ipsius æqualibus congruit. Rursus qui ad superiora tempora recurrere voluerit, is ab olympiade prima ad captam usque Trojam, annorum summam conficiet octo supra quadringentos, quem numerum chronologici Græcorum commentarii representant. Similiter apud Hebræos, ab Osix Judæorum regis quinquagesimo, si gradum ad Labdonis Hebræi quondam judicis tertium feceris, æqualem annorum quadringentorum et octo numerum colliges. Atque ita sub Labdonis judicis tempora Ilium fuerit, septem annis antequam Samson Hebræis imperaret, quem viribus corporis nihil non superasse, adeoque omnium ore jactato Græcorum Herculi persimilem fuisse tradunt. Quodsi ab illo tempore, annos rursus quadringentos sursum versus numeraveris, Moysem apud Hebræos, apud Græcos Cecropem illum terrigenam reperies: quo quidem recentiora esse, quæcumque Græci tantopere celebrant, nemo non fatetur. Nam post illum, Deucalionis diluvium, Phaethontis incendium, ortus Erichthonii, Proserpinæ raptus, mysteria Cereris, Eleusiniorum institutio, Triptolemi agricultura, Europæ ab Jove raptus, natalis Apollinis, Cadmi apud Thebanos adventus, atque iis omnibus juniores Bacchus, Minos, Perseus, Æsculapius, Castor, et Pollux, et Hercules exstiterunt. Quos proinde Moyses, cum Cecropis tempore floruerit, ætate omnes anteivit. Porro si ab eodem Moyse ad primum usque Abrahami vitæ annum recurreris, summam colliges annorum quinque supra quingentos; itemque, totidem ab illo Cecropis regni anno superiora versus tempora numeratis, ad Ninum Assyrium pervenies, quem omnium principem tota passim Asia

(58-59) Βασιλείας. Addendum ἐπί, vel εἰς, ante τὸν ἀνωτ

si tamen Indos excipias, dominatum esse tradunt. **A** Nomen ab eo Ninus civitas, quam Niniven Hebræi vocant, accepit, ejusdemque temporibus Zoroastres ille magus Bactrianis imperabat. Nini uxor Semiramis eidem successit in regnum: quorum ætate proinde Abrahamum vixisse oportuit. Verum hæc a nobis omnia certis argumentis in *Chronologicis* nostris *canonibus* confecta reperies. Nunc quidem confirmandæ Moysis antiquitati, ad superiora illa, unum hominis longe cum Hebræis, tum etiam nobis inimicissimi, atque infensissimi testimonium libet **485** adjungere: philosophum illum æqualem nostrum intelligo, qui eo in opere, quod nostros in homines vis ejus odii magnitudoque vulgavit, non modo nos, sed Hebræos etiam ipsos, necnon et Moysen, prophetasque post illum cæteros, iisdem contumeliis oneravit. Nam ita demum susceptum a nobis argumentum, ipsa hostium confessione testatum, nihil cuiquam dubitationis relicturum esse confido. Porphyrius igitur libro sui adversum nos operis quarto, hunc in modum, verbis omnino totidem loquitur: « Porro in scribenda, inquit, rerum Judaicarum historia, veritatis amantissimus est Sanchoniatho ille Berytius, quippe qui commentarios cum eorum sive locis sive nominibus maxime congruentes, ab Hierombalo Jevonis dei sacerdote acceperit: qui suam historiam Abelbalo Berytiorum regi nuncupatam, cum illi ipsi, tum iis etiam, quibus in explorando vero consiliariis atque arbitris utebatur, probavit. Quorum sane tempora Trojanis etiam illis antiquiora sunt, parumque admodum a Moysis ætate disjuncta, ut ex Phœnicæ Regum successione cognoscitur. Idem autem Sanchoniatho, qui universam historiam, cum ex publicis urbis, tum e sacris tabulis haustam, summo cum veritatis studio Phœnicia lingua conscripsit, Semiramidis Assyriorum reginæ temporibus floruit. » Hæc Porphyrius. Ex quibus ita nos ratiocinari posse intelligo. Si Sanchoniatho Semiramidis temporibus floruit, Semiramidem vero multo ante Trojana regnasse constat, iisdem quoque vetustior Sanchoniatho fuerit, necesse est. Atqui eum ab aliis sese adhuc antiquioribus commentarios accepisse tradunt, qui etiam ipsi Moysis non æquales, sed vicini tantum fuisse dicuntur. Sequitur ergo tanto saltem intervallo Sanchoniathonem a Mose superari, quanto posterior illis est, quos nonnisi vicinos esse confitentur. Cæterum, quot annis eosdem antegressus Moyses fuerit, quod certo definiri nequeat, omittendum statuo. Quinetiam, ut demus Sanchoniathonis æqualem omnino fuisse Moysen, sic tamen colligere atque rem conficere liceat. Si regnante in Assyria

α ζσ. εἰληφεν.

(60) Ἀληθέστατα, ὅτι. Rectius videtur ὅτι ἀληθέστατα, quemadmodum legit Scaliger: quam lectionem si sequemur, εἰληφώς retinendum erit.

(61) Ἀβεῖθαλφ. Apud Scaligerum, Ἀβιθάλφ. Utrum verius sit, nondum definitio: utriusque notatio facilis est, et cum Hebraica dialecto consentiens.

γυνή, και διάδοχος τῆς βασιλείας, Σεμίραμις· ὥστ' εἶναι τὸν Ἀβραάμ κατὰ τοὺτους. Ταῦτα μὲν οὖν ἀποδεικτικῶς ἐν τοῖς τὸν ἡμῶν Χρονικοῖς κανόσιν οὕτως ἔχοντα συνέστη. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος πρὸς τοῖς εἰρημένους μάρτυρι τῆς Μωυσέως ἀρχαιότητος χρήσομαι τῶ πάντων δυσμενεστάτῳ και πολεμιωτάτῳ Ἑβραίων τε και ἡμῶν, φημι δὲ τῶ καθ' ἡμᾶς φιλοσόφῳ, ὃς τὴν καθ' ἡμῶν συσκευὴν ὑπερβολῆ μίσους προβεδλημένος, οὐ μόνους ἡμᾶς, ἀλλὰ και Ἑβραίους, αὐτὸν τε Μωυσέα και τοὺς μετ' αὐτὸν προφήτας ταῖς ἱσταις ὑπηγάγετο δυσφημίαις. Διὰ γὰρ τῆς τῶν ἐχθρῶν ὁμολογίας ἀναμφηρίστως ἡγούμαι τὴν ἐπαγγελίαν πιστώσασθαι. Γράφει τοίνυν ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς καθ' ἡμῶν συσκευῆς ὁ Πορφύριος ῥήμασιν αὐτοῦ τάδε· « Ἰστορεῖ δὲ τὰ περὶ Ἰουδαίων ἀληθέστατα, ὅτι (60) και τοῖς τόποις και τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν τὰ συμφωνότατα Σαγγωνιάθων ὁ Βηρύτιος, εἰληφώς· τὰ ὑπομνήματα παρὰ Ἱερομβάλου τοῦ ἱερέως θεοῦ Ἰεὺθ, ὃς, Ἀβεῖθαλφ (61) τῷ βασιλεῖ Βηρυτιῶν τὴν ἱστορίαν ἀναθεῖς, ὑπ' ἐκείνου και τῶν κατ' αὐτὸν ἐξεταστῶν τῆς ἀληθείας παρεδέχθη. Οἱ δὲ τούτων χρόνοι και πρὸ τῶν Τρωϊκῶν πίπτουσι χρόνων, και σχεδὸν τοῖς Μωυσέως πλησιάζουσιν, ὡς αἱ τῶν Φοινίκης βασιλείων διαδοχαὶ μνηύουσι. Σαγγωνιάθων δὲ, ὁ κατὰ τὴν τῶν Φοινίκων διδάκτονον φιλαληθῶς πᾶσαν τὴν παλαιὰν ἱστορίαν ἐκ τῶν κατὰ πόλιν ὑπομνημάτων και τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀναγραφῶν συναγαγὼν και συγγράψας, ἐπὶ Σεμιράμειος γέγονε τῆς Ἀσσυρίων βασιλίδος (62). » Ταῦτα ὁ Πορφύριος. Δεῖ δὴ συλλογίσασθαι τὰ προκείμενα ὡδὲ πως. Εἴπερ ὁ Σαγγωνιάθων ἐπὶ Σεμιράμειος γέγονεν, ἡ δὲ μακρῶ πρόσθεν τῶν Τρωϊκῶν ὁμολογεῖται· εἴη ἂν και ὁ Σαγγωνιάθων τῶν Τρωϊκῶν παλαιότερος. Ἄλλ' οὕτως παρ' ἐτέρων πρεσβυτέρων αὐτοῦ τοῖς χρόνοις εἰληφέναι λέγεται τὰ ὑπομνήματα· οἱ δὲ, και αὐτοὶ ἀρχαιότεροι ὄντες αὐτοῦ, σχεδὸν τοῖς Μωυσέως πλησιάζειν χρόνοις εἰρηγται, οὐδὲ αὐτοὶ κατὰ Μωυσέα γενόμενοι, ἀλλὰ σχεδὸν τοῖς ἐκείνου χρόνοις πλησιάζοντες· ὡς τοσοῦτον πρεσβύτερον εἶναι τὸν Μωυσέα τοῦ Σαγγωνιάθωνος, ὁπόσον ἂν οὗτος λείπηται τῶν αὐτοῦ πρεσβυτέρων, οἱ Μωυσεῖ πλησιάζειν ὡμολογήθησαν. Πόσοι; δὲ ἄρα ἔτεσιν εἰκόσ ἦν Μωυσέα ὑπεράγειν τοὺς δηλουμένους, ἄπορον εἰπεῖν· διόπερ τοῦτό μοι δοκᾷ παρήσειν. Δοὺς δὲ κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν Σαγγωνιάθωνα Μωυσέα γεγονέναι, και μὴ πρότερον, ὡδὲ τὸν ἔλεγχον ἐφοδεύσω. Εἴπερ ἐπὶ Σεμιράμειος τῆς Ἀσσυρίων βασιλίδος ὁ Σαγγωνιάθων ἐγνωρίζετο, ἔστω δὲ και Μωυσῆς μὴδὲν πρόαγων, κατὰ δὲ τούτον ἡμακῶς, γένοιτ' ἂν οὖν και αὐτὸς κατὰ Σεμιράμειν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἡμέτερος λόγος ἐπὶ ταύτης ἐδήλου γενέσθαι τὸν Ἀβραάμ· ὁ δὲ τοῦ φιλοσόφου παλαιότερον τὸν Μωυσέα συνέστησιν. Ἡ δὲ Σεμίραμις τῶν Τρωϊκῶν ὀκτα-

(62) Τῆς Ἀσσυρίων βασιλίδος. Apud Scaligerum adduntur pauca hæc: Ἡ πρὸ τῶν Ἰτακῶν, ἡ κατ' αὐτοὺς γε τοὺς χρόνους γενέσθαι ἀναγγέλλεται· τὰ δὲ τοῦ Σαγγωνιάθωνος, εἰς Ἑλλάδα γλωσσῶν ἡρμῆνευσε Φίλων ὁ Βύβλιος.

κοσίους ὄλους ἔτεσι δαίνυνται προγενομένη. Καὶ Μω- A
 σῆς δὲ ἔστι τοσοῦτος τὰ Τρωϊκὰ προάγων, κατὰ
 τὸν φιλόσοφον. Πρῶτος δὲ βασιλεύει Ἀργείων Ἰνα-
 χος, οὕτω τότε Ἀθηναίων οὔτε τὴν πόλιν οὔτε τὴν
 προσηγορίαν ἔχοντων. Ὁ δὲ πρῶτος Ἀργείων ἡγεί-
 ται κατὰ τὸν πέμπτον μετὰ Σεμίραμιν Ἀσσυρίων
 βασιλέα, ὡ καὶ ῥ' ὑπερον ἔτεσιν αὐτῆς τε καὶ Μω-
 σῆως, ἐν οἷς οὐδὲν ἐπίσημον γεγονός ἱστορεῖται παρ'
 Ἑλλῆσι. Κατὰ τοῦτο δὲ τοῦ χρόνου παρ' Ἑβραίοις
 ἡγῶνται οἱ κριταί. Εἴτ' αὖ πάλιν τῶν ἐτῶν ἄλλοις
 κατώτερον χρόνοις, ἥδη που πλέον ἢ ὡ ἐτῶν ὄλων
 συμπληρουμένων ἀπὸ Σεμίράμειος, πρῶτος Ἀθη-
 ναίων βασιλεύει Κέκροψ ὁ βουόμενος παρ' αὐτοῖς αὐ-
 τῶθων, Ἀργους ἡγουμένου Τριοπα, δεξὴν ἔβδομος
 μετὰ τὸν πρῶτον Ἀργεῖον Ἰναχον· μεταξύ δὲ τού-
 των, ὁ ἐπὶ Ὠγύγου μνημονεύεται κατακλυσμὸς, B
 πρῶτος τε Ἄπις ἐν Αἰγύπτῳ θεὸς ὠνομάσθη, καὶ
 Ἰὼ θυγάτηρ Ἰνάχου, ἣν Ἴσιν Αἰγύπτιοι μετονομά-
 σαντες σέβουσι, Προμηθεὺς τε καὶ Ἄτλας ἐγνωρί-
 ζοντο. Ἀπὸ δὲ Κέκροψ ἐπὶ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν ἄλλα
 συνάγεται μικρῶ (63) δέοντα ἔτη ὡ, ἐν οἷς τὰ ἐν
 Ἑλλῆσι θαυμάσια μυθολογεῖται, ὁ ἐπὶ Δευκαλίωνος
 κατακλυσμὸς, καὶ ὁ ἐπὶ Φαέθοντος ἐμπρησμὸς, πολ-
 λῶν, ὡς εἰκὸς, φθορῶν γῆς κατὰ τόπους γεγενημέ-
 νων. Πρῶτος δὲ Κέκροψ λέγεται Ζῆνα κεκλημέναι
 τὸν θεὸν, μὴ πρότερον οὕτω παρ' ἀνθρώποις ὠνο-
 μασμένον· ἔπειτα βωμὸν παρ' Ἀθηναίους ἰδρῦσαι
 πρῶτος, καὶ πάλιν πρῶτος Ἀθηναῖς ἀγαλμα συστή-
 σασθαι, ὡς οὐδὲ τούτων ἐκ παλαιοῦ ὑπαρχόντων.
 Μετὰ δὲ τούτων καὶ οἱ παρ' Ἑλλῆσι θεοὶ πάντες γε-
 νεαλογοῦνται. Παρ' Ἑβραίοις δὲ ἐν τούτῳ οἱ ἀπὸ γέ-
 νου Δαβὶδ ἑδασίλευον, καὶ οἱ μετὰ Μωσῆα δι-
 ελιμπῶν προφήται· ὥστε τὰ πάντα ἀπὸ Μωσῆως ἐπὶ
 τὴν Ἰλίου ἄλωσιν συνάγεσθαι πλεον ἢ ἔτη ὡ, κατὰ
 τὴν ἐκτεθεισαν τοῦ φιλοσόφου μαρτυρίαν. Ἐτι δὲ
 παλὺ τῶν Τρωϊκῶν νεώτερα τὰ κατὰ Ὅμηρον, καὶ
 Ἡσίοδον, καὶ τοὺς λοιποὺς μνημονεύεται. Χθὲς δὲ
 καὶ πρῶην μετὰ τούτους περὶ τὴν πεντηχοστὴν
 Ὀλυμπιάδα οἱ ἄμφι Πυθαγόραν καὶ Δημόκριτον, καὶ
 τοὺς μετὰ ταῦτα φιλοσόφους ὠνομάσθησαν, ἐγγύς
 του μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἔτεσιν ἑπτακοσίοις. Προτερεῖν
 ἔρα Μωσῆς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Ἑβραίων προφήται
 συνίστανται τῶν παρ' Ἑλλῆσι φιλοσόφων χιλίοις
 πεντακοσίοις ἔτεσι, κατὰ τὴν τοῦ δηλωθέντος ἀνδρὸς
 ὁμολογίαν. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμεῖς ἐπιτόμως. Σκέφα-
 σθαι δὲ καιρὸς καὶ τὰς τῶν πρὸ ἡμῶν περὶ τῆς αὐ-
 τῆς ὑποθέσεως ἀποδείξεις. Γεγῶνασι δὲ παρ' ἡμῶν
 λόγιοι ἄνδρες, καὶ τῶν ἀπὸ παιδείας οὐδενὸς δεῦτεροι,
 τὰς τε θεοὺς οὐ παρέργως καθωμιληκότες, οἱ καὶ
 τὴν παρούσαν ὑπόθεσιν ἐπ' ἀκριβὲς διευκρινήσαντες,
 τῇ παρ' Ἑβραίοις συνέστησαν ἀρχαιολογία, πλουσίᾳ
 καὶ ποικίλῃ κατασκευῇ κερηρμένοι τῆς ἀποδείξεως.
 Οἱ μὲν γὰρ ἐκ τινων ὁμολογουμένων ἱστοριῶν τοὺς
 χρόνους συνελογίσαντο· οἱ δὲ παλαιότεροι ἀνα-
 γνώμασι τὴν μαρτυρίαν ἐπιστάσαντο· καὶ οἱ μὲν
 Ἑλληνικοῖς, οἱ δὲ καὶ τοῖς τὰ Φοινίκων, τὰ τε Χαλ-
 δαίων καὶ Αἰγυπτίων ἀναγράψασι συνεχρήσαντο.

A Semiramide, Sanchoniatho claruit : Moses certe
 quidem, ut nihil eo vetustior fuerit, 486 sed
 prorsus æqualis, sub ejusdem tamen Semiramidis
 imperium vixerit, necesse est. Jam et Abrahamum
 Semiramidis temporibus vixisse antea probavimus,
 et Mosem ipsum illa vestustiore philosophus hic
 noster fuisse confirmat. Trojana vero tempora
 Semiramis annis integris octingentis superavit. Ergo
 totidem illa Moses ex hujus philosophi mente ante-
 cesserit. Præterea cum primus apud Argivos Ina-
 chus imperaret, necdum Atheniensibus aut civitas
 aut nomen erat. Ejusdem autem Inachi regnum in
 quintum a Semiramide Assyriorum regem incidit,
 annis post illam atque Mosem centum et quinquaginta,
 quibus nihil apud Græcos memoria dignum
 gestum esse reperitur. Cæterum eodem temporis,
 apud Hebræos judices imperabant. Annis deinde
 post Semiramidem amplius quadringentis, primus
 Athenis regnavit Cecrops, quem Indigenam vocant,
 Triopa regnante Argis, qui septimus ab Inacho regum
 Argivorum primo fuit. Quo quidem regum isto-
 rum intervallo, Ogygium diluvium contigisse nar-
 rant, itemque apud Ægyptios primum Apim deum
 nominarunt, ac simul Io Inachi filia, quam Isidis
 nomine colunt Ægyptii, Prometheus atque Atlas
 celebrari cœperunt. Jam a Cecrope ad captum
 Ilium, alii prope quadringenti colliguntur anni,
 quibus illa Græcorum fabulis decantata miracula,
 Deucalionis, inquam, diluvium et Phaetontis occen-
 dium contigere; cujus utriusque fingendi occasio-
 nem, ex multis, uti verisimile est, crebrisque per
 ea loca terrarum cladibus arripuerint. Jovem au-
 tem ab eodem primum Cecrope deum appellatum
 esse ferunt, cum nequaquam inter homines id an-
 tea nominis habuisset : ab eodem postmodum pri-
 mam Athenis excitatam aram, primumque Minervæ
 signum conflatum ac positum fuisse, neque
 enim pervetustum genus illud rerum exstitisse. Ita-
 que post Cecropem tota illa Græcorum numinum
 genealogia texitur. Apud Hebræos interea, cum Da-
 vidis posteri regnabant, tum secuti Mosem pro-
 phetæ florebant. Ita si nostrum hunc philosophum
 audiamus, a Moyse ad captum Ilium anni amplius
 octingenti numerentur. Porro longe Trojanis illis
 temporibus recentiores, Homerum, Hesiodum ac
 reliquos fuisse constat. Inde nuperi omnino, 487
 Pythagoras, Democritus, cæterique deinceps philo-
 sophi, circa olympiadem quinquagesimam, hoc est
 annis post captum Ilium prope septingentis, emer-
 sere. Mosem igitur ac posteriores Mose prophetas,
 ante omnes Græciæ philosophos annis quingentis
 supra mille vixisse, ex ejusdem philosophi confes-
 sione auferimus. Atque hæc a nobis ita breviter
 perstricta sunt. Jam tempus est, ut eorum etiam,
 qui ante nos hac in disputatione versati sunt, ar-
 gumenta videamus. Homines enim vero apud nos
 exstiterunt, non disertis modo, sed etiam nulli erudi

(65) Μικρῶ. Lege μικρῶ.

tionē secundi, quique plurimum divinis in litteris operæ studiique posuerunt. Ii rem istam accurate admodum et enucleate persecuti, antiquitatis Hebraicæ fidem magna rationum vi ac singulari varietate fecerunt. Alii quippe certis quibusdam ex historiis et omnium consensu approbatis, temporum seriem ordinemque duxerunt: alii suis ipsi testimoniis firmitatem ac robur ex antiquiorum scriptorum auctoritate quæsierunt. Et alii quidem adhæsere Græcis, alii vero ex rerum etiam Phœnicarum, Chaldæarum et Ægyptiarum historicis argumenta petierunt: at simul universi, Græcis, barbaris, Hebraicisque rebus sub uno collocatis aspectu, omniumque populorum historiis inter se propiusque commissis, quæ apud quosque sub idem tempus gesta fuerint, cum aliis alia diligenter expensa contulerunt. Tum suam quique viam ac methodum secuti, partes suscepti operis singulas ita digesserunt, ut omnes inter sese constanti fuerint ac certa demonstratione complexi. Quocirca locum verbis auctorum ipsissimis hac in disputatione relinquendum putavi, simul ut ne suorum ipsis laborum fructus præripiatur, simul ut suscepta pro veritate defensio, non ex unius, sed ex plurium testium ore fidem omni dubitatione majorem accipiat. Ordiamur ab Africano.

CAPUT X.

Ex Africani Chronographiæ tertio.

« Ante olympiadem seriem, inquit ille, Græcorum in historia certi nihil exploratique reperias, usque adeo perturbata sunt omnia, nec ulla secum ex parte consentiunt, quæ antea contigisse memorantur. At in olympiadicis digerendis accurate **488** multi diligenterque versati sunt, quod non longo intervallo, sed tantum suo cujusque res quadriennio definitas Græci comprehensasque perscriperint. Quamobrem ex fabulosis illis, quæ ad primam usque olympiadem fama cæteris et hominum opinione præstiterint, breviter cursimque libatis, quæ postea contigerint, ea si modo insignia videbuntur, ita cum Græcis Hebræa contexam, ut Græcis obiter duntaxat perstrictis, historici more fusius Hebræa pertexam. In quo ejusmodi futura mea ratio est, ut quoties Hebraicam historiam, quæ cum Græca aliqua tempore conveniat, tractandam suscepero, toties in ea constanter hærens, detractis, ubi res tulerit, adjectivisve nonnullis, quinam aut Græcorum, aut Persarum, aut populi cujusvis alterius, ejusdem tempore floruerit, aperiam: sic enim ejus me demum, quod propositum mihi est, compotem futurum existimo. Primum igitur celebratissima illa Hebræorum migratio, cum a Nabuchodonosore Babylonis rege in servitutum abducti sunt, annos tenuit septuaginta, uti futurum Jeremias ante prædixerat. Porro Nabuchodonosori Berosus quoque Babylonius meminit. Exactis illis septuaginta captivitatis annis, Cyrus Persicum regnum obtinuit, cum olympias ageretur quinquagesima quinta, uti ex Diodori *Bibliotheca*, Thalli et Castoris, nec non Polybii et Phlegontis historiis, auferre licet; aliisque præterea, qui olympiadam seriem texuerunt: omnibus enim in eo tempore definiendo convenit. Cyrus igitur anno imperii sui primo, qui olympiadis quinquagesimæ quintæ pri-

• γρ. συνεχρόνησεν

A 'Ομοῦ δὲ οἱ πάντες, τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ βάρβαρα, τὰ τε παρ' αὐτοῖς Ἑβραίοις συναγαγόντες, καὶ τὰς παρὰ πᾶσιν ἱστορίας παραθέντες, θατέρω τε τὴν ἑτέραν συγκρούσαντες, τὰ παρὰ τοῖς πᾶσιν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς χρόνους παραθέντα συνεξητάκασιν. Εἴθ' ἕκαστος οἱ κείαις μεθόδοις τὴν τῶν ἀποδεικνυμένων κατασκευὴν πεποιτημένος, σύμφωνον καὶ ὁμολογουμένην τὴν ἀπόδειξιν εἰσηγέγκαντο. Διὸ καὶ μάλιστα ταῖς αὐταῖς ἡγησάμην δεῖν παραχωρῆσαι φωναῖς τὸν παρόντα λόγον, ὅπως ὁμοῦ τῶν οικειῶν μὴ ἀποστεροῖντο καρπῶν οἱ τῶν λόγων πατέρες, καὶ διὰ πλείονων μαρτύρων, ἀλλὰ μὴ δὴ ἐνὸς ὁμοῦ ἡ σύστασις τῆς ἀληθείας ἀναμφίλεκτον λάθοι τὴν ἐπικύρωσιν.

propiusque commissis, quæ apud quosque sub idem tempus gesta fuerint, cum aliis alia diligenter expensa contulerunt. Tum suam quique viam ac methodum secuti, partes suscepti operis singulas ita digesserunt, ut omnes inter sese constanti fuerint ac certa demonstratione complexi. Quocirca locum verbis auctorum ipsissimis hac in disputatione relinquendum putavi, simul ut ne suorum ipsis laborum fructus præripiatur, simul ut suscepta pro veritate defensio, non ex unius, sed ex plurium testium ore fidem omni dubitatione majorem accipiat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

B

Ἀπὸ τοῦ τρίτου Ἀφρικανῶν Χρονογραφῶν.

« Μέχρι μὲν Ὀλυμπιάδων οὐδὲν ἀκριβὲς ἱστορεῖται τοῖς Ἑλλησι, πάντων συγκεχυμένων, καὶ κατὰ μὴδὲν αὐτοῖς τῶν προτοῦ συμφωνούντων· αἱ δὲ ἡκρίβωντο πολλοῖς, τῷ μὴ ἐκ πλείστου διαστήματος, διὰ τετραετίας δὲ, τὰς ἀναγραφὰς αὐτῶν ποιῆσθαι τοὺς Ἕλληνας. Οὗ δὴ χάριν τὰς ἐνδοξοτάτας καὶ μυθώδεις ἐπιλεξάμενος ἱστορίας, μέχρι τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος ἐπιδραμοῦμαι· τὰς δὲ μετὰ ταῦτα, συζεύξας κατὰ χρόνον ἐκάστας, εἰ τινες ἐπίσημοι, ταῖς Ἑλληνικαῖς τὰς Ἑβραϊκὰς, ἐξιστορῶν μὲν τὰ Ἑβραίων, ἐφαπτόμενος δὲ τῶν Ἑλληνικῶν, ἐφαρμόσω τόνδε τὴν τρόπον· λαβόμενος μίαν πράξιν Ἑβραϊκῆς ὁμοχρόνου πράξει ὑφ' Ἑλλήνων ἱστορηθείσας, καὶ ταύτης ἐχόμενος, ἀφαιρῶν τε καὶ προστιθεὶς, τίς τε Ἕλλην, ἢ Πέρσης, ἢ καὶ ὅστισοῦν τῇ Ἑβραίων συνεχρόνησεν*, ἐπισημειούμενος, ἴσως ἂν τοῦ σκοποῦ τύχοιμι. Ἑβραίων μὲν οὖν ἡ μετοικία ἐπισημοτάτη, αἰχμαλωτισθέντων ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλώωνος, παρέτεινεν ἔτη ὄ', καθὰ προεφήτευσεν Ἱερεμίας. Τοῦ δὲ Ναβουχοδονόσορ μνημονεύει Βηρωσσὸς ὁ Βαβυλώνιος. Μετὰ δὲ τὰ ὄ' τῆς αἰχμαλωσίας ἔτη Κύρος Περσῶν ἐβασίλευεν, ὃ ἔπει Ὀλυμπιάς ἤχθη νε', ὡς ἐκ τῶν *Βιβλιοθηκῶν* Διοδώρου, καὶ τοῦ Θαλλῶ καὶ Κάστορος ἱστορῶν, ἐτι δὲ Πολυβίου καὶ Φλέγοντος ἔστιν εὐρεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων, οἷς ἐμέλησεν Ὀλυμπιάδων· ἅπασι γὰρ συνεφώνησεν ὁ χρόνος. Κύρος δ' οὖν τῷ πρώτῳ τῆς ἀρχῆς ἔπει, ὅπερ ἦν Ὀλυμπιάδος νε' ἔτος τὸ πρῶτον, διὰ Ζοροβάβελ, καθ' ὃν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδεκ, τὴν πρώτην καὶ μερικὴν ἀπόπεμψιν ἐποιήσατο τοῦ λαοῦ, πληρωθείσης τῆς ἑβδομηκονταετίας, ὡς ἐν τῷ Ἑσδρα παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἱστορεῖται. Αἱ μὲν οὖν ἱστορίαι συντρέχουσι, Κύρου τε βασιλείας καὶ αἰχμαλωσίας τέλους· καὶ κατὰ τὰς Ὀλυμπιάδας οὕτως εἰς ἡμᾶς εὐρεθήσεται συμφωνήσαντα· τούτοις γὰρ ἐπόμενοι, καὶ τὰς λοιπὰς ἱστορία· κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀλλήλαις ἐφαρμόσομεν·

C

D

ἀς δὲ πρὸ τούτων, ὡδὲ πως τῆς Ἀττικῆς χρονογραφίας ἀριθμουμένης· ἀπὸ Ὠγύγου τοῦ παρ' ἐκείνου αὐτόχθονος πιστευθέντος, ἐφ' οὗ γέγονεν ὁ μέγας καὶ πρῶτος ἐν τῇ Ἀττικῇ κατακλισμός, Φορωνέως Ἀργείων βασιλεύοντος, ὡς Ἀκουσίλαος Ἰστορεῖ, μέχρι πρώτης Ὀλυμπιάδος, ὅσπθεν Ἕλληνες ἀκριβοῦν τοὺς χρόνους ἐνόμισαν, ἔτη συνάγεται χίλια εἰκοσιν ὡς καὶ τοῖς προειρημένοις συμφωνεῖ, καὶ τοῖς ἐξῆς δειχθήσεται. Ταῦτα γὰρ Ἀθηναίων ἱστοροῦντες (64) Ἑλλάνικὸς τε καὶ Φιλόχορος οἱ τὰς Ἀτθίδας, οἱ τε τὰ Σύρια Κάστωρ καὶ Θαλλῆς, καὶ τὰ πάντα Διόδωρος ὁ τῆς Βιβλιοθήκας, Ἀλέξανδρός τε ὁ Πολύστωρ, καὶ τινες τῶν καθ' ἡμᾶς ἀκριβέστερον ἐμνήσθησαν, καὶ τῶν Ἀττικῶν ἀπάντων. Εἰ τις οὖν ἐν τοῖς χίλοις εἰκοσιν ἔτεσιν ἐπίσημος ἱστορία τυγχάνει, κατὰ τὸ χρήσιμον ἐκλεγθήσεται. » Καὶ μετὰ βραχέα ἐπιλέγει· « Φαμέν τοίνυν ἐκ τε (65) τοῦδε τοῦ συγγράμματος, Ὠγύγον, ὃς τοῦ πρώτου κατακλισμοῦ γέγονεν ἐπάνωμος, πολλῶν διαφωρέτων διασωθεὶς, κατὰ τὴν Αἴγυπτον (66) τοῦ λαοῦ μετὰ Μωσέως ἐξοδὸν γγενῆσθαι, τόνδε τὸν τρόπον. Ἐπὶ πρώτῃν Ὀλυμπιάδα τὴν προειρημένην ἀπὸ Ὠγύγου ἔτη δειχθήσεται (67) αχ'· ἀπὸ δὲ πρώτης Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τῆς νε' ἔτος πρώτον, τούτέστιν ἐπὶ Κύρου βασιλείως ἔτος πρώτον, ὅπερ ἦν αἰχμαλωσίας τέλος, ἔτη σιζ'· ἀπὸ Ὠγύγου τοίνυν ἐπὶ Κύρου ἔτη σολζ'. Εἰ δ' ἀναφέρει τις ἐπιλογιζόμενος, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς αἰχμαλωσίας σολζ' ἔτη, κατὰ ἀνάλυσιν εὐρίσκειται ταυτὸν διάστημα ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀπὸ Αἴγυπτου διὰ Μωσέως ἐξοδῶ Ἰσραήλ, ὅσον ἀπὸ τῆς παντηχοστῆς πέμπτῆς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ Ὠγύγον, ὃς ἐκτίσεν Ἐλευσίνα. Ὅθεν ἐπισημότερόν ἐστι καταλαβεῖν τὴν Ἀττικὴν χρονογραφίαν. » Καὶ μεθ' ἕτερα· « Καὶ τοσαῦτα μὲν πρὸ Ὠγύγου. Κατὰ δὲ τοὺς τούτου χρόνους ἐξῆλθε Μωσῆς ἀπ' Αἴγυπτου. Καὶ ὡς οὐκ ἄπιστον τότε ταῦτα συμβῆναι, δεικνυμένον οὕτως. Ἀπὸ τῆς ἐξοδῶ Μωσέως ἐπὶ Κύρον, ὃς ἐβασίλευσε μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, ἔτη σολζ'. Μωσέως γὰρ ἔτη τὰ λοιπὰ τεσσαράκοντα· Ἰησοῦ τοῦ μετ' ἐκείνον ἡγησαμένου ἔτη κε'· πρεσβυτέρων ἔτη λ', τῶν μετὰ Ἰησοῦ κριτῶν· τῶν δὲ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν κριτῶν περιεχομένων ἔτη υκ'· ἱερῶν δὲ Ἡλεὶ καὶ Σαμουὴλ ἔτη λ'· τῶν δὲ ἐξῆς βασιλείων Ἑβραίων ἔτη τετρακόσια λ'· ἧς τὸ τελευταῖον (68) ἔτος ἦν Κύρου βασιλείας ἔτος πρῶτον, ὡς προειρήκαμεν. Ἐπὶ δὲ πρώτης Ὀλυμπιάδος ἀπὸ Μωσέως ἔτη αχ', εἴπερ ἐπὶ παντηχοστῆς πέμπτῆς ἔτος πρῶτον ἔτη σολζ'. Κάν τοῖς Ἑλληνικοῖς συνέδραμεν ὁ χρόνος. Μετὰ δὲ Ὠγύγον διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ κατακλισμοῦ πολλὴν φορὰν ἀβασί-

A mus item annus erat, per Zorobabelem, cujus etiam aequalis idem et socius erat Jesus Josedeci filius, expleta jam septuaginta annorum summa, populi Judaici partem aliquam primum dimisit, ut apud Esdram Hebraeum historicum legimus. Et quoniam regni Cyri principium cum Judaicæ captivitatis fine, historicorum omnium consensione concurrat, similis etiam iu olympiadum annis, cum utriusque, tum cæterorum deinceps convenientia ad nos usque ducitur, quippe qui ab eo veluti cardine progressi, consequentes pariter historias eadem inter sese ratione commissuri contexturique simus. At in superiorum consignandis temporibus, si Atticæ chronographiæ rationem sequi libet, ab Ogyge, quem indidem satum esse credunt, sub quo ingens illud B primumque diluvium, regnante Argis Phoroneo, Atticam invasisse Acusilaus auctor est, ad primam usque olympiadem, unde Græci accuratam sibi temporum 489 seriem ducendam putaverunt, anni colliguntur viginti supra mille; qui numerus et cum superioribus optime congruit, et ex sequentium declaratione constabit. Hæc enim Hellenicus et Philochorus, qui res Atticæ, itemque Castor et Thallus, qui Syriacæ prosecuti sunt, quique gentium omnium historiam in Bibliothecam suam inclusit Diodorus, et Alexander Polyhistor memoriæ prodiderunt: quorum etiam, e nostris præterea nonnulli, diligentius quam Attici omnes, accuratiusque meminere. Itaque, si quæ mille ac viginti annorum spatio paulo insignior occurret historia, eam commode suo loco dabimus. » Idenque paucis interjectis: « Volumus igitur, inquit, scripti etiam hujus auctoritate freti, Ogygem illum, qui quod haustus aquarum vi quamplurimis, salvus et incolumis evaserat, primum diluvii nomen dedit, circa tempus illud, quo populus ex Ægypto cum Mose migravit, existitisse. Id quod hunc in modum conficimus. Ab Ogyge ad primam olympiadem anni putantur viginti supra mille: ab olympiade prima ad primum quinquagesimæ quintæ annum, qui primus item Cyri regis annus est, idemque captivitatis Judaicæ finis, anni septemdecim supra ducentos: ergo ab Ogyge ad Cyrum usque, anni triginta septem supra mille ac ducentos omnes colliguntur. Jam, qui sursum versus ab exitu captivitatis annos retexere voluerit, is triginta septem supra mille ac ducentos revolvendo numerabit, hoc est idem prorsus intervallum ad eum usque annum, quo primum ex Ægypto per Moysen eductus Israel est, quod abs

(64) Ταῦτα γὰρ Ἀθην. ἱστορ. Malim ταῦτα γὰρ ἱστοροῦσιν, delete Ἀθηναίων.

(65) Ἐκ τσ. Particula τε, aut expungenda est, aut aliquid aliud postulat.

(66) Αἴγυπτον. Dele hanc vocem, aut reponē ἀπ' Αἴγυπτου.

(67) Δειχθήσεται. Forte δεικνύεται.

(68) Ἐκ τὸ τελευταῖον. Deest hic aliquid. Quo enim τὸ ἦς referatur? Forte ante hunc articulum scripserit Africanus, τῆς δ' αἰχμαλωσίας ἐβδομηκοντα. Certe ὁμᾶς illa mille ducentorum ac triginta septem annorum, quos ab Exodo ad Cyrum usque

numerat, ex consequentium annorum collectione non existet, nisi hos septuaginta insuper addideris: tametsi ut deesset omnino nihil, duobus et septuaginta opus esset. Nam detractis septuaginta, confluit modo mille centum et sexaginta quinque, quibus septuaginta si addideris, 1235 habiturus es. Sed, opinor, anni Moysis octogesimi partem adnumerat, et annum captivitatis septuagesimum ultra Cyri primum mensibus aliquot excussisse putat. Eam enim summam non ex librorum errore, sed Africani ex mente conflata esse constat ex sequentibus, ubi sæpius eadem inculcatur.

quingagesima quinta olympiade ad Ogygem, qui Eleusinem condidit, excurrere dictum est. Atque inde quidem insignius Atticæ chronologiæ principium duci potest. Iterumque post alia quædam : « Verum de tempore Ogygem antegresso hactenus. Cæterum illius tempore, excessit ab Ægypto Moses, id quod veri quam simile sit, hunc in modum ostendimus. Ab exitu Mosis ad Cyrum, qui post captivitatem regnavit, anni putantur mille ac ducenti cum triginta septem. Mosis enim reliqui ab egressu anni quadraginta sunt : Jesu, qui secundum illum populo deducendo præfuit, quinque ac viginti : seniorum, qui post Jesum iudices fuere, triginta : Judicum omnium, qui proprio ipsorum libro continentur, nonaginta supra quadringentos : sacerdotum Eli et Samuel, nonaginta : consequentium regum Hebræorum, nonaginta supra quadringentos, sequuntur captivitatis septuaginta : cujus postremus annus, regni Cyri primus fuit, ut jam ante diximus.

490 Jam a Mose ad olympiadem primam anni fluunt viginti supra mille, cum ab eodem ad quingagesimæ quintæ annum primum, mille ducenti cum triginta septem numerentur, in quo nobis etiam cum Græcorum temporibus optime convenit. At vero post Ogygem, quod ingens ab illo diluvio consecuta vastitas esset, quæ nunc Attica dicitur, ea sine regibus annos centum et octoginta novem, ad Cecropem usque permansit. Actæum enim illum, qui post Ogygem recensetur, quæque deinceps finguntur nomina, Philochorus ne exstitisse quidem omnino confirmat. Et rursus : « Ergo ab Ogyge, inquit, ad Cyrum usque tantumdem numeres, quantum ad eundem a Mose, hoc est annos ducentos et triginta septem supra mille. Et vero Græcorum sane nonnulli Mosem sub eadem tempora vixisse testantur. Nam, Polemo quidem, libro *Græcarum historiarum* primo, conceptis verbis habet, Apidis Phoronei filii tempore, exercitus Ægyptiaci partem sese ab Ægypto subduxisse, atque in Palæstina, quam Syriam vocant, haud procul ab Arabia consedissee : illos nimirum ipsos intelligens, qui Mose duce profecti sunt. Apio vero Posidonii filius, idemque grammaticorum omnium curiosissimus, libro *adversus Judæos*, et *Historiarum* quarto scribit, Inacho Argis regnante, Judæos duce Mose, ab Amosi Ægyptiorum rege defecisse. Cujus etiam defectionis, simulque Amosis, libro secundo Herodotus meminit : imo et ipsorum quoque Judæorum, quos in circumcisorum classem reponit, ac Palæstinæ Assyrios nominat, ducta fortassis ex Abrahamo utriusque causa. Quibus cum omnibus Ptolemæo quoque Mendesio, qui ab ultimis usque temporibus Ægyptiorum ducit historiam, ita convenit, ut inter ipsos nulla fere nisi levissima temporum differentia notari possit. Cæterum, hic observandum etiam est, quidquid paulo rarius ob vetustatem Græci fabulantur, id omne Mose posterius inveniri, diluvia, incendia, Prometheus, Io, Europam, Proserpinæ raptum, mysteria, legum sanctiones, Bacchi gesta, Perseum, Argonautas, Centauros, Minotaurum, res Trojanas, Herculis

^a *Ισ. τούς.*

(69) *Σπαρτοί.* Supplendum credo. vel *ὀδόντες*, vel *στρατιώται*, vel aliquid simile. Omnino enim

λευτοῦ ἔμεινεν ἡ νῦν Ἀττικὴ μέχρι Κέκροπος ἔτη ρπθ'. Τὸν γὰρ μετὰ Ὀγυγον Ἀκταίων, ἣ τὰ πλάσσομενα τῶν ὀνομάτων, οὐδὲ γενέσθαι φησι Φιλόχορος. » Καὶ αὖθις : « Ἀπὸ Ὀγύγου τοίνυν ἐπὶ Κύρον, ὅποσα ἀπὸ Μωσέως ἐπὶ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἔτη αασζ'. Καὶ Ἕλληνας δὲ τινες ἱστοροῦσι κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους γενέσθαι Μωσέα. Πολέμων ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Ἑλληνικῶν ἱστοριῶν λέγων. Ἐπὶ Ἀπίδος τοῦ Φορωνέως μοῖρα τοῦ Αἰγυπτίων στρατοῦ ἐξέπεσεν Αἰγύπτου, οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ καλουμένην Συρίᾳ οὐ πόρρω Ἀραβίας ὄκησαν, αὐτοὶ δὲ λονοῦσι οἱ μετὰ Μωσέως. Ἀπίων δὲ ὁ Ποσιδωνίου, περιεργότατος γραμματικῶν, ἐν τῇ κατὰ Ἰουδαίων βίβλῳ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἱστοριῶν φησι, κατὰ Ἰναχον Ἀργῶς βασιλέα, Ἀμώσιος Αἰγυπτίων βασιλεύοντος, ἀποστῆναι Ἰουδαίους, ὧν ἠγεῖσθαι Μωσέα. Μέννηται δὲ καὶ Ἡρόδοτος τῆς ἀποστασίας ταύτης, καὶ Ἀμώσιος ἐν τῇ δευτέρᾳ τρώπῃ δὲ τινι καὶ Ἰουδαίων αὐτῶν, ἐν τοῖς περιτεμνομένοις αὐτοὺς καταριθμῶν, καὶ Ἀσσυρίους τοὺς ἐν τῇ Παλαιστίνῃ ἀποκαλῶν, τάχα δι' Ἀβραάμ. Πτολεμαῖος δὲ ὁ Μενδήσιος, τὰ Αἰγυπτίων ἀνέκαθεν ἱστορῶν, ἅπασι τούτοις συντρέχει ὥστε οὐδ' ἐπίσημος ἐπὶ πλεόν τῶν χρόνων παραλλαγῆ. Σημειωτέον δὲ, ὡς ὁ τί ποτε ἐξείρετον Ἕλλησι δι' ἀρχαιότητα μυθεύεται, μετὰ Μωσέα τοῦθ' εὐρίσκειται, κατακλυσμοὶ τε καὶ ἐκπυρώσεις, Προμηθεὺς, Ἰὼ, Εὐρώπη, Σπαρτοί (69), Κόρης ἀρπαγή, μυστήρια, νομοθεσίαι, Διονύσου πράξεις, Περσεὺς, Ἀργοναῦται, Κένταυροι, Μίνωταυρος, τὰ περὶ Ἰλιον, ἄθλοι Ἡράκλειοι, Ἡρακλειδῶν κάθοδος, Ἰώνων ἀποικία, καὶ Ὀλυμπιάδες.

C Ἐδοξε δὲ μοι τῆς Ἀττικῆς βασιλείας τὸν προσηγμένον ἐκτιθέναι χρόνον, παρατιθέναι μέλλοντι ταῖς Ἑβραϊκαῖς ἱστορίαις τὰς Ἑλληνικάς. Ἐξέσται γὰρ τῷ βουλομένῳ, παρ' ἐμοῦ τὴν ἀρχὴν κομιζομένῳ, λογιζέσθαι τὸν ἀριθμὸν ὁμοίως ἐμοί. Οὐκοῦν τῶν χιλίων καὶ εἰκοσι ἑτῶν, τῶν μέχρι πρώτης Ὀλυμπιάδος ἀπὸ Μωσέως τε καὶ Ὀγύγου ἐκκειμένων, πρώτῳ μὲν ἔτει τὸ Πάσχα, καὶ τῶν Ἑβραίων ἐξοδος ἡ ἀπ' Αἰγύπτου, ἐν δὲ τῇ Ἀττικῇ ὁ ἐπὶ Ὀγύγου γίνεται κατακλυσμός· καὶ κατὰ λόγον. Τῶν γὰρ Αἰγυπτίων ὀργῇ Θεοῦ χαλάσαις τε καὶ χειμῶσι μαστιζομένων, εἰκὸς ἦν μέρη τινὰ συμμάσχειν τῆς γῆς, οἷ τε ἂ Ἀθηναίους τῶν αὐτῶν Αἰγυπτίους ἀπολαύειν εἰκὸς ἦν, ἀποίκους ἐκείνων ὑπονοουμένους, ὡς φασι ἄλλοι τε καὶ ἐν τῷ *Τρικαρῆνῳ* Θεόπομπος. Ὁ δὲ μεταξὺ χρόνος παραλείπεται, ἐν ᾧ μὴδὲν ἐξείρετον Ἕλλησι ἱστορήται. Μετὰ δὲ τέσσαρα καὶ ἐννεήκοντα ἔτη ἦν Προμηθεὺς, ὡς τινες, ὅς πλάσσειν ἀνθρώπου ἐμυθεύετο· σοφὸς γὰρ ὢν, εἰς παιδείαν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἄγαν ἰδιωτείας μετέπλαττε. » Ταῦτα μὲν οὖν Ἀφρικανός. Μεταδῶμεν δ' ἡμεῖς ἐφ' ἕτερον.

post Europam, de Cadmo Cadmique militibus ex draconis dentibus repente satis locutus videtur.

certaina, Heraclidarum reditum, Ionum migrationem, et Olympiadas. Ac mihi quidem Græcas historias cum Hebraicis committere statuenti, ea potissimum Attici regni tempora describere visum est. Sic enim cuivis omnino liceat, qui modo principium ex meis ducere voluerit, eandem mecum in colligendo numero rationem inire. 491 Illorum igitur mille ac viginti annorum, quos ab Mose et Ogyge ad primam usque olympiadem fluxisse diximus, anno primo, uti Hebræorum Pascha, et discessus ab Ægypto, sic Ogygium in Attica diluvium contingit. Et convenienter id quidem. Nam cum Ægyptios grandinibus, ac tempestatibus Dei præpotentis ira percelleret, fieri vix poterat, quin simul in quasdam terræ partes calamitatis inde aliquid redundaret. Ac præsertim Athenienses Ægyptiacæ cladis partem aliquam subire verius erat, quos Ægyptiorum coloniam habitos esse, cum alitum vero Theopompus in *Tricarenio* commemorat. Tempus inde medium prætermissum est, quod in eo nihil a Græcis memoria dignum referatur. Post annos vero quatuor et nonaginta, ut nonnulli tradunt, Prometheus exstitit, quem, quod homines ad disciplinæ cultum ab nimia simplicitate solerter ingenioseque traduxerit, homines propterea finxisse fabulantur. Hactenus Africanus. Jam vero Tatianum audiamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

A

CAPUT XI.

Ἀπὸ τοῦ πρὸς Ἑλλήνας Τατιανοῦ, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

Eandem in rem ex Tatiani adversus Græcos opere.

« Nūn δὲ προσήκειν (70) μοι νομίζω παραστήσαι πρεσβυτέραν τὴν ἡμετέραν φιλοσοφίαν τῶν παρ' Ἑλλήσιν ἐπιτηδευτῶν. Ὅροι δ' ἡμῖν κείσονται Μωσῆς καὶ Ὅμηρος. Τῷ γὰρ ἐκάτερον αὐτῶν εἶναι παλαιότατον, καὶ τὸν μὲν ποιητῶν καὶ ἱστορικῶν εἶναι πρεσβύτατον, τὸν δὲ πάσης σοφίας βαρβάρου ἀρχηγόν, καὶ ὕφ' ἡμῶν εἰς σύγκρισιν παραλαμβανέσθωσαν. Εὐρήσομεν γὰρ οὐ μόνον τῆς Ἑλλήνων παιδείας τὰ παρ' ἡμῖν, ἐτι δὲ καὶ τῆς τῶν γραμμάτων εὐρέσεως ἀνώτερα· μάρτυρας τε οὐ τοὺς οἰκοι παραλήφομαι, βοηθοὺς δὲ πολλοὺς Ἑλλήσι καταχρήσομαι. Τὸ μὲν γὰρ ἄγνωμον (71), ὅτι μὴδ' ὕφ' ὕμῶν παράδεκτον· τὸ δὲ, ἂν ἀποδεικνύηται, θαυμαστόν, ὅπου δ' ἂν, ὕμῖν διὰ τῶν ὑμετέρων ὄπλων ἀντερείδων (72), ἀνυπόπτους καθ' ὕμῶν τοὺς ἐλέγχους παραλαμβάνω. Περὶ γὰρ τῆς Ὀμήρου ποιήσεως, γένους τε αὐτοῦ, καὶ χρόνου καθ' ὃν ἤκμασε, προηρένησαν πρεσβύτατοι μὲν Θεαγένης τε ὁ Ῥηγίνος κατὰ Καμβύσιν γεγωνῶς, καὶ Στήσιμβροτος ὁ Θάσιος, καὶ Καλλιμαχος ὁ Κολοφώνιος, Ἡρόδοτος τε Ἀλικαρνασσεύς, καὶ Διονύσιος Ὀλύμπιος· μετὰ δὲ ἐκείνους Ἐφορος ὁ Κυμαῖος, καὶ Φιλόχορος ὁ Ἀθηναῖος, Μεγακλειδῆς τε καὶ Χαμαιλέων (73) οἱ περὶπατητικοί· ἔπειτα γραμματικοί, Ζηνόδοτος, Ἀριστοφάνης, Καλλιμαχος, Κράτης, Ἐρατοσθένης, Ἀρίσταρχος, Ἀπολλόδωρος. Τούτων δὲ οἱ μὲν περὶ Κράτηα, πρὸ τῆς Ἡρακλειδῶν καθόδου φασὶν αὐτὸν ἠκμαίνειν, μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἐνδοτέρω τῶν ὀγδοήκοντα ἐτῶν· οἱ δὲ περὶ τὸν Ἐρατοσθένην μετὰ ἑκατοστὸν ἔτος τῆς Ἰλίου ἀλώσεως· οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀρίσταρχον κατὰ τὴν

« Jam, inquit, agendum nobis id videtur, ut nostram quoque philosophiam exquisitis illis Græcorum artibus antiquiorem esse demonstremus. Qua in re Mosem et Homerum summos veluti cardines terminosque statuemus. Cum enim sit uterque vetustissimus, et alter quidem poetas et historicos omnes tempore antecedit, alter vero barbaræ omnis sapientiæ dux princepsque fuerit, juvat etiam amborum contentionem instituere. Enimvero non doctrina modo Græcorum, sed ipsa quoque litterarum inventionem res nostras priores esse cognoscemus. Neque tamen domesticas eam in rem testes dabimus, sed Græcorum ipsorum auctoritate abutemur. Nam ut illud minus consultum foret, quod minime vobis probaretur; ita hoc si efficere modo poterimus, singulare prorsus egregiumque futurum est, ut vestris vos armis oppugnando, argumentis extra suspicionem omnem positus urgeamus. Ac de Homeri quidem poesi, genereque simul ac tempore quo floruerit, omnium antiquissimi Rheginus ille Theagenes, qui sub Cambyse vixit, Stesymbrotus Thasius, Callimachus Colophonius, Herodotus Halicarnassensis, et 492 Dionysius Olynthus jam diligenter ante quæsierunt. Quibus eadem in opera successere Ephorus Cumæus, Philochorus Atheniensis, Megacledes et Chameleon peripatetici: tum Zenodotus, Aristophanes, Callimachus, Crates, Eratosthenes, Aristarchus, Apollodorus, grammatici omnes. Quos inter, Crates ipsum ante Heraclidarum reditum, intra annos a Trojanis temporibus octoginta floruisse auctor est. Eratosthenes vero

(70) *Nūn δὲ προσήκειν*. Hic Tatiani locus exstat tomo I Bibliothecæ Patrum Græco-Lat., pag. 180.

(71) *Τὸ μὲν γὰρ ἄγνωμον*, etc. Interpres Tatiani hæc, ut arbitror, minus auctoris ex mente reddidit, ne quid nobis suspectum, vel merito rejiciendum esse possit: membra enim sunt ἀντικείμενα, prius illud τὸ μὲν ἄγνωμον, posterius hoc τὸ δ' ἂν, etc.

(72) *Ὅπλων ἀντερείδων*. Vera lectio, ex qua Tatianum emendari possit, apud quem vitiose ὄλων ἀναντιρρήτων.

(73) *Μεγακλειδῆς τε καὶ Χαμαιλέων*. Rectius, quam ut apud Tatianum, Μεγακλειδῆς τε ὁ Χαμαιλαίω· posterior enim hæc lectio eidem homini

utrumque nomen attribuit, cum tamen duo illi fuerint. Corrigendum tamen videtur Χαμαιλέων, ut habetur in altero manusc. et legitur apud Clementem Alexandrin. *Strom.* 1, pag. 220 A, 4, edition. Græco-Lat.: Τὸ μὲν οὖν *Γρῶθι σαυτῶν*, inquit, οἱ μὲν Χίλωνος ὑπελήφασιν, Χαμαιλέων δὲ ἐν τῷ περὶ θεῶν, Θεαλοῦ. Et infra eodem libro, pag. 258: Χαμαιλέων τε ὁ Ἡρακλειώτης ἐν τῷ *Περὶ μέθης*. Fuit igitur Heracleotes, qui inter alia, de diis ac de ebrietate scripsit. Idem nomen legitur apud Athenæum lib. 1, p. 24: Χαμαιλέων γούν, inquit, πρῶτον αὐτὸν φησὶν σχηματίζει τοὺς γόρους, etc., ubi de A'schylo poeta loquitur.

non nisi post annum ab excidio Trojano centesimum. Aristarchus Ionicæ tantum coloniz temporibus, quæ annis post Trojana illa centum et quadraginta deducta est. Philochorus post eandem coloniam quadraginta, archonte Athenis Arxippo, annis post eversam Trojam centum et octoginta. Apollodorus annis ab ista colonia centum, quo modo Trojanis eum temporibus juniorem fuisse oporteret, annis quadraginta supra ducentos. Nec desunt, qui paulo ante olympiadas natum illum esse velint, hoc est annis ab expugnata Troja quadringentis. Imo sunt etiam, qui longe recentiore et Archilochi æqualem eum faciant: Archilochus autem circa olympiadem tertiam ac vicesimam celebratus est, Gygæ Lydi temporibus, annis post Trojana illa quingentis. Ac de Homeri quidem ætate, deque eorum, qui res ipsius memoriæ prodiderunt, contentione atque dissidio, hæc summam attigisse sufficiat, cum alioqui rem accurate, si liberet, investigare possemus. Nam vel ex eo quivis istorum omnium narrationes vanitatis mendacique convincat. Qui enim semel in temporum descriptione titubavit, is nunquam historiæ veritatem retinere possit. Idemque paucis interjectis: « At esto sane, demus, inquit, Homerum non modo non eversione Trojana posteriorem, sed etiam ipsomet belli Trojani tempore vixisse, imo etiam Agamemnonem in illa expeditione secutum, ac si quis ita velit, ipsa litterarum inventione priorem fuisse: Mosem enim certo constabit, non solum permultis annis captum Ilium antecessisse, verum etiam ejusdem conditu, adeoque Troe simul et Dardano longe antiquiorem exstitisse. Quam in rem Chaldæorum, Phœnicum, Ægyptio-

(74) Τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι διακοσίους τεσσαράκοντα. Tatianus excus., τῶν Ἰλιακῶν διακοσίων πενήκοντα. Sed Fronto noster, ὁ μαχαρίτης, observat, in manuscripto Regio Eusebianam exstare lectionem. Certe διακοσίους, non διακοσίων, legendum esset.

(75) Πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων. Alter manuscr. habet περὶ non πρὸ. Unde conjicio legendum esse, περὶ τὰς Ὀλυμπιάδας.

(76) Τοῖς ἐπ' ἀκριβῆς ἐξετάζειν δυναμένους. Interpres Tatiani sic verit, aliis diligentius inquisitaris relinquo: at, meo iudicio, ista cum sequentibus, ἡμῖν εἰρήσθω, conjungi debent: alioqui nutaret ac penderet oratio.

(77) Δυνατὸν γάρ, etc. Alter manuscript. hæc longe brevius, εἰκὸς γὰρ ψευδῆ ἀποφαίνεσθαι αὐτούς, nempe καὶ τὰ πρὸς τὴν ἱστορίαν. Tatianus excus. cum nostro consentit, nisi quod paulo post περὶ τοῦς χρόνους habet, non ut hic, περὶ τοῦς λόγους. Placet tamen Eusebiana lectio, propter sequentia: vult enim, ut pœtet, in ipsa quoque rerum historia, perfacilem iis lapsum fuisse, qui jam in temporum descriptione titubassent.

(78) Παρ' οἷς γὰρ ἀσυνάρτητος. Plane contrarium videtur, τὸ ἀτρέμα συνάττεσθαι, hoc est παντάπασιν ἀμοζόντως καὶ ἀκριβῶς. Ita Plutarch. in Themistocle, singulari, ni fallor, exemplo: Τοῖς Χρηνικοῖς, inquit, δοκεῖ μᾶλλον Θουκυδίδης συμπερῆσθαι, καίπερ οὐδὲ αὐτοῖς ἀτρέμα συνταττομένοις. Id est: Thucydidi cum Annalibus [vel temporum rationibus], convenire magis videtur; tametsi ne ipsi quidem exquisitè satis diligenterque confecti sint: vel, taretis ne ipsi quidem ita confecti sint,

Ἰωνικῆν ἀποικίαν, ἣ ἐστὶ μετὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἔτη τῶν Ἰλιακῶν· Φιλόχορος δὲ μετὰ τὴν Ἰωνικὴν ἀποικίαν ἔτεσι μ', ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθήνησι, Ἀρξίππου, τῶν Ἰλιακῶν ὕστερον ἔτεσιν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα· οἱ δὲ περὶ Ἀπολλόδωρον μετὰ τὴν Ἰωνικὴν ἀποικίαν ἔτεσιν ἑκατὸν, ὃ γένοιτ' ἂν ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι διακοσίους τεσσαράκοντα (74). Τινὲς δὲ πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων (75) ἔφασαν αὐτὸν γεγενῆσθαι, τοῦτέστι μετὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν ἔτεσι τετρακοσίους. Ἔτεροι δὲ κάτω τὸν χρόνον ὑπέγραψαν, σὺν Ἀρχιλόχῳ γεγενῆσθαι τὸν Ὀμηρον εἰπόντες· ὁ δὲ Ἀρχιλόχος ἤκμασε περὶ Ὀλυμπιάδα τρίτην καὶ εἰκοστὴν, κατὰ Γύγην τὸν Λυδὸν, ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι πεντακοσίους. Καὶ περὶ μὲν τῶν χρόνων τοῦ προσηρημένου ποιητοῦ, λέγω δὲ Ὀμήρου, στάσεώς τε καὶ τῶν εἰπόντων τὰ περὶ αὐτὸν ἀσυμφωνίας, τοῖς ἐπ' ἀκριβῆς ἐξετάζειν δυναμένοις (76) αὐτάρκως ἡμῖν ὡς ἐπὶ κεφαλῆφ' εἰρήσθω. Δυνατὸν γὰρ (77) παντὶ ψευδεῖς ἀποφαίνεσθαι καὶ τὰς περὶ τοῦς λόγους δόξας. Παρ' οἷς γὰρ ἀσυνάρτητός (78) ἐστὶν ἡ τῶν χρόνων ἀναγραφή, παρὰ τοῦτοις οὐδὲ τὰ τῆς ἱστορίας ἀληθεύειν δύναται. Καὶ μετὰ βραχέα· « Πλὴν Ὀμηρος (79) ἔστω μὴ μόνον ὕστερος τῶν Ἰλιακῶν (80), ἀλλὰ κατ' ἐκείνον αὐτὸν ὑπελήφθω γεγενῆσθαι (81) τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, ἔτι δὲ καὶ τοῖς περὶ Ἀγαμέμνονα συνεκστρατεῦσαι· κἂν βούληται τις, καὶ πρὶν τῶν στοιχείων τὴν εὔρεσιν γεγενῆσθαι· φανήσεται γὰρ ὁ προσηρημένος Μωσῆς αὐτῆς μὲν τῆς Ἰλιακῆς ἀλώσεως πρεσβύτερος πάνυ πολλοῖς ἔτεσι, τῆς δὲ γεγούσιας (82) Ἰλίου κτίσεως, καὶ τοῦ Τρωῶς, καὶ Δαρδάνου λίαν ἀρχαιότερος. Ἀποδείξεως δὲ ἕνεκα μάρτυσι χρῆσσομαι Χαλδαίους, Φοινίξιν, Αἴγυπτιοῖς. Καὶ τί με λέγειν δεῖ πλείονα; χρὴ γὰρ τῶν

ut in iis nihil omnino titubet ac fluctuet. Hoc enim proprie ἀτρέμα sonat. Nam Stephanum audire non possum, qui *sensim et placide* reddidit: nisi (quod tamen ipse reprehendit) placide factum id dicatur, quod non tumultuarie, sed otiose diligenterque factum sit. Melius Amiot., *encore qu'elles mesmes ne soient queres bien faicites*. Petavus noster. c. 25, l. x *De doctrina temporum*, aliter accipit, ut Plutarchus, non omnes istis Annalibus suffragari velit, atque *ideo, non quiete ac silentio perscriptos esse, sed ab aliis redargui*. Eos tamen ibidem pessimos fuisse probat.

(79) Πλὴν Ὀμηρος. Hæc apud Tatianum reperies, tomo illo I Biblioth. Patr., pag. 184.

(80) Μὴ μόνον ὕστερος τῶν Ἰλιακῶν. Tatianus excus. expungit μὴ μόνον, atque ὕστερον legit: quod omnino esset pugnantia loqui, licet verteretur ὕστερον, *statim post*. Hic autem apud Eusebium, μὴ μόνον, ut sæpe monouò, monouoxh, οὐχ ὅπως, et similia, est non *solum non*: quæ lectio si probatur, membrum hoc opponi debet non tantum proxime consequentibus, ἀλλὰ κατ' ἐκείνον τοῦ πολέμου καιρὸν (nihil enim admodum novi concederet, qui jam illum eo bello non posteriorem fuisse concessisset), sed etiam aliis, quæ subjungit. Mallem tamen, ne quid dissimulem, retenta negatione μὴ, adverbium μόνον expungere.

(81) Γεγονέναι. Hoc etiam verbum apud Tatianum repouendum est: quemadmodum et τὸ συνεκστρατεῦσαι, quod paulo post hic sequitur, præstat τῷ συστρατεῦσαι, quod habet Tatianus.

(82) Τῆς δὲ γεγούσιας, etc. Hinc etiam corrigere Tatianum, apud quem γεγούσις, vitiosè.

πειθῆναι ἐπαγγελλόμενον συντομωτέρας ποιῆσθαι τὰς περὶ τῶν πραγμάτων πρὸς τοὺς ἀκούοντας διηγῆσαι. Βηρωσὸς ἀνὴρ Βαβυλωνίως, ἱερεὺς τοῦ παρ' αὐτοῖς Βήλου, κατὰ Ἀλέξανδρον γενόμενος, Ἀντιόχῳ τῷ μετὰ Σέλευκον (83) τρίτῳ τῆν Χαλδαίων ἱστορίαν ἐν τρισὶ βιβλίοις κατατάξας, καὶ τὰ περὶ τῶν βασιλέων ἐκτιθέμενος, ἀφηγεῖται τινος αὐτῶν ὄνομα Ναβουχοδονόσορ, τοῦ συστρατεύσαντος ἐπὶ Φοίνικας καὶ Ἰουδαίους, ἅτινα διὰ τῶν καθ' ἡμᾶς προφητῶν Ἰσμεν κεκηρυγμένα, γεγονότα μὲν πολὺ τῆς Μωσέως ἡλικίας κατώτερον, πρὸ δὲ τῆς Περσῶν ἡγεμονίας ἔτεσιν ἐβδόμηχοντα. Βηρωσὸς δὲ ἐστὶν ἀνὴρ ἰκανώτατος· καὶ τούτου τεκμήριον Ἰόδας, ὃς περὶ Ἀσσυρίων γράφων, παρὰ Βηρωσοῦ φησὶ μεμαθηχέναι τὴν ἱστορίαν. Εἰσὶ δ' αὐτῷ βιβλίοι περὶ Ἀσσυρίων δύο. Μετὰ δὲ τοὺς Χαλδαίους τὰ Φοινίκων οὕτως ἔχει. Γεγόνασι παρ' αὐτοῖς ἄνδρες τρεῖς, Θεόδοτος, Ὑψικράτης, Μῶχος. Τούτων τὰς βίβλους εἰς Ἑλληνίδα κατέταξε φωνὴν Ἀσίτος (84), ὁ καὶ τοὺς βίους τῶν φιλοσόφων ἐπ' ἀκριβῆς πραγματευσάμενος. Ἐν δὲ ταῖς τῶν προειρημένων ἱστορίαις δηλοῦται κατὰ τινα τῶν βασιλέων Εὐρώπης ἀρπαγὴ γεγονέναι, Μελάλου τε εἰς τὴν Φοινίκην ἀφιξίς, καὶ τὰ περὶ Εἰραμον, ὅστις, Σολομῶνι τῷ Ἰουδαίων βασιλεὶ πρὸς γάμον δοῦς τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα, καὶ ξύλων παντοδαπῶν ὕλην εἰς τὴν τοῦ νεῦ κατασκευὴν ἐδώρησατο. Καὶ Μένανδρος δὲ ὁ Περγαμηνὸς περὶ τῶν αὐτῶν τὴν ἀναγραφὴν ἐποίησατο. Τοῦ δὲ Εἰράμου ὁ χρόνος ἤδη πού τοις Ἰλιακοῖς ἐγγίξει· Σολομῶν δὲ ὁ κατ' Εἰραμον πολὺ κατώτερός ἐστι τῆς Μωσέως ἡλικίας. Αἰγυπτίων δ' εἰσὶν ἀκριβεῖς χρόνων ἀναγραφαι. Καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς γραμμάτων ἐρμηνεύς Πτολεμαῖος, οὐχ ὁ βασιλεὺς, ἱερεὺς δὲ Μένδητος. Οὗτος, τὰς τῶν βασιλέων πράξεις ἐκτιθέμενος, κατὰ Ἀμωσιν Αἰγύπτου βασιλέα γεγονέναι Ἰουδαίους φησὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν εἰς ἅπερ ἤθελον χωρία (85), Μωσέως ἡγουμένου· λέγει δὲ οὕτως (86)· Ὁ δὲ Ἀμωσις ἐγένετο κατὰ τὸν Ἰναχον τὸν βασιλέα. Μετὰ δὲ τοῦτον, Ἀπίων ὁ γραμματικὸς, ἀνὴρ δοκιμώτατος, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Αἰγυπτιακῶν, (πέντε δὲ εἰσὶν αὐτῷ γραφαὶ) πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, φησὶ δ' ὅτι κατέσκαψε τὴν Ἀδαριν Ἀμωσις, κατὰ τὸν Ἀργεῖον γενόμενος Ἰναχον, ὡς ἐν ταῖς Χρόνοις ἀπέγραψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος. Ὁ δὲ ἀπὸ Ἰνάχου χρόνος ἄχρι τῆς Ἰλίου ἀλώσεως ἀποπληροῖ γενεὰς εἴκοσι. Καὶ τὰ τῆς ἀποδείξεως τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Γεγόνασιν Ἀργείων βασιλεῖς οἷδε· Ἰναχος, Φορωνεύς, Ἄπις, Ἀργεῖος, Κρίστος, Φόρβας, Τριόπας, Κροτωπὸς, Σθενέλαος, Δαναὸς, Λυγκεύς, Ἄδας, Προῖτος, Ἀχρίσιος, Περσεύς, Εὐρυσθεύς, Ἀτρεύς, Θεέστης, Ἀγαμέμνων, οὗ κατὰ τὸ ὀκτω-

A rum testimonia proferam. Quid enim plura commo-
morem, cum eum, qui fidem se facturum esse recipiat
paucis omnino rem auditoribus declarare oporteat?
493 Berosus ergo vir Babylonius, idemque Beli,
quod ipsorum numen erat, sacerdos, qui Alexandri
temporibus vivebat, in ea, quam tribus libris Antiocho
post Seleucum tertio, scripsit *Chaldæorum Historia*,
ubi regum ipsorum gesta commemorat, Nabuchodonosoris
cujusdam meminit, qui adversus Phœnicas et Judæos
expeditionem susceperit, quam a prophetis quoque
nostris celebratam esse novimus, quæque cum longe
post Mosem contigerit, tum vero Persarum imperium
annis septuaginta præcesserit. Atqui Berosus ille
quidem omni fide dignissimus est, uti vel ex Jobæ
testimonio intelligere possumus, qui de Assyriis scribens,
illorum sese historiam ex Beroso didicisse profitetur.
Duos autem ille de Assyriis conscripsit libros. Phœnices
vero quod attinet, tres apud eos viri florere, Theodotus,
Hysicrates et Mochus, quorum libros Græce vertit
Asitus, is qui philosophorum vitam summa diligentia
studioque conscripsit. Qui quidem omnes suis in
historiis, sub uno aliquo rege, simul et Europæ raptum
et Menelai profectionem in Phœniciam, et Irami fœdus
ac societatem contigisse tradunt, cum is Salomoni
Judæorum regi filia jam matrimonio conjuncta, vim
insuper omnis lignorum generis maximam ad templum
ædificandum sponte donavit: quarum etiam rerum
Menander ille Pergamenus suis memoriam scriptis
consignavit. Jam Irami tempora non longe a Trojanis
absunt, cum tamen Salomon ejusdem æqualis, multo fuerit
Mose posterior. Ægyptiorum denique commentarii,
accurate in primis ac diligenter elaborati sunt. Quorum
e numero, litterarum suarum interpretes Ptolemæus
fuit, non rex ille quidem, sed sacerdos Mendetus.
Is in *regum Ægyptiorum Historia*, sub Amosi rege,
duceque Mose, Judæos quocunque libitum fuisset,
ex Ægypto profectos esse testatur. Amosin autem
illum Inachi temporibus regnasse constat. Ptolemæum
sequitur Apion grammaticus, clarissimi vir nominis,
qui libro *Ægyptiacarum Historiarum* quarto, quinque
enim eo argumento scripsit, cum alia pleraque, tum
hoc in primis docet, ab Amosi eversam Avaram fuisse,
eumdemque Argivi Inachi vixisse temporibus, 494
uti Ptolemæus Mendesius suis in *Annalibus* testatum
reliquit. Quod si ab Inacho ad captum Ilium
temporum seriem ducere volueris, ætates viginti
numerabis. Atque hujus demonstrandæ veritatis
prompta hæc et explicata ratio est. Argis olim
regnarunt, qui

(83) Μετὰ Σέλευκον. Ita omnes: Tatianus tamen habet αὐτόν, quod ad Alexandrum referri debet. Antiochus post Alexandrum tertius, idem esse non potest, qui tertius post Seleucum. Nam tertius ab Alexandro fuit, Antiochus nominis primus, cognomento Soter, Seleuci filius: at tertius a Seleuco, Antiochus nominis secundus, cognomento Dens, Soteris filius.

(84) Ἀσίτος. Tatianus excus., Χαῖτος. Neutrum nomen alibi reperio.

(85) Εἰς ἅπερ ἤθελον χωρία. Tatian., εἰς ἅπερ ἤθλον, quod magis probø.

(86) Λέγει δὲ οὕτως. Aut expungenda hæc verba sunt; aut resecta Ptolemæi oratio est, cujus fortassis initium fuerit, quod sequitur, ὁ δὲ Ἀμωσις. Equidem expungi malim: quod enim Moysem sub Amosi constituens, æqualem cum Inacho Tatianus faciat, erroris illius est pridem inveterati, quem primus sustulit Eusebius.

sequuntur : Inachus, Phoroneus, Apis, Argius, Criasus, Phorbas, Triopas, Crotopus, Sthenelaus, Danaus, Lynceus, Abas, Prætus, Aerisius, Perseus, Eurystheus, Atreus, Thyestes, Agamemnon, cujus anno decimo octavo Troja capta est. Atque hic prudenti et ingenioso lectori diligenter in primis observandum erit, vel ex ipsa Græcorum hominum traditione constare, nullam tum apud illos perscriptam adhuc historiam fuisse. Nam qui litterarum formam ipsis et rationem tradidit Cadmius, non nisi multis post ætatis pervenit in Bœotiam. Post Inachum vero, Phoronei ductu atque auspiciis, homines ab ferino vagoque vitæ genere ad humaniorem ac liberaliorem cultum vix tandem aliquando traducti sunt. Quare si Mosem Inacho æqualem fuisse habebimus, idem Trojana tempora quadringentis antecesserit, necesse est. Id vero manifeste ex regum non Atticorum modo, sed etiam Macedonicorum, Ptolemaicorum et Antiochenorum successione conficitur. Unde illud etiam colligas, si clarissima quæque Græcorum sub Inachi tempus et scriptis mandari, et in hominum cognitione versari cœpere, id ipsum pariter sub Mosis ætatem contigisse. Nam Phoroneo, qui post Inachum regnavit, supparem Athenienses Oxygem faciunt, sub quo primum diluvium accidit; tum Phorbanti Actæum, a quo Attica Actææ nomen habuerit : Triopæ deinde Prometheum, Epimetheum, Atlantem, geminum Cecropem, et Io. Ad Crotopi ævum et Phaetontis incendium, et Deucalionis diluvium referunt : cum Sthenelao, Amphityonis regnum, Danaï in Peloponnesum adventum, conditam a Dardano Dardaniam, et Europæ ex Phœniciâ deportationem in Cretam temporis societate conjungunt. Sub Lynceo, Proserpinæ raptum, Eleusynii delubri ædificationem, agriculturam Triptolemi, Cadmi Thebanam in civitatem adventum, et Minois regum collocant. Ad Prætum Eumolpi bellum adversus Athenienses; ad Acrisium Pelopis trajectionem ex Phrygia, Ionis Athenas adventum, Cecropem alterum juniorem, Persei que res gestas revocant. Postremo regnante Agamemnone captum est Ilium. **495** Ergo ex superioribus, Mosem, heroibus, civitatibus, ac hæmonibus ipsis antiquiorem fuisse, manifesto intelligitur. Verius autem profecto est, homini ætate plurimum antegresso fidem habere, quam Græcis, qui ejus dogmata ut ex ipsomet fonte hauserint, minus tamen veræ scientiæ ductum secuti sunt. Sophistas enim permultos habuere, qui curiositati suæ obsecuti, quæcunque vel a Mose, vel ab similibus philosophiæ professoribus acceperant, adulterare omnia conati sunt : primum ut singulare aliquid ac proprium dicere viderentur, deinde ut quæ minus assequerentur, ea commentitiæ dictionis specie involvendo, fabularum instar veritatem ipsam tradu-

(87-88) Κατὰ τὸν Ἰναχόν. Tatian., μετὰ τὸν Ἰναχόν, rectius, ut existimo, quia sequitur paulo post, καὶ μετὰ Μωσῆα. Tametsi, cum Græcorum historiam ab Inacho fere duci confirmet, utrobique,

καὶ δέκατον ἔτος τῆς βασιλείας Ἰλίου ἔαλω. Καὶ χρὴ τὸν νονεχθῆ συνέναι μετὰ πάσης ἀκριθείας, ὅτι κατὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων παράδοσιν οὐδ' ἱστορίας τις ἦν παρ' αὐτοῖς ἀναγραφὴ. Κάδμος γάρ, ὁ τὰ στοιχεῖα τοῖς προειρημένους παραδούς, μετὰ πολλὰς γενεὰς τῆς Βοιωτίας ἐπέβη. Μετὰ δὲ Ἰναχόν ὑπὸ Φορωνέως μόλις τοῦ θηριώδους βίου καὶ νομάδος περιγραφῆ γέγονε, μετεκοσμήθησάν τε οἱ ἄνθρωποι. Διόπερ εἰ κατὰ Ἰναχόν πέφηνεν ὁ Μωσῆς γεγονώς, πρῶτος ἔστι τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι τετρακοσίοις. Ἀποδείκνυται δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχον ἀπὸ τῆς τῶν Ἀττικῶν βασιλέων διαδοχῆς, Μακεδονικῶν τε καὶ Πτολεμαϊκῶν, ἔτι δὲ καὶ Ἀντιοχικῶν. Ὅθεν εἰ κατὰ τὸν Ἰναχόν (87-88) αἱ διαφανέστατοι πράξεις παρ' Ἑλλήσιν ἐγράφθησάν τε καὶ γινώσκονται, δῆλον, ὡς καὶ μετὰ Μωσῆα. Κατὰ μὲν γὰρ Φορωνέα τὸν μετ' Ἰναχόν μνημονεύεται παρ' Ἀθηναίους Ὀγγυος, ἐφ' οὗ κατακλυσμός ὁ πρῶτος· κατὰ δὲ Φόρβαντα Ἀκταῖος, ἀφ' οὗ Ἀκταία ἢ Ἀττικὴ· κατὰ δὲ Τριόπαν Προμηθεὺς καὶ Ἐπιμηθεὺς, καὶ Ἄτλας, καὶ ὁ διφυῆς Κέκροψ, καὶ ἡ Ἰώ· κατὰ δὲ Κροτωπὸν ἢ ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύρωσις, καὶ ἡ ἐπὶ Δευκαλίωνος ἐπομβρία· κατὰ δὲ Σθενέλαιον ἢ τε τοῦ Ἀμφικτύουος βασιλεία, καὶ ἡ εἰς Πελοπόννησον Δαναοῦ παρουσία, καὶ ἡ ὑπὸ Δαρδάνου τῆς Δαρδανίας κτίσις, ἢ τε ἐκ Φοινίκης τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Κρήτην ἀνακομιδὴ· κατὰ δὲ Λυγκία τῆς Κύρρης ἢ ἀρπαγῆ, καὶ ἡ τοῦ ἐν Ἐλευσίνι τεμένους καθίδρυσις, καὶ ἡ Τριποτολέμου γεωργία, καὶ ἡ Κάδμου εἰς Θήβας παρουσία, Μίνωός τε βασιλεία· κατὰ δὲ Πρόιτον, ὁ Εὐμόλπου πρὸς Ἀθηναίους πόλεμος· κατὰ δὲ Ἀκρίσιον, Πέλοπος ἀπὸ Φρυγίας διάβασις, καὶ Ἰωνος εἰς τὰς Ἀθήνας ἀφίξις, καὶ ὁ δευτερός Κέκροψ, αἱ τε Περσέως πράξεις· κατὰ δὲ τὴν Ἀγαμέμνονος βασιλείαν Ἰλίον ἔαλω. Οὐκοῦν πέφηνεν ὁ Μωσῆς ἀπὸ γε τῶν προειρημένων πρῶτου τῶν ἡρώων, πόλεων, δαιμόνων. Καὶ χρὴ τῶν πρῶτων κατὰ τὴν ἡλικίαν πιστεῦναι μᾶλλον ἢ περ τοῖς ἀπὸ πηγῆς ἀρυσσαμένοις Ἑλλήσιν, οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, τάκλεινον δόγματα. Πολλοὶ γὰρ οἱ κατ' αὐτοὺς σοφισταὶ κεχρημένοι περιεργίᾳ, οἱ ὅσα παρὰ τῶν κατὰ Μωσῆα καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῶ φιλοσοφούντων ἔγνωσαν, παραχαράττειν ἐπειράθησαν· πρῶτον μὲν ἵνα τι λέγειν ἴδιον νομισθῶσι, δεύτερον δ' ὅπως τὰ ὅσα μὴ συνίσταν, διὰ τινος ἐπιπλάστου ῥητολογίας παρακαλύπτοντες, ὡς μυθολογίαν (89) τὴν ἀλήθειαν παραδραβεύσωσι. Περὶ μὲν οὖν τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας, ἱστορίας τε τῆς κατὰ τοὺς ἡμετέρους νόμους, ὅσα τε εἰρηχασιν οἱ παρὰ τοὺς Ἑλλήσι λόγιοι, καὶ πόσοι, καὶ τίνες εἰσὶν οἱ μνημονεύσαντες, ἐν τῶ πρὸς τοὺς ἀποφνημαμένους τὰ περὶ Θεοῦ δειχθῆσεται· τὸ δὲ νῦν ἔχον, σπευστέον μετὰ πάσης ἀκριθείας σαφηνίζειν, ὡς οὐχ Ὀμήρου μόνον πρῶτος ἔστιν ὁ Μωσῆς, ἔτι δὲ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων, Λίνου, Φιλάμμωνος, Θαμύριδος, Ἀμφίονος, Ὀρφέως, Μουσαίου, Δημοδόκου, Φημίου, Σιδύλλης,

κατὰ, non incommode legi possit. Atque hanc lectionem secuti sumus.

(89) Ὡς μυθολογίαν. Tatian., ταῖς μυθολογίαις.

Ἐπιμενίδου τοῦ Κρητῶς, ὅστις εἰς τὴν Σπάρτην ἀφ-
 ἴκετο, Ἀρισταίου τοῦ Προκόννησιου, καὶ τοῦ τὰ
 Ἀριμόσπεια συγγράψαντος, Ἀσβόλου τε τοῦ Κεν-
 ταύρου, καὶ Ἰσατίδος, Δρύμωνός τε καὶ Εὐκλου τοῦ
 Κυπρίου, καὶ Ὀρου τοῦ Σαμίου, καὶ Προταινίδου ἁ
 τοῦ Ἀθηναίου. Λίνος μὲν γὰρ Ἡρακλέους ἐστὶ δι-
 δάσκαλος· ὁ δὲ Ἡρακλῆς μιᾶ τῶν Τρωϊκῶν προγε-
 νέστερος πέφηγε γενεᾶ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ φανερόν
 ἀπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Τληπολέμου, τοῦ στρατεῦσαν-
 τος ἐπὶ Ἴλιον. Ὀρφέως δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον
 Ἡρακλεῖ γέγονεν· ἄλλως τε καὶ τὰ εἰς αὐτὸ ἐπιση-
 φερμένα φασιν ὑπὸ Ὀνομακρίτου τοῦ Ἀθηναίου
 συντετάχθαι, γενομένου κατὰ τὴν τῶν Πεισιστρατι-
 δῶν ἀρχὴν περὶ τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα. Τοῦ
 δ' Ὀρφέως Μουσαῖος μαθητής. Ἀμφίων δὲ δυοὶ προ-
 ἀγον γενεαῖς τῶν Τρωϊκῶν, τοῦ πλείονα (90) πρὸς
 τοὺς φιλομαθεῖς συντάττειν ἡμᾶς ἀπέριγχε. Δημόδοκός
 τε καὶ Φῆμιος κατ' αὐτὸν τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον γε-
 γῶνασι· διέτριβον γὰρ ὁ μὲν (91) παρὰ τοῖς μνη-
 στήρσι, ὁ δὲ (92) παρὰ τοῖς Φαίαισι. Καὶ ὁ Θάμυρις
 καὶ ὁ Φιλάμμων οὐ πολὺ τούτων εἰσὶν ἀρχαιότεροι.
 Περὶ μὲν οὖν τῆς καθ' ἕκαστον λόγον πραγματείας,
 χρόνων τε ἀναγραφῆς αὐτῶν, ὡς οἴμαι, σφόδρα μετὰ
 πάσης ὑμῖν ἀκριβείας ἀνεγράψαμεν. Ἴνα δὲ καὶ τὸ
 μέγα νῦν ἐνδέον ἀποπληρώσωμεν, ἔτι καὶ περὶ
 τῶν νομιζομένων σοφῶν ποιήσωμεν τὴν ἀπόδειξιν.
 Μίνως μὲν γὰρ ὁ πάσης προύχειν νομισθεὶς σοφίας,
 ἀρχινοίας τε καὶ νομοθεσίας, ἐπὶ Λυγκείας τοῦ
 μετὰ Δαναὸν βασιλεύσαντος γέγονεν, ἐνδεκάτῃ γενεᾶ
 μετὰ Ἰναχον· Λυκοῦργος δὲ, πολὺ μετὰ τὴν Ἰλίου
 γεννηθεὶς ἄλωσις, πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔτεσιν
 ἑκατὸν νομοθετεῖ Λακεδαιμονίους· Δράκων δὲ περὶ
 Ὀλυμπιάδα τριακοστὴν καὶ ἑνάτην εὐρίσκειται
 γεγῶσ· Σόλων δὲ περὶ μς^a Πυθαγόρας κατὰ τὴν
 ἐξηκοστὴν δευτέραν. Τὰς δὲ Ὀλυμπιάδας ὕστερον
 τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσιν ἀπεδείξαμεν γεγονούσας τετρα-
 κοσίους ἑπτὰ. Καὶ δὴ τούτων οὕτως ἀποδεδειγμένων,
 διὰ βραχέων ἔτι καὶ περὶ τῆς τῶν ἑπτὰ σοφῶν
 ἡλικίας ἀναγράφωμεν. Τοῦ γὰρ πρεσβυτάτου τῶν
 προειρημένων Θάλητος, γενομένου περὶ τὴν πεντη-
 κοστὴν Ὀλυμπιάδα, καὶ τὰ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν
 σχεδὸν ἡμῖν συντόμως εἰρηται. Ταῦθ' ὑμῖν, ἄνδρες
 Ἕλληνες, ὁ κατὰ βαρβάρους φιλοσοφῶν Τατιανὸς
 συνέταξα, γεννηθεὶς μὲν ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων γῆ,
 παιδευθεὶς δὲ πρῶτον μὲν τὰ ὑμέτερα, δεύτερον δὲ
 ἵτινα νῦν κηρύττειν ἐπαγγέλλομαι. Γινώσκων δὲ
 λοιπὸν τίς ὁ Θεὸς, καὶ τίς ἡ κατ' αὐτὸν ποίησις,
 ἴτοιμον ἑαυτὸν ὑμῖν πρὸς τὴν ἀνάκρισιν τῶν δογμά-
 των παρίστημι, μενούσης μοι τῆς κατὰ Θεὸν πολι-
 τείας ἀνεξαρτήτου. Ὡς οὖν καὶ ὁ Τατιανός. Μετ-
 ωλων δὲ καὶ ἐπὶ Κλήμεντα.

^a ms. Προνατίδου.

(90) Τοῦ πλείονα, etc. Verhorum perspicua sen-
 tentia est, at obscura sententiae ratio. Cur enim
 Amphion, quod res Trojanae duabus aetatibus an-
 tecedat, apud studiosos plura dici prohibeat? Alter
 manuscr. habet πλείονος, ex quo πλείονας conjeci:
 quasi dicat, Amphionem tam antiquum esse ut
 alium praeterea φιλομαθῆ neminem quæri possiat.

(91) Ὁ μὲν. Phemius videlicet. *Odys.* P, 262:
 . . . . Ἀρὰ γὰρ σφισι βάλλ' αἰεὶ δειν,

A cerent. Verum de reipublicæ nostræ forma, deque
 legum nostrarum historia, quod Græcorum erudi-
 tissimi quique scripserint, quot quive illius memi-
 nerint, adversus eos, qui de rebus divinis disputa-
 runt, in medium afferemus. Nunc vero agendum id
 nobis est, ut, quam diligentissime fieri poterit,
 ostendamus, non Homero solum antiquiorem fuisse
 Mosem, verum etiam vetustioribus Homero scripto-
 ribus, Lino, Philammon, Thamyride, Amphione,
 Orphen, Musæo, Demodoco, Phemio, Sibylla, Epi-
 menide Cretensi, qui Spartam migravit, Aristæo
 Proconnesio, *Arimaspiorum* auctore, Asbolo Cen-
 tauro, Isatide, Drymone, Euclio Cyprio, Oro Samio,
 et Protænide Atheniensi. Linus enim Herculis mag-
 ister fuit, Hercules vero Trojana tempora ætate
 duntaxat una antecessit; ut vel ex eo intelligi po-
 test, quod Tlepolemus Herculis filius Græcorum ad-
 versus Trojanos expeditionis socius fuerit. Eiusdem
 Herculis Orpheus æqualis fuit: tametsi quæ vulgo
 ipsi tribuuntur, ab Onomacrito Atheniensi, qui sub
 Pisistratidarum dominatu, circa olympiadem qua
 dragesimam vixit, conscripta ferant. Orphei porro
 discipulus Musæus fuit. At Amphion, qui duabus
 Trojana tempora ætatibus antegressus est, plures a
 nobis ad priores illos doctrinæ studiosos adjungi non
 patitur. Jam Demodocus et Phemius sub ipsam Tro-
 jani belli tempus exstitere, cum alter apud Procos,
 apud Phæacas alter versaretur. Quo utroque Thia-
 myris ac Philammon haud multo antiquiores fuere.

C 498 Ac de singulorum quidem in quolibet genere
 studiis, deque ipsa temporum ratione vobis, ni fal-
 lor, quam accuratissime fieri potuit, disputavimus.
 Sed tamen ne quid a nobis in presentia desideretur,
 pauca de eorum insuper, qui sapientes apud vos
 habiti sunt, ætate subjungam. Minos igitur, quem
 omnis cum sapientiæ, tum solertiæ, adeoque legum
 sanctionis principem fuisse putant, Lynceus, qui
 Dano successit, regnante florebat, ætate post Ina-
 chum undecima. Lycurgus vero, longe post captum
 Ilium, annis ante olympiades haud amplius centum,
 Lacedæmonios legibus instituit. Draconem circa
 olympiadem nonam supra trigesimam fuisse repe-
 ries, Solonem vero circa sextam et quadragesimam,
 Pythagoram denique circa sexagesimam secundam.
 Olympiades autem annis septem supra quadringen-
 tos post Trojana tempora institutas fuisse ostendi-
 mus. His certo constitutis, septem quoque sapien-
 tum ætatem facile breviterque definimus. Nam
 cum vetustissimum eorum Thaletem, circa olympi-
 adem quinquagesimam vixisse constat, simul
 etiam uno quasi compendio caterorum, quos ille

Φῆμιος.

Et *Odys.* X, 530:

Τερπιάδης δὲ τ' αἰοῖδος ἀλύσκαϊς κῆρα μέλαιναν
 Φῆμιος.

(92) Ὁ δὲ. Demodocus, et ipse cantor nobilissim-
 us. De quo *Odys.* θ, sæpissime. — Ὁ Θάμυρις.
Iliad. B, 595:

. . . . Ἔρθα τε Μοῦσαι
 Ἀντόμεται, Θάμυριν τὸν Θρηῖκα παῦσαι αἰοῖδης.

suppares habuit, ætatem colligimus. Hæc vobis ego, viri Græci, Tatianus ille, qui barbarorum philosophiæ studeo, conscripsi, in Assyria natus ipse quidem, sed tamen primum vestris, tum iis demum, quorum me præconem hodie profiteor, eruditus. Cæterum veri jam Dei cognitione illustratus, resque ab eo creatæ cujusmodi sint intelligens, ad subeundum quoque dogmatum nostrorum examen promptum me vobis paratumque sisto, divini hujus instituti sectatorem nullo me unquam tempore negaturus. » Hactenus Tatianus. Jam ad Clementem transeamus.

CAPUT XII.

De eadem, ex Clemente, Stromatum primo.

« Est quidem iis de rebus, inquit, a Tatiano in sua *Adversus Græcos oratione* accurate disputatum, disputatum et a Cassiano in primo *Pontificalium*. Sed tamen operis suscepti ratio postulat, ut quæ ab aliis hanc in rem copiose dicta sunt, ea breviter summamque percurram. Apion igitur grammaticus, is quem *Πλειστορικῆν*, [hoc est *εὐπρίσσιμην, victorem,*] nominant, *Ægyptiacarum Historiarum* quarto, 497 licet, ut *Ægyptius* erat, tam infenso erga Hebræos animo fuerit, ut etiam adversum Judæos librum ediderit, Amosis *Ægyptiorum* quondam regis ac rerum ab eo gestarum mentione facta, testem earum laudat Ptolemæum quemdam Mendesium, cujus hæc verba sunt : Avarin, inquit, eruit Amosis, qui æqualis Inachi Argivi fuit, ut scriptum in *Chronico* Mendesium Ptolemæus reliquit. Hic autem Ptolemæus sacerdos erat, qui regum *Ægyptiorum* historiam libris tribus integris complexus, Amosi in *Ægypto* regnante, Judæos Mosem duce secutus, ex *Ægypto* migrasse testatur; ex quo intelligitur Mosem Inachi temporibus floruisse. Res autem Argolicas, quæ ducuntur ab Inacho, Græcarum omnium vetustissimas celebrari, Dionysius Halicarnassensis in suo *De temporibus* commentario auctor est. Quibus posteriores esse totis quadraginta ætatibus res Atticas, quæ ab Cecrope illo, quem geminum atque ex terra satum appellant, initium habuere, totidem verbis Tatianus ait : novem autem, Arcadicas, a Pelasgo quem et ipsum ex terra satum esse volunt, repetitas : iisdemque duabus et quinquaginta recentiores esse Phitioticas, quæ ab Deucalione fluunt. Ab Inacho autem ad Trojana usque tempora, ætates duæ ac viginti, aut etiam una plures numerantur, anni vero, ut omnes complectar, quadringenti et amplius. Jam vero, multisne similiter annis res Assyriorum Græcas antecesserint, ex iis quæ scribuntur a Ctesia, cognoscetur. Anno quippe secundo supra quadringentesimum Assyriorum imperii, Beluchi autem octavi principatus secundo ac tricesimo, sub Amosi *Ægyptio* Inachi Argivi æquali, Mosis ex *Ægypto* profectio contigit. Porro in Græcia, Phorongi Inacho posterioris tempore, Ogygium diluvium accidit; itemque regnum Sicyonium, quod *Ægialeus* omnium primus tenuit, tum Europæ ac deinde Telchin : simulque Cretis in Creta regnum. Acusilaus enim Phoroneum homi-

* add. Cl. ἀφ' ὧν.

(93) *Εἴρηται μὲν οὖν*. Vide locum apud Clement. Græco-Latin. i *Strom.*, pag. 254 E.

(94) *Βουληθεῖς*. De Solone loquitur, qui sacer-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν Κλήμεντος Στρωματίων, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

« Εἴρηται μὲν οὖν (93) περὶ τούτων ἀκριβῶς Τατιανῶ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἑλλήνων, εἴρηται δὲ καὶ Κασσιανῶ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἑξηγητικῶν. Ἀπαιτεῖ δ' ὁμῶς τὸ ὑπόμνημα καὶ ἡμᾶς ἐπιδραμεῖν τὰ κατὰ τὸν τόπον εἰρημένα. Ἀπίων τοίνυν ὁ γραμματικὸς, ὁ Πλειστονίκης ἐπικληθεὶς, ἐν τῇ δ' τῶν *Αἰγυπτιακῶν ἱστοριῶν*, καίτοι φιλαπεχθμόνως πρὸς Ἑβραίους διακείμενος, ἅτε Αἰγύπτιος τὸ γένος, ὡς καὶ κατὰ Ἰουδαίον συντάξασθαι βίβλιον, Ἀμώσιος τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως μεμνημένος καὶ τῶν κατ' αὐτὸν πράξεων, μάρτυρα παρατίθεται Πτολεμαῖον τὸν Μενδήσιον. Καὶ τὰ τῆς λέξεως αὐτοῦ ὧδε ἔχει· Κατέσκαψε δὲ τὴν Ἀούαριν Ἀμώσις, κατὰ τὸν Ἀργεῖον γενόμενος Ἰναχον, ὡς ἐν τοῖς Χρόνοις ἀνέγραψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος οὗτος ἱερεὺς μὲν ἦν, τὰς δὲ τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων πράξεις ἐν τρισὶν ὄλαις ἐκθέμενος βίβλοις, κατὰ Ἀμώσιν φησι τὸν Αἰγύπτου βασιλέα, Μωσέως ἡγουμένου, γεγονέναι Ἰουδαίους τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν, ἐξ ὧν συνῶπται κατὰ Ἰναχον ἡκμαίνειν τὸν Μωσαῖα. Παλαιτέρα δὲ τῶν Ἑλληνικῶν μνημονεύεσθαι τὰ Ἀργολικά, τὰ ἀπὸ Ἰνάχου λέγω, Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἐν τοῖς Χρόνοις διδάσκει. Τούτων δὲ τεσσαράκοντα μὲν ἡγεσθεῖς νεώτερα τὰ Ἀττικὰ, τὰ ἀπὸ Κέκροπος τοῦ διφυοῦς δὴ καὶ αὐτόχθονος, ὡς φησι κατὰ λέξιν ὁ Τατιανός· ἐννεὰ δὲ τὰ Ἀρχαδικὰ τὰ ἀπὸ Πελασγοῦ· λέγεται δὲ καὶ οὗτος αὐτόχθων. Τούτων δὲ ἄλλων δυοῖν νεώτερα τὰ Φθιωτικὰ τὰ ἀπὸ Δευκαλίου. Εἰς δὲ τὸν χρόνον τῶν Τρωικῶν ἀπὸ Ἰνάχου γενεαὶ μὲν εἴκοσιν, ἢ μιᾷ πλείους διαριθμοῦνται· ἔτη δὲ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὕ' καὶ πρόσω. Εἰ δὲ τὰ Ἀσσυρίων πολλοῖς ἔτεσι πρεσβύτερα τῶν Ἑλληνικῶν· Κτησίας λέγει φανήσεται. Τῷ δευτέρῳ καὶ τετρακοσιοστῷ ἔτει τῆς Ἀσσυρίων ἀρχῆς, τῆς δὲ Βηλοῦχου τοῦ ὀγδόου δυναστείας τῷ δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ, ἢ Μωσέως κατὰ Ἀμώσιν τὸν Αἰγύπτιον καὶ κατὰ Ἰναχον τὸν Ἀργεῖον ἐξ Αἰγύπτου κίνησις. Ἦν δὲ κατὰ τὴν Ἑλλάδα κατὰ μὲν Φορωνέα, τὸν μετ' Ἰναχον, ὁ ἐπὶ Ὀγύγου κατακλυσμός, καὶ ἡ ἐν Σικυῶν βασιλεία πρώτου μὲν Αἰγιαλέως, εἶτα δὲ Εὐρωπος, εἶτα Τελχίνος, καὶ ἡ Κρητὸς ἐν Κρήτῃ· Ἀκουσίλαος γὰρ Φορωνέα πρῶτον ἀνθρώπων γενέσθαι λέγει· ὅθεν καὶ ὁ τῆς Φορωνίδος ποιητῆς εἶναι αὐτὸν ἐφη πατέρα θνητῶν ἀνθρώπων. Ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων ἐν *Τιμαίῳ*, κατακολουθήσας Ἀκουσίλαῳ, γράφει· Καὶ ποτε προαγαγεῖν βουληθεῖς (94)

dotes *Ægyptios* eam in disputationem pertrahere conabatur.

αὐτοὺς περὶ τῶν ἀρχαίων εἰς λόγους, τῶν τῆδε τῆ A
 πόλει (95) τὰ ἀρχαιότατα λέγειν ἐπιχειρεῖν (96-97),
 περὶ Φωρωνέως τε τοῦ πρώτου λεχθέντος, καὶ Νιδό-
 θης, καὶ τὰ μετὰ τὸν κατακλυσμῶν. Κατὰ δὲ Φόρ-
 βαντα Ἀκταίος, ἀφ' οὗ Ἀκταία ἢ Ἀττική· κατὰ
 δὲ Τριόπαν Προμηθεὺς, καὶ Ἄτλας, καὶ Ἐπιμηθεὺς,
 καὶ ὁ διφυῆς Κέκροψ, καὶ Ἰώ· κατὰ δὲ Κροτωπὸν
 ἢ ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύρωσις, καὶ ἢ ἐπὶ Δευκαλίωνος
 ἐπομβρία· κατὰ δὲ Σθενέλαον ἢ τε Ἀμφικτύονος
 βασιλεία, καὶ ἢ εἰς Πελοπόννησον Δαναοῦ παρουσία,
 καὶ ἢ ὑπὸ Δαρδάνου τῆς Δαρδανίας κτίσις, ὃν
 πρώτων, φησὶν Ὅμηρος, τέκετο νεφεληγερέτα Ζεὺς·
 ἢ τε ἐκ Κρήτης (98) εἰς Φοινίκην ἀνακομιδῆ· κατὰ
 δὲ Λυγκέα, τῆς Κόρης ἢ ἀρπαγῆ, καὶ ἢ τοῦ ἐν
 Ἐλευσίνοι τεμένους καθίδρυσις, καὶ ἢ Τριπτολέμου
 γεωργία, καὶ ἢ Κάδμου εἰς Θήβας παρουσία, Μίνως
 τε βασιλεία· κατὰ δὲ Προῖτον ἢ Εὐμόλπου πρὸς
 Ἀθηναίων πόλεμος· κατὰ δὲ Ἀκρίσιον Πέλοπος ἀπὸ
 Φρυγίας διάβασις, καὶ Ἰωνος εἰς Ἀθήνας ἀφίξις,
 καὶ ὁ δεύτερος Κέκροψ, αἷ τε Περσέως καὶ Διονύσου
 πράξεις, Ὀρφεὺς τε καὶ Μουσαῖος. Κατὰ δὲ τὸ
 ἔκτωκαίδεκατον ἔτος τῆς Ἀγαμέμνονος βασιλείας
 Ἰων ἐάλω, Δημοφώντος τοῦ Θησέως βασιλεύοντος
 Ἀθήνησι, τῷ πρώτῳ ἔτει, Θαρρηλιῶνος μηνὸς
 δευτέρου ἐπὶ δέκα, ὡς φησὶ Διονύσιος ὁ Ἀργεῖος·
 Ἄγρις δὲ καὶ Κέρκυλος (99) ἐν τῇ τρίτῃ, μηνὸς
 Πανέμου ὀγδόῃ φθίνοντος· Ἑλλάνικος δωδεκάτη Θαρ-
 ρηλιῶνος καὶ τινες τῶν τὰ Ἀττικὰ συγγραφεμένων
 ἠγῶν φθίνοντος, βασιλεύοντος τὸ τελευταῖον ἔτος
 Μενεσθέως, πληθυσούσης σελήνης· Νύξ μὲν ἔην, φη-
 σὶν ὁ τὴν μικρὰν Ἰλιάδα πεποιηκώς,
 Agis ac Cercylus libro tertio scribunt, Panemi vicesimo secundo : Hellenicus Dionysio subscribens,
 duodecimo Thargelionis, alii vero nonnulli, qui res Atticas scripserunt, ejusdem vigesimo secundo,
 postremum regni sui annum agente Menestheo, sub plenilunium; ex quo illud poetæ, qui *minorem Iliadem*
scripsit,

.. Μεσάτα, λαμπρὰ δ' ἐπέταλλε σελάνα·

ἔτεροι δὲ Σκιροφοριῶνος τῆ αὐτῆ ἡμέρα. Θησεὺς δὲ,
 Ἡρακλέους ζήλωτης ὢν, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Τρωι-
 κῶν μᾶλλον γενεᾶ· τοῦ γοῦν Τληπόλεμου, ὃς ἦν υἱὸς
 Ἡρακλέους, Ὅμηρος μέμνηται (1), ἐπὶ Ἐλιῶν στρα-
 τεύσαντος. Προτερεῖν ἄρα Μωσῆς ἐπιδείκνυται τῆς
 μὲν Διονύσου ἀποθεώσεως ἔτη χδ'· εἶγε τῆς Περσέως
 βασιλείας τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ ἔτει ἀποθεοῦσαι, ὡς
 φησὶν Ἀπολλόδωρος ἐν τοῖς Χρονικοῖς. Ἀπὸ δὲ Διο-
 νύσου ἐπὶ Ἡρακλέα καὶ τοὺς περὶ Ἰάσονα ἀριστεῖς,
 τοὺς ἐν τῇ Ἀργεῖ πλεύσαντας, συνάγεται ἔτη ζγ'.
 Ἀσκληπιεὺς τε καὶ Δίδσχοροι συνέπλεον αὐτοῖς, ὡς
 μαρτυρεῖ ὁ Ῥόδιος Ἀπολλώνιος ἐν τοῖς Ἀργοναυτι-

(95) Τῆ πόλει. Irreptitas voces expunge, quas
 Plato non habet. Tantum post λόγος, distinguendum
 nonnihil. Ait enim Solonem, ut in eam de rebus
 antiquis disputationem Ægyptios sacerdotes pelli-
 ceret, de Græcanica antiquitate sermonem injecisse.
 Sunt qui τῆδε accipiant pro ἐκεῖ, sed perperam.
 Locum integrum Serranus misere depravavit.

(96-97) Ἐπιχειρεῖν. Clemens, ἐπιχειρεῖ. Nihil
 mutandum est; nam apud Platonem præcessit ἔφη,
 ad quod τὸ ἐπιχειρεῖν refertur ἀπὸ κοινοῦ.

(98) Ἡ τε ἐκ Κρήτης. Hoc fabulæ monstrum
 est. L'ge, ut supra pag. 494 ex Tatiano. unde ista

num omnium principem exstitisse ait : isque pro-
 pterea mortalium parens omnium, ab eo poeta, qui
Phoronidem scripsit, appellatur. Quare Plato ipse
 in *Timæo* Acusilaum secutus : Cumque id ageret,
 inquit, ut illos ad sermonem de rebus antiquis sus-
 ceipiendum adduceret, eorum, quæ apud nos vetu-
 stissima haberentur, mentionem injecisse se, cujus-
 modi sunt, quæ de Phoroneo, quem primum nomi-
 nant, deque Niobe, nec non de rebus diluvium il-
 lud consecutis jactari solent. Præterea Phorbant
 tempore Actæus vixit, a quo Attica Actææ nomen
 invenit : 498 Triopæ deinde Prometheus, Atlas,
 Epimetheus, geminus Cecrops, et Io suppreses fu-
 ere. Ad Crotopi ævum, et Phaethontis incendium; et
 Deucalionis diluvium referunt. Cum Sthenelao, re-
 gnum Amphictyonis, Danaï in Peloponnesum ad-
 ventus, condita a Dardano Dardania, quem ab Jove
 nubicogo primum Homerus ait procreatum fuisse,
 et Europæ in Cretam deportatio, temporis societate
 junguntur. Sub Lynceo Proserpinæ raptus, Eleusi-
 nii delubri ædificatio, agricultura Triptolemi, Cadmi
 Thebanam in civitatem adventus, et Minois regnum
 collocantur. Ad Præti tempora, Eupolemi bellum
 adversus Athenienses; ad Acrisium, Pelopis traje-
 ctionem ex Phrygia, Ionis Athenas adventum, Ce-
 cropem alterum juniorem, Persei Bacchique res ge-
 stas, Orpheum denique ac Musæum revocant. Anno
 regni Agamemnonis decimo octavo captum est
 Ilium, Demophonte Thesei filio Athenis regnante,
 primo ejus anno, die vero Thargelionis mensis duo-
 decimo, ut Dionysius Argivus auctor est; ut autem

*Jam nocte in media, pleno sese aurea vultu
 Cynthia tollebat :*

alii denique eodem Scirophorionis die. Porro
 Theseus, Herculis æmulus, Trojana illa tempora
 ætate duntaxat una superavit, cum Tlepolemi ejus-
 dem Herculis filii, tanquam expeditionis in Troja-
 nos susceptæ socii Homerus ipse meminerit. Cer-
 tum igitur exploraturque manet, Bacchi consecra-
 tionem, annis omnibus quatuor supra sexcentis
 antegressum Mosem fuisse, cum is, ut Apollodoros
 in *Chronico* statuit, anno regni Persei secundo su-
 pra tricesimum, diis ascriptus fuerit. Ab eodem
 Baccho ad Herculeum ac strenuos illos princi-
 pes Jasonis in Argonautica expeditione socios,

Clemens : ἢ τε ἐκ Φοινίκης, τῆς Εὐρώπης, εἰς τὴν
 Κρήτην ἀνακομιδῆ.

(99) Ἄγρις... καὶ Κέρκυλος. Clemens, Αἰγίλας καὶ
 Δερκύλος. Difficile est statuere, utra lectio vera sit.
 Posterius nomen quod attinet, plures opinor Δερ-
 κύλλους, seu Δερκύλους, quam Κερκύλους, vocatos
 reperias.

(1) Ὅμηρος μέμνηται. *Iliad.* B et E sæpissime.
 Heraclidem appellat *Iliad.* B, v. 554 :

Τληπόλεμος δ' Ἡρακλείδης, ἡΐς τε, μέγας τε,
 et *Iliad.* E, 628.

anni tres et sexaginta colliguntur. Quibuscum A
Æsculapius ac Tyndaridæ navigarunt, ut te-
statur Apollonius Rhodius in *Argonauticis*. Ab
Herculis Argivo regno, ad ejusdem ac simul
Æsculapii consecrationem, anni octo et tri-
ginta ab Apollodoro Chronographo numerantur.
499 Inde ad similem Castoris ac Pollucis conse-
crationem, tres et quinquaginta, quo circiter etiam
poetæ fidem habere placet, age hominem audiamus,

*Juppiter illustrem Maia ex Atlantide natum
Mercurium, terris superum mandata ferentem
Sustulit, ætherii consors quæ facta cubilis.
At Semele genuit proclivem in gaudia Bacchum.*

Cadmus certe quidem regnante Lynceo Thebas ve-
nit, Græcaque reperit elementa. Isidis æqualis Trio-
pas fuit, ætate post Inachum septima: Ionem vero
nonnulli eam appellarunt, διὰ τὸ λέναι, hoc est
quod totum orbem errando circumiret, ita nuncu-
patam fuisse arbitrantur. Eamdem Ister, libro *De
Ægyptiorum colonia*, Promethei filiam vocat, qui
Triopæ suppar, totis septem ætatibus Mose poste-
rior fuit. Ex quibus efficitur, Mosem ante illam,
quæ a Græcis statuitur, hominum procreationem
floruisse. Leo præterea, is qui *Deorum Ægyptiorum
historiam* conscripsit, Isin a Græcis hominibus
Cererem vocari docet, quæ Lyncei temporibus,
ætate post Mosem undecima, vixit. Quin etiam Apis
rex Argivorum, ut scribit Aristippus libro *Arcadi-
carum Historiarum* primo, Memphim condidit, quem
eundem Aristes Argivus Sarapin nōminatum, at-
que illum ipsum esse testatur, quem colunt Ægy-
ptii. At Nymphodorus Amphipolitanus, libro *De
moribus Asiæ* tertio, Apim illum Taurum quem-
dam fuisse ait, quem post mortem sale macera-
tum, atque in ejus dæmonis templo, cujus præ-
cipuus apud eos cultus erat, σορῶ, hoc est loculo
minariunt. Apis autem ab Inacho tertius exstitit. Jam

*Latonam sibi namque Jovis sociavit amicam,
idemque vixit cum Tantalo. Jure igitur Bœotius
Pindarus cecinit,*

Tempore certo natus Apollo est.

Nec id profecto mirum videatur, cum ipsemet una
cum Hercule operam Admeto mercenarii vice na-
vaverit,

..... *Magnus sese dum volveret annus.*

Sub Cadmi tempora Zethus et Amphion musicæ
inventores exstitere. Ac si quis erit, qui Phemo-
noen Acrisio primam 500 oracula cecinisse dic-
cet, intelligat, post eamdem Phemonoen annis
septem ac viginti, Orpheum, Musæum, atque Li-
num Herculis præceptorem floruisse. Homerus au-
tem et Hesiodus, ut Trojanis temporibus multo
juniores fuere, ita longo post utrumque intervallo

(2) *Ἴσιδι*. Nomen Isidis ex Clemente supplevi-
mus, quod in Eusebio deest; Isis enim illa est,
quam sequente versu Io dictam esse confirmat.

(3) *Ἐισὶ δὲ οὐ τὴν Ἰώ*, etc. Apud Clementem ita
legitur, Ἴσιν δὲ, τὴν καὶ Ἰώ φασιν.

κοῖς. Ἀπὸ τῆς Ἡρακλέους ἐν Ἄργει βασιλείας ἐπὶ
τὴν Ἡρακλέους αὐτοῦ καὶ Ἀσκληπιοῦ ἀποθέωσιν
ἔτη συνάγεται λη', μετὰ τὸν χρονογράφον Ἀπολλό-
δωρον ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Κάστορος καὶ Πολυδεύ-
κους ἀποθέωσιν ἔτη νγ'· ἐνταῦθα ποὺ καὶ ἡ Ἰῖου
κατάληψις. Εἰ δὲ χρὴ πειθεσθαι καὶ Ἡσιόδῳ τῷ ποιη-
τῇ, ἀκούσωμεν αὐτοῦ·

tempore captum est Ilium. Quod si Hesiodo quoque

*Ζῆρὶ δ' ἄρ' Ἀτλαντὶς Μαίη τέκε κύδιμον Ἐρμῆν,
Κήρην δ' ἀθανάτων, ἰερὸν λέχος εἰσαναθάσα.
Καδμείη δ' ἄρα Σεμέλη τέκε φαίδιμον Ἴδιν,
Μιχθεῖο' ἐν φιλότῃ, Διώνυσσον πολυγηθῆ.*

B Κάδμος μὲν ὁ Σεμέλης πατήρ ἐπὶ Λυγκείας ἐς Θήβας
ἔρχεται, καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εὐρετής
γίνεται. Τριόπας δὲ συγχρονεῖ Ἴσιδι (2), ἐβδόμη
γενεᾶ ἀπὸ Ἰνάχου. Εἰσὶ δὲ οἱ τὴν Ἰώ (3) φασί, διὰ τὸ
λέναι αὐτὴν διὰ πάσης τῆς γῆς πλανωμένην. Ταύτην
δ' Ἴστρος ἐν τῷ *Περὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀποικίας Προ-
μηθέως* θυγάτρα φησὶ. Προμηθεὺς δὲ κατὰ Τριόπαν,
ἐβδόμη γενεᾶ μετὰ Μωσέα ὥστε καὶ πρὸ τῆς καθ'
Ἑλλήνας ἀνθρωπογονίας ὁ Μωσῆς. Λέων δὲ ὁ τὸ
Περὶ τῶν κατ' Αἰγυπτίον θεῶν πραγματευσάμενος,
τὴν Ἴσιν ὑπὸ Ἑλλήνων Δήμετραν καλεῖσθαι φησιν, ἢ
κατὰ Λυγκέα γίνεται ἐνδεκάτῃ ὕστερον γενεᾶ Μω-
σέως. Ἄπισ τε ὁ Ἄργους βασιλεὺς Μέμφιν οἰκίσει,
ὡς φησιν Ἀρίστιππος ἐν πρώτῃ *Ἀρχαδικῶν* τοῦτο
δὲ Ἀριστέας ὁ Ἄργεῖος ἐπονομασθῆναι φησὶ Σάρα-
πιν, καὶ τοῦτον εἶναι, ὃν Αἰγύπτῳι σέβουσι. Νυμφό-
δωρος δὲ ὁ Ἀμφιπέλιτης ἐν τρίτῳ *Νομίμων Ἀσίας*,
τὸν Ἄπιν (4) τὸν Ταῦρον τελευτήσαντα καὶ ταριχευ-
θέντα εἰς σορὸν ἀποτεθεῖσθαι ἐν τῷ ναφ τοῦ τιμωμέ-
νου δαίμονος, κἀντεῦθεν Σορόαπιν κληθῆναι καὶ Σά-
ραπιν (5) ὕστερον. Ἄπισ δὲ τρίτος ἀπὸ Ἰνάχου. Να
μῆν ἢ Λητώ κατὰ Τιτυδὸν γίνεται·
C conditum, Soroapin inde primo, tum Sarapin no-
minatam Latona Tityi æqualis erat,

Λητώ (6) γὰρ ἤλκησε Διὸς κυδρὴν παράκοιτρον.
Τιτυδὸς δὲ συνεχρόνισε Ταντάλω. Εἰκότως ἄρα ὁ Βοῦ-
τιος Πίνδαρος γράφει·

Ἐρ χρόνω δὲ γέρετ' Ἀπόλλων.

Καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν, ὅπου γε καὶ Ἀδμήτω θητεύων
εὕρισκεται σὺν καὶ Ἡρακλεῖ

D

..... *Μέγιστ' εἰς ἐνιαυτὸν.*

Ζῆθος δὲ καὶ Ἀμφίων οἱ μουσικῆς εὐρεταὶ περὶ
τὴν Κάδμου γεγόνασιν ἠλικίαν. Κἀν τις ἡμῖν λέγῃ
Φημονόην πρώτῃν χρησιμωδῆσαι Ἀκρισίῳ, ἀλλ'
ἴστω, ὅτι μετὰ Φημονόην, ἔτεσιν ὕστερον κζ', οἱ
περὶ Ὀρφέα, καὶ Μουσαῖον, καὶ Δίον τὸν Ἡρα-
κλέους διδάσκαλον Ὀμηρος δὲ καὶ Ἡσίοδος πολλῶν
νεώτεροι τῶν Ἰλιακῶν, μεθ' οὓς μακρῶν νεώτεροι οἱ
παρ' Ἑλλήσι νομοθέται, Λυκούργος τε καὶ Σόλων, καὶ

(4) *Τὸν Ἄπιν*. Et hanc utramque vocem ex Cle-
mente addidimus.

(5) *Καὶ Σάραπιν*. Addit Clemens ante ὕστερον,
συνηθεῖα τινὶ πῶν ἐγγυρῶν.

(6) *Λητώ*. Versus est, *Odys.* λ, 579

οὐ ἐπὶ σοφοί, οἱ τε ἀμφὶ τὸν Σύριον Φερεκύδην, Πυθαγόραν τὸν μέγαν, κάτω που περὶ τὰς Ὀλυμπιάδας γενόμενοι, ὡς πάρεστησαμεν. Καὶ θεῶν ἄρα τῶν κλείτων παρ' Ἑλλήσιν, οὐ μόνον τῶν λεγομένων σοφῶν τε καὶ ποιητῶν, ὁ Μωσῆς ἡμῖν ἀποδέδεικται πρεσβύτερος. » Ταῦτα καὶ ὁ Κλήμης. Ἄλλ' ἐπεὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων ἐσπουδάσθη καὶ αὐτοῖς Ἑβραίων παισὶν ἡ προκειμένη πραγματεία, καλῶς ἂν ἔχοι καὶ τὰ τούτων συνιδεῖν. Χρήσομαι δὲ ἀντὶ πάντων ταῖς Φλαυτοῦ Ἰωσήπου φωναῖς.

juvat. Mihi tamen Flavius Josephus hoc loco instar

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν Φλαυτοῦ Ἰωσήπου περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀρχαιότητος.

« Ἀρξομαι δὲ (7) πρῶτον ἀπὸ τῶν παρ' Αἰγυπτίους γραμμάτων. Αὐτὰ μὲν οὖν οὐχ οἶόν (8) τε παρατίθεσθαι τάκείων Μάνεθως δὲ τὸ γένος Αἰγύπτιος, ἀνήρ τῆς Ἑλληνικῆς μετεσχηκῶς παιδείας, ὡς δηλὸς ἐστὶ, γέγραφε γὰρ Ἑλλάδι φωνῇ τὴν πάτριον ἱστορίαν, ἔκ τε τῶν ἱερῶν, ὡς φησὶν αὐτὸς, μεταφράσας, ἕς καὶ πολλὰ τὸν Ἡρόδοτον ἐλέγηεν τῶν Αἰγυπτιακῶν ὑπ' ἀγνοίας ἐψευσμένον· οὗτος δὲ τὸν οὐκ ὁ Μάνεθως ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Αἰγυπτιακῶν ταῦτα περὶ ἡμῶν γράφει· παραθήσομαι δὲ τὴν λέξιν αὐτοῦ, καθάπερ αὐτὸν ἐκεῖνον παραγαγὼν μάρτυρα. Τοῦ Τίμαιος (9) ὀνόματος· ἐπὶ τούτου οὐκ οἶδ' ὅπως ὁ θεὸς ἀντέπνευσε, καὶ παραδόξως ἔκ τῶν πρὸς ἀνατολὴν μερῶν ἄνθρωποι τὸ γένος ἄσημοι, καταθαρήσαντες, ἐπὶ τὴν χώραν ἐστράτευσαν, καὶ βραδίως ἀμαχητὶ ταύτην κατὰ κράτος εἶλον. Καὶ ἐπιλέγει μετὰ βραχέα· Ἐκαλεῖτο δὲ (10) τὸ σύμπαν αὐτῶν ἔθνος Ἰχουσσῶς (11)· τοῦτο δὲ ἐστὶ βασιλεῖς ποιμένας. Τὸ γὰρ Ἰχ, καθ' ἱερὰν γλῶσσαν, βασιλεῖα σημαίνει· τὸ δὲ Οὐσσῶς, ποιμὴν ἐστὶ, καὶ ποιμένες κατὰ τὴν κοινὴν διάλεκτον· καὶ οὕτω συντιθέμενον γίνεται Ἰχουσσῶς. Τινὲς δὲ λέγουσι αὐτοὺς Ἀραβας εἶναι· ἐν δ' ἄλλῃ ἀντιγράφῳ οὐ βασιλεῖς σημαίνεσθαι διὰ τῆς Ἰχουσσῶς (12) προσηγορίας, ἀλλὰ τὸν ἀντίστοιχον ἀιχμαλώτους θηλοῦσθαι ποιμένας. Τὸ γὰρ Ἰχουσσῶς (13) Αἰγυπτιστὴν, καὶ τὸ ἄκ δασυνόμενον, ἀιχμαλώτους ῥητῶς μὲνυει. Καὶ τοῦτο μᾶλλον πιθανώτερόν μοι φαίνεται, καὶ παλαιᾶς ἱστορίας ἐχόμενον. Τούτους δὲ τοὺς προκατανομασμένους βασιλέας, καὶ τοὺς τῶν ποιμένων (14) καλουμένους, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν γενομένους κρατητῆς τῆς Αἰγύπτου φησὶν ἔτη πρὸς τοὺς φ' ια'. Μετὰ ταῦτα δὲ τῶν ἐκ τῆς Θηβαΐδος καὶ τῆς ἄλλης Αἰγύπτου βασιλείων γενέσθαι φησὶν ἐπὶ τοὺς ποιμένας ἐπανάστασιν, καὶ

A Græci legislatores, Lycurgus, Solon, septemque sapientes: nec non Pherecydes ille Syrus, magnusque Pythagoras, quos adhuc posterius sub olympiadum initium natos esse jam ostendimus. Ex quibus omnibus Mosem utique, Græcis illis non sapientibus tantum ac poetis, verum etiam plerisque numinibus antiquiorem fuisse constat. » Atque ex Clemente hactenus. Sed quoniam ante nostros homines, hoc in argumenti genere Hæbrei versati sunt, illorum etiam testimonia proferre omnium fuerit.

CAPUT XIII.

Ex Flavii Josephi primo De antiquitate Judæorum.

« Ego vero, inquit, ab Ægyptiacis litteris initium faciam, quarum ut nulla nobis per sese copia sit, Manethus tamen Ægyptius genere, vir in Græca eruditione versatus, uti ex eo intelligitur, quod Græcæ patriam historiam scripserit, eam, ut ipse proficitur, e sacris interpretatus libris: qui etiam Herodotum multa propter ignorationem in exponendis rebus Ægyptiacis peccasse demonstrat. Ille igitur Historiarum Ægyptiarum secundo, ita de nobis scribit: ejus quippe verba proferre libet, quod ipsum uti testem aliquem producam: Regem, inquit, olim habuimus Timæum nomine: cujus tempore, cum nobis Deus nescio quo pacto esset iratior, ex partibus Orientalibus homines ignobili genere illi quidem, sed tamen audaciæ pleni, repentinum hanc in regionem impetum fecerunt; eamque facile admodum ac sine pugna subegerunt. Tum paucis interjectis: Gens, inquit, eorum universa Hycoussos vocabatur, hoc est reges pastores. Hyc enim in sacra lingua regem sonat; Oussos autem communi vocabulo pastorem pastoresque significat; unde vox composita Hycoussos. Sunt tamen qui Arabes illos 501 fuisse velint: adeoque in alio quodam exemplari, nomine illo Hycoussos, non reges, sed potius captivos pastores indicari. Sane quidem Hyc, et Hac, si cum aspiratione scribatur, captivos proprie nominatimque significat. Atque id mihi verosimilius videtur, magisque cum antiqua historia consentaneum. Illos igitur regum olim pastorumque D nomine appellatos, eorundemque posteros Ægypti dominatum tenuisse Manethus ait, annis circiter undecim supra quingentos. Tum vero su-

de vera illius appellatione non constaret.

(7) Ἀρξομαι δὲ. Joseph. pag. 1040.

(8) Ἐκαλεῖτο δὲ. Joseph. pag. 1040.

(9) Τὸ σύμπαν αὐτῶν ἔθνος Ἰχουσσῶς. Joseph. τὸ ἔθνος Ἰχσῶς, quam vocem deinde tam constanter retinet, quam Eusebius Ἰχουσσῶς. Nec facile sit homini non Ægyptio, veram lectionem divinare.

(10) Ἰχουσσῶς. Joseph. tantum Ἰχ, sed male, ut ex sequentibus plane constat.

(11) Ἰχουσσῶς. Hic vicissim reponetantum Ἰχ, ex cod. Josepho.

(12) Καὶ τοὺς τῶν ποιμ. Josephus delet καὶ, rectius, ut videtur: nisi malis τοὺς ἐκ τῶν ποιμ, quod eorum ex numero reges crearentur.

(7) Ἀρξομαι δὲ. Locum hunc leges apud Josephum lib. 1 Contra Apionem, pag. 1039 edit. Græco-Lat. ex vers. Gessenii. Hos autem contra Apionem libros, περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀρχαιότητος, inscriptos esse, ex hoc titulo 13 conjici possit.

(8) Οὐχ οἶόν τε παρ. τάκείων. Optima lectio, ex qua Josephi editionem corrigas, in qua legitur: Οὐχ οἶόν τε παρ. τάκείων· quæ interpretis ita reddit, quas non arbitratur commendare quæ nostra sunt. Divinare hoc fuit.

(9) Τοῦ Τίμαιος. Supplendus et corrigendus hic locus ex Josepho, apud quem Manethus ille sic incipit, Ἐγένετο βασιλεὺς ἡμῖν Τίμαιος ὄνομα. In nomine Τίμαιος nihil mutandum putavi quod mihi

sceptam adversus eos ab Thebaidis ac reliquæ A πολεμον συρράγῃναι μέγαν καὶ πολυχρόνιον. Ἐπι
 Ægypti regibus expeditionem, bellumque grave ac δὲ βασιλέως, ᾧ ὄνομα εἶναι Μισφραγούθωσι; (15),
 diuturnum inter ipsos constatum fuisse. Tandem ἤττωμένους φησὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκ μὲν τῆς
 sub rege quodam, cui Misphraguthosis nomen ἄλλης Αἰγύπτου ἐκπεσεῖν, κατακλεισθῆναι δὲ εἰς τό
 erat, debellatos pastores illos, ac reliqua Ægypto πον ἀρουρῶν ἔχοντα μυρίων τὴν περίμετρον. Ἀδαρις
 pulsos, unum in locum inclusos esse tradit, ὄνομα τῷ τόπῳ· τοῦτόν φησιν ὁ Μάνεθως ἅπαντα
 cujus ambitus decem jugerum millia contineret. τείχει τε μεγάλῳ καὶ ἰσχυρῷ περιβαλεῖν τοὺς ποιμέ
 Avaris locus ille dicebatur, quem a pastoribus νας, ὅπως τὴν τε κτίσιν ἅπασαν ἔχωσιν ἐν ἔχυρῳ, καὶ
 universum ingenti validoque muro septum ac τὴν λείαν τὴν ἑαυτῶν. Τὴν δὲ Μισφραγουθώσεως οὐδὲν
 ac munitum idem scriptor ait, ut quidquid sibi for- Θμούθωσιν (16), ἐπιχειρῆσαι μὲν αὐτοὺς διὰ πολιορ
 tunarum esse ac prædæ, id omne tutum ac se- κίαν (17) ἐλεῖν κατὰ κράτος, ὀκτῶ καὶ τεσσαράκοντα
 curum habere possent. At vero Misphraguthosis μυριάσι στρατοῦ προσεδρεύσαντα τοῖς τείχεσιν· ἐπεὶ
 filium Thmuthosia nomine, quadringentorum et δὲ τὴν πολιορκίαν ἀπέγνω, ποιήσασθαι συμπάσεις,
 octoginta millium hominum exercitu muros obse- ἵνα τὴν Αἴγυπτον ἐκλιπόντες, ὅσοι βούλονται, πάντες
 disse; atque ipsos per vim expugnare conatum ἄδλαθεῖς ἀπέλθωσι. Τοὺς δὲ ἐπὶ ταῖς ὁμολογίαις παν
 lum quidem, sed obsidionis exitu desperato, cum οικεσία μετὰ τῶν κτήσεων, οὐκ ἐλάσσους μυριάδων
 iisdem ea conditione pepigisse, uti Ægypto reli- δντας εἴκοσι τεσσάρων, ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου τὴν ἔρη
 cta, quocunque vellent, omnes sine ullo suo μον εἰς Συρίαν διοδοιπρήσαι. Φοβουμένους δὲ τὴν
 detrimento commigrarent. Eos igitur cum univer- Ἀσσυρίων δυναστείαν (τότε γὰρ ἐκείνους τῆς Ἀσίας
 sis familiis, atque omni possessione sua, uti per κρατεῖν), ἐν τῇ νῦν Ἰουδαία καλουμένη πόλιν οἰκο
 ictum foedus poterant, haud pauciores ducentis δομησαμένους, τοσαύταις μυριάσιν ἀνθρώπων ἀρκέ
 et quadraginta millibus, ab Ægypto per solitudi- σουσαν, Ἱεροσόλυμα ταύτην ὀνομάσαι. » Τούτοις
 nem in Syriam tetendisse. Quod autem sibi ab ἐξῆς τὴν διαδοχὴν τῶν κατ' Αἴγυπτον βασιλέων μετὰ
 Assyriorum principatu metuerent, tum enim Asiam τοῦ χρόνου τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἀπαριθμησάμενος, ἐπι
 tenebant, in ea, quam hodie Judæam appellamus, λέγει: « Ταῦτα μὲν (18) ὁ Μάνεθως. ἄηλον δ' ἐστίν,
 regione urbem ædificasse, quæ tot hominum mil- ἐκ τῶν εἰρημένων ἐτῶν τοῦ χρόνου συλλογισθέντος, οἱ
 lia caperet, eamdemque Hierosolymancminasse. » οἱ καλούμενοι ποιμένες, ἡμέτεροι δὲ πρόγονοι, τρισὶ
 Quibus deinde regum Ægyptiorum successionem καὶ ἐννεήκοντα καὶ τριακοσίοις πρόσθεν ἔτεσιν, ἐκ
 impusque, quo singuli regnarunt, ubi Manethus τῆς Αἰγύπτου ἀπαλλαγέντες, τὴν χώραν ταύτην ἀπ
 subiunxit, tum demum ita concludit: « Ergo si tem- ᾤκησαν (19), ἢ Δαναὸν εἰς Ἄργος ἀφικέσθαι· καίτοι
 pus ad initam annorum istorum rationem exige- τούτων ἀρχαιότατον Ἀργεῖον νομίζουσι. Δύο τοίνυν
 mus, constabit omnino, quos pastores ipsi voca- ὁ Μάνεθως ἡμῖν τὰ μέγιστα μαμαρτύρηκεν ἐκ τῶν
 bam, majores nostros, annis ante tribus et nona- παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις γραμμάτιν· πρῶτον μὲν τὴν
 ginta supra trecentos, ubi ex Ægypto migrassent, ἐτέρωθεν ἀφίξειν εἰς Αἴγυπτον, ἔπειτα δὲ τὴν ἐκεῖθεν
 regionem illam insedissee, quam Danaus Argos ve- ἀπαλλαγὴν, οὕτως ἀρχαίαν τοῖς χρόνοις ὡς ἐγγύς που
 nisset, qui tamen ab Argivis pro antiquissimo ce- προτερεῖν αὐτὴν τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι χιλίοις. » Ἄλλὰ
 lebratur. Ita duo 502 nobis eaque sane præci- τὰ μὲν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας ταύτη πη τῇ
 pua, hoc Manethi, quod Ægyptiarum litterarum Ἰωσήφῳ κατὰ πλάτος ἀνιστόρηται· ἀπὸ δὲ τῆς Φοι
 fidem sequitur, testimonio confecta sunt: alterum, νικίων μάρτυρι χρησάμενος τοῖς τὰ Φοινικικά συγγρα
 eos in Ægyptum aliunde profectos esse; alterum, ψαμένοις, παρίστησι τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεῶν ὑπὸ
 indidem ipsos alio commigrasse, quod etiam Ὀλομῶνος τοῦ βασιλέως ψυχοδομηθεῖσαι ἔτεσι ὅσων
 sterius adeo vetustum esset, ut Trojana tempora ἑκατὸν τεσσαράκοντα καὶ τρισὶ, καὶ μηνὶν ὀκτῶ, τοῦ
 annis prope mille antecederet. » Hæc Josephus ex κτίσει Τυρίου Καρχηδόνα. Εἶτα μεταβάς, καὶ ἀπὸ
 Ægyptiaca historia paulo solutius. Idem ex Phœ- τῆς περὶ Χαλδαίων ἱστορίας τὰς περὶ τῆς Ἑβραίων
 nicia, productis ipsismet rerum Phœniciarum μαρτυρίας.

CAPUT XIV.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Universa Hebræorum historia recentiorum fuisse Græcorum philosophorum ætatem.

Verum enim, quid porro demonstrationes demonstrationibus cumulare necesse est, cum nemo sit, qui modo veritatis amantior esse velit, quam

• Jos. Ἄδαριν.

(15) Μισφραγούθωσις. Joseph. Ἀμισφραγούθωσις.

(16) Θμούθωσιν. Joseph. Θούμωσιν, quem pag. 1 ἰβ, Τέθμωσιν appellat.

Ἦς ἀπόσεως τῆς παρ' Ἑβραίοις ἱστορίας νεώτερον τυγχάνουσι τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων οὐ χρόνοι.

Ἄλλὰ τί δεῖ πλῆθος ταῖς ἀποδείξεσιν ἐπισωρεύειν, τοῦ φιλαλήθους, ἀλλὰ μὴ φιλαπεχθήμονος καὶ τοῖς εἰρημένοις ἀρχουμένοις, ποικίλην περιέχουσι τὴν περὶ

(17) Πολιορκίαν. Repone πολιορκίας, ex Josepho.

(18) Ταῦτα μὲν, etc. Adi Joseph. pag. 1041.

(19) Ἀπόκησαν. Corrigenendum ex Josepho ἐπόκησαν, nisi malis εἰς τὴν χώραν τ. ἀπόκ.

τοῦ προκειμένου σύστασιν; Προὔκειτο δὲ ἡμῖν τὰ Α malevolentia tenacior, cui non lactenus allata
 Μωσῆος καὶ τῶν προφητῶν παλαιότερα τῶν Ἑλλη-
 νικῶν ἀποδείξει. Ἐπειδὴ τοίνυν (20) μακρῷ πρόσθεν
 τῶν Τρωϊκῶν Μωσῆς γεγωνὶς ἀποδέδεικται, φέρ-
 ῶμεν καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἀπαντας. Μωσῆς δ' ὅτι
 τῷ πρὶν ἀληθῶς Ἑβραίων Ἔβερ τε καὶ Ἀβραάμ,
 ἀφ' ὧν καὶ τὸ παρῶν ἡμετεροῖς ἀνδράσι ἐπιτέθειται,
 τῶν τε λοιπῶν θεοφιλῶν τε καὶ παλαιῶν ἀνδρῶν ὕστα-
 τος τοῖς χρόνοις παρεφάνη τῷ βίῳ, δῆλον ἀπὸ τῆς κατ'
 αὐτὴν ἱστορίας τυγχάνει. Μετὰ Μωσέα τοίνυν προέστη
 τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους Ἰησοῦς, ὡς τινες, ἔτεσι λ'. Εἶθ',
 ὡς φησιν ἡ Γραφή, ἐκράτησαν ἀλλόφυλοι ἔτεσιν ἐκτώ·
 ἔπειτα Γοθονιήλ ἔτεσι πεντήκοντα· μεθ' ὧν Ἑγλῶμ,
 βασιλεὺς Μωάβ, ἔτη ιη'· μεθ' ὧν Ἀὼδ' ἔτη π'· μεθ' ὧν
 πάλιν ἀλλόφυλοι ἔτη κ'· ἔπειτα Δεθώρα καὶ Βαράκ, ἔτη
 μ'· ἔπειτα Μαδιθηναῖοι ἔτη ζ'· ἔπειτα Γεδεὼν ἔτη μ'
 Ἀβιμέλεχ ἔτη γ'· Θωλά κγ'· Ἰαεὶρ κβ'· Ἀμμανίται
 ιη'· Ἰεφθάς ἔτη ς'· Ἐσθὼν ἔτη ζ'· Αἰαλῶν ἔτη ι'
 Λαβδὼν ἔτη η'· ἀλλόφυλοι ἔτη μ'· Σαμψὼν ἔτη κ'
 ἔπειτα Ἡλεὶ ἱερεὺς, ὡς τὸ Ἑβραϊκόν, ἔτη μ'· περὶ
 δὲ συμβαίνει τὴν Ἰλλίου καταστῆναι ἄλλων· μετὰ Ἡλεὶ
 τὸν ἱερέα ἡγεῖται τοῦ λαοῦ Σαμουήλ· μεθ' ὧν πρῶτος
 αὐτῶν βασιλεύει Σαοὺλ ἔτεσι μ'· ἔπειτα Δαβὶδ, ἔτεσι μ'
 ἔπειτα Σολομῶν ἔτεσι μ'· ὅς καὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις
 ναὸν ἐδείματο πρῶτος. Μετὰ δὲ Σολομῶνα βασιλεύει
 Ῥοβοάμ ἔτη ιζ'· Ἀβιά ἔτη γ'· Ἄσα ἔτη μα'· Ἰωσαφάθ
 ἔτη κε'· Ἰωράμ ἔτη η'· Ὑχοζίας ἔτος α'· Γοθολιὰ ἔτη
 ζ'· Ἰωάς ἔτη μ'· Ἀμασίας ἔτη μθ'· Ὀζίας ἔτη νβ'
 καθ' ὧν προφητεύουσιν Ὠσηέ, Ἀμώς, Ἡσαίας,
 Ἰωνᾶς. Μετὰ δὲ Ὀζιαν βασιλεύει Ἰωάθαμ ἔτη ις'·
 μεθ' ὧν Ἀχαζ ἔτη ις'. Κατὰ τοῦτον ἡ πρώτη Ὀλυμ-
 πιάς ἡχθη, ἣν ἐνίκαι στάδιον Κόροβος Ἡλείος. Δια-
 λέχεται δὲ τὸν Ἀχαζ Ἐζεκίας ἔτεσι κθ'· καθ' ὧν
 Ῥωμύλος Ῥώμην ἔκτισε, καὶ ἐδασίλευσε. Μετὰ δὲ
 Ἐζεκίαν βασιλεύει Μανασσῆς ἔτη νε'· ἔπειτα Ἀμών
 ἔτη β'· ἔπειτα Ἰωσίας ἔτη λα'· καθ' ὧν προφητεύου-
 σιν Ἰερεμίας, Βαρούχ, Ὀλδᾶ, καὶ ἄλλοι προφήται·
 ἔπειτα Ἰωάχαζ μῆνας γ'· μεθ' ὧν Ἰωακείμ ἔτη ια'
 μεθ' ὧν πάντων ὕστατος Σεδεκίας ἔτη ιθ'. Κατὰ τοῦ-
 τον πολιορκηθείσης τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ Ἀσσυρίων,
 καὶ τοῦ ἱεροῦ ἐμπρησθῆναι ὑπομείναντος, τὸ πᾶν
 Ἰουδαίων ἔθνος ἀπάγεται εἰς Βαβυλῶνα. Προφητεύει
 δὲ αὐτόθι Δανιήλ καὶ Ἐζεκιήλ. Μετὰ δὲ ἐτῶν ἀρι-
 θμῶν σ' ὁ Κῦρος βασιλεύει Περσῶν, ὅς καὶ ἐνῆκε τὴν
 αἰχμαλωσίαν τῶν Ἰουδαίων, ἐπιτρέψας τοῖς θέλουσιν
 αὐτῶν παλιννοστεῖν ἐπὶ τὴν οἰκίαν γῆν, καὶ τὸ ἱερὸν
 ἀνεγείρειν· ὅτε καὶ ἀνεῖσιν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ,
 καὶ Ζοροβάβελ ὁ τοῦ Σαλαθιήλ, καταβάλλοντα τε θεμε-
 λίους προφητευόντων ὕστατα πάντων Ἀγγαίου, καὶ
 Ζαχαρίου καὶ Μαλαχίου, μεθ' οὓς οὐκέτι προφήτης παρ'
 αὐτοῖς γέγονε. Κατὰ δὲ Κῦρον Σόλων ὁ Ἀθηναῖος ἐγνω-
 ρίζετο, καὶ οἱ κληθέντες ἑπτὰ σοφοὶ παρ' Ἑλλήσιν, ὧν
 παλαιότερος οὐδεὶς παρ' αὐτοῖς φιλόσοφος μνημονεύει-
 ται. Τούτων δὲ τῶν ἑπτὰ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, φυσικὸς
 πρῶτος Ἑλλήνων γεγωνὶς, περὶ τροπῶν ἡλίου καὶ
 ἐκλείψεως, καὶ φαισημῶν σελήνης, καὶ ἰσημερίας
 διελέχθη. Ἐγένετο δ' ὁ ἀνήρ ἐπιστημώτατος ἐν τοῖς

A malevolentia tenacior, cui non lactenus allata
 sufficient, quibus tam varia tamque multiplex sus-
 cepti argumenti probatio continetur? Si quidem
 id agebamus, ut Mosis prophetarumque tempora
 Græcorum rebus antiquiora esse demonstrarem.
 Nunc igitur, quoniam eundem Mosem longe ante
 Trojanum bellum floruisse ostendimus, age qui
 post eum secuti sunt, reliquos etiam omnes vi-
 deamus. Quippe Mosem enim veris illis Hebræo-
 rum principibus Hebere atque Abrahamo, qui hoc
 nominis generi dederunt suo; nec illis tantum,
 sed etiam aliis omnibus uti Deo charissimis, ita
 longe vetustissimis, juniorem ac posteriorem fuis-
 se, vel ex ipsamet ejus historia clarissimum est.
 Primus ergo post Mosem Judaicæ genti præfuit
 B Jesus, annis ut nonnullis placet, triginta. Deinde,
 ut Scriptura testatur, eidem alienigenæ octo do-
 minati sunt. Tum Gothoniël annis quinquaginta.
 Post hunc Eglom rex Moab, annis octodecim. Tum
 Aod, annis octoginta; post quem iterum alieni-
 genæ annis viginti. Deinde præfuerunt Debora si-
 mul et Barac annis quadraginta. 503 Tum Ma-
 dianitæ annis septem. Postea Gedeon annis qua-
 draginta: Abimelech annis tribus, Thola tribus et
 viginti, Jair duobus et viginti, Ammanitæ octo-
 decim, Jephthe sex, Esbon septem, Æalon dec-
 cem, Labdon octo, Alienigenæ quadraginta, Sam-
 son viginti; tum Heli sacerdos, ut Hebraicæ lit-
 teræ fidem faciunt, annis quadraginta: cujus tem-
 pore captum est Ilium. Post Heli sacerdotem, po-
 pulo Samuel imperavit. Hunc Saul rex omnium
 C primus excepit, regnavitque annis quadraginta.
 Tum David annis totidem: inde Salomon totidem,
 qui primus Hierosolymitanum templum exstruxit.
 Post Salomonem, Roboam annis septemdecim,
 Abia annis tribus, Asa uno et quadraginta, Jo-
 saphat viginti quinque, Joram octo, Ochosias
 anno duntaxat uno, Gotholia septem, Joas qua-
 draginta, Amasias qua draginta novem, Ozias duos
 et quinquaginta, cujus tempore Osee, Amos, Isaias
 et Jonas prophetarunt. Post Oziam regnavit Joa-
 tham annis sedecim, tum Achaz totidem. Quo re-
 gnante prima olympias celebrata est, in qua cursu
 vicit Corobus Eleus. Post Achaz regnavit Eze-
 chias annis viginti novem: cujus tempore Ro-
 mulus et Romam condidit, et regnavit. Post Eze-
 chiam Manasses annis quinque et quinquaginta.
 Deinde Amon annis duobus, Josias uno et tri-
 ginta, sub quo Jeremias, Baruch, Oida et alii
 prophetæ floruerunt. Tum Joachaz, mensibus tri-
 bus, Joachim annis undecim, et Sedecias omnium
 postrenius duodecim. Sub eo capta Hierusalem
 ab Assyriis, templum incensum, universa Judæo-
 rum natio Babylonem abducta, ubi Daniel et Eze-
 chiel prophetarunt. Post annos inde septuaginta,
 Cyrus Persis imperavit, Judæosque servitute libe-
 ravit, omnibus, quicumque vellet, in patriam re-

(20) Ἐπειδὴ τοίνυν, etc. Clemens Alexandrin. lib. 1 Stromat., pag. 237, edit. Græco-Lat. eod. in
 argumento ve satur.

deundi templique instaurandi potestate facta. Cum etiam Jesus Josedeci, et Zorobabel Salathielis filius reverterunt, novique templi fundamenta posuerunt, quo tempore Aggæus, Zacharias et Malachias omnium novissimi prophetabant, neminem enim post illos Judæi prophetam habuere. Jam Cyro regnante Solon Atheniensis, quosque septem sapientes Græci vocant, florere, quibus sane vetustior apud eos philosophus nemo celebratur. Ex iis Thales Milesius princeps inter Græcos de rebus naturalibus philosophari cœpit, deque solis conversionibus, 504 lunæque cum defectione, tum illustratione, nec non de æquinotio disputavit. Quare clarissimus in Græcia semper habitus est. Thaletis auditor fuit Anaximander, Praxiadæ filius, genere Milesius ipse quoque. Is omnium primus stylos ad dignoscendas solis, temporum, tempestatum, et æquinotii conversiones elaboravit. Huic operam dedit Anaximenes item Milesius Eurystrati filius, quem audivit Anaxagoras Clazomenius, Hegesibuli filius. Is de principiis distincte primus et enucleate disputavit. Neque enim de universi tantum natura, uti priores illi, sed etiam de ipso motus ejus auctore philosophatus est. « Cum enim res omnes, inquit, confusæ simul permixtæque ab initio forent, Mens penitus eas permeans, ab illa perturbatione in ordinem elegantiamque vindicavit. » Anaxagoræ discipuli tres fuere, Pericles, Archelaus, et Euripides. Pericles non Atheniensium modo, facile princeps fuit, verum etiam æquales suos omnes opibus ac nobilitate superavit. Euripides cum ad poeticam sese contulisset, scenicus a nonnullis philosophus vocatus est. Archelaus denique Lampsaci Anaxagoræ suo in ludo successit. Inde cum Athenas migrasset, eisdem ibi docendi partes munusque sustinuit, et quamplurimos Athenienses discipulos, interque cæteros Socratem habuit. Eiusdem Anaxagoræ tempore, Xenophanes et Pythagoras physici claruere. Ac Pythagoræ quidem Theano uxor, ejusque filii, Telauges et Mnesarchus, successerunt. Telaugis auditor Empedocles fuit, cujus ætate Heraclitus ille tenebrosus in hominum ore versari cœpit. Xenophani vero Parmenidem, Parmenidi Melissum, Melisso Zenonem Eleatem successisse ferunt. De quo Zenone illud etiam narratur, cum is conjurationis adversus tyrannum ejus temporis initæ princeps auctorque deprehensus esset, ab eoque uti consilii socios indicaret, torqueretur, tyranni supplicii tanquam minus ad sese pertinentibus omnino contemptis, præmansantentibus linguam in eum exspuisset, atque ita mediis iu cruciatibus constantissimum obiisse. Eiusdem auditor Leucippus fuit, Leucippi Democritus, Democriti Protagoras, cujus ætate Socrates floruit. Ut enim ante Socratem physicos sparsim nonnullos reperias, omnes tamen cum initium

• ms. διήνεγκεν

(20') 'Εαυτῶν. Lege εαυτῶν. EDIT.

A Ἑλλῆσι. Θαλοῦ δὲ γίνεται ἀκουστῆς Ἀναξίμανδρου, Πραξιάδου μὲν παῖς, γένος δὲ καὶ αὐτὸς Μιλήσιος Οὔτος πρῶτος γνώμονας κατεσκεύασε πρὸς διάγνωσιν τροπῶν τε ἡλίου, καὶ χρόνων, καὶ ὥρων, καὶ ἰσημῆρας. Ἀναξίμανδρου δὲ γνώμονας ἐγένετο Ἀναξαγόρας ἡ Ἡγησιδούλου, Κλαζομένιος. Οὔτος δὲ πρῶτος διήρθρωσε τὸν περὶ ἀρχῶν λόγον. Οὐ γὰρ μόνον περὶ τῆς πάντων οὐσίας ἀπεφήνατο, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ κινουμένου αὐτῆν αἰτίου. « Ἦν γὰρ τῆν ἀρχὴν, » φησί, « τὰ πράγματα ὁμοῦ πεφυρμένα. Νοῦς δ' εἰσελθὼν, αὐτὰ ἐκ τῆς ἀταξίας εἰς τάξιν ἤγαγεν. » Ἀναξαγόρου δὲ ἐγένοντο γνώριμοι τρεῖς, Περικλῆς, Ἀρχέλαος, Εὐριπίδης. Περικλῆς μὲν οὖν Ἀθηναίων πρῶτος ἐγένετο, καὶ πλούτιον καὶ γένει τῶν καθ' ἑαυτῶν (20') περιήνεγκεν. • Εὐριπίδης δὲ, ἐπὶ ποιητικῆν μεταδὰς, ὑπὸ τιῶν σκηναϊκῶν φιλοσόφων ἐκλήθη. ὁ δὲ Ἀρχέλαος ἐν Λαμψάκῳ διεδέξατο τὴν σχολὴν τοῦ Ἀναξαγόρου. Μεταδὰς δ' εἰς Ἀθήνας ἐκεῖ ἐσχόλασε, καὶ πολλοὺς ἔσχεν Ἀθηναίων γνωρίμους, ἐν οἷς καὶ Σωκράτην. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τῷ Ἀναξαγόρῳ χρόνον ἤκμασαν ἄνδρες φυσικοὶ, Ξενοφάνης τε καὶ Πυθαγόρας. Τὸν μὲν οὖν Πυθαγόραν διεδέξατο Θεανῶ ἡ γυνὴ, οἱ τε υἱοὶ αὐτοῦ, Τηλαυγῆς καὶ Μνήσαρχος. Τηλαυγῆς δὲ Ἐμπεδοκλῆς ἀκουστῆς γίνεται, καθ' ὃν Ἡράκλειτος ὁ σκοτεινὸς ἐγνωρίζετο. Τὸν δὲ Ξενοφάνην λέγεται ὁ Παρμενίδης διαδέξασθαι, Παρμενίδην δὲ Μέλισσος, Μέλισσον Ζήνων ὁ Ἐλεάτης ὃν φασὶν ἐπιβουλήν κατὰ τοῦ τότε τυράννου συστησάμενον ἀλῶναι, στρεβλούμενον δὲ ὑπὸ τοῦ τυράννου, ὅπως τοὺς σὺν αὐτῷ γενομένους ἄνδρας ἀπογράψῃται, οὐ προσποιηθέντα τὰς τοῦ τυράννου τιμωρίας, διαμαρτυρησάμενον τὴν γλῶσσαν προσπτύσαι αὐτῷ, καὶ οὕτως ἐγκατεργήσαντα ταῖς βασάνοις ἀποθανεῖν. Τούτου ἕνεκα Λεύκιππος ἀκουστῆς γέγονε, Λευκίππου δὲ Δημόκριτος, οὐ Πρωταγόρας, καθ' ὃν ἤκμασε Σωκράτης. Καὶ ἄλλους δὲ σοφάδην ἔστιν εὑρεῖν φυσικοὺς φιλοσόφους πρὸ Σωκράτους γενομένους. πλὴν ἀλλὰ πάντες, ἀπὸ Θαλοῦ ἀρξάμενοι, κατώτερον Κύρου τοῦ Περσῶν βασιλέως φαίνονται ἤκμακότες. Ὁ δὲ Κύρος μετὰ πλείστον τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ὀηλὸς ἐστὶ γεγωνῶς, διαλειοπέτων ἤδη τῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν, καὶ τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως αὐτῶν πεπολιορκημένης. ὥστε σε ὁμολογεῖν πολὺ νωτέρα Μωσέως καὶ τῶν μετ' αὐτὸν προφητῶν τὰ τῆς Ἑλλήνων γερονεῖναι φιλοσοφίας, καὶ μάλιστα τῆς κατὰ Πλάτωνα, δς, ἀκουστῆς τὰ πρῶτα γενόμενος Σωκράτους, κάπειτα τοῖς Πυθαγορείοις ἐμιλήσας, τοὺς πρὸ αὐτοῦ πάντας λόγῳ τε καὶ συνέσει, καὶ τοῖς ἐν φιλοσοφίᾳ δόγμασιν ὑπερῆκόντισε. Γέγονε δ' ὁ Πλάτων ἄμφι τὰ ὕστατα τῆς Περσῶν βασιλείας, μικρῶ ἥσσον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνης, Αὐγούστου δὲ τοῦ Σεβαστοῦ οὐ πρόσθεν ἔτη ὕ'. Εἰ δὲ σοι τοιγαροῦν ὁ Πλάτων, οἱ τε μετ' αὐτὸν δειχθεῖεν τὰ σύμφωνα Ἑβραίοις πεφιλοσοφηκότες, ὥρα σκοπεῖν τὸν χρόνον καθ' ὃν οὗτος γέγονε. τῶν δὲ παρ' Ἑβραίοις θεολόγων τε καὶ προφητῶν τῆν πα-

λαύτητα τῆ πάντων τῶν Ἑλληνικῶν φιλοσόφων ἀντι-
 παραβάλλειν ἡλικίᾳ. Ἄλλὰ γάρ, τούτων ἀποδειχθέν-
 των, καιρὸς, ἐπανελθόντας, τοὺς Ἑλλήνων σοφούς
 ζηλωτὰς θεάσασθαι τῶν Ἑβραϊκῶν γεγονότας δογμά-
 των ὥστε μηκέτ' εὐλόγως ἡμῖν ἐπιμέμφεσθαι τοὺς
 συκοφάντας, εἰ δὴ καὶ αὐτοί, τὰ ὅμοια τοῖς αὐτῶν
 φιλοσόφοις ἀγαπήσαντες, τὰ Ἑβραίων λόγια τιμᾶν
 διανενοήμεθα.

primum auditor cum fuisset, indeque Pythagoreis operam dedisset, superiores omnes cum eloquentia,
 tum etiam prudentia, philosophandique genere longo superavit intervallo. Is enim sub extrema regni
 Persarum tempora floruit, paulo ante Alexandrum Macedonem, ante Augustum vero annis haud multo
 amplius quadringentis. Si ergo Platonem tibi, quique illum secuti sunt, eadem interdum, quæ Hebræos
 ipsos, philosophatos esse constiterit, tum vero operæ pretium fuerit, quonam tempore vixerit cogi-
 tare, adeoque illam Hebræorum sive theologorum, sive prophetarum vetustatem, cum Græcorum om-
 nium philosophorum ætate componere. Sedenim quando semel ista sumus demonstratione per-
 functi, tempus utique jam est, uti ad Græcos illos sapientes Hebraicorum dogmatum æmulos propius
 intuendos aliquando redeamus: nihil ut deinceps inopportuni calumniatores, hoc nomine objiciendum
 nobis atque exprobrandum habeant, quod illa Hebræorum decreta, philosophorum suorum placitis
 adeo gemina complecti ipsi quoque ac plurimi facere statuerimus.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

BIBAION ENΔΕΚΑΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER UNDECIMUS.

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ BIBAIΟΝ. B

- α. Ὡς ἡ κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφία τῇ καθ' Ἑβραίους ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις ἐπηκολούθησεν.
- β. Περὶ τοῦ τριμεροῦς τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας, ἀπὸ τῶν Ἀττικῶν.
- γ. Ἀριστοκλέους, Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας.
- δ. Περὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις ἠθικῶν δογμάτων.
- ε. Περὶ τῆς παρ' Ἑβραίοις λογικῆς πραγματείας.
- ς. Περὶ τῆς παρ' Ἑβραίοις τῶν ὀνομάτων ὀρθότητος.
- ζ. Περὶ τῆς καθ' Ἑβραίους φυσιολογίας.
- η. Περὶ τῆς τῶν νοσητῶν φυσιολογίας.
- θ. Περὶ τοῦ ὄντος, Μωσέως καὶ Πλάτωνος.
- ι. Νουμηρίου τοῦ Πυθαγορείου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
- ια. Πλουτάρχου, ἀπὸ τοῦ ἐπιγεγραμμένου συγγράμματος, Περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς Εἰ.
- ιβ. Ὅτι ἀρρήτων τὸ Θεῖον.
- ιγ. Ὅτι Θεὸς εἷς ἐστὶ μόνος.
- ιδ. Περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου Ἑβραίων καὶ Πλάτωνος.
- ιε. Φίλωνος, Περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου.
- ις. Πλάτωνος, Περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου.
- ιζ. Πλωτίνου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
- ιη. Νουμηρίου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
- ιβ. Ἀμελίου, Περὶ τῆς Ἰωάννου τοῦ παρ' ἡμῖν εὐαγγελιστοῦ θεολογίας.
- κ. Περὶ τῶν τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων.
- κα. Περὶ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ οὐσίας.
- κβ. Νουμηρίου, Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ.
- κγ. Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι ἰδεῶν.

506 UNDECIMI LIBRI CAPITA.

- 1. Platonis philosophiam, in iis, quæ omnium maxime necessaria sunt, cum illa Hebræorum convenire.
- 2. De tripartita Platonis philosophia, ex Attico.
- 3. De Platonica philosophia, ex Aristocle.
- 4. De morum apud Hebræos disciplina.
- 5. De Hebræorum philosophia in disserendo posita.
- 6. De recta nominum apud Hebræos impositione.
- 7. De naturali Hebræorum philosophia.
- 8. De rerum spiritualium physiologia.
- 9. De Ente, ex Mosis Platonisque doctrina.
- 10. De eodem, ex Numenio Pythagoreo.
- 11. Ex Plutarchi opusculo, de syllaba Εἰ Delphico templo inscripta.
- C 12. Deum verbis explicari non posse.
- 13. Unum ac solum esse Deum.
- 14. De secundo Hebræorum Platonisque principio.
- 15. De secundo principio, ex Philone.
- 16. De secundo principio, ex Platone.
- 17. De eodem, ex Plotino.
- 18. De eodem, ex Numenio.
- 19. De Joannis apud nos evangelistæ theologia, ex Amelio.
- 507 20. De tribus substantiis principii vim habentibus.
- 21. De natura boni.
- 22. Numenii de bono verba.
- 23. De Platonis ideis.

24. De Mosæicis ideis, ex Philone.
 25. De iisdem, ex Clemente.
 26. De adversariis naturis, Hebræorum Platonisque doctrinæ.
 27. De animæ immortalitate, ex Hebræorum Platonisque doctrinæ.
 28. De eadem, ex Porphyrio.
 29. Quod mundus ortum habuerit.
 30. De cæli luminibus.
 31. Omnia Dei opera bona esse.
 32. De alteratione ac mutatione mundi.
 33. De resurrectione mortuorum, ex eodem.
 34. De supremo mundi fine.
 35. Mortuos quosdam revivisse Plato scribit, cum Hebræis hoc etiam in genere consentiens.
 36. Ex Plutarcho in re simili.
 37. Platonem de terra illa, quam cælestem vocant, Hebræis simillima tradidisse.
 38. De iudicio, quod mortem excipiat, Platonem Hebræis affinia sensit.

SUSCEPTI ARGUMENTI PROŒMIUM.

Superior idemque decimus Præparationis evangelicæ liber, non jam verbis meis, sed ipsismet gentiliū hominū testimoniis planum fecit, quam simile veri sit, Græcos præter unam in dicendo vim et elegantiam, sapientis et eruditi nihil domo protulisse, sed barbaris omnia suffuratos esse: adeoque ne ipsa quidem Hebræorum ignorasse oracula, sed ea potius ex parte saltem attigisse: cum ne in ipsis quidem hominū suorum operibus tanta cum ambitione conscriptis castas ab omni furto integrasque manus conservare potuerint. Nam fures illos omnino fuisse, non mea, uti jam dixi, sed sua ipsorum voce demonstravi. **508** Præterea, quam ipsi prudentia simul ætateque juvenes sint, quamque longo intervallo ab illa Hebræorum antiquitate disjuncti, eodem libro ex inita temporum inter sese contentione cognovimus. Atque hæ superioris libri partes fuerunt omnino duæ. Jam vero hic quem præ manibus habemus, id agit, ut factam a nobis promissionem, quoddam quasi nomen ac debitum, repræsentet, illamque Græcorum philosophorum, si minus in omnibus, in nonnullis certe quidem placitis atque decretis cum Hebræorum oraculis consensionem aperiat. Verum ut alios prætereat, tanquam minus hoc loco necessarios, omnium coryphæum appellabit, quod instar omnium Platone duntaxat uno, tanquam susceptæ disputationis regula utendum esse videatur, quippe quem, uti reliquos unus omnes eruditionis gloria longe multumque superavit, ita satis omnino per sese nobis, ad hanc quæstionem defluendam et constituendam futurum putemus. Quod sicubi ad illustrandam hominis sententiam opus fuerit, eorum etiam qui ad ipsius philosophiæ rationem adhæsere, testimonia proferam, ipsissimis eorum verbis ad majorem propositi argumenti fidem certitudinemque productis. Cæterum ut is vere pleræque pronuntiari, illud observari tamen ac retineri velim, non eum semper in omnibus recte, atque uti res postulabat, philosophatum esse. Quod ipsum quoque suo loco demonstrabimus, non utique criminandi hominis animo, sed consilii nostri defendendi causa, qui barbaram a nobis philosophiam Græca potiore habitam esse fateamur.

^a Ισ. τῆν τε φρόνησιν. ^b γρ. ἔσεσθαι.

- A κδ. Φίλωνος, Περὶ τῶν παρὰ Μωσῆϊ ἰδεῶν.
 κε'. Κλήμεντος, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
 κς'. Ἑβραίων καὶ Πλάτωνος, Περὶ τῶν ἐναντίων ἐνδύμασιν.
 κζ'. Περὶ ψυχῆς ἀθανασίας, Ἑβραίων καὶ Πλάτωνος.
 κη'. Πορφύριου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
 κθ'. Περὶ τοῦ γεννητῶν εἶναι τὸν κόσμον.
 λ'. Περὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φωστῆρων.
 λα'. Ὅτι πάντα καλὰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ.
 λβ'. Περὶ τῆς ἀλλοιώσεως καὶ μεταβολῆς τοῦ κόσμου.
 λγ'. Περὶ τῆς τῶν τετελευτηκῶτων ἀναβιώσεως, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.
 λδ'. Περὶ συντελείας τοῦ κόσμου.
 λε'. Ὡς καὶ νεκροὺς ἐγηγέρθαι ὁ Πλάτων ὁμοίως τοῖς Ἑβραίων λόγοις ἰστορεῖ.
 λς'. Πλουτάρχου, περὶ τοῦ ὁμοίου.
 λζ'. Ὡς καὶ τὰ περὶ τῆς λεγομένης ἐπουρανίου γῆς, ὁ Πλάτων ὁμοίως Ἑβραίοις διεξείσιν.
 B λη'. Ὡς καὶ τὰ περὶ τῆς μετὰ θάνατον κρίσεως ὁμοίως Ἑβραίοις καὶ Πλάτων ἔσσεσθαι πιστεύει.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ ΤΗΣ ΥΜΘΕΣΕΩΣ.

Ὁ μὲν δὴ τοῦ μετὰ χειρας προάγων, τῆς Ἐθαγγελικῆς Προπαρασκευῆς δέκατος ὢν τόμος, οὐκ ἐμαῖς φωναῖς, ταῖς δ' ἔξωθεν συνίστη μαρτυρίας, τὸ μὴ ἀπεικῶς εἶναι τοῦς Ἑλληνας μηδὲν οἰκοθεν σοφὸν ἐπενηγεμένους, εἰ μὴ οἱ μόνην τὴν ἐν λόγοις δεινότητὰ τε καὶ εὐγλωττίαν, τὰ πάντα δὲ παρὰ βαρβάρων ἐσκευωρημένους· μηδὲ τὰ Ἑβραίων ἀγνοῆσαι λόγια, καὶ τούτων δὲ ἐν μέρει καθάψασθαι· οἱ μὴδὲ τῆς τῶν σφετέρων ἐν συγγράμμασι φιλοτιμίας καθάρως ἐφύλαξαντο κλοπῆς τὰς χεῖρας. Κλέπτας γὰρ αὐτοὺς οὐχ ὁ παρ' ἡμῶν, ὡς ἔφη, λόγος, ὁ δ' ἐξ αὐτῶν παρεστήσατο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σφόδρα νέους ὁμοῦ τῆ φρονήσει^a καὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοὺς, παρὰ πλείστον ὅσον τῆς Ἑβραϊκῆς λειπομέρους ἀρχαιολογίας, ἐν ταυτῷ διὰ τῆς τῶν χρόνων παραθέσεως ἔγνωμεν. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ πρὸ τούτου. Ὁ δὲ γε παρῶν ἐπιγεται λοιπὸν ἤδη, ὡσπερ τι χρέος, τὴν ἐπηγγελμένην ὑπόσχεσιν ἀποδοῦναι, καὶ τὴν ἐν τισιν, εἰ καὶ μὴ ἐν πᾶσι, τοῖς δογματικοῖς θεωρήμασι, πρὸς τὰ Ἑβραίων λόγια συμφωνίαν τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων ἐκφᾶναι: ὢν τοὺς περιττοὺς παραιτησάμενος, τὸν κορυφαῖον ἀπάντων ἀνακαλεῖται, μόνῃ χρῆναι ἀντὶ πάντων ἠγούμενος γνώμονι χρῆσασθαι τοῦ προβλήματος Πλάτωνι· ἐπεὶ καὶ οὗτος μόνος εἶοικε, τῆ δόξῃ τοὺς πάντας ὑπερακοντίσας, αὐτάρκης ἡμῖν ἔσεται^b πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου σύστασιν. Εἰ δὲ που δέοι σαφηνείας ἕνεκα τῆς τοῦ ἀνδρὸς διανοίας, καὶ τὰς τὴν κατ' αὐτὸν ἐξηλωκόσι φιλοσοφίαν μάρτυροι χρῆσσομαι, τὰς αὐτῶν ἐκθησόμενος φωνὰς ἐπὶ συστάσει τοῦ προκειμένου. Τετηρήσθω δὲ μοι, τὸ μὴ πάντ' ἐπιτυχῶς εἰρῆσθαι τῷ ἀνδρὶ, εἰ καὶ τὰ πλείστα αὐτῷ σὺν ἀληθείᾳ ἐκπεφώνηται. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν παραστήσομεν, οὐκ αὐτοῦ διαβολῆς, ἀπολογίας δὲ ἡμετέρας χάριν, δι' ἣν τὴν βάρβαρον φιλοσοφίαν τῆς Ἑλληνικῆς ὁμολογοῦμεν προσημεικέναι.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

A

CAPUT I.

Ὡς ἡ κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφία τῇ καθ' Ἑβραίους ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις ἐπηκολούθησεν.

Platonis philosophiam, in iis quæ omnium maxime necessaria sunt, cum illa Hebræorum convenire.

Εἰς τρία διελόντος μέρη τοῦ Πλάτωνος τὸν πάντα τῆς φιλοσοφίας λόγον, εἰς φυσικόν, ἠθικόν, λογικόν· εἴτ' αὖ πάλιν τὸν φυσικὸν διελομένου εἰς τε τὴν τῶν αἰσθητῶν θεωρίαν, καὶ τὴν τῶν ἀσωμάτων κατανόησιν· εὐροις ἂν καὶ παρ' Ἑβραίοις τὸ τριμερὲς τοῦτο τῆς διδασκαλίας εἶδος, ὅτι δὴ καὶ παρ' αὐτοῖς τὰ ὅμοια, πρόσθεν ἢ Πλάτωνα γενέσθαι, πεφιλοσόφηται. Πρῶτον δὲ τῶν Πλάτωνος ἀκοῦσαι ἕξιν, εἶθ' οὕτω καὶ τὰ Ἑβραίων ἐπισκοπήσαι. Θῆσω δὲ τὰ ἀρέσκοντα Πλάτωνι ἀπὸ τῶν τὰ αὐτοῦ προσεβούντων, ὧν Ἀττικὸς, διαφανῆς ἀνὴρ τῶν Πλατωνικῶν φιλοσόφων, ὡδὲ πη τὰ δοκούντα τῷ ἀνδρὶ διέξισιν, ἐν οἷς ἴσταιται πρὸς τοὺς διὰ τῶν Ἀριστοτέλους τὰ Πλάτωνος ὑπισχοιμένους.

Ac primum quidem, cum tres in partes a Platone universa philosophiæ ratio dividatur, in naturam, mores, ac disserendi vim : deinde pars illa rursus, quæ de natura disputat, in eorum, quæ sensibus usurpantur, tractationem et naturarum corporis expertium intelligentiam ab eodem tributur : apud Hebræos quoque tripartitum illud doctrinæ genus reperias, quod nimirum antequam Plato nasceretur, affinia prorsus ac gemina disputarint. Ac Platonem quidem ipsum in primis audiamus, **509** ut Hebraica dogmata contemplemur. Nos vero Platonis hoc in genere sententiam, ex eorum qui studiosissime hominis decreta defendunt, eræemus. Ex iis autem Atticus, vir Platonicos inter philosophos clarissimus, hunc in modum mentem ipsius doctrinamque prosequitur, ubi adversus illos disputat, qui Aristotelis doctrina Platonis sese philosophiam tueri profitentur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

CAPUT II.

Ἀττικοῦ Περὶ τοῦ τριμεροῦς τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας.

De tripartita Platonia philosophia, ex Attico.

Ἡ Τριχῇ τοίνυν διαιρουμένης τῆς ἐντελοῦς φιλοσοφίας, εἰς τε τὸν ἠθικὸν καλούμενον τρόπον, καὶ τὸν φυσικόν, καὶ ἔτι τὸν λογικόν· καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατασκευάζοντος ἡμῶν ἕκαστον καλὸν καὶ ἀγαθόν, καὶ τοὺς οἴκους ὅλους εἰς τὸ ἄριστον ἐπανορθοῦντος, ἦδη δὲ καὶ δῆμον σύμπαντα πολιτεῖα τῇ διαφερούσῃ, καὶ νόμοις τοῖς ἀκριβεστάτοις κοσμοῦντος· τοῦ δευτέρου δὲ πρὸς τὴν περὶ τῶν θείων γνῶσιν διήκοντος, **C** αὐτῶν τε τῶν πρώτων, καὶ τῶν αἰτίων, καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα ἐκ τούτων γίνονται, ἃ δὴ περὶ φύσεως ἱστορίαν ὁ Πλάτων ὠνόμακεν· εἰς δὲ τὴν περὶ τούτων ἀμφοτέρων διάκρισιν τε καὶ εὑρεσιν τοῦ τρίτου παραλαμβανόμενου· ὅτι μὲν Πλάτων πρῶτος, καὶ μάλιστα συναγείρας εἰς ἕν πάντα τὰ τῆς φιλοσοφίας μέρη, τέως ἐσκεδασμένα καὶ διεβριμμένα, ὥσπερ τὰ τοῦ Πενθέως μέλη, καθάπερ εἶπέ τις, σῶμα ἄ τε καὶ ζῶον ὀλόκληρον ἀπέφηγε τὴν φιλοσοφίαν, δῆλα παντὶ λεγόμενα. Ὅστε γὰρ οἱ περὶ Θαλῆν, καὶ Ἀναξίμενην, καὶ Ἀναξαγόραν, καὶ ὅσοι κατὰ ταυτὴν γεγόνασι τούτοις, ἀγνοοῦνται περὶ μόνην τὴν ὑπὲρ τῆς φύσεως τῶν ὄντων σκέψιν διατρέψαντες· οὐ μὴν οὐδὲ Πιττακὸς, καὶ Περιανδρὸς, καὶ Σόλων, καὶ Λυκούργος, καὶ οἱ παραπλήσιοι τούτοις, λανθάνουσι τινὰς τὴν **D** αὐτῶν φιλοσοφίαν εἰς πολιτεῖαν καταθέντες· Ζήνων δὲ, καὶ πᾶν τὸ Ἐλεατικὸν τοῦτο διδασκαλεῖον, καὶ αὐτὸ γνῶριμον ἐπὶ τῇ τέχνῃ τῶν λόγων μάλιστα σπουδάσαν. Τούτοις δὲ ἐπιγενόμενος Πλάτων, ἀνὴρ ἐκ φύσεως ἀρτιτελής, καὶ πολὺ διενεγκῶν, οἷα κατὰ τεμπεως, ὡς ἀληθῶς, ἐκ θεῶν, ἐν ὀλόκληρος ὀφθῆ ἢ δι' αὐτοῦ (21) φιλοσοφία, παρῆκε τε οὐδὲν, καὶ ἕκαστα ἠκρίβωσε, μήτε ἑλλείπων πρὸς τὸ ἀναγκαῖον, μήτε πρὸς τὸ ἀχρηστον ἐξενεχθεῖς. Ἐπεὶ τοίνυν πάντων ἔφαμεν μετεῖναι τῷ Πλατωνικῷ, καὶ φυσικοῦσιν, καὶ περὶ ἠθῶν λέγοντι, καὶ διαλεγόμενῳ, φέρε, καθ' ἕκαστον ἐπισκεψώμεθα. Ἐταῦτα μὲν ὁ Ἀττικὸς. Ἐπιμαρτυ-

^a Ἰσ. τι.

(21) Ἡ δι' αὐτοῦ. Malim abesse articulum ἢ.

quam desiderari, neque abripi sese ad inania pate-
retur. Quoniam igitur Platonici philosophi propriam
hanc trium illorum conjunctionem esse defendimus,
uti de rerum natura disputet, de morum conformatione tractet, ac simul in disserendi facultate versa-
tus sit, age, singula per sese videamus. » Hæc Atticus. Ad quæ Aristoclis Peripatetici testimonium
accedit, qui libro septimo eorum quos *De natura*

A ρεὶ δὲ τοῖς αὐτοῖς καὶ ὁ Περιπατητικὸς Ἀριστοκλῆς,
ἐν ἐβδόμῳ συγγράμματι, ὡν *Περὶ φυσιολογίας* συνέ-
ταξεν, ὧδε λέγων πρὸς ῥῆμα.
ταξεν, ὧδε λέγων πρὸς ῥῆμα.
accedit, qui libro septimo eorum quos *De natura* conscripsit, conceptis verbis ita loquitur.

CAPUT III.

De Platonica philosophia, ex Aristocle.

« Plato, inquit ille, germanum perfectumque, si
quisquam alius, philosophandi genus habuit. Nam
Thaletis sectatores in naturæ disputationibus toti
erant : Pythagorei texerunt atque involverunt om-
nia : Xenophanes ejusque discipuli suis illis argu-
mentorū contentionibus, vertiginis plurimum
philosophis attulerunt, opis autem subsidiique ni-
hil : Socrates maxime, ignem, quod aiunt, quodque
Plato ipse dicitabat, igni addidit. Nam indole cum
esset ingenioque singulari, adeoque de re qualibet
quæstionem movere solerter in primis graviterque
posset, novas ipse de moribus, deque republica
disputationes invexit, imo etiam de ideis agere om-
nium primus instituit : eundem vero nullo non ex-
citato controversiæ genere, deque omnibus quæ-
rentem adhuc atque dubitantem mors occupavit.
Jam alii quas sibi quisque particulas abscederant, in
iis hæserē perpetuo : atque ita nonnulli medicinam,
disciplinas alii mathematicas, poeticam alii musi-
camque sectati sunt. Plerique disserendi vi ac fa-
cultate capi, quorum alii sese rhetores, dialecticos
alii nuncuparunt. Nam qui Socrati successere, cum
multiplices admodum ac varii fuere, tum etiam
opinionibus maxime contrarii. Nam alii cynicum
sordidumque vitæ genus, simplicem, et ab omni
verturbationis sensu vacuum animum : voluptates
alii contra prædicabant. Hi sese omnia scire jacta-
bant, illi plane nihil. Quidam in media turba atque
omnium oculis volvebantur **511**, cum infima plebe
assidui : alios adire nemo, nemo alloqui potuisset.
At Plato cum unam eandemque divinarum esse
humanarumque rerum scientiam probe intelligeret,
eam primus ita digessit, ut partem illius unam ex-
plicandæ universi naturæ, alteram rerum humana-
rum tractationi, conformandæ orationi tertiam pos-
tremamque tribueret. Cæterum, nisi divina per-
specta prius et cognita habeamus, pervideri a nobis
humana non posse statuebat. Quemadmodum enim
medici, uti partibus quibusdam medeantur, in to-
tius ante corporis curationem incumbunt, ita prorsus,
qui res nostras intueri velit, universi naturam
prius ei cognoscendam esse : cum illius pars quæ-
dam homo sit, atque ex bonis duobus, quorum alterum
ad nos, ad universum alterum pertinet, præ-
cipuum sit universi bonum, quod alterum ejus cau-
sa procreetur. Atque hanc Indorum esse rationem
Aristoxenus musicus testatur : quippe, unum ex ea
natione aliquem Athenis congressum esse cum So-
crate, ex eoque sciscitatum, quid agendum sibi re-

« Forte ἐκεῖνο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀριστοκλέους, Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσο-
φίας.

« Ἐπιλοσόφησε δὲ Πλάτων, εἰ καὶ τις ἄλλος τῶν πώ-
ποτε, γνησίως καὶ τελείως. Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ θαλοῦ
φυσιολογοῦντες διετέλεσαν· οἱ δὲ περὶ Πυθαγόραν ἀπ-
εκρύψαντο πάντα· Ξενοφάνης δὲ καὶ οἱ ἀπ' ἐκείνου,
τοὺς ἔριστικoὺς κινήσαντες λόγους, πολὺν μὲν ἐν-
έβαλον Πιγρον τοῖς φιλοσόφοις, οὐ μὴν ἐπόρισάν γέ
B τινὰ βοήθειαν. Οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ Σωκράτης, αὐτὸ
δὴ τὸ λεγόμενον, ἐγένετο πῦρ ἐπὶ πυρὶ, καθάπερ
αὐτὸς ἔφη Πλάτων. Εὐφρέστατος γὰρ ὢν, καὶ δεινὸς
ἀπορήσαι περὶ παντὸς ὄπουσόν, ἐπεισήνεγκε τὰς τε
ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς σκέψεις, ἔτι δὲ τὴν περὶ τῶν
ιδεῶν πρῶτος ἐπιχειρήσας ὀρίζεσθαι· πάντα δὲ ἐγεί-
ρων λόγον, καὶ περὶ πάντων ζητῶν, ἔφθη τελευτήσας.
Ἄλλοι δ' ἀποτεμόμενοι μέρη τινὰ, περὶ ταῦτα δι-
έτριψαν, οἱ μὲν ἱατρικὴν, οἱ δὲ τὰς μαθηματικὰς ἐπι-
στήμας· ἔνιοι δὲ περὶ τοὺς ποιητὰς καὶ τὴν μουσι-
κὴν. Οἱ μὲντοι πολλοὶ τὰς τῶν λόγων δυνάμεις ἐθαύ-
μασαν, ὡν οἱ μὲν ῥήτορας, οἱ δὲ διαλεκτικοὺς προσ-
εῖπον ἑαυτοὺς. Οἱ μὲντοι Σωκράτην διαδεξάμενοι καὶ
πάνυ τινὲς ἐγένοντο παντοῖοι, καὶ ὑπεναντίοι τὰς
γνώμας. Οἱ μὲν γὰρ κυνισμοὺς, καὶ ἀτυφίας, καὶ
C ἀπαθείας ὕμνον· ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἡδονάς. Καὶ οἱ
μὲν εἰδέναι πάντα ἐκόμπαζον, οἱ δὲ ἀπλῶς μὴέν.
Ἔτι δ' οἱ μὲν ἐν μέσῳ καὶ ἐν ὄψει πάντων ἐκαλι-
δοῦντο, τοῖς πολλοῖς ἐξομιλοῦντες· ἄλλοι δ' αὖ τοῦναν-
τίον ἀπρόσοιτοι καὶ ἀπροσαύδητοι διετέλουον ἦντες.
Πλάτων μὲντοι, κατανοήσας, ὡς εἴη μία τις ἡ τῶν
θειῶν καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμη, πρῶτος διεῖλε, καὶ
ἔφη τὴν μὲν τινὰ περὶ τῆς τοῦ παντὸς φύσεως εἶναι
πραγματεῖαν, τὴν δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων, τρίτην δὲ
τὴν περὶ τοῦ λόγου. Ἡζίου δὲ μὴ δύνασθαι τὰ ἀν-
θρώπινα κατιδεῖν ἡμᾶς, εἰ μὴ τὰ θεῖα πρότερον
ὄψθαι. Καθάπερ γὰρ οἱ ἱατροὶ, μέρη τινὰ θερα-
πεύοντες, ἐπιμελοῦνται τῶν ὄλων σωμάτων πρῶτον,
οὕτω χρῆναι καὶ τὸν μέλλοντα τάνθάδε κατόψεσθαι,
D τὴν τῶν ὄλων φύσιν εἰδέναι πρότερον, μέρος τε τῶν
ὄλων τὸν ἀνθρώπον· καὶ τὰ γὰρ διττὸν, τὸ μὲν
ἡμέτερον, τὸ δὲ τοῦ παντὸς, κυριώτερον δὲ τὸ τοῦ
παντὸς· διὰ γὰρ ἐκείνου καὶ τοῦτο γίνεσθαι. Φησὶ
δ' Ἀριστοξένος ὁ μουσικὸς Ἰνδῶν εἶναι τὸν λόγον τοῦ-
τον. Ἀθήνησι γὰρ ἐντυχεῖν Σωκράτει τῶν ἀνδρῶν
ἐκείνων ἕνα τινὰ, κάπειτα αὐτοῦ πυνθάνεσθαι, τί
ποιῶν φιλοσοφοῖ· τοῦ δὲ εἰπόντος, ὅτι ζητῶν περὶ
τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, καταγέλασα· τὸν Ἰνδόν, λέ-
γοντα μὴ δύνασθαι τινὰ τὰ ἀνθρώπινα κατιδεῖν,
ἀγνοοῦντά γε τὰ θεῖα. Τοῦτο μὲν οὖν εἰ ἀληθὲς ἔστιν,
οὐκ ἂν δύναιτο εἰς διατεινόμενος εἰπεῖν. Διεῖλε δ' οὖν
Πλάτων τὴν τε περὶ τῶν ὄλων φιλοσοφίαν, καὶ τὴν
πολιτικὴν, ἔτι δὲ τὴν λογικὴν. » Τοιαύτης οὕσης τῆς

κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας, καιρὸς καὶ τὴν Ἑβραίων
ἐπισκέψασθαι, μακροῦ πρόσθεν ἢ Πλάτωνα γενέσθαι
ἐπὶ ὁμοίον πεφιλοσοφηκότων τρόπον. Εὐροῖς δ' οὖν
καὶ παρ' αὐτοῖς τὴν τε σύμφωνον τὴν τριμέρειαν,
ἠθικῶν τε, καὶ λογικῶν, καὶ φυσικῶν μαθημάτων,
τόνδε ἐπιστήσας τὸν τρόπον.

Interea Plato philosophiam, in eam, quæ de universo disputaret, in civilem, ac disserendi magistratam partitus est. Cum igitur ea Platonice philosophiæ ratio sit, tempus est ut Hebræorum quoque philosophiam contemplemur, qui profecto longe antequam Plato nasceretur, persimile philosophandi genus habuerunt. Enimvero tripartitam apud eos, cumque Platonica illa congruentem disciplinarum, vel ad mores, vel ad vim disserendi, vel ad naturam ipsam pertinentium divisionem reperias, si de re tota hunc in modum cogitare velis.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τῶν παρ' Ἑβραίων ἠθικῶν δογμάτων.

Τὰ μὲν οὖν ἠθικά πρώτιστα πάντων φιλοτιμῶς
ἐσπουδασμένα παρ' αὐτοῖς, ἔργοις πολὺ πρότερον τῶν
λόγων, μάθοις ἂν τὰ κατὰ τοὺς ἄνδρας διασκοπούμε-
νος. Ἐπεὶ καὶ τέλος ἀγαθῶν τοῦ τε μακαρίως ζῆν
ὑστατον ὄρον τὴν εὐσέθειαν, τὴν τε διὰ τῆς τῶν
ἠθῶν κατορθώσεως πρὸς τὸν Θεὸν φιλιαν ἠγάσαντό
τε καὶ μετεδίδξαν· ἀλλ' οὐ σωματίων ἡδονῆν, κατ'
Ἐπικούρον· οὐδ' αὖ τὴν τριγένειαν τῶν ἀγαθῶν,
κατ' Ἀριστοτέλην, τὰ περὶ σῶμα, καὶ τὰ ἐκτὸς ἐν
ἰσῶ τοῖς τῆς ψυχῆς ἀγαθοῖς ἐκτετιμηκότα· οὐ μὴν
οὐδὲ τὴν ἐσχάτην ἀγνοίαν τε καὶ ἀμαθίαν ἣν ὀνόματι
σεμνοτέρῳ τινὲς ἐποχῆν ἀνείρηκασιν· ἀλλ' οὐδ' αὖ τῆς
ψυχῆς τὴν ἀρετὴν· πόση γὰρ ἐν ἀνθρώποις αὐτῇ, καὶ
τί καθ' ἑαυτὴν ἀνευ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄλυτον συν-
τείνει· ἂν βίον; Δ' ὅν ἂ τὰ πάντα τῆς εἰς τὸν
Θεὸν ἐλπίδος, πεισματος ὡσπερ ἀρραγοῦς ἐξάψαν-
τες, τὴν θεοφιλή μόνον ἀπέφηναν εἶναι μακάριον.
Ὅτι· δὴ ὁ πάντων ἀγαθῶν ταμίης Θεὸς, ζωῆς ὡν
πάροχος, καὶ αὐτῆς ἀρετῆς πηγὴ, τῶν περὶ σῶμα
καὶ τῶν ἐκτὸς ἀπάντων χορηγὸς ὑπάρχων, μόνος ἂν
εἴη πρὸς τὸν μακάριον βίον, τῷ τὴν πρὸς αὐτὸν φι-
λιαν διὰ τῆς παναληθοῦς εὐσεβείας στεπλαμένην, αὐ-
τέρηκς. Ἐνθεν ὁ πάνσοφος Μωσῆς, πρῶτος ἀπάν-
των γραφῆ παραδοὺς τὸν τῶν πρὸ αὐτοῦ θεοφιλῶν
Ἑβραίων βίον, τὸν πολιτικὸν ὁμοῦ καὶ πρακτικὸν
δ' ὑψηλῆσεως ἱστορικῆς ὑποτέθειται τρόπον. Ἦς
ἀρχόμενος, ἀπὸ τῶν καθόλου τὴν διδασκαλίαν ἐποιή-
σατο, Θεὸν τῶν ὄλων αἴτιον ὑποστησάμενος, κο-
σμογονίαν καὶ ἀνθρωπογονίαν ὑπογράφας. Εἶθ' οὕτως
ἀπὸ τῶν καθόλου ἐπὶ τὰ κατὰ μέρος προσελθὼν τῷ
λόγῳ, καὶ διὰ τῆς τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν μνήμης εἰς
τὸν τῆς ἐκείνων ἀρετῆς τε καὶ θεοσεβείας ζῆλον τοὺς
φοιτητὰς παρορμήσας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αὐ-
θέντης νόμων εὐσεβῶν τῶν πρὸς αὐτοῦ συντεθέντων
ἀποφανθεὶς, κατὰ πάντα δηλὸς ἂν εἴη τοῦ φιλοθέου
τρόπου διὰ τῆς τῶν ἠθῶν ἐπιμελείας πρόνοιαν πε-
ποιημένος, ὡσπερ οὖν καὶ τοῦτο προλαβὼν ὁ λόγος ἐν
τοῖς πρόσθεν φανερὸν κατεστήσατο. Μακρὸν δ' ἂν εἴη
καὶ τοὺς ἐξῆς μετὰ Μωσέα προφήτας, τοὺς τε τού-
των προτρεπτικούς μὲν ἀρετῆς, ἀποτρεπτικούς δὲ
κακίας ἀπάσης λόγους, ἐν τῷδε καταβάλλεσθαι. Τί
δ' εἴ σοι τοῦ σοφωτάτου Σολομῶντος τὰς ἠθικάς παρα-
φέρομι· διδασκαλίας; οἷς b καὶ οἰκείων λόγων ἀνέθηκε
σύγγραμμα, Παροιμίας ἐπονομάσας, ἐπιτόμους γνῶ-

• Ἰσ. ἑβ. b Ἰσ. αἷς.

rum esset, uti philosopharetur : quo respondente, de humanæ vitæ rationibus quærendum ipsi et cogitandum esse : tum vero risisse Indum, cum negaret humana quemquam pervidere posse, qui divinorum ignoratione laboraret. Id porro verum sit, necne, ut maxime contendat, statuere nemo potest.

CAPUT IV.

De morum apud Hebræos disciplina.

Ac præ cæteris quidem omnibus, ea quæ morum ad disciplinam pertinent, summo quodam ab illis præcipuoque studio, longèque ante rebus ipsis culta esse quam verbis, si eorum instituta scrutari placet, intelliges. Nam et bonorum ipsi finem, et summum beate vivendi terminum, pietatem, et profectam ex morum integritate 512 cum Deo conjunctionem, tam diligenter persecuti sunt, quam complexi vehementer. Non jam corporis voluptatem, ut Epicurus : non triplex illud Aristotelis bonorum genus, qui corporis fortunæque bona, eodem in loco pretioque, quo animi opes habuit : non summam illam rerum imperitiam et ignorantiam omnium, quam nonnulli honestiore quodam, nomine assensionis retentionem appellarunt : non denique virtutem ipsam animi : nam quantula tandem ipsa inter homines futura esset, aut quid omnino, si Deum seponeres, ad vitam molestia liberandam per sese posset? Quare divina ex fiducia, tanquam ex fune quodam vi nulla rumpendo cuncta suspendentes, eum duntaxat, qui Deo charus esset, beatum esse statuerunt. Deus enimvero, uti bonorum omnium dispensator, auctorque vitæ, nec modo fons virtutis ipsius, verum etiam omnium tam corporis quam fortunæ bonorum largitor est, ita solus ei ad beate vivendum satis omnino fuerit, qui ejus in amicitiam vera sit ac solida pietate susceptus. Quo factum etiam est, uti sapientissimus ille Moses, cum primus omnium, Hebræorum illorum vitam, qui ante sese divinæ hujus amicitie participes fuerant, scriptis mandaret, non republicæ modo, sed etiam instituendæ vitæ formam, historica narratione complexus sit. Cujus doctrinæ ab universi rationibus initium duxit, rerum omnium auctorem Deum statuens, dum mundi simul et hominis ortum molitionemque delineat. Tum ab universis illis ad singulares oratione delapsus, dum renovanda priscorum illorum memoria lectorum auditoresque suos ad ipsorum virtutem ac religionem imitandam exstimulat; imo dum ipsemet legum sanctissimarum auctorem simul latoremque profitetur, quam studiose illam hominis cum Deo consuetudinem, suscepta morum censura promove- rit, aperte omnibus palamque testatur, uti jam su-

perioribus libris ostendimus. At longum sane foret, A
cum alios deinceps prophetas, qui Mosem secuti
sunt, tum singulos ipsorum, quibus vel ad virtu-
tem adhortantur, vel dehortantur a vitis, oratio-
nes hoc in volumen includere. Quid porro, si tibi
moralia sapientissimi Salomonis præcepta commemorem, quibus peculiare quoddam familiarium dictorum
opus additum voluit, quæ Proverbia nuncupavit, concisas brevesque sententias apophthegmatum similes,
uno quodam argumenti genere complexus? Atque ita Hebræi jam olim, **513** priusquam Græci prima
elementa didicissent, cum optimis ipsi moribus instituti sunt, tum in ejusdem etiam disciplinæ communio-
nem, quotquot sese convenirent, prolixè admodum ac liberaliter acceperunt.

CAPUT V.

De Hebræorum philosophia in disserendo posita.

Jam vero partem illam philosophiæ, quæ in disserendi ratione versatur, non contortis sophisma-
tis, et fallacibus conclusiunculis, ut Græci solent, excolendam ipsi tractandamque putaverunt, sed percipiendæ studio veritatis: ad quam ii sane, qui div-
nam apud illos sapientiam prolitebantur, intelligentia diviniore luce collustrata, feliciter aspirarunt. Idem, uti eorum etiam animos, quos discipli-
nis suis imbuendos suscipiebant, ad illam capes-
sendam acuerent, sacras iis sententias, plenasque gravitatis et honestatis historias, cum modulatis alternisque carminibus, certa numerorum lege comprehensis, problemata insuper atque ænigmata, nonnullasque eruditas, et allegoriis involutas quæ-
stiones, cum verborum elegantia, et suavi pro linguæ ratione dictionis lepore conjunctas, a teneris
unguiculis ingerebant. Imo primariarum etiam disciplinarum deuterotas quosdam habuere (sic enim litterarum suarum interpretes vocare soliti erant), qui res ænigmatum adumbratas, non vulgo quidem ac promiscue omnibus, sed iis tamen, qui ad eorum intelligentiam idonei censerentur, illustriori explicatione aperirent. Id plane secutus sapientissimus apud eos Salomon, inde quoque sui *Proverbiorum* operis initium fecit, hac fere de causa ad hoc scribendi genus adductum se esse testatus, cum disertis conceptisque verbis oportere ait ⁹³, « quemlibet hominem scire sapientiam, et disciplinam, et intelligere verba prudentiæ: suscipere cavillationes sermonum, et intelligere justitiam veram, et judicium dirigere. Ut det, innocentibus astutiam, et adolescenti sensum, et intelligentiam. Hæc enim audiens sapiens, sapientior erit, et intelligens gubernacula possidebit. Et animadvertet parabolam, et tenebrosum sermonem, verba sapientum, et ænigmata. » Quæ quidem operis hujus promissa ejusmodi cum sint: tum vero singulas eorum, quæ dicta sint, propositiones, earumque **514** solutiones, illam denique disserendi artem, cum hominum illorum sapientia linguaque congruentem, quæ passim in propheticis omnibus ipsorum litteris existit, observare quilibet poterit, qui modo libros orationis suæ monumenta complexus otiose volutare ac perlegere voluerit. Præterea, si cui forte honesta cupiditas ipsius quoque linguæ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τῆς παρ' Ἑβραίων λογικῆς πραγματείας.

Καὶ τὸν λογικὸν δὲ τρόπον τῆς Ἑβραίων φιλοσοφίας οὐ καθάπερ Ἕλλησι φίλον, δεινότητι σοφισμάτων καὶ λογισμοῖς πρὸς ἀπάτην τετεχνασμένοις, δεῖν φροντο μετεῖναι, καταλήψει δὲ αὐτῆς ἀληθείας, ἣν ὑπὸ θεοῦ φωτὸς τὰς ψυχὰς καταυγασθέντες οἱ παρ' αὐτοῖς θεόσοφοι, εὖρον τε καὶ ἐφωτίσθησαν. Ἐφ' ἣν ἀκωνῶντες τοὺς τὰ οἰκεία μαθήματα παιδευομένους, λόγων τε αὐτοῖς ἱερῶν ἀπαγγελίας, ἱστοριῶν τε σεμνῶν διηγήματα, ἐφθῶν τε καὶ ἐπυθῶν ἐμμέτρους συνθέσεις, καὶ ἔτι προβλήματα καὶ αἰνίγματα, καὶ τινὰς σοφὰς καὶ ἀλληγορικὰς θεωρίας μετὰ κάλλους εὐπελείας, καὶ τῆς κατὰ τὴν οἰκείαν γλῶτταν εὐφραδοῦς ἀπαγγελίας, ἐξ ἑτι νηπίας αὐτοῖς παρεδίδοσαν ἡλικίας. Ναὶ μὴν καὶ τῶν πρώτων μαθημάτων δευτερωτάι τινες ἦσαν αὐτοῖς· οὕτω δὲ φίλον τοὺς ἐξηγητὰς τῶν παρ' αὐτοῖς Γραφῶν ὀνομάζειν· οἱ τὰ δι' αἰνιγμάτων ἐπεσχισμένα, εἰ καὶ μὴ τοῖς πᾶσι, τοῖς γοῦν πρὸς τὴν τούτων ἀκοὴν ἐπιτιθεμένοις, δι' ἐρμηνείας καὶ σαφηνείας ἐξέφαινον. Ταῦτη τοι· πάλιν ὁ σοφώτατος παρὰ τοῖσδε Σολομών, ἐνθὲνδε ποθὲν τὴν καταρχὴν τοῦ τῶν *Παροιμιῶν* ἐπιποίηστο συγγράμματος, μονονουχί τὴν αἰτίαν αὐτῷ τῆς γραφῆς ταύτης εἶναι διδάξας, δι' ὧν αὐτοῖς ῥήμασι, « δεῖν » ἐφῆσε « πάντα ἄνδρα γινῶναι σοφίαν καὶ παιδεῖαν, καὶ νοῆσαι λόγους φρονήσεως, δέξασθαι τε στροφὰς λόγων, νοῆσαι τε δικαιοσύνην ἀληθῆ, καὶ κρίμα κατευθύνειν· ἵνα δῶ, φησὶν, ἀκάκοις πανουργίαν, παιδί τε νέψαισθῆσιν καὶ ἐννοίαν. Τῶνδε γὰρ ἀκούσας σοφός, σοφώτερός ἐσται· ὁ δὲ νοήμων κυβέρνησιν κτήσεται, νοήσει τε παραβολὴν, καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν, καὶ αἰνίγματα. » Καὶ τὰ μὲν τῆς τοῦ δηλωθέντος συγγράμματος ἐπαγγελίας τοιαυτὰ τινὰ ἦν· τὰς δ' ἐν μέρει τῶν λεχθέντων προτάσεις, καὶ τούτων τὰς ἐπιλύσεις, τὴν τε λογικὴν πραγματείαν, οἰκείως τῇ τῶν ἀνδρῶν σοφίᾳ τε καὶ φωνῇ διὰ πασῶν τῶν παρ' αὐτοῖς προφητικῶν Γραφῶν φερομένην, δι' φίλον, τῆς τούτων ἐντεύξεως τὰς βιβλους ἐπὶ σχολῆς μετὰ χεῖρας λαβῶν εἴσεται. Εἰ δὲ τις καὶ τῆς γλῶττης αὐτῆς φιλοκάλως γένοιτο ἐν πείρᾳ, τοῖς ἂν οἷα παρὰ βραβάρους, ἀνδράς λογικωτάτους, οὐδὲν σοφιστῶν οὐδὲ ῥητόρων ἀποδέοντας τῇ οἰκείᾳ γλῶττι. Εἶεν δ' ἂν αὐτοῖς καὶ ἐμμέτροι ποιήσεις, ὡς ἡ μεγὰλῃ Μωσέως ᾠδῇ καὶ τοῦ Δαβὶδ ὁ ριπ' ψαλμοῦ, τῷ καλουμένῳ παρ' Ἕλλησιν ἠρώρ μέρτρῳ συντεταγμένοι. Φασι γοῦν ἐξάμετρα εἶναι ταῦτα, δι' ἐκχα-

⁹³ Prov. 1, 1.

δεκα συλλαβῶν πεποιτημένα. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τὰ A
 παρ' αὐτοῖς στιχῆρη δι' ἐπῶν λέγεται τριμέτρων
 τε καὶ τετραμέτρων, κατὰ τὴν οἰκείαν αὐτῶν συγκεῖ-
 σθαι φωνήν. Καὶ τὰ μὲν τῆς λέξεως αὐτοῖς ὡδέ πη
 λογικῆς συνέσεως ἔχει· τὰ δὲ δὴ τῆς διανοίας οὐδ'
 ἔστι παρακαλεῖν ἂνθρώποις. Θεοῦ γὰρ καὶ αὐτῆς
 ἀληθείας λόγια, δι' αὐτῶν ἐκπεφωνημένα, θεσπί-
 σματα, καὶ προρρήσεις, μαθήματά τε εὐσεβῆ, καὶ τὰ
 τῶν ὄντων ἐπιγνώσεως δόγματα περιειλήφασιν. Τε-
 χμήρια δ' ἂν λάβοις τῆς παρὰ τοῖς ἀνδράσι λογικῆς
 ἀκριθείας, ἀπὸ τῆς ὀρθότητος τῆς τῶν ὀνομάτων θέ-
 σεως, ἥς πέρι καὶ ὁ Πλάτων τῇ Ἑβραίων μαρτυρῶν
 δόξῃ δῆλος ἂν εἴη, καὶ κατ' αὐτό γε τοῦτο σύμφωνος
 ὦν τῇ κατὰ τοὺς ἀνδρας φιλοσοφίᾳ, ὡς γοῦν ἐκ τού- B

των διαγινῶναι ῥάδιον.
 hominibus conferre sit nefas : cum Dei ac veritatis
 ipsius oracula verbis illis expressa, responsa item
 prædictaque divina, cum disciplinis ad pietatem informantibus, et præceptis ad cognoscendam re-
 rum naturam spectantibus complectantur. Cæterum quam illi matura disserendi facultate præsent, ex
 recta nominum apud illos impositione conjicias, quo etiam in genere ad Hebræorum opinionem suf-
 fragium quoque suum adjungit Plato, et cum eorum philosophia palam aperteque consentit, ut ex
 sequentibus intelligi facile poterit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῆς παρ' Ἑβραίοις τῶν ὀνομάτων ὀρθότητος.

« Πρώτος Μωσῆος μακρῶ πρόσθεν, ἢ τὸ τῆς φιλο-
 σοφίας ὄνομα εἰς Ἑλλήνας ἔλθειν, διὰ πάσης αὐτοῦ
 τῆς γραφῆς μυρία περὶ τῶν ὀνομάτων θέσεως
 πεπραγματευμένου· καὶ τοτὲ μὲν φυσικώτατα τῶν
 παρ' αὐτῷ πάντων τὰς ἐπωνυμίας διατεταγμένου, C
 τοτὲ δὲ τῷ Θεῷ τὴν χρίσιν τῆς τῶν εὐσεβῶν ἀνδρῶν
 μετωνυμίας ἀναθέντος· φύσει τε, ἀλλ' οὐ θέσει, τὰ ὀνό-
 ματα κατὰ τῶν πραγμάτων κείσθαι πεπαιδευκότος,
 ἐπόμενος ὁ Πλάτων συμφέρεται τοῖς αὐτοῖς, οὐκ ἄλ-
 λως ἢ ἡ βαρβάρων μνησθεῖς, καὶ παρὰ τοῖσδε φήσας
 τόνδε σώζεσθαι τὸν τρόπον, τάχα που τοὺς Ἑβραίους
 ἀνιεντόμενος, ἐπεὶ μὴδὲ παρ' ἑτέροις βαρβάρους ῥά-
 διον τὴν τοιάνδε παραφυλάξαι θεωρίαν. Λέγει δ' οὖν
 ἐν Κρατύλῳ, καὶ οὐ τοῦτο εἶναι ὄνομα ὃ ἂν τινες
 συνθέμενοι καλεῖν, καλῶσι, τῆς αὐτῶν φωνῆς μόριον
 ἐπιφθεγγόμενοι, ἀλλ' ὀρθότητά τινα τῶν ὀνομάτων
 πεφυκέναι, καὶ Ἑλλῆσι καὶ βαρβάρους τὴν αὐτὴν
 ἄπει. » Καὶ προῖων ἐξῆς φησιν· « Οὐκοῦν οὕτως ἀξιώ-
 σεις (22) καὶ τὸν ὀνομαθέτην, τὸν τε ἐνθάδε καὶ τὸν
 ἐν βαρβάρους. Ἔως ἂν καὶ τὸ τοῦ ὀνόματος εἶδος ἀπο-
 διδῶ τὸ προσήκον ἐκάστῳ, ἐν ὀποιασοῦν συλλαβαῖς D
 οὐδὲν χεῖρω ὀνομαθέτην εἶναι τὸν ἐνθάδε ἢ τὸν ἀπ'
 οὐρανοῦ ἄλλοθεν (23). » Εἶθ' ἐξῆς πάλιν τὸν ἐπιστήμονα
 τῆς ὀρθότητος τῶν ὀνομάτων διαλεκτικὸν καὶ ὄνομα-
 θέτην εἶναι φήσας, οὕτω λέγει· « Τέκτονος μὲν ἄρα
 ἔργον ἔστιν τὸ ποιῆσαι πηδάλιον ἐπιστατούντος κυ-
 βερνήτου, εἰ μέλλοι καλὸν εἶναι τὸ πηδάλιον. Φαίνε-
 ται. Ὀνομαθέτου (24) δὲ γε, ὡς εἰοικεν, ὄνομα, ἐπι-
 ἂ Ἰσ. παραβαλεῖν, ἢ παραλαβεῖν. ἢ Ἰσ. ἄλλων.

(22) Οὐκοῦν οὕτως ἀξιώσεις. Exstat hic Platonis
 locus in *Cratylō*, pag. 260, edition. Græco-Lat.
 Ficini.

(23) Plato, ὀπιουῶν ἄλλοθι.

(24) Ὀνομαθέτου. Plato Νομοθέτου, quemadmo-
 dum alt. manuscript. Ficinus lamen verit, nominis
 impositor. At νομοθέτου vera lectio est, tamet-i
 primo aspectu, ὀνομαθέτου arr deat. Pagina enim

cognitionem pepererit, agnoscerit ille profecto viros,
 ut in barbara gente, disserendi peritissimos, qui
 nihil aut sophistis, aut oratoribus, pro linguæ suæ
 vi ac ratione concedant. Habent illi quoque opera
 sua versuum numeris comprehensa, cujusmodi est
 magnum illud Mosis carmen, psalmusque Davidis
 centesimus decimus octavus, quod utrumque eo
 versuum, quod heroicum Græci vocant, genere
 continetur. Quippe hexametris syllabarum sedecim
 ambo constare dicunt. Reliqua vero carminum
 apud eos genera, ex trimetris ac tetrametris ver-
 sibus, pro linguæ suæ proprietate, conflata perhi-
 bentur. Et dictionem illi quidem habent, eam dis-
 serendi vim ac solertiam includentem. Nam quæ
 ad sensum ejus sententiamque pertinent, ea cum
 hominibus conferre sit nefas : cum Dei ac veritatis
 ipsius oracula verbis illis expressa, responsa item
 prædictaque divina, cum disciplinis ad pietatem informantibus, et præceptis ad cognoscendam re-
 rum naturam spectantibus complectantur. Cæterum quam illi matura disserendi facultate præsent, ex
 recta nominum apud illos impositione conjicias, quo etiam in genere ad Hebræorum opinionem suf-
 fragium quoque suum adjungit Plato, et cum eorum philosophia palam aperteque consentit, ut ex
 sequentibus intelligi facile poterit.

CAPUT VI.

De recta nominum apud Hebræos impositione.

« Mosem illum, qui longe antequam vel ipsum
 philosophiæ nomen auditum esset in Græcia, de
 nominum impositione tam sæpe tamque diligen-
 ter sua passim historia disputavit, quique partim eo-
 rum, qui apud sese erant, omnium, uti singulorum
 maxime natura postulabat, cognomenta statuit, par-
 tim eorum, ubi de viris sanctoribus ageretur, muta-
 tionem, divino totam arbitrio judicioque reservavit,
 cum abs natura potius, quam ex impositione qua-
 dam sua rebus singulis constare nomina intelligeret :
 515 principem hoc in genere ducemque secutus
 Plato, eandem prorsus insistit vitam, nec aliorum,
 quam barbarorum, mentionem facit, apud quos
 eam nominis imponendi rationem servari testatur ;
 Hebræois, opinor, significans, cum apud alios sane
 barbaros hoc studii solertiæque genus haud facile
 reperias. Enimvero docet in *Cratylō*, nequaquam
 id nomen habendum esse, quod ex condicto mutuo-
 que consensu, nonnulli unam aliquam linguæ suæ
 particulam effundentes indiderint : sed potius
 quamdam nominum proprietatem rebus ipsis innatam
 esse, ejusdem omnino tam apud barbaros,
 quam apud Græcos rationis. » Ac deinceps ita pergit :
 « Statuas igitur, inquit, necesse est, quicumque
 vel hic vel inter barbaros nomina rebus imponat,
 eum, quandiu suum cuique ac proprium nomen
 imponet, quibuscunque demum syllabis utatur,
 nihilo deteriore alterum altero nominum aucto-

præcedente, in eo maxime Plato fuit, ut nomina
 rebus imponere, sapientis legislatoris esse confir-
 maret, ab eo loco litteræ F : Ἄρ' οὐχὶ ὁ νόμος δοκεῖ
 σοι ὁ παραδιδούς αὐτὰ (ὀνόματα); Ἔοικε. Νομοθέτου
 ἄρα ἔργῳ χρῆσεται ὁ διδασκαλικός, ὅταν ὀνόματι
 χρῆται. Δοκεῖ μοι. Νομοθέτης δὲ σοι δοκεῖ πᾶς εἶναι
 ἀνὴρ, ὁ τὴν τέχνην ἔχων; Ὁ τὴν τέχνην, etc. Idem

rem habendum esse. » Tum ubi rursus eum, cui recta nominum ratio cognita sit atque perspecta, dialecticum verumque nominum auctorem appellavit, ita prosequitur : « Fabri quidem lignarii operæ fuerit, gubernatoris jussu clavum moliri, qui aptum modo clavum istum habere volet. Fuerit sane. Ergo legislatoris utique fuerit, ex hominis dialectici præceptis nomen imponere, si modo rite imponendum erit. Sic est. Tibi igitur, o Hermogenes, fatendum, opinor, erit, hanc nominum impositionem, non leve quiddam, ut existimas, nec vulgarium ac plebeiorum hominum opus esse, adeoque vere dictum a Cratylō est, suum a natura rebus inesse nomen, nec artificem nominum quemvis esse posse, sed eum duntaxat, qui et innatum rei cuique nomen pervidere, et illius quasi formam litteris deinde ac syllabis repræsentare possit. » Hæc ille. Tum pluribus interjectis, barbarorum iterum mentionem facit ; deinde vim quoque nominum maximam a barbaris ad Græcos profectam esse, his ipsis verbis ingenue confitetur : « Equidem sic existimo, inquit, Græcos, eosque præsertim qui sub barbarorum potestate vixerunt, pleraque nomina a barbaris accepisse. Quid tum postea ? Nimirum, si quis quam illa recte apteque convenient, ex Græcæ linguæ, non ex ejus, unde natum quodque fuerit, proprietate quæret, eum utique hæsurum intelligis. Et merito quidem. » Hactenus Plato. At illum sane Moyses antevertit, qui utpote sapientissimus non legislator modo, sed etiam dialecticus, hac de re quid scribat accipe : « Formatis 516 igitur, inquit **, Deus de limo cunctis animantibus terræ, et universis volatilibus cœli, adduxit ea ad Adam, ut videret, quid vocaret ea : et omne, quod vocavit Adam animæ viventis, ipsum erat nomen ejus. » Cum enim ait, « ipsum erat nomen ejus, » quid aliud quam appellationes, uti natura postulabat, inditas esse significat ? Quippe quod jamjam impositum nomen fuerat, idem multo ante in ipsa natura inclusum fuisse, adeoque suam illam in appellato quoque appellationem antegressam esse declarat, quam deinde vir ille divino Spiritu afflatus, vi quadam superiore imposuit. Quin ipsum etiam Adami nomen, quod Hebraicum per sese est, jure apud Mosem hominis e terra nati cognomentum censeatur, cum apud Hebræos Adam terra nuncupetur : ex quo factum sit, ut qui primus e terra natus erat,

** Gen. 11, 7.

ex nostro perspicue satis auferes, infra pag. 520.

(25) Plato, θήσασθαι.

(25*) Τὸ. Forte τὰ. Edit.

(26) Οὐ ὑπὸ τοῖς. Articulum οὐ ex Platone addidimus.

(27) Τί οὖν δὴ ; etc. Ita locum distinximus, Platonem secuti, apud quem τί οὖν δὴ ; verba sunt Hermogenis : at Socratis, quæ sequuntur.

(28) Εἰκότως. Ita rursus distinguendum fuit ; est enim hoc adverbium Hermogenis Socrati assentientis. Tum vero, πῦρ, ὕδωρ, χύνας, et alias ejusmodi voces, Phrygiæ potius esse quam Græcas, ait Socrates. Idem tamen infra, pag. 274, indicare videtur, primorum nominum rationem, vel ad deos,

στάτην ἔχοντος διαλεκτικὸν ἄνδρα, εἰ μέλλοι καλῶς ὄνομα τεθῆσθαι (25). "Ἐστὶ ταῦτα. Κινδονεύει ἄρα, ὧ Ἐρμόγενης, εἶναι οὐ φαῦλον, ὡς σὺ οἶε, ἡ τοῦ ὀνόματος θέσις, οὐδὲ φαύλων ἀνδρῶν, οὐδὲ τῶν ἐπιτυχόντων. Καὶ Κράτυλος ἀληθῆ λέγει, λέγων φύσει τὸ (25*) ὀνόματα εἶναι τοῖς πράγμασι, καὶ οὐ πάντα δημιουργὸν ὀνομάτων εἶναι, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνον, τὸν ἀποβλέποντα εἰς τὸ τῆ φύσει ὄνομα ὃν ἐκάστω, καὶ δυνάμενον αὐτοῦ τὸ εἶδος τιθεῖναι εἰς τε τὰ γράμματα καὶ τὰς συλλαβάς. » Τοσαῦτα εἰπὼν, μετὰ πλείστα βαρβάρων αὐθις ἀναφέρει τὴν μνήμην, κάπειτα εἰς "Ἑλλήνας παρὰ βαρβάρων ἦκειν τὰ πολλὰ τῶν ὀνομάτων διαβρῆδην ὁμολογεῖ, φάσκων αὐτοῖς ῥήμασιν· « Ἐννοῶ, ὅτι πολλὰ οἱ Ἑλλήνες ὀνόματα, ἄλλως τε καὶ οἱ ὑπὸ τοῖς (26) βαρβάροις οἰκούντες, παρὰ τῶν βαρβάρων εἰλήφασιν. Τί οὖν δὴ (27) ; Εἰ τις ζητοῖη, ταῦτα κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν φωνὴν ὡς εἰκότως (28) κεῖται, ἀλλὰ μὴ κατ' ἐκείνην, ἐξ ἧς τὸ ὄνομα τυγχάνει ὄν, οἴσθα, ὅτι ἀποροῖη ἄν. Εἰκότως. » Ταῦτα δὲ Πλάτων. Φθάνει γὰρ μὴ αὐτὸν Μωϋσῆς, ὅς, οἷα δὲ σοφὸς νομοθέτης ὢν ὁμοῦ καὶ διαλεκτικὸς, ἐπάκουσον τί φησὶ· « Καὶ ἐπλάσεν ὁ θεὸς ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ἰδεῖν, τί καλέσει αὐτὰ· καὶ πᾶν ὃ ἄν ἐκάλεσεν αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχὴν ζῶσαν, τοῦτο ἦν ὄνομα αὐτοῦ. » Διὰ γὰρ τοῦ φάναι, « τοῦτο ἦν ὄνομα αὐτοῦ, » τί ἄλλο ἢ κατὰ φύσιν θεθεῖσθαι τὰς προσηγορίας παρίστησι ; τὸ γὰρ ἐπικληθὲν ἄρτι φησὶ τοῦτο καὶ πάλαι πρότερον ἐν τῇ φύσει περιέχεσθαι, εἶναι τε καὶ προὔπαρχειν ἐκάστω τῶν ἐπωνομασμένων τοῦτο ὄνομα, ὅπερ ὁ δηλούμενος ἀνθρώπος ἐπιθειάσας δυνάμει κρείττονι τέθειται. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Ἀδὰμ, Ἑβραίων ὑπάρχον ὄνομα, παρὰ τῷ Μωσῆϊ τοῦ γηγενοῦς ἀνθρώπου γένοιτο ἄν ἐπώνυμον, ὅτι δὴ παρ' Ἑβραίους Ἀδὰμ ἡ ἰγῆ καλεῖται· παρ' ὃ καὶ ὁ πρῶτος γηγενὴς ἐτύμως Ἀδὰμ ὑπὸ Μωσέως ἀνείρηται. "Ἐχοι δ' ἄν καὶ ἄλλην ἢ προσηγορίαν διάνοιαν, εἰς τὸ ἐρρυθρὸν μεταλαμβάνομένη, καὶ τῆν τοῦ σώματος εἰσὶν φύσιν. Ἀλλὰ τὸν μὲν γεώδη (29), καὶ γῆρινον, καὶ γηγενῆ, ἡ τὸν σωματικὸν καὶ σάρκινον ἀνθρώπον, τῷ τοῦ Ἀδὰμ ἐπεσημῆνατο προσρήματι. Καλοῦσι δὲ καὶ ἄλλως παῖδες Ἑβραίων τὸν ἀνθρώπον, Ἐνώς ἐπωνομάζοντες, ὃν δὴ φασιν εἶναι τὸν ἐν ἡμῖν λογικόν, ἕτερον ὄντα τὴν φύσιν τοῦ γεώδους Ἀδὰμ. Διάνοιαν δὲ περιέχει καὶ ὁ Ἐνώς οικεῖαν, ἐπιλήσιμων τῇ Ἑλλήνων ἐρμηνευόμενος φωνῇ. Τοιοῦτον δὲ ἐπέφικεν ὑπάρχειν τὸ ἐν ἡμῖν

vel ad barbaros homines revocare velle, speciosum quoddam illius esugium esse, qui rationis hujus reddendæ molestiam deprecetur : Et μη ἄρα δὴ, inquit, ὡςπερ οἱ τραγηδοποιοὶ, ἐπειδάν τι ἀπορῶσιν, ἐπὶ τὰς μηχανὰς καταφεύγουσι, θεοὺς αἰροντες, καὶ ἡμεῖς οὕτως εἰπόντες ἀπαλλαγόμεν, ὅτι τὰ πρῶτα ὀνόματα οἱ θεοὶ ἔθεσαν. Ἄρα καὶ ἡμῖν κράτιστος οὗτος τῶν λόγων ; ἡ ἐκεῖνος, ὅτι παρὰ βαρβάρων τινῶν αὐτὰ παρελήφασμεν ; (εἰσὶ δὲ ἡμῶν ἀρχαιότεροι βάρβαροι) ἢ ὅτι ὑπὸ παλαιότητος ἀδύνατον αὐτὰ ἐπισκέψασθαι ; Αὐταὶ γὰρ ἄν πάσαι ἐκδύσεις εἴεν, καὶ μάλα κομφαλὴ τῷ μὴ ἐθέλοντι λόγον δίδόναι περὶ τῶν πρώτων ὀνομάτων, ὡς ὀρθῶς κεῖται.

(29) Ἀλλὰ τὸν μὲν γεώδη, etc. Vide supra p. 507.

λογικὸν τῆς πρὸς τὸ θνητὸν καὶ ἄλογον συμπλοκῆς A is a Mose Adamus vere ac proprie diceretur. Quamquam et alia quoque appellationis hujus ratio esse potest, quasi ex rubro colore ducatur, et corporis naturam repræsentet. Cæterum hominem quidem Hebræi, sed terrenum, atque ex terra fictum natumque, vel ex corpore carneque conflatum Adami nomine significant: at hominem dum proprie appellare volunt, vocem Enos usurpare solent, quia homo ille noster ratione præditus, atque ab terreno Adamo natura sejunctus exprimitur. Hoc etiam Enos singulare habet, ut *immemorem* Græca lingua significet. Enimvero id ei parti nostræ, quæ adjunctam rationem habet, propter ejus cum mortali et rationis experte commercium, usu venit. Nam id sane, quod purum omnino, quod sine corpore, quod divinum ac ratione præditum est, non præteritorum modo memoriam, sed etiam futurorum cognitionem, ob vim contemplandi summam complectitur. Quod autem carni tanquam luto immersum est, quod ex ossibus nervisque compactum, quod imposito corpore, velut ingenti quadam mole oppressum, id cum Hebræus multa cum oblivione, tum imperitia labore intelligeret, Enos convenienti admodum, et oblivionem significante nomine appellavit. Et quidem apud aliquam prophetam legimus¹⁶: « Quid est homo, quod memor es ejus? aut filius hominis, quoniam visitas eum? » Quo loco Hebraica lingua pro illa priori hominis appellatione, vocem Enos adhibuit; quasi clarius diceret: Quid obliviosus iste est, ut ejus, o Deus, meminisse velis, cum usque adeo sit immemor? Quod autem subjungitur, **517** « aut filius hominis, quoniam visitas eum? » Hebræi legunt, « aut filius Adam. » Ita cum unum et eundem vox utraque significet, corporeus tamen Adami, Enos vero nomine, ratione præditus designatur. Atque hunc in modum Hebraicæ litteræ ambarum vocum etymologiam distinguunt. At vero Plato, ἄνθρωπον, *hominem*, Græca lingua παρὰ τὸ ἀναθρεῖν, a contemplando nominatum esse contendit: « Homo enim, inquit, simul atque vidit aliquid (ὄπωπε Græci dicunt), id ipsum quod viderit, contemplatur ac secum ipse reputat, ut ἄνθρωπος dicatur, quasi ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε, *contemplans ea quæ viderit.* » Virum præterea Hebræi vocant *is*; quod nomen ab *es*, quod *ignem* significat, derivatur, ut viri nomen ab calida et ignea viri natura inditum fuerit. Mulier vero, uti ex viro sumpta perhibetur, ita in ejus nominis communionem vocata est; *issa* enim ab illis nuncupatur, ut vir *is*. At Plato, cum ἄνδρα, *virum*, παρὰ τὴν ἄνω ροήν, hoc est *ab superiore defluxu* dictum esse defendit, tum ita subjungit: « Γυνή autem, *mulier*, quasi γονή, *fetus*, aut *semen* appellata mihi videtur. » Rursus Moses cælum vere ac proprie firmamentum Hebraica voce nuncupat, quod secun-

λογικὸν τῆς πρὸς τὸ θνητὸν καὶ ἄλογον συμπλοκῆς A is a Mose Adamus vere ac proprie diceretur. Quamquam et alia quoque appellationis hujus ratio esse potest, quasi ex rubro colore ducatur, et corporis naturam repræsentet. Cæterum hominem quidem Hebræi, sed terrenum, atque ex terra fictum natumque, vel ex corpore carneque conflatum Adami nomine significant: at hominem dum proprie appellare volunt, vocem Enos usurpare solent, quia homo ille noster ratione præditus, atque ab terreno Adamo natura sejunctus exprimitur. Hoc etiam Enos singulare habet, ut *immemorem* Græca lingua significet. Enimvero id ei parti nostræ, quæ adjunctam rationem habet, propter ejus cum mortali et rationis experte commercium, usu venit. Nam id sane, quod purum omnino, quod sine corpore, quod divinum ac ratione præditum est, non præteritorum modo memoriam, sed etiam futurorum cognitionem, ob vim contemplandi summam complectitur. Quod autem carni tanquam luto immersum est, quod ex ossibus nervisque compactum, quod imposito corpore, velut ingenti quadam mole oppressum, id cum Hebræus multa cum oblivione, tum imperitia labore intelligeret, Enos convenienti admodum, et oblivionem significante nomine appellavit. Et quidem apud aliquam prophetam legimus¹⁶: « Quid est homo, quod memor es ejus? aut filius hominis, quoniam visitas eum? » Quo loco Hebraica lingua pro illa priori hominis appellatione, vocem Enos adhibuit; quasi clarius diceret: Quid obliviosus iste est, ut ejus, o Deus, meminisse velis, cum usque adeo sit immemor? Quod autem subjungitur, **517** « aut filius hominis, quoniam visitas eum? » Hebræi legunt, « aut filius Adam. » Ita cum unum et eundem vox utraque significet, corporeus tamen Adami, Enos vero nomine, ratione præditus designatur. Atque hunc in modum Hebraicæ litteræ ambarum vocum etymologiam distinguunt. At vero Plato, ἄνθρωπον, *hominem*, Græca lingua παρὰ τὸ ἀναθρεῖν, a contemplando nominatum esse contendit: « Homo enim, inquit, simul atque vidit aliquid (ὄπωπε Græci dicunt), id ipsum quod viderit, contemplatur ac secum ipse reputat, ut ἄνθρωπος dicatur, quasi ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε, *contemplans ea quæ viderit.* » Virum præterea Hebræi vocant *is*; quod nomen ab *es*, quod *ignem* significat, derivatur, ut viri nomen ab calida et ignea viri natura inditum fuerit. Mulier vero, uti ex viro sumpta perhibetur, ita in ejus nominis communionem vocata est; *issa* enim ab illis nuncupatur, ut vir *is*. At Plato, cum ἄνδρα, *virum*, παρὰ τὴν ἄνω ροήν, hoc est *ab superiore defluxu* dictum esse defendit, tum ita subjungit: « Γυνή autem, *mulier*, quasi γονή, *fetus*, aut *semen* appellata mihi videtur. » Rursus Moses cælum vere ac proprie firmamentum Hebraica voce nuncupat, quod secun-

¹⁶ Psal. viii, 5.

^a Ms., καταπεπαρμένον.

(29) Τῷ ἀνωτάτῳ. Sic editi. Forte legendum εἰ ἀνωτάτω, quod referatur ad ὄνομα. EDIT.

(30) Παρὰ τὸ ἡλ. Recte. Est e. im ἡς fortitudo.

unde nascitur ἡς quod præter fortitudinem, etiam fortem, Deumque significat.

dum illam corporis expertem intelligentemque natura-
 turam, primum hujus mundi firmum sit corpus
 sensuque perceptum. At Plato rite οὐρανῶ, *cælo*,
 id nominis inditum esse ait, quod τὸ ἄνω ὄραϊν, hoc
 est *uti suspiciamus* efficiat. Hebræi nomen summæ
 illius Dei naturæ proprium, nec ulla voce repræ-
 sentari, nec animi cogitatione comprehendi posse
 cum statuunt, quod a nobis Dei nomine exprimitur,
 id ipsum Eloim dicere consueverunt, ab *el*, ut vi-
 detur, quod apud illos *robur potestatemque* signifi-
 cat, ut Dei nomen apud ipsos ab ejus potestate ac
 robore derivetur, unde illum omnia omnino posse,
 utpote qui molitus omnia fuerit, intelligimus. At
 Plato Deum atque deos, Θεὸν καὶ θεούς, nominatos
 esse mavult, quod illa cœli sidera θέειν, id est,
currere, videamus. Atque ita Hebræi simul atque
 Plato; rem enim adumbrasse satis est, de recta
 nominum impositione statuerunt. Quin etiam ipsas
 quoque hominum appellationes certo consilio in-
 ditas fuisse Plato confirmat, et rationem earum
 aliquam adferre conatur. Itaque Hectorem nescio
 quo pacto, quod rex Trojanorum esset, ἀπὸ τοῦ
 ἔχειν καὶ κρατεῖν, *quæ habere ac imperare* signifi-
 cant, appellatum esse conjicit; Agamemnonem
518 vero, διὰ τὸ ἄγαν μένειν, quod nimium per-
 sisteret, atque in iis, quæ adversus Trojanos susce-
 perat, consiliis firmiter admodum et constanter
 hæreret. Sic Orestem, διὰ τὸ ὀρεινόν, quod montanis,
 hoc est agrestibus ac ferinis; Atreum, διὰ τὸ
 ἀττηρόν, quod perniciosus ac pestiferis moribus
 esset; Pelopem, quod non ea, quæ semota longius,
 sed ea duntaxat, quæ πέλας, hoc est *propinquiora*
 essent, videret; Tantalum quasi ταλάντατον, *miseri-*
rumum, ob earum, quibus oppressus est, miseriarum
 magnitudinem. Ista quidem aliaque sexcenta
 a Platone dicta reperias, quibus nomina primis illis
 hominibus non pro arbitrio, sed pro naturæ condi-
 tione imposita docere conatur. At enimvero quæ
 apud Mosen leguntur, ea nunquam aut coacta dixe-
 ris, aut arguta illa sophistarum in cudendis voculis
 arte conficta. Agnosces videlicet, quem Hebræi
 Cainum vocant, *æmulationem* apud Græcos signifi-
 care, quo nomine appellatus nefarius homo fuerit,
 quod adversus fratrem æmulatione invidiaque fla-
 graret; Abelem contra *luctum* sonare, quod paren-
 tibus suis luctum attulisset: qui diviniore quodam
 instinctu consilioque permoti ejusmodi liberis suis
 nomina indiderint. Quid si Abrahamum proferam?
 Ille nimirum antea, dum sapientiam Chaldaicam
 profiteretur, in rerum superiorum disputatione oc-
 cupatus, atque in siderum, quæque ad cœlum per-
 tinent, omnium contemplatione assiduus, Abram
 vocabatur, quæ vox Græce sublimem parentem
 significat. At Deus, cum eumdem a rerum nostrarum
 consuetudine, ad illustriorum illarum, quæque
 aspectabiles omnes superant, commercium evehe-

δοῦναι πειράται: οὐκ οἶδ' ὅπως τὸν μὲν Ἐκτορα κε-
 κλησθαι εἰπὼν ἀπὸ τοῦ ἔχειν καὶ κρατεῖν, διὰ τὸ
 βασιλεῖα εἶναι τῶν Τρώων· τὸν δὲ Ἀγαμέμνονα, διὰ
 τὸ ἄγαν μένειν, καὶ τοῖς δόξασι παρὰ ἁ τῶν Τρώων
 εὐτόνως καὶ καρτερῶς παραμένειν· τὸν δὲ Ὀρέστην,
 διὰ τὸ ὀρεινόν, καὶ ἄγριον, καὶ θηριώδες τοῦ τρόπου·
 καὶ τὸν μὲν Ἀτρέα, διὰ τὸ ἀττηρόν τινα γεγενῆσθαι τὸ
 ἦθος· τὸν δὲ Πέλοπα, οἶδ' ὅτι οὐ τὰ πόρρω, ἀλλὰ
 μόνα τὰ πέλας καὶ ἐγγὺς ὄρῶντα· τὸν δὲ Τάνταλον
 ταλάντατον τινος ψησι, διὰ τὰ καὶ περὶ αὐτὸν δυστυχή-
 ματα, σημαίνειν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα μυρία ἄλλα
 εὐροις ἂν εἰρημένα τῷ Πλάτῳ, φύσει τεθεισθαι,
 ἀλλ' οὐ θέσει τοῖς πρώτοις τὰ ὀνόματα διδάσκειν πι-
 ρωμένῳ. Ἄλλ' οὐ καὶ τὰ παρὰ Μωσῆ βεβιασμένα
 ἂν εἴποις, οὐδέ γε κατὰ τινα σοφιστικὴν εὐρεσιλο-
 γίαν πεποιημένα· μαθῶν, ὡς ὁ μὲν παρ' Ἑβραίοις
 Κάϊν ζῆλος παρ' Ἑλληνι μεταλαμβάνεται· τούτου
 δ' ἤξιώθη τοῦ προσρηματος ὁ δηλούμενος, διὰ τὸ
 ζηλώσει τὸν ἀδελφὸν τὸν Ἀβελ. Καὶ ὁ Ἀβελ δὲ ἐρ-
 μηνεύεται πένθος, τοῦ τοιοῦδε πάθους γεγενῆσθαι
 αὐτὸς τοῖς γονεῦσιν αἰτίος, οἱ κατὰ τινα θειοτέρην
 προμηθειαν γενομένους τοῖς παισὶ ταύτας τέθειναι
 τὰς ἐπινομίας. Τί δ' εἰ σοὶ τὸν Ἀβραάμ (31) παρα-
 φέρωμι; Μετεωρολόγος τις οὗτος, καὶ τῆς τῶν
 ἄστρων θεωρίας, τῶν τε κατ' οὐρανὸν μαθημάτων
 εἰδήμων τὸ πρὶν, ὅτε τῆς Χαλδαϊκῆς μετεποιεῖτο
 σοφίας, γεγενῆσθαι, Ἀβραάμ ἐκαλεῖτο· τοῦτο δ' Ἑλλή-
 νων φωνῇ πατέρα μετέωρον σημαίνει. Ἄλλ' ὁ Θεὸς
 γε αὐτὸν, τῶν τῆδε ἐπὶ τὰ ἐπιφανῆ καὶ τῶν ὀρωμέ-
 νων ἐπέκρινε προάγων, εὐθυδὸλον κέχρηται μετωνυ-
 μίᾳ, οὐκέτι, φήσας, κληθήσεται τὸ ὄνομα σου
 Ἀβραάμ, ἀλλὰ Ἀβραάμ ἐστὶ τὸ ὄνομα σου, ὅτι πα-
 τέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. » Τοῦτο δ' ὅποιος
 ἔχεται διανοίας, μακρὸς ἂν εἴη λόγος. Ἀπαρκεῖ δὲ
 κἀν τούτῳ τὸν Πλάτωνα μάρτυρα τοῦ λόγου παραθέ-
 σθαι, ὑπὸ θειοτέρας δυνάμεως ἔνια τῶν ὀνομάτων
 τεθεῖσθαι φάμεγον. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμασιν
 « Ἐσπουδάσθαι γὰρ ἐνταῦθα μάλιστα πρέπει τὴν
 θέσιν τῶν ὀνομάτων· ἴσως δὲ ἔνια αὐτῶν καὶ ὑπὸ θειο-
 τέρας δυνάμεως ἢ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐγενήθη. » Τοῦ-
 γέ τοι αὐτὸ διὰ πλειόνων καὶ ἢ παρ' Ἑβραίοις ἰερὰ πι-
 στοῦται Γραφῇ· πρῶτος τε Μωσῆς ἀπάντων, ὃς ἐκ
 θειοτέρας δυνάμεως τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν τοῦτου παῖδα
 τὸν Ἰσαάκ, καὶ ἔτι τὸν Ἰσραὴλ ἐπωνομάσθη· ἐδί-
 दाξε. Γέλως δὲ ὁ Ἰσαάκ ἐρμηνεύεται, τὸ τῆς ἐν-
 ἀρέτου χαρᾶς ἐπαγόμενος σύμβολον, ἦν τοῖς θεοφιλεῖσι
 γέρας ἐξαιρετον δίδασιν ὁ Θεὸς ἐπήγγελται. Ὁ δὲ
 τούτου παῖς Ἰσραὴλ, ἦν μὲν τὸ πρὶν τὸ τοῦ Ἰακώβ
 ὄνομα ἐπεννηγεμένος, ἀντὶ δὲ τοῦ Ἰακώβ ὁ Θεὸς αὐτῷ
 τὸ τοῦ Ἰσραὴλ ὄνομα δωρεῖται, τὸν ἀσκητὴν καὶ
 πρακτικὸν ἐπὶ τὸν θεωρητικὸν μεταστησάμενος.
 Περὶ στήθης γὰρ ὁ Ἰακώβ ἐρμηνεύεται, ὡς τὴν ἀρε-
 τῆς ἐναθλῶν ἀγῶνα· Ἰσραὴλ δὲ ὄρων Θεὸν, ὅποιος
 ἂν εἴη ὁ γνωστικὸς καὶ θεωρητικὸς ἐν ἀνθρώπῳ νῦν.
 Τί με δεῖ νῦν τοῦ πανσόφου Μωσέως, ἢ τῶν παρ'
 Ἑβραίοις ἰερῶν λόγων, διὰ μυρίων ἄλλων τὴν ὀρθό-

• Forte κατὰ.

(31) Τὸν Ἀβραάμ Vide quæ obiter supra notavimus, pag. 420, de Abraham nomine.

την τῆς τῶν οικειῶν ὀνομάτων θέσεως ἐξαπλοῦν, μακροτέρας σχολῆς δεσμένων τῶν κατὰ τὸν τόπον; Ἀδελφὰ δὲ καὶ τῶν πρώτων τῆς γραμματικῆς στοιχειῶν Ἑλληνες μὲν οὐκ ἂν ἔχοιεν τὰς ἐτυμολογίας εἰπεῖν, οὐδ' αὐτοὶ γ' ἂν φαίη Πλάτων τὸν λόγον ἢ τὸν λογισμὸν τῶν φωνηέντων, ἢ τῶν συμφώνων· Ἑβραίων δ' ἂν εἴποιεν παῖδες τοῦ τε ἄλφα τὴν αἰτίαν, ὃ παρ' αὐτοῖς καλεῖται ἄλφ, τοῦτο δὲ σημαίνει μάθησιν· καὶ τοῦ βῆτα, ὅπερ βῆθ φίλον αὐτοῖς προσαγορεύειν, οὕτω δὲ τὸν οἶκον ὀνομάζουσιν· ὥστε δηλοῦν τὴν διάνοιαν· Μάθησις οἴκου· ὡσεὶ σαφέστερον ἐλέγετο· Διδαχὴ τις καὶ μάθησις οἰκονομίας. Καὶ τὸ γάμμα δὲ παρ' αὐτοῖς τρίτον κέκληται γίμελ· οὕτω δὲ τὴν πληρωσιν ὀνομάζουσιν. Εἴτ' ἐπειδὴ τὰς δέλτους δέλθ καλοῦσι, τὸ τέταρτον στοιχεῖον οὕτω προσεῖπον, ὁμοῦ διὰ τῶν δύο στοιχείων σημαίνοντες, ὅτι ἡ ἔγγραφος μάθησις πληρωσίς ἐστι δέλτων. Ἐπιὼν δὲ τις καὶ τὰ λοιπὰ τῆς γραμματικῆς στοιχείαι, μετὰ τινος αἰτίας καὶ λογισμοῦ εὗροι ἂν ἕκαστα παρ' αὐτοῖς ὀνομασμένα. Ἐπεὶ καὶ τῶν ἑπτὰ φωνηέντων τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ σύνθεσιν μίᾳς τινος ἀπορρήτου προσηγορίας περιέχειν φασὶν ἑκφώνησιν, ἣν διὰ τεσσάρων στοιχείων παῖδες Ἑβραίων σημειοῦμενοι, ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω τοῦ Θεοῦ δυνάμεως κατατάττουσιν, ἀλεκτόν τι τοῖς πολλοῖς καὶ ἀπόρρητον τοῦτ' εἶναι παῖς πατρὸς εὐληφότες. Καὶ τῶν παρ' Ἑλληνισι δὲ σοφῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως τις τοῦτο μαθὼν ἤνιξατο, ὧδὲ πη δι' ἐπῶν φήσας·

enim quid attinet hoc loco, vel Mosis illius sapientissimi, vel sacrarum apud Hebræos litterarum, summam in propriis nominibus imponendis maturitatem atque solertiam, sexcentis aliis exemplis illustrare, cum hoc disputationis genus longe majus otium desideret? Enimvero ne primorum quidem, quæ ipso statim initio, se offerunt, grammaticæ elementorum, Græci homines notationem afferre possint: quin hæreat etiam ipse Plato, si vocalium aut consonantium explicanda ratio atque appellatio sit. At vero Hebræi eam in promptu habent. Nam alpha quidem, quod alph ipsi vocant, *disciplinam* significat; betha vero, quod beth appellare solent, *domum* sonat: utrumque sententiam hanc efficit, *Disciplina domus*: quasi apertius diceretur, doctrina quædam seu disciplina rei domesticæ. Gamma, quod ipsis quoque tertium elementum est, gimel dicunt, eoque *plenitudinem* quamdam significant. Tum quoniam δέλτους hoc est *tabulas*, delth nominant; quarto elemento idem etiam nomen indidere, ut ambarum litterarum conjunctione doceant, comprehensam scripto disciplinam, tabularum plenitudinem esse. Atque ita deinceps elementa grammaticæ reliqua, nominis quoque sui reperies propriam apud Hebræos ac singularem habere rationem. Nam et septem quoque vocalium inter sese commissionem, ejusmodi nomen efficere volunt, quod explicari voce non possit, quodque Hebræi quatuor elementis inclusum summæ Dei potestati exprimentæ attribuunt, sic tamen ut idem proferri vulgo non posse longa serie posterius a majoribus acceperint. Et vero, unus etiam aliquis e Græciæ sapientibus, id ipsum, unde unde hauserit, subobscurè his versibus adumbravit

Ἐπτά με φωνήεντα Θεὸν μέγαρ ἀφθιτων αἰρεῖ
Γράμματα, τὸν πάντων ἀκάματον πατέρα.
Ἐμὶ δ' ἐγὼ πάντων χέλυσ ἀφθιτος, ἢ τὰ λυ-
[ρώση

Ἱεροσόμην δίνης οὐρανίου μέλη.

Εὗροι δ' ἂν καὶ τῶν λοιπῶν παρ' Ἑβραίοις στοιχειῶν, ἐπιστήσας ἑκάστῳ, τὰ σημαινόμενα. Τοῦτο δὲ ἦδη καὶ διὰ τῶν πρόσθεν ἡμῖν συνέστη, ὅπηνίκα παρὰ βαρβάρων τὰ πάντα ὠφεληθῆσαι τοὺς Ἑλληνας ἀπεδεικνύομεν. Πολλὴν δ' ἂν τις καταμάθοι, τὴν Ἑβραίων γλώτταν πολυπραγμονῶν, ὀνομάτων ὀρθότητα παρὰ τοῖς ἀνδράσι φερομένην· ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τοῦ παντὸς ἔθνους τὸ προσηγορικὸν ὄνομα ἀπὸ τοῦ

Gen. xvii, 5.

A ret, peropportunam ejus nominis mutationem instituit, his verbis: « Non amplius vocabitur nomen tuum Abram, sed Abraham erit nomen tuum, quia patrem multarum gentium posui te⁹⁸. » Cujus oraculi vim atque sententiam explicare longum esset. Verum satis hoc etiam loco fuerit hanc ad veritatem Platonis suffragium adjungere, qui diviniore aliqua vi nomina quædam imposita fuisse pronuntiat. Sic enim ad verbum ipse, « Hic enim, inquit, maxime, præcipuum quoddam in nominibus rite imponendis adhibitum studium fuisse decet; imo ex iis etiam nonnulla fortasse, vi quadam nostra hac longe diviniore constituta sunt. » At illud ipsum divinæ litteræ longe sane luculentius uberiusque confirmant, ac Moses ipse præ cæteris, qui divinitus Abrahamum ejusque filium 519 Isaacum, nec non et Israellem appellatos esse testatur. Et risum quidem Isaacus significat, ut hoc suo nomine castam illam sanctamque lætitiæ repræsentaret, quam amicis suis Deus tanquam singulare munus ac præmium pollicetur. Ejusdem filius Israel, cum antea Jacobi nomen habuisset, abs Deo postea Israelis nomen accepit, ex actuoso et laborioso homine contemplator effectus. Nam Jacobus sane *culce impetentem* sonat, quasi virtutis certamine defungentem; at Israel, *etm qui Deum videt*, significat, cujusmodi mens hominis esse debeat, quæ in cognitione et contemplatione versetur. Sed

C 520 Me septem interitus expers vocalia Numen,
Cunctorumque Patrem septem elementa vocant.
Idem æterna chelys rerum, quæque ordine jussit

Constantique polum ducere lege modos.

Cæterorum item apud Hebræos elementorum significationes, si enucleare singula volueris, omnino reperies: quod ipsum jam a nobis antea præstitum est, cum nihil non Græcos a barbaris accepisse demonstrarem. Postremo qui Hebræorum linguam rimari diligentius scrutarique voluerit, is profecto summam quamdam apud illos nominum proprietatem esse cognoscat. Atque id 'psi vel ex unico

gentis universæ nomine constare potest, quod ab Hebere derivatur. *Transeuntem* enim significat, cum et transitum et transeuntem Hebraica lingua, voce unica, Heber appellet. Et ea quidem nominis hujus ratio est, uti ab rerum præsentium vanitate ad divinarum studia sese conferre, nec in eorum, quæ videntur, contemplatione ullo modo acquiescere ac sistere, sed ab iis potius ad semota illa penitusque recondita de universi Conditor ac molitore, theologiæ mysteria transire doceantur. Ita plane primos illos qui sese præpotenti rerum omnium moderatori auctorique Deo consecrarent, et sinceram veramque religionem diligenter excolerent, Hebræos, quasi mente transeuntes ac trajicientes nuncuparunt. Sed quorsum in colligenda nominum apud Hebræos omnium proprietate, maturaque admodum impositione diutius immoremur, cum ad hanc quæstionem integra quædam ac singularis opera requiratur? Cæterum, mihi quidem videor, quomodo saltem informanda re fieri potuit, Hebræorum in disserendo vim atque facultatem, vel paucis iis, quæ abs me commemorata sunt, satis illustrasse: siquidem ea Platonis sententia placet, dum is plebeiorum ac vulgarium hominum esse negat, propria nativæque rerum nomina invenire, sed tantum sapientis legislatoris, et scienter periteque ratiocinantis, qualem profecto cum Mosem ipsum, tum Hebraicorum oraculorum vim esse demonstravi. Quid ergo proximum est, nisi ut quemadmodum ipsi de rerum natura philosophati sint, exquiramus?

521 CAPUT VII.

De naturali Hebræorum philosophia.

Tertiam hanc Hebraicæ philosophiæ partem, quæ naturalis vocatur, quæque ab iisdem quoque, in rerum sola mente perceptarum, et corporis omnis expertium contemplationem, et in earum, quæ sensibus usurpantur, tractionem dividitur, laudatissimi prophetæ cum noverant ipsi per sese, tum, ubi postulare occasio, suis passim oraculis aspergebant: quam illi tamen neque conjecturis quibusdam, aut mortalis cogitationis industria didicerant, neque ullius sese humani præceptoris auctoritate jactabant: sed divinæ cuidam superioris potestatis vi, divinique Spiritus afflatui totam illam cognitionem acceptam ferebant. Quem illi quidem secuti, ut de rebus futuris infinita divinitus prædixerunt, sic etiam et de universi molitione infinita, quo modo natura postulabat, disputarunt, et de animantium ipsarum naturis infinita tractarunt; quibus et sexcenta de plantis in suis quique prophetiis addiderunt. Et sane Moses, qui lapidum etiam vires apprime calleret, non obiter aut perfunctorie, cum de summi sacerdotis cultu disserteret, in eorum consideratione versatus est. At vero Salomon, si quisquam alius, in hac physiologiæ parte summam omnino laudem est, vel ipso divinæ Scripturæ testimonio, consecutus. Sic enim illa: « Locutus est quoque Salomon, inquit, tria millia parabolas, et fuerunt carmina ejus quinque et mille. Et disputa-

Ἄ Ἐβερ τὸ παρώνυμον εἰληψε. Σημαίνει δὲ τοῦτο τὸν διαπερῶντα· ἐπει καὶ διάβασις καὶ διαπερῶν τῇ Ἑβραίων φωνῇ Ἐβερ ὀνομάζεται. Διδάσκει δὲ ὁ λόγος περὶ καὶ διαβαίνειν ἀπὸ τῶν τῆδε ἐπὶ τὰ θεῖα, μηδαμῶς τε ἐναπομένειν καὶ ἴστασθαι ἐπὶ τῇ θεῖα τῶν ὀρωμένων· ἀπὸ δὲ τούτων ἐπὶ τὰ ἀφανῆ καὶ ἀόρατα τῆς περὶ τοῦ τῶν ὄλων ποιητοῦ τε καὶ δημιουργοῦ θεολογίας διαβαίνειν. Ταύτη τοι τοὺς πρῶτους μόνῃ τῷ πανηγυρόντι καὶ αἰτίῳ τῶν ὄλων ἀνακειμένους, εὐσεβεῖα τε καθαρὰ καὶ ἀληθεῖ προσανέχοντας, Ἑβραίους ἐφώνουν, περατικούς τινας καὶ διαβεβηκότας τῇ διανοίᾳ τοὺς τοιούτους ἀποκαλοῦντες. Καὶ τί με δεῖ ἐπὶ πλείονι μηχανεῖν, τὰ πάντα συνάγοντα τῆς τῶν Ἑβραίων ὀνομάτων ὀρθότητος τε καὶ ἀκριβείας, τοῦ προβλήματος οἰκείας δεομένου πραγματείας; Πλὴν, ὡς ἐν τύπῳ φάναι, ἡγοῦμαι καὶ διὰ τῶν λεχθέντων τῆς παρ' Ἑβραίους λογικῆς διδασκαλίας τὴν ἀπόδειξιν παρεσχηκέναι· εἰ δὴ, κατὰ τὸν Πλάτωνα, οὐ φαύλων ἦν ἀνδρῶν οὐδὲ τῶν τυγχόντων, ἀλλὰ σοφοῦ καὶ διαλεκτικοῦ τινος νομοθέτου, φύσιν ὀνομάτων οἰκείαν τοῖς πράγμασιν εὐρέσθαι, οἷος ἡμῖν ὁ Μωσῆς καὶ τὰ Ἑβραίων ἀποδέδεικται λόγια. Τί δὴ οὖν μετὰ τὰ λογικὰ ἔπεται, ἢ τὰ φυσικὰ ἐπισκέψασθαι, ὅπως ποτὲ καὶ περὶ ταῦτα εἶχον Ἑβραίων παῖδες;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τῆς καθ' Ἑβραίους φυσιολογίας.

Καὶ τὸ τρίτον δὲ μέρος τῆς καθ' Ἑβραίους φιλοσοφίας (τοῦτο δ' ἦν τὸ φυσικόν, διαιρούμενον καὶ παρ' αὐτοῖς εἰς τε τὴν τῶν νοσητῶν καὶ ἀσωμάτων ἐπισημείαν, καὶ εἰς τὴν τῶν αἰσθητῶν φυσιολογίαν) οἱ κατὰ πάντα τέλει· προφητῶν ἡδεσάν τε, καὶ τοῖς οἰκείοις, ὅτε δὴ καιρὸς ἐκάλει, καταμίγνυον λόγους οὐ στοχασμοὺς καὶ θνητῆς διανοίας ἐπιτηδεύσει μαθόντες, οὐδ' ἐπὶ διδασκάλοις ἀνδράσι σεμνυόμενα, θεοφορήσει δὲ κρείττονος δυνάμεως, καὶ θεοῦ Πνεύματος ἐπινοίᾳ τὴν γνῶσιν ἀνατιθέντες. Ἐνθεν μυρία μὲν αὐτοῖς περὶ τῶν μελλόντων τεθέσπιστο, μυρία δὲ περὶ τῆς τοῦ παντός συστάσεως πεφυσιολόγητο· καὶ αὐτὰ πάλιν μυρία περὶ ζῶων φύσεως διεληγτο· πλείστα δὲ ὅσα καὶ περὶ φυτῶν ταῖς οἰκείαις ἕκαστος προφητείας κατεβέβητο. Μωσῆς δὲ, καὶ λίθων δυνάμεις εὐ μάλα ἐξεπιστάμενος, οὐ παρέργως ἐπὶ τῆς τοῦ ἀρχιερέως στολῆς τῆς τούτων κέρρητο θεωρίᾳ καὶ αὐτὰ πάλιν Σολομών, εἰ καὶ τῆς ἄλλοις, ἐν τῇ τούτων διαπρέψαι φυσιολογίᾳ πρὸς τῆς θείας μαρτυρεῖται Γραφῆς, ὅδε περιεχοῦσής· « Καὶ ἐλάλησε Σολομών τρισεχίλια παραβολὰς, καὶ ἦσαν ὄψοι αὐτοῦ πεντακισχίλια. Καὶ ἐλάλησε περὶ τῶν ξιῶν ἀπὸ τῆς κέδρου τῆς ἐν τῷ Λιδάνῳ καὶ ἕως τῆς ὑσσώπου τῆς ἐκπορευομένης διὰ τοῦ τοίχου. Καὶ ἐλάλησε περὶ τῶν κτηνῶν, καὶ περὶ τῶν πετεινῶν, καὶ περὶ τῶν ἔρπετων, καὶ περὶ τῶν ἰχθύων. Καὶ παρεγένοντο πάντες οἱ λαοὶ ἀκοῦσα· τῆς σοφίας Σολομώντος, καὶ

ἐλάμβανε δῶρα παρὰ πάντων τῶν βασιλέων τῆς γῆς, ὅσα ἤκουσαν τῆς σοφίας αὐτοῦ. » Ἐντεῦθεν ὁρμώμενος καὶ ὁ τὴν πηγάρον σοφίαν εἰς αὐτοῦ πρόσωπον ἀναθείς, ἔφη· « Αὐτὸς γάρ μοι ἔδωκε τῶν ὄντων γῶσιν ἀψευδῆ, εἰδέναι σύστασιν κόσμου, καὶ ἐνεργεῖαν στοιχείων, ἀρχὴν καὶ τέλος, καὶ μεσότητά χροῶν, τροπῶν ἀλλαγὰς, καὶ μεταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυτοῦ κύκλους, καὶ ἀστέρων θέσεις, φύσεις ζώων, καὶ θυμούς θηρίων, πνευμάτων βίας, καὶ διαλογισμούς ἀνθρώπων, καὶ διαφορὰς φυτῶν, καὶ δυνάμεις ῥιζῶν, ὅσα ἐστὶ κρυπτὰ καὶ ἀφανῆ, ἔγνω. Ἡ γὰρ πάντων τεχνίτις ἐδίδαξέ με Σοφία. » Πάλιν τε ὁ αὐτὸς Σολομῶν τὴν ῥευστήν τῶν σωμάτων οὐσίαν φυσιολογῶν, ἐν Ἐκκλησιαστήῃ φησὶ· « Ματαιότης ματαιότητων, καὶ πάντα ματαιότης. Τίς περισσεῖα τῶ ἀνθρώπῳ ἐν παντί μὴχθῃ αὐτοῦ, ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον ; » Καὶ ἐπιλέγει· « Τί τὸ γεγονός ; Αὐτὸ τὸ γενησόμενον· καὶ τί τὸ πεποιημένον ; Αὐτὸ τὸ ποιηθισόμενον· καὶ οὐκ ἔστι πᾶν πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον. » Ταῦτα γὰρ αὐτῷ καὶ τὰ τοιαῦτα πεφυσιολογῆται περὶ τῆς σωματικῆς οὐσίας. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ τοὺς ἄλλους Ἑβραίους ἐπιὼν σοφοῦς τῆς ὁμοίας οὐκ ἀμοίρους ἐπιστήμης· φυτῶν γοῦν, ὡς ἔφη ἡδὴ πρότερον, μυρία καὶ ζώων πέρι, χειρῶν τε καὶ ἐνὸδρων, καὶ προσέτι πτηνῶν φύσεως εἴρηται αὐτοῖς. Καὶ (31*) μὴν καὶ περὶ τῶν ἐν οὐρανῷ ἀστέρων· ἐπεὶ καὶ Ἄρκτου, καὶ Πλειάδος, Ὀρίωνος τε καὶ Ἀρκτούρου, ὃν Ἀρκτοφύλακα καὶ Βούτην Ἑλλῆσι φίλον ὀνομάζειν, μνήμη τις οὐχ ἦ τυχοῦσα τοῖς τῶν δηλοῦμένων ἐμφέρεται γράμμασιν. Ἄλλὰ καὶ περὶ συστάσεως κόσμου, τὰ τε περὶ τῆς τοῦ παντὸς τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως, ψυχῆς τε περιουσίας^a, καὶ λογικῶν ἀπάντων φύσεως ὀρωμένης τε, καὶ ἀφανοῦς δημιουργίας, τῆς τε καθόλου πρόνοιας, καὶ τούτων ἔτι πρότερον τὰ περὶ τοῦ πρώτου τῶν ὄλων αἰτίου, τῆς τε τοῦ δευτέρου θεολογίας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν διανοία μόνη ληπτῶν, τοὺς λόγους καὶ τὰς θεωρίας εὐ καὶ ἀκριβῶς περιειλήφασιν· ὡς μὴ ἂν ἀμαρτάνειν τοὺς μετὰ ταῦτα παρ' Ἑλλῆσι τὴν τούτων φύσιν ἀνηρευνηκότας πρεσβύτας^b ὡς νεωτέρους κατηκολουθήσαναι. Ταῦτα μὲν δὴ καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς φυσιολογίας. Διχῆ δὲ καὶ περὶ τούτων διαστειλάμενοι λόγον, τὸν μὲν περὶ τῶν αἰσθητῶν, οὐκ εἰς ἄκρον ὄντο δεῖν εἰς πολλοὺς ἐκφέρειν, οὐδέ γε τὰς αἰτίας τῆς (32) δημῶδες πλῆθος ἐκδιδάσκειν, πλὴν ὅσον (33) εἰδέναι, ὅτι τε μὴ ἀπηυτομάτισται τὸ πᾶν, μηδ' εἰχῆ καὶ ὡς ἔτυχεν ἐξ ἀλόγου φορᾶς ὑφέστηκεν· ἀγεται δ' ὑφ' ἡνιόχῳ Θεοῦ λόγῳ, καὶ δυνάμει σοφίας ἀρρήτου διακυβερνᾶται. Περὶ δὲ τῶν νοητῶν, ὅτι μὲν ἔστι, καὶ τίνα, ὅπη τε διατάξεως ἔχει, δυνάμει τε καὶ διαφορᾶς, εἴρηται μὲν, καὶ ταῖς ἱεραῖς βίβλοις ἐγκαταβέβληται, εἰς ἐξάκουστόν τε τοῖς παῖσι παραδέδοται, καθ' ὅσον εἰδέναι χρῆν τοὺς εὐσεβείας μεταποιουμέ-

^a III Reg. iv, 32. ^b Sap. vii, 17. ^c Eccl. i, 9, 10.

^a Forte περὶ οὐσίας. ^b Forte πρεσβύταις.

(31*) *Nal.* Forte καὶ. *EDIT.*

(32) *Tὰς αἰτίας τῆς.* Facile erat conijcere, suppleendum esse aut διατάξεως, aut συστάσεως, aut φύσεως αὐτῶν, aut aliq. simile. *Montac.* od. suppl. ὡν ὄντων φύσεως, sed addendum videtur præterea,

A vit super lignis, a cedro, quæ est in Libano, usque ad hyssopum, quæ egreditur de pariete. Et disseruit de jumentis, et volucris, et reptilibus, et piscibus. Et veniebant de cunctis populis, ad audiendam sapientiam Salomonis, et accipiebat munera ab universis regibus terræ, qui audiebant sapientiam ejus⁹⁶. » Atque hac ipse ratione commotus, dum parentem illam virtutis omnis sapientiam ejus beneficio tribueret, hunc in modum loquebatur : « Ipse enim, inquit, dedit mihi horum, quæ sunt, scientiam veram, ut sciam constitutionem mundi, et virtutes elementorum, initium, et consummationem, et medietatem temporum, vicissitudinum permutationes, et commutationes temporum, anni cursus, et stellarum dispositiones, naturas animalium, et iras bestiarum, vim ventorum, et cogitationes hominum, differentias virgultorum, et virtutes radicum, et quæcunque sunt absconsa, et improvisa didici ; **522** omnium enim artifex docuit me Sapientia⁹⁷. » Rursus idem ille Salomon de fluxa corporum natura disputans in Ecclesiaste : « Vanitas, inquit, vanitatum, et omnia vanitas. Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole⁹⁸ ? » Et paucis interjectis : « Quid est quod fuit ? Ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est ? ipsum quod faciendum est. Nihil est sub sole novum. » Hæc ille, aliaque his similia de corporea natura philosophatus est. Cæteros etiam Hebræorum sapientes si percurrere volueris, eadem instructos scientia fuisse reperies. Nam de plantis, uti jam ante dixi, deque animantium, sive quæ in terra, sive quæ in aquis degunt, ac de ipsarum etiam volucrum natura plurima docuerunt. Imo de cæli quoque sideribus disputarunt, cum et Ursæ, et Pleiadum, et Orionis, et Arcturi, quem Arctophylacem, quasi Ursæ custodem, et Booten Græci vocare solent, crebra in eorum scriptis mentio habeatur. Quin etiam de orbis molitione, deque universi conversione ac mutatione, de animi excellentia, de omnium ratione præditorum, seu quæ videtur, seu quæ non videtur, naturæ procreatione, de providentia rerum universitatem complexa, atque ante hæc omnia de principe rerum omnium causa, nec non de secundo illarum principio, cæterisque omnibus, quæ sola mente percipiuntur, egregias imprimis et accuratas disputationes habere. Ita profecto, citra omne aberrandi periculum, id pronuntiare liceat, qui e Græcis postea in scrutanda rerum istarum natura versati sunt, eos, utpote juniores, priscorum illorum vestigiis iustitisse. Atque hæc a nobis de universi apud Hebræos physiologia dicta sufficiant. Cæterum illi, cum duo tractationis hujus capita statuerent, alterum illud, quod res sensibus

τό, ante δημῶδες.

(33) *Πλὴν ὅσον.* Idem *Montac.* cod. suppl. ἦν ἀναγκαῖον. Sed Hellenismus his vocibus facile caret. Solum pro ὅτι τε μὴ, quæ sequuntur, mallet, ὅτι μὴδέ.

objectas complectitur, non subtiliter et enucleate A
 vulgo explicandum, nec singularum naturæ causas
 plebeïæ multitudini aperiendas putaverunt, nisi
 quantum necesse erat, ut omnes intelligerent, uni-
 versum hoc neque per sese, neque casu ac temere,
 fortuito quodam impetu exstitisse : at summi Mode-
 ratoris Dei ratione, et infinitæ Sapientiæ numine
 gubernari. Res autem illas quod atinet, quæ sola mente capiuntur, cum ejusmodi aliquas esse, tum
 illarum quoque gradum, vim, atque discrimen non modo sacræ passim litteræ docuerunt, sed etiam ea
 promiscue semper omnibus audire licuit, quantum iis quidem nota esse debuerunt, **523** qui pietatem
 profitentur, ut castigatoris et honestioris vitæ rationes intelligant. Sed tamen altiore[m] illum occul-
 tioremque sensum, quem includunt, iis duntaxat, qui ejus meminisse possent, sub arcanis verborum
 ac sententiarum involucris, quærendum descendumque reliquerunt. Atque hic operæ pretium fuerit,
 pauca quædam vel informandæ rei gratia, de hoc etiam altero genere disserere, quamque in eodem
 Hebræis affinia similiter ac genuina Plato senserit, demonstrare.

CAPUT VIII.

De rerum spiritualium physiologia.

Enimvero Platonem illum, quem tantopere omnes admirantur, in hac quoque rerum spiritualium et
 incorporarum doctrina et ratione explicanda, non modo sapientissimum Mose[m], verum etiam alios
 Hebræorum prophetas, secutum esse, vel ex ipsis ejus verbis manifeste constat : sive eam fama et
 auditione acceperit, cum certum sit, apud Ægyptios tunc temporis illum degisse, cum Hebræi patria
 secundo pulsî, Persis dominantibus, in Ægypto versarentur : sive per sese propriam rerum natu-
 ram rimatus, sive quocumque modo in eam divinitus cognitionem perductus fuerit. « Deus enim, »
 inquit Apostolus ⁹⁹, « ipsis manifestavit. Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quæ facta
 sunt, intellecta conspiciuntur, ipsa quoque ejus sempiterna virtus atque divinitas, ut sint inexcusa-
 biles. » Tu vero facile hujus rei veritatem ex sequentibus intelligas.

CAPUT IX.

De ente, Ex Mosis Platonisque doctrina.

Ejusmodi oraculum Moses sacris in litteris ex persona Dei pronuntiat ¹ : « Ego sum qui sum. Sic dices filiis Israel : Qui est, misit ad me vos. » Atque ita Deum unum ex omnibus vere esse, ac genus hoc nominis in eum proprie solum apteque convenire, declarat. Similiter de rerum quæ sensu percipiuntur, quæque corpore præditæ sunt, ortu simul atque interitu Salomon ita loquitur ² : **524** « Quid est, quod fuit ? ipsum quod futurum est. Nihil sub sole novum. Nec valet quisquam dicere : Ecce hoc recens est : jam enim præcessit in sæculis, quæ fuerunt ante nos. » Iidem nobis consequenter id omne quod est, in duo genera partiuntur, spiritale, sensuque perceptum : et spiritualia quidem, corpore libera, sed a natura cum instructa ratione, tum interitus ac mortis expertia esse statuunt ; contra vero sensibus obvia, in fluxu et corruptione, atque in assidua naturæ suæ mutatione versari. At universis unum ad principium caputque revocatis. unum

⁹⁹ Rom. 1, 20. ¹ Exod. 111, 14. ² Eccle. 1, 9, 10.^a Forte μεμνησθαι.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ τῆς τῶν νοητῶν φυσιολογίας.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς τῶν νοητῶν καὶ ἀσωμά-
 των παιδεύσεως καὶ θεωρίας τῷ πανσόφῳ Μωσεί καὶ
 τοῖς Ἑβραίων προφήταις Πλάτων ὁ θαυμασίος ἐπι-
 ηκολουθητικῶς διὰ τῶν οικειῶν φωνῶν ἔστι δῆλος· εἶτ'
 ἐξ ἀκοῆς εἰς αὐτὸν ἠκούσης μαθὼν, ἐπεὶ καὶ συνίστα-
 ται παρ' Αἰγυπτίους τῆνικαδὲ τὰς διατριβὰς πεποιθη-
 μένος, καθ' ὃν Ἑβραῖοι, τῆς οικείας δευτέρου ἀποπε-
 σόντες γῆς, Αἰγυπτίους ἐπεχωρίαζον, Περσῶν ἐπι-
 κρατούντων· εἶτε καὶ παρ' ἑαυτοῦ τῆ τῶν πραγμά-
 των ἐπιθελῶν φύσει· εἶτε ὁπωσοῦν ὑπὸ Θεοῦ κατα-
 αξιωθεὶς τῆς γνώσεως. « Ὁ Θεὸς γὰρ, » φησὶν, « αὐ-
 τοῖς ἐφάνερωσε. Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ πίστεως
 κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε αὐ-
 τοῦ ἀΐδιος δύναμις καὶ θεϊότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοῦς
 ἀναπολογῆτους. » Μάθοις δ' ἂν τὸ εἰρημένον ὧδέ τι
 διασκοπούμενος.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τοῦ ὄντος, Μωσέως καὶ Πλάτωνος.

Μωσέως ἐν ταῖς ἱεροφανταῖς χρησμὸν ἐκ προσω-
 ῶπου τοῦ Θεοῦ φήσαντος· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Οὕτως
 ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς
 ὑμᾶς· » παραθεμένου δὲ καὶ τὸν Θεὸν μόνον ἀντικρυς
 ὄντα, καὶ τῆσδε κυρίως καὶ ἀρμοδίως ἠξιωμένον τῆς
 κλήσεως ἀποφηναιμένου· πάλιν τε αὖ Σολομώντος
 περὶ τῆς τῶν αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν γενέσεώς τε
 καὶ φθορᾶς ἀνειπόντος· « Τί τὸ γεγονός; αὐτὸ τὸ γε-
 νησόμενον· καὶ οὐκ ἔστι πᾶν πρόσφατον ὑπὸ τὸν
 ἥλιον. Ὅς λαλήσει καὶ ἐρεῖ· Ἴδε, τοῦτο καινὸν ἐστίν·
 ἦδη γέγονεν ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς γενομένοις ἀπὸ ἐμ-
 προσθεν ἡμῶν· » τούτων δὲ καὶ ἡμῖν ἀκολουθῶς εἰς
 δύο τὸ πᾶν διαιρούντων, εἰς τε νοητῶν καὶ αἰσθητῶν
 καὶ τὸ μὲν νοητῶν ἀσώματων καὶ λογικῶν τὴν φύσιν,
 ἀφθαρτὸν τε καὶ ἀθάνατον εἶναι ὀριζομένων· τὸ δ'
 αἰσθητῶν ἐν βύσει καὶ φθορᾷ, μεταβολῇ τε καὶ τροπῇ
 τῆς οὐσίας ὑπάρχειν· πάντων δ' ἐπὶ μίαν ἀρχὴν ἀνα-
 κεφαλαιουμένων, ἐν τε εἶναι ἀγέννητον, καὶ τὸ κυρίως
 καὶ ἀληθῶς ὄν δογματιζόντων, τὸ πάντων ἀσωμάτων

καὶ σαμάτων αἰτιον· θέα τίνα τρόπον οὐ μόνον τὴν ἁ
 διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ τὰς λέξεις αὐτάς, καὶ τὰ βήματα
 τῆς Ἑβραίων γραφῆς παραξέσας ὁ Πλάτων, ἐξοι-
 κειοῦται τὸ δόγμα, πλατύτερον ὡδὲ πη διασαφῶν
 « Τί τὸ ὄν (34) αἰεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον; Καὶ τί τὸ
 γινόμενον μὲν αἰεὶ (35), ὄν δὲ οὐδέποτε; Τὸ μὲν δὴ,
 νῶσκει μετὰ λόγου περιληπτὸν, αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ
 ὄν (36)· τὸ δὲ, αἰσθήσει ἀλόγῳ δοξαστὸν, γινόμενον
 καὶ ἀπολλύμενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν.» Ἄρ' οὐ
 σαφῶς πέφηνεν ὁ θαυμάσιος τὸ μὲν παρὰ Μωσεί φη-
 σαν λόγιον· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, » μεταποίησας δι' αὐ-
 τοῦ· « Τί τὸ ὄν αἰεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον; » Καὶ τοῦτο
 γε λευκότερον διασαφῆσας (37) ἐν τῷ φάναι, « μὴδ'
 ἄλλο εἶναι τὸ ὄν ἢ τὸ οὐ σαρκὸς ὀφθαλμοῖς ὁρώμενον,
 νῦν δὲ καταλαμβανόμενον. » Ἐρωτήσας γοῦν, « Τί τὸ
 ὄν, » αὐτὸς ἑαυτῷ ἀποκρίνεται, λέγων· « Τὸ μὲν δὴ
 νῶσκει μετὰ λόγου περιληπτὸν ὄν. » Τὸ δὲ Σολομώντειον
 φῆσαν, « Τί τὸ γεγονός; Αὐτὸ τὸ γενησόμενον· καί
 τί τὸ πεποιημένον; Αὐτὸ τὸ ποιηθόμενον. » αὐ-
 τοῖς σχεδὸν ῥήμασι διερμηνεύσας ὁ ἄλλος ἄν εἴη, λέ-
 γων· « Τὸ μὲν α, αἰσθήσει ἀλόγῳ δοξαστὸν, γινόμενον
 καὶ ἀπολλύμενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν. » Οἷς καὶ
 ἐπιφέρει· « Τὰ τοιαῦτα (38) γὰρ πάντα μέρη χρόνου,
 τὸ ἦν, καὶ ἔσται· ἅ δὴ φέροντες λαμβάνομεν ἐπὶ τὴν
 αἰδιον οὐσαν, οὐκ ὀρθῶς. Λέγομεν γὰρ δὴ, ὡς ἦν,
 ἔστι τε καὶ ἔσται· τῇ δὲ τὸ ἔστι μόνον κατὰ τὴν
 ἀληθῆ λόγον προσήκει. Τὸ δὲ ἦν, καὶ τὸ ἔσται, περι-
 τὴν ἐν χρόνῳ γένεσιν οὐσαν (39) πρέπει λέγεσθαι·
 κινήσεις γὰρ ἔστων. Τὸ δὲ αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχον
 ἀκινήτως οὔτε πρῶτον οὔτε νεώτερον προσήκει
 γίνεσθαι διὰ χρόνον (40)· οὐδὲ γενέσθαι ποτὲ (41),
 οὐδὲ γεγονέναι νῦν, οὐδ' εἰσαυθὺς ἔσεσθαι τὸ παρά-
 πιν (42), οὐδ' ὅσα γένεσις τοῖς ἐν αἰσθήσει φερομέ-
 νοις προσήφεν· ἀλλὰ χρόνου ταῦτα, αἰῶνα μιμουμέ-
 νου καὶ κατ' ἀριθμὸν κυκλουμένου, γέγονεν εἶδη. »
 Καὶ πρὸς (43) τοῦτοις ἔτι τὰ τοιαῦτα· « Τὸ δὲ γεγονός
 εἶναι γεγονός, καὶ τὸ γινόμενον εἶναι γινόμενον· ἔτι
 τε τὸ γενησόμενον εἶναι γενησόμενον (44). » Καὶ ἵνα
 γε μὴ τις ἡμᾶς παρερμηνεύειν ἠγήσεται τὰς τοῦ
 φιλοσόφου φωνὰς, ὑπομνήμασι χρῆσομαι, τῶνδε τῶν

• Forte δέ.

(34) Τί τὸ... ὄν, etc. Adi Platonem in *Timæo*,
 pag. 526, edit. Græco-Lat. Ficini, ubi legitur, Τί τὸ
 ὄν μὲν αἰεὶ.

(35) Μὲν αἰεὶ. Plato delet αἰεὶ.

(36) Post αὐτὰ ὄν, Plato sic leg. τὸ δ' οὖν ὄντι,
 μετ' αἰσθήσεως ἀλόγῳ δοξαστὸν, γιν. , etc. (sic
 enim eo loco distinguendum.) Plura quidem verba :
 sensus tamen idem. Cæterum longior iste orationis
 ductus, magis Platonis ex genio, infra pag. 526.

(37) Λευκότερον διασαφῆσας. Hoc est ἐναργέ-
 στερον. Ita etiam infra, τὴν διὰ τοῦ δόγματος διάνοιαν
 καὶ Φίλων ὁ Ἑβραῖος λευκότερον ἐρμηνεύων.
 Ei lib. ult. λευκοῖς τοῖς ἐλέγχοις ἀπεγύμνωσα. Stra-
 tionis Iambographi versum, apud Athenæum lib. ix,
 pag. 583, Casaubonus sensum hunc secutus, so-
 lertier emendavit. Perperam ante legebatur:

Πηγὸς πάρεστιν; Πηγὸς; οὐχὶ λευκὰς εἰ
 ἔρεις, σαφέστερόν θ' ὁ βούλει μοι λέγειν;

Reposuit ille,

Πηγὸς πάρεστιν; Πηγὸς; οὐχὶ λευκὰ σὺ
 ἔρεις, etc.

Hærus sal postulabat a coquo, id enim erat πηγὸς
 πάρεστιν; coquus vocis hujus insolens, ac dubius,

esse duntaxat quod neque ortum habuerit, et pro-
 prie solum vereque sit, idemque omnium omnino,
 seu corpore careant, seu cum eo conjuncta sint,
 causam atque principium esse decernunt. Jam vide
 tu mihi, quo pacto ex Hebræorum litteris non sen-
 tentia modo, sed ipsis etiam vocibus verbisque de-
 rasis, hoc sibi Plato dogma vindicat, uberius paulo
 rem ita declarans : « Quid illud est, quod semper
 est, nec tamen ortum ullum habet ? Quid illud con-
 tra, quod semper nascitur, et nunquam est ? Prius
 illud quidem, quod semper atque eodem modo est
 ab sola intelligentia cum ratione percipitur. Alte-
 rum hoc, quod oritur simul et occidit, neque un-
 quam vere est, in ea duntaxat, quam sensus ab
 omni ratione vacuus efficit, opinione versatur. »

B Quid ? Annon illud Mosis oraculum : « Ego sum qui
 sum, » egregius Plato manifeste repræsentat, dum
 suis ipsum ita verbis exprimit : « Quid illud est,
 quod semper est, nec tamen ortum ullum habet ? »
 Quod etiam candidius et apertius illustravit, dum
 ait, aliud quod sit, esse nihil, nisi quod non corpo-
 ris oculis videatur, sed mente sola capiatur. Nam
 ubi quæsit, quid sit illud, quod est ; ita respon-
 det ipse sibi : « Nimirum illud, quod ab sola intel-
 ligentia percipitur. » Similiter, alterum hoc Salo-
 monis : « Quid est quod fuit ? ipsum quod futurum
 est. Quid est quod factum est ? ipsum quod facien-
 dum est, » verbis pene totidem interpretatur, dum
 ait : « Id autem, quod oritur simul et occidit, neque
 unquam vere est, in ea duntaxat, quam sensus ab
 omni ratione vacuus efficit, opinione versatur. »
 Quibus etiam quæ sequuntur, adjungit : « Quippe,
 temporis enim, inquit, partes istæ sunt, erat, atque,
 erit ; quas imprudentes sempiternæ etiam naturæ
 injuria tribuimus. Vulgo enim ita loquimur, erat,
 est, erit : cum tamen ei solum, est, proprie vereque
 conveniat. Erat, autem, vel, erit, de ortu, qui ali-
 quo tempore fiat, pronuntiare decet, quod utraque
 voce motus aliquis significetur. At quod eodem se
 modo semper ac citra motum ullum habeat, id pro-

πηγὸς ; inquit, admiranti similis. Tum instans, uti
 quid velit clarius aperiat, οὐχὶ λευκὰ σὺ εἶρεῖς ; etc.
 Ita λευκὰ, et σαφέστερον ἔρειν, pro eodem su-
 muntur.

D (38) Τὰ τοιαῦτα, etc. Eodem in *Timæo*, p. 529.
 Sed ibi locus hic ita concipitur : Ταῦτα δὲ πάντα,
 μέρος χρόνου· καὶ τὸ τε ἦν, τὸ τ' ἔσται, χρόνου γε-
 γονότος εἶδη φέροντες λαμβάν., etc. Eusebius sensum
 relinquit integrum, verba decurtavit.

(39) Γένεσιν οὐσαν. Plato γένεσιν ἰούσαν, quod
 est cum motu conjunctius.

(40) Διὰ χρόνον. Plato, ποτέ.

(41) Οὐδὲ γενέσθαι ποτέ. Hæc Plato non habet,
 quæ tamen libenter cum Eusebio retinuerim.

(42) Ἔσεσθαι τὸ παράπαν, etc. Sinceriora hæc
 videntur, quam ut apud Platonem legitur ἔσεσθαι
 τὸ παράπαν τε, οὐδὲν ὅσα γένεσις, etc., quæ tamen
 lectio improbanda non est.

(43) Καὶ πρὸς τοῦτοις ἔτι τὰ τοιαῦτα. Verba
 etiam hæc Platonis sunt, non Eusebii, ut videri posset.

(44) Εἶναι γενησόμενον. Sensus integritas pau-
 cula hæc exigebat, quæ sequuntur in Platone, καὶ
 τὸ μὴ ὄν, μὴ ὄν εἶναι· ὡν οὐδὲν ἀκριβῶς λέγομεν.

pter ipsum tempus neque vetustius unquam, neque recentius fieri potest : 525 imo neque factum esse aliquando, neque nunc primum exstitisse, neque omnino futurum esse, nec eorum aliud quidquam subire, quæ ipsemet ortus iis, quæ sensuum incertitudine jactantur, adjunxit : cum ista formæ quædam sint partesque temporis, quod æternitatem imitetur quidem, sed tamen certa quadam numerorum conversione volvatur. » Quo etiam ista pertinent : « Quod factum sit, id esse factum : quod fiat, id esse quod fit : denique quod futurum sit, futuram id esse. » Ac ne quis philosophi verba in alienum me sensum torquere crinemetur, eos ipsos commentarios, quibus illorum sententia declaratur, proferre juvat. Cum autem hoc in interpretandi genere plerique versati sint, mihi quidem satis hoc loco fuerit, Numenii Pythagorici, cujus percelebre nomen est, ipsissima quibus secundo *De bono* utitur, verba proferre.

CAPUT X.

Ex libro secundo Numenii pythagorici, De bono.

« Age vero, inquit ille, atque ad illud, quod est, quantum licet, aspiremus : omninoque pronuntiemus quod est, id neque fuisse unquam neque unquam futurum esse, at certo duntaxat præsentique tempore semper esse : quod sane tempus hoc modo præsens, si quis æternitatem dicere voluerit, me auctore quidem id faciat. At vero tempus præteritum, ejusmodi nos existimare decet, quod jam prorsus aufugerit, atque ita evanuerit, ut penitus esse desierit : futurum autem, quod nondum sit, tametsi ut sit aliquando, habere posse dicatur. Minus ergo consentaneæ fecerit, qui, quod est, id ipsum uno eodemque modo, vel absolute non esse, vel non amplius, vel nondum esse statuerit. Qui enim sic loquatur, is rem, quæ nunquam plane fieri possit, loquatur idem esse simul ac non esse. Quippe, hoc si semel verum esse dabitur, ægre sane admodum aliud quidvis esse poterit, ubi id ipsum, quod est, etiam qua tale est, nullum erit. Quod enim est, id sempiternum est, atque eodem sese modo constanter habet ; non autem vel ita fuit, ut deinde interierit, vel crevit modo, modo decrevit, vel majus nondum aut minus evasit. Præterea nec alio quovis motus genere, nec locotenus unquam movebitur. Fas enim utique non est, uti quod vere est, idem retrorsum vel antrosum ; sursum aut deorsum ; dextrorsum vel 526 sinistrorsum moveri omnino transferrive possit : ac ne circa sui quidem ipsius medium movebitur : sed hærebit potius, et immotum atque inconcussum per sese semper, eademque ratione consistet. » Idemque nonnullis interjectis, deinceps ita prosequitur : « Atque hæc muniendæ viæ gratia mihi dicta sunt Jam vero simulatione omni posita, nosse me incorporei nomen ingenue profitebor ; cum id nunc quidem pronuntiarum jucundius futurum videatur, quam sileri. Et quidem illud ipsum, quo de jampridem quæsitum, ei nomen esse contendo. Nec rideat hic quisquam, dum audit proprium incorporei nomen, substantiam atque id quod est, abs me constitui. Nominis quippe hujus eam esse causam intelligat, quod neque ortum habue-

• Ms., συμβούλομαι. b Ms., ἥδιον.

(45) Οὐκοῦν. Legere malui οὐκουν. Negat enim opinor, εἰκόσ esse, quod sequitur ; non affirmat : alioqui pugnantia loqueretur.

λόγων τὴν διάνοιαν ἐκφαίνουσι. Πλείους μὲν οὖν εἰς τὴν τούτων ἐπιβεβλήκασι θεωρίαν· ἐμοὶ δ' ἐξαρχεῖ τανῦν ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς Νοουμηρίου τοῦ Πυθαγορείου παραθέσθαι λέξεις, ἃς ἐν τῷ *Περὶ τὰγαθοῦ* δευτέρῳ συγγράμματι ᾧδὲ πη διέξεισιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Ἀπὸ τοῦ δευτέρου Περὶ τὰγαθοῦ, Νοουμηρίου τοῦ Πυθαγορείου.

« Φέρε οὖν, ὄση δύναμις, ἐγγύτατα πρὸς τὸ ἄναγώμεθα, καὶ λέγωμεν, τὸ ἄν οὔτε ποτὲ ἦν, οὔτε ποτὲ μὴ γένηται· ἀλλ' ἔστιν αἰὲν ἐν χρόνῳ ὠρισμένῳ, τῷ ἐνεστῶτι μόνῳ. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν ἐνεστῶτα εἰ τις ἐθέλει καλεῖν αἰῶνα, καὶ γὰρ συμβουλεύω· τὸν δὲ παρελθόντα χρόνον οἰεσθαι χροὴ ἡμᾶς, διαπεφευγῶτα, ἤδη διαπεφευγῶτα, ἀποδεδραχῆναι τε εἰς τὸ εἶναι μηκέτι· ὅ τε αὖ μέλλων ἐστὶ μὲν οὐδέπω, ἐπαγγέλλεται δὲ οἶός τε ἔσεσθαι ἤξειν εἰς τὸ εἶναι. Οὐκοῦν (45) εἰκόσ ἐστὶν ἐνὶ γε τρώπῳ νομίζεῖν τὸ ἄν ἦτοι μὴ εἶναι, ἢ μηκέτι, ἢ μηδέπω. Ὄστε, τούτου γε οὔτως λεγομένου, ἐν γίνεταί τι ἐν τῷ λόγῳ μέγα ἀδύνατον, εἶναι τε ὁμοῦ ταυτὸν, καὶ μὴ εἶναι. Εἰ δὲ οὕτως ἔχει, σχολῆ γ' ἂν ἄλλο τι εἶναι δύνατο, τοῦ ὄντος αὐτοῦ μὴ ὄντος κατὰ αὐτὸ τὸ ἄν. Τὸ γὰρ ἄν ἀϊδιὸν τε, βέβαιόν τε ἐστὶν, αἰὲν κατὰ ταυτὸν, καὶ ταυτὸν· καὶ οὐδὲ γέγονε μὲν, ἐφθάρη δὲ, οὐδ' ἐμεγεθύνατο μὲν, ἐμειώθη δέ· οὐδὲ μὴ ἐγένετο πῶ πλείον ἢ ἔλασσον· καὶ μὲν δὴ τὰ τε ἄλλα, καὶ οὐδὲ τοπικῶς κινήθησεται. Οὐδὲ γὰρ θέμις αὐτῷ κινήθησιν, οὐδὲ μὲν ὀπίσω, οὐδὲ πρόσω· οὔτε ἄνω ποτὲ, οὔτε κάτω· οὐδ' εἰς δεξιὰ, οὐδ' εἰς ἀριστερὰ μετατεθήσεται ποτε τὸ ἄν· οὔτε περὶ τὸ μέσον ποτὲ αὐτοῦ κινήθησεται· ἀλλὰ μέλλον καὶ ἐστῆσεται, καὶ ἀραρός τε καὶ ἐστηκός ἔσται κατὰ ταυτὰ ἔχον αἰὲν, καὶ ὡσαύτως. » Καὶ ἐξῆς μεθ' ἑτέρα ἐπιλέγει· « Τοσαῦτα μὲν οὖν μοι πρὸς ὀδοῦ. Αὐτός δ' οὐκέτι σχηματισθήσομαι, οὐδ' ἀγνοεῖν φῆσθαι τὸ ὄνομα τοῦ ἀσωμάτου· καὶ γὰρ κινδυνεύει νῦν ἤδη ἔϊον ἔϊναι εἰπεῖν μέλλον, ἢ μὴ εἰπεῖν. Καὶ δὴτα λέγω τὸ ὄνομα αὐτῷ εἶναι τοῦτο τὸ πάλαϊ ζητούμενον. Ἄλλὰ μὴ γελασάτω τις, ἐάν φῶ τοῦ ἀσωμάτου εἶναι ὄνομα οὐσίαν καὶ ἄν. Ἡ δὲ αἰτία τοῦ ὄντος ὀνοματός (46) ἐστὶ τὸ μὴ γεγονέναι, μηδὲ φθαρῆσθαι, μηδ' ἄλλην μῆτη κίνησιν μηδεμίαν ἐνδέχεσθαι, μηδὲ (46') μεταβολὴν κρείττω ἢ φαύλην· εἶναι δὲ ἀπλοῦν καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ ἐν ἰδέῃ τῇ αὐτῇ, καὶ μῆτη ἐθελούσιον ἐξίστασθαι τῆς ταυτέτητος, μὴ ὄφ' ἑτέρου προσαναγκάζεσθαι. Ἔφη δὲ καὶ ὁ Πλάτων ἐν *Κρατύλῳ* τὰ ὀνόματα ὁμοίωσαι τῶν πραγμάτων εἶναι αὐτὰ ἐπίθετα. Ἔστω οὖν καὶ δεδῶσθαι εἶναι τὸ ἄν τὸ ἀσώματον. » Εἰθ' ὑποκαταθὰς ἐπιλέγει· « Τὸ

(46) Τοῦ ὄντος ὀνοματός. Vocem ὄντος libenter exprunxerim.

(46') Μηδέ. Forte μῆτη. Edir.

ὄν εἶπον (47) ἀσώματον, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ νοητόν. Ἄ rit, neque interiturum sit : imo nec aliud prorsus ullum seu motus, seu mutationis, ejusque vel melioris, vel deterioris genus aliquando subiturum : sed omnino simplex et immutabile, adeoque in eadem semper naturæ suæ ratione persistat, quod ab illa nec suapte sponte, nec aliena vi ac necessitate discedat. Et sane Plato ipsemet in *Cratylō*, nomina ex propria quadam rerum similitudine imposita esse docet. Maneat igitur, et tanquam verum sumatur, incorporeum esse id quod est. Quibus paulo post iterum ista subjungit : « Id quod est incorporeum, idemque sola mente perceptum esse dicebant. Atque hæc sunt, quæ tum disputata fuisse memini. Mihi vero, si quis illam Platonis orationem requirat, hunc ipsi laborem allevare ac mollire placet ; si prius hoc monuero, quæ loco illo disputantur, ea si minus ad Platonis dogmata pertineant, alteri certe cuiquam, sed excellenti viro, summaque philosophandi vi prædito assignanda esse, cujusmodi Pythagoram fuisse dixeris. Sic igitur Plato : nam verborum meminisse conandum est : Quid illud est, inquit, quod semper est ? nec tamen ortum habet ullum ? Quid illud contra, quod oritur, et nunquam est ? Prius illud quidem ab sola intelligentia cum ratione percipitur : alterum hoc, quod oritur simul et occidit, neque unquam vere est, in ea duntaxat, quam sensus ab omni ratione vacuus efficit, opinione versatur. Quærit Plato, quid illud sit, quod est ; id sine dubio carere ortu statuens, quippe ortum in eo, quod est, locum habere negat : mutaretur enim aliqui : si autem mutaretur, sempiternum id non esset. » Inde aliquantum progressus hæc addit : « Si quod est, id omnino sempiternum et immutabile est, nec ab sese ulla unquam varietate discedit, sed in una semper eademque ratione permanet, illud unum profecto sit oportet, quod intelligentia cum ratione capiatur. Contra vero, si corpus fluit, 527 et repentina quadam mutatione abripitur, evanescit illud quidem, proindeque nullum est. Quare nihil admodum ille desipiat, qui corpus definiri non posse dixerit, sed ejusmodi esse, quod in sola, ut ait Plato, opinione versetur, dum oritur simul, et occidit, neque unquam vere est. » Hæc Numenius, quibus non Platonis modo, sed etiam

louge antiquioris Platone Moysis doctrinam illustravit. Itaque merito sane dictum illud hanc in rem celebre circumfertur, « Quid enim aliud Plato est, quam Moyses Attice loquens ? » Sed tamen vide mihi sis, num ejusdem sententiæ vim uberius adhuc Plutarchus aperiens, cum laudata superiorum philosophorum oratione, et Hebræorum simul theologia variis passim in locis explicata consentiat : dum modo ista Deo verba tribuuntur, « Quoniam ego Dominus Deus vester, et non mutor ², » modio in eundem Prophetam respiciens, ita pronuntiat : « Visibilia omnia transibunt et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient ³. » Vide, inquam, num proposita veluti quæstione, cum ejus qui sic apud Moysen loquebatur, « Ego sum qui sum, » et rursus, « Ego Dominus Deus vester,

² Malach. III, 6. ³ Psal. CI, 28.

(47) *Εἶπον*. Numenius ipse? an alii? Posterius hoc malui, quod addiderit, quæ audierat, ea se, quantum meminisse potuit, retulisse.

(48) Legi mallet *τὸν λόγον* ipsammet porro Platonis orationem intelligit, ut ex sequentibus manifeste constat.

(49) *Ἀόριστον*. Sensus, ni fallor, postulat *ἄριστόν*.

(50) *Καὶ ὡς φησι Πλάτ.* Malim *ὡς φησι Πλάτων*, καὶ *γινόμενον*, nam illud quoque, *δόξη μόνη δοξαστόν* Platonis erat.

et non mutor,) tum etiam alterius, qui Deum ipsum ita compellabat, « Tu autem idem ipse es,) mentem atque sententiam Plutarchus in suo *De syllaba εἰ* (es) quæ Delphico templo inscripta est, opusculo, interpretari velle videatur, his verbis.

CAPUT XI.

Ex Plutarchi opusculo, de syllaba εἰ Delphico templo inscripta.

« Equidem neque numerum, neque ordinem, neque vinculum, neque aliud quodlibet dimidiatæ particulæ genus ea syllaba significari existimo. Est omnino Dei perfectum ex sese integrumque nomen, quod ei, a quo pronuntiatur, una cum voce ipsum continuo potestatis divinæ sensum et cogitationem injiciat. Nam cum unumquemque nostrum, qui eo accedimus, hac veluti Deus salutatione compellat, Nos: e te ipsum, quod quidem nihilo minus sonat, quam *Salve* : tum vero nos, resalutandi numinis gratia, respondemus εἰ (es), quasi veram ac propriam, adeoque solam eique soli convenientem hanc a nobis appellationem tribui fateamur. Nos enim 528 vere nullo modo sumus : sed omnis omnino natura mortalis, in quodam interitus ortusque medio constituta, umbram sui duntaxat aliquam, exilemque ac lubricam opinionem ostendit; quam si incumbente in eam animo comprehendere volueris, tum vero, quemadmodum aquam si manu vehementius retinere coneris, dum premis, dum in unum cogis, effluit illa penitusque dilabitur. Sic ratio, dum eorum, quæ varios subinde casus ac mutationes subeunt, illustrem illam, quæ sibi objiciatur, speciem propius insequitur, aberrat ac luditur, quod, partim in id quod oritur, partim in id, quod interit, sic incurrat, nihil ut quod maneat, quodque vere sit, comprehendere omnino possit. Nam ut eundem fluvium, quod Heraclitus dicere solebat, bis nemo subire potest : ita mortalem naturam eodem in statu hærentem nemo bis attingat, sed repentino mutationis impetu dissipatur illico, rursumque colligitur; vel potius, ne rursum quidem aut postea, sed existit simul ac desinit, accedit simul simulque discedit. Ita quæ pars illius nascitur, ea nunquam, ut perfecte sit, assequitur, quod ortus ille neque unquam desinat, neque consistat usquam, sed jam inde ab semine, fetum inchoatum, mox infantem, puerum inde, inde adolescentem, tum juvenem, senem. vetulum, continua mutatione fugit, ac priores ortus ætatesque delet successione novarum. At nos ridicule sane facimus, qui mortem unam timeamus, jam mortui toties, totiesque morientes. Nec enim modo, quod Hera-

▲ *Fortè τῷ.*

(51) *Ὅτε οὖν*, etc. Adi Plutarchum in *Moralib.* pag. 391, sub finem.

(52) *Παθητῶν καὶ μεταβλητῶν*. Rectius, ut videtur, quam apud Plutarch. τῶν παθημάτων μεταβάντων.

(53) *Ἐρέργειαν*. Plutarchum secutus sum, apud quem editum est ἐνάργειαν.

(54) *Σκιδῶνσι, καὶ πάλιν συνάγεται*. Clarius legeretur σκιδναται, καὶ πάλιν συνάγεται.

(55) *Ἄερί γένεσις*. Librariis Eusebianis exciderunt quæ sequuntur, καὶ ἀέρος θάνατος, ὕδατι γένεσις.

A ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Πλουτάρχου ἀπὸ τοῦ ἐπιγεγραμμένου συνηγάματος, Περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς Εἰ.

« Ὅτε οὖν (51) ἀριθμὸν, οὔτε τάξιν, οὔτε σύνδεσμον, οὔτε ἄλλο τῶν ἑλλειπῶν μορίων οὐδὲν οἶμαι τὸ γράμμα σημαίνειν· ἀλλ' ἔστιν αὐτοτελὴς τοῦ θεοῦ προσαγορεύσις καὶ προσφώνησις, ἅμα τῷ ῥήματι τὸν φεγγόμενον εἰς ἔνοιαν καθιστάσα τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως. Ὁ γὰρ θεὸς ἕκαστον ἡμῶν τῶν ἐνταῦθα προσιώντων οἷον ἀσπαζόμενος προσαγορεύει τὸ ε, *Γνωθὶ σαυτὸν*, ὃ τοῦ *Χαίρε* δὴ οὐδὲν μείζον ἔστιν. Ἡμεῖς δὲ πάλιν, ἀμειβόμενοι τὸν θεόν, *Εἰ φάμεν*, ὡς ἀληθῆ καὶ ἀψευδῆ, καὶ μόνην μόνῃ προσήκουσαν, τὴν τοῦ *Εἰ* προσαγορεύσειν ἀποιδόντες. Ἡμῖν γὰρ ὄντως τοῦ εἶναι μέτεστιν οὐδὲν· ἀλλὰ θνητῆ πᾶσα φύσις ἐν μέσῳ φθορᾶς καὶ γενέσεως γενομένη, φάσμα παρέχει καὶ δόκωσιν ἀμυδρὰν καὶ ἀθέβαιον αὐτῆς. Ἄν δὲ τὴν διάνοιαν ἀπερείσις τις, λαθέσθαι βουλόμενος, ὥσπερ ἡ σφόδρα περιδραξίς ὕδατος, τῷ πιάζειν καὶ εἰς ταυτὸ συνάγειν, διαβρέον ἀπόλλυσι τὸ περιλαμβανόμενον· οὕτω τῶν παθητῶν καὶ μεταβλητῶν (52) ἕκαστου τὴν ἄγαν ἐνέργειαν (53) ὁ λόγος διώκων ἀποσφάλλεται, τῇ μὲν εἰς τὸ γινόμενον αὐτοῦ, τῇ δὲ εἰς τὸ φθειρόμενον, οὐδενὸς λαθέσθαι μένοντος, οὐδὲ ὄντος ἦντως, δυνάμενος. Ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δις τῷ αὐτῷ καθ' Ἡράκλειτον, οὐδὲ θνητῆς οὐσίας δις ἄψασθαι κατὰ ἔξιν, ἀλλ' ὀξύτητι καὶ τάχει μεταβολῆς σκιδῶνσι καὶ πάλιν συνάγει (54)· μάλλον δὲ οὐδὲ πάλιν, οὐδὲ ὑστερον, ἀλλ' ἅμα συνίσταται καὶ ἀπολείπει, καὶ πρόρσεισι καὶ ἄπεισι. Ὅθεν οὐδὲ εἰς τὸ εἶναι περαίνει τὸ γινόμενον αὐτῆς, τῷ μηδέποτε λήγειν μηδ' ἴστασθαι τὴν γένεσιν· ἀλλ' ἀπὸ σπέρματος αἰεὶ μεταβάλλουσιν, ἐμβροῦν ἐμποιεῖν εἴτα παιδα, μειράκιον ἐφεξῆς, νεανίσκον, ἄνδρα, πρεσβύτην, γέροντα, τὰς πρώτας φθειρούσιν γενέσεις καὶ ἡλικίας ταῖς ἐπιγινομέναις. Ἄλλ' ἡμεῖς ἕνα φοβούμεθα γελωίως θάνατον, πολλοὺς ἀποτεθνηχότες ἤδη θνήσκοντες. Οὐ γὰρ μόνον, ὡς Ἡράκλειτος ἔλεγε, πυρὸς θάνατος, ἀερί γένεσις (55), ἀλλ' ἔστι (56) σαφέστερον ἐπ' αὐτῶν ἡμῶν. Φθείρεται μὲν ὁ ἀκμάζων γενομένου γέροντος, ἐφθάρη δὲ ὁ νέος εἰς τὸν ἀκμάζοντα, καὶ ὁ παῖς εἰς τὸν νέον, εἰς δὲ τὸν παιδα τὸ νήπιον, ὃ δὲ χθὲς εἰς τὸν σήμερον τέθηκεν, ὃ δὲ σήμερον, εἰς τὸν αὔριον. Μένει δὲ οὐδὲ εἰς, οὐδέ ἔστιν εἰς, ἀλλὰ γινόμεθα πολλοὶ, περὶ ἕν τι φάντασμα καὶ κοινὸν ἐκμαγεῖον (57) ὕλης περιελαυνομένης, καὶ δι-

(56) *Ἄλλ' ἔστι*, etc. Plutarch. ἀλλ' ἔτι σαφ. ἐπ' αὐτῶν ἴδοις ἄν. Lege ergo; ἀλλ' ἔτι σαφέστερον ἐπ' αὐτῶν ἡμῶν ἴδοις ἄν.

(57) *Κοινὸν ἐκμαγεῖον*. Corpus, aut hominem ipsum, certa quadam specie figuraque præditum, κοινὸν ἐκμαγεῖον vocat : materia enim licet assidue uno in corpore mutationes efficiat, corpus tamen unum, quasi commune quoddam exemplar, quod adulterare sit nefas, intuetur. De alia vocis hujus acceptione, qua pro conceptaculo sumitur, consule Petavium nostrum in Not. ad orationem 1 Themistii pag. 517. Vide etiam infra pag. 845, ubi

σβαινούσης. Ἐπεὶ πῶς, οἱ αὐτοὶ μένοντες, ἑτέροις χαίρομεν νῦν, ἑτέροις πρότερον, τάναντία φιλούμεν, καὶ μισοῦμεν, καὶ θαυμάζομεν, καὶ ψέγομεν, ἀλλοῖς χρώμεθα λόγοις, ἀλλοῖς πάθεσιν, οὐκ εἶδος, οὐ μορφὴν, οὐ διάνοιαν ἔτι τὴν αὐτὴν ἔχοντες; Οὔτε γὰρ ἀνευ μεταβολῆς ἕτερα πάσχειν εἰκὸς, οὔτε μεταβάλλων ὁ αὐτὸς ἂν εἴη. Εἰ δὲ ὁ αὐτὸς οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτὸν μεταβάλλειν, γινόμενος ἕτερος ἐξ ἑτέρου· ψεύδεται δὲ ἡ ἀσθησις ἀγνοία τοῦ ὄντος, εἶναι τὸ φαινόμενον. Τί οὖν ὄντως ὄν ἐστι; Τὸ αἰδίων, καὶ ἀγέννητον, καὶ ἀφθαρτον, ᾧ χρόνος οὐδεὶς μεταβολὴν ἐπάγει· κινήτων γὰρ τι, καὶ κινουμένη συμφανταζόμενον (58) ὕλη, καὶ βέρον ἄελ, καὶ μὴ στέγον, ὡσπερ ἀγγεῖον φθορᾶς καὶ γενέσεως, ὁ χρόνος. Ἐξ οὗ (59) δὴ τὸ μὲν ἔπειτα, καὶ τὸ πρότερον, καὶ τὸ ἔσται λεγόμενον, καὶ τὸ γέγονεν, αὐτόθεν ἐξομολογησὶς ἔστι τοῦ μὴ ὄντος. Τὸ γὰρ ἐν τῷ εἶναι μὴδέπω (60) γεγονὸς, ἢ πεπαυμένον ἦδη τοῦ εἶναι, λέγειν, ὡς ἔστιν, εὐθὺς καὶ ἄποπον. Ἐν ᾧ δὲ μάλιστα τὴν νόησιν ἐπερείδοντες τοῦ χρόνου, τὸ ἐνέστηκε, καὶ τὸ πάρεστι, καὶ τὸ νῦν φεγγόμεθα, τοῦτ' αὖ πάλιν ἐκλυόμενος (61) ὁ λόγος ἀπόλλυσιν· ἐκθλίβεται γὰρ (62) εἰς τὸ μέλλον καὶ τὸ παρῳχημένον, ὡσπερ αὐγὴ (63) βουλομένοις ἰδεῖν, ἐξ ἀνάγκης διιστάμενον. Εἰ δὲ (64) ταυτὰ τῷ μετροῦντι πέπονθεν ἡ μετρομένη (65) φύσις, οὐδὲ αὐτὴ μόνον (66), οὐδὲ ὄν ἐστι, ἀλλὰ γινομένη (67) καὶ φθιρομένη κατὰ τὴν πρὸς τὸν χρόνον συννέμησιν. "Οὐεν οὐδὲν τοιούτων (68) ἔστιν ἐπὶ τοῦ ὄντος λέγειν, ὡς ἦν, ἢ ἔσται· ταῦτα γὰρ ἐγκλίσεις τινές, καὶ μεταβάσεις, καὶ παραλλάξεις τοῦ μένειν ἐν τῷ εἶναι μὴ πεφυκότος. Ἄλλ' ἔστιν ὁ Θεός, εἰ χρῆ (69) φάναί, καὶ ἔστι κατ' οὐδένα χρόνον, ἀλλὰ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν ἀκίνητον καὶ ἄχρονον, καὶ ἀνέγκλητον, καὶ οὐ πρότερον (70) οὐδὲν ἔστιν, οὐδὲ ὕστερον, οὐδὲ μέλλον, οὐδὲ

• *Fortē ἀνέγκλητον.*

materia ipsa, primo δεξαμένη, tum ἐκμαγεῖον vocatur.

(58) Καὶ κινουμένη συμφανταζ., etc. Ita reposuimus ex Plutarcho, cum perperam ante legeretur, ἢ κινουμένη, φανταζόμενον δη..

(59) Ἐξ οὗ. Melius abesset præpos. ἐξ, ut apud Plutarch. exprungitur.

(60) Μὴδέπω. Id etiam cum Plutarcho malui, quam μὴδέποτε, quod melius cum ἦδη, quod sequitur, committi videretur.

(61) Ἐκλυόμενος. Hanc lectionem vulgatæ illi apud Plutarch. prætulimus, ἄγαν ἐκδυόμενος. Eandem secutus videtur Latin. interpres, cum reddidit, *elanguescens ratio perdit*. At Gallico non satis hic, opinor, cum auctore convenit, qui sic vertit: *La raison le descendant incontinent, le destruit tout sur le champ*.

(62) Ἐκθλίβεται γὰρ. Tempus? an ratio? Postetius malui, ob sequentem ex visu comparisonem. Amiotus tamen ad tempus retulit, quod etiam vereor ut satis cum superiori membro cohæreat, in quo ἀπόλλυσιν veterat, destruit, hoc est, perimit.

(63) Ὡσπερ αὐγὴ, etc. Plutarch. ὡσπερ ἀκμῆ βουλομένοις ἰδεῖν, etc. Quæ sædissima labes doctissimo et elegantissimo Amioti imposuit. Sic enim ille, *comme le voulant voir necessairement mesparty en deux*, id est quasi duas in partes necessario distractum videre velit. Latino interpreti de Eusebiana lectione aliquidi suboluerat. Et altera lectio, quæ

clitus dicebat, ignis interitus, aeris ortus est, et aeris interitus, aquæ vicissim ortus: verum id in nobis etiam ipsis longe illustrius videre est: succedente sene vir exstinguitur, ut vir juvene, juvenis puero, puer infante exstincto succedit: imo he sternus in hodiernum interiit, ut in crastinum interit hodiernus. Manet autem nemo, nemo unus est, sed omnino multi efficimur, dum circa unum aliquod simulacrum exemplarque commune volutatur assidue labiturque materia. Enimvero si iidem manemus, qui tandem alia nobis modo placent, qui aliis ante ducebamur? qui contraria vel amamus aut odimus, vel prædicamus aut damnamus? qui denique aliter atque aliter vel loquimur, vel afficimur, non speciem, non vultum, non mentem amplius eandem retinentes? Quippe nec sine mutatione, tanta rerum in quoquam varietas, nec is, qui mutatur, idem esse potest. Idem porro si non est, ne est ipse quidem, sed ex continua sui mutatione alter subinde fit ex altero. Sensus interea, 529 quoniam ejus, quod est, naturam ignorat, quod esse adhuc videtur, id est falso opinatur. Ecquid igitur illud est, quod vere est? Id unum utique quod sempiternum est, quod ortu interituque caret, cui nullum tempus mutationem affert. Est enim omnino tempus mobile quiddam, quodque simul cum mobili materia semper fluens, ac nihil usquam firmitatis habens, sic tanquam vas aliquod interitus ortusque, cogitatur. Cujus profecto vel appellationes ipsæ posterius, prius, erit, fuit, illud non esse palam ac per sese confidentur. Nam quod vel nondum habuit ut sit, vel jam esse desiit, id esse, non nisi stolide absurdeque dicas. Quin etiam illud ipsum, quo maxime temporis cogitationem sustinemus atque fulcimus,

apud eumd. Plutarch. affertur, ἂν γῆ pro ἀκμῆ, licet etiam depravata, nostræ tamen propior est, quam vulgatæ. Tantum, sequente versu, libenter legerim, τὸ ἐξ ἀνάγκη.

(64) Εἰ δέ. Sic legendum, non ὁ δέ, ut apud Plutarch.

(65) Ἡ μετρομένη. Hinc etiam sædum errorem tolle, ἢ μέτρον μὲν, qui apud excusum Plutarch. invenerat, nec tamen eruditis interpretibus imposuit.

(66) Οὐδὲ αὐτὴ μόνον. Mutuam Plutarchus operam commodat, apud quem recte legitur, οὐδὲν αὐτῆς μόνον. Nisi malis, οὐδὲ αὐτὴ μόνον, quoniam forte melius cum sequenti membro, ἀλλὰ γινομένη, congrueret.

(67) Ἄλλὰ γινομένη. Plutarchus ἀλλὰ, γινόμενα πάντα, καὶ φθειρόμενα, κατ' αὐτὴν, πρὸς τὸν χρόνον συνεμίγη. Placet Eusebii.

(68) Οὐδὲν τοιούτων. Recte Plutarchus, οὐδ' ὄστιον.

(69) Εἰ χρῆ. Tollit particulam εἰ Plutarchus, et recte.

(70) Καὶ οὐ πρότερον. Hæc et sequentia perὶ τοῦ Θεοῦ dicuntur a Plutarcho, non perὶ τοῦ αἰῶνος, ut existimavit Latinus interpres. Amiotus quidem ad Deum retulit, sed vereor, ut satis ex Plutarchi mente reddiderit, *devant lequel rien n'est*, id est quo prius nihil est. Atque id in causa est, quamobrem Gallica sequens oratio minus cohæreere videatur.

alia: « Mea est ultio, et ego retribuam, dicit Dominus ¹¹; » necnon ista, « Quoniam vindex Dominus, et retribuet facientibus abundanter superbiam ¹². » Præterea cum illis, « Cui quidem affixus demisso compositoque animo comitatur, quisquis ad felicitatem aspirat, » congruit sane quod sequitur, « Post Dominum Deum tuum ambulabis ¹³. » Denique cum illis, « At vero superbia intumescens, abs Deo vacuus relinquitur, » hæc compone, « Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam ¹⁴, » et, « Lætitia impiorum, casus terribilis ¹⁵. » Ac de summo quidem rerum omnium moderatore Deo, hæc de infinitis pauca sufficiant; deinceps cujusmodi sint, quæ secundum ad principium pertinent, considera.

CAPUT XIV.

De secundo Hebræorum Platonisque principio.

De primo totius universi principio hæc a nobis pro confessis habeantur. **532** Nunc vero in secundi contemplationem ingredi, quod Dei Verbum, ac Deum ex Deo esse Hebræorum docent oracula, cujusmodi theologia nos etiam imbuti et informati sumus. Moyses certe quidem dominos agnoscit prædicatque duos, dum ait, « Et pluit Dominus a Domino ignem et sulphur, super impiorum civitatem ¹⁶, » ubi solito more similem apud Hebræos in ambobus litterarum notam expressit, quæ alia non est quam illa ipsa, quam efferre nequeunt, elementis quatuor informati divini Numinis appellatio. Eidem quoque David accinens, alius et ipse Hebræorum propheta simul et rex, ita loquitur: « Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis ¹⁷. » ubi quemadmodum prioris Domini voce Deum maximum, ita posteriori appellatione alterum ab illo declaravit. Quem enim cogitare fas est, qui ab ingenita divinitate ad ipsius dexteram considendi jus acceperit, præter unum illum, quo de sermo a nobis instituitur? Quem idem ipse propheta, planius adhuc alibi Patrii Verbum esse pronuntiat, dum illum universi molitorem esse testatur ac ponit, « Verbo, » inquit, « Domini cæli firmati sunt ¹⁸. » Quin omnium etiam, ejus ope et curatione indigentium, Servatorem illum esse confirmans, « Misit, inquit, Verbum suum, et sanavit eos ¹⁹. » Similiter ejusdem filius simul atque successor Salomon, appellatione quidem alia, sensu tamen prorsus eodem, pro Verbo Sapientiam nominans, hæc illius ex persona commemorat: « Ego Sapientia habitans in consilio, et cognitionem et intelligentiam invocavi ²⁰. » Tum paulo post ita prosequitur: « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua. Ante sæculum: fundavit me, in principio antequam terram faceret, antequam montes constitissent. Ante omnes colles gignit me. Quando præparabat cælum, aderam ipsi ²¹. » Eiusdem quoque sunt, quæ sequuntur, « Deus in Sapientia fundavit terram, præparavit cælum in prudentia; » tum etiam ista, « Omnia occulta et aperta novi: omnium enim artifex docuit me Sapientia ²². » Quibus sequentia deinceps adjungit, « Quid autem est Sapientia et quomodo genita est? Ego referam et non abscondam a vobis sacramenta, sed ab initio nativitatis investigabo ²³. » Deinde rem illustrans uberius,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου, Ἑβραίων καὶ Πλάτωνος.

Τὰ μὲν δὴ περὶ τοῦ πρώτου τῶν ὄλων αἰτίου, τούτων ἡμῖν ἀνωμολογήσθω τὸν τρόπον. Ἐπίσχεψαι δὲ καὶ τὰ περὶ τοῦ δευτέρου, ὃν δὴ Θεοῦ Λόγον, καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ εἶναι τὰ Ἑβραίων παιδεύει λόγια, καθάπερ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ θεολογεῖν δεδιδάμεθα. Ὁ μὲν οὖν Μωσῆς διαβρήδην δύο θεολογεῖ Κυρίου, ἐν οἷς φησι: « Καὶ ἔβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου πῦρ καὶ θεῖον ἐπὶ τὴν τῶν ἀσεβῶν πόλιν. » Ἐνθα συνήως ἐπὶ τῶν δύο τὴν ὁμοίαν τῶν παρ' Ἑβραίοις χαρακτηρισμῶν ἐποίησατο παράθεσιν· αὕτη δὲ ἐστὶ ἡ διὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἀνεκφώνητος παρ' αὐτοῖς θεολογία. Τούτῳ δὲ καὶ Δαβὶδ, ἄλλος προφήτης ἡμοῦ καὶ βασιλεὺς Ἑβραίων, συνάδων φησὶν: « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· τὸν μὲν ἀνωτάτω Θεὸν διὰ τοῦ πρώτου Κυρίου, τὸν δὲ τούτου δεῦτερον διὰ τῆς δευτέρας ἀποφήνας προσηγορίας. Τίνι γὰρ ἄλλῳ θέμις ὑπονοεῖν τὰ δεξιά διὰ τῆς ἀγεννήτου Θεότητος παραχωρεῖσθαι ἢ μόνῳ τῷ περὶ οὐλοῦ λόγῳ; ὃν ὁ αὐτὸς προφήτης ἐν ἑτέροις λευκώτερον διασαφεῖ Λόγον τοῦ Πατρὸς, δημιουργὸν τῶν ὄλων ὑφιστάμενος εἶναι τὸν θεολογούμενον, ἐν οἷς φησι: « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. » Καὶ Σωτῆρα δὲ τὸν αὐτὸν τῶν δεομένων τῆς παρ' αὐτοῦ θεραπείας εἰσάγει, λέγων: « Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς. » Καὶ ὁ τούτου δὲ παῖς ἡμοῦ καὶ διάδοχος Σολομῶν, ἑτέρῳ προσρήματι τὴν αὐτὴν παριστάς διάνοιαν, ἀντὶ Λόγου Σοφίαν εἰπὼν, τάδε ὡς ἐξ αὐτῆς προσώπου διεξείσιν: « Ἐγὼ ἡ Σοφία κατεσχῆνωσα βουλήν, καὶ γνώσιν, καὶ ἔνοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην. » Εἶθ' ἐξῆς ἐπιλέγει: « Κύριος ἐκτίσεν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέν με, ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τῆν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασθῆναι. Πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν γεννῶ με. Ἦνίκα ἠτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπάρημην αὐτῷ. » Τοῦ δ' αὐτοῦ πάλιν καὶ τάδε ἐστὶ: « Ὁ Θεὸς ἐν τῇ Σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, ἠτοίμασεν οὐρανοὺς ἐν φρονήσει. » Ἐπι δὲ τάδε λέγεται εἶναι τοῦ αὐτοῦ: « Καὶ ὅσα ἐστὶ κρυπτὰ καὶ ἐμφανῆ ἔργων· ἡ γὰρ πάντων τεχνίτις ἐδίδαξέν με Σοφία. » Εἰς τὴν ἐπιλέγει: « Τί δ' ἐστὶ Σοφία, καὶ πῶς ἐγένετο; Ἐγὼ ἀπαγγεῶ, καὶ οὐκ ἀποκρύψω ὑμῖν μυστήρια, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς γενέσεως ἐξιχνιάσω. » Καὶ ἐξῆς διασαφεῖ τὰ τοιαῦτα: « Ἔστι γὰρ αὕτη πνεῦμα νοερὸν, ἅγιον, μονογενὲς, πολυμερὲς, λεπτόν, εὐκίνητον, τρανὸν, ἀμόλυντον, παντοδύναμον, πανεπίσκοπον, καὶ διὰ πάντων χωρῶν πνευμάτων νοερῶν, καθαρῶν, λεπτῶν. Πάσης γὰρ κινήσεως κινητικώτερον Σοφία.

¹¹ Deut. xxxii, 7. ¹² Psal. xxx, 29. ¹³ Deut. xiii, 4. ¹⁴ Jac. iv, 8. ¹⁵ Job xx, 5, sec. LXX. ¹⁶ Gen. xix, 24. ¹⁷ Psal. cix, 1. ¹⁸ Psal. xxxii, 6. ¹⁹ Psal. cvi, 20. ²⁰ Prov. viii, 12. ²¹ ibid. 22. ²² ibid. ²³ Sap. vi, 24.

Διηκει δὲ καὶ χωρεῖ διὰ πάντων διὰ τὴν καθαρότητα. Ἄτριμις γὰρ ἐστὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ ἀπόβροια τῆς τοῦ Παντοκράτορος δόξης εἰλικρινής. Διὰ τοῦτο οὐδὲν μεμολυσμένον εἰς αὐτὴν παρεμπίπτει. Ἄπαύγασμα γὰρ ἐστὶ φωτὸς αἰδίου, καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδων τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. » — Διατείνει δὲ ἀπὸ πέρατος εἰς πέρας εὐρώστως, καὶ διοικεῖται τὰ πάντα χρηστῶς. » Ταῦτα μὲν ἡ Γραφή. Τὴν δὲ διὰ τοῦ δόγματος διάνοιαν Φίλων ὁ Ἑβραῖος λευκότερον ἐρμηνεύων τόνδε παρίστησι τὸν τρόπον.

« *Est enim, inquit, ipsa Spiritus intelligentiæ, sanctus, unigenitus, multiplex, subtilis, mobilis, disertus, incoquinatus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens, omnes permeans spiritus, intelligibiles, puros, tenuissimos: 533 omnibus enim mobilibus mobilior est Sapientia: penetrat autem ac pervadit omnia propter suam munditiam. Vapor est enim virtutis Dei, et emanatio quædam est Omnipotentis gloriæ sincera. Et ideo nihil inquinatum in eam incurrit. Candor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei efficacitatis, et imago bonitatis illius.* » — « *Attingit autem a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.* » Hæc Scriptura. Cujus quidem doctrinæ sensum Philo Hebræus expnens, clarius hunc in modum illustriusque repræsentat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Φίλωνος περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου.

« Εὐπρεπὲς (76) γὰρ τοῖς ἑταίριον πρὸς ἐπιστήμην θεμινοῖς ἐφίεσθαι μὲν τοῦ τὸ ἴδῃν· εἰ δὲ μὴ δύναιντο, τὴν γοῦν εἰκόνα αὐτοῦ τὸν ἱερῶτατον Λόγον. » Ἐν τῷ δ' αὐτῷ συγγράμματι καὶ τάδε φησὶ· « Κἂν μηδέπω μέντοι τυγχάνη τις ἀξιόχρεως υἱὸς Θεοῦ προσαγορευέσθαι, σπουδαζέτω κοσμεῖσθαι κατὰ τὸν πρωτόγονον αὐτοῦ Λόγον, τὸν ἀγγελῶν πρεσβύτατον, καὶ ὡς ἂν ἀρχάγγελον πολυώνυμον ὑπάρχοντα. Καὶ γὰρ ἀρχή, καὶ ὄνομα Θεοῦ, καὶ Λόγος, καὶ ὁ κατ' εἰκόνα ἄνθρωπος, καὶ ὁ ὄρων Ἰσραὴλ, προσαγορεύεται. διὰ προφήθην ὀλίγω πρότερον ἐπαίνεσαι τὰς ἀρετὰς τῶν φασκόντων ὅτι πάντες ἐσμὲν υἱοὶ ἐνδὸς ἀνθρώπου. Καὶ γὰρ εἰ μήπω ἱκανοὶ Θεοῦ παῖδες νομίζεσθαι γηγόναιμεν, ἀλλὰ τοὶ τῆς αἰδοῦς εἰκόνας αὐτοῦ Λόγου τοῦ ἱερῶτατου· Θεοῦ γὰρ εἰκὼν Λόγος ὁ πρεσβύτατος. » Καὶ πάλιν ἐπιλέγει· « Ἦκουσα μέντοι καὶ τῶν Μωσέως ἑταίρων τινὸς ἀποφθεγξαμένου τοιόνδε λόγιον· Ἰδοὺ ἄνθρωπος ἢ ὄνομα Ἀνατολή. Καινοτάτη πρόσρησις, ἂν γε τὸν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συνεστῶτα λέγεσθαι νομίσης· ἂν δὲ τὸν ἀσώματον ἐκείνον θεῖαν ἰδέαν φοροῦντα, ἱκανῶς ὁμολογήσεις, ὅτι εὐθυβολώτατον ὄνομα ἐπεφημίση τὴν Ἀνατολή αὐτῷ. Τοῦτον μὲν γὰρ πρεσβύτατον Ὑἱὸν ὁ τῶν ὅλων ἀνέτειλε Πατήρ, ὃν ἐτέρωθι πρωτόγονον ὠνόμασε. Καὶ ὁ γεννηθεὶς μέντοι, μιμούμενος τὰς τοῦ Πατρὸς ὁδοὺς, πρὸς παραδείματα ἀρχέτυπα τὰ ἐκείνου βλέπων, ἐμόρφου τὰ εἶδη. » Ταῦτά μοι ἀπὸ τοῦ Ἑβραίου Φίλωνος ἐνταῦθα κείσθω, ληφθέντα ἐκ συγγράμματος, ᾧ τίθεται ἐπιγραφή, *Περὶ τοῦ τὸ χεῖρον αὐτῷ κρείττονι* (77) *φιλεῖν ἐπιτίθεσθαι*. Ἦδη δὲ μοι καὶ ἔλλοτε τὰ τῆς τῶν παλαιῶν Ἑβραίων εὐσεβείας δόγματα παραθεμένω ἐν τοῖς τῆς *Εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς*, καὶ τὰ περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου διελήπται αὐτάρκως, ἐφ' ᾧ καὶ νῦν τοὺς φιλομαθεῖς ἀναπέμψω. Τοσοῦτων οὖν παρ' Ἑβραίοις, καὶ τόνδε τὸν τρόπον περὶ τοῦ δευτέρου τῶν ὅλων αἰτίου θεολογημένων, καιρὸς ἦδη καὶ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ *Ἐπιμενίδῃ* (78) τάδε λέγοντος ἐπακοῦσαι.

⁷⁶ Sap. vii, 22. ⁷⁷ Sap. viii, 1. ⁷⁸ Zach. vi, 12.

(76) *Εὐπρεπὲς*. Nondum occurrit hic Philonis locus. Proficetur quidem Eusebius pagina seq. hæc apud Philonem haberi, eo in lib. cui titulum fecerit, *Περὶ τοῦ χεῖρον τῷ κρείττονι φιλεῖν ἐπιτίθε-*

B

CAPUT XV.

De secundo principio, ex Philone.

« Decet enim, inquit, eos, qui cum scientia societatem inierunt ejus quod est, vivendi desiderio teneri; aut, si minus id possint, ejus saltem imaginis, hoc est sacratissimi Verbi. » Quod eodem libro, hæc etiam, quæ sequuntur, habet: « Ut quis minus adhuc Filii Dei appellatione dignus fuerit, se ipsum tamen ad primogenitum illius Verbum, qui angelorum antiquissimus, ac veluti archangelus plurimis nominibus insignis est, conformare conetur. Etenim principium, Dei Nomen, Verbum, Homo secundum imaginem, et videns Israel appellatur. Itaque ad celebrandas eorum virtutes paulo ante permotus sum, qui nos omnes hominis unius filios esse dicunt. Nam ut nondum idonei simus, qui pro Dei liberis habeamur, ejus quidem imaginis sensum omnem superantis, Verbi, inquam, sacratissimi esse possumus. Dei enim imago Verbum hoc antiquissimum est. » Tum ista subjungit: « Quin etiam ab socio Moysis aliquo ejusmodi pronuntiatum esse oraculum audivimus: Ecce homo, cui nomen Oriens. Nomen profecto nomen, si aliquem ex corpore animoque conflatum intelligas. Sin autem incorporeum illum ac divinum exemplar ferentem accipias, tum enimvero, convenientissimum hoc ipsi Orientis nomen impositum esse, facile admodum libenterque fateberis. Eum quippe Filium antiquissimum edidit universi Parens, quem etiam alibi Primogenitum appellavit. Is autem ex Deo genitus, 534 in archetypa illius exemplaria respiciendo formavit. » Hactenus ex illo Hebræi Philonis opere, cujus hic titulus est: *Deterius perfectiori semper infestum esse*. Verum cum jam alibi veterum Hebræorum dogmata pietatem religionemque complexa protulerim, tum vero quæ secundum ad principium pertinent, hoc in *Evangelicæ Præparationis* opere, satis abs me pro instituto quidem meo disputata sunt, ad quæ proinde nunc rei studiosos

σθαι. Qui liber etiamnum exstat, neque tamquam hæc ejus orationem repræsentat.

(77) *Αὐτῷ φιλεῖν*. Repone τῷ κρείττω.

(78) *Ἐν τῷ Ἐπιμενίδῃ*. Ita omnes, nec mutare

remittam. Cum igitur ejusmodi apud Hebræos de secundo rerum universarum principio theologiæ ratio fuerit, tempus jam est, uti Platonem in *Epimenide* ita disserentem audiamus.

CAPUT XVI.

De secundo principio, ex Platone.

« Et honores, inquit, habeamus, sic tamen, ut non jam annum alteri, alteri mensem, dies aliis tribuamus, aut ullum omnino tempus, quo suam quilibet conversionem absolvat, dum ad mundi, quem Verbum omnium longe divinissimum conformavit, perfectionem ipse concurrat. Quod quidem Verbum, quisquis beatus est, primum admirari, tum ejusdem, quatenus mortali naturæ fas est, cognoscendi amore ac studio teneri solet. » Idem in ea, quam ad Hermiam, Erastum, et Coriscum scribit epistola, dogmatis hujus sententiam prudenter admodum inseruit, his verbis: « Epistolam hanc a vobis tribus, inquit, simul convenientibus legi decet; sin autem, a duobus vicissim unaque conjunctis, idque quam sæpissime fieri poterit. Præterea pactum inter vos legemque ratam fixamque servari, sic ut in æquum bonum juretis: adeoque studio non illiberali, ac studii sorore doctrina mutuo conjuncti, in Deum ipsum rerum omnium sive præsentium, sive futurarum Præsidentem, necnon præsidis etiam principique parentem Dominum juretis, quem quidem, si modo recte philosophabimur, quantum homines beati possunt, clare omnes planeque cognoscemus. » Annon tibi videtur Plato dum hæc ait, Hebræorum dogmatis insistere? Unde enim alioqui in mentem ipsi veniret, Deum alterum ipsomet rerum, quæ procreantur, omnium principio superiorem, imo et universi moderatoris parentem appellare? Unde porro, huic ipsi **535** rerum conditoris parenti Domini nomen imponere? quæ profecto Græcorum nunquam auri- bus, imo ne animis quidem mortalium ante se tam vel hujus philosophi sententiæ fidem. vel insuper aliis opus est: audi præterea, quæ Plotinus in suo *De tribus substantiis principii vim et rationem habentibus* opere, hæc in verba persequitur.

CAPUT XVII.

De secundo principio, ex Plotino.

« Si quis, inquit, aspectabilem hunc mundum admiratur, ejus magnitudinem, speciem, conversionis ordinem sempiternæ, quique in eo versantur,

* Forte add. *ημέρας.*

libuit. Certum tamen est, *Ἐπινομίδι*: legendum esse, cum nec ullus exstet Platonis dialogus, hoc *Epimenidis* titulo: et in *Epinomide*, quæ sequuntur, pluribus a philosopho disputentur, p. 702. Qui etiam locus citatur a B. Cyrillo Alexandrino, lib. viii *adversus Julianum*, fol. 168, codic. manuscripti; et a B. Theodoro, *Græcar. affection.* lib. ii, pag. 32.

(79) *Καὶ τιμὰς ἀποδιδώμεν.* Soli videlicet, lunæ, reliquisque sideribus, de quibus ibi, tanquam de veris numinibus, impie loquitur.

(80) *Τοῖς δὲ, μήτε τινα μοῖραν.* Post τοῖς δὲ, addend. videbatur, *ἡμέρας*: ut enim soli annos, lunæ menses, ita cæteris, lunæque adeo ipsi, proprios in septimana dies ascribebant, quorum nomina etiam perseverant. Theodoretus legit τῷ δὲ μηνός τινος μοῖραν τάττ.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Πλάτωνος περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου.

« Καὶ τιμὰς ἀποδιδώμεν (79) μὴ τῷ μὲν ἑνιαυτῷ, τῷ δὲ μῆνα, τοῖς δὲ *, μήτε τινα μοῖραν (80) τάττωμεν, μήτε τινα χρόνον, ἐν ᾧ διεξέρχεται τὸν αὐτοῦ πόλον, συναποτελῶν κόσμον, ὃν ἔταξε Λόγος ὁ πάντων θεϊότατος: ὃν ὁ μὲν εὐδαίμων πρῶτον μὲν εὐδαίμασεν, ἔπειτα δὲ ἔρωτα ἔσχε τοῦ καταμαθεῖν ὅποσα θνητῇ φύσει δυνατά. » Καὶ ἐν ἐπιστολῇ (81) δὲ τῇ πρὸς Ἑρμεῖαν, Ἐραστόν τε καὶ Κορίσκον, εὖ μάλα πεφυλαγμένως τίθεται τὸ δόγμα, ὡς πρὸς λέξιν ἐπιστέλλων: « Ταύτην τὴν ἐπιστολὴν πάντας ἡμᾶς τρεῖς ὄντας ἀναγνῶναι χρὴ, μάλιστα μὲν ἀθρόους: εἰ δὲ μὴ, κατὰ δύο κοινῇ (82), κατὰ δύναμιν, ὡς οἶόν τέ ἐστι πλειστάκις: καὶ χρῆσθαι συνθήκῃ, καὶ νόμῳ κυρίῳ (83), ὃ ἐστὶ δίκαιον ἐπομύντας: σπουδῇ τε ἅμα μὴ ἀμούσῃ, καὶ τῇ τῆς σπουδῆς ἀδεληφῇ παιδείᾳ, καὶ τὸν τῶν πάντων Θεὸν ἡγεμόνα, τῶν τε ὄντων, καὶ τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ αἰτίου Πατέρα Κύριον ἐπομύντας: ὃν, ἐάν ὀρθῶς φιλοσοφώμεν, εἰσόμεθα πάντες σαφῶς εἰς δύναμιν ἀνθρώπων εὐδαιμόνων. » Ἄρά σοι δοκεῖ ταῦτα λέγων ὁ Πλάτων τοῖς Ἑβραίοις ἐπηκολουθηκέαι δόγμασιν; Ἡ πόθεν ἄλλοθεν ἐπῆλθεν αὐτῷ τοῦ πάντων τῶν γεννητῶν αἰτίου κρείττονα ἄλλον Θεόν, τὸν δὴ καὶ Πατέρα τοῦ πανηγεμόνος προσειπεῖν; Πόθεν δ' αὐτῷ τὸ τοῦ Κυρίου ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τοῦ δημιουργοῦ τάξει ἄνομα, μηδενὸς πᾶν πρὸ αὐτοῦ Ἑλλήνων ἀνομαίς, ἀλλὰ μηδὲ εἰς νοῦν ταῦτα καταβεβλημένου; Εἰ δὲ καὶ ἐτέρων ἡμῖν πάλιν μαρτυριῶν δεῖ εἰς ἀναμφίλεκτον παράστασιν τῆς τε τοῦ φιλοσόφου διανοίας, καὶ τῆς τοῦ λόγου κατασκευῆς: ἐπάκουσον οἷα Πλωτίνος, ἐν οἷς *Περὶ τῶν τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων* συνέταξε, διασαφεῖ γράφων.

quisquam injecerat. Jam si ad certam et exploratam vel hujus philosophi sententiæ fidem. vel susceptæ disputationis confirmationem, testimoniis

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Πλωτίνου περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου.

« Κόσμον αἰσθητῶν (84) τόνδε εἰ τις θαυμάζει, εἴτε τὸ μέγεθος, καὶ τὸ κάλλος, καὶ τὴν τάξιν τῆς φορᾶς τῆς αἰθρίας βλέπων, καὶ θεοὺς τοὺς ἐν αὐτῷ, τοὺς

(81) *Καὶ ἐν ἐπιστολῇ.* Sexta est Platonis epistola, cujus hic clausulam ascribit Eusebius; itemque BB. Clemens Alexandr. *Strom.* v, pag. 456, et Cyrillus Alexandr. loco paulo ante laudato.

(82) *Κατὰ δύο κοινῇ*, etc. Plato sic tantum legit κατὰ δύναμιν ὡς οἶόν τέ ἐστι πλειοστ. Illa tamen κατὰ δύο κοινῇ, et vertuntur a Ficino, et necessaria sunt; nec dubito, quin κατὰ δύναμιν superflua sint, cum sequatur ὡς οἶόν τέ ἐστι.

(83) *Καὶ νόμῳ κυρίῳ.* Ita Plato. Hinc et Eusebium nostrum correximus, et corrigi Cyrillus potest, apud quos, καὶ νόμῳ, καὶ κυρίῳ τούτῳ, sensu plane nullo. Erat et alius error in nostro, κεχρησθαι pro καὶ χρῆσθαι.

(84) *Κόσμον αἰσθητόν.* Locum hunc in Plotino leges, *Ennead.* v, lib. i, cap. 4-8.

μὲν ὄρωμένους, τοὺς δὲ καὶ ἀφανεῖς ὄντας, καὶ δαι-
 μονας, καὶ ζῶα, φυσὰ τε πάντα· ἐπὶ τὸ ἀρχέτυπον
 αὐτοῦ καὶ τὸ ἀληθινώτερον ἀναβάς, κάκει πάντα
 ἰδέτω νοητὰ, καὶ παρ' αὐτῶν ἃ ἄδεια ἐν οικείᾳ συνέσει
 καὶ ζωῇ, καὶ τοῦτον τὸν ἀκήρατον νοῦν προστάτην,
 καὶ Σοφίαν ἀμήχανον. « **Εἰθ'** ἐξῆς τούτοις ἐπιφέρει
 λέγων· « **Τίς** οὖν (85) τὸ τοῦτον γεννήσας; ὁ ἀπλοῦς,
 καὶ ὁ πρὸ τοῦ ἂ τοιοῦτου, ὁ ἀφίσιος τοῦ εἶναι καὶ πολ-
 λὸν εἶναι τοῦτον, ὁ τὸν ἀριθμὸν ποιῶν; Ὁ γὰρ ἀρι-
 θμὸς οὐ πρῶτος· καὶ γὰρ πρὸ τῆς δυάδος τὸ ἐν· δεύ-
 τερον δὲ δυάς, καὶ τὰρὰ τοῦ ἐνὸς γενομένη. » Καὶ
 πάλιν ἐπιβάς (85') ἐπιλέγει· « **Πῶς** οὖν (86), καὶ τί δεῖ
 νοῆσαι περὶ ἐκεῖνο (87) μένον; **Περὶ** λαμψίν ἐξ αὐτοῦ
 μὲν, ἐξ αὐτοῦ δὲ μένοντος· ὅσον ἡλίου (88) τὸ περὶ
 αὐτὸν λαμπρὸν φῶς περιθέον, ἐξ αὐτοῦ τε (89) ἀεὶ
 γεννώμενον, μένοντος δέ. Καὶ πάντα τὰ ὄντα ἕως
 μένει, ἐκ τῆς αὐτοῦ ὁ οὐσίας, ἀναγκαίαν τὴν περὶ
 αὐτὰ πρὸς τὸ ἔξω αὐτῶν, ἐκ τῆς παρουσίας δυνάμεως,
 διδῶσιν αὐτῶν ἐξηρητημένην ὑπόστασιν, εἰκόνα οὖσαν
 ὅσον ἀρχετύπου (90), ὧν ἐξέφυ· τῦρ μὲν τὴν παρ'
 αὐτῷ θεριμύτητα, καὶ χιῶν οὐκ εἰσὼ μόνον τὸ ψυχρὸν
 κατέχει. Μάλιστα δὲ ὅσα εὐώδη μαρτυρεῖ τούτῳ δ.
 Ἔως γὰρ ἐστὶ, πρόεισι τι ἐξ αὐτῶν περὶ αὐτὰ, ὧν
 ἀπολαύει ὑποστάντων (91) ὁ τε πλησίον. Καὶ πάντα
 ἃ ὅσα ἦδη τέλεια (92), γεννᾷ· τὸ δὴ (93) αἰεὶ τέλειον
 ἀεὶ καὶ ἀίδιον γεννᾷ· καὶ ἑλαττον δὲ ἑαυτοῦ γεννᾷ.
 Τί οὖν χρῆ (94) περὶ τοῦ τελειοτάτου λέγειν; μὴδὲν
 ἀπ' αὐτοῦ, ἢ τὰ μέγιστα μετ' αὐτό (95). Μέγιστον δὲ
 μετ' αὐτὸν νοῦς, καὶ δεῦτερον. Καὶ γὰρ ὄρξ ὁ νοῦς
 ἐκείνον, καὶ δεῖται αὐτοῦ μόνου· ἐκεῖνος δὲ τούτου
 οὐδέν. Καὶ τὸ γεννώμενον ἀπὸ κρείττονος νοῦ νοῦν
 εἶναι (96)· καὶ κρείττων ἀπάντων νοῦς, ὅτι τέλλω μετ'
 αὐτόν (97).¹ Τούτοις ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων· « **Ποθεῖ**
 δὲ (98) πᾶν τὸ γεννήσαν καὶ τὸ γεγεννημένον (99)· καὶ
 * **Pl.** αὐτῷ. ² **Pl. add.** πλήθους. * **Pl.** αὐτῶν.

(85) *Τίς οὖν.* Capite 5 Plotini.
 (85') *Ἐπιβάς.* Forte *ὑποβάς.* Edit.
 (86) *Πῶς οὖν.* Cap. 6 Plot. circa medium.
 (87) *Περὶ ἐκεῖνο.* Τὸ ἐν intellige, quode Plotinus
 ibi disputat.
 (88) *Ὅσον ἡλίου,* etc. Hinc Plotinum corrige
 apud quem mendosissime legitur, ὅσον ἡλίου τὸ περὶ
 αὐτὸ λαμπρὸν, ὡσπερ περὶ θεόν.
 (89) *Ἐξ αὐτοῦ τε.* Hæc etiam integriora quam
 et apud Plotin., ἐξ αὐτοῦ ἀεὶ γεννώμενον μένοντος.
 (90) *Ἀρχετύπου.* Ita Plotinus, et recte: cum apud
 Euseb. perperam ἀρχέτυπον legeretur.
 (91) *Ἀπολ. ὑποστάντων.* Mallem οὐ ἀπολ. ὑπο-
 στάντος, præcessit enim πρόεισι τι.
 (92) *Τέλεια.* Ut Plotin.; male enim Euseb. τέλειον.
 (93) *Τὸ δὴ* Longe melius quam τὸ δέ, quod Plu-
 tinus habet.
 (94) *Τί οὖν χρῆ.* Hæc laudantur etiam a Cyrillo
 Alexandr. *adversus Julianum apost.* lib. viii, f. 169,
 manuscr. Grævi; et Theodoretō lib. ii *Græcar. af-
 fect.*, pag. 35.
 (95) *Μετ' αὐτό.* Plot. et Cyrill. μετ' αὐτόν, re-
 etius, cum sequatur ἐκείνον, ἐκείνος: alioqui τὸ τέ-
 λειον, quod antecessit, αὐτὸ et ἐκείνο postularēt.
 (96) *Νοῦν εἶναι.* Subaudi χρῆ λέγειν, ἀπὸ κοινοῦ,
 quod Plotino frequentissimum est.
 (97) *Μετ' αὐτόν.* Quæ apud Plotinum sequuntur,
 Cyrillo digna visa sunt, quæ attexeret. Et merito
 quidem: sic enim habent: Ὅσον καὶ ἡ ψυχὴ, λόγος
 νοῦ, καὶ ἐνέργειά τις, ὡσπερ αὐτὸς ἐκείνου· ἀλλὰ
 ψυχῆς μὲν, ἀμυδρὸς ὁ λόγος· ὡς γὰρ εἰδῶλον νοῦ,

A deos, seu videri oculis, seu non videri possint, ge-
 nios item, animantes ac genera plantarum omnia
 considerans: idem ejus ad exemplar longe sane
 verius cogitatione aspirans, cuncta etiam ibi spiri-
 talia, atque apud ipsum in propria cognitione
 vitæque sempiterna, simulque mentem illam immu-
 tabilem, rerumque moderatricem omnium, et su-
 perioiorem quavis æstimatione sapientem contempletur.
 » Deinde quibusdam interjectis ita prosequitur:
 « Quis igitur illum coadidit? quis, inquam,
 simplex ille, tanta multitudine prior, causa quam-
 obrem ipse et est et multiplex est, ac numerum om-
 nem efficiens? Quippe, numerus enim primus non
 est, cum binario prius unum sit, secundusque bi-
 narius, atque ab uno procreatus. » Deinde pro-
 gressus ista subjungit: « Quo igitur modo, quidve
 nobis circa illud, dum idem perpetuo manet, cogi-
 tandum erit? Nempe fulgor aliquis circumfusos, ex
 ipso quidem, sed eodem persistente manans: cu-
 jusmodi solis fuerit clarum hocce lumen, quod circa
 illum volvitur, ab eoque continue, sed tamen e-
 odem manente producit. Ita plane quidquid est,
 quandiu manet, ex propria substantia, necessarium
 aliquid, quod in sese hæreat, ac semper ex sese pen-
 deat, foras tamen pro sua cujusque præsentī fa-
 cultate transmittit, quod ejus ipsius unde profectum
 est, sui tanquam exemplaris imago quædam ex-
 pressa sit. Et ignis quidem suum extra se calorem
 effundit: nixque suum frigus non intrinsecus mo-
 do inclusum tenet. Verum id potissimum omni
 odorum genere comprobatur: ex illis enim, quan-
 diu sunt, effluit circa sese aliquid, quod etiam cum
 vicinis naturæ suæ vim fructuumque communicat.
 Et **536** quoniam omnia, ubi maturitatem perfectio-
 a **Pl.** τοῦτο.

ταύτη καὶ εἰς νοῦν, βλέπειν δεῖ· νοῦς δὲ ὡσαύτως
 πρὸς ἐκεῖνον, ἵνα ἦ, νοῦς ὄρξ δὲ αὐτόν, οὐ χωρισθείς,
 ἀλλ' ὅτι μετ' αὐτόν καὶ μεταξὺ οὐδέν, ὡς οὐδὲ ψυχῆς
 καὶ νοῦ. Quibus ille verbis, cum aliquam SS. Triadis
 umbram informaret, sed quæ Ariani favere nimium
 videretur, addidit Cyrillus antidotum, quod facile
 præterminis Eusebium. Νοῦν μὲν γὰρ εἶναι φησι, τὸν
 κατ' ἡμᾶς Θεὸν Λόγον, inquit Cyrillus, ἐπεὶ τοι καὶ
 ἡμεῖς αὐτὸν Σοφίαν ὀνομάζομεν. Πλήν οὐκ ἐν μείρισιν,
 ἢ δευτέροις, κατὰ τι γούν ὀλως, τῆς τοῦ Πατρὸς
 ὑπεροχῆς καὶ δόξης· οὕτε μὴν, ὡς οὐκ ἔχοντα τὸ αὐ-
 τοτελές, φαμέν αὐτὸν τελειοῦσθαι ἐνορώντα τῷ Πατρὶ,
 καθὰ δὴ τούτοις δοκεῖ, etc. Iterumque: Ἐκεῖνοι μὲν,
 ὡδὲ τε δοξάζοντες, καὶ εἰς ἀνομοιότητα φύσεως κα-
 τασύροντες τὰ παρὰ γὰρ σφίσι τελευτασμένα, ψυχραῖς
 καὶ μαρκασιώδεσιν ἐπαυχόουσιν ἐννοίας· ἡμεῖς δὲ
 παντέλειον εἶναι φαμέν τὸν Πατέρα, ὁμοίως δὲ τὸν
 Υἱὸν, ὡς ἐκ τελείου τέλειον· καὶ μὴν καὶ τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον. Et Theodoretus: Τὴν Πλάτωνος διάνοιαν,
 inquit, ἀναπτύσσοντες καὶ ὁ Πλωτίνος καὶ ὁ Νουμή-
 νιος, τρία φασὶν αὐτὸν εἰρηκμένα υπέρχροννα, καὶ
 ἀίδια, Τάγαθόν, καὶ Νοῦν, καὶ τοῦ παντός τὴν Ψυχὴν·
 ὅν μὲν ἡμεῖς Πατέρα καλοῦμεν, Τάγαθόν ὀνομάζοντα,
 Νοῦν δὲ, ὅν ἡμεῖς Υἱὸν, καὶ Λόγον προσαγορεύομεν·
 τὴν δὲ τὰ πάντα ψύχουσαν, καὶ ζωοποιούσαν Δύναμιν,
 Ψυχὴν καλοῦντα, ἣν Πνεῦμα ἅγιον οἱ θεοὶ προσαγο-
 ρεῦσαι λόγῳ.
 (98) *Ποθεῖ δέ.* Plotinus cap. 6 extremo: Cyrillus
 et Theodoretus locis jam citatis.
 (99) *Καὶ τὸ γεγεννημένον.* Hæc unus habet Eu-

nenique suam assecuta sunt, aliud generare solent; proinde quod perfectum semper est, idem semper ac sempiternum aliquid generat, et ejusmodi aliquid, quod se ipso minus sit. Ecquid igitur de perfectissimo statuere nos oportet? Ab eo nihil, aut maxima secundum ipsum omnia proficisci. Atqui res post ipsum maxima, eademque secunda, mens est. Ipsum enim mens intuetur, eoque uno indiget; ipse autem mente nihil prorsus. Et sane si quid ab eo, qui mente melior superiorque sit, generatur, id mentem esse necesse est; ea vero rerum optima cæterarum est, quod eam cæteræ omnes consequantur. » Quibus hæc iterum addit: « Porro quisquis generavit, quod generatum abs sese est, studio simul et amore prosequitur, maxime vero si soli ambo genitor genitusque fuerint. Quod si genitus optimus sit, tum genitor cum eo simul ita necessario est, ut hoc tantum, quod alter ab illo sit, ab eodem secernatur. Et quidem genitoris imaginem mentem esse dicimus: id enim jam a nobis explicandam illustrius est. » Jam aliquot rursus interjectis: « Quamobrem, inquit, triplex rerum a Platone gradus ratioque statuitur, dum ait, circa universorum Deum, universa; at secundum, circa ea quæ secundo; tertium, circa ea quæ tertio ordine continentur, cuncta versari. Addit autem principii patrem esse, principii nomine mentem intelligens: Platoni quippe artifex mens est; idemque animus a mente in cratere illo procreari docet: ejus principii, hoc est mentis, parens sit bonum illud, quod mentem simul substantiamque prætergreditur. Præterea tam id quod est quam mentem ipsam, ideæ nomine appellare solet: prorsus ut ex bono mentem et ideam, ex mente animus existere agnoscat Plato; neque hoc philosophandi genus insolens sit ac nuperum, quod jam olim usurpatum fuerit, licet minus explicite et enucleate traditum: ejusque proinde, quæ nunc instituuntur, disputationes, interpretes modo quædam sint, quæ testimoniis ex Platone ipsius operibus depromptis, opiniones ejusmodi priscorum hominum fuisse confirmant. » Atque hæc Plotinus. Sequatur deinde Numenius, qui Platone quoque doctrinam digerendam enarrandamque suscipiens, in opere suo *De bono*, totidem verbis de secundo principio hunc in modum philosophatur.

CAPUT XVIII.

De eodem, ex Numenio.

« Quisquis ad Dei tum primi, tum secundi cognitionem aspirabit, inquit, eum singula prius suo quæque loco et ordine eleganter apteque dicere; tum ubi sua cuique sedes ratioque constiterit, apposite 537 de illis et accommodate disputare oportebit; secus vero minime. Alioqui, si quis an-

sebius, quæ tamen retinenda existimo: solum τὸ καὶ, libenter expungerem.

(1) *Τοῦτο ἀγαπᾷ, καὶ μ. δ. ὦ. μ. τ. γ. κ. τ. γ.* Hæc sumpsimus ex Plotino et Theodoro, quæ non leguntur in nostro. Eadem Cyrillus agnoscit, nisi quod pro ὅταν ὡς μόνου, scribit ὅταν ἐν ὧσι, quod vereor ut Platonice istis, aut Plotinice in mentem venerit. Nec quemquam moveat istuc μόνου, cum τὸ γεννησαν, καὶ τὸ γεγεννημένον: Græcorum hic idiotismus est, qui rei significatæ potius quam vocum ipsarum rationem sæpe habent, ut cum μεράκια εὐτυχεῖς dicuntur a Synesio, et al. id genus.

(2) *Τὸ ἀριστον.* Ita omnes, præter Cyrillum, apud quem male τὸ ἀριστον.

(3) *Τὸ γεννησαν.* Omnes præter Theodoretum, qui legit τὸ γεγεννημένον. Ego libenter utrumque conjunxerim, ut legatur, ὅταν δὲ καὶ ἀριστον ἢ τὸ γεγεννημένον, τὸ γεννησαν ἐξ ἀναγκ., etc.

A τὸ τοῦ ἀγαπᾷ, καὶ μάλιστα ὅταν ὡς μόνου, τὸ γεννησαν καὶ τὸ γεγεννημένον (1). Ὅταν δὲ καὶ τὸ ἀριστον (2) ἢ, τὸ γεννησαν (3) ἐξ ἀνάγκης σύνεστιν αὐτῷ, ὥστε (4) ἑτερότητι μόνον κεχωρισθαι. Εἰκόνα δὲ ἐκείνου εἶναι λέγομεν τὸν νοῦν· δεῖ γὰρ σαφέστερον λέγειν. » Καὶ πάλιν τοῦτοις ἐπιλέγει: « Καὶ διὰ τοῦτο (5) καὶ τὰ Πλάτωνος τριττὰ· πάντα περὶ τὸν βασιλέα φησὶ· πρῶτον περὶ τὰ πρῶτα· καὶ δεῦτερον περὶ τὰ δευτέρα· καὶ περὶ τὰ τρίτα τρίτον. Λέγει δὲ καὶ τοῦ αἰτίου εἶναι Πατέρα· αἴτιον μὲν τὸν νοῦν λέγων· δημιουργὸς γὰρ ὁ νοῦς αὐτῷ. Τοῦτον δὲ φησὶ τὴν ψυχὴν ποιεῖν ἐν τῷ κρατῆρι ἐκείνῳ. Τοῦ δὲ αἰτίου, νοῦ ὄντος, Πατέρα φησὶ τὰγαθὸν καὶ τὸ ἐπέκεινα νοῦ, καὶ ἐπέκεινα οὐσίας. Πολλαχῶ δὲ τὸ δν καὶ τὸν νοῦν τὴν ἰδέαν λέγει· ὥστε Πλάτωνος εἰδέναι ἐκ μὲν τοῦ

B ἀγαθοῦ τὸν νοῦν, ἐκ δὲ τοῦ νοῦ τὴν ψυχὴν· καὶ εἶναι τοῦς λόγους τοῦσδε μὴ καινοῦς, μηδὲ νῦν, ἀλλὰ πάλα μὲν εἰρησθαι μὴ ἀναπεπταμένους· τοῦς δὲ νῦν λόγους ἐξηγητὰς ἐκείνων γεγονέναι, μαρτυροῦν πιστωσαμένους τὰς δόξας ταύτας παλαιὰς εἶναι, τοῖς αὐτοῦ Πλάτωνος (6) γράμμασι. » Ταῦτα μὲν ὁ Πλωτίνιος· ὁ δὲ Νομηνίος, τὰ Πλάτωνος πρεσβεύων, ἐν τοῖς *Περὶ τὰγαθοῦ* τάδε καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου λέγων διερμηνεῖ.

ordine continentur, cuncta versari. Addit autem principii patrem esse, principii nomine mentem intelligens: Platoni quippe artifex mens est; idemque animus a mente in cratere illo procreari docet: ejus principii, hoc est mentis, parens sit bonum illud, quod mentem simul substantiamque prætergreditur. Præterea tam id quod est quam mentem ipsam, ideæ nomine appellare solet: prorsus ut ex bono mentem et ideam, ex mente animus existere agnoscat Plato; neque hoc philosophandi genus insolens sit ac nuperum, quod jam olim usurpatum fuerit, licet minus explicite et enucleate traditum: ejusque proinde, quæ nunc instituuntur, disputationes, interpretes modo quædam sint, quæ testimoniis ex Platone ipsius operibus depromptis, opiniones ejusmodi priscorum hominum fuisse confirmant. » Atque hæc Plotinus. Sequatur deinde Numenius, qui Platone quoque doctrinam digerendam enarrandamque suscipiens, in opere suo *De bono*, totidem verbis de secundo principio hunc in modum philosophatur.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

Νουμηνίου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

« Τὸν μέλλοντα (7) δὲ συνήσειν θεοῦ περὶ πρώτου καὶ δευτέρου χρηρὸν πρότερον διελεσθαι ἕκαστα ἐν τάξει καὶ ἐν εὐθημοσύνη τινί· κάπειτα ἐπὶν δοκῆ ἤδη εὐχεῖν, τότε καὶ δεῖ ἐπιχερεῖν εἰπεῖν κοσμίως· ἄλλως δὲ μὴ. Ἡ τῷ πρωϊότερον (8) πρὶν τὰ πρῶτα γενέσθαι ἀπομένῳ σποδὸς ὁ θησαυρὸς γίνεσθαι λέγεται. Μὴ δὴ

(4) Ὅστε. Al. omnes ὡς τῆ, quod etiam præulerim. Porro Cyrillus ista breviter et erudite sic explicat: Τὸ διὰ μέσου κείσθαι μηδὲν, κεχωρισθαι δὲ μόνῃ τῆ ἑτερότητι· καὶ οὐτὶ που τάχα τῆ κατὰ τὴν φύσιν· ἀλλ' ὅτι τὸ γεννησαν πρὸς τὸ γεννώμενον, μίαν πως ἔχει διαφορὰν, τὴν τοῦ ὅτι τὸ μὲν γεγέννηκε, τὸ δὲ γεγεννηται.

(5) Καὶ διὰ τοῦτο. Sequentia dabit Plotinus initio cap. 8. Qui locus a nobis in oblationibus diligentius expenditur.

(6) Αὐτοῦ Πλάτ. Lege αὐτοῦ τοῦ Πλάτ. cum Plotin.

(7) Τὸν μέλλοντα. Loci hujus principium a S. Cyrillo laudatur, et executitur eodem lib. viii cont. Julian., fol. 169, cod. manuscr.

(8) Ἡ τῷ πρωϊότερον. Hæc, usque ad ταυτὸν lin. 3 inclusive, omittuntur a Cyrillo, quæ tamen negligenda non sunt.

πάθωμεν ἡμεῖς ταυτόν· Θεὸν δὲ προσκαλεσάμενοι (9), ἑαυτοῦ γινώμενα γενόμενον τῷ λόγῳ, δεῖξαι θησαυρὸν φροντῖδων, ἀρχώμεθα οὕτως (10). Εὐκτέον μὲν ἦδη, διελέσθαι δὲ δεῖ (11). Ὁ Θεὸς, ὁ μὲν πρῶτος ἐν ἑαυτῷ ὢν, ἐστὶν ἀπλούς, διὰ τὸ, ἑαυτῷ συγγινόμενος διάλου, μήποτε εἶναι διαιρετός· ὁ Θεὸς μέντοι ὁ δεύτερος καὶ τρίτος ἐστὶν εἰς (12)· συμφερόμενος δὲ τῇ ὕλῃ δυάδι· οὕση, ἐνοί μὲν αὐτὴν, σχίζεται δὲ ὑπ' αὐτῆς, ἐπιθυμητικὸν εἶδος ἐχούσης καὶ βεούσης. Τῷ οὖν μὴ εἶναι πρὸς τῷ νοητῷ, ἦν γὰρ ἂν πρὸς ἐζυτῷ, διὰ τὸ τὴν ὕλην βλέπειν, ταύτης ἐπιμελούμενος, ἀπερίοπτος ἑαυτοῦ γίνεται. Καὶ ἄπτεται τοῦ αἰσθητοῦ καὶ περιέπει, ἀνάγει τε (13) ἐτι εἰς τὸ βῆσον ἦθος ἀπορεξόμενος ἂ τῆς ὕλης. » Καὶ μεθ' ἑτεράφηση· « Καὶ γὰρ οὐτε δημιουργεῖν ἐστι· χρεῖων τὸν πρῶτον, καὶ τοῦ δημιουργοῦντος (14) δὲ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ χρῆ εἶναι νομιζεσθαι Πατέρα τὸν πρῶτον Θεόν. Εἰ μὲν οὖν περὶ τοῦ δημιουργοῦ ζητοῦμεν, φάσκοντες δεῖν τὸν πρότερον ὑπάρξαντα, οὕτως ἂν ποιεῖν ἔχειν διαφερόντως, οἰκεία^b ἢ πρόσδος αὐτῆ γεγονυῖα ἂν εἴη τοῦ λόγου· εἰ δὲ περὶ τοῦ δημιουργοῦ μὴ ἐστὶν ὁ λόγος, ζητοῦμεν δὲ περὶ τοῦ πρώτου, ἀφοσιούμαι τε τὰ λεχθέντα, καὶ ἔστω μὲν ἐκεῖνα ἀρήρητα, μέτειμι δὲ εἰς τὸν λόγον (15), ἐτέρωθεν θηράσας. Πρὸ μέντοι τοῦ λόγου τῆς ἀλώσεως διομολογησώμεθα ἡμῖν αὐτοῖς ὁμολογίαν, οὐκ ἀμυρσθητήσιμον ἀκρῶσαι, τὸν μὲν πρῶτον Θεὸν ἀργὸν εἶναι ἔργων ξυμπάντων καὶ βασιλέα, τὸν δημιουργικὸν δὲ Θεὸν ἡγεμονεῖν, δι' οὐρανοῦ ἰόντα. Διὰ δὲ τούτου καὶ ὁ στίλος ἡμῖν ἐστὶ, κάτω τοῦ νοῦ πεμπομένου ἐν διεξόδῳ πᾶσι τοῖς κοινωῆσαι συντεταγμένοις. Βλέποντος μὲν οὖν καὶ ἐπεστραμμένου πρὸς ἡμῶν ἕκαστον τοῦ Θεοῦ, συμβάλλει· ζῆν τε καὶ βιώσκεισθαι τότε τὰ σώματα, κηδεύοντα (16) τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀκροβολισμοῖς· μεταστρέφοντος δὲ εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιωπὴν τοῦ Θεοῦ, ταῦτα μὲν ἀποσβέννυσθαι, τὸν δὲ νοῦν ζῆν, βίον ἐπαυρόμενον εὐδαίμονος. » Ταῦτα ὁ Νουήνιος. Σὺ δὲ γε παράθεαι αὐτοῖς τὰ ἀπὸ τῆς τοῦ Δαθιδ προφητείας πάλαι παρ' Ἑβραίων τούτων ἀδόμενα τὸν τρόπον· « Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου· πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι δούναί τὴν τροφήν αὐτοῖς εἰς εὐκαιρον. Δόντος σου αὐτοῖς, συλλέξουσιν· ἀνοίξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ πάντα πληρωθήσεται χρηστότης. Ἀποστρέψαντος δὲ σου

A tequam primum illud factum et constitutum erit, citius aliquid, quam par esset, avidiusque suscepit, sous ei thesaurus cinis futurus est. Ne idem igitur nobis eveniat, studiose caveamus: Deumque proinde obtestati, ut nostræ huic disputationi suimet ipsius canon ac regula esse velit, nobisque cogitationum thesaurum aperire, ita demum ordiamur. Prius enim fundendæ preces, tum ad explicitam rei tractationem accedendum. Primus ille Deus, ut in se ipso est, ita simplex omnino est, quod qui secum ipse totus perpetuoque versatur, divulsus esse nunquam distractusque possit. Ac secundus quidem tertiusque Deus unus est, idem tamen, quod simul cum materia, qui binarius quidam est, circumferatur, ut eam conjungat, ab ea tamen, quæ vim aliquam concupiscendi habet, assidueque fluit, dividitur. Quod igitur ad id quod spiritale est, minus adhærescat (alioqui enim ad se ipsum adhæresceret), dum in contemplanda materia diligentius occupatur, se ipsum contemplari non potest. Verum quæ sensibus usurpantur non attingit tractatque modo, sed etiam in proprias ejus quam expetit versatque, materiæ condiciones devolvitur. » Idemque nonnullis interjectis: « Nec enim, inquit, primum illum Deum quidquam moliri fas est, sed potius artificis Dei Patrem ipsum habere non oportet. Et quidem si de artifice quæstio est, cum illum ante jam exstitisse necessario, atque ita demum excellenti quodam singularique modo agere posse dicimus, commodus hic et opportunus orationis ingressus jure videatur. At si, omisso artifice, de primo Deo loqui placet, genus id orationis usurpare religio sit. Quare, quæ dicta sunt, dicta esse nolim: ducendam aliunde mihi disputationem hanc statuam. Ac primum quidem antequam eum in sermonem ingredimur, id apud nos in confessio maneat, quo de prorsus qui audiat, nemo dubitare merito possit, Deum primum et ab opere omni vacare, et regem esse universi: artificem vero Deum, cælum permeando, cuncta moderari. Et sane comectus noster atque apparatus omnis, ipsius beneficium est, dum certa progressionem, huc meus ad eos omnes transmittitur, quos in ejus communionem vocari pro suo cujusque gradu et conditione fas sit. Itaque dum in quemque nostrum conver-

^a Forte ἐπορεξόμενος. ^b Ms., ἐοικυῖα.

(9) Προσκαλεσάμενοι. Male apud Cyrill. προσκαλεσάμενος.

(10) Ἀρχώμεθα οὕτως. Sic legendum, non ἀρχώμεθα δὲ οὕτως, ut apud eumdem Cyrillum.

(11) Εὐκτέον μὲν ἦδη, δ. δ. δ. Sunt hæc ἀνδρὸς μάλα εὐλαβομένου, quæ tamen Cyrillus præterit.

(12) Ἐστὶν εἰς. Cyrill., ἐστὶ ὁ εἰς. Nec plura subdit ex Numenio, credo quod sequentia minus Christiana essent.

(13) Ἀνάγει τε, etc. Rectius, opinor, et magis auctoris ex sensu legeretur, παράγει τε ἑ. ε. τ. ἱ. ἦ. ἧς ἐπαυρέξαιτο ὕλης, quam lectionem in versione secutus sum.

(14) Καὶ τοῦ δημιουργοῦντος. Interpolatus hic locus est, quem partim ex manuscr., partim etiam

ex Cyrillo, qui pauca hæc prioribus subjungit, emendare licet. Sic ergo legendum καὶ τοῦ δημιουργοῦντος δὲ Θεοῦ χρῆ εἶναι, καὶ νομιζεσθαι Πατέρα τ. π. θ.

(15) Ἐλεῖν τὸν λόγον. Prorsus, ut Gallice, prendre son discours. Nec alia est quæ sequitur, ἄλωσις τοῦ λόγου. Cujusmodi tamen Ἑλληνισμὸν apud veteres observare me vix memini. Sequens dictio magis adhuc intricata.

(16) Κηδεύοντα, etc. Obsecro, quid istuc est, κηδεύειν Θεοῦ τοῖς ἀκροβολισμοῖς? Reddidi, perinde ac si legeretur κηδεύόμενα. Nam ἀκροβολισμοὶ quidem, significare videntur ἄκρας τῶν ἀκτίνων βολάς, hæc tamen pag. seq. totidem verbis repetuntur.

sus intuetur Deus, tum enim vero sua corporibus vita, suus vigor inest, quod immissis divinitus radiis foveantur. Sin autem ad sui ipsius contemplationem oculos revocarit, tum res inferiores extinguendo subito, mens autem ipsa non vivere modo, sed etiam beate admodum vivere. » Hæc Numenius. Quæ cum iis confer, amabo, quæ jam olim apud Hebræos his verbis David propheta cecinerat ²⁷ : « Quam magnificata sunt opera tua! omnia in **538** sapientia fecisti : impleta est terra creatione tua. Omnia a te exspectant, ut des illis escam in tempore. Dante te illis colligent : aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate. Avertente autem te faciem, turbabuntur : auferes spiritum eorum, et deficiet, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ. » Quid enim hæc ab illa philosophi mente discrepant, dum ait, Dum in quemque nostrum conversus intuetur Deus, tum enimvero sua corporibus vita, suus vigor inest, quod immissis divinitus radiis foveantur? Sin autem ad sui ipsius contemplationem oculos revocarit, tum res inferiores subito extinguantur necesse est. Rursus cum ita Christus in salutari Evangelio de seipso loquatur, « Ego sum vitis, Pater meus agricola, vos palmites ²⁸ ; » vide porro eujusmodi sit Numenii de secundo principio theologia. « Quemadmodum, inquit, agricolam inter et eum qui plantat, relatio quædam est, ita plane Deus primus ad artificem Deum refertur. Nam primus quidem, ut omnis animæ semen est, in iis omnibus seminat, quæ ad aliquod sui consortium et communionem vocavit : at vero legislator, quæ jam ab illo proseminata sunt, eadem inserit ipse ac dividit, atque in nostrum quemque transplantat. » Itemque postea, dum hac in explicanda quæstione versatur, *Quemadmodum a primo principio secundum oriatur* ita scribit : « Quæcunque post-

²⁷ Psal. ciii, 24. ²⁸ Joan. xv, 5.

(17) *Τὰ φυτεύοντα*. Lege τὸν φυτεύοντα. Ex sequentibus enim manifeste constat, primum Deum cum agricola, secundum vero cum satore conferri.

(18) *Ἐστίν*. Quid si ἔχει? nisi forte hic etiam sic intelligas ἀναφερόμενος.

(19) *Ἐστίν*. Legendum videtur οἷα δὴ ἐστίν, vel al. simile.

(20) *Νόμισμα κοίλον*. Aptius, opinor, ἀργύριον, vel ἀργυρον κοίλον diceret, quod calatum argentum Latini vocarunt. Eodem fortassis ex capite Pollux lib. 1, c. 4. sect. 15, hæc inter se conjungit, ut admodum affinia, κοιλάναι λίθον εἰς θεοῦ μορφὴν, καὶ διαγλύψαι, καὶ διατυπῶσαι, καὶ διαξέσαι. Excavantur enim quæ celantur, licet aliæ subinde partes emineant. Aristoteles *Œconom.* lib. 11, ubi Didalis Persæ factum commemorat : Προελθὼν, inquit, ἐς αὐτὸ (s. τὸ χωρίον) ἔλαβεν ἐκ τῶν ἐνότων λερῶν, ἕως ἐνῆν κοίλος ἀργυρος, ubi omnes κοίλον ἀργυρον, argentea vasa accipiunt, quod ea fere cava esse soleant. Causæ nihil video, quamobrem ἀργύριον κοίλον Plutarcho sit argentum celatum, ἀργυρος κοίλος Aristoteli non sit. Ita quidquid præcipue, ac veluti, κατὰ τὸ προηγούμενον, alius profundiusque subsidit, etiamsi κατ' ἀκολουθίαν aliunde simul intumescat, id κοίλον, aut κοιλαινόμενον dicebatur : ut κοίλη θάλαττα, et κοιλαινουμένη, subsidens, ac

τὸ πρόσωπον, παραχθῆσονται· ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Τί γὰρ ταῦτα διαφέρει ἀν τῆς φασκούςης τοῦ φιλοσόφου διανοίας, ὡς ἄρα βλέποντος μὲν καὶ ἐπεστραμμένου πρὸς ἡμῶν ἕκαστον τοῦ Θεοῦ, συμβαίνει ζῆν τε καὶ βιώσκεισθαι τότε τὰ σώματα κηθεύοντα τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀκροβολισμοῖς· μεταστρέφοντος δὲ εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιωπὴν τοῦ Θεοῦ, ταῦτα ἀποσβέννυσθαι; Πάλιν δ' αὖ τοῦ Σωτηρίου λόγου παρ' ἡμῖν φάντος, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος, ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός, ὑμεῖς τὰ κλήματα. » ὁ Νομῆνιος ἐπάκουσον οἷα περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου θεολογεί· « Ὅσπερ δὲ πάλιν λόγος ἐστὶ γεωργὸς πρὸς τὰ φυτεύοντα (17) ἀναφερόμενος· τὸν αὐτὸν λόγον μάλιστα ἐστίν (18) ὁ πρῶτος θεός πρὸς τὸν Δημιουργόν. Ὁ μὲν γὰρ, ὡν σπέρμα πάσης ψυχῆς, σπεῖρει εἰς τὰ μεταλαγχάνοντα αὐτοῦ χρήματα σύμπαντα· ὁ νομοθέτης δὲ φυτεύει καὶ διανέμει, καὶ μεταφυτεύει εἰς ἡμᾶς ἐκάστους τὰ ἐκεῖθεν προκαταβεβλημένα. » Καὶ ἐξῆς δὲ πάλιν περὶ τοῦ, *Πῶς ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰτίου τὸ δεύτερον ὑπέστη*, τοιάδε φησίν· « Ὅποσα δὲ, δοθέντα, μέτεσι πρὸς τὸν λαμβάνοντα, ἀπελθόντα ἐκ τοῦ δωδωκότος, ἐστὶ (19) θεραπεία, χρήματα, νόμισμα κοίλον (20), ἐπίσημον· ταυτὶ μὲν οὐκ ἐστὶ θνητὰ καὶ ἀνθρώπινα. Τὰ δὲ θεῖα (21) ἐστίν, οἷα μεταδοθέντα, ἐνθένδ' ἐκεῖθι γεγενημένα, ἐνθένδε τε οὐκ ἀπελήλυθε, κάκειθι γενόμενα. τὸν μὲν ὠνησε, τὸν δ' οὐκ ἔβλαψε, καὶ προσίησε τῇ περὶ ὧν ἠπίστατο ἀναμνήσει. Ἔστι δὲ τοῦτο τὸ καλὸν χρῆμα ἐπιστήμη ἢ καλὴ, ἥς ὠνατο μὲν ὁ λαθῶν. οὐκ ἀπολείπεται δ' αὐτῆς ὁ δωδωκός. Οἷον ἂν ἴδῳις ἐξαφθέντα ἀφ' ἑτέρου λύχνου λύχνον, φῶς ἔχοντα, ὃ μὴ τὸ πρότερον ἀφελετο, ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτῷ ὕλης πρὸς τὸ ἐκεῖνον πῦρ ἐξαφθείσης· τοιοῦτον τὸ χρῆμά ἐστι τὸ τῆς ἐπιστήμης, ἣ δοθεῖσα, καὶ ληφθεῖσα, παοαμένει μὲν τῷ δωδωκῷ, σύνεστι· δὲ τῷ λαθόντι·

dehiscens mare, Polluci, lib. 1, c. 19, sect. 16. Ita κοίλος βέειν fluvius dicebatur, qui vel depressior, vel tumidiior fueret. *Ælianus* lib. xv *De animal.*, c. 27, scribit in *Ægypto*, τοῦ ποταμοῦ κοίλου βέντος, λοιμὸν γενέσθαι. Quæ Socratis verba sunt, ut constat ex *Athenæo* lib. ix, pag. 388, initio : ubi tamen λιμὸς scribitur, non λοιμός. *Apage* fluvios, cælum, et *Olyram*, quos etiam *Casaubonus* rejicit. Fluvius aut depressior fluebat, aut tumidiior, quam par esset ; inde regionis fames. Nam si λοιμὸν ex *Æliano* retinemus, tumidiorem potius accipe, quam depressiorem : immodica enim eluvio, æstuante præsertim cælo, facilius pestilentia causa esse potuit. Videant obiter *ἐτυμολογισταί*, num Latini cælum etiam quasi κοίλον dixerint ; id enim propius fuerit, quam cavum, unde hoc nomen arcescent.

(21) *Τὰ δὲ θεῖα*. Affini plane sensu loquebatur *Seneca*, epist. 41, cum diceret : *Prope est a te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos Spiritus sedet, etc. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt, unde mittuntur : sic animus magnus et sacer, et in hoc demissus, ut propius divina noscetur, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ : illinc pendet, illuc spectat, ac nititur : nostris tanquam melior interest.*

ἡ αὐτή. Τοῦτου δὲ τὸ αἴτιον, ὡ ξένης, οὐδὲν ἐστὶν ἀνθρώπινον· ἀλλ' ὅτι ἕξις τε καὶ οὐσία ἡ ἔχουσα τὴν ἐπιστήμην ἡ αὐτὴ ἐστὶ παρὰ τῷ δεδωκότι Θεῷ καὶ παρὰ τῷ εὐληθῶτι ἐμοὶ καὶ σοί. Διὸ καὶ ὁ Πλάτων τὴν σοφίαν ὑπὸ Προμηθέως ἔλαβεν εἰς ἀνθρώπους μετὰ φανωτάτου τινὸς πυρὸς ἔφην. » Καὶ πάλιν ὑποβάς ἕξις φησιν· « Εἰσὶ δ' οὗτοι βίοι ὁ μὲν πρῶτος, ὁ δὲ δευτέρου Θεοῦ. Δηλονότι ὁ μὲν πρῶτος Θεὸς ἔσται ἐστῶς (22), ὁ δὲ δευτέρου ἔμπαλιν ἐστὶ κινούμενος. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος περὶ τὰ νοητὰ, ὁ δὲ δευτέρου περὶ τὰ νοητὰ καὶ αἰσθητὰ. Μὴ θαυμάσης δ' εἰ τοῦτ' ἔφην· πολὺ γὰρ ἐστὶ θαυμαστότερον ἀκούσῃ. Ἄντι γὰρ τῆς προσοῦσης τῷ δευτέρῳ κινήσεως, τὴν προσοῦσαν τῷ πρώτῳ στάσιν φημί εἶναι κίνησιν σύμφυτον· ἀφ' ἧς ἡ τε τάξις τοῦ κόσμου, καὶ ἡ μονὴ ἡ αἰθίος, καὶ ἡ σωτηρία ἀναχέεται εἰς τὰ ὅλα. » Ἐπι τοῦτοις καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ προστίθησι ταῦτα· « Ἐπειδὴ ἤδει ὁ Πλάτων περὶ τοὺς ἀνθρώπους τὸν μὲν Ἀρμιουργὸν γινωσκόμενον μόνον, τὸν μέντοι πρῶτον νοῦν, ὅστις καλεῖται, αὐτὸν παντάπασιν ἀγνωσκόμενον παρ' αὐτοῖς, διὰ τοῦτο οὕτως εἶπεν, ὡσπερ ἂν τις οὕτω λέγοι· Ὁ ἀνθρώποι, ὃν τοπάζετε ὑμεῖς νοῦν, οὐκ ἐστὶ πρῶτος, ἀλλὰ ἕτερος πρὸς τοῦτου νοῦς, πρεσβύτερος καὶ θεϊότερος. » Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Κυβερνήτης μὲν που ἐν μέσῳ πελάγει φορούμενος, ὑπὲρ πηδαλίου ὑψίζυγος, τοῖς οἰαῖς διειθύνει τὴν ναῦν ἐφεζόμενος· ὄμματα δ' αὐτοῦ (23) καὶ νοῦς εὐθὺς τοῦ αἰθέρος ξυνητέταται πρὸς τὰ μετάρσια· καὶ ἡ ὁδὸς αὐτῷ ἄνω δι' οὐρανοῦ ἄπεισι, πλέοντι χάτω κατὰ τὴν θάλατταν· οὕτω καὶ ὁ Δημιουργὸς, τὴν ὕλην, τὸν μῆτε διακρούσαι (24) μῆτε ἀποπλεχθῆναι αὐτὴν, ἀρμονία ξυνηθάμενος, αὐτὸς μὲν ὑπὲρ ταύτης ἴδρυται, ὅσον ὑπὲρ νεῶς ἐπὶ θαλάττης, τῆς ὕλης (25)· τὴν ἀρμονίαν δὲ ἰθύνει ταῖς ἰσῆαις οὐρανίου, βλέπει τε ἀντὶ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὸν ἔσω Θεὸν προσαγόμενον αὐτοῦ τὰ ὄμματα, λαμβάνει τε τὸ μὲν κριτικὸν ἀπὸ τῆς θεωρίας, τὸ δὲ ὀρητικὸν ἀπὸ τῆς ἐφέσεως. » Καὶ ὁ Σωτήριος παρ' ἡμῖν λόγος, « Οὐδὲν, φησὶ, δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. » Ἀλλὰ γὰρ τοσαῦτα καὶ περὶ τοῦδε ὁ Νουμήσιος. Ὅτι δὲ οὐκ οἰκεῖα, τὰ δὲ Πλάτωνι δοκοῦντα διεσάφει, οὐδὲν ἐπιλέγειν δεῖ ταῖς αὐτοῦ φωναῖς. Ὁ δὲ γε Πλάτων ὅτι μὴ πρῶτος ταῖς αἰσθεσίαις ἐπιβολαῖς φαίνονται δ' αὐτὸν

(22) Ἔσται ἐστῶς. Forte scribendum ἐστὶν ἐστ., ut de secundo deo dicitur, ἐστὶ κινούμενος. Nisi forte per futurum illud tempus, ἀμετακίνητον στάσιν indicare voluit, quæ de constantiæ suæ gradu, nullo unquam tempore sit movenda. Atque is Hebræorum idiotismus est, apud quos futurum præsentis loco maxime usurpatur, ubi eamdem semper suique similem rei perpetuitatem significant. Hinc illud Exodi iii, 14, *Ego sum qui sum*, ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, Hebraice legitur *יהוה יהוה יהוה*. *Ero qui ero*. Et paulo post, *Qui est, misit me*: ὁ ὢν, Hebr. *יהוה*, quod verbum sonat, *Erit, misit me ad vos*. Clemens [Alexandrin lib. ii, Strom., pluribus id agit, uti Deo qui perpetuo stet, erecto similiter et constanti animo serviamus· Οὕτως Ἀβραάμ, inquit, ἐστῶς ἦν κατέναντι Κυρίου· καὶ τῷ Μωϋσῆ λέγεται· Σὺ δὲ αὐτοῦ στήθι μετ' ἐμοῦ. Quo etiam Simonianorum hæreticorum consuetudinem revocat. qui suum

A quam donata fuerint, sic ad eum, qui accipit, traducuntur, ut ab eo qui dederit, sejungantur, exempli gratia curatio, divitiæ, argentum cælatum, aut signatum, ea mortalia sunt humanaque omnia. At vero divina ejusmodi sunt, quæ cum aliis ito communicantur, ut neque postquam illuc inde commearunt, inde tamen abscesserint; et illuc profecta, sic eum juvent, qui acceperit, ut ei qui dederit, nihil incommodent, imo prosint etiam aliquid, dum eorum, quæ jam ante norat, ipse recordatur. Cujusmodi sane honesta ac liberalis doctrina est, res plane singularis et excellens, quæ cum utilitatis accipienti plurimum afferat, ab eo tamen, qui dedit, non aufertur. Nam quemadmodum lucernam eam vides, quæ accensa ab altera fuerit, lumen illud retinere, quod priori non abstulerit, sed tantum qua instructa ipsa est materia, alterius igne accensa, acceperit: ita profecto doctrina, ut donetur ab altero, ab altero accipiat, eadem tamen et in eo qui dedit, postea remanet, et in eo tamen qui acceperit, ipsa versatur. 539 Cujus sane rei causa, ni hospes, humani nihil est; sed quod habitus illa naturæque ratio, cujus ambitu scientia continetur, eadem omnino cum in Deo sit, a quo profecta, tum in me simul ac te, qui accepimus. Itaque Plato sapientiam ad homines, una cum igne clarissimo, a Prometheo delatam esse dicebat. Idem aliquantum progressus ista subjungit: « Ea sunt, inquit vitæ genera; primi dei alterum, alterum secundi. Primum: quippe Deus unus semper idemque persistit: secundus subinde moveri solet. Ille spiritualibus duntaxat in rebus, hic in iis, tam quæ sensus, quam quæ animus percipit, occupatur. Neque vero tibi mirum id videatur; plus etiam admirabilitatis habet, quod audies. Nam loco motus ejus, in quo secundus versatur, illum ego, qui primi proprius est, statum ac firmitatem quietis, nativum quemdam motum esse defendo, ex quo hanc in rerum universitatem, mundi ordo ac sempiterna constantia, salusque derivetur. » Atque iterum libro sexto: « Cum Plato, inquit, probe intelligeret, solum artificem Deum notum hominibus ac perspectum esse, at primæ illius mentis nomen obscurum penitus ipsis atque ignotum manere: hoc proinde genus creatio-

D illud numen stantes venerarentur: Οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Σίμωνα, inquit, τῷ ἐστῶτι, ὃν ἐβόουσι, ἐξομοιοῦσθαι τρόπον βούλονται. An forte, ut Platonici, primum hunc deum ἐστῶτα, secundum vero κινούμενον putaverunt?

(23) ὄμματα δ' αὐτοῦ. Quod de secundo illo Numenius falso dicebat, id de Christiani hominis animo, qui cæleste quoddam vitæ genus instituat, usurpari merito possit. Nec aliud spectabat Paulus cum diceret: *Conversatio nostra in cælis est*, aut cum homines Christianos, *cives sanctorum, ac Dei domesticos esse cupiebat*.

(24) Διακρούσαι. Forte, διακρούσθαι, vel διακρουσθῆναι, ut cum sequenti ἀποπλεχθῆναι conveniat.

(25) Τῆς ὕλης. Perspicuum glossema est, cum præcedat ὑπὲρ ταύτης.

nis adhibuit, perinde ut si quis hunc in modum loqueretur. Quam vos mentem homines esse conjicitis, ea quidem prima non est: antiquior altera quædam est atque divinior. » Itemque nonnullis interpositis, « Utique navis gubernator, medio jactatus mari, clavo quidem sublimis insidens, navim gubernaculis regit: at oculos simul atque mentem, recta summum in cælum intentam delixamque tenet, suaque homini, dum inferius mare irajicit, via superius per cælum conficitur. Ita noster hic artifex, ne aut materiam ipse disjiciat, aut dissipetur ipsa per sese, eam ubi temperatione colligavit, eidem, perinde ut in mari summæ navi, sic insidet, ut illam ipsius temperationem ideis quibusdam, quasi gubernaculis, moderetur: cœlique loco superiorem in Deum, suos ipsius oculos in sese convertentem intuitus, ex contemplatione judicandi vim, ut ex suoptè desiderio propensionem et impetum accipiat. » Quibus sane philosophi verbis affine illud est Servatoris nostri ²⁹, « Nihil, inquit, potest Filius facere a semetipso, nisi viderit Patrem facientem. » Verum ex Numenio quidem hac de re modo satis. **540** Qua quidem oratione, ut Platonis vere, non suam ab eo propriamque doctrinam explicari quis intelligat, necesse nihil est hæc ad ejus verba quidquam adjungere. A Platone vero non hoc primum doctrinæ genus traditum, sed ab iis qui apud Hebræos sapientia eminebant, occupatum fuisse, manifestis iam argumentis evicimus. Quin etiam Amelius, recentiores inter philosophos clarissimus, idemque Platonicæ philosophiæ studiosissimus, si quisquam alius, æmulator, ingenue certe quidem, nisi quod Hebræum ipse theologum barbarum appellat, ut Joannis evangelistæ nomen ponere noluerit, ejus tamen orationem suis ipse verbis testimonioque confirmat, dum hunc in modum scribit.

CAPUT XIX.

De Joannis apud nos evangelistæ theologia, ex Amelio.

« Atque hoc plane Verbum erat, inquit, per quod, sempiternum cum esset, existebant omnia, quæ fiebant, quemadmodum Heraclitus loqueretur: quod ipsum videlicet barbarus etiam ille, apud Deum in principii gradu ac dignitate constitutum, imò et Deum simul esse pronuntiat: per quod facta simpliciter omnia sint, in quo quidquid factum est, et vivens, et vita, et aliquid pro sua quodque natura fuerit: idem porro in corpora delabi tradit, et carne indutum, humanam speciem præ se ferre, sic tamen ut suæ interea naturæ majestatem ostendat, adeoque solutum ubi jam fuerit, Dei locum denuo capessere, ac Deum prorsus eundem esse, qui erat, priusquam in corpus atque in carnem hominemque descenderet. » Hæc ille, quæ profecto non jam subobscurè adumbrata, sed palam, nudaque, quod aiunt, fronte, ex illa barbari hominis theologia translata esse nemo non videt. Barbarus autem ille, quem vocat, ecquis porro fuit, nisi Joannes Servatoris nostri evangelista, qui Hebræus ex Hebræis erat? Cujus hæc est ipso statim Evangelii sui exordii theologia: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc

²⁹ Joan. v, 19.

(26) *Ἐεργαλῶν*. Rectius *Ἑβραίων*, cum alter. manuscripto.

(27) *Ἀμελίου*. Ad Theodoretum lib. II *De Græc. affect.*, pag. 53, et Cyrillum Alexandrin. lib. in *Julianum* VIII, fol. 177, p. 1 cod. Græci manuscr., qui ambo locum hunc Amelii proferunt, nisi quod Cyrillus cum ex Porphyrio potius, sed Amelium suum laudante, quam ex ipsomet Amelio, videtur hausisse.

(28) *Ἀξιώσειε*. Post *ἀξιώσειεν*, addit Cyrillus

προειληφότες Ἑβραίων οἱ σοφοί, δέδεικται διὰ τῶν ἐκτεθειμένων. Εἰκότως δὴτα καὶ τῶν φιλοσόφων διαφανῆς γεγονὼς Ἀμέλιος, τῆς Πλάτωνος καὶ αὐτὸς, εἰ καὶ τις ἄλλος, ζηλωτῆς φιλοσοφίας, πλὴν ἀλλὰ βάρβαρον ὀνομάσας τὸν Ἑβραίων (26) θεολόγον, εἰ καὶ μὴ ἐπ' ὀνόματος ἤξιωσε τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου μνήμην ποιήσασθαι, ἐπιμαρτυρεῖ δ' οὖν ὁμῶς ταῖς αὐτοῦ φωναῖς, αὐτὰ δὴ ταῦτα πρὸς ῥῆμα γράφων.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Ἀμελίου (27) περὶ τῆς Ἰωάννου τοῦ πρῶ ἡμῶν εὐαγγελιστοῦ θεολογίας.

« Καὶ οὗτος ἄρα ἦν ὁ Λόγος, καθ' ὃν αἰεὶ ὄντα τὰ γινόμενα ἐγένετο, ὡς ἂν καὶ Ἡράκλειτος ἀξιώσειε (28), καὶ νῆ Δι' ὃν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξία (29) καθεστηκότα πρὸς Θεὸν εἶναι, καὶ Θεὸν εἶναι· δι' οὗ πάνθ' ἀπλῶς γεγενῆσθαι· ἐν ᾧ τὸ γενόμενον ζῶν, καὶ ζῶν, καὶ ὃν πεφυκέναι· καὶ εἰς τὰ σώματα πίπτειν, καὶ σάρκα ἐνδυσάμενον, φαντάζεσθαι ἀνθρώπων, μετὰ καὶ τοῦ τηνικαῦτα δεικνύειν τῆς φύσεως τοῦ μεγαλείου· ἀμέλει καὶ ἀναλυθέντα πάλιν ἀποθεοῦσθαι, καὶ Θεὸν εἶναι, οἷος ἦν πρὸ τοῦ εἶς τὸ σῶμα, καὶ τὴν σάρκα, καὶ τὸν ἀνθρώπων καταχθῆναι (30). Ταῦτ' οὐκέτ' ἐπεσκιασμένως, ἀλλ' ἀντικρυς ἤδη γυμνῇ τῇ κεφαλῇ μεταπεφρασμένα ἐκ τῆς βαρβάρου θεολογίας δῆλα ἀνεῖη. » Ὁ δέ γε βάρβαρος τίς ἦν αὐτῷ, εἰ μὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, Ἑβραῖος ὢν ἐξ Ἑβραίων; ὅς που ἀρχόμενος τῆς οικίας γραφῆς, ὡδὲ πη θεολογεῖ· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν (31). Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν· ἐν αὐτῷ ζῶη ἦν, καὶ ἡ ζῶη ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Καὶ ἐθεασά-

εἶναι.

(29) *Καὶ ἀξία*. Ita reposuimus ex manuscripto, cui similes Theodoretus et Cyrillus, cum perperam editum esset *ἀταξία*.

(30) *Καταχθῆναι*. Cyrill. κατενεχθῆναι.

(31) *Πρὸς τὸν Θεόν*. Hactenus B. Joannis verba in priori editione citabantur: nos tamen, quod ita locus exigere videretur, reliqua ex manuscripto addidimus.

μεθα την δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Α
 Πατρός. » Τοῦ δ' αὐτοῦ περί καὶ ἄλλος Ἑβραῖος θεολό-
 γος ἐπάκουσον οἶα διέξεισιν· « Ὅς ἐστι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ
 τοῦ ἀοράτου, Πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως, ὅτι ἐν
 αὐτῷ ἐκτίσθη πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ
 τῆς γῆς· καὶ πάντα δι' αὐτοῦ συνέστηκε, καὶ τὰ πάντα
 ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη, τὰ τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα. » Ἀλλὰ
 καὶ τὰ περὶ τῆς τοῦ δευτέρου αἰτίου συστάσεώς τε καὶ
 οὐσιώσεως ὡδε τοῖς Ἑλλήνων σοφοῖς πρὸς τὰ Ἑβραίων
 συμπεφώνηται· μετῴμεν δῆτα καὶ ἐφ' ἕτερον.
 sunt, et omnia in ipso creata sunt, cum visibilia,
 generatione, et communicata cum illo essentia hactenus ea,
 Hebæorum doctrina consentiunt. Jam ad alia transeamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Περὶ τῶν τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων.

Τῶν παρ' Ἑβραίοις λόγων μετὰ τὸν περὶ Πατρὸς Β
 καὶ Υἱοῦ λόγον ἐν τρίτῃ τάξει τὸ ἅγιον Πνεῦμα κατα-
 λεγόντων, καὶ τὴν γε ἁγίαν καὶ μακαρίαν Τριάδα
 τοῦτον ὑποτιθεμένων τὸν τρόπον, ὡς ἂν τῆς τρίτης
 δυνάμεως πᾶσαν ὑπερβεβηκυίας γενετήν φύσιν· οὐ-
 σίαν τε πρώτην μὲν τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ συστασῶν
 νοερῶν οὐσιῶν, τρίτην δὲ ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰτίου·
 θεὰ ὅπως καὶ ὁ Πλάτων τοιαῦτά τινα ἠνέξατο διὰ
 τῆς πρὸς Διονύσιον ἐπιστολῆς, λέγων· « Φραστέον δὴ
 σοὶ δι' αἰνιγμάτων, ἵν' ἂν τι δέλτος, ἢ πόντου, ἢ γῆς,
 ἐν πτυχαῖς πάθῃ, ὁ ἀναγνοὺς μὴ γνῶ. Ὡδε γὰρ ἔχει·
 Παρὰ τὸν πάντων βασιλέα πάντ' ἐστὶ, καὶ ἐκεί-
 νου ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκεῖνος αἴτιον ἀπάντων καλῶν·
 δεύτερον δὲ παρὰ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον παρὰ τὰ
 τρίτα. Ἡ οὖν ἀνθρωπίνη ψυχὴ περὶ αὐτὰ ὀρέγεται
 μαθεῖν ποῖα ἅττα ἐστὶ, θάλεπουσα εἰς τὰ αὐτῆς συγ- C
 γενῆ. » Ταῦτα οἱ τὸν Πλάτωνα διασαφεῖν πειρώμενοι
 ἐπὶ τὸν πρῶτον Θεὸν ἀνάγουσιν, ἐπὶ τε τὸ δεύτερον
 αἴτιον, καὶ τρίτον τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, Θεὸν τρίτον
 καὶ αὐτὴν ὀριζόμενοι εἶναι. Οἱ δὲ γε θεοὶ λόγοι τῆν
 ἁγίαν καὶ μακαρίαν Τριάδα, Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ
 ἁγίου Πνεύματος ἐν ἀρχῆς λόγῳ τάττουσι, κατὰ τὰ
 ἀποδομένα· ἔπεται τούτοις τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐξετά-
 σαι οὐσίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Περὶ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ οὐσίας.

Τῆς παρ' Ἑβραίοις θείας Γραφῆς διαφορῶς τὴν D
 τοῦ ἀγαθοῦ οὐσίαν, καὶ αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν οὐδὲν
 ἄλλο εἶναι ἢ τοῦ Θεοῦ διδασκουλῆς, δι' ὧν τέ
 φησιν, « Ἀγαθὸς Κύριος πᾶσι τοῖς ὑπομένουσιν
 αὐτόν· ψυχῇ, ἢ ἐκζητήσει αὐτόν. » καὶ, « Ἐξομο-
 λογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθὸς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ
 ἔλεος αὐτοῦ. » δι' ὧν τε ὁ Σωτήριος λόγος πρὸς τὸν
 περὶ τοῦδε ἐρόμενον ἀπεφῆνατο εἰπόν, « Τί με ἐρω-
 τᾷς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ
 Θεός. » Ἐπάκουσον τοῦ Πλάτωνος, ἃ φησιν ἐν Τι-
 μαίῳ· « Λέγωμεν δὴ (32-33) δι' ἤντινα αἰτίαν γένεσιν,
 καὶ τὸ πᾶν τὸδε ὁ ξυνηστάς ξυνέστησεν. Ἀγαθὸς ἦν·
 ἀγαθῷ δ' οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε' ἐγγίγνοιτ'

30 Coloss. i, 15. 31 Thren. iii, 25. 32 Psal. cv, 1. 33 Matth. xix, 17.

(32-33) Λέγωμεν δὴ. Paucula hæc leges in Timæo, sub initium pag. 527 versionis Ficini.

erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum
 facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum
 est. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum. Et
 Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Et vi-
 dimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre. »

541 Sed audi quid alius quoque theologus de eo-
 dem, Hebræus et ipse, pronuntiet: « Qui est, in-
 quit, imago Dei invisibilis, primogenitus omnis
 creaturæ, quoniam in ipso condita sunt universa,
 in cælis et in terra: et omnia per ipsum constituta
 sunt, tum invisibilia 30. » Ac de secundi quidem principii
 hactenus ea, in quibus Græcorum sapientes cum

CAPUT XX.

De tribus substantiis, principii vim habentibus.

Secundum Patrem ac Filium, tertium ordine
 Spiritum sanctum Hebræa oracula constituunt,
 sanctamque ac beatam Trinitatem eo se modo ha-
 bere, pronuntiant, ut abs virtute hac tertia, quid-
 quid genitæ naturæ est superari, eandemque cum
 spiritualium, quæ per Filium exstiteret, naturarum
 principem, tum ab primo principio tertiam esse
 velint. Jam videsis, quemadmodum illa ipsa Plato,
 subobscurè licet, in ea quam ad Dionysium scripsit,
 epistola, his verbis adumbravit: « Hæc ænigmatica,
 inquit, aperienda tibi sunt, uti ne, si quid forte
 mari terrave, epistolæ hujus paginis factum erit,
 intelligere possit, qui legerit. Sic enim se res ha-
 bet: Circa universorum regem omnia sunt, ac pro-
 pter ipsum omnia. Idem bonorum omnium prin-
 cipium est. At circa secundum, ea quæ secundo:
 circa tertium, ea quæ tertio ordine continentur,
 cuncta versantur. Quæ quidem hominis animus,
 in res sibi cognatas intentus, ejusmodi sint, per-
 specta et explorata habere gestit. » Hæc Platonis
 verba, qui explicandam philosophi mentem susce-
 pere, ad primum Deum, secundumque principium
 referunt, nec non ad tertium, quam mundi animam,
 deumque tertium ipsi quoque appellare solent. At

542 CAPUT XXI.

De natura boni.

Boni naturam, ipsumque adeo bonum, aliud esse
 nihil, quam Dei naturam atque bonitatem Scriptura
 Hebræorum divina pluribus testatur modis, ut cum
 ait 31: « Bonus Dominus omnibus sustentibus eum:
 animæ quæ requirit ipsum, itemque 32, « Confitemini
 Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum mi-
 sericordia ejus. » Ita Servator ipse noster, ad illum
 abs quo rogabatur, « Quid me interrogas de bono? »
 inquit: « Nemo bonus, nisi solus Deus 33. » Nunc
 Platonis in Timæo sententiam accipe: « Dicamus
 ergo, quam ob causam, inquit, auctor ille molitor-
 que Deus rebus ortum dare, atque hoc univer-
 sum condere statuerit. Bonus erat; bonus autem

nulla unquam ullo in genere laborat invidia. Cum igitur ea vacaret, omnia sibi quam simillima esse voluit. Item in suis *De repub.* libris: « Nunquid vero, ait, cum sol ipse visus non sit, ab eo tamen, ejus ille causa est, cernitur? Plane, inquit ille. Hunc igitur habeto, inquam, Boni filium abs me vocari, quem Bonum sui similem genuerit: ut quod ipsum in loco spiritali est, cum mente, rebusque mente perceptis comparatum; id sol in loco spectabili sit, si cum visu ac rebus sub visum cadentibus conferetur. » Et paulo post, « Quod igitur et iis rebus quæ cognoscuntur veritatem tribuit, et cognoscendi vim facultatemque suppeditat, id tu boni ideam esse statuito. Itemque solem, opinor, iis quæ videntur, non id modo tribuere dicis, ut videri queant, verum etiam ortum ipsis, incrementa, nutritionemque largiri, cum tamen ortus ipse non sit: qui enim esse possit? Ergo similiter res eas, quæ cognoscuntur, a Bono dicis, non ut cognoscantur modo, sed etiam ut sint, adeoque propriam essentiali suæ rationem ab eodem accipere, tametsi Bonum essentia non sit, sed longe supra essentiam omnem majestate simul ac potestate emineat. » Hæc Plato, quibus clarissime docet, spirituales intelligentesque naturas a Bono (sic autem Deum appellat) non ut cognosci modo possint, verum etiam ut sint, ac propriam essentiali suæ rationem accipere: Bonum tamen ipsum essentiali non esse, sed essentiali omnem majestate simul ac potestate longe multumque superare. Itaque naturas illas nec ejusdem cum illo essentiali statuit, nec ortu carere arbitratur, quippe quæ ut essent, ac propriam essentiali suæ rationem, ab eo quod essentiali non est, **543** sed majestate ac potestate essentiali omnem longissime prætergreditur, acceperint: quem propterea jure quidem ac merito solum Hebræa oracula Deum prædicant, cum rebus ceteris omnibus essentiali fons principiumque sit. Illas autem omnes, quibus neque ut sint, neque sua cujusque essentiali ratio a seipsis inest, imo ne Boni quidem naturæ communio, absurde prorsus ac stulte deos esse putaveris, cum ipso quoque bono sua per sese natura spoliatur. Hoc enimvero uni duntaxat tribuendum est, præterea nemini, soli, inquam, illi Bono, quod majestate simul ac potestate Plato, longe supra essentiali omnem eminere tam egregie præclareque pronuntiat. Cujus iterum sententiam Numenius in suis *De Bono* libris exponens, hunc in modum philosophatur.

CAPUT XXII.

Numenii de Bono verba.

« Corporum, inquit, naturam intelligere possumus, dum partim in aliorum similium conditiones, partim in proprias et insitas obvio cuique notas intuemur. At boni rationem capere, nullo prorsus modo, neque ullius ex rei præsentis aspectu, neque

^a Forte τὰς. ^b Forte add. τοῦ εἶναι.

(34) Ἐγγληγοῖτ' ἄν. Plato Ficini et Serrani ἐγγίγνεται, quibuscum et manusc. congruit. Hoc certe magis ex suavitate Platonis.

(35) Ἄρ' οὐρ οὐ καί. Exstat locus lib. vi *De repub.* pag. 474 Fic.

ἀν (34) φθόνος. Τοῦτου δὲ ἐκτὸς ὧν, πάντα ὅτι μάλιστα ἐβουλήθη γενέσθαι παραπλήσια ἑαυτοῦ. » Καὶ ἐν τῇ *Πολιτείᾳ* δὲ ταῦτά φησιν· « Ἄρ' οὐν οὐ καί (35) ὁ ἥλιος ὅψις μὲν οὐκ ἔστιν, αἰτίας δ' ὧν αὐτῆς ὄραται ὑπ' αὐτῆς ταύτης; Οὕτως, ἡ δ' ὅς. Τοῦτον τοίνυν, ἦν δ' ἐγὼ, φάναι μὲ λέγειν τὸν τοῦ Ἄγαθοῦ ἔκγονον, ὃν τὸ Ἄγαθὸν ἐγέννησεν ἀνάλογον ἑαυτοῦ, ὃ τί περ αὐτὸ ἐν τῷ νοητῷ τόπῳ πρὸς τε νοῦν καὶ τὰ νοούμενα, τοῦτον ἐν τῷ ὄρατῷ πρὸς τε ὅψιν καὶ τὰ ὀρώμενα. » Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγει· « Τοῦτο τοίνυν τὸ τὴν ἀλήθειαν παρέχον τοῖς γινωσκομένοις, καὶ τὸ γινώσκοντι τὴν δύναμιν ἀποδιδόν, τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν φάθι εἶναι. » Καὶ πάλιν φησὶ· « Τὸν ἥλιον τοῖς ὀρωμένοις οὐ μόνον, οἶμαι, τὴν τοῦ ὄρασθαι δύναμιν παρέχειν φήσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν γένεσιν καὶ αὔξην καὶ τροφήν, οὐ γένησιν αὐτὸν ὄντα· πῶς γάρ; Καὶ τοῖς γινωσκομένοις τοίνυν, μὴ μόνον τὸ γινώσκεισθαι φάναι ὑπὸ τοῦ Ἄγαθοῦ παρεῖναι, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι (36) τε καὶ τὴν οὐσίαν, ὑπ' ἐκείνου αὐτοῖς προσεῖναι, οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ Ἄγαθοῦ, ἀλλ' ἐπέκεινα οὐσίας, πρεσβεῖ καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος. » Σαφέστατα διὰ τούτων οὐ μόνον τὸ γινώσκεισθαι ταῖς ἠνοηταῖς οὐσίαις, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι τε καὶ τὴν οὐσίαν ἔχειν παρὰ τοῦ Ἄγαθοῦ, δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ, φησὶν ὁ Πλάτων· τό τε Ἄγαθὸν μὴ εἶναι οὐσίαν, ἀλλ' ἐπέκεινα τῆς οὐσίας, πρεσβεῖ καὶ δυνάμει ὑπερέχον· ὥστε μὴ ἰσοουσία αὐτὰ τίθεσθαι, ἀλλὰ μηδὲ ἀγέννητα νομίζειν, ὅτι δὴ καὶ τὸ εἶναι καὶ τὴν οὐσίαν εἴληφε παρὰ τοῦ μὴ ὄντος οὐσίας, ἀλλ' ἐπέκεινα οὐσίας πρεσβεῖ καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος· ὃν δὴ καὶ μόνον εἰκότως Θεὸν τὰ Ἑβραίων ἀναγορεύει λόγια, ὡς ἂν τοῖς πᾶσιν ἄτιον ὄντα. Τὰ δὴ οὐν μῆτε τὸ εἶναι, μῆτε τὴν οὐσίαν παρ' ἑαυτῶν ἔχοντα, ἀλλὰ μηδὲ τῆς ἀγαθοῦ φύσεως ὄντα, οὐ δὴ εὐλογον θεοὺς εἶναι ἡγεῖσθαι, οἷς μὴ φύσει τὸ ἀγαθὸν πρόσεστιν. Ἐνὶ γὰρ τοῦτο μόνῳ, καὶ οὐδενὶ ἄλλῳ ἀναθετόν, τῷ μόνῳ Ἄγαθῷ, δὴ καὶ ἐπέκεινα πάσης οὐσίας, πρεσβεῖ τε καὶ δυνάμει ὑπερέχον θαυμασιῶς ὁ Πλάτων ἀνεφώνησε. Πάλιν δὲ ὁ Νομηῆνιος ἐν τοῖς *Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ*, τὴν τοῦ Πλάτωνος διάνοιαν ἐρμηνεύων, τοῦτον διέξεισι τὸν τρόπον.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Νομηῆνιου περὶ τὰγαθοῦ.

« Τὰ οὐν σώματα λαβεῖν ἡμῖν ἔξεστι, σημαίνουμένοις ἐκ τε ὁμοίων, ἀπὸ τε τῶν ἐν τοῖς παρακειμένοις γνωρισμάτων ἐνόητων· τὰγαθὸν δὲ, οὐδενὸς ἐκ παρακειμένου, οὐδ' οὐν ἀπὸ ὁμοίου αἰσθητοῦ ἐστι λαβεῖν μηχανῆ τις οὐδεμίαν. Ἀλλὰ δεήσει, ὅσον εἴ τις ἐπὶ σκοπῇ

(36) Ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι. Hæc usque ad οὐκ οὐσίας, ex Platone supplevimus, alioqui pendebat illud μὴ μόνον, quod præcesserat. Librarianorum oculos verborum παρεῖναι ei προσεῖναι similitudo parήγαγε.

καθήμενος, ναῦν ἀλιάδα βραχεῖάν τινα τούτων Ἀ ex cuiusquam omnino, quæ sensibus percipiatur
 τῶν ἐπακτιδῶν, τῶν μόνων, μιαν, μόνην, Ἐρημον, similitudine possumus. Sed necesse fuerit, perinde
 μετακυμαιας ἐχομένην ὀξυδεδορκῶς, μιὰ βολῆ κατεῖδε ut si quis in edita specula considens, cymbam me-
 τὴν ναῦν· οὕτω δὴ τινα ἀπελθόντα πόρρω ἀπὸ τῶν dio in mari perexiguam unam ex piscatoriis illis
 αἰσθητῶν, ὀμιλήσαι τῷ ἀγαθῷ μόνῃ μόνον, ἔνθα aliquam, quæ solæ apparere solent, omni comitatu
 μήτε τις ἄνθρωπος, μήτε τι ζῶον ἕτερον, μηδὲ σῶμα nudam, alternisque fluctibus inclusam, qua valet
 μέγα, μηδὲ σμικρὸν, ἀλλὰ τις ἀφατος καὶ ἀδιήγητος acie prospiciens, conjectu oculorum uno totam per-
 ἀτεχνῶς ἐρημία θεσπέσιος, ἔνθα τοῦ ἀγαθοῦ ἦθη, videat, ita quemque procul ab omni rerum, quæ
 διατριβαί τε καὶ ἀγλαται, αὐτὸ δὲ ἐν εἰρήνῃ, ἐν εὐ- sensu capiuntur, usu commercioque sejunctum,
 μενεΐα, τὸ ἤρεμον, τὸ ἡγεμονικόν, ἕλεων, ἐποχούμε- cum solo bono solum agere, ubi non homo, non
 νον ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ. Εἰ δὲ τις πρὸς τοὺς αἰσθητοὺς λι- anima, non ullum omnino corpus occurrat, sed
 παρῶν, τὸ ἀγαθὸν ἐπιπτάμενον φαντάζεται, κάπειτα vasta quædam omnique oratione major, ac plane
 τρυφῶν οἴοιτο τῷ ἀγαθῷ ἐντετυχηκέαι, τοῦ παντὸς divina solitudo : in qua boni mores, consuetudo,
 ἀμαρτάνει. Τῷ γὰρ ὄντι οὐ βῆδίας, θείας δὲ πρὸς delicæque versantur ipsumque adeo bonum, summa
 αὐτὸ δεῖ μεθόδου· καὶ ἐστι κράτιστον, τῶν αἰσθητῶν pace, ac placidissima quadam animi tranquillitate
 ἀμελήσαντι, νεανειουσαμένῳ πρὸς τὰ μαθήματα, τοὺς B fruens, princeps idem omnibusque propitium na-
 ἀριθμοὺς θεασασμένῳ, οὕτως ἐκμελετήσαι μάθημα· Τί turæ insidet universæ. Nam qui dum in rebus iis,
 ἐστι τὸ ἔν. » Ταῦτα μὲν ἐν τῷ πρώτῳ· ἐν δὲ τῷ quæ sensum feriunt, assiduus ac totus est, boni ne-
 πέμπτῳ ταῦτά φησιν· « Εἰ δ' ἐστὶ μὲν νοητὸν ἢ scio quam velut eo devolantis cogitationem infor-
 οὐσία καὶ ἡ ἰδέα, ταύτης δ' ὠμολογήθη πρесоῦτερον mat, ac deinde illius se familiaritate usum homo
 καὶ αἴτιον εἶναι ὁ νοῦς, αὐτὸς οὗτος μόνος εὐρηται ὡν delicatæ ac voluptuarii existimat, næ is vehemen-
 τὸ ἀγαθόν. Καὶ γὰρ εἰ ὁ μὲν ὁ δημιουργὸς Θεός ἐστι ter errat. Nec enim ipsum facili ac ludicra, sed
 γενέσεως ἀρχή, τὸ ἀγαθὸν οὐσίας ἐστὶν ἀρχή. Ἀνά- plane divina quadam arte industriaque quærendum
 λογον δὲ τούτῳ μὲν ὁ δημιουργὸς Θεός, ὡν αὐτοῦ est. Quo in genere optimum sane fuerit, omnibus
 μιμητῆς, τῇ δὲ οὐσίᾳ ἡ γένεσις, εἰκῶν αὐτῆς οὐσα καὶ iis, quæ in sensum cadunt, præteritis, in mathema-
 μίμημα. Εἰ γὰρ ὁ δημιουργὸς ὁ τῆς γενέσεως ἐστὶν ticas disciplinas animose in primis atque ardentè
 ἀγαθός, ἡ ποῦ ἐστὶ καὶ ὁ τῆς οὐσίας δημιουργὸς incumbere, atque ubi numerorum discrimina ratio-
 αὐτοαγαθόν, σύμφυτον τῇ οὐσίᾳ. Ὁ γὰρ δεῦτερος, δι- nesque pervideris tum in hac demum quæstione,
 τὰς ὡν αὐτὸς, ποιεῖ τὴν τε ἰδέαν ἑαυτοῦ καὶ τὸν κό- C Quid unum et cuiusmodi sit, assidua meditatione
 σμον, δημιουργὸς ὡν· ἔπειτα θεωρητικὸς ὄλως. Συλ- versari. » 544 Hæc in primo Numenius ; at quæ se-
 λογοισμένων δ' ἡμῶν ὀνόματα τεττάρων πραγμάτων quantur, in quinto : « Jam, inquit, si tam essen-
 τέτταρα ἔστω ταῦτα· Ὁ μὲν πρώτος Θεός, αὐτοάγα- tia, quam idea spiritale quiddam est, et si utraque
 θὸν· ὁ δὲ τούτου μιμητῆς, δημιουργὸς ἀγαθός· ἡ δ' antiquiorem, imo et causam utriusque mentem esse
 οὐσία μία μὲν ἡ τοῦ πρώτου, ἕτερα δὲ ἡ τοῦ δευτέρου· confitemur, eam profecto solam bonum esse ne-
 ἡς μίμημα, ὁ καλὸς κόσμος, κεκαλλωπισμένος μετ- cesse est. Nam si artifex Deus generationis princi-
 σουσίᾳ τοῦ καλοῦ. » Καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ δὲ ἐπιλέγει· pium est, bonum ipsum profecto essentiæ princi-
 « Μετέχει δὲ αὐτοῦ τὰ μετέχοντα, καὶ ἐν ἄλλῳ μὲν pium erit. Enimvero ut artifex ille Deus cum bono,
 οὐδὲν, ἐν δὲ μόνῳ τῷ φρονεῖν· ταύτη ἄρα καὶ τῆς ejus æmulator est, ita cum essentia generatio si-
 ἀγαθοῦ συμβάσεως ὀνίανται· ἂν, ἄλλως δ' οὐ. Καὶ μὲν militudinis atque affinitatis aliquid habet, quod ejus
 ὅτῳ φρονεῖν τοῦτο δεῖν συντετύχηκε (37) μόνῳ τῷ imago quædam et imitatio sit. Quod si artifex ge-
 πρώτῳ. Ἐφ' οὗ οὖν τὰ ἄλλα ἀποχραίνονται καὶ ἀγα- nerationis auctor bonus est, essentiæ quidem arti-
 θῆναι, ἐὰν τοῦτο ἐκείνῳ μόνον μόνῳ προσῆ, ἀβελτέ- fex, ipsummet per sese bonum erit, atque in essen-
 ρας ἂν εἴη ψυχῆς ἔτι ἀμφιλογεῖν. Εἰ γὰρ ἀγαθός tiæ rationem et naturam immersum. Nam secun-
 ἐστὶν ὁ δεῦτερος οὐ παρ' ἑαυτοῦ, παρὰ δὲ τοῦ πρώ- dus sane, duplex ipse cum sit, idemque artifex,
 του, πῶς οἶόν τε ὑφ' οὗ μετουσίᾳ ἐστὶν οὗτος ἀγαθός, D primum quidem et ideam ipse suam et mundum
 μὴ ἀγαθὸν εἶναι, ἄλλως τε, κἂν τύχη αὐτοῦ ὡς ἀγα- hunc procreat, deinde vero totus in contemplatione
 θοῦ μεταλαχῶν ὁ δεῦτερος ; οὕτω τοι ὁ Πλάτων ἐκ versatur. Quare, ut rerum quatuor nomina colliga-
 συλλογισμοῦ τῷ ὀξὺ βλέποντι ἀπέδωκε (38) τὸ ἀγα- mus, quatuor hæc esse possint : Deus primus, quod
 θόν, ὅτι ἐστὶν ἔν. » Καὶ πάλιν ἐξῆς φησι· « Ταῦτα δὲ ipsum per sese bonum est ; ejusdem imitator arti-
 οὕτως ἔχοντα, ἔθη ἂ μὲν ὁ Πλάτων, ἄλλη καὶ ἄλλη fex bonus ; essentia duplex, primi altera, altera
 χωρίσας· ἰδίᾳ μὲν γὰρ τὸν κυκλικόν (39) ἐπὶ τοῦ Δη- secundum, cuius imitatio est pulcher ille mundus,

^a forte ἔτι.

(37) Δεῖν συντετύχηκε. Subobscura videtur hypallage, pro δεῖ vel ἔδει συντετύχηκέαι.

(38) Ἀπέδωκε. Vox contrita philosophis, ac viris eruditissimam pridem observata, hoc est, dialectico præsertim more aliquod efficere, demonstrare, et similiter. Quo sensu aliquando τὸν λόγον adjunctum habet, aliquando per se solum ponitur. Numenius hic ista conjunxit, ἐκ συλλογισμοῦ ἀποδιδόναι.

(39) Γὰρ τὸν κυκλικόν. Mallem abesset τὸ γὰρ, ut postulat orationis nexus. Cæterum vel addenda vox λόγον, vel certe supplenda : κυκλικόν autem λόγον appellat, opinor vulgatam et philosophorum ore tritam orationem, quæ nihil admodum haberet exquisiti, cuiusmodi est quod sequitur, Bonum Boni, adeoque artificis numinis ideam esse.

pulchri communione exornatus. » Idem rursus in sexto : « Cæterum, inquit, quidquid ejus in communionem vocatur, unius tantum in sapientiæ vocatur, quippe quod ita demum ex ipsius boni conjunctione fructum aliquem capere possit, secus autem nullum. Cujus quidem sapientiæ fons nonnisi penes primum illum esse debuit. Siquidem a quo cætera omnia cum perfectionem ipsa suam, tum aliquam boni rationem accipiunt, eina tantum uni hæc perfecti boni dignitas insit, præterea dubitare, stolidi profecto ac vecordis animi fuerit. Si enim secundus non per sese bonus est, sed tantum primi beneficio; qui tandem fieri posset, ut cujus unius communionem bonus alter iste sit, is ipsum per sese bonum non esset; maxime vero, cum secundus eo duntaxat qua bonus est profuerat? Ita sane Plato, si rem acute dispicias, bonum unum esse argumento confecit. » Itemque paulo post : « Hoc Plato ac distinctum reliquit. Nam qui privatim in *Timæo*, vulgarem quamdam artificii Deo rationem descripsit, dum ait, « bonus erat : » idem in *Republica*, bonum « boni ideam » esse pronuntiat, quippe bonum artificis esse definiens, quem nonnisi primi illius soliusque boni communione bonum esse cognovimus. Quemadmodum enim homines hominis, bovisque boves, equi similiter idea conformatos equos dicimus; ita sane, cum artifex primi boni communione bonus sit, mens ipsa prima, quæ ipsamet per sese bonum sit, idea jure dicatur. »

545 CAPUT XXIII.

De Platonicis ideis.

« Cum igitur, inquit Plato, procreatus ita fuerit (mundus videlicet), sequitur ipsum ad exemplaris alicujus, quod ratione tantum ac mente capiatur, quodque eodem se modo semper habeat, imitationem elaboratum fuisse. Id quod si semel conceditur, mundum etiam hunc alicujus imaginem esse concedatur, necesse est. Nam exemplar quidem illud vim spiritalium animantium universam, uti nos iste mundus, in sese complectitur. » Hæc Plato in *Timæo*. Cujus ego loci sententiam, ex iis, quæ Didymus de Platonis opinionibus conscripsit, in medium proferam. Sic autem ipse loquitur : « Eorum, inquit, quæ pro naturæ suæ ratione, sensibus usurpantur, certa quædam in quoque genere ac definito exemplaria, quas ideas vocabat, Plato constituit, quibus proprie cum scientiæ, tum definitionis ratio conveniat. Etenim præter omnes homines, hominem; præter equos, equum; atque in universum præter animantes omnes, animantem quemdam ortu simul interituque carentem animo cogitari. Et quemadmodum unius ejusdemque sigilli expressæ complures formæ virique unius imagines permultæ esse possunt; ita prorsus ex unaquaque sensu perceptorum corporum idea, vim naturarum ingentem existere: verbi causa ex hominum idea, homines universos; quod ipsum de cæteris omnibus porro sempiternam quamdam essentiam esse vult, quæ rebus singulis causa principiumque sit, ut qualis ipsa est, tales esse possint. Ut igitur peculiare ideæ sensu percepta corpora, sic tanquam arche-

(40) Οὕτω δὲ γεγεννημένος. Hæc fusius a Platone disputantur in *Timæo*, pag. 526 Ficini.

(41) Δηλονότι ὁ κόσμος. Hæc parenthesis Eusebii est.

(42) Τινὸς εἶναι. Post hæc verba, multa sequuntur in Platone quæ prætermittit Eusebius. Pauca

A μιοργουῦ ἐγράφητο ἐν *Τιμῳ* εἰπὼν· « Ἀγαθὸς ἦν, ἐν δὲ τῇ *Πολιτείᾳ* τὸ Ἀγαθὸν εἶπεν· Ἀγαθοῦ ἰδέαν, ὡς δὴ τοῦ Δημιουργοῦ ἰδέαν οὖσαν τὸ ἀγαθόν, ὅστις πέφανται ἡμῖν ἀγαθὸς μετουσίᾳ τοῦ πρώτου τε καὶ μόνου. Ὅπως γὰρ ἀνθρώποι μὲν λέγονται τυπωθέντες ὑπὸ τῆς ἀνθρώπου ἰδέας, βόες δ' ὑπὸ τῆς [βοῆς, καὶ ἵπποι ὑπὸ τῆς] ἵππου ἰδέας· οὕτω καὶ εἰκότως, ὁ Δημιουργὸς εἶπερ ἐστὶ μετουσίᾳ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ ἀγαθὸς, ἰδέα ἂν εἴη ὁ πρῶτος νοῦς, ὡν αὐτοαγαθόν. »

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι ἰδεῶν.

« Οὕτω δὲ γεγεννημένος (40) (δηλονότι ὁ κόσμος (41),) πρὸς τὸ λόγῳ καὶ φρονήσει περιληπτόν, καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχον δεδημιουργηται. Τούτων δὲ ὑπαρχόντων, αὐτὰ πάντα ἀνάγκη τόνδε τὸν κόσμον εἰκόνα τινὸς εἶναι (42). Τὰ γὰρ δὴ νοητὰ ζῶα πάντα ἐκεῖνο περιλαβὼν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, καθάπερ ὁδ' ὁ κόσμος ἡμᾶς. Ταῦτα μὲν ὁ Πλάτων ἐν *Τιμῳ*. Τὴν δὲ τῶν εἰρημένων διάνοιαν ἐκ τῶν Διδύμων (43) περὶ τῶν ἀρεσκόντων Πλάτωνι συντεταγμένων ἐκθήσομαι. Γράφει δὲ οὕτως· « Τῶν κατὰ φύσιν αἰσθητῶν κατὰ γένος ὠρισμένα τινὰ παραδείγματα φάμενος εἶναι τὰς ἰδέας, ὡν τὰς ἐπιστήμας γίνεσθαι καὶ τοὺς ὅρους. Παρὰ πάντας γὰρ ἀνθρώπους ἀνθρωπῶν τινα νοεῖσθαι· καὶ παρὰ πάντας ἵππους ἵππων· καὶ κοινῶς παρὰ τὰ ζῶα ζῶων ἀγένητον καὶ ἀφθαρτον. Ὅν τρέπον δὲ σφραγίδος μιάς ἐκμαγεῖα γίνεσθαι πολλά, καὶ συγνάς εἰκόνας ἐνὸς ἀνδρός· οὕτως ἐκ μιάς ἐκάστης ἰδέας αἰσθητῶν σωμάτων φύσεις παμπληθεῖς, τῆς μὲν ἀνθρώπων ἀνθρώπους ἅπαντας, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ φύσιν. Εἶναι δὲ τὴν ἰδέαν, ἄλδιον οὖσαν αἰτίαν καὶ ἀρχὴν τοῦ ἑαυτοῦ εἶναι τοιοῦτον, οἷα ἐστὶν αὕτη. Καθάπερ οὖν τὰς κατὰ μέρος ὡσπερ ἀρχέτυπον τῶν αἰσθητῶν προηγεῖσθαι σωμάτων, οὕτως τὴν πάσας ἐν ἑαυτῇ περιέχουσαν, καλλίστην καὶ τελειοτάτην οὖσαν, ὑπάρχειν τοῦδε παραδείγματι τοῦ κόσμου. Πρὸς γὰρ ταύτην ἀφομοιωθέντα ὑπὸ τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὸν ἀπειργάσθαι Θεοῦ, κατὰ πρόνοιαν, ἐκ τῆς πάσης οὐσίας. » Ταῦτα καὶ ἀπὸ τοῦ δεδηλωμένου ἀνδρός. Φθάνει γε μὴν καὶ ταῦτα Μωϋσῆς ὁ πάνσοφος, πρὸ τοῦ φαινομένου ἡλίου καὶ ἄστρον, καὶ πρὸ τοῦ ὀρωμένου οὐρανοῦ, ὃ δὴ

vero quæ subtexit, .eges ibid. pag. 527.

(43) Διδύμων. Notus ille est, de quo hæc Suidas, Δίδυμος, inquit, Ἀτῆτος, ἢ Ἀττίος χρηματίας, φιλόσοφος Ἀκαδημαϊκός, πηθανῶν καὶ σοφισμάτων λύσεις ἐν βιβλίῳ β', καὶ ἄλλα πολλά.

στερέωμα καλεῖ, πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς ζηρᾶς γῆς, καὶ πρὸς τῆς παρ' ἡμῖν ἡμέρας, καὶ νυκτός, ὡς ἔτερον παρὰ τὸ τοῦ ἡλίου, ἡμέραν τε (44) καὶ νύκτα, καὶ τὰ λοιπὰ πρὸς τοῦ πανηγυρισμοῦ καὶ αἰτίου τῶν ὄλων Θεοῦ πεποιθῆσθαι διδάσκων. Ἄλλὰ καὶ οἱ μετὰ Μωϋσέα παῖδες Ἑβραίων ἡλίον τινα εἶναι ἀσώματον οὐ πᾶσιν ὁρατὸν, οὐδὲ θνητοῖς ὀφθαλμοῖς ὑπαγόμενον ὁρίζονται, ὡς ὁ προφήτης ἐκ προσώπου Θεοῦ λέγων· «Τοῖς δὲ φοβουμένοις με ἀνατελεῖ ἡλιος δικαιοσύνης.» Καὶ αὐτὴν δὲ δικαιοσύνην, οὐχὶ τὴν ποίαν ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ τὴν ταύτης ἰδέαν οἶδεν ἄλλος Ἑβραίων προφήτης, ὁ φήσας περὶ τοῦ Θεοῦ· «Τίς ἐξηγείρειν (45) ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην; ἐκάλεσεν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ πορεύεται δ' ὡσεὶ ἐνώπιον ἐθνῶν.» Καὶ Λόγον δὲ θεῖον, ἀσώματον, καὶ οὐσιώδη ἀρτίως ἡμῖν ὁ κοινὸς ἡμῶν λόγος (46), ἐν τοῖς πρόσθεν ἀπὸ τῆς Ἑβραίων παρίστησι Γραφῆς. Οὐδὲ περὶ λόγου καὶ τᾶδε παρ' αὐτοῖς εἰρηται· «Ὅς ἐγεννήθη (47) ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε, καὶ ἁγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις.» Λέγεται καὶ ζωῆ, λέγεται καὶ σοφία, λέγεται καὶ ἀλήθεια· καὶ πάντα τὰ κατ' οὐσίαν ὄντα τε καὶ ὑφεστῶτα οἱ Ἑβραίων λόγοι διδάσκουσιν· (εἰ δὲ (48) Ἑβραῖοι καὶ οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι τε καὶ μαθηταί), ναὶ μὴν καὶ μυρίας ἄλλας ἀσωμάτων δυνάμεις, οὐρανοῦ τε ἐπέκεινα, καὶ πάσης τῆς ὑλικῆς καὶ βρώδους οὐσίας· ὧν τὰς εἰκόνας ἐν τοῖς αἰσθητοῖς φασὶ κατατυπῶσαι. Ἐφ' ὧν ἦδη καὶ τοῦνομα τῆς εἰκόνας παρελήφασιν τὸν γούν ἀνθρώπων εἰκόνα διαβρῆδην νοητοῦ παραδείγματος εἶναι, καὶ πάντα τῶν ἀνθρώπων βίον ἐν εἰκόνι διαπορεύεσθαι· εἰρήχασιν. Λέγει δ' οὐδὲ Μωϋσῆς· «Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν.» Καὶ πάλιν ἄλλος Ἑβραῖος τὰ πάτρια φιλοσοφῶν, «Μέντοιγε, φησὶν, ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἀνθρώπος.» Ἦδη δὲ καὶ οἱ τῶν ἱερῶν νόμων ἐξηγῆται, ἐπάκουσον, ὅπως τὴν ἐν τοῖς Μωϋσείως γράμμασι διάνοιαν σαφηνίζουσι. Λέγει δ' οὐδὲ Ἑβραῖος Φίλων, τὰ πάτρια ἐρμηνεύων, αὐτοῖς ῥήμασιν.

A typum aliquod antegrediuntur: ita pulcherrimam illam atque perfectissimam, quæ cæteras omnes sinu suo complectitur, mundi hujus exemplar esse defendit: quod ejus ad imitationem, auctoris sui molitorisque Dei providentia conditus, atque omni ex naturarum genere conflatus exstiterit. Hactenus ex Didymo. At enimvero totum etiam hoc philosophiæ genus Moses ille sapientissimus occupavit, dum ante solem istum quem cernimus ante astra cætera, et cælum aspectabile, quod firmamentum vocat, ante nostram hanc siccioiorem terram, ante diem nostrum, nostramque noctem, aliam quamdam lucem, ab solis distinctam lumine, atque abs die, nocte, cæterisque omnibus diversam, a summo totius universi moderatore ac molitore Deo factam esse docet. 546 Quin etiam secuti Mosem Hebræi, solem quemdam esse statuunt, qui corpore careat, nec ab omnibus spectari possit, imo nec sub mortales oculos omnino cadat, ut cum propheta Dei personam sustinens: «Timentibus me, inquit, oriatur Sol justitiæ 22.» Et vero ipsam quoque justitiam non certam hanc atque singularem, cui locus inter homines est, sed ejus ideam agnoscebat alius ille Hebræorum propheta, qui de Deo loquens: «Quis, inquit, suscitavit ab oriente justitiam? vocavit eam ante faciem suam, et procedet quasi in conspectu gentium 23.» Et divinum quoque Verbum, ortu omni carere, ac nobiscum essentiæ ratione convenire, nostrum hoc commune verbum Hebræorum et litteris jam ante patefecit. Quo de verbo hæc insuper apud illos habentur: «Qui natus est nobis sapientia a Deo, justitia, et sanctificatio, et redemptio 24.» Quippe vita etiam, et sapientia, et veritas appellatur. Præterea, quæcunque proprio substantiæ more sunt, atque subsistunt, ea quidem omnia Hebræorum monumenta docent (nam in Hebræis ipsi quoque Servatoris nostri apostoli atque discipuli numerantur), simulque vim quamdam naturarum aliarum corporis expertium infinitam;

cælumque ipsum, et quidquid in materiam immersæ fluxæque substantiæ est longissime prætergressam. Quarum quidem imagines in iis quæ sensu percipiuntur expressas esse volunt, quibus propterea nomen imaginis tribuere vulgo solent. Hominem certe quidem spiritualis exemplaris imaginem conceptis verbis appellant, et vitam hominum universam «in imagine pertransire» pronuntiant. Quippe ita Moses 25: «Et fecit, inquit, Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum.» Hebræus item alius patrio et ipse ritu philosophans, Verumtamen, inquit, in imagine pertransit homo 27.» Sed audi tu

22 Malac. iv, 2. 23 Isa. xli, 2. 24 I Cor. i, 30. 25 Gen. i, 27. 27 Psal. xxxviii, 7

* Ἰσ. κατατυπῶσθαι.

(44) Ἡμέραν τε. Ἀπὸ κοινῶς subintellige παρὰ: nec enim vult, opinor, diem alium, aliamque noctem cæteraque similiter, tanquam distinctas singularum creaturarum ideas: sed illam duntaxat lucem, qua de Scriptura loquitur, quasi communem universi hujus ideam, ante alia omnia divinitus, et quasi προηγούμενως, exstitisse.

(45) Τίς ἐξηγείρειν, etc. Locus hic aliter in vulgatis Septuag. concipitur, Τίς ἐξ. α. ἀ. δ. ἐ. ἀ. κατὰ πόδας αὐτοῦ, καὶ πορεύεται: ὁ δὲ ἐναντίον ἐθνῶν; Dubium non est. quin apud Euseb. corrupta postrema sint. Nam et Hebraice legitur יְהַרְהֵר אֶת-פְּנֵי עַמּוּת עֵשׂוּ: et δ' ὡσεὶ, pro ὄψει, Hebr. יָרָא, vitiose scriptum est. Latin. Vulgat. pro justitiam,

justum reddidit: licet enim פָּנָא, proprie justitiam sonet, recte tamen significationis potius, quam vocis rationem habendam putavit. Justum enim aliquid propheta indicabat, seu Cyrum, seu Abrahamum, seu, quod mavult Hieronymus, Christum ipsum.

(46) Κοινὸς ἡμ. λόγος. Ludit in ea voce λόγος, quia vulgaris hic communisque λόγος, id est superior hac de re tractatio, proprium illum singularumque λόγον, Verbum, inquam, divinum, humanæ naturæ conditione nobis similem esse confirmavit.

(47) Ἐγεννήθη. In Vulgat. edit. ἐγενήθη, unico ac simplici.

(48) Ἐλ δὲ. Ita manuscr. ex quo, οἱ δὲ, alterius editionis vitium, corrigas.

vero, quemadmodum sacrarum legum interpretes Mosaica doctrinæ sententiam aperiant. Philo sane Hebræus homo, gentis suæ litteris explicans, totidem verbis ita disserit.

CAPUT XXIV.

De Mosaicis ideis, ex Philone.

« Si quis, inquit ille, planioribus verbis uti volet, is aliud nihil mundum illum mente perceptum, quam Dei mundum hunc re ipsa molientis Verbum esse dicat. **547** Nec enim aliud est urbs mente percepta, quam ipsamet architecti ratio, urbem illam quam animo informavit suo, re ipsa condere statuentis. Quæ quidem doctrina Mosis est, non mea. Enimvero, ubi hominis procreationem ipse describit, progressus aliquantum, ad imaginem Dei formatum illum fuisse, diserte confitetur ²⁸. Quod si pars mundi aliqua imaginis imago est, idem profecto de universa hac specie, toto, inquam, mundo hoc spectabili statuendum erit, qui quidem imaginis divinæ imitatio est, humana longe major atque perfectior. Ex quo etiam quivis intelligat, archetypum illud primariumque sigillum, quem nos mundum mente perceptum, vocamus, exemplar archetypum ideamque idearum, hoc est ipsummet Dei Verbum esse. Explicat enim ipse quemadmodum in principio fecerit Deus cælum et terram, ubi principii nomine, non illud sane, ut nonnulli putant, quod ex tempore ducitur intelligit; nec enim ante mundum tempus erat, sed aut cum eo simul aut post eum esse cœpit. Cum enim tempus mundi motus intervallum quoddam sit, nec motus eo quod movetur prior esse queat, sed necessario vel ipso posterior, vel cum eo simul existat, tempus etiam utique vel æquale mundi, vel etiam eo recentius esse necesse est; nam antiquius facere velle, cum omni philosophia pugnare est. Quod si hoc loco principium illud non intelligit, quod ex tempore ducitur, par omnino fuerit quod in numero versatur accipere, ut illud, « in principio fecit, » idem significet, ac primum fecit cælum. Inde aliquot interjectis, Primum ergo, inquit, conditor ille Deus corporis expers cælum creavit, nec nou « terram invisibilem, » aerisque simul ideam et vacui. E quibus alterum illud tenebras appellavit, quod natura sua nigrorem aer adjunctum habeat; alterum hoc abyssum, hoc est sine fundo, quod altissimum quiddam vacuum sit, atque vastissimum. Tum aquæ similiter ac spiritus expertem corporis substantiam: lucis denique septimæ, quæ corpore carens ipsa quoque, mente

²⁸ Gen. 1, 27.

^a Philo, γυμνοτέρως.

(49) *Ei δέ τις*, etc. Leguntur hæc apud Philonem, lib. *De mundi officio*, pag. 4.

(50) *Ei μελίστω*, etc. Locum hunc emendabimus ex Philone, apud quem ita conceptus est, ὁ μελίστων ἐστὶ, τῆς ἀνθρωπίνης, μίμημα θείας εἰκόνας· δηλον δὲ ὅτι καὶ ἡ ἀρχ., etc.

(51) *Τοῦ κόσμου*. Philo, τοῦ οὐρανοῦ.

(52) *Ἀφιλόσοφον*. Philo add. τῶ ὄντι.

(53) *Πρώτον οὖν*. Philo post has voc. ante ὁ ποιῶν inserit, παρὰ τοῦ νοητοῦ κόσμου. *Ex mundi mente percepti exemplari*, vel, *ad mundi m. p. exem-*

A

ΚΕΦΑΛΙΑΙΟΝ ΚΔ'.

Φίλωνος περί τῶν παρὰ Μωϋσῆϊ ιδεῶν.

« *Ei δέ τις* (49) ἐβελήσει γυμνότερον ^a χρίσασθαι τοῖς ὀνόμασιν, οὐδὲν ἂν ἕτερον εἶποι τὸν νοητὸν κόσμον ἢ Θεοῦ Λόγον ἢθρη κοσμοποιούντος. Οὐδὲ γὰρ ἡ νοητὴ πόλις ἕτερόν τι ἐστίν, ἢ ὁ τοῦ ἀρχιτέκτονος λογισμὸς, ἢθρη τὴν νοητὴν πόλιν κτίζειν διανοουμένου. Τὸ δὲ δόγμα τοῦτο Μωϋσεὺς ἐστίν, οὐκ ἐμὸν. Τὴν γοῦν ἀνθρώπου γένεσιν ἀναγράφων, ἐν τοῖς ἑπειτα διαρρήθῃν ὁμολογεῖ, ὡς ἄρα κατ' εἰκόνα Θεοῦ διευτυώθη. *Ei δὲ τὸ μέρος εἰκῶν εἰκόνας, δηλονότι καὶ τὸ ὅλον εἶδος, σύμπας οὗτος ὁ αἰσθητὸς κόσμος, εἰ μελίστων* (50) τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ μίμημα θείας εἰκόνας δηλονότι· καὶ ἡ ἀρχέτυπος σφραγὶς ὃν φαμεν νοητὸν εἶναι κόσμον, αὐτὸς ἂν εἴη, τὸ παράδειγμα, ἀρχέτυπος ἰδέα τῶν ιδεῶν, ὁ Θεοῦ Λόγος. *Φησὶ δ' ὡς ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· τὴν ἀρχὴν παραλαμβάνων, οὐχ, ὡς οἰοῦνται τινες, τὴν κατὰ χρόνον· χρόνος γὰρ οὐκ ἦν πρὸ κόσμου, ἀλλ' ἢ σὺν αὐτῷ γέγονεν, ἢ μετ' αὐτόν· ἐπεὶ γὰρ διάστημα τῆς τοῦ κόσμου* (51) κινήσεως ἐστὶν ὁ χρόνος, πρότερον δὲ τοῦ κινουμένου κινήσεις οὐκ ἂν γένοιτο, ἀλλ' ἢ ἀναγκαῖον αὐτὴν ὕστερον, ἢ ἅμα συνίστασθαι· ἀναγκαῖον ἄρα καὶ τὸν χρόνον ἢ ἰσῆλικά κόσμου γεγονέναι, ἢ νεώτερον ἐκείνου· πρεσβύτερον δὲ ἀποφαίνεσθαι τολμᾶν ἀφιλόσοφον (52). *Ei δ' ἀρχὴ μὴ παραλαμβάνεται τανῦν ἢ κατὰ χρόνον, εἰκὸς ἂν εἴη μνησθῆναι τὴν κατ' ἀριθμὸν, ὡς τὸ « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν » ἴσον εἶναι τῷ, Πρώτον ἐποίησε τὸν οὐρανόν. *Ei θ' ἐξῆς λέγει· Πρώτον οὖν* (53) ὁ ποιῶν ἐποίει οὐρανὸν ἀσώματον, καὶ « γῆν ἀόρατον, » καὶ ἀέρος ἰδέαν καὶ κενού· ὃν τὸ μὲν ἐπεφήμισε σκότος, ἐπειδὴ μέλας ὁ ἀήρ τῆ φύσει· τὴν δὲ ἄβυσσον· πολύθυθον γὰρ τὸ γε κενόν (54) καὶ ἀχανές· *Ei θ' ὕδατος ἀσώματον οὐσίαν καὶ πνεύματος· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐβδόμου φωτὸς, ὁ πάλιν ἀσώματον ἦν, καὶ νοητὸν ἡλίου παράδειγμα, καὶ πάντα* (55), ὅσα φωσφόρα ἄστρα κατὰ τὸν οὐρανὸν ἐμελλε συνίστασθαι. Προνομίας δὲ τὸ τε πνεῦμα καὶ τὸ φῶς ἤξιοιτο· τὸ μὲν γὰρ ὀνόμασε Θεοῦ (56), διότι ζωτικώτατον τὸ πνεῦμα, ζωῆς δὲ Θεοῦ ἀίτιος· τὸ δὲ φῶς, ὅτι ὑπερβάλλον (57) καλόν. Τοσοῦτω γὰρ τὸ νοητὸν τοῦ ὁρατοῦ λαμπρότερον τε καὶ αὐγοειδέτερον, ὅσωπερ ἡλῖος, οἶμαι, σκότους, καὶ ἡμέρα νυκτός, καὶ τὰ κριτήρια (58) νοῦς ὁ τῆς ὅλης ψυχῆς ἡγεμών, ὀφθαλμῶν (59) σώματος. Τὸ δὲ ἀόρατον (60) καὶ νοη-*

plar, non, ut al. *in mundo intelligibili*.

(54) *Καιρόν*. Lege κενόν ex Philone.

(55) Philo, πάντων.

(56) Philo, θεῖου.

(57) *ὑπερβάλλον*. Philo ὑπερβαλλόντως.

(58) *Τὰ κριτήρια*. Repone τῶν αἰσθητικῶν κριτηρίων, ex Philone.

(59) Philo, καὶ ὀφθαλμοί.

(60) *Τὸ δὲ ἀόρατον*, etc. Philonem Eusebius decurtavit. Sic enim ille, τὸν δὲ ἀόρατον, καὶ νοητὸν θεῖον Λόγον, καὶ Θεοῦ Λόγον, εἰκόνα λέγει Θεοῦ· καὶ

τὸν φῶς ἔκεινο θείου Λόγου γέγονεν εἰκῶν, τοῦ διερ-
 μνεύσαντος τὴν γένεσιν αὐτοῦ· καὶ ἔστιν ὑπερου-
 ράνιος ἀστὴρ, πηγὴ τῶν αἰσθητῶν ἀστέρων, ἣν οὐκ
 ἂν ἀπὸ σκοποῦ καλέσειεν ἂν τις παναύγεια, ἀφ' ἧς
 ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ οἱ ἄλλοι πλανῆται, καὶ ἀπλα-
 νεῖς ἀρύονται, καθ' ὅσον ἐκάστῃ δύναιμι, τὰ πρό-
 ποντα φέγγη· τῆς ἀμυγῆς καὶ καθαρᾶς αὐγῆς ἐκεί-
 νης ἀμαυρουμένης, οὗ ἂν (61) ἀρξῆται τρέπεσθαι
 κατὰ τὴν ἐκ τοῦ νοητοῦ πρὸς αἰσθητὸν μεταβολήν.
 Εἰλικρινὲς γὰρ οὐδὲν τῶν ἐν αἰσθήσει. » Καὶ μετὰ
 βραγέα ἐπιλέγει· « Ἐπεὶ δὲ φῶς μὲν ἐγένετο, σκό-
 τος δ' ὑπεξέστη καὶ ἀνεχώρησεν (62), ὁροὶ δ' ἐν τοῖς
 μεταξὺ διαστήμασιν ἐπάγησαν, ἐσπέρα τε καὶ πρωτα
 κατ' ἀναγκαῖον τοῦ χρόνου μέτρον ἀπετελεῖτο εὐθύς,
 ὃ καὶ ἡμέραν καλῶς ποιῶν ἐκάλεσε· καὶ ἡμέραν οὐχ
 πρώτην, ἀλλὰ μίαν, ἣ λέλεκται (63) διὰ τὴν τοῦ νοη-
 τοῦ κόσμου μόνουσι, μοναδικὴν ἔχοντος τὴν φύσιν.
 Ὁ μὲν οὖν ἀσώματος κόσμος ἤδη πέρας εἶχεν, ἰδρυ-
 θεὺς ἐν τῷ θεῷ Λόγῳ· ὃ δ' αἰσθητὸς πρὸς παράδειγμα
 τοῦτοῦ ἐτελειογονεῖτο. Καὶ πρῶτον αὐτοῦ τῶν με-
 ρῶν, ὃ καὶ πάντων ἄριστον, ἐποίησεν τὸν οὐρανὸν ὃ Δη-
 μουργὸς, ὃν ἐτύμως στερεῶμα προσηγορεύσεν, ἅτε
 σωματικὸν ἦεν. Τὸ γὰρ σῶμα φύσει στερεὸν, ὃ τί
 περ καὶ τριχῆ διαστατόν. Στεροῦ δὲ καὶ σώματος
 ἔννοια τίς ἐτέρα πλὴν τὸ πάντη διεστηχός; Εἰκότως
 οὖν, ἀντιθεὺς τῷ νοητῷ καὶ ἀσώματῳ τὸν αἰσθητὸν
 καὶ σωματικὸν, τοῦτον στερεὸν ἐκάλεσε. » Ταῦτα ὁ
 Φίλων. Συνάδει δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Κλήμης, ἐν τῷ ἔκτω
 (64) *Στρωματῆ* λέγων ὧδε.

mundi solitudinem. Jamque suam incorporeus ille mundus perfectionem sortitus erat, divino in Verbo
 situs, cum ejus ad exemplar aspectabilis iste absolveretur. Cujus partem omnium uti optimam, ita
 et principem cœlum, artifex elaboravit, quod vere idem ac proprie firmamentum, utpote corpore præ-
 ditum appellavit. Corpus quippe natura sua firmum est, idemque trifariam dividi potest. Nam firmi
 quidem et corporis, quænam alia notio est, quam ejus rei, quam omni ex parte dividere possis? Jure
 'taque spirituali et corporis experti, aspectabile hoc et corporeum opponens, firmum appellavit. » Atque
 hactenus Philo, cui affinia plane ac gemina Clemens *Stromate* sexto hunc in modum persequitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

C

CAPUT XXV.

De iisdem, ex Clemente.

Κλήμεντος περὶ τοῦ αὐτοῦ.
 « Κόσμον τε αὐτὴν τὸν μὲν νοητὸν οἶδεν ἡ βάρβα-
 ρος φιλοσοφία, τὸν δὲ αἰσθητὸν· τὸν μὲν ἀρχέτυπον,
 τὸν δὲ εἰκόνα τοῦ καλοῦ (65) παραδειγματός. Καὶ
 τὸν μὲν ἀνατίθησι μονάδι, ὡς ἂν νοητὸν, τὸν δὲ αἰ-
 σθητὸν ἐξάδι. Γάμος γὰρ παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις,
 ὡς ἂν γόνιμος ἀριθμὸς, ἡ ἐξὰς καλεῖται. Καὶ ἐν μὲν
 τῇ μονάδι συνίστησιν οὐρανὸν ἀόρατον, καὶ γῆν ἀγίαν,
 καὶ φῶς νοητὸν. « Ἐν ἀρχῇ γὰρ, φησὶν, ἐποίησεν
 ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος. »
 Ἔτε· ἐπιφέρει· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενέσθω φῶς, καὶ
 ἐγένετο φῶς. » Ἐν δὲ τῇ κοσμογενεῖα (66) τῇ αἰσθητῇ,
 στερεὸν οὐρανὸν δημιουργεῖ· τὸ δὲ στερεὸν αἰσθητὸν,
 γῆν τε ὄρατην καὶ φῶς βλέπομενον. Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοι
 ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων ζῶων ἰδέας ἐν τῷ νοητῷ ἀπολείπειν
 κόσμῳ, καὶ τὰ εἶδη τὰ αἰσθητά, κατὰ τὰ γένη (67)

⁶⁵ Gen. 1.

ταύτης εἰκόνα, τὸν [lege τὸ] νοητὸν φῶς ἐκεῖνο, ὃ
 θείου Λόγου γέγονεν εἰκῶν, τοῦ διερ. etc.

(61) Philo, ὅταν.

(62) Philo, ὑπεχώρησεν.

(63) Philo, λέγεται.

(64) *Τῷ ἔκτω*. Legend. τῷ πέμπτῳ. Ibi enim

A morum siderum, quæ producenda deinde forent,
 exemplar erat. Jam Spiritus atque lucis eximium
 aliquid ac præcipuum esse voluit: nam illum, Dei
 Spiritum nominavit, quod Spiritus vitam, cujus
 auctor Deus est, maxime foveat; hanc vero, lucem,
 quod excellenti pulchritudine conspicua sit. Tanto
 enim utique lux illa quæ mente percipitur, aspecta-
 bili hac illustrior ac splendidior est, quanto vel
 tenebræ solis, vel nox diei, vel sentiendi vis ac fa-
 cultas, mentis **548** animi totius principis, vel
 denique corpus oculorum splendore superatur.
 Porro lux illa, mente sola, non visu percepta, Verbi
 divini, ortus sui interpretis imaginem expressit,
 astrum cœlo superius, fonsque siderum aspectabi-
 lium, quam luminis universitatem rite ac signifi-
 canter appelles, unde sol, luna, stellæque cæteræ
 tam fixæ, quam errantes, pro suis quæque viribus
 convenientem splendorem hauriunt, dum sensim
 hebescit purus ille simplexque fulgor, ubi cœperit
 hac spiritualis in aspectabile conversione mutari.
 Sincerum quippe nihil est quod in sensus cadit. »
 Itemque post pauca. « Ubi autem, inquit, lux exstis-
 tisset, tenebræque submotæ loco ceassissent, termi-
 nis etiam medio intervallo fixis atque constitutis,
 vespera nimirum atque diluculo, prout necessaria
 temporis mensura postulabat, id perfectum conti-
 nuo est, quod ipse diem jure nuncupavit; et diem
 non primum, sed unicum, idque propter spiritualis
 illius, qui adjunctam a natura unitatem habet

pag. 432, edit. Græco-Lat. locus hic habetur.
 (65) *Τοῦ καλοῦ*. Rectius, quam ut apud Clement.
 καλουμένου.
 (66) Cl., κοσμογονία.
 (67) *Κατὰ τὰ γένη*. Vera lectio, non κατὰ τὰ γένη,
 ut est apud Clementem.

ac lucem aspectabilem. Num tibi hoc Plato secutus videtur, dum animantium ideis, eo in mundo quem sola mens capit, relictis, formas illas quæ in sensum cadunt, pro spiritualium generum varietate molitur? Enimvero jure sane Moses corpus hoc, quod terrestre tabernaculum a Platone dicitur, e terra fictum, at ratione præditum animum, desuper in faciem a Deo inspiratum fuisse commemorat. Tum enim principem illam animi facultatem constitutam esse dicunt, nec aliud quidquam animi primum in parentem subeuntis ingressum, quam ejusdem per sensus accessionem esse volunt. Atque hanc esse factus homo dicatur. Imago quippe Dei est, divinum illud regiumque Verbum, homo patiendi expertus: aut imaginis imago, humana mens est. Verum sequentia porro audiamus.

CAPUT XXVI.

De adversariis naturis, Hebræorum Platonisque doctrina.

Quin etiam Hebræorum doctrinam secutus Plato, non expertes modo corporis benignasque naturas, sed alias etiam hostiles infestaque ponit, *Legum* decimo hunc in modum scribens: « Nunquid animum illum, qui et omnia moderatur, et in omnibus quæ passim moventur, habitat, cælum etiam ipsum regere necessario fatendum erit? Erit sane. Unum autem, an plures esse statuemus? Plures equidem vestro ipse loco respondeam. Nos vero ne duobus saltem pauciores esse dicamus, beneficium ac benignum alterum, alterum contraria vi et facultate præditum. » Inde longius aliquando progressus: « Cum enim jam inter nos convenerit, cælum permultis quidem partim bonis plenum esse, partim contrariis, quibuscum tamen genus aliud nullum miscatur: immortalis profecto pugna sit ista necesse est, et cautionem postulat omnino singularem. At vero uti nobis dii simul ac dæmones opitulantur, ita nos quædam vicissim deorum sumus dæmonumque possessio. » Unde ista porro in mentem Platoni venerint, equidem statuere non possum; **550** vere tamen hoc pronuntiare possum, sexcentis antequam Plato nasceretur annis, Hebræos homines id etiam doctrinæ genus esse professos. Sane quidem sacris eorum litteris ita scriptum habetur, « Cum die quadam venissent angeli Dei, ut assisterent coram Deo, adfuit etiam inter eos diabolus, cum circumvisset terram, et perambulasset eam ». Quo loco, diaboli nomine infesta illa natura, Dei vero angelorum, beneficæ aliæ designantur. Quas quidem meliores naturas, spiritus etiam divinos. Deique ministros appellant, dum aiunt, « Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos flammam

⁴⁰ Job. II, 1. ⁴¹ Psal. CIII, 4.

• forte ἐπέισδον.

(68) *Ψυχὴν διοικοῦσαν*. Plato, *Leg.* x, pag. 669 Ficini.

(69) Pl., ἐν ἅπασιν τοῖς πάντη.

(70) *Ἐπειδὴ γὰρ*. Ibid. Plato, pag. 673.

(71) *Πλειόνων δὲ τῶν μὴ*. Ficinus vertit, *et quidem plurimum*: quem sensum vulgata lectio ferre non potest, nisi dicamus, post μὴ, subaudiendum esse ἐναντίων, ut sensus sit, ἐναντία πλείονα εἶναι τῶν μὴ ἐναντίων, hoc est, κακὰ πλείονα τῶν ἀγα-

θημιουργεῖν τὰ νοητά; Εἰκότως ἄρα ἐκ γῆς μὲν τὸ σῶμα διαπλάττεσθαι λέγει Μωσῆς, ὁ γῆϊνὸν φησὶν ὁ Πλάτων σκῆνος, ψυχὴν δὲ τὴν λογικὴν ἀνωθεν ἐμπνευσθῆναι ὑπὸ Θεοῦ εἰς πρόσωπον. Ἐναυθα γὰρ τὸ ἡγεμονικὸν ἰδῆσθαι λέγουσι, τὴν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐπέισδον ἢ τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ πρωτοπλάστου εἰσοδὸν ἐρμηνεύοντες· διὸ καὶ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τὸν ἀνθρωπὸν γεγονέναι. Εἰκὼν μὲν γὰρ Θεοῦ Λόγος ὁ θεῖος καὶ βασιλικὸς, ἀνθρωπὸς ἀπαθὴς· εἰκὼν δὲ εἰκόνας ἀνθρώπινος νοῦς. Ἀκούσμεν δὲ καὶ τῶν ῥηθησομένων.

causam, quamobrem ad imaginem et similitudinem

B ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ.

Ἑβραίων καὶ Πλάτωνος, περὶ τῶν ἐναντίων δυνάμεων.

Ἐτι πρὸς τοῦτοισὶ ὁ Πλάτων τοῖς Ἑβραίοις ἐπακολουθήσας λόγους, οὐ μόνον ἀσωμάτους καὶ ἀγαθὰς δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ ἐναντίας φησὶν εἶναι, ὡδὲ πη γράφων ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν *Νόμων*: « Ψυχὴν διοικοῦσαν (68) καὶ ἐνοικοῦσαν τοῖς πάντη κινουμένοις (69) πῶς οὐ καὶ τὸν οὐρανὸν ἀνάγκη διοικεῖν φάναι; Τί μὴν; μίαν, ἢ πλείους; Πλείους, ἐγὼ ὑπὲρ σφῶν ἀποκρινοῦμαι. Δυσὸν μὲν που ἔλαττον μὴδὲν τιθῶμεν, τῆς τε εὐεργέτιδος καὶ τῆς τάναντία δυναμένης ἐξεργάζεσθαι. » Εἰθ' ὑποβάς φησιν· « Ἐπειδὴ γὰρ (70) συνεχωρήσαμεν ἡμῖν αὐτοῖς εἶναι μὲν τὸν οὐρανὸν πολλῶν μεστὸν ἀγαθῶν, εἶναι δὲ καὶ τῶν ἐναντίων, πλείονων δὲ τῶν μὴ (71) μάχη θά, φαμέν· ἀθάνατος ἐστὶ ἡ τοιαύτη, καὶ φυλακῆς θαυμαστῆς δεομένη. Ξύμμαχοι δὲ ἡμῖν θεοὶ τε καὶ δαίμονες, ἡμεῖς δ' αὐτὴ κτήματα θεῶν καὶ δαιμόνων. » Πόθεν καὶ ταῦτα τῷ Πλάτωνι, ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν ἔχοιμι φράζειν· ὁ δ' ἔγω φάναι ἀληθὲς, μυρίοις πρόσθεν ἢ Πλάτωνα χρόνοις γενέσθαι, καὶ τοῦθ' Ἑβραίοις ἀνωμολογήσασθαι τὰ δόγμα. Αἰεὶ δ' οὖν ἢ παρ' αὐτοῖς Γραφή· « Καὶ ἦν ὡς ἡμέρα αὕτη, καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ παραστῆναι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ διάβολος ἦλθεν ἐν μέσῳ αὐτῶν, περιελθὼν τὴν γῆν καὶ ἐμπεριπατήσας αὐτήν· » διάβολον μὲν τὴν ἐναντίαν δύναμιν, ἀγγέλους δὲ Θεοῦ τὰς ἀγαθὰς προσειποῦσα. Ταύτας δὲ τὰς ἀγαθὰς δυνάμεις καὶ πνεύματα θεῖα, καὶ λειτουργοὺς Θεοῦ προσαγορεύει ἐν οἷς φησιν· « Ὁ ποιῶν τοὺς ἄγγελους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. » Ἀλλὰ καὶ τὴν διαμάχην τῶν ἐναντίων ὡδὲ παρίστην ὁ φήσας· « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἢ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος (72) τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονη-

θῶν. Sed hæc vera videtur ἀκυρολογία. Cogitatum τινῶν pro τῶν, rescribi posse; ut vellet Plato, in cælo duo tantum esse rerum genera, bonarum et malarum, non aliud quidquam ex utroque quasi temperatum, quod pugnam illam vel tollere possit, vel lenire.

(72) *Τοῦ αἰῶνος*. Hæc vox in Vulgat. etiam Græcis legitur, quam Latina interpretatio non agnoscit.

ρίας ἐν τοῖς ἀπουρανίοις. » Ἄντικρυς δ' ἔοικεν ὁ Πλάτων τὸ Μωσέως λόγιον μεταφράζειν, τὸ φῆσαν· « Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἔθνων κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ (73), » δι' ὧν κτήματα θεῶν καὶ δαιμόνων τὸ πᾶν γένος ἀνθρώπων εἶναι ὠρίσατο.

Plato, quod sic habet : « Quando dividebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum angelorum Dei ⁴³, » cum univ-
ersum hominum genus, deorum ac dæmonum possessionem esse pronuntiavit

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Περὶ ψυχῆς ἀθανασίας, Ἑβραίων καὶ Πλάτωνος.

Καὶ ἐν τοῖς περὶ ψυχῆς ἀθανασίας οὐδὲν Μωσέως ὁ Πλάτων διέστηκε τῆ δόξῃ. Ὁ μὲν γε πρῶτος ἀθάνατον οὐσίαν εἶναι τὴν ἐν ἀνθρώπῳ ψυχὴν ὠρίσατο, εἰκόνα φήσας ὑπάρχειν αὐτῇ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι. « Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. » Καὶ ἐξῆς τὸν σύνθετον τῷ λόγῳ διαιρῶν, εἰς τε τὸ φαινόμενον σῶμα καὶ εἰς τὸν κατὰ ψυχὴν νοούμενον, ἐπιλέγει· « Καὶ ἔλαθεν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Ἄλλὰ καὶ ἀρχικόν φησιν αὐτὸν καὶ βασιλικόν γενέσθαι τῶν ἐπὶ γῆς πάντων. Λέγει δ' οὖν· « Καὶ ἀργέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν πάσης τῆς γῆς. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. » Πῶς δ' ἂν ἄλλως εἰκὼν ἐπινοοῖτο Θεοῦ καὶ ὁμοίωμα ἢ κατὰ τὰς ἐν τῷ Θεῷ δυνάμεις, καὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ὁμοιότητα ; Μωσὲς δὲ καὶ ἐν τούτοις ὡσπερ μαθητευόμενος ὁ Πλάτων, τοιάδ' ἐν τῷ Ἀλκιβιάδῃ (74) φησὶν· « Ἐχόμεν οὖν εἰπεῖν ὅ τι τῆς ψυχῆς ἐστὶ θεϊότερον ἢ τοῦτο, περὶ δὲ τὸ εἰδέναι τε καὶ φρονεῖν ἐστίν ; Οὐκ ἔχομεν. Τῷ θεῷ ἄρα τοῦτο εἴκειν αὐτῆς· καὶ τις εἰς τοῦτο βλέπων, καὶ πᾶν τὸ θεῖον γνοὺς, Θεὸν τε καὶ φρόνησιν, οὕτω καὶ ἑαυτὸν ἂν γνοίῃ μάλιστα. Φαίνεται (75) γὰρ οὖν, ὅθ' ὡσπερ κάτοπτρά ἐστὶ σαφέστατα * τοῦ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ ἐνόπτρου, καὶ καθαρώτερα, καὶ λαμπρότερα· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοῦ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ βελτίστου καθαρώτερόν τε καὶ λαμπρότερον τυγχάνει ἔν. Ἐοικέ γε, ὡ Σόκράτες. Εἰς τὸν Θεὸν ἄρα βλέποντες, ἐκείνῳ ἀλλήλα ἐνόπτρου χρώμεθ' ἂν, καὶ τῶν ἰανθρωπίνων εἰς τὴν ψυχῆς ἀρετῆν· καὶ οὕτως ἂν μάλιστα ὀρῶμεν καὶ γινώσκομεν ἡμᾶς αὐτούς. Ναί. » Ταῦτα μὲν ἐν

ignis. » Quin etiam hostilium naturarum pugnantem expressit, qui dixit, « Non est nobis colluctatio adversus sanguinem et carnem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi, contra spiritualia nequitiae in caelestibus ⁴⁴. » Enimvero illud etiam Mosis oraculum plane interpretatus videtur Plato, quod sic habet : « Quando dividebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum angelorum Dei ⁴³, » cum univ-
ersum hominum genus, deorum ac dæmonum possessionem esse pronuntiavit

CAPUT XXVII.

De animæ immortalitate, ex Hebræorum Platonisque doctrina.

Jam vero de immortalitate animæ gemina quoque Mosis fuit Platonisque sententia. Et ille quidem immortalem esse in homine animi substantiam, prior tum statuit, cum eam Dei imaginem, vel potius divinam ad imaginem factam esse docuit. « Dixit enim Deus, inquit, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Et fecit Deus hominem : ad imaginem Dei fecit illum ⁴⁴. » Deinde composuit, in corpus hoc aspectabile, et eum qui animo tenus intelligitur oratione distinguens, addit : « Et accepit Deus pulverem ex terra, et formavit Deus hominem, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem ⁴⁵. »

551 Eumdem præterea omnium quæ in terra sunt principem ac regem creatum fuisse tradit, dum ait, « Et præsent piscibus maris, et volatilibus cæli, et bestiis universæ terræ. Et fecit Deus hominem : ad imaginem Dei fecit illum ⁴⁴. » Quomodo autem aliter Dei imago ac similitudo intelligatur, quam ex divinarum facultatum imitatione, virtutisque similitudine? Quo etiam in genere Plato, perinde ut si Mosis discipulus fuisset, hæc in Alcibiade philosophatur : « Potestne a nobis divinius aliquid in animo statui, quam id, in quo intelligentia sapientiaque versatur? Non potest. Illa igitur animi facultas, divinæ similis utique fuerit : ac proinde qui in eam intuebitur, ac simul quidquid divini est, Deum, inquam, et sapientiam intelliget; is demum se ipsum una perfectissimeque cognosset. Enimvero liquet, opinor, illud; quemadmodum specula quædam sunt, quæ oculi nostri pupillam perspicuitate, nitore ac splendore superent : ita Deum illo ipso, quod nostro in animo perfectissimum est, puriorem et illustriorem esse. Et merito id quidem, o Socrates. Cum igitur in Deum ipsum intuebimur tum pulcherrimo sane rerum etiam humanarum speculo,

⁴³ Ephes. vi, 12. ⁴⁴ Deut. xxxii, 8. ⁴⁵ Gen. 1.

* ms., σαφέτερα.

(73) Ἀγγέλων Θεοῦ. Ita Septuaginta : cum cæteri omnes interpretes habeant υἱὸν Ἰσραὴλ, filium Israel : ut Hebræi.

(74) Ἐν τῷ Ἀλκιβιάδῃ. Priorem intelligit. Consule lib. x De republ., pag. 516, ubi de ead. immortalitate disserit.

(75) Φαίνεται. Hic, apud Platonem maxima distinctio est. Illud enim φαίνεται Alcibiadi respondenti tribuitur. Inde Socrates alia perrogat, ab Eusebianis diversissima. Nostris tamen hærendum censeo, quæ cum proximis et superioribus optime

convenient. Præcessit enim apud Platonem : Ἐνενοήκως οὖν, ὅτι τοῦ ἐμβλέποντος εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τὸ πρόσωπον, ἐμφαίνεται ἐν τῇ τοῦ καταντικρῶ ὄψει, ὡσπερ κατόπτρου· ὃ δὴ καὶ κορυφὴν καλούμεν, εἰδωλὸν δὲ τοῦ ἐμβλέποντος. (Quo loco vitiose κορυφὴν pro κόρη, editum arbitror.) Et paulo post : Ὁφθαλμὸς ὄρα, εἰ μέλει ἰδεῖν ἑαυτὸν, εἰς ὀφθαλμὸν αὐτῷ βλέπτον, καὶ τοῦ ὁμματος εἰς ἐκείνον τὸν τόπον, ἐν ᾧ τυγχάνει ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ ἐγγιγνομένη, etc., in quibus comparationis hujus ἀπόδοσις.

⁴⁴ ibid. ⁴⁵ ibid.

ad vim animi perspicendam utemur, atque ita nos ipsos pervidere maxime ac nosse poterimus. Ita prorsus. » Hæc in *Alcibiade*. At in dialogo *De anima* locum hunc uberius fusiusque tractans, sic loquitur : « Placetne, inquit Socrates, duo rerum genera ctatuamus, aspectabile unum, alterum non aspectabile, eodem semper modo se habere; aspectabile autem illud, nunquam? Et hoc quoque placet, inquit. Age jam, inquit ille, an aliquid in nobis præter corpus animumque reperias? Nihil vero, inquit. Utri ergo generi corpus nostrum simile magis cognatumque dixerimus? Nemini vero, inquit, dubium, quin aspectabili. Quid animus autem? Num aspectabile quid est, an potius non aspectabile? Non hominibus certe quidem, o Socrates. Atqui nos sane cum aspectabile aut non aspectabile diceremus, humanæ naturæ respectu utrumque dicebamus : Tu vero aliamne aliquam cogitabas? Equidem humanam quoque solam. Utrum igitur de animo dicebamus, videri eum posse, au contra? Non posse, inquit. Esse igitur aliquid non aspectabile? Esse. Animus ergo rei non aspectabili similior est, quam corpus; hoc vero aspectabili similior? Neceesse id prorsus, o Socrates. 552 Num id præterea dicebamus, animum quoties ad aliquid investigandum corporis operam interponit, sive hoc visu fiat, sive auditu, sive alio quocunque sensu (quod enim sensu percipitur, corporis opera utique percipitur), toties ejusdem corporis vi, ad ea, quæ nunquam eodem se modo habent pertrahi, errare simul, perturbari, et quadam vertiginis sic quasi ebrium circumferri, quod rerum istarum tractationem attingit? Omnino. At ubi per sese aliquid ipse contemplatur, tum illuc sane proficiscitur, ubi sese ad naturæ purissimæ, quæ sempiterna, immortalis, et rationis semper ejusdem est, societatem adjungit : adeoque tanquam ipsi cognatus, cum ea versatur assidue, quandiu quidem et apud sese est, et ipsi licet : itaque ab omni errore liberatur, et circa genus illud rerum eodem se modo semper habet, quod in earum sese commercium dederit. Qui quidem animi sensus prudentia nuncupatur. Recte prorsus ac vere loqueris, o Socrates. Tu ergo cum superioribus, tum iis præterea, quæ a nobis etiamnum disputantur, adductus, utri tandem ex illo duplici genere similiorem animum, magisque cognatum arbitraris? Nemo enim opinor, o Socrates, tardissimus licet atque pinguissimus, non hac tua argumentatione convictus agnoscat, in omnibus omnino, naturæ illi similiorem esse animum quæ eodem se modo semper habeat, quam ei quæ secus. Corpus vero quid? Alteri videlicet. Jam nihil quoque istud attende : dum simul animus corpusque versantur, huic servitutem et obsequium im-

α τῷ Ἀλκιβιάδῃ. Ἐν δὲ τῷ *Περὶ ψυχῆς* πλατύτερον ἐρμηνεύει τὰ κατὰ τοὺτους τόπους α ὁ αὐτὸς, λέγων οὕτως. « Θῶμεν οὖν (76) βούλει, ἔφη, δύο εἶδη τῶν ὄντων, τὸ μὲν ὄρατόν, τὸ δὲ ἀειδές; Θῶμεν, ἔφη. Καὶ τὸ μὲν ἀειδές ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχον, τὸ δὲ ὄρατόν μηδέποτε κατὰ ταῦτά; Καὶ ταῦτα, ἔφη, θῶμεν. Φέρε δὴ, ἦ δ' ὅς, ἄλλο δὴ τι (77) ἡμῶν αὐτῶν τὸ μὲν σώμα (78) ἐστὶ, τὸ δὲ ψυχὴ; Οὐδὲν ἄλλο, ἔφη. Ποτέρῳ οὖν ὁμοιώτερον τῷ εἶδει φαίμεν ἂν εἶναι καὶ συγγενέστερον τὸ σῶμα; Παντὶ, ἔφη, τοῦτό γε δῆλον, ὅτι τῷ ὄρατῷ. Τί δὲ ἡ ψυχὴ; ὄρατόν, ἦ ἀειδές; Οὐχ ὑπὸ ἀνθρώπων γε, ὦ Σώκρατες, ἔφη. Ἄλλὰ μὴν ἡμεῖς γε τὰ ὄρατὰ καὶ τὰ μὴ τῆ τῶν ἀνθρώπων φύσει ἐλέγομεν, ἢ ἄλλῃ τινὶ οἴει; Τῆ τῶν ἀνθρώπων. Τί οὖν περὶ ψυχῆς ἐλέγομεν ὄρατόν, ἢ ἀόρατον εἶναι; Οὐχ ὄρατόν. Ἀειδές ἄρα; Ναί. Ὅμοιότερον ἄρα ψυχῆ σώματος ἐστὶ τῷ ἀειδέϊ, τὸ δὲ τῷ ὄρατῷ; Πᾶσα ἀνάγκη, ὦ Σώκρατες. Οὐκοῦν καὶ τότε ἐλέγομεν, ὅτι ἡ ψυχὴ, ὅταν μὲν τῷ σώματι προσκρήται εἰς τὸ σκοπεῖν τι, ἢ διὰ τοῦ ὄραν, ἢ διὰ τοῦ ἀκούειν, ἢ δι' ἄλλης τινὸς αἰσθήσεως (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ διὰ τοῦ σώματος, τὸ δι' αἰσθήσεως σκοπεῖν τι) τότε μὲν ἔλκεται ὑπὸ τοῦ σώματος εἰς τὰ μηδέποτε κατὰ ταῦτα ἔχοντα καὶ αὐτὴ πλανᾶται, καὶ ταράττεται, καὶ ἰλιγγιᾷ, ὡσπερ μεθύουσα, ἅτε τοιούτων ἐφαπτομένη; Πάνυ γε. Ὅταν δὲ γε αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν σκοπῆ, ἔχεισε οἴχεται, εἰς τὸ καθαρόν τε καὶ ἀεὶ ὄν καὶ ἀθάνατον, καὶ ὡσαύτως ἔχον, καὶ ὡς συγγενῆς οὔσα αὐτοῦ, ἀεὶ μετ' ἐκείνου τε γίνεται, ὅταν περ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν γένηται, καὶ ἐξῆ αὐτῆ καὶ πέπαυται τοῦ πλάνου, καὶ περὶ ἐκείνα ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχει, ἅτε τοιούτων ἐφαπτομένη. Καὶ τοῦτο αὐτῆς τὸ πάθημα φρόνησις κέκληται. Παντάπασιν, ἔφη, καλῶς, καὶ ἀληθῆ λέγεις, ὦ Σώκρατες. Ποτέρῳ οὖν αὖ σοι δοκεῖ τῷ εἶδει καὶ ἐκ τῶν πρόσθεν εἰρημένων, καὶ ἐκ τῶν νῦν λεγομένων, ἡ ψυχὴ ὁμοιώτερον εἶναι καὶ συγγενέστερον; Πᾶς ἂν, ἔμοιγε δοκεῖ, ἦ δ' ὅς, συγχωρήσαι, ὦ Σώκρατες, ἐκ ταύτης τῆς μεθόδου καὶ ὁ δυσμαθέστατος, ὅτι ὅλω καὶ παντὶ ὁμοιώτερόν ἐστιν ἡ ψυχὴ τῷ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντι μᾶλλον, ἢ τῷ μὴ. Τί δὲ τὸ σῶμα; Τῷ ἐτέρῳ. Ὅρα δὴ καὶ τῆδε ὅτι ἐπειδὴν ἐν τῷ αὐτῷ ὡς ψυχὴ καὶ σῶμα, τῷ μὲν δουλεύειν καὶ ἄρχεσθαι ἡ φύσις προστᾶται, τῆ δὲ ἄρχειν καὶ δεσπόζειν καὶ κατὰ ταῦτα αὐτὸ, πότερόν σοι ὁμοιον δοκεῖ τῷ θεῷ εἶναι, καὶ πότερον τῷ θνητῷ; Ἡ οὐ δοκεῖ σοι τὸ μὲν θεῖον ἄρχειν τε καὶ ἡγεμονεύειν πεφυκέναι, τὸ δὲ θνητὸν ἄρχεσθαι τε καὶ δουλεύειν; Ἐμοιγε. Ποτέρῳ οὖν ἡ ψυχὴ ἔοικε; Ἀληθῆ, ὦ Σώκρατες, ὅτι ἡ μὲν ψυχὴ τῷ θεῷ, τὸ δὲ σῶμα τῷ θνητῷ. Σκόπει δὴ, ἔφη, ὦ Κέβης, εἰ ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων τάδε ἡμῖν ἔμβαίνει· τῷ μὲν θεῷ, καὶ ἀθανάτῳ, καὶ νοητῷ, καὶ μονοειδέϊ, καὶ ἀδιαλύτῳ, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως, καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχοντι ἑαυτὸ, ὁμοίωτατον εἶναι ψυχῆ· τῷ δὲ ἀνθρωπίνῳ, καὶ θνητῷ, καὶ ἀνοήτῳ, καὶ πολυειδέϊ, καὶ διαλυτῷ, καὶ μηδέποτε κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχοντι ἑαυτὸ, ὁμοίωτατον

α Forte τοῦτον τὸν τόπον.

(76) Θῶμεν οὖν. Sequentia leges in *Phadone*, pag. 385 Ficini, Serrani autem 79.

(77) Ἄλλο δὴ τι. Plato particul. εἴη non agnoscit.
(78) Τὸ μὲν σῶμα. Plato ἦ τὸ μὲν σῶμα.

αὐ εἶναι τὸ σῶμα. Ἐγομέν τι παρὰ ταῦτα ἄλλο λέγειν, ὃ φιλε Κέθης, ὡς οὐχ οὕτως ἔχει; Οὐκ ἔχομεν. Τί οὖν; τούτων οὕτως ἐχόντων, ἄρ' οὐ σώματα μὲν ταχὺ διαλύεσθαι προσήκει, ψυχῇ δὲ αὐ τοπαράπαν ἀδιαλύτω εἶναι, ἢ ἔγγυς τι τούτου; Πῶς γὰρ οὐ; — Συνονεῖς οὖν, ἔφη, ἵτι ἐπειδὴν ἀποθάνῃ ὁ ἄνθρωπος, τὸ μὲν ὄρατόν αὐτοῦ τὸ σῶμα καὶ ἐν ὄρατῶ κείμενον, ὃ δὴ νεκρὸν καλούμεν, ᾧ προσήκει διαλύεσθαι, καὶ διαπίπτειν, καὶ διαπνεῖσθαι, οὐκ εὐθύς τούτων οὐδὲν πέπονθεν, ἀλλ' ἐπεικῶς συγνὸν ἐπιμένει χρόνον· ἐάν μὲν τις καὶ χαριέντως ἔχων τὸ σῶμα τελευτήσῃ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ὥρᾳ, καὶ πάνυ μάλα. Συμπεσὸν γὰρ τὸ σῶμα καὶ ταριχευθὲν, ὡσπερ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ταριχευθέντες, ὀλίγου ὄλον μένει ἀμήχανον ὅσον χρόνον. Ἐνια δὲ μέρη τοῦ σώματος, καὶ ἐάν σαπῇ, ὅσα τὰ καὶ νεῦρα, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, ὁμως, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀθάνατά ἐστιν, ἢ οὐ; — Ναί. Ἡ δὲ ψυχὴ ἄρα, (τὸ αἰεὶδὲς, τὸ εἰς τοιοῦτον τόπον ἕτερον οἰχόμενον, γενναῖον, καὶ καθαρὸν, καὶ αἰετῆ, εἰς ἄδου, ὡς ἀληθῶς, παρὰ τὸν ἀγαθὸν καὶ φρόνιμον Θεόν, οἷ, ἐάν ὁ Θεὸς ἐθέλῃ, αὐτίκα καὶ τῇ ἑμῇ ψυχῇ ἰτέον) αὕτη δὲ δὴ ἡμῖν ἢ τοιαύτη, καὶ οὕτως πεφυκυῖα, ἀπαλλακτομένη τοῦ σώματος, εὐθύς διαπεφύσεται, καὶ ἀπόλωλεν, ὡς φασιν οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι; Πολλοὺ γε καὶ δεῖ, ὃ φιλε Κέθης τε καὶ Σιμμία. Ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον ὧδε ἔχει· Ἐάν μὲν καθαρὰ ἀπαλλάττηται τοῦ σώματος, μηδὲν συνεφέλικουσα, ἅτε οὐδὲν κοινωνοῦσα αὐτῶ ἐν τῷ βίῳ ἐκοῦσα εἶναι, ἀλλὰ φεύγουσα αὐτὸ, καὶ συνηθροισμένη αὕτη εἰς ἑαυτὴν, ἅτε μελετώσα (79) αἰεὶ τοῦτο (τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ὁρθῶς φιλοσοφοῦσα, καὶ τῷ ὄντι τεθνᾶναι μελετώσα βραδίως· ἢ οὐ τοῦτ' ἂν εἴη μελέτη θανάτου; — Παντάσῃ γε) οὐκοῦν οὕτω μὲν ἔχουσα, εἰς τὸ ὅμοιον αὐτῇ τὸ αἰεὶδὲς ἀπέρχεται, τὸ θεῖόν τε, καὶ ἀθάνατον, καὶ φρόνιμον· οἷ ἀφικομένη ὑπάρχει αὕτη εὐδαιμονία εἶναι, πλάνης, καὶ ἀνοίας, καὶ φόβου, καὶ ἀγρίων ἐρώτων, καὶ τῶν ἄλλων κακῶν τῶν ἀνθρωπείων ἀπηλλαγμένη. Ὡσπερ δὲ λέγεται κατὰ τῶν μεμυημένων, ὡς ἀληθῶς τὸν λοιπὸν χρόνον μετὰ θεῶν διάγουσα· οὕτω φῶμεν, ὃ Κέθης, ἢ ἄλλως; — Οὕτως νῆ Δία, ἔφη ὁ Κέθης. Ἄν δὲ γε, οἶμαι, μεμιασμένη καὶ ἀκάθαρτος τοῦ σώματος ἀπαλλάττηται, ἅτε σώματι αἰεὶ ζυνοῦσα, καὶ τοῦτο θεραπεύουσα, καὶ ἐρώσα, καὶ γοητευομένη ὑπ' αὐτοῦ, ὑπὸ τε τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἡδονῶν, ὥστε μηδὲν ἄλλο δελεῖν εἶναι ἀληθὲς ἀλλ' ἢ τὸ σωματωιδὲς, οὐ ἂν τις ἀψαίτο, καὶ ἴδοι, καὶ πίοι, καὶ φάγοι, καὶ πρὸς τὸ ἀφοροδίσια χρῆσαιτο· τὸ δὲ τοῖς ἑμμοσι σκοτῶδες, καὶ αἰεὶδὲς, νοητὸν δὲ καὶ φιλοσοφίᾳ αἰρετὸν, τοῦτο δὲ εἰθισμένη μισεῖν τε, καὶ τρέμεν, καὶ φεύγειν· οὕτω δὴ ἔχουσαν οἷε ψυχὴν αὐτὴν καθ' αὐτὴν εἰλικρινῆ ἀπαλλάξεσθαι; Οὐδ' ὀπωστιοῦν, ἔφη. Ταῦτα ὁ Πλάτων. Ἐξαπλοῖ δὲ τὴν διάνοιαν ὁ Πορφύριος, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Βοηθὸν *Περὶ ψυχῆς* τοῦτον γράφων τὸν τρόπον.

A per um illi atque dominatum, ab ipsamet natura mandatum esse. Quibus e duobus utrum porro divinæ, utrum mortali naturæ affine arbitraris? Num tibi ut imperare ac moderari, divinum, ita obsequi ac servire, mortale tibi quiddam videtur? Videtur sane. Utrius ergo similis animus est? Enimvero divinæ animum, corpus mortali simile esse liquet, o Socrates. Vide igitur, inquit, o Cebes, num id ex superioribus omnibus consequatur: divinæ, immortalis, spiritali, simplici, indissolubili, unoque semper et eodem se modo habenti naturæ, simillimum esse animum: corpus contra, humanæ, mortali, mentis experti, multiplici, solutioni obnoxia, nec rationem semper eandem vultumque retinenti, simillimum. Causæne dicimus aliquid, charissime Cebes, quominus vera ista videantur? Nihil plane. Hæc ergo cum ita sint, nunquid proprium id corporis est, uti brevi solvatur, animi contra, vel ut nunquam penitus dissolvi possit, vel aliud quiddam hujus conditionis affine? 553 Quippe. Jam intelligis ipse mecum, inquit, ubi homo interierit, corpus hoc ejus aspectabile, quod in re similiter aspectabili jacet, quæ a nobis cadaver appellatur, cujus id proprium est, ut solvatur, diffuatur, evanescat, ejusmodi tamen continuo subire nihil; sed potius satis multo tempore consistere: adeoque si quis formoso et eleganti corpore decesserit, illam ipsam dignitatem ac speciem admodum retinere. Et vero posteaquam exsiccatum fuerit conditumque corpus, ut qui apud Ægyptios condiri solent, mirum quandiu totum fere integrumque maneat. Quin et partes corporis aliquæ, tametsi jam extabuerit, ossa videlicet, nervi, ac cæteræ id genus omnes, immortales, pene dixerim, supersunt ipsæ tamen, nonne? Sic est. At vero, animus ille noster (qui videri non potest, qui in alteram quamdam similemque sedem commigrans, eamque nobilem simul et castam, atque ab omni conspectu se junctam apud inferos, ad bonum aliquem haud dubie sapientemque Deum proficiscitur; quo quidem, si Deo placuerit, animo isti meo abundum jamjam erit); ille, inquam, noster animus, talis cum sit ab natura satus, simul atque liberatus corpore fuerit, evanescet illico, ac funditus, ut vulgus hominum loquitur, interibit? Permultum id quidem abest, mi Cebes, tuque o Simmia. Imo longe profecto verius quod sequitur. Si purus ex corpore decesserit, nihilque secum ex eo trahens, quod nullum unquam hac in vita cum eo prudens volensque commercium habuerit, sed potius illud fugiens, in se ipsum collectus perstiterit, quod in eo meditationis genere totus semper esset (quod dum agebat, hoc sane agebat unum, uti recte philosopharetur, ac re ipsa facile moriendi rationem secum ipse versaret, quid enim? an hæc tibi mortis meditatio non videtur? Ita plane): animus, inquam, hoc statu si discedet, ad illud continuo sese recipiet, quod affine sibi est, spectarique non potest, divinum quiddam utique, immortale simul ac sapiens, quocumque pervenerit, tum denum felix esse incipit, ab errore, inscitia, terroribus, insanis amoribus, ac re-

(79) Μελετώσα, etc Periodus Platónico more producta, suspensa, impedita.

liqua malorum humanorum contagione liberatus. Atque, ut de initiatis dici vulgo solet, in deorum societate deinceps totus vere ac perpetuus est. Utrum tibi hoc, mi Cebes, genus orationis probatur, an aliud placet? Mihi vero admodum probatur, inquit Cebes, ita me Jupiter amet. 554 At vero, idem, opinor, si contaminatus ex corpore inquinatusque migrabit, quod assiduus cum eo fuerit, quod ipsum coluerit atque amaverit, ejusque simul cupiditatum voluptatumque veneficiis usque adeo fascinus captusque fuerit, nihil ut aliud rerum putaret, quam quod esset corporeum, quod tactu visuve perciperetur, quod poculentum aut esculentum esset, aut in rebus venereis locum haberet: quidquid autem sic oculis obscurum esset, ut ab iis non videretur quidem, sed mente tamen ac philosophiæ vi caperetur, id totum odisse, formidare ac fugere soleret: an tu eum, qui comparatus ita sit, purum ac sincerum, atque ab omni per sese labe sejunctum ex corpore discessurum arbitraris? Nullo modo, inquit ille. » Hactenus Plato. Cujus sententiam uberius exponens tractansque Porphyrius, in eorum primo, quos ad Boethum scribit, ita de animo loquitur.

CAPUT XXVIII.

De eadem, ex Porphyrio.

« Ad immortalitatem animi defendendam, inquit, promptum id firmumque argumentum Platoni visum, quod ex rei similis ratione duceretur. Nam si naturæ divinæ, quæ et immortalis est, nec videri, aut dissipari, solvique potest, sed in ipsa integritate sitam habet et consistentem essentiam, affinis est animus; quidni ejus quoque generis ille sit, quod suum illud exemplar imitetur? Cum enim, ubi summa duo quædam inter sese opponi constat, cujusmodi sunt ratione præditum, et rationis expertus, de tertio aliquo dubitatur, utrius in classe numeroque ponendum sit: tum is quoque probari solet demonstrandi modus, quo utri e duobus simile sit ostenditur. Sic enim, tametsi prima hominis ætas rationis et consilii labore inopia, multique præterea ad ipsam usque senectutem in plurimis imprudentia ac temeritate labantur: quod tamen hominum genus cum ea natura, cujus integra sinceraque ratio est, multarum similitudinum societate conjunctum sit, idem jam inde ab initio rationis compos habitum est. Cum itaque divinus ille deorum cœtus, nihil unquam, ut constat, detrimenti capere possit: terrestre contra genus corruptioni obnoxium esse nemo non videat: in illa profecto dubitatione, qua nonnulli hærent, utrum ad genus animum adjungere debeant, jure Plato investigandam ex similitudine veritatem putavit. 555 Et quoniam ipse cum ea natura quæ dissolvi potest, quæ mente simul ac vita caret, quæque tactu propterea cæterisque sensibus usurpari solita, nascitur pariter et exstinguitur, affinitatis nihil habet: cum ea vero plurimum, quæ divina et immortalis est, quæ non visu, sed mente percipitur, quæ vitæ particeps est cognataque veritati, ac cæteris instructa dotibus, quas in animo philosophus agnoscit: adduci potuit nunquam, ut alias Dei similitudines in eo reperiri concederet, essentiæ conjunctionem et affinitatem negaret, cujus unius causa in cæterorum ornamentorum communionem voca-

(80) Καὶ αὐτοῦ. Quid si καὶ ἀπτοῦ, vel καὶ λυτοῦ, quæ voces paulo post adhibentur.

(81) Περιαιρῶν. Alias περιαιρεῖν, circumcidere, aut omnino tollere est; hic ut videtur, περιλαβεῖν seu καταλαβεῖν.

(82) Ὅν πεπολιχε. Dubitari non potest, quin de-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ.

Πορφυρίου περὶ τοῦ αὐτοῦ.

« Αὐτίκα λόγον ἰσχυρὸν εἶναι δοκοῦντα τῷ Πλάτωνι εἰς παράστασιν τῆς ψυχῆς ἀθανασίας, τὸν ἐκ τοῦ ὁμοίου. Εἰ γὰρ ὁμοία τῷ θεῷ, καὶ ἀθανάτῳ, καὶ ἀειδεῖ, καὶ ἀσκεδάστῳ, καὶ ἀδιαλύτῳ, καὶ οὐσιωμένῳ, καὶ συνεστώτῳ ἐν ἀφθαρσίᾳ: πῶς οὐ τοῦ γένους ἀεὶ εἴη τοῦ κατὰ τὸ παράδειγμα; » Ὅταν γὰρ δύο τινῶν ἀκρων ἐναργῶς ἐναντίων, ὅσον λογικῶν τε καὶ ἀλόγων, ἄλλο τι ἀμφισβητῆται, ποίας ἐστὶ μερίδος, εἰς ἣν καὶ οὗτος τρόπος ἀποδείξεως, διὰ τοῦ δεῖξαι τίνι τῶν ἀντικειμένων ὁμοιον. Οὕτω γὰρ, καίπερ ἐν ἀλογίᾳ κατὰ πρώτην ἡλικίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κατεσχημένου, πολλῶν τε ἀκρι γήρωσ ἐν τοῖς τῆς ἀλογίας ἀμαρτήμασι πλεονάζόντων, ὅμως διὰ τὸ τῷ καθαρῶς λογικῷ πολλάς ὁμοιότητας φέρειν, λογικὸν εἶναι τὸ γένος τοῦτο ἐξαρχῆς ἐπιστεῦθη. Ὅντος οὖν θεοῦ συστήματος, καὶ ἀκηράτου, καὶ ἀλυμάντου προφανῶς, τοῦ τῶν θεῶν ὄντος δὲ πάλιν ἐναργῶς τοῦ χθονίου καὶ αὐτοῦ (80), καὶ ἐν διαφθορᾷ κειμένου, ἀμφισβητουμένης δὲ παρά τισι τῆς ψυχῆς, τίνι προκειμένον μῆρει προσκεχώρηκεν: ἐκ τῆς ὁμοιότητος ὤφηθη ὁ Πλάτων δεῖν ἀνιχνεύειν τὴν ἀληθειαν. Καὶ ἐπειδὴ τῷ μὲν θνητῷ τε καὶ λυτῷ, καὶ ἀνοήτῳ, καὶ ζωτῆς ἀμετόχῳ καὶ διὰ τοῦτο ἀπτοῦ τε καὶ αἰσθητῷ, καὶ γινομένῳ, καὶ ἀπολλυμένῳ οὐδαμῶς ἔοικε: τῷ δὲ θεῷ, καὶ ἀθανάτῳ, καὶ ἀειδεῖ, καὶ νοερῷ, ζῶντί τε καὶ ἀληθείας συγγενεῖ, καὶ ὅσα ἐκεῖνος περὶ αὐτῆς ἀναλογίζεται: ἐδόκει μὴ τὰς μὲν ἄλλας ὁμοιότητας τοῦ θεοῦ εἶναι συγχωρεῖν, τὸ δὲ τῆς οὐσίας ἐμπερές ἀπ' αὐτῆς ἐθέλειν ἀθετεῖν, δι' ὃ καὶ τούτων αὐτὴν τυχεῖν συμβέβηκεν. Ὅσπερ γὰρ τὰ ἐνεργεῖαις τῷ θεῷ ἀνόμοια εὐθύς καὶ τῇ συστάσει τῆς οὐσίας ἐξήλλακτο, οὕτως ἀκόλουθον εἶναι τὰ τῶν αὐτῶν πως ἐνεργειῶν μέτοχα φθάνειν τὴν ὁμοιότητα τῆς οὐσίας κεκτημένα. Διὰ γὰρ τὴν ποιὰν οὐσίαν, ποίας εἶναι καὶ τὰς ἐνεργείας, ὡς ἀν' αὐτῆς ῥεούσας, καὶ αὐτῆς οὐσίας βλαστήματα. Τούτου τοίνυν τοῦ λόγου τὴν δύναμιν περιαιρῶν (81) ὁ Βοηθός, ἐπάκουσον εὐθύς ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου ὅν πεπολιχε (82), γράφων οὕτως: « Εἰ μὲν ἀθάνατός ἐστιν ἡ ψυχὴ, καὶ παντὸς ὀλέθρου κρείττων τις φύσις, πολλοὺς ἀναμείναντα χρῆ καὶ περιηγησά-

sideretur aliquid. Forte subaudiendum ὡς αὐτὸν ἀποδέχεται, vel ὡς διεξέρχεται, aut al. simile. Nisi malis quo alt. manuscript. repræsentat, περιαιρῶν ὁ βοηθός, ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου γέγραφε οὕτως, nec imperativum ἐπάκουσον agnoscit.

μενν λόγους ἀποφύνασθαι. Τὸ μέντοι τῶν περὶ ἡμᾶς ὁμοιώτερον μηδὲν γενέσθαι Θεῷ ψυχῆς, οὐ πολλῆς ἀντις δεηθείς πραγματείας πιστεύσειεν· οὐ μόνον διὰ τὸ συνεχὲς καὶ ἀπαιστος τῆς κινήσεως, ἣν ἐν ἡμῖν ἐνδίδωσιν, ἀλλὰ τοῦ καθ' ἑαυτὴν νοῦ. Εἰς ὅπερ ἀπιδῶν καὶ ὁ Κροτωνιάτης φυσικός (83), εἶπεν ἀθάνατον αὐτὴν οὔσαν, καὶ πᾶσαν ἡρεμίαν φύσει φεύγειν, ὡσπερ τὰ θεῖα τῶν σωμάτων. Ἄλλὰ καὶ καθάπαξ τὴν ἰδέαν τῆς ψυχῆς, καὶ μάλιστα τὸν ἄρχοντα ἐν ἡμῖν νοῦν, ὀπηλίκα βουλευμάτα καὶ ὁρμάς πολλαίαις ὁποίας ὑποκινεῖ, τῷ κατανοήσαντι πολλὴ τις ἀντιπρὸς τὸν θεὸν ὁμοιότης ὑπαφανεῖται. » Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγει· « Εἰ γὰρ ὡς ὁμοιότατον τῷ θεῷ πάντων χρημάτων ἡ ψυχὴ δεικνύται, τίς ἔτι χρεῖα τῶν ἄλλων δεῖσθαι λόγων εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, προσημαζόμενον, καὶ μὴ καὶ τοῦτον ὡς ἓνα μετὰ τῶν πολλῶν καταριθμοῦντα, ἰκανὸν ὄντα ἐντρέψαι τοὺς εὐγνώμονας, ὡς οὐκ ἀνὰ τῶν ἐμπερῶν τῷ θεῷ μετέτχεν ἐνεργειῶν, μὴ τοι θεῖα γε οὔσα καὶ αὐτῆ; Εἰ γὰρ καίπερ ἐν τῷ θνητῷ καὶ λυτῷ, καὶ ἀνοήτῳ, καὶ καθ' ἑαυτὸ κερῶ, καὶ ἀεὶ ἀπολλυμένῳ, καὶ διαδρῶντι εἰς τὴν τῆς ἀπωλείας μεταβολὴν, κατορωρυγμένη, αὐτὸ τε ποιεῖ καὶ συνέχει, καὶ τὴν ἑαυτῆς θεῖαν ἀναδείκνυσιν οὐσίαν, καίπερ ἐπιπροσθουμένη καὶ ἐμποδιζομένη ὑπὸ τοῦ προκειμένου αὐτῇ πανωλεθροῦ πλάσματος· πῶς εἰ τῷ λόγῳ χωρισθείη, ὡσπερ χρυσίου περιπλασμένου πηλοῦ, οὐκ αὐτόθεν ἀνὰ τὸ ἑαυτῆς εἶδος ἐκφύγειν, ὡς ἐμπερὲς ὄν μόνον τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μέτοχον αὐτοῦ εἶναι, καὶ τὰς ἐν ταῖς ἐνεργείαις ὁμοιότητας διασωζόν, καὶ ἐν τῷ θνητῷ αὐτῆς (ὡσπερ ἐστὶν ὅταν ἐν τῷ θνητῷ καθειρηθῆ), διὰ τοῦτο μὴ διαλυόμενον, ὅτι φύσεως ἦν τῆς ἀμοίρου φθορᾶς; » Καὶ ὑποκαταβάς φησιν· « Εἰκότως δὲ καὶ θεῖα φαίνονται ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ἀμέριστον ὁμοιώσεως· καὶ θνητῆ ἀφ' ὧν προσπελάζει τῇ θνητῇ φύσει, καὶ κάτεισι, καὶ ἄνεισι, καὶ θνητοειδῆς ἐστι, καὶ τοῖς ἀθανάτοις ἐμπερῆς. Ἄνθρωπος γὰρ καὶ ὁ γαστριζῶν ἑαυτὸν, καὶ κεκορέσθαι σπουδάζων, ὡς τὰ κτήνη· ἄνθρωπος δὲ καὶ ὁ σώζειν ἐν πελάγει δι' ἐπιστήμης ἐν κινδύνοις οἶός τε ὧν τὴν ναῦν, καὶ ὁ σώζειν ἐν νόσοις, καὶ ὁ γε τὴν μὲν ἀλήθειαν εὐρίσκων, μεθοδεύσας δὲ καὶ πρὸς γνώσεως καταλήψεις, πυρίων τε εὐρέσεις καὶ ὠροσκοπεῖων τηρήσεις, καὶ μιμήσεις τῶν τοῦ δημιουργοῦ ποιημάτων μηχανησάμενος. Ἄνθρωπος γὰρ ἐπενόησεν ἐπὶ γῆς συνόδους τῶν ἑπτὰ μετὰ τῶν κινήσεων δημιουργησάμενος, διὰ μηχανημάτων τὰ ἐν οὐρανῷ μιμούμενος. Καὶ τί γὰρ οὐκ ἐπενόησεν, ἀποδεικνύς τὸν θεῖον καὶ Θεῷ παρισωμένον ἐν ἑαυτῷ νοῦν; Ἄφ' ὧν ὀλυμπίου τε καὶ θεοῦ, καὶ οὐδαμῶς θνητοῦ τολμήματα διαφαίνων, τοὺς πολλοὺς διὰ φιλαυτίαν τῆς αὐτῶν εἰς τὰ κάτω βροτῆς ἰδεῖν αὐτὸν οὐχ οἶους τε ὄντας, ἐκ τῶν ἐξουθεν φαινομένων ὁμοίως αὐτῆς θνητοειδῆ δοξάζειν αὐτὸν ἀναπέπικεν· ἐνδὸς ὄντος καὶ τοῦτου τρόπου τῆς ἐκ κακίας παραμυθίας, τὸ, τῇ ἀντανιώσει τῆς ἑαυτῶν ἀθλιότητος διὰ τὰ ἐξουθεν φαινόμενα προσαναπαυομένους, πελθεῖν ἑαυτοῦς, ὅτι ὡς τὰ ἐξω, καὶ τὰ εἰσω ὅμοιοι πάντες ἄνθρωποι. »

(83) Κροτωνιάτης φυσικός. Pythagoras, credo. Nam Crotona potissimum Malicæ philosophiæ scho-

tus esset. Ut enim quæ Deo agendi vi rituque dissimilia sunt, eadem continuo ab propria illius essentia ratione discedunt : ita plane consequens esse, ut quæ res eandem propemodum, quam ipse, agendi vim ac rationem habent, jam ex prius essentia cum eo similitudinem acceperint. Talis enim essentia gratia, tales etiam esse agendi vires, quippe quæ ab ea manent, et quædam ejus quasi germina sint. Cujus argumenti vim cum optime Boethius caperet, audi sis quemadmodum ipso statim suæ disputationis exordio persequatur : « Utrum, inquit, immortalis sit animus, omnique interitu superior, qui rem per sese demonstrare vellet, multis eum sane ac longissimis disputationum flexionibus uti oporteret. At vero, ut ex rebus nostris, Deo similis nihil esse quam animum, quivis sibi persuadeat, non spissam admodum et actuosam contentionem desideret : non modo quod ipse continuum in nobis perennemque motum efficiat, sed etiam ob ejus qua præditus est mentis excellentiam. Quod quidem physicus etiam ille Crotoniates dum videret, animum illico nostrum, immortalis quod esset, quietem omnem, divinorum more corporum, suapte natura defigere pronuntiavit. Et vero, qui semel animi hujus ideam noverit, ac præsertim quanta illa nostri moderatrix agitet versetque consilia, aut cujusmodi sæpissime in nobis impetus efficiat, idem profecto similitudinem ejus cum Deo maximam deprehendet. » Tum aliquot interjectis, « Nam si animum, inquit, naturæ divinæ omnium longe simillimum esse constiterit, quorsum alias deinceps, quasi præfandi causa, ejus immortalitatis probandæ rationes exquiras, ac non istam potius unam inter plerasque censeas, ejusmodi cum sit, cui non cedere modestiores et æquiores salvo suo pudore non possint, quod nimirum Deo similes agendi vires accepisset nunquam, nisi esset ipse divinus? » 556 Nam si mortali corpori, fluxo et sine mente, imo etiam vero ex sese cadaveri, quod exstinguitur assidue, atque in interitus mutationem dilabitur, infossus ille dum est, non illud modo fingit atque conservat, sed naturæ quoque suæ divinitatem ostendit, tametsi exitialis hujus, quod obvium semper habeat, signi moles lucem ejus vimque debilitet : quomodo tandem, ubi semel rationem illam suam, velut aurum, ab circumfusi luti contagione secretam ac sejunctam habuerit, suam per sese formam speciemque patefaciet, quæ non affinis tantum Deo sit, verum etiam propter hanc cum eo communionem, et agendi rationem ei persimilem adhuc retineat, et vero, qua sui parte mortalis est, ut sane est, dum mortali corpore inclusus constrictusque manet, eo tantum non dissolvatur, quod ejus naturæ sit, quæ nullam corruptionem interitumque patiat? » Deinde progressus ulterius, « Idem, inquit, præterea, uti ex sua cum eo qui parte omni caret, similitudine, divinus merito videri potest : lam, ut constat, aperuit, et pro animorum immortalitate studiosè acriterque pugnavit.

ita, quatenus mortalem ad naturam accedit, mortalis existimari. Descendit idem ac vicissim ascendit, mortalibus simul et immortalibus similis. Etenim homo est, qui farcire ventrem, qui jumentum more abdomen saturare contendat : homo item est, qui medio in mari, arte atque industria naufragii periculis navim eripere, qui alios liberare morbis, qui et verum perspicere, et ejusdem cognoscendi rationem aliis vianique munire, qui et igniarium reperire, et horologium signare, ipsaque adeo summi artificis opera æmulari possit. Quippe homo enim septem illorum siderum concursus et conversiones arte representavit, machinis quibusdam res cœlestes imitatus. Ecquid vero non excogitavit, quo mentem illam suam et divinam, et Deo persimilem ostenderet? Quibus ille rebus cum cœlestem plane, divinumque, nec ullatenus mortalem impetum atque industriam exereret, vult tamen, quod uti nimium suam illam in res inferiores inclinationem amat, ita minus eum intueri possit, rebus illis quæ omnium in aspectum cadunt, facile persuasit, ut illum in eadem ipse secum mortalium classe reponeret, præsertim cum inde quoque, hoc tanquam aliquod improbitatis suæ solatium habeat, ut dum in illa quam sibi ex rerum exteriorum specie fingit, suæ cum aliis miseræ communionem acquiescit, cunctos homines tam intrinsecus quam extrinsecus aliis aliis similes arbitretur. » Hæc Porphyrius. 557 Quorum omnium doctorem ac magistrum Moysen fuisse constat, qui verbis ante laudatis cum primam illam hominum molitionem exposuit, ea cum Deo similitudine immortalitatis animi fidem fecit. Sed quoniam ejusmodi est in constituendis incorporeæ, sensumque fugientis naturæ rationibus, Moysen inter Platonemque consensus : reliquas deinceps Platonice philosophiæ partes videamus, eundemque Hebræorum in omnibus amantem ac studiosum fuisse ostendamus, nisi sicubi dum plus humano sensui, quam ferebat sacrarum litterarum veritas indulgeret, longius exerravit. Id sane liquet, ubicunque verum feliciter attigit, Moyses eum vestigiis instituisse, eundem, quoties a Moysi ac prophetarum mente, discessit, toties disserendo ac ratiocinando titubasse. Atque id suo a nobis loco demonstrabitur. Interea, quando cum illis in spiritualium naturarum tractatione cohærenter loquentem audivimus; sequitur, ut ad earum quæ sensibus usurpantur physiologiam transeuntes, quam ipsi quoque cum Hebræis hoc in genere conveniat, paucis

CAPUT XXIX.

Quod mundus ortum habuerit.

« Universum hoc a Deo conditum, aliquem ortum habuisse Moyses docuit, dum ait ipso statim operis sui vestibulo, « In principio fecit Deus cœlum et terram; » itemque partes ordine singulas executus addit : « Hic liber generationis cœli et terræ, quando exstitit ille dies, quo fecit Deus cœlum et terram. » Audi jam, quam non ab ea sententia Plato deflectat, hunc in modum scribens ipse quoque : « Quidquid sit, id omne vi alicujus principii fieri : prorsus enim evenire non posse, ut quod ortum habet, ortus sui auctorem non habeat. » Quibus ita subdit : « Omne igitur cœlum, sive mundus, sive quovis alio vocabulo gaudet, hoc a nobis nuncupatus sit. De quo id primum consideremus, quod principio est in omni quæstione considerandum : semperne fuerit, nullo generatus ortu; an ortus sit ab aliquo temporis principatu : quandoquidem cernitur, 558 et tangitur, et est undique corporatus.

(84) Πᾶν τὸ γινόμενον. Platonem consule in *Timæo*, pag. 526 Ficini.

A Τούτων ἀπάντων διδάσκαλος πέφηνε γεγωνώς ὁ Μωϋσῆς, ὅς, διεξῶν τὴν πρώτην ἀνθρωπογονίαν κατὰ τὰς προτεθείσας λέξεις, διὰ τῆς πρὸς τὸ Θεῖον ἐξομοιώσεως, τοὺς περὶ ψυχῆς ἀθανασίας λόγους ἐπιστήσατο. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ περὶ τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀφανοῦς οὐσίας σύμφωνα καὶ ὁμόδοξα Μωϋσεὶ καὶ Πλάτῳ συνέστη, ὥρα καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας ἐπιθεωρησαί, δεῖξαι τε τὸν ἑνδρα Ἑβραίους κατὰ πάντα φίλον· ἐκτός εἰ μὴ ποῦ παρατραπεῖς, ἀνθρωπινώτερον ἢ κατὰ τὸν ἀληθῆ φάναι τι προφύχθῃ λόγον. Αὐτίκα τῶν εἰρημένων ὅσα μὲν ἐπιτυχῶς λέλεκται τῷ ἀνδρὶ, συντρέχοι ἂν τοῖς Μωϋσεὶ δεδογμένοις· ὅσα δὲ μὴ ἀρέσκοντα Μωϋσεὶ καὶ τοῖς προφήταις ὑπέλαθεν, οὐκ ἂν ἔχοι συνεστῶτα τὸν λόγον. Τοῦτο δ' ἡμῖν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι παραστήσεται. Τέως δ' ἐπεὶ πεφώραται ἐν τῇ περὶ τῶν νοητῶν ἐποπτεία συνωδῆ καὶ σύμφωνα τὰ θεοειμένα, ὥρα, ἐπελθοῦσιν αὐθις ἐπὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν φυσιολογίαν, ἐν βραχείᾳ τὴν πρὸς τὰ Ἑβραίων ἐπιδραμεῖν τοῦ ἀνδρὸς συμφωνίαν.

B

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

Περὶ τοῦ γενητῶν εἶναι τὸν κόσμον.

« Μωσέως γενητῶν ἀποφηνάμενον τότε τὸ πᾶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενόμενον· λέγει δ' οὖν ἀρχόμενος τῆς αὐτοῦ γραφῆς, « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Καὶ πάλιν μετὰ τὰ κατὰ μέρος ἐπάγει· « Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο ἡ ἡμέρα, ἣ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » ἄκουε τοῦ Πλάτωνος ὡς οὐκ ἐκπίπτει τῆς διανοίας, ὡδὲ πη καὶ αὐτὸς γράφων· « Πᾶν τὸ γινόμενον (84) ὑπ' αἰτίου τινὸς ἐξ ἀνάγκης γίνεσθαι· πάντῃ γὰρ ἀδύνατον χωρὶς αἰτίου γένεσιν ἔχειν. » Καὶ ἐπιλέγει· « Ὁ δὲ πᾶς οὐρανὸς καὶ κόσμος (85), ἡ καὶ ἄλλο ὃ τι ποτὲ ὀνομαζόμενος μάλιστα ἂν δέχοιτο, τοῦθ' ἡμῖν ὀνομάσθω. Σκεπτέον οὖν περὶ αὐτοῦ πρῶτον, ὅπερ ὑπόκειται περὶ τοῦ παντὸς ἐν ἀρχῇ δεῖν σκοπεῖν· πότερον ἦν ἀεὶ, γενέσεως ἀρχὴν ἔχων οὐδέμιαν, ἢ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς τινος ἀρξάμενος· ὁρατὸς γὰρ ἀπτός τέ ἐστι καὶ σῶμα ἔχων. Πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα, αἰσθητά· τὰ δ' αἰσθητὰ δόξῃ

(85) Καὶ κόσμος. Rectius Plato et manuscr., ἡ κόσμος.

περιληπτὰ (86) καὶ γενητὰ ἐφάνη. Τῷ δ' αὖ γενομένῳ φαμέν ὡς αἰτίου τινὸς ἀνάγκην εἶναι γενέσθαι. Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν (87) τοῦδε τοῦ παντὸς εὐρεῖν τε ἔργον, καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. » Καὶ αὖθις ἐξῆς φησιν· « Οὕτως οὖν δὴ κατὰ λόγον τὸν εἰκότα δεῖ λέγειν τόνδε τὸν κόσμον ζῶον ἔμφυχον, ἔννον γενέσθαι τῇ ἀληθείᾳ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φωστῆρων.

Πάλιν Μωϋσέως καὶ τούτους εἶναι γενητοὺς διδάξεντος δι' ὧν ἐφησε· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἔνιαυτούς. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους, καὶ τοὺς ἀστέρας· καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ· » ὁμοίως καὶ ὁ Πλάτων, « Ἐξ οὖν λόγου (88) Θεοῦ καὶ διανοίας, φησι, τοιαύτης πρὸς χρόνου γένεσιν, ἵνα γενηθῆ χρόνος, ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ πέντε ἄλλα ἀστρα ἐπίκλινη ἔχοντα πλάνητες, εἰς διορισμὸν καὶ φυλακὴν χρόνου (89) γέγονε. Σώματα δὲ αὐτῶν ποιήσας ὁ Θεός, ἔθηκεν εἰς τὰς περιφοράς. » Ἐπιτίθει δὲ, εἰ μὴ τὸ, « Ἐξ οὖν λόγου καὶ διανοίας Θεοῦ, » εἰρημένον τῷ Πλάτωνι. ὁμοίον ἂν εἴη τῷ παρ' Ἑβραίοις φάσκοντι· « Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στέματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Ἄλλὰ καὶ Μωϋσέως εἰπόντος, « Καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι· » ὁμοίᾳ κέχρηται καὶ ὁ Πλάτων φωνῇ τῇ, « Ἐθηκεν, » εἰπὼν, « σώματα δὲ αὐτῶν ποιήσας ὁ Θεός ἔθηκεν εἰς τὰς περιφοράς. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΑ'.

Ὅτι πάντα καλὰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ.

Τῆς Ἑβραίων Γραφῆς ἐφ' ἐκάστῳ δημιουργημάτων ἐπιφωνούσης, « Καὶ εἶδεν ὁ Θεός ὅτι καλόν· » καὶ ἐπὶ τῇ πάντων συγκεφαλαιώσει φασκούσης· « Καὶ εἶδεν ὁ Θεός τὰ πάντα, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. » Ἄκουε τοῦ Πλάτωνος λέγοντος· « Εἰ μὲν δὴ καλὸς ἐστὶν ὁδε ὁ κόσμος, ὃ τε δημιουργὸς ἀγαθός, δῆλον ὡς πρὸς τὸ ἀίδιον ἔβλεπε· » καὶ πάλιν· « Ὁ μὲν γὰρ κάλλιστος τῶν γεγονότων, ὃ δ' ἄριστος τῶν αἰτίων. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΒ'.

Περὶ τῆς ἀλλοιώσεως καὶ μεταβολῆς τοῦ κόσμου.

« Καὶ περὶ τούτου πάσης Ἑβραίων Γραφῆς διδασκούσης, τοτὲ μὲν δι' ὧν φησι, « Καὶ ἐλιγίθησεται ὁ οὐρανὸς ὡς βιβλίον· » τοτὲ δὲ δι' ὧν ἐπιλέγει, « Καὶ ἔσται ὁ οὐρανὸς καινός, καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ μένειν ἐνώπιόν μου, λέγει Κύριος· » καὶ πάλιν ἄλλοτε δι' ὧν φησι, « Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου

(86) *Περὶληπτὰ.* Plato inter hanc vocem et sequentem inserit μετὰ αἰσθήσεως γιγνώμενα.

(87) *Δημιουργόν.* Plato, Πατέρα.

(88) *Ἐξ οὖν λόγου.* Idem Plato, *ibid.*, pag. 529

A Omnia autem talia sensum movent, sensusque moventia quæ sunt, eadem in opinione considunt : quæ ortum habere gignique diximus ; nihil autem gigni posse sine causis. Atque illum quidem quasi parentem hujus universitatis invenire difficile est, et cum jam inveneris, indicare in vulgus nefas. » Et deinceps : « Quam ob causam non est cunctandum profiteri, si modo investigari aliquid conjectura potest, hunc mundum animal esse, idque intelligens, et divina Providentia constitutum. »

CAPUT XXX.

De cæli luminibus.

Moses præterea suum cæli luminibus ortum assignavit his verbis : « Et dixit Deus : Fiant luminaria in firmamento cæli, ut luceant super terram, et sint in signa et tempora, et dies, et annos. Fecitque Deus duo luminaria magna, et stellæ. Et posuit eas in firmamento cæli ». Quam in sententiam Plato, « Ratione igitur, inquit, et mente divina, ad originem temporis curriculum inventum est solis et lunæ, et aliorum quinque astrorum errantium cognomento, ad temporis numeros distinguendos et conservandos. Corpora autem eorum singulorum cum effecisset Deus, ea ad conversiones collocavit. » Hic tu mihi videsis, num quod Plato dixit, λόγου καὶ διανοίας Θεοῦ (verbo ac mente divina), ei persimile sit, quod ait Moses. λόγῳ « Verbo Domini cæli firmati sunt, » et πνεύματι « Spiritu oris ejus omnis virtus eorum. » Quinetiam cum Moyses dixerit, Καὶ ἔθετο, « et posuit ea in firmamento cæli : » Plato simili quoque voce usus, hoc est, ἔθηκεν, corpora, inquit, singulorum cum effecisset Deus, ea ad conversiones collocavit. »

CAPUT XXXI.

Omnia Dei opera bona esse.

Cum etiam, ut quodque perfectum erat divinum opus, hanc sacræ literæ 559 clausulam identidem adjeerint, « Et vidit Deus quod bonum esset » itemque ut simul omnia comprehenderent, « Et vidit Deus omnia, et ecce valde bona erant : » Platonem audi sic loquentem, « Atque si bonus est hic mundus, si bonus ejusdem Artifex, profecto speciem æternitatis imitari inaluit. » Atque iterum, « Nam uti mundus omnium quæ condita sunt optimus est, ita Deus artificum omnium optimus. »

CAPUT XXXII.

De alteratione ac mutatione mundi.

Mundi mutationem Scriptura veterum universa testatur, ut cum ait : « Et complicabitur sicut liber cælum (Isa. xxxiv, 4) ; » itemque : « Et erit cælum novum, et terra nova, quæ ego faciam manere in conspectu meo, dicit Dominus (Isa. lxxv, 17). » Et rursus alibi : « Præterit enim signa mundi

Ficini.

(89) *Φυλακὴν χρόνου.* Plato et manuscr. Euseb. inserunt ἀριθμῶν.

hujus (I Cor. vii, 31). » Quam doctrinam audi quem- admodum Plato commendat in *Timæo* : « Qua ex conjunctione, inquit, cælum ita aptum est, ut sub aspectum et tactum cadat. Itaque et ob eam causam, et ab iis rebus numero quatuor mundi est corpus effectum, ea constructum proportione, qua dixi : ex quo ipse sese concordi quadam amicitia et charitate complectitur ; atque ita apte coheret, ut dissolvi nullo modo queat, nisi ab eodem, a quo est colligatus. » Tum pluribus interjectis, « Tempus, inquit, una cum cælo factum est, ut quæ simul orta sunt, ea simul etiam dissolvantur, si quo modo unquam dissolvenda sunt. » Idem ubi dixisset, « Hæc vos qui deorum satu orti estis attendite : Quorum operum ego parens, effectorque sum, quæ per me facta, non sunt dissoluta me invito, » subdit : « Quanquam omne colligatum, solvi potest. Sed haudquam boni est, ratione vinculum velle dissolvere. Sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse et indissolubiles non potestis ; nequitiam tamen dissolvemini, nec vos ulla mortis fata periment : consilium enim meum, majus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa, quibus estis, tum cum gignebamini, colligati. » Quin etiam hæc habet in *Politico* : « Nam universi hujus modo Deus ipse viam cursumque regit atque versat, modo ipsum dimittit, ubi circuitus justa convenientis sibi curricula temporis impleverint. Idem per sese nunquam oppositas in partes convertitur, utpote quod animal sit, prudentiamque ab illo sui molitore sub 560 ortus sui principium acceperit. Atque hæc retrogradi motus ratio, ipsi a natura vi quadam necessitatis hanc ob causam insita est. Quam tu causam obsecro ? Nimirum ejusdem naturæ rationes semper easdem retinere, idemque penitus esse, rebus duntaxat divinissimis convenit, quarum in ordine corporis natura non censetur. Illud quidem quod cælum vulgo mundumque nominamus, plurimis et insignibus a Conditore suo muneribus ornatum est : idem tamen, quod in corporis etiam communionem vocatum sit, omni prorsus mutatione carere non potest. Cæterum et eodem in spatio, quantum ipsi licet, et rationis prorsus ejusdem motum semper unum retinet : ac propterea hoc revolutionis genus sortitum est, quod perexiguam ipsi motus sui commutationem ac varietatem afferret. Enimvero nihil admodum est, quod seipsum perpetuo versare queat, præter illud quod omnium quæ moventur conversionem regit.

(90) *Ἐνεσθησατο οὐρανόν*. Plato, *ibid.*, p. 527.

(91) *Χρόνος δ' οὖν*. Plato, pag. 529.

(92) Plato, pag. 530.

(93) *Ἐμοῦ γε μήθ' ἔλ.* Ita etiam Plato. At manuscr. Euseb. *ἔμοῦ γε μήθ' ἔλ.* Quam lectionem secutus est Cicero, cum locum istum verteret.

(94) *Ὅτε ἐγήγεσθε*. Manuscr., *ὄτ' ἐγιγ.*, recte. Nam et Plato, *ὄτ'*, cum apostrophe.

(95) *Τὸ γὰρ πᾶν*. Plato in *Politico*, pag. 174.

(96) *Πορευόμενος*. Gr. et Plato, *πορευόμενον*, quod magis placet.

(97) *Ἐλιγός*. Plato, *εὐλιγός*.

(98) *Πάλιν*. Plato melius, *ἀνάπαλιν*.

Α τοῦτου· » καὶ ὁ Πλάτων ἄκουε ὅπως τὸ δόγμα συνίστησι τούτων, λέγων ἐν *Τιμαίῳ*· « Ἐνεσθησατο οὐρανόν (90) ὄρατόν καὶ ἀπτόν· καὶ διὰ ταῦτα ἕκ τε δὴ τῶν τοιούτων καὶ τῶν ἀριθμῶν τεττάρων τὸ τοῦ κόσμου σῶμα ἐγεννήθη, δι' ἀναλογίας ὁμολογήσαν· φιλλίαν τε ἔσχεν ἕκ τούτων, ὡς εἰς ταυτὸν αὐτῷ ξυελθόν, ἄλυτον ὑπὸ τῶν ἄλλων, πλὴν ὑπὸ τοῦ ξυνησαντος γενέσθαι. » Εἰθ' ἐξῆς φησι· « Χρόνος δ' οὖν (91) μετὰ οὐρανοῦ γέγονεν, ἵνα ἅμα γεννηθέντες, ἅμα καὶ λυθῶσιν, ἂν ποτε λύσις τις αὐτῶν γίγνηται. » Καὶ πάλιν εἰπὼν (92), « Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργός, πατήρ τε ἔργων, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα, ἅπαντα ἐμοῦ γε θέλοντος (93)· » ἐπάγει λέγων ἐξῆς· « Τὸ μὲν οὖν δὴ δεῖν πᾶν λυτόν· τό γε μὴν καλῶς ἀρμοθῆν καὶ ἔχον εὔ, λύειν ἐθέλειν, κακοῦ. Διὸ καὶ ἐπειπερ Β γεγέννησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἔστε, οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν. Οὕτι μὲν δὴ λυθήσεσθέ γε, οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μεζόνος ἐπι δεσμοῦ καὶ κυρωτέρου λαχόντες ἐκεῖνων, οἷς ὄτ' ἐλίγνεσθε (94), συνεδείξου. » Καὶ ἐν τῷ *Πολιτικῷ* δὲ τὰδε ὁ αὐτός φησι· « Τὸ γὰρ πᾶν (95) τὸδε ποτὲ μὲν αὐτὸς ὁ Θεὸς ξυμποδηγεῖ πορευόμενος (96), καὶ ξυγκυκλεῖ· ποτὲ δ' ἀνήκειν, ὅταν αἱ περίοδοι τοῦ προσήκοντος αὐτῷ μέτρον εὐλιγῶσιν ἤδη χρόνον· ποτὲ δὲ πάλιν αὐτόματον εἰς τάναντία περιάγεται, ζῶον ὄν, καὶ φρόνησιν εὐλιγῶς (97) ἕκ τοῦ ξυναρμόσαντος αὐτὸ καταρχάς. Τοῦτο δὲ αὐτῷ τὸ πάλιν (98) ἵνα διὰ τὸδε ἐξ ἀνάγκης ἔμψυλον γεγονέναι (99) ; — Διὰ τὸ ποῖον δὴ (1) ; — Τὸ μετὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχειν αἰεὶ, καὶ ταυτὸν εἶναι, τοῖς πάντων θειστάτοις προσήκει μόνους· σώματος δὲ φύσις (2) οὐ ταύτης τῆς τάξεως. Ὅν δὴ (3) οὐρανὸν καὶ κόσμον ἐπινομάκαμεν, πολλῶν μὲν καὶ μακρῶν παρὰ τοῦ γεννησαντος μετεληφεν· αὐτὰρ οὖν δὴ κεκοινωνηκέ γε καὶ σώματος· ὅθεν αὐτῷ μεταβολῆς ἀμοίρω γίνεσθαι διὰ παντὸς ἀδύνατον. Κατὰ δύναμιν γε μὴ ὅτι μάλιστα ἐν τῷ αὐτῷ κατὰ τὰ αὐτὰ μίαν φορὰν κινεῖται, διότι τὴν ἀνακύκλῃσιν (4) εὐλιγῶν ὅτι σμικροτάτην τῆς ἑαυτοῦ κινήσεως παράλλῃσιν. Αὐτὸ δὲ ἑαυτὸ στρέφειν αἰεὶ σχεδὸν οὐδενὶ δυνατόν, πλὴν τῷ τῶν κινουμένων αὐ πάντων ἡγουμένῳ. Κινεῖν δὲ τοῦτό τι ποτὲ μὲν ἄλλως, αὖθις δ' ἐναντίως, οὐ θέμις. Ἐκ πάντων δὴ τούτων τὸν κόσμον μῆτε αὐτὸν χρὴ φάναι στρέφειν ἑαυτὸν αἰεὶ, μήθ' ὅλον ὑπὸ Θεοῦ στρέφεσθαι D διττάς, καὶ ἐναντίας περιαγωγάς· μήτ' αὐ τινὲ δύο θεῶν, φρονούντε αὐτοῖς ἐναντία, στρέφειν αὐτόν. Ἄλλ' ὅπερ ἄριτι ἐβρέθη, καὶ μόνον λοιπόν, ποτὲ μὲν ὑπ' ἄλλης ξυμποδηγεῖσθαι θείας αἰτίας, τὸ ζῆν πάλιν ἐπικτώμενον, καὶ λαμβάνοντα ἀθανασίαν ἐπισκευα-

(99) *Γεγονέναι*. Plato et manuscr. Euseb. *γένονε*, sine interrogatione, quæ vera lectio est.

(1) *Διὰ τὸ ποῖον δὴ*, etc. Ita rescripsimus et distinguimus ex eodem Platone, apud quem ista, *διὰ τὸ ποῖον δὴ* Socrati, quæ sequuntur, hospiti cum eo disputanti tribuuntur.

(2) *Δὲ φύσις*. Ita Plato et manuscr. Prior editio, inter utramque vocem, inserbat *ἐστὶ*.

(3) *Ὅν δὴ*. Gr. et Plato, *ὄν δὲ*. Elige.

(4) *Ἀνακύκλῃσιν*. Ficinus reddit *circuitum* : *revolutionem* maluit, quæ vox mutationem et regressum involvit, de quo ibi Plato.

στην (5) παρὰ τοῦ δημιουργοῦ· τότε δ' ὅταν ἀνεθῆ, A
 δι' ἑαυτοῦ (6) αὐτὸν ἰέναι, κατὰ καιρὸν ἀφθεθέντα
 τοιοῦτον, ὥστε ἀνάπαλιν πορεύεσθαι: πολλὰς περιόδων
 μυριάδας, διὰ τὸ, [μέγιστον ἦν καὶ ἰσορροπώτατον,
 ἐπὶ σμικροτάτου βαίνον ποδὸς ἰέναι. — Φαίνεται
 γοῦν δὴ καὶ μάλιστα εἰκότως εἰρῆσθαι πάντα ὅσα
 διελήλυθας. — Λογισάμενοι (7) δὲ ζυνοήσωμεν τὸ
 πάθος ἐκ τῶν νῦν λεχθέντων, ὃ πάντων ἔφαμεν εἶναι
 τῶν θαυμασῶν αἴτιον. "Ἔστι γὰρ οὖν δὴ τοῦτ' αὐτό.
 — Τὸ ποῖον; — Τὸ τὴν τοῦ παντὸς φορὰν τότε μὲν
 ἐφ' ἃ νῦν κυκλεῖται φέρεσθαι, τότε δ' ἐπὶ τὰναντία.
 — Πῶς δὴ; — Ταύτην τὴν μεταβολὴν ἠγείσθαι δεῖ
 τῶν περὶ τὸν οὐρανὸν γινομένων τροπῶν πασῶν
 εἶναι μεγίστην καὶ τελειοτάτην τροπὴν. "Ἔοικε γοῦν.
 — Μεγίστας τοῖνον μεταβολὰς χρῆ νομίζειν γίγνε-
 σθαι τότε τοῖς ἐντὸς ἡμῖν οἰκοῦσιν αὐτοῦ. — Καὶ
 τοῦτ' εἰκόσ. — Μεταβολὰς δὲ γε πολλὰς ἢ μεγάλας
 καὶ παντοίας, ζυμφορομένης ἄρ' οὐκ ἴσμεν τὴν τῶν
 ζώων φύσιν ὅτι χαλεπῶς ἀνέχεται; Πῶς δ' οὐ; Φθο-
 ραὶ τοῖνον ἐξ ἀνάγκης τότε μέγιστα συμβαίνοσι τῶν
 τε ἄλλων ζώων, καὶ δὴ καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος
 ὀλίγον τι περιλείπεται. Περὶ δὲ τούτους, ἄλλα τε
 κινήματα πολλὰ, καὶ θαυμαστά, καὶ καινὰ ζυμπί-
 πτει· μέγιστον δὲ τὸδε καὶ ζυνεπόμενον τῆ τοῦ παν-
 τὸς ἀνελιξεί τότε, ὅταν ἡ τῆς νῦν καθεστηκυίας (8)
 ἐναντία γίγηται τροπή. » Τούτοις ἅπασιν ὑποβάς
 ἐξῆς περὶ τῆς τῶν τετελευτηκότων ἀναβιώσεως,
 ὁμοίως ταῖς Ἑβραίων δόξαις κινούμενος, ταῦτ' ἐπιλέγει. C
 omnes, qui ejus ambitu inclusi continemur, maxi-
 mas tum mutationes subire par est. Nec minus hoc verisimile. Num autem obscurum nobis est, ejusmodi ani-
 mantium esse naturam, quæ mutationes crebras, eademque magnas 561
 omnisque simul generis incumben-
 les ægre sustineat? Qui tandem obscurum id esse possit? Tum igitur et exitia cæterorum animantium maxima
 consequantur necesse est, et hominum ipsorum exiguus admodum numerus relinquatur. Et quidem
 ipsis cum alii plerique extraordinarii novique casus eveniunt, tum is omnium longe maximus, ac revo-
 lutionis universi comes, cum statæ huic et quotidianæ conversioni opposita contigerit. » Idem paulo
 post, de resurrectione mortuorum, similiter Hebræorum ex sensu ista subjungit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

Περὶ τῆς τῶν τετελευτηκότων ἀναβιώσεως, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Γένεσις δὲ (9) τίς τότε ἦν, ὡς ἐξένη, ζώων, καὶ τίνα
 τρόπον ἐξ ἀλλήλων ἐγεννῶντο; Ἀθῆλον, ὃ Σώκρατες,
 ὅτι τὸ μὲν (10) ἐξ ἀλλήλων οὐκ ἦν ἐν τῇ τότε φύσει
 γεννώμενον· τὸ δὲ γηγενὲς (11) εἶναι ποτε γένος λε-
 χθὲν, τοῦτ' ἦν τὸ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον, ἐκ γῆς D
 πάλιν ἀναστρεφόμενον. Ἀπεμνημονεύετο δὲ ὑπὸ τῶν
 ἡμετέρων προγόνων τῶν πρώτων, οἱ τελευτώσῃ (12)
 μὲν τῆ « τελευταία (13) περιφορᾷ τὸν ἐξῆς χρόνον
 ἐγειτόνου, τῆσδε δὲ κατ' ἀρχὰς ἐφύοντο. Τούτων γὰρ
 οὗτοι κήρυκες ἐγένονθ' ἡμῖν τῶν λόγων, οἱ νῦν ὑπὸ

• Pl. προτέρα.

(5) Ἐπισκευαστήν. Ficinus, præparatam. Ego, subinde instauratam. In eo enim Plato est, ut mundum sibi permissum dedit, ac propemodum interire, mox diviniore manu gubernatum instaurari denuo, et quasi reviviscere doceat. Habet igitur immortalitatem, non αὐτόθεν, aut ἔχουσαν ὡσαύτως ἀει, sed ἐπισκευαστήν, quæ subinde quodammodo sarcitur.

(6) Δι' ἑαυτοῦ. Rectius, quam ut in Platone, ἑαυτόν.

(7) Λογισάμενοι δέ. Melius Plato, λογισάμενοι δὴ.

(8) Καθεστηκυίας. Ita Plato et γρ. Euseb. recte. Perperam enim legebatur καθεστηκυία.

A quo tamen ipso, aliud quid modo hoc, modo contrario motu agitari, fas utique non fuerit. Quibus ex omnibus hoc tandem efficitur, ut neque seipsum perpetuo convertat mundus, neque abs Deo totus duplici eaque contraria conversione moveatur: neque abs diis etiam duobus, qui voluntate ac sensu alter ab altero dissideant, hinc illincque torqueatur. Sed potius, quod jamjam dicebatur, quodque reliquum unum est, ut modo ab alio regatur, eoque diviniore principio, novamque rursus vitam consequatur, ac subinde instauratam a Conditor immortalitatem accipiat: modo vero, cum relictus sibi fuerit, per sese feratur ipse, quippe qui eo tum sine sibi permittatur, ut multa conversionum millia proprio motu retexat, cum et mole corporis maxima, et paribus admodum æqualibusque momentis, et minimo super cardine rapiatur. Habet vero quidquid adhuc abs te dictum est, speciem probabilitatis maximam. Nos igitur ex iis quæ disputata sunt, casum illum, quam admirabilem omnium causam esse diximus, ratiocinando colligamus. Ille siquidem ipse est. Quis ille tandem? Quod nimirum universi motus, nunc eam in partem qua volvitur, nunc in contrariam feratur. Cur autem? Hanc enim mutationem, omnium quæ in cælo contingunt, maximam haberi par est, atque absolutissimam. Æquum id quidem. Et nos quoque

omnes, qui ejus ambitu inclusi continemur, maximas tum mutationes subire par est. Nec minus hoc verisimile. Num autem obscurum nobis est, ejusmodi animantium esse naturam, quæ mutationes crebras, eademque magnas 561 omnisque simul generis incumben- les ægre sustineat? Qui tandem obscurum id esse possit? Tum igitur et exitia cæterorum animantium maxima consequantur necesse est, et hominum ipsorum exiguus admodum numerus relinquatur. Et quidem ipsis cum alii plerique extraordinarii novique casus eveniunt, tum is omnium longe maximus, ac revolutionis universi comes, cum statæ huic et quotidianæ conversioni opposita contigerit. » Idem paulo post, de resurrectione mortuorum, similiter Hebræorum ex sensu ista subjungit.

CAPUT XXXIII.

De resurrectione mortuorum, ex eodem.

« Tum vero, mi hospes, inquit, animantium ortus qui tandem erat? aut quemadmodum ex aliis alii gignebantur? Enimvero liquet, o Socrates, eo naturæ statu, alia ex aliis genita fuisse nulla; sed tum illud fuisse genus, quod ex terra quondam satum esse perhibetur, ejusdem ex terræ sinu rursus esse effusum. Quod quidem principes illi majores nostri commemorarunt; qui cum sub conversionis hujus initia sati essent, tempore proxime postremam illam excipiente vixerunt. Quippe huius illos famæ

(9) Γένεσις δέ. Platonem consule in eodem Politico, pag. 175 Ficini.

(10) Ὅτι τὸ μὲν, etc. Ficinus ita vertit, quod illis temporibus nihil genus hoc ex sese propagabat, vereor, ut satis apte.

(11) Τὸ δὲ γηγενές, etc. Hæc etiam Ficinus obscurius: Quod autem dicitur, quandoque genus ortum ex terra fuisse, hoc ea tempestate fuit rursus ex terra conversum. Quid enim est, rursus ex terra converti?

(12) Τελευτώσῃ. Ita recte Plato et manuscr. Editum pessime fuerat τελευτώσι.

(13) Τελευταία. Plato, προτέρα. Melius et signi-

præcones habuimus, cui fides hodie, temere nimis ac ieviter a plerisque detrahitur. Nam quod inde consequens est, hoc in primis cogitare nos oportet. Quod enim puerorum in naturam senes redeant, huic vero cobærens et affine est, ut ex mortuis ac terra consequentibus, coalescentes denuo reviviscentesque nonnulli, novam conversionem sequantur, ortu simul ipso contrarium in orbem revoluto: ac proinde, quod hunc in modum ex terra sati necessario prodeant, sic etiam nomine simul et communi hominum sermone appellentur, quotquot ex iis aliam in sortem Deo transcribere non placuit. Hoc quidem ex superioribus omnino sequitur. » Tum progressus etiam ulterius, de supremo mundi fine, Hebræorum doctrinæ gemina philosophatur, hunc in modum.

562 CAPUT XXXIV.

De supremo mundi fine.

« Posteaquam enim istorum omnium tempus exactum esset, cum evenire mutationem oporteret, jamque adeo terrenum genus universum funditus exhaustum esset: quippe quod suas omnes animus quilibet generationes representaverat cum in terram imperata sibi quisque semina profudisset: tum vero universi Moderator, sic tanquam gubernaculi dimisso clavo, sese deinceps ad sui ipsius contemplationem recepit, fatumque rursus insitaque cupiditas mundum versare cœpit. Ergo cæteri quoque dii, summo cum Numine suis quique præfecti regionibus, ubi rem intellexissent, partes continuo curæ suæ creditas reliquerunt. Itaque mundus nova secum ipse conversione concurrens, et contrario principii simul ac finis impetu agitato, vehementiore sui ipsius percussione, aliam denuo generi animantium omni pestem creavit. Inde, justo aliquo temporis intervallo, ab omni jam tumultu, perturbatione et quassatione recreatus, pace ac tranquillitate succedente, solitum ad cursum illico sese revocavit, sui que pariter ac rerum quas ambitu suo continebat omnium administrationem et imperium capes sit. » Idemque paucis interjectis: « Quamobrem, inquit, Deus ille, qui eum ab initio tam eleganti ordine digesserat, ut nutantem ipsum fluctuantemque videt, peramanter cavens, ne hac tempestate ac perturbatione dissipatus, immensa quadam dissimilitudinis voragine hauriatur, receptis ejus iterum gubernaculis, ægras luxatasque partes ad institutum abs sese conversionis orbem revocat, atque omni errore castigato, suum ipsi ornatum restituit, et immortalem eum deinceps, ac senectutis expertem esse jubet. Atque hic rerum finis omnium appellatus est. »

CAPUT XXXV.

Mortuos quosdam revivisse Plato scribit, cum Hebræis hoc etiam in genere consentiens.

« Atqui nullius, inquam, ista vel numeri sint, vel

^a *l'orte del. τούς.*

ficientius. Quæ verba sic Ficinus, qui statim post primam revolutionem orti sunt, quo unico membro Græca duo complexus est. Ego utrumque exprimeré sum conatus.

(14) Plato, ἐκκόμησε.

(15) Ἐπειδή. Plato in eodem Politico, pag. 176.

(16) Plato, προσαχθέντα.

πολλῶν οὐκ ὁρθῶς ἀπιστοῦνται. Τὸ γὰρ ἐντεῦθεν, οἶμαι, χρῆ ζυνοεῖν. Ἐχόμενον μὲν γὰρ ἐστὶ τῷ τοῦ πρεσβύτου ἐπὶ τὴν τοῦ παιδὸς ἰέναι φύσιν, ἐκ τῶν τετελευτηκῶτων αὐτῶν, κειμένων δ' ἐν γῆ, πάλιν ἐκεῖ συνισταμένους καὶ ἀναβιωσκομένους, ἔπεσθαι τῇ τροπῇ, ξυνανακυκλουμένης εἰς τὰναντία τῆς γενέσεως· καὶ γηγενεῖς δὲ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐξ ἀνάγκης φουμένους, οὕτως ἔχειν τοῦνομα καὶ τὸν λόγον, ὅσους μὴ θεὸς αὐτῶν εἰς ἄλλην μοῖραν ἐκόμισε (14). Κομιδῇ μὲν οὖν τοῦτο γὰρ ἐπιτατοῖς; ἔμπροσθεν. » Εἰτ' αὖ πάλιν ἐξῆς προῶν, τὰ ὅμοια τοῖς Ἑβραίων δόγμασι περὶ τῆς τοῦ κόσμου συντελείας τοῦτον διέξειαι τὸν τρόπον.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

Περὶ συντελείας τοῦ κόσμου.

« Ἐπειδὴ (15) γὰρ πάντων τούτων χρόνος ἐτελειώθη, καὶ μεταβολὴν εἶδει γενέσθαι, καὶ δὴ καὶ τὸ γῆινον ἦδη πᾶν ἀνήλωτο γένος, πάσας ἐκάστης τῆς ψυχῆς τὰς γενέσεις ἀποδοουκίας, καὶ δὴ αὖ ἦν ἐκάστη προσαχθέντα (16), τσαῦτα εἰς γῆν σπέρματα πεισοῦσης (17) τότε δὴ τοῦ παντὸς ὁ μὲν κυβερνήτης, οἷα πηδαλίον οἷακος ἀφέμενος, εἰς τὴν αὐτοῦ περιωπὴν ἀπέστη· τὸν δὲ δὴ κόσμον πάλιν ἀνέστρεφεν εἰμαρμένη τε καὶ ζύμφυτος ἐπιθυμία. Πάντες οὖν οἱ κατὰ τοὺς ἄ τόπους ζυνάρχοντες τῷ μεγίστῳ δαίμονι θεοῖ, γνόντες ἦδη τὸ γιγνόμενον, ἀφίεσαν αὐτὰ τὰ μέρη τοῦ κόσμου τῆς αὐτῶν ἐπιμελείας. Ὁ δὲ, μεταστρεφόμενος καὶ ζυμβάλλον, ἀρχῆς τε καὶ τελευτῆς ἐναντίαν ὁρμὴν ὁρμηθεὶς, σεισμὸν πολλὸν ἐν ἑαυτῷ ποιῶν, ἄλλην αὖ φθορὰν ζῶων παντοίων ἀπειργάσατο. Μετὰ δὲ ταῦτα, προσελθόντος ἰκανοῦ χρόνου, θορύβου τε καὶ ταραχῆς ἦδη παυόμενος, καὶ τῶν σεισμῶν, γαλήνης ἐπιλασβόμενος, εἰς τὸν εἰωθότα δρόμον τὸν ἑαυτοῦ κατακοσμούμενος ἦει, ἐπιμέλειαν καὶ κράτος ἔχων αὐτὸς τῶν ἐν αὐτῷ τε καὶ ἑαυτοῦ. » Καὶ μετὰ βραχέα αὐ φησι: « Διὸ δὴ καὶ τότε ἦδη θεὸς ὁ κοσμήσας αὐτὸν, καθορῶν ἐν ἀπορίας ὄντα, κηδόμενος ἵνα μὴ, χειμασθεὶς, ὑπὸ ταραχῆς διαλυθεὶς, εἰς τὸν τῆς ἀνομοίωτης ἀπειρον ὄντα τόπον δύη, πάλιν ἐφεδρος αὐτοῦ τῶν πηδαλίων γενόμενος, τὰ νοσήσαντα καὶ λυθέντα ἐν τῇ κατ' αὐτὸν (18) προτέρᾳ περιόδῳ στρέψας, κοσμεῖ τε καὶ ἐπανελθῶν (19) ἀθάνατον αὐτὸν καὶ ἀγήρων ἀπειργάζεται. Τοῦτο μὲν τέλος πάντων εἰρηται. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

« Ὅς καὶ νεκροὺς ἐγηγέρθαι ὁ Πλάτων ὁμοίως τοῖς Ἑβραίων λόγοις ἱστορεῖ.

« Ταῦτα τοῖνον (20), ἦν δ' ἐγὼ, οὐδὲν ἐστὶ πλῆθει οὐδὲ

(17) Πεισοῦσης. Active sumpsit, pro βαλοῦσης, raro admodum exemplo.

(18) Plato, καθ' αὐτόν.

(19) Plato, ἐπανορθῶν.

(20) Ταῦτα τοῖνον. Sequentia leges apud eundem Plat. lib. De republ. x, pag. 518

μεγέθει πρὸς ἐκεῖνα, ἃ τελευτήσαντα ἐκάτερον (21) περιμένει· ἡρῆ δ' ἀπὸ τῆς ἀκούσας, ἵνα τελείως ἐκάτερος αὐτῶν ἀπειλήσῃ τὰ ὑπὸ τοῦ λόγου ὑφειλόμενα ἀκούσας. Λέγουσ ἂν, ἔφη, ὡς οὐ πολλά, ἀλλ' ἦδη ἀκούοντι. Ἄλλ' οὐ μέντοι σοι, ἦν δ' ἐγὼ, Ἀλκίμου γε ἀπόλογον ἔρω, ἀλλὰ Ἀλκίμου μὲν ἀνδρὸς Ἡρὸς τοῦ Ἀρμενίου (22) τὸ γένος Παμφύλου· ὅς ποτε ἐν πολέμῳ τελευτήσας, ἀναιρεθέντων τῶν νεκρῶν δεκατῶν ἤδη διεφθαρμένων, ὑγιῆς μὲν ἀνηρέθη· κομισθεὶς δὲ οὐκαδὲ, μέλλων θάπτεσθαι δωδεκαταῖος, ἐπὶ τῇ πυρᾷ καίμενος, ἀνεβίω. Ἀναβίους δὲ ἔλεγεν ἃ ἐκεῖ ἴδοι. Ἐφη δὲ ἐπειδὴ οὐ ἔκβηται τὴν ψυχὴν, πορεύεσθαι μετὰ πολλῶν, καὶ ἀφικνεῖσθαι σφᾶς εἰς τόπον τινὰ δαιμόνιον (23), ἐν ᾧ τῆς τε γῆς δύο εἶναι χάσματα ἐχομένω ἀλλήλοις, καὶ τοῦ οὐρανοῦ αὐτὴν τῷ ἄνω ἄλλα καταπτικρῶ. Δικαστὴς δὲ μετὰ τούτων καθῆσθαι· οὗς ἐπειδὴ διαδίκασσαν, τοὺς μὲν δικαίους κελεύειν πορεύεσθαι· τὴν εἰς δεξιάν τε καὶ ἄνω διὰ τοῦ οὐρανοῦ, σμικρὰ περιάψαντας τὰ τῶν δεδικασμένων ἐν τῷ πρόσθεν· τοὺς δὲ ἀδίκους τὴν εἰς ἀριστεράν τε καὶ κάτω, ἔχοντας καὶ τούτους ἐν τῷ ὀπίσθεν σημαία πάντων ὧν ἐπραξαν. Αὐτοῦ (24) δὲ προσελθόντος, εἰπεῖν, ὅτι δέοι αὐτὸν ἀγγελοῦ γενέσθαι ἀνθρώποις τῶν ἐκεῖ, καὶ διακελεύεσθαι διακοῦναι τε καὶ θεᾶσθαι πάντα τὰ ἐν τῷ τόπῳ. Ταῦτα ὁ Πλάτων συγγενῆ δὲ τούτοις καὶ ὁ Πλούταρχος ὡδὲ πῆ ἐν τῷ *Περὶ ψυχῆς* πρώτῳ ἰστορεῖ.

cum audire, tum etiam pervidere jussum. ἢ *Hece* Plato. Quibus etiam affinia Plutarchus in primo *De*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ΄.

Πλουτάρχου περὶ τοῦ ὄμοιου.

ε Ἀντύλλῳ (25) δὲ τούτῳ καὶ αὐτοὶ παρῆμεν· ἀλλὰ Σωσιπέλει καὶ Ἡρακλέωνι διηγησόμεθα. Νοσῶν ἔναγχος, ἀδιώτως ἔχειν ἐδόκει τοῖς ἰατροῖς· ἀνεγχεθεὶς δὲ μικρὸν ἐκ τινος οὐ βεβαίου καταφορᾶς, ἄλλο μὲν οὐδὲν οὐτ' ἐπραξεν, οὐτ' εἶπε παρακινήτικόν· ἔλεγε δὲ τεθνάναι, καὶ πάλιν ἀρῆσθαι, καὶ μὴ τεθνήξασθαι τὸ παράπαν ὑπὸ τῆς ἀρρώστιας ἐκείνης

• Ms., Oί.

(21) *Ἐκάτερον*. Probum videlicet, atque improbum.

(22) Ἡρὸς τοῦ Ἀρμενίου. Erem istum, Armenii filium, proprioque nomine Zoroastrem dictum esse tradit Clemens Alexandr., *Stromate* v. p. 456, edit. Græco-Latinæ. Quem locum noster infra laudat, pag. 675. De hoc ita Macrobius lib. 1 in *Somn. Scipion.*, cap. 1: *Sed ille Platonius secretorum relator, inquit, Er quidam nomine fuit, natione Pamphylius, miles officio: qui cum vulneribus in prælio acceptis vitam effudisse visus, duodecimo demum die, inter cæteros una peremptos, ultimo esset honorandus igne: subito, seu recepta anima, seu retenta, quidquid emensis inter utramque vitam diebus egerat videratque, tanquam publicum professus indicium, humano generi nuntiavit.* Ejusdem meminit Valerius Maxim., lib. 1, cap. 8. Sed *Eris*, pro *Eri*, reponendum est. Vide etiam B. Justinum martyrem in *Patænetico*, Origenem, contra *Celsum*, lib. 11, pag. 72, et Plutarchum, lib. 1x *Symposiac.*, Problem. 5, ubi Ἀρμόνιος pro Ἀρμένιος, *Eris* pater dicitur: ipsum autem Erem, male Ἡράν scriptum reperies.

(23) *Δαιμόνιον*. Ficinus vertit, *dæmonium*: ego, *admirabilem*, malui. Que enim rara, nova, inusitata, in utramque partem, ea *δαίμονια* vocari solent.

PATR. GR. XXI.

A magnitudinis, si cum iis quæ post obitum utrumque manent conferantur. 563 Et ea quidem audire juverit, ut ambo quidquid hac in narratione fructuosum erit, accurate percipiant. Tu vero, inquit, ea commemorare licet, non quasi multa sint futura, sed tanquam libenter audireo. Equidem, inquam, tibi non jam Alcini, sed Alcimi, hoc est, fortis viri Eris Armenii filii, genere Pamphyli, apologum narabo. Is enim in bello cum cecidisset, elatis cæterorum cadaveribus post decimum diem jam corruptis, solus absque vitio reportatus domum est. Ibi sepeliendus cum esset, die ab interitu duodecimo, rogo jam impositus, revixit. Tum vero, quæ visa illic abs se fuerant, ita complexus est. Animum, simul atque migrasset e corpore, cum aliis plerisque progressum, quendam in locum admirabilem una devenisse. Illic terræ hiatus esse duos, admodumque vicinos, quibus adversi totidem sursum in cæle respondeant. Hos inter iudices considerare, qui, re diligenter excussa, probos jubeant dextram illam ac superiorem per cælum viam inire, notis eorum omnium, quæ iudicio illo constiterint, ad pectus ante suspensis: improbos contra, per sinistram alteram et inferiorem amarent, qui criminum suorum notas a tergo deferant ipsi quoque. At eosdem sibi, cum jam se propius stitisset, dixisse, ad homines sibi redeundum esse, et quidquid ibi vidisset iis nuntiandum. Quare se diligenter omnia loci ejus

C

CAPUT XXXVI.

Ex Plutarcho, in re simili.

v Antyllo qui lem huic aderamus, inquit; verum id Sositeli et Heracleoni narremus. Is nuper cum ægrotaret, nullum amplius vitæ vestigium medicis retinere videbatur. At ubi se nonnihil e somno eoque non admodum gravi recepisset, nihil omnino quod insaniam argueret, aut fecit, aut locutus est: id modo confirmavit, mortuum se quidem, sed ta-

(21) Plato, ἑαυτοῦ.

(25) Ἀντύλλῳ. Hunc Plutarchi locum non reperio. Similem tamen reperio in opusculo *De sera nimis vindicta*, pag. 565, de Thespesio quodam Solensi multo recentiore, qui τριταῖος ἦδη περὶ τῆς ταφᾶς αὐτῆς ἀνήνεγκεν, ac deinceps, cum πάνυ ἀκολάστως ante vixisset, ἐπιστόν τινα τοῦ βουὶ τὴν μεταβολὴν ἐποίησεν. Is Aridaeus antea vocabatur, Θεσπέσιος postea vocatus est, quod μοῖρα τινὲ θεῶν eum in locum, scilicet τῷ φρονούντι, id est sola mente, aspirasset. Vide, si lubet, cætera, sane quam longa. Qui plura volet de *παλιμῶσι* istis, adeat Plinium *Histor.* lib. vii, cap. 52; Valer. Maxim. lib. 1, cap. 8, de Attilio Aviola consulari, et L. Lamia prætorio. Itemque Fulgosum lib. 1, cap. 6, ubi multa id generis exempla commemorat, duoque in primis huic Plutarchi Antyllo plane similia: alterum Curinæ ejusdem Hipponensis, qui, cum mortuus putaretur, excitatus repente. Curinam alterum fabrum ferrarium indicavit, eumque, non se, morti addictum esse narravit; alterum Stephanus Romani, cujus loco alter item Stephanus a iudice nominatum postulatus, interit. Similia narrat Phlegon Trallianus *De mirabilibus et longævis*.

30

men redire jussum esse, adeoque hoc se morbo nequaquam peñitus moriturum. Enimvero. a quibus abluctus fuerat, eos domini sui voce graviter reprehensus fuisse. Quippe ad Nicandan missi cum fuissent, ab illis ejus sese loco asportatum. Nicandas autem ille cerdo quidam erat, cæterum ex iis unus, qui palæstram terebant, multisque vulgo familiaris ac notus. **564** Quare adolescentes jocis hominem et diceriis incescebant, quasi aufugisset, ac missos inde apparitores corrupisset. Ipse autem conturbati palam, ac vehementius commoveri, donec tandem febris oppressus intra diem tertium repente sublatus est. At hic noster vitæ redditus, superstes etiamnum feliciter est, hospitem nobis longe suavissimus. » Hæc eo referre volui, quod Hebræorum litteræ mortuos quosdam revixisse testentur. Jam vero, quoniam ipsæ quoque terram quamdam solis iis, quos Deus amct, pollicentur; quo spectat illud oraculum: « Mites autem hæreditabunt terram ⁴⁵. » Hanc vero cælestem esse locus ille Pauli declarat: « At illa, quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra ⁴⁶. » Eandem ex lapidibus pretiosis conflata esse, allegorico sensu propheta significat, dum ait: « Ecce ego præparabo carbunculum lapidem tuum, et ponam propugnacula tua jaspim, et fundamenta tua sapphirum, et ambitum tuum lapides electos ⁴⁶. » **565** Videtur, ubi Socratem his verbis loquentem introducit.

CAPUT XXXVII.

Platonem de terra illa, quam cælestem vocant, Hebræis simillima tradidisse.

« Atqui, o Simmia, nec artis Glauci videtur, quæ et cujusmodi ea sint exponere, et quam illa ipsa vera sint demonstrare, majus aliquid existimo quam ut eo vis ejusdem artis aspirat. Imo ne ipse quidem fortasse huic orationi par esse queam; nec, ut essem, mihi tamen vitæ satis pro argumenti magnitudine superesse crediderim. Sed tamen nihil vetat, quominus illius terræ speciem, qualem mihi quidem eam esse persuasi, et proprias ipsius regiones informem. Enimvero, inquit Simmias, satis id nobis erit, o Socrates. Primum igitur, inquit ille, si medio in cælo rotunda illa terræ est, eam ne corrual, nec aeris, nec alterius cujuscunque rei tanquam necessario tibicine indigere statuo: **565** verum ad eam continendam hoc utrumque satis esse, tum quod cæli æquabilis omni ex parte similitudo sit, tum quod ipsa terra paribus undique momentis librata consistat. Res enim æquilibris, cum in similis alicujus corporis medio sita est, nullam in partem aut magis aut minus inclinare potest: sed potius ut sibi semper similis est, ita nusquam omnino nutat. Atque hoc primum, inquit, statuo. Et recte id quidem ait Simmias. Deinde, ingens quiddam esse terram exi-

⁴⁵ Matth. v, 4. ⁴⁶ Gal. iv, 27. ⁴⁶ Isa. liv, 12.

(26) Ἄλλὰ μέντοι. Plato in *Phædone*, p. 598 Ficil.
(27) Πέπεισμαι. Melius quam πέπυσμα; ut apud

Ἄλλὰ καὶ κακῶς ἀκηκόναι τοὺς ἀγαγόντας αὐτὸν ὑπὸ τοῦ κυρίου. Περμφθέντας γὰρ ἐπὶ Νικανδᾶν, αὐτὸν ἦκειν αὐτ' ἐκείνου κομίζοντας. Ὁ δὲ Νικανδᾶς ἦν σκυτοτόμος, ἄλλως δὲ τῶν ἐν παλαίστραις γεγόντων, καὶ πολλοῖς συνήθης, καὶ γνώριμος. Ὅθεν οἱ νεανίσκοι, προσιόντες, ἔσχωπτον αὐτὸν ὡς ἀποδεδρακότες καὶ διεφθαρκότες τοὺς ἐκείθεν ὑπηρέτας. Αὐτὸς μέντοι δῆλος ἦν εὐθὺς ὑποδραπτόμενος καὶ δυσχεραίνων· τέλος δὲ πυρετοῦ προσπεσόντος, ἐξαίφνης ἀπέθανε τριταῖος. Οὗτος δὲ ἀνεβίω, καὶ περίεστιν· εὐ γὰρ ποτῶν, ἡμῖν ξένων ἐπεικίστατος. » Ταῦτά μοι κείσθω διὰ τὴ καὶ ἐν ταῖς Ἑβραίων Γραφαῖς νεκρῶν ἀναβιώσεις φέρεσθαι. Ἐπεὶ δὲ καὶ γῆν τινα ἐν ἐπαγγελίαις μόνους τοῖς θεοφιλέσι δωθήσασθαι περιέχουσι, κατὰ τὸ φάσκον λόγιον, « Οἱ δὲ πραιεῖς κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » ταύτην δὲ ἐπουράνιον ὑπάρχειν διασαφεῖ ὁ φάσκων λόγος, « Ἡ δὲ ἀνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν, » ὃ τε προφήτης τὴν αὐτὴν δὲ ταύτην ἐκ πολυτελῶν καὶ τιμίων συνεστάται λίθων ἐν τρόπῳ ἀλληγορίας ἀνιτίτεται λέγων· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοὶ ἀνθρακα τὸν λίθον σου, καὶ θήσω τὰς ἐπάξεις σου ἱασπιν, καὶ τοὺς θεμελίους σου σάπφειρον, καὶ τὸν περιβόλον σου λίθους ἐκλεκτούς. » θεὰ ὡς καὶ ὁ Πλάτων αὐτὰ δὴ ταῦτα, ἣ τὰ παραπλήσια, πεπειθῆσθαι εἶναι ἀληθῆ ἐν τῷ *Περὶ φύλης ὁμολογεί*, Σωκράτει ἀνατιθεὶς τὸν λόγον ὧδε πη. **565** Videtur, ubi Socratem his verbis loquentem introducit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ'.

Ὡς καὶ τὰ περὶ τῆς λεγομένης ἐπουρανίου γῆς ὁ Πλάτων ὁμοίως Ἑβραίοις διέξεισιν.

« Ἄλλὰ μέντοι (26), ὦ Συμμία, οὐχὶ ἡ Γλαύκου τέχνη γέ μοι δοκεῖ εἶναι διηγῆσασθαι ἄ γ' ἐστὶν ὡς μέντοι ἀληθῆ, χαλεπώτερόν μοι φαίνεται ἢ κατὰ τὴν Γλαύκου τέχνην. Καὶ ἅμα μὲν ἐγὼ ἴσως οὐδ' ἀνοῶς τε εἶην· ἅμα δὲ καὶ εἰ ἠπιστάμην, ὁ βίος μοι δοκεῖ ὁ ἐμάς, ὦ Συμμία, τῷ μήκει τοῦ λόγου οὐκ ἐφαρκεῖν. Τὴν μέντοι ἰδέαν τῆς γῆς, οἷαν πέπεισμαι (27) εἶναι, καὶ τοὺς τόπους αὐτῆς, οὐδὲν με κωλύει λέγειν. Ἄλλ', ἔφη ὁ Συμμίας, καὶ ταῦτα ἀρκεῖ. Πέπεισμαι τοίνυν, ἦ δ' ὅς. ἐγὼ πρῶτον μὲν, εἰ ἔστιν ἐν μέσῳ τῷ οὐρανῷ περιφερῆς οὖσα, μηδὲν αὐτῇ δεῖν μήτε ἀέρος πρὸς τὸ μὴ πεσεῖν, μήτε ἄλλης ἀνάγκης μηδεμιᾶς τοιαύτης· ἀλλ' ἰκανὴν γε εἶναι αὐτὴν ἴσχειν τὴν ὁμοίωσιν τοῦ οὐρανοῦ αὐτοῦ ἑαυτῷ πάντη, καὶ τῆς γῆς τὴν ἰσορροπίαν· Ἰσορροπὸν γὰρ πρᾶγμα, ὁμοίου τινὸς ἐν μέσῳ τεθῆν, οὐχ ἔξει μᾶλλον οὐδ' ἦττον οὐδαμῶσε κλιθῆναι· ὁμοίως δ' ἔχον, ἀκλίνας μένει. Πρῶτον μὲν δὴ, ἦ δ' ὅς. τοῦτο πέπεισμαι. Καὶ ὀρθῶς γε, ἔφη ὁ Συμμίας. Ἔτι τοίνυν, ἔφη, πάμμεγά τι εἶναι αὐτὸ, καὶ ἡμᾶς οἰκεῖν, τοὺς μέγιστους Ἑρακλείων σπηλαίων ἀπὸ Φάσιδος, ἐν μικρῷ τινι μορίῳ, ὡς περὶ τὸ τέμα μύρμηκας, ἣ βατράχους περὶ τὴν θάλατταν οἰκούντας, καὶ ἄλλους ἄλλοθι πολλοὺς ἐν πολλοῖς τοιαύτοις τόποις οἰκεῖν.

Platonem. nam panto ποῦ, hoc est versu abhinc tertio idem πέπεισμαι repetitur.

Εἶναι γὰρ πανταχοῦ περὶ τὴν γῆν πολλὰ κοίλα, καὶ παντοδαπὰ καὶ τὰς ἰδέας καὶ τὰ μεγέθη, εἰς ἃ ξυμβρυηκέναι τό τε ὕδωρ, καὶ τὴν ὀμίχλην, καὶ τὸν ἀέρα. Αὐτὴν δὲ τὴν γῆν καθαρὰν τε ἐν καθαρῷ κείσθαι τῷ οὐρανῷ, ἐν ᾧπέρ' ἔστι τὰ ἀστρα, ὅν δὴ αἰθέρα ὀνομάζειν τοὺς πολλοὺς τῶν τὰ τοιαῦτα εἰσθῶτων λέγειν· οὐ δὴ ὑποστάθμην εἶναι ταῦτα, καὶ ξυρρῆσθαι αἰεὶ εἰς τὰ κοίλα τῆς γῆς. Ἡμᾶς οὖν οἰκοῦντας ἐν τοῖς κοίλοις αὐτῆς λελθῆναι, καὶ οἰεσθαι ἄνω ἐπὶ τῆς γῆς οἰεῖν· ὡσπερ ἂν εἰ τις ἐν μέσῳ τῷ πυθμένι τοῦ πελάγους οἰκῶν, οἰοτὸ τε ἐπὶ τῆς θαλάττης οἰκεῖν, καὶ διὰ τοῦ ὕδατος ὁρῶν τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄλλα ἀστρα, τὴν θάλατταν ἡγοῖτο οὐρανὸν εἶναι· διὰ δὲ βραδυτῆτά τε καὶ ἀσθενείαν μὴδὲ πώποτε ἐπὶ τὰ ἄκρα τῆς θαλάττης εἶη ἀφιγμένος, μὴδὲ ἐωρακῶς εἶη, ἐκδύς καὶ ἀνακύψας ἐκ τῆς θαλάττης εἰς τὸν ἐνθάδε τόπον, ὅσω καθαριώτερος καὶ καλλίων τυγχάνει ὢν τοῦ παρὰ σφίσι, μὴδὲ ἄλλου ἀκροκῶς εἶη τοῦτο ἐωρακῶς. Ταυτὸ δὴ τοῦτο καὶ ἡμᾶς πεπονθέναι. Οἰκοῦντας γὰρ ἐν τινὶ κοίλῳ τῆς γῆς, οἰεσθαι· ἐπάνω αὐτῆς οἰκεῖν, καὶ τὸν ἀέρα οὐρανὸν καλεῖν, ὡς διὰ τοῦτου οὐρανοῦ ὄντος τὰ ἀστρα χωροῦντα. Τὸ δὲ εἶναι τοῦτον ὑπ' ἀσθενείας καὶ βραδυτῆτος, οὐχ οἴους εἶναι ἡμᾶς διεξελοσθῆναι ἐπ' ἐσχάτον ἀέρα· ἐπεὶ εἰ τις αὐτοῦ ἐπ' ἄκρα ἔλθοι, ἢ ἐπιτηδὸς γενόμενος ἀνάπτοιτο, κατιδεῖν δὴ ἀνακύψαντα, ὡσπερ ἐνθάδε οἱ ἐκ τῆς θαλάττης ἰχθύες· ἀνακύπτοντες ὁρῶσι τὰ ἐνθάδε, οὕτως ἂν τινα καὶ τὰ ἐκεῖ κατιδεῖν. Καὶ εἰ ἡ φύσις ἰκανὴ εἶη ἀνέχεσθαι (28) θεωροῦσα, γινώσκει ἂν, ὅτι ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀληθὴς οὐρανός, καὶ τὸ ἀληθινὸν φῶς, καὶ ἡ ὡς ἀληθῶς γῆ. Ἡ δὲ μὲν γὰρ ἡ γῆ, καὶ οἱ λίθοι, καὶ πᾶς ὁ τόπος ὁ ἐνθάδε διεσθαρμμένα ἐστὶ καὶ καταβεβρωμένα, ὡσπερ τὰ ἐν τῇ θαλάττῃ ὑπὸ τῆς ἄλμης· καὶ οὔτε φύεται ἀξίον λόγου οὐδὲν ἐν τῇ θαλάττῃ, οὔτε τέλειον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδὲν ἐστὶ σήραγγες δὲ καὶ ἄμμοι, καὶ πηλὸς ἀμύχλωτος, καὶ βόρβοροι εἰσιν, ὅπου ἂν καὶ ἡ γῆ ᾗ, καὶ πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν καλὰ (29) κρίνεσθαι· οὐδ' ὅπως οὐδ' ἀξία· ἐκεῖνα δὲ αὐτῶν παρ' ἡμῖν πολὺ ἂν εἴη πλείων φανεῖν διαφέρειν. Εἰ γὰρ δὴ καὶ μυθολογεῖν κελόν, ἀξίον ἀκοῦσαι, ὦ Σιμμία, οἶα τυγχάνει τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὸ τῷ οὐρανῷ ὄντα. Ἀλλὰ μὴν, ἔφη ὁ Σιμμίας, ὦ Σώκρατες, ἡμεῖς γε τοῦτου τοῦ μύθου ἠδέως ἂν ἀκούομαι. Λέγεται τοίνυν, ἔφη, ὦ ἑταῖρε, πρῶτον μὲν εἶναι τοιαύτη ἡ γῆ αὐτῆ ἰδεῖν, εἰ τις ἀνωθεν αὐτὴν θεῖτο, ὡσπερ αἱ δωδεκάσχυτοι σφαῖραι, ποικιλῆ, χρώμασι διεληγμένη· ὢν καὶ τὰ ἐνθάδε εἶναι χρώματα ὡσπερ δείγματα, οἷς δὴ οἱ γραφεῖς καταχρῶνται· ἐκεῖ δὲ πᾶσαν τὴν γῆν ἐκ τοιούτων εἶναι, καὶ πολὺ ἐκ ἐκ λαμπροτέρων καὶ καθαρωτέρων ἢ τοῦτων. Τὴν μὲν γὰρ ἀλουργῆ εἶναι, καὶ θαυμαστὴν τὸ κάλλος, τὴν δὲ χρυσοειδῆ, τὴν δὲ ὄση λευκῆ, γύψου καὶ χιόνος λευκοτέραν, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων χρωμάτων συγκειμένην ὡσαύτως, καὶ εἶη πλείωνων καὶ καλλίωνων, ἢ ὅσα ἡμεῖς ἐωράκαμεν. Καὶ γὰρ αὐτὰ ταῦτα τὰ κοίλα αὐτῆς, ὕδατός τε καὶ ἀέρος ἐμπλεα ὄντα, χρώματος τι εἶδος παρέχεσθαι, στίλβοντα ἐν τῇ τῶν ἄλλων χρωμάτων ποικιλίᾳ· ὥστε ἐν τῇ αὐτῆς εἶδος

(28) Plato, ἀνασχέσθαι.

A stimo, cujus nos exiguam tantum particulam : Phaside ad Columnas Herculis, perinde ut circum paludem formicæ, aut rauræ circa mare, habitemus ; locaque similiter id genus alia pleraque, ab aliis passim quam plurimis incolantur. Terram enim concavis ubique partibus, iisque tam magnitudine quam figura diversis abundare, in quas unda, caligo et aer confluerint : ipsam vero per se puram puro in cælo sitam esse, quod et astrorum sedes est, et a plerisque omnibus, qui his de rebus tractare solent, æther appellatur. Facem hujus quamdã tria ista esse, ac semper in concavas terræ altitudines confluere. Nos porro, qui partes illas depressiores incolamus, usque adeo falli, ut in summa nobis terra degere videamur : perinde ut si quis dum in medio pelagi fundo versaretur, se tamen summo in æquore degere, dumque per mediam aquam cælum ac reliqua sidera prospiceret, mare cælum ipsum esse arbitraretur : cum is quod tardior esset atque infirmior, nunquam vel ad summum æquor evasisset, vel emergente ac sublato hanc in regionem capite, quantum ea suam illam nitore ac pulchritudine superet, suis ipse oculis videre, aut ab alio saltem qui vidisset, audire potuisset. Nobis enim idem usu venire. Quippe dum in concava aliqua terræ parte degimus, nobis tamen videri superiores incolere, aerem quoque cælum a nobis appellari, quasi astra per ipsum, tanquam per verum cælum decurrerent. Id autem infirmitati cuidam ac tarditati assignandum esse, quod summum ad aerem evadere nequeamus. Eo enim si quis aspiraret, aut novis instructus alis evolare, sublato nonnihil capite, perinde ut e mari existentes aliquando pisces nostra hæc aspiciunt, ita ipsum res illas cælestes conspicerent. Quod si ad contemplationem istam natura virium satis haberet, cum intellecturum continuo verum illud cælum esse, veram lucem, veramque terram. 566 Enimvero terra hæc nostra, lapides isti quos videmus, plagæ istæ omnes corruptæ sunt atque corrosæ, ut marina omnia salsugine exeduntur. Siquidem nec ulius pretii quidquam in mari nascitur, nec fere perfectum quidquam eo continetur : cavernæ ibi tantum, arena, et vasta luti sordiumque congeries, D ubi cunque terra cum eo conjuncta est : quæ profecto ejusmodi sunt, ut ne dicis quidem causa cum hac rerum nostrarum specie conferri possint. Res autem illæ cælestes, longe nostris adhuc excellentiores utique videantur. Nam si fabulæ locus esse debeat, juverit equidem, o Simmia, cujusmodi terra illa cælo proxima sit audiisse. Nos vero, inquit Simmias, libenter, o Socrates, fabulam istam audiemus. Primum igitur ferunt, mi Simmia, terram illam si quis despiciat, sphaerarum nostrarum ex coriis duodecim contextarum persimilem esse, hoc est variam, coloribusque distinctam ; quorum speciem aliquam colores isti nostri præ se ferant.

(29) Plato, κάλλη.

quibus pictores abutuntur. At vero terram illam ex iis universam, longeque adhuc illustrioribus purioribusque constare. Enimvero purpuream hic, et pulchritudine admirabili conspicuam, auream illic, alibi gypso ac nive candidiorem, nec non aliis similiter coloribus, qui nostros multum varietate pariter ac nitore superent, intertextam videri. Nam concavas etiam ipsius altitudines, aquæ simul aerisque plenas, speciem ejusmodi coloris aliquam ostendere, quæ vel in tanta reliquorum diversitate refulgeat, itaque unam illius faciem, continuam simul et variam apparere. Talis porro cum ea sit, in eadem sativa quoque, ut arbores, flores fructusque nasoi consentaneum est: montes præterea, lapidesque similiter, perfectionem quemque suam cum perspicuitate ac suavioribus coloribus obtinere. Quorum quidem particula tantum aliquæ sint lapilli isti, quos tantopere concupiscimus, sardii videlicet, jaspides, smaragdi, alique id generis. Illic autem nihil non esse hujusmodi, aliaque adhuc longe pulchriora. Cujus rei causam aliam esse nullam, quam nullam, quam quod lapides illi puri sint, non autem ut nostri, tæbe ac salsugine, aliarumque rerum injuria exesi atque corrupti, quæ huc confluentes, lapidibus, terræ, ac reliquis tam animantibus, quam plantis vitia morbosque creant. 567 At vero terram illam cum his omnibus, tum auro etiam atque argento, ac cæteris, id genus ornatam ac decoratam esse. Et quoniam ea sint cum nitore singulari, tum ingenti numero ac magnitudine, adeoque terram occupant universam, ejus proinde aspectu frui, verum id propriumque beatorum spectaculum jure ac merito haberi posse. »

CAPUT XXXVIII.

De judicio, quod mortem excipiat, Platonem Hebræis affinia sensisse.

Postremo, cum Hebræorum litteræ, animos postquam e corpore migraverunt, divinum tribunal ac judicium excipere denuntiant, cum sexcentis aliis, tum hoc etiam loco: « Judicium, inquit, constitutum est, et libri aperti sunt, et Antiquus dierum sedit. Fluvius ignis volvebatur in conspectu ejus: decies millies certena millia ministrabant ei, et millia millium assistebant coram eo ⁵⁶⁸. » Audi nunc Platonem, quemadmodum et divini judicii, et ignei fluminis nominatim meminerit, multasque piorum sedes, et impiorum varia supplicia Hebræorum ex sensu doctrinaque describat. Sic enim in dialogo *De animo* loquitur: « Jam tertius, inquit, fluvius amborum erumpit e medio, primumque sub exitum, in vastum quemdam locum influit, multo igne conflagrantem, ubi paludem efficit mari nostro majorem, et aqua simul ac luto effervescentem. Inde turbidus in orbem cænosusque fertur, terræque circumfusus, cum alio passim, tum ad extremam quoque paludem Acherusiam allabitur: sic tamen ut nullo modo cum ejus aqua misceatur; sed multo sub terram flexu, tandem sese penitentiorem in Tartarum exoneret. Atque is est

⁵⁶⁸ Dan. vii, 9, 10.

(30) Plato, λίθους.

(31) Ὅτι τὰ πολλὰ. Plato, ὅντα πολλὰ πλήθε lounge melius.

(32) Πολλυχοῦ. Plato, πανταχοῦ.

(33) Κρίσιν ψυχῶν. Vide Trismegistum in *Æscu lapio*, cap. 10, non absimilia disputantem.

ξυνεχῆς, καὶ ποικίλον φαντάζεσθαι. Ἐν δὲ ταύτῃ οὐσὴ τοιαύτῃ ἀνάλογον τὰ τοιαῦτα φύεσθαι δένδρα τε καὶ ἄνθη, ἔχοντα τοὺς καρπούς· καὶ αὖ τὰ ὄρη ὡσαύτως, καὶ τοὺς βουνοὺς (30) ἔχειν κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὴν τελειότητα καὶ τὴν διαφάνειαν, καὶ τὰ χρώματα καλλίω. Ὅν καὶ τὰ ἐνθάδε λίθιδια εἶναι ταῦτα τὰ ἀγαπώμενα μόρια, σάρδιὰ τε καὶ λάσπιδας, καὶ σμαράγδους, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα. Ἐκεῖ δὲ οὐδὲν ὁτιοῦν τοιοῦτον οὐκ εἶναι, καὶ ἐτι τούτων καλλίω. Τὸ δ' αἴτιον τούτου εἶναι, ὅτι ἐκεῖνοι οἱ λίθοι καθαροὶ εἰσι, καὶ οὐ κατεδηδεσμένοι, οὐδὲ διεσθαρμένοι, ὥσπερ οἱ ἐνθάδε ὑπὸ σηπεδόνας καὶ ἀλμης, καὶ τῶν δεῦρο ξυνεβήρυχτων, ἃ καὶ λίθοις, καὶ γῆ, καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις τε καὶ φυτοῖς ἀσχη τε καὶ νόσους παρέχει. Τὴν δὲ γῆν αὐτὴν κεκοσμηθῆσαι τούτοις ἄπαισι, καὶ ἐτι χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις αὖ τοῖς τοιαύτοις. Ἐκφανῆ γὰρ αὐτὰ πεφυκέναι, ὧν τὰ πολλὰ (31) πλήθη καὶ μεγάλα, καὶ πολλαχῶ (32) τῆς γῆς ὥστε αὐτὴν δεῖν εἶναι ὀρέμα εὐδαίμωνων θεατῶν. »

esse nullam, quam quod lapides illi puri sint, non autem ut nostri, tæbe ac salsugine, aliarumque rerum injuria exesi atque corrupti, quæ huc confluentes, lapidibus, terræ, ac reliquis tam animantibus, quam plantis vitia morbosque creant. 567 At vero terram illam cum his omnibus, tum auro etiam atque argento, ac cæteris, id genus ornatam ac decoratam esse. Et quoniam ea sint cum nitore singulari, tum ingenti numero ac magnitudine, adeoque terram occupant universam, ejus proinde aspectu frui, verum id propriumque beatorum spectaculum jure ac merito haberi posse. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΗ'.

Ἐπι τῆς μετὰ τὸν θάνατον κρίσεως ὁμοίως Ἑβραίων καὶ Ὁ Πλάτων ἔσεισθαι πιστεύει.

Τῆς ψυχῆ Ἑβραίων γραφῆς θεοῦ δικαιοτέρων καὶ κρίσιν ψυχῶν (33) μετὰ τὴν ἐνθάδε ἀπαλλαγὴν εἶσεσθαι προαγορευούσης, διὰ τε μυρίων ἄλλων, καὶ δι' ὧν φησι: « Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεψύχθησαν, καὶ ὁ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο. Ποταμὸς πυρὸς εἶλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· μύριαι μυριάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ χίλιαι χιλιάδες παρεστήσαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. » ἐπάκουσον τοῦ Πλάτωνος τῆς θείας κρίσεως καὶ δὴ καὶ τοῦ ποταμοῦ ὀνομασί μνησθέντος, πολλάς τε μονὰς τῶν εὐσεβῶν, διαφόρους τε τῶν δυσσεβῶν τιμωρίας, συμφώνως τοῖς Ἑβραίων ὑπογράφοντος λόγοις. Φησὶ δ' οὖν ἐν τῷ *Περὶ ψυχῆς* τὰδε: « Τρίτος δὲ ποταμὸς (34) τούτων κατὰ μέσον ἐκβάλλει, καὶ ἐγγὺς τῆς ἐκβολῆς ἐκπίπτει εἰς τόπον μέγαν, πυρὶ πολλῷ καιόμενον, καὶ λίμνην ποιεῖ μετ' αὐτῆς τῆς παρ' ἡμῖν θαλάττης, ζέουσιν ὕδατος καὶ πυλῶ. Ἐντεῦθεν δὲ χωρεῖ κύκλω (35) θολερὸς καὶ πλώδης, περιλιπτόμενος δὲ γὰρ τῆ γῆ, ἄλλοσέ τε ἀρικνεῖται, καὶ παρ' ἔσχατα τῆς Ἀχερουσιᾶδος λίμνης, οὐ συμμιγνύμενος τῷ ὕδατι, περιελιχθεὶς δὲ πολλὰκις ὑπὸ γῆς, ἐμβαλεῖ κατωτέρω τοῦ Ταρτάρου. Οὗτος δ' ἐστίν, ὃν ἐτι ἐπονομάζουσι Πυριφλεγέθοντα, οὗ καὶ οἱ ῥήακες ἀποσπάσματα ἀνα-

(34) Τρίτος δὲ ποταμὸς. Adi *Phædonem*, p. 400, Fici. Qui locus citatur etiam a Theodoro lib. II *De Græcorum affectionibus*, pag. 154 lib. Græco-Lat.

(35) Κύκλω. Ita Plato et manuscr. recte, non κύκλω, ut ante.

ἰσῶσιν, ὅπη ἂν τύχῃσι τῆς γῆς. Τοῦτου δὲ αὖ κατ-
 εντικρὺ ὁ τέταρτος ἐκπίπτει εἰς τόπον πρῶτον δε-
 ῖν τε καὶ ἄγριον, ὡς λέγεται, χρώμα δὲ ἔχοντα
 ἴσον ὅσον οὐρανόσ, ὃν δὴ ἐπονομάζουσι Στύγιον. Καὶ
 τὴν λίμνην ποιεῖ ὁ ποταμὸς ἐμβάλλων Στύγα· ὁ
 ἴ ἐμπροσθῶν ἐνταῦθα, καὶ δεινὰς δυνάμεις λαθῶν ἐν
 αὐτῷ ὕδατι, δὺς κατὰ τῆς γῆς, καὶ περιεπιτόμενος
 ῥορεῖ ἐναντίος τῷ Πυριφλεγέθοντι, καὶ ἀπαντᾷ ἐν
 τῇ Ἀχερουσίᾳ λίμνῃ ἐξεναντίας. Καὶ οὐδὲ τὸ τοῦ-
 του ὕδαρ οὐδὲν μίγνυται, ἀλλὰ καὶ οὗτος κύκλω
 περιελθὼν, ἐκβάλλει εἰς τὸν Τάρταρον ἐναντίος τῷ
 Πυριφλεγέθοντι. Ὅνομα δὲ τοῦτῃ ἐστίν, ὡς οἱ ποιη-
 τὰι λέγουσι, Κωκυτός. Τοῦτων δὲ οὕτω πεφυκότων,
 ἐπειδὴν ἀφικῶνται οἱ τετελευτηκότες εἰς τὸν τόπον,
 οἱ ὁ Δαίμων ἕκαστον κομίζει, πρῶτον μὲν διεδικάσαντο
 οἱ τε καλῶς καὶ ὀσῶς καὶ δικαίως βιώσαντες, καὶ οἱ
 μὴ καὶ εἰ μὲν ἂν δόξωσι μέσως βεβιωκέναι, πορευθέν-
 τες ἐπὶ τὸν Ἀχέροντα, ἀναβάντες ἃ δὴ καὶ αὐτοῖς ὀχῆ-
 ματὰ ἐστίν, ἐπὶ τοῦτον (36) ἀφικνούνται εἰς τὴν λίμ-
 νην. Καὶ ἐκεῖ οἰκοῦσὶ τε καὶ καθαιρόμενοι, τῶν τε
 ἀδικημάτων διδόντες δίκας, ἀπολύονται· εἰ τίς τι ἴδι-
 κηκε· τῶν τε εὐεργεσιῶν τιμὰς φέρονται, κατὰ τὴν
 ἀξίαν ἕκαστος· οἱ δ' ἂν δόξωσιν ἀνάτιως ἔχειν διὰ τὰ
 μεγάλα τῶν ἁμαρτημάτων, ἢ ἱεροσυλίας πολλὰς καὶ
 μεγάλας, ἢ φόνους ἀδίκους καὶ παρανόμους πολλοὺς
 ἐξεργασμένοι, ἢ ἄλλα ὅσα τοιαῦτα τυγχάνει ὄντα·
 τοῦτους δὲ ἢ προσήκουσα μοῖρα ῥίπτει εἰς τὸν Τάρ-
 ταρον, ὅθεν οὐποτε ἐκβαίνουσιν· οἱ δ' ἂν ἰάσιμα μὲν,
 μεγάλα δὲ δόξωσιν ἡμαρτηκέναι ἁμαρτήματα, ὅσον
 πρὸς πατέρα ἢ μητέρα ὕπ' ὀργῆς βλαίων τε πράξαν-
 τες, καὶ μεταμέλον αὐτοῖς τὸν ἄλλον βίον βῶσιν,
 ἢ (37) ἀνδροφόνου, ἢ τοιοῦτῃ τρόπῳ ἄλλῳ γένωνται·
 τοῦτους δ' ἐμπροσθῶν μὲν εἰς τὸν Τάρταρον ἀνάγκη,
 ἐμπροσθῶν δὲ αὐτοὺς, καὶ ἐνικυτὸν ἐκεῖ γενομένους
 ἐκβάλλει τὸ κύμα, τοὺς μὲν ἀνδροφόνους, κατὰ τὸν
 Κωκυτὸν, τοὺς δὲ πατραλώας καὶ μητραλώας κατὰ
 τὸν Πυριφλεγέθοντα· ἐπειδὴν δὲ φλεγόμενοι γένωνται
 κατὰ τὴν λίμνην τὴν Ἀχερουσιᾶδα, ἐνταῦθα βοῶσι
 τε καὶ καλοῦσιν, οἱ μὲν οὖς ἀπέκτειναν, οἱ δὲ οὖς
 ἔθρισαν· καλέσαντες δὲ ἰκετεύουσι, καὶ δέονται ἑἶσαι
 σφᾶς ἐκθῆναι εἰς τὴν λίμνην, καὶ δέξασθαι. Καὶ ἐὰν
 μὲν πείσωσιν, ἐκβαίνουσὶ τε καὶ λήγουσι τῶν κακῶν·
 εἰ δὲ μὴ, φέρονται· αὐθις εἰς τὸν Τάρταρον, κακεῖθεν
 πάλιν εἰς τοὺς ποταμούς· καὶ ταῦτα πάσχοντες οὐ
 πρότερον παύονται, πρὶν ἂν πείσωσιν οὖς ἠδίκησαν·
 αὐτῇ γὰρ ἡ δίκη ὑπὸ τῶν δικαστῶν αὐτοῖς ἐτάχθη.
 Οἱ δὲ δὴ ἂν δόξωσι διαφερόντως πρὸς τὸ ὀσῶς
 βῶναι, οὗτοί εἰσιν οἱ τῶνδε μὲν τῶν τόπων τῶν
 ἐν τῇ γῆ ἑλευθερούμενοί τε καὶ ἀπαλλαττόμενοι,
 ὥσπερ δεσποτηρίων, ἄνω δὲ εἰς τὴν καθαρὰν οἰκη-
 σιν ἀφικνούμενοι, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς οἰκίζόμενοι. Τοῦ-
 των δὲ αὐτῶν οἱ φιλοσοφία ἰκανῶς καθηράμενοι
 ἄνευ τε καμάτων (38) ζῶσι τοπαράπαν εἰς τὸν ἔπειτα
 χρόνον, καὶ εἰς οἰκήσεις ἐπι τοῦτων καλλίους ἀφί-
 κούνται, ἃς οὕτε βῆδρον δηλώσαι, οὕτε ὁ χρόνος

A quem Pyriphlegethontem nominant, cujus particu-
 las ipsi quoque rivi, quaquā terrarum datur, exspi-
 rant. Huic adversus item quartus, primum in locum
 erumpit horribilem, ut aiunt, et squalidum, totum-
 que colore cæruleo persimili tinctum, vulgo Sty-
 gium nominant. Is qua sese parte effundit, Stygem
 quoque paludem efficit, in quam dum prorumpit,
 novis ejus aquæ viribus majorem in modum intu-
 mescens, altam sub terram subit, ubi longo circuitu
 adversus Phlegethonti volvitur, donec ipsi, altera
 ex parte, ad Acherusiam paludem occurrat. 568 Idem
 porro undam quoque suam alii permistam nulli
 retinens, post multas demum flexiones, sese in
 Tartarum Pyriphlegethonti similiter adversus ex-
 onerat. Ei, si poetis credimus, Coccyto nomen est.
 B Hoc statu rerum, ut primum eo mortui devenere,
 quo dæmon quemque rapit, judicium ante omnia
 subeunt, tum qui bene, sancte justeque vixerunt,
 tum qui secus. Inde, qui mediam inter utramque
 vitæ rationem tenuisse videantur, ii Acherontem
 petentes, conscensis illic suis quique veliculis, ad
 paludem usque deferuntur. Ibi degunt aliquandiu,
 donec prorsus expiati, pœnisque criminum perso-
 lutis, quidquid ante peccaverint, absolvuntur: quin
 etiam beneficiorum quoque suorum præmia, pro
 sua quique dignitate ferunt. At qui, propter scele-
 rum atrocitatem, locum remedio nullum reliquissæ
 videantur, utpote crebris et immanibus sacrilegiis,
 aut plurimis cædibus nefarie et contra leges omnes
 perpetratis, et aliis ejusmodi piaculis obligati: hos
 vero digna plane sors in Tartarum, unde nunquam
 emergant, præcipites agit. Jam quos ea peccasse
 constiterit, quæ ut curationem admittant, gravia
 tamen per sese sint; ut si adversus patrem aut
 matrem indignum quidpiam iracundia stimulante
 commiserint, eosque reliqua deinceps vita pœnitue-
 rit; aut si alii quocunque modo cædis humanæ
 rei fuerint: eos quidem in Tartarum cadere necesse
 est, sed tamen exacto anni unius curriculo, eosdem
 fluctus ejicit, et homicidas quidem cæteros in Co-
 cytum, parricidas autem vel matricidas in Pyri-
 phlegethontem. Hi postquam ad Acherusiam palu-
 dem delati fuerint, tum ingenti clamore appellant,
 sive quos interfecerint, sive quibus injuriam fecerint,
 obsecrant deinde atque obtestantur, uti se in
 eam paludem subire, ibique recipi patiantur. Quod
 quidem impetrare si possint, tum eo subeunt, ma-
 jorumque suorum finem accipiunt. Sin minus, in
 Tartarum indeque rursus in flumina referuntur.
 Quo supplicii genere non ante liberantur, quam
 eos quibus injuriosi fuerint, exorarint: hæc enim
 illis a iudicibus constituta pœna est. Postremo, qui
 excellenti quadam et eximia vitæ sanctimonia præ-
 stituisse videantur, ii demum ex terrenis hisce locis, qui-
 busdam 569 quasi carceribus educti atque liberati

(36) Plato, τούτων.

(37) Plato, οἱ. ἢ.

(38) Καμάτων. Plato, σωμάτων. Omnino Euse-
 biius καμάτων legit, quemadmodum et Theodoretus,ut constat ex primo versu litteræ D, infra hac pag.
 ubi eadem vox et repetitur, et cum scripturæ ver-
 bis componitur.

ac sursum in purius aliquod domicilium sedemque A
transcripti, supra terram degunt. Quo etiam ex
numero, qui philosophiæ opera expiati omnino
purgatique discesserint, ii non modo sine molestiis
a vo sempiterno vivunt, sed etiam in domicilia
longe adhuc nobiliora perveniunt, quæ nec verbis
describere facile sit, nec per tempus commemorare
mihi jam liceat. Cæterum videndum nobis est, mi
Simmia, ut rebus abs me commemoratis adducti,
virtutem ac prudentiam hac in vita consequi omni
contentione studeamus. Dignum enim præmium, et
magna quædam spes ostenditur. » Hactenus Plato.
Tu vero cum his illius : « In domicilia longe adhuc
nobiliora perveniunt, quæ nec verbis describere
facile sit, nec per tempus mihi jam liceat, » confe-
ras velim nostrum illud : « Quia nec oculus vidit, B
nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt,
quæ præparavit Deus diligentibus se⁴⁷, » itemque cum
illis pluribus domiciliis, quod habetur in Evangelio:
« Multas apud Patrem » iis qui Deum diligunt, con-
stitutus esse « mansiones⁴⁷. » Cum iis quæ de Pyri-
phlegethonte dicta sunt, sempiternum ignem impiis
denuntiatum, juxta illud Hebræi prophetæ : « Quis
annuntiabit vobis, quod ignis ardeat? quis annun-
tiabit vobis locum æternum⁴⁸? » Et rursus : « Vermis
eorum non morietur, et ignis non exstinguetur, et
erunt in visionem omni carni⁴⁸. » Quibus etiam vide
quam egregie Plato consentiat, dum, impios in
Tartarum detrudendos affirmans, subjungit, « Unde
nunquam emergant. » Itemque pios in beatis qui-
busdam domiciliis victuros pronuntians, addit, p-
nitus, avoqve sempiterno. Quod autem ait, sine
illis omnino molestiis, nostro huic geminum est :
« Fugit dolor, et tristitia, et gemitus⁴⁹. » Denique,
dum Acherontem illum subeunt, non simpliciter eo
que vehiculo; quæ tandem ipse vehicula significare
animi, simul cum iis, ut docent Hebræorum litteræ
crucientur? Verum enimvero, cum hic quoque
liber justam in magnitudinem excreverit, ad duodecimum
Evangelicæ præparationis volumen transeamus.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

BIBAION ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER DUODECIMUS.

570 DUODECIMI LIBRI CAPITA.

1. Hebræos, etiam consentiente Platone, quos instituebant, eos recte fide quadam disciplinarum. quæ quod imperfectionis adhuc essent, nihil exquireret, informatos voluisse.
2. Fidem ab ipso quoque Platone, virtutum omnium maximam haberi.
3. Iis quæ de animo, similibusque dicuntur, fidem habendam esse, ex Legum undecimo.

⁴⁷ I Cor. II, 9. ⁴⁸ Joan. XIV, 2. ⁴⁹ Isa. XXXIII, 14. ⁵⁰ Isa. LXVI, 24. ⁵¹ Isa. XXXV, 10.

(59) *Tis draxxelei*, etc. Iia Septuaginta. Vulgatus longe dissimilis. *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? aut quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Hebraice, *מי יגור*, quis

ικανός ἐν τῷ παρόντι. Ἄλλα τουτων δη ἔνεκα χρη, ὦν διεληλύθαμεν, ὡ Σιμμια, πᾶν ποιεῖν, ὡστε ἀρετῆς καὶ φρονήσεως ἐν τῷ βίῳ μετασχεῖν. Καλὸν γὰρ τὸ ἄθλον, καὶ ἡ ἐλπὶς μεγάλη. » Ταῦτα ὁ Πλάτων. Σὺ δὲ γε παραθήσεις τῷ. « Καὶ εἰς οἰκήσεις καλλίους ἀφικνοῦνται, ἅς οὔτε βράδιον δηλώσαι, οὔτε χρόνος ἱκανός ἐν τῷ παρόντι, » τὸ παρ' ἡμῶν οὕτως ἔχον· « Ὁφθαλμὸς γὰρ οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠσώμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » ταῖς δὲ εἰρημέναις οἰκήσεσι τὸ, « Πολλὰς εἶναι παρὰ τῷ Πατρὶ τοῖς θεοφιλέσιν ἐπηγγελμένας. » καὶ τοῖς περὶ τοῦ Πυρροφλεγέθοντος λεχθεῖσι τὸ τοῖς ἀσεβέσιν ἠπειλημένον πῦρ αἰώνιον, κατὰ τὸν πρὸς αὐτοὺς φάσκοντα Ἑβραίων προφήτην· « Τίς ἀναγγελεῖ (59) ὑμῖν, ὅτι πῦρ καίεται; τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον; » καὶ πάλιν· « Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς θράσιν πάση σαρκί. » Τῆραι δὲ, ὡς καὶ ὁ Πλάτων συνάδων τοῖς, τοῖς ἀσεβέσι εἰπὼν χωρήσειν εἰς Τάρταρον, ἐπιλέγει, « Ὅθεν οὐποτε ἐκβαίνουσι. » Καὶ αὐ πάλιν τοὺς εὐσεβεῖς ζήσεσθαι εἰπὼν ἐν μακαρίοις, προστίθησι λέγων, « Τοπαράπαν, καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον. » Ἄλλὰ καὶ τὸ, « Ἄνευ καμάτων » εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ, ὁμοίον ἄν εἴη τῷ, « Ἀπέδρα ὀδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμὸς. » Φάσκων δὲ τοὺς ἐπὶ τὸν Ἀχέροντα πορευομένους μὴ ἀπλῶς ἐπὶ τοῦτον ἀφικνεῖσθαι, ἀλλὰ ἀναβαίνοντας πρότερον ἢ δὴ αὐτοῖς ὀχρήματα ἔστι, τίνα ποτὲ ἀρα τὰ ὀχρήματα βούλεται σημαίνειν, ἢ τὰ σώματα, εἰς ἃ ἀναβάσαι αἱ τῶν τετελευτηκότων ψυχαὶ, σὺν αὐτοῖς τιμωροῦνται, κατὰ τὰ παρ' Ἑβραίοις νομοισμένα; Ἄλλὰ γὰρ ἱκανὴν καὶ τοῦδε τοῦ λόγου περιγραφὴν εἰληφότος, ἐπὶ τὸ δωδέκατον τῆς Εὐαγγελικῆς προ-
παρασκευῆς μεταβήσομαι σύγγραμμα.

devenire statuit, sed consensu tan um suo quem-
vult, nisi corpora, quibus reddiit defunctorum
devenire statuit, sed consensu tan um suo quem-

D ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ ΒΙΒΑΙΟΝ.

- α'. Ὅτι καὶ κατὰ Πλάτωνα τοῖς εἰσαγομένοις ὀρθῶς Ἑβραίων παιδὸς ἀπεριεργον τὴν τῶν μαθημάτων πίστιν διὰ τὸ ἀτελεῖς αὐτῶν παρεδιδούσαν.
- β'. Ὅτι μερίστη τῶν ἀρετῶν καὶ κατὰ Πλάτωνα ἡ π' στίς ευχαράει.
- γ'. Ὅτι πιστεύειν δεῖ τοῖς περὶ ψυχῆς λεγομένοις, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς περὶ τῶν τοιοῦτων λόγοις, ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου τῶν Νόμων.

14. ⁵⁰ Isa. LXVI, 24. ⁵¹ Isa. XXXV, 10.

habitabit? Septuaginta, credo, legerunt *τις* *υ*, *quis* *nuntiabit?* In fine versus, *pro ardoribus sempiternis*, Heb. *על עולם*, *eternitatis*, Septuaginta *legisse* videntur *עולם*, id est *locus*.

- θ'. Ὅτι δεήσει ἐν σχήματι μύθων τὰς πρώτας εισαγωγὰς τοῖς παισὶ παραδίδουαι.
 ι'. Ὅτι μὴ τοὺς ἐπιβλαβεῖς μύθους τοῖς παισὶ, μόνους δὲ τοὺς ὠφελίμους δεήσει καταφθεῖν.
 ς'. Ὅτι μὴ λόγῳ μόνον ἀπεδέχεται τὴν πίστιν ὁ Πλάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ διαθέσει τοὺς πιστεύειν καὶ πεπεισθαι ὁμολογεῖ, οἷς καὶ ἡμῶς πιστεύομεν.
 ζ'. Ὅτι μὴ δεοὶ εἰς πάντα ἐκφέρειν τὰ σεμνὰ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων.
 η'. Ὅπολους δεῖν ὁ Πλάτων φησὶ τοὺς ἀρχοντας καθιστάναι· ὅτι καὶ ἰδιώτας καὶ ἀγραμμάτους, εἰ μόνον τὸ ἦθος κεκοσμημένοι εἴεν.
 θ'. Ὅτι δεοὶ φεύγειν τὰς ἀρχάς.
 ι'. Περὶ τοῦ κατὰ Πλάτωνος δικαίου.
 ια'. Περὶ τοῦ κατὰ Μωυσῆα παραδίστου.
 ιβ'. Ὅς ἐκ τοῦ ἀνδρὸς εὐλόγηται εἰς ἀνθρώπινα.
 ιγ'. Περὶ τοῦ πρώτου τῶν ἀνθρώπων βίου.
 ιδ'. Ὅτι καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις ὠμύλλουν.
 ιε'. Ὅπως περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ μὲμνηται.
 ις'. Ὅτι τὰ τῆς διδασκαλίας ὀρθῶς ἡμῖν ἀπὸ τῶν θεῶν ἀρχόμενα καταλήγει εἰς ἀνθρώπινα.
 ιζ'. Ὅτι κωλὸν ἐξ ἑὶ νέας ἡλικίας τοὺς παῖδας ταῖς τῆς θεοσεβείας ἐθεσιν ἐγγυμνάζειν.
 ιη'. Ὅτι παιδεύειν ἠρεῖσθαι, γρηὶ μόνῃ τῇ εἰς ἀρετὴν προάγουσαν, οὐχὶ δὲ τῇ εἰς χρηματισμὸν ἢ τινα βιοποριστικὴν ἐπιτιθεύσιν.
 ιθ'. Ὅτι παραπλησίως Ἑβραίοις καὶ ὁ Πλάτων εἰκόνα θειοτέρων τὰ τῆδε εἶναι ἐδόξαζεν.
 ια'. Ὅτι γρηὶ τοὺς νέους δι' ἐκμαθήσεως ὕμνων ὀρθῶν καὶ ὠδῶν εἰς ἀρετῆς ἀνάληψιν προπαρασκευάζειν.
 ιβ'. Ὅποιας γρηὶ διαβολας περιέχειν τὰς ὠδάς.
 ιγ'. Ὅτι οὐ πάντων ἐστὶ τὰς ὀρθὰς ὠδάς καὶ τὰ μέλη δύνασθαι ποεῖν, ἀλλ' ἢ μόνου Θεοῦ, ἢ θεοῦ τινὸς ἀνδρὸς.
 ιδ'. Περὶ τῶν δοκιμάζειν οἶων τε τὰς κατὰ Θεὸν πεποιημένας ὠδάς.
 ιε'. Ὅτι καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις παραληπτέον τὰς ὠδάς, ὥσπερ τινὰς νόμους συμποσιακοῦς.
 ις'. Ὅτι οὐ πάνσιν ἐπιτρεπτέον τὴν τοῦ οἴνου πόσιν.
 ιζ'. Ὅτι οὐκ ἠγγόει ὁ Πλάτων τὰ ὑπ' αὐτοῦ νομοθετούμενα παρὰ τισὶ βαρβάροις πολιτεύεσθαι.
 ιη'. Ὅτι ὁ πόλεμος ἡμῖν ἐστὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰ ἐν ἡμῖν πάθη.
 ιθ'. Ὅτι οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἢ ψυχῆς ἕλτα τυγχάνει τῶν κακῶς ὑπ' ἡμῶν πραττομένων.
 ια'. Περὶ τοῦ καθαρῶς φιλοσοφοῦντος.
 ιβ'. Περὶ πάσης τῆς ἐν ἀνθρώποις σοφιστείας.
 ιγ'. Ὅτι δεήσει ποτὲ τῷ ψεύδει ἀντὶ φαρμάκου χρῆσθαι ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν δομῶν τοῦ τοιοῦτου τρόπου.
 ιδ'. Ὅτι μὴ μόνον ἀνδρας, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας, καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων προσέσθαι γρηὶ εἰς τὴν προεξημέτην παιδείαν.
 ιε'. Ὅτι μὴ γρηὶ ἐκ τῶν οὐ κατὰ λόγον παρ' ἡμῖν βιούτων τὸ πᾶν ἔθνος διαβάλλεσθαι.
 ις'. Ὅπως ὁ Πλάτων μετέβαλλεν ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτερον τὰ ἐν Παροιμίαις λόγια.
 ιζ'. Περὶ πλοῦτου καὶ πενίας.
 ιη'. Περὶ γονέων τιμῆς.
 ιθ'. Περὶ κτήσεως οἰκτιῶν.
 ια'. Ὅς μετέβαλλε τὸ, «Μὴ μέταίρε δρια αἰῶνια, ἀ ἔθεντο οἱ πατέρες σου.»
 ιβ'. Ὅμοιον τῷ, «Ἀποδιδούς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέχνα, ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν τοῖς μισοῖσι με.»

4. Fabularum specie, puerorum animos, primis præceptionibus informandos esse.
 5. Fabulas pueris, non perniciosas ullas, sed tantum utiles occinendas esse.
 6. Fidem a Platone, non solum voce tenuis probari: verum etiam cum profiteri, ex animo se rebus iis credere, quibus ipsi credimus esse.
 7. Graviora veritatis dogmata non omnibus promiscue vulganda esse.
 8. Quales Plato magistratus ac principes creari velit: nec idiotas ab eo, nullarumque litterarum homines repudiari, si morum integritate modo præstiterint.
 9. Defugiendos esse magistratus.
 10. De justo, ex mente Platonis.
 571 11. De Moysis paradiso.
 12. Ab utroque doceri, mulierem ex viro sumptam esse.
 13. De prima hominum vita.
 B 14. Eosdem cum brutis etiam animantibus versatos esse.
 15. Quemadmodum ambo diluvii meminerint.
 16. Quam præclare doctrinæ nostræ rationes a rebus divinis auspicari, in humanas desinamus.
 17. Quam præclarum sit pueros a prima statim ætate, pits religiosisque moribus assuescere.
 18. Eam solum doctrinæ loco habendam, quæ viam ad virtutem munit, non autem eam, quæ vel augendæ pecuniæ, vel parando victui quoquo modo serviat.
 19. In ea cum Hebræis sententia Platonem fuisse, ut res inferiores diviniorem imagines esse existimaret.
 20. Juniores honestis quibusdam hymnis odisque memoriæ commendandis, ad suscipiendos virtutis satius præparandos esse.
 21. Cujusmodi odarum illarum sententiam esse oporteat.
 22. Non cuiusvis esse, laudabiles odas et carmina scribere; sed vel unius Dei, vel divini cuiusdam hominis.
 23. De iis qui divinos illos cantus probare possint.
 24. Cantus etiam in convivis, tanquam convivales quasdam leges recipiendos esse.
 25. Vini bibendi copiam non omnibus promiscue faciendam esse.
 26. Ne Platonem quidem ipsum ignorasse, quæ abs sese leges conderentur, iis barbaros quosdam suis in rebuspublicis vivere.
 27. Bellum nobiscum esse nobis, et cum nostris cupiditatibus ac perturbationibus gerendum.
 28. Non in corpus, sed in animum, culpam eorum, quæ a nobis peccantur, esse conferendam.
 29. De eo qui caste sincereque philosophetur.
 572 30. De toto illo sophisticæ genere, quod inter homines reperiri solet.
 31. Falso nonnunquam, veluti pharmaco, ad eorum utilitatem, qui hoc loquendi generis opus habeant, utendum esse.
 32. Non solum viros, sed etiam mulieres, a quoque genus hominum universum, hujus in disciplinæ communionem vocandum esse.
 33. Eorum causa, qui minus apud nos ex rationis præscripto vivant, genus universum traducendum non esse.
 34. Quemadmodum Plato quædam ex Proverbiis oracula, Græca dictione purius et elegantius expresserit.
 35. De opibus et inopia.
 36. De parentum honore.
 37. De possessione servorum.
 38. Quomodo illud Moysis expresserit: «Terminos æternos ne transferas, quos posuerunt patres tui.»
 39. Locus Platonis huic similis: «Reddens peccata patrum in filios, in tertiam et quartam generationem, iis qui oderunt me.»

40. De furiosis.
 41. De fure interfecta.
 42. De jumento.
 43. Platonem iisdem, quibus Hebræorum litteræ, similitudinibus usum esse.
 44. De iisdem similibus.
 45. De iisdem.
 46. De iisdem.
 47. Platonem duodecim in tribus civis distribui voluisse, Hebræi populi exemplum secutum.
 48. Urbem in loco stuvitiili condendam Plato statuit: quem Hierosolymorum regioni persimilem describit.
 49. Quemadmodum Plato primam illam, quæ a Græcis usurpabatur, puerorum institutionem, tanquam perniciosam rejiciat.
 50. De atheorum opinione, ex Legum decimo.
 51. Quemadmodum Plato de Deo philosophetur.
 52. Quemadmodum idem ipse, Deum universi curam gerere philosophetur.

573 CAPUT I.

Hebræos, etiam consentiente Platone, quos instituerant, eos recte, fide quadam disciplinarum, quæ quod imperfectionis adhuc essent, nihil exquireret, informatos voluisse. Ex Legum primo.

Duodecimus hic Præparationis evangelicæ liber, quæ superiori de Platonis cum Hebræorum doctrina consensione desunt, velut apta quadam et numerosa consonantis lyræ harmonia representabit, initio ex nostræ hujus, quam vulgus hominum criminatur, fidei defensione sumpto. Et Plato quidem primo De legibus, nostram in rem percommode, « Jurene, inquit, an secus, Lacedæmoniorum et Cretensium rempublicam reprehendere quis possit, alia quæstio est. Mihi quidem magis forte, quam utrique vestrum, quæ a plerisque dicuntur, proferre liceat. Vobis enim, ut civilis admodum sit ac moderata legum universa ratio, hæc sane ex optimis una merito censeatur. Utine juniorum quisquam ex legibus sinatur inquirere, quænam bene, quænam secus habeant: sed potius uti una voce omnes, unoque ore cuncta probe, tanquam diis auctoribus instituta esse consentiant: quod si quis aliter loquatur, cum ut audientes nullo modo ferant. Sin autem ex senibus cuiquam in mentem aliquid veniat, is ut vel cum magistratu, vel cum suis duntaxat æqualibus, nemine juniorum audiente, rem communicet. Optime id quidem, mi hospes. » Verum igitur omnino fuit, Hebræorum Scripturam tanto ante præcipere, uti divinarum litterarum intelligentiam ac disquisitionem fides antecedit, ut dum ait, « Nisi crederitis, non intelligetis »⁴⁹. Itemque, « Credidi, propter quod locutus sum »⁵⁰. Quis quidem nos etiam consilio, quos novissime rerum in nostrarum communionem admisimus, iis tanquam rudioribus adhuc et inchoatis, animoque propemodum infantibus, divinæ Scripturæ lectionem simplicius ita tradimus, ut eos simul ad fidem iis

⁴⁹ Isa. vii, 9. ⁵⁰ Psal. cxv, 16.

(43) Et μὲν τὸν υἱόν. Plato, i Leg., p. 369 Ficini.

- A μ'. Περὶ κλεπτῶν.
 μα'. Περὶ κλέπτου ἀναιρουμένου.
 μβ'. Περὶ ὑποζυγίου.
 μγ'. Ὅτι τοῖς αὐτοῖς ὁ Πλάτων, εἰς καὶ ἡ παρ' Ἑβραίοις γραφή, κέχρηται παραδείγμασιν.
 μδ'. Ἐτι περὶ τῶν ὁμοίων ἀποδειγμάτων.
 με'. Ἐτι περὶ τοῦ αὐτοῦ.
 μς'. Ἐτι περὶ τοῦ αὐτοῦ.
 μζ'. Ὅτι καὶ ὁ Πλάτων εἰς τὸ φυλάξαι δεῖν νομοθετεῖ διαιρεῖν τοὺς πολίτας, κατὰ μῆμησιν τῶν Ἑβραίων ἔθρους.
 μη'. Ἐν ποταμῷ τῆν πόλιν κατοικεῖν ὁ Πλάτων νομοθετεῖ τῶν διαγράψαι δὲ εἰσάματα τινὰ τῶ ἐν Ἱεροσολύμοις.
 μθ'. Ὅπως ὁ Πλάτων τὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, ὡς ἐπιβλαβῆ τυγχάνοντα, παρμειτεῖται.
 ν'. Περὶ τῆς τῶν ἀθέων δόξης, ἀπὸ τοῦ δεκάτου τῶν Νόμων.
 Β α'. Ὅς ὁ Πλάτων τὸν περὶ Θεοῦ κατασκευάζει λόγον.
 νβ'. Ὅπως περὶ τοῦ προνοεῖν τοῦ παντός τὸν Θεὸν διέξεισιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ὅτι καὶ κατὰ Πλάτωνα τοῖς εἰσαγομένοις ὁρθῶς Ἑβραίων παῖδες ἀπεριεργον τῆν τῶν μαθημάτων πίστιν, διὰ τὸ ἀτελὲς αὐτῶν παρεδίδουσαν, ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν Νόμων.

Ὁ δωδέκατος ἦμῖν τῆς Εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς ἐνθένδε ποθὲν ἦδη τὰ ἐνδέοντα τῷ προτέρῳ τῆς Πλάτωνος πρὸς τὰ Ἑβραίων λόγια συναφίας ὡς ἐν ἀρμονίᾳ συμφώνου λύρας ἀποδώσει, τὴν καταρχὴν ἐξ ἀπολογίας τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς βλασφημουμένης ἡμῶν πίστεως ληφόμενος. « Εἰ μὲν τοίνυν (40) ὁρθῶς ἢ μὴ τις ἐπιτιμᾷ τῆ τε Λακωνικῆ καὶ τῆ Κρητικῆ πολιτεία, λόγος ἀν ἕτερος εἴη: τὰ γοῦν λεγόμενα πρὸς τῶν πολλῶν ἴσως ἐγὼ μᾶλλον ἔχοιμ' ἀ ὑμῶν ἀμφοτέρων λέγειν. Ἵμῖν γὰρ εἰ καὶ μετρίως κατεσκευάσται τὰ τῶν νόμων, εἰς τῶν καλλίστων ἀν εἶη νόμων, μὴ ζητεῖν τῶν νέων μηδένα ἔξιν, ποῖα καλῶς αὐτῶν, ἢ μὴ καλῶς ἔχει, μῖσ' ὁ φωνῆ καὶ ἐξ ἐνὸς στόματος πάντας συμφωνεῖν, ὡς πάντα καλῶς κείται, θέντων θεῶν καὶ ἀν τις ἄλλως λέγῃ, μὴ ἀνέχασθαι τὸ παράπαν ἀκούοντας: γέρον δὲ εἰ τις τι ξυνοσεῖ τῶν παρ' ὑμῖν, πρὸς ἄρχοντά τε καὶ ἡλικιωτῆν μηδένας ἐναντίον νέου ποιεῖσθαι τοὺς τοιοῦτους λόγους. Ὅρθότατά γε, ὡ ξένη, κελεύεις. » Εἰκότως δὴ καὶ ἡ Ἑβραίων προλαβοῦσα γραφή τῆς τῶν θεῶν Γραφῶν συνέσεως τε καὶ θεωρίας τὴν πίστιν προτάττει δι' ὧν φησιν: « Ἐὰν δὲ μὴ πιστεύσητε, οὐ μὴ συνῆτε: » καὶ αἰθίς: « Ἐπίστευσα, διὸ καὶ ἐλάλησα. » Ἐνθεν καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς μὲν ἄρτι εἰσαγομένοις καὶ τῆν ἔξιν ἀτελέσιν, ὡς ἀν τὰς ψυχὰς νηπίοις, ἄπλοῦστρον ἢ ἐν ταῖς θελαῖς Γραφαῖς ἀνάγκωσις παραδίδεται, μετὰ τοῦ δεῖν πιστεῦσαι ὡς Θεοῦ λόγους τοῖς ἐμπεφομένοις παρακελεύεσθαι: τοῖς δὲ τῆν ἔξιν προβεδηκόσι, καὶ πολιοῖς τὸ φρόνημα, ἐμβαθύνειν καὶ δοκιμάζειν τὸν νοῦν τῶν λεγομένων ἐπιτέτραπται. Ταύτους δὲ παισὶν Ἑβραίων δευτερωτῆς φιλόν ἦν ὀνομάζειν, ὡς περ ἑρμηνευτῆς καὶ ἐξηγητῆς ὄντας τῆς τῶν Γραφῶν διανοίας.

quæ prononantur, tanquam Dei verbis habendam 574 adhortemur. At quorum jam robustior mentis habitus, et cana quædam intelligentiæ vis fuerit, iis vero penetrare altius, verborumque sententiam explorare concedimus. Atque hos Hebræi Deuterotas, quasi Scripturarum interpretes atque explanatores vocare solebant.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

A

CAPUT II.

*Οτι μεγίστη τῶν ἀρετῶν καὶ κατὰ Πλάτωνα ἡ πίστις τυγχάνει.

Fidem ab ipso quoque Platone virtutum omnium maximam haberi.

« Οὐκοῦν τὰ μετὰ (41) ταῦτα εἰποιμεν ἂν ἡμεῖς, ὅτι σὺ μὲν ἐπαινεῖς, ὡς εἰκας, ὦ Τυρταῖε, μάλιστα τοὺς πρὸς τὸν ὀθνεῖόν τε καὶ ἐξωθεν πόλεμον γενομένους ἐπιφανεῖς. Φαίη ταῦτα ἂν πού, καὶ ὁμολογοῖ; Τί μήν; Ἡμεῖς δέ γε, ἀγαθῶν ὄντων τούτων, ἐτι φαμὲν ἀμείνους εἶναι καὶ πολὺ τοὺς ἐν τῷ μεγίστῳ πολέμῳ γιγνομένους ἀρίστους διαφανῶς. Ποιητὴν δὲ καὶ ἡμεῖς μάρτυρα ἔχομεν Θεόγνιν, πολίτην τῶν ἐν Σικελίᾳ Μεγαρέων, ὃς φησι:

« Nos igitur, inquit Plato, eos abs te deinceps, o Tyrtæe, laudari potissimum celebrarique dixerimus, qui excellentem quamdam in hostili externoque bello virtutem ostenderint. Id, opinor, ille concesserit. Quidni enim? Nos vero, cum præstantes hos esse fateamur, tum eos qui egregia summæ virtutis maximo in bello documenta dederint, longe aihuc præstantiores esse defendimus. Cujus rei testem poetam habemus ipsi quoque, Theognim illum, Megarensē in Sicilia civem, cujus hoc distichum est :

Πιστὸς ἀνὴρ (42) χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου ἀντεπύρασθαί

B

Cyrne, tibi argento fuerit redimendus et auro, Qui manet in tristi seditione fides.

Ἄξιός ἐν χαλεπῇ, Κύρνε, διχοστασίῃ.

Τούτων δὲ φαμὲν ἐν πολέμῳ χαλεπωτέρῳ ἀμείνονα εἶκίνου πάμπαν γίνεσθαι σχεδόν, ὅσον ἀμείνων δικαιοσύνη καὶ φρόνησις εἰς ταῦτ' ἐλθοῦσα μετὰ ἀνδρείας αὐτῆς. Πιστὸς μὲν γὰρ καὶ ὑγιής ἐν στάσεσιν οὐκ ἂν ποτε γένοιτο ἀνευ συμπίσσης ἀρετῆς· διαβάντες δὲ καὶ εἰς μαχόμενοι ἐθέλοντες ἀποθνήσκειν ἐν τῷ πολέμῳ, φράζει Τυρταῖος, τῶν μισθοφόρων εἰς πάμπαν, ὧν οἱ πλείστοι γίνονται θρασεῖς, καὶ ἄδικοι, καὶ ὕβρισται, καὶ ἀφρονέστατοι σχεδόν ἀπάντων, ἐκτὸς δὲ τῶν ἐν μάλα ὀλίγων. Ποῖ δὲ τελευτᾷ νῦν ἡμῖν οὗτος ὁ λόγος, καὶ τί φανερόν ποιῆσαι ποτε βουληθεὶς λέγει ταῦτα; Ἀηλονάτι τόδε, ὡς παντὸς μᾶλλον καὶ ὁ τῆδε ὁ παρά Διὸς νομοθέτης, πᾶς τε, οὐ καὶ μικρὸν ὄφελος, οὐκ ἄλλο ἢ πρὸς τὴν μεγίστην ἀρετὴν μάλιστα βλέπων ἀεὶ θῆσαι τοὺς νόμους· ἔστι δ', ὡς φησι Θεόγνις, αὕτη πίστότης ἐν τοῖς δευνοῖς, ἦν τις δικαιοσύνην ἂν τελευτᾷ ὀνομάσειε. » Καὶ παρ' ἡμῖν ὁ σωτήριος λόγος, ὁμοῦ συζεύξας τῇ πίστει τὴν φρόνησιν, τὴν κατ' ἀμφοτέρω κακοσημῆμένον τοῖς αὐτοῦ λόγοις ἐγκρίνει λέγων, « Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ φόβημος; » καὶ αὖθις· « Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπεὶ ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. » Σαρῶς γοῦν ἐν τούτοις οὐ τὴν ἀλογον πίστιν ἀποδέχεσθαι παρίστην, ἀλλὰ τὴν ταῖς μεγίσταις ἀρεταῖς συνεξευγμένην, εἰ δὲ ταυταῖτα φρόνησις καὶ ἀγαθὰ σὺνη.

C

Atque hunc in bello graviore, tanto fere altero illo præstantiorem esse dicimus, quanto excellentior æquitas illa fuerit, quæ cum temperantia, prudentia, ipsaque adeo fortitudine conjurgetur. Nam qui fidelis ac sanus media in dissensione persistet, is profecto nullam non virtutem habeat necesse est. At vero mercenarii plerique, quod ipsum Tyrtæus cecinit, ubi hostilem in regionem traxerint, strenue dimicantes libenter in bello moriuntur; quorum tamen permulti audaces, injuriosi, contumeliosi, atque omnium, si paucissimos excipias, amantissimi sunt. Verum, quo tandem spectat genus hoc orationis, aut quid efficere ac demonstrare contendit? Illud nimirum : præ cæteris quidem eum, qui leges hic auctore Jove condiderit, sed tamen quemlibet etiam alium, qui modo prodesse vel utcumque volet, aliud omnino nihil in ferendis legibus, quam virtutem maximam præ oculis habiturum. Est autem hæc virtus, ut Theognis ait, illa durioribus temporibus fidelitas, quam perfectam justitiam merito nominaris. » Quæ cum salutari Evangelio præclare sane conveniunt, ubi Servator quoque noster prudentiam cum fide conjungens, 575 utraque præditum suis ita verbis commendat ac probat : « Quis putas fidelis servus et prudens? » Et rursus : « Euge, serve bone et fidelis, super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam ⁵¹. » Quibus quidem manifeste declarat, eam sibi denuum probari fidem, non quæ præceps ac temeraria, sed prudentiæ ac probitatis nomine intelligit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

D

CAPUT III.

*Οτι πιστεύειν δεῖ τοῖς περὶ ψυχῆς λεγομένοις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς περὶ τῶν τοιοῦτων λόγοις, ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου τῶν Νόμων.

Iis quæ de animo, similibusque dicuntur, fidem habendam esse, ex Legum undecimo.

« Εἰς τίνα γὰρ (43) οὖν μοι καιρὸν φαινόμεθα τοὺς ⁵⁰ Math. xxiv, 43. ⁵¹ ibid. 21.

« Mihi quidem opportune videtur, inquit Plato,

(41) Οὐκοῦν τὰ μετὰ. Plato, ibid., 567 Ficini. (42) Πιστὸς ἀνὴρ. Hæc eadem Theodoretus, lib. I De curand. Græcor. affectionib., pag. 13, ubi ἀναρῶσασθα legitur, pro ἀντεπύρασθα. Utrumque placet. Porro ibi fides pro fidelitate potius accipi-

tur, quam ea virtute, unde Christianis fidelium nomen impositum. Nec alia mens videtur testimoniorum, quæ paulo post ex Evangelio proferuntur. (43) Εἰς τίνα γὰρ. Plato, Leg. xi, p. 680 Ficini.

superioribus a nobis disputationibus constitutum A id fuisse, defunctorum animos, posteaquam ex corpore migraverint, rerum humanarum curam vi quadam propria suscipere. Id quod rationibus veris illis quidem, sed longioribus probari solet. Verum hoc in genere, cum aliis quæ hac de re non vulgo tantum et passim, sed etiam ex omni memoria celebrantur, habenda fides; tum etiam legislatoribus ita statuentibus, nisi tamen eos amentes omnino fuisse velis. » Hæc Plato. Atqui, Machabæorum etiam in libro, visus Jeremias dicitur, cum vita jam functus esset, orare pro populo⁴⁴, quasi hominum adhuc in terris Jegerentium saluti prospiceret. Quibus Plato fidem adhibendam esse pronuntiat.

CAPUT IV.

Fabularum specie, puerorum animos primis præceptionibus informandos, ex secundo De republica.

« Orationum porro, inquit idem, genera duo sunt, verum et falsum. Ita est. Et utroque puer sic informandus erit, ut initium a falso ducatur. Quid velis equidem non satis intelligo. Tu vero, inquam, non intelligis fabulas a nobis primum 576 narrari pueris solere: quod sane genus, ut universe loquar, in falso prope versatur, tametsi huic veri etiam aliquid aspersum est. Pueros autem in fabulis prius, quam in gymnasiis exercemus. Sane. » Ita Plato. Similiter Hebræis id moris est, ut hominibus animo adhuc infantibus, divinæ Scripturæ historias, fabularum quarumdam instar, simplicius nudiusque trahant; iis vero, quibus mentis habitus fuerit exercitatione robustior, altius illud doctrinæque plenum contemplationis genus tractare concedunt, quod illa, quam vocant, deuteriosi, et illustriore quadam ignotorum vulgo sensorum explicatione continetur.

CAPUT V.

Fabulis pueris non perniciosas ullas, sed tantum utiles occinendus esse.

« Nosti vero, inquit Plato, maximi momenti esse operis cujusque principium, ac præsertim in juvene quolibet tenero adhuc atque flexibili: tum enim ea maxime, quam impressam cuique volueris, fingitur induiturque forma. Prorsus id quidem. An igitur pueros, omnes promiscue fabulas, et a quocunque fletas audire, simulque animo contrarias ut plurimum iis opinionibus, quas ubi maturiores fuerint, habere illos velimus, tenere ac leviter imbibere patiemur? Id vero nullatenus patiemur. Primum ergo nobis, ut video, in illos fabularum artifices diligenter inquirendum erit, ut quas ipsi recte et cum dignitate confluxerint, seligamus ac probemus: quas minus honeste, repudiemus: tum probatæ quæ fuerint, apud nutrices ac parentes efficiendum erit, ut eas pueris subinde narrent, quibus eorum animos multo magis fingant, quam corpora manibus. Quas autem illis nunc occinunt,

⁴¹ II Mach. xv, 12, 14.

(44) Καὶ τῶν κατὰ. Plato, ἢ τῶν κατὰ, rectius. Malim tamen utramque vocem adhiberi ἢ καὶ τῶν κατὰ.

Ἐμπροσθεν λόγους διεξελθεῖν, ὡς ἄρα αἱ τῶν τελειωθέντων ψυχῶν δύνανται ἔχουσι τινα τελευτήσασαι, καὶ τῶν κατ' (44) ἀνθρώπους πραγμάτων ἐπιμελοῦνται. Ταῦτα ἀληθεῖς μὲν, μακροὶ δὲ εἰσι περιέχοντες λόγοι. Πιστεύειν δὲ ταῖς τε ἄλλαις φήμαις χρῆσθαι περὶ τὰ τοιαῦτα, οὕτω πολλαῖς καὶ σφόδρα παλαιαῖς ὁμοίαις πιστεύειν δὲ καὶ τοῖς νομοθετοῦσι ταῦθ' οὕτως ἔχειν, ἄνπερ μὴ παντάπασιν ἄφρονες φαίνωνται. » Καὶ ἐν τῇ βίβλῳ δὲ τῶν Μακκαβαίων λέγεται Ἱερεμίας ὁ προφήτης μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βίου εὐχόμενος ὀρᾶσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὡς φροντίδα ποιούμενος τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων. Δεῖ δὲ, φησὶ καὶ ὁ Πλάτων, τοῦτοις πιστεύειν.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

« Ὅτι δεήσει ἐν σχήματι μύθων τὰς πρώτας εἰσαγωγὰς τοῖς παισὶ παραδιδόναι, ἀπὸ τοῦ δευτέρου τῆς Πολιτείας.

« Λόγων δὲ (45) διττῶν εἶδος: τὸ μὲν ἀληθές, τὸ δὲ ψευδές. — Ναί. — Παιδεύτέον δὲ ἐν ἀμφοτέροις πρότερον δὲ ἐν τοῖς ψευδέσιν. Οὐ μανθάνω, ἔφη, πῶς λέγεις. Οὐ μανθάνεις, ἦν δ' ἐγὼ, ὅτι πρῶτον τῆς παιδείας μύθους λέγομεν; Τοῦτο δὲ πῶς, ὡς τὸ ὅλον εἰπεῖν, ψεῦδος ἐνὶ καὶ ἀληθῆ. Πρότερον δὲ μύθος πρὸς τὰ παιδία ἢ γυμνασίοις χρῆμασθα. Ἔστι ταῦτα. » Ταῦτα ὁ Πλάτων. Καὶ παρ' Ἑβραίοις δὲ τὰς τῆς ἐνθέου Γραφῆς ιστορίας τοῖς νηπίοις τὰς ψυχὰς ἀπλούστερον, ὡς περὶ τινὰς μύθους, ἔθος ἐστὶ παραδιδόναι τοῖς δ' ἐγγεγυμνασμένοις τὴν ἕξιν τὰς τῶν λόγων βαθυτέρας καὶ δογματικὰς θεωρίας, διὰ τῆς καλουμένης δευτερώσεως, καὶ σαφηνείας τῶν λαθάνοντων τοὺς πολλοὺς νοημάτων.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

« Ὅτι μὴ τοὺς ἐπιβλαβεῖς μύθους τοῖς παισὶ, μόνους δὲ τοὺς ὠφέλιμους δεήσει καταπέδειν.

« Οὐκοῦν οἶσθ' (46), ὅτι ἀρχὴ παντὸς ἔργου μέγιστον, ἄλλως τε δὴ καὶ νέου καὶ ἀπαλῶ ὄψου, μάλιστα γὰρ δὴ τότε πλάττεται καὶ ἐνδύεται τύπος, ὃν ἂν τις βούληται ἐνσημῆνασθαι ἐκάστῳ. Κομῆ μὲν οὖν. Ἄρ' οὖν ῥηδίως οὕτω παρῆσομεν τοὺς ἐπιτυχόντας μύθους πλασθέντας ἀκούειν τοὺς παῖδας, καὶ λαμβάνειν ἐν ταῖς ψυχαῖς ὡς ἐπιτοπὸν ἐναντίας ὀφθαλμοῦ ἐκείναις, ἃς ἐπαιδὴν τελειωθῶσιν, ἔχειν οἰησόμεθα δεῖν αὐτοῦς; Οὐδ' ὅπως οἰοῦνται παρῆσομεν. Πρῶτον μὲν δὴ ἡμῖν, ὡς εἴκεν, ἐπιστατέον τοῖς μυθοποιῶσι καὶ ὃν μὲν ἂν καλὸν μῦθον ποιήσωσιν, ἐγκριτέον ὃν δ' ἂν μὴ, ἀποκριτέον. Τοὺς δ' ἐγκριθέντας πείσομεν τὰς τροφὰς: τε καὶ μητέρας λέγειν τοῖς παισὶ, καὶ πλάττειν τὰς ψυχὰς αὐτῶν τοῖς μύθοις πάλῳ μᾶλλον ἢ τὰ σώματα ταῖς χερσίν. Ὅν δὲ νῦν ἰσχυροὺς τοὺς πολλοὺς ἐκλήθητον. » Καὶ ταῦτα πρὸ τοῦ Πλάτωνος πεφύλακτο παρ' Ἑβραίοις. Οἱ γὰρ ἔχοντες Πνεῦμα θεῖον, διακριτικῶν πνευμάτων, ἐδοκίμαζον τὰ

(45) Λόγων δέ. Plato, lib. II De republ., p. 429 edit. Ficini.

(46) Οὐκοῦν οἶσθ'. Plato, ibid.

ἄρθῳ καὶ ἐξ ἁγίου Πνεύματος λεγόμενά τε καὶ γρα-
φόμενα· τὰ δὲ μὴ τοιαῦτα ἀπεδοκίμαζον, ὡσπερ καὶ
τοῦς τῶν ψευδοπροφητῶν λόγους. Ἄλλα καὶ παῖδας
τοῦς νηπίους ταῖς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὠφελιμιω-
τάταις διηγήσειν, ὡσπερ τισὶ μυθολογίαις, γονεῦσι
καὶ τροφοῖς ἔθος ἦν καταπάδειν προπαρσκευῆς
ἕνεκα τῆς εἰς ἄνδρας αὐτοῖς ἐσομένους θεοσεβείας.
parentes etiam atque nutritii, tenerioribus adhuc
perinde ut fabulas quasdam occinere consueverant,
profliteri oporteret, viam munirent.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Ὅτι μὴ μόνῳ λόγῳ ἀπεδέχεται τὴν πίστιν ὁ
Πλάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ διαθέσει τούτοις πι-
στεύειν τε καὶ πεπεῖσθαι ὠμολογεῖ, οἷς καὶ
ἡμεῖς πιστεύομεν. Ἀπὸ τοῦ Γοργίου.

« Ἄκουε δὴ (47), φθῆσι, μάλα καλοῦ λόγου, ὃν σὺ
μὲν ἤγησθαι μῦθον, ὡς ἐγώ μαι, ἐγὼ δὲ λέγων ὡς
ἀληθῆ γὰρ ὄντα σοὶ λέξω ἃ μέλλω λέγειν. » Καὶ μετ'
ὀλίγα· « Τὸν μὲν δικαίως (48) τὸν βίον διελθόντα καὶ
δοσίως, ἐπειδὴν τελευτήσῃ, εἰς μακάρων νήσους
ἀπόντα, οἰκεῖν ἐν πάσῃ εὐδαιμονίᾳ ἐκτὸς κακῶν·
τὸν δὲ ἀδίκως καὶ ἀθέως εἰς τὸ τῆς τίσιώς τε καὶ
δικῆς δεσμοκτήριον, ὃ δὴ Τάρταρον καλοῦσιν, ἵεναι. »
Καὶ αὖθις μετ' ὀλίγα· « Ἐπειτα γυμνοὺς κριτέον
ἀπάντων τούτων· τεθνεῶτα γὰρ δεῖ κρίνεσθαι· καὶ
τὸν κριτὴν δεῖ γυμνὸν εἶναι, τεθνεῶτα, αὐτῇ δὲ τῇ
ψυχῇ αὐτὴν τὴν ψυχὴν θεωροῦντα ἐξαίφνης ἀποθα-
νόντος ἐκάστου, ἔρημον πάντων (49) τῶν συγγενῶν
καὶ καταλιπόντα ἐπὶ γῆς πάντα ἐκείνον τὸν κόσμον,
ἴνα δὴ δικαία ἡ κρίσις ᾖ. » Καὶ ἔξῃς ἐπιφέρει· « Ταῦτά
ἐστίν, ὦ Καλλικλείς, ἃ ἐγὼ ἀκηκόως πιστεύω ἀληθῆ
εἶναι· καὶ ἐκ τούτων τῶν λόγων τοιοῦδε λογιζομαι
συμβαίνειν ὁ θάνατος τυγχάνει ὢν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ,
οὐδὲν ἄλλο ἢ δυοῖν πραγμάτων διάλυσις, τῆς ψυχῆς
καὶ τοῦ σώματος ἀπ' ἀλλήλων. Ἐπειδὴν δὲ διαλυθῆ-
τον, οὐδὲν ἦττον (50) ἐκάτερον αὐτοῖν ἔχει τὴν ἕξιν
τῆν αὐτοῦ, ὡσπερ καὶ ὅτε ἐξ ὁ ἄνθρωπος· τὸ τε
σῶμα, καὶ τὴν φύσιν τῆν αὐτοῦ, καὶ τὰ θεραπεύ-
ματα, καὶ τὰ παθήματα ἐνδὴλα πάντα· οἷον, εἴ τινας
ἦν μέγα τὸ σῶμα φύσει ἢ τροφῇ, ἢ ἀμφοτέρω, ζῶν-
τος, καὶ τούτου, ἐπειδὴν ἀποθάνῃ, ὁ νεκρὸς μέγας·
καὶ εἰ παχὺς, παχὺς καὶ ἀποθανόντος· καὶ τᾶλλα
οὕτως. Καὶ εἰ αὖ ἐπιτήδευε κομῆν, κομητῆς τούτου
καὶ ὁ νεκρὸς· ἢ μαστιγίας εἰ τις ἦν, καὶ ἔχνη εἶχε
τῶν πληγῶν οὐλλὰς ἐν τῷ σώματι, ἢ ὑπὸ μαστίγων,
ἢ ἄλλων τραυμάτων ζῶν, καὶ τεθνεῶτος· τὸ σῶμά
ἐστὶν ἰδεῖν ταῦτα ἔχον, ἢ κατεαγότα εἰ του ἦν
μέλη, ἢ διαστραμμένα ζῶντος, καὶ τεθνεῶτος. Καὶ

A eæ maximam sane partem auferendæ. » Et hoc ante
Platonem Hebræis observatum. Apud quos, homi-
nis divino afflato Spiritu, cujus est spirituum var-
rietatem discernere, quæ recte ac Spiritus sancti
magisterio, tam dicta quam scripta essent, aucto-
ritate sua comprobabant; quæ secus, abjudicabant,
quales erant pseudoprophetarum voces. Imo pa-
ueris, utilissimas divinis e litteris narrationes,
quibus ei pietati ac religioni, quam viros deinceps

577 CAPUT VI.

Fidem a Platone non solum voce tempus probari, ve-
rum etiam eum profiteri ex animo se rebus iis
credere, quibus nos ipsi credimus. Ex Gorgia.

B « Accipe jam, inquit Plato, egregiam, quod aiunt,
præclaramque narrationem. Tibi, opinor, fabula
videbitur, at eam pro narratione habeo: quæ
enim commemoraturus tibi sum, eam tanquam vera
commemorabo. » Tum paucis interjectis. « Qui
juste sancteque vixisset, eum post obitum ad bea-
torum insulas profectum, in omni felicitate degere,
malis omnibus liberatum; qui vero scelerate et
impie, hunc in supplicii pœnarumque carcerem,
quem Tartarum appellant, descendere. » Itemque
paulo post: « Deinde toto illo apparatu nudatos,
judicium subire oportebit, utpote quod jam mortui
subituri sint. Quin etiam iudex ipse nudus sit
mortuusque necesse est, qui animum cujusque
repentina morte sublato animo ipso pervideat, omni
propinquo suorum comitatu, ac tota illa quam
in terris ante reliquerit, pompa spoliatus, ut sua
judicio integritas æquitasque constet. » Quibus hæc
subjungit: « Hæc ego, mi Callicles, quæ auditione
accepi, vera esse credo. Quibus positus ita philoso-
phari soleo. Mors, ut mihi quidem videtur, aliud
nihil est quam duarum abs sese rerum, hoc est
animi corporisque, disjunctio. Postquam pars utra-
que nihilominus quam dum homo viveret, habitum
quæque suum retinet. Et corpus quidem naturæ
suar conditionem, et illustria non adhibiti modo
cultus, sed etiam morborum dolorumque vestigia
repræsentat. Cujus enim viventis olim ingens, sive
naturæ, sive alimentii, sive utriusque vi corpus
D fuerit, ejus quoque jam defuncti umbra ingens
futura est, crassiorque, si crassius, itaque de cæle-
ris. Præterea qui comam nutriebat orabatque
studiosius, comata hunc umbra manet. Cui verbe-

(47) Ἄκουε δὴ. Plato in Gorgia, pag. 312 Ficini.

(48) Τὸν μὴν δικαίως. Nulla hanc in rem disputa-
tiam idem Plato, lib. x De republ., pag. 519 Ficini.

(49) Ἐρημον πάντων, etc. Ficinius hæc de reo
ipso, aut judicium subeunte æscripit, non de iudice.
Equidem id quoque mallet, si verba paterentur.
Paterentur autem, si pro καταλιπόντα, sive κατα-
λιπόντα, quod habet Plato, legeretur καταλιπούσαν·
vel certe ἔρημον in ἔρημον, et καταλιπόντα in κατα-
λιπόντος mutaretur. Verum quidem est, nudum
etiam a Platone iudicem postulari; sed oculis, au-
ribus et corpore toto nudum, paulo enim ante

præcesserat, καὶ ἅμα καὶ αὐτοὶ ἀμπεχομένοι δικά-
ζουσι, πρὸ τῆς ψυχῆς τῆς αὐτῶν, ὀφθαλμοῦς καὶ ὠτα,
καὶ ὅλον τὸ σῶμα προκεκαλυμμένοι. Quod autem
hic ait, propinquo suorum comitatu nudos
esse oportere, meo iudicio, reis potius, quam ju-
dicibus conveniat. Illa quoque species, et pompa
quædam exterior, in reo potius quam in iudice
metuenda.

(50) Οὐδὲν ἦττον. Plato, οὐ πολὺ ἦττον. Et
paulo post ἦνπερ pro ὡσπερ, et particulam καὶ δε-
lect, ante τὴν φύσιν.

roni piagarum vibices aut flagellis, aut aliis vulneribus inusti, vivo in corpore residebant, eosdem similiter extincti umbra præ se fert, si vivo cuiquam vel confrica, vel distorta membra fuerant, id ipsum defunctus ostendit. Atque ut rem verbo absolvam, ut corpore quisque dum viveret, comparatus fuit, ita post obitum vel omnino, vel partem sane maximam, ad tempus saltem aliquod affectus videri solet. **578** Idem ego prorsus, ni Callicles, de animo statuendum existimo. Ubi exutus corpore animus fuerit, quidquid ipsi homo vel insitum a natura, vel a quocunque studii genere impressum habuerat, id totum in illo existit etiam tum ac cernitur. Itaque cum illi primum ad iudicem pervenerunt, ut ad Rhadamanthum Asiatici, Rhadamanthus sibi quemque sistens, animum diligenter explorat, cuius tandem ille sit ignarus. Et contingit sæpenumero ut vel rege Persarum, vel alio quopiam seu rege, seu principe correpto, huius animum nulla sui parte sanum videat, sed perjuriorum ac maleficiorum, quæ suum cuique facinus imprimere animo solet, quibusdam quasi verberibus percussissimum vibicibusque plenum: prava similiter ob mendaciam ac superbiam omnia, rectum nihil, quod sine ullo veritatis sensu educatus fuerit: postremo eundem animum, quod nimiam in licentiam, luxum, contumeliam ac petulantiam effusus esset, deformitate ac turpitudine insignem animadvertat. Tum enimvero cum ignominia, recta illum amandat in custodiam, ubi dignas pœnas subire cogatur. Jam, cum quisquam, uti par est dat pœnas alteri, eum aut meliorem inde fieri, juvarique decet, aut cæteris exemplo esse, ut pœnarum, quas eum subire videant, formidine meliores fiant. Ergo qui utilitatis suæ causa a diis pariter et hominibus puniuntur, ii sunt qui cum sanabilia peccata commiserint, tum vero fructum aliquem ex dolorum sensu tam hic quam apud inferos capiunt, utpote qui non aliter ac suamet improbitate liberari possint. At vero, qui quod atrocissima quæque perpetrarint, insanabiles propterea fuerint, ex illis demum exempla sumuntur: licet enim ipsimet ut curari nunquam, ita nec juvari ulla ratione possint, plurimum tamen utilitatis hauriunt, qui eos gravissimorum criminum, gravissimas quoque admodumque horribiles pœnas dare conspiciunt, easque sempiternas: prorsus, ut illic apud inferos, illo in carcere, tanquam iuge quoddam improbis eodem

(51) Plato, 3.

(52) Plato om. ἦν.

(55) *Ἰάσμινα ἀμαρτήματα*. Hæusit hinc Synesius, quæ in epist. 40 effundit, quibus Joannem illum parricidii suspectum hortatur, ut voluntaria pœna, futuri supplicii gravitatem ac perpetuitatem redimat. Ἐὼ γὰρ λέγειν, inquit, ὅτι πολλοῖς (ἱματίοις) ὁ βύσπος οὕτως ἐνέφω σφόδρα διὰ τοῦ βάθους, ὡς ἀναπάλλακτος εἶναι· καὶ φθάνει διαφθαρέντα, πρὶν εἰς τὴν φύσιν ἐπανελθεῖν, ὅτι τὸ πάθος αὐτοῖς γέγονε φύσις, ἢ διὰ χρόνου πληθός, ἢ διὰ μέγεθος. Οὕτω δὲ ἔχουσα ψυχὴ, καλῶς ἂν εἶχεν εἶναι φθαρτὴ· νῦν δὲ τὰ μὲν ἀμαρτήματα λόγον ἔχει· πρὸς τὰς ἀνεκπλύτους

ἂ ἐνὶ λόγῳ, οἷος εἶναι παρεσκευαστο τὸ σῶμα ζῶν, ἐνδρῶλα ταῦτα καὶ τελευτήσαντος ἦν πάντα, ἢ τὰ πολλὰ ἐπὶ τινὰ χρόνον. Ταυτόν μοι δοκεῖ τοῦτ' ἄρα καὶ περὶ τὴν ψυχὴν εἶναι, ὡς Καλλιχλείς. Ἐνόηλα πάντα ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ, ἐπειδὴν γυμνωθῆ τοῦ σώματος, τὰ τε τῆς φύσεως καὶ τὰ παθήματα τὰ (51) διὰ τὴν ἐπιτήδευσιν ἐκάστου πράγματος, ἦν (52) ἔσχεν ἐν τῇ ψυχῇ ἄνθρωπος. Ἐπειδὴν οὖν ἀφίκωνται παρὰ τὸν δικαστὴν, οἱ μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας παρὰ τὸν Ῥαδάμανθον, ὁ Ῥαδάμανθος, ἐκεῖνους ἐπιστήσας, θεᾶται ἐκάστου τὴν ψυχὴν, ἄν ἐιδῶς ὅτου ἐστίν. Ἄλλα πολλάκις τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπιλαβόμενος, ἢ ἄλλου ἑτουοῦν βασιλέως ἢ δυνάστου, κατείδεν οὐδὲν ὑγιὲς ὄν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ διαμεμαστιγωμένην, καὶ οὐλῶν μεστὴν ὑπὸ ἐπιτοκίων καὶ ἀδικίας, ἃ ἐκάστη ἢ πρᾶξις αὐτοῦ ἐξωμόρξατο εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ πάντα σχολικῶς ὑπὸ ψεύδους καὶ ἀλαζονείας, καὶ οὐδὲν εὐθύ, διὰ τὸ ἀνευ ἀληθείας τετραφῆθαι· καὶ ὑπὸ ἐξουσίας, καὶ τρυφῆς, καὶ ὕβρεως, καὶ ἀκρατείας τῶν πράξεων, ἀσυμμετρίας τε καὶ αἰσχροτήτος γέμουσαν τὴν ψυχὴν εἶδεν. Ἰδὼν δὲ, ἀτίμως αὐτὴν ἀπέπεμψεν εὐθύ τῆς φρουρᾶς, οἱ μέλλει ἐλθοῦσα ἀνατλήναι τὰ προσήκοντα πάθη. Προσθήκει δὲ παντὶ τῷ ἐν τιμωρίᾳ ὄντι. Ὑπὸ ἄλλου ὀρθῶς τιμωρομένου, ἢ βελτίονι γίνεσθαι καὶ ὀνίνασθαι, ἢ παραδείγμα τοῖς ἄλλοις γίνεσθαι, ἵνα ἄλλοι ὀρῶντες πάσχοντα ἢ ἂν πάσχη, φοβοῦμενοι βελτίους γίνωνται. Εἰσὶ δὲ οἱ μὲν ὠφελοῦμενοί τε καὶ δίκην δίδόντες ὑπὸ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων, οὗτοι οἱ ἂν ἴσονται ἀμαρτήματα (53) ἀμάρτωσιν, ὅμως δὲ δι' ἀληθῶν καὶ ἰδυνῶν γίνεται αὐτοῖς ἢ ὠφέλει, καὶ ἐνθάδε, καὶ ἐν ἄδου· οὐδὲ γὰρ οἶόν τε ἄλλως ἀδικίας ἀπαλλάττεσθαι. Οἱ δ' ἂν τὰ ἔσχατα ἀδικήσωσι, καὶ διὰ τὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνάτοια γίνωνται, ἐκ τούτων τὰ παραδείγματα γίνονται (54)· καὶ οὗτοι αὐτοὶ μὲν οὐκέτι ὀνίνανται οὐδὲν, ἄτε ἀνάτο· ὄντες· ἄλλοι δὲ ὀνίνανται, οἱ τούτους ὀρῶντες διὰ τὰς ἀμαρτίας τὰς μεγίστας καὶ ὀδυνηρότατα καὶ φοβερώτατα πάθη πάσχοντες τὸν αἰὶ χρόνον, ἀτεχνῶς παραδείγματα ἀνηρητῆμένους ἐκεῖ ἐν ἄδου ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, τοῖς αἰὶ τῶν ἀδικῶν ἀφικνουμένοις θεάματα καὶ νοουθετήματα. Ὡς ἐγὼ φημι καὶ Ἀρχέλαον εἶσεσθαι, εἰ ἀληθῆ λέγει Πύλλος, καὶ ἄλλος ὅστις ἂν τοιοῦτος τύραννος ἦ. Οἶμαι δὲ καὶ τοὺς πολλοὺς εἶναι τούτων παραδειγμάτων, τοὺς ἐκ τυράννων, καὶ βασιλέων, καὶ δυναστών καὶ τῶν πόλεων πραξάντων γεγονότας· οὗτοι γὰρ διὰ τὴν ἐξουσίαν μεγίστα καὶ ἀνοσιώτατα ἀμαρτήματα ἀμαρτάνουσι. Μαρτυρεῖ δὲ τούτοις καὶ Ὀμηρος· βασιλέας γὰρ καὶ δυνάστας ἐκεῖνος πε-

κρλίδας· ἢ ψυχὴ δὲ οὐκ ἔτι πρὸς θοιμάτιον ἐκείνο, τὸ πιναρὸν τε καὶ οὐκ ἀντέγον· ἀλλ' ἀθάνατος οὖσα, τίνει δίκην ἀθάνατον, ὅταν ἀμάρτη δευσοποιᾷ τε καὶ ἀναπόνιπτα. Ἄλλ' ἐν ᾧ γὰρ τις ἡμαρτε βίω, δίκας δίδους, οὐ πάνυ προσετηχὸς ἔχει καὶ προσεζήσαν τὸ πάθος, ἀλλ' ὡς ἂν εἴποι τις, ἀρτεβαφῆς οὖσα ψυχῇ, τάχιστα πλύνεται, εἰς.

(54) *Παραδείγματα γίνονται*. Qualis ille, qui apud Virgil. in vi succlamabat assidue:

Discite iustitiam, moniti, et non temerere ditos.

Quibus autem παραδείγματα? Mortuis, qui, ex Platone, revicturi denuo.

πῆλκε τοὺς ἐν ἔξῳ τὸν ἀεὶ χρόνον τιμωρουμένους, Ἄ Τάνταλον, καὶ Σίσυφον, καὶ Τιτυόν. Θερσίτην δὲ, καὶ εἰ τις ἄλλος πονηρὸς ἦν ἰδιώτης, οὐδεὶς πεποιεῖται μεγάλας τιμωρίαις συνεχόμενον ὡς ἀνάτατον. Οὐ γάρ, οἶμαι, ἐξῆν αὐτῷ· διὸ καὶ εὐδαιμονέστερος ἦν ἢ οἷς ἐξῆν. Ἄλλὰ γάρ, ὦ Καλλίκλεις, ἐκ τῶν δυναμένων εἶσι καὶ οἱ σφόδρα πονηροὶ γινόμενοι ἄνθρωποι οὐδὲ μὴν κωλύει καὶ ἐν τούτοις ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐγγίγνεσθαι. Καὶ σφόδρα γε ἀξίον ἀγαθῶν τῶν γιγνομένων· χαλεπὸν γάρ (55), ὦ Καλλίκλεις, καὶ πολὺ ἐπαίνου ἀξίον, ἐν μεγάλῃ ἐξουσίᾳ γενόμενον τοῦ ἀδικεῖν δικαίως διαβιῶναι. Ὀλίγοι δὲ γίνονται οἱ τοιοῦτοι· ἐπεὶ καὶ ἐνθάδε καὶ ἄλλοι γεγόνασιν, οἶμαι δὲ ἔσονται καὶ ἄλλοι ἀγαθοὶ ταύτην τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίως διαχειρίζεσθαι ἃ ἂν τις ἐπιτρέπῃ· εἰς δὲ καὶ πάνυ ἐλλόγιμος γέγονε καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου. Οἱ δὲ πολλοὶ, ὦ ἀριστε, κακοὶ γίνονται (56), τῶν δὲ δυναστῶν. Ὅπερ οὖν ἔλεγον, ἐπειδὴν ὁ Ῥαδάμανθους ἐκεῖνος τοιοῦτόν τινα λάβῃ, ἄλλο μὲν περὶ αὐτοῦ οὐκ οἶδεν οὐδὲν, οὐδ' ἔστι, οὐθ' ὠντινων, ὅτι δὲ πονηρὸς τις· καὶ τοῦτο κατιδὼν, ἀπέπεμψεν εἰς Τάρταρον ἐπιστημηνάμενος, ἴαν τε ἰάσιμος, ἴαν τε ἀνάτατος δοκῆ εἶναι. Ὅ δὲ, ἐκείτῃ ἀφικόμενος, τὰ προσήκοντα πάσχει. Ἐνίοτε δὲ, ἄλλην εἰσιδὼν ὁσῶς βεβιωκυῖαν καὶ μετ' ἀληθείας, ἀνδρὸς ἰδιώτου ἢ ἄλλου τινὸς ψυχῆν (μάλιστα μὲν ὡς ἐγὼ φημι, ὦ Καλλίκλεις, φιλοσόφου τὰ αὐτοῦ πράξαντος, καὶ οὐ πολυπραγμονήσαντος ἐν τῷ βίῳ) ἠγάσθη τε καὶ εἰς μακάρων νήσους ἀπέπεμψε. Ταῦτα δὲ ταῦτα καὶ Αἰακός. Ἐκάτερος δὲ τούτων ῥάβδον ἔχων δικάζει. Ὅ δὲ Μίνως ἐπισκοπῶν κἀθηται, μόνος ἔχων χρύσειον σκῆπτρον, ὡς φησὶν Ὀδυσσεὺς ὁ Ὀμήρου ἰδεῖν αὐτόν,

thus ille, ubi ejusmodi aliquis suas in manus venerit, nec quisnam ille sit, nec quibus natus parentibus, nec aliud omnino quidquam de ipso novit; unum hoc quippe novit, improbum illum esse: id quod ubi perspexit, in Tartarum amandat illico, simulque significat, utrum sanabilis, an insanabilis esse videatur. Quo ille profectus, justo supplicio cruciatur. Idem alium quemdam animum, qui sancte integreque vixerit, aliquando contemplatus, seu privati, seu alterius cujuscunque fuerit (qualem, mi Callicles, philosophi equidem animum esse confirmo, qui, res suas agens, nihil admodum hac in vita sese alienis immisceat), laudatum eum vehementer ad beatorum insulas transmittit. Hæc eadem fiunt ab Ææaco. Qui uterque virgam manu tenens, hoc judicium exercet. At vero Minos tanquam summus cognitor, solus aureum sceptrum præferens considet: quomodo Ulysses ille Homericus eum sese vidisse testatur,

Χρῦσειον σκῆπτρον ἔχοντα, θεμιστευόντα νέκυσσιν.

Ἐγὼ μὲν οὖν, ὦ Καλλίκλεις, ὑπὸ τούτων τῶν λόγων πέπεισμαι, καὶ σκοπῶ ὅπως (57) ἀποφανοῦμαι τῷ χριστῷ ὡς ὑγιεστᾶτην ἔχων τὴν ψυχῆν. Χαίρειν οὖν ἔσας τὰς τιμὰς (58) τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, τὴν ἀλήθειαν ἀσκῶν περιάσσομαι τῷ ὄντι, ὡς ἂν δύναμαι, βέλτιστος ὢν, καὶ ζῆν, καὶ ἐπειδὴν ἀποθνήσκω, ἀποθνήσκειν. Παρακαλῶ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ἀνθρώπους, καθ' ὅσον δύναμαι· καὶ δὴ καὶ σὲ ἀντιπαρακαλῶ, ἐπὶ τούτων τὸν βίον καὶ τὸν ἀγῶνα τού-

(55) Χαλεπὸν γάρ. Clemens Alexandrin. in Protreptico, ubi de imperatore, qui Antinoum Gany-medem suum consecrari jusserat, οὐ γάρ κωλύεται βροδῖος ἐπιθυμία, φῶδον οὐκ ἔχουσα.

(56) Κακοὶ γίνονται. Apud Platonem, hunc locum ita concepitum leges, κακοὶ γίνονται τῶν δυ-

A nullo nōn tempore subeuntibus spectaculum ac monitum suspensi videantur. Quo quidem e numero, si verum Polus narrat, et Archelaum, et alium quemvis similem ei tyrannum futurum pronuntio.

579 Quin etiam tyrannos ego quamplurimos, reges item ac principes, qui in rerumpublicarum administratione versati sint, ejusmodi exemplo jam nunc esse existimo: quod ii fere, dum sua illa potestate abutuntur, indignissima quæque ac teterrima patrare consueverint. Cujus sane rei Homerus etiam testis est, dum reges illos ac principes Tantalum, Sisyphum, Tityum, qui pœnis apud inferos sempiternis crucientur, sua in poesi repræsentat. Nam Thersitem quidem, aut si quis ex privatis alius improbus fuerit, nemo adhuc tanquam insanabilem gravioribus suppliciis illigavit. Nec enim ipse, opinor, talis esse poterat, tanto quidem his felicior, quibus id licebat. Quanquam, mi Callicles, ex eo quidem potentiorum numero sceleratissimos esse constat; sed tamen nihil velat quominus inter eos prohi etiam existant aliqui, quos merito sane majorem in modum suscipere debeamus. Res enim perdifficilis est, mi Callicles, et summa laude digna, cum maximam habere peccandi licentiam, juste vivere. Quales utique pauci quidam subinde existunt: nam et hic, et alibi nonnulli jam fuere, et alii posthac, opinor, etiam futuri sunt ea virtute præstantes, quia res fidei suæ commissæ cum æquitate tractantur. Quos inter unus ille clarissimus fuit, atque aliorum etiam Græcorum fama celeberrimus, Aristides, Lysimachi filius. Ut plurimum tamen virorum, optime, potentiores improbi esse solent. Cæterum quod jam ante dixi, Rhadaman-

C fuit, atque aliorum etiam Græcorum fama celeberrimus, Aristides, Lysimachi filius. Ut plurimum tamen virorum, optime, potentiores improbi esse solent. Cæterum quod jam ante dixi, Rhadaman-

D Aurato in sceptro defunctis ponere jura.

Hujus ego narrationis vi atque auctoritate persuasus, o Callicles, video etiam atque etiam, qui tandem animum judici quam integerrimum exhibeam. 580 Quare omnibus vulgi honoribus valere jussis, unius in veritatis tractatione assiduus, id omnino agam, quantum in me erit, uti et optimus vivam, et moriendum cum erit, moriar optimus. Quin alios etiam omnes pro mea facultate hortor, teque adeo majorem in modum obtestor, uti hanc

ναστῶν. Ὅπερ οὖν ἔλεγον, ἐπειδὴν, etc.

(57) Σκοπῶ ὅπως, etc. Vox utique Christiani hominis ore sensuque dignissima, quæque vecordem ac stolidam nonnullorum securitatem et fiduciam jugulat.

(58) Plato αἰκί: τὰς.

in vitam, atque hoc in certamen incumbas, quod aliis equidem hic subeundis omnibus antepono. Ac mihi tu quidem increpandus jure sis, qui opem ipse tibi ferre tum nullam poteris, cum in forum illud atque judicium, quo de jamjam abs me dictum est, adductus fueris : sed potius ubi te iudici illi Ægina filio steteris, correptus ab eo atque productus, nihilo sane minus quam hic ego sol'am, habis tu illic, atque æstuabis : eritque fortasse non nemo qui os tibi summa cum ignominia verberet. Verum hæc tu forte sic tanquam aniles quasdam fabulas aspernaris. Equidem ea contemni facile etiam paterer, si nobis diligenter investigantibus, melius ipsis aliquid ac verius occurreret. Nunc autem vides ipse, causæ a vobis tribus, qui tamen Græcos hujus ætatis omnes sapientia superatis, te, inquam, et Polo, et Gorgia nihil afferri posse, quamobrem alia sit ineunda vitæ ratio, quam quæ illic etiam utilis futura videatur : sed in tanta narrationum ac disputationum copia, ut aliæ cogitari vulgo refellique soleant, unam hanc tamen firmam semper immotamque consistere : « Cavendum nobis esse potius, ne injuriam faciamus, quam ne patiamur : atque hanc in curam homini, præ cæteris omnibus, incumbendum esse, non jam ut bonus videatur, sed ut bonus reipsa sit, tam privatim, quam publice. » Hactenus Plato. Et ille quidem mortuorum iudices Æacum, Minoem ac Rhadamanthum futuros esse pronuntiat : nobis autem Scriptura divina testatur, « Omnes manifestari oportere ante tribunal Dei, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum ». Et rursus : « In die, inquit, quo judicabit Deus abscondita hominum, qui reddet unicuique secundum opera ejus : iis quidem, qui secundum patientiam operis ejus, gloriam et honorem, et incorruptionem quaerunt, vitam æternam : iis vero, qui ex contentione sunt, et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum, et Græci. Non enim est acceptio ».

« II Cor. v. 10. » Rom. II, 5-14.

(59) Καὶ ὄνειδίζω σε, etc. Synesius, epist. 44, Platónico ex genio : Καὶ τίς ἂν γένοιτο, τοῦ σώματος ἐξελεύων, εἶθ' ὑπὸ βίαιας δίκης, εἴτε ἕτερον τρόπον, κέπειτα αὐτὴν τὴν ψυχὴν αὐτῆ τῆ ψυχῆ θεασάμενος, οὐκ οὕτως ἀρνεῖσθαι σοὶ γλώττης, ἀλλ' ἐγκεκολαμμένον ἔχων τούπισμον τὸ τῆς πράξεως ; οὐκ ἰλιγγιάσεις, οὐκ ἀπορήσεις, ἔλξη σίγων καὶ ἐκκλίση τῆ δίκῃ, καὶ οὐ κἀγὼ καὶ πᾶς ὃν οὐ προκαθαίρει μετάνοια δημοσιευθεῖσα, etc.

(60) Οὐδὲς τε εἶ. Plato, οἴδς τε ἔση, quod rectius videtur.

(61) Εὐβληθ-έον ἐστὶ. Non raro contra chara est hæc Platonis oratio, quam noluissim ab Eusebio decuritari. Addit enim hæc non minus illustria : Ἐάν δέ τις κατὰ τι κακὸς γίγνηται, κολαστέος ἐστὶ. Καὶ τοῦτο δεῦτερον ἀγαθόν, μετὰ τὸ εἶναι δίκαιον, καὶ τὸ γίγνεσθαι, καὶ κολαζόμενον δίδοναι δίκην· καὶ πᾶσαν κολακείαν, καὶ τὴν περὶ ἑαυτὸν, καὶ τὴν περὶ τοὺς ἄλλους, καὶ περὶ ὀλίγους, καὶ περὶ πολλοὺς φευκτέον. Ἐμοὶ μὲν οὖν παιθόμενος, ἀκολούθησον ἑναυθῶ, οἱ ἀρικόμενος εὐδαιμονήσεις, καὶ ζων, καὶ

τον, ὃν ἐγὼ φημι ἀντὶ πάντων τῶν ἐνθάδε ἀγῶνων εἶναι. Καὶ ὄνειδίζω σε (59), ὅτι οὐκ οἴδς τε εἶ (60) σαυτῷ βοηθῆσαι, ὅταν ἡ δίκη σοὶ ἦ καὶ ἡ κρίσις, ἣν νῦν ἐγὼ ἔλεγον· ἀλλὰ ἐλθὼν παρὰ τὸν δικαστὴν ἔκεινον, τὸν τῆς Αἰγίνης υἱὸν, ἐπειδὴν σου ἐπιλαθόμενος ἔκεινος ἄγη, χασμήση καὶ ἰλιγγιάσεις οὐδὲν ἦττον ἢ ἐγὼ ἐνθάδε καὶ σὺ ἐκεῖ, καὶ σε ἴσως τυπήσει τις καὶ ἐπὶ κόβρης ἀτίμως, καὶ πάντως προπηλακίει. Τάχα δ' οὖν ταυτὶ μῦθος σοὶ δοκεῖ λέγεσθαι, ὡσπερ ὑπὸ γράδος, καὶ καταφρονεῖς αὐτῶν. Καὶ οὐδὲν γ' ἂν ἦν θαυμαστὸν καταφρονεῖν τούτων, εἰ πῆ ζητοῦντες εἰχομεν αὐτῶν βελτίω καὶ ἀληθέστερα εὐρεῖν. Νῦν δὲ ὄρας, ὅτι τρεῖς ὄντες ὑμεῖς, οἵπερ σοφώτατοί ἐστε τῶν νῦν Ἑλλήνων, σὺ τε καὶ Πῦλος, καὶ Γοργίας, οὐκ ἔχετε ἀποδείξει, ὡς δεῖ ἄλλον τινὰ βίον ζῆν ἢ τοῦτον, ὅσπερ καὶ ἐκεῖσε φαίνεται συμφέρων· ἀλλ' ἐν τοσοῦτοις λόγοις, τῶν ἄλλων ἐλεγχόμενον, μόνος οὕτος ἤρμεῖ ὁ λόγος, « ὡς εὐλαβητέον ἐστὶ (61) τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι : καὶ παντὸς μᾶλλον ἀνδρὶ μελετητέον οὐ τὸ δοκεῖν εἶναι ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ. » Ὁ μὲν ὅτι Πλάτων τὸν Αἰσάκην, καὶ τὸν Μίνω, καὶ τὸν Ῥαδάμανθον ὑπέθετο τῶν τετελευτηκῶτων δικαστὰς ἔσεσθαι· ὁ δὲ θεῖος λόγος μαρτυρεῖται « Πάντας δεῖν παραστήσεσθαι τῷ βήματι τοῦ Θεοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ ἐκ τῶ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον. » Καὶ πάλιν, « Ἐν ἡμέρᾳ, φησὶν, ὅταν κρίνη ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, ὃς ἀποδώσει ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· τοῖς μὲν καθ' ὑπομοχθῆν ἔργου αὐτοῦ δόξαν, καὶ τιμὴν, καὶ ἀφθαρσίαν ζῆσθαι ζῶν ἀκόινων· τοῖς δ' ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπιστοσύης τῆ ἀληθείας, πειθόμενοι δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὄρη, θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ καταγεραζομένου τὸ κακόν, Ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ Ἑλλήνου. Οὐ γάρ ἐστι διαστολή. »

τελευτήσας· καὶ ἑσόν τινὰ σου καταφρονῆσαι, ὡς ἀνοήτου, καὶ προπηλακίσει, ἐάν βούληται· καὶ ναὶ μὰ Διὰ, σὺ γε θαρρῶν πάταξαι τὴν ἀτιμον ταύτην πληγὴν· οὐδὲν γὰρ δεῖνόν πεῖση, ἐάν τῷ ὄντι καλὸς καγαθὸς ἀσκήν ἀρετῆν. Hæc Plato, quem scimus, epistola 44, Synesius : Ἄλλ' ἀνδριστέον, ὡ γενναίε, γενναῖος γὰρ εἶης· καὶ τῶν μὲν ἡδονῶν ὑπεροπτεῖν, ὃς ἀδικοῦντες ἐπαρισόμεθα, τοὺς δὲ ἀνθρώπους οὐκ αἰσχυντέον· ἀλλὰ τῷ δικαστῇ μὲν ὁμολογητέον τὴν πρᾶξιν, ἐξίλαστῆν δὲ τῆ παρατυχῆ τίσαι, τὰς κάτω ποινὰς. Μεγίστου γὰρ ὄντος ἀγαθοῦ, τοῦ μὴ ἀμαρτεῖν, δεῦτερον ἀγαθόν τὸ δικαιοῦσθαι· ὅστις δὲ χρόνον πολλὸν ἀδικῶν ἀκόλαστος μένει, τοῦτον δεῖ νομίζειν ἀτυχεστάτον, οὐ μῆτε θεός, μῆτ' ἀνθρώπος κηδεταί. Auli et Seneceam epist. 76 (SS. enim Patrum voces hic omitto) : In illo loco, inquit, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent : et hi plerisque videntur nihil boni negotii habere quod agant ; inepti inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. Æquo animo audienda sunt imperitorum convicia, et ad honesta videntium contemnendus est iste contemtus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

A

Ὅτι μὴ δέοι εἰς πάντας ἐκφέρειν τὰ σεμνὰ τῶν
τῆς ἀληθείας δογμάτων.

« Εὐλαβοῦ (62) μέντοι, μὴ ποτε ἐκπέσῃ ταῦτα
εἰς ἀνθρώπους ἀπαιδευτούς· σχεδὸν γάρ, ὡς ἐμοὶ
δοκεῖ, οὐκ ἔστι τούτων πρὸς τοὺς πολλοὺς καταγελα-
στώτερα ἀκούσματα, οὐδ' οὖν πρὸς τοὺς εὐφυεῖς θαυ-
μαστότερά τε καὶ ἐνθουσιαστικώτερα. Πολλάκις δὲ
λεγόμενα, καὶ ἀεὶ ἀκούμενα, καὶ πολλὰ ἔτη, μόγις,
ὥσπερ χρυσὸς, ἐκκαθαίρεται μετὰ πολλῆς πρα-
γματείας. » Καὶ παρ' ἡμῖν ὁ σωτήριος λόγος φησί·
« Μὴ δώτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλλητε τοὺς
μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. » καί·
« Ὁ ψυχικὸς γὰρ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ
Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἔστι. »

sancium canibus, neque mittitis margaritas vestras ante porcos⁶². » Itemque : « Animalis homo non per-
cipit quæ sunt Spiritus Dei : stultitia enim est illi⁶³. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

B

Ὅποιους δεῖν ὁ Πλάτων φησὶ τοὺς ἀρχοντας
καθιστάειν· δεῖ καὶ ἰδιώτας καὶ ἀγραμμάτους,
εἰ μόνον τὸ ἦθος κεκοσμημένοι εἶεν. Ἀπὸ τοῦ
τρίτου τῶν Νόμων.

« Καὶ δὴ καὶ (65) ἐνὸς ἀνδρὸς ὁπότεν καλοὶ ἐν
ψυχῇ λόγοι ἐνόντες μηδὲν ποιῶσι πλέον, ἀλλὰ δὴ
τούτοις πᾶν τούναντιον. Ταῦτας πάσας ἀμαθίας τὰς
ἐπιμελεστάτας ἔγωγ' ἂν θεῖην πόλει· τὴν καὶ ἐνὸς
ἐκείνου τῶν πολιτῶν, ἀλλ' οὐ τὰς τῶν δημοιουργῶν,
εἰ ἄρα μου καταμανθάνετε, ὧ ἔξενε, ὁ λέγω. — Μαν-
θάνομέν γε, ὧ φίλε, καὶ συγχωροῦμεν ἃ λέγεις. —
Τοῦτο μὲν τοῖνον οὕτω κείσθω δεδογμένον καὶ λεγόμε-
νον, ὡς τοῖς ταῦτα ἀμαθαίνουσι τῶν πολιτῶν οὐ-
δὲν ἐπιτρεπτόν ἀρχῆς ἐχόμενον καὶ λεγόμενον καὶ
ὡς ἀμαθῆσιν ὀνειδιστόν, ἂν καὶ πάνυ λογιστικοὶ τε
ᾖσι, καὶ πάντα τὰ κομψά, καὶ ὅσα πρὸς τάχος τῆς
βυτῆς πεφυκότα, διαπιπνημένοι ἅπαντα· τοὺς δὲ
τούναντιον ἔχοντας τούτοις, ὡς σοφοῦς τε προσρητόν,
εἰ καὶ, τὸ λεγόμενον, μήτε γράμματα μήτε νεῖν
ἐπίστανται· καὶ τὰς ἀρχὰς δοτέον ὡς ἔμφοροι. Πῶς
γάρ ἂν, ὧ φίλοι, ἄνευ συμφωνίας γένοιτ' ἂν φρονη-
σεως καὶ τὸ μικρότατον εἶδος; Οὐκ ἔστιν· ἀλλ' ἢ
καλλίστη καὶ μεγίστη τῶν συμφωνιῶν μεγίστη δι-
καιοτάτα λέγοιτ' ἂν σοφία· ἥς ὁ μὲν κατὰ λόγον ζῶν
μέτοχος, ὁ δὲ ἀπολειπόμενος οἰκοφθόρος, καὶ περὶ
πᾶν οὐδαμῇ σωτήρ, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον, ἀμαθαί-
νων εἰς ταῦτα, ἐκαστοτε φανείται. » Ταῦτα μὲν μοι
ἀπὸ τῶν Νόμων κείσθω. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ἐν Πολιτικῷ
περὶ τοῦ μὴ πάνυ τι περὶ τὰ δνόματα καὶ τὰς λέξεις
σπουδάζειν, τάδε φησί· « Καλῶς, ὧ Σώκρατες, κἂν

581 CAPUT VII.

Graviora veritatis dogmata non omnibus promiscue
vulganda esse.

« At enim cave sis, inquit Plato, ne hæc unquam
in hominum imperitorum aures incidant : nullum
enim fere, ut mihi quidem videtur, sermonis genus
est, quod magis vulgus irridcat : uti vicissim nul-
lum est, quod hominibus egregiæ cuiusdam indolis,
aut suspiciendum vehementius, aut affatus divini
similium videri solet. Et ejusmodi quidem illa sunt,
quæ licet plurimum annorum et frequenti prædica-
tione et auditione assidua celebrentur, vix tamen,
quod auro etiam usu venit, diligentia opera studio-
que purgari possint. » Quam in rem, ita salutaris
etiam apud nos doctrina præcipit : « Nolite dare

ante porcos⁶². » Itemque : « Animalis homo non per-
cipit quæ sunt Spiritus Dei : stultitia enim est illi⁶³. »

CAPUT VIII.

Quales Plato magistratus ac principes creari velit :
nec idiotas ab eo, nullarumque li terarum homines
repudiari, si morum integritate modo præstiterint.
Ex libro tertio Legum.

« Præsertim, inquit Plato, cum egregiæ istæ ho-
minis unius notiones animo inclusæ nihil a'mo-
dum juvare possint. Contra vero, genus hoc totum
ignorantiæ, cum in rep. univæse, tum in civibus
quoque singulis, longe pessimum ac perniciosissim-
um existimo, non autem alterum illud quo labo-
rent artifices : si tamen vos, hospites mei, quod
abs me dicitur intelligitis. — Nos vero, amice, et
probe quidem intelligimus, et libenter comproba-
mus. — Ergo constitutum id maneat, civibus rerum
istarum ignaris, nihil prorsus quod cum magistra-
tus munere conjunctum sit, mandandum esse ; imo
eos quoque tanquam stultos infamia notari oportere,
ut disserendi facultate plurimum valeant, atque in
iis omnibus quæ vel aliquid habeant elegantix, vel
ad acuendam ingenii celeritatem utcumque perti-
neant, studiosè sint diligenterque versati. At vero,
qui secus animo comparati fuerint, eos et sapientes
appellandos, tametsi, quod vobis dicunt, neque
litteras ipsi, neque vere noverint, et tanquam vero
prudentes magistratibus ornandos esse. 582 Nam,
quomodo tandem, o amici, vel tenuissima quædam
existat prudentiæ species, ubi nullus consensio-
nis locus? Fieri non potest. Atqui pulcherrima sane
omnium, summaque consensio, summa jure optimo
sapientia nominetur ; qua quidem ut præditus ille

⁶² Matth. vii, 6. ⁶³ 1 Cor. ii, 14.

(62) *Εὐλαβοῦ*. Hæc Plato, epist. 2 ad Dionysium, pag 707 Ficini vers., quæ laudantur etiam a Theodoro lib. 1 *De Græcor. affect.*, qui est de fide, pag. 19, ubi pluribus hoc ipsum argumentum tractat, quam parce graviora mysteria, cum phibitis aut rudibus ingeniiis communicanda sint. Clemens Alexandr. *Strom.* v : Οἱ θεολογήσαντες, inquit, βάρβαροι καὶ Ἕλληνες, τὰς μὲν ἀρχὰς τῶν πραγμάτων ἀπεκρύψαντο, τὴν δ' ἀλήθειαν ἀνίγειν καὶ συμβόλους, ἀλληγορίας τε ἂν καὶ μεταφορὰς παραδειδιόξασιν. Hinc et nostra fides Apostolo, ἐν μυστηρίῳ ἀποκρυμμένη, ἐστίν, inquit Clemens, ζητητικοὶ ὑπάρχω-

μεν, καὶ προσαγρυπνοῦμενοι ἀεὶ τῇ τῶν σωτηρίων λόγων εὐρέσει. Hinc illa apud philosophos, τῶν ἐσωτερικῶν, quæ popularia magis et obvia, ab ἀκροαστικαῖς et ἐπιπτικαῖς, quæ purioribus tantum et acutioribus oculis pateant, accurata distinctio, quam ibid. Clemens pluribus persequitur. Lege si libet Francisc. Patritium, *Disputat. Peripateticar.* tomo 1, lib. vi : tuam affatum cupiditatem explebit.

(63) *Καὶ δὴ καὶ*. Locum hunc Platonicum, sexto *Legum* reperire non potui. At lib. vii *De republ.* pluribus ab eo de necessaria magistratibus scientia disputatur.

omnis est, qui ducem vitæ rationem sequatur; ita quisquis etiam caruerit, is et familiæ suæ pestem creabit, nec ullo modo reip. utilis esse poterit, sed potius quod ab hoc cognitionis genere imparatus erit. » Hæc ipse in *Legibus*. Idemque in *Politico*, ubi parum admodum nos de verbis ac vocibus sollicitos esse jubet: « Recte, inquit, mi Socrates: qui si exquisitam verborum curam defugeris, maiores prudentiæ divitiis senectuti tuæ comparabis. »

CAPUT IX.

Defugiendos esse magistratus. Ex primo De republica.

Hebraica docet historia primum omnium Mosem populi principatum deprecatum esse, ubi sœvum illum et oraculorum et consiliorum auctorem ita compellat: « Obsecro, Domine, produc alium qui id possit, quem missurus sis⁶⁴. » Deinde Saulem quoque latebras quæritantem, ne regnum susciperet, ac prophetam Jeremiam munus impositum detrectanti similem facit. Quod magistratus deprecandi consilium, audi quemadmodum Plato tanquam æquum honestumque laudet. « Manifeste igitur, inquit, confectum id est, mi Thrasymache, artem nullam, magistratumque nullum suæ utilitati servire: sed potius, quod jam a nobis tanto ante dictum est, id unum quod subditis commodo esse possit, non comparare modo, sed etiam imperare, ita ut inferioris semper, non autem superioris rationibus consulat. Quapropter hoc etiam, Thrasymache suavissime, jamjam abs me addehatur, neminem sua sponte ac volentem imperare, alienorumque malorum curationem suscipere, sed mercedem flagitare: quod is qui arte bene uti volet, suæ nunquam, si modo artis ductum imperando sequetur, sed inferioris duntaxat, utilitati prospiciet. Ac propterea quos libentius imperare voles, iis, opinor, aut aliquod sive argenti, sive honoris præmium omnino proponendum erit, aut certe inferendus pœnæ metus, ni capessant imperium. »

583 CAPUT X.

De justo, ex mente Platonis.

Hebræorum ex oraculis intelligimus, cum illorum prophetas, tum alios etiam integritate præstantes, indignissimas quasque injurias atque contumelias, nullumque non periculum fortiter pertulisse. Quo in genere, quam Platoni cum ipsis egregie conveniat, ex iis quæ secundo *De republica* scripsit, intelliges. « Nunc igitur, inquit, constituta hac injusti hominis specie, alterum cum eo justum oratione nostra conferamus, virum simplicem ac generosum, quique, ut Æschylus ait, probus esse, non videri velit. Et quidem, removenda nobis ab eo viri boni species omnis est. Nam si justus esse videbitur, eam opinionem honores continuo muneraque sequentur. Ita dubitari merito poterit, utrum æquitatis studio, an munerum atque honorum spæ, talem vitæ rationem ineat. Rebus igitur omnibus, præterquam justitia, spoliandus erit, eique contrarius omnino priori illi sensus, successusque tri-

⁶⁴ Exod. iv, 13.

(64) Οὐκ οὐν, ὦ Θρασύμαχε. Plato, lib. i *De republ.*, pag. 417 Ficini.

(65) Τὸν δ' οὐν. Plato, ii *De republ.*, pag. 423.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἵτι θεοὶ φεύγειν τὰς ἀρχάς. Ἀπὸ τοῦ πρώτου τῆς Πολιτείας.

Τῆς παρ' Ἑβραίοις γραφῆς πρώτον εἰσαγωγῆς Μωϋσέα παραιτούμενον τὴν τοῦ λαοῦ προστασίαν εἰπὼν πρὸς τὸν χρηματίζοντα ἐφρσε, « Δέομαι, Κύριε, προχέρισαι ἄλλον τὸν δυνάμενον, ὃν ἀποστελεῖς. » καίπετα τὸν Σαοὺλ κρηπταζόμενον, πρὸς τὸ μὴ ἀναδέξασθαι τὴν βασιλείαν, καὶ τὸν προφήτην Ἰερემίαν ὑποπαραιτούμενον ὑπάκουσον ὅπως καὶ ὁ Πλάτων ἐν εὐλογον τῆς παραιτήσεως συνίστησι, λέγων οὕτως: « Οὐκ οὐν, ὦ Θρασύμαχε (64), τοῦτο ἦδη ὄηλον, ὅτι οὐδεμία τέχνη οὐδὲ ἀρχὴ τὸ αὐτῆ ὠφέλιμον παρασκευάζει, ἀλλ', ὅπερ πάλαι ἐλέγομεν, τὸ τῷ ἀρχομένῳ καὶ παρασκευάζει, καὶ ἐπιτάττει, τὸ ἐκείνου συμφέρον ἐλάττονος ὄντος σκοπούσα, ἀλλ' οὐ τὸ τοῦ κρείττονος. Διὰ δὲ ταῦτα ἐγωγε, ὦ φίλε Θρασύμαχε, καὶ ἀρτί ἐλεγον μηδένα ἐθέλειν ἐκόντα ἀρχειν, καὶ τὰ ἄλλότρια κακὰ μεταχειρίζεσθαι ἐπανορθοῦντα, ἀλλὰ μισθὸν αἰτεῖν, ὅτι ὁ μέλλων καλῶς τῆ τέχνη πράξει, οὐδέποθ' ἑαυτῷ τὸ βέλτιστον πράττει, κατὰ τέχνην ἐπιτάττων, ἀλλὰ τῷ ἀρχομένῳ. Ἵν δὲ ἕνεκα μισθῶν, ὡς εἶοικε, δεῖ ὑπάρχειν τοῖς μέλλουσιν ἐθελήσειν ἀρχειν, ἢ ἀργύριον, ἢ τιμὴν ἢ ζῆμίαν, ἐὰν μὴ ἔρχωσι. »

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Περὶ τοῦ κατὰ Πλάτωνα δικαίου.

Τῶν παρ' Ἑβραίοις λογίων τοὺς παρ' αὐτοῖς προφήτας, καὶ δικαίους ἄνδρας ὕβρεις ἐσχάτας καὶ κρηπταξισμούς, πάντα τε κίνδυνον εὐθαρῶς ὑπομείλαι διδασκόντων, τὰ συνφθὰ τῆς Πλάτωνος καὶ περὶ τοῦτου δόξης μάθους ἂν ἀπὸ τῶνδε αὐτοῦ τῶν φωνῶν, ὅς ἐν τῷ δευτέρῳ τίθεται τῆς Πολιτείας. « Τὸν δ' οὐν (65) τοιοῦτον θέντες, τὸν δίκαιον αὖ παρ' αὐτὸν ἰστώμεν τῷ λόγῳ, ἄνδρα ἀπλοῦν καὶ γενναῖον, κατ' Αἰσχύλον, οὐ δοκεῖν, ἀλλ' εἶναι ἀγαθὸν ἐθέλοντα. Ἀφαιρετέον δὲ τὸ δοκεῖν. Εἰ γὰρ δόξει δικαίος εἶναι, ἔσονται αὐτῷ τιμαὶ καὶ δωρεαί, δοκοῦντι τοιοῦτον εἶναι. Ἄδηλον οὐν εἶτε τοῦ δικαίου, εἶτε τῶν δωρεῶν τε καὶ τιμῶν ἕνεκα τοιοῦτος εἴη. Γυμνωτέος δὲ πάντων πλὴν δικαιοσύνης, καὶ ποιητέος ἐναντίας διακειμένου τῷ προτέρῳ. Μηδὲν γὰρ ἀδικῶν δόξαν ἔχων τῆς μεγίστης ἀδικίας, ἵνα βεβασανισμένος ἢ εἰς δικαιοσύνην, τῷ μὴ τέγγεσθαι ὑπὸ κακοδοξίας; καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς γιγνομένων. Ἄλλ' ἔστω ἀμετάστατος

D

μέχρι θανάτου, δοκῶν μὲν εἶναι ἀδικος διὰ βίου, ὃν δὲ δίκαιος (66). » Καὶ μετὰ βραχέα ἐπιλέγει· « Λεκτέον οὖν. Καὶ δὴ, κἂν ἀγροικότερως λέγηται, μὴ ἐμὲ οἶου λέγειν, ὡς Σώκρατες, ἀλλὰ τοὺς ἐπαινοῦντας πρὸ δικαιοσύνης ἀδικίαν. Ἐρῶσι δὲ τάδε· Ὅτι οὕτω διακείμενος ὁ δίκαιος μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκοπήσεται τῷ ὀφθαλμῷ· τελευτῶν, πάντα κακὰ παθῶν, ἀνασκινδυλευθήσεται, καὶ γινώσεται, ὅτι οὐκ εἶναι δίκαιον, ἀλλὰ δοκεῖν δεῖ ἐθέλειν. » Ταῦτα λόγοιζ' ὁ Πλάτων. Ἐργοῖς δὲ πολὺ πρότερον οἱ παρ' Ἑβραίοις δίκαιοι· καὶ προφήται μνημονεύονται τὰ εἰρημένα πάντα πεπονημένοι· « οἳ γε, δικαιοτάτοι ὄντες, ὡς ἀδικώτατοι ἐλιθάσθησαν, ἐπρίτθησαν, ἐν φόβῳ μαχαίρας ἀπέθανον, περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, καὶ αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιδόμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς, ὡν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος. » Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τὴν ἀνωτάτω δικαιοσύνην τε καὶ εὐσέβειαν μετιόντες, δόξαν δὲ ἀδικίας παρὰ τοῖς πολλοῖς περιβαλλόμενοι, ὅποια ἔπασχον, αὐτῶν πάρεστιν ἐπακοῦσαι λεγόντων· « Θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις. » Καὶ, « Μέχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν. Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, δυσφημούμενοι παρακαλοῦμεν ὡς περικαθάσματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν. » Ἀλλὰ καὶ εἰσέτι δεῦρο οἱ γενναῖοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μάρτυρες, καθ' ὅλης τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης οὐ τὸ δοκεῖν, ἀλλὰ τὸ εἶναι δίκαιοι τε καὶ εὐσεβεῖς ἀσκούντες, ὅσα δὴ κατέλεξεν ὁ Πλάτων, πεπόνθασιν· ἐπέλ καὶ ἐμαστιγώθησαν, δεσμά τε καὶ στρέβλας ὑπέμειναν, καὶ μὴν καὶ ἐξεκόπησαν τῷ ὀφθαλμῷ, καὶ τέλος πάντα τὰ δεινὰ παθόντες, ἀνεσκινδυλευθήσαν. Ὅν οὐδένα παρ' Ἑλλησιν ἐπιζητήσας ὁμοιον ἂν εὑροῖς· ὡς εἰκότως τινὰ φάναι, τὸν φιλόσοφον οὐδὲν ἕτερον ἢ θεσπισαὶ διὰ τούτων περὶ τῶν παρ' ἡμῖν διαπεπόντων ἐν εὐσεβείᾳ καὶ ἀληθεῖ δικαιοσύνη.

id studiosissime agerent, ut justī ac religiosi non omnia subierunt. Nam cæsi, vincti, torti, excæcati, gravia denique perpessi omnia, postremo in crucem etiam acti sunt. Quorum neminem apud Græcos philosophum hoc orationis genere aliud egisse nihil, quam ut nostros quondam illos, religionis ac veræ justitiæ laude clarissimos prædiceret.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Περὶ τοῦ κατὰ Μωϋσέα παραδείσου.

Μωϋσέως κατὰ τινὰς ἀπορρήτους λόγους ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, Θεοῦ τινὰ παράδεισον γεγονέναι φάντος, κἂν τούτῳ τὸν ἀνθρώπων ἡπατήσθαι διὰ τῆς γυναικὸς πρὸς τοῦ ὄφρατος· Ἄντικρυς μονοουχὶ τὰ ῥήματα μεταποιήσας ὁ Πλάτων, ἐπάκουσον οἷα ἐν Συμποσίῳ καὶ αὐτὸς ἀλληγορῶν τέθεικεν· ἀντὶ μὲν τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ, κῆπον Διὸς ὀνομάσας· ἀντὶ δὲ τοῦ ὄφρατος καὶ τῆς πρὸς αὐτοῦ γενομένης ἀπάτης, Πενίαν ἐπιβουλεύουσαν ὑποθῆμενος· ἀντὶ δὲ τοῦ πρώτου ἀνδρός, ὃν ἦ τοῦ Θεοῦ

⁶⁶ Hebr. xi, 37, 38. ⁶⁷ I Cor. iv, 9. ⁶⁸ ibid. 11-13.

(66) Ὅν δὲ δίκαιος. Verba hæc, a librariis prætermissa, ex Platone supplevimus.

A buendus. Idem enim et omni careat injustitia, et summæ tamen injustitiæ reus habeatur; ut hoc quasi probatam ac testatam examine justitiam habeat, dum nullo modo vel infamia, vel iis quæ infamiam sequi solent, movebitur, sed inconcussus ad mortem usque persistet, ita quidem, ut quando vixerit, et justitiam colat, et injustus esse videatur. » Quibus paulo post ista subjungit: « Dicendum igitur. In quo si quid erit horridius, existimes velim, mi Socrates, id non tam abs me, quam ab iis dici, qui justitiæ injustitiam anteponunt. Futurum quippe dicitabunt, ut justus ille sic animo comparatus, cædatur, torqueatur, vinciat, excæcetur, mala denique perpessus omnia in crucem agatur, sicque demum agnoscat, id homini expetendum esse, non justus ut sit, sed ut esse videatur. » Hæc Plato quidem, sed verbis tenus. Quæ apud Hebræos, omnia longe ante cum alii plerique justī, tum etiam prophetæ reipsa pertulisse memorantur: quippe qui justissimi cum essent, tanquam injustissimi, « lapidati sunt, secti sunt, in occisione gladii mortui sunt, circuierunt in melotis et pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, in solitudinibus errantes, in montibus et speluncis, et foraminibus terræ, quibus dignus non erat mundus ⁶⁶. » Quin et nostri quoque Servatoris apostoli, dum cœlestem illam divinamque justitiam, **584** atque religionem sectantes, improbitatis opinione passim laborarent, quam gravia sustinuerint, ex hac ipsorum voce constare nobis poterit: « Spectaculum facti sumus mundo, et angelis, et hominibus ⁶⁷. » Et, « usque in hanc horam, et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus. Maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; blasphemamur, et obsecramus; tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus ⁶⁸. » Et huc usque profecto, strenui illi Servatoris nostri martyres ubique locorum et gentium, dum viderentur, sed essent, ea quæ Plato commemorat similem reperias; hoc ut merito dici queat, philosophum hoc orationis genere aliud egisse nihil, quam ut nostros quondam illos, religionis ac veræ

viderentur, sed essent, ea quæ Plato commemorat similem reperias; hoc ut merito dici queat, philosophum hoc orationis genere aliud egisse nihil, quam ut nostros quondam illos, religionis ac veræ

D

CAPUT XI.

De Moysis paradiso.

Sub ipsa conditi mundi cunabula, Dei paradisi aliquem exstitisse, ubi homo a serpente per mulierem in fraudem inductus fuerit, Moyses arcana quadam oratione commemorat. Hujus verba palam tantum et aperte non immutata, audi sis quemadmodum in *Symposio* allegorice Plato expresserit. Quem enim ille Dei paradisi, Jovis hic hortum appellavit; Serpentis ac fraudis per eum concinnatæ loco, insidiantem Paupertatem introduxit: primi hominis vice, quem Dei consilium ac providentiæ,

tanquam filium paulo ante natum produxerat, Porum quemdam Metidos, hoc est *consilii*, filium subjecit: pro eo denique, ut conditi mundi sub cubacula diceret, sub Veneris ortum dicere maluit, ut hoc allegoriæ genere mundi speciem ac pulchritudinem adumbraret. Sic igitur ad verbum ipse loquitur: « Nata Venus cum esset, **585** inquit, convivium dii celebrarunt, quos inter Porus etiam Metidis filius discubuit. Cænæ sub exitum, Paupertas eo, utpote lautum ad epulum, aliquid emendicatura sese contulerat, hærebatque in vestibulo: cum Porus, nectare ebrius, necdum enim vinum ullum erat, Jovis in hortum ingressus, alto somno corripitur. Hic Paupertas occulte ac per insidias id agens, ut inopiæ sublevandæ causa, prolem ex Poro susciperet, juxta illum accubuit, Amoremque concepit. » Hæc ipse, quibus sane mentem illam

CAPUT XII.

Ab utroque doceri, mulierem ex viro sumptam esse.

Præterea quod ait Moyses, « Adæ vero non erat adjutor similis ejus. Et immisit Deus exstasim in ipsum, et sopivit eum: tulitque unam de costis ejus, et replevit carnem pro ea. Et ædificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem⁵¹. » Id Plato, licet quo sensu dictum fuerit, ignoraret, abs sese tamen auditum fuisse palam ostendit. Quamquam Aristophani, qui, utpote comœdiarum scriptor, res etiam gravissimas deridere consueverat, hunc sermonem tribuit. Sic enim illum in *Convivio* loquentem facit. « Ac primum quidem, inquit, naturam humanam ejusque conditiones nosse vos oportet. Neque enim eadem quæ nunc est, natura olim nostra fuit, sed longe diversa. Primum enim genera hominum fuerunt omnino tria, non duo tantum, uti sunt hoc tempore, mas ac femina: sed tertium insuper erat cum utroque commune; quod nudo tantum relicto nomine, prorsus evanuit. Tum enim androgynum erat tam forma, quam nomine, ex utroque maris ac feminae sexu conflatum. » Deinceps more suo cavillatus, hæc addit: « Hunc in modum locutus apud eum Jupiter, bifariam homines secuit, ut qui vel auriculas condiendi animo absunderet, vel pilis una divideret. Atque is ut quemque secuerat, huic Apollinem jubebat, vultum cervicisque dimidiam, eam in partem qua sectus esset convertere, ut suæ hujus sectionis aspectu, modestior homo fieret. Tum cæteris eum quoque mederi jussit. »

⁵¹ Gen. II, 20-22.

(67) *Ὅτε ἐγένετο.* Plato in *Convivio*, pag. 328. Porro fabulæ hujus explicationem apud Plotinum leges, *Ennead. III*, lib. VI, a capite ad libri finem. Summa est. Venerem τὴν ψυχὴν esse docet: Porum, τῶν πάντων λόγον, Jovem βασιλικὸν Νοῦν. Pori ebrietatem λόγον ἀπὸ κρείττονος ἀρχῆς πεσόντα τὰ εἰς ἐλάττωνα Jovis hortum, quod hortus omnis ἀγλαΐσμα sit, καὶ πλοῦτου ἐγκαλλώπισμα, aliud esse nihil quam τὰ παρὰ τοῦ νοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν ψυχὴν ἐλθόντα ἀγλαΐσματα, hoc est, τὸς λόγους, τοὺς παρ' αὐτοῦ βύεντας. Amorem, ipsum animæ desiderium πρὸς τὸ κρείττον, ex Poro et Paupertate natum, quia μετέχει μὲν ἐνδεΐας, ἢ πληροῦσθα: θέλει, οὐκ

μητίς τε καὶ πρόνοια ἰδὼν ὡς περ ἀρτιγενῆ προῦδέ-
δλητο, ἰδὼν Μῆτιδος Πόρον ἀποκαλέσας· ἀντὶ δὲ τοῦ
φάναι, Ὅπηνιχα συνίστατο ὅδε ὁ κόσμος, Ὅτε
ἐγένετο ἢ Ἀφροδίτη, εἰπὼν, οὕτω τὸν κόσμον ἀλ-
ληγορήσας, τοῦ περὶ αὐτὸν κάλλους ἔνεκα. Λέγει
δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμασιν ὧδε: « Ὅτε ἐγένετο (67) ἢ
Ἀφροδίτη, εἰσιτῶντο οἱ θεοὶ, οἳ τε ἄλλοι καὶ ὁ τῆς
Μῆτιδος υἱὸς Πόρος. Ἐπειδὴ δὲ ἐδείπνησαν, προσαι-
τήσουσα, οἶα δὴ εὐωχίας οὔσης, ἀφίκετο ἡ Πενία, καὶ
ἦν περὶ τὰς θύρας. Ὁ οὖν Πόρος μεθυσθεὶς τοῦ
νέκταρος, οἶνος γὰρ οὐπω ἦν, εἰς τὸν τοῦ Διὸς κή-
πον εἰσελθὼν, βεβαρημένος εὐδεν. Ἡ οὖν Πενία,
ἐπιβουλεύουσα διὰ τὴν αὐτῆς ἀπορίαν παιδίον ποι-
σασθαι ἐκ τοῦ Πόρου, κατακλίνεται τε παρ' αὐτῷ,
καὶ ἐκύησε τὸν Ἔρωτα. » Τοιαῦτα μὲν δὴ τινα καὶ
B ἐν τούτοις ὁ Πλάτων ἐμπερῶς Μωϋσεὶ ὑπηνίξατο.
Moysis, subobscurè licet, expressit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Ὡς ἐκ τοῦ ἀνδρός φασιν εἰληφθαι τὴν γυναῖκα.

Πάλιν εἰρηκότος Μωϋσεως, « Τῷ δὲ Ἀδάμ οὐκ ἦν
βοηθὸς ὁμοῖος αὐτῷ. Καὶ ἐπέβαλεν ὁ θεὸς ἔκστασιν
ἐπ' αὐτόν, καὶ ἀφυπνωσε, καὶ ἔλαβε μίαν τῶν
 πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς.
Καὶ ὑκοδόμησε Κύριος ὁ θεὸς τὴν πλευρὰν, ἣν ἔλα-
βεν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, εἰς γυναῖκα: » μὴ συνελθὼν ὁ Πλά-
των ὁποῖα εἰρηται διανοίᾳ, δηλὸς μὲν ἔστιν οὐκ
ἀγνοήσας τὸν λόγον· Ἀριστοφάνει δ' αὐτόν, οἶα κω-
μωδῶν χλευάζειν εἰσθῆτι καὶ τὰ σεμνὰ τῶν πραγμά-
των, ἀνατίθῃσιν, ἐν *Συμποσίῳ* τάδε λέγοντα αὐτὸν
C εἰσάγων· « Δεῖ δὲ πρῶτον (68) ὑμᾶς μαθεῖν τὴν
ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τὰ παθήματα αὐτῆς. Ἡ γὰρ
πάλαι ἡμῶν φύσις οὐχ ἡ αὐτὴ ἦν ἦπερ νῦν, ἀλλὰ
ἄλλη (69). Πρῶτον μὲν γὰρ τρία ἦν τὰ γένη τῶν
ἀνθρώπων, οὐχ ὡς περ νῦν δύο, ἄρρεν καὶ θῆλυ,
ἀλλὰ τρίτον προσῆν, κοινὸν ἀμφοτέρων τούτων,
ὦν (70) νῦν ὄνομα λοιπὸν, αὐτὸ δὲ ἠφάνισται. Ἀν-
δρόγυνον γὰρ τότε μὲν ἦν, καὶ εἶδος, καὶ ὄνομα ἐξ
ἀμφοτέρων κοινὸν, τοῦ τε ἄρρενος καὶ τοῦ θῆλεος. »
Eἶθ' ἐξῆς διασύρας τὰ αὐτῷ συνῆθη, ἐπιφέρει λέγων·
« Ταῦτ' εἰπὼν ὁ παρ' αὐτῷ Ζεὺς, ἔτεμνε τοὺς ἀν-
θρώπους διχα, ὡς περ οἱ τὰ ὄτα (71) τέμνοντες καὶ
μέλλοντες ταριχεύειν, ἢ ὡς περ οἱ τὰ ὠτὰ ταῖς θριξίν.
Ὅντινα δὲ τεμοῖ, τὸν Ἀπόλλωνα ἐκέλευε τό τε
πρόσωπον μεταστρέφειν καὶ τὸ τοῦ αὐχένος ἡμισυ
πρὸς τὴν τομὴν (72), ἵνα θεώμενος τὴν αὐτοῦ τμησιν,
D κοσμιώτερος εἴη ὁ ἄνθρωπος· καὶ τὰ ἄλλα ἰᾶσθαι
ἐκέλευεν. »

ἄμοιρον δ' εὐπορίας ἐστίν, ἢ οὐ ἔχει τὸ ἐλλείπον ζητεῖ.
(68) *Δεῖ δὲ πρῶτον.* Plato in eodem *Convivio*,
pag. 322 Ficini.

(69) Plato, ἄλλοια.

(70) Plato, οὐ.

(71) *Ὅτα.* Plato, ὠτά, sed linea sequente, habetur
ὠτά. Sunt quibus ζῶα, vel νῶτα placeat. Ego nihil
mutandum putavi, non quod aures bifariam secari
dixerit, sed quod eadem facilitate partem utranque
Jupiter dividerit, qua geminae aures postmodum
condiendæ secarentur.

(72) *Τομὴν.* Ita Plato, et recte, τμητὴν enim in
al. editione perperam legebatur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

A

Περὶ τοῦ πρώτου τῶν ἀνθρώπων βίου.

Μωϋσῆως τὸν πρώτον τῶν γηγενῶν βίον ὑπογράφαντος ἐν παραδείσῳ Θεοῦ γεγενῆσθαι, Θεὸν τε αὐτῶν ἡγεῖσθαι ἐν ἀρχημάτων καὶ ἀκτῆμονι διαγωγῆ, ἀσπαρτά τε αὐτοῖς καὶ ἀνήροτα πάντα φύσθαι, γυμνοὺς τε εἶναι τῆς μετὰ ταῦτα περιβολῆς ἐπάκουσον τοῦ φιλοσόφου μονονουχί αὐτὰ δὴ ταῦτα Ἑλληνικῆ τῆ φωνῆ διερμηνεύοντος. Λέγει δ' οὖν «Θεὸς ἔνεμεν (73) αὐτοὺς, αὐτὸς ἐπιστατῶν, καθάπερ νῦν ἀνθρώποι, ζῶν ἄλλοτερον θεϊότερον, ἀλλὰ γένη φαυλότερα αὐτῶν νομεύουσι. Νέμεντος δ' ἐκείνου, πολιτείαί τε οὐκ ἦσαν, οὐδὲ κτήσεις γυναικῶν καὶ παιδῶν» (ἐκ γῆς γὰρ ἀνεβίωσκοντο πάντες, οὐδὲν μεμνημένοι τῶν πρόσθεν) ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα ἀπῆν πάντα, καρποὺς δὲ ἀφθόνους εἶχον ἀπὸ τε δρυῶν καὶ πολλῆς (74) ὕλης, οὐχ ὑπὸ γεωργίας φουμένους, ἀλλ' αὐτομάτης ἀναδουσίας τῆς γῆς. Γυμνοὶ δὲ καὶ ἀσπρωτοὶ (75), θυραυλοῦντες τὰ πολλὰ ἐνέμενον. Τὸ γὰρ τῶν ὥρων αὐτοῖς ἄλυτον ἐκέκρατο μαλακὰς δὲ εὐνάς εἶχον ἀναφρομένης ἐκ γῆς πᾶς ἀφθόου. — Τὸν δὲ βίον, ὃ Σώκρατες, ἀκούεις μὲν τὸν τῶν ἐπὶ Κρόνου· τόνδε δ', ὡς λόγος ἐπὶ Διὸς εἶναι, τὸν νῦν παρῶν αὐτὸς ἤσθησαι.»

stentium, mollium quoque tororum copiam haberent. — Vitam, mi Socrates, hominum olim sub Saturno degentium audisti : præsentem vero, qualem sub Jove fuisse ferunt, præsens ipse ac per tete sentis. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ὅτι καὶ τοῖς ἀλόγοις ζωὴς ἀμιλλοῦν.

Πάλιν Μωϋσῆως ἀναγράφαντος, ὅτι ἦν ὁ ὄφις φρονιμότερος πάντων τῶν θηρίων, οἷα τε εἶπεν ὁ ὄφις τῆ γυναικί, καὶ ἡ γυνὴ τῷ ὄφει, καὶ τὰς ὀμιλίαις τοῦ ὄφους ἐκθεμένου ὁ Πλάτων οἷα γράφει ἐπάκουσον. «Εἰ μὲν τοίνυν (76) οἱ τρόφιμοι τοῦ Κρόνου, παρούσης αὐτοῖς οὕτω πολλῆς σχολῆς καὶ δυνάμεως, πρὸς τὸ μὴ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ θηρίοις διὰ λόγων δύνασθαι ξυργίνεσθαι, κατεχρῶντο τοῦτοις σύμπασι ἐπὶ φιλοσοφίαν, μετὰ τε θηρίων καὶ μετ' ἀλλήλων ὀμιλοῦντες, καὶ πυνθανόμενοι παρὰ πάσης φύσεως, εἰ τινὰ τις ἰδίαν δύναμιν ἔχουσα ἤσθητό τι διάφορον τῶν ἄλλων εἰς ξυναγυρμὸν φρονήσεως· εὐκριτον, ὅτι τῶν νῦν οἱ τότε μυρίως (77) πρὸς εὐδαιμονίαν διέφερον. Εἰ δ' ἐμπιπλάμενοι σίτων ἄδην καὶ πότων διέλεγοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ τὰ θηρία μύθους, οἷα δὲ καὶ τανῦν περὶ αὐτῶν λέγονται· καὶ τοῦθ', οὕτως γε κατ' (78) ἐμὴν δόξαν ἀποφῆνασθαι, καὶ μάλα εὐκριτον. Ὅμως δ' οὖν ταῦτα μὲν ἀφώμεν, ἕως ἂν ἡμῶν μηνυτῆς τις ἱκανὸς φανῆ, ποτέρως οἱ τότε τὰς ἐπιθυμίας εἶχον περὶ τε ἐπιστημῶν καὶ τῆς τῶν λόγων ἡρείας.»

liquidoque statuatur. Verum ista quidem missa faciamus, dum nobis idonei cujusdam indicis copia facta sit, ex quo resciamus, num illius ævi homines, aliqua doctrinæ ac bene scienterque dicendi cupiditate ducerentur. »

73 Gen. iii, 1.

(75) Θεὸς ἔνεμεν. Plato in *Politico*, pag. 175 Ficini.

(74) Plato add. ἄλλης.

(75) Ἀσπρωτοὶ. Ita etiam Plato. Ficinus tamen veritil, *expediti*.

586 CAPUT XIII.

De prima hominum vita.

Primam hominum vitam in Dei paradiso Moyses ductam esse scribit, ubi eorum curam sine ullo divitiarum opumque commercio Deus ipse gereret, omniaque ipsis absque ulla vel semente, vel agrorum cultura nascerentur, cum interim eo, qui deinde secutus est, amictu nudi essent. Quæ omnia philosophum audi, Græce totidem pene verbis explicantem. « Illos, inquit, pascebat Deus, tum eos per sese regens, quo modo nunc homines, divinioris animantis naturam sortiti, alia quædam inferioris ac deterioris conditionis animalia pascere consueverunt. Quo dum ipse munere fungeretur, nullæ dum republicæ erant, nec ducebantur uxores, nec liberi suscipiebantur (omnes quippe tum ex terra, superiorum omnium oblit, reviviscabant); verum ista cum abessent omnia, fructuum affatim ex quercubus, aliisque passim arboribus suppetebat, utique, quos sine ullo cultu, ipsa sponte terra profunderet. Nudi præterea, nullisque ut plurimum stragulis sub dio passim degebant; quippe qui et tempestatum clementiori temperatione uterentur, et in tanta vi herbarum ex terræ visceribus existi-

CAPUT XIV.

Eisdem cum brutis etiam animantium versatos esse.

Scriptis etiam Moyses, « quod serpens erat calidior cunctis animantibus »; » necnon quibus verbis et serpens cum muliere, et mulier cum serpente locuta fuerit, ipsamque adeo serpentis agendi rationem exposuit. Jam audi quid in simili genere Plato scripserit. « Si alumni Saturni, inquit, summo in otio summaque non cum hominibus modo, sed etiam cum bestiis familiari sermone agendi potestate, iis omnibus ad philosophiæ studium utebantur : 587 tam inter sese mutuo, quam cum bestiis ipsis versando, et ab unaquaque natura sciscitando, nunquid diversum ab aliis vi quadam singulari propriaque sentiret, ut hoc pacto suam quamdam a quibusque prudentiæ stipem acciperent : liquet omnino, ætatis illius homines infinitis ad beate vivendum præsidii nostros superasse. Sin autem abdomini, helleuando ac perpotando servientes, fabulas tantum ejusmodi, quas de ipsis vulgo circumferunt, in mutua illa cum inter sese, tum etiam cum bestiis consuetudine tractabant; de hoc quoque, meo quidem judicio, facile admodum

(76) *El mèn toίνυν.* Idem Plato, *ibid.* pag. 176.(77) Plato, *μυρίω.*(78) *Ὅπως γε κατ'.* Melius, ut videtur, quam apud Platonem, ὥστε κατὰ.

CAPUT XV.

Quemadmodum ambo diluvii meminerint.

Moyses cum in legum hominibus serendarum cogitatione versaretur, rerum sibi antiquarum commemorationem, ipso statim exordio necessariam putavit. Primum itaque diluvii, atque hominum qui ab eo exstiterunt, vitæ meminit; tum antiquiorum etiam Hebræorum, seu quos præcipuo Deus amore dilexerat, seu quos improbitas notos insignesque fecerat, mores exposuit, ratus conjunctum in primis cum iis, quas præ manibus habebat legibus, hoc historiæ genus futurum. Plato similiter, cum animum ad scribendas leges appellit, eandem ac Moyses viam ipse ac rationem æmulatur. Audi ergo quemadmodum ipso *Legum* suarum principio loquatur. « An igitur, inquit, priscas illas narrationes veras arbitraris? — Quas tandem? — Crebros olim hominum interitus, diluviis, morbis, ac cæteris id genus exstitisse, ex quibus pauci admodum homines evaserint. — Totum id quidem nemini perquam verisimile non videatur. — Age vero, unum illum ex pluribus, quem diluvium importavit, consideremus. — Quid porro a nobis in eo cogitari vis? — Qui tum vastitatem illam effugere potuerint, montanos duntaxat pastores aliquid fuisse, qui summis in cacuminibus, tanquam exigua quædam generis humani semina, relictis servatique constituerint. — Perspicuum id quidem. — Istos porro, tales cum essent, cum ab cæteris artibus imparatos fuisse necesse est, tum ab iis etiam fraudibus et calumniis alienos, quibus sese **588** passim in urbibus, avaritiæ, contentioni, ac reliquorum id genus maleficiorum æstu abrepti, alios alii evertere moliantur. — Et hoc plane consentaneum. — Ponamus igitur campestris simul ac maritimas urbes eo tempore funditis periisse. — Ponamus. — Proinde, quidquid etiam instrumentorum fuerat, quidquid artis ullius proprium, seu civilis, seu alterius cujuscunque peritiæ, id totum eadem ruina simul ac semel haustum ac sepultum fuisse dicendum est. » Deinde aliquot interjectis: « Maneat igitur, inquit, ita sese per ejusmodi cladem res hominum habuisse; vastam quippe horribilemque solitudinem, vimque fecundissimarum terrarum immensam exstitisse. » Hæc ille similique præfatus, hominum eorum deinceps, qui post diluvium vivere, mores persequitur. Inde, Moyses exemplo, qui rerum a diluvio gestarum historiæ sanctorum olim Hebræorum instituta subjungit; post eorum qui proxime diluvium æcuti sunt vitam, res Græcorum, ut Hebræorum Moyses, ad antiquissimam retro memoriam revocare conatur. Quin etiam Trojanorum, primæque Lacedæmoniorum reipublicæ, ac Persarum mentionem facit, eorumque simul, qui apud eos seu bene, seu male vixissent. Atque hac perfunctus historia tum demum suas ipse leges scribere auspicatur, in eo quoque Moysen æmulatus.

(79) Ἄρ' οὖν. Plato, lib. III *Leg.*, pag. 585 Ficini.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ὅπως περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ μέμνηται.

Μωϋσῆς, νομοθεσίαν ἀνθρώποις καταβληγμένος, ἐνόμισεν αὐτῷ δεῖν ἀρχαιολογίας ἐν τοῖς προοιμίοις. Μνημονεύει δὲ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν βίου τῶν ἀνθρώπων· ἔπειτα παλαιῶν ἀνδρῶν τῶν παρ' Ἑβραίοις θεοφιλῶν, καὶ τῶν δὲ ἄλλως ἐν πλημμελείαις ἐξητασμένων τὴν πολιτείαν ὑψηγείται, κατὰ τὸν οἷον ἐνομοθέτετε τὴν περὶ τούτων ἡγησάμενος ἱστορίαν ἔσσεισθαι. Καὶ ὁ Πλάτων δὲ ὡσαύτως, παρελθὼν ἐπὶ τὴν τῶν *Νόμων* γραφὴν, τὸν αὐτὸν τῷ Μωϋσῆϊ ζηλοῖ τρέπον. Ἐν προοιμίῳ γοῦν τῶν *Νόμων* ἐπάκουσον ἃ φησιν· « Ἄρ' οὖν (79) οἱ παλαιοὶ λόγοι ὑμῖν ἀληθείαν τινα ἔχειν δοκοῦσι; — Ποῖοι δὲ; — Τὸ πολλὰς ἀνθρώπων φθορὰς γεγονέναι κατακλυσμοῖς τε καὶ νόσοις καὶ ἄλλοις πολλοῖς, ἐν οἷς βραχὺ τι τῶν ἀνθρώπων λείπεσθαι γένος. — Πάνυ μὲν οὖν πιθανὸν τὸ τοιοῦτον πᾶν παντί. — Φέρε δὲ, νοήσωμεν μίαν τῶν πολλῶν ταύτην, τὴν τῷ κατακλυσμῷ (80) γενομένην. — Τὴ ποῖον δὲ περὶ αὐτῆς διανοηθέντες; — Ὡς οἱ τότε περιφυγόντες τὴν φθορὰν σχεδὸν ὄρειοι τινες ἂν εἴεν νομεῖς, ἐν κορυφαῖς που σμικρὰ ζώοντα τοῦ τῶν ἀνθρώπων διατεσσασμένα γένους. — Δῆλον. — Καὶ δὲ τοὺς τοιοῦτους γε ἀνάγκη που τῶν ἄλλων ἀπέπρους εἶναι τεχνῶν, καὶ τῶν ἐν τοῖς ἀστεσι πρὸς ἀλλήλους μηχανῶν, εἰς τε πλεονεξίας, καὶ φιλονεικίας, καὶ ὅποσα ἄλλα κακοῦργήματα πρὸς ἀλλήλους ἐπινοοῦσιν. — Εἰκὸς γοῦν. — Θῶμεν δὲ τὰς ἐν τοῖς πεδίοις πόλεις, καὶ πρὸς θαλάττῃ κατοικοῦσας, ἀρδῆν ἐν τῷ τότε χρόνῳ διαφθεῖρεσθαι. — Θῶμεν. — Οὐκοῦν ὄργανά τε πάντα ἀπόλλυσθαι, καὶ εἰ τι τέχνης ἦν ἐχόμενον σπουδαίως (81) εὐρημένον, ἢ πολιτικῆς, ἢ καὶ σοφίας τινὸς ἐτέρας, πάντα ἔρρειν. — Ταῦτα ἐν τῷ τότε χρόνῳ φήσωμεν. » Καὶ μετ' ἑτέρα φησιν· « Οὐκοῦν οὕτω δὲ λέγωμεν ἔχειν τότε, ὅτε ἐγένετο ἡ φθορὰ, τὰ περὶ τοὺς ἀνθρώπους πράγματα, μυρία μὲν τινα φοβεράν ἐρημίαν, ἣς δὲ ἀφθόνοῦ πληθὸς πάμπλου. » Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἕτερα εἰπὼν, ἐπεξέρχεται βίους τῶν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἀνθρώπων. Εἶθ' ὡσπερ Μωϋσῆς τὴν τῶν πάλαι θεοφιλῶν Ἑβραίων πολιτείαν ἐπισυνάπτει τῇ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ὑψηγῆσει, καὶ ὁ Πλάτων ὁμοίως, μετὰ τοὺς βίους τῶν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τὰ Ἑλληνικὰ πειρᾶται ἀρχαιολογεῖν, ὡς ἐκεῖνος τὰ Ἑβραίων. Τῶν τε ἐπὶ Τροίας μνημονεύει, καὶ τῆς πρώτης ἐν Λακεδαίμονι πολιτείας, Περσῶν τε καὶ τῶν παρὰ τούτοις, εἴτ' ὀρθῶς, εἴτε καὶ μὴ βεβιωκότων. Εἶτα μετὰ τὴν τούτων ἱστορίαν, ἀπάρχεται τῆς τῶν *Νόμων* ἐκθέσεως, κἀν τούτῳ Μωϋσεὶ κατακολουθήσας.

(80) Plato add. ποτέ.

(81) Plato, σπουδαίως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄

A

CAPUT XVI.

Ἔστι τὰ τῆς διδασκαλίας, ὀρθῶς ἡμῖν ἀπὸ τῶν θείων ἀρχόμενα, καταλήγει εἰς τὰ ἀνθρώπινα. Ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν Νόμων Πλάτωνος.

Μωυσέως τὴν πᾶσαν αὐτοῦ νομοθεσίαν, τὴν τε κατ' αὐτὸν πολιτείαν, εὐσεβείας τοῦ τῶν ὄλων θεοῦ ἀναρτήσαντος, ἀπὸ τε τοῦ πάντων δημιουργοῦ τὴν καταρχὴν τῆς νομοθεσίας πεποιημένου· ἔπειτα τῶν θείων ἀγαθῶν ἐξέρχεται τὰ ἀνθρώπινα διδάξαντος, τὰ τε θεῖα ἐπὶ τὸν πάντων ἡγεμόνα Νοῦν, αὐτὸν δὴ τὸν τῶν ὄλων θεὸν ἀναθέντος· θεῖα ὅπως καὶ ὁ Φιλόσοφος, τοῖς αὐτοῖς βαλίων ἔχουσιν, ἐπιμέμφεται μὲν τοῖς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων νομοθέταις, τὸν δ' ἀρέσκοντα τῷ Μωυσεῖ νόμον ἐκιδάσκει, λέγων οὕτως· « Πῆ δὴ οὖν (82) σε ἔτ' ἂν ἐβουλόμην διελόμενον λέγειν, αὐτός τ' ἀκούσιν, βούλει σοι φράξω; — Πάνυ μὲν οὖν. — Ὡ ξένη, ἐχρῆν εἰπεῖν· οἱ Κρητῶν νόμοι οὐκ εἰσι μάτην διαφερόντως ἐν πᾶσιν εὐδόκιμοι τοῖς Ἕλλησιν· ἔχουσι γὰρ ὀρθῶς, τοὺς αὐτοῖς χρωμένους εὐδαιμόνας ἀποτελοῦντες. Ἄπαντα γὰρ τάγαθὰ πορίζουσι. Διττὰ δ' ἀγαθὰ ἔστι, τὰ μὲν ἀνθρώπινα, τὰ δὲ θεῖα. Ἥσθηται δὲ ἐκ τῶν θείων θάτερα· καὶ ἐὰν μὲν δέχεται· τὰ μείζονα πόλις, κτᾶται καὶ τὰ ἐλάττονα· εἰ δὲ μὴ, στέρεται ἀμφοῖν. Ἔστι δὲ τὰ μὲν ἐλάττονα, ὧν ἡγεῖται ὑγίεια, κάλλος δὲ δεύτερον, τὸ δὲ τρίτον, ἰσχύς, εἰς τε δρόμον, καὶ εἰς τὰς ἄλλας πάσας κινήσεις τῷ σώματι· τέταρτον δὲ δὴ πλοῦτος, οὐ τυφλός, ἀλλ' ὀφθαλμοῦ βλέπων, ἄνπερ ἄμ' ἔπηται φρονήσει. Ὁ δὴ πρώτων αὐτῶν (83) δεύτερον ἡγεμονῶν ἔστιν ἀγαθῶν (84) ἢ φρόνησις (85)· δεύτερον δὲ μετὰ νοῦν σύμφρων ψυχῆς ἔξις· ἐκ δὲ τούτων μετὰ ἀνδρείας κραθέντων, τρίτον ἂν εἴη δικαιοσύνη· τέταρτον δὲ ἀνδρεία. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκείνων ἐμπροσθεν τέτακται φύσει. Καὶ δὴ καὶ τῷ νομοθέτῃ τακτέον οὕτω· μετὰ δὲ ταῦτα τὰς ἄλλας προστάξεις τοῖς πολιταῖς εἰς ταῦτα βλεπούσας αὐτοῖς εἶναι διακελευστέον. Τούτων δὲ τὰ μὲν ἀνθρώπινα εἰς τὰ θεῖα, τὰ δὲ θεῖα εἰς τὸν ἡγεμόνα νοῦν σύμπαντα βλέπει (86), περὶ τε γάμους ἀλλήλοισι ἐπικοινωνουμένους. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐν ταῖς τῶν παιδῶν γεννήσεσι καὶ τροφαῖς, ὅσοι τε ἀρσενες καὶ ὅσοι θῆλειαι, νέων τε ὄντων καὶ ἐπὶ τὸ πρεσβύτερον ἰόντων, μέχρι γήρως τιμῶντα ὀρθῶς ἐπιμελεῖσθαι δεῖ, καὶ ἀτιμάζοντα ἐν ἀπάσαις ταῖς τούτων ὀμιλίαις (87)· τὰς τε λύπας αὐτῶν καὶ τὰς ἡδονάς, καὶ τὰς ἐπιθυμίας, ξυμπάντων τε ἐρώτων τὰς σπουδὰς ἐπεσκευασμένον καὶ παραπεφυλαχότα, φέγειν τε ὀρθῶς, καὶ ἐπαινεῖν δι' αὐτῶν τῶν νόμων. » Καὶ μετὰ βραχέα φησὶ· « Κατιδὼν δὲ ὁ θεὸς τοὺς νόμους, πᾶσι τούτοις φύλακας ἐπιστήσει, τοὺς μὲν διὰ φρονήσεως, τοὺς δὲ δι' ἀληθοῦς δόξης (88) ἰόντας· ὅπως

Quam præclare doctrinæ nostræ rationes a rebus divinis auspiciati, in humanas desinamus. Ex primo Legum Platonis.

Rationem legum ac republicæ suæ universam ex summi, Numinis religione suspensam Moyses esse cum vellet, illam ab eodem rerum omnium molitore auspiciatus est : deinde quidquid humanorum bonorum est, id omne a divinis proficisci docuit, ipsaque divina ad mentem illam cunctorum moderatricem, hoc est, ad eundem illum universi Deum revocavit. Hujus vestigiis insistsens philosophus, vide quemadmodum, reprehensis Cretensium et Lacedæmoniorum legislatoribus, 589 sancitam illam ab Moyse legem edoceat. « Vin' tu, inquit, dicam ingenue, qua te via et ordine totum hoc disputationis genus instituentem libenter audissem? — Maxime id quidem velim. — Ejusmodi ergo, mi hospes, tua esse oratio debuit. Non immerito Cretensium leges a Græcis omnibus summa cum laude celebrantur. Nam hoc ipso recte omnino conditæ sunt, quod iis qui vivunt beatos efficiant, dum bonis eos omnibus cumulant. Quippe cum duo bonorum genera sint, humanorum unum, alterum divīnorum, tum vere ex divinis humana pendent. Quare quæ respublica majora susceperit, eadem minora quoque possidebit : sin autem, utrisque careat necesse est. Et minora quidem vocantur illa quorum princeps est sanitas; secundum pulchritudo; tertium vires corporis ad cursum aliosque motus obeundos; quartum divitiæ, quæ tum demum cæcæ non erunt, sed acutissimo visu præditæ, si modo prudentiæ manum sequentur. Quæ quidem prudentia, divinatorum etiam bonorum dux quædam est; quam veluti mentem proxime sequitur constans animi temperantia : ex iis duabus cum fortitudine conjunctis existit justitia; quas denique omnes fortitudo excipit. Hæc omnia humanis illis naturæ dignitate præstant. Quocirca is etiam ordo legislatori servandus erit. Deinde vero cives aliis instituitis, quæ tamen priora semper illa spectent, informabit; ita quidem ut res humanæ ad divinas, ad mentem principem divinæ omnes referantur. Deinde, mutuis nuptiis inter sese contractis, procreationem educationemque liberorum studiose curabit, et seu mares illi fuerint, seu feminæ, quidquid ab iis vel adolescentibus, vel jam ætate maturioribus, ad ipsam usque senectutem, in mutua consuetudine recte secusve fiat, alterum honore afficiet, alterum ignominia : simul etiam quid iis aut dolori sit, aut voluptati, quibus vel cupidita-

(82) Πῆ δὴ οὖν. Plato, lib. 1 *Leg.*, pag. 567.

(83) Αὐτῶν. Ita recte Plato vocem utramque distinguit; male conjungebat prior editio.

(84) Ἀγαθῶν. Plato, ἀγαθόν.

(85) Φρόνησις. Glossema videri possit. Plato tamen ejusmodi voces, minus sæpe necessarias, inculcare solet.

(86) Βλέπει. Plato, βλέπειν, quod magis probō. Quæ sequuntur trajectory nonnihil videntur. Itaque legere malim βλέπειν. Μετὰ δὲ ταῦτα, περὶ τοὺς γάμους ἀλλ. ἐπικ. ἐν ταῖς τῶν παιδ., etc.

(87) Ὀμιλίαις. Ita hoc membrum a sequentibus

distinguendum : secus non levis est sententiæ futura perturbatio, ut ex Ficini versione constare potest. Nam quæ sequuntur, ita reddit : *Contra vero dolores, voluptates et cupiditates, in omni conversatione vituperet*, etc. Atqui volebat Plato dolorem omnem aut omnem animi commotionem reprehendi, sed potius quod in quaque rectum laudari, vituperari contra quod vitiosum, ut ex disputationis contextu manifeste patet.

(88) Ἀληθοῦς δόξης. Ficinus, vera opinione. Sed quæ tandem vera hæc opinio? Et si qua est, quid eam inter prudentiamque discriminis? Δόξα hic,

tibus, vel amoribus indulgeant solerter explorans atque observans, suis, ut par est, legibus prava omnia reprehendet, laudabitque contraria. » Hæc Plato, qui paucis interjectis, rursus ita prosequitur. « His legislator studiose provisus, eos omnium custodes ac præfectos deliget, quos partim prudentiæ, partim veræ laudis viam instituisse cognoverit : ut ea mens universa jam apta ex sese atque connexa ejusmodi efficiat, quæ temperantiæ potius atque justitiæ, quam divitiarum aut ambitionis ductum sequantur. 590 En, hospites suavissimi, quemadmodum vos et jam ante voluissem, et nunc etiam omnino velim exponere, ut in iis, quas vocant, Jovis et Pythii Apollinis legibus, quas Minos et Lycurgus condiderunt, hæc omnia locum habeant : simul, ut is modo qui vel arte, vel usu quodam legum peritiam adeptus fuerit, hunc in ipsis quem postulamus ordinem facile deprehendat, quem nos tamen agnoscere nulla ratione possimus. » Hactenus ille. Nec absimile quidem est quod apud nos scriptum habetur, « Querite primum regnum Dei, Quin et ipse quoque Moyses tanto ante ab ea doctrina quæ Deum ipsum prædicaret exorsus, ubi suæ deinceps reipublicæ formam, et quidquid vel rationes et instituta pertinebat, ad illud principium apte consentaneeque digessit, tum omnium custodes præfectosque creat, viros et ipsi Deo consecratos, et quemadmodum Scriptura testatur, ut æquitate præstantes, sic ab omni arrogantiâ prorsus laudis viam instituisse cognoverat.

CAPUT XVII.

Quam præclarum sit pueros a prima statim ætate piis religiosisque moribus assuefacere.

« Equidem, inquit Plato, sic statuo, quacunque re præstare quis olim et excellere voluerit, in hanc ipsi jam inde a pueris incumbendum esse, atque in iis quæ cum illa conjuncta sunt, tum lusitando, tum serio studioseque versandum. Quippe qui vel bonus agricola, vel peritus architectus esse volet, hunc in puerilibus quibusdam ædiculis, illum in colendo agro ludere oportebit, quos proinde qui educandos susceperit, eum sua cuique licet exigua quædam instrumenta, quæ vera illa imitentur, comparare necesse erit. Præterea, quidquid eum in finem ante scire opus est, prius omnino perdiscendum : ut fabro mensuræ amussisque rationes tenendæ, militi nunc ludo equitandum, nunc id genus aliud quid acuitandum : prorsus, ut ipso quoque lusus genere, voluptates eo cupiditatesque puerorum flectere conemur, quo tandem eos tanquam ad finem aspirare

⁵³ Matth. vi, 33.

opinor, gloria est, multa enim Plato de laude honestis actionibus tribuenda disputaverat, adeoque proxime ante κατιδών, in eo præcipue versatus erat.

(89) Plato add. τινά.

(90) *Τάξις ελληγότα*. Ficini, et quonam ordine posita pateant illi, etc. Vereor, ut Platonis ex mente. Hæc enim ex superioribus intelligenda sunt, ubi de ordine, quo statui leges oporteret, disputatum erat : quem ipse ordinem in Cretensium et Lacedæmoniorum legibus aperiri vellet, qui peritis notus ac perspectus haberetur, aliis tamen perobscurus esset.

πάντα ταῦτα συνδῆσας ὁ νοῦς, ἐπόμενα σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη ἀποφῆνη, ἀλλὰ μὴ πλοῦτῳ μὴδὲ φιλοτιμίᾳ. Οὕτως, ὡ ξένοι, ἔγωγε ἤθελον ἂν ὑμᾶς, καὶ ἐτι νῦν βούλομαι διεξέλθειν, πῶς ἐν τοῖς τοῦ Διὸς λεγομένοις νόμοις, τοῖς τε τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, οὗς Μίνως τε καὶ Λυκούργος ἐθέτην, ἔνεστί τε πάντα ταῦτα, καὶ ὅπη (89) τάξις ελληγότα (90) διάδηλά ἐστι τῷ περὶ νόμων ἐμπείρῳ, τέχνην τε καὶ τισιν ἔθεσι· τοῖς δὲ ἄλλοις ἡμῖν (91) οὐδαμῶς ἐστι καταφανῆ. » Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ εἴρηται· « Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν, καὶ δικαιοσύνην (92), καὶ πάντα ταῦτα προστεθήσεται ὑμῖν. » Ἀλλὰ καὶ Μωϋσῆς πολὺ πρότερον, ἀπὸ τῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας τὴν ἀρχὴν πεποιημένος, ἐξῆς τε ἐφαρμόσας τὴν κατ' αὐτὸν πολιτείαν, καὶ τὰ περὶ συμβολαίων καὶ τὰ περὶ τοῦ κοινοῦ βίου νόμιμα, τοῖς πᾶσιν ἀρχοντας καὶ φύλακας καθίστησι τοὺς τῷ Θεῷ ἱερωμένους, ὡς καὶ τὰ λόγια διδάσκει, ἀνδρας δικαίους, μισοῦντας ὑπερφανείας, τοὺς μὲν διὰ φρονήσεως, τοὺς δὲ δι' ἀληθοῦς δόξης ἰόντας.

et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis.⁵⁴ » ad contractus mutuos, vel ad communis viæ rationes apte consentaneeque digessit, tum omnium custodes præfectosque creat, viros et ipsi Deo consecratos, et quemadmodum Scriptura testatur, ut æquitate præstantes, sic ab omni arrogantiâ prorsus alienos, quosque partim prudentiæ, partim veræ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄.

Ὅτι καλὸν ἐξ ἐτι νέας ἡλικίας τοὺς παῖδας τοῖς τῆς θεοσεβείας ἔθουσιν ἐγγυμνάζειν.

« Λέγω οὖν (93) καὶ φημι τὸν ὀτιοῦν ἀγαθὸν ἄνδρα μέλλοντα ἔσεσθαι, τοῦτ' αὐτὸ ἐκ παιδῶν εὐθύς μελετᾶν, παίζοντά τε καὶ σπουδάζοντα ἐν τοῖς τοῦ πράγματος ἐκάστου προσήκουσιν. Οἶον τὸν μέλλοντα ἀγαθὸν ἔσεσθαι γεωργόν, ἢ τινα οἰκοδόμον· τὸν μὲν οἰκοδομοῦντά τι τῶν παιδικῶν οἰκοδομημάτων παίζειν χρή· τὸν δ' αὖ γεωργοῦντα· καὶ ὄργανα ἑκατέρῳ σμικρὰ τῶν ἀληθινῶν μμηματα παρασκευάζειν τὸν τρέφοντα αὐτῶν ἐκάτερον. Καὶ δὴ καὶ τῶν μαθημάτων ὅσα ἀναγκαῖα προμεμαθηκέναι, προμνηθάνειν· οἶον τέκτονα μετρεῖν, ἢ σταθμᾶσθαι, καὶ πολεμικὸν ἱππεύειν παίζοντα, ἢ τι τῶν τοιούτων ἄλλο ποιούντα (94)· καὶ πειρᾶσθαι διὰ τῶν παιδιῶν ἐκεῖσε τρέπειν τὰς ἡδονὰς καὶ ἐπιθυμίας τῶν παιδῶν, οἱ ἀφικομένους αὐτοὺς δεῖ τέλος ἔχειν. Κεφάλαιον δὲ παιδείας λέγομεν τὴν ὀρθὴν τροφήν, ἢ τοῦ παίζοντος τὴν ψυχὴν εἰς ἔρωτα ὅτι μάλιστα ἄξει τούτου, ὃ δεῖ-

(91) *Ἄλλοις ἡμῖν*. Prorsus, ut nos vernacule, à nous autres. Quem etiam idiotismum apud Demosthenem non semel leges, ut in *Mediana*, τῶν ἰσῶν οὐ μετεῖχε τοῖς ἄλλοις ἡμῖν. Id. Plato in *Theaeteto*, ἡμῖν δὲ τοῖς ἄλλοις, περὶ τῆς σῆς κρίσεως, πότερον οὐκ ἐστὶ κριταῖς γενέσθαι;

(92) *τὴν βασιλείαν, καὶ δικαιοσύνην*. Addidisset βασιλ. τοῦ Θεοῦ, καὶ δικ. αὐτοῦ, ut est in Evangelio.

(93) *Λέγω οὖν*. Plato, lib. 1 *Leg.*, pag. 572 Ficini.

(94) Plato, ποιεῖς.

σει γενόμενον ἄνδρα αὐτὸν τέλειον εἶναι τῆς τοῦ πρά-
γματος ἀρετῆς. » Καὶ τοῦτο προλαβὼν Μωϋσῆς, ἐνομο-
θέτησεν εἰρηκῶς · « Καὶ ἔσται τὰ ῥήματα ταῦτα ὅσα
ἐγὼ ἐντέλλομαι σοι σήμερον, ἐν τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν
τῇ ψυχῇ σου, καὶ προειβάσεις αὐτὰ τοῖς υἱοῖς σου. »
"Ὁ δὴ καὶ πράττειν σὺνήθεσ παισὶν Ἑβραίων, ἐξ ἀπα-
λῆς ἡλικίας τοὺς νέους ἅπαντας τοῖς τῆς θεοσεβείας
παιδεύμασιν ἀνατρέφουσι. Τοῦτο δὲ καὶ εἰς δεῦρο,
κατὰ τι πᾶτριον ἔθος, παρὰ τῶ Ἰουδαίων ἔθνει σπου-
δάζεται.
mandi, et jam olim Hebræi tenuerunt, et hucusque
summa diligentia studioque conservat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

"Ὅτι παιδεῖαι χρὴ μόνην ἡγεῖσθαι τὴν εἰς ἀρ-
τήν προάγουσαν· οὐχὶ δὲ τὴν εἰς χρηματισμὸν
ἢ τινα βιοποριστικὴν ἐπιτήδευσιν.

« Μὴ τοίνυν (95) μὴδὲ δ λέγομεν εἶναι παιδεῖαι, ἀρ-
ριστον γένηται. Νῦν γὰρ ὀνειδίζοντες ἐπαινοῦντές τε
ἐκάστων τὰς τροφάς, λέγομεν, ὡς τὸν μὲν πεπαιδευ-
μένον ἡμῶν (96) ὄντα τινὰ, τὸν δὲ ἀπαιδευτον, ἐνότιε
εἰς (97) τε τὰς καπηλείας, καὶ ναυκληρίας, καὶ ἄλλων
τικῶν τοιοῦτων μάλιστα (98) πεπαιδευμένων σφόδρα
ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ ταῦτα ἡγουμένων, ὡς ἔοικεν, εἶναι
παιδεῖαι (99) ὁ νῦν λόγος ἀν εἴη · τὴν δὲ πρὸς ἀρετὴν
ἐκ παίδων παιδεῖαι, ποιούσαν ἐπιθυμητὴν τε καὶ
ἄραστὴν τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλειον, ἀρχειν τε καὶ
ἀρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης. Ταύτην τὴν τροφήν
ἀφοριστάμενος ὁ λόγος οὗτος, ὡς ἔμοι φαίνεται (1),
νῦν βούλοισ' ἂν μόνην παιδεῖαι προσαγορεύειν · τὴν
δὲ εἰς χρήματα τείνουσαν, ἢ τινα πρὸς ἰσχὺν, ἢ καὶ
πρὸς ἄλλην τινὰ σοφίαν ἄνευ νοῦ καὶ δίκης, βάνασόν
τε εἶναι καὶ ἀνελεύθερον, καὶ οὐκ ἀξίαν τοπαράπαι
παιδεῖαι καλεῖσθαι. Ἡμεῖς δὲ μὴδὲν ὀνόματι διαφε-
ρώμεθα αὐτοῖς, ἀλλ' ὁ νῦν δὴ λόγος ἡμῖν ὁμολογηθεὶς
μενέτω · ὡς οἱ γε ὀρθῶς πεπαιδευμένοι σχεδὸν ἀγα-
θοὶ γίνονται. Καὶ δεῖ δὴ τὴν παιδεῖαι μῆδαμὸν ἀτιμά-
ζειν, ὡς πρῶτον τῶν καλλίστων τοῖς ἀρίστοις ἀνδράσι
παραγιγνόμενον · καὶ εἴ ποτε ἐξέργεταί, δυνατὸν δὲ
ἔστι κατὰ δύναμιν (2) ἐπανορθοῦσθαι, τουτο ἀεὶ δρα-
στέον διὰ βίου παντὶ κατὰ δύναμιν. » Καὶ ἐν τῶ δευ-
τέρῳ δὲ τῶν Νόμων ἐπιλέγει · « Παιδεῖαι (3) δὴ λέγω
τὴν παραγινομένην πρῶτον παισὶν ἀρετὴν. Ἡδονὴ
δὲ, καὶ φιλία, καὶ λύπη, καὶ μῖσος ἐὰν ὀρθῶς ἐν ψυ-
χαῖς ἐγγίγνωνται, μήπω δυναμένων λόγον λαμβά-
νειν (4) · λαβόντων δὲ τὸν λόγον, συμφωνήσωσι τῶ
λόγῳ (5) ὀρθῶς εἰθίσθαι ὑπὸ τῶν προσηκόντων ἔθων,
αὐτῆ (6) ἔσθ' ἢ συμφωνία σύμπασα μὲν ἀρετῆ, τὸ δὲ
περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας τεθραμμένον (7) αὐτῆς ὀρ-

cupiamus. Caput enim disciplinæ omnis rectam
educationem esse defendimus, quæ vel ludentis
animum in ejus rei amorem facillime perducet, in
qua virum olim summa cum facultate ac laude ver-
sari oportebit. » 591 Ita Platō. Quod ipsum jam
ante Moyses occupaverat, cum ita conceptis verbis
statuerit : « Eruntque verba hæc, quæ ego præci-
pio tibi hodie, in corde tuo, et in anima tua, et
narrabis ea filiis tuis ». » Quem sane morem junio-
res omnes pietatis ac religionis præceptis infor-
tanquam patrium aliquod institutum Judæa natio

B CAPUT XVIII.

Eam solum doctrinæ loco statuendam, quæ viam ad
virtutem nuniat; non autem eam, quæ vel augen-
dæ pecuniæ, vel parando victui quoquo modo ser-
viat.

« Cavendum id porro nobis, inquit ibidem Plato,
ne disciplinæ nomen infinitum quid manere potia-
mur. Nunc enim, dum cujusque aut vituperamus
educationem, aut laudamus, ita loqui solemus, ut
alium disciplinæ excultum, ejusdem expertem alium
esse dicamus, tametsi ex eorum interdum numero
sit, qui vel cauponariæ, vel naviculariæ, vel similis
alterius artis peritissimi habeantur. Enimvero ita,
meo judicio, loqui solemus, quod non artibus illis
disciplinæ nomen tribuendum putemus, sed ei dun-
taxat, quæ cum hominem a pueris ad virtutem eru-
diat, tum efficiat ipsa quoque ut idem et perfectus
olim civis evadere cupiat, et cum æquitate vel im-
perare vel parere noverit. Hoc educationis genus,
ut mihi quidem persuadeo, communis iste loquendi
modus proprie designat, eique tantum uni disci-
plinæ appellationem attribuit : quæ autem vel pa-
randæ pecuniæ, vel augendis viribus, vel cuilibet
alii peritiæ a mentis et æquitatis consortio disjun-
ctæ serviat, plebeiam et illiberalem, adeoque disci-
plinæ nomine prorsus indignam esse statuit. Verum
nos sane nullam iis controversiam nominis hujus
causa moveamus : maneat id modo nostra omnium
confessione certum, qui recte educati a prima ætate
fuerint, eos ut plurimum viros bonos evadere.
Quare nullatenus unquam negligenda disciplina fue-
rit, cum ex omni rerum præstantissimarum nu-
mero, prima illa viris optimis præsto sit, operam-
que navet. Quæ si quando exerraret, sed corrigi
tamen emendarique posset, id vero nemini, quan-
diu viveret, non pro viribus agendum esset. » Idem
Legum secundo, paucis id ipsum repetens, « Disci-

95 Deut. vi, 6, 7.

(95) Μὴ τοίνυν. Plato, ibid., G.
(96) Forte ἡμῖν.
(97) Ἐνότιε εἰς. Mallem ἐνότιε τῶν εἰς.
(98) Μάλιστα, etc. Plato sic, μάλα πεπαιδ. ἀν-
θρώπων σφόδρα, quod magis probō.
(99) Εἶται παιδεῖαι. Quæ sequuntur apud Eu-
sebiū, usque ad alterum παιδεῖαι, apud Platonem
reponenda sunt.

(1) Ὅς ἔμοι φαίνεται. Et hoc rectius videtur
quam apud Platonem, ἐξ ὧν φαίνεται.
(2) Κατὰ δύναμιν. Verba superflua, quæque
Plato non agnoscit

(5) Παιδεῖαι. Idem Plato lib. II Legum, initio,
pag. F.
(4) Λόγον λαμβάνειν. Id malim quam λόγῳ λαμ.,
sequitur enim, λαβόντων δὲ τὸν λόγον, quod etiam
agnoscitur a Platone.
(5) Συμφωνήσωσι τῶ λόγῳ, etc. Ficini., Rationi
consentiant, propter superiorem bonorum morum
consuetudinem, quasi esset τῶ ὀρθῶς, vel διὰ τὸ
ὀρθῶς. Vide num id Plato velit.
(6) Ἀρετῆ. Hinc Platonem corrigas, apud quem
male, αὐτῆς θ' ἢ συμφ.
(7) Τεθραμμένον. Nescio quo pacto in margine

plinam, inquit, virtutem illam appello, quam pueri omnium primam nanciscuntur. **592** Voluptas autem, amicitia, dolor et odium, si et eorum mentibus, quo tempore necdum uti ratione possunt, uti par est inserentur; et cum ea primum uti cœperint, cum eadem uno veluti consensu, rite convenientibus eos moribus informatos et imbutos fuisse testabuntur, virtus quidem erit integra illa perfectaque consensio; quod autem ex ea in rectam voluptatis dolorisque moderationem derivatum erit, ut simul quæ odio digna sunt, ab initio ad finem usque constanter oderint, amentque contraria; id tu si ab cæterorum complexu ratiocinando sejunges, proprie, mea quidem sententia, disciplinam appellabis. » Hæc Plato. Quem tamen David in Psalmis antevertit, ubi rerum odio vel amore dignarum odium amoremque docet his verbis: « Venite, filii, audite me, timorem Domini docebo vos. Quis est homo, qui vult vitam, diligit dies videre bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua, ne loquantur dolium. Diverte a malo, et fac bonum, inquire pacem, et persequere eam ⁵⁵. » Similiterque Salomon: « Audite, inquit, filii, disciplinam patris. Donum enim bonum tribuam vobis: legem meam ne derelinquatis ⁵⁶. » Atque iterum, « Posside sapientiam, posside prudentiam; ne obliviscaris ⁵⁷. » Itemque: « Dic sapientiam sororem tuam esse: et prudentiam familiarem tibi redde ⁵⁸. » Et, « Vias impiorum ne insistas, nec tibi placeant malorum viæ ⁵⁹. » Hæc aliaque id genus Hebræorum in litteris invenias, quæ ad religionis ac virtutis omnia officia erudiunt, nec adolescentibus modo, sed etiam ætate maturis

CAPUT XIX.

In ea cum Hebræis sententia Platonem fuisse, ut res inferiores diviniorem imagines esse existimaret.

His olim verbis Moysem oraculum monuerat: « Vide ut facias omnia secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est ⁶⁰. » Quod ipsum illustrans Apostolus: « Qui exemplari et umbræ, inquit, deserviunt cælestium ⁶¹. » Quibus sane verbis, res illas diviniore, quæ spiritualium gradu et ordine continentur, iis quæ apud **593** Moysem legimus, tanquam symbolis quibusdam ac notis involvi, manifeste docet. Audi vero quam iis affinia Plato geminaque philosophetur, dum in sexto *De republica*, hunc in modum scribit: « Philosophus igitur, inquit ille, ut summa Dei ac pulchritudinis ipsius familiaritate utitur, ita divinitatis ac pulchritudinis, quantum homini fas est, particeps efficitur. Sed calumnia videlicet ubique regnat. — Ita profecto est. — Hunc tu igitur, inquam, si quæ illic contemplatur, ad instituendos hominum mores necessitate quadam revocare, privatimque simul ac publice proponere, nec sese tantum fingere conformareque debuerit; an stultum aliquem temperantiæ, æquitatis, omnisque adeo virtutis ci-

⁵⁵ Psal. xxxiii, 12, 15. ⁵⁶ Prov. iv, 4, 2. ⁵⁷ ibid. ⁵⁸ Exod. xxv, 40. ⁵⁹ Hebr. viii, 5.

irrepserit, quod ibi notatur, apud Platonem esse tetραμμένον. Apud illum enim, tam in Ficini, quam in Serrani editione, quemadmodum et in omnibus manuscr. habetur τετραμμένον. Mihi tamen, τετραμμένον aptius videretur; quid enim est τὸ τῆς ἀρετῆς τετραμμένον περὶ τὰς ἡδονάς.

θῶς, ὥστε μισεῖν μὲν ἃ χρῆ μισεῖν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους, στέργειν δὲ ἃ χρῆ στέργειν, τοῦτ' αὐτὸ ἀποτεμῶν τῷ λόγῳ, καὶ παιδεῖαν προσαγορεύων, κατὰ γε τὴν (8) ἐμὴν ὀρθῶς ἂν προσαγορεύοις. Ταῦτα ὁ Πλάτων. Προλαβὼν δὲ αὐτὸν ὁ Δαβὶδ ἐν Ψαλμῶδαις, μισεῖν ἃ δεῖ μισεῖν, καὶ στέργειν διδάσκων ἃ δεῖ στέργειν, τάδε φησὶ: « Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς. Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς; Παῦσον τὴν γλῶσσαν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν· ζήτησον εἰρήνην, καὶ δίωξον αὐτήν. » Καὶ ὁ Σολομῶν ὁμοίως: « Ἀκούσατε, φησὶ, παῖδες, παιδεῖαν πατρός. Δῶρον γὰρ ἀγαθὸν δωροῦμαι ὑμῖν· τῶν ἐμῶν νόμων μὴ ἐπιλανθάνησθε. » Καὶ πάλιν: « Κτήσαι σοφίαν, κτήσαι σύνεσιν, μὴ ἐπιλάβῃ. » Καί: « Εἶπον τὴν σοφίαν σὴν ἀδελφῆν εἶναι, τὴν δὲ φρόνησιν γνώριμον περιποίησαι σεαυτῷ. » Καί: « Ὅδοὺς ἀσεβῶν μὴ ἐπέλοης, μὴδὲ ζηλώσης ὁδοὺς παρανόμων. » Μυρία δ' ἂν εὐροις ἄλλα τοιαῦτα ἐν τοῖς Ἑβραίων γράμμασι, παιδευτικὰ πρὸς εὐσεβείας (9) καὶ ἀνάληψιν ἀρετῆς, νέοις ὁμοῦ καὶ τελείοις τὴν ἡλικίαν προσήκοντα.

ne insistas, nec tibi placeant malorum viæ ⁵⁹. » Hæc aliaque id genus Hebræorum in litteris invenias, quæ ad religionis ac virtutis omnia officia erudiunt, nec adolescentibus modo, sed etiam ætate maturis

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

« Ὅτι παραπλησίως Ἑβραίοις καὶ ὁ Πλάτων εἰκόνα θειοτέρων τὰ τῆδε εἶναι ἐδόξαζεν.

Τοῦ θείου χρησμοῦ φήσαντος Μωϋσῆ, « Ὅρα ποιήσης πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δεῖχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει: » τοῦ τε ἱεροῦ λόγου σαφέστερον εἰπόντος, « Οἱ-τινες ὑποδείγματι καὶ σκιαῖ ἐλάτρευον τῶν ἐπουρανίων, » εἰκόνα τε ἀντικρὺς τῶν ἐν νοητοῖς θειοτέρων τὰ παρὰ Μωϋσῆ σύμβολα περιέχειν διδάσκοντος: ἐπάκουσον ὅπως καὶ ὁ Πλάτων τὰ ὅμοια διερμηνεύει ἐν ἔκτῳ τῆς Πολιτείας ὡς γράρων· Θεῶ δὴ (10) καὶ κόσμῳ ὃ γε φιλόσοφος ὀμιλῶν, κόσμιός τε καὶ θεῖος εἰς τὸ δυνατόν ἀνθρώπῳ γίνεται. Διαβολὴ δὲ ἐν πᾶσι πολλή. — Παντάπασι μὲν οὖν. — Ἄν οὖν τις, εἶπον, αὐτῷ ἀνάγκη γένηται ἃ ἐκεῖ ὀρᾷ, μελετῆσαι εἰς ἀνθρώπων ἥθη, καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ τιθέναι, καὶ μὴ μόνον ἑαυτὸν πλάττειν· ἄρα καχὸν δὴ δημιουργὸν αὐτὸν οἶε γενήσεσθαι σωφροσύνης τε καὶ δικαιοσύνης, καὶ ξυμπάσης τῆς δημοτικῆς ἀρετῆς; — Ἦκιστά γε, ἦ δ' ὄς. Ἄλλ' ἐὰν δὴ αἰσθῶνται οἱ πολλοὶ, ὅτι ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ λέγομεν, χαλεπανοῦσι δὴ τοῖς φιλοσόφοις, καὶ ἀπιστήσουσιν ἡμῖν λέγουσιν, ὡς οὐκ ἂν ποτε ἄλλως εὐδαιμονήσαιε πόλις, εἰ μὴ αὐτὴν διαγράψαιαν οἱ τῷ θεῷ παραδείγματι χρώμενοι ζωγράφοι; — Οὐ

⁵⁵ Prov. vii, 4. ⁵⁶ Eccli xi, 22; Prov. iv, 11.

(8) Plato add. δόξαν.

(9) Εὐσεβείας. Legendum εὐσεβείαν, aut certe εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς ἀνάληψιν.

(10) Θεῶ δὴ. Plato, vi *De republ.*, pag. 475, C, ubi legitur, θεῷ δὴ καὶ κοσμίῳ.

χαλεπανούσιν, ἣ δ' ὄς, ἐάνπερ αἰσθῶνται. Ἄλλὰ δὴ ἄ τινα λέγεις τρόπον τῆς διαγραφῆς; — Λαθόντες, ἦν δ' ἐγὼ, ὡσπερ πίνακα, πόλιν τε καὶ ἤθη ἀνθρώπων, πρῶτον μὲν καθαρὰν ποιήσειαν ἄν, ὃ οὐ πᾶν ῥάδιον. Ἄλλ' οὖν οἴσθ' (11) ὅτι τοῦτω ἂν εὐθύς τῶν ἄλλων διενέγκαιεν (12), τῷ μῆτε ἰδιώτου, μῆτε πόλεως ἐβελήσαι ἂν (13) ἀψασθαι, μῆδὲ γράφειν νόμους, πρὶν παραλαβεῖν καθαρὰν, ἣ αὐτοὶ ποιήσαι. — Καὶ ὀρθῶς γε, ἔφη. — Οὐκοῦν μετὰ ταῦτα οἶε ὑπογράψασθαι ἂν τὸ σχῆμα τῆς πολιτείας; — Τί μῆν; — Ἐπειτα, οἶμαι, ἀπεργαζόμενοι, πυκνὰ ἂν ἐκατέρωσθε ἀποβλέποιεν, πρὸς τε τὸ φύσει δίκαιον καὶ καλὸν καὶ αἰσφρον, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα· καὶ πρὸς ἐκεῖνο αὖ, ὃ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐμποιοῦεν, ξυμμιγνύντες τε καὶ κεραυνύντες ἐκ τῶν ἐπιτηδεμάτων, τὸ ἀνδρείκελον, ἀπ' ἐκείνου τεκμαιρόμενοι, ὃ δὴ (14) καὶ Ὀμηρος ἐκάλεσεν ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐγγιγνόμενον θεοειδές τε καὶ θεοεικελον. — Ὅρθως, ἔφη. — Καὶ τὸ μὲν ἄν, οἶμαι, ἐξαλείφουεν, τὸ δὲ πάλιν ἐγγράφουεν, ἕως ἂν ὅτι μάλιστα τὰ ἀνθρώπεια ἤθη, εἰς ὅσον ἐνδέχεται, θεοφιλή ποιήσειαν. »

quod suapte natura justum, pulchrum, moderatum est, cæteraque id genus omnia; modo ad hoc alterum, quod inter homines elaborent, humanum simulacrum ita suis ex studiorum officiorumque rationibus conflando atque temperando, ut illud semper imitentur, quod Homerus ipse quoque insitam impressamque hominibus divinam speciem et imaginem appellavit. — Præclare, inquit. — Et subinde quidem, opinor, deleturi modo, modo informati sunt, donec humanos ipsi mores, quam maxime fieri potest, Deo caros acceptosque reddiderint. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

594 CAPUT XX.

Ἵτι χρῆ τοὺς νέους δι' ἐκμαθήσεως ἕμων ὀρθῶν καὶ ὠδῶν εἰς ἀρετῆς ἀνάληψιν προπαρασκευάζειν. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου τῶν Νόμων.

« Δοκεῖ μοι (15) τρίτον ἢ τέταρτον ὁ λόγος εἰς ταῦτόν· περιφερόμενος ἦκειν, ὡς ἄρα παιδεία μὲν εἶσθ' ἢ παιδῶν ὀλήχῃ τε καὶ ἀγωγῇ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου λόγον ὀρθῶν εἰρημένον, καὶ τοῖς ἐπεικεστάτοις καὶ πρῆστυτάτοις δι' ἐμπειρίαν ξυνδεδογμένον, ὡς ὄντως ὀρθός ἐστιν. Ἴν' οὖν ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς μὴ ἐναντία χαιρείν καὶ λυπεῖσθαι ἐθίζηται τῷ νόμῳ καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ νόμου τεθειμένοις (16), ἀλλὰ ξυνέπηται χαιρούσα τε καὶ λυπουμένη τοῖς αὐτοῖς, οἷσπερ ὁ γέρον· τούτων ἕνεκα ἄς ὠδὰς καλοῦμεν (17) (ὄντως μὲν ἐπαρδα ταῖς ψυχαῖς αὐταὶ νῦν γεγονέναι, πρὸς τὴν τοιαύτην, ἣν λέγομεν συμφωνίαν, ἐσπουδασμέναι· διὰ δὲ τὸ σπουδῆν μὴ δύνασθαι φέρειν τὰς τῶν νέων ψυχὰς, παιδαῖα τε καὶ ὠδὰς καλεῖσθαι καὶ πράττεσθαι)· καθάπερ τοῖς κάμουσί τε καὶ ἀσθενῶς ἔχουσι τὰ σώματα, ἐν ἡδέσι τέ τισι στίλοις καὶ πό-

vilis artificem futurum arbitraris? — Minime vero, inquit. — Et multitudo, inquam, si semel verum a nobis hoc in genere dici cognoverit, ultrane philosophis succensebit, ac fidem nobis detrahet, dum rempublicam aliter felicem futuram negamus, nisi eam pictores illi divinum exemplar intuentes informaverint? — Nunquam hercle, id si modo cognoverit. Sed, quodnam istuc, obsecro, informandi genus intelligis? — Nempe, civitatem, inquam, moresque hominum, quasi tabulam aliquam in manus sumentes, ab omni primum labe purgabant. Quod quidem non admodum facile est. Sed hoc nimirum probe nosti, vel hoc maxime reliquis omnibus philosophos anteire, quod neque privatum quemquam, aut rempublicam ullam attingere, nec leges omnino

ferre velint, nisi utrumque prius vel purgatum acceperint, vel ipsimet purgaverint. — Et merito sane, inquit. — Postea vero, non tu eos optimam reipublicæ formam descripturos existimas? — Equidem. — Tum vero, dum in opus incumbunt, sæpe, opinor, ad utrumque respicient, hoc est modo ad illud, quod maxime fieri potest, Deo caros acceptosque reddiderint. »

Juniores honestis quibusdam hymnis odisque memoriarum commendandis, ad suscipiendos virtutis satius præparandos esse. Ex secundo Legum.

« Jam mihi tertium aut quartum, inquit idem, eo nobis revoluta videtur oratio, ut disciplinam aliud dicamus esse nihil, quam puerorum educationem ejusmodi, qua ad eam vitæ rationem adducantur, cujus integritas et legis ore commendetur, et hominum tam æquitate præstantium, quam ætate maturorum auctoritate atque experientia comprobentur. Ut ergo pueri animus non aliis de causis, quam quæ legi simul, et iis quæ a lege sancita fuerint, convenient, aut dolere aut lætari assuescat, adeoque senioris ductum sequatur in omni tristitiæ gaudiique sensu: propterea, quas passim odas vocamus (tametsi enim animos vere cantionum instar nunc quidem afficiant, utpote ad eum de quo loquimur concentum efficiendum elaboratæ; quod tamen juniorum animi serius nihil et actuosum ferre pos-

(11) Ἄλλ' οὖν οἴσθ'. Hæc Ficinus cum interrogatione conjungit, minus, opinor, Platonis ex sensu. Idem enim est, qui cum id paulo difficilior esse dixisset, philosophis tamen longe facilius esse confisum.

(12) Διενέγκαιεν. Id malim quam διενεγκέιν, quod apud Platonem legitur, cum ὄντι præcesserit.

(13) Ἐβελήσαι ἄν. Omnino sic legendum ex Platone et manuscr.; vitiosa enim prior editio, ἐβελήσαιεν.

(14) Ὅ δὴ. Ita recte Plato, non τὸ δὴ, ut in priori editione.

(15) Δοκεῖ μοι. Plato, lib. II Leg., pag. 578, E. Eicl.

(16) Τεθειμένοις. Plato, πεπεισμένοις, quod eo magis probandum videri possit, quod paulo post sequatur, οἷσπερ ὁ γέρον, quasi unus sit hic senior, ex illis ὑπὸ τοῦ νόμου πεπεισμένοις.

(17) Ἄς ὠδὰς καλοῦμεν. Hiuleca pendens, et Attico, maximeque Platónico more intricata simul et trajectory oratio. Nam illud quidem, ἄς ὠδὰς καλοῦμεν, omnino pendet. Quæ sequuntur, usque ad πράττεσθαι, parenthesi claudenda existimo, ita quidem, ut γεγονέναι, καλεῖσθαι, πράττεσθαι, posita fuerint, pro γένοιτ' ἂν, καλοῦντο, πράττειντο, vel (quod Platoni, Demostheni, et aliis ἀπικνωτέροις familiarissimum est) pro imperativis usurpata. Consule, si placet, Ficini versionem.

sint, lusus sane odæque nominentur ac fiant), ut qui corpore laborantes maleque habentes curandos suscipere, iis salubre alimentum esculentis ac poculentis suavioribus, noxium autem injucundioribus immiscere solent, ut alterum amare, odisse alterum facile assuescant : ita plane bonus legislator eo poetam vel adducet, vel, si minus adducere poterit, adiget, ut honestis ac laudabilibus verbis, mores hominum temperantia, fortitudine, omnique virtutis genere insignium, sive in numeris staticulorum, sive in concentu modulatos versus efficiet, rite ac decenter imitetur. » Hæc ille. Ergo jure sane ac merito pueri quoque nostri divinorum prophetarum odas hymnosque de Deo scriptos terere sæpius ac repetere consuescunt.

CAPUT XXI

Cujusmodi odarum illarum sententiam esse oporteat. B

« Eam poeta necessitatem imponitis, inquit Plato, uti virum bonum, vel hoc ipso quo temperantiam et æquitatem colat, felicem 595 beatumque pronuntiet, seu proero ac robusto corpore fuerit, seu contra exiguo et infirmo; itemque seu divitiis abundabit, seu non : sin autem Cinyram ipsam opibus Midamque superabit, idem tamen injustus erit, miserum illum esse, atque acerbam vitam ducere. Enimvero (sic enim apud vos poeta loquitur, si recte modo loquitur) ejus ego viri ne meminerim quidem, aut omnino rationem ullam duxerim, qui omnia honestatis et æquitatis officia non obeat atque complectatur. Quod si talis erit, tum gestat hosti Collato pugnare pede. An injustus si fuerit, nec audeat cædes spectare cruentas, nec possit, Threicium Boream celeri prævertere cursu : nec aliud quidquam eorum quæ bona dicuntur obtineat. Nam quæ vulgus hominum appellare bona solet, hoc iis falso nomen tribuitur. Sanitas quippe omnium sere optima prædicatur : secundo loco pulchritudinem, tertio robur, quarto divitias numerant. Quamquam infinita alia sunt, quæ bona vulgus appellat. Nam acuto visu audituque præditum esse, omnibusque sensuum facultatibus integris ac perfectis uti : summo in dominatu, quidquid animo collibuerit facere, bonum existimatur : postremo felicitatis

(18) *Er te ρυθμοῖς σχήματα, etc. Ficini. Tam figuras eorum rhythmis, quam accentus harmoniis. Σχήματα, seu σχηματῖα, hic et alibi passim, certi quidam corporis motus, quos in saltationibus edebant in numerum : Latinis staticuli dicebantur. Aristoteles, lib. De poetica, Οἱ ὀρχησταὶ διὰ τῶν σχηματιζομένων ρυθμῶν, μιμοῦνται καὶ ἤθη, καὶ πάθη, καὶ πράξεις. Aristophanes, in Pace : Ἄλλ' ἔγωγ' οὐ σχηματίζεις βούλομαι. Id erat λέγειν κατὰ τὴν ὀρχησιν, id est, ipso gestu motuque corporis, aliquid inter saltandum venuste ac decore exprimere, ut loquitur Athenæus lib. xiv. Quid ρυθμοῦ nomine Plato intelligat, ex toto illo lib. II De legibus cognosci potest, maximeque pag. 580, F, dum ita statuit, τῇ δὲ τῆς κινήσεως τάξι, ρυθμὸς ὄνομα εἶη. Tum de harmonia, τῇ δ' αὐτῆς φωνῆς, τοῦ τε ὀξέος ἅμα καὶ βαρέος συγκεραννυμένων, ἁρμονίας ὄνομα προσαγορεύοιτο. Et pag. 582, E, ubi voces illæ σχήμα, μέλος, ρυθμὸς, clarius usurpantur : Οὐ γὰρ ἄν, inquit, ἐκεῖναί γε (Musæ)

μασι τὴν χρηστὴν πειρῶνται τροφὴν προσφέρειν, οἷς μέλει τούτων· τὴν δὲ τῶν ποιητῶν ἐν ἀηδέσι· ἵνα τὴν μὲν ἀσπάζωνται, τὴν δὲ μισοῖν ὀρθῶς ἐθίζωνται. Ταῦτόν δὲ καὶ τὸν ποιητικὸν ὁ ὀρθὸς νομοθέτης ἐν τοῖς καλοῖς ῥήμασι καὶ ἐπαινετοῖς πείσει τε, καὶ ἀναγκάσει μὴ πείθων, τὰ τῶν σωφρόνων τε καὶ ἀνδρείων, καὶ πάντως ἀγαθῶν ἀνδρῶν, ἐν τε ρυθμοῖς σχήματα (18), καὶ ἐν ἁρμονίαις μέλη, ποιοῦντα ὀρθῶς ποιεῖν. » Εἰκότως ἄρα καὶ παρ' ἡμῖν τὰς ὑπὸ τῶν θεῶν προφητῶν πεποιημένας ψάδας, καὶ τοὺς εἰς Θεὸν ὕμνους μελετᾶν οἱ παῖδες ἐθίζονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

*Ὅποιας χρῆ διαβολὰς περιέχειν τὰς ψάδας.

« Τοὺς ποιητὰς (19-20) ἀναγκάζετε λέγειν, ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ, σώφρων ὢν καὶ δίκαιος, εὐδαίμων ἐστὶ καὶ μακάριος, ἔάν τε μέγας καὶ ἰσχυρὸς, ἔάν τε συμπαρὸς καὶ ἀσθενὴς ᾗ, καὶ ἔάν πλουτῆ, καὶ μὴ· ἔάν δὲ ἄρα πλουτῆ μὲν Κινύρα τε καὶ Μίδα μάλλον, ᾗ δὲ ἄδικος, ἀθλιὸς ἐστὶ, καὶ ἀναιρῶς ζῆ. Καὶ, ὅτε ἂν μνησαίμην (φησὶν ὕμιν ὁ ποιητής, εἴπερ ὀρθῶς λέγει), οὐτ' ἐν λόγῳ ἀνδρα τιθείμην, ὃς μὴ πάντα τὰ λεγόμενα καλὰ μετὰ δικαιοσύνης πράττοι καὶ κτῆτο, καὶ δὴ καὶ θεῶν τοιοῦτος ὢν, ὀρέγοιτο ἐγγύθεν ἰστάμενος, ἀδικος δὲ ὢν, μήτε τολμῶν ὄρων γόνον αἰματώδετα, μήτε νικῶν θεῶν Θρητικῶν Βορέην, μήτε δὲ ἄλλο αὐτῷ μηδὲν τῶν λεγομένων ἀγαθῶν γίγνοιτό ποτε· τὰ γὰρ ὑπὸ τῶν πολλῶν λεγόμενα ἀγαθὰ οὐκ ὀρθῶς λέγεται. Λέγεται μὲν γὰρ, ὡς ἄριστον μὲν ὑγίαινειν, δευτέρον δὲ κάλλος, τρίτον δὲ πλοῦτος (21)· μυρία δὲ ἄλλα ἀγαθὰ λέγεται· καὶ γὰρ ὄξυ ὄραν καὶ ἀκούειν, καὶ πάντα ὅσα ἔχεται τῶν αἰσθησέων, εὐαισθητῶς ἔχειν· ἔτι δὲ καὶ τὸ ποιεῖν τυραννοῦντα ὃ τι ἂν ἐπιθυμῆ· καὶ τὸ δὴ τέλος ἀπάσης μακαριότητος εἶναι, τὸ πάντα ταῦτα κεκτημένον, ἀθάνατον εἶναι γενόμενον ὅτι τάχιστα. Ἵμεῖς δὲ καὶ ἐγὼ πῶς τάδε λέγομεν, ὡς ταυτὰ ἐστὶ ξύμπαντα (22) δικαίους μὲν καὶ ὁσίοις ἀνδράσιν ἀριστα κτήματα· ἀδίκους δὲ χείριστα ξύμπαντα, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς ὑνείας. Καὶ δὴ καὶ τὸ ὄραν, καὶ τὸ ἀκούειν καὶ

ἐξαρμότιον ποτε τοσοῦτον, ὥστε ῥήματα ἀνδρῶν ποιήσασαι, τὸ σχῆμα γυναικῶν καὶ μέλος ἀποδοῦναι· καὶ μέλος ἐλευθέρων αὐτῶν καὶ σχήματα ξυθελσαι, ρυθμοὺς δούλων καὶ ἀνελευθέρων προσαρμόττειν.

(19-20) Τοὺς ποιητὰς. Plato, eodem lib. II De legibus, pag. 579, A.

(21) Ὅς ταυτὰ ἐστὶ ξύμπαντα. Platonem secutus sum, apud quem legitur, τρίτον δὲ ἰσχύς, τέταρτον ὡς πλοῦτος.

(22) Ὅς ταυτὰ ἐστὶ ξύμπαντα. Huc pertinent illa Synesii orat. De Regno, pag. 8, ubi cum τὰ θυραῖα τῶν ἀγαθῶν, Platónico et Aristotelico more ὀργανικὰ vocavisset, utpote, ὕπηρετεῖν εἰδὸς κακίας οὐ μείων, ἢ ἀρεταῖς, ita prosequitur, ὥσπερ οὖν εὐχῆς ἀξία ἀπεινὰ τοῦ φαύλου τὰ ὄργανα, ὅπως ἀνέργητον ἔχη τὴν μοχθηρίαν· οὕτω παρὲναι τῷ καλῶς χρησομένῳ, οὐ πάντες ἂν, καὶ πόλεις, καὶ ἰδιῶται ὀνύονται, ἵνα μὴ ἀρεταὶ καὶ ἀπρακτοὶ ἀρετῆς φύσις, ἀγνωσκουμένη μαραινῆται, ἀλλ' εἰς ἀνθρώπων εὐεργεσίας δαπανῆσθαι τὴν δύναμιν.

αἰσθάνεσθαι, καὶ τὸ παράπαν ἕξιν, μέγιστον μὲν A
κακὸν τὸν ξύμπαντα χρόνον ἀθάνατον ὄντα καὶ κε-
κτιμένον πάντα τὰ λεγόμενα ἀγαθὰ, πλὴν δικαιοσύ-
νης τε καὶ ἀρετῆς ἀπάσης· Ἐλαττον δὲ, ἐὰν ὡς ὀλίγι-
στον ὁ τοιοῦτος χρόνος ἐπιζῶῃ. Ταῦτα δὴ λέγειν
οἶμαι τοὺς παρ' ὑμῖν ποιητάς, ἀπερ ἐγὼ, πείσετε καὶ
ἀναγκάσετε, ἔτι τούτοις ἐπομένους ῥυθμούς τε καὶ
ἀρμονίας ἀποδόντας, παιδεύειν οὕτω τοὺς νέους ὑμῶν.
Ἦ γὰρ ὁρᾶτε (23); Ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω σαφῶς, τὰ
μὲν κακὰ λεγόμενα ἀγαθὰ τοῖς ἀδίκοις εἶναι, τοῖς δὲ
δικαίοις κακὰ· τὰ δὲ ἀγαθὰ, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ὄντως
ἀγαθὰ, τοῖς δὲ κακοῖς κακὰ. Ὅπερ οὖν ἠρόμην, ἄρα
ξυμφωνοῦμεν ἐγὼ τε καὶ ὑμεῖς, ἢ πῶς; Ὁὐ πῶρῶ
τιῦτα τυγχάνει τῶν τοῦ Δαβὶδ Ψαλμῶν, οὗς προλα-
βὼν θεῖον πνεύματι συνέταξε δι' ᾧδῶν καὶ ὕμνων, τίς
μὲν ὁ ἀληθῶς μακάριος, τίς δὲ ὁ τοῦτω ἐναντιος,
παιδεύσας. Ἐντεῦθεν γοῦν αὐτῷ καὶ καταργεῖται ἡ
βίβλος φήσαντι· « Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν
βουλῇ ἀσεβῶν· » καὶ τὰ ὅμοια. Ἄ δὴ μεταβαλὼν ὁ
Πλάτων, φησὶ δεῖν τοὺς ποιητάς λέγειν, ὡς ὁ μὲν
ἀγαθὸς ἀνὴρ, σώφρων ὢν καὶ δίκαιος, εὐδαίμων ἐστί
καὶ μακάριος· ἐὰν δὲ ἄρα πλουτήῃ, ἢ δὲ ἀδικος,
ἀθλιὸς ἐστίν. Ὁ καὶ αὐτὸ πάλιν ὁ Δαβὶδ ὧδέ πως
ἐξέδωκε διὰ τῶν Ψαλμῶν εἰπῶν· « Πλοῦτος ἐὰν βέη,
μὴ προστίθεσθε καρδίαν· » καὶ πάλιν· « Μὴ φοβοῦ,
ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, ἢ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα
τοῦ οἴκου αὐτοῦ. » Ἐπὶ σχολῆς δ' ἂν εὕροις ἕκαστα
τῶν εἰρημένων τῷ φιλοσόφῳ, πρὸς λέξιν κείμενα δι'
δλης τῆς ἱερᾶς τῶν Ψαλμῶν γραφῆς.

aequitatem colat, felicem beatumque pronuntient; improbum autem, ut divitiis circumfluat, miserum
prædicent. Quod ipsum David in suis quoque Psalmis expressit, his verbis: « Divitiæ si affluent, no-
lite cor apponere⁶¹. » Atque iterum, « Ne timeas, cum dives factus fuerit homo, aut cum multiplicata
fuerit gloria domus ejus.⁶² » Quin etiam quidquid
latim, in sacro Psalmorum volumine, ad verbum
expressum, majore otio reperies.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄.

Ἵτι οὐ πάντων ἐστὶ τὰς ἐρθὰς ᾠδὰς καὶ τὰ μέλη
δύνασθαι ποιεῖν, ἀλλ' ἢ μόνου Θεοῦ, ἢ θείου
τινὸς ἀνδρός.

« Νομοθετικὸν (24) μὲν οὖν καὶ πολιτικὸν ὑπερβαλ-
λόντως. Ἄλλ' ἔτερα φαῦλα ἂν εὕροις αὐτόθι· τοῦτο
δ' οὖν τὸ περὶ μουσικῆν ἀληθές τε καὶ ἄξιον ἐν-
νοίας· ὅτι δυνατὸν ἄρα ἦν περὶ τῶν τοιούτων νομο-
θετεῖσθαι, βεβαίως θαρβύοντα, μέλη τὰ τὴν ὀρθότητα
φύσει παρεχόμενα. Τοῦτο δὲ Θεοῦ ἢ θείου τινὸς ἀν-
δρός ἂν εἴη. » Εἰκότως ἄρα καὶ παρ' Ἑβραίοις νενο-
μοθέτητο, μηδὲ ἄλλους ὕμνους καὶ ᾠδὰς ἐν ταῖς
θελαῖς διδασκαλαῖς ἀποδέχεσθαι ἢ τὰς ὑπὸ τοῦ θείου
Πνεύματος διὰ τῶν θείων καὶ προφητικῶν ἀνδρῶν
πειποιημένας, τὰ τε τούτοις κατάλληλα μέλη, τῷ
συνήθει παρ' αὐτοῖς ἄδόμενα τρόπῳ.

Spiritus divinorum ac propheticoꝝ hominum
quod et cum ipsis cohæreret, et solemnι apud eos

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ΄.

Περὶ τῶν δοκιμάειν οἶων τε τὰς κατὰ Θεὸν πε-
ποιημένας ᾠδὰς.

« Συγχορῶ (25) γε τό γε τοσούτων καὶ ἐγὼ τοῖς
⁶¹ Psal. i, 4. ⁶² Psal. lxi, 11. ⁶³ Psal. xlviii, 17.

(23) Ἦ γὰρ ὁρᾶτε. Familiaris, ut in dialogis,
compellatio, nec vernaculæ nostræ dissimilis, Car,
voyez-vous bien. Mais, voyez-vous bien.

omnis cumulus habetur, ut primum hæc omnia con-
secutus eris, continuo immortalem evadere. At
ejusmodi cum vester, opinor, tum meus quoque
sensus est, viris quidem justis ac piis optimam esse
rerum istarum omnium possessionem, at improbis
longe pessimam, initio ab ipsamet sanitate ducto.
Nam videre, audire, sentire, omninoque vivere, ut
maximum ei malum fuerit, qui hæc omnia, quæ
vulgo bona dicuntur, sempiterno tempore immorta-
lis possideat, a justitia et virtute sejuncta; sic ei
longe minus, qui talis cum esset, nonnisi brevis-
simo tempore vixerit. Hæc utique vestri ut poetæ
canant, vel impetrabitis, vel extorquebitis, nec non ut
aptum iis et cohærens numerorum concentusque
genus adhibeat, quod erudiendis adolescentibus
vestris opportunum sit futurum. Utrum enim hoc
advertitis?—Equidem id clare pronuntio, quæ mala
dicuntur, injustis bona, mala justis esse; quæ bona,
bonis vere bona, malis autem mala.—Utrum igitur,
in eo quod rogabam, inter nos convenimus, an se-
cus? Ὁ Platonica ista non admodum a Psalmis Da-
vidis absunt, quos quidem ipse divino afflatus Nu-
mine tanto ante ex cantibus hymnisque contexit,
quisnam vere aut beatus, aut miser esset, exponens.
Et quidem suum ipse librum inde auspicatur, dum
ait: « Beatus vir, qui non **596** abiit in consilio
impiorum⁶¹; » et similia, quibus nonnihil immuta-
tis, Plato hanc poetis necessitatem imponit, uti vi-
rum bonum, vel hoc ipso, quo temperantiam et

CAPUT XXII.

Non cujusvis esse laudabiles odas et carmina scri-
bere, sed vel unius Dei, vel divini cujusdam ho-
minis.

« Imo, quod summi prorsus inquit Plato, cum in
legibus ferendis, tum in constituenda republica mo-
menti sit. Nam ut alia quædam apud eos leviuscula
reperias; hoc sane quod in musica statuunt, et ve-
rum, et observatione dignum est: fieri nimirum po-
tuisse, ut hoc etiam in genere legislator, si con-
stanter auferet modo, concentus eos lege sanciret,
qui per sese honestatem naturæ ac probitatem ad-
jungerent. Cæterum id vel Dei, vel divini cujusdam
hominis proprium fuerit. » Jure ergo cautum apud
Hebræos fuit, ut ne alii divinis in doctrinis hymni
cantusque locuta haberent, quam quos divinus ipse
ore fudisset, eoque præterea modulorum gene:e,
receptoque more caneretur.

CAPUT XXIII.

De iis qui divinos illos cantus probare possint.

« Ego vero, inquit Plato, id multitudini conce-

(24) Νομοθετικόν. Plato, eodem lib. ii Leg.,
pag. 577, D.
(25) Συγχορῶ. Id. ibid., pag. 578, C.

dam ipse quoque, musicam voluptate metiri oportere, sic tamen, ut non in plebeiorum hominum voluptate acquiescamus, sed optimam fere musam illam esse statuamus, quæ optimos atque 597 optime institutos, maxime vero quæ unum aliquem virtute doctrinaque præstantem delectabit. Quare virtutem in primis carminum illorum iudiciis necessariam esse defendimus, cum ii non prudentia modo, verum etiam constantia præditi esse debeant. Nec enim profecto deceat, ut æquus versusque iudex, aut ab ipsomet theatro eductus, et partim multitudinis strepitu, partim stultitia propria stupefactus iudicium ferat; aut dum etiam ipse veritatem agnoscit, ignavia tamen debilitatus ac metu, illo ipso ore, quo paulo ante cum ad iudicandum accederet, testes appellavit deos, falsam vanamque sententiam indigne pronuntiet. Nec enim ipse tanquam discipulus, sed tanquam spectatorum, uti par est, magister futurus, illisque adeo, si voluptatem perperam et alieno loco præ se ferent, constanter repugnaturus sedet. » Eodem plane modo, non infimæ quondam apud Hebræos multitudinis erat, aut de iis qui tanquam divino Spiritu afflati producerentur, aut de divinis ipsis carminibus statuere: sed pauci erant, divino Spiritu, cujus propria illa unis ea de re statuere, ipsosque adeo prophetarum libros consecrare, cæteros vero tanquam adulterios ac spurios abjudicare liceret.

CAPUT XXIV.

Cantus etiam in conviviis, tanquam convivales quasdam leges, recipiendos esse.

« Cæterum, inquit Plato, quod a nobis suscepta primum disputatio sequebatur, ut opis aliquid ad Bacchi chorum probe instituendum afferret, id hactenus pro facultate nostra disseruimus. Nunc ergo videamus utrum a nobis perfectum id fuerit. Sane conventum ejusmodi necesse quodammodo est, dum computatio magis semper magisque fervet, turbulentiore evadere; quod etiam ab initio his in rebus, de quibus nunc agitur, necessitate quadam evenire posuimus. — Necesse id quidem. — Tum vero quisque solito levior indulget sibi, ac lætitia solutus ut liberius effusiusque loquitur, ita neminem interim ex vicinis audit, sed potius idoneus sibi quidam, et sui, et cæterorum omnium moderator videtur. — Quippe. — Nos vero diximus, ubi hæc eveniunt, bibentium animos, posteaquam ignem ferri more conceperint, 598 molliores ac juniores fieri; ut perinde omnino ac dum teneriores adhuc essent, ei qui alios erudire ac fingere possit ac noverit, faciliores sese tum ac tractabiliores præbeant. Fictorem porro statuimus illum ipsum, qui tum bonus etiam nobis legislator erat. Hic convivales quoque leges describet, quibus petulantior ista confidentis et audaculi hominis, qui nullum jam ordinem, nullas silentii ac loquendi, nullas bibendi canendique

(20) *Θυτέρον*. Ita etiam Plato; sed omnino reprehendendum θεάτρον, ex alt. manuscr.

(27) Plato et ms., ὡς.

(28) *Καὶ ἔπερ*. Ibid., pag. 585, C.

πολλοῖς, δεῖν τὴν μουσικὴν ἡδονὴν κρίνεσθαι· μὴ μέντοι τῶν γε ἐπιτυχόντων, ἀλλὰ σχεδὸν ἐκείνην εἶναι Μοῦσαν καλλίστην, ἥτις τοὺς βελτίστους καὶ ἱκανῶς πεπαιδευμένους τέρπει, μάλιστα δὲ ἥτις ἓνα τὴν ἀρετῆ τε καὶ παιδεία διαφέροντα. Διὰ ταῦτα δὲ ἀρετῆς φάμεν δεῖσθαι τοὺς τούτων κριτὰς, ὅτι τῆς τε ἄλλης μετόχους αὐτοὺς εἶναι δεῖ φρονήσεως, καὶ δὴ καὶ τῆς ἀνδρείας. Οὐτε γὰρ παρὰ θατέρου (26) δεῖ τὸν γε ἀληθῆ κριτὴν κρίνειν μανθάνοντα, καὶ ἐκπληρόμενον ὑπὸ τοῦ θορύβου τῶν πολλῶν, καὶ τῆς αὐτοῦ ἀπαιδευσίας, οὐτ' αὖ γιγνώσκοντα, δι' ἀνανδρείαν καὶ δειλίαν, ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος, οὐπερ τοὺς θεοὺς ἐπεκαλέσατο, μέλλων κρίνειν, ἐκ τούτου ψευδόμενον ἀποφαίνεσθαι ῥαθύμως τὴν κρίσιν. Οὐ γὰρ μαθητὴς, ἀλλὰ διδάσκαλος, ὅς (27) γε τὸ δίκαιον, θεατῶν μᾶλλον ὁ κριτὴς καθίζει, καὶ ἐναντιωσόμενος τοῖς τὴν ἡδονὴν μὴ προσηκόντως μηδὲ ὀρθῶς ἀποδοῦσαι θεαταῖς. » Καὶ παρ' Ἑβραίοις τὸ παλαιὸν οὐ τοῦ πληθους ἦν τὸ κρίνειν τοὺς ἐκ θεοῦ Πνεύματος προφερομένους, καὶ τὰς ἐνθέους ψᾶς, ἀλλ' ἦσαν βραχεῖς καὶ σπάνιοι μέτοχοι καὶ αὐτοὶ θεοῦ Πνεύματος διακριτικοῦ τῶν λεγομένων, ὅς καὶ μόνοις ἐξῆν ἐγκρίνειν, καὶ δὴ ἄφιερούς τας προφητῶν βίβλους, τὰς δὲ τῶν μὴ τοιούτων ἀποδοκιμάζεις.

describendi vis est, afflati ipsi quoque quibus etiam libros consecrare, cæteros vero tanquam adulterios

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Ὅτι καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις παραληπτέρον τὰς ψᾶς, ὡς περ τινὰς νόμους συμποτικούς.

« Καὶ ὅπερ (28) ὁ λόγος ἐν ἀρχαῖς ἐβουλήθη, τῆν τῶν τοῦ Διονύσου χορῶν βοήθειαν ἐπιδειξάει καλῶς λεγομένην, εἰς δύναμιν εἴρηκε. Σκοπώμεθα δὴ εἰ τοῦθ' οὕτω γέγονε, θορυβῶδης μὲν που ὁ ξύλλογος ὁ τοιοῦτος ἐξ ἀνάγκης, προϊούσης τῆς πόσεως ἔτι μᾶλλον (29) ἀεὶ (30), ξυμβαίνει γενόμενος, ὅπερ ὑπεθέμεθα κατ' ἀρχὰς ἀνάγκαϊον εἶναι γίνεσθαι περὶ τῶν νῦν λεγομένων (31). — Ἀνάγκη. — Πᾶς δὲ γε αὐτὸς αὐτοῦ κουφότερος αἴρεται, καὶ γέγηθέ τε καὶ παρρησία; ἐμπίμπλαται, καὶ ἀνηκουστίας ἐν τῷ τοιοῦτῳ τῶν πέλας, ἀρχῶν δ' ἱκανὸς ἀξιοῖ αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων γεγόνεσθαι. — Τί μὴν; — Οὐκοῦν ἔφαμεν ὅταν γίνηται ταῦτα, καθάπερ τινὰ σίδηρον, τὰς ψυχὰς τῶν πινόντων διαπύρους γενομένας, μαλακωτέρας (32) γίνεσθαι καὶ νεωτέρας, ὥστ' εὐαγίγους ξυμβαίνειν τῷ δυναμένῳ τε καὶ ἐπισταμένῳ παιδεύειν τε καὶ πλάττειν, καθάπερ ὅτ' ἦσαν νέαι· τούτων δὲ εἶναι τὴν πλάστην τὸν αὐτὸν, ὅπερ τότε τὸν ἀγαθὸν νομοθέτην· οὗ νόμους εἶναι δεῖ συμποτικούς, δυναμένους τὸν εὐέλπιν καὶ θαρβυλέον ἐκείνον γινόμενον, καὶ ἀνασχυντότερον τοῦ δέοντος, καὶ οὐ θέλοντα τάξιν, καὶ τὸ κατὰ μέρος σιγῆς καὶ λόγου, καὶ πόσεως καὶ μούσης ὑπομένειν, ἐθέλειν ποιεῖν πάντα τούτοις τάναντία· καὶ εἰσιόντι τῷ μὴ καλῶ θάρρει τὸν κάλλιστον διαμαχόμενον φόβον εἰσπέμπειν, οἷους τε εἶναι μετ' »

(29) *Ἐτι μᾶλλον*. Præstat ἐπὶ μᾶλλον, ex Plat.

(30) *Ἀεὶ*. Melius quam εἰ apud Platonem.

(31) Plato, γιγνομένων.

(32) Plato, μαλακωτέρας.

οἰκῆς, ὃν αἰδῶ τε καὶ αἰσχύνῃν θεῶν φόβον ὀνομά-
 χωμεν. — Ἔστι ταῦτα. — Τούτων δὲ γε τῶν νόμων εἶναι
 νομοφύλακας καὶ συνδημιουργοὺς αὐτοῖς τοὺς ἀθορύ-
 βους καὶ νήφοντας. » Εἰκότως τοιγαροῦν καὶ ἡμῖν
 αὐτοῖς ἐν ταῖς συμποσίοις ὠδὰς καὶ ὕμνους εἰς θεὸν
 πεποιημένους ἕδειν παραδέδοται, τοῦ προσήκοντος
 κόσμου τῶν παρ' ἡμῖν φυλάκων ἐπιμελομένων.

illis operam navarent, quietos homines ac sobrios
 etiam in conviviis, odas et hymnos in Dei laudem
 ac modestiæ nostri quoque moderatores invigilant

A vices ferre possit, impudentia ad contrariæ hon-
 estatis et modestiæ officia revocetur : atque ita sub-
 eunt paulatim gliscentique protreviæ, adversarius
 opponatur honestissimus ille metus, idemque cum
 æquitate conjunctus, quem pudorem ac verecun-
 diam, divinum utique metum, appellavimus. — Sic
 est. — Harum præterea legum custodes, qui suam
 esse voluimus. » Hæc ille. Jure igitur hic apud nos
 canendi receptus mos est : quo in genere, honestati
 atque prospiciunt.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Ἵτι οὐ πᾶσιν ἐπιτρεπτόν τῆν τοῦ οἴνου πόσιν.

« Εἰ μὲν τις (33) πόλις, ὡς οὖσης σπουδῆς, τῷ
 ἐπιτηδεύματι τῷ νῦν εἰρημένῳ χρήσεται μετὰ νόμων
 καὶ τάξεως, ὡς τοῦ σωφρονεῖν (34) εἵνεκα μελέτη (35)
 χρωμένη, καὶ τῶν ἄλλων ἡδονῶν μὴ ἀφέξεταί· ὡσαύ-
 τως καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, τοῦ κρατεῖν αὐτῶν
 ἐνεκα μηχανωμένη, τοῦτον μὲν τὸν τρόπον ἅπασιν
 τούτοις χρηστέον· εἰ δ' ὡς παιδιᾶ τε καὶ ἐξέσταται τῷ
 βουλομένῳ, καὶ ὅταν βούληται, καὶ μεθ' ὧν ἂν βού-
 ληται, πίνειν μετ' ἐπιτηδεύματων ὠντινωνοῦν ἄλλων
 ὡς ἂν τιθείμην ταύτην τὴν ψήφον, ὡς δεῖ ποτε μέθῃ
 χρῆσθαι ταύτην τὴν πόλιν ἢ τοῦτον τὸν ἄνδρα, ἀλλ'
 εἰ μᾶλλον τῆς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων χρήσεως
 προσθείμην ἂν τῷ Καρχηδονίων νόμῳ, μηδέποτε μη-
 δένα ἐπὶ στρατοπέδου γεύεσθαι τούτου τοῦ πόματος,
 ἀλλ' ὕδροποσίαις συγγίνεσθαι τοῦτον τὸν χρόνον
 ἅπαντα· καὶ κατὰ πόλιν, μήτε δούλον μήτε δούλην
 γεύεσθαι μηδέποτε, μηδὲ ἄρχοντας τοῦτον τὸν ἐνιαυ-
 τὸν ἂν ἄρχωσι, μηδ' αὖ κυβερνήτας, μηδὲ δικα-
 στὰς ἐνεργοὺς ὄντας, οἴνου γεύεσθαι τὸ παράπαν·
 μηδὲ ὅστις βουλευσόμενος εἰς βουλὴν ἀξίαν τινὰ λό-
 γου συνέρχεται· μηδὲ γε μεθ' ἡμέραν μηδένα τὸ πα-
 ράπαν, εἰ μὴ σωμαστικῆς ἢ νόσων ἐνεκα· μηδ' αὖ νύ-
 κτωρ ὅταν ἐπινοῇ τις παιδας ποιεῖσθαι ἀνήρ ἢ καὶ
 γυνή. Καὶ ἄλλα δὲ πάμπολλα ἂν τις λέγοι, ὡς τοῖς
 νῦν τε καὶ νόμον ἔχουσιν ὀρθὸν οὐ ποτέος οἶνος.
 Ὅστε κατὰ τὸν λόγον τοῦτον οὐδ' ἀμπελώνων ἂν
 πολλῶν δέοι οὐ δὴ τινι (36) πόλει· ταχτὰ δὲ τᾶλλα ἂν
 εἴη γεωργήματα, καὶ πᾶσα ἡ διαίτα. » Καὶ Μωϋσῆς
 ἐξ, προλαβὼν μὴ δεῖν τοὺς ἱερέας οἴνου ἀπογεύεσθαι
 κατὰ τὸν τῆς ἱερουργίας καιρὸν νομοθετεῖ φάσκων·
 « Καὶ ἐλάλησε Κύριος τῷ Ἀαρὼν, λέγων· οἶνον καὶ
 σίκερα οὐ πίεσθαι σὺ καὶ οἱ υἱοὶ σου μετὰ σοῦ, ἥνικα
 ἂν εἰσπορεύσῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, ἢ
 προσπορευομένων ὑμῶν πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ
 οὐ μὴ ἀποθάνητε· νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς
 ὑμῶν. » Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ τοῖς εὐχῆν εὐχομένοις νο-
 μοθετεῖ λέγων· « Ἀνὴρ ἢ γυνή, ὅς ἂν μεγάλως εὐ-
 ξηται εὐχῆν, ἀγαγνίσασθαι ἀγγελίαν Κυρίου, ἀπὸ οἴνου
 καὶ σίκερα ἀγνισθήσεται· καὶ ὄξος ἐξ οἴνου καὶ ὄξος
 ἐκ σίκερα οὐ πίεται. » Ἀλλὰ καὶ Σολομὼν τοὺς ἄρ-
 χοντας καὶ τοὺς δικαστὰς εἰργεῖ τῆς χρήσεως, λέγων·
 « Μετὰ βουλῆς πάντα πίνει, μετὰ βουλῆς οἰνοπότηι.
 Οἱ δυνάσται θυμώδεις εἰσίν, οἶνον μὴ πινέτωσαν,

CAPUT XXV.

Vini bibendi copiam non omnibus promiscue
 faciendam esse.

« Si quæ civitas, inquit Plato, ut in re seria fieri
 solet, hunc morem, prout legum ordinisque ratio
 postulabit, usurpare volet, perinde ac si parandæ
 temperantiæ gratia, exercitatione quadam uteretur :
 itemque si ab aliis similiter voluptatibus, eodem
 consilio, non abstinerebit, ut earum hac tandem arte
 victrix esse queat : hoc sane modo rebus iis omni-
 bus per me utatur licet. Sin autem id totum ludus
 quidam erit, si et volenti cuilibet, et ubi, ac qui-
 buscum ipse voluerit, ita bibere permittetur, ut
 pro arbitrio aliud simul quodlibet exercitationis
 genus adjungat ; nunquam equidem auctor fuerim,
 ut ejusmodi vel reip. vel homini largioribus pocu-
 lis indulgere liceat. Tum enimvero Carthaginien-
 sium legem multo magis, quam aut Cretensium,
 aut Lacedæmoniorum consuetudinem probarim, uti
 nemo unquam in exercitu genus hoc poculenti
 gustet, sed toto militiæ tempore aquam bibere
 consuescat : domi vero, ne servus quisquam aut
 ancilla vinum attingat unquam : ne magistratus toto
 illo anno, quo rempublicam gerent, ne moderatores
 aut judices, 599 quandiu judicia exercebunt, neu
 quisquam de re alicujus momenti sententiam in
 concilio dicturus ; imo etiam nemini prorsus inter-
 diu, vino uti concesserim, nisi vel exercitio cor-
 poris, vel morbi ratio postulabit ; neque noctu, seu
 vir, seu mulier fuerit, si operam liberis dare cogi-
 tabit. Hæc et alia pleraque afferri possint, quam-
 obrem vino abstinere debeant, qui et maturi judicii
 et rectæ legis ductum sequantur. Ex quo sane id
 efficitur, nulla ut civitas multis admodum vincis
 indigeat : sed potius, ut cum reliquis omnis agro-
 rum cultus, tum etiam ratio victus universa mo-
 dicis omnino finibus includatur. » Ita Plato. Quem
 ante jam Moyses occupaverat, cum sacerdotibus, quo
 tempore sacris operandum erat, vino interdiceret,
 his verbis : « Dixit quoque Dominus ad Aaron : Vi-
 num et omne quod inebriare potest, non bibetis, tu
 et filii tui tecum, quando intratis in tabernaculum
 testimonii, aut cum acceditis ad altare, ne moria-
 mini : legitimum sempiternum in generationes ves-
 tras ». Idem viris pariter ac mulieribus vota
 nuncupantibus, hanc legem dicit : « Vir, sive mulier,

⁶⁶ Levit. x, 9.

(33) *Ei μὲν τις*. Plato, II *Leg.*, 4, 584, D.

(34) *Τοῦ σωφρονεῖν*. Male apud Platonem, τῷ
 ἄνωγρ.

(35) *Μελέτη*. Ita reposuimus ex manuscr., licet
 etiam apud Platonem μελέτης haberetur.

(36) Plato, ἢ δ' οὐ τινι.

cum magnum illud votum fecerint sese Domino consecrandi, a vino et omni quod inebriare potest abstinebunt; et acetum ex vino, et ex qualibet alia potione, qua inebriari quis potest, non bibetur⁶⁵. » Salomon quoque principes simul et iudices vino abstinere jubet, dum ait : « Omnia cum prudentia fac, et cum prudentia vinum bibe. Proceres iracundi sunt, vinum ii ne bibant, ne bibentes obliviscantur sapientiae et laborum⁶⁶. » Quin etiam Apostolus Timotheo, morborum causa, vino uti permittens : « Modico, inquit, vino utere, propter stomachum tuum⁶⁷, et frequentes tuas infirmitates. »

CAPUT XXVI.

Ne Platonem quidem ipsum ignorasse, quæ abs sese leges conderentur, iis barbaros quosdam suis in rebus publicis vivere.

« Utrum, inquit, viris in philosophia versatissimis instituendæ reipublicæ necessitas, aut ultimis illis antiquissimisque temporibus fuerit, aut hodieque sit apud barbarum aliquem populum, et longissime nostris ab oculis conspectuque semotum, aut etiam futura sit aliquando : hic vero contentiosi admodum esse nolimus, ut genus **600** hoc reipub. et existisse jam olim, et etiamnum existere, tum certe futurum esse pugnemus cum reipublicæ principatum ipsa sibi Musa vindicavit. Nam suæ fieri per sese possunt, eadem esse posse nunquam negabimus. »

CAPUT XXVII.

Bellum nobiscum esse nobis, et cum nostris cupiditatibus ac perturbationibus gerendum.

« Idem autem, inquit, num etiam de se ipso, tanquam de hoste cogitare debet, an secus? — O hospes Atheniensis (nec enim Atticum te dixerim, quod mihi cognomento ex Dei nomine petito dignior videaris), utique disputationem hanc dum sapienter ad principium ipsum revocas, illustriorem efficis. Ita facilius etiam intelliges, quam recte dicitur a nobis paulo ante fuerit, cum publice universis universos, tum sibi privatim ac proprie singulos hostes atque infestos esse. — Quæ tua hæc oratio est, vir maxime? — Hoc in bello, mi hospes, uti se ipsum vincere, victoriarum omnium princeps atque optima est : sic a se ipso vinci, omnium longe turpissimum ac pessimum fuerit. Quippe genus hoc orationis, suum cuique nostrum, ac secum ipso bellum quoddam intestinum esse significat. » Tum aliis plerisque interjectis, ita prosequitur. « Num igitur nostrum quemlibet unum aliquem esse statuimus? — Utique. — Sed ita unum, ut duos apud se consiliarios habeat dissentientes ac stolidos, quibus voluptatis et doloris nomen tribuimus. — Sic est. — Utrique rerum etiam futurarum

⁶⁵ Num. vi, 2, 3. ⁶⁶ Prov. iii, 7; xxxi, 4. ⁶⁷ I Tim. v, 23.

(37) *El tolvuv.* Exile hoc fragmentum non reperi, nec tanti est.

(38) *Ἐτοιμοί.* Præmittenda, credo, negatio est, itemque paulo post, ante γέγονεν· vix enim mihi persuaserim, Platonem hoc admodum pugnare voluisse, genus illud reip. jam olim inter barbaros existitisse : satis est, si negare nollet.

(39) *Ἀδύνατον.* Sensus omnino postulat δυνατόν, eaque mens Eusebii.

(40) *Αὐτῷ δέ.* Plato, lib. I *Leg.*, pag. 565, G. Porro locum hunc insinuabat Themistius, orat. 40, pag. 229, cum ita loqueretur : Καὶ τοῦτο οὖν ἐγὼ Πλάτωνος θαυμάζω, καὶ ἐστὶ μᾶλλον, ὅταν διδάσκη,

ἵνα μὴ πίνοντες ἐπιλάβωνται τῆς σοφίας καὶ τῶν πόνων. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ νόσων ἕνεκα ἐπιτρέπει Τιμοθέῳ, λέγων· « Ὀλίγωρον σὺν χρῶ διὰ τὸν σπῆμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.

abstinere jubet, dum ait : « Omnia cum prudentia fac, et cum prudentia vinum bibe. Proceres iracundi sunt, vinum ii ne bibant, ne bibentes obliviscantur sapientiae et laborum⁶⁶. » Quin etiam Apostolus Timotheo, morborum causa, vino uti permittens : « Modico, inquit, vino utere, propter stomachum tuum⁶⁷, et frequentes tuas infirmitates. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Ὅτι οὐκ ἠγγόδι ὁ Πλάτων τὰ ὑπ' αὐτοῦ νομοθετούμενα παρά τισι βαρβάροις πολιτεύεσθαι.

« Εἰ τοίνυν (37) ἀκρις εἰς φιλοσοφίαν πόλεως τις ἀνάγκη ἐπιμεληθῆναι, ἢ γέγονεν ἐν τῷ ἀπειρῷ τῷ παρεληλυθότι χρόνῳ, ἢ καὶ νῦν ἐστὶν ἐν τινι βαρβαρικῷ τόπῳ, πόρρω που ἐκτὸς ὄντι τῆς ἡμετέρας ὕψεως, ἢ καὶ ἔπειτα γενήσεται· περὶ τοῦτου ἔτοιμοι (38) τῷ λόγῳ διαμάχεσθαι, ὡς γέγονεν ἢ εἰρημένη πολιτεία, καὶ ἔστι, καὶ γενήσεται γε, ὅταν αὐτὴ ἢ Μοῦσα πόλεως ἐγκρατῆς γένηται. « Ἄ γὰρ ἀδύνατον (39) γενέσθαι, οὐδ' ἡμεῖς ἀδύνατα λέγομεν. »

suæ fieri per sese possunt, eadem esse posse nunquam negabimus. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Ὅτι πόλεμος ἡμῖν ἐστὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰ ἐν ἡμῖν πάθη.

« Αὐτῷ δὲ (40) πρὸς ἑαυτὸν πότερον ὡς πολεμῶ πρὸς πολέμιον διανοητέον, ἢ πῶς ἐστὶ λέγομεν; — Ὁ ξένη Ἀθηναῖε, (οὐ γὰρ σε Ἀττικὸν ἐθέλοισι· ἀνπροσαγορεύειν· δοκεῖ γὰρ μοι τῆς Θεοῦ ἐπινοίας ἀξίος εἶναι μᾶλλον ἐπινομάζεσθαι·) τὸν γὰρ λόγον ἐπ' ἀρχὴν ὀρθῶς ἀναγαγών, σαφέστερον ἐποίησας· ὥστε βῆον ἂν εὐρήσεις (41), ὅτι νῦν δὴ ὀρθῶς ὑφ' ἡμῶν ἐβρέθη τὸ πολεμῆσαι εἶναι πάντας πᾶσι δημοσίᾳ τε καὶ ἰδίᾳ ἐκάστους αὐτοὺς σφίσι αὐτοῖς. — Πῶς εἰρηκας, ὦ θαυμάσιε; — Κἀνταῦθα, ὦ ξένη, τὸ νικῆν αὐτὸν ἑαυτὸν πασῶν νικῶν πρώτη τε καὶ ἀρίστη τὸ δὲ ἡττᾶσθαι αὐτὸν ὑφ' ἑαυτοῦ πάντων ἀσχιστόν τε ἅμα καὶ κάκιστον. Ταῦτα γὰρ, ὡς πολέμου ἐν ἐκάστοις ἡμῶν ὄντος πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, σημαίνει. » Καὶ μεθ' ἕτερα τούτοις προστίθησι λέγων· « Οὐκοῦν ἕνα (42) μὲν ἡμῶν ἕκαστον αὐτὸν τιθῶμεν; — Ναί. — Δύο δὲ κεκτημένον ἐν αὐτῷ ζυμβούλω, ἐναντίω τε καὶ ἄρρῳ, ὡ προσαγορεύομεν ἡδονὴν καὶ λύπην; — Ἔστι ταῦτα. — Πρὸς δὲ τούτοις ἀμφοῖν αὐ δόξας μὲν λόντων, οἷν κοινὸν μὲν ὄνομα ἐλπίς, ἴδιον δὲ φόβος μὲν, ἢ πρὸ λύπης ἐλπίς, θάρσος δὲ ἢ πρὸ τοῦ ἐναντίου. Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις λογισμὸς ὁ τι ποτ' αὐτῶν

ὅτι πολέμου καὶ εἰρήνης σπέρματα ἐν ἐκάστῃ ψυχῇ πρῶτόν ἐστι. Καὶ ὅστις οἶός τε πρὸς ἑαυτὸν ἀγειν εἰρήνην, οὗτος οἶός τε καὶ πρὸς τοὺς ἐξωθεν πολέμιους (malim πολεμίους, quid enim est ἀγειν εἰρήνην πρὸς τὸν πόλεμον;) ὅ δὲ ἀδύνατος ἢ πρὸς ἑαυτὸν ἐκεχειρία, σχολῆ ποτ' ἂν οὗτος τὰς πρὸς ἀλλήλους σπονδὰς ἀγαπάσειεν. Εἶναι γὰρ τι καὶ ἐν ἐκάστῳ βάρβαρον φύλον, λίαν αὐθαδὲς καὶ δυσπειθὲς, τὸν θυμὸν λέγων, καὶ τὰς ἀπληστούς ἐπιθυμίας, ἀντικαθήμενα γένη τῷ λογισμῷ, καθάπερ Ῥωμαῖοι (malim Ῥωμαῖοι) Σκύθαι, καὶ Γερμανοί, etc.

(41) Plato, ἀνευρήσεις.

(42) Οὐκοῦν ἕνα. Plato, ibid., pag. 575, B, C, D.

ἄρκεινον ἢ χεῖρον, ὅς, γενόμενος δόγμα πόλεως κοινόν, νόμος ἐπωνόμασται. » Καὶ ἐξῆς φησιν· « Τόδε δ' ἴσμεν, ὅτι ταῦτα τὰ πάθη ἐν ἡμῖν, οἷον νεύρα ἢ μῆρινθοί τινες ἐνοῦσαι, σπῶσι τε ἡμᾶς καὶ ἀλλήλαις ἀνθέλκουσιν ἐναντία οὐσαι ἐπ' ἐναντίας πράξεις, οὐ δὴ (43) διωρισμένη ἀρετὴ καὶ κακία κείται. Μιᾶ γὰρ φησιν ὁ λόγος δεῖν τῶν ἔλξεων ξυνεπόμενον αἰεὶ, καὶ μιᾶ μὲν ἀπολειπόμενον ἐκείνης, ἀνθέλκειν τοῖς ἄλλοις νεύροις ἕκαστον· ταύτην δ' εἶναι τὴν τοῦ λογισμοῦ ἀγωγὴν χρυσὴν καὶ ἱερὰν, τῆς πόλεως κοινὸν νόμον ἐπικαλουμένην, ἄλλας δὲ σκληρὰς καὶ σιδηρὰς, τὴν δὲ μαλακὴν ἀνεσιν χρυσὴν οὖσαν· τὰς δὲ ἄλλας παντοδαποῖς εἶδεσιν ὁμοίας (44)· δεῖν δὲ τῇ καλλίστῃ ἀγωγῇ τοῦ νόμου αἰετὸν ἔξυλλαμβάνειν· ἄτε γὰρ τοῦ λογισμοῦ καλοῦ μὲν ὄντος, πράου τε καὶ οὐ βιαίου, δεῖσθαι ὑπηρετῶν αὐτοῦ τὴν ἀγωγὴν, ὅπως ἂν ἐν ἡμῖν τὸ χρυσοῦν γένος νικᾷ τὰ ἄλλα γένη. Καὶ οὕτω δὴ (45) περὶ θαυμαμάτων ὡς ὄντων ἡμῶν ὁ μῦθος ἀρετῆς σεσωσμένος ἂν εἴη, καὶ τὸ κρεῖττον ἑαυτοῦ καὶ ἥττω εἶναι τρόπον τινὰ φανερόν ἂν γένοιτο μᾶλλον ὃ νοεῖ· καὶ ὅτι πόλιν καὶ ἰδιώτην, τὸν μὲν λόγον ἀληθῆ λαβόντα ἐν ἑαυτῷ περὶ τῶν ἔλξεων, τοῦτ' ἐπόμενον δεῖσῃν, πόλιν δὲ ἢ παρὰ θεῶν τις ἢ παρ' αὐτοῦ τούτου γνόντος ταῦτα λόγον παραλαβοῦσαν, νόμον θεμελίην, αὐτῇ τε ὁμιλεῖν καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν. Οὕτω κακία δὴ καὶ ἀρετὴ σαφέστερον ἡμῖν διηρθρωμένον ἂν εἴη. » Καὶ παρ' ἡμῖν ὁ θεὸς τὰ ὅμοια διδάσκει λόγος, φάσκων· « Συνήδομαι τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἀνθρωπῶν· βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσι μου ὄντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου. » Καὶ πάλιν· « Μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων· » ὅσα τε ἄλλα τούτοις παραπλήσια.

non modo quid illud significet, hominem seipso unum, modo superiore, modo inferiore esse : verum etiam ejusmodi cum privato cuique, tum ipsi quoque et propria motuum illorum in sese ratione perspecta, vitam illa diligenter instituat ; civitas, posteaquam vel ab aliquo numine, vel certe ab eo jam explorata illa sint, eandem cognitionem hauserit, illam ipsam legis loco haberi jubeat, quam deinceps, et secum ipsa et cum aliis civitatibus agendo sequatur. Atque ita planius atque distinctius vitii virtutisque rationes cognoscemus. » Hactenus Plato. Cui sane quam *αἴσθησις* litteræ nos divinæ docent. Ita enim Apostolus : « Condelector, inquit, legi Dei secundum interiorum hominem : video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ ⁶⁸. » Itemque : « Inter sese invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus ⁶⁹. » Et cætera id genus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Ὅτι οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἡ ψυχὴ αἰτία τυγχάνει τῶν κακῶς ὑφ' ἡμῶν πραττομένων.

« Μεμνήμεθα (46) γε μὴν ὁμολογήσαντες ἐν τοῖς πρόσθεν, ὡς, εἰ ψυχὴ φανετὴ πρεσβύτερα τοῦ σώματος οὖσα, καὶ τὰ ψυχῆς τῶν τοῦ σώματος ἔσοιτο πρεσβύτερα. — Πάνυ μὲν οὖν. — Τρόποι δὲ καὶ ἦθη, καὶ βουλήσεις, καὶ λογισμοί, καὶ δόξαι ἀληθεῖς, ἐπιμέ-

⁶⁸ Rom. vii. 22-23. ⁶⁹ Rom. ii, 15.

(43) Οὗ δὴ. Ita reposuimus ex Platone et manuscr. pro οὐ δὴ, quod vitiosum erat.

(44) *Εἶδεν ὁμοίως*. Plato post ὁμοίας minorem distinctionem adhibet, dum legit, δεῖν τῇ καλλίστῃ, etc., sine δέ. Ego Eusebium sequi malo, vellem tamen ante τὰς δὲ ἄλλας aliquid præmii, v. c., καὶ τὴν μὲν μονοειδῆ εἶναι, ut magis sequentibus opponeretur, quas ait παντοδαποῖς εἶδεσιν ὁμοίας, quemadmodum alias quidem σκληρὰς καὶ σιδηρὰς, hanc vero μαλακὴν καὶ χρυσὴν esse dixerat.

(45) Καὶ οὕτω δὴ, etc. Vide num Ficini con-

opinionones adjunctæ duæ, quæ commune quidem spei nomen sortitæ sunt ; sed tamen spes illa quæ dolorem antegreditur, metus : quæ contrariam voluptatem antecedit, fiducia proprie nominatur. His omnibus rationis præest consilium, quo quid ex iis vel melius sit, vel deterius exploratur ; quodque ubi commune totius reip. decretum fuerit, tum vero lex appellari solet. » Et paulo post : « Hoc, inquit, intelligimus, perturbationes illas, nervorum in nobis ac funium quorundam instar esse, a quibus, ut aliis alii contrarii sunt, ita contraria in studia trahimur, ubi virtus et vitium, suis ambo sinibus ac regionibus circumscripta versantur. Ratio quippe docet, motui duntaxat alteri sic obsequendum cuique perpetuo, ut nunquam ab eo discedens, oppositis finibus constanter renitatur. Atque hunc sapientis consilii aureum esse sacrumque ductum, quam publicam et communem civitatis legem **601**

appellamus : reliquos enim motus, duriores ac ferreos, ductum hunc unum, quod aureus sit, facilem etiam ac suavem esse ; cumque cæteri omnes tam varii sint tamque multiplices, hunc vultum semper unum eandemque formam retinere. Et vero ductum hunc legis tanquam optimum, semper nobis ac studiose promovendum esse. Nam cum illud rationis consilium ita bonum atque honestum sit, ut tamen suavitate ducat, non vi cogat ; hunc ipsius ductum administratorum quorundam opera indigere ut in nobis aureum hocce genus, cæteram illam nationem turbamque domare possit. Atque ita demum virtutis illa, quæ de nobis tanquam miraculi similis celebratur fabula, explicari facile defendique poterit ; tum clarius simul illustriusque constabit, non modo superiore, modo inferiore esse : verum reip. cautionem esse necessariam, ut privatus vera etiam defendentibus ⁶⁹. » Et cætera id genus.

CAPUT XXVIII.

Non in corpus, sed in animum, culpam eorum quæ a nobis peccantur, esse conferendam.

« Jam vero meminimus, inquit Plato, hoc a nobis superius esse concessum, si corpore antiquiorem animum esse constaret, quidquid etiam animi proprium esset, id omne rebus ad corporis naturam pertinentibus antiquius futurum. — Sane, memini-

gruat interpretatio : *Et sic fabula, quia mira res, homo esse narratur, virtute servabitur*. Equidem hæc non intelligo. Vult, opinor, philosophus, ea demum ratione, quam præscribit, intellectum iri, quod plerisque fabulosum videatur, homines virtutis studiosos miraculi similes esse : prorsus enim admirabile quiddam est, in homine uno, tantam ac assiduam esse cum vitii et cupiditatibus rationis virtutisque pugnam, in qua vincat sæpius triumphantique virtus.

(46) *Μεμνήμεθα*. Plato, lib. x *Leg.*, pag. 63d, ἄ

mus. — Mores igitur, affectiones, voluntates, judicia, veræ opinioniones, curæ, recordationes, proceritate, latitudine, mole, viribusque corporis priores sint, necesse est, si animum corpore priorem esse concedimus. — Necesse id quidem. — **602** Ergo, quod indidem sequitur, non id etiam fateri nos oportet, bonorum, simul et malorum honestorum item ac turpium, justorum et injustorum, adeoque contrariorum omnium causam animum esse; si quidem ipsi omnium omnino causam assignandam esse volumus? » Atque hæc ex *Legum* decimo. Quibus Moyses consentaneæ loquitur, dum illud suis in legibus frequenter inculcat: « Si anima peccaverit, eandem in sententiam afferuntur.

CAPUT XXIX.

De eo qui sincere integreque philosophetur. Ex Theæteto.

Hebrææ litteræ de eo qui serio vereque philosophetur, ita prænuntiant, « Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua: sedebit solitarius, et tacebit, quia levavit super se ⁷⁰. » Itemque de prophetis Deo charissimis, eos ut summum ad philosophiæ culmen aspirarent, in solitudinibus, montibus ac speluncis versatos esse docet, ubi mentem habent in unius Dei cogitatione defixam. Audi tu vero, quemadmodum genus illud vitæ Plato divinis quoque laudibus extulerit, ubi de eo qui summam illam philosophandi laudem sequatur, hæc habet: « Dicamus igitur, inquit, uti par est, quando ita tibi videtur, de summis illis philosophandi principibus: (quid enim eos moremur, qui philosophiæ studio perperam abutuntur?) Illi videlicet jam usque ab adolescentia, viam quæ in forum ducit ignorant: ubi vel exerceantur judicia, vel senatus, vel publicum aliud civitatis concilium habeatur, nesciunt: leges ac plebiscita, neque dum promulgantur audiunt, neque perscripta cum fuerint omnino vident. Sodalitiorum ad magistratus creandos, factiones, conventus, cœnæ, comessationes cum tibicinis, horum ipsis quidquam facilitare, ne per somnium quidem in mentem venit. Recte an secus factum in civitate quid fuerit; num cuiquam a majoribus, seu paterno seu materno ex genere, mali quid obvenerit, magis ipsos latet, quam numerus, quod aiunt, arenarum. Atque hæc ille omnia sic ignorat, ut eadem abs sese ignorari nesciat. Quippe nec enim laudis aucupandæ causa ab earum sese rerum communiione segregat: sed revera solum ejus corpus in civitate versatur et habitat; mens vero dum universa ista humiliora existimat, nihilque facit, passim interea volitat (ut cecinit Pindarus), **603** quæ sub terris, quæque supra terras dimetiens, rerumque cœlestium rationes astronomiæ vi enucleans, totamque omnino

⁷⁰ Thren. III, 27, 28.

(47) *Λέγωμεν δή*, 28. Plato in *Theæteto*, p. 127, E. Qui locus plane insignis et eximius est.

(48) *Ὀὐδὲ ἄρα πράττειν*. Subaudi τὰ τοιαῦτα, superiora enim in nominandi casu, Attico more, præcedunt. Ita etiam vulgo dicemus, *Car les bri-*

λαιὰ τε καὶ μνήμαι, πρότερα μήκους σωμάτων, καὶ πλάτους, καὶ βάθους, καὶ ῥώμης εἴη γεγονότα ἄν, εἴπερ καὶ ψυχὴ σώματος. — Ἀνάγκη. — Ἀρ' οὖν τὸ μετὰ τοῦτο ὁμολογεῖν ἀναγκαῖον, τῶν τε ἀγαθῶν αἰτίαν εἶναι ψυχὴν καὶ τῶν κακῶν, καὶ καλῶν, καὶ αἰσχυρῶν, δικαίων τε καὶ ἀδίκων, καὶ πάντων τῶν ἐναντίων, εἴπερ τῶν πάντων γε αὐτὴν θήσομεν αἰτίαν; » Καὶ ταῦτα δὲ ἀπὸ τοῦ δεκάτου τῶν *Νόμων* προκείμεθα. Συνάδει δὲ αὐτοῖς ὁ Μωϋσῆς πολλὰκις ἐν τοῖς νόμοις εἰπὼν, « Καὶ ἐὰν ψυχὴ ἀμάρτη καὶ ποιήσῃ πλημμέλημα » καὶ ὅσα τούτοις ἐμπερῶς εἴρηται παρ' αὐτῷ.

et fecerit iniquitatem, » et cætera quæ ab illo passim

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

Περὶ τοῦ καθαρῶς φιλοσοφούντος. Ἀπὸ τοῦ Θεαιτήτου.

Τῆς παρ' Ἑβραίοις γραφῆς περὶ τοῦ σπουδῆ φιλοσοφούντος φασκούσης, « Ἀγαθὸν ἀνδρὶ, δταν ἄρῃ ζυγὸν ἐκ νεότητος αὐτοῦ· καθήσεται καταμόνας, καὶ σιωπήσεται, ὅτι ἤρεν ἐφ' ἑαυτῷ, » καὶ περὶ τῶν θεοφιλῶν προφητῶν, ὡς ἄρα δι' ἀκρότητα φιλοσοφίας ἐν ἐρημίαις, καὶ ἥρεσι, καὶ σπηλαιοῖς διήγον, πρὶς μόνῳ τῷ Θεῷ τὴν διάνοιαν ἔχοντες· ἐπάκουσον τοῦ Πλάτωνος, ὅπως καὶ αὐτὸς τὸν τοιοῦτον τοῦ βίου τρόπον ἐκθειάζει, ὡδὲ πῃ περὶ τοῦ ἀκρως φιλοσοφούντος διεξιῶν· « Λέγωμεν δὴ (47), ὡς ἔοικεν, ἐπεὶ σοὶ γε δοκεῖ, περὶ τῶν κορυφαίων· (τί γὰρ ἄν τις τοὺς γε φαύλους διατρέβοντας ἐν φιλοσοφίᾳ λέγοι;) οὗτοι δὲ σου ἐκ νέων πρῶτον μὲν εἰς ἀγορὰν οὐκ ἴσασι τὴν ὁδὸν, οὐδὲ ὅπου δικαστήριον, ἢ βουλευτήριον, ἢ τι κοινὸν ἄλλο τῆς πόλεως συνέδριον· νόμους δὲ καὶ ψήφισματα λεγόμενα, ἢ γεγραμμένα οὐδ' ὄρωσιν, οὐτ' ἀκούουσι. Σπουδαὶ δὲ ἐταιριῶν ἐπ' ἀρχᾶς, καὶ σύνοδοι, καὶ δεῖπνα, καὶ σὺν ἀλητρίσι κῆμοι, οὐδὲ ἄρα πράττειν (48) προσίσταται αὐτοῖς. Εὐ δὲ ἢ κακῶς τι γέγονεν ἐν πόλει, ἢ τί τι κακὸν ἔστιν ἐκ προγόνων γεγονὸς, ἢ πρὸς ἀνδρῶν, ἢ γυναικῶν, μᾶλλον αὐτὸν (49) λέληθεν, ἢ οἰ τῆς θαλάσσης λεγόμενοι χῶες. Καὶ ταῦτα πάντα οὐδ' ὅτι οὐκ οἶδεν, οἶδεν. Οὐδὲ γὰρ αὐτῶν ἀπέχεται τοῦ εὐδοκίμειν χάριν· ἀλλὰ τῷ ὄντι τὸ σῶμα μόνον ἐν τῇ πόλει κείται αὐτοῦ, καὶ ἐπιδημεῖ· ἢ δὲ διάνοια, ταῦτα πάντα ἠγῆσαμένη σμικρὰ, καὶ οὐδὲν ἀτιμάσασα, πανταχῇ πέταται, κατὰ Πίνδαρον, τὰ τε γὰς ὑπένερθε, καὶ τὰ ἐπίπερθε γωμετροῦσα, οὐρανοῦ τε ὑπερ ἀστρονομούσα, καὶ πᾶσαν πάντη φύσιν ἐρευνωμένη τῶν ὄντων ἐκάστου ὄλου, εἰς τι τῶν ἐγγύς οὐδὲν ἑαυτὴν συγκαθίεσα. — Πῶς τοῦτο λέγεις, ὦ Σώκρατες; — Ὡστερ καὶ θαλῆν ἀστρονομούντα, ὦ Θεόδωρε, καὶ ἄνω βλέποντα, πεσόντα εἰς φρέαρ θραῦττά τις ἐμμελής καὶ χαρίεσσα θεραπευτὴς ἀποσκῶψαι λέγεται, ὡς τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ προθυμοῖτο εἰδέναι, τὰ δὲ ἐμπροσθεν αὐτοῦ καὶ παρὰ πόδας λαμβάνει αὐτόν. Ταῦτόν δὲ ἀρχεῖ σκῶμμα ἐπι

ques. etc. ils n'y songent pas même.

(49) *Μᾶλλον αὐτόν*. Pro αὐτοῦς. Crebra hæc apud Atticos, maximeque Platonem, casuum mutatio; apud Hebræos longe creberrima.

πάντας ὅσοι ἐν φιλοσοφίᾳ διάγουσι. Τῷ γὰρ ὄντι τὸν A τοιοῦτον ὁ μὲν πλησίον καὶ ὁ γείτων λήθηθεν, οὐ μόνον ὁ τι πράττει, ἀλλ' ὀλίγου καὶ εἰ ἀνθρωπῶς ἔστιν, ἢ τι ἄλλο θρέμμα· τί δέ ποτ' ἔστιν ἀνθρωπος, καὶ τί τῆ τοιαύτῃ φύσει προσήκει διάφορον τῶν ἄλλων ποιεῖν ἢ πάσχειν, ζητεῖ τε, καὶ πράγματα ἔχει διερευνῶμενος. Μανθάνεις γὰρ που, ὦ Θεόδωρε, ἢ οὐ; — Ἐγώ γε· καὶ ἀληθῆ λέγεις. — Τοιγάρτοι, ὦ φιλῆ, ἰδίᾳ τε συγγινόμενος ὁ τοιοῦτος ἐκάστω, καὶ δημοσίᾳ, ὅπερ ἀρχόμενος ἔλεγον, ὅταν ἐν δικαστηρίῳ ἢ που ἄλλοθι ἀναγκασθῆ περὶ τῶν παρὰ πόδας καὶ τῶν ἐν ὀφθαλμοῖς διαλέγεσθαι, γέλωτα παρέχει οὐ μόνον θράτται, ἀλλὰ καὶ τῷ ἄλλῳ ὄλιγον, εἰς φρέατά τε καὶ πᾶσαν ἀπορίαν ἐμπέπτωιν ὑπὸ ἀπειρίας· καὶ ἡ ἀσχημοσύνη δεινὴ δόξαν ἀβελτηρίας παρεχομένη. Ἐν γε γὰρ ταῖς λοιδορίαις ἴδιον ἔχει οὐδὲν οὐδένα λοιδορεῖν, B ἄτε οὐκ εἰδῶς κακὸν οὐδὲν οὐδενὸς ἐκ τοῦ μὴ μεμελητηκέναι, ἀπορῶν οὖν γελοῖος φαίνεται· ἐν τε τοῖς ἐπαινοῖς καὶ ταῖς τῶν ἄλλων μεγαλαυχίαις, οὐ προσποιητῶς, ἀλλὰ τῷ ὄντι γελῶν ἐνθῆλος γιγνώμενος, ληρώδης δοκεῖ εἶναι. Τύραννον τε γὰρ ἢ βασιλέα ἐγκωμισζόμενον, ἕνα τῶν νομῶν, ὅσον συβώτην, ἢ ποιμένα, ἢ τινα βουκόλον ἡγεῖται ἀκούειν εὐδαιμονιζόμενον πολὺ ββάλλοντα· δυσκολώτερον δὲ ἐκείνων ζῶν καὶ ἐπιβουλώτερον, ποιμαίνε (50) τε καὶ ββάλλειν νομίζει αὐτούς. Ἄγροικον δὲ καὶ ἀπαιδευτον ὑπὸ ἀσχολίας οὐδὲν ἤττον τῶν νομῶν τὸν τοιοῦτον ἀναγκαῖον γίνεσθαι, σηκὸν ἐν ὄρει τὸ τεῖχος περιβεβλημένον. Γῆς δὲ ὅταν μυρία (51) πλήθρα ἢ ἐπιπλείω ἀκούσῃ, ὅστις ἄρα κεκτημένος θαυμαστὰ πλήθη C κέκτηται, πάνυ σμικρὰ δοκεῖ ἀκούειν, εἰς ἅπασαν εἰσθῶς τὴν γῆν βλέπειν. Τὰ δὲ δὴ γένη (52) ὑμνοῦντων, ὡς γενναῖός τις ἐπὶ τὰ πάντας πλουσίους ἔχων ἀποφῆναι, παντάσῃν ἀμδύλῃ καὶ ἐπὶ σμικρὸν ὄρωντων ἡγεῖται τὸν ἐπαινον, ὑπὸ ἀπαιδευσίας οὐ δυναμένων εἰς τὸ πᾶν αἰεὶ βλέπειν, οὐδὲ λογίζεσθαι ὅτι πάντων καὶ προγόνων (53) ἐκάστω μυριάδες γεγονῶσιν ἀναρρήμητοι, ἐν αἷσι πλούσιοι καὶ πτωχοί, βασιλεῖς καὶ δοῦλοι, βάρβαροι τε καὶ Ἑλληνες πολλάκις μυρίοι γεγονῶσιν ὄντων· ἀλλ' ἐπὶ πέντε καὶ εἰκοσι καταλόγῳ προγόνων σεμνονομένων ἢ καὶ ἀναφερῶντων εἰς Ἡρακλέα τὸν Ἀμφιτρύωνος, ἄτοπα αὐτῷ

(50) *Poimáirei*. Reponendum ex Platone et manuscr. ποιμαίνειν.

(51) *Μυρία*. Ita quidem omnes. Legendum tamen est *μύρια*, cum sequatur, ἢ ἐπιπλείω, quod absurde D post *μύρια* sequeretur.

(52) *Τὰ δὲ δὴ γένη*. Huc satyra Juvenalis octava pertinet.

Stemmata quid faciunt?

Persius item sat. 3 inane hoc in Romanis dolescentibus ἀσχημα castigabat.

*An deceat pulmonem rumpere ventis,
Stemmata quod Tusco rantium millesime ducas?*

Adi et Senecam epist. 44: *Iterum, inquit, tu mihi te pusillum facis, et dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam: cum possis te eximere vulgo, et ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud est in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. Quam hoc nostri Platonis ex genio?*

(53) *Πάντων καὶ προγόνων*. Seneca, ibid., aureis plane verbis atque sententiis: *Omnibus nobis,*

rerum singularium, quas hujus universi ambitus complectitur naturam sic explorans, ut tamen nullam ad earum quas propiores habet sese abiciat. — Quo tu sensu hoc ais, o Socrates? — Prorsus, mi Theodore, quo modo Thaletem aliquando, qui dum oculis in caelum defixis astra contempleretur, proximum in puteum deciderat, ancilla quaedam Thressa, elegans et urbana hoc joco perstrinxit: Qui res caelestes nosse contenderet, eum quae proxima pedibus essent, non videre. Quod sane dictum in eos omnes convenire possit, qui philosophiae studio sese dedunt. Siquidem re ipsa, natio haec hominum, non modo quid proximus ac vicinus agat, verum etiam homine ille sit, an aliud quoddam animantis genus, propemodum ignorat: eadem tamen quid homo ipse sit, quidve naturam ejusmodi, praeter aliarum conditionem vel agere vel pati deceat, cum rimatur studiose, tum in ea cura laboris plurimum ac difficultatis exhaurit. Jamne intelligis, mi Theodore? an non? — Intellico equidem. Et vera sane loqueris. — Nimirum ergo, qui ejusmodi fuerit, Theodore, is seu privatum cum quocunque versabitur, seu publice, quemadmodum initio dixi, vel in judicio, vel ubi ubi de rebus quas ante pedes atque in oculis habeat, dicere cogetur, non Thressis modo mulierculis, sed etiam reliquae multitudinis risum movebit, cum, ob rerum imperitiam, in puteos atque in omnis dubitationis aestum incidit. Et quidem grave admodum stuporis genus ineptiarum est, quod afferat opinionem stultitiae. Nam ut aliorum conviciis appetitus, quod proprium ipse nihil habeat, quo vicissim alios remordeat (quippe qui nullum cujusquam vitium noverit, procul ab simili cogitatione semotus), ob haesitantiam ridiculus esse solet: sic in aliorum etiam laudibus, et insolentia rerum suarum jactantia, dum idem non simulate, sed vere palamque ridet, hardus ac delirus videtur. Nam tyrannum aut regem laudari si audiet, pecuarium sibi aliquem, subulcum puta, vel pastorem, vel bubulcum, quod affatim mulgeat, beatum celebrari persuadet:

totidem ante nos sunt: nullius non origo ultra memoriam jacet. Plato ait (utique hoc ipso loco, qui Lipsio πολυμήμονι non veniebat in mentem) neminem regem non ex servis esse oriuntum, neminem non servum ex regibus. Omnia ista longa varietas miscuit, et sursum deorsum fortuna versavit. Quis ergo generosus? Ad virtutem bene a natura compositus. Hoc unum est intuendum. Alioqui, si ad vetera revocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu, usque in hoc tempus, perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. Audi et Juvenalem cum satyrico sale:

*Et tamen, ut longe repetas, longeque revolvat
Nomen, ab infami gentem deducis asylo.
Majorum primus, quisquis fuit ille tuorum,
Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.*

Qui famem tuam expleri hoc cibo voles, Tiraquellum perlege, vivam illam ac spirantem bibliothecam, in opere *De nobilitate*, maximeque cap. 22, num. et seq.

nisi quod abs tyrannis ac regibus difficilius ac magis insidiosum animantis genus, quam ab aliis pasci ac mulgeri existimat. Enimvero philosophum istum, quod rerum usu nullo sit, nihilominus quam oastores ipsos rusticum ac rudem esse necesse est, qui mœnibus in urbe, non secus ac caulis in monte cingatur. **604** Idem si forte decem jugerum milia, vel etiam plura commemorari audierit, pefinde ac si eorum possessor vim agrorum immensam possideret; exiguum sibi quiddam audire videbitur, quod orbem terrarum universum animo complecti soleat. Jam qui ad efferendam generis alicujus antiquitatem, avos ab illo septem, eosque locupletes nominari posse dictitant, genus hoc laudis, hominum esse obtusi admodum angustique visus arbitratur, qui stultitiæ suæ vitio rerum universitatem perpetuo circumspicere non possint, nec omnino cogitare, innumerabilem cuique avorum esse majorumque multitudinem, in qua sæpe divitum et inopum, regum et servorum, barbarorum et Græcorum series infinita ducatur. Qui si quinque ac viginti majorum stemmate gloriantur, aut suum quoque genus ad Herculem Amphitryonis filium referant, vile nimis ac putidum jactantiæ genus arbitratur. Nam quod alius retro quintus ac vicesimus ab Amphitryone, alius ab eodem quinquagesimus, eo natus uterque loco sit, quem sua cuique fortuna statuerit, risum tenere non potest, cum istos nec secum id cogitare, nec stolidæ mentis ineptias excutere posse animadvertit. Idem vero in his omnibus ab hominum vulgo deridetur, partim quod cæteros arroganter despiciere videatur, partim quod in obviis quibusque cæcutiat ac titubet. — Prorsus uti res est loqueris, mi Socrates. — At vero, Theodore, si quem vicissim ex istis sursum philosophus traxerit, eumque angustiori hac quæstione relicta, Qua in re vel ego te, vel tu me ipse læseris, ad plenam illam et integram de justitia et injustitia disputationem accedere, quid per sese utraque sit, quid vel ambæ a cæteris omnibus, vel altera differat ab altera, enucleare jusserit: aut si eundem ab illo vulgari, Utrum fortunatus rex ille sit, qui magnam auri vim possideat, ad universam regni adeoque totius humanæ felicitatis aut miserix contemplationem traduxerit, ut statuatur, tum quenam propria sit utriusque ratio, tum quemadmodum utramque vel suspicere vel declinare hominis naturæ conveniat. De his omnibus cum nostro huic tam angustæ mentis, quam acri ac vehementi rabulæ pronuntiantum erit, tum enimvero quamdam veluti talionis legem subibit. Nam e superiore loco pendulus, et inferiora despiciens, insolentia rei vertiginem subito patietur, et partim æstuando, partim

(54) *Σμικρολογίας*. Lege τῆς σμικρολ. ex Platone et manuscripto.

(55) *Αὐτός*. Recte, non αὐτόν, ut in Platone. Deinceps enim de philosopho ipso loquitur, qui vicissim hominem ἀφιλόσοφον, καὶ ἀγροαῖόν τινα, traducat, ridendumque proponet.

(56) *Τίς αὐτῶν*. Mallem abesse τῆς, et αὐτῶν iu

καταφαίνεται σμικρολογίας (54). Ὅτι καὶ ὁ ἀπ' Ἀμφιτρύωνος εἰς τὸ ἄνω πεντεκαεκοστὸς τοιούτος ἦν, οἷα συνέβαινεν αὐτῷ τύχη, καὶ ὁ πεντηκοστὸς ἀπ' αὐτοῦ, γέλᾳ, οὐ δυναμένων λογιζέσθαι τε καὶ χαυνότητα ἀνοήτου ψυχῆς ἀπαλλάττειν. Ἐν ἅπασι δὲ τοῦτοις ὁ τοιούτος ὑπὸ τῶν πολλῶν καταγελᾶται, τὰ μὲν ὑπερφηφάνως ἔχων ὡς δοκεῖ, τὰ δ' ἐν ποσὶν ἀγνοῶν τε καὶ ἐν ἐκάστοις ἀπορῶν. — Παντάπασι τὰ γινόμενα λέγεις, ὦ Σώκратες. — Ὅταν δὲ γέ τινα αὐτὸς (55), ὦ φίλε, ἐλαχίστη ἄνω, καὶ ἐβέλθη τις αὐτῶν (56) ἐκβῆναι ἐκ τοῦ, Τί ἐγὼ σε ἀδικῶ ἢ σὺ ἐμὲ, εἰς σκέψιν αὐτὴν δικαιοσύνης τε καὶ ἀδικίας, τί τε ἐκάτερον αὐτοῖν, καὶ τί τῶν πάντων ἢ ἀλλήλων διαφέρετον ἢ ἐκ τοῦ, εἰ βασιλεὺς εὐδαίμων κεκτημένος τε αὐτὸν πολὺ χρυσίον, εἰς βασιλείας πέρι καὶ ἀνθρωπίνης ὀλως εὐδαιμονίας καὶ ἀθλιότητος ἐπισκεψῆν, ποῶν τί τινὲς ἔσονται, καὶ τίνα τρόπον ἀνθρώπου φύσει προσήκει τὸ μὲν κτήσασθαι αὐτοῖν, τὸ δὲ ἀποφυγεῖν· περὶ πάντων τούτων ὅταν αὐτὸν δεοὶ λόγον δεδόναι τὸν σμικρὸν ἐκεῖνον τὴν ψυχὴν, καὶ δριμύνην, καὶ δικανικὴν, πάλιν αὐτὸν ἀντίστροφα ἀποδιδῶσιν· ἰλιγγίων τε γὰρ καὶ ἀπὸ ὑψηλοῦ κρεμασθεὶς, καὶ βλέπων μετέωρος ἀνωθεν ὑπὸ ἀληθείας (57) ἀδημονῶν τε, καὶ ἀπορῶν, καὶ βαρβαρίζων, γέλωτα θράτταις μὲν οὐ παρέχει, οὐδ' ἄλλω ἀπαιδεύτῳ οὐδενί, οὐ γὰρ αἰσθάνονται· τοῖς δ' ἐναντίως, ἢ ὡς ἀνδραπόδος τραφεῖσι πᾶσιν. Οὗτος δὲ ἑκατέρω τρόπος, ὦ Θεόδωρε. Ὁ μὲν, τῷ ἔντι ἐλευθερίας τε καὶ σχολῆς τεθραυμένον, ὃν δὴ φιλόσοφον καλεῖς, ὅς ἀνεμῆστον εὐήθει δοκεῖν καὶ οὐδενὲν ἔχειν, ὅταν εἰς δαυλικὰ ἐμπέσῃ διακονήματα, οἷον στρωματόδεσμον μὴ ἐπιστάμενος συσκευάσασθαι, μηδὲ ἕβην ἠδύναν, ἢ θύπας λόγους· ὁ δ' αὐτὸν, τὰ μὲν τοιαῦτα πάντα δυναμένου τορῶς τε καὶ ὀξέως διακοπεῖν, ἀναβάλλεσθαι δὲ οὐκ ἐπισταμένου ἐπὶ δεξιᾷ ἐλευθέρως, οὐδ' ἁρμονίαν (58) λόγων λαβόντος ὀρθῶς ὑμῆσαι θεῶν τε καὶ ἀνδρῶν εὐδαιμόνων βίον ἀληθῆ. — εἰ πάντας, ὦ Σώκратες, πείθοις ἂ λέγεις ὡσπερ ἐμὲ, πλείων ἂν εἰρήνην καὶ κακὰ ἐλάττω κατ' ἀνθρώπων εἶη. — Ἄλλ' οὐτ' ἀπολέσθαι τὰ κακὰ δυνατὸν, ὦ Θεόδωρε (ὕπεραντιον γάρ τι τῷ ἀγαθῷ αἰεὶ εἶναι ἀνάγκη), οὐτ' ἐν θεοῖς αὐτὰ ἰδρῶσθαι. Τὴν δὲ θνητὴν φύσιν καὶ τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖ ἐξ ἀνάγκης. Διὸ καὶ πειρᾶσθαι χρὴ ἐνθένδε ἐκείσε φεύγειν ὅτι τάχιστα. Φυγὴ δὲ ὁμοίωσις Θεῶν κατὰ τὸ δυνατὸν· ὁμοίωσις δὲ ἐστὶ δίκαιον καὶ ὁσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι. Ἄλλὰ γὰρ, ὦ ἄριστε, οὐ πάντι βῆδιον πείσαι, ὡς ἄρα οὐχ ὦν ἕνεκα οἱ πολλοὶ φασὶ δεῖν πονηρίαν μὲν φεύγειν, ἀρετὴν δὲ διώκειν, τούτων χάριν τὸ μὲν ἐπιτηδεύοντι, τὸ δ' οὐκ, ἵνα δὲ (59) μὴ κακὸς, καὶ ἵνα ἀγαθὸς δοκῆ εἶναι. Ταῦτα μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ λεγόμενος γραῶν ὕψλος, ὡς ἔμοι φαίνεται· τὸ δὲ ἀληθὲς ὡς λέγομεν. Θεὸς οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἄδικος, ἀλλ' ὡς οἶόν τε δικαιοτάτος· καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτῷ ὁμοίωτερον οὐδὲν

αὐτὸν μιῶν, sensu clarissimo, qui alioqui perobscurus.

(57) *Ἀληθείας*. Reponendum, ex Platone et manuscriptis, ἀθλείας.

(58) *Ὁὐδ' ἁρμονίαν*. Melius ex Platone, οὐδὲ γὰρ ἁρμ.

(59) *Ἴνα δὲ*. Lege ἵνα δὴ, ut apud Platonem.

ἢ ὅς ἂν ἡμῶν αὐτῶν γένηται ὅτι δικαιοσύνητος. Περὶ τοῦτον (60) καὶ ἡ ὡς ἀληθῶς δεινότης ἀνδρῶς, καὶ ἡ εὐγένειά τε, καὶ ἡ ἀνδρεία. Ἡ μὲν γὰρ τούτου γνώσις, σοφία καὶ ἀρετὴ ἀληθινή· ἡ δὲ ἄγνοια, ἀμαθία καὶ κακία ἐναργής. Αἱ δ' ἄλλαι δεινότητες τε δοκοῦσαι καὶ σοφαί, ἐν μὲν πολιτικαῖς δυναστείαις γιγνόμεναι, φορτικαί, ἐν δὲ τέχναις, βάνασσοι. Τῷ οὖν ἀδικοῦντι καὶ ἀνοσίᾳ λέγοντι ἢ πράττοντι μακρῶ ἄριστ' ἔχει τὸ μὴ συγχωρεῖν (61) δεινῶ ὑπὸ πανουργίας εἶναι. Ἀγέλλονται γὰρ τῷ οὐκ εἶναι, καὶ οἴονται ἀκούειν, ὅτι οὐ λήροί εἰσι, γῆς ἄλλως ἄχθη, ἀλλ' ἀνδρες οἷους δεῖ ἐν πόλει τοὺς σωθησομένους. Λεκτέον οὖν ἀλλήθες, ὅτι τοσοῦτω μᾶλλον εἰσιν οἷοι οὐκ οἴονται, ὅτι οὐχ οἴονται. Ἀγνοοῦσι γὰρ ζημίαν ἀδικίας, ἣν δεῖ ἔχιστα ἀγνοεῖν. Οὐ γὰρ ἔστιν, ἣν δοκοῦσι, πληγαὶ τε καὶ θάνατοι, ὧν ἐνίστο πάσχουσιν (62) οὐδὲν ἀδικοῦντες, ἀλλὰ ἣν ἀδύνατον ἐκφυγεῖν. — Τίνα δὴ λέγεις; — Παραδειγμάτων, ὧ φίλε, ἐν τῷ δυνεῖ ἐστώτων, τοῦ μὲν θεοῦ εὐδαιμονοστατοῦ, τοῦ δὲ ἀθέου ἀθλιωτάτου· οὐχ ὁρῶντες ὅτι οὕτως ἔχει, ὑπὸ ἡλιθιότητος τε καὶ τῆς ἐσχάτης ἀνοίας, λανθάνουσι τῷ μὲν ὁμοιοῦμενοι διὰ τὰς ἀδικίας πράξεις, τῷ δὲ ἀνομοιοῦμενοι· οὐ δὴ τίνοισι δίκην, ζῶντες τὸν εἰκότα βίον ὧ ὁμοιοῦνται. Ἄν δὲ εἴπωμεν, ὅτι, ἂν μὴ ἀπαλλαγῶσι τῆς δεινότητος, καὶ τελευτήσαντας αὐτοὺς ἐκείνους μὲν ὁ τῶν κακῶν καθαρὸς τόπος οὐ δέξεται, ἐνθάδε δὲ τὴν αὐτοῖς ὁμοιότητα διαγωγῆς αἰετῆς ἔξουσι, κακοὶ κακοῖς συνόντες, ταῦτα δὴ καὶ παντάπασιν ὡς δεινοὶ καὶ πανοῦργοι ἀνοήτων τινῶν ἀκούσονται. — Καὶ μάλα δὴ, ὧ Σόκρατες. — Οἶδά τοι, ὧ ἑταῖρε. Ἐν μέντοι τι αὐτοῖς συμβέβηκεν, ὅταν ἰδίᾳ λόγον δέη δοῦναι, καὶ δέξασθαι, περὶ ὧν ψέγουσι, καὶ θελήσωσιν ἀνδρικῶς πολλὴν χρόνον ὑπομεῖναι, καὶ μὴ ἀνάνδρως φυγεῖν· τότε ἀτόπως, ὧ δαιμόνιε, τελευτῶντες οὐκ ἀρέσκουσιν αὐτοὶ αὐτοῖς, περὶ ὧν λέγουσι, καὶ ἡ ῥητορικὴ ἐκείνων πως ἀπομαρτίνεται, ὥστε παῖδων μὴδὲν δοκεῖν διαφέρειν. »

dum, hoc est, ne malus, sed potius ut bonus esse videaris. Hæ quippe sunt, ut mihi quidem videntur, aniles quas vocant fabulæ. Cæterum, quod omnino verum est, ita statuimus. Deus nullo plane modo injustus est, sed vim omnem justitiæ perfectionemque complexus; nec similis ei quôdquam esse possit, quam qui justissimus etiam inter homines fuerit. Hac una re vis omnis industriaque hominis, inertia simul et imbecillitas æstimari debet. Nam ut ejus cognitio vera est cum virtute sapientia; sic ejusdem ignoratio, certissima cum inscitia, tum improbitas est. Cætera quæ vulgo videntur facultatis ac solertiæ genera, et in civili administratione gravia sunt ac molesta, et in artium classe illiberalia. Quisquis igitur aliis injuriosus est, resque indignas aut loquitur, aut molitur, ei sane quam optimum fuerit, si nunquam id ipsi concedamus, ut astutia valere dicatur. Gaudent enim hoc probri genere, sibi que persuadent, aliud significari nihil, quam sese non stipites quosdam esse, aut inutilia terræ pondera, sed homines ejusmodi, quales eos esse, qui in repub. maxime retineantur, oporteat. Verum ergo palam et aperte dicendum est. **606** eos nimirum, quales minime arbitrantur, hoc est magis, quo minus arbitrantur. Veram enim ac propriam improbitatis pœnam ignorant, quam minime omnium ignorare debuerant. Nec enim illa, in

(61) *Περὶ τούτου*, etc. Apud Platonem hæc ita leguntur, Περὶ τούτου καὶ ἡ ὡς ἀληθῶς δεινότης ἀνδρῶς, καὶ οὐδενία τε, καὶ ἀνανδρία. Quæ lectio mihi ob sequentia vehementer probatur, in quibus σοφία et ἀρετὴ ab ἀμαθία et κακία distinguuntur. Mallem tamen περὶ τοῦτο quam περὶ τούτου, aut περὶ τούτων.

(62) *Τὸ μὴ συγχωρεῖν*, etc. Ficinus vertit, *si nihil vafrisite possit, nec artibus malis utamur* [lege utamur]. At philosophus tantum vult, etiamsi talis re

hasitando, partim barbarum nescio quid commurmurando, risum vicissim, non jam Thressis quibusdam, aut bardo cuiquam ac stupido, qui ejusmodi nihil sentire possit; at iis demum qui aliter ac mancipia educati fuerint, omnibus excitabit. Talis est, mi Theodore, hominis utriusque conditio.

605 Altera quidem ejus, qui reipsa in libertate et otio educatus fuerit, quem tu philosophum vocas. Huic enim impune ac sine probro liceat, cum in servile ministerii genus incidit, simplicem et ineptum videri, adeoque nullum esse, qui exempli causa nec stragula componere, nec cibos obsoniis, nec blanditiis orationem condire noverit. Altera vero ejus est, qui cum strenuam istis omnibus operam elegantem et expedite navare possit, ingenui tamen ac liberalis chori vel prolusionem solerter instituere non potest, nedum ut, orationis concentu integre accurateque percepto, veram aut deorum aut beatorum hominum vitam celebrare queat.— Si fidem, o Socrates, ab aliis omnibus perinde ut abs me hoc in genere impetrases, major sane quies, malorumque minus in humana vita versaretur.— Atqui fieri, mi Theodore, non potest, uti mala vel omnino tollantur (cum aliquid semper bono contrarium superesse necesse sit), vel apud deos locum habeant. At circa mortalem naturam, et inferiorem hanc regionem assidue necessarioque vagantur. Quamobrem enitendum præcipue nobis, ut hinc ea celeritate quanta fieri poterit maxima fugiamus. Quæ quidem fuga nihil est aliud, quam similitudo cum Deo, quatenus ad eam aspirare licet. Hoc porro similitudinis genus in æquitate, sanctimonia prudentiaque consistit. Sed enim, vir optime, usque adeo facile persuaderi non potest, non eo consilio quod hominum vulgi, cum in vitio fugiendo, tum in persequenda virtute propositum esse solet, incumbendum in alterum esse, ab altero disceden-

ipsa sit, agendum esse tamen, ne talem se haberi sentiat.

(62) *Ἐν ἐρίστει πάσχουσιν*. Si οὐδὲν cum πάσχουσι conjungatur, sensus erit, *cum horum aliquando nihil subeant, qui peccarunt*. Sin vero, cum ἀδικοῦντες, sensus est quem expressimus. At Ficinus, posteriorem hunc secutus, post ἀδικοῦντες legisse videtur, ἐκφεύγουσι δὲ οἱ ἀδικοῦντες, addit enim, *et injusti sæpe devitant*. Cui lectioni admodum faveo.

plagis, ut existimant, aut morte consistit, cum ista sæpenumero subeant illi quoque, qui nihil peccarunt; sed illa demum est, quam effugere improbus nemo possit. — Quam tu pœnam intelligis? — Cum in rerum natura, mi Theodore, exemplaria duo sint, divinum alterum, idemque beatissimum, alterum impium, idemque miserrimum: illi dum ita rem habere non vident, quo stupore sunt atque dementia, alteri se flagitiis ac sceleribus persimiles, alteri dissimillimos fieri non sentiunt. Cujus sane delicti hoc ipso pœnas luunt, quo vitam agunt, ei cujus similes efficiuntur, maxime consentaneam. Quibus si futurum præterea comminamur, nisi ab ista nequitiae vi discesserint, uti non jam eos post obitum locus ille ab omni sceleratorum contagione semotus excipiat, sed potius ut istic sibi moribusque suis persimilem vitæ rationem perpetuo habeant, hoc est ut cum improbis improbi versari cogantur; id enimvero non secus ac delirantium quorundam somnium, homines plani ac versipelles exaudient. — Ita prorsus, o Socrates. — Equidem id probe novi, Theodore. Sed tamen hoc iis saltem usu venit, ut si quando privatim, rerum earum quas despiciere ac deridere solent, ultro citroque rationes expendere oportuerit, atque hac in disputatione gradum paulo diutius et constantius figere, non turpiter fugere voluerint: tum vero ne sibi quidem ipsis in oratione sua placeant, suaque sibi rhetorica nescio quo pacto contabescat; prorsus, nihil ut a pueris differre videantur. »

CAPUT XXX.

De toto illo sophisticæ genere, quod inter homines reperiri solet.

In nostris quoque libris de toto illo sophisticæ genere, quod hominum animos occupavit, multa dicuntur: « Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor hujus sæculi ^{1,2}? » Similiter ab iis qui divinam philosophiam profiteri velint, humile abjectumque nihil cogitandum esse his verbis edocemur: « Considerantibus nobis non quæ videntur, sed quæ non videntur: Quæ enim videntur, momentanea sunt; quæ vero non videntur, æterna. » **607** Præterea improbitatem circa terram vitamque mortalem volutari, aliquot Scripturæ divinæ locis admonemur: ut cum ait: « Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt ³; » itemque: « Sufficiat diei malitia sua ⁴. » Quin etiam propheta: « Exsecratio, inquit, et furtum, et adulterium, et cædes effusa sunt super terram, et sanguines sanguinibus miscent ⁵. » Hinc etiam ad Deum nobis confugiendum esse Moyses edicens: « Post Dominum Deum tuum ambulabis, et ipsi adhærebis ⁶. » Imo Deum ipsum nobis imitandum esse docet his verbis: « Sancti eritis, quoniam Dominus Deus vester sanctus est ⁷. » Itemque David, cum justum esse Deum intelligeret, nosque ad ejus imitationem cohortaretur: « Justus Dominus, inquebat, et justitias dilexit ⁸. » Idem contemptum divitiarum hoc modo præcipiebat: « Divitiæ si affluant, nolite cor apponere ⁹; » et rursus: « Ne timeas cum dives factus fuerit homo, aut cum multiplicata fuerit gloria domus ejus: quoniam, cum mortuus fuerit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus ¹⁰. » Honores etiam et magistratus humanos nihili admodum æstimandos esse docuit, dum ait: « Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus. Exhibit spiritus ejus, et revertetur in terram suam: In illa die veribunt omnes cogitationes ejus ¹¹. »

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ πάσης τῆς ἐν ἀνθρώποις σοφιστείας.

Καὶ παρ' ἡμῖν περὶ πάσης τῆς ἐν ἀνθρώποις σοφιστείας εἴρηται· Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστὶ. Γέγραπται γάρ, Ἀπολλῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητῆς τοῦ αἰῶνος τούτου; Ἄλλὰ καὶ περὶ τοῦ δεῖν μηδὲν συμικρολόγον φρονεῖν τοὺς κατὰ Θεὸν φιλοσοφούντας διδασκόμεθα ἐν οἷς εἴρηται· Ἐσκοποῦντων ἡμῶν οὐ τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. Καὶ περὶ τοῦ τὴν κακίαν περὶ γῆν καὶ τὸν θνητὸν βίον εἰλησθαι φησί που ὁ θεῖος Λόγος· Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραὶ εἰσι· καὶ Ἀρχετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς. Λέγει δὲ καὶ ὁ προφήτης· Ἀρὰ, καὶ κλοπῆ, καὶ μοιχεία, καὶ φόνος κέχρυται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἵματα ἐφ' αἵμασι μίγνυσι. Περὶ δὲ τοῦ φεύγειν ἐνθρόνῳ παρὰ τὸν Θεὸν φησιν ὁ Μωϋσῆς· Ὅπισθε Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου πορεύσθε, καὶ πρὸς αὐτὸν κοληθήσθε. Ὁ δ' αὐτὸς μιμεῖσθαι τὸν Θεὸν διδάσκει λέγων· Ἄγιοι ἐσθε, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἅγιός ἐστι. Δίκαιον δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ τὸν Θεὸν εἰδὼς, ἡμᾶς τε αὐτοὺς μιμητάς γενέσθαι παρορμῶν φησι· Δίκαιος Κύριος, καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν. Ὁ δ' αὐτὸς πλοῦτος καταφρονεῖν ἐπαίδευσεν, λέγων· Πλοῦτος ἐὰν βέη, μὴ προστίθεσθε καρδίαν· καὶ Μὴ φοβοῦ, ὅταν πλουτίσῃ ἄνθρωπος, ἢ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ· ὅτι οὐκ ἐν τῷ ἀποθῆσκῃν αὐτὸν λήψεται τὰ πάντα, οὐδὲ συγκαταθήσεται αὐτῷ ἡ δόξα αὐτοῦ. Ἀλλὰ μηδὲ τὰς ἐν ἀνθρώποις ἀρχὰς θαυμάζειν εἰδιδάσκῃ ἐν τούτοις· Μὴ πεποιθήσατε ἐπ' ἀρχοντας, ἐφ' υἱοὺς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἐστὶ σωτηρία. Ἐξελεύσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἀπελεύσεται εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ· Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ. »

B

C

^{1,2} I Cor. i, 18-20; Isa. xxix, 14. ³ Ephes. v, 16. ⁴ Matth. vi, 34. ⁵ Ose. iv, 2. ⁶ Deut. x, 20. ⁷ Levit. xi, 45. ⁸ Psal. x, 8. ⁹ Psal. lxi, 41. ¹⁰ Psal. xlviii, 17, 18. ¹¹ Psal. cxlv, 2-4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ΄.

A

CAPUT XXXI.

Ὅτι δεήσει ποτὲ τῷ ψεύδει ἀντὶ φαρμάκου χρῆσθαι ἐπὶ ὠφελείᾳ τῶν δεομένων τοῦ τοιοῦτου τρόπου.

« Νομοθέτης (63) δὲ οὐ τι καὶ σμικρὸν ὄφελος, εἰ καὶ μὴ τοῦτο ἦν οὕτως ἔχων, ὡς καὶ νῦν αὐτὸ ἤρηχ' ὁ λόγος ἔχειν, εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἐτόλμησεν ἂν ἐπ' ἀγαθῷ ψεύδεσθαι πρὸς τοὺς νέους, ἔστιν ὃ τι (64) τοῦτου ψεύδος λυσιτελέστερον ἂν ἐψεύσατο ποτε, καὶ δυνάμενον μᾶλλον ποιεῖν μὴ βίβ, ἀλλ' ἐκόντας πάντας πάντα τὰ δίκαια (65); Καλὸν μὲν ἡ ἀλήθεια, ὡς ξένη, καὶ μόνιμον· εἰκοι μὴν οὐ ῥάδιον εἶναι πειθεῖν. » Μύρια δ' ἂν εὐρήσεις τοιαῦτα καὶ ἐν Ἑβραίων γραφαῖς, ὡς ἂν περὶ Θεοῦ ζηλοῦντος, ἢ ὑπνοῦντος, ἢ ὀργιζομένου, ἢ τισιν ἄλλοις ἀνθρωποπαθέσιν ἐνεχομένου ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν δεομένων τοῦ τοιοῦτου τρόπου παρελημμένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ΄.

Ὅτι μὴ μόνον ἀνδρας, ἀλλὰ καὶ γυναίκας, καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων προσέσθαι χρῆ ἐἰς τὴν προεξηγημένην παιδείαν.

« Ἄρ' οὖν ἡμῖν (66) τὰ τε (67) ἔμπροσθεν ὁμολογεῖται; περὶ τοῦ δεῖν (68) πάντα ἀνδρα, καὶ παῖδα, ἐλευθερον, καὶ δούλον, θῆλύν τε καὶ ἀρρένα, καὶ ὄλη τῇ πόλει ὄλην τὴν πόλιν αὐτὴν ἑαυτῇ ἐπάδουσαν μὴ παύεσθαι ποτε ταῦτα ἃ διεληλύθαμεν, ἀμωσγέπως ἀεὶ μεταβαλλόμενα, καὶ παντὸς (69) παρεχόμενα ποικιλίαν, ὥστ' ἀπλησίαν εἶναι τινα τῶν ὕμνων τοῖς φθουσι καὶ ἡδονῇ. — Πῶς δ' οὐκ ἂν ὁμολογοῖτ' ἂν δεῖν ταῦτα οὕτω πράττεσθαι; » Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ δὲ τῆς Πολιτείας ὁμοία τούτοις γράφει, τάδε λέγων· « Ὅσθ' αὖτις (70) οὖν ὑπ' ἀνθρώπων μελετώμενον, ἐν ᾧ οὐ πάντα ταῦτα (71) τὸ τῶν ἀνδρῶν γένος διαφερόντως ἔχει ἢ τὸ τῶν γυναικῶν; » Ἡ μακρολογῶμεν, τὴν τε ὑφαντικὴν λέγοντες, καὶ τὴν τῶν ποπάνων τε καὶ ἐψημάτων θεραπείαν; ἐν οἷς δὴ τι δοκεῖ τὸ γυναικεῖον γένος εἶναι, οὐ καὶ καταγελαστότατόν ἐστι πάμπολυ ἡττώμενον. Ἀληθῆ, ἐφη, λέγεις, ὅτι καὶ πολὺ κρατεῖται ἐν ἅπασιν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὸ γένος τοῦ γένους. Γυναικες μέντοι πολλὰ πολλῶν ἀνδρῶν βελτίους εἰς πολλά· τὸ δὲ ὄλον ἔχει ὡς σὺ λέγεις. Οὐδὲν ἄρα ἔστιν, ὡ φίλε, ἐπιτήδευμα τῶν πόλιν διοικούντων, γυναικῶς, διότι γυνή, οὐδ' ἀνδρῶς, διότι ἀνήρ· ἀλλ' ὁμοίως διεσπαρμέναι αἱ φύσεις ἐν ἀμφοῖν τοῖν ζώοις· καὶ πάντων μὲν μετέχει γυνή ἐπιτηδεύματων κατὰ φύσιν, πάντων δὲ ἀνήρ· ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀσθενέστερον γυνή ἀνδρῶς. — Πάνυ γε. — Ἡ οὖν ἀνδράσι πάντα προστάξομεν, γυναικὶ δὲ οὐδέν; — Καὶ πῶς; — Ἄλλ' ἔστι γὰρ, οἶμαι, ὡς φήσομεν, καὶ

Falso nonnunquam, veluti pharmaco, ad eorum utilitatem, qui hoc loquendi genere otus habeant, utendum esse.

« Legislator, inquit Plato, qui nonnihil prodesse voluerit, etiamsi non eo se modo res haberet, quo sese habere jam evictus, si quid unquam apud juniores utilitatis causa falsi dicere potuit, estne quod utilius unquam potuerit, aut quo facilius efficiat, ut omnes ad omnia æquitatis officia, non vi, sed ultro ac sponte adducantur? Veritas quidem, mi hospes, egregium quid ac stabile est, at eam persuadere, non ita promptum. » His tu affinia Hebræorum in litteris sexcenta reperies, 608 quibus Deum modo æmulari, modo vel sopitum, vel iratum, aut aliis quibusdam humanis perturbationibus obnoxium faciunt, dum eorum consulunt rationibus, qui hoc loquendi genere opus habent.

CAPUT XXXII.

Non solum viros, sed etiam mulieres, adeoque genus hominum universum, hujus in disciplinæ communionem vocandum esse.

« An inter nos, inquit Plato, de superioribus illis convenit? — Quænam illa? — Oportere videlicet, uti omnes tam viri quam pueri, tam liberi quam servi, tam feminæ quam mares, totaque adco-res-publica toti reipublicæ, quæ præcepimus carminum genera nunquam accinere desinat, semper tamen immutata nonnihil, atque omni subinde varietate temperata, ut hymnorum istorum voluptas nullam unquam suis modulatoribus afferat satietatem. — Qui tandem negari posset quin ita fieri oporteat? » His gemina sunt, quæ idem Plato *Reipublicæ* quinto docet his verbis: « Num tu aliquid ipse nosti, quod ab hominibus tractari soleat, in quo non virorum genus muliebri omnibus hisce naturæ dotibus antecellat? An pluribus vobis in texendi, placentas et obsonia conficiendi artificio, ac cæteris id genus recensendis immorandum, in quibus sane feminarum genus esse aliquid videtur, et tamen vinci ærridiculum est? — Vera loqueris, inquit. — Nam et in omnibus, ut ita dicam, genus a genere plurimum superatur, et tamen viris plerisque multæ sæpe mulieres pluribus in rebus antecellunt. Cæterum universe ita res habet uti dicis. Munus igitur, o amice, inter eos qui rempublicam gerunt, nullum est, quod aut mulieris, quatenus mulier, aut viri, quatenus vir est, proprium sit: sed in utroque sexu simili quodammodo proeminatæ sunt naturæ dotes, ita ut viri simul ac mu-

hibendus est ad philosophiam aditus.

(67) *Τὰ τε.* Melius τὰ γε, ut Plato.

(68) *Περὶ τοῦ δεῖν,* etc. Etiamsi hæc oratio vitii nihil habeat, Platoni tamen hæerere malui, apud quem τοῦ πέρι; cum interrogatione legitur, et Ciniæ tribuitur. Sequentia ita concipiuntur, τὸ δεῖν πάντα, etc., quæ ab Atheniensi respondentur.

(69) *Παντός.* Plato, πάντως.

(70) *Ὅσθ' αὖτις.* Plato, v. *De republ.*, pag. 458, F.

(71) *Ταῦτα.* Mallem ταῦτά.

(63) *Νομοθέτης.* Plato, II *Leg.*, pag. 580, C.

(64) *Ἔστιν ὃ τι,* etc. Ita Plato, et recte; qui etiam periodum interrogatione claudit.

(65) *Τὰ δίκαια.* Deest verbum, puta πράττειν, προτιμᾶν, ἐλέσθαι, προελέσθαι, aut al. simile: nam ποιεῖν, quod præcedit, cum participio δυνάμενον constituitur.

(66) *Ἄρ' οὖν ἡμῖν.* Plato, II *Leg.*, pag. 580, H. Quibus non absimilia disputantur a Clemente Alexandrino, *Strom.* lib. IV, pag. 565, ubi etiam ex Epicuri mente, nulli aut ætati aut conditioni pro-

lieres in eorumdem studiorum communionem vocentur, licet in omnibus mulier viro longe sit infirmior.—Ita prorsus.—Quid igitur? Omniane viris imperabimus, mulieri nihil?—Cur enim?—Ex feminis utique, alias, ut postea dicemus, ad medicinam aptas reperies, alias minime: itemque alias ad musicam a natura comparatas, alias ab eadem per sese abhorrentes. — Enimvero. — Alias præterea cum exercitationibus publicis, tum etiam bello gerendo idoneas, ineptas ad utrumque alias. — Idem **609** mihi videtur. — Quid porro sapientia, non eam similiter aliæ studio, aliæ odio prosequuntur? non aliæ rursus ferociiores habent spiritus, aliæ humiliores? — Et hoc tibi assentior. — Nonnullæ sunt etiam ad custodiendum aptæ, aliæ non item. Nunquid enim ejusmodi aliquam virorum idoneam custodiæ naturam secrevimus? — Sane secrevimus. — Eadem ergo tam viri quam mulieris ad reipublicæ custodiam natura est, nisi quod infirmior hujus est, illius robustior. — Eadem. — Erunt igitur cum ejusmodi viris, aliquot etiam id genus mulieres seligendæ, ut cum iis civitatem incolant pariter, pariterque custodiant, cum et hoc ad muneris genus idoneæ sint, et cum viris naturæ cognationem habeant. » Ita Plato. Jure igitur ac merito leges quoque nostræ, genus omne tam mulierum quam virorum, tam servorum quam liberorum, tam barbarorum quam Græcorum, in divinæ doctrinæ ac philosophiæ communionem admittit.

CAPUT XXXIII.

Eorum causa, qui minus apud nos ex rationis præscripto vivunt, genus universum traducendum non esse.

« Atque hoc in genere ita philosophemur, inquit Plato. Age, Si quis capras alere, adeoque pecoris hoc et possessionis genus, tanquam fructuosum laudare: alius contra, quod forte capras alicubi, dum sine caprario pascere, cultis quibusdam agris damnum inferre vidisset, improbaret: semelque gregem universum aut sine pastore, aut cum malis pastoribus intuitus, continuo rem totam vellicaret; cumne propterea sano maturoque judicio quodlibet aliud pecoris genus repudiaturum arbitramur? — Cur autem? » Et paucis interjectis: « Quid porro societatis cujuscunque seu laudatorem, seu vituperatorem, quæ cum per se moderatori parere debeat, tum etiam cum eo conjuncta plurimum affert utilitatis? Si nunquam illam viderit, secum ipsam et cum suo moderatore versari sed potius aut semper omni magistratu carere, aut cum improlis tantum magistratibus consuescere; ut istos, amabo, societatum ejusmodi spectatores, recte quidquam aut vituperare posse aut laudare putabimus?—Nam quos fortasse apud nos, aut sine moderatore ac principe, aut cum pravis magistratibus, se perperam gerere constiterit, illico totum hoc scholarum nostrarum genus reprehendere: sed potius ex eorum qui recte in iis probeque versentur, moribus, religiosum ac pium reipublicæ institutum admirari.

(72) Οὐδὲ πολεμική. Legendum καὶ πολεμική. Male item apud Platonem, καὶ γυμναστική, ἥδ' ἄρα οὐ, οὐδὲ πολεμική. Quorsum enim sequens ταυτολογία, ἡ δὲ ἀπόλεμος, καὶ οὐ φιλογυμναστική;

(73) Ἡ δὲ ἀθυμία ἐστὶ; Malim, ut apud Platonem, ἡ δὲ ἀθυμία; Ἔστι καὶ ταῦτα.

(74) Ἐργασίμοις χωρίοις. Culta loca intelligit, quæ sæpissime uno verbo ἔργα dicuntur. Xenoph.

ἡ γυνὴ λατρική, ἡ δ' οὐ· καὶ μουσική, ἡ δ' ἀμουσος φύσει· Τί μὴν; Καὶ γυμναστική δὲ ἄρα οὐδὲ πολεμική (72)· ἡ δὲ ἀπόλεμος, καὶ οὐ φιλογυμναστική. — Οἶμαι ἔγωγε. — Τί δὲ, φιλόσοφος τε καὶ μισόσοφος; καὶ θυμοειδής, ἡ δὲ ἀθυμία; ἐστὶ (73); — Καὶ ταῦτα. — Ἔστιν ἄρα καὶ φυλακτικὴ γυνή, ἡ δ' οὐ; Ἡ οὐ τοιαύτην καὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν φυλακτικῶν φύσιν ἐξελεξάμεθα; — Τοιαύτην μὲν οὖν. — Καὶ γυναικὸς ἄρα καὶ ἀνδρὸς ἡ αὐτὴ φύσις εἰς φυλακὴν πόλεως, πλὴν ὅσω ἀσθενετέρα, ἡ δὲ ἰσχυροτέρα ἐστὶ. — Φαίνεται. — Καὶ γυναῖκες ἄρα αἱ τοιαῦται τοῖς τοιοῦτοις ἀνδράσιν ἐκλεκτέαι συνοικεῖν τε καὶ συμφιλᾶν τε, ἐπειπερ εἰσὶν ἰκαναὶ καὶ συγγενεῖς αὐτοῖς τὴν φύσιν. » Εἰκότως ἄρα καὶ ὁ παρ' ἡμῶν λόγος ὑπαδέχεται πᾶν γένος οὐ μόνον ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν, οὐδ' ἐλευθέρων καὶ δούλων μόνον, ἀλλὰ καὶ βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων, εἰς τὴν κατὰ θεὸν παιδείαν τε καὶ φιλοσοφίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΓ'.

Ἵτι μὴ χρὴ ἐκ τῶν οὐ κατὰ λόγον παρ' ἡμῶν βιούτων τὸ πᾶν ἔθνος διαβάλλειν

« Σχεψώμεθα δὲ πη τῆδε. Φέρε, εἴ τις αἰγῶν τροφήν, καὶ τὸ ζῶον, καὶ αὐτὸ τὸ κτήμα, ὡς ἐστὶ καλόν, ἐπαινοῖ, ἄλλος δὲ τις, ἑωρακὼς αἰγας χωρὶς νεμομένας αἰπόλου, ἐν ἐργασίμοις χωρίοις (74) δρώσας κακὰ, διαψέγοι· καὶ πᾶν ἄρεμμα ἀναρχον, ἡ μετὰ κακῶν ἀρχόντων ἰδὼν, οὕτω μέμοφοιτο· κατὰ τὸν τοιοῦτον λόγον ἡγοῦμεθα ὑγιὲς ἂν ποτε ψέξει καὶ ὀτιοῦν; — Καὶ πῶς; » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Τί δὲ ἐπαινεῖται ἡ ψεκτικὴ κοινωνίας ἡστυνοσύνη, ἧς πέφυκέ τε εἶναι ἀρχων, μετ' ἐκείνου τε ὠφέλιμός ἐστιν, ὃ δὲ μήτε ἑωρακὼς εἴη ποτὲ ὀρθῶς αὐτὴν ἑαυτῇ κοινωνοῦσαν μετ' ἀρχοντος, ἀεὶ δὲ ἀναρχον, ἡ μετὰ κακῶν ἀρχόντων ξυνοῦσαν; οἴομεθα δὴ ποτε τοὺς τοιοῦτους θεωροῦν τῶν τοιοῦτων κοινωνίῶν, χρηστῶς τι ψέγειν ἡ ἐκτανεῖσθαι; — Πῶς δ' ἂν; » Οὐ δὴ χρὴ καὶ παρ' ἡμῶν εἰ τινες φαίνονται διχα προστάτου καὶ ἀρχοντος, ἡ μετὰ κακῶν ἀρχόντων δρώντες κακὰ ψέγειν τὸ πᾶν ἡμῶν διδασκαλεῖον· μᾶλλον δὲ ἀπὸ τῶν ὀρθῶς μετιόντων τὸ θεοσεβὲς πολιτεύμα θαυμάζειν.

« Hæc ille. Verum ergo similiter non fuerit, si quos fortasse apud nos, aut sine moderatore ac principe, aut cum pravis magistratibus, se perperam gerere constiterit, illico totum hoc scholarum nostrarum genus reprehendere: sed potius ex eorum qui recte in iis probeque versentur, moribus, religiosum ac pium reipublicæ institutum admirari.

passim, ut in Κυνηγετ., Τὰ μὲν ὄρη οἷόν ἐστι καὶ ἰγνεύειν, καὶ μεταθεῖν καθαρῶς· τὰ δὲ ἔργα, οὐδέτερα, διὰ τοὺς τριμμούς. Id est, montes et investigari et transcurri sine offensione possunt, arva neutra patiuntur, ob tramites limitesque crebros. Contra ὄργας, ἄδος, id est ἀετος γῆ, terra inculta, qualis est saltus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΔ'.

Ὅπως μετέβαλεν ὁ Πλάτων ἐπὶ τῷ Ἑλληνικώτερον τὰ ἐν Παροιμίαις λόγια.

Ἐν ταῖς Παροιμίαις Σολομῶντος συντόμως φερόμενου τοῦ· « Μνήμη δικαίων μετ' ἐγκωμίων, δνομα δὲ ἀσεβῶν σθένυται· » καὶ πάλιν εἰρημένου τοῦ· « Μὴ μακαρίσῃς ἄνδρα πρὸ τελευταῖης αὐτοῦ· » ἐπάκουσον ὅπως τὴν διάνοιαν ἐρμηγεύει λέγων ὁ Πλάτων ἐν τῷ ἑξῆσθι τῶν *Νόμων*· « Τῶν πολιτῶν (75) ὅποσοι τέλος ἔχουσιν τοῦ βίου, κατὰ σώματα, ἢ κατὰ ψυχὰς ἐξεργασμένοι ἔργα καλὰ καὶ ἐπίπονα, καὶ τοῖς νόμοις εὐπειθεῖς γεγονότες, ἐγκωμίων αὐτοὺς τυγχάνειν πρέπων ἂν εἴη. — Πῶς δ' οὐ ; — Τούς γε μὴν ἐτι ζῶντας ἐγκωμίοις τε καὶ ὕμνοις τιμᾶν οὐκ ἀσφαλές, πρὶν ἂν ἀπαντᾷ τις τὸν βίον διαδραμῶν, τέλος ἐπιστήσῃται καλόν. Ταῦτα δὲ πάντα ἡμῖν ἔστω κοινὰ, ἀνδράσι τε καὶ γυναιξίν, ἀγαθοῖς καὶ ἀγαθαῖς διαφανῶς γενομένοις. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕ'.

Περὶ πλοῦτου καὶ πενίας.

« Πλοῦτον δὲ καὶ πενίαν μὴ μοι δῶς, » τοῦ Σολομῶντος φήσαντος ἐν Παροιμίαις, ὁ Πλάτων ἐν τρίτῳ *Πολιτείας* (76) φησὶν· « Ἔτερα δὲ, ὡς εἴοικε, τοῖς φύλαξιν εὐρήχασμεν, ἃ παντὶ τρόπῳ φυλακτέον, ὅπως μὴ ποτε αὐτοὺς λήσῃ εἰς τὴν πόλιν παραδύνα. — Τὰ πάντα ταῦτα ; — Πλοῦτός τε, ἦν δ' ἐγὼ, καὶ πενία· ὡς τοῦ μὲν τρυφῆν, καὶ ἀργίαν, καὶ νεωτερισμόν ἐμποιοῦντος, τῆς δ' ἀνελευθερίαν, καὶ κακοεργίαν πρὸς τῷ νεωτερισμῷ. Κακοεργία δὲ ἐστὶ πᾶσα πρᾶξις ἀτιμος. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΣ'.

Περὶ γονέων τιμῆς.

Πάλιν Μωϋσέως ἐν τοῖς νόμοις φάντος, « Ἐκατος πατέρα αὐτοῦ καὶ μητέρα φοβεῖσθω » καὶ, « Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι ᾦ· » καὶ ὁ Πλάτων ὁμοίως Μωϋσῆ τιμᾶν καὶ φοβεῖσθαι ὧδὲ πῶς φησιν ἐν τοῖς *Νόμοις*· « Πᾶς δὲ νοῦν ἔχων (77) φοβεῖται καὶ τιμᾶ γονέων εὐχᾶς, εἰδῶς πολλοῖς καὶ πολλαῖς ἐπιτελεῖς γενομένης. » Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ φησὶ· « Πᾶς ἡμῖν αἰδεῖσθω (78) τὸν ἑαυτοῦ πρεσβύτερον ἔργῳ τε καὶ λόγῳ. Τὸν δὲ προέχοντα εἰκοσὶν ἡλικίας ἔτεσιν ἄρβρανα ἢ θῆλυον, νομίζων ὡς πατέρα ἢ μητέρα διευλαδεῖσθω. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΖ'.

Περὶ κτήσεως οἰκετῶν.

Μωϋσέως ἐν τοῖς νόμοις ἀπαγορεύσαντος, Ἑβραίοις Ἑβραίους δουλεύειν, καὶ φήσαντος, « Ἐάν κτήσῃ παῖδα Ἑβραῖον, ἐξ ἑτῆ δουλεύσει σοι· τῷ δὲ ἑξῆσθι »

¹ Prov. x, 7. ² Eccli. xi, 30. ³ Exod. xx, 12.

(75) *Τῶν πολιτῶν*. Plato, lib. vii *Leg.*, p. 632, A.

(76) *Ἐν τ' Πολιτείας*. Imo lib. iv *De republ.*, pag. 446.

(77) *Πᾶς δὲ νοῦν ἔχων*. *Legum* xi, pag. 682, H, ubi πᾶς δὴ. Ib. F. hac ipsa de re ita scribit, Οἰδῖπος, inquit, ἀτιμασθεῖς, ἐπεύξατο τοῖς αὐτοῦ

Α

610 CAPUT XXXIV.

Quemadmodum Plato quædam ex Proverbiis oracula, Græca dictione purius et elegantius expresserit.

In Salomonis Proverbiis ita breviter legitur : « Memoria justorum cum laudibus, nomen vero impiorum exstinguitur¹. » Itemque : « Ne beatum dixeris virum ante mortem ejus². » Audi vero quemadmodum loci utriusque sententiam Plato *Legum* septimo reddiderit : « E civibus, inquit ille, qui finem vivendi fecerint, eos, si modo corpore vel animo præclare ac strenue se gesserint, legibusque paruerint, laudibus celebrari verum fuerit. — Quidni ante? — At dum adhuc vivunt, hoc eos laudationum et cantuum genere prosequi, minus securum, omninoque priusquam decurso quis toto vitæ spatio, laudabili eam exitu terminarit. Atque hæc omnia nobis ex æquo tam mulieribus quam feminis, qui modo eximia probitate fuerimus, communia sunt. »

CAPUT XXXV.

De opibus et inopia.

Salomonis in Proverbiis hæc præcatio est, « Divitias et paupertatem ne dederis mihi. » Plato autem *Reipublicæ* tertio : « Ergo alia quædam, inquit, ni fallor, reperimus, quæ ne in civitatem furtim unquam et occulte subeant, ab ejus moderatoribus omni provisione cavendum erit. — Quænam illa? — Opes, inquam, et inopia : quod illæ quidem luxum, ignaviam, rerumque novarum molitionem invehant, hæc vero præter factiones, illiberalitatem simul atque malitiam. Malitiæ autem nomine indignum omne facinus continetur. »

CAPUT XXXVI.

De parentum honore et observantia.

Moyses hoc in suis legibus præceptum est : « Quilibet patrem suum et matrem timeat. » Itemque : « Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene tibi sit³. » Hoc metus honorisque genus Plato similiter in *Legibus* ita sanxit : « Quicumque mentis compos fuerit, inquit, is parentum suorum preces ac vota metuet, **611** plurimique faciet, quod in multis et sæpius commissa illa et convicta esse noverit. » Rursusque alio libro : « Nemo non apud nos eum a quo ætate superabitur, tam opere quam verbis observato. Qui autem se annis viginti antecedit, seu vir ille, seu femina fuerit, hunc in patris aut matris loco habens, venerator. »

CAPUT XXXVII.

De possessione servorum.

Vetuit Moyses in legibus, ne Hebræis Hebræi serviant, addiditque, « Si emeris servum Hebraum, sex annos serviet tibi : septimo autem anno dimit-

τέχνους, ἃ δὴ καὶ πᾶς ὕμνεῖ τέλεα καὶ ἐπήχοα γενέσθαι παρὰ θεῶν· Ἀμύνητόρα τε Φοῖνικι τῷ ἑαυτοῦ ἐπαρᾶσθαι παιδὶ θυμωθέντα, καὶ Ἰππολύτῳ Θησέα, καὶ ἐτέρους ἄλλοις μυρίους μυρίους· ὧν γέγονε σαφές, ἐπήχους εἶναι γονεῖσι πρὸς τέκνα θεοῦς.

(78) *Πᾶς ἡμῖν αἰδεῖσθω*. Lib. ix *Legum*, p. 662, F.

tes eum liberum¹. » Quibus gemina Plato in *Repubblica* præcipiens : « Græcum, inquit, servum Græcus nemo possideat, idque cum cives nostri diligenter observent, tum aliis quoque Græcis idem ut faciant auctores sint.—Prorsus, inquit.—Sic enim vero futurum est, ut multo libentius, dum sibi mutuo parcent, in barbaros arma convertant. »

CAPUT XXXVIII.

Quomodo illud Moysis expresserit, « Terminos æternos ne transferas quos posuerunt patres tui. »

« Nemo, inquit, agri fines moveo, neque civis villius sui quem vicinum habuerit, neque alterius ejuseunque finitimi, etiam extranei, qui fundum sub extremos agri sui limites possideat; ratus vere id esse, immota, quod aiunt, loco movere. » Tum addit : « Si quis fixos limites transiliens vicini agrum eum suo coluerit, non modo justum ei damnum sarcio, verum etiam ut hominis impudentiæ et liberalitati medicina fiat. illati detrimenti duplum alterum ei quem læserit, repræsentato. »

CAPUT XXXIX.

Locus Platonis huic similis, « Reddens peccata patrum in filios in tertiam et quartam generationem, iis qui oderunt me. »

« Rem ut verbo complectar, inquit, nec parentis probra, nec poenæ liberorum quemquam alium consequuntur, nisi **612** si quando pater, et avus, et avi pater continentie serie poenas luere debeant. »

CAPUT XL.

De furibus.

Moysis lex est² : « Si quis furatus fuerit vitulum aut ovem, si jugulaverit, aut vendiderit, quinque vitulos reddet pro vitulo, et quatuor oves pro ove. Quod si deprehensum fuerit et repertum in manu ejus furtum, a vitulo et asino usque ad ovem, videntia dupla restituat. » Audi jam, quemadmodum Plato similia statuat : « Si fur, rem quamlibet seu magnam seu parvam furabitur, lex in omnes una, una judicio poena statuatur : Primum, quod furto sublatum erit, uti duplum ejus repræsentet, quisquis furti damnatus erit, si modo supra sortem solvere per reliquarum facultatum copiam poterit : sin autem, in vinculis sit, donec aut solverit, aut ab eo a quo furti damnatus est, veniam impetrarit. »

CAPUT XLI.

De fure interfecto.

Præterea, cum ita statuisset Moyses, « Si fur patriet effodiens deprehensus, et plagis acceptis mortuus fuerit, cædes alteri non imputabitur³; » Plato deinde affinia sanciens : « Qui nocturnum furem, inquit, in ædes furandi animo subeuntem in-

¹ Exod. xxi, 2. ² Exod. xxi, 1. ³ ibid. 2.

(79) *Μηδὲ Ἑλληνα*. Lib. v *De republ.*, p. 464, D, ubi hæc pluribus. Quæ lex apud Christianos pie sancteque viget.

(80) *Μὴ κινεῖτω*. Lib. viii *De legib.*, p. 648, D. Διὸς ὁρίου primam hanc legem esse jubet. Mosaica lex Deut. xix, 14, ita habet : *Non assumes et transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in possessione tua*. Et cap. xxvii : *Maledictus, qui*

ἔτει ἑξαποστειλεῖς αὐτὸν ἐλευθέρων » καὶ ὁ Πλάτων ὁμοίως ἐν *Πολιτεία* φησί : « Μηδὲ Ἑλληνα (79) ἄρα δοῦλον κεκτηῖσθαι, μήτε αὐτούς τοῖς τε ἄλλοις Ἑλληνισιν οὕτω ζυμβουλεύειν. — Πάνυ μὲν οὖν, ἔφη. — Μᾶλλον γ' ἂν οὖν οὕτω πρὸς βαρβάρους τρέποντο, ἑαυτῶν δὲ ἀπέχοντο. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΗ΄.

Ὅς μετέβαλε τὸ, « Μὴ μεταίρει ὄρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου. »

« Μὴ κινεῖτω (80) γῆς ὄρια μηδεὶς, μήτε οικίῳ πολίτου γείτονος, μήτε ὁμοτέρμονος ἐν ἐσχατιαῖς κεκτημένου ἄλλω ξένῳ γειτόνων, νομίσις τὸ τὰ ἀκίνητα κινεῖν ἀληθῶς τοῦτ' εἶναι. » Καὶ ἐξῆς φησιν : « Ὅς δ' ἂν ἐπεργάζηται τὰ τοῦ γείτονος, ὑπερβαίων τούσ ὄρους, τὸ μὲν βλάβος ἀποτινέτω τῆς δὲ ἀναδείας ἅμα καὶ ἀνελευθερίας ἕνεκα ἰατρούμενος, διπλάσιον τοῦ βλάβους ἄλλο ἐκτισάτω τῷ βλαφθέντι. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΘ΄.

Ὅμοιον τὸ, « Ἀποδιδούς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν τοῖς μισοῦσί με. »

« Ἐνὶ δὲ λόγῳ, πατρὸς ὄνειδη καὶ τιμωρίας παίδων μηδενὶ συνέπεσθαι, πλὴν ἂν τις ἐνὶ πατρὶ, καὶ πάππῳ, καὶ πάππῳ πατρὶ ἐφεξῆς ὄφλωσι δίκην. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ΄.

Περὶ κλεπτῶν.

Μωυσέως νόμου φάντος : « Ἐὰν κλέψῃ τις (81) μόσχον ἢ πρόβατον, καὶ σφάξῃ αὐτὸ, ἢ ἀποδώται, πέντε μόσχους ἀποτίσει ἀντὶ τοῦ μόσχου, καὶ τέσσαρα πρόβατα ἀντὶ προβάτου. Ἐὰν δὲ καταληφθῇ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸ κλέμμα, ἀπὸ μόσχου καὶ βουῦ εως προβάτου, ζῶντα διπλᾶ ἀποτίσει. » ἐπάκουσον, ὡς καὶ ὁ Πλάτων τούτοις ἔπειτα λέγων : « Κλέπτης δὲ ἂν τε μέγα, ἂν τε μικρὸν κλέπτῃ τις, εἰς αὐτὸν νόμος ἐπιπέσθω, καὶ μὴ δίκης τιμωρία σύμψαι. Τὸ μὲν γὰρ δὴ κλαπὲν χρεῶν διπλάσιον πρῶτον ἐκτινέιν, ἂν ὄφλη τις τὴν τοιαύτην δίκην, καὶ ἰκνήν ἔχη τὴν ἄλλην οὐσίαν, ἀποτινέιν ὑπὲρ τοῦ κλήρου ἂν δὲ μὴ, δεδέσθαι, ἕως ἂν ἐκτίσῃ τὸν καταδικαζόμενον (82). »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ΄.

Περὶ κλέπτου ἀναιρουμένου.

Πάλιν Μωυσέως φάντος, « Ἐὰν δὲ ἐν τῷ διωρύγματι (83) εὐρεθῇ ὁ κλέπτης, καὶ πληγῆς ἀποθάνῃ, οὐκ ἔστιν αὐτῷ ὄνομα. » συνάδει κἀν τούτῳ λέγων ὁ Πλάτων : « Νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν ἴδντα ἐπὶ κλοπῇ χρημάτων ἂν ἐλὼν κτείνῃ τις, ἔστω καθαρός καὶ

transfert terminos proximi sui; et dicet omnis populus, Amen.

(81) *Ἐὰν κλέψῃ τις*. Plato, ix *Leg.*, p. 653, C.

(82) *Τὸν καταδικαζόμενον*. Plato, ἢ πείσῃ τὸν καταδικασάμενον. Quam lectionem, ut veram, secuti sumus.

(83) *Ἐὰν δὲ ἐν τῷ διωρύγματι*. Plato, ix *Leg.*, p. 660, E, ubi de cæde multa.

ἐὰν λωποδύτην ἀμυνόμενος ἀποκτείνῃ, καθαρὸς ἄ

ἔστω. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ΄.

Περὶ ὑποζυγίου.

« Ἐὰν δὲ ἄρα (84) ὑποζύγιον ἢ ζῶον ἄλλο τι φονεύσῃ τινὰ, πλὴν τῶν ὅσα ἐν ἀγῶνι τῶν δημοσίων τιθεμένων ἀθλεούντά τι τοιοῦτον δράσῃ, ἐπεξίτωσαν μὲν οἱ προσήκοντες τοῦ φόνου τῶν κτείναντι· διαδικαζόντων δὲ τῶν ἀγρονόμων, οἷσιν ἂν καὶ ὀπόσοις προστάξῃ ὁ προσήκων. Τὸ δὲ ὄφλον ἔξω τῶν ὄρων τῆς χώρας ἀποκτείναντας διορίσαι. » Ταῦτα ὁ Πλάτων. Ὁ δὲ Μωυσῆς προλαβὼν φησιν· « Ἐὰν δὲ κερατίσῃ ταῦρος ἄνδρα ἢ γυναῖκα, καὶ ἀποθάνῃ, λίθοις λιθοβοληθήσεται ὁ ταῦρος, καὶ οὐ βρωθήσεται τὰ κρέατα αὐτοῦ· ὁ δὲ κύριος τοῦ ταύρου ἀθῶος ἔσται. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ΄.

Ὅτι τοῖς αὐτοῖς ὁ Πλάτων, οἷς καὶ ἡ παρ' Ἑβραίοις γραφή, κέχρηται παραδειγμασιν.

Τῆς προφητικῆς γραφῆς λεγούσης· « Ἰὺ ἄνθρώπου· ἰδοὺ γέγονασι μοι ὁ οἶκος Ἰσραὴλ ἀναμειγμένοι πάντες χαλκῷ καὶ κασίτερω, καὶ σιδήρῳ, καὶ μολύβδῳ. Ἐν μέσῳ καμίνου ἀργυροῦ ἀναμειγμένοι εἰσὶ. Διὰ τοῦτο εἶπέ· Τάδε λέγει Κύριος· Ἀνθ' ὧν ἐγένεσθε πάντες εἰς σύγκρασιν μίαν, διὰ τοῦτο ἐγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καθὼς εἰσδέχεται ἀργυρος, καὶ χαλκός, καὶ σίδηρος, καὶ μολύβδος, καὶ κασίτερος εἰς μέσον καμίνου, τοῦ ἐμφυσῆσαι εἰς αὐτοὺς πῦρ, τοῦ χωνεῦσθαι. » Καὶ ὁ Πλάτων ὡσαύτως ἐπάκουσον ἃ φησιν· « Οὐκοῦν ἀκούετε λοιπὸν τοῦ μύθου. Ἔσμεν γὰρ δὴ (85) πάντες οἱ ἐν τῇ πόλει ἀδελφοί, ὡς φήσομεν περὶ αὐτοὺς μυθολογοῦντες. Ἄλλ', ὡς φασιν, ὁ θεὸς πλάττων, ὅσοι μὲν ἡμῶν ἱκανοὶ ἀρχεῖν, χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει ξυνέμισγεν αὐτοῖς, διότι τιμιώτατοι εἰσιν· ὅσοι δ' ἐπίκουροι, ἀργυρον· σίδηρον δὲ καὶ χαλκὸν τοῖς γεωργοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς. Ἄτε οὖν συγγενεῖς ὄντες ἅπαντες, τὸ μὲν πολὺ ὁμοίους ἂν ἡμῖν αὐτοῖς γεννώμεν ἔστι δ' ὅτε ἐκ χρυσοῦ γεννηθεῖ ἂν ἀργυροῦν, καὶ ἐξ ἀργυροῦ χρυσοῦν ἐγγονον, καὶ τἄλλα πάντα ἐξ ἀλλήλων οὕτως. Τοῖς οὖν ἀρχουσι καὶ πρῶτον καὶ μάλιστα παραγγέλλει ὁ θεός, ὅπως μηδενὸς οὕτω φύλακες ἀγαθοὶ γένωνται, μηδ' οὕτω σφόδρα φυλάξωσι μηδὲν, ὡς τοὺς ἐγγόνους, ὅτι αὐτοῖς τούτων ἐν ταῖς ψυχαῖς παραμείμνεται. Καὶ ἐὰν σφέτερος ἐγγονος ὑπόχαλκος ἢ ὑποσίδηρος γένηται, μηδὲν τρόπῳ κατελεθῶσιν, ἀλλὰ τὴν τῆ φύσει προσήκουσαν τιμὴν ἀποδιδόντες, ὡς οὖσιν, ἢ ὡς δημιουργοὺς, ἢ γεωργοὺς. Καὶ ἐὰν αὖ ἐκ τούτων ἢ ὑπόχρυσος ἢ ὑπάργυρος φυῆ τις, τιμήσαντες ἀνάξουσι τοὺς μὲν εἰς φυλακὴν, τοὺς δ' εἰς ἐπικουρίαν· ὡς χρησίμου ὄντος τότε τὴν πόλιν διαφθαρῆναι, ὅταν αὐτὴν ὁ σιδηροῦς φύλαξ ἢ ὁ χαλκοῦς διαφυλάξῃ. Τοῦτον οὖν τὸν μῦθον ὅπως ἂν πεισθεῖεν, ἔχεις τινὸ μηχανήν; »

¹ Exod. xxi, 28. ² Ezech. xxii, 18.

(84) Ἐὰν δὲ ἄρα. Plato, ibid., C.

(85) Ἐσμεν γὰρ δὴ. Plato, lib. iii De republ., pag. 443, H.

interfecerit, innocens esto. Similiter qui grassatorem, dum vim vi repellit, occiderit, innocens esto. »

CAPUT XLII.

De jumento.

« Si jumentum, inquit Plato, aut aliud animantis genus quempiam interfecerit, nisi tamen ab aliquo ex iis quæ ad publicos solemnisque ludos adhibentur, in ipso certaminis astu id fieret, cædis reum ab interfecti propinquis peragatur. Qua de causa cognoscant agrorum curatores ii, quibus a propinquo mandatum negotium erit. Si vero damnatum jumentum, ubi morte multaverint, ex illius regionis finibus ejiciant. » Hæc Plato. Ante quem Moyses ita jam, hoc in genere statuerat, « Si taurus virum aut **613** mulierem cornu percusserit, si percussus mortuus fuerit; lapidabitur taurus, nec comedentur carnes ejus: dominus vero tauri innocens erit. »

CAPUT XLIII.

Platonem iisdem, quibus Hebræorum litteræ similitudinibus usum esse.

Prophetæ vox est²: « Fili hominis: ecce facti sunt mihi domus Israel, permisti omnes ære, et stanno, et ferro, et plumbo. In medio fornacis argenti permisti sunt. Propterea dic: Hæc dicit Dominus: Pro eo quod facti estis omnes in massam unam, propterea ego suscipiam vos, quemadmodum suscipitur argentum, et æs, et ferrum, et plumbum, et stannum in medio fornacis, ut insuffletur in eos ignis, ipsique conflentur. » Jam audisis quam affinia loquatur Plato: « Fabulæ igitur, inquit, quod superest auditote. Enimvero quotquot in civitate versamur (sic enim hanc iis fabulam pertexemus), fratres sumus omnes. Verum fictor ille Deus, ut aiunt, qui ex nobis ad imperandum apti essent, aurum iis dum procrearentur admiscuit, ex quo plurimum dignitatis consecuti sunt. Qui vero ad operam aliis navandam idonei forent, his argentum aspexit: agricolis denique ac cæteris opificibus, ferrum atque æs infudit. Ergo cum tanta omnes cognatione conjuncti simus, nobis quidem ut plurimum similes procreamus: sed tamen contingit aliquando, ut ex aurco argenteum, vel ex argenteo aureum, cæteraque vicissim omnia ex aliis alia generentur. Principibus igitur ac magistratibus primum hoc Deus ac præcipue mandat, uti nihil æque diligenter ac studiose curandum sibi ac providendum existiment, quam ut ex iis metallis quid cuique liberorum nepotumque suorum animo admistum sit, intelligant. Quos porro ex illis aut subæreos, aut subferreos esse cognoverint, iis nihil prorsus indulgeant, sed illos prout naturæ suæ conditio postulabit, in opificum aut agricolarum classem ordinemque transcribant. Similiter, quos vel subæreos, vel subargenteos a natura factos esse deprehenderit, eos pro sua quemque dignitate, ad rempublicam vel gerendam, vel juvandam

admoveant. Tum enim utique rempublicam interire oportebit, cum ejus administrationem ferreus quispiam æreusve custos susceperit. **614** Num tu vero artem aliquam atque rationem in promptu habes qua hæc iis fabula persuaderi possit? »

CAPUT XLIV.

De iisdem similibus.

Alia quædam apud Hebræos prophetia est, qua populi principes ita compellantur : « O pastores Israel, nunquid pastores semetipsos pascunt? nonne pastores oves suas pascunt? Ecce lac comeditis, et quod crassum est jugulatis, et lanis operimini, oves autem meas non pascitis : quod perierat non quæsiistis, et quod confractum erat non alligastis, et quod erraverat non reduxistis¹. » Quo etiam illud salutaris Evangelii pertinet, « Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis : mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, dimittit eas². » Jam vero Platonem audi, quemadmodum illa ipsa primo *De republica* interpretetur. « Nunc autem, inquit, vides, mi Thrasymache (ut superiora illa denuo repetamus), te, qui verum medicum principio definieris, deinceps tamen veri pastoris esse noluisse, diligenter ac studiose gregem custodire, sed potius eum, quatenus pastor est, sic oves suas pascere, ut non jam qui oves optime habeant, sed epulonis cujusdam convivium instruentis more, qui laute convivas suos excipiat, attente consideret ; vel sane quemadmodum eas, tanquam æruscator aliquis, non tanquam pastor, suo compendio vendat. Arti sane pastorali curæ aliud nihil est, quam ut creditis sibi commissisque gregibus optima quæque ac saluberrima provideat. Nam artem ipsam quod attinet, abunde, ni fallor, rebus per sese omnibus, ut optima illa vereque pastoralis omnino sit, necessariis instructa est. Ita nunc quidem fateri necesse esse arbitrabor, principatum omnem, quatenus principatus est, ejusmodi esse, qui alteri nemini, quam potestati suæ fideique commissis, optima quæque prospiciat, seu publicus rerumpublicarum principes, si vere modo principes

615 CAPUT XLV.

De iisdem.

Alterius apud Hebræos prophetæ vox est : « Ex timore tuo, Domine, in utero concepimus, et pariturivimus, et peperimus spiritum salutis³. » Plato autem in *Theæteto* Socratem ita loquentem inducit : « Qui consuetudine mea utuntur, inquit, ii feminis parientibus persimiles sunt. Parturiunt illi siquidem, et noctes atque dies ipsis etiam puerperis vehementius angi solent. Hunc vero partus dolorem artis meæ vi cum excitare ipse, tum etiam levare possum. »

¹ Ezech. xxxiv, 2. ² Joan. x, 11. ³ Isa. xxvi, 18.

(86) *Nūn δὲ ὄρᾳς*. Primo *De republ.*, p. 417, C. (87) *Ἰατρὸν*. Post hanc vocem deesse aliquid suspicor, id nimirum quod medicum esse definiit, v. c., τῶν καμνόντων θεραπευτῆν. Ita enim supra, pag. 415, Ὁ τῶ ἀκριβεῖ λόγῳ ἰατρὸς, πρότερον χρη-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

A Ἔτι περὶ τῶν ὁμοίων ὑποδειγμάτων.

Τῆς παρ' Ἑβραίοις προφητείας φασκούσης πρὸς τοὺς προεστῶτας τοῦ πλήθους : « Ὁ ποιμένες Ἰσραὴλ μὴ βόσκουσι ποιμένες ἑαυτοὺς ; οὐ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες ; Ἰδοὺ τὸ γάλα κατεσθίετε, καὶ τὸ παχὺ σφάζετε, καὶ τὰ κρία περιβάλλεσθε, καὶ τὰ πρόβατά μου οὐ βόσκατε· καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐζητήσατε, καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ κατεδήσατε, καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπεστρέψατε· ἄλλα καὶ τοῦ σωτηρίου λόγου φάσκοντες, « Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ὁ δὲ μισθωτὸς, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὐ οὐκ ἔστιν ἴδια τὰ πρόβατα, καταλείπει αὐτά· ἐπάκουσον καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἐν τῷ πρώτῳ τῆς *Πολιτείας* ὅπως ποτὲ ταῦτα διερμηνεύει. « *Nūn δὲ ὄρᾳς* (86), ὦ Θρασύμαχε (ἔτι γὰρ τὰ ἐμπροσθεν ἐπισκεψόμεθα), ὅτι τὸν ὡς ἀληθῶς ἰατρὸν (87) τὸ πρῶτον ὀριζόμενος, τὸν ὡς ἀληθῶς ποιμένα οὐκέτι ἕξου δεῖν ὑστερον ἀκριβῶς φυλάξαι· ἀλλὰ ποιμαίνειν (88) οἶει αὐτὸν τὰ πρόβατα, καθόσον ποιμὴν ἔστιν, οὐ πρὸς τὸ τῶν προβάτων βέλτιστον βλέποντα, ἀλλ' ὡσπερ δαιτυμόνα τινὰ, καὶ μέλλοντα ἐστιάσασθαι, πρὸς τὴν εὐωχίαν· ἢ αὐτὸς τὸ ἀποδοῦσθαι, ὡσπερ χρηματιστὴν, ἀλλ' οὐ ποιμένα. Τῇ ποιμενικῇ δ' οὐ δέπου ἄλλου του μέλει, ἢ ἐρ' ὅψ τέτακται, ὅπως τούτῳ τὸ βέλτιστον ἐκπορεύει· ἐπεὶ τὰ γε αὐτῆς, ὡστ' εἶναι βελτίστη, ἱκανῶς δέπου ἐκπεπόρισται, ἕως γε ἂν μηδὲν ἐνδέη τοῦ ποιμενικῆ εἶναι. Οὕτω δὲ ὅμηρον ἔγωγε νῦν δὴ ἀναγκαῖον εἶναι ἡμῖν ὁμολογεῖν, πᾶσαν ἀρχὴν, καθόσον ἀρχή, μηδὲν ἄλλῳ τὸ βέλτιστον σκοπεῖσθαι ἢ ἐκεῖνῳ τῷ ἀρχομένῳ τε καὶ θεραπευομένῳ, ἐν πολιτικῇ καὶ ἰδιωτικῇ ἀρχῇ. Σὺ δὲ τοὺς ἀρχοντας ἐν ταῖς πόλεσι, τοὺς ὡς ἀληθῶς ἀρχοντας, ἐκόντας οἶει ἀρχειν ; »

ille sit, seu privatus etiam principatus. Tu vero fuerint, principatum ultro gerere arbitraris? »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕ'.

Ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ.

« Τῆς παρ' Ἑβραίοις προφητείας λεγούσης : « Ἐκ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδίνησαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας· ὁ Πλάτων ἐν *Θεαιτήτῳ* τάδε λέγοντα Σωκράτην ποιεῖ : « Πάσχοις δὴ οἱ ἐμοὶ συγγινόμενοι ταύτων ταῖς τικτούσαις. Ὀδίνουσι γὰρ, καὶ ἀπορίας ἐμπίπλυνται νύκτας τε καὶ ἡμέρας, πολὺ μᾶλλον ἢ ἐκεῖναι. Ταύτην δὲ τὴν ὠδῖνα ἐγείρειν τε καὶ ἀποπαύειν ἢ ἐμὴ τέχνη δύναται. »

ματιστῆς ἔστιν, ἢ τῶν καμνόντων θεραπευτῆς ; Καὶ λέγε τὸν τῶν δντι ἰατρὸν δντα. Τῶν καμνόντων, ἔρη, θεραπευτῆς.

(88) *Ποιμαίνειν*. Ms., πιαίνειν, quod valde probō.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

Ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ.

Τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ φήσαντος : « Καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεῖρ Κυρίου, καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ πνεῦμα ἐξαίρων ἤρχετο ἀπὸ Βορρᾶ : καὶ ἐξῆς εἰπόντος, « Καὶ ἐν τῷ μέσῳ, ὡς ὁμοίωμα τεσσάρων ζώων. Καὶ ἡ δρασις αὐτῶν ὡς ὁμοίωμα ἀνθρώπου ἐπ' αὐτοῖς, καὶ πρόσωπα τέσσαρα τῷ ἐνί. Καὶ ὁμοίωσις τῶν προσώπων αὐτῶν, πρόσωπον ἀνθρώπου καὶ πρόσωπον λέοντος ἐκ δεξιῶν τοῖς τέσσαρσι, καὶ πρόσωπον μῦσου ἐξ ἀριστερῶν τοῖς τέσσαρσι. Καὶ πρόσωπον αἰετοῦ τοῖς τέσσαρσι : καὶ ὁ Πλάτων ὁμοίως, ἄκουσον, ἄφρησι : « Νῦν δ', ἔφη (89) αὐτῷ Διαλεγώμεθα, ἐπειδὴ διωμολογησάμεθα, τὸ τε ἀδικεῖν καὶ τὸ δίκαια πράττειν, ἦν ἐκάτερον ἔχει δύναμιν. Πῶς ; ἔφη. — Εἰκόνα πλάσαντες τῆς ψυχῆς λόγῳ, ἵνα εἰδῇ ὁ ἐκεῖνα λέγων, οἷαν ἔλεγε. — Ποίαν τινά ; ἦ δ' ἔς. — Τῶν τοιούτων τινά, ἦν δ' ἐγὼ, οἶαι μυθολογοῦνται παλαιὰ γενέσθαι φύσεις, ἡ τε Χιμαίρας, καὶ ἡ Σκύλλης, καὶ Κερβέρου, καὶ ἄλλαι τινὲς συχναὶ λέγονται συμπεφυκυῖαι ἰδέαι πολλὰ εἰς ἓν γενέσθαι. — Λέγονται γάρ, ἔφη. — Πλάττε τοῖνον μίαν μὲν ἰδέαν Ὀρθίου ποικίλου καὶ πολυκεφάλου, ἡμέρων δὲ θηρίων ἔχοντας κεφαλὰς κύκλω καὶ ἀγρίων, καὶ δυνατοῦ μεταβάλλειν καὶ φύειν ἐξ αὐτοῦ ταῦτα πάντα. — Δεινοῦ πλάστου, ἔφη, τὸ ἔργον ὁμῶς ἐπειδὴ εὐπλαστότερον κηροῦ καὶ τῶν τοιούτων ὁ λόγος, πεπλάσθω. — Μίαν δὲ τοῖνον ἄλλην ἰδέαν λέοντος, μίαν δὲ ἀνθρώπου· πολὺ δὲ μέγιστον ἔστω τὸ πρῶτον, καὶ δεύτερον τὸ δεύτερον. — Ταῦτ', ἔφη, ῥᾶ καὶ πέπλασται. — Σύναπτε τοῖνον αὐτὰ εἰς ἓν, τρία ὄντα, ὥστε πη συμπεφυκέναι ἀλλήλοις. — Συνήπται, ἔφη. — Περιπλασον δὲ αὐτοῖς ἔξωθεν ἐνὸς εἰκόνα, τὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε τῷ μὴ δυναμένῳ τὰ ἐντὸς ὄρᾶν, ἀλλὰ τὸ ἔξω μόνον ἔλυτρον ὄρᾶντι, ἐν ζῶον φαίνεσθαι ἀνθρώπου. — Περιπέπασται, ἔφη. — Λέγωμεν δὲ τῷ λέγοντι, ὡς λυσιτελεῖ τούτῳ ἀδικεῖν τῷ ἀνθρώπῳ, δίκαια δὲ πράττειν οὐ συμφέρει, διότι οὐδὲν ἄλλο φήσει ἢ λυσιτελεῖν αὐτῷ, τὸ παντοδαπὸν θηρίον εὐωχοῦντι, ποιεῖν ἰσχυρὸν τὸν λέοντα καὶ τὰ περὶ τὸν λέοντα· τὸν δὲ ἀνθρώπου λιμοκτονεῖν, καὶ ποιεῖν ἀσθενῆ, ὥστε ἔλκεσθαι ὅπῃ ἀν ἐκείνων ὁπότερον ἄγῃ· καὶ μὴδὲν ἕτερον ἐτέρῳ ξυνεθίζειν, μὴδὲ φίλον ποιεῖν, ἀλλ' ἐὰν αὐτὰ ἐν αὐτοῖς δάκνυσθαι τε καὶ μαχόμενα ἐσθίειν ἀλλήλα. — Παντάσασι γάρ, ἔφη, ταῦτ' ἀν λέγοι ὁ τὸ ἀδικεῖν ἐπαινωῶν. — Οὐκοῦν αὖ ὁ τὰ δίκαια λέγων λυσιτελεῖν φαίη ἀν δεῖν ταῦτα πράττειν, καὶ ταῦτα λέγειν, ὅθεν τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἐντὸς ἀνθρώπου ἔσται ἐγκρατέστατος· καὶ τοῦ πολυκεφάλου θρέμματος ἐπιμελήσεται, ὥσπερ γεωργὸς, τὰ μὲν ἡμέρα τρέφων καὶ τιθασσεύων, τὰ δὲ ἄγρια ἀποκωλύων φύεσθαι, ξύμμαχον

¹ Ezech. 1, 4. ² ibid, 5.

(89) Nūr δ' ἔφη. Plato, lib. ix *De republ.*, pag. 509, B. At in *Phædro*, pag. 344, E, longe aliam animi hominisque speciem exhibet. Sic enim ille, "Εοικε δὲ τῇ συμφύτῳ δυνάμει ὑποπτέρου ζεύγους τε καὶ ἡνιόχου. Et quibusdam interjectis : Πῆ δὲ οὖν θνητὸν τε καὶ ἀθάνατον ζῶον ἐκλήθη, παρὰ τὸν εἰπεῖν. Ἡ ψυχὴ πᾶσα παντὸς ἐπιμελεῖται τοῦ ἀψύχου, πάντα δὲ οὐρανὸν περιπολεῖ, ἄλλοτε ἐν

A

CAPUT XLVI.

De iisdem.

Ezechielis prophetæ est quod sequitur : « Et facta est super me manus Domini, et vidi, et ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone : » et paulo post : « Et in medio, quasi similitudo quatuor animalium. Et hic aspectus eorum. Quasi similitudo hominis in eis, et quatuor facies uni. Similitudo autem vultuum eorum, facies hominis, et facies leonis a dextris ipsorum quatuor ; facies autem vituli a sinistris ipsorum quatuor. Et facies aquilæ ipsorum quatuor ». Nunc audisis quam similia Plato loquatur. « Jam vero (sic ad ipsum ego) hac de re philosophemur, quandoquidem inter nos convenit, qualem injuste ac juste se gerere vim et rationem habeat. — Quomodo, inquit, philosophari placeat? — Ita nimirum, inquam, ut imaginem animi quamdam oratione fingamus, ut quisquis illa commemorabit, quo de loquatur intelligat. — Quam porro? inquit ille. — Cui ego. Aliquam ejusmodi, quales naturas olim Chimærx, Scyllæ, Cerberi, aliasque non paucas fuisse fabulantur, quarum multiples formæ inter sese complexæ, unum in aliquid ortu ipso coalescerent. — Sane, inquit, ejusmodi aliquas exstitisse ferunt. — Age ergo, inquam, finge mihi variæ cujusdam ac multicipitis animantis speciem unam illam quidem, sed tamen ejusmodi, quæ partim cicurum, partim ferarum capitibus in orbem pluribus instructa, eadem non mutare modo, sed etiam producere omnia ex sese possit. — Fictoris, inquit, opus narras oppido quam solertis : sed tamen, quando istis etiam de rebus vel cetera ipsa facilius ac mollior ad fingendum oratio est, fingatur illud sane. — Tum, aliam mihi deinceps leonis speciem finge, itemque hominis aliam : ita quidem ut prior ille longe maxima sit, posterior vero magnitudine quoque posterior. — Hæc vero, inquit, etiam faciliora sunt, itaque ficta jam sunt. — Jam unum in aliquid tria ista conflata, quasi sub ortum inter sese coaluerint. — Conflata sunt, inquit. — Iis tu porro extrinsecus communem unius, sed hominis effigiem, circumdato, ut qui, quod interiorem illam speciem pervidere non possit, externum hoc duntaxat involucrium aspiciet, huic unum aliquod animal, homo, inquam, unus appareat. — Circumdatam puta, inquit. — Nunc ei demum, qui injuste agere huic homini conducere velit, juste idem prodesse neget, aliud eum nihil dicere opponamus, quam id ipsi conducere, uti dum bestiam illam pascit adeo multiplicem, leonem quidem leonisque partes viribus au-

ἄλλοις εἶδеси γιγνομένη. Tum de perfecta, Τελέα μὲν οὖν οὔσα καὶ ἐπετερωμένη, μεταερωπολεῖ τε, καὶ ἅπαντα τὸν κόσμον διοικεῖ. At de imperfecta, Ἡ δὲ, περορρῦθασα φέρεται, ἕως ἀν στερροῦ τινος ἀντιλάβηται· οὐ κατοικισθεῖσα, σῶμα γῆρινον λαβούσα, αὐτὸ αὐτὸ δοκοῦν κινεῖν, διὰ τῆν ἐκείνης δυνάμιν, ζῶον τὸ ξύμπαυ ἐκλήθη, ψυχὴ καὶ σῶμα παγέν· etc.

geat; hominem vero fame conficiat, tamque imbecillum esse permittat, ut quocunque alterutrum ex illis abduxerit, rapiatur: adeoque nunquam alterum cum altero mutua familiaritate conciliet, sed potius pugnare inter sese perpetuo, mordere invicem ac devorare patiat. — Prorsus, inquit, hæc dixerit, quisquis injuriam facere, laudi tribuerit. — Ergo, similiter, inquam, æquitatis officia juvare qui dixerit, is simul ea cum verbis, tum rebus etiam ipsis usurpanda esse dixerit, quorum vi homo nostri hujus hominis interior summum teneat principatum, sicque tanquam agricola, animantis illius multicipitis curam suscipiens, quidquid mansuetum erit, alat ipse, et magis magisque cicuret; ferum contra quidquid et immane foret, id ne existere quidem nascique patiat, adhibito etiam naturæ leonis auxilio: atque ita communibus omnium rationibus prospiciens, eaque cum inter sese mutuo, tum secum omnia concilians, novum animantis genus enutriat. Utrique hæc simul omnia dixerit, quisquis æquitatem laudaverit. »

CAPUT XLVII.

Platonem duodecim in tribus cives distribui voluisse, Judaici populi exemplum secutum.

Gens Hebræorum universa duodecim in tribus divisa fuerat. Quod exemplum secutus Plato, id ipsum in civium suorum tributione servandum ita sanxit. « Duodecim in partes, inquit, easque, quoad fieri poterit, æquales tota nobis regio tribuatur. Partibus autem singulis sua quæque tribus assignata, quinque viros quotannis, quasi agrorum curatores, triumque principes constituat. » Tum ab iis alios præterea, ordinum ductores, habito delectu, creati vult; eosque duodecim, qui belli tempore duces futuri sint, singulos singulis tribubus assignatos.

617 CAPUT XLVIII.

Urbem in loco fluviatili condendam Plato statuit, quem Hierosolymorum regioni persimilem describit.

Regiam Hebræi metropolim eo loco situque jam olim conditam habuerant, ut cum procul abesset a mari, tum in montium jugis ædificata, rerum omnium feracissimo agro uteretur. Huic persimilem eam, quam suis in *Legibus* Plato condidit, esse cupiebat, dum ita scripsit: « Sed potius id quæro, utrum maritima urbs illa, an mediterranea sit futura? — Ea quidem, mi hospes, qua de locuti adhuc sumus, a mari abest, stadiis circiter octoginta. — Portus autem quid? utrum absunt ab ea propius? an omnino nulli sunt? — Imo hercle, mi hospes, portuosa illa est, ut quæ maxime. — Papæ! quam rem commemoras? Quid autem illius ager? rerumne ferax omnium, an aliquarum indigens? — Caret prope

(90) Δώδεκα μέρ. Plato, lib. vi, pag. 617, A. Quod ipsum jam sub libri quinti finem, p. 612, A, de ipsamet urbe ita statuerat, Μετὰ δὲ ταῦτα, μέρη δώδεκα διελέσθαι, θέμενον Ἐστίας πρῶτον, καὶ Διὸς, καὶ Ἀθηνᾶς ἱερὸν, Ἀκρόπολιν ὀνομάζοντα· κύκλον περιβάλλοντα, ἀφ' οὗ τὰ δώδεκα μέρη τέμνεται· Ἰσα δὲ δεῖ γίνεσθαι τὰ δώδεκα μέρη, etc. Eadem olim apud Persas divisio. Xenophon, *Παιδείας*, lib. 1, pag. 4, Ἀρχόντες δὲ, inquit, ἐφ' ἐκάστῳ τούτων τῶν μερῶν, εἰσὶ δώδεκα· δώδεκα γὰρ καὶ Περσῶν φυλαὶ διήρηνται. Imo et apud Ægyptios, post obitum Vulcanii sacerdotis. Herodot. lib. II, pag. 166, Ἐλευθερωθέντες Αἰγύπτιοι, μετὰ τὴν Ἰρέα τοῦ Ἡφαίστου βασιλεύσαντα, ἐστήσαντο δωδέκα βασιλείας, ἐς δωδέκα μοίρας δασάμενοι Αἰγύπτιον πᾶσαν. Sed exemplum Atticæ Platoni propius, quæ jam olim duo-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ'.

Ὅτι καὶ Πλάτων εἰς δώδεκα φυλάς νομοθετεῖ τοὺς πολίτας, κατὰ μίμησιν τοῦ τῶν Ἑβραίων ἔθνους.

Τοῦ παντὸς Ἑβραίων ἔθνους εἰς δώδεκα φυλάς διεσταλμένος, καὶ ὁ Πλάτων ὁμοίως τοῦτο χρῆναι δεῖν ἐπὶ τῶν αὐτοῦ πολιτῶν φυλάξαι νομοθετεῖ, λέγων ὡδε· « Δώδεκα μὲν (90) ἡμῖν ἡ χώρα πᾶσα εἰς δύναμιν Ἰσα μόρια νενεμήσθω (91). Φυλὴ δὲ μία τῶ μορίῳ ἐκάστῳ ἐπικληρωθεῖσα, κατ' ἐνιαυτὸν παρεχέτω πέντε, ὅσον ἀγρονόμους τε καὶ φυλάρχους. » Καὶ πάλιν φησὶ, ταξιδάρχους αὐτοῖς προβάλλεσθαι μὲν τοὺς αἰρεθέντας στρατηγούς δώδεκα, ἐκάστη φυλῇ (92) ταξίαρχον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ'.

Ἐν ποταμῷ τὴν πόλιν κατοικίξιν ὁ Πλάτων νομοθετεῖ τόπω διαγράφει δὲ εἰκόστα τινὰ τῶ ἐν Ἱεροσολύμοις.

Τῆς παρὰ παισὶν Ἑβραίων πάλαι πρότερον συνεστύσης βασιλικῆς μητροπόλεως ἀποθεν μὲν θαλάττης οὐσης, ἐν ἕρσει δὲ κατωκισμένης, πάμφορον τε γῆν κεκτημένης· καὶ ὁ Πλάτων τοιαύτην τινὰ εἶναι δεῖν φησὶ τὴν πρὸς αὐτοῦ κατοικιζομένην ἐν τοῖς Νόμοις. Ἀλεγει δὲ ὡδε· « Τόδε δὲ περὶ (93) αὐτῆς ἐστίν, ὃ βουλόμενος μάλλον ἐπερωτῶ, πρότερον ἐπιθαλαττίδιος ἔσται τις ἡ χερσαία; — Σχεδὸν, ὡ ξένη, ἀπέχει θαλάττης γὰρ ἡ πόλις, ἥς πέρι τὰ νῦν δὴ λεχθέντα ἡμῖν, εἰς τινὰς ὀγδοήκοντα σταδίους. — Τί δὲ λιμένες; ἄρ' εἰσὶ κατ' αὐτῆς (94), ἢ τὸ παράπαν ἀλλίμενος; — Εὐλίμενος μὲν οὖν αὕτη γὰρ, ὡς δυνατόν ἐστι μάλιστα, ὡ ξένη. — Παπαί! ὅσον λέγεις; Τί δὲ περὶ αὐτὴν ἡ χώρα; πρότερα πάμφορος, ἢ καὶ τινων ἐπιδεής; —

decim in partes a Cecrope distributa. Strabo, l. ix ex Philochoro, Φησὶ Φιλόχορος, κορθουμένης τῆς χώρας, ἐκ θαλάττης μὲν ὑπὸ Καρῶν, ἐκ γῆς δὲ ὑπὸ Βοιωτῶν, Κέκροτα πρῶτον εἰς δυοκαίδεκα πόλεις συνοικίξαι τὸ πᾶθος. Tum singulas nominalim appellat. Eadem Pausanias in *Atticis*, et alii.

(91) *Νενεμήσθω*. Melius quam apud Platonem, *νενέμηται*, ut paulo post *παρεχέτω*.

(92) *Φυλῆ*. Ita ex Platone; *perperam* enim *φυλακῆ* legebatur; et paulo post, *φυλάρχους* pro *φρουράρχους*. Nam de *φρουράρχοις* ibidem Plato postmodum præcipit.

(93) *Τόδε δὲ περὶ*. Plato, lib. iv *Leg.*, initio.

(94) *Κατ' αὐτῆς*. Plato, κατὰ ταῦτα αὐτῆς. Forte, κατὰ ταῦτα αὐτῆς, vel brevius, κατ' αὐτῆν;

Ἐχθρὸν οὐδενὸς ἐπιθεῆς· — Γείτων δὲ αὐτῇ πόλις ἄρ' ἔσται τις πλησίον; — Οὐ πάνυ διὸ καὶ κατοικίεσθαι. Παλαιὰ γάρ τις ἐξοίκησις ἐν τῷ τόπῳ γενομένη, τὴν χώραν ταύτην ἔρημον ἀπέπειρασαι, χρόνον ἀμύχανον ὄσον. — Τί δ' αὖ πεδίων τε, καὶ ὄρων, καὶ ὕλης, πῶς μέρος ἐκάστων ἡμῖν εἰληγε; — Προσέειπε τῇ τῆς ἄλλης Κρήτης φύσει ὄλη. — Τραχυτέραν αὐτὴν ἢ πεδινωτέραν ἂν λέγοις; — Πάνυ μὲν οὖν. — Οὐ τοίνυν ἀνάτος ἂν εἴη πρὸς ἀρετῆς κτῆσιν. Εἰ μὲν γὰρ ἐπιθαλαττία τε ἔμελλεν εἶναι καὶ εὐλίμενος, καὶ μὴ πάμφορος, ἀλλ' ἐπιθεῆς πολλῶν, μεγάλου τινὸς ἔδει σωτήρως γε αὐτῇ, καὶ νομοθετῶν θείων τινῶν, εἰ μὴ πολλὰ τε ἔμελλεν ἦθθι καὶ ποικίλα καὶ φαῦλα ἔξειν, τοιαύτη φύσει γενομένη· νῦν δὲ παραμύθιον ἔχει τὸ τῶν ὀδοθήκοντα σταδίων. Ἐγγύτερον μέντοι τοῦ δέοντος κείται τῆς θαλάττης σχεδόν, ὄσον εὐλιμνωτέραν φῆς αὐτὴν εἶναι· ὁμοῦ δὲ ἀγαπητὸν καὶ τοῦτο. Πρόσοικος γὰρ θάλαττα χώρα, τὸ μὲν παρ' ἐκάστην ἡμέραν ἡδύ, μάλα γε μὴν ὄντως ἀλμυρὸν καὶ πικρὸν γειτόνημα. Ἐμπορίας γὰρ καὶ χρηματισμοῦ διὰ καπηλείας ἐμπιπλάσα ἑαυτὴν, ἦθθι παλιμβόλα καὶ ἀπιστα ταῖς ψυχαῖς ἐντίκτουςα, αὐτὴν τε πρὸς αὐτὴν τὴν πόλιν ἀπιστον καὶ ἀφιλον ποιεῖ, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὡσαύτως· παραμύθιον δὲ δὴ πρὸς ταῦτα καὶ τὸ πάμφορος εἶναι κέκτηται. Τραχεῖα δὲ οὔσα, δῆλον, ὡς οὐκ ἂν πολυφόρος τ' εἴη καὶ πάμφορος ἄμα. Τοῦτο γὰρ ἔχουσα, πολλὴν ἐξαγωγὴν ἂν παρεχομένη, νομίσματος ἀργυροῦ καὶ χρυσοῦ πάλιν ἀντεπίπλατ' ἂν· οὐ μείζων κακὴν, εἰς ἔπος εἶπεῖν, πόλει ἀνθ' ἑνὸς ἐν οὐδὲν ἂν γένοιτο, ὡς γενναίων καὶ δικαίων ἦθθιν κτῆσιν. » Ἀλλὰ γὰρ τοσοῦτων ἡμῖν καὶ μέχρι τοῦδε ἀποδεδειγμένων, σκεψόμεθα ὅπως τὸν τῆς παρ' Ἑβραίοις παιδείας τρόπον, δι' ὧν εἰρήκαμεν ἀποδεξάμενος, τὸν Ἑλληνικὸν παραιτεῖται, γράφων ἐν τῷ δεκάτῳ τῆς Πολιτείας ὧδε.

semel dicam, urbi gravius, quodque magis honestos ingenuosque mores impediatur, esse possit. » Hactenus Plato. Nos vero. quoniam adhuc quam

A nulla. — Urbemne aliquam vicinam habet? — Nullam admodum : quo fit, ut eo coloni hodieque deducantur. Incolarum enim, quæ jam olim contigit, iis e sedibus migratio in causa fuit, quamobrem tota illa regio solitudine perdidit laborarit. — Campos vero, montes silvasque quod attinet, qualis ea tandem est? — Qualis fere tota Cretensis ora — Nempe asperiores illam potius, quam planiores universe dixeris. — Utique. — Salutis ergo non est ita depositæ, ut virtutis curationem omnem ac possessionem excludat. Nam si maritima simul ac portuosa esset, nec rebus abundaret omnibus, sed pluribus indigeret; magnum profecto servatorem, ac divinos plane legislatores desideraret, quorum industria, quæ situm haberet illum, immanem quamdam alienorum pravorumque rituum colluviem effugeret. Nunc vero nonnihil huic periculo medetur intervallum a mari stadiorum octoginta. Tametsi enim, pro eo quod usque adeo portuosam illam esse ais, aliquanto sit quam par esset, mari propinquior, commoda tamen est vel ea distantie ratio. Mare enim cui regioni proximum est, huic suavis quidem sed in diem, re ipsa vero salsa profecto nimis et acerba vicinia est.

618 Dum enim illa sese cauponando mercibus ac pecuniis implet, simulque veteratorios infidelesque mores hominum mentibus inserit, efficit continuo, uti neque secum ipsa, neque cum aliis similiter populis ullo amplius fidei ac societatis vinculo conjuncta teneatur. Cui etiam malo medicinam aliquam facit, sua illa rerum omnium fecunditas. Nam pro eo atque asperior est, simul quidem et nihil non ferre, et abunde omnia ferre non potest. Quod utrumque si haberet, ut rerum inde multarum exportatio fieret, ita magna vicissim argenti aurique copia repleretur : quo quidem malo, si malorum singulorum instituenda contentio est, nullum, ut

Hebræis affinia statuerit, satis superque ostendimus; videamus deinceps, qui Hebraicæ disciplinæ rationem tantopere probaverit, Græcam idem quem admodum repudiet. Id quod ex his decimi *De republ.* verbis intelliges

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΘ΄.

Ὅπως ὁ Πλάτων τὰ τῆς Ἑλληνικῆς προπαίδειας, ὡς ἐπιβλαβῆ τυγχάνοντά, παραιτεῖται.

« Ὡς μὲν πρὸς ὕμᾱς (95) εἰρήσθω (96), (οὐ γάρ μου κατερεῖτε πρὸς τοὺς τῆς τραγωδίας ποιητάς, καὶ τοὺς ἄλλους πάντας τοὺς μιμητικούς)· ἰώθθι εἰσεν εἶναι πάντα τὰ τοιαῦτα τῆς τῶν ἀκουόντων (97) θανατίας, ὅσοι μὴ ἔχουσι φάρμακον τὸ εἶδέναι αὐτά, ὅσα τυγχάνει ὄντα. — Πῆ δὲ, ἔφη, διανοοῦμενος λέγεις; — Ῥητέον, ἦν δ' ἐγώ, καίτοι φίλα γέ τίς με καὶ αἰδούς ἐκ παιδὸς ἔχουσα περὶ Ὀμήρου ἀποκωλύει λέγειν. Ἔοικε γὰρ τῶν καλῶν ἀπάντων τούτων τῶν τραγικῶν πρῶτος διδάσκαλός τε καὶ ἡγεμὼν γενέσθαι· Ἄλλ' οὐ γὰρ πρό γε τῆς ἀληθείας τιμητέος ἀνήρ. Ἄλλ' ὁ λέγω ῥητέον. — Πάνυ μὲν οὖν, ἔφη. » Εἶθ' ἔξῃς

CAPUT XLIX.
Quemadmodum Plato primam illam, quæ a Græcis usurpabatur, puerorum institutionem, tanquam perniciosam rejiciat.

« Quod apud vos, inquit Plato, dictum sit (nec enim me coram tragicis aut aliis quibuslibet poetis, qui in imitatione versantur, accusabitis) : ejusmodi res, pestis quædam mentis auditorum videtur esse, quibus in promptu remedium illud non sit, ut quales esse vere sint, intelligant. — Quo tandem animo sic loqueris? — Dicendum, inquam, tametsi amor quidam observantiaque mea, quam adversus Homerum a puero hausi, quominus id dicam, impediatur. Videtur enim primus ille istorum omnium egregiorum tragicorum magister et dux fuisse. At nimirum hominem veritate potiorum habere non debemus; sed

(95) Ὡς μὲν πρὸς ὕμᾱς. Plato, lib. x *De republ.*, initio.

(96) Εἰρήσθω. Plato, εἰρήσθαι.

(97) Τῆς τῶν ἀκουόντων. Hæc nsque ad αὐτά supplevimus ex Platone, quæ librorum oculis vocum τοιαῦτα et αὐτὰ similitudo subduxerat.

potius dicendum in presentia quod agimus.—Sane, inquit. Tum quibusdam interjectis: « Ac de cæteris quidem rebus, inquit, nullam vel ab Homero, vel ab alio quovis poeta rationem exigamus: adeoque mittamus quæcere, utrum ex iis medicus aliquis fuerit, non medicæ tantum orationis imitator. Ecquos enim ullus unquam poeta, seu vetustior, seu recentior, uti Æsculapius fecit, morbo liberavit? Quos tandem, ut 619 posteros ille suos, medicinæ discipulos reliquit? Similiter de artibus cæteris nulum a nobis verbum fiat. At vero maxima illa et præstantissima quod attinet, quorum tractationem Homerus attingit, bella, inquam, imperiaque militaria, rerumpublicarum administrationes, et præcepta hominibus informandis apta; verum sane fuerit ita fere hominem compellere: Dic sodes, mi Homere, si tertius aliquis a veritate non es, qui virtutis simulacrum fingas (quem antea imitatore esse diximus), sed potius ab eadem secundus, atque ejusmodi, qui optime noveris, quibus studiis homines aut meliores, aut deteriores tam publice quam privatim fiant: dic nobis, inquam, num quæ respublica melius per te instituta fuerit, uti Lacedæmon per Lycurgum, ac per alios plerosque, complures item aliæ tam majores, quam minores? Te vero, quæ tandem civitas bonum legislatorem appellat, aut merita erga se tua commemorat? Nam Charondam Italia simul atque Sicilia, nos Solonem agnoscimus. Te autem ecquæ celebrabit?—Nulla, opinor, inquit Glaucou.—Ac ne ab ipsis quidem Homericis ejusmodi quidquam audias. Num quod vero bellum Homeri temporibus excitatum, eo vel duce, vel auctore feliciter gestum memoratur?—Nullum.—An saltem plurima quædam ejus, tanquam hominis aptissime rerum periti, vel in artibus, vel in aliis quibuslibet vitæ officiis, industriæ solertiaque plena inventa celebrantur? ejusmodi sane vel Thaletis Milesii, vel Anacharsis illius Scythæ multa fuisse Jidicimus.—Affine prorsus nihil.—At si minus publice, privatim quidem ipsum, dum viveret, num qui disciplinæ suæ ducem habuere, qui et ejus consuetudinem admirantur, et posteris ipsi suis Homericum aliquod vitæ genus formamque transmiserint?

(98) *Ἐπιλέγει· Ὁ τῶν μὲν τοίνυν*. Plato, pag. 512, F.

(99) *Κρεώφυλος*. Ita etiam Plato. At Eustathius, *Iliad.*, B, pag. 530 extrema, et Suidas, *Κρεώφυλον* scribunt, per v. Suidæ Astyclis filius, patria Chius aut Samius dicitur: Eustathio Samius διωρισμένος. Is Homero hospitio cum excepisset, ἔλαβε δῶρον ἐξ αὐτοῦ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ποιήματος, ὁ καλοῦσιν Ὀρχαλίας ἄλωσιν· τούτέστιν, ἔσχεν εἰς ἀντίδοσιν ἐξ Ὀμήρου, τὸ μὴ ἐπιγράψαι τὸ βιβλίον ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ φίλῳ Κρεώφυλῳ. Alii poematis auctorem Creophylum ipsum agnoscunt, quod tamen Homero propter hospitii necessitudinem inscripserit. Unde Callimachus hanc isti poemati vocem attribuit,

*Τοῦ Σαμίλου πόνος εἰμί, δόμῳ ποτὲ θεῖον Ὀμηρον
Δεξαμένον· Ὀμήρειον δὲ καλεῖμαι
Γράμμῳ· Κρεώφυλῳ, Ζεῦ φίλε, τοῦτο μέγα.*

Trunci versus. Nam secundus, opinor, πεντάμετρος esse debuit, tertius iterum ἐξάμετρος, quartus est iæteger. Nihil tamen ex sensu detractum. Addit

Ἐπιλέγει· Ὁ τῶν μὲν τοίνυν (98) ἄλλων πέρι μὴ δεῖσιν τῶμεν λόγον Ὀμηρον, μηδὲ ἄλλον ὄντιναοῦν τῶν ποιητῶν, ἐρωτῶντες, εἰ ἱατρός τις ἦν αὐτῶν, ἀλλὰ μὴ μιμητῆς ἱατρικῶν λόγων μόνον. Τίνας γὰρ ὄντινας ποιητῆς τις τῶν παλαιῶν ἢ τῶν νέων λέγεται πεποιηκέναι, ὡς περ Ἀσκληπιός; ἢ τίνας μαθητὰς ἱατρικῆς κατελίπετο, ὡς περ ἐκεῖνος τοὺς ἐγγόνους; μηδ' αὖ περὶ τὰς ἄλλας τέχνας αὐτὸν ἐρωτῶμεν ἀλλ' ἔωμεν. Περί δὲ τῶν μεγίστων τε καὶ καλλίστων, ὧν ἐπιχειρεῖ λέγειν Ὀμηρος, πολέμων πέρι καὶ στρατηγιῶν, καὶ διοικήσεων πόλεων, καὶ παιδείας πέρι ἀνθρώπων, δίκαιόν που ἐρωτᾶν αὐτὸν πυνθανομένους· Ὡ φίλε Ὀμηρε, εἴπερ μὴ τρίτος ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰ ἀρετῆς πέρι εἰδῶλου δημιουργός, ὃν δὴ καὶ μιμητὴν ὠρισάμεθα, ἀλλὰ καὶ δεύτερος, καὶ οἶός τε ἦσθα γινώσκεις ποῖα ἐπιτηδεύματα βέλτερος ἢ χείρους ἀνθρώπους ποιεῖ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ· λέγε ἡμῖν, τίς τῶν πόλεων διὰ σὲ βέλτερον ἔκχησεν, ὡς περ διὰ Λυκοῦργον Λακεδαίμων, καὶ δι' ἄλλους πολλούς· πολλαὶ μεγάλαί τε καὶ σμικραὶ; Σὲ δὲ τίς αἰετᾶται πόλις ἀγαθὸν νομοθέτην γεγονέναι, καὶ σφας ὠφελήκεναι; Χαρόνδαν μὲν γὰρ Ἴταλία καὶ Σικελία, καὶ ἡμεῖς Σόλων· σὲ δὲ τίς ἔξει τινὰ εἰπεῖν; — Οὐκ οἶομαι, ἔφη ὁ Γλαύκων. — Οὐκ οὖν λέγεται γε οἷδ' ὑπ' αὐτῶν Ὀμηριδῶν. Ἄλλα δὴ τίς πόλεμος ἐπὶ Ὀμήρου ὑπ' ἐκείνου ἀρχοντος ἢ συμβουλευόντος εὖ πολεμηθεὶς μνημονεύεται; Ὀὐδεὶς. — Ἄλλ' οἷα δὴ εἰς τὰ ἔργα σοφοῦ ἀνδρός, πολλαὶ ἐπίνοιαί καὶ εὐμήχανοι εἰς τέχνας ἢ τίνας ἄλλας πράξεις λέγονται, ὡς περ αὖ θάλας τε πέρι τοῦ Μιλήσιου, καὶ Ἀναχάρσιδος τοῦ Σκύθου; — Οὐδαμῶς τοιοῦτον οὐδέν. — Ἄλλα δὴ, εἰ μὴ δημοσίᾳ, ἰδίᾳ τισὶν ἡγεμῶν παιδείας αὐτὸς ζῆν λέγεται Ὀμηρος γενέσθαι, οἱ ἐκεῖνον ἡγάπων ἐπὶ συνουσίᾳ, καὶ τοῖς ὑστερον ὁδὸν τινα παρέδοσαν βίου Ὀμηρικῆν; ὡς περ Πυθαγόρας αὐτὸς τε διαφερόντως ἐπὶ τούτῳ ἡγαπήθη, καὶ οἱ ὑστεροί, ἐτι καὶ νῦν Πυθαγόρειον τρόπον ἐπονομάζοντες τοῦ βίου, διαφανεῖς τῆ δοκοῦσιν εἶναι ἐν τοῖς ἄλλοις. — Οὐδ' αὖ, ἔφη, τοιοῦτον οὐδέν λέγεται. Ὁ γὰρ Κρεώφυλος (99), ὧ Σώκρατες, ὁ τοῦ Ὀμήρου ἑταῖρος, τοῦ ὄνοματος ἀν γελοῦτερος ἐπιπρός παιδείαν φανεῖν, εἰ τὰ λεγόμενα περὶ Ὀμήρου ἀληθῆ ἔστι. Λέγεται γὰρ που, ὧς πολλὰ ἀμέλεια (1) περὶ αὐτὸν ἦν ἐπ' αὐτοῦ ἐκεί-

D Eustathius nonnullos Creophylum istum Homeri præceptorem appellasse. At Platoni hoc loco non tantum nomine, sed etiam institutione ridiculus est, quod in Homeri præceptorem cadat. Et subobscurum est, quod insinuat, quam ridiculus ipse fuerit, ex iis quæ de Homero traduntur, intelligi; nisi tunc gelolou causam inde sumat, quod ei carmini nomen suum inscribi pateretur, cuius parens Homerus esset.

(1) *Πολλὴ ἀμέλεια*. Incertum est utrum adversus Homerum Creophylum, an Homerus erga Creophylum negligentior fuerit; an denique neglectus a suis Creophylum, etiam dum Homerus viveret. Eadem in versione ambiguitatem retinuit, contemptum quidem illum in Creophylum cadere, vel eo probabile fit quod ridiculus Platoni dicatur. Nec veri tamen absimile, quin Homero conveniat, quem sui omnes, ut paulo post significat, errare passim et vagari paterentur.

ου, ὅτε ἐξῆ.— Λέγεται γάρ οὖν, ἦν δ' ἐγώ. Ἄλλ' οἶσι, ὦ Γλαύκιον, εἰ τῷ ὄντι οἶός τε ἦν παιδεύειν ἀνθρώπους καὶ βελτίους ἀπεργάζεσθαι Ὅμηρος, ἅτε περὶ τούτων οὐ μιμῆσθαι, ἀλλὰ γινώσκειν δυνάμενος, οὐκ ἔρ' ἂν πολλοὺς ἐταίρους ἐποίησας, καὶ ἐτιμᾶτο, καὶ ἡγαπᾶτο ὑπ' αὐτῶν; Ἀλλὰ Πρωταγόρας (2) μὲν ἄρα δ' Ἀδδηρίτης, καὶ Πρόδικος ὁ Κεῖος, καὶ ἄλλοι πάμπολλοι δύνανται τοῖς ἐφ' ἑαυτῶν παρεστάναι (3) ἰδίᾳ συγγινόμενοι, ὡς οὔτε οἰκίαν οὔτε πόλιν τὴν αὐτῶν οἰκεῖν (4) οἶοι τε ἔσονται, ἐὰν μὴ σφᾶς αὐτῶν τῆς παιδείας ἐπιστατήσῃσι, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ σοφίᾳ οὕτω σφόδρα φιλοῦνται, ὥστε μόνον οὐκ ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς περιφέρουσιν αὐτοὺς οἱ ἐταῖροι. Ὅμηρον δὲ ἄρα οἱ ἐπ' ἐκείνου, εἴπερ οἶός τε ἦν πρὸς ἀρετὴν ὀνιάναι ἀνθρώπους, ἢ Ἡσίοδον, βραψυδεῖν ἂν περιόντας εἶων, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἂν αὐτῶν ἀντειχόντο ἢ τοῦ χρυσοῦ, καὶ ἡνάγκαζον παρὰ σφίσιον οἴκοι (5) εἶναι; ἢ εἰ μὴ ἔπειθον, αὐτοὶ ἂν ἐπαιδαγώγουν, ὅπῃ ἦσαν, ἔως ἰκανῶς παιδείας μεταλάβοιεν;— Παντάπασι, ἔφη, δοκεῖς μοι, ὦ Σώκρατες, ἀληθῆ λέγειν.— Οὐκοῦν τιθῶμεν, ἀπὸ Ὀμήρου ἀρξάμενοι, πάντας τοὺς ποιητικὸς μιμητὰς εἰδῶλων ἀρετῆς εἶναι, καὶ τῶν ἄλλων περὶ ὧν ποιῶσι, τῆς δ' ἀληθείας οὐχ ἄπτεσθαι· ἀλλ', ὥσπερ νῦν δὴ ἐλέγομεν, ὁ ζωγράφος σκυτοτόμον ποιήσει δοκεῖντα εἶναι, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐπαίων περὶ σκυτοτομίας, καὶ τοῖς μὴ ἐπαίουσιν, ἐκ τῶν χρωμάτων δὲ καὶ σχημάτων θεωροῦσι.— Πάνυ μὲν οὖν.— Οὕτω δὴ, οἶμαι, καὶ τὸν ποιητικὸν φήσομεν χρώματα ἅττα ἐκάστῳ (6) τῶν τεχνῶν τοῖς ὀνόμασι καὶ ῥήμασιν ἐπιχρωματίζειν, αὐτὸν οὐκ ἐπαίοντα, ἀλλ' ἢ μιμῆσθαι, ὥστε ἐτέροις τοιοῦτοις ἐκ τῶν λόγων θεωροῦσι δοκεῖν ἐὰν τε περὶ σκυτοτομίας τι λέγῃ ἐν μέτρῳ καὶ ῥυθμῷ καὶ ἁρμονίᾳ, πάνυ εὖ δοκεῖν λέγεσθαι, ἐὰν τε περὶ στρατηγίας, ἐὰν τε περὶ ἄλλου ὅτουσιν. Οὕτω φύσει αὐτὰ ταῦτα μεγάλην τινὰ κήλησιν ἔχει· ἐπιγυμνωθέντα (7) γὰρ τῶν τῆς μουσικῆς χρωμάτων, τάδε τῶν ποιητῶν, αὐτὰ ἐφ' ἑαυτῶν λεγόμενα, οἶμαι σε εἰδέναι οἷα φαίνεται. Τεθέασαι γὰρ, ἢ οὐ;— Ἐγώ γ', ἔφη. Καὶ τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, εὖ μοι ἔχειν δοκεῖ βραχέα ἅττα τῶν Πλάτωνος διελεῖν, δι' ὧν λογικώτερον τὸν περὶ Θεοῦ καὶ προνοίας συνίστησι λόγον, τοῖς Ἑβραίων κἀν τούτῳ παριστάμενος δόγμασι. Πρῶτα δὲ θεασώμεθα, ὅπως τὰς δόξας τῶν ἀθῶων ἐκτίθησι.

D diximus, hospitem alioqui ac peregrinum in artibus, quas tantum imitari noverit. sic nomina tamen et vocabula singularum coloribus quibusdam inducere, ut rem ipsam, qui speciem unam orationis attendunt, videre sibi videantur. Quare sive de coriaria, sive de imperatoria, sive de qualibet alia re, versu numerose ac modulata cecierit, egregis admodum locutus putetur. Tantam natura sua concentus ille suavior demulcendi vim habet. Nam poetarum opera, dum per sese, atque illis musicæ nudata coloribus audiuntur, qualia demum videri so-

(2) *Πρωταγόρας*. Notissimus hic, vel philosophus, vel sophista, ex Diogene, Athenæo, Suida, Platone in *Protagora*, et alibi passim, et al. Biogenes Thurius solum nominat, quos legibus instituerit: forte cum Athenis pulsus, eam in Italiæ oram, Pythagoræ aiventu et disciplina jam celebrem migrasset. Nec Prodicus ignotus, patria, Κεῖος, hoc est *Ceus*, non *Χεῖος*, aut *Χίος*, id est *Chius*, ut hanc in editionem, quemadmodum et in Ficini versionem, irrepsit. Suidam consule, qui eum Protagoræ discipulum fuisse tradit. Huic Xenophon, *Memorabil.* II, p. 757,

opus attribuit de Hercule in bivio, quem hinc inde Virtus et Voluptas allicerent. Quæ civitas ejus aut præceptis, aut legibus usa fuerit, non reperio.

(3) *Παρεστάναι*. Malim fuerίστάναι, ex Platone.

(4) *Οἰκεῖν*. Plato, διοικεῖν.

(5) *Οἰκοί*. Hanc vocem Plato non agnoscit.

(6) *Ἐκάστῳ*. Plato, ἐκάστῳ. Neutrum satis mihi probatur; mallem ἐκάστῃ.

(7) *Ἐπιγυμνωθέντα*. Purior ac tersior Platonis lectio est, ἐπεὶ γυμνωθέντα ἐ. τ. μ. χ. τὰ τῶν ποιητῶν, etc.

leant, satis, opinor, intelligis. An tu sic ea aliquando spectasti? — Equidem, inquit ille. » At his ita constitutis placet hic etiam ex Platone pauca quædam attexere, quibus longe sapientius cum de Deo, tum de divina Providentia philosophatur, Hebræorum etiam hoc in genere doctrinam secutus. Ac primum hominum impiorum ac divinitatem funditus exterminantium sententias, quemadmodum exponat, videamus.

621 CAPUT L.

De atheorum opinione. Ex Legum decimo.

« Docent, inquit Plato, nonnulli, res omnes seu quæ nunc sunt, seu quæ factæ jam, seu quæ deinceps futuræ sunt, vel natura, vel arte, vel casu fieri. — Præclare id quidem. — Probabile sane fuerit, eruditos homines recte locutos esse. Nos tamen eorum vestigiis insistentes, quid ii porro senserint, qui eorum ex disciplina profecti sunt, videamus. — Videamus hercle. — Videntur, inquit, maxima quæque ac præstantissima, vel natura vel casu; minora vero arte fieri: quæ videlicet majorum ac principum naturæ operum copiam nacta, minima deinceps illa fingat atque molietur, quæ artificiosa vulgo nominamus. — Cujusmodi est quod ais? — Rem ita clarius accipe. Ignem, aquam, terram et aerem, sic natura simul et casu existere volunt, nihil ut eorum ab arte pendeat. Similiter quæ loco post ea secundo recensentur corpora, hoc est rerum terrestrium, solis, lunæ, siderumque omnium, ex quatuor illis, anima licet omnino carentibus, esse conflata: quæ deinde pro suæ quæque vis facultatisque fortuna huc aut illuc ferantur, atque ubi concurrerint, familiariter inter sese convenient, calida cum frigidis, cum humidis arida, mollia cum duris, itaque de cæteris, quæ rerum contrariarum temperatione, casu quidem, sed tamen necessario commiscuntur. Atque hoc penitus modo, et cælum universum, et quæ cælo continentur omnia, animantes simul plantasque omnes, cum tempestatibus item omnibus, quæ ex superioribus illis oriuntur, existisse, non jam vi mentis aut numinis, aut artis alicujus, ut aiunt, verum, uti jam dicebamus, naturæ solum et casus. Artem porro ab illis ipsis deinde procreatam, mortalem ex mortalibus, nonnullos postea lusus peperisse, qui parum admodum veritatis habeant, sed potius simulacra quædam, cum iis tamen affinitate conjuncta videantur; cujusmodi ea sunt quæ a pictura, musica, et aliis ejusdem conditionis artibus proficiuntur. Quod si nonnullæ interdum artes serium quidpiam maturumque producant, eas demum esse, quæ vim cum natura suam jungant, quales medicina, agricultura et gymnastica esse possint. Quin etiam illi civilem doctrinam, non nisi particulam quandam esse do-

(8) *Λέγουσί που*. Plato, *Leg.* x, pag. 665, H.

(9) *Ἐπόμειοι γέ*. Ficinus hæc non satis ex philosophi mente: *Quare sequamur ipsos, inquit, et quædam intellexerint.*

(10) *Ὀὕτω γεγεννημένα*. Quid si δὴτως γεγενῆναι, ut paulo ante, c. 3, διὰ τούτων γεγενῆναι. Nec enim οὕτω cum ταύτῃ, et κατὰ ταῦτά, sine intolerabili ταύτολογία conjungi potest; nec γεγεννημένα quo referatur, quidquam habet.

(11) *Παιδιάς*. Plato, *παιδείας*. Ficinus, *res. Ma-*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ν'.

Ἀ Περί τῆς τῶν ἀθέων δόξης. Ἀπό τοῦ δεκάτου τῶν Νόμων.

« Λέγουσί που (8) τινες, ὡς πάντα ἐστὶ τὰ πράγματα γιγνόμενα, καὶ γενόμενα, καὶ γενησόμενα, τὰ μὲν φύσει, τὰ δὲ τέχνῃ, τὰ δὲ διὰ τύχην. — Οὐκοῦν καλῶς. — Εἰκός γέ τοι που σοφοὺς ἀνδρας ὀρθῶς λέγειν. Ἐπόμειοι γέ (9) μὴν αὐτοῖς, σκεψόμεθα τοὺς ἐκεῖθεν, τί ποτε καὶ τυγχάνουσι διανοοῦμενοι. — Πάντως. — Ἔοικε, φασί, τὰ μὲν μέγιστα αὐτῶν καὶ κάλλιστα ἀπεργάζεσθαι φύσιν καὶ τύχην, τὰ δὲ μικρότερα τέχνῃ: ἦν δὴ παρὰ φύσεως λαμβάνουσαν τὴν τῶν μεγάλων καὶ πρώτων γένεσιν ἔργων πλάττειν καὶ τεκταίνεσθαι πάντα τὰ μικρότατα, ἃ δὴ τεχνικὰ πάντες προσαγορεύομεν. — Πῶς λέγεις; — Ὅδὲ πῃ σφύεσθαι ἐρῶ. Πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, φύσει πάντα εἶναι καὶ τύχῃ φασί, τέχνῃ δὲ οὐδὲν τούτων· καὶ τὰ μετὰ ταῦτα αὐτὰ σώματα, γῆς τε καὶ ἡλίου καὶ σελήνης, ἀστρῶν τε περί, διὰ τούτων γεγενῆναι, παντελῶς δὴτων ἀψύχων· τύχῃ δὲ φερόμενα τῇ τῆς δυνάμει ἕκαστα ἕκαστων, ἣ συμπέπτωκεν, ἀρμόττοντα οἰκείως πως θερμὰ ψυχροῖς, ἢ ξηρὰ πρὸς ὑγρὰ, καὶ μαλακὰ πρὸς σκληρὰ, καὶ πάντα ὅποσα τῇ τῶν ἐναντιῶν κράσει κατὰ τύχην ἐξ ἀνάγκης συνεκράσθη. Ταύτῃ καὶ κατὰ ταῦτά οὕτω γεγεννημένα (10) τὸν τε οὐρανὸν ὅλον καὶ πάντα ὅποσα ἂν κατ' οὐρανὸν, καὶ ζῶα αὐτῶν, καὶ φυτὰ ἐξ ὅλων, ὡρῶν πασῶν ἐκ τούτων γενομένων, οὐ διὰ νοῦν, φασί, οὐδὲ διὰ τινὰ θεόν, οὐδὲ διὰ τέχνῃν, ἀλλ' ὁ λέγομεν, φύσει καὶ τύχῃ. Τέχνῃν δὲ ὑστερον ἐκ τούτων ὑστέραν γενομένην, αὐτὴν θνητὴν ἐκ θνητῶν, ὑστέρτα γεγεννημένα παιδιάς (11) τινὰς, ἀληθείας οὐ σφόδρα μετεχούσας, ἀλλ' εἰδῶν ἄττα ξυγγενῆ ἑαυτῶν (12), ὅσα γραφικῆ γεννᾶ καὶ μουσικῆ καὶ ὅσα ταύταις εἰσὶ συνέριθοι τέχνηται. Ἀδ' εἴ τι καὶ σπουδαῖον ἄρα γεννώσι τῶν τεχνῶν, εἶναι ταύτας, ὅποσαι τῇ φύσει ἐκοίνωσαν τὴν αὐτῶν δύναμιν, ὅσον αὐτῶν ἰατρικῆ, καὶ γεωργικῆ, καὶ γυμναστικῆ. Καὶ δὴ καὶ τὴν πολιτικὴν μικρόν τι μέρος εἶναι φασί, κοινῶν φύσει, τέχνῃ δὲ τὸ πολὺ. Οὕτω δὲ καὶ τὴν νομοθεσίαν πᾶσαν οὐ φύσει, τέχνῃ δὲ, ἣς οὐκ ἀληθεῖς εἶναι τὰς θέσεις. — Πῶς λέγεις; — Θεοὺς, ὦ μακάριε, πρῶτον εἶναι φασί οὗτοι τέχνῃν, οὐ φύσει, ἀλλὰ τισὶ νόμοις, καὶ τούτους ἄλλους ἄλλη (13), ἕπη ἕκαστοι ἑαυτοῖς συνωμολόγησαν νομοθετούμενοι (14). Καὶ δὴ καὶ τὰ κατὰ φύσει μὲν ἄλλα εἶναι, νόμῳ δὲ ἕτερα· τὰ δὲ δὴ δίκαια οὐδ' εἶναι τὸ παράπαν φύσει,

lui *παιδιάς* cum *Enselio*; mox enim sequitur *κατ' ἀνθυποφορᾶν*, et αἰ δ' εἴ τι καὶ σπουδαῖον ἄρα γεννώσιν. Ex aliis igitur *παιδιάς* τινὰς existere vult, ex aliis *σπουδαῖόν τι* nasci utcumque concedit.

(12) *Ἐαυτῶν*. Quorum, obsecro? An *εἰδῶν*? *Ridicula* esset ista sententia, imo nulla. *Scribendum* igitur αὐτῶν, ut referatur ad θνητῶν, aut αὐτῆς ut cum ἀληθείας conjungatur.

(13) *Ἄλλη*. Plato, ἄλλοις.

(14) *Νομοθετοῦμενοι*. Ficinus, pro νομοθετοῦντες

ἀλλ' ἀμφοτέρωθεν διατελεῖν ἀλλήλοις, καὶ μετατι-
θεμένους ἀεὶ ταῦτα· ἃ δ' ἂν μετὰθωται καὶ ὅταν, τότε
κύρια ἕκαστα εἶναι, γιγνόμενα τέχῃ καὶ τοῖς νόμοις,
ἀλλ' οὐ δὴ τινι φύσει. Ταῦτ' ἐστὶν, ὧ φίλοι, ἅπαντα
ἀνθρώπων σοφῶν παρὰ νέοις ἀνθρώποις, ἰδιωτῶν (15)
δὲ καὶ ποιητῶν, φασκόντων εἶναι τὸ δικαιοτάτον, ὃ τί
τις ἂν νικᾷ βιαζόμενος. "Θθεν ἀσέβειαί τε ἐμπίπτουσιν
ἀνθρώποις νέοις, ὡς οὐκ ἔντων θεῶν οἴους ὁ νόμος
προστάττει διανοεῖσθαι δεῖν· στάσεις δὲ διὰ ταῦτα,
ἐλκόντων πρὸς τὸν κατὰ φύσιν βίον ὀρθόν, ὅς ἐστι τῇ
ἀληθείᾳ κρατοῦντα ζῆν τῶν ἄλλων, καὶ μὴ δουλεύοντα
ἑτέροισι κατὰ νόμον.— Οἶον διεληλυθας, ὧ ξένη, λόγον,
καὶ ὄσσην λώδην ἀνθρώπων νέων δημοσία πόλεσι τε
καὶ ἰδίοις σκόιοις! » Καὶ μεθ' ἑτεραῖ φησιν· « Ἀλλὰ
γε δὴ πάλιν, λέγε μοι, Κλεινία, καὶ σύ· κοινῶν γάρ
θεῖ σε εἶναι τῶν λόγων· κινδυνεῖ γὰρ ὁ λέγων ταῦτα
πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, πρῶτα τῶν πάντων
ἠγεῖσθαι εἶναι, καὶ τὴν φύσιν ὀνομάζειν ταῦτα αὐτὰ,
ψυχὴν δ' ἐκ τούτων ὑστερον. "Εοικε δὲ οὐ κινδυνεύ-
ειν, ἀλλ' ὄντως σημαίνειν ταῦτα ἡμῖν τῷ λόγῳ.—
Πάνου μὲν οὖν.— Ἄρ' οὖν πρὸς Διδος οἶον πηγὴν τινα
ἀνοήτου δόξης ἀνευρήκαμεν ἀνθρώπων, ὅποσοι πύ-
ποτε τῶν περὶ φύσεως ἐφήψαντο ζητημάτων; Σκό-
πει πάντα λόγον ἐξετάζων· οὐ γὰρ σμικρὸν γε τὸ δια-
φέρειν, εἰ φανεῖεν οἱ λόγων ἀπτόμενοι ἀσέβων ἄλλοις
τε ἐξάρχοντες μηδὲ εὐ τοῖς λόγοις, ἀλλ' ἐξημαρτημέ-
ως χρώμενοι.— Δοκεῖ τοίνυν μοι ταῦτα οὕτως ἔχειν.
Εὐ λέγεις, ἀλλ' ὄση δὴ, πειρῶ φράζειν.— "Εοικε τοί-
νου ἀθησοτέρων ἀπτόεν εἶναι λόγων.» Καὶ μετὰ βρα-
χεία ἐπιλέγει· « Ψυχὴν, ὧ ἑταῖρε, ἠγνοχένας κινδυ-
νεύουσι μὲν ὀλίγου ξύμπαντες, οἷόν τε ὄν τυγχάνει,
καὶ δύναμιν ἣν ἔχει, τῶν τε ἄλλων αὐτῆς πέρι καὶ
δὴ καὶ γενέσεως ὡς ἐν πρώτοις ἐστὶ, σώματων ἐμ-
προσθεν (16) πάντων γενομένη, καὶ μεταβολῆς τε
αὐτῶν καὶ μετακοσμήσεως ἀπάσης ἀρχεῖ παντὸς μάλ-
λον. Εἰ δ' ἐστὶ ταῦτα οὕτως, ἄρ' οὐκ ἐξ ἀνάγκης τὰ
ψυχῆς συγγενῆ πρότερα ἂν εἴη γεγονότα τῶν σώματι
προσηκόντων, οὕσης γε αὐτῆς πρεσβυτέρας ἢ σώμα-
τος; — Ἀνάγκη.— Δόξα δὴ καὶ ἐπιμέλεια, καὶ νοῦς,
καὶ τέχνη, καὶ νόμος, σκληρῶν, καὶ μαλακῶν, καὶ
βαρέων, καὶ κούφων πρότερα ἂν εἴη· καὶ δὴ καὶ τὰ
μεγάλαι καὶ πρῶτα ἔργα καὶ πράξεις τέχνης ἂν γίγνοι-
το, ὄντα ἐν πρώτοις· τὰ δὲ φύσει καὶ φύσει, ἣν οὐκ
ἴρθως αὐτοὶ (17) ἐπονομάζουσι, τοῦτου ὑστερα, καὶ
ἀρχόμενα ἂν ἐκ τέχνης εἴη καὶ νοῦ.— Πῶς; — Οὐκ
ὀρθως φύσιν βούλονται λέγειν γένεσιν τὴν περὶ τὰ
πρῶτα. Εἰ δὲ φανήσεται ψυχὴ πρῶτον, οὐ πῦρ, οὐδὲ
ἄηρ, ψυχὴ δ' ἐν πρώτοις (18) γεγεννημένη, σχεδὸν
ὀρθότατα λέγοιτ' ἂν εἶναι διαφερόντως φύσει (19).

cent, quæ cum in naturæ, tum in artis multo ma-
gis communionem ac societatem vocetur. 622 Sic
totam istam leges condendi rationem ab arte potius
quam abs natura proficisci, cujus etiam sanctiones
atque principia veritate careant. — Quo tu ista
sensu? — Deus, vir optime, in primis isti volunt,
non jam natura, sed arte, hoc est legibus quibus-
dam existere, adeoque alios aliter se habere, prout
inter sese, legibus instituti, magis minusve conve-
niant. Ex bonis similiter, alia natura, lege alia
fieri. Res autem justas, naturæ vi nullas omnino
esse; at in iis definiendis homines ab aliis alios
perpetuo dissentire, novaque subinde statuere. Quæ
vero, et quodocunq; sanxerint, ea tum demum
valere, non utique natura, sed arte ac legibus con-
stitutata. Hæc omnia, o amici, partim a doctis homi-
nibus, partim ab idiotis et poetis apud juniores ce-
lebrantur, quorum vox ea communis est, æquissi-
mum id esse quod per vim extorseris. Quo fit, ut
juniores illi cum impietatem imbibant, quod eos ta-
les deos esse non credant, quales ut habeantur le-
gibus sancitum est: tum etiam mutuis propterea
dissensionibus laborent, dum ad rectam vitam na-
turæque consentaneam pertrahere conantur, quæ
quidem alia revera non sit, quam ut quomodo ve-
rum erit, aliorum dominus vivas, nec aliis ex legis
præscripto servias. — O quam tu rem, mi hospes,
quamque gravem juniorum pestem, cum in civita-
tibus publice, tum privatim domi grassantem aperu-
isti! — Et paucis quibusdam interjectis: « Verum, in-
quit, mi Clinia, hoc rursus mihi responde, tecum
enim rationes istæ communicari debent. Nonne qui
ita loquatur, is quatuor illa ignem, aquam, terram,
aerem, omnium omnino prima statuere, eadem na-
turam appellare, animamque posterius ex illis ipsis
conflare videatur? Quanquam non videtur certe qui-
dem, verum nobis id plane hoc loquendi genere sig-
nificat. — Ita prorsus. — Nunquid igitur stolidæ
hominum eorum opinionis quemdam quasi fontem
reperimus, qui rerum naturalium quæstiones un-
quam atigerint? Ac mihi, quæso, rem totam dili-
gentius considera. Nec enim parum interest, si qui
et hanc impietatis doctrinam sectantur ipsi, et aliis
ejusdem auctores sese doctoresque profitentur, eos
non recte suis illis argumentis, at perperam abuti,
fallique constiterit. — Mihi quidem videtur ita res
habere. Et mihi quoque rem probas. Sed age ta-
men, eamque nobis clarius si potes eloquere. —
At insolentiorum mihi disputationem imponis. »

intellexit; verit enim, prout singuli secum consen-
tientes lege sanxerunt. Rectius multo de diis ipsis,
pro legum diversitate diversis, intelligas.

(15) Ἰδιωτῶν. Quare Ficinus ἰδιώτας scriptores
veritit, non video.

(16) Σωμάτων ἔμπροσθεν. Hoc argumentum,
quo animorum immortalitatem concludit, uberius
in Phædone persequitur.

(17) Ὀρθως αὐτοί, etc. Plato hæc ita legit, ὀρ-
θως ἐπονομάζουσιν αὐτὴ τοῦτο, ὑστερα, etc. Quæ ve-

rior lectio est. Sane apud Eusebium τοῦτου ὑστερα,
in τούτων ὑστερα mutandum esset.

(18) Ψυχὴ δ' ἐν πρώτοις. Platonica redundan-
tia est, quæ in sequentibus etiam cernitur, cum
addit ἂν ψυχὴν τις ἐπιδείξῃ πρεσβυτέραν οὖσαν σώ-
ματος. Tu, si placet, Græca cum Ficini versione
componere.

(19) Διαφερόντως φύσει, etc. Corrigendus hic
ex Platone locus, apud quem ita legitur, διαφερόν-
τως, ὅτι φύσει ταῦτα ἐστ' οὕτως ἔγοντα, etc.

Κερυμque post pauca, « Videntur, inquit, o amice, Α Ταῦτ' ἔσθ' οὕτως ἔχοντα, ἂν ψυχὴν τις ἐπιδείξει
 plerique omnes ignorasse, tum quid anima sit, tum πρεσβυτέραν οὖσαν σώματος, ἄλλως δὲ οὐδαμῶς. —
 quas ipsa vires habeat, nec in cæteris modo quæ Ἀληθέστατα λέγεις.
 ejus propria sunt, verum etiam in ejusdem ortu hospites ac peregrini fuisse, **623** cum eam et in re-
 rum principum numero, et corporibus omnibus priorem, adeoque præ cæteris causam illis ac fonte
 mutationis omnis ac diversitatis esse nescierint. Quod quidem si verum est, nonne continuo sequi-
 tur, ut quæ ad animæ rationem pertinent, eadem, ut corpore antiquior anima est, sic omnibus quæ
 corpori tribuuntur, necessario priora habeantur? — Omnino sequitur. — Igitur opinio, cura, mens, ars,
 atque lex, duris et mollibus, gravibus et levibus priores sint oportet. Imo etiam magna illa prima-
 que opera, similesque actiones, ad artem referentur, quotquot primorum in classe ac numero cen-
 seabantur. Quæ vero natura fiunt, ipsaque adeo natura (quam quidem isti perperam hoc appellat
 nomine) posterior illis fuerit, atque ab arte simul ac mente initium aliquod habuerit. — Qui tandem
 istuc? — Nempe, naturam isti, generationem primis in rebus versantem dici oportere, non recte de-
 fendunt. Atqui si animam, aut primam, aut certe cum primis, non ignem vel aerem, natam esse con-
 sulerint; simul etiam optime ac præcipuo quodam jure dicatur, illas ipsas naturæ vi consistere; et
 modo animam corpore antiquiorem esse demonstraris: secus vero, nunquam. — Verissime lo-
 queris. »

CAPUT LI.

Quemadmodum Plato de Deo philosophetur.

« Age ergo, inquit Plato, si Deus nobis unquam invocandus fuit, nunc quidem id omnino faciendum. Itaque hanc ad disputationem, quæ tota deo-
 rum est, utpote qua illos esse demonstrandum suscipimus, eorum opem omni studio imploremus: simulque arrepto hoc tanquam certo quodam secu-
 roque fune, propositum nobis sermonem ineamus. Ac mihi quidem hoc in genere, admodum probatur ea ratio, ut perinde ac si quis me certis quibusdam
 interrogationibus percunctetur, sic vicissim ei respondeam, hunc in modum. Utrum, mi hospes (ro-
 get me quispiam), ita consistunt omnia, ut moveatur nihil; an omnino secus? An potius moventur alia, alia quiescunt? Cui ego, Moventur, inquam, alia, alia quiescunt. — Nunquid igitur certo quodam
 in loco, vel quiescunt illa, vel moventur? — Plane. — Et alia quidem in una aliqua sede id faciunt, alia in pluribus. Vin' tu, inquam, uno in loco ea moveri, quæ consistentium in medio vim rationemque sortiuntur; quo modo circulatorum, quos stare dicimus, **624** conversio volvitur? — Equidem, inquit. » Tum interjectis quibusdam ita subjungit: « Pergamus vero, inquit, eandemque porro quærendi pariter ac respondendi rationem teneamus. Si orta simul omnia, ut istorum plerique asseverare audent, per sese constiterit, quem tandem, ex iis quos ante posuimus, excitatum in illis esse motum oportebit? Eum videlicet, quo quid se ipsum moveat. Nec enim ab alio quopiam ea mutarentur, nisi aliqua prius in iis ipsis mutatio contingeret. Principium igitur illud primumque motuum omnium, qui vel in quiescentibus, vel in iis quæ moventur, excitatur, eum

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ'.

Ἦς ὁ Πλάτων τὸν περὶ Θεοῦ κατασκευάζει λόγον.
 « Ἄγε δὴ (20) Θεὸν (21) εἰ ποτε παρακλητέον ἡμῖν, νῦν ἔστω τοῦτο οὕτω γενόμενον· ἐπὶ γὰρ ἀπόδειξιν τὴν αὐτῶν, ὡς εἰσι, σπουδῆ πάσῃ παρακεκλήσθω (22). Ἐχόμενοι δὲ (23) ὡς τινοῦ ἀσφαλοῦς πείσματος, ἐπιθαίνωμεν εἰς τὴν νῦν λόγον. Καὶ μοι ἐλεγχόμενῳ περὶ τὰ τοιαῦτα, ἐρωτήσῃ τοιαῖσδε ἀσφαλέστατα ἀποκριθεῖσθαι φαίνεται κατὰ τὰς (24). Ἦ ξένε, ὅπῃταν φῆ τις, ἄρα ἔστηκε μὲν ἄντα, κινεῖται δὲ οὐδὲν, ἢ τοῦτω πᾶν τοῦναντίον; ἢ τὰ μὲν αὐτῶν κινεῖται, τὰ δὲ μένει; Τὰ μὲν κινεῖται που, φῆσω, τὰ δὲ μένει — Μῶν οὖν οὐκ ἐν χώρῃ τιτὶ τὰ τε ἐστῶτα ἔστηκε, καὶ τὰ κινούμενα κινεῖται; — Πῶς γὰρ οὐ; — Καὶ τὰ μὲν γὰρ ἐν μιᾷ ἔδρᾳ που τοῦτο ἂν δρώη, τὰ δὲ ἐν πλείοσι. Τὰ τὴν τῶν ἐστῶτων ἐν μέσῳ λαμβάνοντα δύνανται, λέγεις (φῆσομεν) ἐν ἐνὶ κινεῖσθαι, καθάπερ ἡ τῶν ἐστάναι λεγομένων κύκλων στρέφεται περιφορὰ; — Ναί. » Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγει· « Ἐτι καὶ τῆδε (25) εἴπωμεν, καὶ ἀποκρινώμεθα πάλιν ἡμῖν αὐτοῖσιν. Εἰ σταίη πως τὰ πάντα ὁμοῦ κινούμενα, καθάπερ πλείστοι τῶν τοιοῦτων τολμῶσι λέγειν, τίνα ἄρα ἐν αὐτοῖς ἀνάγκη πρώτην κίνησιν γενέσθαι τῶν εἰρημένων; Τὴν αὐτὴν ἑαυτὴν δὴπου κινούσαν. Ἦ π' ἄλλου (26) γὰρ οὐ μήποτε ἔμπροσθεν μεταπέση, μηδεμιᾶς γ' ἐν αὐτοῖς οὕσης ἔμπροσθεν μεταπτώσεως. Ἀρχὴν ἄρα κινήσεων πασῶν, καὶ πρώτην, ἐν τε ἐστῶσι γενομένην, καὶ ἐν κινουμένοις οὖσαν, τὴν ἑαυτὴν κινούσαν, φῆσομεν ἀναγκαίως εἶναι πρεσβυτάτην, καὶ κρατίστην μεταβολῶν πασῶν· τὴν δὲ ἀλλοιουμένην ὑφ' ἑτέρου, κινούσαν δὲ ἕτερα, δευτέραν. — Ἀληθέστατα λέγεις. — Ὅποτε δὴ τοῖνον ἐνταῦθα ἔσμεν τοῦ λόγου, τὸς ἀποκρινώμεθα. — Τὸ ποῖον; — Ἐὰν ἔλωμέν που ταύτην γενομένην ἐν τῷ γῆινῳ, ἢ ἐνὸδρῳ, ἢ πυροειδεί.

(20) Ἄγε δὴ, etc. Plato, *Legum* x, pag. 667, F.

(21) Θεόν. Forte θεούς, sequitur enim ἐπὶ γὰρ ἀπόδειξιν τὴν αὐτῶν.

(22) Παρακεκλήσθω. Ita, si θεόν legamus; si θεούς, παρακεκλήσθωσαν. Apud Platonem, παρακεκλήσθω.

(23) Ἐχόμενοι δὲ, etc. Ficinus, *rationemque in- grediamur, rudentibus tutissime tensis*. Judica.

(24) Φαίνεται κατὰ τὰς. Hinc emendari Plato possit, apud quem vitiose legitur, φαίνεται. Κάτα δὲ, ὡς ξένε, etc.

(25) Ἐτι καὶ τῆδε. Plato, *ibid.* p. 668, D, unde sumpsimus Ἐτι pro Ἐπει quod ante legebatur; sequentia καὶ τῆδε retinui, licet apud Platonem habeatur, δὴ καὶ τὸς.

(26) Ἄλλου. Sic Plato, non ἄλλης, ut prior editio.

κεχωρισμένῳ, ἢ καὶ ζυμμιγεί, τί ποτε φήσομεν ἐν Α
 τῷ τοιοῦτῳ πάθῳ ἐνεῖναι; — Μὴν ἄρα με ἐρωτᾷς,
 εἰ ζῆν αὐτὸ προσερούμεν, ὅταν αὐτὸ αὐτὸ κινή; —
 Ναί, ζῆν· πῶς γὰρ οὐ; — Τί δέ; ὅταν ψυχὴν ἐν τισιν
 ὁρῶμεν, μὴν ἄλλο (27) ἢ ταῦτὸν τοῦτῳ ζῆν ὁμολογη-
 τέον; — Οὐκ ἄλλο. — Ἐχε δὴ, πρὸς Διδῶ· ἄρ' οὐκ ἂν
 ἐθέλοις περὶ ἑκαστον τρία νοεῖν; — Πῶς λέγεις; —
 Ἐν μὲν τὴν οὐσίαν, ἐν δὲ τῆς οὐσίας τὸν λόγον, ἐν
 δὲ τὸ ὄνομα· καὶ δὴ καὶ ἐρωτήσεις εἶναι περὶ τὸ ὄν
 ἅπαν, δύο. — Πῶς δύο; — Τοτὲ μὲν ἡμῶν ἑκαστον
 τοῦνομα προτεινόμενον αὐτὸ τὸν λόγον ἀπαιτεῖν, τοτὲ
 δὲ τὸν λόγον αὐτὸν προτεινόμενον ἐρωτᾶν αὐ τοῦνομα.
 Ἄρα γε τὸ τοιοῦτ' αὐ βουλόμεθα νῦν λέγειν; — Τὸ πᾶ-
 ὄν; — Ἔστι που διχα διαιρούμενον εἰς ἴσα μέρη (28),
 ἐν ἄλλοισι τε καὶ ἐν ἀριθμῷ. Τοῦτῳ δὴ τῷ κατ' ἀρι-
 θμὸν ὄνομα μὲν ἄρτιον· λόγος δὲ ἀριθμὸς διαιρούμενος
 εἰς ἴσα μέρη δύο. — Ναί. — Τὸ τοιοῦτον φράζω· μὴν
 οὖν οὐ ταῦτὸν ἐκατέρως προσαγορεύομεν, ἔάν τε, τὸν λό-
 γον ἐρωτῶμενοι, τοῦνομα ἀποδιδῶμεν, ἔάν τε τοῦνομα,
 τὸν λόγον, ἄρτιον ὀνόματι (29) καὶ λόγῳ, διχα διαιρού-
 μενον ἀριθμὸν προσαγορεύοντες, ταῦτὸν ὄν; — Παντά-
 πασι μὲν οὖν. — Ὡ δὴ ψυχὴ τοῦνομα, τίς τοῦτου λόγος;
 Ἐχομεν ἄλλον, πλὴν τὴν νῦν διη βήθοντα, τὴν δυνα-
 μένην αὐτὴν ἐαυτὴν κινεῖν ἰδίῃ; Τὸ ἐαυτὸ κινεῖν
 φῆς λόγον ἔχειν τὴν αὐτὴν οὐσίαν, ἢν πρὸς τοῦνομα.
 ὃ δὴ πάντες ψυχὴν προσαγορεύομεν; — Φημί γε. — Εἰ
 δ' ἐστὶ τοῦτο οὕτως ἔχον, ἄρ' ἐτι ποθοῦμεν μὴ ἰκανῶς
 δεδεῖχθαι ψυχὴν ταῦτὸν ὄν, καὶ τὴν πρώτην κίνησιν,
 καὶ γένεσιν τῶν τε ὄντων, καὶ γεγονότων, καὶ ἐσομέ-
 νων, καὶ πάντων αὐτῶν ἐναντίων τοῦτοι; ἢ ἐπειδὴ γε
 ἀνεφάνη μεταβολῆς τε καὶ κινήσεως ἀπάσης αἰτία
 ἅπασιν. — Οὐκ. — Ἀλλὰ ἰκανότατα δέδεικται ψυχὴ
 τῶν πάντων πρεσβυτάτη, γενομένη τε ἀρχὴ κινήσεως.
 Ἄρ' οὖν οὐχ ἢ δι' ἕτερον ἐν ἄλλῳ γινομένη κίνησις,
 αὐτὸ δὲ ἐν αὐτῷ μηδέποτε παρέχουσα κινεῖσθαι μη-
 δὲν, δευτέρα τε, καὶ ὀπίσσω ἀριθμῶν βούλοιο· ἂν τις
 ἀριθμῶν αὐτὴν πολλοστήν, τοσοῦτων, σώματος οὔσα
 ὄντως ἀψύχου μεταβολῆς; — Ὅρθῶς. — Ὅρθῶς ἄρα,
 καὶ κυρίως, ἀληθέστατα τε, καὶ τελειώτατα εἰρηκότες
 ἂν εἴημεν ψυχὴν μὲν προτεράν γεγενῆσθαι σώματος,
 ἢ μὴ; σῶμα δὲ δευτερόν τε καὶ ὑστερον ψυχῆς ἀρ-
 χούσης ἀρχόμενον κατὰ φύσιν; — Ἀληθέστατα μὲν
 οὖν. — Μεμνήμεθα γε μὴν ὁμολογήσαντες ἐν τοῖς
 πρόσθεν, ὡς εἰ ψυχὴ φανεῖη πρεσβυτέρα σώματος
 οὔσα, καὶ τὰ ψυχῆς τῶν τοῦ σώματος ἔσοιο πρεσβύ-
 τερα; — Πάνυ μὲν οὖν. — Τρόποι δὲ καὶ ἦθη, καὶ
 βουλήσεις, καὶ λογισμοί, καὶ δόξα ἀληθεῖς, ἐπιμέ-
 λεια τε καὶ μνήμαι, πρότερα μήκους σωμάτων καὶ
 πλάτους, καὶ βάθους, καὶ ρύμης εἴη γεγονότα ἂν, εἴ-
 περ καὶ ψυχὴ σώματος. — Ἀνάγκη. — Ἄρ' οὖν τὸ μετὰ
 τοῦθ' ὁμολογεῖν ἀναγκαῖον, τῶν τε ἀγαθῶν αἰτίαν εἶ-
 ναι ψυχὴν καὶ τῶν κακῶν, καὶ καλῶν καὶ ἀσυχρῶν,

(27) *Mōn ἄλλο*, etc. Ficinus, *Num ob aliud vi-
 vere ipsum, quam ob hoc putabimus? Ob hoc ipsum.*
 Legit forte ἐν τινι, non ἐν τισι, εἰ τοῦτῳ pro ταύτῃ
 τῇ ψυχῇ sumpsit. At Plato nondum id agit, ut cor-
 pus animo vivere ostendat, sed tantum, ut animum
 ipsum per sese vivere doceat. Forte τοῦτο pro τοῦτῳ
 melius legeretur.

(28) *Εἰς ἴσα μέρη*. Hæc Plato non habet.

inquam motum, qui per se ipsum existit, muta-
 tionum omnium ut antiquissimam, ita potissimam
 ac præstantissimam dicamus necesse est; qui vero
 extrinsecus inferatur, aliaque moveat, secundo loco
 numerandam. — Non potuisti verius. — Nunc, quo-
 niam huc usque devenimus, age hoc etiam respon-
 deamus. — Quid tandem? — Si quando motum illum
 principem, in re aliqua vel terrestri, vel aquatili,
 vel ignea, seu simplex illa, seu mista fuerit, inesse
 videamus, quemadmodum affectam illam esse dice-
 mus? — Rogasne, utrum eam quæ se ipsam inovebit,
 vivere statuamus? — Ita, vivere. Quid enim aliud?
 Animum vero si cuiquam inesse viderimus, num
 aliud quid ipsum, quam hoc idem, vivere, inquam,
 dicemus? — Aliud nihil. — Attende per Jovem, so-
 des: annon rebus in singulis tria quidem agnos-
 cis? — Quæ? — Primum, essentiam; alterum, es-
 sentia rationem; tertium denique, nomen ipsum;
 duoque præterea de singulis quæri posse. — Quæ
 duo? — Alterum quidem, dum nomine ipso propo-
 sito, rationem quærimus; alterum vero, dum rati-
 one producta, nomen rogamus. Num vero tale
 quid placet etiam in præsentia dicere? — Quidnam il-
 lud? — Est nimirum in cæteris aliquid, tum etiam in
 numero, quod in partes æquales dividatur duas.
 Et in numero quidem ejus generis nomen est, par;
 ratio vero, numerus ipse, qui duas in partes æqua-
 les dividatur. — Sic est. — Ego vero simile quid
 dico. Nunquid rem eandem utroque modo signifi-
 camus, seu dum ratio quæritur, nomen respondeam-
 us, seu dum nomen, rationem? ita ut, tam no-
 mine, quam ratione, parem unum eundemque nu-
 merum bifariam divisum, appellemus? — Prorsus
 eandem. — Ejus autem rei, cui nomen animus,
 quæ tandem ratio est? 625 Aliamne aliquam ha-
 beamus quam eam, qua de paulo ante, motum, in-
 quam, illum, qui per se ipsum existat? Vin' tu ejus
 naturæ, quam animi nomine omnes appellamus,
 propriam hanc rationem esse, quod se ipsam mo-
 veat? — Volo, enimvero. — Hoc autem si ita est, num
 aliquid præterea desideramus, quasi minus effectum
 adhuc probatumque fuerit, animum idem esse ac
 primam generationem motumque rerum, non modo
 quæ sint, verum etiam quæ vel fuerint, vel futuræ
 sint; itemque contrariarum illis omnium, quando-
 quidem semel eam mutationis ac motus omnis,
 omnibus causam esse constitit? — Nihil sane. —
 Imo animum et rerum antiquissimam omnium, et
 motus principium esse, satis superque demonstra-
 tum est. Nonne igitur impressus alteri aliunde mo-
 tus, quique nunquam efficiat, ut se ipsum quidquam

(29) *Ἄρτιον ὀνόματι*, etc. Ficinus legit, *ὀνόματι*,
 καὶ λόγῳ διχα διαιρούμενον, ut ἄρτιον cum solo
 ὀνόματι, et διαιρούμενον cum λόγῳ conjungatur.
 Nec displicet ea distinctio. Utramque tamen editio-
 nem secutus sum, quod in lectione major quædam,
 et qualis a Platone postulatur, *ὀνόματος* et *λόγου*
 conjunctio videatur.

moveat, secundus jure habeatur, atque adeo quous cuique vel longissime numerando progredienti placuerit, cum inanimi corporis vere mutatio sit? — Jure profecto. — Recte igitur ac proprie, imo verissime perfectissimeque dixerimus, annon, animam corpore priorem esse; corpus vero secundum, atque posterius, animique imperio suapte natura subditum? — Verissime. — Jam vero, hac de re meminimus inter nos supra convenisse, ut si modo animum corpore priorem esse constaret, tum quæ ad animi rationem pertinent, iis quæ corpori tribuuntur, priora censerentur? — Sane meminimus. — Mores igitur, animique sensus, voluntates, cogitationes, veræ opiniones, curæ, recordationes, corporum proceritate, crassitudine, altitudine ac robore priores fuerint oportet, si animum corpore priorem fuisse concedimus. — Utique necesse est. — Hinc porro nunquid necessario sequitur, ut animum, si omnium causam illam esse volumus, bonorum simul et malorum, honestorum ac turpium, justorum et injustorum, adeoque contrariorum omnium causam esse dicamus? — Quis neget? — Nonne igitur necesse est, animum qui rebus omnibus quæ quoquo versus moventur, et moderetur, et in illis insit, ipsum quoque cælum per sese moderari? — Omnino. — Unumne autem an plures? Plures certe: nam pro vobis respondere juvat. Nec pauciores duobus recte posuerimus, beneficum alterum, alterum maleficum. — Et hoc mihi vehementer probatur. — Hæc igitur cum ita sint: Animus certe quidem universa illa, quæ cæli, terrarum, mariumque complexus ambit, suis ipsa motibus agit ac versat, quorum hæc nomina sunt, 626 velle, considerare, curare, opinari, seu vere, seu falso, lætari, dolere, audere, metuere, odisse, diligere, ac cæteris omnibus, qui vel istorum affines ac gemini sunt, vel primarii fontesque reliquorum, assumptis una posterioribus corporum motibus, in omnibus deinde accretionem aut diminutionem, raritatem aut densitatem, quæque hos comitantur, calores, frigora, gravitates, levitates, durum et molle, album et nigrum, acerbum, dulce, amarum efficiunt, cæteraque prorsus omnia, quibus animus dum utitur, si intellectum, Deus ipse, Deum assumat, cuncta recte ac feliciter moderatur; sin autem cum amentia conjungatur, contraria efficit omnia. Damusne ista hunc in modum se habere, an adhuc num quid aliud statuamus, incerti sumus? — Minime vero. — Utrum igitur animi genus, cæli ac terrarum, imo totius orbis principatum tenere volumus? illudne quod prudentia et virtute præditum est, an quod utraque caret? Num ad hæc ita responderi placet? — Quomodo? — Ita videlicet. Si universa cæli via atque conversio, eorumque simul omnium suæ cælo con-

(30) Fic. et ms., *προλαμβάνειν*.

(31) *Ἰὼν ἀπάντων*. Post ἀπάντων prioris editionis turpe glossema cum Platone sustulimus; legebatur enim, *τούτων δὴ τοῖν κινήσεσιν*.

(32) *Ἰὼν ἐν ἐνὶ φερομένην*. Ita reposui ex alt.

δικαίων τε καὶ ἀδικῶν, καὶ πάντων τῶν ἐναντίων, εἴπερ τῶν πάντων γε αὐτὴν θήσομεν αἰτίαν; — Πῶς γὰρ οὐ; — Ψυχὴν δὴ διοικοῦσαν καὶ ἐνοικοῦσαν ἐν ἅπασιν τοῖς πάντη κινουμένοις, μὴν οὐ καὶ τὸν οὐρανὸν ἀνάγκη διοικεῖν φάνα; — Τί μὴν; — Μίαν ἢ πλείους; Πλείους· ἐγὼ ὑπὲρ σφῶν ἀποκρινόμην. Δυσὸν μὲν γέ που ἔλαττον μὴδὲν τιθῶμεν, τῆς τε εὐεργετίδος, καὶ τῆς τάναντία δυναμένης ἐξεργάζεσθαι. — Σφῶρα ὀρθῶς εἰρηκας. — Εἴεν. Ἄγει μὲν δὴ ψυχὴ πάντα τὰ κατ' οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, ταῖς αὐτῆς κινήσεσιν, αἷς ὀνόματά ἐστι, βούλεσθαι, σκοπεῖσθαι, ἐπιμελεῖσθαι, βουλεύεσθαι, δοξάζειν, ὀρθῶς, ἐψευσμένως, χαίρουσαν, λυπουμένην, θαρρόουσαν, φοβουμένην, μισοῦσαν, στέργουσαν, καὶ πάσαις ὄσαι τούτων ξυγγενεῖς ἢ πρωτουργοὶ κινήσεις τὰς δευτερουργοὺς αὐτῶν παραλαμβάνουσαι κινήσεις σωμάτων, ἀγοῦσι πάντα εἰς αὐξήσιν, καὶ φθίσιν, καὶ διάκρισιν, καὶ σύγκρισιν, καὶ τούτοις ἐπομένως θερμότητος, ψύξεως, βαρύτητος, κορυφότητος, σκληρόν καὶ μαλακόν, λευκὸν καὶ μέλαν, αὐστηρόν καὶ γλυκὺ, καὶ πικρόν, καὶ πᾶσιν οἷς ψυχὴ χρωμένη, νοῦν μὲν προσλαμβάνουσα, αἰεὶ θεὸν, θεὸς οὐσα, ὀρθὰ καὶ εὐδαίμονα παιδαγωγεῖ πάντα· ἀνοία δὲ ξυγγενομένη, πάντα αὐτῶν τάναντία τούτοις ἀπεργάζεται. Τιθῶμεν ταῦτα οὕτως ἔχει ἢ ἔτι διατάζομεν, εἰ ἐτέρως πως ἔχει; — Οὐδαμῶς. — Πότερον οὖν δὴ ψυχῆς τὸ γένος ἐγκρατὲς οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ πάσης τῆς περιῶδου γεγονέναι φῶμεν, τὸ φρόνιμον, καὶ ἀρετῆς πλήρες, ἢ τὸ μηδέτερον κεκτῆμένον; Βούλεσθε οὖν πρὸς ταῦτα ὡδε ἀποκρινώμεθα; — Πῶς; — Εἰ μὲν, ὡ θαυμάσιε, φῶμεν, ἢ ξύμπασα οὐρανοῦ ὁδὸς ἅμα καὶ φορὰ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ὄντων ἀπάντων, νοῦ κινήσει καὶ περιφορᾷ, καὶ λογισμοῖς ὁμοίαν φύσιν ἔχει, καὶ ξυγγενῶς ἐρχεται, δῆλον ὡς τὴν ἀρίστην ψυχὴν φατέον ἐπιμελεῖσθαι τοῦ κόσμου παντὸς, καὶ ἄγειν αὐτὸν τὴν τοιαύτην ὁδὸν ἐκεῖνην. — Ὀρθῶς. — Εἰ δὲ μανικῶς τε καὶ ἀτάκτως ἐρχεται, τὴν κακὴν. — Καὶ ταῦτ' ὀρθῶς. — Τίνα οὖν δὴ νοῦ κινήσις φύσιν ἔχει, τοῦτ' ἤδη χαλεπὸν, ὡ φίλοι, ἐρώτημα ἀποκρινόμενοι εἴπειν ἐμφορόνως. Διὸ δὴ καὶ ἐμὲ τῆς ἀποκρίσεως ὑμῖν δίκαιον τανῦν προλαμβάνειν (30). — Εὖ λέγεις. — Μὴ τοῖνον ἐξεναντίας, οἷον εἰς ἕλιον ἀποβλέποντες, νύκτα ἐν μεσημβρίᾳ ἐπαγόμενοι, ποιησώμεθα τὴν ἀπόκρισιν, ὡς νοῦν ποτε θνητοῖς ὄμασιν ὀφόμενοι τε καὶ γνωσόμενοι ἰκανῶς. Πρὸς δὲ εἰκόνα τοῦ ἐρωτωμένου βλέποντας, ἀσφαλέστερον ὄρα. — Πῶς λέγεις; — Ἡ προσέοικε κινήσει νοῦς τῶν δέκα ἐκείνων κινήσεων, τὴν εἰκόνα λάθωμεν· ἦν συναναμνησθεὶς ὑμῖν ἐγὼ κοινῇ τὴν ἀπόκρισιν ποιήσομαι. — Κάλλιστα ἂν λέγοις. — Μεμνήμεθα τοῖνον τό γε τσοῦτον τῶν τότε ἔτι, ὅτι τῶν ἀπάντων (31) τὰ μὲν κινεῖσθαι, τὰ δὲ μένειν ἔθεμεν. — Ναί. — Τῶν δ' αὖ κινουμένων, τὰ μὲν ἐν ἐνὶ τόπῳ κινεῖσθαι, τὰ δ' ἐν πλείοσι φερόμενα. — Ἔστι ταῦτα. — Ταῦται δὴ ταῖν κινήσειον τὴν ἐν ἐνὶ φερομένην (32) ἀεὶ, περὶ γέ τι

ms., cum et in priori editione et apud Platonem legeretur, τὸν ἐν ἐνὶ φερομένον. Sane quæ sequuntur, αὐτῆν, οικειοτάτην, ὁμοίαν, huic emendationi egregie suffragantur.

μεσον ἀνάγκη κινεῖσθαι, τῶν ἐντόρνων οὖσαν (35) ἄτινεν, intellectus motui, conversioni et cogitationibus natura similis est, et affinem ei cursum instituit; sequitur omnino, ut optimum illum animum totius universi curam gerere, atque illud per hanc ipsam viam agere fateamur. — Recte id quidem. — Sin autem furiose ac perturbate volvitur, ut hoc idem malo animo tribuamus.—Est idem quoque recte. — Nunc vero cujus tandem naturæ intellectus motum esse arbitramur? Huic sane questiononi, o amici, sapienter respondere difficile est. Quare verum fuerit in præsentia, hanc me vobis respondendi curam suscipere. — Probe loqueris. — Caveamus igitur, ne adverso quasi vultu in solem intuentes, ipsaque meridie noctem inducentes, perinde respondeamus, ut si mortalibus oculis intellectus ipse pervideri aliquando posset, penitusque cognosci. Securius itaque fuerit, illum ipsum defixo in ejus imaginem obtutu contemplari. — Quomodo hoc intelligis? — Cujus ex decem illis motibus similior intellectus fuerit, ejus ut imaginem deligamus; quam ubi vobis in memoriam revocaro, tum responsonem omnium causa subjiciam. — Optime loqueris. — Principio, illud saltem meminimus constitutum a nobis fuisse, ex omni rerum multitudine moveri alias, alias quiescere. — Meminimus. — 627 Deinde ex iis quæ moventur, alia uno in loco, in pluribus alia moveri. — Sic est. — His igitur ex motibus, eum qui uno semper in loco versetur, circa medium aliquod, uti circulos torno factos, videmus agitari, atque ad intellectus conversionem imitatione ac similitudine, quam proxime fieri potest, accedere necesse est. — Clarius istud, quæso. — Nempe, si utrumque, intellectum, inquam, et motum illum, qui uno semper in loco versatur, quo modo sphaeram aliquam volvi solitam videmus, una semper eademque ratione, in eodem, circa eadem, atque ad eadem, unoque ordine converti dixerimus; nemini, opinor, præclaras imagines ratiocinando perperam fingere merito videamur. — Optime id quidem. — Ergo alter ille motus, qui nunquam similiter, nec secundum eadem, nec in eodem, nec circa eadem, nec ad eadem, nec uno in loco, nec apto quodam et eleganti ordine, nec certa ratione versatur, summa cum amentia conjunctus haberi debet. — Et hoc quoque verissimum. — Jam ergo palam profiteri liceat, quandoquidem animus is est, qui versat omnia, ipsam quoque cæli conversionem animi aliquid, seu boni, seu contrarii arbitrio ac moderatione gubernari.—Enimvero, mi hospes, ex iis quæ jamjam dicta sunt, aliud quidquam statuere nefas sit, quam sive unum aliquem animum, sive plures

(35) *Οὖσαν*. Sic omnino legendum, non οὖσῶν, ut Plato et prior editio.

(34) *Ἀπεικασμένα*. Ita recte Plato, non ἀπεικασμένην, quod perperam ante legebatur.

(35) *Ἐλπὶς πολλή*. Non veritit Ficinus. Idem est, ac κινδυνεύει, εἴκειν, φαίνεται, et cætera id genus Platoni familiaria, cum verisimile quid esse ait.

(36) *Διάγειν*. Mirum est præteritam ab Eusebio

sequentem periodum, quæ conceptis verbis animum illum, alium non esse quam Deum, ita concludit: Αὐτοῦ (ἡλίου) δὴ ἀμεινον ταύτην τὴν ψυχὴν, εἴτε ἐν ἄρμασιν ἔχουσα ἡμῖν ἡλιον, ἀγεί φῶς τοῖς ἀπατιν, εἴτ' ἐξωθεν, εἴθ' ὅπως, εἴθ' ὅπη, Θεὸν ἠγεῖσθαι χρεῶν πάντα ἀνδρα, ἢ πῶς; καὶ, τὸν γέ που μὴ ἐπὶ τὸ ἐσχάτον ἀπ' ἑαυτοῦ ἀνοίας.

(37) *Πάντες γὰρ*. Plato, pag. 79 D.

(38) *Οἴτως*. Melius quam ut in Platone, οὕτως.

omni virtutis genere præstantes, corporum illorum A conversioni præesse. — Egregie, mi Clinia, disputationis hujus vim cepisti. Sed tamen audisis illud quoque. — Quidnam? — Solem, lunam astraque cætera, si animus universa circummagit, nunquid etiam singula. — Quidnam enim? — De uno igitur ea dicamus, quæ in reliquam siderum multitudinem convenire possint. — Quo de autem? — Solis corpus nemo non videt, animum videt nemo. — Quid mirum? — Ne ullius quidem alterius animantium corporis, seu viventis adhuc, seu jam mortui. Sed nimirum probabile admodum est, genus illud totum ejusmodi esse, quod omnes corporis sensus ita fugiat, ut tamen intelligentiæ vi capiatur. Mente igitur atque intelligentia, quod a nobis de illo additur, informemus. — Quid illud? — Solem si animus circummagit, e tribus unum ab eo fieri si dixerimus, haud, opinor, aberrabimus. — Quæ tu mihi tria? — Nimirum, aut inclusum 628 rotundo illo, quod cernimus, corpore animum, illud omnem in partem circumferre, uti quoquo versus a nostro ipsi animo circumferimur: aut eundem induto sibi aliunde, vel igneo, vel aërio corpore, quod nonnulli malunt, corporis vi corpus impellere: aut postremo, ipsum illum, ut corpore omni per sese careat, aliis tamen eximisque viribus instructum, admirabili quodam modo solem deducere. — Sane. — Ab animo, dum ex iis unum aliquid efficit, versari omnia regique necesse est. » Atque hæc philosophus *Legum* decimo. Audi jam quemadmodum in *Philebo* sententiam ille suam astruat. « Sapientes, inquit, omnes, qui modo jure hoc nomine gloriuntur, intellectum cæli terrarumque regem esse consentiunt. Ac forte quidem nec recte. Nos vero si placet, fusius rem totam uberiusque tractemus. — Tu vero, uti videbitur, o Socrates, nec ullam hoc in genere longitudinem verere, cum nemini molestus sis futurus. — Præclare. Incipiamus igitur hunc in modum quærere. — Quem, sodes? — Utrum, mi Protarche, res omnes, atque hoc, uti vocamus, universum casus et fortunæ vi temere agi statuimus; an contra, quemadmodum majores nostri voluere, mentis ac sapientiæ cujusdam admirabilis consilio gubernari? — Absit, o sapientissime Socrates, uti prius illud a nobis dicatur, quod vel ore tenus proferri nefas esse dixerim. At vero menti rerum universarum moderationem assignare, id equidem et mundi hujus aspectu, et solis, lunæ aliorumque siderum, adeoque omni hac conversione dignum existimo, nec aliter unquam hac de re aut loquar aut sentiam. — Vis enimvero, uti hac in rerum moderatione statuenda, quod veteres uno consensu professi sunt, id nostris ipsi verbis eomprobemus, nec aliorum sententiam citra periculum afferre contenti, eandem quam ipsi aleam maledictionemque subeamus, cum argutus ac vehemens quispiam, non eo quo dici-

(39) Καὶ μὴ μόνον, etc. Ficinus, nec modo putamus alia sine periculo proferri non posse, nullo, ut

μηδὲν μήκος ὑπολογιζόμενος ἡμῖν, ὃ Σώκρατες, ὡς οὐκ ἀπεχθησόμενος. — Καλῶς εἶπας. Ἀρξώμεθα δὲ πῶς ὧδε ἐπιπερωτῶντες. — Πῶς; — Πότερον, ὡ Πρώταρχε, τὰ ξύμπαντα, καὶ τότε τὸ καλούμενον ὄλον, ἐπιτροπεύειν φώμεν τῆν τοῦ ἀλόγου καὶ εἰκῆ δύναμιν, καὶ τὰ ὅλη ἐτυχεῖν; ἢ τάναντία, καθάπερ οἱ πρόσθεν ἡμῶν ἔλεγον, νοῦν καὶ φρόνησίν τινα θαυμαστήν συντάττουσαν διακυβερᾶν; — Οὐδὲν τῶν αὐτῶν, ὡ θαυμάσιε Σώκρατες. Ὁ μὲν γὰρ δὴ σὺ λέγεις, νῦν οὐδ' ὅσιον εἶναι μοι φαίνεται· τὸ δὲ νοῦν πάντα διακοσμεῖν αὐτὰ φάναι, καὶ τῆς ὕψεως τοῦ κόσμου, καὶ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἀστρῶν, καὶ πάσης τῆς περιφορᾶς ἄξιον, καὶ οὐκ ἄλλως ἔγωγ' ἂν ποτε περιαυτῶν εἴποιμι, οὐδ' ἂν δόξαιμι. — Βούλει δὴ τα καὶ ἡμεῖς τοῖς ἐμπροσθεν ὁμολογουμένοις συμψήσωμεν, ὡς παῦθ' οὕτως ἔχει; καὶ μὴ μόνον (39) οὐλώμεθα δεῖν τὰ ἀλλότρια ἀνευ κινδύνων λέγειν, ἀλλὰ καὶ συγκινδυνεύωμεν, καὶ μετέχωμεν τοῦ φόγου, ὅταν ἀνήρ δεινὸς φῆ ταῦτα μὴ οὕτως, ἀλλ' ἀτάκτως ἔχειν; — Πῶς γὰρ οὐκ ἂν βουλοίμην; — Ἴθι δὴ, τὸν ἐπιόντα περὶ τούτων νῦν ἡμῖν λόγον ἄθρει. — Λέγε μόνον. — Τὰ περὶ τῆν τῶν σωμάτων φύσιν ἀπάντων τῶν ζώων, πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ πνεῦμα καθορωμένον, καὶ γῆν, καθάπερ οἱ χειμαζόμενοί φασι, ἐνόητα ἐν τῇ συστάσει; — Καὶ μάλα. — Χειμαζόμεθα γὰρ ὄντως ὑπὸ ἀπορίας ἐν τοῖς νῦν λόγοις. Φέρε δὴ περὶ ἐκάστου τῶν παρ' ἡμῖν λάβε τὸ τοῖόνδε. — Ποῖον; — Ὅτι σμικρὸν τι τούτων ἕκαστον παρ' ἡμῖν ἔνεστι, καὶ φαῦλον, καὶ οὐδαμῆ οὐδαμῶς εὐκρινὲς ὄν, καὶ τῆν δύναμιν οὐκ ἀξίαν τῆς φύσεως ἔχον. Ἐν ἐνὶ δὲ λαβῶν, περὶ πάντων νόει ταῦτόν· ὄλον πῦρ ἐστι μὲν που παρ' ἡμῖν, ἐστι δ' ἐν τῷ παντί. — Τί μὴν; — Οὐκοῦν σμικρὸν μὲν τι τὸ παρ' ἡμῖν, καὶ ἀσθενὲς, καὶ φαῦλον, τὸ δ' ἐν τῷ παντί, πλήθει τε θαυμαστόν καὶ κάλλει, καὶ πάσῃ δυνάμει τῇ περὶ τὸ πῦρ οὐσῆ; — Καὶ μάλα ἀληθὲς ὃ λέγεις. — Τί δέ; τρέφεται καὶ γίνεται ἐκ τούτου, καὶ ἀρχεται τὸ τοῦ παντὸς πῦρ, ὑπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν πυρὸς, ἢ τούναντιον, ὑπ' ἐκεῖνου τὸ τε ἐμὸν, καὶ τὸ σὸν, καὶ τὸ τῶν ἄλλων ζώων, ἅπαντ' ἴσχει ταῦτα; — Τοῦτο μὲν οὐδὲ ἀποκρίσεως ἄξιον ἐρωτᾶς. — Ὅρθως. Ταῦτά γὰρ ἐρεῖς, οἶμαι, περὶ τε τῆς ἐν τοῖς ζώοις γῆς τῆς ἐνθάδε, καὶ τῆς ἐν τῷ παντί· καὶ τῶν ἄλλων δὴ ὅσων ἡρώτησα ὀλίγον ἐμπροσθεν, οὕτως ἀποκριῆ. — Τίς γὰρ ἀποκρινόμενος ἄλλως ὑγκαινῶν ἂν ποτε φανεῖ; — Σχεδὸν οὐδ' ὅστισόν· ἀλλὰ τὸ (40) μετὰ τοῦτο ἐξῆς ἔπου. Πάντα γὰρ ταῦτα ἡμεῖς τανῦν δὴ λεχθέντα, ἄρ' οὐκ, εἰς ἐν συγκείμενα ἰδόντες, ἐπινομάσαμεν σῶμα; — Τί μὴν; — Ταῦτόν δὴ λάβε καὶ περὶ τοῦδε, ὃν κόσμον λέγομεν· διὰ τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον ἂν εἴη που σῶμα, σύνθετον ὃν ἐκ τῶν αὐτῶν. — Ὅρθότατα λέγεις. — Πότερον οὖν ἐκ τούτου τοῦ σώματος ὄλου τὸ παρ' ἡμῖν σῶμα, ἢ ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν τοῦτο τρέφεται τε, καὶ ὅσα νῦν δὴ περὶ αὐτῶν ἐπέπομεν, εἰληφέ τε καὶ ἔχει; — Καὶ τοῦθ' ἕτερον, ὡ Σώκρατες, οὐκ ἄξιον ἐρωτήσεως. — Τί δέ; τότε ἄρα ἄξιον ἐρωτήσεως; ἢ πῶς ἐρεῖς; — Λέγε τὸ

videtur, sensu, aut plane contrario.

(40) Forte πῦρ.

ποιόν. — Τὸ παρ' ἡμῖν σῶμα ἄρ' οὐ ψυχὴν φήσομεν ἔχειν; — Δῆλον, ὅτι φήσομεν. — Πόθεν, ὡ φίλε Πρωτάρχε, λαθόν, εἴπερ μὴ τό γε τοῦ παντός σῶμα ἐμψυχόν ὄν ἐτύγχανε, ταῦτά γε ἔχον τούτῳ, καὶ ἐτι πάντη καλλίονα; — Δῆλον, ὡς οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ὡ Σώκρατες. — Οὐ γάρ που δοκοῦμέν γε, ὡ Πρωτάρχε, τὰ τέτταρα ἐκεῖνα, πέρασ, καὶ ἀπειρον, καὶ κοινόν, καὶ τὸ τῆς αἰτίας γένος ἐν ἅπασι τέταρτον ἐνόν, τοῦτ' ἐν μὲν τοῖς παρ' ἡμῖν ψυχῇν τε παρέχον, καὶ σωμαστικῇν (41) ἐμποιοῦν, καὶ πάλαισσαντος σώματος ἱατρικῇν, καὶ ἐν ἄλλοις ἄλλα συντιθεῖν καὶ ἀσχοῦμενον, πᾶσαν καὶ παντοῖαν σοφίαν ἐπιχαλεῖσθαι· τῶν δὲ αὐτῶν τούτων ἐν ὅλῳ τε οὐρανῷ, καὶ κατὰ μεγάλα μέρη, καὶ προσέτι καλῶν καὶ εἰλικρινῶν, ἐν τούτοις δὲ οὐκ ἄρα μεμηχανῆσθαι τὴν τῶν καλλίστων καὶ τιμιωτάτων φύσιν. — Ἄλλ' οὐδαμῶς τοῦτό γ' ἂν λόγον ἔχοι. Β

— Οὐκοῦν εἰ μὴ τοῦτο, μετ' ἐκείνου τοῦ λόγου ἂν ἐπόμενοι βέλτιον λέγοιμεν, ὡς ἔστιν, ἃ πολλάκις εἰρήκαμεν, ἀπειρόν τε ἐν τῷ παντὶ πολὺ, καὶ πέρασ ἱκανόν, καὶ τις ἐπ' αὐτοῖς αἰτία οὐ φαύλη, κοσμοῦσά τε καὶ συντάττουσα ἐνιαυτούς τε καὶ ὥρας καὶ μῆνας, σοφία καὶ νοῦς λεγομένη δικαιοῦσα ἄν.— Δικαιοῦσα δῆτα.— Σοφία μὴν καὶ νοῦς ἄνευ ψυχῆς οὐκ ἂν ποτε γενοῖσθην. — Οὐγαροῦν. — Οὐκοῦν ἐν μὲν τῇ τοῦ Διὸς ἐρεῖς φύσει βασιλικὴν μὲν ψυχὴν, βασιλικὸν δὲ νοῦν ἐγγίνεσθαι, διὰ τὴν τῆς αἰτίας δύναμιν· ἐν δὲ ἄλλοις ἄλλα καλὰ, καθότι φιλον ἐκάστοις, λέγεσθαι.

sione quidem dignum existimo. — Et merito sane. Nec aliter, opinor, cum de hac terra, quæ animantibus inest, tum de illa quæ in universo, loquere: ac de aliis omnibus, de quibus paulo ante quærebam, idem omnino respondeas. — Quis enim, si modo sanus erit, aliud unquam respondeat? — Opinor, nemo. Sed pergamus ad cætera. Nunquid illa quatuor, ubi conflata in unum coaluerint, corpus appellamus: — Ita. — Idem igitur de eo quem mundum vocamus intellige. Is enim eodem plane modo corpus haberi debet, cum ex iisdem conflatus sit. — Rectissime loqueris. — Utrum igitur ab universo illo corpore nostrum hoc, an potius a nostro illud et alitur, et cætera quæ jamjam addidimus, accipit? — Neque hoc alterum, o Socrates, responsione dignum est. — Quid vero tertium hoc? responsione dignum erit, an secus? — Profer illud sis. — Nostrum hoc corpus animone præditum esse fatebimur? — Fatebimur utique. — Unde autem illum hauserit, mi Protarche, nisi universi corporum animatum fuerit, et iisdem omnino, quibus hoc nostrum, longeque adeo præstantioribus instructum facultatibus? — Liquet, o Socrates, unde potuerit, esse nihil. — Enimvero, non arbitramur, o Protarche, quatuor illa, terminum, infinitum, mistum ex utroque, tum vero quartum illud, quod omnibus inest, causæ genus, quod nostris et animum infundat, et corporis vel exercendi, vel, si quoquomodo laboraverit, curandi facultatem tribuat, et in aliis componat alia, alia reparat; summæ cujusdam et absolutæ sapientiæ nomine dignum esse: 630 eadem cum et in toto cælo, et in majoribus illis parvibus locum habeant, nec specie modo, sed etiam integritate præsent, illa tamen rerum pulcherrimarum, ac nobilissimarum natura carere. — Quippe alienum id ab omni ratione fuerit. — Illud ergo si rejicimus, superest, ut rationis hujus vim secuti, melius ita statuamus, esse nimirum, quod jam sæpenumero diximus, hoc in universo, cum immensum quiddam atque infinitum, tum etiam terminum ei convenientem, causam insuper aliquam non communem atque vulgarem, quæ annos, tempestates, mensesque digerat, atque moderetur, sapientiam atque intellectum jure optimo nuncupandam. — Optimo sane. — Sapientia porro atque intellectus ab animo sejungi non possunt. — Nullo modo. — Concludas igitur oportet, causæ hujus vi, et Jovis naturam, regium queundam animum ac regium intellectum possidere, et in aliis præclara quædam alia reperiri, hoc illove nomine, prout sua cujusque ratio postulet, appellanda. » Hactenus Plato.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΒ΄.

CAPUT LII.

Ὅπως περὶ τοῦ προνοεῖν τοῦ παντός τὸν θεὸν διέξεισιν ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Νόμων.

Quemadmodum idem ipse Deum universi curam gerere philosophetur. Legum X.

« Τὸν δ' ἡγούμενον (42) μὲν θεοὺς εἶναι, μὴ φρον-

« Jam vero, inquit Plato, alloquendus ille nobis,

(41) Σωμαστικῇν. Plato, σῶμα, στικῇν, flagitioso errore, qui Ficino admodum imposuit; vertit enim,

animum corpusque præbet, dum imprimit umbram. (42) Τὸν δ' ἡγούμενον. Plato Leg. x, pag. 670 D.

qui deos esse cum existimet, iis tamen rerum humanarum curam eripiat. Quod tu, vir optime (sic enim ipsum compellemus), deos esse credis, divina quædam affinitas, ad cognatum tibi numen et agnoscendum, et colendum, te, ut videtur, adducit. At vero improborum et injustorum hominum privata publicaue fortuna, quæ cum re ipsa felicitatis habeat nihil, vulgi tamen opinione felicissima prædicatur, adeoque talis et carminibus, et omni sermone genere perperam celebratur, vehementer te quam cautius ad impietatem abripit. Aut etiam forte, dum nefarios homines ad extremam usque senectutem pervenire vides, liberosque simul ac nepotes summis in honoribus constitutos relinquere, gravius perturbaris. Atque ita, dum vel auditione accipis, vel oculis ipse tuis nonnullos fortasse vides, qui gravissimis obstricti sceleribus, ob illa ipsa ex humili tenuique fortuna ad tyrannidem opesque maximas evehantur: tum enim vero deos quidem, quasi rerum istarum auctores, propter affinitatem cum illis tum criminari non vis; sed partim cæco abreptus æstu, partim de diis dubitare nescius, **631** eam in mentis ægritudinem devenisti, ut eos quidem esse fateare, cæterum ab iisdem res humanas funditus negligi arbitrare. Quamobrem, ne talis opinio te in graviorem impietatis pestem conjiciat, si quo modo eam, ne longius serpat, amoliri verbis, et quasi averruncare poterimus, sequentem disputationem, cum priore illa, quam adversus eum, qui deos prorsus esse nullos putabat, ipso statim initio pertexuimus, accurate ac studiose jungamus. Et vos quidem, o Clinia, tuque Megille, adolescentis vicem hic quoque subeuntes, ipsius loco, quemadmodum jam ante fecistis, respondetote. Ego, si quid interdum spissius incidere, vos trans fluvium, uti adhuc feci, trajiciam. — Recte. Fac modo quod polliceris, nos vicissim: quod jubes, quantum in nobis erit, faciemus. — Principio, difficile opinor, id saltem ostendere non fuerit, diis res parvas non minus curæ esse quam maximas. Audiebam enim atque intereram, cum paulo ante diceretur, eos cum virtute omni præditos esse, tum rerum universarum curam maxime propriam ac peculiarem habere. — Ego vero id etiam admodum exaudivi. — Quod ergo sequitur, conjuncta nunc opera videamus, equam iis virtutem maxime tribuamus, cum eos bonos esse confitemur. Age, nonne temperantia, et intelligendi facultate præstare, virtuti assignamus, vitioque contraria? — Saue, assignamus. — Quid vero? non etiam virtuti fortitudinem, timiditatem vitio? — Prorsus. — Ex iisdem nunquid alia turpia, honesta alia esse dicimus? — Et necessario. — Præterea, si quæ in iis

τίζειν δὲ αὐτοὺς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, παραμυθητέον. Ὡς ἄριστε δὴ, φῶμεν, ὅτι μὲν ἡγῆ θεοὺς συγγενεῖά τις ἴσως σε θεῖα πρὸς τὸ ξύμφυτον ἀγει τιμῶν καὶ νομίζειν εἶναι· κακίων δὲ ἀνθρώπων καὶ ἀδίκων τύχαι ἰδίαι καὶ δημοσίαι, ἀληθεῖς μὲν οὐκ εὐδαίμονες, δόξαις δὲ εὐδαιμονιζόμεναι σφόδρα, ἀλλ' οὐκ ἐμμελῶς, ἄγρουσί σε πρὸς ἀσέβειαν, ἐν τε μούσαις οὐκ ὀρθῶς ὑμνούμεναι ἅμα καὶ ἐν παντοίοις λόγοις. Ἡ καὶ πρὸς τέλος ἴσως ἀνοστοῦς ἀνθρώπους ὁρῶν ἐλθόντας γηραιούς, παῖδας παίδων καταλιπόντας ἐν τιμαῖς ταῖς μεγίσταις, ταραττή τανῦν (45), ὅταν ἐν ἅπασιν τούτοις ἰδῶν, ἢ δι' ἀκοῆς αἰσθόμενος, ἢ καὶ παντάπασιν αὐτὸς αὐτῶν τινι αὐτόπτης προστυχῶν, πολλῶν ἀσεβημάτων καὶ δεινῶν γενομένων τισί, δι' αὐτὰ ταῦτα ὀρῆς ἐκ σμικρῶν εἰς τυραννίδας τε καὶ τὰ μέγιστα ἀρξικομένους, τότε διὰ πάντα τὰ τοιαῦτα δηλὸς εἶ μέμμεσθαι μὲν θεοὺς ὡς αἰτίους ὄντας τῶν τοιοούτων διὰ συγγενείαν οὐκ ἂν ἐθέλων, ἀγόμενος δὲ ὑπὸ τε ἀλογίας ἅμα καὶ οὐ δυνάμενος δυσχεραίνειν θεοὺς, εἰς τοῦτο νῦν τὸ πάθος] ἐλήλυθας, ὥστ' εἶναι μὲν δοκεῖν αὐτοῦς, τῶν δ' ἀνθρωπίνων καταφρονεῖν καὶ ἀμελεῖν πραγμάτων. Ἴνα οὖν μὴ ἐπὶ μείζον ἔλθῃ σοι πάθος πρὸς ἀσέβειαν τὸ νῦν παρὸν δόγμα, ἀλλ' ἐάν πως οἶον ἀποδιοπομπήσασθαι λόγοις αὐτὸ προσῶν (44) γενώμεθα δυνατοὶ, πειρώμεθα, συνάφαντες τὸν ἐξῆς λόγον, ᾧ πρὸς τὸν παράπαν οὐχ ἡγούμενον θεοὺς ἐξ ἀρχῆς διεπερανάμεθα, τούτῳ τανῦν προσχρησασθαι. Σὺ δ', ὦ Κλεινία τε καὶ Μέγίλλε, ὑπὲρ τοῦ νέου, καθάπερ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ἀποκρινόμενοι διαδέχεσθε. Ἐὰν δέ τι δύσκολον ἐγγίγνηται τοῖς λόγοις, ἐγὼ σφῶν, ὥσπερ νῦν δὴ, δεξάμενος, διαδιῶ τὸν ποταμόν. — Ὁρθῶς λέγεις, καὶ σὺ οὕτω ταῦτα δρᾷ, ποιήσομέν τε ἡμεῖς εἰς τὸ δυνατὸν, & λέγεις. — Ἄλλ' οὐδὲν τάχ' ἂν ἴσως εἴη χαλεπὸν ἐνδείξασθαι τοῦτό γε, ὡς ἐπιμελεῖς σμικρῶν εἰσι θεοὶ οὐχ ἦσαν ἢ τῷ μεγέθει διαφερόντων. Ἡκούον γάρ που, καὶ παρῆν τοῖς νῦν δὴ λεγομένοις, ὡς ἀγαθοὶ γε ὄντες πᾶσαν ἀρετὴν, τὴν τῶν πάντων ἐπιμελείαν οικειοτάτην αὐτῶν οὔσαν κέκτηνται. — Καὶ σφόδρα γε ἐπήκουον. — Τὸ μετὰ τοῦτο τοῖνον κοινῇ συνεξετάζωμεν, τίνα λέγοντες ἀρετὴν αὐτῶν, ὁμολογοῦμεν αὐτοὺς ἀγαθοὺς εἶναι. Φέρε, τὸ σωφρονεῖν νοῦν τε κεκτηῖσθαι, φάμεν ἀρετῆς; τὰ δὲ ἐναντία, κακίας; — Φαμέν. — Τί δαί; ἀρετῆς μὲν ἀνδρείαν εἶναι, δειλίαν δὲ κακίας; — Πάνυ μὲν οὖν. — Καὶ τὰ μὲν αἰσχρὰ τούτων, τὰ δὲ καλὰ φήσωμεν; — Ἀνάγκη. — Καὶ τῶν μὲν προσήκειν ἡμῖν, εἴπερ ὅποσα φλαῦρα, θεοῖς δὲ οὔτε μέγα οὔτε σμικρὸν τῶν τοιοούτων μετὸν ἐροῦμεν; — Καὶ ταῦθ' οὕτως ὁμολογοῖ πάς ἄν.—Τί δαί; ἀμελείαν τε, καὶ ἀργίαν, καὶ τρυφήν, εἰς ἀρετὴν ψυχῆς θήσομεν; ἢ πῶς λέγεις; — Καὶ πῶς; — Ἄλλ' εἰς τούναντιον; — Ναί.— Ἐναντία ἄρα τούτοις εἰς τούναντιον; — Τούναντιόν.— Τί οὖν; τρυφῶν, καὶ ἀμελῆς, ἀργός τε, ἐν ὅ

(45) *Ταραττή τανῦν*. Hæc apud Platonem ita leges, ταραττή τανῦν ἐν ἅπασιν τούτοις ἰδῶν ἢ δι' α. α. η. κ. π. αὐτὸς αὐτόπτης προστυχῶν, etc. Ego libenter αὐτῶν τινι expunxerim, sequitur enim de pluribus γενομένων τιτί. At ὅταν retineo, præsertim

cum sequatur τότε. Credo etiam ἰδῶν abesse posse, nisi sit, εἰδώς, scire autem potest, seu quod videtur, seu quod audierit.

(44) *Προσῶν*. Mallem προῶν.

ποιητής (45) κηφήσι καθούροισι μάλιστα εἰκελον ἔφασκεν εἶναι, γίνονται ἂν ὁ τοιοῦτος (46) πᾶσιν ἡμῖν; — Ὅρθότατά γε εἰπών. — Οὐκοῦν τὸν γε Θεὸν οὐ βήτην ἔχειν ἦθος τοιοῦτον, ὃ γέ τοι αὐτὸς μισεῖ· τῷ δὲ τοιοῦτον φθέγγεσθαι πειρωμένῳ οὐκ ἐπιτρεπτόν. — Οὐ μὲν δὴ· πῶς γὰρ ἂν; — Ἡ δὲ προσήκει μὲν πράττειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι διαφερόντως τινός· ὁ δὲ τούτου τοῦ γένους τῶν μὲν μεγάλων ἐπιμελεῖται, τῶν μικρῶν δὲ ἀμελεῖ, κατὰ τίνα οὖν ἐπαινοῦντες τὸν τοιοῦτον λόγον, οὐκ ἂν παντάπασι πλημμελοῦμεν; Σκοπῶμεν δὲ ὕδα. Ἄρ' οὐ κατὰ δύο εἶδη τὸ τοιοῦτον πράττει ὁ πράττων, εἴτε Θεὸς εἴτε ἄνθρωπος; — Ποῖω δὴ λέγομεν (47); — Ἡ διαφέρον οὐδὲν οἰόμενος εἶναι τῷ ὄλῳ, ἀμελουμένῳ τῶν μικρῶν, ἢ βῆθυμίᾳ καὶ τρυφῇ, εἰ διαφέρει ὁ δὲ ἀμελεῖ ἢ ἔστιν ἄλλως πως γιγνομένη ἀμέλεια; Οὐ γὰρ που, ὅταν γε ἀδύνατον ἦ τῶν πάντων ἐπιμελεῖσθαι, τότε ἀμέλεια ἔσται τῶν μικρῶν ἢ μεγάλων, μὴ ἐπιμελουμένῳ, ὧν ἂν δυνάμει Θεὸς, ἢ φαῦλός τις ὧν ἑλλιπής, καὶ μὴ δυνατὸς ἐπιμελεῖσθαι γίγνηται. — Πῶς γὰρ ἂν; — Νῦν δὲ δύο ὄντες τρισὶν ἡμῖν οὖσιν ἀποκρινάσθωσαν, οἱ Θεοὺς μὲν ἀμφοτέροι ὁμολογοῦντες εἶναι, παραιτητοὺς δὲ ἕτερος, ὁ δὲ ἀμελεῖ τῶν μικρῶν. Πρῶτον μὲν Θεοὺς ἀμφοτέροι φατε γινώσκειν, καὶ ὄρα, καὶ ἀκούειν πάντα, λαθεῖν δὲ αὐτοὺς οὐδὲν δυνατὸν εἶναι τῶν ὁπίστων εἰσὶν αἱ αἰσθησεις τε καὶ ἐπιστήμαι. Ταύτη δὲ γε λέγετε ἔχειν ταῦτα, ἢ πῶς; — Οὕτως. — Τί δαί; δύνασθαι πάντα ὁπίστων αὐτῶν δύναμις ἐστὶ θνητοῖς τε καὶ ἀθανάτοις; — Πῶς γὰρ οὐ συγχωρήσονται καὶ ταῦτα οὕτως ἔχειν; — Καὶ μὴ ἀγαθοὺς τε καὶ ἀρίστους ὁμολογήκαμεν αὐτοὺς εἶναι πέντε ὄντες. — Σφόδρα γε. — Ἄρ' οὖν οὐ βῆθυμίᾳ μὲν καὶ τρυφῇ ἀδύνατον αὐτοὺς ὁμολογεῖν πράττειν ὅτιοῦ τὸ παράπαν, ὄντας γε οἴους λέγομεν; Δειλίᾳ γὰρ ἔγγονος ἔν γε ἡμῖν ἀργία, βῆθυμία δὲ ἀργίας καὶ τρυφῆς. — Ἀληθέστατα λέγεις. — Ἀργία μὲν δὴ καὶ βῆθυμίᾳ οὐδὲς ἀμελεῖ Θεῶν· οὐ γὰρ μέτεστιν αὐτῷ που δειλίας. — Ὅρθότατα λέγεις. — Οὐκοῦν τὸ λοιπὸν, εἴπερ ἀμελοῦσι τῶν μικρῶν καὶ ὀλίγων τῶν περὶ τὸ πᾶν, ἢ γινώσκοντες, ὡς τὸ παράπαν οὐδένος τῶν τοιούτων ἐπιμελεῖσθαι δεῖ, δρῶν ἂν τοῦτο, ἢ τί τὸ λοιπὸν πλὴν τοῦ γινώσκειν τούναντιον; — Οὐδέν. — Πότερον οὖν, ὦ ἀριστε καὶ βέλτεστε, θῶμέν σε λέγοντα, ὡς ἀγνοοῦντάς τε, καὶ, δέον ἐπιμελεῖσθαι, δι' ἀγνοῖαν ἀμελοῦντας, ἢ γινώσκοντας ὅτι δεῖ (καθάπερ οἱ φαυλότατοι τῶν ἀνθρώπων λέγονται ποιεῖν, εἰδότες ἄλλα εἶναι βελτίω πράττειν, ὧν δὴ πράττουσι), διὰ τίνος ἤττας ἡδονῶν ἢ λυπῶν οὐ ποιεῖν; — Πῶς γὰρ ἂν; — Οὐκοῦν δὴ τὰ γε ἀνθρώπινα πράγματα τῆς τε ἐμφύχου μετέχει φύσεως ἅμα, καὶ θεοσεβέστατον αὐτὸ ἐστὶ πάντων ζώων ἄνθρωπος. — Ἔοικε γοῦν. — Θεῶν γε μὴν κτήματά φαμεν εἶναι πάντα ὅσα θνητὰ ζῶα ἢ νοερά, ὧν περ καὶ τὸν οὐρανὸν ὄλον. —

(45) Ὁ ποιητής. Hesiodus, cujus in Ἐργ. illud est:

... Ὅς κερ ἀεργός
Ζῶη, κηφήνησι καθούροις εἰκελος ὄρμη;
Virgil., iv Georg. :

Ignatum fucos pecus a præsepibus arcent.

(46) Τοιοῦτος. Ficinus et Serranus vertunt, odio

vitiosa sunt, ea locum in nobis habere posse, nullum in diis? — Ne istud quidem a quoquam negetur. — Jam, negligentiam, otium atque delicias, utrum animi virtuti tribuimus, an non? Qui enim tribuamus? Num igitur contrario? — Certe. — Quæ sunt igitur iis contraria, contrario assignabimus. — Ita, contrario. — Quid igitur? Quisquis deliciose, negligenter et otiose vivit, nonne is ejusmodi merito a nobis omnibus habeatur, quem fucis inertibus simillimum poeta vocat? — Optime ille quidem. — Ergo nec ii mores Deo tribuendi, quos ipsemet oderit, nec ferendus quisquam, qui ita loqui audeat. — Neutrum sane: qui enim deceat? — Jam cujus sit aliquid efficere simul, et majorem in modum curare, is si ex eo genere majora curabit, negliget minora, qua tandem eum laude prosequemur, quin toto cælo aberremus? Enimvero sic philosophemur. Nonne 632 qui aliquid ejusmodi faciat, is sive Deus fuerit, sive homo, duobus modis hoc fecerit? — Quibus tandem? — Aut, quod illam rerum minorum despicientiam, totius universi nihil interesse putet, aut si cum intersit, negligat tamen quod pigritia deliciisque vincatur: nisi alia tibi quædam occurrit negligentiae ratio. Nec enim si omnium omnino haberi cura non possit, ei negligentiae tribuatur, qui rerum vel minorum vel majorum curam non suscipiat, quibus curandis, sive Deus, sive humilior quispiam, propter infirmitatem suam par esse non possit. — Quis enim id jure fecerit? — Nunc igitur nobis tribus duo isti respondeant, qui cum ambo deos esse fateantur, eosdem tamen alter exorari facile, alter res minores negligere contendit. Principio, deos ambo nosse, videre, audire omnia conceditis, ac nihil eorum penitus latere posse, quæ vel sensus, vel scientia percipiat. Utrum in eo convenimus, an non? — Convenimus. — Quid illud? num illos etiam omnia posse, quæ in mortali aut immortalī potestate versentur? — Nam quis hoc etiam neget? — Atqui bonos illos esse, adeoque optimos, jam nos quinque concessimus. — Et quidem libentissime. — Fieri ergo non potest, ut quod ejusmodi esse defendimus, ab iis quidquam omnino vel desidia vel mollitie fieri velimus. Nam et apud nos timiditatis fetus otium est, desidia vero atque mollities otii. — Verissime hoc tu quidem. — Deorum ergo nullus quidquam præ otio desidiaque negligit, cum timiditas in eum nulla cadat. — Et istud quam optime. — Igitur, si rerum hoc in universo minorum ac tenuiorum curam abjiciunt, reliquum est, id ut faciant, aut quod nihil prorsus eorum sibi curandum esse statuant; aut quid aliud superest, nisi ut contra sentiant? — Nihil. — Utrum igitur, vir optime, deos existimas

habeatur. Quæ odium significet, vox nulla est; sed Platonica trajectio, quasi diceret τοιοῦτος ἂν γίνοντο, ὃν ὁ ποιητής, etc. Articulus autem ὁ cum τοιοῦτος Attice conjunctus est.

(47) Ποῖω δὴ λέγομεν. Rectius, quam apud Platonem Ποῖω δὴ; λέγομεν.

ignorantia laborare, quamque ab iis curam suscipi oporteret, ob eandem ignorantiam abjicere; au, cum ea sibi curanda esse noverint, tamen (quod pessimis hominibus, usu venire dicunt, qui alia quam quæ faciant, factu meliora esse satis intelligant) seu voluptate, seu dolore victos non facere? — Quis tandem hoc illudve dicat? — Et quidem res humanæ cum animata natura præditæ sunt, tum vero animantibus omnibus religione ac divino cultu homo antecellit. — Consentaneum id hercle est. — Quidquid porro animantium, seu mortalium, seu spiritalium est, quorum in numero totum quoque eorum reponitur, id omne deorum possessionem esse concedimus. **633** — Quidni enim? — Esto igitur, hæc a diis vel exilia vel magna habeantur: utrumvis enim quis dixerit, nunquam ab iis tamen, quorum in possessione sumus, cum iidem et providentissimi et optimi sint, jure negligamur. Verum alterum hoc præterea consideremus. — Quidnam? — Nonne sensus et potentia contrariam a natura habent facilitatis ac difficultatis rationem? — Clarius, obsecro. — Parva nimirum difficilior et videre est, et audire, quam magna: ferre vero, aut tenere, aut curare parva quivis et exilia facilius, quam magna possit. — Longe profecto. — An si medicus aliquis, cum integrum corpus fidei commissum suæ curare non vellet modo, sed etiam posset, majoribus tantum partibus mederetur, minores cæteras negligeret, corpus integrum hac ejus curatione aliquando convalesceret? — Nullo sane modo. — Ne gubernatoribus quidem, imperatoribus, æconomis, aut iis qui in reip. administratione versentur, aut ulli omnino generis ejusdem, si pauca quædam minorave contempserit, plurium aut majorum feliciter cura succedat. Majores quippe lapides sine minoribus firmiter cohærere posse architecti negant. — Et vero qui possent? — Caveamus ergo, ne Deum mortalibus unquam artificibus deteriorum putemus: ut cum illi propria sibi opera, tam minora quam majora, quo præstantiores ii sunt, hoc una eademque arte diligentius ac perfectius elaborant; Deus tamen, qui et sapientissimus ipse sit, et operum suorum curam suscipere velit idem ac possit, minora quibus facilius provideret, quod minora sint, tanquam piger, ac mollis quispiam et laborum magnitudine fractus, omnino despiciat, una in majorum gubernatione delixus. — Hanc de diis opinionem, mi hospes, nulla ex parte unquam probemus. Est enim hæc non impia minus, quam falsa cogitatio. — Num vero tibi jam videmur de deorum negligentia, pro rei magnitudine

A Πῶς γὰρ οὐ; — Ἦδη τοίνυν ἡ σμικρὰ ἢ μεγάλη τις φάτω ταῦτα εἶναι τοῖς θεοῖς· οὐδ' ἐτέρως (48) γὰρ τοῖς κεκτημένοις ἡμᾶς ἀμελεῖν ἂν εἴη προσῆκον, ἐπιμελεστάτοις γε οὖσι καὶ ἀρίστοις. Σκοπῶμεν δὲ ἢ καὶ τότε ἐτι πρὸς τοῦτοις. — Τὸ ποῖον; — Περὶ τε αἰσθήσεως καὶ δυνάμεως· ἄρ' οὐκ ἐναντίως ἀλλήλων πρὸς βασιτώνην καὶ χαλεπότητά ἐστων πεφυκότε; — Πῶς λέγεις; — Ὅρᾳ μὲν που καὶ ἀκούειν τὰ σμικρὰ χαλεπώτερον ἢ τὰ μεγάλα· φέρειν δὲ αὐτὰ, καὶ κρατεῖν, καὶ ἐπιμελεῖσθαι τῶν σμικρῶν καὶ ὀλίγων, παντὶ βῆον ἢ τῶν ἐναντίων. — Καὶ πολὺ γε. — Ἰατρῷ δὲ προστεταγμένον ὄλον τι θεραπεύειν βουλομένῳ καὶ δυναμένῳ, τὸν μὲν μεγάλων ἐπιμελὲς ἔσται (49), τῶν μορίων δὲ καὶ σμικρῶν ἀμελὲς (50)· εἴθ' (51) ἔξει ποτὲ καλῶς αὐτὸ τὸ πᾶν; — Οὐδαμῶς. B — Οὐ μὴν οὐδέ γε κυβερνήταις, οὐδὲ στρατηγοῖς, οὐδ' οἰκονόμοις, οὐδ' αὐτῶν πολιτικοῖς, οὐδ' ἄλλῳ τῶν τοιούτων οὐδενὶ χωρὶς τῶν ὀλίγων ἢ σμικρῶν, πολλὰ ἢ μεγάλα· οὐδὲ γὰρ ἄνευ τῶν σμικρῶν τοὺς μεγάλους φασὶν οἱ λιθολόγοι λῆθους εὐχεῖσθαι. — Πῶς γὰρ ἂν; — Μὴ τοίνυν τὸν θεὸν ἀξιώσωμέν ποτε θνητῶν δημιουργῶν φαυλότερον, οἷ τὰ προσήκοντα αὐτοῖς ἔργα, ὅσπερ ἂν ἀμείνους ὦσι, τόσῳ ἀκριβέστερα καὶ τελειότερα μὴ τέχνη σμικρὰ καὶ μεγάλα ἀπεργάζονται· τὸν δὲ θεὸν ὄντα τε σοφώτατον, βουλόμενον τε ἐπιμελεῖσθαι καὶ δυνάμενον, ὧν μὲν βῆον ἐπιμεληθῆναι, σμικρῶν ὄντων, μηδαμῶς ἐπιμελεῖσθαι, καθάπερ ἀργὸν ἢ δειλὸν τινα διὰ πόνους βραθυμοῦντα, τῶν δὲ μεγάλων. — Μηδαμῶς δόξαν τοιαύτην περὶ θεῶν, ὧ ξένη, ἀποδεδωχίμεθα· οὐδαμῆ γὰρ οὔτε ὄσιον, οὔτ' ἀληθὲς τὸ διανόημα διανοοῦμεθ' ἂν. — Δοκοῦμεν δὲ μοι (52) νῦν ἤδη καὶ μεγάλα μετρίως διειλεῖσθαι τῷ φιλαίτιῳ τῆς ἀμελείας περὶ θεῶν; — Ναί. — Τῷ γε βιάζεσθαι τοῖς λόγοις ὁμολογεῖν αὐτὸν μὴ λέγειν ὀρθῶς (53). Ἐπιδῶν γε μὴν προσδεῖσθαι μοι δοκεῖ μύθων ἐτι τινῶν. — Ποίων, ὧ ἀγαθέ; — Πείσωμεν τὸν νεανίαν τοῖς λόγοις (54), ὡς τῷ τοῦ παντὸς ἐπιμελουμένῳ πρὸς τὴν σωτηρίαν καὶ ἀρετὴν τοῦ ὄλου πάντ' ἐστὶ συντεταγμένα, ὧν καὶ τὸ μέρος εἰς δύναμιν ἕκαστον τὸ προσῆκον πάσχει καὶ ποιεῖ. Τούτοις δὲ εἰσὶν ἄρχοντες προστεταγμένοι ἐκάστοις ἐπὶ τὸ σμικρότατον αἰετὸ πάθη καὶ πράξεως, εἰς μερισμὸν τὸν ἕσχατον τέλος ἀπειργασμένοι· ὧν ἂν καὶ τὸ σὸν, ὧ σκέτιτε, μόριον, εἰς τὸ πᾶν ξυντείνει βλέπον αἰετὸ, καίπερ πάνσμικρον ὂν. Σὲ δὲ λέληθε (55) περὶ τοῦτο αὐτὸ, ὡς γένεσις ἕνεκα ἐκείνου γίνεται πᾶσα, ὅπως ἢ τῷ τοῦ παντὸς βίῳ ὑπάρχουσα εὐδαίμων οὐσία, οὐχ ἕνεκα σοῦ γινόμενῃ, σὺ δ' ἕνεκα ἐκείνου. Πᾶς γὰρ ἱατρὸς καὶ πᾶς ἐντεχνος δημιουργὸς παντὸς μὲν ἕνεκα πάντα ἐργάζεται, πρὸς τὸ κοινῆ ξυντείνων βέλτιστον, μέρος, μὴ ἕνεκα ὄλου, καὶ οὐχὶ ὄλου μέρους ἕνεκα ἀπεργάζεται.

(48) Forte οὐδετέρως.

(49) Ἐπιμελὲς ἔσται. Plato, ἐπιμελουμένῳ.

(50) Ἀμελὲς. Plato, ἀμελοῦντι.

(51) Εἴθ'. Non habet Plato istud εἴθ'.

(52) Forte σοι.

(53) Μὴ λέγειν ὀρθῶς. Recte. Nam apud Platonem, ὀρθῶς respondentī Clinixæ perperam tribuitur.

(54) Τοῖς λόγοις. Post λόγους in priori editione

addehatur, ὁμολογεῖν αὐτὸν μὴ λέγειν ὀρθῶς· sed hæc Plato non agnoscit, et superioribus ex versibus alienum in locum irrepserant.

(55) Σὲ δὲ λέληθε, etc. S. Augustin. lib. 1 contra Academic., initio: Etenim fortasse, inquit, quæ vulgo fortuna nominatur, occulto quodam ordine regitur, nihilque seu commodi, seu incommodi contingit in parte, sed non conveniunt et congruat universo.

Σὺ δὲ ἀγανακτεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ περὶ σὲ ἄριστον, ἅπαντι ξυμβαίνει καὶ σοὶ κατὰ δύναμιν τὴν τῆς κοινῆς γενέσεως. Ἐπεὶ δὲ αἰεὶ ψυχὴ συντεταγμένη σώματι τοτὲ μὲν ἄλλω, τοτὲ δ' ἄλλω, μεταβάλλει παντοίας μεταβολάς δι' ἑαυτὴν ἢ δι' ἑτέραν ψυχὴν, οὐδὲν ἄλλο ἔργον τῷ πεπτευτῇ λείπεται πλὴν μετατιθέσθαι, τὸ μὲν ἄμεινον γινόμενον ἦθος εἰς βελτίω τόπον, χεῖρον δὲ εἰς τὸν χεῖρονα, κατὰ τὸ πρόβλεπον αὐτῶν ἕκαστον, ἵνα τῆς προσηκούσης μοίρας λαγχάνῃ. — Πῆ λέγεις; — Ἦπερ ἂν ἔχοι λόγον ῥαστώνῃ ἐπιμελείας θεοῦ τῶν πάντων, ταύτη μοι δοκῶ φράζειν. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς τὸ ὅλον αἰεὶ βλέπων πλάττοι τις, μετασχηματίζων τὰ πάντα (οἷον ἐκ πυρὸς ὕδωρ ἐμφύχων [56]), καὶ μὴ ξυμπολλα ἐξ ἑνὸς ἢ ἐκ πολλῶν ἐν, πρώτῃς ἢ δεύτερας, ἢ καὶ τρίτης γενέσεως μετεπιληφότα, πλήθεισι ἄπειρ' ἂν εἴη, τῆς μετατιθεμένης (57) κοσμήσεως· νῦν δ' ἔστι θαυμαστὴ ῥαστώνῃ τῷ τοῦ παντός ἐπιμελουμένῃ. — Πῶς αὖ λέγεις; — Ὅδε. Ἐπειδὴ κατεῖδεν ἡμῶν ὁ βασιλεὺς ἐμφύχους οὐσας τὰς πράξεις ἀπάσας, καὶ πολλὴν μὲν ἀρετὴν ἐν αὐταῖς οὖσαν, πολλὴν δὲ κακίαν· ἀνύκλεθρον δὲ ὄν γενόμενον, ἀλλ' οὐκ αἰώνιον, ψυχὴν καὶ σῶμα, καθάπερ οἱ κατὰ νόμον ὄντες θεοί· (γένεσις γὰρ οὐκ ἂν ποτε ἦν ζῶων, ἀπολομένου τούτου ἑατέρου·) καὶ τὸ μὲν ὠφελεῖν αἰεὶ πεφυκὸς ὄν, ἀγαθὸν ψυχῆς, διανοηθῆ, τὸ δὲ κακὸν βλάπτειν (58)· ταῦτα πάντα ξυνιδῶν, ἐμηχανήσαστο ποῦ κείμενον ἕκαστον τῶν μερῶν νικῶσαν ἀρετὴν, ἡττωμένην δὲ κακίαν ἐν τῷ παντὶ παρέχοι μάλιστα' ἂν καὶ ῥᾶστα καὶ ἄριστα. Μεμηχάνηται δὴ πρὸς πᾶν τοῦτο, τὸ ποῖόν τι γινόμενον αἰεὶ ποῖαν ἔδραν δεῖ μεταλαμβάνον οἰκίζεσθαι καὶ τίνας ποτὲ τόπους· τῆς δὲ γενέσεως τοῦ ποιοῦ τινὸς ἀφῆκε ταῖς βουλήσεσιν ἐκάστων ἡμῶν τὰς αἰτίας. Ὅση γὰρ ἂν ἐπιθυμῆ, καὶ ὁποῖός τις ὦν τὴν ψυχὴν, ταύτη σχεδὸν ἐκάστοτε καὶ τοιοῦτος γίγνεται ἅπας ἡμῶν, ὡς τοπολύ. — Τὸ γοῦν εἰκόσ. — Μεταβάλλει μὲν τοίνυν πάνθ' ὅσα μέτοχά ἐστι ψυχῆς, ἐν αὐτοῖς κεκτημένα τὴν τῆς μεταβολῆς αἰτίαν· μεταβάλλονται δὲ φέρεται κατὰ τὴν τῆς εἰμαρμένης τάξιν καὶ νόμον· σμικρότερα μὲν τῶν ἡθῶν μεταβάλλοντα, ἐλάττω (59), κατὰ τὸ τῆς χιώρας ἐπιπεδον μεταπυρεύεται· πλείω δὲ καὶ ἀδικώτερα, μεταπεσόντα εἰς βάθος, τὰ τε κάτω λεγόμενα τῶν τόπων, ὅσα ἕδην τε, καὶ τὰ τούτων ἐχόμενα τῶν ὀνομάτων ἐπονομάζοντες, σφόδρα φοβοῦνται καὶ ὄνειροπολοῦσι ζῶντες, διαλυθέντες τε τῶν σωμάτων. Μείζω δὲ ψυχῆ (60) κακίας ἢ ἀρετῆς ὁπότεν μεταβάλλῃ, διὰ τῆς αὐτῆς βούλησιν τε καὶ ὀμιλίαν γενομένην ἰσχυρῶν, ὁπότεν μὲν ἀρετῆ θείᾳ προσμίχασα γίνηται διαφερόντως τοιαῦτα διαφέροντα (61), καὶ μετέβαλε

A mediocriter cum homine contentioso disputasse? — Certe. — Saltem ut is perperam se locutum esse fateri cogatur. At nunc eidem quibusdam præterea verisimilibus argumentis, quasi cantionum illecebris opus videtur. — Quibus tandem, bone vir? — Quibus adductus adolescens hoc sibi persuadeat, qui universi curam susceperit, eum ad illius salutem vimque conservandam, ordinata et constituta habere omnia, sic ut partes etiam singulæ, quidquid ad eas pertinet, pro suis viribus patiantur, et agant. Exæ vel minutissimis in rebus, quæ sibi aut subeundæ sint, aut præstandæ, suos quæque principes ac præfectos habent, qui finem ad ultimam usque particulam integre accurateque perducant. **634** E quibus una etiam est tua, miselle, particula, quæ tametsi perpusilla sit, ad universum tamen per sese tendit semper ac respicit. Ignoras tu vero interea, ortus rerum omnes universi causa fieri, ut vitam ejus complexa natura in summa felicitate versetur: qui profecto illius gratia factus es, non illa tui. Siquidem medicus omnis, omnisque peritus artifex, sic totius causa omniæ perficit, sic unum illud quod communiter optimum sit intuetur, ut totius causa partem, non totum partis causa molliatur. Tu vero indignaris, quod nescias, id quod in te optimum est, quemadmodum vi quadam communis ortus, universo tibi que conveniat. Et quoniam animus cum corpore semper, alio tamen alioque complexus, nullum non mutationis genus subit, cum sua, tum alterius cujusdam animi causa, sortis nostræ moderatori reliquum hoc unum est, uti mores, si meliores effecti erunt, meliorem, sin autem deteriores, deteriolem in locum pro sua cujusque ratione traducat, ut sedem singula convenientem ac propriam sortiantur. — Clarius ista, sodes. — Equidem ita loquor, quomodo res omnes Deo curæ esse facilius intelligi possit. Etenim, si quis semper ad totum respiciens, ita fingeret ac refingeret omnia (ut si aquam igne animaret), tamen ut neque multa ex uno, neque e multis unum aliquid efficeret, ea sane posteaquam primam, aut secundam, aut tertiam generationem subissent, ista rerum ordinis que mutatione, infinitum quantum auferentur. Nunc vero, universi moderatori facilitas quædam admirabilis suppetit. — Necdum istud intelligo. — Audi ergo. Novit rex ille noster, actiones omnes animatas esse, easdem cum virtutis habere, tum etiam vitiositatis plurimum: animus item et corpus, ut pestem ex se nullam habeant, carere tamen immor-

τερα.

(60) *Μείζω δὲ ψυχῆ*. Corruptus hic locus est. Editio Ficini et Serrani habet, *μείζων δὲ δὴ ψ. κ. η. α. ο. μεταλάβη*. Conjiicioram, *μείζων δὴ ψ. κακίαν ἢ ἀρετῆ* (vel *κακίαν ἢ ἀρετῆν*) ὁπότεν μεταβάλλῃ.

(61) *Τοιαῦτα διαφέροντα*. Plato, τοιαύτη διαφέροντα. Serranus aliam lectionem affert, τοιαύτη διαφερέται. Ergo, si τοιαύτη retineatur, et διαφερόντα, vel διαφερέται rejiciatur, obscurotatis nihil admodum fore arbitror. — Legi posse opinatur Heinichen τοιαύτη, διαφέροντα καὶ μετέβαλε. Edit.

(56) *Ἐμφύχων*. Legebatur *ἐμφύχων*, ut apud Platonem, sed adnotat Serranus alibi etiam legi *ἐμφύχον* ex quo *ἐμφύχων* facere maluit; vere enim aqua illa, quæ frigida prius et immota consistebat, subiecto igne incalescens et ebulliens, μετασχηματίζεται, ac propemodum ἐμφύχεται.

(57) *Τῆς μετατιθεμένης*. Usitatius et clarius diceretur, μετατιθεμένης τῆς κοσμήσεως.

(58) *Τὸ δὲ κακὸν, βλάπτειν*. Malleti, τὸ δὲ βλάπτειν, κακόν.

(59) *Ἐλάττω*. Forte, ἐλάττω μὲν καὶ δικαιότερα, ut iis opponantur quæ paulo post πλείω καὶ ἀδικιώ-

talitate, qua veri legitimique dii perfruantur (alio- A qui nulla unquam animantium generatio fieret, alio- tero morte sublato) ; ad extremum, quidquid juvare per sese potest, id omne animi bonum, quidquid nocere solet, malum esse statuit. Quibus omnibus exploratis, molitus hoc demum est, quemadmodum *ita* partes singulæ constituerentur, uti cum maxime, tum etiam facillime atque optime, certam in universo virtutis victoriam facerent, vitiositate prostrata. Quam in rem universi bono excogitavi, quam quodque sedem pro naturæ suæ conditione, quemque locum aliquando sortiri firmum ac stabilem oporteret. At vero, ut talis quisque talisve fieret, causas omnes nostræ in voluntatis potestate reliquit. Qualis enim **635** cupiditate quisque et animo fuerit, talis fere passim esse solet. — Et consentaneum id quidem. — Quæcumque igitur animo prædita sunt, mutantur omnia, quod in se ipsis causam mutationis habeant. Qua in mutatione, fati præscriptum ac legem sequuntur. Quorum enim animorum tolerabiliores fuerint remissioresque mores, ii dum ea mutatio fit, utpote leviores, in summum regionis solum commeant; quorum autem graviores et iniustiores, ii vastam in altitudinem, et depressiora loca detruduntur, quæ qui adhuc vivunt, quique corporibus soluti jam sunt, inferorum, ac similibus aliis nominibus admodum horrende, ac sæpius somnariæ solent. Ita, cuius animi cum sanæ voluntate, tum acri et corroborata consuetudine major aut vitiositas, aut virtus exstiterit, is sub illam mutationem, si divinam ad virtutem adhæserit, ejusque singulariter et eximie similis fuerit, sedem quoque suam alioqui sanctissimam, cum alia quamdam adhuc meliore commutat. Qui vero contrariam viam insitit, vitam quoque deinceps contrariis in locis, et contraria sorte degit. Ea judicii ratio, mi adolescens, qui te a diis negligi arbitraris, a diis qui in Olympo versantur, constituta est : ut qui deterior fuerit, ad deteriorum; qui melior, ad meliorum animorum societatem commigret; et cum in vita, tum quolibet mortis in genere, quibus a similibus similes affici deceat, patiatur atque agat omnia. Hoc judicium neque tu, neque alius quisquam defugisse se, atque ita deos ipsos superasse gloriabitur : quippe quod ejus auctores maxime præ cæteris omnibus sanctum esse voluerint, omninoque propterea vereri oporteat; nec enim illud te unquam præteribit. Nec tam pusillus tenuisque vis, ut ab eo te in abditos terræ sinus latebrasque subducas : nec vero tam sublimis, ut in cælum evoles. At dignas omnino pœnas daturus ipse es, sive hic maneat, sive trajiciaris ad inferos, sive ad locum aliquem iis adhuc horridiorem deferaris.

τόπον ἄγον ὄλον, μετακομισθεῖσα εἰς ἀμείνω τινὰ τόπον ἕτερον ὅταν δὲ τάναντία ἐπὶ τάναντία μεθιδρύσατο (62) τὸν αὐτῆς βίον. Αὕτη τοι δίκη ἐστὶ θεῶν, ὡς Ὀλυμπον ἔχουσιν, ὡ παῖ, καὶ νεανίσκα, ἀμελείσθαι δοκῶν ὑπὸ θεῶν· κακίω μὲν γινόμενον, πρὸς τὰς κακίους ψυχὰς, ἀμείνω δὲ πρὸς τὰς ἀμείνους πορευόμενον, ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἐν πᾶσι θανάτοις, πάσχειν τε (63) ἢ προσήκον δρᾶν ἐστὶ τοῖς προσφθεῖσι (64) τοὺς προσφθερεῖς, καὶ ποιεῖν. Ταύτης τῆς δίκης οὐτε σὺ μήποτε, οὐτ' ἄλλος ἀτυχῆς (65) γενόμενος ἐπέυξεται περιγενέσθαι θεῶν ἢν πασῶν δίκην δικῶν διαφερόντως ἔταξάν τε οἱ τάξαντες, χρεῶν τε ἐξουλαβεῖσθαι τὸ παράπαν. Οὐ γὰρ ἀμεληθήσῃ ποτὲ ὑπ' αὐτῆς ὅχι οὕτω σμικρὸς ὢν δύση κατὰ τὴν γῆς βάθος, οὐδ' ὑψηλὸς γενόμενος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναπτῆσῃ ἰτίσεις δὲ σαυτῷ τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν εἴτ' ἐνθάδε μένων, εἴτε καὶ ἐν ζῴου διαπορευθεῖς, εἴτε καὶ τούτων εἰς ἀγιώτερον (66) ἐστὶ διακομισθεῖς τόπον. Ὁ αὐτὸς δὲ λόγος σοι καὶ περὶ ἐκείνων ἂν εἴη, τῶν οὓς σὺ κατιδὼν ἐκ σμικρῶν μεγάλους γεγονότας, ἀνοσιουργήσαντας, ἢ τι τοιοῦτον πράξαντας, ψήθης ἐξ ἀθλίων εὐδαιμόνας γεγονέναι, καὶ ὡς ἐν κατοπτροῖς αὐτῶν ταῖς πράξεσιν ἤρῃσθαι καθεωρακέναι τὴν πάντων ἀμέλειαν θεῶν, οὐκ εἰδῶς αὐτῶν τὴν συντέλειαν, ὅπη ποτὲ τῷ παντὶ ζυμβάλλεται. Γινώσκεις δὲ αὕτην, ὡ πάντων ἀνδρείστατε, πρὸς οὐδὲν δοκεῖς (66'), ἢν τις μὴ γινώσκων, οὐδ' ἂν τύπος ἴδωι ποτὲ, οὐδὲ λόγον ζυμβάλλεσθαι περὶ βίου δυνατὸς ἂν γένοιτο, εἰς εὐδαιμόνιαν τε καὶ δυσδαιμόνα τύχην. Ταῦτα εἰ μὲν σε πείθει Κλεινίας ὅδε, καὶ ζῦμασα ἡμῶν ἦδε ἡ γερούσια, περὶ θεῶν ὡς οὐκ οἶσθα δὲ τι λέγεις, καλῶς ἂν σοι θεὸς αὐτὸς ζυλλαμβάνοι· εἰ δ' ἐπίδεῃς ἐστὶ λόγου ἂν εἴης, λεγόντων ἡμῶν πρὸς τὸν τρίτον ἐπάκουε, εἰ νοῦν καὶ ὀπωσοῦν ἔχεις. Ἰ Τούτων ὁ νοῦς, εἰ καὶ μὴ τὰ ῥήματα, ἐν τοῖς Ἑβραίων λογίκοις προκαταβέβληται, συντομώτατα, καὶ δι' ὀλίγων τῆς διανοίας περιεχομένης. Τό τε γάρ, « Οὐχ οὕτω σμικρὸς ὢν δύση κατὰ τὴν γῆς βάθος, οὐδ' ὑψηλὸς γενόμενος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναπτῆσῃ, ἰ ὅμοιον ἂν εἴη τῷ παρὰ τῷ Δαυὶδ, τοῦτον ἔχοντι τὸν τρόπον· ἰ Πού πορευθῶ ἀπὸ πνευματὸς σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναθῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἔχει εἰ· ἔὰν καταθῶ εἰς τὸν ζῶν, πάρει. Εἰ ἀναλάβοιμι πτέρυγας, καὶ κατασηνώσασαι εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεῖρ σου ὁδηγήσει με· ἰ ἀλλὰ καὶ τό· ἰ Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, καὶ ποίησιν χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. ἰ Καὶ πάλιν ἐν τῷ Ἡσαῖα τό· ἰ Ἀναβλέψατε εἰς ὄψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε, τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα· ἰ καὶ τό· ἰ Ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ Γενεσιουργὸς θεωρεῖται· ἰ καὶ τό· ἰ Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀδίδος αὐτοῦ δυνάμεις καὶ θεϊότης· ἰ ἀλλὰ καὶ τό, « Ἐξήλωσα

(62) *Μεθιδρύσατο*. Melius quam apud Platonem, *μεθιδρύσασα*, convenit enim cum præcedenti *μετέβαλε*.

(63) *Πάσχειν τε*. Plato post *πάσχειν τε*, addit καὶ ποιεῖν, quod hic in periodi finem rejicitur.

(64) *Προσφθεῖσι*. Plato, *προσφθερεῖσι*, melius, cum

sequatur *προσφθερεῖς*.

(65) *Ἀτυχῆς*. Ficinus legit, *εὐτυχῆς*.

(66) *Ἀγιώτερον*. Plato, *ἀγριώτερον*, quod magis placet, vel ἀτοπώτερον, ut etiam legi Serranus adnotat.

(66') Lege Πῶς οὐ δεῖν.

ἐπὶ ἀνόμοις, εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν· ὁ μετα-
 πεφράσθαι μοι δοκεῖ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος διὰ τοῦ·
 « Ὁ αὐτὸς δὲ λόγος σοι καὶ περὶ ἐκείνων ἂν εἴη,
 τῶν οὓς σὺ κατιδὼν ἐκ μικρῶν μεγάλους γεγονότας,
 ἀνοστουργήσαντας, ἢ τι τοιοῦτον πράξαντας, ὥσθης
 ἐξ ἀθλίων εὐδαιμονας γεγονέναι. » Καὶ τὰ ἄλλα δὲ,
 ὅσα τούτοις ὁμοίως εἰρήναι, προῦλαβε τὴν εἰς πλάτος
 ἐκτεθεῖσαν τοῦ Πλάτωνος ἐρμηνείαν ἐν τοῖς Ἑβραίων
 λόγοις. Ἐκαστον δ' οὖν αὐτῶν κατὰ μέρος εὖροις ἂν
 ἀκριβῶς ἐξετάζων τοῖς Ἑβραίων συμπερόμενον
 γράμμασι. Ἑβραίων δὲ εἶναι λόγους, οὐ μόνον τὰ
 παρὰ Μωϋσῆ λόγια φημι, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἄλλων
 μετὰ Μωϋσέα θεοφιλῶν ἀνδρῶν, εἴτε προφητῶν εἴτε
 καὶ ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὧν ἡ τῶν δογμα-
 των συμφωνία, μᾶς εἰκότως αὐτούς καὶ τῆς προση-
 γορίας ἀξιώσειεν.

beneficium acceperis. Sin longiori adhuc oratione
 opus habebis, age porro, nosque de tertio illo dis-
 serentes, si quid omnino mentis habes, attende. » Hæc Plato. Quorum sane mens, si minus verba
 ipsa, multo ante Hebræorum exstabat in litteris, sed brevissime ac paucissimis vocibus comprehensa
 sententia. Nam illud quidem, « Nec tam pusillus fies, ut ab ejus te oculis in abditos terræ sinus la-
 tebrasque subducas; nec vero tam sublimis, ut in cælum evoles, » dicto huic Davidico proximum est:
 « Quo ibo a spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in
 infernum, ades. Si sumpsero pennas, et habitavero in extremis maris; etenim illuc manus tua deducet
 me¹; » deinde hoc ejusdem prophetæ: « Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat
 firmamentum²; » itemque illud Isaïæ: « Tollite in altum oculos vestros, et videte, quis ostendit hæc
 omnia³; » et hoc: « Ex magnitudine et pulchritudine creaturarum Creator cum proportione specta-
 tur⁴; » et hoc: « Invisibilia enim ejus a creatura mundi, per hæc quæ facta sunt, intellecta conspi-
 ciuntur, sempiterna quoque ejus virtus ac divinitas⁵; » postremo istud: « Zelavi super iniquos, pa-
 cem peccatorum videns⁶: » hæc omnia interpretatus videtur Plato dum ait, « Hoc ipsum tibi de illis
 quoque statuendum est, quos tu cum ex parvis magnos evasisse, post grave aliquod impietatis, vel
 alterius sceleris exemplum videres, beatos ex miseris factos putabas. » Ac cætera quæ eandem in sen-
 tentiam dicta sunt, in Hebræorum monumentis fusiorem illam Platonis explicationem occuparunt.
 Quæ tu singula, si accurate ac diligenter expendes, cum Hebræorum doctrina consentire reperies,
 Hebræorum autem librorum nomine, non sola Moysis oracula intelligo, sed aliorum etiam qui post
 eum scripsere, hominum Deo charissimorum, seu prophetæ, seu nostri quoque Servatoris apostoli
 fuerint, quibus ob summam dogmatum consensionem, una atque eadem appellatio jure tri-
 buatur.

¹ Psal. cxxxviii, 7. ² Psal. xviii, 2. ³ Isa. xl, 26. ⁴ Sær. xiii, 5. ⁵ Rom. i, 20. ⁶ Psal. lxxii, 3.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER DECIMUS TERTIUS.

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΤΡΙΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΝ ΒΙ-
 ΒΛΙΟΝ.

α. Ὅπως ὁ Πλάτων τῆς Ἑλληνικῆς θεολο-
 γίας ἀπλήρησε τὴν ἀτοπίαν. Ἐκ τοῦ Τι-
 μαίου.

637 LIBRI DECIMI TERTII CAPITA.

1. Quemadmodum Plato Græcæ theologix ineptias
 coarguerit. Ex Timæo.

2. De eodem. Ex Ep'nomide.
3. Ex sec. De republ. De eodem : ac præterea Deum malorum auctorem non esse.
4. Præter obscenas fabulas, nihil istas de Græcis numinibus narrationes continere ; Socratemque, quod iis fidem non haberet, ab Atheniensibus interfectum esse. Ex Euthyphrone.
5. Ex Numemi lib. De Platonis arcanis, eamdem in rem.
6. In vulgi opiniones abeundum non esse, nec ab instituto suo, vel mortis metu discedendum. Ex Critone.
7. Reponendam iis non esse, a quibus injuriose tractemur, injuriam. Ex eodem.
8. Quæ semel recte statueris, ea ne mortis quidem metu abicienda esse. Id quod in eos conveniet, qui persecutionum temporibus religionem ejurant.
9. Qualis animo sit oportet, qui mortis metu susceptum institutum ejuret.
- 638** 10. Mortem veritatis causa non esse fugiendam. Ex Socratis Apologia.
11. Quemadmodum eorum mortem, qui vitam gloriose profuderunt, celebrari oporteat. Ex Platone.
12. Aristobulum Peripateticum etiam ante nos confessum esse, Hebræis e fontibus suam Græcos hausisse philosophiam.
13. Quæ a Græcis recte scripta fuerint, ea cum Hebræorum doctrina consentire, a Clemente præterea ostenditur Strom. quinto.
14. Non recte de omnibus pronuntiasse Platonem ; eoque nos haud absque ratione ab ejus philosophia discessisse, atque Hebræorum oracula complexos esse.
15. Non in omnibus Platonis, sed Hebræorum probandam esse de spiritualibus naturis disputationem.
16. De animo non recte, ut Hebræos, in omnibus sensisse Platonem.
17. Non quemadmodum Platoni visum est, animi naturam duabus ex partibus, quarum altera patiendi necessitate libera, patibilis altera sit, esse constatam. Ex Severi Platonici disputatione De animo.
18. De cælo, deque collucentibus in eo sideribus, haud recte omnino sensisse Platonem. Ex Epinomide. Timæo et Leg. x. Quæ Moyses coli omnia vult, quemadmodum Hebræus etiam Philo interpretatur.
19. Quænam minus recte Plato de mulieribus statuerit.
20. Quænam Plato de infando amore in Phædro statuerit : quibus contraria sunt a Moysæ sancita.
21. De legibus Plutonis ad cædes pertinentibus, magna illa hominis mente indignis : quibuscum Moysis leges committendæ.

639 PROCEMIUM.

Cum superioribus libris viderimus, Platonica ut plurimum philosophia, Moysis et sacrorum apud Hebræos oraculorum quamdam quasi Græcam in linguam conversionem contineri : nos deinceps partim quæ huic disputationi desunt adjungemus, partim quæ a superioris memoriæ scriptoribus in similibus locorum tractatione dicta sunt, persequemur ; ad extremum speciosam illam nonnullorum criminatorem diluemus : Ecquid tandem cause sit, quamobrem si Moysi tam consentaneæ Plato philosophatus est, Moysis potius quam Platonis

- A β'. Ἐτι ἀπὸ τοῦ λόγου Ἐπινομίδος, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
- γ'. Ἐτι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τῆς Πολιτείας, περὶ τοῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν τῶν κακῶν αἰτίον.
- δ'. Ὅτι πλέον οὐδὲν τῶν αἰσχυρῶν μύθων αἱ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν διηγήσεις περιέχουσιν, αἷς μὴ πειθόμενον Σωκράτην ἔκτεσαν Ἀθηναῖοι. Ἀπὸ Εὐθύφρονος.
- ε'. Νουμηρίου, ἐκ τῶν παρὰ Πλάτωνι Ἀπορρήτων, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
- ς'. Ὅτι μὴ δεῖ ταῖς τῶν πολλῶν προσέχειν δόξαις, μηδὲ τῆς ἰδίας μετατιθεσθαι προαιρέσεως διὰ θανάτου φόβον. Ἀπὸ τοῦ Κριτωνος.
- ζ'. Ὅτι μὴ δεῖ ἀμύνεσθαι τοῖς ἀδικεῖν ἡμᾶς παρεσκευασμένοις. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.
- η'. Ὅτι μὴ δεῖ τὰ ἀπᾶς ὀρθῶς κριθέντα ἀθετεῖν, μηδ' εἰ θανάτου τις ἐπάγοι. Ἀρμόσει δὲ πρὸς τοὺς ἐν καιροῖς διωγμῶν ἐξομνυμένους τῆρ εὐσέδειαν.
- θ'. Ὅποῖός ποτε ἔσται τὴν διάθεσιν ὁ διὰ θανάτου φόβον ἐξομνυμένος τὴν οἰκείαν πρόθεσιν.
- ι'. Ὅτι μὴ δεοὶ φεύγειν τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας θάνατον. Ἀπὸ τῆς Σωκράτους Ἀπολογίας.
- ια'. Ὅπως δεοὶ τιμᾶν τὸν θάνατον τῶν εὐκλεῶς μεταλλεξάντων τὸν βίον· ἐκ τοῦ Πλάτωνος.
- ιβ'. Ὅπως καὶ ὁ πρὸ ἡμῶν ἐξ Ἑβραίων Ἀριστοβούλος ὁ Περιπατητικὸς ἐκ τῆς παρ' Ἑβραίοις φιλοσοφίας ὁμολογεῖ τοὺς Ἕλληνας ὠμῆσθαι.
- ιγ'. Ὡς καὶ Κλήμης ὁμολῶς τὰ καλῶς Ἑλλήσιν εἰρημένα σύμφωνα τυγχάνειν τοῖς Ἑβραίων παρίστησι δόγμασιν. Ἀπὸ τοῦ ε' Στρωματέως.
- ιδ'. Ὅτι μὴ πάντα ἐπιτυχῶς εἰρηται τῷ Πλάτωνι· διὸ οὐκ ἀλόγως τὴν κατ' αὐτὸν παρητήματα φιλοσοφίαν, τὰ δὲ Ἑβραίων ἀποδεχόμεθα λόγια.
- C ιε'. Ὅτι μὴ καθόλου ὀρθῶς ὁ Πλάτων τὸν περὶ τῶν νοητῶν οὐσιῶν ἐρώδευσε λόγον, ἀλλ' Ἑβραῖοι.
- ις'. Ὅτι μὴ Ἑβραίοις ὁμολῶς κατὰ πάντα ὀρθῶς ἐδόξασε περὶ ψυχῆς ὁ Πλάτων.
- ιζ'. Ὅτι κατὰ Πλάτωνά μὴ ἐξ ἀπαθοῦς καὶ παθητῆς οὐσίας, ἢ τῆς ψυχῆς συνέστηκε φύσις. Ἀπὸ τῶν Σευήρου τοῦ Πλατωνικοῦ, Περὶ ψυχῆς.
- ιη'. Περὶ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φωστήρων, ὅτι μὴ καθόλου ὀρθῶς ἐδόξασεν ὁ Πλάτων. Ἀπὸ τῆς Ἐπινομίδος, καὶ τοῦ Τιμαίου, καὶ τοῦ δεκάτου τῶν Νόμων. Ἄπειρ Μωϋσῆς σέβειν ἀπαγορεύει, ὡς καὶ ὁ Ἑβραῖος Φίλων ἐρμηνεύει.
- ιθ'. Ὅποῖα περὶ γυναικῶν οὐκ ὀρθῶς ὁ Πλάτων διετάξατο.
- κ'. Ὅποῖα περὶ ἔρωτος ἐκθέσμου ὁ αὐτὸς διετάξατο ἐν Φαίδρω, οἷς Μωϋσῆς ἀντινομοθετεῖ.
- D κα'. Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι φορικῶν νόμων, οὐκ ἀξίων ὄντων τῆς μεγαλοφροσύνης αὐτοῦ, οἷς τοὺς Μωϋσέως ἀντιπαρθελητέον.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Ἐπειδὴ πέφηνεν ἐν τοῖς πρὸ τούτου συγγράμμασιν ἢ κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφία κατὰ τὰ πλείεστα, Μωϋσέως καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις ἱερῶν λόγων ἐρμηνείαν ὡσπερ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν περιέχουσα, ἔρχομαι νῦν ὁμοῦ καὶ τὰ λείποντα προσασποδῶναι τῷ λόγῳ, καὶ τὰ τοῖς πρὸ ἡμῶν εἰς τοὺς τόπους εἰρημένα διελεθῆναι· ὁμοῦ καὶ διαβολῆς εὐλόγου αἰτίαν ἀπολυσόμενος, εἰ δὴ τις ἡμῖν ἐπικαλῶν φαίη. Τί δὴ ποτ' οὖν, Μωϋσέως καὶ Πλάτωνος τὰ συνωδὰ περὶ φιλοσοφικῶν, οὐχὶ τὰ Πλάτωνος, ἀλλὰ τὰ Μωϋσέως μέτιμεν, τοῦμπαλιῶν δέον, ὅτι δὴ πρὸς τοῖς ἴσοις δό-

γμασι προσήκων ἡμῖν γένοιτ' ἂν Ἑλληνισιν οὖσιν ὁ Ἑλληνικὸς μᾶλλον ἢ ὁ βάρβαρος. Ὅκνῶν δὲ ἀπαντῆσαι πρὸς τοῦτο, αἰδοῖ τῆ πρὸς τὸν φιλόσοφον, τοῦτον μὲν εἰς ὑστερον ἀνατίθεμαι τὸν λόγον· τὰ δὲ γὰρ πρῶτά μοι λεχθέντα πρῶτα διασκέφομαι. Λαβὼν οὖν ἀνάγκη, ὅποια ἐπήγετο δόξαν ὁ Πλάτων περὶ τῶν Ἑλληνικῶν θεολόγων τε καὶ ποιητῶν, ὅπως τε πάσας τὰς πατρῶους περὶ τῶν θεῶν ὑπολήψεις ἠθέτει, καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς ἀτοπίαν διήλεγχεν.

Græcorum theologorum ac poetarum opinionem, et quemadmodum patrias omnes de diis sententias rejecerit, earumque ineptias coarguerit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ὅπως ὁ Πλάτων τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας ἀπήλεγχε τὴν ἀτοπίαν. Ἐκ τοῦ Τιμαιοῦ.

« Περὶ δὲ τῶν ἄλλων (67) δαιμόνων εἰπεῖν τε καὶ γινώσκει τὴν γένεσιν μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς. Πιστευτέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπροσθεν, ἐκχόνους μὲν θεῶν οὖσιν, ὡς ἔφασαν, σαφῶς δὲ ποὺ τοὺς ἑαυτῶν προγόνους εἰδῶσιν. Ἀδύνατον οὖν θεῶν παισὶν ἀπιστεῖν, καί περ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέγουσιν· ἀλλ' ὡς οἰκεῖα φάσκουσιν ἀπαγγέλλειν, ἐπομένους τῷ νόμῳ πιστευτέον. Οὕτως οὖν κατ' ἐξείκτους ἡμῖν ἢ γένεσις περὶ τούτων τῶν θεῶν ἐχέτω, καὶ λεγέσθω. Γῆς τε καὶ Οὐρανοῦ παῖδες Ἄκεανός τε καὶ Τηθύς ἐγενέσθη· τούτων δὲ Φόρκος, Κρόνος τε, καὶ Ῥέα, καὶ ὅσοι μετὰ τούτων· ἐκ δὲ Κρόνου καὶ Ῥέας, Ζεὺς, Ἥρα τε, καὶ πάντες ὅσους ἴσμεν ἀδελφοὺς λεγομένους αὐτῶν, ἔτι τε τοὺς τούτων ἄλλους ἐγγόνους. » Διὰ τούτων πιστεύειν τοῖς περὶ θεῶν μύθοις, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς τῶν μύθων ποιηταῖς, ὡς δὴ θεῶν ἐγγόνους οὖσι παρακελευσάμενος, πρῶτα μὲν διὰ τοῦ φάναι ἐγγόνους εἶναι τῶν θεῶν τοὺς ποιητὰς χλευάζειν μοι δοκεῖ, ὡς καὶ τῶν θεῶν ἀνθρώπων γεγονότων, καὶ τοῖς ἐγγόνους ὁμοίων τὴν φύσιν· διαβάλλει δ' ἐξῆς ἄντικρυς τοὺς θεολόγους οὖς ἐγγόνους ἔφησεν εἶναι θεῶν, δι' ὧν ἐπάγει φάσκων· « Καί περ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέγουσι· » δι' ὧν τε προστίθῃσι τὸ, ὡς ἔφασαν. Παίξῃσι δ' εἰκοι λέγων· « Σαφῶς γέ ποὺ τοὺς ἑαυτῶν προγόνους εἰδῶσι· » καὶ τὸ, « Ἀδύνατον θεῶν παισὶν ἀπιστεῖν. » Καὶ τὸ παρὰ γινώμην δὲ ταῦτα λέγειν τῶν νόμων ἕνεκα διαβρῆδην παρίστησιν ὁμολογήσας, ὅτι δέοι ἐπομένους τῷ νόμῳ πιστεύειν αὐτοῖς. Ὅτι δὲ ταῦτ' ἐνόει, ἐπάκουσον ὅπως γυμνῆ καὶ ἀκατακάλυπτῳ φωνῇ τοὺς δὴ θεολόγους ἅπαντας διαβάλλει, κόπτων ἐν Ἐπινομίδι τούτοις τοῖς ῥήμασιν.

legum causa, præter mentem ipse dixerit, perspicue satis declarat, dum eos qui legem modo sequi voluerint, fidem ipsis adhibere oportere fatetur. Atque hanc illius vere sententiam fuisse; ut facilius intelligas, audisis quemadmodum nuda claraque voce totum hoc theologorum genus reprehendat. Sic enim illos in *Epinomide* vellicat -

(67) Περὶ δὲ τῶν ἄλλ. Idem locus citatur infra, pag. 692. Habetur autem in *Timæo*, pag. 550 F. Clemens Alexandrin. v *Stromat.*, pag. 429 edit. Græco-Lat. eundem laudat, ex quo id concludit, multo verius Christo sanctisque prophetis, res divinas pandentibus fidem haberi. Οὐκ οἶμαι, inquit, σαφέστερον ὑπὸ Ἑλλήνων προσμαρτυρησέσθαι, τὸν Σωτῆρα ἡμῶν, καὶ τοὺς εἰς προφητείαν χειρισμένους,

A doctrinam sequamur, cum secus utique factum oporteret, quod præter dogmatum similitudinem, nobiscum etiam, utpote Græcis, Græco magis homini quam barbaro conveniret. Et quoniam ego, qua philosophum hunc observantia prosequor, huic adhuc reprehensioni occurrere vereor, hac tantisper oratione dilata, quæ primum abs me proposita sunt, ea primo loco discutiam. Sume ergo mihi Platonem, ac perlege, qualem ipse demum habuerit quemadmodum patrias omnes de diis sententias

CAPUT I.

Quemadmodum Plato Græcæ theologiæ ineptias coarguerit. Ex *Timæo*.

« Aliorum autem dæmonum, inquit ille, procreationem vel explicare, vel nosse, res est nostra facultate major. Quare hoc in genere, priscis illis testibus adhibenda fides, qui ut deum, quod ipsi aiunt, nepotes erant, ita majores suos maxime notos habuerunt. Nec fieri omnino potest, ut fides eorum filiis detrahatur, etiamsi nullis demonstrationibus necessariis, ac ne probabilibus quidem argumentis ipsorum testimonia comprobentur: sed necesse plane est, ut iis, quomodo lex imperat, tanquam suarum in rerum commemoratione credamus. Illam ergo deorum procreationem quod atinet, uti poetæ scribunt, ita nos quoque de ea statuamus ac loquamur. 640 Terræ Cœlique liberi, Oceanus et Tethys: horum Phorcyn, Saturnus et Ops, cæterique fratres. Ex Saturno et Ope, Jupiter, Juno, ac reliqui, quos utriusque fratres appellari scimus, procreati. Atque ita deinceps de tota nepotum serie. » His Plato, dum et deorum fabulis, et earum auctoribus poetis, sic tanquam deorum nepotibus fidem adhibere jubet, primum is mihi, dum poetas deorum nepotes appellat, ridere ac joculari videtur, quasi deos ipsos et homines fuisse, et similem nepotibus suis naturam habuisse velit. Deinde vero, quos deorum nepotes vocarat, eosdem ipse theologos manifeste traducit, his verbis, « Etiamsi nullis demonstrationibus necessariis, ac ne probabilibus quidem argumentis eorum testimonia comprobentur; » itemque dum addit, « Quod ipsi aiunt. » Quin et ludere plane videtur, dum ait, « Quippe qui majores suos maxime notos habuere. » Itemque, « Fieri nullo modo posse, ut fides deorum filiis detrahatur. » Cæterum quam id

τοὺς μὲν παῖδας Θεοῦ ἀνηγορευμένους, τὸν δὲ Κύριον Ἰῶν ὄντα γνήσιον, ἀληθεῖς εἶναι περὶ τῶν θεῶν μάρτυρας, διὸ καὶ δεῖν πιστεύειν αὐτοῖς, ἐνθεοῖς οὖσι, προσέθηκε. Eusebius contra, hæc a Platone ἐπιρωνικῶς et χλευαστικῶς dicta interpretatur, licet eum infra, pag. 692, serio reprehendat, quod poetis tantum in *Timæo* tribuerit, quibus alibi fidem prope omnem detraheret.

CAPUT II.

De eodem, ex Epinomide.

« Deorum, inquit, atque animantium procreationem, quod majores nostri perperam de illa philosophati sint, melius hic mihi necessario tractandam atque explicandam puto, atque ita ut superior illa, quam adversus impios institui, disputatio relegatur. » At vero quam mature ac prudenter illam veterum theologiam repudiet, idem ipse docet secundo *De republica*, ubi sane verum fuerit diligentius attendere quemadmodum adversus poetas atque theologos, in iis præsertim quæ de Græcis numinibus tradita jam olim fuerant, invehatur. Sunt hæc ejus verba.

641 CAPUT III.

Ex secundo De republica. De eodem ; ac præterea Deum malorum auctorem non esse.

« In majoribus fabulis, inquam, minores etiam facile videbimus. Necesse enim est speciem unam aliquam esse, vimque minoribus æque majoribusque communem. Annon ita sentis? — Equidem, inquit ille, sed quas tu majores dicas, non capio. — Quas Hesiodus, inquam, atque Homerus, cæterique poetæ commemorant. Illi enim falsas hominibus fabulas commenti, et narrabant olim hodieque narrant. — Quas tandem, inquit ille, aut quid in iis reprehendis? — Cui ego : Quod et primum et omnium maxime reprehendum est, præsertim ubi quis non recte mentiat. — Quid illud porro? — Ubi quis male deorum heroumque naturam oratione repræsentat, perinde ut pictor faceret, qui tabellam ei rei nulla ex parte similem pingeret, quam penicillo exprimendam suscepisset. — Ea vero, inquit, reprehensione dignissima sint; sed clarius illa, sodes, atque distinctius. — Ego vero : Primum, inquam, maximum illud maximisque de rebus mendacium, qui narravit Hesiodus, quid videlicet actum a cælo fuerit, quamque vicissim ei pœnam Saturnus reposuerit, perperam omnino consinxit. Jam quæ Saturnus idem aut gesserit, aut a filio pertulerit, ne si vera quidem essent, adeo tamen facile ac temere apud homines aut stultos, aut adolescentes jactanda viderentur, sed principè quidem, omnino tacenda : sin aperiendi necessitas aliqua foret, cum paucissimis, uti maxime arcana

(68) *Ἐν τοῖς μείζουσιν.* Plato II *De republica*, pag. 429 F.

(69) *Ὁδὸν χοῖρον.* Hujus victimæ præ cæteris meminit, vel quod antiquissima fuerit, maximeque vulgaris, ut ex Varrone aliisque constat : quo pertinet illud Clementis Alexandrini *Strom.* II, pag. 297 : λέγεται γ' οὖν τινα τῶν φιλοσοφούντων, ἐτυμολογούντα τὸν ὄν, θῦν εἶναι φάναι, ὡς εἰς θύσιν καὶ σφαγῆν μόνον ἐπιτήδειον. Itaque Plato eam μεγάλῳ καὶ ἀπόρῳ θύματι opposuerit. Vel potius quod in arcanis Cereris et Bacchi sacris, præcipuum hoc victimæ genus haberetur, quo verba illa spectant, δι' ἀπορρήτων ἀκούειν, etc. Aristophani ejusque scholiastæ crebra moris hujus mentio. *Βατράχ.* act. I, 7 :

Ὁ πότνια πολυτίμητε Διήμητρι, Κέρη,
Ὡς ἡδὲ μοι προσέπνευσε χοιριῶν κρεῶν.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἔτι ἀπὸ τοῦ λόγου Ἐπινομίδος, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

« Θεογονίαν τοίνυν καὶ ζωογονίαν, ὡς ἔοικεν, ἀναγκαῖον πρῶτόν μοι, κακῶς ἀπεικασάντων τῶν ἔμπροσθεν, βέλτιον ἀπεικᾶσαι κατὰ τὸν ὑστερον λόγον, ἀναλαβόντα δὲ πρὸς ἀσεβεῖς ἐπιχειρήσα λόγον. » Ὅτι δ' εὐλόγως τὴν τῶν πρώτων θεολογίαν παραιτεῖται, διδάσκει ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς *Πολιτείας*, ἔνθα τὸν νοῦν ἐπιστῆσαι ἄξιον, ὅποσα καὶ οἷα περὶ τῶν αὐτῶν ποιητῶν τε καὶ θεολόγων τῶν γε ἐκ παλαιῶ παραδεδομένων περὶ τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν διέξεισιν, ὧδε ῥήμασιν αὐτοῖς φάσκειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἔτι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τῆς *Πολιτείας*, περὶ τοῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν θεὸν τῶν κακῶν αἰτιον.

« Ἐν τοῖς μείζουσιν (68), ἦν δ' ἐγὼ, μύθοις, ἀφόμεθα καὶ τοὺς ἐλάττους· δεῖ γὰρ δὴ τὸν αὐτὸν τύπον εἶναι, καὶ ταῦτ' ὄντας τοὺς τε μείζους καὶ τοὺς ἐλάττους, ἢ οὐκ οἶει; — Ἐγὼ γε, ἔφη· ἀλλ' οὐκ ἔννοῶ οὐδὲ τοὺς μείζους τίνας λέγεις. — Οὐς Ἡσιόδός τε, εἶπον, καὶ Ὀμηρὸς ἡμῖν ἐλεγέτην, καὶ οἱ ἄλλοι ποιηταί· οὗτοι γὰρ που, μύθους ψευδεῖς τοῖς ἀνθρώποις συντιθέντες, ἐλεγόν τε καὶ λέγουσι. — Πόλιος δὲ, ἦ δ' ὅς, καὶ τί αὐτῶν μεμφόμενος λέγεις; — Ὅπερ, ἦν δ' ἐγὼ, χρῆ πρῶτόν τε καὶ μάλιστα μέμφεσθαι, ἄλλως τε καὶ ἂν τις μὴ καλῶς ψεύδεται. — Τί τοῦτο; — Ὅταν εἰκάξῃ τις κακῶς οὐσίαν τῷ λόγῳ περὶ θεῶν τε καὶ ἥρωων, οἷός τις εἶσιν, ὥσπερ γραφεὺς μὴδὲν εἰκότα γράφων, οἷς ἂν ὁμοία βουληθῆ γράψαι. — Καὶ γὰρ, ἔφη, ὁρθῶς ἔχει τὰ γε τοιαῦτα μέμφεσθαι· ἀλλὰ πῶς δὴ λέγομεν, καὶ ποῖα; — Πρῶτον μὲν δὴ, ἦν δ' ἐγὼ, τὸ μέγιστον, καὶ περὶ τῶν μεγίστων ψεῦδος ὁ εἰπών, οὐ καλῶς ἐψεύσατο, ὡς Οὐρανός τε εἰργάσατο, ἃ φησὶ δρᾶσαι αὐτὸν Ἡσιόδός, ὃ τε αὖ Κρόνος ὡς ἐτιμωρήσατο αὐτόν. Τὰ δὲ δὲ δὴ Κρόνος ἔργα καὶ πάθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ οὐδ' ἂν εἰ ἦν ἀληθῆ, ἦμῃν δεῖν βλάβους οὕτω λέγεσθαι πρὸς ἄφρονάς τε καὶ νέους· ἀλλὰ μάλιστα μὲν σιγᾶσθαι· εἰ δ' ἀνάγκη τις ἦν λέγειν, δι' ἀπορρήτων ἀκούειν ὡς ὀλιγίστους, θυσιαμένους οὐ χοῖρον (69), ἀλλὰ τι μέγα καὶ ἄπορον θύμα, ὅπως οἱ ἐλαχίστους συνέθῃ ἀκούσαι. — Καὶ γὰρ, ἦ δ' ὅς, οὗτοί γε οἱ λόγοι χαλεποί. — Καὶ οὐ λεκτέοι γε, ἔφη, ὧ Ἄδειμαντε, ἐν τῇ

Scholiast., Παρόσον, inquit, χοῖροι τῇ Διήμητρι, καὶ τῷ Διονύσῳ ἐθύοντο, ὡς λυμαντικοὶ τῶν θεῶν δωρημάτων. Et in *Acharn.*, act. III, 2, Megarensis quidam mercator puellas geminas porculorum larvis induebat, quas sub mysteriorum tempus in Attico foro venderet. His in saccum subeuntibus edicebat :

Χ' ἢ σείτε φωνὰν χοιριῶν μυστηρικῶν.
Ubi scholiast., Ὅτι ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς Διήμητρος χοῖρος θύεται· ἀνάκειται δὲ τὸ ζῶον τῇ θεῷ· ἕκαστος δὲ τῶν θυομένων (forte, θυόντων) ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἔθειεν, Ibidem quærenti Dicæropoli, τί δαί φέρεις; respondet Megarensis :

. . . Χοίρους ἐγὼ γὰρ μυστικᾶς.
Hoc ipsum innuit Tibullus l. I, eleg. 10 :
At nobis ærata Libus depellite tela,
Hostisque e plena mystica porcus haræ.

ἡμετέρα πόλις. Οὐδὲ λακτέον ναυ ἀκούοντι, ὡς ἀδικῶν τὰ ἔσχατα, οὐδὲν ἂν θαυμαστὸν ποιοῖ, οὐδ' αὖ ἀδικεῖντα πατέρα κολάζων παντὶ τρόπῳ, ἀλλὰ δρόφῃ ἂν ὄπερ θεῶν οἱ πρῶτοι τε καὶ μέγιστοι. Οὐ μὰ τὸν Δία, ἧ δ' ὅς, οὐδὲ αὐτῷ μοι δοκεῖ ἐπιτήδεια εἶναι λέγειν. — Οὐδέ γε, ἦν δ' ἐγώ, τὸ παράπαν, ὡς θεοὶ θεοῖς πολεμοῦσί τε, καὶ ἐπιθουλεύουσι, καὶ μάχονται· οὔτε γὰρ ἀληθῆ· εἰ γε δεῖ ἡμῖν τοὺς μέλλοντας τὴν πόλιν φυλάσσειν, αἰσχιστον νομίζειν τὸ βραδίας ἀλλήλοισ ἀπεχθάνεσθαι· πολλοῦ δεῖ Γίγαντομαχίας· τε μυθολογητὸν αὐτοῖς, καὶ ποιικιτέον, καὶ ἄλλας ἐχθρας πολλὰς καὶ παντοδαπάς, θεῶν τε καὶ ἡρώων πρὸς συγγενεῖς τε καὶ οἰκείους αὐτῶν. Ἄλλ' εἰ πως μέλλομεν πείσειν, ὡς οὐδεὶς πώποτε πολίτης ἕτερος ἐτέρῳ ἀπείχθετο, οὐδ' ἔστι τοῦτο ὄσιον, τοιαῦτα μάλ' ὄσιον λέκτεα πρὸς τὰ παιδία εὐθύς, καὶ γέρουσι καὶ γραισί, καὶ πρεσβυτέροις γιγνομένοις, καὶ τοὺς ποιητὰς ἐγγύς τούτων ἀναγκαστέον λογοποιεῖν. Ἦρας δὲ δεσμῶς ὑπὸ υἱός, καὶ Ἥφαιστου βίβεις ὑπὸ πατρός, μέλλοντος τῇ μητρὶ ἀμύνειν τυπτομένη, καὶ θεομαχίας ὄσας Ὀμηρος πεποιήκειν, οὐ παραδεκτέον εἰς τὴν πόλιν, οὐτ' ὑπονοίας πεποιημένας, οὔτε ἀνευ ὑπονοῶν. Ὁ γὰρ νέος οὐχ οἶός τε κρίνειν, ὃ τι ὑπόνοια, καὶ ὃ τι μὴ· ἀλλ' ἂν τηλικούτος ὢν λάβῃ ἐν ταῖς δόξαις, δυσέκνιπτά τε καὶ ἀμετάστατα φιλεῖ γίνεσθαι. Ὡν δὴ ἴσως ἕνεκα περὶ παντὸς ποιητέον, ἃ πρῶτα ἀκούουσιν, ὅτι κάλλιστα μεμυθολογημένα πρὸς ἀρετὴν ἀκούειν. — Ἐχει γὰρ, ἔφη, λόγον. Ἄλλ' εἰ τις αὖ καὶ ταῦτα ἐρωτῶν ἡμᾶς. ἄττα ἔστι, καὶ τίνες οἱ μῦθοι, τίνας ἂν φαίμεν; — Καὶ ἐγὼ εἶπον· Ὡ Ἀδείμαντε, οὐκ ἔσμεν ποιητὰς ἐγὼ τε καὶ σὺ ἐν τῷ παρόντι, ἀλλ' οἰκιστὰς πόλεως. Οἰκιστὰς δὲ τοὺς μὲν τύπους προσήκει εἰδέναι, ἐν οἷς δεῖ μυθολογεῖν τοὺς ποιητὰς, πικρ' οὐς ἔάν ποιῶσιν, οὐκ ἐπιτρεπτέον· οὐ μὴ αὐτοῖς γε ποιητέον μῦθους. — Ὁρθῶς, ἔφη· ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο, οἱ τύποι περὶ θεολογίας τίνες ἂν εἶεν; Τοιοῖδε ποῦ τίνες, ἦν δ' ἐγώ, οἷος τυγχάνει ὢν ὁ θεός, ἀεὶ δὴ ποῦ ἀποδοτέον, ἔάν τέ τις αὐτὸν ἐπισηπῶν, ἔάν τε ἐν μέλεσι, ἔάν τε ἐν τραγῳδίᾳ. — Δεῖ γάρ. — Οὐκ οὖν ἀγαθὸς ὁ θεός τῷ ὄντι τε, καὶ λακτέον οὕτω. — Τί μήν; Ἄλλὰ μήν οὐδὲν γε τῶν ἀγαθῶν, βλαβερόν. — Ἦ γάρ; — Οὐ μοι δοκεῖ. — Ἄρ' οὖν τὸ μὴ βλαβερόν βλάπτει; — Οὐδαμῶς. — Ὁ δὲ μὴ βλάπτει, κακῶν τι ποιεῖ; — Οὐδὲ τοῦτο. — Ὁ δὲ γε μηδὲν κακὸν ποιεῖ, οὐδ' ἂν τινος εἴη κακοῦ αἴτιον. — Πῶς γάρ; — Τί δέ; ὠφέλιμον τὸ ἀγαθόν; — Ναί. — Αἴτιον ἄρα εὐπραγίας. Ναί. — Οὐκ ἄρα πάντων γε αἴτιον τὸ ἀγαθόν· ἀλλὰ τῶν μὲν εὐ ἔχόντων αἴτιον, τῶν δὲ κακῶν ἀναίτιον. — Παντελῶς γε, ἔφη. Διδὲ ἄρα, ἦν δ' ἐγώ, ὁ θεός, ἐπεὶ ἀγαθός, πάντων ἂν εἴη αἴτιος, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν· ἀλλ' ὀλίγων μὲν τοῖς ἀνθρώποις αἴτιος, πολλῶν δὲ ἀναίτιος. Πολὺ γὰρ ἐλάττω τὰ ἀγαθὰ τῶν κακῶν ἡμῖν. Καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν οὐδένα ἄλλον αἰτιατέον, τῶν δὲ κακῶν ἄλλα ἄττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' οὐ τὸν θεόν. — Ἀληθέστατα, ἔφη, δοκεῖς μοι λέγειν. — Οὐκ ἄρα, ἦν δ' ἐγώ, ἀποδεκτέον, οὔτε Ὀμήρου, οὔτε ἄλλου ποιητοῦ, ταύτην τὴν ἀμαρτίαν περὶ τοὺς θεοὺς ἀνοήτως ἀμαρτάνοντος καὶ λέγοντος·

PATR. GR. XXI.

A solent, communicanda, et quidem auditoribus ejusmodi, qui non porcum, sed eximiam aliquam raramque victimam immolassent, ut quam paucissimi hujus in sermonis communionem venirent. — Eminentem vero grave, inquit, ac periculosum hoc sermonum genus. — Nec omnino, inquam, o Adimante, nostra in republica audiendum; nec audiente adolescentem huic orationi locus esse debet, qui sceleratissima huic orationi locus esse debet, qui sceleratissima huic orationi locus esse debet, ne si parentem quidem ipsum, a quo laesus fuerit, omni suppliciorum genere mulctaverit; sed illud duntaxat ipsum, quod primi maximique deorum ante jam fecerint. — Nec mihi per Jovem, inquit, ferenda vox ea videatur. — Neque altera sane hæc inquam: bellare deos, pugnareque cum diis, atque iisdem insidiari, cum et hoc ab omni veritate abhorreat, 642 et qui reip. nostræ custodes ac moderatores futuri sunt, eos civili odio facile dissidere, longe turpissimum ducere oporteat: nedum, ut iis fictitia, modisque omnibus variata, sive gigantum bella, sive alia omnis generis, deum simul et heroum, ab aſſinibus cognatisque dissidia narrari debeant. Contra vero, si quo modo persuadere poterimus, civi civem alteri infensum neminem unquam fuisse, nec id omnino fas esse; hæc atque similia pueris mature a senioribus et aniculis inculcanda erunt, ipsique poetæ cogendi, suas ut fabulas eo referant. At injecta Junoni a filio vincula, dejectum a patre Vulcanum, quod pulsatae matri opem ferre vellet, cæterasque deorum pugnas, quotquot ab Homero conflictæ sunt, hac in civitate nunquam audire oportebit, sive arcanum aliquem sensum includant, sive nullum. Nec enim juvenis statuere potest, ubi aliquid ejusmodi sensus lateat, ubi nullus: sed quascunque opiniones ea primum ætate imbiberit, eæ deleri fere postea revellique non possunt. Itaque tanti, opinor, erit, ut quibus primum audiendis fabulis assuescent, ad virtutem eæ, quam rectissime fieri poterit, collineent. — Jure hoc tu quidem, et cum ratione, inquit: at si quis ex nobis quæret, cujusmodi ea, quæve fabulæ esse debeant, quid tandem respondebimus? — Cui ego, Poetæ, inquam, Adimante, in præsentia neque ego, neque tu sumus, sed reipublicæ conditores. Quos, ut formas illas et exemplaria nosse oporteat, quæ poetis in fabularum suarum fictionibus proposita esse debeant, et a quibus, si quando deflectent, ferendi non sint, fabulas ipsos quidem fingere non oportet. — Fateor, inquit, sed hoc ipsum tamen, formæ, inquam, illæ, quas ubi de diis loquendum erit, sequi oportebit, quales tandem esse debent? Tales, inquam, ut cujusmodi per sese Deus est, ejusmodi semper, tam heroicis, quam lyricis ac tragicis carminibus repræsentetur. — Decet enimvero. — Deus igitur, quod reapse bonus sit, bonus quoque celebrandus erit. — Erit omnino. — Atqui noxium bonum esse nullum potest: nonne? — Nullum, ut videtur. — Quod autem noxium non est, idne aliquando nocet? — Nunquam certe. — Quod porro

34

non nocet, an aliquid mali facit? — Ne istud quidem. — Quod autem mali nihil facit, id ne mali quidem ullius causa esse queat. — Nam qui? — Quid vero? an bonum utile quiddam est? — Ita. — Est ergo causa felicitatis alicujus. 643 Est. — Non igitur rerum omnium causa, bonum est, sed eorum duntaxat quæ bene se habent, malorum autem minime. — Prorsus, inquit. — Deus igitur, inquam, cum bonus sit, rerum omnium auctor certe non erit, quod tamen jactari vulgo solet: imo vero, paucarum admodum hominibus auctor erit, plurimarum minime: bonis enim longe paucioribus utimur, quam malis. Et bonorum quidem alteri nemini assignanda causa est, malorum autem alia, quam Deus, nobis requirendæ — Verissima loqui te puto. — Sequitur ergo, nec Homerum, nec alium poetam ullum audiendum, qui tam imprudenter in deos temereque peccat, ut dicat,

*Dolia bina jacent Magni sub limina Patris:
Mitibus hoc satis plenum est, at tristibus illud.*

Cæterum cui Jupiter ex utroque aliquid affuderit, hunc

Incertum modo iæva premunt, modo læta sequuntur.

Cui vero secus, noc est mera ex altero cuncta dederit.

Hunc dolor assiduus terrarum in sede fatigat.

Nec rursum ferendus qui dixerit, Jovem bonorum et malorum quæstorem nobis ac dispensatorem esse. Præterea si quis, quod jurisjurandi fœderumque religiones Pandarus conturbarit, id Minervæ Jovisque consilio factum esse scribet, nullo modo probabimus: uti nec deorum contentionem atque judicium ad Themidem Jovemque revocari. Similiter quominus illud Æschyli a junioribus audiat, cavendum erit:

— *Deus mortalibus causam serit,
Domum ipse dum vult funditus pessundare.*

At si quis funestos illos Niobes, aut Pelopidarum casus, vel Trojanas calamitates, aut aliud quidquam ejusmodi versibus iambicis mandare voluerit, aut permittendum ei non erit, ut abs Deo facta illa esse dicat, aut si Deo tribuentur, ea tum forte ratio excogitanda illis erit, quam ipsimet investigamus; atque ita loquendum, abs Deo bona justaque profecta esse omnia, nec minus iis qui punirentur fructuosa. At vero et miseros fuisse qui

(70) Ὡς δοιοί. *Iliad.* Ω, v. 527. Versus isti sic leguntur:

*Δοιοί γάρ τε πίθοι κατακείσται ἐν Διὸς οὐδαι,
Δώρων ὅλα δίδωσι, κακῶν, ἕτερος δὲ ἕων.*

Qui secundus, alius a Platónico est, sed Platonicus C

longe melior. Sequitur:
Ἄ μὲν κεμμίξας δόψ Ζεὺς τερπικέρανος.
Ἄλλοτε μὲν τε κακῶν ὃ γε κύρεται, ἄλλοτε δ' [ἐσθλῶν.]

Ita etiam Plato. Noster autem, κακῶν, ἐσθλῶν, utrumque rectum est. Concludit:

*Ἄ δὲ κε τῶν λυγρῶν δόψ, λωβητὸν ἔθηκε,
Καὶ ἐ κακῆ βούβρωστις ἐπὶ χθόνα διὰρ ἐλαύνει.*

Adi Eustathium hoc loco, ubi monet nonnullos, secundi versus ambiguitate deceptos, tria dolia pro duobus accepisse; ipsumque adeo Pindarum, èντε ἄλλοις, καὶ ἐν οἷς λέγει:

*Ἐν παρ' ἐσθλῶν πῆματα σύνδυο δαλοῦται
[βροτοῖς]*

..... Ἀθάρατοι.

Quod explicans Eustath., λέγει δὲ, inquit, ἐν μὲν ἐτέρων, τὸ ἐκ τοῦ ἐνδὸς πίθου· σύνδυο δὲ, τὰ ἐκ τῶν ἐτέρων δύο πίθων. Atque hinc omnino constat, cum Pindarus integro fere sæculo Platonem antecesserit, secundum illud carmen jam olim ita lectum esse, ut hodieque legitur: Platonem vero τὸ ἀμφίβολον tollere voluisse. Ἐλλείψιν agnoscit Eustathius, ut

A Ὡς δοιοί (70) πίθοι κατακείσται ἐν Διὸς οὐδαι,
Κηρῶν ἐμπλοιοί· ὃ μὲν ἐσθλῶν, αὐτὰρ ὃ δειλῶν.

Καὶ ᾗ μὲν ἂν μίξας ὃ Ζεὺς ἀμφοτέρων δῶ.

Ἄλλοτε μὲν γε κακῶν ὃ γε κύρεται, ἄλλοτε δ' ἐσθλῶν.

Ἄ δ' ἂν μὴ, ἀλλ' ἀκρατα τὰ ἕτερα,

Τὸν δε κακῆ βούβρωστις ἐπὶ χθόνα διὰρ ἐλαύνει.
Οὐδ' ὡς ταμίας ὃ Ζεὺς (71) ἡμῖν αγαθῶν τε κακῶν τε τέτυκται. Τὴν δὲ ὄρκων καὶ σπονδῶν σύγχυσιν, ἦν ὃ Πάνδαρος συνέχεεν (72), ἐάν τις φῆ δι' Ἀθηναίς τε καὶ Διὸς γεγονέναι, οὐδὲ θεῶν ἔριν τε καὶ κρίσιν διὰ Θέμιδος τε καὶ Διός (75). Οὐδ' αὖ ὡς Αἰσχύλος λέγει, ἐατέον ἀκούειν τοὺς νέους·

B Ὅτι θεός (74) μὲν αἰτλιὰν φύει βροτοῖς,
Ὅταν κακῶσαι δῶμα παμπήδηρ θέλη.

Ἄλλ' ἐάν τις ποιῆ, ἐν οἷς ταῦτα τὰ λαμβεῖα ἐνεοσι, τὰ τῆς Νιόβης πάθη, ἢ τὰ Πελοπιδῶν, ἢ τὰ Τρωϊκά, ἢ τι ἄλλο τῶν τοιοῦτων, ἢ οὐ Θεοῦ ἔργα ἐατέον αὐτὰ λέγειν· ἢ εἰ Θεοῦ, ἐξευρετέον αὐτοῖς σχεδόν, ἐν νῦν ἡμεῖς λόγον ζητοῦμεν· καὶ λεκτέον, ὡς ὃ μὲν θεὸς δίκαιά τε καὶ ἀγαθὰ εἰργάζετο, οἱ δὲ ὠνίαντο κολαζόμενοι. Ὡς δ' ἄθλιοι μὲν οἱ δίκην διδόντες, ἦν ἐὶ ὃ δρῶν ταῦτα Θεός, οὐκ ἐατέον λέγειν τὸν ποιητὴν. Ἄλλ' εἰ μὲν ὅτι ἐδεήθησαν κολάσεως λέγοιεν (75),

κακῶν sit, pro eis μὲν κακῶν.

(71) Ταμίας ὃ Ζεὺς. Allusit forte ad illud Homer.

Iliad. Δ, v. 84:

Ζεὺς, ὅστ' ἀνθρώπων ταμίης πολέμοιο τέτυκται.

Qui versus *Iliad.* T, 224, reperitur.

(72) Ὁ Πάνδαρος συνέχεεν. Consule Homerum *Iliad.* Δ, ubi Pandarus Minervæ quidem, sed Jovi obtemperantis consilio atque impulsu, Menelaum vulnerat, ac fœdus jam affectum omnino disturbat. Quo Virgiliani illud *Æneid.* v:

*Pindare, qui quondam jussus confundere fœdus,
In mediis telum torsisti primus Achivos.*

(75) Θέμιδος καὶ Διός. Homer. *Iliad.* Y, initio. Adi præterea Quintum Smyrναeum lib. xii, a vers. 198, ubi Themis acerrimam deorum contentionem, absente Jove concitatam, leni ac placida oratione sedat:

Ὡς φάτο· τοὶ δὲ πίθοντο, Διὸς τρομέοντες ὄμο-
[κλίην,

Ἰσμίρης δ' ἐσχοντο, χόλον δ' ἀπὸ νόσφι βά-
[λοῖτο

Ἀργαλέον, φιλότῃτα δὲ ὀμηθεῖα ποιήσαντο.

(74) Ὅτι θεός. Hic locus in tragediis Æschyli, quæ nunc exstant, non occurrit.

(75) Δέγοιεν. Pro λέγοι: linea enim præcedente ποιητὴν dixerat. Familiaris Platoni numerorum mutatio.

ὡς ἄθλιοι, οἱ καλοὶ (76), διδόντες δὲ δίκην ὠφελοῦντο ἂν
 ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐατέον. Κακῶν δὲ αἴτιον φάναι Θεὸν
 τινι γίνεσθαι, ἀγαθὸν ὄντα, διαμαχητέον παντὶ
 τρώπῳ, μήτε τινὰ ταῦτα λέγειν ἐν τῇ αὐτοῦ πόλει, εἰ
 μέλλει εὐνομήσεσθαι, μήτε τινὰ ἀκούειν, μήτε νεώτερον
 μήτε πρεσβύτερον, μήτε ἐν μέτρῳ, μήτ' ἄνευ μέτρου
 μυθολογοῦντα, ὡς οὔτε ὅσια ἂν λεγόμενα εἰ λέγοιτο,
 οὔτε ζῦμφορα ἡμῖν, οὔτε ζῦμφωνα αὐτὰ αὐτοῖς. —
 Ζῦμψφός σοί εἰμι, ἔφη, τούτου τοῦ νόμου, κάμολ
 ἀρέσκει. — Οὗτος μὲν τοῖνον, ἦν δ' ἐγὼ, εἰς ἂν εἴη τῶν
 περὶ Θεοῦ νόμων τε καὶ τύπων, ἐν οἷς δεήσῃε τούς τε
 λέγοντας λέγειν, καὶ τούς ποιούντας ποιεῖν. — Μὴ πάν-
 των αἴτιον τὸν Θεὸν, ἀλλὰ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ μάλιστα,
 ἔφη, ἀπόχρη (77). — Τί δὲ δὴ ὁ δεύτερος ὄδε; ἄρα
 γόητα τὸν Θεὸν οἶε εἶναι, καὶ οἶον ἐξ ἐπιβουλῆς
 φαντάζεσθαι ἄλλοτε ἐν ἄλλαις ιδέαις, τοτὲ μὲν αὐτὸν
 γινόμενον, καὶ ἀλλάττοντα τὸ αὐτοῦ εἶδος εἰς πολλὰς
 μορφάς, τοτὲ δὲ ἡμᾶς ἀπατώντα καὶ ποιούντα περὶ αὐ-
 τοῦ τοιαῦτα δοκεῖν ἢ ἀπλοῦντε εἶναι, καὶ πάντων ἥμισα
 τῆς αὐτοῦ ιδέας ἐκβαίνω; — Οὐκ ἔχω, ἔφη, νῦν γε οὕ-
 τως εἰπεῖν. — Τί δὲ ὄδε; οὐκ ἀνάγκη, εἴπερ τι ἐξίσταται
 τῆς αὐτοῦ ιδέας, ἢ αὐτὸ ὑφ' αὐτοῦ μελίστασθαι, ἢ ὑπ'
 ἄλλου; — Ἀνάγκη. — Οὐκοῦν ὑπὸ μὲν ἄλλου τὰ
 ἄριστα ἔχοντα ἥμισα ἀλλοιοῦνται τε καὶ κινεῖται,
 οἶον σῶμα ὑπὸ σιτίων τε καὶ ποτῶν καὶ πόνων· καὶ
 πᾶν φυτὸν ὑπὸ εὐλιήσεών τε, καὶ ἀνέμων, καὶ τῶν
 τοιούτων παθημάτων, οὐ (78) τὸ ὑγιεστατόν, τε καὶ
 χαριεστατόν ἥμισα ἀλλοιοῦται. — Πῶς δ' οὐ; —
 Ψυχὴν δὲ αὐτὴν ἀνδρειοτάτην (79) τε καὶ φρονιμο-
 τάτην ἥμισα ἂν τί πάθος ἐξωθεν ταραξείη τε, καὶ
 ἀλλοιώσειε; — Ναί. — Καὶ μὴν που καὶ τὰ γε ζύν-
 θετα πάντα, σκευὴ τε καὶ οἰκοδομήματα, καὶ ἀμφι-
 ἐσματα, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, τὰ εὖ εἰργασμένα καὶ
 εὖ ἔχοντα, ὑπὸ χρόνου τε καὶ τῶν ἄλλων παθημάτων
 ἥμισα ἀλλοιοῦται. — Ἔστι ταῦτα. — Πᾶν δὴ τὸ
 καλῶς ἔχον, ἢ φύσει, ἢ τέχνῃ, ἢ ἀμφοτέροις, ἐλα-
 χίστην μεταβολὴν ὑπ' ἄλλου ἐνδέχεται. — Ἔοικεν. —
 Ἀλλὰ μὴν ὁ Θεὸς γε καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα ἄριστα
 ἔχει. — Πῶς δ' οὐ; — Ταύτη μὲν δὴ ἥμισα ἂν πολ-
 λὰς μορφὰς ἴσχοι ὁ Θεός. — Ἦμισα δὴτα. — Ἀλλ'
 ἄρα αὐτὸς αὐτὸν μεταβάλλει ἂν καὶ ἄλλοι; — Δηλον-
 ότι, ἔφη, εἴπερ ἀλλοιοῦται. — Πότερον οὖν ἐπὶ τὸ βέλ-
 τιόν τε καὶ κάλλιον μεταβάλλει ἑαυτὸν, ἢ ἐπὶ τὸ
 χεῖρον καὶ αἰσχίον αὐτοῦ; — Ἀνάγκη, ἔφη, ἐπὶ τὸ χεῖ-
 ρὸν ἑαυτοῦ, εἴπερ ἀλλοιοῦται. Οὐ γάρ που ἐνδεᾶ γε
 γήσομεν τὸν Θεὸν κάλλους ἢ ἀρετῆς εἶναι. — Ὅρθότατα,
 ἦν δ' ἐγὼ, λέγεις. Καὶ οὕτως ἔχοντος, δοκεῖ ἂν τίς
 σοι, ὦ Ἀδείμαντε, ἐκὼν αὐτὸν χεῖρω ποιεῖν ὀπθοῦν
 ἢ θεῶν ἢ ἀνθρώπων; — Ἀδύνατον, ἔφη. — Ἀδύνατον
 ἄρα ἔφη, καὶ Θεὸν ἐθέλειν αὐτὸν ἀλλοιοῦν· ἀλλ' ὡς
 εἶκε, κάλλιστος καὶ ἄριστος ὢν εἰς τὸ δυνατόν ἑκα-
 στος αὐτῶν, μένει ἀεὶ ἀπλῶς ἐν τῇ αὐτοῦ μορφῇ. —

A pænas eas sustinerent, illas tamen Deum inflixisse,
 hoc ut poeta canat, ferendum nunquam erit. 644
 Quod si homines improbos, utpote miseros, anim-
 adversione opus habuisse dicerent, eamque dum
 subirent, opem sensisse divinam, hactenus id tole-
 rari possit. At Deum, qui per sese bonus sit, cau-
 sam ulli malorum esse, id vero ne aut a quoquam
 in sua civitate dicatur, si eam modo recte institu-
 tam volet, aut ullus occinentem audiat, omni ra-
 tione pugnandum erit, idque seu junior ille, seu
 senior fuerit, sive stricta, sive soluta oratione di-
 catur: quod ista nec pie narrari possint, nec ullam
 nobis utilitatem afferant, nec secum ipsa consen-
 tiant. — Ego vero, inquit, legis tecum hujus
 auctor libenter fuerim, ita mihi placet. — Hæc
 igitur, inquam, ex iis legibus atque formis, quas
 ubi de Deo loquendum erit, tam oratoribus quæ
 poetis, propositas esse oportebit, una esto, Deum
 non omnium, sed honorum duntaxat, causam
 esse. — Placet, inquit, abunde est. — Hæc autem
 secunda, quid? An tu veneficum aliquem Deum
 esse, et tanquam ex insidiis alia repente aliaque
 forma nobis apparere existimas; ita ut modo per
 sese talis ipse fiat, crebrisque mutationibus novum
 subinde vultum ac speciem induat; modo illudens
 oculis, ut ejusmodi videatur, efficiat? an potius
 simplicem esse illum, minimeque omnium formam
 suam exuere? — Modo, inquit, quod tam universe
 respondeam non habeo. — Quid igitur ad hoc? Si
 quid formæ suæ mutationem subeat, nonne aut
 ipsum mutari per sese necesse est, aut ab alio? —
 Necesse id quidem. — Atqui vix ac ne vix quidem
 ab alio, quæ optime sese habent, mutari moveri-
 que solent: quo modo corpus a cibo, potu, labori-
 bus, et quodvis plantæ genus, ab æstu, ventis, aliis-
 que tempestatibus ita mutatur, ut tamen quod in
 eo genere sanissimum ac valentissimum est, id mu-
 tationem illam minime sentiat. — Quis enim hoc ne-
 get? — Animus igitur ipse, cum fortissimus idem sit
 ac prudentissimus, ab externa nulla vi minime per-
 turbari mutarique poterit. — Sane. — Præterea,
 composita etiam omnia, ut vasa, ædificia, vesti-
 menta, si modo recte confecta sint, partibusque
 suis omnibus absoluta, minimam similiter vel abs
 tempore vel ab alia quavis injuria mutationem sub-
 eunt. — Ita est. — Quidquid igitur vel abs na-
 tura, vel ab arte, vel ab utraque suam habet inte-
 gritatem, id extrinsecæ mutationi minime obnoxium
 fuerit. — Ita videtur. — Jam vero, Deus profecto,
 quæque Dei sunt omnia, omni ex parte perfectissima
 sunt. — Quis neget? — Sequitur ergo Deum mul-
 tiplices aliunde formas subire non posse. — Om-

(76) Καλοί. Reponend. κακοί ex Platone. Atque
 ita legitur infra, pag. 648.

(77) Ἀπόχρη. Approbantis vox est, quam satis
 feliciter æmulamur, cum dicimus, C'est assez; aut,
 Cela va très-bien.

(78) Forte οὐ.

(79) Ἀνδρειοτάτην. Plato, οὐ τὴν ἀνδρειοτ. Sed
 nostra lectio magis placet. Quod si negatio adhibe-
 retur, mallet ante ἥμισα collocari, quæ significa-
 ret nonne? Linea superiori pro χαριεστατόν Plato
 legit ἰσχυρότατον.

nino sequitur. — An vero per sese varias **645** A Πᾶσα, ἔφη, ἀνάγκη ἔμοιγε δοκεῖ. — Μηδὲς ἄρα, ἦν illas sui mutationes et conversiones efficiet? — Efficiet, inquit, si quando mutabitur. — Utrum igitur in melius sese aliquid præstantiusque mutabit, an contra in deterius ac turpius? — In deterius, inquit, necessario, si mutetur. Quippe, nunquam enim Deo pulchritudinis quidquam aut virtutis deesse dixerimus. — Rectissime loqueris, inquam. Sed, cum hoc ita sit, num tibi, o Adimante, Deum quisquam aut hominum, sese ullatenus deteriorem ulro facturum videtur? — Fieri non potest, inquit. — Nec fieri ergo potest, inquam, uti Deus se ipsum mutare velit: sed potius, ut liquet, deorum quivis, cum pro se quam pulcherrimus quisque, atque optimus sit, sui semper omnino similis idemque manet. — Prorsus hoc mihi necessarium videtur. — Desinat ergo, vir optime, poeta quilibet, istuc nobis occinere,

— *Peregrino numina cultu,
Omnigenos induta habitus, nostra oppida lustrant.*

Nec ullus in posterum de Proteo ac Thetide mendacia ista confugiat: nec in tragædiis, aut alio poematis genere Junonem introducat, quæ sacerdotis in speciem formamque mutata, almis illis Inachi Argivi fluvii liberis stipem corroget. Hæc aliaque id genus sexcenta nemo deinceps mentiatur. Caveant præterea matres, ne hausta semel rerum istarum opinione filiolis terrorem injiciant, dum ejusmodi commenta perperam fabulantur, deos noctu nonnullos oberrare omnigenis hospitibus similes, ne simul injuriose de diis impieque loquantur, simul liberos quoque suos meticulosiores efficiant. — Cavendum id sane, inquit. — Num vero, inquam, dii ut suapte natura mutari non possint, id tamen illusionibus ac præstigiis quibusdam agunt, nobis ut omni formarum genere induti videantur? — Forte an, inquit. — Ego vero, Fierine possit, uti Deus aut verbis, aut re ipsa inanum figurarum objecta specie mentiri velit? — Nescio, inquit. — Nescis tu, inquam, genus hoc mendacii, omnibus, ut ita loquar, diis et hominibus invisum esse? — Clarius istuc obsecro. — Nimirum, inquam, nemo est omnium, qui libenter, et parte sui præcipua, et præcipuis in rebus falli velit, imo qui non genus hoc mendacii præ cæteris omnibus reformidet. — Ne nunc quidem, inquit, satis id capio. — Videlicet, inquam, mirum me aliquid dicere arbitraris. Ego vero **646** tantum hoc dico, ita comparatos omnes esse, ut in rerum notionibus informandis, vel decipi se, vel deceptos aliquando esse, adeoque ignorantia laborare, conceptumque mendacium animo fovere, non tantum permolestè ferant, sed etiam ab eo hac in parte vehementer abhorreant. — Prorsus, inquit. — Atqui, recte, inquam, omnino, quod jamjam abs me dicebatur, hoc est quæ in hominis decepti animo versatur ignorantia, mendacium appelletur; quod enim in verbis est positum, id ejus tantum, quod animum occupat, vitii imitatio quædam est, expressumque posterius simulacrum, non autem purum omnino putumque mendacium. An non ita est? — Ita prorsus. — Quod ergo re ipsa mendacium est, id non dii modo, verum etiam homines exosum habent. — Habent, ut

(80) Ὡς θεοὶ ξείνοισιν. Homerus *Odys.* P. v. 486.

(81) Ἐν τῇ ψυχῇ, etc. Plato sic, ἡ ἐν τῇ ψυχῇ ἔγνωια, ἡ τοῦ ἐψευσμένου. Mallem τῇ τοῦ ἐψ.

Ὡς θεοὶ ξείνοισιν (80) εἰκοότες ἀλλοδαποῖσι,
Παρτοῖοι τελέθοτες, ἐπιστροφῶσι πόλης.

Μηδὲ Πρωτέως τε καὶ Θέτιδος καταψευδέσω μηδείς· μηδ' ἐν τραγωδαίς, μηδ' ἐν τοῖς ἄλλοις ποιήμασιν εἰσαγέτω Ἦραν ἠλλοιωμένην ὡς ἱέραν, ἀγέρουσαν Ἰνάχου Ἀργείου ποταμοῦ παῖσι βιοδώροισ· καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλὰ μὴ ἡμῖν ψευδέσθωσαν. Μηδ' αὖ ὑπὸ τούτων ἀναπευθόμεναι αἱ μητέρες τὰ παιδία ἐκδειματούντων, λέγουσαι τοὺς μύθους κακῶς, ὡς ἄρα θεοὶ τινες περιέρχονται νύκτωρ πολλοῖς ξένους καὶ παντοδαποῖς ἰνδαλλόμενοι, ἵνα μὴ ἅμα μὲν εἰς θεοὺς βλασφημῶσιν, ἅμα δὲ τοὺς παῖδας ἀπεργάζωνται δειλοτέρους. — Μὴ γάρ, ἔφη. — Ἄλλ' ἄρα, ἦν δ' ἐγώ, αὐτοὶ μὲν οἱ θεοὶ εἰσιν οἳοι μὴ μεταβάλλειν, ἡμᾶς δὲ ποιοῦσι δοκεῖν σφας παντοδαποὺς φαίνεσθαι, ἐξαπατῶντες καὶ γοητεύοντες; — Ἰσως, ἔφη. Τί δέ; ἦν δ' ἐγώ, ψευδέσθαι ὁ Θεὸς ἐθέλει ἂν, — ἢ λόγῳ ἢ ἔργῳ φαντάσματα προτείνων; — Οὐκ οἶδα, ἦ δ' ὅς. — Οὐκ οἶσθα, ἦν δ' ἐγώ, ὅτι τό γε ὡς ἀληθῶς ψεῦδος, εἰ οἷόν τε τοῦτ' εἰπεῖν, πάντες θεοὶ τε καὶ ἄνθρωποι μισοῦσι; — Πῶς, ἔφη, λέγεις; — Οὕτως, ἦν δ' ἐγώ, ὅτι τῷ κυριωτάτῳ ἑαυτῶν ψευδέσθαι, καὶ περὶ τὰ κυριώτατα οὐδεὶς ἐκὼν ἐθέλει, ἀλλὰ πάντων μάλιστα φοβεῖται· ἐκεῖ αὐτὸ κεκτῆσθαι. — Οὐδὲ νῦν πω, ἦ δ' ὅς, μαθάνω. — Οἷει γάρ τί με, ἔφη, σεμνὸν λέγειν· ἐγὼ δὲ λέγω, ὅτι τῇ ψυχῇ περὶ τὰ ὄντα ψευδέσθαι τε, καὶ ἐψεύσθαι, καὶ ἀμαθῆ εἶναι, καὶ ἐνταῦθα ἔχειν τε καὶ κεκτῆσθαι τὸ ψεῦδος, πάντες ἥκιστ' ἂν δέξαιντο, καὶ μισοῦσι μάλιστα αὐτὸ ἐν τῷ τοιοῦτῳ. — Πολὺ γ', ἔφη. — Ἀλλὰ μὴν ὀρθότατά γ' ἂν, ὁ νῦν δὴ ἔλεγον, τοῦτο ὡς ἀληθῶς ψεῦδος καλοῖτο, ἢ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἐψευσμένου ἄγνοια· ἐπεὶ τό γε ἐν τοῖς λόγοις, μίμημά τι τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ (81) ἐστὶ παθημάτων, καὶ ὕστερον γεγόνος εἰδωλον, οὐ πάνυ ἀκρατον ψεῦδος· ἢ οὐχ οὕτως; — Πάνυ μὲν οὖν. — Τὸ μὲν δὴ τῷ ὄντι ψεῦδος οὐ μόνον ὑπὸ θεῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀνθρώπων μισεῖται. — Δοκεῖ μοι. — Τί δὲ ὦν τὸ ἐν τοῖς λόγοις ψεῦδος, πότε, καὶ τί χρησιμον, ὥστε μὴ ἄξιον εἶναι μίσους; Ἄρ' οὐ πρὸς τε τοὺς πολεμίους καὶ τῶν καλομένων φίλων τινὰς, ὅταν διὰ μανίαν ἢ τινα ἄνοιαν κακὸν τι ἐπιχειρῶσι πράττειν, τότε ἀποτροπῆς ἕνεκα ὡς φάρμακον χρησιμον γίνονται; Καὶ ἐν αἷς νῦν δὴ ἐλέγομεν, ταῖς μυθολογίαις, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι, ὅπῃ ἀληθῆς ἔχει περὶ τῶν παλαιῶν, ἀφομοιοῦντες τῷ ἀληθεῖ τὸ ψεῦδος, ὅτι μάνυς, in animo mentientis inscitia. Imo, qui mentitur, contra mentem ipse suam, ac verum illud, cuius sibi conscius est, loquitur. Est ergo passivum ἐψευσμένος.

λιστα οὕτω χρῆσιμον ποιῶμεν; — Καὶ μάλα, ἦ δὲ, οὕτως ἔχει. — Κατὰ δὴ τί οὖν δὴ τούτων, τῷ Θεῷ τὸ ψεῦδος χρῆσιμον; πότερον, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὰ παλαιὰ, ἀφομοιωῶν ἂν ψεύδοιτο; — Γελοῖον μὲντ' ἂν εἶη, ἔφη. — Ποιητῆς μὲν ἄρα ἐν Θεῷ ψευδῆς οὐκ ἔστι; — Οὐ μοι δοκεῖ. — Ἀλλὰ δεδιώς τοὺς ἐχθροὺς ἂν ψεύδοιτο; — Πολλοῦ γε δεῖ. — Ἀλλὰ δι' οἰκείων ἀνοϊαν ἢ μανίαν; — Ἄλλ' οὐδεὶς, ἔφη, τῶν ἀνοήτων καὶ μαινομένων, θεοφιλῆς. Οὐκ ἄρα ἔστιν, οὐ ἕνεκα ἂν Θεὸς ψεύδοιτο. — Οὐκ ἔστι. — Πάντῃ ἄρα ἀψευδῆς τὸ δαιμόνιον τε καὶ τὸ θεῖον. — Παντάπασι μὲν οὖν, ἔφη. — Κομιδῆ ἄρα ὁ Θεὸς ἀπλοῦν καὶ ἀληθῆς ἐν τ' ἔργῳ καὶ λόγῳ. Καὶ οὕτε αὐτὸς μεθίσταται, οὕτε ἄλλους ἐξαπατᾷ, οὕτε κατὰ φαντασίας, οὕτε κατὰ λόγους, οὕτε κατὰ σημείων πομπάς, οὐθ' ὕπαρ οὐτ' ὄναρ. Οὕτως, ἔφη, ἔμοιγε καὶ αὐτῷ φαίνεται, σοῦ λέγοντος. Συγχωρεῖς ἄρα, ἔφη, τοῦτον δεύτερον τύπον εἶναι, ἐν ᾧ δεῖ περὶ Θεῶν καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν, ὡς μήτε αὐτοὺς γόητας ὄντας τῷ μεταβάλλειν ἑαυτοὺς, μήθ' ἡμᾶς ψεύδει παράγειν ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ; — Συγχωρῶ. — Πολλὰ ἄρα Ὀμήρου ἐπαινοῦντες ἄλλα, τοῦτο οὐκ ἐπαινεσόμεθα, τὴν τοῦ ἐνυπνίου πομπῆν (82) ὑπὸ Διὸς τῷ Ἀγαμέμνονι· οὐδ' Αἰσχύλου, ὅταν φῆ ἡ Θέτις τὸν Ἀπόλλω ἐν τοῖς αὐτῆς γάμοις ἔδοντα·

verissimus, nec mutatur ipse, nec alios aut simulata specie, aut verbis, aut signorum ostentis, aut visis, aut somniis, in errorem inducit. Restat igitur, ut secundam hanc formam esse concedas, quam oratores et poetæ, cum de diis loquuntur, intueri debeant, eos nec sese tanquam veneficos immutare, nec verbis, aut re ipsa mentiando, nobis imponere. — Concedo. — Itaque Homerum, ut in aliis plerisque laudemus, in eo tamen non laudabimus, quod somnium illud Agamemnoni a Jove immissum continerit. 647 Nec Æschylum probabimus, cum Thetidem introducit, Apollinem, ipsum quem in suis illa nuptiis cantorem habuerat,

Ἐνδαιεῖσθαι (83) τὰς εἰς εὐπαιδείας, Νόσων τε ἀπειρούς, καὶ μακραιῶνος βίου (84), *Εὐμπατὰ τ' εἰπῶν, θεοφιλεῖς ἑμὰς τύχας Παυῶν ἐπειφήμησεν, εὐθυμῶν ἑμέ.* *Κἀρῷ τὸ Φοῖβον θεῖον ἀψευδὲς στόμα Ἥλιπτον εἶναι, ματικῆ βροῦν τέχνη.* *Ὁ δ' αὐτὸς ὕμνων, αὐτὸς ἐν θοῖνῃ πυρῶν, Αὐτὸς τὰδ' εἰπῶν, αὐτὸς ἔστιν ὁ κτανῶν Τὸν παῖδα τὸν ἐμόν.*

Ὅταν τις τοιαῦτα λέγη περὶ Θεῶν, χαλεπανοῦμέν τε, καὶ χορὸν οὐ δώσομεν (85), οὐδὲ τοὺς διδασκάλους ἐάσομεν ἐπὶ παιδείᾳ χρῆσθαι τῶν νέων, εἰ μέλλουσιν ἡμῖν οἱ φύλακες θεοσεβεῖς τε καὶ θεοὶ γίγνεσθαι, καθόσον ἀνθρώπων ἐπὶ πλείστον οἶόν τε. — Παντάπασι ἔφη, ἔγωγε τοὺς τύπους τούτους συγχωρῶ καὶ ὡς νόμοις ἂν αὐτοῖς χρῆμην. » Ταῦτα μὲν ὁ Πλάτων. Εὐρύς δ' ἂν τὴν Ἐβραίων γραφὴν, οὐδαμῶς μὲν μύθους ἀισχροὺς περὶ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀμφ' αὐτὸν Θεῶν ἀγγέλων, οὐδὲ γε περὶ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν, ὁμοίως ταῖς Ἑλληνικαῖς μυθολογίαις περιέχουσιν· τὸν δὲ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐκτεθέντα τύπον, ὅτι τε ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς τυγχάνει, καὶ τὰ

(82) *Ἐνυπνίου πομπῆν.* Homerus *Iliad.* B, initio.

(83) *Ἐνδαιεῖσθαι.* Hæc sermo Æschylum non legi. Apud Platonem est ἐνδαιεῖσθαι. Hesychio ἐνδατομένη, non tantum ἐπιλαμβανομένη, μερίζουσα, sed etiam ἐνδατούμενος, οἰοεὶ κακῶς λέγων σφοδρῶς. Illic videtur esse ἐνδαιεῖσθαι, seu ἐνδατεῖσθαι,

videtur. — Jam vero quod in verbis inest mendacium, quando tandem, et quod eam utilitatem habet, ut odio dignum haberi non debeat? Nonne cum adversus hostes, tum etiam erga nonnullos eorum quos amicos vocamus, si quando vel acti furore, vel ignorantia lapsi, mali aliquid moliantur, ejus avertendi causa, tanquam amuletum aliquod opportunum est? Quin etiam in illis ipsis, de quibus paulo ante agebamus, fabulis, quod nos rerum antiquarum veritas lateat. Dum ad veri similitudinem mendacium trahimus, nonne tum, ut aliquid ex eo fructus percipi possit, efficimus? — Certe, inquit. — Quoniam igitur ex illis nominibus, utile Deo mendacium esse queat? Utrum, quod rerum antiquarum ignoracione laboret, quadam veri simulatione mentietur? — Ridiculum, inquit, hoc fuerit. — Mendax igitur in Deo poeta non est. — Mibi quidem non videtur. — An vero hostium metu? Absit. — An propter amicorum aut stultitiam aut furorem? — At stultus, inquit, furiosusque nemo amicus Deo esse potest. Causæ igitur nihil est, quamobrem mentietur Deus. — Nihil. — Semota ergo ab omni mendacio est numinum deorumque natura. — Omnino, inquit. — Deus igitur quam simplicissimus est, idemque tam re, quam oratione

Risise sortem prolis egregiam suæ, Mihi nam valentes, atque longævus fore Dum caneret ipse liberos, nil insuper Non sponte pæon addidit, claram deis Vocans parentem, meque lætitia efferens, Equidem subire fraudis ac falsi nihil Divina vatis ora credideram sacri. Ille ipse præco noster, ac mensæ comes. Cuncta illa jactans, filium occidit meum.

Hæc similiaque de diis a quocunque dicantur, feremus graviter, nec legendi docendique chori potestatem ei faciemus, nec iis præceptores in junioribus informandis abuti patiemur; si modo reip. nostræ custodes religiosos et, quantum homini licet, divinos habere cupiamus. — Ego vero, inquit, formas illas vehementer probe, iisque tanquam legibus maxime uti velim. » Hactenus Plato. Jam in Hebræorum litteris, nusquam omnino, turpes de universi moderatore Deo, ac ne de divinis quidem ipsius angelis, imo nec de hominibus etiam Deo charis fabulas, Græcis illis similes reperias. At sancitam illam a Platone formam passim invenias

ἐν δαιτῇ κατεργασεῖν. Sensus quidem id postulat. Ficinus hoc verbum præterit.

(84) *Μακραιῶνος βίου.* Hoc malo quam μακραιῶνας βίου, ut apud Platonem.

(85) *Χορὸν οὐ δώσομεν.* Neque id vertit Ficinus. Notum est qui tragædiam docebat, huic legendi quoque docendique chori potestatem fieri solitam.

licet, Non modo bonum esse Deum, sed etiam quæcunque fecerit, in bonitatis suæ communionem vocasse. Sane quidem admirabilis ille Moyses, post operis cujuslibet enarrationem adjungit, « Et vidit Deus quod bonum erat; » idemque post omnium expositionem, de universis universe ita concludit, « Et vidit Deus omnia quæ fecerat, et erant valde bona. » Præterea, commune Hebræorum dogma hoc est, malorum auctorem Deum non esse. Si quidem nec mortem fecit Deus, nec viventium interitu delectatur. Ut enim essent, omnia creavit, suntque salutare ex sese mundi generationes: « Invidia autem diaboli mors intravit in mundum ¹. » Quomobrem a propheta Deus etiam introducit, cum eo qui suapte voluntate malus evaserat, hunc in modum exostulans: « Ego autem plantavi te vineam fructiferam, totam veram: quomodo conversa es retro, vinea aliena ². » Sicubi autem improbis divinitus evenire mala dicuntur, id accipiendum ita est, ut mala solius communionis vocis pœnæ illæ nominentur, quas Deus per sese bonus, ad eorum, quibus immittuntur, non perniciem, sed utilitatem et commodum infligere dicitur: quemadmodum **648** medicus, qui ad laborantium salutem, molestum et grave curationis genus adhiberet, malum iis asferre pateretur. Quare in divinis etiam paginis, ubicunque a Deo mala hominibus immitti dicuntur, usurpanda sunt illa Platonis, abs Deo justa bonaque proficisci omnia, quæque hominibus tristitia malaque videri solent, æquis quibusdam infligi; cæterum qui puniuntur, fructum ex iis capere: quod non tantum a philosopho, sed etiam a Scriptura confirmatur, dum ait, « Quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit ³. » At vero, et miseros fuisse, qui pœnas eas sustinerent, et illas tamen Deum immisisse, hoc ut poeta canat, ferendum nunquam erit. Quod si homines improbos, utpote miseros, animadversione opus habuisse dicerent, eamque dum subirent, operam sensisse divinam, hactenus id tolerari possit. Deum autem, qui per sese bonus sit, causam ulli malorum esse, id vero ne unquam dicatur, omni ratione pugnandum erit. Præterea Deum mutari non posse docet Hebræus propheta, ubi sic ejus ex persona loquitur: « Quoniam ego Dominus Deus vester, et non mutor. » Similiter David in sua illa theologia, sic exclamat: « Omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium convolvit illos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient ⁴. » Vbi autem Dei Verbum, forma specieque humana indutum, Hebræorum litteræ representant, dicendum enimvero, non quomodo Græcorum fabulæ de Proteo, Thetide ac Junone memorant, aut quales deos illos jamjam audiebamus, noctu multis animantibus, atque omnigenis similes oberrare, divinum hoc Verbum sese hominibus exhibens ab illis introduci: sed potius, quemadmodum Plato ipse

πρὸς αὐτοῦ γεγονότα πάντα, τοιαῦτα. Ἐφ' ἑκάστη δ' οὖν τῶν δημιουργημάτων ὁ θαυμάσιος Μωσῆς ἐπιλέγει· « Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς, ὅτι καλόν· » ἐπὶ τε πᾶσι τὸν περὶ πάντων συγκεφαλαιοῦμενος λόγον φησὶ· « Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. » Δόγμα δ' Ἑβραίων ἐστὶ καὶ τὸ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν κακῶν αἰτιῶν· εἰ δὴ ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώων· ἔκτισε γὰρ εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα, καὶ σωτήριοι αἱ γενέσεις τοῦ κόσμου· « Φθόνῳ δὲ διαδόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον. » Διὸ καὶ παρὰ τῷ προφήτῃ εἰσῆλθαι λέγων ὁ Θεὸς, πρὸς τὸν ἐξ οἰκείας προαιρέσεως κακῶν γεγενημένον· « Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσά σε ἄμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινήν· πῶς ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω, ἡ ἄμπελος ἢ ἄλλοτριᾶ; » Εἰ δὲ που λέγοιτο κακὰ τοῖς φαύλοις ἐκ Θεοῦ συμβαίνειν, ὁμωμένως ἀκουστέον, ὡς τῶν τιμωριῶν οὕτω κεκλημένων, ἃς ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς οὐκ ἐπὶ βλάβῃ τῶν τιμωρουμένων, ἐπ' ὠφελείᾳ δὲ καὶ συμφέροντι λέγεται ἐπάγειν· ὡσπερ ἂν καὶ ἰατρὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν καμνόντων κακὰ νομίζοιτο προσφέρειν, τὰς ἀλγεινάς καὶ πικρὰς θεραπείας. Διὸ καὶ ἐπὶ τῆς θείας γραφῆς, ἐνθα εἴρηται κακὰ ἀνθρώποις ἐπάγεσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τὰ παρὰ τῷ Πλάτωνι λεκτέον, ὡς ὁ Ὁ μὲν Θεὸς δικαίᾳ τε καὶ ἀγαθᾷ εἰργάζετο, καὶ ὅτι τὰ σκυθρωπὰ, καὶ ἀνθρώποις κακὰ νενομισμένα τοῖς τούτων ἀξίοις ἐπῆγεν· οἱ δὲ ὄνταντι κολαζόμενοι, οὐ μόνον κατὰ τὸν φιλόσοφον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Ἑβραίων γραφὴν λέγουσαν· « Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται. » Ὡς δ' ἄθλιοι μὲν οἱ δίκην δίδόντες, ἦν δ' ὁ δρῶν ταῦτα ὁ Θεὸς, οὐκ ἑατέον λέγειν τὸν ποιητὴν· ἀλλ', εἰ μὲν, ὅτι ἐδεσθησαν κολάσεως, λέγοιεν, ὡς ἄθλιοι κακοὶ, δίδόντες δὲ δίκην, ὠφελούντο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἑατέον· κακῶν δὲ αἰτιῶν φάναι Θεὸν τινι γίνεσθαι, ἀγαθὸν ὄντα, διαμαχητέον παντὶ τρόπῳ. Ἄλλὰ καὶ περὶ τοῦ μὴ ἀλλοιοῦσθαι τὸν Θεὸν ἡ παρ' Ἑβραίων προφητεία ὡδὲ πη ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ διδάσκει λέγουσα· « Διότι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἠλλοιώμην. » Καὶ ἐν ταῖς θεολογίαις δὲ ὁ Δαβὶδ ἀναφωνεῖ λέγων· « Πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλιον ἐλίξεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγῆσονται. Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. » Εἰ δὲ πη τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον εἰσάγουσιν, ἐν εἶδει καὶ σχήματι ἀνθρωπίνῳ παραφαινόμενον, λεκτέον, ὡς οὐ κατὰ τοὺς Ἑλλήνων μύθους ὁμοίως Πρωτεῖ, καὶ Θέτιδι, καὶ Ἡρᾷ, οὐδ' ὡς οἱ θεοὶ οἱ περιερχόμενοι νύκτωρ, πολλοὺς ζώους καὶ πανταδαποὺς ἰνδαλλόμενοι, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἀνθρώποις πεφηνότα εἰσάγουσιν οἱ Ἑβραίων λόγοι· ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὁ Πλάτων δεῖν ποτὲ φησιν ἐπὶ φίλων εὐεργεσίᾳ, ὅταν διὰ μανίαν ἢ τινα ἄνοιαν κακὸν τι ἐπιχειρῶσι πράττειν, τότε ἀποτροπῆς ἕνεκα ὡς φάρμακον χρήσιμον γενέσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ εἰς ἀνθρώπους πάροδον. Ἐπεὶ οὖν τῶν ἐπὶ γῆς ζώων οὐδὲν ἦν θεοφιλέστερον γένος ἀνθρώπου, συγγενὲς τε καὶ οἰκίον τῷ Θεῷ λόγῳ, παρ' οὗ καὶ λογικὸς τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν ἀπειργαστο· εἰκότως, οἷα φίλου ζώου

¹ Sap. II, 24. ² Jer. II, 21. ³ Hebr. XII, 16. ⁴ Psal. CI, 27

κηδόμενον τὸν ἐπουράνιον Λόγον, ἤκειν ἐπὶ θεραπείᾳ φασι παντὸς τοῦ γένους, νόσον καὶ μανίαν ἔκτοπον ὑπομείναντος, ὡς μήτε τὸν Πατέρα γινώσκειν Θεόν, μήτε τὴν οἰκειαν τῆς νοεῶς φύσεως οὐσίαν, μήτ' αὐθεοῦ πρόνοιαν, σώτειραν τῶν ἄλων, εἰς ἀλόγου δὲ ζώου σχεδὸν ὅσον παρατροπὴν ἤκοντος· διὸ δὴ τὸν Σωτῆρα καὶ ἱατρὸν ἐπιστῆναι λέγουσιν, οὐ μὲν δὴ τῆς οἰκειας ἐκστάντα φύσεως, οὐδὲ γε ψευσάμενον τοὺς ὀρώνας, ἀμφω δὲ ἀληθῆ φυλάξαντα, τό τε ἀφανὲς καὶ τὸ ὀρώμενον. Πῆ μὲν γὰρ ἀληθῆς ἀνθρώπος ἐωρᾶτο, πῆ δὲ Θεοῦ Λόγος ἦν ἀληθῆς, οὐ γοητεύων, οὐδὲ τοὺς θεωμένους ἐξαπατῶν· ἐπειδὴ τὸ θεῖον ἀψευδὲς καλῶς ἔχειν ἐδόκει καὶ Πλάτωνι. « Κομιδῆ ἄρα ὁ Θεὸς Ἁλόγος, ἀπλοῦς ὢν καὶ ἀληθῆς ἔν τε ἔργῳ καὶ λόγῳ, οὔτε αὐτὸς μεθίστατο, οὔτε ἄλλους ἐξηπάτα, οὔτε κατὰ φαντασίας, οὔτε κατὰ λόγους, οὔτε κατὰ σημείων πομπάς, οὐδ' ὕπαρ, οὐδ' ἄναρ. » Πάντα γὰρ ὅσα τοιαῦτα, οἷα λογικῶν ψυχῶν ἱατρὸς, σωτηρίας ἔνεκα τοῦ παντὸς ἀνθρώπων γένους, ἀληθῶς, ἀλλ' οὐ δοκῆσει, δι' οὐ ἀνεληφεν ἀνθρώπου διεπραγματεύσατο, τὴν πρὸς τὸν αὐτοῦ πατέρα φιλίαν τε καὶ ὑποστροφὴν (86), δια τῆς κατηγγελημένης ὑπ' αὐτοῦ θεογνωσίας, καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας, πᾶσιν ἡμῖν δωρούμενος. Καὶ τὰ μὲν ἡμέτερα τοιαῦτα. Τοῖς δὲ ἄλλως λέγουσι, χαλεπανοῦμέν τε, καὶ χορὸν οὐ δώσομεν, οὐδὲ γε τοὺς διδασκάλους ἐάσομεν ἐπὶ παιδείᾳ χρῆσθαι τῶν νέων, εἰ μέλλουσιν ἡμῖν οἱ φύλακες θεοσεβεῖς τε καὶ θεοὶ γίγνεσθαι, ὡς καὶ τῷ φιλοσόφῳ ἄριστα ἔχειν ἐδόκει.

oratione, nec per sese mutabatur, nec alios aut simulata specie, aut verbis, aut signorum ostentis, aut visis, aut somniis in errorem inducebat. Quæcunque enim ipsum, tanquam animorum ratione præditorum medicum, ad salutem generi hominum universo afferendam præstare decuit, ea vere, non specie tenus, per eum, quem assumpsit, hominem cuncta perfecit, eaque quam prædicavit Dei cognitione, veraque pietate, nobis omnibus cum Patre suo amicitiam, ad eamque redeundi facultatem impertivit. Et nostra quidem hujusmodi sunt. Quicumque autem aliter loquentur, feremus sane graviter, nec legendi docendique chori potestatem iis faciemus, nec iis præceptores in junioribus informandis abuti patiemur, siquidem reip. nostræ custodes religiosos atque divinos, uti philosopho

maxime placebat, habere cupiamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὅτι πλέον οὐδὲν τῶν αἰσχρῶν μύθων αἱ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν διηγήσεις περιέχουσιν, αἷς μὴ πειθόμενον Σωκράτην ἔκτειναν Ἀθηναῖοι. Ἀπὸ τοῦ Εὐθύφρονος.

« Αὐτοὶ δὲ (87) οἱ ἄνθρωποι τυγχάνουσι νομίζοντες, τὸν Δία τῶν θεῶν ἄριστον καὶ δικαιοτάτον· καὶ τοῦτον ὁμολογοῦσι τὸν αὐτοῦ πατέρα δῆσαι, ὅτι τοὺς υἱεῖς κατέπινεν, οὐκ ἐν δίκη· καὶ ἐκεῖνόν γε αὐτὸν (88) αὐτοῦ πατέρα ἔκτεμειν, δι' ἕτερα τοιαῦτα. Ἐμοὶ δὲ χαλεπαίνουσιν, ὅτι τῷ πατρὶ ἐπεξέρχομαι ἀδικοῦντι. Καὶ οὕτως αὐτοὶ ἑαυτοῖς τὰ ἐναντία λέγουσιν, περὶ τε τῶν θεῶν, καὶ περὶ ἐμοῦ.— Ἄρα γε ὦ (89), Εὐθύφρον, »

(86) Φιλίαν τε καὶ ὑποστροφὴν. Ita Clemens Alexandrinus *Protrepticon* suum concludit : Et δὲ κοινὰ τὰ φίλων, θεοφιλῆς δὲ ὁ ἀνθρώπος τῷ Θεῷ (i. adhend. φίλος)· καὶ γὰρ οὐδ' φίλος, μεσιτεύοντος τοῦ Λόγου γίνεται· διὸ οὐκ ἐπὶ πάντα τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι τὰ πάντα τοῦ Θεοῦ, καὶ κοινὰ ἀμφοῖν τοῖν φίλοις τὰ πάντα, τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Et paulo post de verborum operumque similitudine : Ἄδὲ πως ἔχει τὰ ἡμέτερα, τῶν Χριστοῦ ὁπαδῶν· οἷα μὲν αἱ βού-

A docet, ut opis in amicos aliquid ac beneficii conferatur, si quando vel ob stultitiam mali quidpiam moliantur, tum ejus amoliendi causa, tanquam salutare quoddam amuletum, Dei apud homines adventum contingere. Quoniam igitur ex omnibus, quæ terrarum ambitu continentur, animantibus, homine charius Deo nullum est, qui cum Dei Verbo, cujus manu cum animo ratione præditus creatus est, necessitudine quadam et affinitate conjungitur : merito quidem cœleste Verbum, quod hujus tanquam dilecti animantis curam gereret, ad universi generis curationem venire pronuntiavit : quippe quod morbo ac furore tam insano teneretur, ut nec Patrem Deum, 649 nec propriam naturæ suæ spiritualis essentiam, nec ipsius Dei providentiam, rerum omnium conservatricem agnosceret, sed in brutæ animantis conditionem prope degenerasset : propterea, inquam, Servatorem ac medicum ad homines accessisse testantur, sic tamen, ut neque suam ipse naturam exuerit, neque videntibus errorem ullum obtulerit, sed ambo illa, hoc est tam quod cerni oculis non poterat, quam quod sub aspectum cadebat, vera retinuerit. Idem enim et verus homo cernebatur, et verum simul Dei Verbum erat, quod nullis præstigiis utebatur, nec aspicientibus illudebat : quemadmodum etiam Platoni Numen ab omni mendacio alienum esse debere videbatur. Itaque Deus Verbum simplex admodum, veraxque cum esset, tam re ipsa, quam

CAPUT IV.

Præter obscenas fabulas, nihil istas de Græcis numinibus narrationes continere, Socratemque, quod iis fidem non haberet, ab Atheniensibus interfectum esse. Ex Euthyphrone.

« Jovem, inquit Plato, deorum optimum atque justissimum homines isti existimant, a quo tamen suum ipsius Patrem, quod filios injuria devoraret, vinctum esse confitentur : qui et ipse rursus ob alia quædam similia, patrem ante suum exsecuerat. 650 Idem vero mihi succensent, quod Patrem injustitiæ reum in jus vocem. Ita secum ipsi pugnant, cum de diis, ac de me loquuntur.—Enim-

καὶ, τοῖοι καὶ οἱ λόγοι· ὅποιοι δὲ οἱ λόγοι, τοιαῖδε καὶ αἱ πράξεις· καὶ ὅποια τὰ ἔργα, τοιοῦτος ὁ βίος. Χριστὸς ὁ σύμπαξ ἀνθρώπων βίος, τῶν Χριστῶν ἐγνωκότων.

(87) Αὐτοὶ δὲ. Plato in *Euthyphrone*, pag. 49. Hic autem loquitur Euthyphro, qui factum ipse suum, deorum maximi exemplo defendebat.

(88) Αὐτὸν. Melius, αὐ τόν, ut Plato.

(89) Ἄρα γε, Socrates loquitur.

vero causa nœc una est, Euthyphro, quæ me reum A facit, quod ægre audiam, si quis talia de diis commemoret. Erit propterea, ut videtur, qui peccare me dicat. Et quidem si tu quoque rerum istarum adeo peritus, eadem in opinione versaris, nobis etiam, opinor, id erit necessario concedendum. Quid enim causæ diceremus, cum nihil iis de rebus scire nos, ultro ipsi fateamur? Sed tu, per Jovem illum amicitix præsidem, ea vere hunc in modum contigisse putas? — Imo et alia, mi Socrates, longe his mirabiliora, quæ hominum vulgus ignorat. Tunc igitur bellum inter deos, illasque graves inimicitias, atque contentiones, aliaque id genus permulta, quæ a poetis occiduntur, locum habere arbitraris? Sane quidem, cum sacra nobis alia boni pictores egregie variarent, tum vero magnis illis Panathenæis pepulum quoddam ejusmodi varietatibus plenum, summam in arcem tollitur. Vera hæc esse, mi Euthyphro, num dicemus? — Imo, non ista solum, mi Socrates, sed etiam, quod paulo ante dicebam, alia tibi pleraque, si velis modo, de diis referam, quæ tu, sat scio, cum audies, obstupesces. » Hæc Plato in *Euthyphrone*. Quorum sententiam illustrat Numenius, in eo verbis.

CAPUT V.

Ex Numenii libro De Platonis arcanis. Eamdem in rem.

« Si de Atheniensium theologia cum se Plato scripturum esse proposuisset, eam asperius deinde reprehendisset, quod partim mutua numinum dissidia contineret, partim liberos aut congressos cum parentibus, aut ab iis devoratos, partim sceleris utriusque causa, pœnas vel parentibus a liberis, vel fratribus a fratribus impositas, atque id genus alia celebraret: Hæc, inquam, si palam et aperte Plato accusasset, mihi sane causam Atheniensibus aliquam præbuisse videretur, ut in eo, quemadmodum et in Socrate, interficiendo. » 651 At vero, cum is nec vitæ, quam veritatis, retinendæ cupidior esset, et utramque tuto abs sese defendi posse videret, *Euthyphronem* illum hominem, arrogantem ac stolidum, quique de diis perperam, si quisquam alius, disputaret, Atheniensium vice introduxit: Socratem vero per sese, ac pio illo more genioque proprio, quo passim ille cum omnibus utebatur, conarguentem exhibuit.

CAPUT VI.

In vulgi opiniones abundum non esse, nec ab instituto suo vel mortis metu discedendum. Ex Critone.

« O amice Crito (inquit apud Platonem Socrates), tuum hoc studium, si modo cum æquitate conjunctum sit, maximi sane faciendum est; sin minus, quo vehementius est, eo molestius. Videndum ergo nobis, utrum ita sit agendum, necne. Equidem non tantum in præsentia, sed etiam perpetuo ita sum animo comparatus, ut quidquid a meis afferatur, nihil unquam præter eam rationem audiam, quæ

(90) Ὁ φίλος Κρίτων. Plato in *Critone*, p. 371, B.

τοῦτ' ἐστὶν οὐ ἕνεκα τὴν γραφὴν φεύγω, ὅτι τὰ τοιαῦτα, ἐπειδὴν τις περὶ τῶν θεῶν λέγῃ, δυσχερῶς πως ἀποδέχομαι, δι' ἃ δὴ, ὡς εἶποις, φήσῃ τις με ἐξαιμάρτανειν. Νῦν οὖν, εἰ καὶ σοι ταῦτα συνδοκῇ, τῷ εὐεῖδότηι περὶ τῶν τοιούτων, ἀνάγκη ἔσθ', ὡς εἶποις, καὶ ἡμῖν συγχωρεῖν. Τί γὰρ καὶ φήσομεν, ὅτι γὰρ καὶ αὐτοὶ ὁμολογοῦμεν περὶ αὐτῶν μηδὲν εἶδέναι; Ἀλλὰ μοι εἰπέ πρὸς Φιλίου, σὺ ὡς ἀληθῶς ἠγγὴ ταῦτα οὕτω γεγονέναι; — Καὶ ἔτι τοῦτων θαυμασιώτερα, ὃ Σώκρατες, ἃ οἱ πολλοὶ οὐκ ἴσασι. Καὶ πόλεμον ἄρα ἠγγὴ σὺ εἶναι τῷ ὄντι ἐν τοῖς θεοῖς πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐχθρὰς γε δεινὰς, καὶ μάχας, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά, οἷα λέγεται τε ὑπὸ τῶν ποιητῶν; καὶ ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν γραφῶν, τὰ τε ἄλλα ἱερὰ ἡμῖν καταπεποικιλται, καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς μεγάλοις Παναθηναίοις ὁ πέπλος μεστὸς τῶν τοιούτων ποικιλιμάτων ἀνάγεται εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ταῦτα ἀληθῆ εἶναι φῶμεν, ὃ Εὐθύφρων; — Μὴ ἔστι σοι, ὃ Σώκρατες, ἀλλ', ὅπερ ἄρτι εἶπον, καὶ ἄλλα αἰεὶ ἐγὼ πολλά, ἐάνπερ βούλη, περὶ τῶν θεῶν διηγήσομαι, ἃ σὺ ἀκούων εὐ οἶδ' ὅτι ἐκπλαγῆσθαι; Ταῦτα ὁ Πλάτων ἐν τῷ *Εὐθύφρονι*. Διασαφῆ δὲ τὴν διάνοιαν ὁ Νουμήνιος, ἐν τῷ *Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι ἀπορρήτων*, ὧδὲ τῆ λέγων.

quem *De Platonis arcanis* conscripsit, his

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Νουμήριον, ἐκ τῶν Παρὰ Πλάτωνι ἀπορρήτων. *Περὶ τοῦ αὐτοῦ.*

C

« Εἰ μὲν, γράφειν ὑποτεινόμενος ὁ Πλάτων περὶ τῆς θεολογίας τῆς τῶν Ἀθηναίων, εἶτα ἐδυσχεραίνει αὐτῇ, καὶ κατηγορεῖ, ἔχουσα στάσεις μὲν πρὸς ἀλλήλους, τέκνων δὲ τῶν μὲν μίξεις τῶν δὲ ἐδωδᾶς, τῶν δὲ ἀντὶ τούτων πατρᾶσι τιμωρίας, ἀδελφῶν τε ἀδελφοῦ ὕμνουσῃ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, εἴπερ ὁ Πλάτων ταῦτα λαθῶν εἰς τὸ φανερὸν κατηγορεῖ, παρασχεῖν ἂν δοκεῖ μοι τοῖς Ἀθηναίοις αἰτίαν πάλιν κακοῖς γενέσθαι ἀποκτείνασθαι καὶ αὐτὸν, ὡςπερ τὸν Σωκράτην. » Ἐπεὶ δὲ ζῆν μὲν οὐκ ἂν προσέλετο μάλλον ἢ ἀληθεύειν, εἴωρα δὲ ζῆν τε καὶ ἀληθεύειν ἀσφαλῶς δυνατόμενος, ἔβηκεν ἐν μὲν τῷ σχήματι τῶν Ἀθηναίων, τὸν *Εὐθύφρονα*, ὄντα ἄνδρα ἀλαζόνα, καὶ κοάλεμον, καὶ εἴτις ἄλλος, θεολογεῖ κακῶς· αὐτὸν δὲ τὸν Σωκράτην ἐπ' αὐτοῦ τε, καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ σχηματισμῷ ἐν ᾧ περὶ εἰωθότος ἤλεγχεν ἐκάστῳ προσομιλῶν.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

« Ὅτι μὴ δεῖ τοῖς τῶν πολλῶν προσέχειν δόξαις, μηδὲ τῆς ἰδίας μετατίθεσθαι προαιρέσεως, διὰ θανάτου φόβον. Ἀπὸ τοῦ Κρίτωνος.

« Ὁ φίλε Κρίτων (90), ἡ προθυμία σου πολλοῦ ἀξία, εἰ μετὰ τινος ὀρθότητος εἴη· εἰ δὲ μή, ὅσοι μείζων, τοσοῦτα χλευαστώτερα. Σκοπεῖσθαι οὖν χρὴ ἡμᾶς, εἴτε ταῦτα πρακτέον, εἴτε μή. Ὡς ἐγὼ οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ τοιοῦτος, οἷος τῶν ἐμῶν μηδενὶ ἄλλῳ πείθεσθαι ἢ τῷ λόγῳ, ὅς ἂν μοι λογιζόμενῳ βέλτερος φαίνηται. Τοὺς δὲ λόγους, οὓς ἐν τῷ ἐμπροσθεν ἔλεγον, οὐ δύναμαι νῦν ἐκβάλλειν ἐπιεικῆ

μοι ἦδε ἡ τύχη γέγονεν· ἀλλὰ σχεδόν τι ὁμοιοί φαίνονται μοι, καὶ τοὺς αὐτοὺς προσθεύω καὶ τιμῶ, ὅσπερ καὶ πρότερον (91). Ἄν ἔαν μὴ βελτίω ἔχωμεν λέγειν ἐν τῷ παρόντι εὖ ἴσθι, ὅτι οὐ μὴ σοι συγχωρήσω, οὐδ' ἂν πλείω τῶν νῦν παρόντων ἢ τῶν πολλῶν δύναμις, ὡσπερ παιδῶν ἡμᾶς μορμολύττηται, δεσμούς τε καὶ θανάτους ἐπιπέμπουσα, καὶ χρημάτων ἀφαιρέσεις. Πῶς οὖν ἂν μετριώτατα σκοποίμεθα αὐτά; Εἰ πρῶτον μὲν τοῦτον τὸν λόγον ἀναλάβοιμεν, ὃν σὺ λέγεις, τὸν περὶ τῶν δοξῶν, πότερον καλῶς ἐλέγετο ἐκάστοτε, ἢ οὐ, ὅτι ταῖς μὲν δεῖ τῶν δοξῶν προσέχειν τὸν νοῦν, ταῖς δὲ, οὐ· ἢ πρὶν με δεῖν ἀποθνήσκειν, καλῶς ἐλέγετο, νῦν δὲ κατάδηλος ἄρα ἐγένετο, ὅτι ἄλλως ἕνεκα λόγου ἐλέγετο, ἦν δὲ παιδικὰ καὶ φλυαρία ὡς ἀληθῶς. Ἐπιθυμῶ δ' ἔγωγε ἐπισκέψασθαι, ὧ Κρίτων, κοινή μετὰ σοῦ εἰ τί μοι ἀλλοίωτερος φανεῖται, ἐπειδὴ ὧδ' ἔχω, ἢ ὁ αὐτὸς καὶ ἔασομαι χαίρειν, ἢ πεισόμεθα ἀπ' αὐτοῦ. Ἐλέγετο δὲ πως, ὡς ἐγώ μαι, ἐκάστοτε ὧδε ὑπὸ τῶν ολομένων τι λέγειν, ὡσπερ νῦν δὴ ἐγὼ ἔλεγον, ὅτι τῶν δοξῶν ἄς οἱ ἀνθρώποι δοξάζουσι, δεῖο τὰς μὲν περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, τὰς δὲ μὴ. Τοῦτο πρὸς θεῶν, ὧ Κρίτων, οὐ δοκεῖ καλῶς σοι λέγεσθαι; Σὺ γάρ, ὅσα γε τάνθρώπεια, ἐκτός εἰ τοῦ μέλλειν ἀποθνήσκειν αὔριον, καὶ οὐκ ἂν σε παρακρούοι ἢ παρούσα συμφορὰ. Σκόπει δὴ. Οὐχ ἱκανῶς δοκεῖ σοι λέγεσθαι, ὅτι οὐ πάσας χρὴ δόξας τὰς τῶν ἀνθρώπων τιμᾶν, ἀλλὰ τὰς μὲν, τὰς δ' οὐ; οὐδὲ πάντων, ἀλλὰ τῶν μὲν, τῶν δ' οὐ; Τί φησ; ταῦτα οὐχὶ καλῶς λέγεται; — Καλῶς. — Οὐκοῦν τὰς μὲν χρηστὰς τιμᾶν, τὰς δὲ πονηρὰς μὴ; — Ναί. Χρησταὶ δὲ οὐχ αἱ τῶν φρονίμων πονηρᾶι δὲ αἱ τῶν ἀφρόνων; — Πῶς δὲ οὐ; Φέρε δὴ, πῶς αὐτὰ τοιαῦτα ἐλέγετο; Γυμναζόμενος ἀνήρ, καὶ τοῦτο πράττων (92), πότερον παντὸς ἀνδρὸς ἐπαίνω, καὶ ψόγω, καὶ δόξῃ τὸν νοῦν προσέχει, ἢ ἐνὸς μόνου ἐκείνου, ἄς ἂν τυγχάνῃ ἱατρὸς, ἢ παιδοτρίβης ὢν; — Ἐνὸς μόνου. — Οὐκοῦν φοβεῖσθαι χρὴ τοὺς ψόγους, καὶ ἀσπάζεσθαι τοὺς ἐπαίνους τοὺς τοῦ ἐνὸς ἐκείνου (93), ἀλλὰ μὴ τοὺς τῶν πολλῶν. — Δηλαδὴ. — Ταύτη ἄρα πρακτέον αὐτῷ, καὶ γυμναστέον, καὶ ἐδεστέον γε, καὶ ποτέον, ἢ ἂν τῷ ἐνὶ δοκῇ τῷ ἐπιστάτῃ, καὶ ἐπαίοντι μᾶλλον, ἢ ξύμπασι τοῖς ἄλλοις. — Ἔστι ταῦτα. — Ἔϊεν. Ἀπειθήσας δὲ τῷ ἐνὶ καὶ ἀτιμᾶσας αὐτοῦ τὴν δόξαν καὶ τοὺς ἐπαίνους, τιμήσας δὲ τοὺς τῶν πολλῶν καὶ μηδὲν ἐπαίδόντων, ἄρα οὐδὲν κακὸν πείσεται; D

(91) Ὅσπερ καὶ πρότερον. Animus philosophi dignus. Audi et Senecam, sed jam senem, ac morti propinquiore, epist. 26 : *Ego certe, inquit, velut appropinquet experimentum, et ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit ita me observo et alloquor. Nihil est, inquam, adhuc, quod auri et rebus, aut verbis exhibuimus. Levius sunt ista, et fallacia pignora animi, multisque involuta lenociniis. Quid profecerim, morti crediturus sum. Non timide compono ad illum diem, quo, remotis strophis ac fucia, de me judicaturus sum, utrum loquar fortia an senitam : nunquid simulatio fuerit, et mihi, quidquid contra fortunam factavi verborum contumacium. Disputationes et litterata colloquia, et ex præceptis sapientium verba collecta, et eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi. Est enim oratio etiam timidissimis audax. Quid egeris, tunc*

A mihi rem attente cogitanti optima videatur. Atqui ne in hac quidem fortuna, qua nunc utor, quæ antehac abs me disputata sunt, repudiare possum; ita fere mihi semper sui similia videntur; adeoque illa ipsa, quæ prius, amplector etiamnum ac sequor. Quibus proinde si melius nihil, hoc statu rerum, quod dicamus, occurrit, nunquam, mihi crede, tibi assentiar; ne si nobis quidem plura, quam adhuc videamus, terriçulamenta vis illa populi tanquam pueris objecerit, vincula, mortes, ac bonorum direptiones intentando. Quis igitur a nobis optimus his in rebus æstimandis adhiberi modus poterit? Principio quidem, si tuam illam de opinionibus disputationem repetimus, rectene videlicet, an secus, dictum universe fuerit, in nonnullis opinionibus acquiescendum esse, in aliis minime: an potius, antequam mihi esset moriendi oblata necessitas, recte id ac vere diceretur, nunc autem plane constiterit, tum quidem aliter, sed dicis tantum causa disputatum, re ipsa tamen ludum id totum ac nugas fuisse. Ego vero tecum una, mi Crito, attendere nunc et explorare cupio, num alius mihi, postquam hunc in locum fortunamque veni, sermo ille videatur, 652 an prorsus idem: ac proinde utrum eum facessere jubeamus, an eidem pareamus. Tum quidem, opinor, uti jamjam ipse dicebam, id communi quodam eorum, qui aliquid se dicere existimabant, judicio statuebatur; ex his quæ in hominum opinione versantur, alia plurimi facienda esse, alia secus. Hoc igitur per deos, o Crito, non tibi recte statui videtur? Nam tu, quantum sane humanitas affirmari potest, extra periculum es crastino die moriendi, nec est quod præsens hic te casus transversum agat. Attende ergo. Num tu apte illud ac jure dici arbitraris, nec opinioniones hominum omnes esse laudandas, sed aliquas tantum, alias non item: nec omnium etiam hominum, sed aliquorum duntaxat, aliorum secus? Quid ais? Nunquid istud recte dicitur? — Recte. — Laudandas ergo quæ bonæ sunt, quæ pravæ, repudiandas? — Ita. — Bonas autem non eas tu vocas, quæ a prudentibus, malas contra, quæ ab imprudentibus imbibuntur? — Quid enim aliud dicerem? Age nunc, quemadmodum ista porro disputabantur? Qui in gymnasiorum exercitationibus studiose

apparebit, cum animam ages. Vide et epistol. 50. Qualis extremo illo actu, re ipsa fuerit, discas ex Tacito, lib. *Annal.* xv, nam supreamus ejus voces temporum invidit injuria.

(92) Τοῦτο πράττων. Malui uno verbo, studiose. Idem tamen est, quod Latini a Numa instituti, seriis in rebus, ac præsertim in sacris admonebant: *Hoc age.* Plutarch. in *Numa*: Ἄν ἴχνος τι μέχρι νῦν διασώζοντες, ὅταν ἀρχῶν πρὸς θρονίαν ἢ θυσίαις διατρίβῃ, βοῶσιν OK AIE. σημαίνει δὲ ἡ φωνή, Τοῦτο πρᾶσσε. Idem in *Rom. question.*: Ῥωμαῖοι τὸ παλαιὸν ἐν ταῖς ἑορταῖς οὐδὲν ὑκονόμεον, οὐδὲ ἐρρόντιζον, ἀλλ' ἢ περὶ τοὺς θεοὺς ἡσυχολοῦντο, καὶ τοῦτο ἐπραττων.

(93) Τοῦ ἐνὸς ἐκείνου. Seneca in quadam epist.: *Argumentum pessimi turba est. Et: Numeranda non sunt judicia, sed ponderanda.*

versatur, utrum is cujuslibet hominis laude, vitu- A
perio et opinione moveri debet, an ejus tantum
unius, qui aut medicus sit, aut similium exercita-
tionum moderator? — Sane hujus tantum. — Hu-
jus ergo duntaxat, non autem multitudinis, vel me-
tuere reprehensiones, vel laudibus delectari opor-
tebit. — Utique. — Unius ergo moderatoris potius,
ac rerum istarum periti, quam aliorum omnium
sensus atque judicium, tam in obeundis exercita-
tionibus, quam in cibi potusque modo sequendum
erit. — Sic est. — Bene habet. Quid si autem ejus
unius rejecto ductu, et opinione laudibusque ne-
glectis, stultæ multitudinis arbitrium sequatur, ni-
hilne tandem ex eo mali patietur? — Nam qui aliter
fiat? — Malum istuc autem cujusmodi est? quæve
pertinet? aut quam in refractarii partem redun- B
dat? — Nimirum in corpus, huic enim perniciem
creat. — Recte respondes. Cæterorum igitur, mi
Crito, ne singula persequamur, eadem omnium ratio
est. Itaque res etiam justas injustasve quod at-
tinet, turpes item aut honestas, bonas aut malas,
de quibus instituta nunc a nobis quæstio est, utrum
vulgi opinionem sequi ac formidare nos oportet,
an unius duntaxat, si quis modo probe intelligens
fuerit, quem etiamnum potius, quam reliquos omnes
vereri ac metuere debeamus? Eundem contra si
minus audiemus, damnum ei parti ac detrimentum
allaturi simus, quæ ut æquitate floret, sic in justitia
contabescit? An totum istuc nihili facis? — Enim-
vero, Socrates, tecum sentio. — **653** Agedum igitur,
si quod in nobis: rerum et salubrium ope con-
vaiescit, et noxiarum usu deteritur, illud ipsimet ab
hominibus imperitis inducti pessundabimus, eone
jam profligato vivendum nobis ultra putabimus?
Corpus autem illud est; nunquid? — Ita est. —
Num ergo nobis, cum ægro ac vitioso corpore, po-
test esse vita vitalis? — Nullo modo. — At eo vi-
delicet corrupto, vitalis erit, cui ut exitium injustitia,
sic æquitas opem ac salutem affert. An cor-
pore vilius habebimus, quidquid demum in nobis
illud est, circa quod injustitia justitiaque versan-
tur? — Absit. — Num igitur præstantius? — Multo D

sane. — Non admodum ergo, vir optime, curandum nobis erit, quid de nobis vulgus loquatur;
sed quid ille tantum, qui rerum justarum et injustarum cognitione præstabit; unus, inquam, ille,
ipsaque adeo veritas. Quare minus recte primum illud abs te positum est, ubi de rebus justis, bonis-
stis ac bonis agatur, earumque contrariis, vulgi opinionem aliquo nobis in numero) habendam esse.)
Hactenus Plato. Quam in sententiam illud est salutaris Evangelii, « Gloriam ab hominibus quæri-
tis, et gloriam ab eo solo, qui vere unus est, non quæritis ».) Quocirca nos etiam in certaminibus
pro religione susceptis, jure profecto non attendimus, quid de nobis multitudo loquatur, sed tantum
quid unum illud Dei Verbum postulet; ad quod ubi nos semel considerare adjunximus, tum illud
etiam perinde uti prius observare nos oportet, nec unquam omnino dimittere, tametsi nobis quasi pue-
ris terculamenta vis illa multitudinis objiciat. Quales etiam erant, qui apud Hebræos olim mar-
tyrii gloria claruere.

* Joan. v, 44.

(94) Ἀλλὰ μετ' ἐκείνου. Animum accipe. Id enim
vult Socrates, si ægro corpore injucunda vita est,

Πῶς γὰρ οὐ; — Τί δ' ἐστὶ τὸ κακὸν τοῦτο; καὶ
ποῖ τείνει; καὶ εἰς τί τῶν τοῦ ἀπειθοῦντος; — Δι-
λονότι εἰς τὸ σῶμα, τοῦτο γὰρ διόλλυσι. — Καλῶς
λέγεις. Οὐκοῦν καὶ τὰ ἄλλα, ὧ Κρίτων, οὕτως ἴνα μὴ
πάντα διώμεν. Καὶ δὴ καὶ περὶ τῶν δικαίων καὶ
ἀδίκων, καὶ αἰσχροῦν, καὶ καλῶν, καὶ ἀγαθῶν, καὶ
κακῶν, περὶ ὧν νῦν ἡ βουλὴ ἡμῖν ἐστὶ, πότερον τῆ
τῶν πολλῶν δόξῃ δεῖ ἡμᾶς ἐπεσθαι, καὶ φοβεῖσθαι
αὐτὴν, ἢ τῆ τοῦ ἑνός, εἴ τίς ἐστὶν ἐπαίων, ὃν δὴ
καὶ αἰσχροῦσθαι καὶ φοβεῖσθαι μᾶλλον ἢ ζῦμπαν-
τας τοὺς ἄλλους; ἤ εἰ μὴ ἀκολουθήσομεν, δια-
φθεροῦμεν ἐκεῖνο. καὶ λωθησόμεθα, ὃ τῷ μὲν
δικαίῳ βέλτιον ἐγίνετο, τῷ δὲ ἀδίκῳ ἀπώλλυτο.
Ἡ οὐδὲν ἐστὶ τοῦτο; — Οἶμαι ἐγωγε, ὦ Σώκρατες. —
Φέρε δὴ, ἐὰν τὸ ὑπὸ τοῦ ὑγιεινοῦ μὲν βέλτιον γινώ-
μενον, ὑπὸ τοῦ νοσοῦτος δὲ διαφθαίρομενον, διωλέ-
σωμεν, πειθόμενοι μὴ τῆ τῶν ἐπαίωντων δόξῃ, ἀρα
βιωτὸν ἡμῖν ἐστὶ διεφθαρμένον αὐτοῦ; Ἔστι δὲ πο-
τεῦτο σῶμα, ἢ οὐχί; — Ναί. — Ἄρ' οὖν βιωτὸν ἡμῖν
ἐστὶ μετὰ μοχθηροῦ καὶ διεφθαρμένου σώματος; —
Οὐδαμῶς. — Ἀλλὰ μετ' ἐκεῖνου (94) ἀρα ἐστὶν ἡμῖν
βιωτὸν διεφθαρμένου, ὃ τὸ ἀδικον μὲν λωβᾶται, τὸ δὲ
δικαίον ὀνίνησιν. Ἡ φαυλότερον ἡγούμεθα εἶναι τοῦ
σώματος ἐκεῖνο, ὃ τί ποτ' ἐστὶ τῶν ἡμετέρων, περὶ
ὃ ἦτε ἀδικία καὶ ἡ δικαιοσύνη ἐστίν; — Οὐδαμῶς. —
Ἀλλὰ τιμώτερον; — Πολύ γε. — Οὐκ ἀρα, ὦ βέλ-
τιστε, πάνυ ἡμῖν οὕτω φρονιστέον, τί ἐροῦσιν εἰ
πολλοὶ ἡμᾶς, ἀλλὰ τί ὁ ἐπαίων περὶ τῶν δικαίων καὶ
ἀδίκων, ὁ εἷς, καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια. Ὅστε πρῶτον
μὲν ταύτη οὐκ ὀρθῶς εἰσηγούμενος τῆς τῶν πολλῶν
δόξης δεῖν ἡμᾶς φροντίζειν περὶ τῶν δικαίων, καὶ
καλῶν, καὶ ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐναντίων.) Καὶ ὁ σω-
τήριος δὲ λόγος φησὶ: « Δόξαν τὴν παρὰ ἀνθρώπων
ζητεῖτε, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ μόνου τοῦ ἑνός, οὐ
ζητεῖτε. » Διὸ καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶσιν
ὀρθῶς πράττομεν, οὐ σκοποῦντες τί ἡμᾶς οἱ πολλοὶ
ἐροῦσιν, ἀλλὰ τί βούλεται εἷς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ἐν
ἅπασι κρίσει ἐλομένους, προσήκει ὁμοίως καὶ τότε,
ὥσπερ αὐ καὶ πρότερον, τιμᾶν, καὶ μὴ μετατίθεσθαι,
μηδ' ἂν ἡ τῶν πολλῶν δόξα, ὥσπερ παιδᾶς ἡμᾶς
μορμολύττητα. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ πάλοι παρ'
Ἑβραίοις ἐν μαρτυρίῳ διαλάψαντες.

corrupto animo, qui solus justitiæ capax et inju-
stitiæ, longe graviozem eam videri debere.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

A

CAPUT VII.

Ὅτι μὴ δεῖ ἀμύνησθαι τοὺς ἀδικεῖν ἡμᾶς παρεσκευασμένους. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Οὐδενὶ τρόπῳ (95) φαμέν ἐκόντας ἀδικητέον εἶναι, ἢ τινὶ μὲν ἀδικητέον τρόπῳ, τινὶ δ' οὐ; Ἡ οὐδαμῶς τό γε ἀδικεῖν οὔτε καλὸν οὔτε ἀγαθόν, ὡς πολλάκις ἡμῖν καὶ ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ ὠμολογήθη, ὅπερ καὶ ἄρτι ἐλέγετο; Ἡ πᾶσαι ἡμῖν ἐκείναι αἱ πρόσθεν ὁμολογίαι, ἐν ταῖσδε ταῖς ὀλίγαις ἡμέραις ἐκκεχυμέναι εἰσί· καὶ πάλαι, ὧ Κρίτων, ἄρα τηλικοῖδε γέροντες ἄνδρες, πρὸς ἀλλήλους σπουδῆ διαλεγόμενοι, ἐλάθομεν ἡμᾶς αὐτοὺς παιδῶν οὐδὲν διαφέροντες; Ἡ παντὸς μᾶλλον οὕτως ἔχει, ὡσπερ τότε ἐλέγετο ἡμῖν, εἴτε φασὶν οἱ πολλοὶ, εἴτε μὴ· καὶ εἴτε δεῖ ἡμᾶς ἐτι τῶνδε χαλεπώτερα πάσχειν, εἴτε καὶ πρῶτερα, ὅμως τό γε ἀδικεῖν τῷ ἀδικούντι, καὶ κακὸν καὶ αἰσχρὸν τυγχάνειν ὃν παντὶ τρόπῳ φαμέν, ἢ οὐ; — Φαμέν. — Οὐδαμῶς ἄρα δεῖ ἀδικεῖν; — Οὐ δῆτα. — Οὐδὲ ἀδικούμενον ἄρα ἀνταδικεῖν, ὡς οἱ πολλοὶ οἴονται, ἐπειδὴ γε οὐδαμῶς δεῖ ἀδικεῖν; — Οὐ φαίνεται. — Τί δὲ δῆ; κακουργεῖν δεῖ, ὧ Κρίτων, ἢ οὐ; — Οὐ δεῖ δῆ που, ὧ Σώκρατες. — Τί δὲ ἀντικακουργεῖν κακῶς πάσχοντα, ὡς οἱ πολλοὶ φασί, δίκαιον, ἢ οὐ δίκαιον; — Οὐδαμῶς· τὸ γὰρ που κακὸν ποιεῖν ἀνθρώπους τοῦ ἀδικεῖν οὐδὲν διαφέρει. — Καλῶς λέγεις. — Οὔτε ἄρα ἀνταδικεῖν δεῖ, οὔτε κακῶς ποιεῖν οὐδένα ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὀτιοῦν πάσῃ τις ὑπ' αὐτῶν. Ἄλλ' ὅρα, ὧ Κρίτων ταῦτα καθομολογῶν, ὅπως μὴ παρὰ δόξαν ὁμολογῆς. Οἶδα γὰρ ὅτι ὀλίγοις τισὶ ταῦτα καὶ δοκεῖ καὶ δόξει. Οἷς οὖν οὕτω δέδοκται, καὶ οἷς μὴ, τούτοις οὐκ ἔστι κοινή βουλή· ἀλλ' ἀνάγκη τούτους ἀλλήλων καταφρονεῖν, ὀρώντας τὰ ἀλλήλων βουλευμάτα. Σκόπει δῆ οὖν καὶ σὺ εὖ μάλα, πότερον κοινωνεῖς καὶ συνδοκεῖ σοι, καὶ ἀρχώμεθα ἐντεῦθεν βουλευόμενοι, ὡς οὐδέποτε ὀρθῶς ἔχοντος οὔτε τοῦ ἀδικεῖν, οὔτε τοῦ ἀνταδικεῖν, οὔτε τοῦ κακῶς πάσχοντα ἀμύνησθαι ἀντιδρώντα κακῶς· ἢ ἀφίστασαι, καὶ οὐ κοινωνεῖς τῆς ἀρχῆς. Ἐμοὶ μὲν γὰρ καὶ πάλαι οὕτω καὶ νῦν ἐτι δοκεῖ. Καὶ σοι δὲ εἰ πῆ ἄλλη δέδοκται, λέγε, καὶ δίδασθε· εἰ δ' ἐμμένεις τοῖς πρόσθεν, τὸ μετὰ τοῦτο ἄκουε. — Ἄλλ' ἐμμένω τε καὶ συνδοκεῖ μοι. Ἄλλὰ λέγε. — Λέγω δῆ αὐτὸ μετὰ τοῦτο, μᾶλλον δὲ ἐρωτῶ, πότερον ἢ ἂν τις ὁμολογήσῃ τῷ δίκαια ὄντα, ποιητέον, ἢ ἐξαπατητέον; — Ποιητέον. » Τούτοις παράθες τὸ, « Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες, » καὶ τὸ, « Εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς· Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων καὶ διωκόντων ὑμᾶς, ἵνα γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅστις τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. » Καὶ ἐτι τὸ, « Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, δυσφημούμενοι παρακαλοῦμεν, » ἐν τοῖς παρ' ἡμῖν ἱεροῖς φερόμενα γράμμασι. Καὶ ὁ προφήτης δὲ παρ' Ἑβραίοις φησὶν· « Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακά· » Καὶ πάλιν· « Μετὰ τῶν μισούντων τὴν εἰρήνην ἡμῶν εἰρηνηκόξ. »

⁶ Rom. xii, 17.

(95) Οὐδενὶ τρόπῳ. Plato, in eodem Critone, pag. 372 F.

Reponendam iis non esse, a quibus injuriose tractemur, injuriam. Ex eodem.

« Utrum, inquit Plato, injuriam sponte ullo unquam modo faciendam negamus, an aliquo fieri posse, aliquo non posse statuimus? Num, inquam, injuriam facere nullatenus honestum ac bonum est, quemadmodum inter nos antea sæpe convenit, ut etiam paulo ante dicebatur? **654** An vero quidquid a nobis antea constitutum erat, id omne paucis hisce diebus effudimus; nosque, mi Crito, ea jam ætate senes, dum inter nos studiose disceptamus, tandiu latuit, quam nihil a pueris differemus? An potius ita plane se res habet etiam nunc, uti a nobis eo tempore disputabatur, sive suffragetur multitudo, sive non? adeoque seu nos istis etiam graviora maneant, seu leviora, injuriam tamen auctori suo malam prorsus esse turpemque defendimus, an non? — Hercle defendimus. — Itaque nullo modo facienda injuria est. — Nullo. — Igitur ne reponenda quidem inferenti, ut aliud vulgus opinetur, quandoquidem facienda nunquam est. — Et hoc consequens est. — Quid autem detrimentum afferre, mi Crito, decetne, an non? — Non sane, mi Socrates. — Rependere vero quod acceperis, æquumne porro, an secus? — Nullo modo: quippe detrimentum enim qui afferat, is ab injuria inferente nihil differat. — Recte omnino. — Itaque nec reponenda vicissim injuria est, nec ulli prorsus incommodandum, quidquid ab aliis passi fuerimus. Sed vide sis, mi Crito, ne dum istuc fateris, præter opinionem ipse tuam fateare. Paucis enim id probatur sat scio, paucisque deinceps probabitur. Qui autem hoc in genere dissident, iis una consilii ratio communis esse non potest, sed dum aliorum alii studia considerant, eos sese mutuo despiciere necesse est. Vide ergo tu quoque diligenter, num id æque tibi probetur ac mihi, indeque ambo communiter consiliorum nostrorum auspicia capere debeamus, verum esse nunquam aut facere injuriam, aut reponere, eique vicissim a quo male habitus fueris damni aliquid rependere: an contra discedas a nobis, neque nobiscum hoc in principio convenias. Nam mihi quidem, uti jam olim, ita etiam nunc id ipsum videtur. Tu si pristinam opinionem abjecisti, dic, et mutationis rationem expone: sin priorem illam retines, audi quod sequitur. — Ego vero et priorem illam retineo, et tibi prorsus assentior. Sed, amabo, prosequere. — Prosequor igitur, vel potius quæro, num quod æquum esse alteri confessus eris, faciendum id sit, an fraude omitendum? — Faciendum utique. » Hæc Plato. Quibuscum illud conferas tu velim: « Nulli malum pro malo reddentes ⁶. » Nec non alterum illud: « Benedicite iis qui vos execrantur: orate pro calumniantibus et persecutentibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cælis est, **655** qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super ju-

stos et injustos ⁷. » Præterea illud Apostoli, « Maledicimur, et benedicimus : persecutionem patimur, et sustinemus : blasphemamur, et onsecramus ⁸, » quæ sacris nostrorum litteris continentur. Quibus etiam accinit Hebræus propheta, dum ait ; « Si reddidi retribuentibus mihi mala ⁹. » Atque iterum : « Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus. ¹⁰ »

CAPUT VIII.

Quæ semel recto statueris, ea ne mortis quidem metu abjicienda esse. Id quod in eos conveniet, qui persecutionum temporibus religionem ejurant.

« Tum enimvero magnifice prædicabas, (ita leges ad Socratem) ne mortem quidem ipsam iniquo te animo laturum esse, quam etiam exsilio potiorrem tibi esse dicebas. Nunc autem, nec ejus tu orationis testimonium vereris, nostraque auctoritate ita non moveris, eam ut etiam infringere ac pescundare moliaris. Id agis porro, quod servus nequissimus ageret, dum etiam adversus pacta illa atque conditiones, quibus te in rep. versaturum nobis recepisti, fugam cogitas. Nobis igitur primum illud responde, verene a nobis dicatur, an falso, te in rep. nostro ex præscripto, non verbis tenuis, sed reipsa victurum recepisse? Quid nobis ad hæc respondendum, mi Crito? num ingenue confitendum? — Necesse id quidem, o Socrates. — Quid igitur, inquit, aliud facis, quam pacta illa conventa, quæ nobiscum pepigisti, violas? idque, cum nulla vel necessitate, vel fraude impulsus ea probaveris, nec angustum aliquod tempus ad deliberandum habueris, sed annos totos septuaginta, quibus sane, si minus tibi placeremus, nec justæ conditiones viderentur, abire potuisti. Verumtamen, neque Lacedæmonem aut Cretam, quarum tu leges passim et instituta commendas, nec aliam ullam, seu Græcam, seu barbaram civitatem huic prætulisti. Quin etiam ex ea rarius, quam ipsimet claudi, cæci, aliique id genus mutili homines, pedem extulisti. **656-658** Adeo tu præ cæteris Atheniensibus hac in civitate, atque in nobis ipsis acquiristi. Cui enim civitas sine legibus ulla placeat? Nunc tamen quæ ipsemet pepigisti, repudias; at servabis ea profecto, si nos audias, o Socrates. »

CAPUT IX.

Qualis animo sit oportet, qui mortis metu susceptum institutum ejuret.

« Etenim (pergunt eadem leges) quem legum ipsarum corruptorem esse constitit, is facile admodum et juventutis et hominum imperitorum corruptor habeatur. Utrum ergo bene moratas civitates, et virorum honestissimorum consuetudinem declinabis? an vitam porro, dum id ages, tibi retinendam putabis? an cum iis potius versabere, nec sermones illos, quibus hic Socrates, pridem assuevistis, cum iis serere erubescas; virtutem, justitiam, leces, quæque legum ex præscripto fiant, maximo

⁷ Matth. v, 44, 45. ⁸ I Cor. iv, 12, 13. ⁹ Psal. vii, 5. ¹⁰ Psal. cxix, 7.

(96) *Σὺ δὲ τότε.* Plato in *Critone*, pag. 374 A.

(97) *Ἀλλὰ τί οὖν.* Plato, ἄλλο οὖν (φαίεν) ἢ. Legendum arbitror, ἄλλοι οὖν (φαίεν) ἢ, phrasi ac sensu Platoni familiarissimis.

(98) *Οὐκ ἐμμένεις.* Locus hic in priori editione

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ὅτι μὴ δαί τὰ ἀπαξ ὀρθῶς κριθέντα ἀστέιν, μηδ' εἰ θάνατόν τις ἐπάγοι. Ἀρμόσει δὲ πρὸς τοὺς ἐν καιροῖς διωγμῶν ἐξομνυμένους τὴν εὐσέβειαν.

« Σὺ δὲ τότε (96) μὲν ἐκκαλωπίζου, ὡς οὐκ ἀνακτῶν, εἰ δέοι τεθνάναι σε, ἀλλὰ ἡροῦ, ὡς ἐφησα, πρὸ τῆς φυγῆς θάνατον· νῦν δὲ οὔτε ἐκείνους τοὺς λόγους αἰσχύνῃ, οὔτε ἡμῶν τῶν νόμων ἐντρέπῃ, ἐπιχειρῶν ἡμᾶς διαφθεῖραι· πράττεις τε ὅπερ ἂν δοῦλος ὁ φαυλότατος πράξειεν, ἀποδιδράσκων ἐπιχειρῶν παρὰ τὰς συνθήκας τε καὶ ὁμολογίας, καθ' ἃς ἡμῖν συνέθετο πολιτεύεσθαι. Πρῶτον οὖν ἡμῖν τοῦτ' αὐτὸ ἀπόκριναι, εἰ ἀληθῆ λέγομεν, φάσκοντες σε ὠμολογηκέναι πολιτεύεσθαι καθ' ἡμᾶς ἔργῳ, ἀλλ' οὐ λόγῳ, ἢ οὐκ ἀληθῆ; Τί φῶμεν πρὸς ταῦτα, ὦ Κριτων; ἄλλο τι, ἢ ὁμολογῶμεν; — Ἀνάγκη, ὦ Σώκρατες. — Ἀλλὰ τί οὖν (97) ἂν φαίεν; ἢ συνθήκας πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ ὁμολογίας παραβαίνεις, οὐχ ὑπὸ ἀνάγκης ὁμολογήσας, οὔδ' ἀπατηθεὶς, οὔδ' ἐὶ ὀλίγῳ χρόνῳ ἀναγκασθεὶς βουλευσασθαι, ἀλλ' ἐν ἔτεσιν ἐβδομήκοντα, ἐν οἷς ἐξῆν σοι ἀπιέναι, εἰ μὴ ἡρέσκομεν ἡμεῖς, μηδὲ δίκαιαι ἐφαίνοντό σοι αἱ ὁμολογίαι εἶναι. Σὺ τε οὔτε λακεδαίμονα προηροῦ, οὔτε Κρήτην, ἃς δὴ ἐκάστοτε φῆς εὐνομεῖσθαι, οὔτε ἄλλην οὐδεμίαν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, οὔδ' ἐ τῶν βαρβαρικῶν· ἀλλὰ ἐλάττω ἐξ αὐτῆς ἀπεδήμησας ἢ οἱ χυλοὶ τε καὶ τυφλοὶ, καὶ οἱ ἄλλοι ἀνάπηροι. Οὗτω σοι διαφερόντως τῶν ἄλλων Ἀθηναίων ἤρεσκον ἢ πόλις τε καὶ ἡμεῖς, οἱ νόμοι δηλονότι. Τίτι γὰρ ἂν πόλις ἀρέσκοι ἄνευ νόμων; Νῦν δὲ δὴ οὐκ ἐμμένεις (98) τοῖς ὠμολογημένοις· ἐμμένοις δὲ, ἐὰν ἡμῖν γε πείθῃ, ὦ Σώκρατες. »

acquievisisti. Cui enim civitas sine legibus ulla placeat? Nunc tamen quæ ipsemet pepigisti, repudias; at servabis ea profecto, si nos audias, o Socrates.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ὅποιος ποτ' ἔσται τὴν διάθεσιν ὁ διὰ θανάτου φόβον ἐξομνύμενος τὴν οικίαν πρόθεσιν.

« Ὅστις γὰρ νόμων (99) διαφθορεὺς ἐστι, σφόδρα που δόξειεν ἂν νέων τε καὶ ἀνοήτων ἀνθρώπων διαφθορεὺς εἶναι. Πότερον οὖν ἂν φεύξῃ τὰς τε εὐνομούμενας πόλεις, καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς κοσμιωτάτους, καὶ τοῦτο ποιοῦντι, ἄρα δξίον σοι ζῆν ἔσται; ἢ πλησιάζεις τούτοις, καὶ ἀναισχυνησεις, διαλεγόμενός τινας λόγους, ὦ Σώκρατες, οἷοις περ ἐνθάδε, ὡς ἢ ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη πλείστου δξίον τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὰ νόμιμα καὶ οἱ νόμοι; Καὶ οὐκ οἶμαι ἄσχημον φανεῖσθαι τὸ τοῦ Σωκράτους πρᾶγμα; Οἶ-

misere truncatus fuerat; legebatur enim, οὐκ ἐμμένεις τοῖς νόμοις. ἐὰν ἡμῖν, etc., contrario plane sensu. Integrum hic dedimus ex Platone.

(99) *Ὅστις γὰρ νόμων.* Plato *ibid.*, p. 374 D.

σθαί γε χρή. Ἄλλ' ἐκ μὲν τούτων τῶν τόπων ἀπα-
 ρεις, ἤξεις δὲ εἰς Θετταλίαν, παρὰ τοὺς ξένους τοὺς
 Κρίτωνος. Ἐκεῖ γὰρ δὴ πλείστη ἀταξία καὶ ἀκολα-
 σία. Καὶ Ἰσως ἂν ἠδέως σου ἀκούοιεν, ὡς γελοῖως
 ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου ἀπεδιδρασκῆς, σκευὴν τέ τινα
 περιθέμενος, ἢ διφθέραν λαθῶν, ἢ ἄλλα οἷα δὴ εἰώθα-
 σιν ἐνσκευάζεσθαι οἱ ἀποδιδράσκοντες, καὶ τὸ σχῆμα
 τὸ σαυτοῦ μεταλλάξας. Ὅτι δὲ γέρων ἀνὴρ, μικροῦ
 χρόνου τῷ βίῳ λοιποῦ ὄντος, ὡς τὸ εἰκὸς, ἐτόλμησας
 οὕτω γλίτχως ἐπιθυμῆν ζῆν, νόμους τοὺς μεγίστους
 παραβάς· οὐδεὶς δὲ ἐρεῖ (1); Ἰσως, ἂν μὴ τινα
 λυπήσῃς· εἰ δὲ μὴ. ἀκούσῃ, ὡς Σώκρατες, πολλὰ καὶ
 ἀνάξια σαυτοῦ. Ὑπερχόμενος δὴ βιώσῃ πάντας ἀν-
 θρώπους, καὶ δουλεύων τί ποιῶν; ἢ εὐωχούμενος ἐν
 Θετταλίᾳ; ὡς περ ἐπὶ δεῖπνον ἀποδεδημηκῶς εἰς
 Θετταλίαν. Λόγοι δὲ ἐκείνοι οἱ περὶ δικαιοσύνης καὶ τῆς
 ἀλλῆς ἀρετῆς ποῦ ἡμῖν ἔσονται; Ἄλλὰ δὴ τῶν παιδῶν
 ἕνεκα βούλει ζῆν, ἵνα αὐτοὺς ἐκθρέψῃς καὶ παιδεύσῃς;
 τί δὲ, εἰς Θετταλίαν αὐτοὺς ἀγαγῶν, θρέψεις τε καὶ
 παιδεύσεις, ξένους ποιήσας, ἵνα καὶ τοῦτό σου ἀπολαύ-
 σωσιν, ἢ τοῦτο μὲν οὐ· αὐτοὺς δὲ τρεφόμενοι, σοῦ ζῶντος,
 βέλτιον θρέψονται καὶ παιδεύονται, μὴ συνόντος σου
 αὐτοῖς; οἱ γὰρ ἐπιτηδεῖοι οἱ σοὶ ἐπιμελήσονται αὐτῶν.
 Πότερον δὲ, ἐὰν μὲν εἰς Θετταλίαν ἀποδημήσῃς, ἐπι-
 μελήσονται· ἐὰν δὲ εἰς ἄδου ἀποδημήσῃς, οὐχὶ ἐπιμε-
 λήσονται; Εἴπερ γέ τι ὄφελος αὐτῶν ἔστι, τῶν σοὶ
 φασκόντων ἐπιτηδεῶν εἶναι, οἰεσθαί γε χρή. Ἄλλ', ὡς
 Σώκρατες, πειθόμενος ἡμῖν τοῖς σοῖς τροφεῦσι, μήτε
 παιδᾶς περὶ πλείονος ποιῶ, μήτε τὸ ζῆν, μήτε ἄλλο
 μηδὲν πρὸ τοῦ δικαίου· ἵνα εἰς ἄδου ἐλθῶν, ἔχῃς
 ταῦτα πάντα ἀπολογήσασθαι τοῖς ἐκεῖ ἄρχουσιν. Οὐτε
 γὰρ ἐνθάδε σοὶ φαίνεται ταῦτα πράττοντι ἄμεινον εἶ-
 ναι, οὐδὲ δικαιοτέρον, οὐδὲ ἄλλω τῶν σῶν οὐδενί, οὐτε
 ἐκεῖσε ἀφικόμενῳ ἄμεινον ἔσται. Ἀλλὰ νῦν μὲν ἡδι-
 κημένος ἄπει (ἐὰν ἀπίης), οὐχ ὕφ' ἡμῶν τῶν νόμων,
 ἀλλ' ὑπ' ἀνθρώπων· ἐὰν δὲ ἐξέλθῃς οὕτως αἰσχυρῶς,
 ὀνειδικήσας τε καὶ ἀντικαουργήσας, τὰς σαυτοῦ
 ἔμολογίας τε καὶ συνθήκας τὰς πρὸς ἡμᾶς παραβάς,
 καὶ κακὰ ἐργαζόμενος τούτους, οὐς ἤκιστα ἔδει, σαυ-
 τὸν τε, καὶ τοὺς φίλους, καὶ πατρίδα, καὶ ἡμᾶς· ἡμεῖς
 τὴν σε, καὶ τοὺς ἀγαπῶμεν ζῶντι, καὶ ἐκεῖ οἱ ἡμέτεροι
 ἀδελφοί, οἱ ἐν ἄδου νόμοι, οὐκ εὐμενῶς σε ὑποδέξον-
 ται, εἰδότες ὅτι καὶ ἡμᾶς ἐπεχείρησας ἀπολέσαι, τὸ
 σὸν μέρος. »

hominibus injuriose tractatus? Nam si adeo turpiter aufugeris, injurias cum injuriis, cum male-
 ficiis maleficia compensando, pacta nobiscum iniuria violando, malum iis etiam, quibus minime oportuit, tibi, amicis, patriæ, ac nobis ipsis creando: cum ipsæ tibi graviter adhuc vivo succensebimus, tum illic sorores etiam nostræ, hoc est inferorum leges, eo te asperius excipient, quo te illum esse intelligunt, qui nos, quantum in te fuit, extinguere sis ac profligare conatus. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Π.

D

CAPUT X.

Ὅτι μὴ δεῖο φεῦγειν τὸν ὑπὲρ ἀληθείας θάνατον.
 Ἀπὸ τῆς Σωκράτους Ἀπολογίας.

« Ἰσως δ' (2) ἂν οὐν εἴποι τις· Εἴτ' οὐκ αἰσχύνῃ, ὡς
 Σώκρατες, τοιοῦτον ἐπιτηδεύμα ἐπιτηδεύσας, ἐξ οὗ
 κινδυνεύεις νυνὶ ἀποθανεῖν; Ἐγὼ δὲ τοῦτω δίκαιον
 ἂν λόγον ἀντεῖποιμι, ὅτι οὐ καλῶς λέγεις, ὡς ἀνθρωπε,
 εἰ οἶε δεῖν κίνδυνον ὑπολογίζεσθαι τοῦ ζῆν, ἢ τεθνά-

A apud homines in pretio esse debere? Nec turpe So-
 cratis factum visum iri existimas? At existiman-
 dum sane. Verum, iis tu relictis locis videlicet,
 Thessaliam cogitas, Critonis hospites aditurus. Illis
 enim effusa quædam licentiæ vis est, ac petulantia
 copia. Et fortassis ex te libenter audient, quam ri-
 dicule aufugeris ex carcere, habitu nescio quo, aut
 pelie quadam involutus, aut alio quolibet ejusmodi,
 quod induere homines fugitivi solent, vultum insu-
 per speciemque tuam mentitus. Quid porro? vetu-
 lum hominem, cui, ut simile veri est, parum admo-
 dum vitæ superesset, gravissimis legibus violatis,
 tam sordide ac putide vivendi cupiditate captum
 fuisse; nemo erit qui objiciat? Nemo forte, si ne-
 mini molestus unquam eris. Sin autem; pleraque,
 B Socrates, ac te prorsus indigna auditurus es. Ita-
 que nulli non obnoxius, ac servi more addictus vi-
 ves. Nam quid ages præterea? Num in Thessalia
 convivia celebrabis? perinde nimirum, ut si cum
 Thessaliam peteres, epulas sequerere. At egregiæ
 illæ de justitia, deque omni virtutis genere dispu-
 tationes, quo tandem avolarint? Enimvero liberorum
 tu causa vivendi cupidus es, ut illos educare atque
 instituere possis. Eos igitur in Thessaliam abductos
 educabis et institues, ubi hospites etiam ac peregrini
 feceris, uti hoc quoque tibi acceptum referant f

659 An id quidem minime facturus es; sed tamen,
 cum hic educabuntur, atque instituentur,
 melius id te superstitite, absente licet, futurum ar-
 bitraris, quod necessarii tui curam eorum gesturi
 sint? Quid? Si in Thessaliam migraveris, curam
 illorum gerent; si migraveris ad inferos, nullam
 gerent? Gerent profecto, si quid in iis vere, quid
 tuos se necessarios esse dicitant, opis est ac præ-
 sidii constitutum. Quanquam, agesis, o Socrates,
 nosque nutrices tuas audi, neque liberos, neque
 vitam, neque aliud quidquam ei, quod justum est,
 antepone: ut cum ad inferos ventum erit, iis in
 omnibus causam judicibus illis tuam probare pos-
 sis. Nam id sane liquet, hæc ut feceris, neque te-
 cum propterea melius, neque cum tuorum ulc,
 C melius hic aut æquius sanctiusve actum iri: ac ne
 illic quidem felicius. Quin tu igitur decedis, si ta-
 men decedendum est, non a nobis quidem, sed ab

Mortem veritatis causa non esse fugiendam. Ex
 Socratis Apologia.

« Verum, inquit, ita forte quis objiciat, Quid
 non ergo te pudet, o Socrates, vitæ institutum
 ejusmodi secutum esse, quo tibi hoc mortis peri-
 culum creares? Cui ego jure sic reponam, Erras,
 mi homo, si apud eum, qui aliquæ in numero sit,

(1) Οὐδεὶς δὲ ἐρεῖ. Ita recte scribit distinguitque Plato; male in priori editione, οὐδεὶς σε ἐρεῖ Ἰσως.

(2) Ἰσως δὲ. Plato in Apolog. Socrat., p. 365 D

viæ mortisve periculum tanti esse putes; nec illud potius unum ab eo cogitari, justene an injuste rebus in omnibus sese gerat, virique boni, an improbi facta persequatur. Enimvero, si quid tua hæc efficit oratio, nequam fuerint necesse est heroes illi omnes, qui apud Trojam obiere, ipseque 660 adeo Thetidis filius, qui præ turpitudinis et ignominia metu, ita periculum omne contempsit, ut cum eum cædem Hectoris anhelantem, Dea mater hoc sere modo revocare conaretur. Si Hectoris cæde, fili mi, Patrocli necem ulciscare, periturus es ipse quoque,

Nam te certa manet, inquit, mors Hectore cæso: Ipse his auditis, calcatoque mortis omni discrimine, quod vitam ipsam cum ignavia conjunctam, suorumque mortis inultæ probrum longe vehementius formidaret, ita responderit, Protinus o peream! sed pœnis ab infesto homine repetitis, ne hic diutius classem ad meam ridiculus sessitem, *telluris inutile pondus.* Hunc tu hominem de morte ac periculo sollicitum fuisse arbitraris? Quippe, ita enim plane se res habet, Athenienses: quo quisque in loco vel seipsum constituerit, optimum id esse ratus, vel constitutus a magistratu fuerit, in eo sic manendum ipsi, ac periculum omne subeundum esse statuo, ut præ uno turpitudinis metu, nec mortem, nec aliud quidquam vel nauci faciat. Equidem facinus indignum admitterem, Athenienses, si quem mihi locum imperatores illi vestri, quibus me parere voluistis, sive apud Potidæam, sive apud Amphipolim, sive apud Delium, sive ubiubi assignarant, in eo cum hærerem, ut quivis alius mortisque subirem pericula; tum vero nunc, cum ita de me, quemadmodum jam mihi pridem persuasi, Deus ipse stauerit, ut me philosophi vitam vivere, nec me ipsam modo, verum etiam alios tentare probareque voluerit, mortis aut alterius cujuscunque rei metu, gradum hunc meum stationemque desererem: Indignum, inquam, flagitium esset, tumque adeo me juste quis omnino, quasi deos esse nullos putarem, impietatis arcesseret; quippe qui nec oraculo parerem, et mortem extimescerem, et sapiens viderer ipse mihi, cum non essem. Mortem enim timere, Athenienses, aliud nihil est, quam sapientem videri, qui non sit. Nempe, videri hoc tibi scire est, quod nescias. Nam mors ipsa quidem, num quasi bonorum omnium maximum homini eveniat, nemo novit: et vulgo tamen eam extimescunt, quasi malorum eam esse maximum optime nossent. Quis autem fœdissimum illud inscitia genus esse neget, cum ea scire quis sibi videtur, quæ nesciat. Equidem, Athenienses, hac in parte fortassis ab hominibus plerisque dissideo: 661 et si qua in re mihi quoquam sapientior viderer, in hac sane viderer, quod uti res illæ inferiorum cujusmodi sint, non satis intelligo, ita nec eas me satis intelligere sentiam. At vero et injuriam facere, et ei quem superiorem agnoscas, sive Deus ille fuerit, sive homo, non parere, hoc et

ναί ἄνδρα, ὅτου τι καὶ σμικρὸν ὄφελός ἐστιν· ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνο μόνον σκοπεῖν, ἕταν πράττει, πότερον δίκαια ἢ ἄδικα πράττει· καὶ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ ἔργα, ἢ κακοῦ. Φαῦλοι γὰρ ἂν, τῷ γε σὺ λόγῳ εἰεν, τῶν ἡμιθέων ὅσοι ἐν Τροίᾳ τετελευτήκασιν, ὅτε ἄλλοι καὶ ὁ τῆς Θέτιδος υἱός, ὃς τοσοῦτον τοῦ κινδύνου κατεφρόνησε, παρὰ τὸ αἰσχρὸν τι ὑπεμείναι, ὥστε, ἐπειδὴ εἶπεν ἡ μήτηρ αὐτῷ προθυμουμένῳ Ἐκτορα ἀποκτείναι, θεδὸς οὕσα, οὐτωσί πως, ὡς ἐγῶμαι, ὦ παῖ, εἰ τιμωρήσεις Πατρόκλῳ τῷ ἑταίρῳ τὸν φόνον, καὶ Ἐκτορα ἀποκτενεῖς, αὐτὸς ἀποθανῆι·

Αὐτίκα γάρ τοι, φησί, μεθ' Ἐκτορα πότμος ἐτοίμος· Ὅ δὲ τοῦτο ἀκούσας, τὸ μὲν θανάτου καὶ τοῦ κινδύνου ὠλιγόρησε, πολὺ δὲ μάλλον δεισας τὸ ζῆν κακὸς ὢν, καὶ τοῖς φίλοις μὴ τιμωρεῖν, *αὐτίκα, φησί· τεθναλήν δίκην ἐπιθεὶς τῷ ἀδικούντι, ἵνα μὴ ἐνθάδε μένω καταγελαστός παρὰ νηυσὶ κορωνίσιν, ἄχθος ἀρούρης.* Μὴ αὐτὸν οἶε φροντίζει θανάτου καὶ κινδύνου; Οὕτω γὰρ ἔχει, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῇ ἀληθείᾳ· οὐ ἂν τις αὐτὸν τάξῃ, ἢ ἡγησάμενος βέλτιστον εἶναι, ἢ ὑπὸ ἀρχόντος ταχθῆι, ἐνταῦθα δεῖ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον, μήτε θάνατον, μήτε ἄλλο μηδὲν, πρὸ τοῦ αἰσχροῦ. Ἐγὼ οὖν δευνά ἂν εἴην εἰργασμένος, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ ὅτε μὲν με οἱ ἀρχοντες ἔταττον, οὐδ' ὑμεῖς εἴλεσθε ἀρχεῖν μου, κατέν Ποτιδαίᾳ, καὶ ἐν Ἄμφιπόλει, καὶ ἐπὶ Δηλίῳ, καὶ ἄλλοι ποῦ, οὐ κεῖνοι ἔταττον, ἔμενον ὥσπερ καὶ ἄλλοις, καὶ ἐκινδύνευον ἀποθανεῖν· τοῦ δὲ Θεοῦ τάττωντος, ὡς ἐγὼ ᾤφηθην τε καὶ ὑπέλαθον, φιλοσοφοῦντά με δεῖν ζῆν, καὶ ἐξετάζοντα ἑμαυτὸν, καὶ τοὺς ἄλλους· ἐνταῦθα δὲ, φοβηθείς, ἢ θάνατον ἢ ἄλλο ὅτιον πρόβλημα, λίποιμι τὴν τάξιν; Δεινὸν μὲν' ἂν εἴη, καὶ ὡς ἀληθῶς τότε' ἂν με δικαίως εἰσάγοι τις εἰς δικαστήριον, ὅτι οὐ νομίζω θεοὺς εἶναι, ἀπειθῶν τῇ μαντείᾳ, καὶ δεδωὶς θάνατον, καὶ οἰόμενος σοφὸς εἶναι, οὐκ ὢν. Τὸ γὰρ τοῦ θάνατον δειδέναί, ὡ ἄνδρες, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ δοκεῖν σοφὸν εἶναι. μὴ θνητά. Δοκεῖν γὰρ εἰδέναί ἐστιν, ἢ οὐκ οἶδεν. Οἶδε μὲν γὰρ οὐδεις τὸν θάνατον, οὐδ' εἰ τυγχάνει τῷ ἀνθρώπῳ, πάντων μέγιστον δὲ τῶν ἀγαθῶν· δεῖσθαι δὲ ὡς οὐκ εἰδότες, ὅτι μέγιστον τῶν κακῶν ἐστὶ. Καίτοι πῶς οὐκ ἀμαθία ἐστὶν αὕτη ἢ ἐπονεῖδιστος, ἢ τοῦ οἰεσθαι εἰδέναί, ἢ οὐκ οἶδεν; Ἐγὼ δ', ὡ ἄνδρες, τούτῳ καὶ ἐνταῦθα διαφέρω πῶν πολλῶν ἰσως ἀνθρώπων· καὶ εἰ δὴ τῷ σοφώτερός του φαῖναι εἶναι, τούτῳ ἂν, ὅτι οὐκ εἰδὼς ἱκανῶς περὶ τῶν ἐν ἕδου, οὕτω καὶ οἰομαι οὐκ εἰδέναί. Τὸ δὲ ἀδικεῖν, καὶ τὸ ἀπειθεῖν τῷ βελτίονι, καὶ Θεῷ, καὶ ἀνθρώπῳ, ὅτι κακὸν καὶ αἰσχρὸν ἐστὶν, οἶδα. Πρὸ οὖν τῶν κακῶν, ὢν οἶδα ὅτι κακὰ ἐστὶν, ἢ μὴ οἶδα, εἰ καὶ ἀγαθὰ θνητά τυγχάνει, οὐδέποτε φοβήσομαι, οὐδὲ φεύξομαι. Ὅστε, οὐδ' εἰ με νῦν ὑμεῖς ἀφίετε, Ἄνύτῳ ἀπιστήσαντες· (ὃς ἔφη, ἢ τὴν ἀρχὴν οὐ δεῖν ἐμὲ δεῦρο εἰσελθεῖν, ἢ ἐπειδὴ εἰσῆλθον, οὐχ οἶδ' ὅτι εἶναι τὸ μὴ οὐκ ἀποκτείναι με, λέγων πρὸς ὑμᾶς, ὡς, εἰ διαφευξοίμην, ἦδη ἂν ὑμῶν οἱ υἱεῖς, ἐπιτηδεύοντες ἢ Σωκράτης διδάσκει, πάντες παντάπασι διαφθαρῆσονται) εἰ μοι πρὸς ταῦτα εἰποιτε, ὦ Σωκράτες, νῦν Ἄνύτῳ οὐ πεισόμεθα, ἀλλ' ἀφίεμέν σε, ἐπὶ τούτῳ μέντοι, ἐφ'

ᾧτε (3) μηκέτι ἐν ταύτῃ τῇ ζητῆσει διατριβεῖν, μηδὲ φιλοσοφεῖν· ἐάνδ᾽ ἄλλως ἔτι τοῦτο πράττων, ἀποθανῆ. Εἰ οὖν με, ὅπερ εἶπον, ἐπὶ τοῦτοις ἀφίοιτε· εἴποιμι ἂν ὑμῖν, ὅτι· Ἐγὼ ὑμᾶς, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ μᾶλλον τῷ Θεῷ ἢ ὑμῖν· καὶ ἔωσπερ ἂν ἐμπνέω, καὶ οἶός τε ὦ, οὐ μὴ παύσομαι φιλοσοφῶν, καὶ ὑμῖν παρακλεουμένός τε, καὶ ἐνδεικνύμενος, ὅτω ἂν αἰεὶ ἐντυγχάνω ὑμῶν, λέγων ὁἶα περ εἴωθα. » Καὶ μετὰ βραχέα (4) ἐπιλέγει· « Ἐννοήσωμεν δὴ καὶ τῆδε, ὡς πολλῇ ἐλπίς (5) ἐστὶν ἀγαθὸν αὐτὸ εἶναι. Δυσὶν γὰρ θάτερόν ἐστι τὸ τεθνάναι· ἢ γὰρ οἷον μηδὲν εἶναι, καὶ μηδὲ ἀσθησῖν μηδεμίαν μηδενὸς ἔχειν τὸν τεθνεῶτα· ἢ κατὰ τὰ λεγόμενα, μεταβολὴ τις τυγχάνει οὐσα, καὶ μετοίχους τῆς ψυχῆς τοῦ τόπου τοῦ ἐνθενδεῖς ἄλλον τόπον. Καὶ εἴτε δὴ μηδεμία αἰσθησις ἐστὶν, ἀλλ' οἷον ὕπνος, ἐπειδὴν τις καθεύδων μηδὲ θναρὸν μηδὲν ὄραξ, θαυμάσιον κέρδος ἂν εἴη ὁ θάνατος. Ἐγὼ γὰρ ἂν οἶμαι, εἴ τινα ἐκλεξάμενον δέοι ταύτην τὴν νύκτα, ἐν ἣ ὅτω κατέδαρθεν, ὥστε μηδὲν θναρὸν ἰδεῖν, καὶ τὰς ἄλλας νύκτας τε καὶ ἡμέρας τὰς τοῦ βίου τοῦ ἑαυτοῦ ἀντιπραθέντα ταύτῃ τῇ νυκτὶ, εἰ δέοι σκεψάμενον εἰπεῖν, ὅπως ἄμισιν καὶ ἡδίων ἡμέρας καὶ νύκτας ταύτης τῆς νυκτὸς βεβίωκεν ἐν τῷ ἑαυτοῦ βίῳ, οἶμαι ἂν οὐκ ἰδιώτην τινα, ἀλλὰ τὸν μέγαν βασιλέα (6), εὐαριθμήτους ἂν εὐρεῖν αὐτὸν ταύτας πρὸς τὰς ἄλλας ἡμέρας τε καὶ νύκτας. Εἰ οὖν τοιοῦτον ὁ θάνατός ἐστι, κέρδος ἔγωγε λέγω καὶ γὰρ οὐδὲν πλεῖον ὁ πᾶς χρόνος φαίνεται οὕτω δὴ εἶναι ἢ μία νύξ. Εἰ δ' αὖ οἷον ἀποδημησαί ἐστὶν ὁ θάνατος ἐνθενδεῖς εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἀληθῆ ἐστὶ τὰ λεγόμενα, ὡς ἄρα ἐκεῖ εἰσὶν ἅπαντες οἱ τεθνεῶτες· τί μείζον ἀγαθὸν τούτου εἴη ἂν, ὡ ἄνδρες δικασταί; εἰ γὰρ τις, ἀφικόμενος εἰς ἄδου, ἀπαλλαγῆς οὕτων τῶν φασκόντων δικαστῶν εἶναι, εὐρήσει τοὺς ἕως ἀληθῶς δικαστάς, οἵπερ καὶ λέγονται ἐκεῖ δικάζειν, Μίνως τε, καὶ Ῥαδάμανθος, καὶ Αἰακός, καὶ Γριπτόλεμος, καὶ ἄλλοι ὅσοι τῶν ἡμιθέων δίκαιοι ἐγένοντο ἐν τῷ ἑαυτῶν βίῳ, ἄρα φαῦλη ἂν εἴη ἡ ἀποδημία; ἢ αὖ Ὅρφεϊ συγγενέσθαι καὶ Μουσαίῳ, καὶ Ἡσιόδῳ, καὶ Ὀμήρῳ, ἐπὶ πόσῳ ἂν τις δέξαιτ' ἂν ὕμῶν; Ἐγὼ μὲν γὰρ καὶ πολλὰκις ἐθέλω τεθνάναι, εἴπερ ταῦτά ἐστιν ἀληθῆ. Ἐπεὶ ἔμοιγε καὶ αὐτῷ θαυμαστὴ ἂν εἴη ἡ διατριβὴ αὐτόθι, ὅποτε ἐντύχοιμι Παλαμῆδει, καὶ Αἰάντι τῷ Τελαμώνος, καὶ εἴ τις ἄλλος τῶν παλαιῶν διὰ κρίσιν ἄδικον τέθνηκεν (1)· ἀντιπραβάλλοντι τὰ ἑμαυτοῦ πάθη, πρὸς τὰ ἐκείνων, ὡς ἐγώ μαι, οὐκ ἂν ἀηδὲς εἴη. Καὶ δὴ καὶ τὸ μέγιστον, τοὺς ἐκεῖ ἐξετάζοντα καὶ ἐρευνῶντα, ὥσπερ τοὺς ἐνταῦθα, διάγειν, τίς αὐτῶν σοφός ἐστι, καὶ τίς οἴεται μὲν ἐστὶ δ' οὐ. » Καὶ παρ' ἡμῖν, « Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις, » εἰρηται· καὶ, « Μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν

A malum et turpe esse profecto novi. Nunquam igitur ea quæ bona sint necne dubito, metuam fugiamque vehementius, quam ea mala, quæ vere mala esse novi. Quamobrem, ne si me quidem nunc absolveretis (illa Anyti oratione rejecta, cum negaret aut me in jus omnino vocandum fuisse, aut quoniam vocatus sum, fas jam esse vobis, me non morte damnare: quippe qui futurum diceret, ut, si absolutus essem, vestri deinceps liberi, e Socratis disciplina viventes, omnes omnino corrumpere-rentur), si me, inquam, hac ejus audita oratione, hunc in modum compellaretis: Nunc quidem, Socrates, misso interim Anyto, te absolvimus, sed ea lege, ut totum istuc in posterum inquirendi ac philosophandi genus omittas; nam si te adhuc id acitare consulerit, mortere. Hac si me, uti jam dicebam, conditione absolutum velletis, contra sic responderem. Vos equidem, Athenienses, com-plector ac diligo, sed tamen Deo potius quam hominibus obtemperabo, nec dum spirare quidem, eique rei vacare potero, philosophari desinam, vosque cohortari, et in quemcunque vestrum incidero, eum more meo libere ac fidenter admonere. » Tum paucis aliquot interjectis, « Quam magna porro spes, inquit, tenere nos debeat, boni aliquid hoc ipsum esse, ita quoque ratiocinemur. Necesse est enim mori sit alterum de duobus, ut aut in nihilum mortuum intereat, ac sensus omnino mors omnia auferat; aut in alium quemdam locum, ut vulgo dicuntur, ex his locis morte migretur. Quamobrem sive sensus exstinguitur, morsque ei somno simili est, qui nonnunquam etiam sine visis somniorum, placatissimam quietem affert, dii boni, quid lucri est emori? Equidem sic existimo, si cui tanquam eximia seponenda nox illa fuerit, quam sine molestia somniorum ulla traduxerit, licet cum ea dies vitæ noctesque universas conferendo, quam multas toto illo spatio jucundius ac suavius egerit, aperiat, has, ab eo quidem, ut rex potentissimus fuerit, nedum ut privatus quispiam, præ aliarum multitudine, facile admodum numeratum iri. 662 Itaque si mors ejusmodi aliquid est, mortem in lucro pono: cum ei nocti similis futura sit perpetuitas omnis consequentis temporis. Sin aliqua veluti migratio est in alias quasdam oras, veraque sunt ea quæ dicuntur, qui e vita excesserunt, illas universos incolere: quid jam eo beatius est, judices, te cum ab iis, qui se judicum numero haberi volunt, evaseris, ad eos devenire, qui vere judices appellantur, Minoem, Rhadamanthum, Æacum, Triptoleum, convenireque heroes illos, qui juste et cum fide vixerint? Hæc peregrinatio vilisne vo-

(3) Forte γε.

(4) Καὶ μετὰ βραχέα. Imo satis multa; sequentia enim habentur pag. 368.

(5) Ὡς πολλῇ ἐλπίς. Cicero *Tuscul.* 1, sect. 97, locum hunc convertit quidem, sed tamen sæpe Socratem minus κατὰ πόδας sequitur. Quantum licuit, divini hominis in dicendo voces atque sententias orationi nostræ intexuimus.

(6) Τὸν μέγαν βασιλέα. Persarum regem, Græcorum more, fortassis intelligit; malui tamen de quocunque accipere, ut latius pateret Socratis oratio; quam hoc loco, minus, ut mihi videtur, fideliter expressit Ficinus, ut facile deprehendet qui cum singulis singula contulerit.

(7) Forte add. Καί.

lis et contemnenda videri potest? Ut vero colloqui cum Orpheo, Musæo, Hesiodo, Homero liceat, quanti tandem æstimatis? Equidem sæpe mori vellem, ut ea que dico mihi liceret invenire. Quanta porro delectatione afficerer, cum Palamedem, cum Ajacem olim illum Telamonis filium, cum veteres alios iudicio iniquorum circumventos atque damnatos convenirem? Quidni enim jucundum mihi foret, meam cum eorum casibus fortunam componere? Illud vero, quanti fieri debeat, eos etiam qui illic versentur, perinde ut qui hæc in vita degunt, tentare scrutarique posse; quis ex omnibus vere sapiat, quis tantum opinione tenus? » Hæc ille. Quibus nostra hæc gemina, « Obedire oportet Deo magis, quam hominibus ¹⁰. Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere ¹¹. Scire etiam, quod si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, æternam in cœlis. Et peregrinantes a corpore, versamur cum Domino ¹²; » qui etiam omnibus, qui in eum speraverint, suavem in Abrahæ, Isaaci et Jacobi sinu quietem, atque in cæterorum prophetarum justorumque consortio, qui Hebræos inter Deo chari fuerint, sempiternæ vitæ felicitatem pollicetur.

CAPUT XI.

Quemadmodum eorum mortem, qui vitam gloriose profuderint, celebrari oporteat. Ex Platone.

663 Jam vero, inquit Plato, qui post egregia virtutis exempla, honestam in bello mortem occubuerint, nunquid eos in primis ex aureo illo genere fuisse dicemus? — Maxime vero. — Num etiam Hesiodum audiemus, dum ex eo genere qui vivendi finem fecerint, de illis ita pronuntiat,

*Sunt alii heroes casti, terrasque frequentant,
Atque ultro mala depellunt, hominesque tuentur?*

— Sane audiemus. — Consulto itaque Numine, quonam heroes illos ac semideos ritu, quoque discrimine consecrari oporteat, religiose omnino quidquid responderit, observabimus. — Enimvero faciendum id erit. — Tum illos deinceps tanquam heroes venerabimur, eorumque sepulcra sanctiore cultu prosequemur. Eadem porro statuimus, ubi quis post vitam cum excellentis probitatis opinione traductam, supremum aut senio, aut alio quovis modo diem obierit. » Hæc Plato. Quæ quidem in hominum Deo charissimorum obitus egregie conveniunt, quos veræ pietatis milites jure appellaris. Nam et eorum sepulcra celebrare, et preces ibi vota que nuncupare, et beatas illorum animas venerari consuevimus, idque a nobis merito fieri statuimus. Atque ex Platonis operibus hæc a nobis selecta sunt: plura studiosus quilibet, nec apud ipsum modo, sed etiam fortassis apud alios, cum nostræ doctrinæ rationibus convenientia reperiat. D Et quoniam hoc ipsum argumentum ante nos alii quoque nonnulli occuparunt, operæ pretium vide-

Α ού δυναμένων ἀποκτείναι. Εἰδέναι τε, ὅτι, ἐάν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῆ, οἰκοδομήν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποιήτων, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ὅτι τε ἐκδημοῦντες ἀπὸ τοῦ σώματος, ἐνδημοῦμεν τῷ Κυρίῳ· » ὅς καὶ πᾶσι τοῖς εἰς αὐτὸν ἠλπικόσιν ἐπήγγελται, εἰς κόλπους Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ ἀναπαύσεσθαι, μετὰ τε τῶν ἄλων παρ' Ἑβραίοις θεοφιλῶν προφητῶν τε, καὶ δικαίων, ἐν μακαρίῳ ζωῇ τὸν μακρὸν αἰῶνα διάξειν.

B degunt, tentare scrutari que posse; quis ex omnibus vere sapiat, quis tantum opinione tenus? » Hæc ille. Quibus nostra hæc gemina, « Obedire oportet Deo magis, quam hominibus ¹⁰. Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere ¹¹. Scire etiam, quod si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, æternam in cœlis. Et peregrinantes a corpore, versamur cum Domino ¹²; » qui etiam omnibus, qui in eum speraverint, suavem in Abrahæ, Isaaci et Jacobi sinu quietem, atque in cæterorum prophetarum justorumque consortio, qui Hebræos inter Deo chari fuerint, sempiternæ vitæ felicitatem pollicetur.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ.

Ὅπως δεῖο τιμᾶν τὸν θάνατον τῶν εὐκλεῶς μεταλλάξαντων τὸν βίον. Ἐκ τοῦ Πλάτωνος.

« Τῶν δὲ δὴ (8) ἀποθανόντων ἐπὶ στρατείας, ὅς ἐν εὐδοκίμησας τελευτήσῃ, ἄρ' οὐ πρῶτον μὲν φήσομεν τοῦ χρυσοῦ γένους εἶναι; Πᾶν γε μάλιστα. Ἄλλ' οὐ πεισόμεθα Ἡσιόδῳ, ἐπειδὴν τινες τοῦ τοιοῦτου γένους τελευτήσωσιν, ὡς ἄρα,

*Οἱ μὲν, δαίμονες ἀγροὶ ἐπιχθόνιοι τελέθουσιν,
Ἐσθλοὶ, ἀλεξίκακοι, φύλακες μερόπων ἀνθρώπων;*

Πεισόμεθα μὲν οὖν. Διαπιυθόμενοι ἄρα τοῦ Θεοῦ, πὺς χρὴ τοὺς δαίμονιους τε καὶ θεοὺς τιθέναι, καὶ τίνι διαφόρῳ, οὕτω καὶ ταύτη θήσομεν, ἢ ἂν ἐξηγῆται. C Τί δ' οὐ μέλλομεν; Καὶ τὸν λοιπὸν δὴ χρόνον, ὡς δαίμονας γεγονότας, οὕτω θεραπεύσομέν τε, καὶ προσκυνήσομεν αὐτῶν τὰς θήκας. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα νομοιοῦμεν, ὅταν τις γῆρᾷ ἢ τίνι ἄλλῳ τρόπῳ τελευτήσῃ τῶν ὅσοι ἂν διαφερόντως ἐν τῷ βίῳ ἀγαθοὶ κριθῶσι. » Καὶ ταῦτα δὲ ἀρμόζει ἐπὶ τῇ τῶν θεοφιλῶν τελευτῇ, οὗς στρατιώτας τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν, παραλαμβάνεσθαι. Ὅθεν καὶ ἐπὶ τὰς θήκας αὐτῶν ἔθος ἡμῖν παριέναι, καὶ τὰς εὐχὰς παρὰ ταῦταις ποιεῖσθαι, τιμᾶν τε τὰς μακαρίας αὐτῶν ψυχὰς, ὡς εὐλόγως καὶ τούτων ὄφ' ἡμῶν γυγνομένων. Ἄλλὰ γὰρ ἡμεῖς μὲν ταῦτα ἐκ τῶν Πλάτωνος ἀνελεξάμεθα· φιλόκαλος δὲ τις ἄλλος καὶ τούτων ἐτι πλείω ἂν εὔροι παρὰ τῷ αὐτῷ, σύμφωνοις τοῖς ἡμετέροις δόγμασι, τάχα δὲ καὶ παρ' ἑτέροις. D Ἐπεὶ δὲ τῆς αὐτῆς ἡμῖν ὑποθέσεως προλαβόντες ἐφήψαντο καὶ ἄλλοι, εὐ μοι δοκεῖ ἐπισχεῖσθαι δεῖν καὶ τὰ τούτοις πεπονημένα. Παραθήσω δὲ πρώτου

¹⁰ Act. v, 29. ¹¹ Matth. x, 28. ¹² III Cor. v, 1.

(8) Τῶν δὲ δὴ. Plato lib. v *De republ.*, pag. 464, B, C. Quibus similia Menexeno toto, sapienter et copiose persequitur, pag. 402 et seq.

Ἀριστοβούλου (9), τοῦ ἐξ Ἑβραίων φιλοσόφου, τὰς αὐτῶς ἐχούσας φωνάς.

tur, huc etiam ex eorum scriptis aliqua transferre. Primus esto Aristobulus, Hebræus philosophus, cujus verba hæc sunt ipsissima.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

CAPUT XII.

Ὅπως καὶ πρὸ ἡμῶν Ἀριστοβούλος ὁ Περιπατητικὸς ἐκ τῆς παρ' Ἑβραίων φιλοσοφίας ἀμολόγει τοὺς Ἑλληνας ὀρηκῆσθαι. Ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου βασιλεῖ Πτολεμαίῳ προσπεφωνημένων.

Aristobulum Peripateticum etiam ante nos confesum esse, Hebræis e fontibus suam Græcos hausisse philosophiam. Ex opere illo quod Ptolemæo regi Aristobulus inscripsit.

« Φανερόν, ὅτι κατηκολούθησεν ὁ Πλάτων τῇ καθ' ἡμᾶς νομοθεσίᾳ, καὶ φανερός ἐστὶ περιειργασμένος ἕκαστα τῶν ἐν αὐτῇ. Διηρημένεται γὰρ (10) πρὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, δι' ἐτέρων, πρὸ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Ηερῶν ἐπικρατήσεως, τὰ τε κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἑβραίων, ἡμετέρων δὲ πολιτῶν, καὶ ἡ τῶν γεγονότων ἀπάντων αὐτοῖς ἐπιφάνεια, καὶ κράτησις τῆς χώρας, καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἐπεξηγήσις· ὡς εὐδῆλον εἶναι τὸν προσηρημένον φιλόσοφον εἰληφέναι πολλά. Γέγονε γὰρ πολυμαθῆς, καθὼς καὶ Πυθαγόρας, πολλὰ τῶν παρ' ἡμῖν μετενήγκας εἰς τὴν ἑαυτοῦ δογματοποιῶν κατεχώρισεν. Ἡ δ' ὅλη ἐρμηνεία τῶν διὰ τοῦ νόμου πάντων ἐπὶ τοῦ προσαγορευθέντος Φιλαδέλφου βασιλέως, σοῦ δὲ προγόνου, προσενεγκάμενον μείζονα φιλοτιμίαν, Δημητρίου τοῦ Φαληρέως πραγματευσαμένου τὰ περὶ τούτων. » Εἶτα μεταξύ τῶν εἰπόνων, ἐπιφέρει λέγων· « Δεῖ γὰρ λαμβάνειν τὴν θεῖαν φωνήν, οὐ βήτων λόγον, ἀλλ' ἔργων κατασκευάς, καθὼς καὶ διὰ τῆς νομοθεσίας ἡμῖν ὄλην τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου Θεοῦ λόγους εἴρηκεν ὁ Μωϋσῆς. Συνεχῶς γὰρ φησιν ἐφ' ἐκάστου· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, καὶ ἐγένετο. »

« Satis constat, Inquit, legum nostrarum instituta secutum esse Platonem, et singula eorum capita diligenter ac studiose perlegisse. Nam etiam ante Demetrium illum Phalæreum, adeoque ante Alexandri ac Persarum imperium, ea jam omnia Græce ab aliis conversa fuerant, quibus cum illa Hebræorum popularium nostrorum ex Ægypto migratio, tum eorum series, quæ cœlitus ipsis evenere, promissæ regionis occupatio, et universæ legis expositio continetur : nemini ut dubium esse possit, quin suos in libros laudatus inde philosophus pleraque derivarit. Fuit enim is lectionis plurimæ, quemadmodum et Pythagoras, qui e nostris selecta quoque permulta suis illis decretis inseruit. Post, regis Ptolemæi cognomento Philadelphi, avi tui, tempore, qui omnes hoc in genere studio et magnificentia superavit, integram eorum, quæ nostras ad leges pertinebant, omnium interpretationem, præcipua Demetrii Phalerei totum negotium moderantis opera, elaborarunt. » Tum quibusdam interjectis, ita proseguitur : « Divinam quippe vocem accipere nos sic oportet, non ut sermonem aliquem conceptis inclusum expressumque verbis, sed ut operum ipsorum molitionem, quo plane sensu creationem mundi universam legislator ille Moyses Dei vocem appellavit. Nam de singulis operibus ita pronuntiat : « Dixitque Deus, et factum est. » Id quod ego, Pythagoram, Socratem ac Platonem, cum nostra omnia curiose rimati essent, omnino secutos existimo, cum sex Dei vocem exaudire dicerent, in illa universi molitionis, quæ integraque persisteret, contemplatione defixos. sermonis formam rationemque conscripsit, divina

tam accurate a Deo perfecta, sui semper similis Quinetiam Orpheus, in iis carminibus quæ ad sacri vi omnia contineri, eademque ortum habuisse, et cunctis Deum præesse, hunc in modum cecinit :

Φθέγγομαι (11) οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας δ' ἐπίθεσθε, [βέβηλοι, Φεύγοντες δικαίῳ θεομῶς, θελοῖο τεθέντος Πᾶσι νόμου. Σὺ δ' ἀκουε, φασεφόρου ἔγγονε [Μήνης, Μουσαῖ· ἔξερέω γὰρ ἀληθέα. Μηδέ σε τὰ πρὶν Ἐρ στήθεσσι φανέντα, φίλης αἰῶνος ἀμέρση. Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας, τοῦτω προσέδρυσε, Ἰθύνων κραδίης νοερίῳ κύτος. Εὐ δ' ἐπίδαινε Ἀτραπιτοῦ, μόνρον δ' ἐσόρου κόσμιοι Τυπωτήη

D Fas quibus est narrabo : fores claudunto, profani, Quis sanctæ leges odio, quas omnibus auctor Ipse tulit posuitque Deus. Tu vero, micantis O Lunæ Musæ nepos, hæc auribus hauri. Namque ego vera canam. Tibi ne modo pristinus [error Æternæ invidet felicitia sæcula vitæ. Sed fixa potius divina oracula mente Excipiens, casto penitus sub pectore condas. Ergo age, carpe viam, solum, interituque carentem

(9) Ἀριστοβούλου. Hunc etiam supra laudavit, pag. 324 et 376.

(10) Διηρημένεται γὰρ. Vide supra, pag. 351, 352, 410.

(11) Φθέγγομαι, etc. Consule Justinum Martyrem in Parænet., pag. 12, ubi Orphei loco hæc præmittit : Ὀσφέως γ' οὖν, ὁ τῆς πολυθεότητος ἡμῶν, ὡς ἂν εἶποι τις, πρῶτος διδάκταλος γεγωνῶς,

665 *Suspiciens genitorem orbis. Quem talibus* A
Prisca virum nobis olim monumenta loquuntur. [ecce

Unus, et ex sese Deus est, idem omnia condit,

Ac mundi late partes se fundit in omnes.
Mortales fugit ille oculos, animoque videtur.

Fonsque boni cum sit, nulli mala sævior unquam
Ipse creat, licet hunc vitali grãtia passu,
Cumque odio, bellumque, luesque, dolorque sequan-
 tur.

Hunc alius præter nemo est. Quem cernere terris
Si prius exstantem poteris, facile omnia cernes.

Per me, si qua ejus sese vestigia forsàn
Obtulerint, molesse manus, tu, nate, videbis.
Numque ipsum per se haud video, quod densa tuen-
 tem

Imp:diat nubes, ac dena volumina tardent.
Unus eum imperio mortalia fata regentem,
Nosse aliquis potuit, Chaldæo a sanguine cretus :

Norat enim, qua magnus iter sol flectat in orbem,
Æquatosque habilis circumque immunia terræ
Ponidera, sed proprio gyros convertat in axe ;
Et volucres effusus equos per cœrula mundi
Verset agens, uurasque obeat, pelagusque profun-
 dum,

Et vivos rutili succendat luminis ignes.

Ille igitur magni supra laquearia cœli

Immotus, solioque micat sublimis in aureo.
Olli planta humiles subter premit ardua terras,
Oceani extremos attingit dextera fines :
Cujus inexhaustum quasi ab radicibus imis
Ferre negant robur nutanti vertice montes.

666 *Ergo ut siderea nunquam discedat ab arce,*
Cœcilia tamen nostris præsens molitur in oris,
Principium in sese, ac medium, finemque coer-
 cens.

Hæc prisca retulere viri, terraque creatus
Mortalis docuit, divino abs Numine postquam
Hauserat, ac gemino tulerat viventia saxo.

(12) *Αὐτοτελής.* Justinus, αὐτογενής.
 (13) *Αὐτοῦ δ' ὕπο,* etc. Justinus et Clemens, αὐτοῦ δ' ἔχοντα πάντα τέτυκται. Addit Clemens, legi etiam πέφυκεν.

(14) *Περιτίσσεται.* Justin., περιγίγνεται.

(15) *Ψυχῶν θνητῶν,* etc. Justin., θνητῶν αὐτὸς δὲ γε πάντας ὀρᾷται. Certe apud Eusebium, aut ψυχῶν pro ἀνθρώπων sumitur, aut scribuntur πυγνάντια; sequitur enim, νῶ δ' εἰσοράται. Nisi hæc Orpheo subtilitas placuit, ut animo Deum videri negaret, mente concederet.

(16) *Αὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθῶν,* etc. Clemens infra pag. 687 :

Αὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθοῦ κακῶν θνητοῖσι φύτευει,
Καὶ πόλεμον κρύβοντα.

Justinus autem :
Οὗτος δ' ἐξ ἀγαθοῦ κακῶν θνητοῖσι δίδωσι,
Καὶ πόλεμον κρύβοντα, καὶ ἄλλα δακρυόεντα.
 Quorum versuum alia longe mens videtur. Eusebiana sensus est, Deum ex bonorum suorum thesauris mala proprie dicta non immittere, tametsi bellum et aliæ id genus calamitates, quæ malorum pœnæ, non mala sicut, ab eodem inferantur. Apud Justinum et Clementem, ἐξ ἀγαθοῦ, vel est μετὰ τάχαθόν, vel ἐξ ἀγαθῆς διαθέσεως, ut ἀπὸ τοῦ βελτίστου, seu τοῦ κρατίστου, *optima fide, optimoque consilio.* Dionys. Halicarnass. lib. 1 : Αἰσθόμενος οὐκ ἀπὸ τοῦ βελτίστου ταῦτα πράττοντα τὸν ἀδελφόν. *Id est, Ubi sensisset hæc a fratre animo non optimo fieri.* Et lib. vii : Ὁ δὲ ἀγαθός, καὶ ἀπὸ τοῦ κρατίστου πρὸς τὰ κοινὰ προΐκων. *At vir bonus, optimoque*

Ἀθάνατος. Παλαιὸς δὲ λόγος περὶ τοῦδε φα-
Εἷς ἐστ' αὐτοτελής (12), αὐτοῦ δ' ὕπο (13) πάντα
Ἐρ δ' αὐτοῖς αὐτὸς περιτίσσεται (14)· οὐδὲ τις
Εἰσορά ψυχῶν θνητῶν (15), νῶ δ' εἰσοράται.
Αὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθῶν (16) θνητοῖς κακῶν οὐκ ἐπι-
 τέλλει

Ἀνθρώποις· αὐτῶ δὲ χάρις καὶ μῖσος ἀπηδεί.
Καὶ πόλεμος, καὶ λοιμός, ἰδ' ἄλλα δακρυόεντα.
Οὐδὲ τις ἐστ' ἕτερος. Σὺ δὲ κεν (17) βέου πᾶν'
 ἐσορήσῃς.

Αἱ κεν ἰδῆς αὐτὸν πρὶν δὴ ποτε δένρ' ἐπὶ γαίῃ.
Τέκνον ἐμὸν, δίδω σοι, ὀπηρῖκα δέρομαι ἀ-
 τοῦ

Ἴχθια, καὶ χεῖρα στιβαρὴν κρατεροῖο θεοῖο.
Αὐτὸν δ' οὐχ ὀρώ· περὶ γὰρ νέφος ἐστήρι-
 κται (18)

Λοιπὸν ἐμοί (19)· στάσιν δὲ δέκα πτυχαὶ ἀνθρώ-
 ποιων.

Οὐ γὰρ κεν τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κραινόντα.
Εἰ μὴ μονογενῆς (20) τις ἀποβῶξ φύλου ἄνω-
 θεν

Χαλδαίων. Ἴδρις γὰρ ἔην ἀστροῖο πορείης,
Καὶ σφαίρης κίνημ' ἀμυρῆς χθόνα ὡς περιτέλλει,
Κυκλοτερὲς γ' ἐν ἰσῶ, κατὰ δὲ σφέτερον κνω-
 δαχα·

Πνεύματα δ' ἠνιοχεῖ, περὶ τ' ἡέρα, καὶ περὶ
 χεῖμα

Νάματος (21)· ἐκφαίρει δὲ πυρὸς σέλας ἰζη-
 ρή-ου.

Αὐτὸς δὲ μέγαν (22) αἰθῆς ἐπ' οὐρανὸν ἐστήρι-
 κται,

Χρυσέω εἰσι θρόνῳ· γαίῃ δ' ὑπὸ ποσσὶ (23) βέ-
 ἔθηκε·

Χεῖρα δὲ δεξιερὴν ἐπὶ τέρμασιν Ὀκεανοῖο
Ἐπέτακεν (24)· ὀρέων δὲ τρέμει βάσις ἐκδοδοθιμῶ,
Οὐδὲ φέρειν δύναται κρατερὸν μένος· Ἔστι δὲ
 πάντως

Αὐτὸς ἐπουράνιος, καὶ ἐπὶ χθορὶ πάντα τελευτᾷ,
Ἀρχὴν αὐτὸς ἔχωρ, καὶ μέσσον (25), ἠδὲ τε-
 λιτήρ,

Ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὀλογενῆς διέταξεν,
Ἐκ θεσθεν γνώμασι λαθῶν κατὰ διπλάχα θε-
 σμόν.

animo ad rempublicam accedens. Interdum ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίστου. Idem lib. iii : Τοῖς δὲ ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίστου κρῖνους τι συμβεθεκός. At iis, qui de illo casu boio ac sincero animo judicabant.

(17) *Σὺ δὲ κεν,* etc. Justin., χωρίς μεγάλου βασιλῆος. Quæ sequuntur omitit usque ad, αὐτὸν δ' οὐχ ὀρώ.

(18) *Ἐστήρικται.* Justin. et Clemens addunt : Πᾶσιν γὰρ (malim δὲ) θνητοῖς θνητὰ κέραι εἰσὶν ἐν δόσοις

Sequiturque apud Justinum :
Ἀσθενέες δ' ἰδέων δια τὸν πάντων μεδέοντα.

Apud Clementem vero :
Μικρὰ, ἐπεὶ σάρκες τε καὶ ὀστέα ἐμπεφύσασιν.

(19) *Λοιπὸν ἐμοί,* etc. Hæc et sequentia, usque ad αὐτὸς δὲ μέγαν, Justinus non representat. Hic autem forte legendum λοιπὸν ἐμ' ἰσῶσιν.

(20) *Εἰ μὴ μονογενῆς.* Clemens infra, p. 685.

(21) *Νάματος,* etc. Hic versus a Clemente omititur.

(22) *Αὐτὸς δὲ μέγαν.* Justinus :
Οὗτος γὰρ χάλκιον ἐς οὐρανὸν ἐστήρικται.

(23) *Γαίῃ δ' ὑπὸ ποσσὶ.* Justin., γαίης δ' ἐπὶ ποσσὶ. Juxta illud Isaia: Terra autem scabellum pedum meorum.

(24) *Ἐπέτακεν.* Justin., Πάντοθεν ἐπέτακεν· περὶ γὰρ (mallem δὲ) τρέμει οὖρα μακρά. Καὶ ποταμοὶ, πόλις τε βάθος χροποῖο θαλάσσης. Cætera non habet.

(25) *Καὶ μέσσον.* Rectius Clemens infra p. 685, ἄμα, καὶ μέσον.

Ἄλλως οὐ θεμιτὸν δὲ (26) λέγειν· τρομέω δὲ γενεῖα Ἄ Ἐν νόμῳ. Ἐξ ὑπᾶτον κρυψαίε περι πάντ' ἐν τᾷ ζῆνι, Ὡ τέκνον· σὺ δὲ τοῖσι νόμοισι πελάξῃ, γλώσσην Ἐν μάλ' ἐπικρατέων· στέρωσι δὲ ἐνθεο φήμην.

Καὶ Ἄρατος δὲ περὶ τῶν αὐτῶν φησιν οὕτως·

Ἐκ Διὸς ἀρχόμεθα, τὸν οὐδέποτε ἄνδρες ἐώμεν Ἀρρήτων· μέσται δὲ Θεοῦ πᾶσαι μὲν ἀγναι, Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί, μεστή δὲ θάλασσα, Καὶ λιμένες, πάντῃ δὲ Θεοῦ κεχρημέθω πάντες. Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν· ὁ δ' ἥπιος ἀνθρώποισι Δεξιά σημαίνει, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἀγείρει, Μιμητῶν βίωτοι. Λέγει δ' ὅτε βῶλος ἀρίστη, Βουσί τε καὶ μακέλησι· λέγει δ' ὅτε δεξιά ὥραι, Καὶ φυτὰ ὑγρῶσαι (27), καὶ σπέρματα πάντα βυ- [λέσθαι.

Σαρῶς οἶμαι δεδειχθαι, ὅτι διὰ πάντων ἐστὶν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ. Καθὼς δὲ δὴ (28) σεσημάχκαμεν περι- α:ροῦντες τὸν διὰ τῶν ποιημάτων Δία καὶ Ζῆνα· τὸ γὰρ τῆς διανοίας αὐτῶν ἐπὶ Θεὸν ἀναπέμπεται· διόπερ οὕτως ἡμῖν εἴρηται. Οὐκ ἀπεικίωτας οὖν τοῖς ἐπιζητουμένοις προσηνέγεμα ταῦτα. Πᾶσι γὰρ τοῖς φιλοσόφοις ὁμολογεῖται, ὅτι δεῖ περὶ Θεοῦ διαλήψεις ὁσίας ἔχειν, ὃ μάλιστα παρακλεῦεται καλῶς ἡ καθ' ἡμᾶς αἴρεσις. Ἡ δὲ τοῦ νόμου κατασκευὴ πᾶσα τοῦ καθ' ἡμᾶς κερὶ εὐσεβείας τέτακται, καὶ δικαιοσύνης, καὶ ἐγκρατείας, καὶ τῶν λοιπῶν ἀγαθῶν τῶν κατὰ ἀλήθειαν. Ὅσοις ἐξῆς μεθ' ἑτερα ἀπέμλεγει· « Ἐχομένους δ' ἐστὶν ὡς ὁ Θεὸς τὸν ὄλον κόσμον κατεσκεύακε, καὶ δέδωκεν εἰς ἀνάπαυσιν ἡμῖν. διὰ τὸ κακόπαθον εἶναι πᾶσι τὴν βιοτήν, ἐβδόμην ἡμέραν, ἡ δὴ καὶ πρώτη φυσικῶς ἀν λέγοιτο φωτὸς γένεσις, ἐν ᾗ τὰ πάντα συνθεωρεῖται. Μεταφέροιο δ' ἂν τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας. Τὸ γὰρ πᾶν φῶς ἐστὶν ἐξ αὐτῆς. Καί τινες εἰρήκασαι τῶν ἐκ τῆς αἰρέσεως ὄντες τῆς ἐκ τοῦ Περιπάτου, λαμπτήρος αὐτῆν ἔχειν τάξιν· ἀκολουθοῦντες γὰρ αὐτῇ συνεχῶς, ἀτάραχοι καταστήσονται δι' ὅλου τοῦ βίου. Σαφέστερον δὲ καὶ κάλλιον τῶν ἡμετέρων προγόνων τις εἶπε Σολομὼν αὐτὴν πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχειν. Τὸ δὴ οὐ μόνον ἐστὶ τῷ προσηρημένῳ. Ἐὸ δὲ διασαφούμενον διὰ τῆς νομοθεσίας, ἀποπεπαυκέναι τὸν Θεὸν ἐν αὐτῇ, τοῦτο, οὐχ ὡς τινες ὑπολαμβάνουσι, μηκέτι ποιεῖν τι τὸν Θεὸν καθέστηκεν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καταπεπαυκέναι τὴν τάξιν αὐτῶν, οὕτω τε εἰς πάντα τὸν χρόνον τεταχέναι. Σημαίνει γὰρ, ὡς ἐν ἐξ ἡμέραις ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ἵνα τοὺς χρόνους δηλώσῃ, καὶ τὴν τάξιν προείπη τί τίνος προτεμεῖ. Τάξας γὰρ, οὕτως αὐτὰ συνέχει, καὶ οὐ μεταποιεῖ. Διασεσάφηκε δ' ἡμῖν ταύτην ἔνομον ἔνεκεν σημείου τοῦ περὶ ἡμᾶς ἐβδόμου λόγου καθεστῶτος, ἐν ᾗ γινώσκιν ἔχομεν ἀνθρωπίνων καὶ θεῶν πραγμάτων. Δι' ἐβδομάδων δὲ καὶ πᾶς ὁ κόσμος κυκλεῖται τῶν ζωογονουμένων καὶ τῶν φθομένων ἀπάντων. Τῷ δὲ Σάββατον αὐτὴν προσγορεύεσθαι, διερμηνεύεται ἀνάπαυσις οὔσα. Διασαφεῖ δὲ καὶ Ὁμηρὸς καὶ Ἡσίοδος, μετεληφότες ἐκ τῶν ἡμετέρων βιβλίων, ἱερὰν εἶναι. Ἡσίοδος μὲν οὕτως·

nec ulla ratione commutat. Quem cumlem fixum nobis diem ac solemnem esse voluit suo rationis

(26) Clem., sc.

(27) Clem. et ins., γυρῶσαι.

Alia secus vulgare nefas : membrisque solutis , Mecum animo volvens trepido, quippe ordine cuncta Desuper ipse regit. Tu mentem advertito , fili , Frenataque potens lingua , rem pectore serva.

Quibus etiam hunc in modum Aratus accinit :

Ab Jove principium , nullo qui tempore nobis Prætereundus erit : cujus late omnia numen Compita, et omne forum, pontique profunda tumentis, Atque omnes portus implet, nemoque potenti Auxilio caruisse queat. Genus omnis ab illo Quippe trahit : qui blanda homines pietate fovendo , Læta ollis dat signa manu , populosque frequentes Ultra operi accingit, vitæ dulcedine captos. Ille bobus glebæ ingenium duroque ligoni Utilis ante docet, necnon quo sidere tutum, Et plantas scrobibus , semenque abscondere terra.

Hæc illi, quibus vim divinam omnia permeare, clare, opinor, satis ac perspicue significant. Nam Jovem illum quidem, poetarum versibus celebratum, pure, uti decet, ac restricte accepimus, quod mens eorum ac sententia Deum spectet unum atque designet. Quæ nos causa ratioque permovet, nobis ut hanc in disputationem, istuc orationis ac testimoniorum genus inferre merito posse videremur. In eo quippe philosophi omnes conveniunt, ut castas de Deo sanctasque notiones animo informandas esse præcipiant. Id quod præclare in primis instituti nostri vis ratioque docet.

667 Imo ad religionis, justitiæ, temperantiæ ac cæterorum id genus verorum bonorum possessionem et officia, lex apud nos tota revocatur. Quibus idem post interjecta nonnulla subjungit : « Tum illud sane consentaneum, inquit, ut qui hoc universum procrearat Deus, idem, quod ærumnis pluribus omnium vita conflictetur, diem nobis septimum ad requietem ultro concesserit. Quem sane diem, si naturam spectaveris, primum quemdam lucis ortum, in qua cernantur universa, jure appellaris. Quod ipsum ad sapientiam quoque transferri possit, cum ex sapientia lux omnis oriatur. Ac nonnulli quidem Peripatetici, splendoris ei rationem vimque tribuere, quem qui constanter ac perpetuo secuti fuerint, vitam illi totam sine ulla perturbatione traducent. Eadem vero Salomon, e majoribus nostris unus, cælo terraque prioreni exstitisse, non clarius modo, sed etiam melius statuit. Id quod admodum etiam cum superiore illo consentiat. Cæterum quod in eadem habetur lege, eo die acquievisse Deum, id non, quomodo a plerisque, accipiendum est, quasi deinceps nihil omnino Deus efficiat; sed quod rerum omnium gradus et ordines absolverit, qui sui semper similes cum omni sæculorum perpetuitate propagentur. Sex enim dierum spatio, cælum terramque ab eo, quæque utriusque ambitu continentur, creata esse omnia significat, ut suum cuiusque tempus et ordinem, quo aliud quodque antecedit, aperiat. Quæ suo semel constituta loco, servat deinde semper,

(28) Ms., δεῖ

illius septenariæ quoddam quasi signum tolleretur, per quem in rerum humanarum divinarumque notitiam devenimus. Hebdomadarum enim orbe, ipsa quoque tam animantium, quam plantarum omnium, universitas volvitur. Illud autem Sabbatum, hoc est *requiemem* appellamus. Quem Hesiodus etiam atque Homerus, cum id nostris hausissent ex litteris, sacrum esse palam cecinerunt. Hesiodus quidem his versibus :

Lunæ prima dies, tum quarta et septima sacra est. Α *Πρώτον ἔτη, τετράς τε καὶ ἑβδόμη, ἱερὸν ἡμῶν.*
Itemque :

Septima jamque dies, læti lux candida solis.

Homerus autem sequentibus :

Septima sacra dies reserato illuxerat orbi.

668 Atque iterum :

Septima lux aderat, qua cuncta exacta fuere.

Et :

Septimæ ubi orta dies, Acherontis liquimus undas.

Quo quidem versu id significat, illa vere septenaria ratione, quæ animæ oblivionem vitiumque consequitur, repudiatis quæ ante placuerant, veritatis, uti jam dictum est, cognitionem haurimus. Quibus hæc Lini affinia sunt :

Septima jamque dies, qua cuncta exacta, rubebat.

Itemque :

*Omne læta dies est septima, septima rerum
Ortus, et eximias inter perfecta coruscat.*

Et,

*Omnia sidereo septena videntur in orbe,
Motibus et propriis certos volvuntur in annos.* »

Hæc Aristobulus. Quo eodem in genere, quæ Clementis nostri sententia fuerit, ex sequentibus intelliges.

CAPUT XIII.

Quæ a Græcis recte scripta fuerint, ea cum Hebræorum doctrina consentire, a Clemente præterea ostenditur, Stromate quinto.

« Verum quæ sequuntur, inquit, pertexamus, quæque Græci barbara ex philosophia suffurati sint, in medium proferamus. Ac primum quidem Stoici Deum ipsum, perinde ut animum, corpore ac spiritu suapte natura constare definiunt. Quod utrumque in Scripturis expressum reperies. Nec enim mihi nunc sensus earum cogites allegoricos, cujusmodi ab erudita illa et sapientia veritate traduntur, si forte, ut a peritis in luctatione fieri solet, aliud ostendant, aliud reipsa exhibeant. At Deum illi naturam omnem permeare volunt, quem nos effectorem solum, et 669 quidem verbo effectorem esse dicimus. Quibus illud *Sapientiæ* imposuit : « Pervadit autem ac subit per omnia propter suam munditiam ¹, » cum id de illa, quam Deus omnium principem creavit, *Sapientia* dictum esse non intelligerent. Esto, inquit : sed tamen philosophi, nec Stoici tantum, aut Plato, atque Pythagoras, sed etiam Aristoteles Peripateticus, materiam inter

¹ Sap. vii, 24.

(29) Τὰ δ' ἐξῆς. Clemens Alexandrinus, *Strom.* v, pag. 431, A, edit. Græco-Lat., at Latinæ 594.

(30) Καθάπερ οἱ σοφοὶ παλαισταί. Clementis interpretis hæc παρακρούσαι videtur; vertit enim, si nec sapientes luctatores, aliud eas ostendere significant.

Καὶ πάλιν λέγει :

'Ἐβδομάτῃ δ' αὖθις, λαμπρὸν φάος ἡελίου.

Ὅμηρος δὲ οὕτω λέγει :

'Ἐβδομάτῃ δ' ἤπειτα κατήλυθεν, ἱερὸν ἡμῶν.

Καὶ πάλιν

'Ἐβδομον ἡμῶν ἔτη, καὶ τῷ τετέλεστο ἅπαντα.

Καί :

'Ἐβδομάτῃ δὴ οἱ λίπομεν ῥόον ἐξ Ἀχέροντος.

Τοῦτο δὴ σημαίνων, ὡς ἀπὸ τῆς κατὰ ψυχὴν λήθης καὶ κακίας, ἐν τῷ κατ' ἀλήθειαν ἑβδόμῳ λόγῳ, καταλιμπάνεται τὰ προειρημένα, καὶ γνώσιν ἀληθείας λαμβάνομεν, καθὼς προεῖρηται. Αἴνος δὲ φησὶν οὕτως :

'Ἐβδομάτῃ δὴ οἱ τετελεσμένα πάντα τέτυκται.

B Καὶ πάλιν :

'Ἐβδόμη ἐν ἀγαθοῖς, καὶ ἑβδόμη ἐστὶ γενέθλι'

'Ἐβδόμη ἐν πρώτοις, καὶ ἑβδόμη ἐστὶ τελείη.

Καί :

'Ἐπὰ δὲ πάντα τέτυκται ἐν οὐρανῷ ἀστερόεντι,
'Ἐν κύκλοις φανέντ' ἐπιτελλομένοις ἐνιαυτοῖς. »

Τὰ μὲν Ἀριστοβούλου τοιαῦτα. Ὅποια δὲ καὶ Κλήμεντι περὶ τῆς αὐτῆς εἰρηται ὑποθέσεως, γνοίης ἂν διὰ τούτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ὡς καὶ Κλήμης ὁμοίως τὰ καλῶς Ἑλληνισμῶν εἰρημένα σύμφωνά τυχάνειν τοῖς Ἑβραίων ἀρτιστησι δόγμασιν. Ἀπὸ τοῦ πέμπτου Στρωματέως Κλήμεντος.

« Τὰ δ' ἐξῆς (29) προσapoδοτέον, καὶ τὴν ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας Ἑλληνικὴν κλοπὴν σαφέστερον ἤδη παραστατέον. Φασὶ γὰρ σῶμα εἶναι τὸν Θεὸν ὁ Στωϊκοί, καὶ πνεῦμα κατ' οὐσίαν, ὡς περ ἀμέλει καὶ τὴν ψυχὴν. Πάντα ταῦτα ἀντικρυς εὐρήσεις ἐν ταῖς Γραφαῖς. Μὴ γὰρ μοι τὰς ἀλληγορίας αὐτῶν ἐνοήσης τανῦν, ὡς ἡ γνωστικὴ παραδίδωσιν ἀλήθεια, εἰ ἄλλο τι δεικνύουσι, καθάπερ οἱ σοφοὶ παλαισταί (30), ἄλλο μνηύουσιν. Ἄλλ' οἱ μὲν διήκειν διὰ πάσης τῆς οὐσίας τὸν Θεὸν φασιν· ἡμεῖς δὲ ποιητὴν μόνον αὐτὸν καλοῦμεν, καὶ λόγῳ ποιητὴν. Παρήγαγε δ' αὐτοὺς τὸ ἐν τῇ Σοφίᾳ εἰρημένον· « Διήκει δὲ καὶ χωρεῖ διὰ πάντων διὰ τὴν καθαρότητα. » ἐπεὶ μὴ συνῆκαν λέγεσθαι ταῦτα ἐπὶ τῆς Σοφίας τῆς πρωτοκτίστου τῷ Θεῷ. Ναί, φασίν· ἀλλὰ ὕλην ὑποτίθενται οἱ φιλοσόφοι ἐν ταῖς ἀρχαῖς, οἱ τε Στωϊκοί, καὶ Πλάτων, καὶ Πυθαγόρας, ἀλλὰ καὶ Ἀριστοτέλης ὁ Περιπατητικὸς, οὐχὶ δὲ μίαν ἀρχὴν. Ἰστωσαν δὲ τὴν καλουμένην ὕλην, ἄποιον καὶ ἀσχημάτιστον λεγομέ-

Atqui similitudo petitur a palæstritis, qui aliud ipso motu corporis, oculorumque conjectu, præ se ferunt, aliud reipsa cogitant. Vulgo dicimus, *faire des feintes*.

νην πρὸς αὐτῶν, τὸ μὴ τὸδε (31), ἢ μὴ ὄν, πρὸς Α τὸῦ Πλάτωνος εἰρησθαι, καὶ μὴ τι· μυστικώτατα. Μίαν γὰρ τὴν ὄντως οὖσαν ἀρχὴν εἰδῶς, ἐν τῷ Τιμαίῳ αὐταὶς φησι λέξαι· «Νῦν δὴ οὖν τό γε παρ' ἡμῶν ὡς ἐχέτω· τὴν μὲν περὶ ἀπάντων, εἴτε ἀρχὴν εἴτε ἀρχάς, εἴτε ὅπη δοκεῖ τούτων πέρι, τανῦν οὐ βρῆτον δι' ἄλλο μὲν οὐδὲν, διὰ δὲ τὸ χαλεπὸν εἶναι κατὰ τὸν παρόντα τρόπον τῆς διεξόδου δηλῶσαι τὰ δοκοῦντα.» Ἄλλως τε ἢ λέξει· ἢ προφητικῆ ἐκείνη· «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος, καὶ ἀκατασκεύαστος, ἢ ἀφορμὰς αὐτοῖς ὑλικῆς οὐσίας παρέσχηται· καὶ μὴν Ἐπικούρῳ μὲν ἢ τοῦ αὐτομάτου παρεῖδουσις, οὐ παρακολοθησαντι τῷ ῥητῷ, γέγονεν ἐντεῦθεν, «Ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης·» Ἀριστοτέλει δὲ μέχρι σελήνης ἐπέλθε καταγαγεῖν τὴν Πρόνοιαν, ἐκ τοῦδε τοῦ ψαλμοῦ· Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἐλεός σου, καὶ ἡ ἀλήθειά σου ἕως τῶν νεφελῶν. Ὀυδέπω γὰρ ἀπεκαλύπτετο ἡ τῶν προφητικῶν δηλώσις μυστηρίων πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας. Τὰς τε αὖ μετὰ θάνατον κολάσεις, καὶ τὴν διὰ πυρὸς τιμωρίαν, ἀπὸ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας ἢ τε ποιητικῆ πᾶσα μούσα, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ὑφέλετο. Πλάτων γοῦν ἐν τῷ τελευταίῳ τῆς Πολιτείας αὐταῖς φησι ταῖς λέξεσιν· «Ἐνταῦθα δὴ (32) ἄνδρες ἄγριοι διάπυροι ἰδεῖν, παρεστῶτες, καὶ καταμανθάνοντες τὸ φθέγμα (33), τοὺς μὲν ἰδίᾳ παραλαβόντες ἦγον· τὸν δὲ Ἀριδαῖον (34) καὶ τοὺς ἄλλους συμποδίσαντες, χεῖρας τε καὶ πόδας, καὶ κεφαλὴν καταβαλόντες (35), καὶ ἐκδείραντες, εἶλκον παρὰ τὴν ὁδὸν ἐκτὸς ἐπ' ἀσπαλάθων κἀμπτοντες (36).» Οἱ μὲν γὰρ ἄνδρες (37) οἱ διάπυροι, ἀγγέλους αὐτῷ βούλονται δηλοῦν, οἱ παραλαβόντες τοὺς ἀδικούς κολάζουσιν. «Ὁ ποιῶν, φησί, τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς πῦρ φλέγον.» Ἐπειτα δὲ τούτοις, τὴν ψυχὴν εἶναι ἀθάνατον. Τὸ γὰρ κολαζόμενον, ἢ παιδευόμενον, ἐν ἀισθήσει ὄν, ζῆ, καὶ πάσχειν βούληται (38). Τί δέ; Οὐχλοῖδεν ὁ Πλάτων καὶ πρὸς ποταμούς, καὶ τῆς γῆς τὸ βάθος, τὴν πρὸς τῶν βαρβάρων γέενναν καλουμένην, Τάρταρον ποιητικῶς (39) ὀνομάζων, Κωκυτόν τε καὶ Ἀχέρωντα, καὶ Πυριφλεγέθοντα, καὶ τὰ τοιαῦτά τινα εἰς τὴν παιδευσιν σωφρονίζοντα παρεισάγων κολαστήρια; Τῶν σμικρῶν δὲ, κατὰ τὴν Γραφήν, καὶ ἐλαχίστων

A principia numerant, non principium unum statuunt. Aique sciunt isti velle, materiam illam, quam omni et qualitate et figura carere dicunt, a Platone quoque non certum quid, sive id quod non est, appellatam esse, adeoque non aliquid : quod quidem mysticum valde ac reconditum censi debet. Nam qui verum illud unum principium agnosceret, in Timæo hæc habet ipsissima. «Nostra vero, inquit, ejusmodi ratio est. De universi seu principio seu principiis, quidve de iis sentiamus, in præsentia dicere omittendum, nec alia de causa, quam quod difficile sit, ea quam sequimur disputandi via, quæ nobis hoc in genere videantur, exponere.» Cæterum propheticum illud : «Terra autem erat invisibilis et indigesta¹, » singendæ hujus materiæ occasionem iis dedit. Et Epicurus sane, ut casu ac fortuito omnia fieri diceret, in animum induxit, quod illius dicti vim non caperet : «Vanitas vanitatum, omnia vanitas²; » quemadmodum Aristoteles, ut lunari orbe Providentiam definiret, ex illo psalmo hausit : «Domine, in cælo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes³.» Neque enim ante Domini adventum prophetico adhuc mysterio aperiatur sententia. Jam luenda quoque post obitum supplicia, et illos igni cruciatus, cum poetæ passim omnes, tum Græci etiam philosophi a barbara philosophia compilarunt. Plato quidem in ultimo De republica disertis conceptisque verbis : «Tum enimvero, inquit, feri homines, et aspectu ignei, audito mugitu, præsto aderant, aliisque seorsum abductis, Aridæum ac cæteros, manibus simul ac pedibus cervicibusque constrictis, humi afflicto, et cute detracta, foris secus viam per medias raptabant aspalathos.» Nam isti quidem homines ignei, angelos apud eum significant, qui arreptos sceleratos puniunt : juxta illud : «Qui facit angelos suos spiritus, et ministros ignem⁴ urentem.» Ex quibus immortalem animum esse consequitur. Quod enim aut punitur, aut eruditur, id cum sensu præditum sit, vivat necesse est, etiamsi pati dicatur. Quid porro? Numquid etiam Plato, et ignis fluvius, et illam terræ altitudinem agnovit, quæ a barbaris gehenna dicitur, quem ipse Tartarum poetice nominavit;

¹ Genes. i. 1. ² Eccles. i. 2. ³ Pal. xxxv, 6.

⁴ Psal. ciii, 4.

(31) Τὸ μὴ τὸδε, etc. Hæc apud Clementem ita concepta reperies, καὶ τολμηρότερον ἦδη μὴ ὄν πρὸς τ. Π. εἰρησθαι, καὶ μὴ τι μυστικώτατα μίαν τὴν ὄντως, etc. Quibus similia leguntur in ms. Eusebii. Nihil tamen in nostra lectione mutandum censeo, præsertim cum ex illis καὶ μὴ τι μυστικ. satis commoda exprimi sententia nequeat.
(32) Ἐνταῦθα δὴ. Plato libro x De republica, pag. 519 D.
(33) Τὸ φθέγμα. Hervetus reddit, sermonem intelligentes. Φθέγμα hic φθόγγος est, et μύκημα mugitus, quem immanis hiatus ediderat. Præcessit enim apud Platoniem οὗς (homines teterrimos) οιομένους ἦδη ἀναθῆσθαι, οὐκ ἐδέχετο τὸ στόμιον, ἀλλ' ἐμυκάτο, ὅποτε τις τῶν οὕτως ἀνιάτως ἐχόντων εἰς πονηρίαν, ἢ μὴ ἱκανῶς δεδωκώς δίκην, ἐπιχειροῦν ἐνιέναι.
(34) Ἀριδαῖος. Ita Justin. Martyr in Parænet., pag. 19. Clem., Ἀριδαῖον, at Plato, Ἀρδαῖον.
(35) Καταβαλόντες. Clemens, καταλαβόντες.

(36) Κἀμπτοντες. Justin., γνάμπτοντες. Plato κνάμπτοντες, eodem sensu. Clemens et ms. κνάμπτοντες. Quod postremum si probatur, dicendum est eos non utcuque carptos et laceratos esse, verum etiam ad majorem doloris sensum aspalathis impositos. Ego alterum prætulimus.
(37) Οἱ μὲν γὰρ ἄνδρες. Justinus, inde resurrectionis etiam dogmata colligens : Ἐνταῦθα, inquit, μοι δοκεῖ ὁ Πλάτων, οὐ μόνον τὸν περὶ κρίσεως, παρὰ τῶν προφητῶν μεμαθηκέναι λόγον, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τῆς ἀπιστουμένης παρ' Ἑλλήσιν ἀναστάσεως· τὸ γὰρ μετὰ σώματος κρίνεσθαι τὴν ψυχὴν φησιν, οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ, ἢ ὅτι τῷ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπίστευσε λόγῳ. Οὐ γὰρ δὴ πού τὴν ψυχὴν, κεφαλὴν, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας, καὶ δέσμα, ἔχειν φησουσιν.
(38) Clem., λέγεται.
(39) Ποιητικῶς. Clementem corrige, apud quem male, προφητικῶς.

Cocytum præterea, Acherontem, Pyriphlegethon tem, et similia pœnarum loca generaque, quibus hominum mores castigentur, invexit. Idem, quos ex Scriptura habemus parvulorum ac minimorum angelos, qui Deum ipsum videant, et diligentem illum vigilemque curam, quæ a præsidibus ac tutelaribus angelis in nos derivatur, aperiens, ita scribere non dubitat : « Ubi autem, inquit, suum quæque vitæ genus, prout cuique sors obtigerat, animæ omnes delegerint, tum eandem Lachesim convenire; hanc una cum singulis, quem ipsimet dæmonem optaverint, eum vitæ custodem futurum emittere, cuius etiam opera, quæ statuerint omnia, perficiantur, » Quod ipsum fortasse, attributum illud Socrati dæmonium innuebat. Præterea, quem a Moyse acceperant, mundi ortum philosophi tradidere. Quos inter Plato diserte : « Semperne fuerit, inquit, nullo generatus ortu, an ortus sit sub aliquo temporis principatu, quandoquidem cernitur, et tangitur, et est undique corporatus. » Itemque cum ait : « Atque illum quidem effectorem ac parentem hujus universitatis, invenire difficile; non modo generatum esse mundum ostendit, sed etiam ab ipso Deo generatum esse declarat, quippe quem ab illo uno satum, atque ex nihilo creatum esse velit. » In qua de mundi ortu opinione Stoici quoque versantur. Diabolum præterea, quem in barbara philosophia toties appellari audis, dæmonum principem, maleficum animum Plato vocat *Legum* decimo his verbis : « Numquid necesse est, animum, qui rebus omnibus quæ quoqueversum moventur, et moderetur, et insit, ipsum quoque cælum per sese moderari? — Omnino. — Unumne autem, an plures? — Plures certe, nam pro vobis respondere juvat. Nec pauciores duobus recte posuerimus, beneficium alterum, alterum maleficum. » Idem in *Phædra* hæc habet : « Alij quoque mala sunt, at plerisque dæmon aliquis præsentem voluptatem admiscuit. » Quin et *Legum* decimo, apostolicum illud plane representat : « Non est nobis collicatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, contra spiritualia eorum qui in cælis versantur ¹, » dum ita scribit : **671** « Cum enim jam inter nos ita convenerit, ut cælum multis bonis, eorumque contrariis, et his quidem pluribus refertum esse, fateremur, immortalis profecto pugna hæc sit oportet, et incredibili quadam cautione indigeat. » Similiter mundum agnoscit barbara philosophia duplicem, alterum intelligentia, alterum sensu perceptum : e quibus archetypus ille sit, hic vero præclari exemplaris imago. Ac priorem qui-

¹ Eph. vi, 12.

(40) 'Επειδή δ' οὖν. Plato lib. x *De republica*, pag. 521, D, ista pluribus.

(41) Προσιέναι. Mendose apud Clement. προείναι.

(42) 'Ορατός τε γάρ, etc. Plato, ὄρατός γάρ, ὁρατός τε ἔστι. καὶ σῶμα ἔχουν. At Clements, ὄρατός τε γάρ ὢν, ἄπτός ἐστιν ἄπτός τε ὢν, καὶ σῶμα ἔχει.

A τοὺς ἀγγέλους, τοὺς ὀρώντας τὸν Θεόν, πρὸς δὲ καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς δι' ἀγγέλων τῶν ἐφεστώτων ἤκουσαν ἐπισκοπὴν ἐμπαίνων, οὐκ ὀκνεῖ γράφειν · « Ἐπειδὴ δ' οὖν (40) πάσα τὰς ψυχὰς τοὺς βίους ἡρῆσθαι, ὡσπερ ἔλαχον, ἐν τάξει προσιέναι (41) εἰς τὴν Λάχου· ἐκείνην δὲ ἐκάστῳ, ὃν εἴλετο δαίμονα, τοῦτον φύλακα τοῦ βίου συμπέμπειν, καὶ ἀποπληρωτὴν τῶν αἰρεθέντων. » Τάχα δὲ καὶ τῷ Σωκράτει τὸ δαιμόνιον τοιοῦτόν τι ἠνίσσεται. Ναὶ μὴν, γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον ἐκ Μωϋσέως παραλαβόντες, ἐδογματίσαν οἱ φιλόσοφοι. Καὶ ὁ γὰρ Πλάτων ἀντικρυς εἶρηκε · « Πότερον ἦν ἀρχὴν ἔχων γενέσεως οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς τινος ἀρξάμενος; ὄρατός τε γάρ (42), ἄπτός τε, καὶ σῶμα ἔχει. » Αὐθις τε ὁπότεν εἶπη · « Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὐρεῖν τε ἔργον, οὐ μόνον γεννητὸν εἶδειν τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ γεγονέναι σημαίνει, ὡς ἂν ἐκ μόνου γενομένου (43), καὶ ἐκ μὴ ὄντος ὑποστάντος. Γεννητὸν δὲ καὶ οἱ Στωϊκοὶ τίθενται τὸν κόσμον. Τὸν τε ὑπὸ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας θρυλούμενον διάβολον, τὸν τῶν δαιμόνων ἀρχοντα, κακοεργὸν εἶναι ψυχὴν ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν *Νόμων* ὁ Πλάτων λέγει ταῦτε τὰς λέξεις · « Ψυχὴν διοικοῦσαν, καὶ ἐνοικοῦσαν τοῖς πάντεσιν κινουμένοις, μὴν οὐ καὶ τὸν οὐρανὸν διοικεῖν ἀνάγκη φάναι; — Τί μὴν; — Μίαν, ἢ πλείους; — Πλείους, ἐγὼ ὑπὲρ σφῶν ἀποκρινοῦμαι. Δυσὶν μὲν που ἔλαττον μηδὲν τιθῶμεν, τῆς τε εὐεργετίας, καὶ τῆς τάναντια δυναμένης ἐξεργάζεσθαι. » Ὁμοίως δὲ καὶ τῷ *Φαίδρω* τάδε γράφει · « Ἐστὶ μὲν δὴ καὶ ἄλλα κακὰ, ἀλλὰ τὴς δαιμόνων ἔμψε τὰς πλείους ἐν τῷ παρατυχία ἡδονῆν. » Ἄλλὰ καὶ τῷ δεκάτῳ τῶν *Νόμων* ἀντικρυς τὸ ἀποστολικὸν δείκνυσιν ἐκεῖνο · « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς αἶμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰ πνευματικὰ τῶν ἐν οὐρανοῖς (44), » ὡδὲ πως γράφων · « Ἐπειδὴ γὰρ συνειρωρήσαμεν ἡμῖν αὐτοῖς εἶναι μὲν τὸν οὐρανὸν πολλῶν μεστὸν ἀγαθῶν, εἶναι δὲ καὶ τῶν ἐναντιῶν, πλείονων δὲ τῶν μὴ· μάχῃ δὴ, φαμέν, ἀθάνατός ἐστ' ἡ ταιαύτη, καὶ φυλακῆς θαυμαστῆς δεομένη. » Κόσμον τε αὐθις τὸν μὲν νοητὸν εἶδεν ἢ βάρβαρος φιλοσοφία, τὸν δὲ αἰσθητὸν· καὶ τὸν μὲν ἀρχέτυπον, τὸν δὲ εἰκόνα τοῦ καλοῦ παραδείγματος· καὶ τὸν μὲν ἀνατίθῃσι μονάδι, ὡς ἂν νοητὸν, τὸν δὲ αἰσθητὸν ἐξάδι· γάμος γὰρ παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις, ὡς ἂν γόνιμος ἀριθμὸς, ἢ ἐξὰς καλεῖται. Καὶ ἐν μὲν τῇ μονάδι συνίστησιν οὐρανὸν ἀόρατον, καὶ γῆν ἀγίαν, καὶ φῶς νοητὸν · « Ἐν ἀρχῇ γὰρ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἢ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος. » Εἰς ἐπιφέρει · « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενέσθω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. » Ἐν δὲ τῇ κοσμογονίᾳ τῇ αἰσθητῇ στερεὸν οὐρανὸν ἐδημιούργει (τὸ δὲ στερεὸν αἰσθη-

(43) Ὡς ἂν ἐκ μόνου γενομ. Sensus quidem sine aliorum verborum accessione constat; plenius tamen apud Clement. post σημαίνει legitur, καθάπερ οὖν, πατέρα δὲ αὐτοῦ κεκλήσθαι, ὡς ἂν ἐκ μόνου γεν.

(44) Τῶν ἐν οὐρανοῖς. Vulgo sic legitur, τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

τόν) γῆν τε ὄρατῆν, καὶ φῶς βλέπομενον. Ἄρ' οὐ δο- A
κεῖ σοι ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων ζώων ιδέας ἐν τῷ νοητῷ
ἀπολείπειν κόσμῳ, καὶ τὰ εἶδη τὰ αἰσθητὰ κατὰ τὰ
γένη (45) δημιουργεῖν τὰ νοητὰ; Εἰκότως ἄρα ἐκ
γῆς μὲν τὸ σῶμα διαπλάττεσθαι λέγει Μωϋσῆς, δ' γη-
νόν φησιν ὁ Πλάτων σπῆνος· ψυχὴν δὲ τὴν λογικὴν
ἄνωθεν («ἐμπνευσθήναι») ὑπὸ Θεοῦ «εἰς πρόσωπον.»
Ἐνταῦθα γὰρ τὸ ἡγεμονικὸν ἰδρῦσθαι λέγουσι, τὴν
διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐπεισῶδιον τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ
πρωτοπλάστου εἰσόδον ἐρμητεύοντες. Διὸ καὶ «κατ'
εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ τὸν ἀνθρώπου γεγο-
νέναι.» Εἰκὼν μὲν γὰρ Θεοῦ λόγος ὁ θεὸς καὶ βασι-
λικὸς, ἀνθρώπος ἀπαθής· εἰκὼν δ' εἰκόνας ἀνθρω-
πίνης νοῦς. Ἐτέρῳ δ' εἰ βούλει παραλαβεῖν ὄνοματι
τὴν ἐξομοίωσιν, εὐροις ἂν παρὰ τῷ Μωϋσῆ ἀκολουθίαν
ὀνομαζομένην θείαν. Φησὶ γάρ· «Ὀπίσω Κυρίου B
τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ
φυλάξατε.» Ἀκόλουθοι δ' οἶμαι, καὶ θεραπευταὶ
Θεοῦ πάντες οἱ ἐνάρετοι. Ἐντεῦθεν δ' οἱ μὲν Στωϊκοί,
τὸ τέλος τῆς φιλοσοφίας τὸ ἀκολούθως τῇ φύσει ζῆν
εἰρήκασιν· ὁ Πλάτων δὲ ὁμοίωσιν Θεῶν, ὡς ἐν τῷ δευ-
τέρῳ παρεστήσαμεν *Στωματεῖ*. Ζήνων τε ὁ Στωϊκὸς,
παρὰ Πλάτωνος λαβὼν, ὁ δὲ ἀπὸ τῆς βαρβάρου φιλο-
σοφίας, τοὺς ἀγαθοὺς πάντας ἀλλήλων εἶναι φίλους
λέγει. Φησὶ γὰρ ἐν τῷ *Φαίδρῳ* (46) Σωκράτης· «Ὡς
οὐχ εἴμαρται κακὸν κακῷ φίλον εἶναι, οὐδ' ἀγαθὸν
ἀγαθῷ μὴ φίλον.» Ὅπερ καὶ τῷ *Λύσιδι* (47) ἀπέ-
δειξεν ἰκανῶς, ὡς ἐν ἀδικίᾳ καὶ πονηρίᾳ οὐκ ἂν ποτε
σθεσῆι φίλια. Καὶ ὁ Ἀθηναῖος ξένος (48) ὁμοίως
φησὶ, προῖξιν εἶναι φίλην καὶ ἀκόλουθον Θεῶν, καὶ ἕνα C
λόγον ἔχουσαν ἀρχαῖον, ὅταν τὸ μὲν ὁμοιον τῷ ὁμοίῳ
μετρίῳ ᾖναι φίλον ἦ, τὰ δὲ ἄμετρα οὔτε τοῖς ἀμέ-
τροις, οὔτε ἐμμέτροις· ὁ δὲ Θεὸς ἡμῖν πάντων χρη-
μάτων μέτρον ἂν εἴη. Εἶτα ὑποβάς ἐπάγει Πλάτων·
«Πᾶς γὰρ δὴ ἀγαθὸς ἀγαθῷ ὁμοιος· κατὰ τοῦτο δὲ
καὶ Θεῶν εἰκότως, ἀγαθῷ τε παντὶ φίλος ὑπάρχει καὶ
Θεῶν.» Ἐνταῦθα γενόμενος, κάκεινου ἀνεμνήσθη·
ἐπὶ τέλει γὰρ τοῦ *Τιμαίου* λέγει, τῷ κατανοουμένῳ
τὸ κατανοοῦν ἐξομοιωσὰ δεῖν, κατὰ τὴν ἀρχαίαν φύ-
σιν· ὁμοιωσάντα δὲ τέλος ἔχειν τὸ πρῶτον ἐθέτος ἀν-
θρώποις ὑπὸ θεῶν ἀρίστου βίου πρὸς τε τὸν παρόντα
καὶ τὸν ἔπειτα χρόνον. Καὶ μετὰ βραχεία (49) ἐπιλέ-
γει· «Ἀδελφοὺς δ' εἶναι ἡμᾶς, ὡς ἂν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ
ᾖντας, καὶ ἐνὸς διδασκάλου, φαίνεται που καὶ Πλά-
των καλῶς ὧδέ πως· «Ἔστὲ μὲν γὰρ πάντες οἱ ἐν D
τῇ πόλει ἀδελφοί, ὡς φήσομεν πρὸς αὐτοὺς μυθολο-
γοῦντες. Ἄλλ' ὁ Θεὸς πλάττων, ὅσοι μὲν ὑμῶν ἰκα-
νοὶ ἄρχειν, χρυσοῦν ἐν τῇ γενέσει συνέμιξεν αὐτοῖς,
διὸ τιμιώτατοι εἰσιν· ὅσοι δὲ ἐπίκουροι, ἀργυρον·
σίδηρον δὲ καὶ χαλκὸν τοῖς γεωργοῖς καὶ τοῖς ἄλ-
λοις δημιουργοῖς. Ὅθεν ἀνάγκη, φησὶ, γεγονέναι,

¹ Gen. 1, 1, 2. ² Ibid., 3. ³ Gen. 11, 7. ⁴ Gen. 1, 20. ⁵ Deut. 10, 2.

45) Κατὰ τὰ γένη. Recte. Apud Clementem autem vitiose καὶ pro κατὰ, quod etiam imposuit interpreti. Certe Plato non δημιουργεῖ τὰ νοητὰ, sed τὰ αἰσθητὰ, ad exemplar τῶν νοητῶν elaborata significant.

(46) Ἐν τῷ *Φαίδρῳ*. Pag. 348.

(47) *Λύσιδι*. Vera lectio et Platonica. Itaque corrigendus Clemens, apud quem mendose legitur,

dem illum, quod mente percipiatur, unitati, hunc vero qui sensus movet, senario attribuit. Nam et apud Pythagoreos, senarius tanquam genitilis numerus, conjugium vocatur. Ergo in unitate cælum illud, quod in oculos non cadit, terramque sanctam, et lucem mente perceptam constituit: «In principio enim, inquit, fecit Deus cælum et terram: terra autem erat invisibilis¹.» Quibus deinde subjungit: «Et dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux².» At in ea mundi procreatione, quam sensus attingit, solidum cælum condidit (quidquid autem est solidum, idem quoque sensus movet), terramque simul ac lucem, quæ oculis cernerentur. Num tibi hoc Plato secutus videtur, dum animantium ideis in eo mundo, quem sola mens capit, relictis, formas illas, quæ in sensum cadunt, pro spiritualium generum varietate molitur? Jure ergo Moyses concretum ex terra corpus esse docet, quod terrenum a Platone tabernaculum vocatur: animum ratione præditum cælitus a Deo («in faciem inspiratum³»). Hic enim principis illius facultatis sedem esse volunt, adventitium illum animi primum in parentem per sensus ingressum interpretati. Quocirca hominem etiam, «ad imaginem et similitudinem Dei factum esse⁴.» Imago enim Dei, ratio divina et regia, homo non patibilis: humanæ autem imaginis imago, mens. Quam similitudinem si alio vocabulo expressam cupis, divinam quamdam assectationem a Moysæ appellatam reperies; ait enim: «Post Dominum Deum vestrum ambulate, et manda a ejus custodite⁵.» Assectatores autem, opinor, cultoresque Dei sunt, quicumque virtute præstant. Atque hinc Stoici philosophiæ finem esse dixerunt, congruenter naturæ convenienterque vivere, Plato vero ipsanmet cum Deo similitudinem, ut *Stromate* secundo jam ostendimus. Quin et Zeno Platonem, et barbaram philosophiam secutus Plato, bonos omnes inter sese amicos esse dixerunt. Socrates enim in *Phædro* nefas esse ait, ut vel malo malus amicus 672 sit, aut bonus bono non amicus. Quod ipsum in *Lyside* fuse admodum ostendit, ubi amicitiam cum injustitia et improbitate coli nullo modo posse, confirmat. Similiter hospes ille Atheniensis rem Deo perjurandam esse docet, eique congruentem, cujus una quædam sit ac pervetusta ratio; ut simili quidem, si modo erit modicum, simile amicum sit; immodica vero nec inter sese, nec modicis amica esse possint; Deus ipse denique rerum nobis omnium mensura statuatur. Quibus hæc deinceps Plato subjungit: «Bonus enim omnis bono

Λυσία. Fuit quippe Lysias rhetor alius a Platónico Lyside. Locus autem existat apud Platonem, p. 110 et seq.

(48) Ἀθηναῖος ξένος. Plato l. iv *Leg.*, p. 604 A.

(49) Μετὰ βραχεία. Imo sat multa, quæ hic prætermittit Eusebius, cujus verba ista sunt, καὶ μετὰ βραχεία. Sequentia vero, ἀδελφοὺς δέ, etc., sunt Clementis, pag. 354 edit. Græco-Lat.

similis est; qua re uti ad Deum etiam accedit, ita non boni tantum omnis, sed ipsius quoque Dei amicus est. » Qui mihi locus alterum illum sub *Timæi* finem in memoriam revocat, ubi docet hoc cuivis agendum esse, ut intelligentiæ, vim rei perceptæ, quatenus pristinæ naturæ ratio postulet, similem efficiat: quod ubi perfecerit, tum eum vitæ optimæ hominibus a diis propositæ, finem obtinere, qui non præsens modo tempus, sed etiam futurum complectatur. » Hæc Clemens. Qui paucis interjectis addit quæ sequuntur: « Quin etiam fratres esse nos, tanquam unius Dei filios, ac discipulos præceptoris unius, Plato satis declarare visus est, hunc in modum: « Quotquot, inquit, in civitate versamini (sic enim hanc iis fabulam pertexemus), fratres estis omnes. Verum fictor ille Deus, qui ex vobis ad imperantium apti essent, aurum iis dum procrearentur, admiscuit, ex quo plurimum dignitatis consecuti sunt. Qui vero ad operam aliis navandam idonei forent, his argentum aspersit; agricolis denique ac cæteris opificibus ferrum atque æs infudit. » Ex quo id necessario consequens esse ait, ut alii quæ ad cognitionem pertinent, quæ sunt opinionis alii complectantur ac diligant. Forte enim naturam illam eximiam et cognitionis avidam præsentit: nisi potius triplici hoc naturarum discrimine, tria rerum publicarum genera, ut nonnulli opinantur, informat: ut Judæorum quidem argentæam, Græcorum tertiam, Christianorum, quibus aurum illud plane regium, sanctus, inquam, Spiritus infusus est, auream appellavit. Sane quidem Christianorum ipse vitam his in *Theæteto* verbis expressit: « Dicamus igitur, inquit, de summis illis philosophandi principibus: quid enim eos moremur, qui philosophiæ studio perperam abutuntur? Viam illi quæ in forum ducat ignorant: ubi vel exerceantur iudicia, vel senatus, vel publicum aliud civitatis concilium habeatur, nesciunt: leges ac plebiscita, neque dum promulgantur, audiunt: **673** neque perscripta cum fuerint, omnino vident: sodalitiarum ad magistratus creandos factiones, conventus, et comessationes cum tibicinis; horum ipsis quidquam factitare, ne per somnium quidem in mentem venit. Rectene, an secus factum in civitate quid fuerit: num cuiquam mali a maioribus aliquid obvenit, magis ipsos latet, quam numerus, quod aiunt, arenarum. Atque hæc ille omnia sic ignorat, ut eadem abs sese ignorari nesciat: sed revera solum ejus corpus in civitate versatur et habitat; ipse quidem interea, ut cecinit Pindarus, supra terram evolat, rerumque cœlestium rationes astronomiæ vi enucleat, naturamque adeo totam penitus investigat. » Jam vero cum hoc Domini dicto: « Sit serino vester, est, est; non, non ¹, alterum illud conferri possit: « At mihi nec falsum concedere, nec verum perimere ullo modo fas est. » Et cum interdicto nobis jurejurando, congruit illud decimæ *Legum*: « In omni re laus et juramentum abesto. » Et Pythagoras quidem, Socrates, atque Plato, qui Dei se vocem exaudire confirmant, dum fabricam hujus universi, quam divina manus et perfecte elaboravit, et conservat perpetuo, contemplantur; illud omnino Moysis audire: « Dixit, et factum est ², » quo Dei vocem opus ipsum esse declarat. Dum autem in illa hominis ex pulvere molitione versantur, terrenum passim philosophi corpus appellant: Homerus vero id etiam imprecationis loco ponere non dubitat:

¹ Matth. v, 37. ² Gen. iiii, 6, 7, passim.

(50) Clem., xi.

(51) Forte add. την χρυσήν.

(52) *Λέγωμεν δὴ*. Locum hunc integrum supra

leges, pag. 602.

(53) *Ἐπαινός τε, ἔρκος τε*. De juramento pluribus disputat lib. xi *Leg.*, p. 689.

Ἄλλ' ὑμεῖς μὲν (54) πάντας ὑδωρ καὶ γαῖα γέ-
[ροισθε.

Καθάπερ Ἡσαίας· «Καὶ καταπατήσατε αὐτοὺς,»
λέγων, «ὡς πηλόν.» Καλλιμάχος δὲ διαβρόβηθην
γράφει·

Ἦν κείνος (55) οὐνιαυτός, ᾧ ποτε πτηνόν,
καὶ τὸν θαλάσσην, καὶ τὸ τεράριον, οὕτως
Ἐξθέγγεθ', ὡς ὁ πηλός ὁ Προμηθέως (56).

Πάλιν τε ὁ αὐτός·

... Εἴ σε, ἔφη, Προμηθεύς
Ἐπλασε, καὶ πηλοῦ μὴ ἐξ (57) ἑτέρου γέγονας.

Ἡσίοδος δὲ ἐπὶ τῆς Πανδώρας λέγει·

Ἥραιστον δὲ κέλευσε περικλυτόν, ὅτι τάχιστα
Γαίην ὕδει φύρειν, ἐν δ' ἀνθρώπου θέμερ αὐδὴν,
καὶ ῥόον.

Πῦρ μὲν οὖν τεχνικόν, ἰδῶ βαδίζον εἰς γένεσιν, τὴν
φύσιν ὀρίζονται οἱ Στωϊκοί· πῦρ δὲ καὶ φῶς ἀλλη-
γορεῖται ὁ Θεός, ἢ ὁ Λόγος αὐτοῦ πρὸς τῆς Γραφῆς.
Τὶ δέ; οὐχὶ καὶ Ὅμηρος, παραφράζων τὸν χωρισμὸν
τοῦ ὕδατος ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῆν
ἐμφανῆ τῆς ξηρᾶς, ἐπὶ τῆς Τηθύος καὶ τοῦ Ἄκεανου
λέγει·

Ἦδη γὰρ δηρὸν (58) χρόνον ἀλλήλων ἀπέχονται
Εὐνῆς καὶ φιλότῆτος;

Πάλιν, τὸ δυνατόν ἐν πᾶσι προσάπτουσι καὶ οἱ παρ'
Ἑλλῆσι λογιώτατοι τῷ Θεῷ· ὁ μὲν Ἐπίχαρμος,
(Πυθαγόρειος δὲ ἦν), λέγων·

Οὐδὲν ἐκρυβεῖ τὸ Θεῖον· τοῦτο γινώσκων σε δεῖ·
αὐτὸς ἐστ' ἀμῶν ἐπόπτης· ἀδυνατεῖ δ' οὐδὲν Θεός.

Ὁ μελοποιὸς δέ·

Θεῷ δυνατόν (59) ἐκ μελαινας
Νυκτὸς ἀμιαστον ὄρσαι φάος,
Κελυψεῖ δὲ σκότει
Καλύψαι καθαρὸν ἀμέρας σέλας.

Ὁ μόνος, ἡμέρας ἐνεστώσης, νύκτα ποιῆσαι δυνά-
μενος, φησὶ, Θεός οὕτως ἐστιν. «Ἐν τε τοῖς Φαινο-
μένοις ἐπιγραφόμενοι ὁ Ἄρατος,

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεθα, εἰπὼν, τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες
[ἑώμεν

Ἄρρητον· μεστὰ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγνῖαι,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγρῖαι, μεστή δὲ θάλασσα,
καὶ λιμένες. Πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες·

ἐπιφέρει

Τοῦ ἄρ καὶ γένος ἐσμὲν (ὅσον δημιουργία)· ὁ
[δ' ἥπιος ἀνθρώποισι β

Δεξία σημαίνει·

Αὐτὸς γὰρ τὰ γε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας· ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἄστέρων, οἳ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνουσι
Ἀνδράσιν ὠράων, ὄφρ' ἔμπεδα πάντα φύηται.
καὶ μὴ ἀεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἰλάσκειται·

¹ Isa. x, 6.

(54) Ἄλλ' ὑμεῖς μὲν. *Iliad.* II, vers. 99. Mene-
laus paulo commotior ita Græcos alloquitur, τοὺς
μὴ ἐτοίμους δεξαμένους τὴν τοῦ Ἐκτορος περὶ τῆς
μονομαχίας πρόκλησιν, ut legitur apud Justin.
Martyr. in *Paranet.*, pag. 23. Quod Eustathius sic
explicat, Ἄνετ τοῦ, νεκροθεῖητε, inquit, καὶ τοῦ μὲν
ζωογόνου πνευματώδους θερμοῦ, στερηθεῖητε, γένοι-
σθε δὲ ὑδωρ καὶ γῆ, ἃ δὴ ἐναπομένει τοῖς νεκροῖς
σώματι.

At vos in terram cuncti redeatis et undam.

Quemadmodum Isaias dum ait : « Et conculcato
ipsos quasi lutum ¹. » Et Callimachus diserte :

*Erat annus ille, quo volantium cælis,
Ei qui sub undis, atque quadrupes, vocem
Sic proferebat, ut lutum Promethei.*

Idemque rursus :

... Si te ipse Prometheus
Finxit, et ex alio non dedit esse luto.

Hesiodus autem de Pandora :

*Vulcanumque jubet terram perfundere lympha
Protinus, atque hominis cum voce infundere mentem.*

B Jam artificiosum ignem, qui certa ratione 674 ac
via seratur in generationem, Stoici naturam esse desti-
nunt : ignis autem ac lucis nomine, Deum aut ejus
Verbum allegorice Scriptura significat. Quid autem ?
non ipsemet Homerus, aquam abs terra separatam,
planeque relectam aridam paraphrasi quadam ex-
plicat, dum ait de Tethyos Oceanique dissidio :

*Namque ambos dudum tristis discordia lecto
Complexuque arcel ?*

Deo præterea summam rebus in omnibus potesta-
tem Græcorum eruditissimi tribuunt. Epicharmus
quidem (Pythagoreus autem is fuit) his versibus :

*Nil potest Deum latere : fac ut id mente imbibas :
Ille nos per se intuetur : nec nihil solus potest.*

C Lyricus vero, sic :

*Deus potis est ex profunda
Nocte revocare purum diem :
Nigris dein tenebris
Diei nitidum condere hoc jubar.*

Qui solus, inquit, illucescente die, noctem efficere
potest, Deus is est. Et Aratus in *Phænomenis*, hæc
habet,

*Ab Jove principium, nullo qui tempore nobis
Prætereundus erit. Cujus late omnia numen
Compita, et omne forum, Pontique profunda tumentis,
Atque omnes portus implet : nemoque potentii
Auxilio caruisse queat.*

Et rationem subjungit,

... genus omnis ab illo (creatione
[videlicet],

Quippe trahit,

... qui blanda homines pietate fovendo,
*Læta ollis dat signa manu, populosque frequentes
Ultero operi accingit : certo namque ordine cælum
Sideribus sparsit variis, annique coronam
Texuit, apta suis ut munera quæque notarent
Temporibus, lætoque genus sobolescere setu*

(55) Ἦν κείνος. Ita versus istos ex Clemente di-
stinximus ac reslituimus.

(56) Προμηθέως. Legendum Προμηθῆος, ut ver-
sus constet.

(57) Forte μὴ ἔξ.

(58) Ἦδη γὰρ δηρὸν. Homerus *Iliad.* III, v. 206.

(59) Θεῷ δυνατόν. Pindari fragmenta locum
hunc repræsentant.

Quodque darent. Huic prima omnes, huic ultima A Χαῖρε, Πάτερ, μέγα θαύμα, μέγ' ἀνθρώποισι
[semper] [δραειαρ.]

Vota ferunt. Salve, o Genitor, quem suspicit orbis, Atque boni auctorem sentit.

Et ante Aratum Homerus, in clypeo illo quem Vulcanus elaborarat, mundi procreationem e Moysis exemplari describens, ait :

675 *Fecerat hic terras, cælumque, salumque pro-*
[fundum,
Astraque purpurea cælum quæ luce coronant.

Qui enim et poetarum, et oratorum vocibus Jupiter celebratur, is omnino Deum significat. Jam Democritus, ut id quoque dicam, paucos admodum homines lucem intueri ait, « qui manus ad eum tollant, quem nos Græci aerem nunc vocamus. Quippe fatur omnia Jupiter, omnia novit, dat idem aufertque omnia, omniumque rex est. » At Bœotius Pindarus, altiore quodam mysterio, Pythagoreus enim is erat,

*Virum, inquit, unum est ac deum genus.
Matre spiritum ambo hausimus ab una.*

Matris nomine materiam intelligit, unumque præterea horum molitorem omnium constituit, quem ipse parentem ἀριστοτέχναν, hoc est, optimum ac sapientissimum artificem nominat, qui pro sua quemque dignitate, ad ipsam quoque divinitatem provehat. Platonem enim prætereo, qui palam ac perspicue, in ea quam ad Erastum et Coriscum scribit epistola, Patrem ac Filium, nescio quo pacto, ex Hebraicis litteris palam ac manifeste aperit, ubi sic eos hortatur : « Dum juratis, inquit, non illiberali, ac studii sorore doctrina mutuo conjuncti, per Deum ipsum rerum omnium sive præsentium, sive futurarum præsidem, necnon præsidis etiam principisque parentem Dominum juretis, quem quidem, si modo recte philosophabimini, cognoscetis. » Idem ea quam in *Timæo* habet concione, artificem illum Patrem appellat, his verbis : « Vos qui deorum satu orti estis, attendite, quorum operum ego parens effectorque sum. » Quare cum idem ita loquitur, circa universorum Regem omnia sunt, ac propter ipsum omnia : idem bonorum omnium principium est. At circa secundum ea quæ secundo, circa tertium ea quæ tertio ordine continetur, cuncta versantur : equidem ista non nisi de sancta Triade accipio, et tertii quidem nomine Spiritum sanctum, secundi vero, Filium intelligo, per quem ex Patris voluntate facta sunt omnia. Præterea *Reipublicæ* decimo : Eris cujusdam Armenii filii meminit, genere Pamphyli, qui quidem est Zoroastres. Certe Zoroastres ipse ita de se scribit : « Hæc, inquit, scriptis mandavit Zoroastres, Armenii filius, Pamphylus genere : Cum in bello cecidissem, apud inferos abs diis hæc didici. » Hunc ergo Zoroastrem Plato, die ab

Καὶ πρὸ τούτου δὲ Ὀμηρος, ἐπὶ τῆς Ἡφαιστοτεύκτου ἀσπίδος, κοσμοποιῶν κατὰ Μωϋσεῖα·

Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανὸν, ἐν δὲ θά-
[λασσαν, φησὶν,
Ἐν δὲ τὰ τεῖρεα πάντα, τὰ τ' οὐρανὸς ἀστερό-
[γυται.

Ὁ γὰρ διὰ τῶν ποιημάτων, καὶ τῶν καταλογάων συγγραμμάτων ἀδόμενος Ζεὺς, τὴν ἔννοιαν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει. Ἡδὴ δὲ, ὡς εἶπεν, ὑπ' αὐγὰς ὁ Δημόκριτος εἶναι τινὰς ὀλίγους γράφει τῶν ἀνθρώπων, « οἱ δὲ ἀνατείναντες τὰς χεῖρας ἐνταῦθα, οὐκ ἔχρα φαλέομεν οἱ Ἕλληνες. Πάντα Ζεὺς μυθεῖται, καὶ πάντα οὗτος οἶδε, καὶ διδοί, καὶ ἀφαιρεῖται, καὶ βασιλεὺς οὗτος τῶν πάντων. » Μυστικώτερον δὲ ὁ μὲν Βοιωτῶς Πίνδαρος, ἄτε Πυθαγόριος ὢν,

Ἐν ἀνδρῶν (60), ἐν θεῶν γένος,
Ἐκ μίας δὲ μητρὸς πρέομεν ἄμω.

Τῆς ὕλης, παραδίδοις· καὶ ἓνα τὸν τούτων δημιουργὸν τὸν ἀριστοτέχναν (61) πατέρα λέγει, τὸν καὶ τὰς προκοπὰς κατ' ἀξίαν εἰς θεοῦτητα παρεσχημένον Σιωπῶ γὰρ Πλάτωνα, ἃ ἀντικρυς οὗτος ἐν τῇ πρὸς Ἐραστὸν καὶ Κορίσκον ἐπιστολῇ φαίνεται Πατέρα καὶ Υἱὸν οὐκ οἶδ' ὅπως ἐκ τῶν Ἑβραϊκῶν φωνῶν ἐκφαίνων παρακελεύομενος κατὰ λέξιν· « Ἐπομύνοντες σπουδῇ τε ἅμα μὴ ἀμούσῳ, καὶ τῇ τῆς σπουδῆς ἀδεληφῆ παιδείᾳ, τὸν πάντων Θεὸν αἴτιον, καὶ τὸς ἡγεμόνας καὶ αἰτίου Πατέρα Κύριον ἐπομύνοντες, δι, ἐάν ὀρθῶς φιλοσοφῆτε, εἴσεσθε. » Ἡ τε ἐν *Τιμαίῳ* δημιουργοῖα, Πατέρα λέγει τὸν δημιουργὸν, λέγουσα ὡδὲ πως· « Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ Πατὴρ δημιουργὸς τε ἔργων. » Ὡστε καὶ ἐπὶ εἶπη, περὶ τὸν πάντων Βασιλέα πάντα ἐστὶ, κάκεινον ἕνεκα τὰ πάντα, κάκεινο αἴτιον τῶν καλῶν· δευτέρον δὲ περὶ τὰ δευτέρα, καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα· οὐκ ἄλλως ἐγωγε ἐξακούω ἢ τὴν ἁγίαν Τριάδα μνηύεσθαι. Τρίτον μὲν γὰρ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸν δὲ Υἱὸν δευτέρον, δι' οὗ πάντα ἐγένετο κατὰ βούλησιν τοῦ Πατρὸς. Ὁ δὲ αὐτὸς ἐν τῷ ἰδεκάτῳ τῆς *Πολιτείας*· Ἡρὸς τοῦ Ἀρμενίου, τὸ γένος Παμφύλου μέμνηται, ὅς ἐστι Ζωροάστρις. Αὐτὸς γοῦν ὁ Ζωροάστρις γράφει· « Τὰδε συναγράψα Ζωροάστρις ὁ Ἀρμενίου, τὸ γένος Πάμφυλος, ἐν πολέμῳ τελευτήσας, ὅσα ἐν ἄδῃ γενόμενος ἐδάτην παρὰ θεῶν. » Τὸν δὲ Ζωροάστριν τοῦτον ὁ Πλάτων, δωδεκαταῖον ἐπὶ τῇ πυρᾷ κείμενον, ἀναδιῶναι λέγει. Τάχα μὲν οὐ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' ἐκεῖνα αἰνίσσεται, ὡς διὰ τῶν δίδωκα ζωδίων ἢ δόξαι τὰς ψυχὰς γίνεται· εἰς τὴν ἀνάληψιν. Αὐτὸς δὲ καὶ εἰς τὴν γένεσιν φησι τὴν αὐτὴν γίνεσθαι καθόδον. Ταῦτα ὑποληπτέον καὶ τὰ τοῦ Ἡρακλέους ἄλλα λέγεσθαι ἰδ', μεθ' ἃ τῆς ἀπαλλαγῆς παντὸς τοῦ κόσμου τοῦδε τυγχάνει ἡ ψυχῆς·

stomi *Olympico*, hunc in modum refert :

Ἀωδιωνᾶς μεγασθενές,
Ἀριστοτέχνα πάτερ.

Licet ibi nominatim Pindarus non appelletur.

(60) *Ἐν ἀνδρῶν*. Theodor. Canterus lib. II *Variar. lection.*, cap. 11, hos Pindari versus illustrat.

(61) *Ἀριστοτέχναν πατέρα*. Canterus ibid. Plutarchi loca profert, ubi ex Pindaro id nominis Deo tribuitur. Pindari versus idem ex Dionis Chryso-

Οὐ παραπέμπομαι καὶ τὸν Ἐμπεδοκλέα. Ὁ φυσικὸς οὐ-
 τὸς τῆς τῶν πάντων ἀναλήψεως μέμνηται, ὡς ἐσομένης
 ποτὲ εἰς τὴν τοῦ πυρὸς οὐσίας μεταβολῆς. Σαφέστατα
 δ' Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος ταύτης ἐστὶ τῆς δόξης, τὸν
 μὲν τινα κόσμον αἰδίων εἶναι δοκιμάσας, τὸν δὲ τινα
 φθειρόμενον, τὸν κατὰ τὴν διακόσμησιν, εἰδὼς οὐχ
 ἕτερον ὄντα ἐκείνου πως ἔχοντος. Ἄλλ' ὅτι μὲν αἰδίων
 τὸν ἐξ ἀπάσης τῆς οὐσίας αἰδίως ποῦν κόσμον, ἤδη
 φανερόν ποιεῖ, λέγων οὕτω· Ἐκόσμον τὸν αὐτὸν
 πάντων οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν,
 ἀλλ' ἦν αἰεὶ, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται, πῦρ ἀείζων, ἀπτό-
 μενον μέτρῳ (62), καὶ ἀποσθεννύμενον μέτρῳ. Ὅτι
 δὲ καὶ γεννητὸν, καὶ φθαρτὸν αὐτὸν εἶναι ἐδογματίζε,
 μνηνύει τὰ ἐπιφερόμενα· Ἐπυρὸς τροπαί, πρῶτον θά-
 λασσα, θαλάσσης δὲ τὸ μὲν ἡμισυ γῆ, τὸ δὲ ἡμισυ
 πρηστήρ. Ἐ Δυνάμει γὰρ λέγει, ὅτι τὸ πῦρ ὑπὸ τοῦ
 διοικοῦντος Λόγου καὶ Θεοῦ τὰ σύμπαντα δι' ἀέρος
 τρέπεται εἰς ὕδρην, τὸ ὡς σπέρμα τῆς διακοσμήσεως,
 ὃ καλεῖ θάλασσαν· ἐκ δὲ τούτου αὐθις γίνεται οὐρανὸς
 καὶ γῆ, καὶ τὰ ἐμπεριεχόμενα. Ὅπως δὲ πάλιν ἀνα-
 λαμβάνεται καὶ ἐκπυροῦται, σαφῶς διὰ τούτων δη-
 λοῖ· Ἐθάλασσα διαχέεται, καὶ μετρέεται εἰς τὸν αὐτὸν
 λόγον, ὅκοιός πρόσθεν ἦν ἢ γενέσθαι (63). Ὅμοίως καὶ
 περὶ τῶν ἄλλων στοιχείων τὰ αὐτά. Παραπλήσια τούτῳ
 καὶ οἱ ἔλλογιμώτατοι τῶν Στωϊκῶν δογματίζουσι, περὶ
 τε ἐκπυρώσεως διαλαμβάνοντες, καὶ κόσμου διοική-
 σεως, καὶ τοῦ ἰδίου ποιοῦ κόσμου τε καὶ ἀνθρώπου,
 καὶ τῆς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐπιδιαμονῆς. Πάλιν τε
 αὐτὸ Πλάτων ἐν μὲν τῷ ἑβδόμῳ τῆς Πολιτείας, τὴν
 ἐνταῦθα ἡμέραν νυκτερινὴν ἡμέραν κέκληκε, διὰ τοὺς
 κοσμοκράτορας, οἶμαι, τοῦ σκότους τούτου· ὕπνον δὲ
 καὶ θάνατον τὴν εἰς σῶμα ὄδον τῆς ψυχῆς, κατὰ ταῦτα
 τῷ Ἡρακλείτῳ. Καὶ μὴ τι τοῦτο ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος
 προσθέσειε τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγον·
 Ἐγὼ ἐκοιμήθην, καὶ ὕπνωσα· ἐξηγήθη, ὅτι Κύριος
 ἀπελήφεται μου· οὐ γὰρ τὴν ἀνάστασιν μόνον τοῦ
 Σωτῆρος Χριστοῦ ἐξ ὕπνου ἔγερσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς
 σάρκα κάθοδον τοῦ Κυρίου, ὕπνον ἀλληγορεῖ. Αὐτίκα
 ὁ αὐτὸς Σωτὴρ παρρηγοῦσά, Γρηγορεῖτε· οἶον, Μελε-
 τᾶτε ζῆν, καὶ χωρίζειν τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος περ-
 ῖσθε. Τὴν τε Κυριακὴν ἡμέραν ἐν τῷ δεκάτῳ τῆς
 Πολιτείας ὁ Πλάτων διὰ τούτων καταμαντεύεται·
 Ἐπειδὴ δὲ τοῖς (64) ἐν τῷ λειμῶνι ἐκάστοις ἑπτὰ
 ἡμέραι γένοιτο, ἀναστάντας ἐντεῦθεν δεῖ τῇ ὀγδόῃ
 πορεύεσθαι, καὶ ἀφικνεῖσθαι τετραταίους. Ἐ λειμῶνα
 μὲν οὖν ἀκουστέον τὴν ἀπλανῆ σφαῖραν, ὡς ἡμερον
 χωρίον, καὶ προσήγες, καὶ τῶν ὄστων χωρίον· ἑπτὰ
 δὲ ἡμέρας, ἐκάστην κίνησιν τῶν ἑπτὰ, καὶ πᾶσαν τὴν
 ἐργαστικὴν τέχνην, εἰς τέλος ἀναπαύσεως σπεύδουσαν.
 Ἡ δὲ μετὰ τοὺς πλανωμένους πορεία ἐπὶ τὸν οὐρα-
 νὸν ἄγει, τουτέστι τὴν ὀγδόην κίνησιν τε καὶ ἡμέραν.
 Τετραταίους δὲ τὰς ψυχὰς ἀπιέναι λέγει, δηλοῦν τὴν διὰ
 τῶν τεσσάρων στοιχείων πορείαν. Ἄλλὰ καὶ τὴν ἑβδό-

interitu duodecimo, jam rogo impositum revixisse
 memorat. 676 Quibus forte non resurrectionem,
 sed alterum illud subobscurè significat, animos, cum
 recipiuntur in cœlum, per signa zodiaci duodecim
 viam inire, per quæ similiter eosdem ait, cum hic
 generatio sit, descendere solitos. Nec aliter acci-
 piendum est, duodecim Herculem certamina con-
 fecisse, quibus exhaustis, ab universi hujus mundi
 angustiis animus liberetur. Nec mihi prætereundus
 Empedocles. Physicus enim ille sic rerum omnium
 instaurationis meminit, ut ignis in naturam cuncta
 olim mutatum iri pronuntiet. Qua in eadem opi-
 nione Heraclitus Ephesius manifeste versatur. Is
 enim mundum unum quemdam sempiternum esse
 statuit, caducum alterum ac pereuntem agnoscit,
 at externa specie tenuis, quique alius non sit a
 priore, certa quadam et propria ratione spectato.
 Nam quod sempiternum illum agnosceret, qui ex
 universa rerum natura constans, sibi perpetuo sim-
 ilis maneat, diserte proficitur his verbis : « Mundum
 eundem, inquit, rerum universitatem com-
 plexum, deorum hominumve nemo condidit ; sed
 fuit idem, est, erique semper, ignis quidam per-
 petuo vivens, quique vicissim et accenditur modice,
 et modice restinguitur. » Quod autem illum ipsum
 et genitum, et corruptioni obnoxium esse tradiderit,
 ex sequentibus intelligas : « Sunt enim, inquit,
 ignis conversiones istæ, ut primum ex igni fiat
 mare, tum pars maris dimidia in terram, dimidia
 in vaporem igneum abeat. » Nam quod eas conver-
 siones potestate fieri vult, ab eo cujus vi cuncta
 reguntur Verbo atque Deo, ignem per aerem in
 humidum converti significat, quod ab eo mare vo-
 catur, exterioris hujus ornatus quoddam quasi
 semen, ex quo deinde cœlum ac terra, quæque
 amborum sinu continentur, existant. Quemadmo-
 dum vero idem sibi reddatur, ac rursus ignescat, plane
 aperit, dum ita subjungit : « Mare, inquit, eodem
 prorsus modo, eodemque mensionis genere diffun-
 ditur, quo priusquam terra fieret. » Quod ipsum
 de aliis similiter clementis intellige. Huic affinita
 docentur a Stoicorum eruditissimis, cum ab iis,
 de conflagratione, de gubernatione mundi, de eo,
 qui talis proprie sit, mundo et homine, deque ani-
 morum nostrorum permansione disputatur. Rursus
 Plato ipse, *Reipublicæ* septimo, nostrum hunc diem,
 nocturnum, ob mundi principes, opinor, tenebrarum
 harum ; somnum vero atque mortem, animi de-
 scensum in corpus vocavit, Heraclitum secutus.
 Annon id Spiritus de Servatore nostro Davidis ore
 prædixit, his verbis : 677 « Ego dormivi, et soporatus
 sum ; exurrexi, quoniam Dominus suscipiet
 me ! » Nec enim solam Christi Servatoris resurre-

¹ Psal. III, 6.

(62) Ἀπτόμενον μέτρῳ, etc. Hinc Clementem
 enemies licet, apud quem vitiose admodum legitur,
 ἀπτόμενον μέτρα, καὶ ἀποσθεννύμενον μέτρα, quæ
 simili vitio reddidit interpr. *mensuras accendens, et*

extinguens mensuras.

¹⁵⁵ Clem. adl. γῆ.

(64) Ἐπειδὴ δὲ τοῖς. Plato, lib. x *De repub.*
 pag. 519 E.

tionem, a somno excitationem, sed etiam Domini in carnem descensum allegorice somnum appellat. Atque adeo Servator ipse nos ut vigilemus admonet, hoc est, ut de vita recte instituenda serio cogitemus, animumque nostrum a corporis complexu abstrahere conemur. Porro diem etiam Dominicum, *Reipub.* decimo, his verbis vaticinatur Plato, « Postquam eo in prato singuli dies septem constiterint, octavo demum inde proficisci oportet, eoque quadridui itinere pervenire. » Equidem pratum illud, sphaeram stabilem et immotam accipio, qui locus est suavis admodum et placidus, sanctorumque sedes : at illo dierum septenario, singulos septem planetarum motus, atque omnem efficiendi artem intelligo, quæ ad requietis finem contendit ac properat. Quod autem post errantes illos orbis iter suscipitur, recta perducit in cælum, is enim octavus est motus atque dies. Denique animos quadriduo proficisci dum ait, iter illud, quod per quatuor elementa conficitur, declarat. Septimum quoque diem sacrum esse, non Hebræi modo, verum etiam Græci agnoscunt, cujus conversione animantium omnium atque plantarum universitas continetur. Quode Hesiodus ita cecinit,

Lunæ prima dies, tum quarta et septima, sacra est.

Idemque :

Septima jamque dies, læti lux candida solis.

Et Homerus :

Septima sacra dies reserato illuxerat orbi.

Et :

Septima sacra fuit.

Et rursus :

Septima lux aderat, qua cuncta exacta fuere.

Atque iterum :

Septima ubi orta dies, Acherontis liquimus undas.

Quibus accinit Callimachus poeta,

Septima jamque dies, qua cuncta exacta, rubebat.

Itemque,

Omne læta dies est septima, septima rerum.

678 Et :

Ortus, et eximias inter perfecta coruscant.

Et :

*Omnia sidereo septena videntur in orbe,
Motibus et propriis certos voluntur in annos.*

Quam diem, uti sanctiorem, ipsæ quoque Solonis elegiæ mirum in modum prædicant. Quid præterea? Nonne sacris litteris congruenter, ubi hæc improborum vox est : « Tollamus justum a nobis, quoniam molestus nobis est » ; Plato salutarem Christi dispensationem tantum non prænuntians, ita loquitur secundo *De republica* : « Justo, inquit, illi, qui sic animo comparatus erit, verbera imponentur, injicientur vincula, oculi eruentur. Idem postremo hæc omnia perpessus, agetur in crucem. » Socraticus etiam Antisthenes illam prophetæ vocem : « Cui me assimilavistis? dicit Dominus », paraphrasi quadam explicans, Deum nemini similem esse ait,

¹ Sap. II, 12.   ² Isa. XL, 25.

(65) *Καλλιμαχος*. Supra, Lino tribuebatur hic versus.

(66) *Σόλωνος* *Ἐλεγείαι*. Adi eundem Clementem lib. VI, pag. 494, ubi, septenarii numeri mysteria uberius persequens, de Solone sic loquitur : Τὰς τε τῶν ἡλιακῶν μεταβολῶς, κατὰ ἑβδομάδα γίνεσθαι, Σόλωνος αἱ *Ἐλεγείαι* δηλοῦσιν, ὡς πῶς :

*Παῖς μὲν ἀνηθὸς ἔων ἐτι νήπιος, ἔρκος ἰδόντων
Φύσας, ἐκθάλλει πρώτου ἐν ἑπτ' ἔτεσιν·
Τούς δ' ἑτέρους, ὅτε δὴ τελέσῃ θεὸς ἑπτ' ἐνιαυ-*

τῶς,

Ἥθης ἐκφαίνει σπέρματα γινόμενης, etc.

Α μὴν ἱερὰν οὐ μόνον οἱ Ἑβραῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλλη-
νες ἴσασι, καθ' ἣν ὁ πᾶς κόσμος κυκλεῖται τῶν ζω-
γονουμένων καὶ φουόμενων ἀπάντων. Ἡσίοδος μὲν οὖν
οὕτω περὶ αὐτῆς λέγει·

*Πρώτον ἔρη, τετράς τε καὶ ἑβδόμη, ἱερὸν ἡμῶν.
Καὶ πάλιν·*

B *Ἐβδομάτῃ δ' αὖθις λαμπρὸν φάος ἡελίοιο.*

Καὶ Ὀμηρος·

Ἐβδομάτῃ δ' ἤπειτα κατήλυθεν, ἱερὸν ἡμῶν.

Καί·

Ἐβδόμη ἦν ἱερή.

Καὶ πάλιν·

Ἐβδομον ἡμῶν ἔην, καὶ τῷ τετέλεστο ἅπαντα.

Καὶ ἄθις·

Ἐβδομάτῃ δὴ οἱ ἄλλοι μὲν ῥόον ἐξ Ἀχέροντος.

Ναὶ μὴν καὶ Καλλιμάχος (65) ὁ ποιητῆς γράφει·

Ἐβδομάτῃ δὲ ἔην, καὶ οἱ ἐτέτυκτο ἅπαντα

Καὶ πάλιν·

Ἐβδόμη εἰν ἀγαθοῖς, καὶ ἑβδόμη ἐστὶ γενέθλη.

Καί·

Ἐβδόμη ἐν πρώτοισι, καὶ ἑβδόμη ἐστὶ τελεία.

C Καί·

*Ἐπτά δὲ πάντα τέτυκτο ἐν οὐρανῷ ἀστερόεντι,
Ἐν κύκλοισι φανέντ' ἐπιτελλομένοις ἐνιαυτοῖς.*

Ἄλλὰ καὶ αἱ Σόλωνος *Ἐλεγείαι* (66) σφόδρα τὴν ἑβδο-
μάδα ἐκθειάζουσι. Τὰ δὲ οὐχὶ παραπλήσια τῇ λεγούσῃ
Γραφῇ ; « Ἀρμυεν ἀφ' ἡμῶν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχηρ-
στος ἡμῖν ἐστίν. » Ὁ Πλάτων, μονονουχὶ προφητεῶν
τὴν σωτήριον οἰκονομίαν, ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς *Πολι-
τείας* οὕτω φησίν· « Οὕτω δὲ διακείμενος δίκαιος,
μαστιγώσεται, δεθήσεται, ἐκκοπήσεται τῷ ὀφθαλμῷ,
τελευτῶν πάντα κακὰ παθῶν, ἀνασκινδουλεύθησεται. »

Ἐπεὶ οὖν ἡμεῖς ἀντιθέτως, παραφράζω τὴν προ-
φητικὴν ἐκείνην γραφὴν· « Τίνοι με ὠμοιώσατε ; λέγει
Κύριος, » Θεὸν οὐδενὶ εἰκέναι φησὶ· διόπερ αὐτὸν
οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνης δύναται. Τὰ δὲ ὅμοια καὶ
D *Ξενοφῶν* (67) ὁ Ἀθηναῖος κατὰ λέξιν λέγει· « Ὁ γόν

(67) *Ξενοφῶν*. Hæc totidem verbis apud Xenophontem non reperio. Est tamen *Memorabil.* IV, pag. 802, locus huic admodum affinis : Ὁ τὸν ὅλον κόσμον, ἰημι.Ι, συντάττων τε, καὶ συνέχων . . . οὗτος τὰ μέγιστα μὲν πράττων ὁρᾶται. τότε δὲ οἰκονομῶν, ἀόρατος ἡμῖν ἐστίν. Ἐννοεῖ δὲ, ὅτι καὶ ὁ πᾶσι φανερός δοκῶν εἶναι ἥλιος, οὐκ ἐπιτρέπει τοῖς ἀνθρώποις αὐτὸν ἀκριβῶς ὁρᾶν· ἀλλ' ἐάν τις αὐτὸν ἀναιδῶς ἔχειρη θεᾶσθαι, τὴν ὕψιν ἀφαιρεῖται. Tum de fulmine, venit, animo, quæ per sese videri cum nequeant, admirabiles tamen effectus virium suarum indices ac testes relinquunt.

πάντα σείων καὶ ἀτρεμίζων, ὡς μὲν μέγας τις καὶ δυνατὸς, φανερός· ὁποῖος δ' ἔστι μορφήν, ἀφανής. Ὁδὲ μὴν ὁ παμφαῆς δοκῶν εἶναι ἤλιος, οὐδ' οὗτος τοικον ὄρᾶν αὐτὸν ἐπιτρέπειν· ἀλλ' ἢ τις αὐτὸν ἀναιδῶς θεάσεται, τὴν ἧψιν ἀφαιρείται.

liquet. » Ac ne sol ipse quidem, ut lucem quoquoersum diffundere videatur, impune tamen sese videri patitur; quisquis enim in eum impudenter intueri conetur, visum amittit

Τίς γὰρ σὰρξ δύναται τὸν ἐπουράνιον καὶ ἀληθῆ Ὁφθαλμοῖσιν ἰδεῖν θεὸν ἀμβροτον, δεξιόλον οικεῖ; Ἄλλ' οὐδ' ἀκτιῶν κατ' ἐναντίον ἡέλιοιο, Ἀθρόωποι στήναι δυνατοί, θητηὸν γεγαῖωτες,

προεῖπεν ἡ Σίβυλλα. Εὖ γοῦν καὶ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, διδάσκων ὅτι εἰς καὶ ἀσώματος ὁ θεός, ἐπιφέρει·

Εἰς θεός ἐν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος,

Ὀδοὶ δέμας θηητοῖσιν ὁμοίος, οὐδὲ νόημα.

Καὶ πάλιν·

... Ἄλλὰ βροτοὶ δοκέουσι θεοὺς γεννᾶσθαι, τὴν σφετέρην (68) δ' ἐσθῆτα ἔχειν, φωνῆν τε, δέμας τε.

Καὶ πάλιν·

... Ἄλλ' εἰ χεῖρας (69) ἔχον βόες, ἢ λέοντες, ἢ γράψαι χεῖρεςσι, καὶ ἔργα τελεῖν ἄπερ ἄνδρες, Ἰάποι μὲν θ' ἱπποῖσι, βόες δὲ τε βουσίην ὁμοῖοι (70), καὶ καθεῶν ἰδέας ἔγραφοι, καὶ σώματ' ἐποιοῦν τοιαῦθ', ὁλον περ καὶ τοὶ δέμας εἶχον ὁμοιοι.

Ἀκούσωμεν οὖν πάλιν Βακχυλίδου μὲν τοῦ μελοποιῶν περὶ τοῦ θεοῦ λέγοντος·

Οἱ μὲν ἀδμήτες ἀεικελῶν (71) νοῦσωσι εἰσι, καὶ ἀνάτιοι, οὐδὲν ἀνθρώποισι εἰκελοῖ.

Ἡλιάνθους δὲ τοῦ Στωϊκοῦ, ἐν τινι ποιήματι περὶ τοῦ θεοῦ ταῦτα γεγραφέτος ἄκουε·

Τάραθρον ἔρωτῆς (72) με ὁλον ἔστ'; Ἄκουε δὴ. Τεταγμένον, δίκαιοι, δσιον, εὐσεβές, Κρατοῦν εαυτοῦ, χρησίμοι, καλόν, δέον, Ἀστηρόν, ἀυθέκαστον, ἀεισύνφοροι, Ἄφοβον, ἄλυπον, λυσιτελές, ἀνώδυνον, Ὀφέλιμον (73), ἀσφαλές, φίλον, ἔστιμον, εὐδρε- [στον, ἐμολογούμενον, Εὐκλεές, ἀτυφον, ἐπιμελές, πρᾶον, σφοδρόν, Χρονιζόμενον, ἀμειπτον, ἀεὶ διαμένον.

Ὁ δὲ αὐτὸς, κατὰ τὸ σιωπώμενον τὴν τῶν πολλῶν διαβάλλων εἰδωλολατρείαν, ἐπιφέρει·

Ἄνελεύθερος πᾶς, ὅστις εἰς δόξαν βλέπει, Ὡς δὴ παρ' ἐκείνης τειξεόμνος τινος καλοῦ.

Ὁμοῖον ἔτι κατὰ τὴν τῶν πολλῶν δόξαν περὶ τοῦ θεοῦ ὑποληπτέον·

... Οὐδὲ γὰρ λάθρη δοκῶ, Φωτὸς κακούργου σχήματ' ἐκμιμούμενον, Ἐν εὐνήν (74), ὡς περ ἀνθρώπων, μολεῖν·

(68) τὴν σφετέρην. Apud Theodoretum, lib. II De Græc. affect. cur., p. 49, hic versus ita legitur: Καὶ ἴσην τ' αἰσθησιν ἔχειν, φωνῆν τε, δέμας τε.

(69) Ἄλλ' εἰ χεῖρας Theodoretus ibid., Ἄλλ' εἰ τοὶ χεῖρας εἶχον βόες, ἢ ἐλέφαντες.

(70) Ὁμοῖοι. Theodoret., ὁμοίως, uti conjeceram. Subdit idem Græcorum medicus Xenophanem illum eodem in argumento versantem, populorum quorundam ex more, huic sæpe cogitationi fidem asserere: Τοῦς μὲν γὰρ Αἰθιοπίας, μέλανας καὶ σιμούς γραφεῖν ἔφησε τοὺς οἰκείους θεοὺς, ὅποιοι δὴ καὶ αὐτοὶ πεφύκασιν· τοὺς δὲ γε Θράκας, γλαυκοὺς τε καὶ ἐρυθροὺς· καὶ μὲν τοὶ καὶ Μήδους, καὶ Πέρσας, σφίον αὐτοῖς τοικῶτας· καὶ Αἰγυπτίους ὡσαύτως αὐτοὺς

A quod ejus in cognitionem ullius ex imaginis specie venire nemo possit. Quibus affinia Xenophon Atheniensis hæc habet ad verbum: « Qui omnia concutiat, idemque tranquiet, eum et magnum et potentem esse constat; qua vero specie sit, non liquet. »

Quæ caro verum oculis, immortalæque videret, Cælestemque Deum, cujus super æthera sedes? Quippe, nec adversi radiantia spicula solis Mortales subeant defixo lumine visus;

ut jam olim Sibylla cecinit. Jure igitur ac merito Xenophanes ille Colophonius, Deum unum, et corporis expertem esse docens, ita cecinit:

Maximus idem hominum ac superum Deus unicus [ille est, B Quem mortalis homo non mente aut corpore reddat.

Atque iterum:

... Ast homines generari numina credunt, 679 Illaque voce sibi, cultuque et corpore prorsus Assimilant.

Itemque,

... Si manus apta bovi, manus apta leoni, Pingeret, atque hominum tractare assuesceret artes. Illa bovi similes superos, similesque leoni Fingeret; acer equus specie formaret equina; Quisque suo proprium vestiret corpore Numen.

Rursus et Bacchylidem lyricum ita de divino Numine loquentem audiamus,

Hi sædis semper gravibusque morbis indomiti: Innocentes, nec ulla in re mortaliibus similes.

Et Cleanthem Stoicum, cujus in quodam poemate sunt, quæ sequuntur:

Quidnam bonum sit me rogas? Jamjam accipe. Quod ordinatum est, integrum, sanctum, pium, Suique compos, utile, decens, commodum, Grave, ac severum, quodque semper conferat; Metu ac dolore majus, et molestia; Sulubre, jucundum, et sibi consentiens;

Clarum, ac modestum, sedulum, lenè, ac potens, Perenne, labis nescium, ac semper manens.

Tum idem vulgi tacite idololatriam carpens, ista subdit:

Opinionem qui sequitur, haud liber est. Frustra inde quidquam stultus exspectet boni.

Non igitur amplius de Deo est ex vulgi opinione sentiendum,

D .... Haud enim Numen reor, Hominis scelesti clanculum speciem induens, Tum hoc cubile petere, prout homines solent,

διαμορφῶν, πρὸς τὴν οἰκείαν μορφήν.

(71) Ἀεικελῶν. Longe melius quam, ut apud Clement., ἀεὶ καὶ λίαν.

(72) Τάραθρον ἔρωτῆς. Hunc Cleanthis locum jam laudaverat in Protreptico, pag. 35 B. Sunt autem iambici senarii, quos ante perturbatos, quantum licuit digessimus. Cæterum major est Eusebii cum Clemente similitudo in Protrept. quam in Stromat.

(73) Ὀφέλιμον. Clemens utrobique, Ὀφέλιμον, εὐδρεστον, ὁμολογούμενον. Qui versus omnino constat.

(74) Ἐν εὐνήν. Corrige ex Clemente, Σοὶ τήνδ' ἐς εὐνήν.

680 inquit Amphion Antiopæ. Sophocles vero A plane ac diserte :

*Ejus parenti namque nupsit Juppiter,
Non flavus auro, non olor pluma nitens,
Qualis puellæ junctus est Pleuronie,
Matremque fecit: ast homo plane integer.*

Quibus deinceps hæc attexit :

*Notis volucrem postibus gressum intulit
Adulter.*

Tum adhuc apertius impotentem fabulosi Jovis libidinem exponens, ita prosequitur:

*Non dextra lympham, non cibum lingua attigit:
At pectus acri saucius morsu, torum
Iuit, atque Veneri nocte se tota dedit.*

Verum ista theatrorum insanix reserventur. Heraclitus quidem perspicue homines ait, seu prius, seu postquam audierint, in commodæ rationis semper ignoratione versari. Et lyricus Melanippides ita cecinit :

*Audi me, o Pater, stupor mortalium,
Qui semper viventem animum regis.*

Et magnus ille Parmenides, ut ait Plato in *Sophista*, de Deo hunc in modum scribit:

*Nec satius est unquam, nec morti obnoxius ulli;
Integer, unigena, inconcussus, nescius ortus.*

Imo etiam Hesiodus :

*Te regem ac dominum immortalis turba fatetur,
Non alius tecum imperio contendere possit.*

Quin et ipsa quoque tragœdia, ab idolorum cultu abducens, in cœlum oculos tollere nos docet. Sophocles enim, ut refert Hecataeus historicus, in eo quem *De Abramo et Ægyptiis* conscripsit libro, hæc palam vociferatur e scena,

*Unus profecto est, unus hic tantum Deus,
Qui cœlum et amplas condidit terræ plagas,
Cerulea ponti terga, et infrenes notos.
At nos miselli, pectore errantes vago,
Calamitatum fiximus solatia,
Formas deorum saxæas aut æreas,
Aurove ductas fusili, aut æburneas.
His dum immolamus, dum stato augustos die*

681 Reddimus honores, esse nos remur pios.
Quo eodem ex loco Euripides,

*Vides sublime fusum immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumjectu amplectitur?
Hunc summum habeto divum, hunc perhibeto Jovem.* D
Idem in dramate quem *Pirithoum* inscribit :

*Te, qui te ipso es, quique ætherio
Rerum omne genus turbine versas:
Quem clara dies, quem turbida nox,*

(75) *Μοιχικῶς ἐπεστάθη*. Clemens, νυμφινῶς ἐπεσχάλη.

(76) *Ἐθόρνυτο*. Clemens, ἐθρόνυτετο, honestiore vocabulo.

(77) *Εἷς ταῖς*. Idem locus habetur apud Justin. Martyr. in *Parænetico*, pag. 45, sine; apud Clementem in *Protrept.*, p. 36 edit. Græco-Lat.; apud Theodoretum lib. vii *De cur. Græc. affect.*, p. 109.

(78) *Πολλοὶ καρδίαν*. Clemens in *Protrept.* et Theodoret., *πουλυκερδίᾳ*, quod mendosum est. Lege

*Ἀμφίων λέγει τῇ Ἀντιόπῃ. Ὁ Σοφοκλῆς δὲ εὐθαφῆ-
μόνως γράφει:*

*Τὴν τοῦδε γὰρ τοι Ζεὺς ἔφημε μητέρα,
Οὐ χρυσόμορφος, οὐδ' ἐπημφισμένος
Πεῖλον κύκνειον, ὡς κόρην Πλευρωῖαν
Ἵππημβρύωσεν, ἀλλ' ἄλοσχερῆς ἀνήρ.*

Εἶτα ὑπελθὼν καὶ δὴ ἐπέγαγε.

Ταχὺς δὲ βαθμοῖς μοιχικῶς ἐπεστάθη (75).
Ὁ μοιχός.

Ἐφ' οἷς ἐτι φανερώτερον τὴν ἀκρασίαν τοῦ μυθοποιουμένου Διὸς ὠδέ πως ἐκδιηγείται.

*Ὁ δ' οὔτε δαιτός, οὔτε χέρνιθος θιγῶν,
Πρὸς λέκτρον ἦει καρδίαν ὠδαγμέτρος,
Ὅλην δ' ἐκείνην εὐφρόνην ἐθόρνυτο* (76).

Ταυτὶ μὲν οὖν παρείσθω ταῖς τῶν θεάτρων ἀνοίαις. Ἄντικρυς δὲ ὁ μὲν Ἡράκλειτος: « Τοῦ λόγου τοῦ δέοντος ἀεὶ, φησὶν, ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι, καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι, καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον. » Ὁ μελοποιὸς δὲ Μελανιππίδης ἄδων φησὶ:

*Κλυθὶ μοι, ὦ Πάτερ, θαῦμα βροτῶν,
Τὰς ἀεικῶου ψυχᾶς μεδέων.*

Παρμενίδης τε ὁ μέγας, ὡς φησιν ἐν *Σοφιστῇ* Πλάτων, ὠδέ πως περὶ τοῦ Θεοῦ γράφει

*Πολλὰ μάλ' ὡς ἀγένητον ἐόν καὶ ἀνώλεθρον, ἐστὶ
Μοῦνον, μονογενῆς δὲ, καὶ ἀτρεμέος, ἡδ' ἀγένη-
[τορ.*

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἡσιόδος:

*Αὐτὸς γὰρ πάντων, φησὶ, βασιλεὺς καὶ κοίρανος
[ἐστὶν
Ἀθανάτων, σέο δ' οὐ τίς ἐρήρισται κρότος ἄλλος.*

Ναὶ μὴν καὶ ἡ τραγωδία, ἀπὸ τῶν εἰδῶλων ἀποσπῶσα, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέπειν διδάσκει. Ὁ μὲν γὰρ Σοφοκλῆς, ὡς φησιν Ἐκαταίος, ὁ τὰς ἱστορίας συντάξάμενος, ἐν τῷ *Κατὰ Ἀβραμὸν καὶ τοὺς Αἰγυπτίους*, ἄντικρυς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐκβοᾷ:

Εἷς ταῖς (77) *ἀληθείαισιν, εἷς ἐστὶ θεός,
Ὅς οὐρανὸν τέτευχε καὶ γαίαν μακρὴν,
Πόντου τε χαροπὸν ὄμμα, καὶ ἀνέμων βίας.
Θιητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν* (78) *πλανώμενοι,
Ἰδρυσάμεσθα σημάτων παραψύχην,
Θεῶν ἀγάματ' ἐκ λίθων ἢ χαλκῶν* (79),
*Ἡ χρυσοτέκτων, ἡ ἐλεφαντίνων τύπους.
Θησίας τε τούτοις, καὶ καλὰς πανηγύρεις
Στέφοντες* (80), *οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.*
Εὐριπίδης δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς σκηνῆς τραγωδῶν,

*Ὅρας, φησὶ, τὸν ὑψοῦ τόνδ' ἀπειρον ἀλθέρα,
Καὶ τῆν περίεξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις;
Τούτου νόμιζε Ζῆνα, τόνδ' ἡγροῦ θεόν.*

Ἐν τε τῷ *Πειρίθω* δράματι ὁ αὐτὸς καὶ τάδε τραγῶδει:

*Σέ, τὸν αὐτοφνῆ, σέ, τὸν αἰθερίῳ
Ῥόμβῳ* (81) *πάντων φύσιν ἐμπλέξανθ',
Ὅτι πέρι μὲν φῶς, πέρι δ' ὄφρατα*

πολλὸν καρδίαν, ut est apud eundem Clement. loc. v. *Stromat.*

(79) *Ἐκ λίθων, ἢ χαλκῶν*. Justinus, λίθων τε καὶ ἑύλων. Elige; sed emenda Clementem in *Protrept.*, ubi mendosissime legitur, ἐκ λίθων, ἢ ἐύλων, ἢ χαλκῶν.

(80) *Στέφοντες*. Justinus, τεύχοντες. Clemens in *Protrept.*, νέμοντες. Perinde est.

(81) *Ῥόμβῳ*. Vera lectio. Clemens enim mendose, *ὄφρατα*.

Νὺξ ἀολόγῳ, ἀκριτὸς τ' ὕστρων
"Οχλὸς ἐνδελειχὸς ἀμφιχορσύει.

Ἐνταῦθα γὰρ τὸν μὲν αὐτοφυῆ, τὸν δημιουργὸν τοῦν εἶρηξε· τὰ δ' ἐξῆς ἐπὶ τοῦ κόσμου τάσσεται, ἐν ᾧ καὶ αἱ ἐναντιότητες φωτὸς τε καὶ σκότους. Ὁ τε Εὐφορίωνος (82) Αἰσχύλος, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ σεμνῶς σφόδρα φησί·

Ζεὺς ἐστὶν αἰθῆρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ' οὐρανός,
Ζεὺς τοι τὰ πάντα, χωρεῖ τῶνδ' ὑπέρτερον.

Οἶδα ἐγὼ καὶ Πλάτωνα προσμαρτυροῦντα Ἡρακλείτῳ γράφοντι· « Ἐν τῷ σοφῶν, μόνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει, καὶ ἐθέλει Ζηνὸς ὄνομα· » καὶ πάλιν· « Νόμος καὶ βουλῆ παῖθεσθαι ἐνός. » Κἂν τὸ ῥῆτὸν ἐκεῖνο ἀναγαγεῖν ἐθέλης· « Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω, » εὐροῖς ἂν ὧδε ἐμφαινόμενον πρὸς τοῦ Ἐφεσίου· « Ἀξύνετοι ἀκούσαντες κωφοῖσιν εἰοκασί· φάτις αὐτοῖσι μαρτυρεῖ παρσόντας ἀπεῖναι. » Ἄλλ' ἄντικρυς μίαν ἀρχὴν καὶ παρ' Ἑλλήνων ἀκούσαι ποθεῖς, Τίμαιος ὁ Λοκρὸς ἐν τῷ Φυσικῷ συγγράμματι, κατὰ λέξιν ὧδὲ μοι μαρτυρήσει· « Μία ἀρχή (83) πάντων ἐστὶν ἀγέννητος· εἰ γὰρ ἐγένετο, οὐκ ἂν ἦν ἔτι ἀρχή, ἀλλ' ἐκεῖνα, ἐξ ἧς ἂ ἀρχή ἐγένετο. » Ἐβρύσει γὰρ ἐκεῖθεν ἡ δόξα ἡ ἀληθινή· « Ἄκουε, φησὶν, Ἰσραήλ. Κύριος ὁ Θεός σου εἷς ἐστι, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. »

profecta est : « Audi, inquit, Israel, Dominus Deus tuus unus est, eique soli servies * . »

Οὗτος Ἰδοὺ πάντεσσι σαφῆς, ἀπλάνητος, ὑπάρχει, ὧς φησιν ἡ Σιβύλλα. Ξενοκράτης τε ὁ Καρχηδόνιος, τὸν μὲν ὕπατον Δία, τὸν δὲ νέατον καλιῶν, ἐμφασιν Πατρός ἀπολείπει καὶ Υἱοῦ. Καὶ τὸ παραδοξότατον, γινώσκων (84) φαίνεται τὸ Θεῖον ὁ ἀνθρωποπαθεῖς εἰσαγωγῶν τοὺς θεοὺς· ὃν οὐδ' οὕτως αἰδεῖται Ἐπίκουρος. Φησί γάρ·

Τίπτω με (85), Πηλὸς υἱὲ, ποσὶν ταχέεσσι διώκεις,
Αὐτὸς θνητὸς ἔων θεὸν ἀμβροτον; οὐδὲ γὰρ πῶ με
Ἔγνωσ, ὡς θεός εἰμι.

Οὐχ ἄλωτον γὰρ εἶναι θνητῷ, οὐδὲ καταληπτὸν τὸ Θεῖον, οἷτε ποσὶν, οὔτε χερσίν, οὔτε ὀφθαλμοῖς, οὐθ' ὄλω, τῆ σώματι, δεδῆλωκε. « Τίτι ὠμοιώσατε Κύριον; ἢ τίτι ὁμοιώματι ὠμοιώσατε αὐτόν; » φησὶν ἡ Γραφή. « Μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων, ἢ χρυσοκόμος, χωνεύσας χρυσίον, περιεχρύσωσεν αὐτόν; » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ὁ τε κωμικὸς Ἐπίχαρμος σαφῶς περὶ τοῦ Λόγου ἐν τῇ Πολιτεῖα λέγει ὧδὲ πως·

* Matth. xi, 15.   * Deut. vi, 4.   * Isa. iv, 18.

(82) Εὐφορίωνος. Recte. Fuit enim, ut constat, Euphorionis filius Æschylus. Tolle ergo mendam ex Clemente, apud quem leges, ὅ τε Εὐφορίων, ὅ τε Αἰσχύλος.

(83) Μία ἀρχή. Plato in Phædro, pag. 344, eol. genio : Ἀρχὴ δὲ, inquit, ἀγέννητον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγχη πᾶν τὸ γινόμενον γίνεσθαι, αὐτὴν δὲ μὴδ' ἐξ ἐνός. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ ἀρχῆ γίνοντο, οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίνοντο. Forte, οὐκ ἂν ἀρχῆ γίνοντο, ut Ti-

A Et multicolor ; quemque astrorum
Vis, non uno lumine fulgens,
Circum assiduo volvitur orbe.

Hic enim ex sese ortum, artificem intellectum vocavit. Quæ sequuntur, ad mundum pertinent, in quo lucis etiam est tenebrarumque conflictus. Similiter Æschylus Euphorionis filius, ita de Deo, sane quam graviter :

Æther, solumque est, atque cælum Juppiter,
Cuncta simul idem est, majus et si quid super.

Platonem quoque novi sentire cum Heraclito, hunc in modum scribente : « Quod unum sapiens est, solum tamen dici non vult, idemque Jovis nomen amat ; » atque iterum : « Lex est, inquit, hujus unius parere consilio. » Quod si altiore sensu dictum illud accipere volueris : « Qui habet aures audiendi, audiat !, » sic ab Ephesio illustratum invenies : « Qui quod audiunt, intelligentia non assequuntur, surdis illi similes sunt : in quos tritum illud conveniat, præsentibus abesse. » Num vero Græcorum etiam ex ore principium unum audire gestis ? Testem dabo Timæum Locrum, qui libro *De natura* sic ad verbum loquitur : Unum omnium principium est, quod ortu caret ; nam si aliunde ortum esset, principium jam non esset, sed illud potius, unde ortum haberet. Quæ opinio, sane vera, ex dicto illo tuus unus est, eique soli servies * . »

Omnibus ecce patet, nulloque errore vagatur,

C ut Sibylla cecinit. Xenocrates etiam Carthaginiensis, qui summum Jovem unum appellat, infimum alterum, Patris nonnullam dat ac Filii significationem. Quodque præter omnem opinionem est, Homerus 682 ipse Numen agnoscere videtur, qui deos introducit humano more sensuque commotos, quem tamen ne sic quidem reveretur Epicurus. Est enim Homeri quod sequitur :

Quid me immortalem porro, mortalis Achilles,
Præcipiti cursu insequeris ? mea numina nondum
Scilicet agnosti.

Quo quidem Numen ejusmodi esse declarat, quod nec pedibus, nec manibus, nec oculis, nec toto corpore, mortalis quisquam assequi capereque possit. « Cui similem fecistis Dominum ? aut cui imaginem assimilavistis eum ? » inquit Scriptura *. « Numquid sculptile conlavit faber, aut aurifex auro fuso inauravit eum ? » et quæ sequuntur. Et Epicharmus comicus in *Republica*, sic de Logo perspicue :

maus hic, οὐκ ἂν ἦν ἔτι ἀρχή. Atque ita Tullius reddidit, *Tuscul. II* : *Nec enim esset id principium, quod gignebatur aliunde.* Vulgata tamen lectio defendi potest. Ἐπειδὴ δὲ ἀγέννητον ἔστι, καὶ ἀδιάφθορον αὐτὸ ἀνάγχη εἶναι, etc.

(84) Γινώσκειν. Clemens Ὁμηρὸς γινώσκειν.

(85) Τίπτω με. *Iliad. X, v. 9.* Apollo insequentem Achillem compellat.

*Humana vita ratione ac numero prorsus indiget ;
Numero ac ratione vivimus ; ambo nos fovent.*

Tum ita diserte :

Ratio mortales regit, moresque servat.

Deinde :

*Si est in homine ratiocinatio, et et divina ratio.
Ratio homini innata est, ad casus vite varios.
Ratio divina artes cuique moderatur suas :
Omnibus per se aperit, quid magis cuique conferat.
Haud enim artem ullam homo reperit, Deus hanc
[unus parit].
Ratio nimirum hominis, ratione ex divina suta est.*

Porro cum Isaia voce hæc Spiritus inclamet : « Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum ? dicit Dominus : plenus sum holocaustis ; adipem agnorum, et sanguinem taurorum nolo ¹. » Idemque subjungat paulo post : « Lavamini, mundi estote, auferte nequitias ex animabus vestris ². » Tum in eamdem sententiam Menander comicus totidem verbis ita scribit :

*Si quis, quod hædi vel bovis, mi Pamphile,
683 Cruentet aras sanguine, aut aliud deis
Quodcunque mactet ; sive quod docta manus
Laborat arte, purpura ardenti micans,
Aurove textum pallium, aut candens ebur,
Viridem aut smaragdum, muta qua moles sinit,
Animantes mutans, offerat ; Numen sibi
Credat secundum : mentis hic nimium levis,
Heu ! graviter errat. Commodis sit moribus
Homo, necesse est : virginis casto innocens
Parcat pudori, parcat alieno toro ;
Furti atque cædis inscias servet manus.
Cave ergo vel acum ne appetas, mi Pamphile ;
Te quippe nusquam non videt præsens Deus.*

« Deus vicinibus ego sum, et non Deus de longe. Num faciet aliquid homo in absconditis, et ego non videbo eum ? » inquit Deus per Jeremiam ³. Atque iterum Menander illud Scripturæ, « Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino ⁴, » paraphrasi quadam exponens, sic ait,

*... Neve acum, o suavissime,
Aliena quæ sit, appetas : etenim Deo
Injusta nulla, justa quæ modo sunt placent
Feliciorum ducere hunc vitam sinat,
Qui nocte terram, qui die assiduo colit.
Deo sacrifices, æqui ad extremum tenax ;
Ut veste munda splendidus, sic pectore.
At cum tonabit, siste, nec pavido gradu
Fugam capesse, quandiu nil conscius
Ipse tibi fueris : te Deus præsens videt.*

¹ Isa. 1, 11. ² ibid. 46. ³ Jerem. xliii, 23. ⁴ Psal. iv, 6.

(86) Κατὰ πρόσωπον, etc. Reponendum ex Clemente, κατὰ τρόπον σώζει. Εἶτα. Nisi malis καὶ σώζει κατὰ τρόπον, aut, quod secutus sum, καὶ σώζει τρόπον. Si tamen retineatur κατὰ, vox τρόπον modum potius quam mores significabit.

(87) Ἔστιν ἀνθρώπων. Et hic Clementem sequor ; scribit enim, εἰ ἔστιν ἀνθρώπων λογ.

(88) Καταστροφάς. Vera, ut opinor, lectio, ex qua vicissim Clementem corrigas, apud quem vitiose, καὶ τὰς τροφάς.

(89) Μένανδρος ὁ κωμικός. Justinus lib. De monarchia, sequentes versus Philemoni tribuit.

A Ὁ βίος ἀνθρώπους λογισμοῦ καὶ ἀριθμοῦ δεῖται
Ζῶμεν δ' ἐν ἀριθμῷ καὶ λογισμῷ· ταῦτα γὰρ σώ-
[ζει] βροτούς.

Εἶτα διαρρήδη ἐπιφέρει·

Ὁ λόγος ἀνθρώπους κυβερνᾷ, κατὰ πρόσωπον
[(86), καὶ σώζει ὡν

Ἔστιν ἀνθρώπων (87) λογισμῶς, ἔστι καὶ θεῶς
[λόγος

Ὁ λόγος ἀνθρώπων πέφυκε περὶ βίου καταστρο-
[φάς] (88).

Ὁ δὲ γε τὰς τέχνας ἅσασιν συνέπεται θεῶς λόγος,
Διδάσκων αὐτὸς αὐτούς, ὃ τι ποιεῖν δεῖ συμφέρον.
Οὐ γὰρ ἀνθρώπος τέχνας τιν' εὔρει, ὃ δὲ θεὸς
[ταύτην φέρει.

Ὁ δὲ γε τοῦ ἀνθρώπου λόγος πέφυκεν ἀπὸ γε
[θείου λόγου.

Ναὶ μὴν διὰ τοῦ Ἑσαίου Πνεύματος κεκραγὸς·
B « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν ; λέγει Κύριος·
πλήρης εἶμι ὀλοκαυτωμάτων, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ
αἷμα ταύρων οὐ βούλομαι. » Καὶ μετ' ὀλίγα ἐπαγα-
γόντος· « Λούσασθε, καθαροὶ γένησθε, ἀφέλετε τὰς
πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. » Καὶ ἐπὶ τού-
τοις Μένανδρος ὁ κωμικός (89) αὐταῖς γράφει τὰς
λέξειςιν·

*Εἰ τις δὲ θυσίαν προσφέρων, ὦ Πάμφιλε,
Ταύρων τι πλῆθος, ἢ ἐρίφων (90), ἢ, τῆ δα,
'Ἐτέρων τοιούτων, ἢ κατασκευάσματα,
Χρυσᾶς ποιήσας χλαμύδας, ἤτοι πορφυρᾶς,
Ἢ δι' ἑλέφαντος ἢ σμαράγδου ζώδια (91),
Ἐδνον ρομίζει τὸν θεὸν καθεστάναι·
Πεπλάγη' ἐκείνος, καὶ φέρας κόφρας ἔχει.
Δεῖ γὰρ τὸν ἄνδρα χρησίμον πεφυκέναι,
C Μὴ καρθέουσι φθειρόντα καὶ μοιχόμενον,
Κλέπτοντα καὶ σφάττοντα χρημάτων χάριν.
Μηδὲ βελόνης ἐναμμ' ἐπιθυμῆς (92), Πάμφιλε,
'Ὁ γὰρ θεὸς βλέπει σε πλησίον παρῶν.*

« Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἶμι, καὶ οὐχὲ θεὸς πόρρω-
θεν. Ποίησει τι ἀνθρώπος ἐν κρυφαῖσι, καὶ οὐκ ἔβο-
μαι αὐτόν ; » διὰ Ἱερεμίου φησί. Καὶ πάλιν ὁ Μένανδρος, παραφράζων τὴν Γραφὴν ἐκεῖνην· « Θύσασθε
θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίζετε ἐπὶ Κύριον, » ὡς
πρὸς γράφει·

*... Μηδὲ βελόνης (93),
Ἢ φιλτατ', ἐπιθυμῆσον ἀλλοτρίας ποτέ.
'Ὁ γὰρ θεὸς τ' ἐργῶσι δικαίοις ἦδεται,
Καὶ οὐκ ἀδίκους ποιοῦντα δὲ εἶπ' τὸν ἴδιον
Βίον ὑψῶσαι, τὴν γῆν ἀροῦντα νύκτα καὶ
τὴν ἡμέραν. Θεὸς δὲ οὐε διὰ τέλους
D Δίκαιος ὢν, καὶ λιμπερός, ὡς ταῖς χλαμύσι,
Τῇ καρδίᾳ. Βροντῆς ἐὰν ἀκούσης, μὴ φύγῃς,
Μηδὲν συνειδῶς αὐτὸς σαυτῷ, δέσποτα.
'Ὁ γὰρ θεὸς βλέπει σε, πλησίον παρῶν.*

(90) Ἢ ἐρίφων. Clemens, ἢ ῥίφων. Omissus est apex ante ρ, cum scribendum fuerit ἢ ῥίφων.

(91) Ζώδια. Operarum vitio, in versione legitur animantes imitans. Corrige, animante mutans.

(92) Ἐναμμ' ἐπιθ. Ita ex Clemente malui, quam ut legebatur, ἐν ἄμμια ἐπιθυμῆσης, tametsi ἐν ἄμμ' ἐπιθυμῆς retineri possit.

(93) Μηδὲ βελόνης. Aliter atque aliter apud Clementem hi versus et incipiunt et desinunt. Sed neque hic, neque illic sua singulis ratio satis constat, nec facile constitui potest.

« Ἐτι σου λαλοῦντος, » φησὶ ἡ ἱεραφῆ, « ἐρῶ, ἰδοὺ Α « Adhuc te loquente, » inquit Scriptura; « dicam, Ecce adsum. » Præterea Diphilus Comicus hæc habet de judicio . .

Οἶσι σὺ (94) τοὺς θανόντας, ὦ Νικήρατε (95), Τρυφῆς ἀπάσης μεταλαβόντας ἐν βίῳ, Περυγένοι τὸ θεῖον, ὡς λεληθότας; Ἔστι δίκης ὀφθαλμὸς, ὃς τὰ πάνθ' ὄρα. Καὶ γὰρ καθ' ἕδην δύο τρίβους ρομίζομεν, Μίαν δικαίων (96), ἑτέραν δ' ἀσεβῶν εἶν' ὄρον. Τῷ πάντ' (97) ἀπελθὼν κλέπτ', ἀποστέρει, κύκκι. Καὶ εἰ τοὺς δύο καλύψει ἡ γῆ, φασί, χρόνῳ. Μηδὲν πλανηθῆς, ἔσται κὰν ἄδου κρίσις, Ἦνπερ ποιήσει ὁ θεὸς ὁ πάντων δεσπότης, Οὐ τοῦτο μοι φοβερὸν, οὐδ' ἂν ὀνομάσαιμ' ἐγώ. Ὅς τοῖς ἀμαρτάνουσι πρὸς μῆκος βίον Δίδωσιν. Εἰ τις δὲ θνητῶν οἰεται, τούτῃμεραν καιρὸν τι πράσσων, τοὺς θεοὺς λεληθῆναι, Δοκεῖ ποτηρὰ, καὶ δοκῶν ἄλλοικεται, Ὅταν σχολὴν ἀγούσα τυγχάνῃ δίκη. Ὅραθ' ὅσοι δοκεῖτε οὐκ εἶναι θεοί. Ἔστι γάρ, ἔστιν. Εἰ δὲ τις πράττει κακῶς, Κακὸς πεφυκὼς, τὸν χρόνον κερδαινέτω. Χρόνῳ γὰρ οὗτος ὕστερον ὄψει δίκην.

Συνάδει δὲ τούτοις καὶ ἡ τραγωδία διὰ τῶνδε, Ἔσται γάρ, ἔσται κείνος αἰῶνος χρόνος, Ὅταν πρὸς γέμοντα θησαντὸν σγάσῃ Χρυσωπὸς αἰθίρ' ἡ δὲ βοσκῆψέιου φλόξ Ἄπαντα τὰ ἐπίγεια καὶ μετάρσια, Φλέξει μαρεῖσα.

Καὶ μετ' ὀλίγα αὐθις ἐπιφέρει, . . . Ἐπὰρ δὲ ἐκκλιπῆ τὸ πᾶν, Φροῦδος μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθός, Ἀῆ δὲ ἐράνων (98) ἐρημος, οὐδὲ ἄρ' ἔτι Πτερωτὰ φύλα βλαστῆσει πυρομένῃ, Κἀπειτα σώσει (99) πάνθ' ἂ πρὸςθ' ἀπώλεσε.

Τὰ ὅμοια τούτοις κὰν τοῖς Ὀρφικοῖς εὐρήσωμεν, ὧδέ πως γεγραμμένα.

Πάντα γὰρ κρήφας, αὐθις φάος ἐς πολυγηθῆς, Ἐξ ἱερᾶς κρυδίας ἀνετέγματο, μέγμερα βέζων.

Ἦν δὲ ὁσίως καὶ δικαίως διαβιώσωμεν, μακάριοι μὲν ἔνταῦθα, μακαριώτεροι δὲ μετὰ τὴν ἐνθόνδε ἀπαλλαγὴν, οὐ χρόνῳ τιλὴ τὴν εὐδαιμονίαν ἔχοντες, ἀλλ' ἐν αἰῶνι ἀναπαύσεσθαι δυνάμενοι,

Ἄθανάτοις ἄλλοισιν ὀμέστιοι, αὐτοτράπεζοι Ἐόντες. ἀνδρείων (1) Ἀχαιῶν ἀπόκληροὶ ἀτηρεῖς,

ἡ φιλόσοφος Ἐμπεδοκλέους λέγει ποιητικῆ. Οὐχ οὕτω τις μέγας ἔσται καὶ καθ' Ἑλλάδας, ὡς ὑπερέχειν τὴν δίκην, οὐδὲ σμικρὸς, ὡς λαθεῖν. Ὁ δ' αὐτὸς Ὀσφύς καὶ ταῦτα λέγει.

Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας, τουτῷ προσέδρευε, Ἰθύνων κρυδίας νοερόν κύτος, εὐ δ' ἐπέβαινε

(94) Οἶσι σὺ. Laudat etiam hunc locum Justin. lib. De monarchia, et Theodoret. lib. vi De cur. Græc. affect., pag. 88.

(95) ὦ Νικήρατε. Justin., ὦ Νικόστρατε.

(96) Μίαν δικαίων, etc. Sequentes versus aliter etiam apud nostrum, apud Clementem aliter ordinantur : sed utrobique sæpe claudicant, gravior tamen apud Clementem. Nam apud Justinum locus admodum decurtatus est.

(97) Τῷ παντί. Clemens ordinem hunc mutat nam post ὄρον legit Καὶ εἰ τοὺς δύο καλύψει ἡ γῆ, Tum sic :

Φύσει τῷ παντί χρόνῳ ἄρπαιζ' ἀπελθὼν, Κλέπτ' ἀποστέρει, κύκκι, μηδὲν πλανηθῆς,

Putasne vero mortuos, Nicerate, Quis omnis omnem fluxit in luxum dies, Potuisse latebris fugere captatis Deum? Est oculus ille, est, cuncta qui justus videt. Duæ, ut statuimus, inferos secant' viae, Patet una castis, altera scelestos manet.

684 Quamvis profundo semper inclusum sinu Utrumque terra teneat. I, rapias licet, Furere, spolies, misceas. Errex, cave : Est est sub alto Dite judicium super, Cui magnus orbis Dominus ac Rector præest, Cujus vel ipsum nomen effari horreo, Quique diuurnam sontibus vitam trahit. Quod si quis omni scelera molitus die, Superos latere credit, is novum scelus

B Sibi persuadet, justa quod lento manus Pendere soleat otio. At quisquis Deum Non esse fingis, prospice infelix tibi. Deus ille, Deus est. Si quis interea nocens Impune peccet, habeat in lucro moram. Namque ipse meritas postea pœnas luat.

Quibus hunc in modum accinit tragœdia, Erit ille quondam sævus ac tristicus dies, Cum rutilus alto conditos ignes sinu Effundet æther : cum rapax flamma hauriet Ima atque summa, nec modum capiet furor.

Et vaucis interjectis,

. . . ast ubi superstes nihil ; Marium profundi gurgites nulli tum erunt, Labefuctum ab imis sedibus vacuo solum Gremio jacebit, haud enim vastis procul Flammis perustum, summa pennatos greges

C Mittet sub astra : sed tamen quidquid prius Fuerit ademptum, recipit ac proprium teneat. Affinia reperiemus in Orphicis quæ sequuntur, Quos prius abdiderat, lætas in luminis auras Sollicitus sacro cunctos ex corde refudit.

Qui si caste integreque vixerimus, beati quidem hic erimus; ad post discessum ex hac vita longe beatiores, nec ullo tempore circumscribetur nostra hæc felicitas, sed quiete fruemur sempiterna, Cum superis lare conjuncti, mensaque per ævum,

685 Casibus haud hominum, sævoque dolore sub-

[acti, ut cœcinit Empedoclis philosophica poesis. Adeoque vel ex Græcorum ipsorum mente futurus est nemo, vel tantus, ut judicii vim superet, vel tam pusillus, ut lateat. Quin et Orpheus idem hæc habet,

D Divino in Verbo defixis totus inhære Luminibus, mentisque memor lustrare recessus,

Ἔστι κὰν ἄδου κρίσις. Qui ordo mihi quidem magis placuit, sed versus pessime depravati sunt. Malim ergo legere, post ὄρον, hoc modo :

Κ' εἰ τοὺς δύο καλύψει ἡ γῆ, φασί, χρόνῳ. Τῷ πάντ' ἀπελθὼν κλέπτ', ἀποστέρει, κύκκι. Μηδὲν πλανηθῆς, ἔσται κὰν ἄδου κρίσις.

(98) Ἀῆ δὲ ἐράνων. Clemens, γῆ δ' ἐδράνων ἐρ. οὐδὲ γὰρ τ' ἔτι, recte.

(99) Κἀπειτα σώσει. Quæ huic etiam versui deerrant, ex Clemente supplevimus, ante legebatur : Κἀπειτα τὰ πρόσθεν ἀπώλεσε, nullo sensu.

(1) Ἐόντες, ἀνδρείων. Quid si legas, Ἀνδρείων ἔντες (vel etiam ἐόντες) ἀχέων ἀπόκληροὶ, ἀτηρεῖς ;

*Intactum per iter constanti incedere gressu,
Æternumque unum cœli modo cernere regem,
Perge alacris.*

Mox visu Deum attingi non posse confirmans, uni alicui genere Chaldæo notum illum fuisse testatur, sive Abrahamum dicat, sive filium ejus aliquem, bis versibus,

*Ast aliquis tantum Chaldæo a sanguine cretus
Norat enim qua magnus iter sol flectat in orbem,
Æquatosque habilis, circumque inmania terræ
Pondera, sed proprio gyros convertat in axe :
Et volucres effusus equos per cœrula mundi
Verset agens, aurasque obeat, pelagusque profun-*
[dum.

Tum quasi dictum illud, « Cœlum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum ¹, » paraphrasi quadam explicaret, ista subjungit,

*Ille igitur magni supra laquearia cœli
Immoius, solioque micat sublimis in aureo.
Olli planta humiles subter premit ardua terras :
Oceani extremos attingit dextera fines.
Cnjus inexthaustum quasi ab radicibus imis
Ferre negant robur nutanti vertice montes.
Atque ut siderea nunquam discedat ab arce,
Cuncta tamen nostris præsens molitur in oris,
Principium in sese, ac medium, finemque coercens.*

686 *Illia secus memorare nefas, membrisque so-*
[luis,
*Mecum animo volvens trepido. Nam desuper ipse
Cuncta regit.*

Et quæ sequuntur. His enim prophetica illa omnia declaravit, « Qui si aperuerit cœlum, tremor corripit; et a conspectu tuo montes colliquescent, sicut a facie ignis liquescit cera. » Itemque hæc Isaia, « Quis mensus est cœlum palmo, et universam terram pugillo ? » Rursus cum ita cecinit,

*Ætheris, o, Ditisque potens, pelagique, solique,
Qui solidum tonitru quatis alti limen Olympi,
Quemque Lares horrent, mevit quem turba deo-*
[rum,

*Et cui Parca, licet mansuescere nescia servit.
Matris summe Parens, cujus furor omnia jaclat,
Quique cies ventos, et nubibus omnia condis,
Flammantique procul vastum aera turbine sulcas.
Astra tuo certos volvunt sub Numine motus.
Longo indefessi solium stant agmine circum
Aligeri, quorum mortalia credita curæ.
Vere tuo nitidis se floribus arva coronant ;
Et tua sævit hiems, gelidis sub nubibus acta,
Et tibi debetur Bromii vindemia fetus.*

Tum diserte omnipotentem Deum sequentibus dictis appellat,

*Immunem interitu, solis quem dicere fas est
Cœlitibus.
Maxime tu dirum, fato comitatus adesto,
Ingens, terribilis, cuncto discrimine major,
Quem mors nulli domet, quemque ardens æthra co-*
[ronat.

687 Qui sane dum Matris eum Patrem nominat, cum rerum ortum ex nihilo significat, tum iis forte qui proseminationes illas invehunt, conjugis etiam

¹ Isa. LXVI, 1. ² Isa. XL, 12.

(2) Clem., ἄλλως οὐ θεμ.

(3) Ἄς ποτε. Libentissime subscribo Frontoni nostro, τῷ μακαριῆτι, qui Σὰς ποτε legendum optime

A Ἄτραπιτοῦ, μῦθον δ' ἑσώρα κόσμοιο ἀνακτα,
Ἀθάρατον.

Αὐθίς τε περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀράρατον αὐτὸν λέγων, μόνον γνωσθῆναι ἐνὶ τινὶ φησὶ τὸ γένος Χαλδαίων, εἴτε τὸν Ἀβραάμ λέγων τούτου, εἴτε καὶ τὸν υἱὸν τὸν αὐτοῦ, διὰ τούτων·

*Εἰ μὴ μοιρογενῆς τις ἀπερρώξῃ φύλου ἀνωθερ
Χαλδαίων· Ἰδρις γάρ ἔην ἄστροιο πορείης,
Καὶ σφαίρης κίνημ' ἀμφὶ χθόνα, ὡς περιέλλει,
Κυκλοτερές γ' ἐν Ἴσω, κατὰ δὲ σφέτερον κνώ-*
[δακα·

Πνεύματα δ' ἠγριοχέει, περὶ τ' ἡέρα καὶ περὶ χεῦμα.

Εἶτα οὖν παραφράζων τὸ, « Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου, » ἐπιφέρει

B Αὐτὸς δ' αὖ μέγαρ αὐθίς ἐπ' οὐρανὸν ἐστήρι-
[κται,

*Χρυσίῳ ἐνὶ θρόνῳ· γαίῃ δὲ ὑπὸ ποσσὶ βέβηκε.
Χεῖρα δὲ δεξιτερῆν περὶ ἔρμασιν Ὀκεανοῖο
Ἐκτέτακεν· ὄρεων δὲ τρέμει βάσις ἐνδοθὶ θυμῷ,
Οὔτε φέρειν δύναται κρατερόν μένος· ἔστι δὲ*
[πάντη

*Αὐτὸς ἐπουράνως, καὶ ἐπὶ χθορὶ πάντα τελευτᾷ,
Ἀρχὴν αὐτὸς ἔχων ἅμα, καὶ μέσον, ἠδὲ τε-*
[λευτήν.

*Ἄλλ' οὐ (2) μὲν θεμιτόν σε λέγειν· τρομέω δέ γε γυῖα
Ἐν νόφ. Ἐξ ὑπάτου κρῖναι.*

Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Διὰ γὰρ τούτων δεδήλωκε πάντα ἐκεῖνα τὰ προφητικά· « Ὅς ἐάν ἀνοίξῃ τὸν οὐρανὸν, τρόμος λήψεται· καὶ ἀπὸ σοῦ ὄρη τακῆσεται, ὡς ἀπὸ προσώπου πυρὸς τῆκεται κηρός. » Καὶ τὰ διὰ **C** Ἡσαίου· « Τίς ἐμέτρησε τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; » Πάλιν ὅταν εἴπη·

*Αἰθέρος ἠδ' ἄδου, πόρτου, γαίης τε τύρανε,
Ὅς βρονταῖς σείεις βριαρὸν δόμον Οὐλύμπιο,
Δαίμονες δὲ φρίσσουνσι, θεῶν δὲ δέδοικεν ὄμιλος,
Ἢ μοῖραι πειθοῦνται, ἀμειλιχοὶ περ εὐσοῖαι·*

*Ἄφθιτε μητροπάτωρ, οὐ θυμῷ πάντα δορεῖται,
Ὅς κινεῖς ἀνέμους, ρεφέλιθι τε πάντα κλυύπτεις,
Πρηστῆρσι σχίζων πλατὺν αἰθέρα. Σὴ μὲν ἐν*
[ἄστροις

*Τάξις, ἀναλλάκτοισιν ἐφημοσύναισι τρέγουσα·
Σῶ δὲ θρόνῳ πυρρόντι παρεστῶσιν πολύμοχθοι
Ἄγγελοι, ὁσὶ μέμηλε βροτοῖς ὡς πάντα τελεῖται.
Σὸν μὲν ἔαρ λάμπει νέον ἀνθεσι προφρυεοῖσι·
Σὸς χειμῶν, ψυχραῖσιν ἐπερχόμενος ρεφέλαισα·
Ἄς ποτε (3) βακχευτὰς Βρόμος διεγείμειν ὀκώ-*
[ρας.

D Εἶτα ἐπιφέρει, ῥητῶς παντοκράτορα ὀναμάζων τὸν Θεόν·

*Ἄφθιτον, ἀθάρατον, ῥητὸν μόνον ἀθανάτοισιν.
Ἐλθέ, μέγιστε θεῶν πάντων, κρατερῆ σὺν ἀνάγκῃ,
Φρικτὸς, ἀήτητος, μέγας, ἀφθιτος, δὲ στέφει*
[αἰθήρ.

Διὰ μὲν οὖν τοῦ μητροπάτωρ, οὐ μόνον τὴν ἐκ μητρων γένεσιν ἐμήνυσεν, ἐνδεδόκε δὲ ἀφορμὰς τοῖς τὰς προβολὰς εἰσάγουσι τάχα καὶ σύζυγον νοῦσα·

conjecit, ut ante habes, σὺν ἔαρ, σὸς χειμῶν. Simul etiam βακχευτῆς pro βακχευτὰς legi possit.

τοῦ Θεοῦ. Παραφράζει δὲ ἐκείνας τὰς προφητικάς ἅ
γραφάς, τὴν τε διὰ Ὡσηέ (4) ἢ Ἰδοῦ ἐγὼ στερεῶν
βροντὴν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα, οὐ αἱ χεῖρες τὴν στρα-
τιάν τοῦ οὐρανοῦ ἐθεμελίωσαν. ἢ Καὶ τὴν διὰ Μωϋ-
σῶς, ἢ Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς
ἕτερος πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω·
πατάξω, καὶ γὰρ ἰάσομαι. Καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελίτται
ἐκ τῶν χειρῶν μου. ἢ

Αὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθοῦ κακὸν θνητοῖσι φυτεύει,
καὶ πόλεμον κρύβοντα.

Κατὰ τὸν Ὀρφέα. Τοιαῦτα καὶ Πάριος Ἀρχιλόχος
λέγει·

Ὁ Ζεῦ, σὲν μὲν οὐρανοῦ κράτος, σὺ δ' ἔργα
Ἐπ' ἀνθρώπους ῥεῖς, λεωργά τε καὶ ἀθέμιστα.

Πάλιν ἡμῖν ἕσάτω ὁ Θράκιος Ὀρφεύς·

Χεῖρα δὲ δεξιερῆν ἐπὶ τέρματος Ὀκεανοῖο
Πάντοθεν ἐκτέτακεν· γαλήν δ' ὑπὸ ποσσὶ βέβηκε.

Ταῦτα ἐμφανῶς ἐκείθεν εὐληπται· ἢ Κύριος σώσει
πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην κα-
ταλήψεται τῇ χειρὶ ὡς νοσσιάν (5). Κύριος ὁ ποιήσας
τὴν γῆν ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ, ἢ ὡς φησιν Ἰερεμίας,
ἢ καὶ ἀνορθώσας τὴν οἰκουμένην ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ. ἢ
Ἐπι πρὸς τοῖσδε Φωκυλίδης μὲν τοὺς ἀγγέλους δαι-
μονας καλῶν, τοὺς μὲν εἶναι ἀγαθοὺς αὐτῶν, τοὺς
δὲ φαύλους, διὰ τούτων παρίστησιν, ἔπει καὶ ἡμεῖς
ἀποστάτας τινὰς παρελήφαμεν·

Ἄλλ' ἄρα δαιμονέες εἰσιν ἐπ' ἀνδράσιν ἄλλοθεν
ἄλλοι.

Οἱ μὲν ἐπερχομένου (6) κακὸν ἀνέρος ἐκλύσασθαι.
Καλῶς οὖν καὶ Φιλήμων ὁ κωμικός, τὴν εἰδωλολα-
τρίαν ἐκκόπτει διὰ τούτων

Οὐκ ἔστιν ἡμῖν οὐδεμία τύχη θεός,
οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ταυτόματον ὃ γίγνεται
Ἄς ἔτυχεν ἐκάστω, προσαρρορῆται τύχη.
Σοφοκλῆς δὲ ὁ τραγωδοποιός·

Οὐδὲ θεοῖς, λέγει, ἀυθαίρετα πάντα πέλομαι,
Νόσφι Διός· κείνος γὰρ ἔχει τέλος ἡδὲ καὶ ἀρχήν.

Ἢ Ὁ τε Ὀρφεύς·

Ἐν κράτος, εἰς δαιμον γέγονεν, μέγας οὐρανός
ἢ αἰθρῶν,
Ἐν δὲ τὰ πάντα τέτυκται, ἐν ᾧ τὰς πάντα κυ-
κλείται,

Πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα.

Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Πίνδαρος δὲ ὁ μελοποιός, οἷον ἐκ-
βαχθεύεται ἀντικρυς εἰπὼν·

Τι Θεός; Ἢ Ὁ τι τὸ πᾶν·
καὶ πάλιν·

Θεὸς ὁ πάντα τεύχων βροτοῖς.

ἢ πᾶν δὲ εἶπη·

Τι ἔλλπει σοφίαν ὀλίγον τι ἀνὴρ ὑπὲρ ἀνδρός
ἢ ἔχων;

Τὰ θεῶν βουλευμάτα ἐρευνᾶσαι βροτέα φύσει
ἢ δύσκολον.

Θρατῆς δ' ἀπὸ ματρὸς ἔχων.

Ἐκείθεν ἔσπακε τὴν διάνοιαν· ἢ Τίς ἔγνω νοῦν Κυ-
ἢ Ἄμος, iv, 13. ἢ Deut. xxxii, 39. ἢ cap. x, vers. 12.

(4) Διὰ Ὡσηέ. Μνημονικὸν ἀμάρτημα est. Locus
enim habetur Amos iv, 13.

Deo tribuendæ occasionem dedit. Cæterum illas
quoque prophetarum voces illustrat; Osee, dum
ait, « Ecce ego firmans tonitru, et creans spiritum,
cujus manus exercitum cæli fundaverunt », et
Moysis, per quem ita Deus, « Videte, videte, quo-
niam ego sum, et non est Deus alius præter me.
Ego interficiam, et vivere faciam; percutiam, et
ego sanabo. Et non est qui auferat de manibus
meis ». ἢ

A lætis solet hic duras submittere rebus,
Ac tristes belli furias,

Ut canebat Orpheus. Quam in rem Parius etiam
Archilochus ita scribit,

Cæli quidem imperium tuum est: at vero inde
Acerba in homines atque infanda mittis.

B At rursus Thracium Orpheum audiamus,

Oceani extremos complectitur undique fines
Dextera, subjectasque premit planities ardua terras.

Quæ quidem ex illis manifeste hausit, « Dominus
servabit civitates, quæ habitantur, et orbem uni-
versum comprehendet manu, quasi nidum. Domi-
nus qui fecit terram in fortitudine sua, » ut inquit
Jeremias, « et erexit orbem in sapientia sua ». ἢ His
Phocylidem adjungas licet, qui angelos dæmonum
appellans nomine, bonos ex illis alios, alios vero
malos ita distinguit, siquidem nos quoque rebelles
nonnullos accepimus,

Dæmonibus genus in nostrum non una potestas
Namque aliis jus est venientem avertere pestem.

C Jure ergo idololatriam Philemon comicus ita re-
scindit,

Fortuna non est ulla quæ fertur Dea,
Non est. At homini quidquid, ut casus tulit,
Acciderit ultro cuique, fortunam vocant.

Et tragicus Sophocles,

688 Nec Superis, inquit, pro votis omnia cedunt,
Excepto Jove, principium finemque tenente

Et Orpheus,

Vis una est, numenque unum, cæli ignea moles,
Cuncta suo quæ nata sinu convertit in orbem,
Ignem, undas, terram.

D Et quæ sequuntur. Lyricus item Pindarus quodam
quasi Bacchico furore correptus ita diserte loqui-
tur,

Quid Deus? Universum.

Et rursus,

Deus omnia procreans mortalibus.

Dum autem hæc ait,

Quid æquum tibi sapientiam ab homine homo po-
[lueris?]

Deum consilia rimari mortali naturæ difficile est.
Est enim mortali matre nata.

Ex illo Isaiæ loco sententiam hanc derivavit, « Quis

(5) Clem., νοσσιάν.

(6) Forte ἐπερχόμενον.

novit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus? A
 Quibus etiam Hesiodus hunc in modum accinit,

*Haud ullus vivit mortali e semine vates,
 Qui Jovis ægiferi sensum cognoscere possit.*

Quem pariter secutus in Elegiis Solon jure ita scribit,

Omni homini prorsus mens est ignota deorum.

Mulierem præterea Moyses, cum ob neglectum Dei præceptum, summis in doloribus parituram esse prædixisset, ita consentaneæ poeta quidam non ignobilis cecinit,

*... seu lux aurea noctem,
 Seu lucem nox atra premat, dolor additus illis
 Usque aderit: Superique graves immittere curas
 Assidue pergunt.*

Homerus item cum ait,
Auratasque Patris librabat dextera lances,
 Dei æquitatem significat. Quem eundem Menander comicus bonum esse declarans ita loquitur,

689 *Ut quisque primum natus in lucem venit,
 Moderator illi genius assistit bonus,
 Vitamque format. Nam cave malum putes,
 Bonæque vitæ noxium.*

Tum subjungit, ἅπαντα bonum esse Deum, seu Deum omnem bonum appellet, seu, quod vero propius est, rebus in omnibus bonum esse Deum affirmet. Rursum tragicus Æschylus, cum Dei nobis potestatem declarat, altissimum eum appellare nil veretur his versibus,

*Secerne cunctis Numen a mortalibus,
 Huic simile corpus ne putes ullum cave.
 Ignota res est. Nunc velut flamma emicat,
 Aditumque prohibet: unda mox, caligo mox,
 Mox et tremendæ similis apparet seræ,
 Vento, atque nubi, fulguri, tonitruui,
 Imbrique similis; pontus huic, fontes, petræ,
 Atque orbe toto quidquid undarum coit,
 Obsequitur. Illum montium horrescunt juga,
 Tremuntque tellus, et sinus vasti maris,
 Dum Dominus acri cuncta visu despicit,
 Immensa quippe est illa majestas Dei.*

Nunquid illud tibi videtur illustrare, « *A facie Domini tremet terra?* » Quin et ipsemet Apollo, divinandi tam peritus, suoque testimonio Dei gloriæ serviens, fateri cogitur, Minervam, quo tempore impetum in Græciam Medi faciebant, vota Jovi fecisse pro Attica. Ejusmodi autem responsum illud est,

*Jam magnum placare Jovem, Jove nata, Minerva,
 Haud precibus votisque potest:
 Pluribus at Superum templis incendia mittet,
 Qui nunc fortassis magno terrore subacti,
 Expressu sudore fluunt.*

⁶ Isa. xl, 15.

(7) Clem., πόνους.

(8) Σαντώ. Lege αὐτῶ, ex Clemente.

(9) Ἄπλατος. Quid si ἀπληστος; Quid si ἀπέλαστος, quasi ἀπρόσπτος;

(10) Ἐπί. Rectius ex Clemente versum hunc clausit μέγα quam ἐπί. Tum sequens ex Justino in lib. *De monarchia* hoc modo restituendus:

Ὅταν ἐπιέλῃ γοργὸν δμμα δεσπότην.

ῥίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ; ἢ Ἄλλα καὶ Ἡσιόδου, δι' ὧν γράφει, συναθεῖ τοῖς προειρημένοις·

*Μάντις δ' οὐδέ τις ἐστιν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
 Ὅστις ἂν εἰδείη Ζητήσιν νόον αἰγιόχοιο.*

Εἰκότως ἄρα Σόλων ὁ Ἀθηναῖος ἐν ταῖς Ἐλεγείαις καὶ αὐτὸς κατακολούθησα; Ἡσιόδου,

*Πάμπαν δ' ἀθανάτων ἀφανῆς νόος ἀνθρώποισι,
 γράφει. Πάλιν τοῦ Μωϋσέως εἰς μόχθους καὶ μόχθους (7) διὰ τὴν παράβασιν τέξασθαι τὴν γυναῖκα προφητεύσαντος, ποιητῆς τις οὐκ ἄσημος γράφει·*

*..... οὐδέ τις ἡμᾶρ
 Παύσονται καμάτων καὶ εἰζῆτος, οὐδέ τι νύκτωρ
 Στεινόμενοι· χαλεπὰς δὲ θεοὶ δώσουσι μερίμνας*

B Ἐτι: Ὁμηρος μὲν εἶπὼν,

*Αὐτὸς δὲ χρύσεια Πατὴρ ἐτίθεινε τάλαντα,
 δίκαιον τὸν θεὸν μνησεί. Μένανδρος δὲ ὁ κωμικός
 ἀγαθὸν ἐρμηγεύων τὸν θεὸν φησιν·*

*Ἄπαντι δαιμόν ἀνδρὶ συμπαρίσταται
 Εὐδὴς γερομένῳ, μυσταγωγός τοῦ βίου,
 Ἀγαθός· καπὸν γὰρ δαίμον' οὐ νομιστέον
 εἶναι, βίον βλιπτόντα χρηστόν.*

Εἶτα ἐπιφέρει: Ἄπαντα δ' ἀγαθὸν εἶναι τὸν θεόν· ἦτοι πάντα θεὸν ἀγαθὸν λέγων, ἢ, ὅπερ μᾶλλον, ἐν παντί τὸν θεὸν ἀγαθὸν εἶναι. Πάλιν αἱ Ἀισχύλος μὲν ὁ τραγικός, τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ παρατιθέμενος, οὐκ ὀκνεῖ καὶ ὑψίστον αὐτὸν προσαγορεύειν διὰ τούτων·

C *Χώρις θρητῶν τὸν θεὸν, καὶ μὴ δόκει
 Ὅμοιον σαντῶ (8) σάρκινον καθεστάναι.
 Οὐκ ὀλοθα γ' αὐτόν. Ποτὲ μὲν ὡς πῦρ φαίνεται,
 Ἄπλωτος (9) ὄρη, ποτὲ δ' ὕδωρ, ποτὲ γρόφος,
 Καὶ θηροῖν αὐτὸς γίνεται παρεμπερὴς,
 Ἀνέμῳ, νεφέλῃ τε, κάστραπῇ, βροτῇ, βροχῇ·
 Ὑψηρετὴ δ' αὐτῶ θάλασσα, καὶ πέτραι,
 Καὶ πᾶσα πηγὴ, καὶ ὕδατος συστήματα.
 Τρέμει δ' ἔρη, καὶ γαῖα, καὶ πελώριος
 Βυθὸς θαλάσσης. καὶ ἔρπον ἕψος, ἐπὶ (10)
 Μέγα ἐπὶν ἐπιέλῃ γοργὸν δμμα
 Δεσπότην (11) πάντα, δυνατὴ γὰρ δόξα ὑψίστου
 [θεοῦ.]*

Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοι ἐκεῖνο παραφράζειν, τὸ, « *Ἀπὸ προσώπου Κυρίου τρέμει ἡ γῆ;* » Ἐπὶ τούτοις ὁ μαντικώτατος Ἀπόλλων, μαρτυρῶν τῇ δόξῃ τοῦ θεοῦ, λέγειν ἀναγκάζεται περὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ἥνικα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐστράτευον οἱ Μῆδοι, ὡς εἰδαιτό τε καὶ ἰκέτευσεν τὸν Δία περὶ τῆς Ἀττικῆς. Ἐχει δὲ ὡς ὁ χρησμός·

Οὐ δύναται (12) Παλλὰς Δι' Ὀλύμπιον ἐξελᾶσθαι,

*Ἀισσομένη πολλοῖσι λόγοις, καὶ μήτιδι πυκνῇ
 Πολλοὺς δ' ἀθανάτων ρητοὺς μαλερῶ πυρὶ δώσει,
 Οἱ που νῦν ἰδρωτὶ βεβημένοι ἐστήκουσι,
 Δείματι καλλόμενοι.*

(11) Δεσπότην. Et hunc eodem ex Justino sic corrigge:

*Πάντα δύναται γὰρ, δέξαι δ' ὑψίστου θεοῦ.
 Mallet tamen:*

Πάντα δύναται γὰρ δέξαι ὑψίστου θεοῦ.

(12) Οὐ δύναται. Oraculum hoc pluribus supra leges: *pud nostrum, lib. v, pag. 216.*

Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Θεαρίδας δὲ ἐν τῷ περὶ φύ- A
σεως γράφει: « Ἄ ἀρχὰ τῶν ὄντων, ἀρχὴ μὲν ὄντως
ἀληθινὰ, μία. » Κεῖνα γὰρ ἐν ἀρχῇ τέ ἐστιν ἓν καὶ
μόνον.

Οὐδὲ τις ἐστ' ἕτερος χωρὶς μεγάλου Βασιλέως,
Ὀρφεὺς λέγει. Ὁ πειθόμενος ὁ χωμικὸς Δίφιλος
γενικώτατον ὄντα πάντων φησὶ πατέρα,

... τοῦτον διὰ τέλους τιμα, μόνον
Ἀγαθῶν τοσοῦτων εὐρετήν καὶ κτίστορα.

Εἰκότως τοίνυν ὁ Πλάτων (15) ἐθίζει τὰς βελτίστας
φύσεις, ἀφικνεῖσθαι πρὸς τὸ μάθημα, ὃ ἐν τῷ πρό-
σθεν ἔφαμεν εἶναι μέγιστον, ἰδεῖν τὰγαθόν, καὶ ἀνα-
θῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν. Τοῦτο δὴ, ὡς εἰοικεν,
οὐκ ὀστράκου ἂν εἴη περιστροφὴ, ἀλλὰ ψυχῆς περι- B
αγωγῆ, ἐκ νυκτερινῆς τινος ἡμέρας εἰς ἀληθινὴν
τοῦ ὄντος οὖσαν ἐπάνοδον· ἦν δὴ φιλοσοφίαν ἀληθῆ
φῆσομεν εἶναι. Καὶ τοὺς ταύτης μετασχόντας τοῦ
χρυσοῦ γένους (14) κρίνει· « Ἐστὲ μὲν δὴ πάντες
ἀδελφοί, » λέγων. Οἱ δὲ τοῦ χρυσοῦ γένους ἀκριθέ-
στατα, καὶ πάντα εἰς τοῦ Πατρὸς ἄρα καὶ ποιη-
τοῦ ζυμπάντων, ἐμφύτως καὶ ἀδιδάκτως ἀντιλαμ-
βάνεται πάντα πρὸς πάντων, τὰ μὲν ἄψυχα συμ-
παθοῦντα (15), τῶν δὲ ζώων, τῶν ἐμφύχων, τὰ μὲν
ἦδη ἀθάνατα, τὰ δὲ καθ' ἡμέραν ἐργαζόμενα (16).
Τῶν δὲ τοι θνητῶν, τὰ μὲν ἐν φόβῳ, καὶ διὰ τῆς
μητρὸς αὐτῶν ἔτι μετὰ γαστρὸς οὐχούμενα· τὰ δὲ αὐτε-
ξουσίω λογισμῷ. Καὶ τῶν ἀνθρώπων (17) πάντες Ἕλ-
ληγές τε καὶ βάρβαροι. Γένος δ' οὐδὲν οὐδαμοῦ τῶν
γεωργούντων, οὔτε νομάδων (18), ἀλλ' οὐδὲ τῶν C
πολιτικῶν, δύναιται ζῆν, μὴ προκατειλημένον τῇ
τοῦ κρείττονος πίστει. Διὸ πᾶν ἔθνος ἐφ' ὧν (19), πᾶν
δὲ ἐσπερίων ἀπτόμενον ἥνων, βόρειόν τε, καὶ τὰ
πρὸς τῷ νότῳ πάντα, μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν
πρόληψιν περὶ τοῦ καταστησαμένου τὴν ἡγεμονίαν,
εἴ γε καὶ τὰ καθολικώτατα τῶν ἐνεργητημάτων (20)
αὐτοῦ διαπεφοίτηκεν ἐπίσης πάντα. Πολὺ δὲ πλεόν
οἱ παρ' Ἕλλησι πολυπράγμονες φιλόσοφοι, ἐκ τῆς
βαρβαρῶν ὀρμώμενοι φιλοσοφίας, τῷ ἀοράτῳ, καὶ
μόνῳ, καὶ δυνατωτάτῳ, καὶ τεχνικωτάτῳ, καὶ τῶν
ἄλλων καλλίστων αἰτιωτάτῳ, τὴν προνομίαν (21)
ἔδωκαν, τὰ ἀκόλουθα τούτοις, εἰ μὴ κατηχηθεῖεν
πρὸς ἡμῶν, οὐκ ἐπιστάμενοι, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸν ὅπως

(13) Ὁ Πλάτων. Vide locum lib. vii *De republ.*,
pag. 482 D : Ἡμέτερον δὲ ἔργον (ἦν δ' ἐγὼ) τῶν
οἰκιστῶν τὰς τε βελτίστας φύσεις ἀναγκάσαι ἀφικ-
νεῖσθαι πρὸς τὸ μάθημα, ὃ ἐν τῷ ἔμπροσθεν ἔφαμεν
εἶναι μέγιστον ἰδεῖν τε τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀναθῆναι ἐκεί-
νην τὴν ἀνάβασιν· καὶ ἐπειδὴ ἀναβάντες ἱκανῶς
ἴδωσι, μὴ ἐπιτρέπειν αὐτοῖς, ὃ νῦν ἐπιτρέπεται.

(14) Χρυσοῦ γένους. Clemens locum hunc ita
legit, χρυσοῦ γένους κρίνειν ἀκριθέστατα, καὶ πάντη.
Τοῦ Πατρὸς ἄρα καὶ ποιητοῦ, etc. Recte. Si tamen
asteriscum no-trum explere velis, non incommode
legeris, καὶ πάντη εἰσὶν ἱκανοί. Quod etiam Syllbur-
gio in mentem venit.

(15) Συμπαθοῦντα. Recte Clemens συμπαθοῦντα
τῷ ζώῳ, v. l. τῆς ζωῆς. Tum addit, τῶν δ' ἐμφύχων,
omisso τῶν δὲ ζώων, quod quidem facile abesse
possit.

(16) Τὰ δὲ καθ' ἡμέραν ἔργ. Clemens, ἀθάνατα,

690 Et quæ sequuntur. Thearidas autem in suo
De natura opere, hoc modo scribit, « Universitatis
hujus principium, principium utique verum unum
est. » Illud enim ex æternitate unum est atque
solum.

Haud alius quisquam est supremi a numine regis,
inquit Orphens. Quem secutus Diphilus comicus,
communem illum, inquit, omnium parentem,

.... pia tu mente perpetuo colas,
E cujus una tot bona existunt manu.

Jure ergo Plato præstantissima quæque ingenia ad
capessendum illud disciplinæ genus assuefacit,
quod jam ante maximum esse diximus, hoc est ad
percipiendam boni cognitionem, eoque tandem as-
cendendo perveniendum. Quod quidem non jam,
opinor, testam convertere fuerit, sed animum ita
circumducere, ut ex nocturno quodam die, vere
ad illud quod est, hac sua conversione redeat,
quam sane veram philosophiam esse dicemus. C
Cujus ille qui compotes fuerint, aureo genere sa-
tos esse pronuntiat, dum ait : Fratres quidem uni-
versi estis, etc. Qui autem ex aureo illo genere
sunt, iidem accuratissime de rebus omnibus judi-
care possunt. Parentis igitur ac rerum omnium
effectoris sensum ex omnibus alique omnia, nat-
iva quadam vi, ac citra ullius disciplinæ adju-
mentum hauriunt. Et quidem inanimata cum vi-
ventibus affectionum communione junguntur, ex
animantibus autem vita præditis alia jam immor-
talia sunt, in diem alia etiamnum laborant. At
ex mortalibus, alia in metu constituta, maternis
adhuc visceribus inclusæ gestantur : alia jam sui
juris, suo se consilio arbitrioque regunt. Jam ho-
minum genus universum in Græcos barbarosque
dividitur. Quorum e numero, nulla prorsus usquam
aut agriculturalium aut pastorum, ac ne eorum qui-
dem, qui in civitate degunt, natio est, quæ vitam,
absque eo quod ejus mentem naturæ superioris
fides occuparit, ducere luerique possit. Itaque po-
puli omnes, sive Orientem colant, sive littora Oc-
cidentis ultima teneant, sive ad Septentrionem,
sive ad meridiem habitent, unam et eandem ejus,
a quo institutum hoc imperium est, anticipationem

D
καθ' ἡμέρ. ἔργ. sine τὰ δὲ, nec incommodo sensu;
fortassis enim solem, lunam aliaque sidera intelli-
git : tum alterum divisionis suæ membrum, hoc
est, τὰ θνητά, quæ ἀθανάτοις opposita, in alia duo
genera partiatur.

(17) Καὶ τῶν ἀνθρώπων. Hermetus, brevius et
obscurius, quam par esset, ita vertit, *ut ex homi-
nibus omnes Græci et barbari.*

(18) Νομάδων. Pascuales homines, aut etiam
nomadas intelligere potest. Elige.

(19) Ἐφ' ὧν. Clemens, ἐφ' ὧν, πᾶν δὲ ἐσπερίων ἀ-
πτόμενον, ἢ βόρειόν τε, etc.

(20) Ἐνεργητημάτων. Clemens et ms Euseb.,
ἐνεργημάτων, utrumque rectum ; posterius tamen
secutus sum et magis probe.

(21) Προνομίαν. Clemens, πρόνοιαν. Placuit Eu-
sebii.

habent: cum loca pariter et æqualiter omnia, generales quæque vis illius effectricis actiones complexæ sint. Sed tamen curiosi illi e Græcis philosophi, barbarorum permoti philosophia, multo magis illi, qui nec oculis cernitur, et solus idem ac præpotens, et sapientissimus artifex est, summusque rerum pulcherrimarum auctor, præcipuum jus eximiumque tribuerunt: nec tamen quæ sint ex istis consequentia, nisi a nobis doceantur, **691** pervidere, ac ne modum quidem illum nosse possunt, quem ad Deum cognoscendum natura ipsa præscribit; sed tantum, uti jam sæpe diximus, periphrasi quadam alioqui vera eum circumscribunt.) Hactenus Clemens. Jam vero, quandoquidem pluribus adhuc Platonicæ philosophiæ rationem, per multis in rebus cum Hebræorum litteris convenire vehementer, cum ob suam illam in perspicendo vero solertiam, tum ob liberalem et ingenuam animi cæteris in rebus æquitatem), nunc ad ea tandem veniendum nobis est, in quibus eum similiter probare non possimus, quamque vulgo barbaram habere solent, ipsius doctrina potiore philosophiam habeamus.

CAPUT XIV.

Non recte de omnibus pronuntiasse Platonem, eoque nos haud absque ratione ab ejus philosophia discussisse, atque Hebræorum oracula complexos esse.

Hebræorum oracula, quibus prædicta quædam responsaque divina continentur, quæque vim sane humana diviniorem ostendunt, eoque auctorem sibi Deum ipsum vindicant, cum suas illa significationes, et prædictione futurorum, et ipso rerum exitu vaticinationibus respondente confirmatas habeant, jure quidem ab omni falso sensu aliena dicuntur. Enimvero, « Divina eloquia, casta, et argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum, » appellantur. At non ejusmodi Platonis illa sunt, nec alterius cujuscunque hominum ex sapientium numero, qui mortalis sensus oculis, et vanis quibusdam ac futilibus conjecturis, ut somniantes utique, non ut vigilantes solent, rerum naturam cogitatione dum informant, naturæ veritati falsitatis plurimum admiscuere, nullum ut apud eos doctrinæ caput ab omni errore purum et immune reperire possis. Ac ne longius abeas, si privati hujus amoris ac domestici remittere non nihil voles, ipsamque per sese lucem vi rationis intueri: agnosces ipse profecto, illum etiam admirabilem philosophum, qui solus e Græcis omnibus veritatis limen ac vestibulum attingit, fluxa pereuntique materia, et simulacris vilium operarum manibus humanam in speciem figuratis, **692** deorum nomen polluere, ac post sublimem illam magnifi-

(22) *Κατὰ περίφρασιν.* Clemens, κατὰ περίφρασιν, quasi Deus ipsos mediocri quadam illustratione circumfundat. Malo tamen περίφρασιν. Ita enim *Sirromate* 1, pag. 251 A; ubi apostolicum illud Actor. xvii: *Quem ergo ignorantes colitis, etc.*, ex professo tractans: Ἐξ ὧν, inquit, δῆλον, ὅτι καὶ ποιητικοῖς χρώμενος παραδείγμασιν, ἐκ τῶν Ἀράτου Φαινομένων, δοκιμάζει τὰ παρ' Ἑλλήσι καλῶς εἰρημένα, καὶ διὰ τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ τιμᾶσθαι μὲν κατὰ περίφρασιν πρὸς τῶν Ἑλλήνων, τὸν δημιουργὸν Θεὸν ἠνέξατο· κατ' ἐπίγνωσιν δὲ, δεῖν δι' Ἰησοῦ

νοεῖσθαι πέφυκε τὸν Θεὸν, μόνον δὲ, ὡς ἦδη πολὺ λάκις εἰρήκαμεν κατὰ περίφρασιν (22) ἀληθῆ. Ἔσσαυτα καὶ ὁ Κλήμης. Ἄλλ' ἐπειδὴ διὰ μακροτέρων ἡμῖν ἢ κατὰ Πλάτωνα παρέστη φιλοσοφία, συνωδὸς οὔσα κατὰ πλεῖστα τοῖς Ἑβραίων δόγμασιν· (ἐφ' οἷς καὶ ἀγάμεθα τὸν ἄνδρα τῆς τε συνέσεως καὶ τῆς ἀλλῆς τοῦ ἀληθοῦς εὐγνωμοσύνης) ὧρα ἐπιθεωρήσαι τίνα ταῦτ' εἶναι φαμεν, ἐφ' ὧν οὐκέθ' ὁμοίως περὶ αὐτὸν διακείμεθα, τὴν δὲ νενομισμένην βάρβαρον, τῆς κατ' αὐτὸν προτιμῶμεν φιλοσοφίας.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ὅτι μὴ πάντα ἐπιτυχῶς εἴρηται τῷ Πλάτωνι, διὸ οὐκ ἀλόγως τὴν κατ' αὐτὸν παρητημέθα φιλοσοφίαν, τὰ δὲ Ἑβραίων ἀποδεχόμεθα λόγια.

Τὰ Ἑβραίων λόγια, θεοπρόπια καὶ χρησμούς θείας (23) ἢ κατὰ ἀνθρώπων δυνάμει περιέχοντα, Θεὸν τε αὐθέντην ἐπιγραφόμενα, καὶ πιστούμενά γε τὴν ἐπαγγελίαν διὰ τῆς τῶν μελλόντων προρρήσεως διὰ τε τῶν συμφύων τοῖς θεσπίσμασιν ἀποτελεσμάτων, πάσης λέγεται διεψευσμένης διανοίας ἐκτός τυγχάνειν. (Τὰ γοῦν «θεῖα λόγια ἀγνά, καὶ ἀργύριον πεσυρωμένον, δοκίμιον τῆ γῆ, κεκαθαρμένον ἑπταπλασίως,» ἀνείρηται. Ἄλλ' οὐ καὶ τὰ Πλάτωνος τοιαῦτα, οὐδὲ μὴν ἐτέρου τούτων ἐν ἀνθρώποις σοφῶν, οἱ θνητῆς διανοίας ἡμῶσιν, ἐπικήρους τε στοχασμοῖς καὶ ἐκασταῖς, ὄναρ ὡσπερ, ἀλλ' οὐχ ὕπαρ, τῆς τῶν ὄντων φύσεως ἐπὶ φαντασίαν ἐλθόντες, πολὺ τὸ κράμα τοῦ ψεύδους τῷ τῆς φύσεως ἀληθεῖ συνεπηνέγκαντο, ὡς μὴ ἀνευρεῖν ἀπάτης καθαρὸν ἐν αὐτοῖς μάθημα. Αὐτίκα γοῦν, βραχὺ τι τῆς φιλαυτίας εἰ ἐθελήσαις ὑφεῖναι, καὶ φῶς αὐτὸ δυνάμει λογικῆς οὐσίας ἐπιθεωρῆσαι, γνοίης ἂν τὸν θαυμάσιον φιλόσοφον αὐτὸν ἐκείνον, τὸν δὴ μόνον πάντων Ἑλλήνων ἀληθείας προθύρων ψάσαντα, ὕλη φαρτῆ, καὶ ἡσάνοις βαναύσων χερσίν εἰς ἀνδρείκελον σχῆμα κατεσκευασμένοις, τὴν τῶν θεῶν προσηγορίαν κατασχόνοντα, καὶ μετὰ τὸ μέγα τῆς μεγαλοφωνίας ὕψος, δι' ἧς τὸν Πατέρα καὶ δημιουργὸν εἰδέναι τοῦδε τοῦ παντὸς διετέλειτο, ἀνωθέν ποθεν ἐξ ὑπερχοσμίων ἀΐδων εἰς τὸν κατωτάτω βυθὸν τῆς θεομιστοῦς εἰδωλοατρείας τῷ δῆμψ

παραλαβεῖν τε καὶ μαθεῖν. Ubi περίφρασιν τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, ait esse τὸν ἀγνώστου Θεοῦ, et huic περίφρασει ὑποponit ἐπίγνωσιν, hoc est veram ac propriam cognitionem. Et paulo post adhuc illustrius οὗτοι οὖν οἱ ἀνοιγόμενοι τυφλῶν ὀφθαλμοὶ (ab apostolis videlicet) ἢ δι' Ἰησοῦ ἐπίγνωσις ἐστίν, τοῦ Πατρὸς, ἢ τῆς περιφράσεως τῆς Ἑλληνικῆς κατάληψις. Ille enim Græcorum etiam poetarum et philosophorum circumlocutiones, ante Christi adventum, plane comprehendere non poterant.

(23) Forte θεοτεόσας.

τῶν Ἀθηναίων συνουθούμενον ὡς μὴ διατρέπεσθαι, ἅ τὸν Σωκράτην καταβῆναι φάντα εἰς Πειραιᾶ προσεζόμενον τῇ θεῷ, καὶ τὴν βάρβαρον ἑορτὴν τοῦς πόλιτας τότε πρῶτον ἐπιτελοῦντας θεασόμενον, καὶ τὸν ἀλεκτρύνα τῷ Ἀσκληπιῷ θύσαι ἠμολογοῦντα προστάξει, τὸν τε πάτριον Ἑλλήνων ἐξηγητὴν, τὸν ἐγκαθημένον ἐν Δελφοῖς δαίμονα θειάζοντα. Διδὸ καὶ εἰκότως τῆς ἀφιλοσόφου πληθύος τὴν αἰτίαν τῆς δεσιδαίμονος πλάνης ἐπιγράφαιτο ἂν. Ἀνάλαβε γοῦν σμικρὸν ἀνιοθεν τὸν λόγον, καὶ θεᾶ οἶά σοι ὁ πάνσοφος, μετὰ τὰς ἀσωμάτων καὶ ἀφάρτουσ ἰδέας, καὶ μετὰ θεὸν πρῶτον, καὶ δευτέρον αἴτιον, καὶ μετὰ νεεράς καὶ ἀθανάτους οὐσίας, περὶ τῆς πανδήμου δόξης, ἐνομοθέτει, λέγων ἑ « Περὶ δὲ τῶν ἄλλων δαιμόνων εἰπεῖν, καὶ γινῶναι τὴν γένεσιν, μείζον ἢ καθ' ἡμᾶς. Πιστευτέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπροσθεν, ἐκγόνοις μὲν θεῶν οὖσιν, ὡς ἔφρασαν, σαφῶς δὲ πού τοῦς ἐαυτῶν προγόνους εἰδόσιν. Ἀδύνατον οὖν θεῶν πιστὸν ἀπιστεῖν, καί περ ἀνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέγουσιν ἄλλ' ὡς οἰκεία φάρακουσιν ἀπαγγέλλειν, ἐπομένους τῇ νόμῳ πιστευτέον. Οὕτως οὖν κατ' ἐκείνοὺς ἡμῖν ἡ γένεσις περὶ τούτων τῶν θεῶν ἐχέτω, καὶ λεγέσθω Ἡῆς τε, καὶ Οὐρανοῦ παῖδες Ἄκεανός τε καὶ Τηθύς ἐγενέσθην ἑ τούτων δὲ Φόρκυς, Κρόνος τε, καὶ Ῥέα, καὶ ὅσοι μετὰ τούτων ἑ ἐκ δὲ Κρόνου καὶ Ῥέας, Ζεὺς, Ἥρα τε, καὶ πάντες, ὅσους ἴσμεν πάντας ἀδελφοῦς λεγομένους αὐτῶν, ἐτι τε τοῦς τούτων ἄλλοὺς ἐκγόνοὺς. » Διὰ δὲ ταῦτα ἀπολειπέτος ἡμῖν ὁ φιλόσοφος, οὐ κατὰ φιλόσοφον, οὐδ' ἀντὶ αὐτῷ συμφύονας, τὰς μυθικὰς τῶν ποιητῶν γενεαλογίας καθυποκρινόμενος. Αὐτοῦ μὲν γὰρ ἀκουσαι φάντος ἐν Πολιτεῖα τάδε ἑ Ἐν τοῖς μείζουσιν, ἦν δ' ἐγὼ, μύθοις ὀψόμεθα καὶ τοὺς ἐλάττους. Δεῖ γὰρ δὴ τὸν αὐτὸν τύπον εἶναι, καὶ ταυτὸν δύνασθαι τοὺς τε μείζους καὶ τοὺς ἐλάττους. Ἡ οὐκ οἶει; — Ἐνωγε, ἐφη ἄλλ' οὐκ ἐνοῶ. οὐδὲ τοὺς μείζους τινας λέγεις. — Οὐς Ἡσιόδός τε καὶ Ὀμηρός, εἶπον, ἡμῖν ἐλεγέτην, καὶ οἱ ἄλλοι ποιηταί. Οὗτοι γὰρ πού, μύθοις ψευδοῖς τοῖς ἀνθρώποις συντιθέντες, ἔλεγόν τε καὶ λέγουσι ἑ τὰ μικρῷ πρῶσθεν θεοειμένα. » Πάλιν τε αὐτοῦ ἦν καὶ τὰ δι' ὧν ἐφησεν ἑ Ἐξαλεψόμεν ἄρα, ἦν δ' ἐγὼ, ἀπὸ τοῦδε τοῦ ἔπους ἀρξάμενοι, πάντα τὰ τοιαῦτα ἑ

camque vocem, qua se hujus universi parentem ac molitorem nosse affirmaverat, sic tanquam ex fornicibus illis nostro hoc orbe superioribus deturbatum, in altissima Deo exosæ idololatriæ voragine, cum Atheniensi populo volutari. Sic quidem, ut cum scribere non puduerit, Socratem, cum ut ipse votum deæ nuncuparet, tum ut barbaro illi festo, quod a civibus tum primum celebrabatur, præsens interesset, in Piræum descendisse: nec erubescat, aut eundem ut Æsculapio gallus immolarctur jussisse, constiteri, aut dæmonem illum Delphis insidentem, quasi patrium quemdam Græcorum interpretem, deum appellare. Quamobrem in eum jure, superstitiosi erroris, qui stolidam agebat multitudinem, culpa conferatur. Ac mihi tu paulo superius orationem arcesse, ac videsis, quæ tandem et cujusmodi sint, quæ post incorporeas illas, atque interitus omnis expertes ideas, post Dei primi, secundique principii mentionem, post spiritalia immortalæque naturas, de populari hac et publica opinione, suis etiam legibus sancita voluerit. « Aliorum autem dæmonum, inquit ille, procreationem vel explicare, vel nosse, res est nostra facultate major. Quare hoc in genere, priscis illis testibus adhibenda fides, qui ut Deum, quod ipsi aiunt, nepotes erant, ita majores suos maxime notos habuerunt. Nec fieri omnino potest, ut fides eorum filiis detrahatur, etiamsi nullis demonstrationibus necessariis, ac ne probabilibus quidem argumentis ipsorum testimonia comprobentur; sed necesse plane est, ut iis, quomodo lex imperat, tanquam suarum in rerum commemoratione credamus. Illorum ergo deorum procreationem quod attinet, uti poetæ scribunt, ita nos quoque de ea statuamus ac loquamur. Terræ Cœlique liberi Oceanus et Tethys, horum Phorcyn, Saturnus, et Ops, cæterique fratres. Ex Saturno et Ope Jupiter, Juno, ac reliqui, quos utriusque fratres appellari scimus, procreati. Atque ita deinceps de tota nepotum serie. » Eapropter sane hic nobis philosophus relinquendus fuit, qui nec uti philosophum decuit, nec secum ipse consentiens, fabulosas in diis poetarum genealogias propagationesque simularit. Nam audisis quemadmodum idem loquatur in *Republica*, « In majoribus, inquit, fabulis minores etiam facile videbimus. Necesse enim est, speciem unam aliquam esse, vimque minoribus æque majoribusque communem. Annon ita sentis? — Equidem, inquit ille: sed 693 quas tu majores dicas, non capio. — Quas Hesiodus, inquam, atque Homerus, cæterique poetæ commemorant. Illi enim falsas hominibus fabulas commenti, et narrabant olim hodieque narrant. Ea videlicet, quæ paulo ante retulimus. » Rursus ejusdem et alia illa sunt. « Hæc igitur omnia deleamus, inquam, ab isto versu inchoantes,

Βουλοίμην (24) κ' ἐπάρουρος ἐὼν θηγευέμεν D

Malim equidem civis alii servire colonus. »

Καὶ τὰ ἐξῆς δι' ὧν τε ἐπιλέγει: « Πάλιν δὲ Ὀμήρου δευρόμεθα καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν, μὴ ποιεῖν Ἀχιλλεῖα θεᾶς παῖδα, Ἄλλοτ' (25) ἐπὶ πλευρᾶς κατακείμενον, ἄλλοτε [δ'] αὐτὸς ἑ Ἰατίου ἑ

Et quæ sequuntur. Tum hæc præterea quæ subjungit: « Iterum ab Homero, inquit, cæterisque poetis flagitabimus, uti ne Achillem dea satum fingant, Nunc in utrumque latus, nunc et jacuisse supinum. »

(24) *Βουλοίμην*. Hoinerus *Odys.* A, v. 488. Achilles apud inferos loquitur.

(25) Ἄλλοτ'. *Iliad* Ω, v. 10.

Et cætera. Quibus ita subdit, « Aut Jovem, inquit, dormientibus cæteris, tam diis, quam hominibus, quæ solus vigilans secum ipse statuerat, eorum facile omnium vi quadam libidinis impotenti memoriam excussisse; itaque Junonis aspectu percussum esse, ut ne domum quidem repetere, sed in eodem ipso loco, humi, ut alaudæ solent, voluptati servire voluerit; cum eam se cupiditatis vim sentire diceret, quam ne tum quidem esset expertus, cum inter sese primum convenerant, charorum obliiti parentum: nec vincula Marti ac Veneri a Vulcano injecta, nec aliud quidquam id genus. » Quæ cum ipse dixisset, quid tandem sibi vult, quod poetas deorum liberos subinde vocat, fierique negat posse, quin fides iis habeatur, cum ipsemet has ab illis absque ulla vel necessaria, vel probabili demonstratione, conflictas deorum fabulas esse testetur? Quid autem inconsiderata illa fides, quam etiam legum metu septam ac munitam esse voluit? Qui verum præterea, deorum principes Cælum ac Terram esse, tum eorum deinde sobolem, Oceanum, Tethyn, Saturnum, Opem, Jovem, cæterosque deinceps omnes, Junonem, et quotquot Homerus atque Hesiodus, istorum liberos, fratres ac nepotes fabulantur, cum illa ipsa commenta funditus his verbis sustulerit. « Cui ego, inquit, quod et primum, et omnium maxime reprehendendum est, præsertim ubi quis non recte mentiat. » — Quid illud porro? — Ubi quis male deorum heroumque naturam oratione repræsentat, perinde ut pictor faceret, qui tabellam ei rei nulla ex parte similem 694 pingeret, quam penicillo exprimendam suscepisset. Itemque, primum, inquam, maximum illud, maximisque de rebus mendacium, qui narravit Hesiodus, quid videlicet actum a Cælo fuerit, quamque vicissim ei pœnam Saturnus reposuerit, perperam omnino conlinxit. » Et quæ sequuntur. Qui tandem amabo, quos hic vanos ac mendaces appellat, iidem ipsi poetæ deorum nepotes habeantur? Jure nimirum ac merito relinquendus iste nobis, qui mortis metu populum Atheniensem histrionum more demulcebat: observandus contra Moyses, et amplectenda Hebræorum oracula, quæ sincera prorsus, unaque adeo, veraque, et ab omni errore vacua pietate antecellunt. Jam aliud hoc intueret.

CAPUT XV.

Non in omnibus Platonis, sed Hebræorum, probandum esse de spiritualibus naturis disputationem.

Naturas, inter rationis participes, medias, ortus sui principium habuisse Hebræi docent. Easdem in varios spiritualium substantiarum ordines distributas, spiritus, virtutes, Dei administratos, angelos atque archangelos nominant. Quo ex numero, qui suapte culpa ceciderunt, demonum ex iis genus, vimque omnem hominibus inimicam infestamque ducunt. Quocirca nec eos deorum in loco haberi patiuntur, qui non ex sese modo insitum naturæ suæ ac proprium honestum bonumque non ha-

(26) Ἀρεώς τε, etc. Ita hunc locum ex Platone restituimus, cum ante personam legeretur: Ἀρεώς τε καὶ Ἡφαίστου ὑπὸ Ἀφροδίτης δεσμὸν, δι' ἕτερα

Καὶ τὰ τοῦτοις ἐπόμενα. Οἷς ἐπάγει· « Ἡ Δία, καθευδόντων τῶν ἄλλων θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων, ὡς μόνος ἐργηγορῶς ἃ ἐβουλεύσατο, τούτων πάντων βραδύως ἐπιλαθόμενον, διὰ τὴν τῶν ἀφροδισίων ἐπιθυμίαν· καὶ οὕτως ἐκπλαγέντα ἰδόντα τὴν Ἥραν, ὥστε μηδ' εἰς τὸ δωμάτιον ἐθέλειν ἔλθειν, ἀλλ' αὐτοῦ βουλόμενον χαμαὶ συγγίνεσθαι κορυθοῦ δίκην· καὶ λέγοντα, ὡς οὕτως ὑπὸ ἐπιθυμίας ἔχεται, ὡς οὐδὲ ὅτε πρῶτον ἐφοίτων πρὸς ἀλλήλους, φίλους λήθοντε τοκῆας· οὐδὲ Ἀρεώς τε (26) καὶ Ἀφροδίτης ὑπὸ Ἡφαίστου δεσμὸν· οὐδ' ἕτερα τοιαῦτα. » Ἐν τούτων τὸν τρόπον εἰρημένων, τί δῆτα βούλεται αὐτῷ ἢ μετὰ ταῦτα φωνῆ, τοὺς μὲν ποιητὰς θεῶν παῖδας ὀνομάζουσα, καὶ τὸ τε (27) ἀπιστεῖν αὐτοῖς ἀδύνατον εἶναι φήσασα, καὶ περ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων αὐτοὺς ἀποδείξωσιν τοὺς περὶ θεῶν μύθους· πάλαι (28) μαρτυραμένη; Τί δὲ ἡ ἀλογος ἐθέλει πίστις, δεῖσι τῆς ἀπὸ τῶν νόμων τιμωρίας προβεβλημένη; Πῶς δὲ θεῶν οὐρανὸς καὶ γῆ πρῶτοι, ἔπειτα τούτων ἔγγονοι, Ὀκεανὸς, καὶ Τηθύς, Κρόνος τε, καὶ Ρέα, καὶ Ζεὺς, μετὰ τούτους ἅπαντας, Ἥρα τε, καὶ πάντες οἱ πρὸς Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου μυθεύομενοι παῖδες καὶ ἀδελφοί, καὶ ἔγγονοι τούτων, ὅποτε ταῦτα αὐτὰ ἀνήρει· λέγων· « Ὅπερ, ἦν δ' ἐγὼ, χρὴ πρῶτον καὶ μάλιστα μέμφεσθαι, ἄλλως τε καὶ ἐάν τις μὴ καλῶς ψεύδεται. — Τί τοῦτο; — Ὅταν εἰκάζη τις κακῶς τῷ λόγῳ περὶ θεῶν τε καὶ ἡρώων, οἳ εἰσιν, ὥσπερ γραφεὺς μηδὲν εἰσικότα γράφων οἷς ἂν ὁμοία βουληθῆ γράψαι· » καὶ πάλιν· « Πρῶτον μὲν, ἦν δ' ἐγὼ, τὸ μέγιστον ψεῦδος, ὃ εἰπὼν, οὐ καλῶς ἐψεύσατο, ὡς Οὐρανὸς τε εἰργάσατο, ἀφῆσι δρᾶσαι αὐτὸν Ἡσιόδος, ὃ τε αὐὸ Κρόνος ὡς ἐτιμωρήσατο αὐτόν· » καὶ τὰ τούτους ἐξῆς· « Πῶς οἱ νῦν ψευδεὶς καὶ οὐκ ἀληθεὶς ποιηταὶ πάλιν οἱ αὐτοὶ θεῶν ἔγγονοι λέγουσι· ἂν; » Ἀλλὰ γὰρ τούτων δὴ χάριν ἀπολειπτέος μὲν ἡμῖν οὗτος, δεῖσι θανάτου τὸν Ἀθηναίων δῆμον καθυποκρινάμενος· τιμητέος δὲ Μωϋσῆς, τὰ τε Ἑβραίων λόγια καθαρῶς ἐξεχόμενα διόλου τῆς μόνης ἀληθείας καὶ ἀπλανοῦς εὐσεβείας. Θεὰ δὲ καὶ ἄλλο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

« Ὅτι μὴ καθόλου ἐρῶς ὁ Πλάτων τὸν περὶ τῶν ρητῶν οὐσιῶν ἐρώδευσε λόγον, ἀλλ' Ἑβραίοι.

Ἑβραίοι τὴν μέστην τῶν λογικῶν φύσιν γεννητὴν, ἀλλ' οὐκ ἀγέννητον εἶναι φασί. Ταύτην δὲ εἰς νοεράς οὐσίας διαιροῦντες τῷ λόγῳ, πνεύματα, καὶ δυνάμεις, καὶ θεοῦ λειτουργοὺς, ἀγγέλους τε καὶ ἀρχαγγέλους ἐπονομάζουσιν. Ἐκ δὲ τῆς τούτων ἀποπτώσεως καὶ παρατροπῆς τὸ δαιμόνων γένος, καὶ πᾶν τὸ τῆς ἐναντίας καὶ μογθηρᾶς ἐνεργείας εἶδος εἰσάγουσι. Διόπερ οὐδὲ θεοὺς ἐπιτρέπουσιν ἠγείσθαι τοὺς μὴ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἀχώριστον φύσεως ἐπαγομένους, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι οὐ παρ' ἑαυτῶν, παρὰ δὲ τοῦ πάντων αἰτίου

τοιαῦτα.

(27) Forte del. τε.

(28) Forte ποιῆσαι.

ἐπιγεννημένους· τό τε εὖ εἶναι καὶ τὴν ἀρετὴν, αὐτό
 τε τὸ ἀθάνατον, οὐτε τῶ ἐπὶ πάντων Θεῶ ὁμοίως, οὐτε
 δὲ· οὐ τὰ πάντα συνέστη ἐπιφερομένους. Ὁ δὲ γε Πλά-
 των ἀσωμάτους μὲν καὶ νοητὰς οὐσίας τὰς λογικὰς
 φύσεις ὁμοίως· Ἑβραίοις ὑφίστησι, διαπίπτει δὲ τῆς
 ἀκολουθίας· πρῶτον μὲν ἀγεννήτους εἶναι φάσκων αὐ-
 τὰς, ὡς περ καὶ πᾶσαν ψυχὴν· ἔπειτα· ἐξ ἀπορροίας
 τῆς τῷ πρῶτου αἰτίου συστήναι λέγων· οὐδὲ γὰρ ἐκ
 τοῦ μὴ ὄντος αὐτὰς γεγενῆσθαι διδόναι βούλεται. Διὸ
 καὶ πλειόνων Θεῶν ὑποτίθεται εἶναι γένος, ἀπορροίας
 τινὰς καὶ προβολὰς τοῦ πρῶτου καὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου
 τῶ λόγῳ ὑφιστάμενος· εἶναι τε ἀγαθὰς τὴν φύσιν,
 οὐδαμῶς τε οἷας τε τῆς οἰκείας ἐκστῆναι ἀρετῆς, ἔν-
 θεον αὐτοὺς καὶ θεοὺς εἶναι δοξάζει. Τοῦτων δὲ ἕτερον
 εἶναι τὸ δαιμόνων φύλον ἡγεῖται, φαυλότητος ὄν καὶ
 μοχθηρίας, καὶ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον τροπῆς δεκτικόν·
 ὧν τοὺς μὲν ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ φούλους εἶναι τε καὶ
 ὀνομάζεσθαι. Ταῦτα δὲ παρὰ τὰ Ἑβραίοις δοκούντα,
 τοῦτον ὑπολέμενος τὸν τρόπον, οὐκ ἀποδίδωσιν, ὁπό-
 θεν ὑποστῆναι φάναί εἰκὸς τοὺς δαίμονας. Ἐκ μὲν γὰρ
 τῆς τῶν ἀσωμάτων (29) ὕλης οὐδεὶς ἂν νοῦν ἔχων εἴποι·
 ἄλογος γὰρ αὕτη· λογικὰ δ' οὐκ ἂν ποτε ἐξ ἀλόγου
 τεχθεῖη, λογικὸι δὲ οἱ δαίμονες. Εἰ δ' ἐκ τῆς τῶν κρειτ-
 τόνων ἀπορροίας οὗτοι, καὶ πῶς οὐ θεοὶ καὶ αὐτοὶ τοὺς
 γεγεννηκόσιν ἐξ Ἰσοῦ; πῶς δ' ἀγαθῆς οὐσίας ἡγήσῃς, οὐχ
 ὁμοία καὶ τὰ παρ' αὐτῆς; κακίας δ' ἐν τοῖς δευτέροις ἡ
 βλάστη πῶθεν ἐξέφυ, τῆς ρίζης ἀνωθεν ἐξ ἀγαθῶν
 ἰούσης; πῶς δ' ἂν γένοιτο πικρὸν ἀπὸ τοῦ γλυκέος; Εἰ
 δὲ δὴ σκότους παντὸς καὶ πικρίας πάσης χαλεπωτέρον
 τὸ τῶν μοχθηρῶν δαιμόνων γένος, πῶς ἐξ ἀπορροίας
 λέγοιτ' ἂν τῆς τῶν κρειττόνων φύσεως; εἰ δ' ἐκ τῆς οὐ-
 ρῆς, οὐδ' ἂν ἐτραπή τῆς οἰκείας ἐξέως. Εἰ δ' ἡλλοίωται,
 οὐδ' ἦν τὴν ἀρχὴν ἀπαθὲς τὴν φύσιν. Εἰ δ' οὐ τοιάδε
 (30) ἦν, καὶ πῶς θεοὶ εἶεν, οἱ δὲ φαύλους οἷοι τέ εἰσι
 μετέχειν μοίρας; Ἄλλ' εἰ μήτε τῆς τῶν κρειττόνων
 ἀπορροίας, μηδ' αὖ τῆς τῶν σωμάτων ὕλης εἶεν, ὧρα
 ἢ ἀγεννήτους λέγειν, καὶ πρὸς τῇ ἀγεννήτῳ ὕλῃ τῶν
 σωμάτων, τρίτον στίφος λογικῶν ἀγεννήτων ἀντιπαρα-
 τάττειν τῶ Θεῶ· οὐκέτι τε τὸν Θεὸν πάντων εἶναι ποιη-
 τὴν καὶ δημιουργὸν τῶν ὄλων ἀποδιδόναι· ἢ τοῦθ' ὁμο-
 λογοῦντας, καὶ τὰ μὴ ὄντα ποιεῖν αὐτὸν τοῖς Ἑβραίων
 συμφώνως ὁμολογεῖν λόγοις. Τίνα δὲ οἶδε περὶ τῶν-
 δε ἐκδιδάσκουσι; τὴν μέσσην τῶν λογικῶν φύσιν, οὐτ'
 ἐκ τῆς τῶν σωμάτων ὕλης, οὐτ' ἐξ ἀπορροίας τῆς ἀγεν-
 νήτου, καὶ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἐχούσης
 οὐσίας, ὑποστῆναι φασί· μὴ οὖσαν δὲ πρότερον, δυνά-
 μει δραστηρίῳ τοῦ πάντων αἰτίου γεγενῆσθαι. Ταύτη
 τε μὴ θεοὺς εἶναι, μηδὲ κυρίως τῆς οὐσίας τῆς προσηγο-
 ρίας ἡξιῶσθαι, ὅτι μηδὲ τὴν φύσιν ἰσοῦται τῶ πεποιη-
 χότι, μηδ' ἀχώριστον ὁμοίως τῶ Θεῶ, τὸ ἀγαθὸν ἐφέλ-
 κεται, τό τε τῶ καλῶ ἐναντίον ἔστιν ὅτε καὶ δέξοιτ'
 ἂν ὀλιγωρῆς τῆς περὶ τὸ κρεῖττον σχολῆς, ἦν αὐτὸς
 ἕκαστος αὐτῶ κατείργασται, τῆς οἰκείας ὁρμῆς τε καὶ
 γνώμης πεφυκὸς κύριος. Ταῦτα καὶ περὶ τὰδε. Με-
 τρωμὲν δὲ καὶ ἐφ' ἑτέρα.

beant, verum etiam ne sint ipsi quidem per sese,
 sed a rerum universarum conditore, ut essent, ac-
 ceperint : qui denique, ut bene sint, ut virtute, ut
 immortalitate gaudeant, ne dotibus quidem fruan-
 tur illis, quomodo aut præpotens rerum omnium
 Deus, aut Verbum illud, cujus vi omnia exsistere.
 At Plato, licet cum Hebræis naturas quasdam ra-
 tione præditas, incorporeas ac spirituales esse sta-
 tuat, haud tamen consentaneè loquitur, dum eas-
 dem, primo quemadmodum et animam omnem,
 nullo ortu generatas, deinde quadam ex primi
 principii fluxione satas esse docet. Neque enim
 illas prorsus e nihilo exstitisse concedit. Itaque plu-
 rimum deorum nationem constituit, quos omnes
 primi secundique principii fluxiones quasdam ac
 proseminationes esse vult, quæ quod euapte
 natura bonæ sint, nec ullo unquam modo propria
 virtute spoliari queant, ab eo propterea dii judi-
 cantur. Ab his diversam dæmonum turbam esse
 putat, quæ improbitatem ac scelus admittere, at-
 que in deterius mutari possit : ex quibus proinde
 boni quidam, improbi alii sint ac vocentur. Quæ
 cum ipse, præter Hebræorum mentem ac sensum,
 ita statuit, unde tandem cum aliqua veri specie
 dæmones exstitisse dicamus, non explicat. Nam ex
 corporearum quidem rerum materia nemo sanus
 dixerit ; est enim illa rationis expert : quod autem
 ratione præditum est, id ex eo quod ratione careat
 gigni non potest, ratione autem præditi dæmones
 sunt. Sin autem superiorum naturarum propaga-
 tione sati illi sunt, quidni æque ac parentes, dii
 sunt ipsi quoque ? qui fit ut ex bono fonte rivi dis-
 similes oriantur ? unde in posterioribus germen
 illud improbitatis emergit, qui radicem habent, a
 tanta primi usque principii integritate propagatam ?
 quo denique modo ex dulcibus amara nascun-
 tur ? Enimvero, si tenebris omnibus, si omni
 acerbitate gravius est improborum dæmonum gen-
 nus, quis illud ex meliorum ac diviniorem natura
 fluxisse dicat ? ex quo sane si fluxisset, nunquam
 ex proprio et naturali statu excidisset. Quod si
 tantum mutationis subire potuit, non igitur princi-
 pio naturam habuit, ab omni patienti necessitate
 liberam. Cujusmodi si dæmones isti non erant,
 qui poiro dii esse possint, qui sceleratorum in
 classem abire potuerunt ? Jam vero, si neque me-
 lioribus illis ac superioribus ex naturis, neque
 corporum ex materia ortum habuere, superest
 omnino, ut vel eos nunquam genitos esse dica-
 mus, atque ita præter illam corporum materiam,
 quam ortu carere volunt, tertiam hanc naturarum,
 quæ ratione præditæ, ortu similiter careant, natio-
 nem, cum Deo componamus, Deumque proinde
 rerum prorsus omnium conditorem esse, ac moli-
 torem negemus : vel si universorum parentem
 de naturarum istarum conditione traduntur ? Eas

(29) Ἀσωμάτων. Malo σωμάτων ex ms.

(30) Τοιάδε. Forte, τοιοῦδε. Nam de dæmonibus loquitur.

medio quodam, inter rationis participes, ordine comprehensas, neque corporum ex materia, neque ulla cujusquam ortu carentis ac semper eodem sese modo habentis naturæ fluxione satas esse docent; at nullæ antea cum essent, summi rerum auctoris omnium effectrice vi procreatas. Quare nec deos illas esse, nec ea proprie appellatione dignatas, quod neque sint effectori suo natura pares, nec perinde uti Deus, proprium habeant sempiternumque bonum, imo 696 ejusdem boni contrarium subire aliquando possint, dum negligentius melioris utuntur consuetudine, quam sibi profecto inseverit, quisquis suorum ipse motuum, sui que sensus arbiter ex sese ac Dominus fuerit. Atque ista quidem hactenus. Jam transeamus ad alia.

CAPUT XVI.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ΄.

De animo, non recte ut Hebræos, in omnibus sensisse Platonem. A "Οτι μὴ κατὰ πάντα ὁρθῶς ἐδόξασε περὶ ψυχῆς (31) ὁ Πλάτων, ὁμοίως Ἑβραίοις.

Animum Plato, Hebræos secutus, immortalem illum quidem, ac Deo similem esse statuit: verum ab iis postea discedens, essentiam ejus interdum compositam esse vult, quasi partem alteram habeat, ex individua sui que semper simili causa delibata, alteram ex dividua corporum natura decerptam. Enimvero sic ipse verbis totidem in *Timæo*. « At ille, inquit, animum, corpore, tam ortu quam virtute priorem, sic tanquam dominum servo imperaturum, ex duobus istis atque hac ratione conflavit. Duæ naturæ cum sint, individua una, quæ semper eadem est, altera dividua, quæ in corporibus locum habet, tertium ex utraque naturæ genus, ambarum in medio temperavit, sic ut aliquid ex ea, quæ semper eadem, aliquid item ex illa, quæ altera subinde atque altera est, includeret, sicque tertium hoc individuum inter, ac dividuam corporum naturam, æqualiter medium constituit. Quæ tria cum in manus sumpsisset, in unam omnia speciem formamque commiscuit, ejus, quod alterum atque alterum est, natura, tametsi ad commiscendum perdifficili, vi tamen hanc in societatem communionemque pertracta. Hæc ille, ex quibus intelligas, quam probabiliter partem illam perturbationibus obnoxiam cum animi ratione conjunxerit. At vero de animi essentia nonnunquam ita statuit, nonnunquam deterius ei quoddam, atque absurdus commentum affingit, dum divinam illam cœlestemque naturam, illam et corporis expertem, et præditam ratione, illam Deo similem, ac summa cœli culmina virtutis magnitudine superantem, e locis altissimis ac supra mundum eminentibus, in asinos, lupos, formicas, apes descendere confirmat, idque a nobis, ut absque demonstratione ulla credamus, oratione contendit. Nam in dialogo *De animo* hæc habet: « Actandiu vagantur, inquit, donec ejus

Ἑβραίοις ὁμοίως τὴν ψυχὴν ἀθάνατον ὑποθέμενος, καὶ τῷ Θεῷ ὁμοίαν αὐτὴν εἰπὼν, οὐκέτ' ἀκολούθως αὐτοῖς, ποτὲ μὲν αὐτῆς τὴν οὐσίαν σύνθετον εἶναι φησιν, ὡς ἂν μέρος μὲν τῆ ἐπαγομένης τῆς ἀμερίστου, καὶ αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἐχούσης αἰτίας, μέρος δὲ καὶ τῆς περὶ τὰ σώματα μεριστῆς φύσεως. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς βήμασιν ἐν *Τιμαίῳ*: « Ὁ δὲ καὶ γενέσει (32) καὶ ἀρετῇ προτέραν καὶ πρεσβυτέραν ψυχὴν σώματος, ὡς δεσπότην καὶ ἀρξοῦσαν ἀρξομένου συνεστήσατο ἐκ τῶνδε καὶ τοιῶδε τρόπῳ τῆς ἀμερίστου (33), καὶ αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἐχούσης οὐσίας, καὶ τῆς αὐτῆς περὶ τὰ σώματα γινομένης μεριστῆς, τρίτον ἐξ ἀμφοῖν ἐν μέσῳ συνεκράσατο οὐσίας εἶδος· τῆς τε ταύτου φύσεως αὐτῆς, καὶ τῆς τοῦ ἐτέρου, καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ συνέστησεν ἐν μέσῳ τοῦ τε ἀμεροῦς αὐτῶν, καὶ τοῦ κατὰ τὰ σώματα μεριστοῦ. Καὶ τρέλαθων αὐτὰ ἕντα, συνεκράσατο εἰς μίαν πάντα ἰδέαν, τὴν θατέρου φύσιν, δύσμικτον οὖσαν, εἰς ταῦτ' ἑναρμότων βίη. » Ἐνθεν εἰκότως αὐτῷ καὶ τὸ παθητικὸν μέρος τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας αὐτῆς συνήπται. Ἄλλα ποτὲ μὲν ὡς περὶ ψυχῆς οὐσίας διεληψε, ποτὲ δὲ ἄλλο τι χεῖρον περιτίθεισιν αὐτῇ τὸ ἀτόπημα, τὴν θείαν ἐκείνην καὶ οὐράνιον, τὴν ἀσώματον, καὶ λογικὴν, τὴν Θεῷ ὁμοίαν, καὶ δι' ἀρετῆς μέγεθος τὰς οὐρανίους ὑπερπαύσασαν ἀψίδας, ἀνωθὲν ποθεν ἐκ τῶν ὑπερκοσμίων ἐπὶ θνους, καὶ λύκους, καὶ μύρμηκας, καὶ μελίττας κατιέναι φάσκων, καὶ τοῦτω πιστεύειν ἡμᾶς παρακαλῶν τῷ λόγῳ ἀνευ τιδὸς ἀποδείξεως. Λέγει δ' οὖν ἐν μὲν τῷ *Περὶ ψυχῆς* τὰδε: « Καὶ μέχρι γε (34) τοῦτου πλανῶνται, ἕως ἂν τῇ τοῦ σωματοειδούς τοῦ ἑναρμολοουμένου ἐπιθυμία πάλιν ἐνδεθῶσιν εἰς σῶμα. Ἐνδοῦνται δὲ, ὡς περ εἰκὸς, εἰς τὰ τοιαῦτα ἦθη, ὅποια ἄτ' ἂν καὶ μεμελετηκῶσι τύχῳσιν ἐν τῷ βίῳ. — Τὰ ποῖα δὲ ταῦτα λέγεις, ὦ Σώκρατες; — Οἶον, τοὺς μὲν τὰς γαστριμαργίας τε, καὶ ὕβρεις, καὶ φιλοσοσίας (35) μεμελετηκότας, καὶ μὴ διευλαβημένους, εἰς τὰ τῶν

(31) *Περὶ ψυχῆς*. In hac de animis disputatōne, a principibus etiam philosophis graviter erratum esse, cum alii, tum in primis B. Chrysostomus ostendit *homil. 1 in Joannem*: Δογματῶν δὲ ἐνεκεν τῶν περὶ ψυχῆς, inquit, οὐδὲ ὑπερβολὴν τινὰ κατέλιπον αἰσχύντης λοιπόν. Et: Καθὰπερ τῶν τάφων τοὺς ἐξωθεν κεκοιναμένους, ἂν ἀπικμφάσης, ἰχώρος καὶ δυσωδίας, καὶ διεφθορότων ὄψει γέμοντας ὀστών οὕτω κατὰ τὰ τοῦ φιλοσόφου (Platonis) δόγματα, ἂν τῆς κατὰ τὴν λέξιν ἀπογομνύσης ὥρας, πολλῆς ὄψει τῆς βδελυγμίας πεπληρωμένα, καὶ μάλιστα ὅταν περὶ ψυχῆς φιλοσοφῆ, ἀμέτρως τιμῶν τε αὐτὴν, καὶ βλάσφημῶν.

(32) Ὁ δὲ καὶ γενέσει. Locus est ex *Timæo*,

pag. 528 D, quem Tullius lib. *De universo*, sect. 19, convertit; quia tamen minus interdum philosophi verbis hæere videbatur, nostro ipsi sensu ea utriusque reddere maluimus. Alii et Plutarch. in opusculo integro *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχολογίας*, ubi Platonis sententiam enucleat, liberisque suis aperit, a quibus ea de re consultus fuerat.

(33) *Τῆς ἀμερίστου*. Plutarchus loco cit. τῆς ἀμεροῦς. Porro philosophus ibi præcipue de mundi anima disputat, quæ cum ἀναλογίᾳ in ceteras animas refunduntur.

(34) *Καὶ μέχρι γε*. Plato in *Phædone*, pag. 386 D.

(35) Plato, *φιλοσοφίας*.

ἔων γένη καὶ τῶν τοιοῦτων θηρίων εἰκὸς ἐνδύεσθαι· ἢ οὐκ οἶε; — Πάνυ μὲν οὖν εἰκὸς λέγεις. — Τούτῳ ἔγε ἀδικίας, καὶ τυραννίδας, καὶ ἀρπαγὰς προσημαχίας, εἰς τὰ τῶν λύκων τε, καὶ ἰεράκων, καὶ ἰκτινῶν γένη· ἢ ποῖ ἀνἄλλοσε φαιμεν τὰς τοιαύτας λέγειν; — Ἀμέλει, ἔφη ὁ Κέβης, εἰς τὰ τοιαῦτα. — Οὐκοῦν, ἦ δ' ὅς, δηλαδὴ καὶ τἄλλα, ἢ ἀνἑκάστη σοι, κατὰ τὰς αὐτῶν ὁμοιότητος τῆς μελέτης. — Δῆλον δὲ, ἔφη· πῶς δ' οὐ; — Οὐκοῦν εὐδαιμονέστατοι, ἔφη, καὶ τούτων εἰσὶ, καὶ εἰς βέλτεστον τόπον ἰόντες, οἱ τὴν δημοτικὴν καὶ πολιτικὴν ἀρετὴν ἐπιτετηθευκότες, ἦν δὲ καλοῦσι σωφροσύνην τε καὶ δικαιοσύνην, ἐξ ἔθους τε καὶ μελέτης γενοῦσι, ἀνευ φιλοσοφίας τε καὶ νοῦ; — Πῆ δὲ οὗτοι εὐδαιμονέστατοι; — Ὅτι τούτους εἰκὸς ἐστὶν εἰς τοιοῦτον πάλιν ἀφικνεῖσθαι πολιτικὸν καὶ ἡμερον γένος, ἦκου μελιτῶν, ἢ σφηκῶν, ἢ μυρμηκῶν, ἢ καὶ εἰς ταυτὸν γε πάλιν τὸ ἀνθρώπινον γένος. » Καὶ ἐν τῷ *Φαίδρω* δὲ ἐπάκουσον ὅποια διέξεισιν· « Εἰς μὲν γὰρ τὸ αὐτὸ (36) ὄθεν ἔκει ψυχὴ ἐκάστη, οὐκ ἀφικνεῖται ἐτῶν μυρίων (37)· οὐ γὰρ περροῦται πρὸ τσοσούτου χρόνου, πλὴν ἢ τοῦ φιλοσοφῆσαντος ἀδύως, ἢ παιδεραστήσαντος μετὰ φιλοσοφίας. Αὐταὶ δὲ τρίτη περιόδῳ τῇ χιλιετεί, ἐὰν ἔλυνται τρις ἐφεξῆς τὸν βίον τοῦτον, οὕτω περρωθεῖσαι τρισχιλιοστῶ ἔτει ἀπέρχονται, αἱ δὲ ἄλλαι, ὅταν τὸν πρῶτον βίον τελευτήσωσι, κρίσεως ἔτυχον. Κριθεῖσαι δὲ, αἱ μὲν, εἰς τὸ ὑπὸ γῆς δικαιωθῆρα ἐλθοῦσαι, δίκην τίνουσιν· αἱ δ', εἰς τοῦ οὐρανοῦ τὴν τόπον ἐν ᾧ τῆς δίκης κορυφῆσαι, διάγουσιν ἀζίως οὐ ἐν ἀνθρώπων εἶδει ἐθίσαν βίου. Τῷ δὲ χιλιοστῶ, ἀμφοτέρω ἀφικνούμεναι ἐπὶ κλήρωσιν τε καὶ αἵρεσιν τοῦ δευτέρου βίου, αἰροῦνται ὅν ἂν ἐθέλῃ ἐκάστη. Ἐνθα δὲ καὶ εἰς Θηρίου βίον ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἀφικνεῖται, καὶ ἐκ Θηρίου, ὅς ποτε ἄνθρωπος ἦν, πάλιν εἰς ἄνθρωπον. » Καὶ ταῦτα μὲν ἐν *Φαίδρω*. Ἐν δὲ τῇ *Πολιτείᾳ* τοιάδε γράφοντο· « Ἰδεῖν μὲν γὰρ (38) ἔφη ψυχὴν, τὴν ποτε Ὀρφέως γενομένην, κύνου βίον αἰρουμένην, μίσει τοῦ γυναικείου γένους, διὰ τὸν ὑπ' ἐκείνων θάνατον, οὐκ ἐθέλουσαν ἐν γυναικί γεννηθεῖσαν γενέσθαι. Ἰδεῖν δὲ τὴν Ἐπιόου ἀηδόνος ἐλομένην· Ἰδεῖν δὲ καὶ κύνου εἰς ἀνθρώπινου βίου αἵρεσιν μεταβάλλοντα, καὶ ἄλλα ζῶα μουσικὰ ὡσαύτως, ὡς τὸ εἰκὸς. Τὴν δὲ λαχοῦσαν ψυχὴν ἐλέσθαι λέοντος βίον, εἶναι δὲ τὴν Αἰάντος τοῦ Τελαμωνίου (39), φεύγουσαν ἄνθρωπον γενέσθαι, μεμνημένην τῆς τῶν ὄπλων κρίσεως. Τὴν δὲ ἐπὶ τούτῳ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἐχθρὰν καὶ ταύτην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διὰ τὰ πάθη, αἰετοῦ διαλλάξαι βίον. Ἐν μέσοις δὲ λαχοῦσαν τὴν Ἀταλάντης ψυχὴν, κατιδοῦσαν μεγάλας τιμὰς ἀθλοῦ ἀνδρός, οὐ δύνασθαι παρελθεῖν, ἀλλὰ λαθεῖν. Μετὰ δὲ ταύτην ἰδεῖν τὴν Ἐπειοῦ (40) τοῦ Πανοπίως εἰς τεχνικῆς γυναικὸς

697. quam circumferant corporeæ labis cupiditate, corpori rursus illigentur. Moribus porro, uti par est, cum iis convenientibus illigari solent, quibus dum viverent, utebantur. — Quos tu mores loqueris, o Socrates? — Exempli causa, qui se in flagitia, in ventris gulaeque voluptates sic effuderint, nullam ut pudoris sui rationem habent, eos ego simile veri arbitror, asinorum postea similitudine ferarum vultus ac formas induere. Tibi vero num idem videtur? — Admodum tu quidem verisimilia loqueris. — Quibus autem injuriarum, tyrannides, alienarumque fortunarum direptiones placuerint, eos in luporum, aut accipitrum, atque milvorum genus transcribi. Quo enim alio eos commigrare dixerimus? — Prorsus, inquit Cebes, hoc in genus animantium jure commigrant. — Ergo, inquit ille, de cæteris eodem modo philosophandum, prout eorum ad similitudinem, suis quæque studiis abrepta fuerit. — Sane, inquit: quis enim id neget? — Tum ille, Nunquid vero ex iis longe felicissimi sunt, et optimum in locum delati, qui popularem civilemque virtutem, quam temperantiam justitiamque vocant nullo philosophiæ mentisque præsidio, usu tantum et exercitatione partam complexi fuerint? — Qui tu felicissimos hosce vocas? — Quod eos verum sit, in civile rursus aliquod atque mansuetum, ut apum, ut vesparum, ut formicarum, aut etiam in hominum simile denuo genus remigrare. » Hæc ille, quibus adjungas licet, quæ sequuntur ex *Phædro*. « Eum in statum, inquit, animus, ex quo quisque profectus sit, non nisi decem annorum millium intervallo revertitur: nec enim ante hanc temporis conversionem alis instruitur, si tamen eorum qui castè integreque philosophati sint, ac pueros ex philosophiæ præscripto amaverint, animos excipias. Hi enim tertio demum millenario circuitu, si ter hoc vitæ genus constanter optaverint, anno denique termillesimo, alis instructi evolant. At cæteri, posteaquam prioris vitæ finem fecerunt, tum judicium subeunt, acceptaque sententia, partim in subterranea suppliciorum loca delati, pœnas luunt, partim judicii facilitate sublevati, in aliquem cœli locum evehuntur, ubi pro ejus, quam humana specie duxerunt, vitæ dignitate versentur. Utrique porro sub annum conditionis hujus millesimum, ad institucendam secundæ vitæ sortitionem atque electionem profecti, quæ cuique placuerit, eligunt. Hic et in bestiarum vitam humanus traducitur animus, et ex bestia, qui homo quondam fuerat, in hominem denuo revolvitur. » Hactenus in *Phædro*. Quem eundem in *Republica* sic loquentem audi. **698** « Animum, inquit,

stionis hujus solutiones comminiscitur: sed inanes omnes. Ut tamen in re ficta, non absimilis veri, quam Marcus Grammaticus assererat; in Homeri νεκυία, si Elpenoris ac Tiresiæ animas subduxeris, quorum alter adhuc insepultus esset, alter singulari prærogativa uteretur; Ajacis animam ordine vicesimam Ulyssis in conspectum venisse.

(40) Ἐπειοῦ. Fuit is equi Trojani architectus; de quo Virgil. in *Æneid.* :

. . . Et ipse doli fabricator Epeus.

(36) Εἰς μὲν γὰρ τὸ αὐτὸ. In *Phædro*, p. 345 F. (37) Ἐτῶν μυρίων. Legendum existimo πρὸ ἐτῶν μυρίων, vel εἰ μὴ δι' ἔτ. μυρ. vel aliquid simile: aliqui negaret quod affirmare videatur.

(38) Ἰδεῖν μὲν γὰρ. Lib. x *De repub.* sub finem, pag. 521.

(39) Αἰάντος τοῦ Τελαμωνίου. Lege Plutarchum lib. *Symposiac.* 9, problem. 5: Διὰ τί Πλάτων εἰκοστήν ἔφη ψυχὴν τοῦ Αἰάντος ἐπὶ τὸν κλῆρον ἐλθεῖν, ubi partim facetas et ridiculas, partim serias quæ-

ium, qui Orphei quondam fuerat, vidisse se referbat, cum oloris vitam eligeret, quod mulierum odio, quarum ipse manibus interfectus erat, mulieris satu generari nollet. Thamyri quoque animum vidisse, qui Philomela vitam optaret, imo et olorem quemdam, qui homo rursus fieri mallet, cum aliis canoris animantibus, quæ vitæ similis, ut par erat, desiderio tenebantur. Ajacis Telamoni animo leonis vitam placuisse, quod illius de Achillis armis iudicii memor, homo esse nollet. Secutum inde Agamemnonis animum, qui propter superioris vitæ molestias, humani generis pertæsus ipse quoque vitam aquilæ capesseret. Atalanta animum in media sortientium turba, summos athletæ honores cum vidisset, tenere se non potuisse, quin hoc vitæ genus arriperet. Tum Epei Panopeensis animum, in feminæ manuum artificio præstantis naturam immigrasse. At procul extremos inter ridiculi Thersitæ animum vidisse, qui simiæ formam indueret: Ulyssis vero, cum ei sortis fortuna postremus omnium locus obtigisset, ad eligendum accessisse: hunc vitæ prioris ærumnias memoria reptentem, omni iam ambitione deposita, privati ac soluti hominis vitam passim oberrando per diu quæsiisse, tandemque jacentem alicubi, atque a cæteris neglectam ægre admodum reperisse, quam ubi vidisset, affirmasse continuo, si vel ante omnes sibi sors addixisset, idem se omnino facturum, ac sic eam libenter elegisse. Ex aliis item bestiis, vel in homines, vel in sese mutuo commigrare solitos: sic quidem, ut iniusti in agrestes, in cicures justi transirent atque ita omni omnes misionis genere permisceri. » Hæc Plato cum de animo disputat, satis ostendit ad Ægyptiorum se doctrinam adhiærescere. Neque enim Hebræorum illa fuit, neque est conjuncta cum vero. Quam tamen causæ nihil est, quamobrem hoc loco refellamus, cum nullis ad eam confirmandam argumentis incubuerit. Unum hoc animadvertere juverit, pugnare secum illum atque configere, qui cum impiorum animos ante docuerit, simul atque migraverint e corpore, atque has terrarum plagas deseruerint, pœnas apud inferos criminum suorum dare sempiternas; eosdem contra deinde scribat, novum hic vitæ genus suo quemque arbitrio diligere. Eos enim corporearum, quam adhuc retineant, formarum cupiditate, corpus induere asserit, ita quidem, ut qui lasciviæ ventrique servierint, aut asinorum, aut brutarum aliarum, **699** sed tamen quas ipsimet optaverint, non quas pœnæ loco iudex imperarit, formas suscipiant: iniusti similiter atque rapaces, lupi deinde milvique fiant, sed in ea corpora sponte commigrando: tum Orphei animo, cygni; Thamyri, Philomelæ; Thersitæ simii vitam placuisse. Quonam igitur ea, quæ de animorum suis e corporibus migrationem excipiente iudicio, in dialogo *De animo* tradit his verbis? « Ut primum, inquit, eo mortui devenere, quo

λοῦσαν φύσιν. Πόρρω δὲ ἐν ὑστάτοις, ἰδεῖν τὴν τοῦ γελοιοποιοῦ Θεραίου, πύθηκον ἐνδυομένην. Κατὰ τύχην δὲ, τὴν Ὀδυσσεῶς λαχοῦσαν πασῶν ὑστάτην, αἰρητομένην ἰέναι· μήμηξ δὲ τῶν προτέρων πόνων, φιλοτιμίας λελωφηνχίαν, ζήτην, περιουῶσαν χρόνον πολλόν, βίον ἀνδρός ἰδιώτου καὶ ἀπράγμονος, καὶ μόγις εὐρεῖν κείμενον που, καὶ παρημελημένον ὑπὸ τῶν ἄλλων, καὶ εἰπεῖν ἰδοῦσαν, ὅτι ταῦτ' ἂν ἔπραξε καὶ πρώτη λαχοῦσα· καὶ ἀσμένην ἐλέσθαι. Καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δὲ θηρίων ὡσαύτως εἰς ἀνθρώπους ἰέναι, καὶ εἰς ἄλλα· τὰ μὲν ἄδικα εἰς τὰ ἄγρια, τὰ δὲ δίκαια εἰς τὰ ἡμέτερα μεταβαλόντα, καὶ πάσας μίξεις μίγνυσθαι. » Τοσαῦτα περὶ ψυχῆς ὁ Πλάτων εἰπὼν, ὁμολογεῖ ἔστιν αἰγυπτιαῶν τῷ δόγματι. Οὐ γὰρ Ἑβραίων ὁ λόγος, ὅτι μηδὲ ἀληθεῖα φίλος. Τοῦτο δ' οὐ καιρὸς ἀπελέγχειν, ὅτι μηδ' αὐτὸς δι' ἀποδείξεων ἐνεχείρησε τῷ προβλήματι. Τοσοῦτον δ' εὐλόγως τις ἂν ἐπισημῆναιτο, ὡς οὐκ ἦν σύμφωνον, τὸν αὐτὸν λέγειν, ἅμα τῇ τελευτῇ τὰς ψυχὰς τῶν ἀσεβῶν, ἐνθὲνδε ἀπαλαττομένας, δίκαιας εἰς ἄβου ὧν ἔδρασαν εἰδόναι, κακεῖσε τιμωρεῖσθαι εἰς ἄπειρον· καὶ πάλιν φάσκειν, αὐτὰς τοὺς ἐνταῦθα βίους κατὰ γνώμην οικείαν αἰρεῖσθαι. Ἐνδύεσθαι γὰρ αὐτὰς εἰς σώμα φησὶν ἐπιθυμία τοῦ σωματοειδοῦς· καὶ τὰς μὲν ὕβρει καὶ γαστριμαργίᾳ ἐντραφεῖσας θνους γίνεσθαι, θηρίων τε ἄλλων ὑποδύνειν σώματα, κατὰ γνώμην, ἀλλ' οὐ κατὰ δίκην ταῦτα αἰρουμένας· τοὺς δὲ ἀδίκους καὶ ἄρπαγας, λύκους καὶ ἰκτεῖνας γίνεσθαι, ἐθέλοντας ἐπὶ τοῖς ἐλθόντας. Εἶτα Ὀρφῶς μὲν ψυχὴν κύκλον εἶναι θελήσει· Θαμύρου δὲ, ἀηδόνος· Θεραίου δὲ πύθηκος βίον ἐλέσθαι. Ποῦ δ' ἂν οὐκ εἴη τὰ τῆς μετὰ τὴν ἐνθὲνδε ἀπαλλαγὴν κρίσεως, ἢ ἐν μὲν τῷ *Περὶ ψυχῆς* ὑπογράφων φησὶν, « Ἦν ἐπεσιδὼν ἀφικνωταὶ οἱ τελευτηχότες εἰς τὸν τόπον, οἳ ὁ δαίμων ἕκαστον κομίζει, οἳ μὲν ἂν δόξωσι μέσως βεβιωκέναι, πορευθέντες ἐπὶ τὸν Ἀχέροντα, ἀναθάνας ἅ δὴ αὐτοῖς ὀχήματά ἐστιν, ἐπὶ τούτων ἀφικνοῦνται εἰς τὴν λίμνην, καὶ ἐκεῖ οἰκοῦσίν τε, καὶ καθαίρομενοι, τῶν τε ἀδικημάτων διδόντες δίκας, ἀπολύονται, εἴ τις τι ἠδίκησε, τῶν τε εὐεργεσιῶν τιμὰς φέρονται κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστος· οἳ δ' ἂν δόξωσιν ἀνιάτους ἔχειν διὰ τὰ μεγέθη τῶν ἀμαρτημάτων, ἢ ἱεροσυλίας πολλὰς καὶ μεγάλας, ἢ φόνους ἀδίκους καὶ παρανόμους πολλοὺς ἐξεργασμένοι, ἢ ἄλλα ἕσα τοιαῦτα τυγχάνει **D** ὄντα· τούτους δὲ ἢ προσήκουσα μοῖρα ῥίπτει εἰς τὸν Τάρταρον, ὅθεν οὐ ποτ' ἐκβαίνουσι. » Καὶ τὰ μὲν περὶ τῶν ἀσεβῶν ὡδὲ πη διήλθε· περὶ δὲ τῶν εὐσεβῶν, ἐπάκουσον ὡς φησὶ· « Τούτων δὲ αὐτῶν οἱ φιλοσοφία ἱκανῶς καυτηράμενοι, ἀνευ τε καμάτων ζῶσιν τὸ παράπαν εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον, καὶ εἰς οἰκήσεις ἐπι τούτων καλλίους ἀφικνοῦνται, ἅς οὕτε βῆδιον δηλώσαι, οὕτε ὁ χρόνος ἱκανῶς ἐν τῷ παρόντι. » Καὶ ἐν τῷ *Γοργία* δὲ πρόσθετος τί καὶ φησὶ, « Τὸν μὲν δικαίως (41) τὸν βίον διελθόντα καὶ ὁσίως, ἐπειδὴν τελευτήσῃ, εἰς μακάρων νήσους ἀπίοντα, οἰκεῖν ἐν πάσῃ εὐδαιμονίᾳ, ἐκτὸς κακῶν· τὸν δὲ ἀδίκως καὶ ἀθέως, εἰς τὸ τῆς τίσιώς τε καὶ δίκης δεσμοπῆ-

(41) Τὸν μὲν δικαίως. Plato in *Γοργία*, p. 512, sub dialogi finem.

ριον, ὃ δὴ Τάρταρον καλοῦσιν, ἰέναι. Οἱ δ' ἂν τὰ ἄδικα ἀδικήσωσι, καὶ διὰ τὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνάτοι γένωνται, ἐκ τούτων τὰ παραδείγματα γίνονται. Καὶ οὗτοι αὐτοὶ μὲν οὐκέτι δύνανται, ἅτε ἀνάτοι ὄντες· ἄλλοι δὲ δύνανται (42), οἱ τούτους ὀρώντες, διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰς μεγίστας, καὶ ὀδυνηρότατα καὶ φοβερότατα πάθη πάσχοντας τὴν αἰὲν χρόνον, ἀεχνῶς παραδείγματα ἀνηρηθένους ἐκεῖ ἐν ἕδου ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ, τοῖς αἰὲν τῶν ἀδικῶν ἀφικνουμένοις θεάματα καὶ νοουετήματα. » Ταῦτα πῶς ἂν δύνατο συνᾶδειν τοῖς περὶ ἀμοιβῆς σωμαίων, ἃ τὴν ψυχὴν μεταίουσαν αἰρεῖσθαι φάσκουσι, λόγοις; Πῶς γὰρ ἂν ἡ αὐτῆ τιμωρίας, καὶ δεσμοτηρία, καὶ τσαύτην δίκην εἰς τὸν αἰὲν χρόνον, μετὰ τὴν ἐνθρόνου τελευτήν, ὑφέξει, καὶ πάλιν οἷα τις ἀνειμένη, καὶ δεσμῶν ἐλευθέρᾳ, βίους ἂν ἔλοιθ' οὗς ἂν ἐθέλῃ; Εἰ δὲ τὰ κατ' ἕδου μέλλοι πάλιν αἰρεῖσθαι, καὶ τοῦ τὸ τῆς εἰσεῶς τε καὶ δίκης δεσμοτήριον; μωρία δ' ἂν καὶ ἄλλα τις ἐπὶ σχολῆς ἐπιλάβοιτ' ἂν τοῦ λόγου, ὧν οὐ καιρὸς τὴν διάνοιαν μηχανεῖν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὀλισθημα τῆς τοῦ Πλάτωνος περὶ τῶνδε δόξης, ταύτην περὶ πέφανται· τὸ δ' ἕτερον τῆς τοῦ δόγματος διασκευῆς, δι' οὗ τὸ μὲν τι θεῖον καὶ λογικὸν εἶναι τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ τι μέρος αὐτῆς ἄλογον καὶ παθητικὸν τυγχάνειν ὠρίσατο, καὶ πρὸς τῶν αὐτοῦ γνωρίμων κατέγνωσται, ὡς μαθεῖν ἐνεστιν ἀπό τῶν τοιῶνδε λόγων.

A dæmon quemque rapit, qui mediam vitæ rationem tenuisse videantur, ii Acherontem petentes, conscensis ibi suis quique vehiculis ad paludem usque deferuntur. Ibi degunt aliquandiu, donec prorsus expiati, pœnisque criminum persolutis, quidquid ante peccaverint, absolvuntur: quin etiam beneficiorum quoque suorum præmia, pro sua quique dignitate ferunt. At qui propter scelerum atrocitatem, locum remedio nullum reliquisse videantur, utpote crebris et immanibus sacrilegiis, aut plurimis cædibus nefarie et contra leges omnes perpetratis, et aliis ejusmodi piaculis obligati: hos vero digna plane sors in Tartarum, unde nunquam emergant, præcipites agit. » Ac de impiis quidem hæc habet. De piis vero quid subjungat, audi: B « Quo etiam ex numero, qui philosophiæ opera expiati omnino purgatique discesserint, ii non modo sine ullis prorsus molestiis ævo sempiterno vivunt, sed etiam in domicilia longe adhuc nobiliora perveniunt, quæ nec verbis describere facile sit, nec per tempus commemorare mihi jam liceat. » Quibus addas licet quæ scribit in *Gorgia*: « Qui juste vitam sancteque traduxerit, eum statim ab obitu, in beatorum insulas proficisci, ubi ævum deinceps, sine mali cujusquam molestia, cum omni felicitate ducat. Qui autem injuste et impie vixerit, eum in vocant, detrudi. Postremo qui teterrima quæque perpetrarint, ac propterea insanabiles fuerint, ex iis demum exempla statuuntur. Nam ut nihil amplius juventur ipsi, quod nullius medicinæ vi sanari queant, alii certe juvantur, dum eos maximas, omnique acerbitate ac diritate teterrimas scelerum suorum pœnas in omnem consequentis temporis perpetuitatem sustinere vident: prorsus ut in illo inferorum ergastulo suspensa quædam exempla suis, quorum aspectu quotquot eodem improbi assidue deveniunt, officii commoneantur sui. » 700 Hæc, amabo, qui tandem cum aliis illis convenire possint, quibus de permutatione corporum ita disputant, eorum ut electionem, animorum potestatis et arbitris totam esse velint? Quomodo enim cruciatus idem et carceres, tantamque pœnarum atrocitatem, posteaquam hinc excesserit, perpetuo sustineat, et simul tanquam solutus vinculisque liber, quod sibi magis collibuerit, vitæ genus optet. Qui si delicias rursus ac voluptates secuturus sit, quo mihi tum illud supplicii ac pœnarum ergastulum? Hæc aliaque sexcenta adversus hanc philosophandi rationem otiose quivis objecerit, quæ pluribus persequi hoc loco non vacat. Itaque primus hic in eo genere Platonis error ac lapsus esto. Alius vero, qui hujus in dogmatis enucleatione versatur, quo partem animi alteram divinam, ac ratione præditam, alteram et expertem rationis, et perturbationibus obnoxiam esse statuit, vel Platoniorum ipsorum est oratione damnatus, ut ex sequentibus constare potest.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

CAPUT XVII.

Ἄτι κατὰ Πλάτωνα μὴ ἐξ (43) ἀπαθοῦς καὶ παθητῆς οὐσίας ἢ τῆς ψυχῆς συνῆσθηκε φύσις. Ἀπὸ τῶν Σεβήρων τοῦ Πλατωνικοῦ Περὶ ψυχῆς.

« Περὶ δὲ τῆς κατὰ Πλάτωνα ψυχῆς, ἣν φησιν ἐξ ἀπαθοῦς καὶ παθητῆς οὐσίας συστήναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐκ λευκοῦ καὶ μέλανος τῶν μέσων τι χρωμάτων, ἐκεῖνα ἔχουσαν εἰπεῖν. » Ὅτι ἀνάγκη, χρόνῳ διαστάσεως αὐτῶν γινομένης, ἀφανισθῆναι αὐτήν, ὡς τὴν τοῦ μέσου χρώματος οὐστάσιν, ἐπὶ τὰ οἰκεία ἐκάστω

C Non, quemamodum Platoni visum est, animi naturam duabus ex partibus, quarum altera patiendi necessitate libera, patibilis altera sit, esse conflatum. Ex Severi Platonici disputatione De animo.

« Jam vero, inquit Severus, de animo illo, quem a Deo nobis duplici ex parte, altera patiendi necessitatem excludente, altera subeunte conflatum, quasi medium quemdam ex albo nigroque colorem obtrudit Plato, hæc in præsentia quæ dicamus, occurrunt. Partium illarum progressu temporis illa-

(42) Ἄλλοι δὲ δύνανται. Qui? aut quomodo? Deluicti nimirum, sed levioribus criminibus obnoxii, qui postquam denuo revixerint, tantorum cruciatuum memores, castius et sanctius novam

banc vitam instituent, ne iterum mortui quorum scelera imitati essent, eorum etiam pœnas sustinere cogentur.

(43) Forte μὴ, κατὰ Πλ. ἐξ.

bente dissidio, interire animum oportebit, quemadmodum illam coloris medii temperationem, cum illi ex quibus ante coaluit, suapte natura paulatim, in suum quisque genus propriumque solvuntur, perire necesse est. Id quod si semel probatur, morti certe obnoxium, non immortalem animum esse ponemus. Etenim si pro confesso habeatur, hac in rerum natura, quod contrario careat, prorsus esse nihil, quæque mundi ambitu continentur omnia, ex adversis pugnantibusque naturis Dei manu temperata esse, qui mutuam illis amicitiam et communionem injecerit, ut sicco et humido, calido et frigido, gravi et levi, albo et nigro, dulci et acerbo, duro et molli, naturæ denique patiendi experti, et naturæ ad patiendum aptæ, eaque id genus omnia una quadam **701** alia rerum omnium communione devinixerit; præterea si quæ mutuo temperata sunt, atque inter sese permista, mutuum quoque temporis progressionem divortium pro naturæ suæ conditione suscipiunt; animum profecto, si partium illarum in eo concretionem ponimus, perinde uti colorem aliquem medium, naturæ suæ vitio tandem interire necesse erit: contrariis illis ex quibus ipse constabit, ad proprium naturæ suæ statum per sese properantibus. Quid enim? Annon id videmus, quod suapte natura grave sit, licet a nobis, aut alia quavis extrinsecus indita naturali levitate, sursum agatur, ut tamen deorsum naturæ suæ vi ac pondere rapiatur? Similiter, quod suapte natura leve sit, licet extrinsecus simili quadam impellente causa, deorsum feratur, ut tamen suis quoque viribus sursum emittatur? Etenim quæ duobus ex contrariis unum in aliquid simul coierint, fieri non potest, ut eodem se modo semper habeant, nisi e rerum natura tertium aliquid cum iisdem perpetuo conjungatur. Sed animus tertium quid profecto non est, duobus ex contrariis pugnantibusque compositum, sed potius unum aliquid simplex, naturaque sua ab omni et patiendi necessitate, et corporis mole liberum: ut eum propterea Plato Platonisque sectatores, immortalem esse staterint. At quoniam et hominem ex animo corporeque constare, vox est omnium una communis, et quæ citra corporis commercium, in nobis volentibus nolentibus commotiones existunt, animo assignantur universæ, naturam ejus patiendi obnoxium atque corporeum, non corporis expertem esse contendunt. Plato autem ad illam ejus partem, quæ suapte natura omnem patiendi necessitatem excluderet, alteram hanc ex sese patientem adjungere coactus est. Quod autem hæc illorum utrinque nec alia ratio fuerit, ex iis quæ cum a Platone, tum etiam ab aliis disputantur, ostendere, ac simul effectrices illas, quæ nobis insitæ sunt, facultates promere ac proferre conabimur. » Hactenus Severi Platonici verba. Jam de cæli, deque collucentium siderum principio, quid Plato senserit videamus.

(44) Τὸ μαλακόν. Post hæc verba, duarum sententiarum trajectionem contigisse puto; proindeque sic legendum, τὸ μαλακόν, τῆ τε ἀπαθεί οὐσίᾳ πρὸς τὴν παθητὴν, καὶ πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις μίαν ἄλλην

ἄ ἐξ ὧν συνέστη, ἐν χρόνῳ φύσει χωριζομένῳ. Εἰ δὲ τοῦτο, φθαρτὴν ἀποφανοῦμεν, ἀλλ' οὐκ ἀθάνατον τὴν ψυχὴν. Εἰ γὰρ τοῦτο ὁμολογεῖται, μηδὲν τῶν ἐν τῇ φύσει ὄντων ἄνευ τοῦ ἐναντίου εἶναι, τὰ τε ἐν τῷ κόσμῳ ἐκ τῆς τῶν ἐναντίων φύσεως ὑπὸ θεοῦ κεκοσμησθαι, φίλαν αὐτοῖς καὶ κοινωνίαν ἐμποιήσαντος αὐτοῦ, οἷον τῷ ξηρῷ πρὸς τὸ ὑγρὸν, καὶ τῷ θερμῷ πρὸς τὸ ψυχρὸν, τῷ τε βαρεῖ πρὸς τὸ κοῦρον, λευκῷ τε πρὸς τὸ μέλαν, γλυκεῖ τε πρὸς τὸ πικρὸν, σκληρῷ τε πρὸς τὸ μαλακόν (44), καὶ πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις μίαν ἄλλην πάντων κοινωνίαν, τῆ τε ἀπαθεί οὐσίᾳ πρὸς τὴν παθητὴν· τὰ δὲ κραθέντα καὶ μιχθέντα χωρισμὸν τὸν ἀπ' ἀλλήλων ἐν χρόνῳ φύσει ἐπιδέχεται· ἡ δὲ ψυχὴ ἐξ ἀπαθούς καὶ παθητῆς οὐσίας γεγενῆσθαι ὑποκείσεται· ἀνάγκη, ὡς τὸ μέσον χρώμα, οὕτω καὶ ταύτην ἐν χρόνῳ φύσει ἀφανισθῆναι, τῶν ἐν τῇ συστάσει αὐτῆς ἐναντίων ἐπὶ τὴν οἰκείαν φύσιν ἐπειγομένων. Ἡ γὰρ οὐχ ὀρωμένον καὶ τὸ φύσει βαρὺ, κἂν ὑπ' ἡμῶν ἢ τινος ἐξωθεν φυσικῆς προσγενομένης αὐτῷ κουφότητος ἄνω φέρεται, ὡς αὐτὸ ὁμοίως ἐπὶ τὴν οἰκείαν φύσιν κάτω βιάζεται; Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ φύσει κοῦρον, κατὰ τὰς ὁμοίας ἐξωθεν αἰτίας κάτω φερόμενον, ὡς αὐτὸ ὁμοίως ἐπὶ τὰ ἄνω βιάζεται; Τὰ γὰρ ἐκ δύο τινῶν ἀλλήλοις ἐναντίων εἰς ταυτὸν συναχθέντα ἀδύνατον ἐν τῷ αὐτῷ ἀεὶ εἶναι, μὴ τρίτου τινὸς τῆς τῶν ὄντων οὐσίας ἀεὶ ἐνόητος αὐτοῖς. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἔστι ψυχὴ τρίτον τι πρᾶγμα ἐκ δύο ἐναντίων ἀλλήλοις σύνθετον, ἀποῦν δὲ καὶ τῆ αὐτοῦ φύσει ἀπαθὲς καὶ ἀσώματον. Ὅθεν Πλάτων, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, ἀθάνατον αὐτὴν ἔφασαν εἶναι. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος κοινός ἐστι πάντων λόγος γεγενῆσθαι, τὰ δ' ἐν ἡμῖν ἄνευ σώματος ἐκουσίως καὶ ἀκουσίως γιγνόμενα πάθη τῆς ψυχῆς εἶναι λέγεται, οἱ μὲν πολλοὶ, τούτῳ τεκμαιρόμενοι τῷ (45) παθητὴν εἶναι τὴν οὐσίαν αὐτῆς, θνητὴν αὐτὴν εἶναι λέγουσι, καὶ σωματοειδῆ, ἀλλ' οὐκ ἀσώματον· ὁ δὲ Πλάτων, τῷ φύσει αὐτῆς ἀπαθεί προσαναγκάσθη τὴν παθητὴν οὐσίαν προσυφᾶναι. Ὅτι δὲ μὴ ἐτέρως ἔχει, ἐξ ὧν ἐκάτεροι εἰρήκασιν, Πλάτων τε καὶ οἱ ἄλλοι, πειρασόμεθα τῷ λόγῳ, τὰς ἐν ἡμῖν ἐνεργοῦσας δυνάμεις παραθέντες, προσδιβάσαι. Ταῦτά μοι ἀπὸ τῶν Σεβήρου τοῦ Πλατωνικοῦ περὶ ψυχῆς προκείσθω. Σκέψαι δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ τόδε, περὶ τῆς οὐρανοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φαστρῶν ἀρχῆς.

esse conjicientes inde plerique, mortalem illum esse conjicientes inde plerique, mortalem illum esse contendunt. Plato autem ad illam ejus partem, quæ suapte natura omnem patiendi necessitatem excluderet, alteram hanc ex sese patientem adjungere coactus est. Quod autem hæc illorum utrinque nec alia ratio fuerit, ex iis quæ cum a Platone, tum etiam ab aliis disputantur, ostendere, ac simul effectrices illas, quæ nobis insitæ sunt, facultates promere ac proferre conabimur. » Hactenus Severi Platonici verba. Jam de cæli, deque collucentium siderum principio, quid Plato senserit videamus.

πάντων κοινωνίαν· τὰ δὲ κραθέντα, etc. Quam conjecturam in versione secutus sum.

(45) Fortie τό, vel dele.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

Περὶ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φωστῆρων, ὅτι μὴ καθόλου ὀρθῶς ἐδόξασεν ὁ Πλάτων. Ἀπὸ τῆς Ἐπινομίδος, καὶ Τιμαίου, καὶ τοῦ δεκάτου τῶν Νόμων, ἀπερ Μωϋσῆς σέβειν ἀπαγορεύει, ὡς καὶ ὁ Ἑβραῖος Φίλων ἐρμηνεύει.

Συμφώνως Ἑβραίοις καὶ τὸν περὶ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φαινομένων (46) ἀποδοῦς λόγον, καθ' ὃν γεννητὰ εἶναι, πρὸς τοῦ τῶν ὄλων αἰτίου πεποιημένα, μετέχειν τε τῆς σωματικῆς καὶ φαρτῆς οὐσίας συν- ἔστη· οὐκ ἄθ' ὁμοίως Ἑβραίοις σέβειν αὐτὰ νομοθετεῖ· ἢ θεοὺς ἠγεῖσθαι, ὡς φάσκων ἐν Ἐπινομίδι· ἢ τίνα δὴ καὶ σεμνύων (47) ποτὲ λέγω θεὸν, ὃ Μέγυλλε καὶ Κλεινία; Σχεδὸν οὐρανὸν, ὃν καὶ δικαιοτά- τον, ὡς εὐμπαντες ἄλλοι δαίμονες ἅμα καὶ θεοί, τι- μᾶν τε καὶ εὐχεσθαι διαφερόντως αὐτῷ· τὸ δὲ καὶ τῶν ἄλλων αἰτίων ἀγαθῶν πάντων ἡμῖν αὐτὸν γεγονέ- ναι πάντες ἂν ὁμολογοῖμεν. ἢ Εἰθ' ὑποβάς ἐν τῷ αὐτῷ προστίθῃσι ταῦτα· ἢ Θεοὺς δὲ δὴ (48) τοὺς ὄρατους, μεγίστους καὶ τιμωτάτους, καὶ δόξιατον ὄραντας πάντη, τοὺς πρώτους, τὴν τῶν ἄτρωτων φύ- σιν λεκτέον, καὶ ὅσα μετὰ τούτων αἰσθανόμεθα γε- γωνῆτα. Μετὰ δὲ τούτους, καὶ ὑπὸ τούτοις ἐξῆς δαί- μονας· ἀέριον δὲ γένος (49), ἔχον ἔδραν τρίτην καὶ μέσην, τῆς ἐρμηγείας αἰτίων, εὐχαῖς τιμᾶν μάλα χρεῶν χάριν τῆς εὐφύμου διαπορείας. ἢ Διὰ τού- των θεοὺς εἰπὼν εἶναι τοὺς δηλωθέντας, περὶ τῆς πρώτης αὐτῶν συστάσεως φυσιολογῶν ἐν Τιμαίῳ, τοιαῦτε διεξέρχεται· ἢ Ὅτι πῦρ (50-51) πρὸς τὸν ἀέρα, τοῦτο ἄηρ (52) πρὸς ὕδωρ· καὶ ὁ τι ἄηρ πρὸς ὕδωρ, τοῦτο ὕδωρ πρὸς τὴν γῆν, ξυνέδησε, καὶ ξυνοστή- σατο οὐρανὸν ὄρατὸν καὶ ἄπτόν. Καὶ διὰ ταῦτα ἐκ- τε δὴ τούτων τοιοῦτων, καὶ τὸν ἀριθμὸν τεττάρων, τὸ τοῦ κόσμου σῶμα ἐγενήθη δι' ἀναλογίας ὁμολογή- σαν, φιλίαν τε ἔσχεν ἐκ τούτων, ὡστ', εἰς ταῦτόν αὐτῷ ξυνεληθὸν, ἄλυτον ὑπὸ τῶν ἄλλων πλὴν ὑπὸ τοῦ ξυνόησαντος γενέσθαι. ἢ Εἰθ' ἐπιλέγει· ἢ Ψυχὴν δ' (53) εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ θεῖς, διὰ παντός τε ἔτεινε, καὶ ἐτι ἐξῶθεν τὸ σῶμα αὐτῆ περιεκάλυψε (54), καὶ

(46) Φαιτομένωρ. Mallem cum altero ms. φωστῆ- ρων. Porro non illa tantum a Platone traduntur, sed etiam animata esse astra, qui alius error est.

(47) Τίνα δὴ καὶ σεμ. In *Epinomide*, p. 699 B.

(48) Θεοὺς δὲ δὴ Ibid., pag. 702 C.

(49) Ἀέριον δὲ γένος. Ficinus hæc cum præce- dente δαίμονας ita conjungit, ut per appositionem, δαίμονας ἀέριον γένος, idci existimetur: ad quem et Serranus accedit, qui superiora mire turbat. Plato ubique genus hoc ærium ad superiorum dæmonum turba se jungit.

(50-51) Ὅτι πῦρ. In *Timæo*, pag. 527 F; sed pauca ex superioribus, ad truncæ orationis intelli- gentiam, repetenda. Sic enim ille, Νῦν δὲ... οὕτω δὴ πρὸς τε καὶ γῆς· ὕδωρ, ἀέρα τε, ὁ θεὸς ἐν μέσῳ θεῖς, καὶ πρὸς ἄλληλα, καθόσον ἦν δυνατὸν, ἀνὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπεργασάμενος ὁ τι πῦρ πρὸς ἀέρα, etc.

(52) Τοῦτο ἄηρ. Plato, ἀέρα, quod rectum est; referitur enim ad præcedens ἀπεργασάμενος. Hæc apud Tull. conversa leges in *Timæo*, sect. 13.

(53) Ψυχὴν δὲ. Ibid., p. 528 C. Tull., sect. 18.

(54) Ἐξῶθεν τὸ σῶμα α. π. Plato, ἔξω, etc. Tullius, *Deinde eum circumdedit corpore. et restituit extrinsecus*. Mihi quidem adversus hoc nomen vel hiscere, religio sit: mens tamen philosophi vide-

A

702 CAPUT XVIII.

De cælo, deque collucentibus in eo sideribus, haud recte omnino sensisse Platonem. Ex Epinomide, Tim'o et Legum decimo. Quæ Moyses coli omnia vetuit, quemadmodum Hebræus etiam Philo interpretatur.

De cælo, deque collucentibus in eo sideribus, ita quidem Hebræorum ex mente Plato philosophatur, uti et ortum aliquem habuisse, et a rerum omnium conditore perfecta esse, et corporea interituique obnoxia natura constare doceat. Idem tamen eorum postea, relicto ductu, cultum iis ac divinitatem legibus decernit sancitque suis, dum in *Epino- mide* hunc in modum loquitur: « Eqquem vero, inquit, vobis, Megille, tuque o Clinia, tantopere Deum commendo? Cælum, opinor, quod quidem verum fuerit cum cæteris dæmonibus simul atque diis colere summisque precibus obsecrare. Nam ipsum quoque bonorum nobis aliorum omnium causam fuisse, merito fateamur. » Inde plusculis interjectis, hæc ibidem subjungit: « Nam deos quidem illos, qui sub aspectum cadunt, maximos et maxima veneratione dignos, cunctaque passim acutissime pervidentes, astra, inquam, illa, quæque cum iis exstitisse agnoscimus omnia, deorum omnium principes habere nos oportet. Tum secundum eos, ac sub iis dæmones colere. At genus illud ærium, quod tertiam obtinet mediamque sedem, quodque superos inter et homines interpretis munere fungitur, precationibus demereri cum primis necesse est, felicem ut nobis suam hanc operam esse velint. » Hæc ibi, quibus manifeste divinitatem ipsis attribuit. Idem vero de prima eorum molitione sic philosophatur in *Timæo*: « Sic elementis, inquit, inter sese aptis atque connexis, ut qua proportione ignis cum-aere, eadem aer cum aqua, et qua vicissim aer cum aqua, eadem aqua similiter cum terra congrueret; mundum hunc ita devinxit atque firmavit, ut spectari simul tangique posset. Ac propterea, cum ex illis et natura sua talibus,

batur, animum illum, non tantum omnibus mundi partibus interfusum esse, verum etiam toti ejus corpori circumdatum atque circumfusum. Id quod ex sequentibus auferri queat. Postquam enim animum hunc arbitrio suo temperavit; tum p. 529 A de illius in universo situ et collocatione sic disputa- tur: « Ἐπεὶ δὲ, inquit, κατὰ νοῦν τῷ ξυνοστάντι, πᾶσα ἢ τῆς ψυχῆς ἔυστασις ἐγγένητο, μετὰ τοῦτο, τῶν τὸ σωματοειδῆς ἐντὸς αὐτῆς ἐτεταταίνετο, καὶ μέσον μέσῳ ξυνάγων προσήρμοσεν. Hactenus Virgilianum illud,

*Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.*

Quid deinde? Audi: Ἡ δὲ (ψυχὴ) ἐκ μέσου πρὸς τὸν ἔσχατον οὐρανὸν διεκπλαχεῖσα, κύκλῳ τε αὐτὸν περιεκάλυψασα, αὐτῆ τε ἐν αὐτῇ στρεφομένη, θεῖαν ἀρχὴν ἠρέσατο ἀπαύστου καὶ ἐμφορονος βίου, πρὸς τὸν εὐμπαντα χρόνον. Quam postremam periodum Tullius ita vertit, *Sic animus a medio profectus (dix- plaheisa, quasi traductus, atque transmissus) ex- trematatem cæli a supremi regione, rotundo ambitu circumjecit, seseque ipse versans, divini, sempiternæ sapientiaque vitæ induxit exordium*. Ergo illud κύ- κλῳ περιεκάλυψασα reddit rotundo ambitu circum- jecit. Si removebitur Ciceronis auctoritas, velle

et numero quatuor, hujus mundi corpus secum apte consentiens effectum est: tum ea sese amicitia proinde complectitur, ut in unum per sese coalescens, ab alio, quam ab eo, cujus manu colligatum est, dis-olvi nunquam possit. » **703** Quibus hæc post nonnulla subjungit: « Animum autem ejus in medio collocatum, ita per universum effudit, ut ipsum quoque corpus extrinsecus eo circumfuderit: adeoque mundum hunc, orbem unum aliquem, quique in orbem converterentur, eundemque solum ac sine cujusquam alterius consortio esse voluit. » Atque iterum inferius: « Hoc igitur, inquit, divinæ providentiæ consilio, uti tempus existeret, sol, luna, ac cætera quinque sidera, quæ vulgo errantia nominantur, procreata sunt, quorum motu numerorum temporis et exstare ratio, et observari posset. Horum corpora singulorum molitus Deus, iis manibus servire jussit, quos alterius conversio efficeret. » Et paulo post: « Hæc, inquit, corpora animatis vinculis colligata, animantia evasere, atque imperati sibi rationes cognovere. » Idem vero *Legum* decimo universe de omni animo sic loquitur: « Quidquid animo præditum est, inquit, id omne, quod mutationis in sese causam habeat, mutetur necesse est. Quo in mutationis genere, singula fati ordinem ac legem sequuntur. Ita, quæ suis in moribus minor tantum aliqua mutaverint, ea minus depressa per summum duntaxat regionis solum incedunt; quæ plura gravioraque peccaverint, profundo gurgite hauriuntur. » Si ergo quidquid animo præditum est, idem est mutationi obnoxium, cujus in sese causam includat; cælum autem, sol, atque luna, ut Plato ipse statuit, animo prædita sunt; eadem quoque sunt mutationi obnoxia, cujus in sese causam includant, si quid efficit ejus ratiocinatio. Quod si ita est, quomodo rursus æternitatem in illis, ac proinde divinitatem agnoscit, cum ex caduco mortali que corpore concreta dis-solvi aliquando possint? Nam in *Timæo* quidem hæc ipse: « Quoniam igitur, inquit, dii omnes, tam qui palam voluntur in cælo, quam qui videntes sese nobis pro voluntate præbent, ortum habuere, sic eos universi hujus conditor alloquitur: Hæc vos, qui deorum satu orti estis, attendite. Quorum operum ego parens effectorque sum, quæ

mibi philosophus videtur, *animum se ipso extremum illud cælum in orbem*, id enim est, κύκλω, undique circumdeditisse: atque ita longe facilius quod adjungit intelligas, *animum semetipsum in sese versare*. Sane *Timæus* ille *Locrus*, in suo *De natura opusculo*, quod *Platonici Timæi* quoddam quasi semen dici queat, ita clarissime, τὰν δὲ τῷ κόσμῳ ψυχὰν, μεσθὲν ἐξάψας, ἐπήγαγεν ἔξω, περικαλύψας αὐτὸ ὅλον αὐτᾶ, κρᾶμα αὐτὰν κερασάμενος, ἕκ τε τᾶς ἀμεριστῶ μορφᾶς, καὶ τᾶς μεριστᾶς οὐσίας.

(55) Καὶ κύκλω δὴ, etc. *Tullius*, cæloque solivago, et volubili, et in orbem incitato complexus est. Acrioris esset ac fidentioris ingenii, hæc et alia pleraque, ac philosophi verba χριτικότερον expendere. Tantum moneo, leviter mutandum videri quod apud *Tullium* sequitur, quod secum ipsum propter virtutem facile esse posset, nec desideraret alterum,

κύκλω δὴ (55) κύκλον στρεφόμενον, οὐρανὸν μόνον ἕνα ἔρημον κατέστησε. » Καὶ πάλιν ὑποβὰς ἐπιφέρει: λέγων· « Ἐξ οὖν λόγου (56) καὶ διανοίας Θεοῦ τοιαύτης πρὸς χρόνου γένεσιν, ἕνα γεννηθῆ χρόνος, ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ πέντε ἄλλα ἄστρα, ἐπικλῆν ἔχοντα πλάνητες, εἰς διορισμὸν καὶ φυλακὴν ἀριθμῶν χρόνου γέγονε· σώματα δὲ αὐτῶν ἐκάστῳ ποιήσας ὁ Θεὸς, ἔθηκεν εἰς τὰς περιφορὰς, ἃς ἡ θατέρου περιόδου ἦει. » Καὶ ἐπιλέγει· « Δεσμοῖς τε ἐμφύχοις σώματα θεθέντα ζῶα ἐγενήθη, τό τε προσαχθὲν ἔμαθε. » Καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν *Νόμων* καθόλου περὶ πάσης ψυχῆς ἀποφαίνεται, λέγων ὕδα· « Μεταβάλλει μέντοιγε (57) πάνθ' ὅσα μέτοχά ἐστι ψυχῆς, ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένα τὴν τῆς μεταβολῆς αἰτίαν. Μεταβαλόντα δὲ φέρεται (58) κατὰ τὴν τῆς εἰμαρμένης τάξιν καὶ νόμον· μικρότερα μὲν τῶν ἡθῶν μεταβαλόντα, ἐλάττω κατὰ τὸ τῆς χώρας ἐπιπέδον μεταπορεύεται· πλείω δὲ καὶ ἀδικώτερα. μεταπέσοντα εἰς βάθος. » Εἰ δὴ οὖν μεταβάλλει (59) πάνθ' ὅσα μέτοχά ἐστι ψυχῆς, ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένα τὴν τῆς μεταβολῆς αἰτίαν, οὐρανὸς δὲ καὶ ἥλιος καὶ σελήνη μέτοχά ἐστι ψυχῆς, κατ' αὐτὸν τὸν Πλάτωνα· καὶ ταῦτα ἄρα μεταβάλλοι ἂν, ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένα τὴν τῆς μεταβολῆς αἰτίαν, κατὰ τὸν αὐτοῦ λόγον. Πῶς οὖν πάλιν αἰθίους αὐτοὺς εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο θεοὺς φησι, καίπερ ἐν σώματι φθαρτῶ ὄντα; καὶ λυθῆναι οἶσος τε; Λέγει δ' οὖν πάλιν ἐν *Τιμαίῳ*· « Ἐπεὶ δ' οὖν πάντες ὅσοι σε περιπολοῦσι φανερώς καὶ ὅσοι φαίνονται, καθόσον ἂν ἐθέλωσι θεοὶ, γένεσιν ἔσχον, λέγει πρὸς αὐτοὺς ὁ τότε τὸ πᾶν γενήσας τάδε· Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων, ἅλута ἐμοῦ μὴ θέλοντος, τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν. Τό γε μὴν καλῶς ἀρμοσθὲν καὶ ἔχον εὐλύειν ἐθέλειν κακοῦ. Δι' ἃ καὶ ἐπέιπερ γεγένεσθε, ἀθάνατοι μὲν οὖν οὐκ ἔστε, οὐδ' ἄλλοι τοὶ πάμπαν· οὔτι μὲν τοὶ λυθῆσεσθέ γε, οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μερίζοντες ἔτι δεσμοῦ καὶ κυριωτέρου λαχόντες ἔκεινων, οἷς ὅτε ἐγιγνεσθε, ξυνοδεῖσθε. » Ταῦτα ὁ Πλάτων. Εἰκότως δὴ ἄρα Μυῦσῆς, καὶ τὰ Ἑβραίων λόγια, σέβειν μὲν ἀπαγορεύει ταῦτα, καὶ θεοὺς ἡγεῖσθαι, ἄνω δὲ πρὸς τὸν παμβασιλέα Θεὸν ἀνάγοντα, αὐτὸν δὴ τὸν ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἄστρων, ὅλου τε οὐρανοῦ καὶ κόσμου δημιουργόν, τὸν δὴ τὰ πάντα θεῖω λόγῳ συνόψασάν τ' ε, καὶ συναρμοσάμενον, μόνον ἡγεῖσθαι Θεὸν, καὶ μόνω

satis sibi ipse natus et familiaris. Scribendum enim est, *notum et familiare*, nam de cælo loquitur.

(56) Ἐξ οὖν λόγου. *Plato* *ibid.*, 529 *F.* *Tullius*, *sect.* 26.

(57) Μεταβάλλει μέντοι γε. *Idem*, *lib. x* *Leg.*, *pag.* 672 *C.*, *D.*

(58) Μεταβαλόντα δὲ φέρεται. *Plato*, μεταβαλόντα δὲ φαίνεται. *Elige.*

(59) Εἰ δὴ οὖν μεταβάλλει. *Videntur* hæc ad simile usque periodi principium e 3 perperam inculcata. Atque hæc insula repetitio libroriorum oscitantie tribuenda est, qui cum in hac periodo exercibenda, ad illas voces pervenissent, μεταβολῆς αἰτίαν, quæ jam ex Platone præcesserant, periodum integram demum ad finem usque pertexuerunt, cum se qui debuisset ex *Eusebio*, οὐρανος ος, etc., quæ habentur c. 10.

τὴν σεβάσιμον ἀπονέμειν νομοθετεῖ τιμὴν, λέγων· « Μὴ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς. » Ἐρμηνεύει δὲ ταῦτα διασαφῶν εἰς πλάτος ὁ τὰ Ἑβραίων πεπαιδευμένος Φίλων, ὡδὲ πη λέγων πρὸς λέξιν· « Τινὲς ἥλιον (60), καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας ὑπέλαβον εἶναι θεοὺς αὐτοκράτορας, οἷς τὰς τῶν γιγνομένων ἀπάντων αἰτίας ἀνέθεσαν. Μωϋσῆ δ' ὁ κόσμος ἔδοξεν εἶναι καὶ γεννητὸς, καὶ πόλις ἡ μεγίστη, ἄρχοντας ἔχουσα καὶ ὑπηκόους· ἄρχοντας μὲν, τοὺς ἐν οὐρανῷ πάντας, οἷον πλάνητας καὶ ἀπλανεῖς ἀστέρας· ὑπηκόους δὲ τὰς μετὰ σελήνην ἐν ἀέρι, καὶ περιγελοῦς φύσεις. Τοὺς δὲ λεχθέντας ἄρχοντας οὐκ αὐτεξουσίους, ἀλλ' ἐνὸς τοῦ πάντων Πατρὸς ὑπάρχους· οὐ μμυομένους τὴν ἐπιστάσιαν. κατορθοῦν τρυτανεύοντας κατὰ δίκην καὶ νόμον ἕκαστον τῶν γενομένων. Τοὺς δὲ μὴ βλέποντας τὸν ἐπιβεηκότα ἡνιοχον τοῖς ὑπεξευγμένοις, ὡς αὐτουργοῖς, τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων ἀνάψαι τὰς αἰτίας. Ὦν τὴν ἄνοιαν ὁ ἱερώτατος νομοθέτης εἰς ἐπιστήμην μεθαρμόζεται, λέγων ὡδε· « Μὴ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς. » Εὐθυβόλιος πάνυ καὶ καλῶς πλάνην εἶπε τὴν τῶν εἰρημένων ὡς θεῶν ἀποδοχὴν. Οἱ γὰρ ἰδόντες, ἡλίου μὲν προσέδοις καὶ ἀναχωρήσει τὰς ἐτησίους ὥρας συνισταμένας, ἐν αἷς αἱ ζῶων, καὶ φυτῶν, καὶ καρπῶν γενέσεις ὠρισμένας χρόνων περιόδους τελεσφοροῦνται· σελήνην δ' ὑπηρετῖν καὶ διάδοχον ἡλίου, νύκτωρ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προστασίαν ἀνεληφύϊαν, ὧν μεθ' ἡμέραν ἥλιος, καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας κατὰ τὴν πρὸς τάπιγεια συμπάθειαν, μυρία τῶν ἐπὶ διαμονῇ τοῦ παντὸς ἐνεργοῦντας τε καὶ δρώντας, πλάνην ἐπλανήθησαν ἀνήνυτον, μόνους εἶναι τούτους θεοὺς ὑποτοπήσαντες. Εἰ δ' ἔσπουδαςαν διὰ τῆς ἀπλανοῦς βαδίζειν ὁδοῦ, καὶ εὐθὺς ἔγνωσαν, ὅτι καθάπερ αἰσθησις ὑποδιάκονος νοῦ γέγονε, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ αἰσθητοὶ πάντες ὑπηρεταὶ τοῦ νοητοῦ συνέστησαν. » Καὶ ἐπάγει λέγων· « Ἴσθ' ὑπερβάντες τῷ λογισμῷ πᾶσαν τὴν ὄρατην οὐσίαν, ἐπὶ τὴν τοῦ αἰδοῦς, καὶ ἀόρατου, καὶ μόνῃ διανοίᾳ καταληπτοῦ τιμὴν ἴωμεν, ὅς οὐ μόνον θεὸς ἐστὶ νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπάντων δημιουργός. Ἐὰν δὲ τις τὴν τοῦ αἰδίου καὶ ποιητοῦ θεραπείαν ἄλλω προσνέμῃ νεωτέρῳ καὶ γεννητῷ, φρενοβλαθρὸς ἀναγεγράφθω, καὶ ἔνοχος ἀσεβείας τῇ μεγίστῃ. » Ταῦτα τῆς Ἑβραίων εὐσεβείας, τὰ ὡς ἀληθῶς ἀχρηστά τε καὶ θεῖα μαθήματα, πρὸ τῆς τετυφωμένης φιλοσοφίας

¹ Deut. iv, 19.

(60) *Tinēs ἥλιον*. Locum hunc Philonis exstare non credo. Exstant alii duo in lib. *De mundi opificio*, quorum posteriore indicamus in observationibus ad p. 286, ubi rationem afferens quamobrem post terræ germina, stellas Deus effecerit: Προλαβὼν γὰρ περὶ τῶν οὕτω γενομένων ἀνθρώπων, οἷοι τὰς γνώμας ἔσονται, στοχασταὶ τῶν εἰκότων καὶ πιθανῶν, ἐν οἷς τὸ πολὺ τὸ εὐλογον, ἀλλ' οὐχὶ τῆς ἀχραιφνοῦς ἀληθείας· καὶ ὅτι πιστεύουσι τοῖς φαινομένοις μάλλον ἢ θεῶ, σοφιστεῖαν πρὸ σοφίας θαυμάσαντες·

PATROL. GR. XXI.

A per me facta, non sunt dissoluta me invito : quamquam omne colligatum solvi potest. Sed haudquamquam boni est, ratione vinctum velle dissolvere. Sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse, et indissolubiles non potestis : 704 neutiquam tamen dissolvemini, nec vos ulla mortis fata periment. Consilium enim meum majus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa, quibus estis, tum cum gignebamini, colligati. » Hactenus ille. Jure ergo Moyses Hebræorumque oracula prohibent, quominus cultum iis ac divinitatem tribuamus : contraque jubent, uti sursum animis ad rerum omnium moderatorem Deum ipsum, inquam, solis, atque lunæ, siderumque reliquorum, imo cæli mundique totius effectorem sublatis, unum illum, cujus verbo apta ex sese nexaque sunt omnia, et Deum habeamus, et angusto illo cultu prosequamur. Nam ita quidem Moyses præcipit : « Ne videns solem, et lunam, et omnes stellas, et omnem ornatum cæli, errore deceptus adores ea ¹. » Quod ejus interdictum uberius explanans Philo, rerum Hebræorum scientissimus, hunc in modum loquitur : « Sunt qui solem atque lunam astraque cætera, præpotentes ex sese deos esse rati, causas ipsi eorum quæ fiunt omnium assignarunt. At vero Moyses et genitum esse mundum, et instar magnæ cujusdam reipublicæ, suos quoque principes ac subditos habere statuit. Et stellas quidem tam errantes, quam orbibus suis affixas, quæ omnes in cælo versantur, principum loco munereque fungi ; luna vero inferiores naturas, sive ærem teneant, sive propius cum terra cohæreant, subditorum in classe graduque consistere. Verumtamen principes illos, non potestatis omnino jurisque sui, sed unius cunctorum parentis quosdam quasi præfectos esse, cujus dum regendi consilium ac rationes imitantur, quidquid existit nasciturque rerum, id omne feliciter ex æquitatis legisque præscripto moderari. At vero, qui sessorem illum frenos habenasque regentem non viderent, eos jugalibus istis, quasi per sese res efficerent, omnium quæ hoc in orbe fierent, causas tribuisse. Quorum stultitiam nova ut scientia sanctissimus legislator emendet : « Ne tu, inquit, videns solem, et lunam, et stellas, et omnem ornatum cæli, errore deceptus adores ea. » Præclare omnino rem tetigit, dum eorum, quibus nova hæc numina probarentur, consilium errorem appellavit. Nam qui dum viderent, aut solis accessu recessuque annuas illas tempesta-

κατιδόντες τε αὐθὶς τὰς ἡλίου καὶ σελήνης περιόδους, δι' ὧν θέρη, χειμῶνες, ἔαρος, μετοπύρου τροπαί· τῶν ἐκ γῆς ἀνά πᾶν ἔτος φυσόμενων καὶ γινομένων ἀπάντων αἰτίας ὑπολήσονται, τὰς τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων περιπολήσεις· ἵνα μηδεὶς γεννητῶ τὰς πρώτας ἀνατιθέναι τινὲς τοῖς μωμοῖσι αἰτίας, ἢ διὰ θράσους ἀναίσχυντον, ἢ δι' ἀμαθίαν ὑπερβάλλουσαν· ἀναδραμέτωσαν, φησὶ, ταῖς δεινοσίαις ἐπὶ τὴν πρώτην τῶν ὄλων γένεσιν, ὅτι πρὸ ἡλίου, καὶ σελήνης, πανταῖα μὲν φυτὰ, παντοῖους δὲ καρποὺς ἤνεγκεν ἡ γῆ, etc., quæ satis cum hoc loco supra B, 12, conveniunt.

37

res existere, quibus animantium, plantarum, fructuumque ortus, maturitatem suam certis ac descriptis temporum conversionibus assequantur: aut lunam solis administram atque vicariam, quibus ipse præsistit interdium, curam eorum noctu moderationemque suscipere; 705 tum cætera quoque sidera pro suo quodam adversus res terrenas sensu, infinita quæ ad universi conservationem pertineant, indita sibi vi efficere; eum in errorem sane immensum devenere, hos ut solos deos esse statuerent. Qui si rectam viam studiosius institissent, facile profecto agnovissent, quemadmodum mentis administer suapte natura sensus est, ita quicquid in sensum cadit, ejus quod sola mente percipitur, administrum esse constitutum. » Quibus ita subdit: « Quamobrem, inquit, naturam omnem spectabilem cogitatione prætervecti, ad ejus, qui, quod omni forma careat, nec visu attingatur, sola intelligentia percipi potest, honorem aspiremus: quippe qui Deus sit, non eorum modo, quæ vel mente, vel sensu capiuntur, sed omnium omnino procreator. Quisquis autem sempiterni illius ac rerum effectoris cultum recentiori cuiquam genitoque tribuerit, is et insanus, et summæ reus impietatis habeatur. » Nos igitur hæc religionis apud Hebræos præcepta, immortalia prorsus ac divina, stolidæ ac vecordi philosophiæ prætulimus. Nam quid me attinet ista persequi diutius, ac cæteros Platonis errores aperire, cum ex paucis illis conjecturam facile de iis etiam, quæ tacitus prætereo, facere quisque possit? Id quod nemo tamen abs me calumniandi animo dictum esse putet, cum majorem in modum hominem suspiciam ipse quoque. Sic est, equidem illum nobis Græcorum omnium amicissimum existimo, et tanquam eum, qui si minus eadem prorsus quæ nos omnia, affinia certe admodum cognataque tradiderit, observo. Sed tamen ubi cum Mose ac cæteris Hebræorum prophetis committitur, quam iis intelligentiæ vi cesserit, aperio. Quanquam si quis eum arguendum ex professo susciperet posset is profecto alia sexcenta reprehendere, cuiusmodi sunt egregia illa plenaque prudentiæ, quæ vel de mulieribus in *Republica* statuit, vel de infando amore in *Phædro* tam speciose philosophatur. Ex quibus si quid etiam audire placet, legis quæ ab eo totidem verbis disputantur.

CAPUT XIX.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Quænam minus recte Plato, tam in Legibus quam in Republica, de mulieribus statuerit: quæ Hebræorum doctrina non vrbat.

706 « Multa fortassis, inquam, ex iis quæ a nobis hic dicuntur, quod alium nunc morem habeamus, ridicula videbuntur, si sient uti præcipimus. — Plane, inquit. — Ego vero: Quid tandem ex iis maxime tibi ridiculum videtur? Illud, opinor, quod mulieres velimus nudas cum viris in palæstra exerceri, nec juniores modo, sed ipsas quoque seniores; uti viros jam senes in gymnasiis videmus, rugosos licet, atque aspectu injucundos, studiose tamen hac in exercitatione versari. » Tum pluribus interjectis, hæc subdit, « Qui vir, inquit, mulieres nudas riserit: hanc in exercitationem honesti causa incumbentes, quasi qui risu captando, solertiæ

Ὅποια περὶ γυναικῶν οὐκ ὀρθῶς ὁ Πλάτων ἐτάξατο, ἐν τοῖς Νόμοις καὶ ἐν Πολιτείᾳ οἱ Ἑβραίων οὐκ ἐπιτερεῖ λόγος

« Ἴσως δὴ (61), εἶπον, παρὰ τὸ ἐιωθὸς, γελοῖα αὖ φαίνονται πολλὰ περὶ τὰ νῦν δὴ λεγόμενα, εἰ πράξεται ἢ λέγεται. — Καὶ μάλα, ἔφη. — Τί δ', ἦν δ' ἐγὼ γελοῖότατον αὐτῶν ὀρθῶς; Ἡ δηλαδὴ ὅτι γυμνὰς τὰς γυναῖκας ἐν ταῖς παλαιστραῖς γυμναζομένας μετὰ τῶν ἀνδρῶν, οὐ μόνον τὰς νέας, ἀλλ' ἤδη καὶ πρεσβυτέρας, ὡσπερ τοὺς γέροντας ἐν τοῖς γυμνασίοις, ὅταν ῥυσοὶ καὶ μὴ ἡδεῖς τὴν ὄψιν, ὁμῶς φιλογυμνασθῶσι (62). » Καὶ ἐπιτέλει ἐξῆς: « Ὁ δὲ γελῶν ἀνὴρ ἐπὶ γυμναῖς ταῖς γυναῖκι, τοῦ βελτίστου ἐνεκα γυμναζομένας, ἅτε δὴ (63) τοῦ γελοίου σοφίας δρόπων καρπὸν, οὐδὲ οἶδεν, ὡς ἔοικεν, ἐφ' ᾧ γελαῖ. » Φησὶ δὲ ἐν ἐβδόμῳ τῶν *Νόμων*, ὡς ἀρα δεήσει τοὺς

(61) Ἴσως δὴ. Plato, lib. v *De repub.*, p. 457 C ista pluribus. Eadem citantur ac refelluntur a Theodoro, lib. ix *De cur. Græcor. affect.*, pag. 129 et 130. Ὁ δὲ ταῦτα νομοθετῶν, inquit, οὐδὲ τῶν τῆς Κανδαύλου γυναικῶς λόγων ἐμνήσθη: ἐκείνη γάρ τοι, τοῦ ἀνδρὸς γυμνῶν οἱ δεῖξει τὸ σῶμα κελεύσαντος, μάλα ἔφη σωφρόνως, ὅτι ἀποδουμένη τὸν χιτῶνα, συναποδύεται καὶ τὴν αἰδῶ ἢ γυνή. Τοιγαροῦν ὁ φιλόσοφος τὰς νυμφευμένας γυμνοῖ τῆς αἰδοῦς, καὶ

ἀναίδειαν ἐκδιδάσκει. Fœdissimi hujus instituti, sicut aliorum plurimorum, auctores habuit Lacedæmonios; ut videre est apud Thucydid. lib. 1. Plutarch. in *Lycurgo* et *Aporrhiegmata*. Cui sagittio frustra speciem aliquam et colorem quaerit.

(62) Φιλογυμνασθῶσι. Malui φιλογυμναστῶσι cum Platone et ms.

(63) Ἄτε δὴ. Plato, ἀτελῆ.

παῖδας καὶ τὰς παῖδας ὀρχεῖσθαι δηλαδὴ καὶ γυμνά-
ζεσθαι μαθάνειν· καὶ τοῖς μὲν παισὶν ὀρχησθαι,
ταῖς δὲ ὀρχηστρίδεις ἂν εἶεν, πρὸς τὸ διαπονεῖν οὐκ
ἀνεπιτηδεύταρον. Τίθησι δ' ἐν αὐτῷ καὶ τὰδε· Ἡ
δὲ αὖ που (64) παρ' ἡμῖν κόρη καὶ δέσποινα, εὐφραν-
θεῖσα τῇ τῆς χορείας παιδείᾳ, οὐκ ᾔσθη δεῖν κεναῖς
χερσὶν ἀθύρειν, πανοπλίᾳ δὲ παντελεῖ κοσμηθεῖσα,
οὕτω τὴν ἡρχησιν διαπεραίνειν. Ἄ δὴ πάντως μιμεί-
σθαι πρέπον ἂν εἴη κόρους τε ἅμα καὶ κόρας. » Καὶ
πολεμεῖν δὲ γυναῖξιν ὧδὲ πη νομοθετεῖ· Ἐν δὲ
τούτοις (65) πᾶσι δεῖ (66) διδασκάλους ἐκάστων πε-
πεισμένους μισθοῖς, οἰκοῦντας (67) ξένους, διδάσκειν
τε πάντα ὅσα πρὸς τὸν πόλεμόν ἐστι μαθήματα
τοῦς φοιτῶντας, ὅσα τε πρὸς μουσικὴν· οὐχ ἦν μὲν ἂν
ὁ πατήρ βούληται φοιτῶντα, ὃν δ' ἂν μή, ἔωντα τῆς
παιδείας (68)· ἀλλὰ, τὸ λεγόμενον, πάντα ἄνδρα καὶ
παῖδα, κατὰ τὸ δυνατόν, ὡς τῆς πόλεως μάλλον ἢ
τῶν γεννητόρων ὄντας, παιδευτέον ἐξ ἀνάγκης. Ταῦτα
δὲ δὴ καὶ περὶ θηλειῶν ὁ μὲν ἐμὸς νόμος ἂν εἴποι
πάντα, ὅσα περὶ καὶ περὶ τῶν ἀρρένων, ἴσα καὶ τὰς
θηλείας ἀσκεῖν δεῖν. Καὶ οὐδὲν φορηθεὶς εἴποιμ' ἂν
τοῦτον τὸν λόγον οὔτε ἱππικῆς, οὔτε γυμναστικῆς, ὡς
ἀνδράσι· μὲν πρέπον ἂν εἴη, γυναῖξί δὲ οὐκ ἂν πρέ-
πον. » Καὶ πάλιν ἐξῆς ὑποβάς φησι· Ἐκ γυμνάσια τιθώ-
μεν (69) καὶ τὰ περὶ τὸν πόλεμον πάντα τοῖς σώμασι
διαπονήματα, τοξικῆς τε καὶ πάσης ῥίψως, καὶ πελ-
ταστικῆς, καὶ ἀπάσης ὀπλομαχίας, καὶ διεξόδων τα-
κτικῶν (70), καὶ ἀπάσης πορείας, στρατοπέδων, καὶ
στρατοπεδεύσεων, καὶ ὅσα εἰς ἱππικὴν μαθήματα ξυ-
τείνει. Πάντων γὰρ τούτων διδασκάλους τε εἶναι δεῖ
κοινοῦς, ἀρνημένους μισθὸν παρὰ τῆς πόλεως, καὶ
τούτων μαθητὰς τοῦς ἐν τῇ πόλει παῖδάς τε καὶ
ἄνδρας, καὶ κόρας, καὶ γυναῖκας πάντων τούτων
ἐπιστήμονας· κόρας μὲν οὐσας ἔτι, πᾶσαν τὴν ἐν
ὄπλοις ἡρχησιν καὶ μάχην μεμελετηκυίας· γυναῖκας
δὲ διεξόδων, καὶ τάξων, καὶ θέσεως, καὶ ἀντιρῆσεως

A fructum aliquem capiat, is profecto, quid rideat
non intelligit. » Hæc ille quinto *De republica*. Idem
autem *Legum* septimo, saltandi artem, ac reliquas
exercitationes, tam puellis, quam pueris condiscen-
das esse statuit : adeoque ut magistros pueris, sic
puellis suas quoque saltandi magistras esse debere,
quo id elegantius facere concinniusque possint.
Atque ibidem conceptis verbis hæc habet : « Nostra
illa quoque puella simul ac domina, saltatorio hoc
ludicro delectata, non jam vacuis sibi manibus pue-
rili more ludendum putavit, sed armis omnibus
instructæ perficiendam saltationem putavit. Quæ
quidem pueros puellasque nostras imitari omnino
debet. » Et vero mulieribus etiam bellandum esse
hunc in modum præcipit : « Quibus in omnibus
gymnasiis, inquit, suis in quoquo genere præce-
ptiores mercede conductos, nectamen peregrinos,
versari debere, qui omnibus ad militiam et musi-
cam pertinentibus convenientes eo discipulos insti-
tuant : sic quidem, non ut quem pater voluerit, is
duntaxat ludum frequentet, quem vero noluerit, is
studia valere jubeat : sed viri, quod aiunt, puerique
omnes, quantum sane fieri poterit, quippe qui rei-
publicæ potius, quam suorum quique parentum
sint, necessario instituantur. Porro eadem omnino
de feminis, quæ de maribus lex ista mea statuit,
ut perinde ab utrisque exercitationes illæ obeantur.
Neque id profecto aut de equestri, aut de gymnas-
tica dicere verear ; quasi viros modo, non autem
mulieres utraque deceat. » Et quibusdam interje-
ctis : « Gymnasiorum, inquit, nomine bellicas etiam
omnes corporis exercitationes includimus, sagiti-
tandi artem, jaculandi genus omne, peltasticam,
armatam omnem concertationem, compositas et
instructas flexiones, eruptiones, omnemque milita-
rium itinerum, castrorum, et castrametandi ra-

(64) Ἡ δὲ αὖ που. Plato, lib. vii *Leg.*, pag. 630 G.
Minervam autem, ut constat, intelligit.

(65) Ἐν δὲ τούτοις. Eodem lib. vii *Legum*,
pag. 634 B.

(66) Δεῖ. Additum hoc verbum ab Eusebio est,
ad aliquam sensus integritatem.

(67) Οἰκοῦντας. Conjecturam οὐκ ὄντας, quam
lectionem postea deprehendi, a Serrano in ms.
reperam fuisse. Et vera est, ut opinor, ne peregrino
suis ritus, quod tantopere cavendum putabat, suam
in rempublicam invehret. Idem etiam Lacedæmone
cautum.

(68) Τῆς παιδείας. Plato communius, τὰς παι-
δείας.

(69) Γυμνάσια τιθώμεν. Plato ibid., pag. 637 G.

(70) Διεξόδων τακτικῶν. Ficinus, *acierum ordi-
nationes*. Probare vix possum. Διεξόδος, etiam in re
militari, aliquando profectioem ipsam, atque
ὑδοπορείαν absolute significat, adeoque militarem
ipsam expeditionem. Dionys. Halicarnass. lib. i
Antiq., pag. 16, πείσαντες τοὺς Ἀθουριγίνας, συν-
ἄρασθαι φησι τῆς διεξόδου, στρατεύουσιν ἐπὶ τοὺς
Ὀμβρικούς. Diodor. Sicul. lib. ii, pag. 136, ubi de
inviis Arabiæ tractibus, καθάπερ οἱ ἐν τοῖς πελά-
γεσι, πρὸς τὰ ἀπὸ τῶν Ἀρκίων ἱμασσίας τὴν
διεξόδον ποιοῦντας. Quo fere sensu loca etiam diffi-
cilia, τὴν διεξόδον ἐπιπονοῦν habere dicuntur. Alias,
certum quoddam ac peculiare τῆς πορείας genus,

vel κατὰ διεκτροπήν, vel κατὰ περιτροπήν, vel κατὰ
εἰσβολήν, aut ἐκβολήν. Quemadmodum enim ipsi
viarum itinerumque flexus et exitus διεξόδοι voca-
bantur, ut apud Xiphilinum in *Vitellio*, τὰς διεξό-
δους τῶν στενωπῶν ἀκριβῶς εἰδότες, et apud Dionys.
Halicarnass. l. v, ῥᾶον οἱ φεύγοντες ἐσώζοντο, etc.,
ἢ διώκοντες καταλάμβανον, δι' ἀπειρίαν τῶν διεξόδων,
sic flexiones etiam militum διεξόδοι sunt. Idem Xi-
philin. in *Severo*, de Pertinacis funere, οἷ τε ἱππεῖς,
καὶ οἱ πεζοί, περὶ τὴν πυρᾶν, πολιτικὰς τε ἅμα καὶ
ποητικὰς διεξόδους διελεῖτοντες, διεξήλθον. Ubi πο-
λιτικὰς διεξόδοι, civiles, opinor, ac sedatiore flexio-
nes significant, quales etiam ex Platone nostro pro-
feruntur. Πολεμικαὶ vero, seu στρατιωτικαὶ (utrovīs
enim modo legendum potius existimo quam ποη-
τικαὶ) ex militiæ præceptis legibusque perfectas,
nisi ποητικὰς, *artificiosas*, reddere libet. Alias im-
petum aliquem vox ista sonat, ut cum Suidas illud
Davidis, διεξόδους ὑδάτων κατέδυσαν οἱ ὀφθαλμοί
μου, explicat, κρουνηθὸν ἐφέροντο τὰ δάκρυα. Is au-
tem impetus sibi κατ' εἰσβολὴν ἅμα καὶ πάλιν ὑπο-
στροπήν, ut ὁ διεκπλοῦς in re nautica. Thucydides,
lib. i, διεκπλοὶ δ' οὐκ ἦσαν, ἀλλὰ θυμῷ, καὶ ῥώμῃ
τοπλέον ἐνανυμάχουν, ἢ ἐπιστήμη, uiv scholiast.
διεκπλοῦν ποιεῖν explicat, τὸ ἐμβάλεῖν, καὶ πάλιν
ὑποστρέψαι, καὶ αὐτὸς ἐμβαλεῖν. Idem, l. ii, διεκπλοὶ
τε οὐκ εἰσιν, οὐδὲ ἀναστροφαί, ἄλλ' ἔργον ἄμενον
πλευροῦσιν ἔργα ἐστίν. Hic ego διεξόδους τακτικὰς hoc

mam hanc, inquam, aliasque superiores, lex opinor ista consequitur.—Quæ tandem?—Uti mulieres istæ omnes cum viris illis omnibus communes sint, nullaque cum ullo privatim ac proprie consuescat: similiter, uti communes sint liberi omnes, nec sui vel fetus a parentibus, vel parentes a fetibus agnoscantur. Quibus ita subdit: « Verisimile id quidem, inquit. — Tu igitur, inquam, o noster legislator, mulierum perinde ac virorum delectu habito, iis quam maxime fieri poterit, ingenio similes assignabis. Si porro domos contuberniaque communia dum habebunt, nec privatim ullus simile quidquam possidebit, una profecto erunt: dumque simul tam in gymnasiis, quam in cæteris vitæ officii versabuntur, ad inuicem, opinor, consuetudinem innata quadam necessitate ducentur. Num vero tibi necessaria dicere videor? — Sane, inquit, verum non geometrica necessitate, sed amatoria, quæ quidem, ad pellicendam vim populi maximam, acrior esse vulgo quam illa, potentiorque solet. » Hæc ille. Sed erit fortasse non nemo, qui philosophi mentem aliter accipiet, eamque quam vulgo putant, negabit esse. Nec enim promiscue communes feminas omnes esse velle, quasi libidinis ac flagitii liberam cuivis potestatem faciat: sed tantum magistratus suo arbitrio suam cuique viro assignare posse. Sic enim perinde communes illas fore, ut publicæ pecuniæ communes vocari possunt, quæ in quos oportuerit a quæstoribus dividantur. Demus hoc vero. Quid tandem es dicturus, cum audies, illum etiam, ne concepti utero fetus in lucem edantur, 709 interdiceret? Atqui sunt hæc ejus verba: « Statuimus, inquit, uti mulieres a vicesimo anno ad quadragesimum, reipublicæ liberos pariant: viri autem simul atque ex summo illo ac levissimo ætatis flore excesserint, ad annum deinceps quintum et quinquagesimum, procreandis reipublicæ liberis operam dent. » Quibus hæc subjungit: « At ubi tam viri, quam mulieres justam illam generandi ætatem præterierint: viris exinde liberum esto, cujuscunque voluerint consuetudinem expetere. » Additque præterea: « Cavendum illud etiam diligenter, principio ne ullus ea ætate fetus, si qui forte exstiterit, in lucem edatur: deinde, si quæ pariendi necessitas fuerit, ut exponatur continuo, quod nullum huic partus generi alimentum debeatur. » Ac de mulierum rationibus hactenus Plato. Jam quid de infando amore censuerit, videamus.

CAPUT XX.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ.

Quænam Plato de infando amore in Phædro statuerit: quibus contraria sunt a Mose sancita.

« Qui si diutius, inquit, id factitare perget, si accedat propius, si tam in gymnasiis, quam in reliqua consuetudine illum continget: tum enimvero fluxionis illius fons, quem cupidinem Jupiter Ganymedis amore correptus appellavit, dum vi quadam vehementiore amatorem inundat, partim in eum penitus illabatur, partim eo jam pleno effluit ac redundat extra. Atque ut spiritus quidam, aut echo ex levibus solidisque corporibus assilliens, unde primum exstitit, eo refertur denuo: sic illa pulchritudinis fluxio, in pulchrum iterum per oculos relabatur, quæ postquam in animum, qua solet via subierit, tum vero quidquid alis permeat, huic etiam adjungit alas, rigatque continuo, novisque subinde pennis pullulare gestit, ac simili amore amati animum implet. Amat igitur ille, nec tamen

Ὅποια περὶ ἔρωτος ἐκθέσμου αὐτὸς διεδάξατο ἐν Φαίδρῳ, οἷς ὁ Μωσῆς ἀντιπροθετεῖ.

« Ὅταν δὲ χρονίῳ (83) τοῦτο δρῶν, καὶ πλησιάζῃ μετὰ τοῦ ἀπτεσθαι, ἐν τε γυμνασίοις καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ὁμιλίαις, τότε δὴ ἡ τοῦ βεύματος ἐκείνου πηγὴ, ὃν ἕμερον Ζεὺς Γανυμήδους ἐρῶν ὠνόμασε, πολλὴ φερομένη πρὸς τὸν ἔραστον. ἡ μὲν εἰς αὐτὸν ἔδω, ἡ δ' ἀπομειστομένου, ἐξω ἀπορρέει· καὶ οἷον πνεῦμα, ἡ τις τῆς, ἀπὸ λείων τε καὶ στερεῶν ἀλλομένη (84), πάλιν ὅθεν ὠρμήθη φέρεται: οὕτω τὸ τοῦ κάλλους βεῦμα. πάλιν εἰς τὸν καλὸν διὰ τῶν ὁμμάτων ἰόν, ἢ πέφυκεν ἐπὶ τὴν ψυχὴν ἰέναι ἀφικόμενον, καὶ ἀναπτεροῦσαν τὰς διδόσων τῶν πτερῶν, ἔρδει τε καὶ ὠρμησε πτεροφθεῖν, καὶ τὴν τοῦ ἐρωμένου αὐ ψυχὴν ἔρωτος ἐνέπλησεν. Ἐρᾷ μὲν οὖν, ὅπου δὲ ἀπορεῖ, καὶ οὐθ' ὅ τι πέπονθεν, οἶδεν, οὐδ' ἔχει φράσαι· ἀλλ' οἷον ἀπ' ἄλλου ὀφθαλμίας ἀπολελαυκῶς, πρόφασιν εἰπεῖν οὐκ ἔχει. » Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς

(80) *Γυναῖκι μὲν*. Plato *ibid.*, pag. 460.

(81) *Al. δρόμος*.

(82) *Al. τι*.

(83) *Ὅταν δὲ χρον.* Idem in *Phædro*, p. 348 D

(84) *Ἄλλομένη*. Longe melius quam ἄλλομένη ut apud Platonem.

« Ἐπιθυμῆι δὲ ἐκείνῳ παραπλησίως μὲν ἀσθενεστέ-
 ρως δὲ, ὄρῳ, ἀπεισθαι, φιλεῖν, συγκατακεῖσθαι
 καὶ δὴ, ὅσον εἰκὸς, ποιεῖ τὸ μετὰ τούτου ταχὺ ταῦτα. »
 Ἐν οὖν τῇ συγκοιμήσει, τοῦ μὲν ἔραστοῦ ὁ ἀκόλαστος
 ἵππος ἔχει ὃ τι λέγοι πρὸς τὸν ἡνίοχον, καὶ ἀξιοῖ
 ἀντὶ πολλῶν πόνων σμικρὰ ἀπολαῦσαι· ὃ δὲ τῶν
 παιδικῶν ἔχει μὲν οὐδὲν εἰπεῖν, σπαργῶν δὲ καὶ ἀπο-
 ρῶν περιβάλλει τὸν ἔραστην, καὶ φιλεῖ, ὡς σφόδρα
 εὖνουν ἀσπαζόμενος. Ὅταν τε συγκατακέωνται, οἷός
 ἐστι μὴ ἀπαρνηθῆναι, τὸ αὐτοῦ μέρος, χαρίσασθαι
 τῷ ἔρῳντι, εἰ δεηθεῖ τὸ γυγάνειν. Ἐὰν μὲν δὴ οὖν
 εἰς τεταγμένην βίαιταν καὶ φιλοσοφίαν νικήσῃ τὰ
 βελτίω τῆς διανοίας, μακάριον καὶ ὁμονοητικὸν τὸν
 ἐνθάδε βίον διάγουσιν, ἐγκρατεῖς ἑαυτῶν καὶ κόσμιοι
 ὄντες. » Ἐἶτα μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Ἐὰν δὲ διαίτη
 φορτικωτέρα τε καὶ ἀφιλοσόφῳ, φιλοτίμῳ δὲ χρήσω-
 νται, τὰχ' ἂν που ἐν μέθαις, ἢ τινι ἄλλῃ ἀμελείᾳ, τὸ
 ἀκόλαστο αὐτοῖν ὑποζυγίῳ, λαθόντες τὰς ψυχὰς ἀφρού-
 ρους, συναγαγόντες εἰς ταῦτ', τὴν ὑπὸ τῶν πολλῶν
 μακαριστῆν αἴρεσιν εἰλέσθῃν καὶ διεπραξάσθῃν· καὶ
 διαπραξαμένω, τὸ λοιπὸν ἦδη χρῶνται μὲν αὐτῇ,
 σπάνια δὲ, ἅτε οὐ πάση δεδογμένα τῇ διανοίᾳ πράτ-
 τοντες. Φίλω μὲν οὖν καὶ τούτῳ, ἤττον δὲ ἐκείνων,
 ἀλλήλοισιν διὰ τε τοῦ ἔρωτος καὶ ἕξω γενομένου διά-
 γουσι, πίστει τὰς μεγίστας ἡγουμένω ἀλλήλοισιν δε-
 δωκέναι τε καὶ δεδέχθαι, ἃς οὐ θεμιτὸν εἶναι λύ-
 σαντας εἰς ἔχθραν ποτὲ ἔλθειν. Ἐν δὲ τῇ τελευτῇ,
 ἀπτεροὶ μὲν, ὠρμηκότες δὲ πετροῦσθαι, ἐκβαίνουσι
 τοῦ σώματος. Ὡστε οὐ σμικρὸν ἄθλον τῆς ἐρωτικῆς
 μανίας φέρονται. Εἰς γὰρ σκότον καὶ τὴν ὑπὸ γῆν
 πορείαν, οὐ νόμος ἐστὶν ἔτι ἔλθειν τοῖς κατηργημένοις
 ἦδη τῆς ὑπουρανίου πορείας, ἀλλὰ φανὸν βίον διεγα-
 γόντας, εὐδαιμονεῖν μετ' ἀλλήλων πορευομένους, καὶ
 ὁμοπτότερος ἔρωτος χάριν. Ταῦτα τσαῦτα, ὦ παῖ,
 καὶ οὕτω θεῶ σοι δωρήσεται ἢ παρ' ἔραστοῦ φίλα. »
 Τοιαῦτα μὲν τὰ Πλάτωνος· ἀλλ' οὐ τὰ Μωσέως, ὃς
 διαβρόθῃν τούτοις ἐναντία νομοθετεῖ, μεγάλη τῇ φω-
 νῇ τὴν κατὰ παιδεραστῶν προσήκουσαν προσφερό-
 μενος δίκην. Φησὶ γοῦν· « Ὅς ἂν κοιμηθῇ μετὰ
 ἄρσεως κοίτην γυναικὸς, βδέλυγμα ἐποίησαν ἀμφώ-
 τεροι· θανάτῳ θανατούσθωσαν, ἔνοχοι εἰσι. » Καὶ·
 « Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κοιμώμενος μετὰ ἄρσεως κοι-
 τήν γυναικός. » Τί δεῖ τανῶν ἀτελέγγειν, ὡς παρ-
 εἰς ὁ σωφρονιστὴς τὸν παιδεραστῆν, οὐδὲ γὰρ ἐν
 τοῖς νόμοις ἤξιωσε κατὰ παιδεραστῶν θανάτου
 δίκην ὀρίσασθαι, προστάττει θανάτῳ ζημιῶν οἰκετῶν
 τὸν μὴ καταμνησάμενα θησαυρὸν ὅφ' ἑτέρου τινὸς εὐ-
 ρημένον; Ἐπάκουσον δὲ καὶ τῶνδε, ἵνα μὴ με συ-
 κοφαντεῖν ὑπολάβῃς.

est, quippe qui legem iis plane contrariam ferat, dum adversus puerorum amatores æquissimam hanc disertis verbis sententiam pronuntiat: « Qui dormierit cum mare concubitu muliebri, abominationem fecerunt ambo: morte moriantur¹, ejus enim rei sunt. » Itemque, « Exsecrabilis est omnis qui dormit cum mare concubitu muliebri. » Quid jam **711** attinet illud homini persapientiam objicere, missis prædiconibus, nec enim suis in *Legibus* mortis eos supplicio dignos putavit, in servum illum capitis ab eo ferri sententiam, qui repertum ab alio thesaurum non indicavit? Ac ne me calumniari suspiceres; audis hæc ejus verba.

¹ Levit. xi, 15.

A aut quid amet, aut quo sensu moveatur, vel nosse, vel explicare potest: sed perinde ac si ex alieno aspectu lippitudinem contraxisset, causam ejus, quam afferat nullam habet. » Iterumque post pauca: « Concupiscit, inquit, minus vehementer id quidem; sed tamen affectu persimili, videre, contingere, osculari, jacenti adhærescere. Quæ quidem omnia, cum primum licuerit, uti facile quisvis intelligit, reipsa perficit. Igitur ejusdem in lecti comunione, intemperantior amatoris **710** equus habet quod ab auriga petat aliquid, hoc est ut tot sibi laborum brevem aliquem fructum capere liceat. Amati vero equus, quod dicat habet nihil: tantum commotus ipse quoque, nec satis sui compos, amatorem illum tanquam sui studiosissimum amplectitur atque osculatur. Ac dum simul jacent, ita quidem comparatus est, nihil ut amatori, quantum in se erit, negaturus videatur, quod ab illo contenderit. Quod si vicerit mens illa melior, quæ ad modestioris et cum philosophia congruentis vitæ rationes invitat; tum vero beatam hic atque unanimem vitam agunt, sui potentes, planeque moderati. » Itemque paucis admodum interjectis: « Sin contra, inquit, alterum illud iniquioris vitæ genus, tam abhorrens a philosophia, quam ambitiosum placuerit; continuo jugales eorum indomiti, dum vel temulentia, vel alia quavis mollitie laborabunt, dissolutos animos planeque neglectos occupantes, et ejusdem in sensus communionem pertrahentes, illum vivendi morem, qui plerisque felix videtur, eligen: ac sequentur: eumque deinceps retinebunt illi quidem, sed rarius tamen usurpabunt, quod eum mens tota non probavit. Et quidem, ut minus quam superiores illi, tamen et in illo amoris æstu, et cum ab eo interquiescunt, amici esse pergunt ipsi quoque, rati maxima se fidei religione ultro citroque obligatos esse, qua violata ullas unquam inimicitias exercere sit nefas. Porro cum intereunt, sic discedunt ex corpore, ut licet alis necdum omnino instructi sint, iis tamen vestiri jam cœperint. Quare fructum amatoris hujus insanis non exiguum capiunt. Nec enim illos deinceps in tenebras, aut in subterranea quædam loca venire lex ulla patitur, qui viam cælo propiore insistere jam cœperunt: sed potius una profecti, claram illustremque vitam in summa felicitate degunt, ac propter mutuum amorem, similibus etiam alis induuntur. Hæc tu, fili, tanta tamque divina ex amatoris tui amicitia consequere. » Hæc Plato. At Mosis longe alia mens

CAPUT XXI.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

De legibus Platonis ad cædes pertinentibus, magna illa hominis mente indignis, quibuscum Moysis leges committendæ.

« Quidquid autem, inquit, tam de pecuniis, quam de illo, qui eas loco moverit, Deus respondebit, id obtemperans oraculo respublica perficito. Liber, si rem indicarit, virtutis; si tacuerit, improbitatis opinionem auferto. Servus si factum aperuerit, respublica liberum esse illum decernito, servi pretium hero repræsentato: si non aperuerit, morte mulctator. » Atque hic morte damnatur, non qui rem prohibitam loco moverit, sed qui nomen furis non detulerit. At idem, impune herum ferre vult, qui servum iratus occiderit: « Qui servum, inquit, suum occiderit, absolvitor: qui alienum et iratus, duplum ejus hero pretium persolvito. » Huic alias adde leges, quas de cæde tulit. « Qui suapte manu hominem liberum interfecerit, si facinus iracundiæ fuerit, non consilii, cum cætera, quæ homicidæ iracundia nulla commoto deberentur, sustineto; tum necessario, frangendæ iracundiæ causa, biennium exsulato. » Cui et aliam hanc deinde subjungit: « At qui non iratus modo, sed etiam ex insidiis liberum occiderit, cum easdem, quas superior ille pœnas luito, tum vero ut biennium alter, sic ipse triennium exsulato; diuturnius enim supplicium major iracundia postulat. » Tum de illo qui secundum homicidium patraverit, ita statuit: « Quod si **712** horum alteruter in patriam restitutus, eodem se rursus crimine, iracundia victus obligarit, perpetuum exsulato. » Itemque paulo post: « Si forte, quod raro admodum eveniet, pater aut mater filium aut filiam, ejusdem iracundiæ vi, aut verberibus, aut alia quavis acerbitate occiderit, cum iisdem quibus cæteri sacris expiantor, tum etiam triennium exsulato. Qui postquam redierint, uxor a viro, vir ab uxore sejungitor, nec ullos amplius ex sese mutuo liberos suscipiunt. » Addit præterea: « Si vir uxorem, aut virum uxor ira necaverit, sacris iisdem piacularibus procurantor, et in exsilio triennium exigunt. Cum autem redierint, nec in sacrorum, nec in mensæ communionem amplius cum liberis veniunt. Si fratrem vel sororem, frater aut soror ira necaverit, expiandi ritum, exsiliique tempus quod attinet, quæ jam de parentibus ac liberis statuimus, eadem illorum aut fratrum aut parentum causa sanciantor, quos aut fratribus aut liberis orbaverit. Eidem communibus cum ipsis vel laribus vel sacris uti nefas esto. Frater si fratrem, coorta in seditione pugna, aliæ simili modo, dum vim inferentem vi repellit, occiderit, perinde ac si hostem occidisset, absolvitor. Idemque judicium esto de cive qui civem, de peregrino qui peregrinum similiter occiderit. Imo, si vel ci-

Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι φορικῶν νόμων, οὗκ ἀξιῶν ὄντων τῆς μεγαλορίας αὐτοῦ, οὗς τοὺς Μωϋσέως ἀρτιπαράβλητόν.

« Ὅτι δ' ἂν (85) ὁ θεὸς, φησὶν, ἀναίρη περὶ τε τῶν κτημάτων, καὶ τοῦ κινήσαντος, τοῦθ' ἡ πόλις ὑπηρετοῦσα ταῖς μαντείας δράτω τοῦ θεοῦ. Καὶ ἐὰν μὲν ἐλεύθερος ὁ μὲνύσας ἦ, δόξαν ἀρετῆς κεκτήσθω, μὴ μὲνύων δὲ, κακίας. Δούλος δὲ ἐὰν ἦ, ὁ μὲνύσας μὲν ἐλεύθερος ὑπὸ τῆς πόλεως ὀρθῶς γίγνοιτ' ἂν, ἀποδιδούσης τῷ δεσπότην τὴν τιμὴν· μὴ μὲνύων δὲ, θανάτῳ ζημιούσθω. » Κἀνταῦθα μὲν ἐξημῶσαι θανάτῳ οὐχ ὁ παρακινήσας τι τῶν ἀπειρημένων, ἀλλ' ὁ ἐτέρου πλημμελήσαντος μὴ καταμηνύσας. Καὶ ἄλλως δὲ καθάρων ἀποφαίνει δεσπότην, εἰ τὸν ἴδιον δούλον θυμῷ φονεύσειε. Λέγει δ' οὖν: « Δούλον δὲ (86) κτείνας ἑαυτοῦ μὲν, καθηράσθω· ἐὰν δὲ ἀλλότριον θυμῷ, διπλῆ τὸ βλάβος ἐκτισάτω τῷ κεκτημένῳ. » Καὶ τοῦτο δὲ ἐπάκουσον αὐτοῦ τῶν νόμων, οὗς περὶ φονέων διατάξατο: « Ἄν ἄρα τις αὐτόχειρ μὲν κτείνῃ ἐλεύθερον, τὸ δὲ πεπραγμένον ἀπροβουλεύτως ὀργῇ τινι γένηται πραχθὲν, τὰ μὲν ἄλλα, καθάπερ ἄνευ θυμοῦ κτείναντι προσῆκε τῷ πάσχειν, πασχέτω· δύο δ' ἐξ ἀνάγκης ἐπιφευγέτω, κολάζων τὸ αὐτοῦ θυμόν. » Καὶ τοῦτω προστίθῃσιν ἐξῆς ἕτερον τοιοῦδε νόμον: « Ὁ δὲ θυμῷ μὲν, μετ' ἐπιβουλῆς δὲ κτείνας, τὰ μὲν ἄλλα κατὰ τὸν ἔμπροσθεν αὐτῷ, τρία δὲ ἔτη, καθάπερ ἕτερος ἐφευγε τὰ δύο, φευγέτω, μεγέθει θυμοῦ πλείω τιμωρηθεὶς χρόνον. » Εἰθ' ἐξῆς περὶ τοῦ δευτέρου φονεύσαντος τοιαύδε νομοθετεῖ: « Ἐὰν δὲ αὐθίς ποτε κατελθῶν, ὀπότερος αὐτοῖν, ἡττηθεὶς ὀργῇ πράξῃ ταῦτον τοῦτο, φυγὼν μηκέτι κατέλθῃ. » Καὶ πάλιν ἐξῆς φησιν: « Ἐὰν δὲ, ὃ γίγνεται (87) μὲν, ὀλιγάκις δὲ, διὰ θυμὸν πατῆρ ἢ μητῆρ υἱὸν ἢ θυγατέρα πληγάς, ἢ τινι τρόπῳ βιάτῳ κτείνῃ, καθάρσεις μὲν τὰς αὐτὰς τοῖς ἄλλοις καθαίρεσθαι. καὶ ἐνιαυτοὺς τρεῖς ἀπειναυτεῖν. Κατελθόντων δὲ τῶν κτεινάντων, ἀπαλλάττεσθαι γυναῖκά τε ἀπὸ ἀνδρὸς, καὶ τὸν ἄνδρα ἀπὸ γυναικὸς, καὶ μὴ ποτ' ἔτι κοινῇ παιδοποιήσασθαι. » Καὶ τοῦτοις ἐπιφέρει: « Γυναῖκα δὲ γαμετὴν ἐὰν ἀνὴρ δι' ὀργὴν κτείνῃ τινὰ, ἢ γυνὴ τις ἑαυτῆς ἄνδρα ταῦτον τοῦτο ὡσαύτως ἐργάσῃται, καθαίρεσθαι τοὺς αὐτοὺς καθαρμοὺς, τριτέτους δὲ ἀπειναυτήσεις διατελεῖν. Κατελθῶν δὲ ὁ τοιοῦτό τι δράσας, τοῖς αὐτοῦ παισὶν ἱερῶν μὴ κοινωνεῖτω, μηδὲ ὁμοτράπεζος γινέσθω ποτέ. Καὶ ἐὰν ἀδελφὸς (88) ἀδελφὸν, ἢ ἀδελφὴν ἀδελφῆ θυμῷ κτείνῃ, τὰ μὲν τῶν καθαρμῶν καὶ ἀπειναυτήσεων, καθάπερ εἴρηται τῶν γονέων καὶ τοῖς ἐγγόνων, εἰρήσθω δεῖν γίνεσθαι καὶ τοῦτοις, ὧν ἀδελφούς τε ἀδελφῶν, καὶ γονέας ἐστέρηκε παίδων· τοῦτοις δὲ συνέστιος αὐτοῖς αὐτοῖς μηδέποτε γινέσθω, μηδὲ κοινωνὸς ἱερῶν. Ἀδελφὸς (89) δὲ ἐὰν ἀδελφὸν κτείνῃ ἐν ἀτάσσει, μάχης γενομένης, ἢ τινι τοιοῦτῳ τρόπῳ ἀμυνόμενος ἄρχοντα χειρῶν πρότερον, καθάπερ πολέμιον ἀποκτείνας, ἔστω καθαρὸς. Καὶ ἐὰν πόλιτις

(85) Ὅτι δ' ἂν. Plato lib. xi Leg. initio.

(86) Δούλον δέ. Idem lib. ix Leg., pag. 657 G. Quæ jam pluribus pag. 656 G statuerat.

(87) Ἐὰν δὲ, ὃ γίγνεται. Idem ibid., pag. 658 A.

(88) Ἐὰν ἀδελφός. Plato enucleatus, καὶ ἂν ἀδελφὸς ἀδελφὸν, ἢ ἀδελφὴν· ἢ ἀδελφὴ ἀδελφὸν, ἢ ἀδελφὴν θυμῷ κτείνῃ.

(89) Ἀδελφός. Idem ibid., pag. 658 D.

πολίτην, ὡσαύτως, ἢ ξένος ξένον. Ἐάν δὲ ἀστὸν ξένος, ἢ ξένον ἀστὸς ἀμυνόμενος κτείνῃ, κατὰ τὰ αὐτὰ ἔστω τοῦ καθαροῦ εἶναι. Καὶ ἐάν δούλος δούλον, ὡσαύτως. Ἐάν δὲ αὐτὸν δούλος ἐλευθερον ἀμυνόμενος ἀποκτείνῃ, καθάπερ ὁ κτείνας πατέρα, τοὺς αὐτοῦς ἐνοχοῦς ἔστω νόμοις. Ὅς ἂν ἐκ προνομίας (90) τε καὶ ἀδίκως ὄντινασὺν τῶν ἐμφυλίων αὐτόχειρ κτείνῃ, πρῶτον μὲν τῶν νομίμων εἰργέσθω, μήτε ἀγορὰν, μήτε ἱερὰ, μήτε λιμένας, μήτε ἄλλον τινὰ σύλλογον μηδένα μαιῶνων· ἐάν τέ τις ἀπαγορεύῃ τῶν δράσαντι ταῦτα ἀνθρώπων, καὶ ἐάν μή ὁ γὰρ νόμος ἀπαγορεύει (91). Ὁ δὲ μὴ ἐπεξῶν, δέον, ἢ μὴ προαγορεύων, εἰργέσθω (92) τῶν ἐντὸς ἀνεπιότητος· τὸ δὲ δεῦτερον, ὑπόδικος τῶν θέλωντι τιμωρεῖν ὑπὲρ τοῦ τελευτήσαντος γιγνέσθω. Γυνὴ δὲ ἀνδρα ἐαυτῆς ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἀποκτείνειναι τρώσασα, ἢ ἀνὴρ τὴν ἐαυτῆς γυναῖκα, φευγέτω ἀεὶ φυγίαν. » Τοιοῦτοι μὲν οἱ τοῦ φιλοσόφου νόμοι. Εἰ δὲ χρὴ καὶ τοὺς Μωσέως τούτοις ἀντιπαραβαλεῖν, ἐπακούσον οἶα περὶ τῶν φονικῶν διατάσσεται. « Ἐάν πατάξῃ τις τινὰ, καὶ ἀποθάνῃ, θανάτῳ θανατούσθω. Εἰ δὲ οὐκ ἐκῶν, ἀλλ' ὁ θεὸς παρέδωκεν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, δώσω σοι τόπον οὗ φεύξεται ἐκεῖ ὁ φονεύσας. Ἐάν δὲ ἐπιθῆται τις τῶν πλησίον αὐτοῦ, ἀποκτείνεται αὐτὸν δόλω, καὶ καταφύγῃ, ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου μου λήψῃ αὐτὸν θανατώσαι. Ὅς τύπτει πατέρα αὐτοῦ, ἢ μητέρα αὐτοῦ, θανάτῳ θανατούσθω. Ἐάν δὲ λοιδορῶνται δύο ἄνδρες, καὶ πατάξῃ τις τὸν πλησίον αὐτοῦ λίθῳ ἢ πυγμῇ, καὶ μὴ ἀποθάνῃ, κατακλιθῆ δὲ ἐπὶ τὴν κούρην, ἐάν ἐξαναστὰς ὁ ἀνθρώπος περιπατήσῃ ἐξω ἐπὶ ῥάβδῳ αὐτοῦ, ἀθῶος ἔστω ὁ πατάξας· πλην τῆς ἀργίας αὐτοῦ ἀποτίσει, καὶ τὰ ἱατρεία. Ἐάν δὲ πατάξῃ τις τὸν παῖδα αὐτοῦ, ἢ τὴν παιδίσκην αὐτοῦ ῥάβδῳ, καὶ ἀποθάνῃ ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, δίχη ἐκδικηθήσεται. Ἐάν δὲ πατάξῃ τις τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ οἰκέτου, ἢ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς θεραπαίνης αὐτοῦ, καὶ ἐκτυφλώσῃ αὐτὸν, ἐλευθέρους ἐξαποστελεῖ αὐτούς, ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ αὐτῶν. » Τοιαῦτα δὴ καὶ τὰ Μωσέως. Αἰθεὶς δὲ ὁ Πλάτων τινὰ τρόπον, καὶ δι' ὅποια πηγήαις ἀπαραίτητοις ἀξιολέσσαι τὸν οἰκέτην προστάττει, ἐπάκουσον. « Ὅταν τὴν γενναίαν (93) νῦν λεγόμενὴν σταφυλὴν, ἢ τὰ γενναῖα σῦκα ἱππομαζόμενα ὀπωρίζειν βούληται, ἐάν μὲν ἐκ τῶν οἰκείων λαμβάνῃ, ὅπως ἂν ἐθέλῃ καὶ ὅποταν βούληται, καρπούσθω· ἐάν δὲ ἐξ ἄλλων μὴ πείσας, ἐπομένως τῶν λόγῳ (94), τῶν μὴ κινεῖν ὅτι μὴ κατέθετο, ἐκεῖνος ἀεὶ ζημιούσθω. Ἐάν δὲ δούλος, μὴ πείσας τὸν δεσπότην τῶν χωρίων, ἀπτηται τοῦ τῶν τοιοῦτων, κατὰ ῥάγα βοτρυῶν καὶ σῦκον συκῆς, ἰσαριθμούς πληγὰς τούτοις μαστιγαύσθω. » Τοιαῦτα μὲν τὰ κατὰ τῶνδε, οὐκ ἄξια τῆς Πλάτωνος μεγαλονοίας. Ἄς δὲ σεμνὰ καὶ φιλόανθρωπα

¹ Exod. xxi, 12-26.

(90) Ὅς ἂν ἐκ προνομίας. Ante legebatur οἷς ἂν ἐκ προνομίας, sed nullo sensu. Certe apud Platonem, post ἔστω νόμοις, isthuc οἷς aut ὅς non sequitur: sed pag. 659 A ὅς ἂν ἐκ προνομίας, ut in ms. quod novæ legis initium est.

(91) Ὁ γὰρ νόμος ἀπαγορεύει. Plato addit, quod ἐμφατικώτερον est, καὶ ἀπαγορεύων ὑπὲρ πάσης τῆς πόλεως ἀεὶ φαίνεται τε καὶ φανεῖται.

(92) Ἡ μὴ προαγορεύων, εἰργέσθω. Plato longe aliter, ἢ μὴ προαγορεύων εἰργεσθαι τῶν ἐντὸς ἀνε-

A vem peregrinus, vel peregrinum civis, vel servus servum, vim vi repellendo necaverit, eodem jure absolvitor. Qui vero servus liberum, vim licet vi repellens, occiderit, iisdem quibus parricida legibus tenetur. Qui popularium suorum quemlibet, prudens et injuste manu sua necaverit; principio communi civium jure privator, uli ne forum, templa, portus, aut alium quemlibet conventum polluat; idque seu quis homicidæ aditu interdicit, seu nemo: lex enim per sese interdicit. Qui autem eum non persequetur, cum tamen id deberet, neque hoc ei denuntiabit, cognitione sua ipsemet excluditor: deinde, quisquis interfectum ulcisci volet, ei reum illum agere fas esto. Si aut virum uxor, aut vir uxorem, interficiendi animo, vulneraverit, perpetuum exsulato. » Ejusmodi sunt philosophi leges. **713** Quibuscum si Mosaicis conferre velis, audi tu porro, quid de cædibus illæ stauerint. « Si percusserit quis alterum, isque mortuus fuerit, morte moriatur. Si autem non volens, sed Deus tradiderit in manus ejus, constituam tibi locum, in quem fugere debeat qui occiderit. Si quis autem insidiatus fuerit proximo suo, ut interficiat ipsum dolo, et confugerit, ab altari meo rapies ipsum, ut morte afficias. Qui verberavit patrem suum, aut matrem suam, morte moriatur. Si rixati fuerint duo viri, et percusserit alter proximum suum, lapide vel pugno, et ille mortuus non fuerit, sed jacuerit in lectulo; si surrexerit, et ambulaverit foris super baculum suum; innocens esto qui percusserit: ita tamen ut cessationis suæ dispendia, et impensas in medicos restituat. Si quis percusserit servum suum, vel ancillam suam virga, et mortui fuerint in manibus ejus, criminis reus erit. Si autem percusserit quispiam oculum servi sui, aut oculum ancillæ suæ, et luscus eos fecerit, dimittet eos liberos, pro oculo quem ipsis eruit. » Atque ejusmodi sunt quæ a Mose præscribuntur. Audi præterea, quemadmodum servos, et quas ob causas, absque ulla veniæ spe verberibus conscindi Plato velit. « Qui autem uvæ, inquit, quæ vulgo generosæ dicuntur, aut ficus illas, quibus idem nomen, colligere voluerit, si ex suis modo sumet, uti et quando libuerit capito. Sin ex alienis, invito domino, collegerit, ex ejus legis præscripto, quæ movere loco vetat quidquid tibi non deposuerit, mulctam sustineto. Quod si servus ejusmodi quid, invito prædiorum domino, atigerit, quot acinos ficusve sustulerit, totidem plagas accipit. » Hæc ipse, ab illa mentis suæ magnitudine sane quam

ψιότης, πρὸς ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν προσήκων τῶν τελευτήσαντι· πρῶτον μὲν τὸ μίσμα εἰς αὐτὸν, καὶ τὴν τῶν θεῶν ἔχθραν δέχοιτο, ὡς ἡ τοῦ νόμου ἀρὰ τὴν φήμην προτρέπεται· τὸ δὲ δεῦτερον, etc.; quæ ita decurtavit Eusebius, ut sensum quoque perverterit.

(93) Ὅταν τὴν γενναίαν. Idem lib. viii Leg., pag. 649 B, ubi legitur, ὅς δ' ἂν τ. γ.

(94) Τῶν λόγῳ. Melius τῶν νόμῳ, ut apud Platonem.

aliena. Quo in genere, quam liberalem se Moses humanumque præbuerit, ejus ex verbis quæ sequuntur, intelliges : « Si ingressus fueris vineam proximi tui, comedere uvas, donec anima tua impleatur ; in vas tamen nullam immittes ¹. » Itemque : « Si intraveris in segetem proximi tui, collige spicas manibus tuis, falcem autem non mittes in messem proximi tui ². » Et rursus : « Si messueris messem tuam in agro tuo, et oblitus manipulum reliqueris in eo, non reverteris ut tollas illum : sed pauperi, et advenæ, et orphano relinquatur, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus, in omni opere manuum tuarum. **714** Si autem olivas collegeris, non reverteris ut excutias quas a tergo reliqueris, sed permittentur advenæ, et pupillo, et viduæ ³. » Hactenus Moses, Et Plato quoque per multa habet, quæ reprehensione careant. Nos ex iis honestissima et optima quæque amplectimur, cætera procul jubemus facessere. Sed quoniam ista jam fusius persecuti sumus, causamque attulimus quamobrem Platonis philosophiam sectari noluerimus, jam tempus est, susceptam a nobis disputationem pertexere, ac cæteras Græcæ philosophiæ sectas explorare.

τὰ παρὰ Μωσῆ, μάθοις ἂν ἐπακούσας ὡδὲ πηλέγοντος· « Ἐὰν δὲ εἰσέλθῃς ἀμπελῶνα τοῦ πλησίον, φαγῆ σταφυλὴν, ὅσον ψυχὴν σου ἐμπλησθῆναι, εἰς τ' ἄγρος οὐκ ἐμβάλεις· » καὶ ἄλλιν· « Ἐὰν εἰσέλθῃς εἰς ἀμπελῶνα τοῦ πλησίον σου, καὶ συλλέξῃς στάχυς ἐν ταῖς χερσὶ σου, καὶ δρέπανον οὐ μὴ ἐπιβάλλῃς ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα τοῦ πλησίον σου· » καὶ αὖθις· « Ἐὰν ἀμήσῃς ἀμπελῶνα σου ἐν τῷ ἀγρῷ σου, καὶ ἐπιλάβῃς δράγμα ἐν τῷ ἀγρῷ σου, οὐκ ἐπαναστραφήσῃ λαβεῖν αὐτό. Τῷ πτωχῷ, καὶ τῷ προσηλύτῳ, καὶ τῷ ἔρφανῷ, καὶ τῇ χήρᾳ ἔσται, ἵνα εὐλόγησῃ σε Κύριος ὁ Θεός σου ἐν παντὶ ἔργῳ τῶν χειρῶν σου. Ἐὰν δὲ ἐλαιολογήσῃς, οὐκ ἐπαναστρέψῃς καταμήσασθαι τὰ ὀπίσω σου· τῷ προσηλύτῳ, καὶ τῷ ἔρφανῷ, καὶ τῇ χήρᾳ ἔσται. » Καὶ ταῦτα μὲν τὰ παρὰ Μωσῆ. Δῆλα δὲ τὰ Πλάτωνος, ἐν οἷς μύρια εὐροὶς ἂν ἀνεπίληπτα, ὧν δὴ μάλιστα τῶν παρ' αὐτῷ τὰ σεμνὰ καὶ κράτιστα ἀποδεχόμενοι, τοῖς μὴ τοιοῦτοις μακρὰ χαίρειν φαμέν. Ἄλλὰ γὰρ τούτων ὡδὲ διεξωδευμένων, ἀποδοθείσης τε αἰτίας, δι' ἣν οὐ κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφεῖν ἐγνώκαμεν, ὧρα καὶ τὰ τῆς λοιπῆς ὑποσχέσεως εἰς πέρας ἀγαγεῖν, καὶ τὰς γε ἄλλας αἰρέσεις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιθεωρησαί φιλοσοφίας.

¹ Deut. xxiii, 24. ² ibid. 25. ³ Deut. xxiv, 19.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΣΣΑΡΕΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΝ

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ

LIBER DECIMUS QUARTUS.

715 LIBRI DECIMI QUARTI CAPITA.

1. Proœmium, quo libri argumentum explicatur.
2. De mutua dissensione pugnaque philosophorum.
3. De Hebræorum dogmatum consensione.
4. Quemadmodum superiores philosophos Plato redarguat. Ex Theæteto.
5. De prima Platonicæ doctrinæ successione. Ex Numenio Pythagorico.
6. De Arcesila, qui secundam Academiam instituit. Ex eodem.
7. De Lucide Arcesilæ successore, ex eodem.
8. De Carneade, qui tertiam Academiam instituit. Ex eodem.
9. De Philone, Clitomachi ejus successore, qui Carneadem exceperat. Ex eodem.
10. Multas apud Græcos philosophos conjecturas esse, verborum pugnas, erroresque permutatos. Ex Porphyrii ad Nectabonem epistola, etc.

C ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΤΕΣΣΑΡΕΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.

- α'. Προοίμιον, περὶ τῆς ὑποθέσεως.
- β'. Περὶ τῆς τῶν φιλοσόφων πρὸς ἀλλήλους διαφορίας τε καὶ μάχης.
- γ'. Περὶ τῆς τῶν καθ' Ἑβραίους συμφωνίας.
- δ'. Ὅπως ὁ Πλάτων τὸν πρὸ αὐτοῦ διαβέβληκεν. Ἀπὸ τοῦ Θεαιτήτου.
- ε'. Περὶ τῆς πρώτης κατὰ Πλάτωνα διαδοχῆς. Ἐκ τοῦ Νουμηρίου τοῦ Πυθαγορικοῦ.
- ς'. Περὶ Ἀρκεσιλάου, τοῦ τὴν δευτέραν Ἀκαδημίαν ὑποστησαμένου. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.
- ζ'. Περὶ Λακύνδου τοῦ τὴν Ἀρκεσιλάου διαδεξαμένου. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.
- η'. Περὶ Καρνεάδου τοῦ τὴν τρίτην Ἀκαδημίαν ὑποστησαμένου. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.
- θ'. Περὶ Φίλωνος τοῦ διαδεξαμένου Κλιτομάχου, τὸν διαδεξάμενον Καρνεάδην. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.
- ι'. Ὅτι στοχασμοὶ, καὶ λογομαχίαι, καὶ πολλὴ πλάνη τυγχάνει παρὰ τοῖς Ἑλλήνων φιλοσόφοις. Ἀπὸ τῆς πρὸς Νεκταβῶν Πορφύριον ἐπιστολῆς, καὶ λοιπῶν.

- α'. Περὶ γεωμετρίας, καὶ ἀστρονομίας, καὶ λογισμῶν. Ἀπὸ τῶν Ξενοφῶντος Ἀπομνημονευμάτων.
- β'. Περὶ τῶν φυσιολογεῖν ἀρχούτων. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.
- γ'. Περὶ γυμναστικῆς καὶ μουσικῆς. Ἐκ τῆς Πολιτείας Πλάτωνος.
- δ'. Δόξαι φιλοσόφων περὶ ἀρχῶν. Ἐκ τοῦ Πλουτάρχου.
- ε'. Περὶ τῆς Ἀναξαγόρου δόξης. Ἐκ τοῦ Πλάτωνος.
- ς'. Δόξαι φιλοσόφων περὶ θεῶν. Ἐκ τοῦ Πλουτάρχου.
- ζ'. Πρὸς τοὺς περὶ Ξενοφάνη καὶ Παρμενίδην, τὰς αἰσθήσεις ἀναιρούντας. Ἐκ τοῦ Ἀριστοκλέους.
- η'. Πρὸς τοὺς κατὰ Πύρρωνα σκεπτικοὺς, ἧ καὶ ἐξεπτικοὺς ἐπικληθέντας, μηδὲν καταληπτὸν εἶναι ἀποφραμένους. Ἐκ τοῦ Ἀριστοκλέους.
- θ'. Πρὸς τοὺς κατ' Ἀρίστιππον φιλοσόφους, μόνον λέγοντας τὰ πάθη εἶναι καταληπτὰ, τὰ δὲ λοιπὰ ἀκατάληπτα. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.
- κ'. Πρὸς τοὺς Μητροδώρον καὶ Πρωταγόραν, μόνον δεῖν πιστεύειν ταῖς αἰσθήσεσι λέγοντας. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.
- κα'. Πρὸς τοὺς κατ' Ἐπίκουρον ἡδονὴν τέλος ἐπιζόμενους. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.
- κβ'. Ἐπι πρὸς τοὺς τῆν ἡδονὴν τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἐπιζόμενους. Ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος.
- κγ'. Πρὸς τοὺς κατ' Ἐπίκουρον Πρόνοιαν μὲν ἀρτουμένους, ἀτέμοις δὲ σώμασιν ἀνυτιθέοντας τὸ πᾶν. Ἀπὸ τῶν Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας.
- κδ'. Ἀπὸ τῶν ἐν ἀνθρώποις ὑποδειγμάτων. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.
- κε'. Ἀπὸ τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.
- κς'. Ἀπὸ τῆς ἀνθρώπου φύσεως. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.
- κζ'. Ὅτι οὐκ ἐπιπλέον τῷ θεῷ τὸ ἐργάζεσθαι. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.
- A 11. De geometria, astronomia, et computo. E Xenophontis Memorabilibus.
- 716 12. De iis qui rerum se naturam explicare gloriabantur. Ex eodem.
13. De gymnasticæ ac musicæ artibus. Ex Platonis Republica.
14. Philosophorum de principiis sententiæ. Ex Plutarcho.
15. De Anaxagoræ sententia. Ex Platone.
16. Philosophorum de diis opiniones. Ex Plutarcho.
17. Adversus Xenophanem et Parmenidem, qui sensus tollerent. Ex Aristocle.
18. Adversus eorum philosophorum sectam, qui quod Pyrrhonem secuti nihil comprehendi posse statuerent sceptici, et assensum inhibentes vocati sunt. Ex eodem Aristocle.
19. Adversus Aristippi sectatores, qui ea modo quæ patimur, comprehendi posse statuerunt, præterea nihil. Ex eodem.
20. Adversus Metrodorum, et Protagoram, qui solis sensibus credendum esse dicebant. Ex eodem.
21. Adversus Epicureos, qui voluptatem finem esse vellent. Ex eodem.
22. Iterum adversus eos qui voluptatem bonum esse definiunt. Ex Platone.
23. Adversus Epicureos, qui et Providentiam tollebant, et individuis corporibus universa tribuebant. Ex Dionysio Alexandriæ episcopo.
24. Rerum inter homines vulgarium exemplis, Epicureorum dogma refellit. Ex eodem.
25. Idem ex universi molitione conficitur. Ex eodem.
26. Idem ex hominis natura concluditur. Ex eodem.
- C 27. Operum suorum molitionem, Deo laboriosam ac molestam non esse. Ex eodem.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Προίμιον περὶ τῆς ὑποθέσεως.

Ὅσα μὲν εἰπεῖν τε καὶ ἀκοῦσαι ἦν ἀμφὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας, τῆς τε τούτου πρὸς τὰ Ἑβραίων λόγια συμφωνίας, δι' ἣν τὸν ἄνδρα καταπεπλήγμεθα, καὶ αὐτὸ πάλιν τῆς πρὸς τοὺς αὐτοὺς διαφωνίας, δι' ἣν οὐκ ἂν τις αὐτὸν εὖ φρονῶν ἀποδέξαιτο, διελθὼν ἐν ᾧ πρὸ τούτου, μέτεμι νῦν ἐπὶ τὰς λοιπὰς αἰρέσεις τῶν παρ' Ἑλλήσιν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ βοηθέντων. Καὶ τούτων αὐτὸ πάλιν τὸν ἐκ τῆς ἀληθείας ἐλισθόν οὐκ αὐτὸς οὐδὲ παρ' ἐμαυτοῦ, διὰ δὲ τῆς αὐτῶν πάλιν τῶν Ἑλληνικῶν φωνῶν μαρτυρίας, σκοπεῖν τοῖς ἐντυγχάνουσι πρὸ ὀφθαλμῶν θήσω· οὐ μὲν δὲ τις τῶν ἀνδρῶν ἀπεχθόμενος, ὧν γε καὶ μέγα θαῦμα ἔχειν ὁμολογῶ, ὅταν δὴ τοῖς ἄλλοις, αἷά περ ἀνθρώποις, παραβάλλω τοὺς ἄνδρας. Ἐπὶ δὲ τοῖς Ἑβραίων θεολογίαις τε καὶ προφήταις, θεῷ τε τῷ διὰ τούτων καὶ μελλόντων προρρήσεις, καὶ θαυμάτων ἐπιδείξεις πεποιημένῳ, ἀτὰρ δὴ καὶ μαθημάτων εὐσεδῶν, δογμάτων τε ἀληθῶν διδασκαλίαν καταβεβλημένῳ· οὐκέτι οἶμαι τινα δεῖν εὐλόγως ἐπιμέμψασθαι, εἰ θεὸν πρὸ ἀνθρώπων, καὶ ἀλήθειαν αὐτῆν πρὸ θνητῶν λογισμῶν τε καὶ στοχασμῶν τιμώμεθα. Τοῦτο δὲ μοι πᾶν (95) δὲ τῆς παρουσίας Προπαρασκευῆς δεῖξιν πεφιλότηται λόγος, εἰς ἀπόκρισιν ὁμοῦ καὶ ἀπολογίαν τῶν ἡ πεσομένων, τί δὴ ἄρα καλὸν ἢ σεμνὸν ἰδόντες ἐν

(95) *Moi p̄n. Lege moi p̄z.*

717 CAPUT I.

Proœmium, quo libri argumentum explicatur.

Platonice philosophiæ rationes, quatenus eas vel explicari vel audiri operæ pretium fuit; ejusque vel cum Hebræorum oraculis consensionem, cujus causa hominem vehementer admiramur, vel dissidium ab iisdem, in quo prudens eum nemo sequatur, superiore libro persecutus; ad reliquas eorum sectas jam venio, qui apud Græcos philosophiæ laude claruerunt. Qui tamen a veritate quam exciderint, non verbis ipse meis, sed, quod adhuc feci, conceptis Græcorum ipsorum testimoniis, in legentium oculis aspectuque deligam. Nec eorum ulli propterea infensum me quisquam existimet, quos me omnes admodum suspicere fateor, quandiu illos cum cæteris, hoc est cum hominibus homines comparo. At ubi cum Hebræorum theologis atque prophetis, Deoque ipso conferuntur, qui per eos et futura prædixit, et tanta perfecit miracula, imo qui et sanctissimarum religionum ritus, et veritatis doctrinam instituit: equidem sic intelligo, probro nobis amplius vertere posse neminem, quod Deum hominibus, ac veritatem ipsam, mortalibus quibusdam cogitationibus atque conjecturis potiorē habeamus. Atque id unum ut ostenderem, toto præsentis hujus Præparationis

opere sum conatus, nobis ut in promptu esset, A quod illis responderi excusarique posset, qui a nobis vulgo quaerunt, quid tam præclarum et eximium barbarorum in litteris viderimus, ut eas patriæ nobilique Græcorum philosophiæ anteponendas esse statueremus. Verum id re ipsa iamjam demonstrare pergamus.

CAPUT II.

De mutua dissensione pugnaque philosophorum.

Ac mihi quidem ante omnia vel a primis Græcæ philosophiæ 718 cunabulis auspicandum videtur, quaerendumque studiosius, qui tandem philosophi, quos physicos vocamus, ante Platonem exstiterint, et cuiusmodi profecta ab iis disciplina principes habuerit. Deinde ad Platonis successores veniemus, et quinam fuerint ipsi quoque, quamque verbis inter se illi sententiisque pugnaverint, videbimus. Tum cæterarum quoque sectarum dissidia, et discrepantium opinionum factiones intuebimur; in quibus egregios sane pugiles, mutuis sese plagis et ictibus acriter generoseque tundentes, sic tanquam in scena spectatoribus contemplandos objiciam. Enimvero Platonem in primis videbimus superiores philosophos irridentem, tum vicissim Platonis sectatores atque successores aliis vapulantes: rursus quemadmodum et Platonis studiosi præclara illa Aristotelicæ mentis sensa redarguant; et qui Aristotele principe ac Peripatetici nomine gloriantur, quæ a contrariæ factionis defensoribus afferuntur, nulla esse demoustrant. Quin etiam acres illas ac subtiles Stoicorum argutias illudi ab cæteris ac derideri videbis, adeoque omnes undique, cum vicino quemque suo, pulvere conspersos pugnam strenue luctamque conserere: quasi manibus iamjam, atque lingua, seu calamo potius et atramento, mutuum in sese bellum instruerent, atque alios alii, quibusdam quasi disputationum jaculis, atque omni armorum genere vulnerarent. Habebit stadium quoque nostrum hoc in gymnico certamine, præter superiores, omni veritate nudos athletas illos, qui contra universam eorum, quos dogmaticos vocamus, philosophorum turbam arma sumpsere; Pyrrhonios, qui nihil omnino, Aristippæos, qui solum doloris sensum percipi posse dicebant; et Metrodori, ac Protagoræ sectatores, qui unis tantum corporis sensibus fidem habendam esse voluerunt. Quibuscum altera ex parte instructam Parmenidis et Xenophanis discipulorum, qui sensuum vim omnem funditus sustulerunt, aciem commitemus. Imo ne ipsos quidem voluptatis propugnatores prætermitemus, sed eorum potius antesignanum Epicurum ad cæteros aggregabimus. Cæterum quolibet in quaestionis genere, suis ipsi abs me telis armisque refutabuntur: 719 quique Physicorum cognomentum habent, horum simul omnium et in doctrina dissensio, et inanis studii trivolaque contentio proferetur. Atque id abs me fiet, non ullo sane aut Græci nominis, aut liberalis eruditionis odio, a quo absuam longissime, sed

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ τῆς τῶν φιλοσόφων πρὸς ἀλλήλους διαφωνίας τε καὶ μάχης.

Ἦγοῦμαι δὲ δεῖν πρώτιστα πάντων, ἀνωθεν ἀπὸ τῆς πρώτης καταβολῆς τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων ἀπέρρασθαι, καὶ τοὺς πρόσθεν ἢ Πλάτωνα γενέσθαι, φυσικοὺς ἐπικληθέντας, φιλοσόφους καταμαθεῖν, τίνες ποτὲ γεγόνασι, καὶ ὅποῖον ἔτυχεν ἡ κατ' αὐτοὺς φιλοσοφία προστατῶν τοῦ λόγου. Εἴτ' ἐπὶ τὴν τοῦ Πλάτωνος παρελθὲν διαδοχὴν, καὶ τίνες ποτ' ἦσαν καὶ οἶδε, τὰς τε πρὸς ἀλλήλους λογομαχίας αὐτῶν ἐπισκέψασθαι· ἐπιθεωρησαὶ δὲ καὶ τῶν ἄλλων αἰρίσεων τὰς διαστάσεις, τῶν τε δοξῶν τὰς ἀντικαταστάσεις, ἐν αἷς πυκτεύοντας τοὺς γενναίους, καὶ φιλοτιμῶς διαπληκτικῶμένους, ὥσπερ, ἐπὶ σκηνῆς τοῖς θεαταῖς παραδείξω. Αὐτίκα γοῦν μάλα θεασώμεθα, ὅπως μὲν ὁ Πλάτων τοὺς πρὸ αὐτοῦ πρώτους ἔσκηπτεν, ὅπως δὲ τοὺς Πλάτωνος οἰκείους τε καὶ διαδόχους ἄλλοι· καὶ αὖ πάλιν ὅπως οἱ Πλάτωνος ἑταῖροι, τὰ σοφὰ τῆς Ἀριστοτέλους πολυνοίας ἀπήλεγγον· ὅπως θ' ἴ τῶν Ἀριστοτέλην καὶ τὸν Περιπατητὸν ἀχοῦντες, τὰ δακῶντα τοῖς τὴν ἐναντίαν πρεσβεύουσι τὸ μὴδὲν ὄντα παρίστων. Καὶ τὰ δεινὰ δὲ καὶ ἀκριβῆ τῆς τῶν Στωϊκῶν λεπτολογίας ὕψ' ἐτέρων αὖ πάλιν ὄψει καταγελάωμενα, πάντας τε πανταχόθεν κατὰ τῶν πέλας κοινομένους, καὶ μάχην καὶ πάλην ἀνδρικώτατα συνισταμένους, ὡς διὰ χειρῶν ἦδη καὶ γλώττης, ἢ μᾶλλον διὰ καλάμου καὶ μέλανος, τὸν κατὰ ἀλλήλων αὐτοὺς πόλεμον ἐπιτετελλέσθαι, μονονοῦχι βάλλοντας καὶ βαλλομένους τοῖς διὰ λόγων ὄρασι τε καὶ παντευχίαις. Περιέξει δ' ἡμῖν τὸ στάδιον ἐν τῷ γυμνικῷ τῷδε ἀγῶνι, γυμνοὺς ἀληθείας ἀπάσης, πρὸς τοῖς δηλωθεῖσι καὶ τοῖς πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς δογματικῶς φιλοσόφοις ἐξεναντίας ἀραμένους τὰ ὄπλα, τοὺς ἀμφὶ Πύρρωνα λέγων, μὴδὲν εἶναι καταληπτὸν ἐν ἀνθρώποις ἀποφηναμένους· καὶ τοὺς τε κατ' Ἀριστιππον, μόνᾳ λέγοντας τὰ πάθη εἶναι καταληπτὰ· καὶ αὖ πάλιν τοὺς κατὰ Μητροδωρον καὶ Πρωταγόραν, μόναις δεῖν φάσκοντας ταῖς τοῦ σώματος αἰσθήσεσι πιστεύειν. Ἐμπαλιν δὲ τούτοις συναποδύσομεν τοὺς ἀμφὶ Ἐνοφάνην καὶ Παρμενίδην, τὴν ἐναντίαν παραταξαμένους, καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀνελόνας. Οὐ παρήσομεν δὲ οὐδὲ τοὺς τῆς Ἰδούνης προμάχους, ἀλλὰ καὶ τούτων τὸν ἀριστέα Ἐπίκουρον σὺν τοῖς εἰρημένους καταλέξομεν. Πρὸς ἅπαντα δὲ ὁμοῦ τοῖς σφετέρους αὐτῶν βέλεια τὸν κατ' αὐτῶν ἀντιθέσομεν ἔλεγχον. Καὶ τῶν ἐπὶ κλητῶν δὲ Φυσικῶν ἀπάντων ὁμοῦ, τῶν τε δογμάτων τὰς διαφωνίας, καὶ τῆς σπουδῆς τὴν ἀχρηστομάθειαν εἰς Φανερόν οἶσω· οὐ τί που μισέλην, οὐδὲ μισολόγος τις ὢν, πολλοῦ δέω, διαβολῆς δ' αἰτίαν ἀπολυόμενος, ὅτι δὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἥμισυ σοφίας μεταποιηθέντες, τὰ Ἑβραίων λόγια προτετιμήκαμεν.

tantum nullos ut ei calumpniæ locus relinquatur, quasi Græca in sapientia parum admodum studiosè versati, Hebræorum ei litterarum doctrinamque præterierimus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

A

CAPUT III.

Περὶ τῆς τῶν καθ' Ἑβραίων συμφωνίας.

De summa Hebræorum dogmatum consensione.

Οἱ μὲν γὰρ Ἑβραῖοι ἄνωθεν ἐξ αἰῶνος μακροῦ, καὶ αὐτῆς, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀπὸ πρώτης ἀνθρωπογονίας, τὴν ἀληθῆ καὶ εὐσεβῆ φιλοσοφίαν ἀνηρευνηχότες, ἀκήρατον καὶ ἐπὶ τοὺς μετέπειτα ταύτην διατηρηθή-
 κασι, παῖς παρὰ πατρός θησαυρὸν λόγων ἀληθείας ὑποδεξάμενοι τε καὶ φυλάξαντες, ὡς μήτ' ἐπιθεῖναι, μήτ' ἀφελεῖν τινα τοῖς ἅπασιν κεκριμένοις τολμήσασιν. Οὐδ' οὖν ὁ πάνσοφος Μωσῆς, πάντων μὲν Ἑλλήνων πρῶτος ἀποφανθεὶς διὰ τῶν ἐμπροσθεν, πάντων δὲ ὕστατος τὴν ἡλικίαν τῶν πρὶν Ἑβραίων γεγωνῶς, κινήσας τε καὶ μεταθεῖναι τῶν τοῖς προπάτορι δοξαζόντων τῆς δογματικῆς περὶ θεολογίας διανεμήσασιν πλὴν ὅσον τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἀνθρώποις, ἀγωγῆς βίου καταλλήλου τρόπον, καὶ τινος μέσης πολιτείας νομοθεσίαν καταβαλέσθαι. Οὐδ' οἱ μετὰ τὸνδε προφήται, μυριάσι ὄσαι ὑστερον ἐτῶν περιόδους ἐκλάμψαντες, διάφωνόν τι ῥῆμα πρὸς τὴν σφαιρὰν αὐτοῦ, ἢ πρὸς τὰ Μωσῆ καὶ τοῖς πάσαι θεοφιλείαι νομισθέντα, προσέσαι τῇ φωνῇ τετολμήχασιν. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ καθ' ἡμᾶς διδασκαλεῖον, ἐκείθεν ποθεν ὀρμώμενον, καὶ δι' ἐνθουσιάζοντος ὁμοῦ πᾶσαν Ἑλλάδα τε καὶ τὴν βάρβαρον ἐμπλήσασιν, διάφωνόν τι τοῖς πρόσθεν ἐμπεριελήφεν· εἰ μή τις φαίη, ὅτι μὴ μόνον τοῖς δόγμασι τῆς θεολογίας, ἀλλὰ καὶ τῷ τρόπῳ τοῦ βίου, τὴν αὐτὴν ἀγωγὴν τοῖς πρὸ Μωσέως θεοφιλεῖσιν Ἑβραίοις παραδίδοσιν. Καὶ τὰ μὲν ἡμέτερα τοιαῦτα, μὲν τε φωνῇ, ὑπὸ τῶν πρώτων, καὶ μέσων, καὶ τῶν ὕστατων μεμαρτυρημένα, τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας ὁμοῦ καὶ φιλοσοφίας τὸ βέβαιον ἀπάσαις ψήφοις ἐπισημαίνεται, πληροὶ τε τὴν σύμπασαν οἰκουμένην, ὅσημέραι νεάζοντα καὶ ἀνοῦντα, ὡς ἄρτι πρώτην ἀκμὴν καταβεβλημένα· καὶ οὔτε νόμων διατάξεις, οὔτ' ἐθρῶν ἐπιβουλαί, οὔτε πολεμίων πολλάκις ἀκονηθέντα ξίφη, κρείττονα τῆς ὧν μετήθομεν λόγων ἀρετῆς, τὴν δύναμιν ἐπιόδεικται. Τὰ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ βραχέσι σαλεύσαντα, τίνα ποτὲ τὴν ἰσχυρὴν ἐπεδείξατο, νυνὶ θεασώμεθα· πρώτους ἀπάντων εἰς τὸν ἀγῶνα καθιέντες τοὺς φυσικοὺς ἐπικληθέντας. Οἱ δὲ, πρόσθεν ἢ Πλάτωνα διαλάμψαι, λεγόμενοι, ὅπως πρὸς ἀλλήλους ἐστασάσαν, παρ' αὐτοῦ μαθεῖν ἔστι τοῦ Πλάτωνος· ὅς δὲ τῶν ἀμφὶ Πρωταγόραν, Ἡράκλειτόν τε καὶ Ἐμπεδοκλέα, τὴν πρὸς Παρμενίδην, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτὸν διαμάχην ἐξελέγχει. Ὁ μὲν γὰρ Δημοκρίτου γεγωνῶς ἑταῖρος ὁ Πρωταγόρας, ἄθεον ἐκτίσαστο δόξαν. Λέγεται γοῦν τοιζδε κεχρησθῆαι εἰσοβολῇ ἐν τῷ Περὶ θεῶν συγγράμματι· « Περὶ μὲν θεῶν οὐκ οἶδα οὐδ' ὡς εἰσιν, οὐθ' ὡς οὐκ εἰσιν, οὐθ' ὅποιοί τινες ἰδέαν. » Ὁ δὲ Δημοκρίτος, ἀρχῆς τῶν ὄλων ἔφη εἶναι τὸ κενὸν καὶ τὸ πλήρες· τὸ πλήρες δὲ λέγων καὶ στερεόν, τὸ δὲ κενὸν μὴ ὄν. Διὸ καὶ φησὶ μῦθον μᾶλλον τὸ ὄν τοῦ μὴ ὄντος εἶναι· ὅτι τε ἐξ αἰδοῦ τοῦ ὄντος ἐν τῷ κενῷ συνεχῶς καὶ ὀξέως κινεῖται. Ὁ δὲ Ἡράκλειτος ἀρχὴν τῶν πάντων ἔφη εἶναι τὸ πῦρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνονται, καὶ εἰς ὃ ἀναλύεται. Ἄμοιβήν γὰρ εἶναι τὰ πάντα, χρόνον τε ὀρίσθαι τῆς

ab ultima usque memoria, peneque a primo, ut ita dicam, hominum ortu, diligenter penitusque rimati, eadem ad posteros sanam et integram transmisere : atque ita quidem hanc veritatis doctrinam a parentibus liberi, quemdam quasi thesaurum longa successione acceptum conservarunt, ut quæ decreta semel et constituta fuerant, iis nec addere quidquam ausi sint, nec quidquam detraxerunt. Sane quidem Moses ille sapientissimus, idemque uti Græcis omnibus, quod ex superioribus plane constat, antiquior, ita Hebræorum, qui ante ipsum plurimi vixerunt, ætate postremus, ex iis quæ a vetustissimis patribus de dogmaticæ theologiæ rationibus sancita erant, movere nihil aut mutare statuit : tantum popularibus ipse suis, quibus imperabat, conveniens ac proprium quoddam vitæ genus, et moderatæ reipublicæ formam legibus temperavit. Hunc secuti prophætæ, qui tanto post eum intervallo claruere, ne minimam quidem voculam mittere sunt ausi, quæ vel a se ipsis, vel ab iis quæ Mosis cæterisque Deo charis hominibus placuerant, leviter disideret. Neque Christiana profecto doctrina, quæ iisdem hausta ex fontibus, vi prorsus divina Græcos simul omnes barbarosque pervasit, quidquam habet cum superiorum illorum dictis legibusque pugnans : nisi potius dicendum illud sit, eadem penitus, quam illi Mose antiquiores Hebræi, Deoque gratissimi tenere, nec decretis modo theologiæ, sed etiam institutis eadem ac moribus, vitæ ab ea forinam rationemque præscribi. Quæ quidem ejusmodi est, ut una tam primorum, quam mediorum, ac novissimorum sententia voceque testata, veræ pietatis et philosophiæ certitudinem ac firmitatem habeat, suffragiis omnibus consignatam. Atque illa sic orbem 720 universum implet, ut perinde ac si paulo ante sata primum, atque in lucem educta esset, adolescat in dies, et efflorescat magis atque magis. Nec vim ejus atque constantiam legum sanctiones, inimicorum insidiæ, hostium gladii, quorum in nos aciem tam sæpe acuebant, frangere unquam ac debilitare potuerunt. Nunc vero Græcorum philosophia, tanquam in brevibus quibusdam fluctuans et agitata, quod tandem robor ostenderit, videamus. Ac physicos illos, sic enim dicti sunt, ante alios omnes hanc in arenam producimus. Qui quidem, ut Platone priores exstiterunt, ita quam secum ipsi mutuo pugnaverint, ex eodem Platone discemus : qui Protagoræ, Heracliti et Empedoclis, cum Parmenide ejusque sectatoribus contentionem redarguit. Nam Protagoras quidem, is qui Democriti sodalis fuit, athei opinione laboravit; cujus hic, in suo *De diis* opere, primus est illam in disputationem ingressus : « Diine sint, an non, inquit,

quave forma illi sint, equidem nescio. » Democritus autem principia rerum universarum duo statuebat, inane ac plenum; ac plenum quidem, aliquid esse dicebat ac solidum, inane vero prorsus esse nullum. Itaque nihilo magis, quod aliquid est, quam quod nullum est, esse ait; quod ex omni æternitate, quæ aliquid sunt, in eo quod inane est, perpetuo celerissimeque moverentur. Heraclitus vero cunctorum principium ignem esse voluit, ex quo quippe vicissitudinem quamdam esse omnia, et rursus ex igne universa generentur. Cæterum isti omnia moveri defendebant. At vero Parmenides, Eleates genere simul ac motu carens, figuraque sphaericum. Is opinione versatum. De his omnibus quemadmodum

CAPUT IV.

Quemadmodum superiores philosophos Plato regarduat. Ex Theæteto.

« At vero, inquit Socrates, dum aguntur, dum moventur, dum inter sese 721-723 commiscuntur, fiunt universa. Quæ proinde cum esse dicimus, hæc voce perperam abutimur. Nihil enim unquam est, sed fit perpetuo. Cæterum illud manet, sapientes deinceps omnes, si Parmenidem excipias, in eo convenisse, Protagoram, Heraclitum, Empedoclem, ac poeseos ultriusque principes, comœdiæ quidem Epicharmum, Homerum vero tragœdiæ. Homeri certe illud est,

Oceanum fontem rerum, Tethynque parentem.

Quo, fluxionis ac motus universa fetus esse significat. Num vero idem tibi videtur? — Videtur sane. — Equis igitur deinceps risum effugiat, qui tanto cum exercitu, ipsoque Homero duce pugnare velit? » Inde longius disputando progressus, hæc habet: « Accedendum ergo propius est, inquit, ut iudicaretur suscepta Protagoræ defensio, pulsandoque diligentius explorandum, utrum agitata hæc natura sanum aliquem sonum an vitiosum edat. De illa certe, nec vulgaris est, nec a paucis excitata contentio. — Multum hercle abest ut vulgaris ea sit, quæ viget tota passim Ionia plurimum. Heracliti enim sectatores hanc sententiam acriter admodum strenueque docent. — Tanto, mi Theodore, videndum ab initio magis, quemadmodum hæc ab iis disputentur. — Omnino, inquit. Opinor enim, Socrates, aut Heracliticis illos, aut quemadmodum iute vocas, Homericos, atque illis etiam vetustiores intelligis. Nam cum iis certe, qui circa Ephesum habitant, ac sibi rerum istarum scientiam præcipue vindicant, nihilo magis quam

(96) *Ἐκ δὲ δὴ φορῶς.* Plato in *Theæteto*, pag. 118 F.

(97) *Προσιτέειν οὖν.* Id. *ibid.*

(98) *Ἐίτε ὑγιές.* Ita Platonis ex genio Persius, satyra 3:

..... *Sonat vitium percussa, maligne
Respondet viridi non cocta fidelia limo.*

Et satyra 5:

..... *Patna, dignoscere cautus
Quid solidum crepet.*

τῶν πάντων εἰς τὸ πῦρ ἀναλύσεως, καὶ τῆς ἐκ τοῦτου γενέσεως. Οἷδε μὲν οὖν πάντα κινεῖσθαι ἔφασαν. Ὁ δὲ Παρμενίδης, τὸ γένος Ἐλεάτης ὢν, ἐν μὲν εἶναι τὸ πᾶν, ἀγέννητον δὲ καὶ ἀκίνητον, καὶ κατὰ σχῆμα σφαιροειδὲς ὑπάρχειν ἔδογματίζε. Παρμενίδου δὲ Μελίσσος ἐταῖρος γέγονε, τὰ αὐτὰ τῷ Παρμενίδῃ δοξάζων. Τούτων δὴ οὖν περὶ ὅποια ὁ Πλάτων ἐν τῷ *Θεαίτητῳ* διέξεισιν, ἀκούε.

nimirum omnia fiunt, et in quem omnia resolvantur, certumque tempus constitutum esse, quo et in unum quid universum esse docuit, idemque ortu sectatorem Melissum habuit, in eadem prorsus in *Theæteto* Plato loquatur, audi.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὅπως ὁ Πλάτων τοὺς πρὸ αὐτοῦ διαβέβληκεν.
Ἀπὸ τοῦ Θεαίτητου.

« Ἐκ δὲ δὴ φορῶς (96) τε καὶ κινήσεως, καὶ κινήσεως πρὸς ἀλλήλα, γίνεται πάντα, ἃ δὴ φάμεν εἶναι, οὐκ ὀρθῶς προσαγορεύοντες. Ἔστι μὲν γὰρ οὐδέποτε οὐδὲν, ἀεὶ δὲ γίνεται. Καὶ περὶ τούτου πάντες ἔξῃς οἱ σοφοί, πλὴν Παρμενίδου, ξυμπεφροσμένων, Πρωταγόρας τε καὶ Ἡρακλείτου, καὶ Ἐμπεδοκλῆς, καὶ τῶν ποιητῶν οἱ ἄκροι τῆς ποιήσεως ἑκατέρωτ'· κωμῶδίας μὲν Ἐπίναρμος, τραγῳδίας δὲ Ὀμηρος· εἰπῶν γάρ,

Ὀκεανὸν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν.

Πάντα εἴρηκεν ἔγγονα ῥοῆς τε καὶ κινήσεως. Ἡ οὐ δοκεῖ τοῦτο λέγειν; — Ἔμοι γε. — Τίς οὖν ἂν εἴη πρὸς γε τοσοῦτον στρατόπεδον καὶ στρατηγὸν Ὀμηρον δύναιτο ἀμφισθητήσας μὴ καταγέλαστος γενέσθαι; » Εἶθ' ἔξῃς προτῶν τῷ λόγῳ, ἐπιφέρει λέγων: « Προσιτέειν οὖν (97) ἔγγυτέρω, ὡς ὁ ὑπὲρ Πρωταγόρου λόγος ἐπέταττε, καὶ σκεπτεῖν τὴν φερομένην ταύτην οὐσίαν διακρούοντα, εἴτε ὑγιές (98), εἴτε σαθρὸν φθέγγεται. Μάχη δ' οὖν περὶ αὐτῆς οὐ φαύλη, οὐδ' ὀλιγοῖς γέγονε. — Πολλοὺ καὶ δεῖ φαύλη εἶναι, ἀλλὰ περὶ μὲν τὴν Ἰωνίαν καὶ ἐπιδιδῶσι πάμπολυ. Οἱ γὰρ τοῦ Ἡρακλείτου ἐταῖροι χορηγοῦσι τοῦτον τοῦ λόγου (99) μάλα ἐρῶμένως. — Τῷ τοι, ὦ φίλε Θεόδωρε, μᾶλλον σκεπτεῖν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ὡς περ αὐτοὶ ὑποτείνονται. — Παντάσῃ μὲν οὖν. Καὶ γὰρ, ὡς Σώκρατες, περὶ τούτων τῶν Ἡρακλειτείων, ἢ ὡς περ σὺ λέγεις, Ὀμηρεῖον τε, καὶ εἰ παλαιότερων, αὐτοῖς μὲν τοῖς περὶ τὴν Ἐφεσον, ὅσοι προσποιούνται ἔμπειροι εἶναι, οὐδὲν μᾶλλον οἶόν τε (1) διαλεχθῆναι, ἢ τοῖς οἰστῶνιν. Ἀτεχνῶς γὰρ κατὰ τὰ συγγράμματα (2) φέρονται· τὸ δὲ ἐπιμείναι ἐπὶ λόγῳ καὶ

(99) *Χορηγοῦσι τοῦτον τοῦ λόγου.* Χορηγεῖν ἰσθιῦς, ὀμιλῶν, metaphorice est, ἀπὸ τοῦ *διδάσκειν*. Communius esset παραδῶναι, ut Latine, *tradere*; sed hominum hoc in doctrinæ genere liberalitatem et ἀφθονίαν indicare voluit. Est autem τοῦ λόγου Atticum, ut jam ante monui.

(1) *Ὁὐδὲν μᾶλλον οἶόν τε.* Vera lectio ex Platone restituta, cum ante mendosissime legeretur οὐδὲν γὰρ μᾶλλον οἶοντα.

(2) *Κατὰ τὰ συγγρ.* Plato, καὶ τὰ συγγρ. Eusebio hærendum putavi.

ἔρωτήματι, καὶ ἡσύχως ἐν μέρει ἀποκρίνασθαι τε καὶ ἐρέσθαι, ἤττον αὐτοῖς ἐνὶ ἡ τὸ μηδέν· μᾶλλον δὲ ὑπερβάλλει τὸ οὐδ' οὐδὲν πρὸς τὸ μηδὲ σμικρὸν (3) ἐνεῖναι τοῖς ἀνδράσιν ἡσυχίας· ἀλλ' ἀντινά τι ἔρη, ὡσπερ ἐκ φαρέτρας ῥηματισκία αἰνιγματώδη ἀνασπώντες ἀποτοξεύουσι· καὶ ἂν τοῦτου ζητήης λόγον λαβεῖν, τί εἴρηκεν, ἐτέρῳ πεπλήρη καινῶς μετωνομασμένῳ· περανεῖς δὲ οὐδέποτε οὐδὲν πρὸς οὐδένα αὐτῶν· οὐδέ γε ἐκεῖνοι αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' εὖ πάνυ φυλάττουσι τὸ μηδέν βέβαιον ἔφην εἶναι, μήτ' ἐν λόγῳ, μήτ' ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς, ἡγούμενοι, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, αὐτὸ στάσιμον εἶναι. Τοῦτω δὲ πάνυ πολεμοῦσι, καὶ καθ' ὅσον δύνανται, πανταχόθεν ἐκβάλλουσιν. — Ἦτος, ὦ Θεόδωρε, τοὺς ἀνδρας μαχομένους ἐώρακας, εἰρηνεύουσι δὲ οὐ συγγέγονας· οὐ γὰρ σοι ἐταῖροί εἰσιν. Ἄλλ', οἶμαι, τὰ τοιαῦτα τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ σχολῆς φράζουσιν, οὓς ἂν βούλονται ὁμοίους αὐτοῖς ποιῆσαι. — Ποίοις μαθηταῖς, ὦ δαιμόνιε; Οὐδὲ γίνεσθαι τῶν τοιούτων ἕτερος ἐτέρου μαθητῆς, ἀλλ' αὐτόματοι ἀναφύονται, ὅσθον ἂν τύχη, ἕκαστος αὐτῶν ἐνθουσιάζας, καὶ τὸν ἕτερον ὁ ἕτερος οὐδὲν ἡγεῖται εἰδέναί. Παρὰ μὲν οὖν τούτων, ὅπερ ἦα ἐρῶν, οὐκ ἔν ποτε λάβοις λόγον, οὔτε ἐχόντων, οὔτε ἀκόντων· αὐτοὺς δὲ δεῖ παραλαβόντας ὡσπερ πρόβλημα ἐπισκοπεῖσθαι. — Καὶ μετρίως γε λέγεις. Τὸ δὲ δὴ πρόβλημα ἄλλο τι παρελήφραμεν, ἢ παρὰ μὲν τῶν ἀρχαίων μετὰ ποιήσεως ἐπικυρτωμένων τοὺς πολλοὺς, ὡς ἡ γένεσις τῶν πάντων, Ἄξεανός τε καὶ Τηθύς, βεῦμα τυγχάνει, καὶ οὐδὲν ἔστηκε· παρὰ δὲ τῶν ὑστέρων, ἅτε σοφωτέρων, ἀναφάνδον ἀποδεικνυμένων, ἵνα καὶ οἱ σκυτοτόμοι αὐτῶν τὴν σοφίαν μάθωσιν ἀκούσαντες, καὶ παύσωνται ἡλιθίως οἰόμενοι τὰ μὲν ἔσταναι, τὰ δὲ κινεῖσθαι τῶν ὄντων· μαθόντες δὲ, ὅτι πάντα κινεῖται, τιμῶσιν αὐτούς; Ὀλίγου δὲ ἐπελαθόμεν, ὦ Θεόδωρε, ὅτι ἄλλοι αὐ τάναντια τοῖς ἀπεφάντο.

blema, quam cum ab antiquioribus illis, qui poeticis involucris hominum vulgus latere voluerunt, Oceanum ac Tethyn rerum omnium fontes ac parentes, in perpetua fluxione versari, proindeque nihil consistere : tum etiam a recentioribus, sed qui tanquam sapientiores aperiunt sese, indicantque palam, ut ipsi quoque cerdones eorum sapientiam vel audiendo intelligant, desinantque tandem simpliciter nimis ac pueriliter opinari, e rebus stare alias, alias moveri; atque ipsos adeo magis observent, cum ex iis cuncta moveri didicerint? At excidit mihi propemodum, Theodore, alios etiam contraria istis omnia statuuisse. Cujusmodi est illud,

Ὀλον ἀκίνητον τελέθει τῷ πάντ' δρομῷ εἶναι,

Καὶ ἄλλα ὅσα Μέλισσοί τε καὶ Παρμενίδαι ἐναντιούμενοι πᾶσι τοῦτοις δισχυρίζονται, ὡς ἐν τε πάντα ἐστὶ, καὶ ἔστηκεν αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ, οὐκ ἔχον χώραν ἐν ἣ κινεῖται. Τοῦτοις οὖν, ὦ ἐταῖρε, πᾶσι τί χρῆσθε; Κατὰ σμικρὸν γὰρ προϊόντες, λελήθαμεν ἀμφοτέρων εἰς τὸ μέσον πεπτωκότες. Καὶ ἐν μή πη (4) ἀμνύμενοι διαφύγωμεν, δίκην δώσομεν, ὡσπερ οἱ ἐν ταῖς παλαίστραις διὰ γραμμῆς παίζοντες, ὅταν ὑπ' ἀμφοτέρων ληφθέντες ἔλκωνται εἰς τάναντία. Ὁ Ταῦτα μὲν ἐν *Θεαίτητῳ*. Μεταβάς ἐξῆς ἐπὶ τὸν *Σοφιστήν*, αὐθις περὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ γενομένων φυσικῶν φιλοσόφων τοιάδε φησὶν· « Εὐκόλως μοι (5) δοκεῖ Παρμε-

cum insanis ac furiosis colloquare. Prorsus enim illi, eo quem suis in scriptis tantopere ostendunt, impetu rapiuntur. Nec aliud quidquam est, quod parum adeo possint, quam suis in sermonibus et quæstionibus sustinere nonnihil sese, ac pacate modo interrogare, modo respondere vicissim : imo vel isthuc ipsum, quod dicimus, aliud quidquam esse nihil, nimum quiddam est, quam ut satis, ne tantillum quidem genus hoc hominum moderationis habere significet. Enimvero si quid ex iis quæras, illico tanquam ex pharetra, vocular jaculari ænigmatum persimiles : ac si vel unius rationem exigas, quæ dicti vim ac sensum aperiat, alia te rursus petere, quam novum pariter metonymiæ genus obscuret. Ita nihil unquam aut tute apud istos efficias, aut ipsimet inter se : siquidem id omni cavent studio, ne firmi quidquam vel in disputatione, vel suis ipsorum in mentibus, hæere patiantur; rati, opinor, hoc ipsum esse firmitatis atque constantiæ. Quare illud assiduo persequuntur bello, et undique 724 quantum in ipsis est, exterminant.—Tu vero fortasse, mi Theodore, homines tantum vidisti dum pugnant, dum in pace degunt, convenisti nunquam. Nec mirum, familiares quippe tibi non sunt. At suis, opinor, discipulis, ista explicant otiose, quos sui similes efficere velint. — Quos tu mihi discipulos, vir egregie? Ne alii quidem aliorum discipuli isti sunt, sed oriuntur existuntque per sese, undecunque tandem furore concitati prorumpant, nec sentire quidquam alter alterum existimat. Cum igitur ab iis, ut ante dixi, nec volentibus, nec invitatis rationem exprimere nullam possimus, restat, hanc ut rem ipsimet in manus sumamus, et quasi problema quoddam diligenter excutiamus. — Modice tu quidem ac civiliter. Sed quod tandem aliud accepimus problema

Totius rerum ac proprium est, immobile nomen.

Atque alia id genus, quæ Melissi ac Parmenidæ adversus illos omnes summa contentione defendunt : cuncta nimirum unum esse, quod in semetipso consistat : nec locum habeat ullum in quo moveatur. His omnibus igitur, mi Theodore, quid faciamus? Sensim enim proveci ulterius, in factionis utriusque medium imprudentes incidimus. Et ni quaquæ perrumpentes effugerimus, dabimus profecto temeritalis nostræ pœnas, ut illis usu venit, qui descriptam ad lineam in palestra ludunt, cum ab utraque parte intercepti hinc atque hinc distracti rapiuntur. » Hactenus in *Theæteto*.

(3) *Μηδὲ σμικρὸν*. Isthuc μηδέ inseruimus ex Platone.

(4) *Μή πη*. Ita legendum ex Platone, non μέ πη.

(5) *Εὐκόλως μοι*. Idem in *Sophista*, pag. 158 G.

Jam in *Sophista* de iisdem physicis, qui ante se docuerant, hunc in modum loquitur: « Leviter admodum, inquit, Parmenides hac mihi disputatione perfunctus videtur, cæterique omnes, quotquot unquam hoc in philosophandi genus incubuerunt, ut de eorum quæ sunt et numero, et ratione pronuntiantur. Perinde nimirum id agunt, ac si pueris fabulam narrantent. **725** Alius enim ea quæ sunt, tria constituit, atque ejusmodi, e quibus aliqua duo, interdum quidem secum ipsa pugnent, interdum vero reconciliata gratia, inuitoque matrimonio fœtus suscipiant, quibus deinde alimenta suppeditent. Alius duo tantum assignans, humidum et siccum, vel calidum et frigidum, eadem consociat atque diffundit. Apud nos autem Eleatica natio universa, quæ jam inde a Xenophane, eoque vetustioribus duxit initium, quæ vulgo cuncta dicimus, ea nisi unum aliquid esse fabulatur. His successere Ionicæ quædam Siculæque musæ, quibus securius visum est sic opinionem utramque conjungere, ut id quod est, idem et multa et unum esse dicerent, odioque simul et amicitia contineri. Semper enim dissidendo consentit, ut canunt robustiores musæ. Nam remissiores quidem, sententiam illam, quæ semper hæc eodem modo habere defendebat, ita mollierunt, ut eadem vicissim hæc universum, modo unum aliquid esse dicerent, quod amore Venus colligaret, modo discordia nescio qua fieri, ut idem, et multa quædam esset, et secum ipsum hostis more colligeret. Hæc omnia, seu vere quis eorum, seu falso dixerit, grave ac flagitiosum esset, tantis iure rebus viros insignes priscosque redarguere. » Tum paucis quibusdam interjectis: « Necdum, inquit, illos omnes recensuimus, qui tam de eo quod non est, quam de eo quod est, accuratius disputarunt. Verumtamen satis ista sunt. Nunc eos porro videamus, qui alia omnia censuerunt, ut id quod est, nihilo promptius eo quod non est, ad explicandum esse, omnium ex sententiis auferamus. Quippe adeundi nobis sunt isti quoque. Atqui hæc ipsa de essentiali ratione controversia, quamdam inter illos etiam videtur gigantium pugnam excitate. — Qui tandem? — Nimirum alii, dum petras et quercus reipsa manibus apprehendunt, cuncta e cælo atque ex eo quod videri non potest, detrahunt in terras. Hæc enim omnia dum contingunt, id unum esse confirmant, quod appulsum tactumque præbet, atque id ipsum et corpus et essentialiam esse definiunt. Ac si quis aliud quidlibet corpore destitutum, esse tamen dixerit, id vero sic aspernantur atque repudiant, ut ne audire quidem velint. — Acre omnino ac vehemens hominum genus designas: nam in eorum complures ego quo-

νίδης ἡμῖν διειλέχθαι, καὶ πᾶς ὅστις ἡμῖν πρότερον ἐπὶ κρίσειν ὤρμησε τοῦ τὰ ὄντα διορίσασθαι, πόσα τε καὶ ποῖά ἐστι. Μῦθόν τινα ἕκαστος φάσκει μοι διηγεῖσθαι, παῖσιν ὡς οὖσιν ἡμῖν. Ὁ μὲν, ὡς τρία τὰ ὄντα, πολεμεῖ δὲ ἀλλήλοις ἐνόησε αὐτῶν ἅπτα τῆ, τοτὲ δὲ καὶ φίλα γιγνόμενα, γάμους τε καὶ τόκους, καὶ τροφὰς τῶν ἐγγόνων παρέχεται. Δύο δὲ ἕτεροι εἰπόν, ὕγρὸν καὶ ξηρὸν, ἢ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, συνοικίζει τε αὐτὰ καὶ ἐκδίδωσι. Τὸ δὲ παρ' ἡμῖν Ἑλεατικὸν ἔθνος ἅπαν, ἀπὸ Ξενοφάνους τε καὶ ἐτι πρότερον ἀρξάμενον, ὡς ἐνὸς ὄντος τῶν πάντων καλουμένου, οὕτω διεξέρχεται τοῖς μύθοις. Ἰάδες δὲ καὶ Σικελικαὶ τινες (6) ὕστερον Μοῦσαι ξυνονήσαν, ὅτι συμπλέκειν ἀσφαλέστερον ἀμφοτέρω καὶ λέγειν, ὡς τὸ ὄν πολλά τε καὶ ἓν ἐστίν, ἔχθρα δὲ καὶ φιλιὰ συνέχεται. Διαφερόμενον γὰρ αἰεὶ ξυμφέρεται, φασὶν αἱ συντοκώτεραι τῶν Μουσῶν· αἱ δὲ μαλακώτεραι τὸ μὲν αἰεὶ (7) ταῦτα οὕτως ἔχειν ἐχάλασαν· ἐν μέρει δὲ τοτὲ μὲν ἐν εἶναι φασὶ τὸ πᾶν καὶ φίλον ὑπ' Ἀφροδίτης· τοτὲ δὲ πολλά, καὶ πολέμιον αὐτὸ αὐτῷ διὰ νεϊκός τι. Ταῦτα δὲ πάντα εἰ μὲν ἀληθῶς τις ἢ μὴ τούτων εἰρήκε, χαλεπὸν καὶ πλημμυλὲς οὕτω μεγάλα κλεινοῖς καὶ παλαιοῖς ἀνδράσι ἐπιτιμῶν. » Καὶ μετὰ βραχέα ἐπιλέγει· « Τοὺς μὲν τοίνυν διακριβολογούμενους ὄντος τε πέρι καὶ μὴ πάντας μὲν οὐ διεληθῆθαμεν· ὁμοῦς δ' ἰκανῶς ἐχέτω· τοὺς δὲ ἄλλως λέγοντας αὐ θεατέον, ἵν' ἐκ πάντων ἴδωμεν, ὅτι τὸ ὄν τοῦ μὴ ὄντος οὐδὲν εὐπορώτερον εἰπεῖν ὃ τι ποῖ ἐστίν. Οὐκοῦν πορεύεσθαι χρῆ καὶ ἐπὶ τούτοις. Καὶ μὴν ἔοικε γε ἐν αὐτοῖς οἷον γιγαντομαχία τις εἶναι διὰ τὴν ἀμφισβήτησιν περὶ τῆς οὐσίας πρὸς ἀλλήλους. — Πῶς; — Οἱ μὲν εἰς γῆν ἐξ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου πάντα ἔλκουσι, ταῖς χερσὶν ἀτεχνῶς πέτρας καὶ δρυὲς περιλαμβάνοντες. Τῶν γὰρ τοιούτων ἐφεπτόμενοι πάντων, δυσχυρίζονται τοῦτο εἶναι μόνον ὃ παρέχει προσβολὴν καὶ ἐπαφήν τινα, ταῦτ' ὄν σῶμα καὶ οὐσίαν ὀρίζομενοι· τῶν δὲ ἄλλων εἰ τις φήσει μὴ σῶμα ἔχον εἶναι, καταφρονούντες τὸ παράπαν, καὶ οὐδὲν ἐθέλοντες ἄλλο ἀκούειν. — Ἡ δεινοὺς εἰρηκας ἀνδρας. Ἦδη γὰρ καὶ ἐγὼ τούτων πλέον συκῆς προσέτευχον. — Τοιγαροῦν οἱ πρὸς αὐτοὺς ἀμφισβητούντες μάλα εὐλαβῶς ἀνωθεν ἐξ ἀοράτου πῶθ' ἄμύνονται, νοητὰ ἅπτα καὶ ἀσώματα εἰδὴ βιαζόμενοι τὴν ἀληθινήν οὐσίαν εἶναι. Τὰ δὲ ἐκείνων σώματα, καὶ τὴν λεγομένην ὑπὸ τούτων ἀλήθειαν, κατὰ σμικρὰ διαθραύοντες ἐν τοῖς λόγοις, γένεσιν ἀντὶ οὐσίας φερομένην τινὰ προσαγορεύουσιν. Ἐν μέσῳ δὲ περὶ ταῦτα ἀπλητος ἀμφοτέρων μάχη τις, ὧ θεαίτητε, αἰεὶ ξυνέστηκεν. — Ἀληθῆ. » Διὰ δὲ τοσούτων τοῖς πρὸ αὐτοῦ φυσικοῦ φιλοσόφου διαβέβληκεν ὁ Πλάτων. Ὅποῖαν δὲ αὐτὸς περὶ τῶν ἐζητημένων ἐπήγετο δόξαν, ἐν τοῖς πρὸ τούτου διειλήφαμεν, ὅτε συμφωνεῖν αὐτὸν τοῖς Ἑβραίων δόγμασι, καὶ τῇ Μωσῶς συντρέχειν περὶ τοῦ ὄντος διδασκαλίᾳ παριστώμεν.

(6) *Σικελικαὶ καὶ τινες*. Empedoclem Agrigentinum intelligit, τὸν ποιητικοφιλόσοφον, qui quatuor elementis φίλιαν τε, ut Diogenes loquitur, ἢ συγχρύνεται, καὶ νεϊκός, ὧ διακρίνεται, adjungebat.

(7) *Τὸ μὲν αἰεὶ*. Ficinus, semper hæc ita solvunt

suspenduntque. Pauci, credo, id satis intelligunt. Platonis mens videtur, sententiam illam quæ αἰεὶ τὸ πᾶν οὕτως ἔχειν defendebat, ἠπὸτε συντοκώτερον, a Siculis istis χαλασθῆναι, laxatam nonnihil ac molliam esse.

Καὶ τοὺς αὐτοῦ δὲ τοῦ Πλάτωνος διαδόχους φέρε τῷ ἄλογῳ θεωρήσωμεν. Πλάτωνά φασιν, ἐν Ἀκαδημαίᾳ συστησάμενον τὴν διατριβὴν, πρῶτον Ἀκαδημαϊκὸν κληθῆναι, καὶ τὴν ὀνομασθεῖσαν Ἀκαδημαϊκὴν φιλοσοφίαν συστήσασθαι. Μετὰ δὲ Πλάτωνα Σπεύσιππον τὸν ἐξ ἀδελφῆς Πλάτωνος, τῆς Πύτωνος· εἶτα Ξενοκράτην· ἔπειτα Πολέμωνα τὴν διατριβὴν ὑποδέξασθαι. Τούτους δὲ ἀφ' Ἐστίας ἀρξαμένους εὐθύς, τὰ Πλατωνικά φασι παραλύειν, στρεβλοῦντας τὰ τῷ διδασκάλῳ φανέντα ξένων εἰσαγωγαῖς δογμάτων. Ὥστε σοι μὴ εἰς μακρὸν ἐλπίζειν τὴν τῶν θαυμαστῶν ἐκείνων διαλόγων ἰσχὺν ἀποσβῆναι, ἅμα τε τῇ τοῦ ἀνδρὸς τελευτῇ, καὶ τὴν τῶν δογμάτων διαδοχὴν συναποτελευτήσαι· μάχης ἐντεῦθεν καὶ στάσεως ἀπὸ τῶνδε ἀρξαμένης, οὐ ποτε καὶ εἰς δεῦρο διαλειπούσης τοὺς τὰ αὐτῷ φιλαζηλοῦν ἀσπαζομένους, οὐδένας μὲν ὄντας, πλὴν εἰ μὴ εἰς που ἤ δεύτερος ἐν ὄλῳ τῷ βίῳ, ἣ καὶ τινες ἄλλοι κομῶδῃ βραχεῖς τὸν ἀριθμὸν· οὐδ' αὐτοὶ πάμπαν ἄλλοτριοὶ ἐπιπλάστου σοφιστείας· ἐπεὶ καὶ οἱ πρόσθεν τὸν Πλάτωνα διαδεξάμενοι τοιοῦτοι τινὲς διαθῆβληνται. Πολέμωνα γὰρ φασὶ διαδέξασθαι Ἀρκεσίλαον, ὃν δὴ κατέχει λόγος ἀφόμενον τὴν Πλάτωνος δογμάτων, ξένην τινὰ, καὶ, ὡς φασὶ, δευτέραν συστήσασθαι Ἀκαδημαίαν. Φάναι γὰρ περὶ ἀπάντων ἐπέχειν δεῖν· εἶναι γὰρ πάντα ἀκατάληπτα, καὶ τοὺς εἰς ἑκάτερα λόγους ἰσοκρατεῖς ἀλλήλοις, καὶ τὰς αἰσθήσεις δὲ ἀπίστους εἶναι, καὶ πάντα λόγον. Ἐπιγίγει γοῦν Ἡσιόδου τοῦτ' ἐξ ἀπόφθεγμα·

dogmatum novitate depravant. Prorsus ut metuendum sit, ne admirabilem dialogorum vis illa singularis brevi exstinguatur, unaque cum hominis interita ipsa quoque doctrinæ successio funditus intereat. Hæc enim pugna atque dissensio ab istis jam inde cœpta, qui se Platonis sectatores profiterentur, huc usque omnes exercere non desinit. Quanquam tales profecto nulli jam sunt, si toto hoc temporis spatio unum fortassis alterumve, certe paucos admodum excipias. Qui tamen ne ipsi quidem fuere ab omni peregrina et sophistica specie alieni : cum illi etiam, qui omnium primi Platonem exceperant, labem hanc et maculam effugere non potuerint. Nam Polemoni Arcesilam successisse aiunt, quem fama est relicta Platonis doctrina, peregrinam quamdam, atque, ut vocant, secundam Academiam instituisse. Hujus enim proprium id fuisse, ut diceret rebus in omnibus retinendam assensionem esse ; quod certo percipi nihil posset, quod æque probabilis esset in partem utramque disputatio, quod denique tam rationum omnium, quam sensuum fides laboraret. Quare laudabat illud Hesiodi,

Κρύψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ νόον ἀνθρώποισιν.

Ignaras hominum suspendunt numina mentis.

Ἐπειρᾶτο δὲ καὶ παράδοξά τινα ἀνακαινίζειν. Μετὰ δὲ τὸν Ἀρκεσίλαον τοὺς ἀμφὶ Καρνεάδην καὶ Κλειτόμαχον, τῆς τῶν προτέρων δόξης ἀποτραπέντας, τρίτης Ἀκαδημαίας αἰτίας γενέσθαι φασίν. Ἐνιοὶ δὲ καὶ τετάρτην προστιθέασιν, τὴν τῶν περὶ τὸν Φίλωνα καὶ Χαρμίδαν. Τινὲς δὲ καὶ πέμπτην καταλέγουσι, τὴν τῶν περὶ τὸν Ἀντιόχον. Τοιαύτη μὲν τις ἢ αὐτοῦ Πλάτωνος ὑπῆρξε διαδοχὴ. Ὅποιοι δὲ γεγόνασιν οἷδε τὸν τρόπον, λαθῶν ἀνάγκη· τὰς ὡδὲ ἐχούσας Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορείου φωνάς, ἃς τέθειται ἐν τῷ πρώτῳ ὧν ἐπέγραψε *Περὶ τῆς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν πρὸς Πλάτωνα διαστάσεως*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

CAPUT V.

Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα πρώτης διαδοχῆς. Ἐκ τῶν Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορικοῦ.

Ἐπὶ μὲν τοίνυν Σπεύσιππον τὸν Πλάτωνος μὲν ἀδελφίδου, Ξενοκράτην δὲ τὸν διάδοχον τοῦ Σπευσίπ-

A que jam incidi. — Horum porro adversarii, e superioribus quibusdam locis oculosque fugientibus considerate admodum repugnant, ac spirituales quasdam et corporis expertes formas veram ac propriam essentia rationem habere, argumentis urgent. Illorum autem corpora, quamque nominant ipsi veritatem suis in disputationibus minutatim concidentem, non essentiam, at generationem quamdam vocitant perpetuo motu agitatum : 726 ex quo proinde his de rebus inter utrosque assidua quædam existit et infinita contentio. — Sic est. » Hæc Plato, quibus philosophos, qui de physicis ante se tractaverant, mordet ac vellicat. Quibus de rebus ipsemet quemadmodum senserit, superioribus libris jam declaravimus, cum cum in ejus quod est tradenda explicandaque ratione, cum Hebræorum adeoque Moysis doctrina consentire ostendimus. Deinceps igitur ad ejusdem Platonis successores veniamus. Platonem ferunt, cum ad suas disputationes Academiam delegisset, omnium principem academicum esse dictum, atque illud philosophiæ genus, quod etiam Academicum nominant, instituisse. Platoni Speusippum, ejus ex sorore Potonis filia nepotem, Speusippo Xenocratem successisse. Tum eodem in loco docendi munus a Polemone susceptum. Quos quidem aiunt, ab ipso quasi Lare exorsos, Platoniam doctrinam evertere, cum quæ præceptoris suo placuerunt, peregrinorum

Idem et nonnulla præter communem hominum opinionem innovare conabatur. Post Arcesilam, Carneades et Clitomachus extitisse dicuntur, qui, rejecta superiorum opinione, tertiam Academiam fundaverint. Quibus et quartam addunt nonnulli, quæ Philonem et Charmidam principes habeat. 727 Imo et ab aliis quintam numerari audio, quæ parentem agnoscat Antiochum. Et Platonis quidem ejusmodi successores fuere. Quorum si mores et instituta nosse cupis, Numenium Pythagoreum consule, qui primo ex iis, quos *De Academicorum a Platone divortio* conscripsit, hæc ad verbum habet.

De prima Platonice doctrinæ successionem. Ex Numenii Pythagorico.

Speusippum, inquit, Plato nepotem habuit ex sorore : successit huic Xenocrates, quem in scho-

læ magisterio Polemio secutus est. Ab his Platonicæ doctrinæ ratio propagata, sui fere similis: cum hæc saltem assensionis decantata retentio, et quidquid huic affine est, nondum existeret. Iidem tamen, si cætera cogitemus, iis partim infractis, partim depravatis, primam illam successionem minime retinuerunt: sed inde statim incipientes, cum initio tum deinceps, diversas in factiones abiere, sive prudentes id fecerint, sive imprudentes, sive alia qualibet impulsu causa. Absuit tamen, opinor, omnis ambitiosa contentio. Equidem Xenocratis causa secus dicere nihil velim, sed tamen Platonis causa dicendum est. Dolet enim profecto mihi, eos omnia molitos non esse, ut plenam sibi atque integram in omnibus cum Platone consensionem defenderent. Et ea quidem Plato dignus erat, qui magno illo Pythagora ut melior non fuerit, non fuit tamen fortasse deterior: quem discipuli quod secuti omnes ac venerati fuerint, id etiam egere potissimum, ut summo apud omnes in pretio habeatur. Hoc ipsum Epicurei, perperam illi quidem, sed tamen cum intelligerent, nulla unquam in re ab Epicuro dissidere visi sunt, sed potius eadem omnino se cum sapiente suo sentire professi, jure propterea id nominis habuere. Quin etiam, qui longissimo deinceps intervallo consecuti Epicurei sunt, ii nec abs sese mutuo, nec ab eodem Epicureo tantillum, quod quidem meminisse attineat, discessere. Imo sceleris apud eos, vel potius impietatis ille damnatur, qui novi quidpiam invexerit. **728** Quare nemo prorsus id audeat. Sed eorum dogmata ob constantem illam omnium inter se perpetuamque concordiam, in altissima quadam et tranquillissima pace versantur. Ita hæc Epicuri secta veræ cuidam reipublicæ persimilis est, quam ab omni seditione remotissimam, mens quædam una communis, unaque sententia moderetur. Quam illi disciplinam et antea secuti sunt multi perlibenter, et sequuntur etiamnum, atque adeo, ut simillimum veri est, in posterum sequentur. At Stoicos inter factiones exsistere, quæ ab ipsis eorum commissæ principibus, ad nos usque propagate sunt. Ac sese illi mutuo graviter admodum et acerbè redarguunt, dum alii suum adhuc institutum retinent, alii jam ab eo desciverunt. Et factiosorum quidem istorum principes eorum similes sunt, qui paucorum imperium acrius vehementius-

(8) Forte add. τὰ μέν.

(9) Ἀγαπώντως. Subobscurè dicta hæc sunt. Ego mentem hominis potius quam verba secutus sum. An forte αγαπώντως, hoc loco, σφοδρῶς καὶ συντείμως? quod quæ diligimus, ea fere semper vehementer defendamus. An ἀλλήλους pro αγαπώντως reponendum? Certe Numenius hic parum ubique tersus.

(10) Εἰξασιν. Omnino vel εἰξασιν reponendum est, vel εἰξασιν pro εἰξασιν positum, raro, ni fallor, exemplo, saltem apud solutæ orationis auctores.

(11) Σκαριφηθμοῖς. Ms., σκαρφηθμοῖς, adhuc vitiosus. Credo legendum σκαριφισμοῖς, hoc est λεπτολογίας et contortulis argutiis, quibus carptim aliquid perstringatur potius, et quasi vellicetur,

που, Πολέμωνα δὲ τὸν ἐκδεξάμενον τὴν σχολὴν παρὰ Ξενοκράτους, αἰεὶ τὸ ἦθος διειπνεῖτο τῶν δογμάτων σχεδὸν τι ταῦτ' ἕνεκα γὰρ τῆς μήπω ἐποχῆς ταυτησ τῆς πολυθρῦλλητος τε, καὶ εἰ δὴ τινων τοιούτων ἀλλων. Ἐπεὶ εἰς γε τὰ ἄλλα πολλαχῆ (8) παραλύοντες, τὰ δὲ στρεβλοῦντες, οὐκ ἐνέμειναν τῇ πρώτῃ διαδοχῇ· ἀρξάμενοι δὲ ἀπ' ἐκείνου, καὶ θᾶπτον καὶ βράδιον δίδασκοντο προαιρέσει ἡ ἀγνοίᾳ, τὰ δὲ δὴ τινι αἰτίᾳ ἄλλῃ, οὐκ ἂν φιλοτίμῳ ἴσως. Καὶ οὐ μὲν βούλομαι τι φλαῦρον εἰπεῖν διὰ Ξενοκράτην, μᾶλλον μὴν ὑπὲρ Πλάτωνος ἐθέλω. Καὶ γὰρ με δάκνει, ὅτι μὴ πᾶν ἐπαθόν τε καὶ ἔθρων, σώζοντες τῷ Πλάτῳνι κατὰ πάντα πάντῃ πᾶσαν ὁμοδοξίαν καίτοι ἄξιος ἦν αὐτοῖς ὁ Πλάτων, οὐκ ἀμείνων μὲν Πυθαγόρου τοῦ μεγάλου, οὐ μέντοι ἴσως οὐδὲ φλαυρότερος ἐκείνου· ὃ συνακολουθοῦντες σεφθέντες τε οἱ γνῶριμοι, ἐγένοντο πολυτιμητίζεσθαι αἰτιώτατοι τὸν Πυθαγόραν. Τοῦτο δὲ οἱ Ἐπικουρείοι οὐκ ὠφελοῦν, μαθόντες δ' οὖν, ἐν οὐδενὶ μὲν ὠφθησαν Ἐπικουρῶ ἐναντία θέμενοι οὐδαμῶς, ὁμολογήσαντες δὲ εἶναι σοφῶ συνδεδογμένοι, καὶ αὐτοὶ διὰ τούτου ἀπέλαυσαν τῆς προσήσεως εἰκότως. Ὑπὲρ δὲ τε ἐκ τούτου ἐπὶ πλείστον τοῖς μετέπειτα Ἐπικουρείοις μὴδ' αὐτοῖς εἰπεῖν πῶ ἐναντίον, οὔτε ἀλλήλοις, οὔτε Ἐπικουρῶ μὴδὲν εἰς μὴδὲν, ὅτου καὶ μνησθῆναι ἄξιον. Ἄλλ' ἔστιν αὐτοῖς παρὰ νόμῳ, μᾶλλον δὲ ἀσέβημα, καὶ κατέγνωσται τὸ καινοτομηθέν. Καὶ διὰ τούτου οὐδεὶς οὐδὲ τολμᾷ. Κατὰ πολλὴν δὲ εἰρήνην αὐτοῖς ἡρεμεῖ τὰ δόγματα ὑπὸ τῆς ἐν ἀλλήλοις αἰεὶ ποτε συμφωνίας. Ἔοικέ τε ἡ Ἐπικουρῶ διατριβὴ τοῖς ἐνὶ ἀληθείᾳ ἀστασιαστοτάτῃ, κοινὸν ἕνα νοῦν, μίαν γνώμην ἐχούσῃ. Ἀφ' ἧς ἦσαν, καὶ εἰσι, καὶ, ὡς εἰσκον, ἔσονται φιλακόλοιοι. Τὰ δὲ τῶν Στωϊκῶν ἀστασιαστοῖ, ἀρξάμενα ἀπὸ τῶν ἀρχόντων, καὶ μηδέπω τελευτῶντα καὶ νῦν. Ἐλέγχουσι δὲ αγαπώντως (9) ὑπὸ δυσμενοῦς ἐλέγχου, οἱ μὲν τινες αὐτῶν ἐμμεμενηκότες ἔτι, οἱ δ' ἤδη μεταθέμενοι. Εἰξασιν (10) οὖν οἱ πρώτοι ὀλιγαρχικώτεροι, οἱ δὲ διαστάντες ὑπῆρξαν εἰς τοὺς μετέπειτα πολλῆς μὲν τοῖς προτέροις, πολλῆς δὲ τῆς ἀλλήλοις ἐπιτιμήσεως αἰτιοὶ, εἰσέτι ἐτέρων ἕτεροι Στωϊκώτεροι· καὶ μᾶλλον ὅσοι πλείον ἐπὶ τὸ τεχνικὸν ὠφθησαν μικρολόγοι. Αὐτοὶ γὰρ οὗτοι τοὺς ἐτέρους ὑπερβαλλόμενοι τῇ τε πολυπραγμοσύνῃ, τοῖς τε σκαριφηθμοῖς (11) ἐπιτιμῶν θᾶπτον. Πολὺ μὲντοι τούτω

quam diligentius enucleetur. Aristophanes ἐν Βατραχ. act. iv :

Τὸ δ' ἐπὶ σεμνοῖσι λόγοις,
καὶ σκαριφισμοῖσι λήρων
διατριβὴν ἄρῃον ποιῆσθαι,
Παραφρονοῦντος ἀνδρός.

Σκαριφήματ' αὐτοὶ dicebantur: imo, ut κωμικώτερον Aristophani σκαλαθυρμάτια, in *Nubibus*, p. 164:

Ὅστις σκαλαθυρμάτια ἅττα μικρὰ μαρᾶνται.

Scholias explicat, σκαλεῦματα σικκρά, καὶ λεπτιὰ παντάσῃ νοήματα, καὶ σκαριφήματα. Subdit autem, ἐκ τούτου δὲ διαβάλλει Σωκράτην, ὡς εὐταλῆ εἶσιν, ἃ διδάσκει, καὶ οὐδενὸς ἄξια λόγου.

εε και Ἐρετρικοί, ἢ εἰ τινες ἄλλοι μετὰ τούτων. Αἱτιον δὲ, ὅτι τρεῖς θεοὺς τιθεμένου Σωκράτους, καὶ φιλοσοφούντος αὐτοῖς ἐν τοῖς προσήκουσιν ἐκάστῳ ῥυθμοῖς, οἱ διακούσαντες τούτου μὲν ἠγγούον, ζῶντο δὲ ἀεὶ πάντα αὐτὸν εἰκῆ, καὶ ἀπὸ τῆς νικίως αἰεὶ προστυχῶς ἄλλοτε ἄλλης τύχης, ὅπως πνεοί. Ὁ δὲ Πλάτων, Πυθαγορίσας (ἦδεν δὲ τὸν Σωκράτην μηδαμόθεν ἢ ἐκείθεν διὰ (12) τὰ αὐτὰ τοιαῦτα εἰπεῖν τε καὶ γνόντα εἰρηξέναι), ὧδε οὖν καὶ αὐτὸς συνεδήσατο τὰ πράγματα, οὔτε εἰθλότως, οὔτε δὲ εἰς τὸ φανερόν· διαγαγῶν δὲ ἕκαστα ὅση ἐνόμιζεν, ἐπικρουσάμενος ἐν μέσῳ τοῦ δήλου εἶναι καὶ μὴ δήλου, ἀσφαλῶς μὲν ἐγράψατο, αὐτὸς δὲ αἰτίαν παρέσχε τῆς μετ' αὐτὸν στάσεως τε ἅμα καὶ διολκῆς τῶν δογμάτων, οὐ φθόνῳ μὲν, οὐδὲ γε δυσνοίᾳ. Ἄλλ' οὐ βούλομαι, ἐπὶ ἀνδράσι πρεσβυτέροις εἰπεῖν ῥήματα οὐκ ἐναίσιμα. Τοῦτο δὲ χρῆ μαθόντας ἡμᾶς, ἐπενεγκεῖν ἐκεῖσε μᾶλλον τὴν γνώμην, καὶ ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς προϋθέμεθα, χωρίζειν αὐτὸν Ἀριστοτέλους καὶ Ζήνωνος, οὕτω καὶ νῦν τῆς Ἀκαδημίας, ἐὰν ὁ Θεὸς ἀντιλάθῃται, χωρίζοντες, ἕασομεν αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ νῦν εἶναι Πυθαγόρειον. Ὡς νῦν μανικώτερον ἢ Πενθεῖ τινι προσῆκε, διελκόμενος πάσχει μὲν κατὰ μέλη, ὄλωσ' ἐξ ὄλου ἑαυτοῦ μετατίθεται τε καὶ ἀντιμετατίθεται οὐδαμῶς. Ὡς οὖν ἀνὴρ μεσεύων Πυθαγόρου καὶ Σωκράτους, τοῦ μὲν τὸ σεμνὸν ὀπαγαγῶν μέχρι τοῦ φιλανθρώπου, τοῦ δὲ τὸ κομψὸν τοῦτο καὶ παιγιῖμον ἀναγαγῶν ἀπὸ τῆς εἰρωνείας (13) εἰς ἀξίωμα καὶ ὄχρον, καὶ αὐτὸ τοῦτο κεράσας Σωκράτει Πυθαγόραν, τοῦ μὲν δημοτικώτερος, τοῦ δὲ σεμνότερος ὤφθη. Ἄλλ' οὐ γάρ τι ταῦτα διαιτήσων ἦλθον, μὴ περὶ τούτων οὕσης νῦν μοι τῆς ζητήσεως. Ἄ δὲ προϋδέδοκτο, καὶ εἰμι ἐκείσε, ἢ δὴ φροῦδος ἀναδραμεῖν (14) δοκῶ μοι, μὴ καὶ ποὺ ἀποκρουσθῶμεν τῆς ὁδοῦ τῆς φερούσης. Πολέμῳ δὲ ἐγένοντο γνώριμοι Ἄρκεσίλαος καὶ Ζήνων· πάλιν γὰρ αὐτῶν μνησθήσομαι ἐπὶ τέλει. Ζήνωνα μὲν οὖν μέμνημαι εἰπὼν, Ξενοκράτει, εἶτα δὲ Πολέμῳ φοιτήσῃ, αὐτοῖς δὲ παρὰ Κράτητι κουνίσαι. Νυνὶ δὲ αὐτῷ λογισθῶ, ὅτι καὶ Στίλπωνός τε μετέσχε, καὶ τῶν λόγων τῶν Ἡρακλειτείων. Ἐπεὶ γὰρ συμφοιτῶντες παρὰ Πολέμῳ ἐφιλοτιμήθησαν ἀλλήλοις, συμπάρελαβον εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους μάχην, ὃ μὲν Ἡράκλειτον, καὶ Στίλπωνα, ἅμα καὶ Κράτητα, ὧν ὑπὸ μὲν Στίλπωνος ἐγένετο μαχητής, ὑπὸ δὲ Ἡρακλείτου αὐστηρὸς, Δ κουνικός δὲ ὑπὸ Κράτητος· ὃ δ' Ἄρκεσίλαος Θεόφραστον ἔσχει, καὶ Κράντορα τὸν Πλατωνικόν, καὶ Διόδωρον, εἶτα Πύρρων· ὧν ὑπὸ μὲν Κράντορος πιθανουργικός, ὑπὸ Διοδώρου δὲ σοφιστής, ὑπὸ δὲ Πύρρωνος ἐγένετο παντοδαπός, καὶ ἔτης, καὶ οὐδέν. Ὁ καὶ ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ ἀδόμενόν τι ἔπος παράγωγον (15) καὶ ὑβριστικόν·

ne longius aberremus, ex eo quod alio nos abripuit Polemone Arcesilam atque Zenonem (rursus enim tandem eorum meminero). Quippe dicere me jam me-

que defendunt, suoque illo divortio in causa fuere, quamobrem posteri et majores suos, et sese mutuo intemperantius reprehendant; cum aliis adhuc alii stoicæ disciplinæ tenaciores essent. Quo in genere molestiores fuere, qui argutius ac subtilius quoddam artificium aucupari videbantur. Hi enim, ut curiositate ceteros ac vellicandi acumine superabant, sic paratiores erant ad reprehendendum. Quod ipsum tamen multa ante ipsos, factitatum ab iis est, qui e Socratis disputationibus contrarias eruerunt pugnantesque rationes: ubi seorsim Aristippus, seorsim Antisthenes, aliique similiter, ut Megarenses et Eretrii, ac si qui præterea cum istis numerandi sunt. Cujus divortii causa hæc fuit, quod cum Socrates deos tres poneret, atque apud eos suis cujusque propriisque numeris philosopharetur, qui eum audiebant, cum illud minus caperent, tum vero temere, ac pro diverso fortunæ, alius alias superantis afflatu, omnia ab eo dici existimarent. At Plato, ut inhærebat Pythagoræ, sic optime noverat Socratem, nec aliunde, quam ex Pythagoreo illo fonte hausta illa dicere solitum, et prudentem ac scientem ea locutum fuisse. Quocirca rem totam ita convolvit ipse quoque, ut nec usitato more, nec perspicue loqueretur. At digestis pro arbitrio singulis, eaque obscuritate aspersa, ut partim intelligerentur, partim ignota remanerent, summa cautione scripsit ille quidem, sed tamen hujus quæ post eum secuta est dissensionis, dogmatumque suorum diversas in partes sensusque divortii causam præbuit; non invidia certe quidem aut malevolentia. Enimvero nihil de antiquioribus illis, quod minus læti omnino sit, dicere statui. At nos hoc semel cognito sententiam eo potius nostram conferre oportebit; atque ut nobis ab initio propositum fuit, eum ab Aristotele ac Zenone sejungere, sic eundem ab ipsa quoque Academia, **729** si consilium Deus probabit, segregantes, per sese Pythagoreum esse patiemur. Quippe majori nunc certe furoris æstu, quam si Pentheus quidam esset, hinc indeque distractus, suis in membris patitur ille quidem, at nunquam ita sibi totus aufertur ipsi, ut alius omnino videatur. Sed potius, quasi Pythagoram inter Socratemque medius, dum illius gravitatem ad humanitatem inclinaret et flectit, hujus urbanitatem et sales a risu ac dissimulatione ad dignitatem aliquam severitatemque traducit, adeoque cum Socrate jungit miscetque Pythagoram, comitate alterum, alterum gravitate vincit. At enimvero nequaquam id agimus hoc tempore, alia nobis præmanibus quæstio est. Revocamus ergo nos ad locum pensumque nostrum, atque ut a recto cursu diverticulo, redimus in viam. Discipulos habuit Polemo Arcesilam atque Zenonem (rursus enim tandem eorum meminero). Quippe dicere me jam me-

(12) Forte del. διὰ.

(13) Τῆς εἰρωνείας. Tullius, in Academic., secti. 15: Cum aliud diceret atque sentiret (Socrates), libenter uti solitus est ea dissimulatione, quam Græci εἰρωνείαν vocant.

(14) Φροῦδος ἀναδραμεῖν. Hoc est, opinor, λάθρα, tamque celeriter, ut oculos fallere possint, ut solent qui φροῦδοι γίνονται.

(15) Παράγωγος. Ex illo versiculo ἐπιρωδήθη· Πρόσθε λέων, ὄπισθε δὲ δράκων· μέσσητε χίμαιρα.

mini, Zenonem Xenocratis primum, deinde Polemonis auditorem fuisse, tum a Cratete Cynicam hausisse disciplinam. Nunc de eodem præterea sic habeto, illum et Stilponem et Heraclitum etiam audiisse. Cum enim Polemoni operam ambo darent, quod mutua quadam æmulatione ferrentur, pugnae socios et adjuutores optaverunt, Heraclitum, Stilponem et Cratetem, Zeno qui Stilponis consuetudine pugnavit; Heracliti, austerus; Cratetis, Cynicus evasit. Arcesilas vero Theophrastum, Crantorem Platonium, Diodorum, ac deinde Pyrrhonem: et a Crantore quidem ad persuadendum callidus, à Diodoro autem Sophista, denique a Pyrrhone cum omnem in partem versatilis ac temerarius, tum etiam nullus esse didicit. In quem propterea cani solitum aiunt hunc versiculum, ex alio quodam contumeliæ causa expressum,

Fronte Plato, pedibus Pyrrho, medio Diodorus.

Quem etiam a Timone scriptum est, a Menedemo acrimonia quadam instructum et armatum fuisse. Sic enim ille de Arcesila,

Ille ruens, medio Menedemi in pectore plumbum,

Pyrrhonisve altis glandes feret, aut Diodorum,

730 itaque spinosis Diodori hominis dialectici argutiis, ancipites illas ac dubias Pyrrhonis cogitationes intricans, nugaci et ineptæ loquacitati aliquod tamen ex vi et facultate Platonica ornamentum quærebatur: homo ejusmodi, affirmans simul idem, idemque negans, hinc, illinc, utrinque, vel undique potius subito se temereque versans ac revocans, incerti ambiguique sensus, veterator, præceps, atque, ut ipsemet, adeo ingenuus est, confitetur, nihil omnino sciens: postmodum tamen nescio quo pacto scientibus similis: sic umbratili quadam orationis specie omnis homo subinde apparuit. »

CAPUT VI.

De Arcesila, qui secundam Academiam instituit. Ex eodem.

« Nihilominus, inquit, ignotus erat Arcesilas, quam ambiguum esset, utros inter Homericus ille Diomedes versaretur, Trojanos, an Achivos. Is enim nec idem unquam ut diceret impetrare abs sese poterat, nec id omnino solertis ingenii putabat esse. Ergo sophista dicebatur acer ac vehemens, quique minus hac in arte versatos jugularet. Nam quemadmodum Empusæ illæ solent, in disputationum suarum præstigiis, studio dataque opera componebat dabatque sese, ludificabatur, nihil nec sciebat ipse, nec scire alios patiebatur: terrorem omnibus ac perturbationem injiciebat: argutiarumque sibi ac veteratoris dictionis primas ita defendebat, hoc ut probro jucundissime frueretur, eoque se nomine mirum in modum circumspiceret, quod quid turpe quidve honestum, quid bonum quidve malum esset, ignoraret: sed potius, ubi quod primum in men-

(16) *Μενεδήμου*. Perperam apud Diogenem l. iv de Arcesila, habetur *Μενεδήμος*. Hæc enim de Arcesila, non de Menedemo dicuntur.

(16*) *Θεύσεται*. Hinc etiam Diogenes corrigendus, apud quem male, θήσεται.

(17) *Ἡ Πύρρωννα*. Nihil mutò. Dixit enim *ἔχων Πύρρωννα*, ἢ *Διόδωρον*, uti *Μενεδήμου μόλυβδον*. Mavult tamen Casaubonus eise *Πύρρωννα*, quemadmodum apud Diogenem sequitur, *Νήξομαι εἰς Πύρρωννα*, καὶ εἰς κολίον *Διόδωρον*. Meo judicio, eise *Πύρρωννα*, non

Ἄ Πρόσθε Πλάτων, δπιθερ Πύρρων, μέσσοσ Διόδωρος.

Τίμων δὲ καὶ ὑπὸ Μενεδήμου τὸ ἐριστικὸν φησι λαβόντα ἐξαρτυθῆναι, εἴπερ γε δὴ φησι περὶ αὐτοῦ.

Τῇ μὲν ἔχων Μενεδήμου (16) ὑπὸ στέρνοισι μόλυβδον, θεύσεται (16*), ἢ Πύρρωννα (17) τὸ πάγκρατος, ἢ Διόδωρον.

Ταῖς οὖν Διοδώρου διαλεκτικῷ ὄντος, λεπτολογίας τοὺς λογισμοὺς τοὺς Πύρρωνος καὶ τὸ σκεπτικὸν καταπλέξας, διεκόσμησε λόγου δεινότητι τῇ Πλάτωνος φληναφὸν τινα κατεστρωμυλμένον· καὶ ἔλεγε, καὶ ἀντέλεγε, καὶ μετεκυλινδεῖτο κάκειθεν, κἀντεῦθεν, ἐκατέρωθεν, ὅπθθεν τύχοι, παλινάγρετος, καὶ δύσκριτος, καὶ παλλμβολός τε ἅμα, καὶ παρακεκινδυνευμένος, οὐδὲν τε εἰδώς, ὡς αὐτὸς ἔφη, γενναῖος ὢν εἰτά πως ἐξέβαινεν ὁμοίος τοῖς εἰδόσιν, ὅπδ σκιαγραφίας τῶν λόγων παντοδαπὸς πεφαντασμένος. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ Ἀρχεσιλάου τοῦ τῆν δευτέρων Ἀκαδημίας ὑποστησασμένου. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

« Τοῦ τὸ Ὀμηρικῷ Τυδείδου (18) ὑποτέροις μετεῖη ἀγνοουμένου, οὔτε εἰ Τρωσῶν ὀμιλέοι, οὔτε εἰ καὶ Ἀχαιοῖς, οὐδὲν ἦττον Ἀρχεσιλαὸς ἠγνοεῖτο. Τὸ γὰρ ἓνα τε λόγον καὶ ταῦτόν ποτ' εἶπεῖν οὐκ ἐνήν ἐν αὐτῷ, οὐδὲ γε ἤξιου ἀνδρὸς εἶναι πᾶν τὸ τοιοῦτο δεξιῷ οὐδαμῶς. Ὀνομάζετο οὖν δεινὸς σοφιστῆς, τῶν ἀγυμνάστων σφαγεύς. Ὡσπερ γὰρ αἱ Ἐμπουσαι, ἐν τοῖς φάσμασι τοῖς τῶν λόγων ὑπὸ παρασκευῆς τε καὶ μελέτης ἐφῆρμοσταν, ἐγοῆττευν, οὐδὲν εἶχεν εἰδέναι οὔτε αὐτὸς, οὔτε τοὺς ἄλλους ἐᾶν· ἐδειμάτου δὲ καὶ κατεθορύδει, καὶ σοφισμάτων γε καὶ λόγων κλοπῆς φερόμενος τὰ πρῶτα, κατέχαιρε τῷ ὄνειδει, καὶ ἡμβρύνετο θαυμαστώσ, ὅτι μήτε τι αἰσχροὺν ἢ καλὸν, μήτε ἀγαθὸν, μήτε αὖ κακὸν ἐστὶ τι, ἦδει· ἀλλ' ἥπότερον εἰς τὰς ψυχὰς πέσοι, τοῦτο εἰπὼν, αὐθις μεταβαλὼν, ἀνέτρεπεν ἂν πλεοναχῶς ἢ δι' ὅσων κατεσκευάκει. Ἦν οὖν ὕδραν τέμνων ἑαυτὸν, καὶ

est πρὸς Πύρρ. αὐτὸ κατὰ Πύρρωνος, sed potius διχην Πύρρωνος καὶ Διοδώρου, cum utrumque potius æmularetur, quam in alterutrum aut utrumque ferretur. In nostris autem versibus, quorsum, ut dixi Πύρρωνος aut Διοδώρου curreret, Menedemi plumbum pectore circumferret, non video.

(18) *Ὀμηρικῷ Τυδείδου*. Nobis Homeri v. 85 *Iliad. E*:
*Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γυοίης, ποτέροισι μεταίη,
Ἢ ἐμὲ τρεῖσσι ὀμιλέοι, ἢ μετ' Ἀχαιοῖς.*

τεμνόμενος ὑφ' ἑαυτοῦ, ἀμφοτέρα ἀλλήλων (19) A
 δυσκρίτως, καὶ τοῦ δέοντος ἀσκέπτως. Πλὴν τοῖς
 ἀκούουσιν ἤρασαν (20), ὁμοῦ τῇ ἀκροάσει εὐπρόσω-
 πονδῶτα θεωμένοι· ἦν οὖν ἀκούόμενος καὶ βλεπόμενος
 ἡδιστος, ἐπεὶ τοὶ προσειθισθησαν ἀποδέχεσθαι αὐτοῦ
 τοὺς λόγους ἰόντας ἀπὸ καλοῦ προσώπου τε καὶ στό-
 ματος οὐκ ἄνευ τῆς ἐν τοῖς ὄμμασι φιλοφροσύνης. Δεῖ
 δὲ ταῦτα ἀκοῦσαι μὴ ἀπλῶς, ἀλλ' ἔσχεν ὧδε ἐξ ἀρχῆς.
 Συμβαλὼν γὰρ ἐν παισὶ θεοφράστῳ, ἀνδρὶ πρῶτῳ καὶ
 οὐκ ἀφυσὶ τὰ ἐρωτικά, διὰ τὸ καλὸς εἶναι, ἔτι ὡν
 ὠραῖος, τυχὼν ἑραστοῦ Κράντορος τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ,
 προσεχώρησε μὲν τούτῳ, οἷα δὲ τὴν φύσιν οὐκ ἀφῆς,
 τρεχούσῃ χρησάμενος αὐτῇ, ῥαδίᾳ, θερμουργῶ ὑπὸ
 φιλονεικίας, μετασχὼν μὲν Διοδώρου εἰς τὰ πεπα-
 νουργημένα πιθάνια (21) ταῦτα τὰ κομψά, ὠμιλικῶς
 δὲ Πύρρωνι (ὁ δὲ Πύρρων ἐκ Δημοκρίτου ὤρμητο B
 ἐπόθεν γέ ποθεν) οὗτος μὲν δὴ ἔνθεν καταρτυθεὶς,
 πλὴν τῆς προσφθεῖς, ἐπέμεινε Πύρρωνι, ὡς τῇ
 πάντων ἀναιρέσει. Μνασεῖς γοῦν, καὶ Φιλόμηλος,
 καὶ Τίμων οἱ σκεπτικοὶ, σκεπτικὸν αὐτὸν προσνο-
 μάζουσιν, ὡσπερ καὶ αὐτοὶ ἦσαν, ἀναιροῦντα καὶ αὐ-
 τὸν τὸ ἀληθές, καὶ τὸ ψεῦδος, καὶ τὸ πιθάνον. Λεχθεὶς
 οὖν ἀναίτια (22) τῶν Πυρρῶνελων Πυρρῶνελος, αἰδοῖ
 τοῦ ἑραστοῦ ὑπέμεινε λέγεσθαι Ἀκαδημαϊκὸς ἔτι.
 Ἦν μὲν τοίνυν Πυρρῶνελος, πλὴν τοῦ ὀνόματος·
 Ἀκαδημαϊκὸς δ' οὐκ ἦν, πλὴν τοῦ λέγεσθαι. Οὐ γὰρ
 πεῖθομαι, τοῦ Κνιδίου Διοκλέους φάσκοντος ἐν ταῖς
 ἐπιγραφόμεναις Διατριβαῖς, Ἀρκεσίλαον φόβῳ τῶν
 θεοδωρεῶν τε καὶ Βίωνος τοῦ σοφιστοῦ, ἐπεισιόντων
 τοῖς φιλοσοφοῦσι, καὶ οὐδὲν ὀκνοῦντων ἀπὸ παντὸς
 ἐλέγχειν, αὐτὸν ἐξευλαθηθέντα, ἵνα μὴ πράγματα C
 ἔχῃ, μηδὲν γε δόγμα ὑπειπεῖν φαινόμενον ὡσπερ
 γὰρ τὸ μέλαν τὰς σηπίας, προβαλέσθαι πρὸ ἑαυτοῦ
 τὴν ἐποχὴν. Τοῦτ' οὖν ἐγὼ οὐ πεῖθομαι. Οἱ δ' οὖν
 ἔνθεν ἀφορμηθέντες, ὃ τε Ἀρκεσίλαος, καὶ Ζήνων,
 ὑπὸ τῶν τοιούτων ἀρωγῶν, ἀμφοτέροις συμπολε-
 μούντων λόγων, τῆς μὲν ἀρχῆς ὄθεν ἐκ Πολέμωνος
 ὤρμηθησαν, ἐπιλανθάνονται, διαστάντες δὲ γε, καὶ
 σφέας αὐτοὺς ἀρτύναντες·

Σὺν δ' ἔβαλον (23) *βρούς, σὺν δ' ἔγχεα, καὶ* D
[μέγ' ἀνδρίων
Χαλκιοθωρήκων ἀτὰρ ἀσπίδες ὀμφαυλόεσσαί
Ἐπλήντ' ἀλλήλησι, πολὺς δ' ὄρνημαθὸς ὄρωρει·
Ἀσπίς δ' ἄσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυι, ἀρέα
[δ' ἀρήρ
Ἐδοπαλίξεν.
Ἐνθα δ' ἄμ' οἰμωγὴ τε καὶ εὐχολὴ πέλεν ἀν-
[δρῶν,

Ὀλλύντων καὶ ὀλλυμένων.

Τῶν Στωϊκῶν οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ γὰρ οὐκ ἐβάλλοντο
 ὅπ' αὐτῶν, ἀγνοοῦμενοι ἢ ἦσαν ἀλῶναι δυνατώτεροι.
 Ἥλισκοντο δὲ, τῆς βάσεως αὐτοῖς σεισθείσης, εἰ

(19) Ἀλλήλων. Ἀλληλιζων, opinor, scripserat.

(20) ἤρασαν. Quid si ἤρασαν?

(21) Πιθάνια. Mallem πιθάνῶν vel πιθάνια.

(22) Ἀναίτια, etc. Forte, ἂν δικαίως ὑπὸ τῶν

tem venerat effutiisset, tum repente mutatus, id
 ipsum pluribus quam ante stabilierat, everteret. Se
 ipsum igitur ille quasi hydram secabat, et secaba-
 tur a se ipso, dum sic in utramque partem loque-
 retur, ut nec quid sibi vellet intelligerent, nec ul-
 lam ipse decori rationem haberet. Tenebat ille ta-
 men auditores, dum in loquente summam oris di-
 gnitatem videbant. Fuit enim auditu simul aspectu-
 que jucundissimus, adeoque libentissime hominis
 orationem excipiebant, præstanti ex vultu et ore
 manantem, nec absque nativa quadam suavitate
 oculorum. Quam ille speciem non subito præ se
 tulit, sed a primis statim annis induerat. 731 Cum
 Theophrasto enim a pueritia versatus, homine comi,
 nec a rebus amatoris alieno, eleganti forma, et com-
 moda adhuc ætate cum esset, Crantorem Academicum
 amatorem nactus, ejus consuetudine usus est
 ille quidem: cæterum ut erat a natura non ineptus,
 ea per sese ultro jam currente, facili, et conten-
 tionis æstu incitata usus, abs Diodoro quidem ve-
 teratorum illud, idemque plausibile ac venustum
 didicit orationis genus; maxime tamen Pyrrhoni
 (hunc utcumque Democritus inchoarat) operam de-
 dit: atque hac instructus conformatusque disci-
 plina, in Pyrrhone, si appellationem excipias, tan-
 quam in omnium eversione acquievit. Mnaseas qui-
 dem, Philomelus et Timo, Sceptici philosophi,
 Scepticum illum vocant sui persimilem, qui perinde
 ut ipsi veritatem, mendacium, ac verisimilitudinem
 omnem tollerent. Ergo quem Pyrrhonicum Pyrrho-
 nici jure dixissent, is pro sua in amatorem obser-
 vantia, Academicum se vocari adhuc passus est.
 Ita qui Pyrrhonicus, excepto nomine, totus erat,
 idem Academicus præter nomen habebat nihil. Ne-
 que enim Cnidium illum Dioclem audio, qui in suis,
 ut eas inscripsit, *Diatribis*, Arcesilam docet, Theo-
 doreorum ac Bionis sophistæ metu, qui, philosophis
 infesti, nullam non eos coarguendi occasionem ar-
 ripere, ita sibi, ne quid ab iis molestiæ pateretur,
 cavisse, ut nec certi quidquam statueret; nam ut
 sepas effuso atramento, sic illum sese objecta hac
 assensionis retentione tegere ac tueri. Verum hoc.
 ut dixi, minus credo. Cæterum ambo illi Arcesilas et
 Zeno hinc semel exortii, et suorum quisque so-
 ciorum disputationibus tanquam armis opibusque
 freti, adeoque Polemonis scholam obliti sunt pugnae
 suæ tirocinium fuisse,

Scutaque jam sculis, hastasque et robora ferrea
 Commitunt acies, clypeisque sonantibus iciti
 Densantur clypei: vastus fragor undique surgit.
 Umbonem umbo premit, galeam galea, atque virum vir.
 Hic vero crebri gemitus ac vota sequuntur,
 Dum perimunt, pereuntque simul.

732 Stoicos intellige; Academicos enim illi non
 petebant, quod qua parte capi facilius vincique pos-
 sent, ignorarent. Atqui tum demum vincerentur, si

Πύρρων.

(23) Σὺν δ' ἔβαλον. *Iliad. Δ, v. 447, et Iliad. Γ, v. 131, ubi non legitur Ἐδοπαλίξεν.*

suum illis excuteretur fundamentum, hoc est si A neque principium suum retinerent, nec pugnandi ansam vel occasionem haberent. Ac principium quidem illud convelli poterat, si quis eos adversus Platonis mentem philosophari ostenderet: pugnandi vero ansa tum iis reliqua nulla foret, si vel unum aliquid decreto illi suo detraheretur, quod de phantasiæ comprehensione pronuntiaret. Verum hujus aperiendæ rei tempus non est; alius erit de ea dicendi locus, in quo mihi diligentius versandum esse decrevi. Palam igitur ambo dissident illi quidem, sed tamen Arcesilas unus Zenonem petit. Habet enim Zenonis pugna speciosum quiddam et grave, nec multum sane Cephisodori rhetoris dimicationi præstat. Hic enim cum Isocratem præceptorem suum ab Aristotele vexari animadverteret, in Aristotelica doctrina plane hospes ac peregrinus quod esset, idemque magnam esse Platoniciæ famam ac celebritatem videret, Aristotelem cum Platone sentire ratus, bellum gerebat cum Aristotele, Platonem ipsum feriebat, reprehensionemque suam ab ideis arcessitam, ad alia denique perducebat, quæ nihilo caperet ipse magis, sed tantum quæ reapse de illis statuebantur, ex verbis ac vocibus æstimaret. Cæterum omissa cum eo pugna quem bello appetierat, pugnabat cum eo cui bellum inferre volebat. Zenonem quod attinet, is, ubi similiter Arcesilam reliquerat, si ne Platoni quidem ipsi bellum intulisset, egregie meo judicio philosophatus esset, pacis hujus causa certe quidem. Sin autem, nec ea fortassis ignorans quæ docebat Arcesilas, et Platoniciæ contra doctrinæ rudis, ut ex iis, quæ Platoni ascri-

μήτε ἀρχὴν ἔχοιεν, μήτε μάχεσθαι ἀφορμὴν. Ἡ μὲν δὴ ἀρχὴ ἦν (24) τὸ μὴ Πλατωνικὰ λέγοντας αὐτοὺς ἐλέγξει: τὸ δὲ μὴ ἔχειν τινὰ ἀφορμὴν, ἣν εἶπον (25) μόνον ἐν τε μετέστραψαν ἀπὸ τοῦ ὄρου τοῦ περὶ τῆς καταληπτικῆς φαντασίας ἀφελόντες. Ὅπερ νῦν μὲν οὐκ ἔστι μνησθῆναι μοι ἐν καιρῷ μνησθῆσομαι δ' αὐτοῦ αὐθις, ἐπὶ ἀνὰ τοῦτο μάλιστα γενέσθαι μέλλω. Διαστάντες δ' οὖν εἰς τὸ φανερόν, ἔβαλλον ἀλλήλους οὐχ οἱ δύο, ἀλλ' ὁ Ἀρκεσίλαος τὸν Ζήνωννα. Ὁ γὰρ Ζήνων εἶχε δὴ τι τῆ μάχῃ σεμνὸν καὶ βαρὺ, καὶ Κηφισοδώρου τοῦ ῥήτορος οὐκ ἀμεινον' ὅς δὴ ὁ Κηφισόδωρος, ἐπειδὴ ὑπ' Ἀριστοτέλους βαλλόμενον ἑαυτῶ τὸν διδάσκαλον Ἰσοκράτην εἶρα, αὐτοῦ μὲν Ἀριστοτέλους ἦν ἀμαθῆς καὶ ἀπειρος, ὑπὸ δὲ τοῦ καθορᾶν ἔνδοξα τὰ Πλάτωνος ὑπάρχοντα, οἰηθεὶς κατὰ Πλάτωννα τὸν Ἀριστοτέλην φιλοσοφεῖν, ἐπολέμει μὲν Ἀριστοτέλει, ἔβαλλε δὲ Πλάτωννα, καὶ κατηγόρει ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἰδεῶν, τελευταῖον εἰς τὰ ἄλλα, ἃ οὐδ' αὐτὸς ἤδει, ἀλλὰ τὰ νομιζόμενα ἀμφ' αὐτῶν ἢ λέγεται ὑπονοῶν. Πλὴν οὗτος μὲν ὁ Κηφισόδωρος, ὃ ἐπολέμει μὴ μαχόμενος, ἐμάχετο ὃ μὴ πολεμεῖν εἶχούλετο. Ὁ μὲντοι Ζήνων καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ τοῦ Ἀρκεσίλαου μετέτο, εἰ μὲν μὴδὲ Πλάτωνι ἐπολέμει, φιλοσοφεῖ δὴπου ἐμοὶ κριτῆ πλείστου ἀξίως ἕνεκά γε τῆς εἰρημένης (26) ταύτης. Εἰ δ' οὐκ ἀγνοῶν μὲν ἴσως τὰ Ἀρκεσίλαου, τὰ μὲντοι Πλάτωνος ἀγνοῶν, ὡς ἐξ ὧν αὐτῶ ἀνέγραψεν ἐλέγχεται, ὅτι ἐποίησεν (27) ἐναντία αὐτὸς, μήτε ὄν ἤδει πλήττων, ὄν τε οὐκ ἔχρῃν, ἀτιμώτατα καὶ ἀσχετὰ περιουθριώως, καὶ ταῦτα πολὺ κάκιον ἢ προσήκει κυνί. Πλὴν διέδειξέ γε μὴν μεγαλοφροσύνην ἀποσχομένοσ τοῦ Ἀρκεσίλαου. Ἦτοι γὰρ ἀγνοῖα τῶν ἐκείνου, ἢ δέει τῶν Στωϊκῶν,

(24) *Ἡ μὲν δὴ ἀρχὴ ἦν.* Non satis, opinor, cum Numenii mente verba consentiunt. Verbis enim tenuis Stoicis ἀρχὴν tribuit, vel eam certe quidem ostendit, quam adversus Academicos objicere debuissent; et tamen paulo ante de Academicis cum diceret, *εἰ μήτε ἀρχὴν ἔχοιεν*, suum quoddam illos principium habuisse declarabat, quod a Stoicis convellendum fuisset.

(25) *Ἦν εἶπον.* Locus, ut patet, corruptus est. Forte legi possit, ἀφορμὴν, ἣν, εἶπον μόνου, etc., ut paulo ante legitur ἀρχὴ ἦν. Sensus tamen obscurus perplexusque manet, quod minus ἐναργῶς, quæ Academicorum erant, a Stoicorum factione et oratione serernat. Et quidem si de Stoicorum decreto membrum hoc sumimus, velle Numenius id videtur, Arcesilam et profectos ab illo Academicis, ea quam avidè arripiebant, pugnandi ansa carituros fuisse, si Zeno aliquid de suo illo decreto remittere voluisset, quo tam absolute comprehendendi vim phantasiæ tribuebat: de quo pagina sequenti. Sin, quod mihi certe probabilius est, de Academicorum decreto dictum id fuerit, hoc, opinor, significat, hominibus nihil omnino percipi et comprehendendi posse καθόλου ὀριζόμενοις, unum dumtaxat aliquid auferendum ac detrahendum fuisse, quod vel ipsi perceptum satis et comprehensum fateri cogerentur. Quid autem illud? Non declarat Numenius. Facile tamen intelligitur, id ipsum videlicet, *percipi nihil comprehendique posse.* Audi Tullium lib. iv *Academic.*, sect. 18: *Ex hoc, inquit, illud est natum, quod postulabat Hortensius, ut id ipsum saltem perceptum a sapiente diceretis, nihil posse percipi.* Et vero, licet Carneades ne id quidem exceptum esse pateretur, *Antiochus tamen, ad istum*

locum (verba Tullii sunt) *pressius videbatur accedere. Quoniam enim id haberent Academici decretum, nihil posse percipi, non debere eos in suo decreto, sicut in cæteris rebus fluctuare, præsertim cum in eo summa consisteret, etc.*; quæ Tullius ita concludit: *Hoc igitur modo potius erat ab his postulandum, ut hoc unum saltem, percipi nihil posse, perceptum esse dicerent.* Porro, totam illam Stoicorum de phantasia, seu visu, et comprehensione doctrinam, accurate idem Cicero ac diligenter exponit lib. i *Academic.*, sect. 39-41). Sed alius ille locus ex iv ejusdem operis, sect. 18, qui huc etiam maxime pertinet, sic legendus videtur: *Cum enim ita negaret (Philo, qui Zenonis definitionem respuebat) quidquam esse quod comprehendendi posset (id enim volumus esse ἀκατάληπτον), si illud esset, sicut Zeno definiret, tale visum (jam enim hoc pro φαντασία verbum satis hesternò sermone trivimus), visum igitur impressum effectumque ex eo, unde esset, quale esse non posset ex eo, unde non esset.* (Id nos a Zenone definitum rectissime dicimus. Qui enim potest quidquam comprehendendi, ut plane confidas id perceptum cognitumque esse, quod est tale quale vel falsum esse possit?) *Hoc cum infirmat tollique Philo, etc.* Lambini emendatio a mente Cicerois admodum videtur aliena. Nos particulam unicam *ut expungimus post non posset*; illa vero, *id nos a Zenone, usque ad esse possit*, parenthesi includimus. Hæc tamen Platonico potius quam Tulliano more intricata videri possint.

(26) *Εἰρημένης.* Lege cum ms., εἰρήνης.

(27) *Ὅτι ἐποίησεν.* Pendet sententia. Legendum videtur οὕτως ἐποίησεν.

πολέμιο μέγα στόμα πενκεοανοῖο ἀπετρέψατο ἄλλῃ εἰς Πλάτωνα. Ἄλλὰ καὶ περὶ μὲν τῶν Ζήνωνι εἰς Πλάτωνα κακῶς τε καὶ αἰδημόνως οὐδαμῶς νεω-
 τρισθέντων εἰρήσεται μοι αὐθίς ποτε, ἔαν φιλοσο-
 φίας σχολὴν ἀγάγω. Μὴ ποτε (28) μέντοι ἀγάγοιμι
 σχολὴν ποτε τοσαύτην, τούτων γοῦν ἔνεκεν, εἰ μὴ ὑπὸ
 παιδείας. Τὸν δ' οὖν Ζήωνα ὁ Ἀρκεσίλαος ἀντίτεχνον
 καὶ ἀξιόνομον ὑπάρχοντα θεωρῶν, τοὺς παρ' ἐκείνου
 ἀποφερομένους λόγους καθήρει, καὶ οὐδὲν ὤκνει.
 Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ἃ ἐμεμάχητο ἐκείνῳ, οὗτ'
 ἴσως εἰπεῖν ἔχω, εἰ τε καὶ εἶχον, οὐδὲν ἔδει νῦν αὐ-
 τῶν μνησθῆναι· τὸ δὲ δόγμα τοῦτο αὐτοῦ πρώτου
 εὐρομένου, καὶ τὸ ὄνομα βλέπων εὐδοκιμοῦν ἐν
 ταῖς Ἀθήναις, τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν, πάσῃ
 μηχανῇ ἐχρήσθη ἐπ' αὐτήν. Ὁ δ' ἐν τῷ ἀσθενεστέρῳ
 ὦν (29), ἡσυχίαν ἄγων, οὐ δυνάμενος ἀδικεῖσθαι,
 Ἀρκεσίλαῳ μὲν ἀφίετο, πολλὰ ἂν εἰπεῖν ἔχων, ἀλλ'
 οὐκ ἤθελε, τάχα δὲ μᾶλλον ἄλλως· πρὸς δὲ τὸν οὐκέτι
 ἐν ζῶσιν ὄντα Πλάτωνα ἐσκιαμάχει, καὶ τὴν ἀπὸ
 ἀμάξης πομπεῖαν πᾶσαν κατεθορύβει, λέγων, ὡς οὗτ'
 ἂν τοῦ Πλάτωνος ἀμυνομένου, ὑπερδίκειν τε αὐτοῦ
 ἄλλῳ οὐδὲν μέλον· εἴτε μελήσειεν Ἀρκεσίλαῳ, αὐτός
 γε κερδανεῖν ἔφετο ἀποτρεφάμενος ἀπ' ἑαυτοῦ τὸν
 Ἀρκεσίλαον. Τοῦτο δὲ ἦδε καὶ Ἀγαθοκλέα τὸν Συ-
 ρακούσιον ποιήσαντα τὸ σόφισμα ἐπὶ τοὺς Καρχηδο-
 νίους. Οἱ Στωϊκοὶ δὲ ὑπήκουον ἐκπεπληγμένοι· Ἡ
 μῦσα γὰρ αὐτοῖς οὐδὲ τότε ἦν φιλόλογος, οὐδ' ἐργά-
 τες χαρίτων, ὑφ' ὧν ὁ Ἀρκεσίλαος, τὰ μὲν περι-
 κρούων, τὰ δὲ ὑποτέμνων, ἄλλα δ' ὑποσκελίζων, κα-
 τεγλωττίζετο αὐτούς, καὶ πιθανὸς ἦν. Τοιγαροῦν
 πρὸς οὓς μὲν ἀντέλεγεν, ἡττωμένον, ἐν οἷς δὲ λέγων
 ἦν, καταπεπληγμένον, δεδειγμένον πως τοῖς τότε
 ἀνθρώποις ὑπῆρχε, μὴδὲ εἶναι μῆτ' οὖν ἔπος, μῆτε
 πάθος, μῆτε ἔργον ἐν βραχὺ, μὴδὲ ἀχρηστον τούναν-
 τίον ὀφθῆναι ποτ' ἂν, εἰ τι μὴ Ἀρκεσίλαῳ δοκεῖ τῷ
 Πιττανάλῳ (30). Τῷ δ' ἄρα οὐδὲν ἐδόκει, οὐδ' ἀπεφαί-
 νετο οὐδὲν μᾶλλον, ἢ ῥηματιστικὰ ταῦτ' εἶναι καὶ
 φόβους.

Carthaginienses usum esse notat. Atque hæc Stoici cum stupore audiebant. Erat enim adhuc infans eorum musa, nec illarum facietiarum artifex, quibus Arcesilas Zenonis argumenta partim explodens, partim succidens, partim supplantans, sic eos linguæ vi obruebat, ut fidem etiam aliis faceret. Ita, cum et ii quibuscum oratione pugnabat, victi atque prostrati, et ii quorum in corona dicebat, percussi attonitique manerent: quasi pro comperto erat ejusdem ætatis hominibus, nec vocem, nec malum, nec opus ullum vel minimum, quidquam esse, nec inane frivolumque contra visum iri quidquam, nisi quod Arcesilæ Pitanæo tale videretur. Et porro nihil plane videbatur, nec aliud quidquam omnino magis, quam hæc vocolas tantum aliquas, et terrores esse declarabat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

D

734 CAPUT VII.

Ὅμοιος τῶν δηλουμένων ὁ βίος. Περὶ Λακύνδου τοῦ τὸν Ἀρκεσίλαον διαδεξιμένου. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

Cujusmodi superiorum illorum vita fuerit. Ac de Lacyde quodam Arcesilæ successore. Ex eodem.

ε Περὶ δὲ Λακύνδου (31) βούλομαι τι διηγήσασθαι ἡδύ. Ἦν μὲν δὴ Λακύνδης ὑπογλισχρότερος, καὶ τινα

ε Jam vero, de Lacyde, inquit, facetum quiddam ac lepidum narrare statui. Erat is paulo sordidior,

(28) Forte del. ποτέ.

(29) Ἐν τῷ ἀσθενεστέρῳ ὦν. Expungendum arbitror participium ὦν, ut Arcesilam ἀσθενέστερον vocet.

(30) Πιττανάλῳ. Diogenes Laertius lib. iv: Ἀρκεσίλαος, inquit, Ζεῦθου, ἢ Σκύθου, Πιττανάος, τῆς Ἀουλίδος. Ibid. Ἦν μὲν οὖν αὐτῷ καὶ ἐν Πιτάνῃ πε-

ριουσία, ἀπ' ἧς ἀπέστειλεν αὐτῷ Πυλάδης ὁ ἀδελφός.

(31) Περὶ δὲ Λακύνδου. Eadem commemorat Diogenes lib. iv, sed longe siccius atque frigidius. Subobscura videtur narratio, quæ tamen diligentius attendenti satis perspicuam habet explicatamque rationem.

atque ejusmodi qui æconomicus ille vulgo notissimus jure diceretur. Aperiebat idem penum, idemque clauderat; promebat ipse quibus uti vellet, cæteraque id genus omnia per sese factitabat: non frugalitatis ac temperantiæ studio, non coactus inopia, non penuria servorum laborans, qui aliquot saltem aleret, sed causam pro arbitrio quisque conjiciat. Ego lepidum illud commemorabo quod promisi. Cum igitur suam ipse sibi penum curaret, nec secum ejus clavim circumferre vellet, eam uti cellam clauserat, cava quadam in arcula deponerat. Tum aditu obsignato, annulum per seræ foramen demissum intra cellam evolvebat: ut ea rursus cum liberet clavi reserata, obvium annulum tollere, atque ita locum denovo cum obserare, tum etiam obsignare posset, annulumque simul per eandem seram rursus immittere. At famuli, detecto heri artificio, postquam is aut inambulatum, aut alio quovis ierat, cella facile reserata, ubi prout colliberat, alia vel edendo vel potando hausissent, alia secum ipsi asportassent, eadem vicissim factitantes, cellam primo clauderant, tum obsignabant, intro denique annulum non sine maximo in philosophum risu, per seræ foramen immittebant. At Lacydes cum cellæ vasa, quæ plena reliquerat, vacua reperiret, anceps ac dubius animi diu pependit: tandemque percipi comprehendique nihil, ab Arcesila doceri cum audiisset, id ipsum esse credit, quod in sua sibi penu usu veniebat. His ille auspiciis apud Arcesilam philosophari cœpit, nihil se vel perspicui, vel sani, nec videre unquam, nec audire. Cumque aliquando e visere unum privatum ac familiariter seduxisset, hanc ei assensionis retentionem graviter, ut videbatur, ac vehementer confirmare cœpit. Enimvero, inquebat, hoc tibi citra dubitationem ullam pronuntiare possum, quod exemplo ipse meo, non alterius cujusquam experientia didicerim. **735** Tum ab initio totum illum penus suæ casum exponerat. Quid igitur, inquebat, huic argumento responderet Zenon, unde mihi certo ac tam aperte constitit, percipi nihil comprehendique posse? Nam qui posteaquam manibus ipse meis cellam idem clausi, idem obsignavi, idem annulum intromisi, reversus inde, cellaque reserata, intus annulum modo, non item cætera reperiam, non jure obsecro fidem omnem rebus detrahā? Nec enim profecto ausim dicere, quemquam intro

(52) *Οικονομικός*. Significare videtur, aliquem eo tempore notissimum fuisse, quem ἀπὸ τῆς ἀκριβεστέρως οἰκονομίας, οἰκονομικὸν vulgo nominarent. Laertius de Lacyde nostro, τοῦτόν φασι καὶ περὶ οἰκονομίαν γλυκύτατα ἐσηγήναται. Interpres γλυκύτατα, felicissime, reddidit. Quid si lepidissime?

(53) *Δακτύλιον*. Ne illum aut clavim amitteret, hanc in occultata quadam arcula deponerat, illum per seræ foramen intra cellam ipsam evolvebat. Servi, reperta clavi, sigillum revellebant, tum reserata janua, jacentem intro annulum colligebant; inde ubi genio liberaliter indulgissent, clauso ostio simile priori sigillum imprimebant, et annulo per camidem seram immisso, clavim sua in arcula re-

ponerant. Porro, cui suus toties annuus imponebat, idem, ut scribit Plutarchem. opusc. *De adulator. et amici discrim.*, Cephisocratem amicum in judicio periclitantem, subducto judicium oculis, ipsius annulo liberavit. Τοῦ κατηγοροῦ, inquit, τὸν δακτύλιον αἰτήσαντος, ὁ μὲν (reus) ἡσυχῇ παρακαθήμενος αἰσθόμενος δὲ ὁ Λακῦδης ἐπέθη τὴν ποδί, καὶ ἐπέκρυψεν τὴν δὲ ὁ Ἐλεγχος ἐν ἑκείνῳ. Μετὰ δὲ τὴν ἀπόφειξιν, τοῦ Κηφισοκράτους δεξιουμένου τοὺς δικαστὰς, εἰς τις, ὡς εἴκεν, ἐωρακῶς τὸ γενόμενον, ἐκέλευσε Λακῦδῃ χάριν ἔχειν καὶ τὸ πρᾶγμα διηγῆσθαι, Λακῦδου πρὸς μηδένα φράσαντος.

(54) Forte ὁ.

καὶ μάλιστα πλατῶν, γελῶν τε ἔτι καὶ καγγάζων διηλεγχεν ἅμα αὐτοῦ τὴν κενοδοξίαν. Ὡστε ἔκτοτε Λακύνθης, ἀρξάμενος, οὐκέτι μὲν τὸν δακτύλιον ἔσω ἐνέβαλλεν, οὐκέτι δὲ τοῦ ταμείου ἐχρήτο ἀκαταληψίχ, ἀλλὰ κατελάμβανε τὰ ἀφειμένα (35), καὶ μάτην (36) ἐπεφίλοσοφῆκει. Οὐ μέντοι, ἀλλὰ ὅ γε παῖδες φόρτακες (37) ἦσαν, καὶ οὐ θάτερα ληπτοί· οἷοι δὲ οὗτοι οἱ κωμωδικοί τε καὶ Γέται, καὶ Δακοί (38), κάκ τῆς Δακικῆς λαλεῖν στωμυλῆθρας (39) κατεγλωττισμένοι, εἴτε τινος Στωϊκοῦ τὰ σοφίσματα ἀκούσαντες, εἴτε καὶ ἄλλως ἐκμαθόντες, εὐθύ τοῦ τολμήματος ἤσαν, καὶ παρελόντο αὐτοῦ τὴν σφραγίδα· καὶ τότε μὲν ἑτέραν ἀντ' ἐκείνης ὑπετίθεσαν· τότε δὲ οὐδὲ ἄλλην, διὰ τὸ οἴεσθαι, καὶ ἐκείνην γε ἀκατάληπτα ἔσεσθαι, καὶ οὕτω, καὶ οὐκ (40) ἄλλως. Ὁ δὲ, εἰσελθὼν ἐσκοπεῖτο· ἀσημαντον δὲ τὸ γραμματεῖον (41) θεωρῶν, ἡ σσημασμένον μὲν, σφραγίδι δ' ἄλλη, ἠγανάκτει. Τῶν δὲ ἐστημάνθαι λεγόντων, αὐτοῖς γοῦν τὴν σφραγίδα ὀράσθαι τὴν αὐτοῦ, ἠκριβολογεῖτο ἂν (42), καὶ ἀπεδείκνυε. Τῶν δ' ἠττωμένων τῇ ἀποδείξει, καὶ φαρμένων εἰ μὴ τι ἔπεστιν ἢ σφραγίς, αὐτὸν ἴσως ἐπιλελήσθαι καὶ μὴ σημήνασθαι· ναὶ μὴν αὐτὸς τε ἔφη σημήναμενος μνημονεύειν, καὶ ἀπεδείκνυε, καὶ περιῆει τῷ λόγῳ, καὶ ἐδεινολογεῖτο πρὸς αὐτούς, οἰόμενος παίξεσθαι, καὶ προσώμνυεν. Οἱ δ' ὑπολαθόντες τὰς προσβολὰς ἐκείνου, αὐτοὶ γε ὄντο ὑπ' αὐτοῦ παίξεσθαι· ἐπεὶ σοφῶ γε ὄντι δεδόχθαι τῷ Λακύνθῃ εἶναι ἀδοξάστιν, ὥστε καὶ ἀμνημονεύειν μνήμην γὰρ εἶναι· δόξαν ἑναγχος γοῦν τοῦ χρόνου ἔφρασαν ἀκούσαι ταῦτα

(35) *Κατελάμβανε τὰ ἀφειμένα.* Id est, opinor, re ipsa percipit, ac certo intellexit, quam multa negligenter habita profligasset.

(36) *Καὶ μάτην.* Quid si, καὶ ὅ τι μάτην?

(37) *Φόρτακες.* Hic novo satis exemplo, φόρτακες dicti videntur, οἱ φορτικοί, τοῦτέστι φορτικῶς γλευσαστικοί, quod ex sequentibus facile intelligitur. Φόρτος Atticus risus est, sed immodicus, ac molestus. Aristophan. in *Pluto*: Ἔπειτα, καὶ τὸν φόρτον ἐκφύγοιμεν ἂν. Idem in *Pace*, ubi eum laudans, qui scurriles istos et illiberales risus ex comœdia sustulisset:

Ταῦτ' ἀφελῶν κακὰ, καὶ φόρτον, καὶ βωμολο-
[χῶν μιν] ἀρενῆ,

Ἐποίησε τέγγην μεγάλην ἡμῖν.

Hinc et Hesychio τὰ φορτικά dicuntur γελοῖα, et ὑπεροφίας σχώματα. Aristophan. *Vespis*:

Ἄλλ' ἔστιν ἡμῖν Λορίδιον, γνάμνην ἔχον, ὤμων
[μὲν αὐτῶν οὐχ] δεξιώτερον,

Κωμωδίας δὲ φορτικῆς σοφώτερον.

Ubi meo iudicio, κωμωδία φορτικὴ non est vel οἰκτρὰ, ἐν ἧ φορτικά τινα εἰσάγουσιν, ut scholiastes exponit; nec, ut apud Stephan. alii, *insulsa et ineptia*; sed potius, *scurrilis nimium, et in risus effusa petulantiores*; narratio enim quam subjungit, faceta est illa quidem, sed liberalis tamen ac civilis.

(38) *Γέται καὶ Δακοί.* Δάκοι sæpius quam Δακοί reperias. Stephanus *De urbibus*, in voce *Δακία*, sic habet: Οἱ Δάκοι, οὗς καλοῦμεν Δάους. Γέτας γὰρ τοὺς πρὸς τὸν Πόντον κεκλημένους, καὶ τὴν ἑω Δάους δὲ, τοὺς πρὸς τὰναντία, πρὸς Γερμανίαν, καὶ τὰς τοῦ Ἰστροῦ πηγὰς. Καὶ παρ' Ἀττικῶς δὲ, τὰ τῶν οἰκετῶν ὀνόματα, Δάοι, καὶ Γέται. Strabo lib. vii hoc ipsum plenius: Δάκους δὲ . . . οὗς οἰμα. Δάους καλεῖσθαι τὸ παλαιὸν· ἀπ' οὗ καὶ παρὰ τοῖς Ἀττικῶς ἐπεπόλασε τὰ τῶν οἰκετῶν ὀνόματα, Γέται, καὶ Δάοι. Atque id probabilius iudicat, quam Davos illos a Scythiis, οὗς καλοῦσι Δάας, ortos esse. Geta-

A subeuntem ea suffurari, cum intus annulum offendam meum. Hic auditor ille, unus enim erat ex furibus, ubi rem totam ut poterat narrantis ex ore audiisset, qui ægre admodum eatenus sese tenuerat, ingentem subito erupit in risum, cui dum indulget intemperantius, stolidam simul hominis opinionem coarguit. Itaque Lacydes in posterum nec annulum transmisit in cellam, nec suæ penus exemplo percipiendi vim amplius negavit, sed quæ adhuc negligentius habuerat, omnino comprehendit. Adcæ suam novo in philosophiæ genere operam luserat. Sed nimirum servos habebat oris in risu durioris, quique neutram in partem facile caperentur: quales utique isti comœdiarum servuli sunt, Getæ atque Daci. Ergo hi lingua ut erant ad Dacicam illam jocandi ridendique procacitatem erudita ac procusa, sive Stoici cujusdam argutias audiissent, sive aliunde hoc didicissent, recta facinus aggressi, impressum ab eo sigillum ita revellebant, ut interdum alterum quoddam ejus in locum sufficerent, sæpe nullum; quod utrumvis factum esset, perinde rem ab eo nunquam perceptum iri existimarent. At ille domum ingressus, locumque diligenter inspiciens, si aut resignatum aut secus obsignatum videret, servis enimvero graviter succensebat. Quibus sigillum integrum esse defendentibus, contra ille disputabat accurate, ac demonstratione rem conficiebat. Qua victi servi, cum exciperent, si non exstaret sigillum, ab eo fortassis oblivione quadam

Cum et Davorum ex Terentii quoque fabulis nota dicacitas atque στωμυλλα.

(39) *Λαλεῖν στωμυλήθρας.* Τὸ λαλεῖν minus hic necessarium videtur. Στωμυλήθρα vero, pro στωμυλλα et βωμολοχία, veterum comicorum vox erat. Athenæo lib. vii, στωμυλήθραι δαιταλεῖς, id est, *loquaces et dicaces convivæ*; sed, opinor, legendum στωμυλήθροι, ut apud Suidam, στωμυλήθρος pro στωμυλήθρος. Apud eumdem grammaticum legitur βωμωστωμυλήθρα, tum sequitur: Εὐβουλίδης φησὶν, ἐριστικός κερατίνας ἐρωτῶν, καὶ ψευδαλαζόσι λόγοις, τοὺς ῥήτορας κυλλῶν, ἀπῆλθ' ἔχων Δημοσθένους τὴν βωμωστωμυλήθραν. Quæ locus intelligi debet ex Diogene Laertio, lib. ii, ubi Euclidis vitam pertextens, inter ejus successores Eubulidem nominat, de quo hæc inter alia, περὶ τούτου φησὶ τις τῶν κωμικῶν·

Ὁ ὕβριστικός δ' Εὐβουλίδης, κερατίνας ἐρωτῶν, καὶ ψευδέσ' ἀλαζόσι λόγοις τοὺς ῥήτορας κυλλῶν, D Ἀπῆλθ' ἔχων Δημοσθένους τὴν βωμωστωμυλήθραν.

Itaque apud Suidam legendum videtur, Οὐριστικός, (φησὶ τις τῶν κωμικῶν) Εὐβουλίδης, etc. Versus enim illi non Eubulidis sunt, sed adversus Eubulidem. Utrum legas οὐβριστικός, an ούριστικός, vix refert: fuit enim is, et ὕβριστικός, ut ex Diogene, loco citato, et Aristocle apud Euseb. nostrum infra, pag. 791, manifeste constat: fuit etiam ἐριστικός, ut pote Euclidis τῶν ἐριστικῶν principis discipulus atque successor. Sequitur κερατίνας ἐρωτῶν· supple ἐρωτήσεις, quod graviter ac sæpius utrinque ferirent. At ψευδαλαζόσι, quod habet Suidas, rectius videtur quam ψευδέσι ἀλαζόσι. Denique βωμωστωμυλήθρα, sive βωμωστωμυλήθρα, ficta vox est. Utrum legas elige; ῥωβο, duæ primæ, ut videtur, syllabæ sunt verborum ῥώω, et βῶω.

(40) Forte del. οὐκ.

(41) Forte ταμειῖον.

(42) Forte del. ἂν.

obsignatum locum non fuisse. Imo, inquebat, eum A
obsignare me oppido memini, simulque rem longa
oratione demonstrabat, ac sese illudi sentiens, in-
terposito etiam jurejurando, vehementius exagge-
rabat. Quos hominis impetus ita excipiebant, ut
eum etiam joculari secum ac ludere sibi persuade-
rent, ex quo sapienti Lacydi visum esset, nihil sibi
nec opinionem relinquere, nec memoriæ: memoriam
quippe opinionem quamdam esse; **736** id, se
quidem audientibus, ab eo nuper quibusdam ex
amicis confirmatum fuisse. Has ille petitiones cum
ita refutaret, ut alia quam Academicæ soleant omnia
reponeret, servi Stoicū aliquem adeuntes, quid
sibi dicendum foret ex eo discabant: atque inde
orsi, argutias argutiis eludere, atque artem op-
ponendo vere Academicos se fures probare: ac tum
ipse quidem incessere Stoicos, servi contra ejus re-
prehensiones neganda comprehensione omni dis-
solvere, atque id, ut par erat, non sine risu ac sa-
libus. Ibi ergo disputationes omnium, argumenta,
verborumque pugnae: cum nihil interea relinque-
retur, non vas, non quidquam eorum quæ reconde-
bantur in vasis, non aliud quidlibet, quod domesti-
cam ad suppellectilem pertineret. Ergo Lacydes
æstuare, qui nihil omnino subsidii in dogmatis sui
defensione reperiret: mox reputans ipse secum, ni
furtum deprehenderet, cuncta sibi deinceps pessum
itura, tandem inops consilii vicinos inclamare, ap-
pellare deos: sæpe hei mihi, pro facinus indignum,
per deos deasque omnes ingeminare, ac cætera id
genus argumenta, quæ homini gravioribus in que-
relis, ubi fidem non impetrat, sine arte natura sup-
peditat. Quæ quidem omnia magno clamore deplora-
ta, magnam utique probabilitatis speciem ostendebant.
Postremo hac in contentione pugnaque domesti-
ca, Stoicum apud servos agebat ille quidem:
at cum ipsi Academica dogmata strenue constanterque
defenderent, ne quid ultra molestiæ patere-
tur, domi deinceps hærebat perpetuo, ac pro cellæ
suarum foribus assidebat. Verum ubi nihil agit, secum
ipse cogitans, quo sua sibi versutia recideret: tan-
dem animi sensum palam ac sine fuce aperiens,
nimirum, inquit, famuli, aliter hæc in schola dispu-
tamus, aliter vivimus. » Ac de Lacyde quidem ha-
cenus. Hujus auditores fuere permulti, quos inter
Aristippus Cyrenæus excelluit. Omnibus tamen ex discipulis
Evander post eum scholæ præfuit, ac cæ-
teri eundem postea consecuti. Quibus omnibus succedens hoc in docendi munere Carneades, tertiam
conflavit Academiam. Et eadem qua Arcesilas orationis forma utebatur ipse quidem, cum et illum in
utramque partem disputandi morem teneret, et quæ ab aliis dicerentur omnia refelleret: cæterum una
erat assensionis retentio, in qua ab illo dissideret. Quippe fieri non posse dicebat, ut qui homo esset,
is reus in omnibus assensum inhiberet: aliud porro incertum esse, aliud comprehendendi non posse:
et comprehensionem quidem omnia fugere, non omnia tamen incerta esse. **737** Fuit is etiam
stoicæ doctrinæ non ignarus, qua vehementius acriusque petenda, famæ sibi plurimum nominis-
que confect, dum in id potius quod vulgo verisimile videbatur, quam in verum ipsum collinearet.
Quare Stoicis etiam molestiæ plurimum facesebat. De hoc idem qui supra Numenius habet, quæ se-
quuntur.

(43) *Εἶτα μὴ ἐξελέγξαι.* Ms., εἶτε μὴ ἐξελέγχοι
πάντα ἀνατρέψεσθαι, etc. Ex quibus vera, opinor,

αὐτοῦ πρὸς τοὺς φίλους. Τοῦ δ' ἀναστρέφοντος αὐ-
τοῖς τὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ λέγοντος οὐκ Ἀκαδημαϊκὰ,
αὐτοί, φοιτῶντες εἰς Στωϊκῶν τινας, τὰ λεκτέα ἑαυ-
τοῖς ἀνεμάνθανον· κάκειθεν ἀρξάμενοι ἀντεσοφίστευον,
καὶ ἦσαν ἀντίτεχνοι κλέπται Ἀκαδημαϊκοί. Ὁ δὲ
Στωϊκοῖς ἐνεκάλει· οἱ παῖδες δὲ τὰ ἐγκλήματα παρ-
ελυον αὐτῷ ὑπὸ ἀκαταλήψιας, οὐκ ἄνευ τωθασμῶν τι-
νων. Διατριβαὶ οὖν ἦσαν πάντων ἐκεῖ, καὶ λόγοι, καὶ
ἀντιλογίαι· καὶ ἐν οὐδὲν ἐν τῷ μέσῳ κατελείπετο, οὐκ
ἄγγελον, οὐ τῶν ἐν ἀγγελίῳ τιθεμένων, οὐχ ὅσα εἰς
οἰκίας κατασκευηθῆναι ἄλλ' ἔτι συντελῆ. Καὶ ὁ Λακύνδης
τέως μὲν ἠπόρει, μὴ τι λυσitteλοῦσαν ἑαυτῷ θεωρῶν
τὴν ἑαυτοῦ δόγματος βοήθειαν, εἶτα μὴ ἐξελέγξαι (43)
πάντα ἀνατρέψαι τε ἑαυτῷ δοκῶν, πεισῶν εἰς τὰ μὴ-
χανον, τοὺς γείτονας ἐκεκράγει, καὶ τοὺς θεοῦς· καὶ
ἰοῦ ἰοῦ, καὶ φεῦ φεῦ, καὶ νῆ τοὺς θεοῦς, καὶ νῆ τὰς
θεάς, ἅλλαι τε ὅσαι ἐν ἀπιστίαις δεινολογουμένων εἰ-
σὶν ἄτεχνοι πίστεις, ταῦτα πάντα ἐλέγετο βοῆ καὶ
ἄξιοπιστία. Τελευτῶν δὲ, ἐπεὶ μάχην εἶχεν ἀντιλεγο-
μένην ἐπὶ τῆς οἰκίας, αὐτὸς μὲν ἂν δῆπουθεν ἐστωϊ-
κεύετο πρὸς τοὺς παῖδας· τῶν παιδῶν δὲ τὰ Ἀκαδη-
μαϊκὰ ἰσχυρίζομένων, ἵνα μὴ κέτι πράγματα ἔχοι,
οἰκουρὸς ἦν φίλος τοῦ ταμείου προκαθήμενος. Οὐδὲν
δὲ εἰς οὐδὲν ὠφέλων, ὑπειδόμενος οἷ τὸ σοφὸν αὐτῷ
ἔρχεται, ἀπεκαλύφατο. Ἄλλως, ἔφη, ταῦτα, ὦ παῖ-
δες, ἐν ταῖς διατριβαῖς λέγεται ἡμῖν, ἄλλως δὲ ζῶμεν. ἰ
Ταῦτα μὲν καὶ περὶ τοῦ Λακύνδου. Τοῦτου δὲ γίνονται
ἀκουσταὶ πολλοὶ, ὧν εἰς ἦν διαφανὴς ὁ Κυρηναῖος
Ἀριστιππος. Ἐκ πάντων δ' αὐτοῦ τῶν γνωρίμων,
τὴν σχολὴν αὐτοῦ διεδέξατο Εὐάνδρος καὶ οἱ μετὰ
τοῦτον. Μεθ' οὗς Καρνεάδης ὑποδεξάμενος τὴν δια-
τριβὴν, τρίτην συνεστήσατο Ἀκαδημίαν. Λόγων μὲν
οὖν ἀγωγῆν ἐχρήσατο, ἧ καὶ ὁ Ἀρχεσίλαος· καὶ γὰρ
αὐτὸς ἐπετήθευε τῆν εἰς ἐκάτερα ἐπιχειρήσειν, καὶ
πάντα ἀνεσχεύαζε τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγόμενα· μόνη
δ' ἐν τῷ περὶ τῆς ἐποχῆς λόγῳ πρὸς αὐτὸν διέστη,
φᾶς ἀδύνατον εἶναι ἀνθρώπων ὄντα περὶ ἀπάντων
ἐπέχειν· διαφορὰν δὲ εἶναι ἀδήλου καὶ ἀκαταλήπτου,
καὶ πάντα μὲν εἶναι ἀκατάληπτα, οὐ πάντα δὲ
ἀδηλα. Μετέειπε δὲ οὗτος καὶ τῶν Στωϊκῶν λόγων,
πρὸς οὓς καὶ ἔριστικῶς ἰστάμενος, ἐπὶ πλείον ἡγήθη,
τοῦ φαινομένου τοῖς πολλοῖς πιθανοῦ, ἀλλ' οὐ τῆς
ἀληθείας στοχαζόμενος. Ὅθεν καὶ πολλὴν παρέσχε
τοῖς Στωϊκοῖς ἀηδίαν. Γράφει δ' οὖν καὶ ὁ Νουμήνιος
D περὶ αὐτοῦ ταῦτα.

lectio conjici possit: *Εἶτα ἂν μὴ ἐξελέγχοις (vel εἶτα
μὴ ἐξελέγξας) πάντα ἀνατρέψεσθαι ἑαυτῷ δοκῶν.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Α

CAPUT VIII.

Περὶ Καρνεάδου τοῦ τὴν τρίτην Ἀκαδημίαν ὑποστησαμένου. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Καρνεάδης δὲ ἐκδεξάμενος παρήγησιν, οὐ χρεῶν (44) φυλάξει ὅσα ἀκίνητα καὶ ὅσα κεκίνημένα ἦν, τούτου μὲν ἡμέλει· εἰς δ' Ἀρκεσίλαον, εἴτ' οὖν ἀμείνω, εἴτε καὶ φαυλότερα ἦν, ἐπανενεγκῶν, διὰ μακροῦ τὴν μάχην ἀνενέαζε. » Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγει· « Ἦγε δ' οὖν καὶ οὗτος, καὶ ἀπέφερεν (45), ἀντιλογίας τε καὶ στροφάς λεπτολόγους συνέφερε τῇ μάχῃ ποικίλων, ἐξαρητικὸς τε καὶ καταφαντικὸς τε ἦν, μᾶλλον ἀντιλογικὸς. Εἰ τέ (46) ποῦ εἶδει τι καὶ θαῦμα ἐχόντων λόγων, ἐξηγείρετο λάβρος, οἷον ποταμὸς ῥοοῦδης, σφοδρῶς ῥέων (47), πάντα καταπιπλᾶς τὰ τῆδε καὶ τὰ ἐκεῖθι, καὶ εἰσέπιπτε, καὶ συνέσυρε τοὺς ἀκούοντας διὰ θορύβου. Τοιγαροῦν ἀπάγων τοὺς ἄλλους, αὐτὸς ἔμενον ἀνεξαπάτητος· ὃ μὴ προσῆν τῷ Ἀρκεσίλαῳ. Ἐκείνος γάρ, περιεχόμενος τῇ φαρμάξει τοὺς συγκορυθαντιῶντας, ἔλαθεν ἑαυτὸν πρῶτον ἐξηπατηκῶς μὴ ἠσθῆσθαι, πεπεισθαι δ' ἄληθῆ εἶναι, καὶ λέγει διὰ τῆς ἀπαξαπάντων ἀναίρεσσεως χρημάτων. Κακὸν δὲ ἦν ἂν κακῶ ἐπανακείμενον, ὃ Καρνεάδης τῷ Ἀρκεσίλαῳ μὴ χαλάσας τι σμικρὸν, ὅφ' οὐ οὐκ ἀπρακτοῖ ἐμελλῶν ἔσεσθαι, κατὰ τὰς ἀπὸ τοῦ πιθανοῦ λεγομένας αὐτῶν θετικὰς τε καὶ ἀρνητικὰς φαντασίας, τοῦ εἶναι τότε τι ζῶον, ἢ μὴ ζῶον εἶναι. » Τοῦτο οὖν ὑπαινέει, ὡς περ οἱ ἀναχάζοντες θῆρες, βιαιότερον, καὶ μᾶλλον ἑαυτοὺς εἰσὶν εἰς τὰς αἰχμὰς, καυτὸς ἐνδοῦς, δυνατώτερον ἐπῆλθεν. Ἐπειτέ (48) ὑποσταίη τε καὶ εὐ ἔχοι, τῆνικαῦτα ἦδη καὶ οὐ προδόδοκτο, ἐκὼν ἡμέλει καὶ ἐμέμνητο (49). Τὸ γὰρ ἀληθές τε καὶ τὸ ψεῦδος ἐν τοῖς πράγμασιν ἐνεῖναι συγχωρῶν, ὡς περ ξυνεργαζόμενος τῆς ζήτησεως τρόπῳ, παλαιστοῦ δεινοῦ λαθῆν δούς, περιεγίγνετο ἔνθεν. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ πιθανοῦ ῥοπήν ἐκάτερον παρασχῶν, οὐδέτερον εἶπε βεβαίως καταλαμβάνεσθαι. Ἦν γοῦν ληστής καὶ γόης σοφώτερος. Παραλαθῶν γὰρ ἀληθεῖ μὲν ὁμοιον ψεῦδος, καταληπτικῇ δὲ φαντασίᾳ καταληπτῶν ὁμοιον, καὶ ἀγαθῶν εἰς τὰς ἰσὰς, οὐκ εἴασεν οὔτε τὸ ἀληθές εἶναι, οὔτε τὸ ψεῦδος, ἢ οὐ μᾶλλον τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου, ἢ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ πιθανοῦ. Ἦν οὖν ὄνειρατα ἀντὶ ὄνειράτων, διὰ τὸ ὁμοίως φαντασίας ἀληθῆσιν εἶναι τὰς ψευδεῖς, ὡς ἀπὸ ὡοῦ κηρίνου πρὸς τὸ ἀληθινὸν ὄν. Συνέβαιεν οὖν τὰ κακὰ, καὶ πλείω. Καὶ μέντοι λέγων ὁ Καρνεάδης ἐψυχαύγει καὶ ἠνδραποδίζειτο. Ἦν δὲ κλέπτων μὲν ἀφανής, φαινόμενος δὲ ληστής, αἰρῶν καὶ δόλῳ καὶ βίᾳ τοὺς καὶ πάνυ σφόδρα παρεσκευασμένους. Πᾶσα γοῦν Καρνεάδου διάνοια ἐνίκα, καὶ οὐδεμία ἠτισοῦν ἄλλως· ἐπεὶ καὶ οἷς προσεπολέμει, ἦσαν εἰπεῖν ἀδυνατώτεροι. Ἀντίπατρος γοῦν ὁ κατ' αὐτὸν γενόμενος, ἐμελλε μὲν ἀγωνιᾶν τι γράφειν· πρὸς δ' οὖν τοὺς ἀπὸ Καρνεάδου καθ' ἡμέραν ἀποφερομένους λόγους οὐποτε

De Carneade, qui tertiam Academiam instituit. Ex eodem.

« Carneades, inquit, docendi postea munere partibusque susceptis, eum aspernatus, cujus omnia, seu quæ adhuc integra immotaque consisterent, seu quæ ab aliis sollicitata jam essent, retinere debuerat; cunctisque ad Arcesilam, seu meliora, seu deteriora essent, relatis, pugnam ipse longo demum intervallo revocavit. » Inde nonnihil progressus : « Idem igitur, inquit, afferebat, idem auferebat, pugnamque suam contrariis sententiis, et versutis quibusdam ac subtilibus argutiis cum multiplici varietate miscebat, affirmando simul ac negando, et oppositis utrinque rationibus disputando. Quod si alto quodam et exaggerato dicendi genere opus esset, tum enimvero vehementi ac rapido cursu ferebatur, ut amnis quidam incitatus et rapax, qui omnia passim inundet et obruat : sic in auditorem incumberebat, eumque secum magno cum fragore strepituque rapiebat. Quippe, cum in fraudem alios et errorem impelleret, tum fallebatur ipse nunquam ; id quod locum in Arcesila non habebat. Is enim dum cæteros suis secum maleficiis ac præstigiis, Corybantum more insanientes circumferret, non sentiebat quam sese primum ipse deciperet, dum sibi quoque vera esse quæ diceret, omnia simul ac semel abolendo, persuadebat. Verum Carneadem Arcesilæ, sic tanquam malum malo impositum jure dixeris, qui ne tantillum quidem unquam remitteret, nisi quo effecturum se videbat, ut auditores postea quo se verterent non haberent : id quod eo visorum, ut appellabat, genere consequeretur, quæ probabili ratione certum ac singulare quiddam, animal esse, vel confirmandi, vel negandi vim haberent. Ergo postquam aliquid ejusmodi utcunque dederat, quemadmodum feræ aliquantum cedentes, in spicula tanto postmodum vehementius irruunt : sic ille ubi nonnihil induiserat, eo deinde potentius ingruerat. Idem ubi firmior jam erat solidiorque disputatio, tum illud ipsum, quod sibi ante visum esset, cujusque mentionem jam fecisset, ultro negligebat. 738 Nam qui verum ac falsum in rebus inesse concederet, perinde ac si ad propriam sese quæstionis rationem accommodaret, quam ipsemet perli luctatoris more ansam dederat, ea postmodum ipsa vincebat. Dum enim utrumque pro verisimilitudinis utrinque nutantis ratione concedebat, neutrum simul firmiter comprehendi posse dicebat. Fur ergo præstigiatorque fuit Arcesila solertior. Ita enimvero falsum aliquod, quodque percipiebatur phantasie percipienti simile adjungebat, ut paria geminaque ambo

(44) Οὐ χρεῶν. Οὐ. Cujus tandem? Platonis, opinor. In hoc quippe nullus ante Numenius fuerat.

(45) Ἀπέφερεν. Quid si ἐφῆρεν? Est enim, ut pueris notum, ἀγειν καὶ φέρειν, sursum deorsumque miscere.

(46) Forte εἰ δέ.

(47) Σφοδρῶς ῥέων. Hæc glossemati simillima, cum præcedat ῥοοῦδης.

(48) Forte δέ.

(49) Καὶ ἐμέμνητο. Legendum καὶ οὐκ ἐμέμν., vel, quod quidem malum, οὐ προδόδοκτο, καὶ ἐμέμνητο, ἐκὼν ἡμέλει.

cum ostenderet, simul nec vero locum ullum, nec falso relinqueret, aut neutrum altero potius verum esse falsumve pateretur, aut si alterutrum potius, id tamen non nisi probabilitate tenuis ejusmodi videretur. Somniis ergo somnia succedebant, dum veris etiam visis falsa similia putabantur, quomodo si ovi cerei visum cum vero ovo componatur. Incommoda hæc igitur aliaque plura contingebant. At enimvero Carneades interea, dicendi facultate auditorem permulcebat idem, idemque captivum trahebat: et fur occulte, manifeste prædo, vel fraude vel aperta vi paratissimum etiam quemque capiebat. Omnis quippe Carneadis vincebat opinio, alia cujuslibet nulla prorsus, cum adversarios omnes longe dicendo inferiores haberet. Antipater certe, illius æqualis, scripto duntaxat aliquid meditabatur, atque id admodum timide. Nam ad eas disputationes, quas a Carneade haberi quotidie audiebat, nunquam in lucem ac publicum prodiiit, non in schola, non in deambulatione vel hilum a quoquam, ut aiunt, mussare unquam auditus est. Scripta solum quædam eminus intentabat, et angulos latebrasque captans, libros tantum posteris reliquebat, verum ejusmodi, qui ne nunc quidem, tum vero multo minus Carneadem illum, qui tantus ac tam admirabilis ejus ævi hominibus videbatur, sustinere possent. Et tamen ille ipse, qui Stoicos vellicandi studio palam cuncta miscebat, clam sodales inter suos eadem omnia fatebatur, vereque ac certo pronuntiabat, quæ alius quisvis e populo. » Quibus deinde addit: « Mentorem Carneades primum habuit discipulum, non tamen successorem. Quod enim illum adhuc vivens cum pellice sua repererat, non jam viso tantum probabili, aut quasi minus hominem comprehenderet, at suis maxime credens oculis, eumque vere comprehendens, ejus deinceps operam et consuetudinem repudiavit. Qui a doctore propterea deficiens, mutuis cum illo argutiis technisque pugnare, quæque ille incomprehense defendebat, oppugnare cepit. » 739 Itemque post alia: « Carneades autem, qui contraria vicissim omnia philosopharetur, triumphabat in mendaciis, quibus verum abolebat. Quanquam iis tanquam oppanis quibusdam velis utebatur, cum intro latitans vera callidius ac versutius loqueretur. Ita hoc ipsum philosopho accidebat, quod in leguminibus evenire solet, ex quibus quæ inania sunt et vacua, existunt ac summæ aquæ innatant, cum optima quæque lateant, et altiore fundo clausa teneantur. » Hæc de Carneade prodita legimus. Is Clitomachum artis doctrinæque successorem habuit; Philonem Clitomachus, de quo idem Numenius hæc breviter.

CAPUT IX.

De Philone, Clitomachi ejus successore, qui Carneadem exceperat. Ex eodem.

« Philo iste, inquit, principio quidem cum ab accepta scholæ præfectura recens adhuc esset, lætitia vehementiore percussus, ac referendæ gratiæ percupidus, Clitomachi decreta colere, illustrare magis atque magis, Stoicos autem radiante lacessere ferro. At progressu temporis, cum usu quotidiano Academicorum illa retentio paulatim evanesceret, nihil jam suo pristino more sentiebat, sed ipsum in contrariam omnino partem vertebat ipsa casuum et malorum evidentia atque confessio. Ita cum pleraque certo jam planeque perciperet, existere tantum videlicet a quibus convinceretur, summopere cupiebat, ne terga ultro vertisse fugisque videretur. Hujus porro

ἔδημοσίευσεν, οὐκ ἐν ταῖς διατριβαῖς, οὐκ ἐν τοῖς περιπάτοις, οὐδὲ εἶπεν, οὐδὲ ἐφθέγγετο, οὐδ' ἤκουσεν τις αὐτοῦ, φασίν, οὐδὲ γρῦ· ἀντιγραφὰς δὲ ἐπανετίετο, καὶ γωνίαν λαθόν, βιβλία κατέλιπε γράφας τοῖς ὑστερον, οὕτε νῦν δυνάμενα, καὶ τότε ἀδυνατώτερα πρὸς οὕτως ἄνδρα ὑπέρμεγαν φανέντα, καὶ κατὰδόξαντα εἶναι τοῖς τότε ἀνθρώποις τὸν Καρνεάδην. Ὅμως δὲ, καίτοι καὶ τὸς ὑπὸ Στωϊκῆς φιλονεικίας εἰς τὸ φανερὸν κυκῶν, πρὸς γε τοὺς ἑαυτοῦ ἑταίρους δι' ἀπορήτων ὁμολογεῖ τε καὶ ἠλήθευε, καὶ ἀπεφαίνετο, ἃ καὶ ἄλλος τῶν ἐπιτυχόντων. » Εἶτα ἐξῆς φησι: « Καρνεάδου δὲ γίνεται γνώριμος Μέντωρ μὲν ὁ πρῶτος, οὐ μὴν διάδοχος. Ἄλλ' ἔτι ζῶν Καρνεάδης ἐπὶ παλλακῇ μοιχὸν εὐρών, οὐκ ὑπὸ πιθανῆς φαντασίας, οὐδ' ὡς μὴ κατελιθῶς, ὡς δὲ μάλιστα πιστεύουν τῇ ὕβει, καὶ καταλαθὼν, παρητήσατο τῆς διατριβῆς. Ὁ δὲ ἀποστάς ἀντεσοφίστευε, καὶ ἀντίτεχνος ἦν, ἐλέγχων αὐτοῦ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἀκαταληψίαν. » Καὶ πάλιν ἐπιφέρει λέγων: « Ὁ δὲ Καρνεάδης, ὅσον ἀντεστραμμένα φιλοσοφῶν, τοῖς ψεύμασι ἐκαλλωπίετο, καὶ ὑπὸ αὐτοῖς τὰ ἀληθῆ ἠφάνιζε. Παραπετάσμασιν οὖν ἐχρητὸ τοῖς ψεύμασι, καὶ ἠλήθευεν ἐνδον λανθάνων καπηλικώτερον. Ἐπασχεν οὖν πάθημα ὀσπρίων, ὧν τὰ μὲν κενὰ ἐπιπολάζει τε τῷ ὕδατι, καὶ ὑπερέχει, τὰ χρηστὰ δὲ αὐτῶν ἐστὶ κάτω καὶ ἐν ἀφανεί. » Ταῦτα καὶ περὶ Καρνεάδου λέγεται. Διάδοχος δ' αὐτοῦ τῆς διατριβῆς καθίσταται Κλειτόμαχος· μεθ' οὗ Φίλων, οὐ περὶ ὁ Νουμήγιος μνημονεύει ταῦτα.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ Φίλωνος τοῦ διαδεξαμένου Κλειτόμαχου, τὸν διαδεξαμένου Καρνεάδην. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Ὁ δὲ Φίλων ἦρα οὗτος, ἄρτι μὲν ἐκδεξάμενος τὴν διατριβὴν, ὑπὸ χαρμονῆς ἐξεπέπληκτο, καὶ χάριν ἀποδιδούς ἐθεράπευε, καὶ τὰ δεδογμένα τῷ Κλειτόμαχῳ ἠΐξε, καὶ τοῖς Στωϊκοῖς ἐκορύσσετο νόρῳ καὶ χαλκῷ. Ὡς δὲ προτόντος καὶ τοῦ χρόνου, ἐξῆς τῆς δ' ὑπὸ συνηθείας οὐσίας αὐτῶν τῆς ἐποχῆς, οὐδὲν μὲν κατὰ τὰ αὐτὰ ἑαυτῷ ἐνόει, ἢ δὲ τῶν παθημάτων αὐτὸν ἀνέστρεφεν ἐνάργειά τε καὶ ὁμολογία. Πολλὴν δὲ τ' ἔχων ἤδη τὴν διαίθησιν, ὑπερεπαθύμει, εὖ οἶσθ' ὅτι, τῶν ἐλεγξόντων τυχεῖν, ἵνα μὴ ἐδόκει μετὰ νῦτα βαλὼν αὐτὸς ἐκὼν φεύγειν. Φίλωνος δὲ γίνεται ἀκουστής Ἀντίλοχος, ἐτέρας ἄρξας Ἀκαδημίας. Μνηστάρχῳ γοῦν τῷ Στωϊκῷ σχολάσας, ἐναντία Φίλωνι τῷ καθηγητῇ ἐφρόνησε, μυρία τε ξένα προσήγε

τῆ Ἀκαδημίας. » Ταῦτα καὶ παραπλήσια τούτοις μύ-
 ρα τῆς Πλάτωνος περὶ διαδοχῆς μνημονεύεται. Ὅρα
 ὃ οὖν, ἄνωθεν τὸν λόγον ἀναλαβόντας, τῶν Φυσικῶν
 φιλοσόφων τὰς ψευδοδοξίας ὁμοῦ καὶ ἀντιδοξίας ἐπι-
 σκεψασθαι· οἳ τὴν πολλὴν γῆν πλανηθέντες, καὶ τὴν
 τοῦ ἀληθοῦς εὐρεσιν περὶ πλείστου πεπονημένοι,
 ταῖς τε τῶν παλαιῶν ἀπάντων δόξαις καθωμιληκότες,
 καὶ τάχριβὸς τῆς παρὰ πᾶσι Φοινίξει τε καὶ Αἰγυπτίοις,
 αὐτοῖς τε Ἑλλησι πολὺ πρότερον θεολογίας ἐξηκρι-
 δωκότες, τίνα τῶν πόνων τὸν καρπὸν εὕροντο, παρ'
 αὐτῶν ἄξιον ἀκοῦσαι, ὡς ἂν μάθοιμεν εἴ τι θεοπρε-
 πῆς εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν πρεσβυτέρων κατῆλθεν.
 Ἐκράτει μὲν γὰρ πρότερον ἐκ παλαιῶ ἀιώνας παρὰ
 τοῖς ἔθνεσιν ἢ πολὺθεοῖς δεισιδαιμονία, νεφέ τε καὶ
 μυστήρια ἱερὰ τῶν θεῶν κατὰ πόλεις καὶ χώρας συν-
 ἦθως παρὰ πᾶσιν ἐφυλάττοντο. Οὐ δὴ οὖν οὐδὲ φι-
 λосоφίας ἀνθρωπίνης ἦν χρεῖα, εἰ δὴ τὰ τῆς θεοσοφίας
 προειλήθει· οὐδ' ἦν τις ἀνάγκη καινοτομεῖν τοὺς σο-
 φούς, εἰ δὴ τὰ τῶν προγόνων αὐτοῖς εὖ ἔχοντα ἦν·
 ἀλλ' οὐδὲ στασιάζειν καὶ διαφέρεσθαι τοὺς γενναίους
 φιλοσόφους, εἰ δὴ σύμφωνος καὶ ἀληθοῦς ἢ πάτριος
 αὐτοῖς περὶ θεῶν δόξα τυγχάνειν δεδοκίμαστο. Τί δὲ
 ἔδει πολεμεῖν ἀλλήλοις, καὶ μάχεσθαι, ἢ τὴν μακρὰν
 ὁδὸν ἄνω καὶ κάτω περιτρέχειν, πλανᾶσθαι τε καὶ
 τὰ βραβάρων ὑποσυλᾶν, οἴκοι δέον μένοντας παρὰ
 θεῶν ἐκμανθάνειν, εἰ δὴ τινες ἦσαν θεοί, ἢ παρὰ τῶν
 θεολόγων ἀνδρῶν, τοὺς ἀληθεῖς καὶ ἀδιαπτώτους περὶ
 τῶν ἐπιζητούμενων ἐν φιλοσοφίᾳ λόγους, περὶ ὧν
 μυρία ὅσα μοχθήσαντες διηνήχθησαν, μακρῶ τῆς
 τῆ ἀληθοῦς εὐρέσεως ἀφυστερήσαντες; Τί δὲ καὶ περὶ
 θεῶν νεώτερα χρῆν ἐπιζητεῖν τολμᾶν, ἢ στασιάζειν
 καὶ διαπυκτεῦειν ἀλλήλοις, εἰ δὴ ἀσφαλῆς καὶ βεβαία
 θεῶν εὐρεσις, καὶ γνώσις εὐσεβείας ἀληθοῦς ἐν τελε-
 ταῖς καὶ μυστηρίοις, τῇ τε ἄλλῃ τῶν παλαιᾶτων
 περιεχέτο θεολογία, αὐτὴν ἐκείνην παρὸν ἀκίνητον
 καὶ ὁμολογουμένην συμφώνως περιέπειν; Ἀλλὰ γὰρ,
 εἰ φανεῖεν οὗτοι μηδὲν ἀληθὲς περὶ Θεοῦ παρὰ τῶν
 προτέρων μεμαθηκότες, οἰκείας δ' ἐπινοίας τῇ περὶ
 φύσεως ἐπιβεβληκότες ἐξετάσει, καὶ στοχασμοῖς μάλ-
 λον ἢ καταλήψει κεχρημένοι· τί χρῆ λοιπὸν μὴ οὐχὶ
 συνομολογεῖν τὴν παλαιὰν τῶν ἐθνῶν θεολογίαν μηδὲν
 πλέον τῆς ἀποδοθείσης ἐν τοῖς πρὸ τούτου συγγράμ-
 μασις ἱστορίας ἐπέχειν; Ὅτι μὲν οὖν ἐξ ἀνθρωπίνων
 στοχασμῶν, καὶ πολλῆς λογομαχίας, καὶ πλάνης,
 ἀλλ' οὐκ ἐκ τινος ἀκριβοῦς καταλήψεως, ἢ παρὰ τοῖς

Ἑλλησιν ὑπέστη φιλοσοφία, ἐκ τῆς πρὸς Νεκταναβῶ
 τὸν Αἰγύπτιον ἐπιστολῆς τοῦ Πορφυρίου μάθοις ἂν,
 αὐτὸ δὴ τοῦτο ἀκούσας ὁμολογοῦντος ἐν τού-
 τος.

tius quam ulla comprehensione niterentur : quis non ingenue confitendum esse videat, nihil omnino præter ea, quæ superioribus libris indicavimus, gentium theologia contineri? Ac postremum quidem illud, quam ex accurata nulla comprehensione, sed quibusdam tantum ex conjecturis, magnoque verborum conflictu multis cum erroribus conjuncto Græcorum philosophia exstiterit, facile vel ex qua-
 dam Porphyrii ad Nectenabonem Ægyptium epistola intelligas, in qua id ipsum totidem verbis audies sententem.

A Philonis auditor fuit Antiochus, novæ postea fundator Academicæ : qui Mnesarcho Stoico operam cum dedisset, et a magistro Philone dissensit, et aliena peregrinaque sexcenta Academicæ at-
 texit. » Hæc aliaque id genus infinita de Platonis successione traduntur. Nunc igitur altius oratione repetita, physicorum istorum partim falsas, partim contrarias pugnantisque sententias diligentius excutere juverit : cumque tantum ipsi terrarum obierint, tanto arserint investigandi veri studio, tanta in expendendis veterum omnium opinionibus assiduitate versati sint, denique tanto ante recondita quæque omnium vel Phœnicum, vel Ægyptiorum, 740 vel Græcorum ipsorum theologiæ mysteria tam accurate perviderint; verum utique fuerit, quem tandem laborum suorum fructum consecuti sint, ex illis ipsis audire, ut intelligamus, ecquid divina illa natura dignum ab antiquioribus acceperint. Enimvero ab ultima jam usque memoria, superstitiosus ille apud gentes plurium deorum cultus vigeat, templaque passim et sacra numinum mysteria, tam in urbibus, quam in regionibus omnibus longo jam usu celebrabantur. Itaque humana tum philosophia opus nil dum erat, ubi divina sapientia locum occuparat : nec sapientes illos novi quidquam moliri necesse fuit, si majorum institutis sua apud se integritas honestasque constaret : imo nec præclaris philosophis tot factiones ac dissensiones excitandæ, si patria de diis opinio et secum ipsa consentiens, et vera judicaretur. Nam quid eos atinebat, aut sic inter se configere, aut tam longa sursum ac deorsum itinera conficere, vagarique passim, et suas barbaris opes suffurari, cum domi potius quiescentes, vel abs diis, si qui forte dii essent, vel a theologis veras eorum, quæ in philosophia disquiruntur, rationes haurire debuissent, de quibus ipsi post infinitos labores ab aliis dissidendo, ab ipsa veritatis investigatione procul aberrarunt? Quid porro necesse erat, nova de diis quædam comminisci, aut inter sese pugilum more conflictari, si modo secura firmaque de diis existimatio, veraque religionis cognitio, priscorum hominum sacris illis ritibus atque mysteriis, cæterisque theologiæ suæ rationibus continebatur : cum illa ipsa nulla sui mutata parte, communi posteriorum consensu ac professione retineri posset? Sin autem id constat, recentiores istos veri de Deo nihil ab antiquioribus illis didicisse, ac suoapte quemque ingenio sic in naturæ investigationem incubuisse, ut conjecturis po-

741 CAPUT X.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Multas apud Græcos philosophos conjecturas esse, verborum pugnas, erroresque permultos; ex Porphyrii ad Neclenabonem Ægyptium epistola, non ex iis, quæ De animo ad Boethum rescripsit, eoque ex libro quem De hausta ex oraculorum responsis philosophia edidit.

« Hoc in meæ, inquit, erga te benevolentia officio, a diis ipsis bonisque dæmonibus, atque his affinis quibusdam cognatisque philosophia partibus incipiam, de quibus a Græcis quoque philosophis permulta dicta sunt; verum ejusmodi, quæ partem sane maximam, fidei faciendæ principia non aliunde, quam ex sola conjectura ducerent. » Tum interjectis aliis ita progreditur: « Apud nos, inquit, verborum conflictus ingens, quippe qui humana tantum existimatione de bono statuamus. Cæterum qui ad assequendam illam cum superiori natura conjunctionem incumbunt, ii profecto hanc si partem investigationis prætermiserint, frustra tantum in sapientia studio laboris operæque consumunt. » Idem in iis, quæ *De animo* ad Boethum rescripsit, id ipsum conceptis fatetur verbis; dum ait, « Immortalem esse animum, illa intelligendi et commentandi vis absque ulla dubitatione vincit. Verumtamen quidquid rationum a philosophis hoc ad demonstrandum afferitur, id totum propter eam, quam in omnibus repugnandi solertiam arguti et contentiosi homines repererunt, perfacile ad refellendum videtur. » Quid enim tota in philosophia sit, quod ab aliter sentientibus impugnari nequeat, cum in iis etiam, quæ perspicua ex sese videbantur, assensionem omnem retinere horum nonnulli maluerint? Postremo, in eo quoque libro, quem *De hausta ex oraculorum responsis philosophia* conscripsit, aberrasse Græcos diserte omnino confitetur, suum etiam Deum hanc in rem testatus, qui suis hoc ipsum oraculis responderit, barbarisque potius quam Græcis hominibus, veritatis inventæ laudem testimonio suo defenderit, eoque ferendo barbaros ipsos nominatim appellarit. Statim enim post oraculi expositionem ita concludit: « Audivisti quantum laboris exhaustum sit, ut corporis tantum causa piaculare quis sacrificium faceret, 742 non quod animi salutem invenisset? Quippe, vineta enim ære, ardua et salubrosa via est, qua ad deos itur, cujus barbari quidem complures semitas repererunt, Græci vero ab ea penitus aberrarunt. Quam si qui forte jam tenebant, eandem ipsimet corruerunt. At ejus inventæ laudem Ægyptiis, Phœnicibus et Chaldæis (hos enim Assyrios vocat), Lydiis etiam et Hebræis suo teste Deo testimonio vindicavit. » Hæc Græcus iste philosophus, vel ipse potius quem colebat Deus. Quis ergo deinceps nobis jure succenseat, quod aberrantes Græcos reliquerimus, ut Hebræos, a quibus comprehensam esse veritatem ipso deorum testimonio constiterit, sequeremur? Nam quid tandem a philosophis doctum iri nos expectemus? aut quam ab iis deinde opem utilitatemque speremus, si quæ

« *Ὅτι στοχασμοί, καὶ λογομαχίαι, καὶ πολλὴ πλάνη τυγχάνει παρὰ τοῖς Ἑλλήνων φιλοσόφοις. Ἀπὸ τῆς πρὸς Νεκτεναβὸν τὸν Αἰγύπτιον ἐπιστολῆς Πορφυρίου, καὶ ἀπ' ὧν ἀντέγραψε Βοηθῶ περὶ ψυχῆς, καὶ ἀπὸ τῆς περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας.*

« Ἀρξομαι δὲ τῆς πρὸς σὲ φιλίας ἀπὸ θεῶν καὶ δαιμόνων ἀγαθῶν, τῶν τε τούτοις συγγενῶν φιλοσοφημάτων, περὶ ὧν εἰρηται μὲν πλεῖστα, καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήνων φιλοσόφοις, εἰρηται δὲ ἐκ στοχασμοῦ τὸ πλεον τὰς ἀρχὰς ἔχον τῆς πίστεως. » Καὶ ὑποβάς ἐξῆς ἐπιφέρει, λέγων « Παρὰ μὲν γὰρ ἡμῖν λογομαχία τις ἐστὶ πολλή. ἅτε ἐξ ἀνθρωπίνων λογισμῶν τοῦ ἀγαθοῦ εἰκαζόμενον. Οἷς δὲ μεμηχανῆται ἢ πρὸς τὸ κρεῖττον συνουσία, εἰ παρὲται τὸ μέρος τοῦτο εἰς ἐξέτασιν, μάτην αὐτοῖς ἡ σοφία ἐξήσκηται. » Ἄλλὰ καὶ ἐν οἷς ἀντέγραψε Βοηθῶ *Περὶ ψυχῆς*, ὁ αὐτὸς ὡδε γράφων ὁμολογεῖ πρὸς λέξιν « Ὡς τὰ μὲν τῶν ἐνοπιῶν, καὶ τὰ τῆς ἱστορίας ἀναμφιλέτως συνίστησι τὴν ψυχὴν εἶναι ἀθάνατον· οἱ δὲ εἰς ἀπόδειξιν παρὰ τῶν φιλοσόφων κομισθέντες λόγοι δοκοῦσιν εἶναι εὐανάτρεπτοι διὰ τὴν ἐν πᾶσιν εὐρεσιλογίαν τῶν ἐριστικῶν. Τίς γὰρ λόγος τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ οὐκ ἀμφισθητήσιμος τοῖς ἐτεροδόξοις, ὅπου καὶ περὶ τῶν δοκούντων ἐναργῶν ἐπέχειν αὐτῶν τισὶν ἐδόκει; » Καὶ ἐν οἷς δὲ ἐπέγραψε *Περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας*, διαβρήθην ὁμολογεῖ τοὺς Ἑλληνας πεπλανηθῆναι, ἐπιμαρτυρόμενος τὸν ἑαυτοῦ Θεόν, ὡς τοῦτο καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος διὰ χρησμῶν ἐξειπόντος, καὶ βαρβάρους μᾶλλον ἢ Ἑλλῆσι τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας ἐπιμαρτυρήσαντος, καὶ δὴ καὶ Ἑβραίων μνημονεύσαντος ἐν τοῖς μαρτυρηθεῖσι. Μετὰ γοῦν τὴν τοῦ χρησμοῦ παράθεσιν, ἐξῆς τούτοις κέχρηται τοῖς ἐπιλόγοις. « Ἀκήκοας πόσος πόνος, ἵν' ὑπὲρ σώματός τις τὰ καθάρσια θύσῃ, οὐχ ὅτι τῆς ψυχῆς τὴν σωτηρίαν ἐξεύρη; Χαλκίδετος γὰρ ἡ πρὸς θεοῦ ὁδός, αἰπεινή τε καὶ τραχεῖα, ἧς πολλὰς ἀτραπούς βάρβαροι μὲν ἐξεύρουν, Ἑλληνας δὲ ἐπλανήθησαν· οἱ δὲ κρατούντες ἤδη καὶ διέφθειραν. Τὴν δὲ εὐρεσιν Αἰγυπτίους ὁ Θεὸς ἐμαρτύρησε, Φοῖνιξί τε καὶ Χαλδαίους (Ἀσσύριοι γὰρ οὗτοι)· Λυδοὶς τε καὶ Ἑβραίοις. » Ταῦτα ὁ φιλόσοφος, μᾶλλον δὲ ὁ αὐτοῦ Θεός. Ἄρ' οὐν ἄξιον μετὰ ταῦθ' ἡμῖν ἐπιμέμψασθαι, ὅτι δὴ τοὺς πεπλανημένους Ἑλληνας καταλείψαντες, τὰ Ἑβραίων εἰλόμεθα, τῶν ἐπ' ἀληθείας καταλέγει μεμαρτυρημένων; Τί δὲ χρὴ παρὰ φιλοσόφων μαθηθεσθαι προσδοκᾶν; ἢ ποῖα ἐλπὶς τῆς ἐξ αὐτῶν ὠφελείας, εἰ δὴ τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῖς ἐκ στοχασμῶν καὶ εἰκασμῶν τὸ πλεον τὰς ἀρχὰς ἔχοντα τῆς πίστεως τυγχάνει; Λογομαχίας δὲ τίς ὁ καρπός, εἰ δὴ πάντες οἱ τῶν φιλοσόφων λόγοι εὐανάτρεπτοι καθεστήχασιν, διὰ τὴν ἐν πᾶσιν εὐρεσιλογίαν; Ταῦτα γὰρ οὐ παρ' ἡμῶν ἀρίτως, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα ἦκουστο. Διότι εὐ μοι δοκοῦμεν καὶ μετὰ κρίσεως ἐξηρασμένους, οὐχὶ δ' ἀλόγως, ὡς ἂν τοιούτων, καταπεφρονηκέναι. Τὰ δὲ παρ' Ἑβραίοις ἠγαπηκέναι, οὐχ ὅτι πρὸς τοῦ δαίμονος μεμαρτυρηται, ἀλλ' ὅτι τῆς ἐνθέου ἀρετῆς τε καὶ δυνάμεως

μέτοχα ὄντα ἀποδείκνυται. Ἴνα δ' οὖν καὶ αὐτοῖς ἐργοῖς τὰς τῶν θαυμασῶν φιλοσόφων λογομαχίας μάθοις, τὰς τε περὶ ἀρχῶν, καὶ περὶ θεῶν, καὶ τῆς τοῦ παντός συστάσεως διαφωνίας, μικρὸν μὲν ὕστερον ἐκθήσομαι σοὶ τὰς αὐτῶν φωνάς. Πρῶτον δ' ἐπειδὴ περιφέρουσιν ἄνω καὶ κάτω θυλλοῦντες τὰ μαθήματα, δεῖν ἐξ ἄπαντος φάσκοντες τοὺς μέλλοντας ἐν πείρᾳ τῆς τοῦ ἀληθοῦς καταλήψεως γίγνεσθαι, μετελθεῖν ἀστρονομίαν, ἀριθμητικὴν, γεωμετρίαν, μουσικὴν, αὐτὰ δὲ τὰ παρὰ βαρβάρων εἰς αὐτοὺς ἤκειν ἀποδειχθέντα (τούτων γὰρ ἄνευ μὴ δύνασθαι λόγιον ἀεὶ καὶ φιλόσοφον ἀποτελεσθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ τῆς τῶν ὄντων ἀληθείας ψαῦσαι, μὴ τούτων ἐν ψυχῇ τῆς γνώσεως προτυπωθεῖσθαι)· εἴτ' ἐπινατείνάμενοι τῇ μαθήσει τῶν εἰρημένων, ἐπ' αὐτοῦ μονονουχί τοῦ αἰθέρος βαίνειν μετέωροι ἀρθέντες ὁλοῦνται, ὡς δὲ τὸν θεὸν αὐτὸν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς περιφέροντες ἡμᾶς τε, ὅτι μὴ τὰ ἴμοια ζηλοῦμεν, βουκλιμάτων κατ' οὐδὲν διαφέρειν ἠγοῦνται· ταύτη δὲ φασὶ μηδὲ θεὸν, μηδὲ τι τῶν σεμνῶν ἡμᾶς δύνασθαι εἰδέναι φέρε, τοῦτο πρῶτον οὐκ ὀρθῶς ἔχον ἀπευθύνωμεν, τὸν ἀληθῆ λόγον ἀντὶ φωτὸς αὐτοῖς παραβάλλοντες. Ὁ δὲ, μυρίους μὲν Ἑλλήνας, μυρία δὲ καὶ βαρβάρων γένη, τοὺς μὲν σὺν τοῖς εἰρημένοις μαθήμασιν οὕτε θεὸν, οὕτε σώφρονα βίον, οὐθ' ὅλως τι τῶν βελτίστων καὶ συμφερόντων ἀπυγνόντας ἀποδείξει· τοὺς δὲ τῶν μαθημάτων ἐκτὸς πάντων εὐσεβεστάτους καὶ φιλοσοφωτάτους γεγόνεσθαι. Ὁ γοῦν παρὰ πᾶσιν αὐτοῖς ἀδόξος Σωκράτης, ὅπως ποτὲ ἐδόξαζε περὶ τῶνδε, μάθοις ἀν' ἑνοφῶντι πιστεύσας, ἐν Ἀπομνημονεύμασιν ὧδέ τι ἱστοροῦντι.

A ab iis dicuntur, partem ea maximam fidei faciendæ principia non aliunde, quam ex conjecturarum quadam probabilitate ducant? Fructus porro verbosæ contentionis quoniam ostenditur, si quidquid a philosophis rationum affertur, id totum propter argutam quamdam in omnibus repugnandi solertiam, perfacile sit ad refellendum? Hæc enim paulo ante non a nobis, sed ab illis ipsis dici audiebantur. Quæ quidem ejusmodi cum sint, ea profecto non temere, sed maturo admodum prudentique judicio, neglexisse, Hebræis autem hæsisse merito videamur: non quod abs dæmone testimonium habuerint, sed quod in iis divina plane vis ac potestas eluceat. Atque ut verbosas illas egregiorum philosophorum pugnas, deque principiis, de diis, et universi constitutione dissensiones reapse perspicias, eorum tibi paulo post ipsissima verba subjiciam. Primum tamen, quoniam mathematica illa sua tantopere jactare solent, prorsusque necessarium esse dictitant, ut quisquis comprehendendi veri studio tenebitur, astronomiam, arithmeticeam, geometriam, musicam, illa nimirum ipsa, quæ ad eos a barbaris profecta esse jam ostendimus, persequatur (his enim qui carebit, doctum perfectumque philosophum esse neminem, imo rerum veritatem ne primoribus quidem labris degustare posse, nisi qui harum ante rerum animo cognitionem impresserit): deinde hæc suarum artium peritiam magnificentius ostentantes, æthere sese medio sublimes propemodum

C incedere, numerisque suis ipsum quoque Deum circumferre arbitrantur: nos vero qui similium disciplinarum amore non flagremus, nihil a pecudibus abesse existimant, Deique propterea nunquam, nunquam rei paulo gravioris notitiam percepturos esse pronuntiant: 743 age, hoc ipsum quam pravum sit atque distortum, vera luminis loco ratione proposita, sic tanquam ad libellam ac regulam exigamus. Erit ea quidem ejusmodi, quæ Græcos innumerabiles, infinitosque barbaros complexa; alios tametsi ab his artibus doctrinisque paratos, nec Deum unquam, nec honestæ vitæ rationes, nec omnino præclarum et utile quidquam percepisse; alios, ut ab omnium disciplinarum præsidio destituti essent, religiosissimos tamen ac sapientissimos extitisse demonstret. Enimvero, quænam hoc in genere Socratis illius, qui ab istis omnibus tantopere celebratur, sententia fuerit, e Xenophonte intelliges, si modo ei suis in Memorabilibus hæc scribenti fidem adhibebis.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

CAPUT XI.

Περὶ γεωμετρίας, καὶ ἀστρονομίας, καὶ λογισμῶν.
Ἀπὸ τῶν Ἀπομνημονευμάτων Ἑνοφῶντος.

De geometria, astronomia et computo, e Xenophontis Memorabilibus.

Ἐδίδασθε δὲ (50), καὶ μέχρις ὅτου δύο ἐμπειροῦν εἶναι ἐκάστου πράγματος τὸν ὀρθῶς πεπαιδευμένον. Αὐτίκα γεωμετρίαν μέχρι μὲν τούτου ἐφθ δεῖν μάθαι, ἕως ἱκανός τις γένοιτο, εἴ ποτε δεήσεις, γῆν μέτρῳ ὀρθῶς ἢ παραλαβεῖν, ἢ παραδοῦναι, ἢ διανεῖμαι, ἢ ἔργον ἀποδείξει. Οὕτω δὲ τοῦτο ῥάδιον μάθειν εἶναι, ὥστε τὸν προσέχοντα τὸν νοῦν τῇ μετρήσει, ἅμα τὴν τε γῆν ὀπότη ἐστὶν εἰδέναι, καὶ ὡς μετρεῖται ἐπιστάμενον ἀπίεσθαι. Τὸ δὲ μέχρι τῶν δυσξυνέτων

D « Docebat, inquit ille, præterea, quatenus cujusque rei peritum esse hominem bene institutum oporteret. Principio geometriæ dandam eatenus operam esse dicebat, ut si quando res posceret, dimensam rite terram vel accipere ab alio, vel alii tradere, vel eam dividere, vel opus aliquod designare posset. Id porro tam esse ad discendum facile, ut qui dimensionem attendere voluerit, idem simul et quanta sit terræ magnitudo assequi possit;

(50) Ἐδίδασθε δὲ. Xenophon Memorabil. lib. iv, pag. 814 B. Quatenus earum doctrinarum studiis eruditus esse oporteat republicæ principes, pluribus a Platone lib. De republ. disputatur. Λογιστικῆς summam cognitionem esse jubet geometriæ secundo loco dari operam, quatenus præ τὰς στρατοπεδεύσεις, καὶ καταλήψεις χωρίων, καὶ συναγωγὰς, καὶ ἐκτάσεις στρατιᾶς, καὶ ὅσα δὲ ἄλλα σημα-

τιζοῦσι τὰ στρατόπεδα, conferre potest. De astronomia quid statuat, subobscurum est, nisi quod ἀντικρυς parum admodum περὶ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ curiosos esse vult; atque in illis cælestium orbium ac siderum conversionibus, umbram potius aut similitudinem veritatis, quam ipsammet veritatem agnoscit.

et quænam ejus metiendæ ratio breviter admodum expediteque cognoscere. At ejusdem in geometriæ studio, ad illas usque descriptiones intellectu difficiliore quemquam progredi, Socrati non placebat. Cui enim bono futuræ illæ essent, videre se, tametsi ne illarum quidem imperitus esset, negabat. Enimvero, ad exhauriendam hominis vitam cum satis illas esse, tum aliarum interim et plurium et utiliorum doctrinarum studia impedire. Astronomiam similiter eatenus complecti solum jubebat, ut noctis, mensis annique tempora cognosceres, atque hujus cognitionis ope, si quando vel iter, vel navigatio suscipienda esset, vel agendæ forent excubiæ, vel in aliud quidlibet, quod noctis, mensis annique spatio fieri solet, incumbendum, signis ad ea omnia suis quæque temporibus obeunda, certioribus uterere. Atqui hæc nihilo difficilius tam ex nocturnis venatoribus, quam ex navium gubernatoribus, et aliis quamplurimis resciri posse, a quibus eorum peritiam suæ cujusque partes officium deponat. At eamdem artem eosque persequi, dum ea quæ non eodem motu circumferantur, stellasque simul errantes et vagas distinguere noveris, adeoque in earum abs terra intervallis, conversionibus, causisque rimandis ætatem viresque consumere; id vero graviter imprimis ac serio prohibebat, quod nullum hujus etiam operæ pretium videret, tametsi ne in istis quidem rebus hospes ipse ac peregrinus esset. Addebat, conficiendæ hominis vitæ illas quoque satis futuras, quæ interim a pluribus utilioribusque studiis avocarent. Postremo quibus cælestia quæque numen rationibus moderetur, investigari volebat, quod cum eo ab hominibus aspirari non posse, tum minus cum diis probari existimaret, qui quæ prompta notaque esse noluissent, inquireret. Nec minus illi, quem ea vehementius cura distineret, insanix periculum imminere dicebat, quam Anaxagoræ, qui explicatas abs se deorum machinas tantopere gloriabatur. Quippe, dum ignem atque solem idem esse diceret, nesciebat utique, ignem homines videre perfacile, solem tamen adversum intueri non posse: qui in sole apricantur, eos colorem inde nigriorem contrahere, qui ex igne non sequatur: eorum quæ nascantur e terra, sine solis splendore augeri crescereque nihil, nihil contra non ignis ardore languescere. Idem præterea solem ignitum lapidem esse cum diceret, non videbat, lapidem in ignem conjectum nec fulgere, nec diu resistere; solem ex omni ævo suum illum splendorem, quo cuncta superat, constantem perennemque retinere. Suis etiam auctor erat, ut in computandi arte discenda, perinde ut in aliis inanem ac supervacaneam operam caverent. Id quod in primis ab eo servabatur, qui commentationes ac disputationes suas omnes, quas cum discipulis habebat suis, unius utilitatis finibus includebat. » Hactenus Xenophon in *Memorabilibus*. Idem epistola quadam ad Æschinem scripta, de Platone, deque iis qui suam in explicandâ universi natura physiologiam venditabant, hæc habet.

Α διαγραμμάτων γεωμετρίαν μανθάνειν ἀπεδοκίμαζεν· ὅ τι μὲν γὰρ ὠφελότης ταῦτα, οὐκ ἔφη ὄρα· καὶ τοὺς οὐκ ἀπειρόσ γε αὐτῶν ἦν. Ἐφη δὲ ἱκανὰ αὐτὰ εἶναι ἀνθρώπου βίον κατατρίβειν, καὶ ἄλλων πολλῶν τε καὶ ὠφελίμων μαθημάτων ἀποκωλύειν. Ἐκέλευε δὲ καὶ ἀστρονομίας ἐμπείρους γίγνεσθαι, καὶ ταύτης μέντοι μέχρι τοῦ νυκτός τε ὄραν, καὶ μηνός, καὶ ἐνιαυτοῦ δύνασθαι γινώσκειν, ἕνεκα τοῦ, πορείας τε καὶ πλοῦ, καὶ φυλακῆς, καὶ ὅσα ἄλλα ἢ νυκτός, ἢ μηνός, ἢ ἐνιαυτοῦ πράττεται, πρὸς ταῦτ' ἔχειν τεκμηρίου χρῆσθαι, τὰς ὥρας τῶν εἰρημένων διαγινώσκοντα. Καὶ ταῦτα δὲ ῥάδιον μαθεῖν παρά τε νυκτοθηρῶν, καὶ κυβερνητῶν, καὶ ἄλλων πολλῶν, οἷς ἐπιμελὲς ταῦτα εἶδέναι. Τὸ δὲ μέχρι τούτου ἀστρονομίαν μανθάνειν, μέχρι τοῦ καὶ τὰ μὴ ἐν τῇ αὐτῇ περιφορᾷ ὄντα, καὶ τοὺς πλανήτας καὶ ἀσταθμήτους ἀστέρους γινῶναι, καὶ τὰς ἀποστάσεις αὐτῶν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ τὰς περιόδους, καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν ζητοῦντα κατατρίβασθαι, ἰσχυρῶς ἀπέτρεπεν. Ὀφέλειαν μὲν γὰρ ὠδεμίαν οὐδ' ἐν τούτοις ἔφη ὄρα· καίτοι οὐδὲ τούτων γε ἀνηχοῦς ἦν. Ἐφη δὲ καὶ ταῦτα ἱκανὰ εἶναι κατατρίβειν ἀνθρώπου βίον, καὶ πολλῶν καὶ ὠφελίμων ἀποκωλύειν. Ὅλωσ δὲ τῶν οὐρανίων ἢ ἕκαστα ὁ θεὸς μηχανᾶται, φροντιστὴν γίγνεσθαι ἀπέτρεπεν· οὐτε γὰρ εὐρετὰ ἀνθρώποις αὐτὰ ἐνόμιζεν εἶναι, οὔτε χαρίζεσθαι θεοῖς ἂν ἠγεῖτο τὸν ζητοῦντα, ἃ ἐκεῖνοι σαφηνίσαι οὐκ ἐβουλήθησαν. Κινδυνεύσαι δ' ἂν ἔφη, καὶ παραφρονῆσαι τὸν ταῦτα μεριμνῶντα, οὐδὲν ἤτρον, ἢ Ἀναξαγόρας παρεφρόνησεν, ὁ μέγιστον φρονήσας ἐπὶ τῷ τὰς τῶν θεῶν μηχανὰς ἐξηγεῖσθαι. Ἐκεῖνος γὰρ λέγων μὲν τὸ αὐτὸ εἶναι πῦρ τε καὶ ἥλιον, ἠγνῶει ὅτι τὸ μὲν πῦρ ὁ ἀνθρώποι βράδιος καθορῶσιν, εἰς δὲ τὸν ἥλιον οὐ δύνανται ἀντιβλέπειν. Καὶ ὑπὸ μὲν τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενοι, τὰ χρώματα μελάντερα ἔχουσιν, ὑπὸ δὲ τοῦ πυρός, οὐ. ἠγνῶει δὲ καὶ ὅτι τῶν ἐκ τῆς γῆς φουμένων, ἀνευ μὲν ἡλίου αὐγῆς οὐδὲν δύναται καλῶς ἀξέσθαι, ὑπὸ δὲ τοῦ πυρός, θερμαινόμενα πάντα ἀπόλλυται. Φάσκων δὲ τὸν ἥλιον λίθον διάπυρον εἶναι, καὶ τοῦτο ἠγνῶει, ὅτι λίθος μὲν, ἐν πυρὶ ὦν, οὔτε λάμπει, οὔτε πολὺν χρόνον ἀντέχει· ὁ δὲ ἥλιος πάντα τὸν χρόνον πάντων λαμπρότατος ὦν, διαμένει. Ἐκέλευε δὲ καὶ λογισμοὺς μανθάνειν· καὶ τούτων δὲ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐκέλευε φυλάττεσθαι τὴν μάταιον πραγματείαν. Μέχρι δὲ τοῦ ὠφελίμου πάντα καὶ αὐτὸς συνεσχόπει, καὶ συνδιέφευγε τοῖς συνοῦσι. » Ταῦτα Ξενοφῶν ἐν *Ἀπομνημονεύμασιν*. Ἐν ἐπιστολῇ δὲ ὁ αὐτὸς τῇ πρὸς Ἀσχίνην περὶ Πλάτωνος καὶ τῶν αὐχούτων τὴν τοῦ παντός φυσιολογίαν τοιαῦτα γράφει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Περὶ τῶν φυσικοῦς αὐχούτων. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Αἰσχίνην.

« Ὅτι μὲν γὰρ (51) τὰ θεῖα ὑπὲρ ἡμᾶς, παντὶ δῆλον ἀπόρηξ δὲ τῷ κρείττονι τῆς δυνάμεως (52) αὐτοῦς εἶδειν· οἳ δὲ εἰσιν, οὔτε εὐρεῖν ῥάδιον, οὔτε ζητεῖν θεμιτόν. Οὐδὲ γὰρ δεσποτῶν φύσιν, ἢ πρᾶξι, δούλοις εἰδέναι (53) πλέον ὑπηρεσίας προσήκει. Καὶ τὸ μέγιστον, ὅσω χρὴ ἀγασθαι τάνθρώπινα διαπονομένων, τοσῶδε (54) τοῖς δόξης ἐκ πολλῶν ἀκαίρων καὶ κενῶν γλιχομένοις ἀχθος φέρει. Πότε γὰρ, ὡς Αἰσχίνην, Σωκράτους ἀχθοῦ τις οὐρανίων περὶ λέγοντος, ἢ γραμμὰς εἰς ἐπανόρθωσιν παραινούντος μανθάνειν; Μουσικὴν μὲν γὰρ ἴσμεν αὐτὸν μέχρι ὧτων συνιέντα. Διετέλει δὲ ἐκάστοτε αὐτοῖς λέγων, τί καλόν, καὶ τί ἀνόρθια, δικαιοσύνη τε καὶ ἄλλαι ἀρεταί· ἀνθρώπινα γὰρ αὐτὰ ἀγαθὰ ἐκάλει· τὰ δ' ἄλλα ἢ ἀδύατον ἀνθρώποις ἀλῶναι ἔφασκεν, ἢ μύθων εἶναι συγγενῆ, μετ' ὄφρῳς σοφιστῶν παίγνια διεξιόντων. Καὶ οὐκ ἔλεγε μὲν ταῦτα, οὐχὶ δὲ ἔπραττε. Γράφειν δὲ τὰ πραχθέντα εἰδοῖσι σοι, καίπερ οὐκ ἀηδὲς ἐσόμενον, χρόνον ἔχει, ἀνέγραψά τε ἄλλοθι. Πausάσθωσαν οὖν ἐλεγχόμενοι, ἢ πρὸς τὸ εἶκό; ἔτασαν, οἷς Σωκράτης οὐκ ἤρεσεν, ᾧ ζῶντι μὲν ὁ θεὸς σοφίαν ἐμαρτύρησεν, οἱ δὲ κτείναντες τῆς μετανοίας ἀποκῆθασιν οὐκ εὔρων. Τὸ δὲ καλὸν ἄρα, Αἰγύπτου ἠράσθησαν, καὶ τῆς Πυθαγόρα τερατιώδους σοφίας ὧν τὸ περιττόν (55) καὶ μὴ μόνιμον ἐπὶ Σωκράτην ἡλεγεῖεν ἔρωσ τυραννίδος, καὶ ἀντὶ διαίτης λιτῆς Σικελιώτις γαστροῦ ἀμέτρον τράπεζα (56). » Τούτα

Ξενοφῶν, τὸν Πλάτωνα αἰνιττόμενος. Ὅ δὲ γε Πλάτων ἐν Πολιτείᾳ, περὶ γυμναστικῆς καὶ μουσικῆς τῶν ἱστορεῖ φάναι τὸν Σωκράτην.

Illud vero præclarum, quod Ægyptum isti, et prodigiosam Pythagoræ sapientiam adamarunt : quorum sane quam inanis et inconstans erga Socratem voluntas fuerit, amor ille tyrannidis, et, pro tenui frugalique victu, Sicula mensa immoderato abdomini serviens, manifeste palamque convincit. » Hæc Xenophon, Platonem subobscurè significans. At ipsemet Plato in *Republica* quæ sequuntur de gymnasticæ ac musicæ artibus ab Socrate dicta commemorat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

Περὶ γυμναστικῆς καὶ μουσικῆς. Ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν Πολιτείᾳ.

« Τί ἂν οὖν εἴη (57), ὡς Γλαύκων, μάθημα, ψυχῆς ὀλίγον ἀπὸ τοῦ γιγνομένου ἐπὶ τὸ ἔν; Τόδε δ' ἐνοῶ λέγων ἄμα. Οὐκ ἀθλητὰς μέντοι πολέμου ἔφαμεν τοῦτους ἀναγκαῖον εἶναι νέους ὄντας; — Ἐφαμεν

(51) Ὅτι μὲν γὰρ. Idem Xenophon, pag. 1000 B.

(52) Τῷ κρείττονι τῆς δυνάμεως, etc. Xenophontis interpres hæc ita mutat, τὸ κρείττον τῆς δυνάμεως αὐτὰ εἶδειν. Metuit nimirum τὸ σολοικοφανές. Præcessit enim τὰ θεῖα, tum sequitur αὐτούς. Quisni ergo similiter oīoi, quod sequitur, mutabat in οἷα? Meo iudicio, sollicitandum nihil est. Atticis enim, Xenophonti præsertim et Platoni, familiarissimum, casus, genera modosque mutare, ubi potissimum significationis potius quam vocum rationem habendam existimant. Quid autem sunt τὰ θεῖα, nisi θεοί? Quod etiam τῷ κρείττονι, seu τὸ κρείττον τῆς δυνάμεως, ita vertit, *maiorē ob potestatem*, vereor ut Xenophontis ex mente sit : alioqui dixisset, opinor, ἐπὶ τῷ κρείττονι, vel διὰ τὸ κρείττον.

PATROL. GR. XXI.

A

745 CAPUT XII.

De his qui rerum se naturum explicare gloriabantur. Ex ejusdem ad Æschinē epistolā.

« Captum, inquit, nostrum a rebus divinis superari nemo non videt. Satis autem nobis fuerit, eas quanta possumus maxima pietate venerari : eujusmodi vero sint, nec assequi facile est, nec fas investigare. Nec enim servis licet herorum aut ingenium, aut rationes tenere, nisi quatenus ad obsequium necesse sit. Quodque maximum est, quo majorem in laudem merentur, qui rerum humanarum tractationem suscipiunt, eo gravius in alios pondus incumbit, qui ex alienis inutilibusque permultis gloriam aucupantur. Quis enim, mi Æschines, Socratem unquam audivit, aut cœlestibus de rebus disputantem, aut corrigendis moribus linearum figuras discernere suadentem? Nam musicæ quidem, aurium tenens peritum illum fuisse constat. At vero inter suos perpetuo, de honesto, fortitudine, justitia, cæterisque virtutibus disserebat. Enimvero bona hæc proprie humana vocabat; cætera vel ab hominibus capi non posse, vel proxima fabulis esse dicebat, eujusmodi a sophistis ridicula pleraque cum supercilio tractari solerent. Nec aliter faciebat ipse quam loquebatur. Verum res ab eo gestas ad te, cui notæ satis illæ sunt, perscribi, ut injucundum tibi non esset, tamen et longioris id temporis fuerit, et jam ipsas alibi perscripsimus. Convicti ergo isti vel acquiescant penitus, vel æquitalis in partes aliquando concedant, quibus Socrates ille non placet cui vivo sapientiæ testimonium deus ipse dedit, cujus necis auctores nullam pœnitendo sceleris expiandi rationem invenire poterunt. Illud vero præclarum, quod Ægyptum isti, et prodigiosam Pythagoræ sapientiam adamarunt : quorum sane quam inanis et inconstans erga Socratem voluntas fuerit, amor ille tyrannidis, et, pro tenui frugalique victu, Sicula mensa immoderato abdomini serviens, manifeste palamque convincit. » Hæc Xenophon, Platonem subobscurè significans. At ipsemet Plato in *Republica* quæ sequuntur de gymnasticæ ac musicæ artibus ab Socrate dicta commemorat.

746 CAPUT XIII.

De gymnasticæ ac musicæ artibus. Ex Platone in Republica.

« Ecquod tandem, inquit, disciplinæ genus, mi Glauco, animum ab iis, quæ fiunt ad id quod est traducere ac transferre possit? Mihi quidem illud, dum loquor, in mentem venit. Nunquid nostros

(53) Δούλοις εἰδέναι, etc. Xenophon, δούλους δεῖ εἰδέναι, οἷς οὐδὲν πλέον τῆς ὑπηρεσίας προσήκει, quæ oratio plenior est.

(54) Τοσῶδε, etc. Vitiosum est quod apud Xenophont. in margine adnotatur, τόσον τόδε τοῖς.

(55) Ὡς τὸ περιττ. Ita Xenophon. Male in priori editione, ὡς τὸ περιττ.

(56) Σικελιώτις ... τράπεζα. Plato ipse, qui tacite hic a Xenophonte mordetur, lib. iii *De repub.* Socratem habet Adimantō sic loquentem : Συρακουσταν δὲ, ὡς φίλε, τράπεζαν, καὶ Σικελικὴν ποικιλίαν ἔβων, ὡς ἔοικας, οὐκ αἰεὶς, εἰπερ σοι ταῦτα δοκεῖ ὀρθῶς ἔχειν.

(57) Τί ἂν οὖν εἴη. Plato lib. vii *De repub.*, pag. 483 C Ficini Serrani autem 521 D.

illos reipublicæ custodes, in bellica exercitatione jam usque ab adolescentia necessario versatos esse debere jam diximus? — Diximus utique. — Ergo præter illud, habeat hoc etiam necesse est disciplina quam quærimus. — Quid tandem? — Uti ne bellicosus hominibus inutilis ea sit. Necesse id vero, inquit, si modo fieri potest. Atqui gymnasticæ ac musicæ artibus illos ante jam erudiimus. — Sic est, inquit. — Gymnastica porro circa id quod oritur quodque interit tota versatur, corporum enim incremento ac diminutioni præest. — Certe. — Non est igitur ea disciplina, quam quærimus. — Minime vero. — An forte musica illa sit, quæ superius locuti sumus? At illa, inquit, si meministi, usum habet gymnasticæ in dissimili genere simillimum: utpote quæ moribus tantum reipublicæ custodes informet, atque ut in concentu fieri solet, certam quamdam coherentiam, ac persimilem numeris compositionem suppeditet, non veram propriamque scientiam; atque in ipso dicendi genere alia quædam habeat moribus illis affinia, verasque narrationes a fabulosis distinguat. Cæterum habet ea nihil, cujus nos cognitio ad aliquid perducat ejusmodi, quod nunc abs te quæritur. — Me vero, inquam, admodum opportune mones: prorsus enim simile nihil habet. — Sed quid igitur, optime Glauco, tale esse possit? nam artes quidem omnes sordidæ nobis et illiberales visæ sunt. — Ac merito quidem. Tum, pluribus interjectis, ita prosequitur: « Dabimus operam, inquit, ne qui a nobis educantur, aliquid ab iis hoc in genere perfectum minus maturumque doceantur; quodque non eo semper, quo tendere omnes debeant, referatur, uti jamjam de astronomia dicebamus. Ignoras tu vero, simile quid aliud in harmonia homines istos agere? Quippe dum illos vocum sonorumque concentus, qui auribus percipiuntur, inter sese metiendo componunt, inutilibus in rebus, quemadmodum et astronomi, studium operamque ponunt. Ita per deos, inquit; ac ridiculi plane sunt, dum frequentamenta nescio quæ 747 nominant, admotisque auribus vocem quasi propius aucupantes: alii se in medio sonum aliquem exaudire, ac minimum illud, cujus in metiendo usus esse debeat, intervallum esse dictitant; alii vero dubitant, quasi a vocibus illis jam similis quidam sonus existat. In quo utrique menti aures anteponunt. Tu vero, inquam, alios illos admodum utiles arbitraris qui fides perpetuo vexant, distendant, claviculisque contorquent? Verum ne longius hæc nos imago detineat, dum plectro pulsatæ fides aut affirmant, aut negant,

(58) Δεῖ ἄρα καὶ τοῦτο, etc. Ficinus, non ita, ut videtur, auctoris ex sensu vertit, oportet ergo hanc præterea superiori addere disciplinam, quam quærimus. Προσέγειν, non est προστιθέναι.

(59) Ἀντίστροφος τῆς γυμναστικῆς. Sororem vocat lib. III De republ., ubi de musica ex professo disputat: Ἄρ' οὖν, inquit, ἡ βελτίστη γυμναστικῆ. Ἀδελφὴ τις ἂν εἴη τῆς ἀπλῆς μουσικῆς;

(60) Ἔθεσι. Quantum valeat musica prorsus τὰ

γάρ. — Δεῖ ἄρα καὶ τοῦτο (58) προσέγειν τὸ μάθημα, ὃ ζητούμεν, πρὸς ἐκεῖνο. — Τὸ ποῖον; — Μὴ ἀχρηστον πολεμικοῦς ἀνδράσιιν εἶναι. Δεῖ μέντοι, ἔφη, ἐπερ οἶόν τε. Γυμναστικῆ πη καὶ μουσικῆ ἐν γε τῷ πρόσθεν ἐπαιδεύοντο ἤρῳιν. — Ἦν ταῦτα, ἔφη. — Καὶ Γυμναστικῆ μέν που περιγιγνόμενον καὶ ἀπολλύμενον τετεύτακε· σώματος γὰρ ἀσῆξης καὶ φθίσεως ἐπιστατεῖ. — Φαίνεται. — Τοῦτο μὲν δὲ οὐκ ἂν εἴη ὃ ζητούμεν μάθημα. — Οὐ γάρ. — Ἄλλ' ἄρα μουσικῆ, ὅσῳ τὸ πρότερον διήλθομεν; Ἄλλ' ἦν ἐκεῖνη γ', ἔφη, ἀντίστροφος τῆς γυμναστικῆς (59), εἰ μέμνησαι, ἔθεσι (60) παιδεύουσα τοὺς φύλακας, κατὰ τε ἀρμονίαν εὐαρμοσίαν τινὰ, οὐκ ἐπιστήμην παραδιδούσα, καὶ κατὰ ῥυθμὸν εὐρυθμίαν, ἐν τε τοῖς λόγοις ἕτερα τοῦτων ἀδελφὰ ἔθη ἅττα ἔχουσα, καὶ ὅσοι μυθώδεις τῶν λόγων, καὶ ὅσοι ἀληθινώτεροι ἦσαν. Μάθημα δὲ πρὸς τοιοῦτόν τι ἄγον, οἶον σὺ νῦν ζητεῖς, οὐδὲν ἦν ἐν αὐτῇ. — Ἀκριβέστατα, ἦν δ' ἐγὼ, ἀναμνησθεῖς με. Τῷ γὰρ ὄντι τοιοῦτον οὐδὲν εἶχεν. — Ἄλλ', ὦ δαιμόνιε Γλαύκων, τί ἂν εἴη τοιοῦτον; αἶ τε γὰρ τέχνην βάνουσοί που ἅπασαι ἔδοξαν εἶναι. — Πῶς δ' οὐ; Ἐἴθ' ἐξῆς προῦν ἐπιλέγει· « Μήποτ' αὐτῶν τι ἀτελεῖς ἐπιχειρῶσιν ἡμῖν μαθάνειν, οὐς θρέψομεν, καὶ οὐκ ἐξῆχον ἐκεῖσε ἀεὶ, οἳ πάντας δεῖ ἀνήκειν, οἷον ἄρι πρὸς τῆς ἀστρονομίας ἐλέγομεν. Ἦ οὐκ οἶσθ', ὅτι καὶ πρὸς ἀρμονίας ἕτερον τοιοῦτον ποιοῦσι; τὰς γὰρ ἀκουσμένας αἰ συμφωνίας καὶ φθόγγους ἀλλήλοις ἀναμετροῦντες, ἀνήνυτα ὡσπερ οἱ ἀστρονόμοι ποιοῦσι. Νῆ τοὺς θεοὺς, ἔφη, καὶ γελοῖως γε πυκνώματ' ἅττα (61) ὀνομάζοντες, καὶ παραβάλλοντες τὰ ὤτα, οἷον ἐκ γειτόνων φωνῆν θηρεύομενοι· οἱ μὲν φασιν εἶτι κατακοῦειν ἐν μέσῳ τινὰ ἤχη, καὶ σμικροτάτων εἶναι τοῦτο διάστημα, ὧ μωμερτέον· οἱ δ' ἀμφισθητοῦντες, ὡς ὁμοιον ἦδη φθειρομένον· ἀμφοτέροι ὤτα τοῦ νοῦ προστησάμενοι. Σὺ μὲν, ἦν δ' ἐγὼ, τοὺς χρηστοὺς λέγεις τοὺς ταῖς χορδαῖς πράγματα παρέχοντας, καὶ βασανίζοντας ἐπὶ τῶν κολλόπων, καὶ στρεβλοῦντας. Ἴνα δὲ μὴ μακροτέρα ἢ εἰκὼν γίγηται, πλήκτρῳ τε πλήκτρῳ γιγνομένων, καὶ κατηγορίας πέρι, καὶ ἐξαρνήσεως, καὶ ἀλαζονείας χορδῶν, παύομαι τῆς εἰκόνης, καὶ οὐ φημι τοῦτους λέγειν, ἀλλ' ἐκείνους, οὓς ἐφαμεν νῦν δὴ πρὸς ἀρμονίας εἰρῆσθαι (62). Ταῦτόν γὰρ ποιοῦσι τοῖς ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ. Τοὺς γὰρ ἐν ταῦταις ταῖς συμφωνίαις ταῖς ἀκουσμένας ἀριθμοὺς ζητοῦσιν, ἀλλ' οὐκ εἰς προβλήματα ἀνίσταν ἐπισκοπεῖν, τίνες ξυμφωνοὶ ἀριθμοὶ, καὶ τίνες οὐ, καὶ διὰ τί ἐκάτεροι. » Ἄλλὰ γὰρ καὶ ταῦθ' ἡμῖν πρὸ ὁδοῦ κείσθω, ἀπολογουμένοις ὅτι μὴ δίχα διανοίας ὀρθῆς, καὶ τῆς τῶν τοιῶνδε ἀχρηστομαθείας ὠλιγωρήσαμεν. Σκεψώμεθα δὴτα λοιπὸν ἦδη ἄνωθεν ἀρξάμενοι, τὰς τῶν εἰρημένων φυσικῶν φη

ἦθη, eod. lib. III pluribus, ubi gymnasticam corporis, musicam animi propriam esse docet.

(61) Πυκνώματ' ἅττα. Gellius lib. I, cap. 11: Quid enim foret ea re ineptius? si, ut plinipedi saltanti, ita Graeco concionanti, numeros ei modos, et frequentamenta varia tibicen inclinaret? Numeros ῥυθμῶν, modos μέλη, frequentamenta πυκνώματα dixit.

(62) Ms., ἀρῆσθασι.

λοσόφων δογματικὰς πρὸς ἀλλήλους ἀντιδοξίας. Γράφει δὴ ἀθρόως ἀπάντων, τῶν Πλατωνικῶν ὁμοῦ, καὶ Πυθαγορείων, τῶν τε ἔτι πρεσβυτέρων Φυσικῶν φιλοσόφων ἐπικεκλημένων, καὶ αὐτὸς πάλιν τῶν νεωτέρων Περιπατητικῶν τε καὶ Στωικῶν, καὶ Ἐπικουρείων τὰς δόξας συναγαγὼν ὁ Πλούταρχος, ἐν οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῶν ἀρσασκόντων τοῖς φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτων*. Ἐξ ὧν παραθήσομαι ταῦτα.

obrem utriusque tales habeantur. » Hactenus Plato. Atque hæc a nobis etiam præmissa sunt, ex quibus accusatores nostri intelligant, non sine maturo consilio nos inania rerum ejusmodi studia neglexisse. Jam vero pugnantia illa philosophorum quos Physicos vocant, decreta altius repetendo spectemus. Complectitur sane Plutarchus philosophorum simul omnium tam Platonico, quam Pythagoreo, necnon antiquorum etiam illorum, qui Physici dicitur, unaque recentiorum, tam Peripateticorum, quam Stoicorum, et Epicureorum sententias, eo libro quem *De philosophorum decretis ad res physicas pertinentibus* conscripsit. Ego hæc tantum dabo.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Δόξαι φιλοσόφων περὶ ἀρχῶν. Ἀπὸ τῶν Πλουτάρχου ἐν τῷ *Περὶ τῶν ἀρσασκόντων τοῖς φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτων*.

Ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος (63), εἰς τῶν ἑπτὰ Σοφῶν, ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀπεφάνητο εἶναι τὸ ὕδωρ. Δοκεῖ δὲ ὁ ἀνὴρ οὕτως ἀρξάει τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἡ Ἰωνικὴ αἵρεσις προσηγορεύθη. Ἐγένοντο γὰρ πλείεσται διαδοχαί. Φιλοσοφίας δὲ ἐν Αἰγύπτῳ, πρεσβύτερος ἦλθεν εἰς Μίλητον. Ἐξ ὕδατος δὲ φησι πάντα εἶναι, καὶ εἰς ὕδωρ πάντα ἀναλύεσθαι. Στοχάζεται δὲ ἐκ τούτου πρῶτον, ὅτι πάντων ζῶων ἡ γονὴ ἀρχὴ ἐστίν, ὕγρα οὖσα· οὕτως εἰκὸς καὶ τὰ πάντα ἐξ ὕγρου τὴν ἀρχὴν ἔχειν. Δεύτερον, ὅτι πάντα τὰ φυτὰ ὕγρῳ τρέφεται τε καὶ καρποφορεῖ· ἀμοιροῦντα δὲ ξηραίνεται. Τρίτον δὲ, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ πῦρ τὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀστρῶν ταῖς τῶν ὕδατων ἀναθυμιάσει τρέφεται, καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος. Διὰ τοῦτο καὶ Ὅμηρος ταύτην τὴν γένεσιν ὑποτίθεται περὶ τοῦ ὕδατος:

Ὀκεανὸν (64), ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται.

Ταῦτα μὲν ὁ Θαλῆς. Ἀναξίμανδρος δὲ ὁ Μιλήσιός φησι τῶν ὄντων τὴν ἀρχὴν εἶναι τὸ ἀπειρον. Ἐκ γὰρ τούτου πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς τοῦτο πάντα φθίρεσθαι. Διὸ καὶ γεννᾶσθαι ἀπειρῶν κόσμους, καὶ πάλιν φθίρεσθαι εἰς τὸ, ἐξ οὗ γίνεται. Λέγει δ' οὖν, διότι τὸ ἀπειρόν ἐστιν, ἵνα μὴδὲν ἄλλοιπῃ καὶ ἡ γένεσις (65) ἢ ὑφισταμένη. Ἀμαρτάνει δὲ καὶ οὗτος, μὴ λέγων, τί ἐστὶ τὸ ἀπειρον, πότερον ἀήρ ἐστίν, ἢ ὕδωρ, ἢ γῆ, ἢ ἄλλα τινὰ σώματα. Ἀμαρτάνει οὖν τὴν μὲν ὕλην ἀποφαινόμενος, τὸ δὲ ποιοῦν αἰτιῶν ἀναιρῶν. Τὸ γὰρ ἀπειρον οὐδὲν ἄλλο ἢ ὕλη ἐστίν· οὐ δύναται δὲ ἡ ὕλη εἶναι ἐνεργεῖα (66), ἐὰν μὴ τὸ ποιοῦν ὑπόθῃται (67). Ἀναξίμανδρος δὲ ὁ Μιλήσιος ἀρχὴν τῶν ὄντων τὸν ἀέρα ἀπεφάνητο· ἐκ γὰρ τούτου

(63) Θαλῆς ὁ Μιλήσιος. Plutarch. *De placitis philosoph.*, pag. 875 D.

(64) Ὀκεανὸν. Homer. *Iliad.* E, 246.

(65) Καὶ ἡ γένεσις. Plutarch. non habet illud καί, sed ista conjungit, ἵνα μὴδὲν ἄλλοιπῃ ἡ γένεσις, etc. Melius. Καὶ tamen retineri optime potest, modo sequatur ἢ, pro ἢ, quod mihi magis probatur.

A aut superbius refragantur, mittam eam modo: tantum dicam non jam istos, sed alios illos potius, de quibus paulo ante loquebamur, musicæ præceptores deligendos esse. Nam isti quidem id ipsum quod astronomi faciunt, dum ita concentus ejus qui aure percipitur numeros attendunt, ut nunquam ad veras illas quæstiones veniant: quinam e numeris inter se convenient, quive secus; et quam-

obrem utriusque tales habeantur. » Hactenus Plato. Atque hæc a nobis etiam præmissa sunt, ex quibus accusatores nostri intelligant, non sine maturo consilio nos inania rerum ejusmodi studia neglexisse. Jam vero pugnantia illa philosophorum quos Physicos vocant, decreta altius repetendo spectemus. Complectitur sane Plutarchus philosophorum simul omnium tam Platonico, quam Pythagoreo, necnon antiquorum etiam illorum, qui Physici dicitur, unaque recentiorum, tam Peripateticorum, quam Stoicorum, et Epicureorum sententias, eo libro quem *De philosophorum decretis ad res physicas pertinentibus* conscripsit. Ego hæc tantum dabo.

B

CAPUT XIV.

Philosophorum de principiis sententiæ. Ex Plutarchi libro, quem De philosophorum decretis ad res physicas pertinentibus conscripsit.

Ὁ Θαλῆς Μιλήσιος, ἰνquit, septem Sapientum unus, rerum principium aquam esse pronuntiavit. Is et philosophiæ initium, et Ionicæ sectæ 748 nomen dedisse videtur, a quo plures deinceps successiones propagatæ sunt. Idem post navatam in Ægypto philosophiæ operam, Mileton reidit jam senior. Porro, ut ex aqua nata esse omnia, et in aquam omnia dissolvi statuatur, his conjecturis adducitur. Primum, semen animantium omnium principium, humidum est: probabile igitur est ex humore omnia principium ducere. Deinde, humore stirpes aluntur omnes: ex eo fecunditatem hauriunt; eo si careant, exarescunt. Tertio, ipse quoque solis ac reliquorum astrorum ignis, mundusque adeo totus aquarum exhalationibus alitur. Itaque Homerus etiam hos rerum ortus aquæ proprios esse ponit, hoc versu,

Oceanum cunctis præbentem exordia rebus.

Hæc Thales. Anaximander itidem Milesius, rerum principium esse vult infinitum. Quippe cum inde nasci omnia, tum eodem omnia redire, dum intereunt. Quare mundos infinitos generari vicissim, ac vicissim in illud intereundo dissolvi, ex quo primum exstiterint. Enimvero infinitum esse propterea docet, ne quid unquam deficiat, ac rerum ortus aliquid semper habeat quo nitatur. Sed hoc peccat ille, quod infinitum quid sit non aperiat; utrum aer, an aqua, vel terra, vel alia quædam corpora. Peccat præterea, dum materiam ita ponit, ut causam tollat efficientem. Nam infinitum quidem aliud nihil quam materia est; materia vero, nisi causa efficiens adfuerit, re ipsa et actu esse non

(66) Ἐνεργεῖα. Hoc malo quam ἐνέργεια, ut est apud Plutarchum, ubi Latinus interpres hæc verba, οὐ δύναται δὲ ἡ ὕλη εἶναι ἐνεργεῖα vertit *materia rem creare nullam potest*. Plutarchi mens nunquam ista fuit.

(67) Ὑπόθῃται. Plutarch., ὑποκλήται. Utrumque defendi potest; ὑπόθῃται tamen magis placet.

potest. Anaximenes inlidem Mileto, aërem ejusmodi principium esse docuit: ex eo enim cuncta nasci, in eumque vicissima cuncta dissolvi. Nam animus, inquit, noster, exempli causa, aer est, nosque fovet ac tuetur; cunctumque adeo mundum spiritus aerque complectitur. Est autem spiritus eadem aerisque significatio. At peccat etiam hic, dum ex simplici et formæ unius aere ac spiritu, ipsas etiam animantes constare vult. Nec enim fieri potest, ut materia una rerum principium sit; accedat necesse est causa efficiens. Argentum, exempli gratia, ut existat poculum, satis per sese non est, nisi faber argentarius effector accesserit: idemque de ære, lignis, cæteraque materia statuendum. Heraclitus et Hippasus Metapontinus, hunc igni principatum attribuunt. Nam ex igne oriri omnia, et in ignem omnia desinere confirmant. 749 Quippe dum exstinguitur, partes inde mundi omnes existere. Primum enim quod in eo crassissimum est, compressum et collectum in sese, terram fieri; deinde terram, cum ignis vi solvitur, in aquam effluere: quod autem expirat, abire in aërem: rursus vero mundum corporaque omnia in conflagratione, ignis ardore consumenda. Ignis igitur et principium est, quod ex eo prodeant omnia, et finis, quod in eundem omnia dissolvantur. Democritus, quem Epicurus longo deinceps intervallo secutus est, rerum principia statuebat corpora quædam individua, quæ ratione caperentur, vacui haberent nihil, sine ortu, sine interitu, sempiterna, quæ nec frangi, nec multis e partibus conformari, nec omnino mutari, sed mente sola videri possent. Eadem tamen in inani, ac per inane ferri, quod ipsum et infinitum sit, et infinita ejusmodi corpuscula complectatur. In iis tria hæc inesse, figuram, magnitudinem, et pondus, ex quibus priora illa duo, magnitudinem et figuram Democritus posuerat; tertium, id est pondus, Epicurus adjecit. Corpora enim quæ moventur, inquit, suum quæque pondus impellat necesse est, alioquin nunquam moverentur. Atomorum porro figuras certo numero comprehensas, non infinitas esse; nec enim aut hamorum, aut tridentium, aut annulorum similes esse; cum eæ figuræ frangi facile, atomi, nec frangi, nec detrimenti genus ullum subire possint. Figuras igitur proprias habere, quas ratio percipiat. Et vero atomum appellari, non quod

A τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς αὐτὸν πάλιν ἀναλύεσθαι. Οἶον ἡ ψυχὴ, φησὶν, ἡ ἡμετέρα, ἀήρ ἐστὶ (68)· συγκρατεῖ γὰρ ἡμᾶς· καὶ ὅλον δὲ τὸν κόσμον πνεῦμα καὶ ἀήρ ἐμπεριέχει. Λέγεται δὲ συνονύμους ἀήρ καὶ πνεῦμα. Ἀμαρτάνει δὲ καὶ οὗτος, ἐξ ἀπλοῦ καὶ μονοειδοῦς ἀέρος καὶ πνεύματος δοκῶν συνιστάναι τὰ ζῶα. Ἀδύνατον γὰρ ἀρχὴν μίαν τὴν ὕλην τῶν ὄντων ὑποστῆναι (69)· ἀλλὰ καὶ τὸ ποιοῦν αἰτίων χρῆσι τιδέ-
 B τὰ πάντα. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸ παχυμερέστατον αὐτοῦ εἰς αὐτὸ συστελλόμενον γῆ γίγνεται (71)· ἔπειτα ἀναχλωμένην τὴν γῆν ὑπὸ τοῦ πυρὸς φύσει, ὕδωρ ἀποτελεῖσθαι· ἀναθυμῳώμενον δὲ ἀέρα γίνεσθαι. Πάλιν δὲ τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ σώματα ὑπὸ πυρὸς ἀναλύεσθαι (72) ἐν τῇ ἐκπύρωσει. Ἀρχὴ οὖν τὸ πῦρ, ὅτι ἐκ τούτου τὰ πάντα τέλος δέ, ὅτι εἰς τοῦτο ἀναλύεται τὰ πάντα. Δημόκριτος (73), ᾧ μετὰ πλείστον Ἐπίκουρος ἑκολούθησεν, ἀρχὰς τῶν ὄντων σώματα ἄτομα, λόγῳ δὲ θεωρητὰ, ἀμέτοχα κενοῦ, ἀγέννητα, αἰδία, ἀφθάρτα, οὐδὲ θραυσθῆναι δυνάμενα, οὔτε διαπλασμὸν ἐκ τῶν μερῶν λαβεῖν, οὔτε ἀλλοιωθῆναι, εἶναι δ' αὐτὰ λόγῳ θεωρητὰ. Ταῦτα μέντοι κινεῖσθαι ἐν τῷ κενῷ, καὶ διὰ τοῦ κενοῦ εἶναι δὲ καὶ αὐτὸ τὸ κενόν
 C ἄπειρον, καὶ τὰ σώματα ἄπειρα. Συμβεθετῆναι ἐῖ τοῖς σώμασι τρία ταῦτα, σχήματα, μέγεθος, βάρος· ἀλλ' ὁ μὲν Δημόκριτος ἔλεγε δύο, μέγεθος, καὶ σχῆμα· ὁ δὲ Ἐπίκουρος τούτοις καὶ τρίτον, βάρος, προσέθηκεν. Ἀνάγκη γὰρ, φησὶ, κινεῖσθαι τὰ σώματα τῇ τοῦ βάρους πληγῇ, ἐπεὶ οὐ κινεῖσθαι. Εἶναι δὲ τὰ σχήματα αὐτῶν ἀτόμων περιληπτὰ οὐκ ἄπειρα· μὴ γὰρ εἶναι μήτε ἀγκιστροειδεῖς, μήτε τριαινωειδεῖς, μήτε κρικοειδεῖς· ταῦτα γὰρ τὰ σχήματά ἐστιν εὐθραυστα, αἱ δὲ ἄτομοι ἀπαθεῖς, ἀθραυστοί· ἴδια δὲ ἔχειν σχήματα, λόγῳ θεωρητὰ. Καὶ εἰρηται ἄτομος, οὐχ ὅτι ἐστὶν ἐλαχίστη, ἀλλ' ὅτι οὐ δύναται τμηθῆναι, ἀπαθῆς οὖσα καὶ ἀμέτοχος κενοῦ· ὥστε ἐὰν εἴπη (74) ἄτομον, ἀθραυστον, λέγει ἀπαθῆ (75), ἀμέτοχον κενοῦ. Ὅτι δὲ ἐστὶν ἄτομος, σαφές· καὶ γὰρ ἐστὶ στοιχεῖα, καὶ ζῶα κενά, καὶ ἡ μονάς. Ἐμπεδοκλῆς Μένωνος, Ἀκραγαντίνος, τέτταρα μὲν στοιχεῖα,

(68) Ἀήρ ἐστὶ, etc. Plutarch., ἀήρ οὖσα συγκρατεῖ ἡμᾶς, καὶ ὅλον τὸν κόσμ.

(69) Τῶν ὄντων ὑποστῆναι. Plutarch., τῶν ὄντων, ἐξ ἧς πάντα, ὑποστῆναι, quod significantius videtur.

(70) Ἡράκλειτος. Præterit Eusebius, Anaxagoram, Archelaum et Pythagoram; quid secutus, non video, nisi quod paulo post, pag. 750, Anaxagoræ sententiam pluribus ex Platone traditarus esset; at de Archelao et Pythagora nihil.

(71) Γῆ γίγνεται. Facilis erat conjectura, rependum γῆν γίνεσθαι, quam lectionem Plutarchus representat.

(72) Ἀναλύεσθαι. Quid si ἀναλύεσθαι?

(73) Δημόκριτος. Apud Plutarchum ita leges: Ἐπίκουρος Νεοκλέους, Ἀθηναῖος, κατὰ Δημόκριτον φιλοσοφῆσας, ἔφη τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων, σώματα λόγῳ θεωρητὰ, etc. Porro certum est Epicurum longe Democrito juniorem fuisse: quot tamen annis post eum natus fuerit, eo incertum manet, quod minus constans reperitur chronologorum de Democriti ortu interitueque sententia. Alii Petavium nostrum tomo II *De doctrina temporum* in Paralipomenis, pag. 862, 863.

(74) Forie add. τις.

(75) Λέγει ἀπαθῆ. Melius Plutarch., λέγει, καὶ ἀπαθῆ.

πῦρ, ἀέρα, ὕδωρ, γῆν, δύο δὲ ἀρχικὰς δυνάμεις, φιλίαν τε καὶ νεῖκος, ὧν ἡ μὲν ἐστὶν ἐνωτικὴ, τὸ δὲ διαριστικόν. Φησὶ δὲ οὕτως:

queat, nec perpeſſionis quidquam aut inanis subire. Esse vero atomos vel ex eo liquere, quod elementa perpetua, quod inanes animantes, et unitatem esse constet. Empedocles Metonis filius, Agrigentinus, elementa quatuor, ignem, aerem, aquam et terram, principia duo, amicitiam et contentionem assignat, et amicitiam quidem uniendo, contentioſam dirimendi vim habere docet, his versibus,

Τέσσαρα τῶν πάντων ριζώματα πρώτων ἄκων·
Ζεὺς αἰθήρ. Ἥρη τε φερέσβιος, ἠδ' Ἀἰθωνέα,
Νῆστις θ', ἡ δακρῦός τε γγεί κρούνωμα βρότειον.

A minimum quiddam sit, sed quod secari, utpote nec patibilis, nec ullo modo vacua, non possit. Itaque qui atomum dicat, rem ab eo dici, quæ nec fraugi

queat, nec perpeſſionis quidquam aut inanis subire. Esse vero atomos vel ex eo liquere, quod elementa perpetua, quod inanes animantes, et unitatem esse constet. Empedocles Metonis filius, Agrigentinus, elementa quatuor, ignem, aerem, aquam et terram, principia duo, amicitiam et contentionem assignat, et amicitiam quidem uniendo, contentioſam dirimendi vim habere docet, his versibus,

Rerum radices in primis quatuor audi.
Jupiter ætherius, vitalis Juno, profundi
Pluto pater, Nestis lacrymas mortalibus ultro
Infundens scatebris.

750 Quippe Jovis nomine ardorem atque ætherem, Junonis vitalis aerem, Plutonis terram, Nestis denique scatebraque mortalis semen et aquam significat. Ex primorum Physicorum dissensio fuit, ea de principii opinio, qui non Deum, non effectorem, non molitorem ullum, non aliquem universitatis auctorem, imo, ne deos quidem, nec incorporeas, spirituales rationisque participes naturas, denique nihil omnino quod sensuum fines captumque superet, in principii numerarunt. Sane Græcorum omnium principem Anaxagoram, in suis de principii disputationibus, mentem rerum universalium causam posuisse ferunt. Et vero superiores omnes quantum is physiologiæ studio superavit, vel ex eo intelligi quod agros ipse suos magnitudine pastionis uberrimos ejus amore reliquerit, Græcorumque primus de principii enucleate disputavit. Nec enim tantum de natura rerum omnium, ut superiores illi, sed etiam de causa quæ illam moveat pronuntiavit. Erant enim, inquit ille, initio cuncta permista. Mens autem, ea permeans, in ordinem ex illa perturbatione digessit. In quo sane permirum illud est, qui princeps apud Græcos eam theologiæ rationem intulerat, eum Atheniensis ille, quod non jam solem, at solis ipsius effectorem Deum statueret, atque esse visum, ac propterea parum abfuisse quin ab iis lapidibus necaretur. Verumtamen ne ipse quidem sanum illud suum dogma retinuisse fertur. Mentem enim cunctis ita præfecisse, ut tamen de rerum natura ex mentis audisis, quænam ipsi hoc in genere, in dialogo

Δία μὲν γὰρ λέγει τὴν ζέσιν καὶ τὴν αἰθέρα, Ἥρην δὲ φερέσβιον τὸν ἀέρα, τὴν γῆν τὸν Ἀἰθωνέα, Νῆστιν δὲ καὶ κρούνωμα βρότειον, οἶονεὶ τὸ σπέρμα καὶ τὸ ὕδωρ. Ὑποσώτη μὲν ἡ τῶν πρώτων Φυσικῶν φιλοσόφων διαφωνία· τοιαύτη δὲ αὐτῶν καὶ ἡ περὶ ἀρχῶν δόξα, οὐ θεὸν, οὐ ποιητὴν, οὐ δημιουργόν, οὐδὲ τι τῶν ὄλων αἴτιον, οὐδὲ μὴν θεοὺς, οὐδ' ἀσωμάτους δυνάμεις, οὐ νοεράς φύσεις, οὐ λογικὰς οὐσίας, οὐδ' ὕλως τι τῶν ἐκτὸς αἰσθήσεων ἐν ταῖς ἀρχαῖς ὑποθεμένων. Μόνος δ' οὖν πρῶτος Ἑλλήνων Ἀναξαγόρας μνημονεύεται ἐν τοῖς περὶ ἀρχῶν λόγοις νοῦν τῶν πάντων αἴτιον ἀποφήνασθαι. Φασὶ γοῦν, ὡς ἄρα οὗτος μάλιστα παρὰ τοὺς πρὸ αὐτοῦ θεαύμασε φυσιολόγισαν· μηλόδοτον (76) γέ τοι τὴν ἑαυτοῦ χώραν δι' αὐτὴν εἴασε, τὸν τε περὶ ἀρχῶν λόγον πρῶτος Ἑλλήνων διήθροωσεν. Οὐ γὰρ μόνον περὶ τῆς πάντων οὐσίας ἀπεφήνατο, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ κινουμένου αὐτὴν αἰτίου. Ἦν γὰρ ἐν ἀρχῇ (77), φησὶν, ὁμοῦ τὰ πράγματα πεφυρμένα· Νοῦς δὲ, εἰσελθὼν, αὐτὰ ἐκ τῆς ἀταξίας εἰς τάξιν ἤγαγε. Θαυμάσαι δ' ἐστὶν, ὡς οὗτος πρῶτος παρ' Ἑλλήσι πῦτον θεολογήσας τὸν τρόπον, δόξας Ἀθηναίοις ἄθεος εἶναι, ὅτι μὴ τὸν ἥλιον ἐθεολόγει, τὸν δὲ ἡλίου ποιητὴν, μικροῦ δεῖν καταλευσθεὶς ἔθανε. Λέγεται δὲ μὴδὲ οὗτος αἴων φυλάξαι τὸ δόγμα. Ἐπιστήσας μὲν γὰρ νοῦν τοῖς πᾶσι, οὐκέτι δὲ κατὰ νοῦν καὶ λογισμὸν τὴν περὶ τῶν ὄντων ἀποδοῦναι φυσιολογίαν. Ἐπάκουσον δ' οὖν, οἷα ὁ Σωκράτης ἐν τῷ Πλάτωνος *Περὶ ψυχῆς* αἰτιάζεται τὸν ἄνθρωπον ἐν τούτοις.

rationisque regula minime disputaret. Enimvero Platonis *De animo*, a Socrate vitio tribuantur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Περὶ τῆς Ἀναξαγόρου δόξης. Ἀπὸ τῶν Σωκράτους ἐν τῷ Πλάτωνος *Περὶ ψυχῆς*.

« Ἄλλ' ἀκούσας (78) μὲν ποτε ἐκ βιβλίου τινὸς, ὡς ἔφη, Ἀναξαγόρου, ἀναγνώσκοντος, καὶ λέγοντος, ὡς ἄρα νοῦς ἐστὶν ὁ διακοσμῶν τε καὶ πάντων αἴτιος, ταύτη δὴ τῇ αἰτίᾳ ἦσθην τε, καὶ ἐδοξέ μοι τρόπον τινὰ εὖ ἔχειν τὸ, τὸν νοῦν εἶναι πάντων αἴτιον, καὶ

(76) *Μηλόδοτον*. Plato in *Hippiâ majore*: Τοῦναντιον γὰρ Ἀναξαγόρα φασὶ συμβῆναι, ἡ ὑμῖν καταλειφθέντων γὰρ αὐτῷ πολλῶν χρημάτων, καταμελήσας, καὶ ἀπολέσας πάντα. Diogenes Laertius: Οὗτος εὐγενεὶς, καὶ πλουτῆ διαφέρων ἦν, ἀλλὰ καὶ μεγαλοφροσύνη, ὅς γε τὰ πάντα παρέχώρησε τοῖς οἰκείοις· Αἰτιαθεὶς γὰρ ὑπ' αὐτῶν, ὡς ἀμελῶν· Τί οὖν, ἔφη, οὐχ ὑμεῖς ἐπιμελεῖσθε; Urbanum illud, καὶ σοφόν· hoc quod sequitur, κρεῖττον ἢ κατὰ φιλόσοφον. Objicienti enim, Οὐδὲν σοὶ μέλει τῆς πατρί-

De opinione Anaxagoræ, Ex Socratis disputatione apud Platonem in dialogo *De animo*.

« At vero, inquit ille, cum aliquem aliquando ex libro quodam, quem Anaxagoræ esse dicebat, legentem audissem, mentem omnium effectricam regere ac moderari omnia, equidem hoc in causæ genere summa cum voluptate acquievi, quod ex

δος; « Εὐφῆμει, ἔφη, ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος, » δειξας τὸν οὐρανόν. Digna vox meliore lingua, meliore sensu.

(77) *Ἦν γὰρ ἐν ἀρχῇ*. Plutarchus supra, p. 876 D, hæc paulo aliter: Ἀρχεται δὲ οὕτως, inquit: Ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν, νοῦς δὲ αὐτὰ διῆρε, καὶ διεκόσμησε· χρήματα λέγων, τὰ πράγματα. Consule Diogenem.

(78) Ἄλλ' ἀκούσας. Platonis locus est in *Phædone*, pag. 395 C Ficini.

eo, **751** si verum modo esset, futurum putarem, A uti moderatrix illa mens cuncta disponderet, ac prout optimum singulis esset futurum, suo quæque loco et ordine collocaret. Enimvero si causam nosse quis velit, quamobrem hoc eove modo singula vel nascantur, vel intereant, vel omnino sint: de singulis etiam illi statuendum esse, quo quæque unodo vel futura sint optime, vel optime subitura quidlibet atque factura. Quare, aliud homini aut de se ipso, aut de cæteris omnibus pervidendum esse nihil, quam quid præstantissimum sit atque optimum: simul tamen ei, quod deterrimum quoque sit, necessario cognoscendum esse, quod eadem scientia in utroque versetur. Hæc mecum ipse reputans, eum me aliquando præceptorem, qui mihi plane in causa rerum assignanda satisfaceret, Anaxagoram nactum esse, jucundissime cogitabam. Ex eo quippe intellecturum me primum esse, utrum plana sit an rotunda terra; tum hoc ubi stauisset, futurum, ut causam ac necessitatis vim explicaret, quodque optimum esset dicendo complexus, terræ quoque, talis ut esset, optimum esse ostenderet. Ita, si quidem eam in medio sitam esse diceret, quamobrem hic ei situs optimus esset, exponeret. Quæ si ex illo perspicue discerem, sic animo plane comparatus eram, nullum ut præterea causæ genus aliud esse statuerem. S. militer ex eodem me postea de sole, luna, cæterisque sideribus quæsiturum esse decreveram, qua velocitatis inter se, qua conversionum proportionem moverentur, cæteraque id genus, quæ optima cuique vel efficiendi ratio, vel subeundi esset. Nec enim unquam in animum induxissem, cum mentem illa regere ac moderari dixisset, aliam deinde causam assignaturum eum esse, quam ut quo se modo haberent, eo se quam optime habere confirmaret. Quin ubi et causam singulis propriam, et quod optimum cuique foret, æqualiter stauisset, tum vero quidnam simul omnibus conduceret, universe definiturum. Quam ego spem ut ne maximo quidem pretio permutassem, ita libros illos vehementi quodam arreptos studio, quam celerrime poteram evolvebam, ut quid optimum esset, quidve deterrimum, quam citissime cognoscerem. Hac ego spe tam egregia, mi Cebes, incitatus atque ardens ferebar. At vero, D dum legendo progredior, hominem video mente nusquam uti, ornatusque rerum causas afferre nullas, sed tantum ad quædam aeris, vel ætheris, vel aquarum, similiaque genera, tanquam ad originem absurde omnia revocare. In quo perinde mihi facere visus est, **752** ac si quis Socratem quidquid agat, mente agere cum diceret, idem quæ agerem causas exponens singulorum, ita dicitaret:

(79) *Τιθέσαι.* Ita malui ex Platone, quam τιθέντα, ut in priori edit.

(80) *Ἐπεὶ δὲ προῶν.* Plato uterque, Ἐπειδὴ. Sed præstat *ἐπεὶ*, quod hic pro *ἀλλά*, vel *ἔπειτα* usurpatur. Quomodo a Plutarcho præcipue sumitur, ut jam Stephanus in notis observavit. Sic et apud

ἠγησάμην, εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, τὸν γε νοῦν κοσμοῦντα πάντα κοσμεῖν, καὶ ἕκαστον τιθέναι (79) ὅπη ἂν βέλτιστα ἔχη. Εἰ οὖν τις βούλοιο τὴν αἰτίαν εὑρεῖν περὶ ἕκαστου, ὅπη ἢ γίνεται, ἢ ἀπόλλυται, ἢ ἐστὶ, τοῦτο δεῖν περὶ αὐτοῦ εὑρεῖν, ὅπη βέλτιστόν ἐστιν αὐτὸν ἢ εἶναι, ἢ ἄλλο ὅτιοῦν πάσχειν, ἢ ποιεῖν. Ἐκ δὴ τοῦ λόγου τούτου οὐδὲν ἄλλο σκοπεῖν προσήκειν ἀνθρώπων καὶ περὶ αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἢ τὸ ἀριστον καὶ τὸ βέλτιστον. Ἀναγκαῖον δὴ εἶναι τὸν αὐτὸν τοῦτον καὶ τὸ χεῖρον εἰδέναι· τὴν αὐτὴν γὰρ εἶναι ἐπιστήμην περὶ αὐτῶν. Ταῦτα δὴ λογιζόμενος, ἄσμενος εὐρηκέναι ὤμην διδάσκαλον τῆς αἰτίας περὶ τῶν ὄντων κατὰ νοῦν ἑμαυτῷ, τὸν Ἀναξαγόραν· καὶ μοι φράσειν πρῶτον μὲν πότερον ἢ γῆ πλατεῖά ἐστίν, ἢ στρογγύλη· ἐπειδὴ δὲ φράσειεν, B ἐπεκδιηγήσεσθαι τὴν αἰτίαν καὶ τὴν ἀνάγκην, λέγοντα τὸ ἄμεινον, καὶ ὅτι αὐτὴν ἄμεινον ἦν τοιαύτην εἶναι. Καὶ εἰ ἐν μέσῳ φαίη εἶναι αὐτὴν, ἐπεκδιηγήσεσθαι, ὡς ἄμεινον ἦν αὐτὴν ἐν μέσῳ εἶναι. Καὶ εἰ μοι ταῦτα ἀποφαίνοιτο, παρεσκευάσμην ὡς οὐκέτι ὑποθησόμενος αἰτίας ἄλλο εἶδος. Καὶ δὴ καὶ περὶ ἡλίου παρεσκευάσμην ὡσαύτως πεισόμενος, καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀστρων, τάχους τε περὶ πρὸς ἄλληλα, καὶ τροπῶν, καὶ τῶν ἄλλων παθημάτων, πῆ ποτε ταῦτ' ἄμεινόν ἐστιν ἕκαστον καὶ ποιεῖν, καὶ πάσχειν ἢ πάσχει· οὐ γὰρ ἂν ποτ' αὐτὸν ὤμην, φάσκοντά γε ὑπὸ νοῦ αὐτὰ κεκοσμηῆσθαι, ἄλλην τινὰ αὐτοῖς αἰτίαν ἐπενεγκεῖν, ἢ ὅτι βέλτιστον αὐτὰ οὕτως ἔχειν ἐστίν, ὡς ἔχει. Ἐκάστῳ οὖν αὐτῶν ἀποδιδόντα τὴν αἰτίαν, καὶ κοινῇ πᾶσι τὸ ἕκαστῳ βέλτιστον, ὤμην καὶ τὸ κοινὸν πᾶσιν ἐπιδηγήσεσθαι ἀγαθόν. Καὶ οὐδ' ἂν ἀπεδόμην πολλοῦ τὰς ἐλπίδας· ἀλλὰ πάνυ σπουδῆ λαθῶν τὰς βίβλους, ὡς τάχιστα οἴζος τ' ἦν ἀνεγίνωσκον, ἴν' ὡς τάχιστα εἰδείην τὸ βέλτιστον καὶ τὸ χεῖρον. Ἀπὸ δὴ θαυμαστῆς, ὡς ἔταίρε, ἐλπίδος ὥχόμην φερόμενος. Ἐπεὶ δὲ προῶν (80), καὶ ἀναγινώσκων, ὁρῶ ἄνδρα τῷ μὲν νῦν οὐδὲν χρώμενον, οὐδέ τινας αἰτίας ἐπαυτῶν εἰς τὸ διακοσμεῖν τὰ πράγματα, ἀέρας δὲ, καὶ αἰθέρας, καὶ ὕδατα αἰτιώμενον, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἄτοπα. Καὶ μοι ἔδοξεν ὁμοιωτάτον πεπονθέναι, ὥσπερ ἂν εἰ τις λέγων, ὅτι Σωκράτης πάντα ὅσα πράττει, νῦν πράττει, κάπειτα ἐπιχειρήσας λέγειν τὰς αἰτίας ἕκαστων ὧν πράττω, λέγει πρῶτον μὲν ὅτι ἐνθάδε διὰ ταῦτα νῦν κάθημαι, ὅτι D σύγκριται μοι τὸ σῶμα ἐξ ὄστων καὶ νεύρων· καὶ τὰ μὲν ὄστᾶ ἐστὶ στερεὰ, καὶ διαφυὰς ἔχει χωρὶς ἀπ' ἀλλήλων· τὰ δὲ νεῦρα, οἷα ἐπιτείνεσθαι καὶ ἀνίστασθαι, περιαμπέχοντα τὰ ὄστᾶ μετὰ τῶν σαρκῶν τε καὶ δέρματος, ὃ συνέχει αὐτά. Αἰωρουμένων οὖν τῶν ὄστων ἐν ταῖς αὐτῶν ξυμβολαῖς, χαλῶντα καὶ συντείνοντα τὰ νεῦρα, κάμπτεσθαι που ποιεῖ οἷόν τε εἶναι ἐμὲ τὰ νῦν τὰ μέλη· καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν συγκαμφθεὶς ἐνθάδε κάθημαι. Καὶ αὐτὸ περὶ τοῦ δια-

Herodot. l. II, pag. 14: Ἐπεὶ οὖν τοὺς νεανίας ἀποπεμπομένους, ἰέναι διὰ τὰς τῆς οἰκουμένης. Id est, *Inde vel tum igitur dimissos adolescentes, primum quidem cultam regionem peragrassæ, ubi oratio, quemadmodum et hic, nisi ἐπεὶ: ea modo sumeretur, esset proorsus ἀναπόδοτος.*

λέγεσθαι ὑμῖν ἐτέρας τοιάσδε αἰτίας λέγοι, φωνάς A τε, καὶ ἀέρας, καὶ ἀκοάς, καὶ ἄλλα ἅτα μυρία τοιαῦτα αἰτιώμενος, ἀμελήσας τὰς ὡς ἀληθῶς αἰτίας λέγειν ὅτι, ἐπειδὴ Ἀθηναίους ἔδοξε, βέλτιον εἶναι ἐμοῦ καταφφρῖσασθαι, διὰ ταῦτα δὴ καὶ ἐμοὶ βέλτιον αὐτὸ δέδοκται ἐνθάδε καθῆσθαι, διὰ δικαιότερον παραμένοντα ὑπέχειν τὴν δίκην, ἢν ἂν κελεύσωσιν. Ἐπεὶ νῆ τὸν κύνα, ὡς ἐγὼ μαι, πάλαι ἂν ταῦτα τὰ νεῦρα καὶ τὰ ὀστά ἢ περὶ Μέγαρα ἢ περὶ Βοιωτοῦς ἦν, ὑπὸ δόξης φερόμενα τοῦ βελτίστου, εἰ μὴ δικαιότερον ὄμην καὶ κάλλιον εἶναι, πρὸ τοῦ φεύγειν τε καὶ ἀποδιδράσκειν, ὑπέχειν τῇ πόλει δίκην ἢν τιν' ἂν τάττη. Ἄλλ' αἷτια μὲν τὰ τοιαῦτα καλεῖν λῖαν ἄστοπον. Εἰ δέ τις λέγοι, ὅτι ἀνευ τοῦ τὰ τοιαῦτα ἔχειν, καὶ ὀστά, καὶ νεῦρα, καὶ ὅσα ἄλλα ἔχω, οὐκ ἂν οἶός τε ἦν ποιεῖν τὰ δόξαντά μοι, ἀληθῆ ἂν λέγοι ὡς μέντοι διὰ ταῦτα ποιῶ ἃ ποιῶ, καὶ ταυθ' ἃ νῦν πράττω, ἀλλ' οὐ τῇ τοῦ βελτίστου αἰρέσει, πολλῇ ἂν καὶ μακρὰ βραθυμία εἴη τοῦ λόγου. » Εἶτα ἐπιλέγει· « Διὸ δὴ καὶ ὁ μὲν τις δίκην περιτιθεῖς (81) τῇ γῆ, ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ μένειν δὴ ποιεῖ τὴν γῆν· ὁ δὲ ὡσπερ καρδῶπι πλατεῖα βάθρον τὸν ἀέρα (82) ὑπερῖδει· τὴν δὲ τοῦ ὡς οἶόν τε βελτίστα αὐτὰ τεθῆναι δύναμιν, οὕτω νῦν κελθεῖν, ταύτην οὔτε ζητοῦσιν, οὔτε τινὰ οἰοῦνται δαιμονίαν ἰσχὺν ἔχειν· ἀλλὰ ἡγούονται τοῦτου ἂν ποτε Ἀτλαντα ἰσχυρότερον, καὶ ἀθανατώτερον, καὶ μᾶλλον ἅπαντα συνέχοντα ἐξευρεῖν καὶ ὡς ἀληθῶς, τὸ ἀγαθὸν καὶ δέον ξυνδεῖν καὶ συνέχειν οὐδὲν οἰοῦνται. » Τοσαῦτ' ὁ Σωκράτης περὶ τῆς Ἀναξαγόρου δόξης. Ἦν δὲ Ἀναξαγόρου μὲν διάδοχος, τῆς τε C διατριβῆς ὁμοῦ καὶ τῆς δόξης, Ἀρχελάος. Ἀρχελάου δὲ ἀκουστῆς γεγενομένη λέγεται Σωκράτης. Πλὴν ἀλλὰ Φυσιολογῶν καὶ ἄλλοι, Ξενοφάνης, καὶ Πυθαγόρας, συνακμάσαντες Ἀναξαγόρα, περὶ ἀφθαρσίας Θεοῦ καὶ ψυχῆς ἀθανασίας ἐφίλοσόφησαν. Ἐκ τούτων δὲ καὶ μετὰ τούτους αἱ τῆς Ἑλλήνων φιλοσοφίας ὑπέστησαν αἰρέσεις· τῶν μὲν τοιούτων, τῶν δὲ ἐτέροις ἐξηκολουθηκότων, τινῶν δὲ καὶ ἰδίας δόξας ἐπινενοηκότων. Πάλιν δ' οὖν ὁ Πλούταρχος τὰς περὶ θεῶν ὑπολήψεις τῶν αὐτῶν τοῦτοι γράφει τὸν τρόπον.

qui tenacius universa devinciat, excogitant; atque ita nexaque teneantur, agnoscunt. » Hæc Socrates de Anaxagoræ sententia. 753 Fuit autem Anaxagoræ tam scholæ quam opinionis successor Archelaus, quem Socrates audiisse fertur. Cæterum alii quoque Physici, Xenophanes et Pythagoras, qui cum Anaxagora florebant, de Dei simul incorruptione et animi immortalitate philosophati sunt. A quibus postea varix sunt philosophorum sectæ opinionisque profectæ, cum alios alii sequerentur, nonnulli privatas etiam excogitarent ac proprias. Itaque Plutarchus eorum de diis opiniones his verbis iterum commemorat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

Δόξαι φιλοσόφων περὶ θεῶν. Ἀπὸ τοῦ Πλουτάρχου.

« Ἐνιοὶ τῶν φιλοσόφων (83), καθάπερ Διαγόρας ὁ Μιλήσιος, καὶ Θεόδωρος ὁ Κυρηναῖος, καὶ Εὐήμερος

(81) *Διὸν περιτιθεῖς*, etc. Ficinus, *vertiginem circumponentes terræ sub cælo*. Serranus autem, *dum quendam aquarum gurgitem terræ circumponunt sub cælo*. Existimavi perpetuam aeris agitationem intelligi, et ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ non cum superiore membro conjungendum, sed novi membri principium statuendum esse.

A primum hic me propterea sedere, quod corpus habeam ex ossibus nervisque compactum, et ossa quidem solida sint, ac certis discriminibus intervallisque distincta, nervi autem, qui et contenduntur facile, et facile remittantur, cum ipsa carne simul et cute, quæ illa præcipue continet, ossa undique complectantur. Nam dum suis in commissuris attolluntur ossa, nervi, quorum et laxare proprium est et contendere, membra ut inflectere nunc et curvare possim efficiunt, eaque de causa incurvus hic sedeo. Tum quod vobiscum etiam colloquar, id vocibus, aeri, auditioni, ac cæteris id genus sexcentis, quasi causis attribuat, veris intorim quæ sequuntur omissis: nimirum, quando Atheniensibus uti me damnarent præstare visum est, mihi quoque hic ut sederem, quodque supplicium imperarent, eodem in loco subire, præstare ac justius esse, visum. Enimvero dudum per carem, opinor, hi nervi atque hæc ossa, vel Megaris, vel in Bæotia, quo illa optimi opinio detulisset, versarentur, nisi quam respublica pœnam inposuerit, sustinere, multo quam servilem in modum aufugere, justius putarem atque honestius futurum. Enimvero similes proferre causas, perabsurdum fuerit. Nam si quis objicet, nisi ossibus, nervis, partibusque cæteris instructus essem, fieri abs me quæ velim nullo modo posse, vere hoc dicat ille quidem, idem tamen, si propter illa ipsa fieri volet, quæ abs me sunt, atque ita me demum mente agere, non optimi delectu quodam et studio, negligens admodum ac supina futura est hæc ejus oratio. » Et paucis interjectis: « Itaque alius, inquit, terram dum aeris agitatione circumfudit, vi tamen cœli firmam et immotam contineri putat: alius quadam veluti latiore mactra, fundamentum ejus aerem fulcire mavult. At vero quanam ista vi, quam optime fieri potuit, sese nunc habeant, suæ quæque loco situque collocata, nec illi quæzunt, nec omnino dei cujusquam ea numine contineri arbitrantur: sed potius Atlantem nescio quem et firmiorem viribus, et immortalitate potentiorum, ita boni prorsus honestique nihil, quo apta illa Anaxagoræ sententia. 753 Fuit autem Anaxagoræ

ita boni prorsus honestique nihil, quo apta illa Anaxagoræ sententia. 753 Fuit autem Anaxagoræ tam scholæ quam opinionis successor Archelaus, quem Socrates audiisse fertur. Cæterum alii quoque Physici, Xenophanes et Pythagoras, qui cum Anaxagora florebant, de Dei simul incorruptione et animi immortalitate philosophati sunt. A quibus postea varix sunt philosophorum sectæ opinionisque profectæ, cum alios alii sequerentur, nonnulli privatas etiam excogitarent ac proprias. Itaque Plutarchus eorum de diis opiniones his verbis iterum commemorat.

D

CAPUT XVI.

Philosophorum de diis opiniones. Ex Plutarcho.

« Fuerunt, inquit, e philosophis nonnulli, ut Diagoras Milesius, Theodorus Cyrenæus et Evemerus

(82) *Βάθρον τὸν ἀέρα*. Ficinus legit *βάθρῳ τῷ ἀέρι*, vertit enim, *aere velut base*. Mihi nihil mutandum videtur.

(83) *Ἐνιοὶ τῶν φιλ.* Plutarch. *De placit. philosophor.*, cap. 7, pag. 880. Ex quo Eusebius, κατ' ἐπιτομήν.

Tegetæ, qui deos funditus omnes sustulerunt. Evemerum sane Callimachus Cyrenæus in suis *Jambis* subobscurè significat. Tragicus autem Euripides, ut sensum plane suum Areopagi metu aperire non auderet, hoc modo tamen indicavit. Quippe Sisyphum introducit, opinionis hujus vindicem, cui suffragatur ipse quoque; tum Anaxagoram contra laudat, quem omnium primum recte de Deo sensisse testatur, his verbis: «Anaxagoras, inquit, principio corpora stetisse docet, quæ divina mens postea digesserit, rerumque omnium ortus effecerit. At Plato prima illa corpora non jam stetisse vult, sed confuse potius ac perturbate agitata fuisse; Deumque propterea, qui optime nosset quam sit ordo confusione præstantior, suis quæque locis magno cum ornato collocasse. Quibus ita subdit, Eodem, inquit, ambo errore laborarunt, quod rerum humanarum curam Deo tribuerent, earumque causa mundum ab eo conditum et ornatum esse statuerent. Nam beatum illud animal omnis corruptionis expers omni honorum genere plenum, nec ullius omnino mali capax, quodque totum in sua unius felicitate et immortalitate conservanda tuendaque versatur, rerum humanarum sollicitudine vacat. Alioqui miser utique Deus esset, qui operæ cujusdam fabrique more, comportandis oneribus, orbique moliendo admodium insudaret. 754 Præterea, Deus ille quem vocant, vel toto illo priori ævo, cum immota essent corpora, nondum erat: vel cum eadem perturbate moverentur, aut dormiebat ipse, aut vigilabat, aut negandum utrumque. Enimvero nec primum illud probari potest, cum æternus Deus sit: nec secundum. Si enim æterno Deus somno teneretur, mortuus esset necesse est; somnus enim æternus mors est. At somnus in Deum nullo modo cadit: ipsa enim Dei immortalitas ab eo quod morti proximum est longissime distat. Qui si potius vigilabat, aut re ad suam felicitatem aliqua indigebat, aut eandem habebat numeris omnibus absolutam. Si prius illud concedetur, beatus ergo Deus non erat; cui enim ad felicitatem aliquid desit, beatum profecto non est: posterius vere nemo dicat; nunquam enim, si nulla re indigeret, novarum in rerum molitionem ineumberet. Jam vero si Deus est, ejusque providentia res humanæ gubernantur, quomodo tandem vile indignumque caput secunda, præclarum et insigne adversa fortuna utitur? Nam et Agamemnon ille,

Rex idem excellens, idemque acerrimus armis,

adulteri et adulteræ frandibus occubuit: et ipsius gentilis Hercules, postquam ea quæ vitam hominum infestam habebant, partem maximam sustu-

(84) *Ἐπὶ τούτοις.* Hæc usque ad λέγει δὲ οὕτως Eusebii verba sunt.

(85) *Κοινῶς οὖν.* Imo tu solus, Plutarche, gnæviter impius es, qui Deo rerum humanarum curam eripias, et divinæ ventis ac felicitatis magnitudinem infinitam, angustis et iniquis iugentium tui finibus metiare.

(86) *Συμπεπληρωμένον τε πᾶσι.* Nota, pro πάντων ἀγαθῶν, quæ et alibi reperias.

(87) *Θανάτου πολὺν κερ.* Vocem ὕπνου, quæ post

ὁ Τεγεάτης, καθόλου φασὶ μὴ εἶναι θεοῦ. Τὸν δὲ Εὐήμερον καὶ Καλλιμαχος ὁ Κυρηναῖος αἰνίττεται ἐν τοῖς *Ἰάμβοις*. Καὶ Εὐριπίδης ὁ τραγωδιοποιὸς, ἀποκαλύψασθαι μὲν οὐκ ἠθέλησε, δεδοικώς τὸν Ἄρειον πάγον, ἐνέφηνε δὲ τοῦτον τὸν τρόπον. Τὸν γὰρ Σίσυφον εἰσήγαγε προστάτην ταύτης τῆς δόξης, καὶ συνηγόρησεν αὐτῷ τῇ γνώμῃ. Ἐπὶ τούτοις (84) πάλιν τὸν Ἄναξαγόραν εἰσάγει, πρῶτον φάσκων αὐτὸν ὀρθῶς φρονῆσαι περὶ Θεοῦ. Λέγει δὲ οὕτως· «Ὁ δὲ Ἄναξαγόρας, φησὶν, ὡς εἰστέκει κατ' ἀρχὰς τὰ σώματα, νοῦς δὲ αὐτὰ διεκόσμησε Θεοῦ, καὶ τὰς γενέσεις τῶν ὄλων ἐποίησεν. Ὁ δὲ Πλάτων οὐχ ἐστηκότα ὑπέθετο τὰ πρῶτα σώματα, ἀτάκτως δὲ κινούμενα· διό φησιν· Ὁ Θεὸς ἐπιστήσας, ὡς τάξιν ἀτάξιας ἐστὶ βελτίων, διεκόσμησεν αὐτά. Ὅς ἐπιλέγει· Κοινῶς οὖν (85) ἀμαρτάνουσιν ἀμόφτεροι, ὅτι τὸν Θεὸν ἐποίησαν ἐπιστρεφόμενον τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ τούτων χάριν τὸν κόσμον κατασκευάζοντα. Τὸ γὰρ μακάριον καὶ ἀφθαρτον ζῶον, συμπεπληρωμένον τε πᾶσι (86) τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ κακοῦ παντὸς ἀδεκτον, ὅλον δὲ περὶ τὴν συνοχὴν τῆς ἰδίας εὐδαιμονίας τε καὶ ἀφθαρσίας, ἀνεπιστρεφές ἐστι τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Κακοδαίμων δ' ἂν εἴη, ἐργάτου δίκην καὶ τέκτονος ἀχθοφορῶν, καὶ μερισμῶν εἰς τὴν τοῦ κόσμου κατασκευήν. Καὶ πάλιν· Ὁ Θεὸς δὲ λέγουσιν, ἦτοι τὸν ἐμπροσθεν αἰῶνα οὐκ ἦν, ὅτε ἦν ἀκίνητα τὰ σώματα, ἢ ὅτε ἀτάκτως ἐκινεῖτο, ἢ ἐκοιμᾶτο, ἢ ἐγρηγόρει, ἢ οὐδέτερον τούτων. Οὐτε τὸ πρῶτόν ἐστι δέξασθαι· ὁ γὰρ Θεὸς αἰώνιος· οὐτε τὸ δεύτερον· εἰ γὰρ ἐκοιμᾶτο ἐξ αἰῶνος ὁ Θεός, ἐτεθνήκει· αἰώνιος γὰρ ὕπνος θάνατός ἐστιν. Ἀλλὰ γε ἀδεκτος ὕπνου ὁ Θεός· τὸ γὰρ ἀθάνατον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐδ' ἐγγὺς θανάτου, πολὺ κενώρισται (87). Εἰ δὲ ἦν ὁ Θεός ἐγρηγορῶς, ἦτοι ἐνέλιπεν εἰς εὐδαιμονίαν, ἢ πεπλήρωτο ἐν μακαριότητι (88). Καὶ οὐτε κατὰ τὸ πρῶτόν ἐστι μακάριος ὁ Θεός· τὸ γὰρ ἔλλειπον εἰς εὐδαιμονίαν οὐ μακάριον· οὐτε κατὰ τὸ δεύτερον· μηδὲν γὰρ ἔλλειπον (89) κενῶς ἐμελλὲν ἐπιχειρεῖν πράξαι. Πῶς δὲ, εἴπερ ὁ Θεός ἐστι καὶ τῆς τούτου φρονιότητ' ἀτάκατ' ἀνθρώπων οἰκονομεῖται, τὸ μὲν κίβδηλον εὐτυχεῖ, τὸ δὲ ἀστείον ἐναντίον πάσχει; Ἀγαμέμνων τε γὰρ,

Ἄμφοτερον, βασιλεύς τ' ἀγαθός, κρατερὸς τ' αἰχμητής,

ὕπῳ μοιχοῦ καὶ μοιχαλίδος ἠτηθηθεὶς ἐδολοφονήθη· καὶ ὁ τούτου δὲ συγγενῆς Ἡρακλῆς, πολλὰ τῶν ἐπιλυμναινομένων τὸν ἀνθρώπινον βίον καθάρως, ὑπὸ

θανάτου sequebatur, cum Plutarcho sustinimus. Merum glossema fuit, quo nescio quis explicare voluit τὸ ἐγγὺς θανάτου. Itaque ascripsit ὕπνος (non ὕπνου) qui vere morti simillimus.

(88) *Πεπλήρωτο ἐν μακαριότητι.* Rectius, quam ut apud Plutarchum, πεπληρώκει μακαριότητα.

(89) *Μηδὲν γὰρ ἔλλειπον.* Imo certe, quod optime Plato vidit, id omnino summatæ ejus et infinitæ bonitati debebatur. Cæterum in priori editione perperam legebatur, μηδὲν γὰρ ἔλλειπον.

Ἀθιανείρας φαρμακευθεὶς ἐδόλοφονθῆθη. Ὁ αὐτὸς νοῦν τοῦ κόσμου θεόν· Ἀναξίμανδρος τοὺς ἀστέρας οὐρανίου θεοῦς· Δημόκριτος θεὸν ἐν πυρὶ σφαιροειδῆ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν· Πυθαγόρας τῶν ἀρχῶν τὴν μὴ μονάδα θεόν· καὶ τὸ ἀγαθόν, ἧτις ἐστὶν ἡ τοῦ ἐνὸς φύσις, αὐτὸς ὁ νοῦς· τὴν δ' ἀόριστον δυάδα, καὶ δαίμονα, καὶ τὸ κακόν, περὶ ἧν ἐστὶ τὸ ὕλικόν πληθος, ἐστὶ καὶ ὁρατὸς ὁ κόσμος. Μετὰ δὲ τούτους (90) οἱ νέοι τῷ χρόνῳ πῶς ἐδόξαζον, ἄκουε. Ἐσωκράτης καὶ Πλάτων ἐν τῷ μονοφυεῖ καὶ αὐτοφυεῖ, τῷ μοναδικόν, τὸ ἄνωγον ὡς ἀγαθόν· πάντα δὲ ταῦτα τῶν ὀνομάτων εἰς τὸν νοῦν σπεύδει. Νοῦς οὖν ὁ θεὸς χωριστὸν εἶδος, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἀμιγῆς πάσης ὕλης, καὶ μηδὲν παθητῶν συμπεπλεγμένον. Ἀριστοτέλης τὸν μὲν ἄνωτάτω θεὸν εἶδος χωριστὸν, ἐπιβεβηκότα τῇ σφαίρᾳ τοῦ πάντος, ἧτις ἐστὶν αἰθέριον σῶμα τὸ πέμπτον ὑπ' αὐτῷ καλούμενον. Διηρημένου δὲ τούτου κατὰ σφαίρας, τῇ μὲν φύσει συναφεί, τῷ λόγῳ δὲ κεχωρισμένης, ἐκάστην οἶεται τῶν σφαιρῶν ζῶον εἶναι, σύνθετον ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ὧν τὸ μὲν σῶμά ἐστιν αἰθέριον, κινούμενον κυκλοφορικῶς, ἡ ψυχὴ δὲ λόγος ἀκίνητος, αἴτιος τῆς κινήσεως κατ' ἐνέργειαν. Οἱ Ἑπίκουροι κοινότερον θεὸν ἀποφαίνονται πῦρ τεχνικόν, ἰδῶν βαδίζον ἐπὶ γένασιν κόσμου, περιεληφότος πάντας τοὺς σπερματικὸς λόγους, καθ' οὓς ἕκαστα καθ' εἰμαρμένην γίνονται. Καὶ πνεῦμα μὲν διήκον δι' ὅλον τοῦ κόσμου, τὰς δὲ προσηγορίας μεταλαμβάνον, διὰ τὰς ὕλης (91), δι' ἧς κεχωρήκει, παραλλάξει. Θεὸν δὲ καὶ τὸν κόσμον, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ τὴν γῆν, τὸντ' ἀνωτάτω πάντων νοῦν ἐν αἰθέρι. Ἐπίκουρος ἀνθρωποειδῆς μὲν πάντας τοὺς θεοῦς, λόγῳ δὲ πάντας θεωρητοῦς διὰ τὴν λεπτομέρειαν τῆς τῶν εἰδώλων φύσεως. Ὁ δ' αὐτὸς ἄλλας τέσσαρας φύσεις, κατὰ γένος ἀφθάρτους τὰςδε, τὰ ἄτομα, τὸ κενόν, τὸ ἄπειρον, τὰς ὁμοιομερείας (92) καὶ τὰ στοιχεῖα. Τοιαῦτα μὲν δὴ τῶν φυσικῶν φιλοσόφων καὶ αἱ περὶ θεοῦ διαστάσεις τε καὶ δυσφημαί, ὧν πρῶτους ὁ λόγος συνίστησι τοὺς ἀμφὶ τὸν Πυθαγόραν τε καὶ Ἀναξαγόραν, Πλάτωνά τε καὶ Σωκράτη, νοῦν καὶ θεὸν ἐπιστήσαι τῷ κόσμῳ. Οὗτοι δὲ κομιδῆ παιδες τοῖς χρόνοις ἀποδείκνυνται γενόμενοι, καθ' οὓς χρόνους ταῦτα ἰστέρηται, τῆς Ἑβραίων ἀρχαιολογίας (93). Οὐκ ἦν ἄρα παλαιότητα παρὰ πᾶσιν Ἕλλησι καὶ (94), τοῖς πρόπαλαι τὴν πολύθεον δεισιδαιμονίαν παρὰ τοῖς Φοίνιξι καὶ Αἰγυπτίοις εἰσηγησάμενοις ἢ τοῦ τῶν ὅλων θεοῦ γνῶσις, ἣν πρῶτος Ἑλλήνων Ἀναξαγόρας, καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν ἐξήνεγκαν. Καὶ μὴν τὰ τῆς πολυθεοῦ δεισιδαιμονίας πάντων ἐθνῶν ἐκράτει· ἀλλ' ἦν, ὡς εἶπεν, οὐ τὴν ἀληθῆ περιέχοντα θεολογίαν, ἀλλ' ἦν Αἰγύπτιοι καὶ Φοίνικες πρῶτοι πάντων συστήσασθαι ἐμαρτυρήθησαν. Αὐτὴ δὲ ἦν θεοῦ μὲν οὐδαμῶς, οὐδὲ τινος θείας δυνάμεις, ἀνδρας δὲ ἡδὴ πάλαι ἐν νεκροῖς κειμένους θεολογοῦσα, ὡς ὁ τῆς ἀληθείας

(90) Μετὰ δὲ τούτους. Eusebius loquitur usque ad ἄκουε.

(91) Διὰ τὰς ὕλης, etc. Hinc Plutarchum emendes licet, apud quem minus recte, δι' ὅλης τῆς ὕλης, δι' ἧς κεχωρήκει, παραλλάξει.

(92) Ὁμοιομερείας. Verbo dixit, quod Plutarch., ὁμοιότηας· αὐτὰ δὲ λέγονται ὁμοιομερείαι.

A lisset, Dejaniræ beneficio ac fraude sublatu est. Thales mundi mentem Deum esse voluit: Anaximander sidera cælestes deos constituit: Democritus Deum in igne collocat, rotundum quemdam mundi animum: Pythagoras ex principis unitatem Deum vocavit et bonum, quod propria unius natura, ipsaque adeo mens est: infinitum autem binarium, dæmonem, malumque dixit, ad quem et materiæ copia, et mundus hic quem videntur re- vocetur. Post hos qui secuti sunt ætate juniores attende quid senserint. Socrates et Plato unum aliquid statuunt, uniusque naturæ, quod ex sese ortum sit, idemque singulare, ac vere bonum: quæ omnis appellationum varietas unam ad mentem spectat ac tendit. Mens igitur Deus erit, semota quædam forma, hoc est ab omni tam materiæ concretionem quam patientis cujusvis societate disjuncta. Aristoteli placuit summum quidem illum Deum, semotam ac singularem esse formam, qui universi hujus sphaeram insideat, corpus, inquam, illud ætherium, quod ab eodem quantum vocatur.

755 Et quidem universo plures in sphaeras distincto, quæ suapte natura contiguæ, rationis unius vi separentur, earum quamlibet animal esse putat ex corpore animoque conflatum: ita quidem, ut corpus ætherium esse, atque in orbem moveri, animum, rationem immobilem, ac re ipsa motus efficientem esse velit. Stoici partem fere maximam, artificiosum illum ignem Deum esse pronuntiant, qui certo quodam ordine ad mundi hujus procreationem feratur, qui suo ipse gremio cuncta rationum earum, ex quibus singula fato nascuntur, semina comprehendat. Adjungunt igni spiritum, qui mundum universum ita permeet, ut pro multiplici materiæ quam pervadit mutatione, multiplicem quoque nominum diversitatem accipiat. Postremo, divinitatem illi mundo, sideribus ac terræ sic attribuunt, ut mentem omnium altissimam in æthere constituent. Epicurus humana quidem specie deos figurabat omnes, eosdem tamen, quod suapte natura simulacrorum haberent exiles nimium tenuesque partes, rationis unius oculis cerni posse putabat. Alias præterea quatuor naturas addebat, quarum genus interire non posset, æreus, vacuum, infinitum, et partium similitudines, quas etiam elementa nuncupabat. Hæ sunt de Deo philosophorum illorum, quos Physicos vocabant, tam impiæ, quam diversæ pugnantisque sententiæ. Quorum omnium principes, Pythagoram, Anaxagoram, Platonem et Socratem ex illo Plutarchi testimonio constat, mentem atque Deum mundo præfecisse. Atqui hos omnes pueros admodum fuisse reperiemus, si eorum ætatem cum

(93) Τῆς Ἑβραίων ἀρχαιολογίας. Supple ἐνεκα. Id est, ὅσα γε πρὸς τὴν Ἑβρ. ἀρχαιολογίαν.

(94) Ἕλλησι, καί, etc. Manifesta hic trajectio est. Lege ergo, Ἕλλησι, παρὰ τὰ Φοίνιξι, καὶ Αἰγυπτίοις, καὶ τοῖς πρόπαλαι τὴν πολυθεοῦ δεισιδαιμονίαν εἰσηγησάμενοις, ἢ τοῦ, etc. Ino ante τῆς πρόπαλαι, libenter τὸ καὶ expunxerim.

illa Hebræorum antiquitate conferamus. Ita non A Dei sane fuit vel apud Græcos omnes, vel apud Phœnices et Ægyptios, aut si qui alii priscam illam de numinum multitudine superstitionem invexerunt, pervetusta cognitio, quam e Græcis primi Anaxagoras et Anaxagoræ suppare intulerunt. Enimvero gentes quidem omnes superstitionis ille de pluribus diis error invaserat: ejusmodi tamen prorsus is erat, qui non veram ac propriam, sed eam modo, quam primum ab Ægyptiis atque Phœnicibus constat esse tot supra testimoniis ostendimus, theologiam contineret. Ea porro nec ullos omnino deos, nec divinas virtutes ulla, sed homines tantum pridem consepultos loquebatur, ut ipsa veritatis oracula tanto ante prodiderunt. Age ergo, totam hanc disputationem de novo repetamus. Et quoniam e Physicis illis philosophis, Xenophanes Colophonius, et Parmenides Eleates, alia defendentes omnia, sensus tollebant, eorumque vi comprehendi nihil, atque uni propterea rationi fidem habendam esse dicebant: istorum nunc reprehensionem videamus.

CAPUT XVII.

Adversus Xenophanem et Parmenidem, qui sensus tollerent; ex libro octavo Aristoclis De philosophia.

« Longe alia, inquit, aliorum vox et oratio est. Sensus enim visaque omnia funditus repudianda, rationi uni fidem habendam opinantur. Ac primum quidem Xenophanes, Parmenides, Zeno et Melissus, in ea sunt doctrina versati, quam Stilpo deinde ac Megarenses philosophi defendere. Hi quidquid esset, unum duntaxat esse; quod ab eo diversum esset, id non esse: generari nihil: nihil corrumpi, moveri omnino nihil statuebant. Adversus istos alius erit pluribus philosophandi locus: nunc tamen, locum hunc quod attinet, ita ratiocinamur. Partem nostri divinissimam esse rationem fatemur ipsi quoque: sed tamen sensu præterea, quemadmodum et corpore, indigemus. Et vero sensum etiam ad promendum verum suapte natura comparatum esse, hoc argumento manifeste conficitur. Qui sentit, idem quin aliquid patitur, fieri nullo modo potest. At qui patitur, hoc ipsum quod patitur, cognoscat necesse est. Sensus igitur cognitio quædam est. Jam si sentire pati aliquid est, et quidquid patitur, ab aliquo patitur, consequens omnino est, quod efficit, ab eo quod patitur esse diversum. Habemus ergo primum id esse, quod diversum vocatur, cujusmodi sunt color atque sonus; deinde quidquid est, non esse quid unum. Adde ne immobile quidem illud esse, cum ipse sentiendi ratio motus quidam sit. Quare nemo est, qui non sensus, quo modo natura postulat, habere velit: credo quod omnes sanis potius, quam ullo vitio laborantibus fidem habeant. Et merito sane vehemens quidam illorum amor nobis altius insidet: nec tam insanus quisquam reperitur, qui ut bonis omnibus aliis fruatur, sensus vel unius ja-

*Infensus mihi continuo caput auferat hostis,
Ni fractam hanc manibus pharetram, quando illa
per armos
Pondus iners pendet, mediis injecero flammis:*

(95) *Kai τὸ μὴ ὄν ἕτερον εἶναι.* Repone cum altero ms., καὶ τὸ ἕτερον μὴ εἶναι.

πάλαι ἀπέδειξε λόγος. Φέρ' οὖν, πάλιν ἀναλάβωμεν τὸν λόγον. Ἐπειδὴ τῶν Φυσικῶν φιλοσόφων οἱ μὲν πάντα κατέβαλλον ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις, οἱ δ' αὖ πάλιν τούτοις ἀνθεῖλον, ὡς οἱ περὶ τὸν Ξενοφάνην τὸν Κολοφώνιον, καὶ Παρμενίδην τὸν Ἐλεάτην, οἱ δὲ τὰς αἰσθήσεις ἀνήρουν, μὴδὲν εἶναι φάσκοντες καταληπτῶν τῶν ἐν αἰσθήσει, διὰ μόνω δεῖν πιστεῦσιν τῷ λόγῳ· τὰ πρὸς αὐτοὺς ἀντειρημένα διασκευώμεθα.

sed eam modo, quam primum ab Ægyptiis atque Phœnicibus constat esse tot supra testimoniis ostendimus, theologiam contineret. Ea porro nec ullos omnino deos, nec divinas virtutes ulla, sed homines tantum pridem consepultos loquebatur, ut ipsa veritatis oracula tanto ante prodiderunt. Age ergo, totam hanc disputationem de novo repetamus. Et quoniam e Physicis illis philosophis, Xenophanes Colophonius, et Parmenides Eleates, alia defendentes omnia, sensus tollebant, eorumque vi comprehendi nihil, atque uni propterea rationi fidem habendam esse dicebant: istorum nunc reprehensionem videamus.

756 ad sensus alii cuncta revocabant: alii ut Xenophanes Colophonius, et Parmenides Eleates, alia defendentes omnia, sensus tollebant, eorumque vi comprehendi nihil, atque uni propterea rationi fidem habendam esse dicebant: istorum nunc reprehensionem videamus.

B ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ.

Πρὸς τοὺς περὶ Ξενοφάνην καὶ Παρμενίδην, τὰς αἰσθήσεις ἀναιροῦντας. Ἀπὸ τοῦ ὁρθοῦ τῶν Περὶ φιλοσοφίας Ἀριστοκλέους.

« Ἄλλοι δ' ἐγένοντο τούτοις τὴν ἐναντίαν φωνὴν ἀφιέντες· οἴονται γὰρ δεῖν, τὰς μὲν αἰσθήσεις καὶ τὰς φαντασίας καταβάλλειν, αὐτῷ δὲ μόνον τῷ λόγῳ πιστεῦσιν. Τοιαῦτα γὰρ τινα πρότερον μὲν Ξενοφάνης, καὶ Παρμενίδης, καὶ Ζήνων, καὶ Μέλισσος ἔλεγον, ἕτερον δ' οἱ περὶ Στίλπωνα καὶ τοὺς Μεγαρικούς. Ὅθεν ἤξιον οὗτοί γε τὸ ὄν ἐν εἶναι, καὶ τὸ μὴ ὄν ἕτερον εἶναι (95), μὴδὲ γενᾶσθαι τι, μὴδὲ φθεῖρασθαι, μὴδὲ κινεῖσθαι τὸ παράπαν. Τὸν μὲν οὖν πλείω πρὸς τούτους λόγον ἐσόμεθα φιλοσοφοῦντες· νυνὶ μέντοι πρὸς τοῦτο λεκτέον. Εἴποιμεν γὰρ ἂν, ὡς ὁ μὲν λόγος ἡμῶν εἴη τὸ θεϊότατον· οὐ μὴν ἀλλὰ δεῖ γε καὶ τῆς αἰσθήσεως, ὥσπερ γε δὴ καὶ σώματος. Ὅτι δὲ καὶ ἡ αἰσθησις ἀληθεύειν πέφυκε, δῆλον. Οὐ γὰρ οἶόν τε τὸν αἰσθανόμενον μὴ οὐχὶ πάσχειν τι· πάσχων δὲ τὸ πάθος ἂν εἶδειη. Γνώσις οὖν τίς ἐστι καὶ ἡ αἰσθησις. Ἀλλὰ μὴ εἴ τὸ αἰσθάνεσθαι πάσχειν τί ἐστιν, ἅπαν δὲ τὸ πάσχον ὑπὸ του πάσχει, πάντως ἂν ἕτερον εἴη τὸ ποιῶν καὶ τὸ πάσχον. Ὅστε πρῶτον εἴη ἂν τὸ λεγόμενον ἕτερον· οἶον τὸ χρῶμα καὶ ὁ ψόφος· ἔπειτα δὲ ἐν τῷ ὄν οὐκ ἔσται· καὶ μὴν οὐδὲ ἀκίνητον· ἡ γὰρ αἰσθησις ἐστὶ κίνησις. Ταύτη βούλεται πᾶς τις κατὰ φύσιν ἔχειν τὰς αἰσθήσεις, ἅτε δὴ πιστεῦσιν, οἶμαι, ταῖς ὑγαινοῦσαις μᾶλλον ἢ ταῖς νοσοῦσαις. Εἰκότως ἄρα καὶ δεινός τις ἔριος αὐτῶν ἡμῖν ἐνέτηκεν. Οὐδεὶς γέ τοι μὴ μεμνηνὸς ἔλοιτ' ἂν ποτε μίαν αἰσθησιν ἀποβαλεῖν, ὅπως αὐτῷ πάντα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ γένοιτο. Τοὺς δὲ διαβάλλοντας αὐτὰς ἐχρῖν, πεπεισμένους γε, ὅτι μάτην ἔχουν αὐτάς, εἰπόντας ἕπερ ὁ Πάνδαρος λέγει παρὰ τῷ Ὀμήρῳ περὶ τῶν ἑαυτοῦ τόξων·

bonis omnibus aliis fruatur, sensus vel unius ja-

de sensibus, quod apud Homerum Pandarus de arcu

*Ἄτιξ' ἔπειτ' (96) ἀπ' ἐμεῖο κάρη τάμοι ἀλλότριος
[φῶς,
Εἰ μὴ ἐγὼ τὰδε τόξα φαινήν' ἐν πυρὶ θείην.
Χερσὶ δὲ κλάσσας, ἀνεμῶλια γὰρ μοι ὀπηδεῖ*

(96) *Ἄτιξ' ἔπειτ'.* Iliad. E, v. 214.

τὸ μετὰ τοῦτο διαλυμῆνασθαι πάσας τὰς αἰσθήσεις A
 εἰσὶν. Οὕτω γὰρ ἂν τις ἐπίστευεν αὐτοῖς ἔργῳ δι-
 δάσκουσιν, ὡς εἰς οὐδὲν αὐτῶν δέονται. Νῦν δὲ τοῦτο
 ἀτοπώτατόν ἐστι. Ἀχρήστους γὰρ ἀποφαινοντες αὐ-
 τὰς τῷ λόγῳ, τοῖς ἔργοις τὰ μάλιστα χρώμενοι διατε-
 λουσιν αὐταῖς. Ὁ γέ τοι Μέλισσος ἐθέλων ἐπιδεικνύ-
 ναι, ὅτι τῶν φαινομένων καὶ ἐν ὄψει, τούτων οὐδὲν
 εἶη τῷ ὄντι, διὰ τῶν φαινομένων ἀποδεικνύειν (97)
 αὐτῶν. Φησὶ γοῦν· Εἰ γὰρ ἐστὶ γῆ, καὶ ὕδωρ, καὶ
 ἄηρ, καὶ πῦρ, καὶ σίδηρος, καὶ χρυσός· καὶ τὸ μὲν
 ζῶν, τὸ δὲ τεθνηκός, καὶ μέλαν, καὶ λευκόν, καὶ τὰ
 ἄλλα πάντα ὅσα φασὶν εἶναι ἄνθρωποι ἀληθῶς, ἢ καὶ
 ἡμεῖς ὀρθῶς ὀρώμεν καὶ ἀκούομεν· εἶναι ἔχρην καὶ
 τὸ ὄν τοιοῦτον, οἷον πρῶτον ἐδοξεν ἡμῖν εἶναι, καὶ μὴ
 μεταπίπτειν, μηδὲ γίνεσθαι ἕτερον, ἀλλ' εἶναι ὁμοιον,
 οἷον πέρ ἐστιν ἕκαστον. Νῦν δὲ ἔφαμεν ὀρθῶς ὀρᾶν, B
 καὶ ἀκούειν, καὶ συνιέναι· δοκεῖ δὲ ἡμῖν τὸ θερμὸν
 καὶ ψυχρὸν γίνεσθαι, καὶ τὸ ψυχρὸν θερμὸν, καὶ τὸ
 σκληρὸν μαλακόν, καὶ τὸ μαλακὸν σκληρὸν. Ταῦτα δὲ
 καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα λέγοντος αὐτοῦ, καὶ μάλα
 εἰκότως ἐπίθετό τις ἂν, Ἄρ' οὖν ὅτι ὁ νῦν θερμὸν
 ἐστὶ, κἄπειτα τοῦτο γίνεται ψυχρὸν, οὐκ αἰσθόμενος
 ἔγκως; Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων. Ὅπερ γὰρ
 ἔφη. εὐρεθεῖν ἂν οὐδὲν, ἀλλ' ἢ τὰς αἰσθήσεις ἀναι-
 ρῶν καὶ ἐλέγχων, διὰ τὸ μάλιστα πιστεύειν αὐταῖς.
 Ἄλλὰ γὰρ οἱ μὲν τοιοῦτοι λόγοι σχεδὸν ἱκανὰς ἤδη
 δεδώκασιν εὐθύνας· ἐξίτηλοι γέ τοι γεγόνασιν, ὡς εἰ
 μηδὲ ἠλέγθησαν (98) τὸ παράπαν. Ἦδη μέντοι θάρ-
 βουῦντες, λέγωμεν ὀρθῶς φιλοσοφεῖν τοὺς καὶ τὰς αἰ-
 σθήσεις καὶ τὸν λόγον ἐπὶ τὴν γνῶσιν τὴν τῶν πρα-
 γμάτων παραλαμβάνοντας. Ὁμοίως μὲν οὖν οἱ ἀμφὶ
 τῶν Ξενοφάνην, ὅς δὴ λέγεται συνακμάται τοῖς ἀμφὶ
 Πυθαγόραν καὶ Ἀναξαγόραν. Ξενοφάνους δὲ ἀκου-
 στήs γέγονε Παρμενίδης· τούτου Μέλισσος, οὗ Ζή-
 ρων, οὗ Λεύκιππος, οὗ Δημόκριτος, οὗ Πρωταγόρας,
 καὶ Νεσσᾶς· τοῦ δὲ Νεσσᾶ Μητροδωρος, οὗ Διογέ-
 νης, οὗ Ἀνάξαρχος. Ἀναξαρχοῦ δὲ γνώριμος γέγονε
 Πύρρων, ἀφ' οὗ ἡ τῶν Σκεπτικῶν ἐπικληθέντων δια-
 τριθὴ συνέστη οὗς καὶ αὐτοὺς μηδὲν εἶναι τὸ παρ-
 ἄπαν, μήτε γ' ἐν αἰσθήσει μήτ' ἐν λόγῳ καταληπτῶν
 ὀριζομένους, ἐπέχοντας δ' ἐν πάσιν, ὅπως ἀπήλεγχον
 οἱ ἀντιδοξάζοντες, μαθεῖν πάρεστιν ἀπὸ τοῦ δηλω-
 θέντος συγγράμματος, ὧδέ τῃ πρὸς λέξιν ἔχοντος.
 Diogenes, Pyrrhonem Anaxarchus discipulum habuit. Scepticorum Pyrrho sectam instituit; quos
 itidem, quod nihil omnino vel sensu, vel ratione comprehendi posse statuerent, assensionemque
 propterea rebus in omnibus inhiherent, quemadmodum contrariæ sententiæ vindices arguerint, ex
 eodem Aristoclis opere cognosci potest. Sic enim ad verbum ipse loquitur (98').

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

D

CAPUT XVIII.

Πρὸς τοὺς κατὰ Πύρρωνα Σκεπτικούς, ἧτοι ἐξε-
 κτικούς ἐπικληθέντας, μηδὲν καταληπτῶν εἶναι
 ἀποφνημαμένους. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Ἀναγκαίως (99) δ' ἔχει πρὸ παντὸς διασκέψασθαι
 περὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν γνώσεως. Εἰ γὰρ αὐτὸ μηδὲν
 παύσαμεν γνωρίζειν, οὐδὲν ἔτι δεῖ περὶ τῶν ἄλλων
 σκοπεῖν. Ἐγένοντο μὲν οὖν καὶ τῶν πάλαι τινές, οἱ

(97) Forte ἀποδεικνύει.

(98) Forte ἐλέγθησαν.

(98') Hic desinit Trapezuntii versio.

A simiique sensus omnes suos extinguere: tum
 enim demum fides ipsis haberetur, cum iis sibi
 nihil opus esse re ipsa comprobarent. Nunc vero
 absurdissime faciunt, qui cum eos inutiles orete-
 nus esse dicunt, iisdem tamen re ipsa constan-
 tissime abutantur. Enimvero Melissus, eorum quæ
 apparent, quæque ob oculos posita sunt, nihil re
 vera esse probare dum vult, ex illis ipsis quæ ap-
 parent argumenta ducit. Quippe, si enim terra, in-
 quit, si aqua et aer, si ignis, ferrum, aurum; si
 vivens aliquid, aliud mortuum, si nigrum atque
 album, si alia sunt omnia, quæ ab hominibus
 vere esse dicuntur: postremo si videmus ipsi au-
 dimusque recte; illud etiam profecto quod est tale
 semper manere debeat, quale primo nobis est vi-
 sum, nec mutari subinde atque alterum fieri, sed
 potius idem constanter esse quidlibet quod semel
 est. Atqui recte cum videre nos, tum audire etiam
 et intelligere dicimus; et tamen frigidum id nobis
 quod calidum erat fieri videtur, calidumque vicis-
 sim quod erat frigidum, similiterque durum in
 molle, et molle rursus in durum mutari. Hæc igitur
 aliaque id genus quamplurima cum a Melisso
 dicantur, jure profecto quæsierit ex eo quispiam,
 num hoc ipsum, quod modo calidum est, frigidum
 id post modum fieri, sentiendo cognoverit. Nam
 cæterorum omnium eadem plane ratio est. Ita
 constabit omnino quam vere dictum abs me fuerit,
 eo tantum a Melisso tolli carpique sensus, quod
 fidem sensibus maximam habeat. Sed enim abunde
 opinor castigatum a nobis est totum hoc ratiocinandi
 genus, imo perinde jam exolevit, ac si nunquam
 penitus usurpatum fuisset. Hoc ergo nunc
 secure dicamus, recte illos philosophari, qui rerum
 in cognitione hauriendi, sensus etiam cum ratione
 conjungunt. Hactenus ille. Tales igitur Xenophanis
 sectatores fuere, quem Pythagoræ et Anaxagoræ
 temporibus floruisse aiunt. 758 Nam Xenophanis
 quidem auditor fuit Parmenides: hunc vero
 Melissus audivit, Melissumque Zeno: Zenoni
 Leucippus, Leucippo Democritus, Democrito Pro-
 tagoras atque Nessas operam dedere. Jam Metro-
 dorum Nessas, Diogenem Metrodorus, Anaxarchum

Adversus eorum philosophorum sectam, qui quod
 Pyrrhonem secuti nihil comprehendi posse statue-
 rint, Sceptici, et assensum inhiabentes vocati sunt.
 Ex eodem Aristocle.

« Necesse est, inquit ille, cognitionis nostræ ra-
 tionem ante omnia videamus. Nam si cognoscendi
 vim a natura nullam accepimus, omittere licet de
 aliis querere. Nonnullorum certe olim vox ea fuit,

(99) Ἀναγκαίως. Subtilis ac solida est tota hæc
 ab Aristocle contra Scepticos suscepta disputatio.

quos refellit Aristoteles. Et Pyrrho quidem Eleus opinionis hujus defensor erat acer in primis ac vehemens, nihil tamen scriptum reliquit. At Timo, ejus discipulus, tria ei spectanda docet, qui ad felicitatem aspirat: primum, cujusmodi rerum natura sit: deinde, quem in iis modum tenere debeamus: postremo, quid iis eventurum sit, qui hoc fecerint. Res ergo quod attinet, promiscuas ipsi omnium habendas esse tradit, ac nutantes dubiasque rationes: proinde nec in sensibus, nec in opinionibus verum aut falsum inesse posse: ex quo demum id sequatur, fidem iis haberi nullam oportere, agendumque nobis propterea, nihil ut opinemur, nullam inclinemus in partem, inconcussi denique semper immotique maneamus: atque ita, quidquid propositum nobis fuerit, id non potius esse, quam non esse, aut esse idem et non esse dicamus, imo ne non esse quidem. Cæterum qui hunc in modum comparati fuerint, id consecuturos illos esse confirmat, primum ut asseverent nihil, deinde nullā ut unquam perturbatione moveantur, cui utrique voluptatem Ænesidemus adjungit. **759** Hæc a Timone summam. Videamus an recte dicta. Cum igitur isti promiscuas rerum omnium rationes esse velint, proindeque aut ulli hærendum, aut opinandum quidquam esse negent: ex iis utique merito quærat aliquis, errentne qui discriminis aliquid inter eas constituent, an non? Si enim errant, utique non recte sentiunt. Ita nonnullos esse dicant ipsi quoque necesse est, qui falso de rebus opinentur, se porro unos esse, qui vere pronuntiant: ex quo profecto sequitur veri aliquid falsique reperiri. Quod si non erramus, quotquot res ab aliis alias vulgo distinguimus, quænam illos intemperie tenent, qui nos tam vehementer incessant, cum eosdem errare necesse sit, dum nullum ab iis non discrimen excludunt? Verum esto, demus tamen illis nulla res prorsus omnes diversitate secerni: ab hominum vulgo nihil ergo differunt ipsi quoque. Sapientiam igitur isti quam nobis tandem ostendunt? aut cur omnes Timonis ore proscinduntur, Pyrrho celebratur unus? Præterea, si nihil in rebus discriminis est, ne differre quidem aut non differre, opinari aut non opinari discriminis quidquam subibunt. Cur enim sint potius ista quoque, quam non sint? vel, ut Timon ipse loqui solet, cur ita? cur non? Imo, quorsum tandem vel ipsum *cur*? omnem enim quæstionem funditus proinde tollendam esse constat. Desinant igitur molestiam nobis ultra facessere. Nam insaniunt illi profecto, dum sæ ipsorum artis obliti, nos opinari quidquam jubent simul atque velant, iidemque pronuntiant aliquid de rebus, qui tamen nihil pronuntiandum esse statuunt. Nolunt te nimirum sentire cum ullo, sibi tamen omnes fidem habere volunt: dumque se nihil scire profitentur, omnes tamen, quasi res apertissime norint, passim reprehendunt. At incerta omnia esse qui dicant, hos e duobus alterum, aut utere necesse est, aut aliquid pronuntiare. Si

ἀφέντες τήνδε τὴν φωνὴν, οἷς ἀντεῖρκεν ὁ Ἀριστοτέλης. Ἰσχυσε μέντοι τοιαῦτα λέγων καὶ Πύρρων ὁ Ἡλείος· ἀλλ' αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐν γραφῇ καταλέλοιπεν. Ὁ δέ γε μαθητὴς αὐτοῦ Τίμων φησὶ, δεῖν τὸν μέλλοντα εὐδαιμονήσῃν εἰς τρία ταῦτα βλέπειν· πρῶτον μὲν, ὅποια πέφυκε τὰ πράγματα· δεύτερον δὲ, τίνα χρὴ τρῶπον ἡμᾶς πρὸς αὐτὰ διακείσθαι· τελευταῖον δὲ, τί περιέσται τοῖς οὕτως ἔχουσι. Τὰ μὲν οὖν πράγματα φησὶ αὐτὸν ἀποφαίνειν ἐπίσης ἀδιάφορα, καὶ ἀστάθμητα, καὶ ἀνέγκριτα· διὰ τοῦτο μῆτε τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν μῆτε τὰς δόξας ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι. Διὰ τοῦτο οὖν μὴδὲ πιστεύειν αὐταῖς δεῖν, ἀλλ' ἀδοξάζοντας, καὶ ἀκλινεῖς, καὶ ἀκραδάντους εἶναι. περὶ ἐνὸς ἐκάστου λέγοντας, ὅτι οὐ μᾶλλον ἐστίν, ἢ οὐκ ἐστίν, ἢ καὶ ἔστι, καὶ οὐκ ἔστιν, οὐτ' οὐκ ἐστίν. Τοῖς μέντοι διακειμένοις οὕτω περιέσσεσθαι Τίμων φησὶ πρῶτον μὲν ἀφασίαν, ἔπειτα δ' ἀταραξίαν, Αἰνησιδῆμος δὲ ἠδονήν. Τὰ μὲν οὖν κεφάλαια τῶν λεγομένων ἐστὶ ταῦτα. Σκεψώμεθα δ' εἰ ἠρθῶς λέγουσιν. Ἐπεὶ τοίνυν ἐπίσης ἀδιάφορα πάντα φασὶν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο κελεύουσι μὴδὲν προστιθεσθαι, μὴδὲ δοξάζειν, εἰκότως ἂν, οἶμαι, πύθοιτό τις αὐτῶν· Ἀρὰ γε διαμαρτάνουσιν οἱ διαφέρειν αὐτὰ νομίζοντας, ἢ οὐ; Πάντως γάρ, εἰ μὲν ἀμαρτάνουσιν, οὐκ ὀρθῶς ὑπολαμβάνοιεν ἂν. Ὄστε ἀνάγκη λέγειν αὐτοῖς εἶναι τίνας τοὺς τὰ ψευδῆ περὶ τῶν ὄντων δοξάζοντας· αὐτοὶ τούτων εἴεν ἂν οἱ τάληθῆ λέγοντες· οὕτω δὲ εἴη ἂν ἀληθές τι καὶ ψεῦδος. Εἰ δ' οὐκ ἀμαρτάνομεν οἱ πολλοὶ, τὰ ὄντα διαφέρουν οἰόμενοι, τί παθόντες ἐπιπλήττουσιν ἡμῖν; αὐτοὶ γὰρ ἀμαρτάνοιεν ἂν, ἀξιοῦντες μὴ διαφέρειν αὐτά. Καὶ μὴν εἰ καὶ δῶρημεν αὐτοῖς ἐπίσης ἀδιάφορα πάντα εἶναι, δῆλον, ὡς οὐκ ἂν διαφέροιεν οὐδ' αὐτοὶ τῶν πολλῶν. Τίς οὖν εἴη ἂν αὐτῶν ἡ σοφία; καὶ διὰ τί Τίμων τοῖς μὲν ἄλλοις λωδορεῖται πᾶσι, Πύρρωνα δ' ὕμνει μόνον; Ἐτι γε μὴν, εἰ ἐπίσης ἐστὶν ἀδιάφορα πάντα, καὶ διὰ τοῦτο χρὴ μὴδὲν δοξάζειν, οὐκ ἂν οὐδὲ ταῦτα διαφέροι· λέγω δὲ τὸ διαφέρειν, ἢ μὴ διαφέρειν, καὶ τὸ δοξάζειν, ἢ μὴ δοξάζειν. Τί γὰρ μᾶλλον ταῦτ' ἐστίν, ἢ οὐκ ἐστίν; ἢ, ὡς φησὶ Τίμων, διὰ τί ναὶ, καὶ διὰ τί οὐ; καὶ αὐτὸ τὸ διὰ τί; φανερόν οὖν, ὡς ἀναιρεῖται τὸ ζητεῖν. Ὄστε παυσάσθωσαν ἐνοχλοῦντες. Ἐπεὶ νῦν γε μεμήνασι, κόβρω τέχνης ἅμα μὲν ἡμῖν διακελευόμενοι μὴ δοξάζειν, ἅμα δὲ κελεύοντες αὐτὸ τοῦτο ποιεῖν· καὶ λέγοντες, ὡς περὶ οὐδενὸς ἀποφαίνεσθαι δεοί, κάπειτα ἀποφαινόμενοι. Καὶ ἀξιοῦσι μὲν μὴδὲν συγκατατίθεσθαι, πείθεσθαι δ' αὐτοῖς κελεύουσιν· εἴτα λέγοντες μὴδὲν εἰδέναι, πάντας ἐλέγχουσιν, ὡς εὖ εἰδότες. Ἀνάγκη τε τοὺς φάσκοντας, ὡς ἀδῆλα πάντα εἴη, δεῖν θάτερον, ἢ σιωπᾶν, ἢ ἀποφαίνεσθαι τι καὶ λέγειν. Εἰ μὲν οὖν ἠσυχίαν ἀγοίεν, ἔηλον, ὅτι πρὸς γε τοὺς τοιοῦτους οἰδέεις ἂν εἴη λόγος· εἰ δ' ἀποφαινόντο, πάντη τε καὶ πάντως ἢ εἶναι τι φαίνεν ἂν, ἢ μὴ εἶναι, καθάπερ ἀμέλει νυνὶ φασιν, ὡς εἴη πάντα ἄγνωστα καὶ νομιστὰ πᾶσι, γνωστὸν δ' οὐδὲν που. Ὁ τοίνυν ἀξίωσεν ἢ τι δηλοῖ πρᾶγμα, καὶ ἔνεστιν αὐτὸ συνεῖναι λεγόμενον, ἢ οὐκ ἔνεστιν. Ἄλλ' εἰ μὲν οὐ δηλοῖ, καθάπαξ οὐδεὶς οὐδ' οὕτω πρὸς τὸν τοιοῦτον ἂν εἴη λόγος· εἰ δὲ σημαινοί, πάντως ἢ ἀπειρα λέγοι ἂν, ἢ πεπερασμένα. Καὶ εἰ μὲν

ἀπειρα, οὐδ' ὅπως ἂν εἴη λόγος πρὸς αὐτόν· ἀπειρου γὰρ γνώσις οὐκ ἔστι· πεπερασμένων δὲ ὄντων τῶν θηλουμένων, ἢ ἐνὸς ὄτους, οὗ τοῦτο λέγων, ὀρίζει τι καὶ κρίνει. Πῶς οὖν ἄγνωστα καὶ ἀνεπίκρινα πάντα εἴη ἂν; Εἰ δὲ φαίη ταῦτα καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, πρῶτον μὲν ἔσται ταῦτ' ἀληθὲς καὶ ψεῦδος· ἔπειτα δὲ ἔρει τι καὶ οὐκ ἔρει, καὶ λόγῳ χρώμενος, ἀναιρήσει λόγον. Ἔτι δὲ ὁμολογῶν ψεῦδεσθαι, πιστεῦειν ἑαυτῷ φησι δεῖν. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πῶθεν καὶ μαθόντες, ἄδηλα πάντα φαίνεσθαι. Δεῖ γὰρ εἰδέναι πρότερον αὐτούς, τί δή ποτ' ἔστι τὸ δῆλον· οὕτω γοῦν ἂν ἔχοιεν λέγειν, ὡς οὐκ εἴη τὰ πράγματα τοιαῦτα. Πρῶτον γὰρ εἰδέναι χρὴ τὴν κατάφασιν, εἴτα τὴν ἀπόφασιν. Εἰ δὲ ἀγνοοῦσιν ὁποῖόν ἐστι τὸ δῆλον, οὐκ ἂν εἶδεον οὐδὲ τί τὸ ἄδηλον. Ὅποτεν γε μὴν ἀλησιδῆμος ἐν τῇ ὑποτυπώσει τοὺς ἐννεά διεξίη τρῶ- πους (κατὰ τοσοῦτους γὰρ ἀποφασίαν ἄδηλα τὰ πράγματα πεπειράται)· πρότερον αὐτὸν φώμεν εἰδῶτα λέγειν αὐτούς, ἢ ἀγνοοῦντα; Φησὶ γὰρ, ὅτι τὰ ζῶα διαφέρει, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ, καὶ αἱ πόλεις, καὶ οἱ βίοι, καὶ τὰ ἔθνη, καὶ οἱ νόμοι. Καὶ τὰς αἰσθήσεις δὲ φησὶν ἡμῶν ἀσθενεῖς εἶναι, καὶ πολλὰ τὰ ἐξωθεν λυμαινόμενα τὴν γνῶσιν, ἀποστήματα, καὶ μεγέθη, καὶ κινήσεις· ἔτι δὲ τὸ μὴ ὁμολῶς διαχεισθαι νέους καὶ πρεσβυτέρους, καὶ ἐγγηγορότας καὶ κοιμωμένους, καὶ ὑγιαίνοντας καὶ νοσοῦντας· οὐδενός τε ἡμᾶς ἀπλοῦ καὶ ἀκραιφνοῦς ἀντιλαμβάνεσθαι. Πάντα γὰρ εἶναι συγκεχυμένα, καὶ πρὸς τι λεγόμενα. Ταῦτα δὲ, φημὶ, καὶ τὰ τοιαῦτα κομψολογοῦντα αὐτόν, ἰδέως ἂν τις εἴρετο· Πρότερον εὖ εἰδῶς λέγοι, διότι τὰ πράγματα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἢ ἀγνοοῦμεν; εἰ γὰρ οὐκ ἤδει, πῶς ἂν ἡμεῖς αὐτῷ πιστεύοιμεν; εἰ δ' ἐγίνωσκε (1), κομιδῇ τις ἦν ἡλίθιος, ἅμα μὲν ἄδηλα πάντα ἀποφαινόμενος, ἅμα δὲ τοιαῦτα λέγων εἰδέναι. Καὶ μὴν ὅποτε γε τὰ τοιαῦτα διεξίειεν, οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἐπαγωγὴν τινα λέγουσι, δεικνύντες ὅποι' ἄττα εἴη τὰ φαινόμενα καὶ τὰ καθ' ἕκαστα. Τὸ δὲ τοιοῦτο καὶ ἐστὶ καὶ λέγεται πίστις. Εἰ μὲν οὖν αὐτῇ συγκατατίθενται, δῆλον ὅτι δοξάζουσιν· εἰ δ' οὐ πιστεύουσιν, οὐδ' ἂν ἡμεῖς προσέχοιμεν αὐτοῖς. Ὅ γε μὴν Τίμων ἐν τῷ Πύθωνι διηγείται μακρὸν τινα κατὰτεινας λόγον, ὡς ἐντύχοι τῷ Πυθῶνι βαδίζοντι Πυθοῖδε, παρὰ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμφιαράου, καὶ τίνα διαλεχθεῖεν ἀλλήλοις. Ἄρ' οὐκ εὐλόγως ἂν τις αὐτῷ ταῦτα συγγράφοντι παραστάς εἴποι, τί, ὦ πονηρὲ, ἐνοχλεῖς σεαυτῷ ταῦτα συγγράφων, καὶ ἂ μὴ οἴσθα διηγούμενος; τί γὰρ μάλλον ἐνέτυχες αὐτῷ καὶ διηλέχθης, ἢ οὐ διηλέχθης; αὐτός τε ἔκτεινος ὁ θαυμαστός Πυθῶν, ἄρα γε ἤδει τὸ διὰ τί βαδίζοι Πύθια θεασόμενος; ἢ καθάπερ οἱ μεμνηότες, ἐπλανᾶτο κατὰ τὴν ὁδόν; Ἦνίκα δὲ ἤρξατο κατηγορεῖν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ἀγνοίας αὐτῶν, ἄρα γε φώμεν αὐτὸν ἀληθῆ λέγειν, ἢ μὴ; Ἄρα γε καὶ τὸν Τίμονα παθεῖν τι, καὶ συγκαταθέσθαι τοῖς λόγοις, ἢ μὴ προσέχειν; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἐπίσθη, πῶς ἀντὶ χορευτοῦ φιλόσοφος (2) ἐγένετο, καὶ τὸν Πυθῶνα διε-

quiescent, nulla cum iis futura disputatio est: sin dicent aliquid: vel esse quiddam, vel non esse omnino dicturi sunt: quemadmodum utique obscura esse cunctis universa nunc dicunt, atque in sola opinione posita, notum esse nihil. Porro qui sumit aliquid, aut rem illam sic aperit, ut intelligi dum explicatur ea possit, aut obscuram potius et ignotam relinquit. Si non aperiet, ne tam quidem alla cum eo futura disputatio est. **760** Sin explicabit aliquid, prorsus aut infinita dicet, aut suis quibusdam finibus circumscripta. Quod si infinita, rursus omnem secum agendi facultatem eripiet, quod infiniti cognitio nulla esse possit. At si finita quaedam, aut etiam unum aliquid aperiet; qui hoc faciat, definiat idem aliquid, iudicetque necesse est. Quinam igitur obscura omnia et promiscua esse possint? Jam vero, si eadem esse simul ac non esse dicet: primum quidem verum simul idem ac falsum erit: deinde aliquid ipse dicet, dicetque nihil, atque ita orationem, oratione dum utetur, exstinguet, Præterea, qui se falsum dicere fateatur, idem sibi fidem haberi vult. Jam vero, quæri etiam ex illis poterit, unde tandem incerta esse universa didicerint? Prius enim quid illud sit quod certum vocatur, nosse debent; tumque demum, ejusmodi non esse omnia statuere poterunt: affirmationis quippe notitia negationis cognitionem antecedit. Qui si minus quid certum sit noverint, ne incertum quidem illi quid sit nosse poterunt. Enimvero cum Ænesidemus in sua illa, quam informabat hypotyposi, novem omnino modos exponeret (totidem enim quam incerta sint omnia declarare conabatur), utrum eosdem norat ipse qui diceret, an ignorabat? Nam is quidem in animantibus, imo etiam et in nobis ipsis, urbibus, institutis, moribus ac legibus discrimen agnoscit: idem vero et infirmos aut sensus esse nostros, et plurima quæ cognitioni extrinsecus officiant impedimenta commemorat, intervalla, magnitudines, motus, juvenum atque senum, vigilantium et dormientium, valentium et ægrotantium dissimiles aliosque sensus; rerum dum eas percipimus, quod permixtæ sint omnes, et cum aliquo semper ad aliud quid ordine proferantur, simplicem nunquam simplicemque vultum. Hæc, inquam, ille cæteraque id genus dum magnifice loquitur, quærat ex eo jure quispiam, sitne hæc hominibus varias illas rerum condiciones probe scientis, an potius ignorantis oratio? Si enim illas ignorat, qui tandem ipsi fidem habebimus? Sin eas probe norit, næ stolidus admodum est, qui cum obscura esse omnia statuat, tam multa se tamen scire confirmet. Utique dum talia oratione percensent, inductionem aliquam modo texunt, et cujusmodi quæque sint quæ appareant, sigillatim ostendunt: quod quidem orationis genus est vocaturque fides. Hanc igitur illi si sequuntur, eosdem proinde opinari nemo non videt: si vero non credunt, ne ipsi

(1) Εἰ δ' ἐγίνωσκε. B. Augustinus lib. De religione, quærenti veritatem, Saltem, inquit, scis te dubitare an sit aliquid veri, et hoc ipsum est veritas.

(2) Ἀντὶ χορευτοῦ φιλόσοφος. Diogenes Laertius lib. ix ex Simone quodam Apollonide, Timonem hunc significat, a saltatione jam abstinere cœ-

quidem illos audiemus. **761** Jam vero quod in *Pythone* longam adeo Timon ipse uarrationem instituit, quemadmodum in *Pyrrhonem* circa templum *Amphiarai*, dum *Pythiam* peteret, incidit, et quosnam cum eo sermones miscuerit: quis non ea scribentem his verbis jure conveniat? Quid ipse tibi, homo nequam, molestus es, dum ista scribis, eaque commemoras, quæ tu nescis? Cur enim in eum incidisti, aut cur sermones cum eo miscuisti potius, quam non miscuisti? *Pyrrho* autem ille tuus tam excellens, tamque divinus, satisne quorsum ad *Pythia* spectanda pergeret ipse norat? an vero, quod furiosi solent, in via temere vagabatur? Idem vero cum et homines et hominum ignorantiam accusare cœpit, num ille nobis verum dicere videatur, an non? Quid Timon? an ejus est oratione commotus? fidem illi habuit, an negavit? Si negavit, qui tandem evasit e saltatore philosophus? aut cur *Pyrrhonem* tam vehementer postea constanterque suspexit? Qui si ejus verbis fidem habuit, inepte profecto facit, qui nos, dum philosophatur, philosophari velet. Atque, ut universe loquamur, quid sannæ illæ Timonis omnes, et irrogatæ generi hominum universo contumeliæ: quid perniciosæ *Æne* sidemi rudimenta, quid verborum tota illa congeries sibi velit, mirum jure cuiquam videatur. Si enim id hoc in scribendi genere sequebantur, uti nos meliores efficerent, eoque sibi carpentes omnes et incessendos putarunt, ut nugas tandem agere desinamus; id agunt, videlicet ut perspectam habeamus veritatem. atque ita sese res, quomodo statuebat *Pyrrho*, habere credamus. Itaque si eorum in sententiam adducemur, dum et melius de rebus ipsi judicabimus, et saniora loquentes audiemus, ex deterioribus profecto meliores efficiemur. Quod si ita est, qui tandem promiscuæ adeo rerum omnium esse queant implicitæque rationes, aut ipsi nos hæere nemini, ac nihil existimare qui possimus? At vero si disputationis suæ fructus est nullus, quid molesti porro nobis esse pergunt? aut quorsum versus iste Timonis,

Cum Pyrrhone hominum possit contendere nemo?

Nec enim causæ quidquam fuerit, quamobrem *Pyrrhonem* suum miremur potius, quam aut *Corybum* illum aut *Melitidem*, qui tamen stultitiæ principes haberi solent. Jam ne prætereundum illud quidem leviter est quod sequitur. Quem enim, obsecro, aut civem illum, aut judicem, cujusmodi vel consiliarium, vel amicum, vel denique hominem habituri sumus? aut quid ille flagitii non audebit, qui honestum vere nihil aut turpe, qui justum esse nihil aut injustum opinabitur? Apage enim, qui aut legum sententiam genus hoc hominum dixerit, aut pœnarum acerbiter extimescere? Quomodo enim in eos metus iste cadat, qui ab omni se quidem canit ista Timon,

Unum illum novi quem nulla superbia tollat,

762 *Non funda atque infanda doment, quibus*
[omnis ubique
Succumbit populus, vario dum turbidus æstu,
Atque animi dubius, cæcæque cupidine præcepser
Huc illic rapitur.

pisse, antequam in *Pyrrhonem* incidisset. Σίμων Ἀπολλωνίδης, inquit, φησὶ τὸν Τίμωνα εἶναι πατρὸς μὲν Τιμάρχου, Φλιάσιον δὲ τὸ γένος. Νέον δὲ καταλειφθέντα χορεύειν, ἔπειτα καταγόνοντα, ἀποδημησάσι εἰς Μέγαρον πρὸς Στίλπινα, etc. Εἶτα (id est, contractis jam nuptiis), πρὸς Πύρρωνα εἰς Ἦλιν ἀποδημησάσι μετὰ γυναικός, etc. Vide infra, pag. 763. (2°) Σίλλοι. Vide eundem locum pag. 763. Diogenes lib. ix auctor est, Simonem etiam illum Apollonidem, qui de Timone loquebatur, *Sillorum*

τέλεσε θαυμάζων; εἰ δὲ συγκατέθετο τοῖς λεγομένοις, ἀτοπα ἂν εἴη τις, αὐτὸς μὲν φιλοσοφῶν, ἡμᾶς δὲ κωλύων. Ἀπλῶς δὲ, θαυμάσαι τις ἂν, οἱ Τίμωνος σίλλοι (2°), καὶ αἱ κατὰ πάντων ἀνθρώπων βλασφημίαι, καὶ αἱ κακὰ στοιχειώσεις Αἰνησιδήμου, καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος ὄχλος τῶν λόγων τί δήποτε βούλεται αὐτοῖς. Εἰ μὲν γὰρ οἰόμενοι κρείττους ἡμᾶς ἀπεργάσεσθαι, ταῦτα γεγράφασι, καὶ διὰ τοῦτο πάντας οἴονται δεῖν ἐλέγχειν, ὅπως παυσώμεθα φλυαροῦντες, βούλονται δηλονότι τὴν ἀληθειαν ἡμᾶς εἰδέναι, καὶ ὑπολαβεῖν, ὅτι τοιαῦτα εἴη τὰ πράγματα, καθάπερ ἀξιοὶ Πύρρων. Ὅστε εἰ πεισθείμεν αὐτοῖς, ἐκ χειρόνων βελτίους ἂν γενοίμεθα, κρίναντες τὰ συμφορώτερα, καὶ τοὺς ἄμεινον λέγοντας ἀποδεξάμενοι. Πῶς οὖν ἐπίσης ἀδιάφορα τὰ πράγματα, καὶ ἀνεπίκριτα δύναται ἂν εἶναι; καὶ πῶς ἀσυγκατάθετοι καὶ ἀδόξαστοι γενοίμεθ' ἂν; Εἰ δ' οὐδὲν ὑπελός ἐστι τῶν λόγων, τί ἡμῖν ἐνοχλοῦσιν; ἢ διὰ τί Τίμων φησὶν·

C *Οὐκ ἂν δὴ Πύρρωνι γ' ἐπίσσειε βροτὸς ἄλλος;*

Οὐ γὰρ μᾶλλον Πύρρωνα θαυμάσαι τις ἂν ἢ τὸν Κέρυθον ἐκεῖνον, ἢ τὸν Μελιτίδην, οἱ δὲ δοκοῦσι μωρὰ διενεχεῖν. Ἐνθυμείσθαι μέντοι χρὴ καὶ ταῦτα. Ὅποιος γὰρ ἂν γένοιτο πολίτης, ἢ δικαστῆς, ἢ σύμβουλος, ἢ φίλος, ἢ ἀπλῶς εἰπεῖν ἀνθρώπος, ὃ γε τοιοῦτος; ἢ τί τῶν κακῶν οὐ τολμήσειεν ἂν, ὃ μηδὲν ὡς ἀληθῶς οἰόμενος εἶναι κακῶν, ἢ ἀισχρῶν, ἢ δίκαιον, ἢ ἄδικον; Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο φαίη τις ἂν, ὅτι τοὺς νόμους δεδοίκασι κριτᾶς, καὶ τὰς τιμωρίας οἱ τοιοῦτοι. Πῶς γὰρ οἷ γε ἀπαθεῖς καὶ ἀτάραχοι, καθάπερ αὐτοὶ φασιν, ὄντες; Ὅ γέ τοι Τίμων ταῦτα καὶ λέγει περὶ τοῦ Πύρρωνος,

perturbatione vacuos prædicant? Nam de *Pyrrhone*

D Ἄλλοιόν τὸν ἀτυφον ἐγὼ ἴδον ἢ ἀδάμαστον

Πᾶσιν ὄσοις δαμνᾶται, ἂμ' ἀφρήτοις τε φατοῖς τε, Ἄων ἔθρα κούφα, βαρυνόμεν' ἔθρα καὶ ἔθρα, Ἐκ παθέων, δόξης τε, καὶ εἰκαλῆς νομοθήκης.

opus scripsisse, quod Tiberio Cæsari dedicarit, in quod Diogenes ipse commentarios edidisset. Timon de Timonis operibus. Τῶν δὲ Σίλλων, inquit, τρία ἐστὶν (βιβλία), ἐν οἷς, ὡσπὴν Σκεπτικὸς ἂν, πάντας λοιδορεῖ, καὶ σιλλαίνει τοὺς δογματικούς, ἐν παρῳδίας εἶδει. Ὅν τὸ μὲν πρῶτον, αὐτοδιήγητον ἔχει τὴν ἐξηγησίαν, τὸ δὲ δεύτερον καὶ τρίτον, ἐν διάλογον σχήματι. Operis initium hoc fuisse tradit. Ἔσπετε γὰρ υἱοὶ ὄσοι πολυπράγμονές ἐστε σοφισταί.

Ὅποταν μέντοι φῶσι τὸ σοφὸν δὴ τοῦτο, ὅτι δέοι κατακολουθεῖν αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθεσι ζῆν, μηδενὶ μέντοι συγκατατίθεσθαι, πάνυ τινές εἰσιν εὐθήεις. Εἰ γὰρ μηδενὶ ἄλλῳ, τούτῳ γοῦν αὐτῷ δέοι ἂν συγκατατίθεσθαι, καὶ ὑπολαβεῖν οὕτως ἔχειν αὐτό. Τί δὲ μάλλον τῆ φύσει καὶ τοῖς ἔθεσι δεῖ κατακολουθεῖν, ἢ οὐ δεῖ, μὴ εἰδότας γε δὴ μηδὲν, μηδὲ ἔχοντάς τι ὄψιν κρινοῦμεν; Ἐκεῖνο μὲν γὰρ καὶ παντάπασιν ἔστιν ἡλίθιον, ἐπειδὴν λέγουσιν, ὅτι καθάπερ τὰ καθαρτικὰ φάρμακα συνεκκρίνει μετὰ τῶν περιπτωμάτων καὶ ἑαυτῶν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ πάντα ἀξίως εἶναι λόγος ἀδῆλα μετὰ τῶν ἄλλων ἀναίρει καὶ ἑαυτόν. Εἰ γὰρ αὐτὸς αὐτὸν ἐλέγχει, ληροῖεν ἂν οἱ χρώμενοι τούτῳ, βέλτιον οὖν ἡσυχίαν ἄγειν αὐτοῦς, καὶ μηδὲ τὸ στόμα διαίρειν. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὅμοιον ἔχει τι τὸ καθαρτικὸν φάρμακον, καὶ ὁ τούτων λόγος. Τὸ μὲν γὰρ φάρμακον ἐκκρίνεται, κἀν τοῖς σώμασιν οὐχ ὑπομένει· τὸν μέντοι λόγον ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑπάρχειν δεῖ τὸν αὐτὸν ὄντα, καὶ πιστευόμενον αἰεὶ. Μόνος γὰρ οὗτος εἴη ἂν, ὁ ποιῶν ἀσυγκαταθέτους. Ὅτι δ' οὐκ οἴονται τὸν ἀνθρώπον ἀδόξαστον εἶναι, καὶ ὧδὶ καταμάθοι τις ἂν. Ἀδύνατον γὰρ τὸν αἰσθανόμενον μὴ αἰσθάνεσθαι. Τὸ δ' αἰσθάνεσθαι, γνωρίζειν τι ἦν. Ὅτι δὲ καὶ πιστεύει τῆ αἰσθήσει, πᾶσι φανερόν. Ἀκριβέστερον γὰρ θέλων ἰδεῖν, ἀπέψησε τὸν ὀφθαλμῶν, καὶ προσήλθεν ἐγγύτερον, καὶ ἐπιλλίσαστο. Καὶ μὴν ἠδόμενοί γε καὶ πονοῦντες ἴσμεν. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τε τὸν καιόμενον ἢ τεμνόμενον ἀγνοεῖν. Τὰς δὲ δὴ μνήμας καὶ ἀναμνήσεις τίς οὐκ ἂν φαίη μεθ' ὑπολήψεως γίνεσθαι; Περὶ μὲν γὰρ τῶν κοινῶν ἔνοουμένων, ὅτι τὸ τοιοῦτον ἀνθρωπὸς ἔστιν, ἔτι δὲ περὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, τί λέγοι τις ἂν; οὐδὲν γὰρ ἦν τούτων, εἰ μὴ πεφύκειμεν ὑπολαμβάνειν. Ἄλλ' ἔγωγε ἐὼ τέλλα. Τοῖς μέντοι λεγομένοις ὑπὸ τούτων ἔάν τε πιστεύωμεν, ἔάν τε ἀπιστώμεν, ἀναγκαίως ἔχει δοξάζειν πάντη τε καὶ πάντως. Ὅτι μὲν οὖν ἀμήχανόν ἐστι φιλοσοφεῖν τὸν τρόπον τοῦτον, φανερόν· ὅτι δὲ καὶ παρὰ φύσιν, καὶ παρὰ τοὺς νόμους, ὧδὶ κατιδοίμεν ἂν. Εἰ μὲν γὰρ τῷ ὄντι τὰ πράγματα τοιαῦτα εἴη, τί λοιπὸν ἄλλ' ἢ καθάπερ ἐν ὑπνῳ ζῆν ἡμᾶς εἰκῆ καὶ ἐμπλήκτως; ὥστε φλυαροῖεν ἂν οἱ νομοθέται, καὶ στρατηγοί, καὶ οἱ παιδεύοντες. Ἄλλ' ἔμοιγε δοκοῦσιν οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀνθρώποι ζῆν κατὰ φύσιν, μόνοι μέντοι τετυφῶσθαι, μάλλον δὲ μεμηνῆναι μανίαν ἐβρώμενην οἱ ταῦτα ληροῦντες. Οὐχ ἤχιστα μέντοι τοῦτο καταμάθοι τις ἂν κάκειθεν. Ἀντίγονος γὰρ ὁ Καρύστιος κατὰ τοὺς αὐτοὺς γενόμενος χρόνους, καὶ ἀναγράφας αὐτῶν τὸν βίον, φησὶ τὸν Πύρρωννα διωκόμενον ὑπὸ κυνῶς, ἀναφυγεῖν ἐπὶ τι δένδρον· σκωπτόμενον δ' ὑπὸ τῶν παρόντων, εἰπεῖν, ὡς χαλεπὸν εἴη τὸν ἀνθρώπον ἐκθῆναι. Φιλόστης δὲ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ θυοῦσης, ἔπειτα τῶν φίλων τινὸς ὑποσχομένου τὰ πρὸς τὴν θυσίαν, καὶ μὴ παρασχομένου. Τοῦ μέντοι Πύρρωνος πριαμένου, καὶ ἀγανακτοῦντος, ἐπειδὴ περὶ οἱ φίλος ἔλεγεν, ὡς οὐ ποιήσαστο σύμφωνα τοῖς λόγοις, οὐδ' ἀξία τῆς ἀπαθείας· εἰπεῖν αὐτόν· Ἐν γοῦν γυναικὶ οὐ δεῖ τὴν ἀπόδειξιν αὐτῆς ποιεῖσθαι. Καίτοι δικαίως ἂν εἶπεν ὁ φίλος, ὅτι ματαία καὶ ἐν γυναικὶ, καὶ κυνὶ, καὶ πᾶσιν. Εἰ δὴ σοί

A Præterea dum egregium illud sapiensque dictum pronuntiant, in vita instituenda naturæ consuetudinisque ductum sequi oportere, simulque nulla penitus in re hærendum esse docent, faciunt ineptissime. Nam ut fides cæteris omnibus detrahatur, huic saltem habenda necessario sit, planeque statuendum ita rem habere. Sed enim cur naturæ consuetudinisque ductum sequi potius nos oporteat, quam ab eo discedere, qui nec sciamus omnino quidquam, nec cujus vi iudicium ferri possit quidquam habeamus? Quod enim addunt, extremæ cujusdam stultitiæ est: quemadmodum pharmaca, in quibus purgandi vis est, sese cum excrementis ipsis pariter ac simul excernunt; ita quæ ratio incerta esse omnia conficiat, eam se quoque perinde ut reliqua funditus convellere. Nam si refutat ipsa sese, insulse faciat ea qui utetur. Quiescant igitur isti, ac ne hiscant quidem. Tametsi nec pharmaco illi quo purgamur istorum ratio simile quidquam habet. Nam ita pharmacum excernitur, ut in corpore minime resideat: hæc ratio et eadem hæreat in mente semper, et fidem a nobis perpetuam impetret, necesse est, quod ea nos sola ne cuiquam assentiamur efficiat. Porro quam ne isti quidem opinandi vim homini eripiant, vel ex eo intelligas. Qui sentit, idem ut ne sentiat fieri nullo modo potest: sentire autem cognoscere est. At eos sensui fidem habere nemo non videt. Nam ut certius aliquid intueri possint, cum purgare oculos, tum etiam accedere propius, ac subinde nictando intueri solent. Quid quod nostrum ipsi tam lætitiæ quam doloris sensum novimus? Nec enim fieri possit, ut sese uri quis aut secari nesciat. Memoriam similiter ac recordationem quis non existimatione conjunctam esse dixerit? Quid de communi omnium sensu, qui ejusmodi hominem esse clamat; quid de artibus doctrinisque dicetur? Istorum quippe nihil haberemus, nisi a natura existimandi vim haberemus. At mitto cætera, dum hoc unum maneat, fidem ut iis sive habeamus, sive negemus, opinandi facultatem necessario nobis esse relinquendam. Hactenus igitur nullam ejusmodi philosophandi rationem esse posse ostendimus. Quam eadem rationi ac legibus adversetur, hinc accipe. D Nam si vere ita res habeant, quid aliud superest, nisi ut sic, tanquam in somno, temere stolidæque vivamus? Nugentur enim vero legislatores; duces præceptoresque nugentur. Equidem alios omnes ex naturæ præscripto vitam instituere sentio; rationem hanc philosophorum unam quæ tam absurda loquatur, delirare, aut potius vehementer furere statuo. Quod ipsum ex sequenti Pyrrhonis factu maxime intelliges. Antigonus 763 enim Carystius, qui sub eadem vivebat tempora, quique illorum vitam conscripsit, Pyrrhonem commemorat, ut sese insequentem cani eriperet, quamdam ad arborem confugisse: qua de causa cum ab iis qui aderant, rideretur, ægre admodum hominem exui respondisse. Præterea, cum Philista ejus soror sacrificium

adornaret, quemdam ex amicis, qui res ad illud necessarias pollicitus fuerat, promissis non stetisse. Pyrrhonem igitur eos sumptus facere coactum, graviter id acerbeque cum ferret, ex suo illo amico audiisse, parum se omnino suorum ex decretorum præscripto facere, atque ab omni perturbatione vacuum ostendere. Tum enimvero Pyrrhonem homini reposuisse, hujus rei fidem in mulierculæ causa fieri non debere. Cui sane amicus ille suus merito responderet, in muliere, in cane, in reliquis omnibus inane totum hoc disputandi genus futurum. Quod si nonnullum tibi operæ pretium ex hac oratione futurum videtur, haud abs re fuerit, tum quos habuerit iste sectatores, tum quos æmulatus ipse fuerit, cognoscere. Fuit igitur Pyrrho cujusdam Anaxarchi discipulus: ac primum quidem picturæ vero in Democriti libros cum incidisset, nihil aut in iis hominesque omnes contumeliis ac probris rareret, ac sese tamen ab omni fastu vacuum diceret, scripto reliquit nihil. Is discipulum habuit Timonem Philiarium, qui cum antea saltatorem ageret in scenis, ubi deinde hominem audiisset, mordaces et aculeatos versus edidit, quibus totam superiorum is *Sillorum* auctor, quorum e numero sunt qui sequuntur,

Vos genus infelix, nostræque infamia vitæ,

Nec nisi venter iners, aucto ex certamine facti.

Et,

Quippe isti sensis pleni mendacibus utres.

At cum jam isti perinde ab omnibus neglecti jacerent, ut si fuissent ipsi nunquam, exstitit nudius tertius Alexandriæ Ægypti Ænesidemus quidam, qui antiquum illud nugarum genus revocare conaretur. Atque hi fere sunt communi opinione principes, qui hanc philosophandi viam insititire. Et quidem hujus vel sectæ, vel disciplinæ, ve. quocunque alio nomine hanc appellare libeat, qui laudator esse velit, neminem futurum satis constat. Ego vero, ne philosophiam quidem eam veearim, cum ipsa philosophandi principia ruditus convellat. Hæc igitur adversus philosophos Pyrrhonis sectatores dicta sunt. Quibus affinia sane ac gemina esse possint, quibus ii redarguantur, qui ex Aristippi Cyrenæi sententia, præter id quod patiendi subeatur, comprehendi nihil posse docuerunt. Socratis autem sodalis Aristippus fait, qui Cyrenaicam sectam instituit, ex qua quidem Epicurus finis illius sui constituendi **764** ansam arripuit. Erat enim Aristippus mollis admodum ac voluptatis amans, qui tametsi nihil unquam ipse palam de fine disseruit, virtute tamen, ut loquuntur, beatitudinis fundamentum in voluptatibus positum esse docuit. Nam cum de voluptate perpetuo loqueretur, hanc suis auditoribus suspicionem movit, ut in vitæ deliciis collocatum ab eo finem putarent. Is Synallum quemdam ejusque filiam, Areten nomine, discipulos habuit. Ea filium suscepit Aristippum, qui ab eadem ad philosophiæ studia pellectus, matris discipulus valgo dicebatur. Hic aperte docuit, finem esse cum vo-

(3) Forte εεν. — Quid si legatur ολον, ut sensus sit, *venires tantum?* Edir.

των λόγων τούτων ἐστὶν ὄφελος, ὀρθῶς γ' ἔχει μαθεῖν, καὶ τίνες οἱ ζηλωσάντες αὐτὸν ἐγένοντο, καὶ τίνες ἐζήλωσεν αὐτός. Ὁ μὲν οὖν Πύρρων Ἀναξάρχου τινὸς ἐγένετο μαθητῆς, ὃς τὸ μὲν πρῶτον ἦν ζωγράφος, οὐδ' οὕτως εὐτυχῆς, ἔπειτα τοῖς Δημοκρίτου βιβλίοις ἐντυχῶν, χρηστὸν μὲν οὐδὲν οὐτε εὗρεν, οὐτε ἔγραψε, κακῶς δὲ πάντας εἶπε καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους. Αὐτὸς δ' ὕστερον τοῦτον τὸν τύπον περιβαλλόμενος, καὶ καλῶν ἀτυφῶν ἑαυτὸν, οὐδὲν ἐν γραφῇ κατέλιπεν. Ἐγένετο δὲ μαθητῆς αὐτοῦ Τίμων Φιλιάσιος, ὃς τὸ μὲν πρῶτον ἐχόρευεν ἐν τοῖς θεάτροις. ἔπειτα δ' ἐντυχῶν αὐτῶ, συνέγραψεν ἀργαλέας παρωδίας καὶ βωμολόχους, ἐν αἷς βεβλασφήμηκε πάντας τοὺς πώποτε φιλοσοφήσαντας. Οὗτος γάρ ἦν ὁ τοῦ

Β Σιλλους γράψας, καὶ λέγων ὀπερὰν δedit, at successu parum læto: postmodum iis boni reperit, aut ipse conscripsit, sed deos tanoneravit. Idem postea cum hoc fastus genere labor scripserit reliquit nihil. Is discipulum habuit Timonem philosophorum nationem proscindebat. Fuit enim

Σχέτλιοι ἀνθρώποι, κακ' ἐλέγχεα, γαστέρες
Τολωρ ἔκ τ' ἐρίδων, ἔκ τε στοραχῶν (4) κέκλασθε.
 Καί,

Ἀνθρώποι κενεῆς οἰήσιος ἔμπλοιοι σκοιοι.

Μηδενὸς δ' ἐπιστραφέντος αὐτῶν, ὡς εἰ μηδὲ ἐγένοντο τὸ παράπαν, ἐχθὲς καὶ πρῶην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ κατ' Ἀγυπτῶν Αἰνησιδῆμος τις ἀναζωπυρεῖν ἤρξατο τὸν ὄθλον τοῦτον. Καὶ σχεδὸν οἱ μὲν κράτιαι δοκοῦντες εἶναι τῶν τὴν ὁδὸν βεβαδικότων ταύτην εἰσὶν οὗτοι. Ὅτι μὲν οὖν τὴν τοιαύτην εἰ τε αἰρεοῖν, εἰ τε ἀγωγὴν λόγων, εἰ τε ὄπη καὶ ὄπως ἐθέλη τις καλεῖν αὐτὴν, οὐδεὶς ἂν εὖ φρονῶν ὀρθὴν εἶναι φαίη, δῆλον. Ἐγὼ μὲν οὐδὲ φιλοσοφίαν ὀλομαι δεῖν ὀνομάζειν αὐτὴν, ἀναίρουσάν γ' εἰ δὴ τὰς τοῦ φιλοσοφεῖν ἀρχάς. Ταῦτα μὲν οὖν πρὸς τοὺς κατὰ Πύρρωνα φιλοσοφεῖν νομιζομένους. Συγγενῆ δ' αὐτοῖς εἶη ἂν καὶ τὰ ἀντιλεγόμενα πρὸς τοὺς κατὰ Ἀριστιππον τὸν Κυρηναῖον, μόνᾳ λέγοντας εἶναι τὰ πάθη καταληπτά. Σωκράτους δ' ἐταῖρος ὁ Ἀριστιππος ἦν, ὁ τὴν καλουμένην Κυρηναϊκὴν συστησάμενος αἵρεσιν, ἀφ' ἧς τὰς ἀφορμάς Ἐπίκουρος πρὸς τὴν τοῦ τέλους ἐκθεσιν εἰληγεν. Ἦν δ' ὁ Ἀριστιππος ὕγρος πάντων τὸν βίον καὶ φιλήδονος· ἀλλ' οὐδὲν μὲν οὗτος ἐν τῷ φανερωῷ περὶ τέλους διελέξατο· δυνάμει δὲ τῆς εἰδαίμονίας τὴν ὑπόστασιν ἔλεγεν ἐν ἡδοναῖς κείσθαι. Ἀεὶ γὰρ λόγους περὶ ἡδονῆς ποιούμενος, εἰς ὑπόψιν ἤγε τοὺς προσιόντας αὐτῷ τοῦ λέγειν τέλος εἶναι τὸ ἡδέως ζῆν. Τοῦτου γέγονεν ἀκουστής Σύναλλος, καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀρήτη. Ἦτις, γεννησασα παῖδα, ὠνόμασεν Ἀριστιππον, ὃς, ὑπαχθεις ὑπ' αὐτῆς εἰς λόγους φιλοσοφίας, μητροδιδάκτος ἐκλήθη· ὃς καὶ σαφῶς ὠρίσατο τέλος εἶναι τὸ ἡδέως ζῆν, ἡδονὴν ἐντάτων τὴν κατὰ κίνησιν. Τρεῖς γὰρ ἔφη καταστάσεις εἶναι περὶ τὴν ἡμετέραν σύγκρασιν· μίαν μὲν,

(4) Forte στοχασμῶν.

καθ' ἣν ἀλγοῦμεν, εὐκυβίαν τῷ κατὰ θάλασσαν χει-
μῶνι· ἐτέραν δὲ, καθ' ἣν ἠδόμεθα, τῷ λείψυ κύματι
ἀφομοιοῦμενοι· εἶναι γὰρ λείψυ κίνησιν τὴν ἠδονὴν,
οὐρίψυ παραβαλλομένην ἀνέμῳ, τὴν δὲ τρίτην μέστην
εἶναι κατὰστασιν, καθ' ἣν οὔτε ἀλγοῦμεν, οὔτε ἠδόμεθα,
γαλήνην παραπλησίαν οὔσαν. Τούτων δὴ καὶ
ἐφασκε τῶν παθῶν μόνων ἡμᾶς τὴν αἰσθησιν ἔχειν.
Πρὸς οὗς ἀντιλέλεκται ταῦτα.

Πρὸς οὗς ἀντιλέλεκται ταῦτα. Horum ille duntaxat motuum aliquem a nobis sensum haberi docuit. At sequentibus refelli possit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

CAPUT XIX.

Πρὸς τοὺς κατ' Ἀριστιππον φιλοσόφους, μόνᾳ λέγοντας τὰ πάθη εἶναι καταληπτὰ, τὰ δὲ λοιπὰ ἀκατάληπτα. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

Ἐξῆς δ' ἂν εἶεν οἱ λέγοντες μόνᾳ τὰ πάθη καταληπτὰ. Τοῦτο δ' εἶπον ἔνιοι τῶν ἐκ τῆς Κυρήνης. Οὗτοι δ' ἠξίουσαν, ὡς περὶ ὑπὸ χάρου πιεζόμενοι τινες, οὐδὲν εἶναι τὸ παράπαν, εἰ μὴ τις παραστάς αὐτοὺς παῖοι καὶ κεντῆψυ. Καίόμενοι γὰρ ἔλεγον καὶ τεμνόμενοι γνωρίζειν, ὅτι πάσχοιεν τι. πότερον δὲ τὸ καλὸν εἴη πῦρ, ἢ τὸ τέμνον σιδηρός, οὐκ ἔχειν εἰπεῖν. Τοὺς δὲ ταῦτα λέγοντας εὐθὺς ἐρωτοῦ τίς ἂν, εἰ δὴ τοῦτο γοῦν ἴσασιν αὐτοὶ, διὸ τί πάσχουσι τι καὶ αἰσθάνονται. Μὴ εἰδότες μὲν γὰρ, οὐδ' εἰπεῖν δυνήθειεν ἂν, ὅτι μόνον ἴσασιν τὸ πάθος· εἰ δ' αὖ γνωρίζουσι, οὐκ ἂν εἴη μόνᾳ τὰ πάθη καταληπτὰ. Τὸ γὰρ, Ἐγὼ καλομαι, λόγος ἦν, καὶ οὐ πάθος. Ἀλλὰ μὴ ἀνάγκη γε τρία ταῦτα συνυφίστασθαι, τὸ τε πάθος αὐτὸ, καὶ τὸ ποιῶν, καὶ τὸ πάσχον. Ὁ τοίνυν ἀντιλαμβανόμενος τοῦ πάθους πάντως αἰσθάνοιτ' ἂν. Οὐ γὰρ δὴ, ὅτι μὲν, εἰ τύχοι, θερμαίνεται γνωριεῖ, πότερον δ' αὐτὸς ἢ ὁ γέλιων, ἀγνοήσει· καὶ νῦν ἢ πέρυσσι· καὶ Ἀθήνησιν ἢ ἐν Αἰγύπτῳ· καὶ ζῶν ἢ τεθνεὺς· ἔτι δὲ ἀνθρώπος ὢν ἢ λίθος. Οὐκοῦν εἴσεται καὶ ὕψ' οὐ πάσχει. Καὶ γὰρ ἀλλήλους γνωρίζουσι, καὶ ὁδοὺς, καὶ πόλεις, καὶ τὴν τροφήν. Οἱ δ' αὖ τεχνίται τὰ ἐργαλεῖα τὰ αὐτῶν οἶδασιν. Καὶ οἱ ἱατροὶ καὶ ναυτικοὶ σημαιοῦνται τὰ μέλλοντα. Καὶ τῶν θηρίων οἱ κύνες εὐρίσκουσι τοὺς στίβους. Ἔτι γε μὴν ὁ πάσχων τι πάντως· ἢ ὡς οἰκείου τινός, ἢ ὡς ἀλλοτρίου πάθους ἀντιλαμβάνεται. Πόθεν οὖν ἔξει λέγειν, ὅτι τοῦτο μὲν ἔστιν ἠδονὴ, τοῦτο δὲ πόνος; ἢ ὅτι γευόμενος, ἢ ὀρίων, ἢ ἀκούων, πάσχοι τι; καὶ τῆ μὲν γλώσση γευόμενος, τοῖς δ' ὀφθαλμοῖς ὀρίων, τοῖς δ' ὠσιν ἀκούων; ἢ πῶς ἴσασιν, ὅτι τοῖ μὲν αἰρεῖσθαι χρῆν, τοῖς δὲ φεύγειν; Εἰ δὲ μὴδὲν τούτων γνοίεν, οὐκ ἔξουσι ὀρίων, οὐδ' ἠρεῖσθαι· οὕτω δ' οὐδ' ἂν ζῶα εἶεν. Γελοῖοι γὰρ εἰσιν, ὅποτε λέγοιεν, ὅτι ταῦτα μὲν αὐτοῖς συμβέβηκεν, οὐ μὴν ἴσασιν γε πῶς καὶ τίνα τρόπον. Οὗτοι γὰρ οὐδ' εἰ ἀνθρώποι πεφύκασι, οὐδ' εἰ ζῶσιν, ἔχοιεν ἂν εἰπεῖν· οὐκοῦν οὐδ' εἰ λέγουσι τι, καὶ ἀποφαίνονται. Ἡρὸς δὴ τοὺς τοιοῦτους τίς ἂν εἴη λόγος; θαυμάσαι μὲν τίς ἂν, εἰ ἀγνοοῦσι πότερον ἐπὶ τῆς γῆς εἰσιν, ἢ ἐν τῷ οὐρανῷ· πολλῶν δὲ θαυμασιώτερον, εἰ οὐκ οἶδασιν, καὶ ταῦτα, φάσκοντες φιλοσοφεῖν, ἄρα γε τὰ τέτταρα πλεονά ἐστιν ἢ τὰ τρία· καὶ τὸ ἐν καὶ τὰ δύο πᾶσα ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ ὁπόσους ἔχουσι ἐπὶ τῶν χειρῶν δακτύλους οὗτοι γε δύνανται εἰπεῖν, οὐδὲ πότερον ἕκαστος αὐτῶν εἰς ἐστίν ἢ πλείους. Ὅστε οὐδὲ

luptate vivere, voluptatem eam intelligens, quæ in aliqua commotione versetur. Tria quippe temperationis nostræ genera statuebat: unum quo doleamus, ei quæ in mari excitatur tempestati persimile; alterum quo lætemur, et æquato fluctui similes simus: æquatam enim commotionem esse voluptatem, secundi venti simillimam. Tertium denique medium genus, quo nec doleamus ipsi, nec lætemur.

Adversus Aristippi sectatores, qui ea modo quæ patimur, comprehendere posse statuerunt, præterea nihil. Ex eodem.

Deinceps, inquit, eos videamus, qui ea modo quæ patimur, comprehendere posse defendunt. Ea in hæresi fuere Cyrenæi quidam. Si sic tauquam alio quodam sopore depressi, nihil penitus esse dicebant, nisi si quis propius subiens illos verberaret ac foderet. Quippe, dum urerentur ac secarentur, pati se aliquid, hoc vero se nosse; utrum ignis esset quod ureret, aut ferrum quod secaret, sibi non liquere. Ex hoc hominum genere quæramus in primis, num id saltem probe norint, pati se ac sentire aliquid. Hoc illi si nesciunt, perperam utique dicunt, quod patientur sibi notum esse. Sin autem hoc intelligunt, non ea modo quæ patimur comprehendere possunt. Nam isthuc quidem, Uror, loquentis est, non patientis. Præterea simul hæc tria ponantur necesse est, malum quod quis patitur, quod illud affert, quod illud ipsum patitur. Enimvero qui malum subeat, is plane sentiat oportet. Nec enim profecto, uri se, si forte uretur intelliget; idem tamen, ipse an vicinus uratur, ignorabit: adeoque nunc, an superiore anno; Athenis an in Ægypto; vivensne an mortuus; homone an lapis. Quare simul etiam noverit, a quo patiat. Illi enimvero cum sese mutuo, tum vias etiam, urbes cibosque norunt. Sua quoque artificii nota instrumenta sunt. Medici ac rei nauticæ periti futura præsentunt. 765 Inno, e bestis etiam, vias certis pressas vestigiis canes reperiunt. Porro, qui aliquid patitur, is quasi proprium aliquid, aut tanquam alienum id subeat necesse est. Quinam ergo dixerit, voluptatem alteram, alterum laborem esse? quinam aut gustu, aut visu, aut auditu aliquid sese pati? quinam gustare se lingua, videre oculis, auribus exaudire? Aut, qui tandem optandum alterum, alterum fugiendum esse cognoscunt? Quorum si nihil ipsi norunt, ne impetum quidem ullum aut appetitum habent, ac proinde nec animantia sunt. Nam ridicule profecto loquuntur, dum aiunt, ea quidem sibi evenire, qui tamen aut quemadmodum eveniant, se nescire. Qui enim ejusmodi sunt, ii nec utrum homines sint, nec utrum vivant, affirmare possunt, adeoque nec utrum aliquid loquantur ac statuant. Cum hoc igitur hominum genere, commercii quid omnino esse possit? Et quidem mirum jure videatur, eos in cælo, an in terra versentur, ignorare?

at longe mirabilius est, cum philosophari se defendant, non intelligere tamen, sintne quatuor plura quam tria : unum atque duo quot sint. Nam quot in manibus digitos habeant, aut sitne horum quilibet unus an plures, definire certe non possunt. Ita ne nomen quidem ipsi suum noverint, nec patriam, nec Aristippum : nec ullosne ament, an oderint, an concupiscant : rideant, an lacrymentur ; adeoque sitne jucundum hoc, molestum illud, pronuntiare non possint. Constat igitur ipsos, utrum etiam aliquid hoc tempore loquamur, ignorare : atque ita hos inter et culices atque muscas, interest omnino nihil, tametsi quæ naturæ saltem convenienti suæ, culices mœscæque norunt. » Verum hæc, ex infinitis quæ urgeri possint, adversus istos dicta sufficiant. Sequitur, ut eorum etiam, qui contrariam insistent viam, atque in omnibus fidem sensibus habendam esse defendunt, sententiam exploremus. Horum e numero sunt Metrodorus Chius, et Protagoras Abderita. Et Metrodorus quidem, ut aiunt, Democriti auditor fuit, ac principia duo, plenum et vacuum posuit : e quibus alterum illud esse, alterum non esse dicebat. Is de natura scripturus cum esset, hoc orationis est usus ingressu : « Nemo nostrum quidquam novit ; ne hoc ipsum quidem utrum aliquid noverimus, necne. » Quo ex ejus ingressu pessimam deinde recentior ille Pyrrho dubitandi ansam arripuit. **766** At progressus idem ulterius, id esse omnia statuit, quod quisque intelligat. Protagoram quod attinet, atheum illum dictum esse tradunt. Sane his ille verbis suam

Α τοῦνομα τὸ ἴδιον εἶδειν ἂν, οὐδὲ τὴν πατρίδα, καὶ τὸν Ἀρίστιππον. Οὐκοῦν οὐδὲ τίνας φιλοῦσιν ἢ μισοῦσιν, οὐδὲ τίνων ἐπιθυμοῦσιν· οὐδ' εἰ γελάσαιεν ἢ δακρῦσαιεν, ἔξουσιν εἰπεῖν, οὐδ' ὅτι τὸ μὲν εἴη γελοῖον, τὸ δὲ λυπηρόν. Δῆλον οὖν ὡς οὐδὲ τί νυνὶ λέγομεν ἡμεῖς, συνίασιν. Οὐδὲν οὖν οἷ γε τοιοῦτοι διαφέροισιν ἂν ἐμπίδων ἢ μυϊῶν· καίτοι κάκεῖνα γνωρίζει τὰ κατὰ φύσιν. » Πρὸς δὲ τοὺς οὕτω διακειμένους, εἰ καὶ μυρία λέγειν ἔνεστιν, ἀλλ' ἀρχαί γε καὶ ταῦτα. Ἐπειτα τοῦτοις οὖν, συνεξετάσαι καὶ τοὺς τὴν ἐναντίαν βαδίζοντας, καὶ πάντα χρῆναι πιστεῦειν ταῖς τοῦ σώματος αἰσθήσεσιν ὀρισσμένους, ὧν εἶναι Μητροδώρον τὸν Χίον, καὶ Πρωταγόραν τὸν Ἀδδερῖτην. Τὸν μὲν οὖν Μητροδώρον Δημοκρίτου ἔφασαν ἀνηχοῦναι· ἀρχὰς δὲ ἀποφῆνασθαι τὸ κληῖρες καὶ τὸ κενόν· ὧν τὸ μὲν ὄν, τὸ δὲ μὴ ὄν εἶναι. Γράφων γέ τοι περὶ φύσεως, εἰσβολῇ ἐχρήσατο τοιαυτῇ· « Οὐδεὶς ἡμῶν οὐδὲν οἶδεν, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο πότερον οἶδαμεν, ἢ οὐκ οἶδαμεν. » Ἦτις εἰσβολῇ κακὰς ἔδωκεν ἀφορμάς τῷ μετὰ ταῦτα γενομένῳ Πύρρῳ. Προβάς δὲ φησιν, ὅτι πάντα ἔστιν, ὃ ἂν τις νοῆσαι. Τὸν δὲ Πρωταγόραν λόγος ἔχει κεκληῖσθαι ἄθεον. Γράφων γέ τοι καὶ αὐτὸς Περὶ θεῶν, εἰσβολῇ τοιαύτῃ ἐχρήσατο· « Περὶ μὲν οὖν θεῶν οὐκ οἶδα, οὐδ' ὡς εἰσιν, οὐδ' ὅποιοι τινες ἰδέαν. Πολλὰ γὰρ ἔστι τὰ κωλύοντά με ἕκαστον τούτων εἰδέναι. » Τοῦτον Ἀθηναῖοι φυγῆ ζημιώσαντες, τὰς βίβλους αὐτοῦ δημοσίᾳ ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ κατέκαυσαν. Ἐπεὶ οὖν οἶδεν μόναις δεῖν ἔφασαν ταῖς αἰσθήσεσσι πιστεῦειν, τὰς πρὸς αὐτοὺς ἀντιρρήσεις θεασώμεθα.

De diis disputationem auspicatur, « Sintne dii, necne, aut quam ii speciem habeant, nescio ; multa sunt enim, quæ me, quominus trium horum quilibet noverim, impediunt. » Hujus Athenienses exsilio jam damnati libros publice medio in foro combusserunt. Sed quoniam solis isti sensibus credendum esse dixerunt, quibus refellantur argumentis videamus.

CAPUT XX.

Adversus Metrodorum, et Protagoram, qui solis sensibus credendum esse dicebant. Ex eodem.

« Fuere, inquit, nonnulli præterea, qui sensibus tantum atque visis fidem adhibendam esse dicerent. Nec desunt, qui simile quid ab Homero insinuatam esse velint, cum Oceanum rerum omnium principium vocavit, quod res in perpetuo quodam fluxu versentur. Hoc ipsum Metrodorus Chius asseverat ; planeque ac diserte Protagoras Abderita. Hominem enim rerum omnium mensuram esse vult ; ut earum quæ sunt, quemadmodum illæ sint, ita earum quæ non sunt, quemadmodum ipsæ non sint. Cujusmodi enim quilibet appareat, ejusmodi etiam illud esse. De cæteris, affirmari a nobis certo nihil posse. Quibus merito eadem ob-

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Πρὸς τοὺς περὶ Μητροδώρον καὶ Πρωταγόραν μὲναις δεῖν πιστεῦειν ταῖς αἰσθήσεσσι λέγοντας. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Γεγόνασι δὲ τινες, οἱ ἀξιοῦντες τῇ αἰσθήσει καὶ ταῖς φαντασίαις μόναις δεῖν πιστεῦειν. Ἐνιοὶ δὲ φασὶ καὶ τὸν Ὀμηρον αἰνέτεσθαι τὸ τοιοῦτο, πάντων ἀποφαίνοντα τὸν Ὠκεανὸν ἀρχὴν, ὡς ἐν ῥύσει τῶν πραγμάτων ὄντων. Καὶ μὴ καὶ Μητροδώρος ὁ Χίος τὸ αὐτὸ τοῦτο λέγει. Οὐ μὴν ἀλλ' ἀντικρὺς γε Πρωταγόρας ὁ Ἀδδερῖτης. Οὗτος γὰρ ἔφη μέτρον εἶναι πάντων χρημάτων τὸν ἀνθρώπων· τῶν μὲν ὄντων, ὡς ἔστι· τῶν δ' οὐκ ὄντων, ὡς οὐκ ἔστιν. Ὅποια γὰρ ἕκαστῳ φαίνεται τὰ πράγματα, τοιαῦτα καὶ εἶναι. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων μὴδὲν ἡμᾶς δεῖνασθαι δισχυρίζασθαι. Πρὸς δὲ τούτους εἰποὶ τῶν ἀνδρῶν, ἃ καὶ ὁ Πλάτων (5) ἐν Θεαιτήτῳ. Πρῶτον μὲν, τί δήποτε τοιοῦ-

(5) Ὁ Πλάτων. Locus exstat in *Theæteto*, p. 118 Ficini, D, ubi postquam a Protagora hominem rerum omnium mensuram constitui docuit, ita prosequitur : Οὐκοῦν οὕτω πως λέγει (Protagoras), Ὡς οἷα μὲν ἕκαστα ἐμοὶ φαίνεται, τοιαῦτα μὲν ἔστιν ἐμοὶ· οἷα δὲ σοὶ, τοιαῦτα σοὶ. Ἀνθρώπος δὲ σύ τε, καὶ γῶ. Tum hominem ita refellit, Ἄρ' οὐκ ἐνίοτε πνέοντος ἀνέμου τοῦ αὐτοῦ, ὃ μὲν ἡμῶν δύνει, ὃ δὲ

οὐ ; καὶ ὁ μὲν, ἤρμα, ὃ δὲ, σφόδρα ; Καὶ μάλα. Πότερον οὖν τότε αὐτὸ ἐφ' ἑαυτῷ τὸ πνεῦμα, ψυχρὸν ἢ οὐ ψυχρὸν, φήσομεν ; ἢ πεισόμεθα τῷ Πρωταγόρῃ, ὅτι τῷ μὲν ῥιγοῦντι ψυχρὸν, τῷ δὲ μὴ, οὐ ; etc. At pluribus interjectis, ita miserum scōwπτει, ut illud de se cogitare videatur.

Quid faciam ? sed sum petulanti splene cachinno.

των γε δὴ τῶν πραγμάτων ὄντων, ἤξιωσαν εἶναι μέτρον τῆς ἀληθείας τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐ συνήξαν τὸ κεφάλαιον; Ἐπειτα δὲ πῶς ἔλεγον εἶναι σοφοὺς ἑαυτοῦς, εἰ δὴ πᾶς τις (6) αὐτὸς ἑαυτῷ μέτρον ἐστὶ τῆς ἀληθείας; ἢ πῶς ἐλέγχουσι τοὺς ἄλλους, εἴπερ ἐκάστῳ τὸ φαινόμενον ἀληθές ἐστιν; ἀγνοοῦμέν τε τινα, καίτοι πολλάκις αἰσθανόμενοι, καθάπερ ἐπειδὴν τῶν βραβάρων ἀκούωμεν; Ὁ γε μὴν θεασάμενος (7) ὅτι οὖν, εἴτα μεμνημένος, οἶδε μὲν, αἰσθάνεται δ' οὐκ ἔτι. Καὶ εἰ θατέρῳ (8) μὲν ὀφθαλμῶ μύσαι, θατέρῳ δ' ὀρφή, δῆλον ὅτι ταυτὸ εἴσεται, καὶ οὐκ εἴσεται. Πρὸς δὲ τοῦτοις, εἰ τὸ φαινόμενον (9) ἐκάστῳ καὶ ἀληθές ἐστιν, ἡμῖν δὲ οὐ φαίνεται τὰ ὑπ' ἐκείνων λεγόμενα ἀληθῆ, καὶ τὸ μὴ εἶναι πάντων πραγμάτων μέτρον τὸν ἄνθρωπον ἀληθές ἂν εἴη. Καὶ μὴν οἷ γε τεχνίται τῶν ἀτέχνων διαφέρουσι, καὶ οἱ ἑμπειροὶ τῶν ἀπειρῶν· καὶ διὰ τοῦτο μάλλον προορᾷ τὸ μέλλον ἔσεσθαι κυβερνήτης, καὶ ἱατροῦ, καὶ στρατηγός. Ἀπλῶς τε ἀναίρουσιν οὗτοί γε τὸ μάλλον, καὶ τὸ ἦττον, καὶ τὸ ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὸ ἐνδεχόμενον, καὶ τὸ κατὰ φύσιν, καὶ τὸ παρὰ φύσιν οὕτω δ' ἂν εἴη ταυτὸ καὶ ὄν καὶ οὐκ ὄν. Οὐδὲν γὰρ κωλύει ταυτὸ, τοῖς μὲν εἶναι φαίνεσθαι, τοῖς δὲ μὴ εἶναι. Καὶ ταυτὸ ἂν εἴη ἄνθρωπος καὶ ζῦλον. Ἐσθ' ὅτε γὰρ φαίνεται ταυτὸ, τῷδε μὲν ἄνθρωπος, τῷδε δὲ ζῦλον. Ἄπας τε λόγος ἀληθής ἂν εἴη· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ψευδής. Καὶ οἱ βουλευόμενοι, καὶ δικάζοντες οὐκ ἂν ἔχοιεν οὐδὲν ποιεῖν. Καὶ τὸ δεινότατον, ἔσονται οἱ αὐτοὶ σπουδαῖοι καὶ μοχθηροί· καὶ ταυτὸ κακία καὶ ἀρετή. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα καὶ ἄλλα τις ἂν ἔχει λέγειν. Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν δεῖ πλειόνων λόγων πρὸς τοὺς μὴ οἰομένους ἔχειν

τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου τεθαύμαχα, ἰνῆιτι, ὅτι οὐκ εἶπεν ἀρχόμενος τῆς ἀληθείας, ὅτι πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἡς, ἢ κυνοκέφαλος, ἢ τι ἄλλο ἀτοπώτερον τῶν ἐχόντων αἰσθῆσιν. Ἴνα μεγαλοπρεπῶς, καὶ πάνυ καταφρονητικῶς ἔφρατο [ἴ. ἀρξαιτο] ἡμῖν λέγειν, ἐνδεικνύμενος ὅτι ἡμεῖς μὲν αὐτὸν, ὡσπερ θεὸν, ἐθαυμάζομεν ἐπὶ σοφίᾳ, ὃ δ' ἄρα ἐτύγγανεν ὦν εἰς φρόνησιν οὐδὲν βελτίων βατραχίου γυρίνου, μὴ ὅτι ἄλλο του ἀνθρώπων.

(6) *Εἰ δὴ πᾶς τις, etc.* Plato ibid. hæc pluribus: *Εἰ γὰρ δὴ ἐκάστῳ ἀληθές ἐσται, ὃ ἂν δι' αἰσθήσεως δοξάζῃ, καὶ μήτε τὸ ἄλλο πάθος ἄλλος βέλτιον διακρίνη, μήτε τὴν δόξαν κυριώτερος ἐσται ἐπισκέσασθαι ἕτερος τὴν ἕτερου, ὀρθή, ἢ ψευδής. Ἀλλὰ αὐτὸς τὰ αὐτοῦ ἕκαστος μόνον δοξάζει, ταῦτα δὲ πάντα ὀρθὰ καὶ ἀληθῆ. Τί δὴ ποτε, Πρωταγόρας μὲν σοφός, ὡστε καὶ ἄλλων διδάσκαλος ἀξιούσθαι δικαίως μετὰ μεγάλων μισθῶν· ἡμεῖς δὲ ἀμαθέστεροί τε, καὶ φοιτητῆρόν ἡμῖν ἦν παρ' ἐκείνου, μέτρον ὄντι αὐτῷ ἐκάστῳ τῆς αὐτοῦ σοφίας; etc.*

(7) *Ὁ γε μὴν θεασάμ.* Et hoc argumentum solemnitate Platone persequitur, Ἄρα δυνατὸν, ἰνῆιτι, ὅτου τις ἐπιστήμων γένοιτό ποτε, ἔτι ἔχοντα μνήμην αὐτοῦ τούτου, καὶ σωζόμενον, τότε ὅτε μέμνηται· μὴ ἐπίστασθαι αὐτὸ τούτο, ὃ μέμνηται; Μακρολογῶ δὲ, ὡς εἶοικε, βουλόμενος ἐρέσθαι, εἰ μαθὼν τις τι, μεμνημένος, μὴ οἶδε; Καὶ πῶς, ὡ Σώκρατες; τέρας γὰρ ἂν εἴη ὃ λέγεις. Et paulo post, pressius: Ὁ δὲ γε ὄρων, καὶ ἐπιστήμων γεγονὼς οὐ εἴωρα, ἔάν μύση, μεμνηται μὲν, οὐχ ὄρᾳ δὲ αὐτὸ ἢ γάρ; Ναί. Τὸ δὲ γε, οὐχ ὄρᾳ, οὐκ ἐπίσταται, ἐστίν, εἴπερ καὶ τὸ ὄρᾳ, ἐπίσταται. Tum concludens, Συμβαίνει ἄρα, οὐ τις ἐπιστήμων γένοιτο ἔτι μεμνημένον αὐτὸν, μὴ ἐπίστασθαι, ἐπειδὴ οὐχ ὄρᾳ, ὃ τέρας ἔφαμεν ἂν εἶναι, εἰ γίνοιτο. Τῶν ἀδυνάτων δὲ τι συμβαίνει φαίνεται, ἔάν τις ἐπιστήμην καὶ ἀσθη-

icias, quæ a Platone in *Theæteto* disputantur. Primum, si res ita se habeant, quomodo tandem hominem veritatis mensuram esse voluerunt, quod hoc in genere caput est non viderunt? Deinde, qui se ipsos sapientes vocarunt, si quilibet sibi ipsi veritatis mensura est? quorsum alios reprehendunt, si quod cuique apparet, id continuo verum est? quomodo nonnulla, etiam ubi sæpius ea sensu percipimus, adhuc tamen ignoramus, ut cum barbaros loquentes audimus? Præterea, qui ejus rei, quam ante spectavit, postea recordatur, cognoscit illam profecto, nec amplius tamen sentit. Qui si ex oculis alterum clauserit, altero aspiciat, idem simul noverit ignoretque necesse est. **767** Ad hæc, si quod cuique videtur, id etiam verum est, nobisque vera non videntur, quæ ab illis dicuntur, verum simul erit hominem rerum omnium non esse mensuram. Jam qui vel in artis, vel in alterius cujuscunque rei tractatione versati sunt, ejusdem imperitis cognitione præstant: eamque ob causam gubernator, medicus et imperator, quid futurum sit clarius multo certiusque prospiciunt. Et isti vero quidquid in quoque genere aut magis, aut minus est, necessarii pariter et contingentis, naturalis ac præter naturam eventus discrimen omnino tollunt. Ita, quod est, quodque non est, unum idemque fuerit. Nihil enim vetat, quominus idem esse alteri, alteri non esse videatur. Ergo idem erunt homo, atque lignum: idem quippe alteri nonnunquam homo, alteri lignum videtur. Vera quoque omnis oratio futura est, eoque falsa

σιν ταυτὸν φῆ εἶναι.

(8) *Καὶ εἰ θατέρῳ.* Plato ibid. fasius. Cum enim hoc δεινότατον, ut ipse vocat, ἐρώτημα proposuisset, Ἄρα, οἷόν τε τὸν αὐτὸν, εἰδὸτα τι, τοῦτο δ' οἶδε, μὴ εἰδέναι; id vero ἀδύνατον esse negat, εἰ τὸ ὄρᾳ γε ἐπίστασθαι θήσεις. Ἴ γὰρ χρῆσι ἀφύκτω ἐρωτήματι, ὅταν ἐρωτᾷ ἀνέκπληκτος ἀνήρ, καταλαβὼν τῇ χειρὶ, σοῦ τὸν ἕτερον ὀφθαλμὸν, εἰ ὄρᾳς τὸ ἱμάτιον τῷ κατελιγμένῳ. Respondentique *Theæteto*, οὐ φῆσω τούτῳ γε, τῷ μέντοι ἐτέρῳ, ille contra instat, Οὐκοῦν ὄρᾳς τε, καὶ οὐχ ὄρᾳς ἅμα ταυτὸν; Annuenti *Theæteto*, refert, οὐδὲν ἐγώ, φῆσαι (legendum videtur, οὐδ' ἐγώ, φημί), τοῦτο, οὔτε τάττω, οὔτε ἠρόμην τὸ ὅπως. Quasi dicat, ego id ut fateare, non jubeo, neque id quomodo fieri posset, ex te quærebam. Quid ergo? Quod sequitur, ἀλλ' εἰ, ὃ ἐπίσταται, τοῦτο καὶ οὐκ ἐπίσταται. Nῦν δὲ, ὃ οὐχ ὄρᾳς, ὄρων φαίνῃ (sponte enim id fateris), ὁμολογηκῶς δὲ τυγχάνεις, τὸ ὄρᾳν, ἐπίστασθαι, καὶ τὸ ὄρᾳν, μὴ ἐπίστασθαι. Ἐξ οὖν τούτων λογίζου τί σοι συμβαίνει; Id nimirum quod *Theætetus* ultro concedens. Ἀλλὰ λογίζομαι, inquit, ὅτι τάναντα οἷς ὑπεθέμην, hoc est, fieri posse, ut idem simul et sciret aliquid, et nesciret. Mihi tamen usque adeo solidum hoc argumentum non videtur. Qui enim altero duntaxat oculo aliquid videt, vere illud videt, nec simul, ut alterum claudat, non videt.

(9) *Εἰ τὸ φαινόμενον.* Et hoc Platonicum est. Sic enim ibid. ille: Ἐπειτὰ γε τοῦτο ἔχει κομψότατον. Ἐκείνος μὲν περὶ τῆς αὐτοῦ οὐσίας, τὴν τῶν ἀντιδοξαζόντων οἴησιν, ἢ ἐκείνων ἠγούνηται ψεύδεσθαι, συγχωρῆ που ἀληθῆ εἶναι, ὁμολογῶν τὰ ὄντα δοξάζειν ἅπαντας. Οὐκοῦν τὴν αὐτοῦ ἂν ψευδῆ συγχωροί, εἰ τὴν τῶν ἠγούμενων αὐτὸν ψεύδεσθαι, ὁμολογῆι ἀληθῆ εἶναι.

etiam omnis futura. Similiter qui aliqua de re aut deliberant, aut iudices sedent, quod agant habebunt nihil. Quodque longe gravissimum est, iidem probi simul erunt et improbi, idem vitium ac virtus erit. Cujusmodi pleraque alia proferri queant: sed pluribus adversum istos rationibus uti supervacaneum sit, qui se nec mentis nec rationis quidquam habere arbitrantur. » Hæc ille, quibus deinceps quæ sequuntur, adjungit: « Et quoniam, inquit, nonnulli sunt etiamnum, qui omnem sensum ac visum omne verum esse velint; de his etiam pauca dicamus. Vereri enim videntur, ne forte, si sensum aliquem falsum esse dixerint, certam proinde nullam ac fide dignam in judicando regulam habituri sint: nec interea vident, hoc plane sequi, ut opiniones omnes veras esse defendant, cum earum in plerisque iudicium sequi soleamus: neque tamen veras alias, alias contra falsas pronuntiare desinunt. Deinde qui attentius cogitare volet, is aliud ex iis nihil, quibus tanquam iudicii regulis utimur, omne omnino falsum ac semper excludere comperiet: verbi causa lancem, torium, cæteraque id genus. Quodlibet enim dum certo se modo habet, sanum est: dum secus, pravum: eo dum sic uteris, verum est; dum aliter, falsum. Quod si sensus omnis verus esset, tantum inter eos discriminis esse non deberet. Atqui cominus certe alii sunt, eminus alii: ægrotantium ac valentium, peritorum et imperitorum, prudentium stultorumque dissimiles. Nam furiosorum certe quidem, aut eorum qui perperam aliquid vident audiuntve sensus, veros appellare, longe ineptissimum fuerit. **768** Quippe simplex nimium is esset, qui secus videntem aut videre diceret, aut non videre. Quivis enim respondeat, videre illum quidem, at perperam. Dum autem addunt sensum a ratione dissidentem nihil addere, auferre nihil, quæ maxime obvia sunt, ea se non videre palam ostendunt. Nam in remo, quem in aqua cernimus, in picturis, aliisque sexcentis, sensus ipse non fallit. Itaque hoc rerum in genere, non mentem, sed visum ipsi nostrum arguere consuevimus. Et vero quæ cogitationem omnem veram esse pronuntiat, ea secum ipsa pugnat oratio. Nostram enim certe quidem, quæ non ejusmodi quamlibet esse arbitratur, falsam penitus esse concludit. Sequitur itaque, ut visum omne verum simul ac falsum esse defendant. Cæterum quod ejusmodi res esse velint, cujusmodi nobis videntur, toto cælo errant; contra enim, cujusmodi suapte natura sunt, ejusmodi videri solent: nec in causa sumus quamobrem ita se habeant, sed ab iis potius certo quodam modo afficimur. Ridiculi enimvero simus, si dum, uti pictores fictoresque solent, catulos aut chimæras cogitamus, ea velimus esse continuo, animoque proinde rationem informemus, qua eadem suis absoluta numeris habeamus. » Atque ex his omnino constat, quam male philosophentur, qui omnem sensum ac visum omne verum esse docent. Nec desiit tamen Epicurus, ex Aristippi doctrina occasionem arripiens, ex voluptate omnia sensuque suspendere, dum et ea modo quæ patimur, comprehendi posse, et finem honorum voluptatem esse

νοῦν καὶ λόγον. » Εἴθ' ἐξῆς ἐπιλέγει: « Ἐπειδ' ἐτινῶν εἰσὶ τινες, οἱ πᾶσαν αἰσθησίν καὶ πᾶσαν φαντασίαν ἀληθῆ λέγοντες εἶναι, μικρὰ καὶ περὶ τούτων εἰπωμεν. Ἐοίκασι γὰρ οὗτοί γε δεδοικέναι, μήποτε, εἰ ψευδεῖς εἰποῖεν αἰσθήσεις εἶναι τινάς, οὐκ ἂν σγολοῖεν τὸ κριτήριον καὶ τὸν κανόνα βέβαιον, οὐδ' ἐχέγγυον. Οὐχ ὁρῶσι δὲ, ὡς οὐκ ἂν φθάνοιεν εὐτω γε, καὶ τὰς δόξας ἀπάσας ἀληθεῖς ἀποφαίνοντες: πολλὰ γὰρ θη καὶ ταύταις πεφύκαμεν κρίνειν: καὶ οὐδὲν ἤττον ἀξιοῦσιν αὐτῶν τὰς μὲν ἀληθεῖς εἶναι, τὰς δὲ ψευδεῖς: Ἐπειτα δὲ σκοπῶν ἴδοι τις ἂν, οὐδὲ τῶν ἄλλων κριτηρίων αἰεὶ καὶ διὰ παντὸς ἀψευδὲς οὐδέν· εἶον λέγου ζυγόν, ἢ τόρνον, ἢ τι τῶν τοιοούτων· ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν, ὡδὲ μὲν ἔχον, ὡς εἶναι ἐστιν, ὡδὲ δὲ, μοχθηρὸν καὶ τουτονὶ μὲν χρωμένον τὸν τρόπον, ἀληθεύει, τουτονὶ δὲ, ψεύδεται. Καὶ μὴν εἰ γε πᾶσα αἰσθήσις ἀληθῆς ἦν, οὐκ ἔδει τοσοῦτον διαφέρειν αὐτάς. Ἄλλαι γὰρ εἰσιν ἐγγύθεν καὶ πόρρωθεν, καὶ νοσοῦντων καὶ ἐβρωμένων, καὶ τεχνιτῶν καὶ ἀτέχνων, καὶ φρονιμῶν καὶ ἀφρόνων. Τὰς δὲ θη τῶν μεμνησμένων παντάπασιν ἂν εἴη ἀποπὸν λέγειν ἀληθεῖς εἶναι, καὶ τὰς τῶν παρορώντων καὶ παρακούοντων. Εἰσθες γὰρ ἂν ἦν τὸ λεγόμενον, ὡς ὁ παρορῶν ἦτοι ὀρθῆ ἢ οὐχ ὀρθῆ. Φοίη γὰρ ἂν τις, ὅτι ὀρθῆ μὲν, ἀλλ' οὐκ ὀρθῶς. Ὅπισταν μέντοι φῶσιν, ὡς ἡ μὲν αἰσθήσις, οὕσα ἄλογος, οὐδὲν προστίθισιν, οὐδ' ἀφαίρει, φαίνονται τὰ μπεθῶν οὐχ ὁρῶντες. Ἐπὶ γὰρ τοῦ ἐρετμοῦ τοῦ ἐν τῷ ὕδατι, κατὰ τῶν γραφῶν, καὶ μυρίων ἄλλων, ἡ αἰσθησίς ἐστιν ἡ ἀπατώσα. Διὸ καὶ μεμφόμεθα πάντες ἐπὶ τῶν τοιοούτων οὐ τὸν νοῦν ἡμῶν, ἀλλὰ τὴν φαντασίαν. Ἐλέγχει γὰρ ὁ λόγος αὐτὸς ἑαυτὸν, ἀξίων ἄπασαν ἀληθῆ φαντασίαν εἶναι. Τὴν γὰρ ἡμετέραν, δι' ἣν οὐκ οἴόμεθα πᾶσαν εἶναι τοιαύτην, ψευδῆ πάντως ἀποφαίνει. Συμβαίνει τοίνυν αὐτοῖς ἅπασαν φαντασίαν ἀληθῆ καὶ ψευδῆ λέγειν εἶναι. Καθόλου δὲ ἀμαρτάνουσιν, ἀξιούντες, ὅποια ἂν ἡμῖν φαίνηται τὰ πράγματα, τοιαῦτα καὶ εἶναι. Τούναντίον γὰρ, ὅποια πέφυκε, τοιαῦτα φαίνεται, καὶ οὐχ ἡμεῖς αὐτὰ ποιοῦμεν οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ὅπ' ἐκείνων αὐτὸ διατιθέμεθα πως. Ἐπεὶ καὶ γέλοισιν εἴη ἂν, εἰ διανοηθεῖμεν ἡμεῖς, ὥσπερ οἱ ζωγράφου καὶ πλάστου, σκύλακος ἢ χιμαίρας, ἀξιούσιν εὐθὺς εἶναι ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο φανταζεσθαι, καθάπερ εὐτρεπῆ παρέσται. » Διότι μὲν οὖν οὐκ ὀρθῶς λέγουσιν οἱ φάσκοντες εἶναι πᾶσαν αἰσθησίν, καὶ πᾶσαν φαντασίαν ἀληθῆ, δῆλον ἐκ τούτων. Ἄλλὰ γὰρ καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, αὐθις εἰ περὶ τὸν Ἐπίκουρον, ἐκ τῆς Ἀριστιππου διαδοχῆς ὁρμώμενοι, πάντα ἡδονῆς ἐξήττον καὶ αἰσθήσεως, μόνα τὰ πάθη καταληπτὰ, καὶ τέλος ἀγαθῶν τὴν ἡδονὴν εἶναι ὀριζόμενοι. Λέγεται δὲ ὁ Ἐπίκουρος ὑπὸ μὲν τινῶν μηδενὸς ἀκηκοέναι, ἐντυχεῖν δὲ τοῖς τῶν παιλῶν συγγράμμασιν, ὑπὸ τινῶν δ' ὅτι: ἤκουε ἕνω κράτους, ὥστερον δὲ καὶ Ναυσιφάνους τοῦ Ἡύρβανος γενομένου γνωρίμου. Τίνα δὲ οὖν καὶ τὰ πρὸς αὐτὸν ἀντειρημένα τυγχάνει θεασώμεθα.

statueret. Hunc nonnulli volunt præceptorem habuisse neminem, sed in antiquorum scriptorum lectione versatum esse. Alii Xenocratis primum, inde Nausiphanis, qui Pyrrhonis discipulus fuerat, auditorem fuisse tradunt. Nunc ergo quibus iste quoque rationibus urgeatur attendamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

Πρὸς τοὺς κατ' Ἐπικούρου, ἠδονὴν τέλος ὀρίζομενος. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Ἐπειδὴ ἐστὶ γνώσις διττῆ, ἡ μὲν τῶν ἔξω πραγμάτων, ἡ δὲ τῶν ἡμῖν αἰρετῶν καὶ φευκτῶν· ἐνίοι φασὶ τῆς αἰρέσεως καὶ φυγῆς ἀρχὴν καὶ κριτήριον ἔχειν ἡμᾶς τὴν ἠδονὴν καὶ τὸν πόνον. Ἐτι γέ τοι καὶ νῦν τοιαῦτα λέγουσιν οἱ περὶ τὸν Ἐπικούρου. Ἀναγκαιῶς οὖν ἔχει καὶ περὶ τούτου σκέψασθαι. Τοσούτου τοίνυν ἔγωγε δέω λέγειν, ἀρχὴν εἶναι καὶ κανόνα τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν τὸ πάθος, ὥστε μοι δοκεῖ τοῦτό γε αὐτὸ κριτηρίου δεῖσθαι. Διότι μὲν γὰρ ἐστίν, ἑαυτὸ δεῖκνυσιν· ὅποιον δ' ἐστίν, ἐτέρου δεῖ τοῦ κρινοντος. Εἰ μὲν γὰρ οἰκεῖον ἢ ἀλλότριον, ἢ αἰσθησις· λέγει· πότερον δ' αἰρετὸν ἢ φευκτὸν, ὁ λόγος. Αὐτοὶ γέ τοι φασὶν οὐ πᾶσαν ἠδονὴν ἀσπάξασθαι, καὶ πάντα πόνον ἐκτρέπεσθαι. Τοῦτο δὲ συμβέβηκε καὶ μάλα εἰκότως. Τὰ μὲν γὰρ κριτήρια καὶ αὐτὰ δείκνυσι, καὶ τὰ κρινόμενα· τὸ μὲντοι πάθος ἑαυτοῦ μόνον. Ὅτι δ' οὕτως ἔχει μαρτυροῦσιν αὐτοί. Καίπερ γὰρ ἀξιούντες ἅπασαν ἠδονὴν ἀγαθὸν εἶναι, καὶ πᾶσαν ἀλγηδὸνα κακὸν, ὅμως οὐκ αἰεὶ φασὶ δεῖν τὴν μὲν αἰρεῖσθαι, τὴν δὲ φεύγειν· μετρεῖσθαι γὰρ αὐτὰ τῷ ποσῷ, εἰ καὶ οὐ τῷ ποιῷ. Δῆλον οὖν, ὡς τό γε ποσὸν οὐδὲν ἄλλ' ἢ ὁ λόγος κρίνει. Τὸ γὰρ, Ἄμεινόν ἐστιν ὑπομῖναι τοῦδε τινὰς τοὺς πόρους, ὅπως ἡσθημεν ἠδονὰς μεζῶς· καὶ τὸ, Συμφέροι τῶνδὲ τινῶν ἀπέχεσθαι τῶν ἠδονῶν, ἵνα μὴ ἀλγῶμεν ἀλγηδόνας χαλεπωτέρας, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, λόγος ὁ κρίνων ἐστίν. Τὸ δ' ἔλον, αἱ μὲν αἰσθήσεις καὶ αἱ φαντασίαι καθαπερὲν κάτοπτρα καὶ εἰκόνας εἰκόλασι τῶν πραγμάτων εἶναι· τὸ μὲντοι πάθη, καὶ αἱ ἠδοναί, καὶ οἱ πόνοι, τροπαὶ καὶ ἀλλοιώσεις ἡμῶν αὐτῶν. Ταύτη δὲ, αἰσθανόμενοι μὲν καὶ φαντασιούμενοι, πρὸς τὰ ἔξω βλέπομεν· ἠδόμενοι δὲ καὶ ἀλγοῦντες, ἐπιστρέφομεν ἐπὶ μόνους ἑαυτούς. Τὰς μὲν γὰρ αἰσθήσεις ἡμῶν τὰ ἔξω ποιεῖ· καὶ ὅποια ἂν ἦ ἐκεῖνα, τοιαύτας ἀπεργάζεται καὶ τὰς φαντασίας· τοιαῦτα (10) δὲ πάθη ποῖα ἅττα γίνεται δι' ἡμᾶς, καὶ ὡς ἂν ἡμεῖς ἔχωμεν. Διὰ (11) ταῦτα, ποτὲ μὲν ἠδέα, ποτὲ δ' ἀηδῆ φαίνεται, καὶ ἐσθ' ὅτε μὲν μᾶλλον, ἐσθ' ὅτε δὲ ἥττον. Ὡν οὕτως ἐχόντων, εὐρήσομεν, εἰ ἐθέλοιμεν σκοπεῖν, ἀριστα τὰς τῆς γνώσεως ἀρχὰς ὑποτιθεμένους, ὅποσιν καὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν νοῦν παραλαμβάνουσιν. Ἔοικε δ' ἡ μὲν αἰσθησις ταῖς ἀρ-
D
χουσι καὶ τοῖς δικτύοις, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις θηράτροις· ὁ δὲ νοῦς καὶ ὁ λόγος τοῖς κυσὶ τοῖς στιβαύοις καὶ μεταθέουσιν. Αὐτῶν μὲν τοιούτων, ἀμεινον φιλοσοφεῖν οἴεσθαι χρὴ τοὺς μήτε ταῖς αἰσθήσεσιν, ὡς ἔτυχε, χρωμένους, μήτε τὰ πάθη παραλαμβάνοντας ἐπὶ τὴν ἀληθοῦς διάγνωσιν. Ἡ δεινὸν γ' ἂν εἴη, πεφυκότας ἀνθρώπους, ἠδοναῖς καὶ πόνοις ἀλόγοις ἐπὶ τρέπειν ἑαυτούς, ἀφέντας τὸν θεϊότατον κριτὴν νοῦν. » Ταῦτα ἀπὸ τῶν Ἀριστοκλέους.

A

CAPUT XXI.

Adversus Epicureos, qui voluptatem finem esse velent. Ex eodem.

« Quoniam, inquit ille, duplex cognitionis genus est, alterum quo exteriora percipimus, alterum quo expetenda nobis ac fugienda sentimus, existere nonnulli qui 769 electionis fugæque principium ac regulam in nobis, voluptatem esse laboremque statuerent. Quod ipsum Epicurei hodieque docent. Quare necessarium fuerit, hac etiam nos in quaestione versari. Equidem, tantum abest, ut bonorum malorumve principium ac regulam affectionem esse dicam, ut illam ipsam altera quadam iudicii regula indigere existimem. Nam quod ea sit, ostendit ipsa per sese: cuiusmodi sit, qui iudicet alium requirit. Enimvero domesticane illa sit, an aliena, sensus pronuntiat; utrum expetenda sit, an fugienda, ratio statuit. Sane quidem isti, nec omnem se complecti voluptatem, nec laborem omnem fugere dictitant. Neque id sine magna ratione fieri solet. Judicandi enim instrumenta, cum ostendunt ipsa sese, tum ea simul de quibus iudicatur, aperiunt: affectio se solam indicat. Cui veritati vel isti quoque suffragantur. Nam ut omnem voluptatem bonum, dolorem omnem malum esse velint; alteram tamen semper expetendam, fugiendum semper alterum esse negant, dum utrumque, si minus qualitate, quantitate quidem metiendum existimant. Hujus vero quantitatis iudicem alium constat esse non posse, præter rationem. Hæc enim, quæ ab illis vulgo jactantur, Præstare certos quosdam eosdem labores interdum subire, ut acriores inde voluptates sentiamus: Certis nonnullam voluptatibus abstinendum, ne gravioribus postea doloribus urgeamur, cæteraque id genus omnia, rationis unius iudicio decernuntur. Atque, ut universe loquamur, sensus atque visa quædam quasi rerum specula et imagines videntur: affectiones autem, voluptates et labores, nostrum ipsorum mutationes. Itaque, dum sensu aliquid aut cogitatione informamus, exteriora respicimus: dum voluptatem percipimus aut dolorem, in nos tantum ipsos convertimur. Res enim extrinsecus oblata visa nostra efficiunt, quarum illa sunt proinde similia. At vero affectiones vultum ex nobis speciemque sumunt: quo fit ut jucundæ modo, modo injucundæ, idque magis minusve videantur. Quod cum ita sit, eos utique, si boni ratiocinantes esse volumus, optime de cognoscendi principis statuere reperiemus, qui mentis ac sensuum vim operamque conjungunt. Et quidem sensus plangis et retibus, ac cæteris id genus venatorum instrumentis, mens autem et ratio indagantibus et insequentibus canibus similes sunt. 770 Maneat

(10) Forte τὰ.

(11) Forte διό.

igitur, eos melius philosophari, qui nec temere que iudicium perturbationes adhibeant. Prorsus diviniore iudicio, voluptatibus sese ac laboribus ab ex Aristocle.

CAPUT XXII.

Iterum adversus eos, qui voluptatem bonum esse definiunt. Ex Philebo Platonis.

« Horum igitur, inquit, trium quodlibet cum voluptate ac mente sigillatim conferamus. Videndum quippe nobis est, utrius porro unumquodque affine magis et cognatum esse statuamus. Pulchritudinem, opinor, veritatem ac mediocritatem intelligis. — Sic est. Tu vero, mi Protarche, veritatem primum accipe, diuque ac diligenter in hæc tria, mentem, veritatem atque voluptatem intuitus, respondes ipse tibi, sitne voluptas, an mens, veritati propinquior. — Quid vero tempore hic opus est? Nam meo quidem iudicio plurimum interest. Voluptas enim omnium superbissima est; ac de venereis, quæ omnium habentur acerrimæ, vulgo circumfertur, quod in iis perjurium admiseris, veniam facile a Superis impetrare: quod illæ, non secus ac pusiones quidam, omni prorsus mente careant. At vero mens, aut idem ipsum quod veritas, aut ei sane omnium longe simillima est, atque verissima. — Age ergo, et mediocritatem similiter considera; plusne hujus voluptas habeat, an prudentia? — Expedita quoque admodum questionis hujus ratio est. Nam ut voluptate ac delectatione immoderatus nihil est, ita mente nihil scientiaque moderatius. — Et hoc præclare. Quid autem de tertio? Magisne pulchritudinem participat mens quam voluptas, ita ut pulchrior voluptate tibi mens esse videatur. aut vice versa? — Atqui nemo unquam, Socrates, aut vigilans, aut somnians, prudentiam atque mentem vel minimum turpitudinis aut habuisse, aut habere, aut habituram esse vidit, aut cogitavit. **771** — Recte. — At vero si quem aliquando voluptatibus, ac fere maximis, indulgentem videamus, quod eas palam aut risus, aut turpitudine maxima comitetur, ipsimet erubescimus; ac propterea, ne quod earum vestigium appareat, nocturnis fere tenebris occultanda hæc atque involvenda mandamus, quasi lucis æculum reformident. — Hoc igitur, ut video, mi Protarche, omnino prædicaturus es, et absentibus nuntiorum opera, et voce coram præsentibus, Voluptatem nec primam possessionem esse, nec secundam; ac hoc primæ nomine, quæ ad modum pertinent, comprehendi, ut mediocre, opportunum,

(12) *Καθ' ἕνα* Extremo dialogo, pag. 94, D, 4 Ficini, at Serrani t. II, p. 65, initio. Primum hoc membrum Ficinus ita vertit, *Secundum quodlibet igitur horum trium, de voluptate et sapientia iudicemus*. Aliud, opinor, Plato vult, hoc est, tria illa, pulchritudinem, veritatem, mediocritatem, cum voluptate ac mente seorsim conferenda esse, ut ex illa contentione intelligi possit, utri ea mentine similia sint, an voluptati.

(13) *Πότερον ἡδονὴ φρονήσεως*. Dubium non est quin corrupta hæc sint. Quærebatur enim utra

sensibus abutantur, nec ad veri perspicientiam atque enim indignum fuerit, hominem, relicto mentis omni ratione vacuis permittere. » Atque hactenus

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Ἐπι πρὸς τοὺς τῆν ἡδονὴν τὸ ἀγαθὸν εἶναι ὀριζομένους. Ἀπὸ τοῦ Φιλήβου Πλάτωνος.

« Καθ' ἕνα (12) τοίνυν τῶν τριῶν πρὸς τὴν ἡδονὴν καὶ τὸν νοῦν κρίνωμεν. Δεῖ γὰρ ἰδεῖν ποτέρῳ μᾶλλον συγγενὲς ἕκαστον αὐτῶν ἀπονεμοῦμεν. Κέλους, καὶ ἀληθείας, καὶ μετριότητος πέρι λέγεις. — Ναί. Πρῶτον δέ γε ἀληθείας λαβοῦ, ὦ Πρώταρχε· καὶ λαθόμενος, βλέψας εἰς τρία, νοῦν, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ἡδονὴν, πολλὸν ἐπισχῶν χρόνον, ἀπόκριναι σαυτῷ, πότερον ἡδονὴ συγγενέστερον, ἢ νοῦς, ἀληθεία. — Τί δὲ χρόνου δεῖ; Πολὺ γὰρ, οἶμαι, διαφέρετον. Ἡδονὴ μὲν γὰρ ἀπάντων τὸ ἀλαζονέστατον· ὡς δὲ λόγος, καὶ ἐν ταῖς ἡδοναῖς ταῖς περὶ τὰ ἀφροδίσια, αἱ δὴ μέγιστα δοκοῦσιν εἶναι, καὶ τὸ ἐπιορκεῖν συγγνώμην εἰληψε παρὰ θεῶν· ὡς καθάπερ παίδων, τῶν ἡδομένων, νοῦν οὐδὲ τὸν ἐλιγιστὸν κεκτημένων. Νοῦς δὲ ἦτοι ταῦτόν καὶ ἀληθεία γέ ἐστιν, ἢ πάντων ὁμοίωσιν τε καὶ ἀληθέστατον. — Οὐκοῦν τὸ μετὰ τοῦτο τὴν μετριότητα ὡσαύτως σκέψη· πότερον ἡδονὴ φρονήσεως (13), ἢ φρόνησις ἡδονῆς πλείω κέκτηται; — Εὐσχεπτὸν γε καὶ ταύτην σκέψιν προβέβληκας. Οἶμαι γὰρ ἡδονῆς μὲν καὶ περιχαρείας οὐδὲν τῶν ὄντων περικύβητος ἀμετροτέρου εὐρεῖν ἄν τινα, νοῦ δὲ καὶ ἐπιστήμης ἐμμετροτέρου οὐδ' ἂν ἔν ποτε. — Καλῶς εἶρηκας. Ὅμως δ' ἐτι λέγε τὸ τρίτον. Νοῦς ἡμῖν κάλλους μετεἶληψε πλέον ἢ τὸ τῆς ἡδονῆς γένος, ὥστε εἶναι καλλίω νοῦν ἡδονῆς, ἢ τούναντιον; — Ἄρ' οὖν φρόνησιν μὲν καὶ νοῦν, ὡς Σώκρατες, οὐδὲς πώποτε οὐδ' ὑπαρ οὐτ' ἄναρ αἰσχρὸν οὔτε εἶδεν οὔτε ἐπενόησεν οὐδαμοῦ οὐδαμῶς, οὔτε γιγνώμενον (14), οὔτε ὄντα, οὔτε ἐσόμενον; — Ὅρθως. — Ἡδονὰς δὲ γε δήπου, καὶ ταύτας σχεδὸν τὰς μεγίστας, ὅταν ἴδωμεν ἡδόμενον ὄντινοῦν, ἢ τὸ γελοῖον ἐπ' αὐταῖς, ἢ τὸ παράπαν αἰσχιστὸν ἐσόμενον ὄρωντες, αὐτοὶ τε αἰσχυνόμεθα, καὶ ἀφανίζοντες κρύπτομεν ὅτι μάλιστα, νυκτὶ πάντα τὰ τοιαῦτα δόντες, ὡς φῶς οὐδὲν (15) ὄραν αὐτά. — Πάντη δὴ φήσεις, ὦ Πρώταρχε, ὑπὸ τε ἀγγέλων πέμπων καὶ παροῦσι φράζων, Ἡδονὴ κτήμα οὐκ ἐστι πρῶτον, οὐδ' αὖ δεύτερον, ἀλλὰ πρῶτον μὲν περὶ μέτρον, καὶ τὸ μέτριον, καὶ τὸ καιρῖον, καὶ πάνθ' ὅποσα χρὴ τοιαῦτα νομίζειν τὴν ἀίδιον εἰρηθεῖαι φύσιν. — Φαίνεται γοῦν ἐκ τῶν νῦν λεγομένων. — Δεύτερον μὲν περὶ τὸ σύμμετρον, καὶ καλόν, καὶ τὸ τέλειον, καὶ τὸ ἱκανόν, καὶ πάνθ' ὅποσα τῆς γενέσεως ταύτης αὐτῆς ἐστι. — Ἔοικε γοῦν. — Τὸ τοίνυν τρίτον,

easet mediocritati similibus, mens an voluptas; non autem, utrum plus in voluptate prudentiæ, an contra voluptatis in prudentia. Itaque sic proponendum videtur, πότερον ἡδονὴ μετριότητος, ἢ φρόνησις (vel νοῦς) πλείω κέκτηται. Unde sequitur τῆς ἡδονῆς οὐδὲν ἀμετροτέρου, νοῦ δὲ οὐδὲν ἐμμετροτέρου.

(14) *Γιγνώμενον*. Legendum *πυλο*, *γενόμενον*, sequitur enim οὔτε ὄντα, οὔτε ἐσόμενον.

(15) *Φῶς οὐδὲν*. Plato, φῶς οὐ δέον. Utrumque rectum; Eusebio tamen hæreo.

ὡς ἡ ἐμὴ μαντεία, νοῦν καὶ φρόνησιν τιθεῖς, οὐκ ἂν μέγα τι τῆς ἀληθείας παρεξέλθοις. — Ἰσως. — Ἄρ' οὐν οὐ τέταρτα (16), & τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἔθεμεν, ἐπιστήμας τε, καὶ τέχνας, καὶ δόξας ὀρθὰς λεχθείσας, ταῦτ' εἶναι τὰ πρὸς τοῖς τρισὶ τέταρτα; εἴπερ τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶ μᾶλλον, ἢ τῆς ἡδονῆς (17) ξυγγενῆ. — Τάχ' ἂν. — Πέμπτας τοῖνον ἄς ἡδονὰς ἔθεμεν ἀλύπους ἐρισάμενοι, καθαρὰς ἐπονομάσαντες τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἐπιστήμας, ταῖς δὲ αἰσθήσεσιν ἐπόμνας. — Ἰσως. —

Ἐκτῆ δ' ἐν γενεᾷ, φησὶν Ὀρφεύς, καταπαύσατε
[κόσμον ἀοιδῆς.

Ἄτὰρ κινδυνεύει καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐν ἑκτῇ καταπαυμένους εἶναι κρίσει. Τὸ δὲ μετὰ ταῦθ' ἡμῖν οὐδὲν λοιπὸν, πλὴν ὡσπερ κεφαλὴν ἀποδοῦναι τοῖς εἰρημένους. — Οὐκοῦν χρεῖ. — Ἰθι δὴ τὸ τρίτον τῷ Σωτῆρι. τὸν αὐτὸν διαμαρτυράμενοι, λόγον ἐπεξέλθωμεν. — Ποῖον δὴ; — Φιλήθους τάγαθὸν ἔθετο ἡμῖν ἡδονὴν εἶναι πᾶσαν καὶ παντελῆ. — Τὸ τρίτον, ὃ Σώκρατες, ὡς εἰκας, ἔλεγε ἀρτίως τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐπαλαβεῖν δεῖν λόγον. — Ναί. Τὸ δὲ γε μετὰ τοῦτο ἀκούωμεν. Ἐγὼ γὰρ δὴ κατιῶν ἄπερ νῦν διελέλυθα, καὶ δυσχεράνας τὸν Φιλήθου λόγον οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλάκις μυρίων, εἶπον, ὡς ἡδονῆς γε νοῦς ἂν εἴη μακροῦ βέλτιόν τε καὶ ἄμεινον τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ. — Ἦν ταῦτα. — Ὑποπετεύων δὲ γε καὶ ἄλλα εἶναι πολλὰ, εἶπον, ὡς, εἰ φανεῖη τί που τοῖν ἄμφοῖν βέλτιον, ἐπὶ τῶν δευτερείων στερήσει (18), νῦν πρὸς ἡδονὴν ξυνδιαμαχοίμην, ἡδονὴ δὲ καὶ δευτερείων στερήσεται. — Εἶπες γὰρ οὖν. — Καὶ μετὰ ταῦτά γε, πάντων ἱκανώτατα, τοῦτοιν οὐδέτερον ἱκανὸν ἀνεφάνη. — Ἀληθέστατα. — Οὐκοῦν παντάπασιν ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ νοῦς ἀπήλλακτο καὶ ἡδονὴ, μὴδὲ τάγαθὸν αὐτὸ μὴδέτερον αὐτοῖν εἶναι, στερομένων αὐταρχείας, καὶ τῆς τοῦ ἱκανοῦ καὶ τελείου δυνάμεως. — Ὀρθότατα. — Φανεῖντος δὲ γε ἄλλου τινοῦς χρεῖτενος τοῦτοιν ἑκατέρου, μυρίῳ γ' αὖ νοῦς ἡδονῆς οἰκειότερον καὶ προσφυσέστερον πέφανται νῦν τῇ τοῦ νικῶντος ιδέει. — Πῶς γὰρ οὐ; — Οὐκοῦν ἄμεινον κατὰ τὴν κρίσιν, ὡς νῦν ὁ λόγος ἀπεφήνατο, γίγνοιτ' ἂν ἡ τῆς ἡδονῆς δύναμις. — Ἐοικεν. — Πρῶτον δὲ γε οὐ (19)· κἂν οἱ πάντες βόες τε καὶ ἵπποι, καὶ τὰ ἄλλα ζῦμπαντα θηρία φῶσι, τῷ τὸ χαίρειν δῶκεν, οἷς πιστεύοντες ὡσπερ μάντιες ὄρνισιν, οἱ πολλοὶ κρίνουσι τὰς ἡδονὰς εἰς τὸ ζῆν ἡμῖν εὖ κρατίστας εἶναι, καὶ τοὺς θηρίων ἔρωτας οἴονται κυρίους εἶναι μάρτυρας μᾶλλον ἢ τοὺς τῶν ἐν μούσῃ φιλοσόφων μεμαντευμένων ἐκάστος λόγων. — Ἀληθέστατα, ὃ Σώκρατες, εἰρησθαί σοι νῦν ἦδη φαιμὲν ἅπαντες. Ὁ ταῦτα ὁ Πλάτων. Ἐγὼ δὲ σοι καὶ Διονυσίου, τῆς

ætera que omnia, quæ naturam existimanda sunt habere sempiternam. — Id quidem ex supra dictis sequitur. — Deinde ad secundam revocanda, quæ in proportione versantur, ut pulchrum, perfectum, idoneum, et quæcunque hujus sunt generis. — Utique. — Tertiam denique, ut quidem conjicio, si mentem prudentiamque posueris, haud a vero procul aberrabis. — Et hoc verisimile. — Tribus autem illis num merito quartum addatur genus, ex sensibus. — Fortassis et istuc. — Quintum inde molestia vacuas, imo et puras animi cognitiones

At genere in sexto, inquit Orpheus, gratum conclude carmen.

Equidem hoc in sexto judicio, nostra quoque disputatio non male fortassis concludatur. Ita reliquum id modo sit, ut suam ei coronidem imponamus. — Imponamus vero. — Age igitur, ac Servatori nostro, eundem rursus obstati, sermonem hunc nostrum tertio jam instauratum pertexamus. — Ecquem vero? — Philebus scilicet genus omne voluptatis bonum esse statuebat. — At jamjam, Socratis disputationem hanc, tertio, ni fallor, a capite repetendam esse dicebas. — Ita est. Quod autem sequitur attendamus. Equidem ea cum viderem, quæ modo persequebar; ac propterea non Philebi modo, sed infinitorum etiam aliorum vocem permoleste ferrem: humanæ vitæ, mentem voluptate longe meliorem ac potiolem esse defendi. — Sic est. — Deinde cum alia quoque permulta esse conjicerem: addidi, si quid fortassis utroque melius occurreret, me pro mente rursus contra voluptatem pugnaturum ut, hac ejecta, secundus menti locus tribueretur. — 772 Hoc etiam addidisti. — Præterea, quam neutra satis per sese foret, satis admodum probavimus. — Verissima loqueris. — Ita per hanc disputationem effectum est, ut neque mentem neque voluptatem ipsum per sese bonum esse statueremus, quod ex sese neutra sufficeret, neutra perfecti ac numeris omnibus absoluti vim et facultatem haberet. — Optime. — Porro cum tertium nobis aliud occurrisset hac utraque præstantius, tum vero infinitis gradibus, mentem victoris illius formæ propinquiorem et conjunctionem esse perspeximus, quam voluptatem. — Nam qui aliter fieri potuisset? — Maneat igitur, voluptatis vim, eo judicio, quod paulo ante exercuimus, quinto in gradu consistere. — Per me licet. — At in primo nunquam: tametsi omnis contra bonum, et quorum, ac cæterarum omnium ferarum multitudo vociferetur, quod delectationem unam persequatur, quibus plerique fidem, non secus ac volu-

(16) Τέταρτα. Ita repositum ex Platone, barbaramque vocem τέταπε disjunximus.

(17) Ἡ τῆς ἡδονῆς. Tollenda videtur disjunctiva ἢ. Queritur enim utrum illa cum bono conjunctiora sint, quam voluptas, non autem, sicut cum bono magis quam cum voluptate conjuncta.

(18) Ἐπὶ τῶν δευτερείων στερήσει. Rectius ex Platone legeretur, ὑπὲρ τῶν δευτερείων, νῦν πρὸς ἡδ., etc.

(19) Πρῶτον δὲ γε οὐ, etc. Recte. Nam apud Platonem pessime, πρῶτον δὲ γε οὐκ ἂν οἱ πάντες, etc.

cribus augures, dum habent, voluptates nobis ad bene vivendum potissimas esse pronuntiant, ejusque rei certiores esse testes serarum ipsarum, quam eorum quæ passim erudita musa fundit oraculorum amores opinantur. — Nos vero Socrates, hæc abs te omnia verissime dicta esse fatemur universi.) Hactenus Plato. Nunc juvat etiam ex Dionysii episcopi, hominis christianam philosophiam professi opere quod *De natura* conscripsit, pauca quædam e multis, quæ adversus Epicurum disputat, subjungere. Tu verba ejus ipsissima perlege.

CAPUT XXIII.

Adversus Epicureos, qui Providentiam tollebant, et individuis corporibus universa tribuebant. Ex Dionysii Alexandrini episcopi libris De natura.

« Utrum, inquit, unum est, atque aptum ex sese universum, uti nobis Græcorumque sapientissimis Platoni et Pythagoræ, Stoicis, et Heraclito videtur: an duo, quemadmodum forte non nemo cogitarit: an multa potius adeoque infinita? ut aliis quibusdam placuit, qui pluribus mentis erroribus, ac variis appellationum formis, universi naturam distrahere ac lacerare conati, infinitum illud esse, ortu carere, nec ullo providentiæ consilio regi voluerunt. 773 Hi enim atomos, incorrupta quædam exiguaque corpuscula, numeroque infinita nominantes, unaque spatium aliquod vacuum; nec ullis finibus circumscriptum invehentes, atomos illas dicitant, hoc in vacuo temere dum feruntur, dum casu, propter impetus perturbationem, aliæ cum aliis concurrunt, ac propter multiplicem figuram inter sese commiscuntur, cum apprehendere mutuo sese, tum hunc quoque mundum, quæque ipso continentur omnia; imo vero mundos etiam infinitos efficere. Hac in sententia Epicurus Democritusque versati sunt: hoc uno discrimine, quod Epicurus minimas omnes atomos, quasque propterea sensus non attingeret, Democritus nonnullas saltem maximas esse vellet. Cæterum individuas illas et dici et esse, propter indissolubilem earum firmitatem, uterque docet. Sunt tamen, qui atomorum nomine corpora quædam intelligunt, quæ partibus careant ipsi quidem, sint tamen universi partes, ex quibus, individua cum sint, confecta primum omnia, in easdem quoque dissolvantur. Harum, prout partibus carent, nominis auctorem faciunt Diodorum: eas enim ὄγκους, hoc est moles, seu pondera Heraclides vocabat, unde etiam Asclepiades medicus nomen invenit. » Hæc præfatus multis deinceps hoc dogma confutat, interque

CAPUT XXIV.

Rerum inter homines vulgarium exemplis, Epicureorum dogma refellitur. Ex eodem.

« Qui tandem homines istos feramus, dum opera sapientiæ plena, eoque ipso bona, casu facta esse dicunt? quæ et singula seorsim, et simul universa, ei cujus omnia jussu exstiterant, bona sint visa.

« Viditenim, inquit, Deus cuncta quæ fecerat: et ecce bona valde ¹. » Quanquam ne pusilla quidem

¹ Gen. 1, 31.

(20) *Διονυσίου*. Pulcherrimum hoc S. Patris fragmentum, quod ad libri hujus XIV finem perducitur, Eusebiana diligentia beneficium est. quod

κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίας ἐπισκόπου ἀνδρός, ἀπὸ τῶν *Περὶ φύσεως βραχέα τῶν πρὸς Ἐπίκουρον ἀντιερημένων παραθήσονται*. Σὺ δὲ λαβὼν ἀνάγκωθι τὰς οὐτως ἐχούσας αὐτοῦ φωνάς.

hæc abs te omnia verissime dicta esse fatemur universi.) Hactenus Plato. Nunc juvat etiam ex Dionysii episcopi, hominis christianam philosophiam professi opere quod *De natura* conscripsit, pauca quædam e multis, quæ adversus Epicurum disputat, subjungere. Tu verba ejus ipsissima perlege.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Πρὸς τοὺς κατ' Ἐπίκουρον Πρόνοιαν μὲν ἀρνούμενους, ἀτόμοις δὲ σώμασιν ἀντιθέτως τὸ πᾶν. Ἄπὸ τῶν Περὶ φύσεως Διονυσίου (20) τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

« Πότερον ἓν ἐστὶ συναφὲς τὸ πᾶν, ὡς ἡμῖν τε καὶ τοῖς σοφωτάτοις Ἑλλήνων Πλάτωνι καὶ Πυθαγόρᾳ, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς Στοᾶς καὶ Ἡρακλείτῳ φαίνεται, ἢ δύο, ὡς Ἰσως τις ὑπέλαθεν, ἢ καὶ πολλὰ καὶ ἀπειρα; ὡς τισὶν ἄλλοις ἔδοξεν, οἱ πολλαῖς τῆς διανοίας παραφοραῖς, καὶ ποικίλαις προφοραῖς ὀνομάτων τὴν τῶν ὄλων ἐπεχειρήσαν κατακερατίζειν εὐσίαν, ἀπειρὸν τε, καὶ ἀγέννητον, καὶ ἀπρονόητον ὑποτίθενται. Οἱ μὲν γάρ, ἀτόμους προσειπόντες ἀφθαρτὰ τινα καὶ σμικρότατα σώματα, πλήθος ἀνάριθμα, καὶ τι χωρίον κενόν, μέγεθος ἀπεριόριστον προβαλλόμενοι, ταύτας δὴ φασὶ τὰς ἀτόμους, ὡς ἔτυχεν ἐν τῷ κενῷ φερομένας, αὐτομάτως τε συμπιπτούσας ἀλλήλαις διὰ βύμην ἄτακτον, καὶ συμπλεκόμενας διὰ τὸ πολύσχημον, ἀλλήλων ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ οὕτω τὸν τε κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, μᾶλλον δὲ κόσμους ἀπείρους ἀποτελεῖν. Ταύτης δὲ τῆς δόξης Ἐπίκουρος γεγόνασι καὶ Δημόκριτος. Τοσοῦτον δὲ διεφώνησαν, ὅσον ὁ μὲν ἐλαχίστας πάσας, καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπαισθήτους, ὁ δὲ Δημόκριτος καὶ μέγιστας εἶναι τινὰς ἀτόμους ὑπέλαθεν. Ἀτόμους δὲ εἶναι φασὶν ἀμφοτέροι, καὶ λέγεσθαι διὰ τὴν ἄλυτον στερότητα. Οἱ δὲ, τὰς ἀτόμους μὲν ὀνομάσαντες, ἀμερῆ φασὶν εἶναι σώματα, τοῦ παντὸς μέρη, ἐξ ὧν ἀδιαίρετων ὄντων συντίθεται: τὰ πάντα, καὶ εἰς ἃ διαλύεται. Καὶ τοῦτων φασὶ τῶν ἀμερῶν ὀνοματοποιῶν Διόδωρον γεγονέναι: ὄνομα δὲ, φασὶν, αὐτοῖς ἄλλο Ἡρακλείδης θέμενος, ἐκάλεσεν ὄγκους, παρ' οὗ καὶ Ἀσκληπιάδης ὁ ἱατρὸς ἐκληρονόμησε τὸ ὄνομα. » Ταῦτ' εἰπὼν, ἐξῆς ἀνασκευάζει τὸ δόγμα διὰ πολλῶν, ἀτὰρ καὶ διὰ τούτων.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Ἄπὸ τῶν ἐν ἀνθρώποις ὑποδειγμάτων. Ἄπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Πῶς αὐτῶν ἀνασχωμέθα, τυχηρὰ λεγόντων εἶναι συμπτώματα τὰ σοφά, καὶ διὰ τοῦτο τὰ κατὰ δημιουργήματα; ὧν ἕκαστόν τε καθ' ἑαυτὸ γενόμενον, ὡφθη τῷ προστάξαντι γενέσθαι καλόν, καὶ συλλήθδην ὁμοίως ἄπαντα. « Εἶδε γάρ, φησὶν, ὁ θεὸς, τὰ πάντα ὅσα ἐποίησε· καὶ ἰδοὺ κατὰ λίαν. » Ἄλλ' οὐδὲ

alioqui, præter alia pleraque sapientissimi viri monumenta, careremus.

ἀπὸ τῶν μικρῶν (21) τῶν συνήθων, καὶ παρὰ πόδας νοουθετοῦντων παραδειγμάτων, ἐξ ὧν δύναται μαθηθῆναι, ὅτι χρειώδες μὲν καὶ πρὸς ὠφέλειαν ἔργων οὐδὲν ἀνεπιτηδεύτως, οὐδὲ συμβατικῶς ἀπεργάζεται, ἀλλὰ χειρουργούμενον τίθεται· ὅταν δὲ εἰς ἀχρηστον μεταπίπτῃ καὶ ὡς ἂν τύχῃ διασκίδναι, ἅτε μηκέτι μεταχειριζομένης, μηδὲ διατατούσης αὐτὸ τῆς σοφίας, ἣ τοῦ συνεστάναι τοῦτο ἐμαλλεν. Ἰμάτιόν τε γὰρ οὐ χωρὶς ἰσουργοῦ, συνισταμένων τῶν στημόνων, οὐδὲ τῆς κρόκης αὐτομάτως παρεμπλεκομένης, ἀνυφαίνεται. Εἰ δὲ κατατριβείη, τὰ λακισθέντα διαβρίπτειται ῥάκη. Οἰκία τε ἀνοικοδομεῖται καὶ πόλις, οὐ τοὺς μὲν τινὰς δεχομένη θεμελίους αὐτομολοῦντας λίθους, τοὺς δὲ ἀναπηδῶντας εἰς τὰς ἐπιβολὰς, ἀλλὰ κατὰ χώραν ὁ τοιχοδόμος τοὺς εὐθέτους ἐπιφέρει. Καταβριφθείσης δὲ, ὡς ἂν παρείχῃ, κατενεχθεί· ἕκαστος ἀπεσφάλῃ. Καὶ κατασκευαζομένης νεώς, οὐχ ἡ μὲν τις ὑπέβαλλεν ἑαυτὴν τροπὶς, ὁ δὲ κατὰ μέσῃ ἑαυτὸν ἰσθὸς ὠρθωσε, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ξύλων, ἦν ἔτυχεν ἐξ ἑαυτοῦ θέσιν κατέλαβεν· οὐδὲ τὰ λεγόμενα ἕκατον τῆς ἀμάξης ξύλα, καθ' ὃν εὗρε κενὸν τόπον ἕκαστον συνεπάγῃ. Ἄλλ' ὁ τέκτων ἕκατέρας συνεχόμισε καίριον (22). Εἰ δὲ διαλυθεῖ ἡ ναῦς ἐν θαλασσεύουσα, ἣ φερομένη κατὰ γῆν ἄμαξα, ὅπῃ τύχῃ τὰ ξύλα, τὰ μὲν ὑπὸ τῶν κυμάτων, τὰ δὲ ὑπὸ τῆς συντόνου ῥύμης διασπείρεται. Οὕτως ἂν ἀρμόζοι λέγειν αὐτοῖς, καὶ τὰς ἀτόμους, ἀργὰς μενούσας, καὶ ἀχειροποιήτους, καὶ ἀχρήστους, εἰκὴ φέρεσθαι. Ὁράτωσαν γὰρ (23) τὰς ἀθεάτους ἐκείνοι, καὶ τὰς ἀνοήτους νοεῖτωσαν, οὐχ ὁμοίως ἐκείνῳ, ὃς φανερωθὲν ἑαυτῷ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ὁμολογεῖ· « Τὸ ἀκατέργαστόν (24) σου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου. » Ὅταν δὲ καὶ ἃ φασιν ἐξ ἀτόμων ὑφάσματα γίνεσθαι τὰ εὐήθηρια, ταῦθ' ὑπ' αὐτῶν ἀσφῶως καὶ ἀναισθήτως αὐτουργεῖσθαι λέγωσι, τίς ἀνέξεται τὰς ἀτόμους ἀκούων ἀρρῦθμους, ὧν καὶ ὁ ἀράχης ἐστὶ σοφώτερος, χειροτεχνῶν ἐξ ἑαυτοῦ; »

¹ Ps. cxxviii, 16.

(21) Ἄλλ' οὐδὲ ἀπὸ τῶν μικρῶν. Deesse aliquid videtur : pendent enim ista, nec verbo ullo fulciantur. Quid si ἐξ ὧν, quod sequitur linea sequenti tolleretur? Quid si post παραδειγμάτων, adderetur φιλοσοφοῦσιν, aut aliquid simile? Quid si, quod magis placet, νοουθετοῦντων mutaretur in νοουθετούντων?

(22) Ἐκατέρας συνεχόμις καίριον. Hæc mutila sunt. Legi queat, εἰς τὸν ἕκατέρας, etc.; ἕκατέρας autem, νεώς scilicet et ἀμάξης.

(23) Ὁράτωσαν γὰρ, etc. Neque hæc satis casta. Quæ enim illæ sunt ἀθεάτοι, quas videre, quæ porro ἀνοήτοι, quas cogitare jubet? An forte subintelligit φύσεις; Esto. Qui deinde sententiarum istarum nexus est futurus? Alier quidem ex mss. pro ἀθεάτους ἀθέτους habet : unde sensus hic elici possit, ut eos jubeat incompositas illas et ἀνοήτους, hoc est stolidas atomos diligentius expendere, non segnius et obiter intueri (quod abs sese factum David olim fatebatur, in sui ipsius adhuc imperfecti cogitatione informanda), quo facilius intelligant, ex tanta illarum perturbatione, ordinatum politumque nihil existere potuisse.

(24) Τὸ ἀκατέργαστον. Locus mihi quidem perobscurus. Primum tamen, pro εἶδωσαν, legendum

A illa cogitant vulgarium exemplum rerum, quorum ipsi monitu doceri possint, quidquid ejusmodi est, ut fructus aliquid et utilitatis afferat, id non temere ac sine studio fieri, 774 sed potius solerti manuum opera suum ac proprium in usum elaborari : at idem simul atque fructuosum et commodum esse desinit, solvi continuo, et confuse admodum ac perturbate dissipari, utpote quod ea non amplius sapientia, cujus ipsum ante cura conservabat, tractetur ac regatur. Ita vestimentum, nec stamine, absque textoris manu, se ipso consistere, nec subtegmine se ipsum ultro eidem implicante pertextitur : cujus tamen, ubi dirumpitur, lacera hinc inde frusta disjici videas. Ita cum domus aut urbs ædificatur, non lapides excipit, alios in fundamenta sponte subsidentes, alios superius in structuræ corium ultro subvolantes : sed architectus in suum quosque locum delatos apte concinneque disponit. At postquam subruta est, ubiubi casus tulerit, singuli disjecti passim temereque jacent. Ita dum navis compingitur, non se ipsam carina submittit, non in medio rectum sese tollit, non ligna cætera situm ex sese fortuitum accipiunt : nec centum illa, quæ vulgo in plastro ligna numerantur, quem vacuum quæque locum repererint, in eo sponte coagmentantur. Faber lignarius suis apta quæque locis in utrumque comportat. Quod si aut navis medio jactata mari, aut plastrum in terram agitur, dissolvatur, utriusque ligna vel fluctibus, vel incitato impetu dissipantur. Ita plane dicendum iis fuerit, suas illas atomos, quod otiosæ, quod nulla manu perpolitæ, quod inutiles maneant, temere circumferri. Spectent enimvero, quæ spectari, cogitent quæ cogitari non possunt, nec jam ut ille, qui hoc abs Deo sibi patefactum Deo ipsi confitetur, his verbis : « Imperfectum tuum viderunt oculi mei ¹. » Nunc vero, pulcherrima illa et

ἴδων, vel εἶδων, ut apud Chrysostomum et alios, atque in omnibus Græcorum Bibliorum editionibus. Deinde, relictam illam a cæteris omnibus lectionem secutus est, ἀκατέργαστόν σου, et ὀφθαλμοί μου. Illa enim φανερωθὲν ἑαυτῷ, significat, non Dei, sed Davidis oculos id vidisse : hoc, opinor, sensu, τὸ ἀκατέργαστόν σου, id est, Quod ex tuis operibus imperfectum adhuc et impolitum videbatur, oculi tandem mei perviderunt, ubi videlicet majori abs te luce perfusi, caligare desierunt. Hæc ad aperendam utcumque Dionysii sententiam. Cæterum communis eademque certior lectio est, τὸ ἀκατέργαστόν μου, εἶδον (vel ἴδον) οἱ ὀφθαλμοί σου. Uti Hebr. עֵינַי רָאָה הַבֶּלֶל. Id est, me, cum adhuc materno in utero ἀμόρφωτος et inchoatus embryo clausus teneret, oculi tui clarissime perviderunt : id enim est, עֵינַי. Quæ Chrysostomus, Symmachi explicationem secutus, cum sequentibus ita pertexit : Ἀμόρφωτόν μὲ, τουτέστι, μηδένα λαβόντα τύπον, ἐστὶ πλαττόμενον, ἐστὶ ὑφαινόμενον· καὶ οὕτω με ἴδον σαφῶς, ὡς ἐκείνον τὸν πληρωμένον, καὶ οὐδεμιᾶς ἡμέρας ἐστὶ δεόμενον, πρὸς τὴν ἀπάρτισιν. Et paulo post, ὁμοίως ἐκείνοίς με εἶδες, τοῖς πλασσομένοις, ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἡμέραις, αἷς οὐκ ἐνέδει οὐδεμία ἡμέρα.

elegantissima, quæ suis ex atomis contexta esse dicunt, dum ab iisdem sine consilio ac sine sensu perfecta esse addunt, quis tandem eos ferat, indigestas ac rudes atomos] obrudentes, quos araneus sapientia longe superet, cum suum illud opus a suapte industria conficiat? »

CAPUT XXV.

Idem ex universi molitione conficitur. Ex eodem.

« Quis æquis porro auribus audiat, ingentem hanc domum, ex cælo terraque constantem, qui propter maximam illam et multiplicem, quæ huic insidet, sapientiæ vim, mundus vocatur, ab atomis quæ nullo **775** ferantur ordine, ordinem atque ornatum omnem accepisse, ac perturbationem ipsam in mundum esse mutatam? Quis statos illos motus atque conversiones, ex inconstanti quodam impetu proficisci? Quis absolutam rerum cælestium harmoniam, ex inconditis et inconcinnis instrumentis temperari? Quomodo autem, una cum omnium essentia sit incorruptibilisque natura, solo, ut aiunt, magnitudinum figurarumque discrimine corporum tamen, alia quædam, ut ipsi vocant, divina sunt, fati superiora, et sempiterna, vel ævi saltem, ut nonnemo loqui maluit, longioris: eaque partim visu percipiuntur, ut sol, luna, stellæ, terra et aqua; partim sensum fugiunt, ut dii, dæmones et animi? Hæc enim esse, ut maxime velint, negare non possunt. Alia diuturnæ admodum vitæ, sive animantium, sive plantarum ex genere; animantium, ut aves inter, quod ipsi dicuntur, aquilæ, corvi atque phœnices: e terrestribus cervi, elephantes ac dracones; e piscibus, quæ cete dicuntur: plantarum vero, ut palmæ, quercus et perseæ. Quarum etiam nonnullæ perpetuam retinent viriditatem, cujusmodi quatuordecim a quopiam numerantur: aliæ certo florent tempore, certo quoque frondibus exuunt. Alia denique, ac multo sane plurima, sive nascuntur e terra, sive gignantur, iniquissimis fati vitæque brevissimæ angustii, includuntur: e quibus homo etiam ipse est, ut alicubi divina de illo Scriptura loquitur, dum ait, « Mortalis autem, natus de muliere, brevi vivens tempore ¹. » Diversos, opinor, atomorum nexus, tantæ hujus in persistendo differentię causas esse respondebunt. Alia enim videlicet, pressius ab iis arctiusque constringi, quæ proinde uti densiora, sic ad dissolvendum longe difficillima sint: alia vero, quod laxiori ac solutiori atomorum colligatione devincta sint, atque id etiam cum aliquo discrimine, celerius propterea **D** vel tardius ab earum ornatu complexuque removeri. Postremo ex certis quibusdam alia, certoque modo figuratis, alia ex aliis ac sese aliter habentibus esse commista. Sed, quis ille porro diversarum quasi tribuum iudex, alias cogit, dissipat alias? quis eas sic inter se committit, ut inde modo sol, modo luna oriatur? quis denique singularum stellarum naturis, quæ quibusque propria sunt nativæque con-

¹ Job xiv, 1.

(25) *Ἡ τὸν μέγαν.* Hæc cum superioribus contexti debent.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Ἀπὸ τῆς τοῦ πατρὸς συστάσεως. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Ἡ τὸν μέγαν (25) τοῦτον οἶκον τὸν ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς συνεστῶτα, καὶ διὰ τὸ μέγεθος καὶ πῆθος τῆς ἐπιπερομένης αὐτῷ σοφίας καλούμενον κόσμον, ὑπὸ τῶν σὺν οὐδενὶ κόσμῳ φερομένων ἀτόμων κεκοσμηθῆναι, καὶ γεγονέναι κόσμον ἀκοσμίαν; Πῶς δὲ κινήσεις καὶ ὁδοὺς εὐτάκτους ἐξ ἀτάκτου προσάγεσθαι φορᾶς; Πῶς δὲ τὴν παναρμόνιον τῶν οὐρανίων χορείαν ἐξ ἀμουσῶν καὶ ἀναρμόστων συνάδειν ὀργάνων; Τίνα δὲ τρόπον, μιᾶς οὐσῆς καὶ τῆς αὐτῆς ἀπασῶν οὐσίας, καὶ τῆς αὐτῆς ἀφθάρτου φύσεως, πλὴν τῶν μεγέθων, ὡς φασὶ, καὶ τῶν σχημάτων, τὰ μὲν ἐστὶ θεῖα, καὶ ἀκήρατα, καὶ αἰώνια, ὡς αὐτοὶ φησάειν ἄν, σώματα, ἢ μακραιωνά γε κατὰ τὸν οὐτως ὀνομάσαντα, φαινόμενά τε καὶ ἀφανῆ· φαινόμενα μὲν, ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες, γῆ τε, καὶ ὕδωρ· ἀφανῆ δὲ θεοὶ τε καὶ δαίμονες, καὶ ψυχαί; Ταῦτα γὰρ οὐδὲ θέλοντες ὑπάρχειν ἀρνήσασθαι δύνανται. Τὰ δὲ μακροβιώτατα ζῶα τε καὶ φυτὰ· ζῶα μὲν ἐν τε θρῆσιν, ὡς φασιν, ἀετοί, κόρακες τε καὶ φοίνικες· ἐν τε χερσαίοις ἐλαφοί τε, καὶ ἐλεφάντες, καὶ δράκοντες· ἐν δὲ τοῖς ἐνύδροις τὰ κήτη. Ἀνδρα δὲ φοίνικες, καὶ δρύες, καὶ περσεαί· καὶ τῶν γε ἐνύδρων τὰ μὲν ἐστὶν ἀειθαλῆ, ἃ καὶ καταριθμήσας τις εἶπεν εἶναι τεσσαρακαίδεκα· τὰ δὲ πρὸς καιρὸν ἀνοεῖ, καὶ φυλλορροεῖ· τὰ δὲ πλεῖστα τῶν τε φυομένων καὶ γεννωμένων ἐστὶν ὠκύμορα καὶ βραχυτελῆ, ὧν ἐστὶ καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἶπέ τις ἀγία περὶ αὐτοῦ γραφή· « Βροτῆς δὲ γεννητὸς γυναικὸς, ὀλιγόβιος. » Ἀλλὰ τοῖς συνδέσμοις φήσουσι τῶν ἀτόμων διαλλάττοντας, αἰτίους γίνεσθαι τῆς περὶ τὴν διαμονὴν διαφορᾶς (26). Τὰ μὲν γὰρ ὑπ' αὐτῶν πεπυκνωθῆναι καὶ κατασφιγῆναι λέγεται, ὡς ταῦτα παντελῶς δυσπαλάλλακτα γεγονέναι πιλήματα· τὰ δὲ μανωτέραν καὶ χαλῶσαν τὴν συνάφειαν τῶν ἀτόμων ἐπ' ἑλαττον ἢ πλεόν ἐσχηκέναι, ὡς ἢ θάττον ἢ μετὰ πολὺ τῆς κοσμήσεως αὐτῶν ἀφίστασθαι. Καὶ τὰ μὲν ἐκ τοιῶνδε καὶ ὡδὲ πως ἐσχηματισμένων, τὰ δὲ ἐξ ἑτέρων ἑτεροίως διακειμένων συμμεμίχθαι. Τίς οὖν ὁ φιλοκρίνων (27), συναγείρων τε, καὶ ἀναγέων, καὶ τάσδε μὲν οὕτω συνάπτων εἰς ἥλιον, τὰς δὲ ὡδί, ἵνα ἡ σελήνη γένηται, καὶ ἕκαστα συμφέρον κατὰ τὴν οἰκειότητα πρὸς ἕκαστου φύσιν ἀστέρες; οὕτε γὰρ αἱ ἡλιακαὶ καὶ τοσαῖδε, καὶ τοιαῖδε, καὶ ὡδὲ πως ἐνωθεῖσαι, πρὸς ἐργασίαν σελήνης ἂν καταθεθήκεσαν, οὕτε· ἂν αἱ τῶν σεληνιακῶν ἀτόμων πλεκτάναι γεγονέσαν ποτε ἥλιος· ἀλλ' οὐδὲ Ἀρκτοῦρος, εἰ καὶ λαμπρὸς ἐστὶ, τὰς ἐωσφύρου μεγαλοφρονήσαιτό ποτε ἂν ἀτόμους ἔχειν, οὐδὲ τὰς Ὀριωνος αἱ Πλειάδες. Καλῶς γὰρ ὁ Παῦλος διέστειλεν, εἰπὼν· « Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων. Ἄστηρ γὰρ ἄστῆρ

(26) Forte διαφορᾶς.

(27) Forte φυλοκρίνων.

ρος διαφέρει ἐν δόξῃ. » Καὶ εἰ μὲν ἀνεπαισθητος ἄνθρωπος αὐτῶν ὡς ἀψύχων ἢ σύμψηξις ἐγένετο, ἐπιστήμονος αὐταῖς ἔδει δημιουργοῦ· εἰ δὲ ἀπροαίρετος καὶ κατ' ἀνάγκην, ὡς ἀλόγων, ἢ συνέρξις, σοφός τις αὐτάς ἀγέλαρχης συνελαύνων ἐπεστάτησεν· εἰ δὲ ἐκουσίως ἐθειουργήσαι συγκεκλείνται, θαυμάσιός τις αὐτῶν ἀρχιτέκτων ἐργοδοτῶν προηγήσατο· ἢ καθάπερ εὐτακτος στρατηγός οὐ συγκεχωρημένην (28) εἶασε τὴν στρατιάν, καὶ πάντα ἀναμίξ, ἀλλ' ἐν μέρει μὲν τὴν ἵππον, ἴδια δὲ τοὺς ὀπλίτας, τοὺς τε ἀκοντιστάς καθ' ἑαυτοὺς, καὶ χωρὶς τοὺς τοξότας, καὶ τοὺς σφενδονίτας, ἔνθα ἐχρῆν διετάξαι, ἵνα ἀλλήλοις οἱ ὁμόσκουοι συμμαχοῖεν. Εἰ δὲ τοῦτο χλευήν οἶονται τὸ παράδειγμα διὰ τὸ μεγάλων σωμάτων με πρὸς τὰ ἐλάχιστα ποιεῖσθαι σύγκρισιν, ἐπὶ τὰ σμικρότατα μεταησόμεθα. » Εἶτα τοῦτοις ἐξῆς ἐπιλέγει. « Εἰ δὲ μήτε λέξις, μήτε ἐκλογή, μήτε τάξις αὐταῖς ἀρχοντος ἐπιπέσειτο, αὐτὰ δὲ ἐφ' ἑαυτῶν αὐτάς ἐκ τῆς πολλῆς κατὰ ῥύσιν τύρῃσι διευθύνουσαι, καὶ τὸν πολλὸν τῶν συμπτώσεων διεκπερῶσαι κυδοιμὸν, αἱ ὅμοιοι πρὸς τὰς ὁμοίας οὐχ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ποιητὴν, ἄγοντο, συντρέχουσι δὲ καὶ συναγέλαζοντο, γνωρίζουσαι τὰς συγγενεῖς· θαυμαστή γε τῶν ἀτόμων ἡ δημοκρατία, δεξιουμένων τε ἀλλήλας τῶν φίλων καὶ περιπλεκομένων, εἰς μίαν τε κατασκηνοῦν συνοικίαν ἐπιειγομένων· καὶ τῶν μὲν ἀποστερονησμένων αὐτομάτως εἰς ἕλιον φωστήρα μέγαν, ἵνα ποιήσῃ τὴν ἡμέραν· τῶν δὲ εἰς πολλὰς ἴσως πυραμίδας ἀστέρων ἀναπεφλεγμένων, ἵνα καὶ ὅλον στεφανώσῃ τὸν οὐρανόν· τῶν δὲ, περιτεταγμένων ἵνα αὐτὸν εἰκῆ στερεώσῃ καὶ χαμαρώσῃ τὴν ἀθήραν εἰς τὴν τῶν φωστήρων ἐπιθάβραν, ἐπιλέξονται τε αὐταῖς αἱ συνομολογίαι τῶν χυδαίων ἀτόμων μονάς, καὶ διακληρώσονται τὸν οὐρανὸν εἰς οἴκους ἑαυταῖς καὶ σταθμούς. » Εἶτα μεθ' ἑτέρας φησιν· « Ἄλλ' οὐδὲ τὰ φανερά ὀρώσιν αὐτοὶ οἱ ἀπρῶνῆτοι, πολλοῦ γε δέουσι συνορᾶν καὶ τὰ ἀφανῆ. Ἐοίκασι γὰρ μὴδὲ ἀνατολὰς ὑποπτέυειν τεταγμένας, καὶ δύσεις, μήτε τῶν ἄλλων, μήτε τὰς ἐκπρεπεστάτας ἡλίου· μὴδὲ χρῆσθαι ταῖς δι' αὐτῶν δεδωρημέναις ἀνθρώποις ἐπιουρίαις, ἀναπτομένη μὲν εἰς ἐργασίαν ἡμέρᾳ, ἐπηλυγαζούσῃ δὲ νυκτὶ πρὸς ἀνάπαυαν. « Ἐξελεύσεται γὰρ ἄνθρωπος, φησὶν, ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἐσπέρας. » Ἄλλ' οὐδὲ τὴν ἑτέραν ἐπισκοποῦσιν ἀνακύκλῃσιν αὐτοῦ, καθ' ἣν ὠρισμένας ὥρας, καὶ καιροὺς εὐκαιροὺς, καὶ τροπὰς ἀπαρτρέπτους ἀποτελεῖ, ὑπὸ τῶν ἐξ ὧν ἐστὶν ἀτόμων ὀδηγούμενος Ἄλλὰ καὶ μὴ θέλωσιν οἱ δεῖλαιοι, ὡς δ' οὖν πιστεύουσιν οἱ δίκαιοι, μέγας Κύριος ὁ ποιήσας αὐτὸν, καὶ ἐν λόγοις αὐτοῦ κατέσπευσε πορεῖαν. Ἄτομοι γὰρ ὑμῖν χεϊμῶνα φέρουσιν, ὧ τυφλοὶ, καὶ ὑετούς, ἵνα ἡ γῆ τροφὰς ὑμῖν τε καὶ πᾶσι τοῖς ἐπ' αὐτοῖς ζώοις ἀνή· θέρος τε ἐπάγουσιν, ἵνα καὶ τοὺς ἀπὸ δένδρων εἰς τρυφὴν καρποὺς λάβητε. Καὶ διὰ τί μὴ ταῖς ἀτόμοις προσκυνεῖτε καὶ ὅσπερ ταῖς ἐπικάρποις; Ἀχάριστοί γε, μὴδὲ ἀπαρχὰς αὐταῖς ὀλίγας τῶν πολλῶν δωρεῶν; ἅς παρ' αὐτῶν ἔχετε, ἀφιεροῦντες. » Καὶ μετὰ βραχέα φησὶν·

¹ 1 Cor. xv, 41.

(28) Fortis συγκεχωρημένην.

A tribuit? Nec enim profecto, aut solares illæ tot atque tales, eoque conjunctæ modo, ad lunæ procreationem concurrerent, aut lunarium atomorum nexus solem unquam efficerent. **776** Ita nec Arcturus, tametsi perillustris, ex auroræ, nec Orionis ex atomis conflatas se Pleiades unquam glorientur. Præclare enim Paulus ita distinxit, « Alia, inquit, claritas solis, et alia claritas stellarum; stella enim a stella differt in gloria ». Profecto, si earum tanquam inanimatarum coagmentatio sensu omni caruit, industrio ac perito artifice opus habuere: si tanquam rationis expertium, vacua consilii, necessitatem est secuta conjunctio, sapientis omnino pastoris manu locum in unum compelli debuere: si denique suapte sponte voluntarium ad opus convenere, admirabilis plane architectus, operumque præses, suum cuique munus pensumque descripsit: aut quemadmodum ordinis amans imperator, non perturbatum reliquit exercitum, non permisceri omnia passus est, at loco suo equitem, peditemque suo disposuit, jaculatores item seorsim, seorsimque sagittarios, atque ubi par erat fundibularios collocavit, ut similis armaturæ milites simul etiam omnes dimicarent. Qui si ridiculum hoc exempli genus esse dicent, quod magnorum corporum cum minimis contentionem institutam, ad minima veniemus. » Hæc ille. Quibus deinde quæ sequuntur adjungit: « Quod si ducis, inquit, neque nomen, neque delectus, neque collocatio in earum sese moderationem ingressit: at ipsæmet suoapte arbitrio, ex multa sese continui fluxus turba colligentes, magnoque variarum commissionum tumultu declinato, similes cum similibus ita convenerint, ut tamen non divini Numinis ductum, quemadmodum poeta fingit, secutæ sint; sed potius, cum sese affines mutuo cognatæque nosset, in unum quasi gregem confluerint: næ admirabilis hæc atomorum democratia est; ubi amicæ amicas excipiant, atque completantur, itaque unum in domicilium convolent universæ. Tum certæ quædam ultro, in solem, magnum illud sidus, quodam quasi torno rotundentur, ut diem efficiant: aliæ, quo cælum integrum coronent, in plurimas fortassis ardentium stellarum pyramides figurentur: aliæ, in orbem digestæ, firmitatis aliquid ætheri afferant, eoque testudinis in morem concamerato, subeuntibus cæli luminibus, quosdam quasi gradus præstruant: adeoque vulgarium atomorum factiones domicilia sibi deligant ac cælum ipsum proprias in domos atque stationes inter sese partiantur. » Kursus, aliis quibusdam interjectis, **777** « Imo, inquit, ne obvia quidem vident homines improvidi, tantum abest ut occulta provideant. Utique ratos illos atque constantes ertus obitusque siderum, non cæterorum modo, verum etiam solis omnium nobilissimos, ne suspicando quidem videntur attingere: nec iis uti commoditatibus, quas ho-

minum generi suppeditant, aut collucente ad obeundum opus die, aut nocte quietis capiendæ causa terras opacante. « Exhibit enim homo, inquit, ad opus suum, et operationem suam usque ad vesperum ¹. » Nec vero alteram ejus circuitionem attendunt, qua distinctas tempestates opportunaque tempora, nec usquam detortas conversiones efficiat, eorum videlicet, ex quibus ipse consistit, atomorum ductum secutus. At enimvero, velint nolint homines reapse miseri, quomodo tamen sibi persuadent æquissimi: magnus ille Dominus, qui solem creavit, verborum quoque suorum vi ejusdem cursum incitavit. Atomum quippe, hiemem vobis, o cæci, ac pluvias afferunt, ut alimenta vobis ac cæteris animantibus terra producat. Earumdem æstas beneficium est, ut arborum etiam ad delicias fructus colligatis. Quidni porro atomis frugum præsidibus solemni cultu sacra facitis? Homines ingrati, qui tot donorum, quæ ab iis accipitis, ne primitias quidem pauculas consecretis. Iterumque post pauca: « Multiplex autem, inquit, illa stellarum natio, quam erraticæ ac semper huc illucque disjectæ atomi conflaverunt, sedes ipsa sibi, coloniarum cujusdam aut socialitatis more, communi ex pacto, distribuit, nullius aut conditoris, aut familiarum præsidis auctoritatem secuta. Atque ita deinceps, mutua cum finitimis, religiose altaque cum pace, omnes viciniarum jura custodiunt, nec eos unquam fines, quos ab initio acceperunt, transiliunt, prorsus ac si regiarum quarundam atomorum legibus regerentur. At non imperant illarum profecto. Qui enim imperent, quæ nullæ sunt? Audite vero divinarum oraculorum vocem: « In judicio Domini opera ejus. Ab initio, et a creatione ipsorum, distinxit partes illorum. Ornavit in æternum opera sua, et principia eorum in generationes eorum ². » Additque paulo post: « Aut quæ unquam acies, inquit, tam composito agmine campum transmisit, præcurrere nemine, nemine decerrante, nemine aut impedimentum offerente cæteris, aut cæteros minus consequente: quæ æquatis semper ordinibus, et pressis veluti clypeis, perpetuus ille, nec usquam aut interruptus, aut perturbatus, aut obice ullo retardatus astrorum exercitus progreditur? **778** Atqui transversis quibusdam inclinationibus ac nutibus, obscuræ nonnunquam eorum mutationes fiunt. Esto. Sexper tamen et justum observant tempus, et loca illa, unde singula oriuntur, prospiciunt, qui hoc in studii genere occupantur. Dicant ergo nobis atomorum sectores egregii, qui et dividunt individua, et dissita conjunctaque consociant, et infinita mente definiunt; unde tandem circularis ille rerum cælestium conjunctusque cursus atque conversio: cum non una quædam atomorum strues sic tanquam funda te mere circumrotetur; sed chorus ille tantus composito æqualique gressu procedat, et in orbem una volvatur: aut quo pacto fiat, ut tam multi ejusdem viæ socii, a nemine ordinati, nullo præditi consilio, sibi quoque mutuo ignoti omnes, tanta simul concordia susceptum iter conficiant? Merito enim propheta, hoc tanquam ex iis unum quæ nec fieri nec ostendi queant, protulit ut duo simul peregrini concurrant, dum ait, « Convenientne duo in idem diversorium, si non se mutuo noverint? » Hæc ille. Qui sexcenta alia persecutus, susceptum deinceps argumentum pluribus confirmat, partim ex singulis universi elementis, partim ex omni generis animantium, quæ complectuntur, multitudine: partim ex ipsa quoque hominis natura depromptis. E quibus ubi pauca quædam superioribus addidero, tum demum hæc libro finem imponam.

¹ Psal. ciii, 23. ² Eccli. xvi, 26.

(29) Forte ἐμποδιστατόντος.

« Ὁ δὲ πολυεθνὴς καὶ πολυμιγῆς ἄσπερος τῶν ἀστέρων οὗς αἱ πολυπλανεῖς καὶ αἱ διαβριπιτούμεναι συνέστησαν ἄσπεροι, χώρας ἑαυτοῖς κατὰ συνθήκας ἀπεδάσαντο, ὡς περ ἀποικίαν ἢ συνοικίαν ἀνελόμενοι, μηδενὸς οἰκιστοῦ μηδὲ οἰκοδεσπότου προεστηκότος· καὶ τὰς πρὸς τοὺς πλησιοχώρους γειτνιασεις, ἐνωμότως καὶ μετ' εἰρήνης φυλάττουσιν, οὐχ ὑπερβαίνοντες οὐδὲ καὶ εἰλήφασιν ἐξ ἀρχῆς ὄρους, ὡς περ ὑπὸ τῶν βασιλῶν ἀτόμων νομοθετούμενοι. Ἄλλ' οὐκ ἄρχουσιν ἐκεῖναι· πῶς γὰρ αἱ μηδ' οὔσαι; Ἀλλὰ θεῶν λογίων ἐπακούσατε· Ἐν κρίσει Κυρίου τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἀπὸ ποιήσεως αὐτῶν, διέστειλε μερίδας αὐτῶν, ἐκόσμησεν εἰς αἰῶνα τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν εἰς γενεὰς αὐτῶν. » Καὶ μετὰ βραχέα φησὶν· « Ἡ τίς οὕτως εὐτάκτως πεδιάδα γῆν διώθεισε φάλαγγ, οὐ προθέοντος οὐδενός, οὐκ ἐκτρεπομένου, οὐκ ἐμποδιστατόντος (29), οὐκ ἀπολειπομένου τῶν συμπαρατεταγμένων· ὡς ἰσόστοιχοι καὶ συνασπιδούντες αἱ προΐασιν, ὁ συνέχῃς τε καὶ ἀδιάστατος, ἀόλητος τε καὶ ἀνεμπίδιστος τῶν ἄστρων στρατός; Ἄλλ' ἐγκλίσει καὶ ταῖς εἰς πλάγιον νεύσει, γίνονται τινες αὐτῶν ἄθλοιο τροπαί. Καὶ μὴν αἱ κυκλοφοροῦσιν καὶ προορῶνται τὰς χώρας, ἔθεν ἕκαστος ἀνήσιν, οἱ τοῦτοις προσεσηκότες. Εἰπάτωσαν ὅν ἡμῖν οἱ τῶν ἀτόμων τομεῖς, καὶ τῶν ἀμερῶν μερισταί, καὶ τῶν ἀσυνθέτων συναγωγεῖς, καὶ τὰ ἄπειρα περιουόντες, πόθεν ἡ κυκλοφορικῆ τῶν οὐρανίων συνοδία καὶ περιουδία, οὐκ ἐνὸς παραλόγως ἀτόμων πῆγματος οὕτω σφενδονισθέντος, ἀλλὰ τοσοῦτου κυκλικοῦ χοροῦ κατὰ ῥυθμὸν ἴσα βαίνοντος καὶ συμπεριδινουμένου· πόθεν ἀδιάτακτοι, καὶ ἀπροαίρετοι, καὶ ἀγνώτες ἀλλήλων συνέμπεροι παμπληθεῖς συνανεστράφησαν. Καλῶς τε ὁ προφήτης ἐν τοῖς ἀδυνατοῖς καὶ ἀνευδεικτοῖς ἔταξε, ξένους κἀν δύο συνδραμεῖν· Ἐισπορεύουσιν, φησὶ, δύο ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατάλυμα, ἐὰν μὴ γνωρίσωσιν ἑαυτοῦς; » Ταῦτ' εἰπὼν, μυρία τε ἄλλα τοῦτοις ἐπαγαγὼν, ἐξῆς κατασκευάζει διὰ πλειόνων τὸ πρόβλημα, ἀπὸ τε τῶν κατὰ μέρος στοιχείων τοῦ παντός, ἀπὸ τε τῶν ἐν τοῦτοις παντοδαπῶν ζώων, καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τῆς τάνθρώπου φύσεως. Ἐξ ὧν ἔτι βραχέα τοῖς εἰρημένοισι προσθεῖς, καταπαύσω τὸν παρόντα λόγον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

A

CAPUT XXVI.

Ἀπὸ τῆς ἀνθρώπου φύσεως. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Καὶ οὕτε ἑαυτοὺς οὕτε τὰ περὶ ἑαυτοὺς ὀρώσιν. Εἰ γάρ τις τῶν ἀρχηγῶν τοῦ τῆς ἀσεβείας ταύτης δόγματος, ἑαυτὸν ὅστις ἐστὶ καὶ ὄθεν, ἀνελογίζετο, ἐφρόνησεν ἂν ὡσπερ συνησθημένος ἑαυτοῦ, καὶ εἶπεν οὐ πρὸς τὰς ἀτόμους, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Ποιητὴν ἑαυτοῦ· « Αἱ χεῖρές σου ἐπλασάν με, καὶ ἐποίησάν με. » Καὶ προσεπεξεργάσατο ἂν ἐκείνος τὸν θαυμάσιον τῆς ποιήσεως ἑαυτοῦ τρόπον· « Ἡ οὐχ ὡσπερ γάλα με ἤμελξας, ἐτύρωτας δέ με Ἰσα τυρῶ; Δέρμα καὶ κρέας με ἐνέδυσας, ὀστέοις δέ καὶ νεύροις μὲ ἐνειρας. Ζῶην δέ καὶ ἔλεος ἔθου παρ' ἐμοί, ἡ δὲ ἐπισκοπὴ σου ἐφύλαξέ μου τὸ πνεῦμα. » Πόσας γὰρ ἀτόμους ὁ Ἐπικούρου πατήρ, καὶ ποταπὰς ἐξ ἑαυτοῦ προέγεεν, ὅτ' ἀπεσπέρμαιεν Ἐπίκουρον; Καὶ πῶς εἰς τὴν μητρίαν αὐτοῦ κατακλεισθεῖσαι γαστέρα, συνεπάγησαν, ἐσχηματίσθησαν, ἐμορφώθησαν, ἐκινήθησαν, ἠύξύνθησαν; Καὶ πολλὰς ἡ βραχεῖα βάνις τὰς Ἐπικούρου ἀτόμους προσκαλεσαμένη, τὰς μὲν ἐπιμψίεσεν αὐτῶν δέρμα καὶ σάρκα γενομένης, ταῖς δὲ ὀσθωθεισῆς ἠνώρθωται, ταῖς δὲ συνεδέθη νευρορραφουμένη; τὰ τε ἄλλα πολλὰ μέλη, καὶ σπλάγγνα, καὶ ἔγκατα, καὶ αἰσθητήρια, τὰ μὲν ἐνδοθεν, τὰ δὲ θύραθεν ἐφῆρμωσε, δι' ὧν ἐξωγογήθη τὸ σῶμα; ὧν οὐδὲν ἄργον οὐδὲ ἀχρεῖον προσετέθη· ἐπεὶ μηδὲ τὰ φαυλότατα, μήτε τρίχες, μήτε θυγες· πάντα δὲ, τὰ μὲν πρὸς τὸ τῆς συστάσεως ὄφελος, τὰ δὲ πρὸς τὸ κάλλος τῆς ὄψεως συντελεῖ. Οὐ γὰρ τῆς χρείας μόνης, ἀλλὰ καὶ τῆς ὥρας ἐπιμελῆς ἡ Πρόνοια. Ἐρυμα μὲν γὰρ καὶ σκέπασμα πάσης τῆς κεφαλῆς ἡ κόμη· εὐπρέπεια δὲ ὁ πύγων τῷ φιλοσόφῳ. Τὴν τε τοῦ ὅλου σώματος τοῦ ἀνθρωπείου φύσιν ἐκ τῶν μερῶν ἀναγκαίων πάντων ἤρμωσε, καὶ τοῖς μέλεσι πᾶσι τὴν τε πρὸς ἀλλήλα κοινωνίαν περιέβαλε, καὶ τὴν παρὰ τοῦ ὅλου χορηγίαν ἐπεμέτρησεν. Ὡν τὰ μὲν ὀλοσχερῆ, καὶ τοῖς ἰδιώταις ἐκ τῆς πείρας, ἦν ἔχει δύναμιν, πρόσθηλα· κεφαλῆς ἡγεμονία, καὶ περὶ τὸν ἐγκέφαλον, ὡσπερ ἄρχοντα ἐν ἀκροπόλει τῶν αἰσθήσεων ἡ δορυφορία· προσιοῦσαι (30) μὲν ἔψεις, ἀναγγέλλουσαι δὲ ἀκοαί, ἐδωδὴ ὡσπερ φορολογοῦσα, ὄσφρησις καθάπερ ἀνιχνεύουσα καὶ διερευνωμένη, καὶ ἀφ' ἧν πᾶν διατάττουσα τὸ ὑπήκουον. (Κεφαλαιωδῶς γὰρ νῦν ὀλίγα τῶν τῆς πανσόφου Προνοίας ἔργων ἐπιδραμούμεθα, μετ' ὀλίγον ἀκριθέστερον, τοῦ Θεοῦ διδόντος, ἐπεξεργασόμενοι, ὅταν πρὸς τὸν δοκοῦντα λογιώτερον ἀποτεινώμεθα.) Χειρῶν διακονία, δι' ὧν ἐργασίαι τε παντοδαίαι, καὶ πολυμήχανοι τελοῦνται τέχναι, ταῖς κατὰ μέρος δυνάμειν εἰς μίαν συνεργίαν διηρθρωμένων, ὧμων τε ἀγθοφοριαί, καὶ κατοχαὶ δακτύλων, ἀγκυῶν τε καμπαί, πρὸς τε τὸ σῶμα εἰσω στρεφόμεναι, καὶ πρὸς τὸ ἐκτὸς ἀπονέουσαι, ἵνα ἐφέλκασθαι τε καὶ ἀπωθεῖσθαι δύνωνται· ποδῶν ὑπηρεσία, δι' ὧν πᾶσα ἡμῖν ὑποπέπτωκεν ἡ περιγείως κτίσις, βάσιμος ἡ γῆ, πλωτὴ ἡ θάλασσα, περᾶσιμοι οἱ ποταμοί, καὶ πάντων πρὸς πάντα ἐπιμιξία. Γαστήρ ταμίειον τροφῶν πᾶσι τοῖς συνεταγμένους

B

C

D

Idem ex hominis natura concluditur. Ex eodem.

« Ac ne se quidem ipsos, inquit, nec quæ naturæ suæ propria sunt, isti vident. Si quis enim ex illis impiæ doctrinæ principibus, qui tandem, aut unde sit, cum animo reputaret suo, is profecto velut in suimet sensum adductus, saperet illico, atque hac voce, non jam atomos, sed Patrem ipse Creatoremque suum appellaret, « Manus tuæ formaverunt me, et fecerunt me ». » Et quemadmodum alter ille, admirabilem molitionis suæ rationem perlexeret, « Nonne sicut lac mulsisti me, et sicut caseum me coagulasti? Pelle et carne vestisti me, ossibus et nervis compegisti me. Vitam et misericordiam tribuisti mihi, et visitatio tua custodivit spiritum meum ». » Quot enim, amabo, et cujusmodi atomos Epicuri pater ex se profudit, cum Epicuram prosemīnaret? 779 Quomodo in matris ejus alvum inclusæ coaluerunt, figuram ac formam acceperunt, commotæ sunt, auctæ sunt? Quomodo ros ille perexiguus, plurimas Epicuri atomos cum advocasset, alias in cutem carnemque mutatas convestivit, aliis in ossa cōversis erectior ac solidior constitit, aliis nervorum complexu illigatus est? Quo denique modo vim tantam membrorum aliorum, viscerum, intestinorum, sensus instrumentorum, intrinsecus extrinsecusve conflavit, quæ vivum ac spirans corpus efficeret? Nam ex illis quidem omnibus otiosum nihil est, nihil inutile, non pili, non ungues, non cætera quæ abjectissima videri possint: omnia vel ad constituendam ejus integritatem, vel ad speciem dignitatemque conducunt. Nec enim usui duntaxat uni Providentia, sed etiam pulchritudini ac formæ prospicit. Itaque totius capitis propugnaculum quoddam ac tegumentum coma est: barba philosophi decus et ornamentum. Illa igitur integri corporis humani naturam ex partibus necessariis omnibus coagmentavit, membrisque omnibus cum nutuam inter se communionem indidit, tum ex nutuam etiam opibus proluxe admodum ac liberaliter admensa est. Et membra quidem potissima quam vim et facultatem habeant, usu et experientia ipsi etiam idiotæ norunt: capitis principatus, circa cerebrum tanquam imperatorem, sensuum in acropoli excubiæ atque præsidia, progredientes oculi, aures nuntios perferentes, gustatus velut commensatum annonamque convehens, olfactus indagans quodammodo atque vestigans, tactus subdita omnia digerens et ordinans. (Nunc enim ex sapientissimæ Providentiæ operibus summatim pauca tantum aliqua percurrimus, iidem paulo post, cum adversus illum, cujus major est eruditionis opinio, disputabimus, uberius, Deo duce, ac plenius omnia persequemur.) Manuum ergo deinceps ministerium, quæ omnis generis functiones obeunt, artesque moliantur singularis ingenii, propriis quibusque facultatibus ad unam functionum societatem instructæ: humeri

¹ Psal. cxviii, 73. ² Job x, 10-12.

(50) Forte προϊσα.

gestandis oneribus idonei, digitorum prehensiones, A flexiones cubitorum, quæ uti res vel attrahere possint vel depellere, intrinsecus extrinsecusque versantur : pedum obsequium, per quos creata circa terram omnia nobis obsecundant, **780** quibus terræ peragrantur, navigantur maria, fluvii trajiciuntur, omnium commercia cum omnibus ineuntur. Venter ciborum ærarium, membris omnibus suo quibusque loco et ordine collocatis, justam per sese annonam distribuens, et quidquid superfluum est, ejiciens. Ac cætera, quorum vi humanæ firmitatis et conservationis ratio continetur. Horum usus in stultis æque sapientibusque similis est, cognitio dissimilis. Alii quippe quam animo divinitatem informarint, ad eam, ut quæ rerum omnium scientissima sit, atque in se ipsos beneficentissima, totam referunt hujus œconomix rationem, quod eam superioris cujusdam prorsusque divinæ cum sapientiæ tum potestatis opus existiment : alii contra, insulse admodum, fortunæ et casui administrationem summa dignissimam admiratione defendunt. At vero efficaciorum adhuc rerum istarum considerationem, et partium interiorum rationem, medici quidem altius diligentiusque rimati, ac vehementius admirati, divinitatem naturæ tribuerunt : nos eam postea, jejuno fortassis et exiliter, at pro facultate nostra persequemur. Nunc ut universe hoc summamque dicamus, Ecquis, obsecro, totum hoc tabernaculum fabricatus est, sublime, altum, erectum, elegans, ad sensum, motum, actionem, et omne quidem actionis genus tam egregie comparatum? Ista videlicet atomorum multitudo rationis experts. At illæ, ut maxime convenient, ne luteam quidem imaginem formare, aut lapideum simulacrum perpolire, aut argenteum vel aureum idolum conflare possint : quorum omnium proprias manuum artes, fingendis aptas corporibus, hominum excogitavit industria. Quorum igitur sine sapientia vel adumbrari species informarique non possit, horum vera ipsa exemplaria, qui tandem existere per sese temereque potuerunt? Jam animum ipsum, mentem, atque rationem philosophus unde habet? Eane ab inanimis, et mentis ac rationis expertibus atomis dogmaque proprium infuderint? et quemadmodum Pandoram a diis Hesiodus fabulatur, sic ab atomis absoluta hominis sapientia fuerit? Ita poesin deinceps omnem, omnemque musicam, astronomiam, geometriam, cæterasque doctrinas, deorum inventa Græci atque instituta vocare desinant : solæ omnium peritæ ac sapientes atomi **781** musæ celebrentur. Nam illa quidem ex atomis Epicuri theogonia, ex infinitis etiam mundis exsulavit, in infinitam perturbationis vastitatem ejecta. »

CAPUT XXVII.

Operum suorum molitionem Deo laboriosam ac molestam non esse. Ex eodem.

« Moliri aliquid, administrare, benefacere, providere, aliaque similia, inertibus quidem ac stultis, debilibus ac nequam molesta forte sunt, quorum se numero, dum talia de diis sentit, Epicurus ad-

(31) Ms., διαμονῆς.

(32) Ms., χρήσιν.

(33) Forte θεότητα.

(34) Ἐπιπολλῆς. Eum mihi sensum expressisse videor, qui ex verbis illis exprimi poterat; sed tamen illa duo, id est, ὡς ἂν οἷοί τε γενώμεθα, et ἐπι-

μέλεσιν ἐξ ἑαυτῆς ἐν μέτρῳ τὸ σιτηρέσιον διανέμουσα, καὶ τὸ περιττεῦον ἐκτιθεμένη. Καὶ τὰ ἄλλα δι' ὅσων ἐμφανῶς ἡ διοίκησις τῆς ἀνθρωπεύου μεμηχάνηται διανομῆς (31). Ἐν ὁμοίῳ τοῖς ἀφροσιν ἔχοντες οἱ σοφοὶ τὴν κρίσιν (32), οὐκ ἴσχουσι τὴν γνώσιν. Οἱ μὲν γὰρ εἰς τὴν ἀνοήθῳσιν ἀθέοτητα (33), τὴν ἐπιστημονικωτάτην περὶ πάντων, καὶ τὴν εἰς ἑαυτοὺς εὐεργετικωτάτην ἀναφέρουσιν οἰκονομίαν, κρείττονος καὶ θέλας ὄντως φρονήσεώς τε καὶ δυνάμεως ἔργον αὐτὴν εἶναι πιστεύουσι· οἱ δὲ συντυχίᾳ καὶ συμπτώσει τῶν ἀτόμων ἀσκοπῶς τὴν θαυμασιωτάτην καλλιέργειαν ἀνατίθασιν. Τὴν δὲ ἐνεργεστέραν ἔτι τούτων ἐπίσκειψιν, καὶ τὴν τῶν ἐνδοσθίων διέθεσιν, ἰατροὶ μὲν, ἀκριβῶς διερευνησάμενοι καὶ καταπλαγέντες, ἐξεθείλασαν τὴν φύσιν· ἡμεῖς δὲ ὕστερον, ὡς ἂν οἷοί τε γενώμεθα, καὶ ἐπιπολλῆς (34), ἀναθεωρήσομεν. Καθόλου δὲ καὶ συλλήθδην ὅλον τοῦτο τὸ σκῆνος τίς τοιοῦτον ἐσκηνοποίησεν, ὕψηλόν, ὄρθιον, εὐρυθμόν, εὐλαστομόν, εὐκίνητον, εὐεργδόν, παντοῦργόν; Ἡ τῶν ἀτόμων ἄλογος, φασί, πληθύς. Ἄλλ' οὐδ' ἂν εἰκόνα, πηλινὴν ἔκειναι συναθεῖναι πλάσαιεν οὐδ' ἀνδριάντα λίθινον ἔξασαιεν, οὐδ' ἂν εἰδωλον ἀργυροῦν ἢ χρυσοῦν χωνεύσασαι προσαγάγοιεν. Ἄλλὰ τέχνη καὶ χειρουργία: τούτων ὕπ' ἀνθρώπων εὐρηγται σωματουργῶν. Ἐν δὲ ἀπεικασίᾳ καὶ σκιαγραφίᾳ δίχα σοφίας οὐκ ἂν γένοιοντο, πῶς τὰ ἀληθῆ καὶ πρωτότυπα τούτων αὐτομάτως συμβέβηκε; Ψυχὴ δὲ, καὶ νοῦς καὶ λόγος, πόθεν ἐγγέγονε τῷ φιλοσόφῳ; Ἡ παρὰ τῶν ἀψύχων καὶ ἀνοήτων καὶ ἀλογίστων ἀτόμων ταῖς τήρηνισατο, κάκελων αὐτῷ τι ἐκάστη νόημα καὶ δόγμα ἐνέπνευσεν; καὶ ὡσπερ ὁ Ἡσιόδου μῦθος τὴν Πανδώραν φησὶν ὑπὸ τῶν θεῶν, οὕτως ἡ σοφία τὰνδρὸς ὑπὸ τῶν ἀτόμων συνετελέσθη; Καὶ ποιήσιν δὲ πᾶσαν, καὶ πᾶσαν μουσικὴν, ἀστρονομίαν τε, καὶ γεωμετρίαν, καὶ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, οὐκέτι θεῶν εὐρήματα καὶ παιδεύματα φήσουσιν Ἕλληνες εἶναι· μόναι δὲ γεγονάσιν ἐμπειρικά καὶ σοφὰ πάντων αἰ ἀτομοὶ Μοῦσαι. Ἡ γὰρ ἐκ τῶν ἀτόμων Ἐπικούρου Θεογονία, τῶν μὲν ἀπειρῶν κόσμων ἔξορός ἐστιν, εἰς δὲ τὴν ἀπειρον ἀκοσμίαν πεφυγάδευται.

C emendicavit, quæ sibi aliquam singulæ notionem Pandoram a diis Hesiodus fabulatur, sic ab atomis absoluta hominis sapientia fuerit? Ita poesin deinceps omnem, omnemque musicam, astronomiam, geometriam, cæterasque doctrinas, deorum inventa Græci atque instituta vocare desinant : solæ omnium peritæ ac sapientes atomi **781** musæ celebrentur. Nam illa quidem ex atomis Epicuri theogonia, ex infinitis etiam mundis exsulavit, in infinitam perturbationis vastitatem ejecta. »

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Ὅτι οὐκ ἐπίπορον τῷ Θεῷ τὸ ἐργάζεσθαι. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Ἐργάζεσθαι δὲ γε, καὶ διοικεῖν, καὶ εὐεργετεῖν τε, καὶ προκτῆδεσθαι, καὶ τὰ τοιαῦτα, τοῖς μὲν ἀργαῖς, καὶ ἀφροσιν, καὶ ἀσθενέσι, καὶ ἀκαούργοις ἴσως ἐπαχῆ, οἷς ἐγκατέλεξεν ἑαυτὸν Ἐπίκουρος, τοιαῦτα φρονί-

πολλῆς, minus conjuncta esse posse arbitror. Mallem igitur ἐπὶ πολλοῖς, supp. ῥήμασι, seu λόγοις. Particula καὶ vel abesse potest, vel si retinetur, emphasisin habet cum asseveratione conjunctam, ut sæpe alias.

σας περὶ τῶν θεῶν · τοῖς δὲ σπουδαίοις, καὶ δυνατοῖς, καὶ συνετοῖς, καὶ σώφροσιν, οἷους εἶναι χρὴ τοὺς φιλοσόφους, (πόσῃ γε μᾶλλον τοὺς θεοὺς;) οὐχ ὅπως ἀξίῃ ταῦτα καὶ προσάντη, ἀλλὰ καὶ τερπνότατα, καὶ πέντων μᾶλλον ἀσπαστότατα · οἷς τὸ ἀμελές, καὶ τὸ μέλλειν τὶ πράττειν τῶν χρησίων, θνείδος, ὡς ἐκείνους τε ποιητῆς νουθετεῖ συμβουλεύων,

Μηδ' ἀναβάλλεσθαι (35) εἰς αὐριον.

Καὶ προσεπαπειλῶν,

Αἰεὶ δ' ἀμβολιερῆς ἀνήρ ἄτησι παιδαίει ·

Ἡμᾶς τε σεμνότερον παιδεύει προφήτης, θεοπρεπῆ μὲν ὄντως ἔργα τὰ κατ' ἀρετὴν ὑπάρχειν λέγων, τὸν δὲ ὀλιγωροῦντα τούτων ἐξάριστον. «Ἐπικατάρατος γὰρ ὁ ποιῶν τὰ ἔργα Κυρίου ἀμελῶς.» Εἶτα καὶ τοῖς μὲν ἀμαθέσιν ἡστυνοσοῦν τέχνης καὶ ἀτελεστέροις, διὰ τὸ τῆς πείρας ἀληθῆς καὶ τὸ τῶν ἔργων ἀτριβῆς, κάματος ἐγγίνεται ταῖς ἐπιχειρήσεσιν · οἱ δὲ προκίπτοντες, καὶ μᾶλλον ἔτι οἱ τέλειοι, ῥᾶδιως ἂν μετασι κατορθοῦντες γάννυνται, καὶ μᾶλλον ἂν ἔλιντο τὰ εἰωθότα πράττοντες ἀνύειν καὶ τελεσιουργεῖν, ἢ πάντα σφίσι ὑπάρχει τὰ ἐν ἀνθρώποις ἀγαθὰ. Δημόκριτος γοῦν αὐτὸς, ὡς φασιν, ἔλεγε βούλεσθαι μᾶλλον μίαν εὐρεῖν αἰτιολογίαν, ἢ τὴν Περσῶν οἱ βασιλείαν γενέσθαι · καὶ ταῦτα, μάτην καὶ ἀναίτιως αἰτιολογῶν, ὡς ἂν ἀπὸ κενῆς ἀρχῆς, καὶ ὑποθέσεως πλανωμένης ὀρμώμενος, καὶ τὴν ῥίζαν, καὶ τὴν κοινὴν ἀνάγκην τῆς τῶν ὄντων φύσεως οὐχ ὄρων, σοφίαν δὲ μεγίστην ἠγοῦμενος τὴν τῶν ἀσώφως καὶ ἡλιθίως συμβαινόντων κατανόησιν, καὶ τὴν τύχην, τῶν μὲν καθόλου καὶ τῶν θεῶν δέσποιναν ἐπιστάς καὶ βασιλίδα, καὶ πάντα γενέσθαι κατ' αὐτὴν ἀποφαινόμενος, τοῦ δὲ τῶν ἀνθρώπων αὐτὴν ἀποκηρύττων βίου, καὶ τοὺς πρεσβεύοντας αὐτὴν ἐλέγχων ἀγνώμονας. Τῶν γοῦν ὑποθηκῶν ἀρχόμενος λέγει · «Ἀνθρώποι τύχης εἰδῶλον ἐπλάσαντο, πρόφασιν ἰδίης ἀνοίης (φύσει γὰρ γνώμη (36) τύχῃ μάχεται), καὶ τὴν ἐχθίστην τῇ φρονήσει ταύτην αὐτὴν ἔφασαν κρατεῖν · μᾶλλον δὲ καὶ ταύτην ἄρδην ἀναιροῦντες καὶ ἀφανίζοντες, ἐκείνην ἀντικαθιστάσιν αὐτῆς · οὐ γὰρ εὐτυχῇ τὴν φρόνησιν, ἀλλ' ἐμψρονεστάτην ὕμνοῦσι τὴν τύχην (36'). » Οἱ μὲν οὖν τῶν βιωφελῶν ἔργων ἐπιστάται τὰς πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἐπικουρίας ἀγάλλονται, ἐπαίνοιο τε ὀρέγονται καὶ κλέους ἐφ' οἷς αὐτῶν προκάμνουσιν, οἱ μὲν τρέφοντες, οἱ δὲ κυβερνῶντες, οἱ δ' ἰώμενοι, οἱ δὲ πολιτευόμενοι · οἱ δὲ γε φιλόσοφοι καὶ σφόδρα παιδεύειν ἐπιχειροῦντες ἀνθρώπους φουάττονται. Ἡ τολμήσουσιν Ἐπίκουρος ἢ Δημόκριτος εἰπεῖν, ὡς ἀσχάλλουσι φιλοσοφοῦντες; Ἄλλ' οὐδὲ θυμηδίαν ταύτης ἂν ἐτέραν προθεῖντο · καὶ γὰρ εἰ τὸ ἀγαθὸν ἡδονὴν εἶναι φρονοῦσιν, ἀλλ' αἰδεσθήσονται γε μὴ λέγειν ἡδὺν (37) αὐτοῖς εἶναι τὸ φιλοσοφεῖν · τοὺς δὲ θεοὺς, περὶ ὧν οἱ μὲν ποιηταὶ παρ' αὐτοῖς ἄδουσι · δοτῆρας

(35) *Μηδ' ἀναβάλλεσθαι.* Hesiodi verba sunt, in *Ἔργ.*, v. 408 :

Μηδ' ἀναβάλλεσθαι εἰς αὐριον, εἰς τ' ἔνρηξιν
Qui sequitur, *Αἰεὶ δ' ἀμβολιερῆς, etc.* ibid. 411.

(36) *Φύσει γὰρ γνώμη.* Præclare Tullius pro

A jungit. At vero studiosis, valentibus, industriis, atque solertibus, cujusmodi philosophos (quanto magis deos?) esse oporteat, non modo non injucunda hæc atque aspera, verum etiam jucundissima sunt, omniumque suavissima : quibus negligentia rerumque bonarum procrastinatio dedecori vertitur ; ad quos illud commentis poetæ consilium pertinet :

... *Crasne expectato.*

Cui mox comminationem hanc adjungit,

Cunctator damnis semper luctatur acerbis.

At nos gravius instituit propheta, dum et actiones cum virtute junctas Deo vere dignas esse pronuntiat, et nefarium illum, a quo negligantur, appellat, « Maledictus enim, qui facit opera Domini negligentem. » Deinde ut in quavis arte rudes et inchoati, propter experientiæ novitatem, atque operum insolentiam, dum ad rem sese primum accingunt, molestiam patiuntur : ita qui aliquid proficere, multoque magis qui perfecti jam sunt, ii quæ susceperint dum facile feliciterque conficiunt, exsultant animis, ac solemnium operum absolutionem, bonis hominum omnibus anteponunt. Et vero Democritus ipse, causam unam aliquam, ut ferunt, invenire, quam sibi Persarum imperium obvenire maluisset : atque id homo qui causas frustra causisque sublatis inquireret, cum inane principium, ac plenam erroris hypothesin secutus, atque in radice communique naturæ rerum necessitate cæcutiens, eorum quæ imprudenter stolidæque contingerent notitiam, summæ sapientiæ genus putaret, **782** fortunamque rerum universalium atque divinarum dōminam reginamque constituens, cæteraque omnia ejus arbitrio fieri pronuntians, eandem tamen ab humanæ vitæ commercio procul ablegaret, quique illam colerent, insulos esse convinceret. Sane quidem ipsomet institutionum suarum exordio, sic loquitur : « Homines, inquit, dum stultitiæ suæ velum quærerent, vanum Fortunæ simulacrum finxerunt (pugnat enim suapte natura cum fortuna consilium), inimicissimamque prudentiæ dominari voluerunt ; tametsi potius hac etiam exterminata funditusque sublata, ejus in locum alteram illam sufficiunt ; nec enim fortunatam isti prudentiam, sed prudentissimam canunt celebrantque fortunam. » Porro utilium vitæ operum moderatores omnes, navanda suis opera maxime delectantur, laudemque simul et gloriam cum laboribus suis pro communi salute susceptis compensari volunt : alii quidem alendo, regendo alii, alii medendo, alii rempublicam gerendo : ipsique adeo philosophi suo illo instituentium hominum conatu ac studio majorem in mo-

Marcello, sect. 7 : Nunquam temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur.

(36') *Τὴν τύχην.* Hactenus verba Democriti quæ sequuntur, Dionysii sunt.

(37) *Fortē ἡδίων.*

dam efferantur. Audebuntne vero Epicurus et Deino-
critus dicere, molestum sibi atque invisum esse
philosophandi munus? Imo non aliam profecto
huic animi voluptatem anteponant. Etsi enim bo-
num voluptatem omnem esse statuunt, hoc tamen
dicere verebuntur, philosophari sibi non esse vul-
gari voluptate jucundius. Deos porro, quos poetæ
quidem « honorum auctores » prædicant, philosophi
vero isti, nullius omnino boni vel auctores esse,
vel participes ridendo jactant; deos, inquam, illos,
quibus tandem rationibus ut deos esse putent ad-
ducuntur; quos nec præsentibus videant, nec rerum
quidquam molientes (quos secuti saltem videntur,
qui solem, lunam ac stellas admirati, Θεοὺς hoc
est deos, διὰ τὸ θεῖν, id est, a currendo vocatos
esse dixerunt), nec ullo prorsus in operum aut
functionum genere versati credant, ut eos ex τῷ
θεῖναι, hoc est ab efficiendo θεοποιήσωσιν, deos
efficiant (propterea quippe omnium effector atque
molitor unus vere Deus est), nullo denique vel gu-
bernationis, vel iudicii, vel beneficii vinculo eum
hominibus teneri velint, ut cultum iis aliquem vel
metu, vel honoris causa debeamus? Num Epicurus
forte, cum, ultra mundum hunc prospiciens, ac
cælestem illum ambitum prætergressus, aut per
occultum quoddam posticum, sibi que soli 783
notum egressus, deos in vacuo degentes vidit, ac
summam eorum tantis in deliciis felicitatem admi-
ratus, voluptatem inde concupiscit, atque illam
quæ in vacuo ducitur vitam æmulatus, omnes con-
tinuo tanquam deorum illorum similes futuros,
ejus ad felicitatis communionem ac societatem in-
vitat. Quibus ille cœnaculum, non jam cœlum aut
Olympum, ut poetæ, sed vacuum instruit, confectam
ex atomis apponens ambrosiam, indidemque hau-
stum nectar propinans. Cæterum iis de rebus, quæ
nihil ad nos pertineant, mille juramenta sacrasque
obtestationes suis passim libris inferciens, per Jo-
vem assidue vel negat aliquid vel affirmat, lectores-
que suos, et eos quibuscum ipse disputat, deorum
obstringit religione, non quod illos ipse vereatur,
aut perjurium ullo modo reformidet; sed inanem
hanc atque mendacem, vanamque ac nihil omnino
significantiem disputationum suarum appendicem
effluens, non aliter ac si excreet aut exspuat, aut
convertat vultum, aut manum commoveat.
Ejusmodi quippe omnis ista deorum appellatio est,
superflua quædam hæc sensus experti studii que si-
mulatio. At illud quidem longe certissimum, cum
Athenienses a Socratis interitu metueret, ne qualis
erat atheos esse videretur, vacuas iis leviculorum
deorum umbras novum circulatorum informasse.
Nec enim profecto aut spiritalibus unquam oculis

Α εἰδῶν (38) · οὗτοι δὲ οἱ φιλόσοφοι μετὰ τωθείας εὐ-
φημοῦσι, θεοὶ πάντων ἀγαθῶν ἀδώρητοι (39) καὶ ἀμέ-
τοχοι · καὶ τίνι τρόπῳ τεκμηριοῦνται θεοὺς εἶναι,
μήτε παρόντας καὶ πράττοντάς τι ὄρωντες, ὡς οἱ,
τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρους θαυμά-
σαντες, διὰ τὸ θεῖν ἐφασαν κεκληθῆσθαι θεοὺς · μήτε
τινὰ δημιουργίαν αὐτοῦς ἢ κατασκευὴν προσνέμοντες,
ἐν' ἐκ τοῦ θεῖναι, τοῦτ' ἐστὶ ποιῆσαι, θεοποιήσωσιν
αὐτούς · (τούτου γὰρ ἕνεκα πρὸς ἀλήθειαν ὁ τῶν
ἀπάντων ποιητῆς καὶ δημιουργὸς μόνος ἐστὶ Θεός ·)
μήτε διοικήσιν, ἢ κρίσιν, ἢ χάριν αὐτῶν τινα πρὸς
ἀνθρώπους ἐκτιθέμενοι, ἵνα φόβον ἢ τιμὴν ὀφλήσαν-
τες προσκυνήσωμεν αὐτοῖς; Ἡ τοῦ κόσμου προκύ-
ψας Ἐπίκουρος, καὶ τὸν οὐράνιον ὑπερβάς περιβο-
λον, ἢ διὰ τῶν κρυφίων, ἄς μόνος εἶδεν, ἐξεληθῶν
B πολῶν, οὗς (40) ἐν τῷ κενῷ κατεῖδε θεοὺς, καὶ τὴν
πολλὴν αὐτῶν ἐμακάρισε τρυφήν; κακέϊθεν ἐπιθυμη-
τῆς γενόμενος τῆς ἡδονῆς, καὶ τῆς ἐν τῷ κενῷ ζηλω-
τῆς διαίτης, οὕτω πάντας ἐπὶ τοῦ μακαρισμοῦ τοῦτου
μετουσίαν, ἐφομοιωθησομένους ἐκείνους τοῖς θεοῖς,
παρακαλεῖ · συμπόσιον αὐτοῖς μακάριον, οὐχ ὅπερ οἱ
ποιεῖται, τὸν οὐρανὸν ἢ τὸν Ὀλυμπον, ἀλλὰ τὸ κενὸν
συγκροτῶν, ἐκ τῶν ἀτόμων τὴν ἀμβροσίαν αὐτοῖς
παρατιθεῖς, καὶ προπίνων αὐτοῖς ἐξ ἐκείνων τὸ νέ-
κταρ · καὶ δὴ κατ' ἐκείνων τῶν μηδὲν πρὸς ἡμᾶς,
ὄρκους τε καὶ ὀρκισμοὺς μυρίους τοῖς ἑαυτοῦ βεβήλοις
ἐγγράφει, ὁμνύς τε συνεχῶς μὰ Δία καὶ νῆ Δία,
ἐξορκῶν τε τοὺς ἐντυγχάνοντας καὶ πρὸς οὗς διαλέ-
γοιτο, πρὸς τῶν θεῶν, οὐ τί που δεδιώς αὐτὸς (41), ἢ
C δεδιττόμενος ἐκεῖνος τὴν ἐπιτοκίαν, κενὸν δὲ τοῦτο,
καὶ ψευδές, καὶ ἄργον, καὶ ἀσημον ἐπιφθεγγόμενον,
τοῖς λόγοις αὐτοῦ παράρτημα, οἷον εἰ καὶ χρέμπετο
καὶ πτύοι, τὸ τε πρόσωπον στρέφοι, καὶ τὴν χεῖρα
κινεῖ. Τοιαύτη γὰρ ἀδιανόητος ἦν ἡ παρ' αὐτῶν καὶ
ματαία ὑπόκρισις, ἢ τῶν θεῶν ὀνομασία. Ἀλλὰ τοῦτο
μὲν πρόδηλον, ὅτι, μετὰ τὸν Σωκράτους θάνατον κα-
τεπετηχῶς Ἀθηναίους, ὡς μὴ δοκοῖη τοῦθ' ὅπερ ἦν,
ἄθεος εἶναι, κενὰς αὐτοῖς ἀνυποστάτων θεῶν τερα-
τευσάμενος ἐξωγράφησε σκιάς. Οὕτε γὰρ εἰς οὐρα-
νὸν ἀνέβλεψε νοεροῖς ὀφθαλμοῖς, ἵνα τῆς ἐναργεῦς
ἀκρωθεν φωνῆς ἀκούσῃ, ἢς ὁ προσεχτικὸς θεατῆς κα-
ακούσας ἐμαρτύρησεν, ὅτι « Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται
δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ
στερέωμα · οὕτε τῇ διανοίᾳ κατεῖδεν εἰς τοῦδαφος.
D Ἔμαθε γὰρ ἄν, ὅτι « Τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ
γῆ, καὶ ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐ-
τῆς. » Καὶ, « Μετὰ ταῦτα γὰρ, » φησὶ, « Κύριος εἰς
τὴν γῆν ἐπέβλεψε, καὶ ἐνέπλησεν αὐτὴν τῶν ἀγαθῶν
αὐτοῦ. Ψυχὴν (42) παντὸς ζώου ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον
αὐτῆς. » Εἰ δὲ μὴ σφόδρα τυφλωττοῦσιν, ἐπισκεψά-
σθωσαν τὴν παμποικίλιον τῶν ζώων πολυπληθειαν, τὰ
χερσαῖα, τὰ πτηνὰ, τὰ ἔνυδρα, καὶ κατανοήσασθωσαν,
ὡς ἀληθῆς ἐπὶ τῇ πάντων κρίσει (43) γέγονεν ἡ μαρ-

(38) Δοτῆρας εἰδῶν. Homerus *Odyss.* Θ, v. 325:

Ἔσταν δ' ἐν προθύροις, θεοὶ δωτῆρες εἰδῶν.

Et v. 355:

Ἔρμια, Διὸς υἱὲ, διακτορε, δῶτορ εἰδῶν.

Et alibi.

(39) Ἀδώρητοι. Id est, nullorum auctores dono-

rum; hoc quidem loco, ubi δωτῆρες et ἀδώρητοι
opponuntur.

(40) Forte τοὺς.

(41) Forte αὐτοῦς.

(42) Forte ψυχῆ.

(43) Forte κρίσει.

τυρία τοῦ Δεσπότη, « Καὶ πάντα κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόσταξιν πέφηνε καλά. » Ταῦτά μοι ἀπὸ πλείστων ἐξηθίσται τῶν πρὸς Ἐπίκουρον Διονυσίῳ τῷ καθ' ἡμᾶς ἐπισκόπῳ πεπονημένων. Μεταθεῖν δὲ καιρὸς καὶ πρὸς τοὺς περὶ τὸν Ἀριστοτέλην, καὶ τὴν τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφῳν αἵρεσιν, τὰ τε λοιπὰ τῆς τῶν θαυμαστῶν (44) φυσιολόγων ἐπιθεωρῆσαι, ὡς ἂν τῆς τοῦτον ἀναχωρήσεως τὸν ἐξ ἡμῶν ἀπολογισμὸν παράσχωμεν τοῖς φιλεγκλήμοσιν.

Dominus in terram respexit, et implevit illam bonis suis. Anima omnis animantis operuit faciem ejus ¹. Qui si nimia cæcitate non laborant, tantam illam ac tam variam animantium multitudinem contemplantur, terrenarum, volatilium, aquatilium, ac demum intelligant, quam verum hoc in omnium procreatione testimonium fuerit, « Et omnia secundum ejus mandatum exstiterunt bona. » Hæc mihi e pluribus libata sunt atque decerpta, quæ Dionysius episcopus, æqualis noster, adversus Epicurum disputavit. Jam vero tempus est, ut ad Aristotelem transeamus, simulque Stoicorum philosophorum sectam, ac cætera egreriorum Physiologorum genera videamus, ut nostri ab iis quoque dissidii rationem atque defensionem, hominibus reprehendendi cupidis probare conemur.

¹ Psal. xviii, 8. ² Psal. xxxii, 5. ³ Psal. xxiii, 1. ⁴ Eccl. xvi, 30.

(44) Τῆς τῶν θαυμ. Subaudi αἰρέσεως, ἀπὸ κολύου.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

BIBAIION ΠΕΝΤΕΚΑΙΑΔΕΚΑΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ

LIBER DECIMUS QUINTUS.

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΠΕΝΤΕΚΑΙΑΔΕΚΑΤΟΝ
BIBAIION.

B 785 LIBRI DECIMI QUINTI CAPITA.

- α'. Προομιον περὶ ἀπάσης τῆς ὑποθέσεως.
β'. Περί Ἀριστοτέλους καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ ἱστορουμένων. Ἀπὸ τῶν Ἀριστοκλέους τοῦ Περιπατητικοῦ.
γ'. Περί τῶν κατὰ Ἀριστοτέλην δογμάτων, τὸν διενεχθέντα Ἑβραίοις καὶ Πλάτωνι περὶ τέλους ἀγαθοῦ.
δ'. Ἀττικῶν Πλατωνικῶν πρὸς Ἀριστοτέλην, διενεχθέντα Μωσῶσι καὶ Πλάτωνι ἐν τῷ περὶ τοῦ τέλους λόγῳ.
ε'. Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, διενεχθέντα Μωσῶσι καὶ Πλάτωνι ἐν τῷ περὶ Προνοίας λόγῳ.
ς'. Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, διενεχθέντα Μωσῶσι καὶ Πλάτωνι, ἐν τῷ μὴ συγχωρεῖν γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον.
ζ'. Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, πέμπτην σωματῶν ὑποτιθέμενον οὐσίαν, ἢ ἢ οὐτε Μωσῶς, οὐτε Πλάτων γινώσκει.
η'. Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, καὶ ἐν τοῖς κατ' οὐρανὸν θεωρήμασι, διενεχθέντα τῷ Πλάτωνι ἄτινα Μωσῶς οὐ πολυπραγμονεῖ.
θ'. Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, καὶ ἐν τοῖς περὶ ἀθανασίας ψυχῆς διενεχθέντα τῷ Πλάτωνι καὶ τοῖς Ἑβραίοις λόγοις.
ι'. Πλάτωνι, ἐκ τοῦ περὶ ἀθανασίας ψυχῆς δευτέρου, πρὸς Ἀριστοτέλην, ἐντελέθειαν τὴν ψυχὴν εἶναι φήσαντα.
ια'. Πορφυρίου περὶ τοῦ αὐτοῦ. Ἀπὸ τῶν πρὸς Βοηθὸν Περὶ ψυχῆς.

1. Proæmium quo totius operis argumentum explicatur.
2. De Aristotele, ac de iis quæ de illo prodita sunt. Ex Aristotele Peripatetico.
3. Aristotelis dogmata quæ fuerint. Ac primum quam ab Hebræis et Platone, in constituendo boni sine dissidentiat.
4. Attici Platonici disputatio adversus Aristotelem, a Moyse et Platone, in constituenda finis ratione dissidentem.
5. Idem Aristotelem a Mose simul et Platone in questione de Providentia discrepantem insectatur.
6. Ejusdem adversus Aristotelem, cum Moyse ac Platone, de mundi quem negabat, ortu pugnantem disputatio.
7. Ejusdem adversus eundem, quintam corporum essentiam inducentem, quam neque Moyse, neque Plato novit.
8. Ejusdem adversus eundem, a Platone rerum in cælestium tractatione dissidentem: quæ pugnam admodum curavit Moyse.
9. Ejusdem adversus eundem, cum Platone simul, Hebræorumque doctrina, in 786 questione de animarum immortalitate pugnantem.
10. Ex secundo Plotini De animarum immortalitate libro, adversus Aristotelem, qui animam entelechiam esse defendit.
11. De eodem, ex Porphyrii ad Boethium opere De animo.

12. *Adversus eundem, in illa etiam de universi animo disputatione a Platone dissidentem.* A
 13. *Adversus eundem Platonica idens illudentem, quas ne ipsis quidem Hebrais ignotas fuisse, superioribus eorum testimoniis jam vidimus.*
 14. *De Stoicorum philosophia: et quemadmodum Zeno de principiorum ratione statueret. Ex Aristocle.*
 15. *Quam de Deo Stoici, deque hujus universi molitione sententiam introducant. Ex Arii Didymi Epitome.*
 16. *Contra Stoicorum de Deo sententiam. Ex Porphyrii ad Boethum opere De animo.*
 17. *Id quod vere est, corpus non esse, ut Stoici opinantur. Ex Numenii primo De bono.*
 18. *Stoici de universi conflagratione quid sentiant.*
 19. *Quemadmodum Stoici de iterato universi ortu philosophentur.*
 20. *Quemadmodum Stoici de animo sentiant.*
 21. *Longini contra Stoicorum sententiam disputatione.*
 22. *Adversus eosdem Stoicos, animum corporeum esse non posse. Ex libro Plotini De animo.*
 25. *Naturalium philosophorum sententiæ, de sole. Ex Plutarcho.*
 24. *De solis magnitudine.*
 25. *De solis figura.*
 26. *De luna.*
 27. *De lunæ magnitudine.*
 28. *De lunæ figura.*
 29. *De illuminatione lunæ.*
 30. *De siderum errantium stabiliumque natura.*
 787
 31. *De siderum figura*
 32. *Qua ratione mundus sit constitutus.*
 33. *Utrum totum hoc unum sit.*
 34. *Utrum animalis sit mundus, et providentia gubernetur.* C
 35. *Utrum mundus interitu careat.*
 36. *Unde mundus alimentum hauriat.*
 37. *Undenam condendi mundi Deus initium fecerit.*
 38. *De mundi ordine.*
 39. *Quamobrem inclinatio mundi sit, atque depressior.*
 40. *Utrum inane sit quod extra mundum est.*
 41. *Quæ dextræ mundi partes sint: quæ sinistrae.*
 42. *De propria cæli natura.*
 43. *De dæmonibus et heroibus.*
 44. *De materia.*
 45. *De idea.*
 46. *De stellarum ordine.*
 47. *De proprio stellarum motu.*
 48. *Stellæ unde lucem accipiant.*
 49. *De iis quos vulgo Castores et Geminos dicimus.*
 50. *De solis defectione.*
 51. *De lunæ defectione.*
 52. *De lunæ aspectu, et quamobrem terrestris appareat.*
 53. *Quantum ab sole terraque distet.*
 54. *De annis.*
 55. *De terra.*
 56. *De terræ figura.*
 57. *De terræ situ.*
 58. *De terræ motu.*
 59. *De mari, quomodo coaluerit, et quamobrem amarum sit.*
 60. *De partibus animi.*
 61. *De principe animi facultate.*
 62. *Ipsam quoque Socratem, Græcorum olim sapientissimum, eorum qui rerum ejusmodi physiologia tantopere insolescerent, vel hoc nomine vecordes et insanos esse ostendisse, quod in rebus ab omni vitæ fructu vacuis, suaque facultate superioribus, studium operamque contererent.*
- A
 β'. *Πρὸς τὸν αὐτὸν διενεχθέντα τῷ Πλάτῳ καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς καθόλου ψυχῆς λόγῳ.*
 γ'. *Πρὸς τὸν αὐτὸν διακυλιζάντα τὰς παρὰ τῷ Πλάτῳ ἰδέας, ἃς οὐκ ἀγνοεῖν καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἤδη πρότερον συνεστήσαντο λόγοι.*
 δ'. *Περὶ τῆς τῶν Στωικῶν φιλοσοφίας, ὅπως τε ὁ Ζήνων τὸν περὶ ἀρχῶν ἀπεδίδου λόγον.*
 ε'. *Ὅποια δόξαν ἐπάγουται οἱ Στωῖκοι περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ συστάσεως τοῦ παντός. Ἀπὸ τῆς Ἐπιτομῆς Ἀρείου Διδύμου.*
 ες'. *Πορφυρίου, πρὸς τὴν τῶν Στωικῶν περὶ Θεοῦ δόξαν. Ἀπὸ τῶν πρὸς Βοηθὸν Περὶ ψυχῆς.*
 ζ'. *Ὅτι οὐκ ἔν ἐν σῶμα τὸ δν, κατὰ τοὺς Στωϊκούς. Ἀπὸ τοῦ πρώτου Περὶ τάχαθου, Νουμηρίου.*
 η'. *Ὅπως οἱ Στωῖκοι περὶ τῆς τοῦ παντός ἐκπύρωσεως δοξάζουσιν.*
 θ'. *Ὅπως δοξάζουσιν οἱ Στωῖκοι περὶ τῆς παλιγγενεσίας τῶν ὄλων.*
 B
 κ'. *Ὅπως οἱ αὐτοὶ περὶ ψυχῆς δοξάζουσι.*
 κα'. *Λογγίνου πρὸς τὴν τῶν Στωικῶν περὶ ψυχῆς δόξαν ἀντιτίρησις.*
 κβ'. *Πρὸς τοὺς Στωϊκούς, ὅτι οὐ δύναται σωματικὴ εἶναι ἡ ψυχὴ. Ἀπὸ τοῦ Περὶ ψυχῆς Πλωτίνου.*
 κγ'. *Δόξα τῶν φυσικῶν φιλοσόφων περὶ ἡλίου. Ἀπὸ τῶν Πλουτάρχου.*
 κδ'. *Περὶ μεγέθους ἡλίου.*
 κε'. *Περὶ σχήματος ἡλίου.*
 κς'. *Περὶ σελήνης.*
 κζ'. *Περὶ μεγέθους σελήνης.*
 κη'. *Περὶ σχήματος σελήνης.*
 κθ'. *Περὶ φωτισμοῦ σελήνης.*
 λ'. *Τίς ἡ οὐσία τῶν ἀστρῶν, κλανητῶν καὶ ἀπλατῶν.*
 λα'. *Περὶ σχημάτων ἀστέρων.*
 λβ'. *Πῶς συνέστη ὁ κόσμος.*
 λγ'. *Εἰ ἐν τῷ πᾶν.*
 λδ'. *Εἰ ἐμφύχος ὁ κόσμος, καὶ προνοία διοικουμένου.*
 λε'. *Εἰ ἀσφαρτος ὁ κόσμος.*
 λς'. *Πόθεν τρέφεται ὁ κόσμος.*
 λς'. *Ἀπὸ ποίου πρώτου ἤρξατο ὁ Θεὸς κοσμοποιεῖν.*
 λη'. *Περὶ τάξεως τοῦ κόσμου.*
 λθ'. *Τίς αἰτία τοῦ τὸν κόσμον ἐγκλιθῆναι.*
 μ'. *Περὶ τοῦ ἐκτός τοῦ κόσμου, εἰ ἔστι κενόν.*
 μα'. *Τίνα δεξιὰ τοῦ κόσμου, καὶ τίνα ἀριστερά.*
 μβ'. *Περὶ οὐρανοῦ, τίς ἡ τούτου οὐσία.*
 μγ'. *Περὶ δαιμόνων καὶ ἡρώων.*
 μδ'. *Περὶ ὕλης.*
 με'. *Περὶ ἰδέας.*
 μς'. *Περὶ τάξεως ἀστέρων.*
 μς'. *Περὶ τῆς τῶν ἀστρῶν φορᾶς καὶ κινήσεως.*
 μη'. *Πόθεν φωτίζονται οἱ ἀστέρες.*
 μθ'. *Περὶ τῶν καλουμένων Διοσκουρῶν.*
 ν'. *Περὶ ἐκλείψεως ἡλίου.*
 να'. *Περὶ ἐκλείψεως σελήνης.*
 νβ'. *Περὶ ἐμφάσεως αὐτῆς, καὶ διὰ τί γαῶδες φαίνεται.*
 νγ'. *Περὶ τῶν ἀποστημάτων αὐτῆς.*
 νδ'. *Περὶ ἐνιαυτῶν.*
 νε'. *Περὶ γῆς.*
 νς'. *Περὶ σχήματος γῆς.*
 νς'. *Περὶ θέσεως τῆς γῆς.*
 νη'. *Περὶ κινήσεως τῆς γῆς.*
 νθ'. *Περὶ θαλάσσης, πῶς συνέστη, καὶ πῶς ἐστὶ πικρά.*
 ζ'. *Περὶ μερῶν τῆς ψυχῆς.*
 ζα'. *Περὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ.*
 ζβ'. *Ὅτι καὶ τῶν Ἑλλήνων ο σοφώτατος Σωκράτης, τοὺς ἐπὶ τῇ τῶν προσηρημένων φυσιολογίᾳ μεγάλα φυσώντας μωραίνοντάς ἀπεδείκνυε, ὡς περὶ ἀχρηστὰ τῷ βίῳ καὶ ἀκατάληπτα τρεβομένους.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Α

788 CAPUT I.

Proœmium, quo totius operis argumentum explicatur.

Προόμιον περι ἀπάσης τῆς ὑποθέσεως.

Τὴν πολύθεον (45) τῶν ἐθνῶν ἀπάντων πλάνην ἐν ἀρχαῖς τῆς *Εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς* ἀπελέγξαι πρὸ πολλοῦ θέμενος ἐπὶ συστάσει καὶ ἀπολογία τῆς ἐξ αὐτῶν ἀναχωρήσεως, ἦν μετ' εὐλόγου κρίσεως πεποιημέθα, οὐ μόνον τοὺς μύθους, οὐς δὴ περὶ τῶν οἰκειῶν θεῶν παῖδες τῶν παρ' αὐτοῖς θεολόγων τε καὶ ποιητῶν κεκωμωδήκασιν, ἀλλὰ καὶ τούτων τὰς σεμνοπρεπεῖς δὴ καὶ ἀπορρήτους φυσιολογίας, ἄνω που εἰς οὐρανὸν καὶ τὰ κόσμου μέρη πρὸς τῆς γενναίας φιλοσοφίας μετενηνεγμένας, πρῶτιστα πάντων ἐν τρισὶ τοῖς πρώτοις συγγράμμασι διηρευνησάμην· καίτοι μὴδὲν τὸ παράπαν ἐν τούτοις χρῆται σεμνολογεῖν τῶν θεολόγων αὐτῶν ἀποφραμαμένον. Τηρητέον γοῦν, ὅς ἐστι μάλιστα οἱ προσβύτατοι τῶν παρ' αὐτοῖς θεολόγων οὐδὲν τι πλέον τῆς ιστορίας εἰδότες, μόνους δὲ τοῖς μύθοις προσανέχοντες ἐμαρτυρήθησαν. Ὅθεν εἰκότως ἐν πάσαις πόλεσι τε καὶ κώμαις, κατὰ τὰς τῶν παλαιῶν διηγήσεις, θεῶν τελεταὶ καὶ μυστήρια σύμφωνα τοῖς τῶν προτέρων μυθικοῖς διηγήμασι παραδέδοται· ὡς εἰσέτι καὶ νῦν τῶν θεῶν γάμους καὶ παιδοποιίας, θρήνους τε καὶ μέθας, καὶ τῶν μὲν πλάνας, τῶν δ' ἔρωτας, τῶν δὲ ὄργας, τῶν δὲ ἐτέρας παντοίας συμφορὰς τε καὶ περιστάσεις, ἀκολούθως τοῖς ὑπὸ τῶν παλαιωτάτων μνημονευομένοις, κατὰ τε τὰς τελετάς, ἐν τε τοῖς ὕμνοις, καὶ ταῖς εἰς τοὺς θεοὺς αὐτοῦς πεποιημέναις ὕδαῖς παραλαμβάνειν. Πλὴν ὁμως ἐκ περιουσίας καὶ τούτων αὐτῶν τὰς τετραγυθιμένας ἐν φυσικαῖς ἀποδόσεσι κομπίας, τὰς τε τῶν σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων εὐρεσιλογίας εἰς φανερόν ἤγαγον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τῶν βωμῶν χρηστηρίων λόγων, τὴν τε παρὰ τοῖς πολλοῖς διατεθρῦλλημένην περὶ εἰμαρμένης ψευδῆ δόξαν ἐν ἐτέροις τρισὶ τοῖς ἐξῆς μετὰ τὰ πρῶτα συγγράμμασι, λευκοῖς τοῖς ἐλέγχοις ἀπεγύμνωσα, οὐ μόνους τοῖς οἰκοθεν ἐπιχειρήμασιν, ἀλλὰ καὶ ταῖς αὐτῶν μάλιστα τῶν παρ' Ἑλλῆσι φιλοσόφων φωναῖς εἰς τὸν κατ' αὐτῶν ἔλεγχον συγκεκρημένος. Μεταβάς δὲ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰ Ἑβραίων λόγια, τίσι ποτὲ λογισμοῖς τὴν ἐν τούτοις περιεχομένην δογματικὴν θεολογίαν, τὴν τε κατὰ τοῦδε ιστορίαν ἔπασαν, καὶ πρὸς αὐτῶν Ἑλλήνων μεμαρτυρημένην (46), ἐν ἰσαριθμοῖς αὐτῶν πάλιν λόγων συντάξαι παρεστησάμην. Εἶθ' ἐξῆς τὸν Ἑλληνικὸν ἀπελέγξας τρόπον, ὅπως τε πάντα παρὰ βαρβάρων ὠφέληντο, καὶ ὡς οὐδὲν οἰκοθεν σεμνὸν ἐπάγονται μάθημα, καὶ τὴν γε τῶν χρόνων ἀντιπαράθεσιν, καθ' οὓς Ἑλλήνων τε οἱ βωόμενοι, Ἑβραίων τε οἱ προσφῆται γεγονάσιν, εἰς φῶς ἀγαγόν· αὐθις δὲ τῶν μετὰ ταῦτα τριῶν, τὴν τῶν παρ' Ἑλλῆσιν εὐδοκίμων φιλοσόφων πρὸς τὰς Ἑβραίων δόξας συνδρομὴν ἐπέδειξα, αὐτὰς πάλιν τὰς οἰκειὰς τῶν ἀνδρῶν φωνὰς μάρτυρας ποιησάμενος. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑτεροδοξοῦντας ἡμῖν τῶν παρ' Ἑλλῆσι φιλοσόφων, οὐ πρὸς ἡμᾶς μόνους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς σφῶν οἰκειοὺς διεστῶτας,

(45) *Τὴν πολύθεον*. Hic incipit Hopperi versio, Trapezuntiana fidelior illa quidem; ejusmodi tamen, postquam, neminem futurum spero, qui supervacaneum abs me susceptum laborem arbi-

Cum ingens operæ pretium me facturum putarem, si quam deorum multitudinem communis ille populorum omnium error invexerat, in ipso *Evangelicæ Præparationis* limine coarguerem: quo facilius postea discessus ab illis nostri plenum æquitatis ac sapientiæ consilium probaretur, non eas modo fabulas, quas ipsimet eorum theologi ac poetæ, suis de numinibus, comico prorsus more docuerunt; verum etiam honestiores illas planeque reconditas, quæ ex natura ducuntur, explicandi rationes quasque sursum in cœlum, ac cæteras mundi partes egregiæ philosophiæ vis facultasque traducit, ante omnia primis tribus libris diligentur excussi. Quamquam in iis speciosum hoc totum philosophandi genus repudiandum esse, vel ipsi eorum theologi confitentur. Atque id sane diligenter in primis observandum, quos illi vetustissimos omnium theologos habuerunt, eos præter nudam rerum historiam agnovisse nihil, solis inhæsisse fabulis, pluribus testimoniis constituisse. Quo factum proinde sit, ut in omnibus passim urbibus atque pagis, uti a veteribus concepta fuerant omnia, deorum religiones atque mysteria, jactatis pridem fabulis consentanea traderentur. Imo etiamnum deorum vulgo nuptiæ, liberorum procreations, luctus, temulentæ perpolationes, aliorum errores, amores aliorum, iræ ac cæteræ omnis generis calamitates et casus, prout ab antiquissimis illis traditum atque præscriptum est, tam in sacris quam in hymnis, ac deorum in honorem editis carminibus, solemnī ritu celebrantur. Sed tamen liberalius agere placuit, ac totam illam naturalium etiam accommodationum pompam ac speciem tanta verborum ambitione jactatam et inventas a sophistis atque philosophis enarrationes ob oculos ponere. Deinde quæ ad decantata ipsorum oracula pertinebant, simulque celebratam a plurimis illam quidem, sed tamen vanam fati opinionem, perspicuis aliorum trium librorum argumentis consultatam nudavi: **789** non domesticis modo rationibus, sed etiam ipsissimis Græcorum maxime philosophorum testimoniis eum in finem usus. Tum ad Hebræorum inde litteras ac monumenta progressus, quo tandem consilio et comprehensam ipsis dogmaticam eorum theologiam, et quæ Græcorum etiam hominum vocibus confirmatur universam gentis historiam, complexi fuerimus, totidem quoque libris aperui. Deinceps, cum patefactis Græcorum moribus, eos a barbaris hominibus omnia mutuatos esse, nullumque domo promere gravioris disciplinæ genus, collatis etiam atque commissis eorum, quos maxime Græci prædicare solent, Hebræorumque prophetarum temporibus, ostendissem:

tritur.

(46) *Μεμαρτυρημένην*. Deest verb. ἡσπασάμεθα, vel aliud simile.

tribus inde libris sequentibus, Græcnicæ philosophiæ principum cum Hebræorum doctrina consensionem, testibus similiter gentilium suorum vocibus comprobavi. Quin etiam quotquoti apud Græcos philosophi diversam a nostra opinionem secuti sint, eos vero non a nobis tantum, sed etiam a suis dissidere, ac discipulorum quoque suorum disputationibus refelli, superiore libro clarissime demonstravi. Quibus ex omnibus mentis nostræ sinceritatem atque integritatem lectores intelligant, ac rerum ipsarum, ut ita loquar, perspicua certa fide constet, quam non inconsiderate, sed prudenti maturoque iudicio, Hebræorum priscam simul veram philosophiam atque pietatem Græcnicæ prætulimus. Quod ipsum a nobis expressa Græcorum testimoniorum auctoritate confectum est. Hujus porro supremam tractationem, qui decimus quintus suscepti operis liber est, huc usque distulimus, in quo sic ea quæ superioribus ex disputationibus reliqua sunt, pertexamus, ut speciosa illa egregiæ Græcorum philosophiæ mysteria in lucem etiamnum proferamus, quamque nihil solidæ veræque eruditionis habeant, omnium in oculis defigamus. Quo in genere primum ac præcipuum hoc futurum est, ut quis agnoscat non ulla rerum quas tantopere demirantur ignorantia, sed inanis earum studii contemptu, omnem prope nos illarum curam exuisse, animis ad meliorum usum exercitationemque traductis. Huic igitur ubi Deo duce impressum fuerit veritatis sigillum, extremam Præparationi nostræ coronidem imponemus. Unde ad perfectius Evangelicæ Demonstrationis argumentum progressi, 790 posterioris hujus disputationis initium, quod ab altero accusationis nostræ capite dacetur, cum prioris illius sine contextam. Nobis autem criminari datur, quod cum patriis legibus Hebræorum oracula prætulerimus, minime tamen Judæis simile vitæ genus institutumque teneamus. Cui ego criminationi, favente Deo, post exactum hunc librum respondere conabor. Sic enim demum futurum existimo, ut posteriora cum prioribus uno quasi complexa nexu, unam universæ totius operis sententiam efficiant. Jam ut in eo quod agimus, hæreamus; quandoquidem superioribus libris evidentem ostendimus, Platonis philosophiam, modo cum Hebræorum doctrina consentire, modo dissidere ab eadem; imo interdum etiam sua ipsamet decreta refellere: cæterorum præterea philosophorum, quos vulgo Physicos nominant, tum eorum qui Platoni succedere, tum etiam Xenophanis, Parmenidis, Pyrrhonis, et eorum qui assensus retentionem invexere, tum aliorum deinceps omnium sententias præcedenti libro vidimus, cum Hebræorum simul Platonisque doctrina, adeoque cum ipsa veritate palam rectaque pugnare, ac sese mutuo suis quasi telis confodere. Jam, inquam, tempus est, ut alium illum Aristotelis Stoicorumque fastum e superiore loco, sic tanquam e scena contemplerur, suaque reliquam superciliosorum hominum physiologiam videamus, quo simul ac semel cum ea, quæ

ὑπό τε τῶν γνωρίμων ἀνατετραμμένους, ἐν τῷ πρὸ τούτου συγγράμματι κατεφώρασα. Διὰ τούτων ἀπάντων τῆς ἡμετέρας γνώμης τὸ κριτήριον ἀδέκαστον ἐπιδεικνύς τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἔργοις τε, ὡς ἔπος εἰπεῖν, καὶ αὐτοῖς πράγμασι τὰς ἀποδείξεις τοῦ μὴ ἀσκόπως ἡμᾶς, κεκριμένῳ δὲ καὶ σώφρονι λογισμῷ, πρὸ τῆς Ἑλλήνων τὴν Ἑβραίων ὁμοῦ παλαιὰν καὶ ἀληθῆ φιλοσοφίαν τε καὶ εὐσέβειαν ἐπανηρῆσθαι, παρασχόμενος. Ὁ καὶ συνέστη διὰ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν φωνῶν παραθέσεως. Ἦς εἰσέτι δεῦρο τὸν ὕστατον ἐπέχοντες λόγον, πεντεκαίδέκατον ὄντα τῆς ἐν χερσὶ πραγματείας, τὸ λείπον τοῖς διεξωδευμένοις ἀποδώσομεν, τὰ σεμνὰ τῆς γενναίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίας ἐτι καὶ νῦν εἰς φῶς ἔλκοντας, πρὸ ὀφθαλμῶν τε τοῖς πᾶσι τὴν ἐν αὐτοῖς ἀχρηστομάθειαν ἀπογυμνοῦντες, καὶ πάντων γε πρότερον παριστώμενοι, ὅτι μὴ ἀγνοίᾳ τῶν παρ' αὐτοῖς θαυματοζομένων, ὀλιγωρίᾳ δὲ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀνωφελούς σχολῆς, ἥμισυ αὐτῶν πεφροντίκαμεν, τῇ τῶν κριτετώων ἀσκήσει τὰς ἑαυτῶν ἀναθέντες ψυχάς. Τούτου δὴ οὖν σὺν Θεῷ διὰ τῆς ἀληθείας ἡμῖν ἐπισφραγισθέντος, τὰ μὲν τῆς Προπαρασκευῆς ἐνταῦθά μοι περιγραφῆσεται. Μεταδὲς δὲ ἐπὶ τὴν ἐντελεστέραν ὑπόθεσιν τῆς Εὐαγγελικῆς Ἀποδείξεως, ἀπὸ τοῦ λείποντος τῆς καθ' ἡμῶν κατηγορίας σκέμματος τὴν καταρχὴν τῆς δευτέρας ἐπισυνάψω πραγματείας. Ἦν δὲ τοῦτο ἐπιμεμφόμενον ἡμῖν, ὅτι δὴ, τὰ Ἑβραίων λόγια τῶν πατρῶων προτιμήσαντες, οὐ τὸν ὁμοιον τῷ Ἰουδαίων βίον ζηλοῦντες προεθέμεθα. Πρὸς δὲ μετὰ τὴν τοῦ παρόντος λόγου συμπλήρωσιν, Θεοῦ συνεργούντος, ἀπαντῆσαι πειράσομαι. Ταύτη γὰρ ἡγοῦμαι τοῖς πρώτοις τὰ δευτέρα, ὡς περ ὕφ' ἐνὶ δεσμῷ συμπλακέντα, μίαν τὴν καθόλου διάνοιαν τοῦ παντὸς ἀποτελέσειν λόγου. Τό γε μὴν παρὸν, ἐπειδὴ πέφηγεν ἐν τοῖς πρὸ τούτου συγγράμμασιν ἢ κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφία, τοτὲ μὲν τοῖς Ἑβραίων συμφωνοῦσα λόγους, τοτὲ δὲ πρὸς αὐτοὺς διεστῶσα, ἐν οἷς ἔλληγεται καὶ πρὸς τὰ αὐτῆ ἀρέσχοντα διαφυνούσα· τὰ δὲ κατὰ τοὺς ἄλλους τοὺς δὴ φυσικοὺς ἐπικληθέντας φιλοσόφους, τὰς τε τῆς Πλάτωνος διαδοχῆς, καὶ τὰ κατὰ Ξενοφάνην τε καὶ Παρμενίδην, καὶ ἐτι Πύρρωνα, καὶ τοὺς τὴν ἐποχὴν εἰσηγησαμένους, τοὺς τε ἄλλους ἐξῆς ἀπαντας, ὧν τὰς δόξας ὁ προλαβὼν ἀπήλεγξε λόγος, τοῖς Ἑβραίων ὁμοῦ καὶ τοῖς Πλάτωνος δόγμασιν, αὐτῇ τε ἀληθείᾳ ἐξ ἐναντίας ἰστάμενα, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν Ἐλεγχον τοῖς σφῶν αὐτῶν βέλεσιν ἀπενηγμένα. Ὡρα καὶ τὸν ἄλλον τύπον τῶν ἀπ' Ἀριστοτέλους, τῶν τε Στωικῶν φιλοσόφων, ἄνωθεν ὡς ἀπὸ σκηνῆς κατοπτεῦσαι, καὶ τὴν λοιπὴν δὲ πᾶσαν φυσιολογίαν τῶν τὰς ὀφρῦς ἀνατεινομένων συνιδεῖν· ὡς ἂν μάθοιμεν καὶ τὰ παρὰ τοῖσδε σεμνολογούμενα, τὰ τε πρὸς αὐτοὺς αὐ πάλιν ὑπὸ τῶν οἰκείων ἀντιλεγμένα. Οὕτω γὰρ καὶ τῆς τούτων ἀναχωρήσεως τὸ παρ' ἡμῖν κεκριμένον εὐλόγου πάσης ἀπολύοιτ' ἂν κατηγορίας· ὅτι δὴ μὴ ἀγνοίᾳ τῶν παρ' αὐτοῖς σεμνῶν, ἐξητασμένη δὲ καὶ βεβασανισμένη κρῖσει, τὴν παρὰ τοῖς νενομισμένοις βαρβάρους ἀληθειάν τε καὶ εὐσέβειαν τῶν Ἑλληνικῶν ἀπάντων προτετιμήκαμεν. Ἀρξομαι δὲ ἀπὸ τῶν Ἀριστοτέλους. Ἄλλοι μὲν οὖν καὶ τὸν βίον τάνδρὸς δια-

ἐδλόχασαι, φιλόσοφοι δὲ καὶ ἄλλως οὐκ ἀφανεῖς τινες ἤσαν καὶ οὗτοι. Ἐμοὶ δ' οὐ φίλον ἀνδρα οὐδ' αὐταῖς ἀκοαῖς ἀνέχεσθαι κακῶς πρὸς τῶν οἰκείων ἀγορευόμενον. Διόπερ τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ μᾶλλον ἐκθήσομαι ἀπολογίας ἀπὸ τῶν Ἀριστοκλέους τοῦ Περιπατητικοῦ, ὃς ἐν τῷ ἑβδόμῳ *Περὶ φιλοσοφίας* τάδε περὶ αὐτοῦ γράφει.

dicuntur, veritatem ac pietatem reperimus, Græcanicis omnibus potiorum habuerimus. Atque ut ab Aristotele ordiar, fuere quidem nonnulli, nec obscuri alioquin philosophi, a quibus ipsa quoque hominis vita calumniis proscissa est. At ego ne auditione quidem suorum in eum maledicta sustinere possin. Quamobrem editas potius ab Aristotele Peripatetico defensionis ejus rationes exponam **791** qui libro *De philosophia* septimo ita de illo scribit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀπὸ τῶν Ἀριστοκλέους τοῦ Περιπατητικοῦ, περὶ Ἀριστοτέλους, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ ἱστορουμένων. Ἀπὸ τοῦ *Περὶ φιλοσοφίας* ἑβδόμου.

« Πῶς γὰρ οἶόν τε, καθάπερ φησὶν Ἐπίκουρος ἐν τῇ περὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἐπιστολῇ, νέον μὲν ὄντα καταφαγεῖν αὐτὸν τὴν πατρῶαν οὐσίαν, ἔπειτα δὲ ἐπὶ τὸ στρατεύεσθαι συνεῶσθαι; κακῶς δὲ πράττοντα ἐν τούτοις, ἐπὶ τὸ φαρμακοπωλεῖν ἔλθειν· ἔπειτα ἀναπαυταμένου τοῦ Πλάτωνος Περιπάτου πᾶσι, παραλαβεῖν αὐτόν; ἢ πῶς ἂν τις ἀποδέξαιτο Τιμαίου τοῦ Ταυρομενίτου, λέγοντος ἐν ταῖς ἱστορίαις, ἀδόξου θύρας αὐτὸν ἱατροῦ καὶ τὰς τυχοῦσας ὄψε τῆς ἡλικίας κλεῖσαι; Τίς δ' ἂν πεισθεῖη τοῖς ὑπ' Ἀριστοξένου τοῦ μουσικοῦ λεγομένοις ἐν τῷ βίῳ τοῦ Πλάτωνος; Ἐν γὰρ τῇ πλάνῃ καὶ τῇ ἀποδημίᾳ φησὶν ἐπανίστασθαι καὶ ἀντοιχοδομεῖν αὐτῷ τινὰς Περιπάτου ξένους ὄντας. Οἴονται οὖν ἐνιοὶ ταῦτα περὶ Ἀριστοτέλους λέγειν αὐτόν, Ἀριστοξένου διὰ παντὸς εὐφημοῦντος Ἀριστοτέλην. Καταγέλαστα δ' εἰκότως εἶναι φαίη τις ἂν καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τὰ Ἀλεξίου τοῦ Ἐριστικοῦ (47). Ποιεῖ γὰρ Ἀλέξανδρον παῖδα διαλεγόμενον τῷ πατρὶ Φιλίππῳ, καὶ διαπτύοντα μὲν τοὺς τοῦ Ἀριστοτέλους λόγους, ἀποδεχόμενον δὲ Νικαγόραν, τὸν Ἐρμῆν ἐπικληθέντα. Καὶ Εὐβουλίδης (48) δὲ προδῆλως ἐν τῷ κατ' αὐτοῦ βιβλίῳ ψεύδεται, πρῶτον μὲν ποιήματα ψυχρὰ προσφερόμενος, ὡς γεγραφόντων ἄλλων περὶ τοῦ γάμου, καὶ τῆς πρὸς Ἐρμείαν οἰκειότητος αὐτῷ γεγονουσίας· ἔπειτα Φιλίππῳ φάσκων αὐτὸν προσκόψαι, καὶ τελευτῶντι Πλάτωνι μὴ παραγενέσθαι, τὰ τε βιβλία αὐτοῦ διαφθεῖραι. Τὴν μὲν γὰρ Δημοχάρους (49) κατηγορίαν κατὰ τῶν φιλοσόφων τί χρῆ λέγειν; οὐ γὰρ Ἀριστοτέλην μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους κακῶς εἰρῆκεν. Ἐτι γε μὴν αὐτὰς τὰς διαβολὰς σκοπῶν ἂν τις, λη-

(47) Ἀλεξίου τοῦ Ἐριστικοῦ. Notus hic ex Diogene lib. II in *Euclide*, Eristicorum princepe. Ἰῆς Εὐβουλίδου διαδοχῆς, inquit, Ἀλεξίνος ἐγένετο, Ἡλείος ἀνὴρ, φιλονεικότατος, διδ' καὶ Ἀλεξίνος ἐπεκλήθη. Lege cum Hesychio Milesio, Ἐλεξίνος ἐπεκλήθη.

(48) Εὐβουλίδης. Diogenes, *ibid.*, Euclidis successorem Alexini magistrum fuisse tradit. De quo, præter illa, quæ supra pag. 755 obiter adnotavimus, hæc etiam habet, cum Aristocle cohærentia: « Ὁ δ' Εὐβουλίδης, inquit, καὶ πρὸς Ἀριστοτέλην διεφέρετο, καὶ πολλὰ αὐτὸν διαβέβληκε.

(49) Δημοχάρους. An ille Demochares, Demosthenis ex sorore nepos, de quo Plutarchus in *Decem orationibus*? Ἀνὴρ, inquit, καὶ κατὰ πόλεμον ἀγαθός, καὶ κατὰ τοὺς πολιτικούς λόγους οὐδενὸς χεῖρων.

A tam speciose graviterque jactant, tum etiam illa, quibus a suis ac domesticis refelluntur, eadem opera cognoscamus. Sic enim futurum etiam est, ut discessus ab illis nostri consilium, omnem justæ accusationis petitionem effugiat: quod non graviorum apud illos dogmatum ignorantia, sed considerato admodum exploratoque judicio, quam apud eos qui barbari dicuntur, veritatem ac pietatem reperimus, Græcanicis omnibus potiorum habuerimus. Atque ut ab Aristotele ordiar, fuere quidem nonnulli, nec obscuri alioquin philosophi, a quibus ipsa quoque hominis vita calumniis proscissa est. At ego ne auditione quidem suorum in eum maledicta sustinere possin. Quamobrem editas potius ab Aristotele Peripatetico defensionis ejus rationes exponam **791** qui libro *De philosophia* septimo ita de illo scribit.

CAPUT II.

De Aristotele, ac de iis quæ de illo prodita sunt. Ex Aristoclis Peripatetici libro De philosophia septimo.

« Qui tandem fieri potuit, inquit ille, ut quod epistola de vitæ iustitutis Epicurus scribit, Aristoteles, juvenis adhuc cum esset, patrimonium exhausserit, indeque compulsus ad militiam fuerit? ubi quod res ei minus commode cederet, egerit deinceps pharmacopolam; donec tandem cum pateret omnibus Platonis ambulatio, eam sibi ultro deposceret? Quis Timæum Tauromenitanum audiat, dum suis in historiis illum ait, affecta jam ætate, neglectis obscuri cujusdam medici officinæ claudendis foribus præfuisse? Quis de illo propterea secus existimet, quod Aristoxenus musicus in Platonis vita referat, dum peregrinaretur, abessetque longius, quem vocant Peripatum, adversus eum peregrinos homines excitasse? Hæc enim verba nonnulli de Aristotele accipiunt, cujus tamen nunquam Aristoxenus nisi perhonorifice meminit. Quin etiam ridiculos jure putaveris Alexini Eristici commentarios. Alexandrum enim inducit, puer adhuc cum esset, cum Philippo patre colloquentem, qui Aristotelis doctrinam despueret, Nicagoram cognomento Mercurium vehementer probaret. Nudum item ac perspicuum Ebulididis in suo adversus Aristotelem libro mendacium est, in primis, dum frigida quædam poemata producit, quæ alii de ipsius conjugio et cum Hermia consuetudine scripserint: deinde, cum eum ait in Philippi offensionem incurrisse, nec adfuisse morienti Platoni, ejusque libros depravasse. Nam Democharis quidem adversus philosophos criminationem quid moremur, qui non tantum in Aristotelem, sed etiam in alios suam hanc maledictio-

At ibi nihil de contumeliosis hominis operibus, de odio in Aristotelem, nihil. Nec Suidas quidquam ea de re suggerit. Tullius in *Bruto*, historicum eum fuisse scribit: *Demochares*, inquit, *Demosthenis nepos, historiam earum rerum quæ erant gestæ sua ætate Athenis, non tam historico quam orationis genere perscripsit.* Idem *Παρήρησιος* ὁ φορτικωτάτην linguæ παρρησίαν, cognomento dictus. Seneca lib. II *De ira*, cap. 25, ubi de Philippi Macedonum regis patientia. *Demochares*, inquit, *ad illum (Parrhesiastes, ob nimiam et procacem linguam appellatus) inter alios Atheniensium legatos venerat. Audita benigne legatione Philippus, « Dicite, inquit, mihi facere quid possum quod sit Atheniensibus gratum? » Excepit Demochares, « Te, inquit, suspendere. » Potuit Aristoteli hæc lingua non parcere.*

nem effuderit? Quas tamen hominis calumnias qui attendet, eum delirare **792** merito dixerit. Aristotelis enim deprehensas esse adversus Atheniensium urbem epistolas, eumque Stagira suam ipsius patriam Macedonibus prodidisse refert: itemque Olyntho jam eversa, quo in loco præda vendebatur, opulentissimos quosque Olynthiorum Philippo indicasse. Insulsus etiam ac futilis calumniator est Cephisodorus, Isocratis discipulus, qui voluptarium ipsum et catillonem, similibusque nominibus appellavit. At hæc omnia longe dementia superant, quæ a Lycone Pythagoreo, ut se ipse vocat, objecta sunt. Scribit enim Aristotelem idem sacrificii genus quod Cereri ab Atheniensibus fiebat, demortuæ uxori facere solitum, atque illud ipsum oleum postea vendere, in quo calido jam ante lavisset. Quippe dum Chalcidem peteret, ollulas in navi æreas quinque et septuaginta repertas a publicanis fuisse. Atque hi fere principes Aristotelis calumniatores fuere: quorum nonnulli ejus ætate vivebant, alii paulo post: sophistæ omnes, contentiosius, ac rhetores, quorum nomina simul atque libri magis etiam perire quam corpora. Nam qui post illos exstiteret, aut qui jam ab iisdem objecta refricant, ii vero mittendi prorsus ac negligendi sunt, illique præsertim qui cum ne superiorum quidem libros attigerint, maledicta per se ipsos temereque flixerunt. Cujusmodi sunt, qui ollas ejus trecentas numerant: nihil enim apud eorum ullum, qui tum vivebant, de philosopho tale reperias, si Lyconem illum excipies, qui tamen, ut jam ante dixi, ollulas tantum quinque ac septuaginta repertas esse commemorat. Porro non ex temporum modo, aut criminum ipsorum ratione, falsa illa esse crimina colligas, sed etiam ex eo, quod non idem ab omnibus, sed a singulis proprium ac singulare aliquid objiciatur: cujusmodi si vel unum aliquod verum esset, millies eum, non modo semel, ab iis qui tunc viverent, sublaturum oporteret. Liqueat igitur, quod aliis plerisque, id ipsum Aristoteli contigisse, ut propter regum amicitias, ac summam eruditionis excellentiam, æqualium sophistarum invidia laboraret. At æqui rerum æstimatoris fuerit, non solos hominis calumniatores, sed laudatores etiam et æmulos cogitare: qui sane haud paulo plures ac meliores esse reperientur. Et quidem cætera vanitatem per sese ostendunt suam. **793** Duo modo sunt a nonnullis in eo reprehendi solita, quæ

ρεῖν αὐτὸν φαίη. Λέγει γὰρ ἐπιστολάς Ἀριστοτέλους ἀλῶναι κατὰ τῆς πόλεως τῆς Ἀθηναίων, καὶ Στάγειραν (50) τὴν πατρίδα προδοῦναι Μακεδόσιν αὐτόν. Ἔτι δὲ κατασκαφείσης Ὀλυνθοῦ, μὴνύειν, ἐπὶ τοῦ λαφυροπωλείου, Φιλιππῶ τοὺς πλουσιωτάτους τῶν Ὀλυνθίων. Ἡλίθια δὲ διαβέβληκεν αὐτὸν καὶ Κηφισόδωρος (51), ὁ Ἰσοκράτους μαθητῆς, τρυφερὸν καὶ τένθηον, καὶ ἄλλα τοιαῦτα λέγων αὐτὸν εἶναι. Πάντα δ' ὑπερπαλαίει μωρία τὰ ὑπὸ Λύκωνος (52) εἰρημένα, τοῦ λέγοντος εἶναι Πυθαγορικὸν ἑαυτόν. Φησὶ γὰρ θύειν Ἀριστοτέλην θυσίαν τετελευτηκυία τῇ γυναικὶ τοιαύτην, ὅποیان Ἀθηναῖοι τῇ Δήμητρει, καὶ ἐν ἐλαίῳ θερμῷ λούμενον, τοῦτο δὲ πιπράσκειν. Ἡνίκα δὲ εἰς Χαλκίδα ἀπῆει, τοὺς τελῶνας εὐρεῖν ἐν τῷ πλοίῳ λοπάδια χαλκᾶ πέντε καὶ ἑβδομήκοντα. Καὶ σχεδὸν οἱ μὲν πρῶτοι διαβαλόντες Ἀριστοτέλην τσοῦτοι γεγόνασιν· ὧν οἱ μὲν κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἦσαν χρόνους, οἱ δὲ μικρὸν ὕστερον ἐγένοντο· πάντες δὲ σοφισταί, οἱ δὲ ἱστορικοί, καὶ ῥήτορες, ὧν καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ βιβλία τέθηκε τῶν σωμάτων μᾶλλον. Τοὺς μὲν γὰρ μετὰ ταῦτα γεγονότας, ἢ τὰ ὑπ' ἐκείνων εἰρημένα λέγοντας, παντάπασιν ἔαν δεῖ χαιρεῖν, καὶ μάλιστα τοὺς μὴδ' ἐντετυχηκότας τοῖς βιβλίοις αὐτῶν, ἀλλ' αὐτοσχεδιάζοντας· ὅποιοι εἰσι καὶ εἰ λέγοντες τριακοσίας ἔχειν λοπάδας αὐτόν. Οὐδεὶς γὰρ ἂν εὐρεθεῖη περὶ αὐτοῦ τοιοῦτον οὐθὲν εἰρηκῶς τῶν τότε ὄντων, ὅτι μὴ Λύκων· οὗτος μέντοι· καθάπερ ἔφη, εἰρηκεν εὐρηῆσαι λοπάδια πέντε καὶ ἑβδομήκοντα. Οὐ μόνον δὲ καὶ ἐκ τῶν χρόνων, καὶ ἐκ τῶν διαβεβληκότων τεκμηρηαῖτό τις ἂν, ὅτι ψευδῆ πάντα τὰ εἰρημένα ἐστίν, ἀλλὰ καὶ τοῦ μὴ πάντας τὰ αὐτὰ διαβάλλειν, ἀλλ' ἕκαστον ἰδίᾳ τινα λέγειν· ὧν περ εἰ ἦν ἐν ὀτιοῦν ἀληθές, ἔχρη ἤδη του μυριάκις, ἀλλ' ὅχι ἅπαξ αὐτὸν ὑπὸ τῶν τότε ἀπολωλέναι. Φανερόν οὖν, ὅτι καθάπερ πολλοῖς καὶ ἄλλοις, οὕτω καὶ Ἀριστοτέλει συνέβη, διὰ τε τὰς πρὸς τοὺς βασιλεῖς φιλίας, καὶ διὰ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ὑπεροχὴν, ὑπὸ τῶν τότε σοφιστῶν φθονεῖσθαι. Δεῖ δὲ τοὺς εὐ φρονούντας, μὴ εἰς τοὺς διαβάλλοντας ἀποβλέπειν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐπαινοῦντας καὶ ζηλοῦντας αὐτόν. Οὐ μικρῶ γὰρ πλείους καὶ βελτίους εὐρεθεῖεν ἂν οὗτοί γε. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα προδήλως πέπλαστα· δύο δὲ ταῦτα δοκεῖ πιστεύεσθαι, δι' ἃ ψέγουσι τινες αὐτόν· ἐν μὲν ὅτι τὴν Ἑρμείου γῆμειε φύσει μὲν ἀδελφὴν, θετὴν δὲ θυγατέρα Πυθιάδα, κολακεύων αὐτόν· Θεόκριτος γοῦν ὁ Χίος ἐποίησεν ἐπιγράμμα τοιοῦτον·

fidem aliquam impetrare videantur: alterum, quod

(50) ΑΙ. Στάγειρα.

(51) Κηφισόδωρος. Athenæus Κηφισόδοτον nominat lib. ii, pag. 60 D: Κηφισόδοτος, inquit, ὁ Ἰσοκράτους μαθητῆς, ἐν τοῖς κατ' Ἀριστοτέλους (τέσσαρα δ' ἐστὶ ταῦτα βιβλία), ἐπιτιμᾷ τῷ Φιλοσόφῳ, ὡς οὐ ποιήσαντι λόγον ἄξιον, τὸ παρανομίας ἀθροῖσαι. Quæ postrema verba, mirum quam interpres doctissimus παρακώσει, dum vertit, quod paræmius coacervare, et in libros congerere, operæ pretium esse non duxerit. Verte: quod in congerendis proverbii inanem ac futilem operam posuerit. Exstabat enim olim, teste Diogene, syntagma proverbiorum ab Aristotele nominatum et digestum. Alterius Cephisodori, plañi hominis atque ridiculi, neninit idem Athe-

næus lib. xiv, pag. 615.

(52) Λύκωνος. Diogenes lib. v in *Lycone Peripatetico*: Γεγόνασι δὲ καὶ ἄλλοι Λύκωνες· πρῶτος Πυθαγορικὸς, δεῦτέρως αὐτὸς οὗτος (quorsum igitur præmisit, καὶ ἄλλοι? dixisset potius τέσσαρες), τρίτος ἐπὶ τῶν ποιητῆς, τέταρτος ἐπιγραμμάτων ποιητῆς. De hoc Pythagorico nihil alibi reperio. De Peripatetico, ejusque profuso luxu, multi multa, in quibus Athenæus lib. xii, pag. 547. Porro, quod hic ἀσεβείας crimen Aristoteli a Lycone objectum dicitur. Diogenes Aristippo tribuit, cujus cum ab Eurymedonte quodam reus agendus esset, eum voluntario æconiti haustu obiisse tradit,

Pythiadem Hermiæ natura sororem. filiam adoptione, uxorem duxerit, hominis gratiam hoc facto oblandiens. Exstat quidem illud Theocriti Chii epigramma :

Ἐρμείου εὐνούχου τε καὶ Εὐβούλου τόδῃ δού- **A** *Eunuchi Hermiæ, Euboli qui servus, inanem*

Μνήμα κενὸν κενόφρων θῆκεν Ἀριστοτέλης·
Ὅς διὰ τὴν ἀκρατῆ γαστρός φύσιν εἴλετο καί-
Ἄντ' Ἀκαδημίας, Βορβόρου ἐν προχοαῖς.

Hunc tumulum posuit vanus Aristoteles :
Quem pro Academia, voluit qua Borborus undas,

Dirus amor ventris jussit habere larem.

Ἐτερον δὲ, ὅτι ἡχαρίστησε Πλάτωνι. Περὶ μὲν οὖν Ἐρμείου, καὶ τῆς Ἀριστοτέλους πρὸς αὐτὸν φιλίας ἄλλοι τε πολλοὶ συγγεγράφασι, καὶ δὴ καὶ Ἀπελλικῶν (55), οὗ τοῖς βιβλίοις ὁ ἐντυχὼν πεπαύσεται βλασφημιῶν αὐτοῦ. Περὶ δὲ τοῦ γάμου τοῦ Πυθιάδος ἀποχρώντως αὐτὸς ἐν ταῖς πρὸς Ἀντίπατρον ἐπιστολαῖς ἀπολελογηται. Τεθνεώτος γὰρ Ἐρμείου, διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον εὐνοίαν ἐγγυμὲν αὐτὴν, ἄλλως μὲν σώφρονα καὶ ἀγαθὴν οὖσαν, ἀτυχούσαν μὲντοι διὰ τὰς καταλαβούσας συμφορὰς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς. » Εἰθ' ἐξῆς φησι : « Μετὰ δὲ τὴν Πυθιάδος τῆς Ἐρμείου τελευτήν Ἀριστοτέλης ἐγγυμὲν Ἐπυλλίδῃ Σταγειριτίνῃ, ἐξ ἧς υἱὸς αὐτῆς Νικόμαχος ἐγένετο. Τοῦτον δὲ φασιν ὄρφανὸν τραφέντα παρὰ Θεοφράστῳ, καὶ δὴ μειρακίσκον ὄντα ἀποθανεῖν ἐν πολέμῳ. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ τῆς δηλωθείσης Ἀριστοκλέους ἐγκεισθῶ γραφῆς. Ἦδη δὲ καὶ τὴν δογματικὴν Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν θεωρῆσαι καιρός.

Alterum, quod ingratus in Platonem fuerit. At Hermiam quod attinet, atque Aristotelis cum eo consuetudinem, cum alii hac de re multi scripsere, tum Apellico potissimum, cujus sane libros qui legerit, eos continuo calumniari desinet. De inito cum Pythiade matrimonio, ipsemet in iis, quas ad Antipatrum scribit epistolis, abunde pargat. Hermia quippe jam vita functo, pro sua in eum benevolentia, uxorem illam accepit, modestam sane ac probam alioqui feminam, sed quæ iniquiori tum fortuna propter infestos fratris sui casus uteretur. » Hæc Aristocles, quibus ista subdit : « Post ejusdem Pythiadis Hermiæ filix obitum, Herpyllidem Aristoteles duxit, patria Stagiritidem, ex qua Nichomachus filium suscepit. Orphanum hunc a Theophrasto educatum aiunt, atque admodum adolescentem in bello periisse. » Verum ex illo Aristoclis opere hactenus. Jam vero tempus est, ut ad ipsammet Aristotelicæ philosophiæ decreta veniamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῶν κατὰ Ἀριστοτέλην δογμάτων, διενεχθέντα Ἑβραίοις καὶ Πλάτωνι, περὶ τέλους ἀγαθοῦ.

Μωυσέως καλῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν, τέλος εἶναι τοῦ μακαριώζης ζῆν τὴν τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ γνώσιν τε καὶ φιλίαν, δι' εὐσεβείας συντελουμένην, ὑποθεμένω, εὐσέδειαν τε εἶναι ἀληθῆ διδασκάντων τὴν διὰ πάσης ἀρετῆς τῷ Θεῷ εὐαρέστησιν· ταύτην γὰρ εἶναι τῶν ἀγαθῶν αἰτίαν· ἐπὶ μόνῳ γὰρ τῷ Θεῷ τὰ πάντα κείσθαι, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰ πάντα τοῖς θεοφιλέσι χορηγεῖσθαι· τοῦ τε Πλάτωνος τὰ συνυδὰ τούτοις ὀριζομένου, καὶ τέλος εὐδαιμονίας τὴν ὁρετὴν ἀποφαινομένου· τὴν ἐπέραν ὀδεύσας ὁ Ἀριστοτέλης, οὐκ ἄλλως εὐδαιμονία τινὰ φησιν εἶσεσθαι, ἣ καὶ διὰ τῆς τοῦ σώματος εὐπαθείας, καὶ τῆς τῶν ἐκτὸς περιουσίας, ὧν ἄνευ μηδὲ τὴν ἀρετὴν ὠφελεῖν. Πρὸς ὅπως ἐνέστησαν, διεψευσμένην αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν ἀπελέγχοντες οἱ Πλάτωνος γνώριμοι, πάρεστι μαθεῖν διὰ τούτων.

(53) *Εὐβούλου δούλου.* Eubulus iste Hermiæ dominus fuerat, ut ex Diogene didici, lib. v. in *Aristotele*, ὡς φησι Δημήτριος ὁ Μάγνης, inquit, ὅς καὶ δούλον Εὐβούλου φησὶ γενέσθαι τὸν Ἐρμείαν, γένει Βιθυνὸν ὄντα, καὶ τὸν δεσπότην ἀνελόντα. Porro levi mutatione versum hunc idem Diogenes ita legit : Ἐρμείου εὐνούχου, ἢδ' Εὐβούλου, ἅμα δούλου. Quem interpret minus ex Theocriti mente reddidit :

Hermiæ eunuchi, simul Eubulique sepulcrum.

(54) *Εἴλετο καίειν*, etc. Plutarchus opusculo *De exsilio*, pag. 603 : Ἀριστοτέλην, inquit, λειοδιόρηκε

CAPUT III.

Aristotelis dogmata quæ fuerint. Ac primum quam ab Hebræis et Platone, in constituendo boni finis dissentiat.

Moyses Hebræique prophetæ beate vivendi finem in præpotentis Dei cognitione et amicitia, quam religio perficiat, constituunt; veram porro religionem illam esse docent, qua Deo virtutum omnium complexione placeamus : hanc enim honorum causam esse, cum et unius in Dei potestate versentur omnia, et ab eo suis amatoribus omnia suppeditentur. Illis gemina Plato statuens, beatitudinis finem in virtute ponit. **794** At Aristoteles aliam insisit viam, nec aliter beatum quemquam futurum esse defendit, quam si et bona corporis utatur valetudine, et externis opibus abundabit quibus ipsa si virtus careat, juvet nihil. Eum vero quam acriter peccant, quemadmodum hanc ejus opinionem falsi coarguant Platonis discipuli, ex sequentibus intelleges.

Θεόχριτος ὁ Χίος, ὅτι τὴν παρὰ Φιλίππῳ καὶ Ἀλεξάνδρῳ διαίταν ἀγαπήσας·

... Εἴλετο καίειν

Ἄντ' Ἀκαδημίας, Βορβόρου ἐν προχοαῖς.

Ἔστι γὰρ ποταμὸς περὶ Πέλλην, ὃν Μακεδόνες Βόρβορον καλοῦσι.

(55) *Ἀπελλικῶν.* Notissimus Apellicon ille Teius, qui Aristotelis libros abs Nelei posteris coemit, in quibus multa longo situ carieque corrosa cum suppleri gestiret, plane corrupti. Adi Strabonem l. xii, Plutarchum in *Sylla*, Athenarum variis in locis.

CAPUT IV.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Attici Platonici disputatio, adversus Aristotelem, a Moyse et Platone in constituenda finis ratione dissidentem.

« Cum philosophorum, inquit, omnium communi sensu, humanam beatitudinem philosophia polliceatur universa, eademque trifariam pro illa rerum omnium effectrice distributione dividatur : tantum abest, ut hoc in rerum genere Platonicum aliquid Peripateticus iste doceat, ut ex pluribus qui a Platone dissentiant, longius ab eodem nemo discesserit. Principio, quod omnium uti communissimum est, ita maximum idem, atque princeps, in eo Platonem reliquit, ac beatitudinis fines modumque prætergressus, satis ad eam per sese virtutem futuram negavit. Fugit eum quippe vis potestasque virtutis, eamque fortunæ bonorum opera indigere ad felicitatem consequendam putavit : qua una si quis uteretur, ejus nunquam viribus ad illius possessionem pervenire posset. At hominis opinio cum hoc in genere, tum in aliis, quam ignava sit, errorisque plena, etsi hujus loci demonstrare non est ; hoc quidem certe perspicuum existimo, cum in fine et felicitate constituenda, Platonis et Aristotelis non una sit eademque ratio ; sed ille felicissimum eum, qui justissimus fuerit, prædicare passim et usurpare solet ; hic contra virtuti felicitatem comitari non sinat, nisi ad eam generis etiam formæque dignitas, ac cæterorum cumulus accesserit :

795 *(Scilicet ad bellum sese quasi virgo ferebat Aureus.)*

quam diversus utriusque finis est, tam diversum utrumque necessario, quæ suum ad finem perducatur, philosophiæ genus profiteri. Nam qui viam unam quamdam, quæ ad pusillum aliquid humileque tendat, semper insistit, is ad majora profecto et altiora nunquam aspiret.

*Viden' ut hic alto collis assurgat jugo ?
Salebrosus, asper, cujus in summo sedens
Pennas volucris allevat.*

Ad excelsum illum montem evadere acris hæc et versipellis bestia nullo modo potest : ut enim eundem in locum aquilæ pulli vulpesque conveniant ; aut illi disjecto ac dissipato nido, in terram funesta quadam sorte decidant, necesse est ; aut vulpes ipsa, quas profundere suapte natura non solet, præpetibus sese alis induat, quibus ea demum sublata summum ad jugum evolare possit. Quandiu certe utrumque genus suo in loco graduque consistet, nullum terrestribus animantibus cum cælestibus illis commercium esse poterit. » Hæc ille. Tum aliis quibusdam interjectis, ita prosequitur : « Quæ cum ita sint, cumque Plato juvenum animos divinum ad Numen trahere conetur, itaque simul ad virtutem et bonestatem adjungere, ut cæterorum illis omni-

(56) Ὁ Περιπατητικός. Ita ms., longe melius quam ὡς Περιπατ.
(57) Forte ἐπὶ τι.
(58) Ἡ τύχη τινί. Hæc lectio debetur uni ms.;

Ἄττικοῦ Πλατωνικοῦ πρὸς Ἀριστοτέλην, διεγεχθέντι Μωϋσῆ καὶ Πλάτωνι, ἐν τῷ περὶ τοῦ τέλους λόγῳ.

« Τῆς γὰρ συμπάσης φιλοσοφίας, κοινῇ γνώμῃ τῶν φιλοσοφησάντων τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν ὑπισχομένης, τριχῆ δὲ διαιρουμένης, κατὰ τὴν τῶν ὄλων ποιητικὴν διανέμησιν, τοσοῦτον ἀποδέων ἐν τοῦτοις τοῦ διδάσκειν τι τῶν Πλάτωνος ὁ Περιπατητικός (56) ὀφθῆσεται, ὥστε, πλείωνων ὄντων οἱ διαφέρονται Πλάτωνι, μάλιστα ἐναντιούμενος αὐτὸς φανέται. Καὶ πρῶτον γε ἀπὸ τοῦ κοινοῦ καὶ μεγίστου καὶ κυριωτάτου τὴν πρὸς Πλάτωνα παραλλαγὴν ἐποίησατο, μὴ τηρήσας τὸ μέτρον τῆς εὐδαιμονίας, μηδὲ τὴν ἀρετὴν αὐτάρχη πρὸς τοῦτο συγχωρήσας· ἀλλ' ἀπολισθὼν τῆς δυνάμεως τῆς κατὰ τὴν ἀρετὴν, καὶ ἡγησάμενος αὐτῆ προσδεῖν τῶν ἐκ τῆς τύχης, ἵνα μετὰ τοῦτον ἔλθῃ τὴν εὐδαιμονίαν· εἰ δ' ἐφ' ἑαυτῆς ληφθεῖη, ὡς ἀδύνατον καὶ οὐκ ἐφικτὸν τῆς εὐδαιμονίας, μεμφάμενος. Τὸ μὲν οὖν ἀγεννὲς καὶ διημαρτημένον τῆς γνώμης ἐν τούτῳ τε κἀν τοῖς ἄλλοις οὐ τοῦ παρόντος δεικνύναι καιροῦ· ἐκεῖνο δὲ οἶμαι πρόδηλον, ὅτι τοῦ σκοποῦ καὶ εὐδαιμονίας οὐκ ἴσων ὄντων, οὐδὲ τῶν αὐτῶν κατὰ Πλάτωνα καὶ κατὰ Ἀριστοτέλην, ἀλλὰ τοῦ μὲν, βοῶντος ἐκάστοτε, καὶ κηρύττοντος, ὅτι εὐδαιμονέστατος ὁ δικαιότατος, τοῦ δὲ μὴ ἐκτρέποντος ἔπεσθαι τῇ ἀρετῇ τὴν εὐδαιμονίαν, ἂν μὴ καὶ γένος εὐτυχῆσῃ, καὶ κάλλος, καὶ ἄλλα,

C *Καὶ γὰρ χρυσὸν ἔχων πόλεμόν δ' ἴερ, ἠΐτι·
[κούρη]*

ἀνάγκη κατὰ τὴν διαφορὰν τοῦ τέλους, καὶ τὴν ἐπὶ τοῦτο ἄγουσαν φιλοσοφίαν οὐάφορον εἶναι. Μιᾶ γὰρ ὁδῷ βαδίζοντα, ἥτις ἀγειν πέφυκεν ἐπὶ τῇ (57) τῶν μικρῶν καὶ ταπεινῶν, οὐκ ἔστιν ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ μέγιστα καὶ ἐν ὕψει κείμενα.

*Ὅρῳς Ἰν' ἔστ' ἐκεῖνος ὑψηλὸς πάγος,
Τραχὺς τε καὶ παλῆκοτος, ἐν ᾧ κάθηται.
Ὅ ἐρελαφρίζων ἑαυτὸν ὄρνις ;*

Ἐπὶ τοῦτον τὸν ὑψηλὸν πάγον τὸ δριμύ καὶ πανοῦργον ἐκεῖνο θηρίον ἀνελθεῖν ἀδύνατον· ἵνα δὲ εἰς ταῦτον ἔλθῃ τοῖς ἀετοῦ γεννήμασιν ἀλώπηξ, ἡ τύχη τινί (58) δεῖ χρησαμένους ἐκείνους πονηρᾶ καταπνεῖν εἰς γῆν, τῶν οικειῶν αὐτοῖς φθαρέντων· ἢ τὴν φύσασαν αὐτὴν, ἢ μὴ πέφυκε φύειν, λαίψηρὰ κυκλώσαι πετὰ ταύτῃ (59), καὶ οὕτως ἀρθεῖσαν ἐκ γῆς ἀνίπτασθαι πρὸς τὸν ὑψηλὸν πάγον. Ἔως δ' ἐκάτερον ἐπὶ τῆς οικείας μένῃ τάξεως, οὐκ ἐνὶ κοινωνίᾳ τοῖς γῆς πρὸς τὰ οὐρανοῦ θρέμματα. » Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει : « Τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων, καὶ περιωμένον τοῦ Πλάτωνος ἔλκειν τὰς τῶν νέων ψυχὰς ἄνω πρὸς τὸ θεῖον, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον προσοικειοῦντος μὲν τῇ ἀρετῇ καὶ τῷ καλῷ, τῶν δὲ ἄλλων ἀπάντων ἀναπειθόντος ὑπερφρονεῖν· φράσον ἡμῖν,

nam in priori editione corruptissime legebatur, εἰ μὴ τῷ ἢ τύχη τινί ἰδίᾳ χρησαμένους.
(59) Forte αὐτῇ.

ὡ Περιπατητικῆ, πῶς ἐκδιδάξεις ταῦτα ; Πῶς ὁδηγή- A
σεις ἐπ' αὐτὰ τοὺς φιλοπλάτυνας ; Ποῦ σοι τῆς αἰρέ-
σεως τοσοῦτον ὕψος λόγων, ὥστε τὸν τῶν Ἀλωάδων
φρόνημα κτήσασθαι, καὶ τὴν εἰς οὐρανὸν ὁδὸν ζητεῖν ;
ἦν ἐκεῖνοι μὲν φροντα ὁρῶν ἀναθεῖσαι δύνασθαι γίνε-
σθαι · τὸ δ' ἄρ' ἦν ἀφαιρέσει τῶν ἀνθρωπίνων σπου-
δασμάτων γινόμενον, ὡς φησι Πλάτων. Τίς οὖν ἡ παρὰ
σοι πρὸς ταῦτα τοῖς νέοις βοήθεια ; καὶ πόθεν τις (60)
ὁ τῆς ἀρετῆς συναγωνιστῆς λόγος ; ἐκ δὲ ποίων γραμ-
μάτων Ἀριστοτέλους ; τίνας τῶν ἀπ' αὐτοῦ ; ἐκ
ποίων γραφῶν ; Δίδωμι γάρ σοι, κἀν ψευθεσθαι θέλης,
μόνον τι νεανικόν. Ἀλλὰ γὰρ οὐτ' ἔχεις εἰπεῖν, οὐτ'
ἂν ἐπιτρέψαι σοι τῶν ἡγεμόνων τῆς αἰρέσεως οὐδεὶς.
Αἱ γοῦν Ἀριστοτέλους περὶ ταῦτα πραγματεύεται, *Εὐ-
δήμιοι τε καὶ Νικομάχιοι, καὶ Μεγάλων Ἡθικῶν*
*ἐπιγραφόμεναι, μικρὸν τι, καὶ ταπεινόν, καὶ δημῶ-
δες περὶ τῆς ἀρετῆς φρονούσι, καὶ τοσοῦτον, ὅσον ἂν*
τις καὶ ἰδιώτης καὶ ἀπαίδευτος, καὶ μειράκιον, καὶ
*γυνή. Τὸ μὲν γὰρ διάδημα, ὡς εἰπεῖν, καὶ τὸ σπῆ-
προν τὸ βασιλικόν, ὃ παρὰ τοῦ Διὸς ἔχει λαβοῦσα*
ἀναφαίρετον ἡ ἀρετὴ, ἐπεὶ,
*chum, seu qui *Magiorum Moralium* nomine inscribuntur nil nisi pusillum quiddam, humileque pro-*
anis ac vulgare sapiunt, atque ejusmodi, quod homines idiotæ, ac rudes, quod adolescentuli ac mu-
lierculæ 796 cogitare possint. Enimvero quod virtuti diadema, ut ita loquar, regiumque sceptrum
abs Jove donatum est, nec auferrī a quoquam potest (quippe

... Οὐ καὶ ἀνὰ γὰρ σοι, ὅτι κεν οὕτως
Τῇ κεφαλῇ ἐπιπέσει ·

τοῦτο αὐτὴν ἀφαιρεῖσθαι τολμῶσιν. Οὐ γὰρ ἐπιτρέ- C
πουσιν αὐτὴν ποιεῖν εὐδαίμονας · ὁμοίαν δὲ αὐτὴν κα-
θιστάει πλοῦτον, καὶ δόξαν, καὶ γένει, καὶ ὑγίειᾳ, καὶ
κάλλει, καὶ ὅσα ἄλλα κοινὰ τῆς κακίας. Ὡς γὰρ τού-
των ἑτιοῦν παρὸν χωρὶς ἀρετῆς, οὐκ αὐταρχεὶς εὐδαί-
μονα τὸν κεκτημένον ἀποφῆναι · καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ
ταῦτα χωρὶς τούτων οὐκ ἰκανῆ ποιῆσαι τὸν ἔχοντα
αὐτὴν εὐδαίμονα. Πῶς οὖν οὐ καθήρηται καὶ κατα-
βέβληται τὸ τῆς ἀρετῆς ἀξίωμα ; — Ναί · ἀλλὰ πολὺ
τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ὑπερέχειν τὴν ἀρετὴν λέγουσι. —
Τί δὴ τοῦτο ; Καὶ γὰρ τὴν ὑγίειαν τοῦ πλοῦτου · ἀλλὰ
τό γε χωρὶς ἀλλήλων μὴ ἀρκεῖν πρὸς εὐδαιμονίαν
πᾶσι κοινόν. Ὅπόταν οὖν τις ἐκ τούτων τῶν δογμα-
των καὶ ταύτης τῆς αἰρέσεως διδάξειε τὸν ἐν αὐτῇ
τῇ ψυχῇ τὸ πᾶν ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ζητοῦντα, εὐδαί-
μονά φασιν ἐπὶ τροχὸν οὐκ ἀναβαίνειν · οὐδὲ ὁ ταῖς D
Πριαμικαῖς τύχαις (61) συνεχόμενος δύναται ἂν εὐδαι-
μονῶν καὶ μακάριος εἶναι. Τὸν δὲ τὴν ἀρετὴν ἔχοντα
τοιούτοις τισὶ περιπεσεῖν οὐκ ἀπεικός. Τούτοις δὲ
ἐπέταται τὸ μήτε ἀκολουθεῖν ἐκ παντὸς τὴν εὐδαιμο-
νίαν τοῖς τὴν ἀρετὴν ἔχουσι, μήτ' εἰ γένοιτο παρα-
μένειν αἰεὶ.

calamitatem incidant. Ex quo plane sequitur, nec iis qui virtute præditi sint continuo felicitatem
comitari, nec, ut comitetur interdum, perpetuam hanc societatem esse posse.

Φύλλα τὰ μὲν τ' ἀνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δὲ
[θ' ἕλη

Τηλεθόωσα φύει ·

Ὡς ἀνδρῶν γενεῆ, ἡ μὲν φύει, ἡ δ' ἀπολήγει.

nium despicientiam et contemptionem injiciat : dic
nobis obsecro, bone Peripatetice, quemadmodum
hæc ipsa traditurus sis, quam ad illa Platonis
amatoribus viam præiturus ? Ecquam doctrinæ vim
excellentiamque tantam secta tibi tua repositam
habet, ut Aloudum illorum sensu fiduciaque plenus
viam ad cælum moliri audeas ? Hanc illi montes,
montibus imponendo, promptam sibi fore et expe-
ditam putabant : at id enimvero, quemadmodum
Plato docuit, sublatis demum humanis cupiditatibus
oblinetur. Ad hæc igitur consequenda, quam tu
junioribus opem ostendis ? unde vel unum aliquod
orationis genus, quod virtuti suffragetur ? quibus
ex Aristotelis operibus ? aut cujusquam alterius,
qui ejus e schola profectus sit ? age, quibus tandem
B
ex scriptis ? Quin tu mentire, si vis, per me licet :
tantum generosi ex te aliquid audiamus. At nec
omnino quidquam habes ipse quod dicas : nec ut
habeas, quisquam tamen ex hujus sectæ principi-
bus id te loqui patiatur. Sane Aristotelis hac de re
libri, seu qui *ad Eudemum*, seu qui *ad Nicoma-*
*chum, seu qui *Magiorum Moralium* nomine inscribuntur nil nisi pusillum quiddam, humileque pro-*
anis ac vulgare sapiunt, atque ejusmodi, quod homines idiotæ, ac rudes, quod adolescentuli ac mu-
lierculæ 796 cogitare possint. Enimvero quod virtuti diadema, ut ita loquar, regiumque sceptrum
abs Jove donatum est, nec auferrī a quoquam potest (quippe

...Manet irrevocabile, quidquid
Annuerit capite) :

eo tamen illam spoliare conantur. Negant enim
virtutem per sese beatos homines efficere, eamque
divitiis, gloriæ, nobilitati, sanitati, formæ ac cæte-
ris quæ cum improbitate sunt communia, similem
esse volunt. Nam ut istorum nihil, quantumvis
adsit, dum virtus abest, possessorem suum felicem
reddere per sese potest : ita ne suum quidem vir-
tus, si hæc omnia deerunt, felicitate cumulabit.
Hoc ergo quid aliud est, quam virtutis dignitatem
abjicere funditus, atque pessumdare ? —Esto, inquit.
At virtutem longe bonis aliis omnibus anteponunt.
Quid tum ? —Nam et sanitatem quoque divitiis præ-
stare volunt : cæterum, quod sine mutua quadam
opera satis ad beatitudinem esse non possint, id
vero cum omnibus omnino commune est. Ita qui
semel hujus doctrinæ sectæque regulas secutus,
docuerit, quisquis ipsomet in animo humani boni
universitatem quærat, eum ad illam beatitudinis,
ut aiunt, rotam aspirare non posse : hic profecto
felix nunquam et beatus esse poterit, quem Priami
casus exercitum habuerint. Atqui nihil vetat, quo-
minus illi etiam virtutis possessores similem, in

*Volvit humi ventus frondes, aliasque subinde
Silva comans aperit :
Altera sic hominum exoritur, simul occidit ætas
Altera.*

μὲν οὐδεποτε γένοιτ' ἂν ὁ εὐδαίμων· οὐ μὴν μακά-
ριός γε, εἰ Πριαμικαῖς τύχαις περιπέσῃ.

(60) Καὶ πόθεν τις. Forte καὶ πόθεν ; καὶ τίς ;

(61) Πριαμικαῖς τύχαις. Alludit ad illud Aristoteli-
telis, lib. 1 *De moribus*, cap. 11 : Εἰ δ' οὕτως, ἄθλιος

Exilis adhuc nimium ac timida, mi poeta, tua hæc A
similitudo est:

Succedunt tempora veris.

At plurimum tamen effluit temporis, cum interea succedit nihil. Si fragilem et caducam humanæ vitæ conditionem accuratius repræsentare vis, ex Aristotelica potius beatitudine similitudinem mutare. Facilius ea quam frondes ullæ, nascitur atque interit. Non anni conversionem expectat, non eodem tantum vel anno, vel mense, at eodem die, eademque hora, simul oritur et occidit. Enimvero quæ interimant, cum plurima sunt, tum ex casu pendent omnia: **797** corporis fatales quidam morbi, et ii sane infiniti, paupertas, infamia, cæteraque id genus, quibus vel singulis par nullum in bona illa virtute præsidium est; quæ nec arcere miseriam, nec felicitatem conservare per sese possit. Quisquis igitur hanc imbiberit probaveritque doctrinam, qui tandem, amabo, vel ad mentem Platonis accedet, vel in eadem ut alii constanter acquiescant, efficiet? Nunquam profecto, nunquam, qui e schola ista prodierit, hæc plane Herculeæ divinaque dogmata auscipiet: robustum et eximium quid esse virtutem: nullo ad felicitatem indigere subsidio: ea spoliari posse nunquam: ut paupertas, morbus, infamia, pix, crux; ut illa ex tragædiis in unum confluant omnia; felicem usque tamen ac beatum hominem justum futurum. Quin et ipsa justus, sic tanquam victoris athletæ, nomen vocali hoc et ingenti præconio celebrat. Hunc demum esse felicissimum, qui ex ipsamet justitia fructum colligat felicitatis. Age ergo, bona partiresis quantum voles, eaque distingue trifariam, quadrifariam, multifariam. Prorsus ad sem nihil. Nunquam ac tu via nos ad Platonem adduces. Quid enim juverit, e bonis, quod ais, alia veneranda esse, ut deos; alia laude digna, ut virtutes; alia potestate quadam, ut divitias atque robur; alia, ut curationes, utilitate contineri? Quid porro, cum minutiori ac subtiliori divisione, e bonis alia fines esse dixeris, alia negaveris? Finium ea nomine comprehendens, quorum gratia sunt alia; non fines autem appellans, quæ aliorum in gratiam adhibeantur. Quid item, ubi alia simpliciter bona esse didiceris, alia non omnibus? aut alia quidem animi bona esse, alia corporis, alia extrinsecus evenire? aut etiam alia potentias, alia dispositiones et habitus, alia denique actus esse? Postremo alia fines, alia materias, alia instrumenta? Quin, ut noverit quis decem in categoriis denario discrimine bonum distribuere: quid tandem omnia hæc Platonis ad mentem dogmata pertinebunt? Profecto, virtutem aut æquivoce, aut quomodocunque libuerit, bonum appelles licet; quandiu satis ei per sese virium negabis,

"Ἐτι σοι τὸ παράδειγμα μικρὸν καὶ ἀτολμον, ὧ ποιητά·

"Ἐαρος δ' ἐπιγίνεται ὥρη.

Πολὺς ὁ μεταξὺ χρόνος, καὶ ᾤ μὴ (62) γίνεται. Εἰ θέλεις ἀκριβῶς τὸ ἐπίκρηρον καὶ σαθρὸν τῆς ἀνθρωπίνης γενεᾶς ἀπεικᾶσαι, παράβαλλε τὴν Ἀριστοτέλους εὐδαιμονίαν. Ῥᾶον τῶν φύλλων αὕτη καὶ φύεται καὶ ἀπολείπει, οὐκ ἀναμένουσα περιτελλόμενον τὸν ἐνιαυτὸν, οὐδ' αὐτοετεί, οὐδ' αὐτομηνί, ἀλλ' αὐτῆς ἡμέρας, αὐτῆς ὥρας καὶ γίνεται καὶ ἀπόλλυται. Πολλὰ τὰ ἀπολλύοντα, καὶ πάντα ἐκ τῆς τύχης· καὶ γὰρ αἱ τοῦ σώματος κῆρες, μυρία δὲ (63) αὐται, καὶ πενία, καὶ ἀτιμία, καὶ ὅσα τοιαῦτα· καὶ πρὸς οὐδὲν αὐταρκεῖ τὰ τῆς φιλῆς ἀρετῆς, πρὸς βοήθειαν οὐχ ἱκανά· τὴν μὲν γὰρ κακοδαιμονίαν εἰργεῖν, τὴν δὲ εὐδαιμονίαν διασώζειν ἀσθενῆς. Τούτοις οὖν τις ἐντραφεῖς, καὶ τούτοις ἀρεσκόμενος τοῖς λόγοις, τίνα τρόπον ἢ αὐτὸς συνάσεται τοῖς Πλάτωνος, ἢ ἄλλους πρὸς αὐτὰ ἐπιβήσεται ποτέ; Οὐ γὰρ ἐστὶν ὅπως ἂν τις ἐκ τούτων ὀρμύμενος, παραδέξαιτο τὰ Ἡράκλεια καὶ θεῖα ἐκεῖνα δόγματα· Ὡς ἰσχυρόν τι καὶ πάγκαλον χρῆμα ἀρετῆ, καὶ οὐ ποτε ἐνδύουσα πρὸς εὐδαιμονίαν, οὔτε ποτὲ αὐτὴν ἀφαιρουμένη· ἀλλὰ κἂν πενία, κἂν νόσος, κἂν ἀδοξία, κἂν πίττα καὶ σταυρὸς, κἂν τὰ ἐκ τῆς τραγωδίας ἅμα πάντα ἐπιβρῶῃ, ἔτι ὁ δίκαιος εὐδαίμων καὶ μακάριος. Ἐπικηρυκεύει γοῦν αὐτῷ (64) τῷ μεγαλοφωνοτάτῳ κήρυκι (65), καθάπερ ἀθλητὴν τίνα νικηφόρον, τὸν δικαιοτάτον, ὅτι οὐτέστιν εὐδαιμονέστατος, ὁ ἐξ αὐτῆς τῆς δικαιοσύνης τὸν καρπὸν τῆς εὐδαιμονίας δρεπόμενος. Διαίρει τοίνυν, εἰ βούλει, καὶ ποικίλλε τριχῆ, καὶ τετραχῆ, καὶ πολλαχῆ τὰ ἀγαθὰ διαστελλόμενος. Οὐδὲν γὰρ ταῦτα πρὸς τὸ προκείμενον. Οὐ δὴ ποθ' ἡμᾶς δι' αὐτῶν προσάξεις τῷ Πλάτωνι. Τί γὰρ εἰ τῶν ἀγαθῶν, ὡς φῆς, τὰ μὲν τίμια, καθάπερ οἱ θεοὶ, τὰ δὲ ἐπαινετὰ, ὡς αἱ ἀρεταί, τὰ δὲ δυνάμεις, ὡς πλοῦτος καὶ ἰσχύς, τὰ δὲ ὠφέλιμα, ὡς αἱ θεραπείαι; Τί δ', εἰ ταῦτα ἐλάττονι διαίρεισει διαστελλόμενος, λέγοις τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν εἶναι τέλη, τὰ δὲ οὐ τέλη; τέλη μὲν ὀνομάζων, ὧν χάριν τὰ ἄλλα, οὐ τέλη δὲ τὰ τῶν ἄλλων ἕνεκα λαμβανόμενα. Τί δ', εἰ μάθοι τις, ὅτι τὰ μὲν ἀπλῶς ἀγαθὰ, τὰ δὲ οὐ πᾶσιν; ἢ ὅτι τὰ μὲν ψυχῆς ἀγαθὰ, τὰ δὲ σώματος, τὰ δ' ἐκτός; ἢ πάλιν, ὅτι τὰ μὲν τῶν ἀγαθῶν δυνάμεις, τὰ δὲ διαθέσεις καὶ ἔξεις, **D** ἄλλα δὲ ἐνέργειαι, τὰ δὲ τέλη, τὰ δὲ ὕλαι, τὰ δὲ ἔργα; κἂν κατὰ τὰς δέκα κατηγορίας μάθῃ τις δεκαχῆ διανέμειν τὰγαθόν, τί ταῦτα πρὸς τὴν Πλάτωνος γνώμην τὰ διδάγματα: Ἔως γὰρ ἂν οὐ σὺ μὲν εἶτε ὁμόνυμος, εἶτε ὅπως βούλει, καλῶν ἀγαθὰ τὰ τῆς ἀρετῆς, ἄλλ' ἅττα πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ὡς ἀναγκαῖα παραλαμβάνης, τὸ ἱκανὸν τῆς ἀρετῆς ἀφαιρούμενος· Πλάτων δ' ἐκ περιουσίας περὶ τῶν ἄλλων ζητῆ, τὸ ἐκπλεον εἰς εὐδαιμονίαν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρετῆς ἔχων· οὐδὲν ἂν ὕμιν εἴη κατὰ τοῦτο κοινόν· ἀλλὰ σοι δεῖ λόγων ἄλλων τῶν τοῦ Πλάτωνος.

(62) Forte ἐν ὧ μηδέν.

(63) Forte δᾶ.

(64) Forte αὐτῆ.

(65) Forte κηρύγματι.

alia quædam, uti ad felicitatem necessaria postulabis : **798** Plato contra non nisi dicis causa de aliis obiterque quærens, satis superque virtutem sibi ad felicitatem esse ducet : nunquam vobis hoc auidem in genere commune quidquam erit : alia quam Plato loquere omnia doceasque necesse est.

Ἦς γὰρ οὐκ ἔστι (66) λέουσι καὶ ἀνδράσιν ὄρκια
 Οὐδὲ λύκοι τε καὶ ἄρνες ὁμόφρονα θυμὸν ἔχου-
 σιν.

^A Nulla fides homines inter sævosque leones :

Nunquam agni atque lupi sensu ducuntur eodem.

Οὕτως οὖκ ἔστι Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει φιλα περὶ τοῦ κορυφαιοτάτου καὶ κυριωτάτου τῆς εὐδαιμονίας δόγματος. Διαμπερὲς γὰρ εἰ μὴ κακὰ φρονέουσιν ἀλλήλοισι, τὰ γε ὑπεναντία περὶ τῶν εἰς τοῦτο διαφερόντων φαίνονται λέγοντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, διενεχθέντα Μωσῆ καὶ Πλάτωνι ἐν τῷ περὶ Προνοίας λόγῳ.

Πάλιν Μωσέως καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Πλάτωνος τούτοις συμφώνως, τῶν περὶ τῆς τῶν ὄλων Προνοίας λόγον εὐκρινῶς διατεθειμένων, ὁ Ἀριστοτέλης, μέχρι σελήνης στήσας τὸ θεῖον, τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη περιγράφει τῆς τοῦ Θεοῦ διοικήσεως. Ἐφ' οἷς καὶ ἀπετέλλεται πρὸς τοῦ δηλωθέντος (67), ὧδέ πη διεξιόντος. « Ὀντος δ' ἔτι μεγίστου καὶ κυριωτάτου τῶν εἰς εὐδαιμονίαν συντελούντων, τοῦ περὶ τῆς Προνοίας πείσματος, ὃ δὴ καὶ μάλιστα τὸν ἀνθρώπινον βίον ὀρθοῖ, εἴ γε μὴ μέλλοιμεν ἀγνοεῖν, πότερον δὴ κατ' ἔχουσιν ὑπτιον (68), ἢ σχολιαῖς ἀπάταις ἀν βαίνῃ ἐπιχθονίων γένος ἀνδρῶν, ὃ δὴ Πλάτων εἰς θεὸν καὶ ἐκ Θεοῦ πάντα ἀνάπτει. Φησὶ γὰρ αὐτὸν ἀρχὴν τε καὶ μέσα (68') καὶ τελευτήν τῶν ὄντων ἀπάντων ἔχοντα, εὐθεία περαίνειν περιπορευόμενον. Καὶ αὖ πάλιν φησὶν αὐτὸν ἀγαθὸν εἶναι, ἀγαθῷ δὲ μηδένα φθόνον ἐγγίνεσθαι περὶ μηδενός. Τούτου δὲ ἐκτός ὄντα (69), πάντα ὅτι μάλιστα ἀγαθὰ ποιεῖν, εἰς τάξιν ἄγοντα ἐκ τῆς ἀταξίας. Πάντων δὲ ἐπιμελούμενον, καὶ πάντα κατὰ δύναμιν κοσμοῦντα, πεφροντικέαι καὶ τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ μετὰ βραχέα · « Καὶ ὁ μὲν Πλάτων οὕτως · Ὁ δὲ, τὴν δαιμονίαν κατὰ τὴν φύσιν ἐκποδῶν ποιούμενος, καὶ τὴν γε εἰσαυθίς ἐλπίδα τῆς ψυχῆς ἀποτέμνειν, τὴν τε ἐν τῷ παρόντι πρὸς τῶν κρείττωνων (70) εὐλάβειαν ἀφαιρούμενος, τίνα πρὸς Πλάτωνα ἔχει κοινωνίαν ; Ἡ πῶς ἂν ἐφ' ἃ βούλεται Πλάτων, παρακαλέσαι, καὶ πιστώσαιο τὰ εἰρημένα ; Πᾶν γὰρ τούναντιον, συνεργός ἂν οὗτός (71) γε καὶ συναγωνιστῆς τῶν ἐθειλόντων ἀδικεῖν φανεῖν. Πᾶς γὰρ τις, ἀνθρωπος ὢν, καὶ ταῖς ἀνθρωπίναις ὀρέξεσι κατεσχημένος, ἂν καταφρονήσῃ τῶν θεῶν, καὶ (72) μηδὲν νομίση πρὸς αὐτὸν, πύρρῳ μὲν αὐτῶν ἀπικισμένος ἐν τῷ ζῆν, ἀποθανῶν δὲ οὐδὲ ἔτι ὢν, ἔτοιμος ἂν ἔλθοι πρὸς τὸ χαρίζεσθαι ταῖς ἐπιθυμίαις. Πίστιν γὰρ λαβεῖν

Sic in maximo hoc et principe felicitatis dogmate, Platoni cum Aristotele comunio nulla esse potest. Prorsus enim, si minus alter de altero male cogitet, in iis saltem quæ ad illud summopere pertinent tota palam disputatione pugnant.

CAPUT V.

Idem Aristotelem a Moysæ simul et Platone in quæstione de Providentia dissentem insectatur.

Moyses præterea Hebræique prophetæ, quibus etiam Plato suffragatur, Providentiam universa complecti distincte clareque posuerunt. Aristoteles in lunari orbe metam Numini terminumque constituens, partes mundi reliquas ejus curæ gubernationique subduxit. Quam ob causam his ab eodem Attico verbis reprehenditur. « Cum inter ea quæ ad felicitatem conducunt, inquit, maximum etiam illud sit atque potissimum, ut certam de Providentia fiduciam habeamus ; quippe quod dirigendis humanæ vitæ rationibus summo sit usui futurum, si nos minime latuerit, rectone ac plano ingressu, an per obliquos errorum flexus terrestrium hominum genus incedat : Plato ad Deum omnia revocat, ex eoque necit omnia, docet enim illum ita rerum omnium principium, media, finemque complecti, ut recta semper easdem obeundo perficiat. Tradit insuper bonum illum esse, nec bono ulla unquam in re bonum alterum invidere : proinde quæ extra se sint, quam optima illum cuncta efficere, in ordinem ex perturbatione digesta : postremo qui omnium curam gerat, eaque pro summa potestate ornet, humano etiam generi prospicere. » Et paucis interjectis : « Ac Plato quidem, inquit, ita statuit. **799** At vero Aristoteli, dum excellentem illam divinamque naturam abigens, spem simul futuri omnem animo resecat, simul etiam hic omnem erga superiores observantiam ac pietatem aufert ; quæ tandem cum Platone communio esse possit ? Quomodo Platonis ad mentem sensumque complectendum idem adhortetur, illiusque doctrinam ulla ex parte confirmet ? Contra sane, improbis adiutorem se palam ac sceleris administrum proficitur. Homo enim quisquis est, atque humanis cupiditatibus involutus, is si deos semel contempserit, nec eos ad se

(66) Ἦς γὰρ οὐκ ἔστι. Homerus *Iliad*. I, v. 262, quibus verbiis Hectorem Achilles gravius sane durissime mordebat.

(67) Τοῦ δηλωθέντος. Δηλωθέντος, viri nomen esse proprium existimavit Hopperus.

(68) Ὑπτιον, etc. Recte hic emendasse mihi videor, ὑπτιον, cujus pronuntiatio sæpe nonnullorum in ore degenerat in ὑψιον, Latino more, quod antea legebatur. Est hic ὑπτιος, planus, rectius, facilis, expeditus, qua significatione opponi τῷ τρολίῳ pos-

sit. Itaque paulo post, pro ἀναβαίνει, sensus omnino postulat ἀν βαίνῃ, quod reposui.

(68') Ἀρχὴν τε καὶ μέσα. Platonis locum habes sup., pag. 551.

(69) Τούτου δὲ ἐκτός ὄντα. Mallem, τοῦτον δὲ τὰ ἐκτός ὄντα, τὰ δὲ αὐτοῦ ἐκτός ὄντα.

(70) Forte τοὺς κρείττους.

(71) Οὗτος. Malim οὕτως, cum altero ms.

(72) Forte κἀκείνους.

quidquam pertinere putaverit, propterea quod et A procul ab iis sejunctus hic vivat, nec post mortem ullus sit futurus: utique genio fidenter indulgeat. Nam si homines tantum fallendi erunt, nihil erit omnino, quamobrem eos, cum improbe faciet, latere se posse desperet: imo nec latebram sceleris admodum quærendam putabit, si ex iis qui deprehenderit, tenere ac cohibere nemo poterit. Ita facilis admodum ac proclivis ad improbitatem ei lapsus est, qui de Providentia spem omnem abjecerit. Prorsus enim videlicet, vir bonus ille sit necesse est, qui postquam nobis voluptatem hinc tanquam bonum aliquod porrexerit, Deum inde metum omnem sustulerit; prohibendi tamen sceleris viam sibi adhuc et rationem aliquam repræsentare videatur. Perinde omnino ac si medicus aliquis, postquam ægroto nullam dum adhuc viveret opem attulisset: extincto demum novis artibus salutem pararet. Persimilis utique Peripatetici nostri ratio est. Nec enim tantum unquam ex voluptatis appetitione, quantum ex divinæ Providentiæ negatione roboris improbitati ac virium accesserit. Quid ergo, dicat aliquis, tu eodem in loco Aristotelem, quo Epicurum habiturus es? Enimvero eodem, hoc quidem in genere. Nam obsecro, nostra quid interest, utrum ex mundo Numen extermines, nobisque cum eo communionis relinquant nihil: an quos eodem mundo deos incluseris, eos ab omni terrarum commercio curaque submoveas? Æqualis videlicet ex utraque doctrina, cum in diis hominum neglectio, tum divini metus in improbis vacuitas consequetur. Nam quod ex iis, dum in cœlo versantur, fructus aliquid nos etiam capiamus: primo, totum hoc nobis cum rebus non ratione tantum, sed etiam vita carentibus commune est; deinde, similem quoque a diis opem hominibus Epicurus ostendit. **800** Quæ enim ex illis optima defluunt, quibus ipsa contigerint, ingentium bonorum causas esse docet. At neutrum profecto ulla in Providentiæ parte reponendum est. Nam si ex Epicuri mente, ut in bonorum suorum conservatione omnem a diis sollicitudinem adhiberi velit, funditus tamen Providentia tollitur; tollatur eadem Aristotelis ex sententia necesse est, tametsi rerum in cœlestium gubernatione ordinis aliquid ornatusque videatur. At nos eam, quæ nostra intersit, Providentiam quærimus, qua sane careat oportet, qui nec dæmones aut heroes, nec animos prorsus ullos sempiternos esse concedat. Et vero, me iudice, verecundius fecit Epicurus, qui quod fieri posse desperaret, uti se ab hominum cura, si semel cum iis versarentur, su-

περι τοῦ λαθεῖν ἀδικοῦντα οὐκ ἀδύνατον, ἂν γε ἀνθρώπους δέη λανθάνειν: οὐ μὴν (73) ἀναγκαῖον ἐκ παντὸς λαθεῖν ζητεῖν, ὅπου γέ τις τῶν πεφωρακῶτων κρατεῖν δυνατός (74) ἔστιν. Ὡστε ἔτοιμόν τι χρέμα πρὸς ἀδικίαν ἢ τῆς Προνοίας ἀπόγνωσις. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ καὶ πάνυ χρηστός ἐστιν (75) ὅστις τὴν ἡδονὴν ἡμῖν προτείνας ὡς ἀγαθὸν, καὶ τὴν ἐκ θεῶν ἀδείαν παρασχόμενος, ἐτι μηχανῆν πρὸς τὸ μὴ ἀδικεῖν πορίζειν οἴεται: ὁμοίον τι ποιῶν λατρώ, τὴν μὲν ἐτι ζῶντος τοῦ κάμνοντος βοήθειαν παρέντι, μετὰ θάνατον δὲ πλέκειν τινὰς (76) μὲν μηχανὰς πειρωμένῃ πρὸς σωτηρίαν τοῦ τεθνεωτος. Παραπλησίως δὲ τοῦτω καὶ ὁ Περιπατητικός. Οὐ γὰρ οὕτως ἢ περὶ τὴν ἡδονὴν σπουδῆ, ὡς ἢ περὶ τὸ θεῖον, ὅτι κήδοιτο, ἀπιστία, τὴν ἀδικίαν ἐπιβρώννυσι. Τί οὖν, φῆσαι τις ἂν, ἐν αὐτῷ θῆσει Ἀριστοτέλῃ καὶ Ἐπίκουρον; Πάνυ μὲν οὖν, ὡς γε πρὸς τὸ προκείμενον. Τί γὰρ διαφέρει πρὸς ἡμᾶς, ἢ τοῦ κόσμου τὸ θεῖον ἐξοικίεσθαι, καὶ μηδεμίαν ἡμῖν πρὸς αὐτὸ κοινωνίαν ἀπολιπεῖν, ἢ ἐν κόσμῳ τοὺς θεοὺς καθείρξαντα, τῶν ἐπὶ γῆς πραγμάτων ἀποστῆσαι; Κατ' ἴσον γὰρ ἀμφοτέροις τὸ ἐκ θεῶν ἀμελὲς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἴση τοῖς ἀδικοῦσιν ἀπὸ τῶν θεῶν ἀδεία. Τὸ δὲ κινουμένων τῶν (77) κατ' οὐρανὸν καὶ ἡμᾶς τι χρηστὸν ἀπολαύειν μάλιστα μὲν κοινὸν καὶ ἀλόγων καὶ ἀψύχων· ἦδη δὲ ταύτῃ γε, καὶ κατ' Ἐπίκουρον δυνατοῖς τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ θεῶν γίνεται. Τὰς γοῦν βελτίονας ἀπόρροιας αὐτῶν φασὶ τοὺς μετασχῶσι μεγάλων ἀγαθῶν παραιτίας γενέσθαι. Ἄλλ' οὔτε τοῦτον, οὔτε ἐκεῖνον (78) δίκαιον ἐν Προνοίας ἀριθμεῖσθαι λόγῳ. Εἴπερ γὰρ καὶ κατ' Ἐπίκουρον τὸ τῆς Προνοίας οἴχεται, καίτοι τῶν θεῶν κατ' αὐτὸν πᾶσαν κηδεμονίαν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν οἰκείων ἀγαθῶν εἰσφερομένων: οὕτως ἂν οἴχοιτο καὶ κατ' Ἀριστοτέλῃ τὸ τῆς Προνοίας, εἰ καὶ τὰ κατ' οὐρανὸν ἐν τάξει τιμὴ καὶ κόσμῳ διοικεῖται. Πρόνοιαν γὰρ ζητοῦμεν ἡμῖν διαφέρουσαν, ἥς οὐ μέτεστι τῷ μήτε δαίμονας, μήτε ἥρωας, μήτε ὄλως ἐπιδιαμένειν δύνασθαι τὰς ψυχὰς συγκεχωρηκότι. Ἐκεῖνο δὲ μοι κριτῆ καὶ αἰσχυντηλότερον ὁ Ἐπίκουρος δοκεῖ πεποικηκέναι. Ἄσπερ γὰρ ἀπογνοῦς δύνασθαι τοὺς θεοὺς ἀποσχέσθαι τῆς ἀνθρώπων κηδεμονίας, εἰς ταῦτον ἐλθόντας αὐτοῖς, καθάπερ εἰς ἀλλοδαπὴν ἀπώκισε, καὶ ἔξω πού τοῦ κόσμου καθύδρουσ, τὸ ἀπάνθρωπον αὐτῶν τῇ ἀποστάσει καὶ τῇ πρὸς ἅπαν ἀκοινωνησίᾳ (79) παραιτούμενος. Ὁ δὲ περιττὸς ἡμῖν οὗτος τῆς φύσεως εὐρετής, καὶ τῶν θεῶν πραγμάτων ἐπιγνώμων ἀκριβής, ὑπ' αὐτῇ τὴν ὄψιν τῶν θεῶν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ὑποθεῖς, εἴασεν ἀτημέλητα καὶ ἀφρόνιστα, φύσει τιμὴ καὶ οὐ θεῖω λογισμῷ διοικούμενα. Ὅθεν εἰκότως ἂν καὶ αὐτὸς οὐδ' ἐκεῖνο τὸ ἐγκλημα ἐκφύγοι, ὃ κατ' Ἐπίκου-

(73) Forte add. οὐδ'.

(74) Forte add. οὐκ.

(75) Χρηστός ἐστιν. Forte, χρηστός, hoc loco χαρίεις, vulgo, plaisant, gracieux.

(76) Forte del. τινὰς.

(77) Τὸ δὲ κινουμένων τῶν, etc. Si κινουμένων placet, lege αὐτῶν pro τῶν. Sed præstat, opinor, cum altero ms. P.eg. et Montac. legere, τὸ δ' ἐκείνων

μερόντων κατ' οὐρανόν, etc.

(78) Οὔτε τοῦτον, οὔτε ἐκεῖνον. Legendum videtur οὔτε τοῦτον, οὔτε ἐκεῖνο, tametsi vulgata lectio ferri possit.

(79) Ἄπαν ἀκοινωνησίᾳ. Ita ex altero ms. reposui, cum perperam ante legeretur, ἅπαντα κοινωνίᾳ, quibus ex verbis contrarius omnino sensus exsistebat.

ρόν (80) τινες μαντεύονται· ὡς ἄρα μὴ κατὰ γνώμην, ἀλλὰ διὰ τὸ πρὸς ἀνθρώπων δέος τοῖς θεοῖς κατένειμεν ἐν τῷ παντὶ χώραν, ὡσπερ ἐν θεάτρῳ θέαν. Τεκμήριον δὲ ποιοῦνται τῆς γνώμης τοῦ ἀνδρός, ὅτι αὐτῶν ἀφέλιε τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐνέργειαν, ἐξ ἧς μόνης τὸ εἶναι τοὺς θεοὺς ἐμελλε τὴν δικαίαν πίστιν ἐξεῖν. Τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦτο καὶ Ἀριστοτέλης ποιεῖ. Ἀποστήσας γὰρ (81), καὶ παραδοὺς ἔβηε μόνη τὴν πίστιν, πράγματι κρίνειν ἀσθενεῖ τὰ ἐκ τοσοῦτου διαστήματος, τάχ' ἂν αἰδοῖ δοκοῖτε λέγειν ἐνταῦθα εἶναι θεοῦς. Οὐ γὰρ ἀπολιπῶν ἐξω τι τοῦ κόσμου, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐπὶ γῆς προσαγαγῶν τοὺς θεοὺς, ἀνάγκη ἔσχεν ἦτοι παντάπασιν ἄθεος εἶναι ὁμολογεῖν, ἢ τοῦ δοκεῖν (82) ἀπολιπεῖν θεοὺς δόξαν ἀνασώζειν, ἐνταῦθα που τοὺς θεοὺς ἀποκίσας. Ὁ δὲ τὴν τῶν κριτητῶν ἀκριβείαν παραιτησάμενος τῇ ἀμειξίᾳ, ἔοικεν εὐσημῶνός ἀπιστεῖν τοῖς θεοῖς. Ἔταῦτα ὁ Ἀττικὸς πρὸς Ἀριστοτέλην, χρεοκοποῦντα τὸν περὶ Προνοίας λόγον. Ὁ δ' αὐτὸς ἔτι καὶ ταῦτα τοῖς εἰρημένοις προστίθει, πρὸς τὸν αὐτὸν ἀποτεϊνόμενος, μὴ βουλόμενον γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον.

fidem relinquat, qui sensus de rebus tam disjunctis ac dissitis judicandi vim habet sane quam exiguam: is, opinor, pudore adductus uno, deos istuc collocare videri possit. Quippe cum nec extra mundum quidquam esse velit, et ab omni terrarum commercio deos submoveat, necesse omnino fuit, uti aut se palam atheum fateretur, aut agnitorum abs se deorum opinionem, eos istuc amandando, utcumque retineret. At vero alter ille, qui superos ob suum illud a rebus nostris dissidium, tam diligenti cura liberavit; quam deos esse nullos putet, decore saltem honesteque dissimulat. » 801 Hæc Atticus adversus Aristotelem divinæ Providentiæ vim succidentem. Quibus in eundem sequentiâ deinde subjungit, quod mundum ortum esse nollet.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, διενεχθέντα Μωϋσεῖ καὶ Πλάτωνι, καὶ ἐν τῷ ᾧ συγχωρεῖν γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον.

Πάλιν Μωϋσεῶς γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον ὀρισμένου, ποιητὴν τε καὶ δημιουργὸν τοῖς ὄλοις τὸν Θεὸν ἐπιστήσαντος, τοῦ τε Πλάτωνος τὰ ἴσα Μωϋσεῖ φιλοσοφούντος· τὴν ἐναντίαν κἀν τούτοις ὁ Ἀριστοτέλης ὀδεύσας ἀπελέγχεται πρὸς τοῦ δηλωθέντος συγγραφέως, ὡς πρὸς ῥῆμα γράφοντας. Ἐπῶρον δὲ (83) περὶ γενέσεως κόσμου σκοπῶν, καὶ τὸ τῆς Προνοίας τὸ μέγα τοῦτο καὶ πολυωφελὲς δόγμα πάντα ζητεῖν ἀναγκαῖον ἠγούμενος· καὶ λογισάμενος, ὅτι τῷ μὴ γενομένῳ, οὔτε τινὸς ποιητοῦ, οὔτε τινὸς κηδεμόνος πρὸς τὸ γενέσθαι καλῶς χρεῖα, ἵνα μὴ ἀποστερήσῃ τὸν κόσμον τῆς Προνοίας, ἀφέλιε τὸ ἀγέννητον αὐτοῦ. Παραιτούμεθα δὲ νῦν μὴ ἐμποδῶν ἡμῖν τοὺς ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐστίας εἶναι, οἷς ἀρέσκει καὶ κατὰ Πλάτωνα τὸν κόσμον ἀγέννητον εἶναι. Δίκαιοι γὰρ εἰσιν ἡμῖν συγγνώμην νέμειν, εἰ περὶ τῶν

(80) Κατ' Ἐπίκουρον. Libenter reponerem κατ' Ἐπίκουρον. Cæterum hic nonnullorum de Epicuro sensus, a Tullio agnoscitur, lib. 1 De natura deorum, sect. 86: Quanquam, inquit, video, nonnullis videri, Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis reliquisset deos, re sustulisset. Itaque in illis selectis ejus brevibusque sententiis, quas appellatis Κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prior sententia est: Quod beatum et immortale est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium. In hac ita exposita sententia, sunt qui existiment, quod inscitia plane lo-

A peri abstinere, eos sic tanquam in peregrinum aliquod solum ablegatos, extra mundum alicubi collocarit; omnem ab iis inhumanitatis suspicionem, hoc eorum dissidium, atque hæc ab universo disjunctione depellens. At vero noster hic naturæ summus indagator, rerumque divinarum explorator tam accuratus ac diligens, ubi res humanas in ipso deorum conspectu posuit, easdem ab omni eorum cura et provisione destitutas reliquit, ac suapte quadam natura potius, quam divina ulla ratione consilioque gubernatas. Quare ne criminis quidem illius suspensionem effugiat, quod de Epicuro nonnulli cogitarunt; eum non quod ita sentiret, sed quod hominum de se judicia formidaret, hoc in universo diis, sic tanquam in teatro, locum spectandi aliquem tribuisse. Quæm ad hominis sensum hac conjectura ducuntur, quod omnem iis erga nos operationem ademerit, ex qua tamen una, deos esse colligi merito credique debuisset. Hoc enim idem facit Aristoteles. Nam qui simul et deos procul hinc ablegat, et uni tamen oculorum sensui ad istuc judicandi vim habet sane quam exiguam: is, opinor, pudore adductus uno, deos istuc collocare videri possit. Quippe cum nec extra mundum quidquam esse velit, et ab omni terrarum commercio deos submoveat, necesse omnino fuit, uti aut se palam atheum fateretur, aut agnitorum abs se deorum opinionem, eos istuc amandando, utcumque retineret. At vero alter ille, qui superos ob suum illud a rebus nostris dissidium, tam diligenti cura liberavit; quam deos esse nullos putet, decore saltem honesteque dissimulat. » 801 Hæc Atticus adversus Aristotelem divinæ Providentiæ vim succidentem. Quibus in eundem sequentiâ

C

CAPUT VI.

Ejusdem adversus Aristotelem, cum Moyse ac Platone, de mundi quem negabat ortu pugnantem disputatio.

Mundum insuper Moyses cum aliquo generatum ortu posuit, tum parentem ejus molitoremque Deum huic rerum universitati præfecit: quo in genere Moysi quoque affinia Plato philosophatur. Contrariam utrique Aristoteles hac etiam in quæstione viam insistens, ab eodem Attico sic ad verbum scribente revincitur. Ἐπὶ principio, inquit ille, cum in hac de mundi ortu cogitatione Plato versaretur, idemque magnum illud et cum primis fructuosum Providentiæ dogma scrutandum cuivis diligentius putaret; ac simul ita philosopharetur, qui ortus aliquando non sit, eidem ut præclare sit, nullo vel effectore, vel curatore opus esse: continuo, ne mundum Providentiâ spoliaret, negavit ortum esse nunquam. Illic vero admodum exoratos velim, uti ne molestiam nobis ullam facessant, qui ejusdem ac

quendi fecerit, fecisse consulto. De homine minime vasro male existimant. Dubium est enim, utrum aliquid dicat iste beatum et immortale; an, si quod sit beatum, id esse immortale.

(81) Ἀποστήσας γὰρ, Quid tandem? deos, opinor. Itaque addendum videtur, τοὺς θεοὺς, ut paulo θεοῦς ἀποκίσας.

(82) Forte del. δοκεῖν.

(83) Πῶρον δὲ, etc. Vide supra lib. xi, cap. 29 et sequent.

nos familiæ cum sint, mundum tamen ex Platonis quoque sententia generatum esse negant. Verum enim profecto est hanc eos nobis veniam dare, si Platonis doctrinam mentemque quod attinet, iis ipsis fidem habeamus, quæ clara disertaque voce apud nos, hoc est Græcos homines, Græcus homo disputavit. Deus enim, inquit ille, quidquid videri poterat universum complexus, cum id non quiesceret, sed vitioso et incondito motu ageretur, in ordinem ex illa perturbatione digessit, statum hunc ratus omni ex parte altero illo meliorem futurum. Quem ille mundi ortum, quam non aut ænigmatis cujusdam specie, aut illustrandæ tantum rei gratia probaverit, ex verbis illis longe adhuc clarius certiusque constat, quibus rerum, ut vocat, omnium parentem, hanc ipsam in rem post universi molitionem usum esse scribit: Quoniam, inquit, orti estis (deos autem alloquebatur), immortales vos quidem esse et indissolubiles non potestis; ne utquam tamen dissolvemini quod voluntatis meæ vinculo colligati sitis. **802** Verum, uti jam dixi, cum iis, qui nos intus domique nostræ alloquuntur, utpote cum amicis, amice quoque ac placide controversiam hanc mitioribus argumentis disceptare liceat. Nam hos etiam Aristoteles eas in partes traduxisse videri jure possit, qui nec dogmatis hujus accusationi repugnare possent, nec ullam tamen, quam falsi damnarent opinionem, Platoni tribuisse convinci vellent. Nunc vero, cum Plato, uti nostris ipsimet auribus docentem audivimus, et mundum idem operum omnium præstantissimum, ab artificum præstantissimo factum esse velit; et eam universitatis molitori vim ac potestatem attribuat, qua et cum qui ante nullus erat mundum effecerit, et jam abs se factum, perpetuo si velit, salvum et incolumem conservabit: atque ita mundus, Platonis ex mente, et ortus idem sit, et tamen ab interitu liberatus; quis tandem ex Peripateticis suo nobis ista calculo suffragioque confirmet? Enimvero commonendus amice nobis est dogmatum istorum defensor, neque ortum si quid erit, id necessario corruptioni obnoxium esse debere, neque si quid vicissim corrumpetur nunquam, id ortum continuo nullum habuisse. Nec enim aut quod interitu careat, id aliam nullam, quamquod etiam ortu careat, perpetuitatis suæ causam habere concedendum est; aut quod semel ortum habuerit, eidem inexorabilis quædam intereundi necessitas imponenda. His ergo stabilendis quid tandem ex Aristotelis doctrina præsidii mutuemur? ejus, inquam, hominis, qui non jam dicis causa, imo nec per sese hoc in genibus disputationis incumbat, sed recta feratur in Platonem, eique quod ortum est pereundi necessitatem afferat;

(84) Ταῦτα βεβαιοῖ. Ante legebatur οὐ ταῦτα βεβαιοῖ, sed uterque ms. recte negationem expungit. Negat enim Atticus, et vere, hoc in dogmate Aristoteli cum Platone convenire. Et quæ sequuntur cap. 4, πόθεν οὖν, etc., huic emendationi clarissime suffragantur.

(85) Τὸ τε μὴ ἀπολλύμενον. Reponendum vide-

δοκούωντων Πλάτωνι πιστευόμενος οἷς αὐτὸς Ἑλληγ ὦν πρὸς Ἑλληνας ἡμᾶς σαφεῖ τε καὶ τραυῶ τῷ στόματι διελεκεται. Παραλαβὼν γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς παν ὅσον ἦν ὁρατὸν, οὐχ ἡσυχίαν ἄγον, πλημμυλῶς δὲ καὶ ἀτάκτως κινούμενον, εἰς τάξιν ἤγαγεν ἐκ τῆς ἀταξίας, ἡγησάμενος τοῦτο ἐκείνου πάντως ἀμεινον. Ἐτι δὲ καὶ μᾶλλον ὅτι μὴ δι' αἰνιγματῶν, μηδ' ἐπὶ τοῦ σαφοῦς χρεῖα τὴν γένεσιν παρεδέξατο, δηλοῖ δι' ὧν ὁ Πατὴρ αὐτῷ τῶν πάντων διελεκεται περὶ τοῦτου μετὰ τὴν τῶν ὄλων δημιουργίαν. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, γεγένησθε (λέγει δὲ πρὸς τοὺς θεοὺς), ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἔστε, οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν· οὐτι γε μὴν λυθῆσθε, τῆς ἐμῆς βουλήσεως τυχόντες. Ἄλλ' ὅπερ ἔφη, πρὸς μὲν τοὺς ἔνδον ἡμῖν φεγγομένους, ἄτε φίλους ὄντας, φιλικῶς τε καὶ μεθ' ἡσυχίας πράξειν ἐλέγχους διακριθεῖμεν ἄν. Ἔοικε γὰρ καὶ τούτους Ἀριστοτέλης μεταθεῖναι, τῇ μὲν κατηγορίᾳ τοῦ δόγματος ἀντισχεῖν ἀδυνατήσαντας, τὸ δὲ ἀλώνα δόξαν ὡς ψεῦδος οὐ βουληθέντας ἀναθεῖναι Πλάτωνι. Κατὰ δὲ τὴν ἡμετέραν ἀκοήν, ἀξιοῦντος Πλάτωνος τὸν κόσμον γεγονέναι κάλλιστον ἔργων ὑπὸ τοῦ καλλίστου τῶν δημιουργῶν, καὶ περιόντος τῷ τοῦ παντὸς ποιητῆι δυνάμει, δι' ἧς οὐκ ἔντα πρότερον ἐποίησε τὸν κόσμον, καὶ ποιήσας, εἰσαεὶ βουλόμενός γε πῶν διαφυλάξει καὶ ταύτη δὴ γεννητοῦ καὶ ἀφάρτου κατ' αὐτὸν ὑποκειμένου τοῦ κόσμου, τίς ἡμῖν τῶν Περιπατητικῶν ταῦτα βεβαιοῖ (84); Δεῖ δὲ παραμυθῆσθαι τὸν συναγωνιστὴν τούτων, ὅτι οὐ πάντως, εἴ τι γέγονε, ἀνάγκη τοῦτο φαρθῆναι· πάλιν δ' οὐδ' εἴ τι μὴ φαρθῆσεται, τοῦτο ἀναγκαῖον ἀγέννητον εἶναι. Οὐτε γὰρ μίαν αἰτίαν τῷ ἀφάρτῳ τὴν ἐκ τοῦ ἀγεννήτου συγχωρητέον, οὐτε τῷ γενομένῳ τὴν εἰς ἐλεθρον μεταβολὴν ἀδοθήτηον καταλειπτέον. Πόθεν οὖν ἐκ τῶν Ἀριστοτέλους λάβοιμεν ἄν βοήθειαν εἰς ταῦτα, ἀνδρὸς οὐ τηνάλλως, οὐδὲ καθ' αὐτοῦ περιώνοντος τὸν περὶ τούτων λόγον, ἀλλ' ἐξ ὀρθοῦ πρὸς Πλάτωνα ἐναντιούμενου, καὶ τό τε γενομένον εἰς ἀνάγκην τοῦ ἀπολέσθαι περιεστάντος, τό τε μὴ ἀπολλύμενον (85) ἐκ μόνου τοῦ μὴ γενέσθαι λέγοντος κριτίνεσθαι τὸ (86) ἀφάρτον, οὐ μὴ ὡς δύναμιν ἀπολείποντος αὐτοῦ περὶ τὸν θεόν, ἢ χρώμενος ἀγαθῶν ἄν τι ποιήσαι; Ὁ γὰρ οὕτω πρότερον γέγονε, τοῦτο, φησὶν, οὐδ' ἄν γένοιτο. Τοσοῦτον τε ἀποδεί τῷ διὰ τούτων βοηθεῖν τῷ Πλάτωνος λόγῳ, ὥστε ἤδη τινὰς καὶ τῶν περὶ Πλάτωνα ἐσπουδαχότων φοβήσας, οἷς εἶπεν, ἀπέστησε τοῦ δόγματος· οὐ δυνήθέντας συνιδεῖν, ὅτι κατὰ μὲν τὴν αὐτῶν φύσιν τὴν πραγμάτων, ἦν ἄν τις ἀνευ Θεοῦ βουλήσεως καὶ δυνάμειος ἐπινοήσαι, οὐτε τὸ γενομένον ἀφάρτον, οὐτε τὸ μὴ φαρθῶσθαι (87) γεννητόν· ὅταν δὲ τὴν ἀρίστην τις αἰτίαν ἐπιστήσῃ τὴν ἐκ Θεοῦ, δεῖ, ταύτην ἡγεμόνα τῶν πάντων λαβόντα, μηδὲν αὐτῆν τῶν ἄλλων αἰτίαν ἀποφαίνειν χεῖρονα. Γελοῖον γὰρ, διότι μὲν γέγονε

ιου τοῦ τε μὴ ἀπολλύμενου, vel τῷ τε μὴ ἀπολλύμενῳ, vel si ἀπολλύμενον retinebitur, paulo post neutrum, τό, ante ἀφάρτον, rectius expungetur.

(86) Forte del. τό.

(87) Φαρθῶσθαι. Ita correximus ex altero ms.; vitiosum enim erat γενησόμενον, quod ante legebatur. ut patet.

τι, διὰ τοῦτο φθαρήναι· εἰ δὲ ὁ Θεὸς βούλεται, μὴ φθαρήναι· καὶ διότι μὲν τι ἀγέννητόν ἐστιν, ἔχειν ἰσχύον τοῦ μὴ φθαρήναι· τὴν δὲ παρὰ Θεοῦ βούλησιν ἐνθεῖν, πρὸς τὸ ἀφάρττον τηρῆσαι τι τῶν γενομένων. Καὶ ὁ μὲν οἰκοδόμος ἱκανὸς οὐκ οὔσαν οἰκίαν κατασκευάσασθαι· ἱκανὸς δὲ τις καὶ ἀνδριάντα μὴ ὄντα πρότερον ὄντα ποιῆσαι· καὶ ναῦν ἄλλος ἐξ ὕλης ἀργοῦ τεκτηνόμενος παρέσχε τοῖς δεομένοις· καὶ τῶν ἄλλων τεχνιτῶν ἕκαστος, ὅσοι γε τὰς ποιητικὰς μεταίαι τέχνας, δύναμιν ταύτην ἔχουσιν, ὡς τι τῶν οὐκ ὄντων ἀγεῖν εἰς οὐσίαν· ὁ δὲ παμβασιλεὺς καὶ ἀριστοτέλης, οὐδ' ὅσον ἀνθρωπίνου τεχνίτου δυνάμει μεθέξει, ἄμιρος δ' ἡμῖν πάσης ἔσται γενέσεως; Οὐκ, ἐάν γε κατὰ βραχὺ (88) θείας αἰτίας ἐπιλογισμὸν οἶοι τε ὤμεν λαβεῖν. Ἄλλὰ ποιῆσαι μὲν ἱκανὸς καὶ βουληθῆναι τὰ καλὰ· (ἀγαθὸς γάρ, ἀγαθῶ δὲ οὐδεὶς φθόνος περὶ οὐδενός·) τηρῆσαι δὲ καὶ διαφυλάξαι τὰ γινόμενα οὐ δυνατός; Καὶ μὴν καὶ οἱ λοιποὶ τεχνίται πρὸς ἄμφω ἱκανοί. Ὁ γοῦν οἰκοδόμος καὶ ὁ ναυπηγὸς οὐ μόνον καινὰς κατασκευάζονται ναῦς καὶ οἰκίας, ἀλλὰ καὶ ταῖς ὑπὸ χρόνου διαφθειρομέναις ἱκανοὶ βοηθεῖν, ἔτερα τῶν πεπονημένων ἀντικαθιστάντες αὐταῖς. Ὡστε καὶ τῷ Θεῷ πάντως τό γε τοσοῦτον συγχωρητέον. Ὁ γάρ (89) τις ὄλον ποιῆσαι δυνατός, τοῦτο πῶς ἂν ἐκ μέρους ἀδύνατος εἴη ποιεῖν; Καὶ γενέσθαι τοῖνον τι δεῖ καινόν, εἴ γε μέλλοι τις ὄλων (90) ποιητῆς, καὶ τὸ καλὸν ἔργον πρὸς ἅπαν διασώζεσθαι. Τὸ γὰρ εὐ γενόμενον ἐθέλειν λύειν, κακοῦ. Μείζων δὲ ἄλλος εἰς σωτηρίαν τῶν γενομένων δεσμὸς οὐκ ἔστι τῆς τοῦ Θεοῦ βουλήσεως. Ἡ ἀνθρωπίνης μὲν σπουδῆς καὶ βουλήσεως μεταλαβόντα πολλὰ, καὶ ἔθνη, καὶ πόλεις, καὶ ἔργα, μένει χρόνον ἀμήχανον ὅσον γενομένα, μηκέτ' ὄντος τοῦ θελήσαντος· τὰ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ μετασχόντα γνώμης, καὶ δι' αὐτὸν καὶ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα, ταῦτα δὴ ἄρα παρόντος τοῦ ποιήσαντος οἰχέζεται καὶ οὐ παραμενεῖ; Τίνος αἰτίας βιασαμένης τὴν τοῦ Θεοῦ γνώμην; πότερον τῆς ἐξ αὐτῶν τῶν γενομένων ἀνάγκης; Ἄλλ' αὐτὴ γε, τῷ προσέσθαι τὸ κοσμηθῆναι, τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ προσωμολόγησεν ἦσαν. Ἄλλ' ἔξωθεν τίνος αἰτίας ἀνταγωνισμένης τῷ Θεῷ; ἄλλ' οὐτ' ἐστίν, οὔτε ἐν οἷς ἐφθη κρατήσας καὶ κοσμήσας ὁ Θεός, ἔτι ἄξιον ἐν τούτοις αὐτὸν ἐλαττοῦν τίνος, εἴ γε μὴ παντάπασι λανθάνομεν ἡμᾶς αὐτοὺς περὶ τῆς μεγίστης καὶ θειοτάτης δυνάμει διαλεγόμενοι. Ἄλλὰ γὰρ εἰς τὸν περὶ τῆς ἀληθείας λόγον εἰκάμεν ὑπὸ προθυμίας ἐκφέρεσθαι. Δῆλον μὲν καὶ ὁ προϋθέμεθα, ὡς οὐκ ἂν εἴεν διδάσκαλοι περὶ κόσμου γενέσεως οἱ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν γένεσιν ἀπολιπόντες αὐτῷ. Καὶ μὴν καὶ περὶ τῆς τῶν σωμάτων πέμπτης οὐσίας, ἣν εἰσηγήσατο Ἀριστοτέλης, ταῦτα παραθετέον.

A quod vero non pereat, id ea solum causa, quod ortum nunquam fuerit, perpetuum manere defendat : postremo ne Deo quidem ipsi boni ullius, si velit, efficiendi vim ac potestatem relinquat? Nam quod prius nullum erat, inquit, id esse postea nullo modo potest. Atque hoc orationis genere a stabilienda Platonis doctrina tantum abest, ut eo potius absteritos ex iis nonnullos, qui studiose Platonem sequebantur, ab eadem sententia dimoverit. At ii scilicet videre non potuerunt; si quidem rerum ipsarum natura per sese, atque a Dei voluntate ac numine sejuncta spectetur, neque quod ortum semel est, id ab interitu liberum futurum, neque vicissim quod interibit nunquam, idem ortum aliquando esse: sin autem præcipua divinæ causæ ratio habeatur, verum esse profecto, ut ea semel omnium dux princepsque constituta, nihilo saltem infirmior quam cæteræ 803 deteriorque censeatur. Etenim ridiculum utique fuerit, quod ortum aliquid sit, propterea id corrumpi; idem si corrumpi Deus voluerit, non corrumpi: similiter, quod aliquid ortu careat, propterea interitus abs se propulsandi vim habere; divinam contra voluntatem minus habere virium, quam ut quidquam eorum, quæ generata sunt, ab interitu liberare possit. An vero domum, quæ nulla erat architectus extruere poterit, signum alius efficere, quod ante non esset, alius ex rudi materia navim iis quibus opus illa sit, ædificare: postremo quicumque in effectricium artium tractatione versantur, aliquid ut sit, quod prius non erat, efficiendi vim habebunt: regem illum universi, artificemque præstantissimum, potestatis ne tantum quidem, quantum mortalem opificem habere concedemus, omnique eum generandi facultate privabimus? Nunquam profecto, si de causa illa divina vel minimum quid animo informare poterimus. Quid igitur? An forte (quoniam ipse bonus est, bonum autem nullius rei copiam invidet) bona efficere cum possit, tum etiam velit; quæ tamen effecta sint, conservare idem tuerique non possit? At cæteri artifices utrumque possunt. Architecti quidem et navium ædificatores, non tantum novas seu domos seu naves moluntur, sed iis etiam tempore vitatis, partes alias corruptarum in locum sufficiendo, mederi possunt. Quare tantumdem omnino saltem Deo concedendum est. Quod enim totum efficere quis potuerit, quomodo ex parte id ipsum efficere non possit? Itaque, si quis vere ac proprie effector erit, cum ejus novum aliquid opus exstare, tum illud si bonum fuerit, ab eodem adversus omnem injuriam conservari oportebit. Bonum enim jam eff-

(83) Κατὰ βραχὺ. Ferri potest. Mallem tamen καὶ βραχὺν τινα θείας, εἰς.

(89) Ὁ γάρ. Rectius, ut videtur, ms. ὁ γάρ.

(90) Forte add. εἶναι.

voluntati? An ex rebus ipsis, quæ factæ sint, profecta necessitas? At illa vel hoc ipso, quod fingi eas disponique permisit, victam se a Deo ac superatam confessa est. An Deo causa quædam extrinsecus adversatur? **804** At nec ulla talis est; nec si esset, verum tamen foret, Deum, quibus in rebus etiam ordinandis superior jam fuerit, in his ipsis aliqua demum inferiorem ducere: nisi forte nobis de maximo maximeque divino Numine sermonem esse penitus ignoremus. Sed enim in hanc pro veritate disputationem vehementiore quodam studio videmur esse delati. Planum quidem illud fecimus, quod propositum nobis erat, de mundi conditu doctores illos nunquam futuros, qui ne primum quidem illum ipsi ortum relinquunt. Cæterum de quinta etiam corporum essentia, quam induxit Aristoteles, quæ sequuntur addenda sunt.

CAPUT VII.

Ejusdem adversus eundem, quintam corporum essentiam inducentem, quam neque Moyses, neque Plato novit.

Quæ vulgo dicuntur elementa, quibus ex primis corpora conflata sunt, ea Plato perspectam ipsorum evidentiam, et superiorum philosophorum auctoritatem secutus, quatuor posuit, illa ipsa omnium confessione probata, ignem, terram, aerem et aquam, ex quibus inter sese temperatis atque mutatis, cætera omnia generentur. At vero Aristoteles, cum excellentioris, ut videtur, sapientiæ laudem speraret, si novum aliquod insuper corpus inveheret, notis illis quatuor quintam adjunxit essentiam. In quo splendide prorsus ac magnifice naturam habuit ille quidem: sed videlicet non intellexit, ejus non esse qui se physiologum profitetur, leges condere, sed tantum quæ naturæ propria sunt diligenter explicare. Quare ad ejus demonstrationis vim, quæ primas quatuor esse corporum naturas efficiat, quæ sane Platonicæ opus habent, non modo Peripateticus affert nihil, sed etiam huic pene solus adversatur. Cum enim corpus omne, calidum aut frigidum, humidum aut siccum, molle aut durum, leve aut grave, rarum aut densum esse dicamus; videamusque aliud nullum præter illa quatuor esse posse, quod his e conditionibus aliquam sortiatur (nam si calidum sit, aut igniserit, aut aer; si frigidum, vel aqua, vel terra: sin autem siccum fuerit, aut ignis, aut terra; si humidum, vel aqua, vel aer: si vero molle sit, aut aer, aut ignis; si durum, vel aqua, vel terra: **805** denique si leve sit atque rarum, aut ignis erit, aut aer: si grave atque densum, aqua vel terra): nullum item aliud ex cæteris omnibus simplicibus facultatibus, præter illa quatuor, existere posse sentiamus: repugnat unus ille nobis, corpus aliquod his omnibus vacuum esse defendens: corpus, inquam, non grave aut leve, non molle aut durum, non humidum aut siccum; adeoque tantum non dicens, corpus idem quæ non corpus: nam corporis ei nomen reliquit, facultates ex quibus suapte natura conflatur corpus, ademittit universas. Aut igitur, quæ docet, nobis persuadendo, simul nos a Platonis sententia revocabit, aut si Platonis doctrinam stabiliet, a decretis avertet suis. Ita Platonis ad mentem explicandam nihil omnino conferre potest. Præterea, quod unam eademque corporum omnium materiam esse videamus, ea Plato in sese mutuo converti mutarique voluit: Aristoteles vero omnino inter cætera mate-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, πέμπτην σωμάτων ὑποτιθέμενον οὐσίαν, ἣν οὐτε Μωϋσῆς οὐτε Πλάτων γινώσκει.

« Περὶ γοῦν τῶν καλουμένων στοιχείων, ἐξ ὧν πρώτων σώματα συνέστηκε, Πλάτων μὲν ἐπόμενος τῇ περὶ αὐτὰ ἐναργεῖα, καθάπερ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ, τέσσαρά τε ἐφησεν εἶναι ταῦτα ὁμολογούμενα, πῦρ, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, καὶ ὕδωρ, καὶ ἐκ τούτων συγκρινομένων καὶ τρῆπομένων τὰ λοιπὰ πάντα γεννᾶσθαι. Ἀριστοτέλης δὲ, ὡς εἰσικεν, ἐλλείψας περιττότερος φανεῖσθαι τῷ φρονεῖν, εἰ τι σῶμα ἐκ περιττοῦ προσθεῖη, προσκατηρήθησε τοῖς φαινομένοις τέτταραι σώμασι τὴν πέμπτην οὐσίαν· πάνυ μὲν λαμπρῶς καὶ φιλοδώρως τῇ φύσει χρησάμενος, μὴ συνιδὼν δὲ, ὅτι οὐ νομοθετεῖν δεῖ φυσιολογεῖν, τὰ δὲ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐξιστορεῖν. Εἰς τοῖνυν τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τέτταρας εἶναι τὰς πρώτας τῶν σωμάτων φύσεις, ἥς δὴ χρεῖα τοῖς Πλατωνικοῖς, οὐ μόνον οὐκ ἂν συντελοῖται ὁ Περιπατητικὸς, ἀλλὰ σχεδὸν καὶ μόνος ἐναντιοῖτ' ἄν. Λεγόντων γοῦν ἡμῶν, ὅτι πᾶν σῶμα ἢ θερμὸν ἢ ψυχρὸν, ἢ ὑγρὸν ἢ ξηρὸν, ἢ μαλακὸν ἢ σκληρὸν, ἢ κοῦφον ἢ βαρῦν, ἢ ἀραιὸν ἢ πυκνόν· καὶ εὐρισκόντων, ὅτι οὐκ ἂν ἕτερον εἴη τι τὸ μεθέξον τούτων τινὸς παρὰ τὰ τέσσαρα· (εἰ μὲν γὰρ θερμὸν, ἢ πῦρ, ἢ ἀήρ· εἰ δὲ ψυχρὸν, ὕδωρ, ἢ γῆ· καὶ εἰ μὲν ξηρὸν, πῦρ, ἢ γῆ· εἰ δὲ ὑγρὸν, ὕδωρ, ἢ ἀήρ· καὶ εἰ μὲν μαλακόν, ἀήρ, ἢ πῦρ· εἰ δὲ σκληρὸν, ὕδωρ, ἢ γῆ· καὶ κοῦφον μὲν καὶ ἀραιόν, οἶον, πῦρ καὶ ἀήρ· βαρῦν δὲ καὶ πυκνόν, ὕδωρ καὶ γῆ·) καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δὲ ἀπσῶν τῶν ἀπλῶν δυνάμεων κατανοούτων, ὡς οὐκ ἂν εἴη τι παρὰ ταῦτα σῶμα ἕτερον· οὗτος ἀνθίσταται μόνος, φάσκων δύνασθαι σῶμα εἶναι τούτων ἁμοιρον· σῶμα δὲ μήτε βαρῦν, μήτε κοῦφον, μήτε μαλακόν, μήτε σκληρὸν, μήτε ὑγρὸν, ἀλλὰ μήτε ξηρὸν· μονονουχὶ λέγων σῶμα οὐ σῶμα. Τὸ μὲν γὰρ ὄνομα καταλείπειν αὐτῷ, τὰς δὲ δυνάμεις, δι' ὧν σῶμα πέφυκε γίνεσθαι, πάσας ἀφήρηκεν. Ἡ τοῖνυν ἡμᾶς ἄπερ αὐτὸς λέγει περὶ τῶν, ἀφαιρήσεται τῆς Πλάτωνος γινώμης· ἢ τὰ Πλάτωνος βεβαιούμενος, τῶν αὐτῷ δοκούντων ἀποστήσεται. Ὄστε οὐδαμῇ χρήσεως πρὸς τὰ τοῦ Πλάτωνος. Ἐπι δὲ μὲν Πλάτωνος πάντα τὰ σώματα, ἅτε ἐπὶ μιᾶς ὁμοίας ὕλης θεωρούμενα, βούλεται τρέπεσθαι καὶ μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα· ὁ δὲ ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων οὐσίαν ἀπαθῆ τε, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀτρεπτον πάντως ἀξιοῖ, ἵνα δὴ μὴ εὐκαταφρονήτου τινὸς πράγματος γεννητῆς εἶναι δοκῇ· περιττὸν μὲν καὶ ἴδιον παντάπασιν λέγων οὐδὲν, τὰ δὲ ὑπὸ Πλάτωνος ἐπ' ἄλλων ἐωραμένα καλῶς, μεταφέρων ἐπὶ τὰ μὴ προσήκοντα. Καθάπερ τινὲς τῶν ὕστερον

γενομένων ἀνδριαντοποιῶν. Ἐκεῖνοι γὰρ ἀπομιμησά- A
μενοι τοῦδε τοῦ ἀνδρὸς κεφαλῆν, ἄλλου δὲ τὸ στέρ-
νον, ἑτέρου δὲ τὴν ζώνην, εἰς ταῦτόν συνθέντες ἐνίστε
μῆ προσήκοντα πράγματα ἀλλήλοις, ἔπεισαν αὐτοὺς
ὡς τι πεποιηκότες ἴδων· καὶ θνῶτας τὸ μὲν ὄλον, ὃ δὴ
τις ἂν ἀσυμμέτρως ἔχειν αἰτιάσαίτο, ἐστὶν αὐτῶν, τὰ
δ' ἐν αὐτῷ σνηρανισμένα καὶ τι καλὸν ἔχοντα οὐκ
αὐτῶν. Ὡσαύτως δὲ καὶ Ἀριστοτέλης, ἀκούων Πλά-
τωνος, ὅτι ἐστὶ τις οὐσία νοητὴ καθ' αὐτήν, ἀσώμα-
τός τε, καὶ ἀχρώματος, καὶ ἀναφῆς, οὔτε γινομένη,
οὔτε φθειρομένη, οὔτε τρεπομένη, οὔτε μεταβαλλο-
μένη, ἀεὶ δὲ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα·
πάλιν δ' αὖ περὶ τῶν κατ' οὐρανὸν ἀκούων, ὡς
θνα (91) θεῖα καὶ ἀφθάρτα καὶ ἀπαθῆ ἐστὶ σώματα,
συνέθηκε, καὶ συνεκόλλησεν ἐξ ἀμφοῖν πράγματα μὴ
συνάδοντα. Παρ' ὧν μὲν γὰρ τὸ εἶναι σῶμα, παρ' ὧν B
δὲ τὸ ἀπαθὲς εἶναι λαβῶν, σῶμα ἀπαθὲς ἔτεκμήνατο.
Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἀνδριάντων, εἰ καὶ μὴ καλὸν τὸ
ἐκ τῶν διαφερόντων, οὔτι γε ἀδύνατον γενέσθαι. Δι-
δάσκει οὖν τὰ τοιαῦτα καὶ Ὁμηρος·

mantia, quæ nec plane corrumpi, nec infesti quidquam subire possent; utroque ex genere conjunxit et conglutinavit ea, quæ inter se minime convenirent. Cum enim ab aliis corpus esse aliquod, ab aliis non patibile quid esse sumeret, corpus ipse non patibile fabricatus est. Et in statutis quidem, ut pulchrum id elegansque non sit, dissimilibus tamen ex partibus fieri aliquid potest, ut ipsemet Homerus cecinit:

Ἄρματα γὰρ, φησὶ, καὶ κεφαλῆν, Ἰκελὸς Διὸς τερ-
[πικεραῦν],
Ἄρει δὲ ζώνην, στέρνον δὲ Ποσειδάωνι.

Τὸ δὲ σῶμα ἀπαθὲς οὐκ ἂν ποτε γένοιτο. Παθητῆ γὰρ
καὶ τρεπτῆ συνδεδεμένον φύσει ἀνάγκη ἔχει συμπα- C
θεῖν, ἧ συνζεύκται. Εἰ δὲ τι ἀπαθὲς εἴη, τοῦτο ἀφει-
μένον καὶ ἐλεύθερον ἀπὸ τοῦ πάσχοντος εἶναι δεῖ·
ὥστε χωρὶς ἂν εἴη τῆς ὕλης, ἧς κεχωρισμένον, ἀσώ-
ματον ἀναγκαίως ὁμολογοῖτ' ἂν. Ἔτι καὶ τούτοις
πρόσχωμεν τὸν νοῦν, ἐν ὅσοις ἄλλοις διαφέρεσθαι τῷ
Πλάτῳ τὸν Ἀριστοτέλῳ παρίστησιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, καὶ ἐν τοῖς κατ' οὐ-
ρανὸν θεωρήμασι διερεχθέντα τῷ Πλάτῳ,
ἀτινα Μωϋσῆς οὐ πολυπραγμονεῖ.

Ἐπειτα τούτοις ἐπόμενα πολλὰ, ἐν οἷς διαφέρον-
ται. Ὁ μὲν γὰρ φησὶ τὰ κατ' οὐρανὸν τὴν πλείστην
ἰδέαν ἐκ πυρὸς ἔχειν (92)· ὃ δὲ μηδαμῆ (93) μετεῖναι
τοῖς οὐρανόις πυρὸς. Καὶ ὃ μὲν φησὶν ἀνάψαι τὸν
θεὸν φῶς ἐν τῇ δευτέρᾳ (94) πρὸς γῆν περιόδῳ, ἵν'

(91) Forte ὡς οὖν τὰ.

(92) Ἐκ πυρὸς ἔχειν. Plato in *Timæo*, pag. 550
C, quatuor animantium Ideas constituit: primam,
οὐράνιον θεῶν γένος· secundam πτηνῶν καὶ ἀεροπό-
ρον· tertiam ἐνυδρῶν εἶδος· quartam περὶ τὸν καὶ χερ-
σαῖον. Tum de prima τοῦ μὲν οὖν θεοῦ τὴν πλείστην
ἰδέαν ἐκ πυρὸς ἀπειργάζετο, ὅπως ὅτι λαμπρότατον,
ἰδεῖν τε κάλλιστον εἴη. Addunt Proclus et Alcinoüs.
Platonem sentire, ex elementorum flore, ac veluti
deliciis, excellentissimum illud corpus esse con-
flatum; sic tamen ut hac in temperatione principem
ignis locum obtineret. Vide infra, pag. 838, 839.
Plerique SS. Patrum, non Græcorum modo, sed
etiam Latinorum, in eadem opinione versati sunt:
in primis Basiliius homil. 3 in *Hexæmer.*; Theodo-
ret. quæst. xi in *Genesis*; Ambrosius lib. ii in *He-
xæmer.*, cap. 3; Augustinus passim, ut lib. ii *De*

riam censuit impatibilem, incorruptibilem et in-
commutabilem, videlicet, ne contemnendi dogma-
tis inventor haberetur. In quo tamen eximium af-
fert ac singulare nihil, ea modo quæ præclare aliis
in rebus Plato animadverterat, transfert ad alienas.
Id quod nonnullis e recentioribus statuariis usu ve-
nit. Illi enim hominis unius caput, alterius pectus,
alterius cingulum imitati, partesque alias cum aliis
minus sæpe cohærentes inter sese complexi, hoc
sibi tanquam proprium aliquod gratulantur opus.
Et vero totum illud, quod jure velut inconcinnum
et inconditum reprehenditur, ipsorum est; quibus
ex partibus est, collata quasi stipe conflatum, cæ,
cum elegantes per sese ac politæ sint, ad illos nihil
pertinent. Sic Aristoteles, cum ex Platone audiret
essentiam aliquam esse, quæ suapte naturam spirita-
lis, incorporea, coloris expers, tactumque fugiens,
nec oriatur, nec intereat unquam, aut mutetur, sed
eodem semper in statu permaneat: simulque cœ-
lestibus de rebus audiret, divina quædam esse ani-

806 Ille oculosque caputque Jovis, qui fulmine
Cingula Mavortis, Neptuni pectora gessit.

At corpus non patibile nullum esse potest. Quod
enim cum patibili mutabilique natura consociatum
est, id cum suo illo consorte patiatur necesse est.
Quod vero patibile non sit, id a patibili sejunctum
ac liberum oportet esse, proptereaque secretum a
materia, cujus expers si fuerit, corporis idem ex-
pers necessario fuerit. Hactenus ille. Sed alia
porro videamus, in quibus idem ipse Aristotelem a
Platone dissentire demonstrat.

CAPUT VIII.

Ejusdem adversus eundem, a Platone rerum in cœ-
lestium tractatione dissidentem; quæ parum ad-
modum curavit Moyses.

« Sequuntur, inquit, alia deinde, in quibus ambo
dissent, sane quamplurima. Cœlestium quippe
rerum speciem maxime Plato facit ex igne; Ari-
stoteles ullum prorsus illis esse negat cum igne com-
mercium. Ille Deum ait ad secundum supra terram

Genesi ad litter., cap. 3, ubi ex communis quadam
sententia, quam in dubium nullo modo vocat, sic
loquitur: *Itaque super aerem purus ignis esse dicitur
cælum, unde etiam sidera, atque luminaria factu
conjectant, illius videlicet igneæ lucis in eas formas,
quas in cælo cernimus, conglobata dispositaque na-
tura.*

(93) Ὁ δὲ μηδαμῆ. Non tantum in libro *De cælo*,
ubi pluribus cælum ostendit, longe alia quam τὴ
ὑπὸ σελήνην, natura constare: nominatimque lib. i,
cap. 2, sub. fin., et lib. ii, cap. 7; sed etiam lib. iii
Meteor., cap. 3. Pererius noster lib. ii in *Genes.*,
quæst. 10, hanc Aristotelis sententiam erudite de-
fendit.

(94) Ἐν τῇ δευτέρᾳ. Plato in eod. *Timæo*, p. 529
et 550 A.

ambitum lumen accendisse, ut cœlum passim omne quam maxime collustraret, atque id de sole pronuntiat. Hic, quod et solem ignem esse nolit, et lumen aut puriorem ignem, aut aliquid ab igne profectum esse intelligat, lumen ideo circa solem accensum esse non probat. Ille forma tenus immortalitatem cœlestibus cunctis attribuens, decessiones in iis accessionesque mutuas proportionem quadam evenire docet. Quam ab eo philosophandi rationem expressit necessitas: ut decessiones quidem poneret, quod abs sole radii et calores per effluentiam exsiliant; accessiones vero, quod æqualis ejus magnitudo semper appareat. Nec enim æqualem visum iri statuebat, nisi aliquid, ejus quod profundebat in locum acciperet. Aristoteles vero, in eadem semper illas substantia permanere vult, nec iis aut decedere quidquam, aut omnino accedere. Præterea ad communem illum motum, quo suis in orbibus illigata sidera moveantur, tam fixa quam errantia, **807** suum quibusque Plato ac proprium alterum adjungit: qui etiam uti et præstantissimum idem sit, et cum illorum corporum natura conjunctissimus, aliunde habet. Globosa enim illa cum sint, jure volubili quodam et in orbem incitato motu singula moveantur. At Aristoteles hunc illis quoque motum eripit, quo tanquam animata cieantur; eum relinquit modo, qui ab aliis ambientibus et continentibus, tanquam inanimis inferatur. Addit insuper, quod moveri nobis stellæ videantur, id infirmitatis et quasi trepidantis oculi vitio fieri, nec ita se rem habere. Perinde ac si Plato visi hujus occasione talem sibi motum persuaderet, ac non potius rationis momentum vimque sequeretur, quæ necessarium doceret esse, ut quælibet animans cum sit,

A ὅτι μάλιστα εἰς ἅπαντα φαίνονται (95) τὴν οὐρανὸν, περὶ ἡλίου τὸ τοιοῦτον ἀποφαίνόμενος· ὁ δὲ, ἅτε οὐκ ἐθέλων πῦρ εἶναι τὸν ἥλιον, τὸ δὲ φῶς εἰδῶς πῦρ καθαρόν, ἢ τι πυρὸς ὄν, οὐκ ἐπιτρέπεται φῶς περὶ αὐτὸν ἀνῆφθαι. Ἐτι ὁ μὲν, κατ' εἶδος ἀφθαρσίαν ἀπονέμων τοῖς κατ' οὐρανὸν ἅπασιν, ἀποχωρήσεις (96) τινὰς αὐτῶν καὶ προσχωρήσεις συμμέτρους φησὶ γίνεσθαι. Ἀναγκάζουσι δὲ αὐτὸν λέγειν ταῦτα, τὰς μὲν ἀποκρίσεις (97), αἳ τὴν ἀκτίνης τοῦ ἡλίου καὶ θερμότητες κατὰ ἀπόρρουσιν αὐτοῦ γίνονται· τὰς δὲ προσκρίσεις, ἢ τῆσιν τοῦ μεγέθους αὐτοῦ φάσις. Οὐ γὰρ ἂν ἤθελεν ἴσα φαίνεσθαι, μηδὲν ἄνθ' ὧν ἀφήσει λαμβάνοντα Ὅ δὲ Ἀριστοτέλης πάντη μένειν ἐπὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας αὐτὰ βούλεται, μήτε τινὸς αὐτοῖς ἀποχωροῦντος, μήτε προσιόντος. Ἐτι ὁ μὲν, πρὸς τῆ κοινῇ κινήσει τῶν ἀστρῶν, καθ' ἦν ἐν ταῖς σφαιραῖς ἐνδοδεμένοι κινεῖνται πάντες οἱ ἀστέρες, οἱ τε ἀπλανεῖς καὶ οἱ πλανώμενοι, καὶ ἑτέραν αὐτοῖς κίνησιν (98) ἀποδίδωσιν· ἦν δὴ καὶ ἄλλως καλλίστην εἶναι συμβέβηκε, καὶ προσήκουσαν αὐτῶν τῇ φύσει τοῦ σώματος· σφαιρικοὶ γὰρ ὄντες, εἰκότως σφαιρικήν ἂν τινα κίνησιν ἕκαστος κινεῖτο περιδουόμενος· ὁ δὲ καὶ ταύτης (99) ἀφαιρεῖται τῆς κινήσεως αὐτοῦ, ἦν ὡς ἐμψυχοὶ κινεῖνται· μόνην δὲ ἀπολείπει τὴν ὑπ' ἑλίων τῶν περιεχόντων ὡσπερ ἀψυχούς συμβαίνουσαν. Καὶ δὴ καὶ φησὶ τὴν γινομένην φαντασίαν ἡμῖν ἀπὸ τῶν ἀστέρων ὡς κινουμένων πάθος εἶναι· τῆς ἡμετέρας ἡψέως (1) ἀδυνατούσης, καὶ ὡσπερ εἰ σειομένης, ἀλήθειαν δὲ οὐκ εἶναι· ὡσπερ Πλάτωνος ἀπὸ ταύτης τῆς φαντασίας τὴν ὑπὲρ τῆς κινήσεως πίστιν λαμβάνοντος, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τοῦ λόγου, τοῦ διδάσκοντος, ὅτι ἀνάγκη τούτων ἕκαστον, ζῶον ὄντα, καὶ ψυχὴν ἔχοντα καὶ σῶμα, κινεῖσθαι τὴν ἰδίαν κίνησιν (πᾶν γὰρ σῶμα, ὧ μὲν ἐξωθεν τὸ κινεῖσθαι, ἀψυχον· ὧ δὲ

(93) Plato, φαίνοι.

(96) Ἀποχωρήσεις, etc. Plato ibid. 530 E: Χορείας δὲ τούτων αὐτῶν, καὶ παραβολὰς ἀλλήλων, καὶ περὶ τὰς τῶν κύκλων πρὸς ἑαυτοῦς ἐπανακλήσεις καὶ προσχωρήσεις, etc., ubi forte præpositio περὶ cyphrenda est. Tullius hæc ita reddit: *Flexiones autem deorum, et inter ipsos deos concursiones, quæque in orbibus eorum conversiones, antecessionesque eveniant*, etc. Ergo nec τὸ περὶ agnoscit; et προχωρήσεις legit, non προσχωρήσεις.

(97) Ἀποκρίσεις, etc. Voces ἀποκρίσεις et προσκρίσεις, aut in superiores illas ἀποχωρήσεις et προσχωρήσεις mutandæ sunt, aut idem plane significant: aliam enim hic Plato nullam vel ἀπόκρισιν novit quam ἀποχώρησιν, vel πρόσκρισιν, quam προσχώρησιν. Et Atticus ipse paulo post, Aristotelicam sententiam asserens, Platonicæ contrariam, μήτε τινὸς αὐτοῖς ἀποχωροῦντος, αἴτ, μήτε προσιόντος, cum dicere potuisset, ἀποκρινόμενον et προσκρινόμενον.

(98) Ἐτέραν...κίνησιν. Plotinus *Ennead.* II, lib. II, c. I, extremo: Καὶ Πλάτων δὲ, ἠνῆκε, τοῖς ἀστέροις, οὐ μόνον τὴν μετὰ τοῦ ὅλου σφαιρικήν κίνησιν, ἀλλὰ καὶ ἕκαστῳ δίδωσι τὴν περὶ τὸ κέντρον αὐτῶν ἕκαστον γὰρ, οὐ ἔστι περιεπιληφῆς τὸν Θεὸν ἀγάλλεται, οὐ λογισμῶν, ἀλλὰ φυσικαῖς ἀνάγκαις.

(99) Ὅ δὲ, καὶ ταύτης. Aristoteles lib. II *De cælo*, cap. I, extremo: Ἀλλὰ μὴν, οὔτε ὑπὸ ψυχῆς εὐλόγον, ἀναγκαστοῦς μένειν ἄδιδον· οὐδὲ γὰρ, τῆς ψυχῆς οἶόν τ' εἶναι τοιαύτην ζωὴν, ἄλυπον, καὶ μαχαρίαν. Ἀνάγκη γὰρ, καὶ τὴν κίνησιν, μετὰ βίας οὐσαν

(εἴπερ κινεῖ, φέρεσθαι πεφυκότος τοῦ πρώτου σώματος ἄλλως, καὶ κινεῖ συνεχῶς), ἀσχολοῦν εἶναι, καὶ πάσης ἀπηλλαγμένην ἁστώνης ἐμψρονοῦ· εἴ γε. μηδ' ὡσπερ τῇ ψυχῇ τῇ τῶν θνητῶν ζῶων, ἔστιν ἀνάπαυσις, ἢ περὶ τὸν ὕπνον τοῦ σώματος ἀνεσις· ἀλλ' ἀναγκαῖον ἔξιστός τινος μοῖραν κατέχειν αὐτῇ, ἄδιδον καὶ ἄστρουτον. Id est, *Neque vero id ipsam animo, qui sempiternum illud manere cogit, jure tributatur. Nec enim fieri profecto potest, ut animus iste vitam, quæ quidem ejusmodi sit, dolore vacuum habeat ac beatum. Necessè enim etiam est, ut motus, qui per vim fiat (si quidem, primo corpore ut aliter feratur, a natura ipsa comparato, motet illud tamen, assidueque movet) quiete omni careat, omnique prudenti olio vacuum sit: cum ne illa quidem, quæ mortalium animantium animæ conceduntur, cessatione, hoc est corporis in somno relaxatione perfuatur: sed potius Ixionis cujusdam æterni et involubilis fati necessitate teneatur.*

(1) Πάθος εἶναι τῆς ἡμετ. ἡψέως. Aristoteles lib. II *De cælo*, cap. 8: Ἡ γὰρ ἡψὶς ἀποτερινομένη μακρὰν, ἐλάσσεται διὰ τὴν ἀσθένειαν· ὅπερ αἰτίον ἴσως καὶ τοῦ στίλβειν φαίνεσθαι τοὺς ἀστέρας τοὺς ἐνδοδεμένους, τοὺς δὲ πλάνητας μὴ στίλβειν. Οἱ μὲν γὰρ πλάνητες ἐγγύς εἰσιν· ὡστ' ἐγκρατῆς οἶσα πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖται ἡ ὄψις. Πρὸς δὲ τοὺς μένοντες, κραδαίνεται διὰ τὸ μήκος, ἀποτερινομένη πόρρω λίαν· ὁ δὲ τρόμος αὐτῆς, ποιεῖ τοῦ ἀστρου δοκεῖν εἶναι τὴν κίνησιν· οὐθὲν γὰρ διαφέρει, κινεῖν τὴν ὄψιν, ἢ τὸ δορῶμενον.

ἔνδοθεν καὶ ἐξ ἑαυτοῦ, ἐμφυχον)· κινούμενον δὲ, ἅτε θεῖον ὄντα, τὴν καλλίστην κινεῖσθαι κίνησιν· καλλίστης δ' οὐσης τῆς ἐν κύκλῳ κινήσεως, ταύτη αὐτὸν κινεῖσθαι. Ἡ δὲ αἰσθησις τὰ μὲν ἐκ τοῦ λόγου μαρτυροῖτο ἂν ὡς ἀληθεύουσα, οὐ μὴν αὐτὴ παρέσχε τὴν πίστιν τῆς κινήσεως. Περὶ δὲ τῆς τοῦ παντός κινήσεως, ὡς μὲν οὐκ ἐν κύκλῳ τιγί γίνεται, νικώμενος ὑπὸ τῆς ἐναργείας, οὐκ ἔσχεν ἀντειπεῖν Πλάτωνι· παρῆχε δὲ κἀνταῦθα διαφορὰν αὐτῷ τὸ καλὸν τοῦτο εὐρημα τοῦ σώματος. Ὁ μὲν γὰρ Πλάτων (2), ἅτε ὄντων τεσσάρων σωμάτων, καὶ πάντων φύσει κινουμένων ἀπλῆν καὶ εὐθείαν κίνησιν, πυρὸς μὲν ἐπὶ τὸ ἐκτός, γῆς δ' ἐπὶ τὸ μέσον, τῶν δὲ ἄλλων ἐπὶ τὰ μεταξὺ, τὴν ἐν κύκλῳ κίνησιν ἀπέδωκε τῇ ψυχῇ· ὁ δ', ἥπερ ἄλλῳ (5) σώματι ἄλλην, οὕτω δὲ καὶ τὴν ἐν κύκλῳ, καθάπερ σωματικὴν τινα, τῷ πέμπτῳ προσέειμε σώματι, πάντ' εὐκόλως αὐτὸν ἐξαπατήσας. Τοῖς μὲν γὰρ ἐπ' εὐθείας κινουμένοις αἱ βαρύτερες καὶ κουφότερες τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως παρείχοντο· τὸ δὲ πέμπτον σῶμα, μήτε βάρους μετέχον, μήτε κουφότητος, ἀκινήσις μᾶλλον (4), ἀλλὰ οὐ (5) τῆς ἐν κύκλῳ κινήσεως αἰτίαν ἔχει. Εἰ γὰρ τοῖς ἐπ' εὐθείας (6) κινουμένοις οὐ τὸ σχῆμα τὴν αἰτίαν ἔχει τῆς κινήσεως, ἀλλ' ἡ ῥοπή· σῶμα ὁμοιον ἐν μέσῳ τεθὲν ὁμοίου τινός, οὐχ ἔξει τῆς ἐπὶ τι κλίσεως αἰτίαν, εἴτ' ἐπὶ δεξιὰ ἴωσι, πρὸς τῷ τ' ἡλίῳ τε, εἴτε ἐπ' ἀριστερὰ, εἴτε πρόσω, εἴτ' ὀπίσω. Ἐτι τοῖς μὲν ἄλλοις σώμασιν, ἐξωσθεῖσι τῶν οἰκειῶν τόπων, παρέχει· τὸ κινεῖσθαι πάλιν ἀπ' αὐτῶν ἢ πρὸς τοῦτους ἀναφορὰ· τῷ πέμπτῳ δὲ ἐκείνῳ (7), μηδέποτε ἐκβαίνοντι τῶν αὐτοῦ τόπων, μένειν ἂν προσήκοι. Καὶ περὶ τῶν ἄλλων δὲ σωμάτων, ὑπεξαιρουμένου τοῦ πέμπτου, φαίνεται φιλονεικῶν Ἀριστοτέλης, μὴ τὰ αὐτὰ λέγειν Πλάτωνι. Ζητήσαντος γὰρ Πλάτωνος (8) εἰ ἔστι φύσει βαρὺ σῶμα, ἢ κοῦφον· καὶ ἐπειδὴ ταῦτα κατὰ τὴν πρὸς τὸ ἄνω καὶ κάτω σχέσιν ἐφαίνετο λέγεσθαι, σκεψαμένου εἴτε ἔστι τι κάτω φύσει καὶ ἄνω, εἴτε μὴ· καὶ ἀποδείξαντος ἀκριδῶς, ὅτι κατὰ μὲν τὰς τῶν σωμάτων πρὸς τοὺς τόπους οἰκειότη-

(2) Ὁ μὲν γὰρ Πλάτων. Cicero *Tuscul.* 1, sect. 4, ex parte locum hunc eleganter illustrat.

(3) Ὁ δ' ἥπερ ἄλλῳ. Aristoteles lib. 1 *De caelo*, cap. 2, toto, ubi ex propria circularis motus ratione, quinti corporis, cui naturalis motus ille sit, necessitatem ostendit.

(4) Ἀκινήσις μᾶλλον. Imo, quod gravitatis sit ac levitatis expers, inde tantum sequitur, uti ex sese nec sursum feratur, nec deorsum. Porro, cum idem caelum et globosa figura sit, et tamen non per sese, at ὑπὸ τοῦ περισταμένου εἰδους, moveatur, omnino fatendum est, et circularem ei motam, et quietem ipsam, ex propriis naturæ principis convenire : inotus convenit, quod eum τῶν ὑπὸ σελήνην generatio desideret : convenit etiam quies, cum illa generatio perpetua esse non debeat. Alia est Aristotelis ratiocinatio, sed quæ minus cum fidei principii cohaereat.

(5) Ἄλλ' οὐ. Pro ἢ, qui quidem idiotismus Thucydidis, inter alios, maxime proprius est.

(6) Εἰ γὰρ τοῖς ἐπ' εὐθείᾳ, etc. Locus hic magnam patitur lectionum varietatem. Alter e ms. Regiis, post αἰτίαν ἔχει, expungit εἰ γὰρ, tum ita prosequitur, τῆς ἐπ' εὐθείας κινουμένης τὸ σχῆμα (sine οὐ) τ. α. ε. τ. κ. α. η. ρ. σῶμα οὐ μόνον ἐν μέσῳ, etc.,

A animoque simul et corpore prædita, suo quodam motu proinde moveatur (corpus enim id omne, quod movetur extrinsecus, inanimatum est; quod vero intrinsecus ac seipso, animatum). Eadem porro, si movetur, divina cum sit, nobilissimo quoque cietur motu, qui cum alius non sit, quam hic in orbem volubilis, hunc etiam omnino sortiatur. Sensus autem, verum hac in parte renuntians, ut illam rationis vocem testimonio confirmet suo; motionis tamen illius fidem per sese non facit. At universi motum quod attinet, evidentiā rei convictus Aristoteles, cum adversus Platonem in orbem eum fieri negare non posset, ex præclaro tamen novi corporis invento dissidii occasionem arripuit. Plato enim, qui corpora tantum quatuor agnosceret, quæ suapte natura simplici rectoque motu cierentur, ita ut ignis extra, in medium terra ferretur, cætera inter utrumque motus suos continerent : animo volubilitatem attribuerat. Aristoteles vero, uti motum aliis corporibus alium, ita quinto corpori volubilem, quasi corporeum aliquid assignavit. In quo pueriliter omnino hallucinatus est. Nam quæ recto cietur motu, ea motionis suæ principium gravitatem quæque suam aut levitatem habent; at quintum illud corpus, cum et gravitatis sit et levitatis expers, quietis habet in se potius, quam motus in orbem incitati principium. Si enim quæ recto feruntur motu, in iis non jam figura, sed proprium cuiusque momentum, genus illud efficit motionis : profecto corpus sui simile, similis alterius in medio collocatum, partem in ullam inclinationis causam non habebit, **808** qua vel in dextram, auroram versus atque solem, vel in sinistram, vel antrosum, vel retrorsum ferantur. Præterea cæteris quidem corporibus, quæ suis expulsa locis fuerint, reditus in eadem justam alterius per sese motus occasionem præbeat. Quinto autem illi, quod e suis nunquam regionibus exeat, satius utique foret conquiescere. Porro de cæteris etiam corporibus, quinto

cujus lectionis vitium per sese patet. Alter post, ἐν κύκλῳ κινήσεως, ita pergīt : Τῆς ἐπ' εὐθείας κινουμένης τὸ σχῆμα τὴν αἰτίαν ἔχον τ. κ. α. η. ρ. σῶμα οὐ μόνον ἐν μέσῳ τ. ο. τ. ο. ε. πῆ κλιθῆ, ἀλλ' ἐν κύκλῳ περιτεθὲν, ὅποιαν εἴτ' ἐπὶ δεξιὰ, etc., ubi vix quidquam ὑγιές. Montacut. denique hoc modo legit : κινήσεως τοῖς ἐπ' εὐθείας κινουμένοις τὸ σχῆμα, etc., tum pro ὁμοιον habet etiam οὐ μόνον et post ἔξει, πῆ κλιθῆ, ἀλλ' ἐν κύκλῳ περιτεθὲν ὅποιαν τιγί, οὐχ ἔξει τῆς ἐπὶ τι κλίσεως. Ego vulgatam lectionem omnibus antepono : tantum moneo illud, ὁμοιον ἐν μέσῳ τεθὲν ὁμοίου τινός, dictum videri de globoso sideris corpore, quod globoso item caelo includitur : nisi malis pro ὁμοίου τινός, reponere ὁμοίῳ τιγί. Quod sequitur, εἴτ' ἐπὶ δεξιὰ ἴωσι, castius videretur, si abesset ἴωσι, nisi ad sidus et caelum referri placet. Porro facile Attico respondeas, in motu circulari, τὴν κλίσιν proprie locum non habere.

(7) Τῷ πέμπτῳ δὲ ἐκείνῳ. At licet proprium quemdam locum non quærat caelum, dum movetur, φύσει tamen, non vi ulla movetur, quod eum cæli motum universi ratio et incolumitas exigit.

(8) Ζητήσαντος γὰρ Πλάτωνος. In *Τιμαῖο*, pag. 540 A Ficini.

illo jam exempto, id palam agit Aristoteles, ne eadem quæ Plato dicat. Cum enim Plato quæsiisset, num suapte natura, aut grave corpus esset aut leve : tum, quod utraque denominatio ex quodam sursum versus aut deorsum respectu ducta videretur, essetne aliquid natura sua deorsum ac sursum, an œcus, expendisset : adeoque demonstrasset accurate, pro corporum ipsorum cum suis quibusque locis cohærentia, deorsum id in singulis vocari, ad quod ipsa tendant ; sursum contra, peregrinum et alienum illud unde revertantur ; itaque pro ejusmodi respectu grave simul ac leve partitus esset : cumque ostendisset præterea, nec medium, nec circumstans spatium, aut sursum in illis, aut deorsum vocari posse : Aristoteles, ut sententias Platonis omnes quovis modo abjicere statuit, hic etiam adversatur, quodque ad medium tendat, grave, quod ad circumstans spatium feratur, leve appellare cogit ; adeoque locum illum qui in medio est, deorsum, qui vero circa, sursum esse docet.) **Ἡ**æc **Α**tticus. At de mundo mundique partibus, ac rerum cœlestium natura, quantum ambo dissident, hæc tenus. Et illorum quidem tota hæc disputatio est. Nam Moyses et Hebræorum oracula, nihil admodum ista curavere : nec immerito : cum eorum studiosos nihil ad vitæ emendationem inde juvari posse judicarent.

CAPUT IX.

Ejusdem adversus eundem, cum Platone simul Hebræorumque doctrina, in quæstione de animorum immortalitate pugnantem.

« Jam, inquit, de animo quid attinet dicere? Constat enim id certe, non apud eos modo qui philosophiæ dant operam, sed etiam apud idiotas ferme omnes, immortalem animum a Platone constitui, disputationes ab illo eam in rem **809** institui quamplurimas, omnique rationum genere probatam hanc et confirmatam immortalitatem relinqui. Et vero cum in defendendo Platone, tum præsertim hoc in ejus dogmate propugnando, sæctatorum ejus permagna fuit vehemensque contentio. Quippe hoc prope unum est, quo ejus instituti vis omnis et ratio maxime continetur. Nam et

(9) *Κατὰ... τὰς τῶν σωμάτων... οικειότητας.* Prorsus ita Plato philosophatur ; ait enim, pag. 540 D ult. : Τόδε γε μὴν ἔν τε διανοητέον περὶ πάντων αὐτῶν· ὡς ἡ μὲν πρὸς τὸ συγγενὲς ὁδὸς ἐκάστοις οὕσα, βαρὺ μὲν τὸ φερόμενον ποιεῖ· τὸν δὲ τόπον, εἰς δὲ τὸ τοιοῦτον φέρεται, κάτω· τὰ δὲ τοῦτοις ἔχοντα ὡς ἐτέρως, θάτερα. Ita ex mente Platonis, cum ignis in proprium sibi locum evolat, deorsum fertur ; idem cum terram versus per vim excutitur ac dejicitur, sursum abripi dicendus est.

(10) Forte add. μὲν.

(11) *Μῆτε τὸ μέσον, etc.* Plato ibid. B, Ὁ μὲν γὰρ μέσος ἐν αὐτῷ (κόσμῳ) τόπος, οὔτε κάτω πεφυκώς, οὔτε ἄνω, λέγεσθαι δίκαιος· ἀλλ' αὐτὸ, ἐν μέσῳ· ὃ δὲ περίξ, οὔτε δὴ μέσος, οὐτ' ἔχων διάφορον αὐτοῦ μέρος ἕτερον, θατέρου μᾶλλον πρὸς τὸ μέσον, ἢ τι τῶν καταντικρῶ. Suppl. : ἀπὸ κοινού, λέγεσθαι δίκαιος.

(12) Ὁ δὲ ἀντιτίθησιν. Aristoteles I. iv *De cælo*, hæc ad finem usque persequitur, ac præsertim c. 1, text. 4, Platonis de gravi levique doctrinam reprehendens, Τὰ μὲν γὰρ, inquit, ἀεὶ πέφυκεν ἀπὸ τοῦ μέσου φέρεσθαι, τὰ δὲ ἀεὶ πρὸς τὸ μέσον· τούτων δὲ τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου φερόμενον, ἄνω λέγω φέρεσθαι, κάτω δὲ, τὸ πρὸς μέσον. Ἄποπον γὰρ (Platonem insimulat) τὸ μὴ νομίζειν εἶναι τι ἐν τῷ οὐρανῷ, τὸ μὲν ἄνω, τὸ δὲ κάτω, καθάπερ τινὲς ἀξιοῦσιν. Οὐ γὰρ εἶ-

τας (9) τὸ (10) κάτω λέγοιτο ἐκάστοις ἐφ' ὃ φέροιτο· ἄνω δὲ ἐκάστοις τὸ ἀλλότριον, ἀφ' οὗ ἀναχωροῦσιν, καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν σχεῖν, καὶ τὸ βαρὺ, καὶ τὸ κοῦφον διανείμαντος· καὶ πρὸς τούτῳ ἀποδείξαντος, ὅτι μῆτε τὸ μέσον (11), μῆτε τὸ περίξ αὐτῶν, ἐβλογον ἄνω ἢ κάτω λέγεσθαι· ὃ δὲ ἀντιτίθησι (12), πανταχόθεν καταβάλλειν δεῖν ἠγούμενος τὰ ἐκείνου· καὶ τὸ μὲν ἐπὶ τὸ μέσον φερόμενον βαρὺ λέγειν βιάζεται, τὸ δὲ ἐπὶ τὸ περίξ κοῦφον· καὶ τὸν μὲν τόπον τὸν ἐν μέσῳ κάτω φησὶ, τὸν δὲ περίξ ἄνω. Ἄλλὰ περὶ μὲν κόσμου, καὶ ἐξ ὧν οὗτος, καὶ τῶν κατ' οὐρανόν, τοσούτων ἀλλήλων ἀφεστήκατον. Ταῦτα μὲν οὖν οἶδε Μωϋσῆς δὲ καὶ τὰ Ἑβραίων λόγια τούτων οὐδὲν πολυπραγμονεῖ· καὶ εἰκότως· ὅτι μῆτε πρὸς βίου κατορθώσιν τοῖς περὶ ταῦτα ἀσχολουμένοις **B** νοῖς λυσαιτελεῖν ἐνομίση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, καὶ ἐν τοῖς περὶ ἀθανασίας ψυχῆς διετεχθέντα τῷ Πλάτῳ καὶ τοῖς Ἑβραίων λόγοις.

« Ἵπὲρ δὲ τῆς ψυχῆς τί καὶ λέγομεν ἄν; Ἀἴτια γὰρ ταῦτα οὐ μόνον τοῖς φιλοσοφοῦσιν, ἀλλὰ δὴ σχεδὸν καὶ τοῖς ἰδιώταις ἄπεισι· ὅτι Πλάτων μὲν ἀθάνατον τὴν ψυχὴν ἀπολείπει, καὶ πολλοὶ ὑπὲρ τούτου λόγους ποιεῖται, ποικίλως καὶ παντοίως ἀποδεικνύς, ὅτι ἐστὶν ἀθάνατος ἡ ψυχὴ. Πολλὴ δὲ καὶ τοῖς ἐσπουδακόσι περὶ τὰ Πλάτωνος ἢ φιλοτιμία γέγονε, συναγωνιζομένοις τῷ τε δόγματι καὶ τῷ Πλάτωνι. Σχεδὸν γὰρ τὸ συνέχον τὴν πᾶσαν αἴρεσιν τάνδρως τοῦτ' ἐστίν. Ἡ τε γὰρ τῶν ἠθικῶν δογμάτων ὑπόθεσις ἐπηκολούθησε τῇ τῆς ψυχῆς ἀθανασίᾳ, τὸ μέγα καὶ λαμπρὸν καὶ νεανικὸν τῆς ἀρετῆς διὰ τὸ

ναὶ τὸ μὲν ἄνω, τὸ δὲ κάτω φασίν, εἴπερ πάντῃ ὁμοίως ἐστὶν καὶ πανταχόθεν ἀντίπους ἔσται πορευόμενος ἕκαστος αὐτὸς αὐτῷ. Ἡμεῖς δὲ τὸ τοῦ παντὸς ἔσχατον, ἄνω λέγομεν, ὃ καὶ κατὰ τὴν θέσιν ἐστὶν ἄνω, καὶ τῇ φύσει πρῶτον. Ἐπεὶ δὲ ἐστὶ τι τοῦ οὐρανοῦ ἔσχατον, καὶ μέσον, δῆλον ὅτι ἔσται καὶ ἄνω, καὶ κάτω. Ἡὲ ἰλλε. Ubi obiter observandum, quod ait, ἐν τῷ οὐρανῷ esse τὸ μὲν ἄνω, τὸ δὲ κάτω, id non ita de cælo ipso accipiendum videri, quasi partes in eo superiores inferioresque distinguat : sed potius, quod ἄνω dicitur, id ex cœlesti regione petendum esse ; quod autem κάτω, ad eam pertinere quæ infra cœlum ad medium subsidet. Itemque quod addit, εἶναι τι οὐρανοῦ ἔσχατον καὶ μέσον, non partem in cælo extremam aliam, aliam vero mediam indicare : sed ita explicandum esse, ut habita ratione cœli, aliquid in universo extremum statuatur, hoc est cœlum ipsum, aut concava ejus superficies, quod paulo ante τὸ τοῦ παντὸς ἔσχατον clarius dixerat : aliquid item medium, hoc est terra, circa quam idem cœlum perpetua conversione volvatur. Sic enim ipse concludit, Ἀπλῶς μὲν οὖν κοῦφον λέγομεν, τὸ ἄνω φερόμενον, καὶ πρὸς τὸ ἔσχατον· βαρὺ δὲ, τὸ ἀπλῶς κάτω, καὶ πρὸς τὸ μέσον. Quæ sunt verissima. Plutarch. *De oraculor. defect.*, p. 424 D, parum feliciter horum in refutatione versatur.

τῆς ψυχῆς θεῖον αἴσαι δυνηθείσης· τὰ τε τῆς φύ- A
σεως πράγματα πάντα, κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς διοίκη-
σιν, ἔσχε τὸ καλῶς διοικεῖσθαι δύνασθαι. Ψυχὴ γὰρ
πᾶσα, φησὶ, παντὸς ἐπιμελεῖται τοῦ ἀψύχου· πάντα
δὲ ὠρανὸν περιπολεῖ ἄλλοτ' ἐν ἄλλοις εἶδеси γινο-
μένην. Ἄλλὰ μὴν καὶ τὰ τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῆς
σοφίας, καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἀνήπται
τῷ Πλάτῳ. Πᾶσαι γὰρ αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις (15)
καὶ οὐκ ἄλλως οἴεται δύνασθαι σώζεσθαι καὶ ζήτη-
σιν καὶ μάθησιν, ἐξ ὧν ἐπιστήμη γίνεται. Εἰ δὲ μὴ
ἔστιν ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, οὐδὲ ἀνάμνησις· εἰ δὲ μὴ
τοῦτο, οὐδὲ μάθησις. Πάντων οὖν τοῦ Πλάτωνος
δογμάτων ἀτεχνῶς ἐξηγητημένων, καὶ ἐγκρημαμένων
τῆς κατὰ τὴν ψυχὴν θεϊότητός τε καὶ ἀθανασίας, ὁ
μὴ συγχωρῶν τοῦτο, τὴν πᾶσαν ἀνατρέπει φιλοσο-
φίαν Πλάτωνος. Τίς οὖν ἔστιν ὁ πρῶτος ἐγκρηρῆσας B
ἀντιτάξασθαι ἀποδείξεισι, καὶ τὴν ψυχὴν ἀφελέσθαι
τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἄλλης ψυχῆς δυνάμεως; Τίς
δ' ἕτερος ἢ ὁ Ἀριστοτέλης; Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων οἱ
μὲν ἐπιδιαμένειν συνεχώρησαν· οἱ δ', εἰ μὴ καὶ τοῦτο,
δύναμιν γε ἐν τῷ σώματι καὶ κίνησιν τινα, καὶ ἔργα
καὶ πράξεις ἀπένειμαν τῇ ψυχῇ· ὁ δὲ, ὅσπερ Πλάτων
ἀπασέμνυε τὸ τῆς ψυχῆς πρᾶγμα, ἀρχὴν γενέσεως,
καὶ Θεοῦ παιδεύμα, καὶ τῶν ἀπάντων προστάτιν ἀπο-
φηνάμενος, τὸ σῶμα δὲ (14) ἐφιλονέησε καθελεῖν καὶ
ἀτιμάσαι καὶ μικροῦ δεῖν μηδὲν ἀποφῆναι τὴν ψυχὴν.
Οὕτε γὰρ πνεῦμα (15), οὕτε πῦρ, οὕτε ὅλως σῶμα, ἀλλ'
οὐδὲ ἀσώματον, οἷον εἶναι τε ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ κινεῖσθαι·
ἀλλ' οὐδ' ὅσον ἐπὶ τοῦ σώματος· ἀκίνητον, καὶ ὡς εἴ-
πεῖν, ἀψυχον. Οἷον γὰρ τότε ἐτόλμησεν, ἢ καὶ ἀπ-
ηναγκάσθη, ὡς καὶ τὰς πρωτουργοὺς κινήσεις (16)
ἀφελέσθαι τῆς ψυχῆς, τὸ βουλεύεσθαι, τὸ διανοηθῆ-
ναι, τὸ προσδοκῆσαι, τὸ μνημονεῖσθαι, τὸ λογισασθαι! C
Οὐ γὰρ ψυχῆς ταῦτά ἐστι τὰ κινήματα, ὁ τῆς φύσεώς
φησι γραμματεὺς. Πάνυ γοῦν οὗτός ἐστι πιστός, ὡς
συνῆκε τι περὶ τῶν ἐκτὸς, ὁ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς τοσοῦ-
τον διημαρτηκώς, ὡς μηδ' ὅτι διανοεῖται παρακολου-
θεῖν. Οὐ γὰρ ἡ ψυχὴ, φησὶν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἔστιν
ὁ τούτων ἕκαστον ἐνεργῶν· ἡ ψυχὴ δὲ ἀκίνητος.
Τούτῃ τοιγαροῦν ἐπόμενος Δικαίταρχος (17), καὶ κατ'

A seges illa complexioque moralium præceptionum,
animi est immortalitatem secuta, quod excellentiam
dignitatemque suam, adeoque generosum illum ar-
dorem impetumque suum tueri ac retinere virtus,
propter hanc animi divinitatem posset: et naturæ
res omnes pro animorum administratione præclare
ordinantur. Animus enim omnis, inquit, omnis in-
animati curam suscipit: idemque cælum omne ver-
sat ac regit, speciem in aliis aliam atque aliam in-
duens. Quin etiam quidquid scientiæ ac sapientiæ
proprium est, id totum cum animi immortalitate
Plato connexuit. Omnis enim doctrinæ perceptio
recordatio quædam est: nec aliter inquisitionis ac
disciplinæ, qua ex utraque scientia nascitur, ratio-
nem defendi posse arbitratur. Atqui si non est animus
immortalis, recordatio quoque nulla est; quam
si sustuleris, disciplinam proinde nullam relinquis.
Cum igitur dogmata Platonis universa ex animi di-
vinitate et immortalitate apta vere ac suspensa sint,
qui hanc utramque repudiet, is philosophiam Pla-
tonis omnem funditus evertat necesse est. Quis
ergo primus omnium Platonis demonstrationibus
repugnare aggressus est, atque animum immorta-
litate simul ac facultate omni spoliare? Quis autem
alius præter Aristotelem? Nam ex aliis quidem,
partim eum aliquandiu permanere concedunt, par-
tim, si minus hoc probant, vim certe aliquam et
motionem in corpore cum propriis quibusdam func-
tionibus animo relinquunt. Aristoteles autem, quo
magnificentius animum Plato celebraverat, cum il-
lum et ortus principium, Deique institutionem ap-
pellaret, hoc egit contra vehementius, ut eumdem
abjiceret ac dedecoraret, imo vero nihil propemo-
dum esse ostenderet. Enimvero neque spiritum il-
lum esse, neque ignem, neque omnino corpus, imo
nec etiam incorporeum, sic quidem ut ipse sit ac
moveatur ex sese: quod ipsum nec ei concedit, ut
est in corpore: prorsus ut immobilis ille sit, atque
ut ita dicam, inanimus. Cujusmodi enim illud est,
ut primarios etiam in agendo motus animo vel au-

(15) *Μαθήσεις ἀναμνήσεις.* Vide Platonem in *Phædone*, pag. 382 et seq., pro hujus erroris defensione longius quam par esset acriusque pugnantem.

(14) *Τὸ σῶμα δέ.* Hæc si retines, sententiam funditus omnem evertit, ut medicocriter attendenti patet. At τοσοῦτω, vel τόσω δὴ, et sensum implet, et superiori ὅσπερ optime respondet.

(15) *Ὅτε γὰρ πνεῦμα,* etc. Lege Aristotelem, lib. 1 *De anima*, cap. 2 et seq. ad libri calcem.

(16) *Πρωτουργοὺς κινήσεις.* Plato lib. x *De legib.*, Ἄγει μὲν δὴ ψυχὴ πάντα τὰ κατ' ὠρανὸν, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, ταῖς αὐτῆς κινήσεσιν, αἷς ὀνόματά ἐστι, βούλεσθαι, σκοπεῖσθαι, ἐπιμελεῖσθαι, βουλεύεσθαι, δοξάζειν, ὀρθῶς, ἐψευμένως, χαίρουσαν, λυπομένην, θαρρόμενην, φοβουμένην, μισοῦσαν, στέργουσαν· καὶ πάσαις, ὅσαι τούτων ἑξηγουμένης, ἢ πρωτουργοὶ κινήσεις, τὰς δευτερουργοὺς αὐ παραλαμβάνουσαι κινήσεις σωμάτων, ἀγοῦσι πάντα εἰς ἀξίωσιν, καὶ φθίσιν, καὶ διάκρισιν, καὶ σύγκρισιν, etc. Aristoteles autem lib. 1 *De anima*, cap. 5, vel 4, ut in aliis editionibus functiones istas toti potius homini, quam animo uni tribuendas existimat, τὸ δὲ

λέγειν, inquit, ὀργίζεσθαι τὴν ψυχὴν, ὁμοιον καὶ ἐ-
τις λέγοι, τὴν ψυχὴν ὑφαίνειν, ἢ οἰκοδομεῖν. Βέλτιον
γὰρ ἴσως, μὴ λέγειν τὴν ψυχὴν ἔλεειν, ἢ μανθάνειν,
ἢ διανοεῖσθαι, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον τῇ ψυχῇ. Quæ do-
ctrina vera est, nec, opinor, a Platone ipso negata,
quemadmodum alias idem Aristoteles vere animum
seu mentem intelligere pronuntiat, ut lib. III *De
anima*, cap. 5, Ὅ ἀρα καλούμενος τῆς ψυχῆς νοῦς·
λέγω δὲ νοῦν, ᾧ διανοεῖται καὶ ὑπολαμβάνει ἡ ψυχὴ.

(17) *Δικαίταρχος.* Hopperus Aristotelem hic δι-
καίταρχον, justitiæ principem, dici arbitratus est. Dicæarchus iste philosophus erat ex Messana Sici-
liæ urbe, Ἀριστοτέλους ἀκουστής. ut scribit Suidas.
De hoc multa passim Tullius, ut *Tuscul.* 1, sect. 21:
Dicæarchus autem, inquit, *in eo sermone, quem Corin-
thi habitum tribus libris exponit, primo libro mul-
tos loquentes facit: duobus Phærocratem quemdam
Pthiotam senem, quem ait Deucalione ortum, disse-
rentem inducit; nihil esse omnino animum, et hoc
esse totum nomen inane, frustra que animalia et ani-
mantia appellari.* Et sect. 77: *Acerrime autem*, in-
quit, *deliciæ mæ Dicæarchus contra hanc immor-
talitatem disseruit. Is enim tres libros scripsit, qui*

deat, vel cogatur adimere, deliberationem, cogitationem, opinionationem, recordationem, ratiocinationem ! **810** Animi quippe motus isti non sunt, inquit noster hic naturæ scriba. Dignus videlicet, quem externis de rebus aliquid percepisse credamus, qui tantum ab animo ipse suo aberravit, ut ne propriam quidem ejus esse cogitationem assequi potuerit. Nec enim animus, inquit, sed homo potius efficit hæc omnia : animus vero manet immobilis. Itaque hunc secutus postea Diczæarchus, id quod ex a doctrina consequens erat optime cum videret, totam animi naturam funditus sustulit. Nam constat illud quidem, esse aliquid animum, quod cerni per sese non possit : quo fit, ut saltem propter nullam sensuum operationem, animum esse dare debeamus. At vero delitescens animi motiones, eo compellere nos videntur, uti aliquid ipsum esse fateamur. Nemo enim fere est qui hæc animi propria non esse intelligat, deliberare, considerare, et quocunque modo cogitare. Nam dum et corpus, et corporis facultates videmus, simulque genus illud functionum corporis esse non posse concludimus ; aliud continuo quiddam, quod per sese deliberet, in nobis esse, atque illud ipsum animum esse concedimus. Unde enim, si non inde, aliquid unquam de animo credidimus ? Si quis igitur ista, quibus maxime proditur animus, eidem eripiens, alii cuidam rei tribuerit, is profecto, nec ullum, unde animus esse deprehendatur, vestigium, nec ubi usus animi aliquis esse possit, omnino quidquam relinquet. Quid igitur opis, qui animum immortalem esse defendet, ab eo qui animum ipsum interimat, expectare possit ? aut qui modi ejus, quo per sese illum moveri dicimus, ab iis doctrina ulla speretur, qui nullum prorsus ei motum concedant ? Esto, dicat aliquis : at certe mentis immortalitatem quod attinet, Aristoteles cum Platone consentit. Is enim, ut non omnem animum immortalem esse velit, mentem quidem et divinam esse, et corruptionis expertem fatetur. Ergo, quæ mentis hujus essentia sit, quæ natura, unde vel ducat originem, vel hominibus inseratur, quo denique rursus avolet, idem ipse noverit : si tamen eorum omnino quæ de mente disputat, quidquam intelligit, ac non potius orationis obscuritate suam hac in re dubitationem dissimulans, ansam reprehensionis evitat, ac sepiarum more, tenebris sese, quo difficilium capiatur, involvit. Quanquam hic etiam penitus a Platone dissentit. Is enim mentem negat seorsum ab animo posse consistere ; Aristoteles contra mentem ab animo sejungit ac separat. **811** Deinde, immortalitatem Plato, quod aliter fieri non posse videat, conjunctæ cum animo menti attribuit, qua solam hanc Aristoteles ab animoque disjunctam frui arbitratur. Postremo, migrare animum ex corpore, quod ita Platoni visum esset, probare non potuit : mentem idem ab animo, quoniam id Plato fieri non posse sentiebat, vel invitam abstraxit. » Hæc Atticus. Quibus libenter quæ sequuntur totidem verbis ex Plotino subjungam.

CAPUT X.

Ex secundo Plotini De animorum immortalitate libro, adversus Aristotelem, qui animum entelechiam esse defendit.

« Entelechia, inquit, de animo quemadmodum Lesbii rocamur, quod Mitylenis sermo habetur, in quibus vult efficere animos esse mortales. Hujus etiam apud Plutarchum, Athenæum, et alios, crebra

ἀκλόουθον ἰκανὸς ὦν θεωρεῖν, ἀνήρηκε τὴν ὄλην ὑπόστασιν τῆς ψυχῆς. Ὅτι μὲν γὰρ ἀόρατόν τι καὶ ἀφανές ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ὅλην ὥστε οὐκ ἂν διὰ γε τὴν ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἐνέργειαν δοίημεν εἶναι ψυχὴν· αἱ δὲ κινήσεις αὐτῆς ἀφανοῦς οὐσίας, ἀναγκάζειν ἡμᾶς δοκοῦσιν εἶναι τι τὴν ψυχὴν ὁμολογεῖν. Ταῦτα γὰρ ἅπας τις συνιέναι δοκεῖ τῆς ψυχῆς ὄντα, τὸ βουλευέσθαι, καὶ σκοπεῖσθαι, καὶ καθ' ὃν δὴ ποτε τρόπον διανοεῖσθαι. Ὅταν γὰρ ἴθωμεν τὸ σῶμα, καὶ τὰς τοῦτου δυνάμεις, καὶ ἐνθυμηθῶμεν δὲ τὰς τοιαύτας ἐνεργείας, ὡς οὐ σώματος οὐσας, διδομεν εἶναι τι ἐν ἡμῖν ἕτερον τὸ βουλευόμενον· τοῦτο δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν. Ἐπεὶ πῶθεν ἀλλαχόθεν ἐπιστεύσαμεν ὑπὲρ ψυχῆς ; Ἄν οὖν τις ἐξ ὧν μάλιστα ψυχὴ φαίνεται, ταῦτα ἀφελόμενος ἑτέρῳ τινὶ προσάψῃ πράγματι, οὔτε ὅθεν οὐσα ἐμφαίνεται καταλείπειν, οὔτε ὃ τι χρήσιμος ἂν εἶναι δοκοῖη. Τίς οὖν ἡ βοήθεια τῶν τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι θέλοντι παρὰ τοῦ τὴν ψυχὴν ἀπικτινοῦντος ; Τίς δὲ ἡ διδασκαλία τοῦ τρόπου τῆς κινήσεως, καθ' ὃν αὐτοκίνητον αὐτὴν φαμεν, παρὰ τῶν μηδὲ τὸ παράπαν αὐτῇ κινήσιν νεμόντων ; Ναί· ἀλλὰ κατὰ γε τὴν ἀθανασίαν τοῦ νοῦ φησὶ τις ἂν αὐτὸν κοινωμεῖν Πλάτωνι. Καὶ γὰρ εἰ μὴ πᾶσαν βούλεται τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι, τὸν γε νοῦν ὁμολογεῖ θεῖόν τε καὶ ἀφθαρτον εἶναι. Τίς μὲν οὖν τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φύσιν ὁ νοῦς, ὅθεν ὦν, καὶ πῶθεν ἐπισηκρινόμενος τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ποῦ πάλιν ἀπαλλαττόμενος, αὐτὸς ἂν εἰδείη· εἰ γέ τι συνίησιν ὦν λέγει περὶ τοῦ νοῦ, καὶ μὴ τὸ ἀπορρον τοῦ πράγματός τῶν ἀσαφῶν τοῦ λόγου περιστέλλων, ἐξίσταται τὸν ἐλεγχον, ὡς περ αἱ στήλαι τὸ δυσθῆρευτον ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ ποριζόμενος. Πάντως δὲ καὶ ἐν τούτοις διαφέρεται : Πλάτωνι. Ὁ μὲν γὰρ φησι νοῦν ἀνευ ψυχῆς ἀδύνατον εἶναι συνίστασθαι· ὁ δὲ χωρίζει τῆς ψυχῆς τὸν νοῦν. Καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας ὁ μὲν μετὰ τῆς ψυχῆς αὐτῶν δίδωσιν, ὡς ἄλλως οὐκ ἐνδεχόμενον· ὁ δὲ φησὶν αὐτῶν μόνῳ χωριζομένῳ τῆς ψυχῆς τοῦτο περιγίνεσθαι. Καὶ τὴν μὲν ψυχὴν τοῦ σώματος οὐκ ἤξιωσεν ἐκβαίνειν, ὅτι Πλάτωνι τοῦτο ἤρεσε· τὸν δὲ νοῦν ἀπορρήγνυσθαι τῆς ψυχῆς ἠνάγκασεν, ὅτι ἀδύνατον ἔγνω Πλάτων τὸ τοιοῦτο. » Ταῦτα μὲν ὁ Ἀττικὸς. Συνάψῃ δὲ αὐτοῖς καὶ τὰ Πλωτίνου τὸνδ' ἔχοντα τὸν τρόπον.

disputat, quidquam intelligit, ac non potius orationis obscuritate suam hac in re dubitationem dissimulans, ansam reprehensionis evitat, ac sepiarum more, tenebris sese, quo difficilium capiatur, involvit. Quanquam hic etiam penitus a Platone dissentit. Is enim mentem negat seorsum ab animo posse consistere ; Aristoteles contra mentem ab animo sejungit ac separat. **811** Deinde, immortalitatem Plato, quod aliter fieri non posse videat, conjunctæ cum animo menti attribuit, qua solam hanc Aristoteles ab animoque disjunctam frui arbitratur. Postremo, migrare animum ex corpore, quod ita Platoni visum esset, probare non potuit : mentem idem ab animo, quoniam id Plato fieri non posse sentiebat, vel invitam abstraxit. » Hæc Atticus. Quibus libenter quæ sequuntur totidem verbis ex Plotino subjungam.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πλωτίνου, ἐκ τοῦ Περὶ ἀθανασίας ψυχῆς δευτέρου, πρὸς Ἀριστοτέλην ἐντελέχειαν τὴν ψυχὴν φησάντα εἶναι.

« Τὸ δὲ τῆς ἐντελεχείας (18) ὧδ' ἂν τις ἐπισκέμντιο

(18) Τὸ δὲ τῆς ἐντελεχείας. Locum hunc Plotini exstare non puto. Mihi quidem libri tantum secundi

φαιτο, πῶς περὶ ψυχῆς λέγεται. Τὴν ψυχὴν φασιν ἄ usurpetur, sic habeto. Animum aint, cum animato corpore, veluti cum materia comparatum, in composito formæ rationem habere. Corpus autem accipiunt, non quodlibet, aut quatenus corpus ipsum est, sed naturale, organicum, et potestate vivens. Si ejus ergo similis est, quocum ipse confertur, eoque se modo habet, quo statuz forma cum ære comparata, sequitur omnino, ubi corpus dividitur, animi simul divisionem fieri; ac resecta parte corporis, cum ea pariter animi partem esse aliquam: adeoque nec in somnis secessionem ipsius ullam contingere: cum entelechiam illam cum eo cujus propria est, ab ortu complexam esse oporteat: imo vero somnum reipsa nullum existere concluditur. Deinde si entelechiæ ratio probabitur, nulla jam rationis cum cupiditatibus luctatio relinquetur, sed uno prorsus eodemque sensu totum ipsum afficietur, ne a semetipso dissideat. Præterea, sensus fortasse tantum, non item intelligentiæ functiones obiri poterunt. Quocirca, alium insuper animum, hoc est mentem, introducunt quam immortalem esse confirmant. Alius ergo modus, quam qui ab istis explicatur, necessario afferendus erit, quo animus ratiocinandi facultate præditus, entelechia dicitur, si hoc vocabulum retineri placet. Quin etiam anima illa, quæ sentiendi principium est, quæque rerum sensibus perceptarum easdem, licet absentium, formas conservat ipsa quoque, eas sine corpore conservare non poterit. Hoc autem si dabitur, ex proinde figurarum imaginumque more in anima residebunt: atqui si hoc inessent modo, non aliter utique recipi ab ea possent. Ut ergo sit entelechia, non ejusmodi tamen est, quæ separari non possit. §12 Ex quo etiam efficitur, ut vel ipsa, non jam esculentorum ac poculentorum, sed eorum etiam quæ sunt extra corpus, appetentia, id genus entelechia esse non possit. Ea superest anima, quæ crescendi vim tribuit, qua de fortassis jure dubitetur, num hæc ipsi entelechiæ ratio convenire possit. Verum, ne illi quidem. Nam si plantæ omnis principium in radice versatur, parteque duntaxat inferiori, quæ a radice propius absit, ut multis in plantis evenire solet, crescente, animalicis cæteris unam in aliquam sese collegit; talis ergo tota in planta non erat, qualis entelechia, quæ separari non possit. Adde hanc animam in planta, priusquam augeatur, mole jam tum perexigua contineri. Si ergo et majori ex planta, in angustum aliquid contrahitur, et angustiori ex spatio, totum in corpus diffunditur; quid vetat, quominus

φαιτο, πῶς περὶ ψυχῆς λέγεται. Τὴν ψυχὴν φασιν ἄ usurpetur, sic habeto. Animum aint, cum animato corpore, veluti cum materia comparatum, in composito formæ rationem habere. Corpus autem accipiunt, non quodlibet, aut quatenus corpus ipsum est, sed naturale, organicum, et potestate vivens. Si ejus ergo similis est, quocum ipse confertur, eoque se modo habet, quo statuz forma cum ære comparata, sequitur omnino, ubi corpus dividitur, animi simul divisionem fieri; ac resecta parte corporis, cum ea pariter animi partem esse aliquam: adeoque nec in somnis secessionem ipsius ullam contingere: cum entelechiam illam cum eo cujus propria est, ab ortu complexam esse oporteat: imo vero somnum reipsa nullum existere concluditur. Deinde si entelechiæ ratio probabitur, nulla jam rationis cum cupiditatibus luctatio relinquetur, sed uno prorsus eodemque sensu totum ipsum afficietur, ne a semetipso dissideat. Præterea, sensus fortasse tantum, non item intelligentiæ functiones obiri poterunt. Quocirca, alium insuper animum, hoc est mentem, introducunt quam immortalem esse confirmant. Alius ergo modus, quam qui ab istis explicatur, necessario afferendus erit, quo animus ratiocinandi facultate præditus, entelechia dicitur, si hoc vocabulum retineri placet. Quin etiam anima illa, quæ sentiendi principium est, quæque rerum sensibus perceptarum easdem, licet absentium, formas conservat ipsa quoque, eas sine corpore conservare non poterit. Hoc autem si dabitur, ex proinde figurarum imaginumque more in anima residebunt: atqui si hoc inessent modo, non aliter utique recipi ab ea possent. Ut ergo sit entelechia, non ejusmodi tamen est, quæ separari non possit. §12 Ex quo etiam efficitur, ut vel ipsa, non jam esculentorum ac poculentorum, sed eorum etiam quæ sunt extra corpus, appetentia, id genus entelechia esse non possit. Ea superest anima, quæ crescendi vim tribuit, qua de fortassis jure dubitetur, num hæc ipsi entelechiæ ratio convenire possit. Verum, ne illi quidem. Nam si plantæ omnis principium in radice versatur, parteque duntaxat inferiori, quæ a radice propius absit, ut multis in plantis evenire solet, crescente, animalicis cæteris unam in aliquam sese collegit; talis ergo tota in planta non erat, qualis entelechia, quæ separari non possit. Adde hanc animam in planta, priusquam augeatur, mole jam tum perexigua contineri. Si ergo et majori ex planta, in angustum aliquid contrahitur, et angustiori ex spatio, totum in corpus diffunditur; quid vetat, quominus

Ennead. iv principium occurrit, ubi verbo uno entelechiam perstringit. Nam de animæ immortalitate, non duos, sed unum duntaxat librum ab eo scriptum esse reperio, qui septimus est ejusdem *Ennead.* iv. In quo tamen de entelechia μηδὲ γρύ. Porro vitrea sunt hæc Plotini argumenta, quibus Aristotelicam entelechiam oppugnat.

(19) Forte add. δεῖ.

(20) Καὶ κάτω. Alt. ms. legit καὶ τὰ κάτω, quod

mihî magis probatur; velim tamen post κάτω virgulam adhiberi, et particulam ὡς ante ἐν πολλοῖς inseri, hoc modo, τὰ κάτω, ὡς ἐν πολλοῖς.

(21) Γενέσθαι, ὄλον ζώου, etc. Totum hunc locum sic distinguendum, ac legendum existimo, γενέσθαι, ὄλον ζώου, οὗ τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν ἄν γεννήσῃ, eo sensu quem expressi.

(22) Εἰ δέ. Vel δέ pro γάρ usurpatum, vel in γάρ mutandum videtur.

eadem omnino separetur? Jam, quemodo tandem, quæ partibus careat, corporis ejus, quod divisionem subire potest, eidem obnoxia divisioni entelechia esse queat? Atque eadem anima, aliud sit animal ex alio. Quemadmodum igitur, quæ prioris fuerat, alterius anima esse potest, si unius entelechia est? Hoc autem ex iis animantibus, quarum in alias mutatio fit, manifeste convincitur. Essentiam igitur in eo positam anima non habet, quod alicujus forma sit: sed ipsamet substantia est, quæ non ex eo, quod in corpore collocata sit, ut esset accepit; sed jam tum erat, priusquam certi hujus anima fieret, quatenus animalis, cujus corpus animam illam generaret. At quænam igitur illius essentia est? Nam si neque corpus est, neque corporis affectio, et tamen functiones, actiones, multaque id genus et insunt in ea, et ab ea proficiscuntur: cum illa proinde extra corporum ordinem substantia quædam sit, cujusmodi tandem est? Num vero satis per sese liquet, quid vere ac proprie substantiam esse dicamus? Generatio quippe, non substantia, corporeum omne vocari debet, cum generetur, intereatque modo, nec vere sit unquam, sed ejus quod est nonnulla communicatione servetur, quatenus particeps ejus est. » Hæc Plotinus. Quæ hoc loco persecuti, nihil abs re fecerimus, si ex Porphyrio, quæ ad Boethum *De animo* scribit, deinceps attememus.

CAPUT XI.

*De eodem, ex Porphyrii ad Boethum opere
De animo.*

« Jam, inquit, adversus eum, qui entelechiam animum vocat, itaque immobilem esse vult, ut tamen alia moveat; **§13** disputandum in primis, unde afflatus ille animantis, cum ipse quidem eorum quæ videt, quæque loquitur, nihil intelligit, et tamen animus non id quod adest, quodque præsens est, sed quod futurum intuetur, et pro illius ratione ac natura commovetur. Deinde in ipsa constitutione animantis, unde tandem ejusdem animi consilia, disquisitiones, voluntates, quæ profecto momenta quædam animi sunt, non corporis. » Quibus deinceps ita subjungit: « Animum autem vel gravitati, vel corporeis quibusdam et immobilibus, uniusque formæ qualitatibus similem facere, pro quibus aut movetur quod iis subjectum est, aut tale quid efficitur; hominis esset, aut sponte aut præter voluntatem ab animi dignitate prorsus aberrantis, nec videntis ullo modo, animi præsentia vivum fieri corpus animantis, ut ignis præsentia, vicina in aqua per seipsam frigida, calor excitatur, et aer qui absque solis lumine obscurus maneat, ejusdem ortu collustratur. Atqui nec aquæ calor, ignis calor est, aut ipsemet ignis; nec aeris lux, ingenitum soli lumen. Ita corporis animatio, quæ cum gravitate quadam et corporea qualitate confertur, animus ille non est, qui collocatus in corpore, vitalem ei quemdam suapte vi spiritum infundit. » Idemque postea: « Quæ de animo dicuntur ab aliis, ea nos certe quidem pudore suffundunt. Quem enim definitionis ejus non pudeat, per quam animus corporis naturalis et organici entelechia constituitur? Cui non ejus indignitatis plena videatur oratio, qui eo vel spiritum, vel spiritalem ignem contineri doceat, qui circumstantis aeris

(23) Ὅτι ἦν. Reponendum arbitror, ὅτι ἦν. Apud philosophos enim, τὸ τί ἦν εἶναι, frequentissimum est, ἀντὶ τῆς οὐσίας, καὶ τῆς φύσεως.

δῆλον ὅτι ἦν (23) φαμεν ὄντως οὐσίαν εἶναι; τὸ μὲν γὰρ γένεσις, ἀλλ' οὐκ οὐσία, πᾶν τὸ σωματικὸν εἶναι λέγοιτ' ἔν, γινόμενον καὶ ἀπολλύμενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν, μεταλήψει δὲ τοῦ ὄντος σωζόμενον, καθόσον ἂν αὐτοῦ μεταλαμβάνοι. » Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ Πλωτίνου διήλθομεν, συνιδεῖν οὐκ ἄτοπον καὶ τὰ Πορφυρίῳ ἐν τοῖς πρὸς Βόηθον *Περὶ ψυχῆς* εἰρημένα.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

*Πορφυρίου περὶ τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν πρὸς Βόηθον
Περὶ ψυχῆς.*

« Πρὸς δὲ τὴν ἐντελέχειαν (24) τὴν ψυχὴν εἰπόντα, καὶ ἀκίνητον παντελῶς οὐσαν κινεῖν ὑπελιγφῶτα, ῥητέον πόθεν οἱ ἐνθουσιασμοὶ τοῦ ζώου, μηδὲν μὲν ζυγιέντος ὧν ὄρα τε καὶ λέγει, τῆς δὲ ψυχῆς καὶ τὸ μέλλον καὶ μὴ ἐνεστὼς βλεπούσης, καὶ κατὰ ταῦτὸ κινουμένης. Πόθεν δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ζώου συστάσεως, αἱ τῆς τοῦ ζώου ψυχῆς βουλαὶ τε, καὶ σκέψεις, καὶ θελήσεις ῥοπαὶ οὐσαὶ τῆς ψυχῆς, καὶ οὗ τοῦ σώματος. » Εἰθ' ἐξῆς ἐπιλέγει: « Τὸ δὲ βαρύτερι ἀπεικάζειν τὴν ψυχὴν, ἢ ποιότησι μονοειδέσι καὶ ἀκινήτοις σωματικαῖς, καθ' ἃς ἡ κινεῖται, ἢ ποιεῖν ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον, ἐκπεπτωκός τῆν τέλεον ἢ ἐκόντος ἢ ἀκόντος τῆς ψυχικῆς ἀξίας· καὶ οὐδαμῶς καθεωρακός, ὡς παρουσία μὲν τῆς ψυχῆς ζωτικὴν γέγονε τὸ τοῦ ζώου σῶμα, ὡς πυρὸς παρουσία θερμὸν τὸ παρακείμενον ὕδωρ, ψυχρὸν δὲ καθ' ἑαυτὸ καὶ ἡλίου ἀνατολῆ πεφώτισται γὰρ ὁ ἀήρ, σκοτεινὸς ὧν ἄνευ τῆς τούτου ἐκλάμψεως. Ἄλλ' οὕτε ἡ θερμότης τοῦ ὕδατος ἡ θερμότης τῆς τοῦ πυρὸς, οὕτε τὸ πῦρ, οὕτε τὸ ἀέριον φῶς τὸ σύμφυτον τῷ ἡλίῳ φῶς. Ὡσαύτως οὐδὲ ἡ τοῦ σώματος ἐμφύχια, ἥτις ἔοικε τῇ βαρύτερι καὶ τῇ περὶ σῶμα ποιότητι, ἡ ψυχὴ ἡ ἐν τῷ σώματι καταταχθεῖσα, δι' ἣν καὶ πνοῆς τινος ζωτικῆς μετέσχε τὸ σῶμα. » Εἰθ' ἐξῆς μεθ' ἑτέρα ἐπιλέγει: « Τὰ μὲν οὖν ἄλλα ὅσα περὶ αὐτῆς εἰρηχασιν ἄλλοι, αἰσχύνῃ ἡμῖν φέρει. Πῶς γὰρ οὐκ αἰσχρὸς ὁ ἐντελέχειαν τιθεὶς τὴν ψυχὴν λόγος; σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ; Πῶς δὲ οὐκ αἰσχύνῃς γέμων ὁ πνευμάτως ἔχειν αὐτὴν ἀποδιδοῦς, ἢ πῦρ νοερὸν, τῇ περιψύξει καὶ οἷον βαφῆ τοῦ ἄερος ἀναφθὲν, ἢ στομαθὲν; ὁ τὸ ἀτόμιον ἀθροισμα θελεις, ἢ ὅπως ἀπὸ σώματος αὐτὴν γενᾶσθαι ἀποφανόμενος; » Ὅν δὴ λόγον ἐν νόμοις ἀσεβῶν ἀσεβῆ εἶναι ἀπεφήνατο. Αἰσχύνῃς οὖν πάντες οὗτοι πλήρεις λόγοι. Ἐπὶ δὲ τῷ

(24) Πρὸς δὲ τὴν ἐντελ. Porphyriana hæc Plotinianis robustiora non sunt.

λέγοντι αὐτοκίνητον οὐσίαν οὐκ ἄν τις, φησὶν, A refrigeratione, et asperso quasi humore, vel succendatur, vel etiam roboretur? Quis de eo non idem sentiat, qui aut ex atomorum conjunctione conflatum, aut omnino ex corpore procreatum animum arbitretur? » Quam sane doctrinam ipsemet in legibus, et impiorum hominum, et impiam esse declaravit. Flagitiosa igitur et indigna est ejusmodi omnis oratio. At qui animum, naturam per sese mobilem esse statuerit, hujus, inquit, neminem jure pudeat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Πρὸς τὸν αὐτὸν, διερχόμενα τῷ Πλάτῳ καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς καθόλου ψυχῆς λόγῳ. Ἀπὸ τῶν αὐτῶν (25).

« Ἐτι τοῦ Πλάτωνος λέγοντος τὴν ψυχὴν διακοσμεῖν τὰ πάντα, διήκουσαν διὰ πάντων, καὶ ταύτην, ἀφ' ἧς καὶ οἱ λοιποὶ διοικεῖσθαι συγγωροῦν ἂν ἕκαστα, καὶ μηδὲν ἄλλο εἶναι τὴν φύσιν ἢ ψυχὴν, καὶ δηλονότι ψυχὴν οὐκ ἄλογον, καὶ ἐκ τούτων συνάγοντος, ὅτι πάντα κατὰ πρόνοιαν γίνεται, εἰ γὰρ καὶ κατὰ φύσιν πρὸς οὐδὲν τούτων ἡμῖν Ἀριστοτέλης ὁμολογεῖ. Οὐ γὰρ εἶναι τὴν φύσιν ψυχὴν, καὶ τὰ περὶ γῆν ὑπὸ μιᾶς φύσεως διοικεῖσθαι. Εἶναι γὰρ ἐπ' ἕκαστῳ τῶν πραγμάτων ἄλλας καὶ τὰς (26) αἰτίας. Τῶν μὲν γὰρ οὐρανίων αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντων, αἰτίαν τὴν εἰμαρμένην ὑποτίθεισι· τῶν δὲ ὑπὸ σελήνην τὴν φύσιν· τῶν δὲ ἀνθρωπίνων, φρόνησιν καὶ πρόνοιαν, καὶ ψυχὴν· τὸ μὲν γλαφυρὸν ἐν ταῖς τοιαύταις διαιρέσεσι παρεχόμενος, τὸ δὲ ἀναγκαῖον οὐ συνορῶν. Εἰ γὰρ μὴ μία εἴη δύναμις ἑμφυχος, διήκουσα διὰ τοῦ παντός, καὶ πάντα συνδοῦσα καὶ συνέχουσα, οὐτ' ἂν εὐλόγως τὸ πᾶν οὔτε καλῶς διοικούμενον εἶναι δύναίτο. Τῆς δ' αὐτῆς ἦν ἔρ' ἀδελφίας, καὶ πόλιν ἐλπίζειν ποτὲ καλῶς χωρὶς ἐνώσεως διαγενέσθαι, καὶ τὸ πᾶν τότε ἡγήσασθαι πάγκαλον τῷ λόγῳ διαφυλάξειν· οἷον περ φαίνεται, μὴ συνδήσαντα καὶ συναρμόσαντα ἐνός τινος ὁμοίου κοινωνίᾳ. Καὶ τοιοῦτον μὲν τι πρᾶγμα τὸ διοικοῦν ἕκαστα εἶναι φησιν, οἷον ἀρχὴν εἶναι κινήσεως· τοῦτο δὲ εἶναι ψυχὴν ὁμολογεῖν οὐ βούλεται· καίτοι καὶ τοῦ Πλάτωνος αὐτοῦ δεικνύοντος, ὅτι τοῖς κινουμένοις ἅπασιν ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῆς κινήσεως ἡ ψυχὴ. Καὶ ὁ μὲν ἂν ἔργον εἴη ψυχῆς λογικῆς καὶ φρονίμου, τὸ μηδὲν μάτην ποιεῖν, τοῦτο ἀνατίθει τῇ φύσει, τοῦ δὲ ὀνόματος αὐτῇ τῆς ψυχῆς οὐ μεταδίδωσιν· ὡσπερ ἐκ τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῶν δυνάμεων, τῶν πραγμάτων λαμβανομένων.

Plato demonstravit. Quod autem animi ratione præditi atque sapientis proprium sit, nihil ut agat frustra, id naturæ totum attribuit, ei tamen animi nomen non tribuit: quasi ex nominibus, non autem ex facultatibus rerum initia viresque sumantur. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Πρὸς τὸν αὐτὸν διαπαίξαντα καὶ τὰς παρὰ τῷ Πλάτῳ ἰδέας, ἃς οὐκ ἀγνοεῖν καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἤδη πρότερον συνεστήσαντο λόγοι. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Τὸ δὲ κεφάλαιον (27) καὶ τὸ κῆρυξ τῆς Πλάτωνος αἰρέσεως, ἡ περὶ τῶν νοητῶν διάταξις, ἡτίμαστα

(25) Ἀπὸ τῶν αὐτῶν. Legendum ἀπὸ τῶν Ἀττικοῦ. Sequentes enim disputationes Attici sunt, ut ex stylo et tota disserendi ratione manifeste constat.

(26) Forte add. ἄλλας.

(27) Τὸ δὲ κεφάλαιον, etc. Ita Socrates ipse apud Lucianum, dialog. qui *Blaw práσις* inscribitur. Quærebat ex eo mercator, τῆς δὲ σοφίας, τί σοι

CAPUT XII.

Adversus eundem. in illa etiam de universi animo disputatione a Platone dissidentem. Ex Attico.

814 « Præterea, cum Plato, inquit, animum cuncta permeantem rebus omnibus ornatum afferre dicat, atque ejusmodi esse, quem sua vi singula moderari ac regere cæteri quoque libenter concedant, naturam porro, aliud esse nihil quam animum, eumque certe non rationis expertem: indeque concludat, omnia quæ naturæ vis efficiat, Providentiæ consilio fieri: nihil eorum est, in quo nobiscum Aristoteli conveniat. Is enim et naturam animum esse, et unius tantum naturæ vi, quæ ad terram pertinent, gubernari negat. Causas enim alias atque alias rerum esse singularum. Ac cælestium quidem, utnote quæ similes usque sui, et eodem semper in statu permanent, causam vult esse fatum; earum vero quæ luna inferiores sunt, naturam; humanarum denique, prudentiam, Providentiam, et animum. Quo in rerum causarumque discrimine statuendo, venustatem aliquam secutus est, quod necessitatis erat non vidit. Nam si vis una quædam animata non esset, quæ universa pervadens, colligaret eadem atque contineret, nunquam hujus in universi dispositione tantum vel sapientiæ vel pulchritudinis cerneretur. Ei: ejusdem profecto cæcitatibus est, uti civitatem aliquam egregie sine conjunctione habituram sperare, ita huic universo, eximiam illam ac singularem quam cernimus partium omnium speciem, defendere te ratiocinando posse arbitrari, nisi ea similis alicujus communi consociis atque devinciis. Cæterum, quod res singulas moderetur, id quidem motus principium esse ait, idem tamen animum esse fateri non vult, tametsi rebus in omnibus quæ moventur, principium fontemque motus animum esse

CAPUT XIII.

Adversus eundem Platonicas ideas illudentem, quas ne ipsis quidem Hebræis ignotas fuisse, superioribus eorum testimoniis jam vidimus. Ex eodem.

815 « Postremo, quod caput est, inquit, ac Platonice philosophiæ cardo, rerum sola mente per-

τὸ κεφάλαιον; respondet Socrates, Αἱ ἰδέαι, καὶ τὰ τῶν νοητῶν παραδείγματα. Ὅποσα γὰρ δὴ ὄρεῖς, τὴν γῆν, τὰ πτῖ γῆς, τὸν οὐρανὸν, τὴν θάλατταν· ἀπάντων τούτων εἰκόνες ἀφανεῖς ἐστᾶσιν ἔξω τῶν ὄλων. Cui Mercat., Ποῦ δὲ ἐστᾶσιν; ille autem, Οὐδαμῶς (cor.: οὐδαμῶς), εἰ γὰρ που εἶεν, οὐκ ἂν εἶεν, etc. In quibus et ridiculus est more suo Lucianus, et ridiculum Socratem facit.

ceptarum doctrina, quantum in Aristotele fuit, illusa, conculcata, probrisque omnibus jactata est. Cum enim intelligere non posset, res maximas atque divinas, quæ longe cæteris antecellant, simili aliqua facultate ad sui cognitionem indigere, minuta quadam sua et humili subtilitate confusus (quæ ut terrestrium in rerum naturam penetrare posset, earumque veritatem perspicere, purissimam tamen illam ac sincerissimam propriæ veritatis lucem intueri non poterat), adeoque se ipso, quodam quasi rerum illarum captu suo longe superiorum canone arbitroque usus, peculiarias illas, cujusmodi Plato agnoverat, naturas valere jussit, illaque omnium altissima, nugæ insulsasque cantilenas, et circulatorum fabulas appellare ausus est. Quippe summum illud atque ultimum est Platonicorum dogmatum, quod in spiritali hac et sempiterna idearum natura versatur. Ubi proinde supremus animo labor certamenque proponitur. Nam qui ad illam aspirare eaque frui potuerit, is beatus omnino; cui eandem intueri ac pervidere non licuerit, omni felicitate vacuus spoliatusque relinquitur. Itaque hoc ubique Plato et omni ratione contendit, ut harum naturarum vim potestatemque demonstraret. Negat enim aut ullius omnino rei causam commode reddi posse, nisi quæ harum communione nitatur, aut veri ullius haberi notitiam, nisi quæ ad easdem revocetur. Imo nec rationis ullum iis in omnibus pilum esse defendit, qui non earum substantiam fateantur. Et vero qui Platonicæ doctrinæ auctoritatem ac pondus addere statuerunt, hac præsertim in disputatione multi esse solent. Quod quidem necessario faciunt, nec enim Platonicum amplius quidquam tueri possunt, nisi eis primarias illas principesque naturas Platonis in gratiam concesseris. Hæc enim illa sunt, quibus cæteris omnibus maxime antecellit. Deum enim ipse cum universorum parentem ac molitorem, adeoque dominum et moderatorem agnosceret: cum idem ex nostris hisce operibus intelligeret, artificem id ante quod effecturus sit animo comprehensum tenere, ac tum demum quam illius speciem cogitando informarit, eam ipsis in rebus similitudine quadam exprimere: divinas similiter notiones, quæ rebus antiquiores, et eorum quæ sunt exempla sint, eademque incorporeæ ac mente sola perceptæ, similesque sui semper, et eodem in statu permanentes; denique cum præcipua quadam ratione primum existentes, **816** tum cæteris deinde causæ quamobrem eo modo sint, quo singula sunt, pro sua eujusque cum principibus illis similitudine: notiones, inquam, illas nec videri facile, nec oratione satis explicari posse cum animadverteret; is quan-

(28) Forte δν.

(29) Ἰδίας φύσεις. Quid si ἀίδιους φύσεις?

(30) Τερετίσματα. Alludit ad locum illum Aristotelis, ex *Analyticor. posterior.* lib. 1, cap. 22. Τὰ γὰρ εἶδη χαίρειτω· τερετίσματα γὰρ ἐστὶν. Καὶ εἰ ἐστὶ τι, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον ἐστὶν· οὐ γὰρ ἀποδείξεις περὶ τῶν τοιούτων εἰσὶν. Errant qui τερετίσματα

καὶ προπεπηλάκισται, καὶ παντοῶς, τὸ γε ἐξὴν (28) ἐπ' Ἀριστοτέλει, περιύδρισται. Οὐ γὰρ δυνάμεως ἐννοῆσαι, ὅτι τὰ μεγάλα καὶ θεῖα καὶ περιττὰ τῶν πραγμάτων παραπλησίου τινὸς δυνάμεως εἰς ἐπίγνωσιν δέχται· τῇ δ' αὐτοῦ λεπτῇ καὶ ταπεινῇ δριμύτητι πιστεύων, ἦτις διαδύναμι μὲν τῶν ἐπὶ γῆς πραγμάτων, καὶ τὴν ἐν τούτοις ἀλήθειαν ἰδεῖν ἐδύνατο. τῆς δ' ὄντως ἀληθείας ἐποπευῖσαι τὸ πανεύδιον οὐχ ὅλα τε ἦν αὐτῷ· κανόνι θ' αὐτῷ καὶ κριτῇ τῶν ὑπὲρ αὐτὸν χρησάμενος, ἀπέγνω τινὰς εἶναι ἰδίας φύσεις (29), οἷας Πλάτων ἐγνω, λήρους τε καὶ τερετίσματα (30) καὶ γλουαρίας ἐτόλμησεν εἰπεῖν τὰ τῶν ὄντων ἀνώτατα. Τὸ μὲν οὖν ἄκρον τε καὶ ἔσχατον τῶν Πλάτωνος φιλοσοφημάτων ἐστὶ τὸ περὶ τὴν νοητὴν ταύτην καὶ αἰδίου οὐσίαν τὴν τῶν ιδεῶν. Ἐνθα δὴ ὁ πόνος τε καὶ ἀγὼν ἔσχατος τῇ ψυχῇ πρόκειται. Ὁ μὲν γὰρ μετασχὼν καὶ ἐφικόμενος αὐτῆς πάντως εὐδαίμων· ὁ δὲ ἀπολειφθεὶς καὶ ἀδυνατήσας θεωρῶς γενέσθαι πάντως ἄμοιρος εὐδαιμονίας καταλείπεται. Καὶ διὰ τοῦτο Πλάτων τε πανταχῇ διαγωνίζεται, δεικνύς τὴν ἰσχύϊν τούτων τῶν φύσεων. Οὐτε γὰρ αἰτίαν ὠντινωοῦν ἀποδοῦναι φησὶν οἷόν τε εἶναι κालῶς, ἂν μὴ τούτων μεθέξει, οὔτε γινώσκειν τινος ἀληθοῦς, ἂν μὴ τῇ πρὸς ταῦτα (31) ἀναφορᾷ· ἀλλ' οὐδὲ λόγου μετέσεσθαι τίσιν, εἰ μὴ τὴν τούτων οὐσίαν ὁμολογήσειαν. Οἱ τ' αὖ τὰ τοῦ Πλάτωνος συνιστάναί ἐγνωκότες τὸν πλεῖστον ἀγῶνα τῶν λόγων ἐν τούτῳ τίθενται· πάνυ ἀναγκαίως. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τὸ Πλατωνικὸν ἀπολείπεται, εἰ μὴ τὰς πρώτας καὶ ἀρχικωτάτας φύσεις ταύτας συγχωρήσεται τις αὐτοῖς ὑπὲρ Πλάτωνος. Ταῦτα γὰρ ἐστὶν, οἷς μάλιστα τῶν ἄλλων ὑπερέχει. Νοήσας γὰρ θεὸν αὐτὸς ὡς τῶν ἀπάντων πατέρα καὶ δημιουργόν, καὶ δεσπότην, καὶ κτδεμόνα· καὶ γνωρίζων ἐκ τῶν ἔργων τὸν τεχνίτην πρότερον νοῆσαι τοῦτο ὁ μέλλει δημιουργήσειν, εἰθ' οὕτω τῷ νοηθέντι κατόπιν (32), ἐπὶ τῶν πραγμάτων προσάγειν τὴν ὁμοίτητα· ταῦτόν δὴ τὰ τοῦ θεοῦ νοήματα προσδύτερα τῶν πραγμάτων, τὰ τῶν γενομένων παραδείγματα, ἀνώματα, καὶ νοητὰ, κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα ἀεὶ, καὶ μάλιστα μὲν πρώτως αὐτὰ ὄντα, παραίτια δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦ εἶναι τοιαῦτα ἕκαστα οἷα πέρ ἐστι, κατὰ τὴν πρὸς αὐτὰ ὁμοίτητα, συνιδὼν ὁ Πλάτων ὄντα οὐ βῆστα ὄφθηναι, οὐ μὴν οὐδὲ λόγῳ σοφῶς δηλωθῆναι δυνάμενα· αὐτὸς ὡς οἷόν τε ἦν ὑπὲρ αὐτῶν εἰπεῖν, καὶ φρονῆσαι, καὶ παρασκευάσαι τοὺς μέλλοντας ἐπακολουθήσειν, πραγματευσάμενος ταῦτα, καὶ τὴν σύμπασαν αὐτοῦ φιλοσοφίαν εἰς τοῦτο συνταξάμενος, περὶ ταῦτ' αὖ φησὶ καὶ τὴν τούτων νοῆσιν τὴν σοφίαν εἶναι καὶ τὴν ἐπιστήμην, δι' ἧς τὸ ἀνθρώπινον τέλος καὶ ἡ μακαριστὴ βιοτὴ παραγίνεται. Ὅσα αὐτὰ ὁ Ἀττικὸς. Παρῆν δὲ καὶ τούτων ἐστὶ πλείω ἐκ τῆς δηλωθείσης παραθέσθαι τοῦ ἀνδρὸς γραφῆς· πλὴν ἀλλὰ τοῖς ἐκτεθεῖσιν ἀρκε-

terriculamena vertunt, qua-i essent τερατεύματα. Notum est τερετίσματα esse fractos solutosque cantus, et metaphorice, μωρολογίας τε καὶ λήρους.

(31) Forte ταύτας.

(32) Νοηθέντι κατόπιν. Novo more dictum videtur, pro τοῦ νοηθέντος ἀντικρυς.

σθέντες, μεταθυσόμεθα καὶ ἐπὶ τὴν τῶν Στωϊκῶν ἀ-
ρεσιν. Σωκράτους τοίνυν ἀκουστῆς ἐγένετο Ἀντισθέ-
νης, Ἡρακλεωτικὸς τις ἀνὴρ τὸ φρόνημα, ὃς ἔφη τοῦ
ἡδεσθαι τὸ μαίνεσθαι κρείττον εἶναι. Διὸ καὶ παρῆναι
τοῖς γνωρίμοις μηδέποτε χάριν ἡδονῆς δάκτυλον
ἐκτείνειν. Τούτου δὲ ἀκουστῆς γέγονε Διογένης ὁ
Κύων, ὃς, καὶ αὐτὸς θηριωδέστατα φρονεῖν δόξας,
πολλοὺς ἐπηγάγετο. Τοῦτον Κράτης διεδέξατο· Κρά-
τητος δὲ ἐγένετο Ζήνων ὁ Κιτιεὺς, ὁ τῆς Στωϊκῶν
φιλοσόφων αἰρέσεως καταστάς ἀρχηγός. Ζήνωνα δὲ
Κλεάνθης διεδέξατο, Κλεάνθην δὲ Χρύσιππος· τοῦτον
δὲ Ζήνων ἑτερος, καὶ οἱ καθ' ἑξῆς. Λέγονται δ' οὗτοι
πάντες διαφερόντως καὶ βίου στερέρου καὶ διαλεκτι-
κῆς ἐπιμεληθῆναι. Τὰ γέ τοι τῆς κατ' αὐτοὺς φιλο-
σοφίας δόγματα ὡδὲ πως ἔχει.

riatis causa ne digitum quidem tollerent. Huic
ritu philosophari statuens ipse quoque, adjunxit sibi quamplurimos. Successit ei Crates, qui disci-
pulum habuit Zenonem Citium, Stoicæ philosophiæ principem. Hujus successor fuit Cleanthes,
Cleanthis Chrysippus, Chrysippi alter Zeno, cæterique deinceps. Qui quidem omnes et vitæ constan-
tiam, et disserendi artem singulari studio coluisse dicuntur. Horum ergo decreta philosophica ex se-
quentibus fere intelliges.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

*Περὶ τῆς τῶν Στωϊκῶν φιλοσοφίας ὁπῶς τε ὁ
Ζήνων τὸν περὶ ἀρχῶν ἀπειθίδου λόγον. Ἀπὸ
τοῦ ἑβδόμου Περὶ φιλοσοφίας Ἀριστοκλέους.*

Ἡ Στοιχείου εἶναι φασὶ τῶν ὄντων τὸ πῦρ, καθά-
περ Ἡράκλειτος· τούτου δ' ἀρχὰς ὕλην καὶ θεόν, ὡς
Πλάτων. Ἄλλ' οὗτοι ἄμφω σώματά φασιν εἶναι, καὶ
ὃ ποιοῦν, καὶ τὸ πάσχον, ἐκείνου πρῶτον ποιοῦν αἴ-
τιον ἀσώματον εἶναι λέγοντες· ἔπειτα δὲ καὶ κατὰ
εἰνας εἰμαρμένους καὶ ὠρισμένους χρόνους ἐκπυροῦ-
σθαι τὸν σύμπαντα κόσμον, εἴτ' αὖθις πάλιν δια-
κοσμεῖσθαι· τὸ μόνον πρῶτον πῦρ εἶναι καθαπερεῖ
εἰ σπέρμα, τῶν ἀπάντων ἔχον τοὺς λόγους, καὶ τὰς
αἰτίας τῶν γεγονότων, καὶ τῶν γινόμενων, καὶ τῶν
ἰσομενῶν· τὴν δὲ τούτων ἐπιπλοκὴν καὶ ἀκολουθίαν,
καὶ εἰμαρμένην, καὶ ἐπιστήμην, καὶ ἀλήθειαν, καὶ
νόμον εἶναι τῶν ὄντων ἀδιάδραστον τινα καὶ ἀφυκτον.
Γαυτὴ δὲ πάντως διοικεῖσθαι τὰ κατὰ τὸν κόσμον
ὑπέρου, καθάπερ ἐν τῇ εὐνομοτάτῃ τινὶ πολι-
τείᾳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

*Ὅποια δόξαν ἐπάγονται οἱ Στωϊκοὶ περὶ Θεοῦ,
καὶ περὶ συστάσεως τοῦ παντός. Ἀπὸ τῆς
Ἐπιτομῆς Ἀρείου Διδύμου (35).*

Ἡ Ὀλον δὲ τὸν κόσμον σὺν τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσι
προσαγορεύουσι Θεόν. Τούτου δὲ ἓνα μόνον εἶναι
φασὶ καὶ πεπερασμένον, καὶ ζῶον, καὶ αἰδίων, καὶ
Θεόν. Ἐν γὰρ τούτῳ πάντα περιέχεσθαι τὰ σώματα,
κενὸν δὲ μηδὲν ὑπάρχειν ἐν αὐτῷ. Τὸ γὰρ ἐκ πάσης
τῆς οὐσίας ποῖον προσαγορεύεσθαι τὸ κατὰ τὴν δια-
κόσμησιν τὴν τοιαύτην καὶ διάταξιν ἔχον. Διὸ κατὰ

(35) Ἀρείου Διδύμου. Plures Didymos novimus :
qui Arius diceretur, mihi quidem ignotus est : et
tamen constanter apud Eusebium sic vocatur Su-
spicor non Ἀρείου, sed Ἀττίου, vel Ἀττίου legen-

A tum vel dicendo vel cogitando mens humana con-
sequi, ac cæteris qui ad eam postea cognitionem
aspiraturi essent, commonstrare viam poterat,
ipsarum in tractationem incumbens, et cunctas eo
revocans philosophiæ suæ rationes, in iis demum
earumque notitia sapientiam ac scientiam positas
esse defendit ; quæ nos in humani finis et beatæ
vitæ possessionem immittant. » Hactenus Atticus.
Quo quidem illius ex opere, plura superioribus
addere poteramus : nunc tamen ea protulisse con-
tenti, Stoicorum deinceps ad sectam disciplinamque
transeamus. Socrates igitur Antisthenem quemdam,
virum sensu animisque tenus Heracleoticum, audi-
torem habuit, qui cum lætitiæ furorem anteponeret,
tum discipulis quoque suis auctor erat, uti volu-

Diogenes Cynicus operam dedit, qui serino plane
Diogenes Cynicus operam dedit, qui serino plane
Diogenes Cynicus operam dedit, qui serino plane

CAPUT XIV.

*De Stoicorum philosophia : et quemadmodum Zeno
de principiorum ratione statuerit. Ex Aristoclis De
philosophia septimo.*

Ἡ Rerum, inquit, elementum. uti Heracitus,
ignem esse volunt ; ejus vero principia, materia
atque Deum, ut Plato. Verum hoc discrimine, quod
Stoici ambo illa, tam efficiens quam patiens, cor-
pora esse dicant ; Plato contra primum illum effe-
ctorem, incorporeum auctorem esse statuat. Deinde
certis quibusdam fatoque constitutis temporibus,
mundum universum conflagrare docent, inde-
que suam denuo speciem ornatumque recipere. Ac
primum quidem illum ignem, quasi semen aliquod
esse, quod rerum omnium rationes, ac præterito-
rum simul, præsentium, futurorumque causas con-
tineat. Quarum complexio quædam et consequentia,
eorum quæ sunt omnium fatum, scientia, veritas,
et lex ejusmodi sit, quæ nullo pacto effugi aut de-
clinari queat. Sic porro quæ in mundo sunt uni-
versa, quam optime gubernari, tanquam in repu-
blica æquissimis legibus constituta.

CAPUT XV.

*Quam de Deo Stoici, deque hujus universi molitione
sententiam introducunt. Ex Arii Didymi Epitoma.*

Ἡ Mundum, inquit, universum, cum partibus
ejus singulis, Deum appellant. Hunc quippe unum
duntaxat esse aiunt, absolutam, animantem, seni-
piternum, ac Deum : illo enim corpora omnia con-
tineri, et vacuum in eo superesse nihil. Enimvero
quod ex omni substantia conflatum sit, id ipsum
tale quid nominari, quatenus ornatum ejusmodi

dum esse. Suidas, Δίδυμος, inquit, Ἀττίος, ἢ Ἀττίος
χρηματίας, φιλόσοφος Ἀκαδημαϊκός, πιθανῶν καὶ
σοφισμάτων λύσεις ἐν βιβλίοις β', καὶ ἄλλα πολλά.

aliquem partiumque dispositionem complectitur. Itaque si prioris illius ratio habeatur, sempiternum ipsi mundum esse aiunt : sin ornatus iste spectatur, genitum, ac pro infinitarum, seu quæ jam præterierint, seu quæ futuræ postea sint, periodorum conversione mutabilem. Atque ita, quod ex omni substantia tale quid existit, mundum esse sempiternum ac Deum ; at mundum appellari, machinam hanc e cœlo, aere, terra, mari, ac propriis singulorum naturis constitutam. Mundum præterea, deorum simul et hominum, imo et omnium omnino, quæ ipsorum causa facta sint, domicilium vocari. Quemadmodum enim civitatis notio quædam et ratio duplex est, altera quatenus domicilium aliquid, altera quatenus multitudinem ex incolarum et civium societate conflatam significat : ita mundus quædam quasi civitas est, ex diis hominibusque constans, sic quidem ut principatum dii teneant, homines eorum imperio subditi teneantur. Cæterum mutuum eorum inter se conjunctionem esse, quam illa, quæ naturæ lex quædam est, communio rationis efficiat. Alia prorsus omnia propter eosdem facta esse. Quibus consentaneæ ponendum illud est, hominum curam gerere universi moderatorem Deum, quippe qui proluxa benignitate præditus, hominum amans, §18 justusque sit, et virtutum omnium complexione perfectus. Quocirca mundus quoque Zeús, hoc est Jupiter, vocatur, quod nobis τοῦ ζῆν, hoc est vivendi sit auctor. Eundem, prout εἰρομένῳ λόγῳ, id est connexa quadam ratione, quam prætergredi ac violare nihil possit, ex omni æternitate cuncta moderatur, Εἰμαρμένῳ, hoc est Fatum, insuper appellari : Ἀδράστειαν vero, quasi dicas vim quamdam indeclinabilem, quod ipsum nihil effugiat : Providentiam denique, quod singula, prout cujusque usus exigit, proinde administret. Ducem porro principemque mundi, solem Cleanthes esse voluit, quod et siderum esset omnium maximus, et cunctarum ad rerum administrationem diem et annum, cæterasque tempestates efficeret. Alii ejusdem sectæ philosophi, terram mundi principatum habere maluerunt. Chrysippus eum purissimo ac defæcatissimo ætheri tribuit, quippe qui et omnium sit maxime mobilis, et totam mundi

Α μὲν τὴν προτιέραν ἀπόδοσιν ἀίδιον τὸν κόσμον εἶναι φασί, κατὰ δὲ τὴν διακόσμησιν γεννητὸν καὶ μεταβλητὸν, κατὰ περιόδους ἀπείρους γενοῦσας τε καὶ ἐσομένας. Καὶ τὸ μὲν ἐκ τῆς πάσης οὐσίας ποῖον κόσμον ἀίδιον εἶναι καὶ θεὸν λέγεσθαι δὲ κόσμον σύστημα ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀέρος, καὶ γῆς, καὶ θαλάττης, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς φύσεων· λέγεσθαι δὲ κόσμον, καὶ τὸ οἰκητήριον θεῶν καὶ ἀνθρώπων, καὶ τῶν ἕνεκα τούτων γενομένων. Ὅν γὰρ τρόπον πόλις λέγεται διχῶς, τὸ τε οἰκητήριον καὶ τὸ ἐκ τῶν ἐνοικούντων σὺν τοῖς πολίταις σύστημα· οὕτω καὶ ὁ κόσμος οἶον πόλις ἐστὶν ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων συνεστῶσα, τῶν μὲν θεῶν τὴν ἡγεμονίαν ἔχοντων, τῶν δὲ ἀνθρώπων ὑποταξαγμένων. Κοινωνίαν δ' ὑπάρχειν πρὸς ἀλλήλους, διὰ τὸ λόγου μετέχειν, ὅς ἐστι φύσει νόμος· τὰ δ' ἄλλα πάντα γεγονέναι τούτων ἕνεκα. Οἷς ἀκολουθῶς νομιστέον προνοεῖν τῶν ἀνθρώπων τὸν τὰ ὅλα διοικούντα θεόν, εὐεργετικὸν ὄντα, καὶ χρηστὸν, καὶ φιλόανθρωπον, δίκαιόν τε, καὶ πάσας ἔχοντα τὰς ἀρετάς. Διὸ δὴ καὶ Ζεὺς λέγεται ὁ κόσμος, ἐπειδὴ τοῦ ζῆν αἴτιος ἡμῖν ἐστι. Καθόσον δὲ εἰρομένῳ λόγῳ πάντα διοικεῖ ἀπαράβατως ἐξ ἀΐδιου, προσονομάζεσθαι Εἰμαρμένῳ. Ἀδράστειαν δὲ, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν αὐτὸν ἀποδιδράσκειν. Πρόνοιαν δ', ὅτι πρὸς τὸ χρήσιμον οἰκονομεῖ ἕκαστα. Ἡγεμονικὸν δὲ τοῦ κόσμου Κλεάνθει μὲν ἤρесе τὸν ἥλιον εἶναι, διὰ τὸ μέγιστον τῶν ἀστρῶν ὑπάρχειν, καὶ πλεῖστα συμβάλλεσθαι πρὸς τὴν τῶν ὅλων διοίκησιν, ἡμέραν καὶ ἐνιαυτὸν ποιῶντα, καὶ τὰς ἄλλας ὥρας. Τισὶ δὲ τῶν ἀπὸ τῆς αἰρέσεως ἔδοξε γῆν τὸ ἡγεμονικὸν εἶναι τοῦ κόσμου. Χρυσίππῳ δὲ τὸν αἰθέρα τὸν καθαρότατον καὶ εἰλικρινέστατον, ἅτε πάντων εὐκινήτοτατον ὄντα, καὶ τὴν ὅλην περιάγοντα τοῦ κόσμου φορᾶν. Ταῦτα μὲν ἡμῖν ἀπὸ τῆς Ἐπιτομῆς Ἀρείου Διδύμου προκεῖσθω. Πρὸς δὲ τὴν περὶ Θεοῦ τῶν Στωϊκῶν ὁδὸν ἀπαρκεῖ παραθέσθαι τὰς Πορφυρίου λέξεις ἐν τοῖς πρὸς Βῆθον ἀντιγραφεῖσιν αὐτῷ Περὶ ψυχῆς, τοιοῦτον ἐχούσας τὸν τρόπον

επερὰ πλurimum et commoditatis afferret, cum et Alii ejusdem sectæ philosophi, terram mundi principatum habere maluerunt. Chrysippus eum purissimo ac defæcatissimo ætheri tribuit, quippe qui et omnium sit maxime mobilis, et totam mundi conversionem circumagat.) Hactenus ex Arii Didymi Epitoma. Jam adversus eorundem Stoicorum de Deo sententiam pauca hæc afferre satis erit, rescripsit, totidem verbis opposuit.

CAPUT XVI.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Contra Stoicorum de Deo sententiam. Ex Porphyrii ad Boethum opere De animo.

Πορφυρίου πρὸς τὴν τῶν Στωϊκῶν περὶ Θεοῦ ὁδὸν. Ἀπὸ τῶν πρὸς Βῆθον Περὶ ψυχῆς.

« Deum, inquit, spiritalem quemdam ignem sic appellant, nihil ut eundem sempiternum facere vereantur, imo etiam ejusmodi, qui omnia depascatur et perimat, quos nostri hujus ac vulgaris ignis similimus sit. Adeoque Aristoteli repugnare non dubitant, qui hoc abs sese impetrari non patitur, ut ætheream regionem simili ex igne constituat. Ex quibus si forte quæsieris, qui possit ignis ejusmodi tandiu permanere, diversum quidem illum esse negant, sed talem ei naturam dum tribuunt,

« Τὸν δὲ θεόν οὐκ ὀκνοῦσι, πῦρ νοερὸν εἰπόντες, ἀίδιον καταλιπεῖν, καὶ φθεῖρειν μὲν πάντα λέγειν καὶ ἐπινέμεσθαι, ὡς τοιοῦτον ὃν πῦρ, οἷον τὸ ἡμῖν συνεγνωσμένον ἀντιλέγειν τε (34) τῷ Ἀριστοτέλει, παραιτούμενον τὸν αἰθέρα ἐκ πυρὸς λέγειν τοιοῦτου. Ἀπαιτούμενοι δὲ, πῶς τὸ τοιοῦτον ἐπιδιαμένει πῦρ, ἀλλοῖον μὲν πῦρ οὐ λέγουσιν εἶναι, τοιοῦτον δ' εἰπόντες, πιστεύειν αὐτοῖς ἀξιώσαντες εἰποῦσι, τῇ ἀλόγῳ πίστει ταύτῃ ἐπισυνάπτουσιν, ὅτι καὶ ἀίδιον ἐστὶ πῦρ, ἐκ μέρους καὶ τὸ αἰθέριον σθένυσθαι καὶ ἀ-

(34) Forte δέ.

ἀπεισοθαί τιθέντες. Ἀλλὰ τὴν τούτων πρὸς μὲν ταῦτα ἄβλεψίαν, πρὸς δὲ τὰ τῶν παλαιῶν βραθυμίαν τε καὶ καταφρόνησιν, τί ἂν τις ἐπιῶν ἐπὶ πλεόν μη-
κύνῃ;
Sed eorum aut stuporem, aut veterum hac in

nudæ orationi fidem haberi volunt; nisi quod in-
super tam absurdæ opinioni hoc addunt, ut sempiternum ignem illum esse defendant, cum tamen ætherium exstingui partim, partim accendi velint.
disputatione contemptum pluribus exaggerare quid attinet?

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ὅτι οὐκ ἂν εἴη σῶμα τὸ ὄν, κατὰ τοὺς Στωϊκούς.
Ἀπὸ τοῦ πρώτου Περὶ τὰγαθοῦ Νουμηρίου.

« Ἀλλὰ τί δὴ ἐστὶ τὸ ὄν; ἄρα ταυτὶ τὰ στοιχεῖα τὰ τέσσαρα, ἡ γῆ, καὶ τὸ πῦρ, καὶ αἱ ἄλλαι δύο μεταξὺ φύσεις; Ἄρα οὖν δὴ τὰ ὄντα ταῦτά ἐστιν ἥτοι ξυλλήθδην, ἢ καθ' ἓν γέ τι αὐτῶν; Καὶ πῶς, ἢ γέ ἐστὶ καὶ γεννητὰ καὶ παλιναίγρετα, εἰ γέ ἐστὶν ὄραν αὐτὰ ἐξ ἀλλήλων γινόμενα, καὶ ἀπαλλασσόμενα, καὶ μήτε στοιχεῖα ὑπάρχοντα, μήτε συλλαβάς; Σῶμα μὲν ταυτὶ οὕτως οὐκ ἂν εἴη τὸ ὄν. Ἄλλ' ἄρα ταυτὶ μὲν οὐ, ἢ δ' ὕλη δύναται εἶναι ὄν. Ἀλλὰ καὶ ταύτην παντὸς μᾶλλον ἀδύνατον, ἀρβώστικα τοῦ μένειν. Ποταμὸς γάρ ἡ ὕλη βρώδης καὶ ἐξῦβρόπος, βάθος, καὶ πλάτος, καὶ μήκος ἀόριστος, καὶ ἀνήνυτος. » Καὶ μετὰ βραχέα ἐπιλέγει· « Ὅστε καλῶς ὁ λόγος εἴρηκε, φάς, εἰ ἐστὶν ἀπειρος ἡ ὕλη, ἀόριστον εἶναι αὐτὴν· εἰ δὲ ἀόριστος, ἄλογον· εἰ δὲ ἄλογος, ἀγνωστον. Ἄγνωστον δὲ γε οὖσαν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι ἀτακτον· ὡς τεταγμένα γνωσθῆναι πάνυ δῆπουθεν ἂν εἴη βῆδων τὸ δὲ ἀτακτον οὐχ ἔστηκεν· ὁ τι δὲ μὴ ἔστηκε, οὐκ ἂν εἴη ὄν. Τοῦτο δὲ ἦν ὅπερ ἡμῖν αὐτοῖς ὠμολογησάμεθα ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ταυτὶ πάντα συναναχθῆναι τῷ ὄντι ἀθέμιστον εἶναι. Δοξάτω, μάλιστα μὲν πᾶσιν, εἰ δὲ μὴ, ἄλλ' ἐμοί. Οὐκοῦν φημι τὴν ὕλην οὔτε αὐτὴν, οὔτε τὰ σώματα εἶναι ὄν. Τί οὖν δὴ; εἰ ἔχομεν παρὰ ταῦτα ἄλλο τι ἐν τῇ φύσει τῇ τῶν ὄλων; Ναί· τοῦτο οὐδὲν εἰπεῖν ποικίλον, εἰ τὸδε πρῶτον μὲν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἅμα πειραθείμεν διαλεγόμενοι. Ἐπεὶ δὲ τὰ σώματά ἐστι φύσει τεθνηκότα, καὶ νεκρά, καὶ πεφορημένα, καὶ οὐδ' ἐν ταυτῷ μένοντα, ἄρ' οὐχὶ τοῦ καθέξοντος αὐτοῖς δεῖ; Παντὸς μᾶλλον. Εἰ μὴ τύχοι δὲ τούτου, ἄρα μένειεν ἂν; Παντὸς ἤττον. Τί οὖν ἐστὶ τὸ κατασχῆσον; Εἰ μὲν δὴ καὶ τοῦτο εἴη σῶμα, Διὸς Σωτήρος δοκεῖ ἂν ἐμοὶ δεηθῆναι αὐτὸ παραλυόμενον καὶ σκιδνάμενον. Εἰ μέντοι χρὴ αὐτὸ ἀπηλλάχθαι τῆς τῶν σωμάτων πάθης, ἵνα κάκεινοις κεκυημένοις τὴν φθορὰν ἀμύνειν δύνηται, καὶ κατέχη, ἐμοὶ μὲν οὐ δοκεῖ ἄλλο τι εἶναι ἢ μόνον γε τὸ ἀσώματον· αὕτη γὰρ δὴ φύσεων πασῶν μόνη ἔστηκε, καὶ ἐστὶν ἀραρυῖα, καὶ οὐδὲν σωματικῆ. Οὔτε γοῦν γίνεσθαι, οὔτε ἀφῆσθαι, οὔτε κίνησιν κινεῖται ἄλλην οὐδεμίαν, καὶ διὰ ταῦτα καλῶς δίκαιον ἐφάνη πρεσβεῦσαι τὸ ἀσώματον.

nancisci non potuerint, num manebunt illa per sese? Minime verò. Quid igitur illud erit, quod ipsa contineat? Enimvero si corpus id etiam fuerit, equidem, cum suapte natura dissolvatur atque dissipetur, **820** Jove quodam Servatore opus ei futurum existimo. Quod si ab omni corporum vitio liberum illud esse oporteat, ut eadem, ubi concepta jam sunt, vindicare ab interitu, et continere possit, mihi sane, præter id unum quod expertus corporis sit, ejusmodi esse nihil videtur. Ex omnibus quippe naturis una hæc est, quæ cum ipsa consistat, tum etiam firma sit ac solida, nec corporei quidquam omnino simile habeat. Nec enim generatur illa, nec crescit, nec alio motu cietur ullo. Ac propterea æquum in primis et consentaneum merito visum est, hanc rei corporis experti prærogativam tri-
buere.

819 CAPUT XVII.

*Id quod vere est, corpus non esse, ut Stoici opinantur.
Ex Numenii primo De bono.*

« Verumtamen, inquit ille, quidnam igitur vere esse dicemus? Num hæc elementa quatuor, terram, ignem, mediasque duas inter utrumque naturas? Utrum ergo illa sunt, universa simul, an seorsim ac per sese singula? Qui tandem alterutrum dici possit, cum et genita illa sint, et exstincta rursus orientur? passim enim ea videmus cum fieri ex sese mutuo, tum ita prorsus interire, ut nec elementa maneat, nec elementorum ulla complexio. Itaque corpus illud quod vere sit, in elementis reperiri non potest. Esto, elementis hoc minime conveniat, materiæ certe quidem optime conveniet. Atqui ab eo longissime abest materia, quod infirmior ea sit, quam ut conetanter permanere queat. Est enim fluvius quidam vehemens et incitatus, cuius neque fundus, neque latitudo, neque longitudo certis ullis finibus comprehendi possit. » Tum paucis quibusdam interjectis: « Quamobrem, inquit, præclare dictum illud est, materiam si sit immensa, definitur proinde non posse; quod si verum est, eandem rationis expertem esse; si denique rationis expertem, cognitionem omnem fugere. Quod si cognosci non possit, confusam illam ac perturbatam esse necesse est, cum ordinata omnia sint ad cognoscendum louge facillima. Quod vero perturbatum est, id permanere profecto non potest; quod autem non permaneat, id utique vero non fuerit. Atque id ipsum est, quo de jam inter nos ante convenit, hæc omnia non posse cum ejus quod vere sit ratione consistere. Id quod maxime quidem omnibus placere velim; sin minus, placeat certe mihi. Materiam igitur, aut corpus ullum vere esse nego. De illis ergo quid dicimus? Num aliud quid præter ista nobis in tota rerum natura superest? Superest vero: neque id explicare difficilis admodum operæ fuerit, si modo primum illud in nobis ipsis pervidere mutua ratiocinatione conabimur. Et quoniam corpora vitæ nihil per sese habent, atque huc illucque jactantur, nec eodem semper loco vultuque persistunt, nonne aliquo proinde, ejus vi contineantur, opus habent? Maxime id quidem. Id vero si

CAPUT XVIII.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Stoici de universi conflagratione quid sentiant.

« Placet, inquit, sectæ hujus antiquissimis atque primariis, post maximos quosdam conversionum circuitus, in aerem primo mutari universa, tum in ignem ætherium postremo dissolvi. » Quibus deinde subjungit : « Ex his porro manifeste liquet, eam rerum confusionem, non ad earum substantiam Chrysippum retulisse; hoc enim prorsus fieri non potest: sed eam duntaxat, quæ pro aliqua mutatione sumatur. Corruptionis enim vocabulum, ubi de solita mundi post longissimas conversiones corruptione loquuntur, haud proprie quidem accipiunt, qui rerum in ignem omnium dissolutionem fieri tradunt, quam ipsi conflagrationem appellant; sed ejus quæ in natura contingit mutationis loco, vocem illam corruptionis usurpant. Volunt enim Stoici, rerum naturam omnium in ignem tanquam in semen aliquod mutari, ex quo rursus qualis ante fuerat, perfectus ipsarum ornatus existat. Atque hoc dogma sectæ hujus et principes et vetustissimi comprobantur, Zeno, Cleanthes et Chrysippus. Nam Chrysippi quidem discipulum, et successorem in schola Zenonem, in illa de conflagratione mundi quæstione, assensionem retinuisse aiunt.

CAPUT XIX.

Quemadmodum Stoici de iterato universi ortu philosophentur.

« Posteaquam, inquit, eo usque progressa est ratio communis, communisque natura nova magnitudine, ac novis incrementis aucta, res demum exciccavit, **821** atque in sese recepit universas; in plena constituitur integraque substantia, quippe quæ ad principem illam, ut appellatur, rationem, atque ad resurrectionem illam magni effectricem anni redierit: quo quidem anno, ex ea sola in eandem rursus instauratio fieri consuevit. Ad eum porro statum revocata, eodem prorsus ordine, quo jam ante mundum similiter ornare cœperat, eandem iterum, quo modo ratio postulat, rerum dispositionem atque administrationem instituit, ejusmodi conversionibus ex omni æternitate ac sine ulla cessatione redeuntibus. Quippe, principii sui causam nec habere simul universa possunt, nec universorum ipse moderator. Nam iis quæ fiunt, cum substantiam quamdam subesse necesse est, quæ suapte natura mutationes omnes excipiat, tum id præterea, quod aliquid ex ea perficiat. Cujusmodi enim apud nos effectricem naturam aliquam videmus, ejusmodi necessario quidpiam, sed ortus expers,

(35) *Τέλος ἀναξήρνασα.* Loci hujus lacunam utramque ex Montac. codice supplevimus; priorem his verbis τέλος ἀναξήρνασα, posteriorem istis, ἐν τῇ πάσῃ οὐσίᾳ.

(36) *Ἦ ἀποκατάστασις.* Nemo est qui hoc Stoicorum dogma fuisse non agnoscat. B. Epiphanius,

Ὅπως οἱ Στωϊκοὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς ἐκπύρωσεως δοξάζουσιν.

« Ἀρέσκει δὲ τοῖς πρεσβυτάτοις τῶν ἀπὸ τῆς αἰρέσεως ταύτης, ἐξαιρεῖσθαι πάντα κατὰ περιόδους τινὰς τὰς μεγίστας, εἰς πῦρ αἰθερωδὲς ἀναλυομένων πάντων. » Καὶ ἐξῆς ἐπάγει: « Ἐκ τούτων δὲ ὄλην, ὅτι Χρῦσιππος ἐπὶ τῆς οὐσίας οὐ ταύτην παρελιτφε τὴν σύγχυσιν ἀδύνατον γάρ· ἀλλὰ τὴν ἀντὶ τῆς μεταβολῆς λεγομένην. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου κατὰ περιόδους τὰς μεγίστας γινομένης φθορᾶς κυρίως παραλαμβάνουσι τὴν φθορὰν, οἱ τὴν εἰς πῦρ ἀνάλυσιν τῶν ὄλων δογματίζοντες, ἦν δὴ καλοῦσιν ἐκπύρωσιν· ἀλλ' ἀντὶ τῆς κατὰ φύσιν μεταβολῆς χρῶνται τῇ προσηγορίᾳ τῆς φθορᾶς. Ἀρέσκει γὰρ τοῖς Στωϊκοῖς φιλοσόφοις τὴν ὄλην οὐσίαν εἰς πῦρ μεταβάλλειν, ὅσον εἰς σπέρμα, καὶ πάλιν ἐκ τούτου αὐτὴν ἀποτελεῖσθαι τὴν διακόσμησιν, οἷα τὸ πρότερον ἦν. Καὶ τοῦτο τὸ δόγμα τῶν ἀπὸ τῆς αἰρέσεως οἱ πρῶτοι καὶ πρεσβυτάτοι προσήκοντο, Ζήνων τε, καὶ Κλεάνθης, καὶ Χρῦσιππος. Τὸν μὲν γὰρ τούτου μαθητὴν, καὶ διδάχον τῆς σχολῆς Ζήνωνά φασιν ἐπισηγεῖν περὶ τῆς ἐκπύρωσεως τῶν ὄλων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

Ὅπως δοξάζουσιν οἱ Στωϊκοὶ περὶ τῆς καλιγγεσεως τῶν ὄλων.

« Ἐπὶ τοσούτῳ δὲ προσελθὼν ὁ κοινὸς λόγος, καὶ κοινὴ φύσις μείζων καὶ πλείων γενομένη, τέλος ἀναξήρνασα (35) πάντα, καὶ εἰς αὐτὴν ἀναλαθοῦσα, ἐν τῇ πάσῃ οὐσίᾳ γίνεται, ἐπανελθοῦσα εἰς τὸν πρῶτον βηθέντα λόγον, καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην τὴν ποιούσαν ἐνιαυτὸν τὸν μέγιστον, καθ' ὃν ἀπ' αὐτῆς μόνης εἰς αὐτὴν πάλιν γίνεται ἡ ἀποκατάστασις (36). Ἐπανελθοῦσα δὲ, διὰ τᾶξιν, ἀφ' οἷας διακοσμεῖν ὡσαύτως ἤρξατο, κατὰ λόγον πάλιν τὴν αὐτὴν διεξαγωγὴν ποιεῖται, τῶν τοιούτων περιόδων ἐξ αἰδίου γινομένων ἀκαταπαύστως. Οὕτε γὰρ τῆς ἀρχῆς αἰτίαν καὶ πᾶσιν οἷόν τε γίνεσθαι, οὕτε τοῦ διοικούντος αὐτά. Οὐσίαν τε γὰρ τοῖς γινομένοις ὑφεστάναι δεῖ, πεφυκυῖαν ἀναδέχεσθαι τὰς μεταβολὰς πάσας, καὶ τὸ δημιουργῆσον ἐξ αὐτῆς. Οἷα γὰρ ἐφ' ἡμῶν τίς ἐστι φύσις δημιουργοῦσα, τοιούτου τινὸς κατ' ἀνάγκην ὄντος καὶ ἐν τῷ κόσμῳ ἀγεννήτου· γενέσεως γὰρ ἀρχὴν οὐχ οἷόν τε εἶναι ἐπὶ τῆς φύσεως ταύτης. Ὅν τρόπον δ' ἀγέννητός ἐστι, καὶ ἀναιρεθῆναι ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὴν, οὕτε αὐτῆς ἐξ αὐτῆς, οὕτε ἐξωθέν τινος ἀναιρησόντος αὐτῆν. »

in ipso quoque mundo ponendum est: cum talis

hæresi v, quem auctorem secutus, nescio, mundi καλιγγεσεωσαν tacet, animorum μεταγγισμοὺς καὶ μετενοσηματώσεις iisdem attribuit, quæ Pythagoræ ac Platoniorum fuisse. Imo, quod valde mirum est, hæresi vii Peripateticos eodem errore simul inno vit.

natura ortus sui principium habere nullum omnino possit. Et quemadmodum ortu ipsa caret, ita nec unquam interire potest, cum nec ipsa per sese perire queat, nec aliud quidquam sit, quod extrinsecus illam exstinguat. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

CAPUT XX.

Ὅπως δοξάζουσιν οἱ Στωϊκοὶ περὶ ψυχῆς.

« Τὸ δὲ σπέρμα φησὶν ὁ Ζήνων εἶναι, ὃ μεθίησιν ἄνθρωπος πνεῦμα μεθ' ὕρου, ψυχῆς μέρος καὶ ἀπόσπασμα, καὶ τοῦ σπέρματος τοῦ τῶν προγόνων κέραςμα, καὶ μίγμα τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν συνεληλυθός. Ἔχον γὰρ τοὺς λόγους τῷ ὅλῳ τοὺς αὐτοὺς τοῦτο, ὅταν ἀφεθῆ εἰς τὴν μητρὰν, συλληφθὲν ὑπ' ἄλλου πνεύματος, μέρος ψυχῆς τῆς τοῦ θήλεος, καὶ συμφυῆς γενόμενον, κρυφέν τε φύει κινούμενον καὶ ἀναρριπιζόμενον ὑπ' ἐκείνου, προσλαμβάνον αἰεὶ εἰς τὸ ὕγρον καὶ αὐξάνον ἐξ ἑαυτοῦ. » Καὶ μετὰ βραχεῖα ἐπιλέγει· « Περὶ δὲ ψυχῆς Κλεάνθης μὲν, τὰ Ζήνωνος δόγματα παρατιθέμενος πρὸς σύγκρισιν, τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους (37) φυσικοῦς, φησὶν, ὅτι Ζήνων ψυχὴν λέγει ἀσθῆσιν, ἢ ἀναθυμίασιν, καθάπερ Ἡράκλειτος. Βουλόμενος γὰρ ἐμφανίσαι, ὅτι αἱ ψυχὰ ἀναθυμιάζουσαι νοσεραὶ αἰεὶ γίνονται, εἴκασεν αὐτὰς τοῖς ποταμοῖς, λέγων οὕτως· Ποταμοῖσι τοῖσιν αὐτοῖσιν ἐμβαίνουσιν ἕτερα καὶ ἕτερα ὕδατα ἐπιβρεῖ· καὶ ψυχὰ ἀπὸ τῶν ὕγρων ἀναθυμιάζονται. Ἀναθυμίασιν μὲν οὖν ὁμοίως τῷ Ἡρακλείτῳ τὴν ψυχὴν ἀποφαίνει Ζήνων. Αἰσθητικὴν δὲ αὐτὴν εἶναι διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι τυποῦσθαι γὰρ δύναται τὸ μέγεθος, τὸ μέρος τὸ ἡγούμενον αὐτῆς, ἀπὸ τῶν ὄντων καὶ ὑπαρχόντων (38) διὰ τῶν αἰσθητηρίων, καὶ παραδέχεσθαι τὰς τυπώσεις. Ταῦτα γὰρ ἴσα ψυχῆς ἐστί. » Καὶ μεθ' ἕτερα· « Εἶναι δὲ ψυχὴν ἐν τῷ ὅλῳ φασὶν, ὃ καλοῦσιν αἰθέρα, καὶ ἀέρα κύκλῳ περὶ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν, καὶ ἐκ τούτων ἀναθυμιάσεις· τὰς δὲ λοιπὰς ψυχὰς προσπεφυκέναι ταύτῃ, ὅσαι τε ἐν ζώοις εἰσὶ, καὶ ὅσαι ἐν τῷ περιέχοντι· διαμένειν γὰρ τὰς τῶν ἀποθανόντων ψυχὰς. Ἐνοιοὶ δὲ τὴν μὲν τοῦ ὅλου αἴδιον, τὰς δὲ λοιπὰς συμμίγνουσθαι ἐπὶ τελευτῇ εἰς ἐκείνην. Ἔχειν δὲ πᾶσαν ψυχὴν ἡγεμονικόν τι ἐν αὐτῇ, ὃ δὴ ζωὴ καὶ αἰσθησις ἐστί καὶ ὄρμη. » Καὶ ἔτι μετ' ὀλίγα· « Τὴν δὲ ψυχὴν γεννητὴν τε καὶ φαρτὴν λέγουσιν· οὐκ εὐθὺς δὲ τοῦ σώματος ἀπαλλαγείσαν φθείρεσθαι, ἀλλ' ἐπιμένειν τινὰς χρόνους καθ' ἑαυτὴν· τὴν μὲν τῶν σπουδαίων μέχρι τῆς εἰς πῦρ ἀναλύσεως τῶν πάντων, τὴν δὲ τῶν ἀφρόνων πρὸς ποσοῦς τινὰς χρόνους. Τὸ δὲ διαμένειν τὰς ψυχὰς οὕτω λέγουσιν, ὅτι διαμένομεν ἡμεῖς ψυχὰς γενόμενοι, τοῦ σώματος χωρισθέντος, καὶ εἰς ἐλάττω μεταβαλόντος οὐσίαν τὴν τῆς ψυχῆς. Τὰς δὲ τῶν ἀφρόνων καὶ ἀλόγων ζώων ψυχὰς συναπόλλυσθαι τοῖς σώμασι. » Τοιαῦτα καὶ τὰ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας δόγματα, ἀπὸ τῶν Ἐπιτομῆν Ἀρσίου Διδύμου (39) συνειλεγμένα. Πρὸς δὲ τὴν περὶ ψυχῆς ἄποπον τῶν ἀνδρῶν δόξαν ἀπαρκεῖ τὰ παρὰ Λογγίνῳ τῷ καθ' ἡμᾶς συντόμως ἀντειρημένα διὰ τούτων.

(37) Σύγκρισιν τὴν π. τ. δ. Hic etiam ex Montac. codice pauca verba supplevimus, quorum locus in priori editione vacat.

(38) Forte ὑπεροχόμενων.

Quemadmodum Stoici de animo sentiant.

« Semen, ait Zeno, spiritum, inquam, illum, quem homo emittit cum humore conjunctum, animi particulam esse revulsumque fructum, imo et parentum seminis temperationem aliquam, et concretam ex animi partibus mistionem. Id enim, cum eadem in se, quam totum ipsum vim et rationem habeat, cum in vulvam immisum fuerit, statim ab alio spiritu comprehensum, muliebris animi pars quædam naturaque cognatum efficitur; dumque ibi absconditum ejus vi commovetur et excitatur, crescit paulatim in fetum, humidi partes subinde novas assumens, ac propriis gliscens incrementis. » Hæc ille. Tum paucis aliquot interjectis: « Cleantes, inquit, Zenonis de animo dogmata cum aliorum phisicorum opinione committens, Zenonem ait, quemadmodum et Heraclitum, animi naturam in sensu aut exhalatione posuisse. Cum enim exhalantes animos spirituales semper effici demonstrare vellet, eos cum fluviis comparabat, his verbis utens: In fluvios, inquebat, licet iidem usque decurrant, aliæ tamen atque aliæ illabuntur aquæ. Et vero animæ rebus efflantur ex humidis. Ita Zeno, perinde ut Heraclitus, animum exhalationem esse demonstrat.

322 Eandem propterea sensu percipi posse defendit, quod pars ejus facultasque princeps, rebus iis, quæ per sensuum aditus eo subeunt, consignetur, earumque formas imaginesque suscipiat. Ea quippe animi propria sunt. » Itemque post alia: « Animum autem, inquit, in universo esse aiunt, quem ætherem ipsi aeremque vocant, terra, mari, et erumpentibus ex utroque exhalationibus circumfusam: ad eum vero reliquam animorum multitudinem adhærescere, tam qui animantibus, quam qui ambiente nos aere continentur: defunctorum enim animos etiam post obitum superesse. Nonnullis etiam placet, universi quidem animum sempiternum esse, reliquos vero sub interitum cum eo commisceri. Cæterum principem in omnibus aliquam inesse partem, quæ nihil aliud sit, quam vita, quamque sentiendi vis et appetendi. Iterumque post pauca, animum porro et ortum habere et interitum subire illum quidem, non tamen simul atque corpore solutus est, interire, sed manere per seipsum aliquandiu: ac sapientium quidem animos ad extremam usque rerum in ignem omnium dissolutionem; stultorum vero nonnisi aliquanto temporis intervallo, superesse. Porro quod animos illi permanere docent, id sic intelligunt, ut nos ipsi animorum in naturam transeuntes maneamus, jam

(39) Ἀπὸ τῶν Ἐπιτομῆν Ἀρσίου Διδύμου. Ita, quæ deeerant, Montac. codex implet. Melius tamen legeretur, ἀπὸ τῶν Ἀρσίου (vel potius Ἀττηίου, sive Ἀττίου) Διδύμου κατ' ἐπιτομὴν συνεῖλ.

sejuncto corpore, atque in minorem animi substantiam commutato. Stultorum autem et animalium ratione carentium animos, tandem una cum ipsis corporibus interire. » Atque hujusmodi sunt illa Stoicæ philosophiæ dogmata, ex Ario Didymo breviter summatimque collecta. Verum ad refellendam hominum istorum insulsam de animo sententiam satis utique fuerit pauca hæc ex ætatis nostræ scriptore Longino decerpere.

CAPUT XXI.

Longini contra Stoicorum de animo sententiam disputatio.

« Mihi vero, inquit, ut universe loquar, procul admodum a vera philosophandi ratione abesse illi videntur omnes, qui animum corpus esse docuerunt. Quis enim, obsecro, nisi absurde, quod animi proprium est, elementorum affine ac geminum esse dicat? quis ullam in eo concretionem mistionemve defendat? quales sane multiplices ac variæ **§23** infinitorum aliorum corporum formas parere consueverunt, in quibus si minus perpetuo, interdum certe quidem cum elementorum ipsorum causam, tum vero primorum etiam corporum in secundis ac tertiis vim quamdam momentumque videamus. At eorum quæ ad animum pertinent, vestigium in corporibus nullum, nullum usquam indicium reperias, ut ambitiose, quomodo Epicurus olim et Chrysippus omnem omnino lapidem moveas, atque omnem excutias corporis facultatem, unde animi functionum originem ac fontem arcesas. Quid enim tenuissima spiritus illius subtilitas, ad cogitandum nobis aut ratiocinandum conferre possit? Quam vero tantam præ cæteris omnibus atomorum figuræ vim et convertendi facilitatem habent, ut si quando in corporis alterius conformatione misceantur, prudentiam efficiant? Mihi quidem id nullatenus fieri posse persuadeo, ne si Vulcani quidem aut tripodæ, aut famulæ cuiquam obveniant, (e quibus illos per sese Homerus ait deorum in cœtum convenire, has vero laboranti hero manum operamque commodare, nec a viventibus ullo dotis aut facultatis genere superari, nedum ut istis ex fortuito concursu ramentis ulla ratione concederent:) adeoque nihilo plus eum quam jacentes in littore lapides, ad eximium aliquid visuque mirabile conficiendum, virtutis ac solertiæ habiturum. Enimvero quis non Zenonem jure Cleanthemque indignetur, tam contumeliose de animo philosophatos esse, atque in id ambo con-

(40) Ἄν φησιν Ὅμηρος. *Iliad.* Σ, v. 373 :

..... Τρίποδας γὰρ εἰκόσι πάντας ἔτευξεν,
Ἐστάμεναι περὶ τοῖγον ἐδσταθῆος μεγάροιο.
Χρῦσα δὲ σφ' ὑπὸ κύκλα ἐκάστω πυθμῆτι θήκεν,
Ὅφρα οἱ αὐτόματοι θεῖον δυσάλαι' (vel δύσωραι)
[ἀγῶνα.

Hic ἀγών non est *certamen*, ut Hopperus vertit, sed vel *cætus*, vel *cœnaculum* : ut alias sæpe, pro loco in quem multi conveniunt, aut pro ipsa vel hominum, vel aliarum quoque rerum multitudine sumitur. De ancillis istis idem Homer. *ibid.*, vers. 417, ubi de Vulcano,

..... Ἐπὶ δ' ἀμφίπολοι βῶοντο ἄνακτι,
Χρῦσαι, ζωῆσι νεήγιστον εἰοκνίω.
Τῆς ἐν μὲν νόος ἐστὶ μετὰ φρεσίν, ἐν δὲ καὶ αὐδή,
καὶ σθένος· ἀδινάτωρ δὲ θεῶν ἀπὸ ἔργα Ἴσασι.
Αἱ μὲν ὑπαῖθα ἄνακτος ἐποίκνυτο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Λογγίνου πρὸς τὴν τῶν Στωϊκῶν περὶ ψυχῆς δόξαν ἀντιλήψεις.

A « Συνελόντι δ' εἰπεῖν, πόρρω μοι δοκοῦσιν ἀφεστηκέναι τοῦ τὰ δέοντα λογίζεσθαι πάντες ἐφεξῆς, ὅποσοι τὴν ψυχὴν σῶμα ἀπεφθάντο. Πῶς γὰρ ὄλως ἐγχωρεῖ παραπλήσιον εἶναι τινι τῶν στοιχείων τὸ κατ' αὐτὴν θεῖναι; ποῦ δὲ ἐπὶ τὰς χράσεις καὶ μίξεις ἐνεργεῖν; αἱ κατὰ πολλοὺς γιγνόμεναι τρόποις, ἄλλων μὲν ἀμυθῆτων ἰδέας σωμάτων ἀπογενεῖν πεφύκασι, ἐν οἷς εἰ καὶ μὴ συνεχῶς, ἀλλ' οὖν πόρρωθεν ἰδεῖν ἐνὶ τῇ τῶν στοιχείων αἰτίαν, καὶ τὴν πρὸς τὰ δεύτερα καὶ τρίτα τῶν πρώτων ἀφορμὴν. Τῶν δὲ περὶ ψυχὴν ἔχνος οὐδὲν, οὐδὲ τεκμήριον ἐν τοῖς σώμασιν εὑρίσκαται· κἂν εἰ φιλοτιμοῖτό τις, ὡς Ἐπίκουρος καὶ Χρῦσιππος, ἅπαντα λίθον κινεῖν, καὶ πᾶσαν ἐρευνῆ δύναμιν σώματος, εἰς γένεσιν τῶν περὶ ψυχῆς πράξεων. Τί γὰρ ἢ τοῦ πνεύματος ἡμῖν λεπτότης πρὸ ἔργου γένοιτ' ἂν εἰς φαντασίας καὶ λογισμοὺς; Τί δὲ τῶν ἀτόμων σχήματα τοσαύτην παρὰ τὰ ἄλλα ἔχει δύναμιν καὶ τροπὴν, ὥστε φρόνησιν γενεῖν, ὅταν εἰς ἑτέρου πλάσιν ἐγκαταμιχθῇ σώματος; Οἶμαι μὲν, ὡς οὐδ' εἰ τῶν Ἥφαιστου τις ἂν τύχοι τριπόδων καὶ θεραπειῶν, (ὧν φησιν Ὅμηρος (40), τοὺς μὲν αὐτομάτους εἰς τὸν ἀγῶνα χωρεῖν, τὰς δὲ συνεργάζεσθαι τῷ δεσπότῃ, καὶ μηδεὶς οἶον οἱ ζῶντες ἔχουσι πλεονεκτιμάτων ἀπολείπεσθαι, μὴ τί γε ἢ τῶν ἐκ ταυτομάτου ψηγμάτων) καὶ αὐ τοῖς ἐπὶ τῶν αἰγιαλῶν προσέοικε λίθοις, εἰς τὸ δύνασθαι τι περὶ τότερον ποιεῖν πρὸς ἀσθῆσιν. Ζήνωνι μὲν γὰρ καὶ Κλεάνθει νεμεσήσει τις ἂν δικαίως, οὕτω σφόδρα ὀδριστικῶς περὶ αὐτῆς διαλεγθεῖσι, καὶ ταυτὸν ἀμ-

C φω τοῦ στερεοῦ (41) σώματος εἶναι τὴν ψυχὴν ἀναθυμῆσιν φήσασι. Τί γὰρ (42), ὡ πρὸς θεῶν, καινὸν ὄλως ἀναθυμῆσει καὶ ψυχῇ; Ποῦ δὲ ἐγχωρεῖ, νομισαντας τοῦτ' προσοικεῖναι τὴν θ' ἡμετέραν καὶ τὴν τῶν ἄλλων ζῶων οὐσίαν, τοῦτο μὲν φαντασίας καὶ μνήμας οἶους τε εἶναι σώζειν (43) διαρκεῖς, τοῦτο δὲ ὄρμας καὶ βουλήσεις τῶν λυσιτελούντων εἰς σύνεσιν πραγμάτων; Ἡ τ' ἄρα καὶ τοὺς θεοὺς, καὶ τὸν δι-

Adi Eustathium, de Vulcanianarum ancillarum monstro disputantem.

(41) Ἄμω τοῦ στερεοῦ. Suppleta hæc sunt ex Mont. cod. Malim tamen ἀμφοῖν quam ἀμω.

(42) Φήσασι. Τί γὰρ, ὦ. Et hæc Montac. codici accepta fero, quemadmodum et quæ sequuntur, καὶ ψυχῇ, ποῦ δὲ.

(43) Σώζειν. Hoc est, *tueri, defendere*, quod barbari *salvare* dicunt. Gallice, τὸ *sauver* eodem sensu accipitur. Plutarchus ἀνασῶζειν dixit, *Alexandro*, pag. 686 A. Εἰκότως οὖν, inquit, εἶνοι τὸν μῦθον ἀνασῶζοντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν· *fabulam ad veritatem revocantes*, vel, *fabulam veritate ipsa defendentes*. Alias, ἀνασῶζεσθαι εἰς ἑαυτὸν, id est, *pristinam formam recuperare*, Lucianus in *Asino*, Ἐπίδοξος ἔχειν πάντως ποτὲ ἐμπεσεῖσθαι εἰς τὰ ῥῖδα καὶ τῶν εἰς ἑμαυτὸν ἀνασῶθῆσθαι.

πάντων παρήκοντα, ὁμοίως ἐπιγεῖν τε καὶ οὐρα-
νίων, εἰς ἀναθυμίαςιν καὶ καπνὸν, καὶ τοιαύτην
φλαυρίαν καταθήσομεν; καὶ οὐδὲ τοὺς ποιητὰς αἰσχ-
νοῦμεθα, οἳ καίπερ ἀκριθεῖ σύνεσιν τῶν θεῶν οὐκ
ἔχοντες, ὁμῶς τὰ μὲν ἐκ τῆς κοινῆς ἐπινοίας τῶν ἀν-
θρώπων, τὰ δὲ ἐξ ἐπινοίας τῶν μουσῶν, ἢ κινεῖν
αὐτοὺς ἐπὶ ταῦτα πέφυκε, σεμνότερα εἰρήκασιν περὶ
αὐτῶν, καὶ οὐκ ἀναθυμιάσεις, οὐδ' ἀέρας, οὐδὲ πνεύ-
ματα, καὶ λήρους. » Ταῦτά σοι καὶ ὁ Λογγίνος.
Ἐπάκουσον δὲ καὶ Πλωτίνου τὰ τοιαῦτα πρὸς τοὺς αὐ-
τοὺς ἀποτετινομένου.

deorum cognitione carerent, de illis tamen partim
musarum, quo ad sua illa carmina impelli solent,
honestiora dixere, non jam exhalationes illas, aut
aerem, aut spiritum, similesque nugas.» Hæc tibi
sequentia graviter disputantem.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄.

Πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς, ὅτι οὐ δύναται σωματικὴ
εἶναι ἡ ψυχή. Ἀπὸ τοῦ Περὶ ψυχῆς Πλωτίνου.

« Εἰ δὲ ἐστὶν (44) ἀθάνατος ἕκαστος ἡμῶν, ἢ φθει-
ρεται πᾶς, ἢ τὰ μὲν αὐτοῦ ἀπεισιν εἰς σκέδασιν καὶ
φθορὰν, τὰ δὲ μένει εἰσαεὶ ἄπερ ἐστὶν αὐτός (45),
ὡδ' ἂν τις μάθοι, κατὰ φύσιν ἐπ.σκοπούμενος.
Ἀπλοῦν μὲν δὴ τι οὐκ ἂν εἴη ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐστὶν ἐν
αὐτῷ ψυχή, ἔχει δὲ καὶ σῶμα· εἴτ' οὖν ὡς ὄργανον
ἡμῖν, εἴτε ἕτερον τρόπον προσηρητημένον, ἀλλ' οὖν
διηρηθῆναι γε ταύτῃ ἑκατέρου τὴν φύσιν τε καὶ οὐ-
σίαν καταθετέον (46). Τὸ μὲν δὴ σῶμα, καὶ αὐτὸ
συγκείμενον, οὔτε παρὰ τοῦ λόγου δύναται μένειν, ἢ
τε αἰσθησις (47) ὄρᾳ λυόμενον τε καὶ τηρόμενον, καὶ
παντοίους δλεθροὺς δεχόμενον· ἑκάστου γε τῶν ἐνδῶ-
των πρὸς τὸ αὐτοῦ φερομένου, φθειρόντος τε ἄλλου
ἕτερον, καὶ μεταβάλλοντος εἰς ἄλλο, καὶ ἀπολλύν-
τος (48)· καὶ μάλιστα ὅταν ψυχή ἢ φίλα ποιοῦσα μὴ
παρῆ τοῖς ὄγκοις (49). Κἂν μοιωθῆ δὲ ἕκαστον γι-
νόμενον, ἐν οὐκ ἔστι, λύσιν δεχόμενα (50) εἰς τε μορ-
φήν καὶ ὕλην, ἐξ ὧν ἀνάγκη καὶ τὰ ἀπλᾶ τῶν σω-
μάτων τὰς συστάσεις ἔχειν· καὶ μὴν καὶ μέγεθος
ἔχοντα, ἅτε σώματα ὄντα, τεμνόμενά τε καὶ εἰς μι-
κρὰ θραυόμενα, καὶ ταύτῃ φθορὰν ἂν ὑπομένοι. Ὡστε
εἰ μὲν μέρος ἡμῶν τοῦτο, οὐ τὸ πᾶν ἀθάνατοι· εἰ δ'
ὄργανον, ἔδει γε αὐτὸ (51) εἰς χρόνον τινὰ δοθῆναι,
τοιούτων τὴν φύσιν εἶναι. Τὸ δὲ κυριώτατον, καὶ αὐ-
τὸς ὁ ἄνθρωπος, εἴη ἂν ἢ (52) κατὰ τὸ εἶδος, ὡς πρὸς
ὕλην τὸ σῶμα, ἢ κατὰ τὸ χρώμενον, ὡς πρὸς ὄργανον·
ἑκατέρως δὲ ἡ ψυχή αὐτός. Τοῦτο οὖν τίνα φύσιν

(44) *Εἰ δὲ ἐστὶν*. Plotini longissima hæc dispu-
tatio habetur *Ennead.* iv, lib. vii, initio : cujus in-
tegram ex Ficino versionem Hopperus exscripsit.
Locus erat apud Eusebium nostrum indignissime
deformatus, ac mille scatenus erroribus, quorum
partem, ut speramus, maximam Plotini opera sus-
tulimus : tametsi non desint, in quibus ex nostro
vicissim Plotinum emendare liceat. Porro multa
Plotini argumenta, vel concludunt omnino nihil,
vel ipsarum quoque brutarum animas spirituales
esse concludunt.

(45) *Ἄπερ ἐστὶν αὐτός*. Vera lectio : nec au-
diendus, meo iudicio, Ficinus, qui ἄπερ in ἤπερ
mutandum statuit.

(46) *Καταθετέον*. Ita reposuimus ex Plotino,
cum ante legeretur, καταθετέον.

(47) *Ἡ τε αἰσθησις*. Ex Plotino et duplici ms ,

PATROL. GR. XXI.

A sensisse, ut solidi corporis exhalationem animum
esse defenderent? Qui vero, cum ejus rei similem
tam nostram, quam cæterorum animantium natu-
ram fecerint, tueri simul poterunt, aut cogitatio-
nes recordationesque diuturnas, aut eorum, quæ
rerum ad notitiam conducant, appetitus atque vo-
luntates? Nunquid etiam deos, atque illum ipsum
qui terrena pariter ac cælestia cuncta pervadit, ex-
halationis, fumi, ac cæterorum id genus delirio-
rum in loco numeroque habebimus? nec poetarum
saltem exempla verebimur, qui tametsi exquisita
communis quodam hominum sensu, partim afflatu
honestiora dixere, non jam exhalationes illas, aut
aerem, aut spiritum, similesque nugas.» Hæc tibi
Longinus. Audi nunc Plotinum adversus eosdem

B

824 CAPUT XXII.

*Adversus eosdem Stoicos, animum corporeum esse
non posse. Ex libro Plotini De animo.*

« Utrum, inquit ille, nostrum quilibet immortalis
sit, an simul totus intereat; an vero potius pars
ejus altera dissolvatur ac pereat, altera, quæ qui-
dem ipsemet homo sit, perpetuo maneat : ita de-
mum intelligi ab eo possit, qui rem secundum
naturæ principia consideret. Ac primum quidem,
simplex aliquid homo certe non est, sed animum
idem corpusque habet. Ac sive tanquam instru-
mentum nobis aliquod, sive alia quavis rationis
corpus adhærescit; recte quidem hoc pacto utrius-
que naturam essentialique distingui, prorsus fa-
tendum est. Jam vero corpus, cum ipsum etiam
compositum sit, nec permanere ratio patitur, et ve-
vera dissolvi, contabescere, nullumque non exiti
genus subire sensus ipse videt : dum quæ illo con-
tinentur, in suum quæque feruntur ac proprium,
atque alterum subinde alterum corrumpit, illudque
sic mutat in aliud, ut simul interimat : præsertim
ubi animus, qui ea inter sese mutuo conciliat, ex
illis sese corporibus subduxerit. Et quamvis par-
tes eorum quælibet solæ relinquuntur, unum ta-
men hic nihil est, cum et in formam atque mate-
riam, ex quibus simplicia etiam corpora constare
necesse est, singulæ dissolvantur, et vero ut ma-
gnitudinem ex propria corporum ratione aliquam
habent, secari proinde, ac minimas in particulas
confrangi possint, atque ita demum funditus inte-

D

pro oŭte.

(48) *Καὶ ἀπολλύντος*. Id ex Plotino supplevi-
mus.

(49) *Μὴ παρῆ τοῖς ὄγκοις*. Hæc etiam ex Plotino
addidimus.

(50) *Λύσιν δεχόμενα*. Ita Montac. At Plotinus,
δεχόμενον. Utrumque probari potest.

(51) *Αὐτό*. Ita Plotinus, et recte, non αὐτοῦς.

(52) *Εἴη ἂν ἢ*, etc. Locus integer apud Plotinum
ita concipitur, Ἄνθρωπος εἴη ἂν· ἢ ὅπερ εἶδος, πρὸς
ὕλην, τοῦτο οὐτός πρὸς σῶμα, εἴπερ τοῦτο κατὰ τὸ
εἶδος, ὡς πρὸς ὕλην τὸ σῶμα, ἢ κατὰ τὸ χρώμα, etc.
Primo, post ἄνθρωπος, adhibenda distinctio est;
tollenda post ἂν. Sequentia ex nostro corrigenda
sunt, scædam enim habent vitiosamque redundan-
tiam, quæ Ficino etiam inposuit.

ire. Quare, si pars nostri altera corpus est, toti sane immortales non sumus: sin autem instrumentum duntaxat, cum ad aliquod modo tempus concedatur, ea certe natura esse oportuit. At vero pars illa princeps, homo inquam ipsemet, si cum adjuncto corpore conferatur, aut formæ quasi erga materiam, aut quasi erga instrumentum, utentis artificis rationem obtinebit. Utrovīs autem modo spectetur, homo semper ipse futurus est animus. Jam ergo cujusmodi tandem ille naturæ est? Si corpus, dissolvi profecto potest, cum sit corpus omne compositum. Sin veri corporis habet nihil, sed aliam dissimilemque naturam, ejus etiam consideratio aut eadem nobis erit aut alia quadam ratione tractanda. Et quidem principio quærendum est, quas in res corpus illud, cujusmodi sit, quod animum esse volunt, dissolvi oporteat. Nam cum necessario vitam ex sese animus habeat, similiter proinde necesse est, si genus illud corporis qui animus est, seu duorum, seu plurium ex corporum societate conflatum sit, aut conjuncta simul ambo, aut seorsim etiam singula ingentiam sibi vitam habere, aut certe carente altero, alterum duntaxat ea præditum esse, aut utrumque carere.

§25 Si ergo alteri solum vita insit, illud ipsum animus erit. At cujusmodi tandem corpus esse potest, quod ex sese vitam habeat? Nam ignis quidem, aer, aqua, terra, animo per sese carent: et si cui ex illis animus adjungatur, id vita utitur prorsus adventitia. Cæterum præter quatuor illa corpora, nullum est aliud. Et si quibus elementa quædam esse placet, quæ horum dissimilia sint corpora, ea tamen nec animos ipsi vocant, nec vitam ex sese habere volunt. Jam si nullum ex iis vita præditum erit, absurdum omnino sit, qui ex omnium conjunctione vitam effici dixerit. Si vero quodlibet vitam habeat, vel unicum satis erit. Imo vero fieri nullo modo potest. uti concursus ille corporum vitam efficiat, quæque intelligentia careant, ea generent intelligentiam. At illa ipsa non ex temeraria quadam permistione fieri objicient. Quod igitur vi sua mistionem illam ordine modoque perficiat, esse aliquid oportebit: atque illud profecto animi loco habendum erit. Corpus enim non modo compositum, sed ne simplex quidem ullum hac in rerum natura esse possit, nisi animus in universo fuerit cum ratio ad materiam accedens corpus efficiat, nec in eam aliunde ratio quam ab animo profecta subire possit.

« Quod si quis erit, qui aliam insistens viam, ex atomis aut individuis quibusdam inter sese concurrentibus animum effici malit, is vel conjunctione ipsa, et affectionum communionem, adeoque commisionem mutua facile revincatur: cum ex illis, quæ nec ullam subire affectionem, nec inter sese conjungi possint corporibus, unum aliquid, et iisdem affectionibus obnoxium, cujusmodi certe animus est, fieri nullo modo queat; neque ex iis, quæ partibus careant, aut corpus, aut magnitudo ulla generari. Jam, si quod in simplici corpore materiæ rationem habeat, (quandoquidem inconditum quid et confusum materia est,) vitam ex sese nullam habere fatebuntur illi quidem, sed ta-

(53) *Πρώτον δὲ σκοπεῖον.* Hæc Plotinus addit, rectissime: alias sensus plane nullus.

(54) *Στοιχεῖα, τούτων ἕτερου σώματα.* Apud Plotinum ita hæc distincta reperies, στοιχεῖα τούτων, ἕτερα σώματα, quod Ficinus secutus est. Mihi neutra distinctio placere potest. Malim ergo sic,

ἔχει; ἢ σῶμα μὲν ὄν, πάντως ἀναλυτέον σύνθετον γὰρ πᾶν γε σῶμα· εἰ δὲ μὴ σῶμα εἴη, ἀλλὰ φύσεως ἄλλης, κάκεινην ἢ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἢ κατὰ ἄλλον σκοπεῖον. Πρώτον δὲ σκοπεῖον (53), εἰς ὃ τι δεῖ τοῦτο τὸ σῶμα, ὃ λέγουσι ψυχὴν, ἀναλύειν. Ἐπεὶ γὰρ ζωὴ ψυχῆ πάρεστιν ἐξ ἀνάγκης, ἀνάγκη τοῦτο τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν, εἰ μὲν ἐκ δύο σωμάτων ἢ πλείονων εἴη, ἥτοι ἐκότερον αὐτῶν, ἢ ἕκαστον, ζωὴν σὺμφυτον ἔχειν· ἢ τὸ μὲν ἔχειν, τὸ δὲ μὴ· ἢ μηδέτερον ἔχειν. Εἰ μὲν δὴ ἐν αὐτῶν προσεῖτὸ τὸ ζῆν, αὐτὸ τοῦτο ἂν εἴη ψυχὴ. Τί ἂν οὖν εἴη σῶμα, ζωὴν παρ' αὐτοῦ ἔχον; Πῦρ γὰρ, καὶ ἀήρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γῆ, ἀψυχα παρ' αὐτῶν καὶ ὅτω πάρεστι τούτων ψυχῆ, τοῦτο ἐπακτῶ κέχρηται τῇ ζωῇ. Ἄλλα δὲ παρὰ ταῦτα σώματα οὐκ ἔστι. Καὶ οἷς δὲ δεκεῖ εἶναι στοιχεῖα, τούτων ἕτερα σώματα (54), οὐ ψυχαὶ ἐλέχθησαν εἶναι, οὐδὲ ζωὴν ἔχοντα. Εἰ δὲ μηδενὸς αὐτῶν ζωὴν ἔχοντος, ἢ σύνδοδος πεποίηκε ζωὴν, ἄτοπον. Εἰ δὲ ἕκαστον ζωὴν ἔχει, καὶ ἐν ἄρκει· μᾶλλον δὲ ἀδύνατον συμφορῆσιν σωμάτων ζωὴν ἐργάζεσθαι, καὶ νόον γενεῖν τὰ ἀνόητα. Καὶ δὴ καὶ οὐκ ὀπωσοῦν συγκραθέντα ταῦτα φήσουσι γενέσθαι. Δεῖ ἄρα εἶναι τὸ τάξον, καὶ τὸ τῆς κράσεως αἰτίον· ὥστε τοῦτο τάξιν ἂν ἔχοι ψυχῆς. Οὐ γὰρ ὅτι σύνθετον, ἀλλ' οὐδὲ ἀπλοῦν ἂν εἴη σῶμα ἐν τοῖς οὖσιν ἀνευ ψυχῆς οὐσίας ἐν τῷ παντί· εἴπερ λόγος προσελθὼν τῇ ὕλῃ σῶμα ποιεῖ, οὐδαμῶθεν δ' ἂν προσέλθοι λόγος ἢ παρὰ ψυχῆς.

« Εἰ δὲ τις μὴ οὕτως, ἀλλὰ ἀτόμους ἢ ἀμερῆ συνελθόντα ψυχὴν ποιεῖν λέγοι, τῇ ἐνώσει καὶ ὁμοιοπαθείᾳ ἐλέγχουτ' ἂν, καὶ τῇ παραθέσει μὴ δι' οἴου, οὐ γινομένου ἐνός, οὐδὲ συμπαθοῦς ἐξ ἀπαθῶν, καὶ μὴ ἐνοῦσθαι δυναμένων σωμάτων· ψυχὴ δὲ ἐαυτῇ συμπαθῆς· ἐκ δὲ ἀμερῶν (55) σῶμα οὐδὲ μέγεθος ἂν γένοιτο. Καὶ μὴν εἰ, ἀπλοῦ ὄντος τοῦ σώματος, τὸ μὲν ὅσον ὕλικόν, παρ' αὐτοῦ ζωὴν ἔχειν οὐ φήσουσιν (ὕλη γὰρ ἄπαιον) τὸ δὲ κατὰ τὸ εἶδος τεταγμένον ἐπιφέρειν τὴν ζωὴν· εἰ μὲν οὐσίαν φήσουσι τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι, οὐ τὸ συναμφοτέρον, θάτερον δὲ τούτων ἔσται ἡ ψυχὴ· καὶ οὐκ ἔσται αὐτὸ σῶμα· οὐ γὰρ ἐξ ὕλης καὶ αὐτό· ἢ πάλιν τὸν αὐτὸν τρόπον ἀναλύσομεν. Εἰ δὲ πάθημα τῆς ὕλης, ἀλλ' οὐκ οὐσίαν φήσουσιν εἶναι·

στοιχεῖα, τούτων ἕτερα, σώματα, οὐ ψυχαί. Verte igitur, *Et si quibus, præter hæc, alia quædam elementa esse placet, ea tamen nec animos ipsi vocant, sed corpora, nec vitam ex sese habere volunt.*

(55) Forte add. οὐδέ.

ἀφ' οὗ τὸ πάθημα καὶ ἡ ζωὴ εἰς τὴν ὕλην ἐλήλυθε
 λεκτέον αὐτοῖς. Οὐ γὰρ δὴ ἡ ὕλη ἑαυτὴν μορφοῦ, οὐδὲ
 ἑαυτῇ ψυχὴν ἐντίθησι. Δεῖ δὴ ἄρα τι εἶναι τὸ χορη-
 γὸν ζωῆς, εἴτε τῇ ὕλῃ ἢ χορηγία, εἴθ' ὁμοῦν τῶν
 σωμάτων, ἔξω δὲ, καὶ ἐπέκεινα (56) σωματικῆς φύ-
 σεως. Ἐπεὶ οὐδ' ἂν εἴη σῶμα οὐδὲν, ψυχικῆς δυνά-
 μεως οὐκ οὐσης. Ἐπεὶ γὰρ, καὶ ἐν φορᾷ (57) αὐτοῦ
 ἡ φύσις, καὶ ἀπόλοιτ' ἂν ὡς τάχιστα, εἰ πάντα σώ-
 ματα εἴη, κἂν εἰ ὄνομα ἐνὶ αὐτῶν ψυχὴν τις τιθοῖτο.
 Τὰ αὐτὰ γὰρ ἂν πάθοι τοῖς ἄλλοις σώμασιν, ὕλης
 μᾶς οὐσης αὐτοῖς. Μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν γένοιτο, ἀλλὰ
 στήσεται ἐν ὕλῃ τὰ πάντα, μὴ ὄντος τοῦ μορφοῦντος
 αὐτῆν. Τάχα δ' ἂν οὐδ' ἂν ἡ ὕλη τὸ παράπαν εἴη,
 λυθῆσεται δὲ καὶ τότε τὸ σύμπαν, εἴ τις αὐτῇ (58)
 πιστεύσειε σώματος συνέρξει, διδοῦς αὐτῷ ψυχῆς
 τάξιν, μέχρι τῶν ὀνομάτων, ἄκρι καὶ πνεύματι σχε-
 दाστοτάτω, καὶ τῷ ἐνὶ εἰνσι ἔχοντι οὐ παρ' αὐτοῦ.
 Πῶς γὰρ τεμνομένων τῶν πάντων σωμάτων, ψιτυοῦν
 τις ἀνατιθεῖς τότε τὸ πᾶν, οὐκ ἀνήττον τε καὶ φερό-
 μενον εἰκὴ ποιήσει; Τίς γὰρ τάξις ἐν πνεύματι δεο-
 μένη παρὰ ψυχῆς τάξεως, ἢ λόγος, ἢ νοῦς; Ἄλλὰ
 ψυχῆς μὲν οὐσης, ὑπουργᾷ ταῦτα πάντα αὐτῇ εἰς
 σύστασιν κόσμου, καὶ ζῶω ἐκάστου, ἄλλης παρ' ἄλ-
 λου δυνάμεως εἰς τὸ ὅλον συντελούσης· ταύτης δὲ μὴ
 παρούσης ἐν τοῖς ὅλοις, οὐδὲν ἂν εἴη ταῦτα, οὐκ ὅτι
 ἐν τάξει.

etiam materia forte nulla prorsus erit, hocque universum omnino dissolvetur, si quis ipsum corporis alicujus colligationi permiserit, cui nomine tenus animi vim et rationem attribuat aeris verbi causa, et spiritus, qui et facillime dissipari queat, nec ut unum aliquid sit, per sese habeat. Nam cum dividi corpora omnia, secarique possint, quis eorum ulli hoc committat universum, quin idem simul et mente vacuum faciat, et temerario quodam motu agitatum? Quid enim eo in spiritu aut ordinis sit, aut rationis, aut mentis, quem non nisi animi beneficio ordinem habere oporteat? Ac posito semel animo, cuncta hæc administram ipsi continuo navant operam, ut non ipsi tantum mundo, sed etiam animanti sua cuique integritas perfectioque constet, ad commune universi bonum vim aliam alio conferente. Qui animus si ab eodem aberit universo, tantum abest uti suum quæque ordinem habitura sint, ut potius nihil omnino sint futura.

«Μαρτυροῦσι δὲ καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀγό-
 μνοι, ὡς δεῖ τι πρὸ τῶν σωμάτων εἶναι κρεῖττον
 αὐτῶν ψυχῆς εἶδος, ἔννουν τὸ πνεῦμα καὶ πῦρ νοε-
 ρὸν τιθέμενοι, ὥσπερ ἄνευ πυρὸς ἢ πνεύματος οὐ
 δυναμένης τῆς κρεῖττονος μοίρας ἐν τοῖς οὖσιν εἶναι,
 τόπον δὲ ζητούσης εἰς τὸ ἰδρυθῆναι· δέον ζητεῖν ὅπου
 τὰ σώματα ἰδρῶσουσιν, ὡς ἄρα δεῖ ταῦτα ἐν ψυχῆς
 δυνάμεσιν ἰδρῶσθαι. Εἰ δὲ μηδὲν παρὰ τὸ πνεῦμα,
 καὶ τὴν ζωὴν, καὶ τὴν ψυχὴν τίθενται, τί τὸ πολυ-
 θρόύλητον αὐτοῖς, « πῶς ἔχον, » εἰς ὡ καταφεύγουσιν,
 ἀναγκαζόμενοι τίθεσθαι ἄλλο παρὰ τὰ σώματα φύσει
 δραστήριον; Εἰ οὖν οὐ πᾶν μὲν πνεῦμα ψυχῆ, ὅτι
 μυρία πνεύματα ἄψυχα, τὸ δὲ πῶς ἔχον πνεῦμα φη-
 σουσι· τὸ πῶς ἔχον τοῦτο, καὶ ταύτην τὴν σχέσιν, ἢ
 τῶν ὄντων τι φήσουσιν, ἢ μηδὲν. Ἄλλ' εἰ μὲν μηδὲν,
 πνεῦμα (59) ἂν εἴη μόνον, τὸ δὲ πῶς ἔχον, ὄνομα· καὶ
 οὕτω συμβῆσεται αὐτοῖς οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν εἶναι λέγειν
 ἢ τὴν ὕλην· καὶ ψυχὴν, καὶ Θεὸν, καὶ ὄνομα τὰ
 πάντα (60), ἐκείνους δὲ μόνον. Εἰ δὲ τῶν ὄντων ἡ σχέ-

(56) *Ἐπέκεινα*. Ita ex Plotino, non ἀπέσχον ut auit.

(57) *Ἐν φορᾷ*. Ut Plotin., non οὐ φορᾷ, ut prius.

(58) Forte αὐτό.

(59) *Πνεῦμα*, etc. Duarum vocum metalthesi, hoc

A men quod in eo formæ locum teneat, id vitam af-
 ferre dicent: si formam illam pro essentia natura-
 que ponant, non jam utrumque simul, sed alterum
 duntaxat animus est futurus, nec id ipsum corpo-
 ris amplius conditionem retinebit, quippe quod
 omni materia careat; secus enim, illud eodem ite-
 rum modo partiremur. Sin autem, id affectionem
 materiæ potius, quam essentiam ipsam esse mal-
 lent; exponant proinde necesse est, quo ex fonte
 in materiam illa cum affectio, tum etiam vita deri-
 vetur. Nec enim sibi ipsi materia aut formam in-
 fundit, aut animum. Auctorem igitur vitæ aliquem
 esse oportebit, seu materiæ beneficium hoc fiet,
 seu cuilibet corpori; **826** et vero auctorem ejus-
 modi, qui et corpore vacuus sit, et corpoream
 omnem naturam longissime prætergressus. Enim-
 vero si animi nulla vis esset, corpus similiter
 omne tolleretur. Fluit enim illud, atque in motu
 tota ejus natura versatur: adeoque si corpora es-
 sent omnia, celerrime omnia interirent, tametsi
 uni cuidam eorum animi nomen imponeretur.
 Tunc enim eadem omnino, quæ cætera corpora,
 animus iste pateretur, cum una omnium esset
 communisque materia. Imo certe, nihil penitus
 fieret, atque in materia universa consistentet, cum
 esset nihil, a quo ipsa formam acciperet. Quin
 etiam materia forte nulla prorsus erit, hocque universum omnino dissolvetur, si quis ipsum corporis alicujus colligationi permiserit, cui nomine tenus animi vim et rationem attribuat aeris verbi causa, et spiritus, qui et facillime dissipari queat, nec ut unum aliquid sit, per sese habeat. Nam cum dividi corpora omnia, secarique possint, quis eorum ulli hoc committat universum, quin idem simul et mente vacuum faciat, et temerario quodam motu agitatum? Quid enim eo in spiritu aut ordinis sit, aut rationis, aut mentis, quem non nisi animi beneficio ordinem habere oporteat? Ac posito semel animo, cuncta hæc administram ipsi continuo navant operam, ut non ipsi tantum mundo, sed etiam animanti sua cuique integritas perfectioque constet, ad commune universi bonum vim aliam alio conferente. Qui animus si ab eodem aberit universo, tantum abest uti suum quæque ordinem habitura sint, ut potius nihil omnino sint futura.

«Et quidem veritate compulsi profitentur ipsi
 quoque, ante corpora certam quamdam animi spe-
 ciem, illis omnibus præstantiorem esse debere,
 dum spiritus illum mente præditum atque ignem
 intelligentia valentem ponunt; perinde ut si absque
 vel igne vel spiritu, hac in rerum universitate non
 posset excellentior illa divinioreque natura consi-
 stere, sed locum ubi gradum solide figeret, ali-
 quem ipsa requireret, cum eos potius ubi sua cor-
 poribus firmitas esse posset, requirere oporteret,
 quippe quam alibi nusquam præterquam ipsius in
 animi viribus obtinere possint. Qui si præter
 spiritum, aliud nihil et vitam et animum esse dic-
 cent, quærendum ex illis est, quid sibi velit suum
 illud certo se modo habens, tam apud eos celebre
 lotiesque jactatum, ad quod unum ipsi confugiant,
 aliquid aliud præter corpora, quod effectivum sua-
 pte natura sit, proferre compulsi. Enimvero
 si nec spiritus omnis animus est, cum vis
 est, πνεῦμα et ὄνομα, sensu omnis apud Eusebium
 perturbatus erat: ὄνομα enim initio, πνεῦμα in
 fine membri legebatur.

(60) *Ὄνομα τὰ πάντα*. Recte; non ὀνόματα πάν-
 τα, ut apud Plotinum.

quædam sit inanimorum spirituum infinita, **827** et tamen spiritum id quod certo se modo habeat esse velint; hoc ipsum quidem, *certo se modo habens*, hoc est peculiarem illam habitudinem, aut aliquid esse dicant necesse est, aut omnino nihil. Si nihil, spiritus ergo solus vere est, illud autem certo se modo habens, vacuum et inane nomen. Ex quo proinde sequitur, uti præter materiam aliud nihil esse dicant, atque ita et animum, et Deum, et cætera prorsus omnia nominetenus, spiritum proprie solum existere. At si habitudo illa verum aliquid est, et ab eo quod subjicitur, adeoque a materia ipsa diversum, quod cum in materia sit, materiæ tamen expers maneat, propterea quod rursus ex materia compositum minime sit: corpus utique non est, sed ratio, corporique natura dissimilis. Præterea quam animus nullum omnino corpus esse possit, vel inde quivis intelligat: aut enim calidum est aut frigidum, durum aut molle, humidum aut concretum, nigrum aut album, ac cæteris id genus præditum qualitatibus, quæ aliæ passim in aliis esse solent. Jam si calidum erit, tantummodo calefaciet; refrigerabit, si frigidum; si leve, levitatem afferet ubicunque aderit; si grave, gravitatem; nigrore, si nigrum; si candidum, candore similiter afficiet. Nec enim aut ignis est, frigidum, aut frigidi calidum efficere. Atqui animus, cum in diversis animantibus alia atque alia efficiat, tum etiam in uno eodemque contraria: modo enim cogit, modo liquefacit: densum aliquid aliudque rarum, nigrum hoc, illud album, aliud leve, grave aliud efficit: cumque pro diverso corporis colore, aliisque similiter qualitatibus, unum duntaxat aliquid efficere deberet, multa simul operatur.

« Motus vero tam multiplices atque diversos, non aliquem duntaxat unum, qui tandem una cujusvis in corporis motione defendent? Nam si eorum causas, partim electiones, partim antegressas quasdam rationes esse respondebunt; probe id quidem. At corporis unius præsertim ac simplicis nec electio, nec diversæ illæ rationes propriæ sunt quod ejusmodi rationis omnino nihil habeat, nisi quantum ab eo acceperit, a quo vel calidum vel frigidum effectum est. Certo quidem et spatio temporis, et mensuræ modo augere, quo pacto corpori conveniat? augeri enim ipsius est, augendi vim per sese nullam habet, sed tantum quatenus eam cum ipso animus in materiæ suæ mole communicat, cui per se incrementum illud efficiendi administram navat operam. Etenim si et corpus esset animus, **828** idemque simul augeter, cum ut aucto vi sua corpori par esse posset, una profecto similis accessione corporis augeri necesse esset. Quod porro ad eam accederet, id aut animus itidem esset, aut corpus inanimum. Si animus, unde vel quomodo aut illabitur, aut additur? Sin animo careat, quomodo aut illum accipiet, aut priori consentiet? quomodo cum eodem et unum quid efficiet, et iisdem in sentiis acquiescet? ac non potius tanquam hospes quidam et peregrinus, quæ prior ille noverat, ignorabit: et quemadmodum in cætera

σις, καὶ ἄλλο παρὰ τὸ ὑποκειμένον, καὶ τὴν ὕλην, ἐν ὕλῃ μὲν, αἴθλον δὲ αὐτὸ, τῷ (61) μὴ πάλιν συγκρατεῖσθαι ἐξ ὕλης· λόγος ἂν εἴη τις, καὶ οὐ σῶμα, καὶ φύσις ἑτέρα. Ἐτι δὲ καὶ ἐκ τῶνδε (62) οὐχ ἦτρον φαίνεται ἀδύνατον ὄν, τὴν ψυχὴν εἶναι σῶμα ὅτιοῦν. Ἡ γὰρ θερμὸν ἐστὶν ἢ ψυχρὸν, ἢ σκληρὸν ἢ μαλακὸν, ὑγρὸν τε ἢ πεπηγὸς, μέλαν τε ἢ λευκὸν, καὶ πάντα ὅσα ποιότητες σωμάτων ἄλλαι ἐν ἄλλοις. Καὶ εἰ μὲν θερμὸν, μόνον θερμανεῖ, ψυχρὸν δὲ μόνον ψύξει, καὶ κοῦφα ποιήσει τὸ κοῦφον προσγεγόμενον καὶ παρὸν, καὶ βαρυνεῖ τὸ βαρὺ, καὶ μελανεῖ τὸ μέλαν, καὶ τὸ λευκὸν λευκὸν ποιήσει. Οὐ γὰρ πυρὸς τὸ ψύχειν, οὐδὲ τοῦ ψυχροῦ θερμὰ ποιεῖν. Ἄλλ' ἢ γε ψυχὴ καὶ ἐν ἄλλοις ζῴοις ἄλλα τε καὶ ἄλλα ποιεῖ, καὶ ἐν τῷ αὐτῷ δὲ τὰ ἐναντία· τὰ μὲν πηγνοῦσα, τὰ δὲ χέουσα, καὶ τὰ μὲν πυκνὰ, τὰ δὲ ἀραιὰ, μέλανα, λευκὰ, κοῦφα, βαρέα ποιοῦσα. Καίτοι ἐν ἔδει ποιεῖν, κατὰ τὴν τοῦ σώματος ποιότητά τε τὴν ἄλλην, καὶ χροάν· νῦν δὲ πολλὰ.

Ἡ δὲ δὴ κινήσεις πῶς διαφόρους, ἀλλ' οὐ μίαν, μιᾶς οὐσίας παντὸς σώματος κινήσεως; Εἰ δὲ τῶν μὲν προαιρέσεις, τῶν δὲ λόγους αἰτιάσονται, ὁρθῶς μὲν τοῦτο· ἀλλ' οὐ σώματος ἢ προαιρέσεις, οὐδὲ οἱ λόγοι διάφοροί γε ὄντες ἐνὸς ὄντος καὶ ἀπλοῦ τοῦ σώματος, καὶ οὐ μετὸν αὐτῷ τοιοῦτου γε λόγου, ἢ ὅσος (63) δέδοται αὐτῷ παρὰ τοῦ ποιήσαντος θερμὸν αὐτὸ ἢ ψυχρὸν εἶναι. Τὸ δὲ καὶ ἐν χρόνῳ (64) αὔξειν, καὶ μέχρι τοσούτου μέτρον, πόθεν ἂν τῷ σώματι αὐτῷ γένοιτο; ἢ προσήκει μὲν αὔξεσθαι, αὐτῷ δὲ ἀμείρω τοῦ αὔξειν εἶναι, ἢ ὅσον παραληφθεῖν ἂν ἐν ὕλης ὄγκῳ, ὑπερηροῦν τῷ δι' αὐτοῦ τὴν αὔξην ἐργαζομένῳ. Καὶ γὰρ εἰ ἡ ψυχὴ σῶμα οὔσα αὔξει, ἀνάγκη καὶ αὐτὴν αὔξεσθαι, προσθήκη δηλονότι ὁμοίου σώματος, εἰ μέλλει εἰς ἴσον ἵναί τῳ αὐξομένῳ ὑπ' αὐτῆς. Καὶ ἡ ψυχὴ ἔσται τὸ προστιθέμενον, ἢ ἀψυχον σῶμα. Καὶ εἰ μὲν ψυχὴ, πόθεν καὶ πῶς εισιούσης, καὶ πῶς προστιθέμενης; εἰ δὲ ἀψυχον τὸ προστιθέμενον (65), πῶς τοῦτο ψυχώσεται, καὶ τῷ πρόσθεν ὁμογκωμονήσει, καὶ ἐν ἔσται, καὶ τῶν αὐτῶν δοξῶν τῇ πρώτῃ μεταλήψεται; Ἄλλ' οὐχ ὡσπερ ξένη (66), ψυχὴ αὐτὴ ἐν ἀγνοίᾳ ἔσται ὣν ἡ ἑτέρα οἶδε· καὶ ὡσπερ ὁ ἄλλος ὄγκος ἡμῶν, τὸ μὲν τι ἀπορβέυεται αὐτοῦ, τὸ δὲ τι προσελεύεται, οὐδὲν δὲ ἔσται τὸ αὐτό; Πῶς οὖν ἡμῖν αἰ μνήμαι; Πῶς δὲ ἡ γῶσις οἰκειῶν, οὐδέποτε τῇ αὐτῇ ψυχῇ χρωμένων; Καὶ μὲν εἰ σῶμά ἐστι, φύσις δὲ σώματος μεριζομένου εἰς πλείω, ἕκαστον

(61) Δὲ αὐτὸ, τῷ. Id ex Plotino supplevimus; οὖν quod sequebatur, ex eodem expunximus: et sequenti linea, καὶ οὐ, ex eodem addidimus.

(62) Καὶ ἐκ τῶνδε. Ante legebatur, καὶ οὐσίας ἐκ τῶνδε, nullo sensu.

(63) Forte ὅσον.

(64) Plotin., χρόνοις.

(65) Τὸ προστιθέμενον. Ex Plotino additum est; ἐψύχεται vero mutatum in ψυχώσεται.

(66) Ξένη. Ita Plotin., non δὲ ἡ.

μή τὸ αὐτὸ εἶναι τῶν μερῶν τῷ ὅλῳ· εἰ τοσόνδε μέγεθος ψυχῆ, ὃ ἂν ἔλαττον ἦ, ψυχῆ οὐκ ἔσται, ὡσπερ πᾶν ποσὸν, ἀφαιρέσει, τοῦ εἶναι τὸ πρόσθεν ἠλλάξατο. Εἰ δέ τι τῶν μέγεθος ἐχόντων, τὸν ὄγκον ἔλαττωθῆν, τῇ ποιότητι ταῦτόν μένει, ἢ μὲν σῶμα, ἕτερόν ἐστι, καὶ ἢ ποσὸν, τῇ δὲ ποιότητι, ἕτερον τῆς ποσότητος οὐσῆ, τὸ ταῦτόν ἀποσώζειν δύναται. Τί τοίνυν φήσουσιν οἱ τὴν ψυχὴν σῶμα εἶναι λέγοντες; Πρῶτον μὲν ὑπὲρ ἐκάστου μέρους τῆς ψυχῆς τῆς ἐν τῷ αὐτῷ σώματι, πότερον ἕκαστον ψυχῆ, οἷα ἐστὶ καὶ ἡ ὄλη; καὶ πάλιν τοῦ μέρους τὸ μέρος; Οὐδὲν ἄρα τὸ μέγεθος συνεβάλλετο τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς· (καίτοι ἔδει (67) γε, ποσοῦ τινος ὄντος,) καὶ ὅλον πωλλαχῆ, ὅπερ σώματι παρεῖναι ἀδύνατον, ἐν πλείοσι τὸ αὐτὸ ὅλον εἶναι, καὶ τὸ μέρος ὅπερ τὸ ὅλον ὑπάρχειν. Εἰ δὲ ἕκαστον τῶν μερῶν οὐ ψυχὴν φήσουσιν, ἐξ ἀψύχων ψυχῆ αὐτοῖς ὑπάρξει. Καὶ προσέτι, εἰ ψυχῆς ἐκάστης τὸ μέγεθος ὠρισμένον ἔσται ἐφ' ἐκάτερα (68), ἢ ἐπὶ τὸ ἔλαττόν γε, ἢ ἐπὶ τὸ μείζον (69), ψυχῆ οὐκ ἔσται. Ὅταν τοίνυν ἐκ συνόδου μιᾶς, καὶ ἐνὸς σπέρματος διδύμα γένηται γεννήματα, ἢ καὶ ὡσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις, πλείστα, τοῦ σπέρματος εἰς πολλοὺς τόπους μεριζομένου, οὗ δὴ ὅλον ἕκαστόν ἐστι· πῶς οὐ διδάσκει τοῦτο τοὺς βουλομένους μανθάνειν, ὡς ὅπου τὸ μέρος ταῦτόν ἐστι τῷ ὅλῳ, τοῦτο ἐν τῇ αὐτοῦ οὐσίᾳ τὸ ποσὸν εἶναι ὑπερβέθηκεν, ἄποσον δὲ αὐτὸ εἶναι ἐξ ἀνάγκης; Οὕτω γὰρ ἂν μένοι τὸ αὐτὸ, τοῦ ποσοῦ κλεπτομένου (70), ἄτε μὴ μέλον αὐτῷ ποσότητος καὶ ὄγκου, ὡς ἂν τῆς οὐσίας (71) ἕτερόν τι οὐσῆς. Ἄποσον ἄρα ἡ ψυχῆ καὶ οἱ λόγοι.

Porro, si cujusvis animi magnitudo suis utraque terminis circumscripta erit, profecto ubi major ea minorve fiet, animus tum esse desinet. Cum autem congressu ex uno, unoque ex semine, aut gemini, aut etiam, ut in cæteris animantibus evenire solet, plures creantur fetus, semine tum multa in loca distracto, ubi sane unumquodque totum aliquod est: qui fieri potest, ut ea re non doceantur qui discendi modo cupidi sint, ubi pars eadem ipsa quod totum est, ibi totum illud propriam quantitatem suapte natura prætergredi, 829 adeoque ab omni prorsus quantitate secretum esse oportere? Sic enim demum idem plane remanere poterit, etiam quantitate subducta, quippe cujus nec quantitatis ratio quidquam nec molis intersit, cum naturam habeat penitus ab utraque diversam. Animus igitur atque antegressæ illæ rationes quantitatis omnis expertes sunt.

Ὅτι δὲ εἰ σῶμα εἴη ἡ ψυχῆ, οὕτε τὸ αἰσθάνεσθαι, οὕτε τὸ νοεῖν, οὕτε τὸ ἐπίστασθαι, οὕτε ἀρεταί, οὕτε τῶν καλῶν ἔσται, ἐκ τῶνδε δῆλον. Εἰ τι μέλλει αἰσθάνεσθαι τινος, ἐν αὐτῷ δεῖ εἶναι, καὶ τῷ αὐτῷ παντὸς ἀντιλαμβάνεσθαι· καὶ εἰ διὰ πολλῶν αἰσθητηρίων πλείω τὰ εἰσιόντα εἴη, ἢ πολλαὶ περὶ ἐν ποιότητες, καὶ δι' ἐνὸς ποικίλον, οἷον πρόσωπον. Οὐ γὰρ ἄλλο μὲν βίονος, ἄλλο δὲ ὀφθαλμοῦ, ἀλλὰ ταῦτόν ὁμοῦ πάντων. Καὶ εἰ τὸ μὲν δι' ὀμμάτων, τὸ δὲ δι' ἀκοῆς, ἐν τι δεῖ εἶναι εἰς ὃ ἀμφω ἢ πῶς ἂν εἴποι, ὅτι ἕτερα ταῦτα, μὴ εἰς τὸ αὐτὸ ὁμοῦ τῶν αἰσθημάτων ἐλθόντων; Δεῖ τοίνυν τοῦτο ὡσπερ κέντρον εἶναι, γραμμὰς δὲ συμβαλλούσας ἐκ περιφερείας κύκλου, τὰς πανταχόθεν αἰσθήσεις, πρὸς τοῦτο παραίνειν, καὶ τοιοῦτον τὸ ἀντιλαμβάνόμενον εἶναι ἐν ὄντος.

(67) Καίτοι ἔδει, etc. Prior editio miras huic loco tenebras offuderat.

(68) Ἐφ' ἐκότερα. Plotinus, οὐδ' ἐφ' ἐκάτερα, quod tametsi utcumque defendi possit, particula tamen οὐδὲ longe melius abfuerit.

A corporis nostri mole usucenit, pars ipsi alia dilabatur, succedet alia, sicque nihil prorsus unum existet? Quomodo autem in nobis vel memoria, vel rerum ad nos pertinentium cognitio futura est, si eodem animo nunquam utemur? Præterea si et corpus ille est, et natura corporis ejusmodi, ut illo plures in partes divisio, nulla idem omnino sit quod totum ipsum atque integrum; itemque si tantæ omnino magnitudinis est, quantæ si non erit, animus quoque non erit; utique quod omni certæ quantitatis rei solet accidere, priorem existendi modum quantalibet detractio mutabit. Sin autem aliquid certa magnitudine præditum, ut molis suæ parte aliqua decurtetur, idem tamen qualitate manet: id ipsum ergo et corporis diversas habebit quantique rationes, et tamen idem ut sit, qualitatis unius a quantitate diversæ vi beneficioque retinebit. Quid igitur dicturi sunt, qui animum corpus esse aiunt? Ac primum quidem, utrum animi ejus qui eodem versatur in corpore, pars quælibet animus est, ejusdem omnino cujus integer ac totus ipse rationis, itemque singulæ partis cujusque partes? Nihil ergo ad animi naturam magnitudo pertineret (tametsi quantitate præditus cum sit, pertinere omnino debeat); eaque tota multis esset in locis, quod in corpus nullo modo convenire potest, ut idem in pluribus totum insit; quemadmodum nec in partem ullam, ut idem sit quod totum ipsum. Qui si partem quamlibet animum esse negaverint, animum proinde inanimis ex rebus constare dicent.

« Jam vero, si corpus animum esse ponetur, nullam amplius aut sentiendi, aut intelligendi vim, nullam scientiam, virtutemque nullam, adeoque nec boni omnino quiddam futurum, ex sequentibus manifeste constabit. Quidquid enim aliud sensu percipiat, illud cum unum aliquid oportet esse, tum eadem quoque vi universa percipere; tametsi aut per multos sensuum aditus complura subeant, aut ejusdem rei qualitates multæ, aut per id quod unum sit, multiplex tamen quiddam et varium, cujusmodi vultus est. Nec enim aliud quid nasum, aliud oculos percipit, sed unum idemque universa. Et si aliud per oculos, per auditum aliud subeat, unicum tamen id esse necesse est, ad quod utraque postremo perveniant. Quomodo enim diversa

(69) Ἐπὶ τὸ μείζον. Ex Plotino supplevimus.

(70) Κλεπτομένου. Et hoc furtum ex Plotino restituumus.

(71) Οὐσίᾳς. Addi possit ex eod. Plotino. αὐτοῦ.

illa esse pronuntiaret, nisi ad unum et idem omnia sensibus percepta confluerent? Illud nimirum tanquam centrum aliquod sit oportet; quo quidem ex omni parte sensus, quasi lineæ quædam ex toto circuli ambitu coeuntes ita pertineant, ut quod illos excipiat unum revera sit. Nam si divulgum ac distractum erit, ac velut in linea extremum ejus utrumque sensus occupabunt; sane aut in unum idemque rursus, tanquam in medium aliquod ipsi concurrent, aut ferentur aliorum; itaque alterum alterius duntaxat sensum habebit, perinde ut cum ego alia, tu vicissim alia sensu comprehendis. Quod si unum id fuerit, quod sensu percipitur, cujusmodi vultus est, tum etiam unum in aliquid colligetur, uti re ipsa fieri constat: quæ enim cernimus, ea utramque in pupillam colliguntur, (qui enim aliter per eas maxima quæque cerneremus?) uti multo adhuc magis principem in facultatem illapsa, individua quædam notiones efficiuntur. Quæ quidem facultas partibus carebit ipsa quoque: alioqui si magnitudo quædam esset, una cum illa notiones ipsæ dividerentur: atque ita partem duntaxat alius aliam, totum id quod sensibus objicitur, nemo perciperet. At enimvero unum quid totum est; quomodo enim aliter divideretur? Non ita quidem, ut cum æquali æquale congruat, cum vis illa princeps ejus omnis rei, quæ sensu comprehenditur, æqualis non sit. Quot igitur in partes futura est ista divisio? Utrum in totidem, quot numero varias, res sensu percepta et illapsa complectetur? Ergo partium 830 illarum quælibet in animo quoque futura est, ipseque adeo per easdem ejus particulas sentiet. An forte partium istarum particulæ sensu carebunt? Fieri non potest. Quod si pars quælibet nihil non sentire queat, cum infinitas in partes suapte natura dividi magnitudo possit, et infinitos ceterosque sensus, circa rem quamlibet sensui obnoxiam versari oportebit, et in principe nostra facultate rei ejusdem imagines esse prorsus infinitas. Ad hæc, si corpus illud est quod sentiat, non aliter sentiendi perficietur actio, quam uti cera impressis annulorum figuris consignatur, aut sanguine vel aere, quæ sensus ipse percipit, informantur. Et quidem si, quod utique consentaneum est, tanquam humidis in corporibus, ut est aqua, perturbabitur, nullaque jam erit memoria. Sin figuræ illæ permanebunt: aut quandiu locus a prioribus occupabitur, informari aliæ nullæ poterunt, atque ita sensuum aliæ tollentur actiones; aut aliis succedentibus, delebuntur priores illæ, sicque memoria nulla relinquetur. Quod si et recordari possumus, et vicissim alia sentire post alia, nec a prioribus impedimenti quidquam objicitur; corpus esse animus nullo modo potest.

« Cæterum id ipsum doloris ex sensu manifeste quivis intelligat. Nam cum digito dolere homo dicitur, dolor quidem hæret in digito, at doloris illius sensum in principe hominis facultate haberi, vel ipsos etiam confessuros esse liquet. Ita, dum alia

(72) Ἄλλοι ἄλλοι μέρους. Recte: perperam apud Plotin., ἄλλο ἄλλου μέρος, quæ lectio Ficinum in errorem induxit. Vertit enim: Itaque pars alia sentiet aliam, nihilque in nobis sentiendam rem totam percipiet. Ubi etiam pro μηδένα, quod rectum est, legit μηδέν.

(73) Ἐν ἔστι. Recte, ut Plotin., non, ut ante, ἐνεστι.

(74) Ἡ διαίρεσις; ἤ. Additum ex Plotino.

Α Εἰ δὲ διεστῶς τοῦτο γένοιτο, καὶ οἷον ἐπὶ γραμμῆς ἄμφω τὰ πέρατα αἰ αἰσθήσεις προσλαμβάνοιεν ἢ συνδραμεῖται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν, οἷον τὸ μέσον, ἢ ἄλλο ἐκάτερον ἐκατέρου αἰσθησὶν ἕξει, ὡς περὶ ἐν εἰ γὰρ μὲν ἄλλων, σὺ δὲ ἄλλων αἰσθησὶν. Καὶ εἰ ἐν εἰ γὰρ τὸ αἰσθημα, οἷον πρόσωπον, εἰς ἓν συναιρεθῆσεται, ὅπερ καὶ φαίνεται: συναιρεῖται γὰρ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς κόραις, (ἢ πῶς ἂν τὰ μέγιστα διὰ ταῦται ὀρῶτο;) ὥστε, ἔτι μᾶλλον εἰς τὸ ἡγεμονοῦν ἰόντα, οἷον ἀμερῆ νοήματα γίνεσθαι. Καὶ ἔσται ἀμερῆς τοῦτο ἢ μεγέθει ὄντι τούτω συμμερίζοιτο ἂν, ὥστε ἄλλον ἄλλου μέρους (72), καὶ μηδένα ἡμῶν ὄλου τοῦ αἰσθητοῦ τὴν ἀντιληψὶν ἴσχειν. Ἄλλὰ ἂν ἔστι (73) τὸ πᾶν πῶς γὰρ ἂν καὶ διαίροιτο; Οὐ γὰρ δὴ ἴσον τῷ ἴσῳ ἐφαρμόσει, ὅτι οὐκ ἴσον τὸ ἡγεμονοῦν παντὶ αἰσθητῷ. Κατὰ πηλίκον οὖν ἡ διαίρεσις (74); ἢ εἰς τοσαῦτα διαιρεθῆσεται, καθόσον ἂν ἀριθμῷ ἔχη (75) εἰς παικίλιαν τὸ εἰσὶν αἰσθημα; Καὶ ἕκαστον δὴ ἐκείνων τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς ἔρα, καὶ τοῖς μορίοις αὐτοῦ αἰσθησεται (76). Ἡ ἀναίσθητα (77) τὰ μέρη τῶν μορίων ἔσται; Ἄλλὰ ἀδύνατον. Εἰ δὲ ὅτι οὖν παντὸς αἰσθησεται, εἰς ἅπειρα διαίρεσθαι τοῦ μεγέθους πεφυκότος, ἀπείρους καὶ αἰσθήσεις καθ' ἕκαστον αἰσθητῶν συμβῆσεται γίνεσθαι ἐκάστῳ οἷον τοῦ αὐτοῦ ἀπείρους ἐν τῷ ἡγεμονοῦντι ἡμῶν εἰκόνας. Καὶ μὴν σώματος ὄντος τοῦ αἰσθανομένου, οὐκ ἂν ἄλλω τρόπῳ γένοιτο τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ οἷον ἐν κηρῷ ἐνοσημαίνεσθαι ἀπὸ δακτυλίων σφραγίδες, εἴτ' οὖν εἰς αἶμα, εἴτ' οὖν εἰς ἀέρα τῶν αἰσθημάτων ἐνοσημαίνεσθαι. Εἰ μὲν οὖν ὡς ἐν σώμασιν ὑγροῖς, ὅπερ καὶ εὐλογον, ὡς περ εἰς ὕδωρ, συγχυθῆσεται, καὶ οὐκ ἔσται μνήμη; εἰ δ' ἐμμενοῦσιν οἱ τύποι, ἢ οὐκ ἔστιν ἄλλους ἐνοσημαίνεσθαι, ἐκείνων κατεχόντων, ὥστε ἄλλαι αἰσθήσεις οὐκ ἔσονται ἢ γινομένων ἄλλων, ἐκεῖνοι οἱ πρότερον ἀπολοῦνται, ὥστε οὐδὲν ἔσται τὸ μνημονεύειν. Εἰ δὲ ἔστι τὸ μνημονεύειν, καὶ ἄλλων αἰσθάνεσθαι ἐπ' ἄλλοις, οὐκ ἐμποδιζόντων τῶν πρόσθεν, ἀδύνατον τὴν ψυχὴν εἶναι σώμα εἶναι.

Α Ἐἰ δὲ διεστῶς τοῦτο γένοιτο, καὶ οἷον ἐπὶ γραμμῆς ἄμφω τὰ πέρατα αἰ αἰσθήσεις προσλαμβάνοιεν ἢ συνδραμεῖται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν, οἷον τὸ μέσον, ἢ ἄλλο ἐκάτερον ἐκατέρου αἰσθησὶν ἕξει, ὡς περὶ ἐν εἰ γὰρ μὲν ἄλλων, σὺ δὲ ἄλλων αἰσθησὶν. Καὶ εἰ ἐν εἰ γὰρ τὸ αἰσθημα, οἷον πρόσωπον, εἰς ἓν συναιρεθῆσεται, ὅπερ καὶ φαίνεται: συναιρεῖται γὰρ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς κόραις, (ἢ πῶς ἂν τὰ μέγιστα διὰ ταῦται ὀρῶτο;) ὥστε, ἔτι μᾶλλον εἰς τὸ ἡγεμονοῦν ἰόντα, οἷον ἀμερῆ νοήματα γίνεσθαι. Καὶ ἔσται ἀμερῆς τοῦτο ἢ μεγέθει ὄντι τούτω συμμερίζοιτο ἂν, ὥστε ἄλλον ἄλλου μέρους (72), καὶ μηδένα ἡμῶν ὄλου τοῦ αἰσθητοῦ τὴν ἀντιληψὶν ἴσχειν. Ἄλλὰ ἂν ἔστι (73) τὸ πᾶν πῶς γὰρ ἂν καὶ διαίροιτο; Οὐ γὰρ δὴ ἴσον τῷ ἴσῳ ἐφαρμόσει, ὅτι οὐκ ἴσον τὸ ἡγεμονοῦν παντὶ αἰσθητῷ. Κατὰ πηλίκον οὖν ἡ διαίρεσις (74); ἢ εἰς τοσαῦτα διαιρεθῆσεται, καθόσον ἂν ἀριθμῷ ἔχη (75) εἰς παικίλιαν τὸ εἰσὶν αἰσθημα; Καὶ ἕκαστον δὴ ἐκείνων τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς ἔρα, καὶ τοῖς μορίοις αὐτοῦ αἰσθησεται (76). Ἡ ἀναίσθητα (77) τὰ μέρη τῶν μορίων ἔσται; Ἄλλὰ ἀδύνατον. Εἰ δὲ ὅτι οὖν παντὸς αἰσθησεται, εἰς ἅπειρα διαίρεσθαι τοῦ μεγέθους πεφυκότος, ἀπείρους καὶ αἰσθήσεις καθ' ἕκαστον αἰσθητῶν συμβῆσεται γίνεσθαι ἐκάστῳ οἷον τοῦ αὐτοῦ ἀπείρους ἐν τῷ ἡγεμονοῦντι ἡμῶν εἰκόνας. Καὶ μὴν σώματος ὄντος τοῦ αἰσθανομένου, οὐκ ἂν ἄλλω τρόπῳ γένοιτο τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ οἷον ἐν κηρῷ ἐνοσημαίνεσθαι ἀπὸ δακτυλίων σφραγίδες, εἴτ' οὖν εἰς αἶμα, εἴτ' οὖν εἰς ἀέρα τῶν αἰσθημάτων ἐνοσημαίνεσθαι. Εἰ μὲν οὖν ὡς ἐν σώμασιν ὑγροῖς, ὅπερ καὶ εὐλογον, ὡς περ εἰς ὕδωρ, συγχυθῆσεται, καὶ οὐκ ἔσται μνήμη; εἰ δ' ἐμμενοῦσιν οἱ τύποι, ἢ οὐκ ἔστιν ἄλλους ἐνοσημαίνεσθαι, ἐκείνων κατεχόντων, ὥστε ἄλλαι αἰσθήσεις οὐκ ἔσονται ἢ γινομένων ἄλλων, ἐκεῖνοι οἱ πρότερον ἀπολοῦνται, ὥστε οὐδὲν ἔσται τὸ μνημονεύειν. Εἰ δὲ ἔστι τὸ μνημονεύειν, καὶ ἄλλων αἰσθάνεσθαι ἐπ' ἄλλοις, οὐκ ἐμποδιζόντων τῶν πρόσθεν, ἀδύνατον τὴν ψυχὴν εἶναι σώμα εἶναι.

« Ἴδοι δ' ἂν τις καὶ ἐκ τῆς τοῦ ἀλγεῖν αἰσθήσεως τὸ αὐτὸ τοῦτο. Ὅταν δάκτυλον λέγεται ἀλγεῖν ἀνθρώπος, ἢ μὲν ὀδύνη περὶ τὸν δάκτυλον δέξουθεν, ἢ δὲ αἰσθησὶς τοῦ ἀλγεῖν, ὅλον ὅτι ὁμολογήσουσιν, ὡς περὶ τὸ ἡγεμονοῦν γίνεται. Ἄλλου δὲ ὄντος τοῦ πο-

(75) Ἀριθμῷ ἔχη. Et hanc desperato loco medicinam Plotinus fecit, cum ante ἄριστον χῆ lege-retur

(76) Καὶ τοῖς μορίοις αὐτοῦ αἰσθησεται. Corrupte legebatur, καὶ εἰ τῶν μορίων αὐτοῦ αἰσθήσεται.

(77) Ἡ ἀναίσθητα, etc. Totam hanc sententiam, usque ad alterum αἰσθησεται, Plotino debemus, quam prius αἰσθησεται librariorum oculis subdu-xerat.

νοῦτος μέρους, τοῦ πνεύματος τὸ ἡγεμονοῦν αἰσθάνεται, καὶ ὅλη ψυχὴ τὸ αὐτὸ πάσχει. Πῶς οὖν τοῦτο συμβαίνει; Διαδόσει, φήσουσι, παθόντος μὲν πρώτως τοῦ περὶ τὸν δάκτυλον ψυχικοῦ πνεύματος, μεταδόντος δὲ τῷ ἐφεξῆς, καὶ τοῦτου ἄλλω, ἕως οὗ πρὸς τὸ ἡγεμονοῦν ἀφίκοιτο. Ἀνάγκη τοίνυν εἶ τὸ πρῶτον πόνου ἦσθετο, ἄλλην τὴν αἰσθησιν τοῦ δευτέρου εἶναι, εἰ κατὰ διάδοσιν ἢ αἰσθησις, καὶ τοῦ τρίτου γε ἄλλην, καὶ πολλὰς αἰσθήσεις καὶ ἀπείρους περὶ ἐνὸς ἀλγήματος γίνεσθαι, καὶ τούτων ἀπασῶν τὸ ὑστερον τὸ ἡγεμονοῦν (78) αἰσθάνεσθαι, καὶ τῆς ἑαυτοῦ παρὰ ταύτας. Τὸ δὲ ἀληθές, ἐκάστην ἐκείνων μὴ τοῦ ἐν τῷ δακτύλῳ ἀλγήματος· ἀλλὰ τὴν μὲν ἐφεξῆς (79) τῷ δακτύλῳ, ὅτι ὁ παρὸς ἀλγεῖ, τὴν δὲ τρίτην, ὅτι ἄλλο τὸ πρὸς τὸ ἔνωθεν, καὶ πολλὰς εἶναι ἀλγηδόνας· τὸ τε ἡγεμονοῦν μὴ τοῦ πρὸς τῷ δακτύλῳ ἀλγήματος αἰσθάνεσθαι, ἀλλὰ τοῦ πρὸς αὐτῷ, καὶ τοῦτο γινώσκειν μόνον, τὰ δ' ἄλλα χαίρειν ἔξῃ, μὴ ἐπιστάμενον, ὅτι ἀλγεῖ ὁ δάκτυλος. Εἰ τοίνυν κατὰ διάδοσιν, τὴν αἰσθησιν οὐχ οἶόν τε του τοιοῦτου γίνεσθαι, μηδὲ σώματος ὅγκου ἕντος, ἄλλου παθόντος, ἄλλου (80) γινώσκον εἶναι. Παντὸς γὰρ μεγέθους εἰ τὸ μὲν ἄλλο, τὸ δὲ ἄλλο ἐστὶ, δεῖ τοιοῦτον τίθεσθαι τὸ αἰσθανόμενον (81), οἷον πανταχοῦ αὐτὸ ἑαυτῷ τὸ αὐτὸ εἶναι· τοῦτο δὲ ἄλλω τινὶ τῶν ὄντων ἢ σώματι ποιεῖν προσήκει.

que alia cum sint, ejusmodi oportet esse quod autem ab alio sane, quam a corpore fieri necesse

« Ὅτι δὲ οὐδὲ νοεῖν οἶόν τε, εἰ σῶμα ἢ ψυχὴ ἑτιοῦν εἶη, δεικτέον ἐκ τῶνδε. Εἰ γὰρ τὸ αἰσθάνεσθαι ἐστὶ τὸ σώματι προσχωρήσασθαι τὴν ψυχὴν ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν αἰσθητῶν, οὐκ ἂν εἶη καὶ τὸ νοεῖν τὸ διὰ σώματος καταλαμβάνειν, ἢ ταῦτον ἔσται τῷ αἰσθάνεσθαι. Εἰ οὖν τὸ νοεῖν ἐστὶ τὸ ἄνευ σώματος ἀντιλαμβάνεσθαι, πολὺ πρότερον δεῖ μὴ σῶμα αὐτὸ τὸ νοῆσον εἶναι, ἐπεὶ αἰσθητῶν (82) μὲν ἢ αἰσθησις, νοητῶν δὲ ἢ νόησις. Εἰ δὲ μὴ βούλονται, ἀλλ' οὖν ἔσσονται γε καὶ νοητῶν νοήσεις, καὶ ἀμεγέθων ἀντιλήψεις. Πῶς οὖν, μέγεθος ἔν, τὸ μὴ μέγεθος νοήσει, καὶ τῷ μεριστῷ τὸ μὴ μεριστὸν νοήσει; Ἡ μέρει τινὶ ἀμερεῖ αὐτοῦ; Εἰ δὲ τοῦτο, οὐ σῶμα ἔσται τὸ νοῆσον. Οὐ γὰρ δὴ τοῦ ὅλου χρεῖα πρὸς τὸ θίγειν ἀρκεῖ γὰρ καὶ ἓν τι. Εἰ μὲν οὖν συγχωρήσονται τὰς πρώτας νοήσεις, ὅπερ ἀληθές ἐστὶ, εἶναι τῶν πάντη σώματος καθαρωτάτων αὐτὸ ἕκαστον, ἀνάγκη (83) καὶ τὸ νοοῦν (84) σῶμα-

(78) *Τὸ ὑστερον τὸ ἡγεμ.*, etc. Ita correximus ex Plotino, cum pessime legeretur, *εἴπερ τὸ ἡγεμονοῦν ὁ νοῦς, ἦν αἰσθάνεσθαι.*

(79) *Ἀλλὰ τὴν μὲν ἐφεξῆς.* Hæc et sequentia satis impedita, longe magis intricare Ficinus videtur. Confer, si vacat. Porro has quinque lineas, usque ad αἰσθάνεσθαι, Plotino mecum acceptas ferre; quas similitudo vocum ἀλγήματος, ἀλγήματος, et ἄλλα, ἀλλά, nobis invidet.

(80) *Ἄλλου παθόντος, ἄλλου.* Ita recte Plotin.; in priori editione desunt, παθόντος, ἄλλου.

(81) *Τὸ αἰσθανόμενον.* Non placet active sumi τὸ αἰσθανόμενον, hoc est, *quod sentiat*, præsertim cum sequatur. τοῦτο δὲ ποιεῖν, etc. Minus enim apte dicatur animus efficere, ut idem ipsemet ubique sit: aptissime contra, ut dolor ille, qui sentitur, per quascunque partes subeat atque propagetur, sibi

A quædam pars laborat, sentit interea spiritus vis illa princeps, idemque patitur animus ipse totus. Id ergo quemadmodum evenit? Propagatione quadam, inquiet, dum animalis primum digiti spiritus dolet, mox suum hunc dolorem cum sequente, isque deinceps cum alio communicat, donec principem ad facultatem usque pervenerit. Necesse igitur est, si pars illa prima dolorem senserit, uti alius secundæ sensus existat, si modo propagatione sensus iste fiet, itemque alius tertiæ, adeoque complures et infiniti quidam ex uno eodemque dolore sensus orientur, quos deinde omnes princeps consequatur facultas, quæ suum præter illos proprie percipiat. Sic quidem, ut eorum quilibet non illius vere sit doloris, quem digitus sentiat; sed ut digitum proxime consequens, palmæ, tertiusque similiter partis alterius superioris dolorem percipiat, multique re ipsa dolores existant; ac vis ipsa princeps non jam ipsiusmet digitum, at suum tantummodo sentiat, **831** aliisque omnibus facessere jussis, unum hunc ita cognoscat, ut ne digitum quidem ipsum dolere sciat. Quare, si propagatione aliqua futurus est, nullus omnino doloris hujus sensus existere, cumque corpus moles quædam sit, parte altera patiente, alterius esse cognitio non poterit. Omnis quippe magnitudinis partes aliæ atque sentitur, ut unum et idem ubique permaneat. Hoc

« At vero ne ullum quidem, si corpus animum esse dicamus, intelligentiæ locum relinquere, hujusmodi rationibus perspicue conficitur. Si enim sentire aliud nihil est, quam corpore utentem animum quæ sub sensum cadunt percipere; profecto aut intelligere, non erit corporis opera comprehendere, aut idem ipsum erit quod sentire. Si ergo intelligere est sine corpore aliquid percipere, multo sane prius necesse est, id quod intellecturum sit corpus non esse, quandoquidem uti eorum quæ sentiendo percipiuntur sensus est, sic eorum quæ intelligendo comprehenduntur, intelligentia. Quam discriminis rationem si probare nolunt, spiritalia quidem intelligi, et magnitudine carentia percipi fatebuntur. Quomodo igitur quod magnitudo quædam est, id quod magnitudine careat, et quod dividuum est, rem percipiet individuum?

tamen ubique similis permaneat. Atque is est, ni fallor, germanus Plotini sensus.

(82) *Ἐπεὶ αἰσθητ.* In priori editione, ἐπεὶ ἐπὶ αἰσθ., quod non emendassem, si postea secutum esset, ἐπὶ νοητῶν δέ. Male autem apud Plotinum ἔτι εἰ αἰσθ. Dubium non est quin ἔτι εἰ factum sit ex ἐπέλ.

(83) *Αὐτὸ ἕκαστον, ἀνάγκη.* Rectius omnino quam, ut apud Plotinum, *καθαρωτάτων, αὐτὸ ἕκαστου ἀνάγκη.* Marsilius Ficin. αὐτὸ ἕκαστου verit scilicet *uniuscujusque, ut dici solet, abstracti, parum.* opinor, ex mente Plotini.

(84) *Τὸ νοοῦν,* etc. Hoc etiam loco Plotinum secutus sum. Ante legebatur, τὸν νοῦν σώματος καθαρὸν ὄντα, ἐγγιγνόμενον γινώσκειν. Forte τὸ ἐγγιγνόμενον, pro ἢ γιγνόμενον, legi queat, id est, *quod ipsa in mente imprimitur.*

Utrum sua quadam individua facultate? Hoc si dicetur, corpus id non erit, quod intelliget. Nam uti res attingatur libeturque duntaxat, toto ipso nihil opus est, pars vel una sufficit. Si ergo, quod plane verum est, principes illas notiones singulas per sese, ab omni omnino corpore liberrimas esse concedent, id etiam quod intelligat, ita demum, si corpore liberum aut sit, aut fiat, cognoscere necesse est. Sin autem formarum, quæ ad materiam adhærescunt, notiones illas esse respondebunt, eæ tamen non nisi secretis corporibus, mentisque adeo vi secretis, haberi possunt. Nec enim fitur, illa fieri solita circuli, trianguli, lineæ punctique secretio: proindeque animus etiam ipsum, qui eam efficiat, a corpore secernere, neque adeo cor, et justum, ipsaque proinde amborum intelligentia magnitudinis habent nihil. Quare ambo et individua quadam illius vi excipientur, et in illa sine partibus ullis sita remanebunt.

Quid? si corpus animum dixerimus, temperantia, justitia, fortitudo, ac cæteræ, quomodo tandem ejus virtutes esse poterunt? Quippe spiritus videlicet aut sanguinis **832** aliquid virtutes illæ sunt. Nisi forte spiritus molestia quædam, fortitudo sit, temperantia ejusdem commoda temperatio, et vera illa pulchritudo, formosa quædam ac figuris adumbrata species, quam in nonnullis dum videmus, elegantes illos corporeque pulchros vocamus. Et sane quod umbratili tantum aliquam, et figura tenus aut fortitudinem aut pulchritudinem habeat, spiritus conditio naturaque conveniat. Temperantia vero quid opus spiritui? Imo certe contra, in complexu tactuque, commoditatem potius aliquam sequetur, sicubi aut calefiat, aut frigus moderate capiet, aut mollibus, teneris, ac lævibus adhæreat. Suum verò cuique pro dignitate tribuere, ad ipsum quid attinet? Utrum per se sempiternæ sunt virtutis illæ notione, cæteraque id genus spiritalia, in quibus animus occupatur; an contra nascitur virtus, eademque rursus interibit? At quis eam, aut qua ex re tandem efficiat? Tum enim hæc adhuc quæstio maneat, necesse est. Sempiterna profecto illa esse oportet, semperque manentia, cujusmodi ea sunt, quæ ad geometriam pertinent. Quod si sempiterna sunt, perpetuoque n. a. n. e. n. t. i. a, corpora igitur certe non sunt. Et id præterea, in quo versabuntur, simile quid esse oportebit, adeoque corpus non esse. Nec enim permanet, sed fluit assidue corporis natura quævis.

Quod si dum corporum ipsi functiones vident, quæ calefaciant, refrigerent, propellant, ac depriant; ibidem animum constituunt, eum velut actuosum quodam in loco desigentes: ignorant illi primum, ipsamet corpora, suis quibusdam incorpo-

(85) Forte τὸ ἐγγιγνόμενον.

(86) Ἀμέγεσθος. Ex Plotino. Pessime editum erat, μέγεθος.

(87) Τῷ ἡμερεῖ. Ex eodem pro τὰ μέρη, quod perspicue vitiosum erat.

(88) Δικαιοσύνη. Ab hac voce, quæ sequuntur hic apud Eusebium, ad capitis usque finem, apud Plotinum eo loco non reperies, nec Hopperus illa, nec Ficinus repræsentat. Sunt tamen Plotini ex genio, cum superioribus aptissime connectuntur, eaque Regii miss. et Montac. agnoscunt. Sane quæ apud Plotinum post δικαιοσύνη sequuntur, nullo sensu, vel dicuntur, vel desinunt. Ita hoc tam insigne fragmentum Eusebii, cum iis quæ hactenus

τοσ καθαρὸν ὄν, ἢ γιγνόμενον (85), γινώσκειν· εἰ δὲ τῶν ἐν ὕλῃ εἰδῶν τὰς νόησεις φήσουσιν εἶναι, ἀλλὰ χωριζομένων γε τῶν σωμάτων γίνονται, τοῦ νοῦ χωρίζοντος. Οὐ γὰρ δὴ μετὰ σαρκῶν, ἢ ὅλων ὕλης ὁ χωρισμὸς, κύκλου, καὶ τριγώνου, καὶ γραμμῆς, καὶ σημείου. Δεῖ ἄρα καὶ τὴν ψυχὴν σώματος αὐτὴν ἐν τῷ τοιοῦτῳ χωρῆσαι. Δεῖ ἄρα μὴδὲ αὐτὴν σῶμα εἶναι. Ἀμέγεσθος (86) δὲ οἶμαι καὶ τὸ καλὸν, καὶ τὸ δίκαιον, καὶ ἡ τούτων ἄρα νόησις. Ὡστε καὶ προσιόντα, τῷ ἡμερεῖ (87) αὐτῆς ὑποδέξεται, καὶ ἐν αὐτῇ ἡμερῇ κείσεται.

aut corporis, aut omnino materiæ quidquam partem esse oportebit. Enimvero pulchrum, opor-

Πῶς δ' ἂν καὶ σώματος ὄντος τῆς ψυχῆς, ἀρετὰ αὐτῆς σωφροσύνη, δικαιοσύνη (88), ἀνδρεία τε καὶ ἀλλαι; Πνεῦμά τι γὰρ, ἢ αἰμά τι, τὸ σωφροεῖν εἴη, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀνδρεία, εἰ μὴ ἄρα ἡ ἀνδρεία τὸ δυσπαθὲς τοῦ πνεύματος εἴη, καὶ ἡ σωφροσύνη ἡ εὐκρασία, τὸ δὲ κάλλος εὐμορφία τις ἐν τύποις, καθ' ἣν λέγομεν, ἰδόντες, ὠραίους καὶ καλοὺς τὰ σώματα. Ἰσχυρῶ μὲν οὖν καὶ καλῶ ἐν τύποις πνεῦμά τι (89) εἶναι προσήκοι ἂν· σωφροεῖν δὲ τί δεῖ πνεύματι; Ἄλλ' οὖν (90) τούναντιον ἐν περιπτύξεσι καὶ ἀραίς εὖ παθεῖν, ὅπου ἡ θερμανθήσεται, ἡ συμμέτρως ψύχους (91) ἡμερεῖ, ἡ μαλακοῖς τισι καὶ ἀπλοῖς (92) καὶ λεῖοις πελάσει; τὸ δὲ κατ' ἀξίαν νεύμαι, τί ἂν αὐτῷ μέλοι; Πότερον δὲ ἀδίων ὄντων τῶν τῆς ἀρετῆς θεωρημάτων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν νοητῶν ἡ ψυχὴ ἐξ-άπτεται, ἢ γίνεται ἡ ἀρετὴ, καὶ ὀφείλει πάλιν φθίρεισθαι; Ἄλλὰ τίς ὁ ποιῶν, καὶ πόθεν; Οὕτω γὰρ ἔν ἐκεῖνο πάλιν μένοι. Δεῖ ἄρα ἀδίων εἶναι, καὶ μόνων τῶν, οἷα καὶ τὰ ἐν γεωμετρίᾳ. Εἰ δὲ ἀδίων καὶ μόνων τῶν, οὐ σωμάτων. Καὶ δεῖ ἄρα καὶ ἐν ᾧ ἔσται, τοιοῦτον εἶναι· δεῖ ἄρα μὴ σῶμα εἶναι. Οὐ γὰρ μένει, ἀλλὰ βεῖ ἡ σώματος φύσις πᾶσα.

Sempiterna profecto illa esse oportet, semperque manentia, cujusmodi ea sunt, quæ ad geometriam pertinent. Quod si sempiterna sunt, perpetuoque n. a. n. e. n. t. i. a, corpora igitur certe non sunt. Et id præterea, in quo versabuntur, simile quid esse oportebit, adeoque corpus non esse. Nec enim permanet, sed fluit assidue corporis natura quævis.

Et δὲ τὰς τῶν σωμάτων ποιήσεις ὀρώντες, θερμίνουσας, καὶ ψυχούσας, καὶ ὠθεούσας, καὶ βαρυνούσας, ἐνταῦθα τάττουσι τὴν ψυχὴν, οἷον ἐν δραστηρίῳ τόπῳ ἰδρύοντες αὐτὴν· πρῶτον μὲν ἀγροοῦσιν, ὡς καὶ (93) ταῦτα τὰ σώματα δυνάμει ταῖς ἐν αὐτοῖς ἀσωμάτοις

ex Plotino mutuatus erat, non sine fenore compensabit.

(89) Πνεῦμά τι. Mallem πνεύματι.

(90) Οἷον. Ex utroque mss. non οὐ, ut ante.

(91) Ψύχους. Ita Regii duo et Montac., non ψύχους. Homericum illud spectare visus est, *Odys.* K, v. 555:

Ψύχους ἡμεῖρων κατελέξατο, οἰνοβαρεῖων.

(92) Ἀπλοῖς. Imo certe, ἀπλοῖς, alioqui duplicia, ut plurimum simplicibus molliora.

(93) Ἀγροοῦσιν, ὡς καὶ. Paucula hæc, sed necessaria, ex Montac. codice supplevimus. Ταῦτα quod sequitur melius abesse.

ταῦτα (94) ἐργάζεται· ἔπειτα ὅτι οὐ ταύτας τὰς δυνάμεις περὶ ψυχὴν (95) εἶναι ἀξιούμεν, ἀλλὰ τὸ νοεῖν, αἰσθάνεσθαι, λογίζεσθαι, ἐπιθυμεῖν, ἐπιμελεῖσθαι ἐμφρόνως καὶ καλῶς ἅπαντα, ἄλλην οὐσίαν ζητεῖ. Τὰς οὖν δυνάμεις τῶν ἀσωμάτων μεταθιβάσαντες εἰς τὰ σώματα, οὐδεμίαν ἐκείνοις καταλείπουσιν. Ὅτι δὲ καὶ τὰ σώματα ἀσωμάτοις δυνάμει δύνανται ἃ δύνανται (96), ἐκ τῶνδε δῆλον. Ὁμολογήσουσι γὰρ ἕτερον ποιότητα, καὶ ποσότητα εἶναι, καὶ (97) πᾶν σῶμα ποσὸν εἶναι, καὶ ἔτι οὐ πᾶν σῶμα ποσὸν (98) εἶναι, ὡσπερ τὴν ὕλην. Ταῦτα δὲ ὁμολογούντες, τὴν ποιότητα ὁμολογήσουσιν ἕτερον οὐσαν ποσοῦ, ἕτερον σώματος εἶναι. Πῶς γὰρ μὴ ποσὸν οὐσα σῶμα ἔσται, εἴπερ πᾶν σῶμα ποσόν; Καὶ μὴν καὶ ὅπερ ἄνω που ἐλέγετο, εἰ πᾶν σῶμα μεριζόμενον, καὶ ἄνω που ἐλέγετο, εἰ πᾶν σῶμα μεριζόμενον δὲ τοῦ σώματος, ἀφαιρεῖται ὅπερ ἦν· κερματιζόμενον δὲ τοῦ σώματος, ἐφ' ἐκάστῳ μέρει ἢ αὐτῆ ὅλη ποιότης μένει· οἶον γλυκύτης ἢ τοῦ μέλιτος οὐδὲν ἕλαττον γλυκύτης ἔστιν ἐφ' ἐκάστῳ· οὐκ ἂν εἴη σῶμα γλυκύτης· ὁμοίως καὶ αἱ ἄλλαι. Ἐπειτα εἰ σώματα ἦσαν αἱ δυνάμεις, ἀναγκαῖον ἦν τὰς μὲν ἰσχυράς τῶν δυνάμεων μεγάλους ἄνω, τὰς δὲ ὀλίγον ἄνω δυναμένας, ἄνω μικροῦς εἶναι. Εἰ δὲ μεγάλων μὲν τῶν ἄνω μικροῦς εἶναι, (99) ὀλίγοι δὲ μικρότατοι ἄνω μεγίστας ἔχουσιν τὰς δυνάμεις, ἄλλῃ τινὶ ἢ μεγέθει τὸ ποιεῖν ἀναθετόν· ἀμεγέθει ἄρα. Τὸ δὲ ὕλην μὲν τὴν αὐτὴν εἶναι σῶμα, ὡς φασιν, οὐσαν (1), διάφορα δὲ ποιεῖν ποιότητος προσλαβοῦσαν, πῶς οὐ δῆλον ποιεῖ, τὰ προσγενόμενα λόγους αὐτοῦς καὶ ἀσωμάτους εἶναι; Μηδ', ὅτι, πνεύματος ἢ αἵματος ἀποστάντων, ἀποθνήσκει τὰ ζῶα, λεγόντων. Οὐ γὰρ ἔστιν ἄνευ τούτων εἶναι, οὐδ' ἄνευ πολλῶν ἄλλων, οὐδὲ ἂν ἢ ψυχὴ εἴη. Καὶ μὴν οὐτε πνεῦμα διὰ πάντων, οὐτε αἷμα.

sitatem efficere, num clare satis ostendit, quæ ad et corpore carentes esse? Neque vero nobis objiciant, spiritu sanguineve dilapso, animantes interire. Licet enim sine illis esse non possint, certe nec sine permultis aliis, ut ipsemet adsit animus, esse non possunt. Quanquam nec spiritus ipse, nec sanguis, partes per omnes usquequaque diffusus est.

Ἐτι δὲ (2), εἰ σῶμα οὐσα ἢ ψυχὴ διήλθε διὰ πάντων, καὶ κραθεῖσα εἴη, ὅν τρόπον τοῖς ἄλλοις (3) σώμασιν ἢ κραθῆσιν. Εἰ δὲ ἢ τῶν σωμάτων κραθῆσιν, οὐδὲν ἐνεργεῖα εἰσεῖναι (4) τῶν κραθέντων· οὐδ' ἂν ἢ ψυχὴ ἔτι ἐνεργεῖα ἐνεῖη τοῖς σώμασιν, ἀλλὰ δυνάμει μόνον, ἀπολέσασα τὸ εἶναι ψυχὴ. Ὅσπερ εἰ γλυκὺ καὶ πικρὸν κραθεῖη, τὸ γλυκὺ οὐκ ἔστιν· οὐκ ἄρα ἔχομεν ψυχὴν. Τὸ δὲ δὴ σῶμα ὅν σῶματι κεκραθῆσθαι, ὅλον δι' ὅλου, ὡς ὅπου ἂν ἢ θάτερον, εἶναι ἴσον ἄνω ἀμφοτέρων, καὶ τὸ πᾶν κατεχόντων, καὶ μηδεμίαν ἀύξησιν γεγονέναι ἐπεμνησθέντος τοῦ ἑτέρου, οὐδὲν ἀπολείπει δὲ μὴ τέμνη. Οὐ γὰρ κατὰ μέγαρα μέρη παραλλάξ ἢ

A reis facultas ibi hæc omnia perficere : deinde ne hoc quidem a nobis facultatum genus animo tribui, sed potius ita statui, ut intelligere, sentire, ratio- cinari, concupiscere, cuncta denique sapienter ac rite moderari, aliam omnino quam corporis essen- tiam requirant. Isti vero rerum incorporearum fa- cultates ad corpora transtulisse contenti, incorpo- reis ipsis nullam relinquunt. Cæterum ipsa etiam corpora, incorporeis facultatibus ea posse, quæ possint, ita planum efficio. Fatebuntur utique quantitatem esse a qualitate diversam : quippe cor- pus enim omne quantitate, nec omne tamen qua- litate instructum esse, uti de materia certo constat. Siquidem hoc utrumque dum fatentur, faten- tur una qualitatem, cum a quanto, tum etiam a corpore diversam esse. Quomodo enim quæ quan- titate careat, corpus esse possit, cum omne cor- pus quantitate sit præditum? Præterea, quod su- pra jam attigimus, si corpus molesque omnis, dum in partes 833 secatur, id desinit esse quod erat ; si corpore in minutissima quæque diviso, qualitas eadem singulis in partibus integra perseverat ; uti mellis dulcedo, nihilo minus qualibet ejus in parte dulcedo est : certe nec dulcedo illa, nec similes aliæ qualitates corpora fuerint. Deinde, si corpora essent facultates illæ, valentiores utique facultates majori, imbecilliores minori mole præditas esse oporteret. Sin autem, et vastæ molis vires exiguæ sunt, et immensæ, molis perexiguæ ; alteri sane rei quam magnitudini, efficiendi vis tribuenda erit : illi ergo tantum quæ magnitudine careat. Quid ? hoc ipsum quod aiunt, eandem omnino materiam et corpus esse, et susceptis deinde qualitibus diver-

materiam accesserint, ea principes ipsas rationes materiam accesserint, ea principes ipsas rationes

« Jam vero, si corporeus animus totum corpus undique pervaderet, cum eo proinde permistus es- set, quomodo cæteris in corporibus mistio fieri consuevit. Quare, cum ejusmodi corporum mistio sit, ut ex iis quæ commista sunt, nullum reapse permaneat ; ne animus quidem reapse in corpori- bus, sed virtute tantum inesset, animique naturam et rationem amitteret : quemadmodum si cum acerbo dulce misceretur, dulce amplius non esset : ita nullum jam animi haberemus. Enimvero, si corpus cum corpore, totum cum toto misceatur, ita ut ubicunque alterutrum erit, ibidem amborum toto

(94) Ἀσωμάτοις ταῦτα. Et hanc utriamque vo- cem eodem ex Montac. addidimus.

(95) Περὶ ψυχῆν. Ex eodem additum.

(96) Ἄ δύνανται. Ex eodem.

(97) Forte καὶ γὰρ.

(98) Forte ποιόν.

(99) Forte οἱ.

(1) Οὐσαν. Legendum εἶναι.

(2) Ἐτι δέ, i.e. Ante legebatur ψυχὴ δὲ εἰ σῶμα οὐσα. Montac., ψυχὴ δὲ ἔτι· εἰ σοῦ. Mihi τὸ ἔτι δέ,

probatum est : ψυχὴ abundare visum, sequitur enim ex eodem Mont., ἢ ψυχὴ διήλθε, quæ verba deerant in priori editione.

(3) Τοῖς ἄλλοις. Additum ex eodem Montac.

(4) Οὐδὲν ἐνεργεῖα εἰσεῖναι. In priori edit. deerant hæc ἐνεργεῖα εἰσεῖναι. Montac. legebat οὐδὲ ἐνεργεῖα εἰσεῖναι. Correxo οὐδὲν ἐνεργεῖα, dandi casu. Verbum εἰσεῖναι retineri potest ; mallem tamen ἐνεῖναι, ut paulo post, ἐνεῖη τοῖς σώμα., non εἰσεῖη.

illo spatio diffusorum æqualis moles existat, nec ul- A
lum incrementum ex alterius accessione consequatur: nihil ab eo quod non secet ac dividat, relinquetur. Nec enim in majoribus duntaxat partibus, alterna quadam vicissitudine mistio fit (sic enim adjunctionem potius futuram aient): sed totum alterum permeans, majus licet injectum in minus (quod quidem fieri non potest, ut minus æquale majori fiat); sed permeans tamen, totum ubique secat. Itaque necesse est, si hoc ipsum quovis in puncto fiet, nec medium corpus ullum erit quod non secetur; ut in puncta corpus integrum dividatur, quod fieri nullo modo potest. Sin autem divisionis illius infinita ratio futura est (quodcumque enim corpus acceperis, dividuum semper est), tum vero non virtute duntaxat, sed etiam reapse infinita erunt. Totum ergo corpus totum aliud permeare non potest. Atqui totum animus permeat: corpore ergo caret animus.

834 Quod autem priorem illam ipsius natura- B
ram, spiritum proprie ac peculiariter esse dicunt, quæ ψυχρῶ, hoc est frigido in loco posita, atque aciem adepta majorem, ψυχή, hoc est animus, frigoris vi tenuior subtiliorque factus evadat; hoc ipsum quidem absurdum est, cum pleræque animantes et calidis nascantur in locis, et animum habeant hujusmodi refrigeratione carentem. At priorem quoque animi naturam, ex multiplici rerum externarum casu existere ac pendere volunt. Illi ergo quod deterius est, id primum faciunt, quo ipso præterea quiddam aliud, minus licet, prius tamen constituunt, quem habitum nominant. Mens autem postremo ab iis loco numeratur, ab animo scilicet ipso profecta. Nam si princeps omnium mens ponitur, secundo in gradu animum, natura C
denique in tertio collocare oporteat; itaque semper quod deterius sit, habere posterius, si quidem ejusmodi natum est. Si ergo Deus ipse quoque, pro eo ac mente præditus est, posterior idem ac genitus sit, atque adventitiam mentem ipsam habeat; concludi forte possit, neque animum, neque mentem, neque Deum esse. Nunquam enim quod virtute tantummodo est, nisi prius id fuerit, quod actu sit, actu ipso futurum est. Cujus enim vi existat aliquando, si aliud præter ipsum nihil eoque prius fuerit? Sin autem se proferret, produceretque per sese (quod ipsum tamen absurdum est), certe dum D
se ita proferet, aliquid intrebatur, quod non virtute est, si habeat idem ut sui semper simile maneat, existet actu per sese, atque id erit solam existendi potestatem habente præstantius, cum ab illo appetatur. Maneat igitur, prius id esse quod præstantius sit, itemque quod diversam a corpore naturam habeat, quodque actu semper existat. Inde enim, mentem et animum, natura priores esse, nec spiritus, aut corporis similem animum esse conficitur. Et quidem ad animum corporeæ naturæ subducendum, ab aliis cum et proferri alia possunt, et prolata jam sunt, tum hæc quoque nostra satis erunt.

(5) Forte ὄλου.

(6) Φύσει μὲν. Legendum videtur φύσιν μὲν, ut paulo post linea 7.

(7) Ὡδί. Mss., ἢ δῆ, sed τὸ δῆ longe præstat.

(8) Εἰ τὸ δυνάμει, etc. Legendum existimo, εἰ γὰρ τὸ δυνάμει, si γένοιτο, quod sequitur, retineri placet. Sin, quod ego malle, γένοιτο delebitur,

κρᾶσις (οὕτω γὰρ φασὶ παράθεσιν ἔσεσθαι): διεληλυθὸς δὲ διὰ παντός, τὸ ἐπιμῶληθὲν ἐπὶ σμικρότερον (ὅπερ ἀδύνατον, τὸ ἐλαττον ἴσον γενέσθαι τῷ μείζονι): ἀλλ' οὖν διεληλυθὸς, πᾶν τέμνει κατὰ πᾶν. Ἀνάγκη τοίνυν εἰ καθ' ὅτιοῦν σημείον, καὶ μὴ μεταξὺ σῶμα ἔσται ὃ μὴ τέμνεται, εἰς σημεία τὴν διαίρεσιν οὐ σώματος γεγενῆσθαι, ὅπερ ἀδύνατον. Εἰς δὲ ἀπειρον τῆς τομῆς οὐσίας (ὃ γὰρ ἂν λάβῃς σῶμα, διαίρετόν ἐστι), οὐ δυνάμει μόνον, ἐνεργείᾳ δὲ τὰ ἀπειρα ἔσται. Οὐ τοίνυν ὄλον δι' ὄλου χωρεῖν δυνατόν τὸ σῶμα· ἢ δὲ ψυχὴ δι' ὄλων (5) ἀσώματος ἄρα.

τὸ δὲ καὶ φύσει μὲν (6) προτέραν τὸ αὐτὸ πνεῦμα λέγειν ἐν δὲ ψυχρῶ γενομένην καὶ στομωθεῖσαν, ψυχὴν γίνεσθαι, λεπτοτέραν ἐν ψυχρῶ γενομένην ὡδί (7) καὶ αὐτὸ ἀτοπον· πολλὰ γὰρ ζῶα ἐν θερμῷ γίνεσθαι, καὶ ψυχὴν ἔχει οὐ ψυθεῖσαν. Ἄλλ' οὖν φασὶ γε προτέραν φύσιν ψυχῆς εἶναι κατὰ συντυχίας τὰς ἐξω γενομένην. Συμβαίνει οὖν αὐτοῖς τὸ χεῖρον πρῶτον ποιεῖν, καὶ πρὸ τούτου ἄλλο ἐλαττον, ἦν λέγουσιν ἔξιν. Ὁ δὲ νοῦς ὕστατος, ἀπὸ τῆς ψυχῆς διγλονότι γεγόμενος· ἢ εἰ πρὸ πάντων νοῦς, ἐφεξῆς ἔδει ψυχὴν ποιεῖν, εἶτα φύσιν· καὶ αἰεὶ τὸ ὕστερον χεῖρον, εἴπερ πέφυκεν. Εἰ οὖν καὶ ὁ θεὸς αὐτοῖς κατὰ τὸν νοῦν ὕστερος, καὶ γεννητὸς, καὶ ἐπακτὸν τὸν νοῦν ἔχων, ἐνδέχοιτο ἂν μὴδὲ ψυχὴν, μὴδὲ νοῦν, μὴδὲ θεὸν εἶναι· εἰ τὸ δυνάμει (8), μὴ ὄντος πρότερον τοῦ ἐνεργείᾳ, καὶ νοῦ, γένοιτο, οὐδὲ ἤξει εἰς ἐνέργειαν· τί γὰρ ἔσται τὸ ἄγον, μὴ ὄντος ἐτέρου παρ' αὐτὸ προτέρου; Εἰ δ' ἑαυτὸ ἄξει εἰς ἐνέργειαν, ὅπερ ἀτοπον, ἀλλὰ βλέπον γε πρὸς τι ἄξει, ὃ οὐ δυνάμει (9), ἐνεργείᾳ δὲ ἔσται. Καίτοι τὸ αἰεὶ μένειν τὸ αὐτὸ, εἴπερ τὸ δυνάμει ἔξει, καθ' ἑαυτὸ εἰς ἐνέργειαν ἤξει, καὶ τοῦτο κρείττον ἔσται τοῦ δυναμένου, ὅσον ὄρεκτὸν ὃν ἐκείνου. Πρότερον ἄρα τὸ κρείττον (10), καὶ ἐτέραν φύσιν ἔχον σώματος, καὶ ἐνεργείᾳ ὃν αἰεὶ πρότερον ἄρα καὶ νοῦς, καὶ ψυχὴ, φύσεως. Οὐκ ἄρα οὕτω ψυχὴ ὡς πνεῦμα, οὐδ' ὡς σῶμα. Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐ σῶμα, λέγοιτ' ἂν, καὶ εἰσονται καὶ D
ἄλλοις ἕτερα, ἰκανὰ δὲ καὶ ταῦτα.

particula γὰρ nihil opus erit, nec quidquam deerit ad loci hujus integritatem.

(9) Ὁ οὐ δύω. Ita recte Montac. In priori edit. ὃ et οὐ deerant.

(10) Τὸ κρείττον. Hæc usque ad ὃν αἰεὶ, debentur eidem Montac.

ε Ἐπει δὲ (11) καὶ ἄλλης φύσεως, δεῖ ζητεῖν τίς ἄβη. Ἄρ' οὖν ἕτερον μὲν σώματος, σώματος δὲ τι, οἷον ἄρμονία; Τοῦτο γὰρ ἄρμονίαν τῶν ἀμφὶ Πυθαγόραν λεγόντων ἕτερον τρόπον, ᾗ ἤθησαν αὐτὸ τοιοῦτόν τι εἶναι, οἷον καὶ ἡ περὶ χορδαῖς ἄρμονία. Ὡς γὰρ ἔνταῦθα ἔντεταμένον τῶν χορδῶν, ἐπιγίνεται τι οἷον πάθημα ἐπ' αὐταῖς, ὃ λέγεται ἄρμονία· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ ἡμετέρου σώματος, ἐν κράσει ἀνομοίων γινομένων, τὴν ποιὰν κρασίν, ζῶν τε ἐργάζεσθαι, καὶ ψυχὴν οὖσαν τὸ ἐπὶ τῇ κράσει πάθημα. Ὅτι δὲ ἀδύνατον (12), πολλὰ ἤθη πρὸς ταύτην τὴν δόξαν εἰρηται. Καὶ γὰρ ὅτι μὲν πρότερον ἢ ψυχῆ, ἢ δ' ἄρμονία ὑστερον· καὶ ὡς τὸ μὲν ἀρχεῖ καὶ ἐπιστατεῖ τῷ σώματι, καὶ μάχεται πολλαχῆ, ἄρμονία δὲ οὐκ ἂν οὖσα ταῦτα ποιοῖ· καὶ ὡς τὸ μὲν οὐσία, ἢ δὲ ἄρμονία οὐκ οὐσία· καὶ ὅτι ἡ κρασις τῶν σωμάτων, ἐξ ὧν συνέσταμεν, ἐν λόγῳ οὖσα, ὑγεία ἂν εἴη (13)· καὶ ὅτι καθ' ἕκαστον μέρος ἄλλως κραθῆν, εἴη ἂν ψυχῆ ἑτέρα, ὥστε πολλὰς εἶναι· καὶ τὸδε (14) μέγιστον, ὡς ἀνάγκη πρὸς τῆς ψυχῆς ταύτης ἄλλην ψυχὴν εἶναι, τὴν ποιούσαν τὴν ἄρμονίαν (15) ταυτήν· οἷον ἐπὶ τῶν ὀργάνων, τὸ μουσικόν (16), τὸν ἐντιθέμεντα ταῖς χορδαῖς τὴν ἄρμονίαν, λόγον ἔχοντα παρ' αὐτῷ, καθ' ὃν ἀρμόσει. Οὕτε γὰρ ἐκεῖ αἱ χορδαὶ παρ' αὐτῶν, οὐτ' ἔνταῦθα (17) τὰ σώματα ἑαυτὰ εἰς ἄρμονίαν ἀγειν δυνήσεται. Ὅλως δὲ καὶ οὗτοι ἐξ ἀψύχων ἔμφυχα ποιοῦσι, καὶ ἐξ ἀτάκτων κατὰ συντυχίαν τὰ τεταγμένα τὴν τάξιν (18) καὶ τὴν ὑπόστασιν εἰληφέναι. Τοῦτο δὲ οὕτε ἐν τοῖς κατὰ μέρος, οὕτε ἐν τοῖς ἄλλοις (19) δυνατόν γενέσθαι. Οὐκ ἄρα ἡ ψυχῆ ἄρμονία. »

tionem penes sese habeat, qua illam omnem rite moderetur. Nec enim aut fides illic per se ipsas, aut corpora hic eam ad harmoniam se ipsa perducere unquam poterunt. Cæterum, uti hoc universe dicatur, exinanimis isti animata constituunt, atque ex inordinatis ordinata suum hunc ordinem propriamque naturam casu quodam accepisse volunt. Quod tamen nec singulis in partibus, nec ullo in toto evenire potest. Non est igitur animus harmonia. »

Ταῦτα μὲν ἀπὸ τῶν Πλωτίνου πρὸς τὴν τῶν Στωϊκῶν περὶ ψυχῆς δόξαν σωματικὴν αὐτὴν φασκόντων εἶναι. Ἄλλ' ἐπεὶ αὐτάρκως τὰ τε πρὸς Ἀριστοτέλην, καὶ τὸν Περὶπατον, τὰ τε πρὸς τὴν Στωϊκῶν αἰρεσιν, ὡς ἐν ἐπιτομῇ παρατίθειμαι· ὥρα πάλιν ἐπανελθόντας, τῶν γενναίων φιλοσόφων ὁμοῦ πάντων τὰς θαυμαστάς ἐπισκέψασθαι φιλολογίας· ὅτι μάλιστα κοινῶς πάντες Ἐλληνες θεοὺς ὄρατους, ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέρας, τὰ τε ἄλλα μέρη τοῦ κόσμου ἠγήσαντό τε καὶ ἐσέφθησαν· καὶ τὰς γε μυθικὰς καὶ ληρωδεῖς αὐτῶν περὶ τῆς πολυ-

ε At quærendum porro, cujusnam alterius naturæ fuerit. Num igitur ita diversus a corpore est, ut tamen aliquid sit, quod eidem corpori maxime conveniat, cujusmodi harmonia est? Cum enim Pythagoras longe aliter hoc de harmoniæ genere disputaret, id isti ejus, quæ in fidibus sit harmoniæ, simile quid esse putaverunt. Ut enim hic, dum fides intenduntur, quædam illis accedit affectio, quam harmoniam vocamus: ita plane, cum inter sese mutuo dissidentia temperantur, **835** certam hanc corporis nostri temperationem, vitam simul et animam efficere, quæ aliud nihil sit, quam illa ex temperatione profecta singularis quædam et peculiaris affectio. Verum adversus hanc opinionem tanquam omni probabilitate carentem, multa quoque disputata jara sunt. Principio, animam prius esse aliquid, harmoniamque posterius: deinde animum non corpori præesse tantum ac moderari, sed etiam cum eo pugnare sæpe, quod factura nunquam esset, si esset harmonia: tum, animam esse substantiam, qualis harmonia non sit: ad hæc, illam ipsam corporum, ex quibus concreti sumus, rectam justamque temperationem, valetudinis potius integritatem esse: imo, partibus in singulis, diversa quadam ratione temperatis, animam quoque diversam, proindeque plures uno in corpore futuras esse: postremo, quod hoc in genere potissimum est, ante hanc ipsam animam, aliam inesse quamdam oportere, quæ harmoniam illam efficeret; qualem organis præesse musicum hominem videmus, qui harmoniam fidibus immittat, eamque ra-

Atque hactenus ex Plotino contra Stoicorum de animo sententiam, qui corporeum illum esse dicerent. Sed quoniam adversus Aristotelem, Peripateticos omnes, Stoicorumque sectam, compendio licet, sat multa protulimus: superest uti ad caput denuo revertentes, egregias illas præstantium philosophorum simul omnium commentationes videamus: cum et Græci plane universi, solem, lunam, cæteraque sidera, partesque mundi reliquas, quæ visu ipso percipiuntur, deorum loco habuerint atque coluerint: et fabulosas eorum ineptasque de

(11) Ἐπει δὲ. Ambo mss. Regii, Ἐπὶ δὲ ἄλλης φύσεως. Recte. Quod si ἐπεὶ retinebitur, sumetur pro ἔπειτα, ut supra in Platone et Plutarcho me observare memini; tuncque legendum erit, Ἐπει δὲ ἄλλης φύσεως περὶ, δεῖ, etc., nisi tamen in illo gignendi casu, vel χάριν, vel ἕνεκα subaudiri placet.

(12) Ὅτι δὲ ἀδύνατον. Eadem harmoniam refellunt Plato in *Phædone*, 588, 590, 591. Aristoteles lib. 1 *De anima*, cap. 4. Plotini rationes, si postremam excipias, eadem fere cum Platonicis, sed brevius pressiusque collectæ.

(13) Ὑγεία ἂν εἴη. Aristoteles loco citato, Ἄρμόσει δὲ μᾶλλον καθ' ὑγείας λέγειν ἄρμονίαν, καὶ ἕνεκα τῶν σωματικῶν ἀρετῶν ἢ κατὰ ψυχῆς.

(14) Forte τὸ δῆ.

(15) *Τὴν ἄρμονίαν*. Trajecta hæc erant in priori editione. Legebatur enim ταῖς χορδαῖς λόγον ἔχοντα τὴν ἄρμονίαν παρ' αὐτῷ. Longe aptior nexus ille, quem ex Montac. restituumus.

(16) Forte τὸν μ. vel τῶν μουσ.

(17) *Παρ' αὐτῶν, οὐτ' ἔνταῦθα*. Hæc etiam ante hiantia Montac. implevit.

(18) *Τὴν τάξιν*, etc. Brevius ac melius, quam ut in Montac. cod., καὶ τὴν τάξιν οὐκ ἐκ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' αὐτὴν ἐκ τῆς αὐτομάτου τάξεως τὴν ὑποστ. εἰληφ.

(19) Forte ὅλως.

vana numinum multitudine narrationes, speciosis A
isti explicationibus ad elementa et alia hujus uni-
versi membra transtulerunt. Quare factu mihi ne-
cessarium videtur, ut ipsorum bis etiam de rebus
opinionem congeramus, simulque dissidia, et arro-
gantem hominum vanitatem propius contemple-
mur. 836 Cæterum ista quoque non aliunde,
quam ex illo Plutarchi opere hauriemus, ubi colle-
ctas hisce de rebus antiquiorum una recentiorum-
que sententias hunc in modum exponit.

CAPUT XXIII.

Naturalium philosophorum sententiæ, de sole.

: Solem Anaximander circum esse vult, qui
terre magnitudinem octo ac viginti partibus supe-
ret, instructum orbita rotis curruum persimili,
sed cava tamen, ignisque plena; qui quidem aliqua
ejus ex parte per angustius osculum, quasi per fi-
stulæ foramen promicet: atque hunc esse solem.
Xenophanes, ex collucentibus quibusdam ignicu-
lis, qui ex humida exhalatione coeuntes, solem
ipsum inflammatis ex nubibus collectum efficiant.
Stoici, succensum aliquid ac mente præditum, quod
ex mari prorumpat. Plato, ex plurimo igne. Ana-
xagoras, Denocritus et Metrodorus, massam aut
lapidem igne succensum. Aristoteles, globum ex
quinto corpore. Philolaus Pythagoreus, discum ali-
quem vitro persimilem, qui repercussus ex igne
mundi splendorem excipiens, lucem ad nos per ae-
rem, quoddam quasi colum, inde transmittat: ut
igneus ille solis in cælo fulgor, splendoris ejus si-
milis sit, qui ad nos e speculo reflexione transfun-
ditur. Eum quippe solem, tanquam aliquod simula-
cri simulacrum, vocamus. Soles ab Empedocle po-
nuntur duo, quorum alter ille primigenius, ignis
quidam sit in altero mundi hemisphærio, quod ha-
ctenus splendoris sui reflexioni semper adversum
impleverit: alter hic qui nobis appareat, lucis re-
percussio quædam, in altero hoc hemisphærio,
quod aere permistum calorem includente plenum
est; quæ repercussio ex terra quæ globosa est, in
solem crystallo persimilem incidat, ac simul in or-
bem alterius ignei motione rapiatur; hoc est, uti
brevius expediam, aliud solem esse nihil, quam
ejus qui circa terram est, ignis reflexionem. Epicurus denique, terrestrem massam, pumicis aut
spongizæ crebris foraminibus similem, ignique succensam. »

(20) *Ἀναξίμανδρος*. Plutarchum deinceps ad ex-
tremum fere libram loquentem audiemus, in libris
De placit. philosophor. Primus hic locus exstabat
lib. II, cap. 20.

(21) *Ἐκφαίνειν*. Melius quam ἐκφαινούσης, ut
apud Plutarch.

(22) *Ἐκ νεφῶν πεπυρωμένων*. Plutarch., ἡ νέφος
πεπυρωμένον, quam lectionem interpretes secuti
sunt. Utraque defendi non incommode potest.

(23) *Νοερόν*. Hanc vocem Amiotus aut non legit,
aut omisit.

(24) *Δίσκος*. Et hanc præterit Amiotus.

(25) *Ἥλιον*. Ita mss. duo, et recte. Prius lege-
batur ἡλίω, quam vocem excusus retinet, ipsique
interpretes exprimere conati sunt.

(26) *Πυρώδες*. Post hanc vocem ita legitur in

θέου πλάνης διηγήσεις, σεμνοτέραις δὲ καὶ φυσι-
καῖς ἀποδόσεσιν ἐπὶ τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ τοῦ παντός
κόσμου μόρια μετενηγόασιν. Διό μοι ἀναγκαῖον εἶναι
δοκεῖ καὶ τὰς περὶ τῶνδε δόξας ὁμοῦ συναγαγεῖν,
τὰς τε διαστάσεις αὐτῶν, καὶ τοῦ τύπου τὸ μάταιον
ἐπιθεωρεῖσθαι. Θῆσω δὲ καὶ ταῦτα ἀπὸ τῆς Πλουτάρ-
χου γραφῆς, ἐν ἧ, τὰς περὶ τούτων ὁμοῦ τῶν τε
πρεσβυτέρων καὶ νέων δόξας συναγαγῶν, τούτων
γράφει τὸν τρόπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Δόξαι τῶν φυσικῶν φιλοσόφων, περὶ ἡλίου.

Ἐ Ἀναξίμανδρος (20), κύκλον εἶναι ὀκτωκαιεικοσα-
πλασίονα τῆς γῆς, ἀρματείῳ τροχῷ παραπλήσιον τῆν
ἀψίδα ἔχοντα, κοίλην, πλήρη πυρός, ἥς κατὰ τι μέρος
ἐκφαίνειν (21) διὰ στομίου τὸ πῦρ, ὡσπερ διὰ πρη-
στήρος αὐλοῦ· καὶ τοῦτ' εἶναι τὸν ἥλιον. Ξενοφάνης,
ἐκ πυριδίῳ τῶν φαινομένων, συναθροισζόμενον μὲν
ἐκ τῆς ὕδατος ἀναθυμιάσεως, συναθροισζόντων δὲ τὸν
ἥλιον ἐκ νεφῶν πεπυρωμένων (22). Οἱ Στωϊκοί,
ἀναμμα νερόν (23) ἐκ θαλάσσης. Πλάτων, ἐκ πλείστου
πυρός. Ἀναξαγόρας, Δημόκριτος, Μητροδώρος, μύ-
δρον ἢ πέτρον διάπτουσι. Ἀριστοτέλης, σφαῖραν ἐκ
τοῦ πέμπτου σώματος. Φιλόλαος ὁ Πυθαγόρειος,
δίσκον (24) ὑαλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ
πυρός τὴν ἀνταύγειαν, διηθούοντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ
φῶς· ὡστε προσοικεῖναι ἡλίου (25) τὸ ἐν οὐρανῷ
πυρῶδες (26), τῆ ἀπὸ τοῦ ἐνόπτρου κατὰ ἀνάκλασιν
διασπειρομένη πρὸς ἡμᾶς αὐγῆ. Καὶ γὰρ ταῦτην
προσαγορεύομεν ἥλιον, οἰοῦντες εἰδῶλον εἰδῶλου. Ἐμ-
πεδοκλῆς, δύο ἡλίους· τὸν μὲν ἀρχέτυπον πῦρ ἐν τῷ
ἐτέρῳ ἡμισφαιρίῳ τοῦ κόσμου, πεπληρωκὸς τὸ
ἡμισφαίριον, αἰεὶ καταντικρῶ τῆς ἀνταύγειας αὐ-
τοῦ (27)· τὸν δὲ φαινόμενον ἀνταύγειαν εἶναι ἐν τῷ
ἐτέρῳ ἡμισφαιρίῳ τῷ τοῦ ἀέρος (28) τοῦ θερμομι-
γοῦς πεπληρωμένῳ, ἀπὸ κυκλοτεροῦς τῆς γῆς, κατ'
ἀνάκλασιν, ἐγγινομένην εἰς τὸν ἥλιον τὸν κρυσταλ-
λοειδῆ, συμπεριελακμομένην δὲ τῆ κινήσει τοῦ πυρίνου.
Ὡς δὲ βραχέως εἰρησθαι συντεμόντα, ἀνταύγειαν
εἶναι τοῦ περὶ τὴν γῆν πυρός τὸν ἥλιον. Ἐπι-
κουρος, γῆτινόν πύκνωμα, κισσηροειδὲς, καὶ σπυγ-
γοειδὲς ταῖς κατατρήσεσιν (29), ὑπὸ τοῦ πυρός
ἀνημμένον. »

D excuso, τό τε δὴ ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἐσοπρροειδὲς, καὶ
τρίτον, τὴν ἀπὸ τοῦ ἐσόπτρου κατ' ἀνάκλασιν δια-
σπειρομένην πρὸς ἡμᾶς αὐγῆν. Quæ admodum in-
tricata sunt, nec satis, ut videtur, apud Gallicum
interpretem, expedita. Xylander Eusebio nostro
hæsit.

(27) *Τῆς ἀνταύγειας αὐτοῦ*. Excus., τῆ ἀντα-
ύγεια ἑαυτοῦ τεταγμένον. Ego ἀνταύγειας retineo; τὸ
τεταγμένον, vel adesse, vel abesse potest. Gallicum
interpretationem, ut verum fatear, non satis intel-
ligo.

(28) *Τῷ τοῦ ἀέρος*, etc. Ita emendavimus ex Pu-
tarcho; perperam enim legebatur, τοῦ ἀέρος τοῦ
θερμοειδοῦς πεπληρωμένῳ.

(29) *Κατατρήσεσιν*. Ita excus. et recte, non κα-
τατρήσεσιν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

A

Περὶ μεγέθους ἡλίου.

« Ἀναξίμανδρος (30), τὸν μὲν ἡλίον ἴσον εἶναι τῇ γῆ, τὸν δὲ κύκλον ἀφ' οὗ (31) τὴν ἐκπνοὴν ἔχει, καὶ ὕψ' οὗ φέρεται, ἑπτακαίκοσαπλασίονα (32) τῆς γῆς. Ἀναξαγόρας πολλαπλασίονα Πελοποννήσου. Ἡράκλειτος, εὖρος ποδὸς ἀνθρωπίου. Ἐπίκουρος πάλιν φησὶν ἐνδέχασθαι τὰ προσηρημένα πάντα· ἢ τηλικούτων, ὕλικος φαίνεται, ἢ μικρῷ μείζω, ἢ ἐλάττω. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'

Περὶ σχήματος ἡλίου.

« Ἀναξίμενης (33) πλατὺν, ὡς πέταλον, τὸν ἡλίον. Ἡράκλειτος, σκαφοειδῆ, ὑπόκυρτον. Οἱ Στωϊκοί, σφαιροειδῆ, ὡς τὸν κόσμον καὶ τὰ ἄστρα. Ἐπίκουρος ἐνδέχασθαι τὰ προσηρημένα πάντα. Τοιοῦτος μὲν αὐτοῖς ὁ μέγας τῶν κατ' οὐρανὸν φαινομένων θεὸς ἡλίος. Μωϋσῆς δὲ, καὶ τὰ Ἑβραίων λόγια οὐδὲν τοῦτων πεποιεργάζονται. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣ'.

Περὶ σελήνης.

« Ἀναξίμανδρος (34), κύκλον εἶναι ἐννεακαίδεκαπλασίονα τῆς γῆς, ὡς περ τὸν ἡλίον, πλήρη πυρὸς, ἐκλείπειν δὲ κατὰ τὰς ἐπιστροφὰς τοῦ τροχοῦ. Ὅμοιον δὲ εἶναι ἀρματεῖω τροχῷ, κοίλην ἔχοντι τὴν ἀψίδα, καὶ πυρὸς πλήρη, καὶ μίαν ἐκπνοήν. Ξενοφάνης, νέφος εἶναι πεπιλημένον. Οἱ Στωϊκοὶ δὲ, μίκτον ἐκ πυρὸς καὶ ἀέρος. Πλάτων, ἐκ πλείονος τοῦ γεώδους (35). Ἀναξαγόρας, Δημόκριτος, στερέωμα διὰ πυρον, ἔχον ἐν ἑαυτῷ πεδία, καὶ ὄρη, καὶ φάρυγγας. Ἡράκλειτος, γῆν ομίχλην περιεχομένην. Πυθαγόρας, κατὰ τὴν πυροειδὲς σῶμα σελήνης. »
que complexum. Heraclitus, terram caligine circumfusam. Pythagoras, ignis ad speciem lunæ corpus accedere. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Περὶ μεγέθους σελήνης.

« Οἱ Στωϊκοὶ μείζονα τῆς γῆς ἀποφαίνονται, ὡς καὶ τὸν ἡλίον. Παρμενίδης, ἴσην τῷ ἡλίῳ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Περὶ σχήματος σελήνης.

« Οἱ Στωϊκοὶ, σφαιροειδῆ εἶναι, ὡς τὸν ἡλίον. Ἡράκλειτος, σκαφοειδῆ. Ἐμπεδοκλῆς, δισκοειδῆ. Ἄλλοι, κυλινδροειδῆ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'

Περὶ φωτισμοῦ σελήνης.

« Ἀναξίμανδρος, ἴδιον αὐτὴν ἔχειν φῶς, ἀραιότερον δὲ πῶς. Ἀντιφῶν, ἴδιον φέγγει λάμπειν τὴν σελή-

837 CAPUT XXIV.

De solis magnitudine.

« Anaximander, æqualem terræ solem esse: at eum circulum, unde respirandi vim et facultatem habeat, eadem septem et viginti partibus esse majorem. Anaxagoras, pluribus eum vicibus Peloponnesum adæquare. Heraclitus, humani pedis latitudine comprehendendi. Epicurus itidem, superiora omnia vera esse posse; imò tantum etiam, quantum nobis videtur aut majorem paulo, paulove minorem. »

CAPUT XXV

De solis figura.

« Anaximenes, laminæ cujusdam more latum esse solem. Heraclitus, scaphæ non absimilem, incurvumque nonnihil. Stoici, globosum, qualis et mundus et astra omnia sint. Epicurus, hæc omnia probabilitate sua non carere. Atque hujusmodi solem, magnum illud eorum, quæ in cælo videntur omnium numen esse philosophi putaverunt. At Moses Hebræorumque oracula longe sunt ab ista curiosarum opinionum vanitate disjuncti. »

CAPUT XXVI.

De luna.

« Anaximander, circulum eam esse, novemdecim vicibus terræ magnitudinem adæquantem, igne non secus ac eum quem soli tribuit, omnino plenum, cujus defectio luminis ex rotæ conversione oriatur. Quippe illum etiam rotæ currus similem esse, quæ concavam orbitam, igneque plenam habeat, unumque tantummodo spiraculum. Xenophanes, coactam esse constipatamque nubem. Stoici, quiddam ex igne æereque mistum. Plato, terreni plurimum habere. Anaxagoras et Democritus, firmum quid ac stabile, ignique succensum, campos ac montes in se valles-

838 CAPUT XXVII.

De lunæ magnitudine.

« Stoici, terra majorem illam esse pronuntiant, non secus ac solem. Parmenides, cum soli æqualem esse, tum ab eo quoque lumen accipere. »

CAPUT XXVIII.

De lunæ figura.

« Stoici, globosæ, non minus quam solem, figuræ. Heraclitus scaphæ, disco Empedocles, alii cylindro non absimilem. »

CAPUT XXIX.

De illuminatione lunæ.

« Anaximander, suum ei lumen ac proprium esse vult, sed paulo rarius. Antiphon, splendore quoque

(30) Ἀναξίμανδρος. Plutarch. eod. lib. cap. 21.

(31) Ἀφ' οὗ. Amiotus legit ἐφ' οὗ. Nihil malo.

(32) Ἑπτακαίκοσαπλασίονα. Ita reposui ex Plutarcho; ita legit Amiotus, non ὀκτωκαίκοσαπλασίονα, ut in priori editione; quod tamen Xylander secutus est. Omnino legendum ἑπταξ.; superiori enim capite statuit Anaximander, solis integrum circulum esse tantum ὀκτωκαίκοσαπλασίονα τῆς γῆς. Nunc solis corpus ab extremo circulo distinguit, ac terræ prorsus æquale facit.

(33) Ἀναξίμενης. Plutarch. ibid., cap. 22.

(34) Ἀναξίμανδρος. Ibidem, cap. 25.

(35) Τοῦ γεώδους. Excusi, τοῦ πυρώδους, quod Amiotus sequitur: Xylander nostro hæret. Rectius tamen videtur πυρώδους, cum supra pag. 806 Platonem viderimus, cœlestem illam regionem ex igne partem maximam constituere; imò etiam in Timæo audierimus astris omnibus πλείστην ἐκ πυρὸς ἴδιαν tribuere. Quod ipsum infra pag. 839 confirmatur.

lunam collucere suo: cujus pars ea, quæ aliquando latet, solis accessu obscuretur; cum ignis valentior imbecilliori tenebras effundere solet: idque sideribus etiam aliis usu venire. Thales, ejusque sectatores, eamdem a sole potius illuminari. Heraclitus solis eandem ac lunæ rationem esse: cum enim sidera sint, figura scaphæ similia, dum exhalationes humidæ passim recipiunt, ea quam cernimus luce collustrari; et solem quidem clarius, quod puriori feratur in aere, lunam vero, quod in opaciorē versetur, obscurius propterea nobis illucescere. »

CAPUT XXX.

De siderum errantium stabilitumque natura.

« Thales, terrena quidem esse astra, sed inflammata. Empedocles ignea, eo nimirum ex igne, quem æther olim in sese complexus, sub primam rerum secretionem extriverit. Anaxagoras, circumfusum nobis æthera, 839 cum ignem suapte natura esse, tum vehementi et incitato conversionis impetu avulsos abs terra lapides in stellas commutasse. Diogenes, sidera pumicum ad naturam accedere, ac mundi spiracula esse arbitratur: itemque lapides, qui oculorum aciem fugiant, quique sæpius in terram decedentes exstinguantur, cujusmodi lapidea illa stella fuerit, quæ ad oppidum illud ignea specie decidit quos vulgo Capræ fluvios nominamus. Empedocles, stabilia sidera in cœli crystallo illigata putat, errantia vero soluta esse ac libera. Plato, partem sane maximam ignea, quæ tamen aliorum itidem elementorum particulas, quasi gluten aliquod admittant. Xenophanes, inflammatis ex nubibus eas constituit; quæ cum exstinguantur interdiu, tum vero noctu, quidam quasi carbonēs, iterum accendantur: ipsa enim oriri modo, modo occidere, aliud esse nihil, quam eadem inflammari subinde, subindeque restingui. Heraclides, unaque Pytagorei, quodlibet sidus integrum esse mundum, qui terram aërem, atque cœlum, infinito quodam in spatio comprehendat. Atque hoc dogma passim Orphicis carminibus celebratur. Epicurus harum sententiarum nullam omnino repudiat, suum illud, fieri posse, constanter retinens. »

CAPUT XXXI.

De siderum figura.

« Stoici, globosa esse sidera, non secus ac mundum, solem atque lunam. Cleanthes coni figuram iis attribuit. Anaximenes, crystallino in corpore clavorum in modum esse delixa. Nonnulli laminas quasdam igneas, quæ cœlata veluti signa videantur. » Eiusmodi sunt, quæ de illis quos aspectabiles isii deos nominant, egregia nobis excogitavit philosophia. Jam quæ de universo quoque pronuntiant ejusdem ex Plutarchi verbis intellige.

(36) Θάλης. Plutarch. eod. lib., cap. 13.

(37) Τῶν ἄλλων. Plutarch. addit, στοιχείων.

νην τὸ δ' ἀποκρυπτόμενον περὶ αὐτὴν ἀπὸ τῆς προσβολῆς τοῦ ἡλίου ἀμαυροῦσθαι, πεφυκότος τοῦ ἰσχυροτέρου πυρὸς τὸ ἀσθενέστερον ἀμαυροῦν· ὁ δὲ συμβαίνει καὶ περὶ τὰ ἄλλα ἄστρα. Θαλῆς, καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ ἡλίου φωτίζεσθαι τὴν σελήνην. Ἡρακλείτος, τὸ αὐτὸ πεπονθέναι τὸν ἡλίον καὶ τὴν σελήνην· σκαφοειδεῖς γὰρ ὄντας τοῖς σχήμασι τοὺς ἀστέρας, δεχομένους τε τὰ ἀπὸ τῆς ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως, φωτίζεσθαι πρὸς τὴν φαντασίαν· λαμπρότερον μὲν τὸν ἡλίον· ἐν καθαρωτέρῳ· γὰρ ἄερι φέρεσθαι, τὴν δὲ σελήνην ἐν θολερωτέρῳ, διὰ τοῦτο καὶ ἀμαυροτέραν φαίνεσθαι. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τίς ἡ οὐσία τῶν πλανήτων ἄστρον καὶ ἀπλανῶν.

« Θαλῆς (36), γεώδη μὲν, ἔμπυρα δὲ τὰ ἄστρα. Ἐμπεδοκλῆς, πύρινα, ἐκ τοῦ πυρῶδους, ὅπερ αἰθρῶν ἐν ἑαυτῷ περιέχων ἐξανέβλιψε, κατὰ τὴν πρώτην διάκρισιν. Ἀναξαγόρας τὸν περιεχόμενον αἰθέρα, πύρινον μὲν εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν, τῇ δ' εὐτονίᾳ τῆς περιδιδήσεως ἀνασπάσαντα πέτρας ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ καταφλέξαντα, ταύτας ἡστερικένας. Διογένης, κισσηρώδη τὰ ἄστρα, διαπνοᾶς δὲ αὐτὰ νομίζει τοῦ κόσμου. Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς, ἀφανεῖς μὲν λίθους, πύρινας δὲ πολλάκις ἐπὶ τὴν γῆν σθένυσθαι, καθάπερ τὸν ἐν Αἰγῶς Ποταμοῖς πυροειδῶς κατενεχθέντα ἀστέρα πέτρινον. Ἐμπεδοκλῆς, τοὺς μὲν ἀπλανεῖς ἀστέρας συνδεσθαι τῷ χρυστάλλῳ, τοὺς δὲ πλανήτας ἀνεῖσθαι. Πλάτων, ἐκ μὲν τοῦ πλείστου μέρους πυρίνους, μετέχοντας δὲ καὶ τῶν ἄλλων (37), κόλλης δίκην. Ξενοφάνης, ἐκ νεφῶν μὲν πεπυρωμένων· σθενυμένων δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἀναωπυρεῖσθαι νύκτωρ, καθάπερ τοὺς ἀνθρακας· τὰς γὰρ ἀνατολὰς, καὶ τὰς δύσεις ἐξάψεις εἶναι καὶ σβέσεις. Ἡρακλείδης δὲ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, ἕκαστον τῶν ἀστέρων κόσμον ὑπάρχειν, γῆν περιέχοντα, ἀέρα τε καὶ αἰθέρα, ἐν τῷ ἀπέριρῳ. Ταῦτα τὰ δόγματα ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς ἐμφέρεται· κοσμοποιοῦσι γὰρ ἕκαστον τῶν ἀστέρων. Ἐπίκουρος οὐδὲν ἀπογινώσκει τούτων, ἐχόμενος τοῦ ἐνδεχομένου. »

celebratur, quæ singulis ex sideribus mundos efficiunt.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΑ'.

Περὶ σχήματος ἀστέρων.

« Οἱ Στωϊκοί, σφαιρικῶς τοὺς ἀστέρας, καθάπερ τὸν κόσμον, καὶ ἡλίον, καὶ σελήνην (38). Κλεάνθης, κωνοειδεῖς. Ἀναξιμένης, ἡλίων δίκην καταπηγμένους τῷ χρυστάλλοειδεῖ. Ἔνιοι δὲ πέταλα πύρινα εἶναι, ὡς περὶ ζωγραφήματα. » Τοιαῦτα τῆς θαυμαστῆς φιλοσοφίας τὰ περὶ ὧν φασὶ φαινόμενων θεῶν ἐξευρήματα. Οἷα δὲ καὶ περὶ τοῦ παντός διελέησαν, ἐκ τῆς αὐτῆς μάθανε τοῦ Πλουτάρχου φωνῆς.

(38) Καὶ σελήνην. Κλεάνθης κωνοειδεῖς. Hæc addidimus ex Plutarcho.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΒ'.

Πῶς σύνεστιν ὁ κόσμος.

« Ὁ τοίνυν κόσμος (39) περιεκλασμένῳ (40) σχήματι ἐσηματίσται τὸν τρόπον τοῦτον. Τῶν ἀτόμων σωμάτων ἀπρονόητον καὶ τυχαίαν ἔχόντων τὴν κίνησιν, συνεχῶς τε καὶ τάχιστα κινουμένων, εἰς ταῦτο πολλὰ σώματα συνηθροίσθη, καὶ διὰ τοῦτο ποικιλίαν ἔχοντα σχημάτων καὶ μεγεθῶν. Ἀθροισομένων δὲ ἐν ταῦτῳ τούτων, τὰ μὲν, ὅσα μείζονα ἦν καὶ βαρύτερα πάντων, ὑπεκάθιζεν· ὅσα δὲ μικρὰ καὶ περιφερῆ, καὶ λεῖα, καὶ εὐόλισθα, ταῦτα ἐξέθλιβετο κατὰ τὴν σύνοδον τῶν σωμάτων, εἰς τε τὸ μετέωρον ἀνεφέρετο. Ὡς δ' οὖν ἐξέλιπε μὲν ἡ πληκτικὴ δύναμις μετewρίζουσα, οὐκέτι δὲ ἦγεν ἡ πληγὴ πρὸς τὸ μετέωρον, ἐκωλύετο δὲ ταῦτα φέρεσθαι κάτω, ἐπιέζετο πρὸς τοὺς τόπους, τοὺς δυναμένους δέξασθαι. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ περίξ. Καὶ πρὸς τούτους (41), τὸ πλῆθος τῶν σωμάτων περιεκλάτο· περιπλεκόμενα δὲ ἀλλήλοις κατὰ τὴν περίκλασιν τὸν οὐρανὸν ἐγέννησε. Τῆς δ' αὐτῆς ἐχόμενα φύσεως αἱ ἄτομοι, ποικίλαι οὔσαι, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὸ μετέωρον ἐξωθούμεναι, τὴν τῶν ἀστρῶν φύσιν ἀπετέλωσαν. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἀναθυμωμένων σωμάτων ἐπέπληττε τὸν ἄερα, καὶ τοῦτον ἐξέθλιβε· πνευματούμενος δὲ οὗτος κατὰ τὴν κίνησιν, καὶ περιλαμβάνων τὰ ἀστρον, συμπεριῆγεν αὐτὰ, καὶ τὴν νῦν περιφορὰν αὐτῶν μετέωρον ἐφύλιττε. Κάπειτα ἐκ μὲν τῶν ὑποκαθιζόντων ἐγενήθη ἡ γῆ, ἐκ δὲ τῶν μετewριζομένων ὁ οὐρανός, πῦρ, ἀήρ. Πολλῆς δὲ ὕλης εἶπε περιειλημμένης ἐν τῇ γῆ, πυκνουμένης δὲ ταύτης, κατὰ τὰς ἀπὸ τῶν πνευματικῶν πληγὰς, καὶ τὰς ἀπὸ τῶν ἀστέρων αἶρας, προσεθλίβετο πᾶς ὁ μικρομερὴς σχηματισμὸς ταύτης, καὶ τὴν ὑγρὰν φύσιν ἐγέννα. ῥευστικῶς δ' αὕτη διαχειμένη, κατεφέρετο πρὸς τοὺς κολίους τόπους, καὶ δυναμένους χωρήσαι τε καὶ στέξαι· ἢ καθ' ἑαυτὸ τὸ ὕδωρ ὑποστάν, ἐκοίλαινε τοὺς ὑποκειμένους τόπους. »

ac liquida, in ea continuo loca ferebatur, quæ concava simul essent, atque ad eam et capiendam et continendam idonea : vel eadem certe per sese consistens, subjecta loca excavavit. »

Τοιαύτη καὶ ἡ θαυμάσιος αὐτῶν κοσμογονία. Συνῆπται δὲ τούτοις ἄλλη τις πλείστη λογομαχία τῶν παντοίων περὶ προτάσεων ἀπορησάντων. Εἰ χρὴ τὸ πᾶν ἔν, ἢ πολλὰ ἡγεῖσθαι : καὶ εἰ ἓνα τὸν κόσμον, ἢ πλείους : καὶ εἴτε ἐμφυγὸς οὗτος, καὶ προνοία τυγχάνει Θεοῦ διοικούμενος, εἴτε καὶ τάναντία· καὶ εἰ ἀφθαρτός, ἢ φθαρτός· καὶ πόθεν τρέφεται· καὶ ἀπὸ ποίου ἤρξατο ὁ Θεὸς κοσμοποιεῖν· περὶ τε τῆς τάξεως τοῦ κόσμου· καὶ τίς ἡ αἰτία τοῦ αὐτὸν ἐγκλιθῆναι. Περὶ τε τῆς ἐκτὸς τοῦ κόσμου περιφερείας· καὶ τίνα τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερὰ τοῦ κόσμου· περὶ τε οὐρανοῦ· καὶ πρὸς ἅπασιν τούτοις, περὶ τε δαιμόνων καὶ ἡρώων· περὶ τε ὕλης, καὶ περὶ ἰδεῶν· περὶ τῆς τοῦ παντὸς τάξεως· εἶτι μὴν περὶ τῆς τῶν ἀστρῶν φορᾶς τε καὶ κινήσεως· καὶ πόθεν φωτίζονται οἱ ἀστέρες· καὶ περὶ τῶν καλουμένων Διοσκούρων· περὶ

(39) Ὁ τοίνυν κόσμος. Plutarch. ejusdem operis lib. 1, cap. 4, ubi Democriti, Epicuri ac cæterorum ἀτομικόντων opinionem exponit.

(40) Περιεκλασμένῳ. Amiolut, figure ronde, Xylander, *confracta forma*. Malui *circumflexa*.

A

CAPUT XXXII.

Qua ratione mundus sit constitutus.

« Illic ergo mundus, circumflexa quam videmus figura, hunc in modum conformatus est. Cum individua corpora temerario quodam ac fortuito motu, eodemque perpetuo simul **840** ac celerrimo agerentur, corpora in unum plurima colere, multiplicemque propterea figurarum et magnitudinum varietatem habuere. Quibus in unum ita confluentibus, quæ maxima omnium erant atque gravissima, subsidebant : quæ minorā, rotunda, lævia, dilapsuque facilia, concursu ipso corporum extrita atque protusa sublime ferebantur. At ubi propellens ea vis et impetus superiorem in locum efferre desiisset, cum ipsa quoque deorsum ferri prohiberentur, vicinis circum in locis, quibus excipi utcumque poterant vehementius premebantur. Eo quippe, vis ingens corporum circumflexa quodam agebatur ; in quo dum alia cum aliis implicata hærent, cælum genuerunt. Tum aliæ rursus atomi, eadem quidem natura præditæ, sed tamen, uti jam dictum est, specie formaque dissimiles, itemque sursum versus expulsæ, astrorum naturam perfecerunt. At corporum eorum multitudo, unde aliquid exhalationis efflatur, percussus elisit aerem ; qui motu ipso conversus in ventum, ambituque suo astra complexus, ea secum in orbem egit, quamque ipsorum in summa mundi parte conversionem hodieque cernimus, conservavit. Atque ita ex subsidentibus quidem corporibus terra, ex iis vero, quæ sublime delata sunt, cælum, ignis, aer exstiterē. At cum magnam adhuc materiæ copiam terra contineret, eaque cum ventorum percussione, tum astrorum etiam ipsorum afflatu densior ac spissior effecta esset, quidquid subtilioris ac tenuioris formæ habebat, expressum est, humidamque naturam procreavit. Quæ fluxa cum esset simul essent, atque ad eam et capiendam et continendam idonea : vel eadem certe per sese consistens, subjecta loca excavavit. »

Hunc etiam isti nobis egregium mundi ortum somniarunt. Quibus immensa quædam alia verborum pugna contentioque subjungitur, hominum in infinita quæstionum silva fluctuantium. Sitne unum aliquid habendum hoc universum an multiplex. Unicusne sit mundus, an plures. Sitne animatus hic noster, Deique providentia gubernetur, an contra. Interitune careat, an ei sit obnoxius. Quo idem pabulo nutriatur. Undenam ejus molienti Deus initium duxerit. De mundi ordine. Quæ causa fuerit, quamobrem inclinatio fieret atque depressior. De mundi exteriori ambitu. Quænam dextræ illius **841** partes sint, quæque sinistræ. De cælo. De dæmonibus præterea, deque heroibus. De materia simul et ideis. De ipso totius universi ordine. De conversione motuque siderum. Unde lumen stellæ acci-

(41) Καὶ πρὸς τούτους. Hæc, et quæ sequuntur omnia, usque ad εἰ χρὴ τὸ πᾶν, etc., quæ habentur infra, in priori editione defuerunt, quæ partim ex Plutarcho, partim ex Montac. codice, qui nusquam fuit, quam hoc loco, liberalior, supplevinus.

piant, De iis quos vulgo Castores nominamus. De A solis ac lunæ defectionibus. De ejusdem lunæ aspectu. Cur terrestri similior appareat. De interval-
lis, quibus a sole terraque distet. Itemque de ænnis. At hæc omnia, sexcentis eorum, de quibus loquimur, philosophorum disputationibus agitata, cum in pauca Plutarchus ita contraxerit, ut omnium breviter opiniones dissidiaque complexus sit: rem me non inutilem facturum existimo, si ejusdem verbis illa ipsa repræsentem, ut quam jure ac merito repudiari debeant, planum efficiam. Si enim secum ipsi tanta tamque pertinaci dissensione luctati suat, aliudque nihil præter contentiones et pugnas in sese mutuo succenderunt, dum suorum quique vicinorum sententias inani verborum ambitione refellerent: quis non mature nos atque prudenter assensionem istis in rebus omnem retinuisse fateatur? Jam ergo prioribus illis, quæ de aliis etiam terræ propinquioribus disputarunt hoc loco, subjungam; uti de terræ figura: de ejusdem situ et inclinatione: itemque de mari: ut intelligas, quam non in superiorum modo ac cœlestium illorum, sed etiam in rerum ad terras pertinentium explicatione præclari philosophi dissenserint. Atque ut sapientium istorum sapientiam vehementius admireris, ea quoque proferam, quæ de animo, ac de principe animi facultate, pugna sententiarum acerrima docuerunt, cum ne suæ quidem ipsi naturæ conditionem rationemque cognoscerent. Sed jam ad ea nos, quæ primo sunt loco proposita referamus.

CAPUT XXXIII.

Utrum hoc totum unum sit.

« Stoici unum esse mundum, ejusque nomine cum C universum ipsum, tum corpoream quoque naturam comprehendendi voluerunt. Empedocles unum quidem esse mundum fatetur, eum tamen universum esse non vult, sed partem ejus tantum exiguam, reliquum vero inanem otiosamque materiam. Plato et mundum, uti sentit, unicum et unum aliquid hoc universum esse, argumentis conjicit omnino tribus; quod nisi omnia contineret, perfectus integerque non foret; quod similis exemplari suo non esset, nisi esset unigena; postremo, quod omni corruptione liber esse non posset, si extra ipsum aliquid superesset. At Platoni respondere 342 possis; non continuo mundum esse perfectum, ut omnia contineat; perfectum quippe hominem esse, qui tamen non omnia contineat: exemplaria porro multa esse, ut in statuis, ædibus atque picturis usu venit: qui vero perfectus ille sit, cum extra ipsum aliquid in orbem versari queat? denique corruptionis expertem nec esse illum, nec esse posse qui genitus sit. Metrodorus, tam absurdum esse ait, infinito in spatio mundum exstitisse unum, quam ingenti quodam in agro spicam duntaxat unam generari. Vim porro mundorum infinitam esse, vel ex infinita principiorum multitudine manifeste concludi. Nam si finitus

(42) *Οἱ μὲν οὖν ἀπὸ τῆς Στοῆς.* Plutarch. ejusdem oper. lib. 1, cap. 5.

(43) Plutarch. τὸ σωματικόν.

(44) *Ἐσσεῖσθαι.* Ita mss. duo, cum Montac., non sicut, ut prius.

(45) *Ὁν τέλειος ὁ κόσμος,* etc. Manifestum loci

ἀκλειψέως ἡλίου καὶ σελήνης· καὶ περὶ ἐμφάσεως αὐτῆς· καὶ διὰ τί γεώδης φαίνεται· περὶ ἀποστημάτων αὐτῆς· ἔτι περὶ ἐνιαυτῶν. Ταῦτα δὲ πάντα διὰ μυρίων τοῖς περὶ ὧν ὁ λόγος κατασκευασμένα, ἐπειδὴ συνελθὼν ὁ Πλούταρχος, ἐν ὀλίγοις συνῆξε τὰς ἀπάντων ἀποφάσεις καὶ τὰς διαφωνίας· ἡγοῦμαι οὐκ ἀχρηστον αὐτάς παραθεῖναι εἰς τὴν εὐλογον αὐτῶν παρατίτησιν. Εἰ γὰρ αὐτοὶ πρὸς σφᾶς αὐτοὺς ἐναντίοι κατὰ διάμετρον ἔστησαν, μάχας τε καὶ πολέμους, πλεόν δ' οὐδὲν καθ' ἑαυτῶν ἐξῆψαν, τὰ τῶν πέλας ἕκαστοι φιλοτιμίᾳ λόγων ἀπελέγξαντες πῶς οὐκ ἂν εἰκότως ἡμῖν ἀσφαλῆ τὴν περὶ τούτων ἐποχὴν γεγονένα: πᾶς ὅστισοῦν ὁμολογήσειε; Προσθήσῃ δὲ ἐξῆς τοῖς εἰρημένοις, ὅσα καὶ περὶ τῶν προσγειστέρων ἐπηπόρησαν περὶ γῆς σχήματος· καὶ περὶ θέσεως καὶ ἐγκλίσεως αὐτῆς· καὶ ἔτι περὶ θαλάσσης· ὡς ἂν εἰδείης, ὅτι μὴ περὶ μόνων τῶν μετεώρων καὶ μεταρσιῶν οἱ γενναῖοι διεστήσαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τοῖς περιγείαις διαπεφωνήκασιν. Ἴνα δὲ τῶν σοφῶν ἔτι μᾶλλον τὴν σοφίαν ἀποθαυμάσῃς, προσθήσῃ καὶ ὅσα περὶ ψυχῆς, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ ἡγεμονικοῦ διεμαχῆσαντο, οὐδὲ σφᾶς αὐτοὺς ἐπιγυρόντες οἶας εἰσι φύσεως. Ἀλλὰ γὰρ ἀνίμμεν ἐπὶ τὰ πρῶτα τῶν εἰρημένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'

Εἰ ἓν τὸ πᾶν.

« Οἱ μὲν οὖν ἀπὸ τῆς Στοῆς (42) ἓνα κόσμον ἀεφῆσαντο, ὃν δὴ καὶ τὸ πᾶν ἔφασαν εἶναι, καὶ τὰ σωματικά (43). Ἐμπεδοκλῆς δὲ, κόσμον ἓνα, οὐ μόνον τὸ πᾶν εἶναι τὸν κόσμον, ἀλλ' ὀλίγον τι τοῦ παντός μέρος, τὸ δὲ λοιπὸν ἀργὴν εἶναι τὴν ὕλην. Πλάτων δὲ τεκμαίρεται τὸ δοκοῦν, ὅτι εἷς ὁ κόσμος, καὶ ἐν τῷ πᾶν, ἐκ τριῶν· ἐκ τοῦ μὴ ἔσσεσθαι (44) τέλειον, ἐὰν μὴ πάντα περιέχῃ· ἐκ τοῦ μὴ ἔσσεσθαι ὁμοιον τι παραδείγματι, ἐὰν μὴ μονογενὴς ᾖ· ἐκ τοῦ μὴ ἔσσεσθαι αὐτὸν ἀφθαρτον, ἐὰν τι ἐξωτέρω αὐτοῦ ᾖ. Πρὸς δὲ τὸν Πλάτωνα λεχθέν, ὅτι οὐ τέλειος ὁ κόσμος (45), οὐδὲ γὰρ πάντα περιέχει· καὶ γὰρ ὁ ἀνθρωπῶς· ἔστι τέλειος, ἀλλ' οὐ πάντα περιέχει· καὶ πολλὰ παραδείγματ' ἔστιν, ὡς περὶ ἐπ' ἀνδριάντων, καὶ οἰκῶν, καὶ ζωγραφίῶν· πῶς δὲ τέλειος, εἴπερ ἐξωθέν τι αὐτοῦ περιδινεῖσθαι δύναται; ἀφθάρτος δὲ οὐκ ἔστι οὐδὲ δύναται εἶναι, γεννητὸς ὢν. Μητρόδωρος δὲ φησὶν ἄτοπον εἶναι, ἐν μεγάλῳ πεδίῳ ἓνα στάχυν γεννηθῆναι, καὶ ἓνα κόσμον ἐν τῷ ἀπείρῳ. Ὅτι δὲ ἀπειρος κατὰ τὸ πλῆθος, δῆλον ἐκ τοῦ ἀπειρα τὰ αἰτία εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ ὁ κόσμος πεπερασμένος, τὰ δὲ αἰτία πάντα ἀπειρα, ἐξ ὧν δὲ ὁ κόσμος γέγονεν, ἀνάγκη ἀπείρους εἶναι. Ὅπου γὰρ τὰ πάντα γέγονεν αἰτία, ἐκεῖ καὶ ἀποτελέσματα. Αἰτία δὲ ἦτοι αἱ ἄτομοι, ἢ τὰ στοιχεῖα.»

hujus vitium est; alioqui pugnantia loqueretur. Legi ergo possit, ὅτι τέλειος ὁ κόσμος, εἰ καὶ μὴ πάντα περιέχει, quam lectionem interpretes probaverunt; vel οὐ τέλειος ὁ κόσμος, ἐπεὶ vel εἰ καὶ πάντα περιέχει. Utrumlibet legatur, idem κατ' ἀντιμετάθεσιν, sensus existet.

quidem mundus est, infinita vero quæ hujus ad productionem concurrere principia, infinitos esse mundos necesse est. Ubi enim causæ omnes conveniunt, ibi etiam effecta oportet existere : mundi autem causæ aut atomi sunt aut elementa. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

Εἰ ἔμφυχος ὁ κόσμος, καὶ προνοία διοικου-
μενος.

« Οἱ μὲν ἄλλοι (46) πάντες ἔμφυχον, καὶ προνοίᾳ διοικούμενον· Δημόκριτος δὲ καὶ Ἐπίκουρος, καὶ ὄσκι τὰ άτομα εἰσηγοῦνται, καὶ τὸ κενόν, οὗτ' ἔμφυχον, οὕτε προνοίᾳ διοικεῖσθαι, φύσει δὲ τινι ἄλλω. Ἀριστοτέλης, οὗτ' ἔμφυχον ὅλον δι' ὅλων, οὕτε μὴ αισθητικόν, οὕτε λογικόν, οὕτε νοερόν, οὕτε προνοίᾳ διοικούμενον. Τὰ μὲν γὰρ οὐράνια τούτων πάντων κοινωνεῖν, σφαίρας γὰρ περιέχειν ἔμφυχους καὶ ζωτικὰς· τὰ δὲ περιγεία μηδεὸς αὐτῶν· τῆς εὐταξίας κατὰ συμβεβηκός, οὐ προηγουμένης μετέχειν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

Εἰ ἀφθαρτος ὁ κόσμος.

« Πυθαγόρας τε καὶ Πλάτων, καὶ οἱ Στωϊκοί, γεννητὸν ὑπὸ Θεοῦ τὸν κόσμον· καὶ φθαρτὸν μὲν, ὅσον ἐπὶ τῇ φύσει· αισθητὸν γὰρ εἶναι, διότι σωματικόν· ὡ μὴ φθαρσάμενόν γε προνοίᾳ καὶ συνοχῇ Θεοῦ. Ἐπίκουρος φθαρτὸν, ὅτι γεννητὸν, ὡς ζῶον, ὡς φυτὸν Ξενοφάνης ἀγέννητον, καὶ ἀίδιον, καὶ ἀφθαρτον κόσμον. Ἀριστοτέλης τὸ ὑπὸ τὴν σελήην τοῦ κόσμου μέρος παθητὸν, ἐν ᾧ καὶ τὰ περιγεία κηραίνεται. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΣ'.

Πόθεν τρέφεται ὁ κόσμος.

« Ἀριστοτέλης, εἰ τρέφεται ὁ κόσμος, καὶ φθαρθεύεται. Ἀλλὰ μὴν οὐδεμιᾶς ἐπιδέεται τροφῆς· διὰ τοῦτο καὶ ἀίδιος. Πλάτων, αὐτὸν αὐτῷ τὸν κόσμον ἐκ τοῦ φθίνοντος κατὰ μεταβολὴν τὸ τρέφον παρέχεσθαι. Φιλόλαος, διττὴν εἶναι τὴν φθοράν, τότε μὲν, ἐξ οὐρανοῦ πυρὸς ῥυέντος, τότε δὲ, ἐξ ὕδατος σεληνιακοῦ περιστροφῇ τοῦ ἀέρος ἀποχυθέντος· καὶ τούτων εἶναι τὰς ἀναθυμιάσεις τροφὰς τοῦ κόσμου. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ'.

Ἄπὸ ποίου πρώτου ἤρξατο ὁ Θεὸς κοσμοποιεῖν.

« Οἱ φυσικοὶ ἀπὸ γῆς ἄρξασθαι φασὶ τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου, καθάπερ ἀπὸ κέντρου· ἀρχὴ δὲ σφαίρας, τὸ κέντρον. Πυθαγόρας, ἀπὸ πυρός, καὶ τοῦ πέμπτου στοιχείου. Ἐμπεδοκλῆς, τὸν μὲν αἰθέρα πρῶτον διακριθῆναι, δεύτερον δὲ τὸ πῦρ, ἐφ' ᾧ τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἄγαν περισφιγγομένης τῇ ῥύμῃ τῆς σφαίρας ἀναβῆσαι τὸ ὕδωρ. Ἐξ οὗ θυμιασθῆναι τὸν ἀέρα· καὶ γενέσθαι τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκ τοῦ αἰθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ τοῦ πυρός· πηληθῆναι δὲ ἐκ τῶν ἄλλων τὰ περιγεία. Πλάτων, ὁρατὸν τὸν κόσμον γεγονέναι πρὸς παράδειγμα τοῦ νοητοῦ κόσμου· τοῦ δὲ ὁρατοῦ πρότερον μὲν τὴν ψυχὴν, μετὰ δὲ ταύτην τὸ σωματωειδές,

A

CAPUT XXXIV.

Utrum animatus sit mundus et Providentia gubernetur.

« Animatum esse mundum ac Providentia gubernari cæterorum omnium sententia est. Democritus, Epicurus ac reliqui atomorum vacuique doctores, utrumque negant, et naturæ cuidam rationis experti ejus administrationem regimenque committunt. Aristoteles nec partibus omnibus universe animatum esse vult; nec universe aut sensu, aut ratione præditum, adeoque nec spiritalem universe ac Providentia gubernatum. Hæc quidem omnia cœlestibus inesse rebus, quæ sphaeras habeant animatas ac vitales: terrenas horum prorsus habere nihil, quique in iis ordo reperitur, eum abs solo casu, non ab antegressa ulla ratione proficisci. »

CAPUT XXXV 346.

Utrum mundus interitu careat.

« Pythagoras, Plato et Stoici generatum ab Deo mundum et suapte quidem natura corruptioni obnoxium, propterea quod uti corporeus est, ita sensu quoque percipitur: Dei tamen providentia et conservatione futurum, ut nunquam intereat. Epicurus periturum illum, quia genitus sit, ut animantem, ut plantam. Xenophanes, ortu carere ac sempiternum esse omnisque corruptionis expertem. Aristoteles, partem mundi lunæ subjectam, patibilem esse ubi etiam terrestria quæque fatali quadam sorte moriantur. »

C

CAPUT XXXVI.

Unde mundus alimentum hauriat.

« Aristoteles, si mundus alitur, inquit, etiam interibit; atqui nullo indiget alimento: est igitur ille sempiternus. Plato, ipsum sibi mundum ex iis partibus quæ mutatione corrumpuntur alimentum comparare. Philolaus, duplex esse corruptionis genus, alterum igne cœlitus decedente, alterum lunari aqua propter aeris conversionem effusa; utriusque autem exhalationes mundi alimentum esse. »

CAPUT XXXVII.

Undenam condendi mundi Deus initium fecerit.

« Physiici abs terra, velut a centro, mundi ortum cœpisse volunt, quod centrum globi principium sit. Pythagoras, ab igne et quinto elemento. Empedocles, omnium principem æthera secretum esse, tum ignem, deinde terram, ex qua, dum nimium incitæ conversionis impetu comprimeretur, aqua proruperit; ex aquæ porro exhalationibus aerem exstitisse, ac cœlum quidem ex æthere, solem ex igne procreatum; cæteris ex elementis vicina terræ corpora densiori mole pressa constituisse. Plato, spectabilem hunc mundum ac spiritalis exemplar esse procreatum: aspectabilis vero

mundi partem omnium primam animum existisse, alteram deinde corpoream, ex qua tamen prius illud emergerit, quod ex igne terraque constaret, quod ex aqua et aere, posterius. Pythagoras, solidæ figuræ cum sint omnino quinque, quas etiam mathematicas nominare solent, confectam ex cubo terram esse ait, ignem ex pyramide, ex octaedro aerem, ex icosaedro aquam, universi denique sphaeram ex dodecaedro. Quo etiam in genere Plato Pythagoram æmulatur. »

CAPUT XXXVIII.

De mundi ordine.

« Parmenides quasdam veluti coronas esse ait, inter sese complexas, quarum una rariori ex corpore sit, altera ex densiori contexta; quas inter aliæ sint ex lumine tenebrisque mixtæ: quod autem universas contineat, firmitatem muri alicujus simillimam obtinere. Leucippus atque Democritus expansam mundo tunicam membranamque circumdant. Epicurus, ex mundis rariorem alios terminum habere, alios densiorem; tum eorundem partes alias moveri, alias perpetuo quiescere. Plato primum omnium ignem collocat, æthera deinde, tum aerem, aquam deinceps, postremamque terram; idem tamen æthera cum igne aliquando consociat. Aristoteles primum quoque omnium æthera statuit, quintum quoddam ab eo corpus nominatum, atque ab omni patienti necessitate sejunctum; huic patibilia subjungit omnia, ignem, aerem, aquam, postremainque terram: ex illis porro, cœlestia quidem in orbem proprie moveri; at inferiora, si levia modo sint, sublimis; sin

τὸ ἐκ πυρὸς μὲν καὶ γῆς πρῶτον, ὕδατος δὲ καὶ ἀέρος δεύτερον. Πυθαγόρας, πέντε σχημάτων ὄντων στερεῶν, ἅπερ καλεῖται καὶ μαθηματικά, ἐκ μὲν τοῦ κύβου φησὶ γεγενῆσθαι τὴν γῆν, ἐκ δὲ τῆς πυραμίδος τὸ πῦρ, ἐκ δὲ τοῦ ὀκταέδρου τὸν ἀέρα, ἐκ δὲ τοῦ εἰκοσαέδρου τὸ ὕδωρ, ἐκ δὲ τοῦ δωδεκαέδρου (47) τὴν τοῦ παντὸς σφαῖραν. Πλάτων δὲ (48) καὶ ἐν τούτοις Πυθαγορίζει. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΗ'.

Περὶ τάξεως κόσμου.

« Παρμενίδης, στεφάνας εἶναι περιπεπλεγμένας ἐπ' ἀλλήλαις τὴν μὲν ἐκ τοῦ ἀραιοῦ, τὴν δὲ ἐκ τοῦ πυκνοῦ· μικτὰς δὲ ἄλλας ἐκ φωτὸς καὶ σκότους, μεταξὺ τούτων καὶ τὸ περιέχον δὲ πάσας τοῖχου δίχην στερεὸν ὑπάρχον. Λευκίππος καὶ Δημόκριτος χιτῶνα κύκλω καὶ ὁμίενα περιτείνουσι τῷ κόσμῳ. Ἐπίκουρος (49), ἐνίων μὲν κόσμων ἀραιὸν τὸ πέρας, ἐνίων δὲ πυκνόν· καὶ τούτων τὰ μὲν τινα κινούμενα, τὰ δὲ ἀκίνητα. Πλάτων, πῦρ πρῶτον, εἶτα αἰθέρα, μεθ' ὃν ἀέρα, ἐφ' ᾧ ὕδωρ, τελευταίαν δὲ γῆν. Ἐνίοτε δὲ τὸν αἰθέρα συνάπτει τῷ πυρὶ. Ἀριστοτέλης, πρῶτον μὲν αἰθέρα ἀπαθῆ, πέμπτον γέ τι σῶμα· μεθ' ὃ παθητὰ, πῦρ, ἀέρα, ὕδωρ, τελευταίαν δὲ γῆν. Τούτων δὲ τοῖς μὲν οὐρανόις ἀποδεδοσθαι τὴν κυκλικὴν κίνησιν, τῶν δ' ὅπ' ἐκεῖνα τεταγμένων τοῖς μὲν κούφοις τὴν ἄνω, τοῖς δὲ βαρέσι τὴν κάτω. Ἐμπεδοκλῆς, μὴ διὰ παντὸς ἐστῶτας εἶναι, μηδὲ ὠρισμένους τοὺς τόπους τῶν στοιχείων, ἀλλὰ πάντα πως (50) ἀλλήλων μεταλαμβάνειν. »

gravia, deorsum ferri. Empedocles, elementis non sua quibusque loca certa semper ac definita consistere: sed aliorum in locum alia subinde mutoque succedere. »

CAPUT XXXIX.

Quamobrem inclinatio mundus sit, atque depressior.

« Diogenes et Anaxagoras, creatum jam conflante mundo, animantibus etiam ex terra productis, nescio quo pacto versus meridiem sponte sua inclinatum esse: divino fortasse consilio, uti partes ejus frequentari aliæ possent, aliæ non possent, prout vel frigore æstive nimio laborarent, vel salubri temperatione constarent. Empedocles, aere solis ad vim et impetum subsidente, inclinatos esse polos, ita quidem ut septentrionalis sublimis tolleretur, australis vero depressior fieret, quod ipsum proinde toti mundo evenerit. »

CAPUT XL.

Utrum inane sit, quod extra mundum est.

« Pythagorici extra mundum inane spatium esse volunt, quo mundus atque unde respiret. Stoici, infinitum et immensum aliquid, in quod mundus

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΘ'.

Τίς ἡ αἰτία τοῦ τὸν κόσμον ἐγκλιθῆναι.

« Διογένης, Ἀναξαγόρας, μετὰ τὸ συστήναι τὸν κόσμον, καὶ τὰ ζῶα ἐκ τῆς γῆς ἐξαγαγεῖν, ἐγκλιθῆναι πως τὸν κόσμον ἐκ τοῦ αὐτομάτου εἰς τὸ μσημβρινὸν αὐτοῦ μέρος· ἴσως ὑπὸ προνοίας, ἵνα τὰ μὲν ἀοίκητα γένηται, τὰ δὲ οἰκητὰ μέρη τοῦ κόσμου, κατὰ ψῦξιν, καὶ ἐκπύρωσιν, καὶ εὐκρασίαν. Ἐμπεδοκλῆς, τοῦ ἀέρος εἴξαντος τῆ τοῦ ἡλίου ὀρμῆ, ἐγκλιθῆναι τὰς ἀρκτους, καὶ τὰ βόρεια ὑψωθῆναι, τὰ δὲ νότια ταπεινωθῆναι, καθὼ καὶ τὸν ὅλον κόσμον. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ'.

Περὶ τοῦ ἐκτὸς τοῦ κόσμου, εἰ ἔστι κενόν.

« Οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου, ἐκτὸς εἶναι τοῦ κόσμου κενόν, εἰς ὃ ἀναπνεῖ ὁ κόσμος, καὶ ἐξ οὗ οἱ δὲ Στωϊκοί, εἰς ὃ καὶ τῆ ἐκπύρωσις ἀναλύεται, ἀπει-

(47) Τὸ ὕδωρ· ἐκ δὲ τοῦ δωδεκαέδρου. Hæc in priori editione deerant, quæ supplevimus ex Plutarcho.

(48) Πλάτων δέ. In Timæo, ubi hæc more suo pluribus, quorum physiologiam aliquam ex Plutarcho petere licet, in Quæstionibus Platoniciis,

quæst. 4.

(49) Ἐπίκουρος, ἐνίων μὲν κόσμων. Et hæc ex Plutarcho addita.

(50) Πάντα πως. Ita Plutarch., et recte, non πάντας τούτους, ut prius legebatur.

ρον (51). Ποσειδώνιος, οὐκ ἄπειρον, ἀλλ' ὅσον αὐταρ- A
 κες εἰς τὴν διάλυσιν (52), ἐν τῷ πρώτῳ Περὶ κε-
 τοῦ (53). Ἀριστοτέλης, μηδὲν εἶναι κενόν (54).
 Πλάτων, μήτ' ἐκτὸς τοῦ κόσμου μηδὲν εἶναι κενόν,
 μήτ' ἐντός. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ'.

Τίνα δεξιὰ τοῦ κόσμου, καὶ τίνα ἀριστερά.

« Πυθαγόρας, Πλάτων, Ἀριστοτέλης δεξιὰ τοῦ
 κόσμου (55) τὰ ἀνατολικά· μέρη, ἀφ' ὧν ἡ ἀρχὴ τῆς
 κινήσεως· ἀριστερά δὲ τὰ δυτικά. Ἐμπεδοκλῆς, δεξιὰ
 μὲν τὰ κατὰ τὸν θερινὸν τροπικόν, ἀριστερά δὲ τὰ
 κατὰ τὸν χειμερινόν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ'.

Περὶ οὐρανοῦ, τίς ἡ τοῦτου οὐσία.

« Ἀναξίμανης, τὴν περιφορὰν (56) τὴν ἐξωθεν (57)
 γήϊνην εἶναι. Ἐμπεδοκλῆς, στερέμνιον εἶναι τὸν οὐ-
 ρανόν, ἐξ ἀέρος συμπαγέντος ὑπὸ τοῦ πυρὸς κρυσταλ-
 λοειδῶς, τὸ πυρῶδες καὶ ἀερῶδες ἐν ἑκατέρῳ τῶν
 ἡμισφαιρίων περιέχοντα. Ἀριστοτέλης, ἐκ πέμπτου
 σώματος, ἢ ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ (58) μίγμα-
 τος. »

(51) Ἀναλύεται, ἄπειρον. Recte, nam in excuso
 perperam, ἀναλύεται τὸ ἄπειρον, nullo vel pravo
 sensu. Hæc lectio interpretibus imposuit. Latinus
 enim ita reddit, *Inane esse* (an inane, τὸ ἄπειρον?)
 in quod quidem conflagratione sua mundus dissolu-
 tum eat. Gallicus, *aqueul par embrasement se re-
 soute l'infini*. Obsecro, an infinitum in vacuum illud
 et inane spatium ulla conflagratione solvetur?
 Sane quod de Possidonio sequitur, faciem et ex-
 peditam mendæ hujus tollendæ rationem ostendat.

(52) *Διάλυσιν*. Ita recte Plutarchus, non δι-
 δασιν.

(53) *Ἐν τῷ πρώτῳ Περὶ κενοῦ*. Ad Possidonium
 ista pertinent, non ad Aristotelem, ut Amiotus
 putavit.

(54) *Ἀριστοτέλης μηδὲν εἶναι κενόν*. Plutarchus
 contra, εἶλεν εἶναι κενόν. Ita legit, ita vertit Amio-
 tus: *Xylander nostrum sequitur*. Et merito quidem,
 si Aristotelis de inani, seu vacuo, sententiam atten-
 damus. Lege quartum *Physicor.*, a cap. 8 ad cap. 14;
 quam ipse ab inani abhorruerit, intelliges. Sed cur
 Platonem continuo negat, hoc inane vel intra vel
 extra mundum possuisse? Credo, quod Aristotelem
 putaret, illud ex mundo solum tollere, extra mun-
 dum admittere: atque ita legendum esset, Ἀριστο-
 τέλης ἐντός μηδὲν εἶναι κενόν. Neque hæc divinare
 est: idem enim Plutarchus, ejusdem operis lib. 1,
 cap. 18, de eodem inani philosophorum opiniones
 exponens, ita de Aristotele nominatim, Ἀριστοτέλης
 τοσοῦτον εἶναι τὸ κενόν ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ὥστε
 ἀναπνεῖν τὸν οὐρανόν. Verum, ut fatear, parum hoc
 in genere ἀκριβές, imo et sibi constans fuisse
 Plutarchus videtur. Primum enim hic Pythagoreis
 tribuit, quod illo lib. 1, cap. 18, affligit Aristoteli.
 Deinde ubi tandem Aristoteles, aut cælum respirare
 docuit; aut, quod ibidem sequitur, πύρινον, igneum
 esse tradidit? Imo, quoties in libris *De cælo* igneum
 pernegavit? At ne extra mundum quidem inane
 collocavit: imo negavit ullum esse. Libro enim 1
De cælo, cap. 9, nullum extra cælum corpus esse
 posse defendit: inane autem Aristotelicum, idem-
 que proprie dictum, corpus est, seu locus corporeus
 corpore vacuus, ejusmodi tamen, qui corpore
 impleri suaapte natura possit. Quin et paulo post
 disertè, ἀμα δὲ δῆλον, inquit, ὅτι οὐδὲ τόπος, οὐδὲ
 κενόν, οὐδὲ χρόνος ἐστὶν ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, quod sub-

ipse conflagratione dissolvatur. Possidonius, non
 infinitum quiddam, sed ejusmodi tantum, quod ei
 dissolutioni sufficiat, ut docet libro *De inani* primo.
 Aristoteles inane quidquam esse negat; et Plato
 tam extra, quam intra mundum, inane repudiat.»

845 CAPUT XLI.

Quæ dextræ mundi partes sint, quæ sinistrae.

« Pythagoras, Plato, Aristoteles, dextram mundi
 partem orientalem esse, unde motus ejus ducatur
 initium; sinistram, occidentalem. Empedocles,
 dextram ad æstivum tropicum, ad hibernum si-
 nistram constituit. »

CAPUT XLII.

De propria cæli natura.

« Anaximenes, exteriorum cæli ambitum terre-
 stris esse naturæ. Empedocles, solidum illud esse,
 quod in crystalli modum ex aere ignis calore con-
 cretum, quidquid ignis et aeris utroque in hemi-
 sphærio est comprehendat. Aristoteles, idem ex
 quinto corpore, vel ex calidi ac frigidi temperatione
 componit. »

Inde totidem pene verbis repetit. Mirum sane est
 hæc a Plutarcho vel lecta non esse, vel esse ne-
 glecta. Quanquam illa Plutarchi opuscula, non
 auctoris, sed librariorum scatent erroribus; pa-
 rumque omnino sibi consulit, qui propterea vel
 illos Aristotelis libros in νοθείας, vel philosophum
 ipsum in ἀντιλογίας suspicionem vocavit. Plato-
 nem vero quod attinet, is in *Timæo*, pag. 538, non
 obscure vacuum omne repudians, ἡ τοῦ παντὸς
 περίοδος, inquit, ἐπειδὴ συμπεριέλαβε τὰ γένη, κυ-
 κλωτερὴς οὐσα, καὶ πρὸς αὐτὴν πεφυκυῖα βούλεσθαι
 ξυνιέναι, σφίγγει πάντα, καὶ κενὴν χώραν οὐδεμίαν
 ἔξ λείπεσθαι. Hæc ille, Locrum præceptiorem secu-
 tus, qui opusc. *De natura*, Ἐπαντα δ' ὧν, inquit,
 πλήρη ἐντὶ, οὐδὲν κενὸν ἀπολείποντα.

(55) *Δεξιὰ τοῦ κόσμου*. Aristoteles, lib. 11 *De
 cælo*, cap. 2. *Δεξιὸν γὰρ*, inquit, ἐκάστου λέγομεν,
 ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως· τοῦ δ' οὐρα-
 νοῦ ἀρχὴν τῆς περιφορᾶς ὄθεν, αἱ ἀνατολαὶ τῶν
 ἀστρων· ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη δεξιόν· οὐ δὲ αἱ δύσεις;
 ἀριστερόν. Itaque concludit, si principis orbium
 celestium motus ratio habeatur, nos qui sub arctico
 polo versamur, inferiorem ac sinistram mundi
 partem occupare; superiorem ac dextram, qui sub
 antarctico. Sin alter ac secundus ille motus specta-
 bitur, qui astrorum proprius est, contrarium omnino
 statuendum. Sed aliter atque aliter astrologi, geo-
 graphi, poetæ, augures, in cælo dextrum et sini-
 strum assignant: quod nemo nescit.

(56) *Περιφορὰν*. Hoc loco περιφορὰ est περιφέ-
 ρεια, sive μέρος, τὸ ἔξω, καὶ περιφερόμενον. Sic Ari-
 stoteles loquitur, ut lib. 1 *De cælo*, cap. 9, Ἐνα μὲν
 οὖν τρόπον, οὐρανόν λέγομεν, τὴν οὐσίαν τὴν τῆς
 ἐσχάτης τοῦ παντὸς περιφορᾶς. Ubi sane περιφορὰ
 ambitus est, non conversio, nisi καταχρηστικῶς, quia
 hic ambitus perpetuo convertitur.

(57) *Τὴν ἐξωθεν, γήϊνην εἶναι*. Pessime in priori
 edit. legebatur, τῆς ἐξωθεν ζώνης εἶναι. Plutarch.,
 τὴν ἐξωτάτω, γήϊνην, quam postremam vocem ap-
 prime necessariam Xylander omisit, aut Eusebia-
 nam lectionem secutus est; vertit enim, *rationem
 esse extremi orbis*, quod depravatissimum est.

(58) *Ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ*. Non occurrit ubi
 Aristoteles *De cælo* ita statuat: ubi contrarium doceat,
 locos habes in lib. *De cælo* et *Meteorolog.*
 complures; quorum etiam nonnullos supra indica-
 vimus.

CAPUT XLIII.

De dæmonibus et heroibus.

«Quæstioni de diis, subjungenda continuo est de dæmonibus heroibusque tractatio. Thales, Pythagoras, Plato et Stoici, dæmones animorum similes naturas; heroes autem, animos etiam ipsos a corporibus sejunctos esse; bonos quidem, si boni animi fuerint, si mali, malos. Epicurus horum nihil certo pronuntiat.»

CAPUT XLIV.

De materia.

«Materia primum illud est quod generationi, corruptioni aliisque mutationibus subjicitur. Thales et Pythagoræ sectatores, una cum Stoicis, materiam hanc fluxum aliquid esse, totamque rebus in omnibus genus omne mutationis subire pronuntiant. Democritum secuti, patibilia non esse prima illa principia, atomum, inane, incorporeum. Aristoteles et Plato, materiam corpoream illam quidem, sed forma, specie, figura et qualitate carentem, si eam suapte naturâ spectaveris, quæ tamen uti formarum omnium receptaculum est, sic earum quoque veluti nutrix et typus quidam ac **846** mater existat. Qui eam, vel aquam, vel terram, ignem aerenive dicunt, ei nec formam amplius detrahunt, et corpus attribunt: qui vero individua et atomos esse volunt, eam proinde sine forma relinquunt.»

CAPUT XLV.

De idea.

«Idea natura est incorporea, quæ cum sit ipsa consistatque per sese, tum forma carenti materiæ speciem induens, ut cognoscatur, efficiat. Socrates et Plato ideas ab omni secretas materia naturas esse arbitrantur, quæ Dei, hoc est Mentis, in no-

(59) *Παρακειμένως*. Plutarchus ibid. lib. 1, c. 8.
(60) *Δεξαμένην*. Ita ex Plutarcho; male enim ante κενὴν legebatur.

(61) *Ἐκμαγεῖον*. Vide supra, notam ad p. 528. Xylander hic vertit, *subjectum*, in quo rerum imaginis impressæ referantur. Amiotus, *le moule*, quod mihi aptius visum est. Nec enim hic pro expresso simulacro sumi potest, quod ἐκσφράγισμα, vel ἐκτύπωμα vulgo dicunt, ut facile quis intelligit. Nec materia subjectum est, in quo formæ imprimantur, ut constat. Nec rursus, *conceptaculum*, aut *receptaculum* absolute verti debuit: non modo, quod jam præcesserit δεξαμένη, quæ vox id proprie significat, sed etiam quod ἐκμαγεῖον, cum de materia dicitur, aliquid omnino significet, unde imagines exprimantur. Est ergo typus materia, non quod impressos ullos habeat formarum quasi characteres, ut typi proprie dicti, sed quod δυνάμει formas omnes suo quasi gremio clausas tectasque contineat, quatenus illæ non in materia tantum recipiuntur, sed etiam ex illius, ut loquuntur, potentia educuntur, ut ex uno eodemque typo simulacra plurima exprimuntur. Itaque in elementorum mutationibus, id ἐνεργεῖα fieri materia dicitur, quod δυνάμει ante jam erat. Aristot. iv *Physicor.*, ἡ αὐτὴ ὕλη, ὃ ἦν δυνάμει, ἐνεργεῖα ἐγένετο, et alibi passim. Ἐκμαγεῖον tamen, quod quidem meminimus, non appellat. Vocem hanc amasse Pythagoras videtur, a quo Timæus, Socrates, Ocellus, Plato, et si qui alii, acceperint. Timæus quidem ita loquitur, Ἴδαν δ' ὕλαν, ἐκμαγεῖον καὶ ματέρα τιθάναν τε καὶ γεννατικάν. Cur autem? audi: δεξαμένην γὰρ τὰ ὁμοιώ-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

Περὶ δαιμόνων καὶ ἡρώων.

«Παρακειμένως (59) δὲ τῷ περὶ θεῶν λόγῳ, τὸν περὶ δαιμόνων καὶ ἡρώων ἱστορητέον. Θαλῆς, Πυθαγόρας, Πλάτων, οἱ Στωϊκοί, δαίμονας ὑπάρχειν οὐσίας ψυχικὰς· εἶναι δὲ καὶ ἥρωας τὰς κειρωρισμένας ψυχὰς τῶν σωμάτων· καὶ ἀγαθοὺς μὲν τὰς ἀγαθὰς, κακοὺς δὲ τὰς φαύλας. Ἐπίκουρος δὲ τοῦδὲν τοῦτων ἐγκρίνει.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

Περὶ ὕλης.

«Ἡ ὕλη ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον γενέσει, καὶ φθορᾷ, καὶ ταῖς ἄλλαις μεταβολαῖς. Οἱ ἀπὸ Θάλω, καὶ Πυθαγόρα, καὶ οἱ Στωϊκοί, τρεπτὴν, καὶ ἀλλοιωτὴν, καὶ ῥευστὴν, ὄλην δὲ ὄλων τὴν ὕλην. Οἱ ἀπὸ Δημοκρίτου, ἀπαθῆ τὰ πρῶτα, τὴν ἀτομον, καὶ τὸ κενόν, καὶ τὸ ἀώματον. Ἀριστοτέλης καὶ Πλάτων, τὴν ὕλην σωματοειδῆ, ἀμορφον, ἀσχημάτιστον, ἀποιον μὲν ὅσον ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ φύσει, δεξαμένην (60) δὲ τῶν εἰδῶν, ὅσον τιθῆναι καὶ ἐκμαγεῖον (61), καὶ μητέρα γενέσθαι. Οἱ δὲ ὕδωρ λέγοντες, πῦρ, ἢ ἀέρα, ἢ γῆν τὴν ὕλην, οὐκέτι ἀμορφον αὐτὴν λέγουσιν, ἀλλὰ σῶμα· οἱ δὲ τὰ ἀμερῆ καὶ τὰς ἀτόμους, εὐμορφον (62).»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕ'.

Περὶ ἰδέας.

«Ἰδέα δὲ ἐστὶν οὐσία ἀώματος (63), αὐτὴ μὲν ὕφρατώσα (64) καὶ καθ' ἑαυτὴν, εἰκονίζουσα δὲ τὰς ἀμόρφους ὕλας, καὶ αἰτία γινομένη τῆς τούτων δειξῶς. Σωκράτης καὶ Πλάτων, χωριστὰς τῆς ὕλης οὐσίας τὰς ἰδέας ὑπολαμβάνουσι, ἐν τοῖς νοήμασι

ματα εἰς ἑαυτὰν, καὶ ὅσον ἀναμαξαμένην, ἀποτελεῖν πάντα τὰ γεννάματα. Ocellus in libello *De natura*. Πρῶτον μὲν, τὴ πρὸς ἀφῆν ὑφίζόμενον σῶμα, πᾶσι τοῖς εἰς γένεσιν ἐρχομένοις· τούτο δ' ἂν εἴη πανδεχὲς, καὶ ἐκμαγεῖον αὐτῆς τῆς γενέσεως. Itaque τὸ ἐκμαγεῖον tria significat. Primum est, *expressum quoddam simulacrum*, quæ vulgaris est atque omnibus ex lexicis nota significatio. Vide supra p. 528. Secundum est, *conceptaculum*, non quodlibet, sed in quo formæ quædam seu characteres imprimantur; quo pacto cera τῶν ἐντυπωμάτων ἐκμαγεῖον vocari potest. Hoc modo sumit Themistius orat. 1, pag. 5. Καὶ μοι σκληρίαις ὑπόπλευον ξυνεπάγη τὸ ἐκμαγεῖον, ὥστε καὶ πάνυ βουλομένοις αὐτοῖς (*leg. vid.* βουλομένοις αὐτοῖς) ἐγγράφειν μὴ δύνασθαι τὰ παιδεύματα. Quo loco vide Petavium nostrum. Tertium ac postremum est, *conceptaculum, ex quo formæ quædam et imagines exprimantur*, cujusmodi typus est. Hac tertia notione potius quam secunda materiam veteres ἐκμαγεῖον dixerunt, quod ex ea formæ omnes non secus exprimantur, quam si omnibus ac singulis reapse consignata esset.

(62) Forte ἀμορφον.

(63) Ἀσώματος. Recte. Amiotus tamen legit σώματος. Vertit enim, *la substance du corps*; quæ lectio vitiosissima est.

(64) Ὑφρατώσα. Plutarchus, μὴ ὕφρατώσα. Ita legit Amiotus. Alii ut in nostro. Utrum scripserit Plutarchus, is tantum statuere possit, qui ejus de ideis sententiam noverit. Aliis enim sunt καθ' αὐτὰς ὕφρατώσαι, aliis minime.

καὶ ἐν ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ, τούτεστι τοῦ νοῦ, ἕρεστώσας. Ἀριστοτέλης εἶδη μὲν ἀπέλιπε καὶ ἰδέας, οὐ μὴν κεχωρισμένας τῆς ὕλης, ἔξω γεγονῶς (65) τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἀπὸ Ζήνωνος Στωϊκοί, ἐνοήματα ἡμέτερα τὰς ἰδέας.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ΄

Περὶ τῶν ἀστέρων.

« Ξενοκράτης (66) κατὰ μίαν ἐπιφάνειαν οἰεται κινεῖσθαι τοὺς ἀστέρας· οἱ ἄλλοι Στωϊκοὶ πρὸ τῶν ἐτέρων τοὺς ἀστέρας, ἐν ὕψει καὶ βάθει. Δημόκριτος, τὰ μὲν ἀπλανῆ πρῶτον, μετὰ δὲ ταῦτα, τοὺς πλάνητας, ἐφ' οἷς ἥλιον, Φωσφόρον, σελήνην. Πλάτων, μετὰ τὴν τῶν ἀπλανῶν θέσιν, πρῶτον φαίνοντα λεγόμενον, τὸν τοῦ Κρόνου· δεῦτερον φαέθοντα, τὸν τοῦ Διός· τρίτον πυρόντα, τὸν τοῦ Ἄρεος· τέταρτον, Ἐωσφόρον, τὸν τῆς Ἀφροδίτης· πέμπτον Στίλβοντα, τὸν τοῦ Ἑρμοῦ· ἕκτον ἥλιον· ἕβδομον σελήνην. Τῶν μαθηματικῶν τινες μὲν, ὡς Πλάτων, τινὲς δὲ, μέσον πάντων τὸν ἥλιον. Ἀναξίμανδρος καὶ Μητρόδωρος ὁ Χίος, καὶ Κράτης, ἀνωτάτω μὲν πάντων τὸν ἥλιον τετάχθαι μετ' αὐτὸν τὴν σελήνην· ὑπὸ δὲ αὐτοῦ, τὰ ἀπλανῆ τῶν ἀστέρων καὶ τοὺς πλάνητας.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ΄

Περὶ τῆς τῶν ἀστέρων φορῆς καὶ κινήσεως.

« Ἀναξαγόρας, Δημόκριτος, Κλεάνθης, ἀπ' ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμᾶς φέρεσθαι πάντας τοὺς ἀστέρας. Ἀλκμαίων καὶ οἱ μαθηματικοί, τοὺς πλάνητας τοῖς ἀπλανέσιν ἐναντίους· ἀπὸ γὰρ δυσμῶν ἐπ' ἀνατολᾶς ἀντιφέρεσθαι. Ἀναξίμανδρος, ἵπὸ τῶν κύκλων καὶ πῶν σφαιρῶν, ἐφ' ὧν ἕκαστος βέβηκε, φέρεσθαι τοὺς ἀστέρας. Πλάτων καὶ οἱ μαθηματικοί, ἰσοδρόμους εἶναι τὸν ἥλιον, τὸν Φωσφόρον, τὸν Στίλβοντα.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ΄

Πόθεν φωτίζονται οἱ ἀστέρες.

« Μητρόδωρος, ἀπαντας τοὺς ἀπλανεῖς ἀστέρας ὑπὸ τοῦ ἡλίου καταλάμπεισθαι. Ἡράκλειτος καὶ οἱ Στωϊκοί, τρέφεσθαι τοὺς ἀστέρας ἐκ τῆς ἐπιγείου ἀναθυμιάσεως. Ἀριστοτέλης, μὴ δεῖσθαι τὰ οὐράνια τροφῆς· οὐ γὰρ φθαρτὰ, ἀλλ' αἰδία. Πλάτων, κοινῶς τὸν κόσμον ὅλον καὶ τὰ ἀστρα ἐξ αὐτοῦ τρέφεσθαι.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΘ΄

Περὶ τῶν καλουμένων Διουσκούρων.

« Ξενοφάνης, τοὺς ἐπὶ τῶν πλοίων φαινόμενους οἷον ἀστέρας νεφέλια εἶναι κατὰ τὴν ποίαν κίνησιν παραλάμποντα. Μητρόδωρος, τῶν ὀρώντων ὀφθαλμῶν μετὰ δέους καὶ καταπλήξεως εἶναι στιλβήδονας.»

(65) Ἐξω γεγονῶς. Plutarchus, δ' ἐξ ὧν γεγονὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Eusebianam lectionem secutus videtur Xylander; vertit enim, *Idem enim alienus fuit ad ea opinione, quæ Deo creationem ascribit. Itaque subintelligit in Græcis, ὑποσῆναι τὸν κόσμον, vel aliquid simile. Amiotus Plutarcho nobiscum hæsit. Legendum tamen videtur, ὡς ἐξ ὧν γεγονὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, vel si ὁ ἐπ' αὐτὸν sustuleris, ἐξ*

tionibus sensisque subsistant. Aristoteles formas ideasque reliquit ille quidem, non tamen a materia separatas, quarum ad exemplar, quidquid abs Deo perfectum est, exsisterit. Perfecti abs Zenone Stoici nostras ipsorum notiones ideas esse defendunt.»

CAPUT XLVI.

De stellarum ordine.

« Xenocrates per eandem omnes superficiem moveri arbitratur; at reliqui Stoici priores aliis alias, prout altiores illæ depressioresve sint, constituunt. Democritus, stabiles priore loco, posteriore vagas errantesque ponit, quibus et solem et Luciferum et lunam annumerat. Plato, ubi stabiles posuit, tum sequentes hoc ordine collocat: Phænotem, quæ Saturni stella est; Phaethontem, quæ Jovis; Pyroenta, quæ Martis; Luciferum, quæ Veneris; Stillbonem, quæ Mercurii; solem inde, septimamque lunam. Ex mathematicis Platonem alii sequuntur, alii solem inter omnes medium esse volunt. Anaximander et Metrodorus Chius, et Crates altissimam omnium soli regionem attribuunt, eique lunam proxime subjiciunt; reliquam siderum tam stabilium quam errantium multitudinem utroque inferiorem existimant.»

CAPUT XLVII.

De proprio stellarum motu.

847 « Anaxagoras, Democritus, Cleanthes, ab ortu in occasum stellas omnes deferri. Alcmaeo et mathematici, errantes oppositam stabilibus viam insistere, hoc est, ab occasu in ortum adversas moveri. Anaximander, ab iis circulis et orbibus, ad quos singulæ adhærescunt, circumferri. Plato unaque mathematici, æquales solis, Veneris, et Mercurii conversiones esse.»

CAPUT XLVIII.

Stellæ unde lucem accipiant.

« Metrodorus, abs sole stabiles omnes illuminari. Heraclitus et Stoici, terrenas exhalationes stellis omnibus alimento esse. Aristoteles nullo cœlestes naturas alimento indigere, quod ab omni corruptione liberæ sint atque sempiternæ. Plato, mundum universum, ac stellas omnes, commune quoddam ex illo ipso alimentum haurire.»

CAPUT XLIX.

De iis, quos vulgo Castores ac Geminos dicimus.

« Xenophanes, quas vulgo stellas summis immingere navibus arbitrantur, nubeculas esse proprio quodam certoque motu refulgentes. Metrodorus, fulgorem quemdam ex oculis cum motu ac formidine suspicientibus promicantem.»

ὧν γεγονένας τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Etiam si enim Platonicas, hoc est quæ Platoni vulgo tribuuntur, ideas Aristoteles exploderet, in effectrice tamen causa informatam efficiendæ rei notionem et ideam agnoscebat. Quid quod ne creationem quidem ipsam ac eo ignoratam esse plerique defendunt?

(66) Ξενοκράτης. Plutarchus ibid., lib. II, c. 15.

CAPUT L.

De solis defectione.

« Thales omnium primus docuit solis tum defectionem accidere, cum luna, quæ terrestris cujusdam naturæ sit, sub eum ad perpendicularum re-ctaque subit : atque hoc in subjecta pelvi, sic tanquam in speculo, manifeste deprehendi. Anaximander, osculo illo, per quod expiret ignis, ocluso. Heraclitus, eam corporis illius scaphæ persimilis conversione fieri, cum pars ejus concava sursum, incurva et globosa deorsum oculis nostris obvertitur. Xenophanes, solis ipsius extinctione, sic quidem ut alius subinde versus orientem renascatur. **848** Idemque præterea scribit, solis aliquando defectionem mense integro persistere, itemque alias plenam ac perfectam accidere, prorsus ut dies in noctem mutata videatur. Non desunt, qui nubes quasdam aspectum fugientes solis corpori sese objicere putaverint. Aristarchus, solem stabilium in siderum classe constituens, lunam circa solis orbem moveri vult, atque ita certis quibusdam inclinationibus, ejus corpori umbram offundere. Xenophanes multos præterea soles, multasque lunas, pro terræ climatum, sectionum, atque zonarum varietate ponit : solis ergo corpus, certo quodam tempore in aliquam terræ portionem, quæ a nobis minime frequentetur, incidere, adeoque sic tanquam per vacuum aliquid et inane delatum, ejusmodi defectionem subire. Idem porro, solem influtum in spatium ulterius semper ulteriusque procedere, qui tamen ob nimiam intervalli distantiam in orbem agi nobis volvi-que videatur. »

CAPUT LI.

De lunæ defectione

« Anaximander, obturato rotæ osculo. Berossus, parte altera, quæ igne careat, nobis obversa. Heraclitus, incurvæ partis scaphæque similis conversione. Ex Pythagoreis nonnulli hanc lucis vel rejectionem quamdam vel exclusionem esse putant, quam terra vel nostra vel opposita efficiat. At recentiores, totum id fieri pro certa quadam flammæ illius communicatione, quæ uti paulatim ordinateque succenditur, donec integrum, plenilunium efficiat ; ita vicissim cum aliqua proportione minuatur, usque ad ejus cum sole congressum, in quo demum penitus exstinguitur. Plato, Aristoteles, et Stoici uno consensu pronuntiant, menstruas quidem latendi vices ex eo lunæ contingere, quod ipsa cum sole congregiendi, immodico ejusdem lumine obruntur : defectiones vero, seu quod in terræ, utriusque verius quod lumini hoc obice ad lunam accessus

CAPUT LII.

De lunæ aspectu et quomobrem terrestris appareat.

« Pythagorei, terrestrem ideo lunam apparere,

(67) *Θαλής*. Ibid., lib. II, cap. 24.

(68) *Υποτιθεμένω τῷ δίσκῳ*. Xylander, idque in speculis cerni, subjici soli discum lunæ. Coacta nimis interpretatio, quamque Plutarchi verba pati non possunt.

(69) Forte *διεκπνοῆς*.

(70) *Ἐτερον δὲ πάλιν*. Amiotus de uno eodemque sole, qui semel extinctus denno renascatur. At paulo post disertè Plutarchus habet, plures Xe-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ν'.

Περὶ ἐκλείψεως ἡλίου.

« Θαλῆς (67) πρῶτος ἔφη ἐκλείπειν τὸν ἥλιον, τῆς σελήνης αὐτὸν ὑπερχομένης κατὰ κάθετον, οὐσης φύσει γεώδους· βλέπεσθαι δὲ τοῦτο κατοπτρικῶς ὑποτιθεμένῳ τῷ δίσκῳ (68). Ἀναξίμανδρος, τοῦ στομίου τοῦ πυρὸς δι' ἐκπνοῆς (69) ἀποκλειομένου. Ἡράκλειτος, κατὰ τὴν τοῦ σκαφοειδοῦς στροφῆν, ὥστε τὸ μὲν κοίλον ἄνω γίνεσθαι, τὸ δὲ κυρτὸν κάτω πρὸς τὴν ἡμετέραν ἑβλιν. Ξενοφάνης κατὰ σθένιν ἕτερον δὲ πάλιν (70) πρὸς ταῖς ἀνατολαῖς γίνεσθαι. Παριστόρηκε δὲ καὶ ἐκλείψιν ἡλίου ἐφ' ὄλον τὸν μῆνα, καὶ πάλιν ἐκλείψιν ἐντελεῆ, ὥστε τὴν ἡμέραν νύκτα φαῖναι. Ἐνιοί, πύκνωμα τῶν ἀοράτων ὑπερχομένων τῷ δίσκῳ νεφῶν. Ἀρίσταρχος τὸν ἥλιον ἴσῃσι μετὰ τῶν ἀπλανῶν, τὴν δὲ σελήνην (71) κινεῖ περὶ τὸν ἡλιακὸν κύκλον, καὶ κατὰ ταύτας τὰς ἐγκλίσεις σκιάζεσθαι τὸν δίσκον. Ξενοφάνης πολλοὺς ἡλίους εἶναι, καὶ σελήνας κατὰ κλίματα γῆς, καὶ ἀποτομῆς, καὶ ζώνας· κατὰ τινὰ δὲ καιρὸν ἐμπίπτειν τὸν δίσκον εἰς τινὰ ἀποτομὴν τῆς γῆς, οὐκ οἰκουμένην ὑφ' ἡμῶν, καὶ οὕτως ὥσπερ κενεμθιτοῦντα ἐκλείψιν ὑπομένειν. Ὁ δ' αὐτὸς τὸν ἥλιον μὲν εἰς ἄπειρον προϊέναι δοκεῖν δὲ κυκλεῖσθαι διὰ τὴν ἀπόστασιν. »

B

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ'.

Περὶ ἐκλείψεως σελήνης.

« Ἀναξίμανδρος (72), τοῦ στομίου τοῦ περὶ τὸν τροχὸν ἐπιφραττομένου. Βηρωσοῦς, κατὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐπιτροφῆν τοῦ ἀπυρώτου μέρους. Ἡράκλειτος, κατὰ τὴν τοῦ σκαφοειδοῦς στροφῆν. Τῶν Πυθαγορείων τινὲς, ἀνταύγειαν καὶ ἐπιφραξιν τῆς γῆς, ἢ τῆς ἀντίχθονος. Οἱ δὲ νεώτεροι, κατ' ἐπινέμησιν φλοῶς κατὰ μικρὸν ἐξαποτόμενης τεταγμένως. Ἔως ἂν τὴν τελείαν πανσέληνον ἀποδῶ, καὶ πάλιν ἀναλόγως μειουμένης μέχρι τῆς συνόδου, καθ' ἣν τελείως σθένυνται. Πλάτων, Ἀριστοτέλης, οἱ Στωϊκοὶ συμφωνοῦσι τὰς μὲν μηνιαίους ἀποκρύψεις, συνοδεύουσαν αὐτὴν ἡλίῳ, καὶ συμπεριλαμβομένην, ποιεῖσθαι, τὰς δὲ ἐκλείψεις, εἰς τὸ σκίασμα τῆς γῆς ἐμπίπτουσαν, μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν ἀστέρων γινομένης, μᾶλλον δὲ τῆς σελήνης ἀντιφραττομένης. »

D

sideris in medio constitutæ, umbram incidat, seu obstruatur. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΒ'.

Περὶ ἐμφάσεως αὐτῆς, καὶ διὰ τί γεώδης φαίνεται.

« Οἱ Πυθαγορεῖοι, γεώδη φαίνεσθαι τὴν σελήνην, nophanem, tum soles, tum lunas posse.

(71) *Σελήνην*. Plutarchus, τὴν γῆν, quod sequitur Amiotus. Xylander *σελήνην* legit, ut apud nostrum.

(72) *Ἀναξίμανδρος*. Plutarchus ibid., lib. II, cap. 29, Ἀναξίμανδρος. Sed retinendus Ἀναξίμανδρος, quem ante jam vidimus, hoc in sole et luna στόμιον πρὸς τὴν ἀναπνοὴν statuere.

διὰ τὸ περιοριεῖσθαι αὐτὴν, καθάπερ τὴν παρ' ἡμῶν ἄνθρωπον, μελίσσοι ζώοις, καὶ φυτοῖς καλλοῖσιν. εἶναι γὰρ πεντεκαίδεκαπλάσια τὰ ἐπ' αὐτῆς ζῶα (73), μὴδὲν σωματικῶν ἀποκρίνοντα· καὶ τὴν ἡμέραν (74) τοσαύτην τῷ μήκει. Ἀναξαγόρας, διὰ ἀνωμαλότητα (75) τοῦ συγκρίματος, διὰ τὸ ψυχροειδές (76) ἄμα καὶ γεῶδες· μεμίσθαι γὰρ τῷ πυροειδεῖ τὸ ζοφῶδες· ἔθεν ψευδοφανῆ λέγεσθαι τὸν ἄστέρα. Οἱ Στωϊκοί, διὰ τὸ ἀερομιγές (77) τῆς οὐσίας μὴ εἶναι αὐτῆς ἀκῆρατον τὸ σύγκριμα. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ'.

Περὶ τῶν ἀποστημάτων αὐτῆς.

« Ἐμπεδοκλῆς, διπλάσιον ἀπέχει τὴν σελήνην ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἢ περὶ ἀπὸ τῆς γῆς. Οἱ ἀπὸ τῶν μαθηματικῶν, ὀκτωκαίδεκαπλάσιον. Ἐρατοσθένης, τὸν ἡλίον ἀπέχει ἀπὸ τῆς γῆς σταδίων μυριάδας τετρακασίας καὶ ὀκτακισμυρίας (78)· τὴν δὲ σελήνην (79) ἀπέχει τῆς γῆς μυριάδας οἱ σταδίων. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΔ'.

Περὶ ἐνιαυτῶν.

« Ἐνιαυτός ἐστι Κρόνου μὲν ἐνιαυτῶν περίοδος λ', Διὸς δὲ δώδεκα, Ἄρεος δὲ δεῖν, ἡλίου δὲ β' μῆνες· οἱ δ' αὐτοὶ Ἐρμίου καὶ Ἀφροδίτης· ἰσόδρομοι γὰρ σελήνης δὲ ἡμέραι λ'· οὗτος γὰρ ὁ τέλειος μῆν ἀπὸ φάσεως εἰς σύνοδον. Τὸν δὲ μέγαν ἐνιαυτὸν (80) οἱ μὲν ἐν τῇ ὀκταετηρίδι τίθενται, οἱ δὲ ἐν τῇ ἔννεακαιδεκαετηρίδι, οἱ δὲ ἐν τοῖς ε' ἐνός δέουσιν. Ἡράκλειτος, ἐκ μυρίων ὀκτακισχιλίων ἡλιακῶν. Διογένης, ἐκ πέντε καὶ ἑξήκοντα καὶ τριακοσίων ἐνιαυτῶν, τοσοῦτων, ὅσων (81) κατὰ Ἡράκλειτον ὁ ἐνιαυτός. » Καὶ περὶ μὲν τῶν οὐρανίων καὶ μεταρσίων τοσαῦτα τοῖς θεοπλημένοις πρὸς ἀλλήλους διεσπασίσταται. Θεὰ δὲ καὶ τὰ περὶ γῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΕ'.

Περὶ γῆς.

« Θαλῆς (82) καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, μίαν εἶναι τὴν γῆν. Ἰθακίτης (83) ὁ Πυθαγόρειος δύο, ταύτην, καὶ τὴν ἀντιχθονα. Οἱ Στωϊκοί, τὴν γῆν μίαν καὶ πεπερασμένην. Ξενοφάνης, ἐκ τοῦ κατωτέρου μέρους εἰς ἀπειρον ἐξέρχεται, ἐξ ἀέρος δὲ καὶ πυρὸς συμπάγεται. Μητρόδωρος τὴν μὲν γῆν ὑπόστασιν εἶναι καὶ τρύγα τοῦ ὕδατος, τὸν δὲ ἡλίον ἀέρος. »

(73) Ζῶα. Addit Plutarchus, τῆ δυνάμει. Sed auctarium istud alienum est : tantum enim præcessit, μελίσσοι ζώοις, ut de sola magnitudine contentionem instituat.

(74) Τὴν ἡμέραν. Amiotus legit τὴν νύκτα, errore manifesto. Id autem Pythagorei volebant, totidem hunc nostrum diem a lunari partibus superari, quot animantes a lunaribus nostræ superentur.

(75) Διὰ ἀνωμαλότητα. Plutarch. tollit præpositionem διὰ, quomodo legerunt interpretes. Eusebio tamen hærendum videtur; nec enim hic de causa τῆς ἀνωμαλότητος disputatur, sed causa tantum redditur quamobrem luna terrestris appareat.

(76) Ψυχροειδές. Plutarchus, ψυχομιγές.

A quod uti nostra hæc terra passim frequentetur, et quidem majoribus animantibus plantisque pulchrioribus; 849 ejus enim animantes vicibus quindecim nostras adæquare, corporeumque nihil excernere; diem illic præterea totidem partibus nostrum hunc superare. Anaxagoras, ob temperationis inæqualitatem, frigidique simul ac terrestris admistionem : tenebrosus enim quiddam inesse cum igneo fulgore commistum : eoque lunam, falsi vultus ac luminis astrum vocari. Stoici, quod mistam aere naturam habeat, temperationem ejus corruptionis expertem non esse. »

CAPUT LIII.

Quantum ab sole terraque distet.

« Empedocles, bis, eam ab sole tantum, quantum a terra distare. Mathematici, posteriorem a priorè distantiam octodecim vicibus adæquare. Eratosthenes, stadiorum millibus octoginta supra quater decies solem a terra distare; lunam vero, stadiorum millibus octoginta supra septingenta millia. »

CAPUT LIV.

De annis.

« Saturni annus, annorum est triginta periodus : Jovis, duodecim : Martis, duorum : solis, mensium duodecim : Mercurii ac Veneris totidem (cursus enim æqualem habent) : lunæ, dierum triginta : perfectus enim mensis ille est, qui a primo ejus aspectu, ad ejusdem cum sole congressum perducitur. Magnum autem annum, alii annorum octo, alii novemdecim, alii novem et quinquaginta circuitu comprehendunt. Heraclitus annorum ei solarium millia tribuit octodecim. Diogenes, annos quinque et sexaginta supra trecentos, et ejus quidem rationis, cujus ipse est Heracliti annus. » Atque hujusmodi est philosophorum nostrorum de rerum cælestium ac superiorum natura et ratione dissensio. Veniemus ad terram.

CAPUT LV.

De terra.

« Thales, ejusque sectatores, unicam esse terram. Œcetes Pythagoreus duas, hanc nostram, etique oppositam. Stoici, et unam, et certis finibus terminatam. Xenophanes, in inferiore sui parte, infinita quadam in altitudine fundatam ac stabilitam esse, ex aere autem et igni totam esse conflatam. 850 Metrodorus, terram subsidentem aquæ facem esse, ut solem aeris. »

(77) Ἀερομιγές. Plutarchus, ἑτεροειδές, quo modo legunt interpretes; nec male.

(78) Τετρακοσίους καὶ ὀκτακισμυρίας. Plutarch., ἑβδομήκοντα ὀκτώ, quæ summa longe minor.

(79) Τὴν δὲ σελήνην. Hanc de luna clausulam nec Plutarchus, nec legit Amiotus; Xylander tamen repræsentat. Et certe necessaria est.

(80) Μέγαν ἐνιαυτόν. Adi Censorinum in opusculo *De natali die*, cap. 18, et Petavium nostrum lib. I et II *De doctrina temporum*.

(81) Forte ὅσος.

(82) Θαλῆς. Plutarchus ibid., lib. III, cap. 9.

(83) Plutarchus, Οἰκέτην.

CAPUT LVI.

De terræ figura.

« Thales ac Stoici globosam terræ figuram tribuunt. Anaximander lapideæ columnæ planæ similem esse mavult. Anaximenes cum mensa, cum tympano Leucippus, Democritus cum disco latitudine comparat, licet eam circa medium cavam esse velit. »

CAPUT LVII.

De terræ situ.

« Thaletis discipuli, medium esse terram : Xenophanes primam, quæ infinita in altitudine fundata sit. Philolaus Pythagoreus, medium ignem, quod sit universi focus : secundam vero, terram nostræ oppositam ; tertiam hanc, quæ a nobis frequentatur, quæ situm et conversionem habeat alteri illi contrariam : eoque fieri, ut qui versantur in opposita, a nostris hujus incolis videri non possint. Parmenides omnium primus, ea terræ loca distinxit, quæ frequentari possint, sub duabus tropicorum zonis constituta. »

CAPUT LVIII.

De terræ motu.

« Cum cæteri omnes terram quiescere pronuntiant, Philolaus Pythagoreus, eam circa ignem, obliquo in circulo, quemadmodum solem atque lunam, moveri existimat. Heraclides Ponticus, et Ecphantus Pythagoreus, terram quidem cieri volunt, sic tamen, ut ea locum subinde progrediendo non mutet, sed rotæ potius instar, suomet in axe, ab occasu in ortum, circa proprium sibi centrum, incitata in orbem conversione volvatur. Democritus, initio terram suapte cum exiguitate, tum etiam levitate huc illuc fluctuasse, at progressu temporis constipatam, ac majori gravitate firmatam constituisse. » His de rebus ad terram pertinentibus, de mari quam nihilo magis inter sese conveniant, pauca hæc accipere.

851 CAPUT LIX.

De mari. Quomodo coaluerit, et quamobrem amarum sit.

« Anaximander, aliud nihil mare, quam primigenii humoris reliquias esse defendit, cujus partem maximam ignis exsiccaverit, alteram quæ supererat, æstus ardore commutarit. Anaxagoras, humorem illum primigenium, et stagni more diffusum, solaris conversionis æstu conflagrasse, tum pinguioribus partibus exhalatis, quod residuum fuerat, in salsuginem et amaritudinem abiisse. Empedocles, terræ sudorem esse, quam superioribus etiam in partibus humore perfusam solis ardor exurat.

(84) *Περιφερομένην τῇ ἀντίχθονι.* Amiotus, qui tourne l'entour de la contre-terre. Hoc si verum esset, nostri orbis incolæ antipodas illos facilius videre possent : tantum abest, ut ista conversio aspectum illum impedire posset.

(84*) Ἀλλὰ τροπικῶς. Hæc addenda Plutarcho.

(85) Ἐν ἄξονι στρεφομένην. Plutarchus, ἐν ζωισμένην, quæ nihili vox est. Certe Xylander Eusebium sequitur ; licet Amiotus vertit, *estant enviroppée, comme une roue, de bandes.* Hic profecto de terræ non rotis, sed motu agebatur.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ'.

Περὶ σχήματος γῆς.

« Θαλῆς καὶ οἱ Στωικοὶ, σφαιροειδῆ τὴν γῆν. Ἀναξίμανδρος λίθω κλονί προσφερεθῆ τῶν ἐπιπέδων. Ἀναξίμενης, τραπεζοειδῆ. Λεύκιππος, τυμπανοειδῆ. Δημόκριτος, δισκοειδῆ τῷ πλάτει, κοίλην δὲ τῷ μέσῳ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΔ'.

Περὶ θέσεως τῆς γῆς.

« Οἱ ἀπὸ Θάλευ, τὴν γῆν μέσῳ. Ξενοφάνης, πρῶτην· εἰς ἀπειρον γὰρ ἐβρίζωσθαι. Φιλόλαος ὁ Πυθαγόρειος, τὸ μὲν πῦρ μέσον· τοῦτο γὰρ εἶναι τοῦ παντὸς ἐστὶν· δευτέραν δὲ τὴν ἀντίχθονα· τρίτην δὲ τὴν οἰκουμένην γῆν, ἐξ ἐναντίας κειμένην τε καὶ περιφερομένην τῇ ἀντίχθονι (84)· παρ' ὃ καὶ μὴ ὁρᾶσθαι ὑπὸ τῶν ἐν τῆδε τοῦς ἐν ἐκείνῃ. Παρμενίδης πρῶτος ἀφώρισε τῆς γῆς τοῦς οἰκουμένους τόπους ὑπὸ ταῖς δυοὶ ζώναις ταῖς τροπικαῖς. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΗ'.

Περὶ κινήσεως γῆς.

« Οἱ μὲν ἄλλοι, μένειν τὴν γῆν· Φιλόλαος δὲ ὁ Πυθαγόρειος, κύκλῳ περιφερόσθαι περὶ τὸ πῦρ κατὰ κύκλου λοξοῦ, ὁμοιοτρόπως ἡλίῳ καὶ σελήνῃ. Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς καὶ Ἐκφαντος ὁ Πυθαγόρειος κινουσι μὲν τὴν γῆν, οὐ μὴν γε μεταβατικῶς, ἀλλὰ τροπικῶς (84)· τροχοῦ δίκην ἐν ἄξονι στρεφομένην (85) ἀπὸ δυσμῶν ἐπ' ἀνατολὰς περὶ τὸ ἴδιον αὐτῆς κέντρον. Δημόκριτος κατ' ἀρχὰς μὲν πλάζεσθαι (86) τὴν γῆν, διὰ τε μικρότητα καὶ κουφότητα, πυκνωθεῖσαν δὲ τῷ χρόνῳ καὶ βαρυνθεῖσαν καταστῆναι. » Τούτων καὶ περὶ γῆς διαπεφωνημένων τοῖς γενναίοις, ἄκουε καὶ τῶν περὶ θαλάσσης.

eximiorum philosophorum dissidiis breviter expeditis, de mari quam nihilo magis inter sese conveniant, pauca hæc accipere.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΘ'.

Περὶ θαλάσσης. Πῶς συνέστη, καὶ πῶς ἐστὶ μικρά.

« Ἀναξίμανδρος (87) τὴν θάλασσαν φησιν εἶναι τῆς πρώτης ὑγρασίας λείψανον· ἥς τὸ μὲν πλεῖον μέρος ἀνεξήρανε τὸ πῦρ, τὸ δὲ ὑπολειφθὲν διὰ τὴν ἔκκασιν (88) μετέβαλεν. Ἀναξαγόρας, τοῦ κατ' ἀρχὰς λιμνάζοντος ὑγροῦ περικαέντος ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς περιφορᾶς, καὶ τοῦ λιπαροῦ ἐξατμισθέντος, εἰς ἀλικίδα καὶ πικρίαν τὸ λοιπὸν ὑποστῆναι. Ἐμπεδοκλῆς, ἰδρῶτα τῆς γῆς ἐκκαίονμένης ὑπὸ τοῦ ἡλίου διὰ τὴν ἐπὶ τὸ πλεῖον πλῆσιν (89). Ἀντιφῶν, ἰδρῶτα τοῦ θερμοῦ, ἐξ οὗ τὸ περιληφθὲν ὑγρὸν ἀπεκρίθη, τῷ

(86) Πλάζεσθαι. Xylander, *effictam suisse terram.* Legit πλάσσεσθαι, vel πλασθῆναι, quo nihil alienius.

(87) Ἀναξίμανδρος. Plutarchus *ibid.*, iii, 16.

(88) Ἐκκασιν. Ex Plutarcho, pro ἐγκλίσει, quod ante legebatur.

(89) Ἐπὶ τὸ πλεῖον πλῆσιν. Plutarchus, ἐπιπλάσειον πλῆσιν, quod magis placet ; sed clarius verteretur, *propter aquarum vim* (seu *eluvionem*) *si superfusam* ; quasi dicat, hanc suisse causam, quæ in ejusmodi opinionem Empedoclem impulerit.

καθεψήθηται παραλυκίσασα (90), ὅπερ ἐπὶ παντὸς ἰδρωτός συμβαίνει. Μητροδώρος, διὰ τὸ διηθηθεῖσαν διὰ τῆς γῆς μετεληφέναι τοῦ περι αὐτὴν πάχους, καθάπερ τὰ διὰ τῆς τέφρας ὀλιζόμενα. (Ὁ ἀπὸ Πλάτωνος, τοῦ στοιχειώδους ὕδατος τὸ μὲν ἐξ ἀέρος κατὰ περίψυξιν συνιστάμενον γλυκὺ γίνεσθαι· τὸ δὲ ἀπὸ γῆς κατὰ περικαυσίν καὶ ἐκπύρωσιν ἀναθυμώμενον, ἀλμυρόν.) Ταῦτα μὲν οὖν καὶ περὶ θαλάσσης. Ὅπως δὲ οἱ περὶ τοῦ παντὸς κόσμου, οὐρανίων τε πέρι καὶ αἰθερίων, καὶ τῆς τῶν ὄλων καταλήψεως φυσιολογεῖν ἐπαγγειλάμενοι, οὐδὲ τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἤδεσαν, μάθους ἂν ἐξ ὧν καὶ περὶ τούτων ὠδέ πως διαπεφωνή-
κασιν.

rationes, explicando comprehensuros esse jactabant, si quam ne iustitia quidem ac propria noverint, ex ipsorum hoc etiam in genere dissidio plane cognosces.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ μερῶν τῆς ψυχῆς

« Πυθαγόρας (91), Πλάτων, κατὰ μὲν τὸν ἀνωτάτω λόγον, διμερῆ τὴν ψυχὴν· τὸ μὲν γὰρ ἔχειν λογικόν, τὸ δὲ ἄλογον. Κατὰ δὲ τὸ προσεχές καὶ ἀκριβές τριμερῆ· τὸ γὰρ ἄλογον διαίρουσιν εἰς τε τὸ θυμικόν καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν. Οἱ Στωϊκοί, ἐξ ὀκτῶ μερῶν συνεστάναι, πέντε τῶν αἰσθητικῶν, ὄρατικοῦ, ὄσφραντικοῦ, ἀκουστικοῦ, γευστικοῦ, ἀπτικῶ· ἔκτου δὲ φωνητικοῦ, ἑβδόμου δὲ σπερματικοῦ, ὀγδόου δὲ αὐτοῦ τοῦ ἡγεμονικοῦ, ἀφ' οὗ ταῦτα πάντα τέτακται διὰ τῶν οἰκείων ὀργάνων, προσφερῶς ταῖς τοῦ πολύποδος πλεκτάναις. Δημόκριτος, Ἐπίκουρος, διμερῆ τὴν ψυχὴν, τὸ μὲν λογικὸν ἔχουσαν ἐν τῷ θώρακι καθιδρυμένον, τὸ δὲ ἄλογον καθ' ὄλην τὴν σύγκρισιν τοῦ σώματος διεσπαρμένον. Ὁ δὲ Δημόκριτος, πάντα μετέχειν φύσει ψυχῆς ποιάς, καὶ τὰ νεκρὰ τῶν σωμάτων· διότι ἀφανῶς (92) τινος θερμοῦ, καὶ αἰσθητικοῦ μετέχει, τοῦ πλείονος διαπνεομένου.»

ita suapte natura certam animam habere putat, semper ac sensus aliquid retineant ipsa quoque,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΑ΄.

Περὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ

« Πλάτων, Δημόκριτος, ἐν ὅλῃ τῇ κεφαλῇ. Στράτων, ἐν μεσοφρύβῳ. Ἐρασίστρατος, περὶ τὴν μὲνιγγα τοῦ ἐγκεφάλου, ἣν ἐπικρανίδα λέγει. Ἡρόφιλος, ἐν τῇ τοῦ ἐγκεφάλου κοιλίᾳ, ἣτις ἐστὶ καὶ βάσις. Παρμενίδης, ἐν ὅλῃ τῷ θώρακι. Ἐπίκουρος, οἱ Στωϊκοὶ πάντες, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ. Διογένης, ἐν τῇ ἀρτηριακῇ κοιλίᾳ τῆς καρδίας, ἣτις ἐστὶ πνευματικῆ. Ἐμπεδοκλῆς δὲ, ἐν τῇ τοῦ αἵματος συστάσει. Οἱ δ' ἐν τῷ διαφράγματι. Τῶν νεωτέρων τινὲς διττικεῖν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι τοῦ διαφράγματος. Πυθαγόρας, τὸ μὲν ζωτικὸν περὶ τὴν καρδίαν, τὸ δὲ λογικὸν καὶ νοερὸν περὶ τὴν κεφαλὴν.» Τοσαῦτα μὲν δὴ καὶ τὰ περὶ τῶνδε. Ἄρ' οὖν οὐκ ἐν δίκῃ σοὶ δοκοῦμεν κρίσει καὶ λογισμῷ τῆς τούτων ἀπάντων ἀνωφελοῦς καὶ πολυπλανοῦς μεταιοπονίας ἀνακεχωρηκέναι; καὶ τῶν μὲν εἰρημένων μηδὲν πολυπραγμονεῖν· (μηδὲ γὰρ ὄρξην ἐξ αὐτῶν τὸ λυσισταλές, καὶ αὐτόθεν συντεῖνον πρὸς ὠφέλειαν, καὶ ἀγαθοῦ κτήσιν ἀνθρώποις) μόνῃς

(90) Forte παραλυκίσαν.

(91) Πυθαγόρας. Ibid. lib. iv, cap. 4.

A Antiphon ipsiusmet æstus sudorem esse mavult; humidum enim, quod prius includebat, ab eo secretum esse, quodque in omni sudore contingit, ebulliendo concoctum salsius evasisse. Metrodorus, quod per terram colatum mare fuerit, ejus ex crassitie aliquid ipsi adhæsisse, ut in iis usu venit, quæ per medios cineres purgandi causa transfunduntur. Platonici, eam elementaris aquæ partem, quæ per refrigerationem ex aere conrescat, dulcem; alteram vero, quam terra æstu et ardore succensa exhalet, salsam esse. Hactenus etiam de mari. At vero, qui sese orbis universi, rerumque omnium ætheriarum etiam, atque cœlestium naturam atque

B

CAPUT LX.

De partibus animi.

« Pythagoras et Plato, si a summo capite divisionem arcessere libeat, partes animi esse duas, ratione præditam alteram, alteram omnis rationis expertem; sin propius enucleatiusque spectetur, tribus eum partibus contineri: alteram enim illam, quæ ratione careat, in irascendi, et concupiscendi vim partiuntur. Stoici ex partibus illum octo constituunt, quarum quinque sensuum facultates numerantur, videndi, odorandi, audiendi, gustandi, atque tangendi; tum loquendi sexta, septima seminandi, octava postremaque 352 princeps illa moderatrixque cæterarum, quæ suis singulas instrumentis regit, quemadmodum suis polypus cirris ac brachiis uti solet. Democritus et Epicurus, partes ei duas attribunt, ratione præditam, in pectore collocatam, et rationis expertem, tota passim corporis mole diffusam. Porro Democritus idem, cunctam etiam cadavera: propterea quod manifeste calor:s maxima licet parte jam dilapsa.»

CAPUT LXI.

De principe animi facultate.

« Plato et Democritus, toto eam in capite collocant. Strato, superciliarum in medio. Erasistratus, circa cerebri membranam, quam epicranidem ipse nominat. Ecophilus in cerebri ventriculo, quo etiam veluti fundamento quodam innitatur. Parmenides, toto in pectore. Epicurus, ac Stoici omnes, in corde toto. Diogenes, in cordis arteriæ concavo, quod spiritu imprimis abundat. Empedocles, tota sanguinis in mole. Alii quidam, in membrana quæ cordi oppanditur. Alii vero in diaphragmate. Nonnulli ex recentioribus, a capite ad transversum illud septum pertinere. Pythagoras, vitalem in corpore, ratione præditam atque spiritalem in capite constituit.» Atque hactenus philosophorum nostrorum hoc etiam rerum in genere dissidia. Nunquid ergo tibi, certo iudicio, magnaque cum ratione videmur, a tam inani, errorumque plena illorum omnium curiositate merito discessisse? non jure

(92) Plato, διαφανῶς.

superiora omnia habere susque deque, qui fructum A ex iis nullum, nihil quod per sese homini utilitatem ullam, bonique possessionem afferat, existere videamus? sed unam illam potius, erga rerum omnium molitorem Deum pietatem colere, castæque vitæ, ac totius Deo chari, virtutemque completentis instituti rationibus, eidem præpotenti Deo placere conari? Quod si malevolentia quadam invidiaque correptus, ad verum illud nobis testimonium ferendum ægre nimis ac moleste adducis, iterum te sapientissimus ille Græcorum Socrates antevertet, qui sincere causam hanc nostram suo dudum suffragio comprobavit. Istos enimvero rerum superiorum garrulos scrutatores, insanire planissime, nec a furiosis aperteque coargueris, non modo quod suis longe viribus majora tentarent, sed etiam quod in rebus inanissimis, et ab omni humanæ vitæ fructu vacuis, studium operamque contererent. Hujus tibi rei auctorem dabo jam laudatum supra Xenophontem, Socratis amicorum longe notissimum, qui suis in *Memorabilibus* hoc ipsum verbiis totidem consignatum reliquit.

CAPUT LXII.

Ipsam quoque Socratem Græcorum olim sapientissimum, eos qui rerum ejusmodi physiologia tantopere insolenscerent, vel hoc nomine necordes et insanos ostendisse, quod in rebus ab omni vitæ fructu vacuis suaque omni facultate superioribus studium operamque contererent.

« Socratis, inquit Xenophon, nemo unquam impium aliquod et improbum, aut factum vidit, aut verbum audivit. Nec enim is, ut plerique omnes, de natura rerum universa disputabat; quemadmodum hic sese, uti a sophistis vocatur, mundus habeat, aut quibus necessitatis legibus cœlestia quæque fiant, curiosius investigans. Imo vero, qui hoc in quæstionum genere anxie versarentur, eos plane insanire ostendebat. Ac primum quidem in illis hoc spectabat, utrum se rerum humanarum abunde peritos esse rati, ad superiores illas studium curamque transferrent; an vero, cum neglectis humanis divina rimarentur, suo sibi munere officioque fungi viderentur. Deinde mirabatur etiam, ab istis ne hoc quidem videri, genus id cognitionis ab hominibus obtineri non posse: cum illi ipsi, qui disputationibus hujusmodi tantopere intumescunt, non jam inter sese conveniant, sed potius furiosorum utique more dissideant. Ex furiosis enim, alii ne gravissima quidem reformidant, alii, quæ nihil etiam habeant periculi, extimescunt. Nonnullis vel in media turba, quidlibet aut loqui aut facere, turpe non videtur: alii contra sibi ne hominum quidem in societatem veniendum esse persuadent. Sunt qui non templum, non aram, **854** non divinum omnino quidquam venerentur: sunt etiam qui lignis, qui obviis quibusque lapidibus, qui ipsis quoque feris cultum exhibeant. Sic istorum e numero, qui naturam rerum universalium explorant, alios videas, quibus, id omne quod est, unum modo quid esse placeat; alios, qui res multitudine infinitas esse velint. Quidam moveri semper omnia, moveri nihil unquam posse quidam arbitrantur.

(93) Οὐδαίς. Xenophon. l. 1. *Memorabil.*, p. 710.

δὲ τῆς ἀμφὶ τὸν πάντων δημιουργὸν Θεὸν εὐσεβείας ἔχεσθαι, καὶ διὰ σώφρονος βίου, τῆς τε ἄλλης κατ' ἀρετὴν θεοφιλοῦς πολιτείας ἀρεσκόντως ζῆν σπουδάζειν τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ; 'Ἄλλ' εἰ καὶ σὺ βασκανία καὶ φθόνῳ τὴν ἀληθῆ μαρτυρίαν ἡμῖν προσέσθαι δι' ἔκνου φέρεις, φθάσει γέ σε πάλιν ὁ πάντων Ἑλλήνων σοφώτατος Σωκράτης τὰς ὑπὲρ ἡμῶν ψήφους φιλαλήθως ἐξηγηγεμένος. Τοὺς γοῦν μετεωραλέετας ἐκείνους μωραίνοντας ἀπεδείκνυε, καὶ μηδὲν μαινομένων διαφέρειν ἔλεγεν· ἀπελέγχων αὐτοὺς διαβήθη, οὐ μόνον ὡς ἀνεφίκτων ὀρεγομένους, ἀλλὰ καὶ περὶ ἄχρηστα καὶ ἀνωφελῆ τῷ βίῳ κατατριβομένους. Ταῦτα δέ σοι καὶ ὁ πρόσθεν μαρτυρήσει Ξενοφῶν, Σωκράτους ἑταίρων γνωριμώτατος, ὧδέ πη γράφων ἐν Ἀπομνημονεύμασιν.

modo quod suis longe viribus majora tentarent, sed etiam quod in rebus inanissimis, et ab omni humanæ vitæ fructu vacuis, studium operamque contererent. Hujus tibi rei auctorem dabo jam laudatum supra Xenophontem, Socratis amicorum longe notissimum, qui suis in *Memorabilibus* hoc ipsum verbiis totidem consignatum reliquit.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΞΒ.

'Οἱ καὶ τῶν Ἑλλήνων ὁ σοφώτατος Σωκράτης τοὺς ἐπὶ τῇ τῶν προσηρημένων φυσιολογίᾳ μεγάλα φισάοντας μωραίνοντας ἀπεδείκνυεν, ὡς περὶ ἄχρηστα τῷ βίῳ καὶ ἀκατάληπτα κατατριβομένους.

« Οὐδαίς (93) δὲ πῶποτε Σωκράτους οὐδὲν ἀσεβές, οὐδὲ ἀνόσιον οὔτε πράττοντος εἶδεν, οὔτε λέγοντος ἤκουσεν. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῆς τῶν ἀπάντων φύσεως, ἤπερ τῶν ἄλλων οὐ πλείστοι, διελέγετο, σκοπῶν ὅπως ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν σοφιστῶν κόσμος ἔχει, καὶ τίσιν ἀνάγκαις ἕκαστα γίνεται τῶν οὐρανίων· ἀλλὰ καὶ τοὺς φρονιζοντας τὰ τοιαῦτα, μωραίνοντας ἀπεδείκνυε. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ αὐτῶν ἐσχόπει, πότερὰ ποτε νομίσαντες ἱκανῶς ἦδη τὰ ἀνθρώπινα εἶδέναι, ἔρχονται ἐπὶ τὸ περὶ τῶν τοιούτων φρονιζέειν, ἢ τὰ μὲν ἀνθρώπινα παρέντες, τὰ δαιμόνια δὲ σκοποῦντες ἠγοῦνται τὰ προσήχοντα πράττειν. Ἐθαύμαζε δὲ, εἰ μὴ φανερὸν αὐτοῖς ἐστὶ, ὅτι ταῦτα οὐ δυνατὸν ἀνθρώποις εὑρεῖν· ἐπεὶ καὶ τοὺς μέγιστα φρονούντας ἐπὶ τῷ περὶ τοῦτων λέγειν οὐ ταῦτὰ δοξάζειν ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαινομένους ὁμοίως διακείσθαι πρὸς ἀλλήλους. Τῶν τε γὰρ μαινομένων, τοὺς μὲν οὐδὲ τὰ θεινὰ δεδιέναι, τοὺς δὲ καὶ τὰ μὴ φοβερὰ φοβεῖσθαι· καὶ τοῖς μὲν οὐδ' ἐν ὄχλῳ δοκεῖν αἰσχροὺς εἶναι λέγειν ἢ ποιεῖν ὅτιοῦν, τοῖς δὲ οὐδ' ἐξιτητέον εἰς ἀνθρώπους εἶναι δοκεῖν· καὶ τοὺς μὲν οὐθ' ἱερὸν, οὔτε βωμὸν, οὔτ' ἄλλο τῶν θείων οὐδὲν τιμᾶν, τοὺς δὲ καὶ ξύλα, καὶ λίθους τοὺς τυχόντας, καὶ θηρία σέβασθαι· τῶν τε περὶ τῆς τῶν πάντων φύσεως μεριμνώντων τοῖς μὲν δοκεῖν ἐν μόνον τὸ ὄν εἶναι, τοῖς δὲ ἄπειρα τὸ πλήθος· καὶ τοῖς μὲν ἀεὶ πάντα κινεῖσθαι, τοῖς δὲ οὐδὲν ἂν ποτε κινηθῆναι· καὶ τοῖς μὲν ἅπαντα γίνεσθαι τε καὶ ἀπόλλυσθαι, τοῖς δὲ οὐθ' ἂν γενέσθαι ποτὲ οὐδὲν, οὔτε ἀπολέσθαι. Ἐσχόπει δὲ περὶ αὐτῶν καὶ τάδε: Ἄρ' ὡσπερ οἱ τὰνθρώπινα μανθάνοντες ἠγοῦνται τοῦθ' ὅ τι ἂν μάθωσιν ἑαυτοῖς τε καὶ τῶν ἄλλων ὅτ' ἂν βούλωνται ποιήσιν· οὕτω καὶ οἱ τὰ θεῖα ζητοῦντες νομιζοῦσιν, ἐπειδὴν γνῶσιν

αἷς ἀνάγκαις ἕκαστα γίνεται, ποιήσῃν, ὅταν βού-
λωνται, καὶ ἀνέμους, καὶ ὕδατα, καὶ ὥρας, καὶ ὅτου
ἂν ἄλλου δέωνται τῶν τοιούτων ; ἢ τοιοῦτο μὲν οὐδὲν
οὐδ' ἐλπίζουσιν, ἀρκεῖ δ' αὐτοῖς γινῶναι μόνον ἢ τῶν
τοιούτων ἕκαστα γίνεσθαι. Περὶ μὲν οὖν τῶν ταῦτα
πραγματευομένων τοιαῦτα ἔλεγεν· αὐτὸς δὲ περὶ τῶν
ἀνθρωπείων ἀεὶ διελέγετο, σκοπῶν τί εὐσεβῆς, τί
ἀσεβῆς· τί καλὸν, τί αἰσχρόν· τί δίκαιον, τί ἀδικόν· τί
σωφροσύνη, τί μανία. »

rint, tum ea se quotiescunque libuerit, ventos, pluvias, tempestates, et si quo ejusmodi alio opus habuerint, efficere posse existiment ; an potius id ne sperent quidem, qua solum quidque fiat rationem tenere contenti. Hæc ille cum de rerum istarum exploratoribus diceret, tum humanis ipse de rebus perpetuo disserebat, et quid pium aut impium, quid honestum aut turpe, quid justum aut injustum, quid sanum aut stolidum foret, inquirebat. »

Ταῦτα μὲν οὖν Σωκράτης. Μετὰ δὲ αὐτὸν οἱ περὶ B
'Αριστίππον τὸν Κυρηνάιον, ἔπειθ' ὕστερον οἱ περὶ
Ἀρίστωνα τὸν Χίον ἐπεχείρησαν λέγειν, ὡς δέοι μόνα
τὰ ἠθικὰ φιλοσοφεῖν. Εἶναι γὰρ δὴ ταῦτα μὲν δυνατὰ
καὶ ὠφέλιμα· τοὺς μέντοι περὶ τῆς φύσεως λόγους
πᾶν τούναντίον, μήτε καταληπτοὺς εἶναι, μήτ', εἰ καὶ
ὄφθειεν, ὄφελος ἔχειν τι. Μηδὲν γὰρ ἡμῖν ἔσεσθαι
πλέον, ἀλλ' οὐδ' εἰ, μετεωρότεροι τοῦ Περσέως ἀρ-
θίντας,

'Υπὲρ τε πότρου χεῦμ' ὑπὲρ τε Πλειάδα,
αὐτοῖς τοῖς ἡμισυ κατίδοιμεν τὸν πάντα κόσμον,
καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν, ἥτις δῆποτέ ἐστιν. Οὐ γὰρ δὴ
διὰ γε τοῦτο φρονιμωτέρους, ἢ δικαιοτέρους, ἢ ἀν-
ερευιότερους, ἢ σωφρονεστέρους ἡμᾶς ἔσεσθαι· καὶ μὴ
οὐδὲ ἰσχυροὺς, ἢ καλοὺς, ἢ πλουσίους, ὧν χωρὶς οὐχ C
οἶόν τε εὐδαιμονεῖν. Ὅθεν ὀρθῶς εἶπε Σωκράτης, ὅτι
τῶν ὄντων τὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς εἶη, τὰ δὲ οὐδὲν πρὸς
ἡμᾶς. Εἶναι γὰρ τὰ φυσικὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς, τὰ δὲ
μετὰ θάνατον οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· μόνα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὰ
ἀνθρώπινα. Ταύτη δὲ καὶ χαίρειν αὐτὸν εἰπόντα τῇ
'Αναξαγόρου καὶ 'Αρχελάου φυσιολογίᾳ, ζητεῖν,

'Ὅττι οἱ ἐν μεγάρουσι κακὸν τ' ἀγαθὸν τε τέ-
[τυκται.

Καὶ ἄλλως δὲ εἶναι τοὺς φυσικοὺς λόγους οὐ χαλεποὺς
οὐδὲ ἀδύνατους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀσεβεῖς καὶ τοῖς νό-
μοις ὑπεναντίους. Τοὺς γὰρ ἀξιοῦν μηδ' εἶναι θεοὺς
τὸ παράπαν, τοὺς δὲ, ἄπειρον, ἢ τὸ ὄν, ἢ τὸ ἔν, καὶ
πάντα μᾶλλον ἢ τοὺς νομιζομένους. Τὴν τ' αὖ διαφω- D
νίαν παμπόλλην οὔσαν (94). Τοὺς μὲν γὰρ ἄπειρον
ἀποφαίνειν τὸ πᾶν, τοὺς δὲ πεπερασμένον· καὶ τοὺς
μὲν ἀξιοῦν ἅπαντα κινεῖσθαι, τοὺς δὲ καθάπαξ μη-
δέν. Καὶ μὴν εἰ τι καὶ ἄλλο, πάντων ἀριστὰ μοι δο-
κεῖ περὶ τούτων αὐτῶν ἐν τοῖς Σίλλοις καὶ ὁ Φιλιά-
σιος Τίμων εἰρηκέναι τάδε·

Τίς γὰρ τοὺς δ' ὀλοῇ ἐριδι ξυρέθηκε μάχεσθαι ;
'Ηχοῦς σύνδρομος δ' ἄλλος. Ὁ γὰρ, σιωπῶσι χο-
[λωθεῖς,
Νοῦσον ἐπ' ἀνέρας ὥρσε λάλην· ὀλέκοντο δὲ
[πολλοί.

Ὁρᾶς ὡς ἦδη καὶ ἀλλήλους σκώπτουσιν οἱ γενναῖοι ;
Τὴν γοῦν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν αὐτῶν, τὰς τε
(94) Forte εἶναι.

A Sunt qui et nasci universa dicant, et interire,
sunt contra qui nihil aut ortum unquam aut un-
quam interitum esse defendant. Qua de hominum
ratione quærebatur illud præterea ; num ut qui hu-
manis artibus operam navant, cujus operis modum
rationemque didicerint, id cum sibi, tum alteri
cuilibet perficere se posse confidunt ; ita qui divi-
narum in rerum inquisitione versentur, postquam
ipsi qua quæque necessitate fiant, optime cognove-

bemus. Eum Aristippus Cyrenæus, ac deinde Aristo
Chius secuti, non nisi de moribus philosophandum
esse docuerunt. Unum enim hoc scientiæ genus,
et posse comprehendere, et plurimum utilitatis afferre :
illas de natura quæstiones, et humanum superare
captum, nec ut pervideri aliquando possint, com-
pendii quidquam habere. Nihil quippe nobis acces-
surum, si vel altius, quam Perseus ipse, raperemur,
atque adeo

Pontique fluctus, atque Pleiadas supra,
mundum universum, nudamque rerum naturam
omnium oculis cerneremus. Nec enim prudentiores
inde, justiores, fortiores, temperantiores nos futu-
ros, imo ne robustos quidem, aut formosos, aut
divites ; quibus si rebus careas, beatus esse non
possis. Quocirca, illud Socrates dicere solitus erat,
e rebus alias supra nos esse, alias nihil ad nos
pertinere : physicas enim captu nostro superiores
esse ; quæ vero mortem consequantur, a nobis
omnino disjunctas : proinde nostra tantummodo
humanas interesse. 855 Ergo valere jussa tam
Anaxagoræ, quam Archelai physiologia, hoc se unum
quærerere,

Quid lætum, quid triste domi sors propria verset.

Enimvero physicas illas disputationes, non molestas
esse duntaxat, et humana facultate majores, sed
impias etiam, legibusque contrarias. Alios quippe
nullos plane deos admittere ; alios aut infinitum,
aut id quod est, aut unum, aut alia quælibet pro
diis habere, quam qui vulgo recepti sunt. Atque
hos inter magnam præterea dissensionem esse.
Alios enim universum infinitum ponere, alios certis
finibus comprehensum : itemque alios omnia mo-
veri statuere, alios omnino nihil. Mihi vero, si
quidquam aliud, hoc sane optime ab illo Timone
Phlasiō in Sillis dictum videtur,

Ecquis eos diro pugnae inflammavit amore ?
Concurrens linguæ fremitus. Namque illic silentium
Impatiens, morbi contagia sæda loquacis ·
Inmisit : sævo multi periere veneno.

Vides, quemadmodum sese invicem homines egre-
gii vellicent ? Mutuas quidem illorum contentiones,

pugnas atque dissidia, idem ipse Timo præter A μάχας, καὶ τὰς διαστάσεις, ἔτι πρὸς τοὺς εἰρημί-
superius illud, sequentibus versibus adumbravit, νοις ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ τοῦτον ὑπογράφει τὸν τρόπον·

*Dira lues hominum, contentio, vanaque jactans,
Mortiferique soror belli, pugnaeque ministra,
Invadit, cæcoque diu raptâ impete, tandem
Confirmat gravitate caput spemque objicit ultro.*

Φοιτῶ δὲ βροτολογὸς ἔρις, κενὸν λελακυῖα,
Νεικῆς ἀνδροφόνου κωσιγνήτη. καὶ ἔριδος,
Ἦ τ' ἀλάη περὶ πάντα κυλινδεται· αὐτὰρ ἔπειτα
Ἐς βριθὺς ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐς ἐπίθω
| βάλλει.

Verum enimvero, cum hactenus et mutuas hominum istorum altercationes, et illam non minus alienam a nobis quam inanem per sese, nullique parabilem ceterorum omnium, quibus hodieque philosophi gloriantur, cognitionem, non jam nostris, sed domesticis illorum ipsorum clarissimisque testimoniis, abunde coarguerimus: cumque præterea causam illam omnibus spectandam protulerimus, quæ nos cum ad repudiandam ipsorum doctrinam, tum ad complectenda Hebræorum oracula impulerit: **856** *Evangelicæ huic Præparationi* finem aliquando imponamus. Nam quæ ad perfectionem illam *Demonstrationis Evangelicæ* tractationem pertinent, novum disputandi principium requirunt; quod quidem non aliunde, quam ab ea, quæ solvenda nobis superest, quæstione ducemus. Restat autem id unum, ut eorum, qui circumcisionem retinent, criminationi respondeamus; cur tandem, externi et alienigenæ cum simus, eorum libris, utique nihil ad nos (ut ipsi quidem objiciunt,) pertinentibus, abutamur: aut cur ipsorum oracula rationes eorumdem ex lege moderemur.

Ἄλλὰ γὰρ καὶ τῆς σφᾶς αὐτοῦς ἀποδεγεμένης στάσεως καὶ μάχης, τῆς τε μηδὲν ἡμῖν προσηκούσης, περιττῆς δὲ ἄλλως, καὶ οὐ γνωστῆς παιδείας τε καὶ μαθήσεως τῶν λοιπῶν ἀπάντων, ἐν οἷς εἰσέτι νῦν ἀποσεμνύονται φιλοσόφων παῖδες, ἀπεληλεγμένων οὐχ ἡμετέρας, ταῖς δ' οἰκείαις αὐτῶν ἀποδείξεσιν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς αἰτίας εἰς φανερόν τεθείσης, δι' ἣν τὰ τῶνδε ἀποστραφέντες, τὰ Ἑβραίων λόγια προτετιμήκαμεν, τὰ μὲν τῆς *Εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς* ἐν τούτοις ἡμῖν περιγράφω. Τὰ δὲ τῆς ἐντελεστεράς πραγματείας τῆς κατὰ τὴν *Εὐαγγελικὴν Ἀπόδειξιν*, ἥδη λοιπὸν ἐπισκεπτέον ἀφ' ἑτέρας λόγων ἀρχῆς, τῆς δὴ λειπούσης τῷ προβλήματι, τὴν διδασκαλίαν ποιησομένους. Λεῖπει δ' ἄρα πρὸς τοὺς ἐκ περιτομῆς ἐπιμεμφαμένους ἀποκρίνασθαι, τί δὴ ποτε ἀλλόφυλοι ὄντες, καὶ ἀλλογενεῖς, ταῖς αὐτῶν βίβλοις ἀποχρώμεθα, μηδὲν ἡμῖν, ὡς ἂν αὐτοὶ φαῖεν, προσηκούσαις· ἢ τί δὴ τὰ παρ' αὐτοῖς ἀσπαζόμενοι λόγια, οὐχὶ καὶ τὸν βίον ἀκόλουθον τῷ παρ' αὐτοῖς παρεχόμεν νόμῳ.

litterasque complexi, minime tamen vitæ νοεῖτα

INDEX SCRIPTORUM

IN EUSEBII PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBRIS LAUDATORUM.

FABRIC., *Bibliotheca Græca* ed. Harles, t. VII, p. 346.)

A

- Abaris seu Avaris in Ægypto, 501.
 Abraham arithmetica et astrologiam Chaldaeos docuit, 418, 419. Instituit Φαρεθώνην Ægypti regem ac Phœnicæ, 420. Annis 505 ante Mosen, 484.
 Abydenus. Ἐκ τῆς Ἀβυδηνῶν γραφῆς, 414 seq. Ἐν τῇ λεχθείᾳ *Περὶ τῶν Ἀσσυρίων* γραφῆ, 416, 456 seq.
 Academicorum successio, 726. A Platone dissident, 732.
 Acusilaus, 445. Historiæ Græcæ cum Cadmo parens, 478. Argivus, 478. Multa castigat in Hesiodi genealogiis, *ibid.* Plato eum secutus in *Timæo*, 497.
 Ἀδέσποτα. Ἐν ἀδεσπότοις εὐρομεν, 420.
 Æacus, 579. Æaci preces, 463.
 Αἰγυπτιακοὶ λόγοι, 85, 87, 92 seq., 115 seq., 184, 330. Αἰγυπτίων ἀκριβεῖς χρόνων ἀναγραφαί, 493. Astrologiam primi docuerunt, 475.
 Æmilianus rhetor, Epithersis grammatici filius, 206, 207.
 Ænesidemus. 758. Alexandriæ clarus, 763. Ἐν τῇ ὑποτυπώσει ἐννέα διέξεισι τρόπους, 760. Στοιχειώσεις Ænesidemi, 761. Scepticorum instaurator, 763.
 Æschines, 462
 Æschinem (ad), Socraticum, Xenophontis epistola, 744 seq.
 Æschylus, Euphorionis filii, versus, 689, 681. A Platone reprehensio, 643, 647.
 Africanus τρίτῳ *Χρονογραφῶν*, 487, 491.
 Agis, 498.
 Alcæus (junior) λοιδορῶν ἰάμβων, καὶ ἐπιγραμμάτων ποιητῆς παρῴθηκε τὰς Ἐφόρου κλοπὰς ἐξελέγων, 467.
 Alcimæon, 847.
 Alcinoi Apologus, 563.
 Alexander Aphrodisiensis, ἀνὴρ εὖ μάλα διαφανὴς ἐν τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις, ἐν τοῖς περὶ εἰσαρμένης, 267, 271.
 Alexander Polyhistor, 421, 422, 426, 429, 431, 453, 454, 489. Πολύνοῦς ὢν καὶ πολυμαθὴς ἀνὴρ, τοῖς τε μὴ πάρεργον τὸν ἀπὸ παιδείας καρπὸν πεποιημένοις Ἑλλήσι γνωριμώτατος, ἐν τῇ *Περὶ Ἰουδαίων* συντάξει, 418.
 Alexinus, ὁ ἐριστικός, 791. Ejus Ἀπομνημονεύματα, *ibid.*
 Ἀλμενιχιακά (τὰ), 92.
 Amelius Platonius, 540.
 Ammonius, 205.
 Amphiarai oraculum, 469.
 Amphiloehi oraculum, 61, 215, 469.
 Amphion, 495, 499.
 Anaxagoras Clazomemius, Hegesibuli filius, 504, 27, 362, 855, 753, 755, 809, 836, 837, 838, 844, 847, 849, 851. Anaxagoræ φυσιολογία, 855. Ἐν τοῖς *Περὶ ἀρχῶν* λόγοις, 750. Quæ Socrates in eo reprehendit, *ibid.* seq. 760. Ejus discipuli, Pericles, Euripides et Archelaus, 504.
 Anaxarchus, Diogenis Apollonia:æ discipulus, 758.
 Anaximander, 22, 836, 837, 838, 846, 847, 848, 851. Milesius, 748. 754. Praxiadæ filius, 464.
 Anaximenem Ephorus descripsit, 464.
 Anaximenes, 837, 22, 839, 845, 509, 850, 320. Milesius, 748. Eurystrati filius, 504.
 Andron ἐν τῷ *Τρίποδι* περὶ Πυθαγόρου τοῦ φιλοσόφου τὰ περὶ τὰς προρρήσεις ἱστορικῶς, 464.
 Anticlidis *Νόστοι*, 457.
 Antigonus Carystius Pyrrhonis, æqualis. Ejus Vitam scripsit, 762 seq.
 Antimachus, Homeri plagiarium, 467. Vide et infra, *Callimachus Colophonius*.
 Antiochus, quintæ Academicæ princeps, 727. Mnesarchi Stoici auditor, 759.
 Antiochus historicus, *De rebus Siculis*, 478.
 Antipater Stoicus Carneadis adversarius, 738.
 Antiphanes *Περὶ εὐρημάτων*, 476.
 Antiphanis Comici *Ὀλιωριστῆς* ex Menandri *Δεισιδαλμοῖ* descriptus, 465.
 Antiphon, 838, 815.
 Antisthenes, 728. Socratis discipulus, Herculeo vir animo, 816. (*Ἡράκλεια δόγματα*, 797.)
 Apelliconis Teii libri, 793.
 Apio, Posidonii filius, περιεργότατος γραμματικῶν, ἐν τῇ κατὰ Ἰουδαίων βίβλῳ, καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν *Ἱστοριῶν*, 490. Quinque libros *Αἰγυπτιακῶν* scripsit, 493. Apio, gente Ægyptius, cognomine Plistonices, in quarto *Αἰγυπτιακῶν Ἱστοριῶν*, 496 seq.
 Apollodorus, χρονογράφος, 498. Grammaticus, 492. In *Chronico*, 498.
 Apollonius Tyancensis, ἐν τῷ *Περὶ θυσῶν*, 450.
 Apollonius Grammaticus, 464. Rhodius, in *Argonauticis*, 498.
 Aratus ἐν τοῖς *Φαινομένοις* ἐπιγραφόμενος, 666, 674.
 Arcesilaus, 257, 730 seq. Πιττανοῦς, 733. Secundæ conditor Academicæ, 726. Audivit Polemonem et Crantorem, Platonicos, tum Theophrastum, Diodorum, dialecticum et Pyrrhonem, 729, 731. Necnon Menedemum, 729. Pyrrhonius, 731, 736. Ejus cum Zenone Citieo controversia, 732, 753.
 Archelaus, 504. Archelai φυσιολογία, 855.
 Archilochus circa olymp. xxiii clarus, 492. Parius, 256, 687.
 Ab oraculo laudatus, 227, 228. Musarum cliens, 228.
 Aretadis *Περὶ συνεμπτόσεως*, de fortuita scriptorum idem tradentium convenientia, 466, 467.
 Arete, Aristippi filia, 746.
 Areus (Ἄρειος) Dilymus. Ejus epitome (dogmatum philosophicorum), 817 seq., 820, 822. *Περὶ τῶν ἀρεσκόντων Ἠλάτων*, 545.
 Aristæus, sive Aristæas, Proconnesius. Arimasporum carminum auctor, 495.
 Aristæus, sive Aristæas, sub rege Ptolomæo Philadelpho. Ἐν βιβλίῳ *Περὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν Ἰουδαίων νόμων*, 453 seq., 349-355, 370-375. Ἐν τῷ *Περὶ Ἰουδαίων*, 458.
 Aristarchus mathematicus, 848.
 Aristarchus grammaticus, 492.
 Aristæas, Argivus, 499.
 Aristippus ἐν πρώτῃ *Ἀρχιδικῶν*, 499. Ejus doctrinā, 764 seq.
 Aristippus Cyrenæus, 24, 854, 718, 728. Lacydæ discipulus, 756. Socratis, 765 seq., ubi plura de Aristippo.

- Aristippus nepos μητροδιδάκτος, 764.
 Aristo Clius, 854.
 Aristobulus Hebraeus, ἐν Ἑρμηνείᾳ τῶν ἱερῶν νόμων ad Ptolemæum (Philometorem) regem, 323 seq., 375-378. Aristotelicum cum patria philosophia coniunxit, idemque est, cuius II Machab. (1, 10) mentio, 375. Peripateticus ἐν τῷ πρώτῳ Πρὸς τὸν Φλομήτορα, 410. Ἐκ τῶν βασιλεῖ Πτολεμαίῳ προσπεφωνημένων, 663, 668.
 Aristocles Peripateticus, 758. Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας, 510.
 Ἐν τῷ ἑβδόμῳ Περὶ φιλοσοφίας, 790, 793, 810.
 Ἐν τῷ ὄγδω, 756-770. Male, 510 Ἐν ἑβδόμῳ συγγραμμάτι Περὶ φυσιολογίας pro φιλοσοφίας.
 Aristodemus Περὶ ἐρημάτων, 476.
 Aristophanes, 458 (lege ex Josepho Ἀριφάνης).
 Aristophanes comicus, 585.
 Aristophanes grammaticus, 492. Ἐν ταῖς παραλήλοις Μενάνδρου τε καὶ ἀφ' ὧν ἐκλεψεν ἐκλογαῖς, 465.
 Aristoteles, 268, 269, 409, 410, 512, 718, 728, 754, 758, 791 seq., 794, 815, 818, 835, 836, 84., 843, 844, 845, 846. Φύσεως γραμματεὺς, 810. Epistolæ ad Antipatrum, 793. Scripta moralia, πραγματεῖαι Εὐδήμειοι τε καὶ Νικομάχειοι καὶ μεγάλων ἡθικῶν ἐπιγραφομέναι, iudice Attico, Platónico, μικρόν τι καὶ ταπεινὸν καὶ δημόδες περὶ τῆς ἀρετῆς φρονούσι, 795. Non melius Epicuro sentire de Providentia, 799 seq. Ejus a Platone dissensus, 794-811. Animus, entelechia, 811 seq. Ejus Περὶ ἐρημάτων, 476. Aristotelis calumniatores, ab Aristocle confutati, 791 seq. Tributa falso ipsi in Herimiam poemata, 791. Et epistolæ contra Atheniensium civitatem, 792.
 Aristotelici, 136, 139.
 Aristoxenus musicus, ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Πλάτωνος, 791.
 Arius Didymus. Vide supra, Areus.
 Arius, Heracleopolites, 41. Infra in Epeis.
 Arsepedonariæ, Ægyptiorum sapientes, 472.
 Artapanus ἐν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς, 420. Ἐν τῷ Περὶ Ἰουδαίων, 429 seq., 451.
 Asbolus, 419, 495.
 Asclepiades medicus, 773.
 Asitus Vitæ philosophorum accurate scripsit, et libros Theodoti, Hysicratis et Mochi ex Phœnicia lingua convertit Græce, 493. Sed pro Asito legendum Lætius.
 Asteriæ oraculum, 225.
 Atlas, astronomicæ repertor, 419. Atlántii quales theologi, 57.
 Ἀττικὰ (τὰ) συγγραψάμενοι, 498.
 Atticus, philosophus Platonicus, contra Aristotelem, et de ejus a Platone dissensu, 794-811, 509 seq. Ἐν τῷ Περὶ τῆς καθόλου ψυχῆς, 813 (ubi pro ἀπὸ αὐτῶν τῶν legendum ἀπὸ τῶν Ἀττικοῦ), usque ad 816, Τὸσαῦτα ὁ Ἀττικὸς
 Avaris. Vide Abaris.
- B**
- Bacchylides lyricus, 679.
 Bardesanes, Syrus, ἐπ' ἄκρον τῆς Χαλδαϊκῆς ἐπιστήμης ἐλλητικῶς, ἐν τοῖς Πρὸς τοὺς ἑταίρους διαλόγοις, 273-280. Christianus, 279.
 Berosus, 417, 455 seq., 848. Chaldæus, ἱστορικὸς συγγραφεὺς, 413, 414. Babylonius, 488. Beli sacerdos, 493. Ὁ τὰ Χαλδαϊκὰ συναγαγὼν, 415. Ἀντιόχῳ τῷ μετὰ Σέλευκον τρίτῳ τὴν Χαλδαίων ἱστορίαν ἐν τρισὶ βιβλίοις κατατάξας, καὶ τὸ περὶ τῶν βασιλέων ἐκτιθέμενος, 493. Berosus usus Jobas, ibid.
 Beruth, phœnicia mulier, 36.
 Bion sophista, 731.
 Brachmanes sapientes Indorum, 285, 278, 410, 471.
- C**
- Cadmus Milesius, 469, 473, 478, 484, 494. Græ-
- carum litterarum repertor, 499. Lapidinam et auri metalla reperit, 476.
 Cæcilius, 465.
 Callias De rebus Siculis, 478.
 Callietes Stoicus, 461, 468.
 Callinachus, 99, 673, 677. Cyrenæus ἐν τοῖς Ἰδύμοις, 753. Grammaticus, 492.
 Callimachus Colophonius, 491. Lege Antimachus.
 Callisthenes historicus, 464.
 Carneades, tertiæ Academiæ conditor, 726, 736, 737 seq. Arcesila præceptor solertior, 738.
 Cassianus ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἑξηγητικῶν, 496.
 Mirum quid sibi velit interpres, qui reddit in primo Pontificalium.
 Castoris historiæ, 488. Syriacas res scripsit, 489.
 Caystrius, 464. Forte Evelpis Carystius.
 Cebes, qui a Platone loquens inducitur, 554, 555.
 Cephisodorus rhetor, Isocratis discipulus, calumniator Aristotelis, 792, 732.
 Cercylus ἐν τρίτῃ, 498.
 Chæremone, 92, 103, 118. Ὁ ἱερογραμματεὺς, 198. Χαλδαίων ἀναγραφαί, 458.
 Chæmæleon Peripateticus, 492.
 Charmides, quartæ princeps Academiæ, 726.
 Charondas, 619.
 Chiron, 157.
 Choerilus, poeta antiquus, 412.
 Chrysippus, 187, 206, 255, 257, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 818, 820, 823. Successor Cleanthis, 816. Stoicus, 262. Ejus πλῆθος τοσούτων (vel τοσούτων) βιβλίων, 264. Περὶ εἰμαρμένης, 136, 137, 138, 139. Ἐν τῷ πρώτῳ Περὶ εἰμαρμένης βιβλίῳ, 262.
 Cleanthes, 261, 818, 820, 821, 823, 839, 847. Zenonis Citiici successor, 816. Ἐν τινι ποιήματι, 679.
 Clearchus Peripateticus, ἐν τῷ πρώτῳ Περὶ ὄκρου βιβλίῳ, 409 seq. (ex Josepho i Contra Apion., pag. 1047 edit. Lipsiens.), 410.
 Clemens Alexand. Ὁ θαυμάσιος Κλήμης ἐν τῷ Πρὸς Ἑλληνας προτρεπτικῷ, 61 seq., 175 seq. Ἐν τῷ πρώτῳ Στρωματεῖ, 410 seq., 475 seq., 496-500, Πέμπτῳ, 668-691. Ἐν ἑκτῷ Στρωματεῖ, 461-463, 548, 549.
 Cleodemus vates, ὁ προφήτης, ὁ καὶ Μαλχὰς, ἱστορῶν τὰ περὶ Ἰουδαίων, 422.
 Cleombrotus, 205, 206.
 Clitomachus, tertiæ Academiæ conditor, 726. Carneadis successor, 739.
 Clydippus Mantinensis, Περὶ ἐρημάτων, 476.
 Conon, 548, ubi male Κόμων.
 Corybus et Melitides, stulti, 761.
 Crantor Platonicus, πιθανουργικὸς, 729, 731.
 Crates grammaticus, 492.
 Crates, 846. Diogenis Cynici successor, 816, 729.
 Creophylus, 619.
 Ctesias. Infra in Pollio.
 Cyclici poetae, in quibus Θεογονίαι et Γιγαντομαχίαι et Τίτανομαχίαι, 39.
 Cynici, 136, 139.
 Cyrenaici, 764.
- D**
- Dædalus, 480, 481.
 Daimachus historicus, 464.
 Damasus. Infra, Hellenicus.
 Demaratus ἐν πρώτῃ Τραγηδομένῳ, 157.
 Demetrius, 184, 205, 206.
 Demetrius Phalereus, 351, 354, 458, 664. De Juddis, 422, 439, 445.
 Demetrius geometra, 464.
 Democritus Abderita, 23, 205, 255, 257, 320, 480, 487, 836, 857, 842, 844, 845, 847, 449, 850, 852, 720, 731, 749, 754, 773, 782. Annos quinque apud Ægyptios versatus, 472. Leucippum audivit, 504, 758. Ejus scriptis usus Pyrrho, 763. Maluit causam unam rerum naturalium reperire quam esse Persarum, 781. Ὑποθηκῶν ἀρχόμενος, 782. Ἐ-

δουλων λόγους ἠθικούς παποιῆσθαι λέγεται, 472.
Demodocus, 495.
Demosthenes, 462. An Hyperides ejus plagiarius?
466. Ἐν τῷ Κατὰ Ὀνήτορος, ibid. Κατὰ Κώνωρος,
αἰκίας, ibid.

Δευτερωτά Hebræorum, 513, 574.
Diagoras Melius, 743.
Dialectici, 510.
Dicæarchus *De anima*, 810.
Didymus, 545. Vide *Areus*.
Dinarchus ἐν τῷ πρώτῳ Κατὰ Κλειομέδοντος, αἰ-
κίας, 466.
Dioclis Cnidii *Διατριβαί*, 731.
Diodorus Siculus; ejus *Βιβλιοθήκη ἱστορική*, 19,
27, 44, 88, 488, 489. Ex libro 1, 480-482. Lib. III
et IV, 52; lib. XX, 160 seq.
Diodorus sophista, 729-731.
Diogenes, 859, 844, 849, 852. Apolloniatas, 25.
Metrodori discipulus, 758.
Diogenes Cynicus, Antisthenis discipulus et suc-
cessor, 816.

Diogenianus, 136-139, Peripateticus, *Περὶ εἰμαρ-
μένης* contra Chrysippum, 261-267.

Dionysii (ex) episcopi *Περὶ φύσεως* contra Epi-
curum, 772-784.

Dionysius (Alexandrinus) de materiæ creatione
disputat, 383 seq. Ἐν τῷ πρώτῳ τῶν *Πρὸς Σαβέλ-
λιον*, 333 seq.

Dionysius, Argivus, 498.
Dionysius Halicarnass., ἀνὴρ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστο-
ρίας ἀκριβῆ τὴν γραφὴν ἄπασαν ἐκθέμενος, 158-160.
Ἐν τοῖς χρόνοις, 497.

Dionysius Olynthius, 492.
Diphilus Comicus, 683 seq., 690.
Dorotheus τετάρτη *Ἰταλικῶν*, 157.
Δωσίδης, 157.
Draconis leges, 479, 496.
Drymon, 495.

E

Ecophilus. Infra, *Herophilus*.
Ephantus Pythagoreus, 850.
Eleatica secta, 471. Omnia unum esse docet, 725.
Empedocles Agrigentinus, 24, 320, 676, 838, 839,
841, 843, 844, 845, 849, 851, 852, 720, 721. Me-
tonis filius, 4, 749 seq. Ejus ἔπη, 185, 187, 206,
749. Ἡ φιλόσοφος ποιητικῆ, 685.
Enoch, astrologiæ inventor, 419. Idem cum
Atlante, ibid.
Epeis, Ἐπίσης, Ægyptius hierophanta et hiero-
grammateus, ab Ario Heracleopolita Græce versus,
41.

Ephorus, 415 Cumæus, 492. An plagiarius, 464
seq. Infra *Lysimachus*. Castigat Hellenicum, repre-
henditur ab Timæo, 478.

Epicharmus Pythagoreus, poeta, 674. Comœdiæ
princeps, 721. Ἐν τῇ *Πολιτεία* (dramatis hoc no-
men), 682.

Epicurei, 136, 139. Ab Epicuro suo neutiquam
dissentientes, 727 seq. Confutantur, 769 seq.

Epicuro non melius de Providentia æussisse Ari-
stotelem, 799 seq.

Epicurus, 836, 837, 839, 842, 844, 845, 512, 24,
137, 257, 261, 823, 718, 727, 754, 773, 779, 782,
799, 800, 682. Democritum secutus, 749. Et Ari-
stippum, 763 seq., 758. Xenocratis et Nausiphantis
auditor, 768. Alii aiunt præceptorem habuisse ne-
minem, ibid. Socratis fatum veritus, 783. Ab Ari-
stocle confutatur, 770. Ἐν τῇ περὶ τῶν ἐπιτηδευμά-
των ἐπιστολῇ, 791. Ἡ ἐκ τῶν ἀτόμων Ἐπικούρου
θεογονία, 781.

Ἐπιμενίδειοι καθαρμοί, 226.
Epimenides Cretensis, qui Spartam migravit, 495.
Epitherses grammaticus, Æmiliani rhetoris pa-
ter, 206.

Erastriatus, 852.

(a) V. Sturz., *Fragmenta Hellenici*, pag. 13 fn. HARL.

Eratosthenes, 849. Grammaticus, 492.
Eretrici philosophi, 728.
Essæi sive Esseni, 379-384, 404, 407.
Eubulides ἐν τῷ κατ' Ἀριστοτέλους βιβλίῳ, 791.
Euclus Cyprius, 495.
Eudoxus Mathematicus, 480, 482.
Eugrammo Cyrenæus Musæi librum totum *Περὶ
θεοσπουτῶν* pro suo venditavit, 462.
Eumolpus ἐν *Βαχχικοῖς*, 27.
Eupolemus, 430, 452, 455, 458. Ἐν τῷ *Περὶ
Ἰουδαίων τῆς Ἀσσυρίας*, 418. Ἐν τινὶ *Περὶ τῆς
Ἡλλοῦ προφητείας*, 447. De aliis hominibus scrip-
psit, 449, 450, 451, 454.

Euripides τραγωδεῖ, 157, τῆς Σωκράτους διατρι-
βῆς καὶ φιλοσοφίας ἐκπεσὼν, 227. Oraculo laudatus,
227-229. Σηνηκὸς φιλόσοφος, Anaxagoræ discipu-
lus, 504. Ejus versus, 242, 258, 259, 466, 679
(ex Euripidis *Antiope*), 684. *Μεγαλλοπη*, 20, 466.
Sisyphum inducens, 53. Ἐν *Πειρίθῳ*, δράματι, 681.

Eusebius suum *Περὶ τῆς τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν
πολυπαιδείας* scriptum citat, 310 seq. *Χρονικὸς
κανόνας*, p. 484, 502 seq. Dispositio et argumen-
tum librorum *De præparatione*, 788 seq. *Εὐαγγελι-
κὴν ἀπόδειξιν* promittit, 789 seq., 836. Secundum
principium male posuit, 320 seq.

Evander, Lacydis discipulus, Academicus, 736.
Evelpis Carystius, 155.

Evemerus historicus, 59, 458.
Evemerus Tegeates, atheus, 733.
Ezechiel ὁ τῶν τραγωδιῶν ποιητῆς, 436-439. Ἐν
τῇ Ἐξαγωγῇ, 439-442, 443. Ἐν τῷ δράματι τῷ ἐπι-
λεγομένῳ Ἐξαγωγῇ, 444, 446.

G

Genethliacorum dicta, 294 seq.

H

Hecateus, 415. Abderita, ἀνὴρ φιλόσοφος ἄμα
περὶ τὰς πράξεις ἰκανώτατος ἴδιαν βίβλον ἀναθεῖς τῇ
περὶ Ἰουδαίων ἱστορίᾳ, 408 seq. (ex Josephi 1 *Con-
tra Apion.*, 1049 edit. Lips.) Βιβλίον *Περὶ τοῦ
Ἄβραμ*, 417. Ὁ τὰς ἱστορίας συνταξάμενος ἐν τῷ
Κατὰ Ἄβραμ καὶ τοὺς *Αἰγυπτίους*, 680. So-
phocle junior, ibid.

Hecateus Milesius. Infra, *Herodotus*.
Hellenicus, 415, 476, 498. Ejus βαρβαρικά νόμι-
μα ex Herodoto et Damaso [an Damasippo (a)] de-
scripta, 466. In genealogiis dissidet ab Acusilao,
478. Castigatur ab Ephoro, ibid. Res Atticas scrip-
psit, 489.

Heracleo, 206.
Heraclides, 839. Ponticus, 850. Ejus δγχοι, 773.
Heraclitus, 320, 399, 462, 472, 528, 676, 681,
837, 838, 847, 848, 849, 720, 748, 772, 816, 821,
723, 729, 748, 772. Ad ejus dictum ποταμὸς ὕλη
ρούδης alluditur, 819. Ἡρακλείτειοι, 723.

Herculeæ dogmata, 797. Antisthenes Ἡρακλεώτι-
κὸς τις ἀνὴρ τὸ φρονιμα, *Herculeo vir animo*, 816.

Hermogenes, 458. Alius, qui loquens a Platone
inducitur, 515.

Herodotus, 462, 466. Halicarnassensis, 491. Li-
bro II, 490. Hecateum Milesium descripsit, ibid,
466, 467. Infra in *Pollio*. Reprehenditur ab omni-
bus, 478.

Herophilus, 852. Ita legendum pro Ἡρόφιλος, in-
terpreti *Ecophilus*.

Hesiodus, 59, 86, 184, 214, 466, 475, 486, 662,
663, 675, 726, 780, 499, 500, 620, 677, 680, 688,
693, 662, 663, 694. Ex Hebræis profecit, 667. Ejus
versus, 164, 643. Fabulæ de diis, a Platone repre-
hensæ, 641. Genealogiæ ab Acusilao, 478. Ἡσίο-
δοι θεοί, 233.

Hestæus, 415, 416.
Hieronymus, Ægyptius, ἱστορικὸς συγγραφεύς,
415. Ὁ τὴν ἀρχαιολογίαν Φοινικικὴν συγγραψάμε-
νος, 414, 415.

Hippasus Metapontinus, 748.
 Homerus, 184, 486, 231, 262, 265, 467, 645, 662, 673, 674, 675, 730, 766, 480, 481, 498, 499, 500, 579, 593, 805 seq., 823. Fabulæ ejus de diis a Platone reprehensæ, 618, 641, 646. Versus, 674, 677, 682, 688, 693, 734, 739, 748, 754, 757, 731. Initio nihil scripto mandavit, 478. Tragediæ princeps, 723, 618 seq. Quo tempore floruerit, 491 seq. Oraculo laudatus, 227. Oraculum de ejus patria, 229. Ex Hebræis profecit, 667 seq. Ὀμηρικὴ νόσος, 211. Ὀμηρειοί, 723. Græci nihil Homerica pœsi antiquius habent, 478, 491 seq. Qui antiquiores Homero ferantur, 495. Ὁ ποιητής, 85, 88, 89, 90, 153, 594. E rep. a Platone ejectus, 619 seq.
 Horus, Samius, 495.
 Hyperides πρὸς Διώνδρον, et Περὶ τῶν Εὐθούλου δωρεῶν, 465. Plagiarius, ibid. Demosthenis æqualis, ibid.
 Hyperochides, 409.
 Hypsicrates, scriptor Phœnicus, quem Græce vertit Asitus, 495.

I

Ἰάδες Μοῦσαι, 725.
 Icetes. Vide *Œcetes*.
 Iliadis parvæ auctor, 498.
 Ionica secta, 471.
 Isæus ἐν τῷ Περὶ Κύλωνος κλήρου descripsit Isocratis *Trapeziticum*, 466.
 Isatis, 495.
 Isocrates, 462. Ejus *Areopagiticus*, 464. In agone Mausoleo a discipulo Theopompo victus, ibid. *Trapeziticum* ejus exscripsit Isæus, 466.
 Ister ἐν τῷ Περὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀποικίας, 499. De Cretensium sacrificiis, 156.

J

Jannes et Iambres Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς, 411.
 Jobas de Assyriis scribens, Bero-o usus est, 493.
 Josephus (Flavius), scriptor Judæus. Ἐν τῇ πρώτῃ τῆς Ἀρχαιολογίας, 415-415-417, 418-422, 455, 456-458. Ἀπὸ τοῦ πρώτου Περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀρχαιότητος, 500-502. Ἐν δευτέρῳ συγγράμματι, 361-370, 476-479.

L

Lacydes, Arcesilæ successor, propter avaritiam dictus οἰκονομικός, 734.
 Lætus. Vide supra, *Asitus*.
 Latinus; ejus sex libri Περὶ τῶν οὐκ ἰδίων Μεγάρδρου, 465.
 Leo, ὁ τὰ περὶ τῶν κατὰ Αἴγυπτον θεῶν πραγματευσάμενος, 499.
 Leucippus, 844, 850. Zenonem Eleatem audivit, 758, 504.
 Liji versus, 668. Ex Hebræis profecit, ibid. Circa Trojana tempora vel paulo ante floruit, 469, 470, 500. Ante Homerum, 495.
 Longinus, 464. Περὶ ψυχῆς, 822 seq. (confer. *Longinum* Jac. Tollii, p. 252 seq.)
 Lyco, qui se Pythagoricum appellat, 792.
 Lycophron, 467.
 Lycurgus, 619, 590, 500, 509. Spartiata, 480. Ex Ægyptiis profecit, 482. Ejus leges, 221, 223, 569, 496. Ipsi datum oraculum, 214 seq., 260
 Lyricus (Pindarus), 674.
 Lysias, 462.
 Lysimachi libri duo *De Ephori furtis*, 467.

M

Mæoras, 464.
 Magi Persarum, 471.
 Malchan, qui etiam Cleodemus, de Judæis scriptis, 422.
 Manetho (Μάνεθος), 88. Ἐν ἱερῶ βίβλῳ καὶ ἐτέροις αὐτοῦ συγγράμμασι, 44. Ὁ τὴν τῶν Αἰγυπτιακῶν ποιησάμενος ἀναγραφὴν, 155, 413. Græce Ægy-

ptiam historiam scripsit, e sacris interpretatus monumentis, 500. Δευτέρα Αἰγυπτιακῶν, id. seq.
 Mathematici, 846, 847, 849
 Maximus, 464.
 Maximus τῆς Χριστοῦ διατριβῆς, οὐκ ἄσκημος ἀνήρ, ἐν λόγῳ Περὶ ὄλης, 337-346.
 Megacledes Peripateticus, 492.
 Megaresenses philosophi, 728, 756.
 Megasthenes συγγραφεὺς, ὁ Σελεύκῳ Νικάνορι συμβεβιωχῶς, ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Ἰνδικῶν, 410, 419.
 Meminit Nabuchodonosoris, 456 seq.
 Megillum loquentem inducit Plato, 631.
 Melampus, 480, 481.
 Melanippides, lyricus, 680,
 Melissus, 724, 756, 757. Parmenidis discipulus, 720, 758, 504.
 Μῆλων, ὁ τὴν συσκευὴν κατὰ Ἰουδαίων γράφας, 420. Lege *Μόλων*, atque intellige Apollonium Molonem, de quo Josephus.
 Μελοποιός; [δ] (Pindarus), 674.
 Menander comicus, 682 seq., 688 seq. Plagiarius, 465. Ejus δεισιδαίμων. Supra in *Antiphane*.
 Menander Pergamæus, historicus, 493
 Menedemus, 729.
 Mentor, Carneadis discipulus, 738.
 Mercurius Trismegistus, 56, 46.
 Metrodorus, 24, 718, 836, 847, 850, 851. Chius, 24, 766, 846. Nessæ discipulus, 758. Democriti, 765. Γράφων Περὶ φύσεως, ibid.
 Milesias (Thales), Philosophus et propheta 136.
 Mnaseas, 414, 458. Septicus, 731.
 Mnesarchus, Pythagoræ filius, 504.
 Mnesarchus Stolicus, 739.
 Mochus, scriptor Phœnicus, quem Græce Asitus (1) transtulit, 493.
 Molus, Μόλος, 415. Lege ex Josepho *Μόλων*. Unde paulo ante *Μῆλων*.
 Monimus ἐν τῇ *Θανωσιῶν συναγωγῇ*, 157.
 Moses, 312 et sapius.
 Musæus, 469, 480, 498, 500. (Moses), 411, 662.
 Orphei magister, 432, 495. Ἐρμῆς dictus, ibid. Vide et supra in *Eugrammone Cyrenæo*. Theologorum antiquissimi Linus, Musæus, Orpheus, 470. De Thesprotis scripsit, 462.
 Myrsilus Lesbicus, 159.

N

Nausiphanes, Pyrrhonis discipulus, 768.
 Νεωτέρων (τῶν) τινές, 852.
 Nessas, Democriti auditor, 758.
 Nicagoras, cognomento Ἐρμῆς, Alexandri Magni tempore, 791. Alius Nicagoras, sophista, 464. Nicolaus, 415. Damascenus ἱστορικός συγγραφεὺς, 415. Ἐν τῇ τετάρτῃ, 417; Ἐν τῇ ἐννενηχοστῇ καὶ ἑκτῇ βίβλῳ, 414.
 Nicomachus, Aristotelis filius, 793.
 Numa Pythagoreus, 410.
 Numerius Pythagoreus, 410, 411. Ἐκ τῶν Παρὰ Πλάτωνι ἀπορήτων, 650 seq. Ἐν τοῖς Περὶ τάραθου, 556, 557, 558, 559, 545. Πρώτῳ Περὶ τάραθου, 411, 819, 544. Ἐν δευτέρῳ, 525-527. Ἐν τῷ πέμπτῳ, 544. Ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τῆς τῶν Ἀκαδημικῶν πρὸς Πλάτωνα διαστάσεως, 727 seq., 737 seq.
 Nymphodorus Amphipolitanus, ἐν τρίτῳ *Νομίμων Ἀσίας*, 499.

O

Œcetes Pythagoreus (al. Icetes), 849.
 Ōenomai Cynici, Γοήτων φορά, 209-213, 234, 234 261. Parodiæ ad oracula, p. 231, 233.
 Ōenopides Chius, 480, 482.
 Onomacritus, olympiade xl clarus. Vide *Orphens*.
 Oracula, 61, 123, 124, 145 seq., 159, 168, 175, 188, 190, 196, 200, 205, 209-212, 214-227, 229, 230, 252, 255, 237-241, 255, 256, 257, 260, 261 591, 412, 413, 456 seq., 465, 469. Ubi Amphiaræ Amphiloehi, etc., in initio, 472, 689. Valerorum h

(1) Lege *Lætus*

minum commenta, 131 seq., 213, 290. Etiam confessione ipsorum Iεροφαντων, θεολόγων και προφητων in tormentis, 135. Peripateticorum, Cynicorum et Epicureorum, 136.

Origenes ὁ θαυμασιός ἐν τοῖς εἰς Γένεσιν ἐξηγητικοῖς, 280-295, 334-336.

Orpheus, 27, 184, 462, 662, 469, 470, 480, 495, 498, 500. Mosis discipulus, 452. Ὀρφικά ἐπη, 83, 89, 100 seq., 102, 106, 107, 108, 771, 684-687, 688, 690, 859. *Θεογονία*, 47 seq. Ἐν ποιήμασι τῶν κατὰ τὸν ἱερὸν λόγον αὐτῶ λεγομένων, 664, 666. Ab Ægyptiis theologiā suā hāuit Orpheus, 403. Ὀρφεῦ καὶ καθάρσιν, 226. Orpheo tributa, scripta sunt ab Onomacritio Atheniensi, 495.

Ostanes, 202. Ἐν τῇ ἐπιγραφομένη Ὀκτατεύχῃ, 42.

P

Pallas ὁ ἄριστα περὶ τῶν τοῦ Μίθρα συναγαγῶν μυστηρίων, 156.

Parmenides, 838, 843, 850, 852. Eleates, 23, 790, 720, 718, 725, 724, 756. Xenophanis auditor, 758, 504. Παρμενίδης ὁ μέγας, 680. Ejus versus, ibid.

Periander, 509.

Pericles, Anaxagoræ discipulus, 504.

Peripatetici, 136, 324, 718.

Plemius, 495.

Phe-monoe prima oracula cecinit, 499 seq.

Pherecydes, 41. Σύριος, 465, 470, 478, 500.

Philammon, 495.

Philarchus, 156, 164.

Philemon comicus, 687.

Philippus, 206, 207. Alius hoc nomine, 278.

Philistus *De rebus Siculis*, 478.

Philo, quartæ Academiæ princeps, 726. Clitomachi successor, 739.

Philo Byblius. *Φοινικικὴ ἱστορία* ex Sanchoniathone, 156 seq. Libri novem Sanchoniathonis ad Abibalum, regem Berytiorum, ex Phœnicia Græce redditi, 31. Libri tres *Παραδόξων ἱστοριῶν*, 32. *Περὶ Ἰουδαίων*, 40. *Ἐθωθίων ὑπομνήματα*, 41.

Philo ἐν τῷ *Περὶ τὰ Ἰεροσόλυμα* (versibus heroicis), 421, 452 seq. Ἐν τῇ ἰδ' τῶν *Περὶ Ἰεροσόλυμα*, 450. Hic est Φίλων ὁ πρεσβύτερος, 458.

Philo Hebræus, 334, 378, 546-548. Τὰ οἰκεία πατρῶθεν ἀκριβῶν, 323 seq. Ὁ τὰ Ἑβραίων πεσπαιδευμένος, 704. Ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν *Εἰς νόμον*, 384 seq.

Ἐν τῷ *Περὶ γεωργίας προτέρου*, 323. Ἐκ τοῦ πρώτου *Ζητημάτων καὶ λύσεων*, 323, 324. Ἐν τῇ *ὑπὲρ Ἰουδαίων Ἀπολογία*, 378-384. *Περὶ τῆς προνοίας*, 536 seq., 385-400. *Περὶ τοῦ πάντα σπουδαίων ἐλεύθερον εἶναι*, 384-384. Ἐκ τοῦ πρώτου *Συγγραμμάτων*, ὧν ἐπέγραψεν, *ὑποθετικῶν*, 351-361. *Περὶ τοῦ Τὸ χεῖρον τῷ κρείττονι φιλεῖν ἐπιτίθεσθαι*, 533, 554.

Philochorus, 490. Atheniensis, 492. Res Atticas scripsit, 489.

Philolaus Pythagoreus, 836, 843, 750.

Philomelus Septicus, 751.

Philostephanus *Περὶ ἐδρημάτων*, 476.

Philostratus Alexandrinus *Περὶ τῆς τοῦ Σοφοκλέους κλοπῆς*, 465.

Phlegontis historia, 488.

Φωκίς. Οἱ ἀναγεγραφέντες τὸν ἱερὸν πόλεμον τὸν ἐν Φωκίδι, 392.

Phocylides, 687.

Phœnicum πρώτοι θεολόγοι, 17, 33 seq., 107. Eorum doctrina de hominum ortu, 83, 184. Chananis posterius, 419. Ἡ Φοινικίων γραφή, 28. Vide supra in *Philone Byblio et Hieronymo Ægyptio*. Οἱ τὰ Φοινικικά συναξάμενοι, 416. Φοινικίων ἀναγραφαί, 458. Φορωνίς. Ὁ τῆς Φορωνίδος ποιητής, 497.

Φρύγιοι λόγοι, 83, 184. Phryges musicæ ex parte inventores, 476.

Physici philosophi, 718, 719, 720, 790, 845, etc.

PATROL. GR. XXI.

Pindarus, ὁ Βοιωτικός μελοποιός, 125, 395, 499. Lyricus, 674, 688. Pythagoreus, 675. De Æsculapio quæstio, 121.

Plato, 690, 691, 694, 836, 837, 839, 841, 810, 843, 844, 845, 846, 847, 851, 852, 590 seq., 596 seq., 681, 575, 574, 576, 586, 471, 480, 559, 554 seq., 83, 97, 99, 172, 184, 187, 206, 230, 362, 411, 462, 511, 508 seq., 795, 790, 794 seq., 753, 754, 815, 816, 717, 718, 720, 722, 801 seq. Platonis etymologia, 517 seq. *Moses* ἀττικῶν, 411, 527. Ex Hebræis profecit, 523 seq., 663 seq., 668 seq. Ex Ægyptiis, 482. Ex Protagoræ libro *De ente*, 468. Pythagora haud inferior, 727. Πυθαγορίσας, 728, 745, 843. Πυθαγόρειος, 729. Μεσεύων Πυθαγόρου καὶ Σωκράτους, ibid., 505. Αἰγυπτιακῶν τῷ δόγματι, 689. Ejus Peripatus, 791.

Alcibiade, 551.

Cratylus, 28, 87, 105, 515, 518, 526.

Ἐν τῇ *Σωκράτους Ἀπολογία*, 659-662.

Cri one, 651-659.

Ἐν *Ἐπιρομίδι*, 702, 640, et 471, 534.

Ἐν *μεγάλῃ ἐπιστολῇ*, 530. Epistola ad Dionysium, 530 seq., 541. Ad Hermiam, Erastum, Coriscum, 534, 675.

Euthyphrone, 649, 650, 651.

Gorgia, 577-580.

Λύσιδι, 672.

Ἐν *Θεαίτητῳ*, 602 seq., 615, 672, 722 seq., 766.

Ἐν *Νόμοις*, 607, 610, 589 seq., 711 seq., 706 seq., 99, 369, 410. Ἐν πρώτῳ, 587 seq., 575. Δευτέρῳ, 593. Ἐκτῷ, 581. Ἐβδόμῳ, 610. Δεκάτῳ, 705, 670, 621 seq., 549. Ἐνδεκάτῳ, 575. Τελευταίῳ, 669.

Ἐν *Πολιτείᾳ*, 745 seq., 544, 611, 697 seq., 707. Ἐν πρώτῳ, 582, 614. Δευτέρῳ τῆς *Πολιτείας*, 583, 641-647, 678. Τρίτῳ, 610. Πέμπτῳ, 608 seq. Ἐκτῷ, 593. Ἐβδόμῳ, 676. Ἐκ decimo *De rep.*, 677, 563. De Ere Armenii et 675.

Ἐν *Πολιτικῷ*, 559 seq., 582.

Ἐν *Σοφιστῇ*, 724, 680 seq.

Συμποσίῳ, 584 seq.

Ἐκ τοῦ *Τιμαίου*, 659, 669, 670, 672, 471, 497, 530, 696, 559, 557 seq., 542, 544, 545, 675, 703.

Ἐν *Φαίδρῳ*, 671, 697, 709 seq.

Φιλήτῳ, 770.

Περὶ ψυχῆς, 696 seq., 26, 750 seq., 551-554, 564 seq., 567 seq.

Verba Platonis (non nominati) de Deo, quod non sit malorum causa, 250 C.

Πλατώνεια, dies festus in memoriam Platonis, 467, 464.

Aristotelem calumniantur quidam Platonis libros διαφθεῖραι, 791. Zeno et Cephisodorus contra Platonem scribentes, 732. De Platonis successoribus, 726. Academicorum a Platone dissensus, ibid. seq., 732. Platonis ab Aristotele, 798, etc.

Plotinus ἐκ τοῦ *Περὶ ἀθανασίας ψυχῆς* δευτέρου (contra Aristotelem, qui animum entelechiam esse contendit), 811 seq. *Περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων*, 535, 536. *Περὶ ψυχῆς*, 824-835. Adde Ennead. iv, 7. *Πλωτῖνεια*, 464. Legendum *Πλωτῖνεια*. 467 D.

Plutarchus, 22 seqq., 82-86, 99, 119. *Περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτων*, 747-750, 753-755, 836-839, 841-852. *Περὶ τοῦ Εἶ τοῦ ἐν Δελφοῖς*, 527-529. *Περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰστίαν καὶ Αἰγυπτίων Θεῶν*, 90, 91, 186-188. *Περὶ τῶν ἐν Πλαταιῶν δαιδάλων*, 83-86. *Στράματι*, 20. *Περὶ τῶν ἐκλελειπτόων χρηστηρίων*, 183-185, 187, 188, 189, 205-207. Πρώτῳ *Περὶ ψυχῆς*, 563 seq., ex quo Antylli, qui revixit, et Sositelis atque Heracleonis, nec minus Nicandæ, Cerdonis, mentio.

Poesis Hebræorum, 514.

Poetæ versus, 24, 27, 387, 854, 855, 795, 796, 798, 644, 660, 776, 781, 782, 795, 796, 798, 499. Ποιητής τις οὐκ ἄσημος, 688. Ὡς οἱ ποιηταὶ πον φαίν, 338, 825. Quam nocuerint, 172, 618, 619. Ποιητικῇ

πᾶσα Μοῦσα, 669. Vide et supra, in *Homero*.
 Polemo, Xenocratis successor, 726.
 Polemo ἐν τῇ πρώτῃ Ἑλληνικῶν, 490.
 Pollionis epistola ad Soterindam de Ctesia, et liber *De Herodoti furtis*, 467. Eiusdem *Υχρευταί*, ibid. *De Theopompi furtis*, ibid.
 Polybii *Historia*, 488.
 Polyhistor, 421. Vide supra, *Alexander*.
 Porphyrius *Περὶ ἀγαλμάτων*, 97, 98.
 Ἐν τῇ πρὸς Ἀνεθὺ (Νεκτανάβῳ, 740) τὸν Αἰγύτιον ἐπιστολῇ, 92, 192, 197-199, 741. Nescio an etiam, 100-102, 108, 109, 110, 111-117.
 Ἀπὸ τῶν πρὸς Βόηθον *περὶ ψυχῆς*, 554-556, 812 seq.
Περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς, 28, 93 (idem respicit, pag. 144, ἐν ἑτέροις), 147 seq., 149, 150, 151-153, 155, 156, 166 seq., 171-173, 403-407.
 Ἀπὸ τοῦ α' τῆς *Φιλοσοφίας ἀποδείξεως*, 461-468.
Περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, 123, 124, 143, 144-147, 168, 174, 189 (ἐπομύμενος κρύπτειν ἀπόρρητα Θεῶν, 144, 189), 192 seq., 205, 204, 234, 236-241, 741 seq. Ἐν τῷ πρώτῳ, 412 seq.
 Ἐν τῇ καθ' ἡμῶν συσκευῇ, sive in opere adversus Christianos, 178, 189. Ὁ τὴν καθ' ἡμῶν διαβολὴν πεποιημένος, 234.
 Ἐν τετάρτῳ τῆς πρὸς ἡμᾶς ὑποθέσεως, 31, 485.
 Porus Platonicus, Meridis filius, 184.
 Posidonius, 844.
 Prodicus Chius, 619.
 Prometheus sapientiam deferens ad homines, 539.
 Pronætides (af. Protænides) Atheniensis, 495.
 Prosenes, Προσῆνης, Peripateticus, 464, 467.
 Protagoras Abderita, 718, 725, 766, 620. Democriti discipulus, 504, 758. Pro atheo habitus. Ejus *Περὶ Θεῶν σύγγραμμα*, 722, 766. Socratis ætate vixit, 504. Ejus dictum. Μέτρον πάντων χρημάτων ὁ ἄνθρωπος, ibid. Ex libro ejus *De ente* quædam hausit Plato, 468.
 Protarchus, 629, 770, 771.
 Ptolemæus Mendesius, sacerdos τῷ Αἰγυπτίῳ ἀνέχων ἱστορίων, 407, 490. Τὰς τῶν βασιλέων πράξεις ἐν τρισὶν βίβλοις ἐκθέμενος, 495. Ἐν τοῖς *Χρόνοις*, ibid. seq.
 Ptolemæus rex S. Scripturam verti curat, 349-353.
 Pyrrho, 790, 718, 729, 730. Ab Democrito edoctus, 731. Hoc est libris ejus usus, 763. Discipulus Anaxarchi, Eleus, nihil scripsit, 758, 765. Ubi plura de eo. Metrodororum secutus, 765.
 Pythagoras, 470 seq., 619, 487, 727, 728, 753, 754, 837, 842, 843, 845, 851, 852, 187, 320, 362, 411, 462, 464, 854, 669, 675, 510, 500, 772, 854, 478. Samius, 480. Xenophanis et Anaxagoræ tempore, 504. A Judæis multa hausit, 411, 664. Pythagoræ *τετραπόδης σοφία*, 754. Pherecydis discipulus, 470. Alia de eo, ibid. seq.
 Pythagoras Rhodius, 493, 196.
 Pythagorei, 671, 549, 859, 844, 488.
 Pythocles ἐν τρίτῳ *Περὶ ὁμοιοτάς*, 157.

R

Rhadamantus, 662.

S

Sacrorum librorum versio Græca ante Alexandrum Magnum et Persas devictos, 410.
 Salomonis regis epistola ad Vaphrem, Ægypti, et Suronem (Hiramum) Tyri reges, 448 seqq.
 Sanchoniathon, 30 seqq., 485. Vide supra in *Philone Byblio*.
 Scammon Mytilenæus, *De inventis*, 476.
 Seleucus theologus, 155.
 Septem sapientes, 496, 500. Unius e vii sapientibus versus, Ἐπτά με φωνήεντα, etc., 520.
 Septuaginta Interpretes, 352 seqq., 370.
 Severus Platonicus, *Περὶ ψυχῆς*, 700, 701.
 Sibylla, 495, 678, 681, 416.

Σικελικά (οἱ τὰ) συγγράμματα, 390.
 Σικελικὰ Μοῦσαι, 725.
 Simonides, 466.
 Socrates, 25 seq., 225 seq., 270, 462, 662, 670, 673, 745, 754, 510 seq., 852 seq., 816, 847, 854, 855, 856. Res Hebræorum curiose rimatus, 664. Tres deos docens, 728. Ex Pythagoræ fonte hausit, ibid. Archelai discipulus, Protagoræ ætate vixit, 504.
 Solon, 471, 500, 509, 619. Ἐν ταῖς *Ἑλεγείαις*, 688. Atheniensis, 480. Ex Ægyptiorum institutis in suas leges transtulit, 482.
 Sophistæ Græcorum, 495.
 Sophocles, 680. Bis 687 seq. Plagiarius, 46a.
 Vide et supra, *Philostratus Alex*.
 Speusippus, Platonis successor, 726, 727.
 Stesimbrotus Thasius, 491.
 Stilpo, 729, 756.
 Stoici, 102, 264 seq., 362, 676, 753, 838, 859, 841, 842, 844, 845, 846, 847, 849, 850, 851, 852, 816 seq. usque ad 855, 668 seq., 670, 671, 674, 718, 755, 772, 836, 837. Factiones inter Stoicos, 728. A Scepticis maxime impetuntur, 723. A Carneade, 737, 738. Philone Academico, 759.
 Strato Peripateticus. *Περὶ εὐρημάτων*, 476.
 Suronis (Hiram), Tyriorum regis, epistola ad Salomonem, 449.
 Synallus, Aristippi discipulus, 764.
 Συρία. Ὁ τῆς Συρίας σχοινομέτρης ἐν τῇ πρώτῃ, 452. *Infra*, *Thallus*.
 Σύρων ἀναγραφαί, 458.

T

Taautus Phœnicus, 31, 39 seq. Ejus *Κοσμογονία*, *Υπομνήματα*, *Ἱερὰ γράμματα*, quibus usus Sanchoniathon, 34, 41.
 Tatianus, 497. Ἀπὸ τοῦ Πρὸς Ἑλληνας, 491-496.
 Telauges, Pythagoræ filius, 504.
 Teracles (Telecles), 482.
 Τερατοσόχοι, 224.
 Thales Milesius, 22, 520, 747 seq., 850, 849, 847, 845, 838, 619, 510, 509, 504, 754, 471, 478, 503. Ubi plura de eo. Septem sapientum antiquissimus, 496.
 Thalli historia, 488. Syriacas res scripsit, 489.
 Thamus Ægyptius, 206 seq.
 Thamyris, 495.
 Theagenes Rheginus, sub Cambyse clarus, 491.
 Theano, Pythagoræ uxor, 504.
 Thearidas ἐν τῷ *Περὶ φύσεως*, 690.
 Theocriti Chii epigramma in Aristotelem et Herimiam, 793.
 Theodectes tragœdiarum scriptor, 355. In *Alcæone*, 466.
 Theodorus, 482. Alius, 603 seq.
 Θεοδόρειοι philosophi, 731.
 Theodoto, episcopo Laodiceno, libros *Προκατασκευῆς* Eusebii inscripsit.
 Theodotus, 458. Ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων (versus heroiici), 426-429. Adde Grotium ad Joan. iv, 5.
 Theodotus, scriptor Phœnicus, quem Græce Asitus (sive Lætus potius) vertit, 493.
 Theognis, 574.
 Theologi veteres, 187, 788, etc.
 Theophilus, 452, 458.
 Theophrastus Eresius, 28, 29, 148, 150, 151, 404.
 Nicomachum, Aristotelis filium, educavit, 793. Ad Arcesila auditus, 729, 731. Ejus *Περὶ εὐρημάτων*, 476.
 Theopompus, 354, 462. An Ephoro præferendus, 464 seq. In undecimo *De Philippo* descripsit Isocratis *Areopagiticum*, ibid. In undecimo Ἑλληνικῶν, Xenophontem, illius ἐμψύχον καὶ ἐνεργόν, affectatō dicendi genere corruptum, 465. Vide et 467.
 Thucydides, 462, 479.
 Timæus Locrus, Ἐν τῷ *Φυσικῷ συγγράμματι*, 681.

Timæus Tauromenites, ἐν ταῖς Ἰστροπαις, 791.
De rebus Siculis, 478.

Timo Phliasius, in *Sillis*, 855, 729, 763. Ubi plura de eo. Scepticus, 731. Pyrrhonis discipulus, 758. Omnes præter Pyrrhonem lacerat, 759. Ἐν τῷ Πύθωνι, 761. Ejus versus, οὐκ ἄρ δὴ Πύρρωνι γ' ἐρίσειν βροτὸς ἄλλος, 761. Versus alii Timonis, *ibid.* et 762.

Timochares, ἀπὸ τῶν *Περὶ Ἀρτιόχου*, 452.

Tragœdia, 645, 684.

Triptolemus, 662.

Tyræus, 575.

U

Ὑμνοι, ὧδαί καὶ τῶν τελετῶν ἀπόρρητα, 91.
Ἐπαοιδαί, 271, 330, etc. Φθέγγομαι οἷς θέμις ἐστί, etc., 97, 118.

V

Vaphris, Ægypti regis, epistola ad Salomonem, 448.

X

Xenocrates, 187, 206. Successor Speusippi, 726, 727.

Xenocratis discipulus Epicurus, 768

Xenocrates Carthaginiensis, 681. Xenocrates Stoicus, 846.

Xenophanes, 510, 856, 857, 859, 842, 847, 848, 849, 850. Pythagoræ et Anaxagoræ tempore, 757, 504. Eleaticæ sectæ princeps, 471. Colophonius, 23, 678 seq., 790, 718, 725, 753, 756.

Xenophon, 26, 678. Ἐν ἀπομνημονεύμασιν, 853 seq., 743 seq. Epistola ad Æschinem, 744 seq. Ἐλληνικά, 465.

Z

Zeno Melissum audivit, 758, 504. Ubi plura de eo. Eleates, 23, 756, 509.

Zeno Citticus, Cratetis successor, auctor Stoicorum, 504, 750, 816, 820, 821, 823, 846, 671, 728. Audivit Polemonem, 731. Xenocratem, Cratetem Cynicum Stilponemque et Heracliti scripta diligenter evoluit (ita enim intelligi τῶν λόγων μετέσχε τῶν Ἡρακλειτέων, non, ut interpres, *Heraclitum audivit*, quod temporum ratio non patitur), 729. Contra Arcesilam et Platonem scripsit, 752, 753.

Zeno Myndius, 71.

Zeno junior, successor Chrysippi, 816, 820.

Zenodotus grammaticus, 492.

Zethus, 499.

Zopyrio, 458.

Zopyrus physiognomon, 270.

Zoroaster, 184, 484. Ejus *ἱερὰ συναγωγή*. τῶν Περσικῶν. Idem cum Ere Armenio, 675.

INDEX LOCUPLETISSIMUS

RERUM MEMORABILIUM

Quæ in hoc Eusebii *De præparatione Evangelica* volumine continentur.

A

Abaris, sive Avaris, in Ægypto, 501.

Abel, *luctus*, 518.

Abense templum cum Phaylo sacrilego conflagravit, 592.

Abgarus rex Osroenorum, 279.

Abrahamus laudatur, 309. Primus circumcisionem accepit, *ibid.* et 310. A Beroso, Heratæo, Nicol. Damasceno laudatur, 417. Ægyptios arithmeticam et astrologiam docuit, 418, 419. Polyhistore et Eupolemo laudatur, 418. Phœnices docuit, 418. Patris amicus, 420. Ante Mosem annis 505, 484. Unde dictus, 518. Laudatus ab Orpheo, 605.

Abydenus diluvii me minit, 414. Turis item Babelis, 416. Item Nabuchodonosoris, et conditæ ab eo Babylonis, 456, 457. Item Babylonis a Cyro capiendæ, 457.

Academia primum a Platone instituta, 726. A Speusippo, Xenocrate, Polemone, distracta, 726, 727. Academia secunda, duce Arcesila, *ibid.* Academia tertia, Carneade, et Clitomacho ducibus, 726. Academia quarta, Philone et Charmida principibus, *ibid.* Academia quinta, duce Antiocho, 727.

Accipiter Soli sacer apud Ægyptios, 94. Ejus in hominem mortuum commiseratio, *ibid.*

Achelous aquas ad potum faciles significabat, 111.

Acraeanus fluvius, ab Euphrate ortus, 437.

Acusilaus scriptor, 415. Historiæ Græcæ cum Cadmo parens, 478.

Adam et Enos qui differant, 307. Item, 516

Adodus Phœnicibus rex deorum, 38.

Adonis ἀλλοτριότης Porphyrio, 110

Adriano imperante ἀνθρωπονομία sublata, 156, 164.

Æacus Græciam ab immani æstu precibus suis liberat, 463.

Ægyptii, qui qualesque theologi, 17. Item, 45. Sororibus nubunt, 48. Cur animalia bruta consecrarint, 49. Quibus allegoriis in suis numinibus explicandis usi, 87-93 et 115. Solem primum regem habuere, 90. Ad si-

dera et Nilum fabulas omnes retulere, 92. Animantes multiplici specie deos habuere, 93. Deum volebant cuncta permeare, *ibid.* Homini divinos honores ad pagum Anabin tribuebant, 94, 117. Scarabeum venerati sunt, 94. Ignem et aquam coluerunt, 94. Præfecturas, Leontopoliten, Busriten, Cynopoliten habuere, 94. Quam stolidè brutis animantibus divinitatem tribuerint, 95. Animantes deorum tantum symbola putaverunt, 117. Arithmeticam et astrologiam ab Abrahamo didicerunt, 418, 419. Chumi posteri, 419. Plures olim regulos habuere, 432. Astrologiam primi docuere, 475. Annum in duodecim menses primi tribuere, 475. Honestatis quam amantes, 475.

Ænæsides Scepticorum instaurator, 765.

Æs a Noropibus primo conflatum, 476.

Æschilus poeta de Dei forma et potentia, 689.

Æsculapius ad solem relatus, Porphyrio ἀλλοτριότης, 112. Sol esse non potuit, 120, 121. Jovis fulmine conflagravit, 121. Asclepiadas posteros habuit, 121. Tricæ natum se esse confirmat, 124. Apollinis ex Phoronide filius, 57.

Æthiopes genuum patellam suis abscindunt, 295.

Æthiopes Chumi posteri, 419. Circumcisi, 435.

Ævum et Primogenitum Phœnicia numina, 34.

Africa ab Afrene quodam Abrahami filio dicta, 422.

Africanus quam textat chronologiam, 487.

Agamemnon, Platoni unde dictus, 518.

Agraulos Cæropis filia, cui homo immolabatur, 155.

Agrotus, Phœnicum deus, 35.

Alanæi cruda carne vescuntur, 274.

Alcæus medicus, Ephori furta carpit, 467.

Alcibiades mysteria vulgavit, 62.

Alcimus resurrexit, 563.

Aleus Arcadiæ rex, 56.

Alexander Aphrodisæus fatum confutat, 268

Allegoria inventa a Thabionis filio, 159. Græcis auctæ, 39. In sacris a Taauto adhibita, 40. Fictis numinibus divinitatem adimunt, 119 et seq. Quam parum viros sapientes decuerunt, 122. Improbata a diis, 123 et seq. probata ab iisdem, 125. In lege Moysi, 312, 370 et seq. Altissimus, Phœnicus vir, 36.

- Amazones sine viris, 277.
 Amelius philosophus citat Joannem evangelistam, de Verbo, 540.
 Amicitiae divinae felicitas, 2.
 Ammoniorum commentarii, 52.
 Amosis in Ægypto *ἀντιστοιχίας* susulit, 155. Mosis aequalis, 490, 495, 497.
 Amphilocho oraculum, 61.
 Amphitrite vis aquae generativa, 111.
 Anabis Ægypti pagus, 94. Anamis dicitur, 117.
 Anaxagoras Mentem posuit, rerum effectricem, 504. Item, 750. Socrati hac in sententia explicanda non satisficit, *ibid.* 760.
 Anaximander de mundi ortu, 22. Styliorum solarium auctor, 504. Rerum principium esse vult infinitum, 748.
 Anaximenes de mundi ortu, 22. Aerem rerum principium posuit, 748.
 Andro de Pythagoræ prædictionibus, 464.
 Androgyni ex mente Platonis, qui, 585.
 Angeli, quales Eusebio, 526, 528. Hominum tutelares, 670, 689. Platoni male noti, 694.
 Animantium diversæ proprietates, 275.
 Animorum immortalitas, fidei Christianæ dogma, 13. Natura divina imagine consignata, 351. Vis et dignitas, *ibid.* 552. Medicos animorum quales esse oporteat. Quam mali medici philosophi fuerint, 589. Animi vis major in sicco solo, 399. Minor in fecundo, *ibid.* Animi immortalitas, et quædam quasi divinitas, Platoni expressa, 551, 809. Piorum post corporis obitum, sedes et præmium, 553. Improborum sedes, 554. Immortalitas ex Porphyrio, *ibid.* Ex similitudine cum Deo probatur, 555. Animi vis post mortem longe potentior, 556. Post mortem, iudicium, pœnæ, præmia, 568, 577, 655. Notæ prohibitis et improbitatis etiam post mortem, 578. Culpa est, quidquid peccant homines, 601. Animi in feras transitus, ex Platone, 697, 698. Natura duplex, a Platone inventa, falsi convincitur, 700. Animi immortalitas Aristotelis non probata, 809 et seq. Animi natura secundum Stoicos, 821 et seq. Stoicorum de animo sententiam Longinus oppugnat, 822. Corporeus animus esse non potest, ex Plotino, 824 et seq. Quas partes habeat, 851. Quam principem facultatem, 852.
 Anus septimus ab Hebræis observatus, 560.
 Anobret nympha, Saturni conjux, 40.
 Antæus, Libyæ ab Osiride præfectus, 46.
 Antellus resurrexit, 563.
 Anticlidis scriptor, 157.
 Antinous consecratus: sacræ ejus noctes: urbs illius nomine, 72.
 Antiochus Hercules filius, 56.
 Antipater æmulus Carneadis, 758.
 Antiphani fabula. Augur, 465. De libra, de rerum inventoribus, 476.
 Anubis Osiridis filius, 46. Canis capite, cur, 49.
 Apis, taurus, 47, 51. Eo mortuo quid Ægyptii, 51. Lunæ sacer: qua specie, 117. Ita dicitur a Chenephre Ægypti rege, sub quo Moses, ab eodemque templo donatus, 455.
 Apis inventor medicinæ, 475. Argivus rex, 499.
 Apollo, frater Osiridis, 46. Unde dicitur, 85, 112. Cur laurum sacram habuerit, 112. De ortu suo respondet, 125. De natura sua respondet, 125. De multiplici victimarum genere rituum respondet, 145 et seq. Dæmonibus sacrificandum respondet, 168. Post cædem Pythonis exsul novem magnos annos, 188. Delphicum oraculum post 9 exsiliū annos recipit, *ibid.* Branchides de Pane respondet, 190. Didymæus, 61. De deborum curis amoribusque respondet, 192. Delphicus seu Pythius, 204. Clarius, 205. De Atheniensibus liberis a Minoe mactandis respondet, 209. Carnius Heraclidis respondet, 211. Cræso respondet, 211, 212. Delphicus Atheniensibus, urgente Persa, 216. Lacedæmonis eodem tempore, 219. Cnidiis urgente Harpago, 220. Lacedæmonis adversus Messenios, 221. Messenitis contra Lacedæmonios, *ibid.* Lycurgo de legibus consulenti, 222, 223. Ægiensibus, 224. Atheniensibus æstus nihil tempore, bibendum, 225. Ergino liberis carenti, *ibid.* Antiocho, ut Thasum petat, 226. Cætera vide in voce *Oracula*. De templi sui conflagratione respondet, 238. Judæos laudat, 412, 413. Pythius, Samiis a Teracle, et Theodoro factus, 482.
 Apollonii Tyanæ locus de sacrificiis veri Dei, 150.
 Aqua variis symbolis adumbrata, 111.
 Arabes *ἀραβικόν*, 165.
 Arati locus de uno Deo universi conditore, 666. Item, 674.
 Arcades *ἀραβικόν*, 156.
 Arcæ Noeniticæ pars aliqua, ubi servetur, amuleti loco, 414. Qui meminert, *ibid.*
 Arcesilas secundæ Academicæ dux, 726. Assensionem
- rebus in omnibus inhibebat, *ibid.* Quos præceptores habuerit, 729, 731. Singulorum ex ingenio mutuatus aliquid, *ibid.* Versatilis ac multiplex, *ibid.*, 730 et seq. Auditum aspectuque jucundissimus, 730. Pyrrhontius vere fuit, nomine solo Academicus, 751. Zenoni perinfensus, *ibid.* Ejus comprehensionem oppugnabat, 755.
 Archelaus Anaxagoræ discipulus, Socratis præceptor, 504.
 Archias, interfecto Archilocho, Delphico templo pulsus a Pythia, 228.
 Archilochus, Telesiclis filius, a Pythia laudatus, 227. Tractatus ab Oenomaio, 228 et seq. Musarum cliens, *ibid.* Ab Archia interfectus, *ibid.* Pariorum coloniam in Thasum deducit, 256.
 Architecti ubi nulli, 277.
 Arctades de fortuita rerum convenientia, 467.
 Argarisis, id est mons Altissimi, 419.
 Argel qui, 160.
 Aridæus post mortem punitus, 669.
 Aristæus de Scripturæ versione, 330. De ejusdem allegoribus, 370 et seq. De aquis Hierosolymitanis, 453.
 Aristippus docuit ea tantum comprehendere quæ patimur, in quo ab Aristotele refutatur, 764 et seq.
 Aristippus Cyrenæus Lacydis discipulus, 736.
 Aristobules *ἰσ.*, 155.
 Aristobulus de Verbo quid senserit, 524. Quid de rebus corporeis Deo attribuitis, 576. De Græcorum philosophia ex Hebræis, 663.
 Aristoclis Peripatetici locus de Platonica philosophia, 510. Alius, adversus Xenophanem et Parmenidem, qui sensibus vim omnem eriperent, 756. Alius adversus Scepticos, 758 et seq. Alius adversus Aristippum, ea tantum quæ patimur, comprehendere posse statuente, 764. Alius adversus Protagoram et Metrodorum solis credentes sensibus, 766. Adversus Epicureos voluptatem pro fine statuente, 768. De Aristotele, ejus moribus, et uxore Pythia, 791, 792, 795.
 Aristomenes, 500. Lacedæmonios Jovi immolavit, 157.
 Aristophanes Judæorum meminit, 458.
 Aristoteles de fine quid sentiat, 269. Judæorum meminit, ut testatur Clearchus, 409. Dialogum scripsit, 409. De rerum inventoribus scripsit, 476. Epicuro ambitiosus nepos. Timæo despiciatissimus, Aristoxeno semper laudatus, Alexino et Eubulidi ridicule tractatus: Demochæi proditor, et adulator, 791. Cephisodoro voluptarius, Lyconi superstitiosus et sordidus, Aristocli defensus, 792. Pythiadem sororem Hermiæ uxorem duxit, 793. De boni fine quid sentiat, 793. In finis ratione, ab Attico refellitur, 794 et seq. Vulpes, Plato aquila, 795. De virtute exiliter loquitur, 795. Hac in re, conciliari cum Platone non potest, 797. De Providentia quid senserit, in quo refellitur ab Attico, 798. Corpus non patibile fabricatus est, 801. Quam cœlestibus in rebus a Platone dissentiat, 806. Quintum corpus invenit, quod ab Attico refellitur, 807. De animorum immortalitate, a Platone dissidet, 809. Mentem immortalem ponens, septia est, 810. Mentem sejungit ab animo, *ibid.* Oppugnat a Plotino, animorum immortalitate defendente, 811 et seq. Etelechiam animum esse dicebat, in quo refutatur ab eodem, *ibid.* Multiplices causas assignans, ab eodem arguitur, 814. Ideas oppugnans ab eodem reprehenditur, 815.
 Arius Heracleopolites, 41.
 Arius Didymus, adversus Stoicos, de Deo et universi molitione perperam philosophantes, 817 et seq.
 Armacales fluvius ab Euphrate ortus, 457
 Armeni quales in homicidas, 276.
 Aromata unde dicta, 29.
 Arsalus, Arytus, et Tosibia a Solyms culti, 188.
 Arsepedonapta, genus Ægyptiorum, 472.
 Artapanus de Abrahamo, 420. De Josepho, 429. De Mose, 452.
 Aruspicina a Turcis orta, 475.
 Asbolus Græcis, Chumus Phœnicibus, 419.
 Ascalonitæ columbis abstinent, 398.
 Asitus philosophorum vitam scripsit, 495.
 Astarte, Cœli filia, 57. Taurinum caput pro insigni gestat, 58. Eadem quæ Venus, *ibid.*
 Asteria, Hyperboreum vates, 225.
 Astibares Medorum rex, Nabuchodonosoris æqualis, 454.
 Astra olim sola pro diis culta, 87. Quo sensu a Deo posita dicantur in signa, ex Origene, 281 et seq. Maxime, 286, 290.
 Astra a Deo condita dii non sunt, nec causæ rerum, ex Philone, 704. Cujus naturæ, situs, figuræ, magnitudinis, 836-839, 846, 847. Unde lucem accipiant, 847. Quo intervallo cursus absolvant suos, 849. Divina Platoni, 702.

C

Astrologiam Abrahamus Ægyptios docuit, 418. Ægyptii cæteros, 475.

Astromantiam Cares docuere, 475.

Athenienses ἀθηναῖοι, 156. Liberos Minoi mactandos mittebant, 208, 209 et seq. Ligneo muro salutem querere jussi, 216. Sero historiarum operam dederunt, 479. Draconis legibus nihil antiquius habuerunt, *ibid.*

Atlantii quales theologi, 57.

Atomi ab Ōinomao derisæ, 257. A Dionysio Alexandrino vehementer oppugnata, 775, 781.

Atossa Persarum regina, 476.

Atri populi, quam infensi furto, 276.

Atticus Platoni, unde dictus, 518.

Attici philosophi locus de tripartita Platonis philosophia, 509. Alius adversus Aristotelem, a Platone in finis ratione dissidentem, 794 et seq. Alius adversus eundem, de Providentia male sentientem, 798 et seq. Alius adversus eundem, cœlestibus in rebus a Platone dissidentem, 806, 807, 808. Alius adversus eundem de animorum immortalitate dubitantem, 808 et seq. Alius adversus eundem, multiplices causas assignantem, 814. Alius adversus eundem Platonis ideas illudentem, 815 et seq.

Attidis et Cybeles fabula, 58.

Attis ἀττυπίτις Porphyrio, 110. Sed male, 120.

Augur, Antiphanis fabula, 461.

Auguriorum vanitas a Mosomamo Judæo probata, 408, 409. A Phrygibus orta, 475. Item ab Isauris et Arabibus, *ibid.*

Aurum et argentum, terræ vitio, sata, 99. Auri metalla Cadmius reperit, 476. Aurum, argentum, æs, quibus admista hominibus, 613, 672. Aurum pro Spiritu sancto, 672.

Avaris, sive Abaris, in Ægypto, 501.

Aves Hebræis quo delectat, 372.

B

Baalitis, dea Bybliensium, 58.

Baau Phœnicibus nox, 54.

Babylon a Nabuchodonosore condita, 457.

Babylonii reges, a Nabopallassaro ad Cyrum, ex Josepho et Beroso, 455. Item, ex Megasthene, 457.

Bacchus ab Ægyptiis ad Græcos ab Orpheo traductus, 47, 48. Osiridi geminus, 48. Nascitur. Vinum ac cerevisiam reperit, 53. Duplex, Sabazius vetustior; Semele natus junior, *ibid.* Sileno pædagogus usus, *ibid.* Bimater cur, *ibid.* Ferulam cur invenerit, *ibid.* Trietericis sacris cultus, 53. Mænoles, 62. A Titanibus descriptus, 64, 65, initio. Βακχυπιτις Porphyrio, 109. Muliebri specie, et cornutus, *ibid.* Ad solem refertur, 27. Item, 113. Sol tamen esse non potuit, 120. Omadius, cui homo immolatus, 155. Lesbii βακχυπιτις cultus, 157. Phaleno capite cultus a Methymnæis, 235.

Bacrii senes adhuc vivos canibus objicere soliti, 12. Quibus uxoribus usi, 276.

Bætylia quæ, 37.

Bætvius Cæli filius, 56.

Bardanes adversus fatum disputat, 275.

Baris Ægyptia navis, 498. Mons Armeniæ, ubi arcæ Noemitiæ reliquæ, 414.

Basilea Cæli filia, Rheæ soror, 57

Βασίλειον quid, 115, 116.

Bassara, Esau conjux, Jobi mater, 450.

Beatitudo cum cupiditatibus esse non potest, 387, 392. Improborum cui similis, *ibid.* Vera in quo sita, ex Hebræorum sensu, 511. Aristotelica quam levis, 794.

Bellum Phocense sacrum, 392.

Bellum homini gerendum cum suis cupiditatibus, 600

Berosus Chaldæus diluvii et arcæ meminit, 414. De captivitate Judæorum sub Nabuchodonosore, 455. De Babylonis regibus a Nabopallassaro ad Cyrum, *ibid.* De Judæorum captivitate ad Cyrum, 455.

Beruth, Phœnicia mulier, 56.

Berytus, urbs Neptuno Cabirisque sacra, 58.

Beotia quondam oraculis inelcta, 205.

Boni a malis vexantur, salva Providentia, 678, 390.

Malis cum malis subeunt, 396.

Bonum a Cleanthe descriptum, 679.

Borsippum oppidum obsidet Cyrus, 456.

Brachmanæ quales, 575.

Branchidæ Apollinis oraculum de Pane, 190

Brathy, mons, 54.

Britanni viri plures, cum uxore una, 277.

Britannicæ insulæ heroum, 207.

Busiris Phœnicæ ab Osiride præfectus, 46.

Busirites, Ægypti præfectura, 94.

Busygia, 359.

Bvhlus a Saturno condita, 37.

Bvssina vestis, inventum Semiramidis, 476.

Cabiri, Dioscuri, et Corybantæ, iidem, 36, 58, 33, 65. Ubi de Cabirico sacro, 159.]

Cadmus litteras in Græciam intulit, 475. Lapideinam invenit, 476. Auri metalla reperit, *ibid.* Milesius, *ibid.*

Cain, id est *æmulatio*, 518.

Calani Judææ populi, Judæorum majores, ex Aristotele, 409.

Callimachus Colophonius scriptor, 491. Poeta de hominibus luto, 675.

Callistratus, mercator Ponticus, 244.

Callithyia Junonis Argivæ sacerdos, 99.

Camarina Babylonis urbs, 418.

Capræ divinatrices, 26.

Cares astromantiam docuere, 475.

Carneades et Clitomachus tertie Academie duces, 726.

Carneades qualis in disputando, 756, 757 et seq. Fuse, ex Numenio. Antipatrum adversarium habuit, 758. Mentorem et discipulum habuit et adversarium, *ibid.*

Carthaginienses ἀφαινοίτις, 156, 160, 161. Quadrirremem invenerunt, 476.

Caspium senes mortuos feris objicere soliti, 11.

Cassius mons, 54.

Castalius fons ubi, 205.

Castores qui sint, 847.

Casus quid, 269, 270, 271.

Causæ quot ex Aphrodisæo, 268.

Cecilius Menandri furtum deprehendit, 465.

Cecrops ante Trojam, ann. fere, 400. Ex Porphyrio, 486. Græcis diis vetustior, *ibid.* Qua ætate Africano, 489, 490.

Cephisidorus Isocratem defendens, Aristotelis nomine Platonem lacerat, 751.

Cerberus ad Solem relatus, 113. Ad frugum productionem relatus, 110. Malus dæmon in aqua, terra, aere, 175. Ægyptiis ad Græcos, 480.

Ceres, Ἀρφαρά, olim Ἰσχυρά, 89. Qui differat ab Ope, 109. Ad Lunam relata, 113. Hecate, 201.

Cessa urbs Ægypti, 451.

Cestus inventi ab Amyco, 476.

Chæremon, scriba Ægyptius, 198.

Chaldæopolis, urbs Babylonis, 418.

Charito et Melanippus amicitissimi, 253.

Chil hominem Baccho immolabant, 153, 165.

Chiron ἀφροδιτις cultus, 157.

China, primus Phœnix vocatus, 59.

Chœrilus poeta Judæorum meminit, 412.

Christiani, temerariæ fidei accusati, 5. Christianis quid a gentilibus objiceretur, 4. Quid Hebræis, 5. Qui fuerint, unde, *ibid.* Deum in se habitantem habent, 170. Dæmones contemnunt, *ibid.* Religionem suam falso non debent, 255.

Christus vera multa prædixit, 7. Verbum pacem attulit publicam, 10, 179. Gentium feritatem sustulit; 11. Dei cognitionem intulit: pravitatis genus omne rescidit, 12. Item, 15. Ἀβυρτις: ἔθνη exterminavit, 161. Dæmonum terrorem sustulit, 170. In suis habitat, *ibid.* Deus expulsi, 179. Post mortem vivere se probat, 180. Oriens cur, ex Philone, 535.

Chronologia profanorum theologorum quam recens, 469, 470, 471. Orphei, Lini, Musæi, septem sapientum, sub Cyro, 470. Eusebii peculiaris et propria quæ, 485, 502. A Tiberio ad u. Darii, anni 348, 485. Quæ, juxta Africanum, 487. Secundum Talianum, 491. Secundum Porphyrium, 485. Secundum Clementem Alexandr., 496. Secundum Josephum, 500. Judicum et Regum Hebræorum, 502.

Chrysippus libertatem ex parte tollit, 255, 257. Consultatio ab Ōinomao, *ibid.* A Diogeniano, 262, 263. Quomodo fatum statuat, 265.

Chrysor, Phœnicibus Vulcanus, 55.

Cinyras Veneris amasius, 65.

Cippi et virgæ pro simulacris olim, 33, 35.

Cippus aureus in templo Jovis Triphylæi, 60.

Circumcisio Ismaëliarum, die 13, 295. In Abrahamo exopta, quo fine, 309, 510. Accipitur a Sicimitis, 428. Recipitur ab Æthiopibus Mosis heretatu, 433.

Cirræus tripus, 61.

Clarius Apollo, 61.

Clarus, et Claria, 204, 205. Lapidosa.

Clearchus l. i. De somno Judæorum meminit, 409, 410.

Clementis Alexandrini locus ex *Protreptico*, 61. De Græcorum orgiis atque mysteriis Ejusdem loc. ex *Protreptico*, de templis et sepulchris idololatrarum, 71. Indidem, de veter. ἀφροδιτις, 157. Eiusdem i. *Strom.* de iis qui Judæorum meminerunt, 410. *Strom.* vi. de Græcorum furtis, 461 et seq. De iis quæ a barbaris Græci acceperunt, 475. Chronologia, 496. De Hebræorum Græcorumque consensu, 668. Alius de ideis, 543, 549.

Cleodemus vates, qui et Malchan, de Judæis scribit, 422.
 Cleolaus, Herculis filius, 55.
 Cleomedes pugil, de quo multa, 230.
 Clitomachus et Carneades, tertiiæ Academiæ duces, 726.
 Cneph, effectrix ratio Ægyptiis. Qualis, 115, 41.]
 Cnidii oraculo delusi, 220.
 Cœlus Terræ frater, 36. A Saturno filio exsectus, 38.
 Cœlestis terra etiam Platoni nota, 564.
 Cœli natura quæ, 845.
 Colpias ventus, 9.
 Columbæ Ascalonitis olim intactæ, 598.
 Commagene Syriæ oppidum, 417.
 Comprehensio adversus impugnatores defenditur ex parte, 256, 257. Stoicis attributa, 735. Ab Arcesila vehementer oppugnata, 735.
 Conon Judæorum meminit, 458.
 Constantia in virtute retinenda, nullo mortis metu frangi debet, ex Platone, 652. Item 655 ex eod. Item, 658. Item, 659.
 Cordyæorum mons, ubi arcæ Noemith. reliquæ, 414.
 Corpus hominis, quomodo tractandum, 532. Quo sensu Deo tribuatur, 376 et seq.
 Corybantæ, Cabii et Dioscuri, iidem, 36. Illorum origo, 65.
 Cretenses leges a Platone laudantur, 589.
 Crocodilus Solis, navigium deferens, 115.
 Cræsus illusus ab Apolline, 211, 212. Testudinem coxit, 212.
 Ctesias plagiarium, 467.
 Ctesippus, Herculis filius, 56.
 Curetes occasionem symbola, 114. Pueros Saturno immolabant, 156.
 Currus Persarum inventum, 476.
 Cybeles et Attidis fabula, 58.
 Cyclici poætæ, 39.
 Cyclopus solum inaratum ac sterile, 598.
 Cydippus Mantinensis *De rerum inventoribus*, 476
 Cynopolites Ægypti præfectura, 94.
 Cypselus, Corinthius tyrannus, a Pythia laudatus, 255.
 Cyrus mulus dictus, 215.
 Cyrus Nabonnidum vincit, et Babylonico imperio spo-
 liat, 456. Olympiade LV regnat, omnium chronologorum
 consensu, 488.

D

Dædala, festum cur institutum, 86.
 Dædalus Ægyptium labyrinthum imitatus, 481. Quam laudatus, *ibid.*
 Dæmones placati a profanis, 141. Quinam, et unde dicti nostris, 142. Pro diis habiti, 155. Mali quales, 171. Homi-
 num vitis lenocinantur, 172. Deos summumque Deum
 eidem crimini subjiciunt, *ibid.* Divinitatem affectant, 175.
 Vaporibus et nidore delectantur, et saginantur, *ibid.*
 Maximi et principes, qui, 174. Quomodo a sacerdotibus
 abigerentur, 174. Sanguine et sordibus delectantur, *ibid.*,
 181. Quibus artibus Divinitatis opinionem expresserint,
ibid., 182. Mali oraculorum auctores, 184 et seq., 188. A
 magis solliciti, 199. Ad magiam impellunt, 202. Morti
 obnoxii, 205. Hebræis noti, 528. Dæmon, lapsus a cœlo,
 528. Juste damnatus, 529. Dæmones aliquot relicti ad pro-
 bandam hominum virtutem, *ibid.*
 Dagon frumenti repertor et præses, 36, 37.]
 Daimachus scriptor, 464.
 Damasus scriptor, 466.
 Damnameneus et Telmis ferri repertores, 475.
 Darii annus in olympiadis LXV primum, 485. Idem qui
 Hierosolymitanæ vastitatis, 709, *ibid.* Ab eodem anno ad I
 olympiad. anni 250, *ibid.*
 David Salomoni filio materiam ad templum comparat, ex
 Eupolemo, 447.
 Decani in zodiaco, 278. De eorum natura Plato disputat,
 549. Dei ἀνομοῦτοι ac ἀποβόται esse non possunt, 695.
 Delos temperandi ferri rationem invenit, 475.
 Delphicum oraculum ter incensum, 154.
 Demaratus scriptor, 157.
 Demarou, Cœli ex concubina filius, 57, 58.
 Demetrius Phalereus, Ptolemæi bibliothecarius, 550.
 Scribit ad Ptolemæum, de Scripturæ sacræ quærendis in-
 terpretibus, 551.
 Demetrius apud Polyhistorum Jacobi meminit, 422. Me-
 minit Abrahami, Isaaci, Mosis, Sephoræ, etc., 439.
 Democritus de mundi ortu quid senserit, 25. Felicium
 imaginum occursum optabat, 206. Libertatem tollebat,
 235, 257. De suis ipse peregrinationibus loquitur, 472.
 Individua corpuscula rerum principia esse voluit, 749
 Derbies olei senes immolare, et vorare soliti, 11.
 Desius mensis, cujus die 15 diluvium, 414.

Deus peccati auctor non est, 230, 251. Præscientia sua
 nullam affert necessitatem, 287 et seq. Mundum obse-
 quentem habet, 315. Quanto æquius hominem, *ibid.* Mun-
 dum creavit sine materia, 535, 537. Qualis Hebræis, 565.
 Perpetuo habendus in memoria, 573, 574. Quo sensu mem-
 bra et corpus proprie habere dicitur, 576. Stare, descen-
 dere, qui dicitur, 577. Mundi creator, 584. Hominibus ut
 liberis utitur, 586. Rex est, 586. Improbos et tyrannos
 cur toleret; 591, 592, 593, 594. Opera tantum primaria
 curare videtur Philoni, 595. Cur Hebræis Eloim, 517.
 Nomen tetragrammaton, ex vii vocalibus compositum ha-
 buit, 519, 520. Solus tantum est, 524, 525, 526, 527, 529.
 Longa cum eo consuetudine cognoscitur ex parte, 550.
 Unus etiam Platoni serio scribenti, *ibid.* Superbum reli-
 quit, 551. Deus primus, secundus, tertius, 556, 557. Pri-
 mus agricola est, secundus plantator, 538. Trinus Platoni
 adumbratus, 541. Bonus etiam Platoni, 542. Item Nume-
 nio, 544. Animus est, mundum etiam regens, quod duplex
 Platoni, 625 et seq. Bonorum auctor, non malorum, 644.
 Multiplices formas non induit, 644. Unus ab Orpheo cele-
 bratus, 664. Ab Arato, 666. Unus a pluribus profanis agni-
 tus, 678. Videt omnia, 685. Ex Diphilo, omnia novit, ac
 de sceleribus pœnas exigit, 685, 684. Omnia molitur, ac
 regit, 686. Omnia potest, *ibid.* Nulla certa forma, 689. A
 creaturis omnibus timetur, *ibid.* Qualis Stoicis, 817.

Deuterotæ Hebræorum, 515.
 Dialectica Hebræorum qualis, 515.
 Diana Taurica, ἀρκαδική, 157.
 Dianæ septem Astartes filia, Titanides, 37.
 Dichordum Assyriæ reperere, 476.
 Didymeus Apollo, 61.
 Didymi locus de Platonice ideis, 545.
 Diis, *ibid.* a verbo *θεω*, currere, 29. Ex bestiis facti,
 49. Ex creaturis omnes, 121. Poetarum fabulas approbant,
 125. Idem contrarias philosophorum explicationes probant,
 125. Quadruplici genere universe comprehensi, 141.
 Dæmones erant, 155. Nulli boni, qui malis faverent, 165.
 Ex humanis cupiditatibus facti, 185. Quibus quoque dele-
 tentur, 129. Cantionibus magicis coguntur, 195, 194. Ut
 solvantur a magis, precantur, 195. In suis imaginibus li-
 gantur, et quomodo, *ibid.* Nube inclusi ad maxos ventre
 soliti, 195. Quomodo solvantur, 196. Demulceri cogique
 non possunt, 199. Pro diverso populorum ingenio diversi,
 679. Si bruta pingere possent, ab iis dii propria eorum
 forma pingerentur, *ibid.* De diis variæ philosophorum
 pugnantisque sententiæ, 735.

Diphilus, Cypri rex, ἀρκαδικῶν sustulit, 155.
 Diluvium Noemithicum a Beroso Chaldæo et ab aliis memo-
 ratum, 414. Tempore Sisithii regis, *ibid.* A Saturno
 prædictum, *ibid.* Die 15 mensis Desii, *ibid.* Ogygium sub
 Ogyge a Pheroneo, quot annis ante olympiad. I Africano,
 488.

Diluvium Platoni quatenus notum, 587.
 Dinarchus plagiarium, 466.
 Diodori locus de mundi ortu, 19. De Iside et Osiride,
 luna et sole, 27. De Ægyptiorum theologia, 45 et seq. De
 Græcorum theologia, 52 et seq. De Atlantiorum theologia,
 57. Ex Evemeris *De diis* historia. De Ægyptiorum al-
 legoris, 88. De Carthaginiensium ἀρκαδικῶν, 161. I *Bi-
 blioth.* de iis que a barbaris Græci acceperint, 480.
 Diogenes Apolloniata, de mundi ortu quid senserit, 25.
 Diogeniani locus adversus divinationem, 156. Adversus
 fatum, 262.
 Diomedes homo sacrificatus Salamine, 155.
 Dione, Cœli filia, 57.
 Dionysii Halicarn. locus, ex lib. II *De prisca Romanor.
 theologia*, 78. Alius de Pæasgorum et Romanor. 158
 Dionysius Alexandrinus de materiæ creatione disputat,
 385. Adversus Epicureos Providentiam tollentes, 772
usque ad fin. lib. xiv.
 Dionysius, Siciliæ tyrannus, quid de tyrannide senserit,
 391.
 Dioscuri, Cabiri et Corybantæ, iidem, 36.
 Diphilus comicus, de Dei oculo futuroque judicio, 685.
 Divinatores quibus artibus uti soliti, 132. Cum sine am-
 phibolia loquuntur, aut falsa prædicant, aut raro et casu,
 vera, 133. *Vide* Oracula. Cur alienis potius quam suis
 prodesse videntur, 134. Capti, suas ipsi technas pro-
 dere, 135. A Peripateticis alisque philosophis irrisi, 156.
 A Diogeniano graviter accusantur, 156. Raro, et casu vera
 prædicant, 157. Ut vera prædicant, nocent potius quam
 prædicant, 158. Se mentiri fatebantur, 241.
 Dium, urbs in Creta, 226.
 Dodonæum æs, 61.
 Dodonæus Apollo, 134.
 Dorotheus, scriptor, 157.
 Dositidas scriptor, 157.

Draco paulo ante Pisistrati tyrannidem, 479.

E

Ecclesia, quam inconcussa, 7, 9.

Echnades insulæ, 206.

Eetio, oraculum accipit a Pythia, 224. *Vide* Cypselus.

Eleatica philosophia, 471. Omnia unum esse docet, 725.

Eleazarus summus pontifex Judæorum, ad Ptolemæum regem scribit, 555. Septuaginta Interpretes ad eum mittit, 554. Eos de Scripturæ allegoriis monet, 570.

Electryo Persei et Andromedæ filius, 54. Alcmenæ pater, *ibid.*

Elephantinopolitanum simulacrum, 116.

Eleusinorum ministri qua forma, 117. *Vide* Mystera.

Elke prophetia ab Eupolemo singulari libro celebrata, 447. Elium Phœnicus vir, 36.

Eloim, id est Saturnii, Phœnicibus, 37. Deus Hebræis, cur, 517.

Emmor Sicimita, circumciditur, occiditur, 428.

Empedocles quid de mundi ortu senserit, 24. Metonis filius, 4. Elementa rerum principia esse voluit, 749. Versu scripsit, *ibid.*

Enoch, id est divina gratia, 508. Primus inventor astrologiæ, 419.

Enos laudatur, 506. Cur verus homo, 507. Qui differat ab Adam, *ibid.* Item, 516. De ente pugnant veterum philosophorum sententiæ, 725.

Ens verum Stoici corporeum esse voluerunt, 819.

Entelechia Aristotelis, a Plotino impugnata, 811. Item a Porphyrio, 812, 815.

Enyalios Jupiter, 416.

Epeis Ægyptius hierophanta, 41.

Ephorus scriptor, 415. Plagiarius, 464, 467.

Epicharmus Pythagoreus, poeta, de Dei scientia, 674. De ratione et Verbo, 682.

Epicurus, de mundi ortu quid senserit, 24. Sectatores habuit doctrinæ suæ tenacissimos, 727. Democriti atomorum amator, 749. Ab Aristotele confutatur, 770.

Epimenides Cretensis, purgationum auctor, 226.

Epistolarum conficiendarum inventrix Atossa, Persarum regina, 476.

Equi Thracii laudatissimi, 224.

Erechtheus Proserpinæ filium immolavit, 157.

Erginus, prolis causa Pythiam consultit, 125.

Essau Jobi pater, 450.

Essæ, sive Esseni, quales ex Philone, 379 et seq. ad 384. Item ex Porphyrio, 404. Romano bello, fortes in cruciatus, 407.

Ethica Hebræorum qualis, 511, 512.

Eugrammo Cyrenæus plagiarium, 462.

Eva in Bacchi orgiis inclamata, 62. Cum aspiratione, *Serpentem* significat, *ibid.*

Evander Lacydis discipulus, et successor, 756.

Evangelium, quid sit, quamque dives, 2.

Evelpis Carystius, 155.

Evemerus, historicus et theologus, 59. Judæorum meminit, 458.

Eupolemus de Judæis et Abrahamo scripsit, 418. De Eliæ prophetia librum scripsit, 447. De Mose, Jesu, Samuele, Saule, Davide, Salomone, scripsit, *ibid.*, 448, 449. De Salomonis templo fuse, 449, 450, 451. De Hierosolyma et templi supellectile, 431. De Jeremia propheta, 454.

Euripides quis, 227, 228. In arce mensam habuit, 228. Regibus placuit, *ibid.* Macedonibus charus, *ibid.* Melanippen scripsit, 466. Melanippen, 20. Anaxagoræ discipulus, 504.

Eusebius secundum principium male posuit, 320. Imo minus eo, a quo missum est, 321. Arianizat, *ibid.* Item, 325. Peculiarem chronologiæ rationem instituit, 483, 502. Quem ordinem his in libris tenuerit, 788, 789.

Euthycles Locrus, pugil, 252.

Evilmaruruchus, Nabuchodonosoris filius, 455. Nerigliarsæ, mariti sororis suæ, insidiis perit, *ibid.*, 457.

Ezechielus, poeta iambographus, de Pharaone et Judæis copiose scribit, 437. Paschatis et agni Paschalis meminit, 445.

F

Fabulæ ad rerum naturalium rationes tractatæ, 74. Ab initio. A Romanis quatenus receptæ, 78, 79. Græcæ a Porphyrio quemadmodum explicatæ, 97-115. Græcæ ἀληθοειέστεραι, refelluntur, 119. Quam parum viros sapientes deuerint, 122. A diis ipsis probatæ et confirmatæ, 123. Infantibus puerisque tradendæ, 575. Quales esse debeant, 576. De diis rejiciendæ pleræque, 641-647, 649.

Fatum. Cœli filia, 37. Diis ipsis potentius, 258. Ab Eusebio graviter confutatur, p. 242-254. Item ab Oenomaio,

255 261. Item a Diogeniano, 262-267. Item ab Alexandro Aphrodisæo, 268-275. Item a Bardesane, 275-281. Item ab Origene, 281-296. Tollit philosophiam, religionem, penas, præmia, sollicitudinem, obedientiam, 245, 244, 260. Libertatem omnem eripit, 244, 258, 266. A natura diversum, 246. Deum tollit, 252. Christianam religionem non continet, 255. Pecuniam æquitatem tollit, 260. Laudis jus omne tollit, *ibid.* Homeri versus probatum a Chrysippo, 262. Idem confutatum a Diogeniano, *ibid.* n. τριπύλον, et διπύλον, 265. Ad causam efficientem revocatur, 268. Idem cum natura, 270. Diversis diversarum gentium moribus refutatur, 274. Christianam religionem funditus evertit, 281. Precum vim omnem elidit, 282.

Ferrum a Telmi et Damnameneo repertum, 475. Delas primus temperavit, *ibid.* Noropes primi purgarunt, 476. Fides temeraria, Christianis objecta, 3. Simplex et docilis quam necessaria, 14. Etiam in aliis artibus, 15. Platoni probata, in junioribus maxime, 573. Eidem virtutum maxima, 574. Habenda rebus ad animum pertinentibus ex eod., 575.

Finis ratio quæ diversis in rebus ex Aristotele, 269. Ad naturam, vel rationem pertinet, *ibid.*

Fontes fatidici, 61.

Fortuna, seu casus, qualis, et in quibus, 269, 270, 271. Furtum invisum Scribus, 274. Artis, 276. Bactris, *ibid.* Quibus non invisum, *ibid.*

G

Galeæ Judæorum, equina ora, 412.

Galliarum Mercurius, 91.

Galli ἀσπασθέντες, 160. Olim adolescentes pro puellis matrimonio jungebant, 277.

Geli populi, 275. Viri mulierum, hæ virorum muneribus funguntur, 275.

Geloi Siciliæ populi, 255.

Genethliacorum dicta, 294. Confutantur, *ibid.*

Gentes moribus, studiisque diversæ, 274, 295.

Genus et Progenies Phœnicia numina, 34. Liberos habuit Lucem, Ignem, Flammam, 34.

Geometræ ubi nulli, 277.

Geometria ab Ægyptiis, 475.

Gerandryon quid, 61.

Germani olim s' r'ngulatione crebro pereuntis, 277.

Græci ab Ægyptiis Bacchum, Herculem aliosque heros mutuati, 48. Theologi quales, 52. Omnes ἀσπασθέντες, 156, 164. Alienorum scriptorum fures, ex Clemente, 462, 465.

Ab immani æstu Æaci precibus liberati, 463. Fures ex Porphyrio, 464, 465. A barbaris accipere quamplurima, 472, 473-483. Litteras a Phœnicibus, 473. Hebraicis persimiles, 474. Infesto cœlo laborant, 477. Litteras sero et historiam acceperunt, *ibid.* Nullum Homericae poesi antiquius scriptum habuere, 478. Historici primi, Cadmus Milesius, et Acusilaus Argivus, paulo ante Persicam expeditionem, 478. Scriptores, quam sese mutuo vellicent, *ibid.* In tabulis publicis admodum negligentes, 479. Cur tantopere in historia dissident, causæ duæ, *ibid.* Quam multi Ægyptum petierint, 480, 481, 482. Cerberum et totam inferorum fabulam ab Ægyptiis accipere, *ibid.* Hebræos præceptores habuere, 460, 461, 665, 668 et seq.

H

Harpe Thracum inventum, 475.

Hebræi, Græcorum philosophorum præceptores, 460, 461, 665, 668. Ex Clemente Alexandr. Quam inter sese consensuant, 719, 720.

Hebræi jure a nobis præpositi gentilibus, 501, 468. Mundi auctorem cognovere, *ibid.* Animum spreto corpore coluerunt, 502. Ante Mosem et Judæos, pii, 504. Ab Hebero dicti, *ibid.*, 520. Præcipui ad Mosem usque, 506 et seq. Audiendi in rerum suarum historia, ut alii in sua, *ibid.* Veteres illi, Judæi non fuere, 309. A transeundo dicti, *ibid.* Creationem Deique providentiam agnoscunt, 517-519. Angelos agnoverunt, 526, 527. Dæmones agnoverunt, 528. De natura hominis quid sentiant, 530. Quam sanctis legibus a Mose institutis, ex Philone, 537 et seq. *Vide* Judæi Quæ crimina morte puniant, 357. Vota quam sancte impleant, 558. Ad humanitatem ut instituti, *ibid.* In Sabbato quam religiosi, 519. Quam legum suarum periti, 560, 563. Annum septimum ut observarent, *ibid.* Rempub. habuere ἀσπασθέντες, 561. Quam legum suarum tenaces, 564. Sacerdotes judices habuere, *ibid.* De Deo præclare sentiunt, 565. Quales in sacrificiis, *ibid.* Quales in nuptiis, 566. Quales in funeribus, 567. Quid a liberis erga parentes exigent, *ibid.* Quales adversus advenas, *ibid.* Ad mortem legum suarum tenaces, 568. In bruta ipsa perhumani, *ibid.* Dei homines ab Ægyptiis appellati, 572. Quam ab aliis gentibus separati, 571, 572. Quo delectu avium aliis vescerentur, aliis abstinerent 572. Cur

animantibus usi, quibus fissa ungula, 373. Cur ruminantibus, *ibid.* Jugem dei memoriam habere debuerunt, 373, 374. Mures et mustelas immundas ducebant, 374. In sacrificiis, mansuetas animantes adhibebant, 375. Litteras XXII habuere, quibus nominibus, quo significatu, 474, 519. Pastores et reges in Ægypto, 500. Hebræi iudices numerantur, 502. Reges numerantur, 503. Platonice philosophiæ fontes, 509. Quales in mortali philosophia, 511. Quales in dialecticæ, 515. Deuterotas habuere, *ibid.* Quales in versibus, 514. Quales in rerum nominibus, *ibid.*, 516. Item, 518. Quid de vero homine statuunt, 509, 507. Virum nominant, *Is.*, 517. Cur Eloim Deum appellariant, *ibid.* Septem vocalibus nomen Dei tetragrammaton expressere, 519. Quales in physicis, 521. De vero ente quid senserint, 523. Verbum divinum agnoverunt. *Vide* Verbum, et 532, 555, 554. Laudati ab Orpheo, 665. Hecatæus Abderita de Judæis loquitur, 408. Milesius, 466.

Hecate ad lunam relata, 115. Alba veste, aureis sandaliis, facibus, calathio insignis, *ibid.* Dæmonum princeps, 126. Obscenis amoribus lenocinata, *ibid.*

Hecate et Serapis, dæmonum principes, 174, 175. Hecate, de se ipsa oraculum edit, 191. Cogi se cantionibus fatetur, 193. Simulacri sui formam præscribit, 200. Item aliam, 201. Ubi se Cererem ostendit. Quibus symbolis gaudeat, 202.

Hector Platoni unde dictus, 517.

Hegesarchus pugil, 266.

Heliopolis Mævin et Apin consecrat, 117. Libidinibus infamis, 162.

Heliopolis Sipparorum, 414.

Hellanicus scriptor, 415. Plagiarius, 466.

Heraclidæ quo successu Peloponnesum repetant, 210 et seq.

Heraclit de ingenio dictum, 599. De igne rerum principio sententia, 748.

Hercules Ægyptius, 48. Grævens, qualis fuerit, 54 et seq. fusc. Unde dictus, 112. Ad solem relatus, quomodo, *ibid.* Sol esse non potest, 120. *de Apocryphis* in Italia sustulit, 160. Hortum habuit calidosque fontes in Trachinia, 214.

Hermaphroditus Baccho similis, 54.

Hermogenes Judæorum meminit, 458.

Herodotus plagiarius Hecatæi, 466, 467.

Heroes, 141 et seq. Insulas Britannicas incolunt, 207. Ex Platone, 663. Ex aliis, 815.

Hesiodus quatuor rationalium genera statuit, deos, dæmones, heroes, homines, 184.

Hestius scriptor, 416.

Hetruscorum propria necromantia, 62.

Hieremias propheta laudatus ab Eupolemo, 454

Hierombalus levi Dei sacerdos, 31.

Hieronimus Ægyptius, *De reb. Phœnic.* Arcæ Noemitiæ meminit, 414.

Hierusalem, ex Hecatæo, 120 hominum millibus habitata, 408. Ibi templum quale, *ibid.* Vox Aristoteli difficultis, 409. De ea Timochares, Syrtæ mentor, 452. De ejus annis Philo poeta, et Aristæus, *ibid.*, 453.

Hippasus Metapontinus ignem rerum principium posuit, 748.

Hippopotamus, pro Typhone, cuius rei symbolum, 116.

Historia. *Vide* Litteræ. Apud Græcos sero in usu, 478, 479. Cadmum Milesium, et Accusilum Argivum auctores habuit, *ibid.* Ne ab Atheniensibus quidem, nisi sero admodum culta, *ibid.* Græca, cur tam incerta, causæ duæ, *ibid.*

Homerus deos ac dæmones promiscue appellavit, 184.

Felix, et infelix, 227. Irrisus ab OEnomao, 229. Cum scabæo comparatus, *ibid.* Citatur pro fato et contra fatum, 262, 263. Poesin elaboravit, antiquissimum omnium apud Græcos scripti genus, 478. Initio nihil scripto mandavit, *ibid.* Quo tempore floruerit, 491. 492. Mose multo junior, *ibid.* A Platone graviter ac subtiliter excutitur, 618, 619.

Homines quomodo paulatim expoliti, ex Diodoro, p. 21. Homines aurei, argentei, ærei ex Platone, 613, 672. Homo cultus ab Ægyptiis, 94, 117. Immolatus ubi, 40, 155-161.

Homo verus Enos, 507, 516. Deo parere justius obligatur, quam aliæ mundi partes, 315. Qualiter institutus a Mose, *ibid.* A Paradiso terrestri ut exciderit, 316. Imago Verbi, et Dei quomodo, *ibid.* Quo studio ad Deum ferri debeat, *ibid.*, 332. Dæmonem suum ac singularem habet, 517. A Deo creatus, 330. Animo quam excellenti præditus, 331, 332. Corpore uti qui debeat, *ibid.* Dei filius est, 386. Cum cupiditatibus beatus esse non potest, 587. Divitiis, robore, pulchritudine, ac similibus quam stoliditate intumescat, 388. Homo, *de personis*, unde, 517. Cum igne conjunctus apud Hebræos, *ibid.* *Vide* Vir. Assidue mutatur, nec manet idem, 528. Sibi permissus a Deo relinquitur,

531. Justus a malis vexatur, 590. *Vide* Providentia, et 583. Initio, mas, femina, androgynus, 583. Qualem vitam primum egerit, 586. Secum pugnet, 600.

Homo animal formæ multiplicis Platoni, 615, 616.

Horæ cælestes et terrestres ad solem relatæ, 114

Horti pensiles, id est arbores consitatæ, 43.

Hostiæ quæ, quibus diis immolandæ, et quo ritu, 145 et seq.

Hyc, Ægyptiæ, id est rex, 500. Captivus, 801.

Hycossus, id est pastores, reges, 500. Captivi, 501.

Hyperides plagiarius, 466.

Hyperion, 57.

Hyperochides Aristotelis æqualis, 409.

Hypsicrates scriptor Phœnicus, 493.

Hypsuranius quis, 54.

Hyrcani senes adhuc vivos feris objicere soliti, 11.

I

Ichneumon crocodifilis infestus, 49.

Ideæ Platonice adversus Aristotelem ab Attico defenduntur, 815. A Platone, Didymo et Philone explicantur, 545, 546. Masi adumbrate, *ibid.* Explicantur a Clemente Alexand., 548. Idea quid sit, 846.

Idola Christi adventu sublata, 14. Nulla superstitionis initio, 17, 29, 30. *Vide* Simulacra. Ridentur a Sobocle, 680.

Ignis jam olim in templis servari solitus, 28. Ab Ægyptiis cultus, 94. Filius Generis apud Phœnicios, 34. Ignis et viri apud Hebræos conjunctio, 517.

Ilus, idem qui Saturnus, 56.

Imagines deorum magicæ, 195.

Improbi felices esse non possunt, 587, 591, 592. Cur diu sine pœna tolerati, 393, 594. Cum igne ventisque comparati, *ibid.*

Inachus Mose junior, ex Porphyrio, 486. Ipsi æqualis ex Appone. 490. Paulo antiquior, Africano, 488, 489. Æqualis, Tatiano, 494.

Indi quales, 275. Uxorem cum mortuo viro comburant, 277.

Inferorum fabula, ab Ægyptiis ad Græcos, 480. Fluvii quales ex Platone, 567.

Ingenium sicco in solo melius, in secundo humiliter, 594.

Injuriæ reponendas non esse, ex Platone, 635.

Inventores rerum varii, 475. De illis qui scripserint, 476.

Ionica philosophia, 471, 725.

Iphicrates *de personis* Carthagine sustulit, 150.

Isaacus quam castus, 510. *Ritus* Hebræis, cur, 519.

Isæus plagiarius, 466.

Isiris Phœnicus, trium litterarum inventor, 59.

Isis, id est *antiqua*, pro Luna, 27. Osiridis soror et conjux, 46. Ceres, Io. Juno Græcis, 48. Medicinæ parens, *ibid.* Terra Ægyptiis, 115. Ceres et Proserpina, *ibid.* Ægyptia terra: Osiridis, 1. Nili mater, uxor, et soror, 116. Ceres Græcorum, 499.

Ismaelitæ circumcisi die 15, 293.

Israel, id est *contemplans Deum*, 510, 519.

Ister de Cretensium sacrificiis, 156.

Italica philosophia, 471.

Itanus Saumites, scuti inventor, 475.

Ithomates, Jovis cognomen, 157.

Ἰζουραϊ, Polionis opus, 467.

J

Jacob laudatur, 510. Id est, *athleta*, *ibid.* A Demetrio apud Polyhistorem laudatur, 422. Ejus historia pertextur ab eod., 423, 424, 425. Israel dictus, 310, 424. Celebratur a Theodoto poeta, 427. Ad Emmorem venit, *ibid.* Circumcisionem præscribit Sicitimitis 428. Unde nomen habuerit, 519.

Jambres magus Ægyptius, 411.

Jannes et Jambres, Ægyptii magi, quos Pharaos Mose opposuit, 411.

Jeud, Saturni filius ex Anobrete, 40.

Jevus Phœnicium deus, 31.

Job laudatur, 511. Ab Aristæa apud Polyhistorem, 430.

Esau et Bassaræ filius, *ibid.* Idumæus, *ibid.*

Joseph, laudatur, 511. Castissimus, *ibid.* Ejus historia pertextitur a Demetrio, apud Polyhistorem 424. Ab Artapano apud eundem Polyhistorem, 429.

Josephus *Antiq.* u de Mosaicæ reip. forma disputat, 361, etc., *Antiq.* u auctores adducit, qui diluiv et arcæ meminerunt, 414. In *Antiquit.* de iis qui longioris præcorum vitæ meminerunt; 415. Ex Beroso, de captivitate Judæorum sub Nabuchodonosore, dequæ Babylonis regibus a Nabopalassar, usque ad Cyrum, 425. Meminit auctorum qui de rebus Judaicis locuti sunt, 458. Libri *De Judæo-*

rum: antiquitate locus, in quo de rerum inventoribus, 477. Chronologiam propriam instituit, 500.

Judæi, servitute ob repudiatum Christum oppressi, 9.

Infantes masculos circumcidunt, 279. Vide Hebræi.

Porphyrio memorati, 404. Quales in sacrificiis ex eod., *ibid.* Ab Hecateo Abderita memorati, 408. Sub Alexandro militarunt, *ibid.* Memorantur a Clearcho, 409. Ab Aristotele, *ibid.* A Calanis oriundi, si Aristoteli fides, *ibid.* A quibus scriptoribus celebrati, 410. A Numenio, 411. A Chærito poeta, 412. Lingua Phœnicibus similes, *ibid.* Xerxis adversus Græcos socii, *ibid.* Attousi, et squalidi, *ibid.* Equina ora pro galeis gestabant, *ibid.* Ab Apolline laudati, 412, 413. A Polyhistore, 418. Ab Eupolemo, *ibid.* A Cleodemo vate, 422. A Theodoto poeta, 426. Ab Ezechielo poeta, qui de illorum servitute, et liberatione, 437 et seq. Captivi annis LXX ante Cyrum, 493. Judæorum iudices sigillatim, 502. Reges, 503.

Judices Hebræorum ab Eusebio numerantur, 502.

Judicium, post mortem, quatenus Platoni notum, 563, 568. Item 577 et seq. Quam timeretur a Platone, 579. Intentatur adolescentibus a Platone, 635. Socratem consolabatur, societate beatorum, 662, 669. Ubi de Aridæo. Item ex Diphrilo Comico, 683. Rursus ex Platone, 699:

Juno commercium cum Baccho nullum habet, 83. Fel odit, 84. Latona dicta, *ibid.* Terra, *ibid.* Perfecta et conjugalis, cur et quando dicta, 84. Jovi reconciliata quomodo, 86. Simulacro ligneo Argis expressa, 99. A Porphyrio ἀπορομένη, 108. ἀπορομένης culta, 163.

Jupiter Atrarius, 37. Duplex, Cretensis, et orbis Dominus, 58.

Jupiter Triphylæus, 60. Spiritus ex Ægyptiis, 88. Unus omnia est Orpheo, 100. Mens esse non potest, 107. A Phœnicibus, Ægypti, Cretensibus, Atlantis mortalis habitus, *ibid.* Si mens est, quid sequatur, 119. Latiaris ἀπορομένης cultus, 156. Ithomita, eadem cultus, 157. Item in Creta, 157. Jupiter Enyalius, 416.

Juramentum Platoni exosum, 673.

L

Labassoarascus, Nerig'Isaræ filius, occiditur, 457.

Labda Eetionis uxor, 224.

Labdonis Hebræi iudicis anno in Troja capta, 484.

Lacedæmonio hominem immolabant Marti, 153. Cum Persis congressi, 219. Mulieribus laudatissimis usi, 224.

Lacydes successor Arcesilæ, quam facete delusus a æcris, comprehendit alicui agnovit, 734.

Laodicenses ἀπορομένης 156, 165.

Lapides animati, 37.

Lapides cadere, inventum Cadmi, 476.

Latinus Menandri furta detegit, 465.

Latona Juno dicta, 84. Νύκτα vel Νύκτα cognominata, *ibid.* Nox, *ibid.* A Porphyrio ἀπορομένης, 108. Si Oblivio est, Solis et Lunæ mater non est, 119.

Laurus Apollini sacra, cur, 112. In sacris magicis etiam Hecates, 200.

Lebadia oraculis inelyta, 205.

Leo Ægyptius historicus, 490.

Leontopoles Ægypti præfectura, 94.

Lesbii ἀπορομένης, 157.

Libertas humana demonstratur, 245, 246. Cupiditatibus moderatur, 247. Rebus externis perturbatur, 248. Sideribus potentior, 250. A Democrito et Chrysippo violatur, 255, 257. A Diogeniana defensa, 262. Homero nota, *ibid.* Diversis gentium moribus probatur, 274. Cum divina scientia consistit, 287.

Linguae variae, cur, ex Diodoro, 21.

Linteum, vinculum diis adhibitum a magis, 195.

Litteræ, a Taauto inventæ, 31. Tres ab Isiri repertæ, 39. A Mercurio inventæ, 46. Græcæ a Phœnicibus unde et Phœnicæ dictæ, 475. Hebræicæ persimiles, 474. Hebræicæ XXII earum nomina et sententia, *ibid.*, 519. Apud Græcos vix usitata sub Trojana tempora, 477.

Locri, violata Euthyelis statua, puniti, 232. Item ob eversam Trachinem, 260.

Longius Stoicorum de animo sententiam oppugnat, 822 et seq.

Lucernæ ab Ægyptiis, 475.

Luna, Isis, p. 27. Variis nominibus ac symbolis adumbrata, 115. Artemis, Minerva, Hecate, Parca triplex, *ibid.* Laurum et papaver sibi vindicat, *ibid.* A so'e illuminata quo simulacro expressa, 116. Vulturis specie, cur, 417. Cujus naturæ, 837. Cujus magnitudinis, 838. Cujus figuræ, 838. Quomodo illuminetur, *ibid.* Quomodo deficiat, 848. Quare terrestri appareat, *ibid.* Quantum ab sole terraque distet, 849.

Lupercalia in Arcadia, 156.

Lux a Deo ante solem et diem creata, quæ, 545, 547, 548.

Lux, a Genere sata, apud Phœnicios, 34.

Lysimachus de furtis Ephori, 467.

Lycii Cretenses ἀπορομένης, 157.

Lycurgus, a Pythia laudatus, 222. Ab eadem leges accipit, 225.

Lydi, olim Mæones, 55.

M

Macedo, filius Osiridis, Macedoniæ rex, 46.

Macris, nutrix Junonis, 84.

Mæones, postea Lydi, 55.

Magi. Vide Dii. Deos evocant, ligant, solvunt, 193, 194, 195. Eos terrent, 198. Nominibus barbaris et ἀρτίους usi, *ibid.*

Magistratus quales Platoni probentur, 381 et 589. Defugi possunt, ex eod., 582. Magistratus reipub. divinum ad exemplar conformant, 535. Aurei sint, lex Platone, 615.

Magusæ Persæ. 275. Filias uxores ducebant, 279.

Malchan qui et Cleodemus, de Judæis scripsit, 422

Malum non a materia, 337.

Manethos Ægyptius historicus, 44 et 155

Manus quid in Deo, 376.

Mare quomodo coaluerit, et cur amarum sit, 651

Marius Averuncis filiam immolavit, 157.

Mars Λαγ; unde dictus, 85. ἀπορομένης cultus, 163.

Martyres quam religiose culti, 663.

Massagetæ senes olim immolare ac vorari soliti, 11.

Mater deum. Ejus mysteria, quo auctore, 63. A Romanis quatenus culta, 79.

Materiæ creationem tuetur Dionysius Alexandrin., 355.

Origenes, 334. Naturam varie varii explicant, 835. Malorum causa illa non est, 337-346.

Mathematicarum cognitionem quatenus probaret Socrates, 745.

Maximi de materiæ ortu, deque malorum causa in materiam non conferenda, disputatio, 337-346.

Medi canibus moribundis obijciunt, 277.

Medicamenta ex rebus naturalibus, 131 et seq.

Medicina ab Api Ægyptio inventa, 475. Ab Æsculapio aucta, *ibid.*

Medicus virorum etiam principum comitatum, et apparatus quam nihili faciat, 388, 389.

Medici animorum. Mali, philosophi, 589.

Megasthenes Judæorum meminit, 419. Meminit Nabuchodonosoris, 456. Babylonis a Cyro capiendæ, a Nabuchodonosore conditæ, 457.

Melanippe Euripidis, 466. Melanippe, 20.

Melanippus Charitonis clarissimus, 235. Melchisedec, rex justus, 309.

Melissus sensuum vim tollebat, in quo reprehensus ab Aristocle, 757.

Melo adversus Judæos scripsit, 420

Memrumus quis, 34.

Menander plagiarium, 465. Ejus fabula. Superstitiosus, *ibid.* De gratis Deo sacrificiis, 682, 683.

Mendacium nullo cruciatu admittendum, 242.

Mens rerum effectrix, Cneph Ægyptiis; qua specie, 115. Ab Anaxagora posita, 504, 750. A Platone, et Plotino, 536. Sola bona Numenio, 544. Regina et moderatrix omnium Platoni, 628. Immortalis, et ab animo sejuncta, Aristoteli, 810.

Mensor Syriæ meminit Hierosolymæ, 452.

Mercurius Trismegistus, 36. Ejus inventa, 46. Nomen unde, *ibid.*

Mercurius deus, ἀπορομένης 114. Cupidinem filium habuit, *ibid.* Γαλαττων sicut, 91.

Merrhis filia Palmenothis, Ægypti regis, quæ Mosem pro suo accepit, 432. Ab Ægyptiis non minus quam Isis culta, 433.

Mestramus Asboli frater, 419.

Methymniæ Bacchi caput φάλλιον coluere, 255.

Metrodorus, de mundi ortu quid senserit, 24 Solis sensibus credens confutatur, 766.

Minerva pro aere apud Ægypti, 89. Τρ. τογίνα et γλαυκός *ibid.* Ad lunam revocata, 115 ἀπορομένης culta, 163. Saturni filia, 36.

Misor, Phœnicia vox, 36.

Mnaseas Judæorum meminit, 458. Scepticus philosophus, 751.

Mnaseas, arcæ Noemitiæ meminit, 414.

Mnesarchides, pater Euripidis, 227.

Mnevis, taurus sacer Ægyptiis, 47. In urbe Heliopoli, 51. Qua specie, soli sacer, 117.

Mochus scriptor, Phœnicus, 493

Molus, scriptor, 415.

Monibus De rebus admirabilibus scripsit, 157

Morbiquibus artibus dæmonibus aut præstigiatoribus curati, 131.

Mors pro virtute subeunda, 651.

Moses laudatur, 312. Alia nude, alia allegorice scripsit, *ibid.* Quam alte de Deo philosophatus, 313. Mundi creationem aperuit, 314. Hominem quemadmodum instituat, 315, 316. Judæos ut eduxerit ex Ægypto, ex Philone, 356. In scelera, quam severus exstitit, *ibid.* Quam humanus et plus in legibus, 358, 359. In reip. suæ forma laudatur a Josepho, 361. Religionem caput esse reip. voluit, 362. Lectus a Numa, secundo Romanorum rege, 410. Musæi nomine laudatus a Numenio, 411. Adversarios Janenem et Jambrem Ægyptios magos, habuit, *ibid.* Ab Eupolemo laudatur apud Polyhistorum, 431. Ab Artapano, sed fabulose, 432. Ab eodem Musæi nomine dicitur, a Judæa muliere pro Merrhis filio suppositus, *ibid.* Moyses unde dicitur, *ibid.* Multa utilissima reperit, *ibid.* Ob eadem Mercurius ab Ægyptiis dicitur, ac fere pro deo habitus, *ibid.* Chedephæ jussu Æthiopes bello vicit, *ibid.* et 433. Ejus cum Ægyptio rege congressio, ab eod. perlecta, 434 et seq. Terram jugatus bobus arare docuit Ægyptios, 435. Mosis et Pharaonis historia, ab Ezechie'o poeta copiose describitur, 437-446. Ubi etiam de itinere per desertum. Mosis somnium, et rubus ardens, 440. Septem sapientibus 1500 annis antiquior, 470. Cæcropi æqualis, annis ante captam Trojam, 484. Post Abrahamum, annis 505, *ibid.* Quæ ætate ex Porphyrio, 486. Inacho vetustior, ex eod., *ibid.* Cæcrope vetustior annis fere 400, ex eod., *ibid.* Ante Trojam, ex eod., 800 an. fere, *ibid.* Ogygis tempore Israelitas educit, ex Africano, 489. Annis 2020 ante olympiades ex Africano, 490. Ante Cyrum 1237 annis, ex eod., *ibid.* Inacho æqualis ex Appione, 490. Sub Amosi Ægyptio, *ibid.* Homero antiquior, 492.

Mosomamus Judæus, sagittandi peritissimus, 408.

Mol, id est *limus*, 35.

Mulier Hebræis *Issa*, Platoni *Ἰσα*, cur, 517.

Mulieres, Gelissæ quam a cæteris diversæ, 275, 276. Bactrianæ quam magnificæ, 276. Bonæ, optimæ; malæ, pessimæ, 466. In philosophiæ communionem vocandæ, 608. Item in reip. partem, *ibid.* Bello gerendo idoneæ, *ibid.* Qui modo a Platone institutæ, 706 et seq.

Mundus cujusmodi ortum habuerit: ex Diodoro, 19. Ex Thaletæ, Anaximandro, Anaximene, 22. Ex Xenophane, Parmenide, Democrito, 23. Ex Epicuro, Empedocle, Metrodoro, 24. Ex Diogene Apolloniata, 23. Ex Phœnicibus, 33. Ex Stoicis, 817. Deus esse non potest: nec ejus partes Dei membra, 104 et seq. Qua forma expressus ab Ægyptiis, 115. Partibus licet multiplex, unum tamen Dei vi conditus et gubernatus, 118. Deum esse ostendit, 301. A Deo creatus, 314, 384 et seq. Quam egregie Deo pareat, 315. A Deo regitur, 318, 386 et seq. Non productus ex materia, 334, 356. Ortum habuit, alias nulla providentia regeatur, 385. Item ex Platone, 357. Per sese dissolutibilis, 353. Quam ille mutationem maximam zubeat, 360. Finem habiturus: ex Platone, 362. Item ex tragœdia veteri, 684. Item ex Stoicis, 820. Qua ratione sit constitutus, 859. An sit unus, 841. An sit animatus, 842. An interitu careat, *ibid.* Unde alimentum hauriat, 843. Quo ordine conditus, *ibid.* Quare inclinatur, 844. An supra se vacuum habeat, *ibid.* Quas partes dextras et sinistras habeat, 845.

Mures Hebræis immundi, 574.

Musæ ab Ægyptiis, 46. Quid significarent, 112. Bacchi comites, 35. Quorum filia, unde dicitur, 54.

Musæus, id est Moses Numenio, 411.

Musæus de Thesprotis scripsit, 462.

Musica instrumenta a variis excogitata, 476. Musicæ odæ quales Platoni probentur, 595, 594. In conviviiis, 597. Quatenus ad discenda musica, 746, 747.

Mustelæ cur Hebræis immundæ, 574.

Muth, Phœnicibus mors et Pluto, 58.

Mycaleius fons, *Ἐκαλε*, 204.

Myrrha, in sacris magicis, 200.

Myrsilus Lesbium, scriptor, 159.

Mysteria, ab Alcibiade vulgata, 62. Dicta ἀπὸ τοῦ μύσους, *ibid.* A Mysunte Attico, *ibid.* Quasi *μυστήρια*, *ibid.* A Melampode in Græciam ex Ægypto traducta, 63. Qualia fuerint, *ibid.*, 64. Quam verborum formulam habuerint, 66. Quos secundum Cererem auctores, et amatores, *ibid.* Quanam in cistis occultarent, 67. Ministros, qua forma habuerint, 117

N

Nabannidus, conjuratorum factio, Babylonis rex creatur, 455. A Cyro vicus, et Babylonis imperio exutus est, 456. Nabannidochus, Megasthenis dicitur, 457.

Nablium a Cappadociibus inventum, 476.

Nabopallassar, pater Nabuchodonosoris, ex Beroso, 455.

Nabuchodonosori oblata diversorum imperiorum species, 285. Ejus adversum Judæos expeditio, et victoria,

ex Eupolemo, 454. Pater Nabopallassar ex Beroso, 455. Filius Evilmarurachus, ex eodem, *ibid.* Meminit Abydeus ex Megasthene, 456. Prædictio de Babylone a Cyro capiendâ, *ibid.*, 457. Opus Babylon., *ibid.* Alia quædam opera, *ibid.*

Nacherotes, unus ex Chenephæ Ægypti regis ducibus, 433.

Natura qui differat a ratione, 269. Eadem cum fato, 270. Diversa ab illo, 246.

Navis auctor, Usou^s Phœnicus, 35. Item, Chrysor navigat primus, *ibid.* Navis solem deferens, 115. Isidi sacra. Vide Baris. Navis auctor Atlas Libycus, 475. Quære Tirimis et Quadriremis.

Necromantia Etruscorum, 62.

Nepenthes, Helenæ Homericæ pharmacum, ab Ægyptiis mulieribus, 481.

Neptunus aquam marinam significabat, 114.

Neriglisaras Evilmarurachus uxoris fratrem dolo in terfecit, 435. Ei succedit in Babylonis regno, *ibid.*, 457.

Nessus centaurus, 56.

Nicolaus Damascenus, diluvii et arcæ meminit, 414.

Nilus ad Ostridum relatus, 116.

Noëmus laudatur, 508.

Nomina rerum ab Hebræis, 514. Non ex impositione hominum, 515. Aliquot Hebræa, unde, 518 et seq.

Noropes primi æs conlarunt, ferrumque purgarunt, 476.

Nosti, id est *reditus*, opus Anticlidis, 157.

Nubes deos evocatos tenet, 195.

Numa Pythagoreus fuit, et Mosis libros legit, 410. Dæi simulacra nulla esse voluit, 410.

Numenius philosophus Mosem legit, 411. Judæorum meminit, *ibid.* Citatur lib. II *De bono*, ubi de primo ac vero ente, 523. Lib. *De bono*, ubi de secundo principio, 556. De boni natura disputat, 545. Ex lib. *De Platonicis arcanis*, 650. De prima Platonicæ doctrinæ successione, 727. De Arcesilæ sensu, et ingenio, 729, 730 et seq. De Lacyde Arcesilæ successore, a servis facitissime deluso, 753. De Carneade, qui tertius Academicæ auctor fuit, 757. De Philone Clitomachi ejus successore, qui Carneadi successerat, 729. Ex I *De bono*, adversus Stoicorum de vero ente sententiam, 819.

Nummularii apud quos nulli, 277.

Nuptiæ cum sororibus apud Ægyptios, 48. Apud Persas cum matribus, 11, 275. Adolescentium quasi puellarum, 277. Plurium virorum cum una muliere, 277. Plurium mulierum cum viro uno, *ibid.* Patrum cum filiabus, 279. Hebræorum quales, 566. Essæis non usitatæ, 580, 404.

O

Oëdipi factum ab OEnomao excutitur, 258.

Oëneus, Hercules hospes, 56.

OEnomaus philosophus oraculorum vanitatem coarguit, 209 et seq. Nominatur, 215. Ipsemet ab Apolline deceptus, 213-215. Fatum insectatur, 255 et seq.

Olympias i sub Isaia tempora, 484. Post Trojana tempora, annis 408, *ibid.* Annis 407, Tatiano, 456.

Omphale, Lydiæ regina, Hercules domina, 53.

Onomarchus sacrilegus punitus, 392.

Opera primaria et secundaria in mundo, ex Philone, 595, 597.

Ophionidæ qui, 41.

Opis Cererisque discrimen, 109.

Oracula Græcorum irrita Clementi, 61. Vide. Divinatores. Bellorum tempore Græcis inutilia, 134. Falsa, 241. Extincta, *ibid.* Apollinis, de multiplici hostiarum discrimine, 145. Toto libro v. Hecates et aliorum, de vi et necessitate cantionum magicarum, 195, 194. Quam dii solvi se postulent a magis, 195. Apollinis, de invocandis quibusque die numisibus, 202. Hecates, de suo simulacro, 200, 201. Scrapidis, de se, 201. Defecerunt, quomodo, 204. Item, 205. Olim in Bœotia plurima, 205. Lebadia restiterunt, alibi extincta. Ab OEnomao traducta, 209 et seq. Apollinis, de Atheniensibus pueris, apud Minoem laniandis, 209. Ambiguitate fallunt, exitumque creant, 210. Heraclidis Peloponnesum repentibus, *ibid.* Cresus, 211, 212. OEnomao, 214, 215. Atheniensibus, urgente Persa, ut navigent, 216. Salaminiis eo tem tempore, 217. Lacedæmonis eodem tempore, 219. Cnidis urgente Harpago, 220. Lacedæmonis contra Messenios, 221. Messeniis contra Lacedæmonios, *ibid.* Lycurgo de legibus consulenti, 222, 225. Ægiensibus de diversitate populorum, 224. Atheniensibus per æstum vino indulgendum, 225. Ergino liberis carenti, 16. Autiocho, Thasium petat, 226. Cretensibus, 226. Charilao et Archelao Spartæ regibus, 226. Telesichi, Archilochi patri, 227. Muesarchilæ Euripidis patri, *ibid.* Homero, *ibid.* Cypselo, 233. Me-

thymæis, *ibid.* De templi Apollinei conflagratione, 258.

Orci galea, 109.

Orestes, Platoni unde dictus, 518.

Orgia unde dicta, 62.

Oriens, de Verbo, 553.

Origenes adversus fatum disputat, 281 et seq. Adversus Gensethianos, 294.

Orpheus Bacchum ejusque mysteria in Græciam traxit, 47, 48, 480. Ejus locus de Jove omnia complexo, illustris, 100. Alius de uno veroque Deo, 661 et seq. De Verbo semper intuendo, 685. De Deo omnipotente, cunctaque regente, 686.

Orus Isisidis et Osiridis filius, 46. Ad vitam revocatus, et immortalitate donatus ab Iside, 48. Apollo Græcis, *ibid.*, 115.

Osianes *Octateuchum* scripsit, 42. Magorum maximus, et ἑκατόβητος βασιλεύς, 202.

Osiris, id est *Multoculus*, pro Sole, 27. Quæ apud Ægyptios fecerit, 45. Deus, 46. A Typhone occisus, *ibid.* Ab Iside multis imaginibus consecratus, 47. Bacchus, 115. Nilus, 116.

Ostroeni olim se abscindere soliti, 279.

Ovum, id est mundus, ex ore Cœph Ægyptii prodiit, 115.

P

Pæderastia, quibus invisa, 276. Quibus non, *ibid.* Ab Hebræis morte damnata, 566.

Pallas auctor de Mithræ mysteriis, 156.

Palmanothus Ægypti rex, 451.

Palodes, locus in Ionio mari, 206, 207.

Pan se ipsum describit, 124. Agricolis mortem offert, 190. Bacchi servus, 189, 190. Moritur, 206, 207.

Panchæi insulares, 60 et seq.

Pandora Cœli filia, eadem quæ Rhea, 57.

Panophes somnium, 194.

Paradisus terrestris, 316, 384.

Parcæ, quomodo ad lunam relatæ, 115. Cur dictæ Μοῖραι, 265. Singulæ quod munus habeant, 265.

Parmenides, de mundi ortu quid senserit, 25. A Platone reprehenditur, 724. Sensuum vim tollebat, in quo redarguitur ab Aristotele, 756.

Parthi quales in homicidiis, 276.

Paschatis, et Paschalis agni meminit Ezechielus poeta, 445.

Pastores in Ægyptum quando venerint, 500.

Pastores veri qui; cum bonis principibus collati, 614.

Pater Deus est, 586.

Pax per Christi doctrinam importata, 10.

Paxæ insule, 206.

Pelagii pestilentia pressi, 158. Ex Italia migrant, 159.

Πελαγονίου, 160. Optimo solo usi, 224.

Pella, oppidum Thessaliæ. ἀρρακοβουλία, 157.

Pelops, Platoni unde dictus, 518.

Peplum Athenis ex arce suspendi solitum, 649.

Peras Callithyiam filiam Juonis sacerdotem constituit, 99.

Pericles Anaxagoræ discipulus, 504.

Persæ olim cum matribus nubere soliti, 11, 275. Cum filiabus, item, 279.

Perseus quos parentes, quos liberos habuerit, 54.

Pestilentia gravis in Pelasgos, 158.

Phæstum urbs, 226.

Phalaris in Charitonem et Melanippum mitior, 235.

Phallenum Bacchi caput, 255.

Pharaonis et Mosis historia ab Ezechielo poeta describitur, 457 et seq. Funestus interitus ab eodem, 444, 445.

Phayllus sacrilegus punitus, 392.

Pherecydes Syrus, Pythagoræ magister, 470.

Philo Judæus de secundo principio, 522, 525, 555.

Philomelus sacrilegus punitus, 392.

Philonis Judæi locus, de mundo sine materia creato, 336. De Judæorum ex Ægypto migratione, 335. De Moisaicæ rep. institutis, 357 et seq. De Essæis, sive Essenis multa, 379 et seq. De creatione mundi, 384 et seq. De Providentia, 386 et seq. Ex lib. *De animo*, adversus Aristotelis entelectionem, 812. Indid. advers. Stoicos male de Deo sentientes, 818.

Philonis Bybiliti locus de Sanchoniathon, 31. Ejusdem libri in Ἰεροσόλων ἱεροποιία, *ibid.* Opus inscriptum, *Ethothia*, 41. Opus *De Phœnicum historia*, 156. Locus de ἀρρακοβουλία, 156.

Philosophi, animorum medici quales esse debeant, ex Philone, 389. Ut iidem hac in curatione aberrarint, *ibid.* Varias in sectas divisi, 471. Italiæ, Ionici, Eleatici, *ibid.*, 725. Philosophorum chronologica series, 505. Physici, qui, 509. Ethici qui, *ibid.* Perfecti, et ab omni rerum

humanarum consortio sejuncti, 602.

Philosophi Ephesini cavillatores, 725. Physici a Platone reprehenduntur, 724. Alii omnia esse unum docuere: alii unum id esse, quod sensu percipiunt: alii etiam esse, quæ corpore careant. 725. Ite rerum principis quam varie senserint, ex Plutarcho, 747. De diis quam varie, 753. Sceptici omnem comprehensionem tollentes ab Aristotele confutantur, 758. De sole, luna, sideribus eorumque situ et figura, quam varie senserint, 836-839. Physici a Socrate derisi, ex Xenophonte, 853.

Philosophia Platonica tripartita, 509, 510. A Deo exordiri debet, auctore quodam Indo, 511. Moralis Hebræorum, *ibid.* Dialectica Hebræorum, 515. Physica Hebræorum, 521. Philosophia Græcorum ab Hebræis, 665. Eleatica, omnia unum esse dicit, 725. Ionica et Sicula, omnia esse unum et multa docet, *ibid.*

Philostephanus *De rerum inventoribus* scripsit, 476.

Philostratus Alexandrinus de Sophoclis furtis, 465.

Phocæenses ἀρρακοβουλία, 157.

Phocense bellum sacrum, 392.

Phœnicis, qui qualesque theologi, 17. Item, 53 et seq. Saturno e charissimis aliquem immolabant, 156 Chananis posterius, 419.

Phryges musicæ ex parte inventores, 476.

Phtha, Vulcanus Ægyptiis, 115.

Pictores ubi nulli, 277.

Pietas vera quæ, 2.

Pindari locus de Æsculapil quæstus, 121. Alius de Del scientia, 674. Alius de humani generis ortu, 675.

Plagiarii scriptores plurimi, 462 et seq.

Platonis locus ex *Phaedone*, de Socratis ingenio a Physicis alieno, 26. Alius ex *Timæo*, de fide poetis habenda, 75. Alius ex *De rep.*, de fide poetis abroganda, ubi diis indigna proferunt, 76. Plato Judæorum instituta rimatus, 410. Furta ex Protagora, 468. Locus ex Epimevide *De Syris et Ægyptiis*, 471. Tripartita philosophia ex Attico, 509 et seq. Ex Aristotele, 510, 511. Ex Cratylo locus de rerum nominibus, 515. De duplici genere entis, Hebræorum ex sensu, 524. De Deo sententia, *solum, est*, de illo dici debere, *ibid.* De eodem cognosci longa cum illo consuetudine, 530. De eodem Deum esse unum, *ibid.* Ex Epimenide, de secundo principio, 534. Ex epistola ad Dionysium, de Deo trino, 541. Ex *Timæo*, Deum esse bonum, 542. Ex *Leg. x.*, de infestis naturis, id est dæmonibus, 549. Ex *Alcibiade*, de animorum immortalitate, itemque ex lib. *De anima*, 551, 552, 553. De mundi ortu, 557. De sole, luna, sideribus, 558. Ex *Politico*, de mundi mutationibus, 560. Indid. de resurrectione mortuorum, 561. Indid. de mundi fine, 562. De Alcimi resurrectione, 563. De cœlesti terra, 564. De fide in junioribus, 575. Fidem virtutum esse maximam, 574. Fidem habendam iis quæ ad animum pertinent, 575. De fabulis quæ pueris tradendæ sint, 575, 576. De judicio post mortem, 563, 577 et seq. Metus iudicii, 579. Sententiæ Christianæ, 580. Locus de magistratu integritate, 581. Magistratus defugi posse, 582. De justo sensus qui fuerit, 585. De paradiso, 584. De androgynis, 585. De prima hominum vita, 586. De diluvio, 587. Judicium de puerorum educatione, 590, 591. De divino exemplari in repub. intuendo, 593. De odis musicis, 593-597. De vini usu, 598. De pignâ cum suis cupiditatibus, 600. De perfectis philosophis, et ab omni rerum humanarum consortio sejunctis, 602 et seq. De mulieribus in philosophiâ ac repub. partem vocandis, 608. Ex *v De repub.* de agrorum limitibus conservandis, 611. De triplici hominum genere, aureo, argenteo, æreo, 615. De pastorum ac principum officiis, 614. De multiplici animorum forma, 615. De urbe in loco palustri conderda, 617. De poetarum inutili opera in rebusp. 618, 619. De atheorum cacodoxia, 621 et seq. De diis deorumque natura, 623, 650, ubi etiam de animo multa, De mente rerum omnium moderatrice, 628. Ex *Philebo*. Ex *Leg. x.* de Providentia, 650. Ex *De repub.*, de fabulis poetarum rejiciendis, 641 et seq., 649. Ex *Critone*, de retinenda in instituto suo constantia, 651, 653, 658, 659. Injurias reponendas non esse, 655. Sensus de honorum ac beatorum societate post mortem, 662. Indigna timiditas et inconstantia, 692. Improbitas in colendis Græcorum numinibus, 692. Prava de angelis opinio, 694. De dæmonum origine incerta ratio, 695. De animo prava opinio, 696, 697. De animorum in feras migratione, *ibid.*, 698. Cum se ipso pugna, de animorum post mortem conditione, *ibid.* De animæ post mortem judicio, 699. De astrorum divinitate opinio, 702. Leges de mulieribus indignissimæ, 706 et seq. De pæderastia sensus, 709. De cæde leges improbantur, 711. Ex *Theæteto*, superiorum philosophorum reprehensio, 722, 723. In Academiâ successores, 725. Obscuritas affectata, 728.

- Media Pythagoram inter Socratemque ratio, 729. A Socrate discidium, et Sicula mensa, 743. Locus de gymnasticæ ac musicæ studiis moderandis, 746, 747. Locus ex *Philabo*, adversus voluptatis sectatores, 770. Ideæ adversus Aristotelem ab Attico defenduntur, 815.
- Plotini loc. ex l. *De iii substantiis*, ubi de Verbo, 535. Alius adversus Aristoteles entelechiam, 811 et seq.
- Plutarchi locus ex *Siramata*, de mundi ortu, 22. Alius ex lib. *De Plataensibus Dædalis*, ubi de naturali Græcorum theologia, 83 et seq. Alius ex l. *De oraculorum defectu*, ubi malis dæmonibus oracula tribuit, 181. Ex l. *De Iside et Osir.*, de natura et conditionibus dæmonum, 187. Ex l. *De oraculorum defectu*, eadem de re, 188. Indid., 205, de oraculorum defectu, et dæmonum interitu, *ibid.* Ex opusculo *De syllaba*, 527. Ex l. *De anima*, ubi de resurrectione, 563. Ex lib. *De placit. philosoph.*, de rerum principiis, 747. De philosophorum de Deo sententiis, 753. Ex lib. *De placit. philosoph.*, de sideribus mundo, cælo, dæmonibus, heroicis materia, idea, annis, terra, mari, animæ partibus, 836-832.
- Pluto, Phœnicibus Muth, 38. Sol Porphyrio, cur, 109, 113. Galeatus, cur, *ibid.*, 14. Tria symbola habuit, galeam, sceptrum mutilum, et canem, *ibid.* Per canem fructuum procreationem innuebat, 110. Idem qui Serapis, 174.
- Poetæ, quam dictionis elegantia nocuerit, 172. Hebræi quales, 514. Quam inutiles rebuscup., ex Platone, 618, 619. Quatenus fidem mereantur, 639. In fabulis pierisque rejciendi, 611.
- Polio de Ctesia et Herodoti furtis, 467. Idem de Theopompi furtis, *ibid.*
- Polycrates Tyrannus in crucem actus, 390. Quam suspecta haberet omnia, etiam uxorem, *ibid.*, 391.
- Polyhistor, Judæorum etiam meminit, 418. Abrahami, et turris Babel, 420, 422. Jacobi, *ibid.* Filiorum ejus omnium, *ibid.* Josephi ex Demetrio, 424. Ex Artapauo, 429. Jobi ex Aristæo, 430.
- Porphyrii locus ex *De abstinent.*, 28. Item ex *iv Advers. Christian.*, 31. De Sanchuniathone. Alius ex epist. ad Anebonem, de Ægyptior. physiologia, 92. Alius ex *De abstinent.*, 93. De numinib. Ægyptior. Alius incerto ex opere, de physica fabularum explicatione, 97. Præcientis continuatio, 100, 101, 108, 111. Alius ex *Oraculorum philosophia*, de diis fabulas approbantibus, 123 et seq. Alius indidem, de dæmonibus, 143. Continuatur, 144. Cum se ipso pugnat, 147, 148. Alius ex *De abstinent.*, de veri Dei sacrificiis, 149. Item ex eodem lib. animantes sacrificandas non esse, 151 et seq. Alius indid. de veteri *ἱεραπολογία*. Alius indid. non esse dæmonibus sacrificandum, 166. Alius iudic., uni Deo addictum esse oportere, 165. Alius ex *Oraculorum philosophia*, de sacrificiis dæmonum, 168. Ex *De abstinent.*, de dæmonum energia, 171. Ex *Oraculorum philosophia*, de malor. dæmonum conditionibus, 174. Ex opere *Contra Christianos* de diis a Christo pulsus, 179. Ex *Oraculorum philosophia*, deos suis mortem attulisse, 190. Indid. cantionibus, 191, 193. Ex epist. ab Anebon. dubia de dii proponit, 197 et seq. Ex *Oraculorum philosophia*, quo ritu diis secum agi vellent, 199. Indidem de divinatione, 236. Item sequent. ad 241. De Judæor. sacrificiis, 404. De Essæis, *ibid.* De Judæis, 412. De Græcorum furtis, *De erud. auditu*, 464. Praxithæe filia, Athenis immolata, 156. Chronologia, 483. De animæ immortalitate, 354.
- Porus Platonicus, Meridis filius, 184.
- Præcones, Atheniensis familia, mysteriis adhibita, 66.
- Præstigiatores quibus artibus usi, 151 et seq.
- Principia quot, ex Alexandro Aphrodis., 268. Tria: natura, ratio, usus, 269.
- Proserpina ἀλλοτρίαια Porphyrio, quasi κόρος, 109. Ib. Cornuta, *ibid.* Ad lunam relata, 113. Saturni filia Phœnicibus, 36.
- Protagoras solis sensibus credendum putavit, 766.
- Providentia divina ostenditur, 249, 152. Hebræis agnita, 317-319. Rerum creationem involvit, 385. Fuse probatur a Philone, 386. Ostendimus in malis ferendis, a quibus ventur boni, 590, 678. In tyrannis aliquandiu tolerandis, 593. In ventis, tempestatibus, naufragiis, 394. Ad primaria tantum opera extenditur, ut Philo dubitat, 395-397. In serpentibus venenatis, 397. Fuse et graviter probatur a Platone, 651-656. Etiam in minimis mundi rebus, 633. Adversus Epicureos a Dionysio Alexandrino defenditur, 772 ad lib. *xiv finem*. Aristoteli qualis, 799. Ab Attico defenditur, *ibid.* Tolli salva divinitate non potest, *ibid.*
- Ptolemæus rex Scripturam verti curat, 349. Idem ex Aristæo, 350. Scribit ad Eleazarum summ. pontif. de Septuaginta Interpretibus ad se mittendis, 352. Responsum accipit ab Eleazaro 353.
- Pueri quibus fabulis imbuendi. *Vide Fabulæ*. Quomodo educandi, 590, 591. Quibus hymnis et carminibus assuefaciendi, 565, 594.
- Pugiles olim clarissimi, 231, 252, 266.
- Pulchritudo, Cæli filia, 37.
- Pyrrho Scepticorum auctor, Anaxarchi discipulus qualis fuerit, 763.
- Pythagoras Rhodius, de vi quæ diis fiat, 193. Philosophum Mosem legit, 411. Terræ motum prædixit, 461. Primus philosophus, in Græcia, quando, 470. Samius, vel Tuscus, *ibid.* Syrus vel Tyrius, *ibid.* Pherecydis discipulus, *ibid.* Italicæ philosophiæ dux, 471.
- Pytho, Deiphi, 205.
- Pythocles scriptor, 157.
- Q
- Quadriremis Carthaginiensium inventum, 476. *Vide* Tliremis et Navis.
- R
- Reges Judæorum, ex Euseb., 503. Pastores veri qui sint, 614.
- Respub. Hebræorum. *Vide* Hebræi, Judæi, Moses. Fuit *ἱεραπολογία*, 361. Præceptis constat et moribus, 362. Quam constans, sique semper similis, 364. Sacerdotibus quantum tribueret, 364. Quæ præcipua statuatur legum suarum capita, 365. Cum platonica Spartanaque confertur, 369. Divinum exemplar intueri debet respública, 511, 593. Respublicæ tres, aurea Christianorum, argentea Judæorum, ærea Græcorum, ex Clemente, 672.
- Resurrectio, quatenus Platoni nota, 561. Ab eodem, Alcimi exemplo probata, 563. Item Eris, sive Zoroastris exemplo, 675. Plutarcho nota, 565. Antylli exemplo probata, *ibid.*
- Rex, proprie Deus est, 386.
- Rhea, Cæli filia, 37, 37. Deum mater, quibus delectetur, 192. *ἱεραπολογία* dicta, *ibid.*
- Rhodii homines Saturno immolabant, 153.
- Romani quam auctore Romulo theologiæ habuerint, 78, 79. Græcorum fabulas diis indignas rejecere, *ibid.* ἱεραπολογία, 156. A Numa instituti, per annos cxxx nulla decorum simulacra habuere, 410.
- Romulus æqualis Ezechia regi Judæorum, 505.
- Ruminantes animantes quid significarent, 373.
- Ruta, in simulacris magicis, 200.
- S
- Sabæus in comedia perstrictus, 229.
- Sabbatum ab Hebræis quam religiose cultum et in quibus occupatum, 359. Quam juste institutum, et quatenus a profanis celebratum, 667, 668.
- Sacerdotes Hebræorum, idem et iudices, 364.
- Sacrificia olim ex virentium herbarum primitiis, 28. Cur *ἱεραπολογία* dicta, 29. Liberorum in publicis calamitatibus, 40. Pro numinum diversitate, diversa, 145. Vero Deo quæ placeant, 149, 150. Animalium, cur displiceant, 151. Hominum, 155-161, 163. Hominum, sublata sub Adriano, 156, 164. Sublata ab Hercule in Italia, 160. Sublata a Diphilo, 153. Hebræorum qualia, 363. Ex mansuetis animalibus, 375. Veri Dei, ex Apollonio, 150. Ex Menandro, 682, 683.
- Sacrilegi tres puniti, 932, ex Philone.
- Sadidus, Saturni filius, 837.
- Sagittarius peritissimus, Mausomamus, 408.
- Salamini hominem immolabant, 155.
- Salomonis historia, templum, etc., ab Eupolemo, 448-452. Ad Vaphren Ægypti, et Simonem Tyri, ac Phœnicium regem litteræ, 448. Columna aurea, Saroni Tyrio regi data, 451.
- Sanchuniathonis, Phœnicis scriptoris, locus, de Phœnicum theologia, 53. Ejustem commendatio, 51. Etas, 50 et 51, 483. Locus ex opere *De Phœnicum elementis*, 40. Alius, ex opere *De Judæis*, *ibid.* Meminit Porphyrius, 483.
- Sapientes septem sub Cyro, 470.
- Sapientia divina qualis Eusebio, 320.
- Saturnus filium unicum Cælo immolat, seque ipsum exsecrat, 38 et 40. Quæ specie a Tauro efficitur, 59. Israel Phœnicibus, 40. ἱεραπολογία in cultus Rhodi, 155. Item, 156, in Phœnicia. Item in Creta, 156. Item in Italia, 160. Carthagine, 161. A Solymis cultus, deinde ob fugam neglectus, 188. Ilus dictus, 36. In insula Britannica sopitus, et a Briareo custoditus, 207. Sisithro regi diluvium prædixit, 414.
- Scammon de rerum inventoribus scribit, 476.
- Scarabæus solum, quomodo generet, 94, 117.
- Sceptici philosophi ab Aristocle confutantur, 758-764.
- Sciri dii, 198.
- Scriptores antiquissimi Mose juniores, 195.

Scriptura divino consilio versa, sub rege Ptolemæo, 349. Item ex Aristæo, 350. Ante Septuaginta versa jam fuerat, 351, 354, 410, 664. Laudatur ab Hecateo Abderita, 351. Versa a Septuaginta, quo plausu accepta, 554. Laudatur a Theopompo, *ibid.* Temere ab aliquo vulgata, non sine illius poena, *ibid.* et 355. Allegorica multa continet, 512, 570. Quo sensu membra Deo tribuat, 576 et seq. Lecta a Numa, 410. Lecta a Platone, *ibid.* Lecta a Pythagora et Numenio, 411.

Scutum ab Itano Sannite repertum, 473

Scythæ amicos ad amicorum rogos jugulare soliti, 11.

Scythæ, 156.

Seleucus theologus, 155.

Semen, quid Zenoni Stoico, 821.

Semiramis byssinam vestem reperit, 476.

Senarius Pythagoræis conjugum dictus, 671.

Senes a Massagetis et Derbicibus immolati et vorati, 11. A Tibarenis præcipites acti, *ibid.* 12. Ab Hyrcanis, Cassiis, Bactriis, objecti feris, *ibid.* et 12.

Sensus defenduntur ab Aristocle, 756. Sensibus quinimum tribuerunt, 765, 766.

Septenarius in Dei nomine tetragrammato, 519, 520.

Septimus annus ab Hebræis ut observatus, 560. Septimus dies sacer, 667, 663 et 677. Sepulcra deorum in templa mutata, 71 et 72.

Septuaginta Interpretes petuntur a Ptolemæo, 352. Ad eum mittuntur ab Eleazaro, 354. Mandatum opus quam feliciter absoluerint, *ibid.* Ab Eleazaro moniti de Scripturarum allegoriis, 370.

Serapis ad solem relatus, 115. Serapis et Hecate dæmonum principes, 174. Serapis princeps dæmonum, *ibid.* Idem qui Pluto, *ibid.* Se ipsum describit, 201. Idem qui Apis Argivorum rex, 499.

Seres quibus criminibus infensi, 274.

Serpentes a Taauto divinitate donati, 40 et seq. Ægyptiis Cnephes, 41. Accipitrino capite, *ibid.* et 42. Deorum maximi, 42. Cur sanitatis symbola, *ibid.* In medicinis salutare, 397.

Severus, philosophus Platonicus, de anima unica simplicique natura, adversus Platonem, 700

Sibylla turris Babel meminit, 416.

Sicima, urbs describitur a Theodoto poeta, 426. Circumcisionem accipit, 428. Occupatur a Jacobi filiis, *ibid.*

Sicularum rerum scriptores, 478.

Sido, Ponti filii, suavissimæ vocis, 38.

Sitonius quid significet, 110. Item, 111. Bacchi pædagogus, 33.

Simulacra, antiquitus pretiosa nulla: omnia lignea, 99.

Virgæ et cippi, 33. *Vide* Idola. Seribus nulla, 274. Nulla Brachmanis, 275. Romæ nulla, sub Numa, et annis totis 170 ex Clemente, 410.

Sippareni populi, 457.

Sippari populi, 414.

Sirius ad solem revocatus, 27.

Sisithrus rex Assyriorum, sub quo diluvium, ex Abyæno, 414.

Socrates a Phisicis alienus, 25, 26. De nuptiis, de libris, de migratione ex patrio solo, quid responderit, 226.

A Zopyro qualis iudicatus, 270. Beatorum post mortem societas, quam se mortemque suam allevaret, 662. Proprium habuit dæmonium, 670. Tres deos posuit, 728. Pythagoreus fuit, 745. Mathematicarum scientiam quatenus probaret, 745. Phisicos deridet, ex Xenophonte, 857 et seq.

Sol. Osiris, Bacchus, Sirius, 27. Primus Ægypti rex, 90. Apollo dictus, cur, 85 et 112. Hercules dictus, cur, 112. Æsculapius dictus, *ibid.* Dionysius dictus, 115. Horus dictus, *ibid.* Pluto dictus, *ibid.* Serapis dictus, *ibid.* Ad Cerberum ipsum revocatur, *ibid.* Hominis navigium crocodilo impositum consequentis figura expressus, 115. Item hominis arietino capite, cornibus hircinis, quibus discus impositus, 116. Æsculapius, Hercules, et Bacchus esse non potest, 120 et seq. Cujus naturæ, 856. Cujus magnitudinis et figuræ, *ibid.* Quomodo deficiat, 847. Incorporeus quis, 546.

Solon, sub Cyro, quo tempore iterum Hebræi in Ægypto, 471.

Solyimi, Saturnum, Arsalum, Tosiben coluere, 188.

Somniorum significatio, Telmissensibus observata, 475.

Somnium, 194.

Sophocles plagiarium, 463. Deum unum agnoscit idolaque ridet, 680.

Speusippus, Xenocrates, Polemo Platoniam doctrinam disrunt, 726, 727.

Spiritus sanctus qualis Eusebio, 325. Item, 226. Aurum Clementi, 672.

Stellio, 200.

Sresymbrotus Thasius scriptor, 491.

Stoici secum pugnare conviucuntur, 261, 265, 272.

Alios alii reprehendunt, 728. Auctore Zenone comprehensionem tuebantur, 753. Materiam et Deum corporeum duo rerum principia statuunt, 816. De Deo et universi molitione quid senserint, 817 et seq. Verum ens, corporeum esse voluerunt, 819. De mundi conflagratione quid senserint, 820. Quid de iterato mundi ortu, *ibid.* De animo quid, 821. A Longino refutatur, 822 et seq.

Strato Peripateticus scripsit de rerum inventoribus, 476.

Stuprum morte punitum, 276.

Styli solares ab Anaximandro inventi, 501.

Styrax, 200.

Superstitiosus Menandri fabula, 465.

Surmubellus Deus, 40.

Suronis Tyrrii regis ad Salomonem litteræ, 449.

Sydyx, Phœnicii viri nomen, 36.

Sympathia et dyspathia rerum naturalium, 151. Rejicitur, 271.

Syri olim se abscindere soliti, 279.

T

Taautus Phœnicus historicus, 51. Litterarum inventor, *ibid.* Ægypti rex a Saturno creatus, 59. Sacra vulgi cogitationi subduxit, 40.

Tantalus, Platoni unde dictus, 518.

Tarrha urbs, 226.

Tattiani chronologia, 491.

Taurica Diana *ἀνθρωποφύλαξ* culta, 157. Item, *ibid.*

Telmis et Damameus ferri repertoires, 475.

Telmissenses divinationem ex somnis invenere, 475.

Templa, initio nulla, 29. A Phœnicibus diis consecrata, 32. Conflagratione hausta, 259. Portantia, 35. Ab Osiride condita, 45. Veterum deorum, sepulcra mortuorum, p. 71 et 72. Nulla Christianis initio, 122. Deorum eversa, 134, 135. A Christianis post erecta, 140. Eusebii tempore quamplurima, 179. Abense templum, 392. Romæ ab initio fuere, absque simulacro, 410.

Templum Salomonis ex Hecateo, 408. Ex Eupolemo, 447, 448, 449, 450, 451.

Tenedii hominem Baccho immolabant, 155, 165.

Teracles et Theodorus Apollinem Pythium Samis fecere, 482.

Teredon urbs a Nabuchodonosore excitata, 487

Terra, quot symbolis adumbrata, 110.

Terra celestis, 564. Etiam Platoni nota, *ibid.* Quantum nostræ præstat, 566. Quotplex sit, 849. Cujus figuræ, 850. Quem situm habeat, *ibid.* Quomodo moveatur, *ibid.*

Testudo Cresi *κρηταίονος*, 212.

Thabtonis filius allegoriarum parens, 59

Thales de mundi ortu quid senserit, 23. Ionice philosophiæ dux, 471. Item 747. Ex Plutarcho. Aouam rerum principium posuit, *ibid.*

Thamnus navarchus Panem obiisse Tiberio nuntiat, 207.

Thasii, violata Theagenis statua, puniti, 231. Parios exceperunt, 256.

Thasus olim aëria dicta, *ibid.*

Theagenes Thasius Pugil, 231. Alter Rheginus scriptor, 491.

Thebæ *θεβαίονος* ab Osiride conditæ, 45.

Thebanum bellum ab Oenomaio excutitur, 258, 259

Themidis symbola, 67. Significatio, 110. Oraculum, 188.

Theodectis de Scripturæ sacræ majestate testimonium, 355.

Theodorus et Teracles Apollinem Pythium Samis fecere, 482.

Theodotus poeta Judæorum meminit, 426, 427, 438.

Scriptor Phœnicus, 493.

Theologiæ profanæ tria genera, 150. Quatuor capita, 141. Vanitas, 299 et seq.

Theophilus Judæorum meminit, 458.

Theophrastus Ephesinus de rerum inventoribus scripsit, 476.

Theopompi de Scripturæ sacræ majestate testimonium, 354.

Theopompus plagiarium, 464, 467. Affectator elegantiæ, 465.

Theosproteus Lebes, 61.

Thespladæ qui, 56.

Thesprotis (De) Musæus scripsit, 462.

Thoyth, et Toth, Mercurius, 52.

Thracæ *ἀνθρωποφύλαξ*, 156. Harpen invenerunt, 475. Peltas in equis primi gestarunt, *ibid.*

Thucydides laudatur idem et reprehenditur, 479.

Thuro, quæ et Chusarthis, 40.

Thus in sacris magicis, 200.

Tibareni senes præcipitare soliti, 11.

Tiberius imperator audit Panem obiisse, 207. Ejus an. xv Christus prædicare cœpit, 483. Idem annus est olympiadis cœni quartus, *ibid.*
 Tibia a Phrygibus inventa, 475.
 Timæus de rebus Siculis, 478.
 Timæus rex Ægyptius, sub quo pastores, 500
 Timo Pyrrhonianus ab Aristocle confutatur, 759, 760, 761.
 Timochares de Hierosolyma scribit, 432.
 Titæa Rhææ Titanumque mater, 57.
 Titanes Bacchum discernunt, 64 et 65. Ab initio. Titææ filii, 57. Phœnicum quales, 55.
 Τίτανος Rhææ cognomentum, 192. Titanides septem, id est Dianæ Saturni et Astartes filia, 37.
 Tlepolemus Herculis filius, 56.
 Tosisbis, Arsalius, Arytus a Solymis culti, 188
 Trachin et Trachinia, 214. A Locris eversa, 260.
 Trieterica Bacchi sacra, 53.
 Trinitatis (SS.) species Platoni adumbrata, 541 et 675.
 Triptolemus ab Osiride in Atticam missus, 46.
 Triremis a Sidoniis reperta, 476. *Vide* Navis et Quadriremis.
 Troja capta quo tempore, annis vii ante Samsonis principatum, 484. Agamemnonis, 494. Sub Heit Hebræo, 503
 Tuba a Tyrrhenis inventa, 475.
 Turris Babelis qui meminerint, 416 et 418.
 Typho, frater Osiridis, 46. Hippopotami specie, ubi, et cur, 116.
 Tyranni quam miseri, 590, 391. Cur diu sine pœna tolerant. 395. Cum igni ventisque comparati, 394.
 Tyrus ab Hysurario frequentata, 35. Sancta insula, 58.

U

Umbra defunctorum corporis notas ad tempus retinent, 577. Probabilitatis et improbabilitatis notas servant, 578.
 Ungula fissa, quid Hebræis, in animalibus, 373.
 Urbs in loco palustri fluvialili condenda, ex Platone, 617.
 Urie Babylonis urbs, 418.
 Usous, quis. Primus navigavit, 35.

V

Vaphris Ægypti regis ad Salomonem litteræ, 448.
 Veneris aureæ campus apud Ægyptios, 481.
 Venti salutare cum tyrannid comparati, 594.
 Verbum. *Vide* Christus. Præmaria Patris imago, 316.
 Secundum principium Eusebio, 320. A majore missum, eidem Eusebio, 321. Secundus Deus Philone, 323. Quale Aristobulo, 324. Patrem proxime sequitur Eusebio, 325. Quomodo se suaque cum Spiritu sancto, et naturalis rationalibus communicet, ex mente Eusebii, 325. Multis testi-

moniis laudatur, 532. Quale, ex Philone, 533. Oriens eadem, *ibid.* Platoni, quale, 554. Plotino, quale, 553. Numenio, quale, 556. Qui differat a primo Deo, ex eod., 537 et 539. Plantat: primus autem Deus agricola est, 558. Amelio, quale, 540. Quatenus bonum, ex Numenio, 544. Assidue nobis intuendum, 685.

Veritas ipsa morte defendenda, 659
 Versus Hebræorum, 514.
 Vesta, a Porphyrio ἀλλογενῆς, 109. Virginea specie, *ibid.*
 Vini usus, Platoni qualis probetur, 538.
 Vir Hebræis cur Is, 517. *Vide* Homo. Platoni unde dictus *avriq.*, *ibid.*
 Virgæ et cippi olim pro simulacris, 530. *Vide* Simulacra.
 Vitæ priscorum longiori quinam suffragentur, 415.
 Vitis Osiridis inventum, 45.
 Voluptas, dea profanorum hominum maxima, 300. Finit ab Epicuro pessime constitutus, 768. Item, 770.
 Vulcanus qua specie expressus, 112. Quid significaret, *ibid.* Chrysor Phœnicibus, 55. Phtha Ægyptiis, 115.
 Vulgo, non omnia explicanda, 581.
 Vultur lunæ symbolum, 117.
 Vultures omnes feminæ, *ibid.*

X

Xenocrates, Speusippus, et Polemo Platonicam doctrinam distrahunt, 727.
 Xenophanes, de mundi ortu quid senserit, 23. Colophonius, Eleaticæ philosophiæ dux, 471, 725. Poeta de diis: futurum si bruta pingerent, ut eos forma sua pingerent, 679. Sensuum vim tollebat, in quo ab Aristocle redarguitur, 756.
 Xenophontis locus de Socratis ingenio a Physicis alieno, p. 26. Eloquentia simplex et efficax, 465. Locus ex *Memorabilibus* de Socratis judicio, quatenus geometriæ astronomiæque studendum esset, 743. Alius ex epistola ad Æschinem, quid Socrates de Physiologis sentiret, 745. Idem Platonem mordet, ac Siculam ei mensam objicit, *ibid.* Socratem inducit Physicos omnes illudentem, 853 et seq.

Z

Zeno Myndius grammaticus, 71.
 Zeno Eleates, quam constans in tormentis, 504. Quos habuerit præceptores, 729. Aliquid imbibit ex singulorum ingenio, *ibid.* Dum Arcesilam petit, Platonem lacerat, 732, 753. Comprehensionem tuebatur, 753. De semine quid senserit, 821.
 Zophasemin qui, 55.
 Zopyrio Judæorum meminit, 458.
 Zopyrus de Socrate quid judicavit, 270.
 Zoroastres de serpente Ægyptio accipitrino capite, 42.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI.

Epistola Vigeri nuncupatoria.	9
Præfatio ejusdem.	13
PRÆPARATIO EVANGÉLICA.	
LIBER PRIMUS.	21
CAPUT PRIMUM. — Quid illud sit, quod evangelicæ materiæ ratio pollicetur.	25
CAP. II. — Quænam vulgo nobis, qui res nostras criminantur, objicere soleant.	27
CAP. III. — Non temere susceptam a nobis esse salutarem doctrinam veritatem.	50

CAP. IV. — Non inconsiderate nos ad rerum utilissimam fidem suo tempore adhærescere.

CAP. V. — Non sine prudenti maturoque judicio nos a superstitioso majorum nostrorum errore discessisse.

CAP. VI. — De principe Phœnicum Ægyptiorumque theologia.

CAP. VII. — Cujusmodi ex mente Græcorum mundi ortus fuisse dicatur.

CAP. VIII. — Opiniones philosophorum de hujus universi coagulatione.

CAP. IX. — Priscos homines cœli tantum astra coluisse

com nihil neque de hujus universi Deo, neque de simulacris erigendis, neque de dæmonibus cognovissent.	63	CAP. VI. — Argumentorum confutationumque nostrarum testimonia non nostris, sed Græcorum scriptis confirmari.	250
CAP. X. — Phœnicum theologia.	73	CAP. VII. — De abditis oraculorum arcanis ex ipsis Græcorum monumentis, cum jurejurando in eorum fidem nuncupato: ex Porphyrii scriptis.	250
LIBER SECUNDUS.	91	CAP. VIII. — Quæ hac de re dicturus est, apud omnes enuntianda non esse.	251
Proœmium.	91	CAP. IX. — Quemadmodum Apollo sacrificiis deos colere jubeat.	251
CAPUT PRIMUM. — Theologiæ Ægyptiorum epitome, et quemadmodum ad Græcos inde transierit.	94	CAP. X. — Deos non esse, quotquot animalium sacrificiis delectantur.	253
CAP. II. — Forum epitome quæ de Græcorum diis et heroibus fabulose conficta sunt.	106	CAP. XI. — Nihil eorum, quæ terra profert, summo reor omnium Deo neque adolendum, neque sacrificandum esse.	259
CAP. III. — Arcanorum initiorum et occultorum mysteriorum epitome, quæ multiplicium deorum superstitione continentur.	115	CAP. XII. — Ne divinis quidem virtutibus terreni quidquam vel adolendum, vel sacrificandum esse.	259
CAP. IV. — Quibus rationibus a suscipiendis ejusmodi de diis opinionibus abducti simus.	127	CAP. XIII. — Iterum nihil eorum, quæ terra gignit, summo Numini offerendum esse.	262
CAP. V. — Eorum, quæ superius dicta sunt, complexio.	130	CAP. XIV. — Iniquum, exitiosum, et impium esse, adeoque diris obnoxium, animantia diis sacrificare.	262
CAP. VI. — Sepulcra mortuorum esse, quæ deorum templa nominantur.	132	CAP. XV. — Dæmonibus istorum sacrificia fieri, non diis.	267
CAP. VII. — Quid Plato de veterum theologia senserit.	143	CAP. XVI. — De antiqua hominum immolatorum consuetudine, ex Porphyrio et aliis.	270
CAP. VIII. — De Romanorum theologia.	147	CAP. XVII. — Post evangelicæ doctrinæ prædicationem, hominum immolatorum consuetudinem esse sublatam.	286
LIBER TERTIUS.	151	CAP. XVIII. — Nullum improbis dæmonibus sacrificium faciendum esse.	291
Proœmium.	151	CAP. XIX. — Præpotenti uni Deo addictum esse oportere.	291
CAPUT PRIMUM. — De naturali Græcorum theologia.	153	CAP. XX. — Quemadmodum improbo dæmoni litare Apollo jubeat.	294
CAP. II. — Carmen nuptiale.	159	CAP. XXI. — Neminem ab omni ævo fuisse, præter unicum Servatorem Dominumque nostrum, qui totum genus humanum a dæmonum impostura liberavit.	295
CAP. III. — De allegorica Ægyptiorum theologia.	163	CAP. XXII. — Quænam præstigiæ dæmonis ratio sit.	299
CAP. IV. — De eadem Ægyptiorum physiologia, quodque universam morales interpretationis accommodationem, ad ea tantum quæ in cælo astra cernuntur, aquam, ignem, ac cæteras mundi partes, traduxerint.	170	CAP. XXIII. — De improbis dæmonibus, et quinam sint eorum principes: quodque omnium animalium specie homines aggrediantur.	303
CAP. V. — Ista omnia nullam damnandi sui causam per sese non præbuisse.	175	LIBER QUINTUS.	307
CAP. VI. — Jure nos ab ea quoque de diis istorum philosophandi ratione, quæ propius ad naturam accedere videatur, recessisse, eidemque solam veramque theologiæ anteposuisse.	175	CAPUT PRIMUM. — Iterum probatur, multorum populorum vaticinia et oracula improborum dæmonum propria fuisse: quæ omnia post evangelicam Servatoris nostri doctrinam sublata defecerint.	310
CAP. VII. — Quasnam recentiores philosophi causas atque rationes ad veteres de diis fabulas attexerint.	179	CAP. II. — Quænam dæmonum imposturæ ratio fuerit.	314
CAP. VIII. — De prisca simulacra conficiendi statuendique ratione.	182	CAP. III. — Varias ac multiplices Græcorum adversus deos superstitionis sectas fuisse.	315
CAP. IX. — Continuatio theologiæ Græcorum et Ægyptiorum allegoriis explicatæ.	183	CAP. IV. — Quidquid vaticiniorum atque oraculorum apud gentes fuit, improborum dæmonum opus fuisse.	318
CAP. X. — Coactæ ac violentæ istorum omnium accommodationis refutatio.	187	CAP. V. — Latentes dæmonum historias fabulosis non secus ac de diis narrationibus contineri.	323
CAP. XI. — Validissima Græcorum dogmatum confutatio.	193	CAP. VI. — Mortem illos ipsos consciscere, qui boni ab iis dæmones appellantur.	350
CAP. XII. — De simulacro quod Elephantinopoli visitur.	210	CAP. VII. — Quam amatoris voluptatibus dæmones obnoxii sint, et quibus quisque delectetur.	351
CAP. XIII. — De bove, qui apud Heliopolim soli immolatur.	211	CAP. VIII. — Eos confiteri, maleficis et cantionibus quibusdam, ad hominum voluntati obsequendum invitos licet ac repugnantes deos adigi.	354
CAP. XIV. — Fabulosas de diis narrationes ab aliis ipsis coargui, qui contraria faciant.	219	CAP. IX. — Eosdem ne redire quidem per sese posse.	358
CAP. XV. — Deos ipsos philosophorum commentationes oraculis confirmasse, pugnantibus cum sparsis de se fabulis allegoriis statuendo.	223	CAP. X. — Quibus artibus egregia numina præstigatoribus subjiciantur.	342
CAP. XVI. — Fieri non posse, ut mundi partes, aut divinæ virtutes, illecebrarum necessitate deducantur, et consulentibus per oracula respondeant.	223	CAP. XI. — Dæmones ipsos, qui deorum loco habeantur, quo superstitionum ritu secum agi vellent, homines docuisse.	346
CAP. XVII. — Hæc omnia dæmonum arti ac præstigiis assignanda esse.	226	CAP. XII. — Eosdem magistarum artium, quibus siru-lacra confarentur, doctores fuisse.	346
LIBER QUARTUS.	227	CAP. XIII. — Ipsas quoque simulacrorum figuras ab iis delineatas fuisse.	346
CAPUT PRIMUM. — Proœmium de diversarum urbium oraculis, iisque maxime, quorum pro cæteris responsa celebrantur, dæmonibus inexpectata sese forma ostendentibus: quaque ratione permoti, ea quoque spreverimus.	230	CAP. XIV. — Eosdem ad magicam artem impellere.	347
CAP. II. — Promptum esse cuivis ostendere quidquid oracula pollicentur, et veneficorum hominum præstigiis meram imposturam esse.	231		
CAP. III. — Ex Diogeniani scriptis, divinandam artem minime sibi constare, in plerisque mentiri; inutilemque vatum ac perniciosam esse prædicationem.	239		
CAP. IV. — Nos maximis hisce malis evangelicæ Servatoris nostri doctrinæ beneficio liberatos esse.	246		
CAP. V. — Qualls Græcorum theologiæ partitio.	246		

CAP. XV. — Eosdem inanima quoque materia delectari.	350	CAP. XI. — Divinarum quoque Scripturarum auctoritate ac testimonio fati vim omnem refutari. Ex Origene.	478
CAP. XVI. — De oraculorum defectione Apollinem ipsum cecinisse.	350		
CAP. XVII. — De interitu dæmonum, quos deorum loco venerantur.	354	LIBER SEPTIMUS.	507
CAP. XVIII. — De oraculis priscorum Græcorum prædicatione celebratis.	358	CAPUT PRIMUM. — Vetustissimorum Hebræorum instituta; jureque nos sacras eorum litteras patriis monumentis prætulisse.	507
CAP. XIX. — Adversus Apollinem, quod septem adolescentes puellasque totidem in Cretam jugulandos ab Atheniensibus mitti jusserit.	359	CAP. II. — Summa reliquarum gentium theologiæ capita, quamque gravium malorum humanæ societati causa illa fuerit.	507
CAP. XX. — Pluribus Apollinem responsorum ambiguitate mortis causam fuisse.	359	CAP. III. — Quinam Hebræorum mores fuerint, quidre de universi Auctore ac molitore senserint.	511
CAP. XXI. — Eumdem Apollinem responsi ambiguitate causam fuisse cur imperio suo Cræsus exciderit.	363	CAP. IV. — Quid iidem partim de animæ immortalitate, partim de corporis natura senserint.	514
CAP. XXII. — Quemadmodum aëa a quibus consulebantur illudentes, responsis suis in fraudem impellerent.	366	CAP. V. — Eosdem suo in Deum amore consecutos esse uti Numinis aspectu et oraculis fruereantur, quod utrumque sacris litteris consignatum est.	515
CAP. XXIII. — Eosdem orationis obscuræ tenebris ignorantiam suam occultare solitos.	367	CAP. VI. — Eosdem, ante natum Mosem, nec dum Judæis religionibus informatos pietatis laude floruisse.	515
CAP. XXIV. — Cum nihil belli temporibus opis ferre present, suos ab iis elientes fuisse responsorum ambiguitate delusos.	370	CAP. VII. — Hebræorum, qui ante se floruerant, vitas ab ipso Mose proprio ac singulari opere conscriptas fuisse.	518
CAP. XXV. — Responsum Lacedæmoniis editum.	375	CAP. VIII. — Maturo judicio sanaque ratione susceptam a nobis eorum historiam fuisse. Hic autem cursim eorum vita perstringitur, quos ante diluvium ac deinceps ad Mosem usque, Deus præcipuo amore complexus est.	519
CAP. XXVI. — Responsum Cnidii editum.	378	CAP. IX. — Hebræorum doctrinæ placita.	520
CAP. XXVII. — Eos, a quibus consulebantur, in mutua bella vehementius concitasse.	379	CAP. X. — De generali Providentia, et universi mollitione.	531
CAP. XXVIII. — Quæ de Lycurgo Lacedæmoniorum legislatore memorantur, deo indigna esse.	382	CAP. XI. — Quid Hebræi de Deo, principe rerum omnium causa, senserint.	538
CAP. XXIX. — Seriis honestisque de rebus minime ab iis responderi.	386	CAP. XII. — Hebræorum de secundo principio theologia.	543
CAP. XXX. — Communi prorsus humanoque sensu rerum agendarum auctores fuisse.	387	CAP. XIII. — Philonis de secundo principio sententia.	546
CAP. XXXI. — Multa quoque ab iis imperite suaderi.	387	CAP. XIV. — Aristobuli verba in eandem sententiam.	547
CAP. XXXII. — Eosdem se ad injuriosorum partes adjuxisse.	390	CAP. XV. — De creaturarum ratione præditarum productione.	547
CAP. XXXIII. — Poetas etiam eos, qui nihil ad honestis vitæ studia contulerint, temere ab iis ex vulgi opinione laudari.	390	CAP. XVI. — De contrariis adversariisque virtutibus.	554
CAP. XXXIV. — Eosdem auctores illos fuisse, ut pugiles et athletæ divinis honoribus colerentur.	393	CAP. XVII. — De natura hominis.	558
CAP. XXXV. — Eos ipsis etiam tyrannis adulari solitos.	399	CAP. XVIII. — Philonis de animo sententia.	559
CAP. XXXVI. — Illos etiam jussisse, ut materia inanima coleretur.	402	CAP. XIX. — Materiam ortu non carere.	565
LIBER SEXTUS.	403	CAP. XX. — De eodem, ex Origenis in Genesim commentariis.	565
Proœmium	403	CAP. XXI. — Ex Philone de eodem argumento.	567
CAPUT PRIMUM. — Quæ divinare dæmones suis oraculis videantur, ea perinde atque homines, ex astrorum illos motu conjicere.	406	CAP. XXII. — Materiam nec ortu carere, nec malorum causam esse.	570
CAP. II. — Id etiam, quod in nobis situm est, ab ipsis tolli, dum arbitrium quoque nostrum fati necessitate moveri volunt.	407	LIBER OCTAVUS.	586
CAP. III. — Eos ne templa quidem sibi consecrata a fulmine defendere potuisse.	407	CAPUT PRIMUM. — Proœmium, ac de piis Mosaicæ reipublicæ institutis.	586
CAP. IV. — Fatum, ut ipsimet fatentur, magicis artibus solvi posse.	410	CAP. II. — Ex Aristæa de Judæarum Scripturarum interpretatione.	587
CAP. V. — Ipsos quoque vates mentiri.	411	CAP. III. — Epistola Demetrii Phalerei ad Ptolemæum Ægypti regem.	590
CAP. VI. — Quibus argumentis tota fati ratio convellatur.	411	CAP. IV. — Epistola Ptolemæi regis ad Eleazarum summum Hierosolymorum pontificem.	591
CAP. VII. — Quemadmodum ipsi quoque Græcorum philosophi, deorum ipsorum de fato sententias sanioribus argumentis confutarint, ex OEnomai scriptis.	434	CAP. V. — Epistola Eleazari summi sacerdotis ad Ptolemæum regem.	594
CAP. VIII. — De eodem ex Diogeniano Peripatetico adversus Chrysippum, qui simul et causam nobis rerum vindicare conabatur, et fato tamen omnia fieri contendebat: quodque non ceperit quæ ab Homero de fato dicuntur.	446	CAP. VI. — Ex Philone de Judæorum ex Ægypto profectio.	598
CAP. IX. — De eodem, ex Alexandri Aphrodisei scriptis.	453	CAP. VII. — De religiosa Mosaicæ reipublicæ forma. Ex eodem.	602
CAP. X. — Ex mathematicis etiam disciplinis fati vanitatem coargui posse. Ex Bardesanis scriptis.	463	CAP. VIII. — Ex Josepho de Mosaicæ reip. forma.	607
		CAP. IX. — Eleazarus pontifex allegorici sensus sacris legibus inclusi notionem informat, ex Aristæa scriptis.	626
		CAP. X. — Aristobuli, de membris quæ vocetenus Deo tribuuntur.	650
		CAP. XI. — De veterum apud Hebræos philosophorum vita summa cum virtute conjuncta.	643

CAP. XII. — Iterum de iisdem.	643
CAP. XIII. — Ex Philone de Deo, quodque mundus ortum habuerit.	650
CAP. XIV. — Divina Providentia mundum administrari.	651
LIBER NONUS.	679

CAPUT PRIMUM. — Quam multi e Græcis scriptoribus Judaici populi mentionem fecerint. 679

CAP. II. — De Judæis ex Theophrasto, quem laudat Porphyrius primo de rerum animatarum abstinence. 682

CAP. III. — Ex Porphyrio, de prisca et insigni apud Judæos philosophandi ratione. 682

CAP. IV. — Ex Hecateo de Judæis. 687

CAP. V. — De iisdem, ex primo Clearchi De somno. 691

CAP. VI. — De his qui Judaicæ gentis meminerunt, ex Clemente, primo *Stromate*. 694

CAP. VII. — De Judæis, ex Numenii philosophi Pythagoræi libro primo De bono. 694

CAP. VIII. — De Moyse simul ac Judæis, ex libro ejusdem tertio. 695

CAP. IX. — Ex Chærilopoeta, de Judæis. 695

CAP. X. — Apollinis de Hebræis oracula, ex Porphyrio, æquali nostro. 695

CAP. XI. — Ex Josephi *Antiquitatibus*, quam multi scriptorum gentilium Mosæci diluvii meminerint. 698

CAP. XII. — Ex Abydeni scriptis, De diluvio. 699

CAP. XIII. — Ex Josephi *Antiquitatibus*, longioris prætorum vitæ meminisse complures. 702

CAP. XIV. — Ex Abydeno, de turris molitione. 702

CAP. XV. — Multos etiam alios ejusdem meminisse, ex Josephi *Antiquitatibus*. 703

CAP. XVI. — De Hebræorum omnium parente Abrahamo, ex eodem. 706

CAP. XVII. — De Abrahamo, ex Eupolemo, quem laudat Alexander Polyhistor, ubi de Judæis scribit. 706

CAP. XVIII. — De eodem, ex Artapano, quem citat idem Polyhistor. 710

CAP. XIX. — De eodem, ex Melone, ut refert idem auctor. 710

CAP. XX. — De eodem, ex Philone. 711

CAP. XXI. — De Jacobo, ex Demetrio. 714

CAP. XXII. — De eodem, ex Theodoto. 722

CAP. XXIII. — De Josepho, ex Artapano. 726

CAP. XXIV. — De eodem, ex Philone. 726

CAP. XXV. — De Jobo, ex Aristæa. 727

CAP. XXVI. — De Moyse, ex Eupolemo. 727

CAP. XXVII. — De eodem, ex Artapano. 727

CAP. XXVIII. — De eodem, ex Demetrio. 738

CAP. XXIX. — De eodem, ex Ezechielo. 741

CAP. XXX. — De Davide, Salomone, et Hierosolymis, ex Eupolemo. 747

CAP. XXXI. — Salomon rex Vaphræ Ægypti regi, amico paterno salutem. 750

CAP. XXXII. — Vaphres rex Salomoni regi magno salutem. 750

CAP. XXXIII. — Salomon rex Suroni, Tyri, Sidonis ac Phœnicæ regi, amico paterno, salutem. 750

CAP. XXXIV. — Suron Salomoni regi magno salutem. 751

CAP. XXXV. — De Hierosolyma, ex Timochare, ut habetur eodem libro *De rebus Antiochi*. 753

CAP. XXXVI. — De eadem, ex mensore Syriæ. 753

CAP. XXXVII. — De aquis ipsis quæ sunt Hierosolymis, ex Philone. 753

CAP. XXXVIII. — De iisdem, ex Aristæa. 753

CAP. XXXIX. — De Jeremia propheta, ex Eupolemo. 758

CAP. XL. — Ex Beroso, quem Josephus laudat, de Juïcorum captivitate sub Nabuchodonosore, deque Baby-

lonis regibus, a Nabopallasaro, usque ad Cyrum, ex Josepho. 758

CAP. XLI. — De Nabuchodonosore, et condita ab eo Babylone, ex Abydeno. 759

CAP. XLII. — De his qui Judaicæ gentis meminerunt, ex libro Josephi, *De antiquitate Judæorum*. 765

LIBER DECIMUS. 766

CAPUT PRIMUM. — Eximias quasque disciplinas a barbaris ad Græcos traductas esse, ac de antiquitate Hebræorum. 766

CAP. II. — Ex Clemente, de Græcorum scriptorum furtis. 767

CAP. III. — Græcos fures esse, ex Porphyrii primo *De erudito auditu*. 771

CAP. IV. — Quod non sine causa Hebræorum theologiam Græcorum philosophiæ prætulerimus. 779

CAP. V. — Nihil non a barbaris Græcos accepisse. 787

CAP. VI. — In eadem sententiam Clementis verba. 790

CAP. VII. — Ex Josepho in eadem sententiam. 794

CAP. VIII. — Ex Diodoro in eadem sententiam. 798

CAP. IX. — De Moyse et prophetarum Hebræorum antiquitate. 803

CAP. X. — Ex Africani *Chronographiæ* tertio. 811

CAP. XI. — Eadem in rem ex Tatiani adversus Græcos opere. 818

CAP. XII. — De eodem, ex Clemente, *Stromatum* primo. 827

CAP. XIII. — Ex Flavii Josephi primo, *De antiquitate Judæorum*. 834

CAP. XIV. — Universa Hebræorum historia recentiorum fuisse Græcorum philosophorum ætatem. 835

LIBER UNDECIMUS. 845

Proœmium suscepti argumenti. 843

CAPUT PRIMUM. — Platonis philosophiam, in his quæ omnium maxime necessaria sunt, cum illa Hebræorum convenire. 848

CAP. II. — De tripartita Platonis philosophiâ, ex Attico. 848

CAP. III. — De Platonicâ philosophiâ, ex Aristotele. 847

CAP. IV. — De morum apud Hebræos disciplina. 850

CAP. V. — De Hebræorum philosophiâ in disserendo posita. 851

CAP. VI. — De recta nominum apud Hebræos impositione. 854

CAP. VII. — De naturali Hebræorum philosophiâ. 863

CAP. VIII. — De rerum spiritualium physiologia. 867

CAP. IX. — De Ente, ex Mosis Platonisque doctrina. 867

CAP. X. — Ex libro secundo Numenii Pythagorici, *De bono*. 871

CAP. XI. — Ex Plutarchi opusculo, de syllaba à Delphico templa inscripta. 875

CAP. XII. — Deum verbis explicari non posse. 879

CAP. XIII. — Unum ac solum esse Deum. 879

CAP. XIV. — De secundo Hebræorum Platonisque principio. 883

CAP. XV. — De secundo principio, ex Philone. 886

CAP. XVI. — De secundo principio, ex Platone. 887

CAP. XVII. — De secundo principio, ex Plotino. 887

CAP. XVIII. — De eodem, ex Numento. 891

CAP. XIX. — De Joannis apud nos evangelistæ theologia, ex Amelio. 899

CAP. XX. — De tribus substantiis, principii vim habentibus. 902

CAP. XXI. — De natura boni. 902

CAP. XXII. — Numenii de bono verba. 903

CAP. XXIII. — De Platonicis ideis. 907

CAP. XXIV. — De Mosaicis ideis, ex Philone.	911
CAP. XXV. — De iisdem, ex Clemente.	914
CAP. XXVI. — De adversariis naturis, ex Hebræorum Platonisque doctrina.	915
CAP. XXVII. — De animæ immortalitate, ex Hebræorum Platonisque doctrina.	918
CAP. XXVIII. — De eadem, ex Porphyrio.	925
CAP. XXIX. — Quod mundus ortum habuerit.	927
CAP. XXX. — De cæli luminibus.	950
CAP. XXXI. — Omnia Dei opera bona esse.	950
CAP. XXXII. — De alteratione ac mutatione mundi.	950
CAP. XXXIII. — De resurrectione mortuorum, ex eodem.	954
CAP. XXXIV. — De supremo mundi fine.	955
CAP. XXXV. — Mortuos quosdam revixisse Plato scribit, cum Hebræis hoc etiam in genere consentiens.	955
CAP. XXXVI. — Ex Plutarcho in re simili.	958
CAP. XXXVII. — Platonem, de terra illa, quam cælestem vocant, Hebræis similissima tradidisse.	959
CAP. XXXVIII. — De iudicio quod mortem excipiat Platonem Hebræis affinia sensisse.	945

LIBER DUODECIMUS. 947

CAPUT PRIMUM. — Hebræos, etiam consentiente Platone, quos instituebant, eos recte, fide quadam disciplinarum, quæ quod imperfectiores adhuc essent, nihil exquireret, informatos voluisse. Ex *Legum* primo. 951

CAP. II. — Fidem ab ipso quoque Platone virtutum omnium maximam haberi. 954

CAP. III. — Iis quæ de animo similibusque dicuntur, fidem habendam esse; ex *Legum* undecimo. 954

CAP. IV. — Fabularum specie, puerorum animos primis præceptionibus informandos, ex secundo *De republica*. 955

CAP. V. — Fabulas pueris non perniciosas ulla, sed tantum utiles occineudas esse. 955

CAP. VI. — Fidem a Platone non solum vocetenus probari, verum etiam eum profiteri ex animo se rebus iis credere, quibus nos ipsi credimus. Ex *Gorgia*. 958

CAP. VII. — Graviora veritatis dogmata non omnibus promiscue vulganda esse. 966

CAP. VIII. — Quales Plato magistratus ac principes creari velit: nec idiotas ab eo, nullarumque litterarum homines repudiari, si morum integritate modo præstiterint. Ex libro tertio *Legum*. 966

CAP. IX. — Defugiendos esse magistratus. Ex primo *De republica*. 968

CAP. X. — De justo, ex mente Platonis. 968

CAP. XI. — De Moysis paradiso. 970

CAP. XII. — Ab utroque doceri, mulierem ex viro desumptam esse. 971

CAP. XIII. — De prima hominum vita. 974

CAP. XIV. — Eisdem cum brutis etiam animantibus versatos esse. 974

CAP. XV. — Quemadmodum ambo diluvii meminerint. 975

CAP. XVI. — Quam præclare doctrinæ nostræ rationes rebus divinis auspiciati, in humanas desinamus. Ex primo *Legum* Platonis. 978

CAP. XVII. — Quam præclarum sit pueros a prima statim ætate piis religiosisque moribus assuefacere. 979

CAP. XVIII. — Eam solum doctrinæ loco statuendam, quæ viam ad virtutem munit, non autem eam, quæ vel augendæ pecuniæ, vel parando victui quoque modo serviat. 982

CAP. XIX. — In ea cum Hebræis sententia Platonem fuisse, ut res inferiores divinarum imagines esse existimaret. 985

CAP. XX. — Juniores honestis quibusdam hymnis odisque memoriæ commendandis, ad suscipiendos virtutis sacus prægrandos esse. Ex secundo *Legum*. 986

CAP. XXI. — Cujusmodi odorum illarum sententiam esse oporteat. 987

CAP. XXII. — Non cuiusvis esse laudabiles odas et carmina scribere, sed vel unius Dei, vel divini cuiusdam hominis. 990

CAP. XXIII. — De iis qui divinos illos cantus probare possint. 990

CAP. XXIV. — Cantus etiam in conviviis, tanquam convivales quasdam leges, recipiendos esse. 991

CAP. XXV. — Vini bibendi copiam non omnibus promiscue faciendam esse. 994

CAP. XXVI. — Ne Platonem quidem ipsum ignorasse, quæ abs sese leges conderentur, iis barbaros quosdam suis in rebus publicis vivere. 995

CAP. XXVII. — Bellum nobiscum esse nobis, et cum nostris cupiditatibus ac perturbationibus gerendum. 995

CAP. XXVIII. — Non in corpus, sed in animum, culpam eorum quæ a nobis peccantur, esse conferendam. 996

CAP. XXIX. — De eo qui sincere integreque philosophetur. Ex *Theæteto*. 999

CAP. XXX. — De toto illo sophisticæ genere, quod inter homines reperiri solet. 1007

CAP. XXXI. — Falso nonnunquam, veluti pharmaco, ad eorum utilitatem, qui hoc loquendi genere opus habeant, utendum esse. 1010

CAP. XXXII. — Non solum viros, sed etiam mulieres, adeoque genus hominum universum, hujus in disciplinæ communionem vocandum esse. 1010

CAP. XXXIII. — Eorum causa, qui minus apud nos ex rationis præscripto vivant, genus universum tradendum non esse. 1011

CAP. XXXIV. — Quemadmodum Plato quædam ex Proverbiis oracula, Græca dictione purius et elegantius expresserit. 1014

CAP. XXXV. — De opibus et inopia. 1014

CAP. XXXVI. — De parentum honore et observantia. 1014

CAP. XXXVII. — De possessione servorum. 1014

CAP. XXXVIII. — Quomodo illud Moysis expresserit: Terminos æternos ne transferas quos posuerunt patres tui. » 1015

CAP. XXXIX. — Locis Platonis huic similis: « Reddens peccata patrum in filios in tertiam et quartam generationem, iis qui oderunt me. » 1015

CAP. XL. — De furtibus. 1015

CAP. XLI. — De fure interfecto. 1015

CAP. XLII. — De iumento. 1018

CAP. XLIII. — Platonem iisdem, quibus Hebræorum litteræ similitudinibus usum esse. 1018

CAP. XLIV. — De iisdem similitudinibus. 1019

CAP. XLV. — De iisdem. 1019

CAP. XLVI. — De iisdem. 1022

CAP. XLVII. — Platonem duodecim in tribus cives distribui voluisse, Judaici populi exemplum secutum. 1025

CAP. XLVIII. — Urbem in loco fluviali condendam. Plato statuit, quem Hierosolymorum regioni persimilem describit. 1025

CAP. XLIX. — Quemadmodum Plato primam illam, quæ a Græcis usurpabatur, puerorum institutionem, tanquam perniciosam rejiciat. 1026

CAP. L. — De atheorum opinione. Ex *Legum* decimo. 1031

CAP. LI. — Quemadmodum Plato de Deo philosophetur. 1035

CAP. LII. — Quemadmodum idem ipse Deum universi curam gerere philosophetur. 1046

LIBER DECIMUS TERTIUS. 1057

Proemium. 1059

CAPUT PRIMUM. — Quemadmodum Plato Græcæ theologiæ ineptias coarguerit. 1062

CAP. II. — De eodem; ac præterea Deum malorum auctorem non esse. 1065

CAP. III. — De eodem; ex *Epinomide*. 1065

CAP. IV. — Præter obscenas fabulas, nihilistas de Græcis numinibus narrationes continere, Socratemque, quod iis fidem non haberet, ab Atheniensibus interfectum esse. Ex *Eutyphrone*. 1078

CAP. V. — Ex Numenii libro *De Platonis arcanis*. Eandem in rem. 1079

CAP. VI. — In vulgi opiniones abundum non esse, nec ab instituto suo vel mortis metu discedendum. Ex *Critone*. 1079

CAP. VII. — Reponendam iis non esse, a quibus injuriose tractemur, injuriam. Ex eodem. 1086

CAP. VIII. — Quæ semel recte statueris, ea ne mortis quidem metu abjicienda esse. Id quod in eos conveniet, qui persecutionum temporibus religionem ejurant. 1087

CAP. IX. — Qualls animo sit oportet, qui mortis metu susceptum institutum ejuret. 1087

CAP. X. — Mortem veritatis causa non esse fugiendam. Ex *Socratis apologia*. 1090

CAP. XI. — Quemadmodum eorum mortem, qui vitam gloriose profuderint, celebrari oporteat. Ex Platone. 1095

CAP. XII. — Aristobulum Peripateticum etiam ante nos confessum esse, Hebræis e fontibus suam Græcos hausisse philosophiam. Ex opere illo quod Ptolemæo regi Aristobulus inscripsit. 1098

CAP. XIII. — Quæ a Græcis recte scripta fuerint, ea cum Hebræorum doctrina consentire, a Clemente præterea ostenditur, *Stromate* quinto. 1105

CAP. XIV. — Non recte de omnibus pronuntiasse Platonem, eoque nos haud absque ratione ab ejus philosophia discessisse, atque Hebræorum oracula complexos esse. 1139

CAP. XV. — Non in omnibus Platonis, sed Hebræorum, probandam esse de spiritalibus naturis disputationem. 1145

CAP. XVI. — De animo; non recte ut Hebræos, in omnibus sensisse Platonem. 1147

CAP. XVII. — Non, quemadmodum Platoni visum est, animi naturam duabus ex partibus, quarum altera patiendi necessitate libera, patibilis altera sit, esse conflata. Ex Severi Platonici disputatione *De animo*. 1154

CAP. XVIII. — De cælo, deque collicentibus in eo sideribus, haud recte omnino sensisse Platonem. Ex *Epinomide*, *Timæo* et *Legum* decimo. Quæ Moyses colli omnia vetuit, quemadmodum Hebræus etiam Philo interpretatur. 1158

CAP. XIX. — Quænam minus recte Plato, tam in *Legibus* quam in *Republica*, de mulieribus statuerit: quæ Hebræorum doctrina non probat. 1163

CAP. XX. — Quænam Plato de infando amore in *Phædro* statuerit: quibus contraria sunt a Moysæ sancta. 1171

CAP. XXI. — De legibus Platonis ad cædes pertinentibus, magna illa hominis mente indignis, quibuscum Moysæ leges committendæ. 1175

LIBER DECIMUS QUARTUS. 1179

CAPUT PRIMUM. — Proœmium, quo libri argumentum explicatur. 1182

CAP. II. — De mutua dissensione pugnaque philosophorum. 1185

CAP. III. — De summa Hebræorum dogmatum consensione. 1186

CAP. IV. — Quemadmodum superiores philosophos Plato redarguat. Ex *Theæteto*. 1187

CAP. V. — De prima Platonice doctrinæ successione. Ex Numenio Pythagorico. 1194

CAP. VI. — De Arcesila, qui secundam Academiam instituit. Ex eodem. 1199

CAP. VII. — Cujusmodi superiorum illorum vita fuerit; ac de Lacyde quodam Arcesilæ successore. Ex eodem. 1206

CAP. VIII. — De Carneade, qui tertiam Academiam instituit. Ex eodem. 1214

CAP. IX. — De Philone, Clitomachi ejus successore, qui Carneadem exceperat. Ex eodem. 1215

CAP. X. — Multas apud Græcos philosophos conjecturas esse, verborum pugnas, erroresque permultos; ex Porphyrii ad Neclenabonem *Ægyptium* epistola, non ex iis, quæ *De animo* ad Boethium rescripsit, eoque ex libro quem *De hausta ex oraculorum responsis philosophia* edidit. 1219

CAP. XI. — De geometria, astronomia, et computo, e Xenophontis *Memorabilibus*. 1222

CAP. XII. — De iis qui rerum se naturam explicare gloriabantur. Ex ejusdem ad *Æschinem* epistola. 1226

CAP. XIII. — De gymnasticæ ac musicæ artibus. Ex Platone in *Republica*. 1236

CAP. XIV. — Philosophorum de principis sententiæ. Ex Plutarchi libro quem *De philosophorum decretis ad res physicas pertinentibus* scripsit. 1250

CAP. XV. — De opinione Anaxagoræ. Ex Socratis disputatione apud Platonem in dialogo *De animo*. 1234

CAP. XVI. — Philosophorum de diis opiniones. Ex Plutarcho. 1238

CAP. XVII. — Adversus Xenophanem et Parmenidem, qui sensus tollerent; ex libro octavo Aristoclis *De philosophia*. 1245

CAP. XVIII. — Adversus eorum philosophorum sectam, qui quod Pyrrhonem secuti nihil comprehendi posse statuerint, sceptici, et assensum inhibentes vocati sunt. Ex eodem Aristocle. 1246

CAP. XIX. — Adversus Aristippi sectatores, qui ea modo quæ patimur, comprehendi posse statuerunt, præterea nihil. Ex eodem. 1258

CAP. XX. — Adversus Metrodororum et Protagoræ, qui solis sensibus credendum esse dicebant. Ex eodem. 1259

CAP. XXI. — Adversus Epicureos, qui voluptatem finem esse vellent. Ex eodem. 1266

CAP. XXII. — Iterum adversus eos qui voluptatem bonum esse definiunt. Ex eodem. 1267

CAP. XXIII. — Adversus Epicureos, qui Providentiam tollebant, et individuis corporibus universa tribuebant. Ex Dionysii Alexandrini libris *De natura*. 1271

CAP. XXIV. — Rerum inter homines vulgarium exemplis, Epicureorum dogma refellitur. Ex eodem. 1271

CAP. XXV. — Idem ex universi molitione conficitur. Ex eodem. 1275

CAP. XXVI. — Idem ex hominis natura concluditur. Ex eodem. 1282

CAP. XXVII. — Operum suorum molitionem Deo laboriosam ac molestam non esse. Ex eodem. 1285

LIBER DECIMUS QUINTUS. 1289

CAPUT PRIMUM. — Proœmium, quo totius operis argumentum explicatur. 1294

CAP. II. — De Aristotele, ac de iis quæ de illo prodita sunt. Ex Aristoclis Peripatetici libro *De philosophia* septimo. 1298

CAP. III. — Aristotelis dogmata quæ fuerint. Ac primum quam ab Hebræis et Platone, in constituendo boni fine dissentiat. 1302

CAP. IV. — Attici Platonici disputatio adversus Aristotelem, a Mose et Platone in constituenda suis ratione dissidentem. 1303

CAP. V. — Idem Aristotelem a Mose simul et Platone in quæstione de Providentia dissidentem insectatur. 1310

CAP. VI. — Ejusdem adversus Aristotelem, cum Mose ac Platone, de mundi, quem negabat, ortu pugnantem disputatio. 1314

CAP. VII. — Ejusdem adversus eundem, quintam corporum essentiam inducentem, quam neque Moses, neque Plato novit. 1319

CAP. VIII. — Ejusdem adversus eundem, a Platone rerum in cælestium tractatione dissidentem; quæ parum admodum curavit Moses. 1322

CAP. IX. — Ejusdem adversus eundem, cum Platone simul Hebræorumque doctrina, in quæstione de animorum immortalitate pugnantem. 1327

CAP. X. — Ex secundo Plotini *De animorum immortalitate* libro, adversus Aristotelem, qui animum entelechiam esse defendit. 1354

CAP. XI. — De eodem, ex Porphyrii ad Boethium opere *De animo*. 1355

CAP. XII. — Adversus eundem, in illa etiam de universi

animo disputatione a Platone dissidentem. Ex Attico.	1358	CAP. XXXV. — Utrum mundus integritate careat.	1386
CAP. XIII. — Adversus eundem Platonicas ideas illud enim, quas ne ipsis quidem Hebræis ignotas fuisse, superioribus eorum testimoniis jam vidimus. Ex eodem.	1358	CAP. XXXVI. — Unde mundus alimentum hauriat.	1386
CAP. XIV. — De Stoicorum philosophia: et quemadmodum Zeno de principiorum ratione statuerit. Ex Aristotelis <i>De philosophia</i> septimo.	1342	CAP. XXXVII. — Undenam condendi mundi Deus initium fecerit.	1386
CAP. XV. — Quam de Deo Stoici, deque hujus universi molitione sententiam introducant. Ex Arrii Didymi <i>Epitoma</i> .	1342	CAP. XXXVIII. — De mundi ordine.	1387
CAP. XVI. — Contra Stoicorum de Deo sententiam. Ex Porphyrii ad Boethum opere <i>De animo</i>	1343	CAP. XXXIX. — Quamobrem inclinatio mundus sit, atque depressior.	1387
CAP. XVII. — Id quod vere est, corpus non esse, ut Stoici opinantur. Ex Numenii primo <i>De bono</i> .	1346	CAP. XL. — Utrum inane sit, quod extra mundum est,	1387
CAP. XVIII. — Stoici de universi conflagratione quid sentiant.	1347	CAP. XLI. — Quæ dextræ mundi partes sint, quæ sinistra.	1390
CAP. XIX. — Quemadmodum Stoici de iterato universi ortu philosophentur.	1347	CAP. XLII. — De propria cœli natura.	1390
CAP. XX. — Quemadmodum Stoici de animo sentiant.	1350	CAP. XLIII. — De dæmonibus et heroibus.	1391
CAP. XXI. — Longini contra Stoicorum de animo sententiam disputatio.	1351	CAP. XLIV. — De materia.	1391
CAP. XXII. — Adversus eosdem Stoicos, animum corporeum esse non posse. Ex libro Plotini. <i>De animo</i> .	1354	CAP. XLV. — De idea.	1391
CAP. XXIII. — Naturalium philosophorum sententiæ, de sole.	1375	CAP. XLVI. — De stellarum ordine.	1394
CAP. XXIV. — De solis magnitudine.	1378	CAP. XLVII. — De proprio stellarum motu.	1394
CAP. XXV. — De solis figura.	1378	CAP. XLVIII. — Stellæ unde lucem accipiant.	1394
CAP. XXVI. — De luna.	1378	CAP. XLIX. — De his quos vulgo Castores ac Geminus dicimus.	1394
CAP. XXVII. — De lunæ magnitudine.	1378	CAP. L. — De solis defectione.	1393
CAP. XXVIII. — De lunæ figura.	1378	CAP. LI. — De lunæ defectione.	1393
CAP. XXIX. — De illuminatione lunæ.	1378	CAP. LII. — De lunæ aspectu, et quamobrem terrestribus appareat.	1393
CAP. XXX. — De siderum errantium stabiliumque natura.	1379	CAP. LIII. — Quantum a sole terraque distet.	1393
CAP. XXXI. — De siderum figura.	1379	CAP. LIV. — De annis.	1398
CAP. XXXII. — Qua ratione mundus sit constitutus.	1382	CAP. LV. — De terra.	1398
CAP. XXXIII. — Utrum hoc totum unum sit.	1383	CAP. LVI. — De terræ figura.	1399
CAP. XXXIV. — Utrum animatus sit mundus et Providentia gubernetur.	1386	CAP. LVII. — De terræ situ.	1399
		CAP. LVIII. — De terræ motu.	1399
		CAP. LIX. — De mari. Quomodo coaluerit, et quamobrem amarum sit.	1399
		CAP. LX. — De partibus animi.	1402
		CAP. LXI. — De principe animi facultate.	1402
		CAP. LXII. — Ipsum quoque Socratem Græcorum olim sapientissimum, eos, qui rerum ejusmodi physilogia tantopere insolescerent, vel hoc nomine vecordes et insanos ostendisse, quod in rebus ab omni vitæ fructu vacuis suæque omni facultate superioribus, studium operamque contererent.	1403

FINIS TOMI VICESIMI PRIMI.

MONITUM.

Intra hos decem circiter annos dominus Seguius, marchio a Sancto-Brissonne, Academiae inscriptionum et humaniorum litterarum socius, vir natalibus et eruditione clarissimus, editionem *Præparationis evangelicæ* ad mss. regios collatam et notis illustratam cum interpretatione Gallica prelo paraverat. Quam ut typographi regii in lucem emittendam susciperent, apud eos qui præerant egit. Cum autem ab iis de die in diem procrastinaretur, res infecta mansit. Igitur editioni textus Græci supersedens dominus Seguius, cogitavit de edenda interpretatione Gallica, quam ad Græca denuo recensita adornaverat. Res effectum sortita est prodiitque *Præparatio* vernacula lingua Gallica anno 1846, cum ingenti notarum et emendationum apparatu, duobus voluminibus in-8°. Eæ sunt notæ et emendationes quas post mortem domini Seguii ejus hæredes potestatem edendi nobis humanissime fecerunt, quibus pro accepto beneficio gratias hic agere nobis liceat. Exemplar præterea ad manus habuimus editionis Vigeri ad cujus margines vir clarissimus varias lectiones codicum Parisiensium ascripserat; ii sunt numm. 465, 466, 467, 468 insigniti. Contulerat etiam ms. Leydensem quo usus est Robertus Stephanus.

Notis subjicimus ejusdem viri doctissimi Dissertationem in fragmenta Sanchoniathonis ab Eusebio ex Philone Byblio accepta, de quibus, an genuina sint vel aliena, multa disputata sunt et adhuc sub iudice lis est.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

AD

EUSEBII PRÆPARATIONEM EVANGELICAM.

Col. 40 A 2. *Μητρογαμῖν*. Hunc infamem morem, apud Persas licitum, tot scriptores referunt ut de illo ne vel minima quidem dubitatio existat.

Diogenes Laertius, in *Proœmio*, c. 7, quemdam excerptum ex Clitarcho locum refert, expresse dicentem, Magos ut licitas matrum et filiarum suarum nuptias habere. Xanthus, in tractatu *Τὰ μαγικά* dicto, narrat Magos suis matribus, filiabus, necnon sororibus misceri. Auctor hic memoratur a Clemente Alexandrino, *Stromat.* l. III, p. 515. Eudoxius Cnidius a Sexto in *Hypotyposibus Pyrrhonicis*, l. I, c. 14, p. 39, memoratus dicit: « Illicitum est nostris legibus ducere matres, cum apud Persas mos sit usitatissimus. » Idem Sextus l. III, c. 24, p. 178, dicit: « Persæ et præsertim qui apud illos habentur sapientes, id est Magi, ducunt suas matres. »

Tertullianus etiam in *Apologetico*, c. 9, Ctesiae testimonium afferit hoc modo: « Persas cum suis matribus misceri Ctesias refert. » Strabon. l. XV, c. 3, § 20, p. 735: « Apud Persas mos est non inhumari Magos, quorum corpora derelinquantur avibus comedenda. Et Magos cum matribus misceri, mos est patrius. » Illa vulgata opinio in causa fuit ut Catullus hœc epigramma ederet, epig. 90.

*Nascatur Magus ex Gelli matrisque nefando
Conjugio, et discat Persicum aruspicium;
Nam Magus ex matre et nato gignatur oportet,
Si vera est Persarum impia religio.*

Antisthenes, ut refert Athenæus l. V, p. 220 ed. Casauboni, in libro minoris Cyri, Alcibiadem vituperans de perdita vita subdit: *Συνεῖναι γὰρ αὐτὸν καὶ μητρὶ καὶ θυγατρὶ καὶ ἀδελφῇ, ὡς Πέρσας.*

Quintus Curtius l. VIII, 2, 19, memorat quemdam satrapam nomine Sisimithrem, cui duo ex matre orti filii erant, quod licitum habuit. Tempore Agathiae adhuc prævalebat ille usus. Nam Agathias l. II, p. 61, edit. Luparæ, ait: « Non solum Persæ ineunt matrimonia cum sororibus et cognatis, sed etiam patres cum suis filiabus, et quod magis pudendum, (o tempora! o mores!) filii cum matribus. » Quod refert Agathias pugnat adversus Plutarchum in tractatu *De fortuna Alexandri* c. 5, cum dicit, ab illo

debellatore suppressum fuisse hunc incestuosum morem, his verbis: « Docuit Persas matrum suarum reverentiam, et cum illis misceri vetuit. »

Sed jam Strabo eum refutavit, si Servio credas de hoc Æneidos versu l. VI, disserenti:

Hic thalamum invasit natæ vetitosque hymenæos.

Hic mos ipsius vigeat tempore: Dicendo *vetitos*, ostendit fuisse, ut est apud Persas hodie.

Græci ad omnes populos calumniandos proni, huius nefandi moris insimulabant omnes cæteras gentes; et in *Andromache* vers. 473, Euripides dixit:

*Τοιοῦτο πᾶν τὸ βάρβαρον γένος
Πατὴρ τε θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται,
Κόρη τ' ἀδελφῷ· διὰ φόρων δ' οἱ φίλτατοι
Χωροῦσι καὶ τῶνδ' οὐδὲν ἐξέρχει νόμος.*

« Omne barbarorum genus patrem cum filia, matrem cum nato, virginem cum fratre misceri sinit; cognati sibi intentant mortem, nec istius modi quidquam lex impedit. » Lucianus in tractatu *De sacrificiis*, de Jove loquens, ait: « Multas duxit uxores et tandem sororem suam Junonem, more Persarum Assyriorumque. » Qui dicunt hunc morem nefandum ab Assyriis initium cepisse nominant Semiramidem, quæ necata est quod cum suo copularetur filio. Illud fatum non impendisset Semiramidi, dixit Agathias l. I., si ejus agendi ratio mores publicos non offendisset; et quia Magi ea utebantur consuetudine, idem auctor hanc doctrinam putat a Zoroastro ortam. Herodotus tamen, III, 31, refert connubia fratrum et sororum olim vetita, primum a Cambyse initium cepisse.

Denique, hic usus prævaluisse apud Persas videtur, et præbuisse scriptoribus, tam Judæis quam Christianis, longum neque immeritum declamationis locum. Agmen ducit Philo in secundo tractatu *De examine legum peculiarium*, principio: « Persarum optimates ineunt matrimonia cum matribus, et ii maxime ingenui inter liberos habentur qui incesto nascuntur, et, ut fama est, ad regnum destinantur. Væ mihi! Quid turpius inveniri potest quam patris defuncti lectum fœdere, qui

potius venerandi templi instar colendus est! » Cum Brissone lego *τερόν*, non *τεράν*.

Bardesanus adversus Genethlicos scribens, ab Eusebio relatus in *Præparatione evangelica*, l. vi, c. 10, p. 275, dixit: « Apud Persas lex sinit, quemque matrem aut filiam ducere; neque patriam tantum et proprias sedes habitantes, sed et qui a Perside absunt, Magouseeni nomine, peragunt illa matrimonia illicita; easdemque leges et mores transmittunt liberis, quorum plures videre est ad hoc tempus in Media, Ægypto, Phrygia, Galatia. Nec tamen Venus Martem amplexans in Saturni ædibus, ullo modo tot et tantis orbitibus præesse potuit. »

Hic Bardesanis locus invenitur in *Recognitionibus pseudo-Clementinis* a cap. 19 usque ad cap. 29.

Inter scriptores Christianos qui, cum Eusebio, putant Christianam religionem causam fuisse cur Persæ cessarent ab incestis, primus invenitur Theodoretus, qui in sua *Therapeutica* p. 128, edit. Sylburg., *De legibus*, dixit: « Persæ olim addicti Zaradæ (Zoroastri) legibus ducebant matres, sorores et filias, et quod nefas est, tanquam legem habebant; sed ex quo tempore apostolos audierunt, abjecerunt Zoroastri leges tanquam nefandas, et læto animo evangelicam amplexi sunt temperantiam. » Cf. sanctus Joannes Chrysostomus qui dixit in octavo capite *De virginitate* t. VI, p. 248 ed. Savilii. « Admiramur Persas, qui non ducunt matres, ut olim; non idem de Romanis dicendum est. » Inter Patres Græcos nominandus est Theodorus Mopsuestenus, apud Photium cod. 81; Gregorius Nysenus in *Fatum*; Tatian. edit. Wirceburg. p. 80: Ἐδ συγγενέσθαι μητρί κάλλιστον ἐπιτήδευμα παρὰ τοῖς Περσῶν Μάγοις. Denique inter Latinos, sanctus Hieronymus *Adv. Jovinianum* l. xi: « Persæ, Medi, Indi, et Æthiopes, regna non mediocria, et Romano regno paria, cum matribus et magis cum filiabus et neptibus copulantur; » et Minutius Felix 31: « Jus est apud Persas misceri cum matribus. »

Col. 40 A 3. Ἀρθρωποβορεῖν Σκυθαῖς. Non dubitare licet quin anthropophagia fuerit universalis consuetudo, antequam humanum genus agricultura sibi pareret alimenta, ad sustentandam vitam necessaria. Quamobrem imperiorum conditores religionis et ethicæ præceptis agriculturam junxerunt. Agricultura sublata, quid superesset legislatoribus ad imponendas leges easque sancindas? Nihil aliud dicit Horatius his versibus:

Silvestres homines sacer interpresque deorum,

Cædibus et victu sædo deterruit Orpheus.

Sed ex quo conditæ fuerunt urbes, hic barbarus mos viget solummodo apud gentes omnis scientiæ culturæque expertes. Scythæ qui vitam errantem potius degerunt, diutius hos mores nefandos quam cæteri populi servaverunt, necessitatibus vitæ coacti. Satis multi scriptores testantur hoc ita ut in Eusebium nulla incidat calumniandi suspicio aut voluntas.

Herodoti temporibus pars Scytharum quedam erat anthropophaga. « Ab undecim trans Panticapeam itineribus, ait, Borysthenem secus, vasta patet inculta regio; et trans desertum locum versantur anthropophagi. » Herodotus istos discernit quidem a Scythis, sed quomodo fieret ut in media Scythia quedam existeret gens a Scythis distincta et separata? (Vide Herodotum lib. iv, cap. 18.) Strabo lib. vii, p. 298, dixit: « Mare Nigrum ab initio cognominatum fuit ἄξενος (inhospita) ob indesinentes tempestates et ob ferociam gentium quæ littora incolunt, præsertim Scythiarum qui alienigenos immolant, carne humana vescuntur et hominum calvariis poculorum instar utuntur. » Lucianus ad hunc barbarum Scytharum morem alludens in *Dialogo Juronis Latonæque* illam inducit hæc dicentem: « Quod tuos liberos spectat, nemo nescit tuam filiam in Scythia peregrinantem didicisse a Scythis qui sunt antropophagi, vesci trucidatis alienigenis. »

Quod referens, ut omnibus notum, Plinius dicit (*Hist. nat.*, liv. vi, cap. 20): « Inhabitabilis Scythiæ prima pars a Scythico promontorio ob nives: proxima inculta, sævitia gentium: anthropophagi Scythæ insident, humanis corporibus vescentes. »

Idem refert lib. vii, cap. 2: Esse Scytharum genera et quidem plura quæ corporibus humanis vescerentur indicavimus (lib. iv, 26, et lib. vi, 20).

Solinus, hujus scriptoris abbreviator, eadem narrat, et Pomponius Mela, *De situ orbis*, lib. ii, c. 4, notat peculiari Scytharum genus quod dicit anthropophagum, his verbis: « Apud anthropophagos ipsæ etiam epulæ visceribus humanis apparantur. »

In silvestri agrestique priscorum hominum cultu, bellum erat quadam venatio ut homines hominibus vescerentur. Cum incipit humanus civilisque cultus, anthropophagia ex bello sequitur, sed non amplius est belli causa; et diu Scytharum gens servavit morem vescendi carne devictorum hostium, non aliter ac agrestes homines, qui trans Oceanum nuper sunt reperti; nam calvariis, poculorum instar, et pellibus pro linteis utebantur. Herodotus, l. iv, c. 64, dicit: « Scythis cum bellum gerunt, primi hostis necati sanguinem bibere mos est et offerre regi capita truncata; quo facto, statim mercedem habent. Hic est excoriandi modus: primum pellem circa aures secant, deinde, arrepto capite, hostis truncatur, tum utentes costa bovis carnem exuunt, pellem manibus molliunt, quam sic molliam extendunt, ut illa utantur mantilis instar. Tunc illam suspendunt ad caput equi, et majori honori illis est si plures habeant sic præparatas. Sunt qui iis utuntur tanquam pallio, et assunt ut pelles caprinas. Nonnulli amputant hosti dextram, cujus pelle phatram operiunt. »

« Infestissimum autem hostium capita, serra decant infra supercilium, deinde purgant aqua. Si vir pauper sit et inops, super imposita pelle bovis cruda, sic servat; si dives, eadem, pelle bovis super imposita, sed intus aurata, instar poculi utitur. »

Plinius lib. vii, cap. 2: « Priores anthropophagos quos ad septentrionem esse diximus decem dierum itinere, supra Borysthenem annem, ossibus humanorum capitum bibere cutibusque cum capillo pro mantilibus ante pectora uti, Isigonos Nicænus prodidit. »

Sat est tot et tantorum testimoniorum.

Col. 40 A 9. Τοὺς κάλαι, x. τ. λ. Locus ubi Eusebius loquitur de more barbaro multorum populorum trucidandi senes, quem sequuntur alii ad anthropophagiam colendam, alii ad permittendum reliquias avibus et feris, mittentes omnem sepulturæ curam, dum nonnulli sepeliant una cum mortuis nobilibus homines vivos a se dilectos, sumitur ad verbum ex tractatu Porphyrii *De abstinentia carnis*, p. 375, ed. Rhoer, l. iv, c. 21.

Col. 40 B 1. Ἱστοροῦνται Μασσαγῆται καὶ Δέρβικες. Sanctus Hieronymus ex iisdem fontibus hausit; nam idem dicit iisdem fere verbis, *Adv. Jovinianum*, libro secundo. « Massagætæ et Derbices miserimos putant qui ægrotatione moriuntur, et parentes, cognatos, propinquos, cum ad senectam pervenerint, jugulatos devorant; rectius esse ducentes ut a se potius quam a vermibus comedantur. Tibareni quos dilexerunt senes suspendunt in patibulis. Hircani volucris et canibus semivivos projiciunt... Bactri canibus ad hoc ipsum nutritis obijciunt senes; quod cum Alexandri præfectus (Nicanor) emendare voluisset, pene amisit provinciam. » Apud Strabonem, Diodorum Siculum, *Stasanor*; quod legitur etiam apud Porphyrium, l. v; Theodoret., et sermone ix, pag. 129, *Therapeutices*, edit. Sylburg. Μασσαγῆται τοὺς γεγραχότας θύειν καὶ θοινᾶσθαι ποιησάμενοι νόμον, ἐβδελύξαντο τὴν μυσάρην ταύτην ἐδωδῆν. Τιθαρηνοὶ τοὺς προσβύτας κατὰ κρημνῶν βαθυτάτων εὐθιχότες θύειν, τὸν παμπόνηρον τοῦτον κατέλευσαν νόμον· οὐκ ἐστὶ δ' οὐτε Ἴρχανοὶ οὐτε Κάσπιοι τοὺς κύνας τοῖς τῶν τεθνεώτων ἐκτρέφουσι σῶμασι· οὐτε

Ἐκῦθαι τοῖς τετελευτηκόσι συγκατορύττουσι ζῶντας, οὐδ' ἡγάπων ἐκείνοι.

Solum hoc testimonium probaret sinceram esse doctoris Ecclesiæ narrationem, sed et per multa alia adsunt testimonia. P. Vigerus in Observationibus quibus supersedit, notos facere debebat fontes ex quibus hausit Eusebius : illius loco, ego faciam. Adeo noti Massagetæ, ut illorum nomen undique eodem modo scriptum reperitur. Non item de populo supra citato. Legitur apud Porphyrium et Eusebium] *Derbices*. In ms. 451, Βέρρυκας. Bebryces non idem sonant atque Derbices.

Bebryces nomen suum Bithyniæ dederunt antequam Thyniæ et Bithyniæ nomen cepisset.

Bithynia regnum erat Amyci, qui adversus Pollucem pugnans victus obiit. Apollon. Rhod., lib. II initio :

Ἐνθάδ' ἔσαν σταθμοὶ τε βοῶν, αὐλὶς τ' Ἀμύ-
[κιοιο,
Βεβρύκων βασιλῆος, ἀγήρορος, ὃν ποτε νύμφη
Τίκτε Ποσειδάωρι γενεθλῶ εὐνηθεῖσα
Βιθυρὶς Μελίη, ὑπεροπληθέστατον ἀνδρῶν.

Pollucis et Amyci pugnam narravit Theocritus in vicesimo secundo idyllio, Dioscuris dicato ; et Valerius Flaccus qui Argonautas cecinit, lib. IV, vers. 150.

Scholias in hunc versum, « Amycus, ait, sub sua ditione tenebat Bebryces Bithyniæ, qui illo tempore incolebant nonnullas alias regiones maritimas ; Bebryces etiam usque Ephesus et Magnesiam progressi sunt. » Charon, Lampsaci fines olim Bebryciæ nomen habuisse dicit, ob Bebryces incolas. Quæ gens, ut tam multæ aliæ, bello periit. Vid. Plutarch. *De virtutibus mulierum*, voce Δαμψάχη, t. VIII, p. 289 Huttén.

Tzetzes *De Lycophrone*, vers. 1505 : « Bebryces hodie Mysii, ex Bithyniis remotissimi : in quorum finibus surgit Olympus mons. Sunt alii Bebryces, de genere Gallorum oriundi, inter Pyrenæos Cerauniosque montes et Hispaniam ; Narbonenses vocantur. » (Quos cecinit Silius Italicus l. III, vers. 420 et seqq. ; Festus Avienus in *ora maritima*). De Bithyniæ Bebrycis loquitur Virgilius in quinto *Æneidos* libro, ubi dicit, vers. 373, Butem a Dare devictum :

Qui se Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat.

De quo versu disserens Servius : « Bebrycia ipsa est Bithynia ; » Sallustius fragm. incerto : « Igitur introrsus primæ Asiæ Bithynia est, multis antea nominibus appellata. »

Strabo l. XII, cap. 3, § 3, pag. 541, ait Bebryces ex genere Thracum ortos : Οἱ Βέρρυκες ἦσαν Βιθύων οἱ προσποιχάναντες τὴν Μυσίαν Θράκας, ὡς εἰκάζω ἐγώ. Denique, ibid., cap. 4, legitur : Θεόπομπος Μαριάνδυνόν φησι μέρος τῆς Παφλαγονίας ἀρξάντα ὑπὸ πολλῶν δυναστευομένης, ἐπελθόντα τὴν τῶν Βεβρύκων κατασεῖν· ἦν δὲ ἐξέλιπεν (legendum est ἐξήλιπεν) ἐπὶ νῦν μὲν αὐτοῦ καταλιπεῖν. « Theopompus ait Mariandynum partis Paphlagoniæ regem, quæ multis subdita erat regibus, cum aggressus fuisset Bebryces sub suam redigere potestatem, tandem, deleta gente, proprium imposuisse nomen. » Vid. Vaillant, *Imperium Achemenid.*, t. XI, pag. 292.

Derbices e contra, Asiam superiorem incolunt Massagetis finitimi, orientem versus Caspii oris maritimæ seu Hyrcanii, ultra citraque Oxi ripam.

« Derbices quorum medios fines secat Oxus amnis, ortus in lacu Oxo. » (Plinius, l. VI, cap. 18 vel 16.) Strabo, l. XI, pag. 514, eos in Hircania locat ; Ptolemæus in Margiana : quos Mela mari vicinos facit : « Jam ad fretum Derbices. » L. III, cap. 5, v. 35.

Quintus Curtius Derbices numerat inter copias Darii cum hic princeps Babylonis in campis lustraret exercitum ; l. I, cap. 2 : « Derbices quadraginta mil-

lia peditum armaverant : pluribus hærebant ferro præfixæ hastæ, quidam lignum igni duraverant : hos quoque duo millia equitum ex eadem gente comitata sunt. »

Hujus populi nomen in manuscriptis obliteratum sæpe reperitur. Modo *Δερβίχχαι* modo *Δέρβιχες* legitur. Strabo, Plinius, Mela scribunt *Δέρβιχες*. In *Æliani* primis editionibus *Hist. div.* l. IV, c. 4, legebatur *Βερβίχχαι*, ubi ex emendatione Casauboni *Δερβίχες* rectius legeretur ; Perizonius legit *Δερβίχχαι*. Sic eos nominat Ptolemæus l. VI, cap. 10. *Ælianus* idem dicit atque Porphyrius, cujus hæc sunt verba : « Derbices septuagenarios trucidant, immolantes homines et suspendentes mulieres. »

Dionysius Periegetes, 754, scribit *Δερκέθιοι*, Μάρδος, *Δερκεθίων τε καὶ ἀφνειῶν πόμα Βάκτρων*, loco *Δερβίχων* vel *Δερβίχων*. V. 738, idem auctor :

Δερκέθιοι δ' ἑτερῶθεν ἐφ' ὕδασι Κασπιοῖσι,
Τοὺς δὲ μέτ' ἀντολῆνδε, πέρην κελάδοντος
Μασσαγέται ραλονοῖσι. [Ἀράξου

Legitur apud Stephanum Byzantinum : *Δερβίχχαι*, ἔθνος πλησίον τῶν Ἰρκανῶν. Ἀπολλώνιος δὲ δις τὸ Κ γράφει. Κτησίας δὲ Δερβίχους αὐτοὺς φησὶν ἢ Δερβίχους.

His exemplis patet quam variis modis olim etiam scribebatur hujus populi nomen. Cum solam Xylandri editionem possideo non licet mihi judicare quid Holstentus Berckelius ac dixerint de nomine præfato et de citato Stephani loco.

Berckelius legit *Δερβίχχαι* et allegat Salmasium *De Solino* qui hanc orthographiam adoptavit. Manuscriptus Palatinus Ptolemæi fert *Δερβίχχαι οἱ καὶ Δερκέθιοι*. Quoad illum morem trucidandi et comedendi parentes ad senium provectoros, Strabo refert l. XI, cap. 10, § 8, pag. 520 : Τοὺς ὑπὲρ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότας σφάττουσιν, ἀναλίσκουσι δὲ τὰς σάρκας οἱ ἀγχιστα γένους, τὰς δὲ γράϊας ἀπάγχουσι, εἶτα θάπτουσι. « Trucidant septuagenarios senes quos sui proximi devorant, suspendunt anus et inhumant. » Cæterum, suis legibus mors indicta erat minimò delicto. Idem, ibidem : Ἐπὶ μικροῖς οὗτοι σφάττουσι.

Mela, l. III, cap. 7, eadem dixit generaliter loquens de Asiæ populis. « Quidam proximis parentibus priusquam annis et ægritudine in maciem eant, velut hostias cadunt ; caesorumque visceribus epulari fas et maxime pium est. »

Hæc de Derbicibus. Massagetæ sunt maxime notæ apud Herodotum bello quod illis intulit Cyrus qui eorum finibus victus obiit. Hæc gens, ait Herodotus, (1-201) populis potens atque armis. Orientem versus jacet trans Araxem (Oxum) ; vid. Hardouin, *De Plinio* l. VI, 16 vel 18 ; vide et Ducangium *De Nicophoro Bryen*, p. 301. « Issedonos contra, versus orientem maris Caspii, » dixit adhuc Herodotus (1-204), « patent lati campi quorum Massagetæ maximam partem tenent. » Idem Porphyrii narrationem confirmat, his verbis (1-216) : « Vir ad summam senectutem provector, a circumstantibus omnibus proximis immolatur cum pecoribus ; tum epulæ sequuntur. Qui vitam peragendi modus maxime faustus illis videtur. »

Strabo l. XI, cap. 10, § 6, pag. 515, dixit : « Massagetis est mors optima dilaniari, cum ad senium pervenerunt. Humana caro miscetur cum carne pecorum, et his epulis incumbentibus. Qui senio moriebantur, tanquam impii ejiciebantur foras, ut esca essent volueribus et feris. » Sallustius philosophus in codice de Gale, pag. 262, cap. 9, Διὰ τί γὰρ Μασσαγέται μὲν τοὺς πατέρας ἐσθίουσι ; « Cur Massagetæ comedunt patres ? »

Herodotus idem dicit de Issedonis, l. IV, cap. 26 : « Mortuo paterfamilias, quisque proximorum adducit vervicem, quo immolato, dilaniant carnem, quas miscent cum carnibus patris mortui et dila-

niati, tum his omnibus vescuntur carnibus. » Zenobius, cent. v. 25, ubi pro Σιδωνες legendum Ἰσθηδονες. Vid. Herodotum, lib. III, cap. 38, ubi loquitur de Calatiensis populo Indiæ, et cap. 99, de Padeensibus qui ægros jugulant et manducant.

Tibareni minus noti : attamen Apollonius Rhodiensis (Argon., II, 577) eos ponit ad littora Euxini et dicit Chalybis finitimos :

Ἄρχη δὲ ραιεταῖοσι πολυῤῥήνες Τιβαρηνοὶ
Ζηρός εὐξείνιο γεννητάτην ὑπὲρ ἄκρη.

Xenopho reducens exercitum, eorum fines pertransiit.

« Tibarenia, ait Stephanus Byzantinus, est quædam regio Ponto, Chalybis necnon Mæssynœcibus finitima. »

Denique Strabo, lib. XII, cap. 3, 918, pag. 548, ait : « Supra Trapezuntium Pharnaciamque sunt Tibareni, » etc. Me latet an isti populi iidem sint quos Cicero Tibananos nominat, Eleutherociliensis finitimos (epistola ad Catonem, *epist. ad diversos*, 15-4) : « His erant finitimi pari scelere et audacia Tibanani : ab his Pindenisso capto obsides accipi. » Asia minor media est Ciliciæ atque Ponto quem incolebant Tibareni. Ergo, duo diversi populi mihi videntur. Ephorus ab Stephano Byzantino relatus dixit eos maxime inservire ludo et jocis. Illud vertit Mela lib. I, cap. 19, 70, his verbis : « Tibareni Chalybos attingunt, quibus in risu lusuque summum bonum est. » Denique Zenobius *Proverbiorum*, cent. v. 25, refert : « Cum mulieres pariunt, Tibareni obducunt velum suo capiti lectoque incumbunt. » Eadem fabulam narrat Apollonius Rhodiensis, lib. XI, 1010 :

Σώοντο παρέξ Τιβαρηρίδα γαῖαν·
Ἐνθ' ἐπέεσσιν ἄρ κς τέκονται ὑπ' ἀνδράσι τέκνα
[γυναῖκες,

Αὐτοὶ μὲν στενάχουσι ἐνὶ λεχέεσσι πεσόντες,
Κράτα δ' ἠσάμενοι τὰ δ' εὐ κομῶουσιν ἐδωδῆ
Ἄρεός ἤδ' ἐ λωτρά λεχῶτα τοῖσι πέρονται.

Narratio hæc, nescio an vera aut falsa, excerpta est ex Metrodoro Amphipolitano : Ἐν τοῖς Νομίμοις, et non, Ἐν τοῖς Νόμοις, ut docet scholiastes ; quod ad emendationem *Νομίμοις* pertinet eam commendant ratio et Clemens Alexandrinus in *Protreptico*, pag. 56 : Νυμφόδορος ἐν *Νομίμοις Βαρβαρικοῖς* lib. I *Stromatum*, pag. 583 : Νυμφόδορος ὁ Ἀμφιπολίτης ἐν *τριτῷ Νομίμων Ἀσίας*.

Miror quod in novissima editione scholiastis Apollonii, D. Scheffer qui illam attente curavit, hoc prætermiserit mendum. Cæterum, hæc natio, Persarum et Mithridatis dominatione absorpta, de se historia pauca ; reliquit, et quod narrat Porphyrius et Theodoretus, ab eis præcipites dari scopulis suos parentes, κατακρημνίζουσι, commentitium aut saltem dubium mihi videtur. S. Hieronymus, contra, dicit ab iis populis parentes suspendi. « Quos dilexerunt senes suspendunt in patibulis. » Ex vocam κατακρημνίζω et κατακρημνώω similitudine factum est ut erraret S. Hieronymus.

Huic mori deijciendi senes e scopulis inserviebant Sardinia populi, ut refert Ælianus (*Var. hist.* cap. I, § 4). Lego textum D. Coray, *Lex Sardinia* :

« Pueri clavis armati, percussunt patres quos sic interfectos inhumant, magnum sibi ducentes dedecus si ad extremam senectutem perveniunt, nam delinquere necessarium est, dum corpus senio est confectum. » Hic textus perspicuus est ex editione scholiarum Platonis a Ruhnkenio facta pag. 144. Ex illa editione patet Timæum esse auctorem istius narrationis, quam male vertit Ælianus. Suo tempore Zenobius refert eundem Timæi locum (*Proverbiorum*, v. 85), sed partim. Scholiastes sic loquitur : Ἀνεκάγχασέ τε μάλα σαρδάνιον παροιμία. Οἱ τὴν Σαρδῶν κατοικοῦντες, ὡς φησι Τίμαιος, ἐπειδὴν αὐτοῖς ὑπεργηράσκωσιν οἱ γονεῖς (ἀπογηράσκωσιν), καὶ νομισῶσιν ἱκανὸν βεβιωκέναι χρόνον, ἀγρῶσιν αὐτοὺς εἰς τὸν τόπον, ἐν ᾧ μέλλουσι θάψαι, κάκει λάκκους ὀρύξαν-

τες, ἐπ' ἄκρων χειλῶν τοὺς μέλλοντας ἀποθνήσκειν καθίζουσιν. Ἐπειτα ἕκαστος αὐτῶν, σχίζαν ἔχων, τύπτει τὸν ἑαυτοῦ πατέρα καὶ εἰς τοὺς λάκκους (προσῶθεϊ) περιωθεῖ· τοὺς δὲ πρεσβύτας χαίροντας ἐπὶ τὸν θάνατον παραγίνασθαι ὡς εὐδαίμονας καὶ μετὰ γέλωτος καὶ εὐθυμίας ἀπόλλυσθαι. Ἐπεὶ οὖν γελᾶν μὲν συνέβαιεν, οὐ πάντῃ δὲ ὁ γέλως ἐπ' ἀγαθῶ τινι ἐγένετο, παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὴν προκειμένην ῥηθῆναι παροιμίαν.

« Sardinia incolæ, ut refert Timæus, si parentes ad extremam pervenerint senectutem et si in eo sint ut moriantur, ducunt eos ad locum ubi inhumandi sunt ; tum, terra effossa, morituros ad oram fossæ ponunt, arrepto baculo, percussunt ; et sic interfectos et dejectos inhumant. Senes ad aspectum mortis gaudent, et suam felicitatem risu et læto gestu significant. Sed quod istiusmodi risus postremum et infaustum diem portendit, a Græcis dictus est risus Sardonicus. »

« Col. 40 B 6. Ὑρκανοὶ δὲ καὶ Κάσπιοι. Hyrcani et Caspii, quos populos nominat Eusebius tanquam iisdem moribus utentes, etsi colentes similiter littora maris Caspii seu Hyrcania, sunt tamen inter se satis remoti. « Pluribus nominibus appellatum, celeberrimis duobus Caspio et Hyrcanio, » ait Plinius VI, 15. Si totam phrasim perspicias, comperitur videtur parentes adhuc vivos a solis Hyrcanis projici volucris et feris, sed defunctos a Caspiis. Attamen, T. Cicero, de isto Hyrcanorum more tractans mihi videtur locutus fuisse de solis mortuis (*Tuscul.* I, 45) : « In Hyrcania, plebs publicos alit canes, optumates domesticos ; nobile autem genus canum illud scimus esse ; sed pro sua quisque facultate parat, a quibus lanietur ; eamque optumam illi censent sepulturam. »

Silius Italicus in *Punicis*, lib. XIII, vers. 471 :

Tellure, ut perhibent, is mos antiquus Ibera :

Exanima obscenus consumit corpora vultur.

Regia cum lucem posuerunt membra, probatum est Hyrcanis adhibere canes....

Sed Caspii consumpsisse fame parentes annis gravatos arguuntur a Strabone vel Ouesicrito, quem citat Strabo lib. XI, cap. 11, 3, pag. 517.

Loquens de Persis, Agathias, quod spectat ad homines adhuc vivos, refert quemdam eorum morem qui convenire videtur narrationi Porphyrii. In libro hujus auctoris secundo (pag. 60 edit. Luparæ), cum de sepultura Persarum, qui a canibus devorantur, non aliter ac Cicero locutus fuisset, subjicit : « Si in Martis expeditionibus nonnulli milites in gravi morbo inciderunt, in loco remoto ponuntur adhuc viventes et jejuni. Cum sic segregati fuerunt, frustum panis, aqua, baculum sub eorum manibus ponuntur ut suam vitam sustentent, et animalia fera propellere possint. Si sic expositi non obierunt, et si tamen morbus gravis ligat ægrotantium membra, tum volucres cœli et feræ semianimos devorant, et sic abiit omnis spes salutis. Sunt qui redierunt ad suas sedes macilentis, exsangues, et metum inferentes iis qui eis obviam ibant ; non aliter ac spectra quædam tragica ex Erebo redeuntia (Polydorus in *Hecuba* Euripidis). Sed qui eo modo redeunt ad sanitatem invisi sunt omnibus ; vitantur sicut contaminati et incolæ Acheronis habitii ; nemo, olim commensalis, utitur eorum consuetudine, antequam purgati fuerint a magis ob nefandam mortem cui destinati fuerant et ex qua novam vitam hauserant. »

Stobeus in sua centesima vicesima oratione refert hoc verbum Diogenis Cynici, dicentis : « Si canes dilaniarent ejus corpus, sepulturam Hyrcanianam se habiturum ; si vultures, Bactrianam. » Hic sepeliendi modus non erat tantum Hyrcanorum et Casporum sed et Persarum et inagorum modus. Cicero, *Tuscul.* I, 45 : « Magorum mos est non humare corpora suorum, nisi a feris sint ante dilaniata. » Strabo, lib. XV, cap. 3, § 20, pag. 753 : Μάγους

οὐ θάπτουσιν οἱ Πέρσαι, ἀλλὰ ολιγοδρόρους ἔωσι :
« Persæ non sepeliunt Magos, sed avibus comedendos projiciunt. »

Transeamus ad Scythas. Auctor de quo nunc, dicit : « Scythæ inhumant vivos aut trucidant, in honore mortuorum, quos defuncti magis dilexerant. » Herodotus (lib. iv, cap. 71) sigillatim enarrans regum Scytharum funera, in hæc desinit : « Unam ex concubinarum strangulatam inhumant, deinde pincernam, cocum, armigerum, pedisequum, nuntium, equos, uno verbo, quoscunque primos ad famulatam summ habuit. »

Stobæus, sermo 120 : « Taurici gens Scythica, humanant cum suis regibus charissimos eorum amicos. » Quod adjecit Porphyrius de more trucidandi quosdam supra rogam, illud non convenit Scythis qui non urebant mortuorum suorum corpora, sed Indis, ut nemo nescit.

Col. 40 B 9. Καὶ Βάκτροι. Bactriana sub radicibus Paropamis, ad Araxem sita, iisdem utebatur moribus ac populi finitimi quos sigillatim lustravimus. Strabo Porphyrii aut potius Onesicriti dictum a Porphyrio citatum fulcit, lib. xi, cap. 11, 3, pag. 517.

Sogdiani et Bactriani olim parum aliter ac nomadum genus sese gerebant. Attamen Bactriani mitiores erant moribus. Onesicritus tamen de illis loquens parciit laudibus. Dixit enim ab illis exponi ægros adhuc vivos, canibus quos educant ad hunc finem et quos vocant eorum lingua, *sepelientes canes*. Extra muros metropolis Bactrianorum omnia pura erant loca, sed intra, omnia ossibus humanis referta ; at Alexander mori nelando imposuit finem.

Plutarchus ait : « Hyrcanorum canes et Bactrianorum volucres, jubente lege, devorant mortuos. »

Col 47 B. 9. *Supra res eas*. Id est nihil amplius quam quod in caelo apparebat.

Col. 53 A 15. *Μαθητῆς ὧν Ἀναξαγόρου*. Euripides non potuit Anaxagora magistro uti.

Hic anachronismus Diodori patet.

Col. 57 A 2. Censorinus, cap. 4 : « Anaximander Milesius (ait) videri sibi ex aqua terraque calefactis exortos esse sive pisces sive piscibus simillima animalia, in his homines concrevisse, foetusque ad pubertatem usque (intus) retentos, tum demum, ruptis illis, viros mulieresque, qui se jam alere possent, processisse. »

Plutarchus, *Symposiac*. 8, problem. 8, sub finem, idem dixit de Anaximandro, scilicet, homines primum versatos fuisse in ventre piscium et intus sicut parvuli alitos, tum demum exiisse, natura robur præbente, et terra potitos.

Ibid. B 4. *Δένδρα*. Valck. *Diatrib*. p. 45, ubi *δένδρη πετεινά* ; sic etiam Wessel. ad Diodor. 1, 4.

Col. 56, D 2. *Γόνιμον θερμόν τε καὶ ψυχρόν*. Ritter *Hist. philos.* t. I, γονιμοῦ θερμόν τε καὶ ψυχρόν. Cf. eundem in sequentibus.

Ibid. 5. *Περιφῆραι*. *Περιφῆραι* Wittebach.

Col. 60 C 5. *Ὅτι τοι*. Diogenes Laertius, in *Socratis Vita* (lib. ii, seg. 21). Demetrius Byzantinus ait Socratem, qui ducebat parvi momenti arcana naturæ, coepisse docere ethicam in officinis et triviis ; dicebat illud exquirendum :

Ὅτι τοι ἐν μεγάροισι κακόντ' ἀγαθόντε τέτυκται.

Idem l. vi, seg. 103, in *Vita Menedemi* : Hoc dictum Diogeni tribuit Dioecles, quod alii Socrati vindicant. Vide Aulum Gell. l. xiv, 6 : « *Meæ Noctes* de uno maxime illo versu Homeri quaerunt, quem Socrates præ omnibus semper rebus sibi esse cordi dicebat :

Ὅτι τοι ἐν μεγάροισι κακόντ' ἀγαθόντε τέτυκται.

Sextus Empiricus *Adv. mathem.*, lib. vii, 21, p. 374 :

« Socrates palam dicebat nihil aliud exquirendum esse : εἰ μὴ

Ὅτι τοι ἐν μεγάροισι κακόντ' ἀγαθόντε τέτυκται. »

Denique Eusebius ipse (lib. xv, cap. 62, pag. 865) idem Socrati adjudicat adagium.

« Socrates merito profitebatur, quædam nobis superiora, quædam scitu inutilia. Sic physica superior nobis est. Quæ post mortem eveniunt nihil nobis curanda sunt : humana tantum ad nos spectant ; quamobrem, missam faciens Anaxagoræ et Archelæi disciplinam, uni incumberebat scientiæ : ἔτι τ' οἴ... x. τ. λ. »

Col. 61 A 6. Aliquid deesse Wittebach existimat.

Col. 64 C 5. *Τὸν παρὰς αἰτίᾳ*. Schaubach (*Anaxagoræ fragmenta*, p. 155) conjicit *ὁδοί*. Auctores historiæ philosophicæ non hic conveniunt inter se. Anaxagoras primus, intelligentiam præposuit, scilicet νοῦν, tanquam sublunarium rerum causam ; quod dixit et Eusebius, sub finem libri x, p. 504, *Præparationis evangelicæ* his verbis : « Anaxagoras Hegesibuli Clazomenensis filius, primus vera principia rerum docuit. Non solum majorum more, rerum arcana docuit, sed etiam causas quibus moventur. In principio, inquit, omnia commista jacabant (τὰ χρήματα ὁμοῦ πεφυρμένα) ; sed intelligentia accedens ordinem confusioni substituit : Νοῦς δ' εἰσέλθὼν αὐτὰ ἐξ ἀτάξιας εἰς τάξιν ἤγαγεν : quo supponendum est, ante Anaxagoram, causam efficientem et motricem fuisse ignolam tanquam intelligentem, id est νοῦν. »

Nunc veniamus ad auctores qui Anaxagoram auctorem hujus doctrinæ dicunt ; post videbimus, an ante illum cæteri philosophi professi sint hanc magnam doctrinam, et quis tandem illius habendus sit auctor.

Diogenes Laertius sic incipit in historia hujus philosophi : « Anaxagoras Hegesibuli aut Eubuli Clazomenensis filius, primus submitit materiam intelligentiæ. » Diogenes, talia verba referens, idem et iisdem fere verbis dicit atque Plato, in *Phadone* t. I, pag. 97. Eusebius eadem dicit lib. xiv, 15, pag. 752 *Præparationis evangelicæ* : « Forte » ait Eusebius, « audiui, lecto Anaxagoræ libro, quemdam dicentem, intelligentiam solam omnia ordine disposuisse ; gavisus sum, et optime dictum mihi visum est intelligentiam fuisse omnium causam. Lætus ergo accepti magistrum mihi Anaxagoram occurrentem et docentem omnium existentium causam in intelligentia positam esse. »

Et Plutarchus, in *Vita Periclis*, cap. 4 ait : « Primus Anaxagoras præposuit universo orbi tanquam rerum principium non fortunam aut vim, sed quamdam intelligentiam puram misionisque expertem. » Idem Plutarchus, in *Placitis philosophorum*, aut qui sub ejus nomine scripsit, lib. 1, cap. 3, eadem refert de Anaxagora. Locus iste desideratur apud Eusebium (*Præp. evang.*, lib. xiv). Mutillatus invenitur in Stobæo (lib. i *Eglog. Physic.* § 28). Idem Plutarchus dixit in Anaxagora esse duplex mali principium, *De Iside*, cap. 48 : « Ἀναξαγόρας δὲ νοῦν καὶ ἄπειρον. Anaxagoras invenit intelligentiam et infinitum. » Sed error est Plutarchi. In tertio capite primi libri *Metaphysicorum*, Aristoteles ordine lustrat varias philosophorum opinionationes de primis causis, et ostendit quibus ratiocinationibus Anaxagoras invenit intelligentiam (scilicet νοῦν) esse omnium rerum causam. Secernit accurate diversa principia inertis materiæ, quam *homæomeriam* (ὁμοιωμερίαν) vocat. Quod verbum Latine verti non posse dixit Lucretius (1, vers. 850) :

*Nunc et Anaxagoræ scrutemur homæomeriam,
Quam Graii memorant, nec nostra dicere lingua
Concedit nobis patrii sermonis egestas.*

His distinctis principiis, infiniti proprietatem concedit philosophus; deinde quod inveniret mutationem formarum esse causam efficientem orbis universi, quæsit ut una aut multiplex esset ista causa, « nam, ait, substratum non a se ipso mutatur. Querere illud principium, inquit, idem esset ac quærere motricem causam. » Postquam deinde philosophorum alios multum et incassum in hac investigatione sudasse, alios, nihil certi nactos, dubio fluctuasse, exposuit, subjicit Aristoteles: « Nullam causam sufficientem rerum naturalium invenientes, necessario amplexati sunt quamdam causam electricam superiorem. Nec terra enim, nec quidquam illi simile, causa esse potest recti et boni; sed non magis admittendum est fortunam et quamdam aleam esse causam rerum. »

« Ergo philosophus qui primus dixit inesse naturæ sicut animalibus quamdam intelligentiam, omnis existentis ordinis causam, hic habitus fuit præcæteris aliis qui illum præcesserant, tanquam homo sana mente utens. Nunc si famæ creditur, Anaxagoras primus invenit illam doctrinam; at tamen existit aliqua dubitatio et forte quædam accusatio, scilicet, Hermetimum Clazomenium illius doctrinæ fuisse inventorem. » Sed illa præpostera Aristotelis assertio nullam nacta est fortunam apud antiquos et parvi momenti habetur. Ficta et commentitia tanto plus mihi habetur, quod Anaxagoras hausisse principia philosophiæ apud Anaximenem Milesium dicitur. Cic. *De nat. deor.*, I, 11: « Anaxagoras qui accepit ab Anaximene disciplinam. » Strab. lib. XIV, p. 645. Eadem tradit Diog. Laert., in *Vita*, initio. Quoad hunc Hermetimum, qui Anaxagoræ a quibusdam opponitur, præstigiator haberi debet: qui dicebat animam suam a corpore exire ut passim vagaret; inde facultatem prænuentiandi astrorum defectus sumehat; inde quoque mors ei procurata fuit. Ista leguntur inter *Historias commentitias* Apollonii Dyscoli, a Meursio editas, c. 3.

Anaxagoras physicus, Clazomenius, Anaximenis Milesii fuit discipulus. At tamen Aristotelis commentatores, Alexander scilicet Aphrodisiensis, apud Simplicium, lib. VIII *Physicorum*, p. 321, necnon Philoponus, quod a magistro suo dictum fuerat, revocaverunt. Sextus Pyrrhonicus, *Adv. Matth.* I, IX, 7, p. 549, hoc etiam dixit, sed ex Aristotele: « Anaxagoras dicit omniam olim fuisse confusa, omniaque ordinata ab intellectu superveniente; sed Aristoteles tradit Hermetimum Clazomenium, Parmenidem Eleum, et multo ante ipsos, Hesiodum quoque hanc opinionem tenuisse. »

Iste scepticus impudenter mentitur, qui, ut omnes doctrinas opinionisque saniores destruat, supponit Aristotelis dictum quod nunquam iste philosophus protulit. Vidimus ab illo hanc opinionem attributam fuisse primum Hermetimo: adest suspicio, *αὐτὸν δ' ἔχει*. De Parmenide et Hesiodo sic fatur, *Metaphys.* I, 1, c. 4: « Supponi posset Hesiodum aliquid simile quæsiisse, quia, ante alios, sicut Parmenides, principium omnium rerum dixit Amorem, ideo quod causa sit necessaria in existentibus, ut moveantur et contineantur. Hanc difficultatem serius solvemus, scilicet quisnam primus hanc doctrinam tenuerit? »

Minimam laudem conciliat Aristoteli talis doctrinarum Hesiodi, Parmenidis et Anaxagoræ confusio. Quænam paritas est motus illius physici et animalis qui vocatur Amor, cum intelligentiæ pura notione? Sed enim Aristoteles non absolute dicit mentem eandem habuisse et Hesiodum et Anaxagoram. Voluitne, pulsus invidia, Anaxagoræ professionem obscuram facere, et ideo cum Hesiodo et Parmenide æmuloque perobscuro Hermetimo hunc illustrem philosophum componere? Sed, inquam, non absolute dixit idem putavisse et Hesiodum et Anaxagoram, *ταυτὰ φρονεῖν*, ut Sextus contendit; quod non potuisset sine læsione propriæ famæ, neque hanc sententiam rursus protulit, saltem in operibus quæ usque

ad nos pervenerunt. Multo melius longeque aliter de Anaxagora loquitur in lib. VIII, cap. 5, p. 588, ed. Duval, *De auditione physica*: « Summa cum ratione professus est Anaxagoras, cum dixit, *νοῦν* mentem impassibilem esse unamque quoad substantiam, cum ei tribueretur motus principium. » Hic jam non revocatur Hermetimus.

Simplicius in commentario suo de eodem tractatu, folio 285, recto, edit. Ald., 1526, dicit: « Ullo sine dubio confirmat auctorem motus esse immobilem, doctrinam Anaxagoræ celebrando, qui ut principium ponit *νοῦν*, id est mentem, esse primum motus auctorem, eandemque mentem esse immobilem perfecteque unam quoad substantiam. » Idem Aristoteles, *De celo*, I, III, c. 2: « Nullus effectus naturæ conformis, casu evenit; mihi videtur Anaxagoras recte egisse, cum principium hoc posuit, scilicet statutum fuisse ordinem in mundo ab *agentibus* immobilibus. »

Simplicius, hanc occasione nactus, hanc sententiam Anaxagoræ citat: « *Ἦν πάντα ὁμοῦ χρήματα· ὁ δὲ νοῦς διακρίνας ἐκόσμησε.* » Scripsit, ut videtur, εἰσελεθῶν, loco *διακρίνας*, folio 145, edit. Aldin., 1517, verso. Sed ista Anaxagoræ sententia non semper iisdem verbis prolata fuit. Denique, I, XII *Metaphys.*, c. 6, hunc designat sub nomine generico *οἱ φυσικοί· ὡς λέγουσιν οἱ φυσικοί· ἦν ὁμοῦ πάντα χρήματα.*

Proclus, in *Timæum* Platonis, initio, facete quod Aristoteles scripserat in loco supra citato *Metaphys.* referre videtur: « Anaxagoras primus esse videtur, qui, dum omnes alii se somno darent, perceperit intelligentiam esse omnium causam. »

Themistius, *Orat.* XXVI, p. 317: « Primus Anaxagoras admisit mentem et divinitatem in creatione mundi, et non omnia ad corporum naturam retulit. »

Videat, cui libet, Cedreni compilationem, p. 158 tom. I edit. Luparæ.

Clemens Alexandrinus, *Stromat.* I, II, p. 435: « *Ἀναξαγόρας πρῶτος ἐπέστησε τὸν νοῦν τοῖς πράγμασι;* » sed, inquit Pater, hic non stetit prudens in veritate; creationis dignitatem sustulit, turbines absurde fingendo. . .

In hoc loco, Clemens demonstrare contendit Moysem antiquos auctores superare quod doctrinam creationis mundi. Omissis Thalete et cæteris, ad Anaxagoram pervenit, cujus doctrina alias superat, quia dicit mentem esse rerum causam et ordinatricem; deinde autem Clemens dicit Anaxagoram aliquo modo primam doctrinam reliquisse, quod stulte admisit turbines. Quis non videt hic Clementem erravisse, aut nos decipere voluisse? Nulla est contradictio in doctrina philosophi. Explicatio legum generalium physiciæ, quam tradebat Anaxagoras, ut nostris diebus Descartes, ope intervenientium turbinum, nullo modo contradicebat principio quo admittebat motus ordinis mundi causam esse spirituales et immobiles. Hic creator vel ordinator opus suum confirmavit, intervenientibus physiciæ generalis legibus quæ motus gubernant; leges istæ sunt turbines, *Δῖνοι*, qui mundi rotationem faciunt. Quid in his absurdum? Ante Newton, Descartes secundam causam effectuum naturalium turbinibus vel impulsione dederat: ex hoc tempore, anglicana doctus attractionem admittit. Theorias autem Cartesianas evertit Newton, non quod essent absurdæ, sed quia gravitatis generalis corporum sua expositio scientiæ difficultatibus magis obvia erat.

Primus Anaxagoras mentem rebus præposuit. His testimoniis ex Græcis desumptis, Ciceronis testimonium addam, ipsumque sibi contradicentem indecam. In loco enim jam citato hujus auctoris, legitur: « Anaxagoras qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem et modum mentis infinitæ vi ac ratione designari et confici voluit. » Et tamen in eodem capite scripserat paulo ante: « Thales Milesius qui primus de talibus rebus quæsit (de naturalibus) aquam dixit esse ini-

tium rerum, Deum autem *Mentem* quæ ex aqua cuncta fingeret. Nonne adest contradictio? Eactantius, l. 1, c. 5, verba Ciceronis transcripsit: «Thales Milesius, qui unus e Septem sapientium numero fuit, quique primus omnium quæsisse de causis naturalibus traditur, aquam esse dixit ex qua nata sint omnia, Deum autem esse mentem qui ex aqua cuncta formaverit.»

Hæc ultima affirmatio explanationem exigit. Nullus ante Ciceronem scriptor dixerat Thalem admisisse Deum creatorem mundi, a materiaque independentem. Aristoteles dicit, *Metaph.*, l. 1, c. 3: Τὰς ἐν ὕλης εἶδει μόνον ὠθηθῆσαν ἀρχὰς εἶναι πάντων. Plerique philosophi causam rerum spirituales non ad miserunt, Thalesque profecto inter eos, ut hujus scholæ princeps, annumerari debet. Testimonium novum et fere nullum allegatum fuit, ut Ciceronis affirmatio turetetur: Cyrillus Alexandrinus in *Invectivis adversus Julianum*, l. 1, c. 4, sic: «Thales Milesius dicit Deum esse mundi mentem.» Sed primum hæc verba non satis clara apparent, et amplius hic Pater non semper in citationibus scrupulose agit, siquidem in eodem opere Sanchoniaton mentionem facit ex *Stromatibus* Clementis Alexandrini, et ex Josephi versione: in his porro de Sanchoniaton nullo modo agitur. Virgilius Anaxagoræ sententiam sic tradit, *Æneid.* lib. vi, 726.

— Totamque infusa per artus

Mens agitat molem et toto se corpore miscet.

Thales existentiam deorum admittebat, ut Anaximander, Anaximenes, Empedocles et omnes physici qui principium rerum in materia reponebant, et certe, sine eorum injuria, non potest dici eos atheos esse ut Theodorum Cyrenæum aut Diagoram ex insula Melos; sed Christianismi doctrinæ differunt ab antiquorum opinionibus qui propterea sæpe a nobis male æstimantur. Hic error quo notiones revelatas eum notionibus ope luminis naturalis detectis confundimus, jam notatus fuit a Warburton, cujus opus in Gallicum verit̄ eripsonem Silhouette, *Dissert.* 12, tom. II, p. 176. Episcopi Sherlock quartus sermo, totus de hac quæstione est. Sic sæpe vocamus atheos, philosophos qui non ad miserunt Deum creatorem, Deum e nihilo omnia extrahentem, aut saltem mentem omnino separatam a materia quam finxit. Hæc Anaxagoras primus professus est, quem secuti fuere et Socrates et Plato et Aristoteles aliique; nullus autem, ante Anaxagoram, nec Thales ipse, has veritates ediderat. Anaxagoræ apophthegma, a Diogene Laertio citatum iterumque a Stobæo, refert quod ipse interrogatus quid esset antiquius, respondit: «Deus, quod non ipse generatur.» Sic Cicero *De legibus*, l. II: «Thales, qui sapientissimus in Septem fuit, aiebat homines existimare oportere, quæ cernerentur, deorum esse plena.»

Deos admittebat, non autem ante omnia existentes nec creatores. Versatur in sententia Homeri qui originem rerum et Deorum aquam dicit, *Iliad.* ̄, versu 202, ̄

Ὠκέανόν, τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύν.

Et ibidem, versu 246:

Ὠκεανοῦ, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται.

Idem censet Hesiodus, qui Deos non exhibet nisi postquam chaos ordinatur et ipsi tellure feruntur, *Theog.* v. 116:

Ἦτοι μὲν πρόωιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
Ἀθανάτων, ὃ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου.

Hæc opinio ita prævalebat, ut Aristophanes in *Avibus*, vers. 477, dicat: «Si aves ante terram, ergo ante deos creati sunt:

Οὐκοῦν δῆτ' εἰ πρότεροι μὲν γῆς, πρότεροι δὲ θεῶν
[ἔγένοντο.]

Hesiodum dicit Plutarchus, *De Iside*, c. 57, alia

principia non admisisse dici posse, nisi ea quæ prima vocat, scilicet terram, chaos, tartarum et Ἐρῶτα, *amorem.* Hesiodus, et omnes theologi, inquit Aristoteles, «in id solum attenderunt quod mentem lectorum caperet; quid autem nos philosophi credere possumus, quando dicunt alios deos natos fuisse, quos *principia* vocant, omnesque nectaris et ambrosiæ inexpertes, esse mortales? Etenim, hos si gustant victus dii, voluptatis causa, neque nectar aut ambrosia sunt existentia divina causa; si contra ab his victibus existunt, quomodo essent immortales, qui cibo egent? Ista fabulosa sophismata vix attentione digna sunt. Sed ab iis qui ratiocinationem adhibuerunt quæro, quomodo essentia ab eadem origine ductæ, dividuntur deinde in immortales natura, et natura mortales? In hac doctrina quoniam adest contradictio, hæc non sunt principia rerum. Empedocles, qui sapientissimus dici potest, in eadem contradictione versatur. Dicit disputationem (νεῖκος), destructionis esse causam et principium: cur non autem eadem esset principium generationis? ex ea etenim omnia, si excipias Deum, proveniunt; dicit enim: «Omnia quæ sunt, omnia quæ erunt, ab ipsa sunt, et erunt, et crescent; scilicet arbores, homines, feminæ. aves, pisces qui unda amara nutriuntur, dique ipsi qui vita infinita gaudent, etc.»

Sic philosophi qui ante Anaxagoram florebat, ex Aristotele, omnes usque ad unum, credebant deos ipsos a principio universali, materiali, simplici vel multiplici, quidam aqua, quidam igne, quidam aere, genitos fuisse. Arist. *Metaphys.* l. III, c. 4.

Hunc errorem primus Anaxagoras impugnavit. Post ipsum, Chaos, illud inquam Sanchoniatis et Hesiodi, ut principium receptum a quibusdam fuit.

«Accusilas, inquit Damascius *Περὶ Ἀρχῶν*, codex 4987, folio 567, mea sententia, Chaos primum principium putavit, utpote omnino ignotum; deinde Erebum, principium masculinum, noctem, principium femineum admisit; quorum prior immensitatem, posterior rem finitam significat.»

Irenæus, *Contra Hæreses*, l. II, c. 4:

«Antiphanes in theogonia de nocte et silentio Chaos emissum dicit: dehinc de Chao et nocte cupidinem, et ex hoc lumen: dehinc reliquam secundum eum primam genesim. Post quod rursus secundam deorum generationem induxit et mundi fabricationem. Dehinc de secundis diis narrat hominum plasmationem.»

Sic, ante Anaxagoram elementa materiae, obscuritas et immensitas principium rerum putabantur; isque primus hanc opinionem deseruit, præeminentiamque menti tribuit: inde νοῦς vocabatur. Plutarchus, in loco jam citato *Vitæ Periclidis*, dicit: «Periclidis domum assidue inter alios adibat Anaxagoras Clazomenus, qui Νοῦς cognominabatur.» Epitaphium Anaxagoræ sic legimus, lib. VIII, c. 19 *Historiarum diversarum* Æliani: *Hic jacet ille qui proxime ad veritatem accedit, quoad existentiam celestis mundi, is est Anaxagoras.* Al tare illi erectum fuisse fertur, cui juxta quosdam Νοῦς, juxta alios Ἀλήθεια, inscribatur.

Certe tales honores non illi attributi fuissent, Νοῦς non cognominatus fuisset, si quæ dicta fuerant a Thalete, a Parmenide, ab Hesiodo, aut quæ ab Hermetimo audierat, tantum in lucem revocaverat.

Col. 65 D 6. Ἐρ' ἐστ' ἄς. Lege ἄρ' ἐστ' ἄς, quod jam vidit de Rhoer ad *Porphyrinum*. Proverbialis locutio est quæ a principio sonat. Hanc explicat Zenob. *Proverb.* 1, 40. Cf. Casaub. ad Strab. 1, 24; Runkenius ad *scholia Platonis*, p. 256. Hanc formulam citat scholiastes Aristophanis ad *Vespas.* v. 842, ut alii bene multi. Οἱ πρόωτοι ut glossema dele.

Col. 68 A 4. Vide Eusebium, *Demonst. Evang.* lib. 1, p. 54 edit. Montacutii.

Col. 73 A 7. Ἀμμοῦν ἐρ γράμμασι. Reinesius

Varia lectio lib. 1, c. 22, p. 27 : « Ægyptiis et Æthiopicis solempne doctrinas suas sacras et sapientiam arcanam de naturalibus et civilibus, symbolicis quibusdam figuris animalium, aliarumque rerum sublunarium cœlatis ceu libris mysticis in pyramidibus et obeliscis proponere, partem etiam in templorum adytis conservaverunt soli ejus custodes et doctores ἀμμωνέες seu sacerdotes, quorum in Solonis, Pythagoræ, Democriti, Platonis vita multa mentio. »

Cf. J. Bryant *New system, or analyse of ancient Mytholog.*, London 1775, 4°. Vide Wittebach *Biblioth. critic.* 1, 53.

Col. 76 B 1. Ὁμολως σχήματι. Damascius, in libro suo *Principiorum*, sic Sidoniorum explicat cosmogoniam : « Omnibus rebus Sidonii fundamentum Tempus dant, Desiderium et Nubem. Coeuntes Desiderium et Nubes genuerunt Aerem et Abram, a quibus productur ovum. »

Idem Phœnicum cosmogoniam, ex Moscho, explicans : « Primum, ait, et ante omnia fuit æther, dein aer, ex quo provenit Oulomos, qui, a seipso fecundatus, genuit primum Chousoron (cujus nomen significat *qui aperit*), dein ovum, posteaque Lipsen et Notum. In duas partes dividitur ovum : prior pars facit cœlum, posteriorque terram. » De ovo, symbolica significatione mundi, vide Macrobius, lib. vi, 16 ; Apium a Clemente Romano citatum, in hom. 6, p. 687 edit. Coteler. ; dein hoc carmen a Damascio transcriptum :

Ἐπειτα δ' ἔτευξε μέγας Χρόνος αἰθέρι διῶ
Ἄρον ἀργύρεον.

Eusebius, *Præpar. evang.* lib. iii, p. 115, ex Porphyrio mentionem facit Ægyptii dei Kneph, cujus ex ore ovum exit a quo producitur deus Phtha.

Ibid. C 11. Ἐπιθύσεις. Hic locus jam supra c. 9 init. memoratur, cum varia lectione ἐπιχύσεις loco ἐπιθύσεις.

Col. 77 A 13. Κάσσιον. Jupiter Casius cultus fuit usque ad tempora longe posteriora ; *Anthologia* continet anathema Trajani ad hunc deum.

Ζηνη Τόδ' Ἀινεάδης Κασίω Τραϊανὸς Ἄγαλμα
Κοίρανος Ἀνθρώπων Κοιρανῶν Ἀθανάτων.

Cujus ad honorem numismata Syriæ Phœnissæ cusa sunt. De monte Casio vide Salmasium in *Adrianum Spartiani*, c. 14 ; Wesseling, in *Itinerarium Antonin.*, p. 152 ; Suidam in voce Κάσιος ; Relandi *Palæstinam*, tom. II ; Boivinum juniorem, inter *Commentaria Academiae*, tom. II, p. 279 ; et de cultu geratim montium, Maximum Tyrensem, Diss. 8, p. 129 ; Dion. Chrysost., Dissert. 12, p. 212 ; Guiraldum, p. 90, *De diis*.

Ibid. B 2. Μημρούμος. Lectionem admisi mss. 466 et 467 a Bocharto propositam, *Geographia sacra*, lib. ii, c. 2, p. 706 ; Σαμημρούμος loco Μημρούμος.

Ibid. B 6. Τύρον. Hic non agitur de urbe Tyro, siquidem inferius indicat Biblon ut primam urbem muris circumseptam, sed de loco Tyrus dicto. Vide Bochart, *Chanaan*, lib. ii, c. 17.

Ibid. C 5. Ἀγρέα. Agræus nomen est Arabiæ gentis, cujus urbs caput Agra, postea Petra vocata fuit. Istiusque populi numisma, cujus Relandus mentionem facit, *Palæstina sacra*, t. I, l. iii, p. 935, in una facie fert Ἀγρέυς, in altera autem, Ζεύς Κάσιος.

Ibid. C 14. Δία μίχιον. Jupiter Machinator. Vide Bochart., *Chanaan* II, 2 ; Lucianum, *De sacrificiis*. Hoc nomen, Ζεύς, diversis diis a Philone datum, nomen est generis quo divinitas indicatur. Alius est Ζεύς, Croni filius, Crētæ, dein Græciæ deus.

Col. 80 A 9. Ζυγοφορούμενον. Templum de quo hic agitur, quod ab aliquot jugatorum boum paribus gestabatur, morem Orienti proprium revocat.

Multa similia templa a nobis indicantur : Primum fœderis arca, cujus varia itinera describuntur in Bibliasacra, in I. I Regum, c. vi ; in Actibus Apostolorum, c. 6, v. 43 ; primi enim homines vitam errantem debebant. Apud Ægyptios, vocabantur παστοφόροι, *deorum vectores*. Vide 6. lib. *Stromatum* Clementis Alexandrini ; Vide Macrobbium, *Saturnales*, II, 4 :

« Vehitur simulacrum dei Heliopolitani ferculo, veluti vehuntur in pompa ludorum circensium deorum simulacra ; et subeunt plerumque provinciæ proceres, raso capite, longi temporis castimonia puri »

Servius in versum 68 lib. vi Æneid. :

..... Da Latio considerare Teucros,
Errantesque deos, agitataque numina Trojæ.

Certe Ἔξανα dicit, id est simulacra brevia quæ portabantur in lecticis, et ab ipsis mota infundebant vaticinationem.

Eustathius, in versum 423 *Iliad.* T. II, p. 128, edit. Rom. :

Τινὲς μὲν ἱστορικῶς θεραπεύουσι, λέγοντες ὅτι, etc.

Quidam hunc versum historice interpretantur, et dicunt apud Diospolim Ægypti existere Jovis templum, ex quo Æthiopia statuam dei necnon et numinum sociorum extrahunt, ut eam ferentes Libyam circumagant. Herodotes pariter mentionem facit, c. 63 *Euterpiæ*, divinitatis papremiticæ, cujus statua erat in templo ex ligno deaurato, quæ pridie ad alteram capellam deferebatur, ut exinde produceretur in curru quatuor rotis. Vide Diodorum Siculum, l. ii, p. 88.

Si Gogueto fidem adhibeas, *Fragmenta historicorum Sinensium*, t. VI, p. 320, *De origine legum*, hic usus apud Sinenses viget.

Ibid. 10. Παρά δὲ Βιβλίους. Lege Βυβλίους, *apud Byblios*, ut jam vidit Vigerus.

Ibid. 15. Μάγον. Nomen Carthaginensibus commune.

Ibid. B 5. Ἐρμῆν. De diversis modis hoc nomen scribendi vide quod legitur, p. 153, de Dioscuris Cabirianis ; vide quoque Hemsterhuys in *Lucianum*, t. I, p. 281, edit. in-4°.

Ibid. B 10. Ἐλιούν... ὕψιστος. Pausanias *Beoticorum*, c. 8 : « Apud Thebas est, prope portas *Hypsistis*, templum Jovis Hypsisti. » Hesychius : Ἐλιεύς Ζεύς ἐν Θήβαις. Ex Hesychio, eodem nomine indicatur quidam Cypri deus. Evidenter agitur de deo Phœnicæ ad utramque regionem translato. Valckenaer revocat Melchisedech : Ἰερεὺς τοῦ Ὑψίστου.

Ibid. B 13. Οὐρανόν. Lactantius, *De falsa religione*, c. 15 : « Privatum singuli populi gentis aut urbis suæ conditores, seu viros popularitate insignes, seu feminas castitate, summa veneratione coluerunt ; ut Ægyptii Isidem ; Mauri, Jubam ; Macedones, Cabirum ; Pœni, Uranum ; Latini, Faunum. »

Ibid. C 7. Κρόνον. Cronus, Latine *Saturnus*, apud Orientales *Bel* vel *Bal*.

Theophilus ad *Autolyicum*, l. iii, p. 394, edit. Christophori Wolf : Ἐνιοὶ σέβονται τὸν Κρόνον καὶ τοῦτον αὐτὸν ὀνομάζουσι Βῆλ καὶ Βάλ, μάλιστα οἱ οἰκούντες τὰ ἀνατολικὰ κλίματα. Παρὰ δὲ Ῥωμαῖοις Σατοῦρνος ὀνομάζεται.

Ibid. C 8. Σίτων. Scaligerus in *Collectione fragmentorum*, p. 3, legit *Dagozem*, qui appellatur *piscis* (ἰχθύς.) Contradicit Bochart, *Hierozoicon*, 1, 6. Vide Valckenaer, p. 15 de sa *Dissert. sur Aristobule*.

Col. 81 C 4. Βαιτυλάς Ἰθούς. Hæc de petris Bœtylis sui animatis opinio pluribus antiquorum testimoniiis nititur. Falconet hæc testimonia collegit. Vide tom. VI *Commentariorum Academiae Inscriptionum*. Ex hoc auctore eadem sunt ac petræ ophite vel ætheræ, quas indicat Orpheus,

De lapidibus: quarum nomen Phœnicum est *Abadir*. Priscianus, l. v, p. 647 edit. Putschii: « Abadir deus est (tertius Ourani filius): appellatur et hoc nomine lapis ille quem Saturnus dicitur devorasse pro Jove quem Græci Βαιτύλον vocant. »

Vide in *Etymologico magno*, Hesychium in ea voce. Damascius, *De Vita Isidori*, a Photio citatus in *Bibliotheca*, multa de hoc impie dixit: Μυρία τερατολογεῖ ἀξία γλώσσης ἀσεβοῦσης. Juxta Falconnet, vocantur quoque *petræ fulminis*, et Gallice *atrolithes*.

Iotacus, inquit Plinius, 37-25, admittit duo genera petrarum fulminis, scilicet ceraunites nigras, et ceraunites rubras quæ securibus similes sunt. Falconnet dicit nomen *betylæ* non a lingua Græca derivare, sed immerito. Priscianus illi contradicit; *Etymologicum magnum* hoc nomen dicit derivare a βαίτη, quod significat vellus ovis vel capræ, ut ex στόμα, στωμύλος, ex χρέμης, χρεμύλος; in epist. 4 Chionis, ad *Matrim*, ex collectione *Epistolographorum*, nomen est proprium. Sic vocata fuit petra devoranda Jovis loco oblata Saturno, quod in caprina pelle involvebatur. Syllaba *ir*, qua desinit nomen Abadir Phœnicum ad idioma prorsus pertinet: Gadir (Cadix), Cabir, etc. Ex his, corrigendum est *Etymologicum magnum* p. 192 Syllburgii.

Βαιτύλος Αἰθάρων τὸ ἄρος, τῆς Ἰλίου πόλεως. Ex S. Cyrillo legi debet: Βαιτύλος λίθος, γενόμενος κατὰ τὸν Αἰθάρων τὸ ἄρος, τῆς Ἰλίου πόλεως. Ἰλίου male a quibusdam substitutum fuit loco Ἰλου. Correctio qua τῷ Ἰλου suppletur ἧλίου nec valet. Hil vel Hel, apud Phœnicos nomen est Saturni qui cum sole nullam relationem habet. Probabile est nomen urbis Heliopolis ab Helo, vel Hilo quod significat Saturnum, et πόλις derivare; Saturnus, Ἐδессε Eigabal appellabatur: « Mons Saturnus, deus mons, deus Saturnus. »

Ibid. C 14. *Ἐν παραλα*. Stephanus Byzantinus, in ea voce: Νῆσιβις πόλις ἐν τῇ Πιργαλα τῇ πρὸς τῷ Ἰγγρητι ποταμῷ. Φίλων ἐν *Φοινικιστῷ*. Σημαίνει δὲ ὡς φησι Φίλων τὸς στήλας. Sic Philo, ut probabile est, qui notas ad grammaticam, ad geographiam et ad alias scientias attinentes inserebat in Historia sua, hanc observationem adjecit; inde historię constat authenticitas. Inde præterea colligendum est imperii Croni fines multum excessisse terminos Phœnicie proprie dictæ, qui nempe extendebantur usque ad Nisibum, ad Tigridem, celeberrimam urbem imperii Orientalis.

Col. 81 C 14. *Ἀπόλλων*. Apollinis Tyrii templum Uticæ erat famosissimum, referente Plinio, lib. xvi, 79. Apollinis templum intra mœnia Carthagini, in parte quæ dicebatur Cotho, a militibus Romanis vastatum fuit, urbe capta a Scipione Æmiliano. Vide Appianum, *De bellis Punicis*, c. 79. Hujus templi nomen memoratur in fœdere inito inter Carthaginenses et Philippum, Macedonię regem, Persei patrem. Vide fragmenta lib. vii Polybii.

Col. 84 A 12. *Ἄδωδος*. De hoc nomine, vide Macrobius, *Saturnal.* i, 23, et Josephum, *De antiquitatibus Judaicis*, passim. Filii Adad, seu *Benadad* nomen frequentissimum est inter reges Damasci.

Ibid. B 1. *Ἀστέρα*. Bochartus *ἀστέρα* intelligit aquilam magni generis, *Chanaan.* ii, 2, p. 709.

Ibid. B 5. *Ἀθηνα*. Minerva Phœnicia, cujus cultus in Græcia a Cadmo fuit introductus, vocabatur Ὀρχα vel Ὀργα: hæc fuit celeberrimum palladium Trojæ ab Ulysse captum.

Δελφινόσημον κλωπῶσι Φοινικῆς θεᾶς,

inquit Lycophron, *Alexandr.* v. 658.

Minervæ nomen Ὀργα Thebana urbs retinuerat: Scholiastes Euripidis in versum 1068 *Phœnissarum*, hujus templi inscriptionem refert:

*Ὀρχας τῆς ὄδ' ἐστὶν Ἀθηνας, ὅν ποτε Κά-
[δμος
Ἔισατο, βούν θ' ἱέρειυσε, ὅτ' ἐκτίσεν ἄστν
] τὸ Θήεας.*

Hæc eadem Minerva nomen illud dederat vicocuidam in Bœotia et uni e portis Thebarum. Vide Æschylum, *Septem contra Thebas*, vers. 146, 468. Pausanias, lib. ix, c. 12: « Exstat altare cum statua quadam Minervæ a Cadmo sub nomine Ὀργα sacratum; unde colligendum est Cadmum fuisse Phœnicem non autem Ægyptium, ut quibusdam auctoribus placuit. »

Ibid. B 6. *Μορογενῆ υἱόν*. Hic locus fusius et clarius explicatur col. 86, et lib. iv, c. 16. Ex Porphyrio, non filium ejus unicum, sed quem unicum habuerat ex Anobreta, hujus regionis nympha, vocabant ob hanc causam Ἰεσοῦδ· quod hodie nunc Phœnicum lingua *filius unicus* interpretatur, testante Philone.

Ibid. B 10. *Μούθ*. Muth nomen est Mortis vel Deitatis infernalis. Stephanus Byzantinus: Μόθω κόμη Ἀραβίας ὅ ἐστι τῇ Ἀραβῶν φώνη, *Τόπος θανάτου*. Hadramuth, urbs Phœnissin oris Africae, 3000 stadiis distans a Carthagine, dicitur Ἐπαυλις Πλούτωτος, ob insalubrem aerem. Hujus urbis meminit Plautus in *Pænulo*: « Acherontis ostium est in agro nostro. »

Ibid. D ult. *Φοινικός*. Stephanus Byzantinus, in voce: Χνὰ ἢ Φοινικῆ ἐκαλεῖτο. « Phœnicia dicebatur Chna. »

Col. 85 A 5. *Κυκλιολ*. Epicus cyclus incipiebat, inquit Proculus, quem citat Photius, ab unione mythologica Urani et Ghes: Ἐπικός κύκλος ἀρχεται μὲν ἐκ τῆς ὕρανοῦ καὶ Γῆς μυθολογουμένης μίξεως. Vide Salmasium, in *Excercitationibus Plinianis*, p. 595 edit. Batav.; Casaubonum in *Athenæum*, lib. vii, p. 302 *Animadversionum*.

Ibid. B 9. *Σουρμουθελός*. Porphyrius, *De abstinentia*, lib. iv, p. 349, citat auctorem nomine *Symboulos*, qui libris pluribus scriptis historiam Mithræ; S. Hieronymus, in epist. secunda *adv. Jovinianum*, *Eubouli* mentionem facit. Vide Theodorum Canterum *Variar. lect.* 11-16, et Porphyrium, *De antro nymphaum*, c. 6. Isti diversi ejusdem nominis scribendi modi indicantne unum eumdemque auctorem?

Ibid. B 13. *Ἔθος ἦρ*. Hic idem locus inferius repetitur lib. iv, c. 16.

Ibid. C 3. *Ἰσραήλ*. Sic Vigerus, quod evidenter ortum est ex scripturæ compendio Ἰλ in scribendo nomiue Ἰσραήλ adhibito. Ἰλ verum Saturni nomen est apud Phœnicos, ut superius diximus, Ἰλ igitur legendum.

Ibid. D 6. *Ὀξεων*. Consuli possunt de cultu serpentium S. Epiphanius, *De ophitis*, c. 37; Tertullianus, *De præscriptionibus*, c. 47; Macrobius, *Saturnal.* lib. i; scholiastes Aristophanis, in vers. 733 *Pluti*; Spanheim, *De præstantia numismatum*, tom. I, p. 217. Denique Joannes Lydus, *De mensibus*, p. 44 editionis Schow, hunc locum ad litteram transcribit, cum quibusdam in textu variantibus. Vide Plutarchum, *De Iside*, § 74.

Col. 88 A 12. *Ἐθωθίων*. Legimus Ἀθιοπιτων ἢ Ἐθωθίων: mss. Reg. 466 legit ἔθωκων. Vide Antigonus Carystium, *Mirab. hist.* c. 10, in cujus libro citantur Philonis *Ethiopicæ*.

Ibid. B 13. *Φερεκύδης*. Pherecydes Syrus, qui plane diversus est a Pherecyde Atheniensi, γενεαλόγῳ (historico), celebrer erat philosophus qui primus animæ immortalitatem professus est. Nullum, inquit Suidas de eo disserens, habuit præceptorem, sed sibimetipsi ex libris occultis Phœnicum, quos in promptu habebat, doctrinam efformavit; et hæc doctrina fuit origo libri quem inscripsit *Θεολογία*, a Clemente Alexandrino citati, *Stromat.* lib. v; Apollonio Dyscolo, *De pronomine*. Idem Clemens, lib. vi, p. 741, hujus operis sequentem citat locum: Ζεὺς ποιεῖ φάρος μέγα τε, καὶ καλόν· καὶ ἐν αὐτῷ ποικίλλει γῆν καὶ ἄνεμον, καὶ τὰ Ὠγένων δώματα. Ogenes nihil aliud est quam Oceanus.

Maximus Tyrius, dissert. x. p. 407: « Perpendite doctrinam philosophi Syri: Jovem et Terram, cum Amore qui inter ipsos medium tenet: generationem

Ophionei: pugnam deorum: arborem et pallium. »
Celsus, ab Origene citatus, lib. vi, p. 303, edit. Cantabrigiæ: « Videte Pherecydem, qui multo ante Heraclitem floruit; ut utramque aciem in conspectu locat, Crono istius, alterius Ophioneo caput tenente; et ut alternas utriusque provocaciones describit. »

De hoc philosopho cf. præter Diogenem Laertium, in ejus *Vita*; Salmasium, *Plinianis exercitationibus in Solinum*, p. 590, tom. I; Giraldi, *Historia deorum*, syntagm. 15.

Col. 88 C. 1. *Οἱ Ἀγύπτιοι*. Laurentius Lydus, in libro *De mensibus*, p. 53, edit. Schow, hunc locum ad verbum citat.

Col. 96 B 1. *Ψιλῶ*. D. Letronne, *Recherches sur l'Égypte*, p. 241, conjicit *χυλῶ*. Vide Wesseling. *Lege ζυθῶ, cerevisia*. Vide infra col. 106 B. Cf. Diod. Sicul.

Col. 108 B 4. Vide Casaubon. *De satyrica poesi*, 1, 2.

Col. 112 B 6. *Ἀντίοχος*. Antiochus. Hercules filius, ab Apollodoro, lib. ii, 8, dicitur Ἰππότῆς ὁ Φύλαντος τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἡρακλείδους. Credendum est Phylantem, Antiochi filium et Hippotetis patrem, nomen suum ab avo sumpsisse, quod nomen scribi debet per unum λ; mater ejus erat Midea, referente Pausania, x, 40, 1. Hic Hercules nepos sarpis cum Tlepoleme confunditur, cujus mater, Astioche, pariter erat filia Phylantis vel Philei, ut superius nominatur; sed Apollodoros *Phylantem* vocat, lib. ii, 6. Hic, ut scribit idem mythologus, rex Ephyri (Corinthi), erat, teste Pausania, iv, 34, 6, rex Dryoporum: quæ nomen et personarum complicatio potius exposita quam elucidata est a Reinesio, epistola 24, p. 88.

Ibid. *Ἀστυάνειραν*. Diodorus eam vocat *Astydamiam*.

Ibid. B 7. *Ἀρμενίου*. Ormenius dicitur a Diodoro et Strabone, ix, 438 edit. Casaubon.; ab Eusebio autem *Armenius*; Strabonem secutus sum.

Ibid. C 14. *Φορώνιδος*. Legendum est cum Diodoro (v, 74) et Apollodoro (iii, 10, p. 314 edit. Heyne) *Coronis pro Phoronis*.

Ibid. A 11. *Εὐήμερος*. De Euhemero consulatur Aurelius Augustinus *ad Maximum*, epist. 44; idem, *De civitate Dei*, lib. vi et vii; Strabo, lib. i, c. 3, p. 47, lib. ii, c. 3, p. 102 et c. 4, p. 104, lib. vii, c. 3, 299; Athenæus, lib. xiv, p. 658; Lydus ed. Hase, p. 277; inter recentiores: *Commentarii Academiæ*, t. VIII, p. 107; Sevin. t. XV, p. 268; t. XVI, p. 61; Fourmont, natu major, t. XXXV; Foucher.

Col. 117 B 3. *Παλαίτας*. Ms. 466. *πελαγίταις*.

Col. 118 C 8. *Πάνα*. In Diodoro legitur *Titan*.

Col. 121 B 12. *Ὀρις θήλεια*. Hæc etiam Epi-phanianus in *Expositione fidei*, addit nomen *Eva* sine aspiratione in Hebræo *feminiam* sonare.

Col. 124 B 13. *Ἀρήτουργίαι*. De hoc verbo vide Lubeck in *Aglaophamo*.

Col. 129 B 10. *Ἐρήστουσα κ. τ. λ.* De his verbis cum Arnobii versione Latina *Adversus gentes*, lib. v, c. 25, collatis, et qui ab exemplaribus originalibus differunt, vide Lobeckium, *Aglaophamus*, t. II, p. 819.

Col. 132 A 5. *Μυστικόν*. Μυστικῶς Villoison *De tripliv theol.*, p. 76, ut Clemens Alex.

Col. 133 A 15. *Θεραπεύσαι*. Hoc verbum in eodem sensu accipitur ac c. 6. *Θεραπεύσαι δ' οὐν ὁμῶς εἶδε τὸ πατρικὸν ἀμάρτημα προθυμηθέντες, ἐπὶ φυσικὰς διηγῆσεις καὶ θεωρίας τοὺς μύθους μετεσκευάσαντο*. Vigerus in notis hanc locutionem confert cum hoc loco *Vitæ Alexandri* a Plutarcho scriptæ: Τὸν μῦθον ἀνασώζειν πρὸς ἀλήθειαν, « salvans fabulam per veritatem. » Sed Lobeckium, in *Aglaophamo*, t. I, p. 156, vult hanc locutionem exprimi debere per *allegorice exponere*, *θεραπεῖα* sæpe sarpis allegoriam significante. Scholiast. Ambros in *Odys.* P, 174: *Θεραπεῖα τοῦ μύθου, ὅτι τοὺς νέους ἀποθνήσκοντας ἔλεγον ἀπάξασθαι παρὰ τῆς Ἡούς*. Eustathius, *ad Iliad.* D, v. 19: Ἀλληγορία τις

καὶ ἡ διὰ ἱστοριῶν τῶν μύθων θεραπεία εἶναι δοκεῖ τοῖς παλαιοῖς. Idem in *Dionysio Periegete*, p. 66: Τάχα ὁ Διόνυσος ἐν τούτοις ἱστορικῆν τινα θεραπείαν παρακαλεῖ τῆς μυθικῆς κιονοφορίας τοῦ Ἀτλαντος. Eustathius, *ad Iliad.* A, p. 128 edit. Rom.: Ὅτι τὸν Δία εἰς ὠκεανὸν ἐρχεσθαι ἐπὶ τοὺς ἀμύμονας Αἰθιοπίας, θεοὺς δ' ἅμα πάντας ἐπεσεῖν, δωδεκάτη δ' αὖθις ἐρχεσθαι εἰς Ὀλυμπον, τινὲς μὲν ἱστορικῶς θεραπεύουσι, historice omnes interpretantur.

Col. 137 A 10. *Ἴσµαρος*. De hoc vide Faes ad Gyrard. *De sepulturis*.

Col. 140 A 10. Consulatur Demosthenes, p. 1401: Ἐρωτικὸς. Δεῖ σε τὴν προαίρεσιν τοῦ λόγου πρῶτον εἶδέναι. Prærogativa.

Col. 141 C 1. *Τὰ ὀλκά πρὸς ἀισχρορρίαν μέρη τοῦ σώματος*. Vox ὀλκα Valkenaerio in *fragmenta Callimachi*, p. 288, notanda videtur: consulti igitur legendum esse ἐφολκα in eodem sensu ac *allicere*, et lectorem revocat ad notam Perizonii in *Ælianum: Var hist.*, viii, 12, p. 551. Creuzer in *tractatum Plotini De pulchritudine*, p. 249, ait: « Proprium est verbi ἔλκειν de vestibis quæ luxuriose trahuntur. Plato. *Alcibiad.* 1, 92. » Scholiastes Aristidis, *orat.* *Platon.* 1: Ὁρῶ δὲ, ὅτι πολλὰ τῶν πόλεων ἐστὶν ὡσπερ ἐφθλκία, οἷς ἀνάγκη συγχωρεῖν. Ὅσπερ ἐν σώματι ἐφθλκία ἀναγκαῖα τινα φυσικῶς ἐπισυρόμενα ἀπὸ τῶν ὀλκάδων τῶν ἐπιφερομένων κελήτια διὰ τὰς χρεῖας.

Unde animadvertendum est duplicem sensum huic verbo afferri posse: nempe *trahere post se* et *trahere ad se*; et huic ultimo sensui convenit vox ἐφολκα: sed cum Eusebium cum contemptu loquatur de hac corporis parte, huic convenire non potest sensus *attrahere*. Hoc est quod Latine vocant *pondera*. Catullus, *Galliamb.*, 6:

Devolvit ille acuta sibi pondera silice.

Petron. 92: « Habet inguinum pondus tam grande. » Consequenter, contra mentem Valkenaerii, retinenda est vox ὀλκά.

Col. 153 C 2. Ἐν τοῖς περὶ θεῶν μύθοις. Cod. Reg. 451 om. ἐν τοῖς, et μύθος habet pro μῦθος.

Ibid. 12. *Εὐρεσιολογίας*. Codd. Reg. 465 et 468, *εὐρεσιλογίας*.

Ibid. D 5. *Ὀύς*. Codd. 451 et 465, *ἄς*.

Col. 156 A 2. Cod. 451 addit eis post Ζεὺς.

Ibid. A 5. *Δαιδάλων*. Festa Dædalia singulis sexaginta annis Plateæ celebrabantur, ut testatur rhetor Menander in suis *Epidicticis* tom. IX, p. 211 editionis Rhetorum Walzii. Loquens de panegyri quadam supposititia, hæc ait: Οὐ σπανιότητι ἐστὶ περισπούδαστος ὡσπερ αἱ ἄλλα καὶ συνεχῶς γινώμενη, οὐδὲν ἐκείνων ἀπολείπεται σεμνότητι, ὡς τὰ Ἀθηναῖα, ὡς Ἐλευσίνια, ἐὰν δὲ τριετηρικὴ ὡς Νέμεα καὶ Ἰσθμία, ἐὰν δὲ πενταετηρικὴ ἢ τετραετηρικὴ ἢ πλειόνων ὡς τὰ Πύθια καὶ Ὀλύμπια καὶ Δαιδάλα τὰ ἐν Πλαταιαῖς· δι' ἐξήχοντα γὰρ ἐτῶν ἀγεται.

Religiosus horum festorum motivus erat Jovis et Junonis reconciliatio, de qua hic Plutarchus; cujus narratio abbreviata reperitur in *Bæoticis* Pausaniæ, c. 3.

« Ferunt, inquit, Junonem iratam Jovi in Eubœam secessisse; Jupiter autem cum ejus animam ad meliora revocare non posset, Citheronem adiit, qui tunc rex erat Plateæ, et omnes suis ingeniosis artibus superabat. Hic igitur jussit Jovem statuum ligneam erigere quam velis adumbratam duceret in curru a bo- bus tracto, ubique proclamando sese Plateam, filiam Asopi, uxorem ducere: quæ suadebat Cythero exsecutus est Jupiter. Statim vero ut audivit Juno, cito advolavit, et curru appropinquans velum quod statuum celabat abstulit, et gavisæ est videns pro uxore quam reformidabat, lignum esse. Ergo cum Jove inita est pax, et in memoriam hujus reconciliationis instituit Juno festa quæ dicebantur Dædalia: nam ligneæ statuæ hoc nomine dicebantur longe anteaquam Dædalus, Palæmonis filius, Athenis nasceretur, et puto illi hoc nomen postea datum ob suam dexteri

tatem ad tales statuas erigendas : quod nomen primitum non habebat.

« Plataenses ergo septenniis omnibus, ut meus asseruit interpres, supradicta festa celebrant; sed, re ipsa, minora saltem Dædalia hoc tempore festivantur; nam volens cum fidelitate unius festi ad alterum tempus demetiri, nunquam, fateor, ad felicem exitum perveni. . . . Hæc celebratio minora Dædalia dicitur. Majora solis Plataensibus non fuerunt propria; sed ab omnibus Bœotice incolis celebrata sunt. Sexagesimo redeunte anno, renovabantur; quæ periodus temporis correspondet tempori per quod Plataenses exsules fuerunt a patria. »

Uttfried Müller, in *Orchomeniis* p. 221. refert ad cyclum sexaginta trium annorum lunarium, vel sexaginta annorum solarium, recursum minorum Dædaliurum in anno septimo, et majorum in anno sexagesimo. Diu Thebani, Plataensibus, quandiu liberi fuerunt, hostes infensissimi, ab omni participatione horum festorum excludebantur. Hujus chronologiæ explicatio invenitur a pagina 556 ad 590 collectionis historiæ Græcæ scriptorum a Didot editorum, cui titulus : *Fragmenta historicorum Græcorum*, cura et studio Caroli et Theodori Müller.

De hac materia consule Meursium, *Græcia seriata*, lib. II; Welker., in Appendice libri; Schwenkiani, *Mythol. Andeutungen*, p. 278.

Col. 157 B 8. *Ἐπιθήβιαι*. Cod. 465 *Ἐπιθήβιαι*.
Col. 159 C 3. *Ἀποτρόπων*. *Ἀποτρόπων* mss. 451 et 465

Col. 160 A 8. *Ἀτάρ*. *Ἀτάρ* 465, 466, 468.
Ibid. B 3. *Διαφερομένης καὶ* mss. 466, 468.
Ibid. 9. *Τεμόντας αὐτούς*. Cod. 451, *τεμόντος αὐτοῦ*.

Ibid. C 3. *Πεταίδων*. *Πλαταίδων* 451; *ἀλατείδων*, 466, 467.

Ibid. C 5. *Παρατέλλουσι*. Hæc locutio, quæ ad astrologiam judiciariam spectat, necnon et *decani*, *horoscopi*, *κραταῖοι ἡγεμόνες*, de quibus mentio mox erit, a Salmasio explicatur, *De annis climactericis*, p. 553. « Videtur Παρατελλοντας appellasse proprie qui decanorum sunt administri et λειτουργοί, diversique censebantur a planetis et signis ipsis. » Citat Diodorum Tarsensem *contra Genethliacos*. Porphyrius, in Introductione ad Ptolemæum : Ὑπόκεινται τοῖς δεκανοῖς οἱ εἰρημένοι ἐν τῷ ζωδιακῷ κύκλῳ παρατελλόντες, ἔχουσι δὲ καὶ πρόσωπα τῶν ἐπὶ ἀστέρων.

Ibid. 6. *Δεκανούς*. Decani ab eodem ibidem explicantur. Sic eos definit Firmicus, lib. II, c. 9 : « Decanos magni numinis et potestatis esse et per ipsos prospera omnia et infortunia decerni. » Bardesanes, quem citat Eusebius, infra, lib. VI, p. 278 : Οὐ γὰρ ἐπὶ νόμοι εἰσὶ κατὰ τοὺς ἐπὶ ἀστέρας, οὐδὲ δώδεκα κατὰ τὰ ζώδια, οὐδὲ τριακονταεξ κατὰ τοὺς Δεκανούς. Legi potest hac de re Scaliger, *Ad Manil.* lib. IV; Kircher, part. 2 *Ægyptiaci Œdipi*; Gale ad Jamblich. *De mysteriis* p. 304. Triginta et sex erant, quos describit Salmasius, p. 610. Cod. ms. bibliothecæ Regiæ n. 2256 insignitus, in titulo habet, *Hermes, De decanis ad Asclepiam*. V. P. Petit *Observ.* lib. II, c. 16.

Huetius, in *Manil. ad usum*, v. 298 lib. IV, contestationem resumit inter Scaligerum et Salmasium, quorum prior decanum a Latina lingua, posterior vero a Chaldaica depromit. Duabus expositis opinionibus, Scaligerum sequitur, asserens hanc vocem Chaldæis ignotam fuisse, et Porphyrii verba, Οὐς τινὰς ἐκάλεσαν Δεκανούς οἱ παλαιοί, de auctoribus Augusto anterioribus intelligenda esse. Porphyrius ita loquitur in Introductione sua ad *Apotelesmatica* Ptolemæi.

Ibid. *Ὀροσκοπούς*. Horoscopus videtur idem esse ac Decanus. Perseus satir. VI,

*Geminus, horoscope, varo
Productis genio.*

Dio Cassius ita horoscopus definit : Τὸ μῦριον τὸ τῆν ὄραν ἐπισκοποῦν, ὅτε τις εἰς φῶς εἰσθῆι. Proprie, horoscopus, astrologiæ loquenti est signum in ascensum, τὸ ἀνίσχον ζώδιον, nascente homine : putabant hoc signum in totam vitam influere.

Manilius lib. III, v. 537 :

*Sunt quibus et cæli placeat nascentis ab ortu,
Sidere quem memorant horoscopus, inventuris
Parte quod ex illa describitur hora diebus,
Omne genus rationis agi per tempora et astra.*

Ibid. 7. *Κραταῖοις ἡγεμόνας*. Eisdem esse puto ac *Vitæ Domini, genituræ Domini*, Græcæ communis οἰκοδοσῶνται. reperiantur in epistola Jamblichii. De his tacet Salmasius.

Ibid. 8. *Ἀλμεινγιακοῖς*. Ex epistola Jamblichii et manuscripto Regio 465, legendum est *σαλμεινιαχοῖς*. Vide Salmasium ibidem, p. 605, qui Eusebium emendat ex Jamblichio : eadem sunt quæ Kalendaria quibus apud nos nomen *Almanachs*. Chæremone male audit apud Strabonem qui eum viderat inter comites Ælii Galli, Ægypti præfecti, cum per Thebaidem iter faceret, lib. XVII, p. 806 : « Cum Ælius Gallus, præfectus, ab Alexandria profectus, navigaret versus superiorem Ægyptum, socium itineris habuit quendam, nomine Chæremone, qui magnam scientiam jactitabat, sed qui generaliter irridebatur, tanquam stultus et fatuus. » Hunc secutus Origenes, testante Suida, allegoriæ nimium adhæsit. Vide Suidam, in voce *Ἀριγέρης*.

Col. 161 A 1. *Κατέκλωσε*. Κατέκλωσε Rob. Stephan., κατέκλωσε cod. 468; κατέκλωσε 467.

Ibid. C 8. Cod. 451 addit γενομένων post ἀνθρώπων.

Ibid. D 3. *Ἐπονομάσαι*. Ὀνομάζεσθαι 451; μετονομάσαι 466.

Col. 165 B 11. *Καὶ* om. 451; mox idem ὑπάρχει pro ὑπάρχειν.

Ibid. C 16. *Τετυχηότας*. *Τετυχηότας* cod. 466; mox ὁμωνόμους 451.

Col. 168 A 6. *Εἰδόντων* 467; *δοθέντων* 466.

Ibid. C 2. *Σώματος*. *Σημάτος* cod. 466.

Ibid. 5. *Γαλιάρκωνα*. Schol. Ὁ βραχεῖς ἔχων ἀγκῶνας κατὰ μῆκος, καθὰ ἡ γαλῆ τὸ ζῶον τοιοῦτο.

Ibid. 6. *Ἄρην*. Ἄρον codd. ut apud Plutarch. recte.

Col. 172 B 2. *Δόξα*. Mihi rationem reddere non possum utrum in Eusebio fuerit dolus vel oscitatio, cum priscis Ægyptiis tribuit doctrinas Chæremonis, prorsus ab eorum doctrina alienas. Idem est ac si quis Homerum Stoicum diceret. Chæremone religionem Ægyptiacam intervertit, sicut Græcam Zenon et Chrysippus interverterunt.

Col. 173 B 11. *Κάνθαρος*. Scarabæi cultus, ut solis emblemata amplissimam notam suggestit Zœgæ. *De obeliscis*, sect. 4, c. 2, p. 449, not. 41, ubi multa agglomerat testimonia circa causam istius superstitionis. Vide Plutarch. *De Iside et Osiride*, § 74. Plinius xxx, 30 : « Ægypti magna pars scarabæos inter numina cæli curiosa Apionis interpretatione qua colligit solis operum similitudinem huic animali esse, ad excusandos gentis suæ ritus. »

Col. 177 A 3. *Θεολογίας*. *Θεολογίαν* codd. 451, 466.

Ibid. 7. *Συγκεχωρισθῶ* 466.

Ibid. 10. *Ὀρόσκοπος* 451.

Ibid. 12. *Θέλοις* 451.

Ibid. B 3. *Ταύτη* R. Steph.; sic et 461; mox 466 φυσιολογία pro φιλοσοφία.

Ibid. Ὅσπερ pro ὡς 466.

Ibid. 5. *Ἀσθησὶν τε* 451.

Ibid. C 3. *Τροφῶν* 451.

Ibid. 6. *Ἀοράτοις* 451.

Ibid. 7. *Τῶν καθόλου* 451.

Ibid. *Δημιουργόν* 466.

Ibid. 8. *Ὁ* 451 pro νοῦν.

Ibid. 9. *Τὴν* 466 pro ἐκείνων.

Ibid. 14. *Διὰ πάντων* 451, 466.

Col. 177 D 2. Διαρκῆ. Sic 451 et 466; Stephan. διαρκεῖ.

Ibid. 4. Ἀνέφραστον 451.

Ibid. 5. Τοσοῦτων. Hic in 465 incipit caput vii.

Ibid. 6. Cod. 451 om. σοφίας ἦ.

Ibid. 12. Τοῦ δημιουργοῦ 451, 466.

Ibid. 14. Καὶ ἐν λογισμοῖς 451.

Col. 180 B 3 :

Φθέγγομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι.

Hic versus qui innumeris in locis repetitus invenitur, et qui infinitis allusionibus locum dedit, videtur fuisse proclamatio hierophanti cum magna mysteria esset celebraturus. Brissonius, *De formulis init.*, et De Sacy, in opus Sanctacrucii, *Demysteriis*, p. 345, illud confirmant multis citationibus. Cæterum βέβηλος nomen est technicum. Lobeckius qui Königsbergæ editit opus *De mysteriis*, 1829, 2 vol. in 8°, eximium ob immensam eruditionem quam præ se fert, e contra contendit p. 451, tom. I, hunc versum nullo modo cum his mysteriis relationem habere. Verum est dicere Lobeckium a mysteriis omne secretum amovere : quod thema difficillime sustineri potest, ratione habita acclamationis totius antiquitatis; sed hic non est locus quaerendi utrum recte an non suo munere functus fuerit. Hic versus in capite fragmenti Orphei inferius citati reperitur, lib. xiii. 12; hunc citant Justinus martyr, *Cohort.* p. 15; Clemens Alexand. *Protrept.* c. 7; Cyrill. b; Julianus, l. i, p. 25; Tatianus ad *Græcos*. Apud auctores paganos frequenter huic alluditur. In *Florilegio* Stobei, serm. xvi, legitur :

Ἀσίω συνειπίοι, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι.

Hæc primitivi versus modificatio Pythagoræ ascribitur; denuo reperitur in libro v. in anonymo fragmento quod Wyttenbach Plutarcho tribuit; in *Symposio* Platonis p. 218, Πύλας μεγάλας τοῖς ὡς ἐπίθεσθε; Galenus, *De usu partium*, xii, 5 : Θύρας ἐπίθεσθαι κελεύω τοῖς ὡς τοὺς ἀποδεικτικῆς μεθόδου βέβηλους; Lucianus, *De sacrificiis*, t. III, p. 78; Liban. epist. 475. V. Spanheim in *Callimachium*, hym. Apollinis, v. 2. Brissonius contendit legendum esse βέβηλος pro βέβηλοι; Wesselingus autem stat pro βέβηλοι, quam versionem probat universalem esse in omnibus manuscriptis in quibus idem versus reperitur, et melius convenire. Mihi mens non est hanc adire controversiam: Wesselingus hanc opinionem emisit, in dissertatione quæ sequitur tractatum Valckenaer, cui titulus *De Aristobulo*.

Hoc Porphyrii fragmentum pertinet ad tractatum *Περὶ ἀγαλμάτων*. Sequentia notat hac de re Valckenaer, in libro nuper citato *De Aristobulo* : « Inter libellos quos pene integros operi suo intertextuit Eusebius, a p. 97 ad 118, Porphyrii *Περὶ ἀγαλμάτων* (apologia pro simulacris deorum), e quo derivati Orphei versus, l. xiii. Ex libro *Περὶ ἀγαλμάτων* sunt quæ leguntur in eclogis canterianis Stobæi, ut palam ostendunt manuscripti adhibiti a Galæo ad Cornuti *Nat. deor.*, c. 2, p. 143, et viro doctissimo in *Misc. critica*, vol. VII, p. 191. »

Ibid. B 6. Ὑποτυπώσαντες cod. 466.

Ibid. 8 F. Μεμαθήχασι.

Ibid. 13. Κατακοσμήσας 451.

Ibid. C 5. Ἐνήγον 451, recte, ob sequens verbum ἐδήλωσαν.

Ibid. D 5. Σχήματα 451.

Col. 181 B 3. Ἡ δέ. Negationem admisi in hoc textu pro affirmatione, consulente Valckenaero, *Diatriba in Euripidis fragmenta*, p. 216, contra lectionem manuscriptorum; sed hoc exigit sensus, et phrasid recta ordinatio.

Ibid. B 9. Καλλιμαχος. Hos Callimachi versus a Plutarcho citatos, emendavit Bentley; vide Callimachum edit. Ernesti vel Blomfield, *Fragm.* 105. Οὕτως Κλεινίου ἔργον ἐξ ἔξανον, ἀλλ' ἐπὶ τεθμοῦ δὴ δηναιογλύφου, ὦ ἀνα, ἦσθα σανίς.

Ibid. 10. Δυναιόγλυφον 465.

Ibid. 12. Ἰδὼ 465; mox λίθον pro λεφον 451. Δαναός pro Δανζόν.

Ibid. 14. Καλλιθουαρ. Hoc nomen mutatur in citatione *Phoronidis* a Clemente Alexandrino allegata *Stromat.* lib. i, p. 418 :

Καλλιθὴ κλειδοῦχος Ὀλυμπιάδος βασιλείης,

Ἥρης ἀργείης, ἣ στέμμασι καὶ θυσάνοις,

Πρώτη ἐκόσμησεν περὶ κίονα μακρὸν ἀνάσσης.

Apud Africanum, quem citat Syncell. p. 149, pater vocatur Σπείρας, filia Καλιθουσία.

Ibid. C. 1. Δώρων ὄχλην 466 et 466.

Ibid. 3. Κοπήναι 451.

Ibid. Δυσέοργαστον 466.

Ibid. 6. Ἐξανθεῖς 465, 466.

Ibid. 7. Μώλοπας. Deest in 465 et 466.

Ibid. 8. Μορφής iidem codd.

Ibid. 11. Καὶ λίθοις. Omitit 451.

Ibid. 13. Οἶα 451 pro ὄποια.

Ibid. 14. Ἐστία. Cod. 451 ἔστιν δ.

Col. 184 B 2. In interpretatione post *tradiderunt*, supple, qui sententias Orphicas carminibus tradiderunt.

Ibid. 3. Τερπικέρανος 465; ἀρτικέρανος 466.

Ibid. 5. Ἄδρην 465; pro ἀφθιτος, ἀφροίτος 466; ἀμβροτος Apulæus et Stobæus.

Ibid. 7. Ἀρχηγνος ἔθλος 451; ἀρχηγένεθλος 466.

Ibid. 9. Ἐγκρατος 451.

Ibid. 11. Ἐν ᾧ Stob.; τότε 465; καλεῖται 466 pro κυλεῖται.

Ibid. 15. Πρωτογενέτως Stob.

Ibid. C 2. Περὶ κάλλεσιν 451.

Ibid. 3. Χρύσηα 451, 456.

Ibid. 9. Οὔσας Stob.; υἱός 451.

Ibid. 10. Ἐχων 451 et vers. seq. ἀπειρατον.

Ibid. 13. Τέτυχα 466.

Ibid. 19. Βαρρυχέα 451.

Ibid. D 1. Inter diversa poemata Orpheo tributa quorum longum nobis Suidas transmisit catalogum, assignando auctorem uniuscujusque putativum, plura sunt quæ præ se ferunt characterem mere religiosum. Difficillimum est dicere cuinam pertineat fragmentum a Porphyrio insertum in suo *Περὶ ἀγαλμάτων* tractatu. De cætero consuli possunt variae Orphei editiones, quarum postrema est professoris Hermanni, Lipsiæ, in 8° 1805.

Hi versus a plurimis auctoribus referuntur; primum pars quædam reperitur in tractatu *De mundo*, quem Aristoteli tribuunt, qui inter alia signa suppositionis hanc eandem affert citationem; absque ulla contestatione, reperiuntur in Latina versione ejusdem tractatus, quam Apuleio debemus: et hoc jam eorum in lucem editionis tempus ferme certum indicat. Proculus, in suo in *Timæum* Platonis commentario his versibus usus est; et ex hoc commentario Henricus Stephanus eos hausit et collocavit in sua *Poesi philosophica*; tandem Stobæus in suis *Eclogis physicis*, quarum ultimæ editionis auctor est Heeren Gottingensis, eos citat ex Porphyrii opere *Περὶ ἀγαλμάτων*, cum majori parte eorum quæ sequuntur apud Eusebium. Hic pantheismus originem ducit ex secunda vel tertia epocha philosophiæ Græcæ: quam longe a theogonia Hesiodi.

Ibid. 2. Τὰ γὰρ ἄ τ. 451; mox idem ζωῆς pro γαίης.

Ibid. 3. φάος om. 466.

Ibid. 4. Παλθέσκελα 466. Duo ultimi versus iterum occurrunt lib. xiii, cap. 13, cum variis lectionibus.

Col. 185 B 3. Δημιουργικός 451.

Ibid. 9. Οὐδὲν ἄλλο Valcknaer ad *Aristobul.* p. 86.

Ibid. D 1. Μεγάλου id. ibid. p. 81.

Col. 187 A 4. Νούς δὲ οἱ id. ibid.; οὗς δὲ οἱ Heringa ap. eundem.

Col. 188 B 10. ἐαντοῦ 465, 466, 468.

Ibid. 11. δημιουργικόν 461, 465, 466.

Ibid. 13. ὁ 467; οὗ 451.

Col. 188 C 9. Nescio utrum in Eusehii argumentatione sit fraus vel error; saltem ex ejus parte adest quædam dispositio ad admittendum quæ ipsi favent testimonia et his non perpensis. Auctoritas Chæremonis hic nulla est, qui omnem antiquam religionis Ægyptiorum doctrinam intervertit. Hic erat astrologus quem vocat Strabo, lib. xvii, p. 806, novatorem in doctrina, arrogantem et stultum: Προσποιούμενος τιαυτήν τινά ἐπιστήμην, γελώμενος δὲ τὸ πλεόν ὡς ἀλάζων καὶ ἰδιώτης. In iis quæ præcedunt, Porphyrius eum confutat: astrologiam judicariam cum opinionibus Stoicis permiscebat.

Ibid. D. Deest titulus in 451.

Col. 189 B 9. Mirum videtur versum Arati, quo usus est sanctus Paulus ante Athenienses, Act. xvii, 28, libris sanctis attribui ab Eusebio; eorum nunc pars est, quoniam Apostolus eo usus est; sed primitus ad paganismum pertinet.

Ibid. 12. Ἀλυθείας οἰκειώς 465, 466, 467.

Ibid. C 5. Προνοητικᾶς iidem.

Col. 192 B 6. Ἐπεὶ μὴ. Iterum Porphyrius loquitur.

Col. 193 C 15. Immerito adjungit Ægyptios his populis quorum mythologia Jovem Saturno ortum contendebat; etiamsi probaretur Ammonem Ægyptium et non Libyrum fuisse, nihilominus ab hac genealogia prorsus alienus foret: sunt Græci qui omnia confundentes suam in Ægypto theologiam transtulerunt; cujus translationis vestigia videmus in traditionibus Diodori Siculi. Vide Jablonski, in suo *Pantheon*, tom. I, p. 139, 140, 141.

Col. 196 G 12. Κνομίαις 465 pro γινομέναις.

Col. 197 B 10. Plutarchus, *De Iside*, c. 40: « Stoici dicunt Bacchum esse ventum generatorem et nutritorem; Herculem, ferientem et divisorem; Ammonem, recipientem; Cererem et Coren (Proserpinam), terram percurrentem et fructus, Poseidona (Neptunum), mare agitantem. »

Ibid. C 8. Ἄττις δέ. Sallustius, c. 4, p. 250, edit. Gale: « Ὁ Ἄττις τῶν γινομένων καὶ φθειρομένων δημιουργός, καὶ διὰ τοῦτο παρὰ τῷ Γάλλῳ λέγεται εὐρεθῆναι ποταμῷ. Ὁ γὰρ Γάλλος τὸν γαλαξίαν αἰνίττεται κύκλον, ἀφ' οὗ τὸ παθητὸν ἐρχεται σῶμα. »

« Attis est Demiurgus rerum creatarum et destructurarum; et ideo dicitur natus super ripas Galli fluminis, quod imaginem præ se fert viæ Lactæ, unde proveniunt universa corpora sensibilia. »

Ibid. D 5. Αὐτοῦ. Αὐτῆς Casaub. *De satyrica poesi*, l. 1, c. 2, p. 82.

Col. 200 D 11. Θανατσοποιῶ. Hanc vocem lexicis deesse notat D. Miller in *Diario eruditorum*, April. 1839, p. 217.

Col. 201 B 11. Parenthesi inclusa Eusehii sunt, quibus demonstrat sententiæ Porphyrii sententiam apud Physicos receptam contradicere.

Col. 204 A 3. Σχῆμα τῆς χειρός. Hic locus evidenter est corruptus. Quid sibi vult hoc σχῆμα τῆς χειρός, et quomodo manus qualicumque modo posita reditum ad tenebras significare possit? Legitur etiam, col. 85, et alius corruptus locus, ubi Vigerus proposuit κυνήν pro κύων. Πλούτων κυνήν μὲν ἔχει τοῦ ἀράνουσ πύλου σύμβολον. hæc vox κυνήν mihi hoc in loco arrideret; galea enim certo modo posita indicat reditum ad loca tenebrosa.

Ibid. 6. Σέβας. Lego σέλας pro σέβας, ex qua voce vox σελήνη derivari non potest.

Ibid. 12. Ἄθρηνα. Lego ἀθρηνα (acute videns) pro Ἄθρηνα τις οὐσα, quod nihil omnino significat: hæc vox ἀθρηνα ab ἀθρῶ derivatur.

Ibid. C 10. Παραδόνει. Hæc referuntur ad fabulam Jovis a Curetis in Creta educati, inscio et nolente Saturno.

Col. 209 C 10. Hic locus de cultu Anubis, jam ex alio ejusdem Porphyrii opere citatus est, nempe ex tractatu *De abstinentia*, in quo hodie adhuc legitur. Utriusque textus similitudo indicat auctorem eadem sua verba repetere; sed insuper veritas facti exinde non parum certitudinis acquirit.

Col. 213 B 10. Hic locus, qui finem facit citationi ex tractatu *Περὶ ἀγαλμάτων* Porphyrii, non mediocrius est difficultatis: in hoc enim non legitur immolatio boum in honorem deorum, quam præ se fert capituli elenchus; quod præterea formaliter ab Herodoto falsi arguitur; mentio solummodo sit de consecratione duorum boum Apis et Mnevis, super quos consuli potest Herodotus, lib. iii, c. 28, et *Hist. animal.* Eliani, lib. xi, c. 10. Quod spectat ad nodum sub lingua, per quod vocem Græcam κάναρος expressi, dux mihi fuit Plinius, *Hist. nat.*, lib. viii, c. 46: « Nodus sub lingua quem cantharum vocant; » ex eodem Plinio, proponit Wesseling legendum esse in Herodoto, l. I., Ὑπὸ δὲ τῆ γλώσση pro Ἐπὶ quod plauze videtur admittendum.

In nullo alio loco clarius apparet quam absurde liber *De præparatione* in capita divisus fuit: textus enim Porphyrii circa finem scinditur, nihil in decursu sermonis hanc interruptionem exigente; et hoc, in medio narrationis sibi perfecte cohærentis, ad significandum quod non dicit auctor.

Ibid. C 3. Quæcumque fuerint priscorum Ægyptiorum notiones circa principia, evidenter plane diversæ sunt ab istis notionibus quas iisdem Chæremon tribuit; hic Stoicus novator primitivam doctrinam adulterat; et si dici potest Porphyrium eam adulterasse allegorizando, certe Chæremon idem et plus facit eam vertendo in astrologiam judicariam. Consequens est argumentationem Eusehii, quæ sola Chæremonis opinione nititur, nihil roboris habere. Etenim non auctoritate recentioris auctoris confutandus erat Porphyrius, sed argumentis ex ipsismet fabulis Ægypti de promptis, et ex vero fonte haustis. Quod quidem fecit pro Græcia.

Col. 220 B 10. Verti ἐματαιώθησαν per præbere cultum idolis: cujus sensus rationem dixi in tractatu *De polytheismo veterum*, occasione textus S. Pauli ad Romanos, c. 1, 21.

Col. 221 A 9. Apud Pausaniam, *Corinthiac.*, c. 26, leguntur similes versus in *Æscularium*:

Ὁ μέγα χάρμα βροτοῖς βλαστῶν Ἀσκληπιῆ
[πᾶσιν,
Ὅν φλεγυθῆς ἔτικτεν ἐμοὶ φίλῳτῃ μητίσῃ,
Ἰμερόσσει Κορωνίς, ἐνὶ κραναῇ Ἐπιδάυρῳ.

Ibid. C 8. Ἄλλ' οὐ τοῦ Παντός, etc. Corrigitur Ἄλλ' οἱ τοῦ Πανός.

Col. 224 B 1. Περιτρεπέοντων. Leg. παρατρεπέοντων.

Ibid. Ἐρεῖ. Bege αἰρεῖ. Vide lib. viii, c. 13 init.

Ibid. 3. Αὐτῶν. Αὐτῶν Wyttenbach ad Plutarch. *De sera Numinis vindicta*, p. 8 notat.

Ibid. C 5. Incantator est qui magia numen e cælo deducit. Theocrit. idyll. 2; Virgil. eclog. 8:

Carmina vel cælo possunt deducere lunam.

Vide *Aglaophantum* Lobeckii, p. 108, Van Dale *De idololatria*, p. 280.

Col. 225 A 2. Δοχεύς nominatur in quodam oraculo citato lib. v, c. 9: « Ut hospes divini numinis et interpres. » Lobeck, *Aglaophantus*, l. I.

Col. 229 B 8. Πολυτικόν. Hic traducitur locus quidam *Amatoris* xviii, a Plutarcho citati: « Fieri posset, omnium aliarum notionum, quæ ad mentem nostram

veniunt, sine sensu interventione, credibilitatis motiva referenda esse, pro quibusdam ad mythologiam, pro aliis ad legem, pro aliis ad ratiocinium. Sic nobis, quoad fidem in deos, primi fuerunt institutores et ductores, poetæ; deinde legislatores, denique philosophi. Qui omnes, etsi concordēs in affirmando deorum existentiam, valde inter se dissentiant et super quantitatem numinum admittendorum, et super eorum ordinationem, et super essentiam, et super attributa. Philosophis dii sunt expertes doloris, senectutis et cujuslibet laboris, ut qui necessitatem Acherontis transnavigandi effugerint. Rejiciunt itaque deorum alterationes quas celebrant poetæ, et Terrorem et Timorem, quos isti prolem Martis asserunt. Sepe etiam contra legislatores dimicant, ut Xenophanes contra Ægyptios, dicens Osirim, si mortalem putarent, sicut deum non colendum esse; si contra deum, non amplius esse lugendum. Poetæ vicissim, rejiciunt omnino et numeros et monadas et ventos, quibus philosophi divinitatem tribuunt. Itaque perfecta exstat dissensio inter tria hæc theologorum genera. »

Triplex divisio divinitatis exponitur ab Aurel. Augustino, *De civitate Dei*, l. iv, 27; vi, 5, Varro nis vestigia sequente; inter recentiores, a Vossio, *De idololatria*, l. ii, 4, p. 124; et a Villosonio, *De triplici theologia*, qui liber annectitur operi a Sanctacrasio edito, *De mysteriis veterum*.

Col. 229 C 6. *Μη κινεῖν τὰ ἀκίνητα*. Hoc fuit proverbium communissimum.

Col. 232 A 3. *Φέροι* codd. 451 et 466.

Ibid. B 6. Cod. 451 om. οὐκ ἀφυσῶς.

Ibid. 11. *Ἀποτελεστικά* 461.

Ibid. C 4. *Ὀλίγων* 465, 461, 466.

Ibid. D 6. *Δεθηθόμενος* 451.

Col. 233 A 4. *Κακεντρέχες*. Toup, in Longinum, *De sublimi*, § 54, citat, in significationem vocis *κακεντρέχης*, *malignosus*, glossas Philoxenis, et hunc locum S. Ignatii ad Antiochenos: *Σκέπετε οὖν τοὺς κακεντρέχεις ἐργάτας*, quem male vertit traductor Latinus in *malum currentes operadores*. Vide Suidam in voce *Κακεντρέχεια*, et Theophylactum, in Epistolam primam S. Pauli. Polybius, l. iv, 87: *Καινὸς γὰρ δὲ τις οὗτος εὐρηται τρέπος διαβολῆς, τὸ μὴ φέγοντας, ἀλλ' ἐπαινοῦντας λυμάλνεσθαι τοὺς πέλας: εὐρηται δὲ μάλιστα καὶ πρῶτον τοιαύτη κακεντρέχεια καὶ βασκανία καὶ δόλος ἐκ τῶν περὶ τὰς αὐτὰς διατριβούτων*. « Est et novum genus detractionis, quod consistit non in vituperando, sed in maligne laudando: hæc *κακεντρέχεια*, hæc invidia, hic dolus, inter aulicos præsertim accessum habuit. »

De sensu hujus vocis *τευτάζω*, vide notam Ruhnkenii in lexicon Platonico *Timæi*, p. 255.

Ibid. B 5. *Εὖ*. Mutavi *εὖ* bis repetitum in *αὖ*, et duplex hujus mutationis mihi ratio fuit: oppositio quæ videtur adesse inter phrasin contextum, et Plutarchi confessionem in libro *De oraculorum defectu*, circa defectum artis qui apparebat in oraculorum carminibus; quem defectum nosmetipsi haud difficulter possumus agnoscere. Insuper, ut mihi videtur, contradictorium esset ultra modum exaltare hanc poesim, ut ipsam postea denigraret, ut sic repisa facit.

Ibid. 5. *Τευταζόντων*. Vide Ruhnkenium in *Timæum* Platonis, verbo *τευτάζω*, p. 255.

Ibid. 12. *Εἰς τὸ μὴ τινα συνεῖναι* 451.

Ibid. B 2. *Δοκεῖν*. *Δοκῆ* 451, 456.

Ibid. 4. *Παιδῆς* 461.

Ibid. 5. *Ποιητικά* 451.

Ibid. 9. *Τύφω* 451.

Ibid. D 5. *Λυγάρειν*. Latine *micare*; apud Italos nunc *jacare alla mora*.

Col. 236 A 14. *Καὶ τότε γοῦν*. « Ne tunc quidem. »

Ibid. B 9. *Κόσμη* 451.

Ibid. *Ἄνοιαν* 451.

Ibid. C 2. *Ἦδ' ἐξ* 451.

Ibid. D 1. *Ἐπὶ τοῖς τελουμένοις* 451.

Col. 237 A 5. *Πτολεμαίων χρόνου*. Mirum quod in re Romæ acta Ptolemæorum tempora adducat Eusebius; forsitan melius esset loco τῶν Πτολεμαίων aliud nomen assumere ex historia Romana depromptum, verbi gratia, *Παμπείου*, quo vivente, combustum fuit Capitolium, grassante bello civili. Clemens Alexandrinus in *Cohortatione ad gentes*, pag. 46: « Satis mihi perspectum est, ignem eos arguere, et superstitioni remedium afferre posse. Ignis in lucem te deducet, si vis hac amentia liberari. Hic enim templum, quod Argis erat, una cum sacerdote Chryside, combussit. Hic Ephesiæ Dianæ templum, quod post Amazonum tempora secundum erat, Romanumque haud semel Capitolium depopulatus est. Idem a Sarapidis fano Alexandria non abstinuit; et Bacchi Eleutherii delubrum Athenis diruit; Apollinis autem Delphici ædem, primo quidem procella disjecit, dein vero sapiens ignis funditus delevit. »

Arnobius, l. vi, p. 207: « Ubi Juno regina, cum inclytum ejus fanum sacerdotemque Chrysidem eadem vis flammæ, Argiva in civitate, deleteret? Ubi Serapis Ægyptius cum consimili casu jacuit, solutus in cinerem cum mysteriis omnibus atque Iside? Ubi Liber Eleutherius cum Athenis? Ubi Diana cum Ephesi? Ubi Dodonæus Jupiter cum Dodone? Ubi denique Apollo, etc. Infiniti operis esset res toto in orbe describere quæ sint fana convulsa terræ motibus et tempestatibus, quæ incensa ab hostibus, quæ ab regibus et tyrannis. »

Col. 240 A 7. *Τυγάρειν*. Origenes *Contra Celsum*, lib. vii, 5, 3, p. 695, pariter affirmat Peripateticos veritatem oraculorum, sicut Epicuri sectatores, negasse: « Fateamur ergo nobis facillimum fore de allegatis oraculis, ex multis argumentis ex Aristotele et philosophis Peripateticis depromptis, totam hanc argumentationem pro Pythia et aliis oraculis diruere: nobis haud difficile esset colligere et citare quæcumque dixere Epicurus et qui ejus opinionem hac de re amplexi sunt, et ostendere etiam inter Græcos esse qui pugnent et negent divinas prædictiones quas omnis Græcia et credidit et mirata est. »

Cicero, *De divinatione*, l. 3: « Dicæarchus Peripateticus cætera divinationis genera sustulit, somniorum et furoris reliquit. Sed cum Stoici omnia fere illa defenderent quod et Zeno in suis commentariis quasi semina quædam sparsisset, et ea Cleanthes paulo uberiora fecisset: accessit acerrimo vir ingenio Chrysippus qui totam *De divinatione* duobus libris explicavit sententiam, uno præterea *De oraculis*, uno *De somniis*...; sed a Stoicis vel princeps ejus discipline, Posidonii doctor, discipulus Antipatri degeneravit Panætius: nec tamen ausus est negare vim esse divinandis, sed dubitare se dixit. »

Ibid. C 8. *Ἡερύγετο* 466.

Col. 241 A 14. *Ἰποτετυχότα* 451. Forte ποτὲ τετυχότα.

Ibid. D 6. *Προδηλουμένας* 451.

Ibid. 10. *Ἀνθρώποις* 451.

Col. 244 D 11. *Καταμάθωμεν* 465, 466.

Col. 245 A 8. *Οὗτω γὰρ* 451.

Ibid. C 5. *Ἀρεστάς* 451.

Col. 247 A 6. Vide Galeum ad Jamblich. *De mysteriis Ægypti*, l. v, 11, 1; Cuper, *Observ.* iii, 16.

Col. 248 C. 14. *Εἶναι τινὰς καὶ* 451.

Ibid. D 1. Hæc etymologia vocis *dæmon* plane discrepat a veteribus, ut videre est apud Platonem, in *Cratylō*, p. 263 editionis Lugdun.: « Ὅσοι λέγουσιν ὡς ἐπειδὴν τις ἀγαθὸς ὢν τελευταίη, μεγάλην μοῖραν καὶ τιμὴν ἔχει καὶ γίνεται δαίμων κατὰ τὴν τῆς φρονήσεως ἐπωνυμίαν. Ταύτη οὖν τίθεμαι καὶ ἐγὼ τὸν δαίμονα πάντ' ἄνδρα, ὅς ἂν ἀγαθὸς ᾖ, δαιμόνιον εἶναι καὶ ζῶντα καὶ τελευτήσαντα. »

Idem, ibidem: *Τούτο τοῖσιν πάντος μᾶλλον λέγει, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τοὺς δαίμονας, ὅτι φρόνιμοι καὶ δαίμονες ἦσαν, δαίμονας αὐτοὺς ἀνόμασται. Vide*

Servium in versum 3 libri in *Æneidibus*, ubi eandem etymologiam affert.

Macrobius, *Saturnal.*, l. 1, c. 25: « Dii sunt δαίμονες, id est scientes futuri; aut, ut Posidonius scribit in libris quibus titulus est *Περὶ Ἡρώων καὶ Δαιμόνων*, quia ex æthera substantia parla atque divisa qualitas illis est; sive ἀπὸ τοῦ δαιομένου (pro δαιομένου) id est κατωμένου; seu ἀπὸ τοῦ δαιομένου, hoc est μερίζομένου. »

Etymologium Gudianum: Δαίμων παρὰ τὸ δαίω, τὸ γιγνώσκω, ὁ εἰδήμων πάντων.

Lactantius, *Institut.* l. II, 15: « Dæmonas (grammatici) dictos aiunt quasi δαίμονας. »

Scholiasies Homeri ad *Iliad.* A, 222: Δαίμονας καλεῖ τοὺς θεοὺς ἦτοι δαίμονας. Ἐμπειροὶ γὰρ καὶ ἰδριες πάντων αὐτοὶ εἰσὶν ἢ ὅτι διατηρεῖται εἰσι καὶ διοικηταὶ τῶν ἀνθρώπων.

Eusebius hanc etymologiam deformavit. Vid. Eusebium Stenchum, l. III *Perennis philosophiæ*.

Col. 249 B 5. Περὶ αὐτῶν 451.

Ibid. 9. Ἐξ αὐτῶν idem.

Ibid. 11. Ἦς idem.

Ibid. C 13. Ἀρπόμενος 451.

Ibid. Οὗς 461.

Col. 253 A 5. Αἰθήρ 451.

Ibid. 9. Ἐνδέεται 465, 466, Vossius.

Ibid. 11. Καθαγισμούς 466.

Ibid. 12. Ἄς ἰσως 451; ἄνεσο 466. Μοχ χαράσσειται 451; ἐμεῖο 465; ὁμοιον 451.

Ibid. 13. Τοῖς... τοῖς 451.

Ibid. B 3. Γαίην 465, 466.

Ibid. 5. Στήσας 466 pro θύσας.

Ibid. Ποταμοῦ 465, 466.

Ibid. 6. Διῶ 465, δηῶω Scaliger; deinde ἀλφίτας 466, ἔνθεν 451, 465, 466; ἀλφίτας ἔνθεν Vossius.

Ibid. 7. Εὐ τε δὲ παρ' 451; ψαμμάθοιαν 466.

Ibid. 8. Βαρύ 451.

Ibid. 11. Ἄργεν 466.

Ibid. 12. Θυητάς 465; θεήτας 451.

Ibid. 13. Ἀρρένοι 465 et Vossius.

Ibid. 14. Δάσασθαι 451.

Ibid. C 10. Σφάττειν 451.

Ibid. 12. Καταθάπτειν 451.

Ibid. D 5. Ἀρρένων νέα πίονα θύειν 451.

Ibid. 14. Χθονίους. Haud dubito quin hic χθόνιος intelligendum sit de diis infernalibus, sicut etiam inferius, quoniam sepelitur victima, et sanguis in fossa effunditur; revera Porphyrius infra explanans quæ mente sacrificia peragebantur, hæc ait: « Quantum ad Hypochthonianos, incolunt in fossis et sepulcris. » Ad ipsos ergo hæc verba diriguntur, et nihil est quod in hac acceptione vocis χθόνιος, pro *infernali*, stupendum videatur; siquidem multi auctores in hoc consentiunt.

Orpheus, hymn. 17:

Ὡ τὸν ὑποχθόνιον γαίω δόμον Ὀδριμόθυμ
Ταρτάριον λειμῶνα βαθύσκιον ἠδὲ λιπανγῆ,
Ζεὺ Χθόνιε....

Soph. in *Œdip. Colon.*, vers. 1568:

Ὡ χθόνιαι θεαί....

Idem, vers. 1606:

Κτύπησε μὲν Ζεὺς χθόνιος....

Herodotus, vi, 134: Εἶναι ὑποχάρορον τῶν χθονίων θεῶν, et passim.

Hesiodus, *Opera* v. 465: Εὐχεσθαι δὲ Διὶ χθονίω, quod scholiastes Aristophanis in *Pluti.*, v. 727, Plutoni tribuit: Εἰκότως τὸν αὐτὸν τῷ Πλούτωνι τὸν Ἄδων νομίζουσι· καὶ γὰρ Ἡσίοδος· Εὐχεσθαι δὲ Διὶ χθονίω.

Plutarchus, *Symposiac.*, III, 1: Λυπεῖ ὁ Νάρκισσος δὲ ἀμβλύων τὰ νεύρα καὶ βαρύτερας ἐμποίων ναρκώδεις· διδ καὶ ὁ Σοφοκλῆς αὐτὸν ἀργαῖον μεγάλων θεῶν στεφάνωμα (τουτέστι τῶν χθονίων) προσηγόρευκε.

Philostrates in *Vita Apollonii*, VIII, 7, p. 341: Τὰ τοιαῦτα οἱ κακοδαίμονες βόθροις ἀναπιθέασι καὶ χθονίους θεοὺς.

Vide Artemidorum 11-33, de inscriptionibus Græcis in genere, et præsertim Muratorium *Anecd.* t. XXII, p. 4; denique Lambertum Bos, *Observ. crit.*, c. 11, p. 56.

Col. 256 A 7. Περὶ γῆν 451, pro πετεινά. Μούνοισι δὲ γὰρ τοῖσι 465.

Ibid. 12. Τῶν τοιούτων 465.

Ibid. B 11. Ἄνω 465 pro βόθρω.

Ibid. C 1. Τὰ ἔτι 465, 466.

Ibid. 2. Εἰσὶν 465; οὐσίας 451 pro θυσίας.

Ibid. 13. Τοῦ αὐτοῦ 465, 466.

Ibid. Συγκρίνωμαι 451.

Ibid. D 4. Μηδμίαν 451; θυμιάσαι 466.

Ibid. 6. Ἀναγκάζει 466.

Col. 257 A 5. Ζουθοτεῖν 451.

Ibid. B 5. Ἀνθρωποκτασίας 451.

Ibid. B 10. Ἀποδεδόσθαι. Ἀποδιδόναι, in sensu demonstrationis, definitionis, familiare est scholæ Peripateticæ. Aristotel. in *Organo*, et ejus commentatores multis in locis.

Ibid. C 4. Θυσίας 466 pro οὐσίας.

Ibid. 12. Καὶ ἐπὶ 466 loco πρός.

Col. 261 A 4. Hæc epistola, quæ in libro III *Demonstrationis evangelicæ* iterum legitur, non invenitur inter epistolas Apollonii Tyanei.

Ibid. C 7. Προσνευχέσας καθ' ἡμῶν 451; πρόσθεν λευχέσας 465; καθ' ἡμῶν 466.

Ibid. D 2. Ἄθεοι 451.

Col. 264 A 4. Καὶ τοι κυταῖς 466.

Ibid. 9. Οὕτε 451.

Ibid. B 1. Ὅσιων 465.

Ibid. 2. Τιμώτερα 451, 465.

Ibid. 3. Οὕτω pro αὐτό 465, 466.

Ibid. 5. Προσῆκον 466.

Ibid. C. 8. Χάριρ τινὸς ἔνεκα. Textus Porphyrii, Ἄλλ' οὐδὲ χρεῖσας τινὸς ἔνεκα τῶν ἀγαθῶν, vera esse lectio videtur.

Col. 265 C 1. Οὐκ ἦν ἂν εὐθύς 465.

Ibid. D 1. Προσῆκον ἂν 465.

Col. 268 A 14. Mali daemones, vel genia, in omnibus mythologiis reperiuntur. Apud Persas et Chaldaeos, dicuntur Arimanes. Jamblichus, in libro *De mysteriis*, dicit erroneas transgressionis sæpe sæpius a daemonibus suggeri: Ἄ τῆς ἀνοσιουργίας ἐστὶν ἀσεβῆ πταίσματα ποτε δ' αὐ δαίμονας πονηροὺς ἀντὶ τῶν θεῶν εἰσακρίνοντα, οὗς δὴ καλοῦσιν ἀντιθέους. Ut videtur, de hoc numinum genere Empedocles scripsit versus quos citat Plutarchus in tractatu *De Iside et Osiride*, § 26, p. 137 ed. Huttenii:

Ἀθέρριον μὲν γὰρ σφες μένος πόντοσδε δῶναι,
Πόντος ἐς χθονὸς οὐδας ἀπέπτυσσε, γαῖα δ'

Ἑλλοῦ ἀκάμαντος, ὁ δ' ἀθέρρος ἐμβαλε διναις·
Ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται· στυγέουσι δὲ

[πάντες.]

Col. 269 C 2. Μηνὶ Μαίω, Μεταγειτνῶν καθ' Ἀθηναίους 465, 466.

Ibid. 4. Διφιλις 465, 466. Vide l. v, p. 203.

Ibid. 6. Ἀριστοπούλου, 466.

Ibid. 8. Κοινωνία 465, 466.

Ibid. D 5. Σελεύκον. Quisnam sit ille Seleucus, qui Theologus dicitur, regis cujusdam Cypri cui nomen Diphilo, coætaneus, nonnisi ex conjectura dici potest. Vigerus conjicit hunc esse grammaticum de quo meminit Suidas, et qui, ut ait, Alexandriae natus, dicebatur Homericus, qui Romæ quondam professus fuerat. Centum libros de diis scripserat, et his ab Athenæo citatur ob suas in Homerum notas, lib. I, p. 24: Σέλευκός φησι τὴν παρ' Ὀμήρω δαίτα θάλειαν στοιχείων μεταθέσει δαιταῖν εἶναι. « Seleucus in Homerum dicit poetam per litterarum transpositionem dixisse δαίτα θάλειαν pro δαιταῖν, l. II, p. 40. » Idem Seleucus ait veterem morem non fuisse multum vinum apponere nec delicatos cibos, nisi in honorem deorum; unde venerunt hæ voces θοῖνη, θάλια, μέθη· prior, θοῖνη, quia vinum, ut putabat,

solis diis offerri solebat; posterior, θάλα, quia in conviviiis nunquam sedebant, λίζεσθαι. nisi in honorem deorum; duæ illæ citationes ad eandem observationem spectant; idcirco, addit, apud Homerum legitur δαῖτα θάλειαν. Scholiastes Venetus octies Seleucum citat; ex quo videre est cognomen Homericum ipsi haud immerito fuisse tributum. Theologi vero nomen, quod, ut videtur, ob suum de diis opus adeptus erat, cum cognomine Homericum confundebatur, unde nasci debuit confusio. Quidquid sit, omnia in incertum relinquo. Citatur adhuc Seleucus ab Athenæo, lib. iv, c. 21, p. 172, de victimis humanis in Ægypto: Σέλευκος ἐν οἷς περὶ τῆς παρ' Ἀλυπτοῖς ἀνθρωποθυσίας διηγείται περὶ μᾶτων πρώτων φησι μνημονεύσαι Πανύασιον περὶ Θεῶν. Hic locus ex suo opere centum libros complectente depromptus fuit.

Col. 272 A 6. Quænam sit Juno Ægyptia, Heliopoli culta? Jablonski hoc in loco putat eam fuisse Bubastin quæ eadem erat cum Diana Eilithya. Hic locus Manethonis a Jablonski comparatur cum sententia Plutarchi ex eodem auctore, *De Iside*, c. 75: « In Eilithyaspoli cremabantur vivi homines, referente Manethone, qui dicebantur Typhoniani: eorum cinis ventillibro exercebatur, et dispersus seminabatur. » Eidem auctori sine dubio Diodorus, lib. 1, c. 88, sequentia mutuatus est: « Fas erat immolare boves rufos, quia putabatur Typhonem huius coloris fuisse, qui insidiatus est Osiridi, et ab Iside castigatus fuit ob necem mariti. In ævo veteri, reges homines rufo colore immolarunt super tumulum Osiris; reipsa non multi sunt homines rufti in Ægypto; plerique adventitii sunt; et exinde orta est fabula quæ narrat Busirin advenas occidisse, quamvis hoc nomen nullum regem, sed in verna lingua solummodo tumulum Osiridis designet. »

Hæc tria testimonia, quæ realiter unum sunt, nempe Manethonis, formaliter Herodoto contradicunt: posteriores scriptores plus fidei Manethoni tribuerunt; supponi revera non potest, sacerdotem Ægyptium suos calumniasse. Quidquid sit, evidens est ex Plutarcho legendum esse Εἰλιθίας πόλει pro Ἠλίου πόλει, in Porphyrio. Hæc confusio, quæ facillime intelligitur ob majorem Heliopoleos urbis famam, emendata est neque a Marsham, *Canon. chron.*, p. 317, neque a Jablonski, *Pantheon*. t. II, p. 71, qui econtra multum insudat in infinitis nulliusque pretii argumentis, ad statuendum duplex sacrificium humanum, in Ægypto, Eilithyaspoli scilicet et Heliopoli.

Ibid. 7. Καθαροὶ μύσχοι. Plutarchus hæc nobis sic depingit in tractatu *De Iside*, c. 31: « Bos qui immolandus erat signabatur a sphragistis sacerdotibus. Sigillum quo utebantur, teste Castore, faciem ferebat hominis in genubus provoluti, manibus ad tergum alligatis, habentisque gladium in loco decollationis. »

Hoc sigillum indicat bovem loco hominis fuisse immolatum.

Ibid. 8. Οἱ σφαγγιζόμενοι 451.

Ibid. B 1. Ἐπισημηζόντες Lobeck ad Phrynic. 597; τῷ Κρόνῳ 465.

Ibid. 10. Ἀδριανού. Hæc designatio regni Adriani, tanquam temporis in quo cessarunt humana sacrificia venit ex lege ab isto imperatore fedita, quæ ea interdicit, ut conjicit Casaubonus, ad Lampridii *Commod.*, c. 19. Plinius tamen hunc honorem tribut legibus suo tempore editis, id est, sub Vespasiano.

Ibid. Ἐθυσον... παρθένον... Ἐλαφον 451.

Ibid. 13. Ἰφικράτης. Assertio qua Iphicrati tribuitur cessatio humanorum sacrificiorum Carthagine, nullo nititur fundamento, nisi auctoritate Porphyrii, cujus textus perfecte cum narratione Eusebii concors est.

Vigerus ait, in notis, se hanc questionem tractatum in suis observationibus, quibus tamen edendis supersedit. Iphicrates Atheniensis, cujus Nepos vitam

scripsit, non videtur ullam relationem habuisse cura Carthaginiensibus, neque ut hostis neque ut amicus. Theophrastus, quem citat Timæus, quem pariter sequitur scholiastes Pindari, *Pyth.* 2, vers. 2, ait Gelonem post insignem victoriam quam de Carthaginiensibus retulit, Himereæ, in Sicilia, ipsis imposuisse inter pacis conditiones, ut deinceps sese abstinere ab immolatione puerorum Saturno; quod factum similiter referunt Plutarcho, *Apophtheg.* 22, *De sera num. vindicta*, 6. Hanc conditionem certe non observarunt, si post centum annos Iphicrates hanc eandem legem renovare fuerit coactus. Iphicrates ipse non multum auctoritatis habuit, si spectetur quod accidit in obsidione Carthaginis ab Agathocle, secundum narrationem Diodori, quem sequitur Eusebius in hoc eodem capite. Benique Dionysius Halicarnassus, *Ant. rom.* 1, 58, ait Carthaginienses in hac immanitate perseverasse usque ad destructionem urbis: Τέως ἢ πόλις διέμενε. Doctor Munter in suo tractatu *De religione Carthaginiensium*, p. 23, proposuit hanc lectionem: « Ἦν (ἠυσίαν) Γέλων ἱφικράτης ἐπαυσε. Ex ipso, textus hoc modo correctus omnem aufert difficultatem. Ad hoc objici potest ἱφικράτης esse poeticum vocabulum, quod nec Porphyrio convenit, nec stylo ipsius operis; melius legendum esset Ἰμέρα κρατήσας Γέλων ἐπαυσε. Sed hæc mutatio primitivi textus nimis videtur ambitiosa; satius est ut relinquamus hoc factum, de quo nihil nobis historici dixerunt. Tot sunt alia quæ ignoramus! Quantum ad Iphicratem de quo agitur, forsân non erat Atheniensis.

Ibid. 14. Δουμάτιοι. Hoc nomen diverso modo scribitur in manuscriptis Porphyrii et Eusebii. In Eusebio legitur Δουμάτης, quod Robertus Stephanus ad Iphicratem refert. Omnes manuscripti unanimes sunt in Porphyrio: prior editio Victorii, 1548, legit Δουμάτιοι. Eusebius hunc locum integre refert in sua ad Constantinum Concione, quam edidit Henricus Valesius post historiam ejusdem Constantini. Hic in suis manuscriptis invenit δ' οὐ μάτην οἱ, unde proponit legendum δουματηνοῖ, ut in Stephano Byzantino legitur: Δούματα πόλις Ἀραβίας ὁ ποιητὴς Δουματηνός ὡς Γλαύκος ἐν δευτέρῳ Ἀραβικῆς ἀρχαιολογίας. Zoega in suo tractatu *De obeliscis* hunc populum confundit cum Thamoudenianis, Ταμουδηνοῖ, quorum meminit Diodorus Siculus, lib. iii, c. 44: Ταύτην μὲν οὖν τὴν παράλιον ἔχουσιν Ἀραβες οἱ καλούμενοι Θαμουδηνοῖ.

Ibid. C 1. Φιλάρχος. De Philarcho confer Dissertationem D. Sevin in *Memoriis Academiae Inscriptionum*, tom. VIII, pag. 118.

Ibid. 4. Proprie filiae cædes ab Erechtheo et Praxitheæ facta Euripidi argumentum præbuit tragædia, cui titulus *Erechtheus*. Hujus tragædiae fragmentum satis amplum a Lycurgo usurpatum in sua contra Leocratem concione, in hac crudeli matre supponit barbarum patriæ studium, quod eam impulsit ad immolandum filiam. Praxitheæ nomen erat etiam unius e filiabus Leonis: Hyacinthidæ pariter immolatae leguntur pro salute Athenarum. In his omnibus narrationibus haud parva adest confusio. Leo nomen suum dedit Leontidi tribui, sicut Erechtheus Erechtheidi. Vide Apollodorum iv. 14 et 15, et ibi Heynum; *Ælianum Hist. div.* 12, 28; Meursium *De regibus Athen.* xi, c. 9; denique Henricum Valesium, ad Eusebii *Laudes Constantini*, c. 10.

Ibid. 6. Λατάρλου Διδό. Henricus Valesius fuse disseruit de cultu Jovis Latiaris, in sua de Eusebii concione ad Constantinum animadversione, ubi repetitur idem locus Porphyrii: quas citat auctoritates sunt: Lactantius lib. 1, 15: « Latiaris Jupiter et nunc sanguine colitur humano: » Prudentius *contra Symmachum*, 1, 10:

Funditur humanus Latiari in munere sanguis.
Dion Cassius, lib. xliii, pag. 519 ed. Reimar.: « Per Latiaria festa prætor egit quod sui muneris non erat. »
Si fides adhiberetur verbis quibus Eusebius La-

ctantius et Prudentius describunt cultum Jovis Latiaris, credi posset huic Jovi immolatam fuisse victimam humanam; sed non ita erat: ex sanguine tantum gladiatorum libatio Jovi fiebat. Tatianus ait, *contra Græcos*: « Invenio apud Romanos Jovem Latia rem, qui victimis humanis et sanguine immolatorum hominum gaudebat. » Cyprianus *De spectaculis*: « Plura prosequi quid necesse est, vel sacrificiorum in ludis generosa monita describere; inter quæ nonnunquam et homo fit hostia latrocinio sacerdotis, dum cruor etiam de jugulo calidus exceptus patera, cum adhuc fervet, et quasi sitienti idolo, in faciem jactatus crudeliter propinatur? » Tertulianus *Apologet.*, c. 9: « Ecce in illa religiosissima urbe Æneadorum piorum est Jupiter quidam quem ludis suis humano prolunt sanguine. »

Col. 273 B 1. *Ἰσραήλ. Βήλ.* 451; *Ἦλ* 466.

Ibid. 5. *Τεῦτον Ἰουέσι* 451.

Ibid. C. 2. *Ταῖς... φιλονεικίαις* 457.

Ibid. 5. *Ἀγέδην* 451; *ἐμπορούμενοι* 466.

Ibid. 8. *Ἰθωμίτη*, cod. 451; *θεῶ μινιδίω*. Holstenius *ad Steph. Byzant.*, 124, *Ἰθωμίτης* ait legendum apud Eusebium hoc loco. Cf. Pausanias in *Messeniacis*.

Col. 273 C 8. *Ἀριστομένης*. Duo bella Lacedæmonios inter et Messenios videtur diverso modo a veteribus historicis fuisse descripta. Pausanias solus est ex antiquis scriptoribus qui, in *Messeniacis*, hæc bella digesto ordine narravit. Sed ipse declarat, c. vi, Rhianum, Myronem Priennensem et Tyrtaum, qui hæc bella describere, non tantum inter se discordes esse; sed Myronem tribuisse Aristomenis, id est secundi belli, gesta Aristodemo, qui primo præerat. Sic explicari potest anachronismus Clementis, qui immolationem Theopompi regis Lacedæmoniorum refert in primo bello ad Aristomenem, qui secundi dux fuit, loco immolationis trecentorum captivorum ab eo principe factæ. Pausanias loquitur de Hecatombonia, seu sacrificio oblato Jovi Ithomati, pro occisis centum inimicis. Sic dicit: « Aristomenes immolavit Hecatomboniam Jovi Ithomati; quod sacrificium antiquissimum Messeniorum habetur. Quicunque centum hostes occiderat, hoc offerendi jus habebat. Aristomenes ter illud obtulit: primo, post prælium monumenti apri; secundo, post debellatos Corinthios; tertio tandem, post felices excursions. » Auctor quidam Latinus inter recentiores, grammaticus, hæc de historia relationem affert prorsus incorrectam. Fulgentius *De prisco sermone*: « (Nefrendes) Diophantus Lacedæmonius qui de sacris Deorum scripsit ait, apud Messenios Jovi solere sacrificari sacrum, quod *ἐκατομόβνια* appellatur. Si qui centum hostes interfecisset, Jovi homine (lege Ithomeni) sacrificabat apud Ithomen, quod sacrificatum est a duobus, Aristomene Gortynensi (lege Ægyptiensi), et Theoclo, sicut Onesicrates scribit. » De Theoclo, vid. c. 15. Scholiastes Clementis sic habet, ms. 451: *Ἰθώμη πόλις τῆς Λακεδαιμονίας, ἦν καὶ Μεσσήνη φασίν. Μάλλον δὲ ἐστὶν ἡ ἀκρόπολις τῆς Μεσσήνης, καθάπερ ἡ τοῦ Ἀργούς πάλιν ἀκρόπολις; Λάρισα λέγεται. Ithome, Messene, seu potius arx Messenæ, sicut et arx Argorum dicebatur Larissa. Vid. Dionysium Halycarnass., *Antiq. Roman.* XXI, pag. 55, tom. I; Stephanum Byzantinum, *In voce*; Strabonem, IX, pag. 440, *Antoninus liberalis*.*

Ibid. D 2. *Συν. Οὖν* 451.

Ibid. 4. *Ἀχιεύς*. Τὸ παλαιὸν 451.

Ibid. *Χεῖρωι*. Vigerus in nota ait hunc Mininum sibi plane ignotum; Vossius illum onniti inter historicos græcos; Scholiastes Clementis Alex. hæc tantum ait: « *Ὀνομα ἱστοριογράφου*. » Ex Diogene Laertio, lib. vi., seg. 83, cognoscimus quemdam hujus nominis cynicum philosophum, qui scripserat jocosa opera, sed quæ sensum includebant gravissimum. *Παιγνία σπουδῆ λεληθυῖα μεμιγμένα*.

Ibid. 5. *Λυκίους*. *Δυκίους* 451; *λεκίους* 465, 466.

Ibid. *Λυκίους*. Lyctos primitus erat Lacedæmoniorum colonia quæ in veteri historia Cretensi haud ignobilem locum obtinuit. Vid. Meursium, *In Creta*.

Col. 276 A 1. *Δωσιδάς*. *Δωσιάδης*. Vide Athenæum, lib. IV, pag. 143; lib. VI, pag. 264; Plinium lib. IV, sect. 20. *Φωκίας* 451 pro *Φωκίας*.

Ibid. 2. *Παραπέμφομαι* 465 et Clemens.

Ibid. 3. *Ταυροπόλις Ἀρτέμιδι*. Saepè confusa est Dea Taurica cum Diana Tauropolitana in Asia culta: error est quem confutat Scholiastes Dionysii Periegetæ, v. 610, qui in hac eadem regione locat templum Dianæ Tauropolitanae:

Ὀρμηθεὶς βορένδης καὶ Ἰταρον εἰσαφίλοιο,

Ἰταρον εἰναλίην, ἔθι ταυροπόλιο θεοῖο

Βωμῶ κνισσθέντες ἀδυσχέα καπνὸν ἔχουσι.

Ibid. 4. Ὀλοκαυτούντα 465.

Ibid. 5. Fragmentum Porphyrii super citatum jam mentionem faciebat de immolatione filiae Erechthei in bello Atheniensi contra Eleusim. Lege observationes in hanc citationem. Demarati, locum nobis servavit Stobæus, sermone 37; inde patet, Erechtheum non Persephonæ (Proserpinæ) immolasse filiam suam; sed ipsam filiam vocatam fuisse nomine Persephonæ: et parum abest quin Stobæus emendetur a Clemente.

Immolatio autem filiae Marii, quam refert Dorotheus in *Italicis*, quadam indiget explicatione; certum videtur S. Clementem hanc historiam mutasse a Plutarcho in suis *Parallelis*. Textus Plutarchi fert Manium, nec Marium: puella dicitur Calpurnia, quod nomen convenire nullo modo potest filiae Marii. Manius prænomen est quod præsertim in familia Acilia erat usitatum. Vide Gronovium, in Titum Livium, lib. XXX, c. 43, pag. 500, tom. IV ed. Drachenborgi. Manius Acilius a Plutarcho dicitur Marii collega exercitui Cimbris opposito præfuisse, quum Marius Romam rediit ad quartum consulatum.

Ἀπολιπὼν ἐπὶ τῶν δυνάμεων Μάνιον Ἀκύλλιον, (Ἀκύλλιον) αὐτὸς ἦκεν εἰς Ῥώμην Ergo videtur hoc in loco potius agi de Manio Acilio, præsertim quia Plutarchus asserit eum a Cimbris fuisse profligatum, quod Mario nunquam accidit: Μάνιος πρὸς Κίμβρους πόλεμον ἔχων καὶ ἠττώμενος, ἵναρ εἰδεν ὄτι νικήσει, ἐάν τὴν θυγατέρα προθύσῃ (ἦν δε αὐτῷ Καλπουρνία). Cognomen hujus familiae commune erat Glabrio; nec est inter Pisones (qui Calpurnici erant) et Acilios, quod eos confundi permittit. Quod si ascendere placeat usque ad duces Romanos a Cimbris profligatos, antequam Marius præset exercitui contra eos misso, hoc non profuerit, quia paucissima historicorum monumenta de hoc bello referunt. Attamen Tacitus, in *Germania*, c. 37, sic ait: « Germani Carbone et Cassio, et Scuro Aurelio et Servilio Cæpione, M. quoque Manlio fuis vel captis, quinque simul consulares exercitus populi Romani abstulerunt. » Nomina quæ memorat Florus diversa sunt, nec quinque, sed tres tantum exercitus deletos enumerat, lib. III, c. 3: « Nec primum quidem impetum barbarorum Silanus, nec secundum Manlius, nec tertium Cæpio sustinere potuerunt. » Clades Carbonis satis prolixè describitur in fragmentis, *De legationibus*, ex Appiano, fragm. XIII. Reducendo quæstionem ad nomina devictorum ducum, nullum alium invenio, cui hoc factum convenire possit nisi Manlium, præsertim quod ejus nominis orthographia variatur; manuscripti frequentius Manilium scribunt, inquit Salmasius. In Excerptis Dio. Cassii, Fragm. Peirese., pag. 635, editionis in-4°, dicitur Mallius; sed hæc omnia non explicant nomen Calpurniæ datum huic puellæ, ambitionis patris et superstitionis victimæ. Quæ sequuntur in Plutarcho, locum prælii in Germaniam transferente, videntur opinionem confirmare hoc in loco agi de uno ex antecessoribus, sed non de collega Marii: « Ἐτι καὶ νῦν βωμοὶ εἰσι δύο ἐν Γερμανίᾳ, οἳ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἦχον σαλπύγγων ἀποπέμπουσι. Uno verbo

hoc factum non potest ad Marium pertinere, qui nec a Cimbris fuit profligatus, nec habuit filiam Calpurniam, nec cum barbaris in Germania arma misit; pariter credibile non est Marii collegam, ipso absente, sortem armorum tentavisse, et filiam suam immolasse ut Mario inserviret; multo magis hoc factum convenit Manlio, sive Mallio, quod, ut videtur in textu Dionis, cladis eorum causa fuit invidia Cæpionis. Oportebat ergo Manlium, ante adventum Cæpionis sese barbaris formidandum præbuisse, quum ipsi pacis obtulerunt propositiones, quæ etiam magis invidiam Cæpionis excitarent. Sic se habet locus allatus: « Barbaris sese formidandos exhibuerant, dum eorum inter se dissensio fuit ignota; ita ut primi pacem peterent; sed cum Servilius audisset eos ad Mallium vel Manlium misisse legatos, neque ad se, in forem versus est, et nedum responsum gratum dare tententibus, parum absuit quin legatos ipsos interficeret. » Hic erat Cæpio qui Tolosi aurum fuerat furatus. Sed unde filia ejus vocata fuerit Calpurnia ad judicandum relinquo. Nihilominus mihi probatum videtur Clementem emendandum esse ex Plutarcho, nec Plutarchum ex Clemente.

Col. 276 A 5. Ἐθούσα 451.

Ibid. 9. Ἰστορίη 451.

Ibid. 10. Ἀλόγως 465, 466.

Ibid. 15. Ἐὰρ pro γούν, 465, 466. Μοχ αὐτοί 451.

Ibid. B 3. Ἰεροίς pro ὁδοίς 466; μοχ οὐχ ἱερῶν idem pro ἄν ἱερῶν.

Col. 277 A 1. Ἐκτρέφεσθε 465 pro ἐντρέψασθε.

Ibid. 12. Ἀνθρώπους ἔθυσαν 465, 466.

Ibid. 15. Ἀβορίνων 451; Ἀβουργίνων 466; μοχ πότερον pro πρώτον.

Ibid. B 9. Τῶν αἰγῶν 451 pro γυναικῶν· μοχ idem ἔμβρυα.

Ibid. 11. Καὶ ἄ καὶ 466.

Ibid. C 4. Εὐθύς 466 pro ἐλπίς· μοχ εἶπεν pro ἀνεπλεν 451.

Ibid. 14. Dionysius Halicarnasenseus in libro 1, *De antiquitatibus romanis*, § 19, refert oraculum his verbis congruens:

Στάγεται μαιόμενοι Σικελῶν Σατουρνίαν αἴαν,
Ἥδ' Ἀβοριγινέων κοτύλην, οὐ νᾶτος ὀχεῖται,
Οἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμψατε Φοιδῶν,
Καὶ κεφαλὰς Κρονίδη καὶ τῷ πατρὶ πέμψετε
φύτα.

Col. 280 A 11. Ἐξεί φησί 451.

Ibid. 14. Ἐπερωτάσθαι 451.

Ibid. B 2. Τοῦ σταδίου αὐτοῦ 451.

Ibid. 6. Οὐχ ἐνὶ 451.

Ibid. 7. Θεοσεβεία 465.

Ibid. 8. Lego ἐξηλέφθη pro ἐξηλείφθη, ex ἐξαλείφω. Porphyrus, *De Abst.* lib. II, 25: Ταῖς γὰρ ἐκ τῶν θυμάτων ἀπολαύσει, τὸ περὶ τούτων ἀληθὲς ἐξαλείφειν περιώμενοι λαμβάνομεν ἡμᾶς αὐτούς.

Oportet reddere hoc verbum Demostheni, *C. Aristocratem*, pag. 672: Τί συμβαίνει παρὰ ταῦτα, ὅθεν ἐξηλέφθη τὸ πρᾶγμα ἐπ' αὐτοφόρῳ pro ἐξηλέγθη;

Ibid. 8. Ἥδη 451 pro ὅλα.

Ibid. 10. Ἐπεζῆσαι 465.

Ibid. 15. Βαρθάρου πόλιν 465, 466.

Ibid. C 1. Ἀνίαςιν 451; ἀνήσαν 465.

Ibid. 4. Λαθανόντων 465, 466.

Ibid. Ἦν δὲ πολύτεπος ἔθρα σὺν προράσει εὐσεβείας περιλαυνομένη 451; συντεῖνον ἦν 465; ἀπελαυνόμενον 466.

Ibid. 12. Πρὸ 451; προεσπερίων 465; ἀνδροφωεῦσι idem.

Ibid. 14. Τῶν σαρτονίων 451.

Ibid. D 1. Ἀνθρώπων 466.

Col. 281 A 2. Ἠλογηκόσι 465 et 466.

Ibid. 5. Ἀπομειλισσομένην 466.

Ibid. 5. Ἀκρατεῖν 465, 466.

Ibid. 6. Εἰδωλοποιούντες 451.

Ibid. B 4. Εἰδωλομορφῆν 451.

Ibid. C 4. Λαθόντες 465.

Col. 284 B 14. Μαγίτου... πάξεως 465, 466.

Ibid. C 2. Αὐτοίς 451, 465, 466.

Ibid. 6. Ἀπεμπωλοῦσαις. Euripid. *Phoenic.* 1245.

Nota ms. ad vers. 1025 Oedipi regis: Ἀπεμπωλοῦσαις barbarum est, et ἀπεμπωλοῦσαις restituendum Eusebio pro vulgato minime Græco, quod tamen non offendit Abrech. *Dilucid. Thucyd.* p. 584.

Ibid. 10. Οἱ 466 pro οἱα.

Ibid. 15. Προσφ. ἀνδρῶν ἀπεφύκοι 466.

Ibid. 14. Πλαστικῶς 451.

Ibid. D 1. Τὶ καὶ 451.

Ibid. 5. Ἀμεταστρεπτεῖ 451.

Ibid. 6. Ὡς 451 pro ὄ.

Col. 285, A 2. Τυγχάνειν 451, 466.

Ibid. 9. Ὅν omittit 466.

Ibid. C 2. Ὑποσώμιον 451.

Col. 288 A 5. Μεμνημένους 465.

Ibid. 6. Vid. Abbatem Sevin, *De vita et libris Phylarchi*, in *Mem. Acad. De Inscriptionibus*, t. VIII, p. 118.

Col. 289 A 11. Παρῶν 451.

Ibid. B 8. Καὶ οἱ. Hic versus mutilus et corruptus oritur ex duobus Hesiodi: Ἐργ. καὶ ἡμερ., 252:

Τρίς γὰρ μύριαι εἰσιν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρη,
Ἀθάρατοι Ζητῆς φύλακες μερόπων ἀνθρώπων.

Textus hodiernus habet θνητῶν ἀνθρώπων· sed præter Eusebium lectio μερόπων affertur a Sexio Empirico, lib. IX *Adv. Mathem.*, p. 571.

Ex nota Vigeri in versum 121 ejusdem poematis Hesiodi in quo est idem sensus aliis verbis, possumus concludere eum ignorasse versum quem Eusebius in ridiculum detorsit.

Col. 299 C 4. Τρέπεσθαι. Rhoero magis placet τρέψασθαι, quod cum ἀποβρεῖν deperditionem notat et nutritionem.

Col. 304 A 9. De vera significatione verbi ἐπραχεῖν, mutuati ex gymasio, et de illius sensu metaphorico legendi sunt, Perizonius, *ad Eliani Var. Hist.* 12-58; *Miscel. Observ.*, vol. III, pag. 212; Alciphron, *Ep.* 3-40; Porphyry, *De Abst.* 1, § 42; Plutarch., *De ed. puer.* t. VI, pag. 43; De Reiske, *De disert. adul.*, pag. 216.

Col. 305 A 3. Προσουδίζειν, quod hic usurpat Porphyrius, significat proprie *humi allidere*. Herodotus, 5-923: Ἐθεδούεστο τὸ παιδίον προσουδίσει. Verba allata sine nomine a Suida in voce: Ὁ δὲ ἄρα μίττωρον, προσουδίζει· denique Euripides, *Iphig. in Aulid.* 1151, secundum correctionem Scaligeri:

Βρέφος τε τοῦμόν σῶ προσουδίσεις πάλην.

Ibid. B 8. Pro πεπλησμένης γαστρὸς ἐξ ἡδοναθελας, ms. 465 habet πεπλησμένης, quod, opinor, est vera lectio; πεπλησμένης, legitur in magno eymol. sub voce πρήθω· ἡμεῖς ἐν τῇ συνηθείᾳ τοῦς πεπλησμένης λέγομεν, quod repetitur ab Apoll. *Lexic. Homeric.*; Aristophan. in *Vespis*, 59:

Ἐχουσα φωνὴν ἐμπεπλησμένης ὄσ.

Scholias est explanat etiam ἐμπεφουσημένης· πρήσαι γὰρ τὸ φουῆσαι ἐθθεν καὶ πρηστῆρ. Hesychius agnoscit formam πεπλησμένης, πεφουσημένης. Itaque legendum est vel πεπλησμένης cum ms. 465, vel πεπλησμένης. Vid. Buttman, *Lexilogus*, tom. I, pag. 105.

Ibid. D 3. Ἀπειροτέλης mutatur in ἀπειροτέλης a Vigeri qui proponit etiam ἀπειρολεχῆς, verbum longe usitatius quam agitur de Diana aut Hecate. D. Lobeck, in *Aglaophamo*, tom. I, p. 225, sequitur hanc opinionem Vigeri in sua nota, et hic, et in Lydo, *De Mensibus* III, 34, ubi eadem verba repetuntur; sed Ræther, novissimus editor hujus libelli, proponit ἀπειροτέλης.

Col. 308 A 2. Traditiones maxime prolixæ de Hecate inveniuntur in Theocrito ejusque Scholiaste. Leguntur versus sequentes in secunda idylla Theocriti, v. 40:

Ἄλλα, Σελάνα,
φαίνε· καλὴν τῶν γὰρ ποταλισμοῖσι δούχα δαῖμον,
τῇ χθονίᾳ θ' Ἐκάτα τὰν καὶ σκύλακες τρομέοντι
Ἐρχομένων νεκῶν ἀνά τ' ἤλια καὶ μέλαν ἄλμα.
Χαίρ' Ἐκάτα δασπλήτι καὶ ἐς τέλος ἄμυρ
[δάδει,
Φάρμακα ταῦθ' ἔρδοισα χερεῖονα μητέ τῃ Κίρκης,
Μήτε τι Μηδείας, μήτε Ξανθᾶς Περιμήδας.

« O Luna, fulge omni tuo splendore: tibi mea vota secreta offero, inferorum Hecate, quam catuli metuunt, cum se confert in monumenta tabemque mortuorum. Ave, o formidabilis Hecate, veni in auxilium usque ad finem, concede mihi philtira quibus nullo modo præstent Circeæ, Medææ θανάτῳ Perimedææ philtira. »

Dicitur Hecate numen infernum quod præest factis locorum inferorum. Juno, ut refert Sophron, habuit commercium cum Jove; inde orta est filia quam mater nominavit Angelos. Eam natam Jupiter commisit educandam nymphis. Cum ea adolevisset, subripuit myrrham Junonis qui vultum linivit, ita ut accenderet; deque ea dedit Europæ, filiæ Phœnicis. Quo furto cognito, Juno surrexit ad eam castigandam; illa vero fugit, primum in domum mulieris ex partu decumbentis, inde ad homines qui effugerunt mortuos; unde Juno eam penitus dereliquit. Eam purificandi Jupiter dedit mandatum cabiris; qui eam ducentes ad lacum Acherusium purificaverunt; hæc est causa cur dicatur hoc numen mortuos et regiones infernas sortitum esse. Ex altera fabula Jupiter commercio habito cum Cerere, procreavit Hecatam, vi et pulchritudine eximiam: quæ missa est a patre ad requirendam Proserpinam et nominatur Diana, Phylax, Dadoucha et Chthonia.

Col. 316 C 5. Κοσμοκράτορας. Gaulmin. in Pselum, *De operat. Dæmon.*, p. 113; Œcumenius, in *Epist. prima Joann.*: Τούτου δὲ τοῦ κόσμου πατήρ ὁ διάβολος τῆς κοσμικῆς φησιν ἡδουπαθείας καὶ συγχύσεως. Aliique sine numero. Damascen. pariter et Athanas. Κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦτου δαιμονας. Invocant testamentum Salomonis mss.: Κεὶ ἐκέλευσα παρεῖναι μοι ἕτερον δαίμονα· καὶ εἰσέλθουσαν πνεύματα συνδεδεμένα εὐμορρα τῷ εἶδει. Κάγω Σαλομών ταῦτα ἐθαύμασα καὶ ἐπηρώτησα λέγων· Καὶ ὅμως τίνες ἐστέ; Οἱ δὲ ὀμοθυμαδὸν ἐφῆσαν μὴ φωνῆ καὶ εἶπον· Ἡμεῖς ἐσμεν τὰ λεγόμενα στοιχεῖα, οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τοῦτου. Ἀπατή, Ἔρις, Κλώθω, Ζάλη, Πλάνη, Δύναμις, etc.

« Jussi alterum dæmonem adesse. Statim spiritus, conjuncti invicem et vultu venusto, intraverunt. Quo visu percussus, ego Salomon, interrogans ab eis petivi quinam essent; qui responderunt omnes una voce: Sumus sidera, cosmocratores vocamur, harum tenebrarum: Dolus, Discordia, Clotho, Zale, Error, Vis, etc. »

Col. 317 D 6. Ὑλην. Legitur in Plutarcho, sicut manuscripti offerunt: ὅν νῦν ὕλην καὶ φύσιν καλοῦσι, nunc vocatam materiam et naturam. Brevitatem Eusebii antepono; partim hoc duplex nomen falsum est, quia verbum natura significat longe aliud ac verbum materia, et hæc incertitudo in nomine introducit ambiguitatem in mentem lectoris; partim, uni rei unum nomen satis est in philosophia.

Col. 324 C 5. Ms. 451 habet, pro ἱστορούμενα, ut legitur in Plutarcho et cæteris mss. Eusebii, τετυρεμένα, quod ego antepono.

Ibid. 9. Lego πολὺ pro πολλῇ cum ms. 451.

Col. 528 A 10. Diversis modis scribuntur hæc no-

mina apud Plutarchum et in mss.; nemo autem affirmare potest quomodo scripta fuerint hæc nomina aliena a Græcis.

In quarto libro, c. 7, p. 144, hoc legitur: « Mentibus sic dispositis, obtestatur et præmonet ne quæ dicturus est divulgent. » Verba non admodum sunt dissimilia: « Μαρτύρεται καὶ προκαταγγέλλει μὴ εἰς πολλοὺς ἐκφῆναι τὰ λεχθέντα. »

Col. 329 B 6. Oraculum Apollinis Branchidium dictum haud procul aberat ab urbe Mileti in Ionia; distabat 180 stadiis ab hac urbe, inquit Plinius, l. v, c. 31, et viginti a littore maris, duodeviginti secundum Strabonem. Hoc erat oraculum celeberrimum Apollinis præter oraculum Delphicum. Μέχρι νῦν χρηστικῶν Ἑλληνικῶν, ὧν ἴσμεν, μετὰ Δελφῶν, κράτιστον. Canon citatus a Photio, p. 136 ed. Bekker Ἔστι τὸ μαντεῖον τοῦ Διδυμῆως Ἀπόλλωνος, τὸ ἐν Βραγχίδαϊς ἀναθάντι ὅσον ὀκτωκαίδεκα σταδίους. Ἀναθάντι significat hic: « Ascendendo a mari. » Incensum erat a Xerxe, sicut omnia templa Ioniae, præter templum Ephesinum, et reædificatum est magnificentius a Milesiis; omnium erat maximum; propter hanc magnitudinem intactum remansit: complectebatur vici spatium: nemore cingebatur intra et extra (Strabo, lib. xix, p. 634 ed. Casaubon.). Idem in lib. xvii, p. 814, oracula data fuisse dicit sæpius non voce, sed motu capitis et symbolis, juxta versum:

Ἥ καὶ κτανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κροτίωρ.

Porphyrius in epistola ad Anebonem, impressa a Galo, initio tractatus Jamblichi, *De mysteriis*, Oxoniae 1688, nos docet fuisse Branchidis prophetissas numine afflatas ab aqua quam respirabant: « Οἱ ἐξ ὕδατων ἀτμυζόμενοι, καθάπερ αἱ ἐν Βραγχίδαϊς προφήτιδες. » Jamblichus explicat, p. 74 in hunc locum, varios modos quibus hæc oracula edebantur. « Sacerdos ea proferebat, inquit, sive virgum manu tenens quam dederat deus, sive in axi sedens: sive mergens pedes aut limbram vestis in aquam, sive, ut ait Porphyrius, hanc aquam respirans. » Videtur modus ea edendi signis capitis, ut refert Strabo, usitatus fuisse tempore quo fons erat aridus. Idem Strabo eodem loco libri xvii refert, secundum Callisthenem, hunc fontem aridum factum cum Xerxes sacra contaminaret thesaurosque spoliaret, rursusque apparuisse adveniente Alexandro. Adulationem hoc esse dicit Strabo. Apollo Didymæus Branchiacus vocabatur etiam Philesius et Milesius. Hunc consuluerat Cræsus aque ac Apollinem Delphicum, eique dona magna obtulerat, non inferiora donis quæ miserat Delphos (Herodotus, l. 92). Idem historicus (l. 159) refert quamdam historiunculam de hoc oraculo: « Hoc oraculo jussi oraculum tradere Persis quemdam transfugam nomine Pactyam. Aristodicus, indignatus hac violatione hospitalitatis, ambulavit circa templum, expellens aves quæ ibi nidum fecerant; vox, egressa adyto, ei impietatem crimini dedit. — O rex (Ἄναξ), exclamavit Aristodicus, vis nos parcere tui numinis supplicibus, ut idetur a te Cumæ tradere suæ hospitalitatis supplicem. — Hoc facio ut hæc impietas, respondit deus, vos auferat citius, neque amplius veniatis meum oraculum consultum an tradi debeant qui vestram hospitalitatem implorant. »

De origine hujus oraculi, vide Bentley, fragmentum 36 Callimachi.

Ibid. C 4. Cognomen Ἄγροτέρα, datum Dianæ, in historia est clarum, ob votum, quo Miltiades aut Callimachus (haud satis constat) se obstrinxit, ante pugnam Marathonicam, immolandi in ejus honorem tot capras quot occidissent hostes; Xenoph., *De exp. Cyri*, l. iv, 2-12; Ælian., *Hist. div.*, II, 25; Plutarchus, *De malig. Herodoti*, 26, p. 308 ed. Huten; Agathias, p. 46 edit. Lupar. Pausanias, in *Atticis*, c. 19, credit hoc nomen derivari ἀπὸ τῆς ἄγρος. *Magnum Etymol.* dicit ἄγροτέρα οὐκ ἀπὸ τοῦ ἄγρος, ἀλλὰ παρὰ τὸν ἄγρος ἀγρότερος πεποιήται.

Apud Hesiodum cervus eodem epitheto gaudet,
'Ασπίδ. 470 :

Αἰὲς ὄρεσσινόμου ἢ ἀγροτέρης ἐλάφοιο.

Eustath., *Iliad.* Φ., v. 470. "Ὅτι δὲ καὶ ἀγροτέρη, λέγεται Ἄρτεμις ἐπιθετικῶς παρ' Ἄττικοῖς δηλοῦσιν ἄλλοι τε καὶ ὁ Κωμικός ἐν οἷς λέγει κατὰ χύλων τῆ ἀγροτέρη εὐξασθαι.

Locus Aristophanis est versu 115 Thesmophor. :
(Ubi scholiastem.)

Col. 350 D 3. Textus habet : Τυμπάνων αὐλοῖς καὶ θηλειῶν πατάγοις χαίρειν. Quod sensu caret, « tibiæ tympanorum » : hoc corrigendum est facillime sic : Θηλειῶν αὐλοῖς καὶ τυμπάνων πατάγοις. Haud nescimus tibiæ fuisse præsertim instrumentum feminarum apud veteres. Αὐλητρίδες, Tibicinæ, apparebant in conviviis et congregationibus voluptatis aut luctus; sic celebrabant mysteria matris deorum. Leguntur, p. 192, hi versus cujusdam oraculi :

Μητέρι μὲν μακάρων μέλειται Τιτηρίδι ἾΨιη
Αὐλοὶ καὶ τυμπάνων πάταγοι καὶ θῆλυς ὄμιλος.

Hos versus Euripidis in *Bacchan.*, 124 :

Βιρσότονον κίχλωι τὸδε
Μοὶ Κορύβατες εὖρον.
Ἄρὰ δὲ βακχεῖα συντόνω
Κέρασαν ἡδυόβα Φρυγίω
Αὐλῶν πνεύματι ματρός τε
Ῥέας εἰς χέρυ θήκαρ
Καλλιτυπον εἶσαμα Βακχῶρ.

Col. 351 A 14. Οὐδὲν ἐν ἀθανάτοισι, etc.

Hic versus, imperfectus et mutilus, multum variat in manuscriptis :

Οὐδὲν ἐν ἀθανάτοισι θεῖη ποτὲ διὰ μάταιον.

465 et 468. — Θεό ποτέ, 466. Vigerus retinuit textum Rob. Stephani, corrigens hunc versum. Vide illius notam. Credo legendam esse διὰ μάταιον quod invenitur in plerisque manuscriptis; inde prohibet hic versus :

Οὐδὲν ἐν ἀθανάτοισι θεοῖς ποτε διὰ μάταιον.

Quod improbat tamen D. Lobeck, in *Aglaopham.*, p. 225.

Ibid. Ψυχῆ. De triplici divisione animæ, secundum Platonem, vide ipsum in nono libro *Republicæ*, p. 506 editionis Lugdunensis. Supra noster auctor per phases lunæ intelligit triplicem vultum Hecateæ.

Col. 352 B 2. Ἀλαγίζεταί, 451.

Ibid. 5. Λογίοισι βεβῶτα, Vossius.

Ibid. 10. Μητι ὀνομάσης, 466.

Ibid. C 1. Ὑπακούσαιεν, 465.

Col. 353 A 2. Μῦθος, 466.

Ibid. 3. Βυθόσκοπέλιος, 466.

Ibid. 7. Σταχυητρίφα, 466.

Ibid. 9. Ἄστρατιν, Voss.

Ibid. B 14. Θυσταίς. Παρουσαίς, 465, recte.

Ibid. C 2. Καί, 466, pro ὡς.

Ibid. 11. Πειθανάγκαις, 465, 466. Verba ἀνάγκη et πειθανάγκη, usurpata in magia paganorum digna sunt attentione. Vigerus supersedit ea explicare in suis observationibus : lacunas illius explere decet.

Nihil magis notum quam evocationes quibus numina adducebantur e cælo in terram. *Pharmaceuterium* Theocriti, octava *Eclogæ* Virgilii, *Epodæ* Horatii ad *Canidiam*, *Elegiæ* Propertii et Tibulli, sufficiunt ad hoc probandum, eorumque memoriam satis tenent lectores ut non sit necessarium ea proferre. Producam locum Lucani minus notum in quo optime explicatur sensus votis Πειθανάγκη.

Lib. vi, v. 492 :

Quis labor hic superis cantus herbasque sequendi
Spernendique timor? Cuius commercia pacti
Obstrictos habuere deos? Parere necesse est;

An juvat? ignota tantum pietate merentur,
An tacitis valere minis? hoc juris in omnes
Est illis superos; an habent hæc carmina certum
Imperiosa Deum, qui mundum cogere, quidquid
Cogitur ipse, potest? illis et sidera primum
Præcipiti deducta polo : Phæbeque serena
Non aliter, diris verborum obsessa venenis
Palluit, et nigris terrenisque ignibus arsit,
Quam si fraterna prohiberet imagine tellus
Insereretque suas flammis cælestibus umbras.
Et patitur tantos cantu depressa labores,
Donec suppositas propior despumet in herbas.

Verba mystica sunt apud Græcos: Ἐλκεῖν, θέλγειν, γοητεύειν, apud Latinos, *Devocare, deducere, deripere*. Artem evocationis imprimis callebant Thessalides : Ægyptii et Chaldæi habebant etiam mysteria hujus generis.

. . . . . novi quo Thessala cantu

Eripiat lunare iubar; quid signa sagacis
Ægypti valeant; qua gens Chaldæa vocatis
Imperet arte deis.

Claudianus, in *Rufinum*, 1, 147.

Cum autem Thessalia majus commercium haberet cum Græciâ et Roma, illinc orta esse dicuntur magia et evocationes. Θετταλή πειθανάγκη erat verbum acceptum. Zosimus, l. 1, c. 21 : Τῆ θετταλικῆ λεγομένη πειθανάγκη χρῆσάμενος ἐκπέμπει κατὰ τὴν Παιονίαν Δέκιον : « Philippus, cum consulisset peithananciam Thessalicam, misit Decium in Pæoniam. » Eunapius in *Vita Chrysanthii*, p. 90 edition. Commelin. : Οἱ πεμφθέντες στρατιῶται μετὰ τιμῆς τὴν θετταλικὴν ἐπήγον ἀνάγκην.

In fragmento anonymo, citato a Suida ad verbum πειθανάγκη : « Καὶ εἶσα τῆ θετταλικῆ πειθανάγκη κείνας τὸν ἑαυτοῦ δέσποτα. » « Parui peithanancie Thessalicæ occidendo meum herum. » Cicero indicat originem magicam hujus verbi in triadecima epistola noni libri ad Atticum : « Ego autem non tam γοητεύειν hujus timeo quam πειθανάγκην. Αἱ γὰρ τῶν τυράννων δεήσεις, inquit Plato, ἴσθ' ὅτι μεμυγμένα ἀνάγκαις. »

Psellus, *De oper. Dæmon.*, p. 62 Gaulmin. : Μὴ θέλων δὲ ἐξενεγκεῖν τὸ ἀπόρρητον, ὁμῶς τὴν λακωνικὴν (θετταλικὴν) πεπονωδὴ ἀνάγκην, τ' ἀληθὲς ἐξείπε. Hoc verbum venerat in sermonem vulgo usitatum ad significandam vim urbanam. *Clemens Alex.*, in *Protreptico*, p. 52 : « Magi contendunt habere se dæmones famulos suæ impietatis, inscribentes eos inter suos domesticos, transmutantes eos in servos adactos : Κατηναγκασμένους δούλους. »

Exitus harum evocationum significabatur ab Ἐπιφάνεια vel a Προεγγίσις. Idem Psellus, p. 85 : Ἵσπερ καὶ παρ' Αἰγυπτίοις τὰς προσεγγίσεις ἐποιοῦντο φωναῖς Αἰγυπτίαις, καὶ δὴ καὶ τὰ παρ' Ἀρμενίων δαιμόνια καὶ ἀλλαγόμε, εἰ ἀπόντα τύχοι, τῆ γλώσση τούτων ὡς περιφανεῖ κατ' αὐτὰ χρώνται. « Sicut, apud Ægyptios, apparitiones fiunt usu verborum Ægyptiacorum, ita, apud Armenios et alibi, ut appareant dæmones utuntur lingua vernacula. » Hecatam præsertim aut lunam, cujus est symbolum, hi evocatores adducebant. Hesychius : Ὀψήτερα τὰς φαρμάκων εἰώθασι τινεὲς ἐπάγειν τὴν Ἐχάτην τὰς οἰκίαις. Sic Lobeck legit, *Aglaopham.*, p. 223, relditque *persecutrix* : quem vide.

Ibid. D 1. Synesius in *Tractatu de Somniis*, pag. 147 : « Præterquam quod indignum est deo descendere ad agendi rationem istiusmodi, ut mihi videtur, abhorreere debet ab expectandis mandatis alicujus, ut quasi invitus, et impulsus vectibusque motus appareat : hæc vis talis est ut, etiam inter homines, legislator non impunitum relinqueret tale quid. »

Plotinus 4 *Ennead.* lib. iv, c. 40, p. 454, multa disserit de evocationibus. « Neque appetitus neque ratio, inquit, alliciuntur musica (incantatione), sed mens irrationalis : quod minime mirandum est. Enimvero, dæmones juvat vinci ab eis qui in-

cantationibus utuntur, quamvis hoc non petant : quod vincitur, in eis, illecebris incantationis neque intelligentia est neque perceptio. » Dicit alibi : « Hæ naturæ dæmonum superantur magia et incantationibus : inde constat in eis inesse animam irrationabilem ex partibus compositam et materialem. »

Nicephorus Gregoras, in suo commentario ad *Tractatum de Somniis* Synesii, p. 402, profert omnes versus oraculi Hecatæ inclusos in hoc capite.

Col. 333 D 1. Pro ἀπειρητος, infinitus, ms. 451 habet ἀδῆριτος. Fatendum est tamen Nicephorum Gregoræm habere lectionem impressam ἀπειρητος.

Col. 336 A 1. Ἐαδε, 465, 466.

Ibid. 3. Hi versus citati pariter a Nicephoro, leguntur p. 361.

Ibid. 6. Hi duo versus varie apud varios leguntur, nonnullasque difficultates movent : sic exhibentur a nostro auctore et Nicephoro ad Synesium, p. 402 :

Πλπε μ' ἀεὶ θεῶντος ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζω
Πλπε με κικλήσκεις, 451, ὧδε χατίζω, 466.
Θειοδάμοις Ἐκάτην μὲ θεῖν ἑκάλεσας.
Σεῖο δόμοις, Theodoret., καλέσας, 451.

Ibid. 7. Καλέσας, 451.

Ibid. 10. Nicephorus Gregoras, in *Tractatum de Somniis* Synesii, p. 160 : « Dicunt iungem esse avem moventem caudam, qua utuntur in incantationibus magicis ad injiciendum amorem : erat olim mulier quæ mutata est, ut aiebat fabula, in hanc avem a Junone quia fuerat adiutrix amorum Jovis, magicis rationibus adhibitis. Alii dicunt iungem esse citharam maxime melodam ita ut hoc nomine designetur omne quod est suave et jucundum. »

Scholias Theocriti, in versum 17 secundæ idyllæ, de iunge plura narrat : « Iynx, inquit, erat avis consecrata Veneri, unde magicam adesse in suis incantationibus contendunt. » Hoc verbo utitur Pindarus in eodem sensu quo amore ; et Aristoteles, in *Tractatu de partibus animalium*, hanc avem describit. « Hæc, inquit, minor est frigilla (σπίτζα) aut χίνας... : quam Romani vocant motacillam (movens-caudam), quia indesinenter movet collum vel caudam. Callimachus dicit iungem ortum duxisse ab Echo, quam fascinaverat Jupiter, ut ei vim inferret ; ita ut eam mutaverit Juno in hanc avem, qua utuntur in incantationibus. »

Primus versus sic legitur : Τὸς μὲν ἀπειρήτοις ἐρῶν ὠξιν ἀπ' αἰθήρης. Ἀπειρήτοις affert difficultatem huic loco. Vigerus observat patrem Petavium, pag. 363, in scholia Synesii, traducere quasi (set ἀπειρητος, ut in primo oraculo : servat ἀπειρήτοις, quod Hesychius explanat per ἀρήτοις, ἀνεκλαλήτοις.

Ibid. 12. Ἄηται, 451, pro ἄηταις.

Ibid. 15. Ἀεικέα. Sic 466 ; mox ἔργων pro ἔρωτων idem.

Ibid. B 5. Ἐπημόσαντες, 451.

Ibid. 6. Ἦλωτο, 451.

Ibid. 7. Ἐσόμενα ὑποφῆτορες Voss.

Ibid. C 5. Ἀγάγω, 466.

Col. 337 B 15. Πλπ' ἐπίδ. Opinor hunc textum interversum esse. Quid significat querela ad deum missa a suo adoratore, cum oporteat ostendere deos taceri potentia incantationum quibus capiuntur ? Lego igitur :

Τὶ μ' ἐπιδενόμενοι θηρόν, βροτοί, κικλήσθε ;
« Quid petitis a me, mortales, ut tamdiu me torqueatis ? » subauditur : me tenendo.

Ibid. 15. Σαώσας. Lego σαώσα : pro σαώσας ; quam mutationem poscit τὸ ἐπέρχομαι, accedo, advenio.

Col. 338 B 8. Hæc Eusebii sunt, non Porphyrii.

Ibid. C 11. Δοχῆα. *Aglaophamus* de Lobeckii, p. 108 : « Hospes divini numinis et interpres Δοχέως vocatur. Proculus in *Cratyle*, p. 106 : Αἱ θεουργαὶ τοὺς κλήτορας καὶ τοὺς δοχῆας καθαίρειν παρακαλοῦνται. De hoc multa loquuntur Oracula a Porphy-

rio edita, quemadmodum eamine instinctus repens corrumpat, æstuet, vaticinetur et ut rursus demptis seruis linteis Deus cælo restituitur, ille sibi. »

Col. 340 A 2. Hujus oraculi textus valde corruptus. Vigerus proponens μέγα, pro μέγα λυετε, quod est maxime incorrectum, auctor est optimæ inventionis, sed manuscriptum 451 nobis indicat longe aliam lectionem, quam restituere difficile est ; pro Νατάδες, legit ἄδε, et, pro μέγα λυετε φοῖδον, legit μεγάλου τε φοῖδον, quod videtur versus metro congruere, non affert vero intelligentiam sensus.

Ibid. D 2. Dele κατ.

Col. 341 B 9. Hic locus invenitur in capite 7 ; quamvis sit contractior, nihil aliud est quam nova exhibitio versuum Euripidis, in *Iphigenia in Tauride*, p. 30 :

Τὰ τῆς θεοῦ δὴ μέφομαι σοφίσματα.
Ἦτις, βροτῶν μὲν, ἦν τις ἀψηται φόρον,
Ἢ καὶ λοχέας ἢ χειροῦ θύγη χειροῖν,
Βωμῶν ἀπειρηται, μυστρὸν ὧς ἡγουμένη.
Αὐτὴ δὲ θυσίαις ἤδεται βροτοκότρους.

Col. 344 A 9. Lego ἀκούων pro τὸ ἀκούων : ita, in *Mysteriis Ægyptiorum*, ab Iamblichio, ubi hæc epistola explanatur et confutatur, legitur p. 154 editionis Gal., quæ sola superest.

Ibid. 13. Multa argumenta, ex scriptoribus Græcis Latinisque affirmant et pugnacissime ostendunt efficacia fuisse in magia verba sine sensu, quod rejicit Porphyrius. Jam noster auctor, in primo cap. quarti libri, locutus est de prodigiis quæ sunt per quasdam incantationes, in proferoendo verba sine sensu et barbara : « Μετὰ τινος ἀσῆμου καὶ βαρβαρικῆς ἐπιβροχίας. » Origenes in *Celsum* lib. 1, pag. 19, et lib. v, p. 261, ed. Cantabrig., contendit adversus Celsum efficacia fuisse verba usitata in factis magicis. Irenæus, *Adv. hæres.*, 1, 18 : « Alii autem Hebraica nomina superfantur ut stupori sint, et perterreant eos qui sacrantur ; sic, *basyma, cacabasa,* » etc. Niceph. Gregor. in suo commentario in *Tractatum somniorum* Synesii, pag. 362 : « Quod attinet ad verba quæ profertur, præmonentes ne mutentur hæc verba barbara, sunt unicuique nomina a Deo data (θεόδοτα), quorum vis indicibilis est in mysteriis : Sabaoth, Adonai, Cherubim, Seraphim, Abraham, Isaac, Jacob, quæ, inquit, amittunt omnem vim et virtutem cum vertuntur in linguam Græcam, secundum sapientem Origenem. » Profert quemdam locum Asclepii in hunc sensum. Ut relinquamus scriptores Ecclesiæ, nominabimus primum Pausaniam in primo lib. *Eliacor.*, c. 27 : « Sunt Hierocesaræ et Hypepeæ in Lydia duo templa quæ intus habent ædiculam clausam, in qua ara est operata cinere simili omnibus cineribus. Magus, ingrediens in hanc ædiculam, imponit aræ lignum, operit caput tiara, invocat in lingua barbara, quam non intelligunt Græci, nescio quem Deum, legit incantationes in libro, et lignum incenditur sine igne. » Non desunt medicis ista remedia superstitionis, hoc est, profertur verba (Alexand. Trallensis, lib. xi, pag. 498 R. Steph.) de antidoto podagræ, jubent scribi in foliis aureis aut æreis verba sine sensu quæ recitant ; nonnunquam utuntur verbis Hebraicis *Iao, Sabaoth*, ad eundem exitum, aut etiam versibus Homeri. Vid. pariter Marcellum, *De medicamentis empiricis*, cap. 21 ; denique legi potest Plinius in libro xxviii, cap. 2, sub hoc titulo *An sit medendo aliqua vis verborum*.

Ibid. C 7. Textus habet εἰ δ' οὐ παρῆται, quod merus solæcismus est et ferri nequit ; nam si quidem aliqua est incertitudo de usu negationis οὐ et μή, nunquam in structuris cum conditione οὐ adhibitum est in protasi et μή in apodosi, sed ubique oportet εἰ μή.. οὐκ ἄν ; corrigendum est igitur οὐ, pro quo lego οὖν, quod auxilio est sensui, adeo obscuro, ut latinum P. Vigeri non intelligi possit :

miramur præterea quod non correxerit hoc vitium linguæ.

Col. 345 B 6. Hoc oraculum citatur a Niceph. Greg. in suo commentario in Synesii tractatum *De somniis*, pag. 361 : incipit ab οὐδὲ τέλει pro ἀλλὰ τέλει.

Ibid. 11. Secutus sum lectionem ὑπαθριάσας mss. 465 et 466, quam dedit Niceph. Greg. in Synesio *De somniis*, p. 361 ; pro καὶ ἀθροίσας editorum et aliorum mss.

Col. 352 A 1. Oraculum Delphicum, sub nomine Apollinis celebratum, fuerat primum Themidis : Strabo, lib. ix, pag. 422, ex Ephoro, refert Apollinem condidisse oraculum Delphicum una cum Themide ut prodessent mortalibus. Apollodorus, lib. i, c. 4, § 5, dicit Apollinem venisse Delphos, apud quos oraculum erat Themidis, χρησμοδούσης τότε Θέμιδος.

Pindarus in *Pvth.* xi, v. 15 :

Ὀρρα Θέμιρ ἱερὰν Πυθῶνὰ τε καὶ ὀρθοδίκαν

Γὰς ὀμφαλὸν κελαδήσειε' ἄκρα σὺν ἑσπέρα·

ubi scholiastes animadvertit : Θέμιδος ἦν τὸ χρηστήριον, ὅθεν καὶ τὸ θεμιστεύειν.

Hæc etymologia verbi θεμιστεύειν, quod refluit ad oracula edita a Themide, rursus assertur ab Harpocrate ex Lysia in *Oratione de abortu* : Ὅτι γέγονε τὸ νομα ἀπὸ τοῦ Θέμιρ ἐστρηχέναι ποτὲ τὸ μαντεῖον πρὸ τοῦ Ἡλίου. Πρὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, inquit *magnus Etymol.* proferens eundem locum, sequente hoc versu :

Ὁὐ σε θεμιστεύω· περικαλλέος ἔξιθι ναῶν.

Hunc versum recitat in oraculo quodam Elianus, *Histor. div.*, 111, 43 et 44 ; citat etiam Simplicius, ad *Epictet.*, cap. 37, p. 81 editionis Venet., 1528.)

In Ovidio oraculum Themidis consulit Deucalion post diluvium :

Hic ubi Deucalion (nam cætera texerat æquor),

Cum consorte tori, cum rate vectus adhesit ;

Corycidas nymphas et numina montis adorant

Fatidicamque Themim, quæ tunc oracula tenebat.

(*Metam.* 1, 318.)

Plutarchus in tractatu *De fine oraculorum* (421, 21), citatus supra ab Eusebio, c. v. pag. 188, dixit Apollinem, dum exsularet, post mortem Pythonis, commisisse Themidi oraculum quod resumpsit postea, κτελθόντα τὸ χρηστήριον παραλαβεῖν τῶς ὑπὸ Θέμιδος φυλασσόμενον. Idem in tractatu *De Malignitate Herodoti*, p. 860, vitio vertens huic quod accusaret oraculum Delphicum mendacii prolati ad favendum quibusdam viris, addit : Quod quidem optime decet oraculum Cum themide participatum, Τῆς λεγομένης συμπροφητεῖν Θέμιδος ἄξιον.

Orpheus in hymno 78, alloquens Themidem, dixit : « Prima introduxit inter homines puram divinationem, in spelunca Delphica ; jus dixit divis in lapide pythico, dum regnaret in his locis ; ea enim docuit regem Phœbum (ἄναξ) accommodare justitiam legibus ; θεμιστοσύνας. » De verbo ἄναξ adjecto Apollini V. Biagi *Monumenta naniana*, pag. 159. Attamen his traditionibus addi possunt quæ Telluris fuisse idem oraculum contendunt, priusquam esset Themidis.

Pausanias *Phocic.* c. 5 : « Dicunt primitus hoc oraculum fuisse Telluris et primam illius prophetissam Daphneam edidisse oracula sub inspiratione Terræ. Dicitur etiam Neptunus possedisse hoc oraculum una cum Tellure, et, dum Tellus ipsa ederet oracula, sua edidisse ore Pycnonis sui famuli. Quod quidem confirmatur his versibus :

Αὐτίκα δὲ χθονίης σφῶρ δὴ πινυτὸν εἶπε μῦθον,
Σὺν δὲ τε Πύρκων ἀμφίπολος κλυτοῦ Ἴεροσι-
[γαίου.]

« Postea, pergit idem, Tellus suam partem concessit Themidi, quæ eam dedit gratis Apollini (δορεάν). Sed Neptunus noluit cedere suam partem nisi ipse oraculum Calaurianum reciperet, positum

juxta Trœzenen ; qui locus deinceps clarus factus est morte Demosthenis. »

Elianus, *Histor. divers.*, lib. iii, c. 1, dixit Tellurem oraculum possedisse cum Apollo occidit Pythonem.

Hyginus, *fab.* 140, inquit hunc Pythonem ipsum fuisse cujus ore Tellus edebat oracula.

Initio *Eumenidarum* Eschyles narrat mutationes hujus oraculi :

« Primum tellurem votis revereor, primam prophetissam (πρωτόμαντις), deinde Themidem, quæ secunda sedit post matrem in hoc solum fatidicum, ut fama est ; tertio, quædam Titanis occupavit illud facile et sine vi : altera filia Telluris, Phœbe nomine, eandem sedem obtinuit, quam dedit Phœbo statim nato... quartus igitur occupavit hoc solum, et Loxias est propheta ejus patris sui Jovis. »

Scholiastes in hoc loco animadvertit Pindarum dicere Apollinem vi potitum esse hoc oraculo. Versus 210 Promethei videtur Tellurem post Themidem potere :

Ἔμοι δὲ μήτηρ, οὐχ ἄπαξ μόνον Θέμις,
Καὶ Γαῖα, πολλῶν ὀνομάτων μορφή μιν,
Τὸ μέλλω, ἢ κραινοίτο, προύτθεσσι πλεῖ.

Apollo oracula edebat in tripode Themidis sedens, inquit Euripides in *Oreste*, v. 164 :

Ἄδικος
Ὅτ' ἐπὶ τριποδὶ Θέμιδος ἦρ' ἐδίκαως
Φόνον ὁ Δοξίας ἐμάς ματέρος.

Denique idem peculiarem sententiam prodit in choro *Iphigenia Tauricæ*, 1235, parumper obscuro. Dixit Apollinem adhuc puerum allatum ex insula Delo ad Parnassum ubi draco oraculum Telluris regebatur :

Ὅθι ποικιλόνοτος, οἰνωπὸς θράκωρ
Σκιερὰ κατάγαλλος εὐφύλλω δάφνη
Γὰς κελώριον τέρας ἀμφέπει
Μαρτεῖον χόθριον.

« Tenera adhuc ætate, in brachiis tuæ charissimæ matris, occidisti eum, o Phœbe, et potius es oraculis divinis sedistique in tripode aureo, fundens oracula mortalibus, et regnans in advitis. »

« Sed postquam expulisset et domicilio Themidem, filiam Telluris, et ex oraculis divino spiritu afflatis, Tellus creavit spectra, nascentia et somnia, quæ prædicebant plerisque mortalibus quod futurum est primum et postea, evolvendo somnia quæ Tellus injicit in dormientes. Ita ad ulciscendum filiam, spoliavit Phœbum omni honore prædictionum ; sed rex (ἄναξ) pedibus levibus, irrupit in Olympum, involvit brachiis puerilibus solum Jovis (orans eum) ut liberaret templum Delphicum ab ira Telluris et vocibus nocturnis. Risit deus, quod filius servare vellet cultum adeptum auro, quassit capillos, fugavit somnia nocturna, amovit a mortalibus visa per somnia, et restituit Loxiam in priscos honores, ut sedens in solio usurpato aunderet edere sua oracula mortalibus per poetas. »

Ibid. A 8. Vigerus putavit utile esse explanare in suis notis difficultatem geographicam qua confunduntur angustiae Didymæ et unda Mycales : Didyme enim posita est in territorio et vicinia Miletæ, urbis Ionix, sicut explicavimus ; Mycale vero sita est in Caria : cujus causa est quia falso credebatur Alphaem, fluvium Elidis, miscere aquas fontis Arethusæ in Sicilia.

Sic tibi quum fluctus subterlabere Sicanos,
Doris amara suam non internisceat undam.

Ita fons Mycaleus postquam deduxerat aquas in mare Carix, credebatur id transire et exire non procul a Branchide. Hanc opinionem assertit Pausanias in prius *Eliacis*, c. 7, p. 391 editionis

Kuhnii, qui hoc affirmat sicut rem de qua minime dubitandum est.

Col. 352 B 13. Δημόκριτος εὐχόμενος εὐλόγων εἰδώλων τυγχάνειν. Innuit Democriti systema philosophicum quod a paucis intelligitur, præsertim codicum exscriptoribus. Textus Eusebii et omnes codices habent εὐλόγων· idem vitium occurrit in Sexto Empirico *adv. Math.*, l. ix, 19: « Δημόκριτος εἰδῶλά τινά φησιν ἐμπελάζειν τοῖς ἀνθρώποις· καὶ τούτων τὰ μὲν εἶναι ἀγαθοποιά, τὰ δὲ κακοποιά, ἔνθεν καὶ εὐχεται εὐλόγων τυχεῖν εἰδώλων· εἶναι ταῦτα μεγάλα καὶ ὑπερφύτῃ. »

Mirandum est quod Fabricius non deleverit hanc mendam correctam a Davies, ad *Cic. de N. D.* 1, 43. Locus præsens et quod legitur initio Vitæ Pauli Æmilii, ostendunt clare antependendam esse lectionem Plutarchi.

Hanc philosophiam cavillatus est Cicero (*l. l.*): « Quæ quidem omnia sunt patria Democriti quam Democrito digniora. »

In decima sexta epistola quindecim libri *Ad diversos*, deridet Cassium Epicureum de hac doctrina; queritur de illius silentio cum scripserit ad eum tres epistolas, additque: « Fit enim nescio qui, dum quasi coram adesse videare, cum scribo aliquid ad te... neque id κατ' εἰδώλων φαντασίας ut dicunt tui amici novi, qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris catianis explicari.

His autem spectris etiam si possint oculi ferri, quod vel ipsa occurrunt: animus qui possit, non video. Doceas tu me oportebit cum salvus veneris, in meane potestate sit spectrum tuum ut, simul ac mihi collibitum sit de te cogitare, illud occurrat. » Hæc iterum tangit in epistola 19 ad eundem et in quarta libri ii, ad Atticum; *De Divinat.*, 2, 67; *V. A. Gell.* v. 16.

Col. 560 D 1. Ἡρακλειδᾶς. Vigerus lectorem mittit ad suas observationes ubi latius dixerat, inquit, de Heraclidis. Cum illæ observationes non editæ sint, oportet supplere investigationes hujus editoris, qui non late inquisivit, si iudices ex hoc loco, corruptiore quam qui maxime illius libri. Eum supplere nitamur.

Pauca partes historiæ Græcæ sunt tam obscuræ quam redivit Heraclidarum in Peloponnesum; nihil superest ex libris historicorum qui, sicut Ephorus et Pherecydes, eam scripserant (*ex professo*). Diodorus Siculus de illa loquebatur in sexto libro qui ad nos non pervenit; ex citationibus hæc et illuc dispersis solum licet formare contextum narrationum imperfectissimarum et præsertim inter se valde pugnantium. Tale non est meum consilium in hac digressionem: volo tantum explanare quomodo debeant scribi nomina citata ab Ænomaio et quid putandum sit de actis hominum qui illis nominibus designantur.

Primus vir est Aristomachus, filius Aridei. Frustra quaereretur nomen Aridei in unoquoque scriptorum qui dederunt genealogiam posterorum Herculis, et sine dubio hoc nomen corrigendum est. Filius Hylli, nepos Herculis, varie nominatur in Diodoro, Strabone, Pausania, Herodoto: Cleodeos, Cleodaos, Cleodemos, Cleodatos. Herodotus in lib. vi, 52; vii, 204; viii, 131, legit Cleodaius Κλεοδαῖος, et Valckenæer., in primum locum defendit hanc lectionem quæ mihi omnino præferenda videtur. Lego igitur Ἀριστόμαχος Κλεοδαῖος. Hæc est etiam opinio allata ab Heynio in Apollodorum l. ii, 8, 2. Post Aristomachum venit illius filius Temenus; nihil dubium de hujus nomine, quarti inter nepotes Herculis. Aristomachus reliquit tres filios. « Duces recuperandi imperii fuere Temenus, Cresphontes, Aristodemus, quorum Hercules abavus fuerat (Velleius Paternulus, l. ii). » Scriptura Τίμενος, quam nonnulli, quorundam mss. auctoritate repudiati, volebant restituere in Velleio, a plerisque repudiatur. Hæc aggressio fuit quarta. Hyllus bis aggressus fuerat: primum post cladem et mortem Eurysthei (Apollodor., l. ii,

c. 8, § 1). cum potitus est Peloponneso, e quo egressus est uno anno post propter pestilentiam quæ depopulata est hanc regionem.

Cum secundo aggressus est, occubuit ipse (Diodorus, vi, 58), et filius ejus rediit Tricorythum vel Tricorynthus, urbem Atticæ.

Serius Aristomachus reversus ad propositum rursus in potestatem suam redigendi Peloponnesum, consulit oraculum Apollinis, qui eum deceptus usu verbi στενωγρόν, quod interpretatus est *isthmum*, et interfectus est in aggressionem tertiam.

Quartam aggressionem susceperunt tres fratres, ducente eodem oraculo, quod varie intellexerunt, hoc est consilium ceperunt transeundi fretum simulantes se terrestre iter eligere; ad quod consilium perficiendum castra ponunt inter Naupactiam et Eupalionem (V. Polyen *Stratag.*, l. b. i, c. 9); quam lectionem explanabo infra. Tunc Hippotes, Philantis filius, occidit vatem Carnum: iratus Apollo dirigit classem, mittit morbum in exercitum et interimit Aristodemum.

Hæc mors Aristodemi diverse narratur. Pausanias, *Laconic.*, dicit eum interiisse Delphis antequam suum consilium suscepisset; alii, secundum eundem auctorem, dicunt eum percussum esse jaculis Apollinis ipsius, quia eum non consuluerat (Pausanias *ibid.*). Sed ex versione verisimiliori, inquit, Aristodemus occisus est a filiis Pyladæ et Electræ, qui erant consobrini Tisameni filii Orestis (Pausanias *ibid.*). Ut ut est, hæc expeditio male cessit, si quidem suscepta sit; attamen, secundum Lacedæmoniam traditionem relata ab Herodoto, vi, 52, non fuit ita, et Aristodemus regnavit Sparti. Sed, fatente Herodoto, Lacedæmonii contradicunt omnibus poetis, id est historicis hujus ætatis, ὁμολογούντες οὐδενὶ ποιητῇ. Quamvis Xenophon in laude Agesilæ et Velleius Paternulus in loco allato supra videantur præferre in hanc opinionem, eam falsi arguunt omnes una voce: Apollodorus, Pausanias, Strabo. Et si Paulmierus de Grantemesnil, in suis notis ad Pausaniam affirmat Ænomaum, citatum ab Eusebio dixisse eum Aristodemum mortuum esse in Peloponneso, sic loquitur, quia male ut ostendere speramus, intellexit, tanquam et fere omnes, qui usi sunt loco de quo agitur. Novus attamen nepos Herculis apparet in ea expeditione Aristodemi. Legitur: Καὶ διακοντίζει Κάρνον Ἰππότην φύλανδρον τὸν Αἰτωλόν, cum oporteat legere (sicut in mss. 451): Καὶ δὴ ἀκοντίζει Κάρνον Ἰππότης ὁ Φύλαντος τὸν Αἰτωλόν. Hippotes, filius Phylantis, occidit Carnum Ætolium. Hanc correctionem jam indicaverunt Henricus Valesius, *Emendat.*, l. ii; Kuhn. *De Pausania*, iii, 13, p. 258; Simson. *Can. chronic. anno 2901*. Defendit hanc correctionem Apollodor., l. ii, 8, 2, « Ἰππότης ὁ Φύλαντος τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἡρακλεῖδος. Schol. Theocrit., *Idyl.*, 5, v. 83, Κάρνος μάντις ἦν ὃς ἔπετο τοῖς Ἡρακλεΐδαις, ἄσημα τοῖς μαντεύμενος, ὄντινα ἐκτραπέις τις τῶν Ἡρακλεΐδων, Ἰππότης τοῦνομα, λόγῃ βαλὼν ἀπέκτεινε. — Pausanias, l. iii, c. 13, p. 258, Κάρνον γένος ἦν ἐξ Ἀκαρνανίας, μαντευομένου δὲ ἐξ Ἀπόλλωνος, τοῦτον ἀποκτείναντος Ἰππότου τοῦ Φύλαντος, ἐνέπεσον εἰς τὸ στρατόπεδον τοῖς Δωριεῦσι μήνιμα Ἀπόλλωνος. Ex hoc Carmo et satisfactione quam Dorienses dederunt Apollini propter mortem illius cui favebat incipiunt festa Carneana, in honorem hujus dei. Idem scholiastes: Κάρναι, ἑορτὴ Ἀπόλλωνος Καρνείου ἀπὸ τινος Κάρνου, et cætera. Ænomaus, ut videre erit, dicit idem. Pausanias eodem loco: Κάρνειον Ἀπολλωνὰ Δωριεῦσι μὲν πᾶσι σέβασθαι καθέστηκεν ἀπὸ Κάρνου.

Satis est de Carno: conemur explanare quæ dicta sunt de ejus interfectore Hippote, filio Phylantis, filii Antiochi, filii Herculis. Videmus primum eum ortum ex alia sobole quam Hylli, Cleodaii, Aristomachi, Temeni, de qua locuti sumus usque huc: tantas difficultates offert illius genus ut

Reinesius eum acceperit pro ipsius proavo, rege Ephyræ aut Triopum, patre Mideæ ex qua natus est Antiochus. (V. ejus 24 epistolam ad Rupertum p. 88, ubi corrigit suum errorem.)

In fragmento lib. iv Bionidi Siculi quod rursus affertur lib. ii *Præp. Evang.*, legimus Herculem, capta filia Phylantis et cum ea habito commercio, suscepisse ex ea filium Antiochum. In auctore ipso dicitur hunc Phylantum regem Dryopum commisisse sacrilegium in templo Delphico; Herculem in eum pugnasse cum Meliensibus, expulisse Dryopes ex regione, quam dedit sociis, et, capta ejus filia, et cætera.

Pausanias proferens nomina Heroum eponymorum tribuum Atheniensium, *Attic.*, lib. i, c. 5, inquit tribum Antiochidem duxisse nomen ex filio Herculis. Demosthenes, in ἐπιταφίῳ λόγῳ, dicit idem, p. 2399, ὡς ἐμνημόνευον Ἀντιοχίδαι Ἡρακλέους δῦτα Ἀντιόχον. Ejus mater appellabatur Mideæ; hoc etiam nos docet Pausanias in eodem loco et in *Phocic.* c. 10. Inter status quæ oriebantur ex decima Marathonica Delphis, ἦν καὶ Ἀντιόχος ὁ ἐκ Μιδεΐας Ἡρακλεῖ γενόμενος τῆς Φύλαντος.

Implicantur vero indicia de Antiocho propterea quod altera filia Phylantis aut Phylei, regis Ephyræ, nomine Astyoche, suscepit filium ex Hercule, Tlepoleum.

Hercules, inquit Apollodorus, l. ii, c. 7, gessit bellum cum incolis Calydonis in Thesprotas, et capta urbe Ephyra cujus rex erat Phylantes, habuit commercium cum ejus filia quæ ei dedit Tlepoleum. Idem dicit Diodorus Siculus, lib. iv, § 36. Pindarus, in septima Olympica, laudibus extollens Tlepoleum, dixit eum natum ex Astydania, filia Amyntoris, cujus scholiastes sic tradit genealogiam: Hyperochus, Eurypylos, Ormenus, Pheres, Amyntor, nec designat regionem in qua vixerunt. Ormenus, filius Cercaphi, nepos Æoli, fuit pater Amyntoris et proavus Phœnicis (Strab., lib. ix, p. 458). Sed Tlepolemus præstat propterea quod eum canit Homerus; postquam occidisset casu propartrium Licynnium, sicut refert Homerus, *Iliad.* B, 660, ante profectum Heraclidarum ex Ἄργῳ, πρὶν ἐξελθεῖν αὐτὸν ἐκ Πελοποννήσου (Apollod., ii, 8), concesserat Rhodum cujus factus est rex, et solus inter pueros Herculis partes egit in bello Trojano, et occubuit percussus telis Sarpedonis (*Iliad.*, E, v. 656).

Attamen, ut redeamus ad Antiochum et ejus problem, ecce tabulam inscriptam a Reinesio in loco jam prolato ejus epistolæ ad Rupertum:

Phylantus rex Dryopum.

Mideæ et Hercules.

Antiochus.

Phylantes.

Hippotes, pater

Aletis, regis Corinthi.

Phylantes aut Phyleus, rex Ephyri.

Astyoche et Hercules.

Polyxo et Tlepolemus ex quibus

Puer parente orbus: ὄπολετομένη Πολυξὴ ἐπὶ ὀρζανῶ παιδί. (Pausanias, *Laconic.*, 19, p. 259.)

Hippotes discessit e castris Græcorum tradita eis ratione placandi deum iratum morte prophetæ *Acar-nani*, inquit Pausanias, iii, 13, pro *Ætolo*: ex eo natus est filius cui nomen dedit Aletis in memoriam suæ vitæ errabundæ, et qui factus est caput seriei regum Corinthiorum. Pausanias, *Corinth.*, c. 4 et fragm. sexti libri Diodori Siculi, p. 635, a Wesseling.

Col. 360 D 9. *Nίχηρ*, etc. Incertitudo est de accentu; obscuritas oraculi quæ oritur ex usu verbi στενωγρός, explananda est nobis. Hoc verbum proprium linguæ Ionice, familiareque Hippocrati, significat, secundum Galenum, *Comment. in Epidem.*, l. vi, p. 457, t. V editionis Basil., in *angustum contractus*. « στενωγρῶσαι est contrarium τῷ

εὐρῦναι, inquit; itaque oportet pronuntiare sine aspiratione secundam syllabam, nam verbum ὑγρὸν pro nihilo inest ejus compositione, contra quod credi posset, si nesciretur Ionicis usurpare στενωγρὸν pro στενόν. » Argumentum satis clarum præbatur ex hoc loco Simonidis:

Οὐκ ἂν τις οὕτω δασκίλοις ἐν οὐρεσὶν
Ἄηρ λέοντι ἔδεισεν οὐδὲ πᾶρδαλιν
Μούρος στενωγρῆ συμπεσὼν ἐν ἄτρακῶ.

Erotianus contra dicit hoc verbum venire ab ὑγρὸν. στενωγρῶσαι, inquit, ἐστὶ ἀποστενωγρῶσαι καὶ πικρῶσαι τόπον τινὰ ἐν ᾧ ἡ ὕγρασία ἐστὶ.

Undecunque veniat, sensus non multum dissimiles præbet; errabatque Aristomachus in eo quod nesciret an adaptaret illud isthmo qui est constrictus aut freto quod est pariter constrictum. Si tamen Heraclides putavisset ὑγρὸν inesse in compositione hujus verbi, probabile est quod ad mare statim vertisset mentem.

Mullerius, *De Dorib.*, t. I, p. 57, vidit in illo oraculo fragmentum quoddam iambi tragici, pro oraculo versibus hexametris edito; hoc sibi persuasit propterea quod τῆς εὐρυάστρος non possit adhiberi in versu dactylico. In eum pugnat D. Lobeck qui putat legendum ἐργάστρος, *Aglaophamus*, p. 852.

Ibid. 12. *Τρίτος*. Secundum narrationem Eusebii vel potius Ὀνομαι, hic mihi videtur quartus. Hyllus occisus est ab Echemo, rege Tegatarum, in secunda expeditione quam aggressus est. (Diod. Sicul. l. iv, 58.)

Quod modo legimus, ostendit Cleodæum occupasse pariter; attamen Ὀνομαι solus narrat expeditionem susceptam a Cleodæo sub nomine Aristæi; quem quidem ex hoc detertere debebat responsum editum ab oraculo, fore ut tres fructus, id est generationes hominum effluerent antequam ingrederentur in Peloponnesum (Apollodorus, l. i.). Scriptores qui oraculum ignorant, Hyllum opinantur sese ad id voto obstrinxisse, si vinceretur in pugna singulari cum Echemo, quod sui nunquam prælium inirent nisi post quinquaginta annos, inquit Diodorus, l. i, c. 12; centum, inquit Herodotus, ix, 26, et scholiastes Thucydides, l. i, c. 12; unde conjiciendum erat hanc expeditionem non fuisse antiquiorem ætate Aristomachi, qui ita esset secunda et non tertia victima.

Ibid. 15. Καὶ δὲ ἀλλὰ, 465.

Col. 361 A 5. Polyenus, *Stratag.*, lib. i, c. 9: « Temenus, cum cæteris Heraclidis, habens in animo Rhium transfretare, misit transfugas Locrios qui nuntiarent Peloponnesibus se stare in anchoris Naupacti quasi Rhium navigaturos, sed revera velle ingredi per isthmum: cui rei fide facta, Peloponnesenses convenerunt ad isthmum, et Temenus Rhium occupavit sine pugna. »

Ibid. 6. Hunc locum, Μέσον στρατοπεδεύεται ναύατος καὶ τυπατος, tam difficile est intellectum, ut vix mens capere possit quomodo Vigerus illum intactum reliquerit. Nihil facilius erat quam mutare primum horum nominum barbarorum. Si velminime animus vertatur ad expeditionem Heraclidarum, videtur Naupactum eorum arcem et portum fuisse. Ναύπακτος sic nominata est, inquit Strabo, l. ix, p. 427, propter constructionem navium, seu Heraclidarum qui ibi paraverunt expeditionem. seu, secundum Ephorum, Locriorum ante eos. Apollodorus, l. ii, c. 8: « Temenus exercitum paravit, et raves construxit in hoc loco Locridæ, quod nunc (b) anc causam Naupacta nuncupatur. » Adijce ad hos Polyenum. Idem profert Suidas hanc urbem in Ætolia sitam dicens. Pausanias, *In Phocicis*, c. 58: « Quod attinet ad Naupactum, non me fugit dici Do-rienses, ducibus filiis Aristomachi, ibi paravisse naves quibus cum transierit in Peloponnesum. » V. eumdem in *primis Eliacis*, c. 3.

Videtur igitur Naupactam latere in Ναύατου· hanc correctionem proposuerunt Kuhnius de loco Pausaniae, in *primis Eliacis*, 3; H. Valesius, *Emendat.*, l. 1, c. 3; Holstenius, de Stephano Byzantino, voce 'Ρύπαι. Ad secundam partem correctionis, ad τυπαίου, non accessit Valesius: quam susceperunt Kuhnius et Holstenius parum feliciter, meo iudicio; quid substituendum putaverint exhibebo, deinde meam sententiam exponam.

Kuhnius putavit invenire quemdam montem Τυπαίον in Elida et conservavit textum existimans Οἰνομωδον hunc montem habuisse in animo. Sed quomodo ire licet a Naupacta ad montem Elidis per fretum Crissæum aut Corinthium? Difficile hoc est intellectu, itaque Burmannius, in nota de *Emend. Valesii* L. L., dicit: «Quæ Kuhnius super Τυπαίου notavit melius indicta forent.» Holstenius proponit lectionem 'Ρυπαίου.

Est enimvero Rhyphæus urbs Achaia, secundum Stephanum Byzantinum, cujus ruinas vidit Pausanias (*Achaic.* 23) triginta stadia ab Ægio. Herodotus l. 145, loquitur de duodecim urbibus Ionum in Peloponneso priusquam inde isti expellerentur ab Achæis; quæ designantur ab eo: Πελλήνη, Αἴγαιρα καὶ Αἰγαί, καὶ Βούρα, καὶ Ἐλίχη, καὶ Αἴγιον, καὶ 'Ρύπαι, καὶ Πατρέες, καὶ Φαρέες, καὶ Ὀλενος, καὶ Δύμη, καὶ Τριτάειες. Objiciam, primum, nusquam dici Dorienses appulisse ad Rhyphæum, sed semper ad Rhionem aut Molychriionem; ex quo orta est magna contentio utrum in Achaia an in Ætolia sita Molychriion; quod quidem parvi momenti hic. Sed si quæris aliquid in Achaia pro τυπαίου, legendum est τοῦ 'Ρίου. Enimvero Polyenus, in loco citato, sic definit: Οἱ μὲν ἀμφὶ Τήμενον μεθ' ἡσυχίας τὸ 'Ρίον κατέσχον.

Pausanias, in *primis Eliacis*, c. 3: «Οξύλο probatum est hoc iter, et statim direxit classem a Naupacta ad Molychriionem.»

Aristides adversus Platonem, folio 143 editionis Florentinae, 1517:

«Sed, o strenue, cur non crimini vertis etiam Heraclidis quod non ingressi sint terra in Peloponnesum sed, transeuntes e Rhione in Rhionem?»

Nihil certius invenitur apud scholiastem Nicandri de situ Rhyphæi in littore meridiano aut septentrionali sinus, hoc est in Ætolia aut in Achaia, quam quod legitimus de Molychrione: nimirum ad versum 214 Theriacæ,

Οἱ μὲν ὑπὸ Σκίριωνος δρη, Παμμόνια τ' αἰπῆ,
'Ρύπαιον, Κόρακος τε πάρον, πόλιον τ' Ἀσέ-
ληνον,

'Ρυπαίου Ἀντίγονος τῆς Ἀχαΐδος φησὶν εἶναι, ἐπεὶ καὶ 'Ρυπαῖοι οἱ Ἀχαιοὶ ὀνομάσθησαν. ἔστι δὲ τῆς Αἰτωλίας ὡς Νικανόρος περὶ τιῶν εἰς Αἰτωλίας ἐρχομένων διηγούμενος φησι. . . . .
'Απεινήν τε κολώνην ὀλινοῦ τε 'Ρύπαιον.

Quamvis hæc dixerit scholiastes, frustra quærentur in Ætolia ruinæ quas vidit Pausanias in Achaia; et Nicander solus stat contra Stephanum Byzantinum, Pausaniam et Strabonem.

Si quærendum esset in Achaia aliquid pro τυπαίου, hoc esset, ut mihi videtur, τοῦ 'Ρίου· quod etiam mendosum est, ut demonstrandum suscipio.

Vidimus Temenum usum esse dolo: hic iter direxit mari, simulans autem se velle procedere terra: «Δόξαν ἐμποήσας ὅτι κατὰ γῆν εισοί,» castra posuit inter Naupactam et...: «Μέτρον στρατοπεδεύεται Ναυπόκτον καί.»

Hic dolus indicatus est a Polyeno, supra citato, et confirmat penitus sensum hujus loci sicut ego accipio; porro, ad fallendum, castra ponit, στρατοπεδεύεται· non vero in aqua, neque inter Rhyphæum et Naupactam, neque inter Rhionem et Naupactam. Heynius vidit hanc impossibilitatem; itaque, *Observation.* in Apollodor. p. 203, dicit, si

vulueris accipere correctionem 'Ρυπαίου ab Holstenio factam: «In Ætolia hoc quærendum non in Achaia Rhyphis.» Scimus præterea Nicandrum loqui de monte non autem de urbe Rhyphæo, quæ inveniri non potest in Ætolia: nulla alia esse potest, ut opinor, nisi Eupalion. Τυπαίου mutabitur facillime in Εὐπαλίον.

Strabo, l. x, p. 450: 'Ἐπιχτητόν Αἰτωλίαν, τὴν τοῖς Λοκροῖς συνάπτουσαν ὡς ἐπὶ Ναυπακτόν τε καὶ Εὐπάλιον. Stephanus Byzant.: Εὐπαλία πόλις Λοκρίδος ἦν Εὐπάλιον Ἀρτεμίδωρος φησι· τὸ ἐθνικὸν Εὐπαλιεύς.

Titus Livius, 28. «Profectus ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium sunt.»

In Thucydide, iii, 96 et 102, legitur Εὐπόλιον· sed manuscripta citata a Dukerio habent Εὐπάλιον. Cæterum argumenta a me allata ostendunt hunc modum scribendi anteponendum alteri.

Col. 361. B 1. Ἄγγελον ἡμέτερον κτείνας ἀνεμάξαι ποιήσῃ. Hic usus verbi ἀναμάξω, quod conatus sum transvertere in linguam Gallicam, probatur Homero Odys. xix, 92:

Ἐρδουσα μέγα ἔργον ὁ σῆ κεφαλή ἀναμάξεις.

Herodot., i, 155: Ἐγὼ τε ἐπρηξα, καὶ ἐγὼ ἐμὴ κεφαλή ἀναμάξας φέροι.

Col. 364. B 13. Hic alluditur ad illum locum vitæ Cræsi, quem refert Herodotes, lib. i, c. 47: «Cum talia mandavisset Lydis, Cræsus eos misit ut oracula experirentur. Consulendum erat eis oraculum nonnisi centesimo die postquam profecti essent Sardibus; peterent quid tunc ageret rex Lydorum, Cræsus, filius Alyattæi, et, notata scdulo quæcunque dixisset oraculum, ea referrent. Nescimus responsa cæterorum oraculorum; ubi vero Lydi qui misit sunt Delphos, in templum ingressi sunt, vix interrogato deo, Pythia respondit versibus hexametris: «Ilaud me fugiunt arenæ et fines maris; odor testudinis, dura testa connecte cum carne agnina concoctæ in lebebe æreo, nares offendit; æs supra, æs infra.»

Maximus Tyr., in 7 oratione, § 6, p. 1597, irridet etiam has prophetias de arena, mari et lebebe: «Ultimam potuissem interrogare quoddam oraculum Jovis aut Apollinis! Petitiones meæ neque de olla Cræsi stultissimi inter reges et coquoium imperitissimi, neque de maris mensura, neque de numero arenæ rem tractassent: minime has prægraves quæstiones curassent.»

Idem, xix sermo, § 3:

«Deus aliquoties cognoscere videtur res omnes promiscue, tum pulchras, tum fœdas, tum honore, tum contemptu dignas: lingua faveamus propter honorem deorum. Certe pulchrum est omnia scire, ut numerum arenarum vel maris mensuram, et detegere quid in ridenda olla Lydii regii coquatur: sine dubio, deus veritatem præmonet quemvis interrogantem, sive monitum accipienti profuturum sit, sive ex perversitate qui illud accipit eo sit abusus.» Textum emendavi sub fine, et sic lego: Δηλαδὴ πᾶσι τοῖς δεομένοις θεσπίζει ὁ θεὸς τὸ ἀληθές· μαθεῖν κἄν συμφέρη, κἄν μέλλη ὁ μαθὼν, ἕδικος ὢν, πλεονεκτήσει·ν, pro μαθεῖν καὶ συμφέρεται. Hoc oraculum frequentissime citatur. Vid. Suidam sub voce, Κροίσκος.

Col. 365 A 9. Iterum alludit ad oraculum ab Herodoto lib. i, 55, transcriptum: «Cum mulus quidam regno Medorum potius fuerit, tunc, o Lyde, teneris pedibus, fuge ad Herimum per saxa fluentem: cave ne maneat, neque formides ignavus existimari.» Mulus iste Cyrus erat, quia natus de Persico patre et matre Medica.

Ibid. B 8. Lego φώρας loco φορῆς. Hujus ultimæ vocis significationem affert nobis Ammonius Hermias in Aristotelis Categorias, pag. 171, de Sabio, verso. Ἡ κατὰ τόπον μεταβολὴ καλεῖται φορὰ. Quod scripto Οἰνομωμῆ accommodari nullo modo potest. Vox φώρα

ad sensum συσκευῆ, reducitur, quod nomen datum est a Christianis libro Porphyrii.

Col. 365 C 16. *Κλάρτε*. Templum et oraculum Apollinis fuerunt Clari, prope Colophonem, in Ionia. Pausanias, *Achaïcis*, c. 3, pag. 527: «Colophonenses, ait, existimant templum Clari et oraculum a prima antiquitate originem duxisse, tempore quo Carii hanc regionem sub sua ditione haberent.» Tacitus, II *Annalium* libro, loquitur de Germanico deum Clari visitante et modum narrat quo oraculi responsa data sint. In Ovidii *Metamorph.* Ceyx ad Clarum pergebat, cum naufragio mersus est.

Ad Clarium parat ire deum...
(*Metam.* xi, 412.)

Col. 368 A 2. Hoc oraculum, quam maxime adulteratum, ab Holstenio tamen restitutum fuit in Porphyrii *Commentar. de vita Pythagoræ*, p. 33, edit. Kusteri, versibus trochæis scriptum:

*Ἔστιν ἐν Τρηχίνοσ ἀτὴ κῆπος Ἑρακλήτοσ
Πάντ' ἔχων θάλλοντα, πάσι δρεπέμενοσ παρημα-
[δόν
Οὐδ' ἀλιζοῦται· βέβριθε δ' ὕδασι διηγεκέσ.*

Quædam notiones de Trachide reperientur lib. vi, c. 7. Ne confundas cum Triccha, *Τρίκκη*, urbe, in qua erant Æsculapii oracula, sicut Epidauri, in Coo et Pergamis, ut ait Celsus ab Origene citatus lib. iii, c. 3.

Παρημαδόν interpretatur *quotidie*, teste Oppiani scholiaste, *Halientic.* iii, v. 360:

*Κλητοί τ' αὐτόμολοι τε παρημαδόν ἀγερέθονται.
Παρημαδόν δι' ὅλης ἡμέρας.*

Ibid. 6. Hesiodi sudor, vers. 289, *Dierum et operum*:

Τῆσ δ' ἀρετῆσ ἰδρώτα θεοί προπάροιδεν ἔθηκαν.

Socrates, iuxta Xenophontem, *Memorab.* lib. ii, c. 1, 20, in ore semper hunc versum habebat: citatur etiam a Platone, lib. iv *De legibus*, pag. 118. Stoici, auctore Luciano, l. I editionis Hemsterhuys. frequenter illo utebantur, p. 460:

*Συνεχῆσ ἐπεβράψιδων τὰ πάνδημα ἐκεῖνα τοῦ
Ἡσίοδοσ περὶ τῆσ ἀρετῆσ ἐπη καὶ τοῦ ἰδρώτοσ καὶ
τὴν ἐπὶ τὸ ἀκρον ἀνάβασιν.*

Ibid. 14. *Ὦσ δὴ τῆσ ἀρετῆσ ἀποστερούμενοσ*. Hæc verba huc non quadrant. Non apparet quomodo virtus destruat hoc vulgari oraculo. Nonne potius τῆσ βῆτῆσ legendum est, meo pignore, pretio munerum meorum quæ in promissionibus oraculi comprehenduntur?

Ibid. B 7. *Τὰς ἐν ἑλλίδι φάτρασ*. Hoc est proverbium: scholiastes manuscripti, p. 451, sic dicit: *Παροιμία ἐπὶ τῶν χρηστών τι ὀνειροπολούντων. Proverbium in illos qui aliquam felicitatem somniant. Deest proverbiorum collectaneis quæ habemus,*

Ibid. C 11. Hic ascribam notam Holstenii de hoc oraculo quod legitur p. 53 *Commentarii de vita Pythagoræ* auctore Porphyrio, edit. Kuster. Nihil ad oraculi elucidationem aptius: «Facere non possum quin oraculum Ænoimao datum apud Eusebium, quod interpres doctissimus pro proclamato reliquit, hoc loco emendari: legendum enim.

*Ἐρ τε τοῖσιν εὐμελέεσσιν ἢδ' Ἀχαιοῖσ τὸ χρέοσ
Θῆσεται τὸ δ' ἐκτεκμαρθὲν οὐδὲ μικρὸν ἔξεται.*
Nam εὐμελέεσσιν pro voce nihili εὐπέλεεσσιν substituentium sensus loci manifeste ostendit, nam Ænoimao oraculum ut ineptum et *ἀκαιρον* ridet, quod cum ipse quævisset quam potissimum gentem adiret ut lucrum mercimoniis faceret, Apollo respondisset ἐν εὐμελέεσσιν Ἀχαιοῖσ, hoc est inter concinnos corpore Achivos. Nam si statuarius, inquit, aut pictor rogasset de magistro ubi artem recte addiscret, non male in ista verba respondisset, quippe cum artifices istiusmodi corporis maxime concinna quærant quæ fingendo vel pingendo imitentur, quæ ad lucrum et mercaturam nihil faciunt.»

Sequens oraculum sicut et antecedens, versibus trochæicis constat.

Ibid. 14.

Τὸ δ' ἐκτεκμαρθὲν οὐδὲ μικρὸν ἔξεται.

Iambicum hoc, in quo desinit oraculum, non minus elucidatione eget quam primi versus, quos mancos esse diximus. Verba οὐδὲ μικρὸν ἔξεται interpretationis gratia ponuntur, post ea quæ præcedunt, οὐδὲ μὴν μιν σκομφύζεται, quam lectionem habent mss. quatuor ex quinque quos adhibuimus. Vox σκομφύζεται, quæ varie scribitur, nullibi comparet; lexicorum auctoritate destituta, vix ab Eusebio admittenda est.

Col. 369 B 3. Oraculum illud celeberrimum fuit. Legitur apud Herodot. lib. vii, § 140; Clem. Alex. qui ex eo quosdam versus affert *Strom.* v, pag. 728; Theodoret. in *Therapeut.* Ammon. Herm. in *Commentar.* ad tractatum Aristotelis *De interpretatione*, p. 108: «Si dii res futuras noscant, eas certo et determinate (ὠρισμένω;) sciunt, ita ut hæc præcognitionis imperfecta dici non possit. Sciunt intra ligneum murum solum Athenas posse salvari ab imminenti barbaris; divinam Salaminem necaturam esse filios mulierum; Cræsum, cum fluxum Halym transierit, eversurum esse magnum imperium, et Laium, dum pater fiet, delaturum esse universum suum genus.»

Oraculum illud, ab Ammiano Marcellino, c. 23, relatum est. «Oracula dubia legimus quæ nonnisi casus discrevere postremi; ut fidem vaticinii Delphici. . . Quæ Atheniensibus ad certandum contra Medos oblique destinaverat mare.» Citatur etiam a Maximo Tyrio *Dist.* 19 initio, *An divinatio et liberum arbitrium inter se concordare possint.* Philostrates, *Vita sophistar proæm.*, pag. 481; scholiast. Luciani, *Jupiter tragic.* t. II, p. 12; Cornel Nepos in *Themistocl.*; Justin, II, 42; Plutarch. in *Themistocl.*, Dio Chrysostom. xxv, 6.

Ibid. C 15. *Τὴ καθῆσθε*. Καθέξομαι vox est usurpata ad significandum supplicis habitum. Sophocles, *Oedipus rex*, v. 1:

Ὁ τέκνα, Κάδμου τοῦ πάλοι νέα τροφῆ,

Τίνασ ποθ' ἔδρασ τάσδε μοι θαλίεσ,

Ἰκτηρίοισ κλάδοισιν ἔξεστεμμένοι;

Iliad. A, v. 500, Thetis a Jove de filii sui necesse vindictam implorat:

Καὶ οὐ πάροισ' αὐτοῖο καθέξο, καὶ λάβε γούνησ.
Idem Sophocles, in *Oedip. Colon.*, v. 1176:

Φασὶν εἰν ἡμῖν ἄνδρα, σοὶ μὲν ἔμπολιν

Ὀκ ἄντα, συγγενῆ δὲ προσσόντα πωσ

Βωμῶ καθῆσθαι τῷ Ποσειδῶνοσ. . . .

Οἰδίπονοσ.

Ποδαπὸν; τὶ προσχρήζοντα τῷ θαλίματι;

Τὶσ δὴθ' ἄν εἴη τήνδ' ὀ προσθακῶν ἔδραν;

Ulysses, in *Odys.* II, 153, ut supplex aulam Alcinoi adit:

Ἔξετ' ἐπ' ἐσχάρη ἐν κορίησι.

Themistocles, dum apud regem Molossorum Admetum asylum quaerit, Thucyd. lib. i, c. 136:

Ὁ δὲ τῆσ γυναικὶσ ἰκέτῆσ γενόμενοσ διδάσκειται ὑπ' αὐτῆσ τὸν παῖδα σφῶν λαβῶν καθίξασθαι ἐπὶ τὴν ἐστῖαν.

Col. 372 A 5. Illa superstitio, qua credebatur sudore aspergi templa, vel simulacra in eis condita, in signum magnæ calamitatis, numeratur a Virgilio inter præsagia mortis Cæsaris, *Georg.* lib. i, v. 480:

*Infandum! sistunt amnes, terræque dehiscunt
Et mæstum inlacrymat templis ebur.*

Apollon. Rhod., iv, 1285:

*Ἦ δ' ἄν αὐτομάθα ξίερα βῆη ἰδρώοντα
Αἵματι.*

Scholiastes: «Cum aliqua calamitas immineret, statum solebant sudare; quod evenit Thebis, cum Philippus bellum adversus Athenienses pararet, cui finem fecit clades Chæronæa.»

Col. 372 B 8. Hoc secundum oraculum, quod mutatur pariter ab Herodoto, invenitur lib. vii, 141.

Tertio versus difficultas inest nondum soluta:

Σοὶ δὲ τόδ' αὖτις ἔπος ἔρω ἀδάμαντι πελάσας.
Sensum admisi quem Vigerus dedit voci τῷ Ἀδάμαντι, *Indomitæ*, qua Minerva designatur; hujus loci occasione Vigerus perstringit Petaviam, qui in sua editione Synesii vertit (p. 368), *Adamante propinquans*, cuius interpretationis rationem sibi certe non reddiderit. Wesselingius conjicit πελάσσαν quod referretur ad ἔπος, unde intelligeretur illius verbum chalybis robori assimilari. Chalybis eodem sensu metaphorico apud quamplurimos usu venit. Kuhnus et Perizonius in *Æliani Historiarum variarum* lib. vi, c. 12, nonnulla referunt exemplum. D. Schweighæuser nihil mutandum censet in textu servato ab Eusebio et Nicephoro Gregora in Synesio, ac vertit: *Adamantis appropinquare faciens*, parum feliciter, mea quidem sententia, nec aliter Petavium.

Col. 373 A 8. Hic Themistoclem innuit qui verbis θεῆν Σαλαμῖς usus fuerat ut adduceret Athenienses ad egrediendum ex urbe et descendendum in naves. *Plut. in Themist.*, c. 40: « Alloquebatur etiam populum ex oraculo, ei dicens muros ligneos nihil aliud significare quam naves, et verbo θεῆν, *divina*, oraculum designare Salaminam, non δειλή, *infelix*, vel σχετλιά, *exsecranda*, cum ex ea nomen trahere deberet insignis victoria Græcorum: Μεγάλου εὐτυχήματος ἐπώνυμος ἐσομένη. »

Plutarchus exscribit Herodotum, lib. vii, 143: *Εἰ ἐς Ἀθηναίους εἶχε τὸ ἔπος εἰρημένον ἐόντως, οὐκ ἂν οὕτω μιν δοκέειν ἠπιῶς χρῆσθῆναι, ἀλλὰ ὡς ὡ σχετλίῃ Σαλαμῖς, ἀντὶ τοῦ ὅ θεῆν Σαλαμῖς· εἴπερ γὰρ ἐμῆλλον οἱ οἰκήτορες ἀμφ' αὐτῆν τελευτήσαιν.* Vide *Polyn. Stratagem.*, i, 30.

Ferula est planta tractum calidorum e genere juncorum: « Lignum omne corticis loco habet, hoc est forinsecus: ligni autem loco fungosam medullam, ut sambuci: quædam vero inanitatem, ut arundines. » *Plin. lib. xiii, c. 42. Assa fetida.*

Col. 376 C 6. Hoc oraculum, hic non integre citatum, legitur apud Herodotum lib. vii, 220.

Col. 377 C 1. Illud etiam refert Herodotus et omnia quæ spectant ad expeditionem Harpagi contra *Cnidios*.

Col. 580 B 1. Hoc oraculum legitur apud Pausaniam, *Messeniac.*, c. 12. Magna varietas lectionum inest in secundo versu:

Ἄλλ' ἀπάτη μὲν ἔχει λείαν Μεσσηνίδα λαός.
Kuhnus animadvertit λαός præferendum τῷ ἄλλος; ex lectione λείαν pro γαίαν idem sensus elicitur, verbis tantum mutatis. Pausanias solus nobis transmisit narrationem diuturni hujus belli Lacedæmonios inter et Messenios, de quo nihil aliunde ad nos usque pervenit.

Ibid. C 6. Oraculum hic relatum ab *Œnomao* longe aliter citat Pausanias lib. iv, c. 9. v. 2, apud quem scribitur versibus iambicis pro hexametris, ut sequitur:

*Κούρην ἀχραντὸν νερέροισι δαίμοσι
Κλήρω λαχοῦσαν Ἀλκυτιδῶν ἀφ' αἵματος
Θυηπολεῖτε νυκτεροῖσιν ἐν σφαγαῖς.
Ἦν δ' σφαγῆ ἐκθύρη γε, καὶ παρ' ἄλλοιου τότε
Θύειν, δίδοτος ἐς σφαγῆν ἐκουσίας.*

Hæc oraculi lectio valde differt ab ea quam secutus est Amasæus Latine vertens; ea est quam dedit Siebelis, de qua dicere supersedeo. Satis est conferre unam cum altera quoad sensum et verba; difficile est dicere utra sit vera: attamen cum creditur vulgo Pythicum oraculum usum esse versibus hexametris fere semper, ex hoc tantum antepenodius videtur *Œnomaus* ab Eusebio descriptus.

Col. 381 B 1. Oraculum de Lycurgo mutuatur ab Herodoto lib. 1, c. 65: quintus versus quem hic legimus, deest apud Herodotum:

*Ἦκεῖς εὐνομίαν διζήμερος· αὐτὴρ ἐγὼ σοὶ
Δῶσω,*

qui non erat ultimus versus, ut dicit Eusebins. In versibus sequentibus legebatur verbum καταίνεῖν, quod inter archaismos numerari potest, quandoquidem post Herodotum in auctoribus qui prosaice scripserunt non amplius usu venit. Plutarchus in *Vita Lycurgi*, c. 5: « Ἡ θεοφιλῆ μὲν αὐτὸν ἡ Πυθία προσεῖπε καὶ θεὸν μᾶλλον ἢ ἀνθρώπων· εὐνομίας δὲ χρῆζοντι δίδομαι καὶ καταίνεῖν, ἔφη, τὸν θεὸν, ἡ πολλὴ κρατίστη ἔσται τῶν ἄλλων πολιτειῶν. » Hæc sunt verba ipsa oraculi prosaice reddita, quorum ultima pars periit. Raro alluditur ad hoc oraculum. Idem Plutarchus in oratione *adv. Colotem*, c. 17, inquit Lacedæmonios servare in vetustissimis tabulis, ἐν ταῖς παλαιόταταις ἀναγραφαῖς, oraculum de Lycurgo. Themistes, xix, affert eosdem versus quos Herodotus. Item Themistes oratione 15, p. 495: *Λυκούργος, εἰ καὶ λίαν κτηόεσσα ἦν ἡ Λακεδαιμών, ἐκ βίου ἀτάκτου συνήρμοσεν εἰς εὐνομίαν, ubi vides verbum κτηόεσσα epitheti instar in oraculo Lacedæmonii fuisse conjunctum. Verbum Λυκόεργε, quod legitur apud Eusebium correctum est in Herodoto, et illi substitutum est Λυκόργε ex ms. Florentino; hanc lectionem confirmat textus Homeri et Apollonii Rhodii, ubi ita scriptum invenitur nomen homonymi legislatoris Laconici.*

Ibid. 14. *Τυρταῖον.* Mentio nominis Tyrtæi inducit ad credendum *Œnomau* oraculum retulisse in quo agebatur de Tyrtæo, antequam de Lycurgo ageret. Lycurgus vixit centum et quinquaginta annis ante primam Olympiadem; ut nos docet Clemens *Alex. Strom.* i, pag. 390. Tyrtæus, secundum *Suidam* emendatum, floruit circa vicesimam quintam Olympiadem: oraculum, ubi de eo agitur, illud est quod Lacedæmonios hortabatur ut quemquam ab Athenis arcesserent qui ipsis in consilio adesset. *Ἀθηναίων ἐπάγεσθαι σύμβουλον.*—Ms. 451. *Τυρταίου.*
Ibid. D 1:

Ἔως ἂν μαντελαίσιν ὑποσχέσεις τε καὶ ὄρκους.

Hic versus non semel claudicat. Vigerus ponit ὑποσχέσεις pro ὑποσχέσεις, et Valckenaer in scholiasten Euripidis, *Phœnicæ* 679: « Ἔως initio versus vulgatur in oraculo, quod ex *Œnomao* refert Eusebius, corrigendum est ἔστ' ἂν μαντελαίσιν, et paulo post *Μενέλεων* pro *Μενέλαον*, v. 4. » Codex 466 habet *Μενέλαον*.

Vigeri et Valckenaer sententiam secutus sum, introducens in textum has emendationes quæ nihil mutant quoad sensum versionis.

Col. 384 A 5. Alludit ad quamdam narrationem Herodoti, lib. iv, c. 32, de Laodicea et Hyperochea quæ venerant ex regione Hyperborea Delum religionis causa, ubi divinis honoribus dignatæ sunt.

Ibid. 10. *Παρθρησίς* 451 pro *παρ' ἧς*.

Ibid. B 6. *Ἠμερίοισι.* Verbum istud raro usitatum, quo oraculum designat homines, reperitur in epigrammate citato a Villosone in *Prolegomenis Scholiastæ Veneti*, pag. 55:

Τὸν καὶ ἀπειρεσίων κολραρον ἡμερίων.

In oraculo quod refert Athenæus de *Charitone* et *Melanippo*, lib. xiii, p. 602, legitur:

Εὐδαίμων Χαρίτων καὶ Μελάνιππος ἔστ.

Θεὸς ἀγητῆρες ἔφαμερίοις φιλότατος

Col. 385 A 9. Hoc narrat Herodotus, lib. i, 92: « Amphioni nata est filia clauda, cui nomen fuit *Labda*: nullus inter Bacchiades voluit eam ducere in matrimonium. Hætio, filius Echeeratis, eam in uxorem accepit; natus erat in vico *Petra* et jactabat se originem ducere a *Cenea* et *Lapithis*. Unicum suscepit filium ex conjugate, et cum nulla alia consuetudinem habuit. Delphos venit ut *Deum* consuleret de progenie sua. Eum vix ingressum *Pythia* his versibus interpellavit: « Hætio, nemo te honorat, quam-

vis sis honore dignus. Labda concepit : in lucem edet filium eversorem : aggredietur homines ut rex, et suis legibus Corinthum muniet. »

« Quod renuntiatum est Bacchiadibus, qui non intellexerant primum oraculum obscurum de Corintho quod congruebat cum oraculo dato Hetioni : « Aquila concepit in scopulis, pariet leonem robustum et crudelem : multorum secabit poplites. Hæc meditati, vos, o Corinthii, qui habitatis circa pulchram Pirenem et in scopulis Corinthi, » etc.

Herodotus narrat quomodo Bacchiades consilium inierit occidendi hunc Cypselum filium Hetionis, et quomodo hic Cypselus, insidiis elapsus, factus fuerit crudelis oppressor patriæ.

Col. 385 B 6. Γαμήσαι 465, 466.

Col. 388 A 11. Erginus, filius Clymenis, Presbonis, Phryxi et Athamæ, trahit originem a regibus Orcho-meniorum, quorum historia, breviter scripta, legitur in Pausaniæ *Bæoticis*, c. 6, pag. 474 : « Erginus multa perpessus adversa ab Hercule, latuit absque uxore et liberis. Sed, cum ditissimus esset factus, conjugem et liberos habere voluit jam senex ; se contulit igitur Delphos, ubi, oraculo consulto, accepit responsum supra citatum. Uxore juvenili ducta, ex oraculo, genuit Trophonium et Agamedam. »

Pro γέροντι νέαν συνοικίειν, Valckenæer in *Fragmentis Euripidis*, p. 275, proponit, συνοικίειν, *despondere, collocare, ducere domum.*

Alluso expressa ab hoc oraculo invenitur etiam in responso oraculi ad Ægeum :

Ἄσκον τὴν προδύοντα πόδα, μέγα φέρτατε
Μῆ λύσῃς. [λυῶν,

Apollonius Rhodius imitatus est eum, III, 1517 :

Καλκίον Ἰστοβοῖα θεῆ συνάρασσε κορώνῃ.

Verba κορώνῃ, ἄσκος, θύλακος, ποδεῶν, præbent hanc significationem aversam. Vide Lobeck, *Aglaophamus*, p. 845 et quos inducit testes.

De Ergino, vide Diodorus Siculum, IV, 40 ; Apollodorum, in *Biblioth.* II, 4, 11 ; Ruhnck., *Epist. critica secunda*, p. 382.

Pro ultimis verbis textus, ἀλλ' ἐπιθυμία τοῦς βλάκας ἐξίστησι, manuscriptum 465 habet, ἀλλ' ἐπιτυχία τοῦς βλάκας ἐξίστησι. *sed obscæcat plebem stolidam felix successus.*

Ibid., B 6. *Præparationis.* Apparet hic quam recens et quam absurda sit distributio in capita ; series idearum et antea ab Ænomæo dictorum deductio abruptum subito et divellit ab initio. Postquam dixit in commotionibus animi responsa peti ab oraculis inducit Deum ne sinat a se indigna peti : hæc in partes duas a stultis divisoribus scissa sunt.

Ibid. C 1. Pro Antiocho substituitur Archilochum : cuius rei afferenda est ratio. Legimus, lib. VI, c. 7, pag. 256, oraculum sequens relatum a Stephano Byzantino : *Voce, Θάσος.*

Ἀγγελῶν Παροῖς, Τελεσικλῆϊς, ὡς σε κελύω,
Νήσω ἐν Ἡερῇ κτίζων εὐδαιμον ἄστν.

« Mone Parienses, Telesicles, sicut tibi jubeo, ut condant in insula Heria urbem in aprico loco sitam. » Quis est hic Telesicles ? Quæ est hæc insula Heria ? Noster auctor, aut potius Ænomæus, illud nos docet in loco citato.

« Thasos est insula Heria ; Parienses ad eam appellent cum meus filius Archilochus eis exposuerit hanc insulam olim nominatam fuisse Heriam.... Sed si noluisse id eum docere, neque ipse illud annuntiasset, neque ejus filius Archilochus sese præbuisset ducem hanc coloniam, neque Parienses habitavissent Thasum. »

In aprico est Telesiclem patrem fuisse Archilochi, utrumque natum fuisse in Paro, insula, hunc duxisse coloniam Thasum. Strabo lib. X, pag. 487 : Ἐπὶ Παρῶν ἐκτίσθη Θάσος. Hoc etiam declarat Thucydides lib. IV, § 104. Hæc colonia fuit posterior coloniam

Phœnicum. Ex hac convenientia minime dubitandum mihi videtur Ἀντίοχος substitutum fuisse Ἀρχλόχ. Ruhnkenius, de *Velleio Paterculo*, c. 5, n. 4, animadvertit hoc nomen sæpe adulteratum fuisse, et ipsius Antiochi nomen illi substitutum est, ut in Pollucis *Onomast.* lib. VI, 99.

Holstenius, de Stephano Byzantino, jam proposuit hanc correctionem, et profert velut argumentum initium cap. 33 ejusdem libri nostri auctoris, ad quem remittimus lectorem.

Ibid. 4. Φαιστοῦ. Phæstus numeratur inter urbes Cretæ a Stephano Byzantino et Hesychio. Prior dicit eam conditam esse a Phæsto, filio Rhopalii, nepote Herculis. Diodorus Siculus, lib. V, 78, et Strabo lib. X, pag. 476 dicunt a Minoe eam conditam fuisse. Vide Meursium, *Creta*, lib. I, 613. Tarrha, urbs Cretæ, inquit Stephanus Byzantinus, in qua præsertim colebatur Apollo Tarrhæus, Ταρράτιος. Scholiastes Apollonii, in Vita hujus poetæ, hanc urbem exstitisse testatur ex Longino : Ἐν τοῖς φιλολόγοις.

« Oppida Cretæ insignia in Mediterraneo Gortina, Phæstum, Gnossus, Polyrhennum, Myrina, Lycastus, Rhannus, Lyctus, Diom. » Plin. lib. IV, 20.

Col. 389 A 6. Charilas, aut Charilaus, est hic rex Spartæ, cuius tutor fuit Lycurgus, et cui vitam soliumque servavit ; erat ex gente Proclidum, filius Polydecti, nepos Eunomi ; habuit collegam in regno ex gente Eurysthenidum, Archelaum, filium Agesilai. Herodotus scripsit genealogiam prioris, lib. VIII, c. 131 : Τοῦ Εὐνόμου, τοῦ Πολυδέκτους, τοῦ Πρωτάϊου, everso ordine nominum in quo disposerunt Strabo lib. X, p. 482 ; Justinianus, I, III, c. 2 ; Pausanias *In Laconicis*, c. 7, *Arcadicis*, c. 48 ; Plutarchus, *Vita Lycurgi*, c. 2. Genealogia Eurysthenidum legitur in Herodoto lib. VII, § 204, ubi agitur de Leonida.

Ibid. 15. Oraculum quo Pythia expulerat e templo interfectorem Archilochi, sæpe citatum est. In Plinio de hoc inest error qui jamdudum corrigi debuisse, VII, 30 : « Archilochi poetæ interfectorem Apollo arguit Delphis. » Scribendum est *arquit*. Suidas nominat Calondam eum qui casu occiderat Archilochum in pugna. Plutarchus in *Tractatu de vindicta sera deorum*, designat eum sub hoc nomine et insuper cognomine Κόραξ.

In Vita inedita Arati, quam impressit Ruhnkenius, idem nomen legitur sed adulteratum : Ἀδελφούς ἔσχε Ἄρατος Λύρην τε καὶ Καλλιῶνδαν.

Ruhnkenius proponit Μύρον pro Λύρην, et Hemsterhuysius loquitur de forma Καλλιῶνας, quam cæteris conjungit : Ἀρχῶνδας, Ἐπαμινῶνδας, Θεῶνδας, Φιλῶνδας, Χαρώνδας, quæ formantur ab Ἀωρχνῶδες, etc. Vid. Galianum in *Protreptico ad artes*, c. X, t. II, pag. 40, editionis Basileensis.

Ælianus, in *Historiis diversis*, I, III, c. 44, et Simplicius in suo commentario de *Manuali* Epicteti, p. 81, recto editionis Veneticæ in-4°, 1528, referunt oraculum simile juxta quod expellendus erat e templo amicus qui aufugerat, amico suo relicto in manibus interfectorum :

Ἄνδρὶ φίλῳ θρήσκοντι παρὼν πέλας οὐκ ἐπαμύνεις.

Ἥλυθες οὐ καθαρὸς, περιμαλλέος ἐξῆθι σκηῶν.

Admittit contra illum qui occiderat amicum dum ei opem ferret.

Ἐκτεινας σὸν ἐταῖρον ἀμύνων · οὐ σε μαλάρει

Ἄλμα φόνον · σὺ πέλεις καθαρότερος ἢ πάρος ἦσθα.

Col. 395 A 3. Ἴνα σπένδωμεν καὶ διώξωμεν τὸν οὐρανὸν κατὰ πόδας τῶν ἡμετέρων ἐπαίων. Verba κατὰ πόδας vertit Vigerus *Magnis passibus* ; timeo ne erraverit ; κατὰ πόδας διώκειν, αἰρεῖν, ἐπιπλέειν, θρηῶν, offerunt significationem notam a *pede ad pedem subsequi* ; hic dicendi modus significat tem-

poris punctum quo res agitur. Plato, in *Sophista*, p. 171 Francofurtinæ editionis : Κατὰ πόδας ὑπέλαβες, « Intellexisti subito. » Hic sensus non invenitur in *magnis passibus*.

Pro τῶν ὑμετέρων ἐπαύων scripsi τῶν ἡμετέρων πόνων, ut legitur in manuscriptis 451 (πόνων), 466, ἡμετέρων.

Col. 395 A 10. De διασκευασταῖς vide Valckenairi *Præfationem Hippolyti* 18; *Diatribam*, p. 89; Wolf *Proleg. Homeric.*, p. 151; Dion. Chrysost., I, p. 699 : Ὡσπερ ἐν ταῖς χωρῶδαις καὶ διασκευαῖς. Henrich, *Dissert.*; Kil., 1807.

Ibid. C 2. Vigerius in notis contulit editionem hujus oraculi, quam tradidit Eusebius, cum ea quam dedit Pausanias in *Phocicis*, c. 24, p. 857 edit. Kuhnii : « Videres, inquit hic narrator, statum Homeri æream, basi sedentem, et in ea legeres oraculum quod datum fuit Homero :

« Felix et infelix, nam sub hoc utroque sidere natus es : quæris patriam : regionem maternam, non vero paternam, habes : insula Io est patria tuæ matris ; hæc te accipiet cum reddideris ultimum spiritum, sed cave ab ænigmate puerorum. »

Hoc oraculum, sicut refertur a Pausania, verbo tenus transcriptum est a Stephano Byzantino ad verba Ἰός, ἦσος; τῶν Κυκλάδων. Fusius exstat, et interpolatum in *Vita Homeri*, quæ Plutarcho tribuitur. Ad initium hæc est versio loci : « Aristoteles ait in octavo libro *Poeticæ*, Homerum, cum vellet genus suum noscere, consuluisse oraculum, a quo audivit : Est insula Io patria tuæ matris, quæ te accipiet post mortem ; sed cave ab ænigmate juvenum. »

Narratur aliud oraculum de eo :

« Felix et infelix, nam sub utroque sidere natus es, quæris patriam, matris tuæ existit sed non patris patria, cujus urbs primaria sita est in insula nec procul a vasta terra, nec prope eam (Creta insula). Hic invenies tuum tumulum sicut statuit fatum, cum audieris quod dicent pueri : id est hymnum verbis implicatis expressum, et intellectu difficilem ; nam tibi duplicem vitam tribuit fatum : juxta priorem, sole duplici cares ; juxta posteriorem vero similis es immortalium vivens et mortuus ; sed post mortem vacuus eris infirmitatibus senectutis. »

Ibid. C 15. Δυσπάθειον, 451.

Col. 396. A 10.

Ἐ εἰδὼς ψάμμον τ' ἀριθμὸν καὶ μέτρα θαλάσσης,

Καὶ κωφοῦ ξυνιελς, καὶ μὴ λαλέοντος ἀκούων.

Ab his versibus incipit oraculum Apollinis ad Cræsum quod citavimus c. 21 hujus libri et in Herodoti historia, lib. I, c. 47. Ex allusionibus consuetis veterum ad hos versus intelligitur hæc exclamatio Ciceronis, *De Divinatione*, l. I, c. 19 : « Quæ Cræso Pythius Apollo, quæ Atheniensibus, quæ Lacedæmoniis, quæ Tegeatis, quæ Argivis, quæ Corinthiis responderit, quis ignorat? » Non ita est recentioribus temporibus : hic versus citatus est in *Diario Eruditorum*, mense novembri 1832, p. 671, ut ex oraculo ignoto. Pindarus videtur hoc oraculum in mente habuisse cum dicit in nona *Pythica*, v. 79 :

Ἐξερωτῆς, ὧ ἄνα; κύριον ὅς πάντων τέλος

Ὀσθα καὶ πάσας κελεύθους,

Ἄσσα τε χθῶν ἠρινὰ φύλα

Ἄ ἀναπέμπει, χρωπῶσαι

Ἐρ θαλάσση καὶ ποταμοῖς ψάμμοι

Κύμασιν ριπαῖς τ' ἀνέμων κλονέονται.

Ibid. B 5. « Cur, o interpres hæreditarie religionum Græcorum, sicut te nominat Plato. » Hic alluditur ad quemdam locum quarti libri *Reipublicæ*, p. 427 H. Stephani, 448 Ficini : « Quod attinet ad consecrationes templorum, victimas cæterosque cultus

deorum, dæmonum, heroum, si sapiamus, nullum alium interpretem audiemus, nisi quem nobis tradiderunt patres. Hic enim deus interpret est hæreditarius (πάτριος ἐξηγητῆς) omnium hominum, in his rebus, sedens in media terra et in ejus *gre-mio* edit oracula. »

Ibid. 9. Προστυχηθεῖς 467.

Ibid. C 10. Testes fide digni tuentur locum de Cleomede Astypalensi, nempe Plutarchus, in *Vita Romuli*; Pausanias, in *secundis Eliacis*, seu lib. VI, c. 9, sic autem loquitur prior : « Sors Romuli non valde dissimilis est ab his quæ referunt Græci de Aristæo Proconesio et de Cleomede Astypalensi ; hic erat virtute et statura insignis, indole iracunda et fere furenti, nihil nisi vi agens. Hoc est ultimum ejus factum : ingressus in scholam puerorum percussit pugno columnam quæ sustinebat domum, eamque mediam fregit ; unde ruit tectum. Cum eum persequerentur propter puerorum necem, confugit in ingentem arcam, operculum clausum retinuit, ita ut frustra conarentur multi homines eum extrahere. Confracta arca, invenerunt eum neque viventem, neque mortuum ; quod quidem mirantes miserunt legatos Delphos, quibus respondit Pythias :

Ultimus heroum est Cleomedes Astypalensis. »

Pausanias addit quædam nova : « In Olympiade præcedenti dicitur Iccus Epidaurensis interfectus fuisse in pugna a Cleomede Astypalæo adversus eum luctante. Damnatu est a iudicibus quasi reus facti injusti, amissoque præmio victoriæ factus est amens ; dolore commotus confugit Astypalæum et, cum sedisset haud procul a schola, in qua includebantur circiter sexaginta pueri, dimovit columnam quæ fulciebat tectum, quod ruina obrivit pueros. Cum eum insectarentur lapidibus incolæ, confugit in templum Minervæ, descendit in arcam positam in hoc templo, et trahens ad se operculum, delusit conatus Astypalæorum qui volebant aperire arcam. Cujus tabulis denique dimotis, neque reperto Cleomede vivo aut mortuo, miserunt Delphos qui peterent explanationem eorum quæ acciderant Cleomedi. Pythia reddidit oraculum supradictum. Ex hoc tempore Astypalæi colunt ut heroem Cleomedem. »

Idem narrat multi scriptores ecclesiastici : Origenes, *adv. Celsum*, lib. III ; Theodoretus, *Therapeutica*, lib. VIII ; Cyrillus, *adv. Julianum* ; Epiphanius Scholasticus ; denique historicus Socrates, lib. III, c. 23, p. 165 edit. Valesii, qui citat nostrum auctorem : « Quid dicam de Cleomede athleta, quem deum pronuntiavit oraculum? Propter hoc oraculum Diogenes Cynicus et philosophus Oenomaus condemnaverunt Apollinem Pythicum » κατέγνωσαν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος. Ut videtur, Oenomaus habuit alia documenta ac Plutarchus et Pausanias de morte Cleomedis, quem onagri calce interfectum narrat : probabile est Astypalæos deceptos esse a Cleomede qui, illis nescientibus, aufugit. Unde rumor serpit illum e conspectu ablatum esse, quare inter deos relatus est.

Col. 398 B 41. Theagenes Thasius citatur a Pausania in *secundis Eliacis*, c. II : « Thasii, inquit, illum statuam in mare conjecerunt, sequentes legem quamdam Draconis inter eas quas de cæde Atheniensibus dederat. Juxta hanc legem ejiciendæ sunt extra fines res inanimatæ quæ cadendo mortem alicui attulerint. » Quam legem Draconis ipsissimis verbis refert Demosthenes in *Oratione adv. Aristocratem*, t. I ed. Reiskii, p. 645. « Prytanæi tribunal est quartum. Ad quid spectat? Si lapis, lignum ferrumve, aut aliquid simile casu percussit aliquem ; si nescitur a quo veniat ; si res possideatur aut perspectrum sit quæ fuerit mortis causa, ad hos magistratus defertur. » Pausanias prolixè locutus est in loco allato de vita athlete Theagenis et de honoribus quibus cultus est ut deus.

Col. 400 A 1. Vigerius dicit in sua nota se

illius præferentes effigiem, Petrum Burmannum induxerunt ad dissertationem hac de re edendam, cui titulus *Ζεύς Καταιβάτης*, Ultraject. in-4°, 1700, in qua ad evidentiam probat hoc epithetum Jovi non dari, nisi cum fulgur emittat (*Fulgerator*), et magna inde detrimenta nascantur. Et in hoc distinguitur a Jove Helicia, cujus tonitrua res futuras ominabantur, Ἐλικίας ὁ συστροφῶς ἡ ἔλικας ποιῶν, διὰ μέσσην παχύτητα ἢ ὑγρότητα, τῇ πυκνότητι τοῦ ἀέρος ἀντρωσόμενος, ait Tzetzes in *Lycophrane*, v. 582. Ipsum tonitru dicebatur Καταιβάτης, et hoc sensu usurpatur apud Lycophronem, l. l. In citationibus Burmanni Eusebii verba ommissa sunt.

Col. 412 A 3 :

Non meus hic sermo est, sed quem præcepit Ofellus.
Horat. *Satyrar.*, l. II, *Satyr.* 2.

Euripides in *Menalippa* :

Οὐκ ἐμὸς ὁ μῦθος, ἀλλ' ἐμῆς μητρὸς πάρα.
Et in *Hippolyto*, v. 553 :

Σοῦ τὰδε, οὐκ ἐμοῦ κλέεις.

Ad hoc alludit Plato, *Alcibiade primo*, p. 145 ed. Henrici Stephani : Τὸ τοῦ Εὐριπίδου ἄρα συμβαίνει, ὡ Ἀλκιβιάδῃ· σοῦ τὰδε κινδυνεύεις, ἀλλ' οὐκ ἐμοῦ ἀκηκοέναι, οὐ δ' ἐγὼ εἶμι ὁ ταῦτα λέγων, ἀλλὰ σύ. De hac locutione proverbiali, vide Muretum, *Var. Lect.*, l. v, 20.

Ibid. B 3. Textus Græcus fert τὰ τῶν δαιμονίων. Hic distinguendum est inter *Δαίμονες* et *Δαιμόνια*, quam distinctionem non admittit lingua Gallica : *Δαίμονες* majores dii erant ; *Δαιμόνια*, verbi gratia, genius Socratis, minores erant. Vox *Δαιμόνιον* præsertim genium Socratis designabat, et ita Xenophon in *Ἀπομνημονεύματα* ; Plato, in *Apologia* ; Plutarchus in *Tractatu de genio Socratis*. Eustathius in vers. 294. lib. x *Odyssæ*, p. 1659, ait : « Circem gladio Ulyssis territam fuisse, quia, ut *Δαιμόνιον*, vita longiori fruitura erat, haud tamen immortalis. *Vid.* p. 1659 editionis Rom.

Ibid. C 6. Cf. Valckenaer in *Euripidis Fragmenta*, c. 25, p. 287.

Ibid. D 15. Versus quos hoc in loco tanquam auctoritatem facientes citat Eusebius, ex *Sylæo* Euripidis depremti fuerunt : mirum est Vigerum horum auctorem non indicasse, cum conetur eos emendare, præsertim quod Philo Judæus pluries his usus fuerit in tractatu : *Quod homo virtute præditus sit liber*, in libro *De Josepho*, in *Allegoriis*. Gataker in posthuma parte *Adversariorum*, c. 10, p. 520, Ultraject. 1698 ; in commentario, in *Marcum Aurelium*, lib. VIII, c. 41, eos restituit ita ut ego edidi. Apud Philonem legitur : *Οἷα παρ' Εὐριπίδῃ φησὶν Ἡρακλῆς*. Hi versus, ut videre est, ab Hercule recitantur. Euripidis primo versu iterum usus est in *Phœnicibus*, v. 531 :

Πρὸς ταῦτ' ἴτω μὲν πῦρ, ἴτω δὲ φάσγαρα.
Ceteri ita a Philone scribuntur :

*Πῖμπρα, κάταθε σάρκας, ἐμπλήσθητι μου
Πίνων κελαινὸν αἶμα, πρόσθε γέρον κάτω
Γῆς εἰσὶν ἀστρα γῆ τ' ἄνω εἰς οὐρανόν,
Πῖρ ἐξ ἐμοῦ σοὶ θῶπ' ἀπαντήσαι λόγον.*

Ex Eusebio, Gatakerus proponit τάμνον pro πῖμπρα, idem sonante ac κάταθε.

Col. 415 B 11. « Si omnia fato sunt, omnia sunt causa antecedente : et si appetitus, illa etiam quæ appetitum sequuntur, ergo etiam assensiones : at si causa appetitus non est sita in nobis, nec ipse quidem appetitus in nostra potestate ; quod si ita est, ne illa quidem quæ appetitu efficiuntur, sunt sita in nobis : non igitur neque assensiones, neque actiones in nostra potestate : ex quo efficitur ut nec laudationes justæ sint, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia. » Cicero *De fato*, c. 17.

Ibid. C 10. *Εἰ γὰρ ἐξ εἰμαρμένης τὸδε τι γερῆσεσθαι νομίζοι.* Hæc locutio, a nostro auctore

inferius usurpata : Ἐν τῷ τὸδε τι βούλεσθαι ἢ μὴ βούλεσθαι, ex antiquioribus rhetoricæ magistris desumpta est. Longin. *De sublimitate*, § 14 : Πῶς ἂν τὸδε τι ὕπ' ἐμοῦ λεγόμενον, παρῶν Ὀμηροῦ ἢ Δημοσθένους ἤκουσεν ;

Hermogenes : Διαίρεσις τῶν στάσεων. Πραγματικὴ ἔστιν ἀμφισβήτησις περὶ πράγματος μέλλοντος, εἰ δεῖ γενέσθαι τὸδε τι, ἢ μὴ γενέσθαι.

Ibid. D 8. Cicero *De fato*, 12 : « Nec nos impedit illa ignava ratio quæ dicitur ἀργὸς λόγος, cui si pareamus, nihil omnino agemus in vita. »

Origenes *contra Celsum*, lib. II, p. 73, edit. Camillab. Ἄλλα καὶ ὁ ἀργὸς καλούμενος λόγος, σοφισμα ὢν, τοιοῦτός ἐστι λεγόμενος ἐπὶ υποθέσεως πρὸς τὸν νοσοῦντα, καὶ ἀποτρέπων αὐτὸν χρῆσθαι τῷ ἱατρῷ πρὸς ὑγίειαν· καὶ εἶγει γε οὗτος ὁ λόγος· εἰ εἴμαρτα σοὶ ἀναστήται ἐκ τῆς νόσου, ἔάν τε εἰσαγάγῃς τὸν ἱατρὸν. ἔάν τε μὴ εἰσαγάγῃς, ἀναστήσῃ· ἀλλὰ καὶ εἰ εἴμαρτα σοὶ μὴ ἀναστήται ἐκ τῆς νόσου, οὐκ ἀναστήσῃ. Ἦτοι δὲ εἴμαρτα σοὶ ἀναστήται ἐκ τῆς νόσου, ἢ εἴμαρτα σοὶ μὴ ἀναστήται· μάτην ἄρα εἰσάγεις τὸν ἱατρὸν. « Quod aiunt ἀργὸς λόγος est sophisma, et ad illud reduci potest : supponamus aliquem ægroto adesse et illi suadere, his verbis, ne medicum vocet qui eum ad sanitatem reducat : si ex fati decretis sanitati restituendus sis, accersas medicum vel non, sanaberis ; si autem convalescere non debeas, in vanum medicum vocabis. »

Plutarchus, *De fato*, c. 11 : Ἀργοὶ καὶ θερίζοντες λόγοι, καὶ ὁ παρὰ τὴν εἰμαρμένην ὀνομαζόμενος σοφισματα, ὡς ἀληθῶς, κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, τυγχάνει ἔντα. « Ratiocinia quæ vocant ἀργοὶ et θερίζοντες, sicut et illud quod vocant, παρὰ τὴν εἰμαρμένην, mera sunt ex hac argumentatione sophismata. »

Plato, in *Memnone*, p. 17 : Οὐκ οὐκ δεῖ πειθεσθαι τούτῳ τῷ ἐριστικῷ λόγῳ· οὗτος μὲν γὰρ ἡμᾶς ἀργοὺς ποιήσσει. « Cautè cavendum est hoc genus discussionis, quod nos non nisi ad sumnam inertiam ducere possit. »

Col. 416 A 5. *Τι οὖν δεῖ συντετάσθαι.* Legendum est συντεθεσθαι. Demosthenes, *contra Aristocratem*, p. 679, ed. Reiske : Ὅ ταῦτα τοίνυν συνθέμενος, pro, ταύτην τὴν συνθήκην γεγραμμένους.

Col. 417 C 4. Ἐξίς. Hujusce vocabuli philosophicus usus ab Ammonio exponitur, ad *Aristot. Categoria*, folio 120 edit. Sabii : Τὸ τῆς ἕξεως ὄνομα ἐπὶ τούτων φέρεται ἐν ὧν καὶ τὸ τῆς εὐεξίας· ἡ γὰρ εὐεξία ἐπίτασις τῆς ἕξεως ἐστὶ· καὶ τὸ τῆς ἕξεως ὄνομα ἐπὶ μόνων τῶν ἐμψύχων λεγθήσεται.

« Verbum ξίς idem ac εὐεξία, quod vocis ξίς extensio est. Dicitur tantum de substantiis animatis. »

Col. 420 B 8. Ἀπαράλλακτον, ineluctabile. Distinctionem philosophicam τῶν παραλλάκτων et τῶν ἀπαραλλάκτων, indicat Plutarchus in tractatu *De contradictionibus Stoicorum*, p. 371, t. XIII, edit. Huten ; t. X, p. 322 ed. Reiskii : Τοῦ καταγαγκάσθαι δικούντος ὑπὸ τῶν ἕξωθεν αἰτιῶν ταῖς ἐρμαῖς ἀπόλοισιν πορίζεσθαι· ἐνιοὶ τῶν φιλοσόφων ἐπελευστικὴν τινα κίνησιν ἐν τῷ ἡγεμονικῷ κατασκευάζουσιν ἐπὶ τῶν παραλλάκτων μάλιστα γενομένην ἐκδηλον, ὅταν δυοῖν ἴσον δυναμένων καὶ ὁμοίως ἐχόντων θάτερον ἢ λαβεῖν ἀνάγκη, μηδεμίας αἰτίας ἐπὶ θάτερον ἀγούσης, τῷ μηδενὶ διαφέρειν· ἡ ἐπελευστικὴ δύναμις αὕτη τῆς ψυχῆς ἐπὶ κλίσειν ἐξ αὐτῆς λαβούσης, διέκοψε τὴν ἀπορίαν.

Originem vero illius coactionis quæ in motibus nostris existere videtur, in causis exterioribus inveniendam nonnulli philosophi docuerunt. In parte superiore animæ, inquirunt, inest quædam virtus *epelestica*, id est, spontanea, quæ præsertim manifestatur in actibus *parallactis*, id est, qui alius pro alio sumi possunt ; quod fit, cum ex duabus rebus, eamdem vim et valorem habentibus, quarum alterutra pariter eligi queat, unam tamen eligere necesse sit, quamvis ad neutram necessario trahamur,

nullo discrimine prævalente : hac virtute epeleustica, determinationis animæ nostræ (*de motu proprio*) solvitur difficultas.

Col. 428 C 6. Hæc etymologia vocis εἰμαρμένη Stoicorum est.

Plutarch., *De placitis philosoph.*, 1, 28 : Οἱ Στωικοὶ εἰμαρμένην λέγουσιν εἰρῶν αἰτίων, τουτέστι τῶν κατέπιπτον ἄταράχων. — Idem, *De fato*, IV, 1, 15 : Εἰμαρμένη γὰρ προσαγορεύεται ὡς ἂν εἰρομένη τις. Cic., *De divinatio.*, 1, 55 : « Fatum id appello quod Græci εἰμαρμένην, id est ordinem seriemque causarum ; cum causa causæ nexa rem ex se gignat. »

De fato vide sanctum Augustinum, *De civitate Dei*, lib. v, capite 1 et seq. usque ad undecimum, *De civitate Dei* ; Cic., *De divinazione et De fato*, ubique.

Col. 429 A 3. *Σωματικά στοιχεία*. Nomen στοιχείων astris datum non est Eusebio proprium, sed ab eo frequenter adhibetur, l. 1, cap. 9 : Φοινίκων οἱ πρῶτοι φυσικοὺς ἦλιον καὶ σελήνην καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέρας πλανήτας καὶ τὰ στοιχεία τὰ τούτοις συναφῆ, θεοὺς μόνον ἐγγίνωσκον · τὰ στοιχεία sunt ἄπλανεῖς, inquit Salmasius, *De annis climact.*, p. 577. — Eusebius, lib. III, c. 4, p. 95 : Εἰς μόνον τὰ ὀρώμενα τοῦ κόσμου στοιχεία. — Id., *Hist. eccles.*, III, 31 : Κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεία κεκοιμήται, ubi vid. Valesium. — Theodoretus, *Hist. eccles.*, v, 39 : Τοὺς τὰ στοιχεία θεοποιούντας, ubi eundem. — Epiphanius, *De hæresi Pharisæorum* : Τὰ ματαίως νομιζόμενα εἰς ἀριθμὸν στοιχεία, ubi, εἰς ἀριθμὸν, inquit Valesius de Eusebio *l. l.*, ponitur pro εἰς λόγον. — Hieronymus in epist. ad Hedibiam IV : « Omnis hebdomada in sabbatum dividitur, quas ethnici idolorum et elementorum nominibus appellant. » — Chrysost., homil. 58 in *Matthæum* : Ὁ γὰρ δαίμων ἐπὶ διαβολῇ τοῦ στοιχείου καὶ ἐπιτίθεται τοῖς ἀλοῦσι. — Theophil., *ad Autolyt.*, l. 1, c. 6 : Ἥλιος καὶ σελήνη καὶ ἄστερες, στοιχεία αὐτοῦ εἰσι. — Idem, l. II, § 22 et 50. — S. Greg. Nyss., in *Vita sanctæ Macrinæ* : Αὐτῶν τῶν στοιχείων τὰς εἰκόνας διὰ τῆς μιμήσεως ἀνοητοῦσθαι, et alii.

Col. 435 A 10. Ἡπτόχην ms. 467.

Ibid. 15. « Democritus auctor atomorum accipere maluit necessitate omnia fieri, quam a corporibus individuis naturales motus avellere. » Cicero, *De fato*, c. 10.

Ibid. B 3. Τσοῦτος ms. 465. Cicero, *De fato*, c. 7 : « Maxime tibi de hoc ipso, Chrysippe, cum Diodoro certamen est : ille enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit verum, aut futurum sit verum, et quidquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse, et quidquid non sit futurum, id negat fieri posse. Tu et quæ non sint futura, posse fieri dicis, ut : frangi hanc gemmam, etiamsi id nunquam futurum sit. »

Plutarch., *De contradict. Stoic.* : Ὁ δὲ λέγων ἔτι Χρύσιππος οὐκ αὐτοτελῆ τούτων αἰτίαν, ἀλλὰ προκαταρτικὴν μόνον ἐποιεῖτο τὴν εἰμαρμένην, ἐκεῖ πάλιν αὐτὸν ἀποδείξει μαχόμενον πρὸς ἑαυτὸν. ὅπου τὸν μὲν Ὀμηρον ὑπερφυσῶς ἐπαινεῖ περὶ τοῦ Διὸς λέγοντα : Τῷ ἔχει ὅτι κεν ὄμμα κἀνδρὸν πέμπησιν ἐκίστω, Ἥ ἀγαθόν...

(*Iliad.* O, 109.)

Respondet ille, fatum, ad sententiam Chrysippi, non esse causam effectivam, sed causam primordiam ; sed in eo secum discrepat, cum magnifice laudet Homerum de Jove dicentem : « Itaque æquo animo bonum vel malum vobis datum accipite. » Plutarch., p. 361, t. X ed. Reischii.

Quod vero Chrysippus docuerit de fato et malo vel bono, si quisquis scire voluerit, quantum illud fieri potest, cum desint ejus opera, legat quæ narrat A. Gellius in *Noctibus Atticis*, lib. VI, cap. 1 et 2.

Col. 434 B 13. Hoc oraculum ab Herodoto relatum, l. VII, 148, alius alio modo docti editores interpretati sunt. Refert Wesseling versionem Chalcidii :

*Vicinis offensa, Deo charissima plebes,
Armorum cohæbe munimina...*

In hoc verbo τὸν προβολαῖον inest difficultas : ex hoc verbo intelligendusne est hominis status arma tum ad nocendum, tum ad se defendendum gestantis? Ἐν προβολῇ θέσθαι, verbum est in rebus belli usitatum, quod idem habet ac *præferre*, sive hastam sive scutum quo tegantur ; προβολῆ in eo sensu idem ac πρόβλημα sonat. Xenoph., *Memorab.*, lib. III, c. 12-27 : Μέχρι τῆς ἡλικίας ὀπλισμένους χουφοτέροις ὀπλοῖς, βλαβεροὺς μὲν τοῖς πολεμίοις εἶναι, μεγάλην δὲ προβολὴν τοῖς πολίταις τῆς χώρας κατασκευάζεσθαι. Idem, in *Cynegetic.*, c. 5, oculum leporis describens : Τὰ τε γὰρ δῆματα ἔχει ἔξω, καὶ τὰ βλέφαρα ἔλλειποντα καὶ οὐκ ἔχοντα προβολὴν ταῖς αὐγαῖς. Eorum oculi ciliis quibus protegantur carent.

Ex his concludere fas est, quod deus jubet Argienses nihil præter defensionis rationem tentare, sed esse paratos ad pugnandum. Notam vide de προβολαῖον, *Præparat.* lib. VII, c. 16, p. 330, ubi pro insidiis sumitur hoc verbum et verbo θέλητρον assimilatur.

Col. 436 A 1. Vide Stephanum Byzantinum de hoc oraculo, voce *Carystes*.

Ibid. B 4. Oraculum de quo nunc agitur, Stephanus Byzantinus commemorat, verbo Θάσος, ut exinde cognoscamus hanc insulam, Heriam antea nominatam fuisse. Vide oraculum de colonizæ itinere ab insula Paros in Thasos, relatum ab Archiloco, l. v, c. 31.

Col. 437 A 9. Illud quod inducit ad oraculum Alcæoni datum quamdam movit difficultatem quæ oritur e duplici sermone Ὀνομαι qui, cum Apollinem venerari videatur, reipsa irridet. Deum admonet, ne a stulto Alcæone interrogante decipiatur. Oraculum Apollinis ad Alcæonem indicatur. Primo ille, inquit Apollodorus, l. III, 159, interfecit matrem, oraculo obedire volens, χρήστας Ἀπόλλωνος αὐτῷ · deinde furis agitatus in Arcadiam perrexit ad Ὀεκλεum, inde in Psophidem ad Phlegeum qui eum purificavit. Hinc Euripides tragediam sumpsit, *Ἀλκμαίων ὁ δὲ Ψωφίδος*. Vide Hesychium, vocabulis ἀτέρης et ἀργαλτεῖν. Sed in hac regione commorante eo, orta est sterilitas ; illi ergo oraculum interroganti respondit, ut undis Acheloi purificandus prolisceretur. Responsum illud est, ut verisimile, quod his versibus incipit. Thucydides illud refert, lib. II, cap. 102 : « Narratur, cum Alcæon filius Amphiarai, occisa matre, per diversa erraret, Apollinem oraculum edidisse, quo incolere debebat Acheloi submersa littora quæ exsiccat ; et voluisse eum in hac terra permanere, quæ, cum mater interfecta est, lumine solis non lustrabatur, ac proinde terra non erat, cum alia quælibet terra præsentia ejus contaminaretur ; Alcæonemque per multum tempus nullatenus fuisse suspicatum de alluvionibus Acheloi agi. » Idem refert Pausanias, l. VIII, p. 646.

Aristoteles in *Ethicis*, cap. 1, sic se habet : « In quibusdam nulla coactio admittenda est, ac proinde oportet mori et crudelissimis se dare tormentis, potius quam committantur ; qua de causa, Alcæon Euripidis ridicule agit, cum ad interficiendam matrem se coactum fuisse declarat. » Theodectus ediderat *Alcæonidis* tragediam, cujus tres versus citantur ab Eusebio, l. X, c. 3, in fragmento Porphyrii ; de ea loquitur Aristoteles, *Rhetor.*, l. II, c. 25. Sic enim se habet :

Δεῖ σκοπεῖν χωρὶς, εἰ ἄξιός ἐστι παθῶν, παθεῖν · καὶ ὁ ποιήσας, ποιῆσαι, εἴτα χεῖρῶν ὀποτέρως ἀρμόττει · ἐνίοτε γὰρ διαφανεῖ τὸ τοιοῦτο καὶ οὐδὲν κωλύει, ὥσπερ ἐν Ἀλκμαίῳ τοῦ Θεοδέκτου.

Μητέρα δὲ τὴν σὴν οὐτὶς ἐστύγει βροτῶν ;

Φησὶ δὲ ἀποκρινόμενος ·

Ἀλλὰ διαλαβόντα χεῖρ σκοπεῖν.

Ἐρομένης δὲ τῆς Ἀλφεισθίας, Πῶς ; ὑπολαβὼν φησὶ ·

Τὴν μὲν θαρεῖν ἔχριναι, ἐμὲ δὲ μὴ καταεῖν.

« Examinandum est separatim an ille qui posna

mulctatur, puniatur juste, et an qui pœnam infligit, juste infligerit; deinde, ubi sit æquitas indicandum, sicut in *Alcmæone* Theodecti: Nemone tuam matrem in odio habebat? — *Alcmæon* respondens dicit: Sub duplici respectu perpendi debet mea agendi ratio. Quomodo rem audis? inquit *Alpheus*. — Adjicit *Alcmæon*: Illam morituram sed non a me occidendam statuerant. »

Cicero verum refert tragœdiæ cujusdam Latinæ *Alcmæonis* nuncupatæ, *Academ.*, II, 17: « Contingit ut incipientes furere sentiant et dicant, aliquid quod non sit, id videre sibi, et cum relaxentur sentiant atque illa dicant *Alcmæonis*: Sed mihi neuti-quam cor consensit cum oculorum aspectu. »

Alcmæonides, poetæ cyclici incogniti opus, a *Strabone* indicatur, l. x. Vide scholiastem *Euripidis* ad versum 1000 *Orestis*.

Vide quod *Athenæus*, initio libri sexti, commemorat e comicis *Antiphane* et *Timocle* sumptum, *Alcmæonis* materiam τραγικωτάτην τινὰ ὕλην professus.

Eustratus, in commentariis in locum citatum *Moralium Aristotelis*, p. 59 verso, duobus versibus *Euripidis* nititur:

Μάλιστα μὲν μ' ἐπῆρεν ἐπισκήψας πατῆρ,
Ὅθ' ἄρματ' εἰσέβαυεν εἰς Θήβας ἰών.

Quod non satis esse proclamat ut culpa liberetur.

Urbs ab *Alcmæone* condita *Argos Amphilocica* nominabatur. Videndus *Ephorus* a *Strabone* citatus, l. VII, p. 325; alii vero auctores illam ab *Amphilo* loco, *Alcmæonis* fratre, conditam fuisse contendunt.

Textus hujus oraculi corruptissimus. Sic incipit versus secundus: Ἀμφὶ ἀρηάδιη, quod *Vigerus* retinuit. *Heinichen*, ultimus editor, miro modo se agere credit legendo ἀμφὶ Ἀρχαδίης, quo rumpitur metrum, et quod falsum est; *Alcmæon* enim non *Arcas*, sed *Argivus* erat.

Holstenius in *Porphyrum De vita Pythagoræ*, p. 33, proposuerat scribere ἀμφιραδίης, sed non dum metrum versus restituebatur. *Valckenaer*, *Fragmenta Euripidæa*, p. 287, legit: Ἀμφιραϊάδης et hoc feliciter restitutum. Hinc apparet quanta cura lectione corruptæ conservandæ sint; etenim, si loco Ἀμφὶ ἀρηάδιη, textus *Heinichen* in manuscriptis prævaluisse, nunquam fuisset detecta vera lectio. Vide *Gregorium Corinthum De dialectis*, p. 486, ed. *Scheffer*, et notas Sic in *Ovidio* legendum:

Amphiaraiades Naupactæo Acheloo,

Solve nefas, dixit; solvit et ille nefas.

Ah! nimium faciles, qui tristia crimina cædis

Fluminea tolli posse putatis aqua.

(*Ovidius*, *Fastorum* l. II, 45.)

Col. 437 B 3. *Hic* locus discrepat ab iis quæ de ætate *Arcesilai*, secundæ academæ auctoris, dicunt *Cicero* et *Eusebius* ipse, l. XIV, c. 4. *Hic* locus *Ciceronis* in primis *Academicis* legi potest: « *Palemonem* audiverant assidue *Zeno* et *Arcesilaus*, sed *Zeno* cum *Arcesilaum* antiret ætate valdeque subtiliter dissereret. » Inde clare cognoscimus quod *Arcesilaus*, *Zenonis* cœvus, ducis *Portici*, etiam *Chryssippi*, tertii ducis in ordine temporum ejusdem *Portici*, non potuerit æquævus esse; e contra *Epicurus* et *Chryssippus* eodem tempore vivebant. Narrat tamen *Diogenes Laertius*, lib. VII, 185, quod *Sotio* affirmet, in octavo libro, se philosophiam docuisse una cum *Arcesilao* et *Lacyde*, academæ rectoribus. Quomodo concilianda hæc inter se pugnantiæ? Non hic locus est demonstrandi utrum historia Græcæ philosophiæ cum seipsa concordet chronologicæ. Scimus tamen ex *Apollodoro* *Epicurum* tertio anno 127 olympiadis natum, et *Chryssippum*, ex eodem, quarto anno 126 olympiadis, *Diog. Laert.* l. VII, 184; *Epicurus* septuaginta annos vixit, *Chryssippus* vero annos tres et septuaginta. Cœvi ergo fuerunt, quid-

quid dicant *Sotio* et *Ænomaus*. *Arcesilaus*, ex eodem *Apollodoro*, floruit corrente olympiade 120. *Diog. Laert.*, l. IV, 45.

Col. 440 A 3. Vide supra col. 1521 notam in voce εἰρμός.

Καὶ πᾶς σὸς οἶκος βήσεται δι' αἵματος.

Ibid. B 1. Hoc oraculum, quod invenitur in *Phænissis*, multis commentariis ab aggressoribus vel defensoribus fati illustratum est; sicque redditur, vers. 18:

Μὴ σπεῖρε τέκνων ἄλοχα δαιμόνων βία·

Ἐὶ γὰρ τεκνώσεις παῖδ', ἀποκτενεῖ σ' ὁ ζῆς·

Καὶ πᾶς σὸς οἶκος βήσεται δι' αἵματος.

Col. 444 A 1. *Trachim*, de qua hic agitur, notissimam fecit tragœdia *Sophoclis* quæ inscribitur *Trachimianæ*; hanc urbem recensent *Homerus* in catalogo, v. 682:

Οἶ τ' Ἀλόν, οἶ τ' Ἀλότην, εἰ τε Τρηχῖν' ἐρέμορτο.

In radicibus montis *Œtæ* hæc urbs sita erat; in posterum *Heraclea* nominata est, in honorem *Herculis*, ejus conditoris. Postquam enim *Eurytum* et filium ejus *Hercules* apprehendisset, ut ait *Schytinus Teosensis* ab *Athenæo* citatus, l. XV, 461, vindictam de exactionibus eorum sumere volens, eos interfecit; et in eo loco condidit urbem, cui *Heraclea Trachimiana* nomen inditum. Eo nomine appellata est, inquit *Stephanus Byzantinus*, διὰ τὴν τραχύτητα· eam *Thessaliæ* urbem vult idem *Stephanus*. Dicit *Strabo*, lib. IX, p. 453, in eo *Sophocle* sequens, hanc *Phthiotidis* civitatem fuisse; idem harum duarum provinciarum incertos limites declarat. « In dubium venit res, cum *Alos* et *Alopean* *Homerus* nominaverit, an in mente habuerit loca quæ nunc ad *Phthiotidem* pertinere habentur, an vero *Loeridis* civitates, *Trachim* et regionem *Œtæ* continentes. »

Loerenses, de quibus agitur in oraculo, iidem sint ac illi quos infra nominat, *Ōιταῖοι*? An hic versus ejusdem oraculi sit? Non facile dirimenda questio. Ad montem *Œtam* *Loeris* extendebatur, ut loco supra citato narrat *Strabo*; cæterum nunquam varii *Loerenses* sic denominati. Appellantur etenim *Opuntii*, *Ozoleenses*, *Epicnemidiani* et *Epizephyrienses*, qui ultimi, cum in Italia habitarent, soli *Epicnemidiani* capere *Trachim* potuissent hucque *Œtenses* nominari.

Col. 448 D 3. *Xρέων*, inquit *Suidas*, τὸ εἰμαρμένον τέλος ζωῆς. *Ἀλιανός*· ἐπεὶ δὲ εἰς γῆρας ἀφίκετο, τὸ κινῶν τῇ πεπρωμένη χρεῶν ἐξέτισσε, καὶ τῆς προστηκούσης κηδεύσεως ἔτυχε.

Τὸ δὲ χρεῶν μετοχὴ ἐστὶν ἀπὸ τοῦ χρῶ χρέω γινόμενον· οὐδέτερον χρέον. Παρατροπὴ παρηκολούθησε τοῦ τόνου, καὶ κατ' Ἀττικὴν ἔκτασιν ἐτρέπη τὸ ο εἰς ὦ, καὶ ἐστὶν ἄλιτον· τὰ εἰς ορ ἐπιβήματα διὰ τοῦ ὀμικροῦ γράφεται πλὴν τοῦ χρεῶν καὶ ἐκποδῶν. *Leopardus* multa hujusce vocabuli exempla citat: aliqua referam. *Euripides*, in *Iphig. Taurid.*, 1486:

Τὸ γὰρ χρεῶν σοῦ τε καὶ θεῶν κρατεῖ.

Plutarch., in *Demetrio*: Καὶ ταχὺ τὴν γενομένην Ἀντιγόνῳ ἔβην ὑπὲρ αὐτοῦ διατέλει τὸ χρεῶν. In *Pyrrho*, 403: Τὸ δὲ χρεῶν ἦν ἀφυκτον. *Suidas*, in voce τῶρος, loquens de morte *Alexandri Molossi*: Γνοῦς ὅτι ἄρα τὸ χρεῶν ἐκπέληται.

Suidas, in voce *Σεθηριανός*: Ἐξῆγε δὲ αὐτὸν ἡ εἰμαρμένη καὶ τὸ χρεῶν. *Moschopolus* addit: Τὸ χρεῶν ὅτε μὲν μετ' ἄρθρου τίθεται, ὄνομά ἐστι μολκλιτον, χωρὶς δὲ τοῦ ἄρθρου, ἐπιβήματα... Ἀμεινον δὲ αὐτὸ λέγειν ὄνομα ἐπιβήματικόν.

Vide *Enstathium*, *Iliad.*, lib. II, p. 166, l. VIII, edit. Romæ.

Τὸ χρεῶς reperitur in eodem sensu acceptum; *Alciphron*, l. I, epist. 25: Οὐκ ἐστὶ τὸ χρεῶς φυγεῖν· quod *Μοιρίδιον* χρεῶς appellat *Plutarchus*, in *Consolatione ad Apollonium*.

Col. 452 A 11. Auctor *Rhetoricæ ad Herennium*,

lib. II, § 23, quæ est pars operum Ciceronis, hos Pacuvii versus commemorat :

Fortunam insanam esse et cæcam et brutam perhibent philosophi Saxoque instare globoso prædicant volubilem.

Col. 460 A 5. Themistius, in Aristotelis commentariis *De auscultatione physica*, libro II, his verbis utitur : « Inter eos qui de natura disserunt, a plurimis ad necessitatem causæ naturales reducuntur; quandoquidem apud eos, ut verisimile est, necessitas idem sonet ac materia; sicque frigus et calor aliaque materiæ elementa, quæ ab illis philosophis principia rerum agnoscuntur, necessario existunt; dum e contra qui causam creatricem admiserunt, ut Empedocles et Anaxagoras, rem absque commentariis perstrinxere (ὅσον ἀψάμενοι χαιρεῖν ἔωσι). »

Ibid. C 1. Res hæc de vita Socratis sumpta, iterum fertur nomine Physiognomonis, hic sub nomine Indici designati; ab Aristocle, *Præp. evang.*, I. XI, c. 3; a Cicerone, *De fato*, c. 5; *Tuscul.*, lib. IV, cap. 37. Vide Luzac, *De digamia Socratis*, p. 244.

Ibid. D 5. *Περὶ πτα* et *Περὶ λαμματα* Plinio *Coronæ*, de alba spina agentis, I. XXIV, c. 12 : « Spinæ albæ semen contra scorpiones auxiliatur. Corona ex ea imposita capitis dolores minuit. »

Plutarchus, in *Vita Periclis*, § 38, dicit : « Proponit Theophrastus in suis *Moralibus*, an adversitate mutari possint indoles, et virtus fiat debilis, cum dolore gravescant corpora; qua de causa refert, quod Pericles, cum ultimo morbo ægrotaret, cuidam amico visitanti dixerit, se mulieribus sollicitantibus cedentem sibi collo amuletum circumdedit : ex quo illum potuisse tam ineptæ superstitioni assentire, perspicuum est. »

Vide Salmasium, *De annis climactericis*, p. 566; Petrum Petit, *Miscell.*, lib. II, c. 15.

Col. 464 B 5. De Bardesane Porphyrius, *Tractatu de abstinentia*, I. IV, p. 356, his verbis loquitur : « Dicuntur eadem de Chaldæis, ut testatur Bardesanes, vir Babylonius, patrum nostrorum cœvus, qui cum forte apud imperatorem una cum legatis Dandamidis fuisset, de eo nos certiores fecit. » Ex hoc Porphyrii loco innotescit quo tempore vixerit Bardesanes. Eusebius narrat in *Hist. ecclesiast.*, lib. IV, cap. 28 : « Eum Antonino imperatori præclarissimum *De fato* dialogum obtulisse; » ex quo opere extracta sunt quæ hic legimus. Orelli commemorat tractatum proprium, cui titulus, *Historia Bardesanis et Bardisanitarum*, Frid. Strunzii, Wittemberg., 1710, in-4°. « Illum non Antonino opus suum, sed Vero Marci Aurelii collegæ obtulisse asserit Epiphanius. » Vide hunc, hæresi xxxvi. Nomen ejus in *Histor.* Eusebii, in Porphyrio et Epiphanio lib. II, tom. I, scribitur per, Βαρδῆσανης.

Hieronymus, in epist. 2 *adversus Jovinianum* : « Bardesanes vir Babylonius in duo tagmata apud Indos, Gymnosophistas dividit, quorum alterum appellat Bragmanes, alterum Samanæos, qui tantæ continentiæ sunt, ut vel pomis arborum juxta Gangem fluvium, vel publico oryzae, vel farinæ alantur cibo : cum rex ad eos venerit, adorare illos solitus sit, pacemque suæ provinciæ in illorum precibus arbitrari sitam. »

Col. 465 A 11. Corruptum nomen est illis, quando *Alaneenses* vocantur. Non dubium est, quin scriptori hic error tribui debeat.

Ibid. B 8. Verum sensum vocis γαλή non determino; hoc verbo alii volunt significari *seles*, alii *mustelas* : hanc quæstionem non aggredior, utpote ad historiam naturalem pertinentem.

Ibid. *Ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ἀρχῆς*. Vertit Vigerus, *ab origine mundi*, cum de extremis orbis partibus hæc intelligenda sint. Hoc a Grabio notatur, in *Spicilegio Patrum*, t. I, p. 290, in quo continetur fragmentum Bardesanis, ab illa secunda parte inci-

piendo. Illud fragmentum reperitur in *Recognitionibus* pseudo-Clementis. Eo pariter usus est auctor dialogorum editorum sub nomine Cæsarii qui ex eo sententias sumpsit in cix quæstione. Hic ultimus vertit locum de quo hic agitur his verbis : Οὗτε ἄκρον τῆς γέροντος οἰκονομίας, quod meam versionem probat. Cæterum observandum est, in hac diversarum legum explanatione, omnia non chronologica, sed topographice scripta esse.

Ibid. Seres nominantur a geographo ipso anonymo, quem in lucem edidit Godefridus, Genevæ, 1628, in 4°; ubi de his narrantur fabulosa, sicut in scriptis Bardesanis.

Ibid. 12. *Οὐκ ἀνδροφόνος οὐ πεφορέμενος*. Quid ultima vox significet non potest intelligi, cum nemo interfectus ad iudicem trahi possit.

Ibid. D 4. Brachmanes multi veteres auctores nominaverunt, præsertim geographus Byzantinus Palladius, in libro cui titulus *Περὶ τῶν τῆς Ἰνδίας ἔθνων, καὶ Βραχμῶν*. Londini typis mandato 1665, in 4°. In eorum institutionum historia sæpe falsa veris immista sunt, sicut evenit de populis qui a paucis tantum viatoribus invisuntur.

Col. 468 B 2. Maguseenses vocantur Magoumeenses in ms. 466; sed omnes alii eodem modo scribunt ac S. Epiphanius, lib. III, tom. II, pag. 1094 : « Apud hæresiarchas illi qui multis præsent mysticis apud Persas Maguseenses vocantur, apud Ægyptios vero prophetæ. » Guebris vel Parsis adhærebant, astraque solummodo colebant. Magoumeenses e contra in Arabia Petræa habitabant.

Lex Persarum, qua patres cum filiabus, vel matres cum filiis conjugium inire poterant, jam invocata est in lib. I, c. 4; de ea loquuntur multi auctores, et præsertim Plutarchus initio libri *De fortuna Alexandri*; Diog. Laertius, lib. IX, in *Pyrrhone*, 85; Athenæus ex Antisthene, lib. V, 63, p. 220; Catullus, Quintus Curtius.

De hoc more nefando, multa a Christianis dicta, quæ credi debent, cum inter reges nonnulli sic egerint. Cambyses enim uxorem duxit Atossam, ex Cyro, ut ipse, natam, Artaxerxes vero filiam suam. Pseudo-Cæsarius, Bardesanem sequens in quæstione 109, nomen Chaldeorum et Babyloniorum nomini Persarum substituit. Videbantur Persæ populo-rum ab ipsis subactorum mores adoptasse. Lucianus, *De sacrificiis*, 5 : Ζεὺς ἔφη μεν πολλὰς ἄλλας, ὑπάτην δὲ τὴν Ἥραν τὴν ἀδελφὴν, κατὰ τοὺς Περσῶν τοῦτο καὶ Ἀσσυρίων νόμους. Ex Herodoto cognoscimus quomodo ille usus ortum cepit, lib. III, c. 31; auctor illius Cambyses fuit; « Ante Cambysem, ait historiæ pater, nunquam Persæ sororibus suis matrimonio conjungi consueverant. »

Plutarchus, libro citato, asserit Alexandrum hunc nefandum usum prohibuisse; quod negare videntur tum Bardesanes, qui affirmat Persas non aliter egisse in aliis regionibus ac suis; tum etiam Agathias, lib. II, pag. 61 edit. Lupa., dicens suo tempore ista conjugia permanere apud Persas. Vide Brissonem, *De regno Persarum*, lib. II, c. 155 et seq.

Auctor *Ἐξηγησεως ὅλου τοῦ κόσμου*, in lucem editæ a Godefrido, pag. 8, dicit : « Post hos sunt Persæ vicini Romanis quos nobis historia tradit insignes, tum magnis sceleribus, tum eximia militari virtute. Dicuntur iidem omnis generis admittere impietates, hominis dignitatem minime curantes et more animalium ratione destitutorum cum matribus sororibusque miscentur, et innumeris impietatibus Deum creatorem offendunt. »

Ibid. 9. *Παρὰ Γελοῖς*. Hic populus nominatur a Dionysio Periegete, v. 1018 :

*Ἦν μὲν πρὸς βορέην ἐπιθηλέα γαῖον ἔχουσι
Γηλοὶ τε Μάρδοι τε καὶ ἄνερες Ἀτροπατηνοί.*

« Ad septentrionem Mediæ, terra floribus fecunda a Geleensibus, Mardis et Atropatenis habitatur. »

Hi omnes populi ad Asiam superiorem pertinent,

et quæ de iis dicuntur, plus minusve fabulosa sunt. Cæsarius habet Ἔγλαις (adjici debet accentus finalis, ut in Periegete). Sed istum plagiarium errare credibile est. Epiphanius et Ptolemæus, ut Eusebius accentu finali utuntur. Prope Seras, quorum mores initio descripsimus, ab Epiphano locantur.

Vigerus diversos hujus ethnici nominis scribendi modos observavit in Plinio qui, eod. lib. vi, cap. 6, *Gelas* vocat. « Gelas a Cadusianis distinguendos dicit Strabo, lib. ii; qui populi littora orientalia maris Caspii seu Hyrcaniæ pariter incolebant. » Theophanes vero, Pompei commilito, ab eodem Strabone citatus, vult eos fuisse inter Amazones et Albanenses, ad orientem. Vocantur Ἐγλοί, Ἐγλοί, Ἐγλοί, Ἐγλοί, Ἐγλοί, et mulieres, ut in Bardesane, Ἐγλοισαί. Non confundendi, inquit, cum incolis Gelæ in Sicilia, quos memorat oraculum, lib. v, cap. 35, et qui sunt Γελῶοι, aliquando Γελαῖοι et Γελλαῖοι designati; Latine vero *Gelani*, *Gelenses* et *Gellenses*.

Col. 469 B 4. Φαντασία in eo sensu sumitur: Act. xxv, 25; Polyb. in *Excerpt.*, lib. xvi; de Scipione μεγάλην συνέβαινε εἶναι τὴν φαντασίαν περὶ τὸν ἄνδρα. Posidon. *Apud Athenæum*, lib. v, pag. 212: Ὀδενδὸς οὐδὲ Ῥωμαίων ἐν τοσαύτῃ φαντασίᾳ καταγλυδύσας τῆς Ἀττικῆς. *Aristol. Rhetor.* iii, 1: « Ἄλλὰ ἅπαντα φαντασία ταῦτά ἐστι, καὶ πρὸς τὸν ἀχροατὴν. In genere oratorio πεφαντασμένον et πομπικόν inter se uniantur. Vide Gatakler, in *Marcum Aurelium*, lib. x, p. 8; Creuzer, ad Plotinum *De pulchritudine*, p. 136.

Ibid. C 7. Ἐν Ἀτροίς. Nomen hujus populi plane inauditum; unde credere est mendum hic latere. Legendum certe Ἀρταίος. Sic habet Stephanus Byzantinus:

Ἀρταία, Περσικὴ πόλις, ἣν ἐπόλισε Περσεύς ὁ Περσέως καὶ Ἀνδρομέδης. Ἑλλάνικος ἐν Περσικῶν πρώτη. Οἱ οἰκοῦντες Ἀρταῖοι... Ἡρόδιανος Ἀρτέατας αὐτοῦς καλεῖ διὰ τοῦ ἐπιφλοῦ.

« Artaiia urbs Persiæ a Persæo Persæi et Andromedis filio condita est. De ea loquitur Hellenicus in primo *Persicorum* libro. Incolæ nominantur *Arteenses*; ab Herodiano vero *Arteates* cum epsilon. »

Col. 472 A 3. Sextus Empiricus, *Pyrrh. hypotyp.*, iii, 24, 199: Καὶ τὴν Ἀχιλλέως πρὸς Πάτροκλον διάπυρον φίλαν εἰς ἀρβρονομιξίαν ἀνάγουσιν τινες. Καὶ εἰ θαυμαστόν, ὅπου γε καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Κυνικῆς φιλοσοφίας, καὶ οἱ περὶ τὸν Κιτιεῖα Ζήνωνα, καὶ Κλεάνθη καὶ Χρῦσιππον ἀδιάφορον τοῦτο εἶναι φασιν;

Cicero, *Tusculan. quæst.* lib. iv, 34:

« Philosophi sumus exorti, et auctore quidem nostro Platone, quem non injuria Dicæarchus accusat, qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici vero et sapientem amaturnum esse dicunt. »

Apuleius in *Apologia*:

« Num igitur Solonem fuisse serium virum atque philosophum negabis, cujus ille lascivissimus versus est:

Μηρῶν ἡμεῶν καὶ γλυκεροῦ στόματος. »

Ut taceam scripta Diogenis Cynici et Zenonis Stoicæ sectæ conditoris (et reipsa Diogenes Laertius in *Vita Zenonis* citat ejus librum ii *Περὶ ἐρώτων*), discite igitur versus Platonis philosophi in puerum Astera:

Ἀστέρης εἰσαθρεῖς, Ἀστὴρ ἐμός· εἶθε γεννηθῆναι
Ὀύρανός, ὡς πολλοῖς ὄμμασιν εἰς σέ βλέπω·
Ἀστὴρ πρὶν μὲν ἑλαμπεῖς ἐνὶ ζωῆσιν ἔφορ·
Νῦν δὲ θανάων λάμπεις ἔσπερος ἐν φθιμένοις.

Item ejusdem Platonis in Alexiu Phædrumque pueris in conjuncto carmine:

Νῦν ὁ τὸ μηδὲν Ἀλεξίς, ὄσον μόνον εἶπ' ὅτι καλὸς
Ὀπταί, καὶ πάντῃ πῶς τις ἐπιστρέφεται.
Θυμὲ τί μνηρεῖς κυσὶν ὄστέον; εἶτ' ἀνήσει
Ἰστερον; οὐχ οὕτω Φυῖδρον ἀπολέσασμεν;

Et ne plures commemorem, novissimum versum ejus de Dione Syracusano si dixerō, finem faciam:

Κεῖσαι δ' εὐρυχόρῳ ἐν πάτριδι τιμῶς ἀστοῖς,
Ὡ ἐμὸν ἐκμήτρας θυμὸν ἔρωτι Δίων.

Vide Athenæum, lib. iv, c. 15, in *Diogene*; Gale-num, lib. vi, *Περὶ τῶν πεπονηθῶτων τόπων*; Plutarch., *De puerorum educatione*, t. II, p. 11.

Ibid. 6. Quæ de nefario Gallorum more narrat Bardesanes, ea Germanis a Sexto Pyrrhonio tribuuntur, *Hypotypos*. iii, 24, 199: Οἷον γοῦν παρ' ἡμῖν μὲν αἰσχρὸν, μᾶλλον δὲ παράνομον νενομίσταί, τὸ τῆς ἀρβρονομιξίας, παρὰ Γερμανοῖς δὲ, ὡς φασιν, οὐκ αἰσχρὸν· ἀλλὰ ὡς ἐν τι τῶν συνήθων. Non absolute quidem loquitur hic auctor, ut indicatur his verbis, ὡς φασιν: non tamen prudenter Bardesanes. Cæterum quod ea vera credi debeant, non reperio.

Ibid. B 1. Fabulosa a Bardesane de Amazonibus narrata refert Cæsarius, quem in eo sequitur Cedrenus, p. 52, edit. Lupar. Omnia hæc ex eodem fonte manant, cum videlicet horum uterque auctorum Bardesane secutus sit. Sed altius res repetenda est. Strabo, lib. xi, n. 504, edit. Morel., de Amazonibus agens, dicit: « Amazones quotannis, verno tempore, in montem ascendunt, quo a Gargaribus separantur; qui etiam eo, ex more antiquo, veniunt, ut una sacrificium offerant et cum eis misceantur, exindeque nascatur progenies. Hoc fit per noctem, eo modo ut singulæ singulis cocant et neutra neutrum cognoscat. Postquam vero illæ conceperint, Gargares eas dimittunt; et illæ, post partum, filias secum retinentes, filios ad patres mittunt. Quisque in suum habet filium quem recepit, cujus genuinus sit pater ignorans. » Deinde Strabo, hæc omnia, ut fabulosa rejicit, etiamque ipsam Amazonum historiam.

Ibid. B 10. Φώρασκοι. A Suetonio memorantur, *August.*, 84; *Nero*, 25; eorum officia a Cresollio describuntur, *Vacat. autumnales*, ii, p. 516.

Ibid. 11. Ubi terrarum regiones sint quas nominat Bardesanes, dicere difficile est, cum inter eas plurimæ, tempore quo vivebat auctor, imperfecte cognoscerentur. Sequentia de nonnullis tantum inveni. Stephanus Byzantinus, voce *Τάτρνοι*, quæ tribus est Saracenorū ad occidentem, de qua loquitur Ulpianus ipse in *Arabicis*, et Veranius in secundo *Arabicorum*. Plinius, lib. v, c. 16: « Reliqua vero fronte qua tendit ad Caspium mare Atropæ ab Armenia *Otene* regione discreta Araxe. »

Stephanus Byzantinus, ad vocem *Otene*, quæ pars est Armeniæ. Quadratus, tertio libro *Parthicorum*, dicit: « Rex Armeniæ tum Artaxatæ et in Otene Armeniæ habitabat. »

Ibid. C 8. Quæ Bardesanes et Cæsarius ejus transcriptor hic Medis attribunt, ea Eusebius, Porphyrum secutus, lib. iv, c. 21, p. 576, ab auctore nostro citatus, lib. i, c. 4, Hyrcanis, Caspiis et Bactrianis ascribit: Ὑρκανοὶ δὲ καὶ Κάσπιοι οἱ μὲν οἰωνοῖς, οἱ δὲ κυσὶ παραβάλλουσι ζῶντας, οἱ δὲ τεθνεῶτας. . . Βάκτριοι τοῖς κυσὶ παραβάλλουσι ζῶντας γέροντας. Utrobique legendum *προβάλλουσι*; et hoc explicari potest, si dicamus Mediam, Bactrianam et Hyrcaniam vicinas esse regiones prope Caspium mare ad meridiem et orientem sitas.

Νεκροὺς ἐτι ἐμπνέοντας, difficillime admitti potest. Rectius loquitur Cæsarius: Μηδοὶ δὲ πάντες μετὰ σπουδῆς ἐτι ἐμπνέοντας τοὺς χάμνοντας κυσὶ βορὰν προτιθέασιν ἀναλήγῳτας.

In Porphyrio, γεγηρακῶτας.

Ibid. D 1. Porphyrus, ab Eusebio citatus, p. 11, asserit ex Herodoto, l. iv, 71, Scythas unam ex uxoribus regis defuncti inhumare cum illo, necnon multos qui ad eum viventem pertinebant.

Ibid. 2. Γερμανῶν οἱ πλείστοι ἀγχιωμαῖο μέρῳ ἀποθηρήκουσι. Hæc non eodem modo intelligunt Vigerus et Grotius in collectione posthuma *De fato*. Vigerus ait: « Germani plerique, fractis la-

queo cervicibus, moriuntur. » Grotius : « Germanorum plurimi anginæ malo intereunt. »

Hujus difficultatis solvendæ duo sunt modi : 1° quid dicere voluerit auctor, investigare ; deinde significationem verbi ἀγγόνη discutere. Auctor, cum nos esse liberos in actionibus nostris, proindeque astra in nos nullam vim exercere, demonstrare voluerit, de infirmitate endemica mortem afferente loqui non voluit. Etenim omnis homo, natura cogente, morti se opponere quærit, nedum illi assentiat. Et admissio, quod Germani anginæ malo interirent, regioni et aquis non autem hominibus illud tribuendum ; quod cæterum extra questionem est. Secunda difficultas ex idiomate oritur : vox ἀγγόνη, quæ strangulationem sonat, anginamne etiam indicat ?

Qua de voce magna et vehemens controversia orta est inter Jacobum Gronovium et Perizonium, initio decimi octavi sæculi, multosque peperit libros. Etenim, qua morte interierit Judas Iscariotes explicare volebant, collatis inter se narratione sancti Matthæi et sancti Petri oratione (Act. apost. 1, 18.) Salsmasii vestigia sequens Gronovius contendebat ἀπάγεσθαι idem ac se strangulare simpliciter significare. A Perizonio latiori sensu sumebatur, scilicet pro vi interire. Ideoque hujus vocis originem ab ἀγγειν simpliciter deducebant, quo omne malorum exprimitur genus. Sed ut ad ἀγγόνη redeamus, de qua voce nunc prorsus agitur, et quæ certe designat strangulationem factam vi externa, id est laqueo quo res patrat, potestne vox illa intelligi pariter de suffocatione interiori ex tumefactis organis ad respirandum idoneis proveniente? Legitur apud Æschinam, Περὶ Παραπρεσβείας, p. 222, quod metaphorice nuncupatur : Τοῦτο δὲ ἀρα ἦν ἀγγόνη καὶ λύση τοῦτω ; sed non hic de expressione figurata agitur : ἀγγόνη idemne sonat ac angina Latinorum? Forte credendum, si invocetur Pollux, l. iv, 200 : Ἀγγόνη πυώδης ἀπόστασις μεταξὺ ἐπιγλωττίδος καὶ ρίζης γλώσσης, « apostema purulens inter epiglottam et linguæ radicem. Sed nuncupatur in eo sensu significat voce ἀγγόνη utuntur. » — « E larynge, inquit Galianus in commentario de aphorismo 34, l. iv, strangulatio subitanea provenire potest, si aditus pulmonum arctetur ; inflammatis musculis interioribus necnon et membrana qua teguntur, tunc respirationis iter obstruitur. Nonnulli medici illam affectionem appellant συνάγη cum σ scribentes ; qui vero hunc scribendi modum suum fecere (συνάγη) ad indicandum morbum hunc, συνάγη vocant phlegmasim pharyngis. Pauci voces adhibent παρασυνάγη et παρακυνάγη. Παρασυνάγη dicitur, cum tumefactio aggreditur musculos pharyngis ; παρακυνάγη autem, cum eadem fit extra spiritus meatum. » Hippoc. De morbis, iii, 10 : Ἰπὸ τῆς κυνάγης καλεομένης πνίγεται ὁ ἀνθρώπος. Sic in lingua Græca, quatuor vocabulis exprimuntur affectiones ad spiritus meatum spectantes ; sed ἀγγόνη excluditur. Assertit Celsius, l. iv, c. 4, his quatuor verbis unum verbum in lingua Latina respondere, scilicet, *angina*. Cognitus ille jocose loquendi modus Demadis, qui dicebat συνάγη Demosthenis esse ἀργυράγη. Vide Pollucem, vii, 104.

Nulla ergo ratione nititur Grotii versio. Schneider in suo *Lexico* ad vocem ἀγγοναίος, refert versionem Vigeri quam verum sensum habere contendit. Rufinus, qui vertit hunc locum qui reperitur in opere cui titulus : *Recognitiones pseudo-Clementis* : « Germanorum plurimi laqueo vitam finiunt. »

« Ergo nobis indicet Celsius, quomodo cuidam civi religiosum non sit violare leges patriæ, quibus permittitur conjugium cum matre vel filia, si ex iisdem laqueo innocue mori fas sit. » Orig. *contra Cels.*, l. v, § 27, t. I ed. Benedict.

Illic ergo de morbo endemico non agitur.

Colo. 473 C. 3. De decanis jam mentio facta est, l. iii, c. 4, p. 92. Hæc vox (γενεθλιαλογία) quæ spectat ad divinationem ab astris, diverso modo expli-

cata est a Scaligero de Manilio, et a Salsmasio, *De annis climact.* Illam memorat Kircher in secunda parte sui *Œdipi* ; Jamblichus, *De mysteriis*, p. 304 ; P. Petit, *Miscell.*, l. ii, c. 16 ; Stobæus ex Hermete Trismegist., l. i, c. 21, p. 468 : triginta sex decani cognoscuntur ex his verbis Manilii, *Astronom.*, l. iv, v. 298 :

Quam partem decimam dixere decania gentes

A numero nomen positum est, quod partibus astra

Condita tricenis triplici sub sorte feruntur,

Et tribuunt denas in se coeuntibus astris

Inque vicem ternis habitantur singula signis.

Sic formatur numerus 36. Zodiacus etenim cum duodecim partibus constet quæ vocantur ζώδια vel δωδεκατημόρια, et cum ipsa in unaquaque parte tres decani sint, formentur triginta sex decani necesse est.

Legitur tamen in *Heraemer. S. Basilii*, homil. 6, p. 54 : Ἐπειδὴ διὰ τριάκοντα ἡμερῶν ἐκβαίνει τὸ δωδέκατον τῆς ἀπλανοῦς λεγομένης σφαίρας ὁ Ἥλιος, εἰς τριάκοντα μοῖρας τῶν δωδεκατημορίων ἕκαστον διηρήχασιν (360), εἶτα ἕκαστην μοῖραν εἰς ἐξήκοντα διελόντες ἕκαστον πάλιν (21,600) τῶν ἐξηκαστῶν ἐξήκοντάκις ἕτεμον. Dantur ergo temporis partes 1,296,000 ; sed ad divisionem 36 quam plerique admittunt pro decanis redeamus. Stob., *Eclog. physic.*, l. i, c. 21-9, p. 468 ed. Heeren, sic se habet : Ἐπεὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν γενικοῖς λόγοις ὑπέσχετο δηλώσαι περὶ τῶν τριάκοντα ἐξ ἑκατῶν, νῦν μοι δὴλώσω περὶ αὐτῶν καὶ τῆς τούτων ἐνεργείας. « Cum in orationibus generalibus antea pronuntiatis mihi explicationes de triginta sex decanis promiseris, nunc ergo mihi eos cum proprietatibus expone. »

Prima hujus appellationis origo quaerenda, necnon mysticus istorum decanorum usus.

Nomen a δέκα originem sumere credit Manilius : « a numero nomen positum est. » Quare? cum nulla existat relatio inter numerum 10 et decanos. Scaliger de hoc loco Manilii sic loquitur : « Appellatio hæc non vetusta. Sumpta est a militia Romana. Qui enim Græcæ et Latine sciunt, nunquam concedent δεκανὸν Græca analogia inflexum. Contra militiæ Romanæ sunt decanus et primanus. Decanus in castris est caput contubernii, habens novem sub se, » etc. Accedit Salsmasius, asserens illud nomen sumptum a verbo Chaldaeo quod significat prospicere, speculari, et, ex ejus sententia, decanus ἐπισκοπος interpretandus est.

Non nostrum tantas componere lites.

Quoad decanorum attributiones, solum Hermetem Trismegistum commemorabo apud Stobæum, l. i. : Νοῦσωμεν οὖν καὶ αὐτῶν τῶν ἑπτα καὶ τοῦ πνιτῶς κύκλου, μᾶλλον δὲ τῶν ἐν κόσμῳ ἀπάντων, ὡς περὶ φύλακας αὐτούς.

Galeus, apud Jamblic., p. 204 : Προϊστασθαι πάντα συνέχοντας καὶ τηροῦντας τὴν τῶν πάντων εὐταξίαν, κ. τ. λ.

« Ponamus ergo decanos præesse omnibus quæ in orbe existunt, eosque secundum statutum ordinem regere. Cognoscas insuper, o Tia, eos cum astra cætera motibus subjiciantur, nihil pati ; nullo modo in suo cursu impediri, nulla vi retroire, non lumine solis obscurari, sicut reliqua ; eos liberos esse, quia omnia superant ; omnibus præesse, die nocteque mundum perlustrare et in nos potestatem maximam exercere. » Nihil aliud erant decani quam quod nunc a recentioribus astrologis horoscopi vocantur. Supervacue sane locuti sumus de illis ineptis et futilibus rebus, quæ tamen in debiles hominum mentes vim magnam exereverunt.

Ibid. 41. Cæsarius in 110 quaestione hic quædam nova de his odiosis moribus subjungit : Πῶς δὲ ἐν ἑτέρῳ τμηματι ὄντες ὁ Σκλαυνοῖ (Sclavonii) καὶ Φυσιονίται, οἱ καὶ Δαυνοῖοι προσαγορευόμενοι, οἱ μὲν γυναικομαστοβοροῦσιν ἡδυνῶς διὰ τὸ πεπληρωσθαι τοῦ γάλακτος, μὴν δίκην, τοὺς ὑπο-

τίτους τὰς πέτραις σπαράττοντες· οἱ δὲ καὶ τῆς νομίμης καὶ ἀδιαβλήτου κρεφθορίας ἀπέχονται, καὶ οἱ μὲν ὑπάρχουσι αὐθάδεις, αὐτόνομοι, ἀνηγεμόνευτοι συνεχῶς ἀναιροῦντες, συνεσθιόμενοι ἢ συνοδεύοντες τὸν σφῶν ἡγεμόνα ἢ ἄρχοντα, ἀλώπεκας καὶ τὰς ἐνδρόμους κάρτας καὶ μόνους ἐσθλόντες καὶ τῇ λύκων ὠρυγῇ σφᾶς προσκαλούμενοι· οἱ δὲ καὶ ἀδδωφαγίας ἀπέχονται καὶ τῷ τυχόντι ὑποταττόμενοι καὶ ὑπέλκοντες. Καὶ πολὺς ὁ λόγος περὶ Λογγουθάρδων καὶ Νόρων καὶ Γάλλων, τῶν ἐσπερίων τῶν Ἑρμαϊκῆς καὶ Κρονικῆς ἀμοιρούτων ἐπιστήμης τῶν ἄστρον.

« Quomodo Sclavonii, aliam regionem habitantes, et Physionitæ qui et Danubiani vocantur, muliebria ubera lacte distenta voluptuose edunt, alumnosque sicut mures ad saxa allidunt? Sunt homines qui carnibus licitis se abstinent; alii vero feritate pleni, nullas nisi suas leges cognoscunt et nullis ducibus obedire volentes eos vel inter epulas, vel iter faciendo occidunt; vulpes, feles vel apres vorantes; sibi invicem ululatibus, more luporum, respondentes. Alii e contra sobrie vescuntur, repertis contenti. Longum dicere esset de Longobardis, Noricis, Gallis occidentalibus, omnino astrorum cursus vel scientiam Hermeticam vel Saturnianam ignorantibus. »

Col. 473 D 5. Arabiam Romani nec omnino subegere nec diu conservare; illorum victoriæ pauca numismatim testis exstant. Videte Scalligerum *Emend. in Eusebii Chronicon*, p. 206 et locum Dionisii Cassii l. 68-14: Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Πάλμας τῆς Συρίας ἄρχων τὴν Ἀραβίαν τὴν πρὸς τῇ Πέτρα ἔχειρώσατο καὶ Ῥωμαίων ὑπήκοον ἐποίησατο.

« Circa idem tempus (regnante Trajano, anno Romæ 858) præfectus Syriæ Palma Arabiam vicit et in provinciam Romanam redegit. » Adhuc a Romanis possideri tempore Adriani credendum, si fides adhibeatur sit numismati de quo loquuntur numismatum collectores.

Ἀδριάνῃ Πέτρα μητρόπολις.

Col. 476 B 1. Reperitur in notis Grabii ad *Spicilegium Patrum sæculi primi* t. I, p. 314, longissima notio de serie Abgarorum vel Agharorum Edessæ et Osrhoenis regum. (Spanheim, *De usu et præstantia numismatum*, vult hoc nomen sic scribi.)

Referam tantum quod dicit Eriphanus in lvi hæresi quæ est Bardesanitarum, t. I, p. 477: Αὐγάρω τῷ τῶν Ἐδессηνῶν Δυνάστη ἀνδρὶ ὠσωτάτῳ ἐξοικειούμενος τὰ πρῶτα, καὶ συμπράττων τε ἅμα, καὶ τῆς αὐτοῦ μετασχὼν παιδείας, διήρκεσε μὲν μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν ἄκρι τῶν χρόνων Ἀντωνίου Καίσαρος, οὗ τοῦ εὐσεβοῦς καλουμένου ἀλλὰ τοῦ Οὐήρου, ὃς (Βαρδηάνης) πολλὰ πρὸς Ἀβείδαν τὸν ἀστρόνομον καθ' εἰμαρμένους συνελογήσατο.

« Bardesanes primum fuit amicissimus Abgari regis Edessenorum, ejusque consiliarius in administratione imperii et socius studiorum. Apud eum permansit usque ad illius mortem, quæ evenit, regnante Antonino Cæsare, non illo cui Pii cognomen datum, sed Antonino Vero. De fato multum pugnavit adversus Abidam astrologum. » Hic agi de Heliogabalo et non de Vero assertit Grabius. Sic cognoscitur Abgarus auctor legis a Bardesane relatæ; ille Abgarus coævus et amicus ejus fuit.

Col. 477 B 1. Hoc fragmentum Origenis legitur adhuc in collectione ex ejus operibus excerpta, et primo Parisiis edita a Tarino, cum versione Latina sub nomine *Φιλοκαλία*: hæc collectio adjuncta est a Spencer editioni sui tractatus *contra Celsum*, Cambor., in-4°, 1658. Omnia publicata sed ex natura operum divisa in *Origenianis* Huetii et in editione completa fratrum Délarue. Huetius vero suæ editioni subjunxit notas doctissimas. In *Φιλοκαλία* subsequentibus editionibus textus variantes utiliter

submittuntur. Huetius et Délarue omnino Vigerum secuti sunt.

Col. 480 C 6. Tota obscura hæc ratiocinatio; in versione Latina Vigerus et Torinus hanc effugientes vocabula quæ nullum sensum habent tantum interpretati sunt. Qui vero in vulgarem sermonem vertit, sic evadere non potest, cum vult argumentationem Origenis explicare. Non facile est intelligere, quis sit iste Deus qui in suo systemate duplicis divinitatis injustus dicitur. Estne Δημιουργός, an pater? De patre probabiliter agitur; nam ubi sunt contradictiones Zoroastri discipulorum, Δημιουργόν injustum declarantium, cum sit auctor systematis ex quo oritur injustitia? Attamen dicendo Ὁ τοσοῦτων κακῶν πατήρ, loqui de Creatore videtur. Ex quo concludendum, Origenis adversarios, cum malum necessitati tribuerent, injustum tamen conditorem esse negare. Inerat ergo contradictio, quæ posterum Manichæis tribui non debet, nam malum dicebant secundum principium.

Col. 496 A 8. *Δύσκωφος καὶ κωφός*. Adestne discrimen inter duo hæc vocabula? κωφός, quod in posterum idem ac surdus sonuit, in principio idem ac mutus valebat, propter analogiam et connexionem quæ sunt in his duabus infirmitatibus. An sit ille sensus prophetæ ignoro, et rem dirimendam ab eis qui in studio textuum sacrorum versati sunt, relinquo.

Col. 497 A 12. *Scit genius natale comes qui temperat astrum*, HORAT. *Epist.*, l. II; posteriore *epist.*, v. 187.

Vide *Hexaemeron* S. Basilii, homelia 6, p. 54 ed. Garnier: Τί γάρ φασι; ὅτι τῶνδε μὲν κινουμένων ἄστρον ἢ ἐπιπλοκῇ πρὸς τοὺς ἐν τῷ ζωδιακῷ κειμένους κατὰ τοιοῦδε σχῆμα συνελθόντων, ἀλλήλοις τὰς τοιαύτας γενέσεις ἀποτελεῖ, κ. τ. λ.

« Quid dicit? Quod ex astrorum tali modo motorum conjunctione cum signis zodiaci, et secundum aliquas leges, talis vel talis speciei homines generantur. »

Ibid. C 1. Sallustius, *De diis et mundo*, p. 262, edit. Gale. Amstelod. 1688, 8°.

Πῶς γὰρ τὰ πρὸ τῆς γενέσεως ἐκ τῆς γενέσεως γίνονται, τὸ δὲ καὶ πατέρων ευγένειαν ἢ δυσγένειαν προλέγειν· ὡς οὐ πάντα ποιοῦντων, τινὰ δὲ σημαινόντων μόνον τῶν ἀστέρων διδάσκει;

« Quomodo eventus nativitate nostram præcedentes, ex eadem nativitate possent provenire, videlicet prædicere nobilem vel infamam conditionem parentum, dum profiteantur astris nihil creari sed aliquid tantum significari? »

Col. 500, B 5. Hoc ad scripturas apocryphas videtur pertinere.

Ibid. C 2. *Ἐπιχειρήματα*, in versione mea idem ac *tentamentum*, rhetorum technica expressio est: sunt tractatus *ex professo*, περὶ Ἐπιχειρημάτων proprius sensus videndus in vocabulariis rhetoricæ. Existit in operibus rhetorum Græcorum specialius tractatus Minutiani, περὶ Ἐπιχειρημάτων, a Normann separatim editus.

Col. 501 B 5. Vigerus in notis contendit negationem ponendam esse ante *astrosopicam*, quam sic genethliologicæ conjungit; quia supponit astrosopicam esse astrologiam judicalem, scientiam genethliologica indicatam. Sed mihi ille errare videtur, et censeo astrosopicam esse observationem de sideribus volantibus de qua infra loquitur, cum eam distinguit ab astrologia proprie dicta.

Ibid. C 11. Vox *dodecatomeria*, astrologia judiciali usitata, significat duodecimam partem signi. Cum ergo quodque signum constaret triginta partibus tres decanos continentibus, dodecatomeria duo et dimidium habebat. Ejus descriptio in Manilio legitur:

*Perspicè nunc tenuem visu rem, ponderè magnam.
Quæ tantum Graio signari nomine possit,
Dodecatomeria in titulo signantia causas.*

*Nam cum tricenas per partes sidera constant,
Rursus bisseis numerus deducitur omnis.
Ipsa igitur ratio binas in partibus esse,
Dimidiasque nec partes....*

(Astr. II, 692.)

Hephæstio a Salmazio citatus, *De annis climact.*, p. 542 :

Δωδεκατημόριον χαλοῦσιν ἐκάστου ἀστέρος εἰς 8 ζώδιον ἐκπέση ἢ τῶν μοριῶν αὐτοῦ ποσότης δωδεκάκις γυνομένη καὶ ἐκβληθεῖσα, ἀφ' ἧς ἔχει μοίρας εἰς τὰ ἐπόμυνα τῶν ζωδίων ἐκάστῳ τούτων λογιζομένων εἰς μοίρας τριάκοντα.

« Cujusque astri dodecatomeria vocatur duodecima pars, quæ signum zodiacale recipit et cujus quantitas numero duodecimo divisa atque subtracta ex hoc quod restat in unoquoque signo, triginta partium duas et dimidiam retinet. »

Manethon, *Apotelesmatic.*, l. IV, 165 :

...Νῦν δέ με χρεῖω

Ἀκτινηβολίας ὄρων τ' αἰθροπα κέλευθα
Δωδεκατημοριῶν τ' ἀστροκυκλῆσσαν ἐνισπεῖν
Ζωδιακῆν, ἔξ ὧν γενεαὶ τέχναι τε ξροτοῖσιν
Κλωστήν ἐκπληροῦσι βλον θνητοῖσι πορείην.

« Nunc describam in suis obscuris itineribus radio-rum cursus, nec non vices astrales dodecatomeriarum zodiacalium, unde generationes humanæ et artes viam humanis rebus concessam explent. »

Col. 504 B 2. Vult Vigerus hoc legendum, Οὐ μόνον τῆς δλης ὥρας, pro, Οὐ τῆς αὐτῆς ὥρας : sed Davies in tractatu *De natura deorum* Ciceronis, II, 65, p. 288 multa exempla affert quæ hoc non esse necessarium probant.

Ibid. 13. Lego μή pro ἦ.

Col. 505 B 2. Loquens de Epicuro (l. I, 74), Lucretius dicit :

*Primum Graius homo mortales tollere contra
Est oculos ausus, primusque obsistere contra.*

Col. 508 C 1. Vide l. I, c. 2.

Col. 509 A 13. *Γυμνῆ καὶ ἀκαλύπτῳ κεφαλῇ τὰ σφέτερα πάθη... ἀπεθῶσαν.* Nudo et aperto capite, locutio proverbialis quæ apud Latinos exstat. Plautus, *Captivi*, III, 4, 15 :

*Ipsi de foro tam aperto capite ad lenonem eunt,
Quam in tribu aperto capite sotes condemnant* [reos.

Cicero, *Tusculan.*, III, 48 : « Cur tergiversamus... Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatein, quam tu idem, cum es perfricisti, soles dicere. » Sensus oppositus est *aperto capite*.

Lego πολὺ ὑπερὸν pro πολὺ πρότερον textus.

Col. 510 D 5. Clemens Alexandrinus, *Strom.* VI, p. 816 :

Ὁ γενναῖος Ἀπόστολος ἐν τι τῶν τῆς πορνείας εἰδῶν τὴν εἰδωλοκρατίαν καλεῖ ἀκολούθως τῷ προφήτῃ λέγοντι (*Jerem.* III, 9) : Ἐμοίγευσεν τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον· τῷ ξύλῳ εἶπεν, ὅτι Ἡτῆρ μου εἶ σύ, καὶ τῷ λίθῳ· Ἐγέννησάς με.

« Divus Apostolus dicit idololatriam esse quamdam fornicationem, et in eo consentit cum propheta dicente : Fuit adulter erga lignum et petram, dicens ligno : Pater meus es tu, et lapidi : Tu me genuisti. »

Col. 512 A 3. Ἐπὶ κακοῖς κακά. Rhetor Alciphron, l. III, epist. 22 : Ἐλαθον οὐν ἐπὶ κακῷ κακὸν ἀναρρίπτιας.

Col. 513 B 6. De variis significationibus verbi ἀρχικός, apud Christianos auctores, vide notam doctissimi Hasii in Lydum, *De mensibus*, p. 362.

Col. 516 C 12. Judæi sic appellati sunt a tempore quo tribus Judæ e Babylonia reversa est; cum hæc tribus prima in Palestinam regressa sit, inde hæc regio Judæa appellata est, et incolæ Judæi vocati.

Josephus, *Ant. Judaic.*, l. XI, c. 5, § 7, p. 365 ed. Hævercamp.

Col. 520 C 11. Philo Judæus, in tractatu *Quod*

mali bonis insidias ponere conentur, p. 218 editionis Mangey, p. 180 ed. Morelli, sic loquitur : Ὅνομα Ἐνώς ἐρμηνεύεται Ἑλλῆς, ὅστος ἤλπισε (πρώτον), φησὶ, ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ (*Gen.* IV, 26).

« Nomen Enos per spes redditur, quia, ut legitur in Genesi, sperabat se invocatum nomen Domini Dei. » Hic textus multis commentariis illustratus est, unde varie nomen hujus prophetæ interpretati sunt auctores.

Cedrenus : Ἐνώς ἐρμηνεύεται ἄνθρωπος κατὰ τὸν Ἑβραϊκὸν νοῦν. « Enos, in lingua Hebraica, hominem designat : » hic sensus consentaneus est versioni Eusebii.

Ibid. C 13. Ὁ Θεοῦ γνώσεως καὶ εὐσεβείας ἐπιβολός. Timæus in Lexico Platónico : Ἐπιβολοὶ οἱ ἐπιτυχῶς βάλοντες. Ubi vide Ruhnkénium.

Col. 525 A 5. Hanc opinionem singularem sine dubio Eusebius hausit ex decimo versu IX capitis Epistolæ S. Pauli ad Romanos : Ἀλλὰ καὶ Ρεβέκκα ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔγουςα Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν, quæ sic reddit vulgata : « Sed et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. » Nihil simile in Genesi, ubi etiam leguntur quædam cum hoc sensu pugnantia, e quibus probatur Isaacum non semper quam observantissimo modo matrimonio usum fuisse. Etenim capite XXVI legitur quod Isaacus fame pulsus in Geraram venerit et illic Rebeccam pro sorore sua habendam curaverit, ne quis eum interficeret ad possidendam eam. Sed rex Abimelech e fenestra vidit eum cum illa ludentem : « Jocantem cum Rebecca uxore sua : παίζοντα μετὰ Ρεβέκκας. » Et eum arcessitum sic interpellavit : « Patet Rebeccam tuam esse uxorem; cur mentitus es dicendo eam esse sororem tuam ? »

Col. 529 B 7. Vide Ciceronem. *De legibus*, l. II, c. 7, ubi exhibit proœmium legislationum.

Col. 532 B 2. Ex hoc loco Edwardus Simson inducit quod Moyses Genesim scripserit antequam proficisceretur de Ægypto. Hunc sensum non admitto.

Vide *Parasceve* Simsonii ad *Chronicon catholicum*, p. 6.

Col. 536 C 4. Ὑποσκελετίζειν καὶ ὑποσύρειν Stadis utitur. Pollux, libro tertio, in fine, colligit verba ad gymnasticam pertinentia : Ἀγκυρίζειν, ἀνατρέπειν, δρᾶσσειν, ὑποσκελετίζειν.

Col. 540 D 11. Hic confert Eusebius sententias contrarias. Illi qui dicunt astra esse deos naturales, non affirmant eos esse moles incandescentes, nec *vice versa*. Hæc moles ignea expositio physica est Anaxagoræ attributa; vide *Res memorabiles Socratis*, l. IV, c. 7, § 7; Diog. Laert., II, 8. Vide etiam scholiasten Euripidis in versum 982 *Orestis*, ubi dicit per τὸ Μύδρος Anaxagoræ non intelligendum esse molem ferream, sed igneam lapidem : Πύρινον λίθον : (vide Suidas verbo *Anaxagoras*), et hoc vult Plato in *Apologia Socratis* : Ἐπεὶ τὸν μὲν Ἥλιον λίθον φησὶν εἶναι.

Ibid. 12. Hæc definitio divinitatis Stoicorum est; vide Cicer. *De natura deorum*, l. II, c. 57; Lipsium *De philosophia Stoica*, l. I, dissert. 5; Stobæum, *Eclogæ physicae*, l. I, c. 2, § 28.

Ibid. 13. Secundum Epicureos mundus concursu atomorum creatus est. *Lucet.*, l. I, 157 :

*Tunc quod sequimur jam rectius inde
Perspicimus; et unde queat res quæque creari,
Et quo quæque modo fiant opera sine divum.*

Providentia ab eis negabatur. Idem poeta, l. I, 57, et II, 645 :

*Omnis enim per se divum natura necesse est
Immortali avo summa cum pace fruatur,
Semota ab nostris rebus, sejunctaque longe;
Nam privata dolore omni, privata periculis,
Ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur nec tangitur ira.*

Vide Diog. Laert., l. x, 77; Lactantium, *De ira Dei*, cap. 4.

Col. 541 A 2. Aristoteles res sublunares a diis neglectas credebat, quia agre admittebat eundem auctorem ordinis physici et mali moralis. Vide c. 6 et 7 tract. Aristotelis *De mundo*; eundem, *De cælo*, c. 9: Lescalopier., ad Ciceronem, *De natura deorum*, p. 54 et 184, et præsertim Atticum ab Eusebio citatum, *Præp. evang.*, l. xv, c. 5 et 6.

Ibid. 10. *Ἡ τῶν γεννητῶν Ἀρχή*. Hæc verba infra iterum citata, ad designandam Trinitatis secundam personam, Arianice dicta Vigerus putavit; et ex his infert, cum ab Eusebio inter *Γενητάς* Salvator poneretur, concilium Nicænum nondum congregatum fuisse, vel Eusebium hujus concilii symbolo nondum subscripsisse. Dubium de doctrina Eusebii provenire mihi videtur e significatione voci *Γενητής* attributa, quæ generatini idem ac creatura intelligitur, propter similitudinem *γένεσθαι* et *γενῆσθαι*. Doctrina catholica vult quidem ita legi secundum symbolum S. Athanasii, *Ἀρχή τῶν γεννητῶν*: sic enim se habet: *Ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μόνου ἐστίν, οὐ ποιητὴς, οὐ κτιστὴς, ἀλλὰ γεννητὸς*. Insuper generatio divina ad nullum nisi ad Verbum pertinet, ac proinde non potest nominari *Ἀρχή τῶν γεννητῶν*. Insuper appellatur infra *Δευτέραν οὐσίαν*: Eusebius ergo de expressione hac Ariana non potest defendi.

Col. 545 C 9. Diversi sunt textus Eusebii et Philonis; in uno adest *Δυστροπίας*, in altero vero, *Δυσσωπίας*: optima lectio *Δυστοπίας* in ms. 468.

Col. 548 B 1. Controversiæ ortæ sunt inter doctos decimi septimi et decimi octavi sæculi de illo homine cujus fragmentum hic refert Eusebius ad determinandam ejus existentiam, et tempus quo vivebat, et authenticitatem scriptorum ejus; has collegit in dissertatione posthuma illustris Valckenaer, edita Lugduni Batav. in-4°, 1806, cum præfatione Joannis Luzac. Hic auctor præclarus tam in scientia historica quam in grammatica, in qua eminet, eximius criticus apparet: illum adeant lectores harum investigationum cupidi. Nam nihil ego ipse nisi imperfecte excerpta ex illo opere tradere possem.

Col. 555 B 6. Quod si longe abest ut orthodoxa sit omnis hæc doctrina de distinctione personarum sanctæ Trinitatis, duo sunt consideranda: 1° Debuisset universalem Ecclesiam, cujus auctoritas a sacrorum Librorum textu pendet, quamque solam habemus duce, præsertim in mysteriis quæ captum intelligentiæ nostræ superant, eo quo fecit modo definire, priusquam filiis docilibus adhaerendum nobis esset illius decretis. Et cum quæ incerta erant quoad generationem Filii a concilio Nicæno primum determinata sint, error involuntarius et proinde irreprehensibilis super hoc, donec symbolum redactum fuisset, crimini non erat. Pariter Spiritus sancti processio non bene fuit definita nisi conciliis post Eusebium habitis: proinde si cum Vigerio supponatur hoc opus in lucem editum antequam Patres Nicæni convenirent, eo ipso non incriminandus foret Eusebius de doctrinis heterodoxis, quibus scætet prædictum opus, sed quæ nondum percussæ fuerant anathemate. 2° Hoc bene intelligendum, nempe, non hic exponi ab eo Catholicorum doctrinas, sed Hebræorum, et non eas solum quæ in libris sanctis continentur, sed insuper quas profitebantur doctores Legis: et quarum nonnulla dedit nobis specimina in locis quibusdam e Philone et Aristobulo desumptis. Porro si ab omni crimine purus mihi videretur qui cogitaret sententiam Jobi ac sententias Patrum concilii non omnino similes fuisse quoad interpretationem mysteriorum quæ ad naturam divinam referuntur, quæque tot longis acribusque discussionibus ortum dederunt; id cogitandum a fortiori de scriptoribus, qui non nisi ex suamet inspiratione propria Philonis ad instar loquuntur. Ut sit, non hic agitur de stabiendis doctrinis orthodoxis, sed de ostendendo quantum

præstet fidei Græcorum fides Hebraica in iis quæ ad Deum substantiasque intellectuales pertinent.

Ibid. C 5. Hæc longa phrasis accusativus et infinitivus omnino coalescens acephala est, ut patet, vel a primo quodam verbo omissio, cui omnia alia connectuntur, pendet, quæ tamen non omittenda mihi utpote Gallicæ scribenti visa est, quia construendo sermone valde erat necessaria.

Ibid. 8. Hæc citatio Epistolæ ad Hebræos, c. i, 14, quamdam exhibet variationem; loco *κληρονομήν βασιλείαν*, legitur in textu sacro *κληρονομήν σωτηρίαν*; idem habet manuscriptus 468. Alii omnes *βασιλείαν* habent. Nihil impediæbat Eusebium quominus hanc mutationem verbi induceret quæ suam sententiam congruentius exprimebat.

Col. 557 A 3. *Μαντείαις τε πειράσθαι καὶ χρησμοῖς, ὡς περ τισὶ θελητῆροις καὶ προβολοῖς τοὺς εὐχερεῖς δελεάζειν*. De usu synonymico harum vocum *θέλητῆρα* et *προβόλια* nulla mentio facta in vocabularis. Sensus tamen earum nulli subjacet contestationi, nam ab Eusebio ad eundem sensum detorqueantur. Cap. 9 lib. iv *Demonstrat.* ubi de eodem quæst. tractat. Ibi legitur equidem *προβουλοῖς* loco *προβολοῖς*; sed hic redargutus est error a Vigero in nota super hunc locum, qua restituit *προβολοῖς*: *Θατέρα ληπτὸς τοῖς προβολοῖς ἀνθρώπους εὐρατο*. Sed quomodo fit ut ad hunc sensum detorqueantur *προβόλιον*? Id mihi mens investigare.

In acceptione primaria designant hac voce arma quibus agrediuntur, et quæ nunquam abjiciunt, *venabulum*: eaque voce in hoc sensu utitur Xenophon in *Tractatu de venatione*, c. 10, 1: *Τὰ δὲ ἀκόντια ἐστὼ παντοδαπὰ ἔχοντα τὰς λόγχας εὐπλατεῖς καὶ ξυρήχεις, ῥάβδους δὲ στιφράς: τὰ δὲ προβόλια πρῶτον μὲν λόγχας ἔχοντα, τὸ μὲν μέγεθος πενταταλαίους, κατὰ δὲ μέσον τὸν αὐτὸν κνίδοντα ἀποκεχαλκυσμένους, στιφρούς, καὶ τὰς ῥάβδους κρανεῖντα δορατοπαγεῖς*; non hunc verto locum, qui tantum verbis Græcis valet; en igitur primitivus vocis sensus; nimirum indicat ad nocendum arma quæ semper retinentur manu sicque discrepant ab iis, quæ jaciuntur, *ἀκόντιον*. Inferius tamen apud eundem legitur: *Προβόλιον ἐρεθίζειν, ὡς ἀφήσοντα*, quod nullatenus significat ab his separari; cæterum similatur hic tantummodo: contra Pollux dicit *Τόξοις*, l. v, 20, *καὶ ἀκόντιοις ῥῶνται: ἐπὶ τὰς ἐλαφούς καὶ ἀ πόρρωθεν ἐστὶ βάλλειν: προβολοῖς δὲ, ἐπὶ τοὺς σὺς καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀγγέματα θηρία*. Igitur qua ratione ab hac notione declinavit *προβόλιον* ad hanc significationem datam ab Eusebio, idem de aperta aggressionem ad dolum insidiasve, ut comprobatur loco citato *Demonstrationis*, ibi legimus: « Diabolus postquam per gravia minatus esset gentibus: *Δεινὰ κατὰ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων ἀπειλήσας*, reperit homines ideo esse capti faciliores propter suam ad malum proclivitatem, quod sibi ipsis struerent insidias quasi electione propria: *Θατέρα ληπτὸς τοῖς προβολοῖς εὐρατο, πρόχειρον ἐξ οὐκείας γνώμης τὴν ἐπὶ τὸ γὰρον ἐμπῶσιν, δι' αὐτεξούσιον προαίρεσιν κακῆ μένους*.

Scrutato forsitan difficilis hæc deviatio; ad hanc inducere potuit præpositio *πρό* juncta *βάλλω*, *projicio*, quod Budæus in verbo *προβολή* comparat *προτείνω πρότασις*; porro protensionem hanc produci possibile est velut aggressionis causa, ut patet in allatis de *προβόλιον* exemplis, vel tuitionis, quod ortum dedit locutioni, cujus valde grandis controversia, ἐν *προβολῇ*, qua voce significatur *se contra hostes paratum* esse: quod vetera vertunt glossaria *per in proximo*. Appianus *De bello civili*, II, 79, pag. 285: *Πομπήϊος ἐκέλευε μὴ ἀκοντίζειν, ἀλλὰ ἐν προβολῇ διαστάντας ἀμύνεσθαι διὰ χειρὸς τοῖς δόρασι τοὺς ἐπιόντας*.

Proinde mera sese defendentis positio est: sed clypeum protendentis manuque lanceam tenentis. Vide Ruhken., *Epistola critica prima*, p. 70; Vale-

sium in *Harpocratonem*, pag. 159, et notam in locum vi libri, cap. 7, pag. 255, quæ oraculum continet desumptum ex Herodoto, et ubi legere est hæc ad populum Argivum verba: Εἶσω τὸ προβόλαιον ἔχων περὸ ἀλάγμενος ἦσο. Hic evidenter quæstio est de insidiis objectis imprudenti viatori. Hæc acceptio etsi non videatur ad auream ætatem linguæ Græcæ referenda, tamen a lexicis debuisset indicari.

Col. 560 B 13.

*Sanctius his animal, mentisque capacius altæ
Deerat adhuc et quod dominare in cætera posset.
Natus homo est.*

*Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit cælumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.*

OVIDIUS, *Metamorp.* l. 1, 76:

Col. 561 A 14. *Δευτέρως αἰσίοις.* Locutio ista, quæ tantillum olet paganismum, quæque *secundis avibus* Latinorum consonat, in usum venerat, nec ideo ullo modo reputantur fati vel pronosticorum fidei dediti qui eam usurpabant.

Col. 564 A 6. Evidenter nihil aliud requirere est in hac incompleta phrasi quam secundam sectionem phrasis integræ.

Ibid. 8. Hæc magni momenti quæstio de metaphysica, si Christianos excipias, fere omnibus impervia Super eam satis diffuse sese exercuerat Origenes in secundo libro *Principiorum*, uti demonstratur versione Latina, tom. I, pag. 78, editionis Delarue, et quodam fragmento super *Genesim* quod sequitur. In sententiam insurgens totius ethnicorum philosophiæ, triumphum agit facilem de omnibus philosophis, ne Platone quidem excepto. Vide *Timæum*, pag. 49 et seq. editionis H. Stephani, tom. III. Tim. Locrianus, initio: Πρὶν ὧν ὠρανὸν γενέσθαι, λόγῳ ἦσθη ἰδέα τε καὶ ὕλα καὶ ὁ θεὸς δαμιουργὸς τῷ βελτίονος.

Vide Ciceronem, *Academic.*, I, 24: « Neque materiam ipsam coherere potuisse si nulla vi contineretur, neque vim sine aliqua materia. » Et quæ sequuntur.

Plutarch., *De decretis philosophorum*, lib. I, cap. 9: Ἀριστοτέλης καὶ Πλάτων τὴν ὕλην σωματοειδῆ καὶ ἄμορφον, ἀνεῖδον, ἀσηματίστον, ἀποιον μὲν ὅσον ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ φύσει, δεξιαμένῳ δὲ τῶν εἰδῶν ὅσον τιθῆναι καὶ ἐκμαγεῖον καὶ μητέρα γενέσθαι. « Aristoteles et Plato agnoverunt materiam esse corpoream, sed informem absque ullo caractere, absque qualitatibus, quatenus non excedit proprios naturæ suæ limites, et posse eam induere formas, adeo ut fiat matrix, effigies, mater. »

Col. 568 C 7. Collectanea in lucem edita sub hac inscriptione *Philocalia*, in quibus nonnulla reperiuntur ex scriptis Origenis excerpta, longum insuper habent fragmentum quod nobis exhibet Eusebius sub nomine Maximi, sed id mirationem magis movet quod ab ipso titulo discam excerptum fuisse hoc caput e VII libro *Præparationis evangelicæ* Eusebii. Igitur in locum hujus subdendum erat nostri septimi libri caput vicesimum. Quod acciderit confusio evidens est, et recidere debet in amanuensem, cui onus incubuit excerptendi ab Eusebio fragmentum Origenis; nam in hoc solo et non in opere primitivo a quo desumptum est, quod sub alio nomine inscriptum fuit, causa est errati. Attamen id fragmentum totum vel fere totum reperimus in quarta parte dialogorum *contra Marcionitas*, quorum auctor reputatur Origenes, et id non parum intricat quæstionem. Super hanc criticæ materiem scissi sunt eruditi, qui amplecti debuerunt unius vel alterius horumce scriptorum partes: alii negarunt Origenem esse dialogorum auctorem; ei plagiarium scripticium labem inurendam contendebant alteri, nisi Maximus quidam ætus ætati posterior illud operi falso sibi attribuisset. Alius descendere nolo in hanc controversiam, quam includit præfatio P. Delarue; cæterum jam indicaverunt confusionem istam redactores *Philocaliæ* sub nomine S. Basilii et S. Gregorii Nazianzeni editæ,

qui quidem id animadvertentur in nota quæ finem ponit huic capiti.

Col. 576 A 5. In Origenis *Adamantio*, Valens non dicit præcise mala substantias esse, sed qualitates esse coexistentes substantiis asseverat; cæterum hic scinduntur duo auctores ut inferius discrepantem minus amplectantur sententiam.

Ibid. B 5. Vigerus negationem præponi vult huic dilemmati: « Si mala substantiæ non sunt, » etc.

Col. 577 A 41. Hic mihi adesse videtur interversio: hæc unius interlocutorum nostrorum allocutio non ad ea quæ modo dixit præcipuus orator spectat, sed ad ea quæ superius probavit, nempe Deum esse auctorem mali, si materiei in se consideratæ nullæ sunt qualitates, si quas habet a Deo, si in malo recognoscenda est quædam materiei qualitas. Hoc astruendum erat priusquam argumento comprobaretur malum non esse substantiam, quod modo legitimus. Origenis argumentatio ordinem invertit.

Col. 581 B 14. Ratiocinii hujus vitium quod quilibet facile retorqueret, notat Vigerus. Cæterum, inquit, non de materia, sed de materiei forma agitur.

Col. 585 B 2. *Πάσης ἀρετῆς βραβελοῖς ἀραδυσσάμενων.* Ut jam antea visum est, iis verbis quæ cum de athletic agit adhibentur, libenter utitur Eusebius: in hoc cæteroquin quid aliud fecit quam reproducere verba S. Pauli, cui stadium quam plurimas suppeditat comparationes?

Col. 589 A 2. Eusebii textus ἐξδοσις et ἐκδοῦναι exhibet. Apud Aristæum legitur εἰσδοσις et εἰσδοῦναι. *Libellum* interpretatur Vigerus, et pro significatione hujus vocis remittit nos ad observationes non in lucem editas... In tractatu *De mensuris et ponderibus* Epiphanius legere est εἰσδοσις, quam quidem vocem *suggestionem* et alibi *allegationem* vertit Gellenius.... De hujus vocis significatione disseruit Ducangius in suo *Glossario*.

Col. 592 A 8. *Χρηματοφύλακας.* In Aristotele *ῥισκοφύλακας*, et in Josepho *φύλακας τῶν κιστῶν* legitur. Hic designantur forte gazophylacii conservatores.

Ibid. 15. Inter varia quæ contra authenticitatem Aristei operis objecta sunt, hæc quæ fundamentum habent in eo quod jam non existebant tribus tempore quo scripta est Ptolomæi epistola, juxta me a re male intellecta ortum sumunt. Patet enim decem tribus Israeliticis jam tunc constituere populum a populo Judaico distinctum, ideoque non de iis agitur sed de territoriali subdivisione, vel alia, per primam, secundam, etc., in qua tunc temporis annumeratum esse videtur populum Judaicum; quod quidem non repugnat. Hæc tribus nullo nomine designat.

Locum operis Hermippi, in quo asserit Demetrius Phalerensem vitam in exilio obiisse, ineunte regno Ptolomæi Philadelphi, eo quod patri suo exhereditatio illius consilium dederat, primus citavit Scaligerus in *Chronicon* Eusebii, deinde Hodyus disputationem agens contra Isaacum Vossium *In dissertatione supra Aristæa*, hanc amplexus est narrationem narrationi Aristæi ab Aristobulo corroboratæ contrariam, qui ambo falsarii vel pseudonymi forent. Valckenaerus in sua dissertatione posthuma *De Aristobulo* explicationis quædam verba dedit quibus concordare videntur duæ relationes, sospite utraque, et suam confirmat explicationem in eo quod Ptolomæus Soter et Philadelphus per longum satis temporis tractum simul regnaverint ut exsilium Demetrii præcesserit versio Septuaginta Interpretum. V. p. 52 *Diatribæ de Aristobulo*. Duo scriptores Alemanni recentiores raro concordēs, quorum unus præsertim dicitur quam temerarias emittere opiniones de religione, Gfrörerus, *Urchristenthum*, tom. II, pag. 75, Dahneus, *Tabula historica religiosæ philosophiæ Judæorum Alexandrinorum*, tom. II, pag. 27, Valckenaeri confirmant conclusiones, et longe acrius impugnant decisionem Hodyi. Priorem audiamus. « Fidem implicitam dat Hodyus Hermippi testimonio,

unde concludit pseudonymam esse Aristobulum. Impossibile est enim admittere hominem Judæum, qui sub Ptolomæo Philometore vixisset, in errorem adeo gravem labi potuisse in relatione facti tanti momenti respectu suæ gentis; sed Valckenaerus hanc diremit difficultatem modo naturali, nec contorto, nec in desperationem causæ adhibito, et si admitteretur fabula Hermippi, non idcirco magis inconcussa maneret boni Hodyi conclusio, multo enim plus æquo probaret, et e numero historicorum non pauci radiandi forent scriptores antiqui. Satis est declarare opera Aristobuli remansura in opinione authentica; et id tantum quantum quilibet antiquitatis scriptor, quandiu contra ea non aliud afferretur quam id testimonium. »

Pro hac sententia sic propugnat Dahneus: « Ea mens fuit imprimis Valckenaero, nimirum defendere Aristobulum contra relationem Hermippi, in astruendo Demetrium ineunte regno Philadelphi potuisse adhuc frui gratia principis, si quidem juxta Aristobulum, Demetrius in exsilium actus fuerit non nisi post mortem Soteri; et reipsa a rege serius exsulatum fuisse, id est quando detexisset consilium contra se datum a Demetrio ut solo spoliaretur. (Hæc opinio, quavis alia longe verisimilior, fuit opinio Petavii in S. Epiphanium, tom. II, pag. 379; Vossiorum patris et filii; Riccioli *Chronologia reformata*, tom. I, lib. III; Valesii in Eusebium, *Hist. eccles.* v, 8; Perizonii in Ælianum, *Hist. div.* III, 47; Materii *Tentamina super scholam Alexandriæ*, tom. I, pag. 74.) Revera si factentur versione Græcam SS. Scripturarum referendam esse ad hanc epocham, quod juxta Hodyum verisimile est, quid ad narrationem Aristobuli, quod nomini Ptolomæi Soteris nomen filii ejus præposuerint? Alia quæ tantum valet quantum Valckenaeri suppositio admitti potest: videlicet omnia paravisse Demetrium sub filio Lagi pro versione quæ solum edita est sub Philadelpho: quæ hypotheses et alie ejusdem generis satis sunt ad probandum Richardum Simonem et Hodyum iudicium emisisse præcipitanter et immature cum fragmenta Aristobuli, juvante Hermippi relatione, tanquam pseudonyma repudiarunt. »

Col. 593 B 14. Ptolemæi Philadelphi matrimonium cum sorore sua Arsinoe ad historiam pertinet, nimisque omnibus perspicuum quam ut de eo hic amplius disserat.

Ἐκ θυμοῦ στέργουσα κασιγνητόν τε πόσιν τε,
ait Theocrit. *idyl.* 17, v. 150, et sqq.,

Ὅδε καὶ ἀθανάτων ἱερὸς γάμος ἔξετελέσθη
Ὅς τέκετο κρείουσα Ῥέα βασιλῆας Ὀλύμπου.
Valckenaerus in *Aristobulo* miratur quod summus Judæorum sacerdos honorifice sit locutus de hac unione incestuosa. Ad id perlicitum respondere, summo Pontifici non hic incubuisse onus sese intermittendi in quæstionibus pure ad mores religionemque spectantibus, eo quod dissimilis valde religio regis a religione Judæorum; cæterum matrimonia inter parentes in uno gradu, remotiori quidem, sed uno tantum gradu inferiori, non modo licita erant, verum etiam quasi imposita lege Mosis.

Tandem illæ voces *frater* et *soror*, præsertim ubi de Lagidis quæstio est, usurpatur in sensu figurato qui minime vero rerum statui respondet.

Versus vicesimus primus elegiæ quam vertit Catullus e Callimacho, in *cæsariem Berenices*, sic se habet:

Et tu vero orbem luxti deserta cubile,
Et fratris chari febile discidium.

Porro constat uxorem Ptolemæi Evergetis de qua hic agitur, patrem habuisse Magam regem Cyrenorum, non autem Ptolemæum Philadelphum cujus filius Evergetes. « Quam habuit unicam filiam Magas, ait Justinus, xxvi, c. 3, ad finiendam cum Ptolemæo (Philadelpho) fratre certamina, filio ejus desponderat. »

Vide de hoc usu vocis ἀδελφῆ, qua designabant reginam regis conjugem, et de Berenice Evergetis uxore D. Letronnii in suis *Disquisitionibus pro Ægyptiaca historia*, pag. 7 et seq.

« Sororis nomen, inquit, quod attribuit regum Ægyptiorum uxoribus, nihil aliud erat quam loquendi genus quod per usum et protocolium invaluit. »

Col. 596 A 11. Καθὼς ἀνεγνώσθη ταῦτα τὰ τεύχη. Τεύχος, in sensu libri pertinet in primis ad dialectum Alexandrino-Macedonicam Septuaginta Interpretum qui subdivisionibus operis integri denominationes dederunt quæ ab hac dialecto mutuantur: Πεντάτευχος, Ὀκτάτευχος. Si fides adhibenda Salmasio *De modo usurarum*, p. 405, idem adest discrimen *codicem* inter et *volumen* quod inter τεύχος et βιβλος. « Nihil tam diversum ait, quoad formam quam codex et volumen: in volumine chartaceo, chartæ chartis adtextuntur in longitudinem, ut volvi possint in rotulum; in codice, massa sive corpus fit ex pluribus veluti tabellis aliis super alias structis, Græci quoque σμάτιον et τεύχος nominant. Quod tamen de volumine magno usurpant; massam Martialis de struice tabellarum multiplicium quæ codicem membraneum componunt, proprie dixit, ut Græci σμάτιον. Hæc vox in glossis Philoxeni, membrana, exponitur. » Sequitur longa dissertatio in varias materies quæ scribendis libris adhibita sunt, nimirum in cortices, pelles, tabulas et papyrum. Juxta Salmasium hac voce τεύχος designabantur tabulæ cera linitæ, aliæ super aliis collectæ et super quas stylus exarabat characteres. Quoad verbum Latinorum *corpus* huic consonans, exemplis ab eo citatis addi potest Cicero, in insigni epistola ad Luceium, epistola duodecima lib. v, *Ad diversos*, in qua ut historiam consulatus ipsius scribat hortatur, quod hominem misere superbientem prodit.

« A principio enim conjurationis usque ad reditum nostrum, videtur mihi modicum quoddam corpus confici posse. »

Crediderim ego confusionem postea irrepsisse in notiones quæ ad distinctionem vocum inserviebant et nihil comprobat sacros libros inscriptos fuisse tabulis; siquidem voce de qua agitur designantur tantum divisiones operis.

Ibid. 12. Τῶν Ἑρμηῶν οἱ πρεσβύτεροι. Superius verti per *sacerdotes* οἱ πρεσβύτεροι, quod Vigerus interpretatur *seniores*; sed inquirendum esset an apud Judæos antiquitus vox πρεσβύτερος *seniorem* sonaret, quod mihi non constat.

Usus Christianus a Judæis ortum sumere debuit et per vocem πρεσβύτεροι non intelligendi sunt tantum πρεσβύται, *senes*, sed *senatores* seu *rabbini*. Quorsum aliunde ad hoc opus conficiendum *senes* missi fuissent? cæterum acceptionem vocis lector eligat.

Ibid. B 2. Διασκευῆ seu retractatio classicorum operum frequenter usurpatur cum sermo est de poetis. Vide Freder. Aug. Wolf in *Prolegomenis ad Homerum*, c. II, nota 14.

Ibid. 3. Ἐκέλευσιν ἐπαρᾶσθαι. Cæremoniale imprecationis contra eos qui textus sacros tentarent adulterare, Græce ἐπαρά vel ἐφορκισμός, Latine *devotiones* denominabatur. De voce ἐπαρά vid. Greg. Corinth. pag. 227 Schefferi et notam Koen. —

Eusebii initio *Chronici*: Ὁρχίζω σε τὸν μεταγραφόμενον τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, δι' ἧς ἐρχεται κρινεῖν ζῶντας καὶ νεκρούς, ἵνα ἀντιλάβῃς δ' μετεγράψω (ut *conferas quod descripsisti*) καὶ καθ' ὁρθότης πρὸς τὸν ἀντιγράφον, ὅθεν μετεγράψω, ἐπιμελῶς, καὶ τὸν ὄρκον τοῦτον ὁμοίως μεταγράψῃς, καὶ θήσῃς ἐν τῷ ἀντιγράφῳ. Vide Van Dale in *Aristæum*, pag. 195.

Ibid. C 10. Hæc pars Aristæi relationis plus cæteris omnia præ se ferens quæ fabulam constituunt,

ad memoriam nobis revocat quæ refert Macrobius de philosopho Numenio, in *Somnio Scipionis*, l. 1, c. 2: « Numenio, inter philosophos occultarum curiosiori, offensam numinum, quod Eleusinia sacra interpretando vulgaverat, somnia prodiderunt: visas sibi Eleusinas deas habitu meretricio ante apertum lupanar ludere prostantes: admirantique et causas non convenientis numinibus turpitudinis consulenti respondisse iratas, ab ipso se adyto pudicitiae vi abstractas et passim adeuntibus prostitutas. »

Controversia quæ vergente in finem sæculo decimo septimo, vel ineunte decimo octavo habita est de authenticitate relationis Aristæi multo plura produxit volumina, nimisque ab Eusebio aliena est, qui rem tantum leviter attigit, quam ut ea recensere velim; satis erit dicere quoad Eusebium, quod post Josephum, Philonem et Aristobulum, quorum nomina in honore erant apud Judæos, et inter Christianos, post Justinum martyrem, Irenæum, Clementem Alexandrinum, Tertullianum, auctorem citans veritatis studiosus et fide dignum, id fecit tantum quod in ejus loco fecissent omnes; recens enim de authenticitate hujus libri dubitatum est, et nemini olim in mentem venerat ut impugnari posset. Judæi enim qui postea de hoc egerunt, ut Aquila, Symmachus et Theodotio, non contradicunt veritati historię versionis LXX, sed versionem ipsam impugnant. Cum adversaria Septuaginta fecisse nobis videtur Hieronymus eo ipso quod versionem Latinam e Græco textu emendare sibi proposuerat adhibito exemplari Hebraico. Augustinus vero cap. 43 xviii libri *De civitate Dei*, variis S. librorum enumeratis versionibus Græcis, ait: « Ex hac Septuaginta interpretatione etiam in Latinam linguam interpretatum est quod Ecclesię Latinę tenent; quamvis non defuerit temporibus nostris presbyter Hieronymus, homo doctissimus, et omnium trium linguarum peritus, qui non ex Græco sed ex Hebræo in Latinum eloquium easdem Scripturas converterit. Sed ejus tam litteratum laborem, quamvis Judæi fateantur esse veracem, Septuaginta vero Interpretes in multis errasse contendunt: tamen Ecclesię Christi tot hominum auctoritati, ab Eleazaro tunc pontifice ad hoc tantum opus electorum, neminem judicant præferendum: quia etsi non in eis apparuisset Spiritus, sine dubitatione divinus, sed inter se verba interpretationis suę septuaginta docti, more hominum, contulissent, ut quod placuisset omnibus, hoc maneret; nullus eis unus interpres debuit anteponi: cum vero tantum in eis signum divinitatis apparuit, profecto quisquis alius illarum Scripturarum ex Hebræa in quamlibet aliam linguam interpres est verax, aut congruit illis Septuaginta Interpretibus, aut si congruere non videtur, altitudo ibi prophetica esse credenda est. »

Col. 597 C 2. Hujus phrasid ultra modum prolixę partes sibi non constant; a primo inciso quod desideratur verisimiliter pendet, quo mediante et clarior erat et consona magis syntaxi.

Col. 600 A 1. *Κέρκοπα λόγων*. Non consentiunt eruditi in significatione vocis *κέρκοψ*. Alluditur ad incolas Asię Minoris a Jove in simios mutatos. Ovid., *Met.*, xiv, 91. Inde plurima proverbialia, *Ἄγδρα κερκόπων*; *Apost.*, i, 21; *Zenob.*, i, 5. Injuriose certe dictum. *Æschinus*, *Περὶ παραπρεσβείας* (223): « Ὅ τι μὲν οὖν ἦν ποθ' ὁ κέρκοψ, loquendo de Demosthene, id indicat hominem nequam, nebulonem. *Ammianus Marcellinus*, xxii, 14, sermonem habens de Juliano, « Ridebatur ut Cercops. »

Tanneguy Lefebvre, *Epist.* l. ii, epist. 7, dictum fuisse olim *κέρκοψ*, contendit; vide in *Epistolis Alciphronis*: « Ὁ κέρκοψ ἄθλιε, epistola 20; cum Berglerii nota. Vocis λόγων additamentum de veteratore hic agi ostendit, quod inferius vertitur per vocem πανουργός.

Ibid. B 13. *Ἀηλεῦται* 466.

Ibid. C 1. *Διεξελαθεῖν* 465, 466.

Col. 601 C 1. *Ἐὰν ἀσεβῆς οὐκ ἔργῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ῥήματι τῷ τυχόντι, εἰς μὲν θεὸν αὐτόν· addidi οὐ θεόν·* ex iis enim quæ sequuntur negatio mihi visa est necessaria.

Col. 604 A 3. *Μὴ θεὸν γε ἐπισημίσαντα αὐτοῖς*. Eusebius cum ἐπισημίζειν non raro adhibet accusativum θεόν seu θεοῦς ut significet nomine *Dei ornare*, p. 95: Θεοῦς ἐπεφήμισαν ὃ μὴδὲ τῆς ἀνθρώπου πρὸς αὐτοῦ τοῦ θεοῦ κατηξίωται προσηγορίας. « Animalia quibus nec hominis nomen tribuere dignatus fuerat Deus, nomine deorum ornaverunt. »

In fragmento Diogeniani, p. 265, legitur verbum ἐπισημίζειν in sensu tribuendi vel nuncupandi: Τούτων δὲ τισὶ θεοῦς διοικητὰς καὶ δημιουργοὺς ἐπεφήμισαν, τινῶν δὲ ἡμᾶς αὐτοῦς αἰτίους ὑπέλαβον. Restituendum est verbum ἐπισημίζειν in loco qui legitur pag. 320, pro ἐνεσημίσας: τὸν τῶν ἀπάντων δημιουργὸν λόγον θεοῦ τούτου ἐπισημίσας τὸν τρόπον. « Creator sic nominato Verbum Dei. » Restituendum pariter pag. 156 loco ἐπισημίζοντες in fragmento Porphyrii ubi cum dativo construitur in sensu consecrationis Ἐθυσὸν τῶν φιλάτων τινὰ ἐπισημίζοντες τῷ Κρόνῳ. Sic emendavit Lobeckus in Phrynicum, pag. 597.

Exemplum constructionis cum accusativo, *Demosth.*, pag. 495: Ταῦτα ἐπὶ τῷ τῶν θεῶν ὀνόματι ποιεῖν ζητοῦσι. . . . γρῆν ἄν, ὡς ἐμοίγε δοκεῖ, πάντα ὅσα τις πράττει τοῦς θεοῦς ἐπισημίζων, τοιαῦτα φαίνεσθαι, οἷα μὴδ' ἄν ὑπ' ἀνθρώπου πραχθέντα, πονηρὰ φανεῖν. Ubi videre est in iis verbum ἐπισημίζειν idem sensu ac dare sub nomine *Dei*.

Lucianus in *Promethæo*, t. I, pag. 24: Εἰ δὲ ὑπερεπαίνων τοὺς λόγους, ὡς δῆθεν εὐμηχάνους ὄντας, τὸν σοφώτατον τῶν Τιτάνων ἐπισημίζεις αὐτοῖς. « His nomen attribuis Titanorum sapientissimi. » Vide Scholiasten.

Greg. Nazian. in *Basilium* loquens de *Heraclidis*: *Δαίμονας δὲ τινὰς καὶ θεοῦς καὶ μύθους τοῖς προγόνους ἐπισημίζοντες*: « Nomina dæmonum seu deorum fabulæ suis attribuent majoribus. »

Suidas, voce *Ὀυλιπιανός*: τῆ μισσοπράγμονι ζωῆ τὴν ἀρετὴν ἐπισημίζειν.

Themista, *Or.*, vi, 79 B: Αὐτῷ τὴν θεοῖτητα, ἐπισημίζειν, 19, p. 229, ἡ πολιτεία τὸ τῆς θεοῖτητος ὄνομα ὑμῖν ἐπεφήμισε.

Pausanias, vii, 23: Ἀσκληπιῷ Ἀπόλλωνα πατέρα ἐπισημίζειν.

Strabo l. v, 250: Τοὺς γεννωμένους τότε, παῖδας Ἄρεως ἐπεφήμισαν, loco ἐπεσημίσαν, emendatio *Dorvilli*, *Ad Charit.*, pag. 550.

Exempla constructionis cum dativo:

Plutarch. *Vita Camilli*, § 7, pag. 545 edit. *Reisck.*: Ἐπισημισμένον τὸ δχημα τῷ βασιλεῖ τῶν θεῶν καὶ πατρὶ; « currus regi deorum dicatur. »

Similiter in *Vita Nicia* ait: Καταπεφημισμένον θεῶ σώμα, 3, 3. *Ibid.*: Ἐθρόνον Ἀλεξάνδρου καταπεφημισμένον.

Maximus Tyrius, 8: Ἐπεφήμισαν Διὶ ἀγάλματα κορυφὰς ὄρων Ὀλυμπον καὶ Ἴδην. *Idem*. *ibid.*: Ἐπισημίσαντες τοῦνομα τοῦ ποταμοῦ ὀποτέρῳ ἔθυσαν.

Appianus, *De bello civili*, l. vi, 86: Ἐπιφημισθεῖσης τῷ ἀνδρὶ (*Μαρίῳ*) ἑβδόμησ ὕπατειας.

Tandem *Philo* ipse in *Legatione ad Caium*, pag. 1011 ed. *Paris.* 565 ad *Mangey*, habet Τί δὲ, εἰ συνόλως ἐπισημισθὲν ἐτέρῳ; « quorsum, si res alteri dicata fuerit? »

Pag. 1016, 570 *Mangey*: Ἄπασιν ἐγράωντο κατακάρως τοῖς ὀνόμασιν, ὅσα τοῖς ἄλλοις ἔθος ἐπιφημίζεσθαι θεοῖς. « Nomina quæ mos invaluit diis consecrare et diis solis attribueret. »

Ex his exemplis duplex emergit significatio; utraque ad divinitatem spectat: « Nam ut φημις aliquid augustius significat, sic φημίξειν ad divinitatis opinionem et famam refertur, inquit Lobeckius ad *Phrynic.*, p. 597. » Itaque Plutarch. *Vita Sertorii* hæc utitur voce tertio hoc sensu, aliquid nimirum nuntiare, spargere rumore qui cælitus a divinitate venit, cap. 11: « Ἐξεθελαξε φάσκων τὴν Ἐλαφρον, Ἀρτέμιδος δῶρον εἶναι, καὶ πολλὰ τῶν ἀδῆλων ἐπεφημίξεν αὐτῷ δηλοῦν. Arbitror ἐπιφημίξειν αὐτῷ, legendum esse, tollendo vocem δηλοῦν quæ non nisi glossa est. Synonymice cum ὀνομάζειν adhibetur solum in tertio libro *Historiæ ecclesiasticæ* Eusebii, cap. 27: « Ἄλλου... ἐδωναίου τοῦτου οὐκ ἐλαίως ἐπεφημίξον οἱ πῶτοι. Attamen ut ad duas magis usitatas acceptiones redeamus, cum agitur de nominando Deo, tunc prævalet constructio cum accusativo; si vero agatur de exprimendo rem quamlibet Deo sacram, dativo tunc utendum est.

In hoc loco Philonis utraque invenitur acceptio: Μη θεόν γε ἐπιφημίσαντα τοῖς κτήμασι, pro Μη θεῷ γε ἐπιφημίσαντα τὰ κτήματα. « Si suas non dedicaverit opes Deo; » inferius iterum apparet hæc constructio: Ἐάν, πατήρ ἐάν ἀρχῶν τῷ ὑπηκόῳ, subintelligitur ἐπιφημίση θεόν, sed inter hæc reviget altera syntaxis: Ἐάν ἐπιφημίση τροφήν γυναικὸς ἀνὴρ. Si uxoratus vir dicat τροφήν γυναικὸς. Quid intelligendum per τροφή γυναικὸς; existimavi hic agi de fructu quem in utero gerit mulier; in hoc sensu sanctam existimare debet vir uxorem suam et abstinere se ab ea; privat se filio pater, herus famulo, si Deo illos consecraverint.

Si non admittatur sensus voci τροφή attributus, altera vox illi substituenda foret, nimirum τὴν νομφήν, ut opinor: τροφή enim hic adhiberi non potest sive alimentum, sive educationem designet.

Legis illius quam Philo hic indicat, præter obscuritatem quæcum enuntiat, nulla hucusque mentio est apud leges Mosis, tales saltem quales datæ sunt nobis a Seldeno, *Uxor hebraica*; a Spencero, *De Legibus ritualibus Hebræorum*; a Michæle, *Mossaisches Recht* qui omnes locum hunc Philonis silentio prætermittunt. Evidenter referri debet ad tricesimum caput Numerorum, v. 7: *Si mulier maritum habuerit, et vererit aliquid, et semel de ore ejus verbum egrediens animam ejus obligaverit juramento.* Vers. 8: *Quo die audierit vir, et non contradixerit, voti rea erit reddetque quodcumque promiserat.*

Sic se habet lex Moysis cui Judaica traditio quam hic sequitur Philo quædam videtur addidisse quæ reprobat Christus cap. xv S. Matth. et vii S. Marci respiciens ad Corbanum quo designabatur donum Deo factum, ejus donatores Pharisei solvebant non solum a legis naturalis obligationibus, verum etiam a præceptis Decalogi: « Honorabis tuum patrem et tuam matrem, » immunes eos facientes ab omni officio erga parentes.

Patet ex verbis Philonis vel minima dubii voti enuntiatione Deo facta, voventes spoliari immediate a Deo consecrata, etsi absque conscientia essent locuti. Τῶν αὐτοῦ κτημάτων ἕνα ἕκαστον κύριον εἶναι, μὴ θεόν γε ἐπιφημίσαντα αὐτοῖς· μηδ' ὡς τῷ θεῷ ταῦτα ἀνήσθαι. Εἰ δὲ λόγῳ μόνον ὑποσχεσθαι προσπέσοι, ψαῦσαι καὶ θίγειν αὐτῶν οὐκ ἐξεστίν, ἀλλ' εὐθύς ἀπάντων ἀποκεκλεισθαι· (μὴ μοι), lego μὴ τί γε τὰ τῶν θεῶν ἀρπάξιν, μηδ' ἀποσυλῶν ἐτέρων ἀναθημάτων.

Ultima hæc spectant ad deprædationes in deorum templis apud ethnico actas.

Col. 604 C 11. *Ποῖ δὲ πρὸς τοῦ θεοῦ, ἡμῖν τὰ βουζύγια ἐκείνα.* Quid dicere voluit Philo per vocem βουζύγια? voluitne designare jugum quo preme-

bantur Judæi ob multiplicitatem legum? Indaganti mihi hæc occurrerunt:

Etymologicum magnum, p. 206: Βουζύγια γένος τὴν Ἀθῆνησιν ἐρωσύνην ἔχον. Βουζύγης γὰρ τις τῶν ἡρώων, πρῶτος βουὸς ζεύξας τὴν γῆν ἤρροσεν, ἀφ' οὗ γένος βουζύγια.

Plutarchus, *Præcepta conjug.*, p. 144: Ἀθηναῖοι τρεῖς ἱεροὺς ἀρότους ἄγουσι, πρῶτον ἐπὶ Σκίρω, τοῦ παλαιωτάτου τῶν σπόρων ὑπόμνημα, δευτέρον ἐν τῇ Ῥαρίῳ· τρίτον ὑπὸ Πέλιον, τὸν καλούμενον Βουζύγιον, τ. VI, p. 544, ed. Reiske.

Eupolis ab Aristide citatus, *Adv. Platonem*, t. II, p. 150 ed. Jebb., ait Periclem ex hac stirpe ortum. Videtur alluisse Philo τοῖς Βουζύγιοις Athenarum. Vide Schol.

Ibid. D 2. Hanc Judæorum legem citat Porphyrius in tractatu *De abstinentia*, l. iv, cap. 14, pag. 344 ed. Roher.

Ibid. 6. Ἀραὶ κατὰ τ' ἐξωλείας. Emendo verba κατὰ τε ἐξωλείας, quæ sunt omnino vitiosa, siquidem particula τε nunquam poni debetur nomen inter et præpositionem. Quoad hanc locutionem ἀρὰ κατ' ἐξωλείας mutuata est ab oratoribus.

Demosth. p. 642, 15:

Διομεῖται κατ' ἐξωλείας αὐτοῦ καὶ τοῦ γένους καὶ τῆς οἰκίας.

P. 553, 17:

Ἄμυνε κατ' ἐξωλείας.

P. 1305, 12:

Κατ' ἐξωλείας ἐπιπορκεῖ.

P. 1204, 11:

Ἐπαρασάμενον αὐτῷ ἐξώλειαν.

Col. 605 B 5. Τις 466; mox προσεπευφημησάι idem.

Ibid. 15. Ὅτινα 467.

Ibid. 11. Philo hic Moysi attribuit synagogarum institutionem quæ referenda est ad tempus Esdræ vel reditus Judæorum post captivitatem Babylonicam. Merus est anachronismus: an ex voluntate fuerit an ex imprudentia, id me fugit.

Ibid. C 1. Loco κινεῖς lego κοινωνεῖς.

Col. 608 A 7. Formula Ὡς ἀληθῶς, qua emphatice adverbium effertur, non nisi incomplete explicata fuit a grammaticis Vid. Vigerum, *Idiotismi*, cap. 8, sect. 10, § 9.

Col. 612 C 1. Τῆς... ὑποτίμησιν 465, 466, 468.

Col. 616 B 13. Τοῦτον... θεραπευτέον 466, 467, 468.

Col 621 B 1. Dio Chrysost. in *Sermone Rhodiaco*, pag. 344: Τὸν Ὀλυμπιάσι στέφανον ἴστε δῆπουθεν ἐλάινον ὄντα, καὶ τοῦτον πολλοὶ προτετιμῆσαι τοῦ ζῆν· οὐχὶ τῆς ἐκεῖ φουμένης ἐλαίας ἐχούσης τὴν θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅτι μὴ βλάβος, μηδ' ἐπιμικρῶ δίδονται. « Profecto non vos latet ludorum Olympiorum coronam textam esse ex olea, eam tamen non pauci pluris faciunt quam vitam; non quod mirum quid sit oleaster, sed quia non nisi difficultate multa multisque sudoribus comparatur. »

Attamen religiosam virtutem oleastro Olympico (κοτίνῳ) tributam ignoravit Dio. Ecce quæ referuntur a Phlegone in fragmento *Olympiacorum Chronicorum* quod edidit Meursius, tom. VII Operum, p. 150:

« Olympiade sexta, Ἰκλαί Iphitum regem miserunt ad deum ut ab eo discerent an coronas daturi essent victoribus.

Ἴψετε, μὴ λειον καρπὸν μὴ θῆς ἐπιλίκη
Ἄλλὰ τὸν ἀγριὸν ἀμφετίθει καρπόδη ἐλαιῶν,
Ὅς νῦν ἀμφέχεται λεπτοῖσιν ὑφάσμασ' Ἀρ-
χηνς. »

Statim igitur ut Olympiam rediit, cum plures essent in sacro circuitu caprifici, unum aspexit quem

undequaque tegebant aranearum telæ; parietem circumædificavit; et texta fuit illius ramis corona victoris. Daicles Messena oriundus primus hac corona donatus est, in septima Olympiade.

Juxta traditionem alteram, quam amplexus est Pindarus in tertio hymno, olea qua coronabantur Olympionicæ allata est ab Hercule ex locis ubi originem habet Danubius, cum hos instituit ludos:

Ἀπωλὸς ἀνήρ ὄψοθεν
 Ἄμφι κόμισσι βάλλει γλαυκόχροα κόσμον ἑλάτας,
 [τὰν ποτε
 Ἴστρον ἀπὸ σκιαρῶν παρᾶν ἐνεικεν
 Ἀμφιτρονωιάδας.
 Μνάμα τῶν Οὐλυμπία κάλλιστον ἀόλων.

Hanc coronam ludibrio habuisse videtur Aristophanes, qui in *Pluto* (v. 581), inducit Paupertatem sic loquentem:

Ὁ Ζεὺς δῆπον πένεται, καὶ τοῦτ' ἤδη φανερῶς
 [σε διδάξω.
 Εἰ γὰρ ἐπλούτει, πῶς ἂν ποιῶν τὸν Ὀλυμπικῶν
 [αὐτὸς ἀγῶνα,
 Ἴνα τοὺς Ἕλληνας ἀπαρτας δεῖ δι' ἔτους ἐμ-
 [πτου ξυναίρειν,
 Ἀνεκέρυττεν τῶν ἀθλητῶν τοὺς νικῶντας στεφανῶσαι
 [νώσαι
 Κοτίνου στεφάνῳ;

Herodotus, lib. viii, cap. 26, refert «transfugas Xerxi quid facerent Græci interroganti respondisse, eos Olympiæ celebrare ludos. Cumque ab eis percontaretur de præmio pro quo decertarent: Pro corona ex oleastro, dixerunt isti. Quales viri, retulit tunc unus astantium bellatorum, qui non pro divitiis, sed pro honore (ἀρετῇ) pugnant!»

Col. 621 B 1. Corona ex apio in ludis Isthmicis dabatur. Diod. Siculus, l. xvi, cap. 79, p. 142, t. II editionis Wesselingi: «Conclamantibus copiis progrediendum esse adversus Barbaros, forte occurrunt Timoleoni jumenta onusta apio pro lectis conficiendis; dixitque se hoc accipere præsagium victoriæ; corona enim Isthmica texta est ex apio.» Postea e pinu hanc texuerunt, ait scholiastes Nicandri in versum 603 *Alexipharmaci*: et in hoc cum Eliano concordat, *De natura animalium*, l. vi, 1.

Cæterum hanc esse coronam ludorum Nemeensium nemini fas negare, et dummodo ad alium pertinere, parum intererat Josephi cujus esset.

Archias poeta sic in unum coegit quatuor Græciæ ludos in primo *Anthologiae* epigrammate:

Τέσσαρες εἰσιν Ἀγῶνες ἀν' Ἑλλάδα· τέσσαρες
 [ἴσολ·
 Οἱ δύο μὲν θρητῶν, οἱ δύο δ' ἀθανάτων
 Ζητῶς, Αἰητοῖδου, Παλαιμόνος, Ἀρχεμόρου·
 Ἀθλα δὲ τῶν, Κότινος, Μηλα, Σέλινα, Πλυς.

Vide Pausaniam, in *Arcadicis*, c. 48.

Ibid. 2. Ἀνακέρυξις. Est vox propria quæ ludorum victor designatur: et id comprobatur e loco citato Aristophanis in *Pluto*:

Ἀνεκέρυττεν τῶν ἀθλητῶν τοὺς νικῶντας στεφανῶσαι
 [φανώσαι
 Κοτίνου στεφάνῳ.

Ibid. C 8. Ἀμέλει. Hanc interpretatus sum conjunctionem per causam qua fit ut; quam difficillime vertuntur de alia lingua in aliam verba quibus transmittitur idearum series. Doctissimus Coray in cap. 31 *Vitæ Pompeii* extenso modo disseruit de munere hujus vocis in sermone; altera suppediabo exempla: Plato in *Phædone*: «Nonne inter lupos et accipitres numerabimus eos omnes qui tyrannides, injustitias, deprædationes anteposuerunt? vel in quæ alia animantia transmigrasse eorum animas dicemus? Ἀμέλει εἰς τὰ τοιαῦτα. Propter eandem causam in horumce corpora.» Lucianus, in *Nigrino*, 26: Docebat

virum profitentem a se divitias contemni, media quibus comparantur despiciere debere. Ἀμέλει καὶ πράττων ταῦτα διετέλει, «Quamobrem paupertatis cultui semper deditus est.»

In *vitæ auctione*, 7: «Ἦν θυρωρεῖν αὐτὸν ἐπιστήσης, πολὺ πιστοτέρῳ χρήσῃ τῶν κυνῶν. Ἀμέλει κύων αὐτῷ καὶ τοῦνομα, «Idcirco canis vocatur.»

Col. 624 C 2. De confusione epocharum cui ortum dedit error de Eleazaro et Aristobulo, vide Dahne in citato jam opere, tom. II, pag. 79.

Col. 625 A 4. Ὑποδεχθέντων 468.

Col. 628 A 14. Ἐξ πρό διὰ 465, 466, 467.

Ibid. C 14. Ἴεροί; 466, 467.

Col. 629 A 2. Περιέφραξαν 467.

Ibid. 4. Νομικῶ; 468.

Col. 633 A 12. Hanc absurdam opinionem impugnavit Aristoteles in tractatu *De generatione animalium*, l. iii, c. 6; eam rursus emisit Elianus, l. ii, c. 53, *De natura animalium*: «Ὁ γαλεὺς ὠδίνει διὰ τοῦ στόματος ἐν τῇ θαλάττῃ. De hoc tamen dubitat in eodem libro ix, 65: Οὐ στόματι τίχτειν τὸν γαλεὺν ἔνιοι λέγουσιν, ἀλλὰ δελσαντὰ τι τὰ σκυλάκια καταπίνειν καὶ ἀποκρύπτειν, εἴτα ζῶντα αἰθίς ἀνεμείν. «Quidam auctores contendunt falsam esse opinionem asserentium mustelam per os generare; agnoscunt solum os illius catulis refugium præbere contentis, quo absconduntur, donec revocantur vivi.»

Eadem opinione falsa imbuti nulla de causa odissent mustelam quam existimabant animal immundum quilibet initiati mysteriis Eleusinis, ut ait idem Elianus capite supra laudato: Esca istius generis, aiebant, immunda, cum per os generet mustela.

Ibid. B 5. Ἐπαλγέσιν περιδάλλει 467.

Col. 636 B 10. Lego προφωλύξει loco παρακαλέσει. Vox φυσικῶς quam perperam vertit per *Wie es recht ist* Gfrörerus qui totam hanc citationem interpretatus est in secundo volumine *Urchristenthum*, p. 104, hanc emendationem legitimum facit. Evidens est enim hic agi de sensu naturali, a sensu metaphorico prorsus alieno. Suam igitur acceptationem propriam retinet vox φυσικῶς, et in facienda mutatione intacta debet remanere. Legitur inferius in eodem sensu, φυσικῶς διαθέσεις.

Col. 637 A 6. Valckenaerus moriens reliquit dissertationem in *Aristobulum Judæum Alexandriæ*: in hac dissertatione quam magni faciunt, quæque typis mandata est curante Luzaco, ejus successore et alumno, Lugduni Batav. anno 1806, sic pag. 69 locum hunc annotavit: «Ἦν νοοῦντες, παλκίρη intelligentes, opponuntur τοῖς μὴ μετέχουσι δυνάμεως καὶ συνέσεως, ἀλλὰ τῷ γραπτῷ μόνον προκειμένοις, illis qui non sunt participes intelligentiæ valentis (durissima quævis perrumpere), sed qui adhærent tenaciter verbis scriptis quibus οὐ φαίνεται μεγαλῶν τι διασαφῶν, nihil magnificentum narrare videtur Moyses.» Juxta me, solum hic agitur de sensu figurato a sensu litterali remoto. Tamen non in hoc omnis hujus phrasis sensus circumscribendus; existimo asserere adhuc voluisse Aristobulum magnas philosophorum speculationes nobilesque poetarum conceptiones esse sumptas a Moysæ: magis quam temeraria hæc opinio est, sed vigeat apud primos Christianos et Eusebium acerrimum habuit propugnatorem.

Origenes *Contra Celsum*, l. iv, 12:

«Satis sit observare Moysen aliosque prophetas, utpote antiquiores scriptoribus Græciis, nequissime ab iis mutuari quæ scriperunt de conflagratione orbis; sed si ad temporum ordinem spectamus, fas erit dicere hos posteriores, quocumque modo auditis prophetiis, quibusdam fretos periodis, similes eventus supposuisse.»

Ibid. 9. Ἀφορμὰς εὐληθῶδες. Valckenaerus pag. 65 ejusdem dissertationis multis annotavit verbis hanc constructionem ἀφορμὰς δίδοναι, λαμβάνειν, ad præbendum sumendumve scripti materiam; non

pauca attulit exempla probatorum auctorum pro hac corroboranda locutione.

Col. 637 B 9. Ἀποστειλώ, φησὶν ὁ Κέριος, κ. τ. λ. Animadvertit Valckenaerus longe discrepare apud Septuaginta hanc lectionem, Exod. iii, 20. In quibus legitur : Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρά μου πατάσω τοὺς Αἰγυπτίους. Vox ἀποστειλώ, ait, equidem minus ab Hebraico sermone discrepat, sed sapius Septuaginta hoc vertunt verbum per ἐκτείναι.

Ibid. C 5. Propter inobservatam peculiarem significationem vocis χεῖρ, exercitum hic notantis, cuius tamen significationis multa occurrunt exempla apud historicos Græcos, accidit ut pravam emendationem vel temerariam interpretationem acceperit in *Philocteto* Sophoclis, 320 edit. Bothe, aliorum 325 :

Θυμὸν γένοιτο χεῖρα πληρώσαι ποτε
"Ἴν' αὖ Μυκηναῖ γροῖεν ἢ Σπάρτη θ' ὄτι
X' ἢ Σκῆρος ἀνδρῶν ἀλλήλων μήτηρ εἶεν.

Quod significat : « Det mihi cælum, meo inseruiens odio, comparare olim posse exercitum, ut suo detrimento discant Mycenæ et Sparta et apud Scyrum nasci strenuos bellatores. » Quem locum adulteravit Brunkius, nominum casus mutando : Θυμὸν γένοιτο χεῖρὶ πληρώσαι. Θυμὸν πληρώσαι, ad suum desiderium adimplendum, optima est locutio Græca, sed χεῖρ, vox declarativa, pleonasmum hic efficit aut aliquid male sonans : aliunde non sic habent manuscripti qui omnes concordant. Porsonius tamen hanc approbat emendationem, in Appendice ad *Toupii Emend. in Suidam*, pag. 471. Contra Bothe vituperando contra eum insurgit legitque Θυμοῦ χεῖρα per catachresim : *Manus odii pro odio*. Pauca, nisi fallor, istius modi catachresis sunt exempla : arridet mihi magis communis metaphora vocis χεῖρ pro exercitu sumptæ : quod spectat ad πληρώσαι, parare, legere exercitum, vox est propria qua designari possunt exercitus tum terrestres, tum navales, et innumeris confirmatur exemplis.

Col. 640 A 13. Verba εἰ μὴ . . . προσεῆη desunt in 466

Ibid. B 12. Valckenaerus in *Aristobulum*, pag. 72, comparisonem instituit huiusmodi cum locis a Clemente Alexandrino (*Strom.* vi, p. 755-56), tacito auctoris nomine, allatis, quæ verbotenus eadem sunt : unde concludit restitui posse vero auctori quamplurima quæ leguntur in *Stromatista*, si totum haberemus opus Aristobuli vel longiores citationes. Hoc probatur accuratum fuisse Eusebium in suis citationibus.

Eundem Dei descensum in montem Sinai non aliter interpretatus est Origenes, *Contra Celsum*, lib. iv, cap. 12 :

« Si verba prophetae exhibent nobis descendentem Deum, cum et ipse dicat : *Nonne cælum et terram ego impleo* (*Jer.* xxiii, 24) ? hoc per figuram dicitur. E propria sua sublimitate et altitudine descendit Deus, cum vel in minimis quæ ad hominem spectant curam agit. Et quemadmodum loquendi consuetudo suscepit ut diceretur magistros ad parvulorum, sapientes aut qui profecerunt ad adolescentum recens ad philosophiam adductorum captum, descendere, nec tamen hic descensus de corpore accipitur ; ita sicut in divinis Scripturis dicitur Deus descendere, hæc vox, ut et ascendere, ex vulgari sermonis consuetudine intelligenda est. »

Rursum lib. vi, cap. 64 : « Quod si quædam verba motum Deo ascribunt, ut istud : *Audierunt vocem Domini Dei deambulantis in paradiso sub vesperam* (*Gen.* iii, 8), hæc sic accipienda sunt quasi qui peccaverant, Deum moveri existinassent : aut in eandem sententiam intelligenda atque somnus allegorice dictus, ira, aut aliud simile. »

Ibid. C 4. Τὸ δὲ ἕτερον τῶν ἐν ἔξει τάγμα. Quæ existit inter τὸ ἐν ἔξει τάγμα et πληθὺς oppositio firmat sensum quem et ipse dedi, quique nullibi indicatur : de illo nequaquam dubito, etsi

Vigerus longe aliter verterit, et textu Græco minime roboretur ejus versio : *Quorum mens esset virtusque constantior*. Adduci in dubium potest accuratio versionis meæ, sed de infidelitate versionis Vigerianæ non potest non dubitari.

Ibid. 7. mss. 465 et 466 om. verba ταύτης μὲν ἤφειται.

Καὶ μνήμης ἀλίπτου τούτους ἤλιωσαν.

Nonnisi ægre fore hanc Ionicam formam adjectivi ἀλατος quam frequentissime usitati in Attico idiomate, tum hic tum pag. 384, A 10, Τῶν πεπονητόων ἀλίπτου συμφορὰς.

Euripides *Troad.*, 1222 :

Οἱμοὶ δῆτα τῶν ἀλάστων κακῶν !

Etymol. magnum, p. 57, In voce : Ἀλαστον· πένθος ἀλαστον καὶ ἀλαστα κακὰ, ἀνεπιλήστα τινα βντα.

Tandem præclara emendatio Porsonii in epistola Anaximenis in Diogene Laertio, ii, 5 :

Οἱ δὲ Αἰακῆος παῖδες ἀλαστα κακὰ ἐρδοῦσι.

Legitur in textu ἄλλοις τὰ κακὰ, Valckenaerus infeliciter tentaverat huius vocis emendationem, in Herodotum, l. iii, 139.

In nota versus 44 *Medææ* correctio legitur Porsonii Sophocles, *OEdip. Colon.*, vers. 558, ἔπαθον ἀλαστ' ἔχειν.

Idem, *ibidem*, vers. 1671 :

"Ἔστιν ρῶϊν δὴ πατρός ἐμυτον
"Ἀλαστον αἶμα δυσμόρην στενάξιν.

Legendum igitur foret μνήμης ἀλάστου et ἀλάστου συμφορὰς.

Ibid. C 9. Δειγματος αὐτὸ μόνον ἐνεκα. Αὐτὸ μόνον unice designat, simpliciter : sola sine ut ostendatur. Lucianus, in *Somnio*, 9 : Οὐδὲν ὅτι μὴ ἐργάτης εἴη, οὔτε φίλοις ἐπιδικάσιμος, οὔτε ἐχθροῖς φοβερὸς, οὔτε τοῖς πολίταις ζηλωτὸς, ἀλλὰ αὐτὸ μόνον ἐργάτης, quod non absimilem ideam affert ac, οὐδὲν ὅτι μὴ ἐργάτης, quod legitur superius.

Hesych. ad vocem πεσσά : Ἐν τῇ πεπετῆα αὐτὸ μόνον ψήφου; μετακινουσι. « Lusores movent tantum aleas (nec jaciunt). »

Eusebius, *Demonstr. evang.*, lib. iii, pag. 85 Roberti Steph. : Αὐτὸ μόνον τὸ θύσαι, nil aliud facere quam immolare.

Huius mihi suppeditavit notæ partem Abresch., *Dilucidat. Thucydideæ*, l. i, 57. Sumpta duo exempla e *Judæo Philone* addam pertinentiam ad tractatum *De vita contemplativa*, Parisiis, 896, 479 edit. Mangey : Τὰς προμετωπίδους αὐτὸ μόνον ἐξ ἀκρῶν εἰς ἐπανίσωσιν καὶ γραμμῆς κυκλωτέρους ἡκρίβωμένοι σχήμα.

Pag. 898, 480, edit. Mangey : Οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναῖξιν ἐπιμανέντων, ἢ γυναϊκῶν ἀνδράσιν αὐτὸ μόνον (ἐπιτελοῦνται γὰρ αἱ ἐπιθυμῆαι αὐται νόμο φύσεως), ἀλλὰ ἀνδρῶν ἀρσεσιν, ἡλικία μόνον διαφέρουσι.

Alia ejusdem auctoris citare possem.

Col. 641 A 5. Quoad verbum ἀλείφω sumptum ad excitandum, impellendum, προτρέπειν, παρακλεῦσθαι, locutio hæc sumitur ex usibus stadii quo athleteæ antequam luctamen inirent unguentum se oleo ; frequenter hac metaphora utitur Philo.

In suo tractatu *De fugitivis*, pag. 454, 549 edit. Mangey : Μη αὐστηρὸν τε καὶ μονωτικὸν βίον ἐπιτηδεύσης ἀνεραθίσεις γὰρ τὸν ἀντίπαλον καὶ βαρύτερον ἐχθρὸν ἀλείφεις κατὰ σεαυτοῦ. In primo tractatu *De legibus specialibus*, pag. 780, 303 edit. Mangey : Ἄ ἐκμυσαζάμενος ὁ βίρωτατος Μωυσῆς ὡς ἀλλότρια καὶ ἐχθρὰ πολιτείας ἀνεπιλήπτου καὶ προτρέποντα καὶ ἀλείφοντα πρὸς τὰ ἀσχεῖστα τῶν ἐπιτηθευμάτων, ἀνὰ κράτος ἀπίσπεν ἀδελφῇ συνέρχεσθαι.

Pag. 782, 306 edit. Mangey : Ὁ παιδεραστὴς τοὺς νέους ὠραζέων, καὶ τὸ τῆς ἀχμῆς ἀνθος ἐκθλώνων (ὃ πρὸς ἀλκην καὶ ρώμην ἀλείφειν ἀμύττων ἦν), κα-

κὺν τρῶπον γεωργῶν, τὰς μὲν βαθυγείους καὶ εὐκάρ-
πους ἀρούρας γερεῦειν ἐξ, κ. τ. λ.

Pag. 784, 308 edit. Mangey : Ἡ πόρνη παραβό-
πτουσα αὐτὴν τοῖς ἐπιτυχούσι, τὴν δὲ ὤραν ὡσπερ
τι ὦνον ἐπ' ἀγορᾷ πιπρασκουσα, ἐπὶ μὲν θηρα-
τῶν νέων ἕκαστα καὶ λέγει καὶ πράττει· τοὺς δ' ἐρα-
στάς ἀλείφει κατ' ἀλλήλων, αἰσχιστον ἄθλον αὐτὴν
προτιθεῖσα τοῖς τὸ πλεόν εἰσενεγκούσι.

Hi elocutionis modi non paucos habuerunt imita-
tores apud scriptores ecclesiasticos ; S. Chrystos. in
ultimo capite secundæ S. Pauli Epist. ad Corinth.
sic habet : Τὴν βαθυμίαν ἐκκόπτει πάνταν ἡ θλίψις
καὶ πρὸς ὑπομονὴν ἀλείφει. Eandem ideam sereque
iisdem verbis exhibet denuo in sermone nono Epist.
ad Romanos.

S. Greg. Naz. serm. in Machab., pag. 294, de
matre illorum loquens : Τί οὐ λέγουσα ; τί οὐ πράτ-
τουσα τῶν πρὸς νίκην ἐπαλειφόντων ;

Procopius Gazæ in *Isaiam*, c. xxvi, pag. 355 edi-
tionis Curterii : Τούτους ἐπαλείφω τὸ τοῦ Θεοῦ
πρόσωπον ἐπεισάγεται λέγων· Εἰσελθε εἰς τὰ ταμεῖά
σου.

S. Joan. Damasc., lib. iv, cap. 17, *De fide ortho-*
doxa : Τὰ τῶν ἀγίων ἀνδρῶν ἀνδραγαθήματα ἐπα-
λειφόντα ἡμᾶς πρὸς ἀνδρείαν καὶ ζῆλον καὶ μίμησιν
τῆς αὐτῶν ἀρετῆς, καὶ δόξαν Θεοῦ.

Col. 644 A 5. Mirum institutionem Esseniorum, cu-
jus in Pentateuco nullum reperitur vestigium, a Philo-
none referri ad Moysen : verum est, iuxta Plinium in
citatione quæ modo sub oculis ponetur, eos a multis
existere sæculis Theophrastemque, quem citat Por-
phyrius, *De abstinentia*, lib. ii, cap. 26, compecti eis
sub communi denominatione Judæorum ; quod enim
dicit de iis solum intelligi potest, nimirum : « Absti-
nere eos ab esu victimarum, qua urunt per noctem,
ne hoc videat sol (πανόπτης). » Potest igitur existi-
mari, eorum existentiam, ut innotesceret paganis,
epocha tam veteri quam illa qua vivebat Theophras-
tus, ad multos ante Christum annos esse referen-
dam.— Quæstum est qua ratione factum fuerit apo-
stolos de iis omnino siluisse ; mihi haud difficilis re-
sponsio videtur : Essenii apud Judæos, ut monachi
apud Christianos, classem efficiunt mere singularem
et ab aliis distinctam quæ præceptis generalibus
quibus obligantur Christiani praxes quasdam pias
superaddit quibus se subjicere tenentur pauci ; quæ-
que, si nimium proficeret, conturbaret socie-
tatem. Christus huic generi hominum attendebat
dum loqueretur de iis qui ut cælum lucrarentur,
siebant eunuchi. Sed jaciendo Christianismi funda-
menta ad quem vocantur omnes, non nobis potuit
imponere has mere singulares et excentricas praxes
quæ ipsæ se robusto diversarum religionum trunco
inserunt. Philo decem millia recenset, μυρίους· va-
gus hic numerus admodum.

Plinius, lib. v *Natur. histor.*, c. 17, paucis verbis
hanc Esseniorum existentiam describit, quorum
vitæ genus huic assimilandum est quod ducitur in
recentiorum ætatum monasteriis : « Gens sola et in
toto orbe præter cæteras mira, sine ulla femina,
omni venere abdicata, sine pecunia, socia palmarum,
in diem ex æquo convenantur turba renascitur,
large frequentantibus quos vita fessos ad mores
eorum fortunæ fluctus agitat. Ita per sæculorum
millia (incredibile dictu) gens æterna est in qua
nemo nascitur. »

Ibid. 9. cod. 466 omittit ὁμίλους.

Ibid. C 4. Pro ἡ scripsi καὶ· falso enim asse-
ritur minus prodese corpori gymnasticam artem
quam sedentarii labores conobiorum : mens sane
fuit auctori nostro contrarium dicere.

Ibid. D 5. Ἀρρωστῆζιν 465, 466, pro νόσον ; 468,
ἀρρ. ψυχῆς καὶ σ. ἐκτ.

Col. 644 A 2. Ἐθελήση 468.

Ibid. 10. Προνοίας 467.

Ibid. B 9. Ἐκλαλεῖ 465.

Ibid. 13. Αἰλύθε γεγονώς 468.

Ibid. D 3. Ἡ ἐν Παλαιστίνῃ Συρία non legitur
in Philonis tractatu *Περὶ τοῦ πάντα σπονδαῖον
εἶναι ἐλεύθερον*, pag. 876 edit. Paris. ; 457 edit.
Mangey, Ἡ Παλαιστίνη καὶ Συρία.

Ibid. 4. Οὐκ ἄγορος. Textus Philonis habet Οὐκ
ἄμοιρος, *virtutem participans*.

Col. 645 A 10. Προσβολὴ ἀνίατος. Hæc vox in
eodem sensu a Plutarcho usurpatur. Καὶ τῇ προσ-
βολῇ τὰ τοιαῦτα καταδέσκεισθαι πάθη τοὺς ἀνθρώ-
πους οἶονται. Vid. tom. VIII, pag. 666 ed. Reiske.
Idem Plutarchus, tom. VI, pag. 157 edit. Reiske : Ἡ
προσβολὴ δεισιδαιμονίας. Ibidem, pag. 494 : Αἱ
ἀνόμαλοι προσβολαὶ καὶ διατάξεις τοῦ πνεύματος.
Ibid., pag. 64 : Τῷ δεισιδαιμόνῳ ἀρρηστία πάσα
καὶ πληγαὶ Θεοῦ καὶ προσβολαὶ δαιμονος λέγονται.

Ibid. B 12. Ἀποδιοπομπαύμενοι. Hujus vocis
sensus docte exposuerunt Ruhnkenius, ad *Timæi*
glossas, pag. 40, et Wytenbach, ad Plutarchum.
De discrimine adulatoris et amici, pag. 545. — In-
ferius hoc verbum reperitur in fragmento Philonis
De providentia, pag. 394.

Col. 649 C 3. Hic liber inter opera Philonis in-
scribitur *De cosmogonia Mosis*.

Col. 652 B 2. Τῷ μὲν γὰρ γεγονότος ἐπιμελεῖ-
σθαι τὴν πατέρα καὶ ποιητὴν αἰρεῖ λόγος. Hæc for-
mula αἰρεῖ λόγος ad significandum *ratio ineluctabi-*
liter probat, ab amanuensis non intellecta, in mss.
sæpe deformatur.

Euripides in *Phænisiss*, v. 514 :

Πᾶν γὰρ ἐξαιρεῖ λόγος
Ὁ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν.

Legere vellem Ὁ κ' οὐ σίδηρος πολεμίων δράσειεν
ἄν, nisi ut in Plutarcho legitimus citatus esset hic
versus, *Vita Pyrrhi*, § 14 ; Themist., *Or.* ii, p. 37 ;
Or. xvi, p. 207.

Eschinius, *contra Ctesiphontem*, pag. 447 edit.
Reiske : Ἐπινεύσας ἀληθῆς εἶναι ὅτι ἂν αὐτὸς ὁ λο-
γισμὸς αἰρεῖ.

Plutarchus, *contra Stoicos*, § 24, p. 33, tom. XIV
edit. Hutten, tom. X, p. 414, ed. Reiske : Ὁ πολλάκις
αἰρεῖ λόγος ἀντὶ τοῦ μὴ ἀγαθοῦ προέσθαι.

Polyb., lib. vi, 5 : Ὅταν διὰ κατακλισμῶν φοβρὰ
γένηται τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, οἷας ἤδη γεγο-
νέναι παρελθῆσμεν, καὶ πάλιν πολλάκις ἔσεσθαι ὁ
λόγος αἰρεῖ.

Justinus Martyr 1 *Apol.*, § 4 : Ὑμέτερον δὲ, ὡς
αἰρεῖ λόγος, ἀκούοντας, ἀγαθὸς εὐρίσκεισθαι κριτάς.

Apud Origenem, *contra Celsum*, lib. v, pag. 605 :
Ὅρα εἰ μὴ ὁ λόγος αἰρεῖ μακρὰν μὲν χαίρειν εἰ-
πεῖν τοῖς γεγραμμένοις.

Habet textus ἐρεῖ.

Idem, *ibid.*, lib. vii, pag. 697 :

Ὁ λόγος δὴ αἰρεῖ φαῦλ' ἄττα νομίζεσθαι εἶναι τὰ
τοιαῦτα.

Eusebius, *Præp. evang.*, lib. iii, c. 15 :

Τίαν αἰρεῖ λόγος πείθεσθαι. In textu, ἐρεῖ.

Plato, ii *De legibus*, p. 580 Ficini, 663 H. Steph.
ab Eusebio laudatus, *Præp. evang.*, lib. xii, c. 31 :
Νομοθέτης δὲ οὗ τι καὶ συμκρόν ὄφελος εἰ καὶ μὴ
τοῦτο ἦν οὕτως ἔχον, ὡς καὶ νῦν αὐτὸ ἤρηχ' ὁ λόγος
ἐχεν...

Vide Wytenbach, ad Plutarch., *De sera Nu-*
minis vindicta, p. 8, ad annotationes.

His denique exemplis sufficienter comprobantur
usus et significatio hujus formulæ, necnon et justifi-
cantur emendationes quæ eam restituere.

Ibid. C 5. Οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τὴν γένεσιν ἀνέ-
γραφεν αὐτοῦ, μάλιμ σεμνῶς θεολογήσας ; Unus
hujus verbi ἀναγράφειν, *librum inscribere*, inven-
itur alibi apud Philonem, *Περὶ ἀποικίας*, p. 390
Paris., 438 M.

Παγκάλως ὁ ἱεροφάντης μίαν τῆς νομοθεσίας ὄλην
ἱερὰν βίβλον, ἐξαγωγὴν ἀνέγραφεν, οἰκείον δνομα
εὐράμενος τοῖς περιεχομένοις χρησμοῖς.

De vita Mosis, lib. III, p. 694 Paris., 177 M : 'Εν Ἀριστέων τοῖς γενναιοτάτοις ἀνεγράφησαν.

Col. 653 A 4. Loco επικωμάζει, lege ἐπιεικωμάζει.

Ibid. C 5. Λογισμοῦ, 466, 467 et ita mss. 41 apud Mangey in Philone.

Ibid. 9. Ἦς ὁπαδὸς ἀρετῆ καὶ φιλανθρωπία. In nota eruditā Vigerus e Thucydidis exemplis ostendit vocem ἀρετῆ ibi, sicut in auctore Attico, nihil aliud significare nisi bonitatem, amoenitatem.

Col. 656 B 9. Κηραίνει γένος τὸ πλεῖστον ἀρθρώπων. In comparatione dissimili sed cujus sensus est idem, hoc verbum adhibet Philo, in *Vita Mosis*, lib. III, p. 167 M, p. 684 Paris. : Ὀρχηστῶν ἐπιδείξει περὶ 3; κηραίνουσι καὶ δυσθανάτουσιν οἱ θεατρομανοῦντες.

Ibid. C 1. Ἐπιφανέντα δὲ ὑποστέλλει δευτερεῖος ἄθλων ἀρκούμενα. Delectant Philonem metaphora a moribus athletorum sumptæ. Δευτερεῖα ἄθλων competitoribus dabantur qui haud absolute vicebant. In ludis ab oratore Lycurgo institutis in Neptuni honorem, tria etiam statuuntur præmia.

Plutarchus, in *Vitis decem oratorum*, tom. IX, pag. 348 : Τοῦ Ποσειδῶνος ἀγῶνι ποιεῖν ἐν Πειραιεῖ κυκλίων χορῶν οὐκ ἔλαττον τριῶν, τοῖς νικῶσι δίδοσθαι μὲν οὐκ ἔλαττον ἢ δέκα μνᾶς, τοῖς δὲ δευτερείου ὀκτώ, ἕξ δὲ τοῖς τρίτοις χριθείσιν.

Hi sunt Philonis loci in quibus eadem adhibetur metaphora : *De monarchia*, initio, p. 813 Paris. ; 214 ed. Mangey : Καθάπερ ἀσθησις ὑποδιάκονος νοῦ γέγονε, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ αἰσθητοὶ (θεοὶ) πάντες ὑπέρταται τοῦ νοητοῦ συνέστησαν, ἀγαπήσαντες εἰ δευτερείων ἐφίχονται.

Ibidem, 816, 217 : Λογισμὸς ἀπὸ τῆς γῆς ἄνω μετέωρος ἀρθείς αἰθεροβατεῖ καὶ συμπεριπολῶν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τῷ συμπαντι οὐρανῷ, τάχει πάντα γλιχόμενος ἰδῆν ἀμυδροτέρας; χρήται : ταῖς προσβολαῖς, ἀκράτου καὶ πολλοῦ φέγγους ἐκχεομένου, ὡς τὸ τῆς ψυχῆς δῆμα σκοτοδιναῖν ταῖς μαρμαρυγαῖς. Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο προκαμῶν ἀπαγορεύεται, γνώμη δὲ ἀητήτω πρὸς τὴν ἐνδεχομένην θεῶν ἰεταί, καθάπερ ἐν ἄλλοις δευτερείων μεταποιούμενος, ἐπισητὴ τῶν πρώτων ἐσφάλη.

Περὶ τῆς ἀποικίας, p. 413 Paris. ; 461 ed. Mangey :

Ὅταν ἐπὶ τὸ δευτερεῖον ἄγμα τοῦ βασιλεύειν νοῦ δοκούντος ἀνέρχηται Φαραῶ, τὸν Αἰγυπτιακὸν πάλιν ἰδρύεται τύφον· ἀθλιώτερος δὲ ὁ νομιζόμενος ἐνδοξότερος εἶναι βασιλεὺς, ὃς τῷ προηγουμένῳ τῶν ἀρμάτων ἐποχεῖται· τὸ γὰρ ἐν μὴ καλοῖς διαπρέπειν, ἐπιφανέστατον αἰσχρὸς, ὡς τὸ φέρεσθαι τὰ ἐν τούτοις δευτερεῖα, κούφότερον κακόν.

Herodianus, in *Vita Maximini*, de Carthagine, lib. VII :

Ἡ γοῦν πόλις ἐκεῖνη καὶ δυνάμει χρημάτων καὶ πλήθει τῶν κατοικούντων, καὶ μεγέθει μόνης Ῥώμης ἀπολείπεται, φιλονεικοῦσα πρὸς τὴν ἐν Αἰγύπτῳ Ἀλεξάνδρου πόλιν, περὶ δευτερείων.

Ibid. 14. Φορᾶς καί, 466, 467.

Col. 657 A 13. Καὶ ταῦτα παρευημερούμενον ὑπ' αὐτῶν ἄνθρωπων ὄντα. Phrasis structura notanda videtur inter eas pauciores æquidem in quibus absolute construitur accusativum, id est independenter ab omni constructione.

Ibid. C 1. Τῶν ἐπ' εὐτυχία, 468.

Ibid. 3. 467 om. γραφάς. 468 ἀνδριάργυρον pro ἀργυρον. Mox verba ἀσημον, ἐπίσημον desunt in 465, 466 et 467.

Ibid. 7. Ὑπηχῶν... τέλει om. 465, 466, et mox in 465 desunt τῶν... ἀλογήσαντες.

Ibid. 11. Λιθογραφημένοι, 466.

Ibid. 13. Ἀπαμφιάσαντες, 465, 466.

Col. 660 A 4. Πειπειρωμένος, 468.

Ibid. 9. Τυφλοπλαττούσι, 466.

Ibid. 13. Καὶ ἀρρ. om. 467.

Ibid. B 5. Φόρατι μὴ δυνηθέντες. Vox φάσαι

penetrare significat apud Gregorium Nazianzenum : Κἂν μέχρι τρίτου, κατὰ Παῦλον, οὐρανῷ φάσαις.

Ibid. 12. Τῶν ἐν αὐτοῖς desunt 467.

Ibid. 14. Ἐτι, 466, 467.

Ibid. C 1. Μηδὲν πάποτε τῶν εἰς πορισμὸν ἐπιτηδεύσαντες. Sanctus Paulus, I ad Timotheum, c. VI, v. 5, 6 : Νομίζονται πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν. Ἔστι δὲ πορισμὸς μέγα; ἡ εὐσέβεια μετ' αὐταρχίας.

Ibid. 7. Ἡμέλων, 466, 467, 468.

Ibid. D 4. Πιέζεσθαι, 466, 467, voces καὶ φύχει omittit 467.

Ibid. 5. Ταῖς γὰρ... φύσεως omittit 467.

Ibid. 7. Ἐνθα φόνοι τε λιμὸι τε καὶ ἄλλων ἔθνεα καρῶν. Lectionem codicis 468, καρῶν pro κηρῶν ponentis, secutus sum. Prævalere debuit Dorismus in versu quem Empedocli tribuit Synesius in principio sui tractatus *Αἰγύπτιος ἢ περὶ προνοίας*, ubi citatur hic versus cum variis lectionibus et cum accessione alterius versus :

Ἐνθα φόνοι τε κότες τε καὶ ἄλλων ἔθνεα καρῶν Ἄτης ἐν λιμῶνι κατὰ σκύτον ἠλάσκουσι.

Col. 661 A 6. Non minus peccat phrasis structura quam historica narratio; codices habent ἐπὶ pro ἐπέετ et πρόσθεν δὲ pro πρόσθε. Priore rejecta lectione, posteriorem sequor : se junctum χορηγός a voce ἀπηγήτησε copulavi cum χεῖρων, loco cujus Vigerus in sua interpretatione posuisse videtur χεῖρῶν, propter difficultatem hujus comparativi absque correlatione in phrasis contextu : pro οἶδα ἐφηκα ἑμαυτόν, manuscriptus 466 legit οἶδα, ἐφηκα, κάμαυτόν quod proposuit Vigerus et quod debet admitti.

Quoad vero historiam, in eo falsa est quod Polycrati tribuit visionem quam ejus habuerat filia (vide Herodotum, lib. III, 124), et eundem Polycratem tradit occisum jussu magni regis, dum constat eum a solo Orate satrapa fuisse crucifixum. Sed hic error circa personas philosophi argumentationi non nocet.

Col. 661. In textu omissum Dionysii nomen addere debui; scriptores enim Siculi Polycratis non scripsere vitam.

Ibid. C 14. Κελεύσας, 468; ἰnox λαμπρότατον καὶ πολυτελεῖς δειπνον 467.

Col. 664 A 13. Ἀρρώστῆματα, 468 in marg.; in textu, 465, 466.

Ibid. B 14. Κατακρημνισθῆναι, 466, 467.

Ibid. C 4. Φθηνάδι, 466, 467.

Ibid. 12. Belli sacri relationes, cum historia Macedoniæ regis Philippi conjunctissimæ, haud perfecto modo usque ad nos pervenerunt, siquidem hujus vel subsequente temporis scriptores periere. Quorum Diodorus Siculus exiguum quidem servavit summarium in suæ *Bibliothecæ* lib. XVI, c. 23, ac in sequentibus. Hic quidem facta diverso modo narrantur. Attamen trium Phocidis ducum interitus, quamvis in eodem non fuerit tempore, ibi eodem modo, ac in Philone refertur. Post hæc mirandum videtur, quod Philonæ scriptor crediderit Deo supremo ac unico perplacuisse ulcisci sacrilegia contra dæmones qui ipsius nomen usurpaverant.

Col. 665 B 11. Διοικητής, 467.

Ibid. C 10. De verbi ἀποδιοπομπεύεσθαι usu, vide not. ad col. 644 B 12 supra.

Ibid. 15. Διὰ προμήθειαν ἀρετῆς. Inversis casibus, lego διὰ προμηθείας ἀρετῆν.

Ibid. D 1. Ὄς, 466, 467, pro ὁμοίως.

Ibid. 3. Ψυχῆς om. 466; ψυχῶν, 466.

Ibid. 4. Διαυγάσει, 466.

Ibid. 5. Ἐγκατελήπται, 466, 467.

Col. 668 B 1. Τὰς οὖν τῶν στοιχείων εἰς ἄλληλα μεταβολάς· τὰς τῶν στοιχείων per zodiaci constellationes reddidi, sensu stricto phrasin innixus ac innumeris fretus exemplis de hujus vocis significatione, quæ Henricus Valesius excerptis in cap. 51 lib. III *Histor. eccles. Eusebii*, ubi expresse : « Græci signa zodiaci στοιχεῖα appellare solent. » In lingua

Latina voci *elementum* convenit etiam hæc significatio. Hieronymus, in epist. ad Hedibian quaestione quarta : « Omnis hebdomas in Sabbatum et in 1^{am}, 2^{am}, 3^{am}, 4^{am}, 5^{am}, 6^{am}, Sabbati dividitur quas ethnici idolorum et elementorum nominibus appellat. » Vide eundem Valesium in *Histor.* Theodoret. lib. v, cap. 39. Attamen in sua interpretatione Vigerus inconsulte posuit *elementorum* : ad quatuor enim elementa alludere videtur, et a Philonis sententia recedere. v, p. 396, ubi apparent rursus eadem vocabula. Hanc voci στοιχείων significationem jam reddidi, lib. 1, p. 28.

Præter auctores a Valesio in *Eusebium* citatos, volve etiam scriptores laudatos in adnotationibus in *Theophilum Antiochenum, ad Autolyicum*, ex editione Christophori Wolf. Christianis scriptoribus propria esse videtur hæc locutio, non tamen : ex Philone et Diog. Laertio in *Vita Menedemi*.

Col. 668 C 3. Ἄλωσ. Halos. quam describit Aristoteles, *De mundo*, c. 4, p. 854 ed. Duval :

Ἄλωσ μὲν ἐστὶν ἔμφασις λαμπρότητος ἄστρου περιλαυγος· διαφέρει δὲ ἰριδος ὅτι ἡ μὲν ἴρις ἐξ ἐναντίας φαίνεται· ἡλίου τε καὶ σελήνης· ἡ δὲ ἄλωσ κύκλω παντὸς ἄστρου.

« Halos est corolla radiosa astri resplendentis : ab iride differt quæ soli et lunæ oritur opposita, dum halos unumquodque circumfulget astrorum. »

Schol. Æschyli in versum 495 *Septem contra Thebas* : Ἄλωσ ἐστὶ κυρίως ὅταν νέφη περὶ τὸν ἡλίου ἐκκαυθέντα λευκὰ φαίνεται, καὶ ὡς ἐν κύκλω τοῦ ἡλίου γένηται.

Ibid. 8. Πνεύματος 468.

Ibid. 12. Θέρους δὲ καταπνεῖσθαι contrarius sensus esse videtur : per æstivum enim tempus deambulantes flare nequeunt auræ e porticibus ad austrum positis, sed bene vero a porticibus ad aquilonem conversis. Attamen Philo evidenter de porticibus ad anstrum positis loquitur tantum, quæ ad horarum divisionem prosunt, ex umbra corporis in solum projecta : igitur θέρους καταπνεῖσθαι sunt auferenda. Verumtamen ex sequentibus Horatii versibus, lib. II, od. 15, deducitur fuisse porticus ad aquilonem conversas :

.....Nulla decempedis
Metata privatis opacam
Porticus excipiebat Arcton.

Ibid. 15. Τὰ ἡμέτερα μέτρα διασημαίνουσι ταῖς ὤραις 466.

Col. 669 A 4. Jam in remotissima antiquitate morem viguisse constat tempore belli signa per ignem et fumum transmittendi. In Æschyli *Agamemnone*, per hujusmodi signa Clytemnestra nuntiatur Trojæ excidium. Ex hujus textus Æschyli explanatione ortum est commentarium Sallierii abbatis, quod invenitur in tomo XIII, p. 400, *Memor. Academiæ Inscriptionum*. Rollinus, in tomo VIII, p. 102, *Histor. antiq.*, hunc textum ex Polybio explicare suscepit. Vigerus vero remittit ad tractatum J. Lipsii, *De militia Romana*, lib. 5, dial. 9 ; ad Lacerdam in *Æneidem* Virgilii, lib. II, v. 256 :

.....Flammas cum regia puppisi

Estulerat.....

Et lib. VI, v. 518. Alcidas hujusmodi signorum Palamedis tribuit adinventorem ; Plinius vero, lib. VII, cap. 5, § 6, Sinoni : quod quidem his versibus canit Quintus. Calaber lib. XIII, v. 25 :

Δὴ τότε ἄρ' αἰθυλόερα Σίλων ἀνὰ κύρσον ἄερον
Δεικνὺς Ἀργείοισι πυρὸς σέλας.....

Per diem copiarum motus fumo annuntiarum indicat Titus Livius, lib. IV, cap. 27 : « Inde fumo, ut convenerat, datum signum. »

Vegetius, *De re militari*, lib. II, 7 ; lib. III, 1 : « Per noctem flammis, per diem fumo significant sociis. »

Quintus Curt., lib. V, 2, 7 : « Observabatur ignis noctu, fumus interdiu. »

Ibid. C 13. Ὡς ἂν deest 465, 466, 467 ; μοχ δεῖνός 465, 466 ; εἶναι 466, 467 pro εἶπαιν.

Col. 672 A 11. Πόρμος 468.

Ibid. B 9. Ἰατρικῶν 465, 466, 467.

Ibid. C 5. Ὑστρίκις 465, 466, 467, 468.

Ibid. D 1. Ὀλκὴν 466, 467 ; ὄλκω, 463.

Ibid. 3 Πάθος, 466.

Col. 673 A 8. Γίνεται 468 ; τῆς ἐκχειρίας ἐντρομφῶ 467, 468.

Ibid. B 2. Ἐπικροτούντων 466.

Ibid. B 5. Πᾶς ad nonum cantum *Odysseos* alludunt, in quo cyclopium regio fabulosa describitur quæ sine semine ad victum necessaria ferebat, vers. 408 :

Ὅτε φυτεύουσι χερσὶ φυτὸν, οὐτ' ἀρώσου·

Ἄλλὰ τὰγ' ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται.
Nomadas solum vel pastores his versibus depingere voluit.

Ibid. 7. Deest οὐ in tribus mss.

Ibid. C 1. Ἡράκλειτος οὐκ ἀπὸ σκοποῦ ζητεῖν, οὐ γῆ ξηρῆ, ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. Hoc Heracliti dictum invenitur etiam in Porphyrii tractatu *De antro nympharum*, c. 11 ; sed cum quodam discrimine quod discussionem postulat : Αὐτὸς φησι Ἡράκλειτος ξηρὰ ψυχὴ σοφωτάτη.

Eam pluries invocat Plutarchus in *Vita Romuli*, § 28 : Αὐτὴ γὰρ ψυχὴ καὶ ξηρὴ ἀρίστη καὶ Ἡράκλειτος.

Αὐτὴ in αὐτῇ mutavit Corayus, et equidem merito, sed putat servandum esse ξηρῆ. Wesseling. *Miscell. obs.*, tom. V, in tertia parte, p. 42, cujus fidem sequitur Heynius, *Opuscul.* t. III, p. 96, illud expungit utpote αὐτῇ interpretativum : Corayus illud conservat Platonis exemplum sequens, *Leg.* VI, pag. 617 edit. Ficini 761 H Steph. : Ὑλην αὐτὴν καὶ ξηράν.

Timæus, Lexicon, Platon : Αὐτὴν καὶ ξηράν παρὰλλήλως εἶπεν· ἐστὶ ταυτὸν.

Secundus locus ex Plutarcho est *De defectu oraculorum*, pag. 703, tom. VII ex editione Reiskii, in quo legitur αὐτὴ γὰρ ξηρὰ ψυχὴ καθ' Ἡράκλειτον. Certe decurtatus fuit iste locus, nisi referatur ad ea de quibus supra ; secundum Heraclitum hæc est mens sicca ; vel ut in prima oratione, § 6, *De usu carniæ*, p. 140, tom. X Reisk., σοφωτάτη, ubi textus ille alteram expertus est corruptionem : Αὐτῇ ξηρῇ ψυχῇ σοφωτάτη. Hoc tamen αὐτῇ ξηρῇ ψυχῇ σοφωτάτη invenitur apud Galenum, tom. I, p. 346 ex editione Basil. : Ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς πάθη τοῖς τοῦ σώματος κράσεσι παρέπεται, ubi satis evidenter confirmatur. Subsequitur iste locus :

Δυσήσονται λέγειν οἱ τὴν ψυχὴν εἶδος εἶναι τοῦ σώματος ἡγούμενοι, τὴν συμμετρίαν τῆς κράσεως οὐ τὴν ξηρότητα συνετεωρήσαν αὐτὴν ἐργάζεσθαι· καὶ ταύτῃ διαφωνήσουσι τοῖς ἡγουμένοις, ὅτι περ ἂν ἡ κράσις γίνεται ξηροτέρα, τοσοῦτον καὶ τὴν ψυχὴν ἀποτελεῖσθαι ξυνετεωτέρα. Ἄλλ' εἰ καὶ ξηρότητα συγχορήσειεν ἐναντίας μὴ εἶναι συνέσεως· εἴγε μὴ ὄφ' Ἡρακλείτου ἡγμένοι· καὶ γὰρ οὗτος οὕτως εἶπεν· Αὐτῇ ξηρῇ, ψυχῇ σοφωτάτη. Τὴν ξηρότητα πάλιν ἀξίον εἶναι συνέσεως αἰτίας (τὸ γὰρ τῆς αὐγῆς ὄνομα τοῦτ' ἐνδείκνυται)· καὶ βελτιονὰ γε δόξαν ταύτην εἶναι νομιστέον, ἐνοήσαντας καὶ τοὺς ἀστέρας αὐγοειδεῖς τε ἅμα καὶ ξηροὺς ὄντας, ἄκραν συνέσειν ἔχειν.

« Qui vero existimant animam esse corporis formam, dicere poterunt eam, non siccitate, sed perfecta permissionis symetria, ad intelligendum aptiorem reddi : et in hoc omnino contradicent his qui putant eam esse eo intelligentiorem quo siccior invenitur hæc permistio : sed si concederent siccitatem aliquid conferre intellectui, sicut vult Heraclitus, dixit enim Heraclitus : αὐτῇ ξηρῇ, ψυχῇ σοφωτάτη, iterum siccitatem dicens intelligentiæ causam (siquidem eam per hanc vocem αὐτῇ designat), credibile foret hanc opinionem quidquam gloriæ habituram, siquidem putant ipsamet astra

fulgentia esse simul sicca, ac alta donari intelligentia.)

In hoc opinionum conflictu nobis tres proponuntur lectiones, scilicet : Οὐ γῆ ξηρῆ, ψυχὴ σοφωτάτη. — Αὐτὴ ψυχὴ σοφωτάτη. — Αὐτὴ ψυχὴ σοφωτάτη. Duo a Joan. Stobæo loci, unus quidem in oratione III Trincavelli sub Heracliti nomine : Ἀνὴρ ὁπόταν μευσοθῆ ἄγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνθρώπου, σφαλόμενος. οὐκ ἐπαίων ὄκη βαίνει, ὑγρὴν τὴν ψυχὴν ἔχων· αὐτὴ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη.

Alter vero in oratione xv sub nomine Musonii :

Θεοὶ ἀρκεῖν τοὺς ἀπὸ γῆς καὶ ὕδατος ἀναφερομένους ἀτμούς, ἡμᾶς δὲ ὁμοιοτάτην ταύτην προσφέρεισθαι τροφήν ἂν εἴη, τὴν κουφοτάτην καὶ καθαροτάτην· οὕτω δ' ἂν καὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν ὑπάρχειν καθαρὰν τε καὶ ξηρὰν. ὅποια οὕσα ἀρίστη καὶ σοφωτάτη, εἰ πᾶν, καθάπερ Ἡρακλείτῳ δοκεῖ λέγοντι οὕτως αὐτῇ, ξηρῆ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. In medio questione relicta, siquidem αὐτῇ εἰ αὐτὴ inveniuntur. Sed evidenter, αὐτῇ servari nequit, quamvis illud forte legerit Galienus in suo manuscripto codice ; ei ergo præferendum αὐτὴ. Auferenda sunt etiam, utpote redundantia, αὐτὴ καὶ ξηρῆ, quamvis ea copulaverit Plato ; siquidem Heraclites, ὁ σκοτεινός, sententiose dicere solitus, voces rejiciebat inutiles : Wesselingi igitur ac Heynii opinionem sequor, non vero quoad Philonis locum in quo Heracliti prima inversa fuit idea. Cum enim ille philosophos animæ intelligentiam in illius siccitate reponeret, eam intrinsecus examinabat ; dum Philo, Græciæ terram præ cæteris magnificare cupiens, ad scopum sibi propositum deflectere debuit primitivam hujus axiomatis vulgatissimi significationem, licet absurdum sit. Hanc solutionem tamen non ut firmissimam trado, nec a me culpandi furent illi qui cum Wesselingio legerunt αὐτὴ ψυχὴ, σοφωτάτη καὶ ἀρίστη.

Col. 673 C 5. Τοῖς ἐπεισιουοῖσι 465 ; ἐπιλεγουσι 466.

Ibid. 8. Νοῦν δὲ οὐκ ἦ εἰς ; ἤκιστα γεννᾷ 465, 466, 468.

Ibid. D 8. Εὐώχουμένοις 467, qui omittit εἶναι κατὰ φύσιν.

Ibid. 11. Ἐπιτρέφαντες 468.

Col. 676 A 15. Νῦν 466, 467 pro νέως.

Col. 680 D 4. Ἐβραίων 465.

Ibid. 5. Γεγυμνασμένης 465 ; συνήπται 466.

Ibid. 4. Hujus capitis primæ phrasos incisum primum mihi omnino mendosum esse videtur : primo quidem γεγυμνασμένης manuscripti 465 participio γεγεννημένης præferendum esse existimavi : quæ quidem substitutio nullius est momenti pro phrasos contextu, siquidem utrumque nonnisi cum ἀποδείξεως copulari potest, Οὐκ ἀσυλλογίστως ἡμῖν γεγυμνασμένης τῆς ἀποδείξεως, ex hoc ἡμῖν proditur Eusebii, quem latet sacrorum librorum a Judæis receptio : ante igitur τῆς ἀποδείξεως, τὴ ἐστ aufendum. Hæc autem locutio Ἐπειδὴ συνήπται inutilis esse ac cogitationem obscurare videntur.

Col. 681 A 2. Φίλος. τῆς τῶν Ἑλλ. mss. Lugd.

Ibid. 15. Textus fert *primi libri* : sed cum sit evidenter falsum, ideo veritatem restitui. Vide tractat. *De abstinentia*, p. 147, edit in-4° Rhoer.

Ibid. B 4. Διότι deest in 465, 466, 467.

Ibid. 3. Ζωοθυτούσαντες 465, 466.

Ibid. 8. In his locis errat Theophrastus circa modum quo Judæi celebrant Pascha : 1° agnum victimam comedunt ; 2° ex eo residua igne comburunt, non quidem ut nihil horum sol videat, sed in commemorationem ipsorum exitus ab Ægypto. Præceperat enim Deus ne quidquam immolatæ victimæ remaneret cum ex hac regione discederent. Vide Exod. II, v. 9. Hic igitur a Theophrasto, sicut et in capite sequenti, *De Esseniis*, ab ipso Porphyrio, falso supponitur soli a Judæis cultum exhiberi, quod quidem minime mirum est in paganis, a quibus

nec spiritualitas nec Dei simplicitas attingi poterant ; quin etiam, in hoc eodem fragmento falso accusantur Judæi victimas immolasse humanas.

Ibid. 13. Ms. 465, qui habet νυκτῶν pro εὐχῶν, lectionem secutus pro θεοκλιτουίντες posui θεοκλυτουίντες, quæ lectio in omnibus manuscriptis ac etiam in Porphyrio invenitur. Hoc enim participium nullo modo cum εὐχῶν concordare potest ; si quidem orantes non audimus Deum ; quod solum significat θεοκλυτεῖν : hinc probabiliter hujus substitutionis ratio. Theophrastus igitur hic evidenter ostendere voluit Judæos divinis edoceri revelationibus : τὸ θεοκλυτούμενον γένος a Plutarcho jungitur τῷ μαντικῶν, t. VIII, 340 Reisk.

Ibid. C 4. Hoc omne fragmentum *De Esseniis* a Porphyrio desumitur l. ix *De abstinentia*, p. 332, Rhoer.

Ibid. D 2. Loco ἤθεσι pono ἔθεσι. Non enim transformantur indoles, sed tantum contrahuntur habitus : quæ vocabula apud Græcos idem per sepe sonant.

Col. 684 A 11. Τὸ γὰρ ἀνύμειρ ἐν καλῷ τίθεται. Hæc verba a Vigerò redduntur per *squalorem honori ducunt* ; quæ interpretatio vero sensui opponitur, siquidem squalor esse nequit una cum frigidis balneis quæ infra asserit esse in usu quotidiano apud Essenios. Hi solum refugiebant a more Græcorum, præsertimque athletarum qui post balneum oleo corpus ungebant. Essenii assimilari debent recentiores populi qui suam pelli aqua deterere siccitatem naturalem relinquunt. Salmasius, ad Tertullianum *De pallio*, p. 69, interpretatus est hunc locum eodem modo quo Vigerus. Igitur, ut credo, ambo erraverunt.

Ibid. 15. *Μετοικοῦσιν ἐν ἐκάστη πόλει*. Per periphrasim hujus Historiæ scriptoris cogitationem ostendi. Quisquis vel minime gnarus Atheniensium constitutionis scire debet Metecos infra alios cives fuisse, a publicis rebus gerendis omnino alienos, ac tributum nomine *μετοίκιον*, solventes : de quibus abunde Potter in *Archæologia*, l. 1, 10.

Col. 685 B 3. *Περὶ ζῶμα*, Gallice *tablier*, in interpretatione Latina per *cingulum* redditur : hujus significationis ratio subsequitur. In suis *Emendat.*, l. ix, c. 12 Paulus Leopardus jam emendavit hujus vocis interpretationem Latinam in apophthegmate Antigonis a Plutarcho relato, t. VIII, p. 107 ex edit. Hutten : Ἀριστοδήμου τῶν φίλων τινὸς ἐκ μαγείρου γεγονέναι δοκούντος, συμβουλευόντος δὲ αὐτῶν ἀναλωμάτων καὶ τῶν δωρεῶν ἀφαρεῖν· Οἱ λόγοι σου, εἶπεν, ὦ Ἀριστόδημη, περιζώματος ὄξυται. « Cum quidam ex ejus amicis Aristodemus nomine qui pro coqui filia habebatur, ei suaderet ut sumptibus ac liberalitatibus parceret, ei respondet Antigonus : Tua consilia, Aristodeme, cingulum redolent : » ex antiquis vero interpretibus : *condimentum redolent*. Idem Plutarchus, in tractatu *An senex administrare debeat*, t. XII, p. 192, refert : « Cum a Phalaris tyrannide liberati fuerunt Agrigentini cæruleas prohibuerunt vestes : quia ejusdem colbris cingulis tyranni ministri usi fuerant (Γλαυκίνοις ἐχρῶντο περιζώμασι). »

Idem, ibid., p. 106 : « Perinde ac si mulieri superioris conditionis ac pudibundæ auferrentur vestes, ac ei in caupona famulaturæ daretur cingulum. » Athenæus *Deipnosoph.* l. vii, p. 290 ed. Casauboni : coquus loquitur : Οὐ γὰρ παρέργως ἐμαθον ἐν ἔτεισι δεῦν ἐγὼν περιζώμα, ἀλλ' ἄπαντα τὸν βίον. L. viii, p. 340 : Ἐφῶντι γόγγρων λοπάδα καὶ περιεζώσμενοι. « Congrorum catinum decoquens, cingulo præcinctus. » Arrianus in *Epicteto*, l. iv, c. 8, de Vulcano : Οὐδεὶς ἐρεῖ· Ἐγὼ μουσικός εἰμι, ἂν πληκτρον καὶ κιθάραν ἀγοράσῃ, οὐδὲ ἐγὼ χαλκεὺς εἰμι, ἂν πλῖνον καὶ περιζώμα περιθῆται. « Nec pileum, nec cingulum faciunt fabrum. » Olympiodorus in Catena, in Epistolam Jeremix ad Babylonios a Ghisterio editam. Σχοῖνια. Φητὶ τὰ

περιζώματα. Καλύπτουσαι γὰρ γυναῖκες μόνα τὰ τοῦ σώματος ἀσχήμονα τὰ λοιπὰ παρεγύμνουσιν, προσκαλούμεναι τοὺς ἑραστάς.

Dionysius Halicarnassius in *Dinarcho*, principio: « Διορίσαι τοὺς τε γνησίους καὶ ψευθεῖς λόγους πάντων ἀναγκαϊότερον οἶμαι τοῖς μὴ ἐκ περιζώματος ἀσχοῦσι ἱστορικῆν. » « Qui non, ut vappæ, rhetoricam didicerunt, eis maxime necessarium esse judico, veras a falsis discernere oratione. » Idem Dionysius Halicarnassius in septimo libro *Romanarum antiquitatum*, c. 72, p. 1491 ex edit. Reisk.: Σκεῦα αὐτοῖς ἦσαν (τοῖς μὲν εἰς Σιληρούς εἰκασθεῖσι), μαλλωτοὶ χιτῶνες, οὓς ἔνιοι χορταίους καλοῦσι, καὶ περιζώματα ἐκ παντὸς ἀνθους· τοῖς δὲ εἰς Σατύρους, περιζώματα καλῶσθαί τράγων, καὶ ὀρθότριχες ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς φέσθαι, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια. »

« Qui habitu satyros imitabantur cingula ex hircinis pellibus ferebant, in capite crines hirsutos, et alia hujusmodi. » Casaubonus, *De satyrica poesi*, l. 1, c. 4, p. 159: « Περιζώματα Dionysius vocat hircinas pelles quibus partes infra umbilicolum tegebantur. »

Col. 685 C 15. Ἀφέξεσθαι ἡστέλας. His, ut arbitrur, locus non erat, tum quia jam semel dicta sunt, tum quia minime cum præceptis quibus miscntur consentiunt.

Ibid. D 9 Ἄλλως οὐ θακεύουσι. Hæc expressio cujus significationem non intellexit Vigerus est subtilissima locutio ab Hesychio notata, θακεύουσι· κἀθηνται εἰς τὰς χρεῖας. Josephi ac Porphyrii interpretes non in eodem errore versati sunt.

Col. 688 C 1. Mirum foret quod Eusebius, qui tam sepe adducit Josephum, ignorasset ab eodem Josepho fuisse excerpta quæque de Essenis refert Porphyrius, cum ipse Porphyrius diversos Josephi libros designet e quibus hæc fuerunt desumpta: hic igitur aliquid doli subesse credo. Judæus erat Josephus; ideo quidquid de Judæis refert, in octavo libro esse debuisset, in quo inveniuntur testimonia Judæorum de historia et legibus propriis. Hic autem sunt paganorum testimonia; quorum coryphæus cum esset Porphyrius, ac Christianæ religionis acerrimus hostis, longe majoris est auctoritatis cum de Judæis aut Christianis laudando loquitur: quapropter Eusebius ei exclusive vel ejus antiquis lectionibus, tam singulare de Essenis præconium attribuere videtur, ἐκ παλαιῶν, ὡς εἰκός, ἀναγνωσμάτων.

Ibid. D 2. Quid de hoc Hecateo sit sentiendum, vide Clearchum in capite sequenti. Hæc tamen est interpretatio eorum quæ de eo scripsit Dahnus in *Synopsi historica philosophiæ religiosæ Judæorum Alexandriæ*, tom. II, p. 216.

Hecateus Abderitæ, Alexandri Magni cœvus, in suo magno opere historico incluserat quidquid spectabat ad Judæos, qui tunc magno favore gaudebant, tum apud principem, tum apud primos Ptolemi vos. Ob hunc probabiliter favorem, eos non eodem affectu contemptu quo ceteri Græcorum recentiores historici qui tunc temporis existerunt quo inter paganos et Judæos tantum exarsit odium, ut Judæi perpetram oppressi fuerint. Ex illius scriptis, quæ apud nos exstant, nihil, nedum Judæi Alexandrini, nequidem Judæi prodi calatum: igitur mirum videtur quod de eo scripsit Celsus ab Origene laudatus, l. 1, c. p. 554 ed. Ruzæi. In sua 115 epistola Latina ad Casaubonum Scaligerus, Celsi præjudicantis contra Hecateum opinionibus favebat; Vossius autem in suo libro *De historicis Græcis* animo fluctuabat, et revera ex hoc textu nullo modo justificari potest Philonis sententia. Attamen ex Aristæi epistola liquet Hecatei verba a quodam Alexandrino Judæo fuisse interpolata: Demetrius enim Phalereus in ea regi assertit Abderitam Hecateum satis magni fecisse legem Judæorum ut eam nominaverit ἄγῶντινα καὶ σεμνήν τὴν ἐν τούτοις θεωρίαν; vocabulum autem θεωρία in sermone religioso Judæorum idem sonat ac theocratica legislatio. Sed ut admitteretur

quod Hecateus judaicam amplexus fuerit religionem, hoc aliis locis ex ejus historia probari foret necesse.

Col. 689 A 5. Verba ἡ Ἱερουσαλήμ desunt in 466. Ibid. C 1. Josephus historicus hunc hominem Mossolamos vocat, *Contra Apion*. lib. 1, 457, ex edit. Havercamp, ex qua hic locus desumitur.

Col. 692 B 4. Ut autem perpendamus quibus momentis nitatur citatus locus, in memoriam revocandum est quidquid dictum est de suppositione generali auctorum Græcorum, quorum religionis defensores pro Judæis testimonium invocaverunt; scilicet Hecatei, Numenii, Theodoti, Cleodemi, Eupolemi, Artapani, Demetrii, Aristæi, quos religione fuisse Judæos plurimi tradiderunt. Valckenaerus autem in suo accusationis actu, pag. 47, in tractatu *De Aristobulo Judæo*, eos confert cum locis quos putat interpolatos fuisse in libris *Esther* et *Job*, et præcipue in secundo libro *Machabæorum*. « Quis enim, inquit, ex litteris Salomonis ad reges Tyri et Ægypti, ac ex eorum responsis, non agnoscat litteras Artaxerxis, quæ exstant in libro *Esther*, ingenio Hæbraico fuisse suggestas? Judæus erat Theodotus, quem Josephus numerat inter paganas auctoritates *contra Apion*. lib. 1, cap. 35; ac pariter, ex Alexandro Polyhistore, Cleodemus in lib. 1 *Jud. antiq.* c. 15 citatus. » Quoad vero Hecateum, Eupolemem, Artapanum, Demetrium, ex ipso Valckenaero omnis tollitur dubitatio. « Jam, inquit, Hecateum suspicatus est Scaligerus; in supplemento suo epistolæ ad Millium, pag. 95, Bentleyus huic favet opinionem innixæ sententiæ Herennii Philonis a Celso citati, ex Origene *Contra Celsum*, 1, p. 15. Idem asseruerat Ricardus Simon in sua *Historia Veteris Testamenti*, sed nulla fretus auctoritate, lib. 11, c. 2. De Eupolemo autem ac Demetrio nullum dubium exoriri potest ex ipsius Eusebii testimonio, *Historia ecclesiast.* lib. vi, cap. 15, ubi asserit ab Alexandrino Clemente adductos fuisse Philonem, Aristobulum, Josephum et Eupolemem, Judæos scriptores (Ἱουδαίων συγγραφέων). Vide S. Hieronymum, *De viris illustribus in Clemente*, cap. 58. Quoad vero Numenium, ex ipso Origene *Contra Celsum*, 1, p. 13, iv, 198 et 199, et ex Eusebio *Præp. evang.* ix, et alibi, constat illum fuisse Judæum, aut saltem quæ ex eo exhibentur sub ejus nomine fuisse publicata a quodam Judæo. Vide Jonsium, *Hist. philos.* lib. III, cap. 18, § 4. Ut videre est in libro 1 *Machabæorum* 12-16, 15-15, 8-17, Numenium et Eupolemem nomina sunt Judaica; quascunque legum Moysis allegoricas explicationes refert Origenes a Numenio datas, nullius nisi Judæi Hellenistæ esse possunt. Hic finem facit Valckenaerus, qui neque Clearchum, neque Abidenum numerat inter hos paganos auctores, quos Judæos esse contendit. Sed alii, inter quos Ricardus Simon, tradiderunt Clearchum fuisse ab Hellenistis Judæis suppositum ac interpolatum. De quo Grævius ad Huetium scripserat epistolam, quam noscere foret in pretio. Exstat tamen responsum quo episcopus Abrincensis a se removere suscipit, quod eum pro pagano habuerit, quod responsum daturus sum Latine, eleganter ab Huetio scriptum; reperitur in collectione a Tilladeto edita, tom. II, pag. 249 et 250.

De Clearcho acute et erudite scribis pro more tuo; equidem Josephi et Eusebii fidem secutus sum, ac re forsitan non satis perpensa. Primus nobis de ea re scrupulum iniecit Simonius (Richard Simon) in critica sua, nam Clearchum hunc ab Hellenistis Judæis, vel suppositum, vel interpolatum suspicatur. Tu vero tuis argumentis idem conaris conficere, ut manus dare propemodum necesse sit. Verumtamen sunt etiam quæ rationibus tuis a viro non nimis pertinaci obduci possint. Etsi enim falso jactari videtur Aristotelem perlustrasse Asiam in Alexandri magni comitatu, at illuc excurrere potuit per primos vitæ annos. Scripsit Laertius in præmio fuisse a Clearcho proditum Judæos sobolem esse gymnosophista-

rum : atque id confirmaturum eum fuisse vis auctoritate Aristotelis, si hoc ab eo traditum cognoscet ex Clearcho. At certe alia omnia habet Laertius ; scripsisse nempe Clearchum in libro *Περὶ παιδείας*, gymnosophistas venisse a Magis ; quosdam vero tradere Judæos quoque eorum esse progeniem ; hoc est Magorum sive Chaldæorum, de quibus hoc loco disserit Laertius. Demus præterea scripsisse Laertium quæ recitas ; annon Aristotelis verborum vel negligentis, vel parum memor esse potuit in opere tumultuario, qualem esse hanc Laertii compilationem probare facile est ? Ais unum Josephum meminisse libri Clearchi *Περὶ ὅρων*. Quid tum ? an dubiæ sunt fidei veterum libri, quicumque semel tantum a sequentis scriptoribus laudantur ? non hanc tantum, sed alias quoque descriptiones argumento hoc ab eodem Clearcho abjudicaris. Ad hæc Judææ nomen hæc ætate Græcis ignotum fuisse contendis : non valde cognitum in vulgus fuisse concesserim, plane ignotum, negaverim. Enimvero Ægyptum jam perlustraverant Thales, Pythagoras, Plato, ubi magna erat Judæorum frequentia ; quidam etiam partes Orientis alierant. Itiones erant crebræ, commercii causa, Phœnicum in Græciam, Græcorum in Syriam, jam inle a vetustis temporibus. Hebræi autem post solutam captivitatem Judæi dici cœpti sunt, jam vero non Syriam solam, sed et Persidem quoque pervaserat Græcorum lingua. (Apud Danielein, qui vixit Darii temporibus, reperis vocabula σοφοί, φιλτήρια συμφορῶν, non satis igitur firma habemus argumenta quibus Clearchi libros *κρίσεις* damnemus ; et si res suspicione non caret, sed in re incerta tutius est receptis opinionibus adherere.)

Post hæc pro vero Clearcho edita, contra falsum Clearchum testimonia auctorum referam. Primus est Jonsius, *De scriptoribus hist. philos.* l. 1, c. 18, quem et commentariis illustravit Baylus *Diction.* ad vocabulum *Aristoteles*, nota B. Hunc cito : « Locus iste non levis esset ponderis, si ex Clearcho Aristotelis discipulorum illustrissimo desumeretur, sed verisimilline alterius Clearchi est. Etenim 1° auctor refert Aristoteli perlustranti Asiam quemdam occurrisse Judæum, qui cum eo alisque viris doctis multa colloquia habuit, ἤμιντε καὶ τισιν ἐτέροις τῶν σχολαστικῶν. » Porro ex scriptoribus doctissimis, tempore Clearchi vocabulum *σχολαστικός* nondum significabat discipulum, nec hominem studio deditum. Cæterum, cum hæc per Asiam peregrinatio et historia concordare nequeant, haud supponendum aliquem ex ejus discipulis, in dialogo, factum excogitare voluisse ejus falsitatem alii omnes agnovissent. Recentior igitur Clearchus hanc excogitavit peregrinationem, quod forte bona fide factum est ; siquidem Solinus asserit, in expeditione contra Darium, Aristotelem in comitatu fuisse Alexandri. Idem narrat auctor anonymus *Vitæ Aristotelis*. 2° Si Aristoteles multos congressus habuisset cum isto Judæo tam docto, de quo agitur in Clearchi fragmento abundantius de Judæa ac de Judaica natione disseruisset, nec tam absurda credidisset, quæ ipse effatur, de Judæorum origine. Dixissetne Judæos originem ducere a Calanis Indiæ populis, illos in Syria nomen Judæorum sumpsisse, quia provinciam Judæam nomine incolebant ? Hæc autem omnia narrat Aristoteles in loco Clearchi, quem citat Josephus. Suusne eum Judæus in tam puerili errore liquisset ? Lege-renturne tam pauca in omnibus scriptis Aristotelis de Judæa et de Judæorum gente, si Judæus illi tam præclaras notiones tradidisset ? 3° Legimus apud Diogenem Laertium gymnosophistas a Magis ducere genus, et fuisse quosdam qui Judæis eandem tribuerent originem : horum prius testimoniorum datur teste Clearcho, Aristotelis discipulo ; posterius vero nullo auctore nititur. Porro tunc certe præbe-batur occasio Clearchi testimonium citandi de Indica origine Judæorum nationis. Aliunde si liber *De somno*, in quo Aristoteles hanc Indicam memorat

originem, esset ejusdem Clearchi, quem laudat Laertius, procul dubio Clearchus ille fuisset designatus. Prætermiſsis aliis Jonsii argumentis, ex his tribus constat non ea dixisse Aristotelem, quæ ei attribuit Josephus Clearchus. Objicies Clearchum cognovisse Judæum qui cum Aristotele fuerat collocutus, Aristotelis cœvum ; sed nego Aristotelem a Clearcho fuisse cognitum.

Attamen hæc Baylii contra verum Clearchum probatio quæ inexpugnabilis videtur, relinquit difficultatem ut id cuidam Judæo Hellenico, ut voluit Simonius Ricardius et Valckenaerus, tribuatur. Etenim si, ut merito animadvertit Baylus, Judæus Aristoteli dicere non potuit Judaicam nationem ab Indis Calanis ducere originem, Judæus, Clearchum mentitus, hanc eandem assertionem in ore illius pseudonymi ponere non potuit Inde absque controversiis duo concludi possunt : 1° Aristotelem non dixisse quæ ei imputantur ; 2° fabulam a Judæo texti non potuisse.

Veruntamen Eusebius non excogitavit istam narrationem, sed solum culpandus est quod inconsulte Josephum transcripserit. Sed cui hæc narratio tribuenda sit ? num Josepho ? At Josephus qui *Antiquit. Judaic.* scripsit, sibi met ipsi tam graviter contradicere non potuit. Igitur constare videtur falsarium fuisse vel Clearchum, vel quemlibet alium Peripateticorum, qui Judæos, vel saltem eorum nomen cognoscebat. Natio enim inter Ægyptum et Syriam omnino a Græcis nesciri non poterat. Judæos igitur tunc temporis adduxit in *Vita Aristotelis* in hujus philosophi gloriam. Tunc ut natio cognoscebantur Judæi, sed eorum origo et constitutiones satis ignotæ erant, ut eis falsæ attribuerentur traditiones, mores, secundum *Græciam mendacem* ; apud enim Diogenem Laertium legimus eos ab Indis gymnosophistas trahere originem ; quod est Græca, non vero Judaica fabula.

Cæterum de populis magis cognitis, quibus cum Græcis erat frequentior usus, quot fabulas non texere Ctesias et Herodotus ? In principio hujus libri ex Theophrasti loco, qui a Porphyrio desumitur in libro *De abstinentia*, constat hunc philosophum, Aristotelis successorem, Judæis attribuisse in victimarum immolatione, mores ab eis omnino alienos ; omnibus perpensis, hæc testimonia suspicari possumus ; atamen cum constet eos tantum mentiri quorum interest, Judæis Hellenistis vel Hellenicis solum sunt attribuenda ea quæ in suæ gentis gloriam eorum supponere intererat. Igitur quotiescunque eorum nomen absque laude vel vituperio profertur, non est suspicandi locus. Siquidem mirum non erat quod citarent gentem propinquirem quam Galli. Iberi et etiam Scythæ, cum ea, quæ de eis narrantur, levis sunt momenti. His positis, non est suspicandi ratio locum Hecatei de Jerosolymæ perimetro, ac de ave occisa a quodam sagittario Judæo. Alii vero locis Hecatei de Judæis, Ctesias hujus scriptoris authenticitatem religionemque suspicari potuit ; sed non sunt nobis eadem suspicandi rationes, et mirari debemus quod Josephus ex hoc libro desumpserit quod in suæ gentis gloriam nullo modo adiret. Scaligerii argumentum Vossius validis confutat rationibus, *De hist. Græcis*, pag. 70. Fabula Aristæi de Septuaginta interpretibus suppositio Judaica mihi videtur, itidem sentio de verbis in Moysis honorem tributis Numenio, quorum unum citant religionis defensores, alterum vero Porphyrius *De antro Nympharum*, c. 10, ubi prophetam vocat Moysem, laudans Genesis principium : Ἐγούνοτο γὰρ προσεγγάνειν τῷ ὕδατι τὰς ψυχὰς θεοπνῶν θνπι, ὡς φησιν ὁ Νουμήγιος, διὰ τοῦτο λέγων : καὶ τὸν προφήτην εἰρηχέναί, ἐμφέρεσθαι ἐπάνω τοῦ ὕδατος θεοῦ πνεῦμα. Ex his, inquam, verbis mihi non constat Numenium fuisse Judæum ; quia si fuisset Judæus, eum non invocasset Porphyrius ; quod non mirum magis quam quod Longinus Moysem laudaverit in tractatu *De sublimi*. Siquidem necesse non est nos cuidam religioni adherere, ut reverenter loquamur

de iis quæ ipsa veneratione digna sunt; cum ipsi Græcorum scriptores quosdam apud Ægyptios ritus religiosos laudibus efferant, dum simul improbant cultum ab eis animalibus exhibitum. Numenius igitur non ritibus Judaicis vel Christianis obligabatur, ex Eusebio lib. ix, cap. 7, ubi Platonis et Pythagoræ doctrinis Brachmanorum, Judæorum, Magorum ac Ægyptiorum opiniones iungendas esse decernit; quæ doctrinarum permistio arridebat Pythagoricis, quorum philosophia partim consistebat in dogmatibus ab Oriente allatis, quibus mediis, religiosas Græcorum opiniones, inter quas metempsychosin, interpolaverant. Ab his vero refugiebat Judæorum fides atque Christianorum. Mihi vero hic de pagano Numenio fidem præbet locus sequens Porphyrii apud Eusebium in sua *Historia*, lib. vi, c. 19; adducitur enim Origenes cui exprobat Porphyrius, quod pro Christiana religione reliquerit Hellenismum. Ὀριγένης Ἕλληνα ἐν Ἑλλήσι παιδευθεὶς λόγοις πρὸς τὸ βάρβαρον ἐξώκειλε τὸ λήμμα ὃ δὴ φέρων αὐτόν τε καὶ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἕξιν ἑκαπέλευσε, κατὰ μὲν τὸν βίον χριστιανὸς ζῶν καὶ παρανόμως, κατὰ δὲ τὰς περὶ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ θεοῦ διέξας ἑλληνηστὴν τε καὶ τὰ ἑλλήνων τοὺς ὀνειροὺς ὑποβαλλόμενος μύθοις: συνῆν τε γὰρ αἰὲ τῷ Πλάτωνι, τοῖς τε Νομηνηίου καὶ Κρονίου Ἀπολλοκράτους τε καὶ Λογγίνου, καὶ Μοδεράτου, Νικομάχου τε καὶ τῶν ἐν τοῖς πύθαγορειοῖς ἔλλογιμον ἀνδρῶν ὠμίλει συγγράμμασι.

« Origenes vero, cum gentilis esset et gentiliū innutritus disciplinis, ad barbam declinavit audaciam, cui seipsum suumque scriptoris ingenium mancipavit, patriæ leges spernens, et Christianus factus tum vita, tum doctrinis de divinitate. Postquam Græcorum disciplinas edoctus fuisset rectam doctrinam posthabuit et alienas fabulas amplexus est. Cæterum cum Platonis, Numenii, Cronii, Apolloniani, Longini, Moderati, Nicomachi, et aliorum qui inter Pythagoricos præcipui habebantur, scriptis quotidie versabatur, et solummodo doctissimorum inter Pythagoricos libris studebat. »

2° Hanc Porphyrii assertionem confirmat S. Hieronymus in *epist.* ad Magnum ubi ait: « Origenem in libris decem Stromatorum Christianorum et philosophorum inter se sententias comparasse, et omnia Christianæ religionis dogmata ex Platone et Aristotele, Numenio Cornutoque confirmasse. » Vide etiam Spencerii argumenta contra Scaligerium in suis annotationibus in locum Origenis *contra Celsum*, lib. 1, cap. 15.

Porphyrii igitur testimonium de Numenio pagano quem inter præcipuos hujus temporis Pythagoricos annumerat, difficultates nodum exsolvit; nullumque dubium relinquit. In sua scripta eum frequenter adducebat: et eadem in fragmento libri *De anima* a Stobæo citati. *Eglog. Phys.*, l. 11, 21, p. 832, 836, 866, 894, 896, 910: in *Vita Platini* et alibi. Ex eodem philosopho desumitur locus a Macrobio relatus *In somnium Scipionis*, l. 1, c. 2: « Numenio inter philosophos occultorum curiosiori offensam numinum quod Eleusinia sacra interpretando vulgaverit, somnia proderunt, visas sibi ipsas Eleusiniæ Deas habitu meretricio ante apertum lupanar ludere prostantes; admirantique, et causas non convenientis numinibus turpitudinis consententi, respondisse iratas, ab ipso se adyto pudicitia suæ vi abstractas, et passim aduentibus prostitutas. »

Oppugnatores paganarum auctoritatum Judæis suffragantium pepercere capitibus 12, 14 et 41, *Fragmentorum* Abydeni, fere similium testimoniis auctorum quos nuper percurrimus. Verum est hæc fragmenta tanta cæteris veritate elucere quanta in aliis non inveniatur. Siquidem Ionico exarantur sermone qui tunc temporis obsoleverat ad quod reducenda foret horum fragmentorum origo, ut adulteratoribus Judæis tribui possent: tunc enim scribebatur historia solo Attico dialecto cui interdum admisce-

batur Macedonicus sermo ab Alexandrinis auctoribus, sed relictis omnino Herodoti scribendi modis, ex quo eorum confirmatur authenticitas, quæ quidem non fuit, impugnata.

Col. 693 A 11. Quoad hanc Judæi cum Aristotele familiaritatem, vide articulum de *Aristotele* in Lexico Baylii, ad annotationem A, III et B jam citatam.

Ibid. 12. Eusebio non exprobrabo quem admittit anachronismum; Clementis enim Alexandrini subsequitur fidem, *Stromat.* l. 1, p. 358. Sed Clemens ipse vulgarem iterabat errorem jamdudum ab Halicar. Dionysio refutatam, *Antiq. rom.*, l. 11, c. 59. Vide pariter Ciceronem, l. 1, *Tuscul. princ.*: Tit. Liv., *Hist.* l. 1 et iv. Hæc fabula arridebat his qui volebant Romanum regem cum Græcis commercium habuisse: hanc fabulam ab Epicharmo Comico excogitatam docet Plutarchus in *Vita Numæ*, l. viii. Vide S. Augustinum, *De civ. Dei*, iv, 31.

Ibid. B 4. Ἐπεδείκνυτο γὰρ αὐτοῖς ὁ Νουμᾶς δι' ἀποκρύψεως (ὀποκρύψεως Clemens) ὡς οὐκ ἐγράψασθαι τοῦ βελτίστου δυνατῶν γλωττη. Vox ἀποκρύψεως hic mihi adhibita esse videtur ad designandum cultum quem Tacitæ deæ induxerat reddendum. Vide Plutarchum, in *Vita Numæ*, § 8: Ἐδίδαξε σέβεσθαι τῶς Ῥωμαίους Ταχίταν οἶον σωτηρίαν ἢ ἐνεαῦ.

Ibid. D 5. Vide in articulo: *Clearchus*, ad col. 692, B 4, quod scripsi de Numenio Pythagorico, qui quidem discerni debet ab illo Numenio rhetore Alexandri patre similiter rhetoris: eorum biographias distinguit Suidas.

Col. 696 A 13. Hi famosi Ægyptii thaumaturgi, qui cum Moise decertaverunt (*Exod.* vii, 12). nominantur a S. Paulo in secunda Epistola ad Timotheum, c. iii, et a S. Ambrosio in suo commentario in hunc locum: ab Apuleo, secunda Apologia, p. 375, ed. Colvii: « Ego ipse sim Charinondas, vel Damigeron, vel Moses, vel Jannes, vel Apollonius Tyaneus, vel ipse Dardanus, vel quicumque alius forte qui post Zoroastrem et Hostanem inter magos celebratur. »

Tertull. *De anima*, 57: « Adjutrix opinionum istarum magia sonat Hostanes et Typhon Dardanus et Damigeron, et Nectanebis et Berenice. » Origenes *Contra Celsum*, l. iv, 51, p. 542 ex edit. de La Rue, et Van Goens, in *Diatribe de Cepotaphiis*. et Leo Allatius in syntagmate de Engastrimytho ad dissertationem Eustathii contra Origenem, p. 495.

Ibid. C 8. Secundum Scaligerum, p. 12 notarum in fragmenta historica quæ ejus librum, *De emendatione temporum* subsequuntur, præcitati versus non ad Judæos spectant, sed ad Lycos vel eorum vicinos, de quibus agitur in *Iliade* sub nomine Soly-morum. Sic in *Iliade*, Z, v. 204:

Ἰσανδρον δὲ οἱ υἱὸν Ἄρης ἄτος πολέμοιο
Μαινάμενον Σολύμοιο κατέκτανε κυδαλλιοιοι.

Hos autem versus sic annotat Eustathius: « Neminem fugit Solymos fuisse Lyciorum finitimos et hostes: quapropter ad eos pugnandos a Jobate misus Bellerophon cum eis strenue congressus est ac eos superavit: cum eis etiam bellum gessit Bellerophonis nepos. Tradunt veteres Solymos quos memorat Homerus postea dictos esse Pisidienses: qui sunt gens inclita, sicut vult epithetum κυδαλλίμοιο. Ex eis. Solyma (in genere neutro Σόλυμα) designat urbem ab Assyriis conditam post Jerusalem captam; et secundum Strabonem, Lycium montem.

« Usque ad nos pervenit Solymæ nomen ethnicum: est locus munitissimus ac Lyciæ finitimus cuius incolæ barbaro sermone Tzelimi vocantur: quos memorat *Odyssæ* non sunt Pisidienses. Lyciæ Solymy Mynienses etiam, a Minoe, vocabantur. » Vide Strabonem, l. xiv, p. 667, ex edit. Parisiis.

Cæterum error quo capitur Eusebius est potius Josephi, quam ipsius, si quidem salvis ipsismet verbis transcriptis Josephum *Contra Apion*, lib. 1, p. 454.

In annotationibus suis in chronica Eusebii, p. 101, animadvertit idem Scaligerus Chœrilum quem Eusebius vocat *priscum*, dignoscendum esse ab illo Chœrilo de quo contumeliose loquitur Horatius: prior Samius erat et fere coævus Xerxis expeditioni quæ ei poematis *Perseidis* materiam præbuit, ex qua sunt citati versus. Anachronismum etiam imputat Horatio qui quidem sub Alexandro Magno ponit Chœrilum, Alexandro filio Amyntæ, coævum. Num unus fuerit vel duo Chœrili poetæ; utrum posteriori coævus magnus Alexander, hæc in dubiis relinquo.

Næckius in Chœrili fragmentorum collectionibus breviter exponit doctorum diversas opiniones de gente cui hæc congruit descriptio. Ex Scaligeri loco laudato atque ex Bochartio in *Phaleg* et *Chanaan*, c. 6, p. 304, non foret de Judæis intelligenda; sed de Lyciis vel Pisidis quos Phœnissam dicit coloniam Bochartus et quos Lyciæ finitimos canit Homerus. In Levitico expresse Judæis interdicitur *Τροχοκουράς*, 19, 27, et Arabibus ab Herodote tribuitur, *Thalia*, c. viii; præterea Bochartus magnam recognoscit similitudinem inter pauca quæ supersunt vocabula Pisiensium ac Phœnicum linguæ; cui opinioni favere videtur Cunnæus, *De republica Hebræorum*, lib. II, cap. 18, p. 266. Quantum vero ad lacum indicatum, de lacu Phaseli quæstio est: Samuel Petit ab Havercampo laudatus, huic suffragatur opinioni et Barlovium testem invocat.

Qui vero hanc opinionem impugnaverunt, in Chœrili fragmento restituente Judæos, sunt: Salmasius *De cæsarie et coma*, p. 46 a 50 et p. 82: Casaubonus de Suetonii Augusto 45: Grotius in *S. Lucam* III, 14: in *Leviticum* XIX, 27: Adrianus Junius, *De coma*, c. 6: Turnebus *Adversarium* 19, 9. Quibus adungi potest Holstenius *De Stephano Byzantino* ad vocem *Solyma*. E Tacito cognovimus, *Hist.*, v. 11, et ex Stephano Quadratum citante, Solymam per compendium fuisse Hierosolimam. Maximus in Syria lacus, est Asphaltites lacus: verum est, inquit iidem, *τροχοκουράδες* non convenire Judæis, quibus adeo interdicitur, sed errore captus est Chœrilus, inquit fautores hujus opinionis, propter Arabum vicinitatem qui hanc lonsuram habebant: reliquum vero tegumentum capitis, equina scilicet capita igne desiccata, ab Hebræorum usibus erat alienum. Utriusque igitur opinionis apparet debilitas. Lingua Phœnicæ eratne eadem ac Pisiidica? hoc magis asserit quam probat Bochartus, quod quidem difficile probari potest. Cæterum usus quos Judæis tribuit Chœrilus ab eis sunt omnino alieni. In his tamen difficultatibus, libens Bocharto assentirem, relicto Næckio.

Varias verborum lectiones quæ in quinque versibus exhibentur, scrupulosissime perpendit Næckius. Non eodem modo rem tractare possum: subsequitur textus quem exhibet ita collatum.

Τῶν δ' ἄλιθον διέβαινε γένος θυμαστὸν ἰδέσθαι,
Γλώσσαν μὲν φοβίσσαν ἀπὸ στομάτων ἀφιέντες,
"Ῥεον δ' ἐν Σολύμοις ὄρεσι, πλατῆ ἐπὶ λίμνῃ,
Λύχμαλλοὶ κορυφᾶς, τροχοκουράδες: αὐτῶν
[ὑπερθεῖν
"Ἰππων δαρτὰ πρόσωπ' ἐφόρον ἐσκληλῆτα
[κατῶν.

Col. 697 D. 2. De modo scribendi nomen montis hujus, consule Bochartum in *Geographia sacra*, l. I, c. 3, p. 18 editionis Oper. hujus auctoris, t. I, Lugd. Bat., 1692.

Col. 700 A 2. Ex his quæ dicit Bochartus de hac urbe, in sacra geographia, *Chanaan*, l. I, c. 3, p. 4, satis patet incertum esse ubinam exstiterit. Idem feram judicium de Barite urbe: cæterum cum hæc ex Josepho sint desumpta, *Antiquitates Judaicæ*, l. I, c. 3, § 6, vide quæ dixerint editores.

Ibid. 14. Vide chronographum Georgium Syncellum, pag. 30 editionis Luparæ, in qua hæc referuntur loca ex Alexandro Polyhistore qui Abydenum compilavit.

Ibid. B 5. Hæc civitas a Ptolemæo *Σιπάρρα* dicta est Kiriath-Sepher Hebræorum, id est, civitas litterarum. *Josue* xv. 15.

Ibid. 7. Ἀνέπλωε 466; ἀνίπλωε 467, 468.

Ibid. 9. Lego cum Syncello, pag. 30, in qua citat Polyhistorem fere iisdem verbis et sanctum Cyrillum *Contra Julianum*, lib. I, et cum Scaligero, in fragmentis veterum historicorum post opus *De emendatione temporum*: ἐπεὶ τ' ὤων ἐκόπασε, pro ἐπεὶ τ' ὤν ἐκόπασε, subintellecto Θεός. Xenophon., *De renatione*, ὅταν νίκη Θεός.

Ibid. 11. Wesseling, *Ad Herodot.*, IV, 140; Abydenus, *In Præp. evang. Eusebii*, l. IX, 12: Ἀπίκατο γὰρ δὴ πηλοῦ κατὰπλοιο τοὺς ταρσοὺς. A quo Vigerius manus abstinere debuerat, hanc tamen lectionem mutatam præhabuit. Apud Herodot., l. IV, 204: Τὸς ὑπολειπομένους αὐτέων καὶ ἐτελομένους ἐζόνουον ἐς δ' ἐς τὴν Αἴγυπτον ἀπικέατο. Quidam manus scripti codices legunt ἀπικάτο: quin etiam apud Herodotum legitur, l. IV, 204: Ἐς δ' τὴν Αἴγυπτον ἀπικέατο: hanc lectionem servavit Wesseling, in quibusdam manuscriptis codicibus in ἀπικάτο mutatam.

Ibid. C 3. Fere omnium temporum ac hominum est amuletorum superstitio; ex Theophraste, Plutarchus in *Vita Periclis*, c. 38, refert: In secundo anno Peloponnesii belli Periclem, peste qua tunc laborabant Athenæ, lacessitum invisenti cuiquam amico ἰ Περικλοῦ ὄνδρ τῶν γυκαϊκῶν τῷ τραχίλῳ περιηρημένον, ὡς σφόδρα κακῶς ἔχω, ostendisse amuletum quod ipsius collo circumdederant mulieres in signum ipsius morbi ingravescentis.

Col. 701 B 11. Textus fert *Mochus*, corruptum ex *Moch* quod dat Josephus, et bene quidem. Hic autem Mochus, Phœnicia antiquus scriptor historicus, falso inducitur a Diogene Laertio in *Introductione*, pag. 2. Menagius restituit illud nomen, Strabone innixus; Sextus Empiricus l. IX, p. 363, *Adversus physicos*; Tatianus, Jamblichus, *Vita Pythagoræ*; Athenæus, etc. Cæterum de hoc Mochio vide annotationem Fabricii in locum Sexti jam indicatum, et quos laudat auctores.

Ibid. 14. Quia vero Hesiodus de primorum longevitate hominum nihil tradidit, Vossius in libro *De Græcis scriptoribus*, vult Hesiodo substitui Isidorum Characensem, a Luciano in *Macrobiiis* laudatum, utpote qui de hominum longevitate disseruerit, t. III, p. 218 editionis Reizii. Hic tamen locus et hoc nomen non solum apud Josephum, sed etiam apud Georgium Syncellum inveniuntur p. 45 editionis Lutetiæ, in-folio, 1652. Plinius eodem modo *Hist. nat.* lib. VII, 48, de eo loquitur. Igitur credere est Josephum ad locum libri *De operibus et diebus* v. 108 sq., alludere voluisse, ubi aurea describitur ætas, vel ad aliquos versus amissos: de aliis vero citatis auctoribus, scilicet, Mochio, Estio, Hecateo (Smyrniæ), vid. Hellenici fragmenta a Sturzio edita, in-8°, Lipsiæ, 1826, p. 153.

Ibid. 6. Πύργων. Deest 465, 466, in Syncello et Cyrillo; glossæna est, ut jam vidit Vigerus.

Col. 701 C 1. Ἐνωάλιος ζεύς. Hoc epithetum vulgo Marti tributum hic Jovi deorum patri applicatur, quod eo magis notandum, quod nusquam alibi reperitur. Vigerius profert locum a Pausania desumptum in quo Jupiter nominatur ἄρειος in *primis Eliacis*, cap. 14: Τὸν βωμόν εἰσιν Ἠλείῳ οἱ ὀνομάζουσιν Ἄρειου Διός. Λέγουσι δὲ οἱ αὐτοὶ οὗτοι ὡς Οὐνόμας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τούτου θύοι τῷ Ἄρειῳ Διί. Cæterum nomen Jovis haud raro invenitur cum nominibus hominum junctum, sed ea præcedens, verbi gratia, legitur Jupiter Belus, apud Berosum, apud *Syncelli Chronograph.*, p. 2; Jupiter Arotirus, apud Sanchoniathonem lib. I, pag. 37; Jupiter Cassius, in

Achille Tatius et in Agræ et Corcyræ numismatibus, indicatis in *Palæstina ex monumentis illustrata* Re-landi, tom. II, pag. 954 et seq. Jupiter Menzana *Salentinarum*: Festus voce *October*. Jupiter Trophonius Lebadiæ, etc.

Col. 705 C 7. Δυσμεναινόντων 465; διαπτύσσω Scaliger.

Ibid. 10. Notior est Alexander Polyhistor, Σύγγραψεως περὶ Ἰουδαίων auctor, quam ut pro simulato Judæo haberi poterit. Attamen, ut putat Valckenæus, in loco jam Clearchi laudato, fieri potest quod Judæus fuerit Eupolemus, a quo excerptis hæc quæ hic leguntur. Veruntamen, fatendum est levissimam ex hac lectione percepisse utilitatem Alexandrum, et parum noscere originem gentis cujus historiam scribere aggressus est. Teste Suida. dicebat Mosem feminam esse, nomine Moso. quæ Hebræis dedisset leges. Stephan. Byzantinus refert, in articulo Ἰουδαία, Judæam ab Alexandro Polyhistoro sic fuisse nominatam a duobus Semiramidis filibus, Ἰουδα scilicet et Ἰδουμάτα. Si talia documenta apud Eupolemum hausit Polyhistor, ipsius sententiæ, quidquid dicat Valckenæus, subscribere nequimus. Præterea Alexander Polyhistor semel et iterum *Cornelius Alexander* dicitur apud Stephanum Byzant., Ἀραξῆ et Ἀσσοῦ in locis ab Alcmanno citatis. Illud Cornelii nomen a Cornelio Lentulo duxerat, cujus fuerat servus, libertus et magister. Diversa scripta numero quadraginta duo reliquit juxta Suidam, quibus sæpe Plinius usus est. Sylle coævus erat, et Laurentii in domus suæ incendio interijt. Villosionius, tract. *De triplici theol.*, p. 239 secund. edit. *Mysteriorum* Sanctacrucii, post Rigaltium, ad Tertull. *De pallio*, pag. 49, memorabilem ipsi tribuit epistolam Alexandri ad matrem suam, in qua declarare non dubitat se tenere ex ipsis sacerdotibus Jovis Ammonis deos omnes homines mortales fuisse. Videsis August. *De civit. Dei*; Athenag. *Leg.* Alibi quæstionem hanc tractavimus. Opinionem nostram quæ multum differt ab ea quam secuti sunt hi duo viri clarissimi consulere potes in nostro opere, *Essai sur le polythéisme*, tom. I, pag. 21. Georgius Syn-cellus in *Chronographia*, p. 28 et seqq. edit. Lupar., sat longum Alex. Polyhistoris fragmentum inseruit, capita quæ præcedunt partim tradens.

Col. 708 A 11. Scaligerus cujus testimonium invocat Vigerus, hujus urbis orthographiam discenti, eandem esse supponens ac civitatem quæ in Gen. Ur Chaldeorum dicitur, et Ura apud Plinium, l. v, c. 21. Quare scribendum putat, Οὐραγῶν loco Οὐρίην. Quod autem adjicitur *urbs Chaldæorum* alii supradictæ civitati nomine Καμαρίνη tribuit, quasi Chaldeorum nomine, Chaldææ habitatores non designari intenderetur, sed tantummodo magos seu astrologos ita nonnumquam cognominatos. Simson, ad annum 2077: « Cum Abraham adhuc esset in Chaldæa sive Mesopotamia, ut ait. B. Stephanus, Actor. vii, 2, Mesopotamiam vocans non eam modo regionem quæ duobus amnibus Euphrate et Tigri includitur, sed etiam Babyloniam, cujus pars est Chaldæa. » Quamobrem Wesselingius hanc adnotationem, ut sequitur, fecit:

« Antiquissimus hujus opinionis auctor est Eupolemus qui apud Euseb. lib. ix *Præpar. evan.*, c. 17, Ur collocavit in Babylonia. Fuit inibi, eo fere nomine, urbs cujus meminit Plinius lib. v, II. N., cap. 21; neque tamen verosimile sit ibi incoluisse Abrahami patrem. Ratio itineris quod ingressus est ut in Chananeam perveniret, aliud suadet; aliud etiam Josuas, qui c. xxiv, 2, affirmat Therachum trans Euphratem a longissimo tempore habitasse, et tamen cis eum fluvium fuit urbs Eupolemo memorata. Verius S. Bochartus lib. xi *Phal.*, 6, Ur quæsit in Mesopotamia. Amnian. Marcell. lib. xxv, cap. 8, Ur castellum Persicum haud procul Nisibi Tigricum flumine ponit. Id videtur fuisse Ur Chaldæorum, quippe qui olim eo loci habitabant, ut do-

cuit Campege. Vitranga ad Isai. xiii. »

Expendamus nunc utrum sub hac voce Καμαρίνη detegi possit supradictorum nominum error. Noverrunt omnes Camarinam apud Maronem citari ut civitatem Siciliæ quæ toto cælo a Babylonia distat:

Apparet Camarina procul...

(*Æneid.* l. iii, v. 701.)

Huc quadrat vetus proverbium: Μη κίνει Καμαρίναν. Iterum quæro quæ sit eo nomine civitas; profecto Harrha, in quam Abrahami pater se contulit cum migravit de Ur sua patria. Alia est civitas, trans Euphratem sita, nomine Χαμαρίνη, de qua loquitur Sophaneta in Gestis Cyri Junioris. Ἐπὶ ταῖς Βαβυλωνίης πύλαις πέραν τοῦ Εὐφράτου πόλις ὄκειτο ἔνομα Χαμαρίνη, apud *Stephanum Byzant.* Vid. Xenoph. *Anabasin* 1, 5, 10. Hujus civitatis nomen quamdā habet affinitatem cum Καμαρίνη. His omnibus non parum incerta quæstio videtur, et mihi sat constat Καμαρίνη nomen meram esse fictionem.

Michaelis in ii parte *Spicilegii geographiæ Hebræorum extera*, p. 104, locum hunc expendit Eupolemi, quem habet ut ineptum compilatorem; et putat Camarinam eandem fuisse ac civitatem Cascarum apud auctores mediæ ævi notam. Idem Michaelis etymologiam Scaligeri probat, sed rejicit conjecturam qua Bayerus in *Oshoenis historia* pro Camarina accipit Orchoenem a Ptolemæo citatam, nec eam ab Erech seu Urhoi distinguit.

Ibid. 12. Ibi facile deprehenditur mendum, quod, ut puto, solis librariis imputari debet, δεκάτη γενεᾶ ἐν πόλει τῆς Βαβυλωνίας Καμαρίνη... ἐν τρισεκαίδεκάτῃ γενέσθαι Ἀβραάμ. Postquam dixerat Abrahamum natum fuisse post decimam generationem, modo eundem declarat venisse tantum post decimam tertiam. Eo absurdior est contradictio quod peccat locutio: nam γενέσθαι Ἀβραάμ non nisi ad unam vel alteram epocham referri potest. Porro quæ nam ex his vera sit? putamus nos priorem, siquidem in capite præcedenti leguntur quæ sequuntur Josephi: « Μνημονεύει δὲ ἡμῖν τοῦ πατρὸς Ἀβραάμου Βηρωσὸς οὐκ ἠνομάζων, λέγων δὲ οὕτως· Μετὰ τὸν κτακλυσμὸν δεκάτῃ γενεᾷ, παρὰ Χαλδαίους τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ. Sic merito præsumi potest aliquem chronologum qui ortum Abrahami sentiebat non posse concordare eum decima generatione, propria auctoritate decimam tertiam substituisse; deinde transcriptorem hanc duplicem epocham servavisse, licet nihil magis rationi repugnet. Textum hunc citat Michaelis in ii parte *Spicilegii geog. Hebræor. ext.*, p. 105, « Decimam tertiam generationem Abrahamæ computari puto a Mathusala qui diluvio superstes fugebatur. Vide nie de chronologia Mosis ante diluvium § 11, pag. 144 et 145, commentationum per annos 1763, 1768 prælectarum. Vixdum enim de gigantibus qui diluvium effugerant verba fecerat Eupolemus. »

Ibid. 14. Astrologia et scientia Chaldaica. Quid sit Chaldaicam exponere? In capite præcedenti e Josepho excerpto legimus Abrahamum, cum pervenisset in Ægyptum, ibi docuisse arithmeticam et astronomiam: Τὴν τε ἀριθμητικὴν αὐτοῖς χαρίζεται καὶ τὰ περὶ ἀστρολογίαν. Quæ verba non clare determinant an intelligat has artes esse scientiam Chaldaicam aut loquatur de scientia divinatoria sacerdotum hujus regionis. Dahnius proponit τὴν loco καὶ, et sic intelligeretur astrologiæ esse scientiam Chaldaicam.

Ibid. B 6. Prælium in quo captus est Loth refertur in Genesi xiv, ubi Armenorum loco, leguntur quatuor reges, nempe Sennaar, Ponti, Elamitarum et Gentium, quorum regna confinia erant Armenia.

Col. 709 A 10. Substitui Μιζραΐμ loco Μεστραεΐμ in eo secutus Perizonius, *Antiq. Ægypt.*, p. 8. Bochartus, *Geog. sac.* iv, 24, in hunc locum legit: Βαβυλωνίους λέγειν πρῶτον γενέσθαι Βῆλον ὃν εἶναι Κρόνον· ἐκ τούτου δὲ γενέσθαι Βῆλον καὶ Χάμ· τοῦτον δὲ τὸν Χαναάν γεννήσαι, τὸν πατέρα τῶν Φοινί-

κων, καὶ Χοῦμ υἷον γενέσθαι ἢν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λέγεσθαι Ἀσβολον, πατέρα μὲν Αἰθιοπίων, ἀδελφὸν δὲ τοῦ Μιζραῖμ, πατρὸς Αἰγυπτίων. Apud eundem, quem sequimur, Bochartum legis causas harum immutationum.

Col. 709 B 5. Fertur hanc vocem a duplici voce esse derivatam, scilicet ab *Fer*m, quæ *Syrus* interpretatur, et Ἰουθ seu Ἰουδ, quæ *Judæus* sonat.

Ibid. 7. Mendosa hæc etymologia vocis *Hebræus* quam auctor ab Abrahamo oriri docet, probat juxta Bochartum, *Chanaan*, lib. II, c. 14, p. 93, ipsum omnino ignorare linguam Hebraicam, cum litteræ quibus scribitur utrumque nomen omnimodo differant. Aliunde cur Abraham cognominaretur Hebræus, Gen. XIV, 13? Talis ignorantia videtur revelare ipsum Artapanum non esse Judæum, uti declaravit Valckænaerus, *De Aristobul.*, p. 26. Præterea a sacris Scripturis plus æquo discedit, exempli gratia, cum ait Josephum, cognito fratrum consilio, deprecatum esse Arabas ut in Ægyptum perducerent; alibi videtur probare Ægyptiorum idololatriam, cum Moysi temere tribuit inaugurationem cultus animalium, et totius Ægypti partitionem in triginta sex nomos, et alia similia quæ quivis Judæus nequidem excogitare ausus esset. Vid. not. in cap. 27.

Ibid. 9. *Φαραβώρη*. Nomen hujus regis in nulla e dynastiis Manethonis reperitur. Forte Pharaonem designat per corruptionem. Totum hoc mera est fabula. Nomen istud similiter deformatur in *Antiq. Judaic.* Josephi, lib. I, c. 8: *Φαραβώρης ὁ Βασιλεὺς τῶν Αἰγυπτίων.*

Ibid. D 2. Procul dubio legendum est juxta mss. 465 et 466 *Molonem* loco *Molonem*. Certi sumus Apollonium Molonem scripsisse adversus Judæos; Joseph. *Contra Apionem*, I, II, 14: « Cum Apollonius Molo. Lysimachus et quidam alii, aut inscitia, aut potius odio in nos, libros conscripserint adversus legislatorem nostrum Moysen et leges ejus quas blasphemant ut justitiæ et veritati contrarias, Moysen autem histrionem et impostorem vocant, quasi nonnisi malum docuisset et nullibi virtutem, breviter est respondendum, etc... Cæterum Apollonium non præcise librum contra nos exaravit, ut Apion, sed passim in scriptis calumniam et injuriam disseminat, modo nos ut Deo et hominibus odibiles judicans, modo ut impios atheos persequens. Contempto quolibet mentis judicio, nobis crimini dat stultam temeritatem, stupidores ipsis barbaris declarat, humano generi semper et ubique inutiles. » Pars libri cujus deest textus Græcus et superest tantummodo versio Latina, fert Molonem primum ante alios tradidisse fabulam capitis asini, ex auro fabricati, quod servabatur et colebatur in templo Jerusalem. Hinc in dubio revocari nequit odium Molonis adversus Judæos. Eusebiius voce *συσχευή* designabat opus a Molone inceptum contra Judæos; simili voce vocabat, lib. V, pag. 179, librum Porphyrii adversus Christianos: *Αὐτὸς ὁ καθ' ἡμᾶς τῶν δαιμόνων προήγορος, ἐν τῇ καθ' ἡμῶν συσχευῇ.* Item, p. 31: « Ὁ καθ' ἡμᾶς τὴν καθ' ἡμῶν πεποιημένος συσχευήν. Quid intelligat hac voce, vid. *Mæris atticista*, p. 357: *Σχευωρὰ · σκευωρήματα ἀττικῶς, συσχευῇ Ἑλληνες.* Vid. Thomam Mag. p. 796 et intt. Igitur cum Josepho consentit Eusebius, Molonem declarans Judæorum hostem, et sic confirmatur ejus identitas. Quod ejus respicit professionem, scimus illum fuisse sophistam, Rhodii docuisse rhetoricam, eodem tempore quo Cicero adhuc adolescens Græciam petierat ut varias artes edisceret, quique Rhodium invisere voluit. Porro Plutarchus in *Vita Ciceronis*, c. 4, narrat Apollonium Molonem olim rogasse a tirunculo oratore Romano, ut coram se orationem Græco sermone pronuntiaret; ipse enim linguæ Latinæ inscius erat, quod libenter præstitit Cicero. Peracta autem oratione permotus Apollonius subtristis tacebat, dum omnes circumstantes oratori congratularentur Quo viso, sollicitus Cicero amice

causam hujus silentii rogavit. Ille ait: *Laudo te quidem et miror, o Cicero, sed de nostra contristor patria; solas enim divitias quas habebamus surripuisti, illasque tecum Romam effers, intelligens disciplinam et eloquentiam.* Nescio utrum eidem Moloni, an alii Platonis coævo, ut vult Menagius,tribuendum sit dictum quod invenitur apud Diogenem Laertium, in *Vita Platonis*, pag. 34: *Ἄλλὰ τοι Μόλων ἀπεχθῶς ἔχων πρὸς αὐτὸν οὐ τοῦτό φησι θαυμαστὸν εἰ Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ, ἀλλ' εἰ Πλάτων ἐν Σικελίᾳ.* « Mihi causa mirandi, non Dionysius Corinthi, valde vero in Sicilia Plato. » Idem effatum, Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ a Demetrio Phalereo citatur ut Laconici sermonis exemplum, *περὶ Ἐρμηνείας*, c. 8. Apollonius Molo citatur quoque a Strabone, lib. XIV, p. 652, 654, 661, et a Suetonio in *Cæsare*, cap. 4, ubi Casaubonus legit, Apollonius Molonis, supple *filius*, et nititur loco sequenti Porphyrii in *Quæstionib. Homeric.*: *Λύει τὴν ἀπορίαν ὡς καὶ Ἀπολλώνιος ὁ τοῦ Μόλωνος παρίστησι.* Vid Casauboni notam, l. I. Alibi expendam utrum dicendum sit Apollonius Molo, aut Molonis filius: nec sola est hujus nominis difficultas. Huetius, *Demonst. evang.*, tom. I, prop. 4, cap. 2, § 23, pag. 90, edit. in-8°, assertit Apollonium Molonem, seu, ut vocant, Molonis, qui Μαλακὸς dictus est, differre a Molone: quem errorem Josepho, *Cont. Apion.*, lib. II, tribuit Strabo, lib. XIV, pag. 652, edit. Casauboni, alium esse declarans his verbis: *Ἔστι λόγος Μόλωνος κατὰ Κανόνων (ὑπὲρ τῶν Ῥοδίων).* Idem fert, pag. 655: *Ποσειδώνιος ἐπολιτεύσατο ἐν Ῥόδῳ καθάπερ καὶ Ἀπολλώνιος ὁ μαλακὸς καὶ Μόλων (ἦσαν γὰρ Ἀλαβανδεῖς, Μενεκλέους μαθηταὶ τοῦ ἄητορος), ἐπεδήμησε δὲ πρότερον Ἀπολλώνιος· ὅψε δὲ ἦκεν ὁ Μόλων, καὶ ἔφη πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνος· ὅψε Μόλων, ἀντὶ τοῦ ἐλθῶν.* Casaubonus in eundem locum sic habet: « Aperte Strabo duos facit, Apollonium quem mollem vocat, et Molonem: atque Apollonius est qui cognomento Molon dictus est. Sic enim eum nominant Quintilianus multis locis, et Suetonius in *Cæsare*. Dicam quod sentio: puto enim quoties vel apud Quintilianum, vel apud Suetonium, vel alium occurrit mentio Apollonii Molonis, toties occurrere insigne vel ipsius auctoris vel librarii peccatum: auctoris, si ita scripsit et duos viros ejusdem professionis perperam confudit: librarii, si, cum scriptum esset ab auctore Apollonius *mollis*, ipse in *molonem* mutavit. Merito suspicatur aliquis quoties Apollonius Molo ab his vocatur, toties rescribi debere mollis, quod docet nos Strabo, a quo stat Marcus Tullius Molonis auditor, ut ipse sæpius testatur (*Brutus*, 91; *Ad Attic.* II, 1), quem quidem ille nunquam Apollonium vocat: idem Cicero Apollonium non Molonem sed Alabandensem appellat; in quo pulchre ei cum Strabone convenit. »

Ernestius aliter sentit atque Casaubonus, et uni homini tribuit utrumque nomen in *Indice histor. editionis suæ Operum Ciceronis*.

Negari non potest Apollonium fuisse Molonis filium; Græci ut homonymos facilius designarent ita scribebant Ἀπολλώνιος ὁ Μόλωνος. Latini vero, apud quos filius et pater eodem dabantur nomine, duo hæc nomina jungebant, Herodes Atticus, loco Herodes Attici filius; Apion Pleistonius, loco Apion filius Pleistonii. Vid. Suetonium, *Cæsar.*, 4; Porphyrium in scholiaste Veneto *ad Iliad.* IX, 5, et Sturz *Opera*, p. 14. Valerium Maximum, Quintilianum, de Apollonia Molone loquentes.

Col. 712 C 1. Tot Philones apud Eusebium citantur, absque notis sufficientibus, ut inde non modica sequatur inter eos confusio. Quosdam tamen sat novimus, ut Philo Judæus Alexandrinus, cujus opera partim ad nos usque pervenerunt, et Philo Herennius, ex Biblio, Judæis infensissimus hostis, qui scripta Sanchoniatonis in linguam Græcam transtulit, Videndus Origen. *cont. Cels.*, I, 15, p. 334. Posterior iste; Ne-

rone regnante floruit; prior vero qui et Judæus ad Caium Cæsarem nuntius a suis ex Alexandria missus est. Præter hos Philonem poetam novimus auctorem fragmenti valde corrupti, et Philonem Antiquum. Postremus ille, inquit Dahnius, tom. II, pag. 199, in *Geschichtliche Darstellung*, non est accipiendus pro poematis auctore; hic enim Judæus, ille autem gentilis erat. Hæc assertio non satis constat, nam etsi illud legatur apud Josephum in orat. 1, *Adv. Apion.*, § 23, contradicit Hieronymus qui eidem tribuit librum Sapientiæ Salomonis, in *Præfatione in libros Salomonis*: « Secundus liber (Sapientia) apud Hebræos nusquam est, quin et ipse stylus Græcæ eloquentiam redolet: nonnulli scriptorum veterum hunc esse Judæi Philonis affirmant. » Porro S. Hieronymus loqui intendere nequibat de Judæo, qui Christi Incarnatione erat posterior, sed de solo Philone Antiquo. Quidquid sit, mihi videtur necessario discernendus poeta Philo, qui procul dubio Judæus fuit, ab Antiquo Philone, Judæus sit an non.

Col. 712 C 4. Hi versus adeo sunt adulterati, ut Vigerus a proposito eos in aliam linguam vertendi deterritus fuerit, nec reipsa verti possunt nisi mutentur pleræque voces. Edidit Vigerus Ἀβραάμ κλυτοχῆς; lego κλυτήχον juxta significationem Abrahami nominis. Clemens Alex., *Strom.* lib. v, p. 668: Ἐρμηνεύεται Ἀβραάμ πατήρ ἐκλεκτοῦ ἤχου; ἡχεῖ γὰρ ὁ γεγωνῶν λόγος. Abraham interpretatur *Pater echus electæ* eo quod vox protata (verbum) insonet. Origenes, *Cont. Cels.*, lib. v, 45, pag. 612: Ἐν λέγει ὁ Θεὸς Πατὴρ ἐκλεκτοῦ ἤχου καὶ ὁ Θεὸς τοῦ γέλωτος καὶ ὁ Θεὸς τοῦ πτερίστου, οὕτως οὐδὲν ποιοῦν τὸ ἰνομαζόμενον. « Ille auctor, si loquens de Deo Abraham, Isaac et Jacob, vocet eum Patrem echus electæ, Deum risus, Deum luctatoris ad terram prosterntis apprehenso crure, hæc denominationes erunt absque sensu. »

Sic Abrahami nomen interpretatur Philo, *De Abrahamo*; *De nominum mutatione*; *De gigantibus*.

Immutari oportuit innumeras voces ut sensum rationi consentaneum obtinerem, cum periculo discendi a sensu textus primitivi. Correctiones meas criticæ relinquo, nec eas quidem defendere conabor.

Ἐκλυον ἀρχηγόνοισι τὸ μύριμον ὡς ποτε θε-
[σμοῖς]
Ἀβραάμ κλυτήχον ὑπερέτερον ἄμματι δεσμών,
Παμφαῆς ἐπλήμυρι μετὰ νηχίτουισι λογιμοῖς
Θεοφιλή ὀέλγητρα. Λιπόντι γὰρ ἀγλαδὸν ἔρος,
Αὐτοφύτων, ἔκκαυμα βρυήπυος Ἀγγελοσ ἰσχωρ,
Ἀθάνατον ποίησεν ἔην φάτιν, ἐξ ὅτ' ἐκείνου
Ἐγγονος ἀντὶ γόου πολύμμιον ἔλλαχε κῦδος.

Καὶ τὰ ἐξῆς οἷς μετ' ὀλίγα ἐπιφέρει.

Ἀρτίχερὸς θηκτοῖο ξιφίφορον ἐντόροτος
Λίμμιτι καὶ σφαράγιο παρακλιδὸν ἀθρο-
[σθέντος].
Ἄλλ' ὁ Θεὸς χιρῆσσι κεράσφορον ὠπασε κρύον.

Col. 713 A 5. De diversa hujus nominis orthographia, vid. annotationes ad Josephum, *Antiq. Judaic.*, pag. 44 edit. Havercamp.

Ibid. B 10. Quis sit ille Demetrius cujus datur fragmentum? Audi Dahmium in hanc questionem, l. II, p. 220: « Difficile est respondere quærenti, utrum Demetrius ille cujus fragmentum sat longum habetur in patriarcham Jacob, Judæus sit an non. Duo sunt vera auctores eo nomine citati, qui sæpissime confunduntur, quamvis eos distinguere facillimum sit. Ambo Judæorum historiam contexerunt. Prior, Demetrius Phalereus, cujus nomen et fortunam pauci ignorant, bibliothecarius fuit Ptolemæi Soteris. Josephus, *cont. Apion.*, I, 23, declarat nullum alium rectius locutum fuisse de rebus Judaicis. Quibus verbis patet Huetium errare, cum ait Josephum permiscuisse Demetrium Phalereum et ejus homo-

nimum. Posterior librum scripsit *De regibus Juda*; nec omnino facile est huic tribuere fragmentum quod tractat de patriarcha Jacob. Potius crederem errasse Eusebium illud non tribuendo ipsius homonymo. Hoc enim fragmentum redolet stylum Alexandrini auctoris, quod moneat Jacob non luctatum esse adversus Deum, sed contra angelum; solent enim auctores Alexandrini scrupulosius distinguere Deum supremum et verum a quocunque alio numine, cum hominibus agente; quæ propria Demetrii Phalerei doctrina haberi nequit, nisi dicatur eum doctrinam illam a quodam Judæo Alexandrino narrante accepisse. » Huetius, *Demonst. evang.* prop. 2, § 22, et Isaac Vossius, *De LXX Interpr.*, pag. 396, Demetrium pro Judæo habent.

Ibid. C 3. Hic loquitur auctor inter se pugnantia; eo quod, de Jacob agens, illum eodem tempore 75 et 77 annos natum simul faciat. Vigerus demonstrat secundum numerum, scilicet 77, esse verum. Et enim Jacob 91 annos natus erat cum genuit Josephum; jam autem 14 anni erant a quo uxorem duxerat. Si ergo e 91 tollas 14, 77 supersunt. Confer cap. 30 *De nativitate patriarcharum* in quo emendantur non pauci errores Demetrii.

Col. 716 A 5. Permutantur nomina concubinarum Jacob. Juxta Genesim Bala famula Rachelis erat, famula autem Lia Zelpha. Non dubito quin a transcriptoribus proveniat error; omnibus enim constat Demetrium e sacris Scripturis decerpisse quod relitit, et postea in peculiari ordine nomina restituit.

Loco et eadem, legendum est et Bala.

Utiliter consuli possunt notæ chronologicæ et cæteræ correctiones quas P. Petavius proponit in *Doctrina temporum*, lib. IX, c. 19, quem sedulo sequimur. Vigerus consulendum putat *Annales Saliani*, tom. I, a creat. mundi ann. 2283.

Ibid. B 14. Παλασαι, 465.

Ibid. C 1. Οὐκ ἐθέσθαι, 465, 466.

Ibid. 6. Numeros restituit juxta ms. 466, ipsaque duce ratione, sensum. Miror autem cur Vigerus neglexerit hanc textus absurditatem emendare, qua eidem matri tribuuntur tres filii ejusdem ætatis: quam in notis suis indicare curavit.

Col. 717 C 1. Non video cur huc afferatur numerus ille biennii, nisi præsupponatur aliquid omissum fuisse, et Demetrium declarasse fratres Josephi in Ægyptum venisse anno inopia secundo. Eusebium de his nihil tradit, et totus est in exponendo cur Josephus non cogitaret de suo patre familiaque in Ægyptum arcessendis, ne et ipsi premerentur inopia quæ jam vicinas invaserat regiones, juxta quod legitur in Gen. XLV, 6: *Biennium est quod capit fames esse in terra, et adhuc quinque anni restant, quibus nec arari poterit, nec meti.*

Ibid. 10. Textus fert unam, μίαν, sed manifeste intelligitur una præter cæteras, numerus enim septem, qui additionem denotat, aliter fieri posse non sinit præsumere. Josephus, ut omnes sciunt, eidem mensæ non sedebat atque fratres ejus, sed separatim comedebat cum Ægyptiis.

Col. 720 A 8. Vigerus sic exponit et justificat chronologiam hanc: Abrahamus venit in Chanaan ætatis suæ anno 75 et ann. 175 defunctus est: igitur 100 restant. Cum defunctus est Abrahamus, Jacob annos 15 natus erat, et profectus est in Ægyptum ætatis suæ anno 130, ergo restant 115. Quibus, prioribus additis, numerantur 215 anni a vocatione Abrahami ad migrationem Jacobi in Ægyptum.

Ibid. 9. Recensio hæc ætatis patriarcharum a die transmirationis Jacob in multis mendosa videtur. 1° Duo omittuntur nomina, siquidem Dan non ponitur in priori catalogo, item et Issachar æque deest; 2° quoad variarum ætatum relationem, eas inter se conferre satis est, ut pro certo habeas modicos in mensibus errores tribuendos esse transcri-

ptoribus potius quam auctori, quem sibi contradicentem præsumere non æquum est.

	Adventus in Chanaan.		Mansionis tempus.		Profectio in Ægyptum.	
	an.	m.	an.	m.	an.	m.
Ruben	12	2	32	10	45	0
Simeon	11	4	32	8	44	
Levi	10	6	32	6	43	
Judas	9	8	32	7	42	3
Nephtali	8	10	32	9	41	7
Gad	8	10	32	5	41	5
Aser	8		32	8	40	8
Issachar	8					
Zabulon	7		33		40	
Dina	6	4	32	8	39	

Exaggerantur anni quos tribuit Demetrius variis epochis ab eo citatis; sic a quacunque chronologia discedit. Utrum culpa sit scriptorum, aut factum ipsiusmet Demetrii, non pronuntiare audeamus. Quod præsertim repugnat in ea temporis recensione, nimium est intervallum quod supponitur a diluvio ad profectioem Jacob in Ægyptum; quod ut impleretur, plurimas effingere oporteret generationes Noemum inter et Abrahamum, et ipsa longævitas priorum hominum non sufficeret ad solvendam difficultatem: supra dixit Abrahamum fuisse 77 annos natum.

Transtuli *εἰς Χαβράν* loco *ἐκ Χαβράν*, tunc enim e Charrhan non egrediebatur patriarcha, sed ibat in Charrhan, ubi habitabat Laban.

Col. 720 B 12. Vigerus putat errorem esse in determinatione temporis quo natus est Kaath; juxta enim Demetrium illius nativitas cum obitu Jacob in Ægypto concordaret. Porro in Gen., xlvj, 11, ubi fit supputatio nepotum Jacob, dicitur tres esse Levi filios, Gerson, Kaath et Merari; natus erat Merari ante totius familiæ Jacob discessum in Ægyptum: ergo Kaath ipso natu major dici non potest venisse ad vitam post hunc discessum patriarcharum, scilicet 17 post annis, Vocem *Kaath* loco *Klath* restitui juxta Genesim, quod mendum quidem a scribis introductum fuerat. Simso, ann. 2290, putat errasse Demetrium in recensione annorum Levi, cum illi tribuit 43 annos tempore quo venit in Ægyptum, et annos 60 cum natus est Kaath; huic autem contradicit Weisselingius in eundem locum, et annos Levi apud Demetrium inter se concordare declarat: nimirum 10 ann. et 6 mensestribuuntur Levi in profectu a Mesopotam'ia; 32 ann. et 6 menses mansionis in Chanaan, ergo 45 annorum erat tempore migrationis in Ægyptum, quibus si addas 17 ann. mansionis in Ægypto usque ad mortem Jacob et nativitatem Kaath, 60 ann. cum Demetrio invenis. Perizonio videtur erroribus scaturire hæc genealogia, in suo libro *Origines Ægyptiacæ*, c. 20, p. 411: « Primo, ait, Jochabed Amrami uxor, dicitur Levi filia, Num. xxvi, 59, quod fieri nequit; tunc enim soror fuisset patris ipsiusmet Amrami. Præterea, ex eadem supputatione, nonnisi in provectissima ætate Moyssem peperisset, et quasdam generationes interjicere oporteret ut concordarent diversæ epochæ. 2º Si attendatur incredibilis Hebræorum multiplicatio in Ægypto, non verisimile videtur quosdam patresfamilias tam paucissimos habuisse filios. Sic Kaath, Num. iii, 27, tribuuntur quatuor filii totidem populorum duces futuri, et in ejusdem familia, Num. iii, 28, masculi 8600 numerantur, dum eodem temporis intervallo Amramus nonnisi Aaronem et Moyssem habuisset. Procul dubio, inquit, intervenire debuerunt a Kaath ad patrem Moysis plurimæ generationes. »

Ibid. C 1. Mendum e textu expunxi in quo nomen *Abraham* ut pote celebrius, loco *Amrami* legebatur. Ms. 466 fert *Ἀβραάμ*. Nullo modo cunctandum erat, nescioque cur hunc errorem solummodo in notis emendaverit Vigerus.

Ibid. 5. Jochabed quam Demetrius tradit esse filiam, seu patrualem sororem Amrami, dicitur Num. xxvi, 59, filia Levi et in Ægypto nata. Hinc redit

difficultas a Perizonio sublata: id enim profecto fieri non poterat, ut patet ex ejus supputatione sequenti: commoratio in Ægypto 215 ann.; ætas Moysis in exitu de Ægypto, 80 ann. Ergo natus erat anno 135 post patriarcharum profectioem et terra Chanaan. Porro Levi vixerat in Ægypto 94 annis. Si tollantur 14 anni in quibus una vixerunt Levi et Moyses, reperitur Levi ætatem, in Moysis nativitate, esse annorum 123. Posito igitur quod Jochabed Moyssem pepererit ætatis suæ anno 40, ipse Levi, jam tunc 85 annorum vix erat, quod non repugnat apud patriarchas. Sed recensio hæc nimio dispungit intervallo singulorum filiorum nativitatem. Tolleretur difficultas si per Levi filiam, tantum intelligeretur ejus postera seu neptis, ut habet Demetrius.

Col. 721 B 3. Ibi textum emendavi, cum peccet contra sensum simul et contra syntaxin; ita enim inveni: *Κεῖσθαι δ' αὐτῆν φησιν ἐν τῇ περὶ Ἰουδαίων*.

Vox *κεῖσθαι* indicat Sichem sitam esse, ἐν τῇ... (nomen abest) *περὶ Ἰουδαίων*: ibi laetè evidenter ejus populi nomen qui certe non idem est ac Judæorum cum huc nonnisi longo post tempore advenierint isti; aliunde, vox *περὶ* supervacanea esset et dignoscitur repetitio esse eorum quæ paulo superius leguntur: *Τὰ δὲ Σιχίμα φησι Θεόδοτος ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων*. Igitur substituendum erat *τῷ*, *περὶ Ἰουδαίων*, cujusdam populi nomen, ejus nimirum qui hanc regionem ante Hebræos occupavit, et hoc egisse credimus supplendo vocem *Φερεζαίων*, quæ satis textui concordat, et sensum sicut et phrasim restituere videtur.

Ibid. C 1. Hi Theodoti, etsi Philoneis paulo minus obscuri versus, in multis tamen sensum, sen syntaxim, seu tandem prosodiam offendunt. Vigeri præsumptio qua Græcos versus versibus Latinis reddere nititur, causa est cur sæpe nimis a sensu discedit et imitando vagatur; quod præsertim fit, quando Græci versus subobscuri sunt ut nunc. Locus est exponendi quid in mea translatione maxime operatus sim; in versu 6 legitur *αὐλώπις*, quæ vox in eo sensu adhibita reperitur in nullo lexicorum. Apud Homerum in usum non venit nisi ut epithetum vocis *τροφάλεια*, et sic galeam conii figuram habentem sonat, ait scholiastes: *Εἰς στενὸν καὶ μακρὸν ἀπολήγουσα ἄπις*. Ἡ λήγουσα εἰς ὄψιν τῷ αὐλίσκῳ εἰς ὃν ἰό λῶφος ἐνίεται. Igitur de angusta valle hic agitur, idem enim dicitur *αὐλῶν*, id est *convallis*, cum utrinque aretatur inter montes. Sic sita erat Sichem, ut patet Theodoti descriptione, et alias juxta verbis Theophrasti, *Hist. plantarum*, ix, 7: *Μεταξὺ τοῦ τε Λιβάνου καὶ ἄλλου τινὸς ἔρους μικροῦ, ἔστιν ὃν Αὐλώνα καλοῦσι, πεδίον πολὺ καὶ καλόν*. Idem rursus: *Μεταξὺ τε Λιβάνου καὶ ἄλλου τινὸς ἔρους μικροῦ ἐν Αὐλίσκῳ τινί*. Hunc locum sic refert et vertit Plinius, xii, 22 (48): « Inter Libanum montem aliumque ignobilem, non, ut quidam existimaverunt, Antilibanum, in convalle modica juxta lacum cujus palustria æstate siccantur, tricenis spatii stadiis calamus et juncus odorati nascuntur. » Quibusdam vox ista videtur mendosa, eo quod nullibi tali sensu accipiatur, et alias quantitati versus contradicatur, substituendo brevem *πις* syllabam, pro longa. Ms. 466 aliam lectionem dat non quidem versus mensuræ aptiorem, sed quæ faciliorem reddit emendationem: *Ἀτράπιτος τέμπται ἀράτῃ αὐλώπις*... Quocunque modo emendetur, de sola voce *αὐλώπις* quæstio esse potest, cum aperte *αὐλῶν* proprie nomen sit vallis istius, juxta Theophrastum. Josephus, *Antiq. Jud.* lib. iv, nomen tradit utriusque montis: *Ὁὐ πόρρω τῆς Σιχίμων πόλεως, μεταξὺ δυοῖν ὄρων, Γαριζαίου μὲν τοῦ ἐκ δεξιῶν κειμένου, τοῦ δ' ἐκ λαίων Γιβάλου προσαγορευομένου*. Prope autem montem Garizim erat puteus Jacob, in quo sedens Salvator mulierem Samaritanam est allocutus. Apud Joannem, cap. iv, civitas hæc dicitur

Sichar, sub Romanis Νεάπολις designata est, et hodie *Naplouae*. Hieronymus in S. Paulæ epitaphio dicit, Sichar corrupte dici ab antiquo nomine Siehem : « Transiuit Siehem, non ut plerique errantes legunt, Sichar, quæ nunc Neapolis appellatur, et ex latere montis Garizim exstructam, circa puteum Jacob. »

Legendum est, ἀτράπις τέτμηται loco ἀτράπις.

Col. 721 D 1. Forte λίαν προλίπεν legendum est, infra enim dicitur Jacob ex Euphrate venire in Siehem.

Col. 724 A 7. Ἐπίπρεπον δὲ δέμας sensu caret. Mss. 465 et 466 multo rectius ferunt ἐπίπρεπον, sed etiam tunc aliquid est addendum requirente metro; igitur legendum propono :

Ἐίδος ἐπίπρεπον ἤδὲ δέμας, καὶ ἀμίμονα θυμόν.

Ibid. C 9. Κοινωνήσασθαι, 465.

Ibid. 14. Πειπεισμένους quatuor mss.

Ibid. D 4. Αἴτιον quatuor mss.

Col. 725 B 1. Ἰωσήφ, 465, 466.

Ibid. 9. Fert textus Ἰσραήλ loco Ἰσμαήλ, et υἱὸς ἀδελφοῦς loco υἱὸν ἀδελφόν. Quis crediderit Vigerum tanto errori pepercisse.

Ibid. C 9. Hoc dictum videtur per corruptionem nominis Gessen, quæ regio Hebræis assignata est a Pharaone, ut in Gen. xlvii. Idem nomen sed alio modo corruptum legitur, cap. xxvii, Κεσσάν : ms. 468 fert Τεσσάν. Hic est autem difficultas : nam in utroque loco Artapanus civitatem intelligit, per Kessan seu Kaissan : Ἐν τῇ πόλει Καισσάν, et cap. 27 : Πρῶτον μὲν τὴν Κεσσάν οἰκοδομήσας τὸ τε ἐπ' αὐτῇ ἱερὸν καθιδρύσασθαι. Caput primum Exodi nos docet quas civitates Pharaoni ædificaverint Hebræi, ὡκοδόμησαν πόλεις ὄχυράς τῷ Φαραῶ, τὴν τε Πειθῶ, καὶ Ῥαμεσσή, unde ipse essent Ῥαμεσσή, καὶ Ὀν, ἣ ἔστιν Ἡλιούπολις. Sed quomodo potuissent Hebræi templum vero Deo ædificare in civitate Ægyptiaca, et templum de quo loquitur Artapanus in urbe Caissan? Erantne cuidam Ægyptiorum numini dedicatum sanum, an locus ubi commorabantur Hebræi? Alterutra pars eligenda est : ego vero hanc dirimendam quæstionem non suscipio.

Ibid. 10. Non dubito quin vera lectio sit τὸ ἐν Πειθῶ, loco τὸ ἐν Ἀθῶς. Nam 1° ἐν Ἀθῶς solœcismus est, et l. gere oporteret ἐν Ἀθῶ; 2° nulla est hujus nominis civitas in Ægypto : ideo vocem hanc immutavi in textu.

Ibid. 11. Quoad etymologiam vocis *Ermioth*, vid. supra not. 38 in cap. 18.

Ibid. D 11. Τόθεν, 465, 466, pro τόκος.

Col. 728 A 3. Quis sit hic auctor? Non videtur esse Philo, qui versibus scripsit, sed potius Polyhistor, ut aliunde confirmat quod in capite sequitur.

Aristæus iste Περὶ Ἰουδαίων, non est accipiendus pro auctore qui narrat historiam versionis Septuaginta Interpretum, in quo graviter erravit Fabricius, *Biblioth. Patr. Græc.*, t. V, pag. 61. Vid. Dahnius, t. II, p. 200.

Ibid. 5. Βασσαράν, 465.

Ibid. 12. Ἰωδάμ. Hæc vox in textu edito primum deprehensa et deinde in Ἰωδάβ emendata juxta ms. 466. hanc variationem debuit formæ aliquando consimili utriusque litteræ β et μ. Ille Jobab, quem Aristæus dicit ortum ex Esau, idem videtur esse ac ille de quo agitur in Gen. xxxvi, 33, ubi datur Esau genealogia : « Mortuus est Bela et regnavit pro eo Jobab, filius Zaræ de Bosra. » Vid. Petav. *Doctrina temp. in Job. et ejusdem originem*, lib. ix, c. 20.

Ibid. 14. Ὑπερβαλλεῖν, 468.

Ibid. B 6. Θεμανιτών, 466.

Ibid. 7. Σαυγέων, 466.

Ibid. 8. Μνωάτων, 466.

Ibid. 9. Παρακαλούμενον, 466, 467, 468.

Ibid. D 3. Τεσσάν, 466, 467, 468. Vide supra not. ad col. 724 C 9.

Col. 729 A 2. Verum et proprium hujus regis no-

men est Χεφρήν. In disticho sequenti reperitur apud Clementis Alex. scholiasten *Protreptic.*, edit. Potter., p. 44 :

Μνήματα Χεφρήνός τε καὶ ἀντιθέου Μυκερίνου
Καὶ Χέοπος κατιδῶν Μάξιμος ἡγασάμην.

Ibid. B 4. Locus hic Diodori Siculi, citatur apud Eusebium, *Præp. evang.*, lib. ii, cap. 1, qui locus originem docet cultus diversorum animalium, juxta diversos Ægypti nomos.

Ibid. C 1. Γονέων, 468; γεωργῶν, 466.

Ibid. 6. Lego ut superioris συγγενῶν loco γεωργῶν, ut fert textus editus. Ms. 468 scribit γονέων. Mox 466, καταστρατοπεδεύσαι.

Ibid. D 7. Πρὸς φυλαχίς, 466, 467, 468.

Ibid. 11. Ægyptius ille nomine Nacherot probabiliter est idem quem inferius nominat Chanethoth; hoc nomen fert *Chronic. Alexand.*

Col. 732 A 4. Θέλοντας τά, 467, 468.

Ibid. 5. Ἀποξενώσαντας, 466, 467, 468.

Ibid. B 6. Ἐλαχίστως, 466, 467.

Ibid. C 11. Ἐλεφαντασιάζαντα, 468.

Col. 735 D 6. Hieronymus ad *Fabiolam* ep. 127 :

« Illud Hebræi autumant quod nocte qua egressus est populus, omnia in Ægypto templa destructa sunt. sive motu terræ sive ictu fulminum. »

Col. 736 B 8. Narratio hæc in qua vera falsis miscentur simillima haberi potest alterius relationis multo magis commentitiæ Diodori Siculi, *Eclog. xi*, tom. II, p. 542 editionis in-folio Wesseling; Justinii lib. xxxvi. Narratio hæc de Moyse citatur juxta Artapanum apud Eustathium in *Hezaem.*, pag. 78 et seq., cum notis Leonis Allatii. Apud *Chronic. Alex.*, pag. 148 edit. Raderi : « Si attendatur quibus verbis Artapanus loquatur de Moyse, de ipso Abrahamo, quem dicit astrologiæ inventorem, et de Josepho cui attribuit templi Heliopolis ædificationem, inde pro certo constabit ad eum usque pervenisse religionis Judæorum cognitionem; sed qui inde concludere vellet ipsum fuisse Judæum, verisimiliter inutili labori incumberet; etenim admitti nequit ab homine Judæo, in propriæ religionis tutamentum, paganorum doctrinas invocatas fuisse, siquidem more constanti, talibus in adjunctis, quidquid Paganismum olebat respuebant Judæi; nec ullo pacto fateri voluissent paganos ritus, nec a Moyse, suæ gentis legislatore, abdicare originem. Verisimilius est Artapanum non alium esse quam unum inter neoplatonicos syncretistas, quorum magnus fuit numerus post Christi natiuitatem; eumque nec deos, nec mores primitivos abjurantem, neque tamen rationis usum respuentem, enisum fuisse inter se conciliare quæque sibi probanda viderentur in doctrinis oppositis quas per allegoriam adiuuabat. Ideo libentius ad Judæos inclinare debebat quam Judæi ad paganos. Inde intelligitur cur Musæus Orphei discipulus pro Moyse sumptus fuerit. Hæc agendi ratio apud Judæos Christianosve hunc solummodo sortita esset effectum ut philosophiæ Græcæ religionem Hebraicam velut fundamentum daret, quod certe parvi momenti fuisset, imminente et contra ingenti periculo veram religionem cum falsa confundendi. Gentiles e contra infinitam diversitatem in deorum cultu profitebantur, et in omni casu traditionibus Judæorum suas fabulas conciliare seu firmare quærebant : falso dicebant a se Judæorum sapientes mutatos esse quæ tenebant, et ipsa eorum dogmata intelligi non posse nisi interpretentur sensu allegorico, gentilium more. » Dahnius., t. II, p. 201.

Ibid. C 2, Poeta Ezechiel, ut ceteri scriptores ab Eusebio citati, *Præp. evang.*, lib. ix, locum dedit controversiæ. Philippsonius qui ejus edidit opera cum Germanica translatione, Berolini ann. 1830 in-8°, in Præfatione exponit varias doctorum opiniones. Omnes fatentur scriptorem hanc fuisse origine Judæum; sed dividuntur quoad tempus quo floruerit. Hæc Lemoyne in *Varia sacra*, quem transcriptit Morhof. Polyhistor vii, 2, facit Ezechiel

Christi incarnatione posteriorem, et vixisse supponit eum ad tempus rebellionis Barcozbæ, scilicet anno Christi 100 : huic opinioni contradixit Huetius *Demonsi. evang.*, prop. 4, c. 24 ; et rationem affert quod Eusebius ex ipso opere Alex. Polyhistoris deprompsit fragmentum quod nobis tradit. Scimus autem hunc Alexandrum cujus Vitam contexit Suidas, fuisse Syllæ cœvum, seu anno 100 ante Christum floruisse. Ergo Ezechiel illi ætate præcessit. Quidam volunt poetam hunc unum esse e septuaginta Interpretibus qui Scripturas verterunt in Græcum sermonem, sed illud gratis affirmant. An Alexandrinus sit? Affirmat Philipponius, Dahnius negat. Hoc tantummodo constat, ipsum esse Judæum et linguæ Græcæ satis peritum.

Col. 737 B 15. *Μάλιστα δι' αὐτῶν συγγενῆς κακουμένους.* Hic versus sequenti non consonat : *Λέγω, τί τύπτεις ἀσθενέστερον σέθεν, « cur percutis infirmiore te? »* Nihil in primo versu imparem indicat colluctationem. Præterea, pro κακουμένους, mss. 466. 467 et 468 habent παρουμένους, quæ vox melior est quam κακουμένους quo designatur oppressio ; legendum δερουμένους aut simile quid.

Col. 740 A 13. Mihi substituendum fuit nomen *Jexan* loco nominis *Isaar*, quem secundum filium Chetturæ dat Eusebianus textus : tum, ut ipse sibi consonet, nam superius, in exponenda Sepphoræ genealogia, illius originem ab *Jexan*, non autem ab *Isaar* deducit ; tum quia Genesis, cap. xxv, non *Isaar* inter Chetturæ liberos numerat, bene vero *Jexan*, qui revera secundus est. « Deinde Abraham aliam accepit uxorem nomine Chetturam, quæ ei peperit *Zamram*, *Jexan*, *Madan*, *Madian*, *Jesboc* et *Sue*. » Nullo modo ferri poterat textus error, nec video quo pacto *Vigerus* absque animadvertione hunc admisit.

Ibid. B 5. *Φησι Δημήτριος τὸν Ἀβραάμ τοῦς παῖδας πρὸς ἀνατολῆς ἐπὶ κατοικίαν πέλγειν διὰ τοῦτο δὲ καὶ Ἀυρῶν καὶ Μαρίας εἰπεῖν ἐν Ἀσσηρῶ Μωσῆν αἰθιοπίδα γῆμαι γυναικα. Demetrius Æthiopiam Judææ respectu ad orientem ponit, Æthiopiassaque dicit Sepphoram, Moysis uxorem. In hoc sacram Scripturam sequitur, quæ Num. xii, 1, Sepphoræ hanc patriam tribuit. Ut ista de Æthiopia situ intelligatur opinio, ad altissimam antiquitatem remeandum est, *Odyss.*, A, 25 : *Αἰθιοπίας τοὶ διχθὰ δαδαλαται, ἔσχατοι ἀνδρῶν, Οἱ μὲν δυσομένον Ὑπερίονος οἱ δ' ἀνιόντος.**

Geographica hujus loci explanatio gravem inter duos primos Homeri commentatores, Aristarchum et Cratem, litem concitavit, quam fuse refert Strabo lib. i, p. 30, et Eustathius in *Odyssæam* A, p. 1386, edit. Rom. ; non quod de ejusdem regionis in duas partes divisione dissentirent ; sed alter, solam Ægypti meridiem sitam, Nilo separante, admittens Æthiopiam, quoad longitudes divisionem instituebat ; Crates vero, ex opinione communi ab Homero expressa, quamque adhuc profitebatur Erathostenes et ipse Strabo, mare circa terram volvi, hanc in duas secabat partes, Chthoniam et Antichthoniam, Æthiopesque in utraque ripa sitos supposebat : ideo versum hunc afferebat :

Ἡ μὲν δυσνομένον Ὑπερίονος ἢ δ' ἀνιόντος.

Strabo pariter et Cratis doctrinam multis objectionibus obnoxiam abjicit, et Aristarchum oppugnat, propterea quod, ex ejus systemate, non potius duæ admittendæ sunt Æthiopiæ, quam duæ Ægypti Nilo separatae similiter. Asserit omnes Erythræi maris ab oriente in occidentem profectos, et Atlantici maris navigatores contra navigantes, cum sibi invicem occurrere non potuissent ob longum Africæ isthmum in hæc maria decurrentem, pariter Æthiopes nominasse utrinque littora populos habitantes (*Vid. Pannonis Periplus*), quod verum est. Deinde Ephori opinionem prodit secundum veterum de Æthiopia sententiam, protendi regionem hanc ab oriente hiberno ad hibernum occidentem : *Τὸ τῶν Αἰθιοπῶν*

ἔθνος παρατείνεται ἀπ' ἀνατολῶν χειμερινῶν μέχρι δυσμῶν. Quod exscribit Plinius, 6, 35 : « *Sita est Æthiopia ab oriente hiberno ad occidentem hibernum.* » Hanc divisionem ex pluribus Homeri locis confirmat Strabo : Sic, ex hoc poeta, mare Rubrum, non Nilus, duas interfuit Æthiopias ; hanc doctrinam tuentur tum recentiores, tum veteres poetae. Senec., *Herc. furens*, act. 1, v. 36 :

*Qua sol recedens quaque deponens diem
Binos propinqua tingit Æthiopas face.*

Ovidius, *Metam.* 1, 779, Phaetonem ab oriente ad Solis templum deducit :

*Æthiopasque suos positosque sub ignibus Indos
Sidereis transit, patriosque adit impiger ortus,*

Mimmermus eandem exquisitis sententiam ediderat versibus elegiacis, quos nobis servavit Athenæus lib. xi, p. 470, ubi Æthiopiam Hesperidum regioni opponit.

*Ἡέλιος μὲν γὰρ ἔλαχεν πορον ἡμῶν πάντα
Οὐδέ ποτ' ἀμπαυσίς γίνεται οὐδέμηλα
Ἴπποισιν τε καὶ αὐτῶ, ἐπὶν ῥοδοδάκτυλος Ἥως
Ἰκαεῶν προλιπούσ' οὐρανὸν εἰσαναβῆ.
Τὸν μὲν γὰρ διὰ κύμα φέρει πολυήρατος ἐνῆ
Κόλλη, Ἡραίστου χειρὸν ἐλληλαμένη,
Χρυσοῦ τιμήντος, ὑπόπτερον, ἄκρον ἐφ' ὕδωρ,
Ἐῦδον' ἀρπαλέως, χώρον ἀφ' Ἑσπερίδων
Γαίαν ἐς Αἰθιοπῶν (ἴνα οἱ θοδὸν ἄρμα καὶ ἱπποῖ
Ἔστασ', ὕψ' Ἥως ἠργέτεια μύλη).
Ἐνθ' ἐπέθη ἑτέρων ὀρέων Ὑπερίονος υἱός.*

Virgilius contra Æthiopas ad extremum occidentem ponit, *Æneid.* iv, 480 :

*Oceani finem juxta solemque cadentem
Ultimus Æthiopum locus est.*

Orientalis Æthiopes fabulæ Memnonis ortum dererunt, qui, cujusdam Assyriæ satrapæ filius, Trojam venit, occidit Antilochum, et ab Achille interceptus est quasi Auroræ filius. (*Hom.*, *Odyss.* Δ, v. 187).

*Μνήσατο γὰρ κατὰ θυμὸν ἀμόμονος Ἀντιλόχοιο
Τὸν δ' Ἡοῦς ἐκτελεε φαεινῆς ἀγλαῆς υἱός.
Non vacat Auroræ, quamquam iisdem saevat armis,
Cladibus et casu Trojæque Hecubæque moveri.
Cura Deam propior, luctusque domesticus angit,
Memnonis amissi, Phrygiis quem lutea campis
Vidit Achillea pereuntem cuspidè mater.*

(Ovid., *Metam.* l. v, 576).

Apud Græcos mythologos hic Memno filius est Tithonis et Auroræ, indeque Priami nepos, et Æthiopum rex. Hesiodus in *Theogonia*, vers. 984 :

*Τιθῶν δ' Ἥως τέκε Μέμνονα χαλκοκορυστήν,
Αἰθιοπῶν βασιλῆα.*

Æthiopas Titho ad Trojæ succurrendum misit. (*Vid. Athenæum*, l. xv, p. 680.) Posterius, cum Æthiopia propriis in Africa limites habuit, Nilo rigata, caputque civitatum ejus Meroe fuit, tunc vehementer, contortis antiquis fabulis, conati sunt, ut ad Nili ripas reducerent Auroræ filium et super solum Meroes imponerent. Inde illud « Memnonium et Memnonis saxea effigies, ubi solis radiis icta est, vocalem sonum reddens. » (*Tacit.*, *Annal.*, l. ii, 61.) Herodotus in *Thalia* Asiaticos Æthiopas ab Africanis discernit, et in sua exercitus Xerxis perlustratione (*Polymn.* 70) tam eos regione quam corporis habita differentes præbet. *Οἱ μὲν ἀπ' Ἠλλίου Αἰθιοπίας ἰθὺ τριχῆς εἰσι, οἱ δὲ ἐκ τῆς Λιβύης, οὐλότατον τρίχωμα ἔχουσι.* (*Vid. Dionysium Periegeten*, v. 249.) Hucusque solos citavimus poetas, apud quos minus valet veritas, quam mythologiæ traditiones. Ipsi tamen historici duplicem, orientalem et occidentalem, existisse Æthiopiam opinati sunt, aliisque læves, aliis crispas fuisse capillos.

Hinc apparet confusionis causa apud veteres quatuordecunquē de Æthiopia agitur. Cum veram æqua-

toriarum orbis partium configurationem, Nilique originem ignorarent, orientalemque præterea sibi fingerent Æthiopiā, Cimmericas super omnia ad Nilum et Africam spectantia tenebras obdixerunt. Plerique, Oceanum Atlanticum ad meridiem volventes, falsam Africæ projectionem orientalem assignabant. Unde intelligitur Alexandri error: etenim ad Indum cum pervenisset, credidit se Nili fontes attigisse, et, si fluvium hunc aut quemlibet alium huic affluentem, navigando sequeretur, se in Ægyptum adventurum. Vid. Arrian. *Anab.* vi, 1; Strab. l. xv, p. 696. Lucanus, *Pharsal.* l. x, v. 292, in regione Serum fontes Nili ponit:

Teque vident primi (quærent tamen hi quoque) Seres Æthiopumque feris alieno gurgite campos.

Virgilius, *Georgic.* l. iv, v. 287, Persidem ei contiguam fecit:

*Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circumpictis vehitur sua rura fuselis;
Quaque pharetrata vicinia Persidis urget
Et viridem Ægyptum nigra secundat arena,
Et diversa ruens septem discurret in ora:
Usque coloratis amnis devertex ab Indis:
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.*

Statius, *Thebaid.* l. iv, 705, Virgilium suo more secutus:

*Sic ubi se magnis refusus suppressit in antris
Nilus et Eoæ liquentia pabula brumæ
Ore premit: fumant deserto gurgite valles, etc.*

Et lib. viii, v. 538:

*Qualis ubi aversi secretus pabula cæli
Nilus et Eoas magno bibit ore pruinas,
Scindit fontis opes, septemque potentibus arvis
In mare fert hieines.*

Sed, iterum dico, hæc vatum licentia gravibus communis auctoribus est. Hygenus, libertus Augusti, *De limitibus constituendis*, p. 116 edit. Paris. 1554, ait ab Ægypto ad Oceanum euntibus Nilum esse transmeandum.

Nulla ergo stupendi causa, tam generalem cujusdam orientalis Æthiopiæ erroneam opinionem, Demetrio et vel sacro scriptori admissam fuisse.

Col. 740 C 1. Omnium mss. textus differt a lectione Roberti Stephani et Vigeri in tribus primis versibus, qui sic se habent:

*Ἐξ ἔδρου κατ' ἀκρας οὐ θρόνων μέγαν
Τιν' εἶναι, μέχρις οὐρανοῦ πετῆδος.
Πτηνός, 468.*

Ibid. 15. Primorum versuum confusionem reparavit Vigerus in suis notis. Verba reposuit in ordine ad scandendum necessario, et nonnulla mutare debuit. Quam lectione usus est Philippsonius in editione quam seorsim Berolini dedit. Generatim pessimi sunt in codicibus manuscriptis primi versus.

Col. 741 A 5. Ἀπιστία ms. Lugd. 466 et 467.

Ibid. D 11. Ἀναβλύσει 468; ἀναδροήσει 466; ἀναβρῶσει 467.

Col. 744 A 11. Ms. 466 marg. Περὶ τῆς θυσίας καὶ τῶν ἀζύμων ὁ θεὸς τῷ Μωσῶϊ ὑποθέσται.

Ibid. B 5. Χρυσὸν τε καὶ ἀργυρον ἦδε καὶ στολάς τῶν ἑπραζάν μισθὸν ἀποδοῦσαι 465-467, et ms. Lugd. Batav.

Ibid. 18. Ταύτης om. 465.

Ibid. Ἐπεξεργασομένης omnes mss.

Ibid. C 5. Λαθῶν 465-467 et ms. Lugd.

Ibid. C 8. Pro ποῖλα ποσσιν, legendum καλὰ ποσσιν, siccis, quorum basis lignea est.

Ibid. 17. Omnes mss. codices ἀπαλλαγῆσεται habent pro ἀπαλλαγή ἔσεται: quod legitur ad marginem ms. Lugduni Batavorum, cuius textum adhibuit in suam editionem Robertus Stephanus. Vigerus si vel

unum evolvisset manuscriptum codicem, veram restituisset lectionem, nedum eam in margine indicaret.

Col. 745 D 6. Κατ' εὐφρόνης 466-468.

Col. 748 A 4. Αὐχένων 466, 467, ms. Lugd.

Ibid. 5. Κροχωτοῖσι 466.

Ibid. 6. Ἰμέροις 466, 467 ms. Lugd.

Ibid. 14. Quam dedit poeta Ezechiel phœnicis descriptionem partim arripuit Eustathius *Commentarii ad Hexaëmeron auctor*, p. 26 ed. Leonis Allatii cum aliquot variis lectionibus. Eam pariter Isaacus Vossius in suo ad Pomponium Melam commentario, lib. iii, c. 8, citavit et emendavit. Ejusdem aliquot versus exscribit Salmasius in suis *Exercitationibus Plinianis in Solinum*, pag. 548 edit. Parisiensis. Denique Philippsonius, in editione Fragm. Ezechielis et Philonis Berolini 1850 in-8° excusa ad vers. 8, χάττοις pro κοίτης legendum proposuit; quod admisi. Idem editor, ut ejusdem poetæ fragmentorum collectionem completeret, opus clausit novem versibus quos citat Epiphanus absque auctoris nomine, tom. I, pag. 544 editionis Coloniae Agrippinæ (Lipsiæ), dicens, Scaligerum sequendo, hos ad Ezechielem pertinere. Petavius eos a Scaligero correctos sine ulla animadvertione dedit in suis ad *Chronicon* Eusebii notis:

*Ὁ πᾶσιν ἀρχὴ καὶ πέρας κακῶν, θεὸς,
οὕτω βαρὺν τιποῦσα θησανρὸν κακῶν
Πλάτῃ τυφλοῦ, ποδηγὸς ἀγροίας βλου,
Χαίρουσα θρήνοις, καὶ στενάγμασι βροτῶν.
Ἵμεῖς ἀθέομοις εἰς ἔθρεῖς ὁμοπύρων,
Τὰς μισαδέλφους ἐπλίσσαντες ὀλένας
Καὶν μιλῶναι ζοιτῆρ πρώτον λύθρῳ
Ἐπίσσαι' ἀρ γῆρ, καὶ ἀκηράτων πεσεῖν
Αἰωνίῳ τε πρώτοπλαστον ἐς χθόνα
Ἵμεῖς ἐτεκλήνασθε.*

« O tu principium et finis omnium malorum, serpens, qui gravem crinumum acervum generasti, qui cæcum oberrare cogis, dux ignorantiae in vitæ semita qui suspiriis et gemitibus mortalium lætaris; te suadente, propinqui immanem exercuerunt furorem in propinquos; fratres in sinu fratrum ferrum impegerunt; Cainus primus, furore obsessus, sanguine per cædem effuso, terram inquinavit. Tu tuique Protoplasten per detestanda artificia vestra ex æternis deliciis detrusistis, ut miserandam hanc terram habitarent. »

Ibid. B 13. In hac confusa narratione, ubi error veritati commistis, sane difficile est Judæum agnoscere, et omnem huic hypothesi verisimilitudinem adimit tanta præcipuorum suæ ipsius historiae factorum ignorantia. Quis enim Judæus Davidem Saulis filium fecisset? Merito animadvertit Josephus Judæos in suæ historiae relationibus esse unanimes, quia scilicet omnes eorum historici suas ex sacris libris historias hauriebant: inde concordia hæc quæ nullibi. Quomodo igitur Judæus, qui profecto libros historicos legerit, Davidem non esse Saulis filium ignorat?

Ibid. C 3. Textus Μοαμίτας habet, pro Μοαδίτας, solemniter errore *μ* pro *δ* posito, inquit Holstenius in Stephanum Byzantium pag. 216. Idem ad verbum Ναβαταῖοι ait: « Si Hebræam originationem sequamur, rectius scriberemus Ναβαθαλοῦς quam Ναβαταῖοι et verbo Nabaioth, *germinans*. Ovidius, *Metam.* l. 61. *Nabathæaque regna*, v. 163. *dextra Nabathæus Ethemon*. Juvenal. *satyr.* xi, 126. *Nabathæo bellua saltu*. » Hæc vox tamen in *Periegete* per τ legitur, vers. 559:

*Ἄλλ' ἦτοι πρώτοι μὲν ὑπὲρ κλιτὴν Αἰθίοιο
Ἄρρειοὶ ραῖουσιρ ἐπωνυμίην Ναβαταῖοι.*

Similiter scribit Strabo lib. xvi, pag. 779:

*Ἡρὸς τὴν Πέτραν τὴν τῶν Ναβαταῖων καλου-
μένην.*

Plinius vi, 28, aut 53: « Nabatæi incolunt Petram. »

Ibid. 14. Angelus quem introduxit Nathan propheta est, cuius nomen corruptum. Vide II *Reg.* vii.

Davidis autem victoriæ de Judæa vicinis populis in octavo capite ejusdem libri II *Reg.* descriptæ sunt paulo mutatis, in Græcam linguam transeundo nominibus Hebraicis.

Col. 748 D 5. 'Er 'Αχάνοις. Ælana urbs Arabiæ. Simson in *Canone chronico* ad annum 3007, εν Αλλάνοις (textus habet 'Αχάνοις) εις τὸν οὐφεῖρ (pro εις τὴν οὐφρῆ). « Ælana est illa celebris urbs in sinu Arabico quæ in sacris litteris *Elath, Eloth*. Vide Holstenium ad Steph. Byzant. p. 16. Ἄλανον Salmasius ad Solinum pag. 284 (novæ edit. 342) docet frequentius Ἄλλανα dictum numero plurali. Urbis hujus nomen corruptum apud Eusebium *Præp. evang.* l. ix, cap. 50. »

Ibid. 11. Hic in nominibus confusio. Cum decessit David, sacerdotium inter duos pontifices. Sadoc et Abiathar, dividebatur. Abiathar Adoniæ partes secutus erat, ut illi ejusque posteris thronum compararet. Sadoc e contra cum propheta Nathan, Davide jubente, Gihon ivit, ut ibi Salomonem ungeret. Vid. III *Reg.* i. Sadoc a summo sacerdote Heli, qui Samuelem educaverat, originem quidem, non nomen ducebat.

Ibid. 15. Nomen Vaphres aut Ouaphres, quod hic Ægypti regi datum invenimus, non idem est ac ille qui in lib. III *Reg.*, cap. iii, et apud Josephum, simpliciter Pharaon nominatur. Hoc nomen regi multo posteriori tribuit Manethon, in serie regum, nempe Apries dicto apud Herodotum, Psammitis filio (*Euterp.* 161). Idem ille rex a Jeremia propheta (xliv, 30) vocatur Vaphris, et 414 ann. junior fuit. Interpretes eum nominat *Ephre*, recentiores *Hophrah*. Quem Οὐαφρῆς vocat Clemons Alexandrinus, a Vaphre Salomonis prorsus alienus est. Estne vero hic postremus Salomonis socer? Id credi potest; scimus enim hunc principem quamdam Ægypti regis filiam uxorem duxisse. Verum inter reges Ægypti, quorum seriem dedit Manethon, nec non et Eratosthenes, cuinam tribuendam nomen istud? Solvat quæstionem alius. Cæterum apud Josephum non aliter audit quam *Pharaon*. « Ad eos autem, inquit in *Antiquit.* l. viii, cap. 6, qui quæsierint cur omnes Ægyptiorum reges a Minæo, qui Memphim condidit quique multis annis Abrahamum avum nostrum præcessit, usque ad Salomonem, per annos plus quam trecentorum et mille intervallum, Pharaones dicti fuerint, ab eo qui interjectis post temporibus imperavit, Pharaonis appellatione desumpta, necessarium esse aliquid dicere existimavi ut eorum ignorantia tollatur nominisque ratio manifesta reddatur. Pharaon in lingua Ægyptiaca *regem* sonat. Cum alia pueri nomina haberent, qui postea reges evaserunt, prius, opinor, nomen abicientes, nomine summam potestatem in materna lingua significante sese exornarunt. Sic Alexandria reges, aliter antea nominati, postquam coronam adepti sunt Ptolemæos, a primo hujus seriei vocari se voluerunt. Sic Romani imperatores, alia nascentes sortiti nomina, Cæsares vocantur, quem titulum ab auctoritate parta et dignitate, non a parentibus obtinuerunt. Ideo Herodotus Halicarnassensis, ut puto, postquam 530 reges ab Mene Memphim conditore, Ægypti regnum occupasse declaravisset, nequaquam eorum nomina tradidit nobis; qui scilicet omnes Pharaones erant.

« His omnibus extinctis, susceptoque a muliere regni gubernaculo, cum nonnisi reges communi Pharaonum nomine, e constanti usu, nuncuparentur, quo cognomento regina hæc, utpote femina, in signum nequiret, ob eam causam a dicto cognomine exclusa est propter sexum; atque mihi ex iis libris gentilibus notum est nullum regem Ægyptiacum, post Pharaonem Salomonis socerum, hoc nomine fuisse appellatum. »

Col. 749 B 7. Nomen *Sebrithita* adulteratum esse patet; *Sethroita* legendum est, ut infra legitur *Batrithita*. Lucas Holstenius in *Stephanum Byzantinum* veram posterioris restituit orthographiam: eum vo-

cat *Athribitam*; at errorem non vidit prioris qui extra Delta, sicut et alii nomi hic relati, non mihi videtur collocandus. Ptolemæus Ægypti nomos in quarto libro suo enumerans unum in his regionibus sub Sethroita nomine ponit. Manifestum est igitur istum nomum proximum esse his qui pone sequuntur, Mendesianum cujus urbs præcipua Tmuïs; Bousirites, Bousiris; Leontopolitanus, Leontopolis; Athribitanus, Athribis. Admittenda certe est Lucæ Holtenii restitutio quoad nomen *Athribita*. Bochartus in suo *Phaleg.*, p. 59, lib. i cap. 15: « Delta Ægypti proprie dicebatur *Rib* unde est quod in ipso corde τὸ Ἄλτα nomus medius Athribis appellabatur, id est cor pyri. » Vid. Etymologicum magnum, voce 'Αθριβίς. 'Αθριβίς πόλις Αἰγύπτου· γράφεται δὲ καὶ 'Αθλιβίς· ἧς ὁ πῶλιτις 'Αθλιβίτις. Νικάνωρ δὲ δὶα τὸ ῥ. Τὸ Ἄλτα τῆς νησσομένης Αἰγύπτου ἐστὶ κεφαλὴ, κατὰ καρδίαν σχῆμα τῶν περιεχομένων Νεῶν μεθυσσόμενον, ὅθεν τὸν Νομὸν 'Αθριβίην προσηγόρευσαν· ὅπερ, εἴ τις 'Ελληνιστὴ βοῦλοιο φράζειν, οὐκ ἄλλως ἔχει λέξαι πλὴν καρδίαν. Οὕτως 'Απίων καὶ 'Ωρίων.

Vide Reland, *Palæstina sacra*, t. II, p. 937 et seq. ubi hæc etymologia vocis *Rib*, pyri, in controversiam venit. Idem Bochartus, p. 259, « *Ægyptiis* δὲ vel ἦθ *est cor ut scribit Horus Hieroglyphicon*, l. xvii, c. 7 et δὲ βὲ βίβι, *pyrum*; inde Athribis, cor pyri, id est Ægypti partis quam pyri forma Ægyptii *Rib*, id est *pyrum* vocabant: quod nomen hodieque servatur post tot sæcula incorruptum. Erris scribit Leo Africanus. Apud Libros sacros legitur *Raab*; quod plures ostendit exemplis. » (Vid. Reland.)

Ibid. C 1. Souro, nomen quo hic vocatur rex Tyrriorum, multum differt ab eo quo nuncupatur apud Josephum, *Εἰρωμος Antiq. Judaic.*, l. viii, c. 2 et seqq. Litteræ quas citat Josephus ab Eusebii textu recedunt ut et nomina; quibus apparet eos non ex iisdem fontibus hausisse. Cæterum in ideis consentiunt. Apud Josephum Salomon postulat ut in Libano ligna cædantur, quod a rege Tyri ei conceditur. Ex his liquet Josephum tertii libri *Itægum* relationem, cap. v et vi, diligentius secutum fuisse. Tyri regis nomen, de quo hic tantum agit, in Scriptura sacra est *Hiram* (III *Reg.* v et seqq.). In Josephi mss. legitur: *Εἰρωμος Χεῖρωμος*; Menandro Ephesino vocatur *Εἰρωμος υἱὸς Ἀδιδάλου*. Simson sic Souronis nomen ex aliis deducit: etymologia de qua alii judicant; ad annum mundi 2977: « Appellatur Hebræis *Hiram* et *Huram*, Græcis *Εἰρωμος* et *Σούρων* in Eupolemi verbis apud Euseb. *Præpar. evang.* l. ix, c. 33; effertur autem *Σούρων* pro *Ούρωμ*. »

Col. 752 A 2. Ἀντιγραφὸς ἐπιστολῆς Σούρωνος 465, 466.

Ibid. B 2. Σολομών εις Αἴθανον ἀπελθὼν κεκόμικεν τὰ ἔξυλα ἀ δ πατὴρ αὐτοῦ προέτεμεν 465.

Ibid. 11. Ἐκ τῆς φυλῆς τῆς Δάβ. Potterus vult legi ἐκ τῆς φυλῆς Δάν. Primum nulla est tribus Davidis qui non est patriarcha. In lib. II cap. i, *Paralipom.* § 13, 14 legitur:

« Misi ergo tibi virum prudentem et scientissimum, filium mulieris de filiabus Dan. »

Ibid. 12. In textu ἐξ, at in mss. 465 legitur ἐξήντα; ex accentu errorem esse patet, pro ἐξήντα. Etenim longitudo non poterat esse sex cubitorum tantum, quando sexaginta erat latitudo.

Ibid. C 14. Josephus duodecim cubitos dat eis in circuitu quatuorque digitos crassitudinis (quod verisimiliter intelligendum est de auratura), etiamsi res non enuntietur.

Ibid. D 1. Οἶκος hic pro sancto sanctorum ponitur: οἶκος τοῦ ἁγίου τῶν ἁγίων, aiunt I *Paralipom.*, 10; στήνα anteponendum esse videtur. Vocibus τοῦ οἴκου proposui vocem πρό· 1° ut indicaretur ubi essent istæ columnæ; deinde ne error lingue irreperet: στήνα aut στήσαι τοῦ οἴκου sensu carere atque syntaxim lædere judicaveram in *Para-*

lip. l. II, c. III, v. 15, locus de quo hic agitur sumitur hoc sensu: Καὶ ἐποίησεν ἐμπροσθεν τοῦ οἴκου στύλους δύο, καὶ ἔστησεν τοὺς στύλους κατὰ πρόσωπον τοῦ ναοῦ, ἓνα ἐκ δεξιῶν, καὶ τὸν ἕνα ἐξ εὐωνύμων· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ ἐκ δεξιῶν· Κατόρθωσις· καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐξ ἀριστερῶν· Ἰσχύς. v. 17. Inferius adhuc reperitur οἶκος pro Sancto sanctorum.

Col. 752 D 2. Vocem δέκα bis lego ad determinandum candelabrorum numerum quæ numero decem existitisse videntur ex eo quod inferius legitur; nempe unicuique candelabro septem fuisse luminaria, unde coalescit numerus septuaginta. *Paralip.* hic etiam mihi auxilium præbuerunt, lib. II, cap. IV, v. 7. Καὶ ἐποίησε τὰς λυχνίας τὰς χρυσᾶς δέκα κατὰ τὸ κρίμα αὐτῶν, καὶ ἔθηκεν ἐν τῷ ναῷ πέντε ἐκ δεξιῶν, καὶ πέντε ἐξ ἀριστερῶν.

Manifeste errat Josephus qui decem millia fuisse contendit. *Antiq. Judaic.* l. VIII, c. 3.

Col. 754 B 2. Quamvis manuscriptorum codicum in conservando δακτυλούς unanimiter concordent, textum mutandum esse et δίκτυα scribendum existimavi. Hanc a me recte factam fuisse emendationem omnia probant: 1° Ex absurdo probatur. Quomodo fieri potuit ut duo annuli constantes catenulis supra templum in machinis, viginti cubitorum amplitudine, positus, totum fastigium templi obumbrarent, quadringentis dependentibus tintinnabulis unoquoque talentum pensante? 2° Reliqua phrasis veram vocem restituit, at in genere feminino pro neutro; mss. 466 οἶκος τοὺς δίκτυούς pro δίας τὰς δικτύας habet, ita ut tria genera substantivo neutro tribuantur; sed verum vocabulum inter hæc mendosa semper apparet. 3° De rete agitur in *Paralip.* l. II, c. IV, 12. Καὶ δίκτυα δύο τοῦ συγκαλύψαι τὰς κεφαλὰς τῶν χωθαρέθ· καὶ κώδονας χρυσοῦς τετρακοσίου εἰς τὰ δύο δίκτυα.

In ultimo cap. Jerem., v. 22: Καὶ δίκτυον καὶ ῥοαὶ ἐπὶ τοῦ γέισους κύκλω, τὰ πάντα χαλτᾶ.

Ibid. D 5. Hæc assertio, sicutum aureum talento æquivalere, omnino mihi falsa et glossa Eusebio addita videtur. Josephus, in tertio libro *Antiq. Judaic.*, sic refert argentei sicli valorem: Σίκλος νόμισμα Ἐβραίων ὢν, Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας. « Siclus Hebræus quatuor drachmis Atticis æquivalet » iste erat siclus sacer. Siclus communis didrachma valebat, id est mediam alterius partem. V. Waserus, *De antiquis nummis Hebræorum*, libro II, ubi de siclo. Etiam si æstimaretur aurum, ut hodiernis diebus, sedecies argento gravius, talenti pondus nondum attingeretur. Talentum 60 mnis constat; mna centum drachmis, quod efficit 6000 drachmas in talento. Pars quarta numeri 6000 est 1500. Aurum valere potuit quindecies suum pondus in argento, sed non millies et quingenties. Siclus aureus est igitur pars talenti centesima.

Col. 756 A 14. Timochares ibi nominatus estne astronomus Timocharis in septimo *Almagestis* Ptolemæi libro citatus, ut qui computationes de stellis reliquerit, e quibus Hipparchus induxit cæli retrogradum motum quo producitur æquinoctiorum antecessio? Hipparchum præcessit circiter 150 annis, 283 annis ante Christum natum.

Ibid. B 6. Differentia inter has mensuras Jerusalem circuitus Scaligerio mentem suggestit μθ' emendandi apud Timocharem et μζ' in Schœnometro, quia Hecateus Aberita, quem ut auctorem fide digniorem habet, urbi huic circuitus stadia 50 assignat, in libro *De Judæis*. Vide Scaligerum in *fragmentis post emend. tempor.* p. 24 notarum; Reland *Palæstina sacra*, l. II, p. 855.

Ibid. C 7. Ista Philonis carmina, non minus corrupta quam quæ ex eo de Abraham jam allata, nullam fere opem e mss. ducunt. Josephus Scaliger et Isaac Vossius, in suis exemplaribus quasdam emendationes proposuerunt, quæ nec sensum perfectum dant nec exactum carminum metrum. Αὐ γίγνεται

versum Vossius legit νισσόμενος pro νηρόμενος δέκρη θρούνη ἀοιδᾶ μεγαστοχόιο λοετροῖς, quod nullo modo hunc corrigat versum. Attamen δέκρη indubium mihi videtur. Scaliger legit μεγαστοχόιο, quod præstat ad metrum.

Ad tertium versum, Vossius legit ἐξανιεῖσι, quod est participium in casu dativo plurali concordans cum λοετροῖς; mss. 465, 468, legunt ad quintum versum quod proponit Scaliger, nempe ὑπὲρ πύργου· οἱ δὲ βρεινοῖς· Vigerus proponit ὕπαλ. Tandem ad octavum versum, Scaliger legit ὕδροχόιο pro ὕδροχόιοις, quod est antepenodum. Et cum iis etiam emendationibus, difficile est textum resituere. In vocibus θῦν σὺν ἀοιδᾶ secundi versus, quaeri debet substantivum neutrum vocum τὸ θαμβήστατον ἄλλο.

Νισσόμενος δ' ἐφύπερθε τὸ θαμβήστατον ἄλλο δέκρη κρούνησι δ' ὄλδα μεγαστοχόιο λοετροῖς ῥέυματος ἐμπύπλοισι βαθὴν ῥόον ἐξανιεῖσι, ῥέυμα γὰρ ὑψιψάεινον ἐν ὄτλιοις νηροῖσιν ἴεμενον πολυγηθὲς ὕπαλ πύργου οἱ βρεινοῖς Στρωφᾶται, καὶ ξηρὰ πέδω κεκοιμημένα κρήνης Τηλεφαῖ δεικνυσὶν ὑπέρτατα θάμβρα λαῶν. Αἰπὸ δ' ἄρ' ἐκπτόουσι διὰ χθονὸς ὕδροχόιο Σωλήρης.

Col. 757 A 3. Vocem οἶκος verito *sanctum sanctorum*; hujus interpretationis in præcedentibus capitibus ostendi convenientiam; vid. cap. 54. Reipsa, non totum templum ad orientem spectat; sunt enim aliæ partes ædificii quas undique sol respicit; at pars præcipua, id est οἶκος, vertitur ad orientem.

Ibid. 11. Ὑποδοχείων Aristæus et omnes mss.

Ibid. C 8. Quisnam sit hic Astibares, Medorum rex, ab Eupolemo nominatus, eruditi non consentiunt. Simson, ad annum mundi 3396, vult hunc esse Cyaxarem; ad annum 3447, eandem thesim proponat: « Darium Medum non Medorum sed Chaldæorum regem fuisse testatur Daniel cap. IX. Assuerus ille ut modo dixi non alius est quam inclutus Cyaxares, ut et ipsum nomen indicat, quod varia effertur, nempe Assuerus sive Achasuerus. Ἀστιβάρης Ὁξάρης (pro Ὀχυσάρης) Ἀξοάρης, Ὁξάρης, Ξέρξης et Ἀξάρης unde fit Κυαξάρης. — Falluntur ergo qui putant hunc Assuerum esse Astyagam. B. Hieronymus Josephum secutus, existimat Darium Medum fuisse Astyagis filium, Cyri avunculum, et patri Astyagi in Medorum regno successisse. » Scaliger in notis suis in fragmenta, p. 40, dicit a Ctesia Cyaxarum nominatum fuisse Astibarem. Vide Diod. Sicul. lib. II, 34. Nihilominus Wesseling, in nota ad annum 3396 Simsonis, credit Astyagen sub hoc nomine admittendum esse; nam filia ejus Aroitis in matrimonio Nabuchodonosori juncta fuerat si Alexandro Polyhistori a Syncello citato, p. 210, fides adhibenda sit. Scaligerus, in *Emendat. tempor.* vult eundem esse ac Nabonidem (vid. *prolegom.* a p. 32 ad 36), Labynetem Herodotis, sub quo Babylon a Cyro capta fuit, quem misit ut satrapam in Carmaniam. Has varias opiniones mihi satis sit exposuisse, quas nec tueri volo nec impugnare.

Col. 760 A 2. Rebells iste, ex fusiore Berosi narratione, apud Josephum, est Pharaoh Nechao aut Necos quem Berosus ut satrapam considerat; Herodotus vero, juxta Ægyptiorum sacerdotum narrationem, eum habet ut verum Ægypti dominatorem. En verba Berosi apud Josephum: Ἀκούσας δὲ πατὴρ αὐτοῦ Ναβουδάσσαρος, οὗτις ὁ τεταγμένος Σατραπῆς ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ τοῖς περὶ τὴν Συρίαν τὴν Κοίλην καὶ τὴν Φοινίκην τόποις ἀποστάτης γέγονε, συστήσας τῷ υἱῷ Ναβουχοδονοσόρῳ, ὄντι ἐν τῇ ἡλικίᾳ, μέρη τινὰ τῆς δυνάμεως, ἐξέπεμψεν ἐπ' αὐτόν. Joseph., *Contra Apionem* l. 1, 119.

Ibid. 7. Berosi fragmentum ab Eusebio ibi relatum bis a Josepho citatur, 1° in decimo libro *Antiquit.* cap. 11; 2° in primo libro *Contra Apionem*, 19: numeri annorum regiminis Nabopolassar non concordant. In *Antiquitat.* legitur κα', 21;

in scripto *Contra Apionem* xθ', 29. Scaligerus, in suis notis de antiquorum historicorum fragmentis, quæ sequuntur librum *De emendat. tempor.*, numerum 29 anteponit. Scaligerum secuti sunt Simson ad annum mundi 5409, et Capellus in sua *Chronologia sacra*, Eusebius in omnibus manuscriptis codicibus numerum 21 habet, utpote qui hunc locum citando, *Antiquitatum* librum verisimiliter transcripserat; iste enim error, si error est, vetustissimus est, cum apud Syncellum sanctumque Epiphanium reperitur. Contra Scaligerum et pro numero 21 sunt Usherius in *Chronologia sacra*; Marsham *Canon chronicus*, p. 587 edit. Lipsiæ; Van Alphen, in *Appendice*, cap. 8, § 41 commentarii super cap. xi Danielis; Prideaux, in *Historia Judæorum*, tom. I, p. 119; tandem Perizonius in suis *Originibus Ægyptiacis*, c. 25, a p. 479 ad 504. Petavius in libro nono, cap. 58 *Doctrinæ temporum*, Nabopolassar regnum 21 aut 25 annorum tribuit, juxta Ptolemæi canonem regum Babylonis. Ex omnibus his chronographis alii optionem suam rationibus tuerunt, alii vero suam exponunt nec probationibus firmant. Hæ sunt rationes quibus Scaligerus nititur: numeri 1 et 9, εν et εννέα, facile confunduntur, et etiamsi hæc diversa lectio non in altero textuum reperitur, is ta emendatio, inquit, ex initio prophetiæ Ezechielis, inducenda fuisset. *Et factum est in tricesimo anno, in quarto, in quinta mensis, cum essem in medio captivorum juxta fluvium Chober, aperti sunt caeli et vidi visiones Dei.*

Cum Ezechiel esset in Chaldæa, annos, inquit Scaligerus, computare debebat tantum ordiens ab initio regni principis viventis. Porro hic princeps erat Nabopolassar; tricesimo igitur anno incepto, vel vicesimo nono completo mortuus est Nabopolassar, centesimo quinquagesimo secundo æræ Nabonassar.

Perizonius affirmat hunc tricesimum annum non exprimere tempus quo regnavit Nabopolassar, bene vero tempus quo, pulsus Assyriis, sese in libertatem vindicaverunt Babylonii et Nabopolassarem anno centesimo quadragésimo quinto æræ Nabonassar mortuum esse; annum autem centesimum quinquagesimum secundum respondere tricesimo anno expulsiōnis Assyriorum Babylone. Inde Perizonius quæstionem aggreditur quomodo quartus annus Joachim, regis Judæ, primus esse potuerit Nabuchodonosoris; quem ut sequar profecto non committam, præsertim cum, iisdem fere manentibus tenebris, vix post paginas viginti *Orig. Ægypt.* quæstioni finem imponat. Numerum igitur 21 non muto:

Non nostrum inter vos tantas componere lites.

Col. 760 B 2. *Evilmerodach*. Textus Eusebii fert *Evilmalourouchos*. Josephus *Contra Apionem* scribit, *Evilmaradouchos*. *Evilmarodak* (IV Reg. xxv), Syncellus *Eviladmerodach*. Diu inter tot hujus nominis lectiones varias hæsi incertus, tandem communiter receptum nomen elegi, quale in Scriptura sacra et apud Scaligerum invenitur.

Ibid. 7. *Neriglisar*. Hoc nomen, apud Josephum, *Contra Apionem*, *Neriglisoor* scribitur: Scaliger hanc lectionem recepit.

Ibid. 8. Textus Eusebii fert *Chabæsoarachos*; loco hujus lectionis manifeste vitiatæ, Josephi lectionem, quæ ab omnibus eruditissimis probatur, elegi.

Ibid. 13. Scaliger in nota ad hunc locum, p. 15 et 16, eo tendit ut probet hunc Nabonnidem esse Labynetem II Herodoti qui a patre historiæ filius Labynetis I (Nabuchodonosoris) falso declaratur; secundum ipsum Scaligerum hic innueretur Darius Medus a Daniele memoratus. Sic regnum Balthazaris (Labassoarchodos) juxta prophetiam primum transit ad Medos, id est ad regem ex gente Medica, deinde ad Persas, postquam Cyrus Nabonnidem e solio expulisset et in Caramaniam relegavisset. Hæc versio satis approbata est quamvis adversarios habuerit: cum de ea

dixerim, ubi de Astibare, illam iterum agitare non aggredior.

Ibid. D 6. *Per septuaginta annos*, textus et manuscripti codices πεντήκοντα ferunt, *quingenta*, cum ἑβδομήκοντα, *septuaginta*, evidentiter legendum sit. Hic error jam in textu Josephi *Contra Apionem* reperitur, lib. I, c. 21, ubi Lowth proponit corrigendum ἑβδομήκοντα: apud Syncellum propagatus est. Altamen verisimile non est Josephum ignorare potuisse captivitatis spatium, quæ 70 annis perduravit, quam prænuñtiaverant prophætæ tanto perduraturam esse, quam ipse Josephus in principio undecimi libri suarum *Antiquit.* tot annos durasse declarat, illumque omnia hæc oblitum captivitati solummodo spatium annorum quinquaginta assignasse.

En verba II libri, c. 1: «Primo anno regni Cyri, qui septuagesimus erat a die transmirationis populi nostri e terra natali in Babyloniam, Dominus misertus est captivitatis et ærumnarum quas isti miseri tulerunt, sicut eis per prophetam Jeremiam prædixerat, antequam urbs subverteretur, videlicet post servitutem sub Nabuchodonosore ejusque successoribus, quæ septuaginta annis erat duratura, se eos in patriam restitutum eosque templum reedificaturos, et qua olim felicitate gavisuros.»

Ibid. 9. *Et decimo regni Darii anno*; Josephus *contra Apionem*, I, 20, *annum secundum* scribit; Syncellus ejus imitator *sexum*; et Abraham, in *Phar. Vet. Test.*, hanc epocham libentius admittit: quæ autem vera sit lectio non vides.

Ibid. 13. Orthographia Nabuchodonosoris nominis varia est: nunc legimus Ναβυχοδόνσορος, ρος, ut in hoc textu, nunc Ναβυχοδόνσορος, ρου. Apud *Danielem*, *Reges*, I, IV, *Paralip.*, I, II, librum *Judith*, illud nomen non declinat. Apud Berosum et Abydenum, secundæ declinationi ascribitur.

Septuaginta Interpretes formam Hebraicam servaverunt, scriptores Græci hæc nomina externa Græco usui accommodarunt.

Col. 761. A 12. Hæc vox desumitur ex oraculo Cæso reddito, juxta relationem Herodoti. *Clio*, 55: 'Αλλ' ὅταρ ἡμίτερος βασιλεὺς Μήδοισι γένηται Καί' ὅτε, Λυδὲ, ποδαῖρε, πολυήξειδι παρ' Ἐργου Φεύειν. μηδὲ μένειν. μηδ' αἰδεῖσθαι κακὸς εἶναι.

Cyrus sub nomine Moli designabatur, propter illius originem ex patre Persa et matre Meda.

Ibid. B 6. Hæc quodam modo prophetia, in ore Nabuchodonosoris primo aditu in mentem revocat quartum *Danielis* caput quocum concordat, et a quo discrepat vicissim. Concordant in eo quod in utroque agatur de hominibus ad statum bestiarum adductis. At in libro prophetiæ, ipse Nabuchodonosor hanc sortem experitur, dum apud Megasthenem imprecatio est contra Medum adjuturum Persas ad evertendum Babylonis imperium: hic Medus, quem Assyriæ decus nominat, non alius potest esse quam Darius Medus qui Balthazari mortem intulit, et qui verisimiliter, ex opinione Megasthenis, ad tradendum Cyro regni ejus urbem caput concurrere debebat. Ista imprecatio cum Berosi fragmento collata, c. 40, huic Scaligeri opinioni satis favet (*Notæ super fragmenta*, p. 22 et seq., *Proleg.*, p. 57 et 579), scilicet Nabonnidem, Labynetum Herodoti, eundem esse ac Darium Medum Danielis. In ista imprecatione, αἰσώσῃα προῖρίζον adhuc est Ionicum atque poeticum, Herodotus, I, vi, 86: ἐκτέτριπται προῖρίζος ἐκ σπάρτης · 1, 52, προῖρίζους ἀνέπρεψε: Sophocli in *Electra*, v. 765:

Τὸ πῦρ δὴ δεσπότισι τοῖς πάλαι

Προῖρίζον ἐξθαράει γένος.

V. 514, προῖρίζος ἐκρίθητε.

Eurip., *Hippol.*, v. 682:

Ζεὺς σ' ὀφεινήτωρ ἐμὸς προῖρίζον ἐκτρέψει.

Ibid B 14. Credo pro χτίσῃ, condere, quod nemo Nabuchodonosori tribuit de Babylone, legendum esse τελεῖσῃ, munire. Idem Abydenes hanc a

Belo, Nabuchodonosoris avo, urbem conditam fuisse tradit.

Col. 761 C 3. *Ἐν χρόνῳ δὲ τῷ ἰκνευμένῳ ἀναριθμήται.* Hæc expressio mere Ionica ostendit scriptorem ad tempora posteriora pertinere non posse. Gregor. Corinth., *De dialecto Ionica*, 156: *Τὸ οὐκ ἰκνευμένως ἀντὶ τοῦ οὐ προσηκόντως, οὐ καθηκόντως αὐτὶ interp.*

Forma ἰκνευμένως anteponenda est formæ ἰκνευμένως. Herodotus, I. vi, 63: *Ὅστις ἰκνευμένως βασιλεύοντα Σπάρτης* ibid., 86: *Συνενειχθῆναι δὲ οἱ ἐν χρόνῳ ἰκνευμένως*, ubi interp.; Plutarch., *De educat.*, 9, in *Emil. Paul. et in Cesare*. Oraculum apud Demosthenem, tom. II, p. 1072: *Ἐν ἰκνευμένῳ ἀμέρῃ*: hoc pertinet ad Dorismum. Damascenus: *Apud Photi cod. 242, Vita Isidori*, pag. 551, ed. Bekkeri.

Κατὰ τὸν ἰκνευόμενον χρόνον, ἀντὶ τοῦ κατὰ τὸν ἐπιόντα. Hunc sensum hic habet istud vocabulum: « temporibus quæ secuta sunt. » Ἀξινισθῆναι: « jam nullum supererat vestigium. » Sic interpretor illam vocem quam Vigerius ad Belum refert; quod est falsum. Quod Belus evanuerit, parvi refert ad narrationem; at nosse operæ pretium est jam disparuisse has antiquas constructiones tempore quo Babylonem Nabuchodonosor reædificavit. Valckenaer, ad locum citatum Herodoti, de Abydono loquens dixerat: « Non palam fit an ad Belum sive Babylonem, illud verbum referatur; » hoc mihi quidem non dubium videtur.

Ibid. 5. Hæ sunt januæ, quas propheta Isaias, cap. 45 indicat: *Θύρας χαλκᾶς συνερῖψω, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συγκλάσω.*

Ibid. 8. Fluvius, aut Euphratis brachium, hic Armaeleus nominatus, aliter ab aliis auctoribus appellatur: sic Ammianus Marcellinus, I. xxv, c. 2 dicit: « Ventum hinc ad fossile flumen Naarmalcha nomine quod annis regum interpretatur. » Plinius, lib. vi, c. 26: « Sicut qui tradunt Euphratem Chobaris præfecti opera deductum, ubi eum diximus findi, ne præcipiti cursu Babyloniam infestaret, ab Assyriis vero universis appellatum Armalchar, quod significat regium flumen. » Isidorus Charaxenus in *stathmisis Parthiis*: *Διαβάτων τὸν Εὐφράτην καὶ Ναρμάλχαν ἐπὶ Σελευκίαν τὴν πρὸς τῷ Τίγγριδι.*

Hoc fluminis brachium, quod idem esse videtur, ac fluvius Chobar apud prophetam Ezechielem pluries nominatus, *regium flumen* vocabatur; et hæc admissa significatione, Bochartus in *Phaleg*. lib. I, cap. 8, pag. 34, Naarmalcha potius scribendum censet.

Ibid. 10. Non magis inter auctores convenit de nomine hujus aquarum ex Euphrate decursus: Plinius eum *Narraga* nominat, Ptolomeus *Baersarem* aut *Maarsarem*; Ammianus Marcellinus *Marsiam*; Bochartus ibidem p. 35, existimat apud Abydenum *Ναρκαζάνων*, id est *stagni fluvium*, legendum esse.

Ibid. Dubitatum est utrum legendum sit *Βορσιππῶν* pro *Σιππαραίων* utramque istæ duæ urbes Borsippa et Sippara non procul a Babylone ite sunt, prior ad austrum (Borsippa); posterior ad septentrionem (Sippara).

Col. 764 B 9. Hujus historici nomen apud Eusebium et Josephum diverso modo scribitur; Josephi editiones *Cononem* ferunt; qui ad manus mihi fuerunt Eusebii, codices manuscripti *Comonem* omnes habent; quod manifeste corruptum est; utrum vero substitui debeat nomen *Cononis* quaeritur.

Conon, cujus quinquaginta narrationes Photius in sua bibliotheca summam nobis tradidit, Julii Cæsaris æquævus erat, secundum eundem Photium. Supradictas narrationes dedicaverat Archelao Philopatori, ultimo Cappadociæ regi, qui Antonium in bello contra Augustum secutus est. Cum iste narrationes ex mythologia Græca omnino hauste sint: unde concludere fas est ex eis natas

non esse controversias de antiquitate Judæorum, ideo censeo scribendum esse Κάμων pro Κόμων. Accepimus enim a Michaelæ Apostolio, *Prov.* xx, 29, p. 257 editionis Pantini, hujus nominis auctorem de inventionibus scripsisse: unde oriri debuit occasio populorum barbarorum origines investigandi. Dicit autem: *Φοινικῆζ γράμματα* (litteræ Phœnicia), Κάμων ἐν δευτέρῳ τῶν Εὐρημάτων ἀπὸ Φοινίκης τῆς Ἀκατῶνος ὀνομασθῆναι φησι, μυθεύεται δὲ αὐτός ἄρσένων μὲν παίδων ἀπαις, γενέσθαι δὲ αὐτῷ θυγατέρα; Ἀγλαύρην, Ἐρσην, Πάνδροσον, τὴν τε Φοινίχην ἐτι παρθένον οὕσαν τελευτῆσαι: διὸ καὶ Φοινικῆζ γράμματα τὸν Ἀκατῶνα εἰπεῖν, βουλόμενόν τινος τιμῆς ἀπονεῖμαι τῇ θυγατέρι.

« Camon, in secundo *Inventionum* libro, dicit denominationem Φοινικῆζ γράμματα litteris ab Actæone datam fuisse. De illo narratur, quod cum non habuisset filium, ei natæ fuerint filia Aglaura, Ersea, Pandrosa, et Phœnicia, quæ virgo mortua est, cuiusque in memoriam vocavit Φοινικῆζ γράμματα, *elementa scripturæ.* »

Hæc narratio suspecta videtur eo quod nomina quæ tribuit Actæonis filibus sunt Cecropis filiarum nomina. Pro Ἀκατῶνος igitur legendum est apud Michaelæm Apostolium Κέκροπος. Vide 14 cap. in lib. *Bibliothecæ Apollodori*. Actæon Cecropis socer fuit. De Actæonis existentia vide Africanum ab Eusebio citatum, *Pr. ev.*, I. x, c. 10, p. 490.

Col. 768 B 8. *Χαλεπὰ τὰ καλὰ.* Vide Zenobium, *Centuria* vi, 538.

Ibid. 13. *Σχευορῆσθαι*, quod transtuli, *omnia agere ut eripiat ab Hebræis*, est expressio apud oratores usitata ad artificium, dolum, omneque machinationis genus indicandum: hoc sensu intelligenda sunt Theopompi verba ab Harpocrate citata ad vocem Ἀττικῶς γράμμασι. Θεόπομπος ἐν τῇ κς' τῶν Φιλιππικῶν ἐκσευορῆσθαι λέγει τὰς πρὸς τὸν Βάρβαρον συνθήκας, ἃς οὐκ Ἀττικῶς γράμμασι ἐστηλιτεύσθαι, ἀλλὰ τοῖς τῶν Ἰώνων. Theopompus declarat in vicesimo quinto *Philippic*. libro, fœdus cum Barbaro (Persis) fabricatum fuisse, fictum, suppositum; nam litteris Ionicis non Atticis ære incisum legitur.

Ibid. C 3. *Ὁ καθελς.* In codice manuscripto, 468, hæc verba disjuncta reperiuntur: *Ὁ καθ' εἰς εἰς καθ' εἰς* reprobatum a Luciano in Solœcista, p. 577, tom. III: *Ἐὶ ἄρα καθ' εἰς λαθάνει σε περιών.* Thomas Magister in voce: *Ὁ καθελς ἀλλὰ καθ' ἕκαστος δεῖ λέγειν.* Certe equidem, juxta grammaticam dicendum esset καθ' ἕνα et καθ' ἕκαστον. attamen in omnibus linguis notum est istiusmodi locutiones vitiosas introduci et propagari: ὁ καθ' εἰς ab auctoribus ecclesiasticis Judæis et Christianis sæpius usurpatum est; *Machab.*: *Ὁ καθ' εἰς δὲ τῶν φίλων.* Epistola ad Romanos, cap. xii: *Ὁ δὲ καθ' εἰς ἀλλήλων μέλη.* S. Marcus xiv, 19: *Οἱ δὲ ἤρξαντο λυπεῖσθαι καὶ λέγειν αὐτῷ εἰς καθ' εἰς.* S. Joannes evangelista cap. viii: *Ἐξήρχοντο εἰς καθ' εἰς.* Eusebius in *Historia Ecclesiastica*: *Καὶ μὴ μόνον γὰρ ὁ καθ' εἰς, ἀλλὰ καὶ οἱ πάντες ἀθρόως ἀνευφημοῦμεν*, lib. x, pag. 466 edit. anglie., 372 ed. Valesii. Nihilominus forma καθ' ἕνα ab egregiis auctoribus anteponitur. Vid. notam Grævii de loco *Solœcistæ*, et Thomæ Magistri commentatore, notamque Henrici Valesii ad locum citatum *Hist. Eccles.* Eusebii.

Col. 769 A 7. *Καὶ ἄνορτες τὴν παρ' ἡμῶν ἀλιθσαι.* Lego ἀκούοντες, cum ἄνορτες exprimat contrarium his, quæ Clemens probare conatur. Si enim inviti Hebræos diripissent, illos immerito vituperaret: legendum est igitur ἀκούοντες vel ἐκόντες.

Ibid. B 2. Pro καταχρώμενος, καταρκόμενος lego, sensu reiterandi. Plutarchus in *præcept. conjug.*, t. VII, p. 415 edit. Hutten: *Ὅστις οὐ τρόπος τῆς οἰκοδῆς ποίησ, μήτε ψεύγειν, μήτε δυσχεραίνειν τὰ τοιαῦτα τοῦ ἀνδρὸς ἀρχομένου αὐτὴν καταρχεσθαι.*

« Sic agere debet uxor ut uirque recuset

neque ægre ferat ea repetere quæ maritus prævit. »

Col. 769 B. 7. Lego ὡς δὴ μὴ cum manuscripto codice 465 pro ὡς μηδέ Eusebii, et pro ὡς δὲ μὴ Clementis.

Ibid. C 5. Ὡς δευχθήσονται, αὐτοτελῶς δὲ τὰ ἐτέρων ὑφελόμενοι, ὡς ἴδια ἐξήνεγκαν. Hæc intelligi non possent nisi Clemens restitueret quidquid Eusebii librarius sive incuria, propter verba similitudinis desinentia, sive pigritia, suppressit : quæ ex Clemente restitui. Mendum inesse puto in textu utriusque scriptoris, qualis exstat in manuscriptis codicibus. Primæ voces, apud Eusebium sunt ὡς δευχθήσονται : apud Clementem, ὡς δευχθήσεται. Ambo errant, ut patet : Clemens jure merito numerum singularem habet ; nam unicum probat factum, plagiatum ; at non demonstrare conatur, cum jam id fecerit, et ad aliud ratiocinium transeat ; non dubito quin ὡς δέδεικται, quam ego lectionem in interpretando secutus sum legendum sit.

Ibid. 7. Nomen hujus scriptoris quem Vossius inter historicos refert, quamvis ad poetas mihi pertinere videatur, cum Eusebius, in *Chronicis*, ad quinquagesimam tertiam olympiadem, eum Telegoniae auctorem dicat, furtumque ejus insimulatur sit totus liber Musei de Theoprotis, hoc nomen, inquam, scribitur Εὐγράμων apud Clementem, et in Eusebii *Chronicis*, in *Præparatione*, Εὐγράμων. Omnia suadent rejiciendam posteriorem lectionem : consensus duarum citationum, quarum una Eusebii, et ipsa forma Εὐγράμων, quam vitiatam esse nemo non videt.

Col. 772 A 2. Πευσόμεθα παρ' αὐτῶν ἦτοι. Ἡ. Interrogandi verba construi nequeunt cum ἦτοι, sed cum ἔτοι positum pro *poterunt*, *utrum*. Exempla conjunctionis Latinæ si sunt rariora quam Græcæ conjunctionis *si* exempla, in hac tamen constructione satis communia. Sed ἦτοι, *vel*, prorsus rejiciendum est. Apud Clementem, pro *ἔστι* Eusebii, legitur εἶναι, quod solœcismum paululum mitigat ; attamen phrasis mendosa est : infinitivus non potest sequi verba interrogandi.

Col. 772 B 12. Hæc oratio Æaci qui in Græciam abundantiam reduxit, in quinta Pindari *Nemæa*, v. 17, indicatur.

Τῶν ποτ' εὐανδρῶν τε καὶ ναυσικλυτῶν
Θέσσαρτο παρ' ἑμῶν πατέρος Ἑλλαντίου
Στάντες, πλινταντ' ἐς Αἰθέρα χεῖρας ἅμα
Ἐρδαίδος ἀρηγῶτες υἱοὶ καὶ βία Φώκου Κρέοντος.

Qua de re Scholiastes dicit : « Jupiter Hellenius in promontorio Æginæ dicto Hellenio adorabatur. Fertur quod, cum siccitas Græciam desolaretur (alii cataclysmum dicunt), atque Græcorum multitudo venisset rogatum Æacum, utpote filium Jovis, ut intercederet pro liberatione a calamitate qua premebantur, eorum mala sanaverit, numen implorando ; propterea restitutam hanc Græciæ salutem Jupiter Hellenius Æginæ cultu speciali honoratur. » Apollodorus, in tertio *Bibliothecæ* libro, c. 12 : « Æacus maxime pius erat ex omnibus hominibus. Cum autem inopia in Græcia sæviret, quia Pelops Stymphalum Arcadiæ regem, cui bellum intulerat, cujusque regnum non potuerat invadere, ficta pace delusum occiderat atque dissecuerat ; responderunt oracula non aliter Græciam liberandam fore e malis quibus opprimebatur nisi Æacus pro ea deprecaretur ; quo facto Æacus Græciam ex hac fame exemit. »

Pausanias in *Corinthiac.*, p. 179, edit. Kühn : « Siccitas jamdudum Græciam desolabatur, nec Jupiter imbrem mittebat neque extra isthmum neque in Peloponnesum, donec Delphos misissent qui illius calamitatis et causam et remedium sciscitarentur : Pythia respondit Jovem placatum iri, si Æacus

pro ipsis deum deprecaretur : unaquæque urbs igitur ad Æacum misit qui sollicitarent. Hic cum Jovi Panhellenio sacrificium obtulisset atque eum implorasset, tandem in totam Græciam imbres cecidit. »

Diodorus Siculus, l. iv, 61 : « Minos cum audisset infelicem filii sortem, Athenas venit ut cædis Androgei rationem quæreret. Nemine ad questionem respondente, Atheniensibus bellum indixit, Jovemque oravit ut siccitate necnon fame Athenienses opprimerentur : statim siccitas Atticam totamque Græciam invasit : fructus perierunt. Tunc urbium principes numen interrogaverunt quomodo possent ista calamitate liberari. Numen oraculum reddidit quo jubebantur Æacum adire, Jovis filium atque Æginæ, filia Asopi, eum rogaturi ut pro ipsorum liberatione preces funderet ; cum mandatum acceptum adimplevissent, Æacus preces fecit, et siccitas in reliqua Græcia cessavit, sed in Attica perseveravit, » etc.

Vid. Isocratem in *Evagora*, p. 192, ed. H. Steph.

Ibid. D 3. Φιλολόγῳ 465, 466.

Ibid. 5. Correctio πλατώνεια pro πλατίνεια quam exhibent editi, a Vigierio proposita est, discussa atque probata a Ruhnkenio in *Dissertatione philologica de Longino*, §. 8, p. 21, optimis argumentis : insuper confirmatur codice manuscripto 466 et verbis quæ leguntur in fine capituli : « Divus Plato, cujus hodie festum diem cætus noster celebrat. » etc.

Ibid. 6. Hoc nos docet Suidas de Nicagora, filio Mnesæi, Atheniensi rhetore et sophista : sub imperatore Philippo vixit, Vitas virorum illustrium scripsit, de Cleopatra Troadis, de missis ad regem Romanorum Philippum legatis ; fuit genitor Minuciani, pariter sophistæ, qui tractatum rhetorices composuit, Τέχνη ῥητορικῆ : vid. ejus articulum apud Jonsium. *De script. hist. philol.*, III, 14, 2.

Ibid. 7. Vitam Majoris scripsit idem Suidas. Major Arabs erat sophista qui de rhetoricæ constitutionibus (*Περὶ στάσεων*) tredecim libros composuit ; æquævus fuit Apsini Gadaræ, et Nicagoræ, sub Philippi regno vixit et ante. De cæteris nil compertum habenuisa.

Ibid. 10. Vox κατακλιθεῖς aliter verti nequit ob morem antiquum mensis accumbendi.

Col. 775 A 3. Δαίμαχος. Daimachus est haud dubie, ex his verbis, historicus Ephoro antiquior, cum Ephorus ab eo tria fere millia versuum sumpserit. Quidquid de illo scimus ab Harpocrate, Athenæo et Strabone accepimus. Harpocratio ad verbum ἐγγυθῆχη citat Δαίμαχος ἐν τῷ δευτέρῳ Περὶ Ἰνδικῆς. Athenæus nono libro c. 51 : Δαίμαχος ἐν τοῖς Ἰνδικαῖς ἱστορεῖ περισσότερὰς μιλίας γίνεσθαι ἐν Ἰνδοῖς. Strabo l. II, in principio, de Indiæ latitudine, eum pluries citat ; et semper ejus nomen diversè citatum est. Δαίμαχος, p. 68, Paris. editionis, 1620, ubi Hipparchus sententiam ejus comprobatur potius quam Patrocli, de Indiaram latitudine : p. 70, eum ter nominat Δαίμαχος. Mirum est quod Casaubonus non recoveravit orthographiam uniformem quæ Δαίμαχος esse videtur. « Omnes hi, ait Strabo, p. 70, qui de Indiis scripserunt, omnino mentiti sunt, sed ante omnes Daimachus, deinde Megasthenes, Onesicritus et Nearchus et post eos alii loquaces. Quod nobis apertissime patuit, cum Alexandri victorias relegimus ; at imprimis Daimacho et Megastheni diffidendum est, » etc. Illud opponitur Hipparcho qui illos Patroclo anteponit : « in legationem missi sunt, pergit, Palibotram (Ellahabad), Megasthenes ad Sandrocotten, Daimachus ad Allitrochaden, filium prioris. »

Strabo, l. xv, p. 690 A, citat Daimachum eum semper Megastheni conjungendo. Videntur igitur fere eadem scripsisse.

Porro quomodo fit ut Ephorus Callisthenis et Anaximenis, magisque Daimachi plagiarius esse po-

tuerit? Ephorus, Isocratis, sicut Theopompus, discipulus, Græciæ historiam scripsit quæ incipit a reditu Heraclidarum in Peloponnesum, 80 annis post captam Trojam, et terminatur in discessu Philippi ab obsidione Perinthi: ultimus etiam liber non ab ipso, sed a filio ejus Demophilo scriptus est. Diodorus Siculus l. iv, initio: "Εφορος ὁ Κυμαῖος Ἰσοκράτους ὡν μαθητῆς ὑποστησάμενος γράφειν τὰς κοινὰς πράξεις, τὰς μὲν παλαιὰς μυθολογίας ὑπερέβη· τὰ δὲ ἀπὸ τῆς Ἰρακλειδῶν καθόδου πραγθέντα συναξάμενος, ταύτην ἀρχὴν ἐποίησατο τῆς ἱστορίας. Idem, l. xvi, cap. 76. "Εφορος μὲν ὁ Κυμαῖος τὴν ἱστορίαν ἐνθάδε κατέστροφεν εἰς τὴν Περίουθου πολιρχίαν. 540 annis ante J. C.

Col. 775 A 3. Callisthenes et Anaximenes duo sunt historici [Alexandri, qui eum in sua expeditione comitatis erant: prior locum dedit falsæ historiæ quæ illius nomine inscribitur, et quæ omnino indigna fide est. Vossius, in suo *Tractatu de historicis Græcis*, fuse locutus est de his duobus scriptoribus. Meursius in suis notis in Chalcidum, longum de eis scripsit articulum. Vid. præterea baronem a Sancta-Cruce, *Examen criticum historic. Alexandri*, p. 33 et seq. secundæ editionis, et nominatim de Callisthene, notitiam biographicam quam edidit abbas Sevinus in *Memor. academ. Inscription.*, tom. VIII, p. 126. Hemsterhuys, ad nonum librum, p. 1075. *Onomastici* Pollucis, in nota, distinctionem fecit operum quæ utrique Callistheni tribuuntur, Sybaritano et Olynthio qui hic citatur. Meursius, in sua *Bibliotheca Græca*, in *Callisthene Sybaritano*, eos confederat.

Anaximenes et Callisthenes qui Alexandri expeditionis comites fuerunt, ejus victorias quidem sigillatim scripsere, sed historias huic principi anteriores scripsisse videntur. Pausanias, *Eliac.*, *Poster.*, cap. 18: "Ὁ Ἀναξιμένης τὰ ἐν Ἑλλήσιν ἀρχαῖα, καὶ ὅσα Φίλιππος ὁ Ἀμύντου εἰργάσατο, συνέγραψε. Diod. Sicul. l. xv, § 89, dicit: Τὴν πρώτην τῶν Ἑλληνικῶν ἀνεγράψεν ἀρχάμενος ἀπὸ θεογονίας. Hæc pro illo sufficient. Callisthenes quoque *Hellenica* a Plutarcho citata scripserat, in *Cimone* et *Agesilao*; ab Athenæo, l. x; a Stephano Byzantino in *Τεγύρα*. Istud furari potuit Ephorus. At Daimacus de India tantum scripsit; sed quo tempore vixit? Seleucus Nicanor, dynastæ Seleucidarum caput, videtur esse, ex Strabone supra citato, ille qui Megasthenem legatum direxit ad Sandrocottam regem in urbe Palibotra (Allahabad) qui ei bellum intulerat: ejus expeditio a Justino narratur, xv, 4: de hac item obiter agitur apud Plinium, vi, 17: fœdus quod iniiit cum Sandrocotta a Strabone citatur, xv, p. 724. Si Daimacus, ut ait idem, ad filium Sandrocottæ missus est, cuinam tempore hunc adscribemus eventum? Clemens Alexandrin., *Stromatum* primo, ab Eusebio citatus, *Præp. evang.*, l. ix, c. 6, expresse dicit Megasthenem Seleuco Nicanori fuisse cœvum. Ætate igitur propecta erat princeps ille, qui jam senescebat quando bellum gessit ad Gangem, tempore quo ad Allitrochadem Daimacum misit. Ergo impossibile est Ephorum tunc temporis adhuc vixisse. Sic opinatur Vossius *De historicis Græcis* in *Daimaco*: impugnat in hoc sensu Casaubonem qui hujus nominis orthographiam restituendo in *Vita Thaletis*, historicum Daimacum miscuit cum Daimaco Platónico, et credidit forte factum fuisse ut integras paginas Ephorus ab hoc auctore desumpserit, qui cum tantum scripsisset de rebus Indicis, nullam proinde materiam præbebat consonam historiæ quam Ephorus scripsit et quæ ad nos non pervenit.

Ibid. 14. Lego κλεμμάτων pro πραγμάτων.

Ibid. B 7. Andro est unus e primis historicis philosophiæ Græcæ: Diogenes Laertius ejus testimonium invocat in *Vita Pherecydis*, "Ἀνδρῶν ὁ Ἐξέσιος δύο φησὶ γεγονέναι Φερεκύδας· Πίνδαρι σχολιαστές, *Isthmion*, oda 2: Σπαρτιατῶν Ἀριστέδωμον

ἐν τοῖς ἑπτὰ σοφοῖς ἀναγράφεται "Ἀνδρῶν ὁ Ἐξέσιος. Ejus libri titulus erat *Tripes* (Τρίπους); Diogenes Laertius in *Vita Thalesii*: "Ἀνδρῶν, ἐν τῷ Τρίποδι, ἀργεῖους ἄθλον ἀρετῆς τῷ σοφωτάτῳ τῶν Ἑλλήνων τρίποδα θεῖναι· Clemens in primo *Stromatum*: «Septem sapientes cœvi fuerunt Thaleti, sicut ait Andro in *Tripode*.» Vide Suidam, in voce: *Σαυλωρ δῆμος*.

Ibid. 14. Lego ἄθλον pro δῆλον.

Ibid. C 5. De prædictione motuum terræ quæ Pherecydi pariter et Pythagoræ tribuitur, non consentit inter auctores qui idem factum retulerunt.

Pro Pherecyde habemus Ciceronem *De divinatione* l. 1, c. 50: «Pherecydes quidem ille Pythagoræ magister potius divinus habebitur quam physicus; qui eum vidisset haustam aquam de jugi puteo, terræ motum dixit instare.»

Plinius *Hist. nat.*, lib. II, cap. 81: «Perhibetur et Pherecydis Pythagoræ doctoris alia conjectatio, sed et illa divina; haustu aquæ e puteo præsensisse ac prædixisse ibi terræ motum.»

Apollonius Discolus in *factis narrationibus*, cap. 5 editionis Meursii: Τὰ δὲ περὶ Φερεκῦδην. «Idem narratur de Pherecyde qui cum olim in insula Syro siti laboraret, aquam petiit ab uno e suis discipulis; et postquam bibisset, terræ motum prædixit in hac insula futurum, quæ res post tres dies evenit.»

Lego ἐν Σύρῳ pro ἐν Συρίᾳ cum Jonsio *De script. hist. philos.* Max. Tyrius, *serm.* 19, dicit hoc accidisse in insula Samo.

E contra in gratiam Pythagoræ, præter Andronem, solum ejus duos historicos numeramus, Porphyrium et Jamblichum. Porphyrius in *Vita Pythagoræ* cap. 29: Προβήσεις τε γὰρ ἀπαράβατοι σεισμῶν διαμνημονεύονται αὐτοῦ.

Jamblichus, *Vita Pythagoræ*, cap. 28: Λέγεται δὲ ὅτι σεισμῶν ἐσόμηνον ἐπὶ φρεάτος, οὗ ἐγεύσατο, προηγέρευσε.

Ibid. 4. Quod attinet ad navigium est quoque prædictio pariter Pherecydi et Pythagoræ tributa. Porphyrius, c. 28 *Vitæ Pythagoræ*: «Cum navi in portum appelleret, omnesque nautarum amici vota sunderent, ut merces integræ ad littus appellerent, fertur Pythagoram dixisse ista navi hominem non nisi mortuum vehi; et ita res se habebat.»

«Jamblicus l. I. dicit eum prædixisse navem, quæ vento secundo impellebatur, mox naufragio perituram.»

Quoad Pherecydem Apollonius Discolus l. I. narrat eum, cum venisset Samos in Junonis templum, et vidisset navem quæ in portum ingrediebatur, circumstantibus annuntiavisse hanc navem in portum non esse perventuram; adhuc eo loquente ortus est vortex turbulens, navisque submersa est.

Diogenes Laertius eadem narrat de Pherecyde in principio vitæ ejus: Ναῦν οὐριουδραμοῦσαν ἰδόντα, εἰπεῖν ὡς μετ' οὐ πολὺ καταδύσεται, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ καταδύναται.

Ibid. 7. Narratio spectans ad urbem Sybarim quam Messinam dicit, ignota est, cum amissi sint historici Theopompi libri. Ex præcedentibus tamen supponi debet hic agi de Sybari a Crotoniatis capta, Milone duce Pythagoræ suadente, primo sexagesimæ octavæ olympiadis anno. Vid. Diod. lib. XII, 9; Strab. lib. VI, c. 15, pag. 263.

Quod ad advenam spectat, quem Perilaum vocat Theopompus, Perialum Thurium esse credo, qui e Pythagoricorum cœtu pulsus est, referente Jamblicum cap. 17 *Vitæ Pythagoræ*; credo autem scribendum esse Περίλαος, quod nomen commune est apud Græcos.

Urbs Megarensis in Sicilia est Hybla civitas: "Εχτη Μέγαρα, inquit Stephanus Byzantinus, ἐν Σικελίᾳ ἡ πρότερον Ὑβλη, ἀπὸ Ὑβλωνος βασιλείως.

Plerumque apparet Theopompi narrationes contrariis relationibus prævaluisse, eique communiis

fidem adhiberi; ratio obvia est: in omnium manibus ejus liber versabatur, auctoresque contrarii vix cognoscebantur.

Col. 776 A 4. Τῆς ἀρρώστιας ταύτης ἐπιλήσθη. De hac significatione istius verbi Græce sicut et verbi implere Latine, vid. Ruhnkenium in *Lexicon Platonicum* Timæi, p. 31.

Ibid 10. Philostratus Alexandrinus cognoscitur brevi notitia biographica quam ei dicavit ejus homonymus in *Vitis Sophistarum*, lib. 1, cap. 7: «Novi,» inquit, «Philostraten Ægyptiacum, qui cum Cleopatra regina philosophabatur, atque sese sophistam jactabat, quia stylo ornato panegyricoque apto utebatur; in familiaritatem venerat hujus reginæ, quæ ipsa lepidi ingenii laudem appetebat; ita ut de eo scripta sit parodia his versibus elegiacis: «Cave ab indole famosi sapientis Philostratis, qui Cleopatraz familiaritate utendo, illius similis factus est.»

«Plutarchus in *Vita Antonii*, dicit Augustum ei pepercisse, solius Arii precibus indulgendo. Arius tanta gaudebat gratia apud Cæsarem, ut veniam impetraverit pro multis, inter quos fuit quidam Philostrates sophistarum tunc temporis viventium peritissimus orationis ex improvisis componendæ; cujus autem agendi ratio Academia indigna erat,» etc.

Ἡ δὲ δὴσσην ἄλθιο, Φιλίστρατε, ποῦ σοι ἐκείνα Σκηπτρα, καὶ αὐ βασιλεῶν ἀφθονοὶ εὐτυχία
Αἱ ἐπηωρήσας ἀεὶ βλορ; ἢ δ' ἐπὶ Νεῖλω
Κεῖσαι Ἰουδαίους ὦν περίοπτος ὄροισ.
Ὅθνεῖοι καμάτους τοὺς σοὺς διεμοιρήσαρτο,
Σὸς δὲ νέκυς ψαφαρῆ κελσετ' ἐν ὄστρακτρῃ.

«O infelix Philstrata, ubi nunc sunt sceptrā, hæque regum perpetuæ felicitates, quibus tua inhærebatur vita? Jam nunc in Ægypti et Judææ finibus jaces: Alieni inter se dividunt tuos labores, et tuæ reliquæ in urna fictili requiescunt.» Tom. II *Anthologiae*, epigramma Crinagoræ.

Ibid. 12. Ampla reperitur notitia de Cæcilio, ejusque operibus in *Longino* edit. Tourpii, nota prima. Hic tantum posset repeti: omisit tamen Eusebii citare locum ubi de Cæcilio rhetore Siculo agit. Reformanda est orthographia quæ apud Suidam, Longinum et alios est Κακκίλιος.

Ibid. B 4. Hic deest nomen unius interlocutorum, nam cum infra Apollonium nominatum compellet, jam eum non loqui patet.

Ibid. 13. Hellenicus indubie Herodotum expilavit in νόμιμα βαρβαρικά: duæ institutiones ex hoc libro extractæ quæ ad nos pervenerunt, illud probant: prior, conservata a Suida magnoque *Etymologico* ad verbum Ζάμολεξις, hæc est:

Ἑλλάνικος ἐν τοῖς Βαρβαρικοῖς νόμοις (lege νομίμοις ut apud Euseb. et vide emendat. Tourpii in *Suidam*, t. I, p. 232) φησιν, ὅτι Ἑλληνικός τε γηγονῶς τελετάς κατέδειξε Γέταις, τοῖς ἐν Θράκη, καὶ ἔλεγεν ὅτι οὗτ' ἂν αὐτὸς ἀποθάνοι, οὐθ' οἱ μετὰ τοῦτου, ἀλλ' ἔξουσι πάντα ἀγαθὰ· ἅμα δὲ ταῦτα λέγων ὠκοδόμησεν οἰκίαν κατὰ γαίον· ἔπειτα ἀφανισθεὶς αἰφνίδιον ἐκ Θρακῶν ἐν τοῦτου διητάτο. Οἱ δὲ Γέται ἐπιόθουν αὐτὸν, τετάρτῃ δὲ ἔτει πάλιν φαίνεται, καὶ οἱ Θρακῆς αὐτῷ πάντα ἐπίστευσαν.

Hæc verba sunt mera transcriptio, quamvis leviter deformetur et mutetur dialectus, ὅς capitis libri iv *Historiæ Herodoti*. Legendum est pro οἱ μετὰ τοῦτου quod sensu vacat, vel οἱ μεθ' ἑαυτοῦ, vel ut apud Herodotum οἱ συμπόται αὐτοῦ pro πάντα ἀγαθὰ, τὰ πάντα ἀγαθὰ.

Alterum exemplum ex Athenæo trahitur lib. xi, p. 462:

Ὅσα δὲ καὶ Ἑλλάνικον ἐν ἐθνῶν ὀνομασῆαις (lege νομίμοις) λέγοντα ὅτι Λιβύων τῶν νομάδων τινὲς οὐδὲν ἄλλο κέκτηνται ἢ κύλια καὶ μάχρηαν καὶ ὄδραν· καὶ οἱ οἰκίαις ἔχουσιν ἐξ ἀνθερίκων πεποιημένας, μικρὰς ὄσον, σικῆς ἕνεκα, ἃς περιφέρουσιν ὅπου αὐ πορεύονται. Herodotus, lib. iv, 190: Οἰκί-

ματα δὲ σύμπηκτα ἐξ ἀνθερίκων ἐνεργμένων περὶ σχολίους ἔσται, καὶ ταῦτα περιφορητά.

Ad quemnam autem Hellenicum spectat hæc objurgatio? Suidas duos commemorat pariter historicos, Hellenicum Lesbium aut Mitylenensem et Hellenicum Milesium. Hujusce nihil nisi scripta memorat. Περίοδον γῆς καὶ ἱστορίας. Eustathes (*ad Iliad.* v, 6, pag. 916, 50): «Ἡ τοῦ Ἑλλάνικου ἱστορία δηλοῖ.

De altero fusius loquitur: quoad vero ejus opera, istud tantum dicit: Συνεγράφατο πλείστα πεζῶς τε καὶ ποιητικῶς· «Scriptis multas historias tum poetico, tum pedestri sermone.» Vossius, in duobus articulis suorum *Historicorum Græcorum*, Hellenicis consecratis, lib. 1, cap. 4; lib. iv, cap. 5, multos numerat auctores, qui Hellenicum citaverunt, plures tamen omittens: nam Kusterius ex Suida ejus enumerationem auget, et Sturzium, editor fragmentorum Hellenici, multo magis eam amplificavit. Vossius dum enixe tentat utriusque Hellenico asserere partem operum nominatorum quæ ad ipsos pertinet, maxime angustiatur atque nihil statuit. Ratio est obvia: si excipiantur Dionysius Halicarnass. et Tzetzeus qui interdum qualificativum ὁ Ἑσθιος addiderunt commemorando scripta prioris Hellenici, et Strabonem a quo memoratur cum de Lesbo sermonem facit, communiter ignoratur ex utroque Hellenico res habeatur in citationibus in quibus de eis disseritur.

Dionysius Halicarnass. dicit in lib. 1 *Antiquitat.*, c. 28, p. 74 edit. Reiskii, Hellenicum Lesbium existimasse Tyrrenos non alios esse nisi Pelasgos qui nomen suum mutaverunt, patriam mutando. Sic sese habuit in *Phoronide*, cujus Clemens quadam carmina citavit *Stromat.* 1, pag. 418, relata a Proclo in Hesiodum, p. 141 edit. Heinsii: ab Eudocia, *Viol.*, 248; Schol. Apollonii, lib. iii, v. 1178. Idem Dionysius in sua epistola ad Pompeium, dicit Hellenicum Herodoto ætate seniore; en ejus verba, t. VI, p. 679:

Ὁὐ μὴν Ἡρόδοτος γε τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων γενομένων Ἑλλάνικου τε καὶ Χάρωνος τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν προεκδεδοκότων, οὐκ ἀπετράπετο, ἀλλὰ ἐπίστευσεν αὐτῶν κρεῖσσόν τι ἐξοισεῖν. Dubitari nequit quin Hellenicus ibi nominatus de Hellenico Lesbio sit intelligendus; sic de eo loquitur ubi agit de stylo Thucydidis, t. VI, p. 8:8: Ἀρχαῖοι μὲν οὖν συγγραφεῖς πολλοὶ, καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους ἐγένοντο, καὶ πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐν οἷς ἐστὶ... καὶ ὁ λαμπρότερος Χάρων... ὀλίγω πρὸς ὑπεροχὴν τῶν Πελοποννησιακῶν, καὶ μέχρι τῆς Θεουκιδίδου παρεκτείναντες φιλικίας Ἑλλάνικος τε ὁ Ἑσθιος καὶ Δαμάστης ὁ Σιγείεις... Ex his apparet Charonem visisse ante Hellenicum, qui ipse Herodotum antevit ætate. Etenim addit, p. 820: Ὁ Ἀλικαρνασσεὺς Ἡρόδοτος γενόμενος ὀλίγω πρότερον τῶν Περσικῶν παρεκτείνας δὲ μέχρι τῶν Πελοποννησιακῶν, τήν τε πραγματικὴν προαίρεσιν ἐπὶ τὸ μῆζον ἐξήνεγκε καὶ λαμπρότερον. Herodotus, qui post eos primum ab ipso nominatus venit, quoad stylium narrandique modum novata tradit. Thucydides, pergit, τοῦτοις ἐπιγενόμενος, οὐτε ὅφ' ἐνδὲ ἐβουλήθη τόπου καθιδρῦσαι τὴν ἱστορίαν ὡς οἱ περὶ τῶν Ἑλλάνικων ἐποίησαν, οὐτε τὰς ἐξ ἀπάσης χώρας Ἑλλάνικῃ ἢ Βαρβάρους ἐπιτελεσθεῖσας πράξεις εἰς μίαν ἱστορίαν συναγαγεῖν, μιμησάμενος Ἡρόδοτον. Hellenicus historiam scriperat de unaquaque regione separatim agendo, ὅφ' ἐνδὲ τόπου, Herodotus in globo, Thucydides omnia referendo ad magnum eventum politicum, id est Peloponnesi bellum. Hoc etiam asserit idem Dionysius, p. 856. Thucydidis verba citando, lib. 1, c. 97. Illa antiquitas comparativa Hellenici erga Herodotum, textu eximio Aulugelli confirmatur, lib. xv, c. 23: «Hellenicus initio belli Peloponnesiaci fuisse quinque et sexaginta annos natus videtur, Herodotus tres et quinquaginta, Thucydides quadraginta. Scriptum est in libro undecimo Pamphilæ.»

Suidas Hellenicum et Herodotum ut regis Mace-

doniæ Amyntæ commensales repræsentat : Διέτριψεν Ἑλλάνικος, σὺν Ἡρόδοτῳ παρὰ Ἀμύντῃ τῷ Μακεδόνων βασιλεῖ, κατὰ τοὺς χρόνους Ἐυριπίδου καὶ Σοφοκλέους. Dominius Sturtius jure merito anachronismum impugnat cujus insimulat Suidam qui Herodotum et Hellanicum Amyntæ, Euripidis et Sophoclis cœvov esse docet : hoc non ad thesim nostram atinet.

Jam vero nunc verisimile sit senem Hellanicum, cujus historiæ singillatim divisæ Herodoti historiam universalem omnes præcesserunt, voluisse componere historiam, in ætate protracta, quæ nihil aliud fuisset nisi quid ab Herodoto compilatum? En quæstio. Ut solvatur, statuendæ sunt epochæ. Inter doctos ortæ sunt contentiones de tempore quo Herodotus suam scripserit historiam; alii, qui pars maxima, Plinium secuti sunt expresse dicentem, *Hist. nat.*, lib. xii, segm. 8 : « Tantaæboris auctoritas erat urbis nostræ trecentesimo decimo anno; tunc enim auctor ille (Herodotus) historiam suam condidit Thuriis in Italia. » Vossius in suis *Historiis Græcis*; Simson in *Canone Chronico*; Des Vignoles, in sua *Chronologia*, et alii, hanc epocham ut veram habuerunt. Porro, cum annus trecentessimus decimus ab Urbe condita respondeat secundo anno octogesimæ quartæ olympiadis, ex ætate quam, ut notum est, habebat Herodotus ineunte bello Peloponesiaco (tres et quinquaginta annos), facile deducetur eum jam tunc quadraginta annis natum esse. Propterea Simson Olympiæ lectionem, si facta est, in primo anno aut in ludorum celebratione octogesimæ quintæ olympiadis reponit. Hæc supputatio tamen impugnatur a Dodwello in suo *Apparatu ad Annales Thucydid.*, seq. 48, qui nec cum Simsone nec cum Eusebio in suo *Chronico* concordat : ejus vestigiis institerunt præses Bouhierius in *Dissertatione de Herodoto*, et Wesselingus, in editionis suæ Prefatione. Objicitur Thucydidem adhuc puerum (ἔτι παῖς) interfuisse lectioni historiæ Herodoti quæ Olympiæ facta est.

Primus auctor qui de hac lectione loquatur est Lucianus, in scripto cujus titulus est *Herodotus*; at tacet quod ad Thucydidem spectat. Marcellinus Lanc circumstantiam primus retulit, in illius historici Vita, at nec ætatem nec locum indicavit : quinimo istud ut quid incertum tradidit : λέγεται ὡς ποτε τοῦ Ἡρόδοτου τὰς ἰδίαις ἱστορίαις ἐπιεικηνόμενος παρῶν τῆ ἀρχαίας Θουκυδίδης καὶ ἀκούσας ἐδάκρυσεν. Eusebius, in suo *Chronico*, omnino ignorat quæ Thucydidis tributa sunt; Athenis per octogesimam tertiam olympiadem Herodotum suam legisse asserit historiam. Photius eum sequitur addendo Thucydidem admodum juvenem huic interfuisse lectioni, cod. 60 *Bibliotheca* : λέγεται δὲ ἀναγνωστικῶς αὐτῷ τῆς ἱστορίας κομιδῆ γενόμενα παρὰ τῷ πατρὶ Θουκυδίδῃ ἀκούσαι καὶ δακρύσαι. Juxta igitur Photium apud Olorum res acta est. Suidas solus Thucydidis infantiam declamationi Olympiæ factæ conjungit : Ἐτι παῖς τυγχάνων Ἡρόδοτου, ἐπὶ τῆς Ὀλυμπίας τὰς ἱστορίας αὐτοῦ διερχομένου ἄς συνεγράφατο, καὶ κινηθεὶς ὑπὸ τίνος ἐνθουσιασμοῦ, πλήρης δακρύων ἐγένετο. Hoc solo auctore inductus est Dodwellus ad referendum hunc eventum per ludorum celebrationem octogesimæ olympiadis, cum Thucydidēs tunc quindecim annis natus esset, et Plinio simul et Eusebio contradicendum. Si tamen attendatur tempus quod Herodotus in suis itineribus consumere debuit, ut sese tradens litteris et commercio unde discere debuit diversa idioma regionum quas perlustravit; si item reputemus illi multa fuisse colloquia cum omnibus viris doctis maximæ partis orbis terrarum, a Scythia ad Æthiopiæ fines, ab Euphrate usque ad magnam Græciam, difficile intelligendum erit talem historiam ab Herodoto anno vicesimo septimo ætatis suæ, ut contendit Dodwellus, perfectam fuisse; nam, cum natus esset secundo anno septuagesimæ decimæ quartæ olympiadis, Herodotus nonnisi viginti septem annos

habebat, primo anno octogesimæ primæ olympiadis. Quidquid id est, et etiamsi admittenda essent totaliter ista anecdota, fatendum foret, cum præside Bouhierio, hic agi de levissima ejus historiæ parte, id est de hac parte quæ spectat ad Persiam et Ægyptum; hujusque partis Olympiæ fecisse lectionem; partes reliquas Thuriis compositas atque reformatas fuisse; cæterum neminem latet has ἐπιδείξεις, aut lectiones solennes coram toto populo, non posse esse libri tam fusi quam *novem Musæ* Herodoti : quod nec pectus ullum toleraret, nec attentio sustineret, nec interruptio sufficiens in stadii ludis permetteret. Nam igitur aut duas partes egregias declamavit, ut sit hodiernis diebus; unde concludo ejus historiam publicam evasisse solummodo cum quadraginta et quinque annos attigisset; Hellanicus tunc quinquaginta et septem habebat. Porro, sic positus rebus, sequendus nobis est dominus Creuzer, qui in suo opere *De historica arte Græcorum* contendit Hellanicum, licet ætate proveciorem Herodoto, nihil tamen ante historicum hunc in publicum edidisse. Contra hanc sententiam, aliunde repugnantem, insurgit Dionysius Halicarn. Scimus enim ab hoc auctore multas historias privatas tum poetico, tum pedestri stylo scriptas fuisse, et editas in lucem : Πλεῖστα συνεγράφατο περὶ τὰ καὶ ποιητικῶς. Ex una parte, jam citatam illius *Phoronidem* novimus; *Asopidem*, quam memorat Marcellinus, qui Thucydidis historiam scripsit; *Deucalionidem*, de qua loquuntur Athenæus, lib. x, 4; Clemens Alexandrinus, *Strom.* vi, p. 752; *Atthidem* a Suida relatum, ad hæc verba : *Μορυλία* et *Στεφανηφόρος*, a Thucyde, l. i, § 99, ab Harpocrate, voce Ἀλδση; illius historiæ *Phoronidi* oppositæ sunt ab Athenæo, lib. ix in fine : Ἑλλάνικος ἐν ταῖς ἱστορίαις Ἀρχίαν φησὶ καλεῖσθαι, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τῆς Φυρωνίδος ἑρμηνείᾳ αὐτὸν ὀνομάζει. Illi opus, cui nomen *Τρωικά*, tributum est a Dionysio Halicarn. *Antiquitat.* i, p. 120 : Ὁ μὲν οὖν πιστότατος τῶν λόγων ἢ κέχρηται τῶν παλαιῶν συγγραφέων Ἑλλάνικος ἐν τοῖς *Τρωείοις*. In naufragio scriptorum Hellanicus Lesbii, haud facile dictatorum scriptorum tituli discerni queunt a titulis operum quæ scripta sunt ab ejus homonymo; sed res mihi videtur incredibilis, ut vere parens sit omnium librorum qui tribuuntur illi. 1° Furtum in Herodoti scriptis factum ipso recentiorem scriptorem monstrat; 2° notandum quod interdum Dionysius, semel Trzetzes in *Lycophontem*, v. 4374, illum accurate cognominat ὁ Λέσβιος, unde patet ipsos eum ab alio Hellanico discernere voluisse. Nec Thucydidem *Atheniensem*, nec Herodotum *Halicarnasæum* cognominant, quia nullus alter, eodem nomine cognitus, historiam scripsit. Unde dubitare nequeo quin βαρβαρικά vel ἔθνων νόμιμα, quæ varie indicantur sub his nominibus Κτίσεις, Κυπριακά, Ἀσσιακά, Περσικά, Σκυθικά, Φοινικικά, Hellanici secundi sint. Quis autem erit Hellanicus ille? Suidas quemdam Hellanicum grammaticum nominat ad hæc verba Ἀρδοκίδης et *Πτολεμαῖος*, cui cognomen Ἐπιθέτης, δίδει εἶπετο τῷ Ἀριστάρχῳ, διηγεῖται δὲ Ἑλλάνικου τοῦ γραμματικῶ· ὁ δὲ, Ἀγαθοκλέους· ὁ δὲ, Ζηνοδότου τοῦ Ἐφέσου. Hunc Hellanicum evidenter confundere debemus cum grammatico quem citat scholiastes Homericus Venetus 1° pag. prima Præfationis edente Bekkerio, ubi contendit *Odysseam* non scriptam fuisse ab Homero; 2° ad vers. 269 libri quinti *Iliadis*; 3° ad versum 651 libri decimi quinti; 4° ad v. 90 libri decimi noni. Idemne est hic grammaticus ac Milesius historicus noster? Hanc nequeo litem solvere; sed iterum mihi liceat contendere Herodotum, nec in scribenda historia viam didicisse a grammatico qui solum *Βαρβαρικά* νόμιμα compilavit, nec cum eo ad mensam accubuisse, apud regem Macedoniæ. Scio ejus ætate prælonga dominum Creuzer quo danimodo excogitata sua fulcire posse, cum Lucianus ipse, in opere Macrobiani, illum diutissime vixisse testetur. Sed serius

Creuzer Hellenicum, ocius Dodwell Herodotum nobis operantes monstrant. Quæ mihi de Damaste dicenda restant, meam de Hellenico sententiam firmabunt.

Citatus minus est Damastes quam Hellenicus; nulla nobis ex ejus operibus tradita est pars. Attamen, nos docet Dionysius Halicarnasseus, in loco ubi judicatur Thucydides, t. VI, pag. 818, eum in scribenda historia Herodotum antecessisse. Sed ista mihi litem finitura videntur, quæ Suidas de Damaste loquitur: Γεγονώς πρὸ τῶν Πελοποννησιακῶν, σύγχρονος Ἡροδότῳ... γέγονε δὲ Ἑλληνικοῦ μαθητής. Revera, si Hellenici Lesbii fuisset discipulus, quomodo ab eodem Hellenico fuisset compilatus? En autem, Damastes ipse in idem vocatur ab Agathomero, lib. 1, cap. 1, *De geographia*: Δαμάστης Σιγείεὺς τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν Ἐκαταίου μεταγράψας, περιπλοῦν ἔγραψε. Istud περιπλοῦς, quod Agathomero Damasti tribuitur, nihil mihi aliud esse videtur, nisi opus de quo meminit Suidas, sub hoc titulo, Ἐθνῶν καὶ πόλεων κατάλογος. Porro, si a quodam compilatus Hellenico fuit, haud certe præceptor et antecessor existit latro. Sic opinatur Valckenaer, qui, ad librum IV Herodoti, cap. 190, furtum memorans, de quo hujus notæ initio actum est, solum existitisse furem Hellenicum Milesium inducit. Strabo lib. 1, pag. 47, Damastem quasi reum mendacii objurgat.

Hic mihi dicendum occurrit quam ob causam Δαμάστου pro Δαμάστου scripserim, ut vult Eusebius. Hoc adulterium nomen, tum primum a Meursio in sua *Græca Bibliotheca* restitutum est et ab omnibus doctis deinceps qui locum hunc attulere. Quod si Vigerus Observationes suas in lucem prodidisset, absque dubio adulterium curasset emendare. Harles, inter recensendum auctores in sua *Bibliotheca*, Holstenium omisit in *Indice scriptorum a Stephano Byzantino citatorum*; qui locus quem non edidit Riccius cum notis super Stephanum Byzantinum, invenitur (t. II, p. 118) in opere cui titulus: *Miscellanæ observationes criticæ novæ*. Imperfectus item index est quem tradit Harles veterum scriptorum apud quos Damastes citatur. Prædictus facillime augeretur index, si indicii, quem continet *Bibliotheca Græca* Meursii, jungeretur.

Commentarium domini de Bougainville (vid. *Collect. Academ. humaniorum litterarum*, t. XXIX) in quo tractat de primis historiæ Græcæ scriptoribus, nihil mihi profuit ad dignoscendam ætatem horum historicorum, nec eo fortunatus usus sum, ut numerum et titulos operum cognoscerem. Commentarium istud parvi ponderis mihi esse videtur.

Col. 776 C 1. Hecataeus Milesius, primus inter historiæ Græcæ scriptores, citatus ab Herodoto, l. v, 35, cum hoc cognomine *λογροποιός*, quod sonabat *historicum*, composuit opus sub titulo sequenti: Ἀστίας Περιήγησις, quod memorat Athenæus in fine lib. II operis *Δειπνοσοφισταί*. Et γνήσιον τοῦ συγγραφέως τὸ βιβλίον. Istius dubii causam prorsus ignoro. Idem Athenæus, lib. x, p. 447 C: Ἐκαταῖος ἐν δευτέρῳ περιηγήσεως. Idem opus, in quantum res ad Asiam spectat, in eodem auctore reperitur, ix, 410: Ἐκαταῖος δηλοῖ ἢ ὁ γεγραφώς τὰς περιηγήσεις ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐπιγραφομένῃ. Cum dominus Creuzer. ediderit historica Hecataei in *Fragmentis veterum historicorum*, Heidelbergæ, 1816, ibi exstant quæcumque de prædicto auctore lumen afferre queunt.

Ibid. 6. Falso indicatur sermo Isæi. Dicere vult *successio Cironis*, non autem Cylonis: Περὶ τοῦ Κίλωνος κλήρου, qui, in editione Reiske, t. VII, pag. 192, dictum locum continet, quem de verbo ad verbum sumpsit Demosthenes, pag. 874: Ὑμεῖς τοῖνον καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ βάσανον ἀκριβέστατον ἐλεγχον νομίζετε· καὶ ὁπόταν δούλοι καὶ ἐλευθεροὶ παραγίνωνται, καὶ δὲν εὐρεθῆναι τι τῶν ζητούμενων οὐ χρήσθαι ταῖς τῶν ἐλευθέρων μαρτυρίαις, ἀλλὰ τοὺς δούλους βασιλεύζοντας, οὕτω ζητεῖτε εὐρεῖν τὴν

ἀλήθειαν τῶν γεγενημένων. Εἰκότως, ὡ ἀνδρες δικασταί, συνίστε γὰρ ὅτι τῶν μαρτυρησάντων ἦδη τινὲς ἔδοξαν οὐ τάληθῃ μαρτυρῆσαι, τῶν δὲ βασιανσθέντων οὐδένες πώποτε ἐξηλέγχθησαν ὡς οὐκ ἀληθῆ ἐκ τῶν βασάνων εἰπόντες. Οὗτος δὲ, x. τ. λ. Qui locus, inquam, reviviscit in fine orationis Demosthenis *contra Onelorum*, t. II, pag. 874. Fatebimur tamen nos legisse in argumento quod secundam antecedit, has duas orationes ab Isæo compositas fuisse. « Multis, inquit, hæ duæ orationes Isæi reputantur, propter teneram oratoris ætatem; alii dicunt ab Isæo solummodo emendatas fuisse: multa enim his cum Isæi sermonibus communia sunt. Attamen nil mirum, nostro sensu, quod discipulus magistrum sit imitatus, præsertim cum ipse nondum, ob nimiam juventutem, peculiarem sibi modum creavisset. » Isocratem vero tardiori gradu sequitur. Ecce illius verba, ad finem *Trapezitiæ*: Ὅρω δὲ καὶ ὑμᾶς· καὶ περὶ τῶν ἰδίων καὶ περὶ τῶν δημοσίων οὐδὲν πιστότερον, οὐδ' ἀληθέστερον βασάνου νομίζοντας, καὶ μαρτύρας μὲν ἡγουμένους, οἶόν τ' εἶναι καὶ τῶν μὴ γεγενημένων παρασκευάσασθαι, τὰς δὲ βασάνους φανερώς ἐπιδεικνύναι ὁπότεροι τάληθῃ λέγουσι.

Ibid. 10. Dinarchus: Ἐν τῷ πρώτῳ κατὰ Κλεομένηδος, αἰτίας. Oratio Dinarchi in Cleomedem, ob sævitias, in Vita ejus refertur, scripta a Dionysio Halicarnasseo cujus hoc initium: Ὅτ' μὲν, ὡ ἀνδρες, καὶ ὁ πατὴρ Θεόδωρος δὴ, habetur authentica. In tertio hujus scripti paragrapho, Dionysius Halicarnasseus pariter recognoscit τοῦ Δημοσθενικοῦ χαρακτήρος, ἢν μάλιστα ἐμιμήσατο, πολὺ πλεῖω δύνατὸ τις εἰπεῖν, ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ Πολυεύκτου, προσιμαίεσται γὰρ ὁμοίως ἐκείνῳ, καὶ δι' ὅλου τοῦ λόγου παραπλήσιος μεμένηκε.

Actiones dicuntur αἰτίας, quæ Latine *sævities* vocavi, actiones erant privatæ, uti hoc probatur oratione in *Cononem*, hic nominatum, et aliæ erant ab actionibus περὶ ὕβρεως, quæ erant publicæ, corporalibusque poenis obnoxia. Si legere cupias quæ ad hoc genus congressionis spectant, tibi sunt consulendi præter Harpocracionem, Samuel Peitii, in *Legibus Atticis*; Salmassii, *Demodo usurarum*, c. 17; idem, *Observ. ad jus Atticum et Romanum*, c. 7, 8, 9; et inter omnes Hæult, *Animadversiones in Salmassii observ.*, pag. 115 et seq.

Ibid. D 4. Carmina huc allata Hesiodi inveniuntur in poemate *Operum et dierum*, v. 702. Furtum patrum a Simonide prodidit jamdudum Clemens Alexandrinus, lib. vi *Stromatum*, pag. 744.

Col. 777 A 12. Hic Euripidis versus, quem imitatus est Theodectus in *Alceone*, non reperitur in fragmentis dubiis Euripidis a Matthia editi.

Ibid. B 4. Antimachus a Colophone, quem accusat Porphyrius compilasse Homerum, poeta ille est ab Adriano positus ante omnes, quemque hic inperator in locum Homeri sufficere volebat. De quo multum egit Kuster in *Suida*, sub verbo.

Clemens Alexandrinus, lib. vi *Stromatum*, p. 743, Antimachi nomen verum affert, auctorem vocans ὁ τείος. Porro, seu Clemens, seu exemplaris scriptor erravit. Natus est enim Colophonte Antimachus, et inter omnes ejusdem nominis quos Suidas recenset, nullum *Teium* invenies, nullum item qui plene Antimachi partes tenere possit. Dicitur versus desumptus est ex *Iliade*, l. v. 554.

Cæterum, Dionysius Halicarnasseus, in memorandis priscis oratoribus, ad titulum *de Lysia*, § 17, fatetur eos quæcumque sibi profutura crederent ab antecessoribus desumpsisse, neminem mordente conscientia. Ἐὼ ἔτι καὶ τὰ παρ' ἑτέροις εἰρημένα λαμβάνοντας ὀλίγου δεῖν πάντες, οὐκ ἐν αἰσχυνῇ τίθενται τὸ ἔργον.

Longinus, § 15 *Tractatus de sublimi*, nos omnes hortatur, nedum deterreat, ut eximiorum scriptorum vestigia fideliter sequamur: Ἄλλῃ τῆσιν κατὰ τὰ εἰρημένα ὁδὸς ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τείνει· ἢ τῶν ἐμπροσθεν μεγάλων συγγραφέων μίμησις τε καὶ ζήλοισις...

πολλοὶ γὰρ ἀλλοτρίῳ θεοφοροῦνται πνεύματι, τὸν αὐτὸν τρόπον, ὃν καὶ τὴν Πυθίαν λόγος ἔχει τρίποδι πλησιάζουσιν. Ἔστι δὲ οὐ κλοπὴ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὡς ἀπὸ καλῶν ἡθῶν, ἢ πλάσματων, ἢ δημιουργημάτων ἀποτύπωσης.

Col. 777 D 4. Lysimachus ille videtur esse poeta conoedographus de quo loquitur Lucianus (*Judicium de vocalibus*, § 7): « Hospitio exceptus sum a quodam poeta, nomine Lysimacho, qui, quamvis manifesto Bœoticus esset, e media oriundus Attica cupiebat existimari. Me tamen fallere nequivit, eo quod plus æquo littera ταῦ uteretur. »

Ibid. 5. Alcæus iste, de quo dicitur eum scripsisse epigrammata iambosque satyricos, idem certe est ac Alcæus cujus duo et viginti epigrammata in *Anthologia* servata sunt, quique plerumque versus edebat adversus regem Macedoniae, Philippum, patrem Persæi. Ad quem sic disticho mordaci respondit rex :

Ἄφροιος καὶ ἀφυλλος, ὀδοίπορος, τῶδ' ἐπὶ νότῳ
Ἀλκαιοῦ σταυρὸς πῆγνυται ἡλίβατος.

« In hoc culmine montis vidēs, o viator, crucem foliis et cortice nudatam, apricamque, quæ hæc verba fuit erecta. » Vid. Plutarch. in *Vita Titi Flaminii*, § 9.

Col. 780 A 11. Hoc opus Protagoræ forsitan confundi debet cum alio jam citato in *Theæteto*, sub hoc nomine Ἀλήθεια (Veritas), in quo dixit Protagoras hominem mensuram esse omnium : Πάντων μέτρον ἄνθρωπος.

Ibid. C 13. Εὐγνώμωνι, 466.

Col. 781 B 10. Δωδωναῖος. Vigerus suadet ut legatur didymeus, nec deus unus alterius locum summat, neque ὁ σεμνὸς duobus tribuatur subjectis, Apollini et Jovi.

Ibid. Amphiarus Amphilochnusque sæpius in relictis oraculis juncti occurrunt.

Aristides, tom. I, pag. 82 Canteri : Ἀμφιάρσος μὲν γὰρ καὶ Τροφώνιος ἐν Βοιωτία καὶ Ἀμφιλόχος ἐν Αἰτωλία χρησμοδοῦσί τε καὶ φαίνονται.

Philostrates, in *Heroicis*, pag. 60 Boissonadii : Ἡ ἀνικησίς γε ἀπιστῶν, ξένη, τὸν τε Ἀμφιάρων ὃν λέγεται ἢ γῆ ἐν σοφῷ ἀδύτῳ ἔχειν, Ἀμφιλόχον τε τὸν τούτου παῖδα, πλεῖστον ἰσως ἢ ἐγὼ γιγνώσκων, οὐ πολλὸ ἀπέχων τῆς Κιλίκων ἡπείρου.

Boissonadius, in notis suis, lectorem, cupidum minutatim Amphiarum cognoscendi, remittit ad Barthium in *Statii Thebaid.*, I, 399; item Amphilocum, ad Wytttenbach in Plutarchum, *De sera Numinis vindicta*, pag. 93. De his poetis jam sumus locuti ad lib. vi, cap. 6.

Col. 784 A 10. Πυθαγόρας. Porphyrius, Jamblicus, Diogenes Laertius, et Proclus, in *Vitis Pythagoræ*, hunc in primis filium habent Mesarchi Samii. Solus Porphyrius Cleanthi testimonium affert, Pythagoram Tyri natum esse asserentis : quod absque dubio Porphyrius, nam Tyrus et ipse, libenter excepit. En illius verba : Κλεάνθης ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν *Μυθικῶν*, Σύρον (αὐτὸν εἶναι φησι), ἐκ Τύρου τῆς Συρίας.

Christiani auctores, ut Clemens Alexandrinus, Eusebius, Theodoretus, protinus in hanc venerent sententiam, eo quod ita, cum Græciæ damno, regionibus vulgo dictis *barbaris* vir celeberrimus restitueretur. Unicus nuncupatur auctor, Neanthus in Clemente, I *Stromatum*, pag. 352, velut primus istius fabulæ parens : Πυθαγόρας μὲν οὖν Μνησάρχου Σάμιος, ὡς δὲ Ἀριστότελος ἐν τῷ Πυθαγόρου βίῳ καὶ Θεόποπος, Τυρρῆνός, ὡς δὲ Νεάνθης Σύριος ἢ Τύριος. Theodoretus legit pariter Νεάνθης in Clemente, quem de verbo ad verbum secutus est, p. 7 editionis Sylburgi, *Therapeutica*. Unde patet parvi ponderis esse rationes quibus nituntur hi qui contendunt Pythagoram inter barbaras gentes ortum habuisse. Etenim hi homines, qui ab Aristoxene Tyrreni vocantur, iidem sunt ac Pelasgi qui ex Attica in Italiam venerunt. Cleanthesne vero an

Neanthes oportet scribere? Integra remanet quæstio. Solus Porphyrius hunc Cleanthem nominat cujus testimonio probari posset reipsa Pythagoram natum inter Tyrios fuisse; Neanthes autem a cæteris omnibus vocatur. Cleanthes famam obtinuit e variis operibus ab Athenæo citatis, lib. xiii, pag. 572, aliisque, verbi gratia, ex libro cui hic titulus inditur iste : *Τὰ Μυθικά*. Ego vero existimo scribendum Νεάνθης ἐν πέμπτῳ τῶν *Πυθαγορικῶν*. Hic enim multoties nominatur scriptor a Diogene Laertio, in *Vita Empedoclis*, l. viii, § 72, et quorumdam Pythagoricorum *vitas* composuisse reputatur. (Vid. notam Menagii ad locum Diogenis Laertii, Jonsiumque, *De script. hist. philos.*, II, 4, 3.) Quo vero tempore natus sit Pythagoras scire cupienti legenda sunt quæ scripsit Bentleius, ubi de epistolis Phalaris tractat, pag. 46 editionis Anglicæ.

Ibid. [Hæc ex Platonis *Epinomide* sumpta, tom. II, p. 986 ed. Stephani. Vigerus, quod vix credas, *Epinomide* retinuit, quod vitiose scripserat Rob. Stephanus.

Col. 785 B 4. Totus hic de Democrito locus e primo *Stromate* Clementis, pag. 357, desumptus est. De modo autem disserens Bruckerius quo hæc verba intelligi possunt, Ἐπ' ἔτεα ὀγδοήκοντα ἐπὶ ξένης ἐγενήθη, optime adnotat haud certe Democritum octoginta annis peregrinari potuisse; sed non ante annum suæ vitæ octogesimum finem imposuisse peregrinationibus (*Hist. philos.*, tom. I, pag. 1178). Diodoro Siculo testante, l. I, in fine, quinquæ annis solummodo in Ægypto Democritus remansit. Lego ἀρπεδονάπτται, sicut in Clemente, non autem ἀρσεπεδονάπτται, sicut in textibus Eusebii, ex quodam errore scribentis. Potterus, in Clemente, etymologiam affert ἀρπεδόνος vel γραμμᾶς ἄπειν, quod est *studere geometriæ*. At vide Zoëgam, *De obeliscis*, sect. iv, cap. 2, § 5, pag. 513.

Col. 788 B 6. *Τινὲς τῶν παλαιῶν*. Hi nonnulli veteres Herodotum significant in *Terpsichore*, c. 28. Clemens autem Alexandrinus, *Strom.* I, pag. 362, hunc, quibusdam mutatis, locum præbuit : Κάδμος δὲ Φοῖνιξ ἦν, ὁ τῶν γραμμάτων Ἕλλησιν εὐρέτης, ὡς φησὶν Ἐφορος, ὅθεν καὶ Φοινικῆ τὰ γράμματα Ἡρόδοτος κεκλησθαι γράφει, εἰ δὲ Φοινικᾶς καὶ Σύρους γράμματα ἐπινοήσαι πρώτους λέγουσι. Quæ apud Clementem sequuntur nostro totum auctori sextum suppeditaverunt caput, quibusdam tamen e loco mutatis, aliis autem additis rebus. Sed, iudicio meo, spurium argumentum tuetur, qui primum ætate locum Hebraicis litteris concedit, ob sensum in unaqueque inclusum. Etenim nullus litteris inest valor, nisi quia sonum representant. Quod si plenis respondeant ideis, tunc *litteræ* esse desinunt, mutatisque laribus, hieroglyphi vocantur. Fatebor equidem, et in hoc onnes facile venturos puto, initio rerum uniuscujusque litteræ formam peculiari ideâ respondisse; sed, grassantibus sæculis, litteræ, veteri exuto valore, solummodo pro vocibus valere. Præterea non convenit inter omnes, qui hanc quæstionem tractarunt, de vero sensu litterarum. Exempli gratia : Eusebius contendit per litteram aleph *documentum* Hebraice significari; Plutarchus autem in *Symposiacis*, lib. ix, 9, 2, sequentem tuetur opinionem : « In lingua Phœnicia, ait, littera *alpha* est nomen bovis : unde omnes alias litteras antecedit. » Quidquid sit, hodie ex recentiorum scriptis claruit tum Græcæ, tum Latinæ litteræ a litteris seu Phœnicis, seu Hebraicis, seu Syriacis, quod unum et idem est, suam duxisse originem. Inter hos recentiores, primo ponam loco Josephum Scaligerum in ejus digressu ad litteras Ionicas, quem inseruit in suo libro, cui titulus : *Animadversiones in chronologica Eusebii*, p. 110; Bochartum, *Chanaan*, lib. I, c. 20, p. 448; Renaudotum, *Memoriæ Academiæ Inscriptionum*, tom. III, p. 231, *De Græcarum litterarum origine*.

Col. 789 D 6. Inferius, idem Clemens Olympum

Mysium fuisse tradit, cum dicit: « Ab Olympo Mysio modi Lydii regulæ innotuerunt. » Eandem illi concedit originem Suidas, in ejus *Vita*. Plutarchus, *De musica*, § 5: « Ἀλέξανδρος (ὁ Πολύστρω) ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν περὶ Φρυγίας, κρούματα Ὀλύμπου ἔφη, πρῶτον εἰς τοὺς Ἑλληνας κομίσαι. »

§ 7: Λέγεται τὸν προσηρημένον Ὀλυμπον, ἀληθινὴν ὄντα τῶν ἐκ Φρυγίας, ποιῆσαι νόμον ἀληθινὸν εἰς Ἀπόλλωνα. εἶναι δὲ τὸν Ὀλυμπον τοῦτόν φασιν ἓνα τῶν ἀπὸ τοῦ πρώτου Ὀλύμπου τοῦ Μαρσίου, πεποικημένος εἰς τοὺς θεοὺς τοὺς νόμους· οὗτος γὰρ τὰ παιδικὰ γενόμενος Μαρσίου, καὶ τὴν ἀληθινὴν μαθὼν παρ' αὐτοῦ, τοὺς νόμους τοὺς ἀρμονικοὺς ἐξήγηκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Hi loci tum ex Plutarcho, tum a Clemente desumpti adeo confusi et oppositi quidem sunt, ut explanentur emendenturque necesse sit: 1° Bis apud Clementem nomen Olympi apparet; primum Phrygium, deinde Mysium fuisse legimus. Cujus rei explanatio invenitur apud Plutarchum duos revera ejusdem nominis inducentem viros, priorem in Mysia natum; posteriorem vero a priori ortum habentem. Ecce autem hic prior Mysius nunc, apud Clementem Suidamque, filius est Marsyæ, qui illius et magister et amator erat. Ὀλυμπον τοῦτόν φασιν ἓνα τῶν ἀπὸ τοῦ πρώτου Ὀλύμπου, τοῦ Μαρσίου· οὗτος γὰρ παιδικὰ γενόμενος Μαρσίου, καὶ τὴν ἀληθινὴν μαθὼν παρ' αὐτοῦ. Cuine tribuendum verbum οὗτος? Si de priori Olympo agatur, nullo modo simul esse potest filius et amans Marsyæ, unde scribere oportet τοῦ Μαρσίου pro τοῦ Μαρσίου. Etenim pater ejus Mæonus vocatur apud Suidam qui, ceterum, in eodem articulo duos Olympos confudisse videtur, licet de Olympo Phrygio seorsim locutus sit. Ὀλυμπος Φρύξ, νεώτερος, ἀληθής, γεγονός ἐπὶ Μίδου τοῦ Γορδίου. Ecquis Olympus *Nomus*, seu hymnum ad Apollinem composuit? hanc non diluit litem Plutarchus, qui tantummodo auctorum nomina tradit qui diverse opinati sunt. Ego vero, facile crediderim verbum οὗτος, apud Plutarchum, posteriori Olympo tribuendum esse, qui quondam, Marsiæ discipulus, temporibus Midæ vivebat, teste Suida; dum Mysium patet, a quo iste duxerat originem, ante Midæ tempora exstitisse. Unde, meo iudicio, ipse posterior Olympus est qui in Græciam fistulam attulit. Quamcunque partem sequaris, mutandum semper est nomen τοῦ Μαρσίου. Burretus has neque dimovit neque vidit nubes in sua *analysisi dialogi Plutarchi*, t. VIII, p. 80 *Memoriarum academiarum*.

Col. 792 A 6. Textus fert ἐν Κύπρω, sed ex errore; Dactyli enim in Creta insula montem Idam incolabant: vid. Meursium qui in sua *Creta* quæcunque ad hos homines spectant coegit in unum. In quantum ad modum quo scribi debeat Dactylus Celuis, quem Vigerus scribit *Telmis*, nomen illud in textu restituere debuisset, carmina sequendo ab eo citata ex *Phoronide* Hellenici Lesbii, legereque Ἰδαίων, non autem Ἰουδαίων.

Ibid. 12. Cum Ἰτανός nomen mutilum sit, quomodo scribi debeat nescimus. Sed Potterius in Clementem, pag. 363, secundum Plinium, lib. viii, cap. 20, legit Ἰτριανόν: « ... Tritanum in gladiatorio ludo Samnitium armatura celebrem, filiumque ejus militem magni Pompei. » Malinerotus proponit *Tuditanus*. Vid. Plutarchum, in *Flaminio*, § 14: Οἱ περὶ τὸν Ἰτανόν; Gellius habet *Tuditantum*, *Noct. Attic.* vi, 4, xiii, 15; Macrobius *Saturm.* lib. i, cap. 16.

Ibid. B 13. Spuria lectio Ἄγγυη mutanda est in Ἰγγυη, quod a Palmerio indicatum, *Exercitat.*, pag. 687, quem vide; item nota Potteri ad hunc locum Clementis, 1 *Stromate*, pag. 363. Vid. Plutarchum, *De musica*, pag. 1132 editionis Luparæ; Apul. *Floridorum*, lib. i, cap. 3.

Col. 793 A 1. Hic Tatiani locus, quem Clementes, deinde Eusebius secuti sunt, argumentum Bentleio præbuit contra authenticitatem *epistolarum Phala-*

ridis, pag. 335 editionis Angl. Quo volueris modo, ait, accipe verbum συντάσσειν; seu de scribenda epistola, seu de colligendis edendisque in lucem epistolis intelligatur: nunquam fieri poterit Phalaris epistolas scripsisse, cum Atossa sit ætate minor. Quod argumentum mihi videtur *imbelles, sine ictu*. Etenim credendum est, tum primum scriptura usus fuisse homines, ut absentibus res utiles nuntiarent. Et nihil aliud profecto, quam *quidam per epistolas dialogos*, fuere illa σχήματα λυγρὰ quæ Prætus tradidit Bellerophonti ad Jobatem ferenda (*Iliad.* H, v. 168). Epistolas autem *colligere* nullius in mentem venit, usque dum fuerint exultate hominum societates. Hic res intelligi debet, nisi fallor, de *meliori modo mittendi epistolas*, qualis ferme nunc apud nos usurpatur. Hi sunt ἄγγαροι optime a Suida cogniti οἱ ἐκ διαδοχῆς γραμματοδόροι: qui pariter nominabantur ἀστάνδα. Vid. Brissonem, *De regno Persarum*, pag. 238 et seq.; Dodwellum, in disserendo de ætate Phalaridis, necnon Pythagoræ.

Ibid. 3. Theophrastus, *Eresius*, non autem *Ephesius*. Optime legit Clemens, hocque constat ex omnibus Græcæ philosophiæ historicis, quorum primus Diogenes Laertius, lib. v, § 36.

Col. 796 A 15. Pro διὰ γραμμάτων Josephus legit ἐκ τῶν ἀρμάτων. Forsitan utraque lectio admitenda.

Ibid. B 8. Olim a multis creditum fuit Pherecydem, qui natus erat in insula Syros, una inter Cycladas, Syrium fuisse, propter quamdam vocum similitudinem; sed dudum confutatus est error iste. Attamen auctores apologetici Christiani, et ante omnes Eusebius, ista vocum confusione usi sunt: quos imitatus videtur Josephus. Si quis recurat ad partem operis, a Sturzio scripti, cui titulus *Commentatio de Pherecyde*, ubi quæstio hæc tractatur, pag. 3, ibi inveniet variorum nomina auctorum qui Pherecydem Syrium fuisse dixerunt, quorumve forsitan adulterati textus hanc admitti sententiam sinunt.

Col. 800 B 10. Super εἰχών et προτομή, vid. in quo hæ voces inter se differant, Pauli Leopardi *Emend.* lib. v, cap. 8.

Col. 801 B 14. Super origine vocis ἑρὸς λόγος, vid. Jamblicum in *Vita Pythagoræ*, cap. 28, p. 129, qui concedit eam Aglaophamo, quondam Thraciæ montium incolæ.

Col. 804 A 5. Quoad modum hæc nomina scribendi, vid. Pauli Leopardi *Emendationes*, lib. x, cap. 25.

Col. 806 A 14. Nequaquam in medium rationes omnes afferam ex variis decerptas chronologis, quibus illius chronologia redargui posset, nec utrum cæteris sit anteponendus perpendam; solummodo locum quemdam Scaligeri curabo ut revocem (*De emendatione temporum*, pag. 537), in quo ejus opinio refellitur: « Quid magis alienum a sacra historia, quam quod lib. x *Προπαρασκευῆς*, notatum est. . . Si secundus annus Darii est septuagesimus ἑρημώσεως τοῦ ναοῦ, quomodo Cyrus poterit captivitatem laxare? Sed in hoc sequitur Africanum. » Quod falso asseritur. Africanus enim 78 annos finit ad primum quinquagesimæ quintæ olympiadi, quo anno solio Babylonis potitus est Cyrus.

Ibid. B 12. Ad hunc locum chronologicum, lege commentarium Boivini natu majoris, cui titulus: *Restitutio chronologica ejusdem loci Censorini*, in *Memoriis Academiæ Inscript.* tom. II, pag. 585.

Ibid. 15. Nomen istius judicis in Scriptura sacra (*Jud.* xii, 13) est *Abdon*, non autem *Labdon*. Cur non hunc Vigerus errorem emendaverit prorsus ignoro.

Col. 807 B 14. Eusebius, in pagina, a Porphyrio desumpta, quam modo legisti, dicere omisit quo tempore, judicio Porphyrii, vixerit Semiramis. Illud ostenditur tempus in eodem loco citato lib. i,

cap. 9, pag. 31 *Præparationis evangelicæ*, ubi legitur vel ante Trojam, vel temporibus Trojæ vixisse Semiramidem: Ἡ πρὸ τῶν Ἰλιακῶν ἦ κατ' αὐτοὺς γε τοὺς χρόνους γενέσθαι ἀναγγέλλεται.

Cum finem citati loci suppressit Eusebius, certe sibi arrogare potestatem voluit concludendi ad libitum. Falsum esse consequens, quod ab eo deductum fuit, mox sumus ostensuri. Erravit autem, quia duas miscuit chronologias quæ ex omni parte inter se pugnant. Porro, sine loco citato in lib. 1 *Præparationis evangelicæ*, posterioris loci citati errorem detegere nobis non contigisset; et sic agendo, eo mihi nocentior fuisse videtur Eusebius, quo nihil firmissi asseverari queat, quam quod Moyses omnes Græciæ sapientes et philosophos antecessit ætate. Sed nunc argumenta præbeamus. Duæ penitus repugnantes inter se chronologiæ existant de temporibus Semiramidis, Assyriorum reginæ; una, quæ Ctesisæ tribuenda videtur, quamque Eusebius secutus est, velut res constat ex initio hujus capituli, meliusque constat ex fragmentis illius *Canonum chronicorum* quæ sumus allaturi, Semiramidem Abrahamo coætaneam facit; altera vero, ad quam Herodotus accedit, quinque solummodo generationes numerat Semiramidem inter et Nitocrim (lib. 1., cap. 184). Quod apprime congruit cum brevi spatio annorum 520, per quos idem historicus scripsit Assyriorum imperium mansisse. Huic posteriori chronologiæ adhæsit Philo Byblius qui Græca lingua Sanchoniatonem reddidit, nec non Porphyrius ipse. Quod probatum leges apud Stephanum Byzantinum, ad vocem *Βαβυλών*, et apud Eustathium, in ejus *Commentario de Dionysio Periegete*, v. 1005: ambo locum assignant Semiramidi circiter ad tempus quo capta est Troja, duobus, ex Philone, annorum millibus post conditam Babylonem. Utrum homonymia litis hujus causa fuerit necne, non aggrediar judicare; fatebor saltem Eusebium improba conscientia testimonii usum fuisse repugnantibus, in capite quod nunc manu teneo. Sua facit Porphyrii verba Eusebius, quibus constat Moysen Sanchoniatonem, quanto nescio tempore, antecessorem fuisse, sensimque devenit ut eos efficiat coætaneos. Deinde, ex eo quod idem dixerit Porphyrius Semiramidi coætaneam Sanchoniatonem fuisse, item illius reginæ temporibus Moysen vixisse Eusebius infert; demum, subitaneo regressu ad peculiarem chronologiam Semiramidem reportans, quatuorque tempus in unum adunans capita, Semiramidem, Abrahamum, Moysen et Sanchoniatonem coætaneos asserit, illamque Porphyrii fuisse sententiam vult. Ergo, his positus, qui patriarcharum historiam scripsit, captivitatisque Judæorum in Ægypto, quique per desertum hunc populum duxit, eodem vixisset tempore quo gentis illius auctor! Quod absurdum, neque profecto delictum Porphyrii. Nam Porphyrius nihil unquam tale excogitavit; deinde, sincera fide agere nequivit Eusebius, hanc Porphyrio sententiam ascribens. Quod si credidisset, tantum debuisset errorem refellere, quemadmodum fecit in suis *Canonibus chronicis*, nedum eo uteretur quasi argumento insuperabili. Semiramidem Abrahamo coætaneam fuisse nunquam credidit Porphyrius, cum huic reginæ temporibus Troicis locum assignet. Porro, Abrahami Trojæque tempora singulis et omnibus nimis sunt nota, magisque inter se distant, quam ut misceri queant. Istius modi Eusebius Porphyrio, ut iterum dicam, absque risu tribuere nequivit errorem: nempe, si res aliter haberetur, 1º operam dedisset Eusebius, ne omitteret textus allati finem, ubi doctrina Porphyrii continetur apertissime; 2º tantum confutasset errorem, ad modum quo suis in *Canonibus* fecit. Et, nedum Porphyrii nomine uteretur ad suam tuendam opinionem, illi sane incumbebat officium probandi quod contra illum asseruit (pag. 484), nempe Abrahamum a Moysæ 505. annis

distare: Ἀπὸ Μωϋσέως πάλιν ἀνιῶν ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος ζωῆς Ἀβραάμ, εὐρήσεις ἔτη φέ. Quod infra sic tempus dividimus:

Annis 75 natus erat Abrahamus, cum profectus est a Charrhan, annis vero 100 jam erat onustus, cum natus est Isaacus...

25 A.

Legimus in Genesi annos 60 habuisse Isaacum, cum Jacobus natus est, unde add.

60

Jacobus 77 annis domum paternam incoluit, id est usquedum in Mesopotamiam proficisceretur, unde add.

77

Ex hoc tempore ad illud tempus quo in Ægyptum profectus est, effluxere anni

53

Natus erat annis 150, cum ingressus est in Ægyptum, unde summa conflatur

215

Non convenit inter auctores de tempore quod in Ægypto commorati sunt Hebræi. S. Paulus apostolus ad Galatas scribens (iii, 17) 430 annos numerat a vocatione Abrahami usque ad legem datam in monte Sinai. Exodus (xii, 40) soli mansioni in Ægypto annorum 450 spatium assignat.

Quidam hujus differentis rationem afferre conati sunt, ascribendo computationi quæ legitur in Exodo varias Abrahami peregrinationes in Ægypto. Quidquid id sit, Eusebius, in suis *Canonibus*, Apostoli secutus est opinionem: Πρῶτον ἔτος τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελίας ἀπὸ οὗ ἔτους αὐτοῦ τοῦ Ἀβραάμ ἐπὶ Μωϋσέα, καὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν τοῦ Ἑβραίων ἔθνους ἔτη τυχῶνται ὑλ' ὧν μέμνηται Παῦλος Γαλάταις ἐπιστέλλων. (Eusebius, in *Chron. paschal.*, pag. 51 et 52.)

Qua basi immorantes, 215 annos habebimus, cum in Ægyptum ventum est, unde

215

Mansio in Ægypto item an. 215, unde

215

Et summa conflatur: 430

Cui addendo quam habebat ætatem Abrahamus, cum Charrhan reliquit, nempe annos

73

Inter nativitatem Abrahami et vocationem Moysis annos habebis

505

Jam dixi errorem temporis, quem admiserat Porphyrius, ab Eusebio in suis *Canonibus chronicis* fuisse confutatum: tantum quidem abest ut cum Abrahami temporibus Moysis tempora confundat, quod contra opinionem deserat chronographorum antecedentium, verbi gratia, Clementis Alexandrini, Africani, Tatiani, qui omnes ortum Moysis temporibus Inachi ponunt, primi regis Argolici, ut dictum reducat ortum ad tempora Cæcropis, id est 250 annos post Inachum. Fragmentum hoc, quod magni æstimare debemus, e Syncello desumptum, pag. 65 et 66 editionis Luparensis, Latine reddimus infra.

Eusebius, in præfatione sui *Canonis*, hoc prope modo suam sententiam exponit: « Moyses, natione Hebræus, qui primus, ex prophetis Hebræis, in Scriptura sacra oracula edidit de Salvatore, id est Christo, et cognitione Dei quam omnes gentes docere jussus fuerat, temporibus Inachi floruit, secundum testimonium virorum eximia eruditionis, v. g. Clementis, Africani et Tatiani inter nostros; Josephi et Justi, inter Hebræos; quorum unusquisque rationes affert, qualiter ex veteribus historiis desumpsit: eo sensu contendunt Inachum 700 annis ante bellum Trojanum existisse. Unus inter philosophos Græcos, et ille specialiter qui frustra nos in quarto libro sui laboris tanta cura arati acriter aggressus est, dicit Moysen existisse ante tempora Semiramidis; porro, Semiramis regnabat super Assyriis 150 annos ante Inachum, unde fas esset concludere Moysen 850 annos ante Trojæ tempora existisse. Ego vero, qui nihil tanti facio quam quod verum existimavi dicere queam, magnopere studui ut in supradictis opinionibus verum a falsis

discernerem. Unde, in eo quem ante hunc librum scripsi, præsentis laboris materiam coegi in unum, quam quæ numerosissima potui variorum chronica populorum colligens, nempe Chaldæorum, Assyriorum, Medorum, Persarum, Lydiarum, Hebræorum, Ægyptiorum, Atheniensium, Argivorum, Sicyonum, Lacedæmoniorum, Corinthiorum, Thessalorum, Macedonum, Latinorum, qui postea dicti sunt Romani, uno verbo, gentium numero quindecim. Præsentem librum scribens, hisque omnibus chronicis adunatis in unum, composui *Canonem chronicum*, ubi tempora temporibus conferuntur, ubique populus unusquisque in annos vicini sui spectare potest. Cum autem apud Hebræos temporum computationes invenerim quæ inter se plus minusve differunt, illas tamen modo sequenti ordinavi. Sub Inacho, quem primum regem in Argolide fuisse nobis Græci perhibent, huic principi coætaneum dignovi patriarcham Israelæm, qui dignus visus est, a quo nomen ducerent duodecim tribus Judaicæ gentis, quarum fuit auctor. Sub Semiramidis tempora, Abrahamum inventi, gente Chaldæum, præterea dilectum Deo. Quoad Moyssem, qui primus apud Hebræos prophetarum habetur, fatebor equidem, ne mentiar, illum mihi multo omnibus his recentiore visum fuisse, licet quemcumque Græcorum æstimatione antiquissimum antecesserit, exempli gratia Homerum necnon Hesiodum, ipsa tempora Trojana, Diocuros, Æsculapium, Bacchum, heroas omnes, Mercurium et Apollinem, aliosque deos quos colebant Græci; licet etiam fuerit antiquiori ætate quam seu mysteriorum origo, seu gesta ipsa quæ Jovi a Græcis ascribuntur: nam Græcorum nepotes omnes ad se spectantes historias Cecrope recentiores testantur. Porro, mihi summa cura de Moysis ætate inquirenti apertissime innotuit illum vixisse temporibus Cecropis, dicti Διφυής, quem primum in Attica regnasse asserunt, annis circiter 350 ante gesta Trojani belli.)

Col. 809 C 6. Ad calcem adnotationum hujus libri iterum resumentur istæ ambages chronologicæ, quo dignoscatur utri coætaneus fuerit Moyses, Inachone an Cecropi, qui septem regum vitis distant.

Col. 812 A 1. Multi critici explicuere usum vocis ὁμοῦ cum adjectivo collectivo. Vide inter omnes Boissonadium in *Heroica Philostrati*, pag. 277; sed in numerosis exemplis locutionis hujus, quæ tum ab eo, tum ab aliis allata sunt, nullum invenio in quo, sicut nunc, articulus antecedit vocem πάντες: porro, ne deleatur cavendum est, quoniam illo indigeat participium συναγαγόντες, quod hic locum tenet substantivi. Itaque nullatenus hæ conjugendæ sunt voces, πάντες et ὁμοῦ; sed ὁμοῦ voci συναγαγόντες concedendum. Vox ὁμοῦ frequentius *ex adverso* usurpatum est, quo multa hujus locutionis exempla in medium ferre necesse habeam. Citabo Sophoclem, *OEdip. tyrann.*, ad initium:

Πόλις δ' ὁμοῦ μὲν θυμιαμάτων γέμει
Ὅμοῦ δὲ παίων τε καὶ στεργμάτων.

Ibid. C 2. Συνεχρόνως 466, 67, 68.

Col. 813 B 2. Hic locus Africani, ad finem usque capitis, legitur apud Syncellum, pag. 63, ea quæ omiserat Eusebius restituentem.

Ibid. C 14. Locum restituit Vigerus in notis.

Ibid. D 1. Legere oportet τὴν πρώτην ὀλυμπιάδα, non autem ἐπὶ τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος.

Col. 816 A 11. Apion, Plistonices, magis est notus, quam ut nomen *Posidonius*, quo apud nostrum auctorem pater ejus appellabatur, delere non debuerim. Grammaticus est hic Alexandrinus, maxime Judæis infensus, qui legationi præfuit quam pagani cives Alexandriæ ad Caium Cæsarem miserunt, ut de Judæis quererentur Hellenisticis. Hanc enarrat Philo eorum legatus. (Vid. Josephum, *Antiq. Jud.* lib. xviii, cap. 9; item duos libros *contra Apionem*.) Apion iste, judicio Plinii, homo erat ridi-

lus (*Hist. nat. præf.*): « Apion quoem grammaticus, hic quem Tiberius Cæsar *cymbalum mundi* vocabat, cum propria samæ tympanum potius videri posset. » Idem Plinius, lib. xxxvii, cap. 49, illum paterno nomine cognominat, ex usu admodum frequenti apud Latinos: « Apion cognominatus Plistonices scriptum reliquit; » in quo Plinium secutus est Aulus Gellius, *Noctium Attic.* lib. v, cap. 14: « Apion qui Plistonices appellatus est; » lib. vi, cap. 8: « Apion Græcus homo qui Plistonices est appellatus. » Scripserat historiam Ægypti, sub nomine *Αἰγυπτιακά*, ejus infra testimonium vocatur. Ἀπίων ὁ γραμματικὸς ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν *Αἰγυπτιακῶν*. Clemens Alexandrinus, in *1 Stromate*, pag. 378, citat. cap. 12 hujus libri Eusebii, Tatianum sequens, suum illi restituit cognomen: Ἀπίων τοῖνον ὁ γραμματικὸς ὁ Πλειστονικῆς ἐπικληθεὶς, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν *Αἰγυπτιακῶν*; Suidas ad vitam ejus illum nominat Ὁ Πλειστονίκου.

Quoad usum hunc Romanorum transferendi in filios nomina patrum, binaque eidem personæ dandi nomina, omisso quis esset pater, hujus rei notandum nobis probatur exemplar, tum a Plutarcho, tum a Cicerone, qui, de Apollonio Molone loquentes, nunc *Apollonium Molonem*, nunc *Molonem* simpliciter scribunt. Josephus *contra Apionem* eum citat. ii, 14, et passim sub Molonis nomine; nihilominus scholiastes Homericus Venetus *Iliad*, i, v. 5, aut potius Porphyrius hunc Ἀπολλώνιος ὁ τοῦ Μόλωνος appellat. Herodes Atticus, sic ab Aulo Gellio dictus, *Noct. Atticar.*, i, 2. Attici erat filius: vide ejus vitam in Philostrati *Sophistis*, lib. ii, c. 1, Oleatrique nota.

Ibid. B 2. Amosis, quem Herodotus ubique sub fine secundi et initio tertii libri *Amasim* vocat, nihil habet in iis quæ de eo refert, quod ad Judæos spectet; porro cum nullibi ejus narratio interrupta videatur, existimandum est aut Africanum eum male legisse atque cum alio historico confudisse, vel existimasse se suis lectoribus fucum fecisse.

Ibid. B 8. Ὡστε οὐδ' ἐπίσημος ἐπὶ πλέον ἢ τῶν χρόνων παραλλαγή.

Ἐπὶ πλέον Latine traduci debet per *ferè* (à peu près). Vide exempla a Leopardo allata, *Emendat.*, i, iv, c. 19.

Ibid. C 5. Οὐκοῦν τῶν χιλιῶν καὶ εἰκοσι ἑτῶν, τῶν μέχρι πρώτης ὀλυμπιάδος, ἀπὸ τοῦ Μωσέως τε καὶ Ἀργύρου ἐκκευμένων lego ἐχρησμένων, annis elapsis.

Ibid. D 4. Τρικαρήνω. Quid sibi vult Theopompi *Tricarenuis*? Vox est sine dubio corrupta. Nullus auctor Theopompi operi hunc titulum, ejus etiam non est aperta significatio, tribuit. In primo libro *Contra Apionem*, § 24, Josephus citat ut Theopompo jure immerito ascriptam sub titulo *Τριπολιτικὴν* historiam: Forsan legendum est ἐν τῷ *Τριπολιτικῷ Θεόπομπος*, vel ἐν τῇ *Τρισκαίδεκάτῃ*, subauditio βιβλῶν, magnæ ejus historie Philippicæ libros lxvii efformante. Quidquid id est, ἐν τῷ *Τρικαρήνω* delectandum est.

Col. 817 B 6. Theagenes Rhegiensis unus est inter primos auctores qui Homeri poemata allegorice interpretati sunt. Sic de eo loquitur scholiastes Venetus in versu 67 *Iliad*. Υ. Οὗτος ὁ τρίτος ἀπὸ λογίας ἀρχαῖος ὢν πάνυ καὶ ἀπὸ Θεαγένους τοῦ Ἡγηνοῦ, ὃς πρῶτος ἔγραψε περὶ Ὁμήρου. « Hoc genus *explicationis* est antiquissimum, siquidem originem trahit a Theagene Rhegio, qui primus de Homero scripsit. » Vide Jonsium, *De script. hist. philosoph.*, i, 1, cap. 5.

Ibid. 7. Stesimbrotus ter citatur in iisdem scholiis, nempe *Iliad*, A 635, O 495, Φ 76; in *magno Etymologic.*, p. 277 et p. 465: Ἐν τῷ περὶ τελετῶν. Xenophonti æquævus erat, homeristarumque exercebat artem. Hæc de eo dicit Socrates, cum in convivio interlocutor esset, c. 3, § 6: Σὺ δὲ Σπρτισμβρότῳ τε καὶ Ἀναξίμανδρῳ καὶ ἄλλοις πολλοῖς

πολὸν δέδωκας ἀργύριον, ὥστε οὐδέν σε τῶν πολλοῦ ἀξίων λαλήθῃναι. « Multam pecuniam Stesimbrotō dedisti, et Anaximandro atque aliis ut nihil oblivione preat eorum quæ retineri merentur. »

Col. 817 B 7. *Antimachus* restitui pro *Callimacho*; Cyrenæus hic erat, Antimachus vero Colophonius; poeta haud ignobilis, quem Adrianus Homero prætulit. Vide quid de illo sentiant Dionysius Halicarnasæus et Quintilianus in nota Uptonis ad tractatum *De compositione verborum*, pag. 301 editionis Schæffer: cæterum in textu Tatiani impresso *Antimachus* legitur.

Ibid. 11. *Χαμαιλέων*. Clemens Alex., *Strom.* 1, p. 422: Χαμαιλέων ὁ Ἡρακλεώτης ἐν τῷ περὶ μέθης. Et pag. 351: Χαμαιλέων ἐν τῷ περὶ θεῶν. Vide eum apud Jonsium, *De script. hist. philosoph.*, 1, 1, c. 17, § 2.

Col. 820 A 4. Archippus seu *Arxippus*, nam diversi sunt scribendi modi: apud Tatianum, legitur Ἀρχιππος, apud Eusebium Ἀρξιππος: hæc ultima lectio in Proclo Diadocho in *Hesiodum*: Ὁ δὲ Ἀρξιππος οὗτος υἱὸς ἦν Ἀκάστον ἄρξας Ἀθηναίων ἑτηλέ. Tempus quo vixit archon Atheniensis ibi citatus, certum est: tertius est archon hæreditarius et perpetuus, filius ac successor Acasti. Eusebius, in *Chronico*, ubi legit Ἀρχιππος, eum reponit in anno mundi 4090, ex Philochoro, qui declarat eum vixisse 180 anni post Trojam captam.

Ibid. B 5. *Ψευδεῖς ἀποφαίνεσθαι τὰς περὶ τοῦς λόγους δόξας*. Hæc verba subobscura intelligi posse videntur ex iis quæ leguntur sub fine ejusdem fragmenti, pag. 496, in linea prima ed. Vigeri: Περὶ μὲν οὖν τῆς καθ' ἕκαστον λόγον πραγματείας χρόνων, ἀναγραφῆς αὐτῶν σφόδρα μετὰ πάσης ὑμῖν ἀκριβεῖας ἀνεργήσασθαι. Ac de singulorum quidem in quolibet genere studiis, deque ipsa temporum ratione, vobis, ni fallor, quam accuratissime fieri potuit, disseruimus.

Col. 821 A 5. *Σέλευκον*. Vide Marshamum in *Canone chronico*, pag. 504 edit. Germanicæ. Notat annos vel 56 vel 61 Alexandrum inter et Antiochum esse, prout Antiochus tertius post Alexandrum, et Seleucii successor proximus, aut ejusdem Seleucii tertius successor habetur.

Ibid. 4. *Ἄσιτος*. Lætus, cujus nomen ibi deformatur in Ἄσιτος (*Χαίτος*) apud Tatianum ab omnibus criticis, quibus de eo loquendi fuit locus restitutus est juxta Clementem Alexandrinum, *Strom.* primo, pag. 387. Vide Potterum, de his verbis, quosque laudat criticos.

Ibid. D 1. Equidem novemdecim tantum sunt primum Inachum ultimumque Agamemnonera numerando.

Col. 824 A 10. Hic numerus 400 annorum falsus videtur. Legendum est 700 annis ex fragmento in Syncello contento, pag. 66 edit. Lupar.

Τατιάδος τὴν ἀπόδειξιν ἐκ παλαιᾶς ὑποσχῶν ἱστορίας Ἰναχὸν τῶν Ἰλιακῶν ἔστησεν ἐπτακοσίοις πρεσβεύειν.

Istud probemus:

Tatianus numerat 20 generationes 30 annorum inter Inachum et captam Trojam: 600

Dat 408 annos a Troja capta ad primam olympiadem: 408

1,008

Ab Ogyge ad primam olympiadem numerat: 1,020

Tempus subtrahendo a Troja capta ad primam olympiadem: 408

Habemus: 612

Addamus 70 annos ab Ogyge (qui sub Phoroneo, juxta Acusilaum, vixit) ad Inachum: 70

Habes: 682

Tatianus infra dicit, olympiades Trojano bello 407 annis recentiores esse: ad attingendum 1,020 suprapositos, requiruntur 613 anni respondententes viginti generationibus ab Inacho ad Agamemnonem.

Col. 825 A 3. Ex Tatiano nomen poematis Aristæi Proconnesii emendavi, *Arimaspes* pro *Drimaspes*. Me anteivit Vigerus. Vid. *Historicos Græcos* Vossii, lib. 1, cap. 2; Aristæus Homero posterior est, siquidem vixit quinquagesima olympiade.

Ibid. 4. De Euclete Cyprio, vide Pausaniam, in *Phocicis*, lib. x, cap. 12, pag. 828, et cap. 24, pag. 858; propheta habebatur, *χρησμολόγος*; et Homeri nativitatem sortemque prædixerat.

Ibid. 5. *Προμαντίδου*. Lego Προμαντίδου, secutus correctionem propositam a Vossio in libro *De hist. Græcis*, lib. 1, cap. 2, et ab Huetio ad exemplaris sui marginem, in bibliotheca Regia asservati.

Col. 828 A 6. *Κασσιανῶ*. Hic Cassianus idem esse videtur ac Julius Cassianus, princeps hæreseos Doctetarum, qui Christum sumpsisse corpus negabant. Vide Clementem, tertio *Strom.*, pag. 552.

Ibid. B 11. *Ἐν τοῖς χρόνοις*. De libro *Temporum* Dionysii Halicarnassensis, tacent omnes qui ejus opera recensuerunt: Vossius, Harlesius et Schœllus. Hujus mentio alibi non exstat quam in hoc Clementis Alexandrini loco. Boivinus natu major dissertationem scripsit in *Memoriis Academiæ*, tom. II, pag. 319; primus sustulit errorem interpretum, qui sic verterunt: Παλαιότερα τῶν Ἑλληνικῶν μνημονεύσθαι τὰ Ἀργολικά. *Vetustiora Græcis res Argolicas commemorari*. Scribendum erat *Hellenicorum*; quod nempe regnum Argolicum præcesserit regnum ab Helleno fundatum; in quo omnino recte habet. In secundo commentario, ejusdem tomi pag. 373, hunc librum restituere tentat ex iis quæ cognoscuntur de Dionysii chronologia, in aliis ejus operibus diffusa: consilium quidem ambitiosum, et quantumcumque in hoc curam attulerit, fateor, non possum quin subdubitem, quamvis existat verisimilitudo in synchronismis ex cæteris Dionysii operibus desumptis, fundamentumque non desit suppositioni qua contendit Dyonygium *Canonem chronologicum* Eratosthenis admisisse.

Ibid. 13. *Κέκροπος*. Hic Cecrops cognomen suum διφυῆς debet duplici origini quam ei tribuit traditio: Ægyptus, ex qua coloniam in Atticam adduxit et Autochthonia; sive, ut ait Charax ab Eustathio citatus in *Iliad.* Σ pag. 1156 edit. Rom. quia primus unionem conjugalem inter Athenienses adhuc feros introduxit. Γάμος γάρ καὶ ὑμεναῖος ἐν Ἀθήναις πρῶτον ἀθῆναι ὑπὸ Κέκροπος, ὄθεν καὶ διφυῆ τὸν Κέκροπα λέγεσθαι ὁ Χάραξ φησί.

Ibid. C 5. Hic numerus 400 annorum pro viginti generationibus, 20 annos tantum representaret pro unaquaque generatione, cui 30 plerumque tribuuntur.

Col. 829 A 4. Citationem *Timæi* Platonis apud Clementem sequitur longum fragmentum e Tatiano depromptum, tacito ejus nomine; Clementis furtum ibi eo manifestius, quod Eusebius in capite præcedenti illud jam reproduxit, ita ut collatio sit facillima.

Ibid. Apud Eusebium reperitur; quod eum jam olim extitisse probat: Ἦτε ἐκ Κρήτης εἰς Φοινίκην ἀναχομῆδη. Attamen Tatianus, ex quo hæc omnia desumuntur, vitaverat, Eusebiusque eum fideliter transcripsit pag. 494: quod probat has longas citationes ab Eusebio non scriptas esse, sed a transcriptoris ignaris, quos docebat ubi incipiendum et finiendum esset; nullam lectionum varietatem præbent manuscripti codices. Vide notam Vigeri ad locum.

Ibid. B 8. Quod non constet de rege Athenis regnante cum Troja capta est, sive Demophoon, Thesei filius, sive Menestheus, filius Petæi, nepos Erechthei fuerit, hoc fecerunt perturbationes, quæ tunc temporis Ægei nepotibus reddiderunt coronam, quam Pan-

dionidæ usurpaverant. Sub fine igitur regni Menes-
thei in Demophonis initio istud evenit.

Col. 829 B 9. Ἀθήνησι. Ibi desinit Tatianus, et
pergit Clemens.

Ibid. 10. Διονύσιος ὁ Ἀργεῖος. Valekenæus pro-
ponit *Dinium* pro *Dionysium*, ad *Phænissas*, p. 599.

Ibid. 11. Ἄγρις καὶ Κέρκυλας. Hæc duo nomina
socialia sunt cum mutatione orthographiæ in utro-
que, apud Athenæum, lib. iii, cap. x, pag. 87: Ἄγρις
δὲ καὶ Δέρκυλλος ἐν Ἀργολικαῖς. Legitur Ἀγρίας apud
Clementem. An idem sit ac Agis a Quinto Curtio
inter Alexandri adulatores nominatus? l. viii, c. 4:
« Agis quidam Argivus pessimorum carminum post
Chærilum conditor. » Pariter ab Arriano citatur, *De
expeditione Alexandri*, lib. ix, cap. 9, ut vilis adu-
lator: Καὶ δὴ καὶ τῶν σοφιστῶν τῶν ἀμφὶ αὐτὸν,
Ἀνάξαρχόν τε καὶ Ἄγριν ἀργεῖον ἐποποιῶν. Ex his
duabus citationibus credendum esset Agim hujus
poetæ verum nomen esse: quoad Dercillum, cum Δ,
non K nomen ejus est scribendum. Valckenaerus,
in Phænissis Euripidis, pag. 596, duplicis λάμδα
necessitatem in dubium revocat.

Ibid. 15. Πληθυσίως σελήνης. En contradi-
ctio: Si plena erat luna quando capta fuit Troja,
non poterat esse φθίνοντος μηνὸς ὀγδόη, id est, per
ultimam partem, sex diebus ante novam. Ratio cæ-
terum quam affert Clemens citando versum *minoris
Iliadis*, demonstrare videtur lunam non fuisse plenam
cum media nocte exurgeret. Vide Scaligerum *De
emendatione temporum*, pag. 37, et Petavium in *Do-
ctrina temporum*, lib. ix, cap. 31.

Ibid. C 4. Ἐτη γδ'. En etiam numeri qui minime
veri esse possunt; 604 anni inter Moysen et Perseum.
Post Perseum, quintum decimum Argi regem, alios
non habes nisi Eurystheum, Pelopem, Aream,
Thyestem et Agamemnonem, in Argi solio. Pelops
regnavit 59 annis, Atreus et Thyestes 65, Agamemnon
usque ad Trojam captam, 18; quod 142 efficit annos
a Perseo ad Trojam captam; quam 746 annis ante
Moysen eversam oporteret. Africanus, Tatianus
et Clemens Moysen ponunt 400 annis ante illum
eventum, etiamsi eum Inacho coævum faciant. Eu-
sebius illum in Cecropis ætate statuens, Clementem
sequitur: ergo inter Moysen et Perseum 250 aut
260 anni tantum esse possunt. Non dubito quin circa
numeros exstiterit error.

Col. 852 A 1. Regnum Herculis Argi falsa est ex-
pressio, cum Eurystheus, Argolidis rex, qui Herculi
12 labores imposuit, huic supervixerit posteaque
perierit in bello quod Heraclidis Herculis nepotibus
intulit. Hercules hic ut rex e solio suo expulsus
habetur.

Ibid. B 8. Septima generatio post Moysen. Cle-
mens semper asserit Moysen Inachi esse coævum,
cujus Triopas septimus est successor, eo ipso com-
prehensio.

Ibid. 9. Leo, cujus auctoritas ibi a Clemente in-
vocatur, idem est Leo quem Hyginus vocat *Astrono-
micon*, *Poeticon*, l. viii, c. 5: « De Hammonis simulacro
Leo qui Ægyptias res conscripsit... »

Tertullianus, *De corona*, vii: « Leonis scripta
evolvas, prima Isis repertas spicas capite circum-
tulit. »

Idem est ac Leo Pellæus citatus ab Arnobio,
Adv. gentes, l. iv, c. 2; idemque ac Leo Augustini,
De civitate Dei, l. viii, c. 5: « Sicut Leone sacer-
dote prodente ad Olympiadem scribit Alexander? »
Idem, *ibid.*, l. xii, c. 10; Cyprian., *De idol. vanitate*,
p. 9 ed. Oxoniensis; Minutii Felicis *Octavius*, c.
21. De hac questione disertius in *Essai sur le Poly-
théisme*, t. I, p. 120 et seq.

Rufinus, *Hist. eccl.*, ii, 25: « Alii repertum in
historiis Græcorum veteribus ferunt Apim quem-
dam patremfamilias seu regem in Memphi posi-
tum, cum frumenta apud Alexandriam defecissent,
ex proprio affatum civibus alimenta præbuisse. Quo
defuncto, in honorem ejus instituerint apud Mem-

phim, templum in quo bos quasi indicium optimi
agricolæ nutritur, habens quædam coloris insignia
qui ex nomine ejus Apis appellatur. Σορόν vero, id
est sepulcrum, in quo corpus ejus inerat, Alexan-
driam deduxerint et Soroapis primo ex composi-
tione Soro et Apis, postea vero per corruptionem
Sarapim nominaverint. »

Ibid. C 5. Ἀπὸ Ἰνάχου. Hæc fabula a Nicephoro
Callixto qui cam Græce e Rufino transtulit, l. xv, c.
8, repetitur.

Ibid. D 3. Eusebius commiscet Apollinis servitutem
apud Admetum, ejusque mercenarium laborem, con-
junctim cum Neptuno, apud Laomedonta, ad Trojam
extruendam. Scaligerus, ex Eusebii *Chronico*, hunc
errorem sustulit, p. 15 suarum *Animadversionum*.
Versus ab Homero citatus est *Iliad.* Φ, 443: ad La-
omedontis officium refertur.

Col. 856 A 2. Omnino amplector Lamberti Bos
opinionem *Animadv.*, p. 115, qui proponit Ἄμωσις
pro Θμῶσις, cui substitutum est Τέθμωσις, ἄλλα
mutato in θ. Antea vidimus, in verbis ab Afri-
cano citatis, regnante Amosi Ægyptum Ἰουδαίος de-
seruisse.

Col. 857 B 3. Esbo Abesan vocatur in libro Judi-
cum c. xii 8. Post hunc (*Jephthe*) judicavit Israel
*Abesan de Bethleem... qui septem annis judicavit
Israel, mortuusque est et sepultus in Bethleem.* In
LXX Ἀβαισσάν.

Ibid. 15. Hic est error: scribendum est 29 anni,
IV Regum c. xiv, v. 2 Εἰκοσι καὶ ἑννέα ἔτη ἕβασίλευσεν
ἐν Ἱερουσαλήμ.

Ibid. Azarias, Amasiæ filius, fert quoque Ozias
nomen; vide IV lib. Regum, c. xv, ubi hæc duo no-
mina ei dantur. Ozias apud Eusebium nominatur.

Col. 841 A 8. Duplex occurrit opinio. Prior, et
ea est Clementis Alex., Africani et Tatiani, Moysen
synchronum statuit cum Inacho, primo Argivorum
rege; posterior, quæ est Eusebii, Moysen coævum
facit Cecropi Ἰατρῆς dieti, in quo incipit regum
Atheniensium series. Recte hucusque; at mox om-
nia permiscuntur cum unusquisque agit ut locum
epochæ suæ assignet. Sed videamus quomodo alii
alii in statuendis temporibus contradicant, ut, in
medium posito eventu historico posteriori, veram,
si fieri potest, discernamus temporis notam.

Cum Trojæ eversio inter insigniora primitivæ histo-
riæ Græcæ reputetur, tempusque idem in utroque sy-
stematico statuatur quo primam olympiadem præces-
sit, inde epocham suam auspicatus est unusquisque.
Statuto utrinque ab excidio Trojæ ad primam olym-
piadem 407 aut 408 annorum spatio, superest ut
videamus quot annis Inachus et Cecrops hanc præ-
cesserint. Hic allatæ temporales notæ jam non con-
cordant; hinc suboritur confusio: hoc problema
solvendum.

Nos docet Eusebius in fragmento præfationis
Canonis chronici a Syncello conservato, p. 65 et
66 edit. Lubar., Clementem, Africanum et Tati-
anum, Moysen statuens Inachi æquævum, hunc
700 annis ante Trojam captam ponere: Ἰναχὸν δὲ
τῶν Ἰλιακῶν ἑσθησαν ἑπταχσίοις πρεσβεύειν. At
contra Tatianus ab eodem Eusebio citatus, *Præp.
evang.*, l. x, c. 11, p. 494, eidem periodo tantum
annos 400 tribuit, textusque conservatus Tatiani
illi est conformis: Διόπερ εἰ κατ' Ἰναχὸν πέφη-
νεν Μωσῆς γεγονώς, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Ἰλια-
κῶν, ἔσσει τετραχσίοις. Eusebius autem idem
spatium annorum inter Cecropem Trojamque captam
reperit. *Præp. evang.*, l. x, c. 9. p. 484: Ἐντεῦ-
θεν (ἀπὸ τῆς ἀλώσεως) ἐπὶ τοὺς ἀνωτέρω χρόνους βα-
δίζων, ἐν ταυτῇ τε συναγωγῶν, ἀριθμὸν ἐτῶν ὁ
εὐροῖς ἂν, κατὰ μὲν Ἐβραίου Μωσέα, κατὰ δὲ Ἑλλη-
νας Κέκροπα τὴν γηγενή. Concordant igitur quoad
tempus quod a capta Troja ad Moysen fluxit, quoad
vero synchronismum discordant. Hoc enim tem-
pore cycloſ deerat ad quem reduci possent eventus.

Hoc autem non assequemur nisi duorum regnorum supputatione quæ duas epochas sejungunt, ex canonicis Argolicorum regum a Castore Eusebioque confectis, in Eusebiano nempe *Chronico*, et ab Africano in *Præp. evang.* l. I. Antea vero aliqua documenta in his auctoris passim inserta videamus quorum utique ope aliquid luminis afferetur. Eusebius in *Præp.*, p. 486, quid temporis effluerit Semiramidem inter et Inachum conscripsit: "Ἰναχος Ἀργεῖος ἡγεῖται κατὰ τὸν πέμπτον μετὰ Σεμίραμιν Ἀσσυρίων βασιλεῖα, ὃ καὶ Ρ' ὕστερον ἔτεσιν αὐτῆς. Ἐ Argolicorum rex primus Inachus quinto Semiramidis successor, 150 annis post ipsam, respondet: assignat quoque temporis spatium quo distent hæc regina et Cecrops primus: Ἐπὶ τὸ πάλιν τῶν ἐτῶν ἄλλοις κατώτερον χρόνος ἦδη που πλέον ἢ ὅ ἐτῶν ὄλων συμπληρουμένων ἀπὸ Σεμίραμειν πρώτος Ἀθηναίων βασιλεὺς Κέκροψ, ὁ βωόμενος παρ' αὐτοῖς αὐτόχθων, Ἀργεὺς ἡγουμένου Τριόπα, ὃς ἦν ἔβδομος μετὰ τὸν πρώτων Ἀργείων Ἰναχον.

En Cecrops integro 400 annorum curriculo post Semiramidem revoluto enascitur, cum septimus Inachi, ipso computato, successor in Argolica urbe regnaret, ex canone nomenclaturaque ab Africano in Eusebio, *Præp. evang.*, p. 494, allatis: Inachus, Phoroneus, Apis, Argeus, Criasus, Phorbas, Triopas. Si tamen ex hoc 400 annorum numero a Cecrope ad Semiramidem interposito annos 150, qui istam ab Inacho disjungebant, subtraxeris, 250 annos pro duorum istorum regum interstitio reperies. Non hic immoratur Eusebius, sed a Semiramide usque ad captam Trojam prosecutus computum, paulo minus quam 400 annos a Cecrope usque ad hanc ætatem ennumerat, levi verodiscrimine 800 annos a Semiramide: Ἀπὸ δὲ Κέκροπος ἐπὶ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν, μικροῦ ἔδοντα ἔτη ὕ. Cum juxta ipsum vero Moyses Cecropis cœvus sit, Moysen concludit ab inde 400 annos habere minus quam Semiramidem, 400 vero plus quam captam Trojam. Quod si hoc thema in Tatiani computum contulerimus, 400 annos ab Inacho ad Trojam consequemur; ab ipsomet vero ad Semiramidem annos solummodo 400; ista ergo mulier princeps ante Trojam solummodo 550 annis vixisset: Διόπερ, εἰ κατ' Ἰναχον πέψηεν ὁ Μωσῆς γεγωνῶς, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι τετρακοσίῃς.

Hæc autem prima difficultas multum crescit Clemente Alexandrino interveniente, cum in textu suo, lib. 1 *Stromatum*, p. 379, tum in Eusebii citatione, *Præp. evang.* l. x, c. 12, p. 497: Κατέσκαψε τὴν Αἰθιοπῶν Ἀμοῖσις, κατὰ τὸν Ἀργεῖον γενόμενος Ἰναχον, ὡς ἐν τοῖς χρόνοις ἀνέγραψεν ὁ Μενδῆσιος Πτολεμαῖος... Κατ' Ἀμοῖσιν, φησὶ, τὸν Αἰγύπτου βασιλεῖα, Μωσέως ἡγουμένου, γεγονέναι Ἰουδαίους τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν, ἐξ ὧν συνῴπται κατὰ Ἰναχον ἡχμακέναι τὸν Μωσέα. Παλαιότερα δὲ τῶν Ἑλληνικῶν τὰ Ἀργολικὰ (τὰ ἀπὸ Ἰνάχου λέγω) ὡς Διονύσιος ὁ Ἀλικαρναστεὺς ἐν τοῖς χρόνοις διδάσκει. Τούτων δὲ τεσσαράκοντα μὲν γενεαὶ νεότερα τὰ Ἀττικὰ, τὰ ἀπὸ Κέκροπος τοῦ διφυοῦς δὴ καὶ αὐτόχθονος, ὡς φησι κατὰ λέξιν ὁ Τατιανός.

Ἐ Amosis moenia Abaridis diruit. Cœvus fuit iste Amosis Inacho, si Ptolemæo Mendesino credideris in lib. *De temporibus*. . . Regnante Amoside, inquit, Ægyptiaco rege, exierunt ab Ægypto, Moysæ duce, Judæi: unde concludere licet sub Inachi ævo claruisse Moysen. Antiquius est Argivorum quam Hellenum regnum (regnum dico ab Inacho conditum), quod testatur Dionysius Halicarnasseus in lib. *De temporibus*. Ab Hellenum regno ad Athenarum regnum quadraginta generationes effluxerunt: quæ quod conditum est a Cecrope Διφυεῖ et Autochthone secundum Τατiana icita verba.)

Multa reperiantur in hac supposita Tatiani citatione quæ minime illius sunt. Apud nos est ejus

contra Græcos sermo, et quod ab ipso sit in aperto est; illud nempe inprimis legitur: Κατέσκαψε τὴν Αἰθιοπῶν Ἀμοῖσις κατὰ τὸν Ἰναχον γενόμενος, ὡς ἐν τοῖς χρόνοις ἀνέγραψεν ὁ Μενδῆσιος Πτολεμαῖος. Ἐ Amosis, teste Ptolemæo Mendesio, cœvus Inacho habendus est. Pariter antea dixerat quod subsequitur: Κατ' Ἀμοῖσιν Αἰγύπτου βασιλεῖα γεγονέναι Ἰουδαίους φησὶ Πτολεμαῖος τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν εἰς ἄπερ ἤθελον χωρεῖν, Μωσέως ἡγουμένου. Ἐ Testatur Ptolemæus Amoside regnante, Moysis ducatu Judæos Ægypto excessisse. Reliqua autem citatio e Dionysio Halicarnasseo extracta prorsus Tatiano aliena est. Gaudet Clemens istis discursibus quos eruditus exprobramus, de proximo aberrantibus in proximum et de longinquo in longinquo, quasi navis de via deflectens; consueverunt enim res inter se quamdam similitudinem habentes connecere. Attamen credas hæc a Clemente non addita fuisse, qui nequibat Tatiano ascribere quod Tatianus non dixerat. Cæterum, sive Clemens sive pseudonymus fuerit, a proposito non discedit; et contra omnem veritatis speciem origines regnorum prosequitur. Ἐννέα δὲ τὰ Ἀρχαῖα (subaudiens γένεαίς, quod quidem multo superius referendum est) τὰ ἀπὸ Πελαγοῦ λέγεται: δὲ καὶ οὗτος αὐτόχθων. Ἐ Arcadiæ regnum novem generationibus Inacho posterius est (de hac a Pelasgo constituto locuturus sum), qui et ipse pro Autochthone habebatur. Τούτων δὲ ἄλλα πενήκοντα δυοῖν νεότερα τὰ Φθιωτικὰ, τὰ ἀπὸ Δευκαλίωνος. Nec sic absurde loqui potuit Clemens: igitur hic est error transcribentis. Eusebius in loco citato non amplius vocem πενήκοντα littera ν repræsentat; sic enim habet: Τούτων δ' ἄλλων δυοῖν νεότερα. Hæc versio est et ipsa vitiosa; legendum est cum manuscriptis codicibus 467 et 468: Ἐ Τούτων (Ἀρχαῖων) δὲ ἄλλων δυοῖν νεότερα τὰ Φθιωτικὰ. Ἐ Phthiotidis a Deucalione institutum recentius est duabus generationibus quam Arcadiæ regnum. Infaustus iterum numerus est appositus pro ἑπτὰ, p. 401, ubi Clemens intervallum assignat Inachum inter et Deucalionem: Ἀπὸ δὲ Μωσέως στρατηγίας καὶ Ἰνάχου ἐπὶ τὸν Δευκαλίονος κατακλυσμὸν (τὴν δευτέραν λέγω ἐπομβρίαν) καὶ ἐπὶ τὸν Φαέθοντος ἐμπρησμὸν, ἃ δὴ συμβαίνει κατὰ Κρότωπον, γενεαὶ τεσσαράκοντα ἀριθμοῦνται. Pro certo nempe habendum est non plus quam septem generationes regum esse inter eos: cum Crotopus Triopæ successerit, aut ad summum ὄκτω. Patet item vocem τεσσαράκοντα, de Attica dictam simili indigere correctione. Gentianus Hermetus huic numero substituere voluit numerum τέσσαρσι, Inachum quarto ordine Triopæ successisse conjiciens; errans erratum correxit: legendum ἑπτὰ. Constat autem Clementem non scripsisse quod legitimus: πενήκοντα, ex eo quod, Tatianum usque referens, inferius citet hujus auctoris verba quæ præcedentia refellunt: Εἰς δὲ τὸν χρόνον τῶν Τρωικῶν ἀπὸ Ἰνάχου γενεαὶ μὲν εἰκοσι ἢ μία πλείους διαριθμοῦνται. Quod si viginti generationes, aut una et viginti computentur ab Inacho usque ad captam Trojam, nullo modo admittendæ quadraginta ab eodem Inacho ad Cecropem, qui Troja undecim generationibus antiquior exstitit. Clementis ergo additamentum seponemus; quippe quod ex errore natum nihil ad litem solvendam valeat. Certitudinis ergo punctum quæramus, non quoad 400 annos qui a Moysæ ad captam Trojam effluxerunt, siquidem in hoc omnes consentiunt; sed 1°, quoad tempus a Semiramide ad Moysen elapsum; 2°, quoad regem Argis tunc temporis regnantem.

Cæterum non unius tantum auctoris testimonio probatur Semiramidem inter et Moysen non minus quam quadringentos effluxisse annos. Accurate tamen est notandum hic agi de Semiramide illa de qua Ctesias tractavit, quam inter omnes consentit Abrahami temporibus regnavisse. De alia

autem Semiramide loquentes nec Herodotum sequar, lib. 1, 184; nec Philonem Herennium (vid. Stephanum Byzantinum in voce *Βαβυλών*); nec Porphyrium, in *Συσκευῆ τῶν Χριστιανῶν* bis ab Eusebio citatum in *Præpar. evang.*, pag. 32 et 485: hic agit, inquam, de illa illustri Semiramide, Nini uxore, licet parum curem utrum exstitit necne. Contestor autem hanc Semiramidem ad minimum 400 annis Moysen præcessisse. Primam in hoc mihi sancta Scriptura auctoritatem suppeditat: legere siquidem est in Exod. xii, 40, Hebræos in Ægypto cum patribus suis permansisse annos 430: Ἡ κατοίκησις τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἣν κατώκησαν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν γῆ Χαναάν, αὐτοὶ τε καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν, ἔτη τετρακόσια τριάκοντα. Quod denegare videtur S. Paulus in *Epist. ad Gal.* iii, 16, 17: Διαθήκην προκεκυρωμένην (προκεκυρωμένην) ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃ μετὰ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονώς νόμος οὐκ ἄκρῳτο. « Promulgata nempe lex in monte Sinai pactum a Deo fœdus 430 annis ante non irritum fecit. » Exinde patet Apostolum 430 annos numerare a vocato Abrahamo usque ad legis promulgationem. Nullo alio modo consentire posset Apostolus cum Exodo, nisi hæc verba, ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν γῆ Χαναάν, αὐτοὶ τε καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν, Abrahamum amplecterentur a tempore illius vocationis. Sic rem intellexit Eusebius p. 484: « A Moysæ ad primum Abrahami vitæ annum si ascenderit, 505 annos invenies, scilicet 75 ante et 430 post ejus vocationem. »

Hæc aliunde fulciri potest sententia. Etenim Africanus, in fragmento quod excerptis Eusebius pag. 487, in *Præp. ev.*, suæ chronologiæ bases statuit semi-Græcæ et semi-Hebraicæ; comprobatur communemque duobus populis epocham quærit, hancque se invenisse credit in anno primo regni Cyri, cum iste ultimus annus sit annorum septuaginta captivitatis, et primus olympiadis 53. « Hanc ait, viam si sequamur, aliæ concordēs erunt historiæ. Τοῦτοις ἐπόμενοι, καὶ τὰς λοιπὰς ἱστορίας κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀλλήλαις ἐφαρμόσομεν. Quoad historias quæ præcesserunt, admitemus chronologiam Atticam quæ incipit ab Ogyge, quo regnante evenit primum diluvium in Attica, et qui Phoronæo cœvus erat, ut narrat Acusilaus, qui computat ad primam usque olympiadem, quo tempore Græci tum primum modo certo annos recensuerunt, 1020 annos; ostendemusque computationem hanc optime concordare tum cum iis quæ jam dicta sunt, tum cum iis quæ sequuntur. » Hoc manifeste contradicit Varroni, quem citat Censorinus *De die natali*: « A priore cataclysmo quem Ogygium dicunt ad Inachi regnum anni circiter quadringenti. » De hoc infra agetur. Porro, si admitti potest hæc computatio, nempe Ogygem sub Phoronæo vixisse, ab Ogyge ad primam usque olympiadem 1020 annos effluxisse, Trojæ eversionem hanc ultimam epocham 408 annis præcessisse, nobis supererunt 612 anni, quibus addendo integrum regnum Inachi, id est 56 annos, et partem regni Phoronæi, id est decem circiter annos, 678 habebimus; eundem fere numerum annorum reperiemus, si singula Argolica regna recenseamus, qualia traduntur in canonibus Castoris et Eusebii in *Chronico*. Castor scribit annos 674, Eusebius, 671. Syncellus, quem modo refutabimus, p. 124, compendium regum Argolicorum, nec non temporis quo duravit uniuscujusque regnum, tradit; sæpiusque recurrit ad quasdam hujus compendii partes, in *Chronographia*, juxta quam horum regnorum summa multo major est. « Ab Inacho, inquit, l. l., ad nonum usque regem ejusdem gentis, Sthenelum, 413 numerantur anni. » Ἀπὸ τοῦ πρώτου Ἰνάχου ζωῆς τοῦ θ', Σθενέλου ἐτῶν υἱγ'. Quinque sequentes Danaidæ, e quibus Danaus est, illi præbent annos 162; in summa, inquit, ab Inacho ad Acrisium usque, qui quintus fuit Danaidarum, anni numerantur 573. Ὅμοῦ ἔτη φοε' ἀπὸ Ἰνάχου ἐπὶ Ἀκρίσιον πέμπτον ἀπὸ Δαναοῦ. Tandem ad Pe-

lopidas devenitur. Pelops, ex quo Peloponnesus nomen duxit, annos regnavit 56: Πέλοψ ἀφ' οὗ καὶ ἡ χώρα Πελοπόννησος,.... βασιλεύει δὲ ἔτη νς'. Post Pelopem, Atreus et Thyestes, annos regnaverunt 65: Μετὰ Πέλοπα, Ἀτρεὺς καὶ Θυέστης ἔτη ξς'. Post hos, Agamemnon, ad captam usque Trojam, annos 18. Addamus nunc. numeros: 575 + 56 + 65 + 18 = 714. Inferius hac computatione utemur ut Syncellum Syncello opponamus.

Cum omnes illæ computationes ad summam fere æqualem vergant, affirmare possumus Moysen Inacho minime cœtaneum fuisse, si 400 annis solummodo ante captam Trojam vixerit, et Ptolemæum Mendesium, licet chronologie Ægyptiacæ peritissimum, si volueris, nihilominus Græcorum chronologiam ignorasse: hunc Ptolemæum solum testem habent, qui Amosim et Inachum eodem vixisse sæculo contendunt.

Perpendamus nunc utrum ætas Cecropis melius concordet cum quæsita epocha 400 annorum ante bellum Trojæ.

« Ab Ogyge ad Cecropem usque, ait Africanus, apud Eusebium, *Præp. ev.*, l. x, c. 20, p. 490, Attica sine rege fuit per annos 189, ob clades quas attulerat diluvium. » Μετὰ Ὠγύγον, διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ πολλὴν φθορὰν, ἀθασίλευτος ἔμεινεν ἡ νῦν Ἀττικὴ μέχρι Κέκροπος ἔτη ρθ'. Sumamus iterum computationem ejusdem Africanus, qui 1,020 annos numerat ab Ogyge ad primam usque olympiadem; de quibus abstrahamus annos 408 qui interjecti sunt inter tempora captæ Trojæ et supradictam olympiadem; abstrahamus item annos 189 per quos duravit anarchia Atticæ: supersunt anni 597, qui a dicta summa 1,020 sunt subtrahendi = 423. Hanc Africanus computationem esse asserit pariter Syncellus, p. 148. In canone regum Athenarum undecim, a Cecrope ad Menesthem usque, invenimus numerum, in quo concordant Eusebii et Syncelli computationes, paulo minorem annis 400; unde hic numerus imminuitur tot partibus quot creverat alter:

Cecrops	50 anni
Crausus	9
Amphictyon	10
Erichthonius	50
Pandion	40
Erechtheus	50
Cecrops II	40
Pandion II	25
Ægeus	48
Theseus	30
Menestheus	33
	385

Jam nobis superest ut eorum qui Moysen inter et captam Trojam plus quam 400 annos exstitisse scripserunt, sententias perpendamus.

Syncellus, pag. 148, in dubium revocare videtur Inachi epocham, qualem fuisse opinati sunt Clemens, Tatianus, Africanus et Græci historici, temporibus diluvii Ogygis Judæorum secessum in Ægyptum ascribendo. Διαφόρω; ἱστορεῖται, τῶν μὲν ἐπὶ Φορωνέως, τῶν δὲ ἐπὶ Ἀπίδος, λεγόντων. Ὅμοιως καὶ ἡ ἀπ' Αἰγύπτου πορεία τοῖς Ἑλλήνων ἱστορικοῖς διαφορῶς οὕτω φέρεται κατὰ τοὺς αὐτοῦ (Ὠγύγου) χρόνους, τῶ ἐπὶ Ὠγύγου κατακλυσμῶ. Συμφωνοῦσι δὲ τοῦτοις ἐν τούτῳ καὶ Ἰωσήπος καὶ Ἰούστος, Ἰουδαῖοι ἱστορικοὶ, καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου Κλήμη; ὁ Στρωματεύς καὶ Τατιανός καὶ Ἀφρικανός. Concordantne in synchronismo Inachi an in 400 annorum intervallo? Quid hoc significet mihi parum constat. Qui tenentur synchronismo Inachi, quos eosdem esse tradidit ac eos quos hic nominat, duplicem et dubiam sententiam simul amplexi sunt? Hoc minime credo, et illud mihi parum verisimile videtur. Liquide affirmat Tatianus Moysen 400 annis exstitisse ante captam Trojam. Apud Euseb., *Præp.*

evang., l. x, c. 11, p. 494: Ὁ Μωσῆς πρεσβύτερός ἐστι τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι τετρακοσίοις. Hoc iterum dicit Clemens. *Stromat.* l. i, p. 579: Ἐτη, ὡς ἔπος εἶπεν, τετρακόσια καὶ πρόσω. Etsi in Inacho annorum numerum majorem inveniamus, nihilominus Ogyges qui sub ejus successore Phoronæo vixit, adhuc remotissimo intervallo a priore distabit: unde annorum solummodo 56 discrepantia inveniretur. Solus ipse Syncellus est qui, se judicante, affirmat, Moysen annis 592 ante excidium Trojæ venisse in mundum. Vide illius locum, p. 170, D: Ἀπὸ Μωσέως γενέσεως ἦτις ἦν κατὰ τὸ μὲν ἔτος Ἰνάχου, τοῦ πρώτου βασιλέως Ἀργείων, κόσμου τε κατὰ τὸ γῆλη ἔτη συνάγεται φησὶ ἐπὶ τὴν τῆς Τροίας ἄλωσιν, εἰ καὶ Εὐσεβίου οὐ δοκεῖ διαμαρτάνοντι σὺς ἔτη καταλείπει. « A nativitate Moysis, quæ evenit anno 46 Inachi, primi regis Argolicorum, mundi autem anno 3,738, ad Trojæ eversionem, numerantur anni 592: etsi hanc computationem non admittat Eusebius, qui, ex omissione, in 216 annorum errorem incidit. »

Nobis autem non incipit Moysis epocha a nativitate ejus, sed ab exitu Hebræorum e terra Ægypti, quam 430 anni recentiore esse comprobavimus vocatione Abrahami. (Exodus 12-40; Paulus ad *Galat.* iii, 17.) Tunc natus erat Moyses 80 annis qui abstrahendi sunt a numero 592: abstrahamus pariter jam elapsos regni Inachi annos 46; tunc videbitur, juxta Syncellum, Moysen 476 annis ante Trojam captam exstitisse. Si nunc addantur huic numero anni 216 de quibus Eusebium errasse contendit Syncellus, equidem constabit Inachum annos 692 ante Trojæ ruinam vixisse; hocque parum a vero distat. Fatendum hic non ex Eusebio errorem venire, sed tribuenda est soli Syncello. Aliunde, si posteriorem refellere voluerimus, illi opponere sufficiet quam ipse tradidit computationem de temporum curriculo quibus regnarunt Argolici reges ab Inacho ad Agamenonem usque, unde evalescit summa annorum 714, ut diximus. Quomodo ergo inter se concordare queunt numeri 476 et 714, si ad unum idemque tempus designandum adhibeantur? Non immerito ergo Syncello rejicerentur injuriæ quibus Eusebium impetit de tempore quo vixit Moyses, pag. 153: Τῷ ΜΕ' ἔτει Κέκροπος τοῦ Διφουῶς πρώτου βασιλέως Ἀθηνῶν τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν τοῦ Ἰσραὴλ διὰ Μωσέως φησὶν ὁ Παμφίλου ἐμβρόντητος Εὐσέβιος γενέσθαι, ὅπως κατὰ μὲν τὸν ἐκεῖνον παραλογισμὸν, τῶν ἐπὶ Ἄδάμ ἐτῶν ἦν γῶπθ'· καὶ δὲ τοῦ Ἀώδ. « Annus est quadragesimus quintus regni Cecropis Διφύης, primi regis Athenarum, quo ille idiota Eusebius Pamphylus Hebræos ex Ægypto exiisse contendit, a Moysæ ductos: quod ex hoc illius anachronismo, anno Adam respondet 3,989, Aod. 22. »

Nihil tam nobis potest ostendere Syncelli stoliditatem quam quod notavit, p. 125, de origine regni Argolicorum cum regno Assyriæ collato: « Errasse mihi videtur Africanus, cum scripsit, in tertio libro *Historic.*, constitutum fuisse regnum Argolicorum anno 200 regni Assyriæ sub Ario, quinto rege Assyriorum: etenim si talis admitteretur computatio, Moysen sequeretur natum fuisse antequam Abraham moreretur, cum in hoc omnes concordent auctores annum primum Abrahami respondere anno 44 Nini regis secundi Ninivitarum post Belum; porro, Belus annis 55 regnavit; post hunc, Ninus 44 = 99: natus ergo erat Abraham annis 101 tempore quo natus est Inachus, unde concludendum esset Moysen in lucem venisse cum jam annis 101 Abrahamus natus esset, si Moyses noster, ut dicunt, coætaneus Inacho fuerit: quod repugnat.

Hoc satis fuisse animadvertere, ad eos refellendos qui Moysen temporibus Inachi vixisse contendunt. Scriptura sacra nos docet ex Ægypto exitum (ἔξοδος) evenisse anno 505 post Abrahami nativitatem, quo tempore jam 80 annis natus esset Moysen. Exitus

ex Ægypto fieri nequivit Inacho regnante, nisi ille princeps regnum inierit anno 505 post nativitatem Abrahami, unde (addendo 505 + 44 Nini, + 65 Beli), ad annum 614 post conditum regnum Assyriorum reduceretur. Ex illa computatione decimo septimo Assyriorum regi coætaneus fuisset. Porro quomodo inveniri posset locus ante Trojæ eversionem quæ immobilis epocha est, viginti Argolicis nec non undecim Athenarum regibus. incipiendo a septimo Argolico, Triopa? Nisi Africanus Inachum, ita ut fecit, collocavisset, sibi metipsi contradixisset manifeste Moysen coætaneum Inacho; asserens proinde ac Syncellus annos 714 numeravit ab Inacho ad excidium usque Trojæ, hunc contendens principem æquevum fuisse Moysi. necnon temporis exitus ex Ægypto, qui, inquit, solummodo annis 400 ante Trojam evenit. Cæterum, ut litem finiamus, ad temporum computationem recurram, quam, ab Eratosthene datam, sequitur Varro. Multum distat Eratosthenes ab iis quos jam citavimus; multo minus in præsentiquæstione; hanc Censorinus *De Die natali*, c. 21, nobis tradidit computationem; illius adulteratus textus magna denudatur lacuna de qua judicio nostro optime disseruit Boivinus natu major, t. II, *Mem. Acad.*, p. 385; quam lacunam feliciter supplavit: « Varro tria discrimina temporum esse tradit, primum ab hominum principio ad cataclysmum priorem, quod propter ignorantiam vocatur ἄδηλον· secundum a cataclysmo ad olympiadem primam, quod quia in eo multa fabulosa referuntur, μυθικόν nominatur; tertium a prima olympiade ad nos, quod dicitur ἱστορικόν. Primum tempus, sive habuit initium, sive semper fuit, certe quot annorum sit, non potest comprehendere; secundum non plane quidem patet, sed tamen ad mille circiter annos et sexcentos esse extantum creditur. »

Igitur ex Eratosthene vel ex Varrone anni 1600 effluere a diluvio Ogygis ad primam usque olympiadem: quo Africanus computatio annis 580 superatur; sed hæc pene immensa discrepantia oritur ex eo quod Eratosthenes affirmet diluvium Ogygis 400 annis exstitisse ante Inachum: « A priore scilicet cataclysmo quem Ogygium dicunt ad Inachi regnum anni circiter quadringenti. » Ergo Inachus annis 1200 ante olympiadem primam vivebat; unde anni 100 superatur Eusebii computatio, annos 700 numerantis ab Inacho ad Trojam, annos autem 408 a Troja ad primam olympiadem; etenim de Troja, non autem de Inacho ii anni 408 intelligendi sunt, ut perlucide probavit Boivinus: « Hinc ad olympiadem primam plus quadringenti. » Computatio hæc, e qua inferendum est annos 408 a capta Troja ad primam usque olympiadem exstitisse, ubique invenitur: Ὡς αἱ παρ' Ἑλλήσι τῶν χρόνων ἀναγραφαὶ παρέχουσι. Idem Eratosthenes, a Clemente Alexandrino citatus, *Stromat.* l. i, p. 402, computationem istam sic in partes divisam tradit. A Troja usque ad reditum Heraclidarum in Peloponnesum 80 anni effluere; ad inde Ionicas colonias usque, 60 anni; ab his ad Lycurgum tutorem adolescentis Spartæ regis anni 159; ab eo tempore ad primam usque olympiadem anni 108: 80 + 60 + 159 + 108 = 407. Quod si annos abstrahamus 407 a 1280, nobis anni 793 supererunt Inachum inter et Trojam captam. In eo potissimum consistit discrepantia Eratosthenem inter et alios quod ille diluviuin Ogygis ante Inachum exstitisse asserat; alii vero, in hoc penitus afferant oppositam computationem licet concordant cum Eratosthene quoad cætera tempora. Eratosthenes autem, 100 annis Inachum augendo ideo magis ac magis separatur a Moysæ cujus epocha sacris codicibus innixa inconcussa manet. Vide August., *De civit. Dei*, l. xviii, c. 8.

Col. 845 A 2. Diogenes Laertius, l. iii, seg. 56; Φιλοσοφίας ὁ λόγος πρότερον ἦν μονοειδής, ὁ φυσικός· δεύτερον δὲ Σωκράτης προσέθεκε τὸν τῆθικόν· τρίτον δὲ Πλάτων τὸν διαλεκτικόν καὶ ἐτελεσειούρησεν

τὴν φιλοσοφίαν. « Unicum genus amplectebatur antiqua philosophia, scilicet physicam; cui novum addidit genus Socrates, ethicam nempe; quamque complevit Plato, tertium genus addendo, scilicet, dialecticam. » Vide Aug. *De civit. Dei*, l. vii, c. 4.

« Socrates in activa (philosophia) excelluisse memoratur; Pythagoras vero magis contemplativa, quibus potuit intelligentiæ viribus, instituisse. Proinde Plato, utrumque jungendo, philosophiam perfecisse laudatur, quam in tres partes distribuit: unam moralem, quæ maxime in actione versatur; alteram naturalem, quæ contemplationi deputata est; tertiam rationalem, qua verum disternitur a falso. » Plutarchus, *De contradict. stoic.*, t. XII, p. 342, Huttenii: « Chrysippus censet, adolescentibus studendum esse primo logicæ, secundo ethicæ, tertio physicæ, et tandem eos studii imponere finem debere, de diis immortalibus quæstionem inducendo. » Cum eadem multoties scripserit, satis erit ut illius verba referam, qualiter in libro *iv Vitarum* (Περὶ βίων) leguntur: « Πρώτον μὲν οὖν δοκεῖ μοι κατὰ τὰ ὀρθῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰρημένα τρία γένη τῶν τοῦ φιλοσόφου θεωρημάτων εἶναι· τὰ μὲν λογικὰ, τὰ δὲ ἠθικὰ, τὰ δὲ φυσικὰ· εἴτα τούτων δεῖν τάττεσθαι πρῶτα μὲν τὰ λογικὰ, δευτέρα δὲ τὰ ἠθικὰ, τρίτα δὲ τὰ φυσικὰ· τῶν δὲ φυσικῶν ἕχατος εἶναι ὁ περὶ θεῶν λόγος. »

Col. 845 14. Atticus ille pater esse videtur Herodis Attici, de quo Suidas, in *Vita* huius posterioris, dicit: Ἡρῆς τῆς Ἀσίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἄττικος, καὶ τοῖς διτυπάτοις συγκατελέχθη. Illius pater fuit prætor in Asia scriptusque inter bis consules designatos Videtur Attici nomen a patre ad filium transiisse, ex usu apud Romanos satis communiter recepto; in quo a Romanis discrepabant Græci qui ne confunderentur homonymi, filiorum nomina cum patrum nominibus conjungebant: etenim apud priores gentilia nomina ad nepotes transmittabantur uti apud nos, non item apud Græcos: verbi gratia, Romani scribunt Apollonium Molonem, ut Molonis filium designent. (V. l. ix, c. 19), Plistoniceum (A. Gellius, *Noct. attic.*, vi, 8) ut designent filium Plistonici; Herodem Atticum (ibid., i, 2).

Hic Atticus ditissimus insperato factus fuerat, quia thesaurum invento, imperator Nerva, ipse ditissimus, privataeque utilitatis immemor, rei repertæ partem sumere noluit. Vix enim princeps rem cognovit, cum Attico rescripsit ut thesauro invento ad libitum uteretur. Cum autem instaret Atticus, obijciendo se tanto ob suum vivendi modum thesauro non indigere, respondit imperator: Hac ergo abutere pecunia, cum ea uti non velis. Peroptime tamen Atticus ejusque filius his uti sunt divitiis, et uterque inter eximios scriptores numerati sunt.

Vide Philostratum *De Vitis sophistarum*, in *Herode*; Aulum Gellum, *loco laudato*.

Chronologice disceptatum est, ut dignosceretur utrum Atticus Platonicus de quo hic, nec non apud Theodoretum agitur (*Therapeut.* l. vi et xii), idem fuerit ac pater Herodis: rem negantes non secutus sum, nimirum propter parum præpollentes quas afferunt rationes. Cæterum, mihi quæstio hæc minoris ponderis æstimata est quam ut in illa perpendenda longius tererem tempus.

Col. 848 A 2. Jonsius, in libro *Scriptorum historia philosophiæ* iv, 8, p. 250, legendum proponit περὶ φυσιολογίας pro περὶ φιλοσοφίας. Hicque Suidæ sententiam sequitur: Ἀριστοκλήης Μεσσηνίος τῆς Ἰταλίας, φιλόσοφος· περιπατητικὸς· σύνεταξες δὲ περὶ φιλοσοφίας βιβλία δέκα· καταλέγει δὲ ἐν τούτοις πάντας φιλοσόφους καὶ δόξας αὐτῶν. « Aristocles Messanensis (Messana urbs Italiae est in Sicilia) philosophus peripateticus, de philosophia scripsit libros, in quibus omnes philosophos eorumque doctrinam recensuit. » Πότερον σπουδαιότερος Ὀμηρος ἢ Πλάτων;

« Uter est majori virtute præditus, Homerus an Plato? » Ἐγραφε δὲ τέχνας ῥητορικὰς· « Scripsit idem de rhetorica; » Περὶ Σαρὰπίδος· « In Sarapidem; » Ἡθικὰ βιβλία ἐννέα· « Novem libros ethicæ. » Ulterius legere erit magna fragmenta libri quem de philosophia scripsit, et quem citat Theodoretus, in *Therapeutica*: sermone viii, p. 116, editionis Sylburgii, et sermone xii, p. 173.

Ibid. 13. Ἐπεκρῶσαντο 465, 466.

Ibid. B 3. Σωκράτης, αὐτὸ δὴ τὸ λεγόμενον, ἐγένετο πῦρ ἐπὶ πυρὶ. καθάπερ αὐτὸς ἐξη Πλάτων. Proverbium de quo hic agitur exstat apud quidem Platonem l. ii *De legibus*, p. 581 B. Læmarii, sed non hoc utitur ut suum damnet præceptorem, ut vero adolescentibus vino interdicit. Διδάσκοντες ὡς οὐ χρὴ πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν εἰς τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν; hoc usus Plutarchus, in *præceptis conjugaliibus*, t. VII edit. Huttenii, p. 424: Ἴνα μὴ πῦρ ἐπὶ πῦρ γένηται; in *præceptis hygienis*, ibidem, p. 375: Ἴνα οὖν μὴ πῦρ ἐπὶ πυρὶ (ὡς φασί), πλησμονὴ ἐπὶ πλησμονῇ καὶ ἀκρατος ἐπὶ ἀκράτῳ γένηται.

Hoc ultimum exemplum probat Aristocles lectionem ab Eusebio citatam antepnonendam esse lectioni Platonis et primæ Plutarchi. Non dubito quin in hac syntaxi casus datus melius adhibeatur.

Et cum hoc utens proverbio Aristocles ad Socratem alludit, res sane intelligi debet de Socrate Platonis, non autem de Socrate Xenophontis. Prior enim in eo totus inest ut irriatate contradicentes implicatis molestisque ratiociniis, et nisi attentio styli leporibus acureretur, profecto lector abjiceret librum cujus omnis scopus est evellendi opinionem, minime de avulsa opinione supplenda curans. Inde sequitur me nullatenus intelligere qua ratione Plato, si tamen hoc fecit, Socrati tribuere potuerit culpam quæ verisimiliter in ipsum Platonem recidit; etenim locus secundi libri *De legibus* nullo modo ad Socratem spectat.

Col. 848 C 1. Vide Diogenem Laertium, l. iii, seg. 117, ubi definit doctrinas Stoicas quæ e cynismo derivant « Φασὶ καὶ ἀπαθῆ εἶναι τὸν σοφὸν διὰ τὸ ἀνέμπυτων εἶναι. . . . . , ἀτυφον εἶναι τὸν σοφὸν, ἴσως γὰρ ἔχειν πρός τε τὸ ἐνδοξον καὶ τὸ ἀδόξον.

« Dicunt sapientem, quemadmodum nulli peccato obnoxius est, ita nullo sensu movendum; et iterum, famam a sapiente nullo modo quærendam, cum ex ejus æstimatione idem valeant ea quæ laudant seu contemnunt homines. »

Ibid. D 5. Luzacus, de *Digamia Socratis*, p. 244, scribit de Zopyro agi in capite 9 l. vi, *Fragm. Alexandri Aphrodisii*. Vide Ciceronem, *De fato*, c. 5; *Tusculan. quæst.*, l. iv, c. 37.

Col. 853 C 14. *Onomatotheta*. Apud Platonem legitur, juxta prisca editiones, νομοθέτης, « legislator; » et Vigerus hanc admittit lectionem, suamque tutatur sententiam loco sequenti ejusdem *Cratyl*, p. 259: Ἄρ' οὐχὶ ὁ νόμος δοκεῖ σοι εἶναι ὁ παραδιδούς αὐτὰ (ὀνόματα); « Nonne legem nominas illud quod tibi nomina dedit? » Ἔοικε « Res ita videtur. » Νομοθέτου ἄρα ἔργῳ χρῆσται ὁ διδασκαλικὸς, ὅταν ὀνόματι χρῆται. « Igitur ludimagister utetur opere legislatoris, cum adhibebit nomen. » Δοκεῖ μοι. « Hoc ita mihi videtur. » Νομοθέτης δὲ σοι δοκεῖ πᾶς ἂν εἶναι ἀνὴρ, ἢ ὁ τὴν τέχνην ἔχων. « Putasne ergo omnem hominem legistorem esse posse, aut solummodo hominem doctum? » Patet hic scribendum esse νομοθέτης; sic opinatur ipse Heindorf in suis notis in *Cratylum* p. 20, t. III, editionis ab ipso adornatæ. Attamen huic lectioni contradicit codex mss. Gudii, ut nos docet Heindorf, qui scribit ὀνοματοθέτης· mss. 466, 467 et 468 hic pariter ferunt νομοθέτης.

In loco citato legitur *nominis auctor*, quas voces alii vertunt in vocem *legislator*. Cum hic nodus ad

Platonem potius quam ad Eusebium spectet, illum Platonis editori solvendum relinquo.

Col. 856 B 6. Vox διαλεκτικός, tum in hoc loco, tum apud Platonem non mihi bene reddi videtur per vocem *dialecticus*; hic enim potius agitur de homine varia idiomatica edocto.

Col. 860 A 3. Ταυταλώτατον 465; ταλαντώτατον 467.

Ibid. B 3. Leo Allatius, pag. 209 *Comment. in Hexaemeron Eustathii*, Eusebium accusat falsam dedisse nomini Cain significationem. Etenim legimus in sacris codicibus Evam peperisse filium dicendo (*Gen. iv, 1*): *Possedi hominem per Deum*. Unde derivatur hoc nomen a voce possessionem significante. Vide interpretes.

Ibid. 11. Πεποίηται 467.

Ibid. 13. Ἀφανή 466, 467.

Ibid. Philo, *De gigantibus*, pag. 292 editionis Morelli: Ἀβράμ γὰρ ἐρμηνευθεὶς πατήρ ἐστὶ μετέωρος· ὄνομα τοῦ τὰ μετέωρα καὶ ἐπουράνια περισκοπούμενου πάντα Νοῦ.

Ὁταν δὲ βελτιωθείς μέλλῃ μετονομάζεσθαι γίνεται ἀνθρώπος Θεοῦ, κατὰ τὸ χρησθέν αὐτῷ λόγον· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς σου κ. τ. λ. Καλεῖται γὰρ πατήρ ἐκλεκτὸς ἡχοῦς ἐρμηνευθεὶς Ἀβράμ· ὁ τοῦ σπουδαίου λογισμῶ· ἐξελεγχόμενος τε καὶ καθαρμοῦς, καὶ πατήρ φωτῆς ἢ συνηχοῦμεν. « Abram interpretatur *Pater sublimis*, nomen quod illi datum est ut designaretur ingenium penitus deditum meteoris sideribusque observandis. Postquam edoctus effectusque melior fuisset, nomen mutare debuit. et factus est *homo Dei*, juxta hæc verba oraculi: *Ego sum Deus tuus*, etc. . . . Appellatus est *Pater electus vocis*, quod interpretatur *Abraham*, id est Intellectus hominis virtute præditi, et Pater sermonis, quo mediante, inter se homines communicant. »

Clemens Alex. *Strom.*, v, pag. 648:

« Quandiu Abrahamus totus in eo fuit ut astrorum motibus, necnon philosophiæ physicæ studeret, nominabatur Abram, id est *Pater sublimis*. Postquam autem in cælum suspexisset, et sive ibi Filium vidisset spiritu, ut quidam auctores ferunt, sive angelum tantum, gloria coruscum contemplatus esset; sive tandem alio quocunque modo Dei supra creaturam ordinemque naturalem præstantioris cognitionem accepisset, nomini suo addidit litteram alpha (ἄλφα), utpote verum Deum et unicum noscens, diciturque Abraham: e physico sapiens et Deo amicus factus. Interpretatur enim, *Pater electus vocis*: etenim vox, seu *verbum prolatum*, sonat, cujus pater est Νοῦς. »

Ibid. C 2. Κληθήση 468.

Ibid. 4. Ὅπως ἂν ἐχηται, 467; ὅποιας ἂν ἐχητ. 465.

Ibid. D 6. Ὅνομα θεῶθεν λαμβάνει 465, 467; μοχ ἀσκητικῶν 465.

Ibid. 8. Philo, *De Abrahamo*, pag. 377 editionis Morelli: Ὁ μελλήσας σφαιράζεσθαι καλεῖται Χαλδαῖοι γέλως· γέλως δὲ, οὐχ ὁ κατὰ παιδικὴν ἐγγινόμενος Στόματι, παραλαμβάνεται νῦν· ἀλλ' ἡ κατὰ διάνοιαν εὐπάθεια καὶ χαρά. « Qui mactandus erat Chaldaico idiomate appellatur *Illus*. Non hic agitur de risu, qui in lætitia vultum illuminat; bene vero de quiete et lætitia, quibus suffunditur intellectus. »

Philo, *De ebrietate*, pag. 251: Ταχὺς μὲν οὖν μαθήσεως καὶ προκοπῆς ὄνομα, ἀκοῆς ἐξηρητημένον δυναμειῶν. Ἰσραὴλ δὲ τελειότητος· ὄρασι γὰρ Θεοῦ μὴνυεὶ τοῦνομα· τελειότερον δὲ τί ἂν εἴη τῶν ἐν ἀρεταῖς, ἢ τὸ βντως ἰδεῖν. « Jacob nomen est *doctrinæ* necnon *progressus* et *intelligentiæ grassantiæ*. Israel nomen est *perfectionis*; nam hoc nomen significat *contemplationem*. Nonne autem summa virtus est *Ens enim contemplari*? »

Col. 861, B 1. Scripsi numerum *quatuor* loco numeri *duo*. Nam evidenter hæc phrasid quatuor lit-

jeris coalescit. Ms. 468 τεττάρων pro δύο.

Ibid. C 1. Multi inter doctissimos disseverunt de hoc epigrammate, cujus auctor ignotus est. Josephus Scaligerus, *Comment. in Chron. Eusebii*, anno 1730, asserit in honorem Serapidis Ægyptiæ hoc epigramma compositum fuisse, et ex errore Eusebii, hoc in loco, Hebræorum Deo Jehovah tributum fuisse. Scaligerus auctorem habet Hesychium, ad vocem ἐπιταγράμματων τὸ ὄργιλον καὶ σκληρὸν καὶ Σάρσπιν.

Henricus Valesius (*Emendat. lib. i, c. 2. et Notæ in Socratem hist.*, lib. v, cap. 17) ait Scaligerum merito scripsisse hoc epigramma factum fuisse in Serapidis honorem; sed addit ab eodem Scaligero dicti epigrammatis sensum non fuisse intellectum. Etenim Scaligerus intellexit, nomen *Serapis* litteris septem componi, dum e contra aliud dicere voluit poeta: nempe Ægyptios Serapidem invocasse septem vocales recitando, quibus inter precandum, varium locum assignabant, ut legitur in inscriptione quæ in urbe Burdigala inventa est, et quam citat Vinetus in *Comment. in Auson.*

Demetrius Phalereus, *Περὶ ἐρμηνείας*, § 7: Ἐν Αἰγύπτῳ δὲ τοὺς θεοὺς ὕμνοισι διὰ τῶν ἐπὶ φωνηέντων οἱ ἱερεῖς, ἐφεξῆς ἡχοῦντες αὐτά. « In Ægypto sacerdotes laudes deorum celebrant septem vocalibus, quas vicissim repetunt. » (Vide notam Gal. ad hunc locum.)

Jablonskiius (*Proleg. ad Pantheon Ægyptiorum*, pag. 56), præcedenti opinioni contradicit. Quid enim jucundi deorum auribus habere potuisset septem vocalium repetitio? In hoc, ait, aliquid ignotum latet, quod ad religionem spectat et ad harmoniam planetarum, quarum unaquæque per vocalem unam indicatur. (V. Porphyrium, *Comm. in Dionysium Thracem*, p. 796 ed. Bekkerii.) Jablonskiius addit hujus epigrammatis auctorem quemdam inter Gnosticos fuisse: quam sententiam ut tueatur, sequentes versus Varonis Atacis in *Chorographia* afferit, *In fragmentis astronomicis poetarum inter Catalecta Scaligeri*, pag. 162:

Vidit et ætherio mundum torquerier ææ

Et septem æternis sonitum dare vocibus orbes.

Ibid. C 7. Confer cum hoc loco ea quæ jam ab eodem auctore dicta sunt lib. x, cap. 5.

Col. 864 C 6. Κατεμύγνε 467, 468.

Ibid. 12. Πευσιολόγηται 467.

Ibid. 15. Καταβέβλητο 466.

Ibid. D 3. Τῆ... στολῆ 466.

Ibid. 4. Κέχηται 467.

Col. 866 A 2. Τὴν σοφταν 466.

Ibid. C 7. Εὖ μάλα 466.

Ibid. 14. Τοὺς τῶν βντων φύσεως τό 466,

Col. 868 B 6. Ἐπηκουθηχέναι 466.

Quid sentiendum sit de secunda migratione ista Judaicæ gentis in Ægyptum, a Persis depulsæ, enucleare tentavi: quæ migratio ad nullum alium eventum referri potest, nisi ad factum historicum quod subobscurum est, quamvis recentium testimonio auctorum fretum, hoc est bellum Ochi adversus Phœnices et Sidonios rebelles, quo in bello videtur Ochus Judæos quoque fuisse hostiliter prosecutus, unde primum Judæi in Ægyptum fugere coacti sunt; deinde postquam idem Ochus Judæa positus est, magnam partem incolarum transtulit in Hyrcaniam, juxta Caspium mare. Recentiores et Christiani auctores hunc eventum retulerunt.

Syncellus post Africanum, pag. 256: Ἦχος Ἀρταξέρξου παῖς εἰς Αἰγύπτῳ στρατεύων μερικὴν ἀίχμαλυσίαν εἶλεν Ἰουδαίων, ὧν τοὺς μὲν ἐν Ἰερικανίᾳ κατόκησε (leg. κατώκησε), πρὸς τῆ Κασπίᾳ θαλάσῃ, τοὺς δὲ ἐν Βαβυλώνι.

Orosius, lib. iii, 7: « Tunc etiam Ochus qui et Artaxerxes post transactum in Ægypto maximum diuturnumque bellum, plurimos Judæorum in trans

migrationem egit, atque in Hyrcania ad Caspium mare habitare præcepit. »

Eusebius in *Chronic.* ad annum MDCCLVIII : « Ὀχος Ἄρταξέρξης εἰς Αἴγυπτον στρατεύων ἀποδασμὸν (delectum) εἶλεν Ἰουδαίον, οὗς ἐν Ἑρκανίᾳ κατῴκησε πρὸς τῇ Κασπίᾳ θαλάσσει. »

S. Hieronymus, in sua versione Latina, Ἀποδασμὸς pro urbe habuerat : « Ochus, Apodasmo Judæorum capta, in Hyrcanian accolas translatos juxta mare Caspium collocavit » Scaligerus hunc gravissimum errorem emendavit.

Nunc statuenda epocha, qua Plato in Ægyptum iverit; quod profecto evenit antequam Ægypto potiretur Ochus (anno secundo 107 Olympiadis, anno 349 ante Christum natum). Plato autem mortuus est annos 81 natus (anno primo 108 Olympiadis, anno 346 ante Christum). Juxta Diogenem Laertium, post suum ab Italia reditum mortuus est Plato (lib. iii, seg. 6). Reipsa in Italiam venit Plato ad philosophos Pythagoricos Philolaum et Eurytum: exinde in Ægyptum ad prophetas (παρὰ τοὺς προφήτας), id est sacerdotes Ægyptios. Multi auctores, inter quos Quintilianus, Apuleius, Clemens Alexandrinus, Valerius Maximus, et Cicero, multis in locis, in Ægyptum contendisse Platonem memorant, tempus vero tacent: si tamen Ciceronem excipiamus, qui in suæ *Reipublicæ* loco a Nonio citato, ad vocem *Contendere*, nos docet Platonem in Italiam venisse post mortem Socratis : « Audisse te credo, Platonem, Socrate mortuo, in Ægyptum discendi causa, post in Italiam contendisse. » Mortuus est Socrates anno primo 95 Olympiadis, anno 398 ante Christum: tuncque temporis, annos 32 natus erat Plato. Juxta Diogenem Laertium idem annos 28 natus, Megaram, Cyrenem, Italiam, et tandem Ægyptum in-visit: quæ omnia satis inter se concordant. Diogenes illius in itinere comitem fuisse Euripidem tradit; alii addunt Eudoxum Cnidum geometram et siderum spectatorem celeberrimum. Eusebius (et in hoc concordat cum parte maxima Christianorum auctorum) Platonem Moysis discipulum facit: contrariam tuetur sententiam Lactantius, lib. iv *Instit.* cap. 2: « Soleo mirari, inquit, quod cum Pythagoras et postea Plato amore indagandæ veritatis accensi ad Ægyptios et Magos et Persas usque penetrassent ut earum gentium ritus et sacra cognoscerent (suspicabantur enim sapientiam in religione versari), ad Judæos tantum non accesserint, penes quos tunc solos erat, et quo facilius ire potuissent. »

Platonem ex sacris Moysis libris notiones theologicas hausisse affirmarunt aliqui, ipsumque præ oculis habuisse versionem septuagintavirali antiquiorem, ex cujus lectione orta est tam lucida philosophia. Quibus contradicit Aristæus, certissimis rationibus asserens nullam exstitisse sacrorum codicum versionem antequam regnarent Ptolemæi. Supradictam sententiam, opera perditâ, propugnârunt Clemens Alexandrinus (*Stromat.* i, p. 460); Origenes, *Adversus Celsum* (l. vi, p. 288 edit. Camboric.); Justinus martyr, *Parænet.* passim, *Apologia*...; Ambrosius, sermone 18, in *psalm.* cxviii; Theodoretus (*Therapeut.*, l. ii, p. 90 et 91 edit. Sylburgii); Josephus *contra Apionem* l. ii, et alii: quos omnes refellit, inter alios multos, Augustinus, *De civitate Dei*, l. viii, c. 11.

Col. 868 D 1. Codd. 465 et 466 post γενησόμενον addunt: Καὶ τίτὸ πεποιημένον, αὐτὸ τὸ ποιηθόμενον.

Ibid. 4. Τοῦτοις... ἡμῶν 465, 466, 467.

Col. 869 B 8. Τζῦτα 466, 468.

Col. 872 A 4. Origenes, *Contra Celsum*, l. iv, p. 198 ed. Spenceri: « Scio Numenium Pythagoricum, virum in explicando Platone peritissimum, et in Pythagoreis placitis versatissimum, in multis suorum scriptorum locis exposuisse Moysis et pro-

phetarum dicta, eaque ad allegorias, retulisse ut in libro qui inscribitur *Epops*, in libris *De numeris*, necnon in libris *De loco*, et in tertio libro *De bono*, ubi narrat, tacito nomine, et quodam detorto modo, historiam Jesu (Josue): recte an secus? hic non agitur. »

Col. 873 B 14. Verba hæc jam Numenio tributa sunt a Clemente, sed non sub forma dubitationis sicuti nunc. Legitur hic Clementis locus in lib. i *Stromat.*, p. 410 et 411, quem transcripsit Eusebius, l. ix, c. 6, p. 411; l. xi, p. 527. Theodoretus, (*Therapeut.* sermone secundo, p. 37 ed. Sylburgii) idem dictum Numenii refert. Dictum est de Ilibone Judæo, illum Platonizavisse, quod rectius dicunt, nempe a Philone compilatus est Plato, tum sententiarum, tum verborum respectu, Ἡ Φίλων πλατωνίζει, ἢ Πλάτων φιλωνίζει. S. Hieronymus *De viris illustribus*; Isidorus Pelus., l. iii, ep. 81; Photius *In Bibliotheca*, cod. xv; Suidas, in voce *Philo*.

Col. 876 B 3. Ἐπερσεῖσι 467; ἐπερσεῖσι Plutarch.

Ibid. 11. Ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δι; τῷ αὐτῷ καθ' Ἡράκλειτον. Hoc proverbium ab Heraclito *Σκοτεινός* dicto, id est obscurus, satis celebre fuit apud veteres; Plato in *Cratylō*, p. 265 ed. Læmarii A: Λέγει που Ἡράκλειτος ὅτι πάντα βεῖ καὶ οὐδὲν μένει· καὶ ποταμοῦ βροῆ ἀπεικάζων τὰ ὄντα λέγει, ὡς δις εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβάης.

« Heraclitus alicubi dicit, omnia transire, nihilque immotum manere, atque universa luminis decursui comparans, addit, In idem flumen bis non descendimus. »

Aristoteles, *Metaphys.* iii, 5, p. 79, ed. Brandisii, in-8°: Ὁ Κρατύλος Ἡρακλείτῳ ἐπέτιμα εἰπόντι, ὅτι δις τῷ αὐτῷ ποταμῷ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι· αὐτὸς γὰρ ὤρετο, οὐδ' ἄπαξ.

Seneca, epist. 58: « Hoc quod ait Heraclitus: In idem flumen bis non descendimus. »

Multoties ad hoc redit Plutarchus. *Quæst. natural. secunda*, p. 3, l. XIII: Ποταμοῖς γὰρ δις τοῖς αὐτοῖς οὐκ ἂν ἐμβάης, ὡς φησὶν Ἡράκλειτος.

De Sera Numinis vindicta, p. 62 editionis Wyttenbachii: Λήσομεν εἰς τὸν Ἡρακλείτειον ἅπαντα πράγματα ποταμὸν ἐμβαλόντες, εἰς ὃν οὐ φησὶ δις ἐμβῆναι.

Heraclitus Ponticus, *Allegoriæ Homericæ*, p. 443 editionis Gal.: Ποταμοῖς τοῖς αὐτοῖς ἐμβαλόμενον καὶ οὐκ ἐμβαλόμενον.

« Descendimus, et non descendimus in idem flumen. »

Hoc pariter desumptum est ab Heraclito *Obscuro*. Vide c. 20, l. xv *Præp. evang.*, p. 821, et Schleiermacherum, in *Musæo antiquitatis* Wolfii, p. 356.

Ibid. D 2. Ἐκμαγεῖον. Hæc vox in sensu *impressionis* invenitur apud Philonem Judæum, *De profugis*, initio: Γεγέννηται ὁ κόσμος καὶ πάντως ὕπ' αἰτίου τινὸς γέγονεν. Ὁ δὲ τοῦ ποιούντος λόγος αὐτός ἐστιν ἡ σφραγὶς ἣ τῶν ὄντων ἕκαστον μεμύρωται, παρ' ὃν καὶ τέλειον τοῖς γινομένοις ἐξ ἀρχῆς παρακολουθεῖ τὸ εἶδος, ὅτε ἐκμαγεῖον καὶ εἰκῶν τελεῖου λόγου.

In tractatu *De mundi opificio*, p. 33 Morelli: Πᾶς ἄνθρωπος κατὰ μὲν τὴν διάνοιαν ὀκλειῖται θεῖον λόγον, τῆς μακαρίας φύσεως ἐκμαγεῖόν, ἢ ἀπόστασμα, ἢ ἀπαύγασμα γεγονόν.

Clemens Alexandrinus, *Protrept.*, pag. 77: Τὰ ἀγάλματα, τὰ ἀνθρώπινα πόρρω τῆς ἀληθείας ἐπιζηρον ἐκμαγεῖον καταφαίνεται. Plato in *Timæo*; a Longino citatus in tractatu *De sublimi*, § 32, ubi legebatur Μαγεῖον: τὸν γε μὲν σπλῆνα τῶν ἐν τῷ ἐκμαγεῖον, ἦπατι οἷον κατόπτρῳ παρακείμενον. Vide Plato, *Legum* vii, 632 et 638 ed. Læmarii; tandem Plutarchum, in *Symposiacorum* libro v *Præmio*: Ἄλλ' ἀτέχνως τῷ σώματι παραζῶσαν ψυ-

χην οιομένους τοῖς ἐκείνου συμμειδῶν πάθος καὶ πολὺν αὐ συνεπισηκωρωπάζειν ὡς περ ἐκμαγεῖον ἢ κάτοπτρον K. T. A., ubi apparet vocem annexam voci κάτοπτρον, *speculum*, quasi imaginem reddere primi subjecti. Hic conceptaculum significat, sicut in lib. xv, c. 44 : "Ἦλην οἶον τῆθην καὶ ἐκμαγεῖον. Vide notam Petavii in *Themist.*, serm. 21, p. 501 notarum, editionis Harduini; hanc vocem vertit nunc *expressam imaginem*, nunc *conceptaculum*.

Col. 877 B 9. Voluitne Plutarchus loqui de primatē? Nescio: textus ejus depravatissimus melius ab Eusebio redditur.

Col. 880 C 2. Herennius, in *Metaphysicam*, ms. 1885 Bibliothecæ Regiæ, folio 59, verso, opus quod videre est inter *Anecdota* cardinalis Maii, quædam scripsit satis magni æstimanda de voce ἄρρητον: et hæc versa leguntur, p. 247, t. II tractatus *De Polytheismo* quem edidi apud Hachette, in-12°, 1840.

Col. 881 A 8. Περὶ δὲ 467.

Ibid. 9. Τοῦ περὶ 466, 467.

Ibid. 12. Λέγοντες 465.

Ibid. B 3. Εὐθέα 466, 468; εὐθεῖα 467.

Ibid. 10. Ὡς δὲ 466, 467.

Ibid. 14. Ἄρα 466, 468.

Ibid. C 2. Πέμπτον 466.

Ibid. C 7. Textus Septuaginta Interpretum paululum discrepat ab Eusebii versione.

Eusebius: Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. LXX: Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγὼ εἰμι.

Ibid. 11. Συγκρίνων 467.

Ibid. D 1. Εὐχόμενος 466.

Ibid. 3. Τὸ δὲ 468.

Col. 884 A 8. Συνάγει 467.

Ibid. 15. Δημιουργικόν 466, 468.

Ibid. B 10. Καὶ αὐθις 467.

Ibid. C 4. Τεχνίτης 466, 468.

Col. 885 A 11. Citationes subsequentes e libro *De confusione linguarum* depromptæ sunt.

Ibid. C 14. Hæ citationes desunt in libro Philonis e quo ipsas Eusebius se hausisse asserit, quarumque ideo auctor esse nequit. Vide notam præcedentem.

Ibid. D 10. Nullus exstat dialogus Platonis qui *Epimenides* inscribitur. Patet igitur Eusebium aut voluisse aut saltem debuisse scribere *Epinomis*, quandoquidem legitur hic locus pag. 702 G editionis Ficini, p. 986 C ed. Henrici Stephani, 662 ed. Bekkerii: admissus fuerat hic error l. x, c. 4.

Col. 888 A 7. Correxī, in Platonis textu, δαήμων, pro εὐδαίμων quod, me iudice, in hac phrasi minime admitti potest.

Ibid. C 11. *Αισθητόν*, hic adhibetur per oppositionem voci νοητόν, *intellectuale*: quod fere idem sonat ac vox *materiale*.

Col. 892 B 7. Vox πρεσβεύειν, sensu defendendi, profitendi, tradendi doctrinam philosophicam a scriptoribus philosophis usurpata est.

Origenes *Contra Celsum*, l. v, § 20, p. 244 edit. Cantabridg. Οὐ δύναται κρῖναι Κέλσος ὅτι αὐ δεῖ τὸ βούλημα τῶν σοφῶν ἐκείνων ἀνδρῶν νομίζειν πρεσβεύεσθαι: ὅπῃ τῶν πλεῖστων πιστεῶς: μηδὲν ἐπαγγελλομένων τῆς πρὸς τὸν Χριστιανῶν λόγον. (Celsus credere non debet antiquitatis sapientium opiniones propugnatores habere apud homines qui nihil aliud nuntiant nisi fidem quæ Christi doctrina innititur.)

Ammonius (Comment. in librum Aristotelis *De interpretatione*, p. 31 ed. Sabii:) Τοῦτο γὰρ αὐτῶν ἀποράσκει τῆ φύσει ὅπερ ἐπρέσβευον οἱ Ἡρακλείται. Negat Aristoteles linguarum originem nature adscribendam esse; sed eo tantum sensu hoc negat quo idem asserabant Heracliti discipuli.

Ibid. C 8. Non idem est proverbium quoad textum, ac illud apud quod Numenium legimus: Σποδὸς γίνεται ὁ θησαυρὸς, si saltem sequamur textum Luciani qui multoties dictum repetit proverbium. In

Philopseude, l. iii, 32, p. 58: "Ἀνθρακες ἡμῖν ὁ θησαυρὸς. *Navigium*, p. 265. "Ἀνθρακὲς σοὶ ὁ θησαυρὸς ἔσται. In *Zeuxide*, l, 840: "Ἀνθρακες ἡμῖν ὁ θησαυρὸς ἦσαν. In *Herm.*, l, 71, p. 813: "Ἀνθρακὰς μοι τὸν θησαυρὸν ἀποφῆνας.

Col. 893 C 4. Κηδεύοντος 466, 467, ut et infra.

Col. 896 A 13. Τὸν φουτ. 466.

Ibid. C 2. Ἰδης 467.

Ibid. 4. Ἀφελῆατο 466, 467.

Col. 900 A 5. Ἐβραίων 468.

Ibid. C 1. Καταχθῆναι 466.

Col. 901. B 10. Αἰνίγμων 466, 467, 468, et Plato.

Ibid. B 12. Περὶ 466, 467, 468.

Ibid. C 4. Textus habet, *secundus et tertius*: ὁ δεῦτερος (καὶ τρίτος). Non dubito quin verba καὶ τρίτος glossa sint omnia permiscens. Enim vero in loco sequenti, de uno tantum ente loquitur. Nescio an Cyrillus Alexandrinus, qui (libro viii *contra Julianum*) quædam ex eodem auctore deprompsit, hunc pariter locum exscripserit. Quidquid sit, non minus existeret adulteratio, quantumvis antiquitas admissa. Patet equidem transcriptorem Christianum voluisse inducere Trinitatem, de qua nullatenus agitur apud Numenium, eumque scripsisse καὶ τρίτος, quæ verba, quocunque modo intelligantur, intra parenthesis includenda sunt. Istiusmodi adulteratio legitur infra: editiones habent, ex majori manuscriptorum numero, Περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ pro περὶ Θεοῦ, quod fert. mss. 468 quodque Vigerus in Notaj restituit et in versione secutus est.

Ibid. 5. Aurel. Aug., *De civit. Dei*, l. x, 29: (Quod initium sancti Evangelii, cui nomen est *secundum Joannem* quidam Platonius, sicut a sancto sene Simpliciano, qui postea Mediolanensi Ecclesiæ præsedidit episcopus, solebamus audire, aureis litteris conscribendum, et per omnes ecclesias in locis eminentissimis proponendum esse dicebat.)

Vide notam Ruhnkenii in Longini tractatum *De sublimi*, sect. 9, p. 250 editionis Toupii.

Col. 904 C 3. Ammonius in lib. Aristotelis *De interpretatione*, verso paginæ quintæ, editionis Aldinæ:

Παραθετόν ἐξῆς τοῖς βουλομένοις ἀνάγειν εαυτοῦς ἐπὶ τὴν τῶν ὄντων θεωρίαν, καὶ τὰς ἐξηρημένας τούτων, περὶ τῶν ὁ λόγος, αἰτίας σκοπεῖν, ὅτι τριῶν ὄντων ὀπὲρ τὰς φυσικὰς τῶν ἀρχικῶν διακόσμων, τοῦ τε θεοῦ, καὶ τοῦ νοεροῦ, καὶ πρὸς τούτους ἐστὶ τοῦ ψυχικοῦ. τὰ μὲν πράγματα θεοῦ ἐν παραθέσθαι φαίμεν, ἀπὸ δὲ τῶν νοερῶν ὀφίστασθαι τὰ νοήματα, καὶ ἀπὸ τῶν ψυχικῶν τὰ κατὰ τὸ λογικὸν χαρακτηρομένους, καὶ παντὸς σώματος χωριστὴν οὐσίαν ἔχουσάν ἀποτελεῖσθαι τὰς φωνάς.

(Addere debemus, eorum gratia qui ad ontologiam remeare volunt nec non studere quoniam distent intervallo causæ et effectus de quibus hic agitur, supra substantias materiales existere tres primordiales ordines: nempe divinum, intellectualem et denique principium animarum. Porro, dicemus res a Deo suam trahere originem: intellectuali ordine cognitiones gignuntur; a principio autem animarum, quod penitus a natura materiali corporum discrepat, et penes quod est ratiocinandi facultas, voces articulatae originem depromunt.)

Ibid. D 7. Ἐπισκοπεῖ 467.

Col. 905 B 2. Doctrina hæc, qua Divinitas confunditur cum numeris, ab omnibus Pythagoreis prædicatur

Κέλ.λυθι κύδιμ' ἀριθμὲ πάτερ μακάρων, πάτερ ἀνδρῶν.

Vide *Vitam Pythagoræ* apud Jamblichum, p. 124: "Ἐφα τῶν ἀριθμῶν οὐσίαν αἰδίων εἶναι μὲν ἀρχὰν προμαθεστάταν τῶν παντῶς ὀρατῶν καὶ γὰρ καὶ τὰς μεταξὺ φύσιος ἐστὶ δὲ καὶ θεῶν καὶ δαιμόνων διαμονὰς ῥίζαν. (Hoc desumptum est ex opere Ἱερὸς λόγος) ἐκ δὲ τούτων φανερόν γέγονεν ὅτι τῷ ἀριθμῷ ὀρισμένην οὐσίαν τῶν θεῶν παρὰ τῶν ἀρχικῶν παρέλαβεν.

« Asserebat substantiam æternam includi in numero, hocque nempe esse principium quo juvante facilius intelligitur quid sint cælum integrum, terra, naturæque intermedix : inde pariter deorum nec non dæmonum origo permanens deducitur. » — Quibus ex verbis patet Pythagoram numero tribuisse certam deorum existentiam : hanc in *Orphicis* doctrinam hauserat.

-Col. 906 D 6. Ἐθηγεν 467.

Col. 908 B 10. Didymus ille, ex quo Eusebius locum hunc desumpsit, pro certo habendus est philosophicarum sectarum scriptor ; hujusque, (sub nomine alii Didymi, l. xv. c. p. 817) fere similem locum legitimus de Stoicis : unde inferendum videtur Didymum nostrum jure confundendum esse cum alio Didymo qui nominatur inferius, nec non cum alio Didymo de quo loquitur Clemens Alexandrinus, in primo libro *Stromatum*, de philosophia pythagorica: Διδυμος ἐν τῷ περὶ πυθαγορικῆς φιλοσοφίας ἱστορεῖ. Vide *Stromat.* 1, p. 366 ; idem demum noster Didymus erit ac is quem citat Stobæus in *Eclogis physicis*, l. 11, p. 14 ed. Herennii in capite *Περὶ αἰρέσεως* ; forte legendum est *Περὶ αἰρέσεων*, id est sectarum philosophicarum ; saltem hoc sentiunt omnes qui hunc citaverunt, nempe Schefferus, *De natura philosophiæ Italicæ*, p. 3 ; et Herennius in loco Stobæi, qui non nominavit Schefferum, primum hujus emendatæ lectionis auctorem. Suidas, inter omnes Didymos de quibus agit, unum sub cognomento Ἀττίος præbet : Διδυμος Ἀττίος χρηματίας φιλόσοφος ἀκαδημαϊκός, πιθανῶν καὶ σοφισμάτων λύσεις ἐν βιβλίῳ β. καὶ ἄλλα πολλά. Jonsius *De scriptoribus hist. philos.* legendum censet Ἄρειος, juxta Eusebium. Kusterius hanc abjicit correctionem, quæ mihi tamen optima videtur. Stobæus, in *Eclogis physicis*, l. 11, p. 14 Herennii, in eo sequens Xenophanem, scholæ Eleaticæ ducebant, nobis Didymum tradit ut auctorem ejusdam fragmenti *De incertis hominum cognitionibus*. Juxta Herennium ejusdem Didymi est aliud fragmentum quod legitimum in aliis collectaneis, nempe *Florilegio* Stobæi : fragmentum illud est quod, sub hoc vocabulo *Epitome* documenta nobis suppeditat de ethica Aristotelis ; demum hunc Didymum confero cum Ario Heracleopolita quem citat Eusebius noster, l. 1 *Præp.*, c. 10, p. 41 : Ἐπιφειὶς ὁ ὀνομασθεὶς παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις μέγιστος Ἱεροφάντης καὶ Ἱερογραμματεὺς, ὃν μετέφρασεν εἰς ἑλλάδα φωνῆν Ἄρειος ὁ ἡρακλεοπολίτης, κατὰ λέξιν. En ergo noster Didymus cognominatus Arius ; quis autem Didymus ille, et quonam tempore vixit ? — Si fides habenda sit Jonsio (c. 1, l. 111, *Hist. Phil.*) Varronius coætaneus fuit Didymus Arius ; sic enim apud Jonsium probatur : Athenæus, l. XIII, 3, citat epigrammum de Demetrio Phaleræo ab Asclepiade compositum ; ὁ Ἄσκλητου quod vertit, per *Aræi magister*, arbitrans hic agi de nostro Didymo Ario ; porro si Asclepiades ille idem sit ac Asclepiades Myrulanus, grammaticus fuit, et si præterea magister fuit Didymi Arii, Varroni coætaneus esse debuit ; fabricius e contra (vide Heren. de Stobæo, l. 1.) illum asserit Neroni coævum fuisse ; quas affert rationes quasque approbat Herennius, has pendere non mihi datum est, cum primam editionem *Bibliothecæ Græcæ* Fabricii, ad quam legendam remittit, in promptu non haberem ; parvi ponderis est Eusebii lectoribus hæc de determinandis temporibus quæstio.

Col. 915 B 14. Non de sexto, bene vero de quinto libro *Stromatum*, pag. 702, hic depromptus est locus ; hoc factumne est ex descriptorum errore, an ex alia partium divisione operis cujus initium perit : illud affirmare non ausim.

Ibid. C 7. Omnibus notum est quanti momenti apud Pythagoreos existierint numeri ; divinitatis quidem expressam in eis imaginem credebant. Ante

omnes plurimi æstimabatur sextus numerus ; idem Clemens illud exponit in eodem libro *Stromat.*, p. 811 : Οἱ πυθαγόρειοι κατὰ τὸν προφήτην (prophetam Genesis) ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως τὸν ἕξ ἀριθμὸν τέλειον νομίζουσι, καὶ μεσευθὴν καλοῦσι τούτον καὶ γάμον, διὰ τὸ μέσον αὐτὸν εἶναι τοῦ εὐθέως, τουτέστι τοῦ δύο καὶ τοῦ δύο · φαίνεται γὰρ ἴσον ἀμφοῖν ἀπέχων · ὡς δὲ ὁ γάμος ἐξ ἀρρένος καὶ θηλείας γεννᾷ, οὕτως ὁ ἐξ περισσοῦ μὲν τοῦ τριᾶρρένος ἀριθμοῦ λεγομένου, ἀρτίου δὲ τοῦ δύο, θηλέος νομιζόμενος γεννᾷται. « Pythagorei in hoc consentientes cum propheta, declarant numerum sextum perfectum esse, propter mundi genesim ; hunc quoque numerum vocant *Meseuthym* et γάμος (*matrimonium*), quia medius est terminus numeri recti, id est, inter numeros decem et duo : etenim, ab utroque pariter distat. Ut autem matrimonium gignit ex conjunctione maris et feminae, sic numerus iste, coalescens ex numero *ter* impare mare habito, et numero *pare duo*, habita femina, fit aliquid genitum : *bis ter* gignunt sex. »

Euclides in septimo libro *De definitionibus*, 22, numerum sex nominat perfectum, quia propriis elementis coalescit : 1, 2, 3.

Item Cassiodorus.

Quam ob causam Pythagorei, illi nomen Veneris dabant. Vide Plutarchum *De EI apud Delphos*, t. VII, p. 524 editionis Reiski, in qua mendosus est textus ; Jamblicum in *Vita Pythagoræ*, 1, 28 ; anonymum, a Menrsio citatum in *Senario Pythagorico*, c. 8. Macrobius in *Somno Scipionis*, l. 1, c. 6 : « Senarius qui cum uno conjunctus septenarium facit, variæ ac multiplicis religionis et potentia est, primum quod solus ex omnibus numeris qui intra decem sunt, de suis partibus constat : habet enim medietatem et tertiam partem, et sextam partem : est medietas, tria : tertia pars, duo : sexta pars, unum : quæ omnia simul sex faciunt. »

Col. 917 C 12. Quæ sequuntur in *Alcibiadis* textu desunt, juxta editionem Platonis, nec reperio de hac re hujus editores philosophi mentionem fecisse.

Eusebii mss. codices quatuor habent : & δὲ ἐμοῦ γεγόμενα ἄλυστα, ἐμοῦ μὴ θέλοντος, « quæ ex me nata solvi nequeunt, etiamsi nollem. » An Platonis mss. codices omnes ἐμοῦ γε θέλοντος habeant, ut textus impressi, prorsus ignoro.

Col. 925 B 9. Ἐπιπροσθετουμένη 466, 467.

Ibid. 15. Διασώζειν, 467.

Col. 952 A 15. Μὴ θέλοντες, quatuor mss., et infra p. 703, μὴ θέλοντος.

Ibid. B 8. συγκυκλοῖ 466, 467.

Col. 935 3. Παντοῶς 463, 467.

Ibid. D 4. Textus Platonis habet *primam* ; absque tamen est dubio legendum esse *ultimam*, cum ultima sit quæ status præsentis fuit causa.

Col. 937 A 5. Ludit Eusebius in verbis ἀλίτων et ἀλίτων : quod frustra Gallicè reddere conarer ; cæterum apud auctorem forte hic verborum occursum omnino fortuitus est.

Ibid. D 7. Prætulit vocem παρακλητικόν mss. codicum 465 et 466 voci παρακλητικόν quam habet textus impressus.

Ibid. C 4. Δηγήσομαι 463, 466, 467.

Col. 959 C 4. Ἡ Γλαύκου τέχνη. Hoc proverbium explanatur a Diogeniano, Zenobio, Suida, et præsertim a scholiasta Platonis in hunc locum. *Ars Glauci* inventum magni æstimandum significat. Hic dicitur Glaucus metallurgiæ peritus artem invenisse ferrum subigendi : ars illa Græcè vocatur, σιδήρου κόλλησις.

Col. 944 A 7. Origenes *contra Celsum*, l. VII, p. 354 edit. Cantabridg. « Mihi videtur Plato ab Isaia describente civitatem Dei desumpsisse ea quæ dicit de lapidibus qui apud homines pretiosius habentur ; quos autem ipse asserit nihil aliud esse

quam crassamen (ἀπορρόθ) lapidum qui in optima tellure jacent.)

Col. 953 B 6. Lego cum mss. 466 et 468, μόνης ἀνδρείας pro μετὰ ἀνδρείας αὐτῆς.

Col. 954 B 8. ἐν ᾧ 466.

Ibid. 12. Πῆ δὴ 468.

Ibid. 14. Τῆδε ὡς 468.

Col. 956 C 10. Hoc proverbium Ἀρχὴ ἤμισυ παντός memoratur ab Aristotele. Inter Latinos autem scriptores, ab Horatio :

Dimidium facti qui cœpit habet.

Vide *Paræmiographa* ac *Erasmii Adagia*.

Ibid. D 7. Τροφούς 466, 467, 468 et Plato.

Col. 957. Ἦνπερ iidem.

Col. 961 A 13. Ἐπεὶ εἰ lego pro simplici ἐπεὶ. Hæc vero syntaxis cuius tenorem exposui, evolvi et explanavi in volumine quod anni 1814 edidi *De Græcarum conjunctionum usu*, Parisiis apud Eberhart, pag. 145 (cf. adnotationem), Platoni haud incognita erat. *Reipublica*, l. II, p. 360, ed. Stephani; *Phædo*, p. 109 ejusdem; *Protagoras*, p. 354; *Leges* nono libro, p. 873; I *Alcibiades*, p. 123.

Ibid. B 2. Οἱ τε δὴ ἄλλοι, ὧ ἄριστε Καλλιχλείς, ὅσοι καλοὶ γίνονται 466; οἱ τε δὴ ἄλλοι, ὧ ἄριστε, ὅσοι κακοὶ γίνονται 467, 468.

Col. 964 A 2, Ἦς αὐτῷ 466; ἔση Plato.

Col. 966 B 5. Textus excusus vi *libro* fert : hic error causa fuit cur Vigerus non detexerit verum hujus fragmenti locum, sicut ipse in suis notis fatetur. Theodoretus qui eum de verbo ad verbum excerpserat in sua *Therapeutica*, l. I, p. 9 e Sylburgio, Vigerum a suo errore revocari debuisset. Peroptime enim indicavit librum e quo illud excerptum est.

Ibid. 7. Ἀλλαχθὶ τούτοις γούν 466, 467, 468.

Ibid. C 8. Πρώτον κολυμβᾶν δεύτερον γράμματα. Senec., *Controv.* 27, libri quarti.

Vide Aristidem, *Pro quatuor viris adversus Platonem*; Suetonium, in *Augusto*, 64 : « Nepotes et litteras et natæ aliaque rudimenta per se plerumque docuit. » Vide *Erasmus*, in *Adagiis*, vocibus *Ignavia* et *Inscitia*.

Ibid. 9. Ἐπιστῶνται 468 et Plato.

Col. 968 C 14. Eschylus locus cui alludit Plato legitur etiam in tragœdia *Septem contra Thebas*, v. 559, ubi poeta, Amphiarai indolem describens, ait :

Ὁ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
Βαθειὰν ἄλοκα διὰ φρονέει καρπούμενος
Ἄφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστᾶναι βουλεύματα.

Quod sic interpretatur : « Non vult tantum videri bonus ac probus, sed esse. Inde istam mentis altitudinem ac rectitudinem haurit qua prudentiæ consilia gignuntur. »

Plutarchus in *Aristidis Vita*, c. 3, et in *Apophtegmatibus regum ac imperatorum*, p. 116, t. VIII, ed. Hutten, refert, omnium oculos in Aristidem conversos fuisse, cum in prima hujus tragœdiæ representatione, isti versus recitarentur. Eos quoque Xenophon ad Socratem applicat in libro ἀπομνημονεύματα inscripto, Sallustius ad Catonem, in *Bello Catilinæ*, c. 57. Celeberrimi erant apud veteres illi versus eisque sæpissime ad clarorum virorum laudem utebantur antiqui.

Col. 972 C 14. Porphyrius *De abst.*, l. III, c. 27, p. 288 : Αἰτία δὲ ἡ γένεσις καὶ τὸ ἐν τῇ πενίᾳ ἡμᾶς γενέσθαι, τοῦ πόρου ἀπορρῶντος.

De hoc loco Platonis *Conviviū*, in quo anteposendum esse duxi vocem Platoniam τὰ ὡά voci τὰ ὡτα Eusebii, que sensu caret, lege adnotationem Rubnkenii in *Timæi Lexicon Platonicum*, p. 188 et 189.

Col. 973 B 2. Αὐτομάτως 466, 467, 468.

Ibid. D 2. Ἐγκρίτων 467.

Col. 976 A 13. Mss. 466 et 467 sequens supplementum continent : Τῆ κατ' αὐτὸν ἀρχαιολογία κέχρηται κατακλισμῷ μνημονεύσας, καὶ τοῦ μετὰ τὸν

κατακλισμὸν βίου ἄρχόμενος γούν τοῦ τρίτου τῶν νόμων τῶδε φησί, pro : Ἐν προοιμίαις γούν τῶν νόμων ἐπάκουσον ἃ φησι.

Col. 978 C. 8. Βλέπειν 467 et Plato.

Ibid. 9. Ἐπικουνομήτους 466, 467 et Plato.

Col. 981 B 13. Eusebii textum quem secutus sum, undecim verba quæ in Platone non inveniuntur, habet. Nunc autem comperire non possum an in recentioribus editionibus ista verba restituta fuerint.

Ibid. C 6. Arium mechanicarum despectus quæ solummodo apud antiquos a servis exercebantur communis erat inter veteres philosophos. Βάνυσος vox quæ illarum ideam exprimit semper vilitatem quamdam redolet.

Illud plurimis in locis declarat Plato. Vide primum *Alcibiadem*, p. 131, ed. H. Stephani; *Amator*, p. 137 ejusdem, 6 Ficini :

Ἐπεὶ γὰρ ἔμην καὶ θνεῖδος εἶναι τοῦτο καὶ βαναύσους καλεῖσθαι τοὺς περὶ τὰς τέχνας ἐσπουδακότας.

Reipubl. l. VI, p. 495, ed. Stephani :

Οὕτω καὶ τὰς ψυχὰς συγκεκλασμένοι τε καὶ ἀποτεθρομμένοι διὰ τὰς βαναυσίας τυγχάνουσι.

Vide Aristotelem, *Politic.*, VIII, 2; Eudemum, I, 4;

Lucianum, *Somnium*, 9 : « Ubi Hemsterhuys... »

Elianus, *Hist. divers.*, VI, 6; denique Ciceronem,

De officiis, I, 42 : « Opifices omnes in sordida arte versantur, nec enim quidquam ingenuum potest habere officina. »

Col. 984 C 10. *Cum Deo et universo*, versio est eorum quæ apud Eusebium leguntur : Θεῷ δὴ καὶ κόσμῳ ὄγε φιλόσοφος ὁμῶν. In Platone : Θεῷ δὴ καὶ κόσμῳ. Eusebii lectionem quam habent omnes mss. retinendam duxi.

Col. 985 A 6. Ἐβέλῃσαιαν omnes mss.

Col. 988 B 7. Plato hic alludit ad Tyrtei versus qui usque ad nos pervenerunt in Oratione Lycurgi contra *Leocratem* p. 162 ed. Henrici Stephani et qui in omnibus poesis selectis reperiuntur, ut in Stobæo c. 49. Sed Plato in hoc tantum a Tyrteo discrepat quod hic solam virtutem bellicam laudare intendit, dum vero Plato cuique civi virtute prædito ac justo attribuit encomium a poeta pugnantori datum; hæc allusio, autem, in iis quæ sequuntur, continuatur, uti facile videre est in poeticis verbis in hoc fragmento eluculentibus. Vide Brunckii *Analecta* t. I, p. 50.

Ibid. C 3. Scholiæ, aut conviviali cantilenæ jam in *Gorgia* relatæ alludit Plato, p. 451, *De legibus*, I, p. 631, a Clementi Alexandriæ, *Stromat.* l. IV, p. 573 memoratæ; Athenæus, I, XX, p. 694; Stobæus, *Eclogæ ethicæ*; Lucianus, *De lapsu inter saltandum*; Theodoretus, *Therapeut.* p. 153, Sylburg. Clemens eam Symonidi tribuendum censet; sic eam refert Ilgen, in sua editione :

Ἰγίαιρειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ ὄρατῷ.

Δεύτερον δὲ, καλὸν φούρην γενέσθαι.

Τὸ τρίτον δὲ, πλουτεῖν ἀδόλιγος.

Καὶ τὸ τέτατον, ἠβᾶν μετὰ τῶν φίλων.

Col. 992 D 4. Ὡσπερ 466, 468.

Col. 996 C 1. Hic est *παρονομασία*, seu verborum jocus qui transferri minime potest extra linguam in qua scriptus fuit. Minerva Athenæ Græco sermone vocatur, Ἀθήνη. Ἀθηναῖος ex ea voce formatur, dum vero Ἀττικὸς non inde derivatur; ideo Climias vocat Ἀθηναῖος, non Ἀττικὸς; autem, Atheniensem alienigenum qui Plato esse censetur, ut inter illum et Minervam a qua inspiratur relationem existentem ostendat.

Col. 1000 C 9. Hoc adhibebatur proverbium ad designandam quantitatem quæ determinari minime poterat. Χοεὺς seu Congius erat liquidorum mensura qua utebantur ad potus distributiones et cujus quantitas quam mare continet est vere numerica chîmæra.

Vide Ruhnkenii scholiasten, ac Petavii notam in primam ac vigesimam Thæmisti orationem p. 262 Harduini editionis. In pagina 511, hæc nota reperitur.

In hac versione anteponendam duxi Eusebii lectionem Platonis lectioni quæ, me iudice, ab Eusebio corrigenda est. Sic enim hæc phrasis apud Platonem legitur : Περὶ τούτου καὶ ἡ ὡς ἀληθῶς δεινότης ἀνδρας καὶ οὐδένια καὶ ἀνανδρία, pro Π. τ. x. ἡ. ὡς ἀ. δ. ἀ. εὐγένεια τε καὶ ἀνδρεία.

Col. 1009 A 5. Νομοθέτης δὲ οὐ τι μικρὸν βρελος εἰ μὴ καὶ τοῦτο ἦν οὕτως ἔχον, ὡς καὶ νῦν αὐτὸ ἦρηχ' ὁ λόγος ἔχειν. De formula αἰρεῖ ὁ λόγος vide supra, l. iii, c. 15, ac notam libri viii, cap. 13, ubi simul exempla colliguntur. Vide Wyttenbachum in Plutarchum, *De sera Numinis vindicta*, Animadversiones, p. 8; Clementem Alexandrinum, *Stromat.* vii, p. 868, 874, 879, 890.

Col. 1013 A 8. Sophocles, *OEdipus rex*; ultimi versus :

Ὅσπερ, θνητὸν ὄντ', ἐπέλην τὴν τελευταίαν ἰδεῖν
Ἡμέραν ἐπισκοποῦντα μηδὲν ὀλίβειν, πρὶν ἂν
Τέρμα τοῦ βίου περάσῃ, μηδὲν ἀλγεῖνδον παθῶν.

Multi auctores hanc sententiam usurparunt.

Ibid. C 9. Plato, *De legibus* xi, p. 682 ed. Læmarii 931. Stephan. Οἰδίπους ἀτιμασθεὶς ἐπεύξατο τοῖς αὐτοῦ τέκνοις, ἃ δὴ καὶ πᾶς ὕμνει τέλεα καὶ ἐπήκοα γενέσθαι παρὰ θεῶν. Ἀμύντορά τε Φοῖνικι τῶν ἑαυτοῦ ἐπαρξάσθαι παιδὶ θυμωθέντα, καὶ Ἰππολύτῳ Θησέα· καὶ ἑτέρους ἄλλοις, μυρίους μυρίους, ὧν γέγονε σαφές ἐπὶ πᾶσι εἶναι γονεῦσι πρὸς τέκνα θεοῦς.

OEdipus conviciis lacessitus, suis propriis filiis imprecatur; et hæc narratio quam quisque memorat, argumentum est quod istius modi imprecationes a diis exaudiuntur. Sic sese gessit Amyntor erga Phœnicem unum e suis liberis. et Thesæus Hippolyto iratus, ac multi alii erga alios multos, unde concludere licet, parentes adversus filios a diis exaudiri.

Col. 1016 C 8. Σμικρὸν 466.

Ibid. 15. Verba ἡ κείνη τὸν καταδικασάμενον, ab Eusebio prætermissa, ex Platone et ms. 467 supplevi.

Col. 1017 C 9. Aristoteles hanc doctrinam impugnat quod magistratum perpetuitatem in eisdem stirpibus supponeret. Ὅτι ἀναγκαῖον Σωκράτει ποιεῖν τοὺς αὐτοὺς ἀργάτας φανερόν· οὐ γὰρ ὅτε μὲν ἄλλοις, ὅτε δὲ ἄλλοις μείνεται ταῖς ψυχαῖς; ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ χρυσός, ἀλλ' ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς. Φησὶ δὲ τοῖς μὲν εὐθὺ γινόμενοις μίξαι χρυσόν, τοῖς δὲ, ἀργυρον, χαλκὸν δὲ καὶ σίδηρον τοῖς τεχνίταις μέλλουσιν ἐσεσθαι καὶ γεωργοῖς.

Perspicuum esse videtur, Socratem velut necessarium ducere, ad vitam tanquam modo magistratum dignitates esse concedendas; nam a diis aurum non datur nunc aliis nunc vero aliis: docet enim hoc aurum animabus nascentibus statim immistum esse; hisce vero argentum; æs et ferrum hominibus opificum artes exercitaturis atque aratoribus.

Col. 1020 B 2. Hæc medici definitio τῶν χαμνόντων θεραπευτῆς e Vigeri opinione hic repetenda erat, in sua 15 nota, et perperam omisa fuit.

Col. 1025 A 15. Ista descriptio tam apprime Atheniensibus congruit, ut verisimile sit a Platone illos, non tamen aperta fronte, vellicari.

Col. 1029 A 1. Quod ad nos pervenit de relationibus quæ inter Homerum et Creophylum existunt obscurissimum est. Videtur Creophylus Homeri hospes fuisse et ab eo poema *Raptus Æchaliæ ab Hercule* ut hospitalitatis munus accepisse. Alii vero contendunt Homerum hoc poemate ab eo donatum fuisse. Hanc ultimam sententiam Callimachus secutus est in epigrammate a Strabone citato l. xiv, p. 638. Sextus Empiricus contra *Grammaticos*, t. ii, p. 225, ac scholiastes Thracii Dionysii p. 725, Bekkeri editionis.

Sic eam tradit Ernestius in sua Callimachi editione; Vigerus eam non integram cognovit, ut ex illius adnotatione videtur.

Τοῦ σαμίον πόρος εἰμι, δόμῳ ποτὲ θεῶν Ὀμηρον
Δεξαμένον. Κλάω δ' εὐρύτων ὄσσο' ἔπαθε,
Καὶ ξάρθηρ Ἰόλειον. Ὀμήρειον δὲ καλεῦμαι.
Γράμμα· Κρεωφύλω, Ζεῦ φίλε, τοῦτο μέγα.

Col. 1038 B 15. Caput 28 constat omni hac illius citationis parte usque ad ista verba : cum solum omnium rerum existentie causam fecimus.

Col. 1045 A 12. Ἐφικνεῖσθαι 467.

Col. 1048 C 7. Ad tertiam personam legi ἔχουον γὰρ που, et infra responsum καὶ σφόδρα γε ἐπήκουον cum quibusdam Platonis manuscriptis; quoniam hoc sensus exigere videbatur.

Col. 1049 D 8. Pro ὧν περ καὶ τὸν οὐρανὸν ὄλον, Wittenbachius, in suis in *Phædonem* notis, proponit : ὧν πλήρη καὶ τὸν οὐρανόν, quibus cælum impletur. Non hæc mutatio mihi probanda videtur; animam enim universo tribuendo, Plato eum animal efficit. Ficinus autem sic interpretatur veluti ac esset ὧν περ, quemadmodum.

Col. 1064 C 15. Porcorum immolatio in honorem Cereris et Bacchi fiebat, sicut Aristophanis scholiastes, in *Ranas*, v. 340.

Ὁ πότνια πολιτῆματ' Ἀθήμητρος Κόρη,

Ὅς ἦδ' οὐ μοι προσέπνευσε χορείων κρεῶν.

Χοῖροι τῇ Δήμητρει καὶ τῷ Διωνύσῳ ἐθύοντο ὡς λυμαντικοὶ τῶν θεῶν δωρημάτων. « quia dona harumce duarum divinitatum depascebantur. » Ovid. *Metamorph.* xx, 5, 3.

Et cum insuper ad eos pertinerent mysteria, Plato velut mysticum quiddam considerat hujus animalis sacrificium, istis diis factum. Sic habet Tibullus,

At nobis arata, Lares, depellite tela,
Hostiaque e plena mystica porcus ara.

Antepono enim hanc legendi rationem, voci *rustica* recentiorum editionum, cum porci omnes rustici sint seu campestris. Illud autem Tibullus e Græca Mythologia desumpsit; nam non solum Plato, sed etiam Aristophanes hanc epithetam porco tribuit *Acharnes* v. 746.

Col. 1072 C 8. Axiochus, § 12 : Οὐ γὰρ ἐφαίνετό μοι σεμνὸν μαινομένῳ ξυνεξέρχειν.

Col. 1073 C 1. Hoc Eschylæ fragmentum in Stanley editione, ψυχροστασία tribuitur, ubi Jupiter quasi dubius, mortem inter Achillem et Hectorem librare videtur. Illud e vicesimo secundo Iliadis cantu depromitur.

Col. 1080 B 12. Numenius, enjus testimonium jam adhibuit, scilicet : l. ix, c. 6, p. 440 et 441; l. xi, cap. 10, p. 525; c. 18, p. 536; c. 22, p. 543, in tractatu : *Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ*, et quem reperiemus etiam citatum in sequentibus libris, ab Origene contra Celsum invocatus est l. iv, p. 198 ed. Spenceri; ex scripto cui titulus : Ἐποψή; declarat illum magis fuisse Platonium quam Pythagoricum. Macrobius. In *Somnio Scipionis*. l. i, t. II, refert quod sequitur.

« Numenio inter philosophos occultorum curioso offensam numinum quod Eleusinia sacra interpretando vulgaverat, somnia prodiderunt. Visas sibi Eleusinas deas habitu meretricio ante apertum Iupanar ludere prostantes : admirantes et causas non convenientis numinibus turpitudinis consulenti respondisse iratas, ab ipso se adyto pudicitie suæ vi abstractas et passim adeuntibus prostitutas. »

Porphyrius illum referent in tractatu *De antro nympharum*, c. 10, ac c. 21, consulendæ sunt notæ Van Goens. Jonsius in suo tractatu *De scriptoribus historiae philosophicæ*, l. iii, c. 10, § 4, citatis longum articulum consecravit. Valckenaerus *De Aristobulo*, p. 18, illum Judæum esse arbitratur, ex eo

quod dixit Platonem esse alium Moysen Atheniensium linguam loquentem. Illiusque Genesis citatio, c. 10. *De nympharum antro* : quod *Spiritus Dei ferebatur super aquas*. Sed maximus honor in quo illum Plotinus habebat illam suppositionem haud verisimilem reddit.

Col. 1096 C 1. Τί δ' οὐ μέλλομεν c. s. Loco οὐ substituendum videtur οὖν, unde interpretatio mea.

Col. 1097 A 5. Videndum est de capite 12, cuius initium jam in Clemente Alexandrino reperitur *Strom.* 1, p. 410 ac 411, et in libro nono, c. 6, *Præpar. evangelic.* Eusebii, p. 410; Valckenaerum, *De Aristobulo Judæo*, p. 47 sqq. et p. 66. Ad illum lector revocandus est, non possum enim hic iterata vice exponere omnes observationes in hoc eximio opere contentas. Jam de hoc fragmento disseruerunt duo recentiores scriptores : Gfrörerus *Kritische Geschichte des Urchristenthums* t. II, p. 71, secundæ editionis 1835; Dæhnius, *Geschichtliche Darstellung der Jüdisch. Alexandrinischen Religionen philosophic.* 1834, t. II, p. 73, qui licet sæpe discrepantes animo qui eos direxit in operis compositione fere ad eadem spectantis, ambo tamen cum Valckenaerio sentiunt contra Hody et D. Lobeck. *Agloopham.*, t. I, p. 448; scilicet, hæc fragmenta genuina esse Aristobuli Judæi qui Ptolemæorum temporibus et verisimillime, sub Ptolemæo Philometore ac Ptolemæo Physcone vivebat, non vero Christiani, nec etiam Judæi Christianæ ætatis secundi sæculi. Ad illud præcipue intendit Hody ut irritum faciat Aristobuli testimonium Septuaginta Interpretum versioni favens, sub Ptolemæo Philadelpho, Phalereo Demetrio curante, hoc fragmento laudatæ. Prima phrasid merito Valckenaerio censuram movit; *Φανερόν ὅτι Πλάτων φανερός*. Certum est hanc vocem *φανερόν* non esse Aristobuli; addita est ab Eusebio vel a transcriptore.

Ibid. D 1. Orphici versus qui sequuntur maxima celebritate pollent; tum quia eorum primo sæpe antiqui auctores pagani alluserunt, sicut illud animadverti in meo *De Sanchoniathone* opusculo; tum quia Christiani scriptores illos fusius breviusve memorarunt; exempli gratia Justinus martyr, in sua *Exhortatione*, c. 15; in libro *De monarchia* c. 3; Clemens Alexandrinus in *Protreptico*, c. 7; in quinto *Strom.*, sed minutis ac parvulis fragmentis; denique sanctus Cyrillus Alexandrinus *contra Julianum*, l. 1: maximum autem excerptum ab Eusebio factum est, sed illud evidenter gravissime adulteratum est. In hoc vero auctor præfatus venia dignus est, declarat enim omnem hanc citationem ex Aristobulo desumptam fuisse, cujus patet mala fides; dum vero Justinus Orpheum solum nominet, sicut Clemens ac Cyrillus Alexandrinus; sed versus Aristobuli refert, minime designato auctore. Nunc vero quomodo horum textuum discrepantia explicanda sit, quisve istarum adulterationum auctor? Illarum inventor Aristobulus haud mihi censendus videtur. Hoc enim demonstratur tum quia primo versusi alluserunt Plato, Plutarchus ac Stobæi anonymus, *Florilegii* IV, 1, tum e creberrimis illius auctoris imitationibus a Latinis poeticis scriptoribus factis, et a Brissonio memoratis, *De formulis*, initio libri primi. Nihilominus hunc versusum arbitratur Orphicis additum fuisse, Lobeckius, p. 433. Quid autem per Orphicos versus intelligit? An Orphei versus? Fere certum est, si tamen Orpheus exstiterit, nullos ab eo versus conditos fuisse, maxime autem, in Attica dialecto, quæ tunc nondum noscebatur. Onomacritus primus adulterator habetur qui sua poemata Orphei et Musæi nominibus in lucem edidit. Quinquagesima quinta Olympiade vivebat. Postea vero Pythagorici hoc nomen usurparunt, illudque celebre reddiderunt, plurimis poematibus pseudonymis ab iis evulgatis. Istius est generis prima hujusce fragmenti editio, sola quæ

Justino nota fuisse videatur, in qua sic appellatur Jupiter.

..*Θρηται κέραι εἰσιν ἐν ὄσσοις*
Ἄσθερές δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μεδέοντα.

Clemens autem utramque cognovit atque ex utraque hausit; Eusebius fideliter secutus est Aristobulum, quem ut suum ducem indicat, cuique omnem fraudem tribuendam esse demonstrantur Valckenaerus, Gfrörerus, ac Dahnæus. Lobeck, *Orphicis*, p. 448, contendit has adulterationes, certe Clemente posteriores esse, sicque Hody ac Ricardus Simonis sententiam amplectitur, sed cum tantummodo eximiis Valckenaeri argumentis suam propriam opinionem opponat, illam minime tenendam esse arbitror. Dignus sane erat qui confutaretur Valckenaerus.

Ibid. 4. Πᾶσι νόμου legem datam in Sinai monte indicat. Horum verborum loco, Justinus scribit πάντες ὁμῶς omnes simul; quod longe discrepat: Clemens ac Cyrillus illum sequuntur. Fatendum tamen mihi est omnes Eusebii manuscriptos non eadem continere 463, 466, 467. In eis enim legitur: πᾶσιν ὁμοῦ. Quod vitiosum est, nam incidens phrasid substantivo caret, θελοιο θεθέντος πᾶσιν; nomen adhibendum est, ideo conservandum est, πᾶσι νόμου.

Col. 1100 A 8. Differentia philosophicarum doctrinarum quibus movebantur ii qui duas hujus fragmenti editiones confecerunt, præcipue in his verbis animadvertitur. Isti sunt sancti Justinus qui suam e paganismo traxerunt originem.

Οὗτος δ' ἐξ ἀγαθοῦ κακὸν θρητοῖσι φουτεύει,
καὶ πόλεμον κρυβέρτα καὶ ἀλγεῖα διακρυβέρτα.

Aristobulus Judæus :

Αὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθῶν θρητοῖς κακὸν οὐκ ἐπιτέλλει
Ἀνθρώποις ἂντῶ δὲ χάρις καὶ μίσος ἀπηδεί.

Negandi difficultas mala a Deo mitti, et necessitas eum tamen agnoscendi velut solum auctorem omnium rerum quæ adveniunt, est omnium quæ ad religionem spectant quæstionum difficillima. De ea fuse autem in secundo *De republica* libro disseruit Plato; illiusque dissertatio excerpta est ex eodem libro, c. III, p. 644, ab Eusebio. Magis ac Christianorum Judæorumque sententiam accedit; Justinus vero Orpheus, nihil aliud est quam Homeri discipulus ac repetitor; id est rudis ac primævæ mythologię.

Ibid. B 1. Hæc decem Moysis mandatorum commemoratio adulterationis Judaicæ certum est argumentum :

Ἀρχὴν αὐτὸς ἔχων καὶ μέσσον ἡδὲ τελευτήν.

Ibid. C. 3. *Μέσσον*. Ms. 466 μέσσην habet; quod diverso modo emendatum litteræ sigma duplicatione sicut in Theodoro, *Therapeutica*, sermo II, p. 26, edit. Sylburgi. Clemens, ab Eusebio citatus, infra, p. 685, legit :

Ἀρχὴν αὐτὸς ἔχων ἅμα καὶ μέσσον ἡδὲ τελευτήν.

Ibid. C 5. Emendationem Scaligeri secutus sum; ille scribit: ὀδογενής pro ὕλογενής quod in textu reperitur. Vide Valckenaerum, p. 75, postea Weselingium. Huetius eam sui codicis margine scripsit.

Col 1101 A 6. *Ἐκ Διὸς ἀρχώμεθα*. Hic incipiendi modus in omni antiquitate percelebris et a multis memoratus auctoribus, mutatur in manuscriptis 465, 466, 468 in sequentem: *Ἐκ Θεοῦ ἀρχ.*

Gfrörerus, t. II, p. 78 *Urchristenthum*, hanc variationem, amplexus est quæ satis fulcita videtur Aristobuli infra dictis. Tamen primitivus textus conservandus visus est utpote multis Græcis Latinisque citationibus commendatus quæ nobis ab antiquitate de hujusce poematis initio transmissæ fuerunt.

Col. 1101 A 7. *Omnia Deo plena.*

*Μεσαι δὲ Θεοῦ πῦσαι μὲν Ἀρχαί,
Πᾶσαι δ' ἀρθρώπων ἄτορα...*

In his duobus versibus, Aristobolus substituit Θεοῦ voci Διός; illud infra dicit; conservanda est igitur hæc originalis textus varia lectio quam ipse scriptor fatetur.

Mirandum sane est quod sic audacter adulteratis Orphei versibus ac plurimis propriis Orpheo ipsi additis, quorumque falsitas omnibus elucet, Aristobolus ne unum quidem verbum mutare in Arati versibus ausus fuerit. Huius agendi rationis causa est quod Aratus poeta tunc recentior erat in aulaque Ptolemæorum notissimus, et cuius primus versus in proverbium venerat :

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα καλῶς ἔκριεν Ἀρατος.

Ibid. B 14. *Ἢ δὴ καὶ πρώτη φυσικῶς ἀν λέγοιτο φωτὸς γένεσις ἐν ᾧ τὰ πάντα συνθεορεῖται.* Hæc primi cum septimo die confusio Altingio observationem sequentem suggestit, *Operum* t. V, p. 351 : « Deus operum externorum, die uno (septimo), qui itidem principii est, cum Moses principium describens septimum diem eidem annumeret, ac si demum natales rerum omnium indicatos ostendat (*Genes.* I, II, III, IV) quo natalem dedit operibus gratiæ. »

Gfrörerus hunc locum Philonis refert *De posteritate Cain*, qui omnino Aristobuli sententiæ congruit :

Ἡ ἑβδόμη τάξει μὲν ἐπιγέννημά ἐστιν ἐξάδος, δυνάμει δὲ προστυτάτη παντὸς ἀριθμοῦ, μηδὲν διαφέρουσα μονάδος. Δηλώσει δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ τῆς κομοποιίας ἐπιλόγι φάσκων. Καὶ κατέπαυσε ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὡν ἐποίησε. Καὶ ἠλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην καὶ ἡγάσεν αὐτήν· ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσε ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὡν ἤρξατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι. Εἶτ' ἐπιλέγει· Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο, ἧ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τῇ δὲ πρώτῃ ταῦτα γέγονεν, ὥστε τὴν ἑβδόμην εἰς μονάδα τὴν πρώτην καὶ ἀρχὴν τῶν ὄλων ἀναφέρεσθαι.

Ibid. C 13. Philo, primi libri initio, *Allegoriarum legis*, pag. 41 Morelli editionis :

Πρῶτον οὖν ἑβδόμη ἡμέρα καταπαύσας τὴν τῶν θνητῶν σύστασιν ἀρχεται ἐτέρων θειοτέρων διατυπώσεων· πύεται γὰρ οὐδέποτε ποῖων ὁ Θεός, ἀλλ' ὡσπερ ἴδιον τὸ κατεῖν πυρὸς, καὶ χύονος τὸ φύγειν, οὕτω καὶ Θεοῦ τὸ ποιεῖν· καὶ πολὺ γε μᾶλλον ὅσω καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀρχὴ τοῦ ὄραν ἐστίν. Εὐ μέντοι τὸ φναίει κατέπαυσε, οὐχὶ ἐπαύσατο· παύει μὲν γὰρ τὰ δοκοῦντα ποιεῖν, οὐκ ἐνεργούντα· οὐ παύεται δὲ ποῖων αὐτὸς οὐδ' ἐπιφέρει· Κατέπαυσε ὡν ἤρξατο· ὅσα μὲν γὰρ ταῖς ἡμετέραις τέχναις δημιουργεῖται, ταῦτα τελειωθέντα ἴσταται καὶ μένει· ὅσα δὲ ἐπιστήμη Θεοῦ, περιαιωθέντα πάλιν κινεῖται. Τὰ γὰρ τέλη αὐτῶν, ἐτέρων εἰσὶν ἀρχαί, οἷον ἡμέρας τέλος νυκτὸς ἀρχή· καὶ μήνα δὲ καὶ ἐνιαυτὸν ἐνισταμένους, ἀρχὴν δὴπου τῶν ἐξῆς ἰόντων ὑποτοπιεῖται.

Vide Clementem Alexandrin. *Stromat.* VI, p. 815 :

Ἐνεκεν σημείου τοῦ περὶ ἡμᾶς ἑβδόμου λόγου καθεστῶτος, ἐν ᾧ γνήσιον ἔχομεν ἀνθρωπίνων καὶ θείων πραγμάτων.

Ibid. D 5. Quomodo autem hoc ἑβδομος λόγος intelligendum est, quod nos edocet et Deum et nosmetipsos? Walckenaerus illud e Stoicorum doctrinis juxta Judæorum ideas modificatis explicat. (Laerius Diogenes, in *Zenone* VIII, 110.)

Φασὶ τὴν ψυχὴν εἶναι ὀκταμερῆ· μέρη γὰρ αὐτῆς τέτε πέντε αἰσθητικὰ, καὶ τὸ φωνητικὸν ὄργανον, καὶ τὸ διανοητικὸν καὶ τὸ γεννητικόν.

Aristobulus septem tantum facultates agnoscens,

intellectus in duas partes divisionem removet aut rejicit, dianoticum scilicet et generativum; quinque sensibus ac vocis organo, addit ἑβδομος λόγος, id est Νοῦς, intelligentiam, quæ omnium nostrarum cognitionum origo est.

Ibid. 7. Hæc doctrina occultorum attributorum numeri septimi quæ inter veteres viguit, non solis Judæis propria fuit. Pythagoras, propter harmonicas illius proprietates illi quendam cultum voverat. Plato in *Timæo*, Cicero in *Somnio Scipionis*, huic falsæ opinionis adhæserant. « Qui numerus rerum omnium fere modus est, » inquit. Macrobius, in suo commentario de hoc ultimo opere, in pluribus paginis exposuit huius mystici numeri mira commoda. Illud quoque fecit A. Gellius in decimo capite tertii libri *Noctium Atticarum*. Facile intelligitur quam grata esset Judæis et præcipue Philoni atque Aristobulo, hæc paganorum doctrina, uti videre est *De septenario*, p. II, 75, editionis Morellii, et passim...; *De officio Dei*, p. 20. Attamen Valckenaerus qui innixe studuit huic nostri auctoris sectioni, secumque agitans cur Philo de Aristobulo siluerit, arbitratur e contrario Gfrörerii sententiæ, hunc elegantem scriptorem, musarumque Græcorum alumnum atque admiratorem omnia suæ gentis litterarum monumenta despexisse etsi Græce scripta, Biblia excepta tamen, illumque assensum suum dare non potuisse insanis suppositionibus ac insulis adulterationibus et identidem non amendatis, ab Aristobulo factis, ut hic spurcius Homeri versus :

*Ἐβδομάτῃ δ' ἡοὶ λίπομεν ῥόον ἐξ Ἀχέρτορος.
Aristobulea, p. 95.*

Hæc somnia quoque amplexi sunt quidam Christiani; vide Lactantium, *Institut. divin.* I, VII, c. 14; Clementem in fragmento quod refert Eusebius, juxta Aristobuli citationem; sanctum Hieronymum in *Amos* ac *Michæam*. Sanctus Augustinus non videtur illius erroris esse immunis, *De civitate Dei*, XI, 31.

Col. 1104 A 1. Aristobuli fraus in hoc loco consistit quod separatim referat hunc Hesiodi versum, qui poematis *Dierum* sextus est, 770 *Operum ac Dierum* :

*Αἱ δὲ γὰρ ἡμέραι εἰς Διὸς παρὰ μητιέντος·
Πρῶτον μὲν ἔτη. τετράς τε καὶ ἑβδόμη, ἑρῶν ἡμᾶρ,
Τῇ γὰρ Ἀπόλλωνα χρυσάορον γείνατο ἠηῶ.*

« Septimus dies sanctus est quia in ea natus est Apollo. » Alii autem versus, si unum tantum Homeri excipias, supposititii sunt, minimeque demonstrant quemque septimum diem cultu consecratum fuisse; sed tantum septimum mensis diem. Versus vero adulteratus Homeri, hic sequens est :

*Ἐβδομον ἡμᾶρ ἔτη καὶ τῷ τετέλεστο ἅπαντα.
Odyss. E, 262.*

Τέτρατον ἡμᾶρ ἔτη καὶ τῷ τετέλεστο ἅπαντα.

Hic audax interpolator numeros ipsos mutare quod non erubuit !

Isti versus hic Lino tributi, Callimacho assignantur a S. Clemente, lib. V *Strom.*, nam infra p. 677, sub Callimachi nomine referuntur. Nulli dubium est Lini nomen pseudonymum esse, sicut omnes illi ascriptos versus; sed omnes stupent critici Callimachum ei substitutum fuisse a S. Clemente, atque hunc errorem a Bentleyo non animadversum fuisse imo et huic illum adhæsisse in ejus poetæ fragmentis. Valckenaerus, pag. 125; Ruhnkenius in suis *ad Ernestum epistolis*, pag. 44, omnesque qui de hac citatione disseruerunt; Henricus Stephanus in sua *Poesi philosophica*, illos Lino attribuit.

Ibid. B 5. *Ἐβδόμη ἐστὶ γενέθλη.* In Judæorum ideis, de mundo; in Philonis ac Aristobuli ideis, de lumine; itaque septimum diem primo die conso-

ciant (Vid. supra), juxta paganorum ideas de Apollone, propter hoc cognominato Ἐβδοματογέτας.

Col. 1104 C 8. Textus qualis refertur a S. Clemente, Eusebio et omnibus manuscriptis, evidenter erroneus est. Δεικνύουσι et μηνύουσι sensum plane similem præbent, nullamque adversativam significationem exhibent, quod exigit vocis ἄλλο repetitio. Emendatio mihi obvia, nam nota definitio vocis ἀλληγορία, ἢ ἄλλο μὲν ἀγορεύει, ἄλλο δὲ νοεῖ, nobis eam suppeditat : Αἱ ἀλληγορίαι αὐτὸ ἄλλο τι δεικνύουσιν, ἄλλο μὴν νοοῦσι.

Col. 1103 C 8. Κατὰ τὸν παρόντα τρόπον τῆς διεξόδου. Hujus vocis tenor vel sensus per metaphoram in Platone adhibetur ad exprimendos agnimum progressus atque regressus, διέξοδοι τακτικάι, De legibus lib. vii, pag. 372. Vide Vigeri notam de hoc ultimo loco, pag. 706, nostræ Præparationis evangelicæ citato eodem libro, cap. 19.

Col. 1108 C 5. Hic sancti Pauli Epist. ad Ephesios, vi, 12, textus omnino a Clemente truncatus est, sicut in citatione quam dedit Eusebius; sic enim se habet : Οὐκ ἔστιν ἡμῶν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

Col. 1112 B 10. De hoc Pindari versu, vid. Boeckhium, Frag. 29.

Col. 1113 A 6. Vid. Frag. 87 Callimachi a Bentleio.

Ibid. 13. Hic poetæ textus a sancto Clemente adultera tur: legitur enim καὶ σθένος pro καὶ νόον; Lanzeius animadvertit hanc variationem Origeni tribuendam esse a quo sanctus Clemens sine dubio illa desumpsit. Attamen vox σθένος in quarto contra Celsum libro invenitur, § 38. Sexagesimus est versus poematis Operum ac dierum.

Ibid. B 2. Non naturam tantum sic definiunt Stoici philosophi, sed Deum ipsum: quod minime sancto Clementi arridet. Sed cum deinde sæpissime Deum cum natura confundunt, hac similitudine uti potuit ad exsequendum suum propositum, Græcos inducendi philosophos sicut Genesis ipsa loquentes. Ecce similes sententiæ :

Cicero, De natura deorum, ii, 22: Zeno ita naturam definit ut eam dicat ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem via.

Plutarchus, De placitis philosophorum, lib. i, cap. 7: Οἱ στωϊκοὶ κοινότερον θεὸν ἀποφαίνονται πῦρ τεχνικὸν ὁδῶ βαδίζον ἐπὶ γενέσει κόσμου ἐμπεριειληφὸς πάντας τοὺς σπερματικούς λόγους καθ' οὓς ἕκαστα καθ' εἰμαρμένην γίνεται.

Stobæus, Eclogæ physicæ, lib. i, pag. 64 edit. Heerenis, eadem dicit, nisi quod νοερόν, loco Κοινοτερόν, legit.

Aristoteles ab Eusebio allegatus, in Præparatione evangelicæ, lib. xv, cap. 14: Στοιχείων εἶναι φασιν οἱ στωϊκοὶ τῶν ὄντων τὸ πῦρ, καθάπερ Ἡράκλειτος. Τοῦτου δὲ ἀρχὰς ὕλην καὶ θεὸν ἄλλ' οὗτοι ἀμφω σωματὰ φασιν εἶναι.

Diogenes Laertius, lib. viii, 156: Τῆν φύσιν εἶναι πῦρ τεχνικὸν ὁδῶ βαδίζον εἰς γενέσιν.

Tandem legi potest refutatio hujus Stoicorum sententiæ de Deo, quem sibi corporeum fingunt, in Athenagoræ Legatione pro Christianis, pag. 26 editionis H. Stephani.

Col. 1116 C 2. Hic locus e sexta Platonis epistola desumptus, memoratus fuit ab omnibus apologistis; illum memoravit Clemens in Protreptico; Athenagoras in Legatione pro Christianis, pag. 92; Origenes contra Celsum, lib. vi, § 8; Cyrillus contra Julianum, l. i.

Col. 1117 A 4. De Heraclito Ephesino, vide Plutarchum, De animarum procreatione, p. 290, t. XIII, ed. Huttenii; Schleiermacherus, in Museo antiquit. Fred. Aug. Wolf., pag. 374; Simplicius, in libro Aristotelis, De cælo, folio 68; idem, in Aristotelis physicam, folio 17, edit. Ald.

Ibid. 12. Ἀπόμεινον μέτρον καὶ ἀποσθεννύμενον μέτρον. Legitur μέτρον apud sanctum Clementem,

et hæc lectio anteponenda videtur Schleiermachero in dissertatione laudata, est versio Simplicii l. i.; vid. pag. 449 ac seq. Sic lectionem illam tuetur p. 451 :

Das Ἀπόμεινον μέτρον καὶ ἀποσθεννύμενον μέτρον, erklärt gewiss Jeder der unsere stelle für sich betrachtet, von den ununterbrochen nach verschiedenem mass vor sich gehenden veränderungen.

«Quisquis recte hunc locum perpendit, in eo detegit certissime non interruptam seriem mutationum, quæ variis mensuris (aut proportionibus) fiunt.»

Col. 1120 A 2. Hæc de numero septimo intercalatio, quæ orationis seriem abruptit, velut quoddam πᾶρεργον, maxima de parte ex Aristobuli libro excerpta est, licet minime nominetur; illud enim probatur ex fragmento et quo coalescit præcedens Eusebii libri caput. Nemini dubium est, quin si hoc opus non periisset, multa alia furtim subrepta huic Alexandriae sacerdoti detegeremus. Hæc fraus tam imperite facta est, ut ineptæ adulterationes Aristobuli integræ in eo remanserint, neque Clemens consulere curarit vera et genuina auctoris scripta, quæ Judæus scriptor adulteravit. Illud tribuendumne est transcriptori satis antiquo ut Eusebio anterior fuerit? hoc non verisimile videtur.

Vide, in adnotationibus capituli præcedentis, quidquid ad has veterum poetarum citationes spectat.

Ibid. 10. Hic versus quem Clemens Callimacho tribuit, Lino assignatur ab Aristobulo, sicut videre est in duodecimo hujus libri capitulo.

Sic Ruhnkenius ea de re ad Ernestium scribebat, pag. 44 :

«In Bentleii fragmentis Callimachi, num. 115, quinque versus sunt spurii. Clemens nempe Alexandrinus, ad quem provocatur, hæc omnia descripsit ex Aristobulo, cujus fragmentum exhibet Eusebius, Præparat. evang., lib. xiii, pag. 663-668. Ibi pagina ultima Lino versus isti tribuuntur multo convenientius.»

Est eadem sententia Valckenarii, pag. 28 et 124 Dissertationis de Aristobulo.

Col. 1121 A 5. Vide Xenophontis Memorab. l. iv, c. 3, § 8, et Schneideri notam de textus variantibus. Vide Stobæum, Eglogæ physicæ, ii, l. 19. Loco vocis παμφανής, Davies in Ciceronem, De natura deorum, lib. i, c. 42, pag. 37, proponit παμφανής, quod legitur apud sanctum Cyrillum, Contra Julianum, l. i, p. 32, ac in Stobæo l. i.

Ibid. D 3. Σὸλ Ζῆν' ἐς εὐνὴν ὥσπερ ἄνθρωπον μολεῖν, lego cum Valckenaerio.

Col. 1124 C 5. Omnia in hoc fragmento certatim a primis Christianismi defensoribus invocato, fraudem aperte detegunt; jam de hoc communis doctorum hominum sententia statuit.

Indubitata Sophoclis pietas, impietati dissimulatæ Euripidis opposita, est quoddam factum historicum, quod omnis testatur antiquitas in iis quæ ad nos pervenerunt de istis duobus æmulis; quis autem merito supponere posset ab hoc poeta tam eximia pietate prædito, Atheniensium religionem apertius impetitam fuisse, quam ab Euripide aut a Socrate.

Deinde Clemens hic nobis detegit hanc citationem tribuendam esse ignoto Judaicæ historiae scriptori, ipsi forsitan Judæo, sicut arbitrabatur Celsus ab Origene citatus, l. i, p. 13. Vid. Bentleium Epist. ad Millium, pag. 93; Valckenaerum, De Aristobulo, p. 18. Non sic Clemens, veterum scriptorum peritissimus, eorum nobis textus exponere solet; sæpissime enim illorum opera designat, sicut superius de Sophoclis Antiopæ; hic haud similiter sese gessit. Solo Hecataeo Abderitano nititur. Attamen fatendum est plures Christianos scriptores antea sic egisse; inter quos Athenagoras in sua Legatione pro Christianis, ac Justinus martyr De monarchia et in Cohortatione, sed illorum auctoritas levissimi ponderis est quoad hujus monumenti authenticitatem, et credendum est illos ex eodem fonte hausisse ac Clemens

Stromateus. Jam ex Aristobuli exemplo constat quantæ fraudis culpam admittere non dubitent Judæi Hellenistæ.

Col. 1124 C 5. Isti Euripidis versus, — tera Plutarcho citati, *De exsilio*, t. I, p. 370 ed. Huttenii, *Quæstiones de natura*, t. XIII, p. 25; *Adversus principem indocum*, t. XII, pag. 93; a Luciano transcripti, *Jupiter tragicus*; quosque in *Thyeste* imitatus est Ennius, ut refert Cicero (*De natura deorum*, lib. II, c. 2, ac c. 25). — tribuuntur a Valckenaero (*Diatrib. ad Eurip. Fragm.*, pag. 47) tragœdiæ *Cretenses* inscriptæ, nunc vero deperditæ.

Col. 1125 A 2 :

"Ακριτος δ' ἄστρον
"Οχλος ἐνδεδελχῶς ἀμφιχορεύει.

Hæc astrorum chorea circa Deum supremum persæpe in veteribus auctoribus invenitur. Periclytone Pythagorica a Stobæo citata, *Florilegium*, serm. 79 :

Θείη καὶ καλὴ ἔψις γονέων καὶ ἡ τούτων ἔψις καὶ θεραπείη ὁκίση οὐδὲ Ἥλιου οὐδὲ πάντων Ἄστρον, τὰ οὐρανὸς ἐναψάμενος ἀμφιχορεύει.

Col. 1128 C 3. Meineckii, ut Brunck, in *Poesi ethica*, p. 39, inter *Spuria* rejecit hos Menandri versus quos Justinus, *De monarchia*, Philemoni tribuit : horum authenticitatem nec defendendam nec impugnandam suscipio.

Col. 1129 A 4. Isti Diphili versus similiter a Luzaco disceptantur, in *Exercitationibus acad.*, p. 158, qui in eis quasdam fecit mutationes : legit ὁδόν, sexto versu, aut septimo, pro ὄρον. Quartus versus,

"Ἐστιν δίκης ὀφθαλμὸς δε τὰ πάνθ' ὄρῃ,

a Plutarcho citatur in tractatu *Contra Colotem*, t. XIV, p. 189 edit. Huttenii ; alius vero versus legitur in *Monistichis* Menandri. Stobæus, *Eclogæ physicae*, l. I, p. 110, ed. Heerenii, et Sextus Empiricus, *Adversus grammaticos*, l. I, c. 15, p. 275, ultimos referunt.

Ibid. B 6. Hi versus Sophocli tribuuntur a Justino Martyre, *De monarchia*. Hoc est quinquagesimum primum fragmentum incertum Brunckii.

Ibid. C 4. Hi duo Orphici versus jam in tertio libro leguntur, c. 9, p. 100, juxta Porphyrium citati. Desumpti sunt e Jovis descriptione pantheistica quam Aristoteles tractatu *De mundo* inseruit, ac eum imitatus, ejusdem operis versioni Latinæ Apuleius indidit. Leguntur etiam in Stobæo, *Eclogæ physicae*, l. I, 3, p. 40 ; in Commentario Proculi in *Timæum*, p. 96. Illius operis passim inveniuntur versus in Plutarcho, *De oraculorum defectu*, c. 48 ; Macrobio, *Saturnalia*, I, 20 ; Olympiodoro in *Philebum*, a Ruhnkensio citato, *Dissertat. in Longinum*, § 5. H. Stephanus illos quoque inseruit in *Poesi philosophica*. Lobeck hos varios textus in *Aglaophamo* collegit p. 521 ac seq. cum variis lectionibus.

Ibid. 13. Καθ' Ἑλληνας. Platonem innuit in decimo libro *Legum*, p. 905. Hunc locum jam citavit Eusebius, *Præp. evang.*, l. XII, c. 52, p. 635 : Οὐχ οὕτω σμικρὸς ὢν δύση κατὰ τὸ τῆς γῆς βᾶθος, οὐδ' ὑψηλὸς γενόμενος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναπέτησθ.

Ibid. D 1. Tres isti versus deponuntur ex prolixo fragmento jam in capite 12 hujus libri citato, juxta Aristobulum, 5, 6, 7. In tertio legitur τυποτήν loco ἀνακτα. Vide Lobeck, p. 459 ac sqq. *Orphicorum*, ac *Dissertationem de Sanchoniathone*, a me editam. (*Exstat infra*.) Idem dicendum est de quinque aliis sequentibus, 23 ad 27.

Col. 1131 A 13. Hæc ad locum Aristobuli in capite præcedenti partim citatum pertinent.

Ibid. B 12. Ejusdem fragmenti sunt isti versus : jam illud citatum est, c. 12.

Ibid. D 5. Vide in hunc Orphæi locum, Lobeckii *Aglaophamum*, p. 455.

Col. 1133 A 2. Textus hic Osee tributus non in

hoc propheta invenitur : apud prophetam Amos legitur textus huic fere similis et qui non idem est in Septuaginta Interpretibus ac in Vulgata Latina. — Clemens : Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτιζῶν πνεῦμα, οὐ αὐ χεῖρες τὴν στρατιάν τοῦ οὐρανοῦ ἐθεμελιώσαν.

Sic autem habet Vulgata Latina : *Quia ecce formans montes et creans ventum et annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, et gradiens super excelsa terræ : Dominus Deus exercituum nomen ejus.*

LXX : Διότι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτιζῶν πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὴν χριστὸν αὐτοῦ· ποτῶν ἄβυσσον καὶ οὐμύχλην, καὶ ἐπιθαίνων ἐπὶ τὰ ὕψη τῆς γῆς, Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτοῦ.

Similia vide in psalmo LXXXIV.

Ibid. 10. Duo isti versus ad fragmentum pertinent in cap. 12 citatum ; sunt enim undecimus ac duodecimus ; sed variant ; textus autem qui hic legitur apud Justinum martyrem deprehenditur in libro *De monarchia*.

Ibid. 14. Hi versus fusius allegantur sub Eschyli nomine, in *Eclog. physic.* Stobæi, t. I, p. 122 :

"Ὁ Ζεῦ, πάτερ Ζεῦ, σὸν μὲν οὐρανοῦ κράτος·
Σὸ δ' ἔρη' ἐπ' οὐρανῶν καὶ ἀνθρώπων ὄραξ
Λεωγὰ κἀθέμιστα, σοὶ δὲ θηρίων
Ἰθρίσι τε καὶ δίκῃ μέλει.

Inseruntur a Brunckio in *Analectis*, t. I, p. 43. substitutio vocis ὄραξ, pro voce ῥεῖξ, omnino mutat hujus loci sensum ; cum Brunckio textum Eusebii secutus sum.

Ibid. C 12. Versus isti excerpuntur sub e magno fragmento, juxta Porphyrium citato, l. III, c. 9, cum textus variantibus sequentibus. v. 6, 7, 8, l. III Eusebii :

"Ἐρ κράτος, εἰς δαίμων γέρετο μέγας ἄρχος
ἀπάντων,
Ἐρ δὲ δέμας βασιλῆιον ἐν ᾧ τὰδε πάντα κν-
κλεῖται.

Sic illos refert Proculus, in *Timæum*, pag. 96. Illos vero hocce modo habet Clemens, p. 726 :

"Ἐρ κράτος εἰς δαίμων γέγονεν μέγας Οὐρανὸς
αἰθῶν,
Ἐρ δὲ τὰ πάντα τέτυκται, ἐν ᾧ τὰδε πάντα
κνκλεῖται.

In iis vero Uranotheismis clare patet.

Col. 1136 B 9. Prædicti versus memorantur a Plutarcho, *Περὶ Εὐθυνίας*, t. X, p. 24 Huttenii ; Stobæo, *Eclogæ physicae*, I, p. 168. His constant octavum et decimum fragmentum ed. Meineckii, p. 205.

Ibid. D 3. Herodoto hoc oraculum debetur, l. VIII, c. 141. Jam citatur l. V, c. 24, in *Oenomai Selectis*.

Col. 1137 A 1. Θεαρίδας. Illius nomen in *Pythagoræ Vita*, a Jamblico, p. 214 edit. Kusteri, scribitur Θεωρίδας vel Θεωρίδης.

Ibid. B 1. Ludus iste cui alludit Plato, cum hic, tum in *Phædro*, p. 242, describitur a Ruhnkensii Scholiaste, in hunc ultimum locum disserente. Per περιτροπὴν δευράκου, intelligitur quoddam ludi genus in quo pueri in duas omnino æquales catervas dividuntur, una quarum ad orientem stat, altera vero ad occidentem ; in medio autem unus illorum sedet manu tenens testulam, una parte colore albo, nigro vero altera parte tinctam. Illam in aerem projicit : si pars albo colore distincta cadendo supra remanet, puerorum caterva ad orientem stans alteram insequitur ; si vero nigra testulæ pars superior conspicitur, altera caterva priorum persequitur quoadusque omnes æmulos ceperint reduxerintque ad stationis locum.

Hujus ludi descriptio a Polluce data, l. IX, c. 7, parum a præfata differt ; solummodo, in ea captivus

sub duos nomine designatur. Ὁ μὲν τοίνυν ληφθεὶς τῶν φευγόντων duos duos κάθηται. Vide Meursium *De ludis Græcorum*; voce Ὀστροκλινδα, et Erasmi *Adagia*, voce *Testulæ transmutatio*.

In nostris moribus quæsiui ludum qui aliquam similitudinem cum Græcorum ludo haberet, quem non apprime cognoscimus ad exprimendam Platonis ideam.

Col. 1137 B 10. Τῷ ζῶῳ 466.

Col. 1144 B 1. Πλάσαι 466.

Col. 1145 B 6. Σομάτων 466, recte.

Ibid. C 2. Αἰξέως 465, recte.

Col. 1149 D 6. Ἐν μέσοις δὲ λαχοῦσαν τὴν Ἀταλάντης ψυχὴν, κατιδούσαν μεγάλας τιμὰς ἀθλητοῦ ἀνδρός οὐ δύνασθαι, παρελθεῖν ἀλλὰ λαβεῖν. Nullum sensum exhibet hic textus; sic lego: Ἐν δρωμέσι λαχοῦσαν τὴν Ἀταλάντης ψυχὴν, κατιδούσαν μεγάλας τιμὰς ἀθλητοῦ ἀνδρός οὐ δύνασθαι παρελθεῖν, ἄλλην λαβοῦσαν.

Col. 1153 A 3. Διὰ τὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνίσταται γένωνται, ἐκ τοῦτων τὰ παραδείγματα γίνονται, καὶ οὗτοι αὐτοὶ μὲν οὐκέτι ὄντανται, αἶε ἀνίσταται οὗτοι, ἄλλοι δὲ ὄντανται. Pro voce καί, lego καὶ εἰ; hæc conjunctio necessaria est ad phrasin constructionem.

Ibid. C 1. Hoc fragmentum tractatus *De anima*, cujus auctor Severus Platonius, dialectica et ingenii rectitudine conspicuum, nobis optimam totius operis ideam præbet; sed solum illius hoc excerptum existit, atque brevis citatio in fragmento ex tractatu *De anima* Jamblici a Stobæo data, *Eclogæ physicae*, l. 1, cap. 52, p. 862, in quo dicitur animæ formam a Severo Platonico sic definitam fuisse: Σχήμα · πέρας διαστάσεως καὶ αὐτῆ διαστάσις. « Distantiæ terminus ac distantia ipsa. » Absque majori explicatione, hoc minime intelligi potest, et tamen e fragmento nobis exhibitio patet Severum recte ac congrue ratiocinia contexere. Fabricius, in *Bibliotheca Græca*, l. 11, p. 65, veteris editionis, illum Augusto coævum fuisse arbitratur: illius nomen a Porphyrio, in *Vita Plotini*, invocatur.

Plurimi ejusdem nominis sunt homines qui minime cum eo confundendi sunt.

Hic numerus qui non in textu indicatur, ad cap. 17 ex integro refertur.

Col. 1156 A 14. Loco ἡ δὲ ψυχὴ, εἰ δὲ ψυχὴ substitui, ut illud sensus aperte exigit.

Col. 1157 C 8. Vigerus in sua adnotatione discussit voces ἔξω et ἔξωθεν, quarum prior apud Platonem invenitur, posterior vero, in Eusebio. Posteriorem Cicero adhibuit in sua *Timæi* versione. Non obstante hac gravi auctoritate, Vigerus tamen rationes exponit e quibus Platonis sententia illi videtur anteponenda. In illius mentem conveniunt alii hujus philosophi textus, ac Locrensis *Timæi* qui extra corpus animam collocat. Ciceronem ac Eusebium secutus sum.

Col. 1160 B 4. E Vigeri sententia, velut inutilem neglecti textus Platonis repetitionem ab imperito transcriptore eviderent insertam.

Col. 1161 B 3. In hoc periodo exstat interrupta sensus series haud manuscriptis emendata. Τοὺς δὲ μὴ βλέποντας non habet verbum a quo regatur nisi præcedentibus, vel antea dictis religitur; quocunque autem modo construatur, pessima semper erit constructio.

Ibid. 11. Προδοίς 465.

Col. 1163 A 5. Istud nomen est ejusdam Eleusis dearum Demeteris filia quam, secundum Romanos, Proserpinam interpretamur; in hoc loco tamen Minervam potius significare videtur; nam *Core* vox *Virginem* sonat, nobisque compertum est Minervam se juramento obstrinxisse, perpetuo manere virginem, insuper, salutationem cum integra armatura, πανοπλία, inter illius exercitia fuisse; tum, Παλλάς ἀπὸ τοῦ πάλαιον, vocabatur; hoc autem saltandi genus *Pyrrhicum* appellabatur.

Ibid. 12. Οἰκοῦντας ξέρους. Licet Plato ac Eu-

sebius ad legendum οἰκοῦντας consenserint, tamen cum Vigero legere malo οὐκ ὄντας.

Col. 1168 A 1. Θέσεως καὶ ἀραιρέσεως δπλων. Quid intelligitur in Græca tactica per has voces τίθεσθαι τὰ ὄπλα? Num illud significat, arma deponere aut sub armis stare, aut arma capere? Vigerus in eruditissima in hunc locum nota, absurditatem demonstrat hujus exercitii arma deponendi, θέσεως δπλων ἄπτεσθαι.

Jam Leopardus, *Emendat.*, l. xi, c. 20, perstrinxerat, in plurimis Theucydides locis pravam Vallæ versionem, ubi hoc verbum per vocem *ponere* vertit. Scholiastæ duo contraria enuntiant: *arma deponere et ea sumere*. Vide Wesseling, in *Diod. Sicul.*, l. xii, 66; Valesium in *Harpocration*, voce: Θέμερος τὰ ὄπλα.

Apud oratores legitur: Ὑπὲρ τῆς πατρίδος τίθεσθαι τὰ ὄπλα. Lycinus, *adversus Leocratem*, p. 153; Eschinus, *contra Timarchum*, p. 5. Ἐναντία τίθεσθαι τὰ ὄπλα, Demosthenes; *contra Aristocratem*, p. 624.

Plutarchus, *Vita Alcibiadis*, § 30: Σηλυβριανούς Ἀθηναίους ἐναντία ὄπλα μὴ τίθεσθαι. Ex omnibus variis locutionibus, Vigerus quatuor dat significationes huic phrasi fere similes.

1° Pro τίθεσθαι, *aciem ordinare*.

2° Καταστρατοπεδεύεσθαι, *castrametari*, juxta Dionysium Halicarnassium, l. v: Θέμενοι πλησίον τὰ ὄπλα.

3° *Castra munire*; idem l. viii. Εἰς δρους κορυφὴν ἀναδραμόντα καὶ θέμενον ἐνταῦθα τὰ ὄπλα, τὴν ἐπιούσαν νύκτα διέμεινε.

4° Ἀντὶ τοῦ πολιορκεῖν; Theucydides, l. viii. Πρὸς αὐτὴν τὴν πόλιν τὰ ὄπλα τίθενται.

Ibid. 12. *Stadion, Diaulon, Ephippion, Dolichos*, varia exercitia sunt quæ explicat Faber in suo tractatu *De arte agonistica*, l. 1, c. 28. Diaulon cursum exprimit qui eundo ac redeundo fit; stadion, unum tantum cursum significabat, dolichos, septem cursus faciebat; ter circa metam currebat (καμπτήρ), et a meta ultimum suum faciebat cursum ut eo unde exierat, rediret (ὁσπληγξ). Vide Tzetzem, vi *Chiliade*. Ephippion, est in equo cursus.

Col. 1169 B 11. Τοιαύτης σπουδῆς. Id est convenienter matrimonio conjungere sponso.

Col. 1173 A 13. Hanc Platonis phrasim ab Eusebio omissam restituere debui; illius enim suppressio, nullum sequentibus verbis relinquebat sensum, aut saltem eum maxime adulterabat; minime enim referri poterat ad sapientem ascensorem indomiti cursoris (ὁμάζυξ), quæ sequitur phrasim, cujus ille in Philosopho est subjectum. Illamne prætermisit Eusebius, illi animo nocendi, an inadvertentia? hoc non constat. Attamen, mihi observandum est, illam plus æquo vehementem amoris impudici descriptionem, in Platone forsitan vituperandam esse. Sed falsum est illum plane ei assensisse; ac *Phædri* dialogus ad hoc præcipue spectat, ut demonstret quantum a se invicem discrepent, amicitia virtute ac philosophia innixa, et insana ac sordida pederastiæ libido.

Col. 1176 B 1. Non docet Plato, dominum qui suum interfecit servum, mundum ac innoxium esse (καθάρως), sed illum mundandum esse (καθαρῶσθω), quod non significat *absolvitor*, sicut Vigerus interpretatus est. Verisimiliter opinionem Eusebii sequi voluit; sed vox qua usus est Plato hunc non admittit sensum, purificationes inponit. Cum autem domini haberent jus vitæ ac mortis in servos suos, qui apud veteres considerabantur tantummodo ut res, non vero ut persona, non facile grandior expiatio imponenda erat.

Col. 1177 A 13. Post ἀνεψιότητος adde: Πρὸς ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν τῶν τελευτήσαντι, πρῶτον μὲν τὸ μίasma εἰς αὐτὸν καὶ τὴν τῶν θεῶν ἐχθραν δέχοιτο, ὡς ἡ τοῦ νόμου ἀρὰ τὴν φήμην προτρέπτειται.

Ibid. B 4. Hanc ultimam legem non inveni

in nono *Legum* libro Platonis. E contrario in præcedentibus mulier quæ suum interfecit maritum, aut maritus qui uxorem occidit, trium annorum exsilio puniri iubentur.

Ad Eusebii sententiam nullo modo accedere possum. Servus enim cui neque bonum, neque argentum est, cum sit ipse alterius possessio, non nisi corporeis pœnis multari poterat; extra eas, sola ei remaneret impunitas.

Col. 1189 D 1. Hic Parmenidis versus a Simplicio memoratur. In Aristotelis tractatu *De cælo*, l. 1, p. 31 edit. Aldi: Παρμενίδης πρώτος ὃν ἴσμεν φήμη, τὸν λόγον τούτου ἐρωτήσας ἐν τοῖς ἔπεισι, περὶ τοῦ τὸ ὄν εἶναι, ἀγέννητον ἔγραψε τούτο· Ὅυτε γὰρ ἐξ ὄντος δύναται ἂν γενέσθαι αὐτό· ἦν γὰρ καὶ πρότερον· ὅυτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· οὐδὲ γὰρ ἂν ῥηθείη, οὐδὲ νοηθείη ποτέ· οὐδὲ γὰρ ῥητὸν, οὐδὲ νοητὸν τὸ πᾶν· τῆ μὴ ὄν.

In Commentario ejusdem, *De physica auscultatione*, p. 19, sic versum refert:

..... Ἐπει τό γε, Μοῖρ' ἐπέδησεν
Ὀδὸν ἀκίρητον τ' ἐμμεναι ᾧ πάντ' ὄνομ' ἔσται.

Denuo citatur pagina 51 verso.

Buttmann, ab Heindorfo in hunc locum *Theætetis* citatus sic legendum proponit:

Ὀλοὺ ἀκίρητον τελέθειν ᾧ πάντ' ὄνομ' εἶναι.

De significatione vocis discutitur, vide *Historiam ad Lydum*, p. 312.

Col. 1195 C 1. Arcesilaus sic detorquebat quadragesimum secundum versum, Hesiodi poematis *Operum ac Dierum*.

Κρέψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ βλοὺ ἀνθρώποισι.
Dii hominibus alimenta absconderunt.

Alamannius sic versum hunc interpretatus est in secundo libro *Della Coltivazione*, v. 357:

Ascose l'esca
sotto la dura terra; onde non taglia
fuori all'aperto cielo, se in mille modi
non la chiama il cultore.

Ibid. 6. Verum hujusce philosophi nomen est vel *Charmides*, ut apud Eusebium invenitur, vel *Charmidas*, sicut illud indicat Sextus, quem cæterum ad verbum seculus est ac transcripsit Eusebius, in variarum academiarum enumeratione, ac post ipsum Victorius, *Variarum lect.* l. xxx, c. 24. (Vide *Pyrrhonicas hypotyposes*, l. 1, c. 33, p. 56, 57.) Charmadas secundum Salmasium *Plinianæ exercitationes*, p. 56 et 50 editionis Parisiensis. Illum imitatur Valesius *Emendationum* l. 1, c. 29. Illi antea Turnebus *Adversar.* l. x, c. 16. Quas affert rationes de suo scribendi modo, mihi anteponendæ videntur Eusebii rationibus, quamvis Charmidis etymologia, a Χάρμης, non majorem præbeat irregularitatem quam etymologia Charmadis a Χάρμης.

Non ea sola est de hoc nomine mota disceptatio. Altera multo gravior decimi ac septimi sæculi philologos exercuit. Longius ac nimis ab Eusebio alienum illam hic prolixè exponere; sed illius summa sic se habet. Bis apud Ciceronem Carneadis nomen legitur, scilicet: in *Tuscul.* l. 1, 24, ac *De oratore* l. II. In his duobus locis immerito invocatur; siquidem fuisset fere Ciceronis, aut saltem Antonii cœvus quem Cicero cognoverat, atqui multa suppeditantur chronologica contrariæ sententiæ argumenta; itaque, Turnebus in *Adversar.* x, 16, ac Victorinus, *Variarum lect.* xii, 24, *Charmadis* nomini *Carneadis* substituerunt. Salmasius autem has corroboravit emendationes (in *Pliniani in Solinum emendationibus*) p. 36 temporis computatione. Petavius, contradicendi desiderio ductus, in suis *Miscell. observationibus*, cap. 8 et 9, omnimode conatus est ut Ciceroni Carneadis nomen restitueret, sed tam paucos sequaces reperit, ut Henricus Valesius tam ei devotus, tam-

que Salmasio infensus ac contrarius, illius tamen sententiam impugnare coactus fuerit. Hæc autem Valesii dissertatio est scientiæ criticæ opus perfectissimum.

Col. 1196 A 5. Hic evidenter exstat quædam verborum seriei suppressio cui obviandum mihi visum est in mea translatione. Docet Numenius, Platonis doctrinam sub tribus primis successoribus intactam mansisse, postea addit: Ἐπει εἰς γε τὰ ἄλλα πολλαχῆ παραλύοντες, τὰ δὲ στρεβλοῦντες οὐκ ἐνέμειναν τῇ πρώτῃ διαδοχῇ. Ad quos autem referri possunt: εἰς γε τὰ ἄλλα πολλαχῆ παραλύοντες. . . οὐκ ἐνέμειναν? Minime illud exprobandum est iis qui nullo modo sui primi magistri documenta adulterarunt. Arcesilaum igitur in animo habet, aliosque novarum academiarum institutores: Arcesilaum scilicet secundæ academiæ patrem; Carneadem ac Clitomachum, tertiæ conditores; quartæ autem Philonem et Charmadam, Antiochum denique quintæ fundatorem, si quinta admittenda sit. In versione vero verbum *διαδοχῇ*, velut a vero sensu alienum mutavi, in *διδοχῇ*. Revera, non successio mutatur, sed doctrina; quod in ea re evenit.

Ibid. C 10. ἔστι τε, 466, 467.

Ibid. 13. σκαρφηθμοῖς, 466, 467, 468.

Ibid. D 2. διαφόρως, 466.

Col. 1197 A 2. Αἴτιον δὲ ὅτι τρεῖς θεοὺς τιθεμένους Σωκράτους καὶ φιλοσοφούντος αὐτοῖς ἐν τοῖς προσήκουσιν ἐκάστω ῥυθμοῖς, οἱ διακοῦσαντες τούτο μὲν ἴγνουν, ὦνοντο δὲ λέγειν πάντα αὐτὸν εἰκῆ καὶ ἀπὸ τῆς νικώσης ἀεὶ προστυχῶς ἄλλοτε ἄλλης τύχης, ὅπως πύλοι. Manifestum est nullo loco tres deos a Socrate constitutos fuisse; ac cum non potuerit cum ipsis philosophari, rhythmis eis ardentibus, sine ullo dubio error est in τρεῖς θεοῦς; verisimiliter sunt tria auditorum genera τρεῖς στόλους quibusdam disseminat: καὶ φιλοσοφούντος αὐτοῖς· φιλοσοφεῖν τινι alium sensum habere non posset. Clemens Alexandrin., *Stromat.*, lib. iv, initio: Ἀκόλουθον δ' ἂν διαλαβεῖν ὡς ὁμοίως φιλοσοφεῖν εὐὺλμ τε καὶ ἐλευθέρω.

Ibid. 4. Omnibus patet hic, pro *Aristotele*, *Arcesilaum* legendum esse, siquidem Aristoteles non ascribendus academiæ de qua sane secessit, Lycei scholam aperiendo ac instituendo.

Col. 1200 A 10. Parodia versus *Iliadis* Z, 181:

Πρὶςθε λέων, ὀπιθερ δὲ δράκων, μέσση δὲ Χί-
[μυρα.

Alii autem versus in manuscripto reperiuntur 467, ac emendationi Theodori Canteri consentanei, *Variarum lectionum* c. 9. Vide eundem ibid. l. 6:

Ψεύσεται Πύρρωνα τὸ πᾶν κρέας ἢ Διδώρον.

« In stomacho ferens Menedemi plumbum (gravitatem) Pyrrhonem ganeonem finget aut Diodorum. »

Col. 1201 A 5. Adulteratus textus est. De quo enim agitur? ac insuper ἐπεὶ τοι προσειθίσθησαν, indigeret conditionali protasi, siquidem ex iis est conjunctionibus quas nuncupant grammatici παρασυναπτικοί.

Ibid. B 4. Ὁ δὲ Πύρρων ἐκ Δημοκρίτου ὤρητο ἔποθεν γέ ποθεν.

Apud Diogenem Laertium legitur lib. ix, 67, *Vitæ Pyrrhonis*:

Φίλων ὁ Ἀθηναῖος, γράμμωτος αὐτοῦ γεγονώς, ἔλεγε ὡς ἐμμέντο μάλιστα μὲν Δημοκρίτου.

« Philo Atheniensis, illius discipulus, in eo præcipue res Democraticas reperiri dicebat. »

Ibid. 14. Theodorici, seu discipuli Theodori Cyrenæi, *Athei* cognominati, qui in Platonis Dialogis inducitur, a Diogene Laertio laudantur l. iv, 67: Οἱ Θεοδώρειοι κληθέντες.

Ibid. Bion Borystheneus et Academicus, magnus erat sophista, secundum Laertium Diogenem, l. xv, 47: Βίων τὰ μὲν ἄλλα πολὺτροπος καὶ σοφιστῆς ποιητὴς, καὶ πλείστα ἀφορμὰς δεδωκώς τοῖς βουλομένοις καθιππάζεσθαι φιλοσοφίας.

Non philosophos insectabatur, sicut innuere videtur Numenius, sed tantum de philosophis immerito detrahentes; quod multo probabilius apparet, eo quod esset ipse philosophus atque Academicus. Facile intelligitur illius vindicationem ab Arcesilæo reformidatam fuisse, si eum aperte impugnasset. Cæterum de Numenio Pythidendum est cui solummodo probanda videtur Pythagoræ doctrina, quique alios semper vellicare conatur, uti videna est in suo *De dissensionibus Academicorum* libro qui ad hoc unum tendit.

Col. 1204 A 5. Hæc verba magnis implexa ambagibus significant istiusmodi philosophos, certitudinem negando, sua argumentatione cadere. Καταληπτική φαντασία gravem Ciceroni difficultatem movit, in *Academicis*, lib. 1, 12: « Id autem visum cum ipsum per se cerneretur comprehensibile. » *Visum impressum*, lib. 11, c. 7; Diogenes Laertius, lib. vii, 50; Sextus Empiricus *adversus Mathematicos*, l. vii, 151:

Κατάληψιν τὴν μεταξύ ἐπιστήμης καὶ δόξης, ἥτις ἐστὶ καταληπτικῆς φαντασίας συγκατάθεσις. Καταληπτικὴ δὲ φαντασία κατὰ τοῦτους ἐτύγγανεν ἢ ἀληθῆς καὶ τοιαύτη οἷα οὐκ ἂν γένοιτο ψευδῆς. — *Ibidem*, 248: Καταληπτικὴ φαντασία οὕσα ἀπὸ ὑπάρχοντος, κατ' αὐτὸ τὸ ὑπάρχον ἐναπομαγαμμένη καὶ ἐναπνεσφραγισμένη, ὅποια οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπάρχοντος.

« Cataleptica phantasia plane reali ac existenti objecto progenita, in quantum per se existit, ibi plasmatur ac imprimitur, tali modo, ut minime gigneretur nisi res qua producitur, revera existeret. »

Ibid. B 9. ἀξιώτερος et mox εἰρήνης, 466, 468.

Col. 1205 B 10. Stratagema de quo hic agitur, nihil aliud esse potest quam in Africam inferendi bellum, cxvii olympiade, Agathoclis victi et obsessi Syracusis a Pœnis, consilium ex quo maximum Carthago ruinæ adit periculum. Eodem quoque stratagemate, sed majori etiam successu, usus est prior Scipio Africanus ad Annibalem ex Italia repellendum. In vicesimo *Bibliothecæ* Diodori Siculi libro fœsus describitur Agathoclis expeditio, totiusque istius belli gerendi ratio.

Ibid. C 8. Horret hæc ultima phrasis constructionis difficultatibus. Ex repetitis negationibus emergere videtur sensus auctoris menti contrarius. Non recte intelligitur cur τὸναντίον ponatur in prima phrasi parte, dum potius ad secundam pertineat. Φόβους omnino sensu caret; in illius loco φόβους substituo.

Col. 1208 A 11. Hæc antiquorum morum descriptio multas exhibet difficultates, licet ad eas explanandas omnia tentaverim. Quid primum significat κοῖλον γραμματεῖον? Hoc nos docent Hesychius, Harpocration, ac Pollux.

Hesychius: Γραμματεῖον ὅτε μὲν τὸ πινακίδιον, ὅτε δὲ ὁμοιον Γλωσσόκομῳ· λέγεται δὲ καὶ ἐπιστόλιον.

Huic verbo triplex significatio est: *pixis, capsula argentea, scrinium.*

Harpocration verbo Ἀργυροθήκη· Διττὰ τὴν Γραμματεῖα οἷς ἐγράφοντο Ἀθηναῖοι τὰ μὲν εἰς τὸ γράφειν μόνον τι ἐν αὐτοῖς· τὰ δὲ εἰς τὴν καὶ ἀργύριον κατατίθεσθαι· ἅπερ καὶ κιβώτια (βουώτια) ἐκάλου.

Textum emendavi, eis τό, pro ὅστε: addidi ad verba κιβώτια βουώτια quæ in Polluce inveniuntur lib. 14, c. 2: Γραμματεῖον παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς καὶ ἐν τῷ ἀργύριον ἀπέκειτο ὃ καὶ γραμματεῖον βουώτιον ἐκάλου.

Hesychius ad Ἀργύριον dicit: Γραμματεῖον ὃ καὶ βουώτιον κοῖλον λέγεται. Aperte hæc Bœotica tabellaria quibus argentum reserebatur Bœotiorum ignorantiam indicabant. Vide Plutarchum in Lacydum, *De amici ac adulatoris differentia*, xxxii, pag. 254 edit. Reiski.

Ex his tamen grammaticorum citationibus patet,

PATROL. GR. XXI.

quod hic agitur de γραμματεῖον κοῖλον, non ad chartas inserendas, sed argentum, sicut clavis, exempli gratia. Vox autem γραμματεῖον ad scrinium designandum in hoc Plutarchi loco invenitur, *Pompei Vita*:

Κάκει νοσήσας Λεπίδος ἐτελεύτησε δι' ἀθυμίαν οὐ τῶν πραγμάτων, ὡς φασιν, ἀλλὰ γραμματεῖω περιπεσῶν ἐξ οὗ μοιχείαν τινὰ τῆς γυναϊκῆς κατεψύρασε.

« In scrinium prosiliens in eo detexit suæ uxoris adulterii culpam. »

Ibid. 12. Διὰ τοῦ κλειθροῦ, hic foramen significat ad januas claudendas aptum.

Hæc autem vocis κλειθρον significatio in lexicis non reperitur; hæc tamen in dubium nullo modo revocari potest, cum idem factum a Diogene Laertio narratum fuerit, in quo, licet in multis peccet, de nostra quæstione recte pronuntiat: Ἐπειτα τὸν δακτύλιον διὰ τῆς ὀπίης ἐνίει εἰς τὴν στοδρά.

Fere eadem vox invenitur in Pherecidis ad Thalem epistola. Laertius Diogenes 1, 122, ait: Διείς τὸν δάκτυλον ἐκ τῆς κληθροῦς. « Cum immississet per claustrum foramen digitum. » Vox illa igitur synonyma est cum verbis ὀπή, τρύπημα. Sic etiam Canticum canticorum, c. v, v. 4: Ἀδελφίδος μου, ἀπέστειλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀπίης.

Quid autem significant hæc verba, ὀπή, τρύπημα, κλειθρον per quæ inseruntur manus, digiti, et anuli? Non certe clavis foramen; sed foramen majus quo utebantur veteres ad portas claudendas.

Ἄρου πύλαι κλειθροῖς

Χαλκιδετὰ τ' ἔμβολα

Λατρεῖος Ἄμφιλονος ἐργάνοις

Τετρεος ἤρμοσταί.

Scholias ait: Αἱ πύλαι κλειθροῖς ἤρμοσμένοι.

« Januæ κλειθροῖς muniantur. »

E Phænissis Euripidis isti versus decerpuntur, v. 115.

Sophocles *Oedipus rex*, v. 1261:

Δειδὸν αὐσίας, ὡς ὑψηλοῦ τοῦ τινος

Πύλαις διπλαῖς ἐνήλατ' ἐκ δὲ πυθμένων ἔκλινε
[κοῖλα κληθρα.

Vox κοῖλον, κληθρον epitheta, januæ vacuum quiddam indicat.

Qui deforis stabant, necessarium habebant manum immittere per foramen ut clavem in claustrum introducerent. Apuleus *Metam.*, lib. 14, p. 70 Pricæi editionis: « Iaque sublimis ille vexillarius noster Lamachus spectata virtutis suæ fiducia, qua clavis immittenda foramen patebat, sensim immissa manu claustrum evellere gestiebat. Sed dudum scilicet, omnium bipedum nequissimus Chyresos vigilans et singula rerum sentiens, lenem gradum et obnixum silentium tolerans paulatim adrepsit; grandique clavo manum ducis nostri repente nisu fortissimo ad ostii tabulam affigit. » Quod furti socios induxit ad amputandum illius brachium ad humeri articulum. « Antesignani partem qua manus humerum subit, ictu per articulum medium temperato prorsus abscindimus. »

Ex hoc Numenii loco compertum habemus, janua clausa ac claviculata, clavem reponi a Lacydo in arca quam suo sigillo obsignabat. Sic eo modo sigillorum usum intelligo, claustris appositorum, non vero sicut ea apponunt magistratus; tali modo explicari posset *Thermophoriazusai* Aristophanis, v. 422:

Οἱ γὰρ ἀνδρες ἦδη κλειθλα

Αὐτοὶ φοροῦσι κρυπτὰ κλοκηθέστατα

Λακωνικὰ ἄττα, τρεῖς ἔχοντα ρομφίους.

Πρὸ τοῦ μὲν ὄντ' ἦν ἀλλ' ὑποῖται τὴν θύραν,

Ποησαμένωσι δακτύλιον τριοβόλου·

Νῦν δ' οὗτος αὐτόν, ψιδύρηψ Εὐριπίδης,

Ἐδίδαξε θριπιδεστ' ἔχειν σφραγίδα

Ἐξαιφμενόνος...

« Sunt nunc autem nostris maritis secretae claves pessime excogitatae, Laconicæ claves, tridentatae. Nobis olim ludus erat januas aperire; non

majus nobis impedimentum erat sigillum quam triobolium. Nunc vero hic Euripides servus ac vafer illos sigilla haud imitanda quibus utuntur habere docuit.

Sic in *Characterum* parte Theophrastes xviii, cui titulus: *Diffidens*: Καὶ τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ ἐρωτᾷ καταλείμενος εἰ κέκλειτε τὴν κωιδυὸν καὶ εἰ τεσημανται τὸ κοιλοῦχιον. Τὸ κοῖλον γραμματεῖον, legendum est propter γρ abbreviationem pro γράμμα. In *Ænea* artis perito ad aperendas portas stratagemata reperiuntur quæ simili modo explicari possunt.

Quæ sequuntur exempla adhiberi possunt ad sigillorum usum demonstrandum in obsoniis conservandis.

Plautus, in *Casina*, Act. II, scena prima:

■ *Obsignate cellas: referte annulum ad me.*

Plinius, *Hist. natural.* xxxiii: « Et nunc cibi quoque et potus annulo vindicantur a ruina. »

Clemens Alexandr., in *Pedagogo*, l. iii, p. 287: Διδωσιν ὁ παιδαγωγὸς αὐταῖς (γυναῖξι) δακτύλιον ἐκ χρυσοῦ, οὐδὲ τούτων εἰς κόσμον, ἀλλ' εἰς τὸ ἀποσημαίνεσθαι τὰ οἴκῳ φυλακῆς ἕξια, διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκουρίας. Εἰ γὰρ οἱ πάντες ἦσαν παιδαγωγούμενοι, οὐδὲν τῶν σφραγίδων ἔδει, ἐπίσης δυνῶν δικαίων καὶ οἰκετῶν καὶ δεσποτῶν· ἐπεὶ δὲ ἡ ἀπαιδευσις πολλὴν ἐκδίδωσι βροτῆν εἰς ἀδικίαν, σφραγίδων ἔδειθημεν.

Suidas, voce συσημαίνεσθαι, locum Lycurgi citat: « Ὅστε προστεταγμένον ἐπὶ ψηφίσματος, καὶ τὴν ἱερεῖαν συσημαίνεσθαι τὰ γραμματεῖα. »

Stobæus, citans Serenum, vi, 33: Διογένης κατέγελα τῶν τὰ ταμεία κατασημαινομένων μοχλοῖς καὶ κλεισὶ καὶ σημάντροις, τὸ δὲ σῶμα τὸ αὐτῶν πολλὰς θυρίδας καὶ θυράδας ἀνοιγόντων.

Tacitus, *Annal.*, l. ii, initio: « Irridebantur Græci comites Vnonis ac vilissima utensilium annulo clausa. »

Horatius, *Epist.*, l. i, epist. 20, v. 3:

Odisti claves et grata sigilla pudico.

Martialis: *Nunc signat meus annulus lagenam.*

Menander, apud Stobæum, 74, 27:

Ἔστις δὲ μοχλοῖς καὶ διὰ σφραγισμάτων

Σώζει δάμαρτα, θρᾶν τὴν διη δοκῶν σοφός,

Μάταιός ἐστι καὶ φρονῶν οὐδὲν φρονεῖ.

Col. 1209 A 7. Ὁ θάτερά ληπτοί. Hæc vox qua Eusebius utitur in *Demonstratione evangelica*, l. iv, c. 9., in qua de Satanæ lapsu loquendo ait, Δεινὰ δὲ κατὰ τῶν ἐθνῶν πάντων ἀπειλήσας, θάτερά ληπτῶν τοῖς προβολοῖς ἀνθρώπους εὗρατο, πρόχειρον καὶ ἐξ οἰκείας γνώμης τὴν ἐπὶ τὸ κακὸν ἐμπρωσῶν δι' αὐτεξούσιον προαίρεσιν περὶ τῶν ἐπιπλάτων, εκπλανδρα obvenit.

« Postquam Satanæ adversus omnes nationes horrendissimas minas evomisset, homines aggredi statuit, qui propter liberum arbitrium quo gaudebant, atque ad malum proclivitate facile seduci poterant. »

Vigerus *neutram in partem* interpretatus est: quod nullum sensum exhibet; illius inepta versio auctoris menti minime consentanea, notata et impugnata fuit a Perizonio, in *historias diversas Eliani*. Vide indicem, ait vocem ἕτερος. Hæc de ea re dicit: Non θάτερα sed θάτερά ληπτῶν legerim ut apud Synesium in *Diogene*, p. 152, « Et apud Suidam voce ἐκκείμεθα (χειρὶ subaudito), id est sinistra manu. » Vide Wytembach, in *Eunarium*, p. 57; Themist., orat. 10; *Præparat. evang.* l. iv, c. 2. p. 156; Platonem in *Sophista*, p. 226. Ποικίλον θηρίον (ὁ σοφιστής) καὶ τὸ λεγόμενον οὐ τῆ ἑτέρα ληπτῶν.

Juxta hanc emendationem legendus est, quarti libri *Stromat.* p. 574, locus Clementis Alexandr. versus Antimachi comici referens:

Ὁ πλοῦτός γρησι (πλέων).

Θατέρῳ βλέποντας παραλαβὼν τυφλοὺς ποιεῖ.

Hic versus a Stobæo memoratur Titulo 91, aliter:

Ὁ δὲ πλοῦτος ἡμῖς καθάπερ λατρός κακός,

Τυφλοὺς βλέποντας παραλαβὼν πάντας ποιεῖ.

Aristophanes *Eccl.*, v. 522: 498, edit. Brunckii.

Παραβλέπουσα θατέρῳ πάλιν μετεσνεύει σάντην αὐθις ἡπερ ἦθα.

Ibid. 8. Δακί. Legendum arbitror Δάοι, Græcum nomen Davorum Latinorum, vel Δαφοῖ cum digammate. Ammonius in Commentario in librum Aristotelis *De interpretatione*, operis initio hunc sequentem comicum versum refert:

Δάος πάρεστι· τί σοὶ ἀγγέλων ἄρα;

Col. 1212 A 13. Ἔτα μὴ ἐξελέγγῳ 465, 466.

Ibid. B 4. Ἀξιοπιστία, sinceritatem fide dignam exprimit, ἀξιοπισθία, id est, in summo dolore, lego; quod mihi voci βῆθῃ quæ præcedit melius consociari videtur.

Ibid. 11. Hæc ultima Numenii narrationis pars obscurissima est ac non satis emendata; illius emendatio haud congruenter fieri potest; nam nil ad hoc deduci potest ex mss. Non eum igitur de verbo ad verbum in mea versione transtuli, sed solummodo quoad totius operis contextum ac sensum.

Ibid. 14. Τούτων δὲ γινώσκω ἀκουσταὶ πολλοὶ ὧν εἰς τὴν διαφανῆς ὁ Κυρηναῖος Ἀριστίππος. In his manifestus patet anachronismus. Nunquam enim Cyrenæus Aristippus Lacydi discipulus fuit; bene vero Socratis, sicut ab omnibus probatur auctoribus: Diogenes Laertius, in ejus *Vita*; Xenophon, in *Socratis Memorabil.*, l. ii, initio; Plutarchus, *De curiositate*, § 2; Cicero, *De oratore*, iii, 17: fuit inter aulicos Syracusani Dionysii. Philostrates, *Vita Apollonii*, i, 35; Diogenes Laertius, ii, 66; Athenæus, l. xi, p. 507 et l. xii, p. 544. Laidis notus amasius. Idem Athenæus, ibid; denique, conditor ipse Cyrenæicæ sectæ ejus dogma præcipuum ad voluptatem inducebat, velut ac si illa esset solum philosophiæ propositum.

Magis quam unum sæculum inter eos superjacet. Lacydus enim suam condidit scholam anno quarto cxxxiv olympiadic. in horto quem ei rex Attalus concesserat, ubi 26 annis litteras docuit, Diogenes Laertius, l. iv, § 60.

Aristippus Socrati cœvus circa centesimam Olympiadem vivebat. Nihil Vigerus, nec Menagius, qui refert hunc locum suo in *Comm. in Diogen. Laert.*, observarunt.

Ibid. C 1. Καὶ μόνος τῶν ἀπ' αἰῶνος ζῶν παρέδωκε τὴν σχολὴν Τηλεκλείῳ Εὐάνδρῳ. Diogenes Laertius iv, 60: « Solus a sæculis, qui vivus suam scholam Teleclei ac Evandro reliquit. »

Hæc successio nobis a Cicerone tradita in quarto *Academicorum* libro, c. 6.

« Post Lacydem confecta est Academia a Carneade qui est quartus ab Arcesila. Audivit enim Egesinum qui Evandrum audierat Lacydi discipulum, cum Arcesilæ Lacydes fuisset. »

Ibid. 4. Ἡ εἰς ἐκάτερα ἐπιχειρήσεις (secundum Galianum), τελευτᾷ εἰς ἐποχὴν. Cicero in quarto *Academicorum* libro, ait: « In utramque partem multa dicuntur. Horum aliquid vestro sapienti certum videtur, nostro ne quid maxime quidem probabile sit occurrit. Ita sunt in plerisque contrariarum rationum paria momenta. »

Quod ἰσοσθένεια, ac deinde ἐποχὴ producebat.

Col. 1212 C: 8. Ἄδελφον, quod juxta Ciceronem, per incertum interpretor; l. iv, 17 *Academicorum*: « Ne hoc quidem cernunt omnia se reddere incerta, quod nolunt. Ea dico incerta quæ ἀδηλα Græci. »

Col. 1213 B 9. Τὰς ἀπὸ πιθανοῦ λεγομένας αὐτῷ θετικὰς τε καὶ ἀρνητικὰς φαντασίας. Nobis Sextus Empiricus explanationem suppeditat, *Pyrrhonianis Hypotyp.*, l. i, c. 33, p. 60: Τὰς φαντασίας ἡμεῖς (Pyrrhonicè) μὲν ἴσα λέγομεν εἶναι κατὰ πίστιν ἢ ἀπιστίαν, ὅσον ἐπὶ τῷ λόγῳ· ἐκείνων (Academicè) τὰς μὲν πιθανὰς εἶναι φασί, τὰς δὲ ἀπιθάνους. Καὶ τῶν πιθανῶν δὲ λέγουσι διαφοράς· τὰς μὲν γὰρ αὐτῶν μόνον πιθανὰς ὑπάρχειν ἡγούνται· τὰς δὲ πιθανὰς καὶ διεξωθευμένας· τὰς δὲ πιθανὰς καὶ περιωθευμένας καὶ ἀπερισπάζοντας. K. T. L.

Sequuntur explanationes harum divisionum. συ

nobis, et ipsi forte illius temporis Græcis, tenebrosissimæ sunt :

« Nos Pyrrhonii contendimus imaginationes (φαντασίαι) librarii et iis fidem adhiberi posse, vel non. Academici dicunt alias esse fide dignas, alias minime. »

« Sic subdividunt fide dignas : aliæ sunt solum dignæ, πιθαναί : aliæ dignæ et διεξωδευμέναί : aliæ denique dignæ sunt quæ credantur, et περιωδευμέναί, et ἀπερλοπαστοί. »

Temerarium susciperet opus qui Gallica lingua reddere vellet distinctiones tam subtiles quam obscuras.

Col. 1213 C 11. Sextus Empiricus *adversus Logicos* l. vii, p. 404, ait :

« Carneades de criterio (sæ ratione discernendi veritatem) non Stoicos modo, sed omnes alios aggredebatur philosophos. Primum ejus argumentum, quod in omnes philosophos adhibebat, sic constabat : nullum veritatis criterium proprie existere, neque ratiocinium, neque sensationem, neque imaginationem, neque quiddam in summa rerum, quæ omnes ad nos illudendos conspirant. Tum demonstrabat tale criterium, vel si esset, cupiditatum imperio minime liberari posse, » etc.

Col. 1216 A 7. Cicero in *Lucullo*, c. 6 : « Quod nos facere nunc aggredimur ut contra Academicos disseramus, id quidam e philosophis et ii quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant, nec verum esse disputare cum iis qui nihil probarent ; Antipatrum Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant. »

Ibid. C 14. Cicero, *Academ.*, lib. ii, 4 : « Sed ea pars prætermittenda est quæ contra Philonem erat : minus enim acer est adversarius is, qui ista, quæ sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere : etsi enim mentitur, tamen est adversarius lenior. »

Ibid. 15. Antiochus ille fuit Ciceronis magister. Senex Academiam deseruit ut Porticum adiret, aut saltem ut suas sententias temperaret. Plutarchus, in *Vita Ciceronis*, § 4 : Ἐξίστατο τῆς Νέας λεγομένης Ἀκαδημίας ὁ Ἀντίοχος καὶ τὴν Καρνεάδου στάσιν ἐγκατέλειπεν, εἶτε καμπτόμενος ὑπὸ τῆς ἐναργείας καὶ τῶν αἰσθήσεων, εἶτε, ὡς φασιν ἔτιοι, φιλοτιμίᾳ τινὶ καὶ διαφορᾷ πρὸς τοὺς Κλειτομάχου καὶ Φίλωνος συνήθεις, τὸν Στωϊκὸν ἐκ μεταβολῆς θεραπεύων λόγον ἐν τοῖς πλείστοις.

Augustinus, *adversus Academicos*, l. ii, c. 6 : « Exstitit Philonis auditor Antiochus, qui, ut nonnullis visum est, gloriæ cupidior quam veritatis, in simultatem adduxit utriusque sententias. »

Cicero, *Academicorum* l. ii, c. 22 : « Sed prius pauca cum Antiocho, qui hæc ipsa, quæ a me defenduntur, et didicit apud Philonem tandiu, ut constaret diutius didicisse neminem, et scripsit de his rebus acutissime, et idem hæc non acius accusavit in senectute, quam antea defensitaverat... Quod erant qui illum gloriæ causa fecisse dicerent : sperare enim fore ut ii, qui se sequerentur, Antiochii vocarentur. »

Ibid. D 1. Mnesarchus Stoicus erat, adversus quem Philo fuerat controversatus. Cic, *Academ.* l. ii, c. 22 : « Quid? Philonem Mnesarchi pœnitebat? Quid? Dardani? qui erant Athenis iuni principes Stoicorum. »

Ibid. 2. Hic liber indicatur a Cicerone, *Academ.* ii, 4 : « Non se tenuit Antiochus quin contra suum doctorem librum etiam ederet, qui *Sosus* inscribitur. »

Col. 1217 A 14. Νεῶς 466, 467; καὶ ἱερὰ καὶ μυστήρια 466, 467, 468.

Ibid. D 1. Ἀνέδω 465, 466, recte.

Ibid. 4. Videre est ejusdem litteræ locum l. iii, c. 4, et quod ex ea legitur initio Jamblicii libri *De Mysteriis*, Oxonii 1678 in-4º editi.

Col. 1220 C 12. Duplex vocis *Chaldæus* acceptio huic Porphyrii animadversioni locum dedit : « Chal-

dæus quandoque significat sacerdotum societatem observandis astris specialiter deditorum ; alias, sicut nunc, ipsam Assyriorum gentem, cujus regio Chaldæa vocatur. »

Ibid. 14. Hoc Apollinis erga Judæos testimonium petitur ex oraculo quod retulit Lactantius, et de cuius authenticitate magnæ motæ sunt lites. Cæteroque mirum est Patrem Ecclesiæ, qui inanitatem et dæmoniacam oraculorum originem demonstravit, iidem uti oraculis ad suam Judæorum doctrinis adhæSIONem fulciendam, sicque eas cum falsis Ægyptiorum, Lydiorum et Assyriorum religionibus confundere.

Nihilominus, cum citationes omnes quas huc usque attulit Eusebius, sincere sint, neque ideo de hujus ultimæ sinceritate dubitabo : unde mihi patet, oraculum, in quo Judæi nominantur, revera, in libro Porphyrii *De philosophia ex oraculis*, exstitisse.

Col. 1225 A 2. Per *physiologos*, si saltem sensum Eusebii admittamus, significantur homines docti philosophiam naturalem.

Ibid. 3. Æschines philosophus nullatenus confundi debet cum illo tam celebri oratore qui indesinenter cum Demosthene pugnavit ; prior enim cuiusdam Charini porcinarii, posterior autem Atrometi filius erat. Pro supposititiis habitis sunt dialogi qui priori tribuuntur. (Vide Diogenem Laert., in *Vita* ejus, l. xi, § 61.) Lucianus, in *Parasito*, illum arguit quod, ad mensam Dionysii Syracusarum sedens, parum philosopho dignas partes egerit, quamvis ibi eximiam Miltiadis indolem laudaverit. Certum est eum in aula Dionysii confugisse, et a Platone ad principem introductum fuisse. (Vide Plutarchum *De discrimine inter amicum et adulatorem*) Diogenes Laertius asserit e contra Æschinem ductum fuisse ad Dionysium ab Aristippo, quia Plato abnuerat. Cæterum constat nullam familiaritatem Æschinem inter et Platonem exstitisse : raro etenim in Platonis dialogis nomen Æschini legitur ; attamen illum semel in *Phædone* nominavit Plato, ut unum ex eis qui morti Socratis interfuerunt.

In nota post sequentem secunda a me perpenditur hujus epistolæ authenticitas.

Ibid. B 7. Γράφων δὲ τὰ πραχθέντα εἰδῶτι σοι, καὶ περ οὐκ ἀγῆδες ἐσόμενον, χρόνον ἔχει. Evidenter χρόνον ἔχει est mendosum. Non enim ideo quod, ut in versione sua intellexit Vigerus, longiori tempore opus fuisset, scribere renuit, sed ideo quod nihil scribendum haberet quod nesciret Æschines ; ergo non sic vertendum : *id longioris temporis fuerit*, quod cæterum non respondet vocibus χρόνον ἔχει : sed Græcæ legendum οὐ χρόνον ἔχει, quod erit Latine, *quibus non est hic locus suus*.

Ibid. C 1. Σικελιώεις τράπεζα. *Siculæ dapes* dicebatur proverbialiter apud Græcos, alludendo cibus exquisitis mensæ utriusque Dionysii appositis, qui in Sicilia per annos 63 tyrannidem exercuerunt : *Siculæ dapes* (Horatius, od. 1 l. iii). Suidas, Σικελικὴ τράπεζα, ἐπὶ τῶν πάντων πολυτελέων καὶ τρυφηλῶν.

Ibid. Hæc epistola, quæ legitur in collectione Socratis epistolarum, Lutetiæ, 1637, a Leone Allatio editarum, cum aliis omnibus Socraticis epistolis a Bentleio damnata est in *Dissertat. de epistolis Phalaridis*, p. 59 versionis Latinæ typis mandata Lipsiæ 1781 ; et in eo nititur criticus, quod suam Platoni in Sicilia, apud tyrannum Syracusanum, commorationem exprobrare nequiverit Xenophon, scribendo ad Æschinem qui ejusdem principis aulam inviserat, eoque quodammodo ab ipso Platone introductus fuerat. Vide Plutarchum, tract. *De discrimine inter amicum et adulatorem*, § 39. Cæterum Æschinem apud Dionysium tyrannum commoratum fuisse, fatentur Philostratus ; vide *Vitam Apollonii*, l. i, c. 25, p. 43 ; Lucianus in *Parasito*, c. 32 ; unde penitus omne dubium dirimitur. Imo Bentleius Xenophontem ipsum arguit iuculenta Dionysii condimenta degustasse in illius

principis aula; vide Athenæum, l. x, p. 427, qui illi tribuit quoddam effatum plus æquo ridiculum. In hoc lris omnis contra authenticitatem illius epistolæ. Ad quod responderi potest: quamvis Xenophon in Siciliam iverit, haud certe, sicut Platoni contigerat, a tyranno Siculo in itinere velut ovans triumphator exceptus est, neque dici potest adulationes in Socratis philosophiam inductas, neque prælationem epularum Dionysii parco victui Socratis, aliquid commune habere cum his quæ agere potuit Xenophon in Sicilia. Quod si reipsa Xenophon diutius ab Athenis exsul in Siciliam observandam venit, quod tamen mihi dubium videtur; quod si tandem ad mensam regis vocatus est, inde non decoratur illius memoria, nullibi læcessitur eodem modo quo Plato a Molone, qui non se mirari dicebat, quod Corinthi Dionysium vidisset, multum autem mirari quod Plato in Siciliam ivisset.

Diog. Laert. *Vitæ Platonis* l. III, c. 34.

Hæc epistola a Stobæo citatur in *Florilegio*, 80-12, t. III, p. 156 Gaisfordi, ubi amplior invenitur, unde constat a Stobæo non fuisse depromptam e libro Eusebii; Stobæus enim raro aliquid desumit ex auctoribus recentibus qui Christiani sunt. Pearsonius (*Vindiciæ epp. S. Ignatii*, p. 11), abjiciendo epistolas quas dicunt Socratis esse, hanc tamen pro genuina tenet; quasque rationes affert mihi antependende videntur iis quas invocat Bentleius, quasque egomet impugnavi rationibus, quibus adjici potest, Xenophontem scripsisse ad Æschinem tunc temporis Athenis commorantem, cum dicat apud Stobæum, se quaesivisse ab Hermogene quid ageret ut philosophus, et profestatur seipsum, cum Athenis degeret, illum admiratum fuisse.

Igitur Æschines tunc temporis Athenis erat, aut saltem rem ita esse credebatur Xenophon, unde quæcunque Bentleius object, collabuntur. Hanc de tempore meram esse litem arbitror.

Col. 1228 A 5. Τετούταξε et non τέτευχε, sicut legitur in editione Henrici Stephani. (Vide *Lexicon Photii* in voce, et Ruhnkentium in *Lexic. Timæi*, p. 255.)

Col. 1229 B 2. Opus dictum, *Placita philosophorum*, quod esse Plutarchi creditur, citatur non tantum ab Eusebio, sed etiam a Stobæo in *Eylogis physicis*, l. I, c. 12, p. 290 editionis Heeren. Hujus operis auctorem esse Plutarchum quidam negaverunt critici, sed opinionem suam tuentes non invictis rationibus. Wytenbachius ex operis stylo argumenta depromit; sed infirmum est istius generis argumentum; 1° illud breve compendium philosophorum de principiis naturalibus nullo modo sublimi scribendum fuisse videtur: et eo præsertim valet, quod clarum est. Stylum enim, alias affectatorem, accommodare debuit Plutarchus uniuscujusque philosophi ratiociniis exponendis. 2° Nimum sibi confidere videntur qui sese præditos putant tam exquisito iudicio, ut extincto idioma scriptum librum judicent, dum vix de operibus linguis adhuc vigentibus expressis sanam sententiam ferre possumus. Si enim hujus generis criterium admitteretur, sæpe dici posset neque *Othonis* et *Agesilai* magnum Cornelium, neque τοῦ *Quinquina* Fontanium auctores esse. Requiritur materiales, ut ita dicam, probationes, ut deleatur opus e serie librorum cogniti auctoris, si præsertim agatur de veteribus, quorum imperfecte concipiendi modus a nobis discernitur; præterea, hæc brevis expositio placitorum præcipuarum philosophiæ sectarum, nullo pacto, ingenio scriptoris qualis fuit Plutarchus contradicit. Tractatum hunc jam citavit Eusebius, l. I, c. 8; deinde libro quinto, c. 25 et sq.

Col. 1235 A 8. Hi versus Empedoclis, qui a multis auctoribus transcripti sunt, scilicet Athenagora, Stobæo (*Ecl. phys.*) et Sexto Empyrico, magnos sudores moverunt critici, nec ideo lucidiores facti sunt.

Col. 1236 C 10. Hæc accusatio Platonis adversus Anaxagoram pessima mihi videtur in hunc philo-

sophum insectatio. Quid igitur? Ex eo quod Anaxagoras docuerit omnia in mundo nisi a summa Intelligentia ordinate disponi potuisse, coegetur ne hic philosophus de omnibus Creatoris actibus rationem reddere? Quin etiam, si Deus omnia quam optime facere debuerit, nos convincet terram esse planam (sicut opinabatur Anaxagoras); illamque sub alia forma subsistere nullatenus potuisse?

Aristoteles, ab hac erga Anaxagoram injustitia non omnino alienus fuit, quamvis illum merito laudaverit in primis suæ *Metaphysicæ* paginis ubi omnes philosophos qui ante Anaxagoram exstiterunt, hominibus ebriosis assimilat, solum Anaxagoram sua ratione uti declarans: ὅλον νήρων ἐφάνη παρ' εἰκῆ λέγοντας. Eundem deinde accusat quod Intellectum induxerit, velut scenicam machinam, ad orbem creandum, solummodo, cum non compertum haberet cur quædam res sit necessaria, sed in aliis circumstantiis, effectus ad quamlibet aliam causam referret. Ἀναξαγόρας τε γὰρ μηχανῆ χρῆται τῷ Νῶ πρὸς τὴν κοσμοποιαν. Καὶ ὅταν ἀπορήσῃ διὰ τιν' αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης τί ἐστὶ, τότε παρέλκει αὐτὸν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις πάντα μᾶλλον αἰτιάται τῶν γιγνομένων ἢ Νοῦν.

Tertius in ordine, prædicti philosophi accusator venit Clemens Alexandrinus qui illum arguit, quod, propriis principiis relictis, naturæ vel mundi systema e physicis legibus, pro libitu, explicare conaretur. *Stromat.* l. II, p. 455: Ἀναξαγόρας (ὁς) πρώτος ἐπέστησε τὸν νοῦν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ἐτήρησε τὴν ἀξίαν τὴν ποιητικὴν, δίνους τινὰς ἀνοήτους ἀναχωραῶν σὺν τῇ τοῦ Νοῦ ἀπραξίᾳ τε καὶ ἀνολίᾳ. Hoc est:

«Anaxagoras qui primus intellectum rebus creatis velut causam assignavit, non constanter potentia creatricis dignitatem servavit, quosdam absurdos turbines describendo, intellectum in inertia quadam, atque cogitationis remissione, relinquens.»

Sic respondetur: Legum physicarum quæ ad mundi systema spectant, ex homæomeriis explicatio, nihil contrarium habet cum idea Dei creatoris omnes orbis partes disponentis. Ex eo quod Clarus Deum esse necessariam demonstrare sibi proposuerit, non inde suscepit onus exhibendi perfectam expositionem omnium Creatoris operum, ex Entis necessarii axiomate deductam. Cartesius ipse turbines in physica generali admisit, nec ideo infirmare arbitratu est argumenta Dei existentiam demonstrantia. Ut ex Dei existentia desumamus quascunque mundi leges, mente divina nobis opus esset, atque Altissimi consiliorum ut participes necesse foret, quando mundum ipse creavit. Econtra vero effectus naturales explicare ex naturæ legum observatione, sapientis est, minimeque contrarium venerationi earum legum conditori debita. Cæterum accusationes Socratis in Anaxagoram, illum Socratem qui continebat insaniam esse cuique creationem explicare volenti, ductorem habere nequeunt.

Sic enim loquitur Xenophon in proœmio Ἀπομνημονευμάτων Σωκράτους. Mirabatur Socrates quod homines non intelligerent, sibi impossibile esse omnium creaturarum rerum rationem detegere, cum ii qui maxime in his rebus cognoscendis desudarunt, ut de illis dissererent, minime inter se concordantes sint, sicut a se invicem discrepent ut insanorum more, alii timeant quod minime timendum est, alii autem, vere metuenda non reformident. Nunc, verusne est ille Socrates quem sic loquentem inducit Plato? minime. Verus autem Socrates ille est quem nobis proponit Xenophon; alter vero velut a Platone excogitatus habendus est.

Ibid. D 1. *Νεῦρον*. In lingua veteri anatomica, id est ante Erasistratis et Herophili in anatomica arte tentamenta, parum præcisam habet significationem quæ systema musculorum complectitur generatim vel partium albarum (vulgo Gallice *tendons*, *liga-*

ments, *aponévroses* apud anatomicos ac etiam nervos proprie dictos). Hippocrates, Plato, Aristoteles in hoc generali sensu illa voce νεῦρον utuntur. Postea qui modo præciso loquuntur auctores, verbum νεῦρον adhibent ad nervos significandos, alii vero huic voci veterum significationem tribuere pergunt. (D. Littré, *Opp. Hippocr.*)

Col. 1257 B 7. Vigerus dicit ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ μένειν δὴ ποιεῖ τὴν γῆν, terram cum motu imperato vagari sive manere sub cælo jubet.

Ibid. 7. Ὅδε ὡσπερ κάρδωπῳ πλατεῖα, βάθρον τὸν ἀέρα ὑπερβίδει. His verbis Græcis interpretationem quæere in Plutarchi *Stromat.*, lib. 1, cap. 8, p. 22: Πιλούμενου τοῦ ἀέρος πρώτῃν γεγενῆσθαι τὴν γῆν πλατεῖαν μάλα· διδ καὶ κατὰ λόγον αὐτὴν ἐποχεῖσθαι ἀέρι.

Hoc systema Anaximeni tribuit. Quoad κάρδωπος vocem quæ adhibita fuisse videtur ut locutio propria a philosopho hujus systematis auctore, Aristophani philosophiam cavillandi materiam præbuit. Vid. *Nubes*, v. 669 ad 679, 1250 ad 1253.

Ibid. D 5. Euhemerus Tegæus, *Historia sacra* Latinis carminibus expressa ab Ennio, insignis factus, Messanensis fuit sive, juxta alios, Cous, sive Tegæus vel Agrigentinus. Creditum est etiam illum Messenæ, in Peloponneso, natum fuisse, ob nominis Messenæ similitudinem cum Messana, urbe Siciliæ. Ex hac diversitate in illius designanda patria, præpotentissimum argumentum desumit Jonsius quo authenticitatem operis *Placita philosophorum* impugnet (vide illius lib. III). Iisdem vestigiis insistit Vossius *Hist. philosoph.* Attamen non mihi invictum videtur istud argumentum; cum non raro de aliis antiquis auctoribus et de Homero ante omnes eadem exsisterit confusio quoad locum ubi nati fuerint; et tamen nemo authenticitatem librorum qui eis tribuuntur impugnavit. Lactantius, I, 11, *e civitate Messana*; Arnobius, lib. IV, *Acragantinus*; nemo tamen hos auctores pseudonymos dixit.

Col. 1240 A 3. Hos iambo scæzones, quos omittit Eusebius, partim citat Plutarchus. Hos legere est in fragmentis Callimachi a Bentlæo collectis, 86, t. I, p. 458, Callimachi edit. Ernesti. Ili versus ambagibus sunt referti quos plus minusve feliciter critici solverunt. Non hic iteranda pugna

Ibid. 5. Quosdam tantum ex Euripidis *Sisypho* versus citat Plutarchus, quosque fusius refert Sextus Empiricus lib. IX, § 54. Dictos versus memorandi mihi occurrit occasio in tractatu *De polytheismo* ineunte tomo secundo: hos versus ab Euripide, non autem a Critia, ut Sextus putat, scriptos esse crediderim; et in hoc sequor Petrum Petit *Miscell. obs.*, lib. I, cap. 4, contra Baylium, in ejus *Lexico*, voce *Critias*; et sententiam meam probationibus firmavi. Mecum sentit Moshemius (in *Cudworth*).

Ibid. 10. Non dubito quin pro ὡς εἰστέχει legendum sit: ὁμοῦ εἰστέχει vel ὡς ὁμοῦ εἰστέχει. Noverunt omnes illius axioma quod memorat Plutarchus in eodem opere, lib. I, c 3: Ὅμοῦ πάντα χροῖματα ἦν, νοῦς δὲ αὐτὰ διήρησεν καὶ διεκόσμησεν. Vide c. 15 ejusdem libri ubi Eusebius refert locum e *Phædone* Platonis desumptum, in quo doctrinam Anaxagoræ perpendit Socrates. Vide pariter notam a me additam, qua philosophum Clazomenensem tuerer adversus Socratem, aut potius adversus Platonem qui Socrati suas proprias opiniones tribuit.

Col. 1241 A 1. Nemo nescit a Thalete fuisse prædicatum, res omnes ex aqua trahere originem; primum autem inter philosophos Anaxagoram fuisse qui docuerit quod res omnes, initio promiscuas, disposerit ordinaveritque Νοῦς, sive Intellectus. Porro, in hoc Thaletem penitus secutus fuisset Anaxagoras, si res ita se habeant ut vult Plutarchus. Sed adhuc explanandum superesset cur, Anaxagoræ axioma legendo, in *Phædone* allatum, tanto stupore correptus fuerit Socrates: Νοῦς ἐστὶν ὁ διακοσμῶν τε καὶ πάντων αἰτός; Haud ignoro quidem, apud

Ciceronem aliquid simile legi iis quæ a Plutarcho hic referuntur; sed ad hæc respondebimus, aut Ciceronem errasse, aut illius textum fuisse adulteratum. Simplicius expresse vult principium unicum a Thalete admissum fuisse, id est, aquam (vide Simplicii *Comment. de physica Aristotelis*, p. 6):

Θαλῆς Ἐξαίμου Μιλήσιος καὶ Ἴππωνος δὲ καὶ δοκεῖ ἄθεος γεγενῆσθαι, ὕδωρ ἔλεγον τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν φαινομένων, γεγενῆσθαι κατὰ τὴν ἀλήθειαν εἰς τοῦτο προαχθέντες. Καὶ γὰρ τὸ θερμὸν τῷ ὑγρῷ ζῆ, καὶ τὰ νεκρόμενα ξηραίνεται, καὶ τὰ σπέρματα πάντων ὑγρὰ, καὶ τροφή πᾶσα γλυκῆς, ἐξ οὗ δὲ ἐστὶν ἕκαστα, τούτω καὶ τρέφεσθαι πέφυκε. Τὸ δὲ ὕδωρ ἀρχὴ τῆς ὑγρᾶς φύσεως ἐστὶ καὶ συνεκτικὸν πάντων. Διὸ πάντων ἀρχὴν ἔλαβεν εἶναι τὸ ὕδωρ· καὶ τὴν γῆν ἀφ' ὕδατος ἀπεφήνατο κείσθαι· Θαλῆς δὲ πρῶτος παραδέδοται τὴν περὶ φύσεως ἱστορίαν τοῖς Ἕλλησιν ἐκφέρειν, πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων προγεγονότων, ὡς καὶ Θεοφράστῳ δοκεῖ, αὐτὸς δὲ πολὺ διενεγκῶν ἐκείνων, ὡς ἀποκρούει πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Λέγεται δὲ ἐν γραφαῖς μὴδὲν καταλιπεῖν, πλην τῆς καλουμένης ναυτικῆς ἀστρολογίας. Vide pariter Heraclid. Pont. in *Allegoriis Homericis*, c. 22, p. 75 edit. Schowii, ubi: Θάλητα μὲν γὰρ τὸν Μιλήσιον ὁμολογοῦσι πρῶτον ὑποστήσασθαι τῶν ὄλων κοσμογόνον στοιχείον, τὸ ὕδωρ. Ἄλλ' ὁ Κλαζομένιος Ἀναξαγόρας, κατὰ διαδοχὴν γνῶριμος ὢν Θάλητος, συνέεισε τῷ ὕδατι δεύτερον στοιχείον, τὴν γῆν, ἕνα ἑρῶν μίχθην ὑγρὸν ἐξ ἀντιπάλου φύσεως ἐξ ἑμῶν ὁμότιον ἀνακραθῆν.

Videmus huc usque Thaletem aquam adinisisse veluti unicum elementum, nec locutum de Νοῦς per quem res ordinarentur; dum econtra a Plutarcho Νοῦς τοῦ κόσμου velut Deus admittatur. Apud autem Diogenem Laertium Thaletis doctrina immutata legitur, siquidem, licet agnoscat ex aqua res omnes trahere originem, addit: Τὸν κόσμον ἐμψυχον καὶ δαιμόνων πλήρη; quem locum reddidit Cicero, *De legibus*, lib. II, § 26: «Thales qui sapientissimus in septem fuit homines, existimare oportere omnia quæ cernerentur deorum esse plena.» Hoc non explanat sententiam Anaxagoræ; etenim quis dicat Thaletem mentem de diis? Sed saltem quæ jam legimus in nostri philosophi sententiam vergunt, sicut ea quæ inferius, *De natura deorum*, lib. I, cap. 10: «Thales Milesius, qui primus de talibus rebus quæsit, aquam dixit esse initium rerum: Deum autem, eam mentem quæ ex aqua cuncta fingeret.» Quibus a Lactantio iterum allatis, I, 5, et a Minucio Felice, 19, contradicit Augustinus, *De civit. Dei*, lib. VIII, 2: «Nihil ex divina mente præposuit.» Contradicit item Aristoteles, *Metaphys.*, lib. I, p. 40 ed. Brandisii: Τῶν δὲ πρώτων φιλοσοφησάντων εἰ πλεῖστοι, τὰς ἐν ὕλης εἶδει μόνας ᾤψθησαν ἀρχὰς εἶναι πάντων... Νοῦν δὲ τὴν εἰπῶν εἶναι. καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις καὶ ἐν τῇ φύσει τὸ αἶτιον τοῦ κόσμου καὶ τῆς τάξεως πάσης, οἷον νήφων ἐφάνη παρ' εἰρή λέγοντας τοὺς πρότερον· Φανερώς μὲν οὖν Ἀναξαγόραν ἔμμεν ἀψάμενον τούτων τῶν λόγων. Meo judicio, illud quod præcise declarat Aristoteles contrariis Plutarchi necnon Ciceronis opinionibus anteponendum est; vide Cudworthum, *Systema intellectuale*, lib. III, § 20; lib. IV, § 20; Baylii *Lexic.*, in vocibus *Thales* et *Anaxagoras*.

Ibid. C 1. In ἐβδωλα Democriti, vide Cicero. *De nat. deorum*, lib. I, 12: «Quid Democritus qui tum imagines earumque circuitus in deorum numero refert, tum illam naturam quæ imagines fundat ac mittat, tum scientiam intelligentiamque nostram, nonne in maximo errore versatur?» Et § 43: «Mihi quidem Democritus, vir magnus in primis, cujus fontibus Epicurus hortulos suos irrigavit, nutare videtur in natura deorum: tum enim censet imagines divinitate præditas inesse universitati rerum: tum principia, inentesque quæ sunt in eodem universo, deos esse dicit: tum animantes imagines quæ vel prodesse nobis solent vel nocere: tum ingentes quasdam imagines, tantasque ut universum mun-

dum complectantur extrinsecus; quæ quidem omnia sunt patria Democriti quam Democrito digniora. Quis enim istas imagines comprehendere animo potest? quis admirari? quis aut culta aut religione dignas judicare? Sextus Empiricus *adv. math.*, lib. ix, § 19: Δημόκριτος εἰδὼλὰ τινὰ φησὶν ἐμπλάζειν τοῖς ἀνθρώποις· καὶ τοῦτων τὰ μὲν εἶναι ἀγαθοποιὰ, τὰ δὲ κακοποιὰ. Ἐνθεν καὶ εὐχεται εὐλόγησεν τυχῆν εἰδῶλων. Idem Cicero hæc εἰδῶλα ridet, *epist. ad Acacium*, quæ xvi est quinti decimi libri. Vide Baylii *Lexicon* voce *Democritus*, ubi contra Cicero-nem Democriti partes tuetur. Illæ a *corpusculis* inductiones philosophicæ non modo densissimis tenebris obscurantur, sed etiam nihil utile asferre queunt: illas evolvendas non suscipiam.

Col. 1241 5. Illæ Anaxagoræ partes similes, aut aliter *homœomeriæ*, obscurissimum inventum sunt hujus præclari philosophi. Baylius scripsit prælongam notam ad illud excogitatum tum explanandum, tum impugnandum (*Vita Anaxagoræ*). Idem ante illum a Lucretio tentatum fuerat. Illum adceant qui hujus doctrinæ rationem sibi reddere voluerint. Quid de his sentiam paucis mihi dicendum est. Igitur libenter admittam intellectum, postquam in chaos materiæ penetrasset (*χρήματα ὁμοῦ πεφυρμένα*) partes similes a dissimilibus dissociavisse, ut inde corpora homogenea coalescerent (hic enim solum agitur de explanatione modi quo formatus est mundus materialis, vel physicus); qua autem facta sejunctione, corpora vigore vitæ prædita, idem fluxit intellectus. Verbi gratia, sol est ignea moles (*μύδρον διάπυρον*), unde dictus *Atheus*. Hic modus creationis vix nullas præbet difficultates, et in quibusdam etiam sibi contradicit; sed quis huc usque enucleate explanavit rationem qua Deus mundum creavit? Etenim in istius generis quæstione rationem fides antecedere debet. (Vide Aristotelem, *Metaphys.* lib. i, c. 3, et ejus scholastem, editum a Brandisio.)

Col. 1244 B. 5. Τὴν ἐναντίαν ἐρχόμενοι 465.

Ibid. B 12. Τὸ μὴ ὄν ἕτερον εἶναι. Ἐτερος hic habet sensum oppositionis inter duo. Τὸ ἕτερον malum bono oppositum, ex euphemismo significat. Vide Ruhnkenium in *Epist. critic.*, p. 183; Valckenærium, *Diatrib.* p. 112; Wyttembachum in *Phædonem*, p. 320; Corayum in *Ægypticum* Isocratis, p. 280 notatum; Wetsteinium in *Epistolam I Pauli ad Timotheum*, c. v, 25; Perizonium in *Æliani Hist. divers.*, in indice verbo *ἕτερος*.

Col. 1248 A 3. Sextus Empiricus (*adversus mathematicos*, p. 278, l. 1, § 282) dicit e contra eum ab Alexandro rege Macedonum, nummos 10,000 aureos accepisse, quia in honorem hujus principis carmina composuerat.

Ibid. 10. Ἀνέγκριτα. Forte legendum est ἀνέκριτα, id est quæ discerni nequeunt. Legitur inferius in eodem sensu, ἀνεπίκριτα.

Ibid. B 1. Ἀφασία, id est *reticentia*, idem ferme sonat ac ἐποχή, cum in eo tantum discrepent quod posterior melius dicatur de actu mentis, prior vero de verbo. Sic desinitur apud Sextum, *Hypotyp. Pyrrhon.*, l. 1, c. 20: Ἀφασία ἀπόστασις ἐστὶ τῆς κοινῆς λεγομένης φάσεως· quod est oppositum phasi.

Ibid. 2. Τέλος εἶναι τοῦ Σκεπτικικοῦ τὴν ἐν τοῖς κατὰ δόξαν ἀταραξίαν. Sextus *Pyrrhon. Hypotyp.*, l. 1, c. 12: *Quietudo*. Vide notam Fabricii.

Ibid. Ἐnesidemus a Sexto *Adv. math.* l. viii, p. 498, memoratur. Vide notam Fabricii quam sæpius invocabo in decursu hujus capituli.

Ibid. D 14. Οὐδὲν τοῦτο 466, 467. Leg. οὐδὲ τοῦτο; mox ἦτοι 466.

Col. 1249 C 6. Ἐπαγωγή est argumentationis genus ad exemplis sumptum. Aristoteles, l. i *Rhetorices*: Ἐστὶ γὰρ τὸ μὲν παράδειγμα, ἐπαγωγή· τὸ δὲ ἐνούμημα, συλλογισμός.

In l. ix, § 3, *Topic.* idem Aristoteles: Ἐπάγοντα

μὲν ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐπὶ τὰ καθόλου, καὶ τῶν γνωρίμων ἐπὶ τὰ ἄγνωστα.

In l. *Topic.* xi, 12; *Analyt. prior.*, xi, 23. Cicero, *De inventione*, c. 31: « Omnis argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio quæ rebus non dubiis capiat assensionem ejus quicquam instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum quibus assensit, probetur. »

Idem *Topic.* § 10: « Argumentatio ex pluribus perveniens quo vult, appellatur inductio: quæ Græcè ἐπαγωγή nominatur. »

Col. 1252 A 5. Αἰνησιδήμου στοιχειώσεις forte esse titulus cujusdam libri Ἐnesidemi, qui forte confundi potest cum eo libro qui λόγοι Πυθῶνιοι a Diogene Laertio nominatur (ix, 106) et de quo disseruit Sextus (*Hypotyp.* l. 1, c. 14): Παραδίδονται τοῖνυν συνθήτως τοῖς παρὰ ἀρχαιοτέροις Σκεπτικοῖς τρόποι, δι' ὧν ἡ Ἐποχή συνάγεσθαι δοκεῖ, δέκα τὸν ἀριθμὸν.

Ibid. Μακρὰ στοιχ. 466.

Ibid. C 2. Κόροισον 467.

Col. 1255 D 2. Antigonus Carystius virorum doctorum Vitas scriptor. Jonsius, l. xi, c. 4 *De scriptoribus hist. philos.*, locos omnes memorat in quibus hic Vitarum scriptor invocatur. Hi loci ab Athenæo nec non a Diogene Laertio traditi sunt. Hieronymus, præf. libri *De scriptoribus ecclesiast.*: « Fecerunt quidem hoc ipsum apud Græcos Hermippus Peripateticus, Antigonus Carystius, Satyrus vir doctus et longe omnium doctissimus, Aristoxenus musicus. » Antigoni Carystii exstat opus, cui titulus: *Παραδόξων συναγωγή*, quodque edidit Meursius, t. VII *Op. compl.*; qui tamen in catalogo operum Antigoni, dictum opus omisit. Vide Menagium in *Diogenem Laertium*. l. ix, p. 426 tomi secundi.

Col. 1256 A 12. Textus impressus habet ἀργαλέας παρωδίας: sed solus mss. 468 habet τραγωδίας, quod vera lectio esse videtur. Etenim accepimus a Diogene Laertio: Ποιήματα συνέγραψε καὶ ἔπη, καὶ τραγωδίας, καὶ σατύρους, καὶ δράματα κωμικὰ τριάκοντα, τραγικὰ δὲ ἐξήκοντα, Σίλλους τε καὶ Κιναιδούς.

At quid in isto loco agerent parodiæ?

Ibid. B 13. Secutus sum textum Theodoretii *Therapeutici* l. xi, ab Henrico Stephano receptum in *Poesi philosophica*, et a Bruckio in *Analectis poeticiis*, cum sic nec sententiæ integritas, nec carminum numeri lædantur. Mireris Vigerum retinuisse textum bis mendosum, cui inutilem proposuit correctionem, dum Theodoretus duplex hoc remedium suppeditaret:

Σχέτλιοι ἄνθρωποι, κατ' ἐλέγησα, γαστέρες ὄλον ἰσίων ἐκ τ' ἐρίδων καὶ λασχομάχων πεπλά-
[γυσθε];

Ibid. 15. Ἐχθὲς καὶ πρόην. Ad hoc proverbium quo res recentissime acta significatur vide *Adagia* Erasmi, in verbis *Heri* et *Nudius tertius*.

Ibid. D 4. Σύναλλος. Hunc suppositum Aristippi discipulum qui hic nominatur cum Arete, ejus filia, nullus alius inter philosophos Græcorum historicos memorat. Evidens est vocem Σύναλλος ex errore scriptam fuisse pro συν ἄλλοις, ut opinatur Menagius, quem, cum nihil melius occurreret, secutus sum.

Ibid. 10. Meo judicio, pro voce σύγκρασιν legendum est σύγκρισιν, in sensu vocis ἰδιοσυγκρισία, id est, *intima constitutio*. Sextus Empiricus ait, *Pyrrh. hypotyp.* l. 1, c. 14: Δυσὶν τοῖνυν εἶναι λεγομένων ἐξ ὧν σύγκριται ὁ ἄνθρωπος, ψυχῆς καὶ σώματος, κατ' ἀμφω ταῦτα διαφέρομεν ἄλλῃλων· ὅλον κατὰ σῶμα ταῖς τε μορφαῖς καὶ ταῖς ἰδιοσυγκρισίαις· κατὰ δὲ ἰδιοσυγκρισίας διαφέρομεν ὡς ἐνίους κρέα βόεια πετραίων ἰχθυῶν ἕξον πέττειν.

Συγκρίσεις eodem sensu sumitur apud Diogenem Laertium, lib. ix, § 80 in *Pyrrhone*, ad designandam corporis constitutionem: Δεύτερος τρόπος

(τῆς διαφορᾶς) ὁ παρὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων φύσεις κατὰ ἔθνη (ἔθνη) καὶ συγχρῆσις.

Col. 1257 B 1. Vox πάθος Græce, præsertim apud philosophos, non idem sonat ac vox passio quæ in recentioribus idiomatibus activum potius quam passivum modum animi designat, dum econtra, apud Græcos semper innuit modum animi passivum, sive de injucundo, sive de jucundo statu agatur. Hic, in isto duplici sensu voce passio utemur. Vide Aristotelem, *Metaphys.* l. iv, § 18; l. v, § 21 ed. Duvalli: Πάθος λέγεται ἓνα μὲν τρόπον ποιότητος καθ' ἣν ἀλλοιοῦσθαι ἐνδέχεται, ὅσον τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν. καὶ ὅσα τοιαῦτα τούτων μᾶλλον· αἱ βλαβεραὶ ἀλλοιώσεις καὶ κινήσεις, καὶ μάλιστα αἱ λυπηραὶ βλάβαι· ἔτι τὰ μεγέθη τῶν συμφορῶν καὶ λυπηρῶν πάθη λέγεται.

Ibid. 3 Eιδέναι 465.

Col. 1260 A 12. Sextus Empiricus, *Contra mathematicos*, l. viii, p. 387, ait: « Non defuerunt Metrodori, Anaxarchi et Monimi discipuli asserentes nullum inveniri posse criterium veritatis. Addebat Metrodorus nos ne scire quidem quod nescimus. » Vide Cicer., *Academ.* l. ii, c. 23, ubi legere est: « Chius Metrodorus initio libri qui est *De natura*: Nego, inquit, scire nos sciamusne aliquid, an nihil sciamus, ne id ipsum quidem nescire aut scire: nec omnino sit ne aliquid, an nihil sit. » Facile credere esset, ex his citationibus, apud Eusebium negationem esse pro affirmatione ad locum ἔπεται τούτοις οὖν συνεξετάσαι καὶ τοὺς τὴν ἐναντίαν βαδίζοντας, καὶ πάντα χρῆναι πιστεῦναι ταῖς τοῦ σώματος αἰσθήσεσιν ὀρισσόμενος; quod veritati repugnat. Hæc philosophicæ secta ad quam accedunt Pyrrhonii sensuum testimonium recusabat, solumque animum testem admittēbat, ut infra legendum. Attamen, prosequamur iter: Xenophanes illius scholæ institutor citatusque a Plutarcho in *Stromatibus*, apud Euseb. *Præparat. evang.* l. i, c. 8, p. 23, ait: Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἀποφαίνεται τὰς αἰσθήσεις ψευδεῖς, καὶ καθόλου σὺν αὐταῖς καὶ αὐτὸν τὸν λόγον διαβάλλει.

Id. ibidem: Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης ἑταῖρος Ξενοφάνους τὰς αἰσθήσεις ἐκβάλλει ἐκ τῆς ἀληθείας. Diogenes Laertius, l. ix, c. 20: Φησὶ Σωτῖων πρῶτον τὸν Ξενοφάνη εἰπεῖν ἀκατάληπτα εἶναι τὰ πάντα. Locus hic æquivocus est. Aristoteles, supra citatus, c. 17, eadem affirmat, p. 756: Ἄλλοι δ' ἐγένοντο τούτοις τὴν ἐναντίαν φωνὴν ἀριέντες· οἴονται γὰρ εἶναι τὰς μὲν αἰσθήσεις καὶ τὰς φαντασίας καταβάλλειν, αὐτῶ δὲ μόνῳ τῷ λόγῳ πιστεῦναι. Τοιαῦτα γὰρ τίνα πρότερον μὲν Ξενοφάνης καὶ Παρμενίδης καὶ Ζήνων καὶ Μελίσσος ἔλεγον· ὕστερον δὲ οἱ περὶ Σπλιπὸντα καὶ τοὺς Μεγαρικούς. Omnibus ex his patet a ducibus scholæ Eleaticæ sensuum testimonium abjici, eosque animum solum accipere testem; imo non pauci inter eos eum recusant, nullam iudiciis humanis fidem præbendum esse asserentes.

Nunc nobis de Protogora loquendum; sed quæstio hæc non adeo soluta facilis est. Nostrum aggrediamur opus a sequentibus Ciceronis verbis *Academ.* l. xi, c. 46: « Venio ad tertiam partem philosophiæ: aliud iudicium Protogoræ est, qui putet id cuique verum esse, quod cuique videatur. » (Legendum est qui putat.) Aristoteles, *Metaphys.* l. iv, c. 5 edit. Duvalli; l. iii, c. 5 edit. Brandisii: Ἔστι δ' ἀπὸ τῆς αὐτῆς δόξης καὶ ἰ Πρωταγόρου λόγος, καὶ ἀνάγκη ὁμοίως αὐτοὺς ἀμφὶ ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι· εἴτε γὰρ τὰ δοκοῦντα πάντα ἔστιν ἀληθῆ, καὶ τὰ φαινόμενα, ἀνάγκη πάντα ἅμα ἀληθῆ, καὶ ψευδῆ εἶναι· πολλοὶ γὰρ τἀναντία ὑπολαμβάνουσιν ἀλλήλους, καὶ τοὺς μὴ ταῦτα δοξάζοντας ἑαυτοῖς διεψεῦσθαι νομίζουσιν· ὥστε ἀνάγκη τὸ αὐτὸ εἶναι τε καὶ μὴ εἶναι.

« Ratiocinatio Protogoræ desumitur ex eadem analogia, et in hoc nescenario ducit, ut res duæ simul sint et non sint. Etenim, si omnes ideæ, quas concipit mens, veræ sint, falsæ item sint necesse est; nam alii alia, æpissimè quidem contraria, perci-

piunt; qui autem ab aliis dissentiunt in errore verasimilè reputantur. Unde concludendum esset esse simul et non esse easdem res. » Libro primo *Hypotypos.* *Pyrrhon.*, c. 32, Protogoræ doctrinas doctrinis Pyrrhonicis Sextus Empiricus opponit.

« Protogoras contendit hominem rerum omnium (χρημάτων) μέτρον esse, earum quæ existunt in quantum existant; nec non earum quæ non existunt, in quantum non existant. Protogoras voce μέτρον, criterium intelligit, et voce χρήματα, πράγματα, ita ut, illius axiomate implicite significetur hominem rerum, tum existentium, tum non existentium, criterium esse. Et inde univocè hominum veras et perceptibiles esse infert res solas quæ illi apparent, τὰ φαινόμενα, quoque Aristoteles τὰς φαντασίας, seu imaginationes vocat.»

Idem *Adversus mathem.* l. vii, cap. 6, p. 382, ait: Πρωταγόραν τὸν Ἀδδηρίτην ἐγκατέλεξάν τινες τῷ χορῷ τῶν ἀναιρούτων τὸ κριτήριον φιλοσόφων, ἐπεὶ φησι πάσας τὰς φαντασίας καὶ τὰς δόξας ἀληθεῖς ὑπάρχειν, καὶ τῶν πρὸς τι εἶναι τὴν ἀληθειαν, ἃ τὰ πᾶν φανὲν ἢ δόξαν τινί, εὐθέως πρὸς ἐκεῖνον ὑπάρχειν.

Autocores exstiterunt qui Protogoram Abderitanum numeraverunt inter eos qui criterium negant, eo quod dixerit veras esse imaginationes merasque opiniones, neque veritatem rem absolutam esse, cum de re aliqua concepta idea vel opinio, ejusdem rei pars omnino efficiatur. Unde concludendum: Cum Metrodorus Chius hominem aliquid scire posse omnino negaverit, dici nequit illum sensus et intellectum ut res certas admisisse. Aliter sentiendum de Protogora; nam ex suo axiomate « hominem omnium rerum μέτρον esse, » quod Plato in *Theæteto* refellendum sibi sumpserat, inferre debebat optimos homini duces esse sensus; etenim quomodo rerum omnium cognoscendarum fieri criterium poterit homo, nisi suorum sensuum et suæ intelligentiæ ministerio? Ergo ab Eleaticis sejungi debet Protogoras, quibus immerito alligatus est. Solius Democriti forsitan dici posset discipulum, nisi ab hoc philosopho proprio axiomate secerneretur.

Ibid. D 2. Plato in multis ab Aristocle ejus homonymo expilatus est. Quod furtim detexit Vigerus, qui Platonis textum in notis affert. Qui ergo fieri potuit ut mendum non sustulerit, a quo abstinuit etiam ms. 465 descriptus? Ἄλλ' οὐ συνῆχαν τὸ κεφάλαιον pro ἄλλ' οὐ Σὺν ἢ Κυνοκέφαλον, ut apud Platonem; unde patet Vigerum nudum Stepliani textum typographis tradidisse, qui verbatim reddiderunt. Pythagoras liber inscribebatur Ἀλήθεια, quod declarat scholiastes Platonis in *Theæt.* pag. 21: Τὸ τοῦ Πρωταγόρου σύγγραμμα ἀλήθεια ἔκαλεῖτο ὑπὸ Πρωταγόρου.

Col. 1261. Phrasi lux affulget ex his quæ Plato addit: Πρὶν μαθεῖν τὴν φωνήν. Antequam ea didicisset.

Ibid. 11. Hoc absurdum est, cum non minus unius oculi quam duorum visio certa sit: hæc ex Platone mutantur. Quod in memoriis revocat sententiam stulte quondam a burgimageris Batavis dictam, qui respuebant telescopium Middelburgi fortuito inventum, quia oculum utrumque ad eum simul applicare nequibant.

Col. 1264 C 14. Παρυστώτη 465, 468.

Ibid. D 9. Sextus *Adversus mathematicos*, l. i, c. 1, pag. 215:

Ἐν πολλοῖς ἀμαθῆς Ἐπίκουρος ἐλέγχεται διὰ τὴν πρὸς τοὺς περὶ Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην καὶ τοὺς ὁμοίους γηγόνους πολυμαθεῖς δυσμένειαν, καὶ διὰ τὴν πρὸς Ναυσιφάνη τὸν Πύρρωνος ἀκουσίτην ἔχθραν.

« Non semel se Epicurus prodit Epicurus, tum malevolò animo, tum mordaci dente lacessendo Platonem, Aristotelem aliosque philosophos doctrina commendatos, necnon acri odio Nausiphaneum Pyrrhonis discipulum persequendo.»

Col. 1265 A 11. Jam notavi vocem πάθος, sensu

philosophico acceptam, pariter accipi posse ut rem seu jucundam seu injucundam animum afficientem designet.

Col. 1268 B 5. Vigerus notat fieri non posse ut ea sic exponeret Socrates, legendumque censet πρότερον ἴδονη μετρίωτος ἢ φρόνησις πλεῖω κέχτηται, *Si voluptas prudentia moderatur est.*

Ibid. C 12. Ὅποσα χρῆ τοιαῦτα ρομλζειν τῆρ ἀδιωρ εἰρησθαι φῦσιρ pro εἰρησθαι lego ἡρῆσθαι. Col. 1272 A 13. Incipit a phrasi truncata: præcedere debet: *Sciendum est, vel Quæstio solvenda ea est.*

Ibid. B 1. Elementa duo, nempe plenum et vacuum, a Democrito et Metrodoro Chio excogitata censet Aristocles. Vide c. 49 hujus libri.

Ibid. C 11. Sextus Empiricus *Hypotyposes Pyrrhon*: l. III, c. 4, p. 156, varia eorum nomina recenset. Ἀναξαγόρας ὁ κλαζομένης (καλεῖ τὰ στοιχεῖα) ὁμοιομερείας· Διόδωρος δὲ δέπικληθεὶς Κρόνος, ἐλάχιστα καὶ ἀμερῆ σώματα· Ἡρακλειδης δὲ ὁ ποτικὸς, καὶ Ἀσκληπιάδης ὁ Βιθυνὸς ἀνάμους ὄγκους· οἱ δὲ περὶ Πυθαγόραν, τοὺς ἀριθμοὺς· οἱ δὲ μαθηματικοὶ, τὰ πέρατα τῶν σωμάτων· Στράτων δὲ ὁ φυσικὸς, τὰς ποιότητας.

Ut vertantur hæ varix denominationes, haud necesse est.

Heraclidem istum hic a Dionysio citatum, memorat Sextus *contra physicos*, l. x, § 318, sub nomine *Pontici*: Οἱ περὶ τῶν ποτικῶν Ἡρακλειδῆν καὶ Ἀσκληπιάδῆν, ἐξ ἀνομοίων μέγ, παθητῶν δὲ, καθάπερ τῶν ἀνάμωυ ὄγκωυ.

Asclepiades Bythinus, arte medicus, speciatim impetitur a Galeno, ob Ὅγκοι Ἀσκληπιάδειοι, nec non a Cælio Aureliano qui de eo præcipue refellendo intendit in capite 14 libri *De acutis passionibus*.

Col. 1275 C 3. Citatio hæc e psalmo desumpta contraria est penitus versioni Septuaginta Interpretum ac Vulgate: *Imperfectum meum viderunt oculi tui*. Præterea, Vigerus auctorem putat pro *rebus invisibilibus* dicere debuisse se vidisse *res inordinatas*, ἀθέτους pro ἀθεάτους, quæ vox idem sonat ac τὰς ἀνοήτους. Hæc observatio non adeo recta. Epicurei de atomis loquuntur invisibilibus non aliter ac si eos viderent. Eos Dionysius opponit Davidi cui Deus viarum suarum imperfectionem patefecit, saltem si psalmus a Dionysio Alexandrino qualis apud Eusebium legitur, intellectus est.

Ibid. Εἰδὼν 465.

Ibid. 5. Ἐνίτριχα 465, 466, 468.

Col. 1276 A 6. Κόσμος significat simul *ordinem et mundum*. Huic duplici sensui hic alluditur, et est paronomasia, verborum ludus.

Ibid. C 3. Διαφορὰς 468.

Ibid. 8. Κολλήσεις 466, 467.

Col. 1277 A 8. Συγκεχυμένῃν 466.

Col. 1280 A 10. Μὴ δέουσαι 468.

Ibid. C 8. Hæc desumpta sunt ex propheta Amos, c. III, v. 3.

Col. 1281 D 10. Κίνησις 467; mox πάντας pro πάσθα idem.

Col. 1284 A 4. Διαμονῆς 467.

Ibid. 5. Χρῆσις 467.

Ibid. 13. Ἐντοσθίων 466, 467.

Ibid. B 1. Ἀναθεωρήσωμεν 465, 466.

Ibid. 5. Ὁρθόν 465, 466.

Ibid. 4. Πανοῦργον 467.

Ibid. 9. Σωματουργοὶ 465, 466.

Ibid. C 2. Μάθησιν 466.

Ibid. 7. Ἐμπεῖρος 465, 467.

Ibid. 9. Ἐξέριος 465, 466, 467, 468.

Col. 1285 B 3. Ἀγθες 466, 467.

Ibid. 6. Τῶν γούυ ὑποθηκῶν ἀρχόμενος. Patet hic agi de titulo unius ex operibus Democriti quod in Diogenis Laertii catalogo non recensetur. Ὑποθήκη *consilium* significat. Isocrates, in exordio orationis *ad Nicoclem* ait: Τυνὲς τῶν ποιητῶν τῶν

προγεννημένων ὑποθήκας ὡς χρῆ ζῆν καταλειπίσασιν, ὡστε ἐξ ἀπάντων τούτων εἰκὸς αὐτοὺς βελτίους γίγνεσθαι.

« Quidam inter poetas qui ante nos vixerunt exhortationes de regula morum scripserunt; quæ, si eis nostra responderet vita, sane nos meliores ellicerent. » Vide Herodotum, I, 211; VIII, 58.

Ibid. 13. Huc usque Democritus, juxta Vigerum.

Ibid. D 7. Ἡδίων 466, 467, 468.

Col. 1288 A 8. Hanc etymologiam recepit Herodotus, I, II, c. 52, ubi, de Pelasgis loquens, dicit eos, etsi non cognoscerent, deos nominare: « Ὅτι κόσμω θέντες τὰ πάντα πρήγματα, καὶ πάσας νομὰς εἶχον. »

Alia vero etymologia, e verbo θέειν desumpta, usitatio est.

Ibid. B 8. Ἄτμῶν 468.

Col. 1293 C 4. Λόγων. Lege λόγον.

Ibid. 5. Ψευδοδοξίαν 48.

Ibid. C 7. Λευκοῖς τοῖς ἐλέγχοις ἀπερῶμωσα. Hunc loquendi modum ab Eusebio jam usurpatum I. XI, p. 552, 555, elegantem esse declarat Casaubonus in *Athenæum*, I. IX, p. 416 *Animadversionum*.

Ibid. 14. Peccat hæc constructio, nihil quippe refertur ad τῖσι ποτὲ λογισμοῖς. Vigerus conjicit ad dendum ἡσπασάμην. Jam exposui quibus ex causis: doctrinam religiosam Hebræorum amplexus fuerim; sed ἡσπασάμην non quadraret cum loco in quo Eusebius de veritate historix Hebræorum loquitur. Textus emendando supersedeo cum nihil aptum occurrat.

Col. 1297 A 5. Aristocles Peripateticus præsertim nominatur quia breviter scripsit *Vitam Philostraris* quæ legitur inter *Vitas sophistarum*, I. II, c. 3. Eundem Synesius, Dionis historiam incipiens, redarguit, quod mores sermonemque gravem philosophorum reliquerit et vanam sophistarum elegantiam elegerit. Tempore Herodis Attici, scilicet imperantibus Antoninis, vivebat Aristocles. Jam nobis exhibuit longa fragmenta capitum 17-21 lib. XIV, ex quibus majus desiderium nascitur de opere perditio quod Diogene Laertio longe præstat.

Ibid. B 7. Athenæus post citata eadem verba epistolæ Epicuri, I. VIII, c. 59, addit, παραλαβὼν ἑαυτὸν προσεκάθιζε τοῖς λόγοις. Lego παραβαλὼν *gradum celerans, sermonibus adfuit*.

Ibid. 9. Baylus ad verb., *Aristotele*, redarguit versionem P. Vigeri, *affecteda jam astate*, unde supponi posset eum jam senuisse quando medici ostiarius erat. Timæus, cuius Polybius servavit verba in fragmentis Constantini Porphyrogenetæ, p. 46, quem præterea Suidas transcripsit in voce *Aristoteles*, e contra contendit eum fuisse scholæ medicinalis percelebris ostiarium: « Τὸ πολυτέμηνον ἱατρῶων ἀποκεκλεικότα. » Hic legitur καὶ τὰς τυρούσας, verba ab ipso omissa, quorumque sensus nullo modo percipi potest; quæ certe mutanda, sed quid reponendum? Desideratur substantivum loco adjectivi: τὰς ταχίσταις, aut aliquid simile.

Ibid. C 4. Ἐριστικὸς, Megaricorum secta, quæ principem habuit Enclidem, cui successit Eubulides, Alexini magister, hoc nomine appellabatur. Vide Stanley et Bruker.

Ibid. 14. Demochares, Demosthenis ex sorore nepos, parvi penditur quod causam egerit Sophoclis, Amphiclidis filii, cum Sophocles de legis contempta postularetur a Philone (γραφωμένου παρανόμωυ), quod juxta decretum ab omni populo Atheniensium sancitum, philosophix scholas claudi jussisset. Verisimile est in oratione *pro Sophocle* non tantum Aristoteli, sed omnibus philosophis calumnias injecisse Democharem, οὐ γὰρ Ἀριστοτέλῃν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους κακῶς εἰρηκεν. Lex lata a Sophocle memorata apud Diogenem Laertium, in *Vita Theophrasti* (sect. 58), et inserta fuit a Petitio in *Legibus Atticis*, I. III, c. 8. Democharis *Vitam* scripserunt Vossius in *Historiis Græcis*, I, 11; Jonsius, I, 17, et David

Ruhnkenius, in nota ad Rutilium Lupum (lib. 1, p. 7), quam adeat lector. In ea Ruhnkenius notat errores eorum qui de eadem re ante ipsum scripserant.

Col. 1300 A 6. Cephisodorus, Isocratis discipulus, causam egit magistri sui adversus Aristotelem quem multis modis male habet. Quod secutus est et exaggeravit Epicurus in epistola *περι ὑπερηφανειῶν*, referente Athenæo, l. viii, c. 13 : Οἷδα ὅτι ταῦτα μόνος Ἐπίκουρος εἰρηκεν κατ' αὐτοῦ · οὔτε Εὐβουλίδης · ἀλλὰ οὔτε Κηφισόδωρος τοιοῦτό τι ἐτόλμησεν εἰπεῖν κατὰ τοῦ Σταγειρίτου καίτοι καὶ συγγράμματα ἐκδόσντες κατὰ τοῦ ἀνδρός.

Jonsius, *De scriptoribus historiæ philosophicæ*, l. 1, c. 15, multa de Cephisodoro dixit.

Ibid. 9. Lege ὑπερπατεῖ pro ὑπερπαλατεῖ. Vide Heliodorum, p. 316 edit. Coray; Josephum *contra Apionem*, l. 34; Athenæum, 538.

Ibid. D 4. Pythiades, soror eunuchi Hermiæ. Atarnes tyranni, uxor fuit Aristotelis. Ex ea genuit filiam Pythiadem, quam in testamento a Diogene Laertio citato, v, 12, Nicanori dedit. Ista Aristotelis filia ingenio prædita erat: vide Petrum Alcyonium *De exsilio*, l. ii. Ter nupsit: vide Sextum Empiricum *Adversus grammaticos*, l. 1, c. 12, § 258.

Ibid. Theocritus Chius, sophista, vixit tempore Alexandri. Discipulus fuit Metrodori Chii, qui magistrum habuerat Isocratem. Verisimile est ipsum voluisse, ut Cephisodorus, memoriam Isocratis vindicare Aristotelem injuriis affliciendo, qui ipse non alio modo erga Isocratem egerat. Theocriti memorantur plurima verba satyrica. Clemens Alexandrinus in *Protreptico*, c. 77, hæc Theocriti de morte Alexandri narrat: « Bono animo estote, amici, quoniam dii ante homines moriuntur. » Suidas Theocriti enumerat opera. Æmulus fuit Theopompi Chii in regiminis affectatione. Vide Strabonem, l. xiv, p. 643, ed. Casaubon. Theopompus contra eum scripsit in *Consilio* ad Alexandrum, Athenæus vi, 250. Idem Athenæus, l. xii, pag. 540. alterum Theocriti dictum memorat: ad incolas Chii scripserat Alexander ut purpuram nitterent ad conficiendas ducibus exercitus vestes, forte amicis ἐταίροις. Hunc versum Homeri intelligo, inquit Theocritus:

Τόνδ' ἔλε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταίη
quia ex hoc dono incolis Chii ruina imminebat. Idem alia Theocriti verba citat de quodam ventri dedito cui nomen erat *Diocles*. Stobæus dictum sequens sub nomine Theocriti citat, quod postea in *Stromatum* inseruit Clemens Alex.: Θεόκριτος ὁ Χίος, Ἀναξιμένους λέγειν μέλλοντος, Ἄρχεται, εἶπε, λέξουσιν μὲν ποταμῶς, νοῦ δὲ σαλαγμός. « Theocritus Chius de Anaximene sermonem habitu: Verborum flumen. » mentis gutta. Theocritus propter facete dictorum affectionem mortem incurrit. Hæc Plutarchus refert in *Symposiac*. p. 633: Ἀντίγονος Θεόκριτον τὸν Χίον ἀπέκτεινεν ὅτι φήσαντός τινος εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ βασιλέως ἀν παραγένηται, (ἀν) σωθῆναι. Ἄλλ' ἔμοι, εἶπεν, ἀδύνατα ψῆς τὰ τῆς σωτηρίας. Quæ fusius exposuit Macrobius *Saturnal*. vii, 3:

« Antigonus rex Theocritum Chium de quo juraverat quod ei parsurus esset, occidit propter scœmam ab eodem de se dictum. Cum enim quasi puniendus ad Antigonem raperetur, solantibus eum amicis ac spem pollicentibus, quod omnino clementiam regis experturus esset, cum ad oculos ejus venisset, respondit: Ergo impossibile mihi dicitis spera salutis; erat autem Antigonus uno orbatus oculo: et importuna urbanitas maledicacem luce privavit. »

Longe aliter eadem res ab eodem Plutarcho narratur in libro *De educatione puerorum*. Inde invaluit opinio hoc opus supposititium esse.

Attamen, ut redeamus ad epigramma adversus Aristotelem directum, corruptum invenitur apud Diogenem Laertium, lib. v, § 9.

Plutarchus, in tractatu *De exsilio*, t. II, p 603,

verborum ludum explicat istiusce epigrammatis: Ἀριστοτέλην λελοιδώρηκε Θεόκριτος ὁ Χίος, ὅτι τὴν παρὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου διαίταν ἀγαπήσας, εἴλετο νατεῖν ἀντ' Ἀκαδημίας Βορβόρου ἐν προχοαῖς. Ἔστι γὰρ ποταμὸς περὶ Πέλλην ὃν Μακεδόνες Βόρβορον καλοῦσι.

« Est apud Pellam fluvius quem Macedones vocant Græce βόρβορον, id est Latine lutum. »

Variam lectionem exhibet Diogenes Laertii versio:

Ἐρμείου ἐννοῦχου ἡδ' Εὐβούλου ἄμα δούλου
Σῆμι κερὸν κενόφρων τεύξεν Ἀριστοτέλης.

Sed mihi magis placet Eusebii versio ἐρμίου, propter carminis metrum.

Col. 1501 A 9. Apellico citatur ab Athenæo, l. v, p. 214. Libros emit Aristotelis. Τὴν Ἀριστοτέλους βιβλιοθήκην καὶ ἄλλας συνηγόρασε συγνάς.

Varia hujusce bibliothecæ fata a Strabone describuntur, l. xiii, p. 608 et 609. Sylla, captis Athenis, redemit Aristotelis libros quos secum Romam detulit. Quod cum compertum habuisset grammaticus Tyrannio, eos luce donavit, sed male habitos.

Iste Apellico magis fuit amicus librorum quam philosophiæ: Φιλῶσιβλος μᾶλλον ἢ φιλόσοφος.

Col. 1504 A 4. Atticus, auctor fragmentorum satis prolixorum quæ sequuntur, idem est, ut videtur, ac ille cujus legitur fragmentum l. xi, c. 2; pater Herodis erat; Philostratus illius vitam scripsit eundemque Aulu Gellius frequenter citat in opere cui titulus: *Noctes Atticæ*. Vide notam c. 2, l. xi, in qua de illo agitur.

Opus Attici contra eos agere videtur qui doctrinas tum Platonis, tum Aristotelis impugnaverunt. Syncretismus istum primus adhibuit Ammonius in schola Alexandrina, quem secuti fuerunt et Herennius, et Origenes, et Plotinus, et Porphyrius, et Jamblicus, et Hierocles.

Ibid. 9. Ὁ Περικ. Sic 466; alii ὦς.

Ibid. C 8. Mendosa ista, ut patet ex variis lectionibus mss.

Secundo versu, pro ἐν ᾧ ms. 468 ἐν τῷ, quod recipiendum videtur; versus sunt Ionicæ dialecti. Τρηχὺς, item mss. 466 retinendum.

Παλιγκωτός, cui proximum est verbum τρηχὺς, Pindari carmen ad memoriam revocat, *Nemæo* iv, 156:

Τραχὺς δὲ παλιγκωτοῖς ἐξεδρος.

An hic quoque legendum τρηχὺς τε παλιγκωτοῖς?

In ultimo versu mss. 466, 467, 468, legunt σὴν ἐλαφρίζων μάχην. Tum intelligendum esset: « Videsne hanc rupem excelsam? Hic stat (avis) inimicis formidanda, qui rapide volans, prælium tecum committit. »

Col. 1509 A 17. Ἐν τούτοις 465, 466, 467.

Ibid. 8. Hos Pindari versus in Eusebio mutilos male correxit Vigerus. Ex his qui eosdem versus citaverunt petendæ emendationes: correctionem magni faciendam exhibet Maximus Tyrinus in sermone 18 edit. Davis, cui titulus est: *An malum pro malo reddendum*. Alludit Cicero aliqua verba asserens, in epist. 53 l. xiii ad Atticum. Vide Victorium, *Var. lect.* l. xvii, c. 9, p. 406. — Πότερον δίχα τείχος ὕψιον ἢ σκολιαῖς ἀπάταις ἀναβαίνει ἐπιχθονίων γένος τῶν ἀνθρώπων, omnes mss.

Ibid. D 1. Ἄτε πόρρω 465, 466, 467.

Col. 1512 B 8. Ἐξελίτων μόνωντων κατ'. 465, 466, 467.

Col. 1529 D 10. Dicæarchus, historicus, philosophus Peripateticus, musicus, multa et varia scripsit. Inter alia memoratur opus *De antiquo Græcorum modo vivendi*, cujus Porphyrius magnum fragmentum dedit in quarto libro *De abstinentiâ carnis*. A Plutarcho, Athenæo, Cicerone, S. Hieronymo *adversus Jovinianum* citatur. De ipso vide quod scribitur in *Bibliotheca Græca* Fabricii, l. iii, c. 2; apud Jonsium, *De scriptoribus hist. philosophicæ*, l. i, c. 16, §§ 1 et 4. Grammaticus quidam existit homo

nymus, cui forte rectius attribuerentur tractatus *Περὶ μουσικῶν ἀγῶνων*, et *De institutionibus theatricis*. Jonsius longam dissertationem de Dicæarcho grammatico elucubraverat in suo tractatu *De grammaticis*, qui lucem non vidit. Dicæarchus non negabat existentiam animæ, sed eam *harmoniam* dicebat.

Col. 1336 B 2. Boethus, philosophus peripateticus, Sidone natus, discipulus erat Andronici Rhodii qui philosophabatur tempore Augusti. Vide Holstenium, *De vita et scriptis Porphyrii*, c. 9.

Ibid. 9. Male confutatur Entelechia Aristotelis a Porphyrio qui exstasim et præscientiam futuri, ut argumentum cui contradicere non potest, opponit. Iste ratiocinandi modus Porphyrio convenit, viro a recto sensu alieno, qui tamen in mente habebat hos philosophiæ principes adunare. Opus ad hunc finem attingendum composuerat: *Περὶ τοῦ μίαν εἶναι τὴν Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἀρεσὴν βιβλία Ζ'*. Vide Porphyrii *Vitam*: ab Holstenio adornatam.

Ibid. D 6. "Ὁν δὴ λόγον ἐν νόμοις ἀσεβῶν ἀσεβῆ εἶναι ἀπερήσατο. Quid sibi vult hæc nota Eusebii, Porphyrium, ut impium agnovisse hunc sermonem, in legibus impiorum? Porphyrius autem de legibus non scripsit, nedum de legibus impiorum. Mea sententia, legi debet νομμοίς, de institutionibus impis. Sed vocem ἀσεβῶν in titulo libri non potuit Porphyrius inscribere, quæ ab Eusebio addita est.

Col. 1337 B 11. Συναρῶν 465.

Ibid. 12. Συνδέσσα 467.

Col. 1341 A 2. Antisthenes Atheniensis erat; cognominabatur *Herculeus*, quia in exemplum formamque vitæ Herculeum imitandum proponebat. Diogenes Laertius, lib. vi, § 2: "Ὅτι ὁ πόνος ἀγαθόν, συνέστησε διὰ τοῦ μεγάλου Ἡρακλέους καὶ τοῦ Κύρου... ἔλεγε συνεχῆς Μανεῖν μᾶλλον ἢ ἡσθεῖν.

Vide Menagium in notis ad hunc locum.

Ibid. C 5. Plutarchus *Adversus Stoicos*, § 35, p. 53, tom. XIV edit. Hutten. : tom. X, p. 438 edit. Reiskii : "Ἄλλὰ τοῦ τε κόσμου πάλιν τὸ πῦρ (ὃ σπέρμα λέγουσιν εἶναι, καὶ μετὰ τὴν ἐκπύρωσιν εἰς σπέρμα μετέβαλε τὸν κόσμον) ἐκ βραχυτέρου σώματος καὶ ὄγκου φύσιν ἔχον πολλήν, καὶ τοῦ νεοῦ προσεπιλαμβάνον τὴν χώραν ἀπλετόν ἐστι νεμόμενον τῆ αὐξήσει.

« Cum ignis mundi sit germen (ignem enim dicunt universale post incendium in germen mutandum esse ut renovetur mundus), sub minimi corporis et atomi specie, per spatium inane discurrens, in extensionem immensam augetur. »

Vide Athenagoram, *Legat. pro Christ.*, p. 27, ed. H. Stephani.

Ibid. 10. Vide notam cap. 23, l. xi.

Col. 1344 A 14. Plutarchus *Contra Stoicos*, t. XIV, p. 52 ed. Hutten. ; c. 34, p. 434, ed. Reiskii : "Ἄλλὰ μὴν τὸν γε κόσμον εἶναι πόλιν, καὶ πολιτας τοὺς ἀστέρας. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ φυλάσας καὶ ἀρχοντας, δηλονότι καὶ βουλευτὴν τὸν Ἥλιον, καὶ τὸν Ἑσπερον πρῦταν ἢ ἀστύνομον, κ. τ. λ. V. Cicer. *De legibus*, l. 1 ; *De nat. deor.* l. 1 : « Mundus est communis deorum atque hominum domus ; » Diog. Laert. l. vii, 137 : Λέγουσιν οἱ Στωικοὶ κόσμον τριχῶς : αὐτὸν τὸν θεόν, τὸν ἐκ τῆς ἀπάτης οὐσίας ἰδίας ποῖον, ὃς δὴ ἀφάρτος ἐστὶ καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνον ποιάς πολλὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν· καὶ αὐτὴν δὲ τὴν διακόσμησιν τῶν ἀστέρων, κόσμον εἶναι λέγουσι· καὶ τρίτον, τὸ συνσστηχὸς ἐξ ἀμφοῖν. Καὶ ἐστὶ κόσμος ὁ ἰδίως ποῖος τῆς τῶν ὄλων οὐσίας ἢ, ὡς φησι Ποσειδώνιος ἐν τῇ μετεωρολογικῇ στοιχειώσει, σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν τούτοις φύσεων, ἢ σύστημα ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐνεκα τούτων γεγονότων.

Hunc textum affert Suidas ad verbum *Κόσμος*,

ubi Kusterus proponit εἰδοποιός loco ἰδίας ποιός, ut legit Portus. Diogenes Laertius ex Didymo hunc locum sumpsit itemque corrigendus est ; εἰδοποιός legitur apud Senecam, *Consol. ad Helv.*, c. 8 : « Quisquis formator universi fuit, sive ille Deus est potens omnium, » etc. Idem Diogenes, ibid. § 143.

Ibid. B 5. Porphyrius, citatus ex libro *De statuis*, in *Præpar. evang.* l. iii, c. 9, p. 101, Ζεὺς οὖν ὁ πᾶς κόσμος : hæc etymologia verbi Ζεὺς a Stobæo repetitur, *Eclog. physica.* l. i, p. 46, ed. Heerenii ; ab Aristotele, *De mundo*, c. 7. a Diogene Laertio, vii, 147, Ζῆνα καλοῦσι παρ' ὕσον τοῦ ζῆν· αἰτιώσ' ἐστι.

Ibid. 7. Diogenes Laertius, l. vii, 149 : "Ἐστὶ δὲ εἰμαρμένη αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη.

Plutarch. *De fato*, 4 : Εἰμαρμένη προσαγορεύεται ὡς ἀν εἰρομένη τις. Θεσμός δὲ καὶ νόμος ὑπάρχει τῷ τὰ ἀκόλουθα τοῖς γινόμενοις πολιτικῶς διατετάχθαι.

Vide supra in c. 8, l. vi, responsa Diogeniani ad Chrysippum de istis etymologiis.

Ibid. 10. Ἡγεμονικόν, seu pars quæ omnibus aliis præstat et eis imprimet motum, non idem est apud unumquemque ex veteribus Stoicis : Ἀρχίδαμας τὸ ἡγεμονικόν τοῦ κόσμου ἐν γῆ ὑπάρχει· ἀπερήσατο· Archidamus dicebat terram esse ἡγεμονικόν mundi.

Cicero *De nat. deor.* l. ii : « Principatum id dico quod Græci ἡγεμονικόν vocant, quo nihil in quoque genere nec potest nec debet esse præstantius. »

Diogenes Laertius, l. vii, 139 : Χρῦσιππος ἐν τῷ πρώτῳ *Περὶ προνοίας*, καὶ Ποσειδώνιος ἐν τῷ *Περὶ θεῶν*, τὸν οὐρανόν φασὶ τὸ ἡγεμονικόν τοῦ κόσμου· Κλεάνθης δὲ τὸν ἥλιον. Ὁ μὲν Χρῦσιππος διαφορώτερον πάλιν τὸ καθαρῶτερον τοῦ αἰθέρος.

Ibid. D 3. Vigerus vertit, *ad Boethum*, quasi hoc missum ad Boethum fuisset, sed Boethus jamdudum mortuus erat. Lege, *adversus*.

Hæc sunt verba Holstenii, *De vita et scriptis Porphyrii*, c. 9 : « Eusebius non uno loco et Theodoretus *Therapeut.* serm. 1... Propugnasse Porphyrium hoc opere Platonis de anima sententiam adversus Boethum Sidonium, Peripateticum, Andronici Rhodii discipulum, celeberrimæ Augustæi sæculi philosophum, certius esse credo quam ut probari indigeat. » Diog. Laertius in *Zenone* : Βοηθὸς εἶπεν οὐκ εἶναι ζῶον τὸν κόσμον, l. vii, § 143. Hic Boethus mihi videtur Stoicus esse. Inter Stoicos annumeratur a Philone Judæo, in tractatu *Περὶ ἀφάρτου κόσμου* ; in eodem tractatu Philo dicit Boethum. Posidonium et Panætium Stoicos, reliquisse doctrinam incendii mundi, ut admitterent sanio rem doctrinam æternitatis mundi. Βοηθὸς καὶ Ποσειδώνιος καὶ Παναίτιος ἄνδρες ἐν τοῖς στωϊκοῖς δόγμασιν ἰσχυρόντες, ἅτε θεολῆπτοι, τὰς ἐκπύρωσεις καὶ παλιγγενεσίας καταλιπόντες πρὸς θεῖοτερον δόγμα τὸ τῆς ἀφάρτου τοῦ κόσμου παντός· ἤτοι μόλησαν. Boethus, *De fato*, ut Stoicus citatur a Diogene Laertio, l. vii, § 149 : "Ἐστὶ δὲ εἰμαρμένη αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη, ἢ λόγος καθ' ὃν ὁ κόσμος διεξάγεται.

Adversus doctrinas Stoicorum hunc tractatum scripsit Porphyrius.

Jonsius contendit hunc Boethum de quo agitur esse Boethum Platonicum cujus Porphyrius mentionem facit in *Expositione categoriarum*, quemque Simplicius persæpe citat in commentario super eadem *Categorias* ; errat autem : cum Vigero credit hunc tractatum non compositum fuisse *Adversus Boethum*, sed simpliciter *ad Boethum* missum ; ista opinio falsa est, ut supra vidimus.

De scriptoribus hist. philosophicæ, l. iii, c. 15, 5.

Col. 1348 B 8. Cicero *De nat. deor.* ii, 46 : « Ita relinquit nihil præter ignem, a quo rursus animatio ac Deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. »

Cicero, in loco supra memorato, dicit etiam Panæ-

tium conflagrationi mundi fidem non adiecisse: « De quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum mundus omnis ignesceret. » Zeno secundus sic censebat; erat enim discipulus Chryssippi. Vide Plutarchum *De notionibus communibus*, t. XIV, p. 53 edit. Huttenii, tom. X, p. 438 ed. Reiskii, citatum ad c. 14.

Col. 1548 D 5. Simplicius in Aristotelis *Physicæ* l. v, quædam tradit de palingenesia Stoicorum, p. 207 verso: Τοῦτο δὲ τὸ ζήτημα τῆ τῶν Στωϊκῶν ἐπὶ μᾶλλον ἀρμόττει παλιγγενεσία· λέγοντες γὰρ ἐκείνων τὸν αὐτὸν με πάλιν γενέσθαι τῆ παλιγγενεσία, ζητοῦσιν εἰκότως πότερον εἰς εἰμὶ τῷ ἀριθμῷ ὃ νῦν καὶ τότε, διὰ τὸ τῆ οὐσία εἶναι ὁ αὐτὸς, ἢ τῆ κατατάξει τῆ εἰς ἄλλην καὶ ἄλλην κοσμοποιῶσαν διαφοροῦμαι.

« Hæc ad palingenesiam Stoicorum prorsus attinent, cum asserant me renasci eundem debere virtute palingenesiæ, meritoque attendant utrum simul et idem numero (ἀριθμῷ), in sensu philosophico, nunc, qui tunc eram, hoc est, utrum substantia idem sim, utrumne alius sim organorum dispositione ad unam et alteram cosmogoniam pertinente. »

Col. 1349 A 4. Diogenes Laertius, l. vii, § 158: Ἀνθρώπου δὲ σπέρμα (πνεῦμα) ὃ μεθίστην ὁ ἀνθρώπος μεθ' ὕγρου συγκιρναῖσθαι τοῖς τῆς ψυχῆς μέρεσι κατὰ μίχρον τοῦ τῶν προγόνων λόγου, λέγο σπόρου.

Mutilus est hic textus et vix intelligi potest, sed alter ex altero confirmatur.

Ibid. B 2. Schleiermacher, in *Musæo antiquitatis Wolfii*, vol. I, p. 352, proponit autam τοῖς ἐν τοῖσι ποταμοῖσι, similes his in fluminibus.

Ibid. 5. Illud Heracliti Ephesini axioma sæpe recentioribus ipso auctoribus citatum est. Vide locum *Theæteti* Platonis, p. 118 F; *Cratyl*, 266, A ed. Ficini. Illud frequenter invocatur Plutarchus in tractatu de El, syllaba inscripta in templo Delphico, quem citat Eusebius *Præp. evang.*, l. xi, c. 2, p. 528: Ποταμῷ δ' οὐκ ἔστιν ἐμῆθηναι δις τῷ αὐτῷ; in tractatu *De sera Numinis vindicta*, p. 62, edit. Wytenbach; in tractatu *Contra Stoicos*, qui hanc doctrinam amplexi fuerant, p. 1082; in *Quæstionibus naturalibus*, p. 912: Ποταμοῖς γὰρ δις τοῖς αὐτοῖς οὐκ ἂν ἐμβαίης, ὡς φησὶν Ἡράκλειτος, ἕτερα γὰρ ἐπιρρεῖ ὕδατα.

Hujus axiomatici meminit Aristoteles in *Metaphys.*, 5, 6, p. 205, ed. Brandis, sub hoc nomine: Ἡρακλείτειο δόξαι. Vide ap. eumd., l. iii, c. 5; *Politic.*, l. iii, c. 2. Sub nomine θεσίς citatur ab Ammonio in commentario suo super tractatum *De interpretatione*, p. 9, ed. Sabio: Καλοῦμεν θεσίς τὰς παραδόξους ὑπολήψεις τῶν γνωρίμων τινῶν κατὰ φιλοσοφίαν· οἷον τὸ πάντα κινεῖσθαι καὶ στάσεως μηδαμῶς τὰ θνα μετέχειν ὡς περ εἶπεν Ἡράκλειτος. Idem, in *Categories*, illud axioma Pyrrhoni tribuere videtur: ὡς περ εἰς τὸν αὐτὸν ποταμῶν, φησὶ, δις ἐμῆθηναι ἀμῆχανον· Οὕτως οὐδὲ περὶ τῶν πραγμάτων, p. 8 verso, ed. Sabio. Inde tamen immerito concluderetur Ammonium voluisse Heracliti spoliis Pyrrhonem ornare; dicit tantum Pyrrhonem omnibus illud axioma applicuisse, χρώμενος τῷ παραδείγματι, conclusionemque ex illo exprompsisse ab Heraclito negatam, scilicet omnis scientiæ incertitudinem. Sextus Empiricus hanc thesiam, ut eam vocat Ammonius, Heraclito non attribuisse, in *Hypotyposibus*, l. iii, § 115, si Pyrrhonis esset, quem laudat.

Seneca, ep. 58: « Ego dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est, quod ait Heraclitus, *In iam flumen bis non descendimus.* » Persius: « Quod loquor inde est. » Heraclitus Ponticus in *Allegoriis Homericis*, p. 465, edit. Gale, 1688. Μητέρα δὲ θεοῦ ἐνεῖμεν εἶναι Ἰέαν, ἐπειδὴ ῥύσει τινὶ καὶ ἀενάτω κινήσει τὸ πᾶν οἰκονομεῖται· et alii.

Col. 1353 A 7. De correctione hujus loci vide Wytenbach in Plutarcho, *De sera Numinis vindicta*, p. 85.

Col. 1357 A 3. Χορηγῶν, 466.

Ibid. C 10. Πρὸς τί, πως ἔχειν. Horum verborum meminit Diogenes Laertius in *Vita Zenonis*, § 161, l.

vii, p. 468, occasione data ab Aristone Chio qui hæc introduxit cum ἀδιαφορία in philosophia Stoicorum. Hæc sunt verba Diogenis:

Ἀρετὰς τε οὐτε πολλὰς εἰσηγγεν, ὡς ὁ Ζήνων, οὐτε μίαν πολλοῖς ὀνόμασι καλουμένην, ὡς οἱ Μεγαρίκοι, ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸς τί πως ἔχειν.

« Non multas admittebat virtutes, ut Zeno, nec unam sub diversis nominibus, sicut Megarici; sed ut res exigebat. » Vide apud eundem, in *Vita Pyrrhonis*, l. ix, sect. 96. Simplicius in commentario suo in *categorias Aristotelis*, doctrinam Stoicorum exponit de rebus, περὶ πραγμάτων, Θ. 5, p. 2, quas dividunt in substantias, οὐσίαι, in qualitates, ποιότητες, in relativa absoluta vel relativa ad subjectum, τὰ πρὸς αὐτὸ πως ἔχοντα. Duo hæc ultima Latine vocat Boetius *potentiam et habitum*; dividuntur adhuc in relativa sui ad alia et aliorum ad se.

Ex his, nihil aliud est virtus nisi vitæ moderatio in illa vel illa circumstantia: virtus est sobrietas in alimentorum usu, est continentia in voluptatibus, etc.

Aristoteles hanc locutionem adhibet in tractatu *Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως*, tom. I, p. 246 edit. Bekker.

Φαμὲν ἀπάσας εἶναι τὰς ἀρετὰς ἐν τῷ πρὸς τί πως ἔχειν· ἐκάστη γὰρ ἐστὶ τῷ πρὸς τί πως ἔχειν, καὶ περὶ τὰ οἰκετα πάθη εὖ ἢ κακῶς διατίθησιν τὸ ἔχον.

P. 247: Ὅμοιω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἔξεων· ἅπασαι γὰρ καὶ αὐταὶ τῷ πρὸς τί πως ἔχειν· καὶ αἱ μὲν ἀρεταί, τελεωῦσαι· αἱ δὲ κακίαι, ἐκστάσεις.

Ibidem: Πολὺ τὸ ἐπιστήμον ἐν τῷ πρὸς τί πως ἔχειν λέγομεν.

Sextus Empiricus, l. viii, *Adversus logicos*, sect. 463:

Ἐπεὶ οὖν δύο εἰσι τῶν πραγμάτων διαφοραὶ, μία μὲν ἡ τῶν κατὰ διαφορὰν, δευτέρα δὲ ἡ τῶν πρὸς τί πως ἔχόντων.

« Duæ sunt rerum differentie, una secundum differentiam essentialem, altera secundum relationem. »

Idem § 462 hoc thema explicat ita ut quisque intelligere possit quid sit *πρὸς τί πως ἔχον*. Τῶν ὄντων φασὶν οἱ ἀπὸ τῆς σκέψεως, τὰ μὲν ἐστὶ κατὰ διαφορὰν· τὰ δὲ, πρὸς τί πως ἔχοντα. Κατὰ διαφορὰν μὲν ὅσα κατ' ἴδιαν ὑπόστασιν καὶ ἀπολύτως νοεῖται· οἷον λευκὸν, μέλαν, γλυκὺ, πικρὸν καὶ πᾶν τὸ τούτοις παραπλήσιον· φιλοῖς γὰρ αὐτοῖς καὶ κατὰ περιγραφὴν ἐπιβάλλομεν καὶ διχα τοῦ ἑτερόν τι συνεπινοεῖν. Πρὸς τι δὲ ἐστὶ τὰ κατὰ τὴν ὡς πρὸς ἕτερον σχῆσιν νοούμενα, καὶ οὐκέτι ἀπολελυμένα λαμβανόμενα· τούτ' ἐστὶ, κατ' ἴδιαν· οἷον τὸ λευκότερον καὶ μελάντερον καὶ γλυκύτερον καὶ πικρότερον καὶ πᾶν εἶ τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἰδέας. Οὐ γὰρ ὅν τρόπον τὸ λευκὸν ἢ τὸ μέλαν, ἢ τὸ πικρὸν κατ' ἴδιαν ἐνοεῖτο περιγραφὴν, οὕτω καὶ τὸ λευκότερον ἢ μελάντερόν ἐστιν· ἀλλ' ἵνα τοῦτο νοήσωμεν, συνεπιβάλλειν δεῖ καὶ ἐκείνῳ τῷ οὐ λευκότερόν ἐστιν, ἢ τῷ ὄν μελάντερόν ἐστι· καὶ ἐπὶ τοῦ γλυκύτερου καὶ πικροτέρου ὁ αὐτὸς λόγος.

« Sceptici divisionem rerum statuunt in eo quod quædam sunt κατὰ διαφορὰν, quædam autem πρὸς τί πως ἔχοντα. Res κατὰ διαφορὰν existentiam (ὑπόστασιν) habent independentem, mensque eas concipit existentes independentem a subjecto cui adhærent: ut candidum, nigrum, dulce, amarum et alia similia: horum quippe ideam habemus abstractam, nec sit ulla collatio, vel eorum cum aliis relatio fingitur. Eæ autem quæ πρὸς τί πως ἔχοντα dicuntur notionem de se non præsent nisi cum aliis collatæ, ut candidius, dulcius, amarior et alia similia: non enim res istæ eodem modo se habent quo res κατὰ διαφορὰν, siquidem ipsas non nisi ab aliis sejunctas nobis fingere possumus. Si menti nostræ occurrat idea τοῦ plus aut τοῦ primus, cogitemus necesse est de re altera quæ minor est aut major, sive alba, sive nigra, sive dulcis, sive amara. »

Col. 1373 A 5. Opinionem eorum qui dicunt animam humanam esse harmoniam, provenireque ab æquo temperamento elementorum quibus componitur corpus, jam confutaverat Plato in *Phædone*. § 37. Platoni consentit Aristoteles *De anima*, l. i, c. 4.

Inter auctores qui hanc opinionem teneant, sæpius citatur Dicaearchus, discipulus Aristotelis. Vide Plutarchum, *De placitis philosophorum*, IV, 2.

Nemesius de natura hominis : Δικαίταρχος ψυχὴν ἀρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων· οὐ γὰρ δὴ τὴν ἐκ φθόγγων συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν ἐν σώματι θερμῶν καὶ ὑγρῶν καὶ ψυχρῶν καὶ ξηρῶν ἑναρμόνιον κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν βούλεται εἶναι.

Vide Sextum Empiricum, *Adv. mathematicos*, VIII, § 349, Pyrrhonem, *Hypotyp.* II, § 31; Plutarchum, *C. Colotem*, § 14.

Atticus, ab Eusebio citatus, supra I. XX, c. 9. Lucretius tandem hanc doctrinam exponit, lib. III, v, 98 :

*Quamvis multa quidem sapientum turba putarunt
Sensum animi certa non esse in parte locutum :
Verum habitum quemdam vitalem corporis esse
Harmoniam Graui quam dicunt, quod faciat nos
Vivere cum sensu, nulla eum in parte siet mens :
Ut bona sæpe valetudo cum dicitur esse
Corporis, et non est lumen hæc pars ulla valentis.*

Col. 1373 C 14. Φιλολογίας 465. recte.

Col. 1376 A 6. Ἐπιθεωρησάι 465, 466.

Ibid. B 4. Ἐκφαινούσας 465, 468; ἐκφαινόντα, 466.

Ibid. 6. Ἐξ δεστ 465, 466, 467.

Ibid. C 3. Πεπληρωκότος 465, 466, 467, 468.

Ibid. 6. Κατ' ἔμφασιν γιγνόμενον, 465, 466.

Ibid. 9. Διὰ βραχείας 465; βραχείος 466.

Col. 1377 A 4. Πνοήν 465, 466.

Ibid. 6. Πολλαπλασιῶ 466.

Ibid. 8. Ἐπικουρος πάλιν κ. τ. λ. Hæc phrasis ter repetitur hic et apud Plutarchum, c. 24, 25 et 30. Ἐχόμενος τοῦ ἐνδεχομένου. Hanc duplici modo Vigerus in Latinum convertit; cap. 24 : « Epicurus itidem superiora omnia vera esse posse, imo tantum etiam (solem esse) quantum nobis videtur; » cap. 25 : « Epicurus (ait) hæc omnia probabilitate sua non carere; » cap. 30 : « Fieri posse constanter retinens. » Quænam est vera lectio? an utraque peccat? Diogenes Laertius parum hæc elucidat; dicit quidem Epicurum contendere solem nec majorem nec minorem esse, vel paulo majorem aut minorem, quam videtur : τηλικούτον εἶναι ἡλικος φαίνεται, I. X, 91: sed omnino hallucinatur cum dicta probare contendit ex eo quod luminis color ad nos intemerata pervenit, quamquam a sole adeo remotos. Propterea Cicero dixit : « Epicurus in physicis, quibus maxime gloriatur, totus est alienus. » *De finibus*, I, c. 6, § 17. Id. ibidem, § 21 : « Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito in geometriaque perfecto: huic bipedalis fortasse: tantum enim esse censet quantum videtur vel paulo aut majorem, aut minorem. » Quæ Plutarchi optime explicant finem phrasidis; sed quid significat ἐνδέχασθαι τὰ προεπιγεμένα πάντα quod bis repetitur? Nihil præcessit. Primam ergo Vigeri non admittimus versionem. Quoad probabilitates, τὰ πιθανολογούμενα, ut dicit Epicurus apud Diogenem Laertium, § 87, lezo προεπιγεμένα. *Opiniones receptæ, prolepsis* cuius sæpe Epicurus vim prædicat, præcipueque ad deos et ad fidem in deos. V. Cicero *De nat. deor.* I, 16; Diogenem Laertium, X, 35.

Ibid. D 5. Quis est hic Antipho physicus? De eo tacet Jonsius in longa enumeratione Antiphonum, I. IV tractatus *De scriptoribus historiae philosophiæ*.

Col. 1380 B 7. Hic indicatur Diogenes Apollonius, supra citatus, I. I, c. 8, p. 25, in fragmento *Stromatum* Plutarchi et apud Diogenem Laertium, I. IX, § 57.

Ibid. 11. Lapis lapsus ad Ægos-Potamos apud antiquos celebris fuit maxime propter explicationem Anaxagoræ. Post inventionem legis gravitatis, hæc historia inter fabulas annumerata fuit; sed nostris diebus iterum hæc historia revixit, quod multi lapides diversis in locis a summo cadentes aere visi sunt. Hujus facti explicatio ex legibus phy-

sicis vix dari potest. Nemo scit enim quomodo talia corpora e centro suo gravitatis excedunt ut novam centrum adeant.

Ibid. C 5. Loco *Heraclidis*, scripsi *Heraclitum*: nullibi enim mentio Heraclidis ut philosophi physici; sed Heraclitus proximus fuit doctrina Pythagoricis quorum opiniones circa physicam admisit. Heracliti Ephesini, *Obscuri* cognominati, fragmenta sparsa diversos apud antiquos auctores collegit Schleiermacher ut monographiam componeret quæ reperitur in *Musæo antiquitatis Wolfii*, p. 359, de quo jam supra in nota ad lib. XIII, c. 13.

Col. 1384 C 10. Galenus *Περὶ φιλοσόφου ιστορίας*, I. IV, p. 427, edit. Basil., sic doctrinas Platonis exponit :

« Plato dicit mundum esse unum, omnia esse unum, et mundum non fore perfectum, si non omnia contineret: mundum enim non fore exemplari similem, scilicet mundo mortali, θνητῷ (sed hoc ultimum verbum falso hic ponitur; supple νοητῷ, intellectu), si non fuisset sola generatio; quam si huic qualitatem eripias, non erit æternus. »

Col. 1385 A 12. Προνοούμενος 465.

Col. 1386 D 1. Ἀπὸ πυρός καὶ τοῦ πύμπτου στοιχείου. Quintum elementum pertinet ad philosophiam Peripateticorum, non autem ad philosophiam Pythagoræ. Galenus itaque in *Φιλόσοφος ιστορία* solum scribit ἀπὸ τοῦ πυρός.

Col. 1389 A 11. Apud antiquos, dexterum et sinistrum, quoad mundum, statuuntur motus circularis directione. Aristoteles *De cælo*, lib. II, c. 2 : Δεξιὸν ἐκάστου λέγομεν, ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως· τοῦ δὲ οὐρανοῦ ἀρχὴν τῆς περιφορᾶς, ὅθεν αἱ ἀνατολαὶ τῶν ἀστέρων· ὥστε τοῦτο ἀνείη δεξιὸν, οὐ δὲ αἱ δύσεις, ἀριστερόν.

Ibid. 15. Περιφορὰ, cum sensu involacri, inusitatum.

Col. 1392 B 2. Ἀριστοτέλης καὶ Πλάτων τὴν ὕλην σωματοειδῆ, ἄμορφον, ἀνείδεον, ἀσημάτιστον, ἀποιοῦν μὲν, ὅσον ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ φύσει. Hic est, mea sententia, manifesta contradictio; hic materiam vocat σωματοειδῆ, illic eam appellat: ἄμορφον, ἀνείδεον, ἀσημάτιστον, ἀποιοῦν μὲν ὅσον ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ φύσει.

Non ergo legendum σωματοειδῆ; propono στοιχειωειδῆ, *materiam elementitiam*.

Aristoteles, *De physica auscultatione*, lib. II, initio, materiam a forma sejungit; porro, materia, σωματοειδῆς unam et alteram complectitur. Ἐνα μὲν οὖν τρόπον ἡ φύσις λέγεται ἡ πρώτη ἐκάστῳ ὑποκειμένη ὕλη· ἄλλον δὲ τρόπον ἡ μορφή καὶ τὸ εἶδος.

Non dubito quin neque Plato, neque Aristoteles hanc doctrinam, quæ contradictoria est, tenuerint, ut referunt Plutarchus et Eusebius. Timæus Locrensis, *De anima mundi*, I, 2 : « Omnia ab idea generantur, et materia, et sensibile a quibus deinde reliqua producuntur. Idea est ingenita, immutabilis, constans, quia natura sua est intellectualis et paradigma rerum generatarum in quantum mutationi obnoxia sunt: hæc definitio ideæ concipienda tradendaque est. »

« Materia est effluvia, ἐκμαγείον, mater, nutrix genitrixque tertiarum substantiarum. Quæ in se receipt affinia, coadunat, sicque elaborat et sua opera perficit. »

« Hanc materiam dicebat æternam, non autem immutabilem, informem quoad essentiam, sed omnes formas recipientem. »

« Quoad corpora, natura in ipsis dividi potest, quia ex utraque natura proveniunt. »

« Cum hæc duo elementa inter se opponatur, scilicet forma et natura, forma viri aut patris, natura feminae aut matris vices gerit, tertiaeque substantiæ proveniunt ab utraque. »

Idem II, § 3.

« Principium rerum procreatarum sunt substratum, materia, et ut causa figuræ, forma. Ab his generantibus, scilicet terra, aqua, aere et igni produ-

cuntur corpora : duorum horum principiorum productiones enumeravimus.)

Sic Plutarchus verba hujusce capituli *Timæi* transcripsit. Ἐκμαγεῖον, cujus prima significatio est, *maxilla penicillum* quocum delergitur, ἔκμαγμα, ἔκμακτρον, triplici significatione gaudet. Impressam enim significat imaginem in corporibus ductilibus, ut in annulo; excipulum formarum externarum; denique typum vel matricem quæ formas istas producit. Vide Vigerum in hunc locum; Petavium in *Themistam*, 21 orat. Vide etiam Bouchereau, p. 414, in notis suæ versionis Origenis *Adv. Cels.* in epist. ad Menjot.

Plato, in *Timæo*, p. 50, unde partim hæ definitiones derivantur, explicationem addit super ἔκμαγεῖον, in eodem sensu : ἔκμαγεῖον φύσει παντὶ κελταί, ἐνουμένον τε καὶ διασχηματίζομενον ὑπὸ τῶν εἰσιόντων, κ. τ. λ. Aristoteles, *Metaphys.*, l. 1, c. 6 : Τὸ δὲ δυάδα ποιῆσαι τὴν ἑτέραν φύσιν, διὰ τὸ τοὺς ἀριθμοὺς ἔξω τῶν πρώτων εὐφωῶς ἐξ αὐτῆς γενῆσθαι, ὡσπερ ἐκ τινος ἔκμαγεῖου. *Scholias* : Ὅσπερ τὰ ἔκμαγεῖα καὶ οἱ τύποι πάντα τὰ ἐναρμοσθέντα αὐτοῖς ὅμοια ποιῶσιν, οὕτω καὶ ἡ δυνὰς ὡσπερ τι οὐσα ἔκμαγεῖον τῶν μετ' αὐτὴν γεννητικῆ ἀριθμῶν γίνεται ἐκάστῳ φ' ἂν προσαχθῆ. Vide *Theætetem* Platonis, p. 191, 194, 196 edit. Stephani, l. vii *Legum*, p. 800 et 801 ejusdem editionis.

Col. 1395 A 9. *Xenophanem* lege pro *Xenocratem*; hic de astronomia nuquam scripsit.

Ibid. B 5. Plutarchus, *De facie lunæ*, § 15 :

« Nullam fidem adhibeamus Metrodoro Chio, qui dicit solem, ut discum, propter levitatem sursum erectum fuisse, astraque diversos in locos distributa fuisse, a specifica gravitate, sicut a statera, directa. »

Col. 1396 A 3. Pauca tradamus de notabili *Thalidis* circa defectus tum solis tum lunæ inventionem.

Defectum solis qui tempore prælii Lydiorum adversus Medas evenit, prænuntiaverat, ut ab Herodoto in *Clio*, cap. 74, refertur, συμβολῆς γενομένης ὡς τε τῆς μάχης συνεστειώσης τὴν ἡμέρην ἐξεπίνης νόκτα γενέσθαι. Τὴν δὲ μεταλλαγὴν ταύτην τῆς ἡμέρης Θαλῆς ὁ μιλῆσιος τοῖσι Ἰωσι προηγήρευσεν ἔσεσθαι.

Animomius, in suo commentario *super Categorias Aristotelis* περὶ τῶν πρὸς τι, Philosophi mentem circa defectus lunæ tradit :

Ἀμέλει φασι Θαλῆν τὸν Μιλῆσιον πρότερον ἐπιστῆσαι τῇ αἰτίᾳ τῆς σεληνιακῆς ἐκλείψεως, κατανοήσαντα ὅτι ἐκ τοῦ ἡλίου ἡ σελήνη δέχεται τὸ φῶς, διότι αὐξομένη μὲν τῆ ἀποστάσει τοῦ ἡλίου, τὸ μὲν πεφωτισμένον μέρος ἔχει πρὸς δυσμὰς, δυτικωτέρου ὄντος τότε τοῦ ἡλίου τὸ δὲ κερατοειδὲς αὐτῆς καὶ ἀφώτιστον νεύει πρὸς ἀνατολάς. Ἐπὰν δὲ γένηται ἀντιπρῶτως ὅλη τῷ ἡλίῳ, κατὰ διάμετρον αὐτοῦ ἀποστάσα, τότε πᾶσα φωτίζεται, ὅλη ὅλη τῷ ἡλίῳ προσβάλλουσα (ὅλην δὲ λέγω καὶ κατὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς αὐτῆς νενευκὸς μέρος). Ἡνίκα δὲ ἀρῆται μειοῦσθαι τῆ συνόδῳ τῆ πρὸς τὸν ἡλίον, τότε πάλιν τὸ μὲν πεφωτισμένον νεύει πρὸς ἀνατολάς, τοῦ ἡλίου τότε ἀνατολικωτέρου ὄντος τὸ δὲ ἀφώτιστον καὶ κερατοειδὲς πρὸς δυσμὰς. Ἐντεῦθεν τοίνυν ἐπέστησε τῇ σεληνιακῇ ἐκλείψει, ὅτι, ἐπειδὴν ἐμπέσῃ εἰς τὸ καλούμενον σκίασμα τῆς γῆς, τοῦ ἡλίου κατὰ κάθητον αὐτῆ ὄντος, ἐν τῷ ὑπὸ γῆν ἡμισφαίριῳ πάσχει ἢ συμβαίνει αὐτῇ παντελῆ ἐκλείψιν, τῶν ἀκτίνων τῶν ἡλιακῶν μηδαμῶς αὐτῇ προσβάλλουσῶν. Ἀμέλει, εἰ μὴ ἐν πανσελῆνῳ μόνῃ, τοῦτο οὐ συμβαίνει.

Primus, ut fertur, defectum lunæ causam exposuit Thales Milesius. Animadvertit lunam suam lucem a sole mutuari, quia in plenilunio luna a sole recedit et facies lucens ad occidentem vertitur, sole tunc in extremo occidente versante, dum spectat orientem obscura vel cornuta facies. Cum facie ad faciem soli astat, ipso linea diametrali sejuncta tota jam luere, quia tota toti soli objicitur. Tota, inquam, quoad faciem quæ ad nos spectat. Cum autem luna decrescit, solique fit proximior, tunc facies lucens

spectat ad orientem, quia sol magis ad orientem inclinatur, faciesque contra ad septentrionem versa, obscura est et cornuta. Concludit ergo Thales, supputationibus scientiæ fretus, defectum lunæ non evenire nisi quando luna incurrit in umbram (σκίασμα) terræ, sole tunc relative ad lunam stante in diametro hemispherii subterrestris. Tunc defectum patitur omnium partium, quia solis radii ad eam pervenire non possunt, quod non nisi in plenilunio contingit. »

Isidorus *Origin.* l. iii, c. 58 :

« Eclipsis lunæ est quoties in umbram terræ luna incurrit (non enim suum lumen habere, sed a sole illuminari putatur), si inter ipsam et solem umbra terræ interveniat. »

Ibid. C 12. Plutarchus *De facie lunæ*, § 19 :

« Posidonius hoc meteorum exponens ait defectum non evenire nisi cum sol umbræ lunæ occurrat, et iis solis id visu perceptibile qui ut solem vident lunæ umbra interposita non permittit. »

Ibid. D 6. Inter opera diversa Plutarchi legitur tractatus *De facie lunæ*. Multos inter errores de natura rerum, quædam sapienter dicta inveniuntur. Inter alia legimus Cleanthum ab Aristarcho Samio (cujus adhuc librum habemus quem *De distantia solem inter et lunam* scripsit), impietatis insinuatam quia terram circa solem volvi contendebat.

Col. 1397 A 7. *Παραμειγῖθαι* 466.

Col. 1398 B 3. Aristarchus Samius, in suo tractatu *De distantia solis et lunæ*, a D. de Fortia edito. Opus et locus hic allatus citantur a Plutarcho, *De facie lunæ*.

Ibid. 14. Cleostratis correctio; vide Scaligerum *De emend. temporum*, l. 1, p. 23, et Petavium, *Doctrina temporum*, l. 1 et ii.

Ibid. Metonis correctio. Scaligerus l. ii, p. 83, et Petavium ibidem.

Ibid. C 1. Periodus Callippica 76 annis constat. Vide Scaligerum, *De emend. temporum*, lib. ii, p. 84.

Ibid. 2. Scilicet Diogenes Apollonius. Vide Schleiermachers Dissertationem de hoc philosopho, inter memorias *Academiæ Berolin.* 1811.

Col. 1399 B 14. Τρεπτικῶς 467.

Col. 1400 D 4. Antipho physicus bis citatur a Plutarcho in libro cui titulus, *Placita philosophorum*, l. ii, c. 28, ut hic, lib. iii, c. 16, ab Eusebio, l. xv, 29 et 59.

Col. 1406 C 9. Hic Homeri versus : *Odyss.* Δ 392 :

Ὅτι τοι ἐν μεγάρουσι κἀνὸν τ' ἀγαθόντε τέτυκται, sæpe a Socrate citatur, ut jam supra, ut significet nos maxime de nobismetipsis curam agere debere, emisis aliis studiis. Aulus Gellius, l. xiv, 6, *Noct. Attic.* : « Noctes de uno maxime illo versu Homeri quarunt, quem Socrates præ omnibus rebus sibi esse cordi dicebat ὅτι τοι, κ. τ. λ. »

Vide Diogenem Laertium, l. ii, § 21, et ad locum commentaria.

Ibid. D 8. Ea mens Timoni in primis fuit ut in suis *Sillis*, Homeri et veterum poetarum scripta παρωδικῶς exprimeret; quod patet ex fragmentis citatis ab Eusebio, a Clemente Alexandrino, in v *Stromate*, p. 651, ab Athenæo, lib. iv, a Diogene Laertio passim. Versus hic citati mendosi sunt apud duos scriptores qui eos nobis transmiserunt Ea Eusebius videtur ex Clemente mutuatus fuisse, quia ab eo alia multa sumpsit. Henricus Stephanus eadem carmina inseruit in opere cui titulus est, *Poesis philosophica*, et in utroque auctore elegit quæ meliora sensit. Mendum tamen adest grave, quod non correxit, cum dicit ἔρις est κασιγνήτη δ' ἔρις. Vigerus in *Eusebio* hunc locum nexit, Potter in *Clementem* proponit ἔριθος : quæ lectio potior mihi videtur, quamvis cum verbo κασιγνήτη non multum concordat.

DISSERTATION

SUR L'AUTHENTICITÉ DES FRAGMENTS DE L'HISTOIRE PHÉNICIENNE DE SANCHONIATHON

Renfermés dans le premier livre de la *Préparation évangélique* :

PAR M. SÉQUIER DE SAINT-BRISSON

MEMBRE DE L'INSTITUT.

(Extrait des *Annales de Philosophie chrétienne*, année 1839, tom. XVIII, numéros 108 et suiv.)

I.

Différentes éditions d'Eusèbe et des fragments de Sanchoniathon. — Editions de Vigier et d'Orelli ; leurs défauts et leurs qualités. — Auteurs qui soutiennent l'authenticité de ces fragments. — Adversaires ; Ursinus. — Richard Simon. — Dodwell ; sa réfutation. — Des Cabires, — de Bel. — De Typhon, — d'Adodus, — d'Esculape, — de la circoncision, — des sacrifices humains.

Ces débris d'histoire, de théologie et de cosmogonie phéniciennes ont rencontré deux sortes d'adversaires, dont le but et l'argumentation diffèrent essentiellement les uns des autres. Les premiers adversaires du Phénicien ont vu dans ces fragments une attaque directe contre le christianisme : ce sont Ursinus et Dodwell, hommes pieux à leur manière, qui se sont armés pour la religion, en reversant sur Porphyre ou tout autre ennemi de la foi chrétienne, la supposition de cet ouvrage ; je discuterai leurs moyens. D'autres, dont M. Lobeck est l'organe dans un ouvrage intitulé *Aglaophamus* (1), y voient une fraude pieuse dont Eusèbe serait l'auteur ; je suivrai son raisonnement. Enfin, par une destinée étrange, les défenseurs de ce même écrivain ne se sont pas bornés à en vérifier la narration et à en comparer les assertions à celles des autres théogonies, ce qui me paraît la seule tâche qu'ils eussent à remplir : ils en ont fait la base de démonstrations évangéliques, de théories, de chronologies qui leur sont particulières, et tout à fait étrangères à l'auteur primitif ; en sorte qu'au lieu de venir à son secours, ils l'ont autant décrié, s'il se peut, que ceux qui l'ont pris à parti. Des rapprochements avec la Bible, que semblaient justifier des ressemblances de noms, ont donné lieu aux suppositions les plus extraordinaires. Je les ferai également figurer dans cet examen, où je me propose de démêler, si je le puis, la vérité, au milieu de toute cette divergence d'opinions.

L'ouvrage de la *Préparation évangélique*, imprimé pour la première fois en 1544, à Paris, par les soins de Robert Etienne, ne fait que représenter le manuscrit original avec toutes ses imperfections. La seconde édition, publiée également à Paris, en 1628, avec les soins et la traduction latine du P. Vigier, Jésuite, apporta une amélioration sensible

à l'état du texte. Depuis lors, sauf une contrefaçon de Leipzig, sous le nom de Cologne, de 1688, cet ouvrage n'a point vu le jour. Toutefois Walckenaer, page 82 de sa *Dissertation sur Aristobule*, s'annonce en ces termes : « Il serait à souhaiter que les Bénédictins de Paris nous donnassent de la *Préparation évangélique*, une édition qui valût mieux que les deux qui existent (2). » Vigier n'a point ou a peu consulté les manuscrits de la Bibliothèque royale, au nombre de cinq, qui sont tous dans l'ancien fonds ou acquis avant l'époque où il se livrait à la publication d'Eusèbe ; il dit en avoir eu deux à sa disposition, qui lui furent confiés par Rigault, dont était celui qui a servi à l'édition de Robert Etienne. Je les ai collationnés tous les cinq, et j'ai pu juger qu'il n'a fait que consulter ça et là ceux mêmes qu'il a eus à sa disposition. Les meilleures leçons qu'offrent les notes, sont dues à Richard Montagu, évêque de Norwich, qui avait envoyé à Morel des variantes qui se retrouvent parmi celles des manuscrits de la bibliothèque. Du reste sa traduction est soignée : ses notes renferment des remarques de critique grammaticale, dignes de l'auteur des *Idiotismes de la langue grecque*. Malheureusement ce qui aurait été le principal ornement de cette publication y manque ; ce sont les *observations* qui devaient être rédigées par chapitres, et expliquer tout ce qui tenait à la partie historique, mythologique, philosophique et aux écrits des saints Pères : ce qui était si nécessaire à la parfaite intelligence d'un ouvrage qui renferme une très-vaste érudition. Il est à croire que la rédaction en était avancée, d'après les renvois fréquents qu'il y fait dans ses notes. Il déclare dans sa *Préface*, que les devoirs de son état ayant détourné de l'exécution de cette portion de son entreprise, pour acquitter sa parole envers les libraires qui l'attendaient depuis longtemps, il était obligé de publier sans ce *supplément*, son texte et sa traduction.

Pour en revenir à la portion très-minime de cet ouvrage qui nous occupe en ce moment, je dois reconnaître qu'elle a été publiée séparément par M. Orelli, chanoine de Zurich, en 1826, avec la notice littéraire de Sanchoniathon, puisée dans la nouvelle édition de la *Bibliothèque grecque* de Fabricius. M. Orelli n'a connu aucun manuscrit. Il a donc copié textuellement le grec du P. Vigier.

(1) *Sive de theologiae mysticæ Græcorum causis*. Kœnigsberg, 1829, t. II, p. 1265.

(2) Optandum foret ut *Præparationis evangelicæ* vulgatus meliorem nobis editionem sodales Parisini ex familia Sancti Benedicti nobilissima pararent.

L'illustre Gérard Jean Vossius, pour me servir de l'expression de Colbert écrivant au nom de

Louis XIV à son fils, avait déjà dit dans son *Traité des historiens grecs*, après avoir rendu compte du travail de Scaliger sur la *Chronique* du même Eusèbe : « Utinam aliquis tandem exsurgat qui in illo *προκατασκευῆς* opere parem præstet industriam. » V. JONSIUS, *De script. hist. philol.*, III, c. 16, p. 87.

Il aurait dû en faire disparaître des erreurs signalées depuis longtemps. La plus remarquable est page 42, où il a donné sous le nom de Porphyre, un extrait qui appartient à Philon. On y dit : Κρόνος τόνου ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραήλ προσαγορεύουσι. Il faut lire Λ avec les autres manuscrits, ou mieux encore $\text{H}\lambda$ avec le manuscrit 451. En effet, Damascius, dans la *Vie d'Isidore*, dit : « Les Phéniciens et les Syriens appellent Saturne *Hel* et *Bel* et *Bolath* (1). » Ce passage est cité par M. Orelli lui-même, p. 26. Mais s'il est excusable de n'avoir pas corrigé le texte d'après un manuscrit qu'il ne connaissait pas, il l'est moins d'avoir ignoré ou négligé les observations des savants qui ont soumis Eusèbe à leur critique. Voici ce que dit Walckenaer sur *Aristobule*, pag. 15 : « Grotius paraît avoir corrigé fort à propos la deuxième erreur de Scaliger, lorsqu'il dit : Je crois que le mot Ἰσραήλ a été mis par erreur dans Eusèbe au lieu de Λ , parce que les Grecs chrétiens se servaient de cette abréviation pour écrire Ἰσραήλ, c'est ce qu'établit Huet lui-même (2). » Il fait remarquer que la p. 56 (26 de M. Orelli), porte Λ ον τὸν καὶ Κρόνον; pag. 37 (28 de M. Orelli), οἱ σύμμαχοι Λ ου τοῦ Κρόνου. En voilà assez pour qu'il eût dû faire disparaître Ἰσραήλ de son texte, en rétablissant Λ (3).

Cet exemple suffit pour prouver que cette édition n'a apporté aucune amélioration au texte d'Eusèbe. Il aurait dû de plus, pour rendre sa collection aussi complète que possible, y joindre ce qu'on lit pages 456 et 484 du livre de la *Préparation*, où les mêmes faits sont rapportés, mais avec des modifications qui répandent de véritables lumières sur la première portion du texte.

L'authenticité des fragments de Sanchoniathon, pendant longtemps, n'a fait aucun doute parmi les savants qui l'invoquaient comme une autorité irrécusable. Joseph Scaliger, à la fin de son traité *De emendatione temporum*, a cité le morceau de Porphyre, où il atteste la sincérité de Sanchoniathon et l'a accompagné de notes qui ne mettent point en doute qu'il soit l'auteur de cet ouvrage.

Le savant Bochart lui a consacré deux chapitres entiers de son *Chanaan*; le 2e du second livre et le 17e du même. Il applique ses profondes connaissances dans les langues de l'Orient à en expliquer les termes, à y corriger ce que les copistes grecs ont dû nécessairement interpoler dans une langue qui leur était inconnue.

Grotius en a tiré grand parti dans son traité de *la Vérité de la religion chrétienne* : il en fait usage aussi dans ses *Commentaires sur les Evangiles*, où comme je l'ai dit, il a fort heureusement corrigé un passage mal apprécié par Scaliger.

Huet y a cherché un appui de sa *Démonstration évangélique*. Mais il en a fait un usage tellement contraire à la saine critique, en lui prêtant des suppositions aussi gratuites qu'étrangères au texte,

qu'on ne sait si on doit le ranger parmi les soutiens de cet auteur, qu'il a plus décrié que tout ce qu'on a écrit contre lui. Au reste, l'abus qu'il a fait de toutes les mythologies, pour son idée favorite d'y introduire Moïse, suffit pour qu'on lui impute seul tout le blâme de cette interprétation qu'il n'a trouvée que dans sa tête.

Gérard Jean Vossius, dans le début de son *Traité des historiens grecs*, consacre un long article à Sanchoniathon et à son traducteur Philon, sans élever aucun doute sur l'authenticité de ses fragments, qu'il aurait sans cela relégués au rang des fables d'Annius de Viterbe. Il en développe de plus toute la doctrine religieuse dans le ch. 22 du livre premier. *De origine idololatriæ*.

Ce fut vers le milieu du xviie siècle qu'elle fut mise en doute pour la première fois. Le premier écrivain qui entra en lice fut J.-H. Ursinus, qui, en 1661, publia en Allemagne une *Dissertation sur Zoroastre, Hermès et Sanchoniathon*. Non-seulement il nie l'existence de ce dernier, mais il voit dans son nom une espèce d'anagramme : *scopulus præparatus asinæ*; et dans tout ce fragment une satire contre le christianisme, dont Philon de Byblos est l'auteur, sous le masque de traducteur. J'ai vainement cherché l'attaque contre le christianisme dans ces pages; et quoique cette imputation ait été renouvelée par Dodwell, qui prétend que c'était pour opposer une cosmogonie à celle de Moïse, je n'ai pu être frappé de la force de cette accusation. Lorsque Philon vivait, les Chrétiens étaient en trop petit nombre et trop peu connus pour avoir attiré ses regards. Il serait plus vraisemblable de croire que si Philon avait supposé cet écrit, c'était contre les Juifs qu'il était dirigé; nous verrons plus tard qu'il avait fait un ouvrage *ex professo* sur eux et dans des vues peu amicales. Quant à la portée de la critique de J.-H. Ursinus, j'en puis donner un échantillon, en ce que, dans ses *Analecta sacra*, lib. iv, p. 219 et suivantes, il découvre le roi David dans le célèbre Orphée des Grecs. Voilà certes ce qui est digne de Huet.

Après Ursinus, Richard Simon attaqua aussi la vérité de ces extraits, mais son ton tranchant, sans discussion et sans preuve, n'apporta pas un grand poids dans la balance, et son pyrrhonisme, qui n'a pas respecté les livres de Moïse, réduit à bien peu de choses son agression. Richard Simon a consigné les raisons qui lui font reporter sur Porphyre la supposition de l'histoire de Sanchoniathon, dans la *Bibliothèque critique*, publiée sous le nom de saint Jore, à Bâle, t. 1er, ch. 10, p. 131 et suivantes. Il est du nombre de ceux qui croient que c'est la haine du christianisme qui a enfanté cet ouvrage. Mais au résumé il ne propose que comme des conjectures tout ce qu'il a dit à ce sujet. Ses arguments ont été puissamment réfutés par le P. Tournemine dans le *Journal de Trévoux*, du mois de janvier 1714. On

(1) Φοίνικες καὶ Σύροι τὸν Κρόνον $\text{H}\lambda$ καὶ Βῆλ καὶ Βολαθῆν ἐπονομάζουσι, *Bibliothèque de Photius*, cod. CCXLII, p. 1050.

(2) Alterum errorem Scaligeri recte videtur emendasse Grotius ad *Evangeliolum Matthæi*, v. 31; ubi ego, ait, magis credo Ἰσραήλ errore apud Eusebium scriptum pro Λ ; quia tali compendio Græcis christianis Ἰσραήλ notabatur. Idipsum statuit Huetius, *Dem. evang.*, prop. iv, p. 116.

(3) La leçon $\text{H}\lambda$ trouve un appui dans une variante de Servius; c'est sur le vers 729 du 1er livre de l'*Enéide* : « Belus, primus rex Assyriorum, quos constat Saturnum quem eundem et Solem dicunt, Junonemque coluisse : quæ numina etiam apud Afros postea culta sunt unde et lingua Punica *Bal* dicitur *Deus*. Apud Assyrios autem *Bel* dicitur quædam sacrorum ratione et *Saturnus* et *Bal*. »

Burmans, dans les Variantes, indique *Hel* au lieu

de *Bel*, dans l'édition de Bâle.

V. Isidore, *Origin*, viii, A. ii. « Saturnus origo deorum et eorum posteritatis a paganis designatur *IL*. »

Saint Jérôme, *Epist. ad Marcellam* : « Phœnicibus *IL* quæ Hebræis *EL*. »

Walckenaer propose de lire $\text{H}\lambda$ ou $\text{H}\lambda$ dans le passage suivant de Diodore de Sicile, l. ii, c. 50, p. 143 : Τὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Κρόνον ὀνομαζόμενον Χάλδαοι ἐπιφανέστατον δὲ καὶ πλείστα καὶ μέγιστα προσμαίοντα καλοῦσιν $\text{H}\lambda$; ubi nunc $\text{H}\lambda$ ιον. Walckenaer, *De Aristobulo*, p. 15.

Theophil. *ad Autolyicum*, l. iii, in fine : Ἐνιοὶ μὲν σέβονται τὸν Κρόνον, καὶ τοῦτον αὐτὸν ὀνομαζοῦσι Βῆλ καὶ Βἄλ, μάλιστα οἱ οἰκουμένης τὰ ἀνατολικὰ κλίματα. « Quelques-uns adorent Saturne et le nomment *Bel* et *Bal*; ce sont surtout les habitant des contrées orientales. »

retrouve l'extrait de ce journal, reproduit par Fourmont l'aîné, dans ses *Réflexions critiques sur les histoires des anciens peuples*, t. 1er, p. 48 et suivantes.

Un plus digne et plus consciencieux adversaire fut Henry Dodwell, qui publia, en 1681, un vol. in-8°, anglais, intitulé : *Discours concernant l'histoire phénicienne de Sanhoniathon*. Les arguments de Dodwell se distinguent par un grand savoir ; sa discussion est plus profonde que méthodique, et comme la plupart de ceux qui ont écrit après lui, sur ce sujet, ont fait usage de ses moyens, ils méritent un examen détaillé.

La première difficulté résulte pour lui du petit nombre d'écrivains qui ont cité un auteur de cette ancienneté et de cette importance. Il doit à peu près toute sa célébrité à Porphyre, d'après lequel Eusèbe l'a cité. Théodoret ne l'a connu que par Eusèbe ; Athénée, il est vrai, l'a nommé, t. III, c. 10 ; or, Athénée est plus ancien que Porphyre, donc on ne peut attribuer à ce dernier une fraude dont Dodwell aurait bien voulu le charger. Pourquoi Porphyre aurait-il commis cette supercherie ? parce qu'il était platonicien et pythagoricien, deux sectes qui n'étaient pas scrupuleuses sur la supposition des ouvrages ; mais Athénée vient déranger son plan : il déclare donc Porphyre, fureteur (*retriever*) d'un auteur négligé et suspect. Une méprise de saint Cyrille d'Alexandrie sert merveilleusement son système : ce dernier a cité Sanhoniathon d'après les *Stromates* de Clément, et nommé Josèphe, comme en étant le traducteur. Ces deux accusations prouvent que saint Cyrille écrivait de mémoire et se trompait, mais ne font rien à la question (1).

Suidas, continue Dodwell, parle de ce Philon, mais il n'indique pas cet ouvrage. — Rér. Cela est vrai, mais de son aveu, il en omet plusieurs.

Sanhoniathon n'a point été nommé par les apologistes antérieurs à Eusèbe, Justin, Tatien, Théophile, Origène, Athénagore. — Rér. Mais cet Athénagore, dont les écrits nous sont parvenus, est encore bien moins cité, car aucun écrivain chrétien ne le nomme, ni ne s'autorise de ses ouvrages. On dit qu'un Méthodius, évêque de Patara, est le seul qui l'ait nommé.

Plusieurs écrivains sur les antiquités phéniciennes ont été cités ; ce sont Mochus, traduit en grec par Lætus ; Hiéronyme, d'Égypte, qu'on nomme parfois de Tyr, à cause du commandement qu'il a exercé dans ce pays ; Ménandre d'Ephèse, Dius, Hestiée, Philostrate ; excepté Mochus, tous ces écrivains sont récents, et Josèphe n'a connu le premier que par sa traduction, et a seul donné la nomenclature que répète Dodwell.

Comme philosophe et théologien, il aurait dû être traduit avant que Philon en prit le soin. Pythagore avait voyagé en Phénicie pour en connaître les opinions philosophiques, et son existence est fixée entre la 50e et la 53e olympiade, environ 600 ans avant Jésus-Christ ; il n'a point parlé de San-

honiathon, quoiqu'il eût fréquenté les descendants de Mochus, suivant Jamblique. Lors de la conquête de Tyr, par Alexandre, on a dû fouiller tous les monuments de cette ville, et l'on ne voit pas que rien ait mis sur la trace de l'ouvrage de Sanhoniathon.

Rér. Il ne paraît pas qu'Alexandre se fût beaucoup occupé de connaître les origines des pays qu'il avait subjugués, et Babylone qu'il a plus habitée que Tyr, et dont l'histoire première avait plus d'illustration, ne lui a rien dû non plus.

Philon, dit toujours Dodwell, attribue aux écrits de *Taautos*, et aux inscriptions mystérieuses des temples, puis aux écrits cachées des Ammonéens, τοῖς ἀποκρύφτοις Ἀμμωνέων γράμμασι, d'avoir été les sources où a puisé notre auteur ; sur quoi le critique observe que les inscriptions en caractères mystérieux, sur des colonnes cachées aux regards du public, sont un grand moyen de déception.

Rér. Cette attaque frappe bien plus sur Manéthon, qui a tout pris sur les colonnes de *Thot*, du pays de *Serriad*, qu'on ne peut reconnaître nulle part. Ces inscriptions avaient été traduites en grec après le déluge ; voilà ce qui est inextricable. La vérité est que les premiers écrits des peuples reposent sur des traditions orales, sur des inscriptions faites sur des colonnes ; ce sont les éléments nécessaires de toute la primitive histoire.

À l'occasion de ces colonnes, Dodwell en vient à celles de Seth, dont parle Josèphe. De Seth, il fait Sothis ; de Sothis, Thot, de Thot, l'étoile *caniculaire* ; puis il aborde la période sothiaque ; nous l'abandonnerons dans cette divagation : il conclut, sans qu'on sache pourquoi, que tous les documents de Sanhoniathon étant égyptiens, il n'a pu y avoir recours.

Il passe de là au fils de *Thabion*, dont parle Philon, comme premier introducteur des mystères et des explications allégoriques dans la religion ; il en fait l'*Agathodemon* ou second Mercure. Comme ce personnage est étranger à Sanhoniathon qui ne l'a point connu, nous ne donnerons aucune suite à cette découverte.

Enfin, après de longues aberrations, Dodwell livre combat à *Jérobaal*, prêtre de *Seo*, dont il fait *Gédéon*. Nous ne connaissons ce personnage que par Porphyre, nous n'aurions donc aucun motif d'en rechercher l'origine et de chercher à savoir si *Gédéon* a laissé des mémoires dont a profité Sanhoniathon, qui n'ont pu être ce que nous apprend ce dernier.

Rér. Cette objection pêche par plus d'un point : 1° il n'est pas prouvé que *Jérobaal* soit *Gédéon* ; 2° quand il le serait, d'après ce que dit Porphyre, ses mémoires ne concerneraient que les Juifs, et ces renseignements contenus dans l'ouvrage de Sanhoniathon ont profité à Philon pour celui qu'il a écrit sur les Juifs, mais n'ont point de trait à la théologie phénicienne.

Autre preuve de falsification : La gloire que l'au-

(1) De semblables ἀμαρτήματα μνημονικά ont été reprochés aux plus célèbres écrivains. Dans le *Traité de la nature des dieux*, liv. II, n. 7, Cicéron nomme le roi Hostilius pour le même fait pour lequel il avait nommé Tarquin l'Ancien, liv. I, n. 7, *De la divination* ; en cela d'accord avec tous les écrivains. — Dans le même ouvrage, liv. III, n. 54, il attribue à Jupiter d'Olympie la spoliation faite par Denis de Syracuse, de son manteau, auquel il en substitua un de laine, tandis que d'après Elien, *Histoires diverses*, liv. I, n. 20, c'est dans un temple de Syracuse, qu'il commit ce sacrilège ; ce qui est beaucoup plus vraisemblable. Van Staveren, *Ad scriptores mythographicos excursus*, p. 957, a voulu donner raison à Cicéron, contre Elien et Clément d'Alex-

xandrie, *Protreptique* 340. Mais il me semble après l'avoir lu, qu'il prouve plutôt le contraire de ce qu'il veut démontrer. Wytténbach, à la suite de l'édition de Creuzer, *De natura D. Ciceronis*, prouve avec Hensterhuys, sur le *Timon* de Lucien, p. 106, que Cicéron a tort, et que l'autorité de Lucien, qu'on croyait en sa faveur, n'y est nullement favorable. En effet, entre le *Jupiter Olympius*, le dieu de l'Olympe, et le *Jupiter Olympicus*, le dieu d'Olympie, il existe une différence qu'on aurait dû observer. Sur de telles méprises commises par Cicéron, V. Aulugelle, *Noct. attic.*, l. xv, c. 6, et la 6e du XIIe livre des *Lettres à Atticus*, où Cicéron se reconnaît coupable d'erreurs semblables.

teur tyrien s'arroe, de trouver dans son pays tous les inventeurs des arts.

RÉP. Il paraît prouvé qu'on doit aux Phéniciens deux découvertes immenses : les lettres alphabétiques et la navigation. Mais quand il en serait autrement, ce reproche qu'il leur fait serait valable contre tous les anciens peuples. A une époque où les communications de peuple à peuple étaient si rares, celui qui dotait un pays d'une invention quelconque, en était l'inventeur.

« Il arriva en Grèce, dit M. Fréret, ce qui arrive dans toute contrée dont les naturels sont civilisés par les étrangers ; tout ce qu'ils y apportent de lois, d'arts, d'usages, de cérémonies religieuses, paraîtra leur devoir son origine (1). »

Dodwell s'indigne ensuite de voir nommer les *Dioscures*, bien postérieurs, dit-il, à Sanchoniathon.

RÉP. Je ne doute pas qu'il ne soit postérieur aux Tyndarides, et je me flatte de pouvoir le démontrer. Mais si M. Dodwell entend ici par les Dioscures, les fils de Léda, il est dans une erreur complète ; qui ne sait, pour peu qu'il soit initié dans l'ancienne mythologie, que les Cabires honorés en Samothrace portèrent le nom de Dioscures, bien avant que les deux frères Spartiates eussent usurpé leur nom et les honneurs qui y étaient attachés ? « On dit que les Tyndarides, dit Sextus, usurpèrent les honneurs qui étaient rendus aux Dioscures, ce qui les fit admettre au nombre des dieux (2). »

S'il est un point où Sanchoniathon mérite d'être cru, c'est bien dans ce qui a rapport aux Dioscures. Il est certain que les Egyptiens ne les connaissaient pas, non plus que le culte des divinités qui ont rapport avec la navigation. « Les Egyptiens, dit Hérodote, assurent qu'ils n'ont jamais connu les noms de Neptune ni des Dioscures (3). » Si, dans le livre III, 37, il parle des Cabires associés à Vulcaïn que Cambyse fit brûler, on voit (l. II, c. 51) que c'étaient des divinités d'origine phénicienne. Jablonski le déclare positivement : « Quant à ce qui est du nom des Cabires, je conviens qu'il n'est pas d'origine égyptienne, mais qu'il est parvenu des Phéniciens aux Grecs. Les Cabires, en effet sont, de l'avis de la plupart des philologues, les *Cabirim*, ou *grands dieux* (4). » Damascius, dans la *Vie d'Isidore*, confirme cette doctrine : « Sadye, dit-il, eut pour fils, ceux qu'on nomme Dioscures, qui est la traduction du mot *Cabires* (5). »

Enfin Varron s'exprime ainsi : « Ceux que les livres des augures désignent sous le nom de *Divi potes*, sont les mêmes qu'en Samothrace on appelle Θεοὶ δυνατοί (6). »

C'est en lisant le nom de Τάχυτος parmi les Phéniciens que Dodwell paraît transporté de fureur.

(1) Tome XXIII, p. 40, des *Mémoires de l'Académie*.

(2) Τοὺς Τυνδαρίδας φασὶ τὴν τῶν Διοσκούρων δόξαν ὑπελθεῖν, πάλιν νομιζομένων εἶναι θεῶν. Sextus Empir. Adv. mathem., IX, 36. — On trouvera de grands détails sur les premiers Dioscures dans Henslerhuys sur Lucien (t. I, p. 282) ; Fréret, *Histoire de l'Acad.*, t. XXVII, p. 15 ; Sainte-Croix, *Mystères du paganisme*, t. I, p. 44.

(3) Αἰγύπτιοι οὐτε Ποσειδῶνος οὐτε Διοσκούρων τὰ δνόματά φασὶ εἶδέναι. Hérodote, *Enterpe*, 43.

(4) Prolegomen. ad *Panthæum Ægypt.*, p. 60. « Quod ad ipsum Cabirorum nomen attinet illud factor esse non Ægyptiacæ, verum phœnicicæ originis, et a Phœnicibus ad Græcos pervenisse. Sunt enim Cabiri quemadmodum philologorum plerisque placet, *Cabirim Dei magni*. »

(5) Σαδύκω γὰρ ἐγένοντο παῖδες οὓς Διοσκούρους ἐρηγηνοῦσι καὶ Καβείρους. *Bibliothèque de Photius*, p. 1073.

Qui peut supporter de voir Abraham, de voir le fameux Hermès devenus originaires de Phénicie ?

RÉP. Quant à Abraham, c'est Dodwell qui l'a vu où il n'est pas dans Sanchoniathon. Quant à Hermès ou Τάχυτος, voici une autorité bien recommandable, bien antérieure à Philon et à Porphyre, qui le déclare phénicien. C'est encore Varron : « Les premiers dieux, dit-il, le Ciel et la Terre, sont les mêmes que Sérapis et Isis en Egypte, Taautès et Astarté chez les Phéniciens, Saturne et Ops dans le Latium (7). » Je m'étonne que ce témoignage si décisif dans la question ait été passé sous silence par tout le monde. Il me paraît aujourd'hui incontestable que Τάχυτος ou Ταυύτης comme l'appelle Varron, est acquis de droit à Sanchoniathon.

Il en est de même de Jupiter Bélus, qui est, selon Dodwell, Assyrien, de Typhon Egyptien, d'Adodus Syrien, d'Esculape que Sanchoniathon fait fils de Sadye, et que Dodwell présente comme contemporain de Minerve, laquelle disputa l'Attique à Neptune sous Cécrops avant la guerre de Troie à laquelle les enfants d'Esculape prirent part. Quand, dit-il, les Phéniciens ont-ils eu sous leur domination l'Egypte, l'Assyrie et l'Attique ?

RÉP. Cet emportement contre le Bélus phénicien, est tout à fait déplacé. Son existence est établie par la Bible où il s'appelle *Baal* qui n'est qu'une prononciation différente du même nom. C'est à lui qu'Achab, gendre d'Ethhaal, roi de Sidon, éleva un temple dans Samarie (8) C'est encore lui qu'Hésychius désigne sous le nom de θαλάσσιος Ζεὺς ἐν Σιδῶνι τιμάται (Jupiter maritime qui est adoré à Sidon). Virgile fait remonter jusqu'à lui l'origine de Didon (9).

Dorothee, ancien poète sidonien, cité par Firmicus, le regarde comme fondateur de Babylone :

Ἀρχαῖη Βαβυλῶν Τυρίων Βήλοιο πόλισμα,
Ἰστοῦ δ' Ἀραβίη γελίτων χθονὸς Αἰγύπτου.

« ancienne Babylone, fondation de Bélus le Tyrien, et l'Arabie, dernier pays, voisin de la terre d'Egypte. » On trouvera de savants détails sur tous les *Bélus*, dans les *Exercitationes Plinianæ* de Saumaise, page 1227 et suivantes de l'édition de Paris ; dans les *Origines Babylonicae* de Périzonius, page 74 et suivantes ; lesquels ne trouvent rien d'étrange à l'existence de ce Bélus phénicien. Mais pourquoi s'irriter contre lui, quand les Egyptiens en ont revendiqué l'origine et ont prétendu que le père de Danaüs et d'Egyptus, Bélus, a fondé Babylone (10) ? Xiphilin nomme Jupiter Bélus adoré dans la ville d'Apamée en Syrie. En voilà assez sur ce personnage.

Typhon est un personnage multiple qui appartenait à beaucoup de mythologies. En Egypte, il est célèbre comme l'adversaire d'Osiris (11) ; il ne l'est pas

(6) De lingua Latina, c. 4. « Hi quos augurum libri scriptos habent sic : *Divi potes*, sunt pro illis qui in Samothrace Θεοὶ δυνατοί. »

(7) De lingua Latina, c. 4. « Principes dei Cælum et Terra ; hi dei iidem qui in Ægypto Serapis et Isis, qui sunt Taautes et Astarte apud Phœnicos, ut iidem principes in Latio, Saturnus et Ops. »

(8) V. III des Rois. c. xvi, v. 52 et passim. V. sur le *Bélus* phénicien, Flav. Josèphe, *Orig. Judaic*, VIII, c. 7 et IX, c. 6.

(9) Hic regina gravem gemmis auroque poposcit
Implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
(Æneid. l. I, v. 728.)

Ubi videndus Servins

(10) V. Apollodore, livre II ; Diodore, l. XXVIII.

(11) Son nom égyptien, suivant Plutarque, est *Seth* (Σῆς) *Bebon* (Βεβών), et *Smy* (Σμι). De *Iside et Osiride*, n. 19, 26, 31.

moins en Grèce comme l'un des géants, fils de Ghé et du Tartare (1).

'Οπλότατον τέκε παῖδα Τυφώει Γαῖα πελώρη, Ταρτάρου ἐν φιλότρητι διὰ χρυσῆν Ἄφροδίτην

« Ghé engendra pour dernier enfant Typhon, qu'elle avait eu de Tartare auquel elle s'était unie par l'entremise de Vénus Dorée. » C'est en Cilicie qu'Homère place son tombeau :

Εἰν Ἀρμιόει ὄβι φασὶ Τυφώος ἔμμεναι εἰνός

« Dans Arimée où l'on dit que se trouve le tombeau de Typhon. » C'est en Sicile, sous l'Étna, d'après Apollodore et Virgile (2). C'est dans le lac Serbonide, aux confins de la Syrie et de l'Égypte que le font périr Hérodote (iii, 8), Apollonius de Rhodes (ii, 1215).

Apollodore, dans son premier livre, donne avec étendue la lutte souvent incertaine de Typhon, fils de la Terre et du Tartare, avec Jupiter, la fuite des dieux en Égypte devant sa poursuite, et leur métamorphose en animaux, la marche contraire des deux ennemis jusqu'à ce qu'après l'avoir écrasé par la foudre, Jupiter ne trouve d'autre moyen de le comprimer à jamais qu'en lui imposant l'Étna sur le corps.

Il est le père de tous les êtres malfaisants : ainsi c'est de lui et d'*Echidna* (la vipère), que sont nés la Chimère que combattit Bellerophon (3) ; le lion de Némée, pag. 87 ; le dragon qui gardait le jardin des Hespérides, pag. 102 ; le chien Orthros qui gardait les vaches de Gélyon, pag. 100 ; l'aigle qui dévorait le foie de Prométhée sur le Caucase, page 105 ; enfin, le sphinx qui proposait des énigmes aux portes de Thèbes, qu'Œdipe fit périr après les avoir expliquées, page 148. Ce nom purement grec est évidemment une traduction plutôt qu'une altération du nom égyptien.

Pour revenir au Typhon égyptien, nous voyons par Plutarque qu'il appartenait autant à la Syrie et à la Judée qu'à l'Égypte ; voici ses paroles : « Ceux qui disent que Typhon s'enfuit du combat monté sur un âne, que sa fuite dura sept jours, qu'après s'être mis en lieu de sûreté il donna le jour à Jérusalem et Judée, me semblent ramener le récit à l'histoire des Juifs (4). » C'est ce qu'a fait Bochart en y réunissant beaucoup de circonstances (5).

De cet ensemble de faits, on peut conclure que Typhon a été un agresseur des Égyptiens plutôt qu'un Égyptien lui-même, et on peut sans invraisemblance lui donner une origine phénicienne ou syrienne autant qu'égyptienne.

L'*Adodus* syrien peut aussi bien appartenir à la Phénicie. Les limites de ces deux pays étaient trop mêlées, pour qu'il n'y ait pas entre eux beaucoup de réciprocité et de confusion ; d'ailleurs rien ne prouve que cette théogonie du phénicien se renferme dans les limites très-resserrées de la Phénicie, surtout depuis l'établissement des Hébreux, qui n'aurait consisté qu'en une langue de terre entre la mer et le Liban. Lors du premier éta-

blissement des peuples, auquel remonte le récit de Sanchoniathon, ces divisions de géographie politique n'existaient pas telles que les conçoit Dodwell.

La Syrie, l'Assyrie, la Mésopotamie, la Judée, sont nécessairement comprises dans l'ensemble du pays où nous place Sanchoniathon. La vie pastorale, qui occupe une grande surface, jointe au petit nombre d'habitants de la terre, suppose une grande mobilité dans les occupations de terrains ; cet *Adod*, sous le nom d'*Adad* ou *Hadad*, ou *Benhadad* est fréquent parmi les noms des rois de Syrie ; et Joséphe (6) déclare positivement que le dieu et le roi *Adad* sont le même.

J'en viens à Esculape ; Dodwell paraît ne connaître que le dieu d'Epidaure ; mais l'Esculape phénicien est beaucoup plus ancien que le fils d'Apollon.

Damascius, dans la *Vie d'Isidore*, cité par Photius (7), en fait la distinction : « L'Esculape, dit-il, qu'on adore à Béryte, n'est pas le même que l'Esculape des Grecs, ni que celui des Égyptiens ; c'est un indigène de la Phénicie. » Ὅτι ὁ ἐν Βερυτῶ Ἀσκληπιὸς οὐκ ἔστιν Ἕλλην, οὐδὲ Αἰγύπτιος, ἀλλὰ τις ἐπιχώριος Φοινίς. Dodwell a mis en marge de son livre qu'on ne devait ajouter aucune foi à Damascius, qui n'a fait que copier Philon. Ce n'est plus là de la critique ; ce sont des arguments contre ceux qui accusent les Chrétiens de cette supposition ; car Isidore et Damascius étaient de zèles païens, qui, s'ils ont copié Philon, lui servent de garants. Mais contre Dodwell, qui accuse Philon d'imposture, il n'en est pas de même. Toutefois rien ne justifie cette exclusion donnée à Isidore, qui tirait vanité, dit Damascius, de son explication d'une fable très-embrouillée qui fut reçue par Marinus, avec les plus grands applaudissements : « Comme il avait apporté une grande lumière dans une épaisse ténèbre, Marinus accueillit avec beaucoup de bienveillance le discours de ce jeune homme et l'admira je ne puis dire jusqu'à quel point (8).

L'Esculape phénicien avait un temple à Carthage, dans la Byrsa : *μάλιστα τῶν ἄλλων ἐμφανέστε καὶ πλούσιον le plus beau et le plus riche de tous*, dit Appien (9) ; ce fut le refuge des derniers Carthaginois et des transfuges qui l'incendèrent, lors de la prise de cette ville par Scipion Émilien (10).

Il paraît que cet Esculape phénicien avait de nombreux adorateurs sur toute la côte d'Afrique. Apulée dans son *Apologie* (11) parle d'un discours sur Esculape, prononcé à Oea qui lui fit beaucoup d'honneur. Enfin le même Apulée, parlant des apothéoses, dit : « Ils nomment dieux, ceux qui ayant déployé une grande prudence dans le cours de leur vie, ont été ensuite honorés par l'érection de temples et de cérémonies religieuses ; ainsi en Béotie, Amphiarus ; en Afrique, Mopsus ; en Égypte, Osiris ; d'autres en d'autres lieux, Esculape partout (12). » Sa consécration était donc universelle :

(1) La *Théogonie* d'Hésiode, vers 821. — V. aussi l'*Hymne* d'Homère à Apollon.

(2) *Énéide*, l. ix, v. 716

(3) Apollod. l. x, p. 17, éd. de Comelin, p. 71.

(4) Οἱ λέγοντες ἐκ τῆς μάχης ἐπὶ θνου τῷ Τυφῶνι τὴν φωνὴν ἑπτὰ ἡμέραις γενέσθαι, καὶ σωθέντα γενεῆσαι παῖδας Ἰεροσόλυμον καὶ Ἰουδαῖον, αὐτόθεν εἰσι κατάδηλοι τὰ Ἰουδαϊκὰ παρέλοντες εἰς τὸν μῦθον. *De Iside*, n. 14.

(5) V. *Hierozoicon*, 1re part., l. ii, c. 34.

(6) *Ant. Jud.*, ix, 4.

(7) *Codex* ccxlii, p. 1073.

(8) Ἐν σκότῳ ἐπολυλογῶ πολὺ φῶς ἀνάψας, τοῦτον ἀπαδείξαντο τοῦ νεανίσκου τὸν λόγον καὶ ἤγάθησαν

οἱ ἀμφὶ τὸν Μαρῖνον πῶς οἶει σφόδρα. *Id.* 1073.

(9) *In Punicis*, c. 81, p. 134.

(10) Voir le même Appien, *Ibid.* — Strabon, xii, 14. — Tite-Live, l. xli.

(11) Ea disputatio celebratissima est ; vulgo legitur, in omnibus manibus versatur ; non tam facundia mea, quam mentione Æsculapii religiosiis Oensibus commendata. *Apologie*, p. 225.

(12) Deos appellanti qui prudenter vitæ curriculo gubernato, pro numine postea ab hominibus proditi, fanis et cærimoniis vulgo advertuntur ; ut in Bæotia, Amphiarus ; in Africa, Mopsus ; in Ægypto Osiris ; alius alibi gentium ; Æsculapius ubique. *De deo Socratis*, p. 357.

voici de quoi calmer l'irritation nerveuse de Dodwell (1).

Dodwell, satisfait des preuves par lesquelles il croit avoir anéanti Sanchoniathon, se livre à une discussion sur la circoncision, et prétend que Philon l'attribue à tort aux Phéniciens, attendu que l'Écriture parle sans cesse des Philistins comme incirconcis (2). Il se peut que les Philistins dérogeassent à une pratique assez générale de la race phénicienne, mais Hérodote le leur attribue incontestablement en déclarant qu'ils tenaient cet usage des Égyptiens, ce qui est relatif à l'usage de la circoncision (3).

Quant aux sacrifices humains, en l'honneur du Saturne phénicien, ils sont tellement avoués que Dodwell n'essaye pas de les contester; mais toutefois il chicane encore Philon à ce sujet. Comme c'est sans cause, je passerai à l'examen des écrivains auxquels il peut attribuer cet ouvrage.

II.

Écrivains auxquels Dodwell a attribué les fragments de Sanchoniathon. — Porphyre et Philon. — Réfutation de cette supposition. — Époque où la mythologie grecque a été expliquée par des allégories. — Époque où les écrivains païens ont parlé comme Moïse. — Jackson admet et Van Dale ne rejette pas Sanchoniathon. — Adversaires récents : De la Barre. — L'abbé Foucher. — Stillingsfleet. — Meiners. — Leur réfutation.

Comme je l'ai dit dans mon premier article, je vais examiner ici quels sont les écrivains auxquels Dodwell attribue les fragments de Sanchoniathon. Le premier est Porphyre, mais la citation d'Athénée le réduit à considérer Philon comme le faussaire. Quel a pu être son but? Voici ce qu'a supposé Dodwell : Philon de Byblos est le même qu'Hérennius Philon, nommé par Suidas et Origène. On voit par ce qu'en dit ce dernier, qu'il avait de l'aversion pour les Juifs (4), et pour atténuer l'impression favorable qu'avait produite la réponse de Josephé à Appion, il aurait imaginé cette fable du Sanchoniathon. Josephé écrivait pendant la treizième année de Domitien, et Philon a vécu jusque sous Adrien.

RÉPONSE. Voilà une fable opposée à ce qu'il appelle une fable; car je voudrais voir en quoi Philon réfute les arguments de Josephé contre Appion, et je n'y puis parvenir. Et pour faire voir qu'il a moins de critique que de passion, il nous donne sa mesure sous ce rapport (5); ainsi, il ne voit aucun imposteur parmi tous les auteurs qu'Éusèbe cite dans son neuvième livre comme ayant célébré la gloire des Juifs (6). Hermès-Trimégiste n'est pas un chrétien pour Dodwell, comme l'a cru Casaubon qu'il réfute; mais un païen, puisqu'il nomme le soleil le plus grand Dieu qui soit dans les cieux. Il croit à l'existence des piliers sacrés; il cite Orphée lorsqu'il parle d'Abraham, et les oracles en faveur des Juifs, comme si cela pouvait faire autorité.

Après ces preuves de mauvaise critique, il nous donne l'exposé des motifs qui ont engagé Philon à composer une cosmogonie, et dans cette partie toute d'imagination, il divague avec un grand savoir, accumulant les choses les plus incohérentes *quæ non pertinent ad rem*.

M. Dodwell fait (page 100) une observation judicieuse sur l'espèce d'allégorie que Philon veut ex-

plure. « Ce n'est pas, dit-il, qu'il veuille bannir du corps de la fable toute imagination poétique, ni toutes ces paraboles dont les anciens et les orientaux surtout étaient si avides. C'est le bouleversement complet de leur première histoire et sa transformation en un système de philosophie naturelle, qui fait de Jupiter, l'*Éther*; de Junon, l'*Air*; de Vesta, la *terre*, etc. C'est cette manie de traduire l'histoire de personnes vivantes et agissantes, en phénomènes de la nature, par une prosopopée continue qui dégénère en roman (7); voilà ce qu'il réproche, mais non les allégories telles que celles des mystiques dans les saintes Écritures. Cependant, continue-t-il, à la fin ces allégories fondues dans le corps de l'histoire en rendent l'intelligence difficile, lorsque les traditions primitives se sont effacées, et, jouissant d'une autorité égale au reste, elles compromettent l'ensemble. Ce sont ces allégories qui se sont introduites dans les *theogonies* célèbres d'Hésiode et des *poètes cycliques* (οἱ περιηχημένοι κυκλικοί), fameux par les *giganto machies*, *titanomachies* qui ont obscurci la vérité. »

M. Dodwell trouve que Philon, avec son prétendu Sanchoniathon, est tombé dans le même égarement qu'il reproche aux poètes grecs. Suit une grande digression sur l'origine des rivières, notamment du Nil, que je passe parce qu'elle n'a point trait à la question. — (Page 110) Il veut que le nom de *Sanchoniathon* soit une altération de *Sonchis*, prêtre égyptien qui fit connaître l'Atlantide à Solon; puis digression sur les *Atlantiens* qui ne sont selon lui que les *Atlantes*.

Après cette minutieuse revue du livre de M. Dodwell, qui n'est pas connu, que peu de gens ont lu, que moins de gens liront encore, mais dont on se prévaut comme ayant réduit en poudre le faux Sanchoniathon, je finirai par traduire son dernier chapitre, qui fera connaître exactement toute sa pensée dans cette attaque; elle ne sera pas, je crois, entièrement conforme à celle du plus grand nombre des adversaires du Phénicien, qui réclament Dodwell comme leur partisan. Entendons-le :

« Je ne puis voir que cette découverte de la fausseté du livre de Sanchoniathon porte le moindre préjudice à la cause dans laquelle se trouvent engagées des personnes aussi pieuses que savantes, qui se sont servies de cet auteur pour expliquer ou confirmer des passages historiques ou philosophiques de l'Écriture. S'il existait parmi les antiquités païennes un seul ouvrage qui pût rivaliser avec les saintes Écritures, soit d'ancienneté, soit d'authenticité, il pourrait y avoir quelque apparence de raison à rapprocher ces écrits; on pourrait tenter de confirmer par des antiquités égales, des passages des Livres saints pour l'usage de ceux qui ne leur accordent pas une préférence absolue, à cause de leur inspiration divine; mais nous n'avons jamais oui dans aucun récit païen antérieur à la traduction des Septante rien qui se rapportât aux choses mentionnées dans les saintes Écritures. Ce fut cette publication qui excita l'émulation: c'est alors que Bérosee, Manéthon, Ménandre et Lœtus publièrent leurs recherches. Nulle mention du chaldéen Xisuthrus, des Hycousis égyptiens, d'Abraham ou de Moïse, du déluge universel dans Ctésias, Xénophon, Hérodote, ou tel autre des plus anciens écrivains dont l'authenticité est incontestable. Lorsque

θηκέναί... περιτέμνειν τὰ αἰδοῖα, II, 104. Aristophane au vers 507 des *Oiseaux* appelle les Phéniciens Ψωλούς, *circoncis*.

(4) Page 534, édition des Bénédictins, t. I.

(5) Pages 67 et 70.

(6) Voyez ce qu'en a dit Walckenaer, sur *Aristobule*, p. 17.

(7) Ἀλληγοροῦσας, τοῖς τε φυσικοῖς καὶ κοσμικοῖς πάθεσιν ἀναμιμῶσας.

(1) C'est de ce même Esculape que parle Arnobe, I, VII, p. 201, de l'édition de Rome, lorsqu'il dit : *Æsculapii geritur celebraturque vindemia*. Il n'est pas la question du dieu d'Épidaure, l'auteur et le dieu sont africains. On peut voir, sur cet Esculape, Davies, *ad Cic. de natura deorum*, I, III, c. 25. — Marsbam, *ad sæcul.*, *primum rer. Egypt.*, p. 39.

(2) *Juges*, XIV, 4. — *I Rois*, XVII, 26-36.

(3) Φοίνικες... ὁμολογεῖσσι παρ' Αἰγυπτίων μεμα-

ces nouveaux historiens publièrent leurs relations, les prétendues archives d'où ils les tiraient, suffisaient seules pour les rendre suspects. C'étaient en effet des piliers sacrés renfermés dans des sanctuaires inaccessibles à ceux qui auraient voulu se convaincre par leurs propres yeux. Les saints Livres venaient d'être traduits seulement alors ; mais les originaux existaient depuis des temps infinis dans des livres accessibles et intelligibles pour quiconque voulait prendre la peine d'en apprendre la langue.

« Je n'insisterai pas sur la traduction prétendue faite dans le temps de Platon ; les plus forts arguments en sa faveur sont les emprunts qu'on croit qu'il lui a faits, et que je nie absolument. Cette supposition est diamétralement contraire à l'histoire beaucoup mieux attestée d'Aristée, sur la traduction faite par les ordres de Ptolémée Philadelphie. J'adopterais de préférence les exemples plus anciens de l'historien Théopompe et du poète Théodecte, qui ont vu et compris les livres des Juifs avant la traduction de Philadelphie, à ce qu'assure Démétrius de Phalère dans la relation d'Aristée (1). Le livre de Daniel fut montré à Alexandre le Grand, si nous devons nous en rapporter à Josèphe (2). C'est l'époque la plus reculée que nous ayons de la connaissance de ces livres par les Grecs, soit quant à leur désir de les connaître ou à leur capacité de les entendre. On ne saurait remonter plus haut. De plus, la contradiction dans les récits des mêmes faits, soit de la part des nations entre elles, soit des auteurs d'une même nation, est une preuve qu'ils n'écrivaient pas sous la même pensée, comme l'observe Josèphe, ni d'après les mêmes originaux.

« Quant aux Juifs, leur accord prouve qu'ils puisaient aux mêmes sources. Le Pantateuque des Samaritains doit, suivant toutes les vraisemblances, avoir été reçu par eux avant les Septante, puisqu'alors l'exaspération entre les deux peuples était au plus haut degré, et ils n'auraient rien voulu recevoir des Juifs. Ils auraient reçu également les prophètes en même temps ; mais on doit croire que la collection n'en était pas encore faite. Enfin les Samaritains ont conservé le caractère hébraïque ancien et n'ont pas reçu celui d'Esdras.

« D'après ces motifs, je ne crois nullement raisonnable d'opposer ces récits païens aux saintes Ecritures, ni d'y puiser quoi que ce soit pour ajouter à leur crédibilité, en raison de l'accord avec des autorités si peu dignes de foi. »

Dodwell, en chrétien zélé, n'a vu dans Sanchoniathon qu'un adversaire de Moïse ; c'est ce qui l'a déterminé à en attaquer l'authenticité. Il a compris dans la même proscription Béroset et Manéthon ; il a admis sans réserve le récit d'Aristée, aussi bien que de nombreuses autorités citées par les premiers apologistes, dont quelques-unes sont très-suspectes aux yeux des critiques plus récents.

Le docteur John Jackson, qui a publié à Londres, en 1753, en 3 vol. in-4e, des *Antiquités chronologiques*, avait connaissance de la dissertation de Dodwell ; il s'exprime ainsi sur son compte : « Je pense que ces arguments sont trop faibles pour mériter une réfutation particulière ; ils sont tels qu'ils ne peuvent satisfaire aucune personne savante, versée dans l'histoire ancienne. » Aussi, dans sa chronologie phénicienne, a-t-il suivi Sanchoniathon en cherchant à l'expliquer et non à le combattre.

On compte à tort Van Dale parmi les agresseurs

(1) Voilà la preuve d'une crédulité bien robuste de la part de Dodwell, puisque non-seulement il ne révoque pas en doute la fable d'Aristée, mais qu'il admet comme prouvé un des passages les plus absurdes de cette fable, ce qui a rapport à Théopompe

de Sanchoniathon. Le peu de pages qu'il lui a consacrées à la suite de sa *Dissertation sur Aristée*, où il diffère entièrement d'opinion avec Dodwell, n'avait d'autre but que de réfuter l'étrange assertion de Huet, que le *Τάχυτος* est *Moïse*, et que Jérombaal de Porphyre est *Gédéon*. Au reste, cet écrit n'est pas distingué par la critique et n'est pas d'un grand poids dans la balance.

Pour venir à des attaques positives, il faut descendre à des temps bien postérieurs.

M. de la Barre, membre de l'académie des Inscriptions, a laissé des *Mémoires sur la religion de la Grèce*, dont le premier, compris au XVIe vol. de la collection, contient une digression sur Sanchoniathon ; il paraît avoir ignoré l'écrit de Dodwell ; il donne une analyse très-incomplète des fragments qu'il termine en disant, « qu'il n'est pas possible de douter de la mauvaise foi de l'auteur, puisqu'il raconte un si grand nombre de choses incroyables, dont la fausseté est manifeste. »

Toutes les théogonies encourent le même blâme. L'ordre et la liaison, à mon gré, les accuseraient plutôt de contrefaçon. On ne voit pas que le roman d'Evelmère fut incohérent.

« Personne, dit-il, avant Philon, n'a nommé Sanchoniathon. »

On peut en dire autant de Mochus qui n'est connu que par Josèphe, lequel en parlait d'après la traduction grecque de Lætus. Mochus était contemporain de Sanchoniathon ; ils ont eu un sort semblable : celui de devoir toute leur célébrité à des traducteurs grecs et de n'avoir été nommés que par des écrivains très-récents : Diogène-Laërce, Josèphe. Athénée, Jamblique dans la *Vie de Pythagore*, Damascius dans son livre des *Principes*. Ce fait démontre combien peu les Grecs cherchaient à connaître l'histoire des autres peuples, sauf des Egyptiens et des Perses ; mais la décadence ancienne de la Syrie et de la Phénicie les avait rendus fort indifférents à leur histoire. Les Romains en ont agi de même pour Carthage. L'argument négatif tiré du silence des anciens auteurs est tout à fait insignifiant.

Il veut que Sanchoniathon ait vécu sous Alexandre, « époque, dit-il, où les beaux esprits soutenaient que les dieux avaient été des hommes. »

Cet anachronisme ne mérite aucune réfutation. Sanchoniathon est un très-ancien auteur ou n'est réellement pas. Au reste, M. de la Barre ne discute pas, il tranche et sans avoir étudié la question.

M. l'abbé Foucher s'est également inscrit parmi les adversaires de Sanchoniathon (3). « L'histoire dont on donne le fragment, dit-il, a-t-elle été composée par un Phénicien antérieur à la guerre de Troie ? c'est ce dont on ne nous donne aucune preuve. »

RÉP. Quelle autre preuve en veut-il que l'assertion de Porphyre, Tyrien lui-même, qui le déclare ?

« Mais l'autorité de Porphyre est nulle sur ce point. »

RÉP. Un écrivain aussi savant que Porphyre est récusable par cela seul qu'il est Porphyre ? c'est ce qu'a tenté de faire croire Dodwell, par la raison qu'il voyait dans cet écrit une attaque à la religion chrétienne dont Porphyre était l'ennemi avoué. Mais il a été obligé lui-même d'abandonner ce moyen d'attaque et de se replier sur Philon dont il fait un faussaire. On ne sait pas si M. Foucher

et à Théodecte.

(2) *Antiq.*, liv. xi, c. 8.

(3) Voir tome XXXVIII des *Mémoires de l'académie*, page 452.

partageait les idées du savant Anglais ; mais quelle que fût sa façon de penser, son laconisme ne peut mieux réussir que les raisonnements de Dodwell.

« L'autorité de Philon de Byblos n'est pas d'un plus grand poids. »

Rép. Voilà encore une manière d'argumentation qu'exclut la critique. Montrez pourquoi ?

« Un simple fragment nous conduit depuis le commencement du monde jusqu'au règne de *Chna*, surnommé *Phœnix* : que contient donc le reste ? »

Rép. M. l'abbé Foucher n'a pas bien étudié la citation d'Eusèbe. Elle se compose d'une foule de petits passages morcelés, au milieu desquels s'interposent des réflexions d'Eusèbe et de Philon. Il faut un peu d'attention pour en détacher ce qui est de l'auteur original. J'en ai compté onze, et Lydus, *De ostentis*, dont nous devons la publication à M. Hase, cite, page 274, comme appartenant au deuxième livre des *Φοινικῶν*, de Sanchoniathon, tout ce qui a trait à *Cronos*, *Saturne*.

« L'auteur expliquait-il dans le reste, dit M. Foucher, l'invasion des Pasteurs en Egypte ; leurs guerres contre les Egyptiens ; l'établissement des Philistins dans la Palestine ; la retraite d'une partie des pasteurs en Phénicie ; le long séjour qu'y firent Abraham, Isaac et Jacob ; les conquêtes de Josué, les guerres des Chanaanéens contre les Israélites, la fondation des villes, » etc.

Rép. Voilà, certes, une étrange témérité, de vouloir dicter à un écrivain qu'on suppose contemporain de la guerre de Troie, ce qu'il a dû écrire, d'en faire un commentaire des livres saints. Trouve-t-il dans Hérodote, dans aucun des anciens qui ont écrit sur les premiers âges du monde, rien de semblable à ce qu'il réclame du phénicien ? le déluge universel n'est indiqué par aucun d'eux ; c'est une observation très-judicieuse de Dodwell, ce n'est que depuis la publication des Septante, qu'on l'a vu figurer dans les historiens des temps primitifs. Diodore de Sicile a-t-il rien connu de ce qu'il demande à Sanchoniathon ? il s'écarterait cependant assez sur la première histoire de l'Egypte.

« Il est évident, par la manière dont Eusèbe parle de ce livre, qu'il n'en connaissait que ce fragment, et qu'il l'avait tiré de Porphyre. »

Rép. On ne saisit pas le but de cet argument. Porphyre est-il le faussaire ? mais non, puisqu'il a nommé Philon. Pourquoi Eusèbe, dont l'érudition était immense (on n'en peut douter), n'aurait-il pas en recours à l'ouvrage même de Philon ?

« Le reste de l'histoire méritait bien son attention dans une préparation évangélique, car il devait en résulter des preuves propres à confirmer puisamment le récit des livres de l'Ancien Testament. »

Nous voici retombés dans le commentaire biblique que M. l'abbé Foucher veut tenir de Porphyre et de Philon. Mais c'est l'illusion qui a égaré Huet. Il n'y a aucune suite dans sa manière d'envisager cet auteur ; est-ce un fauteur ou un détracteur du christianisme qu'il attaque ? et puis M. Foucher a peu saisi le plan d'Eusèbe. Le nom de *préparation évangélique* ne peut être le titre exact de son livre. C'est une *préparation à la démonstration évangélique*. Ce n'est qu'un prolégomène à la démonstration d'abandonner la loi de Moïse pour suivre l'évangile du devoir. Il établit d'abord la préférence de la premières sur toutes les opinions religieuses répandues dans l'univers, et pour cela, il puise des lambeaux d'ancienne théologie des Phéniciens dans Sanchoniathon, des Egyptiens dans Diodore de Sicile, ainsi que des Atlantiens, des Grecs dans le même et dans Plutarque, des Romains dans Denys d'Halicarnasse. Il court ensuite aux autres sujets qu'il s'est proposé de traiter. Si, d'après l'idée de

M. Foucher, il avait dû discuter et épuiser chacun des ouvrages qu'il citait, tout son plan était interverti. On ne sait pas même ce qu'il aurait pu être.

On voit, par ce qu'ont dit ces messieurs, que le Sanchoniathon qu'ils ont attaqué, est un être imaginaire, rempli d'allusions qui leur appartiennent et de suppositions qu'ils lui attribuent. On peut leur appliquer ce mot de l'éditeur de l'ouvrage de Cumberland, relativement à Dodwell : « Ce que M. Dodwell a écrit sur ce sujet, est plutôt l'expression de son inclination à ne pas croire qu'une suite de preuves contre l'authenticité de l'ouvrage. »

Stillingsfleet, dans ses *Origines sacræ*, se proposant d'établir la préférence du récit cosmogonique et historique de Moïse sur les autres relations, combat Sanchoniathon aussi bien que Manéthon et Bérose, sans s'occuper de leur authenticité ; il combat l'anachronisme dont Porphyre lui paraît convaincu, en faisant à la fois Sanchoniathon contemporain de Sémiramis et de la guerre de Troie ; ce point sera discuté. Examinant l'opinion que *Jéroboam* et *Gédéon* sont un même personnage, il reconnaît que Sanchoniathon a pu puiser dans ses mémoires sans qu'ils fussent d'un contemporain. Quant à l'auteur, en lui-même il l'accuse de beaucoup d'in vraisemblance et même d'absurdités, mais croit que c'est à tort que le premier antagoniste Ursinus a dit que les gnostiques avaient fourni à Philon les noms de *Protogonos* et d'*Eon* qui sont significatifs ; ce sont ces derniers qu'il accuse de Plagiat, et croit qu'ils doivent plus à Sanchoniathon qu'à Hésiode. C'est sans motif, selon lui, qu'on veut faire cet ouvrage moderne par cela seul qu'il prétend à une haute antiquité. S'il en eût été ainsi, les adversaires de Porphyre, Eusèbe à leur tête, auraient dévoilé cette fraude.

Stillingsfleet n'a pas connu, à ce qu'il semble, l'ouvrage de Dodwell dont il ne dit rien.

Le docteur Meiners, dans un ouvrage *Sur la connaissance que les anciens ont eue du vrai Dieu*, publié à Lemgow, s'est rangé au nombre des adversaires de Sanchoniathon qui reconnaissent les païens comme falsificateurs. Aucun argument nouveau de sa part n'a été ajouté à la force de ceux que nous avons combattus, soit venant de Dodwell, soit des autres ; il suffira d'avoir cité son nom.

Après avoir épuisé ou à peu près la série des adversaires de Sanchoniathon, qui ont vu dans ses fragments une attaque contre la religion ou au moins une supposition émanée du paganisme, je viendrai dans le prochain article, à ceux qui l'ont cru le produit d'une fraude pieuse.

III.

Ecrivains qui ont cru le livre de Sanchoniathon le produit d'une fraude pieuse. — Lobeck. — Examen des raisons qu'il en donne et des autorités qu'il cite.

— *De quelle Sémiramis Sanchoniathon était-il contemporain. — Résumé.*

Comme je l'ai annoncé dans mon dernier article, je vais examiner maintenant quels sont les écrivains qui ont cru que le livre de Sanchoniathon était le produit d'une fraude pieuse ; ce qui les a induits dans cette pensée, c'est l'usage que certains auteurs modernes ont fait de ce document pour confirmer les traditions mosaïques. De là ils ont conclu qu'Eusèbe avait eu un même dessein en les publiant, ou plutôt en les supposant, et qu'il en était le véritable auteur. M. Lobeck, professeur à Königsberg, a résumé leur moyens d'attaque dans un ouvrage intitulé *Aglaophamus* (1). Je vais donc le suivre pas à pas comme j'ai fait à l'égard de Dodwell.

ОБЪЕКТОН. М. Лобек commence par combattre

(1) T. II, p. 1265.

l'opinion de ceux qui, comme Heyne, Beck et M. Orelli, mitigent le verdict contre Sanchoniathon, et y ont vu un ouvrage ancien, mais interpolé dans certaines parties. Ce *mezzo termine* est inadmissible, dit-il ; comment faire la part de la vérité et du mensonge ? la raison sur laquelle ils s'appuient, qu'il y a du vrai dans cette fable, prouverait seulement que le falsificateur a voulu lui donner quelque vraisemblance. Annius de Viterbe pourrait user de la même excuse. Et puis quel serait le falsificateur ? Toute la question se réduit, dit M. Lobeck, à savoir si la théologie des anciens Phéniciens est bien telle que nous la donne Sanchoniathon.

RÉP. Jablonski se charge de la réponse : « Les traditions du livre de Sanchoniathon, soit qu'on le considère comme un écrivain authentique ou non, sont telles qu'on ne peut pas mettre en doute que tout ce qu'il a dit est puisé dans l'ancienne et véritable théologie des Phéniciens (1).

Cette autorité me paraît au-dessus de tout ce que je pourrais dire, car personne n'était plus versé que Jablonski dans les profondeurs théologiques des anciennes religions. La Croze qui peut lui être comparé, était partisan avoué de Sanchoniathon, mais comme ce n'est pas par des autorités, mais bien par des raisonnements que la question doit se résoudre, suivons ceux de M. Lobeck.

OM. On ne pourra juger, dit-il, si cet ouvrage est une expression fidèle de la théologie phénicienne, que si l'on a en sa faveur le témoignage des anciens et d'après des caractères de vérité dans son contexte. Le plus fort argument pour rejeter cet écrit est le silence avant Philon de tous les auteurs grecs et romains.

RÉP. Si le silence des auteurs était une cause suffisante pour répudier les ouvrages anciens ; chez les Latins, Phédre et Velleius Paterculus seraient des ouvrages apocryphes. Athénagore, chez les Chrétiens, est passé sous silence. Polyen n'est nommé que par Suidas, et son ouvrage des *Stratagèmes* n'est pas cité, en sorte qu'on peut douter s'il a été connu de Suidas, et si ceux qu'il nomme ne sont pas des homonymes. Le seul qui en parle est l'anonyme de Gale, *Περὶ ἀπίστων*, *De pane*, c. 11. Pour ne pas sortir des Phéniciens, Hysicrate, que Lætus avait traduit au dire de Tatién, quoique son nom soit certainement altéré, n'est nommé que par cet écrivain. Si Eusèbe le citait, on devrait donc nier la citation.

Il y avait de plus une bonne raison pour qu'on ne parlât pas de Sanchoniathon avant qu'il eût été traduit par Philon. C'est qu'avant que Lætus eût traduit Mochus, le nom de ce dernier était également ignoré ; par la raison que les Grecs, semblaient à nos Français, ne savaient et ne se souciaient que de leur langue. Quand on voit que Plutarque, après avoir passé beaucoup de temps à Rome et en Italie, confesse son ignorance de la langue latine (2), on peut juger s'ils apprenaient le phénicien, langue à peu près morte, et où, sauf quelques documents historiques, il n'y avait rien à puiser. M. Lobeck s'étonne de l'insouciance des auteurs grecs à ce sujet, à cause des anciennes et nombreuses relations de commerce entre la Grèce et la Phénicie. De nombreux écrivains tyriens, sidoniens, berytiens, figurent parmi les philosophes, les grammairiens et les historiens grecs. M. Lobeck ne paraît pas faire la distinction nécessaire à établir entre la

Tyr d'Hyram et celle depuis Alexandre. Cette dernière était une ville grecque comme Alexandrie d'Égypte, l'une et l'autre tenaient bien peu à l'ancienne gloire phénicienne ou égyptienne ; qu'il cherche dans les nombreux écrivains alexandrins, sauf Eratosthène, des détails sur l'histoire et la religion de l'ancienne Égypte ; qu'il demande aux écrivains de la Carthage romaine des renseignements sur l'ancienne colonie phénicienne ; qu'il consulte les nombreux écrivains espagnols qui ont fleuri à Rome sous les empereurs, sur l'état primitif de la Bétique ou de la Lusitanie, il en obtiendra le même silence.

« Les Tourditiens, dit Strabon, sont, de tous les peuples de la Bétique, ceux qui ont le plus complètement embrassé les mœurs romaines : ils n'ont plus même le souvenir de leur langue maternelle(3) »

Philon a pu mettre plus de prix que ses devanciers à exhumer un historien oublié dont il restait peu de manuscrits ; cela relevait sa patrie, favorisait ses doctrines religieuses. L'ancienneté des livres saints est incontestable ; les Grecs qui allaient à Tyr allaient aussi à Joppé, Gaza, Ascalon, eh bien ! voit-on qu'un seul Grec en ait dit un mot avant la traduction dite des Septante. On n'y pensait guère. Nous confondons trop notre position avec celle des anciens. A l'époque de la Renaissance, l'antiquité s'est présentée aux regards des peuples étonnés comme le développement le plus admirable de toutes les sciences et de tous les arts ; non-seulement deux belles langues et une riche littérature récompensaient les efforts de ceux qui s'adonnaient à l'étudier, mais on y trouvait des sciences toutes faites. L'histoire avec ses deux appuis, la chronologie et la géographie, les mathématiques avec leur branches, la médecine avec la botanique, la philosophie avec toutes ses dépendances, jusqu'à l'architecture et la musique ; ce à quoi la barbarie du moyen âge n'avait à opposer que de misérables romanciers. Les anciens, au contraire, qu'avaient-ils à prendre dans les fouilles des temps antérieurs ? une histoire défigurée par des contes absurdes, rien de plus. Sanchoniathon nous en donne la preuve, Hérodote et Diodore de Sicile nous montrent ce qu'on pouvait en tirer ; et je crois que les prétendus antiques phéniciens que nomme Joséphe, et d'après lui M. Lobeck, Dios, Ménandre, Philostrate, Théodote ou Diodote, Hiéronyme, Histiée et Teucer, ne nous instruiront qu'en se rapprochant des temps plus modernes. Au reste, M. Lobeck convient lui-même de l'impossibilité de fonder une preuve sur cet argument au milieu du naufrage de toute l'antiquité.

Il renouvelle ensuite l'attaque concernant le *Tázu* τος qu'il veut donner pour un Égyptien.

RÉP. J'ai cité, en réponse à Dodwell, un texte de Varron qui me paraît tellement péremptoire que, s'il y a eu plagiat entre les deux nations, on doit plutôt en accuser les Égyptiens (4).

Il parle de Tyr qui n'a été fondée que depuis Sémiramis, en sorte qu'il en aurait parlé avant qu'elle existât.

RÉP. Je discuterai bientôt ce qui concerne l'époque de la Sémiramis contemporaine de Sanchoniathon ; et j'observerai que Tyr ici n'est point la ville, puisqu'il nomme après Byblos, fondée par Saturne, comme la plus ancienne ville phénicienne.

(1) Traditionem Sanchoniathonis sive is scriptor genuinus sive minus, ex prisca et genuina Phœnicum theologia dimanasse, jure ambigi non potest. *Pantheon Ægyptiacum*, t. 1, p. 12.

(2) *In Vita Demosth.*, c. 2.

(3) Οἱ μὲν Τουρδίταιοι καὶ μάλιστα οἱ περὶ τῆν Βαβυλῶν τελευτῶς εἰς τὸν Ῥωμαίων μετεβέβληντο τῶν ὀνδὲ τῆς διαλέκτου τῆς σφετέρως ἔτι μεμνημέ-

vot, l. III. Qu'on demande aux Américains de nos jours des éclaircissements sur l'état de cet hémisphère avant Colomb.

(4) Le voici, *De Lingua latina*, liv. IV, c. 10 : « Principes dei Cœlum et Terra : hi dei iidem qui in Ægypto Serapis et Isis, qui sunt *Taanutes* et *Astarte* apud Phœnicos. »

C'est donc le lieu de Tyr qu'il désigne; et ce qui le montre, c'est qu'il n'en parle que pour dire qu'*Hypsouranios* s'y fixa et fut l'inventeur des cabanes de roseau, ce qui ne donne guère l'idée d'une ville. En outre, la Tyr de Sanchoniathon n'est point celle qui fut construite dans une île après la destruction de *Paléotyrr* par Nabuchodonosor. Cette Tyr a précédé assez longtemps la prise de Troie; puisque la Tyr insulaire, bâtie des débris de la première, est déjà citée dans les prophètes. La vieille Tyr est nommée dans le livre de *Josué* (1).

Il reproche au rédacteur de cette mythologie le mélange des fables grecques et des traditions juives.

RÉP. Outre que le premier reproche atteint d'autres mythologies, il est incontestable que les Phéniciens ont implanté beaucoup de colonies en Europe. On doit leur en attribuer plus qu'aux Egyptiens, qui, de l'aveu d'Hérodote, n'étaient pas adonnés à la navigation; il est donc naturel que leurs idées religieuses se retrouvent dans les peuplades qui remontent à eux. Quant aux traditions juives, elles sont toutes dans les interprétations des modernes et nullement dans l'auteur phénicien.

Il examine ensuite si l'ouvrage sur les Juifs, cité par Porphyre dans son *Livre contre les Chrétiens* (2), est bien de Sanchoniathon ou de Philon. Origène (3) en parle comme l'œuvre de Philon; mais M. Lobeck incline à croire que Philon n'était encore que traducteur, et que l'auteur était Sanchoniathon, qui avait profité des mémoires de *Jerombal*, prêtre du dieu *Jao*.

RÉP. Je crois cette opinion erronée; elle est entièrement contredite par Origène, qui nomme l'auteur de l'ouvrage contre les Juifs, Philon, lequel accuse de pseudonymie l'ouvrage d'*Hécatée* sur le même sujet, à cause des éloges pompeux que ce dernier donne à la sagesse du peuple juif. On voit donc que Sanchoniathon ne peut trouver là sa place; mais Sanchoniathon avait consulté les écrits de *Jerombal*, prêtre du Dieu des Juifs, qui les avait offerts à *Abibal*, roi de Béryte. Ce roi et cet *Hierombal* sont presque contemporains de Moïse, dit Porphyre; mais il n'en est pas de même de Sanchoniathon qui est bien postérieur, ayant vécu sous une *Sémiramis*, reine d'Assyrie, qui régna vers le temps de la prise de Troie par les Grecs. Le passage de Porphyre, qui est cité deux fois dans les mêmes termes par Eusèbe (4), a été mal compris par tous ceux qui l'ont interprété; ils ont attribué à Sanchoniathon un *δς* qui concerne évidemment *Hierombal*, ce qui met Porphyre en contradiction avec lui-même. L'écrivain grec avait fait cependant tout ce qu'il avait pu pour éviter cette confusion; mais on n'en a tenu aucun compte. Ayant nommé *Abibal* et *Hierombal*, il ajoute (5): « Les temps de ceux-ci tombent avant les temps de Troie, et se rapprochent presque de ceux de Moïse, comme le prouvent les généalogies des rois de Phénicie. Pour Sanchoniathon, il vécut du temps d'une *Sémiramis*, reine des Assyriens, qui est inscrite avant l'époque de la guerre de Troie ou simultanément à ces événements. » Cette chronologie de Porphyre est celle de Philon dans son ouvrage *Περὶ πόλεων*, comme on en peut juger par Etienne de Byzance au mot *Βαβυλών*, et a été adoptée par Suidas (6): « Sanchonia-

thon, dit-il, philosophe tyrien, qui vécut du temps de la guerre de Troie. » Mais elle contrarie entièrement celle d'Eusèbe, comme on peut s'en convaincre.

Suivant lui, *Sémiramis* est contemporaine d'*Abraham*, en sorte qu'il se jette dans des embarras inextricables; mais laissons-le parler (7). Voici ce que dit Porphyre: « Mais il faut soumettre cette assertion au calcul des temps ainsi qu'il suit:

« Si Sanchoniathon a été contemporain de *Sémiramis*, et que celle-ci, comme il est généralement reconnu, ait précédé de beaucoup les temps de Troie, il s'en suivra que Sanchoniathon aura été antérieur à ces mêmes temps; mais on dit que celui-ci a reçu des mémoires de personnages plus anciens que lui quant aux temps, et cependant c'est à peine, ajoute-t-on, s'ils se rapprochent de l'époque de Moïse. Mais de combien est-il raisonnable de croire que Moïse a précédé ces personnages? Voilà ce qui est embarrassant, et pourquoi je crois devoir abandonner toute cette discussion chronologique. Mettant en fait que Sanchoniathon est contemporain de Moïse et ne lui est pas antérieur, je poursuivrai ainsi ma pensée. Si Sanchoniathon s'est fait connaître sous *Sémiramis*, reine des Assyriens, accordant que Moïse ne fut pas plus ancien que lui, mais ayant fleuri dans le même temps, il s'ensuivra que Moïse était aussi contemporain de *Sémiramis*. Mais ce que nous avons dit ci-dessus a démontré qu'*Abraham* était né sous elle. Cependant le récit du philosophe établit que Moïse était plus ancien, et cette *Sémiramis* est prouvée avoir précédé de huit cents ans bien comptés la guerre de Troie: Moïse sera donc, suivant les calculs du même philosophe, d'autant d'années antérieur à la guerre de Troie. »

Je demande maintenant comment Eusèbe, d'après M. Lobeck, inventeur de tout ce récit, l'aurait arrangé de manière à ne pouvoir pas l'expliquer d'une part, et de l'autre à en tirer une conséquence qui détruirait de fond en comble tout son système, je ne dis pas seulement chronologique, à quoi certes il attachait quelque prix; mais son système apologetique de la religion, à quoi il devait tenir beaucoup plus qu'au faible avantage que lui procurait l'invention de faire parler Sanchoniathon, Philon et Porphyre; c'était de prouver que la *Genèse* primait toutes les cosmogonies connues. Aussi s'étend-il avec complaisance sur cette preuve qu'il aurait détruite lui-même par une fiction de bien peu de secours.

Philon, que Porphyre a suivi, avait dit dans son livre *Περὶ πόλεων* ce qui est répété par Etienne de Byzance au mot *Βαβυλών*. « *Babylone*, fondation très-ancienne de *Babylone*, homme très-sage, fils de *Bélus*, non, comme le dit Hérodote, fondée sous *Sémiramis*; car *Babylone* était plus ancienne qu'elle de deux mille ans, comme le veut *Hérennius* (8). »

Si la fondation de *Babylone* est plus ancienne de 2000 ans que *Sémiramis*, cette reine serait reportée bien après la prise de Troie. Aussi *Ussérius* (an du monde 2789) propose-t-il dans sa chronologie de lire *αβή*, 1002; et il observe que 1022 ans coïncideraient parfaitement avec les calculs astronomiques que *Callisthène* avait envoyés de *Baby-*

(1) *Josue* xix, 29.

(2) Eusèbe, *Præp. evang.*, x, 485.

(3) *Contre Celse*, i, 18.

(4) P. 31 et 485.

(5) Οἱ δὲ τούτων χρόνοι καὶ πρὸ τῶν Τρωϊκῶν πίπτουσι χρόνων, καὶ σχεδὸν τοῖς Μωσείως πλησιάζουσιν. ὡς αἱ τῶν Φοινίκης βασιλέων διαδοχαὶ μνηύουσι. Σαρχωνιάθων δὲ ἐπὶ Σεμιράμειος γέγονε τῆς Ἀσσυρίων βασιλίδος ἢ πρὸ τῶν Ἰλιακῶν, ἢ κατ' αὐτούς

γὰ χρόνους γενέσθαι ἀναγράφεται.

(6) Σαρχωνιάθων Τύριος φιλόσοφος ὃς γέγονε κατὰ τὰ Τρωϊκά.

(7) P. 485 l.

(8) Βαβυλώνας, ἀνδρὸς κτίσμα παλαιτασθον σωφροτάτου παιδὸς Βήλου οὐχ ὡς Ἡρόδοτος ὑπὸ Σεμιράμιδος. Ταύτης γὰρ ἦν ἀρχαιότερα (Βαβυλῶν) ἔτεσι χιλίοις δύο ὡς Ἐρέννιος.

lone à Aristote, ainsi que nous l'apprend Simplificus dans son *Traité du ciel* (1), et cela d'après Porphyre. On voit donc que ce philosophe était d'accord avec Philon et avec lui-même, et dans un désaccord total avec Eusèbe, et qu'il trouvait un appui dans les calculs fournis par Callisthène. Cette chronologie, de plus, concorde entièrement avec les données d'Hérodote, qui, parlant de la durée de l'empire des Assyriens, dit : « Les Assyriens ayant dominé dans l'Asie supérieure pendant cinq cent vingt ans, les Mèdes furent les premiers qui firent défection (2), et les autres nations les imitèrent (3). » Le même Hérodote place Sémiramis cinq générations seulement avant Nitocris (4).

Je ne veux pas entreprendre la comparaison de cette chronologie avec celle de Ctésias, qui donne 1560 ans d'existence à l'empire Assyrien. Elle a excité assez de débats; mais je ne bornerai à conclure qu'il n'y a rien d'absurde dans une computation de temps qui a pour chef Hérodote, pour soutien dans l'antiquité, Callisthène, Philon et Porphyre, et qui dans les temps modernes a été appuyée par Ussérius et Marsham, sans citer une foule de noms moins célèbres. C'est après tout celle de Philon, répétée par Eusthate sur *Denys*, vers 1005.

Je vais résumer le synchronisme de Porphyre.

Peu de temps après Moïse, *Hierombal* présente à *Abibal*, roi de Béryte, les écrits qui contiennent les faits principaux de l'histoire des Juifs jusqu'à cette époque. Ces mémoires sont approuvés par les critiques que ce roi avait chargés de les examiner; et comme les Chanaéens et les Juifs avaient été continuellement en hostilité depuis la sortie d'Égypte, ils devaient connaître réciproquement leur histoire.

Du temps du siège de Troie, époque contemporaine d'une des reines d'Assyrie du nom de Sémiramis. Sanchoniathon a reçu ces mémoires, et en a profité pour rédiger l'histoire de la Phénicie, sa patrie.

Sous Adrien, Philon de Byblos a exhumé ce document pour le traduire en grec; il a de plus écrit sur les Juifs un ouvrage *ex professo*, où l'on pense que, partageant les préjugés nationaux de ses ancêtres, il les traitait assez mal; il a cependant profité des renseignements que contenait le livre de Sanchoniathon sur ce peuple, qui, d'après ce qu'on vient d'en dire, méritaient toute confiance.

Quant à la différence de huit ou de neuf livres attribués à l'ouvrage de Philon, Dodwell (5) a défendu Eusèbe à cet égard, et prouvé par des exemples semblables que cette variante n'avait rien d'extraordinaire. Ainsi l'évangile de saint Luc a été appelé *πρώτος λόγος*, à cause des *Actes* du même écrivain; l'*Histoire de la vie de Joseph* a été citée comme un livre de ses *Antiquités*; Cassiodore même y comprend les deux livres *contre Appion* (6), lorsqu'au lieu de vingt livres il en attribue vingt-deux à son ouvrage; l'*Octavius* de Minutius-Felix passait déjà du temps de saint Jérôme pour le *viiie d'Arnobe*, *contre les nations*. En effet, la première édition de cet auteur donnée à Rome le présente ainsi. Voici ce qu'en dit saint Jérôme (7): « Le livre faussement intitulé *viiie d'Arnobe* est de Minutius-Felix; il est prouvé qu'Arnoben^a a composé ces sept livres, et ce *viiie* est un dialogue entre un Chrétien et un païen, dont le titre *Octavius* résulte évidemment aux yeux

du lecteur de ce que l'interlocuteur chrétien porte ce nom. »

Nous lisons dans l'*Histoire ecclésiastique* d'Eusèbe que Philon le Juif a écrit en cinq livres le récit de ce qui est arrivé aux Juifs d'Alexandrie, sous Caius César. Il n'existe à cet égard que deux livres; l'un intitulé *contre Flaccus*, l'autre *Ambassade à Caius*; et Henri de Vallois prouve dans sa note qu'il n'a pas pu exister un seul livre de plus sur ce sujet.

Le *iiie* livre de Théophile, *Ad Autolycum*, a joué d'un titre à part, celui de *Liber de temporibus*.

Le *Protreptique*, le *Pédagogue* et les *Stromates* de saint Clément sont les parties séparées d'un même ouvrage. Le livre *De martyribus Palaestinae* d'Eusèbe a été souvent considéré comme le *8e* de son *Histoire ecclésiastique*; les trois *contre Marcel d'Ancyre* et les deux de *Théologie ecclésiastique* forment un ensemble; les sept livres de l'*Institution divine* de Lactance ont chacun un titre distinct; les livres de Lucifer de Cagliari font suite l'un à l'autre, sans titre ni nombre qui l'indique. Aux preuves de Dodwell, j'ajouterai ce qui suit: Suidas, à l'article *Théopompe*, énumérant ses ouvrages, dit qu'il écrivit un *Abrégé des Histoires d'Hérodote* en deux livres; et le scholiaste d'Apollonius de Rhodes, sur le vers 272 du *ive* livre des *Argonautiques*, comparant Hérodote à Théopompe sur le véritable nom d'un roi d'Égypte, dit que ce dernier le nomme *Sésostris* dans son *iiie* livre.

Céphalion, cité par Photius (8) comme auteur d'une *Histoire universelle depuis Ninus jusqu'à Alexandre* en neuf livres, auxquels il donnait le nom des neuf muses, dit qu'Uranie contenait les *faits d'Alexandre*. Le même Photius, parlant des extraits que *Sopatre* a fait de ce livre, dit qu'*Erato* contenait la *Relation du règne d'Alexandre* (9).

Ces raisons ne convainquent pas M. Löbeck (10); il dit: Porphyre n'est pas en dissentiment de peu d'importance avec Eusèbe; l'un compte *neuf livres* et l'autre *huit*. On cherche à excuser cela en disant que Porphyre a omis le livre des Juifs, ou a séparé la théologie de l'histoire (11); ces deux excuses n'ont aucune apparence de raison.

Rép. Ce ton tranchant ne prouve pas. J'espère donner une preuve qui justifiera la *présomption* de Bochart; je rassemblerai les textes. Eusèbe dit (12): « Ce Philon qui a partagé en neuf livres tout l'ouvrage de Sanchoniathon, » etc. Le même, p. 156, citant Porphyre sur Sanchoniathon, d'après le *Traité de l'abstinence*, dit: « Philon de Byblos a traduit en langue grecque et en huit livres l'histoire que Sanchoniathon avait écrite. »

Voici donc le même Eusèbe qui donne huit et neuf livres au même ouvrage, ce qui prouve le peu d'importance qu'il accordait à cette division. Mais poursuivons:

Dans la même citation Porphyre dit (ce qui se retrouve dans le texte original): Je vais citer du premier livre de l'histoire phénicienne de Philon ce qui suit: « Cronos, que les Phéniciens nomment IL, régnant dans cette contrée, » etc. Nous voyons que pour Porphyre ce qui a rapport à la vie de Cronos est tiré du premier livre de l'histoire phénicienne. Voici un écrivain très-postérieur, dont la première publication est due aux soins de notre confrère, M. Hase, *Lydus*, qui, dans un *Fragment*

(1) L. II, p. 125 d'Alde.

(2) Ἀσσυρίων ἀρχόντων τῆς ἀνω Ἀσύτης ἐπ' ἕτερα εἰκοσι καὶ πεντακόσια, πρώτοι ἀπ' αὐτῶν Μῆδοι ἤρξαντο ἀπίστασθαι, l. I, c. 95.

(3) Καὶ τὰ ἄλλα ἔθνεα ἐποίησε τοὐτὸ τοῖσι Μῆδοις.

(4) Ἐν δὲ τοῖς βασιλεῦσι τῶν Ἀσσυρίων ἦσαν καὶ χναῖνες δύο, ἡ μὲν πρότερον ἀρχασα τῆς ὕστερον γενεῆς ἰέντε πρότερον γενομένη, τῆ ὄνομα ἦν Σεμίραμις... ἡ δὲ δὴ δεύτερον γενομένη ταύτης βασιλεῖα τῆ ὄνομα ἦν Νίτωκρις, l. I, c. 184.

(5) P. 80 et 81.

(6) *Divin. Lect.*, c. 17 a.

(7) *De scriptoribus ecclesiasticis*.

(8) LXVIII, p. 50.

(9) Ἐρατοῦς διαλαμβανούσης τὰ κατ' Ἀλέξανδρον, cLXI, p. 177.

(10) P. 1274.

(11) Voir Bochart, *Chanaan*. P. 41, c. 17.

(12) P. 51.

sur les mois, à la suite du traité *De ostentis*, p. 274. range dans le second livre de Philon les mêmes faits relatifs à Cronos. Je vais le citer avec quelques changements que l'état du manuscrit autorise.

« Les Phéniciens, soit par la confusion résultant de l'homonymie, soit pour toute autre cause, rendent tout autrement l'histoire de Cronos; comme il est facile de s'en convaincre par le second livre des *Histoires phéniciennes* d'Hérennius Philon (1). »

A cette occasion, qu'il me soit permis de faire cette digression relative à la publication du Sanchoniathon de M. Wagenfeld; c'est qu'il est en contradiction avec Porphyre et avec Lydus. Comme le premier, il range dans le premier livre les actes de Cronos; et comme le second vraisemblablement et Eusèbe, il reconnaît neuf livres à l'ouvrage, ce qui, très-indirectement il est vrai, semble cependant infirmer l'authenticité de cette production (2).

Pour rentrer dans la discussion avec M. Lobeck, je dirai qu'il ne va pas jusqu'à attribuer à Eusèbe le passage de Porphyre tiré d'un livre qui a échappé à la destruction qui a atteint presque tous les écrits de ce philosophe, savoir le livre de l'*Abstinence*. Pour celui-là, il n'y a pas de moyen. Ce dont il le déclare l'auteur pseudonyme, ce sont les préfaces de Philon et les citations de Sanchoniathon.

IV.

Eusèbe a-t-il inventé les préfaces de Philon et les fragments de Sanchoniathon? — Sur Orphée. — Ses poèmes sont d'Onomacrite. — Sur les Sibylles. — Leurs vers interpolés par les Juifs et les Chrétiens. — Euhémère est-il seul à soutenir que les dieux avaient été des hommes? — Les Grecs n'ont pas reçu toute leur religion des Egyptiens. — Du symbolisme de Porphyre. — Pourquoi les apologistes chrétiens n'ont pas parlé de Sanchoniathon.

M. Lobeck déduit les motifs qui lui font croire qu'Eusèbe a fabriqué la préface de Philon et les fragments de sa traduction de Sanchoniathon : ce n'est pas seulement, selon lui, parce que beaucoup de livres anciens sont supposés, mais par l'intérêt qu'il avait à cette supercherie dans un ouvrage destiné à démontrer la folie des religions du paganisme. Or, rien n'atteignait plus certainement ce but qu'en faisant voir que les objets du culte ancien n'étaient que des hommes déguisés en dieux. Tous les apologistes insistent sur cette preuve qui leur donne tant d'avantage. « Croyez-moi, ô Grecs, » dit Tatien, « ne souffrez pas d'allégories dans votre mythologie ni parmi vos dieux (3). » Clément, Arnobe, tous enfin rassemblent sur ce point la force de leur dialectique. C'était donc pour Eusèbe un avantage immense que de faire parler Philon de Byblos, un païen, dans les mêmes termes. Il ne saurait en conséquence échapper au reproche de s'être permis une fraude pieuse.

RÉP. Lorsque Dodwell accusait Porphyre de la

supposition qu'on fait maintenant peser sur Eusèbe, il se faisait cette question : pourquoi accusai-je Porphyre d'avoir forgé cet écrit, ou au moins d'avoir concouru à la publication d'un écrit forgé, inconnu et suspect? C'est parce que les principes des Pythagoriciens et des Platoniciens permettent les supercheries, et que Porphyre était agrégé à ces deux sectes. En effet, nous lisons dans Timée (4) : « De même que dans les maladies nous guérissons les corps par des remèdes, causes eux-mêmes des maladies, lorsque nous ne le pouvons pas par des remèdes benignes; ainsi nous dirigeons les âmes par des discours fallacieux, quand nous ne pouvons le faire par la vérité. » Platon (5) professe des doctrines absolument pareilles, et en faisait usage dans les fables mythologiques qui ornent ses dialogues.

Aussi l'historien Socrate, parlant des ouvrages de Porphyre et de Julien contre les Chrétiens, les accuse d'altérations et de faussetés dans l'emploi des textes sacrés; « mettant tout en œuvre, dit-il, dans leurs écrits contre les Chrétiens; ils ont essayé de faire violence à la vérité, soit en altérant certains textes sacrés, soit en y insérant des parties supposées, de manière à atteindre leur but (6). »

Ce passage inaperçu de Dodwell allait plus à son but, parce qu'il accusait Porphyre lui-même de mauvaise foi dans la controverse. Qu'en conclure? qu'il y en a eu de part et d'autre, parce qu'on se passionne rarement pour la vérité contre l'intérêt de sa cause. Huet, dans la crédulité est notoire, et que M. Lobeck traite avec assez de mépris pour dire : *quæ Huetianis sæculis credere decorum fuit*, comme s'il s'agissait du moyen âge, et non du xviie siècle, le plus illustre des temps modernes, et qu'Huet qualifiât et dominât le siècle où il a vécu; Huet, dis-je, si crédule en général, a cependant repoussé le témoignage d'Orphée et des Sibylles dont les premiers apologistes font grand usage. Voici ce qu'il dit du premier : « Ce qu'Aristobule le péripatéticien dans Eusèbe, ce que Justin, Clément d'Alexandrie, Cyrille et autres rapportent d'Orphée, paraît avoir été forgé par d'anciens Chrétiens de lambeaux pris dans les livres sacrés (7). » Walckenaer a relevé les Chrétiens de cette sentence dans son *Traité sur Aristobule*, en reportant le blâme sur les Juifs, comme j'aurai occasion de le faire voir.

Huet parle des vers sibyllins dans les mêmes termes (8) : « On doit penser la même chose des vers sibyllins, savoir qu'ils sont l'œuvre d'auteurs récents et convaincus de supposition. » Il renvoie en conséquence à l'ouvrage de Blondel. Voilà des écrits incontestablement pseudonymes, que personne ne prendra sous son patronage. Cette fraude était si visible, que Celse, dans un passage rapporté par Origène (9), en a abusé pour le blasphème qui suit :

Hist. eccl., l. III, p. 202, éd. de Reading.

(7) At quæ ex Orphæo attulerunt Aristobulus Peripateticus apud Eusebium, Justinus, Clemens Alexandrinus, Cyrillus et alii, ea prorsus videntur a veteribus Christianis conficta, et ex sacrorum codicum consuta segminibus, *Demonstr. evang.*, prop. IV, n. 49, t. I, p. 187, in-8°.

(8) Idem omnino de sibyllinis carminibus putandum est; non recentioribus illis quæ circumferuntur et *κιδθηλας* vulgo *dammata* sunt, prop., etc., IX, n. 10, p. 1090.

(9) Ὑμεῖς δὲ κὲν Σιβύλλαν ἢ χρῶνται τινες ὑμῶν εἰκότως οὐκ μᾶλλον προεθήσασθε ὡς τοῦ θεοῦ παῖδων δὲ παρεγράφετε μὲν εἰς τὰ ἐκείνης πολλά καὶ βλάσφημα εἰκῆ... τὸν δὲ βίω μὲν ἐπιβήτοισι, βαπτῶ δὲ οἰκτιρῶν χρησάμενον θεῶν τιθεσθε. L. VII, p. 568 de l'édition de Cambridge.

(1) Οἱ δὲ Φοινικεῖς κατὰ τὴν τῆς ὁμωνυμίας σύγχυσιν ἢ κατ' ἄλλην τινὰ αἰτίαν ἄλλως πρὸς περὶ Κρόνου ἔχουσιν, ὡς ἐκ τῆς δευτέρας τῶν Φοινικικῶν τοῦ Ἐρεννίου Φίλωνος ἐστὶ λαθεῖν.

(2) Voir pour plus de détails l'article de M. Séguier, sur la publication de Wagenfeld, insérée dans le tome XIV, p. 397.

(3) *Tatiani opera*, p. 460.

(4) Ὡς τὰ σώματα νοσῶντι πόκα ὑγιέζομες εἰκαμὴ εἰκῆ τοῖς ὑγιεινοτάτοις. οὕτω τὰς ψυχὰς ψευδέσι λόγοις ἀπειργόμες, εἰκαμὴ ἀγωνοῦνται ἀλαθεῖσι. *De l'âme du monde*, ch. XVII, p. 74, éd. de Lebatteux.

(5) Dans le 3e livre de la *République*, t. II, p. 415 et 414.

(6) Κατὰ Χριστιανῶν λόγους ἀναλώσαντες τὴν ἀλήθειαν ἐπεξεύρησαν βιάσασθαι, τινὰ μὲν τῶν ἱερῶν γραμμάτων παρατρέψαντες, τὰ δὲ ἐγκαταλέξαντες, πάντα δὲ πρὸς τὸν οἰκτιρῶν ἀλαθόντες σκοπόν.

« Vous auriez beaucoup mieux fait de mettre à la tête de votre religion la sibylle, en la déclarant fille de Dieu, puisque vous vous serviez d'elle, en insérant dans ses vers beaucoup d'impicités; au lieu de cela vous allez prendre pour votre Dieu celui dont la vie est décriée, et dont la mort est la plus honteuse qui se puisse. » Mais Celse ne savait pas que c'est la bassesse même du Christ qui fait la gloire de sa religion.

Ainsi il a existé des livres attribués faussement à certains auteurs.

Voyons maintenant si l'analogie est parfaite entre les vers orphiques et sibyllins d'une part, et la préface de Philon jointe aux extraits de Sanchoniathon.

Orphée a été reconnu comme un personnage fabuleux dans l'antiquité même. Hérodote déclare qu'Homère et Hésiode sont les deux premiers poètes qui ont répandu la théogonie parmi les Grecs, qui ont donné des noms aux dieux, et leur ont assigné les honneurs qui leur sont rendus; qui enfin les ont rangés dans l'ordre généralement admis. Il ne connaissait donc pas les poèmes attribués à Orphée; ou plutôt lorsqu'il parle des *Orphiques*, il les renvoie parmi les productions égyptiennes ou pythagoriciennes (1).

Le même Hérodote (2) attribue à Onomacrite, contemporain et ami des Pisistratides, les poèmes qui passaient sous le nom de Musée; on peut croire qu'il a fait aussi parler Orphée. Sextus Empiricus (3) cite Onomacrite dans les *Orphiques*. Le scholiaste d'Aristide, sur le discours en défense de Miltiade contre Platon, dit : « Orphée a précédé Homère, mais ses doctrines ont été mises en vers par Onomacrite (4). »

Aristote, dans le *Traité de l'âme*, dit : « Le raisonnement contenu dans les poèmes appelés Orphiques est dans le même cas (5). » Philoponus, dans son *commentaire* sur ce passage, se demande pourquoi Aristote appelle ces poèmes *orphiques* : c'est, répond-il, parce que ces poèmes ne semblent pas être d'Orphée, comme Aristote le déclare lui-même dans les livres de la *philosophie*. On dit bien, continue-t-il, que les doctrines sont de lui, et qu'Onomacrite les a mises en vers. C'est d'après ce passage invoqué d'Aristote dans les livres perdus de la *philosophie*, que Cicéron a été autorisé à dire, que d'après Aristote, Orphée le poète n'a jamais existé (6).

Denys le Thrace, au rapport de Suidas, exprime la même opinion qu'Aristote (7). Son scholiaste, en effet (8), dit : « Si quelques personnes reconnaissent des poètes antérieurs à Homère, tels que Musée, Orphée, Linus, c'est à tort; il n'existe aucun poème plus ancien que l'*Iliade* et l'*Odyssee*. Mais, dira-t-on, comment cela peut-il être, puisque nous possédons des écrits plus anciens? nous répondrons que les uns ne sont pas de ceux auxquels on suppose qu'ils appartiennent, les autres portent des titres d'auteurs récents homonymes d'anciens personnages. » Suidas, à l'article d'*Orphée*, énumère les auteurs de ses différents poèmes, parmi lesquels figure Onomacrite.

Tatien, dans son *Discours aux Grecs*, cité par

(1) Ὁμολογέουσι δὲ ταυτὰ τοῖσι ὀρφικοῖσι καλεομένοισι, καὶ Βακχικοῖσιν, ἐοῦσι δὲ Ἀιγυπτίοισι καὶ Πυθαγορείοισι. L. II, c. 53 et 81.— Dans ce passage il faut corriger, comme je l'ai fait, ταῦτα, et lire ταυτὰ; d'abord ταῦτα ne peut pas être le sujet d'ὁμολογέουσι; ce serait un solécisme dans la langue d'Hérodote. Ensuite Plutarque nous offre une construction absolument pareille : Ὁμολογῶν δὲ τὰ τιτανικά καὶ νοκτέλια ταυτὰ τοῖς λεγομένοις Ὀσίριδος διασπαρμοῖς. *De Isid.*, c. 55.

(2) Liv. VII, ch. 6.

(3) Dans le 5e livre *contre les mathématiciens*, § 361.

(4) Τὰ δόγματα Ὀρφείω; Ὀνομάκριτος μετέβαλε δὲ ἑῶν.

Eusèbe (9), dit qu'Orphée fut contemporain d'Hercule, mais que les poèmes qui portent son nom furent composés et mis en ordre par Onomacrite vers la 50e olympiade.

Josèphe, dans son premier livre *contre Apion*, affirme que chez les Grecs il n'est pas d'ouvrage avoué antérieur à Homère.

Parmi les modernes, je citerai le seul Gérard Jean Vossius; ce n'est pas un auteur d'une foi difficile à convaincre; il dit cependant : « Ce triumvirat de poésie, Orphée, Musée, Linus, n'a point existé; ce sont des noms de l'ancienne langue phénicienne que parlait Cadmus et ses descendants (10). »

Pour les sibylles, la supposition est encore plus évidente, parce qu'elle est plus récente et toute dans les idées chrétiennes. L'écrit de Blondel, intitulé (11) : *Créance des Pères sur l'état de l'âme après cette vie*, en fournira d'abondantes preuves. Or, comment s'y sont pris ces faussaires? ils ont tout simplement insinué leurs dogmes dans des vers prétendus orphiques ou sibyllins. Orphée doit à Onomacrite, puis aux Pythagoriciens, enfin aux Juifs ou aux Chrétiens, les vers répandus sous son nom; la sibylle les doit à peu près tous à ces derniers.

Est-ce ainsi que Eusèbe s'y est pris dans la supposition admise par M. Lobeck des extraits de Sanchoniathon? Sa marche a été diamétralement contraire. C'est en s'éloignant le plus possible des doctrines qu'il veut mettre en honneur, qu'il se montre faussaire. Qu'on tente d'amener les lecteurs à son opinion, en la présentant sous un nom révérent, je le conçois; mais la marche tortueuse que M. Lobeck prête à Eusèbe me semble aussi peu compréhensible que celle que Dodwell avait attribuée à Porphyre ou à Philon. Indépendamment des Phéniciens, Eusèbe n'avait-il pas les Egyptiens, les Atlantiens, les Grecs et les Romains pour déifier les hommes? Cette doctrine n'est-elle pas placée au-dessus de toute atteinte par des auteurs irrécusables, Homère, Hésiode, Diodore, Plutarque, Denys d'Halicarnasse? quelle force pouvait donner à sa démonstration la faible adjonction de la théologie phénicienne? Et puis cette théologie existait quelque part; plus ou moins connue, elle l'était cependant. Tout le monde civilisé était instruit que c'était par des victimes humaines qu'on se rendait propice le Saturne phénicien, qu'Astarté et Baal ou Belh étaient adorés à Sidon. L'Hercule tyrien avait un temple anciennement vénéré, vénération dont Alexandre voulut se faire un prétexte pour pénétrer dans Tyr. Que pouvait donc faire Eusèbe dans la fourberie dont on l'accuse? répéter ce que tout le monde savait, ou se taire. S'il admettait dans la théologie phénicienne des fables de sa composition, à quoi lui servaient-elles? et comment pouvons-nous aujourd'hui les discerner? Mais par l'absurdité, dira-t-on, il a jeté du ridicule et de l'odieux sur cette fraction du paganisme; mais il ne nous la montre pas plus ridicule ni plus odieuse que les autres théogonies.

D'ailleurs si Eusèbe s'était contenté de combattre les fables telles que les poètes nous les donnent,

(5) Τοῦτο δὲ πέπονθε καὶ ὁ ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς καλουμένοις ἔπεισι λόγος. L. I, c. 7.

(6) Orpheum poctam, docet Aristoteles nunquam fuisse. *De nat. deor.*, lib. I, 58.

(7) Διονύσιος τὸν Ὀρφέα οὐδὲ γεγονέναι φησί.

(8) T. II, p. 785 des *Anecdota* de Bekker.

(9) *Prépar. évang.*, l. x, p. 495.

(10) Triumvros istos poeseos Orpheæ, Museum, Linum non fuisse, sed esse nomina ab antiqua Phœnicum lingua qua usi Cadmus aliique poster. *De arte poetica*, c. 15.

(11) Paris, 1659, in-4°; il porte encore le titre suivant : *Des sibylles célèbres tant par l'antiquité paternelle que par les SS. Pères*. Charceton, 1649.

il n'aurait pas encore rempli son objet ; il reconnaît la triple théologie de Varron, poétique, philosophique et politique ; il les attaque également dans son livre : il ne gagnait donc pas une grande victoire en déplaçant la difficulté.

Or. Après tout, ce ne sont pas tant les fables absurdes qui rendent ce recueil suspect, dit notre adversaire, que la prétention de Philon qu'on ne doit pas l'interpréter symboliquement.

Rép. A quoi je réponds qu'on doit distinguer Philon de Sanchoniathon. Philon ne veut pas d'allégories, mais Sanchoniathon n'y a pas pensé. Après ce dernier, mais avant Philon, Thabionidès avait tenté d'introduire dans la religion phénicienne ce genre d'interprétation, con re lequel s'élève Philon. Ne voit-on pas la même dissension parmi les Grecs ? les stoïciens détournent toute la religion à n'être qu'un emblème de la nature. Mais Celse dans son livre *contre les Chrétiens*, et Velléius l'épicurien, mais Cotta l'académicien dans les livres *De la nature des dieux* de Cicéron, combattent de toute leur force cet échafaudage ; ils sont pourtant les organes de deux sectes puissantes de la philosophie grecque. Ces doctrines, quoique professées en partie par Varron, lui semblaient de nature à s'avouer plus facilement dans le réduit de l'école, qu'au plein jour de la place publique (1). Or, qu'est-ce qu'une explication réservée à un petit nombre de la religion commune à tous ?

Euhémère avant Philon avait traité la mythologie grecque comme celui-ci a fait la phénicienne ; il est vrai qu'il a excité contre lui une forte tempête, on l'a qualifié d'athée ; mais à qui n'a-t-on pas prodigué cette injure ? Les Juifs et les Chrétiens étaient des athées pour les païens ; Anaxagore et Socrate pour Aristophane et le peuple d'Athènes ; il n'est pas jusqu'aux différentes sectes du christianisme qui ne se soient donné cette dénomination ; saint Justin dit lui-même : « Vous nous parlez de ceux qui se disent Chrétiens, et qui dans le fond ne sont que des athées et des hérétiques (2). »

Les véritables athées sont ceux qui, comme Théodore de Cyrène et Diagore de Mèle, nient l'existence de la Divinité. Ceux qui adorent le soleil, l'homme,

le bœuf, se trompent sur son essence, mais ne sont pas athées (3).

Ennius ne croyait certainement pas faire une profession publique d'athéisme, en traduisant en latin l'*Histoire sacrée* d'Euhémère. Cicéron et Varron qui l'on cité, et Diodore de Sicile qui, dans son sixième livre, dont Eusèbe nous a conservé un fragment, paraît l'avoir pris pour guide dans cette partie de son Histoire universelle, ne sont pas athées. En publiant le livre des *Mois* (p. 274) de Lydus, M. Hase, de l'Académie des Inscriptions, nous a fait connaître un passage très-curieux sur cet Euhémère. Malheureusement l'état de dépravation du texte laisse beaucoup à deviner ; je l'ai suppléé de mon mieux, je rendrai compte de mes restitutions. Le voici (4) :

« Les Phéniciens, soit par la confusion qui résulte de l'homonymie, soit par toute autre cause, parlent d'une manière bien différente de Saturne, comme on peut le voir par le deuxième livre de l'*Histoire phénicienne* de Philon Hérennius. L'histoire ancienne nous fait aussi connaître, comme nous l'avons déjà rapporté, que Saturne a régné en Afrique, en Sicile et dans certaines contrées de l'Italie ; qu'ensuite il a fondé une ville appelée de son nom *Saturnia*, comme le rapporte Charax, laquelle porte maintenant celui de *Hierapolis*, d'après le témoignage d'Isigone dans son *Traité des dieux d'Afrique*, celui de Paléon, et celui d'Eschyle dans l'*Etna*. L'*Histoire sacrée* d'Euhémère a également consigné des récits très-divers sur ceux qu'on nomme dieux, qui, suivant lui, ont d'abord été terrestres, et que les races postérieures ont nommés célestes. Palaphatus, le péripatéticien, dans son *Traité sur Bacchus*, dit que ceux des rois et des magiciens qui se sont signalés par leurs bienfaits jouissent des mêmes honneurs que les dieux, et sont vénérés sous des dénominations pareilles ; que si l'on a pu se livrer à des jeux d'imagination dans la fable, c'est en altérant la vérité de l'histoire (5). »

Pourquoi Philon, plus choqué du symbolisme que de l'anthropothéisme, n'aurait-il pas partagé ces opinions ?

Ὅμως. Mais Eusèbe, dit M. Lobeck, a fait usage

(1) Hæc facilius intra parietes in schola, quam extra in toro ferre possunt aures. Varro, *apud Aurel. August. De civitate Dei*, vi, 5.

(2) Λεγομένους μὲν Χριστιανούς, ὄντας δὲ ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς αἰρεσιώτας. *Contre Tryph.*, p. 77.

(3) Voir Warburton, *v. dissertation*, tom. I^r, p. 202 de la traduction française.

(4) Οἱ δὲ Φοίνικες κατὰ τὴν τῆς ὁμωνυμίας σύγχυσιν, ἢ κατὰ τινα ἄλλην αἰτίαν, ἄλλως πῶς περὶ Κρόνου ἔγρουσιν, ὡς ἐκ τῆς δευτέρας τῶν Φοινικῶν τοῦ Ἐρεννίου Φίλωνος ἔστι λαβεῖν· καὶ βασιλεύσαι δὲ αὐτὸν ἢ ἱστορία παλαιὰ δίδωσιν, ὡς ἔμπροσθεν ἀφηγησάμεν, κατὰ τε τὴν Λιβύην καὶ Σικελίαν καὶ τὰς Ἰταλίας χώρας· καὶ πόλιν κτίσαι, ὡς ὁ Χάραξ φησὶ, τὴν ἀπὸ αὐτοῦ λεγομένην Κρονίαν, νῦν δὲ Ἰερὴν πόλιν ὡς Ἰσιγὼνος περὶ τῶν Λυβικῶν θεῶν, καὶ Πολέμων, καὶ Αἰσχύλος ἐν τῇ Αἰθιῶν περὶ ἀγαθῶν. Ὡσαύτως Ἰερὰ ἢ ἱστορία κατὰ τὸν Εὐδήμερον ποικίλους λόγους περὶ τῶν λεγομένων θεῶν ἀπογράφουσα, θεοὺς ἐπιγείους γενέσθαι ἀποκαλύπτει, οὗς τὸ ὕστερον γένος ἀνεκάλεσεν οὐρανίους. Παλαίφατος δὲ ὁ περιπατητικὸς ἐν τῷ περὶ Διονύσου φησὶν τοὺς εὐεργέτας τῶν βασιλέων καὶ φροναλέων ταῖς ἴσας τιμαῖς ἐπαγεῖν (ἀπολαβεῖν) τῶν θεῶν, καὶ προσγοροῦσαι τιμηθῆναι· καὶ ταύτην χαριεντισθῆναι μὲν μυθικῶς, τὴν δὲ ἱστορίαν πεπλανημένως παραδέδωκεν.

(5) Justifications des restitutions tentées dans le texte qui précède. — Charax avait écrit un ouvrage sur l'Italie (*à Ictu. Uca*) cité par Eustathe *Ilias* ix, p. 734 ed. Rom. — Isigone est cité plusieurs fois par Pline, entre autres au commencement du vi^e livre où il le nomme *Nicænsis*. Aulu-Gelle en parle au

ixe livre, c. 4, des *Nuits attiques*, comme ayant recueilli des fables. — Polémon est indiqué par Macrobe au ve livre des *Saturnales*, c. 49, comme auteur d'un traité *Περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ θαυμαζομένων ποταμῶν*. Le même Macrobe (*ididem*) a conservé quatre vers de la tragédie d'Eschyle qui porte le titre d'*Etna*. — Palaphatus est assez connu comme ayant interprété historiquement la fable, par le fragment qui nous reste de son livre *Περὶ ἀπίστων*, et par les citations de ses autres ouvrages recueillis par Fischer p. 64 de son édition de cet écrit. Jean Tzetzes dans son *Exégèse de l'Iliade* publiée par M. le prof. Hermann, à la suite du *Draco Stratonicensis*, p. 3 et 4, dit : Κεφαλίων δὲ καὶ Παλαίφατος καὶ Δομνίκος καὶ ἕτεροι περὶ τῶν Ἠρώων καὶ τεραστῶν ῥητορικῶς (lege ἱστορικῶς) ὡς ἐπιτοπλεῖστον καὶ οὐ φυσικῶς ἢ μαθηματικῶς ἠλληγόρησαν. « Cephallion, Palaphatus, Dominus et autres ont employé plus généralement l'allégorie historique, au lieu de la physique ou mathématique. — La ville de *Saturnia* est nommée par Tertullien (c. 10 *Apology*) comme portant encore ce nom : *Civitas quam depulerat, Saturnia usque nunc est*. Voyez le ch. 22 de l'*Octavius* de Minutius Félix.

J'ai appelé les dieux ἐπίγειοι d'après Diodore de Sicile, l. iii, p. 250, περὶ τῶν ἐπιγείων θεῶν, πολλοὶ καὶ ποικίλοι παραδέδονται λόγοι. Le même Diodore dit que Saturne fonda le gouvernement monarchique dans toutes les contrées de l'Occident : Δυναστεύσαι δὲ φασὶ τὸν Κρόνον κατὰ Σικελίαν καὶ Λιβύην, ἔτι δὲ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὸ σύνολον ἐν τοῖς πρὸς Ἑσπερον τόποις συστήσασθαι τὴν βασιλείαν.

d'un auteur inconnu aux premiers apologistes.

RÉP. Le plan d'Eusèbe diffère de celui des autres apologistes. Ceux-ci ne s'étaient proposé que de défendre les Chrétiens des imputations répandues sur leur compte, et de les délivrer des persécutions cruelles auxquelles ils étaient en butte. Les auteurs communs et les écrits contemporains suffisaient à leurs besoins. Au lieu de cela, Eusèbe veut démontrer l'économie de Dieu dans la vocation des gentils, et remonte aux sources. Serait-on plus satisfait de voir figurer les sibylles dans vingt pages de son recueil, comme elles reparaissent sans cesse dans Lactance et dans Clément d'Alexandrie (1)? Non que je les accuse d'en être les auteurs, mais d'en avoir fait un usage qui ne pouvait être de bonne foi. Quant à la citation commune à tous, d'Orphée, elle ne roule pas sur l'authenticité du passage, mais sur la sincérité ou la mauvaise fois d'Eusèbe en copiant Aristobule, ce que nous attaquons incessamment.

OBJEC. Si Sanchoniathon, continue M. Lobeck, contemporain de Sémiramis, a trouvé dans les anciens monuments de sa patrie les preuves de ce qu'il avance, son autorité est irréfutable.

RÉP. Non, pas plus que celle de Manéthon et de Bérose avec leurs piliers sacrés, bien moins sujets à l'altération, par conséquent à induire en erreur; et puis je crois qu'il y a ici équivoque.

M. Lobeck parle de Sémiramis, la contemporaine d'Abraham, suivant la chronique d'Eusèbe, et il faut la rapporter 800 ans plus tard, d'après le calcul de Philon, c'est-à-dire, vers la ville de Troie. Comment concevrait-on que du temps de Sémiramis il y eût déjà de vieux monuments écrits? c'est impossible à penser; quelque haut que l'on veuille faire remonter l'écriture, elle ne peut aller jusque-là. Sanchoniathon, contemporain de Priam, n'a précédé Homère et Hésiode que d'un siècle environ.

OBJEC. Après avoir brièvement repassé ce que Sanchoniathon dit des générations divines, M. Lobeck ajoute: « Si quelqu'un peut croire que les plus anciens théologiens phéniciens nous aient raconté les hauts faits de *Cælus*, de *Saturne*, de *Jupiter*, à la manière d'Hésiode et d'Apollodore, toutefois en écartant l'idée de divinité; qu'ils les aient consignés dans leurs écrits; je ne disputerai et je me contenterai d'admirer comment il y a encore quelque Epiménide, qui, ayant dormi pendant deux cents ans, se réveille tout à coup pour croire ce qui pouvait être honorable à croire dans le siècle d'Huet. »

RÉP. Après ce brevet d'imbécillité donné à Huet et au XVIIe siècle, qui osera se porter comme défenseur de pareilles absurdités? ce sera M. Münter, évêque de Sreland, qui, dans son *Traité de la religion des Carthaginiens*, ne laisse échapper aucune occasion de citer Sanchoniathon; je ne parlerai pas de Bochart, homme d'un siècle éminemment ignorant; mais Lacroze, Jablonski, qui tout en niant l'existence de Sanchoniathon ont reconnu dans ses fragments la vraie théologie phénicienne, puis les orientalistes, meilleurs juges dans cette question, qui ont tous admis, sans résistance, l'exactitude de ces récits.

Mais ne peut-on pas dire à M. Lobeck: Vous,

(1) Ce vaste esprit, dit Blondel dans l'ouvrage indiqué, p. 18, à qui rien n'échappait, qui pensait faire profit de tout, après avoir étalé avec une pompe admirable les dépositions de 250 auteurs païens tant philosophes qu'historiens et poètes, donné quartier aux plus exécrables hérétiques, ouvert son sein aux apocryphes, a aussi laissé prendre place à la fausse sibylle de laquelle le discours lui a semblé d'autant plus véritable qu'il servait directement son dessein.

monsieur, qui maniez si agréablement la plaisanterie, n'y donnez-vous pas prise, lorsque vous convenez que les mêmes choses qui sont si déraisonnables dans le phénicien, se retrouvent dans Hésiode et Apollodore? Pourquoi vouloir que j'admire en Alexandre ce que j'abhorre en Attila?— Parce que ces auteurs jouissent d'une authenticité que Sanchoniathon ne possède pas. — Quoi! parce que des littératures entières ont disparu, on ne doit croire à aucun des débris échappés au naufrage? à qui les Grecs doivent-ils leur première civilisation et les premières notions de religion? n'est-ce pas aux émigrants venus du littoral occidental de l'Asie? On veut en attribuer l'honneur à l'Égypte; mais c'est à tort. Si l'Égypte y a contribué, c'est pour une faible part: les Égyptiens, de l'aveu même d'Hérodote, n'étaient pas navigateurs; c'étaient des espèces de Chinois attachés à la glèbe, qui ne sortaient pas de chez eux. Que dans les siècles de civilisation quelques Grecs y aient été étudier leurs institutions, je l'accorde; mais ce sont les premiers navigateurs qui ont porté le feu sacré parmi les peuplades de la Grèce. Avant de visiter l'Italie, l'Espagne et l'Afrique, les Phéniciens ont dû aborder ces plages plus voisines de leur patrie. C'est la Phénicie qui la première confia à la puissance des vents l'admirable machine qu'on nomme vaisseau (2). C'est donc à elle qu'on doit attribuer les premiers pas des Grecs dans la carrière de la civilisation; rien par conséquent n'est plus naturel que les emprunts qui leur ont été faits par ces derniers: quant à ceux qu'on veut qu'ils aient faits aux Grecs, il faudrait, comme dit le proverbe, faire remonter les fleuves vers leur source et confondre tout (3).

Pourquoi ajoutez-vous, en écartant l'idée de la divinité? Eusèbe en impose en soutenant, d'après le passage suivant de Porphyre, que les dieux avaient été hommes? « Voici ce Porphyre qui, en continuant, défie, non plus le Dieu suprême ni ceux du ciel (les astres), mais des hommes mortels, et qui rend ce témoignage que tels sont les dieux auxquels l'univers rend hommage (4). »

Eusèbe, dis-je, en impose. Porphyre non plus qu'Hésiode, Sanchoniathon non plus qu'Apollodore, ne se rendaient pas ce témoignage: ils admettaient des générations divines dont ils ne s'expliquaient pas bien la nature, mais qu'ils séparaient de l'humanité. Porphyre est plus communément un *symboliste*: qu'on lise le *Traité de l'antre des nymphes*, et toutes ses observations répandues dans le *Scholiate homérique* de Venise; qu'on lise les *Fragments du Traité des statuts* au troisième livre de la *Préparation évangélique*, on restera convaincu de cette vérité. Or, il est présumable qu'Eusèbe, par cette remarque, a voulu le mettre en opposition avec lui-même, puisqu'il appuie de son autorité une doctrine toute contraire. Dans une autre circonstance il oppose son recueil de la *Philosophie par les oracles* qui prescrit les sacrifices d'animaux, à son traité de l'Abstinence qui les repousse. Je ne trouve nulle part que Sanchoniathon ait déclaré, plus qu'Hésiode, que les dieux étaient des hommes.

OBJEC. M. Lobeck revient au silence des premiers apologistes, et de Josèphe qui prétendait avoir fouillé les archives de Tyr.

(2) *Prima ratem ventis credere docta Tyros.* (Tibull. *Eleg. lib. 1, eleg. 7*, vers. 20.)

(3) *Ἄνω ποταμῶν ἱερῶν χωροῦσι παγαὶ
καὶ δίχα καὶ πάρτα πάλιν στρέφεται.*
(Eurip. *Médée*, 410.)

(4) Ὁ δὲ προῖων οὐ τὴν ἐπὶ πάντων θεῶν, οὐδὲ μὲν τοὺς κατ' οὐρανούς, θνητοὺς δ' ἄνδρας θεολογεῖ, καὶ μαρτυρεῖ τούτους ἐκείνους εἶναι τοὺς εἰσέτε θεοὺς παρὰ τοῖς πᾶσι νενομισμένους.

Rép. Mais 1° je doute qu'il y eût des archives à Tyr depuis la ruine de cette ville par Alexandre; toutes les autorités de Josèphe sont récentes, excepté Mochus, qu'il ne connaît que par la traduction de Latus; ce sont Hyppistrate, Théodote, Dios, Ménandre, Hiéronyme d'Ephèse. Et puis, qu'aurait cherché Josèphe dans Sanchoniathon qui pût lui être utile? le déluge et la confirmation des écrits mosaïques? c'est justement ce qu'il passe sous silence. Il lui fallait Bérosee qui déclare « que, de son temps, c'est-à-dire après Alexandre le Grand, il subsistait encore des parties de l'arche, malgré l'empressement des habitants à enlever le bitume qui servait à des maléfices (1). » Certes, Sanchoniathon est surpassé en exagération par Bérosee dans ce récit, s'il est bien authentique. Nicolas de Damas, également cité par Josèphe, dit aussi que ces débris subsistaient de son temps, c'est-à-dire sous Auguste; voilà ce que Sanchoniathon ne pouvait offrir à Josèphe (2).

Pour répondre à la question du silence des apologistes, on doit observer que les autres apologistes trouvaient dans les auteurs contemporains ou les plus répandus tout ce qu'ils voulaient prouver. Leur plan différait de celui d'Eusèbe. Et puis quand ils auraient cité Sanchoniathon, M. Lobeck aurait-il déferé aveuglément à leur témoignage? je n'en crois rien, et j'appuie mon opinion sur ce qu'il dit :

« Il est constant que dans ces temps où les religions anciennes et nouvelles, étrangères et domestiques, luttaient entre elles, on a interpolé avec la plus grande imprudence les livres sacrés et profanes, on a été jusqu'à ce point d'attribuer à Homère des vers qui lui sont purement étrangers (3). »

Puisqu'il enveloppe tous les écrivains chrétiens dans une condamnation générale d'interpolation, Eusèbe n'aurait eu que des complices, si d'autres que lui avaient cité les mêmes fragments; au fait, les nombreuses citations des sibylles ne leur donnent pas plus d'authenticité.

En général les apologistes étaient peu délicats sur le choix des autorités; les vers sibyllins, surtout après ce qu'en avait dit Celse, ne devaient plus reparaitre, et plusieurs les citent, parmi lesquels Eusèbe fait exception. Néanmoins ayant à accuser Clément d'Alexandrie à cet égard, je vois que M. Lobeck est son défenseur, et que dans la citation d'Orphée commune à tous deux, mais accrue de quelques vers dans Eusèbe, il ne voit de falsifié que cette augmentation.

« On voit, dit-il, la stupidité d'Eusèbe dans l'invention de semblables fables, par les vers pris du *Testament d'Orphée*; je ne parle pas de ceux qui lui sont communs avec Clément d'Alexandrie, mais de ceux dont lui seul fait usage, et qui sont complètement judaïques. »

En prenant sous sa protection Clément d'Alexandrie, voilà un certificat bien explicite d'imbécillité, joint à celui de mauvaise foi, dont Eusèbe n'avait pas encore été gratifié. L'accusation est trop grave

(1) Ἐτι μέρος τι εἶναι, καὶ κομιζέειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιρούντας, χροῦνται δὲ μάλιστα οἱ ἀνθρώποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμούς. *Ant. Jud.* l. 1, c. 3, n. 6.

(2) Walckenaer in *Aristobulo*, p. 18, l'appelle in *historia fabulator*.

(3) *Aglaophamus*, p. 1275.

(4) *Prép. évang.* l. xii, c. 12, p. 663.

(5) C'est ce que nous croyons aussi. En conséquence, nous ne croyons pas qu'Aristobule ou même Onomacrite aient inventé les vers orphiques. Onomacrite les a peut-être mis par écrit, ou traduits en un langage plus moderne, ou mis en ordre et édités, comme les Pisistrates l'ont fait des poèmes d'Homère; mais ces doctrines sont des traditions antiques; et il y a des choses que l'on n'invente pas. Aussi

pour ne pas excuser quelque développement dans la réponse, c'est ce que nous ferons dans l'article suivant.

V.

Examen des vers tirés d'Orphée, cités par saint Justin, Clément d'Alexandrie et Eusèbe. — Eusèbe ne les a pas inventés, mais il les a empruntés à Aristobule. — Preuves de l'existence d'Aristobule.

Comme nous l'avons promis à la fin de l'article précédent, nous allons défendre Eusèbe contre l'accusation portée par M. Lobeck d'avoir inventé les vers d'Orphée qui se trouvent dans la *Préparation évangélique*.

Parmi les auteurs cités par Eusèbe, on remarque Aristobule, Juif savant et philosophe péripatéticien, qui vivait à la cour de Ptolémée Philométor, auquel il a dédié des *interprétations* des Livres saints. Pour faire valoir auprès de ce prince la doctrine qui y était contenue, il n'a pas craint d'interpoler les anciens poètes grecs, dont il alléguait le témoignage comme appuyant ces mêmes doctrines. Eusèbe, dans un fragment de cet auteur (4), rapporte des *vers orphiques*, qui en font partie, évidemment supposés, ou sont professés non-seulement l'unité de Dieu et sa puissance infinie, ainsi que toutes les doctrines judaïques, mais même Abraham y est indiqué clairement, aussi bien que Moïse.

A qui appartient cette supposition? Walckenaer, qui a laissé une *Dissertation* posthume sur Aristobule, la lui impute complètement; tandis que M. Lobeck en accuse Eusèbe, mais seulement pour les deux vers qui désignent Moïse. Est-ce par indulgence pour Eusèbe qu'il borne ainsi son accusation? Non; c'est par la force des choses. Expliquons-nous :

Il ne se peut que ces vers aient été totalement fabriqués par Aristobule. Il a travaillé sur un premier canevas dû aux pythagoriciens, qui ont beaucoup fait parler Orphée. Il a donc ajouté suivant les vraisemblances ce qui est étranger à leurs idées et hors de leurs connaissances (5).

Le 1er vers orphique cité par Eusèbe remonte à une haute antiquité; on y a fait de nombreuses allusions, et il paraît avoir été une formule sacramentelle dans les mystères (6). Le voici :

Φοβέρομαι οἷς θέμις ἐστὶ, οὐρας δ' ἐπιλοεθε
[βεβήλοισι] (7).

Callimaque l'a parodié dans l'*Hymne à Apollon* :

Οἶον δ' τῷ πᾶσι πᾶσι δ' ἐσεισάτο δάφνηρος ἔρανηξ,
Οἶα δ' ὄλον τὸ μέλαθρον, ἐκὰς ἐκὰς ὄστις ἀλι-
[τρὸς] (8).

Platon y fait une allusion évidente dans le *Banquet* : Οἱ δὲ οἰκέται καὶ εἰ τις ἄλλος ἐστὶ βέβηλος τε, καὶ ἀγροικὸς πύλας πάνυ μεγάλας τοῖς ὄσιν ἐπίθεσθε (9).

Le passage suivant de Denys d'Halicarnasse faisons-nous quelques réserves sur plusieurs des opinions émises dans cet article.

Le directeur, A. BONNETTY.

(6) C'est l'opinion de M. de Sacy sur *Sainte-Croix*, t. 1, pag. 349, quoique Lobeck le conteste. *Aglaophamus*, l. II, p. 451.

(7) Je parle à ceux qui ont droit de m'entendre; termes les portes aux profanes.

(8) Combien ce laurier d'Apollon est agité! Combien cet antre (est terrible)! arrière, arrière, tout profane! (*Vers 1.*)

(9) Vous tous, esclaves, et s'il est quelque autre profane et doué de sentiments grossiers, bouchez vos oreilles en y appliquant de grandes clôtures. (*Banquet*, Œuvres in-fol. p. 218.)

semble encore se rapporter à ces mystères : Μυστη-
ριοις ἔοικεν ἤδη ταῦτα, καὶ οὐκ εἰς πολλοὺς οἶά τε
ἔστιν ἐκφέρεισθαι· ὥστ' οὐκ ἔν εἶην φορτικὸς, εἰ πα-
ρακαλοῖην, οἷς θέμις ἔστιν ἔχειν ἐπὶ τὰς τελετὰς τοῦ
λόγου, θύρας δ' ἐπιπέσθαι λέγοιμι ταῖς ἀκοαῖς τοῦς
βεβήλους (1).

D'ailleurs, l'expression de βεβήλος, profane, n'avait d'acception que sous le rapport des mystères, et les allusions à ce vers se conservèrent même dans les mystères chrétiens. On employait cette formule à cet endroit du sacrifice où l'on faisait sortir ceux qui n'étaient pas entièrement initiés (2).

Mais, sans parcourir l'histoire de chacun de ces vers, je me bornerai à dire qu'ils ont été cités avec plus ou moins d'étendue par Justin le Martyr, Clément d'Alexandrie et Eusèbe.

Justin les rappelle dans deux ouvrages : l'*Exhortation* et le *Livre de la monarchie*, au nombre de 21. Dans l'un comme dans l'autre, il reconnaît le Dieu suprême :

Εἷς ἔστ', αὐτογενῆς, ἐνὸς ἔργονα πάντα τέτυ-
[κται (5) :

mais il lui donne le nom de Jupiter :

Πᾶσιν γὰρ θνητοῖς, θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν δο-
[σοῖς
'Ασθενέες δ' ἰδέειν Διὰ τὸν πάντων μεδέοντα (4).

Il annonce ces vers comme tirés du poème adressé à *Musée*, production pythagoricienne. On doit donc en conclure que ce Père n'a point connu l'édition d'Aristobule ou a négligé d'en user.

Il n'en est pas de même de Clément d'Alexandrie ; non-seulement il l'a connu, puisqu'il le nomme, mais dans la citation qu'il fait de 7 vers, dans l'*Exhortation aux gentils*, ils sont semblables aux 7 premiers de Justin. Puis il ajoute le premier mot du 8e suivant l'édition d'Aristobule : ἀθάνατον ; et, écartant la fin de ce vers :

Παλαῖος δὲ λόγος περὶ τοῦδε φαίνειν,

qui sent le judaïsme, il continue : Εἷτα ὑποβάς διαβ-
ρήδην ἐπιφέρει·

Εἷς ἔστ', αὐτογενῆς, ἐνὸς ἔργονα πάντα τέτυ-
[κται (5),

8e vers de Justin, et qui serait ainsi le 9e de Clément. Déjà il avait écarté un 3e vers qui trahissait le Juif :

Φεύγοντες δικαίων θεσμούς θεοῖο τεθέντος
Πᾶσι νόμον . . . . (6)

Si, cependant, Clément n'avait cité que ce lambeau, on pourrait méconnaître l'usage qu'il a fait d'Aristobule ; mais au ve des *Stromates*, p. 723, il rappelle les derniers finissant par ἀθάνατον, et ajoute : « Or-

(1) Ces choses semblent ne convenir qu'aux mystères et ne pouvoir être divulguées ; en sorte que je ne serais pas répréhensible si j'invitais ceux qui y ont droit à s'approcher, à prendre part aux mystères de l'éloquence, et si je prescrivais de fermer la porte aux profanes. (*De la composition des noms*, n° 25.)

(2) Voir Casaubon, *Exercit. xvi, adversus Baronium*. — Brisson, en tête de son traité *De formulis*, donne les nombreuses imitations qu'en ont faites les poètes latins. Il réproche la leçon βεβήλοι, et y substitue βεβήλους, qui est la moins générale. On trouve cependant βεβήλους dans le scholiaste de Sophocle (*OEdipe à Colone*), cité par Suidas au mot βεβήλος. Wesseling, au contraire, défend le nominatif, dans une *Dissertation sur Aristobule*, qui est imprimée à la suite de l'ouvrage de Walckenaër sur cet auteur.

(3) Il est un, né de lui-même, tout tire de lui

phée a dit ces choses sur Dieu, qu'il représente comme invisible, et qui n'a été connu que d'un seul Chaldéen, soit Abraham ou son fils, qu'il veut indiquer par ces vers (7) :

Οὐ γὰρ κέρ τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κραίνοντα,
Εἰ μὴ μουρογενῆς τις ἀπορρώξ φύλου ἄνωθεν,
Χαλδαίων (8).

Certainement, Clément montre qu'il a puisé sa citation dans Aristobule ; mais il évite de le nommer, passe sous silence le nom de Jupiter, et attribue au prétendu Orphée la connaissance d'Abraham : or, il est douteux qu'il pût croire ce qu'il écrivait.

Voyons ce qu'a fait Eusèbe. Dans un long fragment qu'il cite d'Aristobule le Juif, se trouvent les mêmes vers, mais accrus de plusieurs autres avec toutes les marques de l'interpolation : ainsi le 2e et le 8e vers supprimés par Clément, ceux concernant Abraham, enfin deux autres, désignant évidemment Moïse et la loi inscrite sur les tables, se retrouvent ici :

'Ὁς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδογενῆς διέταξεν,
Ἐκ θεῶν γνώμῃσι λαδῶν κατὰ διπλακα θε-
[σμί·

« Comme la loi l'a prescrit, comme l'a enseigné celui qui est né des eaux, ayant reçu de Dieu même le code gravé sur les tables. » (Vers 36, 37.)

Or, ce sont là les vers qui ont valu le titre d'idiot à Eusèbe, de la part de M. Lobeck. Poursuivons, et voyons si c'est le résultat d'une critique sage et approfondie.

Qu'Eusèbe ait cru à l'authenticité de ces vers, je ne dirai pas comme venant d'Orphée, personne ne l'en croyait l'auteur ; mais comme d'Onomacrite, de Cercops ou d'un pythagoricien quelconque, je ne le suppose pas : il ne cherche pas à le faire croire. Mais citant Aristobule qui les a publiés, il les donne comme il les trouve dans cet auteur, qui devient son garant. Pour qu'il fût prévaricateur, il faudrait qu'il eût forgé toute la citation ou seulement une partie. Pour qu'il fût l'auteur du tout, il faudrait faire d'Aristobule un être de raison. C'est ce que Richard Simon, qui n'hésite pas quand il s'agit de créer des pseudonymes, ne se gêne pas de déclarer (9) ; les livres d'Aristobule et de quelques autres anciens auteurs qui ont écrit si favorablement des Juifs ont été supposés ; il laisse à d'autres le soin de démontrer qu'un Juif ne pouvait pas écrire favorablement de sa nation.

Van Dale et Hody, en réfutant le récit d'Aristée, importunés de ce qu'Aristobule dit de la traduction de la Bible sous Philadelphie, cherchent aussi à l'anéantir. Leur grand argument est le silence de Josèphe et de Philon. Mais Isaac Vossius (10) dit avec raison, en parlant du premier : « Quelle cause aurait

son origine. (Vers 8.)

(4) Les yeux mortels de tous les mortels sont impuissants à voir Jupiter, le souverain universel. (Vers 15.)

(5) Ensuite ayant ajouté autre chose, Orphée dit : « Il est un, il est né de lui-même, tout tire de lui son origine. » (P. 48.)

(6) Fuyant les lois de la justice posées par Dieu même dans la loi adressée à tous.

(7) Ὁρφεὺς καὶ ταῦτα λέγει . . . περὶ Θεοῦ ἀοράτου αὐτόν, μόνου γνωσθῆνα: ἐνὶ τινὶ φησι, τὸ γένος Χαλδαίων, εἶτε τὸν Ἀβραάμ λέγων τούτων οὐδὲν τὸν αὐτοῦ, διὰ τούτων.

(8) Un seul, né du sang chaldéen, a pu connaître celui qui dirige le sort des mortels.

(9) *Hist. crit. de l'Ancien Testament*, t. III, c. 23, p. 560.

(10) *Append. observ. ad Melam*, p. 67.

pu porter Josèphe à parler dans son histoire d'Aristobule? on peut dire la même chose de Philon. Il y a trop de garants de l'existence d'Aristobule, pour qu'on puisse la révoquer en doute (1).

Or, si Aristobule a vécu, s'il a composé des *commentaires* sur les livres de la loi, avons-nous une raison suffisante de croire qu'il n'ait pas altéré les vers qu'il empruntait à la littérature hellénique? Serait-ce à cause de son caractère? nous ne le connaissons pas; ou parce que les vers qu'on lui attribue n'auraient pu sortir de sa plume? telle serait une allusion à Jésus-Christ et à la loi nouvelle comme les vers sibyllins en sont remplis. Mais Abraham, Moïse, les tables de la loi, sont mieux placés dans la bouche d'un Juif que dans celle d'un Chrétien. Comment, quand la loi nouvelle qui était venue détruire l'ancienne, brillait de tout son éclat aux yeux de ses adeptes, Eusèbe n'aurait eu de talent poétique que pour célébrer le culte qu'il désertait? Ce serait bien alors qu'il mériterait l'épithète que lui a accordée M. Lobeck.

La candeur des Juifs était-elle si grande qu'on ne puisse leur attribuer aucune fraude pieuse? Les livres apocryphes de l'Ancien Testament, les fables comprises dans la relation d'Aristée sur la version des Septante, ces historiens auxquels Josèphe nous renvoie (2), comme des autorités étrangères à sa nation, sont-ce des écrits exempts de suspicion?

Si enfin, on ne voyait des coupables que parmi les Chrétiens, Clément partagerait le blâme d'Eusèbe, car il a ouvert la voie en indiquant Abraham, comme celui-ci a fait pour Moïse, avec cette différence que Clément assigne à Orphée lui-même ce qu'Eusèbe ne fait remonter qu'à Aristobule; ou bien il faudrait croire qu'Aristobule est coupable de la première interpolation, et qu'avant assez falsifié le texte pour y introduire le père des croyants, il n'aura pas été assez audacieux pour indiquer Moïse. On sent combien cette supposition est improbable.

A ces arguments, Walckenaër en a ajouté un qui me paraît péremptoire.

Si Eusèbe avait supposé des vers d'Orphée qui lui donneraient la connaissance du vrai Dieu telle que les Juifs la possédaient, et qu'il eût fait apparaître Abraham et Moïse dans ses écrits, il se serait bien gardé de renverser cette combinaison en le faisant parler dans un sens tout à fait contraire au langage qu'il aurait prêté. C'est cependant ce qu'il a fait dans un autre passage (3), où nous lisons une citation de Porphyre, dans laquelle ce philosophe, voulant fonder le symbolisme, cite un long passage orphique où Jupiter n'est pas l'âme du monde, mais est le monde tout entier :

Πάντα δ' ἐν μεγάλῳ Ζητῆς τὰδε σῶματι κεῖται.

Le ciel est sa tête, les astres sa chevelure, le soleil et la lune ses yeux, l'éther son esprit, la terre son ventre, la mer sa ceinture, etc. Voici sur ce morceau la réflexion d'Eusèbe : « Telle est donc, ô

Porphyre! la peinture que les vers cités par vous nous font de Jupiter. Mais je n'aperçois dans tout cela que l'univers visible : l'éther, forme son entendement, et les autres parties du monde, son corps. Comment donc Orphée le Thrace, ou tout autre a-t-il pu concevoir une semblable divinité sans y rien reconnaître d'intellectuel, rien qui appartint à une essence invisible et incorporelle? »

Je crois en avoir dit assez, peut-être trop, pour décharger Eusèbe de l'imputation d'avoir inséré deux vers de sa composition dans une citation orphique. M. Lobeck l'accuse encore (car de quoi ne l'accuse-t-il pas?) d'avoir ajouté dans Josèphe le célèbre passage sur Jésus-Christ; mais comme ceci n'est pas renfermé dans les 15 livres de la *Préparation évangélique*, j'en écarterai la discussion, et je passerai dans l'article suivant à l'examen des écrivains modernes qui se sont faits les soutiens de l'authenticité du fragment de Sanchoniathon.

VI.

Ecrivains modernes qui ont soutenu l'authenticité des fragments de Sanchoniathon. — Vossius. — Bochart. — John Jackson. — Huet. — Van Dale. — Fourmont. — Cumberland. — Goguet.

Parmi les auteurs qui ont admis l'authenticité des fragments de Sanchoniathon, et qui ont fondé une théorie quelconque sur les traditions qu'ils contiennent, il n'en est point qui aient entrepris une justification de son ouvrage proprement dite, sans y mêler leurs idées systématiques sur ce livre. S'ils ont répondu à quelques critiques, ce n'est que transitoirement : ils ont plutôt considéré ces extraits comme un fondement solide sur lequel ils ont bâti les systèmes que leur imagination enfantait. Ainsi, les uns s'en sont servis pour confirmer les récits de Moïse, comme Huet et Fourmont; d'autres, pour débrouiller la chronologie des anciens peuples, comme Cumberland; et par les essais infructueux d'une imagination vagabonde, ont autant décrié ces fragments qu'ont pu le faire ceux qui les ont argués de faux (1). C'est ainsi que

Rien n'est plus dangereux qu'un imprudent ami.

Gérard Jean Vossius, dans son *Traité des historiens grecs*, donne la première place à notre historien, et rend simplement compte de ce qu'Eusèbe et Porphyre en ont rapporté. Il est arrêté comme tous ceux qui ont parlé de cet auteur, par la difficulté chronologique résultant du passage de Porphyre. Du reste, il n'élève aucun doute sur la sincérité de ce récit, et soutient avec Ephore contre Diodore de Sicile (4), que les Barbares ont eu des historiens avant les Grecs.

Bochart, dans le 2e chapitre du 1er livre du *Chanaan*, passe en revue tout ce qui reste du récit de notre historien; il explique par la langue phénicienne les noms propres qui y sont contenus; mais ce n'est que dans le 17e chapitre du même livre

rendu coupable, n'ait pas encore été signalé. » Potter rapproche ces deux passages semblables dans ses notes.

(2) Eupolème, Hécatée, Démétrius, etc.

(3) L. II, p. 100.

(3) Voir sur Aristobule le 1er livre des *Machabées*, ch. 1er; Origène, *Contre Celse*, IV, 543; Anatolius cité par Eusèbe, *Hist. eccl.* VII, 52, 287; Cyrille, *Contre Julien*, IV, 134; Clément, Eusèbe, et saint Jérôme, *De viris illustribus*, c. 36. — On peut consulter Walckenaër, ch. VII, *De Aristobulo*: il administre, ch. XIII, une preuve curieuse : ce sont des plagiats de Clément, qui a copié plusieurs fois mot pour mot Aristobule sans le nommer. Ce n'est pas le seul exemple d'un pareil larcin de la part de Clément d'Alexandrie. Musonius, cité par Stobée, p. 49, tome Ier de l'édition de Gaisford, avait dit ce que celui-ci répète dans son *Pédagogue* : *La chaussure est presque une prison, τὸ ὑποδεξιῶσαι τῷ δεξιῶσαι ἔγγυς ἐστίν.* Aussi Ruhnkenius, dans le *Dictionnaire platonique de Timée*, dit-il : « Je m'étonne que ce larcin, ainsi que plusieurs autres dont Clément s'est

qu'il fait un examen critique de l'historien et de son ouvrage.

Il justifie d'abord la traduction de son nom donnée par Théodoret (1), où Sanchoniathon est traduit par *φιλῆθης* dans le passage de la *Συσκευή* de Porphyre, tandis qu'Eusèbe donne pour leçon *φιλῆθω;* ; il distingue l'*Abibal*, roi de Béryte, du père d'*Iram*, contemporain de Salomon. Il reconnaît Abraham dans *Κρόνος*, et Sara dans *Anobret*. Il est convaincu que *Jérombal*, prêtre de *Jévo*, est *Gédéon*, et explique longuement comment il a pu être qualifié de prêtre hébreu n'étant pas Lévite, et comment, ayant donné dans l'idolâtrie de *Baalbéryte*, ainsi que ses successeurs, il a pu faire alliance avec un roi de Béryte. Il s'efforce péniblement de rapprocher Gédéon de Sanchoniathon. La difficulté, résultant de la fondation de Tyr, qui ne précède la prise de Troie que d'un petit nombre d'années, l'arrête. Il ne s'en rend compte qu'en prouvant que le nom de *Tyr* était commun à plusieurs localités, et déclare que ce mot veut dire en phénicien *Rocher*. Lorsque *Astarbé* immole un *aster*, sorte d'aigle, ἐν Τύρω τῇ ἀγία νήσῳ, dans *Tyr*, l'île sainte, ce n'était pas une ville, selon Bochart.

L'ouvrage du docteur John Jackson, qui est une *Revue chronologique des anciens peuples* (2), contient dans le troisième volume la chronologie phénicienne, puisée entièrement dans Sanchoniathon. Dans les notes, il discute les difficultés chronologiques du texte, telles que la coïncidence des temps de *Sémiramis*, et de la guerre de Troie, *Abibal*, *Sanchoniathon*, et *Jérombal*.

Il croit d'abord que Porphyre a dit que *Jérombal* et *Sanchoniathon* avaient vécu en même temps, savoir, sous *Abibal*. J'ai montré qu'il dit expressément le contraire; il remonte *Sémiramis* à l'époque où Eusèbe, dans sa *Chronologie*, l'a placée, 800 ans avant la guerre de Troie. C'est une question indifférente pour comprendre l'époque où vécut Sanchoniathon; il suffit de reconnaître qu'à tort ou non, on l'a faite contemporaine de la prise de Troie. Si l'on n'admet ce point, il n'existe plus que trouble et confusion dans les dires de Philon et de Porphyre. Ussérius a adopté cette chronologie; il l'a donc crue rationnelle (3). Mais encore une fois cela ne nous concerne pas; il nous suffit de connaître la pensée de nos guides. Jackson cherche, après Bochart, quels sont les écrits en caractère *ammonéens*, dont Philon dit que Sanchoniathon a fait usage pour la rédaction de son histoire: c'est ce que nous rechercherons plus tard. Puis, il traduit tout ce morceau; après quoi il examine les titres de l'auteur à la crédibilité.

Après avoir dit que l'écrit de Dodwell ne méritait pas une réfutation sérieuse, il cherche à donner des dates aux événements contenus dans les récits, et déclare que Bochart, Cumberiand, et surtout Huet, n'y ont rien compris. Je ne sais si d'autres chronologistes ne lui feront pas le même reproche; car il mêle le récit de Moïse, le déluge et la dispersion dans une relation qui y est tout à fait étrangère. Je crois que c'est une mauvaise marche; au surplus, son ouvrage ne supposant aucun doute sur la véracité du récit de Sanchoniathon, il ne cherche pas même à la prouver.

Huet, cet apologiste moderne, a beaucoup imité les anciens par le feu de critique avec lequel il adopte les témoignages favorables à la *Démonstration évangélique*. Nous avons vu cependant qu'il re-

pousse Orphée et les sibylles. On ne doit donc pas l'accuser tout à fait de mauvaise foi. Mais suivant son plan favori qui place Moïse comme une divinité commune dans toutes les mythologies, il s'est emparé de la cosmogonie de Sanchoniathon comme étant copiée sur celle de Moïse, et fait des rapprochements qui sont loin d'être admissibles.

Taauros, dont Sanchoniathon a compulsé les écrits, n'est que *Moïse*. La preuve en est sensible. *Taauros* a décrit l'origine des choses: Moïse également. Il est vrai que l'un est un peu matérialiste, qu'il ne connaît de cause première que la matière, tandis que l'autre fait tout dépendre de la volonté divine; mais il ne tient pas compte de cette différence. *Taauros* a trouvé les lettres; Eupolémus, cité par Clément d'Alexandrie, attribue la même découverte à Moïse, et tous les raisonnements qui suivent sont de la même force. *Jérombal*, qui est *Gédéon*, lui a donné ses commentaires. Qu'est-ce autre chose que les livres de Moïse? Mais alors comment en a-t-il aussi peu profité? Par des arguments aussi concluants, il cherche à prouver que l'Hercule tyrien, *Mélicharte*, n'est autre que *Josué*. N'est-il pas déplorable qu'avec une grande érudition, et je le suppose, l'amour de la vérité, Huet ait cru porter la conviction dans les esprits par un semblable abus de la science; et que, voulant élever un monument à la défense de la religion, il l'ait déparé en l'appuyant sur des bases aussi frêles? Si les choses étaient ce qu'il dit, évidemment on devrait attribuer à une fraude pieuse la rédaction des fragments de Sanchoniathon; mais on devrait aussi s'inscrire en faux contre toutes les mythologies dont il a fait le même usage (4).

Van Dale a dirigé contre cette personnification de *Moïse* et de *Gédéon* une réponse qui était facile: la sienne ne se distingue ni par la pénétration ni par l'érudition. L'anachronisme, dont il croit Porphyre coupable relativement à *Gédéon-Jérombal*, qu'il suppose contemporain de Sanchoniathon, ne tient qu'à la fausse interprétation du texte grec. En rétablissant le vrai sens, on repoussera le moyen d'attaque de Van Dale, et on laissera à Sanchoniathon la possibilité d'avoir profité de mémoires fournis par *Gédéon* à un roi *Abibal*, son contemporain.

Ce que Huet avait entrepris sommairement dans sa *Démonstration évangélique*, ce que Bochart a plus développé dans son *Chanaan*, Fourmont l'a bien amplifié dans ses *Réflexions critiques sur l'histoire des anciens peuples*, dans lesquelles un volume presque entier est consacré à comparer chaque génération de Sanchoniathon, et chaque membre de cette génération avec les races bibliques qu'il croit représentées par les divinités du théologien phénicien, tantôt se rapprochant, tantôt s'éloignant des expositions données par ses devanciers. Il est tellement confiant dans ses propres découvertes, qu'il les propose avec une confiance qui ne lui permet pas de croire qu'on puisse ne pas applaudir à son système. En effet, il ne fallait pas moins que l'aveuglement qui caractérise tous les faiseurs de systèmes pour ne pas se rendre le témoignage de l'incertitude d'un travail semblable au sien; et l'impossibilité de faire passer dans l'esprit de ses lecteurs la conviction dont il est pénétré. Sera-ce au moyen de quelques ressemblances de noms, de quelques coïncidences d'une espèce quelconque, qu'on justifiera ce parallèle qui deviendrait précisément suspect par une conformité qui, au reste, n'existe nullement en-

(1) P. 48 de la *Thérapeutique*.

(2) Londres, 1752, 3 vol. in-4°.

(3) *Annal. Vet. Test.*, p. 44.

(4) Voici les divinités ou les héros sous les noms desquels Moïse se trouve caché, d'après Huet: Eaque, Esculape, Amphiion, Anubis, Apis, Apol-

lon, Aristée, Bacchus, Cecrops, Evandre, Eumolpe, Faune, Janus, Linus, Marnas, Mercure, Minos, Mnevis, Orphée, Osiris, Pan, Persée, Priape, Prométhée, Rhadamante, Sérapis, Sylvain, Tirésias, Typhon, Vertumne, Vulcain, etc.

tre ces récits? Comment supposer qu'un livre, où l'origine des choses est exposée sans que le grand bouleversement du déluge y soit mentionné, puisse avoir de l'analogie avec le récit de Moïse? Comment confondre dans un même individu (et c'est l'idée favorite de Fourmont) le *Cronos* de Sanchoniathon, si inhumain envers tous les siens, avec l'*Abraham* de Moïse qui se fait remarquer parmi les descendants de Noé, par le sentiment religieux, et par les devoirs domestiques et sociaux, et est justement appelé le *père des croyants*? Au reste, le livre de Fourmont a rencontré, dès son apparition, une désaveur à peu près universelle. Sa présomption lui a fait même commettre une erreur de précipitation, en faisant de *Thabion* le père de Sanchoniathon, lorsque Philon déclare positivement que *Thabionides* avait altéré par des allégories les traditions de *Taauros* que Sanchoniathon avait fidèlement représentées. On serait tenté de croire que Fourmont n'a pas complètement étudié l'écrit qui lui servait de thème.

Quoi qu'il en soit, cette manière de vouloir rapprocher des mythologies différentes et absolument étrangères l'une à l'autre date de loin. Hérodote s'est épuisé en vains efforts pour retrouver chez les Grecs les représentants des dieux de l'Égypte. Varon et Cicéron ont comparé dans le même esprit les divinités de la Grèce et de l'Italie. Les modernes ont rapporté à l'Écriture sainte les traditions religieuses des diverses nations de l'antiquité, sans que les efforts également infructueux des devanciers aient détourné de nouveaux venus de se lancer dans la même carrière avec un résultat pareil. Il semble que le simple bon sens devait en dissuader. Par quelle communication *secrète* des peuplades devenues *sauvages* après la dispersion, et toutes absorbées par les soins de la vie animale et les embarras d'une *société naissante*, se seraient-elles accordées pour rendre un culte unanime à des dieux identiques, bien que diversement nommés, et qui n'ont rien de commun dans leurs actes? Voilà, certes, ce que je ne saurais m'expliquer (1).

Cumberland, évêque de Peterborough, a laissé en mourant un gros volume in-8°, intitulé : *Sanchoniathon's Phœnician history*, où, par une marche contraire à Huet, loin de voir dans ce récit une sorte de parodie de la Genèse, il l'y croit entièrement opposé (2). Il repousse toute interprétation spiritualiste de son ensemble, et combat Bochart qui, par les *Zophasemim*, τρυφάσιμ: Ὀύρανοῦ καρπῶτα, veut entendre les anges, résidant dans les astres, Ζῶα νοερά. Il y reconnaît les astres eux-mêmes. Voici d'ailleurs son système :

Moïse a transmis la filiation de Seth jusqu'à Noé, parmi lesquels s'est conservée, non sans altération, la connaissance du vrai Dieu. Sanchoniathon a trouvé, dans les récits dictés par *Taauros*, et rédigés par les *Cabires*, l'histoire de la descendance de *Cain*, qui embrassa bientôt l'uranothéisme et l'anthropothéisme. Un nombre de générations, à peu près égales, selon lui, de part et d'autre, a donné lieu à des rappro-

chements qui vont assez bien jusqu'à la dixième génération : celle de Noé.

Mais ici se présente une difficulté presque insurmontable. Le déluge universel dans Moïse a détruit toute la race de Cain. Un seul descendant de Seth a survécu à ce désastre. Sanchoniathon n'en dit pas un mot, non plus qu'aucun des écrivains antérieurs à Béroze (129e olympiade), non plus que Diodore de Sicile, bien postérieur à Béroze. C'est donc par une couture très-suspecte, que l'évêque de Peterborough rattache à la ligne de Noé les générations suivantes, que Sanchoniathon dérivait sans interruption des *Cainites*. À l'aide de changements ou de retranchements de lettres, pour lesquelles il semble que les langues orientales ont une flexibilité toute particulière, il fait reparaître les premiers rois d'Égypte d'après le canon d'Eratosthène, qu'il rattache ainsi aux générations de Sanchoniathon, en repoussant les dynasties de Manéthon comme fabuleuses. Une digression sur les pasteurs phéniciens, qu'il est loin de prendre pour les Juifs avec Joséphe, présente de l'intérêt. Mais il est impossible d'entrer dans un examen détaillé de cet ouvrage, à moins de le reproduire. Il ne confond point *Cronos* avec *Abraham*, comme le font Bochart et Fourmont ; il en fait *Cham*, et *Uranus* est *Noé*. *Chna* est le premier Phénicien, fils de *Cham*, et *Misor*, le même que le *Misraïm* de Moïse, que le *Ménès* et le *Méon* d'Eratosthène, qu'*Osiris* qui fut depuis *Bacchus* et le *Soleil*, qu'*Isis* enfin, qui, suivant Sanchoniathon, découvrit trois lettres, et est spécialement appelé *frère de Chna*, le premier Phénicien, c'est-à-dire le fondateur de la monarchie égyptienne ; que *Thot* est l'*Athotes*, deuxième roi, suivant Eratosthène, et le dernier anneau de la chaîne de Sanchoniathon. Par ce moyen, il établit une suite non interrompue depuis Adam jusqu'à la première olympiade, par Sanchoniathon et Eratosthène.

Ces combinaisons ingénieuses et fruit de grandes recherches flattaient tellement leur auteur, que trente ans après la rédaction de son manuscrit, il disait à l'éditeur que plus il pensait à ces choses, plus il était convaincu de la vérité de sa découverte. Malheureusement le public savant n'a pas confirmé cette sentence. Et parmi les chronologistes et les historiens, je n'en vois pas qui aient ratifié par une déclaration explicite les données de Cumberland, dont cependant l'application, si elle était justifiée, jetterait un grand jour sur les premiers âges du monde.

J'ai déjà dit que le docteur Jackson n'en tient que peu de compte, quoiqu'il n'ait pas été sans en profiter. Sa table chronologique, qui présente une durée de 2256 ans avant le déluge, place *Cronos* deux générations au-dessous de *Nemrod*. « Voilà ce qui fait, dit-il, que cette histoire n'a jamais été bien comprise ; que le savant évêque Cumberland, et avant lui Bochart, et spécialement Huet, se sont trompés quant aux personnes, et quant aux temps rapportés par Sanchoniathon. »

adopte ces principes et ces conséquences, s'il veut en faire l'objet de ses études.

Nous faisons à peu près les mêmes réserves pour les questions des sibylles et d'Orphée ; sans prétendre que leurs vers soient tous authentiques, nous croyons que ce qui nous en reste a été fait d'après d'anciennes traditions ayant cours parmi les peuples ; ce qui en explique l'adoption générale. Pour Moïse aussi, nous ne croyons pas qu'il faille le reconnaître dans tous les personnages cités par Huet ; mais nous croyons qu'il a été le type de plusieurs personnages de la fable.

Le directeur A. BONNETTY.

(2) P. 10. Whosoever, says he, distinctly understands his cosmogony, will see that it is directly opposite to Moses' scope.

(1) Nous laissons subsister ces paroles de M. Séguier ; mais nous ne sommes pas de la même opinion. La cause de notre dissentiment avec le savant académicien provient de ce que nous partons de deux points de vue diamétralement opposés. Nous soutenons que les premiers peuples n'ont pas été *sauvages et sans relations entre eux*. Au contraire, ils ont commencé par être tous réunis, et réunis en société civilisée ; l'état *sauvage*, horné à un petit nombre de peuplades, n'est venu que longtemps après. Les communications des peuples n'ont donc pas été *secrètes*, et ils ont pu adorer des dieux identiques sous des dénominations diverses. Cette doctrine est fondée sur la Bible d'abord, et sur toutes les recherches ensuite. Nous ne doutons pas que M. Séguier, Chrétien et érudit comme il l'est, n'a-

Semblable à tous les chronologistes, Jackson a son système qu'il préfère aux autres. Mais, comme ses prédécesseurs, il n'a pas trouvé le secret de réunir tous les suffrages, et l'on peut dire de lui ce qu'il a dit de ses devanciers. Quant à ce qu'il met sur la même ligne Huet, Bochart et Cumberland, je trouve qu'il n'a pas assez apprécié la distance du premier aux deux autres.

Goguet a placé au dernier volume de l'*Origine des lois*, une dissertation expresse sur l'authenticité de l'ouvrage qui nous occupe, pour justifier les emprunts qu'il lui a faits. Il met hors de cause Eusèbe et Porphyre, et ne défend que Philon de l'accusation d'avoir supposé ce qu'il donnait pour avoir traduit. Les Chrétiens étaient alors trop peu nombreux pour être un objet spécial d'attaque; ce serait donc contre les Juifs qu'il aurait dirigé toute cette invention. Mais les Juifs évitaient la polémique, et ne cherchaient point à faire de prosélytes.

Cette assertion n'est pas juste; nous voyons par Josèphe lui-même, qui avait écrit contre Apion, qu'ils traitaient les questions de polémique religieuse. Aristobule et Philon le Juif, aussi bien que tous les prétendus historiens et philosophes, cités par eux et par Eusèbe (1), Hécatée, Eupolémus, Artapanus, Aristée, sont évidemment des Juifs qui ont fait de la polémique. Eusèbe, dans son *Hist. ecclésiast.* (2), le déclare sur la foi de Clément d'Alexandrie: « Philon (le Juif bien entendu) et Aristobule, Josèphe et Démétrius, aussi bien qu'Eupolémus, sont des écrivains juifs. » Philon de Byblos paraît auteur d'un ouvrage sur les Juifs, où ils ne sont pas bien traités à en juger par l'extrait qu'on lit dans Origène (3).

Goguet croit que Clément d'Alexandrie a pu parler de Sanchoniathon, puisque saint Cyrille le déclare, et qu'une partie des *Stromates* de ce Père est perdue.

Il est très-vraisemblable que ce Père n'en a pas parlé, et que saint Cyrille l'a nommé de mémoire, au lieu d'Eusèbe, comme il a désigné mal à propos Josèphe au lieu de Philon, comme l'ayant traduit, tandis qu'il ne l'a pas même cité. On doit incontestablement écarter le témoignage de saint Cyrille. Il est vraisemblable que Théodoret a puisé dans Eusèbe ce qu'il en dit. Cependant une variante assez importante ferait croire le contraire. Théodoret dit que le nom du Phénicien doit se traduire par *εὐλαλῆθης*, ce que ne dit point du tout Eusèbe. Quant à Suidas, il est clair qu'il a suivi un autre guide que l'évêque de Césarée dans sa *Biographie* de Sanchoniathon.

Goguet croit que Philon avait en vue, en publiant ce livre, de rabaisser la vanité grecque en lui montrant un écrivain barbare antérieur au temps de sa civilisation, qui avait expliqué l'origine du monde. Cette idée n'est guère présumable. Les Grecs savaient bien que les peuples asiatiques les avaient devancés dans la civilisation, et ils reconnaissaient comme leurs premiers instituteurs en ce genre, les Phéniciens et les Egyptiens. Je ne vois cependant aucun motif pour Philon de supposer cet ouvrage. Il voulait seulement replacer sur la scène du monde sa patrie éclipsée par les conquêtes qu'en avaient faites les Babyloniens, les Perses, les Grecs et les Romains, les uns sur les autres. Quant à sa disposition de repousser les allégories du corps de la fable, il la partageait avec d'autres penseurs, et

Diodore de Sicile (4), qui dit: « On trouve beaucoup de discours très-différents entre eux sur les dieux terrestres autres que les astres, tant dans les historiens que dans les mythographes. » Mais les réflexions qui se mêlent au récit primitif décèlent par la nature des idées et la variété du style que Sanchoniathon ne peut en être l'auteur. Et dans tout le reste, on reconnaît le cachet de l'original.

Goguet fixe au temps des Juges l'existence de Sanchoniathon par l'effet de la vicieuse interprétation du passage de Porphyre, et contre sa déclaration positive qu'il a vécu à l'époque de la prise de Troie. J'ai déjà discuté ce point de chronologie.

VII.

Suite de l'examen des auteurs qui ont cru à l'authenticité des fragments de Sanchoniathon. — L'abbé Mignot. — Biographie de Philon. — Liste complète et inédite de ses ouvrages. — Quelles raisons aurait-il pu avoir de supposer l'écrit de Sanchoniathon? — Conclusion.

M. l'abbé Mignot, membre de l'Académie, y a lu une suite de *Mémoires sur les Phéniciens* (5), et comme il a cru à l'authenticité de ces fragments, il a signalé les causes de sa conviction. Ses arguments ne diffèrent pas de ceux de ses devanciers, seulement il a cru que γράμματα Ἀμμωνίων indiquaient une écriture propre aux Ammonites. Jérômbal est à ses yeux Cédéon, et il a cru justifier le titre de prêtre du Dieu vivant qu'on lui donne par le droit que l'Écriture lui reconnaît de porter l'Éphod, habillement des prêtres hébreux. Il se donne beaucoup de mal pour faire disparaître l'anachronisme qu'il trouve à rapprocher Sémiramis de la prise de Troie.

M. l'abbé Mignot discute ensuite les objections diverses et souvent contradictoires des adversaires de Sanchoniathon et de Philon. Il admet trop facilement, à mon avis, que saint Clément l'ait nommé, par ce qu'en dit saint Cyrille. Quant à Suidas, il pense qu'il a pris ailleurs que dans Eusèbe les renseignements sur le philosophe tyrien; je le crois également. On ne peut guère penser autrement, car ils ne présentent aucune ressemblance entre eux.

Venant aux preuves tirées de l'ouvrage même, il n'est point blessé des ressemblances avec Moïse et Hésiode: toutes les premières cosmogonies se ressemblent dans les traits principaux: il ne trouve point étonnant que les Gnostiques aient pris des noms dans le phénicien, puisqu'une grande partie de leurs idées sont dues aux fables orientales.

Thot, qu'on veut rendre exclusivement à l'Égypte, d'après Sanchoniathon, appartient aux deux pays: j'en ai donné Varron pour garant. L'objection tirée de la fondation de Tyr, qu'on veut être postérieure à Sanchoniathon, est ainsi combattue par lui. Josèphe déclare qu'elle fut fondée 240 ans avant le temple de Salomon. C'est donc 68 ans avant la prise de Troie. D'ailleurs, il s'agit ici de *Paleo-Tyr*, dont Josué parle (6) comme d'une ville déjà ancienne.

Athena, qui prend possession de l'Attique, est la *Minerve* ou *Vénus céleste*, déjà honorée en Attique avant *Cécrops*, à qui *Porphyryon*, ancien roi du pays, avait élevé un temple. Il croit reconnaître dans ce nom le chef d'une colonie phénicienne (7).

Les *Cabires* présentent plus de difficulté. Nés d'une fille de Cronos et de *Sydyx*, il en est fait men-

(1) *Prép. évang.*

(2) Φίλωνος καὶ Ἀριστοβούλου, Ἰωσήπου τε καὶ Δῆμητριου καὶ Εὐπολέμου, Ἰουδαίων, συγγραφέων. I. vi, c. 13. — Voir Jonsius *De hist. philosoph.*, III, c. 10, § 4.

(3) *Contre Celse*, liv. 1er, p. 13, éd. de Cambridge.

(4) Περὶ τῶν ἐπιγεγῶν θεῶν πολλοὶ καὶ ποικίλοι

παραδεδόνται λόγοι παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τε καὶ μυθογράφοις. L. vi, t. IV, p. 4 de l'édition de Deux-Ponts; fragment conservé dans Eusèbe, *Prép. évang.*, I, II, ch. 1, p. 59.

(5) On les trouve dans le tome XXXIV.

(6) Voir Josué, ch. XIX, 26.

(7) Voir Pausanias dans ses *Attiques*, ch. 14, n. 6.

tion avant le règne de ce prince, comme constructeurs de navires. En outre, le troisième Cabire seul est fils de la *Titanide*, et en faisant connaître l'invention des vaisseaux, il n'en fixe pas la date; ce n'est que plus tard qu'il le fait après la fondation de *Byblos*.

Quant à la distribution que *Cronos* fait de la terre, elle se borne à l'Attique et à l'Égypte, qui ont dû être habitées postérieurement à la Phénicie. La propagation graduelle des hommes sur le globe le démontre.

Quant aux noms significatifs donnés aux enfants d'*Ouranos*, ils répondent à des noms phéniciens de semblable valeur; car on voit par la Bible que les noms orientaux ont tous une signification.

On a jugé que les apothéoses étaient autant de preuves de la fraude de ces fragments. A quoi M. Mignot répond que les garants de cet usage sont nombreux; il se borne à renvoyer à Cicéron (1) et à Proclus (2). « Enfin, dit-il, si ce n'avait été une conviction générale que les hommes pouvaient parvenir à la divinité, comment serait-il venu à l'esprit d'aucun prince de s'attribuer les honneurs divins et un culte religieux? »

Après avoir épuisé la liste des ouvrages favorables ou contraires à l'écrit de Sanchoniathon, qui sont venus dans mes mains, je me propose d'examiner cette question *a priori*, et je diviserai ainsi cet examen :

1° Dans le cas de supposition du texte de Sanchoniathon, peut-on croire qu'Eusèbe en ait été l'auteur?

2° Porphyre, à défaut d'Eusèbe, peut-il encourir ce blâme?

3° Philon de Byblos serait-il l'auteur du livre, dont il s'est donné comme le traducteur?

D'abord, je suis convaincu qu'en général Eusèbe n'a point supposé ou interpolé les citations d'auteurs qu'il allègue, et que dans le cas spécial qui nous occupe, il est loin d'être le véritable auteur des fragments d'un pseudonyme Sanchoniathon.

La première preuve que j'en donne est la scrupuleuse exactitude dans les citations d'auteurs conservés, savoir : Diodore de Sicile, Plutarque, Denys d'Halicarnasse, Xénophon, et surtout Platon, enfin Porphyre dans le *Traité de l'abstinence de la chair*, non compris Josèphe, Philon le Juif, Tatien, Clément d'Alexandrie, dont il fait un usage fréquent. Il ne lui était pas donné de prévoir quels seraient ceux des auteurs dont il s'appuyait qui parviendraient à la postérité, ou ceux que le temps devait nous ravir. Nous ne pouvons donc raisonnablement conclure qu'il a altéré les uns en respectant les autres; ce serait agir contre toutes les règles de la critique.

Quel serait, en effet, l'instrument qui nous aiderait à discerner dans les auteurs perdus les fragments suspects de ceux auxquels nous devons ajouter foi? Ce sera, dira-t-on, l'usage qu'il en faisait pour combattre le paganisme et confirmer la vérité de la Genèse et de l'Évangile. Mais tout dans son livre tend à ce but, tout serait donc frappé de la même réprobation.

Tous n'ont pas, dira-t-on, le même caractère de fraude.

La plus grande marque de fraude serait l'insinuation des doctrines mosaïques ou chrétiennes. Ainsi les passages d'Hécateë, d'Eupolémus, d'Artapan, de Numénus, de Démétrius, d'Aristée ou d'Aristobule sont avec raison suspects; mais cette suspicion n'atteint pas Eusèbe. Elle atteint ces auteurs eux-mêmes nommés par Josèphe et Clément d'Alexandrie, et dont l'origine juive, pour quelques-uns, ne nous a été dévoilée que par le même Eusèbe (3).

Quant à Sanchoniathon, rien en lui ne trahit le Juif ou le Chrétien : cette pierre de touche est sans efficacité à son égard, et ses similitudes mythologiques, avec Apollodore, par exemple, ne peuvent avoir la même valeur. Je les regarde, au contraire, comme un argument qui confirme son authenticité (4).

Si je ne trouve pas de raison suffisante de croire à la duplicité d'Eusèbe dans l'état actuel de la question, combien plus dois-je la repousser sous le point de vue des lecteurs contemporains? Le paganisme avait encore de nombreux adhérents; à peine Constantin venait-il de le désertier, et ces écoles d'Athènes et d'Alexandrie qui ont produit des hommes célèbres jusque sous les successeurs de Théodose, n'étaient pas muettes et n'auraient pas laissée impunie la témérité qui aurait déposé dans un ouvrage de polémique des preuves d'une mauvaise foi si évidente. Les contrefaçons alors se portaient sur des ouvrages anciens ou réputés tels : les Sibylles, Orphée, Homère lui-même, et Hésiode, dont les copies altérées par le temps donnaient ouverture à un pareil stratagème (5). Mais en publiant un ouvrage d'une haute antiquité, le faire paraître sous le nom d'un traducteur très-récent, puisque Philon est de la fin du 1er siècle de l'ère chrétienne, que ce Philon s'était fait connaître à Rome, où il avait terminé une longue existence pendant laquelle il avait composé de nombreux écrits, il me paraît bien absurde de donner à Eusèbe l'intention de lui supposer un ouvrage entier.

Il aurait fait plus, il aurait usurpé le nom de Porphyre, ce formidable adversaire du Christianisme, dont les écrits étaient compulsés par ses amis comme par ses ennemis : il en aurait tiré deux attestations favorables à ce Phénicien né de son imagination; mais cela ne se peut, puisqu'une des citations se trouve dans le *Traité de l'abstinence*, qui a échappé au naufrage de tant d'écrits antiques.

Il faut donc reconnaître que Sanchoniathon a été lu par Porphyre, ou plutôt son traducteur, Philon. Ce qui seul suffit pour trancher la question.

Quant à Eusèbe, avec quel grand avantage aurait-il composé les lignes incohérentes et détachées qui forment l'ensemble des morceaux conservés de cet auteur? Ce n'est certainement pas pour confirmer la Cosmogonie de Moïse. La sienne en diffère à ce point que Dodwell et Ursinus y ont vu un ouvrage composé dans le dessein de la combattre, et que lui-même s'écrit (6) : « Voici donc cette création de l'univers sans le concours de la Divinité ! » Aurait-il inventé une fable pour se donner le droit à cette exclamation? Toutes celles des philosophes avant Anaxagore en donnaient le sujet, comme on le voit, par le traité de Plutarque sur *les opinions philosophiques*.

prouve la véracité de ces auteurs. Le genre humain, ayant eu la même origine, a dû avoir les mêmes traditions. A. BONNETTY.

(5) Il est évident que cela prouve que les Pères, en se servant de ces auteurs païens, ne les citaient que parce qu'ils savaient qu'ils étaient reçus de tout le monde. Ainsi ce n'était pas de leur temps qu'ils avaient été interpolés. A. BONNETTY.

(6) Τοιαύτη μὲν αὐτῶν ἡ κοσμογονία ἀντικρὺς ἀθεύματα εἰσάγουσα. Πλάτων., p. 55.

(1) *Tuscul.* 1, 12.

(2) *Théologie platonique*, lib. III.

(3) *Hist. eccl.*, lib. VI, ch. 45.

(4) Nous approuvons cette dernière remarque de M. Séguier; et cependant nous n'admettons pas le principe, qu'il suffit qu'un auteur païen insinue les doctrines mosaïques ou chrétiennes pour qu'il soit suspect. Non-seulement tous les auteurs contiennent plus ou moins des doctrines et des faits se rapportant à ceux de Moïse, mais encore cela a dû être, et

Ce qui distingue surtout la doctrine de Moïse de toutes les autres sur l'origine des choses, c'est que pour lui Dieu est avant tout. Dans les autres philosophies et mythologies, au contraire, le ciel et la terre, séjour des divinités, ont précédé leur apparition. Quant à toutes ces générations qui forment l'enchaînement des temps fabuleux de la Phénicie, il est difficile de croire qu'Eusèbe eût consacré son temps à de semblables inventions, qui n'avaient ni le mérite de l'esprit, ni d'utilité pour son plan. De plus, dans les rapports chronologiques, il y a une différence marquée entre la citation de Porphyre tirée de son ouvrage contre le christianisme et la chronologie d'Eusèbe, quant à l'époque où vécut Sanchoniathon, contemporain, dit-il, de Sémiramis.

Je crois avoir suffisamment démontré que notre Eusèbe n'a pu être le fabricant de Sanchoniathon.

2° Peut-on en imputer le blâme à Porphyre? C'est ce qu'avait tenté Dodwell, et ce à quoi il a été forcé de renoncer lui-même.

Porphyre, pour attaquer le christianisme, n'avait pas besoin de se masquer; il tenait même à gloire de s'en montrer l'agresseur. Car quelle garantie de succès trouvait-il dans ce moyen détourné plus que dans sa dialectique? Cette cosmogonie, où l'intervention divine est écartée, ne pouvait pas même plaire à un néo-platon-pythagoricien qui reconnaissait au moins le *νοῦς* comme ayant présidé au débrouillement de la matière et à l'organisation de l'univers. Rien ne justifie dans toute l'antiquité une pareille assertion, et le zèle pieux de Dodwell joint à sa vaste érudition n'ont pu l'armer de preuves convaincantes. Il se rend lui-même au passage d'Athènes, antérieur à Porphyre, qui nomme ce Phénicien quoiqu'en altérant son nom.

Puis, comment Porphyre ne se serait-il pas donné lui-même comme le traducteur de l'ouvrage primitif? Il était Tyrien aussi bien que Philon. La gloire de la Phénicie et la connaissance de son antique idiome étaient aussi bien placées chez lui que dans son compatriote. Était-il raisonnable qu'il comptât sur la crédulité des lecteurs, au point de supposer un écrit de cette étendue à Erennius Philon, qui, ayant vécu sous Adrien, se rapprochait assez de l'époque où lui-même figura sur la scène du monde, puisqu'il mourut très-vieux sous Dioclétien? Il est superflu, je crois, de s'étendre sur une hypothèse abandonnée par celui même qui l'a mise en avant.

3° Je viens à Philon de Byblos; mais il est nécessaire de faire précéder, par une courte biographie, la nomenclature de ses ouvrages et l'examen de l'accusation portée contre lui.

Suidas, dont les *biographies* sont en général si restreintes, s'exprime ainsi sur son compte: «Philon de Byblos, grammairien, naquit vers les temps de Néron, et prolongea beaucoup sa carrière. Il déclare lui-même qu'il fut consul sous le nom de Sévère Erennius, dans la 78e année de son âge, correspondant à la 220e olympiade. Nous avons, écrits par lui, 12 livres de l'Acquisition et du Choix des

livres; 30 des villes et des hommes célèbres que chacune d'elles a produits; sur le règne d'Adrien, sous lequel il vécut encore, et autres ouvrages (1).»

Le même Suidas ajoute (2): «On doit savoir que Philon, surnommé Erennius, fut consul, comme il le dit.»

Cette addition ne permet pas de donner un autre sens que je n'ai fait à la traduction précédente, savoir: que c'est bien Philon qui fut consul, quoique Kuster, dans sa *note sur Suidas*, le conteste.

Eudocie, dans son *Ionia*, publiée par Villoison (3), répète à peu près Suidas, en attribuant de plus à cet auteur des *epigrammes*, et termine en disant: γέγονε δὲ καὶ ὑπατος παρ' Ἀδριανῶ. «Il fut aussi consul sous Adrien.»

Il n'y a donc guère moyen de refuser la dignité consulaire à Philon, et Saumaise ne la met pas en doute (4).

Néanmoins une nouvelle citation de Suidas semble jeter de l'incertitude sur ce point. En effet, «Hermippe,» dit encore Suidas, «était de Bérulte, du bourg situé au milieu des terres, disciple de Philon de Byblos, par lequel il fut recommandé à Erennius Sévère, sous l'empereur Adrien; affranchi d'origine, il était cependant fort instruit et composa de nombreux ouvrages (5).»

Suivant cette version, Philon de Byblos n'est plus qu'un familier de la maison du consul (car je crois qu'on doit ajouter ὑπάτω au texte ci-dessus après Σεύηρω), Erennius Sévère, qui lui recommande son disciple et son compatriote Hermippe.

Reinésius (6) a supposé que Severus Erennius était le même personnage que Serennus ou Serenus Granus, ou Granianus, nommé dans l'*Histoire ecclésiastique* d'Eusèbe (7), comme ayant écrit à Adrien qu'on ne devait pas condamner les Chrétiens sur la seule clameur publique.

Ce qui donnerait quelque appui à cette supposition, c'est qu'un Serenus a abrégé le traité de Philon, *Περὶ πόλεων*, *Des villes*, en trois livres (8).

Nouvelle difficulté. Suidas nous entretient, en effet, de ce Serenus, auquel il donne le prénom *Elius*; mais c'est un grammairien athénien (9).

Que conclure de ces contradictions? Rien de positif sur l'existence politique de Philon; mais la certitude de l'époque où il vécut, et de sa qualité d'homme de lettres, auteur de nombreux écrits. Car il nous importe peu aujourd'hui de savoir si la dignité consulaire est venue en surcroît à ses titres littéraires. Le surnom Erennius paraît lui être échu du patronage du consul Severus Erennius. Ces deux noms Philon de Byblos ou Erennius Philon sont donc identiques; voilà qui semble incontestable. On cite de lui beaucoup d'écrits et sous des titres très-différents.

Outre ceux dont nous venons de parler, je puis encore citer les suivants:

Dans l'*Etymologicum magnum*, au mot *ἀέντες*, un écrit *Sur les discours* (εἰς τὰ ῥηματικά).

Aux mots, *ἄιστος* et *ἀτμητος*, un écrit *Sur le discours* (εἰς τὸ ῥηματικόν), qui pourrait bien être le même que le précédent.

(1) Φίλων Βύβλιος, γραμματικός. Οὗτος γέγονεν ἐπὶ τῶν χρόνων ἐγγὺς Νέρωνος, καὶ παρέτεινεν εἰς μακρόν. Ὑπατον γούν τὸν Σεβήρον τὸν Ἐρέννιον χρηματίσαντα, αὐτὸς εἶναι φησιν, ὅταν ἦγεν βιβλῶν καὶ ἔδομηχοστὸν ἔτος, ὀλυμπιάδι δὲ κ' καὶ διακοσιοστῇ.— Γέγραπται δὲ αὐτῷ περὶ κτήσεως καὶ ἐκλογῆς βιβλίων βιβλία ιβ'. Περὶ Πόλεων καὶ οὗς ἐκάστη αὐτῶν ἐνδόξους ἤνεγκε βιβλία κ'. Περὶ βασιλείας Ἀδριανοῦ τῆς ἐφ' οὗ καὶ ἦν Φίλων, καὶ ἄλλα.

(2) Ὑπατος γέγονεν ὁ Φίλων, Ἐρέννιος χρηματίσας, ὡς αὐτὸς φησι.

(3) Tome Ier des *Anecdota Graeca*. Venise, in-4°, 1781, p. 424.

(4) Voir dans ses *Exercitationes Plinianæ*, p. 1257, ed. Parisien.

(5) Ἐρμιππος, Βηρύτιος, ἀπὸ κώμης μεσογαίου, μαθητὴς Φίλωνος τοῦ Βυβλίου, ὅφ' οὗ ὑπεκίωθη Ἐρέννιῳ Σεύηρω, ἐπὶ Ἀδριανοῦ τοῦ βασιλέως, ἐχδούλος ὧν γένος, λόγιος σφόδρα, καὶ ἔγραψε πολλά.

(6) Dans ses *Variae lectiones*, lib. III, p. 347.

(7) Lib. IV, c. 8 et 9.

(8) Voir le *Grand étymologique* aux mots Ἀρατῆνος, Βουχέρας. Il y est nommé Σερίνος et non Σερήνος.

(9) Voir Jonsius, *Hist. philos.*, lib. IV, p. 347.

Au mot, *δέμα*, un écrit sur la *Rhétorique* (εἰς τὸ ῥητορικόν), passage eù il faudrait peut-être lire comme précédemment, *ῥηματικόν*.

Au mot, *γέρανος*, un écrit sur le *désir d'apprendre* (ἐν τῷ περὶ χρηστομαθείας (1)).

L'ouvrage, *περὶ πόλεων* (*Des villes*), paraît avoir été le plus important de ses écrits : il rentrait dans le cadre de ce que nous a donné depuis Etienne de Byzance, lequel l'a souvent mis à contribution. Nous en voyons encore des traces dans l'*extrait* de ce *Dictionnaire*, par Hermolaus. Voir aux mots *Argura*, *Bura*, *Iopé*, *Lampé*, *Babylone*.

Ce dernier article est remarquable par l'emprunt fait à Sanchoniathon.

« Babylone, ville de la Perse, dit-il, métropole appelée (depuis) *Séleucie*, fondation de *Babylon*, homme sage, fils de *Belus*, le plus sage; et non, comme le dit Hérodote, fondée par *Sémiramis* : cette ville est plus ancienne qu'elle de 2000 ans, comme le dit Erennius. »

Au mot *Mégalopolis*, ville d'Ibérie, d'après *Philon*.

Au mot, *Mélitée*, dont il discute l'orthographe, d'après *Philon*.

Au mot, *Andanie*, il cite *Philon* (ἐν τῇ περὶ πόλεων) dans l'ouvrage sur les *Villes*.

La description de *Byblos* est également prise dans Sanchoniathon : « Ville de Phénicie, la plus ancienne de toutes, fondation de Cronus (2). »

Béryte est dans le même cas : « Ville de Phénicie, devenue grande de petite; fondation de Cronus. »

L'article *Laodicée* semble puisé à la même source.

« Laodicée, dit-il, ville de Syrie, nommée précédemment (*λευκή ἀκτή*), *rive blanche* : avant tous ces noms, elle avait celui de *Rhamita*; un berger, nommé *Rhamanthas*, ayant été écrasé de la foudre en ce lieu. Ce nom signifie le *Dieu d'en haut* (ἀφ' ὕψους ὁ Θεός); *Rhaman*, signifiant *hauteur* et *Athas* Dieu. C'est *Philon* qui s'exprime ainsi (οὕτως Φίλων). »

Constantin Porphyrogénète s'autorise aussi de cet ouvrage, aussi bien qu'Etienne, au mot *Dyrrachium*. « Après *Rhizonicus*, disent-ils, est la ville de *Lisse*, et *Acrolisse*, puis *Epidamne*, colonie des *Corcyréens*, qui porte maintenant le nom de *Dyrrachium*, nom de la presque où cette ville est bâtie, d'après ce qu'écrit *Philon* (3). »

Comme dans son ouvrage *des Villes*, *Philon* indique les hommes célèbres de chaque ville, par continuation Etienne cite *Philon* dans son livre *des Médecins* (ἐν τοῖς ἰατροῖς), et parle de *Philonides de Dyrrachium*; ce qui, à mon sens, veut dire qu'il nomme *Philonides* parmi les médecins célèbres de *Dyrrachium*.

On trouve cependant le même titre d'ouvrage attribué à Erennius *Philon* dans l'article *Cyrte* (Κύρτος).

« Dans la ville de *Cyrte* naquit *Denys*, célèbre médecin, nommé *Cyrte* (Κυρτός), à cause de sa patrie et non par la tournure de son corps. Erennius

Philon en fait mention dans son traité (*περὶ ἰατρικῶν*). »

L'on voit ici que c'est un ouvrage à part, il traite plutôt des médecins illustres que de l'art en lui-même. Toutefois un passage de *Galien* (4) le cite comme ayant donné un nom allégorique au miel qu'il appelait *ruisseau des filles des Taureaux*, *νάμα θυγατέρων Ταύρων*, d'après l'opinion fabuleuse de l'origine des abeilles rapportée par *Virgile* (5). A l'article *Nisibe*, du même Etienne, *Philon* est cité ἐν Φοινικιοῖς, ce qui indique bien la traduction de Sanchoniathon, et l'étymologie qui y est donnée du nom de cette ville est toute puisée dans la langue phénicienne.

Le scholiaste d'Apollonius de Rhodes s'est aussi autorisé des doctrines de *Philon*, mais sous un rapport grammatical. On y lit, en effet, sur le vers 118 du IIIe livre : Ἐψάτωντο ἀντὶ τοῦ ἑκατίζον· Φίλων δὲ ἀντὶ τοῦ ὠμίλου παρὰ τὸ ἔπος. Ceci ne peut appartenir qu'à un ouvrage de grammair. Est-ce le même que le *grand Etymologique* nommé τὰ ῥηματικά? Je le crois. Est-ce cet ouvrage dont l'*Extrait* est parvenu jusqu'à nous, que *Walckenaer* a mis à la suite de son *Ammonius*? ou bien, n'est-ce pas plutôt le livre même imprimé sous le nom d'*Ammonius*? La ressemblance des deux traités, et plus encore l'usage qu'en fait *Eustathe*, en citant les diverses valeurs des mots réputés synonymes, l'attribueraient à notre auteur plutôt qu'à *Ammonius* (6).

En effet, il nomme sans cesse Erennius *Philon* dans son livre sur la *différence des mots réputés synonymes* (ἐν τῷ περὶ διαφορῶν σημασινομένων), et jamais il ne cite *Ammonius*; ce qui a donné à *Paul Léopardus* l'idée que l'ouvrage qui passe pour être d'*Ammonius* était réellement d'Erennius *Philon*. Il le répète dans ses *Emondations* toutes les fois qu'il cite ce vocabulaire (7). Ménage, cité par *Bayle*, partageait cette opinion ouvertement.

Le *grand Etymologique*, qui invoque souvent Erennius *Philon*, ne nomme que deux fois *Ammonius*, et pour des choses qui n'ont point trait à la grammaire (8).

Quoi qu'il en soit, *Walckenaer* a défendu avec chaleur, dans sa *Préface*, les droits d'*Ammonius* à la composition de cet ouvrage. J'abandonne cette controverse, tout en soutenant, d'après *Eustathe* et le *grand Etymologique*, que *Philon* a fait un ouvrage sur les *synonymes de la langue grecque*, dont un abrégé au moins nous est parvenu sous le nom altéré d'*Eranius Philon*.

Philon, dans les *Ethiopiennes*, est allégué par *Antigone de Chariste*. « *Ctésias*, écrit ce narrateur, dit qu'il existe en Ethiopie une fontaine dont l'eau est rouge comme du cinabre, et ceux qui en boivent deviennent fous. *Philon*, qui a écrit les *Ethiopiennes*, dit la même chose, (9). » Est-ce notre auteur? On pourrait le croire, en rapprochant de cette relation ce que *Philon*, cité par *Eusèbe* (10), dit de lui-même : « En voyant la divergence d'opinions qui règne parmi les Grecs, je me suis confirmé dans l'opinion qu'il en était ainsi, et je me suis décidé à

(1) Voir pour toutes ces citations aux pages 43, 161, 227, 255.

(2) Voir *Prépar. evang.*, p. 37.

(3) Μετὰ τὸ Ῥιζωνικὸν Λίσκος ἐστὶ πόλις, καὶ Ἀκρόλισκος καὶ Ἐπίδαμνος Κερκυραίων κτίσμα· ἡ νῦν Δυρράχιον ὀμωνύμως τῇ χερσονήσῳ, ἐφ' ἧς ἱδρύεται. Ὡς Φίλων γράφει. *Themata*, ix, p. 99, ed. Leiden, 1611.

(4) De la médecine suivant les lieux, livre ix.

(5) . . . *Liquifacit boum per viscera toto*

Stridere apes utero, et ruptis effervere costis.

(*Georg.*, iv, 555.

(6) Voir *Eustathe*, édit. de Rome, pag. 855, 855, 906, 907, 909, 1698, 1871.

(7) Voir liv. i, ch. 24; ix, 19; x, 6; xi, 15; xiii, 14.

(8) Voir page 588 : Μίμας ἄρος ἐν Θράκη, παρὰ Ἀμμωνίῳ. — Et page 714 : Ἀμμωνίου ἱστορεῖ.

(9) *Mirabil. hist.*, clx, édit. de Meursius.

(10) Οὕτως ἔχειν πεπεῖσθαι ἡμῖν παρέστη τὴν διαφορίαν ὁρῶσι τὴν παρ' Ἑλλήσι, περὶ ἧς μοι τρία πεφιλότηματα βιβλία τὴν ἐπιγραφὴν ἔχοντα παραδόξου ἱστορίας. *Prépar. evang.*, lib. i, p. 32.

écrire trois livres sous le titre d'*Histoire merveilleuse* (1)? Il se pourrait que les *Ethiopiennes* en fissent partie. Toutefois, je dois avouer que Strabon (2) parle d'un *Philon* qui a écrit une *navigation en Ethiopie* (τὸν συγγραψάντα τὸν εἰς Αἰθιοπίαν πλοῦν). Cet homonyme serait antérieur à Philon Erennius.

La bibliothèque royale possède un commentaire manuscrit n° 1885, intitulé : Ἐρεννίου φιλοσόφου ἐξηγησις εἰς τὰ μετὰ τὰ φυσικά, ou *Commentaire du philosophe Herennius sur la métaphysique d'Aristote*. Cette œuvre paraît incontestablement appartenir à notre auteur. En ajoutant à cette nomenclature les *épigrammes* dont parle Eudocie, on avancera beaucoup la liste des ouvrages réels ou probables de Philon de Byblos.

Il reste enfin les Φοινικικά ou l'*Histoire phénicienne* de Sanchoniathon, attribuée comme traduction à Philon, par Eusèbe, alléguée par Porphyre et Etienne de Byzance dans l'article *Nisibe*.

Nous avons donné dans ce qui a précédé l'opinion de Lydus sur l'autorité de cet historien, d'après les restitutions de M. Hase, mon savant confrère, et les miennes. Dans son traité des *Mois*, différent de celui-ci et publié par Schow, le même Lydus a fait plus que de s'en autoriser, il en a extrait deux fragments que nous retrouvons textuellement dans Eusèbe (3). Il est question des serpents dans le premier.

« Le dragon est le plus vivace de tous les animaux et tout de feu (Eusèbe ajoute : à ce que dit *Taurus*), ce qui fait qu'il a une vitesse inconcevable par sa *respiration* (Eusèbe, par le *poumon*). Sans pieds et sans mains, sans aucun des secours extérieurs à l'aide desquels les autres animaux exécutent leurs mouvements, il se meut et fournit les types de nombreuses transformations. Il est aussi doué de la plus grande longévité; non-seulement parce qu'en se dépillant il revient de la vieillesse à la jeunesse, mais parce qu'il lui est naturel d'atteindre une longueur démesurée; puis, lorsqu'il est parvenu au dernier temps, il se résout et s'anéantit en lui-même. »

Le second passage est celui-ci (4) :

« Le cercle est de toutes les figures la plus parfaite. C'est pourquoi les Egyptiens, traçant la figure de l'univers, le représentent par un cercle ailé d'une couleur de feu, et placent au milieu un serpent à tête d'épervier comme renfermant l'Agathodémon. » Lydus ajoute : « L'ensemble de cette figure est tel qu'est pour nous la lettre Θ. »

La discussion des variantes peu nombreuses des deux textes serait déplacée ici : elle se retrouvera dans la publication de la *Préparation évangélique*, en grec, avec une traduction française, que nous préparons.

Enfin, pour épuiser tous les écrits de Philon, autant qu'il nous a été possible de le faire, nous rappellerons ce que nous avons déjà mentionné, le

Traité sur les Juifs, dont parle Celse cité par Origène en réponse à ce philosophe (5), où il montre une grande animosité contre ce peuple.

Il me reste maintenant à discuter les causes qui auraient pu engager Philon à supposer l'ouvrage qu'il a donné sous le nom de Sanchoniathon; ce que j'ai déjà essayé en réponse à Dodwell.

Je vois par ce qui précède que cet auteur avait 78 ans sous Adrien, pendant la 220e Olympiade. Alors on distinguait à peine les Chrétiens des Juifs dont ils passaient pour faire une secte. On ne doit pas croire que ce soient eux qu'il aurait voulu attaquer par cette fiction, et combien ne s'y serait-il pas mal pris? La cosmogonie de Moïse, encore qu'elle soit reconnue des Chrétiens, appartient plus spécialement aux Juifs. Il ne les attaqua donc pas directement en inventant celle qu'il aurait supposée sous le nom de Sanchoniathon. Quant à sa théogonie, elle leur était aussi indifférente que toutes les autres empruntées aux Egyptiens, aux Chaldéens ou aux Grecs.

Sont-ce là seulement les Juifs qu'il a voulu attaquer (car tel est le principal argument de Dodwell), afin d'empêcher l'effet favorable que l'écrit récent de Joseph contre Apion pouvait produire? Voyons comment il arrivait à son but. Sa cosmogonie était différente de celle de Moïse. Mais toutes celles des divers peuples qui avoisinaient la Judée avaient le même caractère : leur fable était aussi extravagante que celle de Sanchoniathon, aussi dépourvue dans l'exposition de l'origine des choses, de l'intervention divine. Tous, comme les Phéniciens, prétendaient tenir leur science d'une autorité ancienne et irréfragable, soit de piliers sacrés, soit d'auteurs approchant de la divinité. Ils n'avaient aucune infériorité aux récits phéniciens pour attaquer les Juifs. Philon se serait donc donné une peine bien inutile pour composer une fable qui n'avait aucune chance de succès par-dessus les autres en opposition à la Genèse. Je sais, par Celse, que Philon, de race chananéenne, haïssait les Juifs. Mais de là à la supposition d'une théologie tout entière donnée au public pour la première fois vers la 220e Olympiade, il y a loin.

Je me perds donc dans la recherche des motifs que l'on prête à chacun des trois écrivains qu'on veut présenter comme auteurs pseudonymes des fragments qui nous occupent : et je ne vois dans les règles de critique aucune raison de les leur attribuer. Que trouve-t-on d'étrange à ce qu'un vieil historien phénicien, contemporain du siège de Troie, ne soit pas plus raisonnable qu'Hésiode, qu'Ovide, que Diodore de Sicile, dans l'exposition des origines du monde? Si la preuve qu'il n'est pas plus absurde qu'eux, résultant du rapprochement des textes, pouvait présenter quelque intérêt aux lecteurs des *Annales de Philosophie chrétienne*, j'aurais bientôt accompli ce travail comme suite du présent mémoire.

(1) Ce récit de Ctésias est répété par Diodore de Sicile, liv. II, c. 14. Voir, en outre, Plin., *Hist. nat.*, liv. xxxi, ch. 1; Ovide, *Métamorph.*, liv. xv, 159.

(2) *Geogr.*, lib. II, p. 77.

(3) Voir à la page 44 de Schow et 41 d'Eusèbe.

(4) Voir Eusèbe, *ibid.*, et Lydus, p. 53.

(5) Liv. I, ch. 15.

UNIV. OF MICHIGAN,

JUN 23 1913

Ori-
contre

es qui
vrage
; ce

arai
biade.
Juis
e dai
alla-
rait.
con-
ties
doo
sup-
à sa
ge
au

du-
pa-
16
a
b
c

**THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
GRADUATE LIBRARY**

Replaced with Commercial Microform

DATE DUE

~~MAY 8 1974~~

~~MAY 09 1974~~

APR 3 1995

FEB 8 1995

JAN 2 1997

AUG 29 1997

APR 1997

**THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
GRADUATE LIBRARY**
Replaced with Commercial Microform

DATE DUE

<p>~~MAY 8 1974~~ ~~MAY 09 1974~~ APR 3 1995 FEB 8 1995 JAN 2 1997 AUG 29 1997 APR 1997</p>		
---	--	--

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 03212 3161

Replaced with Commercial Microform

**DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARD**

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>